Jewish
Cultural Reconstruction

נביאים וכתובים

עם פירוש רש"י

ופי' יקר נקרא בשם

מקראי קודש

להרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ , כקש"ת מוהר"ד

מאיר ליבוש מלבים שליט"א

כפי שנדפסו ע"י הגאון המחבר נ"י פעם ראשונה פה ווארשא •

והנה מוסיף על הראשונים

א) הוספות ותיקונים מהגאון המחבר •

ב) מצודת דוד ומצודת ציון •

ג) תולדות אהרן •

ד) עיני שמואל מאת הרב הג' מוהר"ר שמואל חיים שליט"א במוהר"א ז"ל . ציונים בירושלמי וזהר ומדרשים.

כרך ראשון.

יהושע עם פירוש נחלת יהושע

שופטים עם פירוש שפוט השופטים

ווארשא

בדפוס ר' יואל לעבענזאהן נ"י בהרבני המנוח מו"ה אבינדור ז"ל

שנת תרל"ד לפ"ק

НЕВУИМЪ УКСУВИМЪ

т. е. Священное Писаніе съ Коментаріемъ Раввина

М. Л. Малбимъ.

Дозволено Цензурою.

Варшава 5 (17) февраля 1873 г.

Въ Типографіи Ю. Левенсона, въ Варшавѣ
на улицѣ Налевки № 9.

הקדמה

ב"ה

שטף הפירושים והמון הבאורים, הזרם ושוטף ועובר מעת לעת, **בנהרי הנביאים ונחלי הכתובים,** מרבית הבאורים והתרגומים, היולדים וגודלים וצומחים יום יום בדורנו זה, על גדותיו המקרא שדי תרומותיו, כגלים על תלמי שדי, המה יתנו עדיהם, כי הנפשות השוקקות להבין במקרא ולחשוף תעלומותיו, לא מצאו רויה במי באר חפרוה שרים כרוה נדיבי קדם במחוקק במשענותם, ולכן יתורו ויחפרו בארות אחרות ויבקשו מים, הוא האות והמופת כי הדור הזה, דור שכם בעיניו לבקר על שורש כל דבר ולכל תכלית הוא חוקר, לא מצא ספק ונפשו לא תרגיע בפירושים הולידו דור אבותם. לכן רבתה הדרישה ועצמה החקירה מאד, למצוא תעלומות כתבי הקדש ולפתור חדותיהם, ולכן יגיעו המבארים מעיר ועיר כעשב הארץ:

אמנם כן, לב הראשונים היה פתוח כפתחו של אולם, המה ידעו חכמת הלשון, **השכילו דרכיה הגיו** נתיבותיה, והמה מצאו דעת קדושים בינה:

אולם באשר הם היו המתחילים במלאכה זאת, ולפניהם היתה הארץ הזאת מדבר ארץ לא זרועה, לכן שקדו שקידה עצומה ועבדו עבודה רבה, לחפור בעמק ולעדור בהרים ולשדד אדמת הכתובים, לפתור המלות הקשות ולפענח חקר המאמרים, לפתח מסגרותיהם במפתח הפשט הפשוטי, בל יהיו עוד כחדות סתומות, כמים נוזל עמקי שפה משמוע, על כן מעת זרע רש"י ז"ל בארץ ההיא וימצא מאה שערים, ויברכהו ה' ויעש פרי תבואה, עד בא הקמחי ויטחן קמח סולת ברחיים ויאפה עוגות מצות, היה כל עסק המפרשים ופרי עמלם, למצוא ראשית דעת פתרוני המלות והדקדוק לבד, ולא נשו באלה להוליד ילדי הרעיונות הנשגבים, המעופפים בכח אמיץ על מרומי המליצות האלהיות, אשר גבהו מאד מן הילדים כגילם, הנולדים על ברכי רוח איש ובינת אדם, כגבוה שמים על הארץ:

ועל כן כל קורא והוגה אשר ישית לב ושום שכל להבין במקרא, ידע ויבין את זאת, כי לא לבד אשר עדן נשארו מליצות רבות, וגם פרשיות, וגם נבואות שלמות, אשר לא הוסר מעל פניהם המסכה הנסוכה הלוט הלוט על כונתם, וגם על פתרון מאמריהם ופירוש מלותיהם סגור חותם צר ושרש מטעם עלמה, כי גם הנבואות אשר ידמה לנו בהשקפה ראשונה כי התבארו והתפרשו, גם המה לא התבררה ולא הולבנו, עת נשית לב כי המליצים האלה שרי קדש ברוח ה' השכילו, עת נזכור כי לא רוח אנוש, אך רוח אלהי רוח קדוש כביר **דובר** בם ומלתו על לשונם, רוח נשגב **אדיר** מאד נעלה מרוח בני אדם, העולה היא למעלה **בתועפת** הרגש על במתי המליצה, ויעף בהשתלהבות הנפש על כנפי השיר, בהשתוממ בת המדמה והתפעלות נפש האנושית, ואם גם אז תתעלם הנפש ותשגיב בכחה לדבר נשגבות, אף כי בעת תמלא כח את רוח ה' ומשפט וגבורה, כי יתן ה' את רוחו עליה, אם בכח אל אלים תדבר נפלאות ומלים מגד עליה תמלל; „ואיך **ינעמו** לחכנו (ישאל כל מעיין) מטעמים עשו לנו בעלי הפירושים, להטעים מעדני החוזים ומליצות אנשי הרוח, נזיר תלמות? ואיככה נראה בנות האדם ושיריהן כלילת יופי, ומליצותיהן מטיפות חן ואמרי נועם ורביד הזהב על גרונם, ובנות עליון קדורנית תלכנה, מדיק קרועים, ומליצותיהן קצרי יד עמקי שפה נלעג לשון אין בינה? ואיך חקה נפשנו לקח פרושיהם, אם לפיהם יתראו מליצות הכתובים דלות ורעות תואר מאד, כנומות דקות שדופות קדים, וגם השבלים הטובות והמלאות, תבלענה אותן השבלים הרקות והרעות"? כה שאול ישאלו המעיינים, וכן התמו:

אולם לא על זה אדבר עמך עתה, לא קראתיך הלום לשאר פניך כי הטה אזנך לי, לשמוע אמרי על פירושי ספרי הקדש הכתובים והאמרים בדרך השיר והמליצה, להשכיל בינה את המגרעות אשר נמצאו בפירושי הספרים ההמה, ולהודיעך איך סוללתי המסלה סקלתיה מאבן, ושמתי פס מסלה בדרך חדש ודרך הקדש יקרא לה, כי לא עת עתה ולא המקום פה לדבר על אלה, כתר לי זעיר כי עוד חזון למועד, עוד לאלוה מלים בהקדמה הספרים ההם, איש על מקומו בעתו ובזמנו, כי עתה לא באתי רק להעיר את אזנך לשמוע כלמודים, את אשר היגעתי לזרוע ולנטע בחלקה הזאת אשר האכרים הראשונים, שהוא חלק נביאים ראשונים, אשר כל דבריו באו דרך ספור והגדה במאמרים פשוטים, פן ידמה לבבך כי בם אין להוסיף על דברי המפרשים דבר, אחר שהדברים פשוטים, ומבוארים בנקל לכל תלמיד עם מבין, ומה שמן דבר נשמע בם. לכן אתן בידך אך פלס ומאזני משפט, ושקלת במאזני צדק ולא, כי גם הכתובים האלה נעו מעגלותיהם, לא תדע כונתם **העצומה והתמוהה,** עדי תשים דברי נר לרגלך, **ופירושי אור לנתיבתך:**

גם

הקדמה

גם אם תעריך ותשוה ספורי דברי הימים אלה, אל ספורי חול כתבו חכמים יודעי העתים בדור דור, קורות עם ועם משנות עולמים, כבר יתראה לעיני הקורא כי נגרע ערך הספרים הקדושים האלה, לפי פי' המפרשים, מערך ספרי חכמי לב המושכים בשבט סופר מהיר בכמו אלה ועומדים לעומתם בשפל המדרגה בכל פרטיהם, כי כל כותב זכרון דברי הימים, מתנאי שלמות הספר ויפיו: א) שהכותב ישים לנגד עיניו תכלית מיוחד, הוא יהי לו למטרה אשר על פיהו יסדר דברי ספוריו, והוא, אם שיקשר את הספורים והקורות אשר יעלה על ספר, ביחוס הסבות ומסובביהם, וישמור בזכרון הדברים, להקדים לכל מסובב את הסבות אשר הגיעו את התולדות לצאת לרגלם, ואם שיצייר תהלוכות התולדות לפנים או לאחור, בקשר שלשלת העת והמקום והמקרים אשר התנענעו ברתוקות חבל התולדה, והמון עמים ולאומים, אקלימים ומדינות, והתהפכות אשר תחת מסבותיהם התהפכו, ואם שישים מטרתו לצייר מצב העמים, המוסרי, או המדיני, לפי הקורות אשר התילדו מן המצב הזה, לחסד או לשבט. וצריך הכותב לשמר חק ולא יעבור, שכל פרטי הדברים אשר יעלה בספוריו, יכונו יחד עם המטרה אשר אליה שם מגמתו. ב) צריך הוא לשמור סדר הדברים, בל יקדים המאוחר בזמן או בסבה ובל יאחר את המוקדם, אף כי שלא יהיו דבריו מעורבבים ומבולבלים. ג) ישקול דבריו במאזני צדק, לא יגרע שיחה לפני הקורא ולא ירבה דברים ללא ענין. ד) יבחר לשון ערומים צח ונקי, ודברים ערבים ונעימים לאזן שומעת, וכאשר נבחון את דברי הספרים הקדושים האלה, כפי פי' המפ', במצרף הבחינה הזו, נראה, א) הנה התכלית אשר אליו כוונו הכותבים בספוריהם, מבואר נגלה שהיתה מטרתם להראות, איך צוה השגחת ה' התמידית אל עם קרובו בכל משך הדורות האלה, ואיך עלו או ירדו, הצליחו או דללו, לפי מעשיהם לטוב או לרע, ואיך היה כל עניני הנהגתם בענין פלאיי נסיי אלהיי, (חוץ מדברי מוסר והנהגה, דברים תורניים ואמוניים, אשר ארג וטוה בתוך ספוריו) ובכל זאת נמצאו במשך הספורים ענינים רבים יחטאו את המטרה הזאת, ומעורב במו ספורים רבים לא נודע תכלית זכרונם, לא למוסר ולא להנהגה, לא לתורה ולא לאמונה. ב) רוב הדברים באו מעורבים ובלי סדרים להקדים את המאוחר ולאחר את המוקדם, ולפעמים מדלג מענין אל ענין, ובאמצע יתפוס ענינים אחרים בלתי שייכים אל ענין זה כלל, או יתפוס ענין קודם לענין המדובר, וכן ישוב יהפוך ידו כל היום ?. ג) יכפיל דברים וענינים ללא צורך, ובאו גם רוב דברים ומעט ענין ? ד) ידבר במליצה מוזרה ולשון לא נבחר, ולפעמים יאחז ענין ויניחהו, יתחיל ולא ישלימהו, וכהנה פליאות רבות אשר תראה בכל פרשה ופרשה, אם תקרא את השאלות אשר ערכתי בכל ענין וענין, ומחלון השאלות תשקיף במחזה, ולבבך יבין לדעת, כי מים עמוקים עצה נסתרה בעומק הספורים האלה, ואיש תבונות ידלם, ודלית מים חיים וזרים קרים נוזלים, ממקור הבאור אשר קרתי, והשבעת כל עצי ה' ארזי אל בעדן גן אלהים, והשקית מדבר ציה וערבה ותפרח כחבצלת, והרוית נפשך העיפה, והיתה כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו, ומלאת ברכת ה', גם תברכני נפשך, כי אהרי באתי במשפט על כל נעלם, הנה פירושי ערוכה בכל ושמורה, בו שמתי העקוב למישור והרכסים לבקעה, אין כפל ואין חסרון אין ערבוב ואין חסרון סדר, כי כל הכתובים מלאים חכמת לב ותבונה רבה, והדברים מעידים על עצמם כי הם דברי אלהים חיים, הנאמרים ברוח אלהים ע"י אנשי הרוח, והלוחות מעשה אלהים המה:

וסדרתי דברי הפירוש בקוצר נמרץ ובלשון קל, למען ירוץ כל קורא בו המבין דבר לאשורו, אם יקרא את דברי בשום שכל, ולבו אל ימהר, ופניתי אל המפרשים אשר פירשו המקרא אחרי הקמחי, המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם, ואין איש מתחזק להפיח רוח חיים בכתובים בדרך הפשט, אלא השר מהרי"א ואחוזת מרעהו אשר היו בדורו, והעלאתי פנינים ממגלות דבריהם, במקום אשר עלו דבריהם לפני לרצון, ואספתים ביתה בשמם, כי המפרשים זולתם פנו אל דרך הדרוש אשר אין אנו עוסקים בו עתה, והמבארים בדור אחרון אין בפיהם כל חדש, ויש מהם נשא אותם רוח הקדים וירעו רות:

בהתמי לדבר, אפרוש כפי אל ה', שלח עזרך ממרום ומקדש הסעדני, נחני באמתך ורוח נדיבה תסמכני, פניך האר בעבדך ותורתך חנני, וגם עד **זקנה ושיבה** אלהים אל תעזבני, עד אגיד זרועך לדור לכל יבא דברות קדשך ואודה את שמך על חסדך על אמתך:

חותם כ"ו תמוז תרכ"ז לונטשיץ.

א וַיְהִי

אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר׃ ב מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם עֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה אַתָּה וְכָל־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ג כָּל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נְתַתִּיו כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־מֹשֶׁה׃ ד מֵהַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן הַזֶּה וְעַד־הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר־פְּרָת כֹּל אֶרֶץ הַחִתִּים

ועד

ת"א ויהי וגו'. קידושין לח תמורה יו:

ב"ש (א) כר"ל סב במד"ר יב תנחומא ואתחנן: (ב) זהר תזריע אדר"נ יב ספרי ואתחנן: (ג) ש"ר עו:

רש"י

א (א) ויהי אחרי מות משה. מחובר על סדר התורה המסיימת בפטירת משה וזה מחובר לה: (ב) משה עבדי מת. ואילו היה קיים בו הייתי חפץ. ורבותינו דרשוהו על שלשת אלפים הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה בא יהושע ושאל אמר לו הקב"ה משה עבדי מת והתורה על שמו נקראת לומר לך א"א לא וטרדן במלחמה: (ג) כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם. כיוצא בו נאמר למשה ושנינו בספרי אם ללמד על תחומי א"י הרי הוא אומר מהמדבר והלבנון הזה וגו'. א"כ למה נאמר כל מקום אשר תדרוך. אף ח"ל. משתכבשו את הארץ כל מה שתכבשו בח"ל יהיה קדש ויהיה שלכם: (ד) מהמדבר

מצודת דוד

א (א) ויהי. באה הוי"ו להוסיף ולחבר למה שנשלם התורה בספור מיתת משה ואמר שאח"ז אמר ה' אל יהושע וכו': (ב) משה עבדי מת. אילו היה עדיין חי לא יכולתם לעבור את הירדן כי עליו נגזר לבל יעבור: ועתה. הואיל והוא מת קום עבור וכו': (ג) בו. מוסב על תחלת המקרא אכל מקום:

מצודת ציון

א (א) בן נון. בחיר"ק כמו בן בסגול ולפי שהן מלות זעירות ודבוקות תקל הקריאה בחיר"ק מבסגול: (ב) קום. הוא ענין זרוז כמו קום לך למסע (דברים י'): (ג) תדרך. מלשון דרך וענינו הליכה וצעידה: (ד) והלבנון. כן שם

השאלות

א) למה תאר את משה בשם עבד ה', ואת יהושע בתואר משרת משה פה יותר מבמקום אחר?:

ב) למה א"ל משה עבדי מת והלא ידע זאת? וכפל לשם לבני ישראל, הוא זרות בלשון:

נחלת יהושע

א (א) ויהי ר"ל כי כ"ז שהיה משה חי לא היה אפשר שיהושע יעבור את הירדן מפני טעמים: א] לא היה אפשר שיהושע יהיה המנהיג את האומה בחיי משה. ב] לא היה העברת הירדן אפשרי מפני השבועה שלא יעבור משה את הירדן, אולם אחרי מות משה נסתלקו ב' המניעות האלה, ולכן ויאמר ה' אל יהושע. ובאר כי יהושע זכה בין לנבואה בין להנהגת העם מצד שהיה משרת משה וגדולה שמושה יותר מלמודה, וקרא את משה בשם עבד ה' לאמר שגם אחרי מותו נקרא בשם עבד ה'. כמ"ש חז"ל מה כאן עומד ומשמש אף שם עומד ומשמש. ר"ל כי הצדיק העוסק רק להשלים את עצמו תופסק עבודתו בעת מותו. אבל העוסק לשלמות הדור והדורות הבאים, הוא זוכה ומזכה לדור אחרון. והעבודה המתמדת בסבתו גם אחרי מותו תקרא על שמו כמ"ש וצדקתו עומדת לעד. וז"ש שגם אחרי מות משה הי' עבד ה': (ב) משה עבדי מת. וא"כ נסתלקו ב' המניעות הנ"ל. א] תחלה לא היה העברת הירדן אפשרי ועתה קום עבור את הירדן. ב] תחלה לא היה אפשר שאתה תהיה בראש. ועתה קום עבור אתה בראש ובכל העם הזה אחריך (כי מבואר הוא שכ"מ שכפל את הכנוי הוא עקר במאמר). אל הארץ. אומר הגם שאתה תהיה שר הצבא ודרך כל כובשי ארצות שהארץ הנכבשת תקרא ע"ש שר הצבא או המלך הכובש ולו תהיה לחלק ולעשות בה כרצונו. הנה לענין הארץ הזאת לא יהיה כן. רק אל הארץ אשר אנכי נתן להם ומבאר לבני ישראל. שהכנוי הבא כפול לפני השם מורה לבני ישראל דוקא לא לך: (ג ד) כל מקום. פסוק זה כבר נזכר בפ' עקב ובארו חז"ל (בספרי שם) שר"ל שגם אם תדרכו בכ"מ שהוא בארצות שבח"ל לכבשם יהיה שלכם וינהוג בה קדושת הארץ. אבל מהמדבר וכו' שם יהיה גבולכם. שם אתם מצווים לכבוש. וא"ל רשות. וגם אין לכם רשות לכבוש בח"ל עד תכבשו את א"י. וכבר נודע מדברי חז"ל שאם היה משה עובר וכובש לא היו נצרכים למלחמה רק בכל מקום מדרך כף רגלם היו האויבים נופלים לפניהם חללים. ועז"א למשה כ"מ אשר תדרוך כף רגלכם בדריכת הרגלים לבד תקנוהו ותכבשוהו ויהי' שלכם. אולם הגם שגרם החטא והוצרכו עתה למלחמה. דבר ה' לא ישוב ריקם. והומר שגם עתה כל מקום אשר תדרוך כו' לכם נתתיו

כאשר

וְעַד־הַיָּם הַגָּדוֹל מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה גְּבוּלְכֶם׃ ה לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ לְפָנֶיךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ לֹא אַרְפְּךָ וְלֹא אֶעֶזְבֶךָּ׃ ו חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תַּנְחִיל אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם׃ ז רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל־תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל

ת"א רק חזק וגו'. קידושין שם ברכות לב סנהדרין מט עקידה שער עו: עבדי וגו'. קידושין שם:
ע"ש (ה) במד"ר כב תנחומא מטות: (ו) ברא"ר ו ש"ר מז:

רש"י

והלבנון הזה. הוא מדבר קדש מדבר צין שעל ידי אדום שהיה במקצוע דרומית מזרחית ודרך שם נכנסו לארץ כמ"ש והנה אנחנו בקדש (במדבר כ') ומנין שהי' בדרומית מזרחית שנאמר והיה לכם פאת נגב ממדבר צין על ידי אדום וגו' (שם ל"ד): ועד הנהר הגדול נהר פרת. זו רחבה מן הדרום לצפון: כל ארץ החתים. בכלל הזה: ועד הים הגדול מבוא השמש. לארכה מן המזרח למערב: (ו) חזק ואמץ. בדרך ארץ כמה שהוא אומר כי אתה תנחיל את הארץ: (ז) רק חזק ואמץ מאד. בתורה כמו שהוא אומר לשמר

מצודת ציון

יער ואולי גדלו בו אילני לבנה: מבוא. ענין שקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כ"ח): (ו) ואמץ. אף הוא ענין חוזק כמו מאמץ כח (משלי כ"ד): (ז) תשכיל. ענינו הצלחה

מצודת דוד

(ד) מבוא השמש. שהוא ברוח מבוא השמש: (ה) לא יתיצב. ר"ל לא יתגבר להיות נצב בקומה: לא ארפך. לא אתן לך רפיון ממני: (ו) חזק ואמץ. בהנהגת העם כראוי: (ז) רק וגו'. כי לולי זאת לא תועיל כלום בהנהגת העם כראוי: למען. בעבור שמירת התורה תשכיל:

השאלות

(א) למה שנה ושלש באזהרת האומץ והחוזק? ובשניה הוסיף מלת מאד? ומ"ש כלא לויתיך מה כוונתו?

נחלת יהושע

כאשר דברתי אל משה. ורק זה תלוי בתנאי אם מהמדבר וכו' יהיה גבולכם. אם תכבשו כל א"י, ומזה היה תלוי בהטבת מעשיהם, כמ"ש (שופטים ג') ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל. שע"י שחטא כי לבבם אינו שלם עם ה' הניח מן האומות לנסותם. ואם היה לבבם שלם עד שלא היו צריכים לנסיון ואז היו כובשים כל גבולם אז היה שם הדבר כמו בימי משה לבל יצטרכו לחרב ולמלחמה: (ה) לא יתיצב. הבטיחו שני דברים. א] לא יתיצב איש לפניך. להפוס שררה אל לדבר דבר נגדך [דע שיש הבדל בין יתיצב לפניך בלמ"ד, שגדרו שיתיצב הקטן לפני הגדול דרך השתוות. כמו לפני מלכים יתיצב (משלי כ"ב), מי הוא לפני יתיצב (איוב מ"א). ובין יתיצב בפניך, שהוא התקוממות להלחם נגדו. לא יתיצב איש בפניך (דברים ז' ושם י"א)] הבטיחו שכל ימי חייו יהיה הוא המנהיג את העם ולא ירים ראש איש בלעדיו. ב] לענין הדבוק האלקי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך. להשרות שכינתי עליך בנסים ונפלאות כמו עם משה, ומפרש, נגד הא' אמר לא ארפך, ר"ל שאחזיק אותך ביד ימינך לחזקך תמיד, ונגד הב' אמר לא אעזבך שלא תסור רוח קדשי ממך [כי נגד החוזק הגופני הפוכו הרפיון וכמ"ש אחזתיו ולא ארפנו, ונגד תול השפע הרוחניית הפוכו היא עזיבה]: (ו) חזק. פתח באר דבריו. נגד הא' שא"ל לא יתיצב איש לפניך, ע"ז צריך שתתחזק ותתאמץ [התחלת התעוררות הגבורה תקרא בלשון חזוק, וקיומה והתמדתה שהוא אומץ הלב תקרא בלשון אמוץ, וזה גדרם בכ"מ] כי העם העליון יחול כפי ההכנה האנושיית. ובאר כי אתה תנחיל ולזה צריך חזוק שלא יתיצב איש לפניך בענייני הנהלות שיפלו עליה קטטות ודינים, ובאר כי ראוי שתתחזק ואל תירא מג' טעמים. א] אלדך. כי אתה תהיה המנחיל לא זולתך. ב] מצד הנוחל. שהוא את העם הזה הנבחר. ג] מצד הנחלה שהיא הארץ אשר נשבעתי לאבותם. ושבועתי לא תשוב ריקם: (ז) רק. נגד הענין הב' של הדבוק האלקי שעליו אמר כאשר הייתי עם משה אהיה עמך. גם ע"ז צריך שתתחזק עוד ביותר. כי עיקר הגבורה לכבוש את יצרו. וגם ר"ל כי החזוק הגופני תלוי בחזוק הנפשי בשמירת התורה. ובאר כי החזוק הזה יהיה. א] לשמור א"ע ממצות ל"ת. ב] ולעשות מ"ע. ורק בכל התורה ר"ל כל השמרם מפני הכרעת השכל רק מפני צווי התורה וז"ש אשר צוך משה עבדי. וגם לא יספיק אם תשמור חלק מה"ת כי צריך אתה לשמור ככל התורה: אל תסור ממנו. [מן הספר] ימין על צד התוספת ושמאל על המגרעת ור"ל לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו. למען תשכיל בכל אשר תלך. באר שמצות התורה נבדלו ממצות הנמוסיות בשני ענינים, א] שמצות הנמוסיות רובם אין בם טעם שכלי אשר יפיק אל התכלית הנרצה. לא כן מצות התורה הם מצות שכליות מובילות אל מטרת האושר השלמות, ועז"א למען תשכיל. ב] שגם הנמוסים שהם נמוסים שכליים אינם מקיפים רק על הכללים לא

כל

תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ׃ ח לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָ
בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב בּוֹ כִּי־אָז תַּצְ
אֶת־דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל׃ ט הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תַּעֲרֹץ וְאַל־תֵּ
כִּי עִמְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ׃ י וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־שֹׁטְרֵי הָ
לֵאמֹר׃ יא עִבְרוּ ׀ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה וְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר הָכִינוּ לָכֶם צֵ
כִּי בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶ
ארץ.

ע"ש (ח) ירושלמי ברכות א ה פאה א א בר"ר מט סד פט ויק"ר יט לה קה"ר ג פתיחא דאיכה אס"ר א ו שהש"ר
ספרי פנחס עקב פדר"א טו אדר"נ כא א"ר א א"ז יג פדר"כ לג זהר בראשית וישב בשלח פינחס זה"ח נא א ת"
כא תי' כה שם מב"ת ת"ו מד' משלי כט א תנחומא בראשית וארא עקב ראה וילך שו"ט א : (ט) זה"ח נא
(י) א"ר יח : (יא) קה"ר ג :

רש"י

לעשות ככל התורה: תשכיל. תצליח: (ח) ספר התורה הזה. ספר משנה תורה היה לפניו: והגית בו. והתב
בו כל הגיון שבתורה בלב כד"א והגיון לבי לפניך. לבך יהגה אימה: (ט) הלא צויתיך חזק ואמץ. במל
כמ"ש אל תערוץ ואל תחת והיכן צוהו בימי משה שנאמר ויצו את יהושע בן נון וגו': (י) ויצו יהושע.
שתמו ימי בכי אבל משה: (יא) הכינו לכם צדה. כל דבר הצריך לדרך וכלי זיינם למלחמה אמר

מצודת דוד

(ח) הזה. האמור במקרא שלפניו אשר צוך משה: למען תשמר. כי כשימוש מפיך פן תשכח מה: כי אז. כשתשמור לעשות וכו' אז תצליח: (ט) צויתיך. אני מצוה לך חזק במלחמה מול האויב ואל תירא: כי עמך ה' וגו'. ולא אמר כי עמך אני אף שה' היה המדבר ודוגמתו ויאמר יכו' ואת שמואל (ש"א י"ב) והמדבר היה שמואל: (יא) וצוו וגו'. אף כי נאמר קודם שילוח המרגלים מ"מ ע"כ הצווי היה אח"ז כי ביום שהלכו המרגלים צוו ביריחו ובשר התעכבו ג' ימים ובהזירתם צוו במקומם וביום שאחריו נגו אצל הירדן וממחרת עברו הירדן: הכינו. אף כי עדיין

מצודת ציון

וכן ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (ש"א י"ח) כי השלות ו
להבריות שעשה מעשיו בהשכל: (ח) ימוש. יסור כמ
ימושו מפיך (ישעיה נ"ט): והגית. פעם תשמש לדבור
ולבונו תהגה (תהלים ל"ה) ופעם תשמש למחשבה כמו ו
לבי (שם מ"ט): (ט) הלוא. המלה הסיא תורה לזרז ו
כמו הלא שלחתיך (שופטים ו'): תערץ ותחת. שתיהם
פחד כמו לא תערוץ מפניהם (דברים ז') וכמו ואל
(שם א'): (י) שטרי. הם הממונים להשמיע לאעם
המושל ולהכריח על קיומם כמו שופטים ושוטרים (שם
(יא) צדה. מזון כמו לאם צידם (לקמן ט'): בעוד. תו

השאלות

למה כפל אזהרותיו על שמירת התורה? ואמר תחלה למען תשכיל ואח"כ אמר כי אז תצליח ואז תשכיל?

נחלת יהושע

על כל פרטי ההנהגות וחלקיהם לא כן מצות הא
שהם ילמדו ארח סלולה בכל דרכי בני אדם,

אמר בכל אשר תלך: (ח) לא ימוש. באר שיש עוד תנאי אחר חוץ מן המעשה, והוא העיון וה
בתורה, א] לא ימוש מפיך שהוא העסק ללמוד ולשנות הלכות התורה ומצותי'. ב] והגית בו שי
יעיין תמיד בחלק העיוני שבתורה, ותכלית העיון והעסק יהי' בעבור המעשה לשמור מל"ת ולע
מ"ע, ורק בכל הכתוב בו, כי גם הענינים המקובלים בתורה שבע"פ ימצאם אחר העיון כר
גרשומים בתורת הכתב עפ"י כללי הלשון ועפ"י המדות שהתורה נדרשת בהם: כי אז תצליח יש ו
בין הצלחה והשכלה, הבוחר תמיד באמצעיים טובים המובילים אל התכלית הנרצה ע"י שכלו ות
נקרא משכיל. ומי שמזלו עומד לו אשר ישיג התכלית הנרצה אצלו תמיד במקרה, נקרא מצליח. המש
יש לו שכל חד וחריף לבחור תמיד הדרך הקרוב אל המבוקש. והמצליח, יש לו מזל מצליח ומערכה טו
ואמר ע"י לימוד התורה תצליח כי ה' יהפך מזלך לטובה תמיד, וגם תשכיל ע"י השכל לבחור ב
וגם תצליח בענינים העולמיים ותשכיל בענינים הנפשיים: (ט) הלא. והנה צוהו על החזוק בה
הנהלות ובשמירת התורה ולא צוהו פה על החזוק בעניני המלחמה נגד האויבים, משיב הלא צויתין
ע"ז שתתחזק בענין המלחמה כבר צויתיך, כי זמ"ש (בפ' וילך ל"א כ"ג) ויצו את יהושע ויאמר חזק וא
ונגד חזק אמר אל תערוץ, ונגד ואמץ, שהוא התמדת החזוק בלב אמר אל תחת, ר"ל אל
מנהגתך בשום פנים: כי עמך ה' אלהיך בבל אשר תלך, גם בלכתך למלחמה נגד האוי
אלהיך עמך לתת אויביך בידך. ולכן לא אמר כי עמך אני, כי חוזר למ"ש אליו משה וה' הוא ה
לפניך הוא יהי' עמך, כי פה חזר מה שדבר ע"י משה: (י) ויצו יהושע. והנה לבאר [בפסוק י"ב
ב' פסוק א] כי טרם בא דבר ה' אליו, פחד יהושע ודבר עם ב"ר וב"ג שילכו חלוצים לעזרו וגב
מרגלים ארם לדרום ולחקור, והיה דעתו להמתין עד שוב המרגלים. ועתה כשמעו דבר ה' התחזק
בלא להמתין על המרגלים, רק צוה להכריז (יא) הבינו לכם צדה לדרך. כי ביום הב' בבקר

והשטים

הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם לְרִשְׁתָּהּ׃ יב וְלָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אָמַר יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ יג זָכוֹר אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת׃ יד נְשֵׁיכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כֹּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַעֲזַרְתֶּם אוֹתָם׃ טו עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־

ע"ש (יד) מכילתא בשלח א :

הארץ

רש"י

לבקן. שלא היה אומר במאכל ובמשתה הרי היו מסתפקין במן שבכליהם עד ט"ז בניסן וכה"א וישבות המן ממחרת (מ"ל): בעוד שלשה ימים. בסוף שלשת ימים כשהיו כאן שלשה ימים ואחר העבורו: (יד) כל

מצודת ציון

בסוף: (יד) חמשים. מזויינים כמו וחמושים עלו (שמות י"ג):

מצודת דוד

אכלו את המן מ"מ היה בידם מפרי האדמ' ממה שהביאו לנס הגרי עו"ג ואת זה אמר להכין: (יג) זכור. עליכם לזכור: מניח.

השאלות

(יב) מדוע שינה סדר הלשון והקדים השם אל הפעל? ודרך הספור לאמור ויאמר לראובני כי כן חק הלשון:

(יג—טו) הלא מרע"ה לא התנה עמהם (בפ' מטות) רק שיעברו חלוצים עד אחר הכיבוש, ולמה הוסיף יהושע שיתאחרו עד אחר ירושה וישיבה? ולמה כפל ה' מניח לכם ונתן לכם את הארץ? ומדוע אמר שנית אשר נתן לכם משה בעבר הירדן שהם דבר מותר, ולפי כללי הלשון היל"ל ושבתם לארץ ירושתכם אשר נתן לכם

נחלת יהושע

מהשמים [ג' א'] והי' הכנה גדולה לטחון המן בריחים ולדוכו במדוכה: (יב) ולראובני. הנה מדרך העבר להשתמש בפעלים העתידים עם וי"ו ברא"שו להפך העתיד לעבר, ויאמר, וירא, ויבדל, ויקרא, וזה דוקא במאמרים הבאים על דרך ספור אם ישמור הגב הסדר בקדימה ואיחור, וזה נקרא העבר המסודר, אמנם כאשר ירצה לספר איזה ענין אשר התחיל והי' קודם הענין שסופר לפניו, אז ישמש בפעל לבד, ויקדים תמיד את השם אל הפעל, וזה נקרא העבר המוקדם כ"כ המדקדקי', וכן כתב רש"י. והאדם ידע מכבר. וכמו' פקד את שרה, פירש"י קודם שרפא את אבימלך. וכבר דברנו מזה במקומות שונים. ולפ"ז ממה שלא אמר ויאמר יהושע לראובני ולגדי, מבואר שלא שמר פה את הסדר רק פי' ולראובני אמר קודם לכן, ר"ל שכבר קודם שבא דבר ה' אליו, חשב יהושע מחשבות על כיבוש הארץ, ובהיותו ירא מן המלחמה אמר לראובני ולגדי שיעברו חלוצים לפני אחיהם, וכן שלח מרגלים, וכ"ז מיראתו ופחדו. נמצא שכל המאמר [מפה עד סימן ג'] היה קודם הענין הקודם שדבר ה' אליו. כי כאשר ראה ה' כי יתא בלבבו דבר אליו שיעבור את הירדן ושלא יצפה על המרגלים ששלח, ויתחזק ויתאמץ ולא יבטח על גבורת בני ראובן. ולכן תיכף אחר הדבור צוה את העם שיכינו להם צדה כי בעוד שלשת ימים יעברו את הירדן, הגם שלא ידע אז שישובו המרגלים בקרב הימים האלה. ובזה סלקנו המבוכה שיש בענין החשבון של שלשת ימים, כמו שיתבאר בריש קאפיטל הבא: (יג) זכור את הדבר. כיון על מ"ש (דברי' ג' י"ח) ואצו אתכם בעת ההיא לאמר ה' אלהיכם נתן לכם את הארץ לרשתה חלוצים תעברו וכו' רק נשיכם טפכם וכו' עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם וכו'. ר"ל כי בתנאי שהתנה עמהם (בפ' מטות ל"ב), אמר ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשובו (פכ"ב וכן שם פכ"ט) שלא חייבם להתעכב רק עד אחר הכיבוש, אבל במשנה תורה זכר שליום שיתעכבו שמה עד אחר חלוקת הארץ, הגם שע"ז לא התנה עמהם אז, אמר שמן היושר יעשו זאת, וגם יש עוד טעם בזה במ"ש בפי' התורה פ' מטות שמשה התנה עמהם אז במה פעמים שילכו חלוצים לפני ה' וכמ"ש ועבר לכם כל חלוץ לפני ה' ונכבשה הארץ לפני ה', כי חשב שיהי' הכבוש בדרך נס ואז לא היו צריכים להתעכב רק עד הכבוש, ובפ' דברים ראה כי תהי' המלחמה קרובה לטבע שעז"א ואתם תעברו חמושים לפני אחיכם ולא פרט שיהי' ההעברה לפני ה' לכן הצרכו להתעכב עד גמר החלוקה שתפסק המלחמה לגמרי, וכן באר יהושע פה, ה' אלהיכם מניח לכם ר"ל אחר שאתם יש לכם שתי תועליות. א] המנוחה, כי נשיכם וטפכם יושבים במנוחה ואינם נעים ונדים עוד. ב] ונתן לכם את הארץ הזאת אשר בקשתם אותה. ובאר דבריו כי הלא, (יד) נשיכם טפכם ומקניכם ישבו בארץ. ולא ינועו כנשי אחיכם, ולכן מן היושר כי אתם תעברו חמושים לפני אחיכם [ולמ"ש שבמ"ש לפני אחיכם ר"ל שתהי' המלחמה טבעיית, לכן באר שיעברו גבורי החיל, משא"כ אם הי' ההעברה לפני ה' במלחמה נסיית הי' צריך שיעבור העם כולו לא דוקא גבורי חיל]: עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם. שתמתינו פה עד אחר חלוקת הארץ שיהיה להם מנוחה וירושה כמו שיש לכם,

הארץ אשר־יהוה אלהיכם נתן להם ושבתם לארץ ירשתכם וירשתם אותה אשר נתן לכם משה עבד יהוה בעבר הירדן מזרח השמש׃ טז ויענו את־יהושע לאמר כל אשר־צויתנו נעשה ואל־כל־אשר תשלחנו נלך׃ יז ככל אשר־שמענו אל־משה כן נשמע אליך רק יהיה יהוה אלהיך עמך כאשר היה עם־משה׃ יח כל־איש אשר־ימרה את־פיך ולא־ישמע את־דבריך לכל אשר־תצונו יומת רק חזק ואמץ׃

ב א וישלח יהושע בן־נון מן־השטים שנים אנשים מרגלים חרש לאמר לכו ראו את־הארץ ואת־יריחו וילכו ויבאו בית־אשה זונה ושמה

ע״ש (טז) שהש״ר ד ז: (יח) שהש״ר ד ד במד״ר יד תנחו׳ שמיני: (א) במד״ר טז זכר כראשית אחרי תנחומא שלח ספרי עקב:

רש״י

גבורי החיל. שהכם יעברו חלוצים: (טו) מזרח השמש. עבר מזרחי של ירדן: (יח) ימרה. יקנים את דבריך:
ב (א) וישלח יהושע וגו׳. על כרחי אני צ״ל שבתוך ימי אבל משה שלחם שהרי לסוף ג׳ ימים שהתנו ימי אבל משה עברו את הירדן שמשם אנו למדים שמת משה בז׳ אדר כשתחשוב מונה ל״ג למפרע מיום

מצודת דוד

עוד לכם מקום מנוחה בתת לכם הארץ הזאת שבעבר הזה: (טו) עד אשר יניח. עד אשר יתן ה׳ מקום מנוחה גם להם: וירשתם. ר״ל אז תאחזו בה מבלי מערער הוחיל ותקיימו התנאי: מזרח השמש. בעבר המזרחי: (יז) רק וגו׳. ר״ל לא נשמע אליך רק כשיהיה ה׳ עמך וגו׳ אבל לא בזולת זה: (יח) רק חזק. לענוש המורדים אלא למחול על כבודך:
ב (א) מרגלים חרש. מחפשים מחשבות הבריות אם נמס לבבם: לאמר. ר״ל וכה אמר:

מצודת ציון

(יח) ימרה. מלשון מרי ומרד כמו סורר ומורה (דברים כ״א):
ב (א) מרגלים. ענין חפוש כמו לחקר ולחפש ולרגל (דה״א י״ט): חרש. ענינו מחשבה כמו אל תחרוש על

השאלות

משה וירשתם, (כמו שבארתי כלל זה בפי׳ הספרא ויקרא א׳ בפסוק אשר פתח א״מ):
(א) כפי סדר הכתובים משמע שעתה שלח מרגלים אחר שאמר הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים וע״ז יפלו שאלות רבות, איך אמר בעוד שלשת ימים אתם עוברים ואח״ז שלח מרגלים והם נסעו מהלך יום ליריחו ושם לנו, ואח״ז ישבו ג׳ ימים בהר ואח״ז באו אל יהושע ואח״ז נסע העם מן השטים אל הירדן ולא עברו עד יום הגא ואח״כ לא עברו עד יום החמישי.

נחלת יהושע

ונגד ה׳ אלהיכם מניח לכם אמר עד אשר יניח ונגד ונתן לכם את הארץ אמר וירשו גם המה וכו׳. אשר נתן ר״ל שרק על תנאי זה נתן לכם שתירשו אותה אם לא תעזבו את אחיכם: (טז) כל ר״ל אין אתה צריך להזכירנו צוויו של משה, כי גם צוויך מספיק לשנעשה כן, ולא לבד הדבר הזה שמחויבנו עליו מצד היושר, כי גם אל כל אשר תשלחנו נלך אם (יז) רק יהי׳ ה׳ עמך כאשר היה עם משה

לא אתה שקול אלא כרבך, ולא זאת לבד כי גם (יח) כל איש אשר ימרה את פיך יומת. כדין מורד במלכות, ואמר כל אשר ימרה לעשות הפך מה שצוהו, וגם אשר לא ישמע שלא יעשה מה שצוהו כי שמרי הוא בלא מעשה והבלתי שמיעה הוא בקום ועשה, ואמר לכל אשר תצונו אף בדבר קטן חייב מיתה כדין מורד במלכות, רק חזק בלבד שתתחזק כראוי למנהיג העם, ורמה כי הזכירו ג״כ שני הדברים שא״ל ה׳, לא יתיצב איש בפניך, כאשר הייתי עם משה אהיה עמך, ועל שניהם א״ל חזק ואמץ וכמש״פ למעלה:
ב (א) וישלח. זה היה בעת שאמר ולראובני ולגדי, קודם שדבר ה׳ אליו וקודם שהכריז הכינו לכם צדה, כמו שהוכחתי (סי׳ הקודם פסוק י״ב) ובזה נמלטנו ממה שנבוכו המפ׳ בחשבון שלשת ימים שלא יעלה עם זמן לכת המרגלים ושובם שבאמת הלכו המרגלים איזה ימים קודם לזה: וישלח יהושע בא להשיב על השאלה שתפול בזה איך שלח יהושע מרגלים אחרי שראה הרע שנמשך משליחות המרגלים בימי משה, משיב כי היו חמשה הבדלים בין מרגלים של יהושע ובין מרגלים של משה. א] המרגלים שלח משה היו עפ״י שאלת העם כמ״ש ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ולכן כששבו והוציאו דבה סמכו העם עליהם, אבל פה שלח יהושע מדעת עצמו ולא מדעת העם. ב] משה שלחם ממדבר פארן שהי׳ רחוק מן הארץ והיו מסתפקים במהות הארץ ועל יכולתם לכבשה, אבל יהושע שלח מן השטים שהי׳ בגבול הארץ בלתי מסתפק אם יכנס אם לאו רק לדרוש המקום הגון לכבוש. ג] משה שלח שנים עשר אנשים נשיאים ויהושע שלח שנים אנשים מרגלים, כלייי כי כבר בארתי בפי׳ התורה (פ׳ מקץ ופ׳

שלח

שְׁמָהּ רָחָב וַיִּשְׁכְּבוּ־שָׁמָּה׃ ב וַיֵּאָמַר לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ לֵאמֹר הִנֵּה אֲנָשִׁים בָּאוּ הֵנָּה הַלַּיְלָה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַחְפֹּר אֶת־הָאָרֶץ׃ ג וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶל־רָחָב לֵאמֹר הוֹצִיאִי הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֵלַיִךְ אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבֵיתֵךְ כִּי

ע"ש (ב) במד"ר פ"ו רו"ר א' — לחפר

רש"י

שעלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון וע"כ משנשתלחו המרגלים לא עברו את הירדן עד יום החמישי שנא' ויבאו שם שלשת ימים עד שבו הרודפים בו בלילה ויעברו ויבאו אל יהושע בן נון וישכם יהושע בבקר ויסעו מהשטים הרי יום ד' וילינו שם טרם יעברו נמצא שלא עברו עד יום ה': חרש. ברז כך ת"י, אמר להם עשו עצמכם כחרשים כדי שלא ישתירו דבריהם מפניכם. ד"א חרש חרס, הטעינו עצמכם קדרות כדי שתהיו נראין כקדרין: וראו את הארץ ואת יריחו. והלא יריחו בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיתה קשה כנגד כולם לפי שהיתה יושבת על הספר. כיוצא בו ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל והלא עשהאל בכלל היה אלא שהיה קשה כנגד כולם. כיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה והלא בת פרעה בכלל היתה ולמה יצאת שהיה מחבבה כנגד כולן וכלפי חטא שהחטיאה אותו יותר מכולן, כך שנויים בספרי: אשה זונה. ת"י פונדקיתא מוכרת מיני מזון: (ב) לחפר. לרגל וכן משם חפר אוכל:

מצודת ציון

רעך רעה (משלי ג'): זונה. מוכרת מזון: (ב) הנה. להעיר הזאת: לחפור. לרגל ולחפש כמו יחפרו בעמק (איוב ל"ט)

השאלות

(ב) איך א"ל שיעברו בעוד ג' ימים אולי יתאחרו המרגלים ימים רבים ואיך ידע שישובו מתור הארץ שיכף? ושנאמר ששלח המרגלים קודם וכדעת הרלב"ג יקשה סדר הכתובים שאחר שהכריזו השוטרים אמר לב"ר וב"ג ואח"ז שלח מרגלים, — גם על גוף הדבר התפלאו כל המפ' איך שלח יהושע מרגלים, ושכח כי המרגלים גרמו בכיה לדורות בימי רבו, ואם משה לא עשה זאת עד הפצירו בו העם ועד שאל בה', איך אחר הקלקול שיצא מזה עשה זאת יהושע מדעת עצמו? — איך עזבו המלאכים מה שנשתלחו לתור את הארץ ולהשגיח ויבואו בית אשה זונה וישכבו שמה? ואיך לא השכילו עד שבלילה הא' שיכף הרגיש בם מלך יריחו?

(ג) מהו הכפל הבאים אליך, אשר באו לביתך?:

נחלת יהושע

שלח) שיש הבדל בין התר והמרגל, התר מבקש את הטוב את טובה הארץ ואת אנשי' גבורי' וכדומה, והמרגל יבקש את ערות הארץ, המקום הנוח לכבשה משם, ובארתי כי יש בזה שני מיני שליחות, אם העם שולחים תרים לראות הטובה היא אם רעה, [שהכוונה בזה אם ראוי שילחמו עליה אם לאו] ישלחו נשיא מכל שבט, כי לא יסמכו בזה על אנשים פחותים ולא יסמכו שבט על שליח שבט אחר, כי כ"א ישלח איש אשר יסמך לבו עליו כי יתור אם תהיה הארץ מוכשרת לפני שבטו ועסקיו כפי מה שהוא עובד אדמה או רועה צאן או עוסק במסחר או לחוף אניות, ועל כוונה זאת שלח משה לתור הארץ לא לרגל, ולכן שלח נשיא מכל שבט, ולכן יצא המכשול הגדול הזה משליחותם, לא כן אם שולחים מרגל והוא אם הסכימו לכבשה ושולחים לראות את ערות הארץ מאיזה מקום יכבשוה בקל, ישלחו איש אחד או שנים מהמון עם כי זה ישלח רק שר הצבא כרוצה לדעת מאיזה מקום ילחם, וע"ז האופן שלח יהושע רק שנים ולא י"ב, ורק אנשים מההמון לא נשיאים, ורק מרגלים ולא תרים, ולכן לא היה מקום פה להוצאת דבה. ד] שלחם חרש ר"ל בשתיקה שאיש לא ידע בדבר רק הוא לבדו. ה] לאמר לכו ראו את הארץ ואת יריחו, עקר השליחות היה על יריחו והארץ אשר סביבותיה שדרך שם באו ורצו לדעת איך יכבשוה. וילכו ועל הכוונה הזאת הלכו ויבאו בית אשה זונה ושמה רחב, והיה בזה תחבולה כפולה. א] שלא יכירום כי מבני ישראל המה באו בית אשה זונה, ונודע לתושבי כנען כי ישראל עם שונא זמה המה ולא יעלה על לבם כי שלוחי ישראל בית זונה יתגודדו. ב] ע"י שהיה שמה רחב מפורסמת בשמה אצל גדולי הארץ כמ"ש רחב בשמה אתה, גלו לה סתרי גדולי הארץ וסודותיהם ואצלה יחקרו כל הנעשה בארץ ולכן לא הלכו לשום מקום רק וישכבו שמה: (ב) הנה אנשים. הבינו כי מרגלים המה מג' טעמים. א] מצד בואם העיר שהיתה סוגרת ומסוגרת אין יוצא ואין בא, וז"ש הנה אנשים באו. ב] שידעו שמגמת מהלכם רק ליריחו לבד כי אם הם אורחים עוברים ממקום למקום היה להם ללון לפני השער למען יוכלו ללכת כאור הבקר לדרכם כי שערי העיר לא יפתחו בעת המאור עד נכון היום, וז"ש באו הנה. ג] ממה שבאו בלילה שלא כדרך עוברי דרך הנכנסים בכי טוב בפרט בעת הסכנה, ומזה הוכיחו כי הם מבני ישראל וכי תכלית ביאתם לחפר את הארץ לדעת סתריה ע"י האשה הזונה, ויש הבדל בין שחופר את הארץ ובין התר והמרגל, שהחופר הוא בעומק במקום אחד לדעת מחשבות אנשים וסתריהם, והם לא הלכו רק לחפור במקום אחד: (ג) הבאים אליך. ר"ל הגם שיאמרו לך כי באו אליך לזנות, דעי שתכלית אשר באו, לביתך באו, והוא יען כי לחפר את כל הארץ באו, שרוצים לחקור בביתך תעלומות כל הארץ ועניניה בזה נגד שחופר כנ"ל:

לַחְפֹּר אֶת־כָּל־הָאָרֶץ בָּאוּ׃ ד וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת־שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּ
וַתֹּאמֶר כֵּן בָּאוּ אֵלַי הָאֲנָשִׁים וְלֹא יָדַעְתִּי מֵאַיִן הֵמָּה׃ ה וַיְהִי הַשַּׁעַ
לִסְגּוֹר בַּחֹשֶׁךְ וְהָאֲנָשִׁים יָצָאוּ לֹא יָדַעְתִּי אָנָה הָלְכוּ הָאֲנָשִׁים רִדְפ
מַהֵר אַחֲרֵיהֶם כִּי תַשִּׂיגוּם׃ ו וְהִיא הֶעֱלָתַם הַגָּגָה וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּ
הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ עַל־הַגָּג׃ ז וְהָאֲנָשִׁים רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם דֶּרֶךְ הַיַּרְדֵּן עַ

המעברות

ת"א ויהי וגו'. ברכות מז שבת כ': ע"ש (ד) במדר"א עז תנחומא שלח: (ו) רו"ר א א

רש"י

(ד) ותצפנו. יש מקראות מדברים על הרבים כיחיד, לפי שמיהרה בהטמנתם ובמקום נר כאלו ה
יחידי. ומ"א רבי תנחומא יש פנחס וכלב היו ופנחס עמד לפניהם ולא ראוהו לפי שהיה כמלאך, ד"א ותצ
כל אחד ואחד בפני עצמו ודוגמתו מגיני שמן וקטורת ישמח לב ולא אמר ישמחו לב: (ו) בפשתי הע
בגבעוליהן: (ז) על המעברות. מקום מעבר המים שהיו סבורין שחזרו לאחוריה' אל ערבות מואב והיו

מצודת דוד

(ד) ותצפנו. כל אחד במקום מיוחד כי יותר נוח להטמין אחד אחד: האנשים. אשר תשאלו עליהם: ולא ידעתי. בעת בואם: (ה) ויהי השער. ר"ל ויהי בעת בוא זמן סגירת שער העיר כאשר חשך היום: כי תשיגום. היות זה מקרוב יצאו: (ו) ותטמנם. הוסיפה להטמינם במקום יותר נסתר: בפשתי העץ. בפשתים שהם עדיין בתוך העץ והם הקנים של פשתן: הערוכות. בכדי שלא ירגישו שום מי טמון שם: (ז) אחריהם. כן חשבו הרודפים לפי דעתם: סגרו. לפי שרצו לבקשם עוד בעיר לזה

מצודת ציון

ע"ש שהמחפש דבר מה בקרקע חופר בה: (ד) ותצ
הסתירם אותו כמו יצפון לישרים (משלי ב'): כן. ט
אמת כמו כן דברת (שמות י'): מאין. מאיזה מקו
(ה) אנה. לאיזה מקום: (ו) הערכות. מלשון ער
וסדור: (ז) על. ענינו כמו עד וכן ויבכו על צ

השאלות

(ד—ו) למה שפר הכתוב הטמנתם ב"פ? ואמרה אמר ותצפנו בלשון יחיד ואח"כ ותטמנם בלשון רבים?
(ז) מלת אחריהם האחרון מיותר שכבר אמר רדפו אחריהם? וגם לא באר מי סגר השער כי אם רחב סגרה מדוע הורידם אותם בחבל היה לה לפתוח להם השער:

נחלת יהושע

(ד) ותקח ותצפנו. יש הבדל בין צפן ובין טמ
הצפון הוא העומד במקום שאין העין רואהו (וה
ההיפוך מפעל לפה כדרך הפרשים המשמשים ד
והפוכו) הגם שאינו מכוסה באיזה מכסה או בעפר
שעומד מן הגלוי, והטמון הוא המכוסה מלמעלה בכ
או בעפר. והנה בבוא שלוחי המלך פתאום לא היה
פנאי להטמינם ולכסותם בפשתי העץ, רק להצפינם ר"ל להעמידם בקרן זוית מן הצד לבל יראום תיכ
וגם לא יכלה להעמיד שניהם במקום אחד שאם יראום שמה יכירו כי הם השנים מרגלים, לכן העמי
כ"א בקרן זוית לבדו שגם אם יראו את האחד לא יחשבו כי הוא הוא באשר ידעו שהיו המרגלים שני
וגם שאז עכ"פ ימלט השני, ובאשר יראה שבאם יחפשו הלא ימצאו אותם, לכן הערימה גם היא ותס
כפיה לאמר כי באמת היו בזה מרגלים וכי זה רגע יצאו וברחו למען ימהרו לצאת מביתה ולרדוף אחרי
וז"ש כן באו אלי האנשים ר"ל כדבריכם כן הוא וכן באופן זה שאמרתם באו האנשים, כי ת
בבואם חקרו ודרשו כדרך המרגלים, (ראי' ב') ולא ידעתי מאין המה כי אם לפעמים יבואו אנ
נודעים ויחקרו על ענייני הארץ יש לתלות שהיה זה אגלס במקרה, לא כן אנשים נכרים שלא נודעו כ
באו ומה להם לדרוש ענייני הארץ הזאת, וגם ממה שהעלימו שם מקומם ולא הגידו מאין המה מב
כי מרגלים הם: (ה) (ראי' ג') ויהי השער לסגור, שיצאו ונעלמו בעת שרצו לסגור השער כבורחי
(ראי' ד') שיצאו בחשך ואפלה ולא הוליכו אבוקה בידיהם כי נסו וימלטו, (ראי' ה') ולא ידעתי
הלכו כמו שהעלימו המקום שממנו באו כן העלימו המקום שאליו הלכו, וכ"ז סימנים מובהקים שהם מרגל
לכן רדפו מהר אחריהם, כי א] ראוי לרדוף אחריהם אחר שהם בודאי מרגלים. ב] אחר שב
תשיגום וא"כ אין להתעצל מלרדוף ולהשיג: (ו) והיא. אחר שע"י חכמתה פטרה השלוחים מביתה
מחשש פן ישובו לבקשם שנית, העלתם אל הגג ותטמנם (שההטמנה הוא ע"י כסוי) שכסתה אותם בפ
העץ הערובות שהיו מסודרות שם מסדר עד שלא ירגיש איש כי איש טמון תחתיהם. ופשתי הע
שמס' בעלי פשתן כמו תולעת שני ושני תולעת. וי"ל שכבר נחבטו הקנים רק לא נופצו והיו מעורבים
העץ, ולכן אמר הערוכות בלשון נקבה כי הפשתה הוא שם נקבה, וי"מ שהוא מין פשתה הגדלה על ה
הנקרא גמל גפן בלשון המשנה (בוים וואללע) ופשתים סתם שיש בם מגוס שעמנו גדלים על האדמה ו
גפן קרוי פשתי עץ: (ז) והאנשים רדפו בתוך כך אחריהם לפי דעתם בדרך הירדן: והשער
שיעור הכתוב והשער סגרו אחריהם אחרי כאשר יצאו הרודפים ומלת אחריהם כמו והדלת

הַמַּעְבְּרוֹת וְהַשַּׁעַר סָגָרוּ אַחֲרֵי כַּאֲשֶׁר יָצְאוּ הָרֹדְפִים אַחֲרֵיהֶם׃ ח וְהֵמָּה טֶרֶם יִשְׁכָּבוּן וְהִיא עָלְתָה עֲלֵיהֶם עַל־הַגָּג׃ ט וַתֹּאמֶר אֶל־הָאֲנָשִׁים יָדַעְתִּי כִּי־נָתַן יְהוָה לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ וְכִי־נָפְלָה אֵימַתְכֶם עָלֵינוּ וְכִי נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם׃ י כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֶת־מֵי יַם־סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וּלְעוֹג אֲשֶׁר הֶחֱרַמְתֶּם אוֹתָם׃ יא וַנִּשְׁמַע וַיִּמַּס לְבָבֵנוּ וְלֹא־קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת׃ יב וְעַתָּה הִשָּׁבְעוּ־נָא לִי

ת"א ונשמע וגו׳. סוטה לה: ולא קמה וגו׳. זבחים קו:

ע"ש (י) ש"ר כו מכילתא יתרו א תנחו׳ בשלח: (יא) מכילתא בשלח שירה ט יתרו א תנחומא חלוה ספרי עקב: (יב) רו"ר א:

רש"י

פסיק בנתים: והשער סגרו. השוערים: (יא) ולא קמה עוד רוח. אפילו לשכב עם אשה אמרו אין לך כל שר ונגיד שלא בא אל רחב הזונה ובת י׳ שנים היתה כשיצאו ישראל ממצרים וזנתה כל מ׳ שנה: (יב) אות אמת. שתעשו כשתבאו ותכבשו את העיר שתכירו האות ותחיוני:

מצודת ציון

(בראשית מ"ט): המעברות. מקום מעבר הירדן: (ח) ישכבון. ענינו כמו ישכבו באלף: (ט) אימתכם. מלשון אימה ופחד: נמוגו. נמסו. (י) הוביש. מלשון יבש: החרמתם. ענין

מצודת דוד

סגרו שומרי השער את השער שלא יצאו מעתה: (ח) והמה. המרגלים: (ט) וכי נפלה וגו׳. ולא נעצר כח להלחם בכם: (יא) ולא קמה וגו׳. ר"ל כל איש רוחו נמוכה ונפלה. הוא אלהים. א"כ היכולת בידו על כולם: (יב) ועתה. סותל והדבר כרור:

השאלות

(ט—יא) כפל הדברים וכי נפלה אימתכם, וכי נמוגו ונשמע וימס לבבנו?:

(יב—יד) מה שכפלה עם בית אבי חסד ולי אות אמת, והם אמרו ועשינו עמך חסד ואמת, ומה הבדלם? ומה שאמרו אם לא תגידו את דברנו אם במס׳ שבות כאות של חוט השני, הלא עדיין לא נתנו לה האות הזה?:

נחלת יהושע

אחריו, הרודפים אחרי אשר יצאו סגרו את הדלת אחריהם מצד האחר כדי שאם עדן לא יצאו מן העיר לא יוכלו לצאת משם: (ח) והיא עלתה עליהם. כי היו טמונים תחת הפשתים ועלתה עליהם להסיר המכסה ולדבר עמם: (ט) ידעתי תחלה אמרה דרך כלל, ידעתי כי נתן ה׳ לכם את הארץ, ועתה תבאר דבריה מאין ידעה זאת, שזה משני טעמים. א] כי נפלה אימתכם עלינו, (גדר האימה והבדלה מיתר לשונות המורים על המגור והפחד, כי האימה תהי׳ תמיד מפני ציור רוממות העצם המאויים ועזוזו, לא מפני אפשריות הרע אשר יוכל להשיג ממנו) ר"ל שנפלה עלינו אימה מפני גדולתכם ורוממותכם. ב] וגם נמוגו כל יושבי הארץ, מפני יראת הרע שיגיע להם על ידם, ומפרש מ"ש כי נפלה אימתכם עלינו שהיא יראת הרוממות היא: (י) כי שמענו את אשר הוביש ה׳ את מי ים סוף מפניכם. ומ"ש כי נמוגו כל יושבי הארץ היא כי שמענו אשר עשיתם לשני מלכי האמורי אשר החרמתם אותם ולא החייתם כל נשמה: (יא) ונשמע. ר"ל כי הדרך הוא בעת יעלה גוי מירכתי ארץ להחריב ארצות, תחלה לשמע שמעו יפחדו ויראו מפניו אבל בעת יקרב הגוי אל גבול ארצם יתעודדו יושבי הארץ ואיש את רעהו יחזקו להלחם נגדו, אבל פה לא כן הוא כי בין בעת אשר ונשמע אז וימס לבבנו מפני השמועה, ובין גם עתה שקרבתם אל גבול ארצנו לא קמה עוד רוח גבורה באיש לעורר את העם לקראת נשק, כי נואשו כולם מלהלחם, יען יודעים כי ה׳ אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, ומי ילחם ויגלה את האלהים האדירים האלה: (יב) ועתה. אמרה הגם כי אחר שתעברו את הירדן לא תחיו כל נשמה עתה השבעו טרם עברתם את הירדן, שהי׳ להם רשות לקבל גרים המשלימים עמם, כמ"ש חז"ל שלש פרוזדוגמאות שלח יהושע וכו׳ הרוצה להשלים ישלים, ובפרט שהתגיירה וקבלה מלכות שמים כמ"ש כי ה׳ אלהיכם הוא אלהים וכו׳, ופרטה בתנאי השבועה ג"ד. א] השבעו לי שהנשבע ע"ד חברו אין לו התרה. ב] השבעו בה׳ שהיא שבועה חמורה יותר בהיותה בשם המפורש. ג] כי עשיתי עמכם חסד והנשבע ע"ד חברו בשביל טובה שעשה לו א"צ התרה: ועשיתם ר"ל עקר השבועה אני מבקש בעבור בית אבי כי עמהם תעשו חסד, כי להם לא חויבתם תשלומי גמול, אבל להחיות את נפשי זאת חויבתם ולא יקרא חסד רק אמת, ואיני מבקש מכם רק שתתנו לי אות אמת, שיהי׳ אות ביני וביניכם שתכירו ביתי

בעת

לִי בַּיהוָה כִּי־עָשִׂיתִי עִמָּכֶם חָסֶד וַעֲשִׂיתֶם גַּם־אַתֶּם עִם־בֵּית אָבִי חֶסֶד
וּנְתַתֶּם לִי אוֹת אֱמֶת׃ יג וְהַחֲיִתֶם אֶת־אָבִי וְאֶת־אִמִּי וְאֶת־אַחַי וְאֶת־
אַחוֹתַי וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְהִצַּלְתֶּם אֶת־נַפְשֹׁתֵינוּ מִמָּוֶת׃ יד וַיֹּאמְרוּ
לָהּ הָאֲנָשִׁים נַפְשֵׁנוּ תַחְתֵּיכֶם לָמוּת אִם לֹא תַגִּידוּ אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה
וְהָיָה בְּתֵת יְהוָה לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְעָשִׂינוּ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ טו וַתּוֹרִדֵם
בַּחֶבֶל בְּעַד הַחַלּוֹן כִּי בֵיתָהּ בְּקִיר הַחוֹמָה וּבַחוֹמָה הִיא יוֹשָׁבֶת׃
טז וַתֹּאמֶר לָהֶם הָהָרָה לֵּכוּ פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם הָרֹדְפִים וְנַחְבֵּתֶם שָׁמָּה
שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד שׁוֹב הָרֹדְפִים וְאַחַר תֵּלְכוּ לְדַרְכְּכֶם׃ יז וַיֹּאמְרוּ

אחיותי ק'

אליה

ה"א אות וגו'. זוכר פ' ויחי: ותורידם וגו'. עירובין נג:

ע"ש (טו) סס"ל א ירושלמי ברכות ד ד סנהדרין כ מד"ש פ יז: (טז) ברל"ל פ ס"ר כז תמרי דברים פו"ם כב:

רש"י

(טו) ותורדם בחבל בעד החלון, באותו חבל וחלון היו הזונים עולים אליה אמרה רבש"ע באלו חטאתי באלו תמחול לי: (טז) עד שוב הרדפים. נגלה בה רוח הקדש שישובו לסוף שלשת ימים: (יז) נקיים אנחנו.

מצודת דוד / מצודת ציון

חסד. סימן כי עדיין לא עשיתם לי טובה מאומה: מיתה וכליון: (טו) בקיר. בכותל: (טז) יפגעו. ענין
ועשיתם וגו'. לזה גם אתם עשו חסד עם בית אבי
מבלי הקדמת טובה מהם: אות אמת. סימן אמיתי למען ידעו כל ישראל לבל ישלחו בנו יד: (יד) נפשנו וגו'. אם מי
יכלה לשלוח בכם יד נמסר עצמנו למיתה בכדי להציל אתכם: את דברינו זה. את האות שאתה מבקש ונתנה לך כ"א תגיד
לגלות האות הרבה ויעשוהו להציל עצמם: חסד ואמת. היום אתה עשית עמנו חסד אבל לפית להשלום גמול אבל אנו
נעשה עמך חסד של אמת מבלי תקות תשלום גמול: (טו) בעד החלון. כי שערי העיר סגרו: בקיר החומה. ופני החלון
אל מחוץ לחומה: (טז) פן יפגעו. כשתלכו עתה לדרככם פן יפגעו בכם הרודפים בשובם: שמה. בהסר: (יז) נקים.

השאלות

(יז—כ) המאמר הזה כולו שיש לשום לדבר עמה על הגג בנעמה ובעת השבועה לא אחר שהורידם אותם בעד החלון שהיה חשש פן ישמעו הדברים ואזנים לכותל? גם מה זה שאמרו נקיים אנחנו משבועתך, שמורה שאין השבועה חלה עליהם, ואיך יהי' זה והלא נשבעו תהלה בלא תנאי ואיך יכלו להטיל אח"כ תנאי בשבועתם? בשגם שאם כפי' המפ' הול"ל אנחנו רוצים להיות נקיים, לא מאמר מוחלט שהם נקיים שמורה שהשבועה לא חלה כלל?:

נחלת יהושע

בעת הכיבוש, עתה פרשה מהו החסד שיעשו עם בית אביה?: (יג) והחייתם את אבי. א] שיחיו אותם ולא יהרגום. ב] והצלתם את נפשותינו ממות. שמוטל עליכם להציל אותנו לבל נהרג ע"י אחרים, וגם רמזה שיצילו נפשותיהם ממש ממות הרוחני במה שיגיירו אותם: (יד) נפשנו. אמרו לה שגם זה חויבו מצד הדין למסור את נפשם למות תחתם, אם לא תגידו את דברנו זה, ר"ל שבעבור זאת שלא הגידו דברנו, שהודענו לכם כי מרגלים אנחנו ואתם לא הגדתם בית המלך, וא"כ הצלת נפשכם הוא בכלל אמת, אבל והיה בתת ה' לנו את הארץ ועשינו עמך חסד ואמת, אמת במה שנחיה אתכם, וחסד במה שניתן לכם מתנות רבות וכבוד: (טו) כי ביתה בקיר החומה. ר"ל חוץ מהחומה וקיר החומה הוא קיר ביתה ועז"א כי ביתה בקיר החומה וגם היה בנוי בהחומה על שהיתה החומה מקיפה משלש רוחות ובזה היה לה חלון פתוח לרוחה אל החוץ, ועז"א ובחומה היא יושבת, ובזה יובן מדוע לא נפל ביתה עם נפילת החומה כמו שיתבאר (לקמן ו' כ') כי אז דרו בבית אשר בקיר החומה חוץ לחומה: (טז) ואחר תלכו לדרככם. ר"ל לא תצטרכו לעקם הדרך רק תרדו מן ההר אל הדרך הישר ובו תלכו: (יז—כ) נקים אנחנו. יען שבועתם היתה בלי שום תנאי ובזה האופן אם יתערבו משפחתה בין אנשי העיר יצילו גם כל בני העיר, אמרו לה דעי כי משבועתך הקודמת אנו נקיים יען אשר השבעתנו ר"ל שבועה זו היתה בהכרח כי היינו בידך ושבועה שנשבעים לאונסין אינה שבועה, ובכ"ז אנו נשבעים לך עתה (שאין אנו אנוסים) שבית על תנאי, שלא תחול רק על בני ביתך אשר ימצאו בביתך ולא יצא החוצה, כי בצאתו החוצה אנו נקיים, ורק אם תקשרי תקות חוט השני שנכיר את הבית ע"י הסימן. וכן רק באופן שלא תגידי את הסימן, שאז כ"א יקשור חוט השני ואז נקיים אנחנו משבועה הראשונה שהיתה בלי תנאי, יען אשר השבעתנו והיינו

אנוסים

אליה האנשים נקים אנחנו משבעתך הזה אשר השבעתנו: יח הנה אנחנו באים בארץ את־תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת־אביך ואת־אמך ואת־אחיך ואת כל־בית אביך תאספי אליך הביתה: יט והיה כל אשר־יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחנו נקים וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו אם־יד תהיה־בו: כ ואם־תגידי את־דברנו זה והיינו נקים משבעתך אשר השבעתנו: כא ותאמר כדבריכם כן־הוא ותשלחם וילכו ותקשר את־תקות השני בחלון: כב וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד־שבו הרדפים ויבקשו הרדפים בכל־הדרך ולא מצאו: כג וישבו שני האנשים וירדו מההר ויעברו ויבאו אל־יהושע בן־נון ויספרו־לו את כל־המצאות אותם: כד ויאמרו אל־יהושע כי־נתן יהוה בידנו את־כל־הארץ וגם־נמגו כל־ישבי הארץ מפנינו:

וישכם

ת"א את תקות וגו'. מגילה יד:

ע"ש (יח) מד' מעלי לא ססרי פסעלוהן: (כא) רו"ר א:

רש"י

סדי אנו תולין הדבר ביך לעשות האות הזה: (יח) את תקות חוט השני. לשון קו וחבל: (יט) דמו בראשו. עון הריגתו על ראשו תהא כי הוא יגרום מיתתו: דמו בראשנו. עון הריגתו תהא עלינו: (כג) ויעברו. את הירדן:

מצודת ציון

פגישה: ונמכתם. מלשון מחבואה ור"ל תסתרו במקום מחבואה: (יח) תקות. מלשון קו וחבל וכן נטה קו (ישעי' מ"ד): השני. ר"ל צבוע בצבע אדומה כמו ותולעת שני (שמות כ"ה): תאספי. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטי' י"ט): (כג) המוצאות. מה שקרה להם:

מצודת דוד

ר"ל רוצים אנחנו להיות נקים מעון בטול שבועה ולזה נפרש הדבר היטב: (יח) אנחנו באים. ר"ל בעת נבוא בארץ: הזה. אשר הורדתנו עמו: תקשרי. להיות לאות וסימן: בו. מוסב על החלון ור"ל דרך בו: (יט) דמו בראשו. ר"ל עון מיתתו על עצמו כי פשע בנפשו: ואנחנו נקים. כי לא היה מהאפשר לשומרו מן המיתה: (כ) זה. הסימן והאות הזה: (כא) כן הוא. ר"ל זהו הדרך הנכון: ותשלחם. לפי שהלכו אל ההר בעצתה אמר ותשלחם: ותקשור. בעת באו ישראל בארץ: (כד) כי נתן. במקרא שלפניו נאמר שספרו המוצאות אותם וכאשר תמו לספר אמרו הנה תכלית הדבר הוא דע כי נתן ה' וגו':

נחלת יהושע

לאוסים כנ"ל, והנה בראשונה אמרו אם לא תגידו את דברנו בלשון רבים שכללו גם את בני ביתה שידעו שהם מרגלים ולא הגידו בית המלך, ופה שבוחו על הגדת האות שלא ידעה בו רק היא לבדה אמרו אם לא תגידי בלשון יחיד, ומבואר אללו במדרך המליצה לציין עצמים חזקים בסימן הזכרות, ולכן אמר משבועתך הזה תחת הזאת והשבעתנו בקמץ תחת החיר"ק, להראות שהשבועה עצמה והמשביע היו עליהם בתוקף ובאונס ובהכרח, שזה ציון לשון זכר, שלכן נקיים המה ממנה, כדין שבועת אונסין: (כא) ותקשור. תיכף לבל ירגישו אח"כ בדבר: (כג) המצאות. יש הבדל בין קורות ובין מוצאות, שדבר שסבתו בלתי ידוע או בלתי רגילה הוא מקרה, והדבר שסבתו קרובה קרוי מוצאות, ולכן אצל יעקב אמר (בראשית מ"ב כ"ט) ויגידו לו את כל הקורות אותם, כי שם לא היה ראוי שיתן אותם במרגלים ופה קראם מוצאות כי מן הרגיל שירגישו במרגלים המופרים את הארץ וסבתו קרובה וראויה: (כד) ויאמרו. ותכלית ספורם הי' כי נתן ה' להם את הארץ, ממה שראו שהגילם בדרך נס. וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם ממה שראו איך התירא מלך יריחו ודלת אחריהם וממה שנודע להם מפי רחב:

ג א וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיִּסְעוּ מֵהַשִּׁטִּים וַיָּבֹאוּ עַד־הַיַּרְדֵּן הוּא וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּלִנוּ שָׁם טֶרֶם יַעֲבֹרוּ׃ ב וַיְהִי מִקְצֵה שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַיַּעַבְרוּ הַשֹּׁטְרִים בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה׃ ג וַיְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר כִּרְאֹתְכֶם אֵת אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נֹשְׂאִים אֹתוֹ וְאַתֶּם תִּסְעוּ מִמְּקוֹמְכֶם וַהֲלַכְתֶּם אַחֲרָיו׃ ד אַךְ רָחוֹק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵינָו כְּאַלְפַּיִם אַמָּה בַּמִּדָּה אַל־תִּקְרְבוּ אֵלָיו לְמַעַן אֲשֶׁר־תֵּדְעוּ אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ כִּי לֹא עֲבַרְתֶּם בַּדֶּרֶךְ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ה וַיֹּאמֶר

ע"ש (א) מכילתא בא יא בשלח ה סו"ע מג: (ד) בר"ר נג ע"ר מה במד"ר ב שפס"ר כ ה תנחו' תשא במדבר יהושע

וביניו ק'

רש"י

ג (ג) והלכתם אחריו. נשתנה המסע הזה משאר מסעות שכל זמן שמשה קיים היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך והארון נוסע אחר שני דגלים עכשיו הארון נוסע תחלה: והכהנים הלוים. לפי שיצאו כלם מלוי אבי אבי עמרם נקראו לוים כמו שפירשו רבותינו בברייתא כבה בכ"ד מקומות נקראו כהנים לוים וזהו טעמו של דבר (מ"ר): (ד) אך רחוק יהיה. כבודו של מקום הוא: וביניו. כמו וביני, ודומה לו ישמח ישראל בעושיו. ד"א ב' ארונות היו של שכינה ושל יוסף מהלכין יחד: כאלפים אמה. כדי שתהיו יכולין לילך ולהתפלל לפניו בשבת, כך מפורש במדרש תנחומא לפי שידע שעתידים להיות צריך לפני יריחו בשבת: למען אשר תדעו. מוסב על והלכתם אחריו: כי לא עברתם בדרך. לא הלכתם בענין זה עד היום: (ה) ויאמר יהושע. ביום השלישי ויום שלשים של אבל היה ראשון לג' הימים:

מצודת דוד

ג (א) שם. אצל הירדן: (ב) שלשת ימים. וכמ"ש בעוד שלשת ימים כו' (לעיל א'): (ג) ארון ברית ה'. הארון שבו הלוחות שכרת ה' ברית עם ישראל בעת אשר נתנם: ואתם. ואז אתם תסעו: (ד) וביניו. ובין הארון כאלפים. אלפים ממקומכם שנאמר במדה וכו"ף באה לתוספת ... מכרם כיום (בראשית כ"ה): למען וגו'. מוסב למקרא שלפניו לומר לכו אחר הארון למען תדעון הדרך כי לא עברתם בה מעולם: (ה) כי מחר וגו' נפלאות. ולזה מקראו

מצודת ציון

ג (ד) מתמול. כמו מאתמול. שלשם. יום השלישי שלפני היום הזה:

השאלות

(ד) מ"ש למען אשר תדעו את הדרך כי לא עברתם בדרך וכו' אינו מובן שזה היה נכון אם היה אומר כי לא עברתם בדרך הזה, אבל לא יצדק לומר שלכן צריכים מורה דרך מפני שלא עברו בשום דרך מתמול שלשום? ועוד שהול"ל כי לא עברתם בדרך ימים רבים?:

נחלת יהושע

ג (ה) וישכם כבר באורתי (למעלה א' י"ב, וב' א') כי שלח את המרגלים בתוך ימי אבלו של משה המשה ימים לפני בא דבר ה' אליו, וב' ניסן שאז שלמו ימי אבלו דבר ה' אליו והכריז בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן וביום שאחריו שבו המרגלים שהוא בה' ניסן, וישכם בבוקר יום ט' ניסן, וילינו כדי לעבור ביום שיהיה הנס בגלוי ויתקדש לעיני כל: (ב) מקצה, בט' ניסן כנ"ל כי מ"ש בעוד שלשת ימים פי' בסוף שלשה: (ג) כראותכם, כי תמיד נסע הארון אחר שני דגלים ותמיד נשאוהו הלוים, ועתה כראותכם ב' שנוים, א] את ארון וכו', ר"ל שנוסע תחלה, ב] והכהנים נושאים אותו, אז לא תתנהגו כמו תמיד שבתחלה התחילו שני דגלים לנסוע, רק ואתם תסעו לבסוף: (ד) אך רחוק, פי' הרלב"ג מפני שהיה מראה הדרך הי' צריך להיות מרחוק כדי שיראוהו כולם וידעו ללכת אחריו משא"כ בשיהיה קרוב אליהם לא יראוהו כולם, וז"ש למען אשר תדעו את הדרך וכו', וכן מבואר מדעת בעל הטעמים שהגיע האתנחתא על מלת במדה, שלפי' רש"י שמ"ש למען אשר תדעו מוסב על והלכתם אחריו, הי' צריך להניח האתנח על מלת אליו. ומ"ש כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום, נראה פי' כי בעת רצו ליכנס לארץ בימי משה כתיב וארון ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה, ולפרש"י שהי' זה הארון שבו שבר לוחות, הי' כן תמיד, ולפי' הרמב"ן שארון אחד היה היתה נסיעה זו רק אז שרצו ליכנס לארץ, והלך הארון דרך שלשה ימים לפניהם כגבור היוצא לפני המחנה להחריד את האויבים, והיה א"כ תכלית נסיעתו לא להראות הדרך (כי הי' להם אז עמוד הענן) רק לכבוש הארץ, לכן הלך דרך ג' ימים, לכן באר תכלית הליכתו עתה הוא להראותכם הדרך לא לכבוש כבימי משה, והמופת לזה כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום שאם היה הולך לכבוש הי' צריך להקדים ללכת בדרך (עם הלוים שעמו) מתמול שלשום ר"ל דרך שלשת ימים, ואחר שמהלכו עתה להראות הדרך צריך בל תקרבו ובל תתקרבו כאלפים אמה במדה: (ה) ויאמר יהושע וכו' התקדשו, ממה שראה יהושע כי היום ישאו הכהנים את הארון

יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם הִתְקַדָּשׁוּ כִּי מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם נִפְלָאוֹת׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר שְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וְעִבְרוּ לִפְנֵי הָעָם וַיִּשְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וַיֵּלְכוּ לִפְנֵי הָעָם׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל גַּדֶּלְךָ בְּעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵדְעוּן כִּי כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ׃ ח וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת־הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־הַבְּרִית לֵאמֹר כְּבֹאֲכֶם עַד־קְצֵה מֵי הַיַּרְדֵּן בַּיַּרְדֵּן תַּעֲמֹדוּ׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גֹּשׁוּ הֵנָּה וְשִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ י וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי אֵל חַי בְּקִרְבְּכֶם וְהוֹרֵשׁ יוֹרִישׁ מִפְּנֵיכֶם אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַיְבוּסִי׃ יא הִנֵּה אֲרוֹן הַבְּרִית אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ עֹבֵר לִפְנֵיכֶם בַּיַּרְדֵּן׃

ת"א אחל וגו'. תענית יב פס כה: הנה וגו'. סוטה לג עקרים מא פ' כח: ועתה

ע"ש (ו) א"ר יח: (ז) קס"ר א: (ט) ויק"ר י' במד"ר יט תנ' חקת: (י) בר"ר ס ויק"ר י: (יא) זכר כר' ויהי פנחס תג' ויקהל אגדת בראשית יז מדרש תמורה ג:

רש"י

שהקדשו. הזדמנו: כי מחר. בעברכם את הירדן: נפלאות. ת"י פרישן: (ו) ויאמר יהושע אל הכהנים. ביום המחרת: שאו את ארון הברית. עד עכשיו נשאו הלוים והיום הכהנים: (ח) כבאכם עד קצה מי הירדן, כשתכנסו לפנים משפתו: בירדן תעמדו. עד אשר יעברו כל העם אל העבר השני: (ט) גשו הנה. נמלא את כלם בין שני בדי הארון זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: (י) בזאת תדעון. במה שאתם רואים שהלכם מגומלמין כאן: הברית אדון כל הארץ. ברית של הקב"ה שהוא אדון כל הארץ. ואל תתמה על הה"א של הברית שהרבה מקראות מדברים כך, כמו המסגרות המכונות, מעמק הפגרים: עבר לפניכם. מקדים לפניכם לכנוס לתוך הירדן: קחו לכם שני עשר איש. הכינו

מצודת ציון

(ז) אחל. מלשון התחלה: (י) והורש. ענין גרוש: (יא) אדון. ענין

מצודת דוד

להיות אז קדושים וטהורים מטומאה: (ז) אשר ידעון. על ידי הנפלאות אשר אעשה על ידו: (ח) עד קצה. בקצה שפתו: בירדן תעמדו. ולא תלכו מיד אל החרבה: (י) בזאת. בהפלאה שהולך ומפרש: (יא) אדון וגו'. ר"ל של אדון

השאלות

(ה—ו) מאין ידע יהושע שיעשה ה' נפלאות וה' לא גלה זה עד אח"כ? ואם ידע מזה למה א"ל אח"כ היום

נחלת יהושע

ידע כי יעשה להם נפלאות, וכמ"ש חז"ל (סוטה לג:) בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון, כשעברו את הירדן, וכשסבבו את יריחו, וכשהחזירוהו למקומו (לבית קה"ק בימי שלמה) ובכל אלה היו נסים גלוים, מנפילת חומת יריחו, ומהורדת האש בימי שלמה, וחשב יהושע כי הנסים האלה יעשו באמצעות ישראל, וז"ש יעשה ה' בקרבכם נפלאות, ולכן צוה להם להתקדש למען יזכו להעשות הנפלאות בזכותם ובכחם וה' הודיע לו (פסוק ז) כי הנפלאות יהיו בכחו ובאמצעות ארון הברית: (ז) ויאמר זה היה בעשרה בניסן, שאו צוה, א] שהכהנים ישאו לא הלוים, ב] שיעברו לפני העם כנ"ל (ג): (ז) היום הזה אחל גדלך, ה' הודיע לו כי הנפלאות לא יעשו באמצעות ישראל, רק עד טרם ישקרבו אל הירדן, ישוב לאחור מפני ארון הברית ויהושע, ומזה ידעו גודל זכותו כי כאשר הייתי עם משה וכו' כמו שקריעת ים סוף היה באמצעות משה ובכחו, כי לא הוצרך להעשות נס לצורך העברתם, כי הירדן אינו נהר גדול כ"כ שלא יוכלו לעבור בו בלא נס, ויעקב אמר כי במקלי עברתי את הירדן והמרגלים עברו בו בלא נס: (ח) ואתה לכן תצוה את הכהנים נושאי ארון, שבבואם לקצה מי הירדן יעמדו שמה ולא יעברו את הירדן, כי המים לא ישובו אחור רק מפני הארון ובצאתו מן הירדן ישובו המים למקומם, ופי' שיעמדו בקצה המזרחי כמו שית' (ד' יא): (ט—יא) ויאמר כו' גשו הנה וכו' ויאמר כו' בזאת תדעון, אמר להם בשם ה' כי בזאת ר"ל במה שארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן, תדעון כו', משני טעמים, א] ממה שארון הברית עובר לפניכם תדעו, כי אל חי בקרבכם והוריש יוריש וכו', כי דומה כמלך ההולך לפני עמו לכבוש הארץ בפניהם, ב] ממה שאדון כל הארץ עובר בירדן, שזה סימן שהוא אדון הארץ וכמו שיתבאר

יב וְעַתָּה קְחוּ לָכֶם שְׁנֵי עָשָׂר אִישׁ מִשִּׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ־אֶחָד אִישׁ־אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ יג וְהָיָה כְּנוֹחַ כַּפּוֹת רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן יְהוָה אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ בְּמֵי הַיַּרְדֵּן מֵי הַיַּרְדֵּן יִכָּרֵתוּן הַמַּיִם הַיֹּרְדִים מִלְמָעְלָה וְיַעַמְדוּ נֵד אֶחָד׃ יד וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָעָם מֵאָהֳלֵיהֶם לַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְהַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן הַבְּרִית לִפְנֵי הָעָם׃ טו וּכְבוֹא נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן עַד־

ת"א וכיה וגו'. כופס שם וכהוס קיס: ע"ש (יג) ש"ר לו: (טו) שם: הירדן

רש"י

אותם לסיות נכונים למה שאלוה אותם כשתעברו את הירדן: (יג) המים היורדים מלמעלה. למטה כדרך כל הנהרות המושכים: ויעמדו נד אחד. כשירדו המים עד מקום שנכרתו שם והנם יורדים משם ולמטה אלא הם מתקבצים וגדשין ועולין למעלה כיפין על גבי כיפין: נד. כמו כונס כנד, נד קציר, לשון גובה וכן הנבס מנחם: (טו) גדותיו, לשון שפה גבוה: כל ימי קציר. שימי ניסן ימי קציר הם:

מצודת דוד

וגו': (יב) קחו לכם. להיות שם במקום כולכם לעיוד ועבור לארון וילכו שם כי כאשר ינוח כפות רגלי הכהנים מיד יכרתו המים: (יג) והיה כנוח. מוסב למעלה לומר שבמה ידעו כאשר ינוח כפות רגלי הכהנים מיד יכרתון המים היורדי' משם מלמעלה וילכו להם: ויעמדו. המים אשר יבואו לאח"ז אל מקום הכריתה יעמדו שם נד אחד: (טו) בקלה המים. שנכר במארו: והירדן מלא. בא להגדיל הנס ולומר אף שמי הירדן מרובים הם שאפילו בכל ימי קציר שדרך מי הנהרות

מצודת ציון

גרובין כמו ויורם משם (שם א'): (יג) נד. תל וקבוץ אחד וכן נצבו כמו נד נוזלים (שמות ט"ו): (טו) גדותיו. הם שפתי הנהר סביב המים כמו והלך על כל גדותיו

השאלות

מה אות גדלך וכאי ידע זאת מכבר?:

(י—יג) מ"ש בזאת תדעון לא מוסב עמ"ש הנה ארון הברית עובר לפניכם בירדן, יקשה איך ידעו מזה כי יורש לפניהם את הכנעני, והלא גם עד עתה עבר ארון ה' ברחבם? ואם נמשך עמ"ש והיה כנוח כפות רגלי הכהנים, והיינו שבן הנס הזה תדעו כי יעשה לכם נסים אחרים בירושת הארץ, א"כ מדוע הפסיק באמצע עמ"ש ועתה קחו לכם שנים עשר איש, שהותך את המאמר לשנים? — והנה המפ' פי' עמ"ש ועתה קחו לכם שנים עשר איש הוא עלמו מה שצוה לו ה' (לקמן ד' א' ב') וזה קשה מאד, אז שא"כ מ"ש לקמן (שם) ויאמר ה' אל יהושע מקומו פה ולמה בא שלא במקומו? ומה שנדחק

נחלת יהושע

יפתחו דלתים ושערים לא יסגרו לפני אדוני המדינה כן יפתח הירדן שערי הארץ ויבא בם מלך הכבוד, מזה תדעו ג"כ כי הוריש יוריש אחר שהארץ שלו, (וחז"ל אמרו שצמצם את כולם בין שני בדי הארון וז"ל בזאת ר"ל ממה שאתם רואים שכולכם מצומצמים כאן תדעו כי אל חי בקרבכם, ויש בזה ענין מושכל, כי חול השכינה בישראל יהיה בשני מדרגות, או שיהיה ה' בתוכם במדרגת הלב שהוא בתוך הגוף ומוקף מכל האיברים, בו שיהיה במדרגת הנשמה האצון בראש הגוף ומקיף את כולו הקפה שכליית, וכבר באר המורה (פע"ג מה"ה) בדמותו את העולם הגדול עם העולם הקטן, כי בעולם הגדול כל החשוב מחברו מקיף של הפחות ממנו והארץ השפלה מכולם מוקפת מכולם, ובאדם יהיה בהפך שהחשוב יותר נתון באמצע ומוקף מכולם, והנה עת יהיה ה' במדרגת הלב מוקף בתוכם ינהיג בהנהגה נסתרת עפ"י אמצעיים טבעיים והשגחתו מוקפת מן העולם וטבעיה הסובבים עליה, ועת יהיה במדרגת הנשמה מקיף על הטבע ומנהיג אותה אז ינהיג הנהגה שכליית בחירית לא טבעית רק הנהגה נסיית נפלאה, וזה ההבדל בין ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין שזכרו המשכילים, ואז תבוטל הטבע והאומריות והגלגים לגמרי, לכן פה שהלך מלכם בראשם לא מוקף בתוכם, צמצם את כולם בין שני בדי הארון והיו כולם מוקפים ממנו, והמקום שהוא מחנאי הנשם לא הכן בעדם, וז"ל בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם המחיה את הכל בשפעו הרוחני והוא יוריש הכנעני בדרך נס ומופת, והראיה כי עובר לפניכם, בהיותו אדון כל הארץ המנהיג אבל לבדו): (יב) ועתה אחר שהנס יהיה רק באמצעות הארון קחו לכם שני עשר אנשים, למען יהיו עדים על הנס, איש אחד לשבט, ר"ל כל אחד יהיה תחת שבטו, שיהיה מבשלי השבט עד שמעמדו שם ידמה כמעמד כל השבט: (יג) והיה כנוח וכו' נושאי ארון ה', ור"ל בכח הארון וקדושתו מי הירדן יכרתון, ר"ל שיהיה כריתה והבדלה בין המים, כי יכרתון רק המים היורדים מלמעלה שהם ישובו לאחור ונצבו כמו נד, וזה הפך טבע המים, לא כן המים היורדים משם במורד שהם ילכו כפי טבעם למטה, וז"ש ויעמדו נד אחד, כי בקריעת ים סוף היה הנס בשני הצדדים והמים עמדו כשתי חומות כי מי הים הלכו בשוה, משא"כ מי הירדן שהלכו מלמעלה למטה לא הוצרך שינוי טבע המים רק בצד הגובה, ועז"ש הירדן יסוב לאחור: (יד) ויהי בנסוע, ספר כי בהגיעו הכהנים אל הירדן כבר נסעו כל העם מאהליהם עד שנושאי הארון היו לפני כל העם בעת שנסעו העם מאהליהם. הארון הברית. לפעמים נקרא ארון הברית, על שבו מונחים הלוחות שהם הברית ולפעמים יקרא הארון ברית ה' (לקמן יז) על שהוא עלמו ברית ה', וכן מ"ש הארון הברית ר"ל שהוא עלמו הברית והיה גם להתגוסס: (טו) וכבא

הַיַּרְדֵּן וְרַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן נִטְבְּלוּ בִּקְצֵה הַמָּיִם וְהַיַּרְדֵּן מָלֵא עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו כֹּל יְמֵי קָצִיר׃ טז וַיַּעַמְדוּ הַמַּיִם הַיֹּרְדִים מִלְמַעְלָה קָמוּ נֵד־אֶחָד הַרְחֵק מְאֹד בְּאָדָם הָעִיר אֲשֶׁר מִצַּד צָרְתָן וְהַיֹּרְדִים עַל יָם הָעֲרָבָה יָם־הַמֶּלַח תַּמּוּ נִכְרָתוּ וְהָעָם עָבְרוּ נֶגֶד יְרִיחוֹ׃ יז וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן בְּרִית־יְהוָה בֶּחָרָבָה בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן הָכֵן וְכָל־

ב"א תמו נכרתו . שבת קא : ויעמדו וגו' . ברכות נד :   מאדם ק'   ישראל

ע"ש (טז) ירושלמי סוטה ז ה :

רש"י

(טז) הרחק מאד. רחוק מאוד ממקום שעמדו שם נפסקו: מאדם העיר. כך שמה: והירדים. אותם שהיו יורדים משם ולמטה הלכו: תמו נכרתו. עברו כדרך הליכתן ככל הנחלים ההולכים אל הים עד אשר תמו: (יז) ויעמדו

מצודת ציון

(ישעיה מ'): (טז) תמו. מלשון תם והשלמה:

מצודת דוד

להתמעט היה הוא מלא על כל שפתיו: (טז) ויעמדו. מושב למעלה לומר הנה עם כל רבוי המים עמדו היורדים מלמעלה אחר הבריחה וקמו נד אחד: הרחק מאד. הנד ההוא היה רחוק מאוד מהעיר ששמה אדם העומדת בצד צרתן: והירדים. המים שירדו קודם הבריחה לצד ים הערבה והוא ים המלח: תמו נכרתו. המים ההם תמו ממקומם ונכרתו והלכו להם ונשאר המקום חרב ויובש: (יז) ויעמדו. לא יצאו מיד מן

השאלות

לפרש וכבר אמר ה' אינו כפי חוקי הלשון שבזה היל"ל גם' אמר אל יהושע כמ"ש למעלה (ס"א י"ב), ועוד שמ"ש ועתה קחו לכם הי' לו לכתוב בסוף המאמר כי הוא ענין תופרד כפ"ע :

נחלת יהושע

נשאי הארון וכו' נטבלו בקצה המים (הגם שדרך הירדן שהוא מלא על כל גדותיו כל ימי קציר בכל זאת) : (טז) ויעמדו , ר"ל שהיה הנס כפול. א] שהמים היורדים מלמעלה פסקו מלירד ועמדו נד אחד (כנ"ל י"ג) . ב] הרחק מאד , ר"ל שלא התפשטו אל הנד שנגד הרוחב שהיה שם עיר ששמה צרתן , ואם היו המים מתפשטים כפי טבעם אל הרוחב היו שוטפים אדם של העיר הזאת , והיה הנס גם בנד רוחב הירדן שהיה הנד רחוק מן בני אדם של העיר היושבת בצד צרתן ולא הוזקו בני העיר , והמים היורדים תמו ממילא ע"י שנכרתו ונבדלו מן המים שבגובה לכן תמו ממילא כטבעם : (יז) ויעמדו , ספר כל פרטי הנס שהכהנים עמדו בחרבה הכן , ר"ל שהנס שלפי הטבע גם אם הלכו ההומות לא ימלט ישארו מים בגומות ובמחילות והיה הקרקע מרופשת ופה היה הנס שנחרבו לגמרי עד שעמדו הכן ועמדו בחרבה . ב] שגם ישראל עמדו בחרבה . ג] שנמשך הנס עד שתמו כל הגוי וכו' . (ואל תטה אזניך לדברי הרלב"ג שכתב פה וז"ל ולאוי שנחקור בכאן בהיותר ספק אינו מעט יקרה בזה המופת , והוא שכבר הפריטו ז"ל שלא יתחדש במופתים דבר חדש , ולזה הוקשה לרבא מ"ש ואם בריאה יברא ה' והא אין כל חדש תחת השמש , והתיר הספק במה שאמר שזה המופת היה למהר פתיחת הארץ פיה , ובאור זה , כי זה יהיה לארץ בהמשך הזמנים כשיעצר בבטנה אד מה עשני כמו שהתבאר בספר האותות , והמופת היה לעשות בזולת זמן מורגש מה שיעשה הטבע בזמן ארוך , וכן הענין בהתהפך המטה נחש , אבל לא יתחדש ה' דבר חדש אצל המנאות כולם , ולזה לא יתכן שיעשה שיהיה מטה ונחש גם יחד , לא יעשה דבר מה שיהיה מציאותו סותר עצמו כאילו תאמר עשיית מרובע הקוטר שוה לצלעו , או עשיית משולש מקוים ישרים שיהיו זויותיו פחות או יותר משתי זויות נצבות , או עשיית אם קר וכדומה . ובהיות הענין כן , והיה מטבע המים כשיהיו מים בפועל , שיהיו מבקשים הדבר השפל , הנה ידמה שהיה המופת בדברים אשר לא ייוחס לה' לעשות זה המופת בכמו זה האופן ? והשיב שכבר ידמה שנאמר שאין עמידת המים בלתי נגרים דבר חדש . כי כבר יקרה כן למים כשיהיה להם דבר מונע מהתנועה , ואפשר שחדש השם במופת באויר סמוך למים ההם גשם ספיריי עד מונע המים מהירידה או אפשר שחדש השי"ת רוח חזק ידחה המים למקום ההוא ולא יניחם לרדת עכ"ד . והנה השוה דברים הבלתי שוים , כי זה אמת שלא נתאר את השם שיעשה דבר הסותר א"ע כמו מרובע עגול , ושיהיה דבר אחד שחור גם לבן בפעם אחד , וכן הסכימו שאין כל חדש , ופי' דבריהם שאחר הבריאה הראשונה המוחלטת שברא יש מאין לא יברא עוד יש מאין רק יוציא יש מיש ע"י המרת הצורות , כמו שבארנו זאת בכ"מ . ולכן שאל רבא עני"ב אם בריאה יברא ה' , כי לשון בריאה גדרו על הוצאת הדבר יש מאין , כמבואר אצלנו בפי' בראשית , אולם שינוי טבעי העולם הנמצא זה אינו הוצאה יש מאין , רק שינוי טבע היש ומקריו , וזה יעשה ה' תמיד בעת הצורך וקרא נס על שישנה בו טבע העולם המורגל , בנפלאותיו יקרר האש , יעמיד המים , יעמדו כמו נד נוזלים וכ"ז רק שינוי טבע העולם באיכות או בתנועה שהם מקרי העולם , לא עצמו . וחוץ מזה לא השכיל בזה

ישראל עברים בחרבה עד אשר־תמו כל־הגוי לעבר את־הירדן׃
ד א ויהי כאשר־תמו כל־הגוי לעבור את־הירדן ויאמר יהוה אל־
יהושע לאמר׃ ב קחו לכם מן־העם שנים עשר אנשים איש־אחד
איש־אחד משבט׃ ג וצוו אותם לאמר שאו־לכם מזה מתוך הירדן ממצב
רגלי הכהנים הכין שתים־עשרה אבנים והעברתם אותם עמכם
והנחתם אותם במלון אשר־תלינו בו הלילה׃ ד ויקרא יהושע אל־
שנים העשר איש אשר הכין מבני ישראל איש־אחד איש־אחד
משבט׃ ה ויאמר להם יהושע עברו לפני ארון יהוה אלהיכם אל־

ת"א קחו לכם. סוטה שם: והעברתם וגו'. שם לג: ע"ש (ה) ירושלמי שם: פסקא באמצע פסוק תוך

רש"י

הכהנים. אצל שפת הירדן: בתוך הירדן. וכל זמן שעמדו לא ירדו המים העליונים למטה ובתוך כך כל העם עוברים בחרבה: הכן. מכוונים ונצבים זה כנגד זה:

ד (ב) שנים עשר אנשים. הם שנזכרים למעלה להיות נכונים: (ג) והעברתם אותם עמכם. כמצות משה לבנות מהם מזבח בהר עיבל ולכתוב עליהם את דברי התורה וכו ביום באו אל הר עיבל ובנו בהם את המזבח והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו וקפלו אותם ובאו ולנו בגלגל: (ה) עברו.

מצודת דוד

הירדן רק עמדו בעבר המערבי עד שעברו כולם וכאשר לזה: הכן. ר"ל עמדו מוכן ומתוקן דרך קבע עד עברו כולם:

ד (ג) מתוך הירדן. לזה להם לחזור אל קצה הירדן אחר שיצאו ממנו: ממצב. ממקום שהכהנים נצבים מוכן ומתוקן כי נשאו רגליהם ולקחו האבנים אשר תחתיהם: (ד) אשר הכין. לעמוד קרוב לארון לראות אשר יעשה כמצות רגלי הכהנים ויכרתו המים כמ"ש למעלה: (ה) אל תוך

מצודת ציון

ד (ה) והרימו. והגביהו:

השאלות

(א—ג) כבר בארתי שטעות המאמר ויאמר ה' משמע שעתה א"ל ויקשה איך לקח יהושע תחלה י"ב אנשים מדעת עצמו? — תחלה (ג' י"ב) אמר לשבט כלמ"ד ופה אמר משבט במ"ם?:

נחלת יהושע

המקום גם לפי שטחו, כי ירידת המים במורד היא טבע מתעלם במים עצמם כמו שהאש והפריסה טבע מתעלם ביסוד האש עצמו, כי סבתו היא דחיקת האויר שמכביד על המים ומורידם למטה, ואלא המים ישלו באדים וישימו עבים רכובם, ויהיו תלוים ועומדים בכלי שפיה סתום למעלה שאין האויר דוחק מלמעלה, והרי שזה שהמים יורדים יצא מסבה חיצונית לא מטבעם, ואם הורק האויר המרחף על פני המים במקום שנכרתו המים יחוייב שיתיצבו כמו נד נוזלים כמו שיעלו אל הקנה שהורק האויר ממנה ע"י האופן פומפי ואיך לא יעמדו מפני אדון כל הארץ, והכתוב בא"ר כי לא נבות ענר בעד המים שא"כ היו מתפשטים לצד הרוחב אל אדם העיר אשר בצד צרתן, ולא נגשם עד ספיריי, כי היה סמוך לרגלי הכהנים והיו מרגישים בו, והכתוב אומר אל תתחכם יותר למה תשומם:

ד (ב) קחו לכם, מלבד הי"ב אנשים שלקח יהושע (למעלה ג' י"ב) להיות עדים על הנס, צוה לו ה' לקחת י"ב אנשים, והנה יהושע לקח איש אחד לשבט, שסימון הלמ"ד מורה שכ"א יהי' במקום שבטו והיה מוכרח לבחור נשיא השבט כנ"ל, וה' אמר קחו לכם מן העם שא"ל שיהיו נשיאים כי צריך איש אחד משבט, שימוש המ"ם יורה שכ"א יהיה משבט מיוחד, ולא שיהיה כמורשה במקום שבטו בכלל, [ולכן למעלה אמר איש ופה אמר אנשים, כי שם היחיד מורה על השוותם בנשיאות וגדולה כמ"ש בפי' התורה בכ"מ]: (ג) וצוו אותם לאמר שאו לכם מזה, ר"ל שיראום באצבע המקום שמשם יקחום שיהיו בו ב' פנאים, א] מתוך הירדן לא מן הצד שאצל השפה, ב] ממצב רגלי הכהנים, ר"ל מתחת רגליהם, וגם שיעבירום עמהם את הירדן ושיניחו אותם במלון: (ד) ויקרא ואחר שכבר הכין יהושע י"ב אנשים מדעת עצמו, קרא אליהם שיעסקו גם במצוה זאת, אחר שהי' כ"א משבט ר"ל משבט מיוחד כדבר ה': (ה) עברו כי עמדו בשפת הירדן א"ל שיעברו אל נד הארון השני אל תוך הירדן (ובודאי הראה להם שיקחו מתחת מצב הכהנים) והרימו לכם, בדברי ה' שאמר שאו לכם שתים עשרה אבנים נוכל לגרס שיקחו כולם את הי"ב אבנים ביחד וישאום במוטות שבזה יוכלו לשאת אבנים כבדות יותר (כמ"ש בסוטה גמירי כל טונא דמדלי איניש על כתפוי וכו') ויהושע באר שהדברים שכ"א יקים אבן מיוחד וישאהו על כתפו [עי' בהגר

תּוֹךְ הַיַּרְדֵּן וַהֲרִימוּ לָכֶם אִישׁ אֶבֶן אַחַת עַל־שִׁכְמוֹ לְמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל׃ ו לְמַעַן תִּהְיֶה זֹאת אוֹת בְּקִרְבְּכֶם כִּי־יִשְׁאָלוּן בְּנֵיכֶם מָחָר לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לָכֶם׃ ז וַאֲמַרְתֶּם לָהֶם אֲשֶׁר נִכְרְתוּ מֵימֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה בְּעָבְרוֹ בַּיַּרְדֵּן נִכְרְתוּ מֵי הַיַּרְדֵּן וְהָיוּ הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לְזִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד־עוֹלָם׃ ח וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׂאוּ שְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה אֲבָנִים מִתּוֹךְ הַיַּרְדֵּן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לְמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲבִרוּם עִמָּם אֶל־הַמָּלוֹן וַיַּנִּחוּם שָׁם׃ ט וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים הֵקִים יְהוֹשֻׁעַ בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן תַּחַת מַצַּב רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן הַבְּרִית וַיִּהְיוּ שָׁם עַד

היום

ת"א והרימו לכם. שם לד: למען תהיה. סוטה לד: ושתים עשרה. שם לה: **ע"ש** (ט) תנחומא שלח כסיר:

רש"י

לפני ארון וגו'. הכנסו עתה בירדן ועברו לפני הכהנים: (ז) והיו האבנים האלה. בגלגל לזכרון זה: (ט) ושתים

מצודת ציון

(ט) תחת. במקום:

מצודת דוד

הירדן. כי ככר ינאו ממנו כאמור: (ו) אות. סימן לזכרון: מחר. ר"ל לאחר זמן: (ט) ושתים וגו'. אלו היו אחרים:

השאלות

(ו—ז) מדוע כפל למען תהיה זאת אות בקרבכם, והיו האבנים האלה לזכרון לב"י עד עולם? גם משמע שהאות יהיה בקרבכם והיינו בדור הזה, והזכרון יהיה עד עולם? ולמה כפל יהושע את הדברים האלה שנית (בפסוק כ"א כ"ב כ"ג)? פה אמר כי ישאלון בניכם מחר משמע שישאלו אתכם בדור הזה, וכן אמר מה האבנים האלה לכם, ובפסוק כ"א אשר ישאלון את אבותם משמע לדורות הבאים ולא אמר מלת לכם? — פה אמר ואמרתם לכם, ובפסוק כ"ב והודעתם? פה אמר אשר נכרתו המים מפני ארון ה' ושם אמר אשר הוביש וכו' מפניכם, ולא אמר שהיה מפני הארון. — שם ספר המעשה באורך ביבשה עבר ישראל וכו' ופה קצר בדבריו?:

נחלת יהושע

על תו"כ בפסוק תקריבו את קרבנכם, ויקרא א ב], ובאר הטעם שיהיו י"ב כמספר השבטים שכל שבט הוא ענין בפ"ע: (ו) למען גם הוסיף לבאר תכלית לקיחת האבנים כדי שיהיו לאות, והנה מאמר זה כפול (בפסוק כ"א כ"ב) ושם אמר אשר ישאלון בניכם מחר את אבותם לאמר מה האבנים האלה והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה, והם שני מאמרים מבודלים כי פה אמר אשר ישאלון בניכם מחר, משמע שבני הדור הזה ישאלו אתכם וכמ"ש מה האבנים האלה לכם, מבואר שפה מדבר על שאלת הדור הזה ולקמן מדבר על שאלת הדורות הבאים ע"כ לא אמר מלת לכם, והוא, כי האבנים האלה היו מורים אות וזכרון, האות הוא שיהיה לסימן אל דור הזה, והזכרון הוא שיזכרוהו לדור אחרון, כי בדור הזה שראו הנס בעיניהם לא היו צריכים זכרון רק אות, ר"ל בל יחשבו שהיה קריעת הירדן בכחם ובזכותם, באו האבנים שלוקחו מתחת מצב רגלי הכהנים נושאי הארון, לאות שנקרע הירדן בכח הארון וקדושת לוחות הברית אשר בו, ח"ש אשר ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם, כי אתכם ישאלו למה לכם זכרון הלא ראיתם זאת בעיניכם: (ז) ואמרתם להם, (פה לא אמר והודעתם [כמ"ש לקמן כב] כי הם והבנים ידעו הענין, רק) תאמרו להם שצריכים לאות שנדע כי אשר נכרתו מי הירדן, לא היה מפניע רק מפני ארון ברית ה' וכחו. והראיה כי בעברו בירדן נכרתו מי הירדן, וזה אות כי מפניו היה זה, וחוץ ממה שיהיה בדור הזה לאות והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם, חוץ מזה יהיה עד עולם ר"ל בדורות הבאים שלא ראו הנס יהיה לזכר אל הנס עצמו, (ודבר זה השני שהוא שיהיה לזכרון בדורות אחרונים באר יהושע [לקמן כ"א עד סוף הסימן] כמו שית' שמה): (ח) ויעשו כן יען היה שינוי בין הלשון שצוה ה' אל יהושע ובין מה שצוה יהושע אל העם, כי בדברי ה' לא נזכר בדיבור שישא כל איש אבן אחת ביחוד, ובדברי יהושע לא נזכר שיעבירום עמם אל המלון, לכן אמר שעשו כאשר צוה יהושע וישאו שתי עשרה אבנים ר"ל שנשאום באופן שצוה יהושע איש אבן אחת על שכמו, וכן עשו כאשר דבר ה' אל יהושע וכו' ויעבירום עמם אל המלון: (ט) ושתים עשרה אבנים אחר שסמנו האבנים מתחת רגלי הכהנים הקים אחרים תחתם וגם הם ישארו לזכרון במקום שהיה

הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ י וְהַכֹּהֲנִ֞ים נֹשְׂאֵ֣י הָאָר֗וֹן עֹמְדִים֮ בְּת֣וֹךְ הַיַּרְדֵּן֒ עַ֣ד תֹּ֣ם כָּל־הַ֠דָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּ֨ה יְהוָ֜ה אֶת־יְהוֹשֻׁ֙עַ֙ לְדַבֵּ֣ר אֶל־הָעָ֔ם כְּכֹ֛ל אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה מֹשֶׁ֖ה אֶת־יְהוֹשֻׁ֑עַ וַיְמַהֲר֥וּ הָעָ֖ם וַיַּעֲבֹֽרוּ׃ יא וַיְהִ֛י כַּאֲשֶׁר־תַּ֥ם כָּל־הָעָ֖ם לַעֲב֑וֹר וַיַּעֲבֹ֧ר אֲרוֹן־יְהוָ֛ה וְהַכֹּהֲנִ֖ים לִפְנֵ֥י הָעָֽם׃ יב וַיַּעַבְר֡וּ בְּנֵֽי־רְאוּבֵ֨ן וּבְנֵי־גָ֜ד וַחֲצִ֨י שֵׁ֧בֶט הַֽמְנַשֶּׁ֛ה חֲמֻשִׁ֖ים לִפְנֵ֣י בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל כַּאֲשֶׁ֛ר דִּבֶּ֥ר אֲלֵיהֶ֖ם מֹשֶֽׁה׃ יג כְּאַרְבָּעִ֥ים אֶ֖לֶף חֲלוּצֵ֣י הַצָּבָ֑א עָֽבְרוּ֙ לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה לַמִּלְחָמָ֔ה אֶ֖ל עַֽרְב֥וֹת יְרִיחֽוֹ׃ יד בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא גִּדַּ֤ל יְהוָה֙ אֶת־יְהוֹשֻׁ֔עַ בְּעֵינֵ֖י כָּל־יִשְׂרָאֵ֑ל וַיִּרְא֣וּ אֹת֔וֹ כַּאֲשֶׁ֛ר יָרְא֥וּ אֶת־מֹשֶׁ֖ה כָּל־יְמֵ֥י חַיָּֽיו׃ טו וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֶל־יְהוֹשֻׁ֥עַ לֵאמֹֽר׃ טז צַוֵּה֙ אֶת־הַכֹּ֣הֲנִ֔ים נֹשְׂאֵ֖י אֲר֣וֹן הָעֵד֑וּת וְיַעֲל֖וּ מִן־

הירדן

ת"א ויהי כאשר. שם: ע"ש (יא) כמד"ר ד: (יב) מכילתא בשלח א: (יג) שהש"ר ד ד: (יד) ספרי ברכה שו"ע כא:

רש"י

שמרה הבנים. לאחות הקים יהושע בתוך הירדן: (י) עד תם כל הדבר. כמו ששנינו במס' סוטה עודם בירדן אמר להם יהושע דעו למה אתם עוברים את הירדן על מנת שתורישו את כל יושבי הארץ וגו': (יא) ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון וגו'. לא כדרך שעברו ראשונים אלא כמו שמפורש במסכת סוטה בענין נתקו כפות רגלי הכהנים לאחוריהם אל החרבה על השפה שנכנסו בה שהיו עומדים אצלה וחזרו המים לאחוריהם לילך כתמול שלשום נמצא ארון ונושאיו מצד זה וכל ישראל מצד זה נשא ארון את

מצודת דוד

עד סיום הזה. ר"ל עד עולם כי כל קורא הפסוק הזה בזמנו לומר עד היום הזה והוא כלל גדול בדברי הנביאים: לדבר אל העם. אמר"ל שהעם עוה לו לדבר אל העם לאמר דעו שאתם עוברים את הירדן בחרבה על מנת לגרש כל יושבי הארץ והדבר הזה בעצמו צוה לו משה: וימהרו. בעבור כבוד הארון שעמד עד עברם: (יא) ויעבר ארון ה'. אחר שצוה יהושע להכהנים לעלות מן הירדן כמ"ש למטה אז עבר הארון ללכת לפני העם: (יב) לפני ה'. ר"ל בשליחותו של מקום:

מצודת ציון

(יג) חלוצי. מזוין כמו חלוצים תעברו (דברים ג'):

השאלות

(ח) מדוע כפל, כאשר צוה יהושע, כאשר דבר ה' אל יהושע?:

(יא—יח) אחר שאמר ויעבור ארון ה' והכהנים וגמר הענין איך שב שנית ואמר צוה את הכהנים ויעלו מן הירדן והלא כבר עברוהו?. ועוד אחר שמשמעות הכתובים שהכהנים עמדו בשפת הירדן המזרחי כמ"ש כבואכם עד קצה הירדן בירדן תעמודו, וכן אמר (ג' ט"ו) בפירוש, א"כ הל"ל ויעברו את הירדן שגדר העליה אם עולה מן המקום ששם עומד אל השפה שאצלו וגדר ההעברה שעובר מקצה לקצה [ומפני זה אחרו חז"ל שהאמת עם נכם לעלות לשפת המזרח, ומ"ש תחלה ויעבור ארון ה', זה היה אח"כ בנס שאלהו באויר, ולפ"ז יש בזה מוקדם ומאוחר, והאגתו רצונו לאיש הסקוב למישור ע"פ הפשט]. אחר שהזכיר שעברו כל העם עם הארון איך שב לספר שעברו ב"ר וב"ג שהלכו לפני העם? — כפי הלשון מורה שמ"ש (פי"ח) נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה הוא נמשך להאמר ר"ל שאז נתקו (שא"כ הל"ל ויהי בעלות וכו' וינתקו וכו' שבו מי הירדן) ואיך יתפרש הכתוב?:

נחלת יהושע

שהיה בו הנס: (י) והכהנים עומדים ר"ל שעמדו עומדים בשפת הירדן המזרחי עד תום כל הדבר נראה שהוא מה שנ' [פ' וילך] קרא את יהושע והתיצבו בא"מ ואצונו וכו' ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וכל הפרשה, וצוה ה' אל יהושע לדבר פ' זאת אל העם: (יא) ויעבר ארון ה' אז עבר הארון מצד השפה המזרחית שעמד שם עד נגד אל השפה המערבית (כי לשון העברה יפול על העובר מקצה לקצה, הנס שלא יצאו משם עד אח"כ כמ"ש בפס' ויעלו מן הירדן שזה היה אח"כ שעלו מן השפה המערבית) ומ"ש לפני העם פי' לעיני העם: (יב) ויעברו עד עתה היו ב"ר וב"ג נוסעים כסדר הדגלים, ומעתה התחילו לעבור לפני העם בראשם כמו שאמר חלוצים תעברו לפני אחיכם (דברים ג) ושם חמשים מצד שהיה דרכם להתחלק לגדודים של חמשים חמשים איש, ושר חמשים בראשם, ושם חלוצים על שנחלצו מן יתר אחיהם ללכת למלחמה כי לא הלכו כולם שבני ראובן וגד לבדם היו מספרם יותר מן פ"ג אלף (יג) לפני ה' למלחמה כי גם זה היה מן התנאי (שהתנה בפ' מטות) שיעברו לפני ה' ר"ל לשמו ולא בוטחים על גבורתם כמ"ש בפי': (יד) גדל ה' כי ראו שעקר הנס היה בשביל יהושע (כנ"ל ג ז): (טו) ויעלו ר"ל שיעלו מן שפת הירדן המערבי אל היבשה לכן אמר ויעלו לא ויעברו. והטעם כי אחר שא"ל בירדן תעמדו

הַיַּרְדֵּן׃ יז וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר עֲלוּ מִן־הַיַּרְדֵּן׃ יח וַיְהִי בעלות הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מִתּוֹךְ הַיַּרְדֵּן נִתְּקוּ כַּפּוֹת רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים אֶל הֶחָרָבָה וַיָּשֻׁבוּ מֵי־הַיַּרְדֵּן לִמְקוֹמָם וַיֵּלְכוּ כִתְמוֹל־שִׁלְשׁוֹם עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו׃ יט וְהָעָם עָלוּ מִן־הַיַּרְדֵּן בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיַּחֲנוּ בַּגִּלְגָּל בִּקְצֵה מִזְרַח יְרִיחוֹ׃ כ וְאֵת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר לָקְחוּ מִן־הַיַּרְדֵּן הֵקִים יְהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל׃ כא וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲשֶׁר יִשְׁאָלוּן בְּנֵיכֶם מָחָר אֶת־אֲבוֹתָם לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה׃ כב וְהוֹדַעְתֶּם אֶת־בְּנֵיכֶם לֵאמֹר בַּיַּבָּשָׁה עָבַר יִשְׂרָאֵל אֶת־

ת"א ויהי בעלות. שם: והעם עלו. ר"ה יג יבמות עא קידושין לח: ואת שתים. סוטה לה לו: בעלות ק' הירדן

ע"ש (יז) קס"ר ג: (יט) ספרי דברים: (כ) ש"ר לו במד"ר עז: (כב) בר"ר עו שהש"ר ד ד אגדת בראשית ח:

רש"י

נושאיו ועבר: לפני העם. לעיני העם: (טז) צוה את הכהנים. כאן פירש הכתוב את האמור למעלה היאך עבר ארון ה' והכהנים לפני העם וגו': ויעלו מן הירדן. ויעברו אין כתיב כאן אלא ויעלו למדנו שעל השפה שהיו עומדין אלא עלו. וא"א לומר שהיו עומדים אלא שפת הירדן שבמערב שהרי נאמר למעלה נטבלו רגלי הכהנים בקצה המים ושם נאמר ויעמדו הכהנים וכל ישראל עוברים: (יח) נתקו כפות רגלי הכהנים. מן המים אל החרבה שאצלם וישובו המים למקומם נמצא ארון מצד זה והכהנים מצד זה וישראל מצד זה נשא ארון את נושאיו ועבר ועד"ז נענש עוזא כשאחז בארון נושאיו נשא עצמו לכ"ש: (כ) הקים יהושע בגלגל. הוא שאלון אשר לנו בו הלילה:

מצודת ציון

מרכות . ענינו כמו מדבר : (יח) נתקו . נעתקו והסרו ממקומם :

השאלות

(כ—כד) מ"ש הקים יהושע בגלגל בלתי מובן שכבר אמר (פסוק ח') ויניחום שם? ויתר השאלות בין פה ובין מ"ש יהושע למעלה (פסוק ס' ו' ז') הזכרנו למעלה שם:

נחלת יהושע

לא היה להם רשות לצאת מעצמם בלא רשות: (יז) ויהי בעלות ספר ג' נסים שנעשו בזה, א] כי יש הבדל בין חרבה ובין יבשה, שחרבה יאמר או בבחינת שהיו שם מים תחלה הגם שעתה נתיבשו לגמרי, כי מ"ש וכל ישראל עוברים בחרבה (הגם שהירדן נתיבש לגמרי, וכמ"ש [פכ"ב] ביבשה עבר ישראל את הירדן) הוא בבחינת חורב המים שהיו בו תחלה, או גם מקום שלא היה בו מים נקרא חרבה, אם אינו יבש לגמרי רק לח ומרופש, והנה הירדן שבו נעשה הנס נתיבש בהחלט, אבל שפת הירדן שהוא ג"כ לח תמיד ובו לא נעשה נס היה שם חרבה, ר"ל מקום לח, וז"ש ויהי בעלות הכהנים וכו' **נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה**, ר"ל בעלותם נתקו מן היבשה שהוא אמצע הירדן שהיה יבשה, אל שפתו שהיתה חרבה ולחה קצת. ב] שתיכף בעלותם שבו מי הירדן למקומם. ג] **וילכו כתמול שלשום** ר"ל כי אחר שנערמו המים כמין ע"ג כפין יחויב שבעת פסק הנס ישטפו בפעם אחד ויתפשטו גם ברוחב חוץ מגדותיו, והיה נס שירדו בהדרגה עד שהלכו כתמול שלשום: (יט) והעם ספר ג"כ כי גם זה היה ביו"ד ניסן, והנה הכתובים האריכו לשון בבאור מקום וזמן הנס וכל פרטיו, להוציא מלב המכחישים, אשר יאמרו שהיה עת חורב המים, או שידע יהושע לכוין עת עליית המים ושפלתם, הנקרא (עבבע אונד פלוהט) לכן מודיע הזמן שהיה הנס בעשרה בחדש שאז דרך הירדן להיות מלא, והמקום שהיכר עוד היום ע"י האבנים, שעם לא יתגברו המים לעולם ולא יעלו ולא ישפלו עם עלייה וירידת הירח גם הוכיח זאת מצד המשך הנס שהיה ברגע מצומצם כנוח כפות רגלי הכהנים, ונפסק ברגע זו מעצם, ולא נופל לאמר שכיון עת שבאו הכהנים בירדן דהא אמר וימהרו העם ויעבורו הרי הקדימו העם לעבור ובכ"ז נתכוין הכל ברגע מצומצם, מזה ידעו כי יד ה' עשתה זאת, ויחנו בגלגל לדעת חז"ל הלכו בו ביום מהלך ששים מיל: (כ) **הקים יהושע בגלגל**, בפסוק ה' ספר כי נושאי האבנים הניחו אותם במלון הנחה בלי סדר. ופה ספר כי יהושע הקים אותם זע"ז בגובה וירם אותם מצבה, וכבר בארנו כי היה באבנים האלה אות וזכרון, אות לדור זה שידעו הנס, וזכרון לדורות הבאים שיזכרו הנס כמ"ש (פסוק ו ז), והנושאים הניחום לצורך האות, ויהושע הקים אותם לזכרון לדורות הבאים, וז"ש: (כא) ויאמר ר"ל מלבד שיהיה לאות בדור הזה הוא לזכרון אם ישאלון בניכם מחר לדורות הבאים: (כב) והודעתם ע"י הזכרון הודיעום כי עבר ישראל את הירדן; ופה.

הירדן הזה: כג אשר־הוביש יהוה אלהיכם את־מי הירדן מפניכם עד־עברכם כאשר עשה יהוה אלהיכם לים־סוף אשר־הוביש מפנינו עד־עברנו: כד למען דעת כל־עמי הארץ את־יד יהוה כי חזקה היא למען יראתם את־יהוה אלהיכם כל־הימים:

ה א ויהי כשמע כל־מלכי האמרי אשר בעבר הירדן ימה וכל־מלכי הכנעני אשר על־הים את אשר־הוביש יהוה את־מי הירדן מפני בני־ישראל עד־עברנו וימס לבבם ולא־היה בם עוד רוח מפני בני־ישראל: ב בעת ההיא אמר יהוה אל־יהושע עשה לך חרבות צרים ושוב מל את־בני־ישראל שנית: ג ויעש־לו יהושע חרבות צרים וימל את־בני ישראל אל־גבעת הערלות: ד וזה הדבר אשר־

ה"א ויהי כשמע. זבחים קטז: ולא היה. שם: בעת ההיא. יבמות עא: עברם ק' מל
ע"ש (כג) מכילתא שירה ג ט: (א) מכילתא שם יתרו א ירושלמי סוטה ז ה אגד"ב לב ספרי עקב האזינו: (ב) בר"ר כה לא
ש"ר יט במד"ר יא יז שהש"ר א יב ג' ז קה"ר ג זהר לך תרומה ת"ז תי' לז נ"ו ב שאלתות יומא נג ירושל' ר"ה ג ט א"ע
כ: (ג) ויק"ר כה במד"ר יא יד שהש"ר ג ז תנחו' בלה: (ד) בר"ר מו במד"ר יב יד שהש"ר ג ז זהר ויקהל ת"ז ת"ו טו ב:

רש"י

ה (א) אשר בעבר הירדן ימה. לצד שעברו בני ישראל הוא צד של מערבי ועד עכשיו היו בעבר מזרחי: (ב) חרבות צרים. כתרגומו אזמלין חריפין וכן אף תשיב צור חרבו כשהחריפות נהפך לצדדין ואינו חותך יפה וכן כל כלי יוצר עליך וגו': שנית. שמלו כבר בליל יציאתם ממצרים קהל גדול יחד וזו פעם שניה שכל ארבעים שנה שהיו במדבר לא נשבה להם רוח צפונית ולא היה להם יום נוח למול כמו ששנינו ביבמות. ורבותינו אמרו שנית זו פריעת מילה שלא נתנה לאברהם אבינו: (ג) גבעת הערלות. על שם המאורע נקרא שנעשה כמין גבעה: (ד) וזה הדבר. על ידי דבור מל אותם אמר להם סבורין אתם לירש את הארץ ערלים לא כך נאמר לאברהם

מצודת ציון   מצודת דוד

(כד) למען יראתם. כמו ולמען יראתם ותחסר הוי"ו וכמוהו רבים: ה (ב) צורים. חדודים כמו צור חרבו (תהלים פ"ט): (ג) אל גבעת. בגבעת וכן ואל הארון (שמות כ"ה):

ה (א) ולא היה וגו'. אמר בדרך הפלגה וגוזמא כאלו סלק מעמם רוח החיוני לגודל הפחד: (ב) ושוב מל וגו' שנית. אמר שנית כי גם בליל צאתם ממצרים נמולו כל ישראל יחד כן אחז"ל: (ג) אל גבעת. בגבעת הערלות ונקרא שם המקום על שם המאורע: (ד) וזה הדבר.

נחלת יהושע

(ופה לא בא לדקדק על סבת המופת [כמו בפסוק ו ז] רק לזכר העם בעצמו, שהנס שהיה בזכות הארון אל"ז היה בעבור ישראל): (כג) אשר הוביש, שכמו שהוביש מי ים סוף מפנינו (ר"ל מפני יהושע שהיה מימי"ר) כן הוביש מי הירדן מפניכם אתם בלא הארון, שאיתם היו בדרך פלא ושניהם היו לבעבור שני תכליות. א]. (כד) למען דעת שיכירו העמים יד ה' ויראו מפניו יראת הענש, ב] שיכירו ישראל נפלאותיו ויראו יראת הרוממות, וגם ר"ל לכן הכפל הנס בירדן, הגם שכבר היה בים, א] שגם גויי הארץ הזאת שלא ראו קריעת ים סוף ידעו יד ה', ב] למען יראתם כל הימים, ולכן יוסיף ידו ועזוז בכל דור ודור, ומלת יראתם בקמץ תחת הי"ם שלא כמנהג. ולהרד"ק במכלול בא לגזרת פעל והוא עבר במקום עתיד:

ה (א) ויהי כשמוע וכו' וימס לבבם, יודיענו, א] שנתקיים מ"ש למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא, ב] שלכן לא התירא למול אותם בעת ההיא, ולא ירא פן יכו אותם יושבי הארץ בהיותם כואבים: (ב) עשה לך חרבות צורים, ת"י אזמלין חריפין, ונסמך התואר על המתואר כמו מי המרים, בני עלשים, ובב"ר (פ' נח) פי' גלבין דמיגרא, ופי' צורים כמו ותקח צפורה צור, ור"ל דאחר שאז הזה עליהם ג"כ לטהרם מטומאת מת כמ"ש חז"ל (יבמות דף ע"ב) לכן לא יכול למולם בחרב ברזל שהוא כלי ומקבל הכי הוא כחלל ויחזור ויטמא כמבואר ברמב"ם (פ"ה מהל' ט"מ) לכן מלם בצור שאינו כלי ושוב מול כו' שנית שכבר מלו אותם ביצ"מ קהל גדול יחד ועתה שנית, ושאת שנבאר שטבט לוי לא בטלו את המילה לא במצרים ולא במדבר, אמר שנית כי רק אלה שמלת בראשונה תמול שנית לא לשבט לוי: (ד) וזה הדבר. ר"ל זה היה הסבה שמל יהושע, ורק לאלה שנולדו בם

סבב

מָל יְהוֹשֻׁעַ כָּל־הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם הַזְּכָרִים כֹּל ׀ אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מֵתוּ בַמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ ה כִּי־מֻלִים הָיוּ כָּל־הָעָם הַיֹּצְאִים וְכָל־הָעָם הַיִּלֹּדִים בַּמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם לֹא־מָלוּ׃ ו כִּי ׀ אַרְבָּעִים שָׁנָה הָלְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־תֹּם כָּל־הַגּוֹי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים מִמִּצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם לְבִלְתִּי הַרְאוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבוֹתָם לָתֶת לָנוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ז וְאֶת־בְּנֵיהֶם הֵקִים תַּחְתָּם

אתם

ת"א כי מלים. שם כריתות כח: בנ"א הל' דגושה

ע"ש (ה) כר"ל מו קס"ד א פר"א כט אגדת בראשית יז ספרי בהעלותך: (ו) פר"א כט: (ז) אגדת בראשית יז:

רש"י

אתה את בריתי תשמור וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך: כל העם היוצא. לא היה אחד מהם כאן שכולם מתו והם היו מולים שנאמר כי מולים היו: (ה) לא מלו. כמו שפירשתי שלא נשבה רוח צפונית והם הם שמלו עכשיו: (ז) ואת בניהם הקים תחתם. ואת בניהם שהקים תחתיהם הם הילודים

מצודת ציון

מבטנו ובהארץ: (ז) זבת. מלשון זיבה ונביעה:

מצודת דוד

ר"ל זה היה הסיבה אשר יהושע לבד מל את כל העם ולא מלו אז זה את זה כי איך יתכן שלא ימצא בהם מי שיודע למול: כל העם. ר"ל כי כל העם היוצא ממצרים שהיו נמולים וראוים למול הלא הם מתו במדבר ואינם יכולים למול זולתם: (ה) כי מולים היו. ר"ל כי לבד העם היוצאים היו נמולים אבל לא הילודים במדבר ולא היו הם א"כ ראוים למול: (ו) עד תום וגו'. וא"כ לא היה מי מהנמולים להיות ראוי והגון למול זולתו: אשר נשבע. אשר בעבור זה נשבע ה' להם לבלתי וגו': (ז) הקים תחתם. אשר הקים תחתם: אותם מל יהושע. ולא נמולו עד אז כי ערלים היו עד הזמן

השאלות

(ד—ז) איך יתכן שהיו כל ישראל ערלים כמשמעות הכתובים פה, והלא שבט לוי וכן אותם שהיו פחות מבן עשרים בעת חטאו המרגלים, הם נכנסו לארץ והם היו מולים? והלא במדרש אמר ששבט לוי שמרו ברית מילה גם במדבר? — מדוע לא כפו אותם ב"ד של משה למול, ואם מפני שלא נשבה להם רוח צפונית, הלא (ביבמות ע"ב) אמרו דהאידנא דדשו בה רבים שומר פתאים ה', ואם מפני שלא ידעו מתי יסעו, מדוע לא הודיע להם משה בזמן שישבו ימים רבים במקום אחד, כי עתה עת למול? ועוד דא"כ איך מלו שבט לוי כל אותם הימים? וכן הכתובים בעצמם מכופלים ומיותרים ולא יתפרשו בלא כונה ודוחק?

נחלת יהושע

סבה זאת מל, ר"ל כי אח"ל שהיו כולם ערלים, דהא אותם שהיו פחותים מבן כ' בעת שלוח המרגלים שהיו מולים נכנסו לארץ, וכן על שבט לוי לא נגזרה הגזרה, וגם מבואר במדרש ששבט לוי לא בטל את המילה במדבר, כמ"ש ובריתך ינצורו, וא"כ לא הוצרך למול רק הבנים שהוקמו תחת אבותם, ר"ל שאבותם מתו במדבר בחטא המרגלים, והטעם כי ההתחלה שהיה לדור הזה לבטל את המילה כתבו המפ' מפני שהיו נעים ונדים בדרך ולא ידעו יום נסיעתם והירתעו מלמול מפני סכנת הולד, כמ"ש אמול והנה סכנה היא לולד, וחז"ל אמרו מפני שלא נשבה להם רוח צפונית, ושבט לוי וכן הצדיקים שביניהם לא שמו לב על הסבות אלה ומלו את בניהם, דאי משום רוח צפונית אמרו בגמ' דהאידנא דדשו ביה רבים שומר פתאים ה', ואי משום חולשא דאורחא היו כמצרים תוך לענן עד חיותם. וסמכו על השגחת ה', ומשה ע"ה נענש על שלא מל בנו כמ"ש ויהי בדרך במלון, והפורה מלה אותו בדרך, רק אלה שלבם לא היה שלם עם ה' חששו מצלולות ולא מלו בניהם וב"ד של משה לא יכלו לכוף אותם ע"ז באשר היה להם אמתלא, וזה שאמר פה את מי מל ולמה מל, כי כל העם היוצא ממצרים כל אנשי המלחמה [ר"ל אלה שהיו יותר מבן עשרים] מתו בדרך, וסבת מיתתם הית' בצאתם ממצרים כי עוד לא הטהרו מטומאת מצרי' ודעותם הנפסדות: (ה) כי מלים, כל היוצאים היו מולים (ומהם לא מל מי שנכנס מהם לארץ שהם שבט לוי ופחות מבן עשרים). וכל העם הילודים כו' לא מלו ר"ל אבותם לא מלו אותם (כי פעל מל בקל הוא תמיד פעל יוצא): (ו) כי באר הטעם למה לא מלו את בניהם ולמה לא כפו בית דינו של משה אותם על המילה, אומר הב"ד לא יכלו לכופם, כי ארבעים שנה הלכו וכו' והיו נעים ונדים תמיד במדבר והיה להם אמתלא לבטל המילה משום חולשא דאורחא, וגם שלא היו ישרים בלבותם לא היו שמים לב לצאת כמו ששבט לוי מלו, הלא סבת הגעתם במדבר היה עד תם כל הגוי וכו' אשר לא שמעו בקול ה' ולא היו צדיקים והגליה אשר נשבע ה' להם לבלתי הראותם את הארץ, כי ידע שאין זכאים לכך: (ז) ואת בניהם שנולדו להם במדבר אשר אותם הקים תחתם כמ"ש וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה

והבאתי

אתם מל יהושע כי־ערלים היו כי לא־מלו אותם בדרך׃ ח ויהי כאשר־תמו כל־הגוי להמול וישבו תחתם במחנה עד חיותם׃ ט ויאמר יהוה אל־יהושע היום גלותי את־חרפת מצרים מעליכם ויקרא שם המקום ההוא גלגל עד היום הזה׃ י ויחנו בני־ישראל בגלגל ויעשו את־הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב בערבות יריחו׃ יא ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה׃ יב וישבת המן

ת"א ויעשו את. יבמות שם זבחים קיח: ויאכלו וגו'. ר"ה יג קדושין לח: ממחרת

ע"ש (יא) א"ר יח: (יב) במד"ר א זכר ולך מדרש הנעלם מגלות דף ו מכילתא בשלח את ו תנחומא במדבר:

רש"י

במדבר אותם מל יהושע: (ח) וישבו תחתם. באהליהון ולא צרו על עיר: עד חיותם. מן המכה: (ט) גלותי. הסירותי את חרפת מצרים שהיו אומרים ראו כי רעה נגד פניכם כוכב אחד יש ששמו רעה ואות היא של דם רואין אנו אותו עליכם במדבר והוא שאמר משה במדבר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם והם אינם יודעים שהוא דם מילה וכשמלו בימי יהושע ובא אותו הדם הוסרה אותה החרפה שעדיין ערב רב שעלו עמהם היו מונים להם כך דרש ר' משה הדרשן. גלותי. הסירותי כמו גל מעלי חרפה, ויגל את האבן: (יא) ממחרת הפסח. יום הנפת העומר שהקריבו עומר תחלה ומשבעה באדר שמת משה פסק המן היו מסתפקין עד עכשיו ממן שבכליהם שלקטו בז' באדר וזה שנאמר את המן אכלו ארבעים שנה והלא ארבעים שנה חסר שלשים יום שהרי תחלת ירידת המן בט"ו באייר אמור מעתה עוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו טעם מן: (יב) ולא היה עוד לבני ישראל מן. לפיכך ויאכלו מעבור

מצודת דוד

הוא כי היוצאים ממצרים לא מלו בניהם בהיותם בדרך ולא היו א"כ נמולים להיות הגון וראוי להמול זולת יהושע: (ט) היום גלותי. עתה העברתי מעליכם מה שהיו המצרים מחרפים לאמר הלא הם ערלים כמונו וחרפה יחשב לישראל כמ"ש כי חרפה היא לנו (בראשית ל"ד): (י) בערב. אחר חצות היום קרוי ערב כי אז נוטה החמה לבית מערבו: (יא) ממחרת הפסח. ממחרת יום הראשון של פסח שהוא זמן הקרבת העומר וקרבו העומר והדר אכלו: (יב) וישבת המן. אף כי מיום מיתת משה בשבעה באדר פסק המן עליהם

מצודת ציון

(ח) תחתם. במקומם: חיותם. ענין רפואה כמו וימרחו על השחין ויחי (ישעיה ל"ח): (ט) גלותי. מלשון גלגל וסבוב: (יא) מעבור. תרגום של דגן הוא עבורא: וקלוי. שבלים קלוים כמו אביב קלוי באש (ויקרא ב'): בעצם היום. ר"ל בגופו של יום כמו עד עצם היום הזה (שם כ"ג) ור"ל גם בלילה שלפניו אף כי הלילה הולך אחר היום: (יב) וישבת.

השאלות

(יא—יב) מה שפירש"י ע"פ דברי חז"ל שאכלו מעבור הארץ היינו מן החדש ממחרת הפסח שהוא שהוא ט"ז בניסן אחר הקרבת העומר לא יכחיש עם הפשט, שממחרת הפסח בכ"מ בתורה הוא מחרת שחיטת הפסח שהוא יום ט"ו? ועוד מדוע אמר תחלה מעבור הארץ ואח"כ אמר מתבואת ארץ? ועוד דא"כ הול"ל וישבות המן כשאכלם מעבור הארץ ולמה ממחרת מיותר? גם יקשה אריכות הלשון כי לפי"ז הול"ל וישבת המן ממחרת הפסח ויאכלו מצות וקלוי מתבואת ארץ כנען? גם מ"ש בשנה ההיא מדויק כי הלא כן אכלו מעתה ועד עולם?

נחלת יהושע

והבאתי אותם וכו' **אתם מל יהושע כי ערלים היו כי** אבותם **לא מלו אותם בדרך**, ר"ל כי היה להם אמתלא במצב הדרך שנעים ונדים בו, אבל לא שבט לוי ובנים אשר נולדו לאלה שהיו בזמן הגזרה פתוחים מבן עשרים שהיו צדיקים לא הוצרך יהושע למול: (ח) **וישבו תחתם**, באשר הם שם עד עתה לסכנת הדרך לא זזו עד שנתרפאו: (ט) **היום גלותי**, כי מה שנתרפאו במצות מילה היה מגד כי עוד לא הסירו מגלולי מצרים שהם היו ערלים כמ"ש בדרך בצאתם ממצרים והיום גלותי חרפה ע מעליכם, והערלה היתה חרפה כמ"ש לאיש אשר לו ערלה כי חרפה היא לנו, ור"ל שמלתם חרפה ע ממצרים: (י) **ויעשו את הפסח** כי בעוד היו ערלים לא יכלו לעשותו: (יא) **ויאכלו מעבור הארץ**, לפי הפשט יש הבדל בין עבור ובין תבואה, עבור הוא יבול הארץ משנה העברה (ונקרא עבור על שעברה הארץ עליה פריה עד הפעם) ותבואה היא תבואת השנה הזאת שהביאה הארץ בשנה הזאת. וממחרת הפסח בכל התורה הוא יום ט"ו בניסן שהוא מחרת שחיטת הפסח כמו ממחרת הפסח יצאו ב"י (במדבר ל"ג) ופי' שביום ט"ו בניסן אכלו מצות לצאת ידי מצות היום וקלוי לפרפראות **מעבור הארץ** שהוא מתבואת השנה כי לא יכלו לאכול מתבואה החדשה מפני שלא נקרב העומר (ואגב יודיע שכ"ז שהיה בידם מן לא אכלו תבואה, רק באותו יום לצורך מצות מצוה ומעט קלוי לפרפרת, וז"ש **בעצם היום הזה**): (יב) **וישבת המן** ממחרת, וע"י שהתחילו לאכל מעבור הארץ שבת המן ממחרת אותו היום ר"ל ביום ששה עשר

מִֽמָּחֳרָ֗ת בְּאָכְלָם֙ מֵעֲב֣וּר הָאָ֔רֶץ וְלֹא־הָ֥יָה ע֛וֹד לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל מָ֑ן וַיֹּאכְל֗וּ מִתְּבוּאַת֙ אֶ֣רֶץ כְּנַ֔עַן בַּשָּׁנָ֖ה הַהִֽיא׃ יג וַיְהִ֗י בִּֽהְי֣וֹת יְהוֹשֻׁעַ֮ בִּירִיחוֹ֒ וַיִּשָּׂ֤א עֵינָיו֙ וַיַּ֔רְא וְהִנֵּה־אִישׁ֙ עֹמֵ֣ד לְנֶגְדּ֔וֹ וְחַרְבּ֥וֹ שְׁלוּפָ֖ה בְּיָד֑וֹ וַיֵּ֨לֶךְ יְהוֹשֻׁ֤עַ אֵלָיו֙ וַיֹּ֣אמֶר ל֔וֹ הֲלָ֥נוּ אַתָּ֖ה אִם־לְצָרֵֽינוּ׃ יד וַיֹּ֣אמֶר ׀ לֹ֗א כִּ֛י אֲנִ֥י שַׂר־צְבָֽא־

יהוה

ת"א ויהי בהיות. עירובין פ"ג מגילה ג' נדרים כ"ז סנהדרין נ"ד: איש. מגילה ג' שם: ויאמר לא. עירובין ס"ג מגילה ג' סנהדרין מד עיקרים מב פ' כח:

ע"ש (יג) בר"ר לג ש"ר לב במד"ר יוד רו"ר א ב זהר בראשית אילתות יומא מח א"ר יח ירושלמי נדרים ז ס אגדת בראשית לב תנחומא משפטים: (יד) זהר נשא ת"ז הקדמה יוד ב א"ר יח אגדת בראשית לב תנחומא משפטים:

רש"י

הארץ הא אם היה להם מן לא היו אוכלים מן התבואה שהמן היה נוח להם משל אומר לתינוק מפני מה אתה אוכל פת שעורין לפי שאין לי פת חטין לכך נאמר ולא היה עוד וגו': (יג) בהיות יהושע ביריחו.

מצודת ציון

ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד): (יג) שלופה. הוצאה מתערה כמו שלף ויצא מגוה (איוב כ'): (יד) אל-פניו.

מצודת דוד

מ"מ היו נזונים בנס ממן שבכליהן ובאכלם מעבור הארץ לא מצאו עוד: ויאכלו. התחילו לאכול: (יג) ביריחו. ר"ל בגבול יריחו: הלנו. בה"א השאלה לומר אם באת לעזור לנו מול האויב או לעזור להאויב: (יד) ויאמר לא. ר"ל לא באתי לעזור לאויבי ישראל כי אני שר של ישראל הקרואים צבא

השאלות

(יג—טו) ויפלא מאד אם נתגלה האיש אליו כדרך הנבואה עד שידע שזה שהגלות מלאך ה', איך הספק

נחלת יהושע

בניסן, ואחר שלא היה להם מן וגם שהקריב העומר **ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא** (מלת בשנה ההיא תואר אל התבואה) ר"ל שאכלו מן התבואה שגדלה בשנה ההיא ר"ל תבואה החדשה, (וזה כפיר"ת שהביאו התוס' קדושין (דף ל"ז ע"ב) ר"ה (דף י"ג ע"א) וכן פי' הגמ' שם בשאלה למ"ד מוסב כ"מ שאתם יושבים משמע היינו דכתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח, ממחרת הפסח אכיל מעיקרא לא אכיל אלמא אקריב עומר והדר אכיל, אלא למ"ד מוסב לאחר ירושה וישיבה ניכול לאלתר, לא הוי צריכי דהוי מסתפקי ממן שבכליהם, וקושית הגמ' אינו ממ"ש ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח רק ממ"ש וישבות המן ממחרת (שהוא בט"ז ניסן) ויאכלו מתבואת ארץ כנען, וז"ש ממחרת הפסח אכיל מעיקרא לא אכיל, כי מחרת הפסח שבלשון הגמ' הוא ששה עשר, ור"ל בששה עשר אכלו לא מעיקרא, דהא בקרא כתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח שביום מחרת הפסח (שבלשון תורה הוא יום ט"ו) אכלו מעבור מן הישן, רק למחרתו, בששה עשר שהוא מחרת הפסח בלשון הגמ' אכלו מתבואת ארץ כנען, (ומפרשי הש"ס הביאו שמ"ש ממחרת הפסח אכיל מוסב על מחרת הפסח דכתיב בכתוב, ובאמת הוא לשון חכמים דקרי לששה עשר בשם מחרת הפסח, ומיושב ק' התוס' שם על פי' ר"ת) וכן יתפרש מ"ש בירושלמי (פ"ב דחלה ה"א) עמ"ש ר"י דחדש אינו נוהג רק לאחר ירושה וישיבה השיב ר' בון בר כהנא ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח לא בששה עשר, השיב ראב"י והכתיב ממחרת הפסח יצאו ב"י מארץ מצרים לא בט"ו יצאו, עכ"ל, ור"ל שהיה מקשה על דברי ר' ישמעאל, ר' בון מקשה הכתיב ויאכלו מעבור הארץ [מהישינה] ממחרת הפסח [בט"ו] ולא בששה עשר (שאז אכלו מהחדש כמ"ש וישבת המן ממחרת [בט"ז] ויאכלו מתבואת ארץ כנען) וראב"י מותיב לחזק קושית ר' בון בל תאמר דמחרת הפסח דקרא הוא ט"ז ניסן כמו שהוא בלשון חכמים, וא"כ לא משתמע מידי מכתוב זה לכן מביא ראיה דמחרת הפסח שבלשון הכתוב הוא יום ט"ו): (יג) **ויהי בהיות יהושע ביריחו**. כשהלך לכבוש את יריחו והיה סביב ליריחו (וחז"ל אמרו מכאן לעבורה של עיר שהיא כעיר, טרם התגלה אליו דבר ה' [כמ"ש ו ב] ויאמר ה' אל יהושע) ראה את המלאך שהוא אמצעי תמיד בהגעת הנבואה אל הנביא, א] בדמות איש, ב] שראה שאוחז חרב שלופה בידו, ג] ראה שעומד לנגדו. והנה יהושע הכיר שהוא מלאך, שכן היו מכירים המלאך הנראה אליהם בחזון, וגם ידע מדוע התגלה בחרב שלופה, שזה מורה שהנבואה הבאה תהי' מעניני מלחמת יריחו שיכבשוה בחרב, אולם לא ידע מדוע עמד לנגדו, כי אם בא ללמד ברמז להלחם עם האויב צריך להיות פניו נגד האויב לא נגד ישראל, והנה העזר האלהי שיגיע אל ישראל במלחמתם יהיה בשני פנים, א] עזר מעט בענין שהם יצטרכו להלחם בחרבם ובקשתם והשם יחזקם ויאמצם בל ירך לבבם ויתן להם כח לעשות חיל, ב] עזר גדול בענין שהם לא יצטרכו להלחם כלל רק ה' ילחם להם והם ירדפו לפשט את החללים, ואם הי' יהושע רואה פני המלאך נגד האויב היה יודע כי יעשה להם תשועה רבה שהוא בעצמו ילחם בעבורם נגד האויב, אבל ע"י שראה פניו נגד יהושע חשב כי לא בא להלחם עם האויב רק לחזק ידי ישראל הלוחמים, וזה תשועה קטנה, וזה ששאל לו, **הלנו אתה**

ר"ל

יהוה עתה באתי ויפל יהושע אל־פניו ארצה וישתחו ויאמר לו מה
אדני מדבר אל־עבדו: טו ויאמר שר־צבא יהוה אל־יהושע של־נעלך
מעל רגלך כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא ויעש יהושע כן:
ו א ויריחו סגרת ומסגרת מפני בני ישראל אין יוצא ואין בא: ב ויאמר
יהוה אל־יהושע ראה נתתי בידך את־יריחו ואת־מלכה גבורי החיל:
ג וסבתם את־העיר כל אנשי המלחמה הקיף את־העיר פעם אחת
כה תעשה ששת ימים: ד ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות
היובלים לפני הארון וביום השביעי תסבו את־העיר שבע פעמים

והכהנים

ת"א של נעלך. עקודם בפר לס: ויריחו סגרת. נדרים מו עקודם בפר עו: ויריחו ואת. עקודם שם:
ע"ש (טו) ס"ל ג א"ל יח תנחו' שמות: (א) ירושלמי נדרים ז ס א"ז תו' נח: (ב) במד"ר יד תנחומא ואדא נשא:
(ג) במד"ר יד תנחומא נשא: (ד) במד"ר יד תנחומא נשא מפלקי:

רש"י

מכאן לעיבורה של עיר שהוא מן העיר שא"א לומר בתוך יריחו: הלנו אתה. הלמסטרטא אתיתא: (יד) עתה באתי. לעזרתך שאין אדם יכול להלחם עליה ולתופסה להפיל החומה אבל בימי משה רבך באתי ולא חפץ בי שנאמר אם אין פניך הולכים וגו': (טו) שר צבא ה'. ישראל שהוא צבא לה' ומיכאל היה שאמר ומיכאל שרכם:
ו (א) סגרת ומסגרת. כתרגומו אחידא בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחש: (ד) היובלים. אילים:

מצודת דוד

ה' ומה שלא ראיתני עד הנה הוא בעבור כי עתה באתי ולא מאז: מה אדני מדבר. ר"ל דבר דבריך והנני לקיימם כהעבד המקיים דברי האדון: (טו) קדש הוא. ומהראוי לעמוד עליו יחף:
ו (א) סגרת ומסגרת. ר"ל מעולם היתה סגורה בדלתים ובריח ועתה הוסיפו לסגרה עוד מפני ישראל ולא פניתו מי לצאת ממנה או לבא בה שלא יודע מבואות העיר: (ב) גבורי החיל. ר"ל עם העם גבורי חיל: (ג) כה תעשה.

מצודת ציון

לפניו ר"ל לפני העומד לנגדו: (טו) של. הסר וכן כמשל של נעלך (שמות ג'):
ו (ג) הקיף. ענין סבוב כמו הקיפו עלי יחד (תהלים פ"ח): (ד) היובלים. האילים כן תרגומו:

השאלות

שהי' עוזר לגבי ישראל והלא ה' הבטיח לו שיהיה עמו לא ירפהו ולא יעזבהו? ואם נתגלה אליו שלא בדרך מבואותיו ולא הכיר בו שהוא מלאך ה', א"כ איך הלך אליו יהושע לבדו ולא שלח אחד מאנשיו לשאול אותו על גודל צילותו? ואיך יאמר לאיש יחידי הלנו אתה וכו' מה יושיעם? ואיך כשהודיעו לו תיכף שאמר אליו כי מלאך הוא אולי הטעהו ומלתה כן? גם מה היה תכלית המראה הזאת בכללם:
(ג) מדוע כפל והסבותם, הקף?

נחלת יהושע

ר"ל אם באת רק לנו בעבורנו לחזקנו שנלחם אנחנו אם לצרינו או אם באת להלחם עם צרינו: (יד) ויאמר לא השיב אל המסתפק בזה, כי באמת אני שר צבא ה' ר"ל לא באתי יחידי רק יש ויש אתי רבבות מחנות צבא עליונים היוצאים להלחם עם האויב ואני שר הצבא ההולך בראשם, ומה שראיתני עומד ופני נגדך הוא מגיד כי עתה באתי בפעם הראשון, כי עוד לא נשקה המלחמה רק באתי להודיעך איזה ענין נבואיי,

ולכן נפל על פניו בשראה כי דבר לו אליו ושאל מה אדוני מדבר אל עבדו: (טו) ויאמר וגו' של נעלך ר"ל מהר יגלה דבר ה' אליך, וצריך שתפשוט בגדי החומר מעליך, להיות מוכן אל הנבואה ואני באתי להביעה אליך ולהכינך אל קבלת השפע הנבואיית, וחז"ל אמרו עתה באתי אבל בימי משה רבך באתי ולא חפץ בי, כי בין נבואת משה ובין נבואותיו היו שלא ע"י אמצעי מלאך או שליח כנודע:
ו (א) ויריחו עתה בא לפרש מה היתה הנבואה שבאה אליו ע"י הופעת המלאך, כי יריחו (שהם היו יהושע והשבו מתחבות לכבשה) היתה סוגרת מכבר, ועתה מסוגרת ומחוזקת יותר מפני ב"י בחומה דלתים ובריח, גם לא מצאו איש ירצה את פתוח העיר כמו שהיה בלוז (שופטים א') כי אין יוצא ואין בא: (ב) ויאמר ואז אמר ה' אליו שבכ"ז יתן ידיהו בידו וגם את מלכה ואנשים שהם גבורי חיל ולא בכח תגבר רק בדרך נס: (ג) וסבתם. ולא יסבב הארון עם יהושע לבד רק כל אנשי המלחמה יסובו. הקיף (יש הבדל בין סבוב ובין הקף, שסבוב יאמר גם על הסבוב השלם, והקף לא יבא רק על הסבות השלם מכל הד' רוחות כמ"ש בפי' התורה (ויקרא א' פסוק עם הפאה סביב) שסיף שיקיפו אותה מארבע רוחותיה: (ד) ושבעה הארון הלך לפני הכהנים והכהנים השופרות תוקעי התלון לפני הארון כמ"ש בפסוק ט': והכהנים יתקעו, ר"ל בכל ז' ימים, והנה ביום השמיני

וְהַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת׃ ה וְהָיָה בִּמְשֹׁךְ ׀ בְּקֶרֶן הַיּוֹבֵל בְּשָׁמְעֲכֶם
אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר יָרִיעוּ כָל־הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְנָפְלָה חוֹמַת הָעִיר
תַּחְתֶּיהָ וְעָלוּ הָעָם אִישׁ נֶגְדּוֹ׃ ו וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אֶל־הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם שְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וְשִׁבְעָה כֹהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת
יוֹבְלִים לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה׃ ז וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם עִבְרוּ וְסֹבּוּ אֶת־הָעִיר
וְהֶחָלוּץ יַעֲבֹר לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה׃ ח וַיְהִי כֶּאֱמֹר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם וְשִׁבְעָה
הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאִים שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לִפְנֵי יְהוָה עָבְרוּ וְתָקְעוּ
בַּשּׁוֹפָרוֹת וַאֲרוֹן בְּרִית יְהוָה הֹלֵךְ אַחֲרֵיהֶם׃ ט וְהֶחָלוּץ הֹלֵךְ לִפְנֵי

הכהנים

ת"א במשך ר"ס ס׃ *בשמעכם קרי *ויאמר קרי

ע"ש (ס) ר"ס ג ב זכר כרחבית לך׃ (ע) שהש"ר ד ד׃

רש"י

(ה) במשך. בתקיעה ארוכה כשמאריך התוקע את הקול׃ תחתיה. במקומה׃ (ט) והחלוץ.

מצודת ציון

(ה) במשך. בהאריך הקול׃ (ז) והחלוץ. הם ב"ג וב"ר וחצי שבט מנשה כולם היו מזוינים כיושב כמ"ש בהם חלוצים תעברו (דברים ג')׃ (ט) והמאסף. דגל מחנה דן נקרא מאסף ע"ש שהלכו באחרונה והיו מאספים כל הנכשלים מהמחנות שהלכו

מצודת דוד

להקיף פעם אחת ביום׃ (ד) יתקעו. בכל יום בעת יקיפו׃ (ה) את קול. ר"ל הקול ההוא שמאריך בתקיעה נמשכת׃ איש נגדו. לא יצטרכו להקיף ולעלות כי כל החומה תפול׃ (ח) ויהי כאמר. ר"ל כן עשו כאשר אמר יהושע אל העם

השאלות

(ז) מהו עברו ומדוע אמר יעבורו?׃

(ט) מ"ש ויהי כאמור יהושע מה הענין, כי חסר גמול כמאמר מה היה לו? וגם' סמך דחוק למה כפל עברו ותקעו הלוך ותקוע?

נחלת יהושע

היה דרכם לתקוע וביום מלחמה על הצר היה דרכם להריע כמ"ש וכי תבואו מלחמה וכו' והרעותם וכו' וביום שמחתכם וכו' ותקעתם וכו' הודיעם שמה יתקעו הכהנים לאות שמחה ונצחון׃ (ה) במשוך, בשמעכם. ר"ל תיכף עם התקיעה הגדולה יריעו העם עד שמי הקולות יתערבו ויהיו תכופים, וכמו שבין הפסוק לקמן (ט"ז)׃ (ו) ויקרא. כבר כתבתי כי בעת בא דבור זה אליו היה עם הארון והעם לפני יריחו כי רצה להתחיל במלחמה ועד עתה נשאוהו הלוים ועתה שהכהנים ישאוהו, כי אחר שיעברו במלחמות על ידו ראוי שישאוהו הכהנים (כמ"ש למעלה ג ה)׃ (ז) עברו. כי תמיד הלך הארון בראש העם (כנ"ל ג ב) ועתה נצטוו שילכו העם לפני הארון (כנ"ל ד) לכן אמר עברו לפני הארון, והנה עד עתה הלך החלוץ שהם ב"ר וב"ג לפני ב"י (כנ"ל ד' יב) ועתה נתהפך הסדר שהתחלה יהיה בהתחלה הלך הארון ולפניו החלוץ, ולפניהם העם כולו, וז"ש והחלוץ יעבר לפני ארון ה', ויהיה ממוצע בין העם והארון. ונראה הי' הטעם שהעם יעמדו על עמדו והחלוץ ישוב לאחריו לילך אחר העם ואח"כ ישוב הארון לאחרי החלוץ, אך אין זה כבוד להארון וגם שהארון והחלוץ שאחריו יעמדו ונמצא שעברת העם. עד שבאו ברחם ואח"כ עברו החלוץ ויעמדו בין העם ובין הארון והארון הי' באחרונה. ופעם בסדר הזה נראה כי הנצחון יהיה ע"י הארון, וצריך שיהיה החלוץ קרוב אליו, כאשר יתנו הכרתי והפלתי סביב שר הצבא, וגם כי הי' התגלות כן כמ"ש ועבר לכם כל חלוץ לפני ה' למלחמה, וזה שנאמר יותר כמ"ש למעלה סימן א' פסוק י"ג, שהתחלת התגלות שהתנהג עמהם משה הי' שילכו חלוצים לפני ה', כי חשב שתהיה המלחמה כולה בדרך נס, ולא היו הולכים לפני בני ישראל רק לפני הארון שהוא הלוחם והכובש ואח"ז ראה שתהיה המלחמה קרובה אל הטבע ובדרך כבוש והיה צריך שילכו לפני ב"י שהם הלוחמים והכובשים אבל במלחמת יריחו שהי' הכבוש ניסיי נתקיים מ"ש ועברו לכם כל חלוץ לפני ה', ולא הלכו לפני ב"י רק לפני הארון׃ (ח) ויהי כאמר יהושע וכו' עברו ותקעו ר"ל כל התקיעות בעת עמדו הכהנים והארון והמתינו עד עברו כל העם והחלוץ לפני הארון (כנ"ל ז) לא תקעו, כי לא נצטוו לתקוע רק בעת יסבבו את העיר, לכן אמר כי בעת שאמר יהושע אל העם, [בעת שאמר להם הציווי שבפסוק ז' עברו וסבו את העיר] ואז כבר עמדו שבעה הכהנים הנושאים שבעה שופרות לפני ה', בעת הסיח עברו ותקעו, ר"ל העם עברו אז לפני הארון והכהנים תקעו כל הזמן שעברו העם עד שבעבור העם בא הסדר שהארון ברית ה' הלך אחריהם ר"ל אחרי העם׃ (ט) והחלוץ

הולך

הַכֹּהֲנִים תֹּקְעוּ הַשּׁוֹפָרוֹת וְהַמְאַסֵּף הֹלֵךְ אַחֲרֵי הָאָרוֹן הָלוֹךְ וְתָקוֹעַ בַּשּׁוֹפָרוֹת׃ י וְאֶת־הָעָם צִוָּה יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר לֹא תָרִיעוּ וְלֹא־תַשְׁמִיעוּ אֶת־קוֹלְכֶם וְלֹא־יֵצֵא מִפִּיכֶם דָּבָר עַד יוֹם אָמְרִי אֲלֵיכֶם הָרִיעוּ וַהֲרֵיעֹתֶם׃ יא וַיַּסֵּב אֲרוֹן־יְהוָה אֶת־הָעִיר הַקֵּף פַּעַם אֶחָת וַיָּבֹאוּ הַמַּחֲנֶה וַיָּלִינוּ בַּמַּחֲנֶה׃ יב וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן יְהוָה׃ יג וְשִׁבְעָה הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאִים שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיֹּבְלִים לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה הֹלְכִים הָלוֹךְ וְתָקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת וְהֶחָלוּץ הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם וְהַמְאַסֵּף הֹלֵךְ אַחֲרֵי אֲרוֹן יְהוָה הוֹלֵךְ וְתָקוֹעַ בַּשּׁוֹפָרוֹת׃ יד וַיָּסֹבּוּ אֶת־הָעִיר בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי פַּעַם אַחַת וַיָּשֻׁבוּ הַמַּחֲנֶה כֹּה עָשׂוּ שֵׁשֶׁת יָמִים׃ טו וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיַּשְׁכִּמוּ כַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר וַיָּסֹבּוּ אֶת־הָעִיר כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה שֶׁבַע פְּעָמִים רַק בַּיּוֹם הַהוּא סָבְבוּ אֶת־הָעִיר שֶׁבַע פְּעָמִים׃ טז וַיְהִי בַּפַּעַם הַשְּׁבִיעִית

ע"ש (טו) כמד"ל יח : *תקעי קרי *הלוך קרי בכ"ף כ' וק' עמ"ש

תקעו

רש"י

בני ראובן ובני גד היו עוברים לפניהם לפי שהיו בני גד גבורים ומכים בזרוע החזקה כמו שנאמר וטרף זרוע אף קדקד: (יג) והמאסף. שבט דן הנוסע אחרון והוא מאסף את כל המתעכבים האחרים: (טו) ביום השביעי.

מצודת דוד

שבעה גו': (ט) תקעי השופרות. חוזר על הכהנים: הלוך ותקוע. ר"ל לא עמדו הכהנים בעת תקיעה כי אם הלכו ותקעו: (יב) וישכם. ביום השני: (יג) הלוך ותקעו. כפל הדבר לומר שלא פסקו מלתקוע: (טו) כעלות השחר. לנסוע.

מצודת ציון

ראשונים: (טו) השחר. הוא האור הנוצץ בטלת השחר

השאלות

(יב—יג) מדוע השכים היום ולא ביום הראשון? ומדוע ספר שנית שנשאו הכהנים ושבעה כהנים נושאים ז' שופרות הול"ל בקיצור שנעשה כמו ביום הראשון, וכן כפל הלוך ותקעו הלך ותקוע? (טו) בפסוק זה יש כפל מבואר? (טז—כ) מ"ש תקעו הכהנים ויאמר יהושע הריעו משמע שתקעו תקיעה גדולה, ולמה אמר אח"כ

נחלת יהושע

הולך לפני הכהנים, ממוצע בין העם והארון (כנ"ל ז) ולא תאמר שכל הכהנים היו סמוכים אל הארון רק ז' הכהנים תקעי השופרות, כי יתר הכהנים הלכו עם שבט לוי בין העם, והמאסף שהוא שבט דן הי' אחרי הארון, כי יתר השבטים כולם היו לפניו לפני הארון, הלוך ותקוע וגם בעת הליכתם לא הפסיקו מלתקוע (כי בפסוק הקודם דבר ממה שתקעו בעת עמדו עד עברו העם): (י) לא תריעו. תרועת שמחה ואף לא תשמיעו את קולכם בצעקה ואף לא יצא מפיכם דבר בלחש עד יום, ביום השביעי: (יא) ויבואו המחנה. שבו לגלגל ששם הי' המחנה [כמ"ש לקמן ט, ומ"ו. י"ד, מ"ו, תכ"ט]: (יב) וישכם, ביום הראשון לא הוצרכו להשכים כי היו בתחום יריחו (כנ"ל ה יג, ומו א), וישאו הכהנים, עתה נשאוהו הכהנים תיכף מגלגל עד יריחו מה שלא היה כן ביום הראשון שעד יריחו נשאוהו לוים כי הדבור בא בהיות יהושע ביריחו (כנ"ל ומו): (יג) ושבעה הכהנים. גם בזה השתנה היום מיום הראשון, שמגלגל עד יריחו לא נשאוהו הכהנים ולא הלך בסדר הזה שילך הארון לפני הצבא ועתה התחיל סדר זה תיכף מצאתם מן המחנה, וכן היה שינוי מה שהיו הולכים הלוך ותקעו בשופרות ר"ל תיכף בלכתם מגלגל התחילו לתקוע וכן כל משך מהלכם לא הפסיקו מלתקוע, ועז"א שנית הלוך ותקוע בשופרות: (טו) כמשפט הזה וכו'. ר"ל כי מה שקבע אל כל המעשים שעשו בענין הזה מספר השביעיות, שבעה כהנים ושבעה שופרות ושבעה ימים ושבעה הקפות, היה נגד מספר השביעי שהוא קדש, בימים ובחדשים בשנים ובשמיטות וכל דבר כידוע, ושם היו ההקפות שני שביעיות הן בימים שהקיפו ז' ימים בכל יום הקף אחד וזה נשלם בהקפה ראשונה של יום השביעי, ועז"א ויסבו את העיר כמשפט הזה ר"ל הקפה אחת ואז היו שבע פעמים עם ההקפות הקודמות בימות שעבר ועתה כיפו ההקפה ולא אל חשבון הקפות שלאחריו למספר שבעה שהיו רק ביום ההוא מצד שהוא יום השביעי שהוא קדש, ועז"א רק ביום ההוא סבבו שבע פעמים: (טז) ויהי, תקעו הכהנים

בשופרות

תִּקְעוּ הַכֹּהֲנִים בַּשּׁוֹפָרוֹת וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם הָרִיעוּ כִּֽי־נָתַן יְהוָה לָכֶם אֶת־הָעִיר׃ יז וְהָיְתָה הָעִיר חֵרֶם הִיא וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ לַֽיהוָה רַק רָחָב הַזּוֹנָה תִּֽחְיֶה הִיא וְכָל־אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבַּיִת כִּי הֶחְבְּאַתָה אֶת־הַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר שָׁלָחְנוּ׃ יח וְרַק־אַתֶּם שִׁמְרוּ מִן־הַחֵרֶם פֶּן־תַּחֲרִימוּ וּלְקַחְתֶּם מִן־הַחֵרֶם וְשַׂמְתֶּם אֶת־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל לְחֵרֶם וַעֲכַרְתֶּם אוֹתוֹ׃ יט וְכֹל ׀ כֶּסֶף וְזָהָב וּכְלֵי נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל קֹדֶשׁ הוּא לַיהוָה אוֹצַר יְהוָה יָבוֹא׃ כ וַיָּרַע הָעָם וַֽיִּתְקְעוּ בַּשֹּׁפָרוֹת וַיְהִי כִשְׁמֹעַ הָעָם אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר וַיָּרִיעוּ הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֶּיהָ וַיַּעַל הָעָם הָעִירָה אִישׁ נֶגְדּוֹ וַֽיִּלְכְּדוּ אֶת־הָעִיר׃ כא וַיַּחֲרִימוּ אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּעִיר מֵאִישׁ

ת"א והיתה העיר. מ"ק ט"ז סנהדרין קיג: ויהי כשמוע. ברכות נד: ותפל החומה. שם: **ועד**

ע"ש (יז) במד"ר יד כג: (יט) שם שם תנחו' מטעי: (כ) אי"ר ב במד"ר טו א"נ כב: (כא) במד"ר יד:

רש"י

שבת היה: (יז) והיתה העיר חרם. הקדש כי היום שבת קודש וראוי להיות קדש שלל הנשלל בו: (יח) ועכרתם.

מצודת ציון

ברם ויעלה השמש: כמשפט הזה. ר"ל כנוהג הזה: (יז) חרם. פעם תשמש על חרמי גבוה והקדש ופעם תשמש על כריתה ושממון: החבאתה. הסתירה: (יח) ועכרתם. ענין השחתה ובלבול כמו ועכרתם אותי (בראשית ל"ד): (כ) ויריעו. מלשון תרועה: (כא) לפי חרב. החדוד של החרב נקרא פה בלשון המקרא:

מצודת דוד

הזמן מספיק להקיף שבעה פעמים: רק וגו'. ולזה הוצרכו להשכים אז יותר מאשר הימים: (טז) תקעו. ר"ל תקיעה נמשכת וארוכה: (יז) חרם. לאבדון וכריתה: היא וגו'. ר"ל העיר עצמה ומה שבה מהדברים שאינם ראוים להביא לאוצר ה': לה'. ר"ל לשם ה' ולכבודו: (יח) שמרו. את עצמכם הואלתכם מלקחת מה מן החרם: פן תחרימו ולקחתם וגו'. פן תכריעו את ישראל במה שתקחו מן החרם כי כולם יאבדו וזה ושמתם וגו': (יט) וכל כסף וגו'. בשם הדברים הראוים לאוצר ה': (כ) וירע העם. והוזר ומפרש כשמוע העם קול

דשאלות

(פסוק כ') שנית וירע העם ויתקעו, ואמר שלשית, ויהי כשמוע העם את קול השופר ויריעו?

נחלת יהושע

בשופרות, (אין פי' שתקעו התקיעה גדולה, דא"כ היו מחויבים להריע תיכף [כנ"ל ה] רק פי') הכהני' תקעו עדיין כמו עד עתה, ולא משכו עוד בקרן היובל, ויהושע שהיה רוצה לרמוז לכהנים לתקוע תקיעה גדולה שהוא סימן לגמר התקיעות והגאתון ובזה היה צריך שיריעו העם, והיה צריך להקדים להודיע להם איך יתנהגו עם העיר ועם שללה (כי אחר שתפול החומה יעלו איש נגדו ולא יהיה אז עת לצוות ולהזהיר) הקדים לאמר להם, **הריעו**, ר"ל בא עת שתריעו לסימן כי נתן ה' לכם את העיר: (יז) **והיתה**, ויען שהכבוש יהיה בנס ע"י ה', ראוי ששללה יהיה הקדש לה' הכובש, רק רחב הזונה אינה בכלל העם והשלל ע"י שהחביאה המלאכים (והגה פה לא אמר מפני שנשבעו לה, כי העם לא נשבעו, שבועת המרגלים לא תחייב העם כולו, רק להמרגלים עצמם אמר (כב) כאשר נשבעתם לה, כי הם מחויבי' מפני השבועה) והגה רחב בעצמה היתה ראויה להגצל גם מצד עצמה אחר שנתגיירה בפני המרגלים וקבלה אמונת ה' כמ"ש למעלה. וזה היה קודם שעברו את הירדן שלכ"ע היו מחויבים לקבלה [כנ"ל ב' יב] רק שבכ"ז היה צריך להחרים רכושה שהיה בכלל חרם יריחו וכן להחרים את משפחתה, ולכן אמר שע"י שהחביאה את המלאכים תחי' היא וכל אשר אתה, וזה כולל גם רכושה שורה וחמורה וכל אשר לה, ולכן אמר ורק אתם שמרו מן החרם, הגם שלא הל החרם על רכוש רחב אל על יתר הדברים ואתם אינכם בכלל ההיתר: (יח) **ורק אתם שמרו**, א"ע ואת אחרים [שלכן לא אמר השמרו בנפעל] ובאשר שהשמרו א"ע פן תחרימו אתם, ושישמרו את אחרים כי ימשך מזה להכלל כולו, וז"ש ושמתם את מחנה ישראל לחרם: (יט) **וכל כסף**. ר"ל החפצים הבלתי ראוים לאוצר ה' יוחרמו, וכל כסף וזהב שהם ראוים להקדש יבא לאוצר ה': (כ) **וירע ויתקעו**. כדבר יהושע זאת הריע העם ותקעו הכהנים התקיעה הגדולה כי שניהם היו תכופים זל"ז [כנ"ל ה] ובאר איך היו, כי תיכף כשמוע העם את קול השופר תקיעה הגדולה תיכף ויריעו, עד שהתערבו הקולות יחד. **ויעלו העם, איש נגדו**. כי נפלה החומה סביב סביב, ובכ"ז לא נפל בית רחב שהיה חלק ממנה חוץ מן החומה [כנ"ל ב טו] ולא היה בכלל החומה: (כא) **ויחרימו**, תחלה ספר מה שעשו עם כל אשר רוח חיים באפיו, אדם ובהמה

החרימו

וְעַד־אִשָּׁה מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן וְעַד שׁוֹר וָשֶׂה וַחֲמוֹר לְפִי־חָרֶב׃ כב וְלִשְׁנַ
הָאֲנָשִׁים הַמְרַגְּלִים אֶת־הָאָרֶץ אָמַר יְהוֹשֻׁעַ בֹּאוּ בֵּית־הָאִשָּׁה הַזּוֹנָ
וְהוֹצִיאוּ מִשָּׁם אֶת־הָאִשָּׁה וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לָהּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתֶּם לָהּ
כג וַיָּבֹאוּ הַנְּעָרִים הַמְרַגְּלִים וַיֹּצִיאוּ אֶת־רָחָב וְאֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּ
וְאֶת־אַחֶיהָ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לָהּ וְאֵת כָּל־מִשְׁפְּחוֹתֶיהָ הוֹצִיאוּ וַיַּנִּיחוּ
מִחוּץ לְמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל׃ כד וְהָעִיר שָׂרְפוּ בָאֵשׁ וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ רַק
הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב וּכְלֵי הַנְּחֹשֶׁת וְהַבַּרְזֶל נָתְנוּ אוֹצַר בֵּית־יְהוָה׃ כה וְאֶת
רָחָב הַזּוֹנָה וְאֶת־בֵּית אָבִיהָ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לָהּ הֶחֱיָה יְהוֹשֻׁעַ וַתֵּשֶׁ
בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי הֶחְבִּיאָה אֶת־הַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר־שָׁלַ
יְהוֹשֻׁעַ לְרַגֵּל אֶת־יְרִיחוֹ׃ כו וַיַּשְׁבַּע יְהוֹשֻׁעַ בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר אָרוּ
הָאִישׁ לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר יָקוּם וּבָנָה אֶת־הָעִיר הַזֹּאת אֶת־יְרִיחוֹ בִּבְכֹ
יְיַסְּדֶנָּה וּבִצְעִירוֹ יַצִּיב דְּלָתֶיהָ׃ כז וַיְהִי יְהוָה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיְהִי שָׁמְעוֹ
בְּכָל־הָאָרֶץ׃

*כצ"ל ח"ו עמ"ש

וימעלו

ת"א ויטבע וגו'. סנהדרין ק"ג: ויהי ה' וגו'. מגילה ו':

ע"ש (כג) רו"ר א ירושלמי סנהדרין יוד ב: (כד) במד"ר כג: (כו) ירושלמי סנהדרין יוד, ב כפרי ראה: (כז) בר"ר ט
מב ויק"ר יא ט במד"ר יוד יג אס"ר א א מד"ש עז כס א הגהומא במיני:

רש"י

לשון מים עכורים: (כג) ויבאו הנערים המרגלים. כאן היו צריכים זרוז ונעשו כנערים זריזים ובלילה
שראשון היו כמלאכים ששמרו עצמן מן העבירה עם רחב הזונה לכך נקראו שם מלאכים ולכך נקראו הנשים
מלאכים נערים: (כו) בבכרו ייסדנה ובצעירו וגו'. בתחלת יסוד שיבנה בה ימות בנו הבכור ויקברנו
וילך עד שימות הצעיר בגמר המלאכה היא הצבת הדלתות:

מצודת דוד

האמר כמשה מארכת בתקיעה או כריתה: (כו) וישבע. ימות בכור בניו ויהרס ימותו כמשך זמן הבנין וכשיעמיד
האדון תקרא שבועה: בבכרו ייסדנה. כאשר יתחיל ליסוד דלתים ימות צעיר בניו ויתמו א"כ כולם:

השאלות

(כב—כה) למרגלים אמר שיוציאו את רחב משום השבועה ויהושע (פסוק י"ז) אמר כי שהחבאתה את המלאכים ואמר שלישית (פסוק כ"ה) החיה יהושע כי החביאה את המלאכים וכבר אמר זה?

נחלת יהושע

הקדימו הון מרחב: (כב) באו בית האשה הזונה
כי עליכם החיוב כי נשבעתם, וגם תעשו כפי
כרמי השבועה ותחיה: (כג) הנערים, בח
כנערים בזריזות וקיימו כפי שבועתם: (כד) והעיר
ספר מה שעשו עם יתר הדברים, העיר וכל האפלים שרפו, והמתכות נתנו לאוצר בית ה':
(כה) ואת רחב, יען יהושע לא היה מחוייב לקיים שבועת המרגלים ספר כי החיה אותם ויותר
מזה, שישבה בקרב ישראל שנתנו לה מעון ומחיה וקבלוה בדת ישראל יען שהחביאה את המלאכים:
(כו) אשר יקום ובנה, פי' הרמב"ם שהיה לזכרון הנס שכל הרואה חומת העיר החרבה יזכור את
הנס וכמ"ש [בפרק הרואה] הרואה חומת יריחו שנבלעה במקומה חייב לברך. את העיר הזאת, פי'
חז"ל לא יריחו ע"ש עיר אחרת ולא עיר אחרת ע"ש יריחו, כי הקפידה הלה בין מלך שהיא עיר הזאת,
ובין מלך שמה יריחו, בבכורו, שאחת כי יבנה הרבות לו לזכר שמו כמ"ש קרבם בתימו לעולם וכו'
קראו בשמותם, לא יאמרו לו שם ושאר נין ונכד: (כז) ויהי ה', שהסכימו בב"ד של מעלה לתרגם
כמו שהיה במישל האלי:

ז א וימעלו בני־ישראל מעל בחרם ויקח עכן בן־כרמי בן־זבדי בן־זרח למטה יהודה מן־החרם ויחר־אף יהוה בבני ישראל: ב וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עם־בית און מקדם לבית־אל ויאמר אליהם לאמר עלו ורגלו את־הארץ ויעלו האנשים וירגלו את־העי: ג וישבו אל־יהושע ויאמרו אליו אל־יעל כל־העם כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו ויכו את־העי אל־תיגע שמה את־כל־העם כי מעט המה: ד ויעלו מן־העם שמה כשלשת אלפים איש וינסו לפני אנשי העי: ה ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש וירדפום לפני השער עד־השברים ויכום במורד וימס לבב־העם ויהי למים: ו ויקרע

ת"א וימעלו וגו'. שם: ויכו מהם. בתרא קכא סנהדרין מד: **יהושע**

ע"ש (א) שהש"ר א ה במד"ר ח יוד ספרי נשא מטות: (ה) אס"ר א א ויק"ר יא פר"א לג א"ר יח ספרי ואתחנן הגהותא שמיני: (ו) כר"ר לט פד ש"ר לה במד"ר יג רו"ר א ב א"ר יח ספרי ואתחנן מ"ע יוד:

רש"י

ז (ב) **עם** בית און. אצל בית און: מקדם לבית אל: (ה) עד השברים. עד דתבריתון:

מצודת ציון

ז (א) וימעלו. ענין חטא ופשע: (ב) עם בית און. סמוך לבית און כמו עם באר לחי ראי (שם כ"ה): (ג) תיגע. תלאן יגיעם: (ד) לפני. מלפני: (ה) השברים. שם המקום נקרא ע"ש המאורע על כי נשברו שם: במורד. במקום

מצודת דוד

ז (ב) וימעלו וגו'. על שלא שמרו את"ז מעלו עליהם כאלו כולם מעלו: (ג) אל יעל. ר"ל אין צורך בכולם:

השאלות

(א) איך לקח מן החרם ואיך מעלו בני ישראל מעל? האיש אחד יחטא ועל כל עדת ישראל יקצוף? (ב ג) למה הצריך להודיע מקומות הסמוכים לעי? מ"ש ויאמר אליהם עלו ורגלו מיותר כי שלא ידענו זה

נחלת יהושע

ז (א) **וימעלו**. מודיע, א] כי כל ישראל קשורים כגוף אחד, עד שכל איש ואיש מהם יתיחסו אל הכלל כיחוס אבר אחד מן הגויה אל הגויה, וכמו שע"י חולי או הפסד אבר אחד יתהוה חולי או מום בגוף כולו, כן במה שלקח עכן מן החרם נחשב כאילו מעל העם כולו, ח"ש וימעלו בני ישראל ויקח עכן. ב] יש הבדל בין העונש הבא בפועל ובין העונש הבא ע"י סילוק ההשגחה, שאת יעניש ה' בפועל לא יעניש את הבלתי חוטא בעבור החוטא כמו שהיה אח"כ שנסקל עכן לבדו, לא כן העונש המסובב במקרה ע"י שיסלק ה' את השגחתו, זה יחול על הכלל כולו שבהיות ביניהם חוטאים יסתיר ה' פניו מהם כולם כמ"ש (לקמן כב כ') הלא עכן מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף וכולם מסורים למקרה ופגע עד שלפעמים יוכה הבלתי חוטא כשהיה במקום סכנה והחוטא שלא נמצא שם לא נפגע כמ"ש (שם) והוא איש אחד לא גוע בעונו, וז"ש ויחר אף ה' בבני ישראל, ר"ל שסלק השגחתו מהם, כן פי' מהרי"א: (ב) וישלח, ספר איך שלמה גם יד המקרה תיכף ותשליכם עלתם, כי יהושע שלח מרגלים מיריחו העי אשר עם בית און, ספר סימני העיר להוכיח כי באמת היה ראוי שילכו שמה כל ישראל, כי הגם שהיתה עיר קטנה הלא היתה סמוכה לבית און ולבית אל, ואקל הדבר שיצאו אנשי בית אל ובית און לעזרתם כמו שהיה באמת בפעם הב' שכתוב (לקמן ח' י"ז) ולא נשאר איש בעי ובית אל אשר לא יצאו אחרי בני ישראל, ויהושע הלא אמר להם עלו ורגלו את הארץ כי לא שלחם לרגל פי העיר לבדה רק את הארץ שהיא המדינה כולה עי ומקומות אשר סביבה, ואם היו מרגלים כפי פקודתו היו רואים כי ערים רבים סביבים לשם, ולא היו אומרים אל יעל שם כל העם, אבל הם שינו פקודתו ויעלו האנשים ר"ל מדעת עצמם וירגלו את העי לבד לא את הארץ כולה, ולכן, (ג) וישובו, ויאמרו, אל יעל כל העם וכפלו דבריהם, א] דרך תשובה על שליחותם לאמר שא"צ שיעלו כל העם, ב] דרך עצה, אמר שא"צ א"כ אין ראוי ליגע העם בחנם: (ד) ויעלו וינוסו, לא ערכו מלחמה רק תיכף התחילו לנוס, הגם שבפעם הזאת לא עזרו אנשי בית אל נסו מפני אנשי העי לבד: (ה) כשלשים כב"ף כ"ף האמיתית וחז"ל דרשו זה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין, ר"ל שהכו ל"ו איש וא' היה ביניהם ששקול כשלשים וששה איש האופנים, וירדפום וגם ערכו לכם לרדפם עד השברים, וגם נמס

 לבן

יהושע שמלתיו ויפל על פניו ארצה לפני ארון יהוה עד הערב הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם: ז ויאמר יהושע אהה אדני יהוה למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן: ח בי אדני מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו: ט וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול: י ויאמר יהוה אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך: יא חטא

הה"א בצר"י *הש' בצרי ישראל

ת"א למה העברת. סנהדרין מד: ולו הואלנו. גס: קם לך. תענית יג מגילה כב סנהדרין יא מד:

ע"ש (ו) בר"ר מט א"ר יט ספרי ואתחנן ב"ע קמו: (ז) בר"ר ל"ת ספרי ואתחנן פדר"כ כב א"ר יח שו"ט יח: (ט) זכר בראשית וירא תולדות יבו' תענית ב ו ספרי דברים א"ר יח: (י) ויק"ר כח יבו' תענית ב ו ספרי ואתחנן פדר"כ כג א"ר יח שו"ט נו: (יא) רו"ר א ד פר"א ל"ח ברכות ט ד א"ר יח תנחו' וישב ויחי:

רש"י

(ז) ולו הואלנו. הלואי נמלכנו לשבת בעבר הירדן מזרחה בארץ סיחון ועוג שנכבשה כבר: (ט) ומה תעשה לשמך. המשותף בשמנו זהו מדרשו. ופשוטו ומה תעשה לשום גבורתך שיצא כבר ועתה יאמרו השם כחר: (י) קום לך. קם לך כתיב עמוד לך מה שהתפללת לפני והזכרת. ד"א עמדת לך במחנה ולא יצאת עמהם ואני אמרתי אשר יוציאם ואשר יביאם כי אתה תביא את בני ישראל ואנכי אהיה עמך כי הוא

מצודת דוד

(ז) ולו הואלנו. הלואי והיינו רוצים מאז לשבת בעבר הירדן המזרחי ולא לעבור את הירדן ולא היה באה עלינו הצרה הזאת: (ח) מה אומר. אחר שהרגים בעצמו שהרבה אמרים מול מעשה ה' תזל ואמר מה אומר הם לא כדבר הזה הואיל וישראל הפך עורף בנוסם ואצעק נוכחו לב:

(ט) וישמעו. אשר האויב ירדפם: ומה תעשה לשמך. נגל יחולל באמרם מבלי יכולת ה' נאבדו: (י) למה זה וגו'. ר"ל אין צורך בתפלה כ"א לבער עוכר ההרם: (יא) חטא ישראל. אף שהאיש אחד חטא מ"מ על כלן שמרו זר"ז מעלה עליהם

מצודת ציון

הירידה מהבר: (ז) אהה. ענין לשון צעקה ויללה כמו אהה אדוני (מ"ב ו'): ולו. הלואי וכן לו מתנו (במדבר י"ד): הואלנו. ענין רצון כמו הואיל נא ולין (שופטים י"ט): (ח) בי. ענין לשון בקשה כמו בי אדוני (בראשית

השאלות

משולקים את המרגלים לרגל -- הוא אמר לרגל את הארץ, והם רגלו רק העי. מלת האגבים מיותר. למה כפל אל יעל כל העם ואל תיגע שמה כל העם?: (ז--ט) תפלה זאת בלתי מסודרת, ומה זה שאמר ולו הואלנו,

נחלת יהושע

לב העם: (ו) ויקרע על אלה שנהרגו. ויפל על פניו להתפלל. ויעלו עפר לאמר הרי אנו חשובים כעפר: אהה ה' אלהים, אחר שראה כי לא יצא אלהים בצבאותם, ועזבם שילחמו כפי הטבע והמקרה, סען ע"ז משתי פנים, א] על העבר, כי העם אשר ילך לרשת משכנות לא לו, יהיה בשני פנים אם בשיודעים בבירור כי ינצחו כי חזקים הם ואז ילכו לכבוש, (הגם כי יש להם ארץ מושב) להגדיל מלכותם ולהרחיב גבול ארצם, או בשאין להם ארץ לשבת בה שאז יסתכנו להלחם לנצוח או להנצח. עפ"ז שאל למה העברת העביר את העם הזה כו' לתת אותנו ביד האמורי, אחר שחשבת לתת אותנו ביד האמורי ר"ל לעזבנו אל המקרה, כפי שהעלה המערכה, שיש לו ג"כ שיצא האמורי והיה בידו להאבידנו, למה העברת אותנו לפה להסתכן במלחמה וכי לא היה לנו ארץ נושבת הלא לו הואלנו ר"ל הלא היינו מרוצים לשבת בעבר הירדן ולא היה לנו דבר מכריח להשליך נפשנו להלחם אחר ששם היה לנו מקום מושב: (ח) בי אדוני עתה טוען, ב] על העתיד שגם אם חשבת כי נוכל לנצח בדרך הטבע כי חזקים אנחנו מגויי הארץ [ומה שנפלנו בעי היה מפני שלא יצאו רק ג' אלפים איש, וכזה וכזה האכל החרב ומה בכך שנפלו ל"ו איש, כן דרך המלחמה] זה היה נכון עד עתה שנפל פחדנו על תושבי הארץ ולא קם עוד רוח באיש לערוך נגדנו מלחמה היינו נוצחים בקל גם במלחמה טבעית, לא כן עתה מה אומר שמה אחרי אשר הפך ישראל עורף שעתה סר פחדם ויתחזק לבם להתקשר נגדנו, וא"כ מעתה אלה, (ט) ישמעו הכנעני כו' ונסבו עלינו כולם באגודה אחת. והכריתו את שמנו שיצא לנו עד עתה בגבורה, ובמה שיכרת שמנו הלא יתחלל שמך הגדול שע"כ שיצא לנו שם נודע שמך לנשגב: (י) קום לך למה תטעון, אחר שיש סבה שגרמה סילוק ההשגחה צריך שתסיר הסבה הזאת, והוא כי (יא) חטא ישראל פי' שהיה החטא כפול, א] שאות החטא כי גם עברו את בריתי שהוא הלאו

יִשְׂרָאֵל וְגַם עָבְרוּ אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתָם וְגַם לָקְחוּ מִן־הַחֵרֶם וְגַם גָּנְבוּ וְגַם כִּחֲשׁוּ וְגַם שָׂמוּ בִכְלֵיהֶם׃ יב וְלֹא יֻכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקוּם לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם עֹרֶף יִפְנוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם כִּי הָיוּ לְחֵרֶם לֹא אוֹסִיף לִהְיוֹת עִמָּכֶם אִם־לֹא תַשְׁמִידוּ הַחֵרֶם מִקִּרְבְּכֶם׃ יג קֻם קַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וְאָמַרְתָּ הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל חֵרֶם בְּקִרְבְּךָ יִשְׂרָאֵל לֹא תוּכַל לָקוּם לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ עַד־הֲסִירְכֶם הַחֵרֶם מִקִּרְבְּכֶם׃ יד וְנִקְרַבְתֶּם בַּבֹּקֶר לְשִׁבְטֵיכֶם וְהָיָה הַשֵּׁבֶט אֲשֶׁר־יִלְכְּדֶנּוּ יְהוָה יִקְרַב לַמִּשְׁפָּחוֹת וְהַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר־יִלְכְּדֶנָּה יְהוָה תִּקְרַב לַבָּתִּים וְהַבַּיִת אֲשֶׁר יִלְכְּדֶנּוּ

יהוה

ת"א חטא ישראל. שם מג עקידה שער מו: וגם עברו. סנהדרין מד: וגם לקחו. שם:
ע"ש (יב) א"ר יח: (יג) שם: (יד) שם:

רש"י

יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם אם הלך אתה לפניהם יצליחו ואם לאו לא יצליחו, דבר אחר קום לך, בשבילך זאת להם לא אמרתי לך להקדים שלל העיר: (יד) לבתים. יש במשפחה אחת הרבה

מצודת ציון

מ"ד): (יא) בריתי. ענינו בכל מקום דבר המתקיים וגם שבועה היא דבר המתקיים והרם כשבועה: שמו. נתנו: (יג) קדש. הזמן כמו קדשו מלחמה (יואל ד'):

מצודת דוד

הכתוב כאלו כולם חטאו: וגם עברו את בריתי. בא להגדיל מעשה הנבלה ההיא לומר הלא אף אם יחטא איש לאיש לא ינקה וכמה אף כי לא חטאו ועברו בריתי שעברו על החרם שנאמר במעמד: וגם לקחו. ר"ל אף העובר אחת מאלה מצות ה' ענש יענש וכמה גם לקחו מחרמי גבוה חלק ה': וגם גנבו. אף לקחו לעין כל היו על"פ מגונים כבוד המקום לכבוד ב"ו אבל כמה גנבו להסתר מבני אדם ומה' לא יראו: וגם כחשו. הן לא יבוזו לגנב אם ישוב וניחם ומודה בה ומתחרט אבל כמה גם כחשו: וגם שמו בכליהם. ר"ל לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב אבל כמה גם שמו בכליהם להיות שמור לאוצר לא להוציא לשבור רעבון נפש וא"כ מעשה הנבלה ההיא כפולה ומכופלת: (יב) כי היו לחרם. ר"ל היו מסייעים לעובר בחרם במה שהעלימו עין ולא שמרו זא"ז: החרם. העובר בחרם: (יג) התקדשו. להתאסף לפני הארון לדעת בגל מי הרעה הזאת: (יד) ונקרבתם. מול הארון: לשבטיכם. כל שבט לבד: ילכדנו ה'. לאות נלכד לפני הארון לבל יוכלו לזוז ממקומו לפי שעה: יקרב למשפחות. אחר שיזוזו ממקומם יקרבו שוב למשפחות: לבתים.

השאלות

מהו כי אדוני מה אומר אחרי, שנלהאו ג' באורו: (יב—יג) למה כפל ולא יוכל לקום וכו' כי היו לחרם, לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם. ומדוע אמר יהושע לא תוכל לקום עד הסירכם החרם, ולא אמר ג"כ שלא יהיה ה' בקרבם עד ישמידו החרם:

נחלת יהושע

שבת כי הוציאו והביאו מר"ה לרה"י ויום כבוש יריחו היה בשבת ועל השבת נכרת ברית כמ"ש לעשות את השבת לדורותם ברית עולם, וגם לקחו מן החרם, עברו על שבת ועל חרמי שמים. ב] ענין האמצא וגם גנבו שלא לקחו בפרהסיא רק בגניבה והסתר, ובזה וגם כחשו מכחישים בהשגחה ועשו עין שלמעלה כאילו אינה רואה, ג] בתכלית הגמא, כי לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב, אבל הוא לא נצרך לגניבה כי גם שמו בכליהם, שהטמינו בארץ כי אין לו צורך בה: (יב) ולא ולכן לא יוכלו בני ישראל לקום לפני אויביהם, ובזה שזה יהיה מצד לדדים, כי לא יקימו לא מצד הטבע כי ערף יפנו יען כי היו לחרם, שסגולת החרם להטיל מורא בכחם ולהחלישם גם בטבע. וכן לא יקומו ע"י ההשגחה כי לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם, גם הזה כי לשיקומו לפני אויביהם דהיינו שתחזור גבורתם הטבעית די אם לא יהיה החרם בקרבם ר"ל שישרפו מה שגנב מן החרם, וכמ"ש (בפסוק שאח"ז) לא תוכל לקום לפני אויביך עד הסירכם החרם. אבל שיהיה ה' עמהם צריך שישמידו החרם מקרבם והוא להשמיד האיש שעבר על החרם ולא די במה שלא יהיה החרם במציאות כי צריך להשמיד את העובר על החרם מעל פני האדמה: (יג) לא תוכל לקום, עד הסירכם החרם לא הזכיר להם התנאי השני שלא יהיה ה' בקרבם עד שישמידו החרם שהוא להשמיד המועל בחרם כנ"ל פסוק הקודם, כי לא רצו שידעו שיתחייב העובר מיתה, כי אז לא יגלה הגונב להודות, לכן הודיע להם

רק

יְהוָה יִקְרַב לַגְּבָרִים׃ (טו) וְהָיָה הַנִּלְכָּד בַּחֵרֶם יִשָּׂרֵף בָּאֵשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ כִּי עָבַר אֶת־בְּרִית יְהוָה וְכִי־עָשָׂה נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ (טז) וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיַּקְרֵב אֶת־יִשְׂרָאֵל לִשְׁבָטָיו וַיִּלָּכֵד שֵׁבֶט יְהוּדָה׃ (יז) וַיַּקְרֵב אֶת־מִשְׁפַּחַת יְהוּדָה וַיִּלְכֹּד אֵת מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי וַיַּקְרֵב אֶת־מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי לַגְּבָרִים וַיִּלָּכֵד זַבְדִּי׃ (יח) וַיַּקְרֵב אֶת־בֵּיתוֹ לַגְּבָרִים וַיִּלָּכֵד עָכָן בֶּן־כַּרְמִי בֶן־זַבְדִּי בֶּן־זֶרַח לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ (יט) וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־עָכָן בְּנִי שִׂים־נָא כָבוֹד לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתֶן־לוֹ תוֹדָה וְהַגֶּד־נָא לִי מֶה עָשִׂיתָ אַל־תְּכַחֵד מִמֶּנִּי׃ (כ) וַיַּעַן עָכָן אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמַר

אמנה

ת"א וכי עשה. שם: עכן. שם:

ע"ש (טו) שם: (טז) שם ירו' סנהדרין ו ג: (יז) שם שם: (יח) שם שם ש"ר מח ויק"ר לב פר"א לח מד"ש א א ב: (יט) ירו' שם ויק"ר ט במד"ר כג שהש"ר א ס א"ר ים תנחו' מסעי: (כ) ירו' שם ויש"ר ט במד"ר כג שמות ב פר"א לח א"ר יח תנחו' מסעי:

רש"י

בתי אבות: לגברים. לראשי גולגלת כל אנשי הבית יבאו לגורל: (טו) (תוס') ישרף באש. האהל והמטלטלין: אתו ואת כל אשר לו. כדין המפורש למטה אותו והבהמה בסקילה, והזקף שהוא על באש מוכיח שהוא נפרד מאותו שכן מצינו מקראות שהטעם מחלקן כמו אחרי דכך מבוא השמש שאחרי מופלג מדרך על ידי הטעם וכן פתרונו הנלכד בחרם ישרף באש הראוי לישרף כמו שמפרש למטה: אתו ואת כל אשר לו. כדין האמור למטה וזה מקרא קצר ודומה לו כל מכה יבוסי ויגע בצנור (ש"ב ה') לא פי' מה יהיה לו ובדברי הימים פי' והיה לראש אף כאן לא פי' מה יהיה באותו וכל אשר לו ולמטה פירש: (טז) ויקרב את ישראל. לפני האורים ותומים שהשבטים כתובים ומסר לו הקב"ה סימן שהשבט שחטא תכהה וכהתה אבנו של יהודה: (יז) ויקרב את משפחת יהודה. לגורל אחד קרב ראשי המשפחות אדם אחד מכל המשפחה והטילו גורל על מי יפול ואח"כ על כל בתי אבות של אותה משפחה ובא אדם אחד מכל בית אב לגורל ואח"כ באו כל אנשי אותו הבית: (יט) שים נא כבוד. התחיל לבוא לעז על הגורל אמר לו בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן גדולי הדור אתם הטל הגורל על שניכם ויפול על האחד, אמר לו שים נא כבוד בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות שבו עתידה הארץ ליחלק: (כ) ויען עכן.

מצודת דוד

בתי שהמשפחה תחולק עוד לבתי אבות: לגברים. לאנשים יחידים: (טו) הנלכד בחרם. הנלכד לפני ארון בעבור שמעל בחרם: (יז) משפחת יהודה. גם השבט נקרא משפחה: לגברים. אבי אבות ראש לבית אב: וילכד זבדי. הוא היה הראש לבית האב: (יח) לגברים. לאנשים יחידים: (יט) כבוד לה'. כי כאשר יראו שבדין נלכדת יהיה כבוד לה': ותן לו תודה. תן הודאה שאמת הדבר שמעלת בחרם: מה עשית. ר"ל

מצודת ציון

(טו) נבלה. דבר מגונה כמו נבלה ידבר (ישעיה ל"ב): (יט) תודה. הודאה: תכחד. ענינו העלמה כמו ולא כחדו (איוב ט"ו):

השאלות

(יז) סול"ל ויקרב את שבט יהודה למשפחותיו כמ"ש בכולם? מדוע אמר וילכוד את משפחת הזרחי ובכולם אמר וילכד בנפעל?

נחלת יהושע

רק תנאי הא' הנ"ל: (טו) ישרף באש, שמגד העברת החרם שהיה עומד לשרוף דינו בשריפה, כי עבר ר"ל שחטא נגד המקום שעבר בריתו ונגד ישראל שעשה נבלה בישראל כי נענשו ע"י. ופירש שמגד העברת החרם הראוי לשרפה, ובכ"ז הוא נסקל מגד שחלל שבת וחייב סקילה כדין מי שחייב שתי מיתות נדון בחמורה ועי"כ סקלו גם שורו וחמורו בל יוכל מיתתם מבעליהן: (יז) ויקרב את משפחת יהודה. לא אמר פה ויקרב את שבט יהודה למשפחותיו כמ"ש בכולם, וכן בכולם אמר וילכד בנפעל ופה אמר וילכוד. כי אלה כולם לכדם הארון, ר"ל שהקריב. ראובן שמעון ולוי, ויהודה נלכד מן הארון, ואז לא הקריב יתר השבטים שאחריו, לז"א ויקרב את לשבטיו ר"ל שבט אחר שבט, כי לא גמר להקריב כולם. לא כן במשפחות שמשפחת הזרחי היתה באחרונה והקריב כל משפחות יהודה ולא קלטם הארון ומשפחת הזרחי שמאחר באחרונה לא הצריך להקריב לפני הארון כי עליו נפל הגורל וילכוד יהושע אותו: (יט) שים כבוד לה' בל תכחיש הגורל שהיה עפ"י ה' שזה חלול כבודו ית', ותן לו תודה התודה על אשר עבירתו. ומפרש נגד שים כבוד, הגד לי מה עשית. ונגד ותן לו תודה אמר אל תכחד ממני

אמנה אנכי חטאתי ליהוה אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי: כא ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב אחד חמשים שקלים משקלו ואחמדם ואקחם והנם טמונים בארץ בתוך האהלי והכסף תחתיה: כב וישלח יהושע מלאכים וירצו האהלה והנה טמונה באהלו והכסף תחתיה: כג ויקחום מתוך האהל ויבאום אל־יהושע ואל כל־בני ישראל ויצקם לפני יהוה: כד ויקח יהושע את־עכן בן־זרח ואת־הכסף ואת־האדרת ואת־לשון הזהב ואת־בניו ואת־בנתיו ואת־שורו ואת־חמרו ואת־צאנו ואת־אהלו ואת־כל־אשר־לו וכל־ישראל עמו ויעלו אתם עמק עכור: כה ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך יהוה ביום הזה וירגמו אתו כל־ישראל אבן

וארא ק' וישרפו

ת"א לבי שיס. שם מ"ג: ויען עכן. שם עקידה שער מ"ו: וכזאת וגו'. סנהדרין שם: ואראה וגו'. שם מ"ד עקידה שם: וילקום וגו'. סנהדרין שם: ויקח יהושע וגו'. וכל ישראל. שם:

ע"ש (כא) בר"ר פס שמ"ר ח יא א"ר ית תנהו' משפטים מספי: (כב) במד"ר כג א"ר יח: (כג) תנחו' מספי: (כד) שם פר"א נח: (כה) ויק"ר ט במד"ר כג שמות ב תנחו' מספי יהו' סנהדרין ו ג:

רש"י

ראש בני יהודה נאספים למלחמה אמר מוטב שאמות אני לבדי ואל יהרגו כמה אלפים מישראל: **וכזאת וכזאת עשיתי.** גם בחרמים אחרים בימי משה שנאמר והחרמתי את עריהם: **(כא) וארא בשלל.** התבוננתי במה שכתוב בתורה (דברים כ') ואכלת וגו': **אדרת שנער.** תרגומו אצטלא (דמילתא) בבלי שכל מלך שלא קנה לו פלטרין בארץ ישראל לא נתקררה דעתו במלכותו שנאמר ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים. והיה למלך בבל פלטרין ביריחו וכשהיה בא לכאן לובש אותה: **(כב) וירצו האהלה.** שלא יקדימו שבט יהודה ויטלום משם להכחיש את הגורל: **(כג) ויצקם.** ואתיכינון ורבותינו אמרו בא וחבטן לפני המקום אמר לפניו רבש"ע על אלו יפלו רובן של סנהדרין: **(כד) ואת בניו וגו' וכל ישראל.** לראות בידויו ויוסרו מלעשות כמוהו: **ואת שורו ואת חמרו.** לאבדם כמה שנאמר והיה כל הנלכד ישרף אותו וכל אשר לו: **(כה) וירגמו אתו אבן.** שחלל את השבת:

מצודת ציון

(כ) אמנה. באמת: **(כא) אדרת.** טלית חשובה והוא מלשון אדיר: **שנער.** עשוי בשנער והיא בבל: **ולשון.** ר"ל ארוכה תשובה כלשון: **(כג) ויצקם.** מלשון יציקה ושפיכה: **(כה) וירגמו**

מצודת דוד

מה הם הדברים אשר לקחת מן החרם: **(כ) וכזאת וכזאת עשיתי.** אחז"ל שאמר עשיתי עוד וכדומה לזה במלחמת הכנעני ובמלחמת מדין כי גם במלחמת הכנעני נאמר והחרמתי את עריהם (במדבר כ"א) ובמדין ג"כ נתנו הזהב קדש לה':

(כא) והנם. האדרת ולשון הזהב: **תחתיה.** תחת האדרת: **(כב) וירצו.** לבל יקחום קרובי עכן לכסות על קלונו: **(כג) ויצקם.** ר"ל פזרם לפני הארון למען יראו הכל אמתת הדבר: **(כד) עמו.** הלכו עם יהושע: **ויעלו.** עם כי הלכו לעמק אמר ויעלו כי ערים נותם לפעמק עלו דרך הר אל העמק הנקרא עמק עכור ע"ש המאורע: **(כה) מה העכרתנו.** ר"ל

נחלת יהושע

יתר עבירות שעשית: **(כ) אמנה אנכי חטאתי** בחרם זה **וכזאת וכזאת עשיתי** בחרמות אחרים בימי משה, והנה בא להצדיק ה"ע מכמה טעמים. א] בבגד היה תגיל בעבירה זו ונעשה לו כהיתר, ועז"א וכזאת וכזאת עשיתי: ב] **(כא) וארא בשלל**, יען הסבתי אחר שהוא שלל מותר לקחהו וכן אמרו חז"ל דאיהי מ"ע בתורה ואכלת שלל אויביך, ג] שהיתה **אדרת שנער** של מלך בבל שהוא ממדינה אחרת וחשב שלא החרים יהושע רק ממון יריחו לא של בן מדינה אחרת, ד] **טובה** ויצרו הסיתו לחמוד אותה, ה] **ומאתים שקלים כסף ולשון זהב** וחשב כי המתכיות אינם בכלל, אחר שבלתי עומדים להשרף רק אוצר ה' יבואו ועבר רק על לאו דמעילה, ו] **והנם טמונים באהלי** ולא השתמש ולא נהנה מהם ובזה לא מעל ג"כ כי בזהב שאינו נפגם אינו מועל עד שיהנה בש"פ (כמבואר ברמב"ם ה' מעילה פ"ו) ופה לא נהנה ולא פגם, וז"ש והכסף תחתיה תחת האדרת מכוסה ולא נפגם. ובמאמר זה אמרו ג"כ איך הצדק יהושע שהעניש בלא עדים כי היו בו כל הסימנים, א] ממהות הדבר שגנב שבו בו ג' מינים, ב] ממשקלם מבקל הזהב והכסף, ג] ממקומם טמונים באהלי, ד] מהאחתם והכסף

וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם בָּאֵשׁ וַיִּסְקְלוּ אֹתָם בָּאֲבָנִים׃ כו וַיָּקִימוּ עָלָיו גַּל־אֲבָנִים גָּדוֹל עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיָּשָׁב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא עֵמֶק עָכוֹר עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

ח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת קַח עִמְּךָ אֵת כָּל־עַם הַמִּלְחָמָה וְקוּם עֲלֵה הָעָי רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־מֶלֶךְ הָעַי וְאֶת־עַמּוֹ וְאֶת־עִירוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ׃ ב וְעָשִׂיתָ לָעַי וּלְמַלְכָּהּ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לִירִיחוֹ וּלְמַלְכָּהּ רַק־שְׁלָלָהּ וּבְהֶמְתָּהּ תָּבֹזּוּ לָכֶם שִׂים־לְךָ אֹרֵב לָעִיר מֵאַחֲרֶיהָ׃ ג וַיָּקָם יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־עַם הַמִּלְחָמָה לַעֲלוֹת הָעָי וַיִּבְחַר יְהוֹשֻׁעַ שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַיִּשְׁלָחֵם לָיְלָה׃ ד וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר רְאוּ אַתֶּם אֹרְבִים לָעִיר מֵאַחֲרֵי הָעִיר אַל־תַּרְחִיקוּ מִן־הָעִיר מְאֹד

ח"א ויאמר וגו'. שם מ"ג מ"ד: ועשית לעי. שם: והייתם

רש"י

וישרפו אתם. האהל והמטלטלין: ויסקלו אותם. השור והבהמה: ח (ב) תבזו לכם. ולא

מצודת דוד

שם מאד עכרתנו ולזה יעכרך ה': וישרפו אתם. האדרת והלשון והאוהל וכו': ויסקלו אתם. בניו ובנותיו ושורו וכו' (ויתכן לפי שבניו ובנותיו ידעו מזה כמ"ש רז"ל (סנהדרין מ"ד) ולא גלו הדבר לכן נסקלו גם הם אולם רז"ל לא אמרו כן): (כו) עליו. על קברו: עד היום הזה. ר"ל עד עולם עומד הוא כבדלו: על כן וגו' עד היום הזה. ר"ל עדיין שמו עליו: ח (א) אל תירא. לפי שכבר נפלו בזה המקום היה ירא לגשת עוד לזה אמר לו אל תירא: כל עם. זה לעשות כל הסכנות והתחבולות האלו להטעות העובדי גלולים למען יחשבו שכל נצחונם הוא בעבור רוב העם והתחבולות ולא יד ה' עשתה זאת ועי"ז יתאספו כולם יחד להיות גם המה עם רב ולהמתיק עלה ותחבולות ברוב יועצים ובזה יהיה טובה לישראל כי את כולם יכו כאחד מבלי יצטרכו ללכת מעיר לעיר להכות בם: (ב) מאחריה. לא מן העבר אשר תבואו אליה:

מצודת ציון

ענין השלכת אבנים: (כו) גל. תל גבוה: ח (ב) ארב. בנין ובנותיו ושורו וכו'

השאלות

(ג) למה שלח הורג זה שני ימים קודם לאורב השני?

נחלת יהושע

תחתיה, ובא במלת בהאהלי כינוי עם ה' הידיעה שהיה לו אהל מיוחד, חלוק מבני ביתו, והיו שני חדרים א' גדול ועקר, וציין בכינוי אהל שלו לא של ב"ב, ובהה"א ציין אהל הגדול שלו הידוע:

ח (א) אל תירא ואל תחת, עי' הבדלם (למעלה א' ט') קח עמך את כל עם המלחמה לא מקצתם כבראשונה וקום עלה אתה בראשם. נתתי בידך את מלך העי ואת עמו, תחלה כי הם יצאו מן העיר ואח"כ תכבוש את עירו ואת ארצו ע"י האורב: (ב) ועשית לשרוף העיר ולהרוג כולם, רק שללה שביריחו נתנו לאוצר ה' ובהמתה שם החרים אותם עתה תבוזו לכם כי פה לא יהיה הכבוש כולו נסיי כמו שהיתה נפילת חומת יריחו שלכן הקדישו השלל רק יהיה ע"י תחבולת מלחמה, ולכן שים לך ארב לעיר: (ג) ויקם. כמו שצוהו ה', א] הוא בראשם, ב] וכל עם המלחמה. ויבחר לקיים מ"ש שים לך ארב, וישלחם לילה זה הי' שני ימים לפני הכבוש כמו שיתבאר הטעם בפסוק ט': (ד) ראו אתם ארבים לעיר ר"ל כי נמצא כמה מיני אורבים, כאשר תראה במעשה דאבימלך (שופטים ט'), א] אורב על אנשי העיר ליפול עליהם פתאום כשיצאו משער העיר, והאורב הזה צריך לעמוד לפני העיר לא מאחריה, היינו בצד שבו השער להיות מוכן על העם היוצאים מן השער, ב] האורב בשדה כמו (שם כ"ה) וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים ויגזלו כל אשר יעבר עליהם בדרך, וזה צריך להתרחק מן העיר מאד, שלא ישובו העוסקים ויודיעו בעיר ויסמרו מפניהם, ג] האורב על שניהם יחדיו כמו (שם מ"ג מ"ד) שהחלה אבימלך את עמו לג' ראשים, ושני ראשים פשטו על העם היוצא בשדה, וראש אחד עמד פתח שער העיר בל ישובו העירה, ובזה יעמדו האורבים לפעמים גם אחרי העיר אם השדה ששמה יתאספו העם הוא מאחרי העיר וכן אם מקום האסיפה רחוק מן העיר יתרחבו שם, אבל בזה לא יהיו כולם נכונים, כי רק האורבים בשדה נכונים לארוב אבל הקרובים הם יעמדו על הפרק להסגיר הפליטים לבד. והנה בכל ג' אופנים אלה אינם אורבים על העיר עצמה רק על אנשי העיר, לכן אמר ראו אתם אורבים לעיר ר"ל לעיר עצמה לא על אנשי העיר ככל

וִהְיִיתֶם כֻּלְּכֶם נְכֹנִים׃ ה וַאֲנִי וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי נִקְרַב אֶל־הָעִיר וְהָיָה כִּי־יֵצְאוּ לִקְרָאתֵנוּ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשֹׁנָה וְנַסְנוּ לִפְנֵיהֶם׃ ו וְיָצְאוּ אַחֲרֵינוּ עַד הַתִּיקֵנוּ אוֹתָם מִן־הָעִיר כִּי יֹאמְרוּ נָסִים לְפָנֵינוּ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשֹׁנָה וְנַסְנוּ לִפְנֵיהֶם׃ ז וְאַתֶּם תָּקֻמוּ מֵהָאוֹרֵב וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת־הָעִיר וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּיֶדְכֶם׃ ח וְהָיָה כְּתָפְשְׂכֶם אֶת־הָעִיר תַּצִּיתוּ אֶת־הָעִיר בָּאֵשׁ כִּדְבַר יְהוָה תַּעֲשׂוּ רְאוּ צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ ט וַיִּשְׁלָחֵם יְהוֹשֻׁעַ וַיֵּלְכוּ אֶל־הַמַּאְרָב וַיֵּשְׁבוּ בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעַי מִיָּם לָעָי וַיָּלֶן יְהוֹשֻׁעַ בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעָם׃ י וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיִּפְקֹד אֶת־הָעָם וַיַּעַל הוּא

ת"א וילן יהושע. עירובין ס"ו מגילה ד' סנהדרין מ"ד: וזקני

אחרימו הלל עוד: (ו) עד התיקנו אותם. ל' תיק שמוציאים מתוך העיר דישפוי"ר בלעז ויש לפותרו לשון נתיקה כמו התיקם כצאן לטבחה: (ז) והורשתם. ותתרכון: (ט) מים לעי. שהעי מקדם לבית אל ובית אל מים לעי: וילן יהושע בתוך העם. להיות נכון בהשכמת הבקר: (י) ויעל הוא. כמו

מצודת ציון

יושב במסתור שמארב: (ה) ונסנו. מל' ניסה ובריחה: (ו) התיקנו. ענין העתקה והסרה: (ז) והורשתם. ענין גרושין: (ח) תציתו. הבעירו כמו ויצת אש בציון (איכה ד'): (ט) מים. ממערב: (י) ויפקד. ענין השגחה:

מצודת דוד

(ד) נכונים. ללכת מהר בעת שאצוך: (ה) ונסנו. בכדי להטעותם: (ו) ויצאו. ואז יצאו לרדוף אחרינו: עד התיקנו. ר"ל הניסה תועיל עד אשר נעתיק אותם מן העיר לרדוף אחרינו כי יאמרו שבאמת בעבור הפחד נסים הם כאשר במלחמה הראשונה: ונסנו. ונוסיף לנוס בכדי להרחיקם מן העיר: (ז) מהאורב. מהמקום שהיו אורבים: את העיר. את הנשארים בעיר: (ח) כדבר ה'. שצוה לשרפה כמ"ש למעלה ועשית לה כאשר עשית ליריחו: ראו צויתי. ר"ל הזהרו ואל תמרו פי: (י) ויפקד. השגיח בהם אם שמה

השאלות

(ו—ח) מה טעם כי יאמרו כי נסים הם, וכפל ונסנו לפניהם? ומה טעם ראו צויתי אתכם?

(ט) איך אפשר שישבו מים לעיר ולא פגעו בם אנשי בית אל שבאו לעזרת עי מן המערב? ועוד הלא אמר (פסוק י"ד) שארבו מאחרי העיר והוא בדרום, כי פני העיר היה בצפון כמ"ש (פסוק י"א).

נחלת יהושע

ג' אופנים הנזכרים, ולכן הזהירו. א] מאחרי העיר לא כהאורב על אופן הראשון, ב] אל תרחיקו מן העיר מאד, לא כהאורב על אופן הב'. ג] והייתם כולכם נכונים לא כהאורב על אופן הג': (ה) ואני אהיה נגד היושבים אל צד המערכה. כאשר בראשנה ר"ל אחר שבראשונה יצאו כ"ש שיצאו עתה: (ו) כי יאמרו, ר"ל בודאי לא ירגישו כי בערמה אנו נסים כי יתלו אחר שנסנו בראשונה נסוג נסנו מפניהם ולכן אנו נסים עתה שנית, וכפל דבריו בלשון מקבילות, שמ"ש עד התיקנו אותם מן העיר, עונה עמ"ש ונסנו לפניהם, ומ"ש כי יאמרו נסים לפנינו הוא עונה עמ"ש ויצאו אחרינו, ונסנו ואנחנו נהיה נסים והולכים גם כשיהיו מועתקים מן העיר עד נעתיקם אל המדבר, כדי שיהיה להאורב עת לכבוש העיר ולהבעיר לפניהם הגל הדרומי כמו שיתבאר, (ז) ואתם תקומו בעוד שאנו נסים, ע"י שתראו סימן הכידון, מהאורב, ר"ל ממקום המארב: (ח) ראו צויתי אתכם, ר"ל בל תאמרו אחר שהתיר ה' לבוז שללה, כמ"ש רק שללה ובהמתה תבוזו לכם תקדימו להציל השלל טרם תשרפו העיר, לכן אמר ראו כי צויתי אתכם, ותקדימו כפי דבר ה': (ט) וישלחם, הטעם ששלח את האורב הזה שני ימים קודם יום המלחמה, כי עם המלחמה חנו מצפון לעי, והאורב עמד רחוק מעי בצד דרומית מערבית כמו שיתבאר, ולהגיע לשם מבלי שירגיש אדם בלכתם היו צריכים להקיף דרך רחוק כמה פרסאות מן העיר בשדות ומדבריות בל יראו, וישבו לא הלכו שם הנה והנה רק ישבו נסתרים במחבא. בין בית אל ובין העי, א"א לאמר שישבו בצד מערב העיר באמצע שבין בית אל ובין העי, דא"כ איך לא ראום אנשי בית אל שבאו לעזרת עי, כמ"ש [פסוק יז] ועוד הא האורב הזה ישב מאחרי העיר כמ"ש [פסוק ד' ופי"ד] שהוא בצד הדרומי, האמנם שהעי היה בצד צפון כי שם חנו המחנה כמ"ש [פי"א] ממילא אחרי העיר הוא בדרום, וע"כ כי האורב ישב במקצוע דרומית מערבית שמצד שנמשך לצד דרום היה אחרי העיר ומצד שנמשך למערב ג"כ היה בין בית אל ובין העי, ולכן לא פגעו בם אנשי בית אל שהלכו בישר כי האורב היה להם מן הצד, וילן, להיות מוכן ליום מחר: (י) ויפקד הוא היה שר צבא הפוקד ומשגיח את העם

וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הָעָם הָעָי׃ יא וְכָל־הָעָם הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ עָ
וַיִּגְּשׁוּ וַיָּבֹאוּ נֶגֶד הָעִיר וַיַּחֲנוּ מִצְּפוֹן לָעַי וְהַגַּי בֵּינָו וּבֵין הָעָי׃ יב וַיִּקַּ
כַּחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וַיָּשֶׂם אוֹתָם אֹרֵב בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעַי מִיָּם לָעִיר
יג וַיָּשִׂימוּ הָעָם אֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה אֲשֶׁר מִצְּפוֹן לָעִיר וְאֶת־עֲקֵבוֹ מִיָּם לָעִ
וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעֵמֶק׃ יד וַיְהִי כִּרְאוֹת מֶלֶךְ־הָעַי וַיְמַהֲ
וַיַּשְׁכִּימוּ וַיֵּצְאוּ אַנְשֵׁי־הָעִיר לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל לַמִּלְחָמָה הוּא וְכָל־עַ
לַמּוֹעֵד לִפְנֵי הָעֲרָבָה וְהוּא לֹא יָדַע כִּי־אֹרֵב לוֹ מֵאַחֲרֵי הָעִיר׃ טו וַיִּנָּגְ

ביניו ק' לעי ק' עמ"ש

רש"י

אמר לו המקום אם הוא עבר לפניהם עוברין ואם לאו אין עוברין: (יב) ויקח כחמשת אלפים אי[ש] אורב אחר אורב אחד קרוב לעיר מחבירו: (יג) וישימו העם. שימה זו לשון הזמנה סמוך לחומה להל[חם] כמו שנא' בבן הדד במלכים שימו על העיר וישימו: ואת עקבו. ואת ארבו. כמו ויעקבני: וילך יהו[שע] בלילה ההוא בתוך העמק. אמרו רבותינו שלן בעומקה של הלכה: (יד) למועד. לזמן היום שנוע[ד] יחד מאתמול באותה שעה נגלו שהיו מנחשים ומעוננים: (טו) וינגעו.

מצודת דוד

מוכנים למלחמה: (יב) וישם אותם אורב. שם עוד אורב אחד יותר קרוב אל העיר: (יג) וישימו העם. העם עצמם הזמינו למלחמה את המחנה וכו' וגם הזמינו את עקבו והוא האורב: בתוך העמק. להתקרב אל העיר: (יד) למועד. לזמן שיעדו במלחמה הראשונה: (טו) וינגעו. הראו עצמם

מצודת ציון

(יא) והגי. והעמק: (יג) וישימו. ענין הזמנה למלח[מה] כמו שימו על העיר (מ"א כ'): עקבו. תרגומו מא[רבו] והוא מלשון ויעקבני זה פעמים (בראשית כ"ז) שהוא ע[נין] ערמה: (יד) למועד. לזמן כמו למועד אשוב אליך (

השאלות

(יא—יב) מה היה האורב השני אשר שם, ופשטות הכתוב מורה שהיה ג"כ מים לעיר ושם הלא עמד האורב הראשון ולא ידענו מה היה עבודת השני? — מ"ש וישימו העם וכו' אין לו באור? ולמה קרא לאורב הזה בשם עקבו, וכן כינוי עקבו משמע של המחנה? למה הלך יהושע תוך העמק?

(יד) למה לא ראה מלך העי עד יום שלאחריו? ומהו למועד? ולמה הלך לפני הערבה ולא לפני שער העיר אל העמק?

נחלת יהושע

בפעם הזאת. ויעל כפי שני התנאים שא"ל ה', [...] הוא בראשם, [ג] (יא) וכל העם עלו, ויבואו נ[גד] העיר, פתח שער העיר היה בצפון ולכן חנו מצ[פון] לעי, והגי, עמק היה מפסיק ביניהם ובין המדינ[ה] (יב) ויקח כחמשת אלפים איש, היה הבדל ג[דול] בין אורב זה ובין האורב הראשון כי האורב הרא[שון] עמד במקצוע דרומית מערבית רחוק מן העיר (הג[ם] שלא היה רחוק מאד כמ"ש אל תרחיקו מאד) והו[א] מסבת מבני העיר [כנ"ל פסוק ט'] לא כן אורב זה עמד אצל המחנה שעמדה מצפון לעיר רק שנמשך ל[...] מערבי, עד שעמדה המחנה נגד צפון עם האורב שיצא מצדה לצד מערב כמין דל"ת הפוכה, לכן קר[א] לאורב הזה בפסוק שאח"ז בשם עקבו, המעקב הוא המסבב שתכלית המעקב הזה היה לסבב את האו[יב] משני צדדיו, כדרך המלחמה, והאורב זה לא נחבא כלל כי אנשי העי ראוהו כי היה אצל המחנה קרוב לעי[ר] וז"ש: (יג) וישימו העם ר"ל שהכינו לתפוש את העיר את המחנה אשר מצפון ואת עקבו שהם החמ[שת] אלפים שהעמידו לסבב את האויב שעמדו אצל המחנה מים לעיר במקצוע צפונית מערבית נמצא עמדה המחנ[ה] שתי שורות שורה בצפון ושורה יוצאת אצלה מה' אלפים איש בצד מערב ┐ כזה וזה היה בגלוי לפני אנ[שי] העי, והראה אח"כ התחבולה הגדולה שעשה בסדר הזה: וילך יהושע, ר"ל הגם שביום חנו לפני העמ[ק] בלילה התחיל יהושע ואנשיו ללכת בתוך העמק שהיה בין המחנה ובין העי כדי שיראו אנשי העי שמתקרבי[ם] אל העיר, וז"ש: (יד) ויהי כראות, כאשר ראה מלך העי שהתקרבו והלכו בעמק, וימהרו וישכימו ויצ[או] לקראת ישראל, ולא המתינו עד שיעלו מן העמק ויתקרבו עד לפני השער כמו בפעם הראשון, ח[...] שגם בפעם הראשון הכום במורד היינו בהעמק הזה חשבו שגם עתה יכוה שמה, למועד, יהושע ק[בע] זמן מוגבל עם האורב שלא לפני שני ימים כי ביום השלישי בשעה פלונית ישים על העיר למען יה[יו] מוכנים אז, ובמועד הזה נשקה המלחמה, לפני הערבה, היא ערבות יריחו שהיתה במזרח, כי א[...] מחנה ישראל עמדו כמין ג"ם בצד צפון ומערב לא היה אפשר להם להתקרב לצד הזה לבל יהיו מוקפים משנ[י] אחות והכרחו לנטות אל הקרן המגביל כנגדו לצד המזרח, ויהושע הבין כי בהכרח יתיצבו שם ושם ילכד[ו] בשכמתו כמו שית', והוא לא ידע כי אורב לו מאחרי העיר, שהגם שראה את האורב שהיה לפ[ני] העיר ושמר מפניו לנטות לצד מזרח לא ידע מן האורב הראשון של שלשים אלף שעמד מאחרי העיר

ויגעו

יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵיהֶם וַיָּנֻסוּ דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר׃ טז וַיִּזָּעֲקוּ כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בָּעִיר לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וַיִּנָּתְקוּ מִן־הָעִיר׃ יז וְלֹא־נִשְׁאַר אִישׁ בָּעַי וּבֵית אֵל אֲשֶׁר לֹא־יָצְאוּ אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעַזְבוּ אֶת־הָעִיר פְּתוּחָה וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ נְטֵה בַּכִּידוֹן אֲשֶׁר־בְּיָדְךָ אֶל־הָעַי כִּי בְיָדְךָ אֶתְּנֶנָּה וַיֵּט יְהוֹשֻׁעַ בַּכִּידוֹן אֲשֶׁר־בְּיָדוֹ אֶל־הָעִיר׃ יט וְהָאוֹרֵב קָם מְהֵרָה מִמְּקוֹמוֹ וַיָּרוּצוּ כִּנְטוֹת יָדוֹ וַיָּבֹאוּ הָעִיר וַיִּלְכְּדוּהָ וַיְמַהֲרוּ וַיַּצִּיתוּ אֶת־הָעִיר בָּאֵשׁ׃ כ וַיִּפְנוּ אַנְשֵׁי הָעַי אַחֲרֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה עָלָה עֲשַׁן הָעִיר הַשָּׁמַיְמָה וְלֹא־הָיָה בָהֶם יָדַיִם לָנוּס הֵנָּה וָהֵנָּה וְהָעָם הַנָּס הַמִּדְבָּר נֶהְפַּךְ אֶל־הָרוֹדֵף׃ כא וִיהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל רָאוּ כִּי־לָכַד הָאֹרֵב אֶת־הָעִיר וְכִי עָלָה עֲשַׁן הָעִיר וַיָּשֻׁבוּ וַיַּכּוּ אֶת־אַנְשֵׁי הָעָי׃ כב וְאֵלֶּה יָצְאוּ מִן־הָעִיר לִקְרָאתָם וַיִּהְיוּ לְיִשְׂרָאֵל בַּתָּוֶךְ אֵלֶּה מִזֶּה וְאֵלֶּה מִזֶּה וַיַּכּוּ אוֹתָם עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד וּפָלִיט׃ כג וְאֶת־מֶלֶךְ הָעַי תָּפְשׂוּ חָי וַיַּקְרִבוּ אֹתוֹ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ׃ כד וַיְהִי כְּכַלּוֹת יִשְׂרָאֵל לַהֲרֹג אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי הָעַי בַּשָּׂדֶה בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר רְדָפוּם בּוֹ וַיִּפְּלוּ כֻלָּם לְפִי־חֶרֶב עַד־תֻּמָּם *וַיָּשֻׁבוּ כָל־יִשְׂרָאֵל הָעַי וַיַּכּוּ אֹתָהּ לְפִי־חָרֶב׃ כה וַיְהִי כָּל־

צ"ש (טז) שהס"ך ד ס: בעי ק'. בצ"ל השאיר לו עמ"ש. פסקא באמצע פסוק ועמ"ש הנפלים

רש"י

לפון נגע ונחבר. הרחו עצמן כחילו הם נגפים לפניהם: (יח) נטה בכידון. הוא היה סי' לאורב לצאת מן המארב בראותו הכידון נטוי על העיר. כידון מפיד"ו בלעז: (כ) ידים. כח: והעם הנס המדבר. ישראל שנסו אל המדבר כמו שאמור למעלה נהפך להלחם אל הרודף: (כב) ואלה יצאו מן

מצודת ציון

י"ח): (יח) בכידון. כרומח: (כ) ידים. מקום כמו יד אחשלום (ש"ב י"ח): (כב) בתוך. באמצע כמו והעיר בתוך (במדבר ל"ה): שריד. שיור ושארית כמו שרידי חרב (ירמיה ל"א): ופליט. גם הוא ענין שארית כמו להשאיר

מצודת דוד

כאלו היו ממגעים ר"ל מוכים ונחלשים: (טז) ויזעקו. נתקבצו מזעקת המאסף: (יח) נטה בכידון. לעשות סימן להאורב לבא אל העיר: (כ) אל הרודף. הם אנשי העי שהיו מתחלה רודפים לישראל: (כב) ואלה. אנשי האורב: (כד) וישו אתה.

השאלות

(כ—כב) אחר שאמר והעם הנס נהפך אל הרודף למה כפל שנית ויהושע וכו' וכל ישראל וכו' וישובו כו', ושאלה איך היו לישראל בתוך הלא לא היו מקיפים רק מצד צפון ומצד דרום ועדיין היו יכולים לברוח לצד מזרח או לצד מערב?:

נחלת יהושע

(טו) וינגעו, עשו א"ע כאילו המה מנוגעים, וי"ל שהוא מבנין התפעל כמו אל הטמאו בכל אלה להראב"ע ומורה על הפעולה המדומה כמו מתעשר מתרושש, וינוסו דרך המדבר, הוא מדברה בית און הנזכר (לקמן יח יב) שהיה בין יריחו ובין בית אל נגד העי בצד הצפוני, (כי עי היה אצל בית און, למעלה ז ב) שמשם חזרו מחנה ישראל לאחוריהם לצד צפון ביושר ג"כ כמין ד' ספוכה: (טז—יז) ויזעקו, ואז גם העם שנשארו בעיר לשמרה רדפו אחריהם וגם אנשי בית אל והעיר עזבו פתוחה: (יח—יט) בכידון, לסימן אל האורב שעמדו במקצוע דרומית מערבית ומשם לכדו העיר: (כ) ויפנו כו' ולא היה בהם ידים וכו', תחלה בעת נטה יהושע ידו בכידון עמדו הבורחים ופנו פניהם נגד האויב, והאויב נבהל כי ראה עשן העיר מאחריו והמחנה לפניו, ועמדו נבהלים מבלי יודעים מה לעשות, ואחר זמן מה כשמע יהושע כי יוכל האורב לצאת מן העיר להסגיר את האויב בל יפלט לו פלים, וישובו והתחיל להכות את אנשי העיר: (כב) ואלה והם יצאו האורב לקראתם, כי הם רצו לנוס אל העיר, ויהיו לישראל בתוך, נמצא

הַנֹּפְלִים בַּיּוֹם הַהוּא מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה שְׁנֵים עָשָׂר אָלֶף כֹּל אַנְשֵׁי הָעָי׃ כו וִיהוֹשֻׁעַ לֹא־הֵשִׁיב יָדוֹ אֲשֶׁר נָטָה בַּכִּידוֹן עַד אֲשֶׁר הֶחֱרִים אֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הָעָי׃ כז רַק הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל הָעִיר הַהִיא בָּזְזוּ לָהֶם יִשְׂרָאֵל כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ׃ כח וַיִּשְׂרֹף יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָעָי וַיְשִׂימֶהָ תֵּל־עוֹלָם שְׁמָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ כט וְאֶת־מֶלֶךְ הָעַי תָּלָה עַל־הָעֵץ עַד־עֵת הָעָרֶב וּכְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ צִוָּה יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּרִידוּ אֶת־נִבְלָתוֹ מִן־הָעֵץ וַיַּשְׁלִיכוּ אוֹתָהּ אֶל־פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וַיָּקִימוּ עָלָיו גַּל־אֲבָנִים גָּדוֹל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ל אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבָל׃ לא כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבַּח אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת

ת"א אז יבנה. שבת נ"ו סנהדרין ל"ט:
ע"מ (ל) ירו' מגילה א יב ויק"ר כב במד"ר יד מד"ש יג כ ב שו"ט כח:

רש"י

העיר. האורב שהצית את העיר: (ל) אז יבנה וגו'. פרשה זו כתובה מוקדם ומאוחר שמיום

מצודת ציון

לא שליפה (עזרא ע'): (כח) תל. מלשון תליון ודגורין להיות כן עד עולם לבלי אפשר להבנות והוא ענין גובה והפלגה: (כט) נבלתו. גוף אדם המת נקרא נבלה:

השאלות

(ל—לב) במקום הזאת יש שלש שטות לחז"ל, וכולם קשים להסכימם עם פשט הכתובים, כי כאשר נותם

נחלת יהושע

נמצא עתה היו מוקפים מכל ארבע רוחותם כי מתחה יהושע הקיפה אותם מצד צפון ומצד מערב כמין ג"ם, והאורב בא כנגדם מצד דרום, ומצד מזרח הפתוח היה נגד יריתו שכבר היה תחת ממשלת ישראל, ובזה נראה חכמת יהושע כי זה היסוד בתכסיסי מלחמה להקיף את האויב מכל עבריו: (ל) אז יבנה, כפי הפשט עשה מעשה זאת אחר מלחמת העי, וכפי סדר הכתובים, והנה בתורה אמר (דברים כז) והיה ביום אשר תעברו את הירדן כו' והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד וכתבת עליהם את כל דברי התורה הזאת בעברך וכו' והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל ושדת אותם בשיד ובנית שם מזבח לה' אלהיך מזבח אבנים וכו' והעלית עליו עולות וכו' וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת, ויש להבין מדוע כפל הציווי מהקמת האבנים ושוד אותם בשיד ומכתיבת דברי התורה שני פעמים, ובתחלה אמר ביום אשר תעברו ואח"כ אמר והיה בעברכם, התחלת אמר והקמות לך ולא באר שיקימום בהר עיבל ואח"כ אמר שיהיו בהר עיבל, ומדוע אמר וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך שמלת בעברך מיותר, וכפי זה מבואר שהם שני צויים בשני זמנים מחולפים, תחלה אמר והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך אבנים גדולות, הוא ציוי א' שגלגל לעשות בתוכו יום שיעברו את הירדן ולא יאחרו, וכן עשה יהושע שהקים אבנים גדולות בגלגל בתוכו יום כנזכר (למעלה ד ח ושם כ) והיו לאות ולזכרון אל הנס שנעשה להם בירדן, ואמר להם ושדת וכו' וכתבת וכו' בעברך, ר"ל ואח"כ בעברך [לא ביום עברך רק בעברך] ימים אחר שתעבור תעשה מצוה אחרת באבנים האלה שתשוד אותם בשיד ותכתוב עליהם את דברי התורה, ויען שזה בא דרך אגב קצר, ואח"כ באר המצוה השנית איך יעשוה, וז"ש שמה שאמרתי וכתבת וכו' בעברך, כן תנהג, והיה בעברכם את הירדן (ר"ל איזה ימים אח"ז, כי פה לא אמר ביום עברכם) אז תקימו את האבנים בהר עיבל, שתקחום מן המקום שהקמותם במלון ותקים אותם בהר עיבל ושם תקיים המצוה השנית ופרטי' לשוד אותם בשיד ולבנות מהם מזבח ולכתוב עליהם את דברי התורה ופרטי' הכתובה באר היטב, ולפ"ז לא הפיל יהושע דבר ממלות רבו, כי מ"ש תחלה ביום אשר תעברו אינו מוסב רק על הקמת האבנים, ומ"ש ושדת וכתבת, ר"ל שיהיו האבנים לחוים אל שתוכל לכתוב עליהם את התורה בעברך שהוא אח"כ, ופירושנו עולה עם דעת ר' שילא בסנהדרין שספור זה הי' אחר מלחמת עי ונדעת רב שדרש שיהושע לא שינה מדברי משה, וכיון למה שכתבנו [ולא כדברי תוס' שם]: (לא) כאשר צוה משה, ר"ל ששד אותם בשיד ושהיה המזבח מן האבנים שהקים במלון כמו שצוה משה ור"ל שזה בספר דברים שנתיחם למשה, ככתוב בספר תורת משה, מוסב למטה שהיו האבנים שלמות שזה נזכר גם בספר תורת משה ר"ל בכהנים ואלה שמות סוף פ׳

שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא־הֵנִיף עֲלֵיהֶן בַּרְזֶל וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לַיהֹוָה וַיִּזְבְּחוּ שְׁלָמִים׃ לב וַיִּכְתָּב־שָׁם עַל־הָאֲבָנִים אֵת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לג וְכָל־יִשְׂרָאֵל וּזְקֵנָיו וְשֹׁטְרִים׀ וְשֹׁפְטָיו עֹמְדִים מִזֶּה׀ וּמִזֶּה׀ לָאָרוֹן נֶגֶד הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי׀ אֲרוֹן בְּרִית־יְהֹוָה כַּגֵּר כָּאֶזְרָח חֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־גְּרִזִים וְהַחֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־עֵיבָל כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהֹוָה לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם יִשְׂרָאֵל בָּרִאשֹׁנָה׃ לד וְאַחֲרֵי־כֵן קָרָא אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה כְּכָל־הַכָּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה׃ לה לֹא־הָיָה דָבָר מִכֹּל אֲשֶׁר־צִוָּה מֹשֶׁה אֲשֶׁר לֹא־קָרָא יְהוֹשֻׁעַ נֶגֶד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַגֵּר הַהֹלֵךְ בְּקִרְבָּם׃

ת"א וכל ישראל. סוטה ל"ב: והלוי יגו. שם ל"ו: **ויהי**

ע"ש (לג) יכו' סוטה ז ד ע"ר ג

רש"י

שעברו את הירדן עשה כן: (לב) ויכתב שם על האבנים. כן הנה האבנים האמורים למעלה לאחר מעשה זה קיפלו הסיד מעליהם והביאום הגלגל: (לג) לברך את העם ישראל בראשונה. להקדים ברכות לקללות ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה:

מצודת ציון

(לב) משנה. מלשון שנים: (לג) כאזרח. זה ישראל גמור מלידה: מול. נגד:

מצודת דוד

(לב) משנה תורת משה. ספר אלה הדברים קרוי משנה תורה כי בו נאמר שנית מה שנאמר בארבעה הספרים שלפניו: (לג) נגד הכהנים הלוים. הכהנים בני לוי אשר עמדו עם הארון באמצע ואמרו הברכה והקללה: חציו. שהם השבטים: לברך וגו' בראשונה בתחלה פתחו ואמרו ברוך האיש אשר לא יעשה פסל וגו' ואחר זה אמרו ארור האיש וגו' וכן כל הארורים: (לד) קרא. יהושע היה הקורא כמ"ש במקרא שלאחריו: את כל דברי התורה. וחוזר ומפרש שקרא הברכה והקללה ככל הכתוב בתורה והם פרשת והיה אם שמוע תשמע וגו' והיה אם לא תשמע וגו' האמורות בסדר כי תבא והדומים להם: (לה) לא היה דבר מן הברכה והקללה: אשר צוה. ר"ל האמור בתורה:

השאלות

התורה (פ' תבא) שביום עברם את הירדן יקימו אבנים וישידו אותם בשיד ויבנו מהם מזבח ויכתבו עליהם את דברי התורה, ובספר יהושע נז' בסי' ד' שהקים האבנים בגלגל, ופה נזכר שבנה המזבח בהר עיבל, לכן יש דעה אחת (משנה סתמית בסוטה דף ל"ב) כי בו ביום שעבר את הירדן באו להר עיבל ובנו מזבח, וכתבו התורה על האבנים וקפלו את הסיד, וחזרו בו ביום ולנו בגלגל, ועל זאת הרבה הרי"א שאלות. א] שא"כ היה מעשה נסים ללכת ולשוב ששים מיל ביום א' ולבאר ביום ההוא כל דברי התורה ולבנות המזבח, ולמה לא הזכירו הכתובים נסים האלה?, ב] מדוע לא נזכר ספור זה במקומו?. (הדעה השנית) הוא בירושלמי (שם) דעת ר"א שאני גבשושית היו אצל גלגל, שקראו לאחד בשם הר גריזים ולשני בשם הר עיבל, וגם ע"ז ישאל מדוע לא כתב מעשה זו במקומו בפרט במקום שנוכל לטעות שעשה שלא כתורה שצותה שבנין המזבח וכתיבת התורה יהיה תיכף ביום עברם?. (הדעה הג') בסנהדרין (דף מד) אמר רב שילא א"ל ה' ליהושע קום לך אתה גרמת לך, אני אמרתי והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך אבנים גדולות ואתם רחקתם ששים מיל, בתר דנפק אוקי רב אמורא עליה ודרש כאשר צוה ה' את משה כן עשה יהושע, לפ"ז לדעת רב שילא היה מעשה זו ימים אחרי העברת הירדן ואיזבנים כל הקושיות רק שיקשה איך עבר יהושע על דברי משה, ויפלא איך בא רב השקוד למיסור במה הדרש כאשר צוה וכו' כן עשה יהושע ושלא לא כן עשה, והו"ל לבאר דבריו בסיום. או כדעה א', או גבשושית כדעה ב'?.

נחלת יהושע

יתרו: (לג) לברך את העם, כפי דעת הראב"ע בפי' התורה, היו ששה שבטים שבהר גריזים אומרים הברכות וששה שבהר עיבל אומרים הקללות, והלוים שעמדו למטה אמרו רק הארורים הכתובים שמה, וכן אמר אלה יעמדו לברך וכו' ואלה יעמדו על הקללה וכו' וענו הלוים, לכן אמר שישראל עמדו נגד הכהנים הלוים (שהלוים פתחו בארור ולא הוצרך להודיע זה פה כי נודע כי בתורה עשו) ושעור הכתוב ישראל לברך את העם בראשונה, ישראל הם הקדימו הברכה בראשונה שלא כלוים שפתחו בקללה, ומלת ישראל קאי על המברך ושעורו לברך את העם היו ישראל בראשונה, (דלפי' המפרשים זרה פה ה"א הידיעה של העם, וגם מוזר לאמר עם ישראל) ומ"ש והחציו ה"א הידיעה עם הכינוי, שהיה החצי הידועים בתורה שהיו מיוחדים לאמר הקללות כי תגא סתם יפול על מה"ת סתם מה שיהי': (לד) ואחרי כן קרא, הברכות והארורים שבפ' והיה אם שמוע תשמע וכו' והיה אם לא תשמע, זה קרא יהושע בעצמו: (לה) לא היה דבר, כל המלות שעם ת"ת:

ויהי

ט א וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בָּהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבְ
חוֹף הַיָּם הַגָּדוֹל אֶל־מוּל הַלְּבָנוֹן הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי הַפְּרִזִּי הַחִ
וְהַיְבוּסִי׃ ב וַיִּתְקַבְּצוּ יַחְדָּו לְהִלָּחֵם עִם־יְהוֹשֻׁעַ וְעִם־יִשְׂרָאֵל פֶּה אֶחָ
ג וְיֹשְׁבֵי גִבְעוֹן שָׁמְעוּ אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ לִירִיחוֹ וְלָעָי׃ ד וַיַּעֲשׂוּ גַ
הֵמָּה בְעָרְמָה וַיֵּלְכוּ וַיִּצְטַיָּרוּ וַיִּקְחוּ שַׂקִּים בָּלִים לַחֲמוֹרֵיהֶם וְנֹאדוֹת
בָּלִים וּמְבֻקָּעִים וּמְצֹרָרִים׃ ה וּנְעָלוֹת בָּלוֹת וּמְטֻלָּאוֹת בְּרַגְלֵיהֶם וּשְׂלָמ

ע"ש (ד) תנחומא נלבים : — בלוח

רש"י

ט (א) **ויעשו** גם המה בערמה. כמו שעשו בני יעקב בערמה בחמור אבי שכם שהיה חוי ויו
גבעון מן החוי היו כמו שאמור בענין : ויצטירו. עשו עצמם כהולכים בשליחות , ...
ציר בגוים שולח , וכל תיבה שתחלת יסודה צד"י כשהיא מתפעלת בל' מתפעל או נתפעל באה טי"ת בת
וחולקת את אותיות שרשי התיבה כמו מה נצטדק מגזרת צדק שאומר נצטדק וכן גשמיה יצטבע מגזרת צ
שקים בלים. שיהו נראים כבאים מארץ רחוקה : ומצררים. לשון מבוקעים , לשון ארמי ציריא דחיב

מצודת דוד

ט (א) כשמוע. אשר כבשו את שני ברוב עם וכתחבולה : (ב) ויתקבצו. להיות גם הם עם רב וויועצים הרבה להתחכם במלחמה עמהם : (ג) ליריחו ולעי. ר"ל שהמה שני דברים הפכים כי יריחו כבשו בנס ושני בתחבולות וברוב עם לזה הבינו הדבר שבערמה עשו להטעותם כאמור למעלה : (ד) ויעשו גם המה בערמה. כמו שעשו ישראל : ויצטירו. עשו עצמם כשלוחים באים מארץ מרחק כי שם ציר הונח על השלוח למרחוק וכמ"ש ותשלחי ציריך עד מרחוק (ישעיה נ"ז) : בלים. להטעות את ישראל לחשוב שמרוב מרחק הדרך ב ומצררים. מקושרים סביבות הבקעים : (ה) ומטלאות. כי בעת שהיושן המנעלים ותחלפו בכמה גוונים : נקדים .

מצודת ציון

ט (א) ובשפלה. בעמק : חוף. שפת : (ב) אחד . בעצה אחת : (ד) ויצטירו. עשו עצמם כשלוחים ציר אמונים (משלי י"ג) : בלים. מורקבים : ונאדות. כלי היין : ומבקעים. מלשון בקיעה : ומצררים. מקו כמו צרור כספו (בראשית מ"ב) : (ה) ונעלות. מנע חדרויותם · ומטולאים ענין היותם הגוונים כמו ב

השאלות

(ג—ט) אחר שלדעת הרמב"ם בס' מלכים, מחויבים היו לפתוח בשלום גם לז' עממין ואם מקבלים עליהם ז' מצות ב"נ ומס ועבדות מחויבים המה להשלים עמהם א"כ מדוע הוצרכו הגבעונים לערמות האלה, ומה היה הויכוח אולי בקרבי אתה יושב ותרעומת ישראל על הנשיאים שקבלום והלא מחוייבים היו לקבלם? , ויפלא שתחלה (פ"ט) התחילו לדבר אל יהושע ואל כל איש ישראל, ויהושע לא השיב להם רק ויאמר איש ישראל ואז תחת שהיה להם להשיב אל איש ישראל אמרו אל יהושע ? — כשאמר להם יהושע מאין אתם לא הודיעו שם מדינתם רק אמרו מארץ רחוקה מאוד באנו וכו' וזה כבר אמרו שבאו מארץ רחוקה? ואז התחילו לאמר תכלית בואם בשם ה' אלהיך כי שמענו וכו' וזה היה ראוי שיאמרו תיכף כבואם ? :

נחלת יהושע

ט (א—ב) **ויהי כשמוע** , א] ששמעו שלא פת
ביריחו ועי בשלום וחשבו
לא יקבלו האומות הבאים להשלים עמהם (ע' פ"
ב] שמעו כי הוצרכו למלחמת עי תכס
מלחמה חזה חזק לבם שמלחמת ישראל היא מלח
אנושית וע"כ התקבצו יחד להלחם : (ג) ויוש
גבעון , הם שמעו ג"כ מה שעשה ליהושע ליר
ולעי שלא פתח להם בשלום ולא החיה כל נשמה ות
ג"כ שלא יקבלום ישראל , והנה לפי דעת הרמב
[פ' ששי מה' מלכים] נצטוו ישראל גם במלחמת מ
שהיא מלחמת ז' עממים לקרא אליהם לשלום , וק
השלום תלוי אם יקבלו שלשה דברים , מס ועב
השבע מצות ב"נ ואז מחויבים להשלים עמהם , כמ"ש והיה אם שלום תענך והיה כל העם הנמצא
יהיו לך למס ועבדוך , ורק"ז אסור להם לכרות להם ברית דרך אהבה כמ"ש לא תכרות להם ברית , ו
התלוננו על הנשיאים שקבלו את יושבי גבעון מפני שכרתו להם ברית , ומה שלא פתח יהושע בש
ביריחו ועי , מפני שקודם שעבר את הירדן שלח שלשה פרוזדיגמאות , הרוצה להשלים ישלים (ר"ל לק
מס ועבדות וז' מצות) ובזה פתח בשלום כללי לכל בני המדינה , וראייתו ממ"ש (לקמן יא יט) לא הי
עיר אשר השלימה את ב"י בלתי החוי כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה , מבואר ש
היו רוצים להשלים היו מוכרחים לקבלם , (ועם שרש"י בפי' התורה והראב"ד בהשגות חולקים ע"
הכתובים פה מתפרשים יפה כפי דעתו וכ"ד הרד"ק כהרמב"ם) ולפ"ז הוצרך לבאר פה מדוע הוצרכו יו
גבעון להערים הוא מפני ששמעו מה שעשה ליריחו ולעי ושם שאין מקבלים בשלום : (ד) ויעשו
המה , כמו שכל המלכים עשו מעשה להגל עשו הם ערמה , ויצטירו , (יש הבדל בין ציר ובין שליח
מלאך , שהציר הוא ההולך בשליחות להביא מנחה בחזרה כמ"ש בפי' ישעי' סי' יח) הראו עצמם כמ
הם שלוחי מדינתם הצריכים להשיב שולחם דבר , ויקחו שקים בלים , שידמה שבאו מארץ רחוק

ויאמרו

בָּלוֹת עֲלֵיהֶם וְכֹל לֶחֶם צֵידָם יָבֵשׁ הָיָה נִקֻּדִים׃ ו וַיֵּלְכוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּל וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו וְאֶל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאנוּ וְעַתָּה כִּרְתוּ־לָנוּ בְרִית׃ ז וַיֹּאמְרוּ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַחִוִּי אוּלַי בְּקִרְבִּי אַתָּה יוֹשֵׁב וְאֵיךְ אֶכְרָוֹת־לְךָ בְרִית׃ ח וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ עֲבָדֶיךָ אֲנָחְנוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ מִי אַתֶּם וּמֵאַיִן תָּבֹאוּ׃ ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה מְאֹד בָּאוּ עֲבָדֶיךָ לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־שָׁמַעְנוּ שָׁמְעוֹ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה בְּמִצְרָיִם׃ י וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי

ת"א מארץ רחוקה. גטין מ"ו: ע"ש (ט) כפרי בהעלותך: ויאמר ק'. יתיר ו' עמ"ש אשר

רש"י

דמארי זיקי: (ה) נקודים. ארשי"ן בלעז לשון מוקד וכן תרגמו יונתן כסנין: (ז) אולי בקרבי אתה יושב,

מצודת ציון

עלאות (יחזקאל י"ו): לידם. מזונם: נקדים. מנומר בסתייבן הלחם יתעפש וכן נקודים לבנים וירוקים ושחורים:

מצודת דוד

(ו) מארץ רחוקה. לא מארץ כנען אשר הוזהרתם בלא תחיה כל נשמה ולזה כרתו לנו ברית להחיותנו: (ז) בקרבי. בקרב הארץ הניתן לי והוא ארץ כנען: (ח) עבדיך אנחנו. כאומר אין לנו עסק עם כל העם הזה כי הלא לא לכולם נהיה עבדים כ"א לך לבדך כאומר ואדוני הלא ישכיל לדעת שאין אנו מארץ כנען: מי אתם. מאיזה עם: ומאין. מאיזה מדינה: (ט) רחוקה מאד. ולא יהיה א"כ ניכר לך לא העם ולא

נחלת יהושע

(ו) ויאמרו אליו ואל איש ישראל וכו' הנה כריתת ברית בין עם לעם יתהוה בג' פנים. א] עמים השכנים אל"ז יכרתו ברית בל יעבר איש גבול רעהו להזיק לו בנזקי שכנים, והברית הזה יתהוה בין העמים עצמם בל ירע איש לרעו שכן לשכנו, ב] בין עם לעם הבלתי שכנים, יתהוה כריתת ברית שיעזרו אל"ז נגד הצר הצורר בצבא וגדוד ורכב וסוס, או שיהיה להם חירות לסחור א' בגבול חברו, כברית שבין חירם ושלמה, וברית כזה לא יכרתו העמים עצמם רק המלכים זה עם זה, כי הם דברים נוגעים אל הכלל, וכן ברית כזה לא יהיה בין שתי מדינות הרחוקות זה מזה מקצה הארץ עד קצה הארץ שא"א שיעזרו בעת צר ויסחרו את הארץ, ג] יתהוה כריתת ברית בענין הדת והאמונה, שעם אחד יקבל דת ואמונת עם השני ויכרתו עמם ברית להביאם במסורת ברית דתם ואמונתם, וברית כזה יהיה ג"כ עם העמים עצמם לא בין המלכים, וכן יצוייר גם בין מדינות הרחוקות מאד כי הוא ענין נפשיי לא יפרידהו רב הדרך ואיים רחוקים. והנה הגבעונים האלה באו תחלה אל כלל העם כמ"ש ויאמרו אליו ואל כל איש ישראל, ואמרו מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו ברית [שהוא האופן הא'] ולכן לא האמינו להם, כי ברית בין העמים לא יצוייר בארץ רחוקה שאין בם נזקי שכנים רק בין המלכים, וע"כ, (ז) ויאמר איש ישראל, היה התשובה הטוב טעם אולי בקרבי אתה יושב (מבואר אצלי שגדר מלת אולי הוא במקום שהדבר קרוב שהוא כן ויותר נוטה אל החיוב מאל השלילה) ר"ל הלא הסברה נותנת כי בקרבי אתה יושב שאל"כ למה תכרות ברית עם הגוי כולו, וא"כ איך אכרת לך ברית, והלא אנו מוזהרים בלאו לא תכרות להם ברית: (ח) ויאמרו אל יהושע, כאשר ראו שנוקשו בדבריהם, פנו אל יהושע לבדו ויאמרו עבדיך אנחנו ר"ל אליך לבד באנו לכרות ברית בינך ובין מלך ארצנו [שהוא האופן השני], וברית כזה בין המלכים יצויר גם בארץ רחוקה, שיעזרו אל"ז בעת צר, ויאמר אליהם יהושע, אמר שגם בצד זה ע"כ אינם רחוקים מאד מגבול ארצו שא"כ א"א שיבואו לעזרתם, לכן שאל אותם מי אתם ומאין תבואו, כי לפעמים השם טודעים בשהם עם מפורסם ע"ז שאל מי אתם, ולפעמים שם העם בלתי מפורסם אבל שם מדינתם נודעת, וע"ז שאל מאין תבואו, וכוונתו אחר שאתם שלוחי מלככם, בהכרח שאדע שם העם או המדינה שאכרות ברית עם מלכם, שאדע שכרתי ברית עם מלך של עם או מדינה פלונים, והנה בזה נלכדו שנית כי לא היה אפשר שיגדו לעצמם שם בדוי שאז לא יחול הברית ע"ש מלך גבעון: (ט) ויאמרו אליו, לכן מצאו ערמה חדשה, לאמר שבאו על אופן השלישי מכריתת ברית, אמרו לא נוכל לאמר אליך שם העם והמדינה כי מארץ רחוקה מאד באו עבדיך, שהיא רחוקה מאד במרחק רב עד שלא תדע מי הם, ואם תשאל למה לנו לברית מארץ הרחוקה מאד, דע כי הכריתות ברית ומה שבאנו הוא לשם ה' אלהיך, שאנו רוצים להקים ברית הדת והאמונה לקבל אלהותו ותורתו כי שמענו שמעו שהוא בורא העולם ומחדשו ומנהיגו ואת אשר עשה במצרים שמדד הטבע כרצונו וכן במלחמת סיחון ועוג,

אשר בעבר הירדן לסיחון מלך חשבון ולעוג מלך הבשן אשר בעשתרות: יא ויאמרו אלינו זקינינו וכל ישבי ארצנו לאמר קחו בידכם צידה לדרך ולכו לקראתם ואמרתם אליהם עבדיכם אנחנו ועתה כרתו לנו ברית: יב זה לחמנו חם הצטידנו אתו מבתינו ביום צאתנו ללכת אליכם ועתה הנה יבש והיה נקדים: יג ואלה נאדות היין אשר מלאנו חדשים והנה התבקעו ואלה שלמותינו ונעלינו בלו מרב הדרך מאד: יד ויקחו האנשים מצידם ואת פי יהוה לא שאלו: טו ויעש להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם וישבעו להם נשיאי העדה: טז ויהי מקצה שלשת ימים אחרי אשר כרתו להם ברית וישמעו כי קרבים הם אליו ובקרבו הם ישבים: יז ויסעו בני ישראל ויבאו אל עריהם ביום השלישי ועריהם גבעון והכפירה ובארות וקרית יערים: יח ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה ביהוה אלהי ישראל

ת"א ולא הכום. כאוכוס ע"ס גטין שם:

ע"ש (יא) בר"ר מט: (יג) תנחו' ר"ס: (יז) במד"ר ד:

רש"י

שמא מיושבי הארץ אתם: (יב) הצטידנו. לשון צדה כשהוצאנוהו לצדה לדרך: (יד) ויקחו האנשים מצידם. קבלו דבריהם שאלום בפיהם לשון ואחר לא נדע:

מצודת דוד

מדינה: בשם ה'. בעבור שמעו שם ה': (יח) עבדיכם אנחנו. לשעבוד את עצמם: כרתו לנו ברית. להחיותנו: (יב) זה לחמנו. אשר תראו בידינו הנה כשהוצאנו עדיין חם לקחנו אותו לצדה לדרך: הנה יבש. בעבור זמן הרב מגודל מרחק הדרך. (יד) ויקחו. ר"ל לקחו מוצא ורצה מיוצא לידם והאמינו לכם. או לקח

מצודת ציון

כמשועבדים כמו נקודים וברודים (בראשית לא): (יב) הצטידנו. (יג) חדשים. בעת מלאום היו חדשים:

השאלות

(טז) כפל קרובים אליו ובקרבו הם יושבים:
(יח—כב) אחר שהיתה תלונת העדה על שבועת הנשיאים מה השיבו הנשיאים אנחנו נשבענו להם וכו', ושלא

נחלת יהושע

וקריעת הירדן לא הזכירו אחר שאמרו שבאו מארץ רחוקה: (יא) ויאמרו אלינו זקנינו וכל ישבי ארצנו, ואל התכלית הזה אגו שלוחים בין מן כל העם בין מן הזקנים המנהיגים, והם אמרו אלינו לכו לקראתם ואמרתם אליהם, ר"ל אל כלל העם, אחר שהוא ברית דתי, ובענין זה, עבדיכם אנחנו, ע"י שתקבלונו בדת אמונתכם ותורתכם, ובזה כרתו לנו ברית: (יב—יג) זה, אחר שאלית בידם להסיר החשד ולהוציא הספק שהיה בלב ישראל עליהם, הוסיפו להביא ראיה מחייבת על היותם מארץ מרחק, אמרו זה לחמנו, מעיד על הדבר, ואל תחשבו שכבר היה יבש בעת נאספו, כי חם הצטידנו אותו, וזה הי' ביום צאתנו ללכת, וכן יעידו נאדות היין השלמות: (יד) ויקחו האנשים, לקחו הראיה שהאמת עמם מצידם היבש, ובראי' זאת האמינו להם ובזה שהיו יכולים לברר האמת ע"י האו"ת, את פי ה' לא שאלו: (טו) ויעש, הנה הגם שהיו מחויבים לקבלם גם אם היו יודעים שהם מז' עממין אחר שקבלו עליהם ז' מצות, ובכ"ז לא עשו כדין, א] כי היו צריכים לקבל עליהם מס ועבדות [ככ"ל נ] וזאת לא קבלו בפי' ויהושע עשה להם שלום בלי תנאי, ב] שכרת להם ברית שזה אסור בל"ח, ובכ"ז נספר יהושע שלא כרת להם ברית רק לחיותם ר"ל שלא נהרגם ועל הברית הזה נשבעו להם נשיאי העדה, ולא קבלו עליהם ענינים אחרים שלא להשתעבד בהם וכדומה רק להחיותם: (טז) ויהי כו' אחרי אשר כרתו, ולא היה אפשר לחזור בהם, ובקרבו הם ישבים, לא כגרגשי שהיה קרוב תחלה ופנה והלך לו לאפריקי, ר"ל מגד שהם קרובים היה אסור לכרות להם ברית, ומגד שהם יושבים בקרבו היו צריכים לקבל מס ועבדות: (יח) ולא הכום, ר"ל ישראל באו אל עריהם ורצו להרגם, מאחר שלא קבלו עליהם מס ועבדות בפירוש הם מוחרים עליהם בלאו דלא תחיה כל נשמה, ושבועת הנשיאים היתה חלה על כלל ישראל בשגם שהיתה בטעות, והיתה לבטל מצות התורה

וכ"ז

יִשְׂרָאֵל וַיִּלֹּנוּ כָל־הָעֵדָה עַל־הַנְּשִׂיאִים׃ יט וַיֹּאמְרוּ כָל־הַנְּשִׂיאִים אֶל־כָּל־הָעֵדָה אֲנַחְנוּ נִשְׁבַּעְנוּ לָהֶם בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה לֹא נוּכַל לִנְגֹּעַ בָּהֶם׃ כ זֹאת נַעֲשֶׂה לָהֶם וְהַחֲיֵה אוֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה עָלֵינוּ קֶצֶף עַל־הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְנוּ לָהֶם׃ כא וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם הַנְּשִׂיאִים יִחְיוּ וַיִּהְיוּ חֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי־מַיִם לְכָל־הָעֵדָה כַּאֲשֶׁר דִּבְּרוּ לָהֶם הַנְּשִׂיאִים׃ כב וַיִּקְרָא לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם לֵאמֹר לָמָּה רִמִּיתֶם אֹתָנוּ לֵאמֹר רְחוֹקִים אֲנַחְנוּ מִכֶּם מְאֹד וְאַתֶּם בְּקִרְבֵּנוּ יֹשְׁבִים׃ כג וְעַתָּה אֲרוּרִים אַתֶּם וְלֹא־יִכָּרֵת מִכֶּם עֶבֶד וְחֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי־מַיִם לְבֵית אֱלֹהָי׃ כד וַיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמְרוּ כִּי הֻגֵּד הֻגַּד לַעֲבָדֶיךָ אֵת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה עַבְדּוֹ לָתֵת לָכֶם אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וּלְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וַנִּירָא מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵינוּ מִפְּנֵיכֶם וַנַּעֲשֵׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ כה וְעַתָּה הִנְנוּ

ע"ש (כב) במד"ר ה: (כג) יבו' קדושין ד א סנהדרין ו ז במד"ר ם:

בידך

מצודת ציון

מלשון לידה ומזון: (יח) וילנו. מלשון תלונה ותרעומות: (כא) חטבי. ענין כריתה וחתוך וכן לחטוב עצים (דברי' י"ט):

מצודת דוד

מלידה ואכלו לקיום ברית והאהבה: (כ) זאת. ר"ל הדבר הזאת להחיות אותם בע"כ נעשה להם שלא יקצוף ה' על בטול השבועה: (כא) ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו. ר"ל הנה בעבור השבועה לא תגידו לא יחיו וכאומר אך נתבונן מה נעשה עמהם בגמול הרמאות: ויהיו וגו'. ר"ל הגמול הוא שיהיו חוטבי גו' כאשר גזרו הנשיאים כי כל העדה שמעו להם: (כג) ועתה. ר"ל עתה בעת המלחמה היו ארורים

השאלות

מ"ז היה התלונה? מ"ש זאת נעשה להם והחיה אותם כפל מבואר?, וכן מ"ש שני פעמים ויאמרו הנשיאים, וכן מה

נחלת יהושע

ובכ"ז לא הכוס מלד כי נשבעו נשיאי העדה בה' אלהי ישראל, ולא היהוס הנשיאים מפני שיסי חילול השם, ולכן וילנו כל העדה על הנשיאים: (יט) ויאמרו כל הנשיאים, אמרו א"א שתהרג אותם אחר כי אנחנו נשבענו להם, והשבועה היתה בה', ויהי' חילול השם בדבר, בהנה כי העם צריכים לשמור מה שהתקשרו כשלוחי העדה: (כ) זאת נעשה להם, בכ"ז אחר שהשבועה היתה רק להחיותם ולא שלא נטיל עליהם מס ועבדות, א"כ נוכל לקיים את השבועה ובכ"ז נעשה כמצות התורה, כי נקיים השבועה, והחיה אותם, שרק ע"ז נשבעו, ובכ"ז לא יהיה עלינו קצף על השבועה אשר נשבענו להם, ר"ל לא יקצוף ה' על זאת, ופירוש דבריהם בפסוק הבא: (כא) ויאמרו אליהם הנשיאים, עתה בארו דבריהם איך יקיימו את השבועה, ואת מצות התורה, יחיו ובזה נקיים השבועה, ויהיו חוטבי עצים, ובזה נקיים מצות התורה, כי במה שנשבעו להחיותם לא נכלל רק שלא ימיתום לא שלא יטילו עליהם מס ועבדות, וגם לא תחשבו שעכ"פ נהיה בזה כעוברי ברית, שהרי כרתנו ברית אהבה עמם ואיך נכבשם לעבדים, ע"ז א' כאשר דברו להם הנשיאים, שלא הנשיאים אמרו להם תחלה אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרת לך ברית (שמ"ש ויאמר איש ישראל שגדולי נשיאיהם היו המדברים) וא"כ באמרו להם אז שעם הכנעני היושב בקרבם אין כורתים ברית, והם כזבו ובריתם כוזב, והשבועה לא היתה רק להחיותם, ומ"ש ויהיו חוטבי עצים בל' עבר ר"ל שמעתה נהיו חוטבי עצים, וזה נכלל במ"ש שדברו להם הנשיאים שא' אולי בקרבי אתה יושב מבואר שעל לד זה מחויב לקבל מס ועבדות: (כב) ויקרא להם יהושע, כי רצה להודיעם שהם הפרו ברית תיכף בתחלתו במה שרמו להם, באשר הודיעו אותם שאינם כורתים ברית עם הקרובים, וז"ש למה רמיתם אותנו: (כג) ועתה ארורים אתם, ואין ארור כורת ברית עם ברוך והשבועה היה רק להחיותם, אבל אני מתנה תנאי שתקבלו מס ועבדות, ולא יכרת מכם עבד, הוא העבדות, וחטבי עצים כו' לבית אלהי הוא המס, והנה הנשיאים אמרו שיהיו חוטבי עצים לעדה שנכלל בזה עבדות ומס, אבל יהושע שהתנה עבדות ביחוד לכן לא הצריכם שיהיו חוטבי עצים לכל העדה רק לבית אלהים לבד, וזה יהיה המס: (כד) ויענו את יהושע, שלא עשו כלל הערמה הזאת כדי להפטר מחיוב מס ועבדות, רק להציל את נפשותם כמ"ש ונירא כו' ונעשה את הדבר הזה, כי חשבו שהיה הציווי להשמיד את כל יושבי הארץ ושלא לקבלם בשום אופן: (כה) ועתה כו', הננו מוכנים

בְיָדֶ֑ךָ כַּטּ֨וֹב וְכַיָּשָׁ֧ר בְּעֵינֶ֛יךָ לַעֲשׂ֥וֹת לָ֖נוּ עֲשֵֽׂה׃ כו וַיַּ֥עַשׂ לָהֶ֖ם כֵּ֑ן וַיַּצֵּ֥ל אוֹתָ֛ם מִיַּ֥ד בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל וְלֹ֥א הֲרָגֽוּם׃ כז וַיִּתְּנֵ֨ם יְהוֹשֻׁ֜עַ בַּיּ֤וֹם הַהוּא֙ חֹטְבֵ֣י עֵצִ֔ים וְשֹׁ֥אֲבֵי מַ֖יִם לָעֵדָ֑ה וּלְמִזְבַּ֤ח יְהוָה֙ עַד־הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה אֶל־הַמָּק֖וֹם אֲשֶׁ֥ר יִבְחָֽר׃

י א וַיְהִי֩ כִשְׁמֹ֨עַ אֲדֹנִי־צֶ֜דֶק מֶ֣לֶךְ יְרוּשָׁלִַ֗ם כִּֽי־לָכַ֨ד יְהוֹשֻׁ֣עַ אֶת־הָעַי֮ וַיַּחֲרִימָהּ֒ כַּאֲשֶׁ֨ר עָשָׂ֤ה לִֽירִיחוֹ֙ וּלְמַלְכָּ֔הּ כֵּן־עָשָׂ֥ה לָעַ֖י וּלְמַלְכָּ֑הּ וְכִ֨י הִשְׁלִ֜ימוּ יֹשְׁבֵ֤י גִבְעוֹן֙ אֶת־יִשְׂרָאֵ֔ל וַיִּהְי֖וּ בְּקִרְבָּֽם׃ ב וַיִּֽירְא֣וּ מְאֹ֔ד כִּ֚י עִ֣יר גְּדוֹלָ֣ה גִּבְע֔וֹן כְּאַחַ֖ת עָרֵ֣י הַמַּמְלָכָ֑ה וְכִ֨י הִ֤יא גְדוֹלָה֙ מִן־הָעַ֔י וְכָל־אֲנָשֶׁ֖יהָ גִּבֹּרִֽים׃ ג וַיִּשְׁלַ֡ח אֲדֹנִי־צֶ֜דֶק מֶ֣לֶךְ יְרוּשָׁלִַ֗ם אֶל־הוֹהָ֣ם מֶֽלֶךְ־חֶ֠בְרוֹן וְאֶל־פִּרְאָ֨ם מֶֽלֶךְ־יַרְמ֜וּת וְאֶל־יָפִ֧יעַ מֶֽלֶךְ־לָכִ֛ישׁ וְאֶל־דְּבִ֥יר מֶֽלֶךְ־עֶגְל֖וֹן לֵאמֹֽר׃ ד עֲלוּ־אֵלַי֙ וְעִזְרֻ֔נִי וְנַכֶּ֖ה אֶת־גִּבְע֑וֹן כִּֽי־הִשְׁלִ֥ימָה אֶת־יְהוֹשֻׁ֖עַ וְאֶת־בְּנֵ֥י

ת"א ויתנם וגו'. יבמות ע"ט: ע"ש (כז) ירו' שם ושם במד"ר ח קה"ר א מו"ט א: (א) ויק"ר יז: ישראל

מצודת דוד

להיות עבדים לכל העדה אבל לבית ה' יהיו לעולם עבדים ולא יכרת הדבר: (כו) ויעש להם כן. כמ"ש הוא להיות עבדים לכל העדה בעת המלחמה ולבית ה' לעולם: ולא הרגום. כאשר חשבו בתחלה: (כז) לעדה ולמזבח וגו' עד היום הזה. ר"ל לעדה בעת המלחמה ולמזבח ה' עד היום הזה: אל המקום. במקום שיעמוד המזבח במה יעבדו אם בשילה וגו' אם בירושלים:

י (א) ויהיו בקרבם. התחברו עצמם עם ישראל: (ב) כי עיר גדולה. ועכ"ז לא עצרו כח להלחם והמה נגשו לנו אנשי המלחמה: (ד) כי השלימה. וצריך לעשות כי הכיאו מוכך

מצודת ציון

י (א) אדני צדק. כך שמו:

השאלות

שהכלו בלושית יהיו. ומ"ש כאשר דברו לנם הנשיאים אין לו טעם ואיך שינו שבועתם ויתנום לחוטבי עצים?:
(כו) מ"ש שהציל אותם מיד ב"י והלא אמר (פי"ח) שישראל לא הכום בעבור שבועת הנשיאים? ומ"ש (פכ"ד) שנתנם חוטבי עצים לעדה ולמזבח, סותר מ"ש (פכ"ג) שנתנם רק להוטבי עצים למזבח לבד?:
(א) הלא כבר אמר (למעלה ט) כי נתקבצו כל המלכים

נחלת יהושע

לעשות כאשר ישר בעיניך: (כו) ויצל אותם מיד כו', כי אם לא היו מקבלים עליהם מס ועבדות היו העם הורגים אותם, כי חשבו שבועת הנשיאים לא חלה עליהם בזה הענין [כנ"ל יז יח]: (כז) ויתנם, ויען עתה לא היה בית ה' במקומו נתנם ביום ההוא טרם יתכונן המקדש יהיו חוטבי עצים להעדה העוסקים במלחמה בשבע שכבשו ושחלקו, ואח"כ יהיו חוטבי עצים למזבח ה' (וזה נמשך עד היום הזה שנכתב בו הספר), אל המקום אשר יבחר בעת יבחר מקום לבבתו:

י (א) ויהי בשמוע. הנה למעלה (רים סי' ט') כפר שנתקבצו כל המלכים להלחם עם ישראל, והי' הגיא מחשבותם והטיל מהומה ביניהם באופן שלא באו כולם כאחת, כי יושבי גבעון שגם מלכם היה עם הועד של המלכים הנזכר (כי שם כז' החוי) הם התיעצו להשלים עם ישראל, ועי"כ עלה חמת חמשה המלכים הנזכרים פה ויעלו להלחם עם גבעון ונפלו בידי יהושע בהיותם נפרדים מן הקבוץ הנ"ל בסי' הקודם, כי לכד, א] שמע כי לכדה ע"י ערמה ותחבולות מלחמה וזה חזק לבבו לקבץ את רעיו להלחם אחר שכחם תלוי רק בערמה ותחבולה, ב] שמע כי כאשר עשה ליריחו כו' כן עשה לעי, ר"ל שלא היה מחרים יריחו לבד זה מנהג כל כובשי ארצות להחרים העיר הראשונה להטיל מוראו, אבל אחרי שהחרים גם עי, מבואר שדעתו להחרים את כולם וזה עורר לבבם לבל יחרישו. ג] וכי השלימו יושבי גבעון וכזה הביאו מורך בלב כולם כי יאמרו אם גבעון יראה מהלחם איך נעמוד אנחנו, ד] ויהיו בקרבם ואחר שישראל קבלו אותם ימצאו רבים שישלימו אתם ויהיו למס כדי שיחיו אותם. וגם שבמה שישבו בקרבם מצאו ערי מושב אשר יספיקו להם לדה ומזון ומחסה ומסתור: (ב) וייראו מאד כי כולם יקחו לאיש מגבעון, כי עיר גדולה גבעון ר"ל, א] שהיא גדולה באיכות שהיא בחשיבות והנהגה כאחת ערי הממלכה, ב] היא גדולה בכמות יותר מן העי, ג] בגבורה כי כל אנשיה גבורים: (ד) ונכה, כי אחר שכל המלכים התקבצו ויסכימו להלחם הנה פרצו חק המדינה ומזיקים אל הכלל שיתנו עזר לאויביהם:

ישראל: ה ויאספו ויעלו חמשת | מלכי האמרי מלך ירושלם מלך־חברון מלך־ירמות מלך־לכיש מלך־עגלון הם וכל־מחניהם ויחנו על־גבעון וילחמו עליה: ו וישלחו אנשי גבעון אל־יהושע אל־המחנה הגלגלה לאמר אל־תרף ידיך מעבדיך עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו כי נקבצו אלינו כל־מלכי האמרי ישבי ההר: ז ויעל יהושע מן־הגלגל הוא וכל־עם המלחמה עמו וכל גבורי החיל: ח ויאמר יהוה אל־יהושע אל־תירא מהם כי בידך נתתים לא־יעמד איש מהם בפניך: ט ויבא אליהם יהושע פתאם כל־הלילה עלה מן־הגלגל: י ויהמם יהוה לפני ישראל ויכם מכה־גדולה בגבעון וירדפם דרך מעלה בית־חורן ויכם עד־עזקה ועד־מקדה: יא ויהי בנסם | מפני ישראל הם במורד בית־חורן ויהוה השליך עליהם אבנים גדלות מן־השמים עד־עזקה וימתו רבים אשר־מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב: יב אז ידבר יהושע ליהוה ביום תת יהוה את־האמרי לפני

בני

עמ"ש

ת"א ויהי בנוסם. ברכות נ"ד עכו"ם כ"ח: אז ידבר. עקידה שער י"ג: ביום תת. תענית כ"ה עכו"ם שם:

ע"ש (ו) במד"ר ח מד"ש כח מב ב: (י) מד"ש יג כא א שו"ע יח: (יא) ספרי בהעלתך ש"ר יב כה במד"ר יח הגב"ר א תנחו' והרא ראה: (יב) ספרי האזינו מכילתא שירה א בר"ר ס קס"ר ד א זס"ם עז ב תנחו' בשלח תלום אחרי שו"ע מ ים:

רש"י

(יב) **אז** ידבר. אמר שירה תחת השמש לפי שאמר לשמש דום. דום מלומר שירה וכל זמן שהוא דומם עומד ואינו מהלך שבכל עת הילוכו הוא אומר שירה, ופשוטו של מקרא דום לשון המתנה כמו

מצודת ציון

(ו) **תרף**. מלשון רפיון: (ט) פתאם. ענין מהירה מבלי הרגשה מקודם: (י) ויהמם. מלשון מהומה ובלבול: (יב) תת.

מצודת דוד

בלב כל: (ו) אל תרף ידיך. לעזוב אותנו בידם: (ט) כל הלילה. למען לא ירגישו ויבוא פתאום: (י) דרך מעלה. בדרך העולה לבית חורן: עד עזקה כי ברחו דרך גם

הרדפום והכום בדרך עד עזקה וגו': (יא) הם במורד. כשהם ירדו במורד ההר: אבנים אבני ברד: עד עזקה. בכל הדרך אשר נסו ממורד בית חורן עד בואם לעזקה נפלו עליהם אבני הברד: רבים. מרובים במספר: (יב) לה'.

השאלות

לסלחם, וא"כ היו המשה אלה מכונים ולמה עתה באו רק חמשה אלה, ולמעלה (שם) אמר ויתקבצו ופה אמר ויאספו, ובפסוק ו"ו כי נקבצו אלינו:

(יב—יד) מ"ש ביום תת ה' וכו' מיותר שכבר אמר אז ידבר שהוא אז בעת ההיא?, מ"ש ככפל ויודם

נחלת יהושע

(ו) והושיעה לנו ועזרנו, מבואר ההבדל בין עזר ותשועה, המושיע יעשה את הכל, והעוזר עוזר קצת עד שהנעזר יהיה הפועל העקרי, ועז"א הושיעה או עכ"פ עזרנו עזר קצת ואנו נלחם. [כי נקבצו בפסוק ה' אמר ויאספו כי האסיפה הוא אחר הקבוץ (כמ"ש בפי' ישעיה ס' י"א) והמלכים כבר נתקבצו למעלה סי' ט', ופה היה צריך רק אסיפה נגד ישראל, אבל הגבעונים שדברו בבחינת שבאו עליהם פזה תחלת ההסכמה נגדם אמרו כי נקבצו]: (ח) כי בידך נתתים. מכבר, כי עקר בואם היא נסבה מאתי למסרם בידך, [לא יעמד איש יש הבדל בין לא יתיצב איש בפניך שבא תמיד על תחלת מצבו להלחם, ובין לא עמד שפי' הגם שהתיצב, כי פה התיצבו לקראת המלחמה אבל לא עמדו, ר"ל לא נשארו עומדים כי כרעו ונפלו]: (ט) כל הלילה עלה מן הגלגל, ועי"כ בא עליהם פתאום: וה' השליך וכו' עד עזקה הנה שיפלו אבני אלגביש על מקום אחד ויהרגו אדם ובהמה זה דבר טבעי. אבל פה היה דבר נסיי שהם ברחו עד עזקה וישראל רדפו אחריהם, ואבני האלגביש לא פגעו בישראל הרודפים שבאו תמיד אל מקום שעמדו האויבים, רק רדפו מלמעלה על האויבים ושבו מן המקום שהגיעו ישראל שמה: (יב) אז ידבר. הנה בפרשה הבא התפלל משה הם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא ה' בקרבנו

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר ׀ לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן׃ יג וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד עַד־יִקֹּם גּוֹי אֹיְבָיו הֲלֹא־הִיא כְתוּבָה עַל

ת"א וידם השמש. ברכות ס' תענית כ' עקרים מ"ד פרק כ"ג: **עד יקם.** עכו"ם כ"ס:

ע"ש (יג) ספרי שם פר"ח נב בר"ר ו פ"ד זכר ברכשית מגב"ר ח ה"ר ב בו"ט ע : **כולו קטן**

רש"י

כמו אם כה יאמרו אלינו דומו וכן דום לה': וירח בעמק אילן. אותה שעה היה הירח עומד כנגד **עמק** **אילן** והוא רחוק מגבעון שהרי גבעון בגבול בנימין ואילון בגבול דן: (יג) הלא היא כתובה. דבר זה נכתב

מצודת דוד

בפס ה' ובאלילותו: ויאמר. הוא הדבור האמור למעלה **ואל** שהפסיק בדברים אמר שוב ויאמר: שמש בגבעון דום. **כי** בעת ההיא עמד השמש נוכח גבעון והשש פן ישקע בעונתו **ולא** יוכלו לרדוף אחרי האויב באישון הלילה ולזה אמר להשמש שלא ילך מהלכו וימתין עד נוכח גבעון במקום שהוא עומד: **וירח** בעמק אילון. כי אז כבר עלתה הירח ועמדה נוכח עמק אילון ואמר לה שגם היא תמתין במקומה ולא תלך מהלכה **ואולי** חשש שאם תלך הירח מהלכה תבוא נוכח השמש במקום עמידתו ותאפיל אור השמש: (יג) וידום השמש. ר"ל כן היה **שעמדו** השמש והירח במקומם: עד יקום. עד אשר השלימו ישראל להתנקם מאויביו: הלא היא. הדבר ההיא הלא כתובה

מצודת ציון

מלשון נחינה: דום. המתן כמו דומו עד הגיענו **אליכם** (ש"א י"ד): (יג) אויבו. מאויביו:

השאלות

השמש ויעמד השמש, ואמר באמצע עד יקום גוי אויביו, **והול"ל** ויעמד השמש והירח בחצי השמים עד יקום גוי **אויביו?** מה הוא הספר הנקרא ספר הישר, למה עמד **השמש** כ"ד שעות בשלמות, מ"ש ולא היה כיום ההוא וכו' **הלא** חז"ל אמרו שעמדה חמה למשה, וכבר שמע ה' **בקול** הנביאים ועשה אותות ומופתים על ידיהם בכל דור **ודור**. ומה שסיים כי ה' נלחם שמשמעותו שלכן נשתנה יום

נחלת יהושע

בקרבנו וכו', (ר"ל שבקש שתתגלה השגחת ה' עליהם ותהיה השגחתו דבוקה עמהם בלי אמצעי עד שלא תהיה מלחמתם טבעיית ע"י מלאך רק נסיית). והשיב לו ה', ויאמר הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות' אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה ה' כי נורא הוא הודיעו כי ימלא שאלתו, והודיעו כי יפלא אותם בג' דברים, א] שהנפלאות שיעשה עמם יהיו גלוים ונודעים לכל העם, וז"ש נגד כל עמך אעשה נפלאות, ב] שיהיו נפלאות שלא היו דוגמתם עד **הנה**, וז"ש נפלאות אשר לא נבראו, ג] שלא לבד שיהיו נגד כל עם ישראל ר"ל במעמד כולם, **כי** יתפרסמו אח"כ בכל הארץ ובכל הגוים עד שכולם ידעו את מעשה ה', **ושם** אמר שמר לך את **אשר** אנכי מצוך היום הנני גורש מפניך את האמורי וכו' השמר לך פן תכרת ברית וכו', (למדנו שהנפלאות האלה יעשו בעת כבוש הז' אומות שהראשון מהם הוא האמורי), ושם אומר ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה כי ע"פ הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל, ופי' שהשם נותן **שיכת**ב פ' זאת, כי עפ"י הדברים האלה כרת אתו ברית, ור"ל מ"ש לו הנה אנכי כורת ברית נגד כל **עמך** אעשה נפלאות, הוא עפ"י הדברים האלה, שאם לא יקיימו הדברים האלה לא יעשה להם נפלאות **באמורים**, ומשה כתב זאת בספר, וספר זה קרא פה בשם ספר הישר, כי בו הישרים ללכת באור ה'. **ועפ"ז** מי שכל והבין במקראות האלה, עת ראה יהושע כי ה' נלחם להם באמורי, רצה שימלא ה' את הברית שכרת עם משה אשר נכתב בספר הישר, לעשות להם נס גלוי ומפורסם, וז"ש **אז ידבר יהושע לה'** דבר והזכיר את הברית שכרת, **ביום תת ה' את האמרי לפני ב"י** שהוא הראשון מן העמים שכתב שם בספר הישר, ונגד התנאי הראשון שא"ל נגד כל עמך אעשה נפלאות, **ויאמר לעיני ישראל** אמר יהושע **זאת** בקול רם שישמעו כל ישראל, ונגד שני התנאים האחרים, אמר **שמש בגבעון דום** שבזה יתקיים **נפלאות** אשר לא נבראו, כי נס כזה בנפלאים העליונים לא נעשה עדיין, וכן יתקיים בכל הארץ ובכל **הגוים**, כי נס זה יודע ממזרח שמש עד מבואו. והנה לא שאל רק העמדת השמש והירח לבד, **לא** העמדת הגלגל היומי ... בכלל, שזה לא היה פלא גדול כ"כ, ויותר יהיה פלא אם הגלגל המניע את הכל **לא** סר ממשטרו וכל הכוכבים סבבו על מעגלותיהם, רק שני המאורות דממו ויעמודו. שהראשון היה דומה **כמעמיד** גלגל הריחים ע"י שסותם את המים הנוזלים ומניעים את האופנים, שזה מלאכה קטנה. **אבל** זה **השני** דומה כגבור הבא ואוחז בידו את גלגלי הריחים בעוד שהמים מניעים אותם ויתעצם בהקפו נגד כח המניע **ויעצור** בעד תנועתם, שזה גבורה גדולה ועוצם רב. וזאת עשה יהושע שעצר בעד תנועת השמש **והירח**, **הגם** שהאופן היומי הניע ומשך אבירים בכחו וגבורתו, והשמש עמדה אז נגד גבעון **והירח** נגד עמק **אילון** **ונוה** שידומו מתנועתם, וחז"ל במליצתם אמרו דום מלאמר שירה, ואמרו אז ידבר יהושע לה' שאמר שירה תחת שני המאורות, כי פעולת הנבראים כפי טבעם היא השיר שלהם בפעולתם הטבעיית יספרו כבוד **אל** אשר כן טבע זאת בקרבם ויעמידם לחק בל תמוט, ושביתת פעולתם הטבעיית הוא הדממה מן השירה הזאת, **אבל** אחר כי השביתה הזאת לא היתה מקריית רק בהיריית ע"י יהושע וישראל משרתיו עושי רצונו להראות כי על ידם **מדד** המערכת שבהשגחתו א"כ היה זה שירה נפלאה יותר משיר הטבעי, ושיר זה שר יהושע: (יג) [**וידם השמש וירח עמד**] מאמר זה מוסגר, (ולכן בא מלת עמד בקמץ שמורה על ההפסק ללמד שהוא מאמר מוסגר

על־ספר הישר ויעמד השמש בחצי השמים ולא־אץ לבוא כיום תמים: יד ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמע יהוה בקול איש

ת"א ויעמד וגו'. שם ע"א: ולא היה. שם עקידה שער ג' ושער ע"ב: ע"ש (יד) ספרי שם:

כי

רש"י

בתורה שאמר לו יעקב ליוסף זרעו של אפרים יהיה מלא וגו' אימתי ביום שעמדה חמה ליהושע נתמלא כל

מצודת ציון

אץ. ענין מהירות כמו ואץ ברגלים (משלי י"ט): לבוא. לשקוע כמו כי בא השמש (בראשית כ"ח): תמים.

מצודת דוד

הכתובה בספר הישר והיא התורה שנאמר בה על אפרים וזרעו יהיה מלא הגוים (בראשית מ"ח) והוא היום הזה שעמדו השמש והירח ליהושע הבא מזרעו ונתמלא כל העולם שמעו: ויעמד השמש. עכשיו מפרש המקום שעמד בה: בחצי השמים. ר"ל לפי הנראה בהאפוק הזה: ולא אץ לבוא. לא היה ממהר לשקוע כדרכו מעולם לנהר לבית שקיעתו ללכת בהתמדה מבלי עמידה: כיום תמים. ר"ל נתעכב לעמוד במקום אחד כשיעור יום שלם שהוא כ"ד שעות: (יד) כיום ההוא. להיות בו פלא כזה לשמוע וגו' כאשר שמע בקול יהושע להעמיד השמש והירח:

השאלות

השלה מימים הקודמים והבאים, והלא גם לפנים וגם אח"כ נלחם ה' לישראל בעת שהיו ראוים, והנה יפלא מה היה צורך בנס כזה ולאיזה תכלית והלא כבר כבשו את האמורי והכוהו ולמה בקש יהושע בנס כזה בחנם:

נחלת יהושע

כנודע בכללי הלשון) שיעור הכתוב. ויאמר יהושע שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון עד יקום גוי איביו הלא היא כתובה על ספר הישר כ"ז אמר יהושע, ומ"ש וידום השמש וירח עמד, הוא דברי כותב הספר שנעשה כדבר יהושע, ושלא נתעכב הנס עד שגמר כל דבריו רק בעת שאמר שמש בגבעון דום, ברגע א דמם השמש, ובעת שאמר וירח בעמק אילון ברגע זאת דממה הירח. וזה באור דבריו יהושע אמר שמש בגבעון דום עד יקום גוי מאויביו, שידומו השמש והירח עד גמר הנקמה, ונתן טעם לשאלתו הלא היא כתובה על ספר הישר, ר"ל הלא כן כתוב בספר הישר שם כרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות, שהבטיח לעשות נס גלוי כזה בעת מלחמת האמורי, ולכן אבקש שמש בגבעון דום. ויעמד השמש תחלה אמר וידום השמש שהדממה הוא הפסק התנועה, שבא לספר שעם רגע שיצא זאת מפי יהושע בעוד לא כלה יהושע לדבר הפסיק השמש תנועתו, עתה בא להגיד באיזה מקום עמדה השמש אז וכמה נתארך זמן עמידתה, אומר ויעמד השמש ר"ל שנשאר עומד בחצי השמים ר"ל בנקודת נכח הראש אשר באופק ההוא, ונמשך כיום תמים כ"ד שעות, ור"ל דאף שלענין זמן הנקמה לא היה צריך זמן רב כ"כ, בכ"ז לא אץ מעצמו לבא, כי אחר שרק השמש והירח קמו עמדו וכל צבא השמים סבבו כדרכן, אם היה השמש עומד פחות מכ"ד שעות היה מתהוה מבוכה גדולה במערכת השמים ושינוי סדר, כי כל הכוכבים יש להם מצב מיוחד לכ"א בנקודה אחרת נגד השמש, ולא ישנו מצבו זה ומרחקו מן השמש לעולם, ואם היה השמש אז לבא אחר י"ב שעות למשל, היה מתקרב נגד הכוכבים שעומדים רחוק ממנו כרחוק מזרח ממערב ומתרחק בשיעור הזה נגד הכוכבים שעמדו סמוך לו, והיה נשאר שינוי זאת לעולם שהוא שינוי מתמיד בסדר המזלות שזה א"א, ובהכרח עמדה השמש עד שסבו הכוכבים אל הנקודה שעמדו בה יום אתמול בעת דממה השמש, ואז התחילה ללכת כפי הסדר הקבוע במשמרותם. ולפ"ז מוכרח ג"כ כי השמש והירח לא דממו רק ממהלכם היומי, שמתניעעים ממזרח למערב, אבל מהלכם השנתיי שמתנועעים ממערב למזרח לא נשבת אז, שאם היה כן היתה מוכרחת לעמוד שנה תמימה עד השוב המערכת שהלך ביום ההוא ושינה סדרו ומצבו נגד השמש והירח אל מקומו הראשון, ואחר שהשמש עם עמדה אז מתנועה המזרחית בכ"ז הלכה מהלך מעלה א' למערב, הוכרחה לעמוד מעט יותר מכ"ד שעות עד באו הכוכבים אל מקום שנטתה למערב כנודע למעיין בתכונה ועל כן אמר כיום תמים, בכ"ף הדמיון: (יד) ולא היה. ר"ל שהיה דבר חדש בנס הזה, אשר לא היה כמוהו, א] במי שסבב את הנס, כי כל הנסים נעשו או ע"י רצון ה', או אם נעשו ע"י נביא הוצרך לתפלה ובקשה, לא שיעשה הנביא הנס דרך גזרה כמו שעשה יהושע שגזר על השמש והירח וידומו, וז"ש שלא היה כיום ההוא כו' לשמוע ה' בקול איש שלא היה פה תפלה ותחינה רק קול שנתן יהושע בקולו, נוה על השמש וה' שמע, ב] בתכלית שבעבורו נעשה הנס, שבכ"מ שנעשה הנס ע"י רצון ה' היה לפעמים להגדיל שמו הגדול ולפעמים להגדיל מעלת ישראל, אבל בכ"מ שבא הנס ע"י תפלת הנביא היה או לכבוד השם, או להציל את ישראל מני צר. אבל לא שאל הנביא אות ופלא מעולם שיהיה תכליתו רק להודיע שה' נלחם לישראל, כי בכ"מ שהיתה ההצלה קרובה עפ"י טבע לא היה מבקש נס, ופה שכבר נצולו עפ"י טבע או נס קרוב אל הטבע, ומה שגזר יהושע על העמדת השמש היה רק להודיע כי ה' נלחם לישראל, נס כזה ע"י נביא לא היה לפניו ואחריו, ושיעור הכתוב שלא היה כיום ההוא שישמע ה' בקול איש, מה שאיש נתן בקולו וגזר גזרה להודיע ולפרסם כי ה' נלחם לישראל, וה' ישמע קולו וגזרתו שהוא על התכלית הזה, דבר כזה

לא

כי יהוה נלחם לישראל: טו וישב יהושע וכל־ישראל עמו אל־המחנה הגלגלה: טז וינסו חמשת המלכים האלה ויחבאו במערה במקדה: יז ויגד ליהושע לאמר נמצאו חמשת המלכים נחבאים במערה במקדה: יח ויאמר יהושע גלו אבנים גדלות אל־פי המערה והפקידו עליה אנשים לשמרם: יט ואתם אל־תעמדו רדפו אחרי איביכם וזנבתם אותם אל־תתנום לבוא אל־עריהם כי נתנם יהוה אלהיכם בידכם: כ ויהי ככלות יהושע ובני ישראל להכותם מכה גדלה־מאד עד־תמם והשרידים שרדו מהם ויבאו אל־ערי המבצר: כא וישבו כל־העם אל־המחנה אל־יהושע מקדה בשלום לא־חרץ לבני ישראל לאיש את־לשנו: כב ויאמר יהושע פתחו את־פי המערה והוציאו אלי את־חמשת המלכים האלה מן־המערה: כג ויעשו כן ויוציאו אליו את־חמשת המלכים האלה מן־המערה את | מלך ירושלם את־מלך חברון את־מלך ירמות את־מלך לכיש את־מלך עגלון: כד ויהי כהוציאם את־המלכים האלה אל־יהושע ויקרא

ע"ש (כד) מד"ע כא לב ב : יהושע

רש"י

שגולה שמעו של יהושע ויעמוד השמש בחצי השמים ולא אץ לבוא כיום תמים: (יח) גלו. גלגלו אבנים אל פי המערה: (כא) לא חרץ לבני ישראל. הרי זה מקרא קצר לא חרץ החורץ לאיש מבני ישראל את לשונו. חרץ לשון דבור הלשון. וכן לא יחרץ כלב לשונו וכן אז תחרץ דדוד. פקרא תנעק קול תשואות המלחמה:

מצודת דוד

כי ה'. הפלא הזה נעשה בעבור שה' נלחם לישראל ובעבורם עשהו: (טו) וישב יהושע. אחר כל המעשים האמורים במקראות שלאחריו: (יח) גלו אבנים. לבל יצאו משם וינוסו: (יט) וזנבתם אותם. הרגו ההולכים בסוף המחנה: (כ) עד תומם. כי הנשארים היו מעט מן המעט וכאלו תמו כולם: והשרידים שרדו. הנשארים אשר נשארו מהם באו אל ערי המבצר: (כא) לא חרץ וגו' לאיש. ר"ל אפי' לאיש אחד בסיומו יחידי לא חרץ עליו מי לשונו לדבר מאומה רע כי נפל פחדם על כל:

מצודת ציון

מלשון תם ושלם: (טז) ויחבאו. נסתרו וכוה מלשון מחבואים: (יח) גלו. גלגלו: והפקידו. מלשון פקיד וממונה: (יט) וזנבתם. מלשון זנב ור"ל סוף המחנה כזנב סוף הגוף: (כ) והשרידים שרדו. הנשארים נשארו כמו פליט ושריד (איכה ב'): (כא) חרץ. ענין תנועה

השאלות

(טו—כא) פה אמר ששב לגלגל ובפסוק כ"א מבואר שהשארים במחנה במקדה ושם לחמו עם אויביהם מסביב ולא שבו תיכף לגלגל ? :

נחלת יהושע

לא היה מעולם: (טו) וישב. אז לא מצאו המלכים תוך ההרוגים, וחשבו שנמלטו אל עריהם ושם יאספו חיל שנית ויצטרכו ללכת אל עריהם ולכן חשב יהושע לשוב לגלגל, ולחדש המלחמה שנית אחר שינוחו מעט. וכבר באלתי בחילת הספר (כלל יו"ד) שיש פעלים שמורים על מחשב הפועל לעשות הפעולה אע"פ שלא עשאה: (טז) וינוסו, אבל היה בהשגחת ה' כי המלכים שנסו לא שבו אל עריהם רק התחבאו במערה במקדה אצל מחנה יהושע ונודע הדבר ליהושע: (יז) נמצאו כי עד עתה בקשו אותם ולא מצאום (כנ"ל ט"ו): (יח—יט) ויאמר. מזה ראה יהושע כי היא בהשגחת האל ית' שיגמרו המלחמה עתה אחר שמלכיהם נפלו, פרם יקימו להם מלכים אחרים כמו שעשו אנשי חברון (לקמן פסוק י"ז) ולכן חזר מדעתו (למעלה ט"ו) שרצה לשוב לגלגל וצוה שיגולו אבנים ושלא יעמדו רק ירדפו. וזנבתם, ר"ל הכו גם זנב המחנה שהיא הפליטה הנשארת כי כבר נראה שנתנם ה' בידכם: (כ—כא) ויהי אחרי שהכו את כולם (ורק שרידים מעטים נמלטו אל ערי המבצר) אז שבו כל העם מקדה בשלום: לא חרץ כי

יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֶל־קְצִינֵי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה
הֶהָלְכוּא אִתּוֹ קִרְבוּ שִׂימוּ אֶת־רַגְלֵיכֶם עַל־צַוְּארֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה
וַיִּקְרְבוּ וַיָּשִׂימוּ אֶת־רַגְלֵיהֶם עַל־צַוְּארֵיהֶם׃ כה וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ
אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תֵּחָתּוּ חִזְקוּ וְאִמְצוּ כִּי כָכָה יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־
אֹיְבֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם נִלְחָמִים אוֹתָם׃ כו וַיַּכֵּם יְהוֹשֻׁעַ אַחֲרֵי־כֵן
וַיְמִיתֵם וַיִּתְלֵם עַל חֲמִשָּׁה עֵצִים וַיִּהְיוּ תְּלוּיִם עַל־הָעֵצִים עַד־הָעָרֶב׃
כז וַיְהִי לְעֵת ׀ בּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ צִוָּה יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּרִידוּם מֵעַל הָעֵצִים
וַיַּשְׁלִכֻם אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר נֶחְבְּאוּ־שָׁם וַיָּשִׂמוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת עַל־
פִּי הַמְּעָרָה עַד־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃ כח וְאֶת־מַקֵּדָה לָכַד יְהוֹשֻׁעַ בַּיּוֹם
הַהוּא וַיַּכֶּהָ לְפִי־חֶרֶב וְאֶת־מַלְכָּהּ הֶחֱרִם אוֹתָם וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ
אֲשֶׁר־בָּהּ לֹא הִשְׁאִיר שָׂרִיד וַיַּעַשׂ לְמֶלֶךְ מַקֵּדָה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְמֶלֶךְ
יְרִיחוֹ׃ כט וַיַּעֲבֹר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ מִמַּקֵּדָה לִבְנָה וַיִּלָּחֶם עִם־
לִבְנָה׃ ל וַיִּתֵּן יְהוָה גַּם־אוֹתָהּ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מַלְכָּהּ וַיַּכֶּהָ לְפִי־
חֶרֶב וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לֹא־הִשְׁאִיר בָּהּ שָׂרִיד וַיַּעַשׂ
לְמַלְכָּהּ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ׃ לא וַיַּעֲבֹר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל
עִמּוֹ מִלִּבְנָה לָכִישָׁה וַיִּחַן עָלֶיהָ וַיִּלָּחֶם בָּהּ׃ לב וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־לָכִישׁ
בְּיַד יִשְׂרָאֵל וַיִּלְכְּדָהּ בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וַיַּכֶּהָ לְפִי־חֶרֶב וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ
אֲשֶׁר־בָּהּ כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לְלִבְנָה׃ לג אָז עָלָה הֹרָם מֶלֶךְ גֶּזֶר לַעְזֹר
אֶת־לָכִישׁ וַיַּכֵּהוּ יְהוֹשֻׁעַ וְאֶת־עַמּוֹ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד׃
לד וַיַּעֲבֹר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ מִלָּכִישׁ עֶגְלֹנָה וַיַּחֲנוּ עָלֶיהָ וַיִּלָּחֲמוּ

עליה עמ"ש

מצודת ציון

כמו לא תהרן (ש"ב ס') : (כד) קציני. ענין שררה כמו

מצודת דוד

(כז) עד עצם וגו' ר"ל והמה מונחים שם עד עצם וגו' ר"ל

השאלות

(כח) מדוע לא לחמו במקדה תיכף עד שמצאו את המלכים?
(כט—לט) מדוע כתוב וילחם עם לבנה ובלכיש כתוב וילחם

נחלת יהושע

לאיש, גם לאיש אחד מב"י לא חרץ את לשונו:
(כד—כה) שימו את רגליכם, היה זה לסימן שכן יפלו כולם תחת רגלם ולהזקם בזה כמ"ש חזקו ואמצו, (וה"א ההלכוא במקום אשר, כמו ההקדים שמו אל, והא' שבסוף תוספת, כמו ולא אבוא שמוע) : (כח) ואת מקדה, אולם שחשב שהמלכים חיים בתחלה להלחם במקדה בל תהי לו המלחמה פנים ואחור, (כי המערה שבה נחבאו המלכים היתה תוך למקדה) ועתה לכד את מקדה : (כט) וילחם עם לבנה, יש הבדל בפעל לחם בין כשבא אחריו מלת עם או מלת על או מלת בו, לחם שאחריו מלת עם מורה ששני הצדדים מתגרים מלחמה זה בזה, וכן היה בלבנה, כי עתה רדף יהושע אחר חמשת המלכים ולא היה דעתו להלחם בלבנה. רק אנשי לבנה יצאו לקראתו בעברם שמה כמ"ש ויעבר יהושע לבנה, ויתגרו בם מלחמה, ונלחמו זה עם זה. בלכיש כתיב וילחם בה, גדרו העובר עד תוך העיר ולוחם בתוכה, ובכולהו כתוב וילחם עליה, כי היו ערי
חומה

עליה: לה וילכדוה ביום ההוא ויכוה לפי־חרב ואת כל־הנפש אשר־בה ביום ההוא החרים ככל אשר־עשה ללכיש: לו ויעל יהושע וכל־ישראל עמו מעגלונה חברונה וילחמו עליה: לז וילכדוה ויכוה־לפי־חרב ואת־מלכה ואת־כל־עריה ואת־כל־הנפש אשר־בה לא־השאיר שריד ככל אשר־עשה לעגלון ויחרם אותה ואת־כל־הנפש אשר־בה: לח וישב יהושע וכל־ישראל עמו דברה וילחם עליה: לט וילכדה ואת־מלכה ואת־כל־עריה ויכום לפי־חרב ויחרימו את־כל־נפש אשר־בה לא השאיר שריד כאשר עשה לחברון כן־עשה לדברה ולמלכה וכאשר עשה ללבנה ולמלכה: מ ויכה יהושע את־כל־הארץ ההר והנגב והשפלה והאשדות ואת כל־מלכיהם לא השאיר שריד ואת כל־הנשמה החרים כאשר צוה יהוה אלהי ישראל: מא ויכם יהושע מקדש ברנע ועד־עזה ואת כל־ארץ גשן ועד־גבעון: מב ואת כל־המלכים האלה ואת־ארצם

עמ״ש | לכד

רש״י

(מ) והאשדות. מקום שמי הגבעות שופכים: (מא) מקדש ברנע ועד עזה. מיצר דרומית של ארץ ישראל הוא מן המזרח למערב ולא הספיק לכבוש כל המיצר ונשאר מעזה עד הים הוא שאמר למטה זאת הארץ הנשארת העזתי והאשדודי וגו׳:

מצודת דוד

עד עולם: (לז) ואת מלכה. יתכן שהמליכו עליהם מלך אחר כי למעלה נאמר שיהושע המית מלך חברון: ואת כל עריה.

מצודת ציון

קלין תהיה לנו (ישעיה ג׳): (מ) והנגב. מקום נגוב ויבש כי חרבו פני האדמה (בראשית ח׳) תרגומו נגיבו וכן ארץ הנגב נתתני (לקמן ט״ו): והשפלה. עמק: והאשדות. מדרון הרים שהמים נשפכים ויורדים שם וכן אשדות הפסגה (דברים ג׳) כי שופך דם (בראשית ט׳) תרגומו דישוד דמא:

השאלות

לו ואח״כ כתוב וילחמו עליה? (לז—לט) והלא לקמן (סי׳ י״ד) אמר שכלב לכד את חברון? ובשופטים שעתניאל לכד את דביר שהוא קרית ספר?:

נחלת יהושע

חומה וילחם עליה לתפוש את המבצר: (לז) וילכדוה, הנה לקמן (פ׳ י״ד) מבואר שכלב לכד את חברון בחמישי׳ לכניסתם לארץ. וכן מ״ש אח״כ שיהושע לכד את דבירה סותר מ״ש (שופטים א׳) שעתניאל בן קנז לכדה, וי״ל שיהושע לכד את עיר חברון, וכלב כבש מגרשי העיר וחצריה, כי מבואר שם שדה העיר וחצריה נתנו לכלב, וחברון עצמה היתה עיר הלוים כמבואר לקמן (סי׳ כ״א) וכן י״ל בדביר. וגם י״ל שהסיפור שנזכר לקמן סי׳ י״ד מקומו כאן שבעת שבא יהושע לפני חברון הזכיר אותו כלב הבטחת משה ונתן לו יהושע את חברון וילחם על העיר ויכרות את הענקים, ונתיחס ליהושע כי עשה תחת ידו ופקודתו, וכן אז הכה עתניאל בן קנז את דביר, ויתחס ג״כ ליהושע מטעם זה, וסמך על מה שיבואר אח״ז בענין הנחלות אופן הכבוש איך היה, ומ״ש פה שהרג את מלכה הגם שכבר נזכר שהרג במלחמת גבעון, פי׳ הרד״ק שאחר כך המליכו מלך אחר. או י״ל ששני מלכים היו שמה: (לט) וכאשר עשה ללבנה, כי במ״ש כאשר עשה לחברון יש לטעות שתפש מלכה חי ותלה אותו כמו שעשה לחברון, לכן אמר כן עשה לדבירה (בענין החורבן דמתה לחברון) ולמלכה כאשר עשה ללבנה שם נהרג מלכה בין ההרוגים כמ״ש (פסוק ל׳) כאשר עשה למלך יריחו פירוש שלא נתפש חי: (מ) את כל הארץ, כולה בגבול הדרומי. ההר והנגב, ר״ל הארץ הגבוהה והיבשה, והפך ההר השפלה והפך הנגב האשדות ר״ל אשד הנחלים: (מא) ויכם במלחמה זאת. מקדש ברנע ועד עזה הוא הקצה הדרומי ממזרח למערב שהוא מצר ארץ יהודה. ואת כל ארץ גשן בהר הכה מארץ גושן שהיה בחלק יהודה בהר (לקמן ט״ו נ״א) עד גבעון שבחלק בנימין: (מב) ואת כל המלכים שבפעם הזה הלוחמים,

לָכַד יְהוֹשֻׁעַ פַּעַם אֶחָת כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל׃
מג וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּלָה׃

יא א וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ יָבִין מֶלֶךְ־חָצוֹר וַיִּשְׁלַח אֶל־יוֹבָב מֶלֶךְ מָדוֹן וְאֶל־
מֶלֶךְ שִׁמְרוֹן וְאֶל־מֶלֶךְ אַכְשָׁף׃ ב וְאֶל־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מִצְּפוֹן
בָּהָר וּבָעֲרָבָה נֶגֶב כִּנְרוֹת וּבַשְּׁפֵלָה וּבְנָפוֹת דּוֹר מִיָּם׃ ג הַכְּנַעֲנִי
מִמִּזְרָח וּמִיָּם וְהָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי בָּהָר וְהַחִוִּי תַּחַת
חֶרְמוֹן בְּאֶרֶץ הַמִּצְפָּה׃ ד וַיֵּצְאוּ הֵם וְכָל־מַחֲנֵיהֶם עִמָּם עַם־רָב
כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־הַיָּם לָרֹב וְסוּס וָרֶכֶב רַב־מְאֹד׃ ה וַיִּוָּעֲדוּ כֹּל
הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וַיָּבֹאוּ וַיַּחֲנוּ יַחְדָּו אֶל־מֵי מֵרוֹם לְהִלָּחֵם עִם־יִשְׂרָאֵל׃
ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי מָחָר כָּעֵת הַזֹּאת
אָנֹכִי נֹתֵן אֶת־כֻּלָּם חֲלָלִים לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־סוּסֵיהֶם תְּעַקֵּר וְאֶת־
מַרְכְּבֹתֵיהֶם תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ׃ ז וַיָּבֹא יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־עַם הַמִּלְחָמָה עִמּוֹ
עֲלֵיהֶם עַל־מֵי מֵרוֹם פִּתְאֹם וַיִּפְּלוּ בָּהֶם׃ ח וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיַד־יִשְׂרָאֵל
וַיַּכּוּם וַיִּרְדְּפוּם עַד־צִידוֹן רַבָּה וְעַד מִשְׂרְפוֹת מַיִם וְעַד־בִּקְעַת מִצְפֶּה
מִזְרָחָה וַיַּכֻּם עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לָהֶם שָׂרִיד׃ ט וַיַּעַשׂ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר
אָמַר־לוֹ יְהוָה אֶת־סוּסֵיהֶם עִקֵּר וְאֶת־מַרְכְּבֹתֵיהֶם שָׂרַף בָּאֵשׁ׃ י וַיָּשָׁב
יְהוֹשֻׁעַ בָּעֵת הַהִיא וַיִּלְכֹּד אֶת־חָצוֹר וְאֶת־מַלְכָּהּ הִכָּה בֶחָרֶב כִּי־חָצוֹר
לְפָנִים הִיא רֹאשׁ כָּל־הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה׃ יא וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־

ת"א פא סוסיהם. עכו"ם יג : ע"ש (א) מכילתא שירה ט : עמ"ש. חר' בקמץ — בת

רש"י

יא (ב) נגב כנרות. דרום גינוסר : ובנפת דור. פלכי דור קונטדו"ש בלעז : מים. מערבה : (ח) משרפות מים. תרגם יונתן חריצי ימא שעושין חריצין ומי הים יוצאין לתוכן ושרפין

מצודת ציון

יא (ב) ובערבה. במישור : נגב כנרות. לדרום כנרות והוא שם מקום : ובנפות דור. מחוזות וגלילות של דור כמו יפה נוף (תהלים מ"ח) : (ה) ויועדו. מלשון ועד ואסיפה : (ו) תעקר. תסיר העיקר כמו וככל תבואתי תשרש (איוב ל"א) ומשפטו הסיר השורש ממקומם ר"ל שיכרות הרגלים שהם העיקר ויסוד לבהמה : (י) לפנים.

מצודת דוד

הערים הסמוכים לה : (מב) פעם אחת. לפי שהיו לא לכד בפעם אחת לזה אמר שכל אלו לכד בפעם אחת : (מג) וישב יהושע. הוא השבה עצמה האמורה למעלה :
יא (ג) תחת חרמון. תחת הר חרמון : בארץ המצפה. הר חרמון הי' בארץ המצפה : (ח) משרפות מים. חריצים שמי הים נקווים בהם והחמה שורפתן ונעשים מלח : (י) כי

נחלת יהושע

לכד יהושע פעם אחת לפסוקי המלכים שביחד חלקי הארץ לא כבש בפעם א' כמ"ש בסי' שלאח"ז :
יא (א) ויהי אחרי שכבשו חמשה המלכים הנ"ל עם איזה ערים שכולם היו במזל הדרומי, התקבצו כל המלכים שבצד צפון, וז"ש (ב) ואל המלכים אשר מצפון, כי בצד דרום כבר כבשו, ומלת מצפון בא בשו"א שלא בסמיכות ועקרו בקמ"ץ : (ג) הכנעני ר"ל והיה בצד פאת מזרח אל צד הצפונית הכנעני ממזרח, וכן ממערב ר"ל ומים, וכן אשר באמצע וז"ש והאמורי והחתי וכו', והחוי היושב תחת הר חרמון בעמק : (ד) ויצאו, הם לא ערב לבם עוד ללכת יחידים כמו הקודמים, גם היה עמהם סוס ורכב שלא היו להקודמים, כי הם רצו ללחום על שדה המערכה : (ה) ויועדו קבעו זמן ומועד לקיבוץ המלכים ויחנו על מי מרום : (ו) אל תירא, כמ"ש ולאית סוס ורכב וגו' הב

בָּהּ לְפִי־חֶרֶב הַחֲרֵם לֹא נוֹתַר כָּל־נְשָׁמָה וְאֶת־חָצוֹר שָׂרַף בָּאֵשׁ׃
יב וְאֶת־כָּל־עָרֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וְאֶת־כָּל־מַלְכֵיהֶם לָכַד יְהוֹשֻׁעַ
וַיַּכֵּם לְפִי־חֶרֶב הֶחֱרִים אוֹתָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה׃ יג רַק
כָּל־הֶעָרִים הָעֹמְדוֹת עַל־תִּלָּם לֹא־שְׂרָפָם יִשְׂרָאֵל זוּלָתִי אֶת־חָצוֹר
לְבַדָּהּ שָׂרַף יְהוֹשֻׁעַ׃ יד וְכֹל שְׁלַל הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְהַבְּהֵמָה בָּזְזוּ לָהֶם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַק אֶת־כָּל־הָאָדָם הִכּוּ לְפִי־חֶרֶב עַד־הִשְׁמִדָם אוֹתָם לֹא
הִשְׁאִירוּ כָּל־נְשָׁמָה׃ טו כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה עַבְדּוֹ כֵּן־צִוָּה
מֹשֶׁה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְכֵן עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ לֹא־הֵסִיר דָּבָר מִכֹּל אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ טז וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הָהָר וְאֶת־
כָּל־הַנֶּגֶב וְאֵת כָּל־אֶרֶץ הַגֹּשֶׁן וְאֶת־הַשְּׁפֵלָה וְאֶת־הָעֲרָבָה וְאֶת־הַר
יִשְׂרָאֵל וּשְׁפֵלָתֹה׃ יז מִן־הָהָר הֶחָלָק הָעוֹלֶה שֵׂעִיר וְעַד־בַּעַל גָּד
לְבִקְעַת הַלְּבָנוֹן תַּחַת הַר־חֶרְמוֹן וְאֵת כָּל־מַלְכֵיהֶם לָכַד וַיַּכֵּם
וַיְמִיתֵם׃ יח יָמִים רַבִּים עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה
מִלְחָמָה׃ יט לֹא־הָיְתָה עִיר אֲשֶׁר הִשְׁלִימָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּלְתִּי

ת"א כאשר לוה · יכמות לו ם הדרין מד : ושפלתו קרי החוי
ע"ש (יב) זכר בראשית: (יג) בר"ר פ"א: (טו) ירו' שקלים פ"ה פלה א' א' ספרת ב"ג' מילואים: (יח) במד"ר כב תנחו' שמרע

רש"י

יחום השמש ונעשים מלא : (יג) העומדות על תלם. שלא נהרסה חומתם כמו יריחו שנפלה חומתה וכן העי שנאמר בה וישימה תל עולם שממה : זולתי את חצור לבדה. במסורת שרפה, משה צוה ומסר לו כן בבראשית רבה בויחלח יעקב : (יז) בעל גד. מישר גד : ההר החלק. טורא שעיע מחליק עד בעל גד במישר המזרחי ולא הספיק לכבוש בחייו את כל המישר עד הצפון , תוספתא : (יח) ימים רבים עשה יהושע. שגנותו של הכתוב שהוא מתכוין לדחות את כבוש הארץ כדי להאריך ימיו לפי שנאמר ואחר תאסף אל עמיך במדרש תנחומא :

מצודת דוד

תלוד וגו' ולזה פרש בה תחלה : (יא) על תלם. ר"ל בגבהם ...

מצודת ציון

... בימים הקדמונים : (יג) תלם. מלשון תל וגובה : (א) כמל שלא נפלו חומותיהם בעת הכבוש : (טז) ואת הר ישראל.
אשר ישב בו ישראל אבינו ונקרא על שמו : (יז) ההר החלק. שהי' נחלק לשנים ההר הנה והאחר הנה : סתום. אשר עולו

נחלת יהושע

תירא מהם, תעקר לבל יבטחו ישראל עליהם במלחמתם וכמו שנצטוה המלך בל ירבה לו סוסים : (יא) לא נותר. מבואר אלי כי נשאר הוא בכוונה ואשר הוא שלא בכוונה, וע"כ למעלה ח' ולקמן י"ד תפס לא השאירו, ר"ל בכוונה כי קצתם נמלטו שלא מדעת ישראל, ופה שגם לא נמלט איש שלא מדעתם אם בכוונה שאף לא נותר : (יב) ואת כל ערי, זה לא היה בפעם הזאת רק בשבע שכבשו כמו שיתבאר פסוק י"ח : (טו) כאשר צוה וכו' כן צוה משה, שמסר לו את הכל כמ"ש ומסרה ליהושע (ריש אבות) וגם אעפ"י שאם היה הכבוש ע"י משה היה יותר נסיי ממה שהיה ע"י יהושע מ"מ לא נשתנה דבר ממצות הכבוש והחילוק. לא הסיר דבר, אף מה שלא צוהו בפירוש כיון מדעתו למה שצוה ה' את משה (כ"פ חז"ל במדרש רבה) : (יח) ימים רבים באר שמ"ש (פי"ב) ואת כל ערי המלכים וכו' לא היו בפעם א' כמו בחמשה מלכים הקודמים רק נמשך ימים רבים : (יט) לא היתה באר הטעם שזה היו מאת ה' שאם היה הולך תיכף אחר שנתנו הראשון שנלח את הכלל להלחם עם הערים הפרטיים פי מבקשים שלום, וישראל היו מוכרחים לקבלם אם היו מקבלים עליהם מס ועבדות וז' מצות ב"נ (ככ"ל פ' ... שנלחם ימים רבים ע"כ הכבידו את לבם ולא השלימו, וא"ש ע"כ לא היתה עיר אשר השלימה

הַחִוִּי יֹשְׁבֵי גִבְעוֹן אֶת־הַכֹּל לָקְחוּ בַמִּלְחָמָה׃ כ כִּי־מֵאֵת יְהוָה ׀
הָיְתָה לְחַזֵּק אֶת־לִבָּם לִקְרַאת הַמִּלְחָמָה אֶת־יִשְׂרָאֵל לְמַעַן
הַחֲרִימָם לְבִלְתִּי הֱיוֹת־לָהֶם תְּחִנָּה כִּי לְמַעַן הַשְׁמִידָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ כא וַיָּבֹא יְהוֹשֻׁעַ בָּעֵת הַהִיא וַיַּכְרֵת אֶת־הָעֲנָקִים
מִן־הָהָר מִן־חֶבְרוֹן מִן־דְּבִר מִן־עֲנָב וּמִכֹּל הַר יְהוּדָה וּמִכֹּל הַר
יִשְׂרָאֵל עִם־עָרֵיהֶם הֶחֱרִימָם יְהוֹשֻׁעַ׃ כב לֹא־נוֹתַר עֲנָקִים בְּאֶרֶץ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל רַק בְּעַזָּה בְּגַת וּבְאַשְׁדּוֹד נִשְׁאָרוּ׃ כג וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־
הָאָרֶץ כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיִּתְּנָהּ יְהוֹשֻׁעַ לְנַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל
כְּמַחְלְקֹתָם לְשִׁבְטֵיהֶם וְהָאָרֶץ שָׁקְטָה מִמִּלְחָמָה׃

יב א וְאֵלֶּה ׀ מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּרְשׁוּ אֶת־אַרְצָם
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה הַשָּׁמֶשׁ מִנַּחַל אַרְנוֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן וְכָל־
הָעֲרָבָה מִזְרָחָה׃ ב סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן מֹשֵׁל מֵעֲרֹעֵר
אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנוֹן וְתוֹךְ הַנַּחַל וַחֲצִי הַגִּלְעָד וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל
גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ ג וְהָעֲרָבָה עַד־יָם כִּנְרוֹת מִזְרָחָה וְעַד יָם הָעֲרָבָה
יָם־הַמֶּלַח מִזְרָחָה דֶּרֶךְ בֵּית הַיְשִׁמוֹת וּמִתֵּימָן תַּחַת אַשְׁדּוֹת הַפִּסְגָּה׃

ת״א כי מאת. מקודם שער לו : עמ״ש. רש״י ותבול

יב (יב) **אשר** הכו בני ישראל. בימי משה : (ב) ועד יבק הנחל. שהם גבול ארץ בני עמון סוף מלך

מצודת ציון

שגועו מטור : (כ) תחנה. חנינה ורחמים : (כא) הענקים. שם אדם גבהי הקומה : (כג) שקטה. נחה כמו ארץ יראה ושקטה (תהלים ע״ו) :

מצודת דוד

עד שעיר: (כ) לבלתי היות להם תחנה. מן בני ישראל : כי למען השמידם. כי חיזק לבבם למען השמידם : (כא) מן חברון. אף כי כלב הוריש הענקים מחברון ייחס הדבר אל יהושע לפי שבימיו הוריש וכל נצחון המלחמה יחשב אל המושל על הצבא : (כג) כמחלקותם. כפי המחלוקת האמורה למטה : לשבטיהם. לכל שבט ושבט חלק לבד :

יב (ב) יבק הנחל. שם מקום סמוך להנחל והי׳ מגבול בני עמון : הערבה. גם הוא היתה ממשלת סיחון :

נחלת יהושע

ומ״כ את הכל לקחו במלחמה. ומ״ש השלימה אל ב״י, תחת שראוי השלימה את, ר״ל שלא לחמו עדם כמו והית השדה השלמה לך (איוב ה׳). כי השלים את, מורה שהי״ל מלחמה תחלה: (כ) כי. עתה בא׳ שודע סבב ה׳ כן שלא ישלימו, אומר זה היה משני טעמים, א] יען שהתמלאה סאתם ורצה ה׳ להעניש ז״ש למען החרימם, וזה לבלתי היות להם תחנה, ר״ל יען לא היו ראוים להגיה מאת ה׳ ב] שיקיימו מלות לא תחיה כל נשמה כאשר צוה ה׳, ולא ישארו בארץ פן יחטיאו את ישראל, וכ״פ הרד״ק: (כא) ויבא יהושע בעת ההיא. בשבע שכבשו והגם שמן חברון הורישם כלב, יהושע הורישם מן העיר עצמה כנ״ל, או כמ״ש למעלה (י׳ לז) שכלב הוריש הענקים ויחסה ליהושע כנ״ל: (כב) לא נותר, כבר הזכרתי שנשאר הוא בכוונה ונותר הוא שלא בכוונה, והנה בא״י לא נותר כלל אף שלא בכוונה, רק בעזה נשארו בכוונה כי לא לחמו עמם כלל ויהיו לנסות בם את ישראל כמ״ש (שופטים ג׳, ג׳ ד׳) : (כג) ויקח יהושע בשבע שכבשו, ויתנה יהושע לנחלה בשבע שחלקו, והארץ שקטה אחר הכבוש והחילוק:

יב (א) **ואלה**. בפסוק הקודם (סוף סי׳ הקודם) הודיע ג׳ דברים דרך כלל, ופרטם עתה בג׳ סימנים הבאים. שמ״ש ויקח יהושע את כל הארץ פי׳ בסי׳ זה (ואגב חשיב גם כבוש משה) ומ״ש ויתנה יהושע לנחלה פי׳ בסי׳ י״ג י״ד, (ואגב פי׳ חלוקת משה) ובסוף סי׳ י״ד סיים והארץ שקטה ממלחמה: אשר הכו בני׳ זה חשב מה שכבשו עד הנה ותחלה חשב כבוש משה (עד פסוק ז׳), מנחל ארנון הוא כולל מה שלקחו מסיחון ועוג ביחד (דברים ג׳ ח׳): (ב—ג) סיחון. עתה מפרש סיחון

ד וּגְבוּל עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הַיּוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרוֹת וּבְאֶדְרֶעִי׃ ה וּמֹשֵׁל בְּהַר חֶרְמוֹן וּבְסַלְכָה וּבְכָל־הַבָּשָׁן עַד־גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַחֲצִי הַגִּלְעָד גְּבוּל סִיחוֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן׃ ו מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִכּוּם וַיִּתְּנָהּ מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה יְרֻשָּׁה לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה׃ ז וְאֵלֶּה מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה מִבַּעַל גָּד בְּבִקְעַת הַלְּבָנוֹן וְעַד־הָהָר הֶחָלָק הָעֹלֶה שֵׂעִירָה וַיִּתְּנָהּ יְהוֹשֻׁעַ לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יְרֻשָּׁה כְּמַחְלְקֹתָם׃ ח בָּהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבָעֲרָבָה וּבָאֲשֵׁדוֹת וּבַמִּדְבָּר וּבַנֶּגֶב הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי הַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ט מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶחָד מֶלֶךְ הָעַי אֲשֶׁר־מִצַּד בֵּית־אֵל אֶחָד׃ י מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַםִ אֶחָד מֶלֶךְ חֶבְרוֹן אֶחָד׃ יא מֶלֶךְ יַרְמוּת אֶחָד מֶלֶךְ לָכִישׁ אֶחָד׃ יב מֶלֶךְ עֶגְלוֹן אֶחָד מֶלֶךְ גֶּזֶר אֶחָד׃ יג מֶלֶךְ דְּבִר אֶחָד מֶלֶךְ גֶּדֶר אֶחָד׃ יד מֶלֶךְ חָרְמָה אֶחָד מֶלֶךְ עֲרָד אֶחָד׃ טו מֶלֶךְ לִבְנָה אֶחָד מֶלֶךְ עֲדֻלָּם אֶחָד׃ טז מֶלֶךְ מַקֵּדָה אֶחָד מֶלֶךְ בֵּית־אֵל אֶחָד׃ יז מֶלֶךְ תַּפּוּחַ אֶחָד מֶלֶךְ חֵפֶר אֶחָד׃ יח מֶלֶךְ אֲפֵק אֶחָד מֶלֶךְ לַשָּׁרוֹן אֶחָד׃ יט מֶלֶךְ מָדוֹן אֶחָד מֶלֶךְ חָצוֹר אֶחָד׃ כ מֶלֶךְ שִׁמְרוֹן מְראוֹן אֶחָד מֶלֶךְ אַכְשָׁף אֶחָד׃ כא מֶלֶךְ תַּעְנַךְ אֶחָד מֶלֶךְ מְגִדּוֹ אֶחָד׃

ע"ש (ו) הכוה' ק' (ז) שם (ט) הכתו' מספעים אלף נח מלך

רש"י

ארץ בני עמון ומשם והלאה היו בני עמון מוחזקים : (ה) וחצי הגלעד גבול סיחון . שם היה מיצר ממשלת

מצודת דוד / מצודת ציון

ומפיתון ומפלת הדרום מצד תחת אשדות הפסגה : (ד) וגבול יב (ד) הרפאים . הענקים על שם שמרפים ידי רואיהם עוג וגו' . ר"ל גם גבול עוג ירשו : (ה) גבול סיחון. אבל גבול סיחון כי חצי הגלעד השנית של סיחון היתה : (ט) מלך יריחו אחד . מוסב על המקרא שלפני פניו ואלה מלכי הארץ וגו' : (כב) מלך יקנעם לכרמל. יקנעם שם עיר המלוכה והיתה סמוכה לעיר כרמל ואלים תחשב וכן מלך דור וגו' יכן מלך גוים וגו' :

נחלת יהושע

כפ"ע כמ"ש (במדבר כ"א כ"ד , דברים ב' ל"ו) : (ד) וגבול עוג , מפרש עוג בפ"ע : (ו) משה עבד ה'. ר"ל שעשה זאת עפ"י ה' (הגם שלא היה שייך אל א"י והיו מצווים שלא לכבוש ח"ל קודם א"י כמ"ש בספרי סוף עקב) וכן מה שהנהיג לראובני עשה זאת מצד שהיה עבד ה' ובפקודתו : (ז) ואלה , עתה מפרש כבוש יהושע : אשר הכה , כי פה לא חשב כל הארץ רק החלק שכבש יהושע בחייו כי עוד נשאר הרבה לרשתה כמ"ש בסי' שאח"ז : (ט) מלך יריחו אחד , בין המלכים שחשב פה היו רבים שלא כבש את ארצם בחייו רק המלכים נהרגו ע"י יהושע במלחמה , והם: מלך ירושלים (שופטים א' כ"א) , מלך גזר (לקמן ט"ז יוד , שופטים א' כ"ט) בית אל לא נכבש בחייו (שופטים א' כ"ב) חסק לא נכבש (שם ל"א) תענך מגידו דור (שם כ"ז) וכן מן המלכים הנחשבים פה קצתם התבארו בספר , והם מלך יריחו , עי (סי' ח') , ירושלים , חברון , ירמות , לכיש , עגלון , גזר , לבנה , מקדה , (כולם הכה בפרשה י') (סי' יוד) , וכן מלך חצור , מדון , שמרון , אכשף (סי' י"א) , וכן מלך בית אל , (הגם שלא נתבאר מיתתו) בודאי נהרג בעת הלך לעזור לעי , הרי י"ז שמנאנו , וי"ד הנותרים הוא בכלל מ"ש (סי' י"א י"ב) ואת כל מלכיהם לכד יהושע ויכם :

כב מֶלֶךְ קֶדֶשׁ אֶחָד מֶלֶךְ־יָקְנְעָם לַכַּרְמֶל אֶחָד׃ כג מֶלֶךְ דּוֹר לְנָפַת דּוֹר אֶחָד מֶלֶךְ־גּוֹיִם לְגִלְגָּל אֶחָד׃ כד מֶלֶךְ תִּרְצָה אֶחָד כָּל־מְלָכִים שְׁלֹשִׁים וְאֶחָד׃

יג א וִיהוֹשֻׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו אַתָּה זָקַנְתָּה בָּאתָ בַיָּמִים וְהָאָרֶץ נִשְׁאֲרָה הַרְבֵּה־מְאֹד לְרִשְׁתָּהּ׃ ב זֹאת הָאָרֶץ הַנִּשְׁאָרֶת כָּל־גְּלִילוֹת הַפְּלִשְׁתִּים וְכָל־הַגְּשׁוּרִי׃ ג מִן־הַשִּׁיחוֹר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם וְעַד גְּבוּל עֶקְרוֹן צָפוֹנָה לַכְּנַעֲנִי תֵּחָשֵׁב חֲמֵשֶׁת סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים הָעַזָּתִי וְהָאַשְׁדּוֹדִי הָאֶשְׁקְלוֹנִי הַגִּתִּי וְהָעֶקְרוֹנִי וְהָעַוִּים׃ ד מִתֵּימָן כָּל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וּמְעָרָה אֲשֶׁר לַצִּידֹנִים עַד־אֲפֵקָה עַד גְּבוּל הָאֱמֹרִי׃ ה וְהָאָרֶץ הַגִּבְלִי וְכָל־הַלְּבָנוֹן מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ מִבַּעַל גָּד תַּחַת הַר־חֶרְמוֹן עַד לְבוֹא חֲמָת׃ ו כָּל־יֹשְׁבֵי הָהָר מִן־הַלְּבָנוֹן עַד־מִשְׂרְפֹת מַיִם כָּל־צִידֹנִים אָנֹכִי אוֹרִישֵׁם מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַק הַפִּלֶהָ

לישראל

ע"ש (א) אגב"ר לג:

רש"י

סיחון שאמרנו למעלה שחצי הגלעד היה שלו וזה חצי השני של עוג: (כג) לנפת דור. לפלכי דור:

יג (א) והארץ נשארה הרבה מאד. ממה שאמרתי לאברהם נשארה לרשתה שלא נכבשה: (ב) גלילות. מרקא"ש בלעז: (ג) מן השיחור. הוא נילוס הוא נחל מצרים הוא סמוך לתחום מקצוע דרומית מערבית של א"י כמו שאמור באלה מסעי ולמדנו כאן שלא כיבש יהושע בחייו כל מצר הדרומי אלא ממדבר צין הוא ההר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע עד עזה: ועד גבול עקרון צפונה. העקרוני יושב על הים ומתפשט לצד הצפון יותר מן האחרים: לכנעני תחשב. מארץ הכנעני וגו' שנתתי לאברהם היא: חמשת סרני פלשתים וגו'. הוא סוף גמר המיצר עד הים הגדול שבמערב: העזתי והאשדודי האשקלוני וגו'. ששה סרנים הוא מונה ומתחלתן קראן חמשת אמר ר"י אדוריקי שלהם חמשה, החשובים חמשה היו שהעוים אינו מונה מן הסרנים החשובים, ועוד יש לפרש חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני הם חמשה ועוד נשאר לכבוש ארץ העוים שאינם מן הפלשתים: (ד) מתימן כל ארץ הכנעני. פסוק ראשון מנה מצר הדרומי מן המזרח למערב וזה מונה את רוחב אותו המקצוע הנותר ליכבש כמה הוא מן הדרום לצפון. מתימן כל ארץ הכנעני. מתימן זו מערה לצידונים עד אפקה עד האמורי: (ה) והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש. בגליל מזרחי נשאר לכבוש במקצוע הצפון כל הלבנון מבעל גד עד סוף המצר וברוחב מן המזרח למערב עד לבא חמת זהו כל מצר הצפוני שלבוא חמת במקצוע צפונית מערבית באלה מסעי: (ו) אנכי אורישם

מצודת ציון

ב' יפהדו מסם: (כג) לנפת דור. למחוז דור: גוים. אקום נקבצו שמה מכמה עובדי גלולים וכן תדעל מלך גוים (בראשית י"ד):

יג (ב) גלילות. מחוזות: (ג) השיחור. שם נהר: סרני.

מצודת דוד

יג (א) זקן בא בימים. זקן יאמר לשון בני אדם כמותש הנראה באדם מלובן השער והקמטת הפנים לפעמים מקדים לבוא בלא עת ולזה פירש ואמר בא בימים כאומר הנה בא כזמנו לפי הימים: הרבה מאד. ולא תוכל לכבוש הכל בחייך: (ג) לכנעני תחשב. ושלא ארץ הכנעני נתתי לישראל: וספוים.

לא מפלשתים: (ו) אנכי אורישם. אחרי מותך אני אגרשם לפניהם: הפלה. הטל הגורל ביניהם על מה שנשאר

נחלת יהושע

יג (א) נשארה. חז"ל אמרו כי יהושע נתעצל בכבוש הארץ שחשבו שלא ימות כל זמן שלא כבש את הכל, ועפ"א נשארה בכונה שזה ההבדל בין נשאר ובין נותר (כנ"ל): (ב) כל גלילות, בפסוק זה חשב מה שנשאר במצר הדרומי מן המזרח למערב שלא כבשו את כולו, והערים נשארו ג"כ: (ד) מתימן עתה חושב מדרום לצפון בצד המערבי: (ה) והארץ עתה חושב במצר הצפוני מן המזרח למערב, עד לבא חמת שהיא במערבית צפונית: (ו) רק הפלה כו' בנחלה, למעלה (י"א) אמר ויתנה יהושע לשבטי ישראל ירושה, ופה אמר נחלה. כי יש הבדל בין ירושה ובין נחלה ירושה

לְיִשְׂרָאֵל בְּנַחֲלָה כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ: ז וְעַתָּה חַלֵּק אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת בְּנַחֲלָה לְתִשְׁעַת הַשְּׁבָטִים וַחֲצִי הַשֵּׁבֶט הַמְנַשֶּׁה: ח עִמּוֹ הָראוּבֵנִי וְהַגָּדִי לָקְחוּ נַחֲלָתָם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה כַּאֲשֶׁר נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה: ט מֵעֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנוֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַנַּחַל וְכָל־הַמִּישֹׁר מֵידְבָא עַד־דִּיבוֹן: י וְכֹל עָרֵי סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר מָלַךְ בְּחֶשְׁבּוֹן עַד־גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן: יא וְהַגִּלְעָד וּגְבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וְכֹל הַר חֶרְמוֹן וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה: יב כָּל־מַמְלְכוּת עוֹג בַּבָּשָׁן אֲשֶׁר־מָלַךְ בְּעַשְׁתָּרוֹת וּבְאֶדְרֶעִי הוּא נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים וַיַּכֵּם מֹשֶׁה וַיֹּרִשֵׁם: יג וְלֹא הוֹרִישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַגְּשׁוּרִי וְאֶת־הַמַּעֲכָתִי וַיֵּשֶׁב גְּשׁוּר וּמַעֲכָת בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה: יד רַק לְשֵׁבֶט הַלֵּוִי לֹא נָתַן נַחֲלָה אִשֵּׁי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ: טו וַיִּתֵּן מֹשֶׁה לְמַטֵּה בְנֵי־רְאוּבֵן לְמִשְׁפְּחוֹתָם: טז וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל מֵעֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנוֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַנַּחַל וְכָל־הַמִּישֹׁר עַל־מֵידְבָא: יז חֶשְׁבּוֹן וְכָל־עָרֶיהָ אֲשֶׁר בַּמִּישֹׁר דִּיבוֹן וּבָמוֹת בַּעַל וּבֵית בַּעַל מְעוֹן: יח וְיַהְצָה וּקְדֵמֹת וּמֵפָעַת: יט וְקִרְיָתַיִם וְשִׂבְמָה וְצֶרֶת הַשַּׁחַר

ע"ש (יב) פנתו' חקת: בהר

רש"י

אחרי מותך: הפלה לישראל בנחלה. ויכבוש לאחר זמן כל שבט ושבט מה שנפל בגורלו: (ח) עמו הראובני והגדי. עם חצי הראשון של מנשה הראובני והגדי לקחו נחלתם: (ט) מערוער אשר על שפת וגו'. מונה והולך כל ארץ עבר הירדן ואח"כ מפרש גבול כל שבט ושבט ויתן משה למטה פלוני ופלוני: (יב) מיתר הרפאים. שהרג כדרלעומר והמלכים אשר אתו כמו שנא' ויכו את רפאים בעשתרות קרנים: (יט) בהר

מצודת דוד

שכבשו ועל מה שלא כבשו עדיין וכל שבט יכבוש את חלקו: כאשר צויתיך. כמ"ש ואו את יהושע וגו' הוא ינחיל (דברים ג'): (ז) ועתה חלק. ר"ל בתחלה חלק הארץ לתשעה חלקים ומחצה כמנין השבטים הנוחלים ואחר זה הטל הגורל לדעת איזה חלק למי: (ח) עמו. ר"ל לפי שעם חצי השני משבט מנשה לקחו הראובני והגדי חלק נחלתם. (ועם שלא הוזכר למעלה החצי השני משבט מנשה עכ"ז אמר עמו הואיל והזכיר חצי האחד): כאשר נתן להם משה. מוסב על לקחו נחלתם ור"ל מאז כאשר נתן להם משה הנחלה היא לקחו אותה ונתרצו בה מתחלה עד סוף וא"כ הדבר קיים אין לתת להם עוד בעבר הזה: (יד) אשי ה'. קדשי המזבח הניתן לאחר שקרבו מתיריו על האש: לו. למטה: (טו) למשפחותם.

מצודת ציון

ענין שררה: (ט) המישור. מקום ישר ושוה: (יב) וירשם.

נחלת יהושע

אין הורקת הרשות, שיוצא מרשות זה לרשות אחר, ונחלה מציין מה שמנחיל בני בניו, ולכן למעלה שאמר מה שכבש אמר שנתנה ירושה כי אז הורק מרשות הכנעני לרשות ישראל, (ושם לא היה יכול לומר שהפילה בנחלה כי עדן לא הפיל גורל לדעת מי הנוחל והמנחיל) ופה שעדן לא כבש לא יכול לקראו בשם ירושה, רק אמר הפילה בנחלה שידע כ"א את נחלתו, ואנכי אורישם, שיצא מרשות הכנעני לרשות ישראל: כאשר צויתיך, שכן א"ל (למעלה א') כי אתה תנחיל את העם ובזה לא נכלל שיורים אותם ר"ל שיורים את הכנעני רק שיחלק לכ"א חלקו: (ח) עמו, ר"ל ולא היה צריך לחלוק להם מחדש, ומלת עמו ר"ל עם חצי מנשה האחר: כי לקחו נחלתם אשר נתן וכו' כאשר נתן וכו', ר"ל שלקחוהו כפי החלוקה שנתן להם משה ולא נתחלק באופן אחר ע"י יהושע, ומפרש מ"ש לקחו נחלתם אשר נתן להם מערוער וכו' כמו שחשב עד פסוק ט"ו, ומ"ש כאשר נתן, ומפרש איכות החלוקה ויתן משה למטה ראובן

בהר העמק: כ ובית פעור ואשדות הפסגה ובית הישמות: כא וכל ערי המישר וכל ממלכות סיחון מלך האמרי אשר מלך בחשבון אשר הכה משה אתו ואת נשיאי מדין את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון ישבי הארץ: כב ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם: כג ויהי גבול בני ראובן הירדן וגבול זאת נחלת בני ראובן למשפחתם הערים וחצריהן: כד ויתן משה למטה גד לבני גד למשפחתם: כה ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערוער אשר על פני רבה: כו* ומחשבון עד רמת המצפה ובטנים וממחנים עד גבול לדבר: כז ובעמק בית הרם ובית נמרה וסכות וצפון יתר ממלכות סיחון מלך חשבון הירדן וגבל עד קצה ים כנרת עבר הירדן מזרחה: כח זאת נחלת בני גד למשפחתם הערים וחצריהם: כט ויתן משה לחצי שבט מנשה ויהי לחצי מטה בני מנשה למשפחותם: ל ויהי גבולם ממחנים כל הבשן כל ממלכות עוג מלך הבשן וכל חות יאיר אשר בבשן ששים עיר: לא וחצי הגלעד ועשתרות ואדרעי ערי ממלכות עוג בבשן לבני מכיר בן מנשה לחצי בני מכיר למשפחותם: לב אלה אשר נחל משה בערבות מואב מעבר לירדן יריחו מזרחה: לג ולשבט הלוי לא

ע"ש (כא) פתוח' בלק (כב) במד"ר כ זכר בלק: (כה) בר"ר עה: (לג) במד"ר ה פתוח' מסעי
כ"ד חסר. חצי הספר. כ"ט מלא

נתן

רש"י

העמק. בטורא דמישרא: (כה) וחצי ארץ בני עמון. חצי מה שכבשו בני עמון ומסיחון: (כז) הירדן וגבל. הירדן והתחומים העדים שעל שפתו: (כח) הערים. הערים המוקפות חומה: וחצריהם. ערי הפרזים בלא חומה:

מצודת ציון

הגבהה: (כא) נסיכי. ענין שרים: (כג) וחצריהן. עיירות פרזות מבלי חומה העומדים סביב עיר חומה: (ל) חות יאיר. תרגומו כפרי יאיר:

מצודת דוד

ר"ל לא נתן משה להם ביחד לשבט עצמם ויחלקו ביניהם רק שהוא בעצמו חלק לכל משפחה חלקם: (יט) בהר העמק. בההר שעומד בתוך העמק: (כא) ישבי הארץ. מתושבי ארץ סיחון: (כב) אל חלליהם. עם שאר החללים ודומה להם ולא היה יכול להציל עצמו בקסמיו: (כג) וגבול. ר"ל גם גבול הירדן והם הערים הסמוכים לירדן גם המה לגבול ראובן יחשבו: למשפחותם. שחלק לכל משפחה חלק לבד: (לא) לבני מכיר. חצי הגלעד וגו' נתן לבני מכיר לא לכולם כ"א לחצי בני מכיר: (לג) אלה

נחלת יהושע

(פס"ו) למטה גד (פכ"ד) לחצי מנשה (פכ"ט): (לג) ולשבט הלוי. כבר נזכר זאת (בפ' י"ד) ושם אמר אשי ה' הוא נחלתו, ופה אמר ה' הוא נחלתו, ויובן עפמ"ש (פ' שופטים) לא יהיה לכהנים הלוים חלק ונחלה עם ישראל אשי ה' ונחלתו יאכלון ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו ה' הוא נחלתו. שבא ג"כ במאמר כפול, תחלה אמר חלק ונחלה ואמר אשי ה' יאכלון, ואח"כ אמר נחלה לבד ואמר ה' הוא נחלתו. אך מדבר בשתי בחינות. א] שלא יקחו חלק בארץ, והוא שלא יקחו השבט הזה מגר מיוחד עפ"י גורל בעת חילוק הארץ כמו שלקחו יתר השבטים, ועז"א חלק ונחלה, ואמר הטעם כי תחת חלקם בארץ יתנו להם ישראל אשי ה' שהם מתנות כהונה ולויה, ועז"א חלק ונחלה עם אחיו, מלת עם מורה השיתוף שלא ישתתפו בחלוקת הארץ, ואח"כ אמר שהגם שנתנו להם ערים לשבת ומגרשיהם, וזה היה להם נחלת

בהנחילום

נָתַן מֹשֶׁה נַחֲלָה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא נַחֲלָתָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם׃ יד (א) וְאֵלֶּה אֲשֶׁר־נָחֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר נִחֲלוּ אוֹתָם אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

יד (א) אשר נחלו אותם. אשר הנחילו אותם:

מצודת דוד

אשר נתן. אלה השבטים אשר הנחילם משה: (יג) ה' אלהי וגו' ר"ל מותר אשי ה' הוא נחלתם:

יד (א) ואלה. ר"ל אלה הערים האמורים בסוף הענין:

מצודת ציון

יד (א) המטות. השבטים:

השאלות

(א) כבר חקר מהרי"א באיזה אופן התחלק הארץ אם היה לחלקים שוים שכל שבט בין רב בין מעט האוכלסין נטלו חלק שוה, והיה זה נגד מ"ש הכתוב לרב תרבו נחלתו וכן א"כ מה התרעמו בני יוסף ואני עם רב (לקמן יז יד) והלא כן צוה ה'? ואם היו לגלגולתם איך היה הגורל מסמם, ואם כבר נפל על השבט שיקח ערים קצובים כפי הגורל וחלקו בין השבט לפי הגלגולת הפסיד השבט שעמו רב, והשבט שעמו מעט הרויחו. ואם נפל הגורל כפי אנשי השבט מה התרעמו בני יוסף ואיך היה אפשר שיפלו גורל לבני יהודה לבד וכלה, הגורל ראוי שיפול על כל החלקים בפעם אחת, ועוד קושיות רבות יתבארו בהמשך הכתובים:

נחלת יהושע

שהנחילום לבניהם, בכ"ז לא יהיה לו נחלה * בקרב אחיו, ר"ל שלא יקחו ויפרישו הערים בעת החלוקה, למשל שתכף עת יפול גורל השבט ויחלקו לגברים יפרישו, ערי הלוים שמאותו שבט, וזה כיון בלשון בקרב אחיו, רק אחר גמר חלוקת כל השבטים נתנו להם בני ישראל מנחלתם כמ"ש (לקמן כ"א) ובאר הטעם כי ה' הוא נחלתו, ויהיה זה כתרומת ה' שירימו כל שבט קדם מחלקו, ולכן לא הפריש משה ערי הלוים בחייו מנחלת ב"ר וב"ג, רק יהושע הפרישם אחר גמר החילוק, ולכן למעלה (פי"ד) אחר שזכר כבוש משה דרך כלל טרם יזכור החלוקה הפרטיית של ב"ר וב"ג אמר שלא חלק לשבט לוי כשבט בפ"ע (הגם שהיה סברה שיוכל לתת להם בעבר הירדן שאינו מא"י) ובאר הטעם הראשון אשי ה' הוא נחלתו, ופה אחר שזכר החלוקה הפרטיית אומר שגם אח"כ לא נתן משה נחלה לשבט לוי ר"ל להפריש ערי הלוים בחייו מצד שה' הוא נחלתו:

יד (א) ואלה אשר נחלו. הדעות סותרות בחלוקת ההלוקה, היא דעת הראב"ד (הובא בשטה מקובצת בב"ב דף קי"ז), וז"ל, דע והבן כי א"י נתחלקה לי"ב שבטים בגורל ואו"ם * היא השאלה ששאלו (שם דף קכ"ב) לשבטים אפליג או לקרקפתא דגברי אפליג, על חלוקת גורל שאלו וקשיא ליה בין רב למעט בין שבט מרובה לשבט מועט יהיה עפ"י הגורל, אבל למשפחות לא הוזקקו להם לגורל וכו', עוד יאמר לנו מענה אם החלקים לא היו שוים איך חלקו בגורל ולפי הגורל איך ידוע למי ירבו ולמי ימעיטו, ואם יצא הגורל חלק מרובה לשבט המועט איך יהיה, ולא יתכן לחלוק בגורל אלא לחלקים שוים, או שוים במדה או שוים בהשואת דמים או בהשואת קרקע, ועוד נאמר כי לא כתבו בגורלות כי אם תחומי המחוזות, כמו שנאמר מתחום פלוני ולהלן מחוז קטלוניא ומתחום פלוני ולהלן מחוז פרובינצא, רק כתבו המחוזות ונתנו אותם בקלפי והמחוז שעלה בידו שם היה חלקו לפי מה שהיה מרובה או מועט נותנים לו שם, תדע שכן הוא שהרי נפלו תחלה גורלות ליהודה ובני יוסף קודם שחלקו שאר שבטים, והיו משאר שבטים שנפלו ביניהם, הא למדת שלא הפילו הגורלות כי אם לתחומי המחוזות עכ"ד, הנה הראה דעתו כדעת מהרי"א שהגורל לא היה רק על התחומין, ואחר שידע באיזה תחום יקח השבט, חלק יהושע וראשי אבות המטות לפי מספר הגלגולת, ושבט שהיו אנשיו מרובים לקחו חלק מרובה וזה לא היה עפ"י גורל רק מדעת המנחילים, עי"ש בדבריו שהאריך בזה, (ומה שהביא בש"מ דף קכ"א בשם הראב"ד שהקשה על שאמרו תמ"ש (בפ' מסעי) והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם, ועוד לחלק שהחלוקה לפי אנשי השבט היו גורל אחר שלא עפ"י או"ת, אינו מוכרח שי"ל למשפחותיכם מוסב למטה על לרב תרבו, ר"ל אלה והתנחלתם בגורל לדעת תחומי השבטים ואח"כ והתנחלתם למשפחותיכם לרב תרבו עפ"י החלוקה), ולדעתי גם רש"י עומד בשטה זו, שעמ"ש (בפ' פנחס) לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות לרב תרבו וכו' פי' לשבט שהיה מרובה באוכלסין נתנו חלק רב ואעפ"י שלא היו החלקים שוים שהרי הכל לפי ריבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא ע"י גורל והגורל היה ברה"ק וכו', אומר ברה"ק אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו וכו' (ולמדו הרא"ם ומהרי"א וכל מפרשי דבריו כי דעתו שהגורל היה קובע חלק מרובה לשבט המרובה באוכלסין, וז"א כי) כוונתו מ"ש לשבט שהיה מרובה נתנו חלק רב ר"ל יהושע נתן לא עפ"י גורל, ועז"א ואעפ"י שלא היו החלקים שוים וכו' (ר"ל וא"כ החילוק לפי ריבוי השבט לא היה יכול להיות עפ"י גורל כמ"ש לרב תרבה ר"ל אתה המחלק, בכ"ז) לא עשו אלא ע"י גורל (שקודם החלוקה היה ע"י גורל וזה פי' אך בגורל יחלק) ומפרש שהגורל אומר אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה

יִשְׂרָאֵל׃ ב בְּגוֹרַל נַחֲלָתָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה לְתִשְׁעַת הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה׃ ג כִּי־נָתַן מֹשֶׁה נַחֲלַת שְׁנֵי הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְלַלְוִיִּם לֹא־נָתַן נַחֲלָה בְּתוֹכָם׃ ד כִּי־הָיוּ בְנֵי־יוֹסֵף שְׁנֵי מַטּוֹת מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם וְלֹא־נָתְנוּ חֵלֶק לַלְוִיִּם בָּאָרֶץ כִּי אִם־עָרִים לָשֶׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם לְמִקְנֵיהֶם וּלְקִנְיָנָם׃ ה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחְלְקוּ אֶת־הָאָרֶץ׃ ו וַיִּגְּשׁוּ בְנֵי־יְהוּדָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל וַיֹּאמֶר אֵלָיו כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים עַל אֹדוֹתַי וְעַל אֹדוֹתֶיךָ בְּקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ ז בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה אָנֹכִי בִּשְׁלֹחַ מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה אֹתִי מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לְרַגֵּל אֶת־הָאָרֶץ וָאָשֵׁב אֹתוֹ דָּבָר כַּאֲשֶׁר

עם

ת"א כאשר צוה. עקידה שער נד: בן ארבעים. שם סה זבחים קיח ערכין יג

ע"ש (ו) בר"ר מע לג: (ז) במד"ר פו סנהו' מ"ח:

רש"י

(ד) כי היו בני יוסף שני מטות. תחת שבט לוי: (ז) כאשר עם לבבי, ולא כאשר עם פי שהמרגלים

מצודת ציון

(ד) ומגרשיהם. הם הבנינים הסמוכים להעיר מחוץ לחומה ובהלו נגרשו ממנה: למקניהם. הם בהמות גסות: ולקנינם. הם בהמות דקות: (ו) אדותי. תרגומו עסק דילי וכן על כל

מצודת דוד

(ב) בגורל נחלתם. בגורל חלק להם נחלתם: (ג) כי נתן משה. יאמר מדוע חלק יהושע נחל' לתשעת המטו' וחצי אמר עם כי משה נתן לשני המטות וחצי וללוים לא נתן נחלה כי אין לתת להם כאשר צוה ה' ולא נשארו א"כ ראוים לנחלה כ"א שמונה המטות וחצי ועכ"ז הוכרח יהושע לחלוק נחלה לתשעת המטות וחצי: (ד) כי היו. ר"ל לפי שבני יוסף נחלקו לשתי מטות והיו א"כ תשעה וחצי לבד הלוים אבל ללוים לא נתנו נחלה לא משה ולא יהושע: לשבת. ר"ל לבד בהם ולא להיות שלהם לגמרי: (ה) כאשר צוה ה'. שלא לתת נחלה ללוים: ויחלקו. ביניהם חלקו ולא גבו ממנה ללוים: (ו) ויגשו בני יהודה. לעזור לכלב בשאלת בקשתו: על אדותי וגו'. שנחיה ונבוא אל הארץ ולא

נחלת יהושע

עמו, ר"ל הגורל היה קובע התחומים ואח"כ היה יהושע מחלק בתחום ההוא לשבט ההוא חלקים לפי ריבוי השבט או מעוטו. וכן מ"ש רש"י (בפ' ויחי) עמ"ש אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ומולדתך אשר הולדת אחריהם וכו' ז"ל, ואע"פ שנחלקה הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרב תרבו וכל איש ואיש גטל כשוה מ"מ לא נקראו שבטים אלא אלו עכ"ל. אין הפי' שנחלק בגורל לפי גלגלותם (כמו שהבין ברא"ם שלפ"ז לא יהיו דבריו כפסק ההלכה בב"ב דלשבטים אפליג). וכן אין פירושו שהיה הגורל על השבטים והשבט קבל חלק רב בגורל לפי רוב גלגלותיו (כמו שהבינו יתר מפ') רק ר"ל אעפ"י שיהושע ברחבי המטות חלקו לפי הגלגלת, וא"כ מאי נ"מ במה שיהיה כראובן ושמעון שני שבטים, ותירץ מ"מ לא אקרי שבטים לענין שיעלה לכ"א גורל מיוחד בתחום מיוחד. הנה הראיתי לדעה ז עמודים ומכונות ופשטי הכתובים יובנו על ידי זה בקל כמו שיתבאר כ"א במקומו, ורק הרמב"ן לו שטה אחרת, אשר שמועה בשלי אזים שבו עליו רביהם: (ב) בגורל, פה יחשב איך היה הגורל ולא ידבר מן החלוקה לגלגלותם, באשר צוה ה' אך בגורל יחלק את הארץ: כי נתן משה. זה טעם למה רק לתשעת המטות: וללוים. בל תשעה שהיה חשבון י"ב עם הלוים: (ד) כי היו בני יוסף, והם השלימו מנין י"ב: ולא נתנו ואף בארץ לא נתנו חלק להם רק ערים לשבת וע"כ אינם מהמנין: (ה) כאשר צוה, וגם ביתר הפרטים חלקו כמצות התורה לרב תרבו את נחלתו וכדומה: (ו) על אדותי ועל אדותיך. ר"ל שתחלה אמר (פ' שלח) כי כל האנשים הרואים את כבודי וכו' אם יראו את הארץ וכו' ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וכו' והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה (וזה יש לפרש שר"ל שלא ימות במדבר ושזרעו ירשו חלקם עם יתר שבטים) ואח"כ אמר אם אתם תבואו אל הארץ וכו' כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון. לפ"ז אחר שהזכיר אח"כ ביחוד שכלב ויהושע יבואו אל הארץ, למה הבטיח לכלב תחלה ב"פ והביאותיו אל הארץ, וע"כ פירושו שיביאהו אל הארץ אשר בא שמה היא חברון וזרעו ירשו את חברון, ולכן הזכירו מה שדבר ה' על אודות כלב ויהושע שמזה יוכיח שמה שדבר תחלה על כלב הוא לתת לו את חברון: (ז) ואשב. הביא ארבעה טעמים שראוי לשכר זה, א] באשר הייתי ציר נאמן ולא השבתי

עם־לבבי: ח ואחי אשר עלו עמי המסיו את־לב העם ואנכי מלאת

אחרי יהוה אלהי: ט וישבע משה ביום ההוא לאמר אם־לא הארץ

אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה ולבניך עד־עולם כי מלא

אחרי יהוה אלהי: י ועתה הנה החיה יהוה אותי כאשר דבר ז

ארבעים וחמש שנה מאז דבר יהוה את־הדבר הזה אל־משה

אשר־הלך ישראל במדבר ועתה הנה אנכי היום בן־חמש ושמנים

שנה: יא עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי א

וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא: יב ועתה תנה־לי את־הה

הזה אשר־דבר יהוה ביום ההוא כי־אתה שמעת ביום ההוא כי

ענקים שם וערים גדלות בצרות אולי יהוה אותי והורשתים כאשר

דבר יהוה: יג ויברכהו יהושע ויתן את־חברון לכלב בן־יפנה

לנחלה: יד על־כן היתה־חברון לכלב בן־יפנה הקנזי לנחלה עד

ת"א ועתה הנה. סנהדרין שם זבחים שם ערכין שם: ו' מלאים במסורה ואין זה עמהם. כ' רבתי היום
ע"ש (ט) שם שם: (יג) ספרי פנחס:

רש"י

היו בעצה אחת וילך כלב לומר להם שלא יאמר כמותם וכשבא הכחישם, והו שנאמר שם עקב היתה רוח אחרת עמו שהיה אומר להם אחד בפה ואחד בלב: (י) זה ארבעים וחמש שנה. למדנו ששהו בכיבוש הארץ

מצודת דוד

עמות במדבר: (ז) עם לבבי. כי כפיו היה בלבו, אחת עם יתר מרגלים כי פחד מהם ובכוונו לפני משה כתב את הם: (ח) ואחי. המרגלים כולם המסו לב העם: מלאתי. השלמתי להחזיק דבר ה': (ט) אם לא. הוא ענין לשון שבועה כאלו אמר אם לא יהיה הדבר הזה אוי יהיה עונשו כך וכך וגזם ולא אמר וכן אם לא על פניך יברכך (איוב א'): אשר דרכה רגלך בה. זה חברון שנאמר ויבא עד חברון (במדבר י"ג) וכלב לבד בא לחברון: (י) אשר הלך וגו'. במשך השנים האלו: (יא) עודני היום חזק. לא באה לנחול את חברון חשש פן ישיב יהושע לאמר הלא זקנת ואיך תכבוש את חברון לזה אמר עודני חזק כאז: ככחי אז. כמו הכח שהיה כי אז הוה בכח די היום כן להלחם בעצמי כן לצאת ולבוא לפני העם לגבורות מבקשי מלחמה: (יב) ההר הזה. זה חברון: ביום ההוא. אשר הלכנו לתור את הארץ: כי ענקים שם. ומי יעלה בה להלחם בם: אולי ה' אותי. אולי יהיה ה' עמי לכבשם ולגרשם: כאשר דבר. נתן לו: (יג) ויברכהו. שילחם בם: את חברון. שדה העיר והחצרים אבל העיר עצמה היתה עיר מקלט והיא ומגרשיה היו לכהנים כמ"ש למטה: (יד) על כן. ר"ל לא בא לו לחלקו וגורלו בתוך בני משפחתו ובטעו כ"א בעבור זה באה לחלקו וחוזר ומפרש

מצודת ציון

אחות (ירמיה ג'): (ח) המסיו. מלשון המסה: מלאתי. ענין השלמה וגמר: (ט) דרכה. לעדה והוא מלשון דרך (יב) בצרות. חזקות והוא מלשון בצר: אותי. עמי אף כ הוא בחולם וכן ואדברה אותך (יחזקאל כ'): והורשתים

נחלת יהושע

דבר כפי ראות העין רק כפי ראות הלב המשכיל ומבחין ועפ"י הבחירה לבחור בטוב, וז"ש כאשר עם לבבי, ב] כאשר היו לי מסיתים לדבר עבירה, וז"ש (ח) ואחי, המסיו ועמד כנגד הסתותיהם ולא ירא את העם, וז"ש ואנכי מלאתי, [ומלת המסיו בא על משקל הארמי אשתיו חמרא כי ע"ד לשון שעבר ה' ראוי המסיו כמו נשיו רגלי ופרשו מסה] ג], מצד השבועה שנשבע משה, וז"ש (ט) וישבע משה, ד] ממה שראינו השגחת ה' מסכמת לזה, א] כי הנה, (י) ועתה הנה החיה ה' אותי, הגם שעברו מ"ה שנה ואנכי היום בן פ"ה שנה, ב] ממה (יא) שעודני היום חזק בלב אביר לא יחת מפני כל, וגם בכח הגוף בכחי אז ובכחי עתה, ומ"ש ככחי אז ככחי עתה כמו כמוך כפרעה, אבל כפי משפט הלשון היה ראוי להיות בהפך ככחי עתה ככחי אז כי תמיד ידמה הראשון אל השני, רק ר"ל אז לא נודע כחו עד עתה שלחם בגבא ונודע גבורתו ואמר שהוא מגדל שכן היה כחו אז לא פחות ולא יותר, ולכן (יב) ועתה תנה לי את ההר, כי לכן החיה אותי וחזק כחי די שאוכל אורישם כאשר דבר ה' וחלעו יורישנה אולי ה' אותי היו ראוי אתי, ויל"פ כמו וה' אותי כגבור עריץ (ירמיה כ יא), שפרשתי ה' הוא שלי או מעין אתך ותוזק: על כן היתה. ר"ל שלא

הַיּוֹם הַזֶּה יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו וְשֵׁם חֶבְרוֹן לְפָנִים קִרְיַת אַרְבַּע הָאָדָם הַגָּדוֹל בָּעֲנָקִים הוּא וְהָאָרֶץ שָׁקְטָה מִמִּלְחָמָה׃

טו א וַיְהִי הַגּוֹרָל לְמַטֵּה בְּנֵי יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם אֶל־גְּבוּל אֱדוֹם מִדְבַּר־צִן נֶגְבָּה מִקְצֵה תֵימָן׃ ב וַיְהִי לָהֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יָם הַמֶּלַח מִן־הַלָּשֹׁן הַפֹּנֶה נֶגְבָּה׃ ג וְיָצָא אֶל־מִנֶּגֶב לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה

ועלה

ע"ש (טו) ספרא יג סופרים טו כא אגב"ר מט אותיות דר"ע נ ש"ר כח ויק"ר כט במד"ר יג קס"ר א שו"ע כ

רש"י

שבע שנים שהרי בשנה השנית שלח משה המרגלים נאמרו שלשים ושמונה שהלכו במדבר ושבע שכבשו הרי ארבעים וחמש: (טו) האדם הגדול בענקים הוא. אביהם של אחימן ששי ותלמי ארבע היה שמו. ד"א ע"ש אבא ושלשת הבנים שכן קורא אותם ילידי הענק: והארץ שקטה ממלחמה. מוסב לענין הראשון לאחר שבע שכבשו סביבותיהם נכנעו האמוריים ולא נאספו עוד למלחמה עליהם לכך התחילו לעסוק בחילוק הארץ, ומדרש אגדה האדם הגדול בענקים הוא אברהם אבינו הוא שגרם להם שהארץ שקטה ממלחמה ארבעים שנה שנתעכבו במדבר בשכר שכבדו את הזקן בקרית ארבע שאמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו:

טו (א) אל גבול אדום. סמוך למיצר אדום: נגבה. בתחום מיצר דרומי של ארץ ישראל: מקצה תימן. בסוף כל המיצר: (ב) ויהי להם גבול. מיצר דרומי של יהודה: מקצה ים המלח. הוא מקצוע דרומית מזרחית של ארץ ישראל בחלה מסעי: מן הלשון. של ים: (ג) ויצא אל מנגב למעלה עקרבים. איני אומר ויצא ונסב ואחר אלא במקום שחוט של גבול בולט אל החוץ או כונס לצד פנים שאינו הולך מכוון וכאן הוא בולט אל החוץ ובא מנגב למעלה עקרבים בדרום של מעלה עקרבים נמצא שמעלה עקרבים לפנים מן החוט ועבר ובא לו אל המערב: צנה. צן וכל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: ועלה. כל מה שהוא עולה מן המזרח לצד ירושלים הוא עולה ומירושלים והלאה הוא יורד כאן למדנו שירושלים גבוהה מכל ארץ ישראל וירושלים אינה נזכרת במיצר זה שבמיצר לפונה של יהודה

מצודת ציון | מצודת דוד

יגרשתים: (יד) יען. בעבור: (טו) קרית. מלשון קריה ועיר: יען אשר מלא וגו': (טו) קרית ארבע. קרית האיש שהיה שמו ארבע והוא היה האדם הגדול בענקים ור"ל גם למול טו (א) גבול. מיצר וסוף: (ב) הלשון. ראש הים המשוך ענקים היה נחשב לגדול וגבוה הקומה: והארץ שקטה ממלחמה. כאלו אמר הנה הדבר הזה עם שנכתב פה אחר כל המלחמות מ"מ נהיה הדבר בזמן המלחמות ולז"א שקטה הארץ ממלחמה:

טו (א) למשפחותם. מה שהלקו למשפחותם כי יתכן בחלקו לכל משפחה ומשפחה חלק לבד ולא היו מעורבבי' אלו כאלו: אל גבול אדום. לנחול אצל גבול אדום שעמדה בדרומה של א"י: מדבר צין נגבה. ר"ל מדבר צין היתה מיצר הדרומי של יהודה והוזר ומפרש מקצה תימן ר"ל לא שהיתה מדבר צין כל אורך מיצר הדרומי אלא מקצה תימן היתה וממנה היה מתחיל מיצר הדרומי: (ב) גבול נגב. מיצר הדרומי ממזרח כלפי המערב: מקצה ים המלח. אשר עמד במזרחו של ארץ ישראל ומשם התחיל מדבר צין: מן הלשון. של הים ההוא: (ג) ויצא. הגבול ההוא יצא כלפי חוץ להתרחב יותר ובא על המקום שהיה מנגב למעלה עקרבים א"כ היתה מעלה עקרבים לפנים מן הגבול אליהודה תחשב (כ"מ שנאמר ויצא ר"ל חוצ המיצר יצא כלפי חוץ ונתרחב הנחלה ההיא וכרוחב ההיא הלכה משם והלאה וכ"מ שנאמר ונסב או ותאר ר"ל הוצ המיצר סיבב רק המקום ההוא ואח"ז חזר חוט המיצר לרוחב הראשון או בשלה הפאה האחת ומסבב לפאה אחרת וכ"מ שנאמר תוצאות ר"ל שם כלה הגבול לגמרי או ר"ל שם כלה ויצא רוחב הראשון כי משם והלאה נתקצר הנחלה וכאשר יראה בצור'): ועבר צנה. משם עבר הגבול לצין כי הה"א בסופה עומדת במקום למ"ד בתחלתה (כ"מ שנאמ' ועבר ר"ל במקום ישר ושוה וכ"מ שנאמר ועלה ר"ל שעלה במעלה הר וכ"מ שנא'

נחלת יהושע

הביע כ"כ בחלקו לפי חלק הגלגולת רק היה לו בשכר: (טו) ושם חברון יאמר ובאמת היו ענקים שם כי לכן היה שמה קרית ארבע:

טו (א) אל גבול אדום. אדום היה בדרומית א"י לצד מזרח ומדבר צין גם כן בדרומה, אבל לא נגד המיצר רק במקום שכלה מדבר צין מתחיל המיצר הדרומי לכן אמר מקצה תימן:

(ג) ויצא. כמ"ש שנאמר ויצא יצא חוט המודד ונלוז מקו הישר אל הצד לפנים או לחוץ, וכ"מ שנאמר ונסב הסיב שתי רוחות כמין דל"ת, וכ"מ שנאמר ותאר הסיב איזה מקום סביב בג' רוחות ושב אל הקו הישר כבתחלה. והנה כתיב ויצא אל מנגב למעלה עקרבים. ובפרשת מסעי כתיב ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים כי מעלה עקרבים לא היה נגד לשון הים רק משוך לדרום ויצא החוט ממזרח למערב באלכסון לצד דרום ומצד זה אמר פה ויצא ומצד שמשם היה הפנה והזוית הזקף משתי רוחות ויגדק

ונסב

וְעָלָה מִנֶּגֶב לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְעָבַר חֶצְרוֹן וְעָלָה אַדָּרָה וְנָסַב הַקַּרְקָעָה׃ ד וְעָבַר עַצְמוֹנָה וְיָצָא נַחַל מִצְרַיִם והיה תֹּצְאוֹת הַגְּבוּל יָמָּה זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל נֶגֶב׃ ה וּגְבוּל קֵדְמָה יָם הַמֶּלַח עַד־קְצֵה הַיַּרְדֵּן וּגְבוּל לִפְאַת צָפוֹנָה מִלְּשׁוֹן הַיָּם מִקְצֵה הַיַּרְדֵּן׃ ו וְעָלָה הַגְּבוּל בֵּית חָגְלָה וְעָבַר מִצְּפוֹן לְבֵית הָעֲרָבָה וְעָלָה הַגְּבוּל אֶבֶן בֹּהַן בֶּן־רְאוּבֵן׃ ז וְעָלָה הַגְּבוּל ׀ דְּבִרָה מֵעֵמֶק עָכוֹר וְצָפוֹנָה פֹּנֶה אֶל־הַגִּלְגָּל אֲשֶׁר־נֹכַח

והיו ק׳

רש"י

היתה כמו שאמור בענין: מנגב לקדש ברנע. החוט הולך לדרומה של קדש ברנע נמצאת קדש לפנים מן החוט: ועבר חצרון. לצד המערב הוא מוגה והולך עד והיו תוצאותיו הימה: (ד) תוצאות. סופו של מיצר אל הים הגדול שהוא מיצר מערבי לכל א"י נמצא גבול יהודה מחזיק כל ארכה של א"י מהמזרח למערב ועומד בדרומה של א"י: (ה) וגבול קדמה. חוט המתוח למיצר מזרחי של יהודה: ים המלח. שהוא מקצוע דרומית מזרחית לארץ באלה מסעי: עד קצה הירדן. רחבו של גבול יהודה אינו אלא כנגד ים המלח עד מקום שהירדן נופל בים המלח שהירדן אף הוא במיצר מזרח של ארץ כנען כמו שנאמר באלה מסעי במיצר מזרחי וירד הגבול הירדנה והיו תוצאותיו ים המלח שהירדן מפסיק: וגבול לפאת צפונה. חוט מיצר המתוח למיצר צפון מן המזרח למערב מלשון ים המלח ממקום שהירדן נופל בו שאמרנו ששם כלה רוחב גבול המיצר המזרחי ועלה לצד המערב בית חגלה ועבר החוט מצפון לבית הערבה, בדרומה של ארץ ישראל בית הערבה, נמצא בית הערבה בתוך גבול יהודה לפנים מן החוט: (ו) ועלה הגבול אבן בהן. כל מה שהולך עד ירושלים הוא עולה: (ז) ועלה הגבול דברה מעמק עכור. שהיה עמק עכור בין אבן בהן לדביר: וצפונה

למעלה

מצודת דוד

וירד ר"ל שירד במורד הר): מנגב לקדש ברנע. והיתה א"כ מנחלת בני יהודה: (ד) תוצאות הגבול. סוף הגבול כלה אל הים הגדול נמצא החזיק גבול יהודה כל אורך ארץ ישראל מן המזרח למערב: זה יהיה לכם. ר"ל זה הגבול יהיה לכל ישראל גבול הנגב מן המזרח למערב כאמור: (ה) וגבול קדמה. מדרום כלפי הצפון: ים המלח. כל אורך הים היה הגבול וברוחב כל נהלתו: עד קצה הירדן. קצה הדרומי הנופל בהים: וגבול לפאת צפונה. מן המזרח כלפי המערב: מלשון הים. הפונה לצפון והוא מקצה הירדן הפונה לדרום: (ו) בית חגלה. ר"ל מצפונה המוזכר בגבולו בנימין: מצפון וגו׳. א"כ בית הערבה היתה לפנים מן המיצר וליהודה תחשב (ואף כי בית הערבה נמנה הוא בנחלת בנימין צ"ל שנים היו בשם אחד והיה לאחת שם נווי להבדיל ביניהן ולא הוזכר במקרא וכ"כ צ"ל בכ"מ שנזכר פעמים ושלש שם מקום א׳ כן בנחלת שבט אחד הן בנחלת שני שבטים): (ז) מעמק עכור. כי מאבן בהן בן

מצודת ציון

כלשון: (ה) לפאת. לצד ורוח: (ו) אבן בהן. הוא שם מקום: בן ראובן. עיר איש שמו ראובן וכן מבין חימון (ירמיה מ"ח): (ז) נכח. נגד:

נחלת יהושע

ונסב: ועלה מנגב לקדש ברנע. ובפ׳ מסעי אומר והיו תוצאותיו מנגב לקדש ברנע, וכלל שכ"מ שאומר והיו תוצאותיו הוא או שכלה שם המיצר, או שכלה שם הבליטה שעד המקום הזה היה החוט בולט מקו הישר ועתה שב אל ישרו, ואחר שאמר ויצא אל מנגב למעלה עקרבים היה החוט בולט שזה גדר ויצא ובליטה זו עבר נגה עד קדש ברנע ושם פסקה הבליטה ועז"א והיו תוצאותיו, ולכן אמר בתורה ויצא חצר אדר. כי מקדש יצא החוט לפנים ובחצר אדר הגיע עד הקו הישר, ופה קצר וסמך עמ"ש בתורה: ויצא נחל מצרים. ובפ׳ מסעי כתיב ונסב, וזה כמ"ש למעלה כי באשר בולט ממהלכו לפנים וכן הקיף הנחל עד הים שהיה פנימה אמר פה ויצא בבחינת נקודת הפגישה ושם אמר ונסב בבחינת שסב בעוגל והיה בקרן זוית: (ו) בית חגלה. היתה חוץ מן החוט ושייך לבנימין [לקמן י"ח כ"א] וכתף בית חגלה היה ליהודה [לקמן י"ח י"ט] לכן אמר שם ועבר אל כתף בית חגלה: מצפון לבית הערבה. והיתה ליהודה והיא בית הערבה שנחשב לקמן פסוק ס"א, והיה עוד בית הערבה לבנימין [לקמן י"ח] והנזכר פה הוא מ"ש [שם י"ח] ועבר אל כתף מול הערבה (שם) ומייחס כלל פה בשם בית הערבה: (ז) ועלה הגבול דברה ר"ל מאבן בהן ירד לעמק עכור ומשם עלה לדבירה ודביר היה מיהודה [לקמן פסוק מ"ט], לכן לא נזכר סימן זה בגבול בנימין [י"ח י"ט]: וצפונה פנה אל הגלגל, פי׳ פה נטה החוט ממהלכו לצד צפון, ומ"ש אל הגלגל פי׳ אל הגליל כי גלגל היה לפני עמק עכור בין הירדן ובין יריחו [וכ"ל ה׳ י׳ ז׳ כ"ו] כי בגבול בנימין אמר ויצא אל גלילות אשר נכח מעלה אדומים, ושם לא הזכיר אשר מנגב לנחל, כפי"ז נוכח מעלה אדומים ר"ל מגבול לא היו גלילות הרבה והיו לבנימין, וגליל א׳ משם שהוא אשר מנגב לנחל היה ליהודה, ועליו כיון פה, אל הגלגל אשר נכח למעלה אדומים אותו שהוא מנגב לנחל שזה היה מיהודה. ופה כיון על יתר הגלילות שהיו לבנימין גם שם יצא חוט גבול

לְמַעֲלֵה אֲדֻמִּים אֲשֶׁר מִנֶּגֶב לַנָּחַל וְעָבַר הַגְּבוּל אֶל־מֵי עֵין־שֶׁמֶשׁ וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו אֶל־עֵין רֹגֵל׃ ח וְעָלָה הַגְּבוּל גֵּי בֶן־הִנֹּם אֶל־כֶּתֶף הַיְבוּסִי מִנֶּגֶב הִיא יְרוּשָׁלִָם וְעָלָה הַגְּבוּל אֶל־רֹאשׁ הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי גֵי־הִנֹּם יָמָּה אֲשֶׁר בִּקְצֵה עֵמֶק־רְפָאִים צָפֹנָה׃ ט וְתָאַר הַגְּבוּל מֵרֹאשׁ הָהָר אֶל־מַעְיַן מֵי נֶפְתּוֹחַ וְיָצָא אֶל־עָרֵי הַר־עֶפְרוֹן וְתָאַר

ת"א ותאר הגבול . וגחים נו : **רש"י** הגבול

פנה אל הגלגל . וכשמגיע כנגד הגלגל מרחיב הגבול ויוצא חוץ המישר לצד הצפון אל הגלגל אשר הוא נוכח מעלה אדומים אשר המעלה בדרום הנחל נמצא הנחל חוץ מן החוט שלא בגבול יהודה : מנגב לנחל עמק ומדרון היה בלא מים : אל עין רגל . מעין הכובסים תרגם יונתן עין קצרא וקורא את הכובס רוגל על שם שבועט את בגדי הצמר ברגליו פול"ן בלעז (בל"א שוק וואלקער וואלקמיללער) : (ח) אל כתף היבוסי מנגב . נמצאת ירושלים חוץ מן החוט ואינה בגבול יהודה אלא בגבול בנימין שהוא בצפונו של יהודה : ועלה הגבול אל וגו'. עודנו עולה מעט עד עין עיטם ומשם והלאה הוא יורד וזהו שאמרו רבותינו בשחיטת קדשים סבור למבנייה בעין עיטם שהוא גבוה מירושלים מעט : (ט) ותאר . לשון ונסב בעוגל כמו ובמחוגה יתארהו , ויונתן תרגם את כולם ויסחר : ויצא אל ערי הר עפרון . החוט יוצא לצד הצפון והגבול מרחיב עד ערי הר עפרון : ותאר הגבול בעלה . אין זה לצד המערב אלא הבליטה לצד צפון :

מצודת ציון **מצודת דוד**

(ט) ותאר . ענין הקפה וסבוב כמו ובמחוגה יתארהו (ישעיה ראובן בא הגבול לעמק עכור עם שלא נזכר ומעצמו יובן :
ולפונה פנה . כשבא הגבול מול הגלגל היה חוט המישר
מרחיב ויוצא לצד צפון אל הגלגל אשר הוא נוכח מעלה אדומים אשר המעלה ההיא עומדת בדרום הנחל והגבול הלך מהגלגל נכחו אל מעלה אדומים והנחל היה מן חוט המישר ולחוץ שלא בגבול יהודה : ועבר הגבול. מעלה אדומים : והיו תוצאותיו וגו'. בצפון עין רוגל היה סוף הגבול אשר הרוחב ומשם והלאה נכנס חוט המישר לפנים ונתקצר הנחלה : (ח) ועלה הגבול. מעין רוגל נכנס הגבול לפנים לצד הדרום. ועלה במעלה ההר לגי בן הנם אשר עמדה מצד ירושלים בדרומה (וירושלים עצמה היתה מנחלת בנימין אבל רצועה היתה יוצאת מנחלת יהודה ובאה בירושלים) ואמר ל' ועלה כי ירושלים היתה גבוה מכל א"י זולת עין עיטם . על היבוסי יאמר : היא ירושלים . ועלה הגבול אל ראש ההר . עודנו עולה עד מעין מי נפתוח והיא עין עיטם הנזכר בדרז"ל : ימה . ההר היה במערבה של גי בן הנום ובקצה הצפוני של עמק רפאים נמצא העמק היה מגבול יהודה : (ט) ויצא אל ערי הר עפרון . ר"ל בעבר הצפוני והיא משל יהודה :
(י) ימה . כלפי המערב: מצפונה. נמצא הר יערים היא כסלון לפנים מן הגבול ומשל יהודה היתה : (יא) לפונה והיה עקרון

נחלת יהושע

בנימין . וגליזה זו שלות החוט לפונה נמשך עד עין רוגל כמ"ש, **והיו תוצאותיו אל עין רגל**, בשם התחיל החוט לחזור אל קו הישר עד שעין רוגל היה תכלית הגליזה וכשבא לגיא בן הנום היה החוט בקו הישר המגביל נגד דביר ואבן בהן , ובזה תבין מ"ש בגבול בנימין וירד עין רוגל ותאר מצפון ויצא עין שמש ויצא אל גלילות אשר נכח מעלה אדומים וירד אבן בהן . כי החוט שהלך מעין רוגל לעין שמש יצא לחוץ ובבואו בעין שמש שם תאר עין שמש משלש רוחות שזה גדר תאר ומשם יצא אל גלילות מעלה אדומים כי חזר וגלוה לפנים שגם ע"ז בא לשון יציאה וירד אבן בהן ושם היה בקו הישר הקודם נגד גיא בן הנום :
(ח) **ועלה הגבול**, עלי' זו נמשכה עד מעין מי נפתוח ומשם התחיל לירד כמ"ש חז"ל סבר למבני' בעין עיטם דמדלי טפי [זבחים דף כ"ד ע"ב], **היא ירושלם**, נקרא כתף היבוסי על שישבו בו יבוס וכשאמר מנגב מבואר שירושלים היה לבנימין ונחשב בנחלתו [י"ח כ"ח], **ועלה הגבול אל ראש ההר** פי' התחלת ההר בקצה שפועו ובנחלת בנימין קרא זה קצה ההר : **גיא הנום ימה**, ר"ל ההר הי' במערב של גיא בן הנום ובצפון של עמק רפאים : (ט) **ותאר הגבול**. כבר גדרתי שכ"מ שאומר ותאר נסב בעוגל של שלש רוחות ופה הקיף החוט בעוגל ולקח רצועה עגולית מחלקו של בנימין לחלקו של יהודה כמ"ש חז"ל רצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין ועליו מזבח בנוי עד שמעין מי נפתוח נשלם ההיקף הזה. ולכן אצל בנימין [י"ח ע"ז] לא נזכר ותאר כי שם היה החוט בגבוגית העיגול לא בקערוריתו : **ותאר הגבול בעלה**. קרית יערים היה ליהודה [פסוק ס'] והיה מגביל כל רוחב גבול בנימין [י"ח י"ד ע"ו] ומ"ש היא קרית יערים כי בעלה אחרת היה בנגב (פסוק כ"ט) והיא בלה בנחלת שמעון (י"ט ג') וע"כ קרא לקרית יערים (ש"א ו' ב') בשם בעלי יהודה, ולפ"ז יצא החוט לצפון אל ערי הר עפרון , ושם הקיף את קרית יערים משלש רוחות ונכנסה בגבול יהודה, אבל כולה היתה בולטת מן קו המישר לצד חוץ נגד נחלת בנימין , ואצל קרית יערים בצד דרומו היה יש אחד או מקום שנקרא כן , וכאשר יצא החוט והקיף קרית יערים בה במסבתו , שהקיף את קרית יערים פאת מערבו וצפונו וחזר

הגבול בעלה היא קרית יערים: י ונסב הגבול מבעלה ימה אל־הר שעיר ועבר אל־כתף הר־יערים מצפונה היא כסלון וירד בית־שמש ועבר תמנה: יא ויצא הגבול אל־כתף עקרון צפונה ותאר הגבול שכרונה ועבר הר־הבעלה ויצא יבנאל והיו תצאות הגבול ימה: יב וגבול ים הימה הגדול וגבול זה גבול בני־יהודה סביב למשפחתם: יג ולכלב בן־יפנה נתן חלק בתוך בני־יהודה אל־פי יהוה ליהושע את־קרית ארבע אבי הענק היא חברון: יד וירש משם כלב את־שלושה בני הענק את־ששי ואת־אחימן ואת־תלמי ילידי הענק: טו ויעל משם אל־ישבי דבר ושם־דבר לפנים קרית־ספר: טז ויאמר כלב אשר־יכה את־קרית־ספר ולכדה ונתתי לו את־עכסה בתי לאשה: יז וילכדה עתניאל בן־קנז אחי כלב ויתן־לו את־עכסה בתו לאשה: יח ויהי בבואה ותסיתהו לשאול מאת־אביה שדה ותצנח מעל החמור ויאמר־לה כלב מה־לך:

ת"א ותכנע. תמורה טו: עכסה. שם: וילכדה וגו'. שם:

ע"ש (טו) ספרי עקב: (טז) ויק"ר לז: (יז) שם:

רש"י

(י) ונסב הגבול מבעלה ימה. ועכשיו חוזר למניינו הראשון מן המזרח למערב: אל כתף הר יערים מצפונה. שהיה חוט בגבולו של הר יערים נמצא הר יערים בתוך גבול יהודה לפנים מן החוט: (יא) והיו תוצאות הגבול. סוף המיצר: ימה. אל ים הגדול שהוא מיצר מערבי: (יג) אל פי ה' ליהושע. כמו שאמר הקב"ה ליהושע: (יד) וירש משם כלב. לאחר מיתת יהושע כי עדיין בימי יהושע לא נלכדה חברון כמ"ש בספר שופטים ולא נכתבה כאן אלא מפני החלוקה: (טו) קרית ספר. רבותינו אמרו אלו הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה שהחזיר עתניאל בן קנז בפלפולו: (יז) אחי כלב. מאמו: (יח) ותצנח.

מצודת דוד

לפנים מן הגבול: תוצאות. סוף הגבול כלה אל הים הגדול: (יב) וגבול ים. גבול המערבי מן הצפון אל הדרום: הימה הגדול. הים הגדול היה לגבול: וגבול. ר"ל אף הים

יחשבו גם הם לגבול יהודה ונחלתו היו: סביב למשפחתם. ר"ל המסבב נחלת כל משפחותם: (יג) אל פי ה'. ר"ל לא מעצמו נתנו יהושע לכלב כ"א על פי ה': אבי הענק. ר"ל ארבע היה אבי הענק ר"ל הגדול שבענקים: (יח) בבואה. בבית בעלה: ותסיתהו. הסיתה את בעלה ופיתה אותו לתת לה רשות שתשאל היא שדה מאביה: ותצנח מעל החמור. הפילה

מצודת ציון

מ"ד): (יח) ותצנח. ענין נטילה כמו ותצנח בארץ (שופטים ד') ור"ל הפילה עצמה בכח וכאלו נפלה בארץ:

נחלת יהושע

בפאת מזרח של קרית יערים ונסב אל דרומו והגיע ימה. וז"ש (י) ונסב מבעלה ימה. כי לא סבב כמין דל"ת, ובזה תבין איך יצויר שבנחלת בני בנימין (י"ח ט"ו) אמר שיצא הגבול מבעלה ימה ושם יצא ממערב למזרח ואיך פגע בים הזה? רק ים זה היה בדרום בעלה בפאת מזרחו. ומן הים סבב אל הר שעיר, כי שלשלת הר יהודה נוגע בצד דרומו בהר שעיר וחלק ממנו נקרא בשם הר שעיר ועבר אל המערב והגיע מצפון לכסלון ואינו כסיל הנזכר בפסוק ל"ד שהיה בנגב וניתן לשמעון. וירד בית שמש משל יהודה (כי היה עוד בית שמש בנחלת יששכר (לקמן י"ט כ"ב) ובנחלת נפתלי (שם ל"ח) וכן תמנה (ש"א ה' י' וש"ו י"ב) שארון ה' הוחזר מעקרון לבית שמש ומשם לקרית יערים). ועבר תמנה שהיתה ליהודה (פ' נ"ז): (יא) ויצא גלוז שנית לצד צפון אל כתף עקרון מפלשתים, והיתה ליהודה (פסוק מ"ה). ותאר וכו' שכרונה, היה חוץ למצר והקיפו מג' רוחות וחזר החוט למקום שהיה בו נגד כתף עקרון. ועבר ביושר אל הר הבעלה, ומשם יצא וגלז מישרו ליבנאל ואינו יבנאל של נפתלי (י"ט ל"ג): (יג) אל פי ה' בכ"מ כתוב על פי ה' לבד פה ולקמן (י"ז ד) בחלק בנות צלפחד ולקמן (כא ג) בערי הלוים כתוב אל פי ה' באשר בכל אלה כבר הי' הצווי מקודם ע"י משה ואינה צווי חדשה משא"כ בצווי חדשה כתיב תמיד על פי ה':(יד) וירש. זה היה בחיי יהושע ומה שמשמע בס' שופטים שהיה אחרי מותו באלכתי

יט וַתֹּאמֶר תְּנָה־לִּי בְרָכָה כִּי אֶרֶץ הַנֶּגֶב נְתַתָּנִי וְנָתַתָּה לִי גֻּלֹּת מָיִם וַיִּתֶּן־לָהּ אֵת גֻּלֹּת עִלִּיּוֹת וְאֵת גֻּלֹּת תַּחְתִּיּוֹת׃ כ זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ כא וַיִּהְיוּ הֶעָרִים מִקְצֵה לְמַטֵּה בְנֵי־יְהוּדָה אֶל־גְּבוּל אֱדוֹם בַּנֶּגְבָּה קַבְצְאֵל וְעֵדֶר וְיָגוּר׃ כב וְקִינָה וְדִימוֹנָה וְעַדְעָדָה׃ כג וְקֶדֶשׁ וְחָצוֹר וְיִתְנָן׃ כד זִיף וָטֶלֶם וּבְעָלוֹת׃ כה וְחָצוֹר ׀ חֲדַתָּה וּקְרִיּוֹת חֶצְרוֹן הִיא חָצוֹר׃ כו אֲמָם וּשְׁמַע וּמוֹלָדָה׃ כז וַחֲצַר גַּדָּה וְחֶשְׁמוֹן וּבֵית פָּלֶט׃ כח וַחֲצַר שׁוּעָל וּבְאֵר שֶׁבַע וּבִזְיוֹתְיָה׃ כט בַּעֲלָה וְעִיִּים וָעָצֶם׃ ל וְאֶלְתּוֹלַד וּכְסִיל וְחָרְמָה׃ לא וְצִקְלַג וּמַדְמַנָּה וְסַנְסַנָּה׃ לב וּלְבָאוֹת וְשִׁלְחִים וְעַיִן וְרִמּוֹן כָּל־עָרִים עֶשְׂרִים וָתֵשַׁע

ת"א וקינה וגו'. גיטין ז': זיף וטלם. סוטה מ"ח: וצקלג וגו'. גיטין שם: **וחצריהן**

ע"ש (יט) כסיר:

רש"י

ואתרכינת הטתה עצמה ליפול לרגליו: (יט) תנה לי ברכה. פרנסה: ארץ הנגב. חרבה כמו חרבו פני האדמה ומתרגם נגיבו שייק"א בלעז (וועס"ג, בל"א דירדע טראקן). בית מנוגב מכל טוב. אדם שאין בו אלא תורה: נתתני. נתת לי כמו דברו לשלום לדבר אליו. בני יצאוני יצאו ממני. בשלם בשל להם: גלת. מעינות: (כא) ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה. בגבול מטה יהודה הוא שאמרו רבותינו לא מנה יהושע אלא עיירות העומדות על הגבולים: (לב) כל ערים עשרים ותשע. ובפרטן אתה מוצא שלשים ושמונה אלא אלה היתרות נטלו בני שמעון מחבל בני יהודה ונזכרות שם בנחלת שמעון באר שבע

מצודת ציון

(יט) ברכה. מתנה ומנחה. כמו קח נא את ברכתי (בראשית ל"ג): הנגב. ענין יובש כמו כסופות בנגב (ישעיה כ"א): נתתני. נתת לי: גלת. מעין כמו גל נעול (שיר השירים ד') ונקרא כן ע"ש סבובו וגלגולו: את. עם: עליות. מלשון עליון:

מצודת דוד

עצמה מעל החמור לנפול לארץ: מה לך. מה נחסר לך אשר תרצי לשאול עליו: (יט) כי ארץ הנגב נתתני. הלקת השדה אשר נתת לי מאז היה ארץ נגובה מבלי מעיני מים: ונתתה לי. לזה אשאל אשר תתן לי חלקת שדה וגם מעין מים: את גלת. נתן לה שדה עם מעין ממעל ועם מעין מתחת:

(כ) למשפחותם. הנחלק לכל משפחה לבד: (כא) מקצה. העומדים מקצה נחלת יהודה אצל גבול אדום בדרומה של יהודה: (כה) וחצור וגו'. ארבע עיירות במקרא זה חצור א' חדתה ב' קריות ג' חצרון היא חצר ד' ולא זהו חצור האמור בתחלת המקרא ולא זהו האמור במקרא שלפני פניו: (לב) עשרים ותשע. ובפרטן תמצא ל"ח וזהו לפי שהשעה מהן לא נשארו לבני יהודה כי בני שמעון לקחום מחבל יהודה ונזכרות הנה בנחלת בני שמעון וכן באר שבע ומולדה והצר

נחלת יהושע

שם, וכן הספור שבא פה מן פסוק ע"ו עד פסוק כ' הוכפל שם ושם באהרתי: (לב) **כל ערים עשרים ותשע**. ובפרטן אתה מוצא ל"ח, וכתבו המפרשים כי אלה תשעה היתירות נטלו בני שמעון מחלקו של יהודה, ונזכר בנחלת שמעון, באר שבע מולדה חצר שועל ועצם ואלתולד וחרמה וצקלג ועין ורמון. ולא נחה דעתי בזה, א] שלא תמצא ל"ח רק אם תפרש מ"ש וחצור חדתה וקריות חצרון הוא חצור הם ד' ערים, ובאמת מ"ש חצרון היא חצר, א"כ עיר אחת היא כמו מ"ש (פסוק מ"ט) וקרית סנה הוא דביר (ופ' מ"ט) קרית בעל היא קרית יערים. ועוד לא אבין מ"ש חצרון היא חצור והלא כבר חשב הצור (בפ' כ"ג) ועוד שמה שחשב בנחלת שמעון בלה היא בעלה ובתול היא כסיל, וכן מ"ש בית לבאות ושרוחן הוא לבאות ושלחים הנזכר פה כי בשמות הערים והאנשים יתחלף המבטא כנודע למעיין בחלופים הנמצאים בס' ד"ה. וכפי שהבנתי מדברי חז"ל נראה שקינה ודמונה ועדעדה היא עיר אחת, שהעיר הראשיית הי' שמה קינה, ומגרשי העיר היו שמם דמונה ועדעדה. וכן צקלג ומדמנה וסנסנה ג"כ עיר אחת, הראשיית היה שמה צקלג. ומגרשיה היו שמם מדמנה וסנסנה, וכן מ"ש וחצור חדתה וקריות חצרון הוא חצור, אינו בחשבון כי זה פירוש על חצור, ר"ל שכל אלה שהם חצור חדתה ר"ל חצר החדשה וקריות חצור והם בכלל חצור ונתן סימן זה מפני שהי' עוד חצור בנפתלי (לק' י"ט ל"ו והוא הנזכר למעלה סי' י"א), וכן לבאות ושלחים שחשבו המפרשים לשנים הם אחת כמו שהוכחתי זאת בנחלת בני שמעון שלבאות ושרוחן שנזכר שם הם אחת, עיי"ש. ולפ"ז הם רק כ"ט ערים לא יותר. ובזה הבין דברי הגמרא המופלאים (גיטין דף ז'), א"ל רב הונא בר נתן לרב אשי מאי דכתיב קינה ודמונה ועדעדה א"ל מתוותא דא"י קא חשיב. א"ל הפו' הנא לא ידענא דמתוותא דא"י קא חשיב אלא רב גביהה מארגזא אמר בה גועט כל מי שי"ל קנאה על

חבר

וחצריהן: לג בשפלה אשתאול וצרעה ואשנה: לד וזנוח ועין גנים תפוח והעינם: לה ירמות ועדלם שוכה ועזקה: לו ושערים ועדיתים והגדרה וגדרתים ערים ארבע־עשרה וחצריהן: לז צנן וחדשה ומגדל־גד: לח ודלען והמצפה ויקתאל: לט לכיש ובצקת ועגלון: מ וכבון ולחמם וכתליש: מא וגדרות בית־דגון ונעמה ומקדה ערים שש־עשרה וחצריהן: מב לבנה ועתר ועשן: מג ויפתח ואשנה ונציב: מד וקעילה ואכזיב ומראשה ערים תשע וחצריהן: מה עקרון ובנתיה וחצריה: מו מעקרון וימה כל אשר־על־יד אשדוד וחצריהן: מז אשדוד בנותיה וחצריה עזה בנותיה וחצריה עד־נחל מצרים והים הגבול וגבול: מח ובהר שמיר ויתיר ושוכה: מט ודנה וקרית־סנה היא דבר: נ וענב ואשתמה וענים: נא וגשן וחלן וגלה ערים אחת־עשרה וחצריהן: נב ארב ורומה ואשען: נג וינום ובית־תפוח ואפקה: נד וחמטה וקרית ארבע היא חברון וציער ערים תשע וחצריהן: נה מעון | כרמל וזיף ויוטה: נו ויזרעאל ויקדעם וזנוח: נז הקין גבעה ותמנה ערים עשר וחצריהן: נח חלחול בית־צור וגדור: נט ומערת ובית־ענות ואלתקן ערים שש וחצריהן: ס קרית־

ע"ש (לז) ס"ר מ הנחומ' תכא: (מו) בכש"ר א ה: (מט) ספרי עקב: הגדול ק'. עמ"ש. כ' וק' בעל

רש"י

ומולדה והלר שועל ועלס ולאתולד והרמה וצקלג ועין ורמון הרי חסע היתרות המנויות כאן: (לו) עריס ארבע עשרה. ובפרטן חמש עשרה הואר אי תפוח והעינס אחד הוא וזה פירושו תפוח והעין שלו הוא עין התפוח האמור בנחלת מנשה אל יושבי עין התפוח: (מז) והים הגדול וגבול. כשין שהים שקורין איסל"כ

מצודת דוד

שועל ועלס ולאתולד והרמה וצקלג ועין ורמון: והלריכן. מלכד הלריכן: (לו) והגדרה וגדרתים. היא עיר אחת ונקראת בשתי השמות: (לז) צנן וגו'. גם אלו עמדו בשפלה ואולס למהוז אחרת ולזה מנה אלו לעלמן ואלו לעלמן וכ"כ נאמר בכ"מ שמנה אלו לבד ואלו לבד: (מא) וגדרות בית דגון. הן ב' עיירות כאחת גדרות ושבנית בית דגון: (מו) מעקרון וימה וגו'. מעקרון נגד המערב היה ליהודה כל הערים אשר אלל מקום אשדוד וגם הלרי הערים ההם: (מז) עד נחל מצרים. שהיא בדרומה של יהודה: והים הגדול. ר"ל ועד הים הגדול במערבו: וגבול. גם גבול הים הם האיים אשר בים אף הם לנחלת יהודה והשגו (נה) וזיף. אין זה זיף האמור למעלה:

מצודת ציון

(מה) ובנתיה. הכפרים הסמוכים אליה: (מו) על יד. מקום כמו יד אבשלום (ש"ב י"ח):

נחלת יהושע

הבלו ודומה שוכן עדי עד עושה לו דין. א"ל הלא צקלג ומדמנה וסנסנה ה"ל. א"ל אי הוה רב גביהא מהרגוזא הכא הוה אמר בה טעמא. רב הגא מבי אלזהה אמר בה הכי כל מי פי"ל לעקת לגימא ש הבלו ודומה שוכן בשגה עושה לו דין ע"כ. ואם הגרת בעגלתי תמצא הדשם. כי הם ידעו כי קינה והמוגה ועדעדה הם עיר אחת והפרכותיה, ורצו לבקש טעם מדוע חשב פה מחוזות ומנגשי עיר קינה שאינו כחשבון הערים מה שלא עשה כן בשום מקום, וזה שהשיב רב אוגא בר נתן לרב אשי שאמר ליה מחוזות דא"י קא חשיב (ר"ל שחשיב הערים הקטנים גם כן) אטו אנא לא ידענא וכו', ר"ל הלא בכ"ז צריך טעם מדוע יחשב פה הערים הקטנים שאינם במספר רק רב גביהא אמר ביה טעם, כי הדור ההוא היה שבוי בפיהם שם עיר קינה עם מחוזותי' לסימן והסמכתא אל דברי מוסר, ולכן הזכיר עיר קינה כפי שהיו רגילים להזכירה עם מחוזותיה לזכר המוסר שלימו בה לזכרון. וע"ז שאל הלא גם צקלג ומדמנה וסנס

בַּעַל הִיא קִרְיַת יְעָרִים וְהָרַבָּה עָרִים שְׁתַּיִם וְחַצְרֵיהֶן׃ סא בַּמִּדְבָּר בֵּית הָעֲרָבָה מִדִּין וּסְכָכָה׃ סב וְהַנִּבְשָׁן וְעִיר־הַמֶּלַח וְעֵין גֶּדִי עָרִים שֵׁשׁ וְחַצְרֵיהֶן׃ סג וְאֶת־הַיְבוּסִי יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם לֹא־יָכְלוּ בְנֵי־יְהוּדָה לְהוֹרִישָׁם וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת־בְּנֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַ͏ִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

טז א וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל לִבְנֵי יוֹסֵף מִיַּרְדֵּן יְרִיחוֹ לְמֵי יְרִיחוֹ מִזְרָחָה הַמִּדְבָּר עֹלֶה מִירִיחוֹ בָּהָר בֵּית־אֵל׃ ב וְיָצָא מִבֵּית־אֵל לוּזָה וְעָבַר אֶל־גְּבוּל הָאַרְכִּי עֲטָרוֹת׃ ג וְיָרַד יָמָּה אֶל־גְּבוּל הַיַּפְלֵטִי עַד־גְּבוּל בֵּית־חוֹרֹן תַּחְתּוֹן וְעַד־גָּזֶר וְהָיוּ תֹצְאֹתָו יָמָּה׃ ד וַיִּנְחֲלוּ בְנֵי־יוֹסֵף מְנַשֶּׁה

ע"ש (סג) פר"א לו כספרי רסה : יתיר ו' רש"י תוצאותיו ק' ואפרים

בלעז. (אי"ם בל"א היזעלן) : (סג) לא יכלו בני יהודה להורישם. שנינו בספרי רבי יהושע בן קרחה אומר יכולין היו אלא שלא היו רשאין מחמת השבועה שנשבע אברהם לאבימלך. ויבוסי זה לא ע"ש האומה היה אלא מגדל דוד שהיה בירושלים ושמו יבוס ובני אותו מחוז פלשתים היו וכשכבשו בני יהודה את ירושלים לא הורישו את בני אותו מחוז :

טז (א) **ויצא** הגורל לבני יוסף. בחלק צפוני של גמר כיבושו של יהושע נפל להם הגורל כמו שאמר למטה ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון והרבה מן הארץ היה בין בני יהודה ובין בני יוסף שנטלו שאר השבטים אחריהם (ר"ל ביניהם) כמו שמצינו בשבט בנימין ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף: מירדן יריחו למי יריחו מזרחה. התחיל הגבול למזרח: המדבר עלה מיריחו. אל המדבר

מצודת דוד

(סג) היבוסי. שם האומה: לא יכלו בני יהודה להורישם. כי גם לשם חלק היה בירושלים עם בני בנימין כמ"ש רז"ל רצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה וכו':

טז (א) לבני יוסף. הם מנשה ואפרים ונטלו סמוכים זה לזה אבל כל אחד נטל חלק לבד וגם נחלתם מלאו כל האורך של ארץ ישראל ממזרח למערב וכמו נחלת יהודה: מירדן יריחו. מן הירדן שממול יריחו התחיל למשוך הגבול ובא אל מזרח מי יריחו והוא גבול הדרומי מן המזרח כלפי המערב: המדבר עלה מיריחו. ר"ל ממי יריחו עלה אל המדבר ובא בהר בית אל ולא זהו בית אל הקרויה לוז: (ב) לוזה. ר"ל מנגב לוז כמ"ש בגבול בנימין: (ג) ימה. לצד המערב: עד גבול וגו'. ר"ל מנגב לבית חורון תחתון: תוצאותיו. סוף הגבול כלה אל הים הגדול: (ד) וינחלו. כסרלועס

נחלת יהושע

חשיב ג"כ עיר ומחוזותיה, וצריך ג"כ טעם מדוע הזכיר המחוזות, עד שבא רב אחא ואמר הגיון של דברי מוסר שהיה להם גם בזכר עיר לקלג ומחוזותיה: (סג) **ואת היבוסי**. הסתירה שיש מפה לספר שופטים (פי' א') כתבתי ובארתי על נכון (שם פסוק ט'):

טז (א) **לבני יוסף**, הם לקחו בצד הצפוני של הארץ שנכבשה לפני יהושע, ובין יוסף ויהודה היה בנימין באמצע כמ"ש (י"ח ה') יהודה יעמד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון. ופה חשיב הקו שילך ממזרח למערב בצד דרומי של בני יוסף שהוא ג"כ מצר הצפוני של בנימין (לקמן י"ח) לבד שנחלת בנימין לא נמשך עד כל המערב רק עד קרית יערים, ונחלת יוסף נמשך על פני כל אורך א"י: **מירדן**. מן הירדן שנגד יריחו התחיל והלך למערב ופגע במי יריחו, כי יריחו עצמה היה לבנימין ולכן ציין בו (י"ח י"ב) חוץ של גבול בנימין. **מזרחה**. כי מוצא מי יריחו היה במערב יריחו כמו שמשמע (מ"ב ב' כ"ג) שאלישע הלך משם בדרך בית אל שהיא במערב לכן אמר שפגע במים שהם במזרח יריחו: **המדבר עלה**. ר"ל כי אצל בנימין ציין ועלה (מכתף יריחו) בהר ימה (ר"ל בצד בית אל) והיה תוצאותיו מדברה בית און. כי הר בית אל הי' מנחלת בנימין ושם עבר חוץ המצר שלו, אבל חוץ מצר של יוסף עבר מן הצד שבצפון הר בית אל הי' מדבר, וז"ש שילך אל המדבר (אשר המדבר הוא) עלה מיריחו בהר בית אל, ולכן לא הזכיר פה מדבר בית און כי הוא נשתלשל שם ונתחבר עם המדבר הזה: (ב) **ויצא**. לוז לא עמד כנגד הר בית אל רק נכנס לצד דרום שכן אמר (י"ח י"ב) והיו תוצאותיו מדברה בית און (מבואר שפה כלה חוץ הרוחב) ועבר משם הגבול לוזה א"כ הי' כנוס לפנים לצד דרום, לכן אמר ויצא מבית אל לוזה, ולוז הי' ליוסף, ועבר, כיושר. **אל גבול הארכי**, ר"ל על גבול האורך הוא עצמו הגבול שהיה לבנימין בנפשו. **עטרות** אדר (שם י"ג) ואמר גבול הארכי כי הי' עוד עטרות בגבול הכותב שהיא במזרחו של נחלת יוסף כמ"ש בפסוק ז' וירד מינוחה עטרות: (ג) **וירד ימה**. משם ירד הגבול למערב עד הים הגדול: (ד) **וינחלו**. והנה היה לבני אפרים גורל

וְאֶפְרָיִם׃ ה וַיְהִי גְּבוּל בְּנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיְהִי גְּבוּל נַחֲלָתָ
מִזְרָחָה עַטְרוֹת אַדָּר עַד־בֵּית חוֹרֹן עֶלְיוֹן׃ ו וְיָצָא הַגְּבוּל הַיָּמָּ
הַמִּכְמְתָת מִצָּפוֹן וְנָסַב הַגְּבוּל מִזְרָחָה תַּאֲנַת שִׁלֹה וְעָבַר אוֹ
מִמִּזְרַח יָנוֹחָה׃ ז וְיָרַד מִיָּנוֹחָה עֲטָרוֹת וְנַעֲרָתָה וּפָגַע בִּירִיחוֹ וְיָצָ
הַיַּרְדֵּן׃ ח מִתַּפּוּחַ יֵלֵךְ הַגְּבוּל יָמָּה נַחַל קָנָה וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּ

ע"ש (ח) כר"ר לג : רש"י זאת

עולה הגבול מיריחו ובא לו לצד מערב לבית אל : (ה) מזרחה עטרות אדר. למזרח מתחיל נועטרו
אדר ומשם רוחב תחומו עד בית חורון הרי רחבו : (ו) ויצא הגבול. משם ארכו היתה לצד המער
אל המכמתת מצפון של המכמתת הולך החוט : ונסב הגבול. מתפשט רוחב התחום לצד צפון והחוט יוצ
בבליעתו במזרחה של תאנת שילה : ועבר אותו. ועבר הגבול את תאנת שילה ועבר החוט ממזרח של ינוח

מצודת דוד

בהרלועה ההיא נחלו מנשה ואפרים : (ה) למשפחתם. להנחלה הנחלקת לכל משפחותם : מזרחה. גבול הרוחב הפונה למזרח הי' מעטרות אדר שעמדה בצפונו של בנימין : עד בית חרון עליון. שעמדה בנחלת אפרים ולפי שמבית הורון עליון נתארך עוד הגבול כלפי מערב כמ"ש בענין א"כ גם שם היה גבול הרוחב לזה אמר מזרחה ר"ל גבול הרוחב הפונה למזרח ולא הגבול הפונה למערב : (ו) ויצא הגבול הימה. מבית הורון עליון יצא הגבול להתארך עוד כלפי המערב מצפון למכמתת שהיתה מנחלת מנשה : ונסב הגבול. להרוחב כלפי הצפון למזרחה של תאנת שלה ועבר את כל אורך תאנת שלה ולא עבר סמך לה כ"א ממזרח של ינוחה אשר עמדה למזרח תאנת שלה ולא היה מנחלת אפרים לא תאנת שלה ולא ינוח ומנחלת מנשה היו : (ז) וירד. כי שם כלה הרוחב וירד מ כלפי המזרח אל עטרות : ופגע ביריחו. הגבול פגע ביריו ר"ל במי יריחו עובר דרך בה וכלה הגבול אל הירד (ח) מתפוח. היא עמדה אצל הירדן בגבול מנשה אבל הי לאפרים כמ"ש בענין וממנה היה נמשך גבול כלפי המע ובא אל נחל קנה וכופו כלה אל הים ובמקרא שלאח מפרש מה ענין הגבול הזה : זאת. ר"ל הגבול האמ במקראות שלפניו סביב נחלת מטה בני אפרים הנחלק ל

נחלת יהושע

מיוחד ולחצי מנשה גורל מיוחד רק ע"י שיצאו סמוכים בתחום אחד קראם גורל א' ופה מפרש. כי נח
מנשה ואפרים. כ"א עפ"י גורל מיוחד : (ה) ויהי. הנה מן התחום הכללי הזה שמלא כל אורך ל
מן המזרח למערב, לקחו בני אפרים חצי אורך שבצד מזרח, ומנשה לקח חצי האורך שבצד מערב, רק
חצי האורך של מנשה היו עוד ערים המבדלות לבני אפרים כמו שתבאר פה, ויהי גבול בני אפרים
ויהי גבול. יען שתבאר פה שני מיני גבולים אמר תחלה ויהי גבול בני אפרים. ר"ל כל מה שה
להם וכלל בזה גם הערים המבדלות, ועתה התחיל לפרש גבול נחלתם העקרי שהיה בצד מזרח מה ש
רק לאפרים. ובפסוק ח' יבאר הערים המבדלות : גבול נחלתם מזרחה. ר"ל גבולם היו בחצי הא
המזרחי, כי החצי המערבי היה למנשה : עטרות אדר עד בית הרון. זה היה רוחב נחלתם מן הדר
לצפון, ובית הורון התחתון והעליון שניהם היו לאפרים כנזכר בד"ה א' (ז' כ"ד) : (ו) ויצא בצד
של המצר. ר"ל במקצוע צפונית שהיא מבית חורון עליון יצא הגבול ונתרחב והלך למערב עד המכמ
ונסב הגבול. עתה מציין קו הצפוני מבית הורון עד סוף כל המזרח. הגבול סבב מזרחה. ר"ל
צד המזרח (כי פה חוזר ממערב למזרח) והיה מהלך הקו בסיבוב שתי רוחות (שזה גדר ונסב שהלך כ
ד) ומפרש איך הי' כי הלך באלכסון מבית חורון, עד תאנת שלה. (שהי' מגבול נגד בית אל מנש
כמ"ש שופטים כ"א י"ט) וקו זה היה ממערב למזרח ומשם, עבר אותו ובא למזרח ינוחה. הלך
מצפון לדרום עד שעבר בפאת ינוחה במזרחו. ובזה תבין מחז"ל בשלשה מקומות שרתה שכינה וכ
בחלקו של בנימין, ואיך יצויר שילה בחלק בנימין והלא שילה מצפונה לבית אל נמצא היה חלק יוסף מפ
ביניהם, אך למ"ש למעלה מתאנת שילה ומיריחו לצד המזרח לא הי' שייך ליוסף, ומשם יצא רצועה
פני כל מזרחה של נחלת יוסף עד שילה שהי' לבנימין, וברצועה זו נבנה המשכן. ובזה תבין מ"ש (שופטים
הנה חג ה' בשילה מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העולה מבית אל שכמה,
החג הזה עשו בעזרת שילה במסלה זו שהיה לבנימין ולכן הי' להם רשות לחטוף שם מן המחוללות
שנכנסו לגבול נחלתם : (ז) וירד וכו'. ובזה הלך הכל באלכסון שפגש קו הצפוני את הדרומי שיצא ממי יר
וח"ש ופגע ביריחו. כי שם פגע את הקו הראשון ושם הי' לו רק רצועה קצרה עד הירדן. ו
בזה ידענו גבול אפרים מארבע רוחותיה מעטרות אדר עד הירדן בדרום ומבית הורון עד הירדן ב
ובצד מערב מדרום לצפון הי' מעטרות אדר עד בית חורון ובצד מזרח פגשו שני המצרים זה את
באלכסון והיה לו רק רצועה קטנה. חוץ ממה שהיה לו עוד מבית הורון עד מכמתת לצפון : (ח) מתפ
עתה חושב הערים המבדלות לבני אפרים תוך גבול מנשה בצד דרום. כי מעטרות אדר ולמטה לנ
היה למנשה, ונפסק גבול אפרים שכל חצי אורך מבית חורון (זולת הרצועה עד מכמתת) ולמערב ומטו

זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ ט וְהֶעָרִים הַמִּבְדָּלוֹת לִבְנֵי אֶפְרַיִם בְּתוֹךְ נַחֲלַת בְּנֵי־מְנַשֶּׁה כָּל־הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶן׃ י וְלֹא הוֹרִישׁוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּגָזֶר וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקֶרֶב אֶפְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד׃

יז א וַיְהִי הַגּוֹרָל לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה כִּי־הוּא בְּכוֹר יוֹסֵף לְמָכִיר בְּכוֹר מְנַשֶּׁה אֲבִי הַגִּלְעָד כִּי הוּא הָיָה אִישׁ מִלְחָמָה וַיְהִי־לוֹ הַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן׃ ב וַיְהִי לִבְנֵי מְנַשֶּׁה הַנּוֹתָרִים לְמִשְׁפְּחֹתָם לִבְנֵי אֲבִיעֶזֶר וְלִבְנֵי־חֵלֶק וְלִבְנֵי אַשְׂרִיאֵל וְלִבְנֵי־שֶׁכֶם וְלִבְנֵי־חֵפֶר וְלִבְנֵי שְׁמִידָע אֵלֶּה בְּנֵי מְנַשֶּׁה בֶּן־יוֹסֵף הַזְּכָרִים לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ ג וְלִצְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לֹא־הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתָיו מַחְלָה וְנֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃ ד וַתִּקְרַבְנָה לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי

ע"ש (ד) תנחומ' פנחס:

רש"י

כל זה בליטת הרוח עד ויצא הירדן וגם עיר ושמה תפוח ומשם ישוב החוט למדת אורך הגבול ימה לנחל קנה: (ט) והערים המבדלות. וגם זה עוד מנחלת אפרים ערים היו להם מובדלות מתחומו ומובלעות בתוך נחלת בני מנשה:

יז (א) למכיר בכור מנשה. לפיכך נטל תחלה בימי משה בעבר הירדן ויהי לו הגלעד והבשן:

מצודת דוד

משפחם ומשפחם: (ט) והערים המבדלות. ר"ל הערים של בני אפרים אשר היו מובדלות ומופרשות מגבול נחלתו המה עמדו בתוך נחלת בני מנשה בהגבול האמור במקרא שלפניו: כל הערים. אשר עמדו באורך הגבול ההוא המה והחצריהם היו של בני אפרים: (י) ולא הורישו. הוזר על בני אפרים כי גזר היה מנחלתם מן הערים אשר עמדו בהגבול ההולך מתפוח אל הים: למס עבד. ר"ל לא מס ממון כ"א מס עבודה בגוף:

יז (א) כי הוא בכור. ר"ל אף בהיות הבכור והיה א"כ מהראוי לקחת גורלו ראשון מ"מ נתאחר מלקחת גורלו עד שלקחו אפרים תחלה ואח"ז היה הגורל למטה מנשה וזה היה בעבור ברכת יעקב שהקדימו לכל דבר: למכיר בכור מנשה. ר"ל אבל בבני מנשה שלא היתה סיבה מה להקדים הצעיר להבכור לזה לקח הבכור תחלה: אבי הגלעד. ע"ש בנו גלעד היה נקרא. או ר"ל שר הגלעד ואמר ע"ש סופו: איש מלחמה. ובחר לשבת בעבר הירדן על הספר במקום סכנה נהרחות העובדי גלולים את גבורתו ולזה היה לו הגלעד והבשן: (ב) ויהי. ר"ל ואחר זה היה הגורל לבני מנשה הנותרים לכל משפחה ומשפחה: הזכרים. לפי שנאמר בענין שאף נקבות מבני מנשה לקחו נחלה לז"א הזכרים במשפחותם: ההיגו

נחלת יהושע

אדר ולמערב עד הים הי' למנשה, רק בתפוח שהי' בצד דרומי של מנשה התחילו ערים המבדלות לבני אפרים (וקראם מבדלות מפני שהבדל נפסק גבול אפרים ומן עטרות עד תפוח היה למנשה), והנה ארץ תפוח ר"ל המדינה בצד צפון של התפוח היה למנשה כמש"ל (י"ז) רק תפוח עצמה היה לאפרים: ומשם הלך גבול של ערים המבדלות, לצד הים אל נחל קנה (ר"ל מדרום לנחל כי צפונה של הנחל הי' למנשה כמש"ל (לקמן י"ז י') והשתרע עד הים, שכל צד הדרומי שמה היה לאפרים ולכן גם גזר הי' לאפרים: (ט) והערים. שיעור הכתוב זאת נחלת מטה בני אפרים כו' והערים המבדלות, ר"ל פה באר בין נחלת מטה אפרים שהי' מדובק בחלק מזרחי של נחלת יוסף, שהשב גבולם (פסוק ה' ו' ז') בין הערים המבדלות שהפסיק נחלת מנשה ביניהם, והם היו בחלק מערבי של נחלת יוסף בדרום. כל הערים. שבחלק הזה והחצרות השייכים להם. ומלת מבדלות כמו מובדלות בשורק: (י) ולא הורישו. כי גזר הי' מחלק אפרים תוך הערים המבדלות:

יז (א) כי הוא בכור יוסף. מבאר מדוע נתחלק מנשה לשני חלקין, כי מצד היותו בכור יוסף היה השוב ושם לו בגבורים ומרובה באוכלסין ע"כ מכיר בכרו (והוא אשר היה איש מלחמה) הי' לו הגלעד והבשן. (וגם חז"ל קבלו שמה שנקרע מטה מנשה לשנים הי' בסבת יוסף שגרם לשבטים לקרוע, ולמה לא נקרע שבט אפרים רק מנשה מבאר כי היה בכור יוסף): (ב) ויהי. א"כ הנחלה שנשארת פה הי' להנותרים, והיה בהם ששה בתי אבות זכרים, ח"ש הזכרים למשפחתם. ועוד נקבות

יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִים לֵאמֹר יְהוָה צִוָּה אֶת־מֹשֶׁה לָתֶת־לָנוּ נַחֲלָה בְּתוֹךְ אַחֵינוּ וַיִּתֵּן לָהֶם אֶל־פִּי יְהוָה נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶן׃ ה וַיִּפְּלוּ חַבְלֵי־מְנַשֶּׁה עֲשָׂרָה לְבַד מֵאֶרֶץ הַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן׃ ו כִּי בְּנוֹת מְנַשֶּׁה נָחֲלוּ נַחֲלָה בְּתוֹךְ בָּנָיו וְאֶרֶץ הַגִּלְעָד הָיְתָה לִבְנֵי־מְנַשֶּׁה הַנּוֹתָרִים׃ ז וַיְהִי גְבוּל־מְנַשֶּׁה מֵאָשֵׁר הַמִּכְמְתָת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי שְׁכֶם וְהָלַךְ הַגְּבוּל אֶל־הַיָּמִין אֶל־יֹשְׁבֵי עֵין תַּפּוּחַ׃ ח לִמְנַשֶּׁה הָיְתָה אֶרֶץ תַּפּוּחַ וְתַפּוּחַ אֶל־גְּבוּל מְנַשֶּׁה לִבְנֵי אֶפְרָיִם׃ ט וְיָרַד הַגְּבוּל נַחַל קָנָה נֶגְבָּה לַנַּחַל עָרִים הָאֵלֶּה לְאֶפְרַיִם בְּתוֹךְ עָרֵי מְנַשֶּׁה

ע"ש (ס) ספרי האזינו ירו' ב"ב ח ב במד"ר יד :

רש"י

(ה) ויפלו חבלי מנשה עשרה. ו' לו' בתי אבות המנויים למעלה וארבע לבנות צלפחד לא שהאה כל אחת בית אב לעצמה אלא שנטלו ד' חלקי' חלק של אביהם שהיה מיוצאי מצרי' ולפי מנין היוצאי' ממצרי' נתחלקה הארץ ונוטלו עם אחיו בנכסי חפר אביו שהיה גם הוא מיוצאי מצרים ושהיה בכור ונטל שני חלקים. ועוד היה להם חלק אחי אביהם שמת במדבר בלא בנים ונטלו נחלה בחלקו כך אמרו רבותינו בב"ב, ולא הוזקק הכ' להשמיענו מנין חלקי הבנו' אלא ללמד שנטלו חלק בכור' ולהודיע שה"י חלק ירושת להם מוחזקת מאבותיה' שאילו' כן אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק: (ו) וארץ הגלעד. שבעבר הירדן היתה לבני מנשה הנותרים: (ח) ארץ תפוח. הכפרי' והחצרי' ותפוח עצמה העיר היתה לבני אפרים: אל גבול מנשה. על מיצר מנשה לסוף גבולו: (ט) ערים האלה. מתפוח וגבול

מצודת דוד

(ד) אחינו. ר"ל אחי אבינו : אל פי ה'. על פי ה' במצותו :

(ה) חבלי מנשה עשרה. בא"י עצמה לקחו עשרה מחוזות :

(ו) כי בנות מנשה וגו'. לפי שבנות מנשה גם המה לקחו נחלה ובני מנשה הנותרים לקחו ארץ הגלעד לזה היה ראוי וכמן שיקחו בא"י עצמה אלו העשרה מחוזות לא פחות ולא יותר כי החשבון הזה היה ראוי להם : (ז) ויהי גבול מנשה הרוחב מצפון כלפי הדרום היה מגבול בני אשר אשר נחלו מצפון מנשה עד מכמתת שעמדה מול מקצוע דרומית מערבית של נחלת אפרים לפני שכם שסיתה מכל אפרים אשר עמדה במקצוע דרומית מערבית : והלך הגבול. מן המערב כלפי המזרח כנגד הצפון : אל הימין. פונה היה בהלכתו אל הדרום ובא אל יושבי עין תפוח : (ח) ארץ תפוח. המקומות אשר סביב תפוח אבל העיר תפוח עצמה עם שעמדה בגבול מנשה עכ"ז היתה לאפרים : (ט) וירד הגבול. ר"ל הגבול אשר ירד מתפוח לנחל קנה מדרום לנחל כאמור למעלה הערים האלה אשר עמדו בהגבול הזה כמס היו לאפרים עם

מצודת ציון

(ה) חבלי. כמהוא יקראו חבלים ע"ש כי בחבל יחולק

נחלת יהושע

ירשות כמו שמפרש ולצלפחד וכו' : (ד) בתוך אחי אביהן. באמרו חז"ל שאף ממה שלקחו נחלה לצלפחד שהיה מיוצאי מצרים לקחו עם אחי צלפחד חלק בנחלת חפר וז"ש בתוך אחי אביהן : (ה) עשרה. ששה למשה בתי אבות ובנות צלפחד לקחו ד' חלקים כמש"פ חז"ל . ועל פי הפשט, א] מהמכמתת עד עין תפוח ב] ארץ תפוח עד נחל קנה, ג] מנחל קנה לפונה לנחל עד הים, ד] בית שאן ובנותי', ה] יבלעם ובנותיה, ו] דאר ובנותיה, ז] עין דור ובנותיה, ח] תענך ובנותיה, ט] מגידו ובנותיה, י] שלשת הנפת הרי עשרה מהוזות שכ"א היה חבל ומדה מיוחדת : (ו) כי בנות. לפי' חז"ל מבאר שהיו עשרה עם חלקי בנות צלפחד . ולמה שפרשתי באר שהוצרכו חבלים רבים כי גם בנות ירשו בתוך הבנים : הנותרים. מוגדר אצלי כי הנותר את המפל, ולמעלה (פ"ב) קרא כל בני מנשה נותרים בבחינת שמכיר בגבורתו הקדים לקחת חלקו ופה קרא בני מכיר נותרים בבחינת שהיו מועטים נגד ששה בתי אבות : (ז) מאשר. כי אשר הי' בצפונו של מנשה והנה גבול אפרים שהקו הרוחב המגביל בינו לבין מנשה הי' מעטרות אדר עד בית חורון . לבד אל בית חורון יצא עוד רצועה למערב עד מכמתת והיתה לאפרים (כנ"ל טז ה ו) . הנה ממכמתת בצפון הלך הקו מצפון לדרום עד עין תפוח, וכל הארץ ההיא שהיא מן עטרות אדר עד תפוח בדרום והגלגל בתוך שטח הקו שהלך ממכמתת לתפוח כולו הי' של מנשה ובזה נפסק גבול אפרים מן הערים המבדלות : (ח) למנשה . הנה הרוחב הצפוני מחלק מנשה שהוא ממכמתת עד הים היה כולו למנשה , אבל ברוחב הדרומי שהוא מתפוח עד הים נחלק והיה חליו הצפוני למנשה והדרומי לאפרים (שם היו ערים המבדלות) . ארץ תפוח . שהיא המדינה בצפון היה למנשה, ותפוח, העיר עצמה שהיתה בצד דרום אל גבול מנשה היתה לבני אפרים : (ט) וירד . וכן ירד גבול הדרומי מחולק בין מנשה ואפרים עד נחל קנה . ששם . נגבה לנחל, ערים האלה . אשר שמה היו לאפרים בתוך ערי מנשה . ר"ל הם היו הערים המבדלות

וּגְבוּל מְנַשֶּׁה מִצְּפוֹן לַנַּחַל וַיְהִי תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה׃ י נֶגְבָּה לְאֶפְרַיִם וְצָפוֹנָה לִמְנַשֶּׁה וַיְהִי הַיָּם גְּבוּלוֹ וּבְאָשֵׁר יִפְגְּעוּן מִצָּפוֹן וּבְיִשָּׂשכָר מִמִּזְרָח׃ יא וַיְהִי לִמְנַשֶּׁה בְּיִשָּׂשכָר וּבְאָשֵׁר בֵּית־שְׁאָן וּבְנוֹתֶיהָ וְיִבְלְעָם וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־יֹשְׁבֵי דֹאר וּבְנוֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי עֵין־דֹּר וּבְנֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי תַעְנַךְ וּבְנֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי מְגִדּוֹ וּבְנוֹתֶיהָ שְׁלֹשֶׁת הַנָּפֶת׃ יב וְלֹא יָכְלוּ בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְהוֹרִישׁ אֶת־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיּוֹאֶל הַכְּנַעֲנִי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ יג וַיְהִי כִּי חָזְקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי לָמַס וְהוֹרֵשׁ לֹא הוֹרִישׁוֹ׃ יד וַיְדַבְּרוּ בְּנֵי יוֹסֵף אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר מַדּוּעַ נָתַתָּה לִּי נַחֲלָה גּוֹרָל אֶחָד וְחֶבֶל אֶחָד וַאֲנִי עַם־רָב עַד אֲשֶׁר־עַד־כֹּה בֵּרְכַנִי

ת״א וידברו וגו׳. סוטה לו בבתרא קיח: ע״ין ספרי פנחס ב״ר נג הגב״ר פב יהוה

רש״י

עד נחל קנה לאפרים היו בתוך ערי מנשה: (י) נגבה לאפרים. אפרים נטל חלקו מדרום לנגד הארץ שבין בני יהודה לבני יוסף: וצפונה למנשה. מנשה נטל לנגד צפון: (יא) שלשת הנפת. אותה אלכין ושלשת הנפת הנזכרות כאן של דאר ושל עין דור הוו כמו שאמור למעלה בספר זה מלך דור לנפות דור ובפסוק א׳ אומר לנפות דאר מים וכאן כך הוא אומר ואת יושבי דאר ובנותיה שלשה נפות שהיו לה: (יב) ויואל. ויאבה: (יד) וידברו בני יוסף. בשביל מנשה: עד אשר עד כה ברכני ה׳. אשר ראיה שנתרבה מנייני ממנין ראשון למנין שני עשרים אלף וחמש מאות כמנין כ״ה בגימטריא. למנין ראשון אתה מוצא במנשה בספר במדבר שנים ושלשים אלף ומאתים ובפנחס שנים וחמשים אלף ושבע מאות. דבר אחר עד כה ברכה שנאמרה לאברהם כה יהיה זרעך נתקיים בי. ולפי פשוטו עד אשר עד כה עד אשר כך כאשר אתה רואה: (טו) אם עם רב אתה. יש בך כח לכרות יערות ולפנותם כענין שקורין אישרטי״ר בלעז (ערלאטער, בל״א אויסראדען)

מצודת ציון

נחלם: (י) יפגעון. יפגשון: (יב) ויואל. ענין רצון כמו ולו הואלנו (לעיל ז׳): (יג) והורש. ענין גרושין: (יד) כה. ר״ל כמו שאתה רואה:

מצודת דוד

שעמדו בתוך ערי מנשה וכמ״ש למעלה: תוצאותיו. סוף גבול מנשה כלה אל הים: (י) נגבה לאפרים. בהגרלה שלקחו בני יוסף לקח אפרים בדרומה ומנשה בצפונה: גבולו. של מנשה: ובאשר. בגבול אשר: יפגעון. מנשה עם אשר בצפון מנשה: ממזרח. כי נחלת יששכר היתה אצל הירדן למזרחה של מנשה: (יא) ויהי למנשה וגו׳. ערים היו לו למנשה בתוך נחלת יששכר ואשר שהיו כמובלעים אלו: שלשת הנפת. בשלשה מחוזות עמדו הערים האלה: (יד) נתת לי. לכל בני יוסף למנשה ולאפרים: נחלה גורל אחד. ר״ל נחלה מועטת כאלו הוא גורל אחד ומחוז אחד: עם רב. ואין די

נחלת יהושע

שהזכירם כבר (טז ח) ומצפון לנחל היה למנשה עד הים הגדול: (י) נגבה. ר״ל ועד הים היה הגבול מחולק שנגבה היה לאפרים וצפונה היה למנשה והים היה גבול שניהם מצד מערב: ובאשר. אחר שבאר מצר דרומו של מנשה שהיה תחלה בפני עצמו מעטרות אדר עד תפוח ומתפוח עד הים היה משותף עם אפרים, ומצר הכללי המשותף לבני יוסף בצד דרומו כבר הורה בריש ס׳ ט״ז. ולא הודיענו עד עתה מצר צפוני של מנשה, אומר כי בצפונו פגע עם אשר שהי׳ שכן בצפונו של מנשה (כמש״ל יט יד) ובמזרחו שהקו מן הצפון לדרום במזרח מנשה התחיל להמשך מאכמתת שהיה בולט מגבול אפרים לצפונו וא״כ למעלה ממכמתת הי׳ גבול יששכר שהיה שכן לאפרים בצד מזרח (כמש״ל שם י״ז): (יא) ויהי. ותחת מזה היו לו עוד חבלים ביששכר ובאשר שכניו: שלשת הנפת, פי׳ ושלשת הנפות מחוזות מחוברות במחוז א׳ שנקראו על ידי כן שלשת הנפת: (יב) ולא יכלו. הנה מה שהיה למנשה ביששכר ובאשר זה היה אחר כך שא״ל יהושע והיה לך תוצאותיו. כמו שיספר בכתובים הבאים, ובכ״ז לא יכלו בני מנשה להוריש וגו׳: (יד) מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד. כבר בארתי שהגם שהפילו לאפרים ומנשה שני גורלות בכ״ז נפל להם חבל אחד ותחום א׳ רק שתחום זה נתחלק לשני חלקים, וכבר בארנו (ריש סי׳ יד) כי הגורל לא הראה רק באיזה מקום יהיה תחומו של השבט ואח״כ הי׳ ביד יהושע להרבות או למעט כפי מספר אנשי השבט. ובני יוסף היו מרובים כמספר אנשים משני שבטים (שבזה נתקיים אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי) ובכ״ז לא נתן לשניהם (טרם הוסיף להם מיששכר ומאשר) י חבל א׳ וגבול אחד, ר״ל שלא הי׳ כמותו רק כמות גורל א׳ מן השבטים: ואני עם רב. ולפי מה

יְהוָֹה׃ טו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ אִם־עַם־רַב אַתָּה עֲלֵה לְךָ הַיַּעְרָה וּבֵרֵאתָ לְךָ שָׁם בְּאֶרֶץ הַפְּרִזִּי וְהָרְפָאִים כִּי־אָץ לְךָ הַר־אֶפְרָיִם׃ טז וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יוֹסֵף לֹא־יִמָּצֵא לָנוּ הָהָר וְרֶכֶב בַּרְזֶל בְּכָל־הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּאֶרֶץ־הָעֵמֶק לַאֲשֶׁר בְּבֵית־שְׁאָן וּבְנוֹתֶיהָ וְלַאֲשֶׁר בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל׃ יז וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בֵּית יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם וְלִמְנַשֶּׁה לֵאמֹר עַם־רַב אַתָּה וְכֹחַ גָּדוֹל לָךְ לֹא־יִהְיֶה לְךָ גּוֹרָל אֶחָד׃ יח כִּי הַר יִהְיֶה־לָּךְ כִּי־יַעַר הוּא וּבֵרֵאתוֹ וְהָיָה לְךָ תֹּצְאֹתָיו כִּי־תוֹרִישׁ אֶת־הַכְּנַעֲנִי כִּי רֶכֶב בַּרְזֶל לוֹ כִּי חָזָק הוּא׃

ת"א ויאמר וגו'. סוטה שם בתרא שם: ע"ש (טו) ספרי שם: (יח) במד"ר יד: ויקהלו

רש"י

ושם תבנה ערים: ובראת. לשון כריתה כמו וברא אתהן בחרבותם אישרטרא"ש בלעז (דוא זאלסט אויס שניידען): אץ דחוק: (טז) לא ימצא לנו ההר. כי אץ הוא לנו כאשר אמרת: לא ימצא. לא יספיק: ורכב ברזל. ומה שאתה אומר לעלות היער ולכבוש בארץ הפרזי והרפאים עם חזק הוא אותו כנעני ורכב ברזל לו, ואל תתמה אם קראו לפרזי ורפאים כנעני כי כולם בני כנען היו: (יח) כי הר יהיה לך. אותו שאמרתי לך עלה לך היערה: כי יער הוא ובראתו. כי יער הוא ואינו ראוי אלא לעם רב ויבראוהו ויפנוהו: ובראתו. אתה שאתה עם רב: והיה לך תוצאותיו כי תוריש את הכנעני. על ידי שאתה עם רב: כי רכב ברזל לו. ואין אחד משאר השבטים כדאי להלחם בו: כי חזק הוא. ואתה יש בך היכולת

מצודת דוד

לי בהנחלה הזאת: עד כה. עד אשר נתרבה כמו שאתם רואים: (טו) עלה לך היערה. ר"ל א"כ שאתה עם רב תוכל לעלות ביער של הפרזי והרפאים לכרות האילנות להיות לך מקום לשבת כי אלו היית מתי מספר לא היית יכול לעצור כח לכרות כ"כ אילני יער אבל עתה ועם רב אתה יכול תוכל: כי אץ לך. אם דחוק וצר לך הר אפרים על רוב גדלו: (טז) לא ימצא לנו ההר. אמת הדבר שאין מספיק לנו ההרים: ורכב ברזל. ר"ל אם תשיב לומר הלא נלחם גם העמק ועמו הוא ויספיק ע"ז נשיב אמרים כי יושבי העמק חזקים ביותר ואנשי הרכב המה כברזל וא"א לכבשם: לאשר בבית שאן וגו'. מפרש לומר שהם אשר בבית שאן וכו' הניתן לנחלת מנשה: בעמק יזרעאל. כי יזרעאל עצמה היתה מנחלת יששכר ולבד העמק היתה מנחלתם: (יז) עם רב אתה. ולזה יש לך כח גדול להלחם ולהרחיב את גבולך שלא יהיה לך נחלה מועטת כאלו הוא גורל אחד: (יח) כי הר יהיה לך. ר"ל היער אשר אמרתי העומד בהר הנה זה יהיה לך מבלי טורח רב כי יער הוא ולא ימצאו בו הרבה אנשים להלחם עמך: ובראתו. ואתה תכרות האילנות ותשב בם ובזה יהיה לך תוצאותיו ר"ל הגבול היוצא מאשר ההוא ולהלאה: כי תוריש. כי במה שתשב בהר תוכל בקלות לגרש את הכנעני היושב בעמק: אשר בבית שאן: כי רכב. אף שיש לו אנשי רכב כברזל ואף שהוא חזק כי היושב למעלה בהר מאד יתחזק על היושב מתחת בעמק:

מצודת ציון

(טו) ובראת. ענינו כריתה כמו וברא אתהן בחרבותם (יחזקאל כ"ג): אץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לבוא (לעיל י') ור"ל המקום צר וקטן ומהר יעברו מן הקצה אל הקצה: (טז) ימצא. ענין די הספוק כמו ומצא להם (במדב' י"א):

נחלת יהושע

הגלגולת הי' צריך לכפול החבלים: (טו) ויאמר. השיב להם, להוסיף וליתן לך און מתחומך א"א, כי לא יכול יהושע לתת רק במקום התחום לא בגבול אחר, רק אחר שאתה עם רב הלא בקרדומות תבוא לקצץ את היער ותחת מקום עצי יער יהיו שדי תבואה. וז"ש עלה לך היערה ובראת לך שם. ר"ל שם תברא ארץ חדשה מלאה שדות וכרמים ע"י שתכרות העצים ותגרשם משם, כי אץ לך הר אפרים. סוף ממהר לך (כמו ולא אץ לבא כיום תמים) מצפה אליך כי תבראנו להיות ארץ נושבת: (טז) ויאמרו בני יוסף. השיבו לו, מה שאתה אומר שנברא את ההר לעשות מן היער שבו ערי מושב, זה לא יועיל כי לא ימצא לנו ההר, לא יספיק לצרכינו כי אנו מרובים יותר, זאת שנית, ורכב ברזל בכל הכנעני היושב בעמק, אחרי ההר ההוא, ומעז יסיר היער מחיצה בינינו ובינם בל יעלו וישחיתו את הארץ בכלי משחיתם: (יז) ויאמר יהושע. לא ראה יהושע כי מוכרח להוסיף על גבול' ארצם, והם הערים מאשר ומיששכר שהוסיף למנשה את בית שאן וכו' (כנ"ל פסוק יא) אמר להם אחר' שיש לך שני מעלות, [א] עם רב אתה בכמות, [ב] כח גדול לך באיכות ובחוזק. לכן לא יהיה לך גורל אחד. ר"ל אוכל להוסיף על גורלך: (יח) כי הר, א] ע"י שעם רב אתה יהיה ההר לך לצרכך. כי יער הוא ובראתו ותבנה שם ערי מושב, ב] ע"י שכח גדול לך. והיה לך תוצאתיו. אני מוותר לך גם גבולי ההר אחריו שהוא העמק. הערים אשר בחלק אשר ויששכר (שחשב למעלה יא) והם לא יקפידו ע"ז במה שאני מגרע מנחלתם. כי רכב ברזל לו וגם חזק הוא. מצד עצמו, ולא

יח א וַיִּקָּהֲלוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה וַיַּשְׁכִּינוּ שָׁם אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְהָאָרֶץ נִכְבְּשָׁה לִפְנֵיהֶם׃ ב וַיִּוָּתְרוּ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא־חָלְקוּ אֶת־נַחֲלָתָם שִׁבְעָה שְׁבָטִים׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד־אָנָה אַתֶּם מִתְרַפִּים לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם׃ ד הָבוּ לָכֶם שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים לַשָּׁבֶט וְאֶשְׁלָחֵם וְיָקֻמוּ וְיִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וְיִכְתְּבוּ אוֹתָהּ לְפִי נַחֲלָתָם וְיָבֹאוּ אֵלָי׃

רש"י

והורישנו. ורבותינו פירשו עלה לך היערה החביאו עצמיכם ביערות שלא תשלוט בכם עין הרע:
יח (א) וישכינו שם את אהל מועד. שעשו במדבר ולא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן, כן שנינו בשחיטת קדשים: והארץ נכבשה לפניהם. משנקבע המשכן היתה הארץ נוחה ליכבש לפניהם: (ב) שבעה שבטים. שכבר קבלו נחלתם ראובן וגד וחצי שבט מנשה בימי משה בעבר הירדן ובארץ כנען כבר נפל גורל ליהודה ולאפרים ולחצי שבט מנשה הרי ה' שבטים: (ג) מתרפים. מתרשלין: (ד) לשבט. לכל שבט מן השבעה: לפי נחלתם. לשבעה חלקים ולא בשוה אלא לפי השבטים הראויין לחלקם לרב לפי רובו ולמעט לפי מיעוטו כמה שנאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט והתחלקו

מצודת ציון

יח (ב) ויותרו. מלשון נותר: (ג) עד אנה. עד מתי: מתרפים. מלשון רפיון: (ד) הבו. ענייני הזמנה כמו

מצודת דוד

יח (א) והארץ נכבשה. מעת השכינו את אהל מועד בשלה שהיתה בנחלת בני יוסף עזרם ה' וכבשו הארץ מה שלא יכלו לכבוש מקודם כמ"ש למעלה: (ב) אשר לא חלקו. כיום בי לא ידעו עדיין גבולות הארץ לחלקם בגורל: שבעה שבטים. כי לחמשה כבר חלקו כי משה חלק לבני ראובן ולבני גד ולחצי מנשה ויהושע חלק לבני יהודה ולבני אפרים ולחצי מנשה: (ג) עד אנה וגו' אשר נתן וגו'. ר"ל הן ידעתי מהשבותיהם מה שהיתכם שולחים לכתוב גבולות הארץ ולחלקם כי תחשבו אם ה"א יכיר חלקו פן יפרדו איש מאחיו ולא ולחם האחד בעבור חלק האחר ונ"א עד מהי יהיה לכם רפיון ידים הלא ה' הוא הנותן לכם את הארץ וא"כ אף בשלא יעזור האחד לחבירו יוכלו לכם כי ה' ילחם לכם: (ד) לפי נחלתם. לפי מספר החלקים המצטרך לשבטים:

נחלת יהושע

יכלו הם להורישו וישמחו ע"ז כי אתה תורישנו מהם, וזה הודעה עמ"ש למעלה ויהי למנשה באשר וביששכר ובאשר ובכ"ז גם הם לא הורישוהו:

יח (א) וישכינו כי עד עתה היה תחת האהל, ועתה עשו משכן, שהוא בית מאבנים מלמטה ואהל יריעות מלמעלה שהוא ממוצע בין המקדש (שהוא בית קבוע) ובין האהל מועד, ועז"א (ש"ב ז' ו') ואהיה מתהלך באהל ובמשכן, ר"ל תחלה באהל ואח"כ במשכן, כן אמרו חז"ל ולמדו שכתוב א"א ותביאהו בית ה' שילה וכתוב א"א ויטוש משכן שילה אהל שכן, הרי היה ממוצע בין בית ובין אהל, לכן אמר וישכינו, והארץ חלק הארץ הדרומי ששם היה משכן שילה כבר נכבשה: (ב) ויותרו כי ליהודה ויוסף, יען שעתיד לצמוח מהם חוטר מלוכה ושני משיחים הקדימו לקחת הלקם, אחר השבטים לא נפל חלקם בגורל: (ג) עד אנה אתם מתרפים לבא לרשת, כי ה' אמר אליו (למעלה יג) אתה זקנת וכו' אנכי אורישם רק הפילה בנחלה, וא"כ תלה ה' הורשתם במה שיפילוה בנחלה שידע כל שבט חלקו. א"כ במה שלא יחלקו גורל השבטים הם מתרפים לבא לרשת, ומהרי"א פי' לפי שלא רצו לחלק עד הנה מירחתם שאז לא יעזר כ"א לחברו להורים חלקו ורצו שכולם יכבשו ביחד ואח"כ יחלקו, רק יהודה ויוסף שאלו חלקם ראשונה כי אמיץ לבם בגבורים, לכן אמר עד אנה אתם מתרפים: (ד) הבו לבם, דע שיש הבדל בין המפיל גורל ובין המורה או המשליך, כי הירים או ההשלכה יבא בבחינת מה שממנו, ר"ל שמשליך או מורה הדבר מידו, ולא ישקיף בבחינת מה שאליו, שע"ז בא לשון מפיל, ר"ל שמפילו על אחד מן הגורלים, ובכל גורל ידלקו שני הלשונות, שבבחינת שמשליך הגורל מידו ידלק שהשליך גורל, ובבחינת מה שע"י שהשליכו יפול בהכרח על א' מן הגורלים, ידלק שהאדם הפיל הגורל, ר"ל שגרם וסבב שיפול, ובזה אמר הפיל פור הוא הגורל (אסתר ג) הפילו גורלות (דה"א כו, נחמיה יא), וזה בגורל הנופל במקרה, אבל בגורל ההשגחיי כמו גורלות של יהושע אשר בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו, האדם הוא המשליך וה' הוא המפיל את הגורל על המקום הראוי, לכן בגורלות אלה אמר זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה, ויפלו חבלי מנשה, מיחס הנפילה אל הגורל עצמו לא אל האדם כי הוא רק משליך מידו לא המפיל בעצם על המקום הראוי, ודע שיש עוד הבדל בין המשליך גורל ובין המורה גורל, המשליך, לא יכוין אל נקודה ידועה רק אל כל מקום שיפול שם יהיה, והמורה יכוין

למפרש

ה וְהִתְחַלְּקוּ אֹתָהּ לְשִׁבְעָה חֲלָקִים יְהוּדָה יַעֲמֹד עַל־גְּבוּלוֹ מִנֶּגֶב וּבֵי[ת]
יוֹסֵף יַעַמְדוּ עַל־גְּבוּלָם מִצָּפוֹן׃ ו וְאַתֶּם תִּכְתְּבוּ אֶת־הָאָרֶץ שִׁבְעָ[ה]
חֲלָקִים וַהֲבֵאתֶם אֵלַי הֵנָּה וְיָרִיתִי לָכֶם גּוֹרָל פֹּה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינ[וּ]
ז כִּי אֵין־חֵלֶק לַלְוִיִּם בְּקִרְבְּכֶם כִּי־כְהֻנַּת יְהוָה נַחֲלָתוֹ וְגָד וּרְאוּבֵ[ן]
וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה אֲשֶׁר נָתַ[ן]
לָהֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה׃ ח וַיָּקֻמוּ הָאֲנָשִׁים וַיֵּלֵכוּ וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־
הַהֹלְכִים לִכְתֹּב אֶת־הָאָרֶץ לֵאמֹר לְכוּ וְהִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וְכִתְבוּ אוֹתָהּ
וְשׁוּבוּ אֵלַי וּפֹה אַשְׁלִיךְ לָכֶם גּוֹרָל לִפְנֵי יְהוָה בְּשִׁלֹה׃ ט וַיֵּלְ[כוּ]
הָאֲנָשִׁים וַיַּעַבְרוּ בָאָרֶץ וַיִּכְתְּבוּהָ לֶעָרִים לְשִׁבְעָה חֲלָקִים עַל־סֵ[פֶר]

ע"ש (ו) במד"ל כא הנהו' פנתם : מלא עמ"ש ויבאו

רש"י

המעיט נחלתו וגו' : והתחלקו אתה לשבעה חלקים. אותה שנכבשה כבר והעתידה ליכבש : יהודה יעמ על גבולו מנגב. א"י שמס נפל לו גורל כל המצר הדרומי ובית יוסף וגו' : מצפון. לפוני למה שנכ כבר ועוד יש הרבה לכבוש לד המיצר מבעל גד עד לבא חמת שהוא אצל (הר) ההר במיצר לפוני והשב

מצודת דוד / מצודת ציון

(ה) לשבעה חלקים. כי עוד לשבעה ינחילו כי יהודה יעמוד בגבול גבולו מנגב ארץ ישראל ובית יוסף יעמדו לנחול גבולם מצפון ממה שכבר נכבשו ונשארו עוד שבעה : (ו) אתם. ר"ל השלוחים ההולכים במקום כולכם : (ז) כי אין חלק. יבאר עוד למה שבעה חלקים ואמר כי אין ה ללוים וגד ורחובן וחצי מנשה לקחו וכו' והנה ליהודה ולבית יוסף חלק הוא ונשארו עוד שבעה : כהונת ה'. הכ נתן לכם לקחת חלף עבודת כהונתם : (ח) ההולכים. השלוחים : ויצו יהושע. ר"ל זרז אותם על זאת : (ט) לערים. הנה נלבנה (בראשית י"א) : (ו) הנה. למקום הזה : ויריו והשלכתי כמו ירה בים (שמות ט"ו) : פה. במקום הזה

נחלת יהושע

למטרה אל נקודה ידועה, כמו המורה בחצים שקולע למטרה תמיד, וא"כ בכל הגורלות לא יצדק ל יריה, כי א"א שיכוין אל מקום שיפול הגורל, כי נפילתו היא מקרית בלתי ידועה אל המפיל הגורלו לבד פה נזכר לשון ויריתי לכם גורל, כי באמת היה נודע ליהושע בקבלה חלק כל שבט ותחומו א ואן יפול, שכן יעקב ומשה בברכתם ברכו את כל שבט לפי נחלת ארצו, זבולון לחוף ימים ישכון, שפע ימים יינקו, וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו וכן כולם, וא"כ היה באמת מורה לא משליך, כ שהגם שלפי ראות העין היה נראה שמגריל כמסתפק אן יפול הגורל, באמת היה מכוון ברוח קדשו שיה הגורל למטרה אל התחום שהיה ידוע אצלו בקבלה, וזה כוונת הכתובים פה, יהושע גלה דבר זה ל ישראל, אמר שיבינו שלשה אנשים מכל שבט הם יקומו ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה ל נחלתם, ר"ל ידעתי כי יופיע רוה"ק במעשה השלוחים האלה עד שיתכוונו לכתוב כפי הנחלה המיוע אצל ה', ולכן אמר. (ה) והתחלקו אותה. (בנין התפעל מורה על הפעולה המדומה, כמו יש מתעש מתרושש) ר"ל שלמראית העין ידמה שהם המחלקים אותה לשבעה חלקים, כי באמת חעשה החלוו מעלמה ברצון ה', (ומפרש למה רק לשבעה חלקים, כי יהודה יעמד וכו' שגבול יהודה שלקח בנגב וגו יוסף שלקח בצפון של מצר הדרומי לא ישתנה רק כ"א יעמוד על גבולו ולא נשארו רק ז' שבטים שיר ע"י גורל) : (ו) ואתם ר"ל ובכ"ז לא תסמכו על האם רק תכתבו שפועל עד שיתראה שאתם הכותבי ויריתי לכם גורל פה, וגם אנכי אורה הגורל (שכבר בארתי שגדר יריה הוא שקולע אל נקודה מכוו ר"ל שיפול הגורל אל המקום שראוי ליפול באמת כפי שנודע לי מכבר בקבלה : (ז) כי אין ללוים באר הטעם למה רק לז' חלקים כי לוי אין לו חלק וג' שבטים נטלו בעבר הירדן חוץ מיהודה ויו שהזכיר בפסוק ה' : (ח) ויצו יהושע את ההלכים, הגם שלבני ישראל הודיע כי פרטי הפעו הם מזומנים מאת ה' והה' כל משפט הגורל והנחלה, בכ"ז אל השלוחים ההולכים צוה שילכו כבני א ההולכים ועושים ומחלקים בבחירתם, לכו כו' וכתבו אותה ושובו אלי, וכן לא אמר להם שיו גורל רק ופה אשליך לכם גורל, כי למראית העין ישליך כדרך בני אדם המשליכים גורל שאין יודע ומסתכלים איך יפול הגורל, והנה השאלה שתפול בכאן איך חלקו לז' חלקים והלא נחלת שמעון ל

וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַמַּחֲנֶה שִׁלֹה׃ י וַיַּשְׁלֵךְ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ גּוֹרָל בְּשִׁלֹה לִפְנֵי יְהוָה וַיְחַלֶּק־שָׁם יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָאָרֶץ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמַחְלְקֹתָם׃ יא וַיַּעַל גּוֹרַל מַטֵּה בְנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיֵּצֵא גְּבוּל גּוֹרָלָם בֵּין בְּנֵי יְהוּדָה וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף׃ יב וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל לִפְאַת צָפוֹנָה מִן־הַיַּרְדֵּן וְעָלָה הַגְּבוּל אֶל־כֶּתֶף יְרִיחוֹ מִצָּפוֹן וְעָלָה בָהָר יָמָּה וְהָיָה תֹּצְאֹתָיו מִדְבַּרָה בֵּית אָוֶן׃ יג וְעָבַר מִשָּׁם הַגְּבוּל לוּזָה אֶל־כֶּתֶף לוּזָה נֶגְבָּה הִיא בֵּית־אֵל וְיָרַד הַגְּבוּל עַטְרוֹת אַדָּר עַל־הָהָר אֲשֶׁר מִנֶּגֶב לְבֵית־חֹרוֹן תַּחְתּוֹן׃ יד וְתָאַר הַגְּבוּל וְנָסַב לִפְאַת־יָם נֶגְבָּה מִן־הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי בֵית־חֹרוֹן נֶגְבָּה וְהָיָה תֹצְאֹתָיו אֶל־

ע"ש (י) יגו' סנהדרין ג ו שו"ע קלג: (יד) במד"ר ד ספרי ברכה: והיו ק' והיו ק' קרית

רש"י

שבטים יתלקו אותה שבין יהודה ליוסף ואותה העומדת ליכבש: (ו) ויריתי. והשלכתי כמו ירה בים: (יב) ויהי להם הגבול לפאת צפונה. ויהי מיצר גבול הצפוני שלהם מן הירדן שבמזרח מתחיל המיצר ועולה אל כתף יריחו מצפון ועולה משם אל המערב אל עבר יריחו ומושך החוט בצפונה של יריחו נמצאת יריחו לפנים מן החוט בחלק בנימין: מדברה בית און. למדבר של בית און: (יג) ועבר משם. לצד המערב: לוזה אל כתף לוזה נגבה היא בית אל. שקראה יעקב ולא זו היא בית אל שאצל העי שהרי אומר בגבול יוסף ויצא מבית אל לוזה למדנו ששנים היו, ולוז לא בחלק בנימין היתה שהרי חוט המיצר מלוז ולפנים והוא כמו שהוא אומר אל כתף לוזה נגבה החוט הולך בדרומה של לוז נמצאת לוז מן החוט ולחוץ בנחלת בני יוסף ובית אל היתה בחלק בנימין כמו שכתוב למטה בענין: (יד) ותאר הגבול ונסב לפאת ים נגבה. בעטרות אדר כלה אורך הצפוני מן המזרח למערב ומשם נסב החוט לגבול המערבי של בנימין לילך נגבה מן הצפון לדרום חוט המערבי מן ההר אשר על פני בית חורון נגבה מן ההר אשר בדרומה של בית חורון משם היה מתחיל מקצוע מערבית צפונית של בנימין ובא לו החוט מצפון לדרום: והיו תוצאותיו. מקצוע מערבית

מצודת ציון

(יד) ותאר. וסבב:

מצודת דוד

גודל סערי' עיר גדולה מול שתי עירות קטנות: (י) כמחלקות. כפי החלוקה המפורשת במקראות שלפנינו: (יא) למשפחותם. בנחלק לפי המשפחות: (יב) לפאת צפונה. מן המזרח כלפי המערב היה התחלת הגבול מן הירדן: מצפון. א"כ היתה יריחו לפנים מן הגבול ומשל בנימין היתה: בהר. הוא הר בית אל המוזכר בגבול בני יוסף: ימה. לצד המערב: תוצאותיו. סוף הגבול בזה הרוחב ומשם והלאה נכנס חוט המיצר לפנים ונתקצר נחלתו: (יג) נגבה. א"כ לא היתה לוז מנחלת בנימין ומשל אפרים היתה: היא בית אל. כי יעקב קרא ללוז בית אל כמ"ש בתורה ולא זהו בית אל העומדת אצל העי אשר היתה מנחלת בנימין: על ההר אשר מנגב לבית חורון תחתון. ולא היתה א"כ מנחלת ומשל אפרים היתה: (יד) ותאר את הגבול. סיבב בפאת המערבי מן הצפון אל הדרום: מן ההר. הגבול נמשך מ

נחלת יהושע

מנחלת יהודה, יתבאר לקמן (סימן יט): (י) ויחלק, הגורל הראה מקום התחומין, ויחלק וא"כ חלק יהושע לפי מספר הגלגולת (כמו שכתבתי למעלה יד): (יב) לפאת צפונה, אצל מצר בני יוסף (הנ"ל טז א ב ג). מן הירדן, מזרח למערב הוא מונה, מצפון נמצא יריחו לבנימין אולם אמר אל כתף יריחו כי דומה של יריחו שהיה במזרחה של יריחו לא ניתן להם אז כמו שנבאר לקמן, ועלה בהר הוא הר בית אל שהיה לבנימין ימה לצד המערב, והיה תוצאותיו שם כלה קו הישר ונכנס החוט לפנים, לצד הדרום, (כמ"ש למעלה טז ב ולקמן פ"ב) (והנה למעלה (ז ב) אמר העי אשר עם בית און מקדם לבית אל, נמצא בית און שאצל עי הי' ג"כ מקדם לבית אל, וצ"ל שהר בית אל היה למזרח בית אל, ומדבר בית און נמשך במערב בית און עד שהר בית אל היה במזרח של מדבר בית און הגם שבית אל היה במערב של בית און עצמו, כי בל"ז משמע שם שבית אל הי' סמוך לעי וה"ה לבית און): (יג) ועבר משם, נכנס לצד דרום, אל כתף לוזה נגבה, נמצא היה לוז תוך לחוט ושייך ליוסף, היא בית אל שקראו יעקב בית אל ולא בית אל שאצל העי שהיה מחלק בנימין, ומ"ש (בדה"א ז כח) שבית אל היה לאפרים כיון על בית אל לוזה, על ההר אשר מנגב, נמצא שבית חורון תחתון לבני יוסף לכן אמר למעלה (טז ג) עד גבול בית חורון התחתון: (יד) והאר הגבול

קרית-בעל היא קרית יערים עיר בני יהודה זאת פאת-ים: טו ופאת
נגבה מקצה קרית יערים ויצא הגבול ימה ויצא אל-מעין מי נפתוח
טז וירד הגבול אל-קצה ההר אשר על-פני גי בן-הנם אשר בעמק
רפאים צפונה וירד גי הנם אל-כתף היבוסי נגבה וירד עין רגל
יז ותאר מצפון ויצא עין שמש ויצא אל-גלילות אשר-נכח מעלה
אדמים וירד אבן בהן בן-ראובן: יח ועבר אל-כתף מול-הערבה
צפונה וירד הערבתה: יט ועבר הגבול אל-כתף בית-חגלה צפונה
והיה [והיו] תוצאותיו הגבול אל-לשון ים-המלח צפונה אל-קצה הירדן

ע"ש (טו) ספרי שם: והיו ק' תוצאות ק'

רש"י

נגבה

דרומית שלו אל קרית יערים של יהודה נמצא רוחב גבול בנימין נוטל כל רוחב הארץ שבין יהודה לאפרי[ם] גבול דרומי שלו עם גבול צפונית של יהודה ושם היתה ירושלים כמו שאמור למטה בענין לפיכך היו לבני הבנימי[ן] חלק בה וגבול צפוני של בנימין והדרומי של אפרים נוגעין זה בזה ושם היתה שילה בחלק אפרים כמה שנאמ[ר] ויטש משכן שילה וגו' וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ואף לבנימין היה בו חלק, וכן שנינו בשחיט[ת] קדשים בג' מקומות שרתה להם שכינה לישראל בשילה ונוב ובית העולמים ובכולן לא שרתה אלא בחלקו ש[ל] בנימין: זאת פאת ים. רוח מערבי מעטרות אדר עד קרית יערים: (טו) ופאת נגבה. מצר דרומי לבנימ[ין] והוא צפוני של יהודה. וכל התחומין המנוין כאן כמנו בצפונה של יהודה וכל מקום שכתב כאן וירד כתו[ב] ביהודה ועלה לפי שכאן הוא מונה מן המערב למזרח ושם מונה מן המזרח למערב: ויצא הגבול ימה. א[ין] ים א' ולא ידעתי איזה ים הוא: (יט) אל לשון ים המלח צפונה. בצפונה של לשון נמצא כל הלשון בחלקו ש[ל] יהודה: אל קצה הירדן. מקום שהירדן נופל בים המלח והוא כמנה מקצוע מזרחית צפונית ליהודה וכאן הו[א] מונה מקצוע דרומית מזרחית לבנימין: והירדן יגבול אותו לפאת קדמה. הירדן היה לו לבנימין מצר מזרח[י] שהירדן הולך על פני רוחב כל גבולו למזרח: וצלע האלף והיבוסי היא ירושלים. כל אחת עיר לעצמה ו[...]
גבעת קרית חמש ערים בפסוק זה:

מצודת דוד

ההר וגו' העומד בצפון והלך כלפי הדרום וכלה הגבול בקרית בעל היא קרית יערים שהוא במצר הצפוני של יהודה: (טו) ופאת נגבה. גבול הדרומי מן המערב כלפי המזרח היה מתחיל מקצה קרית יערים: ימה. אל הים ולא זהו ים הגדול העומד במערב והים הזה היה מצפון יהודה ו[...] כי לא הוזכר למעלה וכ"כ יצא בהרבה מקומות שבאחד יזכיר ולא בשני עם שהיה גבולם זה אצל זה: (טז) ויר[ד] הגבול. כי מעין מי נפתוח שהוא עין עיטם היתה במקום הגבוה שבכל א"י לזה אמר וירד: אשר בעמק רפאי[ם] ההר עמד בעמק רפאים בצפונה: אל כתף. אשר עמדה בכתף היבוסי מנגב א"כ היא ירושלים עמדה בנחלת בנימין (יז) ותאר מצפון. הגבול בא בפאת מערב וסיבב את עין רוגל מצפונו והיתה א"כ מצד יהודה: ויצא עין שמש. מן עין רוגל יצא לעין שמש: אל גלילות. הוא הגלגל האמור בגבול יהודה שלפניו ובשתי השמות נקראה וה[...] גלגל יצא הגבול כלפי הדרום ונתרחב נחלת בנימין: (יח) ועבר. משם עבר מעבר המקום הנקרא מול הערבה כלד צפו[נה] ולא היתה א"כ מנחלת בנימין: הערבתה. היא בית הערבה המוזכר בגבול יהודה והגבול היה מצאנה: (יט) בית חג[לה] צפונה. וגם היא לא היתה מנחלת בנימין (ומה שהוזכר בנחלת בנימין בית חגלה היא עיר אחרת בשמה כשמה) לשון ים המלח וגו'. ר"ל במקום שהירדן נופל בים המלח והוא קצה הדרומי מהירדן וקצה הצפוני מהים: זה גב[ול]

מצודת ציון

(יז) גלילות. הוא גלגל. נכח. נגד: (יט) לשון. הנה ס[...] המשוך כלשון:

נחלת יהושע

הגבול, הגבול הקיף את ההר משלש רוחותיו (מזה גדר ומאחר). ונסב כו' מן ההר ובצפוני הא[...] סבב כמין דל"ת לצד הדרומי והלך הקו מן הצפון לדרום וכלה בקרית בעל שהיא ליהודה, ובזה כש[...] גם גבול המערב של בנימין מצפון לדרום, שהיה מהר בית חורון שהיה במקצוע צפונית מערבית [...] קרית יערים במקצוע דרומית מערבית: (טו) ופאת נגבה, חשיב לצד הדרומי מן המערב למזר[ח] מקצה הדרומי של קרית יערים (כנ"ל טו ט) ויצא הגבול ימה הוא הים שהיה בנגב קרית יער[ים] כמו שבארתי (למעלה שם י'), ויצא אל מעין, נמשך לצד דרום ונתרחב שם הקוטר, כי במצר יהו[דה] אמר ויצא (ממעין מי נפתוח) אל ערי עפרון ושם יצא לצפון: (טז) אל קצה כו' המזרחי, נגב נמצא כתף היבוסי שהיא ירושלים לבנימין: (יז) ותאר מצפון ויצא עין שמש, הקוטר שיצא מ[...] רוגל לעין שמש יצא מן הקו הישר לדרום, ועז"א ויצא, וכשבא לעין שמש הקיף את עין שמש ס[...] בגבולותיו ועז"א ותאר מצפון, ויצא שנית לדרום וכמו שבארתי זה (למעלה טו ז): (יח—יט) ועבר

וכמו

נֶגְבָּה זֶה גְּבוּל נֶגֶב׃ כ וְהַיַּרְדֵּן יִגְבֹּל־אֹתוֹ לִפְאַת־קֵדְמָה זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי בִנְיָמִן לִגְבוּלֹתֶיהָ סָבִיב לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ כא וְהָיוּ הֶעָרִים לְמַטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחוֹתֵיהֶם יְרִיחוֹ וּבֵית־חָגְלָה וְעֵמֶק קְצִיץ׃ כב וּבֵית הָעֲרָבָה וּצְמָרַיִם וּבֵית־אֵל׃ כג וְהָעַוִּים וְהַפָּרָה וְעָפְרָה׃ כד וּכְפַר הָעַמֹּנִי וְהָעָפְנִי וָגָבַע עָרִים שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ כה גִּבְעוֹן וְהָרָמָה וּבְאֵרוֹת׃ כו וְהַמִּצְפֶּה וְהַכְּפִירָה וְהַמֹּצָה׃ כז וְרֶקֶם וְיִרְפְּאֵל וְתַרְאֲלָה׃ כח וְצֵלַע הָאֶלֶף וְהַיְבוּסִי הִיא יְרוּשָׁלַם גִּבְעַת קִרְיַת עָרִים אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם׃

יט א וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל הַשֵּׁנִי לְשִׁמְעוֹן לְמַטֵּה בְנֵי־שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחוֹתָם וַיְהִי נַחֲלָתָם בְּתוֹךְ נַחֲלַת בְּנֵי־יְהוּדָה׃ ב וַיְהִי לָהֶם בְּנַחֲלָתָם בְּאֵר־שֶׁבַע וְשֶׁבַע וּמוֹלָדָה׃ ג וַחֲצַר שׁוּעָל וּבָלָה וָעָצֶם׃ ד וְאֶלְתּוֹלַד

ת"א וסירדן וגו'. בכורות נס: ע"ש (כה) במד"ר ד: (כח) ב"ר מ במד"ר ת תנחומ' תשא: ובתול

העמונה ק

רש"י

יט (א) ויצא הגורל השני. שני לבנימין שגורל בנימין היה ראשון לשבעת השבטים שאמר יהושע לשלוחיו והתחלקו אותה לשבעה חלקים שכבר נטלו יהודה ויוסף כמו שנאמר שם יהודה יעמוד על גבולו

מצודת דוד

נגב. ממערב כלפי המזרח: (כ) יגבול אתו. יהיה לו גבול בפאת המזרחי: לגבולותיה. את הגבולות המגבילים סביב את הנחלק לכל בני משפחותם: (כא) למשפחותיהם. הנחלק למשפחותיהם: (כח) וצלע האלף. ה' עיירות במקרא זה צלע א' האלף ב' ירושלים ג' גבעות ד' קרית ה': יט (א) בתוך וגו'. היה מובלע בנחלת יהודה בתוך הגבול האמור למעלה: (ב) באר שבע ושבע. היא עיר

נחלת יהושע

וכמו שבארתי למעלה בנחלת בני יהודה: (כ) זאת נחלת בני בנימין לגבולתיה, הנה בנחלת כל השבטים (סימן יט) אמר זאת נחלת בני שמעון למשפחותם וכן אמר בזבולון יששכר אשר נפתלי דן (שם) ואצל יהודה אמר (טו יב) זה גבול בני יהודה סביב ושם (כ) זאת נחלת מטה בני יהודה, כי אצל יהודה שמתחלה לא ציין רק הגבול לא הנחלה, ור"ל כי בני שמעון לקחו אח"כ מנחלתם ואח"כ מה שחשב (טו א—יב) הוא רק הגבול והמצר, אמר זה גבול יהודה, ומן פסוק כ' חושב הערים בפרטות אמר זאת נחלה, אצל בנימין חושב המצר וגם הנחלה כי לא עבר זר בתוכם אמר זאת נחלת (על פרטות הערים), לגבולתיה על המצר. ובשאר השבטים שלא ציין המצר בכל פרטיו רק הערים אמר זאת נחלה: (כח) ערים ארבע עשרה. ובספרנו אתה מוצא י"ב, ופי' כי צלע האלף הם ב' ערים, וכן גבעת קרית, ולדעתי השמיט מן הפרטים ענתות ועלמון שחשב בין ערי הלוים לבנימין (כא יח) וכן משמע שצלע האלף עיר אחת ממה שבא צלע בפתח שמורה שהוא סמוך, וכן גבעת סמוך:

יט (א) ויהי נחלתם. כבר שאלנו איך חלקו את הארץ לז' חלקים והלא שמעון לא לקח תחום בפ"ע, אך מכאן ראיה למ"ש למעלה (יד) שהגורל לא קבע רק תחום כל שבט לא כמות החלק לפי מספר הגלגולת שזה קבע יהושע אח"כ לפי שעור ריבוי השבט או מעוטו, והנה הגורל שהיה בגלגל הפיל תחום יהודה בדרומה של א"י ממזרח למערב, וכאשר חלק יהושע הערים לפי מספר האנשים מצא שהיו הערים הנמצאים בתחום ההוא רב מהאנשים וראוים שיקח בה עוד שבט את חלקו (כמו שבאורך שמן המזרח למערב של יוסף לקחו מנשה ואפרים, וכן גם בנימין לא היה לו רק חצי הארך עד גבעת יערים) והפרים זה לשבט אחר, אבל עוד לא ידע מי יהיה השבט עד יבורר עפ"י הגורל, ועם הנשאר מיהודה שעליו הוסיפו ששה חלקים כתבו הערים לז' חלקים שויב כ"א בתחום ומצר מיוחד, ועלה הגורל וקבע בתחום יהודה נחלת שמעון לקיים אחלקם ביעקב: (ב) באר שבע (למעלה טו כח) והיה עוד באר שבע אחר ליהודה (מ"א יט ג) ולא נזכר בגבולו שלכן: ושבע לא נזכר שם ולא בדה"א (ד כח). ומולדה, (למעלה טו כו). (ג) וחצר שועל (שם כח). ובלה היא בעלה הנזכר (שם כט) ובד"ה (שם) בלהה. ועצם (שם). (ד) ואלתולד (שם ל) ובד"ה תולד ובתול

וּבְתוּל וְחָרְמָה׃ ה וְצִקְלַג וּבֵית־הַמַּרְכָּבוֹת וַחֲצַר סוּסָה׃ ו וּבֵית לְבָאוֹת וְשָׁרוּחֶן עָרִים שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ ז עַיִן רִמּוֹן וָעֶתֶר וְעָשָׁן עָרִים אַרְבַּע וְחַצְרֵיהֶן׃ ח וְכָל־הַחֲצֵרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹת הֶעָרִים הָאֵלֶּה עַד־בַּעֲלַת בְּאֵר רָמַת נֶגֶב זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ ט מֵחֶבֶל בְּנֵי יְהוּדָה נַחֲלַת בְּנֵי שִׁמְעוֹן כִּי־הָיָה חֵלֶק בְּנֵי־יְהוּדָה רַב מֵהֶם וַיִּנְחֲלוּ בְנֵי־שִׁמְעוֹן בְּתוֹךְ נַחֲלָתָם׃ י וַיַּעַל הַגּוֹרָל הַשְּׁלִישִׁי לִבְנֵי זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיְהִי גְּבוּל נַחֲלָתָם עַד־שָׂרִיד׃ יא וְעָלָה גְבוּלָם ׀ לַיָּמָּה וּמַרְעֲלָה וּפָגַע בְּדַבָּשֶׁת וּפָגַע אֶל־הַנַּחַל אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יָקְנְעָם׃ יב וְשָׁב מִשָּׂרִיד קֵדְמָה מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ עַל־גְּבוּל כִּסְלֹת תָּבֹר

ע"ש (ט) ספרי פנחס עו"ע ל: (י) ירו' סוכה פ א בר"ר נח:

ויצא

רש"י

מנגב וגו', מכאן ואילך מונה והולך ז' גורלות: (ט) רב מהם. מן הראוי להם: (יב) כסלת תבר. אומר אני שהוא לשון כסלים פלנק"ש בלע"ז לא בגובהו ולא בשפולו אלא בשפועו וסמוך לאמצעו קרוב לצד אחוריו ומצד פניו כדרך שהכסלים עומדות בבהמה ובמקום שהוא אומר אזנות תבור סמוך לראשו הוא

מצודת דוד

עיר אחת ובשתי השמות נקראה: (ז) עין רמון. הם ב' עיירות אחת עין ושנית רמון: (ח) רמות נגב. מקום הרם והגבוה בפאת הדרום: (ט) מחבל. מהמחוז הניתן בנחלה לבני יהודה נתנו אחר זה לבני שמעון לנחלה: כי היה. כי נחלה הניתן בתחלה לבני יהודה היתה מרובה מהראוי להם ולזה נחלו בני שמעון בתוכם: (י) עד שריד. שעומדת בסוף גבול ארץ ישראל במקצוע צפונית מערבית: (יא) ועלה גבולם. משריד בפאת המערבי מצפון כלפי הדרום: לימה. אל הים ומשם למרעלה וגו': (יב) ושב משריד. ושם הגבול משריד ללכת ממערב כלפי המזרח בפאת הצפוני והלך

מצודת ציון

יתן (ט) מחבל. ענין מחוז:

נחלת יהושע

ובתול הוא כסיל הנזכר (שם שם) ובד"ה בתואל. וחרמה (שם ושם): (ה) צקלג (שם ושם) ועמ"ש למעלה בזה, ובית המרכבות וחצר סוסים לא נזכר בנחלת יהודה ובד"ה בית מרכבות וחצר סוסים: (ו) ובית לבאות ושרוחן. הוא לבאות ושלחים (שם לב) ובד"ה אומר תחת זה בית בראי ושערים, שאז נשתנה השם יותר: ערים שלש עשרה ובפרטן אתה מוצא י"ד, ודוחק לומר דבאר שבע ושבע עיר אחת כי צריך שדרכו למנות בכל פסוק שלש ערים, והמותר יחשב בפסוק האחרון, וא"כ הי"ל באר שבע ושבע, ומולדה וחצר שועל בפסוק א' כמו שכן הוא בד"ה, ולמה שהוכחתי למעלה (טו לב) בית לבאות ושרוחן היה עיר אחת, ר"ל בית לבאות וחצר לפני העיר, ועז"א למעלה ושלחים לשון שלחיך פרדס רמונים, בית השלחים שלפני העיר, ופה אמר ושרוחן כי אח"כ לא היו שם שדות והיה שרח העודף להעיר, ובעת שנכתב ספר ד"ה נעשו שם שערים לפני העיר אמר ושערים, והנה מה שחשב צקלג בין ערי שמעון לא היו רק עד ימי דוד שאח"כ נתן צקלג למלכי יהודה ככתוב ש"א (כ"ז ו) ובזה תבין מ"ש בד"ה (שם לא) אלה עריהם עד מלך דוד: (ז) עין רמון (למעלה שם לב). עתר ועשן (שם מב) ובד"ה חשיב עיטם ועין ורמון ותבן ועשן. עיטם הוא עתר, ותבן היא עיר נוספת שבנו אח"כ: (ח) עד בעלת ר"ל סביבות הערים שמשכו עד בעלה היו חצרים שקרוים באר רמת נגב ולכן בד"ה לא אמר רק עד בעלה לבד: (י) ויהי גבול זבולן היה בקצה צפונית מערבית לא"י, והתחיל מנקודה אשר במערבית צפונית לא"י, ששם היה עיר שריד: (יא) ועלה הסב לצד המערבי מצפון לדרום. עלה לימה אל הים ובצד זה פגע בדבשת ופגע אל הנחל אשר על פני יקנעם, כי יקנעם היה לזבולן (לקמן כא לד), והנחל היה במערבו של יקנעם ונחל זה היה סוף גבול זה בקרן מערבית דרומית של זבולן, (וי"מ שהוא נחל קישון): (יב) ושב עתה חוסב גבול הצפוני ממערב למזרח, על גבול כסלת תבור, שם כלה קו הזה. ומשם יצא לצד דרום על פני המזרח מצפון לדרום אל הדברת שהיה מיששכר, כי שם גבל עם יששכר שהיה בצד מזרחו שתבור היה מיששכר, וכן דברת, ומשם עלה יפיע ג"כ מצפון לדרום

וְיָצָא אֶל־הַדָּבְרַת וְעָלָה יָפִיעַ׃ יג וּמִשָּׁם עָבַר קֵדְמָה מִזְרָחָה גִּתָּה חֵפֶר עִתָּה קָצִין וְיָצָא רִמּוֹן הַמְּתֹאָר הַנֵּעָה׃ יד וְנָסַב אֹתוֹ הַגְּבוּל מִצְּפוֹן חַנָּתֹן וְהָיוּ תֹּצְאֹתָיו גֵּי יִפְתַּח־אֵל׃ טו וְקַטָּת וְנַהֲלָל וְשִׁמְרוֹן וְיִדְאֲלָה וּבֵית לָחֶם עָרִים שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ טז זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחוֹתָם הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְחַצְרֵיהֶן׃ יז לְיִשָּׂשכָר יָצָא הַגּוֹרָל הָרְבִיעִי לִבְנֵי יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחוֹתָם׃ יח וַיְהִי גְּבוּלָם יִזְרְעֶאלָה וְהַכְּסוּלֹת וְשׁוּנֵם׃ יט וַחֲפָרַיִם וְשִׁיאֹן וַאֲנָחֲרַת׃ כ וְהָרַבִּית וְקִשְׁיוֹן וָאָבֶץ׃ כא וְרֶמֶת וְעֵין־גַּנִּים וְעֵין חַדָּה וּבֵית פַּצֵּץ׃ כב וּפָגַע הַגְּבוּל בְּתָבוֹר וְשַׁחֲצוּמָה וּבֵית שֶׁמֶשׁ וְהָיוּ תֹּצְאוֹת גְּבוּלָם הַיַּרְדֵּן עָרִים שֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ כג זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶן׃ כד וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל הַחֲמִישִׁי לְמַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחוֹתָם׃ כה וַיְהִי גְּבוּלָם חֶלְקַת וַחֲלִי וָבֶטֶן וְאַכְשָׁף׃ כו וְאַלַּמֶּלֶךְ

ע"ש (יג) שם שם: ושחצימה ק'

רש"י

ועמעד

במקום האזכים: (יג) קדמה מזרחה גתה חפר. ממזרח לגת החפר. שם עירו של יונה בן אמתי: עתה קצין. שם העיר עתה קצין: המתאר הנעה. המוסב אל נעה כלומר משם התאר הגבול לנעה

מצודת ציון

(יג) המתאר. המסבב:

מצודת דוד

על גבול כסלת תבר וגו': (יג) ומשם. ומן יפיע עבר כלפי הדרום במזרחו של גת החפר והיתה א"כ מנחלת זבולן: עתה קצין. ר"ל ממזרח גת החפר עבר לעתה קצין והוא שם מקום: המתאר הנעה. אשר היה מסבב את הנעה: (יד) ונסב אתו. הגבול הזה סובב את רמון בצפונה של חנתון אשר עמדה בצפון רמון א"כ רמון וחנתון והנעה היו משל זבולן: והיו תוצאתיו. סוף הגבול של הרוחב כלה אל גי יפתח אל אשר עומדת בגבול צפוני של אשר: (טו) שתים עשרה. במקרא זה אשר ח' עיירות ובנעה מאותן שנזכר בהגבול והנזכרים היו לבני השבט שמגדו: (יח) ויהי גבולם. הגבול הלך ביזרעאל והיא היתה סמוכה לנחלת מנשה כי עמק יזרעאל היתה של מנשה כמ"ש למעלה: והכסלות ומיזרעאל. הלך לכסלות וכו': (כב) ובית שמש. לא זהו בית שמש הנזכר בנחלת נפתלי היושב בצפון יששכר ולא זהו שהיה בגבול יהודה: גבולם. על שני הגבולים יאמר על הצפוני ועל הדרומי שכלם כלו אל הירדן: (כה) ויהי

נחלת יהושע

(יג) ומשם עבר קדמה. ר"ל בצד הזה המזרחי עבר הגבול עיר ששמה גתה חפר, (שם העיר של יונה הנביא) ועיר עתה קצין, ויצא משם יצא לצד מזרח, אל עיר רמון, ותאר להו משלש רוחותיו ושב ממזרח למערב אל עיר נעה (וקראו רמון המתואר שהיה מוקף מגבול זבולן סביב כי הוא היה בולט מן הגבול כקרן למזרח): (יד) ונסב את עיר נעה סבב משתי רוחות כמין ד' ונעה היה חוץ מן התחום, והלך מצפון של חנתון, (והיא חוץ מן הגבול) ופה השיב צד הדרומי ממזרח למערב. והיו תוצאתיו, בגיא יפתח אל, כלה הרוחב הזה: (טו) ושם נכנס לפנים והלך דרך קטת (היא קרטון הנזכר שופטים א') עד בית לחם, ומשם נמשך נגד הגבול הראשון שהוא הגהל אשר על פני יקנעם, הנה באו גבולי זבולן מארבע רוחותיו: שתים עשרה. הם שריד מרעלה יקנעם יפיע. גתה חפר, עתה קצין, רמון, וחמשה שבפסו"ו, ובדבשת כתיב ופגע שלא נכנס לשם, והדברת כבר בארתי שהיה מחלק יששכר וכן גיא יפתח אל, גיא היה לא עיר: (טז) לישבר נחלת יששכר היה בצפונה של אפרים ומזרח למנשה שבליטה שנמשך לאפרים במערבו לצפונו עד שהכמתת היה דרומית מערבית ליששכר (כנ"ל) והמכמתת היה על פני שכם שבהר אפרים (יז ז), ונגד הר אפרים בעמק היה עמק יזרעאל כמו שמוכח למעלה (שם טז), ח"ם, (יז—כא) ויהי גבולם יזרעאלה הוא גבול הדרומי של יששכר בצד מערבו שערים יזרעאלה וכסלות עמדו בקרן מערבית דרומית של גבולו, ושם סבב הגבול מדרום לצפון במערבו את המקומות שבפסוק (יט כ כא) ובבואו בצד הצפוני ממערב למזרח, אז: (כב) פגע הגבול בתבור, (נגד כסלות תבור שבחלק זבולן, הנ"ל יב) וגם י"ל שם עיר כמ"ש דה"א (ו סב) את תבור ואת מגרשיה: והיו תוצאות גבולם. ר"ל שני הגבולים שמשני הרוחות צפון ודרום כלו בירדן, ולקיון נבאר שלא היה ליששכר עד הירדן ממש, רק הגבול שמשני הצדדים

פגעו

ועמעד ומשאל ופגע בכרמל הימה ובשיחור לבנת: כז ושב מזרח השמש בית דגן ופגע בזבלון ובגי יפתח־אל צפונה בית העמק ונעיאל ויצא אל־כבול משמאל: כח ועברן ורחב וחמון וקנה עד צידון רבה: כט ושב הגבול הרמה ועד־עיר מבצר־צר ושב הגבול חסה ויהיו תצאתיו הימה מחבל אכזיבה: ל ועמה ואפק ורחב ערים עשרים ושתים וחצריהן: לא זאת נחלת מטה בני־אשר למשפחתם הערים האלה וחצריהן: לב לבני נפתלי יצא הגורל הששי

והיו ק׳

לבני

רש"י

יפתח תרגם יונתן ונפיק לרמון ומתמן מסתחר לנעה: (כט) מבצר צר. קריון כריכן קרוי תוקפא: צר.

מצודת ציון

(כט) מבצר צר. מבצר הבנוי בצור:

מצודת דוד

צפונה. הגבול הלך בפאת המערב מדרום כלפי הצפון לחלקת וכו׳: (כו) ופגע. הגבול פגע בכרמל העומדת במערב: (כז) ושב. הגבול שב ממערב כלפי המזרח בפאת הצפוני והלך אל בית דגן: בזבולן. בגבול זבולון שהוא בצפונו: ובגי יפתח אל צפונה. מצפון לגי יפתח אל והיתה א"כ מנחלת אשר ולמולה כלפי רוחב גבול זבולון כמ"ש למעלה: בית העמק. מגי יפתח אל בא הגבול לבית העמק וכו׳: משמאל. מצפון כבול והיתה א"כ משל אשר: (כח) ועברן. משמאל כבול בא לעברן וכו׳: (כט) ושב הגבול. מצידון רבה חזר הגבול מצפון כלפי הדרום אל הרמה וכו׳: ושב הגבול חסה. מעיר מבצר צור חזר הגבול ממזרח כלפי המערב אל חסה: מחבל אכזיבה. כי מחוסה בא הגבול לחבל אכזיבה ומשם כלה הגבול אל הים הגדול: (ל) ועמה ואפק ורחב. ר"ל עם שלשת הערים האלה אשר עמדו על הגבול היה בו ערים עשרים ושתים וכם שלא אלו וי"ע מאלו שעמדו על הגבול והנשארים היו לבני השבט

נחלת יהושע

שבעו שם זה את זה כמו ביוסף, ומה שאצל הירדן ממש היה לנפתלי כמו שית׳: (כה) ויהי גבולם גבול אשר היה אצל גבול מנשה (כנ"ל יז יא) ומערב לגבול יששכר, התחלה חשב צד הדרומי ממזרח למערב (במצר מנשה) היו חלקת וחלי, והיה התחלת גבול הדרומי מחלקת שעמד בקרן מזרחית דרומית של אשר, ובטן ואכשף, כל הערים האלה עד משאל עמדו במצר הדרומי כסדר שכתובים כאן ממזרח למערב: (כו) ופגע בכרמל הימה, וכשכלה הגבול בים הגדול כלה אצל כרמל בצד הדרומי, ושיחור לבנת שאצל הים היה בצד הצפוני של אשר כמצא מצר הדרומי של אשר היה מחלקת עד הים שאצל כרמל ומצד המערבי היה אצל הים מכרמל עד שיחור לבנת, והמפרשים כתבו ששיחור לבנת הוא שם נהר ולהבדילו מנהר מצרים שנקרא שיחור שהם נקרא זה שיח"ר לבנת, וידוע עתה בשם [בעלום] ושם מצאו לפנים לעשות הזכוכית כמו שמסופר בד"ה למלכות צור, ואפשר שנקרא לבנת על שם זכוכית לבנה: (כז) ושב. מן שיחור לבנת שעמדה בקרן מערבית צפונית שב הגבול ממערב למזרח, והוא ציון מצר הצפוני של אשר שב משיחור לבית דגון, ואח"כ פגע בזבולן שהיו בצפונו של אשר, וז"ש ובגיא יפתח אל צפונה, ר"ל שעמדה מצפון למצר אשר, וכבר באר (בפסוק יד) כי גיא יפתח אל הי׳ במצר הדרומי של זבולון והיה שם שכן לאשר, ואח"כ בית העמק ונעיאל, שהיו ג"כ בקו ההוא ממערב למזרח: ויצא אחר נעיאל יצא הקו מדרום לצפון עד סוף צפון א"י ששם היה כבול, וז"ש משמאל, ר"ל של ארץ ישראל, (ולפ"ז עבר הקו נגד כל מזרח גבולו של זבולון), וי"מ שכבול היא עיר אחת שנתן שלמה לחירם ויקרא להם ארץ כבול, על שם כבול עיר הבירה (מ"א ט יג): (כח) ועברן. ושם בצפונית א"י עבר עברן ורחוב עד צדון רבה, שהיו ג"כ מאשר, כמ"ש אשר לא הוריש את יושבי עכו ואת יושבי צידון (שופטים א) ועכו בצפון של א"י כמבואר בריש גיטין, והיא צידון הסמוכה לצור רק צידון אחר: (כט) ושב הגבול. שצידון כלה סוף המצר עד שצידון בקרן מזרחית צפונית לאשר, והגבול שב מצפון לדרום ומגביל פאת מזרחי של אשר עד הרמה ועד עיר מבצר צור, שהיא בקרן מזרחית דרומית של אשר, (עיר מבצר צור היה לנפתלי), ועיר מבצר צור איננה צור הגדולה שעל חוף הים שלא היתה עדיין בנויה בעת ההיא כמדע. וי"מ מבצר שהיה בנוי בצור וסלע גבוה: ושב הגבול חסה. משם התחיל הגבול לסוב ממזרח למערב והלך חוסה שהיה לצד מערב ומשם לחבל אכזיב, ומן חבל אכזיב היו תוצאותיו הימה ר"ל הלך אל חלקת ומשם אל הכרמל הימה, הרי באר גבולי אשר מארבע רוחותיו: ועמה. מן אכזיב ולמטה היו עוד ערים אלה. ערים עשרים ושתים, והם ד׳ בפסוק כ"ה ואלמלך ועמעד ומשאל, בית דגון, בית העמק ונעיאל כבול, וה׳ בפסוק כ"ח ורמה חוסה אכזיב

לִבְנֵי נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ לג וַיְהִי גְבוּלָם מֵחֵלֶף מֵאֵלוֹן בְּצַעֲנַנִּים וַאֲדָמִי הַנֶּקֶב וְיַבְנְאֵל עַד־לַקּוּם וַיְהִי תֹצְאֹתָיו הַיַּרְדֵּן׃ לד וְשָׁב הַגְּבוּל יָמָּה אַזְנוֹת תָּבוֹר וְיָצָא מִשָּׁם חוּקֹקָה וּפָגַע בִּזְבֻלוּן מִנֶּגֶב וּבְאָשֵׁר פָּגַע מִיָּם וּבִיהוּדָה הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃ לה וְעָרֵי מִבְצָר הַצִּדִּים צֵר וְחַמַּת רַקַּת וְכִנָּרֶת׃ לו וַאֲדָמָה וְהָרָמָה וְחָצוֹר׃ לז וְקֶדֶשׁ וְאֶדְרֶעִי וְעֵין חָצוֹר׃ לח וְיִרְאוֹן וּמִגְדַּל־אֵל חֳרֵם וּבֵית־עֲנָת וּבֵית שֶׁמֶשׁ עָרִים תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ לט זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶן׃ מ לְמַטֵּה בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם יָצָא הַגּוֹרָל הַשְּׁבִיעִי׃ מא וַיְהִי גְּבוּל נַחֲלָתָם צָרְעָה וְאֶשְׁתָּאוֹל וְעִיר שָׁמֶשׁ׃ מב וְשַׁעֲלַבִּין

ת"א ועדי מבצר. מגילה ה מכות י: ע"ש (לג) ירו' מגילה א א: (לו) שם: (מא) במד"ר י: ואילון

רש"י

אמון נגר: מחבל אכזיבה. מעדב אכזיבה, מגורל כזיב: (לה) ועדי מבצר. הוו לנפתלי הצדים צר:

מצודת דוד

אשר אצלו: (לב) לבני נפתלי למשפחותם. הנחלק לבני נפתלי לכל משפחה ומשפחה: (לג) ויהי גבולם. גבולם הלך בפאת הדרומי ממערב כלפי המזרח מחלף וגו': (לד) ושב הגבול ימה. חזר הגבול ממזרח כלפי המערב לפאת הצפוני ובא לאזנות תבור: מנגב. מדרומה של זבולון והוא לצפונה של נפתלי: מים. ממערבה של נפתלי והוא מזרחה של אשר: וביהודה הירדן. ובגבול יהודה פגע הירדן העומד במזרח כי גבול צפון יהודה בא בקצה הירדן הדרומי ולנפתלי היה כל הירדן לנחלה א"כ פגע בגבול יהודה בסוף הירדן וה"ה שפגע בכל השבטים שהיה גבולם עד הירדן אבל בא לומר שאף שהיה נחלת יהודה בסוף הדרומי מ"מ פגע גם בו: (לה) ועדי מבצר. ר"ל ואלה ערי המבצר של נפתלי הצדים וגו': (לח) תשע עשרה. ר"ל עם ערי המבצר היה לו תשע עשרה שהם עשר ערי מבצר ועוד שלש מאלו שעמדו על הגבול והנשארים היו לבני השבט שאצלו: (מא) ויהי גבול נחלתם. ר"ל הגבול

נחלת יהושע

(כי עיר מבצר צור היה לנפתלי) ושלשה שבפסוק ל': (לג) ויהי גבולם. הנה כ"מ שנאמר עדיין מא"י אחרי החלוקה הנזכר היו לבני נפתלי, (חוץ מדן שנטל במערב), והנה אצל הירדן נשאר כל רוחב א"י שכנגד הירדן. כי כבר באדנו (טז ז) שגבול יוסף המזרחי פגע אז"ז באלכסון אצל מי יריחו ולא הגיע עד הירדן, וכן גבול מזרח של בנימין הגם שעלה מן הירדן אל כתף יריחו מצפון בכ"ז לא היה לו רק מיריחו ואילך, וכמ"ש רז"ל שדושנה של יריחו לא נתחלק לשבטים, ולא לקחה בנימין עד בימי דוד או שלמה שנבנה המקדש בחלקו. וכן יששכר שלקח אחרי בנימין והיו תוצאות גבולם הירדן לא היה עד הירדן ממש, ונשאר כל רוחב א"י בצד מזרח אצל הירדן לנפתלי (ועיין מ"ש למעלה טז ו) ובזה תבין מ"ש פה שנפתלי פגע עם יהודה הירדן מזרח השמש, לפ"ז אורך ארץ נפתלי בצד המזרח היה כל אורך הירדן, ונגדו בצד מערבו היה גבולם מחלף מאלון בצעננים עד לקום, כ"ז היה בשטח צד המערב, ומצד המזרח והיו תוצאותיו הירדן, שהירדן הגביל שטח המזרחי: (לד) ושב. בצד הצפוני יצא גבולו ממזרח למערב ובא עד אזנות תבור, ויצא עוד יותר לצד צפון עד שהגיע בצפון של א"י ששם היה חוקקה. והנה זבולון עלה בצד צפונו מסריד על גבול כסלות תבור ויצא משם לדרום על הדברת שמחלק יששכר (כנ"ל פסוק יב) וא"כ נשאר החלק של שמאל הקו שהלך מישרים לכסלות תבור עד צפון א"י ממש פנוי, וכן החלק שמן הדברת עד צפונה של א"י ואל החלק הזה ירד גבול יששכר ולקח כל מה שנשאר מצפונה של זבולון עד צפון א"י. ובזה תבין מ"ש פה שפגע בזבולון מנגב. והנה באדנו (בפסוק כז—כח) כי בנחלת אשר היה לו רצועה במזרח של זבולון עד צפון א"י, וגבול הזה שב הרמה ועד עיר מבצר צור מצפון לדרום, ושניהם רמה ומבצר צור היו לנפתלי (פסוק לה—לו) וא"כ הלך גבול נפתלי ברחבו למערב דרך הרמה ומבצר צור מדרום לצפון והיה אשר במערב של נפתלי, וז"ש שפגע באשר מים, ולפ"ז צ"ל שהערים שנזכר בגבול צפונו של אשר בצפון א"י לא היו בצפון ממש רק היה אחריהם עוד רצועה השייכה לנפתלי שדרך שם ירד גבולם וסבב את זבולון בצפונו, דאל"כ לא משכחת שילך הגבול לצפון זבולון בלא הפסקה: (לח) ערים תשע עשרה. ט"ו החשובים בין ערי מבצר, ואדמי הנקב, יבנאל, לקום, חקוקה, הם י"ט כי חלף ואלון שמות מקומות לא ערים: (מא) ויהי גבול נחלתם. דן לקח החלק המערבי של נחלת בנימין, שבנימין לא לקח רק חלק המזרחי מהאורך שממזרח למערב והחלק

המערבי

ואילון ויתלה: מג ואילון ותמנתה ועקרון: מד ואלתקה וגבתון ובעלת: מה ויהד ובני־ברק וגת־רמון: מו ומי הירקון והרקון עם־הגבול מול יפו: מז ויצא גבול בני־דן מהם ויעלו בני־דן וילחמו עם־לשם וילכדו אותה ויכו אותה לפי־חרב וירשו אותה וישבו בה ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם: מח זאת נחלת מטה בני־דן למשפחתם הערים האלה וחצריהן: מט ויכלו לנחל את־הארץ לגבולתיה ויתנו בני־ישראל נחלה ליהושע בן־נון בתוכם: נ על־פי יהוה נתנו לו את־העיר אשר שאל את־תמנת־סרח בהר אפרים ויבנה את־העיר וישב בה: נא אלה הנחלת אשר־נחלו

ת"א ויקראו וגו'. בכורות שם: על פי וגו'. בתרא קכב: אלה וגו'. יבמות סה גיטין לז: **אלעזר**

יע"ש (מז). ספרי ברכה: (מט) ספרי פנחס: (נ) שם: (נא) במד"ר ג כא הנהו' פנחס: קמץ בז"ק

רש"י

צרעה ואשתאול. משל יהודה היו ונפל גורל בני דן סמוך להם: (מז) ויצא גבול בני דן מהם. כאן נטלו קצת ועוד נפל להם גורל במקום אחר רחוק מגבולם ושאר שבטים מפסיקין ביניהם: וילחמו עם לשם. לאחר זמן בימי עתניאל בן קנז ובימי פסל מיכה כמה שנאמר בספר שופטים: לשם. היא ליש האמורה בספר שופטים: (נא) אשר נחלו. הנחילו:

מצודת דוד

מנחלתם הלך לצרעה ומשם לאשתאול אבל בן עלמן היו מנחלת יהודה ונחלת דן היה במקצוע לפאות מערבית של יהודה:

(מג) ועקרון. לא זה שהיה בגבול יהודה: (מו) עם הגבול וגו'. ר"ל הערים ההם היו מנחלת דן עם הגבול של מול יפו: (מז) ויצא גבול בני דן מהם. ר"ל גבול נחלת דן יצא בגורל פחות מהראוי להם ולא הספיק להם ולזה עלו לאח"ז לכלחם בלשם והוא ליש האמורה בספר שופטים והיתה מחוץ לגבול א"י ולא בגבולה (ובמקצוע לפאות מזרחית היתה מול נחלת נפתלי כי אחז"ל ירדן נקרא ע"ש שיורד מדן והוא לשם והירדן הלא יתחיל במקצוע לפאות מזרחית וע"ש מדן ועד באר שבע (ש"א ג') ור"ל מקצה א"י עד קצהו באלכסון כי דן היה במקצוע לפאות מזרחית ובאר שבע היה במקצוע דרומית מערבית כי משל נחלת שמעון היתה שלקחו במקצוע ההיא): (מח) הערים האלה. האמורים למעלה אבל לא כולם כי צרעה ואשתאול משל יהודה היו: (מט) לנחל. להנחיל ע"י הגורל: לגבולתיה. לפי הגבולים האמורים למעלה: (נ) על פי ה'. שאלו באורים ותומים וע"פ נתנו לו את העיר אשר שאל והיא תמנת סרח: (נא) נחלו. הנחילו לישראל בגורל: ורא"שי האבות למטות. ראשי בתי אבות של מטות בני ישראל:

מצודת ציון

(מז) וירשו. מלשון ירושה:

נחלת יהושע

המערבי עם מה שנכנס חלק יהודה בצפונו ונתקצר גבולו בפאת מערב: (מז) ויצא, ר"ל יען שבטם הדני נחלו בסוף א"י אבל המספר לא יכלו להוריש את האמורי (כמ"ש שופטים א לד), וז"ש ויצא גבול בני דן מהם, ר"ל שלא נחלו את גבולם כי האמורי לא נתנו לרדת לעמק, וזה באר בשופטים י"ח כי לא נפלה לו עד היום ההוא בתוך שבטי ישראל בנחלה, כוונתו שנחלתו לא נפלה בתוך השבטים רק בקצה המערב על הספר, ולכן ויעלו בני דן וילחמו עם לשם, שהוא במזרח א"י וזה היה בימי שפוט השופטים והוא ליש הנזכר שם: (מט) ויכלו לנחול את החילוק הראשון שהיה עפ"י הגורל שנבאר באורך (למעלה יד) שהיו שם שתי חלוקות, א] עפ"י הגורל שהגביל תחום כל שבט וע"ז אמר פה ויכלו לנחול, ב] עפ"י החלוקה לגלגולת שזה עשה יהושע לפי ריבוי השבט או מיעוטו, ועל זה אמר בפסוק נ"א ויכלו מחלק את הארץ, ותכף אחר הגורלות קודם החילוק לפי מספר הגלגולת נתנו נחלה ליהושע. ומפרש פי, (נ) על פי ה' נתנו לו. לכן היה זה מצורף עם הגורל שהיה ג"כ עפ"י ה', ולא המתינו עד החלוקה השנית שעפ"י יהושע שאז היה בכח יהושע לתת לו בעצמו, וז"ש בב"ב דף קכ"א לך בגורל יחלק את הארץ יחלו יהושע וכלב, כי הגם שהחלוקה הפרטית לפי הגלגולת לא היה עפ"י הגורל (ומתוך כך הקשה הרשב"ד בש"מ בב"ב דף קכ"א על שמהו דקן תחומי השבט נקבעו עפ"י הגורל לא חלוקות הפרטיים א"כ למה הוצרך למעט יהושע וכלב שהיו אנשים פרטיים) בכ"ז הלא קודם שנחלקה החלוקה השנית לדעת כמה יגיע לגלגולת לא היה אפשר להקדים לתת ליהושע וכלב בלא חלוקה, ולכן הוצרך להיות עפ"י ה', וא"כ היה עולה על הדעת שזה יהיה עפ"י גורל, ומפרש כי נתנו לו את העיר אשר שאל, וזה לא יצוייר בגורל, רק עפ"י

אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן ׀ וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְמַטּוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל ׀ בְּגוֹרָל ׀ בְּשִׁלֹה לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיְכַלּוּ מֵחַלֵּק אֶת־הָאָרֶץ׃

כ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם אֶת־עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ג לָנוּס שָׁמָּה רוֹצֵחַ מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה בִּבְלִי־דָעַת וְהָיוּ לָכֶם לְמִקְלָט מִגֹּאֵל הַדָּם׃ ד וְנָס אֶל־אַחַת ׀ מֵהֶעָרִים הָאֵלֶּה וְעָמַד פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וְדִבֶּר בְּאָזְנֵי זִקְנֵי הָעִיר־הַהִיא אֶת־דְּבָרָיו וְאָסְפוּ אֹתוֹ הָעִירָה אֲלֵיהֶם וְנָתְנוּ־לוֹ מָקוֹם וְיָשַׁב עִמָּם׃ ה וְכִי יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרָיו וְלֹא־יַסְגִּרוּ אֶת־הָרֹצֵחַ בְּיָדוֹ כִּי בִבְלִי־דַעַת הִכָּה אֶת־רֵעֵהוּ וְלֹא־שֹׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ו וְיָשַׁב ׀ בָּעִיר הַהִיא עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לַמִּשְׁפָּט עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם אָז ׀ יָשׁוּב הָרוֹצֵחַ וּבָא אֶל־עִירוֹ וְאֶל־בֵּיתוֹ אֶל־הָעִיר אֲשֶׁר־נָס מִשָּׁם׃ ז וַיַּקְדִּשׁוּ

ת"א וידבר ה' וגו'. מכות יא: דבר אל. שם: ודבר באזני. שם כב: ע"ש (ז) ספרי מסעי: את

רש"י

כ (ו) עד עמדו וגו' למשפט. אם יפטר מגלות יפטר ואם יתחייב גלות יחזור לעיר מקלטו וישב שם עד

מצודת ציון

כ המקלט. ע"ש שקולטת את הרוצחים שאין מדרך עיר אחרת לשכנו להרוצחים לגור בה: (ג) לנוס. ענין בריחה: בבלי דעת. בלא כוונה: מגאל. מלשון גאולה כי בנקמו נקמת הנרצח כגאולה תחשב לו: (ד) ואספו. ענין הכנסה כמו מאסף אותם (שופטים י"ט): (ה) יסגרו. ענין מסירה כמו להסגיר לאדום (עמוס א): שלשום. יום השלישי מהיום הזה: (ז) ויקדשו. ויזמינו כמו קדשו קהל (יואל ב'):

מצודת דוד

בגורל. חוזר לתחלת המקרא לומר אלה הנחלות אשר נחלו בגורל: ויכלו מחלק. השלימו חלוקת הארץ בגורל:

כ (ב) לכם להנאתכם: (ג) למקלט. לקלוט את הרוצח מיד גואל הדם לבל יהרגנו כאשר יחם לבבו: (ד) את דבריו. איך שגג ברציחה: ואספו אתו. עם שלא ידעו שהאמת אתו: (ה) גואל הדם. קרוב הנרצח הרוצה לנקום נקמתו: אחריו. אל עיר מקלטו: ולא יסגרו. ר"ל אנשי העיר יעזרו להרוצח ולא ימסרו אותו ביד גואל הדם: כי בבלי דעת. אם הרג בבלי דעת: ולא שנא. לומר שהיה מעורים בדבר: (ו) למשפט. לדעת אם הוא חייב

נחלת יהושע

מפי נביא, וכן כלב לקח את חברון על פי שאלתו וקודם החלוקה הפרטיית: (נא) ויכלו מחלק. המבואר בפסוק כ':

כ (א) וידבר ה'. לא נמצא בדברי הנביאים שאחר משה רבינו ע"ה לשון וידבר ה' אל נביא פלוני לאמר, חוץ מפה, ובארו חז"ל מפני שהן של תורה, ר"ל כי דבור ואמירה הבאים אל הנבואה היינו תורה שבכתב ושבע"פ ולא ניתנה תורה לנביא אחרי משה, לבד פה באו הלכות שאינם מבוארים בתורה כמו ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו ולא שהשוו דבריהם לדבריו למדו מזה (מכות י' ע"ב) שעיר שרובה רוצחים אינה קולטת וכדומה, לכן בא דבור ואמירה, ובארתי כלל זה בחבורי הגדול על תו"כ ריש ויקרא: (ב) תנו. מבואר בספרי (פ' מסעי) כי לא נתחייבו בהפרשת ערי מקלט עד אחר ירושה וישיבה דכתיב כי יכרית ה' אלהיך את הגוים כו' וירשתם וכו', ולכן לא נוהג עד גמר חילוק הארץ: (ג) בשגגה בבלי דעת. בס' מסעי כתיב בשגגה, ובס' שופטים כתיב בבלי דעת, וחז"ל מכות (דף ו' ע"ב) בשגגה פרט למזיד בבלי דעת פרט למתכוין, ולכן אמר פה שניהם, ודיני הפ' הזאת בארתי בפירוש התורה בעז"ה: (ז) ויקדשו. על השאלה איך יתכן כי שני המטות וחצי המטה נתנו שלש ערים בשוה עם תשעת המטות וחצי המטה, השיב הרמב"ן ז"ל כי אחר שגם ערי הלוים הם קולטות וערי הלוים היו מ"ב שהם מ"ח עם ערי המקלט מגיע על כל שבט ד' הערים, שהם עשר לשני המטות וחצי המטה, וכן נתנו באמת כמבואר בסי' כ"א. ואם תשאל שבכ"ז היה להם לתת יותר ערי הלוים כי ערי הלוים אין קולטות אלא לדעת, ע"ז השיב כי רוב מושב הלוים היה מארץ לפי שמם.

אֶת־קֶדֶשׁ בַּגָּלִיל בְּהַר נַפְתָּלִי וְאֶת־שְׁכֶם בְּהַר אֶפְרָיִם וְאֶת־קִרְיַת
אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּהַר יְהוּדָה׃ ח וּמֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרִיחוֹ מִזְרָחָה נָתְנוּ
אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בַּמִּישֹׁר מִמַּטֵּה רְאוּבֵן וְאֶת־רָאמֹת בַּגִּלְעָד מִמַּטֵּה
גָד וְאֶת־גלון בַּבָּשָׁן מִמַּטֵּה מְנַשֶּׁה׃ ט אֵלֶּה הָיוּ עָרֵי הַמּוּעָדָה לְכֹל ׀
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לָנוּס שָׁמָּה כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְלֹא
יָמוּת בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה׃

כא א וַיִּגְּשׁוּ רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־
נוּן וְאֶל־רָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיְדַבְּרוּ אֲלֵיהֶם
בְּשִׁלֹה בְּאֶרֶץ כְּנַעַן לֵאמֹר יְהוָה צִוָּה בְיַד־מֹשֶׁה לָתֶת־לָנוּ עָרִים
לָשָׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶן לִבְהֶמְתֵּנוּ׃ ג וַיִּתְּנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם מִנַּחֲלָתָם
אֶל־פִּי יְהוָה אֶת־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן׃ ד וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל
לְמִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי וַיְהִי לִבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן מִן־הַלְוִיִּם מִמַּטֵּה יְהוּדָה

גולן ק׳ — רש״י — וממטה

מות הכהן הגדול: (ח) ומעבר לירדן יריחו מזרחה נתנו. בימי משה שנאמר את בצר במדבר וגו׳:
(ט) המועדה. ההזמנה, היעודות לכך:

מצודת דוד

יחזור לעיר מקלטו וישב בה עד מות הכהן הגדול: אז. אחרי מות הכהן הגדול: (ט) עד עמדו. עד יעמוד למשפט לדעת אם הוא חייב מיתה וכאשר ילא חייב אז ביד גואל הדם להמיתו:

מצודת ציון

בגליל. בארץ הגליל והוא שם מדינה בארץ ישראל: (ט) המועדה. מלשון ועד וקבוץ להאסף בהן הרוצחים כמו בשר מועד (ישעיה יד):

כא (ב) לתת לנו וגו׳. ר״ל ושאלת תנו לנו: (ג) אל פי ה׳. על פי מלותו: האלה. האמורות למטה: (ד) מן הלוים. שהיו מן הלוים מבני לוי: ממטה יהודה.

נחלת יהושע

שהם ילות יותר מוהבם מפני עבודת בית האלהים: (ט) ערי המועדה. שם נשקל מוּעָדָה שהיו מיוחדות להועד שם כל מכה נפש בשגגה:

כא (ב) ה׳ צוה. הנה הלוים היה ואת הערים אשר תתנו ללוים את שש ערי המקלט כו׳ ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר, וכ״מ שאומר עליהם, בא או על הטפל הנוסף על העיקר או על הדבר שבא אחר חברו כמו על עולת התמיד יעשה, כמ״ש בפי׳ התורה בכ״מ, לכן המתינו עד שהפרישו ערי מקלט תחלה: (ד) ויצא הגורל. הנה הלוים היה מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו ועפ״ז נתנו מיהודה ושמעון תשע ערים, שרובם היו מיהודה כי רק עיר עין מלינו בנחלת שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם, ומנפתלי לא נתנו רק שלש ערים, והנה כמו שנחלת השבטים הגביל הגורל תחלה תחום כל שבט, ואח״כ חלק יהושע לפי הריבוי והמיעוט כפי השערתו כנ״ל (ס׳ יד), כן פה תחלה הגביל הגורל תחום כל משפחה, והגביל לבני אהרן תחומם מג׳ שבטים יהודה שמעון בנימין, (שמות שלשה השבטים האירו באו״ת עם יתיאם גורל בני אהרן), והמגדילים חלקו בני לוי לד׳ חלקים, בני אהרן, יתר בני קהת, בני גרשון, בני מררי, והגרילו על כ״א מאיזה שבט יהיו עריו, והגורל עלה כפי הראוי להם לפי סדר מעלתם בקדש, שכמו שבאיברי הגויה כל אבר השכן יותר אל הלב הוא מעולה יותר ומזגו זך ביותר מאד, כן בני אהרן שהיו קרובים אל המשכן והמקדש, וכן נפל גורלם בחלק יהודה שמעון ובנימין שהיו סביב למקדש (וע״כ שנדבקו תמיד במלכות בית דוד). אחריהם במדרגה היו בני קהת הנותרים שהם היו ג״פ שכנים אל הלב ועבודת הקדש עליהם בכתף ישאו הארון והשלחן וכלי הקדש, לכן נפל חבלם באפרים דן וחצי מנשה שנחלת יוסף היתה אצל נחלת בנימין, ונחלת דן היה אחרי נחלת בנימין והיו סוככים בכנפיהם על המקדש וקרובים אל נחלתו, ואחריהם בני גרשון שהיו נושאים את אהל מועד יריעותיו ומכסאו שהם במדרגת הבשר התופף על האיברים הפנימים הסוככים על הלב, לכן ממטה יששכר ואשר

וממטה השמעני וממטה בנימן בגורל ערים שלש עשרה: ה ולבני
קהת הנותרים ממשפחת מטה־אפרים וממטה־דן ומחצי מטה
מנשה בגורל ערים עשר: ו ולבני גרשון ממשפחות מטה־יששכר
וממטה־אשר וממטה נפתלי ומחצי מטה מנשה בבשן בגורל ערים
שלש עשרה: ז לבני מררי למשפחתם ממטה ראובן וממטה־גד
וממטה זבולן ערים שתים עשרה: ח ויתנו בני־ישראל ללוים את־
הערים האלה ואת־מגרשיהן כאשר צוה יהוה ביד־משה בגורל:
ט ויתנו ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון את הערים האלה
אשר־יקרא אתהן בשם: י ויהי לבני אהרן ממשפחות הקהתי מבני
לוי כי להם היה הגורל ראישנה: יא ויתנו להם את־קרית ארבע
אבי הענוק היא חברון בהר יהודה ואת־מגרשה סביבתיה: יב ואת־
שדה העיר ואת־חצריה נתנו לכלב בן־יפנה באחזתו: יג ולבני
אהרן הכהן נתנו את־עיר מקלט הרצח את־חברון ואת־מגרשיה

מלא ו' מלא ו' יתיר י' עמ"ש

ואת

רש"י

כא (ה) ולבני קהת הנותרים. הם בני משה ובני יצהר וחברון ועוזיאל: ממשפחת מטה אפרים. מגחלת שבט בני אפרים נפלו להם אלה הערים שבכל שבט ושבט נטלו כמה שאמר מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים: (ט) אשר יקרא אתהן בשם.

מצודת דוד

הגורל בא להם ממטה יהודה וגו': (ה) הנותרים. כי בני אהרן שהיו מבני קהת לקחו ממטה יהודה וגו' והנותרים מבני קהת שהם בני משה ובני יצהר וחברון ועוזיאל לקחו ממטה אפרים וגו': (ו) בבשן. ר"ל חצי שלקחו נחלתם בעבר הירדן המזרחי בארץ הבשן: (ז) למשפחתם. הנחלק נתנה בכן משפחה ומשפחה לבד ופירש באחד וכמו כן בכולם: (ח) בגורל. מי מהשבטים יתן למי מן הלוים: (ט) אשר יקרא. ר"ל אשר למטה בענין יפרש השמות: (י) ממשפחת. אשר היו ממשפחת הקהתי: כי להם וגו' ראשונה. ר"ל לפי שבא להם הגורל ראשונה לזה לקחו ראשונה ולא בעבור מעלת הכהונה: באחזתו. בחלק נחלתו: (יג) ולבני וגו' נתנו. את כל מספר הערים האלה:

נחלת יהושע

שביהם היו אחרי יוסף יששכר במזרחו ואשר במערבו, וממטה נפתלי שהיה ג"כ שכן אליהם ומגביל נחלת בנימין ויוסף במזרחי נגד אלך הירדן עם נחלת מנשה בבשן, שהנם שהיה מעבר הירדן השתתף בגד מה עם אליו השני שהיה בא"י ומיוחס אליו בקורבה כשהם שבט אחד, ובני מררי שהוא הקלה האחרן נושאי קרשי המשכן בריחיו ועמודיו ואדניו דוגמת העור והעצמות שבגויה לקחו ממטה ראובן וגד תחת לארץ וממטה זבולון שהיה בגד נפוית מערבית בקלה האחרון בא"י, והנה בכולם אמר בגורל ערים, לבד אצל בני מררי לא אמר (בפ' ז) בגורל, וגם אמר לבני מררי בלא וא"ו, כי אחר שבני מררי נשארו באחרונה לא הוצרך להגריל, כי השלש שבטים שעדיין לא נפל עליהם הגורל מהם יקחו בני מררי משפחת באחרונה, וע"כ אמר בלא וא"ו כי הם לא לקחו עפ"י גורל מיוחד להם, ואחר שהגביל הגורל תחום כל משפחה ומשפחה, אז חלק יהושע מספרים הערים לפי ריבוי השבט ומיעוטו וזה שאמר תחלה ויצא הגורל למשפחת הקהתי וגו', וסיפר איך יצא עפ"י הגורל שסדר לכ"א תחומו, ואח"כ אמר,(ה—ט) ויתנו בני ישראל. וכו' שאח"כ נתנו הערים הפרטים לפי ריבוי השבט ומעוטו. ערים גדולות או קטנות, ומפרש ויתנו וכו' את הערים שהוא על המתינה הפרטית של הערים הפרטיים: (יא—יג) ויתנו להם את קרית ארבע וכו' ולבני אהרן וכו'. רצה לבאר מדוע נתנו מיהודה ושמעון תשעה ערים, ומכל שני שבטים לא לקחו רק שמונה ערים ארבע ערים משבט (חוץ משבט נפתלי) כי אחר שכלב לקח חלק גדול ביחוד היה גם הוא צריך לתת עיר ללוים כמ"ש איש כפי נחלתו יתן מעריו ללוים, והיה להברון כפרים ושדות רבים מאד, ועד שלפי השיעור היה צריך שיתן בפ"ע כמו רביע השבט שהיא עיר אחת ונתן את חברון, והדה העיר

והגריב

ואת־לבנה ואת־מגרשה: יד ואת־יתר ואת־מגרשה ואת־אשתמ
ואת־מגרשה: טו ואת־חלן ואת־מגרשה ואת־דבר ואת־מגרשה
טז ואת־עין ואת־מגרשה ואת־יטה ואת־מגרשה את־בית שמש ואת
מגרשה ערים תשע מאת שני השבטים האלה: יז וממטה בנימ[ן]
את־גבעון ואת־מגרשה את־גבע ואת־מגרשה: יח את־ענתות ואת
מגרשה ואת־עלמון ואת־מגרשה ערים ארבע: יט כל־ערי בני
אהרן הכהנים שלש־עשרה ערים ומגרשיהן: כ ולמשפחות בני
קהת הלוים הנותרים מבני קהת ויהי ערי גורלם ממטה אפרים
כא ויתנו להם את־עיר מקלט הרצח את־שכם ואת־מגרשה בה
אפרים ואת־גזר ואת־מגרשה: כב ואת־קבצים ואת־מגרשה ואת
בית חרון ואת־מגרשה ערים ארבע: כג וממטה־דן את־אלתקא
ואת־מגרשה את־גבתון ואת־מגרשה: כד את־אילון ואת־מגרשה
את־גת־רמון ואת־מגרשה ערים ארבע: כה וממחצית מט
מנשה את־תענך ואת־מגרשה ואת־גת רמון ואת־מגרשה ערים
שתים: כו כל־ערים עשר ומגרשיהן למשפחות בני־קהת הנותרים
כז ולבני גרשון ממשפחת הלוים מחצי מטה מנשה את־עיר מקל
הרצח את גלון בבשן ואת־מגרשה ואת־בעשתרה ואת־מגרשה
ערים שתים: כח וממטה יששכר את־קשיון ואת־מגרשה את־דברת
ואת־מגרשה: כט את־ירמות ואת־מגרשה את־עין גנים ואת־מגרשה
ערים ארבע: ל וממטה אשר את־משאל ואת־מגרשה את־עבדו
ואת־מגרשה: לא את־חלקת ואת־מגרשה ואת־רחב ואת־מגרשה
ערים ארבע: לב וממטה נפתלי את־עיר | מקלט הרצח את־קדש
בגליל ואת־מגרשה ואת־חמת דאר ואת־מגרשה ואת־קרתן ואת
מגרשה ערים שלש: לג כל־ערי הגרשני למשפחתם שלש־עשר

עמ"ש מלא ו' גולן ק' — רש"י — עיר

לפי שלא הזכיר למעלה את שמות הערים שנהגו להם ולמטה הוא מפרש את שמותם. לכך אמר אשר יקרא אתה
בשם: (יח) ואת עלמון. ובדברי הימים אות עלמות הוא בתורים שיונתן מתרגם אותה עלמות:

נחלת יהושע

יהגביה היו לו. וזה הוצעה לבאר שמנחלת יהודה לקחו מכלב עיר בפ"ע מחלקו, ונשאר עוד ליהוד
ושמעון שמונה ערים, ועם הכהון היה תשע וז"ש ולבני אהרן הכהן נתנו כ"ל עם חלקו של כלב. וכו
בלקחו רוב הערים מיהודה לא משמעון זה מפני שמעון נחל תוך יהודה כנ"ל ונעשה מפני הסבי

עִיר וּמִגְרְשֵׁיהֶן׃ לד וּלְמִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי־מְרָרִי הַלְוִיִּם הַנּוֹתָרִים מֵאֵת מַטֵּה זְבוּלֻן אֶת־יָקְנְעָם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־קַרְתָּה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ לה אֶת־דִּמְנָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־נַהֲלָל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃ * לו וּמִמַּטֵּה־גָד אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־רָמֹת בַּגִּלְעָד וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־מַחֲנַיִם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ לז אֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־יַעְזֵר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ כָּל־עָרִים אַרְבַּע׃ לח כָּל־הֶעָרִים לִבְנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם הַנּוֹתָרִים מִמִּשְׁפְּחוֹת הַלְוִיִּם וַיְהִי גּוֹרָלָם עָרִים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ לט כֹּל עָרֵי הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ אֲחֻזַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עָרִים אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה וּמִגְרְשֵׁיהֶן׃ מ תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הָאֵלֶּה עִיר עִיר וּמִגְרָשֶׁיהָ סְבִיבֹתֶיהָ כֵּן לְכָל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה׃ מא וַיִּתֵּן יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָתֵת לַאֲבוֹתָם וַיִּרָשׁוּהָ וַיֵּשְׁבוּ בָהּ׃ מב וַיָּנַח יְהוָה לָהֶם מִסָּבִיב כְּכֹל אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתָם וְלֹא־עָמַד אִישׁ בִּפְנֵיהֶם מִכָּל־אֹיְבֵיהֶם אֵת כָּל־אֹיְבֵיהֶם נָתַן יְהוָה בְּיָדָם׃ מג לֹא־נָפַל דָּבָר מִכֹּל הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל הַכֹּל בָּא׃

כב א אָז יִקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה׃ ב וַיֹּאמֶר

אליהם

* (בקצת ספרים יש כאן ב' פסוקים) : וממטה ראובן את בצר ואת מגרשה ואת יהצה ואת מגרשה: את קדמות ואת מגרשה ואת (ס"א את) מיפעת ואת מגרשה ערים ארבע: ועיין מ"ש.

רש"י

(מ) ומגרשיה סביבתיה. אלפים אמה לכל רוח:

מצודת דוד

(מב) סביבותם. לכלוים: עיר עיר. לכל עיר ועיר מגרשיה נתגרש בהם הבהמות: ולא עמד. לא נתקיים: (מג) לא כביבותיה: (מד) וינח. ה' נתן להם מנוחה מסביב ולא נפל דבר. לא נחסר שום דבר:

נחלת יהושע

כגלה אתה: (לד) הנותרים. יובן במ"ש למעלה (פסוק ז) שבני מררי נקראים נותרים ושפלים בערך שבט לוי כולו כעור ועצמות שהם הקליפה הסוכך על הפרי והלב, כמו שיתר משפחות נקראו נותרים במשפחת קהת נגד בני אהרן הכהנים (כמ"ש בפסוק כ), וגם קראם נותרים מפני שנותרו מן הגורל שנפל על בני קהת וגרשון ראשונה, ונותרו הם שלא הוצרך להגריל עליהם כנ"ל (פסוק ד'), ולכן כפל עליהם שם הנותרים שנית בפסוק ל"ח, שהיו נותרים מצד שתי ההשקפות האלה: (מא) ויתן אחר שספר הכיבוש והחילוק אומר כי נתקיים לישראל שבעה דברים, א] ויתן, שנתן להם הארץ במתנה כמו שהבטיח לאבות, ב] וירשוה, שהיא הרשת האויבים וכבושם בשבע שכבשו (כי גדר הירושה הוא הורקת הבעלים מרשות המוריש לרשות היורש), ג] וישבו בה. בשבע שחלקו שהחזיקו כ"א בשלו: (מב) ד] וינח ה' להם מסביב. שפסקה מלחמת האויבים, ה] ולא עמד גם בעת נלחמו נגדם לא עמדו כי נפלו לפניהם (וכבר בארנו שיש הבדל בין לא התיצב איש בפניהם ובין לא עמד איש בפניהם, שלא התיצב מורה שלא התגר בו מלחמה כלל (וזה לא היה פה כי באו מלכים נלחמו) אבל לא עמד מורה שהמתיצב להלחם לא יעמד במעמדו כי המה כרעו ונפלו), ו] שלא היתה נפילה טבעיית רק את כל אויביהם נתן ה' בידם בדרך נס והשגחה: (מג) ז] לא נפל דבר. שגם יתר הטובות וההצלחות שהבטיח ה' להם בתורה ע"י משה כולם באו:

אֲלֵיהֶם אַתֶּם שְׁמַרְתֶּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַתִּשְׁמְעוּ בְקוֹלִי לְכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ ג לֹא־עֲזַבְתֶּם אֶת־אֲחֵיכֶם זֶה יָמִים רַבִּים עַד הַיּוֹם הַזֶּה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִצְוַת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ד וְעַתָּה הֵנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לַאֲחֵיכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם וְעַתָּה פְּנוּ וּלְכוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם אֲשֶׁר | נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן׃ ה רַק | שִׁמְרוּ מְאֹד לַעֲשׂוֹת אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ ו וַיְבָרְכֵם יְהוֹשֻׁעַ וַיְשַׁלְּחֵם וַיֵּלְכוּ אֶל־אָהֳלֵיהֶם׃ ז וְלַחֲצִי | שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה נָתַן מֹשֶׁה בַּבָּשָׁן וּלְחֶצְיוֹ נָתַן יְהוֹשֻׁעַ עִם־אֲחֵיהֶם מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וְגַם כִּי שִׁלְּחָם יְהוֹשֻׁעַ אֶל־אָהֳלֵיהֶם וַיְבָרְכֵם׃ ח וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לֵאמֹר בִּנְכָסִים רַבִּים שׁוּבוּ אֶל־אָהֳלֵיכֶם וּבְמִקְנֶה רַב־מְאֹד בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבִנְחֹשֶׁת וּבְבַרְזֶל וּבִשְׂלָמוֹת

ע"ש (ו) בר"ל לה: (ח) ם' סה לח: בעבר ק' הרבה

רש"י

כב (ז) וגם כי שלחם יהושע. לחצי שבט המנשה כאשר שלח את בני ראובן וגד:

מצודת דוד

כב (ב) אשר צוה. שתעברו חלוצים לפני בני ישראל למלחמה: (ד) הניח. נתן להם מקום מנוחה: פנו ולכו. פנו מכאן ולכו וכו': (ה) רק שמרו מאד. אף אם תרחיקו ממשכן ה': (ז) ולחצי שבט המנשה. בזה יובן טעם למה היה רק חצי שבט מנשה עם ב"ר וב"ג: וגם כי שלחם. ר"ל וגם זאת דבר להם כאשר שלחם והוא הדבר שנאמר במקרא שלאחריו: (ח) אליהם. לב"ר ולב"ג ולחצי

מצודת ציון

כב (ד) הניח. מל' מנוחה: (ח) בנכסים. הם ס"ל ידוע בדרז"ל כלול בה זהב וכסף וכלים ומקנה וכו' וכן עושר ונכסים (קהלת ה'): ובשלמות. ובבגדים ויתהפך

השאלות

(ז—ט) למה כפל ושלחם יהושע ויברכם וגם כי שלחם ויברכם? ומה שייך פה מה שלחצי המנשה נתן בבשן וכו' שכבר ידענו זה? למה אמר ששבו משילה וכו' זה שי"ל התחלה שיהושע קראם לשילה:

נחלת יהושע

כב (ב) **אתם** שמרתם. ר"ל כי התנאי שהתנה משה עם בני ראובן ובני גד לא היה רק שילכו חלוצים עד אחר הכיבוש, רק משה ע"ה הוסיף וצוה אותם שיעמדו שמה גם עד אחר החלוק (כמ"ש למעלה א' יג) וז"ש **אתם שמרתם את כל אשר צוה אתכם משה**, (ב) **ותשמעו בקולי**, ומפרש מ"ש אתם שמרתם את כל אשר צוה אתכם משה, הוא כי. (ג) **לא עזבתם את אחיכם זה ימים רבים**. ר"ל עד שבע שכבשו ושבע שחלקו. ומ"ש ותשמעו בקולי הוא **ושמרתם את משמרת מצות ה'**. כי יהושע לא היה בכחו לצוות להם מצות חדשות נוספות על תורת משה רק לצוות צווים שיהיו משמרת אל מצות התורה ר"ל גדרים וסייגים, ח"ש ושמרתם את משמרת מצות ה': (ד) **ועתה הניח**. כמ"ש עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם: (ה) **רק**. אחר שהיא מובדלת מא"י צריך שם שמירה יתירה: (ז) **וגם כי שלחם**. ר"ל אחר שמנשה נחלק שבטו לשנים לכן הוצרכו ברכה יתירה בפ"ע: (ח) **בנכסים רבים**. כי מקנה רב היה לבני ראובן וגד ולא לחצי מנשה: **חלקו**. פי' עם אחיהם שנשארו לשמור את עריהם כי רק ארבעים אלף מהם עברו את הירדן (למעלה סי' ד) שהם פחות מאלים ממספרם בפרשת פנחס. והרי"א פי' שר"ל שהשלל שללו ב"י בודאי נתחלק לשבטים ולכן ב"ר וב"ג יכלו לשאת עמהם את השלל אשר קנו, אבל חצי המנשה שבא חלקו מעורב בחלק חצי השבט האחר. הוצרך לאמר להם שיחלקו השלל עם אחיהם, ח"ש ע"י כי לחצי שבט המנשה נתן משה בבשן וכו' ולכן הגם כי שלחם יהושע וכו' בכ"ז הוצרך לאמר אליהם בנכסים רבים וכו' חלקו של שלל אחיכם עם אחיכם ר"ל עם החצי האחר מאותו שבט עכ"ד, ובזה יל"פ שעז"א וישובו וילכו ר"ל ע"י שהוצרכו חצי השבט להתעכב

הַרְבֵּה מְאֹד חִלְקוּ שְׁלַל־אֹיְבֵיכֶם עִם־אֲחֵיכֶם׃ ט וַיָּשֻׁבוּ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי ׀ שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִשִּׁלֹה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן לָלֶכֶת אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתָם אֲשֶׁר נֹאחֲזוּ־בָהּ עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ י וַיָּבֹאוּ אֶל־גְּלִילוֹת הַיַּרְדֵּן אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיִּבְנוּ בְנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה שָׁם מִזְבֵּחַ עַל־הַיַּרְדֵּן מִזְבֵּחַ גָּדוֹל לְמַרְאֶה׃ יא וַיִּשְׁמְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִנֵּה־בָנוּ בְנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אֶת־הַמִּזְבֵּחַ אֶל־מוּל אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־גְּלִילוֹת הַיַּרְדֵּן אֶל־עֵבֶר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יב וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקָּהֲלוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה לַעֲלוֹת עֲלֵיהֶם לַצָּבָא׃ יג וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־גָד וְאֶל־חֲצִי שֵׁבֶט־מְנַשֶּׁה אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶת־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן׃ יד וַעֲשָׂרָה נְשִׂאִים עִמּוֹ נָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד לְבֵית אָב לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ רֹאשׁ בֵּית־אֲבוֹתָם הֵמָּה לְאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו וַיָּבֹאוּ אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־גָד וְאֶל־חֲצִי שֵׁבֶט־מְנַשֶּׁה אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד וַיְדַבְּרוּ אִתָּם לֵאמֹר׃

ת"א מזבח גדול. עקידה שער ו': ע"ש (י) מד"ש יז כו ב: כה

רש"י

(ח) עם אחיכם. בני ראובן ובני גד, ויש פותרין עם אחיכם שנשארו לשמור את הטפים עם הנשים והטף שלא עברו את הירדן עם החלוצים גם הם נטלו בבזה: (יב) לעלות עליהם לצבא. לפי שאסרו הבמות משנקבע

מצודת ציון

שמלה שלמה כמו מכבש כבש: (י) על. אצל: (יב) לצבא. כמו בצבא ובא הלמ"ד במקום הבי"ת וכן לפניכם לחרב

מצודת דוד

שבט מנשה: עם אחיכם. הם אשר נשארו בעבר הירדן לשמור הנשים והטף והרכוש: (י) אשר בארץ כנען. ר"ל בשפת עבר הירדן המערבי שהוא מארץ כנען: למראה. ר"ל להיות למראה עינים לא לעולה וזבח: (יב) לצבא. אם לא יתקנו את אשר עותו כי הם חשבו שעשאוהו לעולה וזבח: (יג) וישלחו. טרם עלו לצבא שלחו להוכיחם כי אולי ישובו: (יד) ואיש. כל אחד מעשרה הנשיאים היה

השאלות

(ט—יג) למה כפל גלילות הירדן אשר בארץ כנען? וכן מ"ש מול ארץ כנען גלילות הירדן לעבר בני ישראל? ואמר ב"פ וישמעו בני ישראל?:

נחלת יהושע

על חילוק השלל בשילה המתינו גם ב"ר וב"ג עליהם ומשם שבו: (ט) וישובו. יהושע קראם אל עירו תמנת סרח אשר בהר אפרים ומשם שלחם, והם לא הלכו משם למזרח לעבור את הירדן רק הלכו לשילה שהיה בקצה צפונית לנחלת יוסף להתפלל במקדש ה' שמה ולקחת רשות מישראל שנאספו שמה, וזה היה אות כי לא נסוג אחור לבם מקדושת משכן ה' ומאחדות אבן ישראל (הפך מה שחשדו אותם אח"כ על אודות המזבח) וזה שדייק מאת ב"י משלה: (י) אשר בארץ כנען. ספר כי בנו את המזבח נגד אל כנען שהיה בצד הירדן המערבי, וזה מעיד עליהם שלא היה דעתם להפרד מישראל שא"כ היו בונים בצד המזרחי, וזאת שנית שתבניתו היה מעיד עליו שנבנה רק למראה לא לעולה וזבח, כי היה גבוה מאד בלא מעלות עד שנראה שלא היה רצון הבונים להקריב עליו רק לעשות אות וזכר וציון: (יא) וישמעו. ובני ישראל שמעו ודעו שבנו את המזבח הידוע בשילה ר"ל שבנו כתבניתו ושבנו אותו אל מול ארץ כנען להסות גם לב ב"י מעבר מזה אל המזבח הלז: (יב) וישמעו. ר"ל ומגד זה לא דנו אותם לגזום רק שמעו לקול הקן לכף חובה, ויקהלו לצבא. ר"ל להקהיל צבא אם יצטרך ללחום, ולכן לא אמר בב': (יג—יד) וישלחו. להזהירם תחלה אולי ישובו. את פינחס יען היה בזה, א] מעילה נגד ה', ב] בגידה נגד ישראל, שלחו את פנחס להוכיחם על דבר ה'. ועשרה נשאים להתוכח עמהם במה

טז כה אמרו כל עדת יהוה מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל לשוב היום מאחרי יהוה בבנותכם לכם מזבח למרדכם היום ביהוה: יז המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה ויהי הנגף בעדת יהוה: יח ואתם תשבו היום מאחרי יהוה והיה אתם תמרדו היום ביהוה ומחר אל כל עדת ישראל יקצף: יט ואך אם טמאה ארץ אחזתכם עברו לכם אל ארץ אחזת יהוה אשר שכן שם משכן יהוה והאחזו בתוכנו וביהוה אל תמרדו ואותנו אל תמרדו בבנתכם לכם מזבח מבלעדי מזבח יהוה אלהינו:

ת"א המעט וגו'. פקידת חטא כו:

הלוא

רש"י

המשכן בשילה: (יט) אם טמאה ארץ אחוזתכם. שלא בחר הקב"ה להשרות בה שכינתו: ואותנו אל

מצודת דוד

אשר לבית אבותם והמה היו הראשים לכל אלפי ישראל: (טז) מה המעל. ר"ל למה מעלתם וכו': בבנותכם. במה שבניתם: למרדכם. להיות בזה מרידה וכו': (יז) המעט. ר"ל וכי העון שבידינו מאז האם קל הוא: עון פעור. העון שעבדו לפעור: לא הטהרנו. ר"ל לא נתכפר מכל וכל: בעדת ה'. אף באלו שלא חטאו היה הנגף על שלא מיחו: (יח) אתם תמרדו. ואתם הלא נקיים אתם מזה העון: ומחר. ר"ל לאח"ז בעת התשלומין יקצוף ה' על כולם על שלא מיחו ונהיה כלנו נלקים עי"ז א"כ בע"כ צריכין אנו למחות בידכם: (יט) ואך אם טמאה. ואם בעיניכם טמאה ארץ אחוזתכם לפי שאין המשכן שם ובעבור זה חשבתם לומר שאין השגחת המקום עליכם רק ע"י המצאות הבשר בגורל ואלו תעשו המזבח לעולה וזבח: עברו לכם. הלא זאת עשו עברו הנה והאחזו נחלה בתוכנו: ובה' אל תמרדו. כי גם בדבר זה יחשב למורד בה': ואותנו אל תמרדו. כי הואיל ועל ידכם יבוא הקצף על כולנו הרי הוא כאלו מרדתם בנו: בבנתכם. במה שבניתם:

מצודת ציון

(ויקרא כו) ומשפטו בהרב: המעל. החטא והפשע: (יח) ומחר. יש מחר שהוא לאחר זמן רב וכן כי ישאלך בנך מחר (שמות י"ג): (יט) ואותנו. ענינו כמו ובנו: מבלעדי. ענינו כמו אלא וכן בלעדי אשר אכלו הנערים (בראשית

השאלות

(טז—כ) מה היה החטא במזבח הלז שהתעוררו ללחום עמהם? הכתובים כפולים ותחלה הב"א ראיה מעון פעור ואח"כ מעכן, ומה רצו באריכות לשון שהרבו בזה דברים אין קץ:

נחלת יהושע

שנוגע לישראל: (טז) מה המעל. יען לא ידעו אם בנו המזבח לע"ז, או אם בנוהו להקריב עליו קרבנות לה', טענו על שני הצדדים, א] על הצד האחד שהיה לע"ז מה המעל הזה, הלא הוא מעל גדול, לשוב היום מאחרי ה', ר"ל היום בעוד נגד עיניכם כל האותות והנפלאות שעשה לכם, ולא לבד שהשבו מאחריו בלב ולא תעשה, עוד עשיתם מעשה בפועל, בבנותכם לכם מזבח, לע"ז שזה נא למרדכם היום בה', מרידה גלויה פשע וכחש בה': (יז) המעט. אמרו וא"ת מה לכם הריבו ריב ה', דעו כי מזה ימשך נזק אל הגוי כולו, כמו שהיה בעון פעור שהיה בו שני נזקים, א] לדורות, אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה, ב] בשעת מעשה שהיה הנגף בעדת ה', שנלקו הבלתי חטאים בעון החוטאים: (יח) ואתם. וא"כ אם אתם תשובו היום מאחרי ה', ותשנו באולת ימשכו ג"כ שני הנזקים האלה, א] והיה אתם תמרדו היום בה', שזה דבר רע אל תיכף, ב] ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף, שלא עליכם לבד יקצוף רק על כל עדת ישראל, ולא היום לבד יקצוף רק גם מחר שהוא לאחר זמן שימשך הקצף ימים רבים: (יט) ואך ב] עתה טענו על הצד הב' אם יאמרו שעשו המזבח לה', אך אם תאמרו כי טמאה ארץ אחוזתכם, ואינה ראויה להקריב שם קרבנות ולכן בניתם המזבח מעבר הלז כדי להקריב עליו לה', הנה גם בצד הזה הוא מרד בין נגד ה' שצוה שלא להקריב בבמה רק במשכן ה', בין נגד ישראל שזה מפריד בין הקיבוץ והאחדות אשר ביניהם שמצדו ראוי שיעבדו כולם שכם אחד לאל אחד בבית אחד, ולא יחלקו לשני כתות בשני מזבחות, וז"ש עברו לכם אל ארץ אחוזת ה' אשר שכן שם משכן ה', באופן שתתאחדו עמנו בין באחוזת הארץ הקדושה בין בעבודת ה' במשכנו וביתו, ובה' אל תמרדו ואותנו אל תמרדו, כי זה מרד נגד ה' ונגד ישראל. ובדברים האלה פי' הרי"א. ולא נמצא בשום מקום פעל מרד נקשר עם מלת את רק פה כי המורד הוא רק עבד באדוניו, לא הוי הטעם באופן השני. שמרידה זאת היא רק שיעשה פירוד משני הצדדים עד שגם אנחנו נמנה באחדות ישראל שיתחלק, ואתם תגרמו הפירוד והמרד גם מצדנו וע"ז בא מלת אותנו:

כ הֲלוֹא עָכָן בֶּן־זֶרַח מָעַל מַעַל בַּחֵרֶם וְעַל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הָיָה קָצֶף וְהוּא אִישׁ אֶחָד לֹא גָוַע בַּעֲוֺנוֹ׃ כא וַיַּעֲנוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה וַיְדַבְּרוּ אֶת־רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ כב אֵל ׀ אֱלֹהִים ׀ יְהוָה אֵל ׀ אֱלֹהִים ׀ יְהוָה הוּא יֹדֵעַ וְיִשְׂרָאֵל הוּא יֵדָע אִם־בְּמֶרֶד וְאִם־בְּמַעַל בַּיהוָה אַל־תּוֹשִׁיעֵנוּ הַיּוֹם הַזֶּה׃ כג לִבְנוֹת לָנוּ מִזְבֵּחַ לָשׁוּב מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְאִם־לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלָה וּמִנְחָה וְאִם־לַעֲשׂוֹת עָלָיו זִבְחֵי שְׁלָמִים יְהוָה הוּא יְבַקֵּשׁ׃ כד וְאִם־לֹא מִדְּאָגָה מִדָּבָר עָשִׂינוּ אֶת־זֹאת לֵאמֹר מָחָר יֹאמְרוּ בְנֵיכֶם לְבָנֵינוּ לֵאמֹר מַה־לָּכֶם

וליהוה

ת"א איש אחד שם. סנה' מג: ע"ש (כ) א"ר יא תנחו' ויצב: (כב) ירו' שקלים ג ב בר"ר ח זכר פקודי שו"ם ג:

רש"י

תמרדו. כמו ובנו אל תמרודו: (כב) אל אלהים ה'. אל על כל האלהים הוא ה' היודע כי לא במרד וגו' והכפל לומר ב' פעמים אלהים בעולם הזה ובעולם הבא: אל תושיענו. כלפי שכינה אמרו: (כג) הוא יבקש. יפרע ממנו: (כד) מדאגה מדבר. מאימת דאגת יראת דבר חרפה עשינו כמו שמפרש פן יאמרו בניכם מחר לתרף את בנינו כשילכו להקריב במשכן שילה שמא יאמרו מה לכם ולה' והלא גבול נתן בינינו

מצודת דוד

(כ) לא גוע בעונו. התסר מלת לבד ור"ל אף שהיה רק איש אחד ואין כדבר חילול ה' מ"מ לא גוע הוא לבד כי הקצף היה על כלם: (כב) אל אלהים ה'. ר"ל ה' שהוא אל כל אלהים והם המלאכים הקרואים אלהים וכפלו דבריהם לחזק מאמרם: הוא יודע. מאז יודע הוא שלבבנו נאמן לפניו: וישראל הוא ידע. ר"ל ובהאריך הזמן גם ישראל ידעו ויכירו כי כנים אנחנו: אל תושיענו. הסבו פניהם כלפי מעלה ואמרו אם מעשה המזבח היה במרד ובמעל אזי אל תושיענו היום הזה ולא תאריך אפך: (כג) לבנות ר"ל אם הכוונה היתה לבנות לנו מזבח לשוב מה' וגו': ה' הוא יבקש. אם הכוונה היתה על זאת אזי יבקש ה' מאתנו וישלם גמול: (כד) ואם לא. מוסב למעלה לומר ואם לא עשינו את זאת מאימת דאגה ופחד מדבר אחר אזי ה' הוא יבקש: לאמר. עתה מפרשים דבריהם ואומרים כי אמרנו פן נאמר; יאמרו בניכם וגו': מה

השאלות

(כא) מדוע לא ענו אל פנחס?:

(כב—כט) איך יועיל לפי דעתם המזבח הזה לבל יאמרו מחר לבניהם אין לכם חלק בה' והלא בהפך המזבח הזה כמו שהביאו אותם לידי השד עתה כן יביא

נחלת יהושע

(כ) הלוא. וא"ת ולמה תריבו אתם ריב ה', הנה גם בזה ימשך נזק כולל אל כלל האומה כמו שהורה הנסיון בעכן, שמעל בחרם נגד קדשי מקדש כי הכסף והזהב שגנב היו קדשי מקדש, וזה כדוגמת שהמאתם אתם שהוא ג"כ נגד המקדש, וראו מה היה נס, שעל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו שזה היה מצד שחטא איש אחד מכלל העם ממשיך קצף והסתרת פנים אל הגוי כולו וסרה מהם השגחת ה' ולכן הוא לא גוע כי לא היה עונש בפועל שאז לא יענש רק החוטא לבד, כי היה רק הסתרת פנים מן הכלל, כמ"ש (למעלה ז'), ועתה אם הוא איש אחד פעל הסתרת פנים מכלל הקיבוץ כ"ש עתה שהחוטאים שני שבטים ומחצה. שיסיר ה' השגחתו מהעדה כולה: (כא) וידברו את ראשי כו'. אל פנחס שבא להוכיח על הגד שמעלו נגד ה' לא השיבו דבר, כי אם ינקו א"ע מדבר הבגידה הקטנה נגד ישראל יוסר השאלה הראשונה ממילא: (כב) אל. נגד מה שחשדום שהיה המזבח לע"ז אמרו אל אלהים ה' ואין אחר זולתו, ונגד הגד שחשדום שהיה להקריב עליו קרבנות לה', אמרו אל אלהים ה' הוא יודע ויודע האמת מכבר וישראל הוא ידע האמת בעת שיראו כי לא נקריב עליו. ועתה קיימו דבריהם בשבועה ואלה: אם במרד. ר"ל נגד אחדות ישראל כפי צד הב' ואם במעל בה' כפי הצד הא' אל תושיענו כו', ישליך אותנו מעל פניו: (כג) לבנות. מפרש נגד מ"ש אם במעל בה', היינו הסי' לבנות לנו מזבח לשוב מאחרי ה', שהוא לעבוד ע"ז. ונגד אם במרד מפרש אם להעלות עליו עולה ומנחה כו' להפרד ממשכן שילה, על שני הגדדים האלה ה' הוא יבקש להענים הטועה זאת: (כד—כה) ואם לא כי עקר הבנין היה מדאגה מדבר מפני שהיינו דואגים מדבר שיוכל למצוא אותנו בעתיד, וגם ר"ל שהיינו דואגים מדבר הזה עצמו שאתם חושדים אותנו עתה שאנו רוצים להבדל מעדת ישראל וממשכן ה', ותהי להפך שעשינו זאת מפני דאגה שיבא דבר זה עצמו בעתיד ע"י שמהר יאמרו וכו', ר"ל אחר שהירדן מפסיק בינינו, ושם תו"ל והרבה מצות שאין נוהגות שם יאמרו בניכם לבנינו כו' אין לכם חלק בה' ודברים כאלה יפעלו בלב

וליהוה אלהי ישראל: כה וגבול נתן-יהוה בינינו וביניכם בני-ראובן ובני-גד את-הירדן אין-לכם חלק ביהוה והשביתו בניכם את-בנינו לבלתי ירא את-יהוה: כו ונאמר נעשה-נא לנו לבנות את-המזבח לא לעולה ולא לזבח: כז כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דורותינו אחרינו לעבד את-עבדת יהוה לפניו בעלותינו ובזבחינו ובשלמינו ולא-יאמרו בניכם מחר לבנינו אין-לכם חלק ביהוה: כח ונאמר והיה כי-יאמרו אלינו ואל-דרתינו מחר ואמרנו ראו את-תבנית מזבח יהוה אשר-עשו אבותינו לא לעולה ולא לזבח כי-עד הוא בינינו וביניכם: כט חלילה לנו ממנו למרד ביהוה ולשוב היום מאחרי יהוה לבנות מזבח לעלה למנחה ולזבח מלבד מזבח יהוה אלהינו אשר לפני משכנו: ל וישמע פינחס הכהן ונשיאי העדה וראשי אלפי ישראל אשר אתו את-הדברים אשר דברו בני-ראובן ובני-גד ובני מנשה וייטב בעיניהם: לא ויאמר פינחס בן-אלעזר הכהן אל-בני-ראובן ואל-בני-גד ואל-בני מנשה היום ידענו כי-

רש"י

ע"ש (כז) מכולהא בא יח_הנחו' בא: בהוכנו וביניכם את הירדן זו דאגנו ועשינו. כל דאגה שבמקרא לשון יראה היא כמו אני דואג את היהודים דנדקיא: (כח) כי עד הוא. שלא סילקו עצמנו מתורת מזבח:

מצודת דוד

לכם וגו'. כאלו יאמרו מה לכם לה' ומה לה' לכם ר"ל אין לכם חלק בה' ולא לה' בכם: (כה) והשביתו. ובזה ימנעו את בנינו מליראה את ה': (כו) ונאמר. ובעבור זה אמרנו נעשה את זאת לבנות מזבח אולם לא לעולה וזבח: (כז) כי עד הוא. כי רק להיות הוא עד בינינו שגם אנחנו נעבוד את ה' כי גם לנו חלק בו כי המזבח אשר בנינו דומה הוא למזבח ה' ולזה יתחשב לעד: ולא יאמרו. ולא יוכלו עוד לומר כזאת: (כח) ונאמר בהיות המזבח בנו נאמר כאשר יאמרו בניכם כזאת אז נשיב להם ראו תבנית המזבח שעומד לעד כי הלא לא נעשה עליו עולה וזבח ואם לא להיות לעד על מה נבנה: (כט) חלילה לנו ממנו. שמרד בה' הוא חולין לנו מאד עלמינו מבלי דברי שהוכחה: מלבד. להיות מזה אחד אלא המזבח אשר לפני משכן ה': (לא) היום ידענו וגו'. בזאת בלבנו להזכר

מצודת ציון

יד): (כה) והשביתו. ענין בטול ומניעה כמו שבת נוגש (ישעיה יד): (כח) תבנית. צורה: (כט) חלילה. הוא מלשון חולין וגנאי:

השאלות

אומם לידי תמד בדורות הבאים ויביאו ראיה מן המזבח הזה שאין לכם חלק במזבח בבשילה? למה כפלו אל אלהים ה' אל אלהים ה', וכפל אם במרד ואם במעל אבל ארך הלשון בחזרו את הענין כמה פעמים לריך ביאור:

נחלת יהושע

בנינו לבל ייראו את ה': (כו) ונאמר לתקן זאת, נעשה נא לנו רושם ואות נאמן כי כמונו כמוכם בני אל חי, במה שנבנה את המזבח לא לעולה ולא לזבח, ר"ל מזבח שהבניהו עשוי רק למראה ולא לעולה וזבח כמ"ש מזבח גדול למראה: כי עד הוא, וזה יהיה עד בינינו וביניכם לדור ודור לעבד את עבדת ה' לפניו בעולותינו וכו' שזה יעיד שהמזבח העומד חוץ למשכן ה' הוא פסול מלהקריב עליו כי לא יחות לעבוד את עבודת ה' רק לפניו במשכנו, וממילא לא יאמרו בניכם מחר לבנינו אין לכם חלק בה' כמו שיבאר: (כח) ונאמר. ר"ל ותיכף אמרנו בעת הבנין, והיה כי יאמרו וכו' ואמרנו ראו את תבנית מזבח ה' אשר עשו אבותינו, ר"ל מהבניהו שעשו באופן שהוא רק למראה לא להקריב עליו, וזהו שלא עשו אבותינו, פי' כל ישראל, כי אחר שלא מיחו בדבר, שגם הסכימו על עשייתו, שיהיה לעד בינינו וביניכם: (כט) חלילה. אחרי שבארו כוונתם בעשיית המזבח שהוא למען יהיה לעד בדורות הבאים, אמרו עתה כ"ש שאין לחשוד אותנו בזה כי חלילה לנו ממנו ר"ל ממנו בעצמו שהוא מן תבנית המזבח שנעשה למראה לא לזבח. ממנו בעצמו חלילה

בְּתוֹכֵנוּ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־מְעַלְתֶּם בַּיהוָה הַמַּעַל הַזֶּה אָז הִצַּלְתֶּם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִיַּד יְהוָה׃ לב וַיָּשָׁב פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהַנְּשִׂיאִים מֵאֵת בְּנֵי־רְאוּבֵן וּמֵאֵת בְּנֵי־גָד מֵאֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּשִׁבוּ אוֹתָם דָּבָר׃ לג וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְבָרְכוּ אֱלֹהִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אָמְרוּ לַעֲלוֹת עֲלֵיהֶם לַצָּבָא לְשַׁחֵת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד יֹשְׁבִים בָּהּ׃ לד וַיִּקְרְאוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד לַמִּזְבֵּחַ כִּי עֵד הוּא בֵּינֹתֵינוּ כִּי יְהוָה הָאֱלֹהִים׃

כג א וַיְהִי מִיָּמִים רַבִּים אַחֲרֵי אֲשֶׁר־הֵנִיחַ יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל מִכָּל־אֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב וִיהוֹשֻׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים׃ ב וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לְכָל־יִשְׂרָאֵל לִזְקֵנָיו וּלְרָאשָׁיו וּלְשֹׁפְטָיו וּלְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי זָקַנְתִּי בָּאתִי בַּיָּמִים

רש"י

ת"א ולא אמרו. עקידס שער כס:

(לג) ויברכו אלהים. והודיאו קדס ה' בני ישראל: (לד) ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח כי עד הוא. הרי זה מן המקראות הקצרים וצריך להוסיף בו תיבה אחת ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח עד:

מצודת ציון

כג (א) מימים רבים. מסוף ימים רבים:

מצודת דוד

מבוא בדמים ולדבר תחלה פא"פ כי רואים אנו אשר לא מעלתם המעל הזה אשר חשבנו והדרכם אז בבנין המזבח הצלתם את בני ישראל מיד מכת ה' כי מעתה לא יחטאו להשבית את בניכם מליראה את ה' ולא יענשו משא"כ אם השביתו כי אז לא היו נצולים מהעונש: (לב) דבר. תשובה על דברי השליחות: (לג) ויברכו אלהים. על אשר נמנע בלבם לעלות להם טרם ילחמו: ולא אמרו. לא חשבו עוד להלחם בם כי קבלו דבריהם הנאמרים באמת: (לד) ויקראו וגו' למזבח. תחסר מלת עד ור"ל ויקראו וגו' למזבח עד כי עד הוא ביניהם ובין בני ישראל היושבים בעבר הירדן המערבי אשר ה' הוא האלהים וכמוהם כמונו מאמינים את זאת באמונה שלימה:

השאלות

(לג) שהכפ סכתוב קשה מאד, וסלא תחלה טרם שעשו סמזבח לא הסתפקו שה' בקרבם?:

(לג) מה רבותא שלא אמרו לעלות עליהם לצבא, אחר שהתנצלו ויצא כאור משפטם?:

נחלת יהושע

לנו למרוד בה' כי הוא יוכיח על פניו שאין להקריב בשום מקום מלבד מזבח ה' אלהינו אשר לפני משכנו: (לב) היום ידענו. פינחס התחיל לפייסם ואמר כי הוא לא נסתפק בזה כלל כי אחר שראו שה' שוכן בתוך ישראל ולא הסתיר פניו מהם ידעו שלא מעלו שבפיהם בו מעל, ושיעור הכתוב. היום (כי בתוכנו ה') ידענו כי לא מעלתם בה' המעל הזה. (מלות כי בתוכנו ה' הוא מאמר מוסגר, מבאר יען שבתוכנו ה' מזה ידענו כי לא מעלתם): אז הצלתם. ר"ל כי אם הייתם מועלים במעל גדול כזה שלא אז הצלתם והפרשתם (מלשון ויצל אלהים את מקנה אביכם) את ב"י מיד ה' והשגחתו וא"כ ממה שיד ה' בתוכנו עושה פלא ידענו היום כי לא מעלתם. וכוונת דבריו שעד היום לא נסתפק כלל ומה שבאו אליהם היה לדעת טעמם וכדי להסיר מכשול מדורות הבאים: (לג) וייטב הדבר וכו'. הכתוב מודיע כי סבת התעוררם לצאת עליהם לצבא לא היה מפני איזה איבה קנאה ומשטמה שהיה בלב שבטי יה איש על אחיו, רק מפני רוב אהבתם אליהם שרצו להשיבם מעון, ולכן שמחו על הדבר ויברכו אלהים, מה שלא היה כן אם היה בואם עליהם מפני משטמה לא היו שמחים בשלא מצאו עתה סיבה להלחם עמהם, ואמר ולא אמרו כו' לשחת וכו', כי גם בתחלת יציאתם לא אמרו וחשבו לשחת הארץ רק להשיבם מעון ולכן שמחו וברכו על כי יצא כנוגה צדקם: (לד) ויקראו. בנ"ר וגד קראו למזבח בשם המורה על התכלית, שבעבורו נבנה והוא שיהיה לעד כי ה' הוא האלהים אל אחד ולא זולתו, ולא יחליפו עבודת מזבחו במקום אחר ובאל אחר:

כג (ב) לזקניו הם הסנהדרין ולראשיו ראשי המטות ולשפטיו ולשטריו אשר בכל עיר ועיר, ויאמר אליהם, תוכן המאמר היה, שאחרי ראה יהושע כי נשארו הרבה עמים יושבים בארץ אשר לא הורישם, ויש שני אופנים, או שיכרתו ישראל עמהם ברית ויתחתנו עמהם עד יעשו לגוי אחד ובזה תוסר האיבה. או שילחמו עמהם עד שיורישו אותם כי בנ"י א"א שישבו בארץ במנוחה והשקט פן אחרי מותו יפחדו ישראל מלהתגרות בם מלחמה ויבחרו באופן הראשון, לכן בא להזהירם ע"ד

בימים: ג ואתם ראיתם את כל־אשר עשה יהוה אלהיכם לכל־הגוים האלה מפניכם כי יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם: ד ראו הפלתי לכם את־הגוים הנשארים האלה בנחלה לשבטיכם מן־הירדן וכל־הגוים אשר הכרתי והים הגדול מבוא השמש: ה ויהוה אלהיכם הוא יהדפם מפניכם והוריש אתם מלפניכם וירשתם את־ארצם כאשר דבר יהוה אלהיכם לכם: ו וחזקתם מאד לשמר ולעשות את כל־הכתוב בספר תורת משה לבלתי סור־ממנו ימין ושמאול: ז לבלתי־בוא בגוים האלה הנשארים האלה אתכם ובשם אלהיהם לא־תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם: ח כי אם־ביהוה אלהיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה: ט ויורש יהוה מפניכם גוים גדלים ועצומים ואתם לא־עמד איש

בפניכם

רש"י

כג (ד) ראו הפלתי לכם. בגורל לנחלה: הנשארים. ליכבש:

מצודת דוד

(ג) הגוים האלה. אשר כבר כבשתם: (ד) הפלתי וגו'. ר"ל הפלתי הגורל לכם וגו': הנשארים. אשר עדיין לא כבשתם: בנחלה. לחלקם בנחלה לשבטים: מן הירדן. היושבים מן הירדן והלאה כלפי המערב: וכל הגוים וגו'. גם הם חלקתים בגורל: והים. מוסב על מן הירדן לומר מן הירדן ועד ים הגדול העומד במבוא השמש: (ה) יהדפם. את הנשארים: (ו) ימין ושמאל. הוא ענין מליצה והושאל מההולך דרך ישר שאין להטות ממנו לא לימין ולא לשמאל: (ז) לבלתי בוא בגוים. שלא תבאו לכללם להיות כמוהם: ולא תשביעו. ר"ל את הזולת: (ט) ויורש. ובעבור זה

מצודת ציון

כג (ג) לכם. בשבילכם: (ד) מבוא. ענין שקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כח): (ה) יהדפם. ענין דחיפה והכאה כמו תדפנו רוח (תהלים א): והוריש. ויגרש:

השאלות

(ד) בפרשה זו באו כמה ענינים הכפולים ובלתי מסודרים לפי פי' המפ', והדקדוקים יודעו מן הבאור:

(ח—ו) לפי' המפ' מלת כי הם כמו רק, וקשה מ"ש ויורש ה' וכו', שאין לו חבור עם הקודם,

נחלת יהושע

בטוב טעם ודעת, וז"ש אני זקנתי ולא אוכל עוד לצאת למלחמה, בכל זאת הלא לא אני הייתי הכובש בכחי, כי (ג) **ואתם ראיתם את כל אשר עשה ה' אלהיכם לכל הגוים** האותות ומופתים גדולים ונזה בהכנסם היטב כי לא ידי עשו לכם את החיל רק **כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם**, והוא הנצחי אשר לא ימות, וא"כ (ד) **ראו הפלתי לכם** מה שהיה תלוי בי והוא הפלת הנחלה שיכיר כ"א את חלקו (כמ"ש ואתה הנחיל (למעלה א') ואמר (למעלה י"ג) אנכי אורישם מפני ב"י רק הפילה בנחלה) כבר עשיתי, ומפרש שהפלתי בנחלה, א] **מן הירדן וכל הגוים אשר הכרתי** שהם היושבים בדרומית מזרחית אצל הירדן שאלה כבש בחייו, ב] **והים הגדול** וכו' שאלה לא כבש (כנ"ל יג): (ה) **וה' אלהיכם** וכו', ר"ל אחר שהפלתיה בנחלה לא חסר רק הכיבוש שלא גם אחרי מותי אלהיכם חי והוא **יהדפם** וכו' כאשר דבר לכם, ואמר הוא **יהדפם** נגד הגוים שכבר כבש שמקצתם פנו מארצם כמו גרגשי ויהדפם שלא ישובו עוד. ואמר **והוריש** אותם נגד אלה שלא כבש עדיין, רק שצריך לזה תנאי שתשמרו התורה, וז"ש (ו) **וחזקתם מאד לשמור** ממל"ת **ולעשות** מ"ע וכו' והוא עצמו הציווי שצוה ה' ליהושע (למעלה א') בתנאי הכיבוש ועתה שאתם תלחמו ציווי זה מוטל עליכם: (ז) **לבלתי**, ובמה שתשמרו את דברי התורה בהכרח תשמרו **לבלתי בוא** והתחתן **בגוים האלה הנשארים** שהזהירה התורה עליו, וכפל מלת **האלה** שכבשו והנשארים שלא נכבשו כנ"ל (פסוק ד—ה) ולכן אמר (בפסוק יב) **ביתר הגוים האלה הנשארים האלה** שמבואר אצלנו ההבדל בין יתר ובין שאר, היתר הוא במקרה והוא בגוים שנכבשו שמה שנותר מהם היה במקרה, והנשאר הוא בכוונה, וזה באלה שלא נכבשו שהניח ה' בכוונה לנסות בם את ישראל (כמ"ש שופטים ג'). ובשם, ר"ל ע"י שלא תתחתנו בם לא תבואו לאיסורים האמורים יותר להזכיר בשם אלהיהם, ויותר חמור מזה להשביע בשמם, ויותר חמור מזה לעבדם, ויותר חמור להשתחוות שהוא מד' עבודות שחייבים עליהם מיתה. ועקר דבריו שמכלל לאו אתה שומע הן שבלא יתחתנו עמהם יזכירו בשם אלהיהם ואח"כ ישבעו ואח"כ יעבדו ואח"ז ישתחוו למו: (ח—ט—י) כי

בִּפְנֵיכֶם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ י אִישׁ־אֶחָד מִכֶּם יִרְדָּף־אָלֶף כִּי ׀ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ יא וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יב כִּי ׀ אִם־שׁוֹב תָּשׁוּבוּ וּדְבַקְתֶּם בְּיֶתֶר הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה הַנִּשְׁאָרִים הָאֵלֶּה אִתְּכֶם וְהִתְחַתַּנְתֶּם בָּהֶם וּבָאתֶם בָּהֶם וְהֵם בָּכֶם׃ יג יָדוֹעַ תֵּדְעוּ כִּי לֹא יוֹסִיף יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְהוֹרִישׁ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ וּלְשֹׁטֵט בְּצִדֵּיכֶם וְלִצְנִנִים בְּעֵינֵיכֶם עַד אֲבָדְכֶם מֵעַל הָאֲדָמָה הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יד וְהִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ הַיּוֹם בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וִידַעְתֶּם בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם כִּי לֹא־נָפַל דָּבָר אֶחָד מִכֹּל ׀ הַדְּבָרִים הַטּוֹבִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עֲלֵיכֶם

הכל

ע"ש (יד) תנחו' במדבר

רש"י

(יג) ולשטט בצדיכם. ישוטטו לבוז ולשלול סביבותיכם: ולצננים. לשון מהגות וכן ובאו אליך הוצן, כצנה זו המקפת את האדם משלש רוחות כמה שנאמר כצנה רצון תעטרנו תסובבנו, כמו ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו, עוטרים סובבים:

מצודת ציון

(יב) והתחתנתם. מלשון חתון: (יג) לפח. לרשת: ולמוקש. למכשול: ולשטט. ענין שבט כמו שוט לסוס (משלי כו) ובא בנח"ד הפעל: ולצננים. ענין קוצים וכן וצנינים בצדיכם (במדבר לג):

מצודת דוד

גרש ה' וגו': ואתם. ר"ל ואתם הלא ראיתם אשר לא עמד וגו': (י) איש אחד. כי אחד מכם היה רודף אלף: (יא) לנפשתיכם. בעבור קיום נפשותיכם: (יב) תשובו. מאחרי ה': ובאתם בהם. לקחת מבנותיהם: (יג) והיו לכם. העכו"ם האלה: ולשטט. ר"ל יכאיבו לכם כמכת השוט וכקוץ המנקר העין: (יד) בדרך כל הארץ. בדרך אשר כל הבריות הולכים בה ור"ל הנה אמות ככל בני אדם ולא אראה בכל אשר יקרה אתכם לאחר זמן: וידעתם וגו'. ר"ל עתה דעו והבינו בכל לב ובכל נפש את הקורות כי

השאלות

וכן מ"ש איש אחד ירדף אלף שאין לו קשר עם שמאמר? וכן לדעת המפ' פעל ירדף הוא עתיד במקום עבר?:

נחלת יהושע

עתה מתחיל לבאר התועלת והנזק שיגיע להם משני האופנים הנ"ל, בל יאמרו ללבבם למה לנו לגור מלחמות כל היום הלא טוב יותר שנכרות ברית עמהם, אומר דעו כי אם בה' אלהיכם תדבקו (מלת אם הוא תנאי) אם תדבקון בה' כאשר עשיתם עד היום הזה שדבקתם בו (והלא ראיתם בעיניכם התועלת שהוריש מפניכם גוים גדולים ועצומים וכו') א"כ אם בו תדבקון כן יהיה גם בעתיד שאחד מכם ירדוף אלף יען כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם, וזאת התועלת שיגיע לכם אם תדבקון בה', (שבכללו בל תתחתנו עם העמים אשר נוה ה'): (יא) ונשמרתם. עתה מבאר הנזק אתם צריכים להשמר מאד מן הסכנה שתגיע לכם באופן הב', ועי"כ תשמרו לאהבה את ה' שגדר האהבה השלימה לשנוא את שונאי אוהבו כמ"ש הלא משנאיך ה' אשנא: (יב) כי אם שוב תשובו מאהבתו ודבקתם ביתר הגוים שזה א"א כל עוד יאהבו את ה', (יגיע לכם רעה כפולה, א] מצד הטבע, ב] מצד ההשגחה. ומבאר תחלה הרעה הטבעיית): (יג) ידוע תדעו. ר"ל הלא זאת תדעו בעצמכם כי לא יוסיף ה' להוריש אותם, וכזה דעו כי יהיו לכם לפח ולמוקש בעניני הדת והאמונה, ולשוטט בצדיכם עת יבוא עליכם אויב מן הצד יהיו אז נגדכם, ולצננים בעיניכם גם בעת שקט ינקרו את עיניכם בקנאה ושנאה ומשטמה, עד אבדכם בדרך הטבע כי מן הנמנע שיהיה ביניכם אהבה שלמה וברית אמת: (יד) והנה. עתה מבאר הרעה ההשגחיית שיגיע להם, כי יעניש ה' אותם על זאת, והקדים להם ראיה מיעודים הטובים שנתקיימו, מ"ש הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ ובכ"ז תהיו מושגחים מה' בין לטובה בין לרעה כי יעודי ה' לא יתבטלו עם מיתתי, ועתה קחו ראיה מן היעודים הטובים שכבר נתקיימו, אל הרעים, וז"ש הלא ידעתם היום בכל לבבכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים, (וכפל לאמר, א] הכל באו לכם לא חסר דבר אחד, ב] לא נפל ממנו דבר אחד, ר"ל שכל דבר טוב בא בכל פרטיו לא מקצתו, ר"ל שבאו כולם במספרם,

ובא

הכל באו לכם לא־נפל ממנו דבר אחד: טו והיה כאשר־בא עליכם כל־הדבר הטוב אשר דבר יהוה אלהיכם אליכם כן יביא יהוה עליכם את כל־הדבר הרע עד־השמידו אותכם מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לכם יהוה אלהיכם: טז בעברכם את־ברית יהוה אלהיכם אשר צוה אתכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף־יהוה בכם ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר נתן לכם:

כד א ויאסף יהושע את־כל־שבטי ישראל שכמה ויקרא לזקני ישראל ולראשיו ולשפטיו ולשטריו ויתיצבו לפני האלהים: ב ויאמר יהושע אל־כל־העם כה־אמר יהוה אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים: ג ואקח את־אביכם את־אברהם מעבר הנהר ואולך

אותו

ע"ש (א) מד"ס טו ירו' סוריות ג ס תנחו' נלבים : (ב) ירו' פסחים י ה אסר החזינו מכילתא בשלח ויוצא א הגב"ר לג : (ג) כמד"ר יד ירו' שם אגב"ר לו :

מצודת דוד

הלא לא נפל דבר מהדברים הטובים אשר דבר ה' : (טו) והיה וגו'. וכמו שהיה כל דבר הטוב כן יהיה כל דבר הרע: (טז) בעברכם. כאשר תעברו את ברית ה' וגו' :

כד (א) לזקני ישראל וגו'. שיעמדו הם במקום כולם : לפני האלהים. לפני הארון אשר הביאו לשכם לכבוד לפניו הברית וכמ"ש בסוף הענין : (ב) בעבר הנהר וגו'. הזכיר החסדים שעשה עמהם ואמר הלא מעולם ישבו אבותיכם בעבר הנהר ומאוד נשתקעו באמונות כוזבות :אלהים אחרים. ההיא הארץ ההיא : תרח אבי וגו'. ר"ל הלא תרח היה אבי אברהם ואבי נחור ושניהם היה אב ונחור בנו עבדו עבו"ם : (ג) ואקח. בחסדי נטיתי לבו מדרך אביו ואחיו ואקח אותו מעיניהם בלא יהיה נמשך אחר דעתם הכוזב : ואולך אותו.

השאלות

(א—ד) מה רצה בפתיחה הזאת, ומאה בהרח היה אבי נחור, ומה ספרכה את זרעו של אברהם

נחלת יהושע

ובא כ"א באיכותו) : (טו—טז) והיה, וא"כ תשכילו מזה כי כמו שבא עליכם כל הדבר הטוב כן יביא עליכם את כל הדבר הרע בעברכם את ברית ה', כי אז הגם שלפי הטבע היה ראוי שתתקיימו, הלא אז יחרה אף ה' בכם להעניבכם בדרך השגחיי, ואבדתם מהרה ע"י יד ה' וענשו הבלתי נקשר עם הזמן והטבע ומכוכביהם, ולכן נגד מה שתחלה אמר עד' אבדכם, ר"ל מצד הטבע בהמשך הזמן הוסיף פה, א] עד השמידו אותכם, בשמד וכליון השגחיי, ב] ואבדתם מהרה, וגם הודיע עוד הבדל בין הבאת הטוב ובין הבאת הרע, כי הטוב שיעיד ה' ידברו בהאלמנו באופן שדבורו הוא גמר הדבר והטוב בא מעצמו כי ה' אמר ויהי, לא כן גזרתו על הרע הוא אינו בדרך החלטה רק דרך תנאי תלוי אם לא ישובו ממעשיהם ואז צריך להביאו בפועל כי אינו בא מעצמו, ופז"א כאשר בא עליכם כל הדבר הטוב (מעצמו) כן יביא ה' עליכם כל הדבר הרע כי לא יבוא מעצמו :

כד (ב) כה אמר ה', מאדם עד אברהם היה הסגולה והענין האלקי רק ביחידים והיו הם כלב ופרי ויתר בני אדם כקליפות, ומעת זרח שמש צדקו של אברהם רצה ה' שיחול הענין האלקי על רבים שהם השבטים ואחריהם שבעים נפש ואחריהם .ומה שלמה אשר פנים בפנים דבר ה' עמהם ועי"כ הוצרכו האבות ובניהם לכמה צרופים ונסיונות שיזדככו השמרים ויסירו הקליפות ויהיה הכל לב ופרי ושמן מובחר, וכמו שכתב הכוזרי באורך, וזה מב"פ פה, אמר להם, הנה אבותיכם לא היו ראויים אל הענין האלקי לא מצד מקומם, כי בעבר הנהר ישבו אבותיכם, והמקום המוכן אל שיעשו ענבים ופרי קדש הלולים הוא רק הארץ הקדושה, לא מצד יחוסם ומחצבם כי תרח היה אבי אברהם ואבי נחור והיה אברהם מוקף בתוחים בין מצדו מי יור ובין מרצתו מתרח. ולא מצד הכנתם כי עבדו אלהים אחרים : (ג) ואקח מבאר כדמות ההשתדלות שעשה להכינם אל הענין האלקי מצד מקומם (נגד מ"ש בעבר הנהר ישבו) שכמו בבעל הגן כאשר ירצה נטע נטעו נטוע במקום רע

ובים

אותו בכל ארץ כנען וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק: ד ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו ויעקב ובניו ירדו מצרים: ה ואשלח את משה ואת אהרן ואגף את מצרים כאשר עשיתי בקרבו ואחר הוצאתי אתכם: ו ואוציא את אבותיכם ממצרים ותבאו הימה וירדפו מצרים אחרי אבותיכם ברכב ובפרשים ים סוף: ז ויצעקו אל יהוה וישם מאפל ביניכם ובין המצרים ויבא עליו את הים ויכסהו ותראינה עיניכם את אשר עשיתי במצרים ותשבו במדבר ימים רבים: ח ואביאה אתכם אל

ע"ש (ז) סו"ט יח: וארבה ק' ואביא ק'

רש"י

כד (ג) וארבה את זרעו. הסר ה"א כמה מריבות ונסיונות עשיתי עמו עד שלא נתתי לו זרע: (ז) ויבא עליו את הים. על כל יחיד ויחיד שבהם שאם היה היחיד בורח שלא ליכנס בים גל של ים רודף

מצודת ציון

כד (ה) ואגף. ענין הכאה וכן ונגפו אשה הרה (שמות כא): (ז) מאפל. מלשון אופל וחושך:

מצודת דוד

וגו'. על כי היא ארץ קדושה ראוי להשראת שכינה: וארבה. ר"ל אף בהרביתי זרעו מישמעאל כמ"ש וגם את בן האמה וגו' כי זרעך הוא (בראשית כ"א) והוא הלא רק עליו אמר כמ"ש לו ישמעאל יחיה לפניך (שם י"ז) מ"מ עוד נתתי לו את יצחק כאשר הבטחתיו: (ד) את יעקב ואת עשו. כי לטובה יחשב ליעקב שהיה עם עשו בבטן אחד כי הוא שאב כל הזוהמא ויעקב יצא נקי: ואתן לעשו וגו'. ר"ל מיד נתתי לו חלקו ושלא ישתעבד במצרים להיות נחשב מזרע יצחק להתקיים כי גר יהיה זרעך וגו' ודור רביעי ישובו הנה (שם ט"ו): ויעקב וגו'. להיות הם נחשבים לזרע ועליהם יאמר כי גר יהיה זרעך ובהם יתקיים ודור רביעי ישובו הנה: (ה) ואגף. ע"י משה ואהרן: כאשר עשיתי. ר"ל כאשר ידוע לכם מה עשיתי בקרבו: (ז) וישם מאפל. כמ"ש ויהי הענן והחשך (שמות י"ד): ויבא וגו'. ובזה הביא עליו את הים ר"ל לא היה האפל הזה א"כ

השאלות

מה שהוליד את ישמעאל אין זה מעלה, ולמה לא כתב שיצחק הוליד את עשו?:

נחלת יהושע

ובית אבותיו יחזה, אז יקחהו ממקומו וישתלהו בקרן בן שמן, כן לקחתי את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען, מקום הראוי להשגחה ונבואה, וגם בהליכתו בכל הארץ נתנסה ונצרף בכור הנסיונות ונבחן. ועל הענין השני שהוא שיזדכך מצד שרשו ויחוסו (נגד מ"ש תרח אבי אברהם) זאת עשיתי וארבה את זרעו שעי"כ נזדקקו השמרים והפסולת בישמעאל ויצא יצחק זהב נקי. וז"ש ואתן לו את יצחק שיצחק היה מיוחד לו פרי קדש הלולים, והנה גם ביצחק היו קצת סיגים ונזדקקו ע"י עשו. וז"ש (ד) ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ובזה שאב עשו כל הזוהמא ולכן ואתן לעשו את הר שעיר המיוחס לחלקו, ויעקב ובניו שהם היו מוכנים מעתה אל הענין הגדול רק שהיה צריך צירוף בענין השלישי הנ"ל והוא שיהיו ראוים לזה ע"י הכנתם (נגד מ"ש ויעבדו אלהים אחרים), הם ירדו מצרים שהיא היתה כור הברזל לזכך החומר ע"י קושי השעבוד, ובזה הוכנו שיהיו עם ה' שמעתה לא תסרה השכינה על יחידים רק על המונים רבים ולא לפרקים רק בתמידות: (ה) ואשלח, עתה ספר ענין הגאולה בהגיע תור חלקי אל שיחול הענין הגדול הזה, בתחלה, א] בשלוחים הראוים שיעשה הענין הגדול הזה ע"י, שהם משה ואהרן, ב] באמצעיים מתיחסים אל התכלית הזה שהוא ואגף את מצרים בנפלאות ואותות ומופתים, שעז"א כאשר עשיתי בקרבו, ואחר ר"ל אחר כל הנפלאות שע"י הכירו כח ה' ועזוזו, הוצאתי אתכם: (ו) ואוציא ורציתי להוסיף עוד נס עד שלא הסתפקו ביכלתי והשגחתי כלל ולכן גם אחר שהוצאתי את אבותיכם ממצרים ותבואו הימה כדי שירדפו מצרים, כ"ז היה סבה מאתי כדי שתאמינו בי כמ"ש וירא ישראל וכו' ויאמינו בה': (ז) וישם מאפל עד שירדו אל הים, ובזה היו שני הנסים, א] אתם נצלתם והם נטבעו, ב] הם כסה אותם מאפל ואתם ותראינה עיניכם (שהמאפל גבדל מהם אופל שבא על דבר המאפיל ומכסה את האור שהוא הענן והחשך שהיה מאפיל בפני המצרים ויאר את הלילה לישראל) אמנם הגם כי ותראינה עיניכם את אשר עשיתי במצרים בכל זאת עדן לא האמנתם בי אמונה שלמה ועי"כ ותשבו במדבר ימים רבים והולכתי להגיעכם ארבעים שנה במדבר כדי לנקותכם מטומאת מצרים, כמ"ש ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה וכו' ולא נתן ה' לכם לב לדעת וכו' עד היום הזה: (ח) ואביא אתכם אל ארץ האמורי ואז התעוררו עליכם שני מיני מלחמות, א] מלחמה בבת אחת שהוא וילחמו

הכבה

אל־ארץ האמרי היושב בעבר הירדן וילחמו אתכם ואתן אותם בידכם ותירשו את־ארצם ואשמידם מפניכם: ט ויקם בלק בן־צפור מלך מואב וילחם בישראל וישלח ויקרא לבלעם בן־בעור לקלל אתכם: י ולא אביתי לשמע לבלעם ויברך ברוך אתכם ואצל אתכם מידו: יא ותעברו את־הירדן ותבאו אל־יריחו וילחמו בכם בעלי־יריחו האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי ואתן אותם בידכם: יב ואשלח לפניכם את־הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא בחרבך ולא בקשתך: יג ואתן לכם ארץ | אשר לא־יגעת בה וערים אשר לא־בניתם ותשבו בהם כרמים וזיתים אשר לא־נטעתם אתם אכלים: יד ועתה יראו את־יהוה ועבדו אתו בתמים ובאמת והסירו את־אלהים אשר עבדו אבותיכם

בעבר

ת"א ועתה יראו. כל הפרשה עד כי את ה' נעבוד. עקידה שער פט :

ע"ש (ט) א"ר א : (יא) במד"ר טו תנחומא בהעלותך :

רש"י

אחריו וקולמו : (יא) וילחמו בכם בעלי יריחו האמרי והפרזי וגו'. כל שבעה העממים נזכרין כאן לפי שיריחו עומדת על הספר והיתה נגרה ומנעולה של ארץ ישראל נקבצו לתוכה מכל שבע עממין גבורי החיל :

מצודת דוד

רואה אשר ישראל הולכים ביום ביבשה ולא היה א"כ רודף אחריהם בראות הים סגור ולא היה א"כ נטבע במי הים אבל לפי שהלך בחשך לא ידע מכל זה ובא אחריהם בים מבלי דעת כי ים הוא ובבואו נטבע בו : (ט) וילחם בישראל. והוזר ומפרש שהמלחמה היתה במה ששלח אחר בלעם לקלל להלחם עמהם בזה : (י) לשמע לבלעם. להספיק בידו לקלל כפי מחשבתו : ויברך. ועוד ברך אותם בברכה : מידו. מיד בלק שערך מלחמה בפיו של בלעם : (יא) בעלי יריחו. והוזר ומפרש האמורי וגו' כי כל מלכי עכו"ם ההם היו אדונים ביריחו כמ"ש רז"ל שכ"א היה לו חלק מה ביריחו לגודל חשיבתה וכולם נתקבצו להלחם בישראל ונפלו בידם : (יב) את הצרעה. היא העושה בהם ארס ולא יכלו להלחם וכאלו היא גרשה אותם וחוזר ומפרש את שני מלכי האמורי סיחון ועוג : לא בחרבך. כי בדרך הטבע לא היית יכול לעמוד כנגדם : (יג) אתם אוכלים. את פירותם : (יד) ועתה. הואיל וכרבה להטיב עמכם : והסירו וגו'. ר"ל הסירו מהלב מכל וכל מחשבת עכו"ם : ובמצרים. כי רבים מהם עבדו במצרים עכו"ם כמ"ש ואת גלולי

מצודת ציון

(י) אביתי. ענין רצון כמו לא אבה יבמי (דברים כה) : (יא) בעלי יריחו. אדוני יריחו כמו אם בעליו עמו (שמות כב) : (יב) הצרעה. אמרז"ל שהוא מין שרץ עוף שהטילה בהם

השאלות

(ח) הלא אנשי יריחו לא נלחמו כלל כמבואר בכתוב ? :
(יב) פסוק זה בא שלא כסדר והלא עתה מדבר מכניסתן לארץ, וזמן מלחמת סיחון כבר דבר בפסוק ח' ? :
(יד) מדוע אמר ועבדו את ה' שתי פעמים ? :

נחלת יהושע

אתכם ואתן אותם בידכם, ב] מלחמה בדברים שהם למעלה מן הטבע, ח"ש, (ט) ויקם בלק, וילחם בישראל ומפרש שמלחמתו לא היה בחרב וחנית רק במה ששלח ויקרא לבלעם לקלל אתכם: (י) ולא אביתי לשמוע לבלעם ובזה ואצל אתכם גם ממלחמה הזאת : (יא) ותעברו כנס. ותבואו כנס, וילחמו ואח"כ לחמו בעלי יריחו כן קורא המלכים שנתאספו אח"כ לנקום נקמת יריחו כמ' (למעלה ט) והנה שם לא חשיב גרגשי ופה חשיב גרגשי, כי גרגשי נתאסף תחלה ואח"כ התירא ופנה והלך לו לאפריקי וכמו שיבאר . ואתן ר"ל מקצתם נתתי בידכם שהם כל אלה שחשב חוץ מגרגשי, ומקצתם שהוא גרגשי : (יב) ואשלח את הצרעה ותגרש אותם מפניכם, הוא מה שפנה לאפריקא, ומפרש מה הוא הצרעה הזאת שני מלכי האמורי לא בחרבך כו' ר"ל השמועה ששמע שכבשת שני מלכי האמורי לא בחרבך ולא בקשתך רק ע"י ישועת ה' זאת היה כצרעה שהירא מפני השמועה הזאת וברחו מארצם לאפריקא: (יד) ועתה יראו את ה', אחר כל החסדים האלה יראו את ה' וכו' והנה בא נטות להם שיראו את ה' יראת הרוממות, לא יראת עונש, ושיעבדו אותו באמת ובתמים, לא עבודה מזויפת שזה הפך האמת ולא עבודה בעבור תקות גמול כענין אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס, שזה הפך התמימות והגיה עמם והסירו את אלהים כי א"א לעבוד את ה'

בְּעֵבֶר הַנָּהָר וּבְמִצְרַיִם וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה׃ טו וְאִם רַע בְּעֵינֵיכֶם לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה בַּחֲרוּ לָכֶם הַיּוֹם אֶת־מִי תַעֲבֹדוּן אִם אֶת־אֱלֹהִים אֲשֶׁר־עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַנָּהָר וְאִם אֶת־אֱלֹהֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בְּאַרְצָם וְאָנֹכִי וּבֵיתִי נַעֲבֹד אֶת־יְהוָה׃ טז וַיַּעַן הָעָם וַיֹּאמֶר חָלִילָה לָּנוּ מֵעֲזֹב אֶת־יְהוָה לַעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ יז כִּי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הוּא הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ וְאֶת־אֲבוֹתֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְעֵינֵינוּ אֶת־הָאֹתוֹת הַגְּדֹלוֹת הָאֵלֶּה וַיִּשְׁמְרֵנוּ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלַכְנוּ בָהּ וּבְכֹל הָעַמִּים אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בְּקִרְבָּם׃ יח וַיְגָרֶשׁ יְהוָה אֶת־כָּל־הָעַמִּים וְאֶת־הָאֱמֹרִי יֹשֵׁב הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ גַּם־אֲנַחְנוּ נַעֲבֹד אֶת־יְהוָה כִּי־הוּא אֱלֹהֵינוּ׃ יט וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם לֹא תוּכְלוּ לַעֲבֹד

מעבר ק׳ — את

ע"ש (טו) ספרי דברים א"ר יד : (טז) א"ר יז : (יז) שם : (יח) שם : (יט) ירו' ברכות ע א ע"ב ר תנחו' קדושים •

רש"י

(יט) אלהים קדשים. ברוב מקומו' נקרא כל ל' רבנו' ל"ר כמו אדני יוסף אדני הארץ אם בעליו עמו אשר הלכו אלהי'

מצודת דוד

מצרים לא עזבו (יחזקאל כ'): (טו) בחרו לכם וגו'. חשב כאשר יבחרו מי אז יביא טענות לבטל אותם: ואנכי וגו'. ולא נהיו נמשכים אחריכם: (יח) גם אנחנו. כמו אתה וביתך:

(יט) לא תוכלו. כוונת יהושע היתה שיגלו מצפוני לבם באר היטב ולקשרם במוסרי הברית ואמר דבריו להתעותם שיחשבו כאלו הבחירה בידם לבחור מי שירצו הם ולדעת

השאלות

(יט) מה היה כוונת יהושע שאמר להם שלא יוכלו לעבוד את ה' ומה היה הוכחת ביניהם שכפי הילוכו נראה אינו מן טעם ודעת ? , ומה הוסיפו בפעם השני על הראשון שאז קבל דבריהם ואמר עדים אתם בכם כי בחרתם את ה' והלא אתה בחרו בפעם הראשון ? :

נחלת יהושע

בשיתוף רק אותו לבדו , ועז"א ועבדו את ה' ר"ל אותו לבד , מבלי שיתוף כי המשתף עמו זולתו אינו עובד את ה' : (טו) ואם רע בעיניכם לעבד את ה' כי לכם נראה רע ולענה שיש דברים מתנהגים כפי הטבע והמערכה ותרצו להשתדל בעבודות אחרות יעצו לכם כפי דעתכם אל הכחות הטבעיים או המערכיים , בחרו לכם היום ר"ל א"כ צריכים אתם לעזוב את ה' מכל וכל כי א"א שתעבדוהו עם זולתו, ואז או שתחשבו שהמערכה תתנהג עמכם כפי מזל תולדתכם שהוא מעבר הנהר, וא"כ עבדו את אלהים מצד אשר עבדו אבותיכם אשר בעבר הנהר, או תחשבו שתתנהג המערכה עמכם כפי טבע הארץ שאתם יושבים בה, וא"כ עבדו את אלהי האמורי מצד אשר אתם יושבים בארצם, ואנכי וביתי נעבוד את ה' כי מאמינים אנחנו כי אין אנו מושפעים משום שר מזל כוכב וטבע רק מה' לבדו: (טז—יז) ויען העם עד לאמר כי לא יעזבו את ה', ונתנו ע"ז ארבעה טעמים א] מצד החיוב המוטל עליהם כי ה' אלהינו הוא המעלה אותנו ואת אבותינו כו' ובזה קנה אותנו קנין הגוף להיות לו לעבדים כי עבדים היינו במצרים והפודה עבד מבית רבו קנה אותו לעצמו (וזה טעם שנז' בטעמי רוב המצות יצ"מ , כי ע"כ נשתעבדו אל האדון אשר הוציאם מבית עבדים), ב] מצד יראת הרוממות ואשר עשה לעינינו את האותות הגדולות האלה, שבזה הכרנו יכלתו וכחו לסדר המערכות, ג] מצד התועלת, ועז"א וישמרנו בכל הדרך אשר הלכנו בה שסמך אותנו בין בספוק צרכנו במדבר, בין במלחמת העמים כאשר ישמור איש את בנו ולמה נעזוב מקור מים חיים, ד] מצד יראת הנזק, ועז"א (יח) ויגרש ה' את כל העמים וכו' יושבי הארץ מפנינו, ובזה אם נשוב כמעשה העמים שהיה תקיא הארץ גם אותנו כמ"ש ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם, (גם כוונו התוכחת נגד מ"ש שיעבדו אלהים אשר בעבר הנהר ובמצרי', הלא הוציאנו ממצרים ואלהיהם לא הושיעה למו, ונגד מ"ש שיעבדו את אלהי האמורי הלא גרש גם עם אמורי) : (יט) ויאמר יהושע ראה שתכלית מה שבוחרים בעבודת ה' הוא מצד הטוב והתועלת שהשיגו מאתו ומיראת הנזק בעזבם אותו ועבודה כזאת לא תתקיים בכל הבחינות, כי אחר שאינו עובד את ה' רק ע"ע להשיג תועלת או להסיר נזק , אם יחשב כי ימצא תועלת זולת עבודתו יעזבהו , כמ"ש

אֶת־יְהוָה כִּֽי־אֱלֹהִים קְדֹשִׁים הוּא אֵל־קַנּוֹא הוּא לֹֽא־יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם וּלְחַטֹּאותֵיכֶֽם׃ כ כִּי תַֽעַזְבוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהֵי נֵכָר וְשָׁב וְהֵרַע לָכֶם וְכִלָּה אֶתְכֶם אַחֲרֵי אֲשֶׁר־הֵיטִיב לָכֶֽם׃ כא וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֹא כִּי אֶת־יְהוָה נַעֲבֹֽד׃ כב וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם בָּכֶם כִּֽי־אַתֶּם בְּחַרְתֶּם לָכֶם אֶת־יְהוָה לַעֲבֹד אוֹתוֹ וַיֹּאמְרוּ עֵדִֽים׃ כג וְעַתָּה הָסִירוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וְהַטּוּ אֶת־לְבַבְכֶם אֶל־יְהוָה

ע"ש (כא) ספרי דברים: (כב) ת"כ יז: (כד) שם: יתיר ו' אלהי

רש"י

לפדות לפי שהפסוק הזה שם סרכה הוא: (כב) עדים אתם בכם. ראה יהושע שעתידין לערער בימי יחזקאל ולומר נהיה כגוים לפרוק הכביד עליהם עכשיו ולכך הושב להם בימי יחזקאל והעולה על רוחכם היה לא תהיה וגו' חי אני אם לא ביד חזקה וגו' כבר קבלתם עליכם בימי יהושע ולא תאמרו מה שקבלנו עלינו בימי משה

מצודת דוד | מצודת ציון

מה שיעו: אלהים קדושים. קדוש בכל מיני קדושות ומאד קשה לרם: (יט) קנוא. מתנקם ליפרע: ישא. ענין כפרה
להיות נזהר בעבודתו: אל קנוא הוא. נוקם הוא מעוברי רצונו
ולא ישא הפשעים: (כ) כי תעזבו. וכאשר תעזבו אותו ישוב להרע לכם ולכלות אתכם: אחרי אשר היטיב לכם. ר"ל ותסיס. א"כ הרעה כפולה כי האדם הרגיל בטובה כפול נערו ממי שלא ראה בטובה מעולם: (כא) לא. ר"ל לא נעזוב אותו כי את ה' נעבוד כל הימים ונהיה נזהרים בעבודתו: (כב) עדים אתם בכם. אתם' היו עדים בעצמיכם שבחרתם לעבוד את ה': ויאמרו עדים. ר"ל נהיה עדים בעצמינו: (כג) ועתה הסירו. הם לא הניחו ליהושע לגמור את דבריו והשיבו עדים ולה"ז הזר יהושע לגמור דבריו ואמר ועתה הסירו מלב מכל וכל מחשבת

נחלת יהושע

התגם ילא אוב אלהים וכמ"ש בפי' שם, וח"ש לא תוכלו לעבד את ה', ר"ל עם המטרה שאלים תכוונו בעבודתכם, מתקות גמול ויראת העונש לא תוכלו לעבדו עבודה קיימת, כי עבודתו קשה מפני נ' דים, א] מצד המעשה אשר יעשון כי אלהים קדשים הוא וע"ז באו כל המ"ע להתקדש בקדושתו שמ"ע והייתם קדושים כי קדוש אני. וגדר הקדושה הוא שיתפשט על כל עניני החומר, והבשר אל עניניס אלקיים רוחניים וזה נמנע עם כוונתכם אל הגמול שהוא טובת עצמכם, ב] מצד הל"ת הנה אל קנוא הוא לעובר עליהם ולא ישא לפשעכם בעברכם על מצותו עד שתחת תקותכם להשיג גמול ישיגכם עונש, וח"ש: (כ) כי תעזבו וכו' ושב והרע לכם וכלה אתכם אחרי אשר הטיב לכם, ובקל ימשך מן הטוב אשר אליו יתאוה בעבודתכם, חלי ומכה, וגם אמר כי אחרי אשר הטיב לכם בהשגחתו הדבקה עמכם זה עצמו יחייב כי ישוב והרע לכם ע"י השגחתו בעזבכם אותו נוה שלא הי' כן אם לא הי' מטיב לכם והייתם תחת הטבע וכמ"ש (עמוס ג' ב') רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע"כ אפקד עליכם את כל עונותיכם, כי ידיעתו והשגחתו הפרטיית הדבקה בעם ה' יחייב ג"כ העונש ההשגחיי: (כא) ויאמרו לא, ר"ל אין כוונתנו לעבוד את ה' בעבור שכר ועונש רק כי את ה' נעבד מצד עצמו, וע"ז לא אמרו עתה, את ה' אלהינו נעבוד כמ"ש תחלה, כי שם אלהינו הבא בכינוי מורה על הקשר שיש לו עם בריותיו להטיב או להרע להם לפי מעשיהם כמ"ש בכ"מ, ועתה באו שיעבדוהו מצד עצמו שלא ע"מ לקבל פרס: (כב) ויאמר יהושע עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את ה' ר"ל שבחרתם אותו מצד הבחירה השכליית לא מצד החפץ המשולח (כי העובד בעבור שכר ועונש אינו בגדר הבחירה השכליית כמבואר אצלי בכ"מ) והבחירה היה את ה' לעבד אותו, לא לעבוד את עצמכם, ר"ל כי העובד בעבור שכר ועונש לא את ה' הוא עובד רק א"ע ואתם עקר בחירתכם לעבוד אותו לא בעבור תועלת עצמכם: (ג) ועתה אחר שקבלתם לעבדו מצד רוממותו הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם ר"ל כל מחשבת ע"ז אשר בלבכם, והטו את לבבכם אל ה' מצד שהוא אלהי ישראל ר"ל מצד שהוא משגיח בישראל שלכן הם חבל נחלתו ואין נתונים תחת מזל וכוכב (שזה כלל אמרנו שבכ"מ שבא שם אלקים בכינוי אל ישראל מורה על הקשר והדיבוק שיש לו עם ישראל להשגיח עליהם השגחה פרטית) ומטעם זה אסור להם לעבוד בשיתוף (הגם שלבני נח לא הוזהרו ע"ז) כי הם מוזהרים לחלקו, ור"ל שהגם שא"ל תחלה שלא יעבדו על התכלית מצד שהוא אלהי ישראל ר"ל גומל ומעניש, בכ"א הם צריכים לעבדו עבודה מסכה הצד הזה ר"ל שמצד שהוא משגיח עליהם אין לכם

אלהי ישראל: כד ויאמרו העם אל־יהושע את־יהוה אלהינו נעבד ובקולו נשמע: כה ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם: כו ויכתב יהושע את־הדברים האלה בספר תורת אלהים ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש יהוה: כז ויאמר יהושע אל־כל־העם הנה האבן הזאת תהיה־בנו לעדה כי־היא שמעה את כל־אמרי יהוה אשר דבר עמנו והיתה בכם לעדה פן־תכחשון באלהיכם: כח וישלח יהושע את־העם איש לנחלתו: כט ויהי אחרי הדברים האלה וימת יהושע בן־נון עבד יהוה בן־מאה ועשר שנים: ל ויקברו אתו בגבול נחלתו בתמנת־

סרח

ת״א ויכתוב וגו׳. מכות יא: וימת יהושע. בתרא טו: ויקברו וגו׳. שבת קה: בתמנת וגו׳. מגילה יד:

ע״ש (כד) שם: (כז) זכר וילך מד״ש ע: (כט) ספרי ואתחנן קו״ע יח: (ל) פר״א יו רו״ר א א קס״ר ב מד״ש כג:

רש״י

כדי ליכנס לארץ עשינו הרי בימי יהושע כבר נכנסתם וקבלתם: (כה) וישם לו חק ומשפט בשכם. סידר להם שם החוקים שבתורה וקבלו עליהם: (כו) ויכתב יהושע וגו׳. תרגם יונתן וכתב יהושע ית פתגמיא האלין ואצנעינון בספר אורייתא דה׳ ובמסכת מכות נחלקו בו אמוראים חד אמר אלו ח׳ פסוקים מן וימת משה עד לעיני כל ישראל שבסוף ספר תורה חסר והשלימו, וחד אמר פרשה זו של ערי מקלט כתב בספרו כמו שהיו כתובים בספר התורה: תחת האלה. תהות אלתא היא מזוזת הפתח כמו שנאמר האיל מזוזת חמשית. ומדה אחת לאלים. וי״א זו האלה אשר עם שכם שכתוב ביעקב ויטמון אותה יעקב תחת האלה: אשר במקדש ה׳. כלפי שהביאו שם את הארון כמה שאמר למעלה ויתיצבו לפני האלהים: (כז) האבן הזאת תהיה בנו לעדה וגו׳. הא אבנא הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימא ארי יתהון עבדנא לסהדו ארי פתגמיא דכתיבין עלה מעין כל פתגמיא דה׳ די מליל עמנא. וגם יש לפותרו כמשמעו כי היא שמעה את הדברים אשר דברתי לכם בשליחותו של מקום: (ל) בתמנת סרח. כך שמה ובמקום אחר הוא קורא אותה תמנת חרס

מצודת ציון

ומתילה כמו נושא עון (שם לד): (כו) האלה. הוא שם אלהי נכר: (כד) ויאמרו העם. חזרו העם לגמור דבריהם שאמרו נסיה עדים בעצמינו אשר קבלנו לעבוד ה׳ ולשמוע

מצודת דוד

בקולו: (כה) ויכרת וגו׳. לקבל עבודת ה׳ מאהבה: וישם לו. סדר לישראל חוקי התורה ומשפטיה: (כו) את הדברים האלה. אשר דבר עם ישראל בשכם: בספר וגו׳. ת״י ואצנעינון בספר אורייתא דה׳ ר״ל נתנה במקום שמונח שם הספרים: במקדש ה׳. הוא שכם ולשעתו קראו מקדש לפי שהיה שם הארון: (כז) כי היא שמעה. ר״ל במקום הזה נאמר וכאלו שמעה היא: אמרי ה׳. כי כל הדברים האלה בנבואה נאמרו ולא מלבו: לעדה.

השאלות

(כז) מדוע הזמין את האבן לעדה?:

נחלת יהושע

לשתף עמו עבודת זולתו: (כד) ויאמרו העם וגו׳ את ה׳ אלהינו נעבד בלא שיתוף ובקולו נשמע בלא תקות שכר ועונש רק לשמוע כל אשר יצוה מצד שהוא מצות האל: (כה) ויכרות כרת ברית מצד שקבלו ע״ע ברצון לעבוד עבודת שלמה בלי פניה, וישם לו חק ומשפט סדר להם תקנות וחקים לפי מנהג הארץ כמ״ש חז״ל תקנות שתקן יהושע: (כו) ויכתב כתב דברים האלה עם כלל ספרו (כמ״ש יהושע כתב ספרו) וחברו עם ספר תורת אלהים להיות מכלל כתבי הקדש. ויקח אבן גדולה יען שהס״ת היה מונח בארון (מבפנים או מבחוץ לר״ת כדאית ליה ולר״י כדאית ליה כמ״ש בב״ב דף יד) לכן ליחד מקום במקדש אל ספרו והקים אבן גדולה חלולה מתוך׳ ארגז וארון לספרו ויקימה תחת האלה אשר במקדש בשילה: (כז) ויאמר יהושע כו׳ הנה האבן הזאת ר״ל עם הספר אשר בתוכו תהיה בנו לעדה כמ״ש מרע״ה לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה׳ והיה שם לעד, וכן הזמין ספרו המונח באבן לעד על שני דברים, א] בנו כולל גם עצמו עמהם, כי היא שמעה את כל אמרי ה׳ ר״ל ששם נמצא כל אשר דבר ה׳ עמנו הם דברי ה׳ הנמצאים בכל הספר הזה וכן מה שאל יהושע עמהם, שמתחיל כה אמר ה׳, ב] והיתה בכם לעדה פן תכחשון כמי שמזמין עד שלא יוכל לכחש בפניו, והנה שהיו אז בשכם שם עשה את האבן האלו׳ והגיה שם ספרו, ומשם הוביל[ו]

סֶרַח אֲשֶׁר בְּהַר־אֶפְרָיִם מִצְּפוֹן לְהַר־גָּעַשׁ׃ לא וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וַאֲשֶׁר יָדְעוּ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל׃ לב וְאֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר־הֶעֱלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִשְׁכֶם בְּחֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה יַעֲקֹב מֵאֵת בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה וַיִּהְיוּ לִבְנֵי־יוֹסֵף לְנַחֲלָה׃ לג וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן מֵת וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּגִבְעַת פִּינְחָס בְּנוֹ אֲשֶׁר נִתַּן־לוֹ בְּהַר אֶפְרָיִם׃ חזק

ת"א ויעבד וגו'. שבת קה: ואת עצמות. סוטה יג:

ע"ש (לא) במד"ר ג אדר"נ א תנחו' מצורע: (לב) בר"ר פה ש"ר כ זכר ויקהל מכילתא בשלח א תנחו' עקב: (לג) ירו' ב"ב ח פ"ג

סכום הפסוקים של ספר יהושע שש מאות וחמשים וששה, וסימנו ותרן לשון אלם, וסדריו י"ד, ביתה עלי יד ה' סימן, ופרקיו עשרים וארבעה, וסימנו כד הקמח לא תכלה. וחציו ומהשכן עד רמת המצפה:

רש"י

על שם שהעמידו תמונת החמה על קברו לומר זה הוא שהעמיד החמה וכל העובר עליה אומר חבל על זה שעשה דבר גדול כזה ומת. וי"א תמנת הרס שמה ולמה נקרא שמה תמנת סרח על שם שפירותיה מסריחין מרוב שמנם: להר געש. מלמד שרעש עליהם ההר להורגם לפי שלא הספידוהו כראוי: (לא) האריכו ימים. ימים האריכו שנים לא האריכו שנענשו: (לב) קברו בשכם. משכם גנבוהו לשכם החזירוהו: (לג) בגבעת פינחס בנו. מהיכן היה לו לפינחס חלק בארץ שירש מאשתו:

מצודת דוד

גבול עד בלשון נקבה: (לא) אשר האריכו ימים. עד בלות כ"ח שנה מיום שמת יהושע כ"כ בס"ע: ואשר ידעו וגו'. ר"ל בימי הזקנים האלו עבדו את ה' אחר ידעו מעשה ה' כי בעיניהם ראו ובזה היו מיישרים את לבות ישראל לאביהם שבשמים: (לב) העלו בני ישראל. אף כי משה העלם ממצרים אבל לפי שמת במדבר ולא הספיק להביאם לשכם והביאום הם לכך נקראו על שמם: ויהיו לבני יוסף לנחלה. שדות החלקה ההיא היו לבני יוסף לנחלה ולזה קברו שם את יוסף אביהם או יאמר שבעצמות יוסף חשבו לכם בני יוסף לנחלה טובה כי מאד נהנו והוטב להם במה שנקברו באחוזתם: (לג) אשר נתן לו. בני ישראל נתנו אותה לו למתנה עם שלא ניתן נחלה לשבט הלוי:

מצודת ציון

אוצן מה: (לב) בחלקת. ענין אחוזת שדה כמו ויקן את חלקת השדה (בראשית ל"ג): קשיטה. מעה והוא מטבע מה: (לג) בגבעת. מלשון גבעה והר:

נחלת יהושע

אל המקדש בשילה והקים אותו, וגם האלה היה בודאי חוץ למקדש, כי אסור ליטע כל עץ במקדש, והאלה במדרגת ספרו אינו בספר התורה לכל דבר, או שהאלון הזה נעשה מאבן בצורת אלון כמו אלוני שבס' יחזקאל והיה במקדש ממש, ולכן נשתנה משקל השם מציר"י לפת"ח, כמו כי תהיו כאלה (ישעיה א' ל'): (לב—לג) ואת עצמות יוסף וכו' ויהיו לבני יוסף לנחלה, בני יוסף שהאיצו בעצמות הצדיק והיו אצלם לנחלה, חשוב בעיניהם כנחלה יקרה שזכו שיקבר הצדיק בחלקם, וכן השתדלו גם אלעזר יקבר בחלקם, וכשמת אלעזר הקדימו את גבעת פנחס לשדה הקברים שדינו שייך לכהן משום מתנת תפל יחלק פנחס כדי שיקבירו שם את אלעזר, והיה קבר יוסף וקבר אלעזר בחלק בני יוסף בהר אפרים:

א ויהי

אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל ביהוה לאמר מי־יעלה־לנו אל־הכנעני בתחלה להלחם בו: ב ויאמר יהוה יהודה יעלה הנה נתתי את־הארץ בידו: ג ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגרלי ונלחמה בכנעני והלכתי גם־אני אתך בגורלך וילך אתו שמעון: ד ויעל יהודה ויתן יהוה את־הכנעני והפרזי בידם ויכום בבזק עשרת אלפים איש: ה וימצאו את־אדני בזק בבזק וילחמו בו ויכו את־הכנעני ואת־הפרזי: ו וינס אדני בזק וירדפו אחריו ויאחזו אתו ויקצצו

ת"א מי יעלה. ערכי"ם כה: ויאמר ה'. שם: וימצאו את. קמא כב:

ע"ש (א) ב"ר סג במ"ר ג יג פסק"ר ד. (ב) אס"ר א ירוש' הוריות ג ה. (ג) ספרי ברכה:

רש"י

א (א) מי יעלה לנו אל הכנעני. על מקומות שהפלנו בגורל ועדיין לא כבשנו: (ב) יהודה יעלה. שבט יהודה יעלה תחלה לכבוש את גורלו: (ג) לשמעון אחיו. לשבט שמעון: עלה אתי. ועזרני לכבוש את מה שנפל בגורלי. ויש פותרין יהודה יעלה הוא עתניאל הוא יעבץ שאנו אומרים במסכת תמורה מה שמו יהודה אחי שמעון שמו ולשמעון אחיו אמר שילך אתו: (ד) בבזק. שם מקום:

מצודת דוד

א (א) בה'. באורים ותומים: מי יעלה לנו. עם כי כל אחד נלחם בעבור חלקו אמר לנו כי כאשר יעלה מהם בהכנעני ויגבר עליו יביא המורך בלבם והתועלת לכולם: בתחלה. לקחת חלקו אשר נפל בגורלו ועדיין לא כבש: (ב) יהודה. שבט יהודה: הנה נתתי. וביאה כוח המורך בלב כל: (ג) לשמעון. לשבט שמעון:

מצודת ציון

א (א) אדני בזק. כך שמו וכן אדוני צדק (יהושע י'): ויקצצו. ענין חתוך וכריתה כמו וקצץ פתילי' (שמות ל"ט): בהנות. אצבעות אגודל כמו בהן ידם הימנית (שם

השאלות

(א—ג) למה לא שאלו זאת עד עתה מי יעלה בתחלה? ולמה אמר לשמעון ולא לשבט אחר?:

(ד) אחר שאמר שנתן ה' את הכנעני בידם ויכום בבזק למה אמר שוב שלחמו והכו את הכנעני?:

שפוט השופטים

א (א) **וישאלו** בחיי יהושע לא הוצרכו לשאול באורים ותומים כי יהושע סדר הכל עפ"י דברי ה' וכמ"ש חז"ל (עירובין דף סג ע"א) דכתיב ולפני אלעזר הכהן יעמד ולא מצאנו שהוצרך לו יהושע, אבל במותו הוצרכו לשאול באו"ת, א] מי יעלה כי בחיי יהושע היה הוא המלביש את העם עתה שאלו מי יעלה בתחלה, ב] התחלה כבשו כולם ביחד, ועתה הוצרך כל שבט לכבוש את חלקו, כמ"ש (יהושע יג) אנכי אורישם רק הפילה בנחלה, לכן שאלו מי יכבוש בתחלה שאם לא יצליח הראשון יאמר הכנעני כי במות יהושע נשתה גבורתם. ומפני שבחלק כל שבט נשארו עמים שלא נכבשו עוד והשאר פה אין נלחמו עמהם: (ב) יהודה יעלה כפי מעלתו, ומפני שהוא לקח גורלו ראשונה: (ג) ויאמר לשמעון אחיו. כי מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון (יהושע יט): עלה אתי בגרלי, לכבוש גורלי, ויתכן שיהודה היה לו לכבוש בהר לכן אמר עלה אתי ושמעון היה לו לכבוש במישור לכן אמר והלכתי וכן לקמן (פי"ז) וילך יהודה את שמעון אחיו: (ד) ויכום בבזק, תחלה יצאו המחנות עם הפריזים והכנעני שבסביבות בזק ושם הכו עשרת אלפים איש, ומ"ש בבזק ר"ל סביב בזק, כמו ויהי בהיות יהושע ביריחו (יהושע ה') (אדוני בזק הראשון מלרע וזה הורה שאין היו"ד נוספת ובא היו"ד לחזק את השם כמ"ש במקרא, אבל אדוני בזק השני והג' מלעיל שזה אות שהיו"ד נוספת שאז כבר לא היה אדון): (ה) וימצאו, ר"ל שקרבו לכבוש העיר עצמה שם מצאו את אדני בזק שבא השאל בעיר להלחם בעדה בעת הצורך ולא עשה כמלך העיר שיצא מן העיר ועזב את העיר פתוחה. וילחמו בו שנית ושם הכו שנית את הכנעני שנשארו בעיר דלתים ובריח: (ו) וינס, כי ראה שנכבשה העיר, ויקצצו רק נתן ה' בדעתם לעשות לו מה שלא עשו זאת לשום אחד מאויביהם, והוא קלה נגד חוקי ישראל כי הריגת ז' עממים הוא בסייף

לא

וַיְקַצְּצוּ אֶת־בְּהֹנוֹת יָדָיו וְרַגְלָיו׃ ז וַיֹּאמֶר אֲדֹנִי־בֶזֶק שִׁבְעִים ׀ מְלָכִים בְּהֹנוֹת יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם מְקֻצָּצִים הָיוּ מְלַקְּטִים תַּחַת שֻׁלְחָנִי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי כֵּן שִׁלַּם־לִי אֱלֹהִים וַיְבִיאֻהוּ יְרוּשָׁלִַם וַיָּמָת שָׁם׃ ח וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־יְהוּדָה בִּירוּשָׁלִַם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ וַיַּכּוּהָ לְפִי־חָרֶב וְאֶת־הָעִיר שִׁלְּחוּ בָאֵשׁ׃ ט וְאַחַר יָרְדוּ בְּנֵי יְהוּדָה לְהִלָּחֵם בַּכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב הָהָר וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה׃ י וַיֵּלֶךְ יְהוּדָה אֶל־הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּחֶבְרוֹן וְשֵׁם־חֶבְרוֹן לְפָנִים קִרְיַת אַרְבַּע וַיַּכּוּ אֶת־שֵׁשַׁי וְאֶת־אֲחִימַן וְאֶת־תַּלְמָי׃ יא וַיֵּלֶךְ

ע"ש (ז) ספרי רפה פרכס. פתח באתנח — משם

רש"י

(ז) שבעים מלכים וגו'. מכאן אתה למד מה גדולתן ועושרן של מלכי כנען שהרי אדני בזק לא היה כדאי לימנות עם מלכי כנען בשם מלך וכתוב בו כן: ויביאהו ירושלים. שהלכו משם להלחם על ירושלים: (ח) שלחו באש.

מצודת דוד

(ז) מקצצים. אשר לוקחו לקצצם: היו מלקטים. נשיורי המאכל הנופל תחת השלחן: ויביאהו ירושלים. כי משם הלכו להלחם בה: (י) וילך יהודה. הם כלב ואנשיו שהם מבני יהודה ואף שהמלחמה הזאת היתה בימי יהושע חזר לספר יחד כל

מצודת ציון

כ"ע): (ז) מלקטים. לשון לקיטה: (ח) שלחו. ענין כי הם מי יבעיר האש באחד מן המקומות אשר יעשה שליחותו והולך ממקום למקום ושורף הכל לזה נקרא בלשון שלוח: (ט) והשפלה. העמק: (י) לפנים. בימים הקדמונים:

השאלות

(ח—כב) שאל מהרי"א אם היה הכוונה לזכור כאן המלחמות שעשו בני יהודה אחרי מות יהושע מה ראה לזכור אחריו מלחמת חברון ודביר וענין עכסה וכבר נזכר לכידת חברון בספר יהושע ושם יחסה אל כלב?, ולמה זכר שנית ענין עכסה, ולמה חזר שנית שנתנו לכלב את חברון? במ"ש ואת היבוסי לא יכלו בני בנימין להורישם יקשה מג' פנים. א] שכבר אמר זה בספר יהושע ט"ו כ"ג, ב] שם אמר שבני יהודה לא יכלו להורישם ופה מיחס זאת לבני בנימין, ג] שלמעלה אמר שבני יהודה לחמו בירושלים וילכדו אותה וא"כ כבר לכדו ירושלים?, למה זכר בבנימין זה האזכרות אשר לא כבשו השבטים והראוי שיזכור את אשר כבשו לא את אשר לא כבשו, וכ"ש שבספר יהושע אמר זאת הארץ הנשארת וכו', וכבר זכרם בכלל? עכ"ד:

שפוט השופטים

לא לנערם ע"ז האוכן [?], אך שילם לו ה' מדה כנגד מדה: (ז) ויאמר. הכיר בזה דין שמים ששלם לו כמדתו, ויען הודה פשעיו והכיר עונשי ה' מת כדרכו בדרך: ויביאהו ירושלים כי משם הלכו להלחם על ירושלים והוליכוהו עמם ושם מת: (ח) וילחמו. כבר נזכר בספר יהושע (טו סג) ואת היבוסי יושב ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלים עד היום הזה מבואר שכבר נלחמו בירושלים ולא כבשום. ולקמן (פסוק כא) אמר ואת היבוסי יושב ירושלים לא הורישו בני בנימין וישב היבוסי את בני בנימין בירושלים עד היום הזה. ולדעתי אחרי כי אדוני צדק מלך ירושלים היה הראשון מן חמשה המלכים שהתקבצו על גבעון ושם נפל (יהושע י') בודאי חשבו מחשבות ללכוד את עירו כמו שלכדו אז ערי החמשה מלכים, והלכו במצות ידם להלחם, והיה הלוחם יהודה, כי ירושלים היתה בחלקו של בנימין ורצועה בתוכה היה ליהודה (כנ"ל טו) ומצד זה היה גם הוא נוגע בנחלתה, ואז בחיי יהושע לא יכלו להוריש יושביה שהיו יבוסים וישב בקרב יהודה עד היום הזה ר"ל עד סוף חיי יהושע שכתב ספרו. ואחרי מות יהושע התעוררו מלחמות ביניהם ובין יושבי העיר וילכדו אותה וישרפו העיר לענוש על שמרדו ולחמו בם. ועכ"ז הגם שכבשו העיר לא כבשו את המצודה שנקרא אח"כ בשם מצודת ציון שלא נלכדה עד ימי דוד ושם ישב ג"כ יבוסי כמ"ש (ש"ב ה' ז—ח) ויהודה לא לחמו שם כי אינו מחלקם ובנימין לא התחילו להלחם שם כלל, ועז"א לא הורישו בני בנימין ר"ל לא לחמו כלל ושם ישב את בני בנימין עד היום הזה (שהוא עד סוף חיי שמואל שהוא כתב ספר שופטים), וזה קרוב לדברי מהרי"א, ואת העיר שלחו באש, פי' המפרשים כמו שלחו אש בעיר, וא"ל כי זה נמצא גם לקמן (כ' מח, מ"ב ח' יב, תהלים ע"ד ז') שלחו באש מקדשך, ור"ל ע"י האש שלחו את העיר מן האנושות אל ההעדר: (ט) ואחר ירדו. כי הר ירושלים היה גבוה מיתר ההרים לכן אמר ירדו להלחם בהר ושם אל הנגב והשפלה: (י) וילך יהודה, זה נזכר כבר ביהושע (סי' טו) ושם מבואר שכלב הוריש את הענקים והיה בחיי יהושע, ופה חשב ביחד כל מה שכבש יהודה, ור"ל וכבר הלך יהודה אל הכנעני היושב בחברון בעוד יהושע חי, והגם ששם יחס הדבר אל כלב, הוא היה ראש השבט ושבטו הלך עמו, ומצד זה יחסם לשניהם, כי הכהן [?] עצמה ניתן ללוים רק שדה העיר וחצריה נתנו לכלב ולכן שניהם התעצמו בארשתו [?]: (יא) וילך משם. גם שהוא זה והספור מעכסה נזכר ביהושע

מִשָּׁם אֶל־יוֹשְׁבֵי דְּבִיר וְשֵׁם־דְּבִיר לְפָנִים קִרְיַת־סֵפֶר׃ יב וַיֹּאמֶר כָּלֵב אֲשֶׁר־יַכֶּה אֶת־קִרְיַת־סֵפֶר וּלְכָדָהּ וְנָתַתִּי לוֹ אֶת־עַכְסָה בִתִּי לְאִשָּׁה׃ יג וַיִּלְכְּדָהּ עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז אֲחִי כָלֵב הַקָּטֹן מִמֶּנּוּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־עַכְסָה בִתּוֹ לְאִשָּׁה׃ יד וַיְהִי בְּבוֹאָהּ וַתְּסִיתֵהוּ לִשְׁאוֹל מֵאֵת־אָבִיהָ הַשָּׂדֶה וַתִּצְנַח מֵעַל הַחֲמוֹר וַיֹּאמֶר־לָהּ כָּלֵב מַה־לָּךְ׃ טו וַתֹּאמֶר לוֹ הָבָה־לִּי בְרָכָה כִּי אֶרֶץ הַנֶּגֶב נְתַתָּנִי וְנָתַתָּה לִי גֻּלֹּת מָיִם וַיִּתֶּן־לָהּ כָּלֵב אֵת גֻּלֹּת עִלִּית וְאֵת גֻּלֹּת תַּחְתִּית׃ טז וּבְנֵי קֵינִי חֹתֵן מֹשֶׁה

ת"א ושם דביר. עכו"ם כד: ולכדה וגו' סוטה יא: ובני קני. שם סנהדרין קד ודף קו: עלו

ע"ש (יב) ב"ר ס (יג) ב"ר נח ס מדר"ש ח טו. (טז) זכר בראשי' יתרו ויקהל ויקרא מכילת' יתרו פגת' שמות יתרו פי"ג אדר"נ לה ספרי בהעלותך ראה ברכה זוה"ח עו שמ"ר א ד תיק"ז תיק' ס"ע סג ב' · קמץ בז"ק

רש"י

אחו אם בכלה: (יג) אחי כלב. מאמו: (יד) ותסיתהו. ותמלכתיה ל' נמלך שמיעצין האדם ומסיתין לו לדבר אחר (כ"ל): ותצנח. ואתרכינת ליפול לרגלי אביה: (טו) ארץ הנגב. אדם שביתו מנוגב מכל טוב שאין בו אלא תורה: גלת מים. שדה בית הבעל אתר בית שקיא דמיא: (טז) מעיר התמרים.

מצודת ציון

(יד) ותסיתהו. מלשון הסתה ופתוי: ותצנח. ענין נטילה כמו ותצנח בארץ (לק' ד') ור"ל נפלה בכח וכאלו נטעה בארץ: (טו) הבה. תנה כמו הבה לנו לחם (בראשית מ"ז): ברכה. מתנה ומנחה וכן קח נא את ברכתי (שם ל"ג): הנגב. ענין יובש כמו כסופות בנגב (ישעיה כ"א): נתתני. נתת לי: גלת. מעין כמו גל נעול (ש"ה ד'):

מצודת דוד

המלחמות שעשו בני יהודה התדשות וסיפאות ועם כל הנמשך: (יד) בבואה. לבית בעלה: ותסיתהו. היא זרזה אותו לתת לה רשות שהיא תשאל מאביה השדה: ותצנח. לכבוד אביה הפילה עצמה מעל החמור בכח וכאלו נטעה בארץ: מה לך. מה נחסר לך אשר תרצי לבקש עליו: (טו) ארץ הנגב. חלקת השדה יבשה מבלי מימי המים: ונתתה לי. לזאת אשאל אשר תתן לי שדה אשר בה מעין מים: גלת עלית. שדה ובה מעין ממעל ומעין מתחת: (טז) קיני. הוא יתרו אשר היה חותן משה:

שפוט השופטים

ביהושע (שם) ור"ל שהלך כבר בחיי יהושע ואז היה הספור הזה, וחז"ל התעוררו (כפי הנראה) על שבא ספור זה שני פעמים ועל שפה ספר שבני קיני עלו מעיר התמרים שאין לו ענין כלל. ודרשוהו בתמורה (דף טז) שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה ועתניאל בן קנז החזירם מפלפולו, ושמ"ש ארץ הנגב נתתני ר"ל אדם מנוגב מכל טוב שאין בו אלא תורה, ושבני הקיני עזבו דושנה של יריחו שנתן להם יהושע והלכו אצל עתניאל בן קנז ללמוד תורה. חכמנו השכילו לדעת, כי על השנות הדבר פעמים כי כיון בפעם הזאת אל ענינים מושכלים מסובבים בזהב המליצה, כי מצאנו שדביר נקראת קרית סנה (יהושע טו מט) ומזה הוציאו כי עיר הזאת נתיחדה אז לקרית ספר ר"ל ששם התאספו תלמידים להגות ולשנות בספר התורה והיה שם ישיבה גדולה, ונקראת ג"כ קרית סנה ע"ש רצון שוכני סנה, וע"ש שמשה קבל תורה מסיני, ושעתניאל היה ראש הישיבה, והוא הכה את קרית ספר, שההלכה תאמר בדברי חכמים על הגעת בפלפול, כמ"ש מלחמתה של תורה, ואמר כי חשב ללכוד את מושל, אגיך שגוים, וכדומה שדרשוהו על מלחמת התורה, וההלכה היא מי שנוצח המלחמה ומסיק הלכה, כמ"ש ברכות (דף יח) על והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג דתני ספרא דבי רב ביומא דסיתוא, ועתניאל הוא נצח, אם מלחמת הכנעני בקרית ספר כפשוטה וזה נזכר בס' יהושע, אם הנצוח השני התוריי וזה נזכר פה, ויען ראתה עכסה כי נפל בחלקה ארץ הנגב משני ענינים, א] שהיתה הארץ נגובה נצמאה למים וזה נזכר בס' יהושע, ב] שבעלה שנה לארץ הנגב, הראוה להחכים ידרים, וזה כל ישנו וכל חפץ כי לא ימית מחיה לביתו, ועז"א נתתני תחת נחת לי, שאני נעשיתי ארץ הנגב ע"י בעלי ולכן בקשה ברכה ושדה לפרנסה, ותתן לה גלות עליות וגלות תחתיות, א] להשקות את ארצה הנגובה, ב] כמו לה ג"כ כי כבר יש לך איש המושך מים חיים ממקור הברכה העליונה והתחתונה מהחכמה האלהית והאנושית, כמ"ש חז"ל במד' מי שרזי עליונים ותחתונים נגלו לו יבקש ממני דבר. ועפ"ז ספר לפי המשל והמליצה שבה דבר פה, שכאשר נתישב והרבין תורה הרבה, כאשר שאל בדה"א (ד' י', ב' נה) לפי דרוש חז"ל ובני קיני עלו אליו אל מדבר יהודה הקרובה שמה. והוא ישב את העם הזה בישיבה של חכמה: (טז) ובני קיני, הם יושבי אהלים נוסעים ממקום למקום והיה להם שלום עם ישראל ובעת לחם יהודה עם הכנעני עלו מעיר התמרים שהיה במקום המלחמה ונתישבו במדבר יהודה וישב את העם בברית שלום ובהשקט, וכמו שעשה שאול עת לחם עם עמלק ויאמר לקיני סורו רדו

מתוך

עלו מעיר התמרים את־בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את־העם: יז וילך יהודה את־שמעון אחיו ויכו את־הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את־שם־העיר חרמה: יח וילכד יהודה את־עזה ואת־גבולה ואת־אשקלון ואת־גבולה ואת־עקרון ואת־גבולה: יט ויהי יהוה את־יהודה וירש את־ההר כי לא להוריש את־ישבי העמק כי־רכב ברזל להם: כ ויתנו לכלב את־חברון כאשר דבר משה ויורש משם את־שלשה בני הענק: כא ואת־היבוסי ישב ירושלם לא הורישו בני בנימן וישב היבוסי את־בני בנימן בירושלם עד היום הזה: כב ויעלו בית־יוסף גם־הם

בית

ת"א ויתנו לכלב. בתרא קי"ח מכות י': ויעלו וגו'. סוטה י:

ע"ש (כא) ספרי ראה. (כב) תנ' תשא רלב:

רש"י

היא יריחו שניתן להם דושנה של יריחו לאוכלה עד שיבנה בית המקדש ומי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטלנה כדי שיהא לכל ישראל חלק בבית הבחירה ונתנוה לבני יתרו ת"מ שנה והתלמידים שבהם היו הולכים אצל עתניאל בן קנז הוא יעבץ במדבר יהודה אשר בנגב ערד ללמוד תורה: וישב את העם. עם התלמידים היושבים לפניו הוא ביקש מאת הקב"ה שיזמין לו תלמידים הגונים שנאמר ויקרא יעבץ לאלהים וגו' וזימן לו התלמידים הללו: (יט) כי לא להוריש. ת"י בתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא: (כא) ואת היבוסי יושב ירושלם. מחוז היה בירושלים ששמו יבוסי ומבני אבימלך היו ולא הורישום מפני

מצודת דוד

עלו מעיר התמרים. כי שמה ישבו בין הכנענים וכשבאו בני יהודה להלחם בם קראו לשלום לבני קיני ועלו משם ללכת עם בני יהודה במדבר יהודה וגו': וילך וישב. קרא כל בני המשפחה כולה בלשון יחיד וכן יאמר נא ישראל: (תהלים קי"ח): את העם. עם בני יהודה: (יט) ויהי ה' וגו' וירש את ההר. ר"ל מה שהורישו יהודה יושבי ההר לא היה בעוצם ידו כדרך הטבע כ"א יד ה' עשתה זאת: כי לא להוריש. תחסר מלת יכול ור"ל אשרי לא היה ביכלתו להוריש יושבי העמק על כי להם רכב ברזל לא עצר כח להורישם עם שישבו בעמק הנוח לכבוש יותר מן היושב בהר ואין א"כ הוריש יושבי ההר הקשה יותר ויותר אלא יד ה' עשתה זאת ויושבי העמק הניחם לנסות בם את ישראל כמ"ש למטה. ואם הניח יושבי ההר וגרש יושבי העמק היו החושבים בכח ידם יוכלו לגרש יושבי העמק עם כי רכב ברזל להם ועל יושבי ההר הקשה יותר לא יוכלו להתגבר לזה הוריש יושבי ההר והניח יושבי העמק: (כא) היבוסי. שם האומה: בני בנימין. כי ירושלים היתה מנחלתם ולבד רצועה אחת היה לו ליהודה בה כן אז"ל: (כב) גם הם. כמו שבבני יהודה נלחמו לכבוש גורלם כן

מצודת ציון

עלית. מלשון עליון: (יז) ויחרימו. ענין אבדון וכליון: (יט) וירש. מלשון גרושין: רכב ברזל. אנשי רכב הזקוקים כברזל: (כ) הענק. אנשים גבהי הקומה:

שפוט השופטים

מתוך עמלקי וכו' (ש"א כו ו') כן היה עתה: (יז) וילך כפי תנאו (למעלה ג'): (יט) ויהי. עד עתה ספר כי יהודה שעלה אחרי מות יהושע להלחם כדבר ה' הצליח ויעש חיל וה' עמו, מעתה עד סוף הקאפיטל מתחיל לספר כי אח"ז לא עשו כמצות ה' ולא הורישו את יושבי הארץ הגם שראו שה' עמם, והוא הוצעה למ"ש בס' הבא שעלה מלאך ה' אל הבוכים להוכיחם על זאת. ומספר איך חטאו בזה כל שבט ושבט, ומתחיל מיהודה ואומר, הגם כי **היה ה' את יהודה ויורש את ההר** וממילא היה יקל לו לירד מן ההר אל העמק ולכבוש את יושבי העמק, וכמ"ש (יהושע יז יח) כי הר יהיה לך כו' והיה לך תוצאותיו כי תוריש את העמק מבואר כי אחרי כיבוש ההר נקל מאד לכבוש את העמק, בכ"ז. **כי לא להוריש את יושבי העמק**, ר"ל לא כבש את ההר על הכוונה לכבוש אחריו את יושבי העמק, יען כי רכב ברזל להם התרפה ותירא מללחום עמהם, כי גם כוונתם בכבישת ההר לא היה להוריש הכנעני מחלקם רק מגד, כי (כ) **ויתנו לכלב את חברון**, והוצרכו לעזר לכלב כאשר היה לו זה בהבטחה מפי משה ויורש את ג' בני ענק אבל לא נתכוונו להוריש הארץ סביב סביב: (כא) **ואת היבוסי** ר"ל וגם בנימין התעצל במצוה זו ולא הוריש את היבוסי מחלקו, וכבר בארנו בפסוק ח (למעלה ח'): (כב) ויעלו גם בית יוסף התעצלו בכיבוש הארץ, והגדיל אשמתם, הקדים לאמר **כי בית יוסף גם הם עלו** לכבוש בית אל, ואז היה להם ראיה ומופת שה' עמם, והוא כי.

ויתירו

ישראל ויהוה עמם: כג ויתירו בית־יוסף בבית־אל ושם־העיר לפנים לוז: כד ויראו השמרים איש יוצא מן־העיר ויאמרו לו הראנו נא את־מבוא העיר ועשינו עמך חסד: כה ויראם את־מבוא העיר ויכו את־העיר לפי־חרב ואת־האיש ואת־כל־משפחתו שלחו: כו וילך האיש ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז הוא שמה עד היום הזה: כז ולא־הוריש מנשה את־בית־שאן ואת־בנותיה ואת־תענך ואת־בנתיה ואת־ישב דור ואת־בנותיה ואת־יושבי יבלעם ואת־בנתיה ואת־יושבי מגדו ואת־בנותיה ויואל הכנעני לשבת בארץ הזאת: כח ויהי כי־חזק ישראל וישם את־הכנעני למס והוריש לא הורישו: כט ואפרים לא הוריש את־

הכנעני

ת"א ויראם וגו'. שם: וילך האיש. שם: ולא הוריש. חולין ז': ישבי ק' פתח באתנח

ע"ש (כד) בר"ר סט. (כה) סא"ז סג:

רש"י

השבועה עד שבא דוד לפי שעדיין היה נכדו קיים והוא נשבע לו ולנינו ולנכדו: (כב) בית אל. שנפל בגורלם ואע"פ שפסל מיכה עמהם שהרי מיכה משבט אפרים נאמר כאן וה' עמם הוא שאמר דניאל לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים: (כג) ויתירו. ע"י אחרים ושלחו מאללין, ויתורו את ארץ נאמר במרגלים אלמן ואלו שלחו מרגלים נאמר בהם ויתירו: (כד) את מבוא העיר. שהיו נכנסין לה דרך המערה וגוי אחד עומד ע"פ המערה ונכנסין דרך הלוז למערה: לוז. שגדלים בו אגוזים דקים קולדר"א בלעז: (כה) וילכם. באזנבתו: (כו) הוא שמה עד היום. לא בלבלה סנחריב ולא החריבה נבוכדנצר: (כז) ולא

מצודת ציון

(כג) ויתירו. ענין חקירה וחפוש כמו ויתורו את ארץ כנען (במדבר י"ג): (כד) מבוא. מלשון ביאה: (כז) ויואל. ענין רצון וכן

מצודת דוד

נלחמו בני יוסף בגורלם: (כד) השומרים. כי מבני יוסף שמרו מול השער לראות אם יצא מי מן העיר לשאלו המבוא: ועשינו עמך חסד. כאשר נכבוש את העיר. (כה) שלחו.

השאלות

(כג) למאי נוגע ספור זאת? ודי שיאמר שכבשו עיר בית אל?:

(כז) שלא כבר אמר זה בספר יהושע סי' י"ז:

שפוט השופטים

(כג) ויתירו בית יוסף בבית אל המחנה לא קרבו עדיין אל בית אל עצמה רק שלחו לתור את הארץ סביב סביב (כי פועל תר נקשר תמיד עם מלת את, לתור את הארץ, לבד פה בא עם שימוש הב' כי לא תרו את בית אל עצמה רק בבית אל ר"ל בגבול בית אל, ומבואר אצלנו שיש הבדל בין התר ובין המרגל שהמרגל יבקש ערות הארץ ומקום שנוח לכבשה, והתר' מבקש הטוב (כמו לתור להם מנוחה) שדרשו בסביבות בית אל מקום הטוב לחניית המחנה, כי חשבו לגור ולעמוד סביב בית אל ימים רבים, (וגם אמרו ויתירו בבנין הפעיל שלחו תרים לתור ולא תרו הם עצמם כפרש"י) ושם העיר ר"ל שאינו בית אל שאל העי שהיה לבנימין רק בית אל לוזה כנ"ל (יהושע טז ב'): (כד) ויראו בתוך כך ראו השומרים (שהניחו המחנה סביב העיר לבל יצא איש מן העיר), איש יוצא מן העיר, והגם שהשומרים היו. אנשים מועטים, כי המחנה התרחקו אל תור הארץ בכל זאת לבשו עוז וגבורה ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ר"ל לא השער הגלוי רק המבוא הנסתר: (כה) ויראם וכו' ויכו השומרים לבדם את העיר, ומזה היה להם לראות כי ה' עמם עד שאחד ירדוף אלף (ואת האיש אמר זה אגב גררא, או כי שמכו מה שהבטיחו שזה מהראוי והיושר; ג] בל יטעו כי לוז הזאת היא לוז אשר בארץ החתים): (כז) ולא הוריש. ר"ל ובכל זאת הגם שראו כי ה' עמם בכל זאת לא הורישו בית יוסף שהם מנשה ואפרים את חלקתם, כי מנשה לא הוריש את בית שאן וכו' (וכבר אמר זה ביהושע (סי' יז) ושם אמר ולא יכלו בני מנשה להוריש את בית שאן וזה היה בחיי יהושע ועתה יכלו ולא רצו): (כח) ויהי והגם כי חזק ישראל עליהם הסתפקו במה שלקחו מהם מס ולא הורישו כמצות התורה: (כט) ואפרים מבית יוסף לא הוריש את יושבי גזר וגם לא שמו למס רק ישב בקרבו בברית אחים נגד מצות ה' שצוה לא

הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּגָזֶר וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ בְּגָזֶר׃ ל זְבוּלֻן לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יוֹשְׁבֵי קִטְרוֹן וְאֶת־יוֹשְׁבֵי נַהֲלֹל וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ וַיִּהְיוּ לָמַס׃ לא אָשֵׁר לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי עַכּוֹ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאֶת־אַחְלָב וְאֶת־אַכְזִיב וְאֶת־חֶלְבָּה וְאֶת־אֲפִיק וְאֶת־רְחֹב׃ לב וַיֵּשֶׁב הָאָשֵׁרִי בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי לֹא הוֹרִישׁוֹ׃ לג נַפְתָּלִי לֹא־הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי בֵית־שֶׁמֶשׁ וְאֶת־יֹשְׁבֵי בֵית־עֲנָת וַיֵּשֶׁב בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֵי בֵית־שֶׁמֶשׁ וּבֵית עֲנָת הָיוּ לָהֶם לָמַס׃ לד וַיִּלְחֲצוּ הָאֱמֹרִי אֶת־בְּנֵי־דָן הָהָרָה כִּי־לֹא נְתָנוֹ לָרֶדֶת לָעֵמֶק׃ לה וַיּוֹאֶל הָאֱמֹרִי לָשֶׁבֶת בְּהַר־חֶרֶס בְּאַיָּלוֹן וּבְשַׁעַלְבִים וַתִּכְבַּד יַד בֵּית־יוֹסֵף וַיִּהְיוּ לָמַס׃ לו וּגְבוּל הָאֱמֹרִי מִמַּעֲלֵה עַקְרַבִּים מֵהַסֶּלַע וָמָעְלָה׃

ב א וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה מִן־הַגִּלְגָּל אֶל־הַבֹּכִים * וַיֹּאמֶר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם

ת"א זבולון לא. מגילה ו׳: פתח בס"פ* פסקא באמצע פסוק יאמר

ע"ש (לא) ב"ר לח יגו׳ סוכה ס א. ויק׳ א במד"ר כו ב"ט קג תנח׳ בלק:

רש"י

הורים מנשה. סיפר הכתוב בגנותו שהתחילו למעול בהקב"ה בטוח אותם והורשתם את כל יושבי הארץ וגו׳:

ב (א) ויעל מלאך ה׳. פינו בסדר עולם זה היה פינחס: אל הבכים. שם המקום: אעלה אתכם. כך היה דעתי מתחלה להעלותכם ממצרים וכן עשיתי על מנת להוריש את אויבי:

מצודת דוד

להפשי ולא הכוס עם בני סעיר: (לב) וישב האשרי. ר"ל לא ישב הכנעני בקרב ישראל כגרים היושבים בתוך אדוני הארץ כי אם בהיפוך שהאשרי היה יושב בתוך הכנעני כי הם היו יושבי הארץ ואדוניה כי לא הורישו. הסבה היה בזה על אשר הורישם בתחלה בהיות לאל ידם ולזאת קנו עליהם ומבצר הארץ: (לג) ויושבי בית שמש וגו׳. ר"ל אבל אותן היושבים בבית שמש וגו׳. אבל לא היו מאנשי הכנעני הם לבד היו למס לנפתלי ולא הכנעניים שבתוכם. או יאמר בהם נתנו עמם לכנעני ולא לנפתלי: (לד) ההרה. דהקום להשאר בהר כי לא הניחם לרדת להעמק: (לה) ויואל האמורי. אמ"ש לא לבגב עוד לעלות ההרה ולשבת גם בם: יד בית יוסף. כי נחלתם היתה סמוכה לנחלת בני דן יושבי הערים האלה ולחמו מלחמה בני דן וכבדה ידו עליהם עד שנתנם עוד למס: (לו) וגבול האמורי. מוסב למעלה לומר וגם גבול האמורי וגו׳ היו למס עם שלא יכלו להורישם:

ב (א) מלאך ה׳. נביא ה׳ כן תרגומו ואחז"ל שפינחס היה: מן הגלגל. שמה באה לו הנבואה: אל הבכים. שמה

מצודת ציון

ויואל משה (שמות ב׳): (לד) וילחצו. ענין דחק כמו ולחצת אל הקיר (במדבר כ"ב): לא נתנו. לא הניחו כמו ולא נתנו אלהים (בראשית ל"א): (לה) ותכבד. ענינו כמו ותחזק:

ב (א) מלאך. ענין שליח: הבכים. יאמר ע"ש סופו שקראו המקום בוכים: אעל. מלשון העלה וביטול

שפט השופטים

הברות להם ברית, לא ישבו בקרבך פן יחטיאו אותך לי: (ל) זבולון תושב כל השבטים כסדר גורלם אחר בית יוסף נחלו זבולון אשר נפתלי דן (כי שמעון ויששכר הורישו מלהם): (לב—לג) וישב האשרי בקרב הכנעני, כי הכנעני היה הרוב ואשר ישב בקרבו וכן היה בנפתלי: (לד) וילחצו, יותר אלה המעל כזה בדן כי תחלה לחצו האמורי אותם אל ההר, ואח"כ. (לה) ויואל האמורי, ר"ל התחיל לעלות מן העמק אל ההר והתחיל להתיישב בהר חרס שהיה בהר עם אילון ושעלבים שהיה בעמק ובני דן לבדם לא יכלו להם עד שבאו בית יוסף שהיו לעזרתם ותכבד יד בית יוסף וגברה זרועם, ובכל זאת ויהיו למס שהגם שעתה היה להם לקחת מוסר ולהורישו ולהשמידו אחר שראו כי התגברו בם מלחמה, לא כן עשו רק הסתפקו בזה שלקחו מאתו מס, וגייתו את גבולו עד. (לו) שגבול האמורי ממעלה עקרבים מהסלע ומעלה, כשני עמים הכורתים ברית ומגבילים לכ"א את גבול נחלתו, וזה הרע בעיני ה׳ מאד לכן שלח מלאך להוכיחם ע"ז כמו שיספר בסימן הבא:

ב (א) ויעל אחר שכרתו ברית עם יושבי הארץ עלה מלאך ה׳ שהוא נביא במלאכות ה׳ להוכיחם ע"ז: ויאמר אעלה אתכם תוכחה סובבת על ב׳ דברים. א] מאד הרע הש-

ואמר לא־אפר בריתי אתכם לעולם: ב ואתם לא־תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתצון ולא־שמעתם בקולי מה־זאת עשיתם: ג וגם אמרתי לא־אגרש אותם מפניכם והיו לכם לצדים ואלהיהם יהיו לכם למוקש: ד ויהי כדבר מלאך יהוה את־הדברים האלה אל־כל־בני ישראל וישאו העם את־קולם ויבכו: ה ויקראו שם־המקום ההוא בכים ויזבחו־שם ליהוה: ו וישלח יהושע את־העם וילכו בני־ישראל איש לנחלתו לרשת את־הארץ: ז ויעבדו העם את־יהוה כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושוע אשר ראו את כל־מעשה יהוה הגדול אשר עשה לישראל: ח וימת יהושע בן־נון עבד יהוה בן־

מלא ו' מאה

רש"י

(ג) וגם אמרתי. עתה אמרתי באפי: לצדים. למצדדים בצדכם בגדודים וגייסות לשלול ולבוז: (ו) וישלח יהושע וגו'. זה המעשה היה מוקדם אלא לפי שבא לומר ויעשו הרע התחיל לומר כן יהושע כשמת וקבלו לפניו לעבוד ה' שלחם איש לנחלתו והם עבדו את ה' כל ימיו וכל ימי הזקנים. ואח"כ ויעשו בני ישראל הרע: (ז) אשר האריכו ימים וגו'. ימים האריכו שנים לא האריכו לפי שנתעצלו בהספדו הוא שנאמר להר געש.

מצודת ציון / מצודת דוד

ועשיתם: (ג) לצדים. מלשון צדיה ור"ל לנודד נשמות: נתקבלו ישראל: ויאמר אעלה. אמר לכם במקום ה' הנה הבטחתי לכם שאעלה אתכם ממצרים וגו': (ב) ואתם. והתנאי שגם אתם תשמעו לי ולא תכרתו וגו': לא שמעתם בקולי. לקיים התנאי לי: מה זאת עשיתם. שלא כהלכות גדולה היא: (ג) וגם אמרתי. ר"ל כמו שעשיתם אתם העבירה כן גם אני ואמרתי עתה שלא אספיק בידכם לגרשם אף אם תרצו לגרשם מעתה: למוקש. כי תהיו תועים אחריהם ובזה תכשלו להיות נמסר ביד האויב: (ה) בכים. פ"ע הבכי: ויזבחו. כי נתחרטו מעשיהם והביאו קרבנות לרצות את ה': (ו) וישלח וגו'. עם שכבר נאמר בסוף יהושע חזר וכתבו כאן לומר עם היות שיהושע שלחם איש לנחלתו אחת גפנו תחת תאנתו: (ז) ויעבדו העם. וגם הם הכירו בטובתם ועבדו את ה' כל ימי וגומר מ"מ מהרו שכחו מעשה ה' ועשו הרע אחרי מות יהושע והזקנים כמו שמפרש והולך: אשר ראו. אלו הזקנים אשר ראו וגו'

השאלות

(ב) למה בא אעלה אתכם עתיד במקום עבר?:

שפוט השופטים

בהמעשה עצמה ע"ד תיסרך רעתך, ב] מצד הנזק הנמשך ממנה, (על הא') אומר, הלא הבטחתי **אעלה** וכו' ר"ל, א] ההרמה מן השפלות היותר גדול מעני מצרים, ב] ההגעה אל המעלה היותר גבוה שהיא **ואביא אתכם אל הארץ** ואומר ע"כ אמרתי כי תכירו טובה זו עולמית מה שחויבתם לי בעבודה הודאה ועבודה, ועי"כ לא אפר בריתי אתכם לעולם רק בתנאי, (ב) **ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת**. אחר שברית הזה עם אויבי ה' מתנגד אל הברית אשר ביני וביניכם כי א"א שתתקיים אהבת האל עם אהבת אויביו ומחרפיו, ועתה **כי לא שמעתם בקולי**, ושכחתם כל תגמולי עליכם **מה זאת עשיתם** הלא מעשה כזו רעה מצד עצמה, כמ"ש ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך: (ג) **וגם** (מבאר ענין הב') הלא ימשך לכם נזק ממעשיכם כי עי"כ אמרתי לא אגרש אותם מפניכם, ויזיקו אתכם בין במדיניות כי יהיו לכם לצדים, בין באמונה כי אלהיהם יהיו לכם למוקש, ברר להם כי חטאו, א] נגד הטוב מצד עצמו, ב] נגד המועיל: (ד) **ויהי** אז התעוררו לבכות כי ראו שהסכילו עשו: (ו) **וישלח** כל הספור הקודם היה בעוד חיו הזקנים שהאריכו ימים אחרי יהושע שבימיהם עדיין עבדו את ה', רק שהתרשלו בכבוש הארץ ובא מלאך והוכיחם ע"ז והם התחרטו ובכו ושבו לה', עתה מתחיל לספר מה שהיה אחרי מות הזקנים, והקדים שמתחלה שלח יהושע את העם לרשת הארץ כפי פקודת התורה והם החזיקו בעבודות ה': (ז) **ויעבדו**, וכן החזיקו בשלמותם ויעבדו את ה' כל ימי יהושע והזקנים ההיו, יען אשר הזקנים ראו את מעשה ה' בעיניהם היו מורים את העם ומדריכים אותם במעגלי צדק: (ח—י) **וימת** אצל יהושע מה וגם כל הדור ההוא נאספו,

מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃ ט וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בִּגְבוּל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת־חֶרֶס בְּהַר אֶפְרָיִם מִצְּפוֹן לְהַר־גָּעַשׁ׃ י וְגַם כָּל־הַדּוֹר הַהוּא נֶאֶסְפוּ אֶל־אֲבוֹתָיו וַיָּקָם דּוֹר אַחֵר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אֶת־יְהוָה וְגַם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל׃ יא וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבְּעָלִים׃ יב וַיַּעַזְבוּ אֶת־יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם הַמּוֹצִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וַיַּכְעִסוּ אֶת־יְהוָה׃ יג וַיַּעַזְבוּ אֶת־יְהוָה וַיַּעַבְדוּ לַבַּעַל וְלָעַשְׁתָּרוֹת׃ יד וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנֵם בְּיַד שֹׁסִים וַיָּשֹׁסּוּ אוֹתָם וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד אוֹיְבֵיהֶם

ת"א בתמנת וגו'. בתרא קכ"ב: ע"ש (יב) זוכר ברכות פדר"כ מד: מסביב

רש"י

שרעש עליהם ההר להורגן: (ט) בתמנת חרס. ע"ש שהעמידו תמונת חרס על קברו כלומר הבל על אדם

מצודת דוד

זבזה כון מייסרים לב ישראל לעבוד את ה': (י) לא ידעו. בידיעה מושכלת: וגם את המעשה. לא ידעו גם את המעשה כי נסבה מהם: (יד) מסביב. סובב סמוך הוא לומר אשר מן האויב הבא ממרחק והולך לו: ולא יכלו עוד

מצודת ציון

(ט) חרס. הוא שרת האמור בספר יהושע ומהפך הוא כמו כבש כשב: (י) נאספו. ענין מיתה כמו ויאסף אהרן (במדבר כ'): (יג) לבעל ולעשתרות. שמות עבודת גלולים: (יד) שסים. בוזזים ורומסים כמו וגשסו הבתים (זכריה

השאלות

(יא) למה חזר פה לספור ממיתת יהושע והזקנים שכבר נזכר בסוף יהושע? —

מן פסוק יא עד סוף הקאפיטל באו דברים מכופלים ומיותרים ורובם אין להם שייכות לכאן כלל:

שפוט השופטים

ויקם דור אחר אשר לא ידעו את ה' ע"י העיון והלימוד וגם לא ידעו את המעשה עפ"י ראות עיניהם ומאז התחילו לעזוב הדרך יותר ללכת בדרכי השך: (יא) (מן פסוק יא עד פסוק כ' הוא מאמר מוסגר והוא כענין הצעה והקדמה לכל הספר ולכל ספורי ימי השופטים): ויעשו, חושב כי התמוטטו בשלשה מדרגות זה אחר זה, א] תחלה עשו את הרע בעיני ה' שחטאו נגד מצות התורה, ב] אחר כך הגיעו לקצה המרי עד שעבדו את הבעלים. ועתה יבאר כי במרי זה שעבדו ע"ז היה ג"כ שתי מדרגות, כי יש העובד ע"ז בשיתוף, ויש ששוכח אלהים עשהו בהחלט. ותחלה עבדו בשיתוף. וז"ש, (יב) ויעזבו את ה' אלהי אבותם (יש הבדל אצלי בכ"מ בין כשמזכיר שם ה' סתם שאז ידבר עליו מצד היותו בורא העולם ומחדשו ובין כשיזכיר שם אלהים בכינוי (כמו אלהי ישראל אלהי אבותם) שאז ידבר עליו מצד הקשר שי"ל עם ישראל ועם אבותיהם שבחרם לחלקו והשגיח עליהם בהשגחה מופלאת) ומצד זה אסור להם לעבוד בשיתוף כי אינם נתונים תחת שום שר וכוכב רק תחת השגחת ה', כמ"ש אשר חלק ה' לכל העמים ואתכם לקח ה', ובעת שעבדו בשיתוף הגם שאינם עוזבים את ה' מצד עצמו כי עדיין מאמינים שהוא בורא העולם ומחדשו, בכ"ז עוזבים את ה' אלהי ישראל או את ה' אלהי אבותם, ר"ל שעוזבים אותו מצד שהוא אלהי ישראל ואלהי אבותם שעי"כ הם תחת פקודת השגחתו ואין אתו אל נכר, וז"ש ויעזבו תחלה עזבו את ה' אלהי אבותם ר"ל שהתחילו לעבוד בשיתוף ועזבו אלהי אבותם המוציא אותם מארץ מצרים שמאז השלם בהשגחה מיוחדת ויחדם לחלקו, וילכו אחרי אלהים אחרים ובזה הכעיסו את ה' במה ששתפו ש"ש ודבר אחר. ואחר כך התמוטטו יותר וילכו פלאים: (יג) ויעזבו את ה', גם מצד שהוא ה' בורא המציאות כי כחשו בה' ויאמרו לא הוא ויעבדו לבעל ולעשתרות: (יד) ויחר. כמו שהעלו בג' מדרגות, כן העלה עונשם בג' מדרגות, א] תחלה ויתנם ביד שסים שבאו לשסם ממונם ורכושם, ב] אח"כ וימכרם ביד אויביהם מסביב שהיו אויבים להם עצמם באשר הם שכניהם הרעים, ופירוש וימכרם שמסרם בידם שע"י שסלק השגחתו מאתם סר צלם מעליהם ונעזבו ביד הטבע והמקרה, ולא יכלו עוד לעמד לפני אויביהם שהיו חזקים מהם בטבע ג] ואח"כ הוסיף להעניש בפועל לא ע"י סילוק

השגחתו

מִסָּבִיב וְלֹא־יָכְלוּ עוֹד לַעֲמֹד לִפְנֵי אוֹיְבֵיהֶם׃ טו בְּכֹל ׀ אֲשֶׁר יָצְאוּ יַד־יְהוָה הָיְתָה־בָּם לְרָעָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם וַיֵּצֶר לָהֶם מְאֹד׃ טז וַיָּקֶם יְהוָה שֹׁפְטִים וַיּוֹשִׁיעוּם מִיַּד שֹׁסֵיהֶם׃ יז וְגַם אֶל־שֹׁפְטֵיהֶם לֹא שָׁמֵעוּ כִּי זָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלְכוּ אֲבוֹתָם לִשְׁמֹעַ מִצְוֺת־יְהוָה לֹא־עָשׂוּ כֵן׃ יח וְכִי־הֵקִים יְהוָה ׀ לָהֶם שֹׁפְטִים וְהָיָה יְהוָה עִם־הַשֹּׁפֵט וְהוֹשִׁיעָם מִיַּד אֹיְבֵיהֶם כֹּל יְמֵי הַשּׁוֹפֵט כִּי־יִנָּחֵם יְהוָה

ע"ש (טו) רות א : (יז) רות א : (יח) שמ"ר ל : מנאקתם

רש"י

שהעמיד האמה ומושל בקבר : (טו) בכל אשר יצאו יד ה' היתה בם לרעה . על אלימלך ומחלון וכליון נאמר בסדר עולם : (טז) ויקם ה' שופטים . תמיד מדור אל דור כמו שהוא מונה והולך בספר הזה שופט אחר שופט : (יח) וכי הקים . לשון הווה וכאשר היה מקים להם שופטים והיה ה' עם השופט וגו' : כי ינחם . שהיה מתנחם להם על הרעה , כן תרגם יונתן : מנאקתם . מפני נאקתם העולה לפניו מפני

מצודת ציון

י"ד) : וימכרם . מסרם וכאלו מכרם : (טו) ויצר . מלשון צר ודוחק : (יז) זנו . המשילם לזונה העוזבת בעל נעוריה והאהב זולתו : (יח) ינחם . ענין הפוך מחשבה : מנאקתם . ענין צעקה מכאב לב כמו שמעתי את נאקת (שמות ו') :

מצודת דוד

לעמד . היות כאלו הדברים יספר בדרך כלל מעשיהם וגמולם כל ימי השופטים ואמר אם בתחלה היה להם תקומה מה אולם בסוף לא יכלו עוד לעמוד ולהתקיים : (טו) בכל אשר יצאו . בכל מקום אשר יצאו למלחמה באה עליהם רעה וכרעו ונפלו : (טז) ויושיעום . בכדי להושיעם מן האויב כי כאשר ויכיחו את העם לשוב לה' והם אם ישמעו יהיו נושעים : (יז) וגם . ר"ל אבל לא הועיל בזה כי גם אל שופטיהם לא שמעו : סרו מהר . ר"ל במהירות רב ובפעם אחת סרו מכל וכל מן הדרך וגו' ולא באיחור מעט מעט : לשמע . אשר שמעו : לא עשו כן כאשר עשו אבותם : (יח) וכי הקים . וכאשר היה מקים להם שופטים : עם השפט . עם כל שופט בזמנו : והושיעם . מוסב על ה' : מנאקתם . מחמת שצעקו להתפלל ולשוב לה' ולא מאהבת

שפוט השופטים

השגחתו לבד , עד כי . (טו) בכל אשר יצאו יד ה' היתה בם לרעה , ר"ל כי תחלה שהיה רק הסתרת פנים לא היתה הרעה ע"י יד ה' רק באה בטבע מעצמה ועתה הכעיסם בפועל ובמכת ידו , ותחלה שהיה רק הסתרת פנים יצוייר שלפעמים יצליחו גם הם בדרך הטבע נגד אויב שאינם בטבע , ועתה שהכעיסם בפועל כפיו הנה בכל אשר יצאו הגם שהיה ראוי שיצליחו בדרך הטבע יד ה' היתה בם לבל יצליחו כאשר דבר כו' להם שבעת יעבדו ע"ז יעניסם בפועל , וכן התמיד להרע להם עד שהצר להם מאד והכירו את אשר הרעו והתחילו לשוב : (טז) ויקם , כבר כתבתי שמאמר זה בכללו מן פסוק י"ד עד סוף הסימן היא כענין הוראה כוללת לכל הספר , שספר ענין ישראל כל ימות השופטים עד שמואל הנביא כותב הספר , שבמשך הזמן ההוא נמשך חטאם בג' מדרגות הנ"ל , ועונשם באחד מג' מיני עונשים הנ"ל , ועתה יספר איך היה ענין השופטים שקמו בכל דור להושיע לישראל , שאלה אמר דרך כלל ויקם ה' שפטים ויושיעום שתמיד עת צר להם הקים להם שופטים וכל השופטים שהיו להם הושיעום מיד שוסיהם , בזה השוו כל השופטים שהגיע לישראל תשועה על ידם . אבל היה הבדל במשך זמן התשועה שמאלו שופטים שהיה להם תשועה כל ימי חיי השופט כמו עתניאל ודבורה ודומיהם , ומאלו שופטים שעוד בחיי השופט חזרו האויבים לשלוט בהם כמו אהוד ושמשון ודומיהם , ומבאר שזה היה תלוי לפי הדור שאם שמעו לקול השופט כל ימי חייו , ואז נושעו כל ימי חיי השופט עד מותו שחזרו לרשעתם , ולפעמים מרו וסרו מהר בעוד השופט חי , ושלט עליהם אויב בחיי השופט . וז"ש . (יז) וגם ר"ל לפעמים גם אל שופטיהם לא שמעו כי זנו וכו' סרו מהר בחיי השופט ובזה סרו מן הדרך אשר הלכו אבותם לשמוע מצות ה' , שאבותם היה דרכם לשמוע מצות נביאיהם ושופטיהם , כמ"ש (בפסוק ז') ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים והם לא עשו כן , ובעת הזאת גבר אויב בעוד השופט חי : (יח) וכי ר"ל ולפעמים היקים ט' שופטים והיה ה' כו' והושיעם כו' כל ימי חיי השופט , וגם זה היה לפי מעשה הדור כי ינחם ה' מנאקתם מפני לוחציהם . כי עמדו בצדקם כל ימי השופט וצעקו אל ה' ונחם על הרעה כל ימי השופט , ומ"ש לוחציהם ודוחקיהם הלוחץ נגשו במס ועבדות , והדוחק בא במקומו וצר לו המקום כמ"ש

והיה

מִנַּאֲקָתָם מִפְּנֵי לֹחֲצֵיהֶם וְדֹחֲקֵיהֶם׃ יט וְהָיָה ׀ בְּמוֹת הַשּׁוֹפֵט יָשֻׁבוּ וְהִשְׁחִיתוּ מֵאֲבוֹתָם לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם וּלְהִשְׁתַּחֲוֺת לָהֶם לֹא הִפִּילוּ מִמַּעַלְלֵיהֶם וּמִדַּרְכָּם הַקָּשָׁה׃ כ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר יַעַן אֲשֶׁר עָבְרוּ הַגּוֹי הַזֶּה אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתָם וְלֹא שָׁמְעוּ לְקוֹלִי׃ כא גַּם־אֲנִי לֹא אוֹסִיף לְהוֹרִישׁ אִישׁ מִפְּנֵיהֶם מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־עָזַב יְהוֹשֻׁעַ וַיָּמֹת׃ כב לְמַעַן נַסּוֹת בָּם אֶת־יִשְׂרָאֵל הֲשֹׁמְרִים הֵם אֶת־דֶּרֶךְ יְהוָה לָלֶכֶת בָּם כַּאֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֲבוֹתָם אִם־לֹא׃ כג וַיַּנַּח יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה לְבִלְתִּי הוֹרִישָׁם מַהֵר וְלֹא נְתָנָם בְּיַד יְהוֹשֻׁעַ׃

ואלה

ת"א גם אני . פקידם שמר נו : ואלה הגוים . עקידם שם :

רש"י

לחציהם: (יט) לא הפילו . לא הניחו דבר להיות נוכחים על כל הבא עליהם : (כב) השמרים יו"ד ה"א חטף פתח הוא נקוד לפי שהוא לשון שאלה ותמיה :

מצודת דוד

ממקום כ"א מלחץ האויב : (יט) והיה במות השופט . ר"ל גם בתשובה ההיא לא היתה כ"א מתוכחות השופט ומיד במות ולאיש לשוטפם שבו והשחיתו דרכם מעין דרכי אבותם שהרעו לעשות ערם עמד השופט ההוא : לא הפילו . לא גרעו ממעללי ומדרכי אבותם הקשה והרעה : (כא) גם אני . כאשר גמלו אלה כן גם אני : אשר עזב וגו' . ר"ל מדעת עזבם במקומם ומת כי לא רצה לגרש כולם בחייו וכמש"ה מעט מעט אגרשנו (שמות כ"ג) : (כב) למען נסות . ר"ל בעבור זה בחר ה' בזה השונה ולא בזולתו כי למען נסות בם את ישראל אם יעבדו את אלהיהם אם לא וז"ש השומרים וגו' : (כג) וינח . בעבור זה בחר זה השונה והניח את העכו"ם האלה האמורים למעלה : לבלתי הורישם מהר . ר"ל אשר גזרה חכמתו לבל הורישם מהר כ"א מעט מעט ולזה לא נתנם מאז ביד יהושע ובעבור השונה ולמען נסות וגו' הניחם מכל וכל ולא הוסיף להוריש איש מעתה :

מצודת ציון

לחציהם ודחקיהם . הוא כפל ענין במלות שונות וכא להזק הדבר והוא כלל גדול בדברי הנביאים : (יט) הפילו . לא גרעו ודוגמתו לא נופל אנכי מכם (איוב י"ב) : ממעלליהם . ממעשיהם : (כ) ויחר . ענין כעס : יען . בעבור : (כא) להוריש . לגרש : עזב . הניח : (כב) נסות . מלשון נסיון :

שפוט השופטים

ואם אחיו לא ידמקון (יואל ב'), אבל בכ"ז. (יט) **והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם**, אם היה הסבה שאחר מות השופט נתנו לבו ולמסכה: (כ) **ויחר**, אמר שהקדים ההקדמה הזאת מן פסוק י"א עד הנה שב למה שסיים בפסוק י' ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וכו', ולכן ויחר אף ה' בישראל, שאחר שראה ה' שהתמוטטו מאמונתם חרה אפו על הדורות ההם ויאמר יען אשר עברו את בריתי (ולא שמעו לקולי ולמעלה, (ג) ולא שמעתם בקולי, שמיעה בקול הוא קבלת הפקודה או הדברים מצד עצמם, ושמיעה לקול הוא שישמע הטענה והראיה מצד השכל, כמו ושמע לקול ירובי (ירמיה יח) הקשיבו לקול שופר (שם ו') ר"ל טענות שלהם, ועדות השופר שמורה פורעניות, ומוסיף שלא שמו לב לשמוע מצד הטענה והמופת) : (כא) **גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם**. רק ישארו הגוים בא"י להיות לצנינים. **אשר עזב יהושע** הוא מאמר מוסגר ר"ל מה שיהושע עזבם ולא הורישם בחייו כבר היה סבה מאת ה', והוא. (כב) **למען נסות** שרצה לנסות הדור שאחרי יהושע **אם ישמרו דרך ה'** להוריש את הגוים ושלא יכרתו ברית עמהם. ומטעם זה. (כג) **וינח ה' את הגוים האלה לבלתי הורישם מהר** ונמשכו ימי הכיבוש עד אחרי מות יהושע, למען יראה אם הדור שאחריו ישמרו תורת ה' להורישם ושלא יכרתו ברית עמם, וכ"ז מאמר מוסגר, שמזה יוצא מ"ש שאחר שלא עמדו בנסיון ולא הורישו אותם, וכמ"ש בארוך בקאפיטל א', לכן כשהרה אף ה' גזר שלא יוסיף להוריש איש מפניהם, ולא יכלו עוד להתגבר עליהם, וכמו שיעד להם יהושע (כג יב יג) אם שוב תשובון וכו' ידוע תדעו כי לא יוסיף ה' להוריש אותם והיו לכם לפח עד אבדכם וכו'. וזה נתקיים אחרי מותו :

ג א וְאֵלֶּה הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִנִּיחַ יְהוָה לְנַסּוֹת בָּם אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אֵת כָּל־מִלְחֲמוֹת כְּנָעַן׃ ב רַק לְמַעַן דַּעַת דֹּרוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְלַמְּדָם מִלְחָמָה רַק אֲשֶׁר־לְפָנִים לֹא יְדָעוּם׃ ג חֲמֵשֶׁת סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וְכָל־הַכְּנַעֲנִי וְהַצִּידֹנִי וְהַחִוִּי יֹשֵׁב הַר הַלְּבָנוֹן מֵהַר בַּעַל חֶרְמוֹן עַד לְבוֹא חֲמָת׃ ד וַיִּהְיוּ לְנַסּוֹת בָּם אֶת־יִשְׂרָאֵל לָדַעַת הֲיִשְׁמְעוּ אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר־צִוָּה אֶת־אֲבוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָשְׁבוּ בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ו וַיִּקְחוּ אֶת־בְּנוֹתֵיהֶם לָהֶם לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם נָתְנוּ לִבְנֵיהֶם וַיַּעַבְדוּ אֶת־אֱלֹהֵיהֶם׃ ז וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָאֲשֵׁרוֹת׃

ויהר

ת"א רק למען. ככו"ס כט : ע"ש (א) זהר וירא תנחומא וירא סא"ר ל אגג"ד לג : (ז) שו"ט כו :

רש"י

ג (א) לנסות בם את ישראל. את דור האחר אשר לא ידעו את נסי מלחמות כנען ולא ראו את המעשה הגדול והמרו במקום: (ב) רק למען דעת. רק לדבר הזה לבדו הניחם למען דעת ולהתבונן דורות בני ישראל הבאים מה החטא גורם כי עתה הם זקוקים ללמדם מלחמה: רק אשר לפנים. שהיו עומדים לירא את ה': לא ידעום. למלחמות הללו וטכסיסיהם ולא נזקקו להם: (ג) חמשת סרני

מצודת ציון

ג (ג) סרני. ענין שררה: (ו) אשרות. אילן הנעבד:

מצודת דוד

ג (א) את כל וגו'. אלו הדורות הבאים אשר לא ידעו כל הנסים הנעשו ליהושע בעת נלחם בכנען ובעבור זה חשבו לפעמים בידם אמונת ה' ולזה הניח העכו"ם האלה לנסותם בהם: (ב) רק למען דעת. ר"ל רק בעבור זה שבלו דעת פלאי הנסים הנעשה להם מאז: ללמדם מלחמה. ר"ל הנה בהשאיר העכו"ם האלה ילחמו בם ויהיה א"כ אצטרך ללמדם טכסיסי מלחמה כי רק הדור אשר היו לפנים בימי יהושע המה לא ידעו טכסיסי מלחמה כי ה' נלחם להם אבל לאח"ז יצטרכו לדעתם כי בעבור מגיעיהם עוזבם ה' אל המקרה ואז ישכילו לדעת הנסים הנעשה אז ויאמינו מעתה בה': (ג) חמשת. מוסב על המקרא שלפני פניו לומר ואלה הגוים וגו': חמשת סרני פלשתים. ר"ל מקומות ממשלתם ואף שבני יהודה כבשו מפלשתים עזה ואשקלון ועקרון כמ"ש למעלה הנה לאח"ז חזרו פלשתים ולקחו מידם ושוב לא יוכלו בני יהודה להורישם: יושב הר הלבנון. ר"ל וכל הכנעני וגו' אשר יושב בהר הלבנון מן הר בעל וגו' עד המקום שבאים דרך בו אל חמת: (ד) ויהיו. האומות האלו: הישמעו. לבלתי לכת אחרי אלהיהם: ויקחו. ר"ל אבל לא עמדו בנסיון ולקחו בנותיהם וגו' וכוף כדבר הוא שעי"ז עבדו לאלהיהם: ויעשו וגו'. עד כאן אמר דרך כלל ספור מעשיהם בכל ימי השופטים ומעתה יחזור לספר דרך פרט ימי כל שופט

שפוט השופטים

(א) ואלה הגוים. עתה הוסב בפרטות הגוים שהניח ה' לנסות את ישראל אשר לא ידעו מלחמות כנען ולא ראו אותם בעיניהם: (ב) רק ר"ל ותכלית הנסיון היה שני ענינים, א] רק למען ידעו הדורות הבאים אשר הם יהיו מוכרחים ללמוד מלחמה ותכסיסי קרב, אשר הדורות אשר היו לפנים לא ידעו מזה, כי הכנענים גורשו מפניהם ע"י ה' בנס, ובזה יכירו כח הנס ומה שגרמו במעשיהם אשר לא טובים, כמ"ש אלהים באזנינו שמענו וכו' פועל פעלת בימיהם וכו', כי לא בחרבם ירשו ארץ וכו', ומלת רק ר"ל רק על התכלית זה הניחם. ולכן הניח. (ג) חמשת סרני פלשתים וכו', שמהם כבשו בני יהודה עזה ועקרון ואשקלון אחר מות יהושע ומהם שלא כבשו והיו צריכים ללחום עמהם: (ד) ויהיו והתכלית השני היה לנסות בם את ישראל לדעת הישמעו את מצות ה' לבל יתחתנו עמהם, ובל יעבדו את אלהיהם: (ה) ובני ישראל לא עמדו בשני הנסיונות האלה, הא' שילמדו מלחמה לא לחמו עמהם רק ישבו בקרבם וכרתו עמהם ברית, והא' הב' בל יתחתנו. (ו) ויקחו את בנותיהם וכו' וגם עבדו את אלהיהם, (ודברי קרובים בזה לדברי מהרי"א בכל המאמר): (ז) ויעשו. הנה עד הנה הגיע הקדמה כוללת לכל ספורי הספר מה שנעשה מן אחרי מות יהושע עד כל ימי השופטים, ועתה שב לספר הפרטים, ענין כל שופט ושופט והנעשה בימיו, ויאמר כי בני ישראל החלו לעשות הרע בעיני ה', עד ששכחוהו, ועד שעבדו את הבעלים. ועי"כ

ח וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם מֶלֶךְ אֲרַם נַהֲרָיִם וַיַּעַבְדוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם שְׁמֹנֶה שָׁנִים׃ ט וַיִּזְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה וַיָּקֶם יְהוָה מוֹשִׁיעַ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיּוֹשִׁיעֵם אֵת עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז אֲחִי כָלֵב הַקָּטֹן מִמֶּנּוּ׃ י וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ־יְהוָה וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֵּצֵא לַמִּלְחָמָה וַיִּתֵּן יְהוָה בְּיָדוֹ אֶת־כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם מֶלֶךְ אֲרָם וַתָּעָז יָדוֹ עַל כּוּשַׁן רִשְׁעָתָיִם׃ יא וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיָּמָת עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז׃ יב וַיֹּסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־עֶגְלוֹן מֶלֶךְ־מוֹאָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַל כִּי־עָשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ יג וַיֶּאֱסֹף אֵלָיו אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן וַעֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ וַיַּךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיִּירְשׁוּ אֶת־עִיר הַתְּמָרִים׃ יד וַיַּעַבְדוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶגְלוֹן מֶלֶךְ־מוֹאָב שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ טו וַיִּזְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה וַיָּקֶם יְהוָה לָהֶם מוֹשִׁיעַ אֶת־אֵהוּד

ע"ש (ח) ש"ע ס: (י) שא"ר ג מה תנחו' ויקהל: (יג) בר"ר מה פד: בן

רש"י

פלשתים. הם הגוים אשר הניח לנסות: (י) ותהי עליו רוח ה'. דרש רבי תנחומא נסתכל במה שאמר הקב"ה למשה במצרים ראה ראיתי את עני עמי מה הן שתי ראיות הללו אמר לו רואה אני שעתידין לפסול בעגל ואעפ"כ ראיתי את עני עמי, זו דרש עתניאל אמר בין זכים בין חייבים עליו להושיעם: (יג) את עיר התמרים. יריחו:

מצודת דוד / מצודת ציון

השופט ואמר פרס שעמד השופט סרחשון עשו הרע: (י) ותעז. ענין חוזק: (יא) ותשקוט. ענין מנוחה:
(ט) את עתניאל. מוסב על מושיע לומר את עתניאל הקים
מושיע: (י) רוח ה'. התעוררות חכמה לשפוט ואומץ לבב להלחם: ותעז ידו. חזקה ידו ונלחם בכל עוז:
(יא) ותשקט. ע"י זה שקטה הארץ ונחה מן המלחמה עד כלות הארבעים שנה מזמן תחלת השעבוד כ"כ בס"ע:
(יב) ויחזק ה'. הלא טוב וה' חזקו על ישראל בעבור מעשיהם הרעים: (יג) ויאסף וגו'. מלבד בני עמו:

שפוט השופטים

(ח) ויחר אף ה' כו' וימכרם ביד כושן (כמ"ש למעלה ב' מן פסוק יא עד טז). ואח"כ (ט) ויזעקו כו' ויקם ה' מושיע. כמ"ש שם מן פסוק יז והלאה: (י) ותהי עליו רוח ה', א] רוח משפט וגבורה לשפוט את ישראל ולהשיבם אל דרכי ה', ב] וע"י ששבו אל משפטי ה' אמת יצא למלחמה וה' עזרו, ולא לבד עתה רק ותעז ידו בהלם. עד, (יא) ששקטה הארץ ארבעים שנת וזה במדרגה שאמר למעלה (ב' יח) והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט. וימת וכו'. (יב) ויוסיפו לעשות הרע. וכמש"ש והיה במות השופט ישובו והשחיתו, ויחזק ה' את עגלון כו' על כי עשו את הרע ר"ל שעגלון היה חלוש מצד עצמו, ובדקך השבע היו הם מתגברים עליו רק ע"י שעשו הרע חזקו ה' עד שגלה אותם ע"י השגחת ה', וכמ"ש שם פ"ו בכל אשר יצאו יד ה' היתה בם לרעה. וגם ע"י שעשו הרע נתחזק כי בזה הסית את שכניהם להתעולל בם באמרו אלהים עזבם ולא יצא עוד בצבאותם כי מרו בו. ועי"ז, (יג) ויאסוף אליו את בני עמון וכו' ותחלה הכה אותם במלחמה, ואח"כ לקח מאתם עיר התמרים, שיריחו היה אסור לבנותה ובנו עיר אצלה ולא רצו לקראה בשם יריחו שזה גם כן אסור וקראוהו בשם עיר התמרים ע"ש התמרים שגדלו בה, וחיאל בית האלי נענש על שבנה את יריחו במקומה הראשון וקראה בשם יריחו: (יד) ואח"כ ויעבדו והיו לו למס: (טו) ויזעקו וכו' ויקם להם מושיע, כמ"ש בהקדמה (למעלה ב' יז) והנה עתניאל שפטם גם בעניני הדת לכן כתוב מושיע לבנ"י ויושיעם, ואהוד רק הצילם מצר לכן כתוב להם מושיע, כי לא נאמר עליו רוח ה' כפעל שתנו אל רק ע"י שהיה אטר יד וכו' ר"ל, א] ע"י שהיה אטר היה יכול להסתיר החרב מצד ימין ולא הרגישו בו כי אין דרך לאחוז החרב בצד ימין, ב] מצד שהלך בידו מנחה מצא מבוא לבא אל המלך

ומסרס

בֶּן־גֵּרָא בֶּן־הַיְמִינִי אִישׁ אִטֵּר יַד־יְמִינוֹ וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיָדוֹ מִנְחָה לְעֶגְלוֹן מֶלֶךְ מוֹאָב׃ טז וַיַּעַשׂ לוֹ אֵהוּד חֶרֶב וְלָהּ שְׁנֵי פֵיוֹת גֹּמֶד אָרְכָּהּ וַיַּחְגֹּר אוֹתָהּ מִתַּחַת לְמַדָּיו עַל יֶרֶךְ יְמִינוֹ׃ יז וַיַּקְרֵב אֶת־הַמִּנְחָה לְעֶגְלוֹן מֶלֶךְ מוֹאָב וְעֶגְלוֹן אִישׁ בָּרִיא מְאֹד׃ יח וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְהַקְרִיב אֶת־הַמִּנְחָה וַיְשַׁלַּח אֶת־הָעָם נֹשְׂאֵי הַמִּנְחָה׃ יט וְהוּא שָׁב מִן־הַפְּסִילִים אֲשֶׁר אֶת־הַגִּלְגָּל וַיֹּאמֶר דְּבַר־סֵתֶר לִי אֵלֶיךָ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הָס וַיֵּצְאוּ מֵעָלָיו כָּל־הָעֹמְדִים עָלָיו׃ כ וְאֵהוּד ׀ בָּא אֵלָיו וְהוּא יֹשֵׁב בַּעֲלִיַּת הַמְּקֵרָה אֲשֶׁר־לוֹ לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֵהוּד דְּבַר־אֱלֹהִים לִי אֵלֶיךָ וַיָּקָם מֵעַל הַכִּסֵּא׃ כא וַיִּשְׁלַח אֵהוּד אֶת־יַד שְׂמֹאלוֹ

הפ׳ בצירי ויקח

ת״א ואהוד בא. סנהדרין ס: ע״ש (טז) מנחו׳ וזהו: (יט) רות רבה ד: (כ) בר״ר לט במד״ר ט רות רבה ד ג

רש״י

(טו) אטר יד ימינו. תרגם יונתן גבר נגיד יד ימיניה וכל נגיד לשון ארמי הוא דבר כווץ מתמת אולי רוטריי״ט בלעז לא היה שולט ביד ימינו. ובלשון עברי אטר אטום כמו אל תאטר עלי באר פיה, אטום ביד ימינו שלא היה שולט בה: (טז) גמד ארכה. אמה גדומה. ובלשון המשנה (דויטן לאגג) ובלשון לעז גבקודט״א: על ירך ימינו. לפי שבשמאלו שולט יתחזה בשמאלו: (יז) איש בריא. פטים: (יח) וישלח את העם. חזר לאחוריו וליוה את חבורת ישראל אשר באו עמו לשאת את המנחה וליוה אותם עד הגלגל: (יט) והוא שב. יחידי: מן הפסילים. מקום שפוסלים שם אבנים מן ההר, וכן תרגם יונתן מן המחצביא, ובא אל עגלון ויאמר לו: ויאמר הס. אמר עגלון שתקו את הכל מעלי. וי״ת הס סליק קולהון כל איש, ואע״פ כן הס ל׳ שתוק: (כ) בעלית המקרה. בעליית קייטא שהיתה מאויר וצונן: דבר אלהים לי אליך. וצריך אתה לעמוד: ויקם מעל הכסא. לכך זכה

מצודת ציון

(טו) אטר. ענין סגירה כמו ואל תאטר עלי באר פיה (תהלי׳ ס״ט) ור״ל כאלו יד ימינו סגורה כי לא שלט בה: (טז) פיות. חודה של חרב נקראת פה: גמד. אמה וכן וגמדים במגדלותיך (יחזק׳ כ״ז) שר״ל אנשי מדה קצרה: למדיו. למלבושיו כמו מדו בד (ויקר׳ ו׳): ירך. צד כמו ירך המזבח (שם א׳): (יז) בריא. בעל בשר ושמן כמו שערה בקר בריאים (מלכים א׳ ד׳): (יט) הפסילים. מקום שמפסלים שם פני האבנים כמו ויפסלו בוני שלמה (שם ה׳): הס. ענין שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר י״ג): מעליו. מאצלו: (כ) בעלית. מל׳ עליה הבנויה ממעל: המקרה.

מצודת דוד

(טו) בן הימיני. מבני בנימין: איש אטר וגו׳. יבאר הסיבה שלא נשמר מלך מואב מהרג אהוד לפי שהיה שמאלי ולזה חגרה בירך ימין להיות נוח לו לאחוז בשמאלו ולא היה א״כ נראה בירך השמאל דבר בולט מתחת למדיו ולזה לא הרגיש בדבר כי לא חשב שהוא שמאלי: וישלחו וגו׳ מנחה. בכדי שלא ירגיש בדבר ויבטח בו בראותו הכנעתו להביא מנחה: (טז) שני פיות. להמיתו בקלות ומהר: גומד ארכה. קצרה ממדת חרב עם כי חגרה מתחת למדיו מ״מ נרגש היה בליטתה אם היתה כמדת חרב: על ירך ימינו. להיות נוח לו לאחוז בשמאלו: (יז) איש בריא. גם זה היתה סיבת מיתתו כי על שהוא שמן ובעל בשר יקשה עליו הקימה ולכן לא היה נשמר מאהוד: (יח) כלה להקריב. אחר שמסר כל המנחה: וישלח וגו׳. כי האחד בקל יוכל להמלט משא״כ כשהם רבים: (יט) והוא שב. עשה עצמו כשוכח דבר מה: אשר בגלגל. אצל הגלגל: דבר סתר. ר״ל לזה לא דברתי עמך בהיות פה נושאי המנחה: ויאמר הס. כלומר אם דבר סתר הוא בפני כל עמך שתוק ולא תדבר באזני העומדים מבני עמי: ויצאו. בשמעם דבר המלך יצאו מלפניו: (כ) בא אליו. נתקרב אליו: בעלית המקרה. בהיות הזמן חם ישב בעלית עשויה בחלונות מרווחים להקר עצמו: לבדו. כי העומדים עליו יצאו: דבר אלהים. ומהראוי א״כ לעמוד בעת השמעה וכוונתו היה להטרידו בקימה לבל ירגיש: (כא) וישלח אהוד. בעוד שהיה טרוד בקימתו

שפוט השופטים

ומבלש ע״י שהיה אטר. (טז) עשה לו חרב משני פיות שתקול היטב וגמד ארכה בל תתגלה ויחגר כו׳ על ירך ימינו כי שמה בשמאלו, וע״י שלחו בידו מנחה. (יז) ויקרב וכו׳. ומ״ש ועגלון איש בריא הוא הוצעה לפסוק כ״ב, (שהיה איש שמן, כמו עשרה בקר בריאים): (יח) וישלח סיך ללוותם, ומשה זה, א] בל יהיו גם הם בסכנה, ב] בל ירגישו בו אחר שהלך וחזר כאילו שכח דבר: (יט) ויצאו עגלון היה בפרוזדור, ומשם יצאו האנשים, ויען שאין דרך שיתקרב איש אל המלך נכנס עגלון לחדר הפנימי, וז״ש, (כ—כא) והוא ישב וכו׳ לבדו ר״ל שנבדל בפני עצמו, ואהוד

וַיִּקַּח אֶת־הַחֶרֶב מֵעַל יֶרֶךְ יְמִינוֹ וַיִּתְקָעֶהָ בְּבִטְנוֹ: כב וַיָּבֹא גַם־הַנִּצָּב אַחַר הַלַּהַב וַיִּסְגֹּר הַחֵלֶב בְּעַד הַלַּהַב כִּי לֹא שָׁלַף הַחֶרֶב מִבִּטְנוֹ וַיֵּצֵא הַפַּרְשְׁדֹנָה: כג וַיֵּצֵא אֵהוּד הַמִּסְדְּרוֹנָה וַיִּסְגֹּר דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה בַּעֲדוֹ וְנָעָל: כד וְהוּא יָצָא וַעֲבָדָיו בָּאוּ וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה נְעֻלוֹת וַיֹּאמְרוּ אַךְ מֵסִיךְ הוּא אֶת־רַגְלָיו בַּחֲדַר הַמְּקֵרָה: כה וַיָּחִילוּ עַד־בּוֹשׁ וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ פֹתֵחַ דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה וַיִּקְחוּ אֶת־הַמַּפְתֵּחַ וַיִּפְתָּחוּ וְהִנֵּה אֲדֹנֵיהֶם נֹפֵל אַרְצָה מֵת: כו וְאֵהוּד נִמְלַט עַד הִתְמַהְמְהָם וְהוּא עָבַר אֶת־הַפְּסִילִים וַיִּמָּלֵט הַשְּׂעִירָתָה: כז וַיְהִי בְּבוֹאוֹ וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר בְּהַר אֶפְרָיִם וַיֵּרְדוּ עִמּוֹ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָהָר וְהוּא לִפְנֵיהֶם: כח וַיֹּאמֶר

ת"א אך מסיך. יבמות קי:

רש"י

אליהם

ויצאה ממנו רוח: (כב) הנצב. הוא הברזל שהמנון התוב לתוכו שקורים הול"ם בלעז הוא המעמיד החרב ע"פ תערה: הלהב. הוא המנון שקורין ברלנ"ם בלעז ובלעז למ"ה: ויסגר החלב, שמנו שהיה שמן מאד וכסה את כל אורך החרב: ויצא הפרשדנה. תרגם יונתן ונפק אוכליה ספיך. עכאן כשתי תיבות ופי"ן משמשת לשתיהן ויצא הפרש, שדונה נשפכה. שפך שדא כתרגומו: (כג) ויצא אהוד המסדרונה. מן העלייה אל המסדרונה תרגם יונתן אכסדרא: ונעל. במפתח: (כד) והוא יצא. אהוד יצא ועבדיו של עגלון באו: מסיך רגליו. עביד צורכיה הם נקבים הגדולים: (כה) עד בוש. עד עיכוב כלומר זמן ארוך: (כו) נמלט. ברת אישקמפוי"ר בלעז: עד התמהמהם. כמו עד שהמלך במושבו. את הלהבה עד שהתפן. בעוד שהגיעו הפסילים בה: השעירתה. יער דק ועב שקורין ברוש"ם בלעז והוא הוא להחבא, והרבה יש בסדר זרעים שענפי אילנות דקים קרויין שער, הופך את השער, אם היה השער כותש: (כז) ויהי בבואו. שעבר את הירדן ובא למקומו בארץ כנען: בהר אפרים. שהיה בארץ כנען בעבר הירדן המערבי וארץ מואב היתה

מצודת דוד

בסקמתו: (כב) גם הנצב. בכדי שימות מיד ולא יצעק החרב בעומק: ויסגר החלב. אחז נצב החרב לבל תצא מעלמה כי אהוד לא שלף החרב מבטנו כי חשש פן יטפטף עליו דם וירגישו הרואים אותו כשבוא יוצא: ויצא הפרשדנה. גם זה היה סיבה לחשוב שעושה צרכיו כי הריחו הרחון הגואה: (כג) דלתות העליה. עליית המקרה: (כד) והוא יצא. מן המסדרונה: אך מסיך. ר"ל אין דבר רע אך עושה הוא צרכיו: (כה) עד בוש. עד אחרו זמן הראוי נתעכב בעשיית הצורך: את המפתח. אשר היה בידם לפתוח מן החוץ: (כו) עד התמהמהם. בעוד שעכבו והמתינו עד בוש: את הפסילים. אשר היה בארץ מואב ונמלט השעירתה אשר היתה מא"י: (כז) בבואו. אל

מצודת ציון

מלשון קול וזעקה: (כא) ויתקעה. ענין נעילה והחבה וכן ויתקעם בלב אבשלום (ש"ב י"ח): (כב) הנצב. הוא יד החרב שמעמיד אותה לעשות מלאכתה: הלהב. היא ברזל החרב כי היא מבהקת כלהב כשהיא מרוטה כמו ולהב חרב (נחום ג'): שלף. ענין הוצאה כמו וחרבו שלופה (יהושע ה'): הפרשדנה. הפרש והצואה: (כג) המסדרונה. היא האכסדרה המסודרת בכסאות לישיבת אנשים: בעדו. כנגדו כמו ויסגור ה' בעדו (בראשית ז'): ונעל. ר"ל גם סגרה בה ינעול: (כד) מסיך. הוא כנוי לעושה צרכיו כמו ויבא שאול להסך את רגליו (שמו"א כ"ד) ע"ש שדרך היושב להפנות לסכך ולכסות רגליו מחמת צניעות: (כה) ויחילו. המתינו כמו ויחל עוד (בראשית ח'): בוש. ענין איחור כמו ויעש עד בוש (מ"ב ח'): המפתח. שם כלי הפותח המנעול: (כו) עד. כמו בעוד: התמהמהם. ענין עכבה כמו לולא התמהמהנו (בראשית מ"ג): השעירתה.

שפוט השופטים

בא והתקרב אליו ואמר דבר אלהים לי אליך ויקם, ובעודו עומד בקימה וישלח אהוד וכו': (כב) כי לא שלף כל ימינו בגדיו. ויצא הפרשדונה וע"י הסרחון שמו עבדיו שמסיך את רגליו, (וי"פ הפרשדונה שיצא למקום שעומדים הפרשים, אבל ממ"ש ויצא אהוד המסדרונה מבואר שיצא הראשונה אינו על אהוד וכן ת"י, והמלה מורכבת פרש שדונה): (כג) ונעל דלתות החדר הפנימי וע"י שלא היה איש בחיצון, חשבו שהמלך נעל הדלת (ופירוש ונעל במנעול, והמסדרונה היינו אכסדרה שלפני הבית): (כד) ועבדיו באו אל הפרוזדור, אך מסיך כמו מסך בליר"י, סוכך רגליו, וכן הוא במשנה כל המסיך רגליו טעון טבילה: (כה) ויחילו עד בוש, יש הבדל בין מתמהמה, בושש, אחר, התמהמה הוא הפך האץ, שבוא בלתי ממהר ואינו רק מתעכב, והבושש הוא אם מתעכב יותר מן הראוי, והמאחר הוא המאחר זמן קבוע ובזה מכחי העני"ן משתתף עם בושש מן הכפולים, והנה תחלה המתינו עד התמהמהם, כי חשבו שמסיך את רגליו והדך להתמהמה ולהתעכב, אבל אח"כ שהחילו עד בושש יותר משיעור הראוי ואז פתחו במפתח. אבל, (כו) ואהוד נמלט כבר עד התמהמהם, שהוא שיעור שיתמהמהו כשיעור הראוי ולא השג

שיתבושש

אֲלֵהֶם רִדְפוּ אַחֲרַי כִּי־נָתַן יְהוָה אֶת־אֹיְבֵיכֶם אֶת־מוֹאָב בְּיֶדְכֶם וַיֵּרְדוּ אַחֲרָיו וַיִּלְכְּדוּ אֶת־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן לְמוֹאָב וְלֹא־נָתְנוּ אִישׁ לַעֲבֹר׃ כט וַיַּכּוּ אֶת־מוֹאָב בָּעֵת הַהִיא כַּעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ כָּל־שָׁמֵן וְכָל־אִישׁ חָיִל וְלֹא נִמְלַט אִישׁ׃ ל וַתִּכָּנַע מוֹאָב בַּיּוֹם הַהוּא תַּחַת יַד יִשְׂרָאֵל וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ שְׁמוֹנִים שָׁנָה׃ לא וְאַחֲרָיו הָיָה שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ בְּמַלְמַד הַבָּקָר וַיּוֹשַׁע גַּם־הוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃

ד א וַיֹּסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וְאֵהוּד מֵת׃ ב וַיִּמְכְּרֵם יְהוָה בְּיַד יָבִין מֶלֶךְ־כְּנַעַן אֲשֶׁר מָלַךְ בְּחָצוֹר וְשַׂר־צְבָאוֹ סִיסְרָא וְהוּא יוֹשֵׁב בַּחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם׃ ג וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב־בַּרְזֶל לוֹ וְהוּא לָחַץ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ע"ש (כט) בר"ר נט: (לא) סדר"ע ג במד"ר יד שוח"ט ל: בחזקה

רש"י

בעבר הירדן במזרחו ומתוך שאלנו בישראל עברו את הירדן וירשו לא יראו כמו שכתוב למעלה ונתנו את סרניהם ושליטיהם על ישראל: (כח) רדפו. להרוג את כל מואב שבעבר הירדן שלנו: וילכדו את מעברות הירדן. שלא יעברו מואב לנוס ולשוב אל ארצם: (כט) כל שמן. כל גבר אימתן: (לא) מלמד. הוא דרבן מרדע אגויילו"ן בלעז:

ד (ב) בחרשת הגוים. שם עיר על שם שהיתה חזקה ושולטת: (ג) לחץ את בני ישראל בחזקה. דרש רבי

מצודת ציון

שם מקום: (ל) ותכנע. מלשון הכנעה: (לא) במלמד הבקר. הוא המקל שבראשו תקוע כעין מחט שנקרא דרבן וכן מלמד ומורה הבקר לחרישה: ד (ג) ברזל.

מצודת דוד

א"י: ויתקע. לעשות סימן להתאסף: (כח) רדפו. ר"ל לכו במרוצה: כי נתן ה'. במה שהספיק בידו להמית את המלך: מעברות הירדן למואב. כי ארץ מואב היא מעבר הירדן המזרחי ולכדו מקום מעבר הירדן לבלי תת לעבור ארצם את אנשי מואב אשר היו בארץ ישראל למשול בה: (כט) כל שמן. כי באלו היו כל המובחרים שבהם: ולא נמלט. מאותן שהיו בארץ ישראל: (ל) שמונים שנה. עד כלות שמונים שנה מזמן התחלת השעבוד: (לא) ואחריו. בשנה שמת אהוד היה שמגר לשופט ומת בשנה ההיא: גם הוא. ר"ל לא היתה תשועתו גדולה כשל אהוד ומ"מ גם הוא עשה תשועה מה:

ד (א) ואהוד מת. ר"ל מיום שמת אהוד ואף בימי שמגר עשו הרע ולזה לא היתה תשועתו גדולה: (ב) אשר מלך בחצור. ערם לכד יהושע את חצור ומ"ש ביהושע הכה בחרב על חצור רק את העיר ולא על מלכם כי אחר שלכדו באו לנפשו ומלך בחרושת הגוים והוא מקום מה נמצא בה כל מלאכת חרש ואומן: (ג) כי תשע וכו'.

שפוט השופטים

שיתבשתו יותר משיעור הראוי, ומהר להמלט בעוד שיתמהמהו כשיעור הראוי: (כח) ולא נתנו איש לעבר שמואב היה ביריחו עיר התמרים בעבר הירדן מזה: (ל) ותכנע מואב ביום ההוא לא היתה התשועה כל ימיו רק ביום ההוא לבד (כמ"ש דבורה בשירתה בימי שמגר חדלו ארחות) רק היה תשועה מועטת שלא יהיו עוד עבדים: (לא) ואחריו היה שמגר כו' ויושע גם הוא, וכ"ז תשועה מועטת, באופן שבעת ההיא היה כצד הראשון שאמר בהקדמת הספר (ב' י"ז) וגם אל שופטיהם לא שמעו שלכן לא כתיב בו וישפוט את ישראל (כנ"ל ס"ו):

ד (א) ויוסיפו לעשות הרע. זה היה עוד בחיי אהוד כנ"ל, אהוד מת שכ"ז שחי הגין זכותו, וע"כ לא כתוב פה כמו למעלה וימת עתניאל ויוסיפו לעשות הרע (וכן לקמן ח' ל"ג, י' ו', י"א ס"ו), כי פה עשו הרע בחייו: (ב) וימכרם. תחלה היו ביד ארם וביד מואב, שלא היו מן הז' אומות, ועתה מכרם ביד מלך כנען ונתקיים מ"ש והיו לכם לצדים, והוא מלך תחלה בחצור שכבש יהושע ועתה יושב בחרושת הגוים בעיר מבצר, והוא שמר עליהם איבה מכבר: (ג) ויצעקו בראשונים (ג' ט' טו) כתוב ויזעקו ופה כתוב ויצעקו כי צעקה גדולה מזעקה. וזה מפני ג' טעמים. א] כי תשע מאות רכב ברזל לו, ולא הי' להם תקוה לנצחו בטבע, ב] והוא לחץ כו' בחזקה

בְּחָזְקָה עֶשְׂרִים שָׁנָה׃ ד וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא׃ ה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּשְׁפָּט׃ ו וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא־צִוָּה ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבֻלוּן׃ ז וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן אֶת־סִיסְרָא שַׂר־צְבָא יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ וּנְתַתִּיהוּ בְּיָדֶךָ׃ ח וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלָכְתִּי

ואם

ת"א ודבורה וגו'. מגילה יד: והיא יושבת. שם: ותשלח וגו'. שם: ויאמר אליה. סוטה לג. ה"ג פ' ויקרא:

רש"י

רבי תנחומא בגידופין, וכן הוא אומר חזקו עלי דבריכם: (ד) אשת לפידות. שהיתה עושה פתילות למקדש: (ה) תחת תמר. תמרים היו לו ביריחו בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים. לפי תרגומו של יונתן יש ללמוד שאין מקרא זה כמשמעו. ואין אלו סימני מקום ישיבתה אלא למדע שאשה עשירה היתה ומן המקומות האלו היתה פרנסתה והיא יושבת בעירה עטרות שמה: תחת תמר. תמרים היו לה ביריחו וכרמים ברמה וזיתים בבקעת בית אל שהוא מקום שמן ועפר חיור בהר אפרים בטור מלכא, אומר אני שמוכרין אותה ליוצרי חרס, ויש פותרין עפר חיור שדה זרע כמו שדה הלבן: (ו) הלא צוה. ביד משה כי החרם תחרימם, כך שנויה במכילתא: (ז) ויעל ברגליו. עמו:

מצודת דוד

ולזה לא ערבה להם לגשת למלחמה וצעקו בתפלה לה': והוא לחץ וגו' בחזקה. דחק את ישראל בחוזק רב: (ד) אשת לפידות. ר"ל אשת חיל וזריזה במעשיה כלפיד אש והיא ענין מליצה וכאשר יאמרו הבריות: היא שפטה. בעבור שהיתה נביאה וזריזה במעשיה באה לה המעלה שהיתה שופטת את ישראל: (ה) תחת תמר. לבל תתיחד עם האנשים הבאים אליה למשפט קבעה ישיבתה תחת אילן תמר שאין שם מקום ייחוד: דבורה בין הרמה וגו'. ר"ל נתמיד היתה דבורה בין הרמה וכו': ויעלו אליה. אל המקום ההוא: (ו) הלא צוה ה'. באמת צוה ה' כי בנבואה נאמר לה ועם הלא נזכר: לך ומשכת. משוך לבות בני ישראל לפתותם לבוא עמך בהר תבור להלחם בסיסרא כי מאוד פחדו מאתו הרב: (ז) ומשכתי וגו'. ר"ל אתן בלבו ללכת אל נחל קישון: (ח) אם תלכי עמי. אל המלחמה:

מצודת ציון

חזקים כברזל: (ו) מקדש נפתלי. שם מקום בנחלת נפתלי: (ז) המונו. הוא ענין עם רב ע"ש שקול המייתם רבה:

השאלות

(ח) איך אמר אם לא תלכי לא אלך אחר שדבורה אמרה אליו בשם ה' והממרה פי נביא חייב מיתה, ומז"ש כי לא תהיה תפארתך וכו'?:

שפוט השופטים

ופי' חז"ל בחרופין וגדופין, ג] שהלך זמן השעבוד עשרים שנה: (ד) ודבורה אמר שהתקבצו עתה ארבעה הכנות להשועתם. א] מ"ש למעלה שצעקו אל ה', ב] זכות דבורה שזכתה לנבואה (מה שלא זכו השופטים הקודמים) והכנתה הטבעיית שהיתה אשת לפידות, שהיו מעשיה בזריזות והתלהבות כלפידים, ג] השתדלותה לתקן את העם שהיא שופטה אותם, (ומלת שופטה בינוני מהקל, וי"א שהוא פועל עבר שלם מהמרובע), (ה) והיא, ד] זכות ישראל, שתחת שיתר השופטים הוצרכו לסבב בין העם לשפוט אותם כמ"ש בשמואל וסבב בית אל וכו', הנה היא יושבת תחת תמר שנקרא ע"ש תמר דבורה, (ותומר זה נמצא בין הרמה ובין בית אל), ויעלו אליה בני ישראל מעצמם למשפט, ות"י כמליצו חז"ל מה תמרה אין לה כי אם לב אחד, כך היה אז לישראל לב אחד לאביהם שבשמים, וכן אמרו מה תמרה זו צלה מועט כך היו אז הת"ח מועטים, שאל"כ לא היו הולכים מקצה הארץ אל אשה למשפט: (ו) ותשלח, אחר ההכנה הזאת מזכות השופט והדור, ותאמר אליו, א] הודיע שדבריה דברי נבואה, וז"ש הלא צוה ה', ב] צווי ה' היה שימשוך אליו אנשים להר תבור, ושיהיה מספרם עשרת אלפים, ושיהיו משבט זבולון ונפתלי, וחז"ל נתנו טעמים למה נבחרו אז ב' שבטים אלה: (ז) ואז ומשכתי אליך בהשגחת ה' ימשוך כל מחנהו אל נחל קישון, ושם ונתתיהו בידך בדרך נס: (ח) ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי, לא שהסתפק בנבואתה, ולא שהמרה את פיה שהממרה פי נביא חייב מיתה,

וְאִם־לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא אֵלֵךְ׃ ט וַתֹּאמֶר הָלֹךְ אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִּפְאַרְתְּךָ עַל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אַתָּה הוֹלֵךְ כִּי בְיַד־אִשָּׁה יִמְכֹּר יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וַתָּקָם דְּבוֹרָה וַתֵּלֶךְ עִם־בָּרָק קֶדְשָׁה׃ י וַיַּזְעֵק בָּרָק אֶת־זְבוּלֻן וְאֶת־נַפְתָּלִי קֶדְשָׁה וַיַּעַל בְּרַגְלָיו עֲשֶׂרֶת אַלְפֵי אִישׁ וַתַּעַל עִמּוֹ דְּבוֹרָה׃ יא וְחֶבֶר הַקֵּינִי נִפְרָד מִקַּיִן מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה וַיֵּט אָהֳלוֹ עַד־אֵלוֹן בְּצַעֲנַנִּים אֲשֶׁר אֶת־קֶדֶשׁ׃ יב וַיַּגִּדוּ לְסִיסְרָא כִּי עָלָה בָּרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם הַר־תָּבוֹר׃ יג וַיַּזְעֵק סִיסְרָא אֶת־כָּל־רִכְבּוֹ תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל וְאֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל־נַחַל קִישׁוֹן׃ יד וַתֹּאמֶר דְּבֹרָה אֶל־בָּרָק קוּם כִּי זֶה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֶת־סִיסְרָא בְּיָדֶךָ הֲלֹא יְהוָה יָצָא לְפָנֶיךָ וַיֵּרֶד בָּרָק מֵהַר

ת"א וחבר הקיני . זוהר פ' נשא : בצעננים ק' תבור

ע"ש (ט) במד"ר י : (יא) זוהר נשא ספרי בהעלותך פדר"א ל : (יג) מכילתא שירה ב אג"ר גם תנחו' בשלח :

רש"י

(יא) אלון בצעננים . מישור אגנים מקום מישור של בצעים מרישק בלעז והוא אגנים גבים כמין גומות שהמים נקבצים שם אגני דארעא מקרי : (יג) מחרשת הגוים אל נחל קישון . הזעיקם שילכו נחל קישון מחרושת

מצודת ציון

(ט) אפס. רק: תפארתך. שבחך: ימכור. ימסור: (י) ויזעק. ענין אסיפה כאלה בזעקה כמאסף וכן מה לך כי נזעקת (לקמן י"ח): (יד) קום . הוא

מצודת דוד

(ט) אפס וגו' . כי הנה הדבר הניתן לבר הלכה הוא בעבור אחד משני דרכים או בהראות האומץ לבו ללכת למלחמה מבלי פחד או בהתגבר בה או אחד מאנשיו להמית הגדו: מאנשי בני מלחמתו ולזה אמרה הלא סיסרא יומת ע"י אשה וזהו יעל אשת חבר הקיני כאשר יאמר בענין אם כ ידעו הכל שמיד ה' תהיה זאת כי לא בכח תגבר אשה וא"כ אם גם תפחד ללכת למלחמה בלעדי אם כן טוב לא תהיה לך על הדרך שאתה הולך התפארת הראוי לך בהיותך שר הצבא כי לא יהיה כמה לפארך : (י) ויעל . העלה להר תבור עשרת וכו' עם הולכו ואחריו כמו לעם אשר ברגלי (לקמן ח') : (יא) נפרד מקין . פירש את עצמו מאחר בני קין שישבו במדבר יהודה כמ"ש בתחילת הספר : מבני חבב . על קין הוא חוזר : ויט אהלו . ועל זה בא לומר כנס סיסרא אל אוהל יעל אשת חבר הקיני לכך הקדים לומר שחבר נפרד מקין ונטה אהלו שם : (יב) כי עלה וגו' . ובזה הבין שרוצה להלחם ולכן עלה להתגבר בהר : (יד) קום . ר"ל אל תתעכב לעמוד שם להתגבר בהר : כי זה היום . ר"ל הגזרה גזורה שהיום תגלה אם סיסרא ולא תוכל עוד להתעכב בהר : הלא ה' . לא הירא נרדם

שפוט השפטים

רק אחר שהיה הגיוני שימשוך אליו עשרת אלפים אים אמר בהם לא תלך עמו לא יאמינו לו העם ולמה ילך בהם, ב] אחר שהודיעה לו שיפול בנס, הבין כי זכותו אינו מספיק לנס כזה רק אם תלך שאז יהיה הנס בזכותה. וז"ש במדרש ר"י ור"נ, ר"י אומר אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור (זה כטעם הא' שתלך עמו לאסוף את העם מקדש), ור"נ אומר אם תלכי עמי לשירה אלך עמך למלחמה (זה כטעם הב' שרק בזכותה ישיר השיר על הנס): (ט) ותאמר הלך אלך עמך, ר"ל בין לקדש לאסוף העם, בין אל המלחמה, אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך, ר"ל שאם היית הולך בעצמך היה לך זה לכבוד ותפארת אם במה שהיו העם שומעים לקולך, אם במה שהיה סיסרא נופל בידך לא כן עתה ביד אשה ימכר ה' את סיסרא, ר"ל כל הענין יתיחס לאשה, אם תחלת מפלתו, שקיבוץ העם יהיה ע"י דבורה, אם סוף מפלתו ע"י יעל, משא"כ אם היה שומע לדבריה והולך בעצמו היה נופל בידו: (י) ויעל ברגליו בסגנו, (כמו ויברך ה' אותך לרגלי) לא בסבת דבורה, או כפשוטו שלא היה לו סוס ורכב נגד תשע מאות רכב ברזל. ותעל עמו כמ"ש הלך אלך, לז"א תחלה ותקם ותלך לקדש ואח"כ ותעל להר תבור: (יא) וחבר הקיני הודיע למה שיבא שנתקיים כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא, והיה מאת ה' שחבר הקיני נפרד אז מיתר אחיו שישבו במדבר יהודה (כנ"ל א') ונטה אהלו קרוב לקדש להיות מוכן ליום תשועה: (יג) ויזעק. לקיים מ"ש ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא ואת רכבו, נתן ה' בלבו, א] שהזעיק כל רכבו והמונו, הגם שהיה ראוי שילא לקראת האלפים באלה במעט עם, ב] שנמשכו אל נחל קישון: (יד) קום כי זה היום ולא תמתין על יום אחר כי כבר

תָּבוֹר וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ אַחֲרָיו׃ טו וַיָּהָם יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וְאֶת־
כָּל־הָרֶכֶב וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה לְפִי־חֶרֶב לִפְנֵי בָרָק וַיֵּרֶד סִיסְרָא מֵעַ
הַמֶּרְכָּבָה וַיָּנָס בְּרַגְלָיו׃ טז וּבָרָק רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכֶב וְאַחֲרֵי הַמַּחֲנֶ
עַד חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם וַיִּפֹּל כָּל־מַחֲנֵה סִיסְרָא לְפִי־חֶרֶב לֹא נִשְׁאַר עַד־
אֶחָד׃ יז וְסִיסְרָא נָס בְּרַגְלָיו אֶל־אֹהֶל יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי כִּי שָׁלוֹ
בֵּין יָבִין מֶלֶךְ־חָצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקֵּינִי׃ יח וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרַאת
סִיסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי אַל־תִּירָא וַיָּסַר אֵלֶי
הָאֹהֱלָה וַתְּכַסֵּהוּ בַּשְּׂמִיכָה׃ יט וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִ
כִּי צָמֵאתִי וַתִּפְתַּח אֶת־נֹאוד הֶחָלָב וַתַּשְׁקֵהוּ וַתְּכַסֵּהוּ׃ כ וַיֹּאמֶר
אֵלֶיהָ עֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וְהָיָה אִם־אִישׁ יָבֹא וּשְׁאֵלֵךְ וְאָמַר הֲיֵשׁ־פֹּ
אִישׁ וְאָמַרְתְּ אָיִן׃ כא וַתִּקַּח יָעֵל אֵשֶׁת־חֶבֶר אֶת־יְתַד הָאֹהֶל וַתָּשֶׂ
אֶת־הַמַּקֶּבֶת בְּיָדָהּ וַתָּבוֹא אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע אֶת־הַיָּתֵד בְּרַקָּת

ת"א ותפתח את. נדה לה: מלרע מלרע חסר א' ותצנח

ע"ש (טו) שמ"ר טו מדר"ש יג כה א י: (יז) שמ"ר ד סה"ר ט: (יח) ויק"ר כג: (כ) סה"ר ט:

רש"י

הגוים שהוא יושב שם: (יח) בשמיכה. תרגם יונתן בגונכא ופירש רב האי מיכא גלופקרין קוט"א בלעז (יט) נאד החלב. שהחלב מכביד את הגוף להיות נרדם: (כ) עמד פתח האהל. אזי עמך (בדבר) *ו פותרים עמוד כמו לעמוד: (כא) יתד האהל. קביליי"ל בלעז שתוקעין בארץ עם שיפולי האהל לפושטו המקבת. ארזפתא מרטי"ל בלעז: בלאט. בנחת. חרש:

מצודת דוד

לרדת לעמק כי לא ה' כו': (טו) לפי חרב. להיות נהרגים בחדוד החרב: ברגליו. לבל יכיר אותו מי מבני ישראל ויתפשו אותו: (טז) עד אחד. אפילו אחד: (יז) אל אוהל. לגד האוהל: כי שלום. ולזה חשב להמלט שמה: (יח) סורה. ראתה שהיה כמסתפק אם ילך לאהלה אם ינוס עוד להלן ואמרה לו סור ממקום מהלכך ובוא אלי ואל תירא: (יט) נאד החלב. השקתהו חלב כי מביא תרדמה: ותכסהו. כי בעת השקתהו נגלה כסויו וחזרה לכסותו: (כא) יתד האהל. היתד העשוי להקוע בארץ עם שפולי האוהל: בלאט. לבל יעור משנתו:

מצודת ציון

ענין זרוז: (טו) ויהם. מלשון מהומה: (יח) סורה ענין נטיה מן המקום: בשמיכה. היא כסות עב ווילא ממנה ניניות וכת"י בגונכא וכן ויקח המכבר (מ"ב ח') פ' בגונכא: (יט) צמאתי. מל' צמאון: נאד. הם כלי עור: (כ) ושאלך. מלשון שאלה מה: פה. כאן: (כא) יתד מסמר: המקבת. הם כלי וגו מכין ביתד לנעצו בארץ וכ ובמקבות יצרהו (ישעיה מ"ד): בלאט. בהסתר ובהחבא כמו ותבוא בלט ותגל מרגלותיו (רות ג'): ותתקע. נעלה ותחבה ברקתו. הוא צד גובה הפנים וכן כפלח הרמון רקתך (שה"ש ד') ונקראת כן למיעוט הבשר שבה כמו ורקות בשר (בראשית

שפוט השופטים

יצא ה' לפניך, וכבר התחיל להכות בו חללים: (טו) ויהם ה' וכו' לפני ברק, פירש מהרי"א שהמ לפני בוא ברק שהשמיע לאזנו קול רכב וסוס, והפחידו וכבר נס סיסרא, (טז) וברק רדף. ר"ל לא לאס רק רדף אחרי הבורחים וכל המחנה נפלו חללים: (יז) וסיסרא. הנה מהרי"א שאל פה איך עשת יעל כדבר הרע הזה להרוג את סיסרא אחר שהשלום בינו ובין בית בעלה וזה לביתה וזה נגד תא המדינות, ואני אומר כפי פשוטו, הנה השלום שבין יבין ובית חבר הי' שלום כלל עם בני קיני הסוכני במדבר יהודה שעז"א ובין בית חבר הקיני. ועתה שנפרד חבר מאת אחיו ונטה אהלו בין ב"י, א עליו חוב הברית של בני קיני, כי נפרד מהם. והטעם הב' כמ"ש מהרי"א שגם אל אהל יעל, והגם פסולה מעניני המדינות, והיא עשתה זאת לא בעלה. אולם לא הוצרכו לכ"ז אחרי היו בית חבר מן ישראל, ואיך לא יריבו ריב עמם ואלהיהם: (כ) ואמר הייש פה איש. ר"ל כי אין מן המוסר ליכנ לבית אשה כשאין איש שם, ובודאי ישאל היש איש מבני הבית ואמרת אין ואז לא יכנס איש זר האה ומלא עמוד מקור במקום ציווי: (כא) ותתקע. ר"ל היא לקחה את המקבת ביד האחד ואת היתד ב השני, אבל כי לא היה לה כח להלום במקבת על היתד, היה מעזר ה' שהיתד נכנס מארץ מעלמו ב

וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעַף וַיָּמֹת׃ כב וְהִנֵּה בָרָק רֹדֵף אֶת־סִֽיסְרָא וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִֽיסְרָא נֹפֵל מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ׃ כג וַיַּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כד וַתֵּלֶךְ יַד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָלוֹךְ וְקָשָׁה עַל יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן׃

ה א וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃

ב בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב

עָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ ג שִׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ

רֹזְנִים אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה אֲזַמֵּר

לַיהוָה

ת"א בפרע פרעות. שבת קיש אוסר פ' לך לך :

עי"ש (כד) שופ"ט ד : (א) כר"ר ו מ לא קס"ר כדר א זכר משפטים מכילתא שירה א אגב"ר גם שופ"ט ד י"א הנהוגות בשלת סא"ל י : (ב) זכר בראשי' שמות. מכילתא מ"ק ב"א יורב' פסחים י ו עו"ם מסס"פ י : (ג) קס"ר סדר א סא"ר י :

רש"י

ותצנח בארץ. ונעיצת בארעא: (כב) ברקתו. אלידעיא גיל"ה מימפי"ש בלעז, ותחבה ברקתו ובארץ:

ה (ב) בפרע פרעות בישראל בהתנדב עם. כשבא פרענות על ישראל שפרצו בהם אויביהם על עזבם את ה' והתנדב העם לשוב בתשובה מעתה ברכו את ה' על התשועות שעשה : (ג) אנכי אנכי. כפול, שמעתי מדרש אגדה לא קפח הקב"ה שכר תבור וכרמל שבאו למתן תורה לתת עליהם את התורה וחזרו בבשת הפנים אמר להם הקדוש ב"ה סוף שאני פורע לכם כפלים נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך בתבור יאמר

מצודת ציון

(כא): ותצנח. ענין נעיצה כמו ותצנח מעל החמור (לעיל א'): נרדם. מלשון תרדמה ושינה: ויעף. ענין יגיעה: (כד) וקשה. ר"ל וחזקה:

ה (א) ותשר. מלשון שירה: (ב) בפרע פרעות. ענין נקמה כי נקום נקמת (במדבר ל"א) תרגומו אתפרע פרענותא: (ג) האזינו. שמו אזן לשמוע: רוזנים. ענין

מצודת דוד

ותצנח בארץ. היתה במקבת על היתד עד שתקע וקבעו ונתקע בארץ: והוא נרדם. ר"ל על שהיה נרדם משתיית החלב ועיף על כי נס ברגליו ולזה מת מיד: (כב) רדף את סיסרא. לפי מחשבת דעתו לבקשו באשר הוא שם: (כד) ותלך וגו'. ר"ל בכל פעם יותר:

ה (א) לאמר. ר"ל שבני ישראל יאמרוהו: בפרע פרעות. ר"ל כמה שנקם הקב"ה נקמות ע"י ישראל לסיום נראה שבכח ידם נעשתה והיא להם לכבוד: בהתנדב עם. ר"ל בעבור מה שנתן ה' בלב העם להתנדב ללכת למלחמה עם כי רבו חולשתם וגבורת סיסרא: ברכו ה'. בעבור שתי אלה ברכו ה': (ג) שמעו מלכים. את אשר אני דובר למען תיראו לכלות עוד בישראל: אנכי לה'. ר"ל על אשר אנכי לה' ולהלכו להאמין בו גם אנכי אשירה על התשועה שבאה לי ממנו:

שפוט השופטים

בוגדו, ונקע ועבר, וע"י שהיה נרדם ע"י החלב ששתה ויעף ויגע. עי"ז מת תיכף: (כב כג) ויכנע תיכף ביום ההוא, רק שאח"כ שב להלחם שיה אבל יד ישראל קשתה עליו עד שהכריתו אותו, באופן שנחו כל ימי דבורה כי עמדו במלקחם כל ימי חייה, וכמ"ש למעלה (ב' י"ח) והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט :

ה (ב) בפרוע. אמרה בעת שישראל פרוע, אם מצד שפרעו מוסר, אם מצד חולשתם (כמ"ש כי פרוע העם) עד שהוא פריע פרעות הרבה, אז בהתנדב עם. אם ימצא עם מתנדבים לעשות חיל, אין זה ענין טבעי רק אלהי, ולכן ברכו ה' כי מידו היתה זאת: (ג) שמעו מלכים עם רוזנים שהם שרי העם, (ומבואר אצלנו שאל האומה אמנם יאמר לשון שמיעה ואל השופטים הפחות לשון האזנה, כמ"ש בפירוש ישעיה א) אתם מלכים, אל תחשבו שהיה זה דבר טבעי, כי אנכי לה' אנכי אשירה. אנכי אותם נתון זה לה' ולו השירה. והנה יש הבדל בין שיר וזמר, שהזמר הוא מדרגה יותר גדולה מן השיר, והסדר תמיד שירו לו זמרו לו, השירה והזמרה. שהזמר מוסיף על השיר, והתבאר אצלי שהזמר מיוחד רק מה שמשבח את ה' על ענינים השגחיים או נסים וכדומה, ויש הבדל בין ה' ובין אלהי ישראל, שציון אלהי ישראל מציין תמיד ההשגחה המיוחדת בישראל שע"י ינוסם עמם גם בהתנוסם, ובזה אמרה כי תשיר מצד שהוא ה' בורא העולם ומנהיג ההנהגה הכללית, וגם תזמר מצד שהוא

לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד יְהוָה בְּצֵאתְךָ
מִשֵּׂעִיר בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ
רָעָשָׁה גַּם־שָׁמַיִם נָטָפוּ גַּם־עָבִים נָטְפוּ
מָיִם׃ ה הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה
סִינַי מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־
עֲנָת בִּימֵי יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי
נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת עֲקַלְקַלּוֹת׃ ז חָדְלוּ פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל

חדלו

ת"א ה' בצאתך וגו'. זוהר פ' אמור ופ' בלק: חדלו פרזון. פסחים סו זוהר פ' בראשית:

ע"ש (ד) במד"ר א בשה"ר ה ב זוהר חיי בלק. פסקדר"כ כ מכילתא יתרו בחדש פ' שמות במדבר כא"ר פר: (ה) שהש"ר ד ד אסר ויחי מכילתא יתרו בחדש ד: (ז) זכר אמה שמ"ע ג:

רש"י

אנכי אנכי. נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך בכרמל יאמר כפל ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים בימי אליהו: (ד) ה' בצאתך משעיר. זה מ"ת כמה שנאמר וזרח משעיר למו. ומה ענייננה לכאן כך אמרה דבורה קשה היא התורה לפרוש ממנה וכובה היא לדבק בה שהרי במורא ובגבורה נתנה ולכך מסרו ישראל ביד אויביהם על פרישתם הימנה וכשהתנדבו לעסוק בה נושעו. כל זה יש ללמוד מתרגומו של יונתן: נטפו. הזילו טל תחייה: (ה) הרים נזלו. כמים נוזלים נמוגו: זה סיני. כבר מפורש מה נראה בו עשן כולו וקול ולפידים ואש מפני ה' והרי זה מקרא קצר זה סיני מה אירע בו מפני אשר ירד עליו ה': (ו) בימי שמגר בן ענת בימי יעל. מלמד שאף יעל שפטה את ישראל בימיה: חדלו ארחות. היו יראים ישראל לצאת לדרכם מפני אויביהם והיו הולכים דרך עקלתון בהחבא: (ז) חדלו פרזון. ערי הפרזי שאין להם חומה

מצודת דוד

(ד) בצאתך משעיר. כביאתך לפני ישראל כשעברו את הר שעיר כי אז התחילו להלחם בסיחון ועוג: בצעדך משדה אדום. כפל הדבר במלות שונות וכדרך השיר: ארץ רעשה. הסעיר והרעיש כל מלכי האדמה: גם שמים נטפו. שרי מעלה של עובדי גלולים אחזום חיל ורעדה כאדם החרד והזיעה נוטף ממנו: נטפו מים. לסחריד ולבלבל העובדי גלולים בקול המון גשם: (ה) הרים נזלו. מגודל הרעדה נטפו זיעה: זה סיני. כמו זה הר סיני. שנאמר בו ויחרד כל ההר (שמות י"ט) כ"ל חרדו כולם מפחד ה' הגלהם לישראל: (ו) בימי שמגר. אבל בימי השופט שמגר ובימי יעל אשר גם היא שפטה בימי שמגר לא היתה תשועה שלימה וגם הרדו העובדי גלולים מפחד ה' ולזה חדלו הולכי אורח מיראת העובדי גלולים: והלכי נתיבות. ר"ל האנשים אשר הורכחו לילך בנתיבות הם הולכים דרך מעוקל לבל ירגישו מי בהם: חדלו פרזון. כי פחדו לשבת בערי הפרזי ורק בישראל חדלו ולא בעובדי גלולים כי הם לא פחדו מישראל מלשבת

מצודת ציון

דרך כמו ורוזנים נוסדו יחד (תהלים ב'): (ד) בצעדך. מלשון צעדה והלוך: נטפו. מלשון טפטוף ושפיכה: עבים. עננים: (ה) נזלו. ענין נטיפה כמו יזלו מים מדליו (במדבר כ"ד): (ו) חדלו. מנעו: ארחות. נתיבות דרכים ושבילים: עקלקלות. מלשון מעוקל ומעוקם: (ז) פרזון. ערי פרזי מבלי

שפוט השופטים

שהוא אלהי ישראל ומנהיג אותם בהשגחה נסיית בדרך פלא. ושני פסוקים האלה הם כעין הקדמה אל דברי השירה, מעתה התחיל שירתה: (ד) ה' בצאתך משעיר, (שני פסוקים אלה הם נמשכים ע"מ שיאמר בימי שמגר וכו', המסודר מראה הבדל גדול בין ימי קדם, שישראל עשה חיל, ובין ימי שמגר שירדו פלאים), יאמר בעת נכנסו ישראל לארץ, שסבבו אז ארץ אדום, אז כאשר יצא ה' מלכם בראשם משעיר אל ארץ מואב, (והרצות שסביב שעיר קורא במליצתו שדה אדום, יוא השדה שסביב אדום) ואח"כ צעד משדה אדום אל ארץ סיחון ועוג וכנען, אז ארץ רעשה מצייר כאילו אז רעש כל המציאות, הארץ והשמים, כי גם צבא השמי' נמוגו מפניהם, וגם עבים נטפו מים למטה, (ה) והרים נזלו למטה, עד שנמס הכל והיה למים. מפני ה' זה סיני, ר"ל שנמוגו מפני ה' שבא מהר סיני, אשר נתן עוז לעמו, מפני ה' שהוא אלהי ישראל ע"י השגחתו הדבוקה בם, והמופתים שעשה להם: (ו) בימי שמגר, אבל ראה איך הי' ההיפך בימי שמגר ואחריו בימי יעל, שאז חדלו ארחות ר"ל שיירות עוברי אורח, (כמו והנה ארחת ישמעאלי' באה, שיירות ההולכות ממקום למקום), וגם הולכי נתיבות שהם יחידים ההולכים בנתיב היחיד, (שזה ההבדל בין דרך ובין נתיב), ילכו ארחות עקלקלות, התיראו ללכת בנתיבות הישרים רק בארחות עקלקלות (גדר הארח הוא היוצא מן הדרך הגדול אל הכפרים מן הצד) וכן ילכו בארחות הנוטים מן הדרך ולא בארחות ישרים רק עקלקלות: (ז) וגם חדלו פרזון כי ישבו כולם בערי מבצר מפני צר, בישראל חדלו, ר"ל כי גם אז בהכנסם לארץ חדלו פרזון, וחדלו ארחות, רק אז היה זה בכנעני יושב הארץ שסגרו במבצרים מפני יראת ישראל. ועתה היה בהפך שחדלו פרזון ולא בכנעני רק בישראל מפני הכנעני

חָדְלוּ עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי
אֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ ח יִבְחַר אֱלֹהִים
חֲדָשִׁים אָז לָחֶם שְׁעָרִים מָגֵן
אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף
בְּיִשְׂרָאֵל׃ ט לִבִּי לְחוֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים
בָּעָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ י רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת
צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי

על

ת"א לבי לחוקקי . זכר פ' ויקרא : רוכבי אתנות . עירובין לד :
ע"ש (ח) סא"ר י : (ט) אכ"ר פתיחתא זוטר ויקרא אדר"נ אות נ סא"ר י : חש' בפתח

רש"י

חדלו פרזות יושבים בהם מפני האויבים ונאספו אל ערי המבצר: עד שקמתי . כמו שקמתי. וכן שלתה מדבר עמי: (ח) יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים. כשבחר לו ישראל אלהים חדשים אז הוזקקו למלחמה בשעריהם ראו עתה בהתנדבם אם יראה בישראל מגן ורומח שצריך להלחם בארבעים אלף ראשי גייסות שהביאו האויבים עליהם וכולם הממס המקום במלחמת הכוכבים ונחל קישון גרפם: שערים . כמו כי ימצא בקרבך באחד שעריך, עיירות: (ט) לבי. אני דבורה לחוקקי ישראל לאהוב את חכמי ישראל שהתנדבו בעם לאמר ברכו את ה' ושובו אליו: (י) רוכבי אתונות צחורות . הסוחרים והשרים שרוכבו מעתה על אתונות לבנות שהשובות מבלי יראה ודאגת האויבים ואותן שיושבין על מדין לשון דיינים שהיו יראים לעשות משפט בפרהסיא וכן תרגם יונתן דהוו מתחברין למיתב על דינא ואותן שהולכין רגלי על דרך . שיחו וספרו את התשועה הזאת אשר מקול המחצצים אתכם, אורבים ליסטים ומוכסין היושבין גדודים במערכות לארוב בשעברי המים שם יתנו עתה רוכבי האתונות והולכי על דרך את צדקות ה' ומה הן הצדקות צדקות פרזונו בישראל שהשקיט את ישראל לשכון פרזון ולצאת מפוזרים ביחידי שלא באסיפת עם: אז ירדו

מצודת ציון

פרזות הכפרים: שקמתי . מלשון קימה: (ח) לחם . מל' מלחמה: שערים . עיירות כמו באחד שעריך (דברים ט"ז): מגן . תריס: ורמח . כידון: (ט) לחוקקי . הגדולים יקראו מחוקקים כי הם מצוים החוקים: (י) אתנות . נקבות החמורים: צחורות . לבנות כמו וצמר צחר (יחזקאל כ"ז):

מצודת דוד

בערי הפרזות כי ידם היה על העליונה: עד שקמתי דבורה. ר"ל כן היה עד אשר קמתי אני דבורה כי מעתה והיה כמאז כי התשועה באה ע"י שלימה היא ויתגדלו העובדי גלולים מה' ולא יחדלו ישראל מללכת ארחות ומלשבת בערי הפרזות: אם . כאם המיסרת את בנה לישר דרכו כן אנכי לישראל: (ח) יבחר אלהים חדשים . כי כאשר יבחר ישראל אלהים חדשים . אז בא מלחמה בשעריו בעבור עונם ולא כשמטיב דרכו כי הנה בימי יהושע שנאמר כארבעים אלף וכו' עברו וכו' אל ערבות יריחו (יהושע ד') וכי היה נראה באותן מ' אלף מגן ורומח כי הנה בנס כבשו את יריחו ולא במלחמה ובמגן ורומח: (ט) לבי לחוקקי וגו' . ר"ל לא מן השפה ולחוץ כ"א מעומק הלב אדבר לחוקקי ישראל המתנדבים להגיד שבח ויברכו לה' על הנס שנתן בלבם להתנדב: (י) רוכבי . הן השרים הרוכבים על אתונות לבנות לרוב הגדולה הן השופטים יושבי המשפט הן הסוחרים ההולכים בדרך כולכם שיחו ודברו תהלות ה' השרים על אשר ישארו בגדולתם והחכמים על אשר יוכלו מעתה להרחיב לבם בחכמה מבלי טרדות פחד העובדי גלולים והסוחרים

שפוט השופטים

שגבר עליהם. עד שקמתי דבורה כל זה נמשך בימי שמגר עד שקמה היא. שקמתי אם בישראל, ימלין כאילו כבר נשבת ישראל מהיות עם ועתה נולדו מחדש והיא האם היולדת את הגוי כולו: (ח) יבחר בעת נכנסו ישראל לארץ אז עבר החלוץ לפניהם שהם בני ראובן ובני גד שהיו ארבעים אלף חלוצי צבא שעברו לפניהם (יהושע ד') ועתה לא בא אחד מן החלוץ למלחמה, כי הלוחמים עתה היו בני זבולון ובני נפתלי, עפ"ז דבר המליץ בהגבלת, יאמר כי ארבעים אלף חלוצי צבא שבחר ה' בימי קדם שלחמו אז בשדה במערכה לא לחמו עתה בשערים, עתה שיש לישראל שערי מבצר והצרכו ללחום על שעריהם, הוצרך אלהים לבחר לוחמים חדשים, ושיעור הכתוב אלהים הוצרך לבחר לוחמים חדשים אז בהצטרכו ללחום שערים, כי מן הלוחמים הישנים לא באו למלחמה זו. ומארבעים אלף של החלוץ מגן אם יראה ורומח כאילו לא נבחרו ללחום על ערי ישראל ומבצריהם רק בשדה, (ומלת לחם נדחקו בו המפרשים שהפעל ראוי לבא בציר"י ולפירושי הוא שם, למלחמה של שערים): (ט) לבי עפ"ז נשאתי לבי לחוקקי ישראל אשר הם היו המתנדבים בעם שהם עשרת אלפים שהלכו עם ברק שיברכו ה' כי נושע במעט עם ובאפס יד ומלחמה: (י) רוכבי, ידבר על ג' מדרגות שהיו אז בין העם, א] עשירים הרוכבים על אתונות לבנות למסחר, ב] יושבי על מדין הם השופטים והעוסקים בתורה,

כעניים

עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃ יא מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין

מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת

פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים עַם־

יְהוָה׃ יב עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי

עוּרִי דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק וּשֲׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־

אֲבִינֹעַם׃ יג אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם יְהוָה

יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃ יד מִנִּי אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם

ת"א מקול וגו'. עסר פ' ברכות: צדקות פרזונו. פסחים פז: עורי עורי דבורה. שם סו: **בעמלק**

צ"ש (יא) זוכר ברכות פח"ל י: (יב) שוח"ע לו: (יג) עסר ברכות: (יד) בכ"ר גם במד"ר א ים פדר"כ יג יג
עי"ש עי"ש תנחו' במדבר קרח: **מלרע מלרע**

רש"י

לשערים. חזרו לערי מושבותם שברחו מהם ליאסף אל ערי המבצר: (יא) מחצצים. פתר מתם עורכי מלחמה ושודדי קרב והכרו עם מלך אין לשרבה ויצא חצץ כולו לשון גדודים. ד"א מקול מחצצים בין משאבים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים מקול אבנים חלוקי הנחל קיזל"ש בלעז שהעובר עליהם נשמע קולם והייתם יראים שלא ירגישו בכם האויבים מעכשיו אין לחוש על זאת ומ"ה מגוה עליכם ליתן הודיה לשמו: מחצצים. לשון אבני חלוקי הנחל כמו ויגרס בחצץ שני: (יב) עורי עורי דבורה. לשון שבח כפשוטו התגברי בשירתך, ורבותינו אמרו מפני שנתהללה ואמרה עד שקמתי דבורה נסתלקה הימנה רוח הקודש: (יג) אז ירד שריד לאדירים. ירד ירדה כמו לרד לפניו גוים. שרידי ישראל רדו באדירי שונאיהם: ה' ירד לי בגבורים. ירדה לי את גבורי האומות: (יד) מני אפרים. מן אפרים יצא (את) שורש יהושע **בן** נון לרדות בעמלק ויחלש אותו לפי חרב, ומחובר מקרא זה לעליון לפרש ה' ירד לי

מצודת דוד

על כי ילכו מעתה בדרך שלום לא ארחות עקלקלות: (יא) מקול מחצצים. ר"ל תמורת מה שהיה נשמע קול מיורי החצים אשר יורו בין ההולכים לשאוב מים תמור הקול הזה ישמע עתה שם קול מספרים צדקות ה' והם הצדקות שעשה לבעלים הפרזים שבישראל אשר היו שומרים כי אז בהיות התשועה חזרו וירדו עם ה' לעריהם הפרזים: (יב) עורי עורי. ר"ל התחזק לדבר בשיר וכפלם תמרים כדרך השיר ולרוב הזרוז: ושבה שביך. ר"ל בהתחזק השיר תתגבר התשועה: אז. כאשר יתחזק השיר ותתגבר התשועה אז הנשאר מישראל למשול באדירי עם העובדי גלולים החזקים: ה' ירד לי. ה' יתן לי ממשלה בגבורי העובדי גלולים וכפל הדבר במ"ש: (יד) מני אפרים. מן שבט

מצודת ציון

מדין. מלשון דין: שיחו. דברו כמו שיחו בכל נפלאותיו (ד"ה א' ט"ז): (יא) מחצצים. מלשון חצים: משאבים. מל' שאיבת המים: יתנו. ענין דבור כי ובנותם (דברי' ו') תרגומו ותתנון וכן לתנות לבת יפתח (לקמן י"א): פרזונו. מלשון פרזון: (יב) עורי. מלשון התעורה והתעוררות: ושבה שביך. מלשון שבוי: (יג) ירד. ענין ממשלה כמו רדה בקרב אויביך (תהלי' קי): שרידי. שיור כמו שריד ופליט (ירמי' מ"ב): לאדירים. כמו באדירים למ"ד במקום הבי"ת וכן ונפלו לפניכם לחרב (ויקרא כ"ו) ומשפטו בחרב: (יד) מני. מן והיו"ד נוספת: בעממיך

שפוט השופטים

ג] העניים **ההולכים על דרך** לבקש מחייתם אתם הכתות כולכם **שיחו** וספרו נפלאות ה': (יא) **מקול**, מפני שבין משאבי המים בנחל קישון השמיע ה' קול מחצצים שנדמה לסיסרא קול חצן (כמו ויצא חוצץ כולו) ר"ל קול מהמות רבות, על כן יתנו צדקות ה' אשר עשה עם ישראל. **צדקות פרזונו**, ימליץ כי בעת **ירדו לשערים** עם ה', פי' שישראל ירדו אל שערי מבצריהם להסתתר מאויב, אז **בעת ירדו לשערים** בעת ההיא ישב ה' בערי **הפרזות** בלא חומה דלתים ובריח, ר"ל אז חשף זרוע קדשו: (יב) **עורי עורי** בזכר גודל הנס הזה. **קום ברק ושבה**, כי לא הוצרך להלחם רק לשלול שלל האויב, ר"ל דבורה וברק לא עשו מאומה, רק דבורה בשיר וברק לשבי ולשלל: (יג) **אז** מבארת כי יש הבדל גדול בין התשועה הקודמת שהיתה ע"י אהוד שהיתה בדרך טבעי, לבין התשועה הזאת שהיתה ע"י ה'. עז"א **אז** בימי אהוד. **ירד שריד לאדירים עם**, (שריד הוא אהוד שנמלט ממואב אחר שהרג את עגלון, ולמ"ד לאדירים הוא למ"ד בשביל ר"ל בשביל אדירים) אהוד השריד רד את עם מואב בעזר אדירים שהלכו לעזרתו, כמ"ש ויתקע בשופר בהר אפרים וירדו עמו ב"י מן ההר, וא"כ היו אתו אדירים ועל ידי עזרתם רדה עם, ר"ל עם חלש ופליטי מואב, לא כן אנכי ה' ירד לי ולא ידי ויד אדירים שהיו עמי רדו באויב רק ה' ירד לי, ולא על עם חלוש רק בגבורים שהם מחנה סיסרא, (ומלת ירד פרשו רדה מבנין הכבד כמו יַרְדְּ): (יד) בזה מפרש מ"ש אז ירד שריד לאדירים עם מי היו האדירים, הם **מני אפרים**

בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי
מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט
סֹפֵר׃ טו וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר
כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק שֻׁלַּח
בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדֹלִים
חִקְקֵי־לֵב׃ טז לָמָּה יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם

ת״א מני מכיר. שמות כב: ע״ש (טו) כר״ל לא כמד״ר יה ספרי נשא תנחומ׳ ויחי:

רש״י

בנבעלים את יהושע הקים לרד בעמלק: אחריך. יקום משבט בנימין שאול בן קיש שיגרמנו ויעמם אותו כגחלים עוממות. ויש לפתור בעממיך בחיל של מאתים אלף רגלי שבא שאול עליהם: מני מכיר ירדו מחקקים. שרים גדולים שכבשו את האמורי אשר כבשו ששים עיר כל חבל ארגוב שכבש יאיר: (טו) ושרי ביששכר. שרים שביששכר הם סנהדראות עוסקין בתורה יודעי בינה לעתים הם תמיד עם דבורה ללמד בישראל חק ומשפט: ושרי ביששכר. יו״ד זו טפילה היא ואינה משמשת כלום והרי היא כיו״ד בהמות שדי, וקרע לו חלוני: ויששכר כן ברק. ושאר העם של יששכר כן הם עם ברק לכל אשר יצוה: בעמק

מצודת ציון

מלשון עם: משכים. כי הכותבים במשיכת הקולמוס: שבט. ר״ל קולמוס: (טו) ושרי. כמו ושרים: ברגליו. עם הלוכו ואחריו וכן ויפל גם ברגליו (לעיל ד׳): בפלגות. ענין חלוקה כמו נפלגה הארץ (בראשית י׳): חקקי. מלשון חקיקה

מצודת דוד

אפרים ושרשם והוא יהושע נשיאם: בעמלק. מאז נלחם הוא בעמלק והחלישם כמ״ש ויחלוש יהושע את עמלק (שמות י״ז): אחריך. כאלו תדבר לאפרים ותאמר אחר מלחמת יהושע אשר יצא ממך יבוא שאול שבא מבנימין וילחם בעמלק ברוב עם אשר יבואו עמו ממך אתה ישראל וכמ״ש ויפקדם וכו׳ מאתים אלף (ש״א ט״ו): ירדו מחקקים. השרים מבני מכיר בן מנשה ירדו בהמלחמה ההיא עם סיסרא ומזבולן ירדו כולם ואף הסופרים עם שאינם מלומדי מלחמה: (טו) ושרי ביששכר. ר״ל עם כי השרים ביששכר ישבו בכל עת עם דבורה ללמד בישראל חק ומשפט וכמ״ש ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וגו׳ (דה״א י״ב) ולא נמו א״כ מעולם לגבם במלחמה ויששכר עכ״ז עשה כן כמו ברק וירד למלחמה כמוהו: בעמק שלח ברגליו. כי למעלה נאמר שאמרה דבורה לברק לרדת מן ההר אל העמק לקראת המלחמה ושמע ברק אליה וירד לזה אמרה גם בזה עשה יששכר כברק כי בעמק אשר שולח לרדת בה בדבר ה׳ ע״י דבורה גם ירד ברגליו של ברק ר״ל עם הלוכו ואחריו ולא פחד לרדת אל העמק (ומלת שולח חוזר על יששכר כי דבר ה׳ שע״י דבורה היה לכל העם ומפני הכבוד ייחדה הדבר לברק שהיה שר הצבא): בפלגות ראובן. ר״ל אם כל השבטים האלו לא מנעו מלרדת למלחמה אם בעבר ואם בהווה ואם בעתיד לזאת בפלגות ראובן ר״ל במה שראובן נחלק ונפרד מן המלחמה היה גדולים המה חקקי לב ר״ל הנה ראוי לחשב רבות מחשבות לב להבין הדבר מה זה היה לו שנחלק מן המלחמה: (טז) למה ישבת בין המשפתים. ר״ל ואם תשיב לומר שאתה מורך לב לרדת לקראת נשק א״כ מתחלה למה ישבת באהבת

שפוט השופטים

שהלכו עם אהוד, **שרשם בעמלק** והם כבשו את עמלק שהיה עם מואב (כמ״ש ג׳ י״ד ויאסוף אליו בני עמון ועמלק) **אחריך**, אתה אהוד! אחריך הלך **בנימין בעממיך** שהוא היה עמך ושבטך כי אהוד היה משבט בנימין, והם היו אדירים וגבורים לא כן במלחמה הזאת לא הלכו גבורים, רק **מני מכיר ירדו מחוקקים**. אלה שירדו עמי מבני מכיר היו מחוקקים חכמים בדת ודין לא אנשי חיל למלחמה. ואלה שהלכו עמי מזבולון היו **מושכים בשבט סופר** לא אוחזי מגן וחרב: (טו) וכן **ושרי ביששכר** שהלכו עם **דבורה** היו רק חכמים בתורה, וכן **יששכר** שהלך **עם ברק**, **בעמק שלח ברגליו** כי לא היה לו רכב וסוס ולא אנשי חיל למלחמה. **בפלגות** המשורר ישים לבו ורע בעיניו על שני שבטים ראובן ודן שלא באו למלחמה, כי בימי יהושע היה ראובן הולך בראש המחנות, ודן מאסף לכל המחנות ועתה לא באו, וכשתעיין בגבולי הארץ תמצא שכל השבטים היו קרובים לשדה המערכה, כי הר תבור היה בגבול יששכר. ומדרומו היה חלק יהודה ושמעון ובני יוסף ובנימין, ואחר שסיסרא התפשט על בני יששכר וזבולון ונפתלי שעמם אלהם, היה יכול ליפול על כל שבט מבלי אמצעי, כי חלק גד וחצי מנשה היה מגביל בעבר הירדן נגד יששכר, ובצד דרום היה מגביל עם יוסף בנימין ויהודה, ובמערבית צפונית אשר זבולן ונפתלי שנחלתם פגעו זב״ז כמ״ש בנחלת אשר (יהושע יט כז) ופגע בזבולון, ובנחלת נפתלי (שם לד) ופגע בזבולון מנגב ובאשר פגע מים וביהודה הירדן מזרח שמש, רק נחלת ראובן ודן היו נפרדים, כי אם היה האויב רוצה ליפול בנחלת ראובן היה צריך לעבור תחלה את הירדן אל גלעד, ולעבור דרך הגלעד גד וחצי מנשה, וכן אם היה רוצה ליפול על דן שהיה נחלתו במקצוע דרומית מערבית היה צריך לעבור דרך אשר, כע״ז אמרה, בפלגות ראובן, מה שנפלג ראובן ולא בא לצבא (הגם שלא היה ירא שיפול עליו האויב), **גדולים חקקי לב**, זה עושה חקיקות גדולות ורושמים נוראים בלב, ר״ל שברון לב: (טז) **למה ישבת**. הלא אתה יושב

הַמִּשְׁפְּתַיִם לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים לִפְלַגּוֹת
רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב׃ יז גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
שָׁכֵן וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר
יָשַׁב לְחוֹף יַמִּים וְעַל מִפְרָצָיו
יִשְׁכּוֹן׃ יח זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת וְנַפְתָּלִי
עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה׃ יט בָּאוּ מְלָכִים
נִלְחָמוּ אָז נִלְחֲמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ
על

ת"א זבולון עם. מגילה ו: ע"ש (יז) זוהר ויחי תי"ש:

רש"י

שלח ברגליו. שלחם בכל שליחותו ולאסוף את העם ולכל צרכי המלחמה: בפלגות ראובן. אבל בחילוקי לבו של ראובן רבו חקקי לב נכלי ליבא ערמומית ומה היא ערמומיתו ישב לו בין משפתי המלחמה לשמוע מי נוצח ויסיה עמו: (טז) שרקות עדרים. לשמוע קול עדרי המלחמה למי קול ענות גבורה ולמי קול ענות חלושה: (יז) בעבר הירדן שכן. ולא בא אל המלחמה וכן דן הכינו ממונו בספינות לעמוד ולברוח: ועל מפרציו. לשמור פרצות ארצו: (יח) זבולון עם חרף וגו'. בזה נכשו והפקיר עצמו למות במלחמה עם ברק וכן נפתלי על מרומי שדה על הר תבור: (יט) בתענך על מי מגדו. תרגם יונתן בתענך אצו שרן

מצודת דוד

עבר הירדן בין גבול ארץ ישראל ובין גבול העובדי גלולים אלא מקום סכנה הוא לשבת על הספר ומדוע בחרת בזה הגבול לשבת בה: לשמע וגו'. ר"ל מה ששאלת הארץ היא כאמרך ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה (במדבר ל"ב) וכי שאלתך היה לשבת בית לשמוע שריקות העדרים והמקנה וכי לא עלתה על דעתך שבע"כ תרד במלחמה בהיותך יושב על הספר: לפלגות. לזאת למה שנפרד ראובן מן המלחמה ראוי לחקור עליו רבות חקרי לב להשכיל אמתת הדבר:

מצודת ציון

ועניינו מחצבה: (טז) המשפתים. מלשון שפה ועניינו גבול וכן ת"י תחומין וגם הוא תרגום של גבול וכן רובץ בין המשפתים (שם מ"ט): שרקות. הוא על הקול הבאה בקבוץ השפתים וכן ישרק לו (ישעיה ה') והוא שאול על קול המקנה: (יז) יגור. אסף כמו יגורו עלי עזים (תהלים נ"ט): אניות. באניות: לחוף. לשפת הים וכן בחוף הים (דברים א'): (יח) חרף. ענין בזיון: מרומי. מלשון רם:

(יז) גלעד וגו'. ר"ל אם נחשב שלזה לא בא ראובן למלחמה על כי נחלתו היא בעבר הירדן רחוקה ממקום המלחמה הלא גם גלעד שוכן בעבר הירדן ועכ"ז בא למלחמה כמ"ש למעלה מני מכיר וכו' והוא גלעד: ודן וגו'. ר"ל אף על דן יש להתרעם מאד כי למה יקבץ כל אשר לו לשומם בספינות ולברוח הלא נחלתו קרובה למקום המלחמה ומדוע א"כ ברח ולא בא למלחמה: אשר וגו'. ר"ל עם שגם אשר לא בא הנה לא במעל עשה רק על כי נחלתו הוא בחוף הים על הספר ועריו המה פרוצים ופרוזים מבלי חומה ולזה בע"כ שכן אצל עריו הפרוצים לבל יבואו בהם העובדי גלולים הסמוך להספר: (יח) זבלון וגו'. ר"ל אולם זבולון עשה הטוב כי היא עם אשר חרף ובזה נפשו ללכת למלחמה ולא יקרה נפשו בעיניו לחשוך פן ימות במלחמה: ונפתלי וגו'. ר"ל וגם נפתלי כמוהו לא חש למות על מרומי שדה במקום המלחמה (עם כי ה' צוה לקחת למלחמה בני זבולון ובני נפתלי כמ"ש למעלה ולא צוה להביא למלחמה מותר השבטים מ"מ התרעמה דבורה על ראובן ועל דן על שלא באו מעצמם כדרך שבאו מאחר השבטים): (יט) באו מלכים. ר"ל שבעי ישראל הנה לא באו לעזרת אחיהם ומלכי ארצות אחרות באו לעזרת סיסרא ונלחמו בעבורו: אז.

שפוט השופטים

על הגבול כדרך הגבור שהיושב על הגבול עליו מוטל לכלא רגל אויב מבא בארץ, ולהיות מוכן תמיד ליום קרב, ואתה כי התרפית ביום צרה למה ישבת בין המשפתים, הכי לשמוע שרקות עדרים אשר אספת כמ"ש ומקנה רב היה לבני ראובן הבעבור זה ישבת על הגבול, אולם תשיב לאמר, לפלגות ראובן גדולים חקרי לב, ר"ל אך למותר להקור ע"ז, וההקרי לב גדולים מן הגידון, כי הפעם מבואר שהוא יען שראובן אומר למה לי להתירא, הלא. (יז) גלעד בעבר הירדן שכן, הלא גלעד הוא שכן אצלי ושומר את ארצי ומפסיק ביני לבין האויב, לכן לא בא ולא השתתף בצרת אחיו, וכן ודן למה יגור אניות, למה עסק דן במסחרו ויקבץ אניות ולא בא לעזר, גם ע"ז יש טעם מבואר, כי ראה אשר בלבו אשר ישב לחוף ימים הלא אשר מפסיק ביני לבין האויב ועל מפרציו ישכון, שאשר שומר גבולות ארצו מרגל אויב ולכן לא בא: (יח) זבלון, אלה עמדו מנגד, רק זבולון לבדו חרף נפשו למות ונפתלי (חרף נפשו למות) על מרומי שדה המערכה, בזה השלימה דבריה שגלתו במעט עם ואפס יד: (יט) באו. בימי יהושע קבץ יבין מלך חצור את כל המלכים מלכי כנען על מי מרום להלחם עם יהושע (כנזכר יהושע יא) ועתה קבץ יבין מלכים שנית, והנה על מי מגידו, עפ"ז מרכ"ב המשורר את העבר עם ההוה, ויצייר כי מה שקרה עתה כבר היה אז, המלכים באו עם סיסרא ונלחמו, (אז בימי קדם כבר נלחמו מלכי כנען, בעזר מלך חצור), ומפרש עתה באו בתענך על מי מגדו, (תחת מה שבאו

עַל־מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף לֹא
לָקָחוּ׃ כ מִן־שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים
מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא׃ כא נַחַל קִישׁוֹן
גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן תִּדְרְכִי
נַפְשִׁי עֹז׃ כב אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי־
סוּס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו׃ כג אוֹרוּ

מרוז

ת"א מן שמים. ברכות נח פסחים קיח מועד קטן יב סנהדרין ל : נחל קישון . פסחים שם : אורו מרוז. מועד קטן שם שבועות לו :

ע"ש (כ) שמ"ר כה ויקרא ז זהר ויקהל פדר"כ יח מכילתא בשלח שירה ו ספרי בהעלותך אגב"ר א ח נב : (כא) אס"ר ו זוהר בשלח אגב"ר א פדר"א מב : (כב) מכילתא בשלח ה תנחומא בשלח : (כג) זוהר ואתחנן מכילתא בשלח שירה ו ספרי בהעלותך תנחומא ויחי בשלח :

רש"י

ומסן על מי מגידו . רחש המחנה בתענך ומגיע עד מי מגידו : בלע כסף לח לקחו . חנס בחו לעזרת סיסרח לח בקשו ממנו שכר : (כ) מן שמים נלחמו . וחף הקב"ה שלח בס לבחיו שחינס רוליס שוס שכר : ממסלותס . רחש הכוכב בשמים וסופו בחרץ מכחן חמרו עוביו של רקיע כחויר שבין שמים לחרץ שהכוכב תקוע ברקיע כמין נגר בדלת מדת חרכו כעביו של רקיע, ומן המקרח שמעיד ממסילותס נלחמו חנו שומעין שעוביו של רקיע כגובה שמים מן החרץ : (כא) גרפס. סחטחס מן העולס כמגרפה ח שגורפת חת החפר מן הכירה : נחל קדומים. שנעשה ערב ליס על זה מימות מלריס כדחיתח בפסחים : תדרכי נפשי . ברגלים חת עז גבורי כנען : (כב) הלמו עקבי סוס. נשתלפו פלפי סוסיהם שהיה חוס הכוכב מרתיח חת המיס והפרסות נשמטו כמו שמולגין חת הרגלים והטלפיס נשמטיס מתוך שנשתלפו נהלמו הרגליס : מדהרות דהרות חביריו . שהיו מרקידים חת סוסיהס במלחמה כמו וסוס דוהר. הוח לשון הרקדת הסוס :

מצודת ציון

(יט) על מי. עד מי : בלע. ענין חמדה כמו מה בלע בדמי (תהלים ל'): (כ) ממסלותס. מלשון מסלה ודרך: (כא) גרפס. ענין כבוד ועלעלה כי יעוס (שמות ל"ח) ת"א מגרופיתה ור"ל שטפס : תדרכי. מלשון דרך והלוך : נפשי . ר"ל חני בעלמי : עז . כמו בעוז : (כב) הלמו . ענין הכחה כמו הולס פעס (ישעיה מ"א) : עקבי. הוח סוף הרגל : מדהרות. כן יקרח דריסת ודליגת הסוס בכח כמו וסוס דוהר (נחום ג') וכפל המלה לרוב הדהרות : חביריו . מלשון חביר

מצודת דוד

בעת הלחס סיסרח נלחמו בעבורו מלכי כנען ברב עס כי בתענך נלחמו וקלה המחנה הגיע עד מי מגדו : בלע . בחנס בחו בעזרתו ולח לקחו בשכרס בלע כסף וחמרה כמתרעמת הלח העובדי גלוליס בחו בחנס בעזרת סיסרח ומדוע לח בח רחובן ודן בעזרת חחיהס : (כ) מן שמיס נלחמו . כ"ל חולס גס בלחס נפל סיסרח וכחלו מן השמיס נלחמו עמו וכחלו הכוכבים סרו ממסלותס ומדרך מהלכס וירדו ונלחמו עס סיסרח ורז"ל חמרו שהכוכבים הרתיחו השריונות ונכנסו בנחל קישון להתקרר ושטפס מי הנחל : (כא) נחל קישון גרפס . כי המלחמה היתה בשפת הנחל ובנס גברו מי הנחל ושטפוס: נחל קדומים וגו' . ר"ל הנה מי הנחל חשר היו מקודס ומחז בנחל קישון הלח מעטים היו עד חשר דרכתי חני בה בעוז מבלי נזק ועתה ע"פ הנס חיך רבו למעלה עד חשר שטפו העובדי גלולים : (כב) חז הלמו וגו' . ר"ל כי כרחותס הנחל שוטף נסו לנפשס על הסוסים וחז הוכו ונשברו עקבי סוס מן דהרות ודליגות שעשו עמהס חנשיו הגבורים רוכבי הסוסים . חו מלת חביריו חוזר על הסוסים ור"ל מן הדהרות שעשו סוסיו החזקים

שפוט השופטים

או על מי מרום), **בצע כסף לא לקחו**, עוזרי יבין לא קבלו משכורת במלחמה זו, כמו שגם אז באו בחנם: (כ) וכן **מן שמים נלחמו הככבים ממסלותם**, ר"ל גם הככבים שילאו אז לעזרת ישראל במלחמת יהושע שהיה להם מסלה כבושה מאז (כי זה גדר שם מסלה על דרך כבושה שהולכים עליה תמיד) ומן מסלה הזאת שסוללו אז **נלחמו עם סיסרא**, יתלין כמו שסיסרא הביא מלכים עוזרים אותו מימי קדם, כן באו לישראל עוזרים מקדם קדמתה: (כא) וכן **נחל קישון** אשר **גרפם**, הוא **נחל קדומים** נהל קישון, שכבר גרף מחנות אלה בימי קדם, כי המשורר יאחד מי מרום עם נחל קישון במליצתו: **תדרכי נפשי עז**, את נפשי תדרכי את העז ר"ל מים עזים האלה תדרכי ברגל ותעברי אותו: (כב) **אז** שעורו **את נפשי תדרכי עז הנחל בעת אשר הלמו עקבי סוס מדהרות דהרות אבירו**, יצייר גלי הנחל כאבירים דוהרים לקראת רכב סיסרא וסוסיו ואבירים האלה הלמו עקבי סוסי סיסרא, ובעת ההיא דרכת נחל זה ברגל, ר"ל בעת שטף הנחל מחנה סיסרא, ושמע שם קול מחללים, עברוהו ברק ומחנהו ברגל: (כג—כה) **אורו מרוז**, **תברך מנשים**, מצייר כאילו מלאך ה' יוצא לאור ולקלל את עיר מרוז (היתה עיר מפורסמת שאנשיה גבורים) והמלאך מקלל אותם,

כג אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְהוָה אֹרוּ אָרוֹר
יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא־בָאוּ לְעֶזְרַת יְהוָה לְעֶזְרַת
יְהוָה בַּגִּבּוֹרִים׃ כד תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים
יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי מִנָּשִׁים
בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ׃ כה מַיִם שָׁאַל חָלָב
נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה חֶמְאָה׃ כו יָדָהּ
לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ לְהַלְמוּת
עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה
וחלפה

ת"א אורו ארור . מועד קטן טז שבועות לו זוהר פ' ואתחנן : תבורך מנשים . נזיר סג סנהדרין ק' הוריות ו' : ידה ליתד . מנחות לו : ע"ש (כד) כר"ר מח : (כו) שמ"ר טו במד"ר י מכילתא בא יז ספרי ואתחנן תנחומא חיי :

רש"י

(כג) אורו מרוז. אמרי לה כוכבא הוה ואמרי לה גברא חשיבא הוה והיה סמוך למקום המלחמה ולא בא : אמר מלאך ה'. אמר ברק בשליחותו של הקב"ה: ישביה. היושבים בארבע אמות שלו בארבע מלוא ספורי שמתיה ברק למרוז: לעזרת ה'. כביכול שמי שהוא עוזר את ישראל כעוזר את השכינה : (כד) מנשים באהל . שרה (ע' רש"י נזיר כ"ג) שנאמר בה הנה באהל. רבקה שנאמר בה ויביאה יצחק האהלה. רחל ולאה שנאמר בהן ויצא מאהל לאה וגו' : מנשים באהל תברך. יעל . למה הן ילדו וגידלו ואם לא יעל הרי הרשע הזה בא ומאבדן , כך הוא בבראשית רבה . ד"א אף יעל היתה יושבת אוהלים לפיכך הזכיר אותה בברכת אוהלים : (כה) חלב נתנה. לדעת אם לבו עליו שיבין בין טעם מים לטעם חלב כן תרגם יונתן : בספל אדירים. בספל ששותין בו מים שהמים נקראו אדירים שנאמר במים אדירים : (כו) להלמות עמלים. סיסרא שהיה עמל ויגע : מחקה. לשון חיקוי : ומחצה. לשון מחץ : וחלפה. יוצא מצד אחר :

מצודת דוד

(כג) אורו מרוז. קללו אתם את המקום מרוז : אמר וגו'. המלאך אמר לקללו ובנבואתה אמרה : אורו וגו'. ר"ל קללו לומר ארור יושבי מרוז על שלא באו לעזרת עם ה' עם כי הם סמוכים למקום המלחמה : לעזרת ה' בגבורים. כפלה הדבר לפרש באיזה עזרה ואמרה לעזרת עם ה' הנלחם בגבורים והם אנשי סיסרא : (כד) תברך וגו' . לפי שאמרה לקלל יושבי מרוז אמרה אבל יעל תבורך מפי הנשים על כי היא עזרה לישראל : מנשים באהל . ר"ל מפי נשים הצנועות ולנטעות היושבים באהל מפי כנשים האלה תבורך ותתקיים הברכה עם שלא אמרה מלאך ה' כקללת מרוז : (כה) מים שאל . ר"ל הביני החכמה של יעל כי סיסרא בקש מים והיא נתנה לו חלב כמ"ש למעלה ותפתח את נאד החלב ותשקהו וזהו כדי להביא עליו תרדמה : בספל אדירים . ולמען יבא לבו בטוח בה ולא ירגיש בדבר הקריבה לפניו החמאה בספל חשוב הראוי להאכיל בו אדירים והשרים למען יחשב אשר נפשו יקרה בעיניה ולאדון יחשב לה : (כו) ידה וגו'. אבל בקשה נפשה והושיטה יד השמאלי לקחת יתד האהל וימינה הושיטה לקחת המקבת הקרוי הלמות עמלים ר"ל שהאומנים עמלים במלאכה ומכים בו בעשות מלאכתן : והלמה סיסרא . הכתה ושברה את סיסרא והסירה ראשו :

מצודת ציון

(כג) אורו . מלשון ארור : מרוז . שם מקום : (כה) בספל. באגן והוא כלי מה וכן מלא הספל מים (לקמן ו'): אדירים . ר"ל גדולים והשרים : חמאה . הוא שומן החלב : (כו) ליתד. הוא שמסמר : להלמות . ענין הכאה : עמלים . מלשון עמל ושרה : מחקה רהשו . הסירה ראשו בדרז"ל אין מוחקין במקום שגודשין (ב"ב פ"ח) ור"ל אין מעבירין דבר מה על המדה להסיר הגודש : ומחצה . ומחצה

שפוט השופטים

ארור יושביה שיהו ארורים על שישבו בביתם. ומפרש כי לא באו בגבורים (פי' עם גבוריהם) לעזרת ה'. להפך הנשים מברכות את יעל, וטעם הברכה באהל תברך על שישבה באהל, כי שם שהם חיל, ימלין את מרוז יאורו על שבתם בית ואת יעל יברכו על שישבה באהל, ומפרש כי מים אל חלב נתנה: (כו) ידה, כבר באורתי (ד' כא) כי לקחה היתד ביד אחת והמקבת ביד השני להלמות, רק שלא יכלה להלום עליו מחולשתה. ועפ"י כן נגה היתד מעצמו ברקתו, וז"ש ידה (אשר) ליתד תשלחנה וימינה (שהיא אחזה המקבת) להלמות שני ידיה היו עמלים ועיפים, (מאמנו יד בלשון זכר, גם יד שלוחה אלי ובו מגלת ספר) והלמה סיסרא במה שהלמתו רק מחקה ראשו חקק קטן לבד, בכ"ז במה שמחצה מחץ קטן כבר חלפה רקתו מעבר אל עבר, (לדעת המפרשים בא עמלים תחת

עמל

וְחָלְפָה רַקָּתוֹ׃ כז בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל
שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר
כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד׃ כח בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה
וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ
בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי
מַרְכְּבוֹתָיו׃ כט חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף
הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ׃ ל הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ

קמץ בז"ק שלל

ת"א בין רגליה. יבמות קג נזיר כג סנהדרין קה הוריות י: בעד החלון. ר"ה לג זוהר פ' בלק: חכמות וגו'. עקידה שד סו מג: ע"ש (כז) במד"ר נשא י: (כח) ב"ר יח במד"ר טו זוהר בחוקתי בלק מדר"ש י ית א ספרי בהעלותך ירוש' סוטה ט ו תנחו' תשא בהעלותך: (כט) מדר"ש י ית א ספרי בהעלותך ירוש' סוטה פ' ז: (ל) מדר"ש י ית א ספרי בהעלותך ירוש' סוטה ט ו.:

רש"י

(כח) ותיבב. לשון דבור כמו ניב שפתים, ורבותינו פירשוהו לשון גניחה כתרועה דמתרגמינן יבבא. אבי אומר לשון ראייה כמו בבת עינו וכן חברו מנחם: אשנב. חלון: (כט) חכמות שרותיה תעניה. החכמות שבשרותיה לכך נקוד תי"ו פת"ח. חכמות שהוא שם דבר נקוד חט"ף קמ"ץ כמו ראמות לאויל. חכמות וזה נקוד חכמות וכן חכמות נשים בנתה ביתה חכמות שבנשים: תעננה. דגשות של נו"ן משמשת במקום נו"ן שלישית ופתרונו תענינה אותה, דגשות נו"ן משמשת במקום אותה כמו מרכבת תביאנה: אף היא תשיב אמריה. תנחומין לעצמה מה אני מתמה תמיה על עכוב בני: (ל) הלא ימצאו יחלקו שלל. והוא

מצודת ציון

בין נגוע ומוכה כמו מחץ ראש (תהלים ק"י): וחלפה. ענין העברה מעבר לעבר כמו והלף ביסודה (ישעי' ה'): רקתו. הוא המקום שאצל העין: (כז) כרע. ענין נפילה על הברכים: שדוד. נבוז ונאבד כמו ואתה לא שדוד (כס ל"ג): (כח) בעד. נגד: נשקפה. ענין הבטה כמו וישקף אבימלך (בראשית כ"ו) ואמר בלשון נפעל על כי גם היא נשקפת למביטים בה: ותיבב. ענין יללה כי תרועה ת"א יבבא וקול התרועה היא היללה: האשנב. הוא כעין חלון כמו בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז'): בשש. ענין איחור כמו בשש משה (שמות ל"ב): פעמי. צעדה והלוך כמו וישם לדרך פעמיו (תהלים פ"ה): (כט) תעננה. כל אחת תענה ותשיב:

מצודת דוד

ונגעה אותו בהכאה ופציעה ועם יתד חלפה רקתו מעבר אל עבר: (כז) בין רגליה כרע. לפניה כרע על כ עוד ומיד נפל לארץ. וכאשר שכב ולא הוסיף לקום ור"ל במהירות רב הומת ונפלה שדבר לחזק ולדרך השיר: באשר כרע. במקום שכרע שם נפל סיסרא הנאבד ונבוז כי לא היה יכול להתחזק עוד אחר שכריעה וזהו ממליצת השיר כי באמת לא כרע ולא נפל: (כח) בעד החלון. חזרה לספר במיתה אשר אם סיסרא נשקפה בעד החלון לראות אם בא מרכבת בנה ובראותה כי איננו תילל במר נפש ומשקפת תמיד בעד האשנב והואמרת מדוע בושש רכבו לבוא מדוע אחרו וכו' וכפלה הדבר כדרך המליצה מכאב לב: (כט) חכמות שרותיה. החכמה אשר בשרותיה כל אחת תשוב לנחמה ואף היא כאחת מהן תשיב אמריה לעצמה: (ל) הלא ימצאו. ר"ל וזאת דברי נחמתן כי תאמרנה הלא הון רב ימצאו בישראל ובמה.

שפוט השופטים

שמל בלשון יחיד על סיסרא שהיה שמל והוא שלא כמשפט הלשון): (כז) בין, תחלה כרע בין רגליה ושכב, ר"ל שבעל אותה כמ"ש חז"ל, ואח"כ בין רגליה כרע נפל ונהרג, ומפרש באשר כרע במקום שכרע לבעילה שם נפל שדוד ושם נהרג: (כח) בעד החלון. יש הבדל בין חלון לאשנב, שהאשנב הוא מין חלון עשוי בחכמה, ובא פה על חלון הקסם שבו השקיפה אם סיסרא לקסום קסמים לדעת מה נעשה בו, ר"ל תחלה נשקפה בעד החלון, ואח"כ ראתה באשנב ואז ותיבב בקול יבבא ויללה, והוא כמו שפי' העקרים, כי ראתה בחלון הקסם סיסרא שוכב הרוג, ואשה עומדת עליו שולמת ראשו, ודם אדם מראשו, וכן ראתה הרוגים שאחריהם מאדמים, ומפרש תחלה בעד החלון נשקפה מדוע בושש רכבו לבא, ואח"כ ותיבב בעד האשנב מדוע אחרו פעמי מרכבותיו, כי יש הבדל בין אחור ובין בושש, בושש הוא המתמהמה יותר מן הרגיל, והמאחר מאחר זמן קבוע שהיה מעותד לחזור, וע"כ אח"כ שעבר הזמן שהיה מוכרח לבא אמרה מדוע אחרו את הזמן, וגם הוסיפה פעמי מרכבותיו שאם תפשו את רכבו עכ"פ היה ראוי שיבאו פעמי מרכבותיו, ר"ל רץ ומגיד מה היה אחריתם, וזה דבריה בעת שהסתכלה בחלון הקסם: (כט) חכמות שרותיה תעננה, אמנם החכמות רצו לפתור הקסם לטובה, וכן אף היא תשיב אמריה הקודמים לפתור הדבר לטוב: (ל) הלא, אמרו שמה שראתה בקסם איש שוכב הרוג נבוע בדם, האיש הזה הוא איש מליציי, שהקסם יצייר את השלל כאילו הוא איש, והשלל מצוייר בדמות גבר מליציי מזויני, ח"ש הלא ימצאו יחלקו שלל, השלל הוא האיש השוכב הרוג,

שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל
צְבָעִים לְסִֽיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים
רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל׃ לא כֵּן
יֹאבְדוּ כָל־אוֹיְבֶיךָ יְהוָה וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ
בִּגְבֻרָתוֹ וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה׃

ו א וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיַד־מִדְיָן שֶׁבַע שָׁנִים׃ ב וַתָּעָז יַד־מִדְיָן עַל־יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי מִדְיָן עָשׂוּ לָהֶם ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְהָרוֹת אֲשֶׁר בֶּהָרִים וְאֶת־הַמְּעָרוֹת וְאֶת־הַמְּצָדוֹת׃

ת״א כן יאבדו. יומא ע: והיה

ע״ש (לא) כר״ר יב שמ״ר טו במד״ר יג שהש״ר ו י קה״ר סדר א ע״ש פדר״כ יד מכילתא משפטים יח אדר״ע כ זוה״א י אי ב מ״ח כ מדר״ש י י״ה א משות״ס יב טו ס״ת פי״ש קוא ע״ש ספרי בהעלותך עקב ירוש׳ סוטה פ ו תנחומא כראשים לא מסדה״ר ב סא״ר טו סא״ז יא: (א) בסה״ל ד א מד״ש כם מג ב טוח״ע יח ק״ז:

רש״י

מעכן: רחמתים לראש גבר. מענים נשים יפות בישראל וכל איש מהם יש לו במחנו שתים ושלש נשים: (לא) כן יאבדו. דבורה אמרה תנחומין של הבל הן לה כן יאבדו כל אויביך ה׳ כאשר אבד הוא: ואהביו כצאת השמש בגבורתו. לעתיד לבא שבעתים כאור שבעת הימים שהוא על אחת שלש מאות וארבעים ושלש כמספר ארבעים ותשע שביעיות: ותשקוט הארץ. אין זה מדברי דבורה אלא מדברי כותב הספר:

ו (א) ויעשו הרע. עד כאן נאמר ויוסיפו שהיה נגבר חטא על חטא אבל בשירה זו נמחל להם כל אשר עשו ועכשיו מתחילין לחטוא, כך נדרש באגדת תהלים: (ב) המנהרות. ממאוריתא ובלשון לעז ובדו״ע (בל״א געוועלבער) ועל שם שעושין בהם מאור קטן במקום שאין ניכר קורין מנהרות לוויזרכ״ש בלעז (בל״א לייכטען, גלעגלען, וכן שמות ל׳ ז׳): המערות. גוט״ה בלעז (בל״א העהלען, קליפטען): המצדות. פליפא״ן בלעז (בל״א שוטן, ביספער פאן העקקען ביימען, וכן לקמן פ׳ ל״ז) שעושים

מצודת דוד

יחלקו ביניהם את השלל ולזה הם מאחרים לבוא: רחם וגו׳. אף כ״א יקח בשלל עלמה או שתי עלמות: שלל צבעים. השלל מבגדים צבועים החשובים ביותר יהיו נתונים לסיסרא על היותו שר הצבא והזורת ומפרשת שזהו השלל מבגדים צבועים המרוקמים אשר ידמו בשני עבריהם אבל צבע רקמתים שאינם מתדמים בשני עבריהם החשוב עוד יותר ויותר יחולק לכל בעלי השלל נכרון בו הנואר לנוי כי מתהלה עשוים הם לכך ואינם ראוים לתשמיש אחר ולזה יחלוק לכולם וא״כ בעבור כ״ז המה מתאחרים לבוא: (לא) כן יאבדו. אמרה דבורה הנה תנחומין של הבל היו והלואי כן יאבדו כל אויביך אתה ה׳ כאשר נאבד סיסרא: ואהביו. אבל אוהבי ה׳ יהיו כצאת השמש בבוקר שהולך ומאיר בכל פעם יותר עד שהוא בגבורתו שהוא חצי היום כן יהיו אוהבי ה׳ הולכים ואוקים עד אשר יהיו בגבהי מעלה: ותשקט וגו׳. אין זה מדברי השירה אלא המה דברי כותב הספר: ארבעים שנה. עד כלות מ׳ שנה מזמן התחלת השעבוד: ו (ב) מפני מדין. להסתיר עצמן מפניהם:

מצודת ציון

(ל) רחם רחמתים. ר״ל עלמה ושתי עלמות וקראן כלשון בזיון ע״ש הרחם: לראש גבר. ר״ל לכל איש: רקמה. מעשה רוקם בהרבה מיני צבעים: רקמתים. ר״ל בשתי פנים כשעבר מזה וכשעבר מזה ותלוקה זה מזה ושוה כזו מעשה חושב:

ו (ב) ותעז. מלשון עז וחזק: המנהרות. ענין אורה כמו ואל תופע עליו נהרה (איוב ג׳) והם מערות וגם הנך יבוא בו אור היום: המצדות. מבצרים חזקים כמו מצודות

שפיט השופטים

ומה שראית על ראש הגבר שאשה עומדת עליו, פתרונו כי רחם רחמתים לראש גבר הנשים אשר שללו הוא ראש הגבר הלז שהוא השלל, כי הוא ראש השלל והמובחר שבו, ומה שראית שראשו צבוע בדם פתרונו על שלל צבעים המיוחד לסיסרא, שגם זה מובחר וראש השלל והוא מצוייר בראש הגבר החזיוני שהוא השלל יען שהוא שלל צבעים רקמה, ומה שראית צוארים מאדמים, הוא צבע רקמתים שהוא צוארי שלל, הוא נואר הגבר החזיוני שהוא השלל, באופן שהקסם הנשים את השלל המליצי ויעשו בקבוצת איש בחזיון הקסם: (לא) כן מסיב אבל כן יאבדו כל אויביך ה׳ אבל אוהביו יהיו דומים בשמש בצאתו מתחת האופק שהולך ואור עד נכון היום, וכשמש אשר לא יכסוהו עננים ועבים לא יאפילוהו. ותשקט הארץ כי היו צדיקים כל ימי דבורה:

ו (א) ויעשו בשני פעמים הראשונים כתוב ויוסיפו לעשות הרע, ועתה שבימי דבורה שבו בתשובה גמורה והתחילו לחטא מחדש כתוב ויעשו, וקרוב לזה אמרו חז״ל שע״י השירה נמחל עונותיהם: (ב) ותעז יד מדין. בכל פעם יותר עד שהוכרחו לעשות את המנהרות וכו׳ מערות שהשם

ג והיה אם־זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני־קדם ועלו עליו׃ ד ויחנו עליהם וישחיתו את־יבול הארץ עד־בואך עזה ולא־ישאירו מחיה בישראל ושה ושור וחמור׃ ה כי הם ומקניהם יעלו ואהליהם יבאו כדי־ארבה לרב ולהם ולגמליהם אין מספר ויבאו בארץ לשחתה׃ ו וידל ישראל מאד מפני מדין ויזעקו בני־ישראל אל־יהוה׃ ז ויהי כי־זעקו בני־ישראל אל־יהוה על אדות מדין׃ ח וישלח יהוה איש נביא אל־בני ישראל ויאמר להם כה־אמר יהוה ׀ אלהי ישראל אנכי העליתי אתכם ממצרים ואוציא אתכם מבית עבדים׃ ט ואצל אתכם מיד מצרים ומיד כל־לחציכם ואגרש אותם מפניכם ואתנה לכם את־ארצם׃ י ואמרה לכם אני יהוה אלהיכם לא תיראו את־אלהי האמרי אשר אתם יושבים בארצם ולא שמעתם בקולי׃ יא ויבא מלאך יהוה וישב תחת האלה אשר בעפרה אשר ליואש אבי העזרי וגדעון בנו חבט חטים בגת להניס

ת״א והיה וגו׳ מגילה כט: ויחנו וגו׳. שם: וידל וגו׳. שם ובאו ק׳ מפני

ע״ש (ג) ספרי עקב ספרא ד בחוקתי תנחומא קדושים סא״ר כו: (ד) ספרי עקב ספרא ד בחוקתי: (ו) תנחומא בהר סא״ר כו טוח״ע קו: (ז) שמ״ר לח: (יא) שמ״ר כה לב:

רש״י

ביערים ע״י הפלת האילנות סביב סביב: (ה) הם ומקניהם. לרעות את התבואה: (ח) איש נביא. זה הנביא הוא פינחס, בסדר עולם: (יא) אבי העזרי. מבני אביעזר בן גלעד בן מנשה: וגדעון בנו.

מצודת ציון

ציון (ב״ב ה׳): (ג) אם. כאשר: (ד) יבול. צמח האדמה כמו הארץ נתנה יבולה (תהלים ס״ז): מחיה. ענינו צורך חיי הבריות כמו למחיה שלחני (בראשית מ״ה): (ה) כדי ארבה. כארבה ומלת די יורה ענין רמוי. (ו) וידל. מלשון דל ועני: (ז) אדות. תרגומו עסק: (ט) לחציכם. מנין דחק: (יא) האלה. שם אילן מה: חובט. ענין דישה

מצודת דוד

(ג) והיה אם זרע. ר״ל כאשר זרע והצמיח לצמוח: (ד) יבול הארץ. צמחי התבואות: עד בואך עזה. מתחלת הגבול עד אשר תבוא אל עזה וכאלו ידבר לנוכח מול האדם היודע המקום: (ט) כל לחציכם. הם מלכי כנען אשר לחצו אתכם בהלחמם עמכם: (י) ולא שמעתם בקולי. כאומר בעבור זה באה הרעה עליכם: (יא) אשר ליואש. האלה היתה של

השאלות

(ג—ס) למה כפל, ועלה מדין, ועלו עליו, ויחנו עליהם, וכן כל הדברים כפולים:

שפוט השופטים

בוקע דרך נקב קטן, וי״מ אבוקות שעשו על ההרים להדליק כשבא האויב למען יעלו את אשר להם וכמ״ש

(ר״ה ס״ב) בראשונה היו משיאין משואות: (ג) ועלו עליו. היינו על הזריעה, וכן, (ד) ויחנו עליהם על העם עצמם, ומפרש ע״י שעלו על הזריעה וישחיתו את יבול הארץ. וע״י שחנו עליהם ולא ישאירו מחיה וכו׳: (ה) כי הם ומקניהם יעלו על הזריעה, ואהליהם יבאו על העם עצמם והניחו בין להם בין לגמליהם אין מספר, כי עקר ביאתם היה לשחתה: (ז) ויהי כי זעקו על אודות מדין. לא זעקו על חטאתיהם, רק מתרעמים על הרעה, ולא הכירו כי בא העונש בסבת החטא לכן שלח נביא להוכיחם: (ח) איש נביא יען שאח״כ שלח מלאך קרא לזה איש, כה אמר ה׳, יזכיר גם לכם את הרע, ומפרש, א] אנכי העליתי אתכם ממצרים באותות ומופתים שעי״ז היה לכם להכיר גדלי ויכלתי ולירא יראה הרוממות, ב] ואוציא אתכם מבית עבדים. והיה לכם להכיר טובתי גם לדעת כי עבדי אתם: ג] (ט) ואצל אתכם והיה לכם לדעת כי עדיין אתם צריכים לי, ד] ואגרש אותם מפניכם. וא״כ לא היה לכם לעשות כמעשיהם אחר שבעבור זה גרשתי מפניכם, ובכ״ז לא שמעתם בקולי: (יא) ויבא מלאך ה׳ אחר שהוכיחם הנביא בא מלאך ה׳ להושיעם כמ״ש בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם. אשר ליואש ר״ל האלה שהיתה ליואש, וי״ל עפרה אשר ליואש כי היה עוד עפרה בגבול בנימין [יהושע יח כג], וגדעון בנו השגיח האלהית לא חמל רק על המאמינים לה.

מִפְּנֵי מִדְיָן: יב וַיֵּרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה עִמְּךָ גִּבּוֹר הֶחָיִל: יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו גִּדְעוֹן בִּי אֲדֹנִי וְיֵשׁ יְהוָה עִמָּנוּ וְלָמָּה מְצָאַתְנוּ כָּל־זֹאת וְאַיֵּה כָל־נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר סִפְּרוּ־לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ לֵאמֹר הֲלֹא מִמִּצְרַיִם הֶעֱלָנוּ יְהוָה וְעַתָּה נְטָשָׁנוּ יְהוָה וַיִּתְּנֵנוּ בְּכַף מִדְיָן: יד וַיִּפֶן אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר לֵךְ בְּכֹחֲךָ זֶה וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכַּף מִדְיָן הֲלֹא שְׁלַחְתִּיךָ: טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו בִּי אֲדֹנָי בַּמָּה אוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה אַלְפִּי הַדַּל בִּמְנַשֶּׁה וְאָנֹכִי הַצָּעִיר בְּבֵית אבי

ת"א ה' עמך. ברכות נד כד מכות כג: לך בכחך. עקידה שער לד:

ע"ש (יב) רות ר' ד' ירוש' ברכות יט ה סה"ר יב זוה"ק נז קמד: (יג) סה"ר יב: (יד) שמ"ר לב תנחומא שופטים א"ת קה ב': (טו) מכילתא בשלח ויסע ב במד"ר ספרי ברכה זוה"ק כב:

רש"י

אביו היה חובטן והוא כוברן אמר לו אבא זקן אתה אם יבאו האויבים לא תוכל לנוס לך אתה ואני אחבוט: בגת. בקורות בית הבד: (יב) ה' עמך גבור החיל. שנתן לך כח כזה: (יג) ויש ה' עמנו. ואם יש ה' עמנו ולמה מצאתנו וגו': אשר ספרו לנו אבותינו. פסח היה אמר לו אמש הקרני אבא את ההלל ושמעתיו שהיה אומר בצאת ישראל ממצרים: ועתה נטשנו. אם צדיקים היו אבותינו עשה לנו בזכותם ואם רשעים היו כשם שעשה להם נפלאותיו חנם כן יעשה לנו ואיה כל נפלאותיו: (יד) ויפן אליו. הקב"ה בעצמו: לך בכחך זה. בכח הזכות הזה שלמדת סנגוריא על בני, כך דרש ר' תנחומא: (טו) הנה אלפי. האלף שאני ממנה בו להיות תחת שר האלף הוא הדל בכל אלפי מנשה:

מצודת דוד

יואש שהיה מבני אביעזר מבני מנשה: להניס. ר"ל להבריח ולהטמין: (יג) בי אדני. בקש ממנו להשיבו על דבריו ואמר לו ואם אמת שיש ה' עמנו למה א"כ מצאה אותנו הרעה ואיה כל נפלאותיו וכי כלו: ועתה נטשנו. ואיך א"כ תאמר שה' עמי: (יד) ה'. ר"ל מלאך ה': בכחך זה. ר"ל בכח זה הזכות אשר למדת סניגוריא על ישראל תוכל להושיעם: הלא שלחתיך. ועשה השליחות: (טו) אלפי.

מצודת ציון

במקל כמו במטה יחבט קצח (ישעיה כ"ח): בגת. מקום דריכת הענבים נקרא גת: להניס. להבריח: (יב) החיל. ענין כח: (יג) בי. ענין בקשה: מצאתנו. מצא אותנו: נטשנו. עזבנו: (יד) הלא. המלה הזאת יורה על הזרוז:

השאלות

(יד) מדוע אמר ויפן אליו ה', ולא אמר שפנה אליו המלאך שדבר עמו עד הנה:

שפוט השופטים

והמזומן לה במקצת המזל עליו ברכת ה' בשיעור רב, והנה היה צריך פה, א] זכות קצת, שע"י יסייעו לו לזכותו הרבה כענין הבא לטהר, ב] גבורה, בענין שתחול עליו רוח ה' כח וגבורה למלחמה, וגדעון נמצא לו זכות כבוד אב, שעז"א וגדעון בנו חבט, גם גבורה בשהיה מכין א"ע להניס מפני מדין שלפ"ז הרגיש בעצמו גבורה למלחמה: (יב) וירא אליו בכח הזה התראה המלאך אליו והודיעו כי ה' עמו ושהוא גבור החיל כי ישפיע עליו זכות וקדושה וגם גבורה בשפע רב: (יג) ויש ה' עמנו גדעון השב שסבת הרעה שבא עליהם היא הסתרת פנים, שעזבם תחת המקרה, כמ"ש ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה, וז"ש אם יש ה' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת שזה מורה כאילו הכל במקרה. ואיה כל נפלאותיו הלא בעת השגיח עלינו עשה נפלאות למעלה מדרך הטבע. אשר ספרו לנו אבותינו, כי עתה אותותינו לא ראינו, ואיה נפלאות אלה זה מורה שעזב אותנו, וא"ת שזה מפני רוע מעשינו הלא ממצרים העלנו ה' שאז ג"כ היינו משוקעים בטומאת מצרים, ואם אז העלנו אף שעדיין לא היינו עמו ואיך עתה שכבר בחר אותנו לעם נטשנו ה' ויתננו בכף מדין, וזה מורה שאינו משגיח עלינו: (יד) ויפן אליו ה' עד עתה דבר עמו המלאך, ועתה פנה ה' אליו בדבור נבואיי (שהמלאך הוא אמצעי אליו ויקדים להתראות טרם יגלה דבר ה' כמו שהיה בהיות יהושע ביריחו), ויאמר לך בכחך זה כיון, אם על הכח הנמצא בו לגבורה, כמ"ש במ"ש להניס מפני מדין, שהוציק על כח זה שפע רב עד יספיק להושיע את ישראל. ואם על כח הטענה כי אחרי ראה שטוען בעד סור ההשגחה מישראל זה אות שדבר זה סופר בלבו, והוא מוכן להשועתם: (טו) במה אושיע את ישראל הנה השב תולה כי תהיה התשועה ע"י אמצעיים טבעיים אחר שהיה הצווי ע"י המלאך שזה מורה על מלחמה באמצעות הטבע כמ"ש הנה אנכי שולח מלאך לפניך וכמש"ש, ואמר מה יהיו האמצעיים לזה, אם רוב עם הנה אלפי הדל במנשה. ואם שישמעו ישראל לקולי אנכי הצעיר בבית אבי:

אָבִי: טז וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְהִכִּיתָ אֶת־מִדְיָן כְּאִישׁ אֶחָד: יז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְעָשִׂיתָ לִּי אוֹת שָׁאַתָּה מְדַבֵּר עִמִּי: יח אַל־נָא תָמֻשׁ מִזֶּה עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ וְהֹצֵאתִי אֶת־מִנְחָתִי וְהִנַּחְתִּי לְפָנֶיךָ וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֵשֵׁב עַד־שׁוּבֶךָ: יט וְגִדְעוֹן בָּא וַיַּעַשׂ גְּדִי־עִזִּים וְאֵיפַת־קֶמַח מַצּוֹת הַבָּשָׂר שָׂם בַּסַּל וְהַמָּרָק שָׂם בַּפָּרוּר וַיּוֹצֵא אֵלָיו אֶל־תַּחַת הָאֵלָה וַיַּגַּשׁ: כ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַלְאַךְ

האלהים

חשי' בקמץ ע"פ רד"ק ורש"י

ע"ש (טז) בר"ר לט תנחומא ויחי משפטים: (יח) סה"ד יב: (יט) סה"ד יב: (כ) סה"ד יב:

רש"י

(יח) מנחתי. כמו שאתה (בסגול): (יט) קמח מצות. למדנו שפסח היה יום תנופת העומר לכך נאמר

מצודת ציון

(יח) תמש. ענין הסרה כמו לא ימוש ספר התורה (יהושע א'): (יט) ואיפת. שם מדה בת ג' סאים: בסל. שם כלי הוא: והמרק. הרוטב כמו ומרק פגולים (ישעיה ס"ה): בפרור. הוא דוד נחושת כענין יורה וכן ובשלו בפרור

מצודת דוד

מאלף שבית אבי נמנה בו הוא הגרוע מכולן ואנכי הוא הקטן שבבית אבי ומי ישמעו לי ללכת אחרי: (טז) כי אהיה עמך. והכל ישמעו לך: כאיש אחד. ר"ל מהרה ובקלות: (יז) אות. אזה מופת ופלא לדעת אשר אתה מלאך ה' מדבר עמי כי לא היה רגיל בנבואה וחשב פן

אין זו נכונה: (יח) והנחתי לפניך. ועשה לי כה אות: (יט) בא. אל הבית: ויעש. ר"ל תקן ובשל: ויגש. הגיש

השאלות

(יז) מדוע היה צריך על שיקיים הבטחתו להושיעם לא על שהוא מדבר עמו, שע"ז שאל אות, ואיך היה לו אות ע"י שהביא מנחה:

(כ—כא) למה התחלה קורא אותו בשם מלאך אלהים ואח"כ בשם מלאך ה':

שפוט השופטים

(טז) ויאמר אליו ה' כי אהיה עמך ותהיה התשועה נסיית לא ברוב חיל רק תכה את מדין כאילו הוא איש אחד: (יז) ויאמר אליו אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי. י"ל בזה שני ענינים, א] אחר שנסתפק אם היה הדבור מה' בעצמו בלא אמצעי שזה מורה על תשועה נסיית שא"צ עמה עם רב וחיל. כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט, או אם היה הדבר באמצעות המלאך, שאז גם התשועה תהיה באמצעותו שזה מורה על תשועה ע"י אמצעים טבעיים ע"י רב עם ומלחמה, וז"ש אם נא מצאתי חן בעיניך, שזה שילך ה' בעצמו בקרבם בלא אמצעי מורה על מציאות חן כמ"ש אם מצאתי חן בעיניך ילך נא ה' בקרבנו, ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיניך הלא בלכתך עמנו. א"כ מבקש אות ע"ז שאדע שאתה מדבר עמי בלא אמצעי, (כי יש מלאך שהוא רק אמצעי שליח מאת ה', ויש שבו מתלבש ההופעה העליונה בעצמה) והאות הזה יהיה ע"י המנחה, שאם הוא רק שליח במלאכות ה' ואין אדוניו אתו, לא יקח עולה ומנחה, כי זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו, וכמ"ש מלאך ה' אל מנוח ואם תעשה עולה לה' תעלנה, או יאכלנה כמו שעשו מלאכי אברהם, אבל לא יניח אותו להקריב לו קרבן, ואם יקח מידו קרבן זה האות והמופת שה' שוכן בקרבנו, ומעניין השני שאף שידע גדעון שה' בעצמו מדבר עמו, בקש אות מצד אחר, כי יש הבדל בין דבור הבא מאת ה' אל הנביא בתורת שליחות, ובין דבור הבא מאת ה' אל היחידים, שהיעודים שבאו ע"י נביא לטובה לא יחזור מהם ה' בשום אופן אף אם ישתנה ענין העם וירעו מעשיהם, כמ"ש הנביא אשר ידבר בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה', אולם היעודים הטובים שבאו אל היחידים שלא בתורת שליחות יצוייר שישתנו לרעה אם ירע המקבל הטוב מעשיו, וכמ"ש הרמב"ם, אולם גם בדבר ה' אל היחידים אם בא עם הדבור איזה אות או מופת לא ישתנה בשום אופן, וזה היה ענין האות שבא בברית בין הבתרים וכדומה שלא ישונה הדבר עוד וכמ"ש הרמב"ן בכ"מ, וז"ש ועשית לי אות שאתה מדבר עמי. ר"ל אחר שאתה מדבר עמי לבדי, ואינני שליח אל העם, ובזה יצוייר שישתנה הדבר מפני רוע המעשים, וכמ"ש שירא יעקב שמא יגרום החטא (ברכות דף ד) ולכן אני מבקש אות שבזה יוכרח הדבר לבא בכל אופן, והאות היה ע"י שקבל מאתו המנחה בדרך פלא ובאש, וז"ש אל נא תמוש מזה וכו': (יט) וגדעון בא ויעש גדי עזים וכו'. אחר שבארנו לפי' הראשון שגדעון הסתפק אם יקבלנה בדרך עולה לה', או יאכלנה כמו שעשו מלאכי אברהם. לכן הכין גדי עזים שראוי בין להעלאה בין לאכילה וכן הכין מרק בפרור ובשר בסל שראוי להעלאה ולאכילה, ויוצא אליו אל תחת האלה לראות מה יעשה בו: (כ—כא) ויאמר אליו מלאך האלהים וכו' וישלח מלאך ה' את קצה המשענת.

הָאֱלֹהִים קַח אֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הַמַּצּוֹת וְהַנַּח אֶל־הַסֶּלַע הַלָּז וְאֶת־הַמָּרָק שְׁפוֹךְ וַיַּעַשׂ כֵּן׃ כא וַיִּשְׁלַח מַלְאַךְ יְהוָה אֶת־קְצֵה הַמִּשְׁעֶנֶת אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַיִּגַּע בַּבָּשָׂר וּבַמַּצּוֹת וַתַּעַל הָאֵשׁ מִן־הַצּוּר וַתֹּאכַל אֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הַמַּצּוֹת וּמַלְאַךְ יְהוָה הָלַךְ מֵעֵינָיו׃ כב וַיַּרְא גִּדְעוֹן כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה כִּי־עַל־כֵּן רָאִיתִי מַלְאַךְ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ כג וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה שָׁלוֹם לְךָ אַל־תִּירָא לֹא תָּמוּת׃ כד וַיִּבֶן שָׁם גִּדְעוֹן מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא־לוֹ יְהוָה שָׁלוֹם

עד

ת"א ויקרא וגו'. שבת י חגיגה יב סוטה יא:

ע"ש (כא) סא"ר יב: (כב) סא"ר שם: (כד) זוהר ויקהל ויקרא ט במד"ר יא ספרי נשא פרק השלום מס' אלעם:

רש"י

והנה צליל לחם שעורים מתהפך וגו' (לקמן ז' י"ג): והמרק. הרוטב: (כב) אהה. לשון דאגה כלומר מה תהא עלי: כי על כן ראיתי. כי על אשר ראיתי מלאך ה' לכך אני דואג וצועק אהה: (כד) ויקרא

מצודת דוד

אליו בהנחה הזאת: (כ) הלז. ההיא לפניהם: שפוך. על הסלע: (כא) הלך מעיניו. ר"ל לא ראהו עוד: (כב) כי מלאך ה'. כי עד הנה היה מסתפק בדבר ולזה שאל אותו: אהה ה'. ר"ל אהה ה' מיללה אני כי לבי יפחד על אשר ראיתי מלאך פניו מול פני: (כד) לו. למזבח: ה' שלום. ר"ל שם אמר לי ה' שלום: עודנו. עוד הוא עומד בעפרה

מצודת ציון

(במדבר י"א): (כ) הלז. הזה כמו מי האיש הלזה (בראשי' כ"ד): (כא) המשענת. המטה שנשען עליה: הצור. הסלע: ותאכל. ושרף: (כב) אהה. ענין צעקת יללה: על כ. על

שפוט השופטים

כבר באמרנו שהמלאך לא אפשר שיקח קרבן, כי זובח לאלהים יחרם, רק אם ה' שוכן בו והקרבן לה' לבדו. ולכן באמירה והצווי היה ע"י מלאך אמצעי, אבל עת שלח קצה המשענת לקבל הקרבן, היה בסבת ה' בעצמו שוכן בו ומקבל הקרבן, ולכן בזה לא קראו מלאך אלהים כי זובח לאלהים יחרם, רק מלאך ה': (כב) וירא גדעון כי מלאך ה' הוא. אז ידע שאינו מלאך אלהים שזה מורה על מלאך שליח שאין ה' אתו, כי שם אלהים יפול גם על המלאך, רק שהוא מלאך ה' שזה מורה שה' שוכן בו. ויאמר גדעון אהה ה' אלהים כי על כן ראיתי וכו'. ר"ל כי לא יראני האדם וחי, שא"א שישיג האדם לראות ה' בעודו כלוא בגויה רק לפני מותו, וכמ"ש (בספרא ויקרא פרשה א) בחייהם אינם רואים אבל במיתתם רואים את השכינה שנאמר כי לי תכרע כל ברך, ובזה חשב שימות, וגם לפי פי' המפרשי' שהיה מסופק אם הוא נביא או מלאך, עלה במחשבתו שא"א שהאדם יראה מלאך שבעצמותו הוא רוחני מובדל מחמר ואיך יראהו האדם מוגשם בחומר, רק לפני מותו, שאז יש לו דמיון אל המלאך שהנפש הרוחניית מוכנת אז להתפשט מן הגולם כמו שהמלאך המתראה בגולם מוכן להפשיטו תיכף ואז הדומה יראה את הדומה, וז"ש אהה כי על כן ראיתי ר"ל על השווי הזה שביני ובין המלאך עתה שגם נפשי מוכנת לצאת ממכלא הגשם על כן ראיתי אלהים פנים אל פנים, כי הפנים דומים במקריהם מצד זה, ולכן חשב שמעותד למות, (וביחוד י"ל שגדעון וכן מנוח הכירהו מצד שראוהו ברגע שנעלם מעיניהם שברגע זו שפושט גולמו א"א לאחר לראותו, שעל זה אמר אליהו אם תראה אותי לוקח מאתך, וז"ש וירא גדעון כי מלאך ה' הוא כי ראהו בעצמותו כמו שהוא מלאך, כי עד עתה נראה לפניו כתבנית איש) ולכן התירא: (כג) ויאמר לו ה' שלום לך. השלום הוא הפך המות שסבתו הוא פירוד והתנגדות היסודות, וכשיש שלום במוסדי הגויה ובין הגוף והנפש אין אסון כמ"ש הנני נותן לו את בריתי שלום, והשלום הזה היה ג"כ סבת ראייתו המלאך שלא עבר החומר בעד הנפש להשיג, ולכן אל תירא, לא תמות לא מיתת הגוף ולא מיתת הנפש כי נמחלו עונותיך, כמ"ש שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו: (כד) ויבן שם מזבח. אחרי ראה שנעשה מופת במקום הזה. ויקרא לו ה' שלום, לפי הפשט פי' שה' קרא לו שלום, (וכן דעת בעל הטעמים ששם הטפחא על השם) ור"ל שאחר שבני עירו היו עובדי ע"ז, והיה מתירא שיפריעו מעשיו כמו שהרסו את המזבח השני שנבנה אח"ז על המזבח הזה כמ"ש אח"ז, מזבח הזה קרא ה' לו שלום שלא הרסוהו בני העיר והוא עוד עד היום בעפרת קיים לזכר הנס, והמפרש פי' שגדעון קרא למזבח ה' שלום ר"ל ה' ישפות שלום לנו, ור"ל שהכיר שה' הוא שלום העולמות כולנה, הוא החוט המורז כל חלקי המציאות ומחברן ומעמידם, וכמ"ש בפי' ישעי' (ע"ה ז') בפי' עושה שלום, ונקרא מטעם זה מלך שהשלום שלו, וחז"ל אמרו בזה (שבת ד' יב) הכא

שם

עד היום הזה עודנו בעפרת אבי העזרי: (כה) ויהי בלילה ההוא ויאמר לו יהוה קח את פר השור אשר לאביך ופר השני שבע שנים והרסת את מזבח הבעל אשר לאביך ואת האשרה אשר עליו תכרת: (כו) ובנית מזבח ליהוה אלהיך על ראש המעוז הזה במערכה ולקחת את הפר השני והעלית עולה בעצי האשרה אשר תכרת: (כז) ויקח גדעון עשרה אנשים מעבדיו ויעש כאשר דבר אליו יהוה ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה: (כח) וישכימו אנשי העיר בבקר והנה נתץ מזבח

ת"א ויהי וגו'. תמורה כט:

ע"ש (כה) ויק"ר כב במד"ר יד א בהיר א ע"ס מדר"ש יג כ ב שוח"ט כ"ז תנחומא נשא: (כו) במד"ר נשא יד תנחו' נשא:

רש"י

לו. גדעון למזבח: ה' שלום. ה' הוא שלומנו: (כה) פר השור. פר הבחור שהשור בן יומו קרוי שור: ופר השני שבע שנים. ותורה תיכא דאיתפטם שבע שנין לע"א. שבעה דברים הותרו אותו הלילה מוקצה, אשרה, ולילה, ובמה וכו', כדאיתא בתמורה: (כו) ראש המעוז. ראש הסלע:

מצודת ציון

אשר: (כד) עודנו. מלשון עוד: (כה) פר השור. הכפל לתוס' ביאור כמו פר בן בקר (ויקרא ט"ז): (כו) המעוז. מלשון עוז וחוזק והוא הסלע: במערכה. מלשון עריכה וסידור:

מצודת דוד

שהיא מנחלת בני אביעזר: (כה) אשר לאביך. שהוא של אביך: ופר השני. גם קח פר השני שנתפטם לעבודת גלולים זה שבע שנים: (כו) המעוז הזה. הוא הסלע האמור למעלה: במערכה. ר"ל במקום ישר שתוכל לערוך שם אבני המזבח: הפר השני. והפר אשר לאביו נוס לקחתו לבל יקריבו שם לעבו.ת גלולים ולא הוזכר מה נעשה בו או זבחו בהם הפר אשר לאביו וכמ"ש למעלה: בעצי האשרה. להבעיר

השאלות

(כה—כו) לא באר מה יעשה בפר הראשון שהלא לא צוהו להקריב רק את פר השני, ומ"ש ובנית על ראש המעוז במערכה אין לו פי' כלל, וכי בונה על המערכה והלא עורך המערכה על מזבח הבנוי לא בהפך:

שפוט השופטים

שם גופיה אקרי שלום, ויש בו אלי ענין מושכל באורתיו במק"א: (כה) ויהי בלילה ההוא הגה ביום בנה את המזבח, ולא נזכר שהקריב עליו קרבן כי היה ירא להקריב ביום מפני אנשי העיר ובלילה רצה להקריב כמ"ש (פסוק כז) ויהי כאשר ירא וכו' ויעש לילה, וכאשר פנה במחשבתו מה יקריב איל או כבש או גדי, א"ל ה' קח את פר השור אשר לאביך, ר"ל אותו תקריב, ולכן לא באר לו שיקריבנו, כי הוא מענה על ספיקו מה יקריב, השיב את השור אשר לאביך תקריב, עוד הוסיף וצוה דבר אחר, שיקח פר השני שבע שנים, הפר השני היה של בני העיר לא של אביו והיה מתפטם שבע שנים, שבעת החלו מדין למשול על ישראל נדרו להקריב פר הזה לע"ז עת יושעו ממדין, ופטמוהו מעת זמן ממשלת מדין שהיה שבע שנים, ובאר לו מה יעשה בפר השני, צוה שאחר שיקריב הפר הראשון על המזבח, יהרס את מזבח הבעל ויכרות את האשרה שעליו: (כו) ובנית מזבח שמן האבנים של מזבח הבעל שיהרס יבנה מזבח לה', על ראש המעוז הזה במערכה, צוהו שיבנה המזבח השני על המזבח הראשון שבנה על הצור, בענין שיבנה מזבח על גבי מזבח, ועז"א על ראש המעוז, שר"ל שמזבח הראשון עז וחזק לבנות עליו, ושיהיה המזבח השני על המערכה ששם העלה הפר הראשון, ולקחת את הפר השני והעלית עולה בעצי האשרה, בענין שאבני מזבח של ע"ז היו לה' ועצי האשרה לעצים והפר לעולה, להורות כי ה' הוא יפדם ממדין וגם שימסור נפשו לקדש ש"ש ולהראות שאין ממש בע"ז. ואמרו חז"ל ז' דברים הותרו באותו לילה: (כז) ויקח גדעון עשרה אנשים כי היה צריך להקריב הפר הא' ואח"כ לבנות מזבח על המערכה ואם היה עושה לבדו היה מתארך עד היום לקח אנשים לעזרו, ומפרש כי היה מתירא מעשות יומם: (כח) והנה נתץ. יש הבדל בין הריסה לנתיצה, ההורס יפרק הבנין, והנותץ שובר כל אבן לשברים, ובאמת לא נתץ רק הרס כמ"ש והרסת את מזבח הבעל כי לקח האבנים שלמות ובנאם לה', רק הם שלא ידעו שבנה מזבח מן האבנים האלה חשבו שנתץ ושבר: ואת הפר הועלה מלא את כמו עם ר"ל האשרה עם הפר הועלה על המזבח הבנוי, (ובלי ספק הרסו אנשי העיר את מזבח הבנוי רק שהמזבח הראשון לא יכלו להרסו ולכן קראו מעוז. והיה בהשגחת ה'

מִזְבַּח הַבַּעַל וְהָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר־עָלָיו כֹּרָתָה וְאֵת הַפָּר הַשֵּׁנִי הֹעֲלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ הַבָּנוּי׃ כט וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ מִי עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּדְרְשׁוּ וַיְבַקְשׁוּ וַיֹּאמְרוּ גִּדְעוֹן בֶּן־יוֹאָשׁ עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה׃ ל וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי הָעִיר אֶל־יוֹאָשׁ הוֹצֵא אֶת־בִּנְךָ וְיָמֹת כִּי נָתַץ אֶת־מִזְבַּח הַבַּעַל וְכִי כָרַת הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר־עָלָיו׃ לא וַיֹּאמֶר יוֹאָשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־עָמְדוּ עָלָיו הַאַתֶּם ׀ תְּרִיבוּן לַבַּעַל אִם־אַתֶּם תּוֹשִׁיעוּן אוֹתוֹ אֲשֶׁר יָרִיב לוֹ יוּמַת עַד־הַבֹּקֶר אִם־אֱלֹהִים הוּא יָרֶב לוֹ כִּי נָתַץ אֶת־מִזְבְּחוֹ׃ לב וַיִּקְרָא־לוֹ בַיּוֹם־הַהוּא יְרֻבַּעַל לֵאמֹר יָרֶב בּוֹ הַבַּעַל כִּי נָתַץ אֶת־מִזְבְּחוֹ׃ לג וְכָל־מִדְיָן וַעֲמָלֵק וּבְנֵי־קֶדֶם נֶאֶסְפוּ יַחְדָּו וַיַּעַבְרוּ וַיַּחֲנוּ בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל׃ לד וְרוּחַ יְהוָה לָבְשָׁה אֶת־גִּדְעוֹן וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר וַיִּזָּעֵק אֲבִיעֶזֶר אַחֲרָיו׃ לה וּמַלְאָכִים שָׁלַח בְּכָל־מְנַשֶּׁה וַיִּזָּעֵק גַּם־הוּא אַחֲרָיו וּמַלְאָכִים שָׁלַח בְּאָשֵׁר וּבִזְבֻלוּן וּבְנַפְתָּלִי וַיַּעֲלוּ לִקְרָאתָם׃ לו וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־יֶשְׁךָ מוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת־יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ

רש"י

(לא) האתם תריבון לבעל. בשביל הבעל: תושיעון אתו. הנקמו נקמתו. וכן והושיע ידי לי דדוד בנבל: אשר יריב לו. בשבילו: עד הבקר. עד הבקר המתינו: אם אלהים הוא. יריב הוא לעצמו ריבו ונקמתו וכדי לחותם על שיברת גדעון היה אומר כן: (לב) ירב בו. בגדעון. אבל ריב נופל עם או את או בו כמו וירב לבן אבל לו אינו נופל על הלשון וכל לו הכת ביס כאן בשביל הם: (לד) ורוח ה'. רוח גבורה: ויזעק אביעזר.

מצודת דוד

בנה שלם: (כט) ויאמרו גדעון. לא פי' מי היו האומרים: (ל) וימת. ר"ל נמיס אותו: (לא) האתם. וכי אתם תריבון בעבור הבעל ומי אתם תושיעון אותו בתמיה: אשר. מי אשר יריב בעבורו ימות ע"י עד הבוקר ר"ל טרם יבוא הבוקר השני: אם אלהים הוא. אם יש בו אלהות יריב בעצמו את ריבו: (לב) ויקרא לו. יואש קרא לגדעון כנו: (לג) ויעברו. את הירדן: (לד) ורוח ה'. בא לו מה' רוח גבורה ואומץ לב: ויתקע. לסימן להאסף: ויזעק. נאספו אחריו משפחת האביעזר: (לה) לקראתם. באו אל גדעון ואנשיו:

מצודת ציון

(כח) נתץ. נשבר וכתות: (לד) ויזעק. ענין אסיפה על כי בא בזעקת המאסף וכן מה לך כי נזעקת (לקמן י"ח): ישך. יש אתה ר"ל יש הדבר הזה שאתה מושיע וגו':

השאלות

(לא) מה הכפל האתם תריבון, אם אתם תושיעון, ואיך אמר אשר יריב לו יומת עד הבקר, מי ימיתהו, והלא העם כולם מקנאים קנאת הבעל ומוכנים לריב בעדו: (לו—מ) למה שאל אות אחר שכבר נתן לו אות באש, ולמה שאל עתה שתי אותיות, ולפי טבע הלשון הל"ל אם על כל הארץ יהיה חורב ועל הגזה יהיה טל ובפעם הראשון אמר ויהי כן:

שפט השופטים

שקרא לו שלום כנ"ל): (לא) ויאמר יואש. אמר להם ממ"נ, אם תחשבו שיש יכולת ביד הבעל לנקום על כבודו רק שאינו רוצה לריב, א"כ האתם תריבון לבעל כיון שאינו רב ריבו בעצמו, ואם תחשבו כי רוצה לריב רק שאין לו יכולת ע"ז א"כ האתם תושיעון אותו, אחר שאין לו תשועה בעצמו, כי אז הלא איש אשר ירב לו יומת עד הבקר, למה ממתין כל הלילה והאחרים לו ואם היה יכולת בידו היה לאוי שימית את גדעון עד הבקר והרי גדעון חי, הרי אין לו יכולת, ואם תשיבו שאינו רוצה לריב גם זה שקר כי אם אלהים הוא ירב לו כי נתץ את מזבחו, בודאי היה רב ריבו ולא היה מחריש ע"ז, רק שאינו אלהים ואין לו כח, ואין בו ממש: (לב) ויקרא לו למען ידעו מזה שהבעל אל קרא לו בשם זה שי"ל מריבה עם הבעל והוא כופר בו ועובד את ה', ובזה נתקיים הכונה העליונ' להרחיקם ע"י מעשה הזאת מע"ז וזה היה הכנה אל התשועה אשר הבטיח, שא"א שיושעו בעודם מאמינים בבעל: (לד) ורוח ה' הוא רוח גבורה כמ"ש המורה, המדרגה הראשונה מהנבואה שיהול רוח האלהים על איש אחד להציל גוי כולו, ויתקע בשופר לסימן שיתקבצו למלחמה, ויזעק אביעזר משפחתו עימו: (לו) ויאמר גדעון. לא בקש את האות למען דעת אם יש ביכולת אלהים להושיע, שמבין כזה אמור

דִּבַּרְתָּ׃ לז הִנֵּה אָנֹכִי מַצִּיג אֶת־גִּזַּת הַצֶּמֶר בַּגֹּרֶן אִם טַל יִהְיֶה עַל־הַגִּזָּה לְבַדָּהּ וְעַל־כָּל־הָאָרֶץ חֹרֶב וְיָדַעְתִּי כִּי־תוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת־יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ לח וַיְהִי־כֵן וַיַּשְׁכֵּם מִמָּחֳרָת וַיָּזַר אֶת־הַגִּזָּה וַיִּמֶץ טַל מִן־הַגִּזָּה מְלוֹא הַסֵּפֶל מָיִם׃ לט וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֶל־הָאֱלֹהִים אַל־יִחַר אַפְּךָ בִּי וַאֲדַבְּרָה אַךְ הַפָּעַם אֲנַסֶּה־נָּא רַק־הַפַּעַם בַּגִּזָּה יְהִי־נָא חֹרֶב אֶל־הַגִּזָּה לְבַדָּהּ וְעַל־כָּל־הָאָרֶץ יִהְיֶה־טָּל׃ מ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים כֵּן בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיְהִי־חֹרֶב אֶל־הַגִּזָּה לְבַדָּהּ וְעַל־כָּל־הָאָרֶץ הָיָה טָל׃

ת"א הנה אנכי. עקידה שער יג : ויאמר וגו'. עקידה שער לד : וישכם

ע"ש (לז) ספרי ראה זוטר ויקהל שגרי ראה :

רש"י

כל המשמעה : (לח) ויהי כן. שהיה טל על הגזה לבדה יותר מבשאר מקומות כמו שהוא אומר מלוא הספל מים אבל על כל הארץ חורב לא נתקיים שהבריות כרותה לטל שאינו נעצר : ויזר. לשון מכבש וכן לא זורו ולא חובשו לא נכבשו להוציא הלחה :

מצודת ציון

(לז) מציג. מעמיד כמו צאנכם ובקרכם יוצג (שמות י') : גזת הצמר. צמר הגזוז ונתלש : חרב. יובש : (לח) ויזר. ענין סחיטה דבר בלוע כמו והזורה תבקע אפעה (ישעיה נ"ט) : וימץ. ענין מציצה וכן אפס המץ (שם ט"ז) : הספל. שם כלי מה :

מצודת דוד

לאותות : (לז) וידעתי. ע"י המופת הזה : (לח) ויזר. סחט להוציא הבלוע והיה נמצץ ספל מלא :

שפוט השופטים

שמורה מיעוט אמונה, וכמ"ש רבינו סעדי', רק באשר ראה כי הדור ההוא בלתי ראוי לתשועה, שהגם שבני עירו עזבו את הבעל, עדן היו יתר השבטים משתחוים אליו כמו שהיו בהכורעים על ברכיהם, ומצד זה בקש אות אם יספיק זכותו הקטן לתשועה זו, והנה בקש שתי אותות, כי המופת לא יושלם רק בשיבתן בשני צדדים, שתחלה חשב שיתקיים הטל יותר על הארץ שלפי טבע קרירותה תתקיים גם בליחות זמן יותר ארוך, ואח"כ חשב להפך שי"ל שהגזה מצד רפיונה וספגיותה תמשך אליה את הטל יותר, כמ"ש בעל העקדה, ולזה במופת הראשון אמר ויזר את הגזה כי עקר המופת שהתקיים בה הטל אח"כ, כי המשכת הטל בתחלתו הוא בטבע הגזה, ובמופת השני אמר ויהי חורב אל הגזה, שהיה עקר המופת מה שהיה חורב בתחלתו ולא משכה אליה את הטל כלל עם ספגיותה, וכן היה צריך שני המופתים שאלה לפי הנמשל, כי תחלה נסתפק אם יספיק זכותו הקטן שיושעו ישראל אף שהם עע"ז, ופ"כ אמר אם ישך מושיע בידי ר"ל בזכותי את ישראל, והנה זכותו התחיל בגורן שם התראה אליו המלאך. אמר שיציג גזת הצמר בגורן ויכסה בטל שהטל היא מליצה על שפע האלהית היורדת מלמעלה (כמ"ש אהיה כטל לישראל, שראשי נמלא טל) ואם טל יהיה על הגזה לבדה הגם שעל כל הארץ יהיה חרב ר"ל הגם שכל הארץ שהוא כל ישראל בלתי ראוים אל הטל העליון ויהיה שם חורב, בכ"ז אמשיך הטל בזכותי אז וידעתי כי תושיע בידי ובזכותי את ישראל : (לח) ויהי כן וישכם כו' את הגזה, פי' חז"ל שלא הזכיר שהיה על כל הארץ חורב כי ברית כרותה לטל בל יעצר, והיה המופת רק רבוי הטל בגזה, והנה מופת זה היה קרוב אל הטבע, שהיה רבוי הטל ותוספתו, והנה ה' הבטיח לו שני דברים, א) שיושיע את העם בידו, ב) שיושיעם בידו לבדו בלא עם רב בדרך נס, ועל פרט זה רצה מופת יותר נסיי, שיבחן שזכותו הקטן יספיק לנס, ולכן אמר אנסה נא עוד הפעם, שכבר בארתי במק"א שיש הבדל בין נסיון לבחינה שגדר הנסיון הוא בשרוצה לדעת אם יוכל המנוסה לעמוד על מדרגה יותר גדולה ממה שהוא, וכן רצה לנסות אם יעלה ממדרגה הקרובה אל הטבע אל מדרגת הנס, והוא שיהיה חורב אל הגזה לבדה, שזה לגמרי נגד הטבע, ומבואר בכללי הלשון, שבעל הלשון יקדים תמיד את מה שהוא עיקר במאמר, ולפ"ז הי"ל בהפך אם על כל הארץ יהיה חורב ואל הגזה יהיה טל, אך לפ"מ שפי' הבחינות היו בגזה, כי גם בפעם הראשון ידע שא"א שיעצר הטל, רק בחן אם יהיה כ"כ טל בשפע על הגזה עד שלפי ערכו יהיה על הארץ חורב, ועז"א, (מ) ויעש אלהים כן בלילה ההוא. כי במופת השני לא היה לטבע מבוא כלל והיה אצבע אלהים לבדו, אולם היה צריך לשני מופתים גם לפי הנמשל, כי תחלה רצה את מחנה מדין לבדו, וע"ז היה המשל הראשון, ואח"כ ויצעק כל איש ישראל

ז א וישכם ירבעל הוא גדעון וכל־העם אשר אתו ויחנו על־עין חרד ומחנה מדין היה־לו מצפון מגבעת המורה בעמק׃ ב ויאמר יהוה אל־גדעון רב העם אשר אתך מתתי את־מדין בידם פן־יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי׃ ג ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי־ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד וישב מן־העם עשרים ושנים אלף ועשרת אלפים נשארו׃ ד ויאמר יהוה אל־גדעון עוד העם רב הורד אותם אל־המים ואצרפנו לך שם והיה אשר אמר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך וכל אשר־אמר אליך זה לא־ילך עמך הוא לא ילך׃ ה ויורד את־העם אל־המים ויאמר יהוה אל־גדעון כל אשר־ילק בלשונו מן־המים כאשר ילק הכלב

ע״ש (ג) ירוש׳ עירובין א י׃

רש״י

תצ״ג

ז (א) מגבעת המורה בעמק. דמסתכיא למישרא. המורה לשון הוראה ודאיה כמו מורה בהצבעותיו שמשם צופים ורומזים בעמק׃ (ב) יתפאר. וויגטי״ר בלע״ז׃ (ג) ויצפר. בבקר לשון ארמי צפרא׃ (ה) כל אשר ילק בלשונו וגו׳ וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות. תניא אותו לבד הוא מסיעתך כי הם לא

מצודת דוד

ז (א) היה לו. עמד מצפון גדעון והתחלת מקום עמדם היה מן גבעת המורה העומדת בעמק׃ (ב) עלי. למולי׃ ידי הושיעה לי. בעבור העם הרב הזה׃ (ג) ויצפר. ישכימו בבקר למען לא ירגישו אדם בשובם ולא יכלימום׃

(ד) ואצרפנו. אעשה כהצורף הזה המפריד הסיגים מן הכסף׃ (ה) כל אשר ילק. כי השואב את המים בתוך ידיו ושותה משם א״א לו לשתות בשפתיו כדרך כל הארץ רק מלקק בלשונו כדרך שתוית הכלב אבל הכורע על ברכיו לשתות

מצודת ציון

ז (ב) מגבעת המורה. שם מקום׃ (ג) ויצפר. תרגום של בוקר הוא צפרא וכן באה הצפירה (יחזקאל ז׳) ור״ל ישכים בבוקר׃ (ד) ואצרפנו. מל׳ צרוף ובחון׃ (ה) ילק.

השאלות

(ג) מה כוון במ״ש ישוב ויצפר? ולמה פה אמר וישב מן העם ובפסוק ח׳ אמר שלח איש לאהליו?

(ד) למה עשה נסיון שני? ומהו ואצרפנו לך? ולמה כפל הלשון, כל אשר וכו׳ זה ילך, וכל אשר וכו׳ זה לא ילך? ובראשון אמר ילך אתך, ובשני אמר לא ילך בלא מלת אתך?

שפוט השופטים

ישראל וירדפו, והם נלחו לבסוף בלעדו, כמ״ש (ח׳ ב׳) ומה יכלתי עשות ככם, וע״ז הורה הנושא השני שהגם שהיה חורב על הגזה ר״ל שכח גדעון לא הספיק לגמור הנצחון, היה טל על הארץ׃

ז (א) מצפון מגבעת המורה, עין חרוד היה בדרום של גבעת המורה והמחנה היה בצפון בעמק׃ (ב) רב העם אשר אתך, ה׳ רצה שיראו כי ה׳ עשה חיל בנס, ואם יהיו רב עם יאמרו שהם נצחו׃ (ג) מי ירא וחרד, הנה השפע האלהית לא תחול רק אל המוכנים והראוים לה, ופה היה צריך ב׳ דברים, א] הכנת הגבורה, ב] הכנת הקדושה לקבל הענין האלהי, כי היה נצחון נפלא בגבורה ובאו בנס נעדרי בכח אלהי, לכן נוה תחלה שישובו הירא׳ים ורכי לבב הבלתי מוכנים אל הגבורה, ואח״כ הפריד הכורעים על ברכיהם הבלתי ראוים לנס׃ ישב ויצפר, ר״ל ישוב תיכף ויליץ בהר הגלעד ובבקר ילך לביתו ולא נוה שילכו תיכף לביתם, כי ידע שבלילה תהיה התשועה ואלה ירדפו בהר הגלעד אחרי הבורחים, ועז״א לשון יצפור שמורה ג״כ שיעופו מהר כצפרים עפות אחר האויב, לא כן הכורעים על ברכיהם נוה שילכו תיכף לביתם, כי אלה היו עובדי ע״ז ולא רצה שישתתפו במלחמה כלל אף לרדוף׃ (ד) עוד העם רב. תחלה אמר רב העם אשר אתך, כי הקודמים לא היו עובדי ע״ז והיו אתו בדומים לו, ואלה שהיו עובדי ע״ז לא היו אתו. ואצרפנו לך. ר״ל מי הראוי ללכת עמך, הוא ילך אתך ר״ל כפי כוונתך לפני ה׳ למלחמה, וכל אשר אמר וכו׳ הוא לא ילך כלל, לא שלא ילך אתך כפי הכוונה הראויה כי גם לא ילך כי עת ירצה מלחמה ישוב אחור בהיותו בלתי מאמין׃ (ה) כל אשר ילק, ר״ל הלוקח בידו אל פיו הוא לוקק בלשון משא״כ הכורע ממלא פיו מן המים, וכפי דעת חז״ל הכורעים רגילים לכרוע לבעלים שלהם. גם הכריעה מורה על בולמום התאוה לשתות בפעם א׳ ועל חליפת פרקי האיברים כמ״ש בעקדה, נוה שיניחם לבד שהם לא ילכו ואשר ילוק בלשון הוא עצמו ילכי

תַּצִּיג אוֹתוֹ לְבָד וְכֹל אֲשֶׁר־יִכְרַע עַל־בִּרְכָּיו לִשְׁתּוֹת׃ ו וַיְהִי מִסְפַּר הַמְלַקְקִים בְּיָדָם אֶל־פִּיהֶם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ וְכֹל יֶתֶר הָעָם כָּרְעוּ עַל־בִּרְכֵיהֶם לִשְׁתּוֹת מָיִם׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־גִּדְעוֹן בִּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָאִישׁ הַמְלַקְקִים אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וְנָתַתִּי אֶת־מִדְיָן בְּיָדֶךָ וְכָל־הָעָם יֵלְכוּ אִישׁ לִמְקֹמוֹ׃ ח וַיִּקְחוּ אֶת־צֵדָה הָעָם בְּיָדָם וְאֵת שׁוֹפְרֹתֵיהֶם וְאֵת כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל שִׁלַּח אִישׁ לְאֹהָלָיו וּבִשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ הֶחֱזִיק וּמַחֲנֵה מִדְיָן הָיָה לוֹ מִתַּחַת בָּעֵמֶק׃ ט וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה קוּם רֵד בַּמַּחֲנֶה כִּי נְתַתִּיו בְּיָדֶךָ׃ י וְאִם־יָרֵא אַתָּה לָרֶדֶת רֵד אַתָּה וּפֻרָה נַעַרְךָ אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ יא וְשָׁמַעְתָּ מַה־יְדַבֵּרוּ וְאַחַר תֶּחֱזַקְנָה יָדֶיךָ וְיָרַדְתָּ בַּמַּחֲנֶה וַיֵּרֶד הוּא וּפֻרָה נַעֲרוֹ אֶל־קְצֵה הַחֲמֻשִׁים אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃ יב וּמִדְיָן וַעֲמָלֵק וְכָל־בְּנֵי־קֶדֶם נֹפְלִים בָּעֵמֶק כָּאַרְבֶּה לָרֹב וְלִגְמַלֵּיהֶם אֵין מִסְפָּר כַּחוֹל שֶׁעַל־שְׂפַת הַיָּם לָרֹב׃ יג וַיָּבֹא גִדְעוֹן וְהִנֵּה־אִישׁ מְסַפֵּר לְרֵעֵהוּ חֲלוֹם וַיֹּאמֶר הִנֵּה חֲלוֹם חָלַמְתִּי וְהִנֵּה צְלוּל לֶחֶם שְׂעֹרִים

ע"ש (יג) ויק"ר כה מד"ש כג לס א : קמץ בז"ק צליל ק'

רש"י

ילכו עמך שכך הם למודים לכרוע לפני עבודת גלולים: (ו) המלקקים בידם. אין זה דרך כריעה כלוקק בלשונו: (יב) נפלים בעמק. שוכנים בעמק: (יג) צליל. צלול כתיב שהיה הדור צלול מן הצדיקים: צליל לחם שערים. חרר דלחם שעורים. חררה שאופין על הגחלים: לחם שערים. הוא זכות העומר הקרב

מצודת ציון

ענין לחיכה בלשון כמו ילוקו הכלבים (מ"א כ"א): (ח) צדה. מזון: החזיק. אחז: (יא) החמשים. המזויינין וכן חמושים (יהושע א'): (יב) נפלים. חונים כמו ע"פ כל אחיו נפל (בראשית כ"ה): (יג) צליל. מל' צלי ור"ל הררה

מצודת דוד

מהנחל יכול הוא לשתות בשפתיו ולזה אמר להעמיד המלקקים לבד והכורעים לבד: וכל אשר יכרע וגו'. ר"ל וכן תציג לבד כל אשר יכרע וגו': (ז) המלקקים. בחר במלקקים ומאס בכורעים לפי שהכורעים הורגלו לכרוע לעבודת גלולים ולא כן המלקקים: (ח) ויקחו. המלקקים לקחו מיתר העם בידם ושופרותיהם: ואת כל וגו'. שמם הכורעים: החזיק. אחז בהם ללכת עמו: מתחת. וגדעון היה בהר ממעל: (י) ואם ירא וגו'. אם תפחד לרדת להלחם בם רד לשמוע מה דברם: (יא) ואחר. כשתשמע מה בפיהם אז תתחזקנה ידיך ותרד אל המחנה להלחם בם: אל קצה החמשים. דרך המחנה להעמיד בלילה מסביב אנשים מזויינים לשומרים:

השאלות

(ח) למה אמר שנית ומחנה מדין היה לו מתחת בעמק שכבר נאמר פסוק א'?
(יג) מה כוונת החלום בפרטיו?

משפט השופטים

מ"ש המלקקים בידם אל פיהם הם הלכו, ולרש"י ז"ל דרך אחר בזה: (ו) וכל יתר, ותחלה אמר ועשרת אלפים נשארו, וזה כמבואר אצלי שהמאמר הוא בכוונה, והיתר הוא הבלתי צריך והוא למותר:

(ח) ויקחו הג' מאות איש לקחו הצדה של ההולכים ולכן נמצא בידם ג' מאות כדים ושופרות, ומחנה מדין היה לו מתחת כבר הזכיר זה בפ' א' רק עתה עלה הוא אל ההר והיה המחנה תחתיו: (ט—י—יא) רד כו' במחנה וכו' ואם ירא וגו' ירד כו' אל המחנה. במחנה, הוא שיפול במחנה לכבשה, ואל המחנה, הוא שיעמוד מרחוק לשמוע מה ידברו. וז"ש ואם ירא אתה (ר"ל ואז לא אפשר להשפיע עליך רוח גבורה שלא תחול על רכי הלבב) רד אתה בעצמך אל המחנה וכו' ואח"כ תחזקנה ידיך וירדת במחנה להלחם. קצה החמשים פי' המזוינים כי לא כולם היו מזוינים רק העומדים בקצה על המשמר: (יג) והנה צליל לחם שעורים היה אז ע"ז ניסן שאז קציר שעורים והם באו לבזת קציר שדה, שהוא לחם שעורים, כאשר צליל וקול רעש צלילת לחם השעורים שלנו, שהוא מתהפך במחנה מדין שתחת שמתלה התחבאו מפניהם, נהפך הוא לשלוט בשונאיהם, ויבא עד האהל שהוא עד שמחנה שם האהלים. ויכהו ויפל הוא ההגדה שיפלו חללים, ויהפכהו למעלה הוא הזיון שבני

שְׂעֹרִים מִתְהַפֵּךְ בְּמַחֲנֵה מִדְיָן וַיָּבֹא עַד־הָאֹהֶל וַיַּכֵּהוּ וַיִּפֹּל וַיַּהַפְכֵהוּ לְמַעְלָה וְנָפַל הָאֹהֶל׃ יד וַיַּעַן רֵעֵהוּ וַיֹּאמֶר אֵין זֹאת בִּלְתִּי אִם־חֶרֶב גִּדְעוֹן בֶּן־יוֹאָשׁ אִישׁ יִשְׂרָאֵל נָתַן הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ אֶת־מִדְיָן וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה׃ טו וַיְהִי כִשְׁמֹעַ גִּדְעוֹן אֶת־מִסְפַּר הַחֲלוֹם וְאֶת־שִׁבְרוֹ וַיִּשְׁתָּחוּ וַיָּשָׁב אֶל־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר קוּמוּ כִּי־נָתַן יְהוָה בְּיֶדְכֶם אֶת־מַחֲנֵה מִדְיָן׃ טז וַיַּחַץ אֶת־שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיִּתֵּן שׁוֹפָרוֹת בְּיַד־כֻּלָּם וְכַדִּים רֵקִים וְלַפִּדִים בְּתוֹךְ הַכַּדִּים׃ יז וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מִמֶּנִּי תִרְאוּ וְכֵן תַּעֲשׂוּ וְהִנֵּה אָנֹכִי בָא בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה וְהָיָה כַאֲשֶׁר־אֶעֱשֶׂה כֵּן תַּעֲשׂוּן׃ יח וְתָקַעְתִּי בַּשּׁוֹפָר אָנֹכִי וְכָל־אֲשֶׁר אִתִּי וּתְקַעְתֶּם בַּשּׁוֹפָרוֹת גַּם־אַתֶּם סְבִיבוֹת כָּל־הַמַּחֲנֶה וַאֲמַרְתֶּם לַיהוָה וּלְגִדְעוֹן׃ יט וַיָּבֹא גִדְעוֹן וּמֵאָה־אִישׁ אֲשֶׁר־אִתּוֹ בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה רֹאשׁ הָאַשְׁמֹרֶת הַתִּיכוֹנָה אַךְ הָקֵם הֵקִימוּ אֶת־הַשֹּׁמְרִים וַיִּתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת

ונפוץ

ת"א ויבא וגו'. ברכות ג':

ע"ש (יט) פדר"כ יח ברכות ד א עירובין ו:

רש"י

בפסח: ויכהו ויפול. האהל: ויהפכהו. האהל מלמטה למעלה ונפל האהל: (טו) ואת שברו. ואת ממכרו כלומר ואת פתרונו: את מספר החלום. את סיפור החלום ית שועית חלמא וית פשריה: (טז) שופרות ולפדים. להזכיר זכות מתן תורה. ושמו לילה היה כמו שכתוב והיה חשך לפיכך נשאו שם לפידים להאיר להם ונתנום בכדים כדי שלא יבינו בלשדים: (יז) ממני תראו. את אשר אני עושה ראו ועשו כן: (יח) אנכי וכל אשר אתי. אחד מן הראשים ומאה איש היה עמו: לה' ולגדעון. חרבא דמקטלא מן קדם ה' וגבורא ע"י גדעון: (יט) הקם הקימו. כבר בני החיל את השומרים שהיתה משמרתם באשמורת

מצודת דוד

(יג) ויכהו. כאלו הכה את האהל ונפל הוא אל תוך האהל והפך תחתית האהל למעלה ונפל האהל: (יד) אין זאת. אין פתרון אחר רק יורה על נתון חרב גדעון כאשר דבר קל כאלו יהפך את האהל החזק ממנו כן גדעון שהלא יגלה עם רב וחזק: (טו) וישתחו. בהודאה לה': (יח) סביבות כל המחנה. של מדין ועמלק וגו': לה' ולגדעון. ר"ל השמועה מיוחס לה' ובא ע"י גדעון: (יט) ראש וגו'. בתחלת משמר האמצעי: אך הקם. בעת אשר הקימו את השומרים לשמור כי בדרך הוא להעמיד

מצודת ציון

אפויס על הגחלים: מתהפך. מתהפך ומתגלגל כי בעת הגלגל יתהפך מעבר לעבר: (יד) איש. ר"ל גדול וחשוב: (טו) שברו. ר"ל פתרונו כי החלום הוא דבר סתום וסגור וע"י הפתרון ישובר ויופתח: (טז) ויחץ. ענין חלוקה והפלגה: ראשים. ר"ל חלקים כמו והיה לארבעה ראשים (בראשית ב'): וכדים. שם כלי מה: ריקים. ריקנים: ולפדים. עץ דולק וקשור בו שלהבת כמו כלפיד יבער (ישעיה ס"ב): (יט) האשמרת. הלילה נחלקת לשלשה חלקים ויקראו אשמורות ע"ש שנחלקה לשלשה כתות מלאכים

השאלות

(יז) למה כפל ממני תראו וכן תעשו והיה כאשר אעשה כן תעשון:

(יט—כג) למה כפל ויתקעו בשופרות, ויתקעו שלשת הראשים בשופרות, ויתקעו בלם מלאות השופרות? ותחלה אמר ויתקעו ואחריו ויחזיקו השופרות לתקוע? והכפל וירץ המחנה, וינוסו, וינס המחנה?

שפוט השופטים

שאח"כ ברחו מן העמק אל ההרים שסביב ושם נפל האהל לגמרי, וז"ש ויען ויאמר וכו': (טז) ויחץ, ספר מתחבולותיו שמונה דברים, א] שחצה אותם לג' ראשים לבא מג' רוחות, ב] שנתן שופרות ביד כלם להבהילם בתרועת מלחמה, ג] לפידים להבהילם בעמוד אש ועשן, ד] כדים ריקים, שיסתרו הלפידים בתוכם וישמעו קול בהתפוצץ הכדים, ה] (יז) ויאמר ממני תראו וכן תעשו שלא יעשו עד יעשה הוא, אחר שאנכי בא בקצה המחנה לכן יהיה הוא המתחיל, ו] והיה כאשר אעשה כן תעשון ר"ל שכל מה שיעשה הוא יעשו כמוהו, ומפרש. (יח) ותקעתי וכו' ותקעתם כו' גם אתם, ז] שיהיו התקיעות סביבות כל המחנה שבזה יחשבו שיש גדודים רבים כי בכל גדוד א' תוקע, וכן יחשבו שהם מסובבים סביב אחר שהקול הולך מסביב, ח] שיצעקו חרב לה' ולגדעון, ר"ל יש פה ענין נסי המיוחס, לה' וענין טבעי המיוחס לגדעון, (יט) ויבא וכו' ראש האשמרת התיכונה שאז רובם ישנים,

וְנָפוֹץ הַכַּדִּים אֲשֶׁר בְּיָדָם׃ כ וַיִּתְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הָרָאשִׁים בַּשּׁוֹפָרוֹת וַיִּשְׁבְּרוּ הַכַּדִּים וַיַּחֲזִיקוּ בְיַד־שְׂמֹאולָם בַּלַּפִּדִים וּבְיַד־יְמִינָם הַשּׁוֹפָרוֹת לִתְקוֹעַ וַיִּקְרְאוּ חֶרֶב לַיהוָה וּלְגִדְעוֹן׃ כא וַיַּעַמְדוּ אִישׁ תַּחְתָּיו סָבִיב לַמַּחֲנֶה וַיָּרָץ כָּל־הַמַּחֲנֶה וַיָּרִיעוּ וַיָּנִיסוּ׃ כב וַיִּתְקְעוּ שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הַשּׁוֹפָרוֹת וַיָּשֶׂם יְהוָה אֵת חֶרֶב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ וּבְכָל־הַמַּחֲנֶה וַיָּנָס הַמַּחֲנֶה עַד־בֵּית הַשִּׁטָּה צְרֵרָתָה עַד שְׂפַת־אָבֵל מְחוֹלָה עַל־טַבָּת׃ כג וַיִּצָּעֵק אִישׁ־יִשְׂרָאֵל מִנַּפְתָּלִי וּמִן־אָשֵׁר וּמִן־כָּל־מְנַשֶּׁה וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵי מִדְיָן׃ כד וּמַלְאָכִים שָׁלַח גִּדְעוֹן בְּכָל־הַר אֶפְרַיִם לֵאמֹר רְדוּ לִקְרַאת מִדְיָן וְלִכְדוּ לָהֶם אֶת־הַמַּיִם עַד בֵּית בָּרָה וְאֶת־הַיַּרְדֵּן וַיִּצָּעֵק כָּל־אִישׁ אֶפְרַיִם וַיִּלְכְּדוּ אֶת־הַמַּיִם עַד בֵּית בָּרָה וְאֶת־הַיַּרְדֵּן׃ כה וַיִּלְכְּדוּ שְׁנֵי־שָׂרֵי מִדְיָן אֶת־עֹרֵב וְאֶת־זְאֵב וַיַּהַרְגוּ אֶת־עוֹרֵב בְּצוּר־עוֹרֵב וְאֶת־זְאֵב הָרְגוּ בְיֶקֶב־זְאֵב וַיִּרְדְּפוּ אֶל־מִדְיָן וְרֹאשׁ־עֹרֵב וּזְאֵב הֵבִיאוּ אֶל־גִּדְעוֹן מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן׃

ויניסו ק'

רש"י

התיכונה שכן דרך בני גייסות להעמיד שומרים אלו ישמרו שליש הלילה הראשון ואלו שליש השני ואלו שליש האחרון: ונפוץ הכדים. ולשבור הכדים אשר בידם: (כא) ויריעו. תרועת מסע וניסה: (כד) ולכדו להם את המים. המפסיקים בין ארם לארץ כנען: ואת הירדן. שגם הוא היה מפסיק: (כה) הביאו אל גדעון מעבר לירדן. בבקר כשעבר גדעון את הירדן לרדוף אחרי זבח וצלמונע:

ואמת

מצודת ציון

וכל כת שומר זמנו נומר בה בירה: התיכונה. מלשון תוך ר"ל האמצעית: ונפוץ. ענין שבירה עם הפזור וכן ונפץ עולליך (תהלים קל"ז): (כא) תחתיו. במקומו: (כב) על טבת. עד טבת והוא שם מקום: (כג) ויצעק. ענין אסיפה על כי באה בצעקת המאסף: (כה) אל מדין. את מדין:

מצודת דוד

שומרים אחרים בכל משמר לשמור את המחנה: ויתקעו גדעון ואנשיו: ונפוץ הכדים. למען יראו שלפידים והבכו את בני מדין וגו': (כ) שלשת הראשים. כי גם שני הראשים האחרים תקעו כאשר אמר להם גדעון ותקעתם בשופרות גם אתם: חרב לה'. תשועת החרב תיוחס לה' ובאה ע"י גדעון: (כא) איש. ר"ל איש מישראל עמד במקומו סביב למחנה מדין: ויריעו. תרועת שבר וניסה: (כב) ויתקעו. ר"ל במה שתקעו שלש מאות שופרות שהוא דבר מבהיל בא מהומה ביניהם ומה' היתה שיהרגו זה את זה ובכל המחנה היתה כזאת: (כד) ולכדו. ר"ל קחו המעברות מן הנחל אשר היה סמוך להם ועד בית ברה קחו ואף מעברות הירדן קחו לבל יוכל לעבור המים: להם. ר"ל בעבור מדין שלא יוכלו לעבור: (כה) וילכדו. בני אפרים לכדו: מעבר לירדן. כשעבר גדעון את הירדן לרדוף אחר זבח וצלמונע הביאו לו שם:

שפוט השופטים

אך הקם הקימו את השמרים המתחלפים בכל משמר וביזה ההולכים שכבו לישן והבאים תנומה על עפעפם, ויתקעו, גדעון ואנשיו תקעו תחלה. ואז, (כ) ויתקעו **שלשת הראשים** כמ"ש ממני תראו וכן תעשו. ויחזיקו בזה מתחיל לספר המבוכה שנעשה במחנה האויב, אמר בעת שהחזיקו בשמאלם הלפידים ובימינם השופרות לתקוע בעוד שעדן לא תקעו כולם רק הכינו עצמם לתקוע שאז קראו חרב לה' ולגדעון: (כא) ויעמדו, ר"ל ואז עמדו עדיין איש במקומו סביב למחנה מזה נתהוה כבר רעש במחנה וירץ כל המחנה התחילו לרוץ זה לפה וזה לפה מתוך בהלה, ויריעו וינוסו אז מקצתם הריעו תרועת מלחמה ומקצתם התחילו לנוס כי נעשה מבוכה ביניהם: (כב) ויתקעו אבל אחר שכל שלש מאות השופרות התחילו לתקוע בפועל, אז וישם ה' את חרב איש ברעהו כי ע"י שקצתם הריעו תרועת מלחמה וקצתם נסו, חשבו המריעים שהנסים הם אויביהם, וזה נתפשט בכל המחנה, ועי"כ **וינס המחנה** כולם נתפזרו לכל עבר: (כג) ויצעק פשר הזכרתי (פ' ג') שלכן אמר לאלה שסלח בראשונה שילינו בשר הגלעד כדי שיהיו נכונים לרדוף והם באו ויזעקו תדשו: (כד—כה) וכן שלח

מלאכים

ח א וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ אֶפְרַיִם מָה־הַדָּבָר הַזֶּה עָשִׂיתָ לָּנוּ לְבִלְתִּי קְרֹאות לָנוּ כִּי הָלַכְתָּ לְהִלָּחֵם בְּמִדְיָן וַיְרִיבוּן אִתּוֹ בְּחָזְקָה׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֶה־עָשִׂיתִי עַתָּה כָּכֶם הֲלֹא טוֹב עֹלְלוֹת אֶפְרַיִם מִבְצִיר אֲבִיעֶזֶר׃ ג בְּיֶדְכֶם נָתַן אֱלֹהִים אֶת־שָׂרֵי מִדְיָן אֶת־עֹרֵב וְאֶת־זְאֵב וּמַה־יָּכֹלְתִּי עֲשׂוֹת כָּכֶם אָז רָפְתָה רוּחָם מֵעָלָיו בְּדַבְּרוֹ הַדָּבָר הַזֶּה׃ ד וַיָּבֹא גִדְעוֹן הַיַּרְדֵּנָה עֹבֵר הוּא וּשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ עֲיֵפִים וְרֹדְפִים׃ ה וַיֹּאמֶר לְאַנְשֵׁי סֻכּוֹת תְּנוּ־נָא כִּכְּרוֹת לֶחֶם לָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלָי כִּי־עֲיֵפִים הֵם וְאָנֹכִי רֹדֵף אַחֲרֵי זֶבַח וְצַלְמֻנָּע

מלכי

ע"ש (ד) מדר"ש כת מג ג:

רש"י

ח (ב) מה עשיתי עתה ככם. מה חשוב מה שעשיתי בתחלתו כמה שעשיתם אתם בסוף: הלא טוב עוללות. שבאו לידכם בסוף מתחלת הבציר שבצרנו אני ומשפחתי, שהרי בידכם נתן ה' את המלכים: (ג) ומה יכלתי. לעשות שיהא חשוב כמעשה שלכם: (ד) עבר הוא ושלש מאות האיש. עוברים את הירדן אחרי זבח וצלמונע שעברו את הירדן תחלה והיו מבחיתים מעבר לירדן את ארץ ראובן וגד ומנשה ועבר שם כדי לנקום אף בהם: (ה) לאנשי סכות. ישראל היו:

מצודת דוד

ח (א) לבלתי קראת לנו. בתחלת המלחמה כאשר הלכת להלחם ומה זה קראת לנו אחר הגלות: (ב) מה עשיתי. ר"ל הנה עכ"ז הגלות, יקרא על שמכם כי מהו הגלות אשר עשיתי אני עתה כמו אתם: הלא טוב וגו'. ר"ל הנצחון שעשיתם בסוף המלחמה הוא יותר גדול מהנצחון שעשו אני עם משפחתי אביעזר בתחלה: (ג) מה יכלתי. ר"ל היכולת שבי מה היא עד שאוכל עשות גבורה כמו אתם: אז. כשדבר על לבם והודה להם על הנצחון והיכולת נחו מזעפם: (ה) אחרי זבח וצלמונע. כי ברחו עד לא לכדו המים או שנשארו בארצם ולא באו במלחמה רדף להחרימם בארצם:

מצודת ציון

ח (ב) עוללות. הם הענבים הפחותים הנלקטים בסוף כמו ונשאר בו עוללות (ישעיה י"ז): מבציר. תחלת הלקיטה תקרא בציר כמו כי תבצור כרמך (דברים כ"ד): (ג) רפתה. מל' רפיון: רוחם. רוח הכעס כמו אל תבהל ברוחך לכעוס (קהלת ז'): (ה) ככרות. לחם העגלה נקרא

השאלות

(א) למה מלאכים שלא בכל סר אפריק?

(ב—ג) למה כפל מה עשיתי עתה ככם, ומה יכלתי עשות ככם?

(ד—ו) הוא דבר לאנשי סכות ומדוע ענו אותו שרי סכות? הם אמרו כי ניתן לנכלך לחם, בפסוק ט"ו הזכיר שאמרו כי נתן לאנשיך היעפים לחם, בפסוק ט"ו ט"ז אמר שבא אל אנשי סכות ושלקח זקני העיר ויודע את אנשי סוכות, משמע שלא יסר את הזקנים דא"כ היל"ל ויודע אותם ולמה עשה כן שלא ספה להזקנים? ולמה הרג אנשי פנואל ולא אנשי סכות?

שפוט השופטים

מלאבים בהר אפרים שילכדו המים והם לכדו המים והכשו שני מלכי מדין, ומ"ש וירדפו אל מדין (והיל"ל אחרי מדין או את מדין) כי רדפום עד פניהם שעל ידי שלכדו המים באו לפניהם:

ח (א) **מה הדבר אשר עשית לנו כי תחלה** שלח מלאכים במנשה אשר זבולון נפתלי ולא באפרים (ו' ל"ה) רק עתה שלח מלאכים בהר אפרים וזה חרפה גדולה להם, וז"ש **לבלתי קראות לנו כי הלכת**, רק אחר כך בעת גמר המלחמה (ומלת קראות מקור מורכב ממשקל פעלי ל"א ופעלי ל"ה, גלות ירושלים, קרוא מקרא): (ב) ויאמר השיב למה תריבו אלי, אם באשר לקחתי הכבוד לעצמי להיות אני המתחיל הלא אתם הגומרים ומה עשיתי עתה ככם, הלא עתה נגמר לא עשיתי נגדכם מאומה (ואמר עתה כי עוד קוה ללכד זבח וצלמונע רק עתה עדיין לא עשיתי) והגם שאני הייתי הבוצר שהוא המתחיל, הלא העוללות שעוללתם לבסוף טוב מן הבציר, וא"כ מצד הפעולה מעשיכם גדולים גם שהיו לבסוף. (ג) זאת שנית מצד הגבורה הלא בידכם נתן אלהים את שרי מדין, שזה הראיתם גבורה עצומה עד שתתיחס לה' שהוא נתן בידכם, ומה יכלתי עשות ככם הלא זה דבר שלא יכלתי לעשות, ובזה רפה כעסם: (ה) ויאמר לאנשי סכות הנה היו מחויבים לתת להם מצד שני ענינים, א] מצד מצות צדקה אחר שהם עיפים ורעבים ומצוה זו מוטלת על כלל העם, ב] מצד החיוב באשר הם צבא מלחמה ורודפים אחר האויב, ודבר זה מוטל על השרים לתת להם מן המס אחר שהוא טובת הכלל, ובאשר היו עיפים ורודפים שנה גדעון תחלה אל העם וז"ש ויאמר לאנשי סכות, ואמר הטעם שיתנו להם לחם כי עיפים הם שלכן יתנו להם מצד מצות צדקה, והוסיף שהם שלוחי מצוה לרדוף

אחר

מַלְכֵי מִדְיָן׃ ו וַיֹּאמֶר שָׂרֵי סֻכּוֹת הֲכַף זֶבַח וְצַלְמֻנָּע עַתָּה בְּיָדֶךָ
כִּי־נִתֵּן לִצְבָאֲךָ לָחֶם׃ ז וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן לָכֵן בְּתֵת יְהוָה אֶת־זֶבַח וְאֶת־
צַלְמֻנָּע בְּיָדִי וְדַשְׁתִּי אֶת־בְּשַׂרְכֶם אֶת־קוֹצֵי הַמִּדְבָּר וְאֶת־
הַבַּרְקָנִים׃ ח וַיַּעַל מִשָּׁם פְּנוּאֵל וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כָּזֹאת וַיַּעֲנוּ אוֹתוֹ
אַנְשֵׁי פְנוּאֵל כַּאֲשֶׁר עָנוּ אַנְשֵׁי סֻכּוֹת׃ ט וַיֹּאמֶר גַּם־לְאַנְשֵׁי פְנוּאֵל
לֵאמֹר בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם אֶתֹּץ אֶת־הַמִּגְדָּל הַזֶּה׃ י וְזֶבַח וְצַלְמֻנָּע
בַּקַּרְקֹר וּמַחֲנֵיהֶם עִמָּם כַּחֲמֵשֶׁת עָשָׂר אֶלֶף כֹּל הַנּוֹתָרִים מִכֹּל מַחֲנֵה
בְנֵי־קֶדֶם וְהַנֹּפְלִים מֵאָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב׃ יא וַיַּעַל
גִּדְעוֹן דֶּרֶךְ הַשְּׁכוּנֵי בָאֳהָלִים מִקֶּדֶם לְנֹבַח וְיָגְבֳּהָה וַיַּךְ אֶת־הַמַּחֲנֶה
וְהַמַּחֲנֶה הָיָה בֶטַח׃ יב וַיָּנוּסוּ זֶבַח וְצַלְמֻנָּע וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם וַיִּלְכֹּד
אֶת־שְׁנֵי ׀ מַלְכֵי מִדְיָן אֶת־זֶבַח וְאֶת־צַלְמֻנָּע וְכָל־הַמַּחֲנֶה הֶחֱרִיד׃
יג וַיָּשָׁב גִּדְעוֹן בֶּן־יוֹאָשׁ מִן־הַמִּלְחָמָה מִלְמַעֲלֵה הֶחָרֶס׃ יד וַיִּלְכָּד־
נַעַר מֵאַנְשֵׁי סֻכּוֹת וַיִּשְׁאָלֵהוּ וַיִּכְתֹּב אֵלָיו אֶת־שָׂרֵי סֻכּוֹת וְאֶת־
זְקֵנֶיהָ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה אִישׁ׃ טו וַיָּבֹא אֶל־אַנְשֵׁי סֻכּוֹת וַיֹּאמֶר הִנֵּה

מלא ו' זבח

רש"י

(ו) הכף זבח וצלמנע עתה בידך. שאתה מתפאר שהצלתנו מיד מדין: (ז) הברקנים. רונצ"י בלע"ז (בל"א דארן געבוש): (י) בקרקר. שם מקום: (יא) דרך השכוני באהלים. דרך ארץ קדר וערב השוכנים במדבר באהלים שרועים מקנה תמיד ואין דרים בבתים: מקדם לנבח ויגבהה. שהם ערי ישראל ולא רצה לילך שם אלא דרך עקלתון כדי שלא ירגישו בהם ויהומם פתאום: (יג) מלמעלה החרס. עד שלא שקעה

מצודת ציון

ככר: ברגלי. עמי ואחרי: (ז) ודשתי. מלשון דישה: את קוצי. עם קוצים: הברקנים. מין קוצים: (ט) אתץ. מל' נתיצה: (י) שלף. ענין הוצאת החרב מתערה כמו ותרבו שלופה (ד"ה כ"א): (יא) השכוני באהלים. הם הערביים השוכנים תמיד באהלים: (יג) החרס. השמש כמו

מצודת דוד

(ו) עתה בידך. כי אם אינם עתה בידך אין גבורה בהרדיפה לבל יתן לצבאך לחם: (ז) ודשתי. כאדם הדש תבואה שמכה וחובט בה כן אכה על בשרכם עם קוצים: (ח) כזאת. כאשר דבר לאנשי סכות: (ט) אתץ וגו'. לפי בטחנו להסגר במגדל עוז אמר הו' להם לזה אמר שינתץ אותו: (י) כל הנותרים. ר"ל והמה היו כל הנותרים וגו': שלף חרב. ר"ל אנשי מלחמה הולכים שלופי חרב: (יא) היה בטח. ר"ל לא היו נשמרים מחרב גדעון כי חשבו שבטוחים המה כי לא יבוא עליהם: (יב) החריד. גדעון החריד את כל המחנה ולא יכלו להציל המלכים מידו: (יג) מלמעלה החרס. בעוד היה נראה השמש מלמעלה בגובה השמים: (יד) וישאלהו. קצר ולא פי' מה שאלו

שפט השופטים

אחר זבח וצלמונע: (ו) ויאמר שרי סכות. המובן שהעם לא רצו לתת לו מצד הצדקה מצד שאנשיו יעפים, ואז פנה אל השרים שיתנו לו מצד החיוב, כמו שאמר בסוף דבריו שהוא רודף אחר זבח וצלמונע, והשיבו לו השרים הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לחם, אתה רוצה שאנחנו נתן לך מצד בהם צבאך ר"ל נצא מלחמה שהחיוב מוטל על השרים, אבל עדיין לא נצחת את האויב, ומובן שהתירוצו שאם יתנו לו מצד זה יענשו אם תגבר יד האויב. (ומלת ויאמר שא' מן השרים ענה בשביל כולם): (ט) בשובי בשלום אתץ את המגדל. ר"ל כי הם אין להם תירוץ שיראים מפני אויב אחר שבוטחים במגדל עוז ולכן יתוץ את המגדל מדה כנגד מדה: (יג) מלמעלה החרס, פי' שנפל על המחנה בלילה כמו שבפעם הראשון החרידם בלילה ובעת שעלה החרס על הארץ שב, ור"ל ששב מסבת שעלה החרס כי אנשיו היו מועטים, ולא יכול להלחם רק בלילה: (יד—טו) ויכתב אליו את שרי סכות וכו' ויבא אל אנשי סכות, הנה ראה כי שרי סכות אינם ראוים לעונש כי מעט כדין שעדיין לא היו מחויבים לתת לו מס, וגם כי היו יראים לעשות זאת. אבל אנשי סכות שמהם שאל בתורת צדקה מצד שאנשיו יעפים הם ראוים לעונש. לכן בא אל אנשי סוכות לא אל השרים. ואמר טעם העונש נגד

זבח וצלמנע אשר חרפתם אותי לאמר הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לאנשיך היעפים לחם: טז ויקח את־זקני העיר ואת־קוצי המדבר ואת־הברקנים וידע בהם את אנשי סכות: יז ואת־מגדל פנואל נתץ ויהרג את־אנשי העיר: יח ויאמר אל־זבח ואל־צלמנע איפה האנשים אשר הרגתם בתבור ויאמרו כמוך כמוהם אחד כתאר בני המלך: יט ויאמר אחי בני־אמי הם חי־יהוה לו החיתם אותם לא הרגתי אתכם: כ ויאמר ליתר בכורו קום הרג אותם ולא־שלף הנער חרבו כי ירא כי עודנו נער: כא ויאמר זבח וצלמנע קום אתה ופגע־בנו כי כאיש גבורתו ויקם גדעון ויהרג את־זבח ואת־צלמנע ויקח את־השהרנים אשר בצוארי גמליהם: כב ויאמרו איש־ישראל אל־גדעון משל־בנו גם־אתה גם־בנך גם בן

ת"א כי כאיש. מליאה סס : ע"ש (כב) אגב"ר ה ז:

רש"י

השמש בעוד החמה נראית גבוהה : (טז) וידע בהם. ותבר בהון : (יח) אחד כתאר בני המלך. תרגם יונתן אחד היה בהם שתוארו כתואר בני המלך, ויש לפתרו כמוך כמוהם תואר אחד לכם כי כתואר בני מלכים היו : (כ) ולא שלף הנער חרבו. לטורנס שהיה ירא מהם : (כא) השהרנים. לוניט"ש בלעז (בל"א

מצודת דוד

ומעצמו יובן הדבר : (טו) אשר חרפתם אתי. בדבר לכידתם : (טז) וידע בהם. עם הקוצים היה מייסרם ומשברם : (יז) ויהרג וגו'. כי נלחמו בו בעבור נתיצת המגדל : (יח) כמוך כמוהם אחד. אתה כתארם והם כתארך ולתוספת ביאור אמר אחד : כתאר. והיו כתואר בני המלך בתארן : (כ) כי עודנו נער. לזה היה ירא מהם כי לא הבין שהמה מסורים בידו ולא יעמדו נגדו :

(כא) כאיש גבורתו. כערך האיש כן ערך גבורתו אם גדול הוא גבורתו גדולה ואם קטן וכו' ולזה פגע אתה בנו כי

מצודת ציון

האומר לחרס ולא יזרח (איוב ט') : (טז) וידע. ת"י ותבר וכן וידע אלמנותיו (יחזקאל י"ט) : (יח) איפה. איה פה ור"ל מי מאתנו דומה לתארם : (יט) לו. ענינו כמו אם וכן לו היה רעה (שם נ"ד) : (כא) ופגע. ענינו מכת מות כמו גש פגע בו (שמואל ב' א') : השהרנים. מין תכשיט כמו והשביסים והשהרונים (ישעיה ג') כי עשויה כדמות ירח

השאלות

(יח) מה שהשיבו כמוך כמוהם אין בזה התגלות :

שפט השופטים

שחרפו אותו הכף זבח וצלמונע עתה בידך כי נתן לאנשיך היעפים לחם, לא תפס לשון הפרים כי נתן לצבאך לחם, שזה לא היה חירוף שעדיין לא הוחזקו בצבא מלחמה לכלכלם בתורת מס אבל אנשי סכות שאמרו כי נתן לאנשיך היעפים לחם שמהם שאל צדקה לאנשים עיפים לא מס לצבא מלחמה זה היה חירוף : (טז) ויקח את זקני העיר ואת קוצי כו' ויודע בהם ר"ל על ידם, בגוה שהזקנים ייסרו את אנשי סכות בקוצים על שמרעב מנעו לחם : (יז) ואת מגדל פנואל נתץ כנ"ל, ויהרג את אנשי העיר שלא היה להם חירוץ כאנשי סכות כנ"ל : (יח) איפה האנשים אשר הרגתם בתבור. עת ברחו זבח וצלמונע לעבור הירדן עברו דרך תבור ושם הרגו את אחי גדעון. והנה מחוקי המדינה שלא להרוג את המלכים הנכבשים במלחמה רק אם יש עליהם טענה, כמו מלכים שהיו נכנעים ומרדו. וא"כ לא היה ראוי להרג את זבח וצלמונע (שהיו אדוני הארץ) בלא משפט, לכן דן אותם על שהרגו את אחיו, והם השיבו כמוך כמוהם אחד ר"ל שהם היו חייבים מיתה כמוך, כי היו מורדים בנו כמוך, כי הלוגוס בתאר בני המלך ר"ל מתנהגים בטכסיסי מלכות ולכן חשבנום למורדים בנו ונתחייבו מיתה אצלנו כמו שאם היינו תופשים אותך היית חייב מיתה על המרד, והם חשבו שהם בניו בני המלך והם חייבים מיתה על מרד אביהם לפי נמוסי מדין : (יט) ויאמר אחי בני אמי הם רצה לומר אינם בני רק אחי, והם לא מרדו ובחנם הרגתם אותם ואם החייתם אותם לא הייתי הורג אתכם בלא משפט : (כ) ויאמר ליתר כי הוא גואל הדם על הריגת אחי אביו : (כא) כי כאיש גבורתו. הגבורה צריכה להיות נערכת עם האיש פועל הגבורה, והגבורה הזאת להרוג מלכי ארץ יאתה לך : (כב) משל בנו א"ל, א] שאתה ימשול מצד שראוי לזה וישיגו תועלת ממנו, ב] שגם בניו ימשלו מצד כי הושעתנו וכו' :

בֶּן־בִּנְךָ כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִיַּד מִדְיָן: כג וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם גִּדְעוֹן לֹא־אֶמְשֹׁל
אֲנִי בָּכֶם וְלֹא־יִמְשֹׁל בְּנִי בָּכֶם יְהוָה יִמְשֹׁל בָּכֶם: כד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
גִּדְעוֹן אֶשְׁאֲלָה מִכֶּם שְׁאֵלָה וּתְנוּ־לִי אִישׁ נֶזֶם שְׁלָלוֹ כִּי־נִזְמֵי זָהָב
לָהֶם כִּי יִשְׁמְעֵאלִים הֵם: כה וַיֹּאמְרוּ נָתוֹן נִתֵּן וַיִּפְרְשׂוּ אֶת־הַשִּׂמְלָה
וַיַּשְׁלִיכוּ שָׁמָּה אִישׁ נֶזֶם שְׁלָלוֹ: כו וַיְהִי מִשְׁקַל נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר
שָׁאָל אֶלֶף וּשְׁבַע־מֵאוֹת זָהָב לְבַד מִן־הַשַּׂהֲרֹנִים וְהַנְּטִפוֹת וּבִגְדֵי
הָאַרְגָּמָן שֶׁעַל מַלְכֵי מִדְיָן וּלְבַד מִן־הָעֲנָקוֹת אֲשֶׁר בְּצַוְּארֵי גְמַלֵּיהֶם:
כז וַיַּעַשׂ אוֹתוֹ גִדְעוֹן לְאֵפוֹד וַיַּצֵּג אוֹתוֹ בְעִירוֹ בְּעָפְרָה וַיִּזְנוּ כָל־יִשְׂרָאֵל
אַחֲרָיו שָׁם וַיְהִי לְגִדְעוֹן וּלְבֵיתוֹ לְמוֹקֵשׁ: כח וַיִּכָּנַע מִדְיָן לִפְנֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְלֹא יָסְפוּ לָשֵׂאת רֹאשָׁם וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה בִּימֵי
גִדְעוֹן: כט וַיֵּלֶךְ יְרֻבַּעַל בֶּן־יוֹאָשׁ וַיֵּשֶׁב בְּבֵיתוֹ: ל וּלְגִדְעוֹן הָיוּ
שִׁבְעִים בָּנִים יֹצְאֵי יְרֵכוֹ כִּי־נָשִׁים רַבּוֹת הָיוּ לוֹ: לא וּפִילַגְשׁוֹ אֲשֶׁר
בִּשְׁכֶם יָלְדָה־לּוֹ גַם־הִיא בֵּן וַיָּשֶׂם אֶת־שְׁמוֹ אֲבִימֶלֶךְ: לב וַיָּמָת גִּדְעוֹן
בֶּן־יוֹאָשׁ בְּשֵׂיבָה טוֹבָה וַיִּקָּבֵר בְּקֶבֶר יוֹאָשׁ אָבִיו בְּעָפְרָה אֲבִי
הָעֶזְרִי: לג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר מֵת גִּדְעוֹן וַיָּשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּזְנוּ אַחֲרֵי

ת"א ויזנו וגו'. ברכות יב: קמץ בז"ק מלא ו' **הבעלים**

ע"ש (כז) ירושלמי שבת י: (כז) ירוש' עז ג ז קס"ר סדר ג בר"ר מד סב רו"ר א מדר"ש כה מב ב: (ל) סת"ר ט: (לג) ירוש' ע"ז ג ז פדר"א ד ספרי בלק:

רש"י

בלעגדונג פיר פפערדע) של זהב: (כו) השהרנים והנטיפות. עונקיא וכלילא: (כז) ויעש אותו גדעון לאפוד. להיות לזכרון על תשועה גדולה לראות כמה היה אילם כבד מנזמי משוביהם היה כל הזהב הזה: ויזנו

מצודת ציון

ותרגום של ירח הוא סיהרא: (כד) נזם. הוא תכשיט החוטם: (כו) והנטיפות. שם תכשיט נוטף ותלוי מול הלב כמו הנטיפות והשרות (שם): הענקות. תכשיט הכיב הצואר כמו וענקים לגרגרותיך (משלי א'): ופילגשו. אשה המיוחדת לאיש בלא

מצודת דוד

בעבור רוב הגבורה שבך תמית בפעם אחד ולא תשנה וכן ראוי והגון להקל מיתת המלכים: (כג) משל בנו. קבלו אותו מאהבה למשול בכם הוא וזרעו בעבור התשועה אשר עשה: (כג) לא אמשול. לא רצה לקבל הממשלה: ה' ימשל. ר"ל הלא מה' באה התשועה ולזה ימשול הוא בכם

ואלין תמעון: (כד) איש נזם שללו. כל איש יתן לי נזם מאשר שלל: כי ישמעאלים הם. כי מדין היה מבני קטורה אשת הגר אם ישמעאל ושמה אחים ובשם אחד יקראו ודרך אחד להם להשים נזם באף: (כו) אשר שאל. ונתנו ע"פ שאלתו: זהב. דינרי זהב: לבד וגו'. כי את אלה לקח לו בעצמו משלל המלחמה: (כז) אתו. ר"ל אותו משקל הזהב מהנזמים עשה מלבוש בצורת אפוד להיות לזכרון: ויזנו וגו' שם. במקום עמדו עבדוהו כי כם עשאוהו לאח"ז לעכו"ם והלכו שם לעבדו: למוקש. על שבא התקלה ע"י גדעון נהרגו בניו: (כח) לשאת ראשם. ר"ל הלכו בהכנעה בכפיפת ראש: ארבעים שנה. עד כלות מ' שנה. מזמן התחלת השעבוד: (כט) וישב בביתו. ר"ל לא ערך הרבה

שפוט השופטים

(כג) ויאמר וכו' לא אמשל וכו', ר"ל בין התועלת ממני בין התשועה הכל מהיחסת לה' והוא ימשול בכם: (כד) אשאלה כו', אחרי כפר שלא רדף אחר השררה, ספר שהיה שונא בצע, כי מן הדין מגיע אליו חצי השלל והוא לא לקח רק דבר מועט ורק דרך מתנה, כי ישמעאלים הם, שהמדיני מנהגם כישמעאלים, ומתערבים עמהם כמ"ש ויעברו אנשים מדינים וימכרו את יוסף לישמעאלים (בראשית לז) כד"ק: (כו) לבד מן השהרונים שזה שלל בעצמו ויהי לו: (כז) ויעש מן הנזמים עשה אפוד תכשיט לזכר הנס, ואחרי מותו זנו אחריו, ויהי לגדעון ולביתו למוקש אחר שנכשלו בסבתו נענש במה שנהרגו בניו: (כח) ארבעים שנה עם ז' שני השעבוד: (כט) וישב בביתו כי לא הולך ללחום פ מין שטן: (לג) כאשר מת וישובו כמ"ש והיה במות השופט וכו' (למעלה ב' יט):

הַבְּעָלִים וַיָּשִׂימוּ לָהֶם בַּעַל בְּרִית לֵאלֹהִים׃ לד וְלֹא זָכְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הַמַּצִּיל אוֹתָם מִיַּד כָּל־אֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב׃ לה וְלֹא־עָשׂוּ חֶסֶד עִם־בֵּית יְרֻבַּעַל גִּדְעוֹן כְּכָל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה עִם־יִשְׂרָאֵל׃

ט א וַיֵּלֶךְ אֲבִימֶלֶךְ בֶּן־יְרֻבַּעַל שְׁכֶמָה אֶל־אֲחֵי אִמּוֹ וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם וְאֶל־כָּל־מִשְׁפַּחַת בֵּית־אֲבִי אִמּוֹ לֵאמֹר׃ ב דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי כָל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם מַה־טּוֹב לָכֶם הַמְשֹׁל בָּכֶם שִׁבְעִים אִישׁ כֹּל בְּנֵי יְרֻבַּעַל אִם־מְשֹׁל בָּכֶם אִישׁ אֶחָד וּזְכַרְתֶּם כִּי־עַצְמְכֶם וּבְשַׂרְכֶם אָנִי׃ ג וַיְדַבְּרוּ אֲחֵי־אִמּוֹ עָלָיו בְּאָזְנֵי כָּל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּט לִבָּם אַחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ כִּי אָמְרוּ אָחִינוּ הוּא׃ ד וַיִּתְּנוּ־לוֹ שִׁבְעִים כֶּסֶף מִבֵּית בַּעַל בְּרִית וַיִּשְׂכֹּר בָּהֶם אֲבִימֶלֶךְ אֲנָשִׁים רֵיקִים וּפֹחֲזִים וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו׃ ה וַיָּבֹא בֵית־אָבִיו עָפְרָתָה וַיַּהֲרֹג אֶת־אֶחָיו בְּנֵי־יְרֻבַּעַל שִׁבְעִים אִישׁ עַל־אֶבֶן אֶחָת וַיִּוָּתֵר יוֹתָם בֶּן־יְרֻבַּעַל הַקָּטֹן כִּי נֶחְבָּא׃ ו וַיֵּאָסְפוּ כָּל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם וְכָל־בֵּית מִלּוֹא וַיֵּלְכוּ וַיַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ לְמֶלֶךְ עִם־אֵלוֹן מֻצָּב אֲשֶׁר בִּשְׁכֶם׃ ז וַיַּגִּדוּ לְיוֹתָם וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲמֹד בְּרֹאשׁ הַר־

ת"א וישימו וגו'. שבת סו: ע"ש (ד) אג"ר כו: (ה) אג"ר כו: גרזים

רש"י

כל ישראל אחריו. לאחר מיתת גדעון: (לג) בעל ברית. כך שמו: (לה) ולא עשו חסד וגו'. שהרגו את בניו כמו שכתוב בענין:

ט (ד) ופחזים. בהולים במעשיהם לעשות בלא הגונה: (ו) עם אלון מצב. מישר קמתא. מישור שסי'

מצודת דוד

בכנסת העם כי ישב בביתו במנוחה ולזה הרבה נשים ובנים: (לה) ולא עשו חסד וגו'. לא גמלו חסד עם בית גדעון כפי אשר עשה הוא חסד עמהם:

ט (ב) המשל. אם למשול בכם שבעים איש כי כולם בני ירובעל הם ומי נדחה: וזכרתם. ר"ל בעבור הקורבה ראוי להמליך אותי ויהיו כולם נדחים: (ג) אחינו הוא. כי עם כולם היה לו מעט קורבה: (ה) ויותר יותם. מבני ירבעל וממספר שבעים כי עמו

מצודת ציון

כתובה ובלא קדושין: (לג) בעל ברית. שם עכו"ם הם:

ט (ג) עליו. בעבורו: (ד) ריקים. רקנים מכל מעלה: ופחזים. מהירים במעשיהם מבלי דעת כמו פחז כמים (בראשית מ"ט) והוא הפוך מן הפזון: (ה) נחבא. מלשון מחבואה ר"ל נטמן: (ו) עם אלון. סמוך לאלון:

שפוט השופטים

(לד—לה) ולא זכרו כו' את ה' ולא עשו חסד עם בית ירובעל וכו'. ר"ל כי בתשועה זו היה ענין כפיי אלהי והיה ראוי לזכור את ה', והם לא זכרו את ה' כי יחשבוהו לענין טבעי ולגבורת גדעון ואח"כ היה להם לזכור את גדעון ככל הטובה וכו' והם שלמו רעה תחת טובה כמו שיבא בסמוך, וכפל בית ירובעל גדעון, שלא עשו חסד עם גדעון מצד שהוא בית ירובעל שי"ל מריבה עם הבעל והם החלו לזבוח אל הבעל אחרי מותו:

ט (ב) מה טוב לכם. אמר שידברו אל העם שזה לטובת הכלל, שאם ימשלו בני ירובעל בהכרח ימשלו כולם אחר שכולם שוים. וכולם בני ירובעל וזכותם שוה בממשלה וזה לא טוב לפני הכלל, זאת שנית מצד טובת עצמם בשהוא ממשפחתם: (ג) ויט לבם לא מפני טובת הכלל ולא מצד שזכרו מה שנדרו לירובעל משל בנו גם אתה גם בנך רק מצד כי אמרו אחינו הוא: (ד) ויתנו לו ובזה נשתתפו בעלי שכם בפעל הרגת

גְּרִזִּים וַיִּשָּׂא קוֹלוֹ וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ אֵלַי בַּעֲלֵי שְׁכֶם וְיִשְׁמַע אֲלֵיכֶם אֱלֹהִים׃ ח הָלוֹךְ הָלְכוּ הָעֵצִים לִמְשֹׁחַ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ וַיֹּאמְרוּ לַזַּיִת מָלְוֹכָה עָלֵינוּ׃ ט וַיֹּאמֶר לָהֶם הַזַּיִת הֶחֳדַלְתִּי אֶת־דִּשְׁנִי אֲשֶׁר־בִּי יְכַבְּדוּ אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־הָעֵצִים׃ י וַיֹּאמְרוּ הָעֵצִים לַתְּאֵנָה לְכִי־אַתְּ מָלְכִי עָלֵינוּ׃ יא וַתֹּאמֶר לָהֶם הַתְּאֵנָה הֶחֳדַלְתִּי אֶת־מָתְקִי וְאֶת־תְּנוּבָתִי הַטּוֹבָה וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־הָעֵצִים׃ יב וַיֹּאמְרוּ הָעֵצִים לַגֶּפֶן לְכִי־אַתְּ מָלְוֹכִי עָלֵינוּ׃ יג וַתֹּאמֶר לָהֶם הַגֶּפֶן

מלכה ק' מלכי ק' ההדלתי

ת"א הלוך וגו'. כל פרשה שער יב: ותאמר וגו'. ברכות לה ערכין יח: ע"ש (יג) שהל"ם מ"ק נד ק יור"ב סוכה ד ז ב.

רש"י

מלבות: (ח) הלוך הלכו העצים. משל הוא: לזית. עתניאל בן קנז הבא משבט יהודה שנקרא זית שנאמר זית רענן יפה פרי תואר וגו' (ירמיה יא): (ט) דשני. לשון שומן: (י) לתאנה. דבורה: (יא) את מתקי. דבש דבורים: (יב) לגפן. גדעון שהוא מזרע יוסף שנאמר בו בן פורת יוסף בן פורת

מצודת ציון

(ז) בעלי. ענין אדון וכן בעלי יריחו (יהושע כ"ד): (ט) ההדלתי. ענין מניעה: דשני. מל' דשן ושמן: לנוע. מל' תנועה: (יא) מתקי. מלשון מתוק: תנובתי. פרי כמו מתנובות שדי (איכה ד'):

מצודת דוד

היו שבעים: (ז) וישמע וגו'. בעבור הגמול אשר תשמעו אלי: (ח) הלוך הלכו העצים. פתח דבריו במשל ועם שאין כל דברי הנמשל ידמו להמשל הנה קצת הדברים ידמו ויתר דברי המשל באו ליפות המשל ולהכנים בלב השומע: (ט) החדלתי. וכי אחדל מליתן פריי הטוב: בי. ר"ל בפריו: יכבדו וגו'. כי בשמן זית מכבדים את המקום בנרות המנורה ואת האנשים במנחות הכהנים והמלכים: והלכתי. ר"ל וכי אעזוב עסקי ואלך להיות מתנענע ומטולטל בעבור לרכי

השאלות

(ח—טו) מה רצה במשל הזה? למה תפס הגפן והזית והתאנה מכל עצי פרי? למה בתאנה וגפן אמר לכי מלכי ובזית אמר מלכה בלא מלת לכה, למה בכולם אמר ויאמרו העצים ואצל האטד אמר ויאמרו כל העצים:

שפוט השופטים

עזרוהו בכסף: (ז) וישמע אליכם אלהים. הוא השופט וישפוט ביניכו: (ח) הלוך הלכו העצים העצים הלכו הליכות הרבה למשוח עליהם מלך, והנמשל שבני אדם (כי האדם עץ השדה) הלכו להקים להם שוטר ומושל, והנה מדרך המבקשים מלך, לבקש איש היותר ראוי והיותר מעולה למהלך שלמות הכלל. וכן לא יבחרוהו ההמונים, רק ראשיהם וחכמיהם להם משפט הבחירה, ולכן לא אמר בתחלה כל העצים. רק הלכו העצים. רצה לומר העצים המובחרים עושי פרי שהם המובחרים בעם. והנה התכליתיות יתחלקו לשלשה, טוב, ערב, מועיל, יש ישים תכליתו לבקש אך הטוב בעבור שהוא טוב לאושר הנפש, ויש יבקש אך הערב לגוף בלבד, ויש יבקש הממוצע בין הטוב והערב שהוא המועיל, שבקשת הערב הוא פועל הכח הבהמי, ובקשת המועיל הוא מפועל השכל, והנה תחלה יהיו הבוחרים הזקנים והחכמים והם ידרשו אחר הטוב המוחלט. וממלין שאמרו לזית מלכה עלינו, שהזית יצייר את הטוב כי הוא המוציא שמן למאור שזה משל על אור החכמה והתורה, והאור נקרא טוב, והסכימו כי לאיש כזה האלהי ראוי המלוכה, וע"כ לא אמרו לכה מלכה, כי הוא אינו צריך ללכת ולהתנועע לזה כי המלכות מחויב אליו מצד עצמו: (ט) ויאמר להם הזית אבל האיש המאושר הזה לא יאהב בשררות כי היא תשביתנו משלמותו הנפשיי להיות עבד לעם לפקח על עניניהם. כמ"ש כלום שררות אני נותן לכם וכו' לכן השיב וכי אחדיל את דשני שהוא השגת החכמה ושפע הנבואה אשר בי יכבדו אלהים ואנשים, כי הופעת הרוח האלהי נקרא בשם כבוד בכתבי הקדש, והלכתי לנוע על העצים לעסוק בצרכיהם: (י) ויאמר העצים לתאנה. אחר שכת החכמים והטובים לא מצאו איש הטוב בעיניהם, חדלו מלבקש, ואז התעוררו כת אחרת, שהם העשירים מבקשים את הערב לחיי הגוף, ורצו להקים איש מועיל לפי התכלית הנרצה אצלם, וזה במשל התאנה שפריה מתוק וערב לחוש הטעם, ויאמרו לכי את ר"ל הגם שיודעים המה שהמלוכה מגיע לאיש הרוח. בכ"ז לכי והשתדל בזה עד שתמלוך, וזה במשל שיבקשו איש עשיר גבור חיל אשר יוכל לכלכלם בתפנוקים וחיים הערבים: (יא) ותאמר להם התאנה אבל גם איש כזה אחר שי"ל איזה שלימות מדומה ערב לעצמו, לא ירצה לעזבו בעבור העם, כמ"ש ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש ובביתי אין לחם ואין שמלה, ח"ש החדלתי את מתקי, ובזה לא אמר שיש בו תועלת לאלהים ולאנשים, כי באמת מחלק הערב אין בו תועלת אמתי כלל: (יב) ויאמרו העצים לגפן. אז התעוררו כת שלישית ממוצע בין שניהם, לבחור איש ממוצע בין הטוב והערב, והוא המועיל הנרצי

הֶחֳדַלְתִּי אֶת־תִּירוֹשִׁי הַמְשַׂמֵּחַ אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־הָעֵצִים: יד וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעֵצִים אֶל־הָאָטָד לֵךְ אַתָּה מְלָךְ־עָלֵינוּ: טו וַיֹּאמֶר הָאָטָד אֶל־הָעֵצִים אִם בֶּאֱמֶת אַתֶּם מֹשְׁחִים אֹתִי לְמֶלֶךְ עֲלֵיכֶם בֹּאוּ חֲסוּ בְצִלִּי וְאִם־אַיִן תֵּצֵא אֵשׁ מִן־הָאָטָד וְתֹאכַל אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: טז וְעַתָּה אִם־בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים עֲשִׂיתֶם וַתַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וְאִם־טוֹבָה עֲשִׂיתֶם עִם־יְרֻבַּעַל וְעִם־בֵּיתוֹ וְאִם־כִּגְמוּל יָדָיו עֲשִׂיתֶם לוֹ: יז אֲשֶׁר־נִלְחַם אָבִי עֲלֵיכֶם וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־נַפְשׁוֹ

מנגד

רש"י

מלי פין ותרגומו כגופן דנציב וגו': (יג) המשמח אלהים. שאין אומרים הלוים שיר הקרבן אלא על הנסכים: (יד) אל האטד. ספינ"א בלעז (הוא בל"א דארנבוס): (טו) אם באמת. שאני הגון למלכות:

מצודת דוד

העצים כי אם אמלוך אעזוב בע"כ עסקי לטרות בצרכי המלוכה: (יג) המשמח וגו'. כי אין אומרים שירה בבהמ"ק כ"א בעת ניסוך היין ובאנשים נאמר ויין ישמח לבב אנוש (תהלים ק"ד): (טו) אם באמת. לא דרך לעג לצחק בי נאמרו: חסו בצלי. ר"ל במעט הצל שיש בי תהיה עליכם למחסה: ואם אין. שלא באמת תמשחו אותי כ"א לצחק בי: תצא אש. ר"ל דעו כי סוף הדבר יהיה שממני תצא אש ותשרוף אף הארזים הגבוהים ואני עמהם: (טז) ועתה. ר"ל עתה שמעו הנמשל: אם באמת. ר"ל וכי באמת ובתמים עשיתם מה שהמלכתם את אבימלך וכי טובה עשיתם וגו' וכי כגמול וגו' בתמיה: (יז) אשר נלחם. ר"ל שלא גמול

מצודת ציון

(יג) תירושי. יין: (יד) האטד. מין קוץ וכן גורן האטד (בראשית נ'): (טו) אש. ר"ל להב המחלוקת: ותאכל.

השאלות

(טז—יט) למה כפל אם טובה עשיתם ואם כגמול ידיו עשיתם, וחזר וכפל הדברים בפסוק יט?:

שפוט השופטים

בגפן, שיין ישמח לבב אנוש וחמרי וריחאי פקחין, ואמרו בריש כל אסוון אנא חמר, רצה לומר כי יבחרו איש החכם במדיניות ובטוב המדות אשר ינהיגם בדרכי צדק וישפוט משפטיהם לטוב החיים המדיניים: (יג) ותאמר להם הגפן אבל גם הגפן שהוא החכם המדיני לא ירצה לעזוב שלימותו שנמצא בו דבר משמח אלהים ואנשים, שהוא טוב המדות שפרים צדקה וחסד ורחמים, ישמח בם אלהים, וטיב ההנהגה ישמחו בה אנשים, ואיך ינוע על העצים: (יד) ויאמרו כל העצים אל האטד, אז חדלו כאשר ראו שהם החכמים והעשירים והשרים לבקש מלך, עד שהעצים נושאי פרי לא יבקשו מלך, כי לא מצאו, רק אז עמדו כל העצים ר"ל אילני סרק שהם רוב העצים, ויבקשו מלך, והם אחר שאין בם תכלית ופרי, יבחרו את האטד שהוא הגרוע שבכולם וחסר כל תועלת, והמעלה שלו נגד יתר אילני סרק מה שא"א לקרב אליו כי מלא חנית וחצים וקוצים מכאיבים כמ"ש ובליעל כקוץ מונד כולהם, והנמשל שאחר שחדלו המעולים בעם לבקש מלך. התאספו ההמון כולו להקים עליהם איש נעדר כל שלמות והגרוע שבכולם ומעלתו הוא רק כי מלא רצח ורומח וחנית: (טו) ויאמר האטד הוא מקבל את המלוכה ודורש אחריה שלא יגרע לו על ידה שום שלימות, רק באשר יתאמן לבבו אם לבם נכון עמו, לכן מתנה עמהם אם באמת ובתמים אתם משחים אתי כו' באו חסו בצלי, וידוע שהאטד אין לו צל כלל והוא השפל מכולם, ר"ל עזבו מעלתכם אתם ארזי לבנון הרמים והנשאים והשפילו שבת תחתי במקום שפל ומורד, והקוצים שלי המכאיבים יהיו לכם צל ומחסה, ואם אין כי תמרדו בי, אז אל תחשבו כי לא אוכל להרע לכם מפאת מקומי, לא כן כי אחר שהאטד מוכן לשריפת אש, האש הזה תאכל את ארזי הלבנון: (טז) ועתה, מתחיל לבאר הנמשל, כי במות גדעון נמצאו בין בניו חכמים דורשים הטוב כאילני זיתים. ועשירים דורשים הערב כתאנה הנספה פריה, וחכמים במדיניות אל המועיל כרם חמר ענו להם, ואלה לא אבו במלוכה ולא שתרוה, ואתם המוני עם הפחותים, הלכתם אל האטד שלא נמצא בו לא טוב ולא ערב ולא מועיל רק מה שהיה כקוץ והדרדר להשחית את אחיו. מתנה עמהם, א] אם באמת ובתמים עשיתם ותמליכו את אבימלך, ר"ל אם הבחירה בעצמה היה באמת שחשבתם לקנות בצלו איזה שלימות (מה שהוא הפך האמת), ב] ואם טובה עשיתם עם ירובעל ועם ביתו שחויבתם לו טובה בעבור שמסר נפשו עליכם, אם בעבור זה המלכתם אותו (מה שהוא ג"כ בהפך), ג] ואם כגמול ידיו עשיתם לו שחוץ מזה התחייבתם לו גמול בעבור שהציל אתכם מני צר, ומפרש נגד מ"ש אם טובה עשיתם. (יז) אשר נלחם אבי עליכם שגם אם לא היה מצליח במלחמה הייתם חייבים לו טובה בעבור שהשליך נפשו מנגד, ונגד מ"ש ואם כגמול ידיו עשיתם, מפרש ויצל אתכם מיד מדין ומצד ש

התחייבתם

מנגד ויצל אתכם מיד מדין: יח ואתם קמתם על־בית אבי היום ותהרגו את־בניו שבעים איש על־אבן אחת ותמליכו את־אבימלך בן־אמתו על־בעלי שכם כי אחיכם הוא: יט ואם־באמת ובתמים עשיתם עם־ירבעל ועם־ביתו היום הזה שמחו באבימלך וישמח גם־הוא בכם: כ ואם־אין תצא אש מאבימלך ותאכל את־בעלי שכם ואת־בית מלוא ותצא אש מבעלי שכם ומבית מלוא ותאכל את־אבימלך: כא וינס יותם ויברח וילך בארה וישב שם מפני אבימלך אחיו: כב וישר אבימלך על־ישראל שלש שנים: כג וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם ויבגדו בעלי־שכם באבימלך: כד לבוא חמס שבעים בני־ירבעל ודמם לשום על־אבימלך אחיהם אשר הרג אותם ועל בעלי שכם אשר־חזקו את־ידיו להרג את־אחיו: כה וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים ויגזלו את כל־אשר־יעבר עליהם בדרך ויגד לאבימלך: כו ויבא געל בן

ת"א ויגזלו וגו'. קמא ע"ט : ע"ש (כב) הגב"ר כו : (כה) בר"ר נד :

עבד

רש"י

(כב) וישר. על כרחם נהג רבנות ונגאוה: (כג) רוח רעה. שנאה שלנ"ע בלעז: (כו) געל בן עבד.

מצודת ציון

(כב) וישר. מלשון שררה: (כג) רוח רעה. ר"ל שנאה ומריבה: (כד) חמס. גזל:

מצודת דוד

ושרף: ידיו היה לטובה אשר נלחם אבי בעבורכם והשליך נפשו במלחמה והיה מהראוי לשלם לו כגמול ידיו: (יח) ואתם קמתם. לא די בלא שלמתם טובה כ"א עוד עשיתם הרע:

בן אמתו. בן שפחתו ולא מבני אשתו הגבירה: כי אחיכם הוא. לא המלכתם אותו בעבור כבוד אבי כ"א על שהוא קרוב לכם מאמו השפחה: (יט) ואם באמת וגו' היום הזה. ר"ל ואם עכ"ז תאמרו אם מתחלה עשינו הרע להרוג את בני גדעון מ"מ היום הזה מה שהמלכנו את אבימלך בנו הוא לכבוד גדעון וביתו ואמר אם כדבריכם כן הוא שבאמת ובתמים וגו' היום הזה אזי יהיה גמולכם אשר תשמחו זה בזה: (כ) ואם אין. ר"ל ואם אין הדבר בעבור כבוד אבי וביתו כ"א בעבור שהוא אחיכם מן האם אזי יהיה גמולכם להיות שנאה ומריבה בין אבימלך ובין אנשי שכם ובית מלוא שסמוך לשכם ותאבדו כולכם וכאשר אמר האטד אל העצים: (כא) מפני אבימלך. מפני יראת אבימלך שלא יהרגנו: (כד) לבוא חמס. ר"ל מה' היתה למען יבוא גמול החמס שחמסו המלוכה מבני גדעון וגמול דמם לבוא העונש על אבימלך אשר הרגם וגו': (כה) לו. לאבימלך לחפשו ולהרגו: ויגזלו. בהיותם מתמידים לשבת ומודים בראשי ההרים ועל כי מרדו באבימלך עשו הישר בעיניהם: ויגד לאבימלך. אשר השימו עליו מארבים והיה

השאלות

(כה) למה שמו מארבים לגזול עוברי דרך:

שפוט השופטים

ההתחייבתם לו גמול ידיו מטבה תחת טובה, ואיה הגמול? הלא. (יח) ואתם קמתם על בית אבי ותהרגו את בניו, שזה לא טובה ולא גמול, ותמליכו כו' בן אמתו, וגם זה לא בעבור טובה וגמול רק מצד כי אחיכם הוא: (יט) ואם, אחר שבאר ההפך של מ"ש ואם טובה עשיתם, ואם כגמול ידיו, באר ההפך של מ"ש ואם באמת ובתמים עשיתם, והוסיף אם היה זה באמת ובתמים, היום הזה אחר שהרגנו בניו אין לכם שום זכות: (כ) ואם אין, כמו שהוא האמת שלא היה ראוי שיאות בית אביו ירדם כבודו, יהיה סופכם כסוף העצים מן האטד תצא אש וכו': (כב) וישר לא כתיב וישפט כי לא שפט רק שר בחזקה (ומלת וישר מבנין הקל מנע"ו כמו ויסר אליה): (כג—כד) וישלח אלהים רוח רעה והיה זה עונש השגחיי לבוא חמס שבעים וכו': (כה) וישימו תחלה שמו מארבים להרגו בדרך אשר יעבור רק המארבים לא פנו אל המטרה לארב על אבימלך עצמו וגזלו עוברי דרך ועי"כ נודע הקשר ונודע לאבימלך ונשמר מלעבור שם וישב בתרמה (וזה היה מאת ה' שטרם ישרף האטד יאכל את ארזי לבנון תחלה): (כו—כז) ויבא געל בן עבד סבב ה' סבה שהיה שגעל בא לשכם, ובני שכם בטחו על גבורתו שילחם באבימלך, ועי"ז יצאו לבצור כרמיהם כי תחלה פחדו לצאת והיה דרכם לעשות הלולים

ועשה

עֶבֶד וְאֶחָיו וַיַּעַבְרוּ בִּשְׁכֶם וַיִּבְטְחוּ־בוֹ בַּעֲלֵי שְׁכֶם׃ כז וַיֵּצְאוּ הַשָּׂדֶה
וַיִּבְצְרוּ אֶת־כַּרְמֵיהֶם וַיִּדְרְכוּ וַיַּעֲשׂוּ הִלּוּלִים וַיָּבֹאוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם
וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיְקַלְלוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ׃ כח וַיֹּאמֶר ׀ גַּעַל בֶּן־עֶבֶד מִי־
אֲבִימֶלֶךְ וּמִי־שְׁכֶם כִּי נַעַבְדֶנּוּ הֲלֹא בֶן־יְרֻבַּעַל וּזְבֻל פְּקִידוֹ עִבְדוּ אֶת־
אַנְשֵׁי חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם וּמַדּוּעַ נַעַבְדֶנּוּ אֲנָחְנוּ׃ כט וּמִי יִתֵּן אֶת־הָעָם
הַזֶּה בְּיָדִי וְאָסִירָה אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וַיֹּאמֶר לַאֲבִימֶלֶךְ רַבֶּה צְבָאֲךָ וָצֵאָה׃
ל וַיִּשְׁמַע זְבֻל שַׂר הָעִיר אֶת־דִּבְרֵי גַּעַל בֶּן־עָבֶד וַיִּחַר אַפּוֹ׃ לא וַיִּשְׁלַח
מַלְאָכִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בְּתָרְמָה לֵאמֹר הִנֵּה גַעַל בֶּן־עֶבֶד וְאֶחָיו בָּאִים

רש"י

שכמה

מאומה אחרת היה: (כז) ויעשו הלולים. ועבדו הגגין: (כח) מי אבימלך ומי שכם. מי אבימלך להיות שר על שכם ומי שכם להיות עבדים לאבימלך הלא בן ירובעל היה אבימלך והוא מן עפרת אבי העזרי: וזבל פקידו. וזה פקיד העיר ששמו זבול פקידו של אבימלך הוא ואדוניו אין לו משפט מלוכה בעיר ואף פקידו אין לו כלום: עבדו את אנשי חמור. אם באתם לקנות לכם אדונים באו ועבדו את אנשי חמור שהיה נשיא הארץ מקדם: ומדוע נעבדנו. לאבימלך: (כט) ויאמר לאבימלך. ויאמר געל בפני זבול להודיע לאבימלך: רבה צבאך וצאה. מן המקום שאתה שם ונראה את גדולתך: (לא) בתרמה. כמו במרמה. בתרמית

מצודת דוד

(כז) ויבצרו. הוא תלישת הפרי כמו כי תבצור כרמך (דברים כ"ד): וידרכו. להוציא היין מן הענבים דורכים והולכים על גביהם: הלולים. שמחות וכרז"ל מחמת הלולא (כתובות ח'): (כט) צבאך. צבאות עם:

מצודת ציון

נסתר מלכות לשכם: (כו) ויבטחו בו. חשבו שיעזרם הוא מול אבימלך: (כז) ויצאו השדה. כי טרם בא געל אליהם פחדו מאבימלך לצאת השדה והיו נסגרים בעיר: (כח) מי אבימלך ומי שכם. ר"ל הלא מהראוי שהנכבד ימשול על הפחותים והנבזים והנה נהפוך הוא כי מי אבימלך הלא הוא פחות ונבזה ומי שכם ר"ל הלא בעלי שכם המה נכבדי הארץ: כי נעבדנו. אשר נעבוד לאבימלך וכלל עצמו עמהם על כי ישב בשכם ומהם יחשב: הלא בן ירבעל. ר"ל וכי הוא ירובעל עצמו שעשה לכם התשועה הלא בנו הוא ואין לעבדו בעבור אביו: וזבל פקידו. הלא זבל הוא פקידו ולא הועמד מן ירובעל עצמו ואם אין מהראוי לעבוד לאבימלך מכ"ש לפקידו: עבדו את אנשי חמור. ר"ל ואם מהראוי לעבדו בעבור שמשל בכם אביו א"כ לכו ועבדו את אנשי חמור כי חמור היה אבי שכם ר"ל שר של שכם א"כ עבדו בניו בעבור שמשל אביהם: ומדוע. ר"ל ואם בעבור תשועת גדעון מהראוי לעבד גם לבנו זה היה ראוי למי שעשה התשועה לאבותיכם שכבר מתו ומדוע נעבדנו אנחנו הלא לא לנו היתה התשועה: (כט) ומי יתן. הלואי והיה העם הזה ברשותי אז הייתי מסירו ממלוכה מכל וכל: ויאמר לאבימלך. אמר להגיד לאבימלך רבה צבאך מה שתוכל וצא עמי למלחמה: (לא) בתרמה. בהיותו יושב

השאלות

(כח) בכוונת הכתוב הזה נהגו המפרשים:
(לא) מ"ש צרים את העיר עליך נדחקו בו המפרשים:

שפוט השופטים

ומשתה בעת הבציר ושם קללו את אבימלך בפרהסיא: (כח) ויאמר געל בן עבד. הוא עמד ברחובות שמדברים ויאמר. מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו ר"ל מה קשר יש לאבימלך עם שכם שהם מחויבים לעבדו, הלא הוא בן ירובעל מצד אביו, ועקר היחוס יהיה מצד האב, ואביו לא משכם הוא, והוסיף וזבול פקידו, ואם תעבדו את אבימלך הכי תעבדו עוד את זבול פקידו, ושעורו כי נעבדנו ואת זבול פקידו. הוסיף לאמר עבדו את אנשי חמור אבי שכם, אמר אתם הסכלים כחמורים עבדו אתם את אנשי חמור אבי שכם, כן קרא את אבימלך על שם חמור שהיה אבי שכם בימים קדמונים, והוא עתה הנשיא תחתיו, ורמז בו גם הלצה על שהוא החמור הסכל מכל בעלי חיים, ר"ל אם רצונכם עבדו את אנשי חמור שהם זבול ואנשי אבימלך. אבל מדוע נעבדנו אנחנו אני ואחי, אנו לא נולדנו בשכם ואין אנו משועבדים אל חמור נשיא שכם. גם יל"פ שקרא לאבימלך לגנאי בשם שכם, ר"ל שהוא רוצה לזכות במשרה על שהוא בן נשיא הארץ כשכם שהיה בן חמור שהוא נשיא הארץ בימים קדומים, ואמר מי אבימלך ומי שכם נשיא הארץ כי נעבדנו. הלא בן ירובעל וזבול פקידו ר"ל אינו בן ירובעל בבירור אחר שהוא בן פילגשו שדרך הפילגש לזנות ואמו זנתה עם זבול פקידו באופן שהוא בן ירובעל ובן זבול, ר"ל ספק מי משניהם הוא אביו האמתי, ומתיחס לירובעל ולזבול בשוה, הוסיף אם תרצו לעבדו מצד שאביו היה נשיא הארץ עבדו את אנשי חמור אבי שכם שהם קודמים בנשיאות ומדוע נעבדנו אנחנו הלא מצד זה בני חמור קודמים בנחלה: (כט) ומי יתן שאהיה מושל פה אסירה אותו ממלוכה, ויאמר לאבימלך זה שכל השומע יגיד לאבימלך שירבה צבאיו ויצא למלחמה כי התקשרו העם נגדו: (לא) בתרמה

שכמה והנם צרים את־העיר עליך: לב ועתה קום לילה אתה והעם אשר־אתך וארב בשדה: לג והיה בבקר כזרח השמש תשכים ופשטת על־העיר והנה־הוא והעם אשר־אתו יצאים אליך ועשית לו כאשר תמצא ידך: לד ויקם אבימלך וכל־העם אשר־עמו לילה ויארבו על־שכם ארבעה ראשים: לה ויצא געל בן־עבד ויעמד פתח שער העיר ויקם אבימלך והעם אשר־אתו מן־המארב: לו וירא־געל את־העם ויאמר אל־זבל הנה־עם יורד מראשי ההרים ויאמר אליו זבל את־צל ההרים אתה ראה כאנשים: לז ויסף עוד געל לדבר ויאמר הנה־עם יורדים מעם טבור הארץ וראש־אחד בא מדרך אלון מעוננים: לח ויאמר אליו זבל איה אפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו הלא זה העם אשר־מאסתה בו צא־נא עתה והלחם בו: לט ויצא געל לפני בעלי שכם וילחם באבימלך: מ וירדפהו אבימלך וינס מפניו ויפלו חללים רבים

רש"י

כלומר בלא ובסתר: (לד) ארבעה ראשים. ד' כתות: (לז) מעם טבור הארץ. מעם מוקפא דארעא מגד

מצודת ציון

(לא) צרים. מלשון מצור: עליך. בעבורך: (לג) ופשטת. ענין פזור כדרך הנלחמים: (לד) ראשים. חלקים: (לז) טבור.

מצודת דוד

בתרמה והיא ארומה האמור למעלה ובאתי בשמות שונים נקראת: והנם. געל ואחיו מפתים אנשי העיר לעשות העיר מצור בעבורך שלא תכנס בה (וכמו שיקרא מצור כאשר יצורו מבחוץ לבלי תת יוצא ממנה כן יקרא מצור כאשר יצורו מבפנים לבלי תת בא לתוכה): (לג) יוצאים. כאשר הפאתר באמרו פיו: כאשר תמצא ידך. ר"ל כפי יכלתך אם להרגו אם לתפשו: (לה) מן המארב. ללכת על העיר למלחמה: (לו) כאנשים. ר"ל ההרים הם הנראים לך כאנשים וכוונתו היתה לבל יכיר בהם עד אשר יבואו פתאום: (לז) הנה עם. לא צל הרים הוא כי הנה עם יורדים וגו': (לח) הלא זה העם. הנה עמו של מי אשר מאסתה בו: (לט) לפני וגו'. ר"ל בראש כולם: (מ) עד פתח. ממקום

השאלות

(לא—מ) עצת זבול שיארב בשדה בלילה אין בה טעם ודעת למה המארב, הלא ביום יבוא והם יצאו אליו, ומ"ש ופשטת על העיר, אבימלך לא עשה כן בפעם הזאת, מאין ידע שגעל והעם יצאו אליו אולי יסוגרו בעיר:

שפוט השופטים

היא עיר ארומה ששם אבימלך, הנה געל כו' ואחיו באים שכמה ר"ל שבאים להתישב שם. והנם צרים את העיר עליך הודיעהו כי הסכימו ביניהם לצאת למחר בבקר לצור על עיר ארומה, שע"ז כיון במ"ש רבה צבאך וצא ר"ל מן העיר שאתה בה ששם תבוא במצור: (לב) ועתה יעץ בחכמה. שיקום בלילה ויארב עליהם בשדה: (לג) ובבקר השכם יפשוט על עיר שכם, כי געל ואנשי החיל יצאו אליך לארמה, ולא יהיו בעיר ויקל לכבוש את העיר, ובזה ועשית לו כאשר תמצא ידך, הוא מה שהנהיג העם לארבעה ראשים שמקצתם יעמדו בשער העיר בל ינוסו לשוב העירה ומקצתם ילחמו בשדה, רק שנשתנה עצתו כמו שיבואר: (לד) ויקם אבימלך שמע לעצתו, ויארבו כו' ארבעה ראשים כי חשב ששני ראשים יעמדו בפתח שער העיר ושני ראשים יכו כל אשר בשדה: (לה) ויצא געל וכן היה שגעל יצא עם אנשי שכם בעלות השחר ללכת לארמה, אבל לא הלך תיכף רק עמד עם אנשיו בפתח שער העיר לסדר מחנהו, ובתוך כך קם אבימלך מן המארב כי חשב שגעל כבר יצא לדרכו, והוא בשדה: (לו) וירא געל ויאמר הנה עם יורד ועי"כ לא התרחק מן השער, וזבול רצה להטעותו שהוא צל ההרים, (לז) אבל געל הוסיף שרואה שהוא עם, ושהם חלוקים לראשים, וציין מקומם, והיה דעתו לשוב העירה: (לח—מ) ויאמר אליו זבל אז נסה זבול להעתיקו מן העיר ע"י שילהיב בלבו את הגאוה, א"ל, א] אם תשוב לעיר תהיה לבוז כי איה אפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו ואיך תתן אמון לדבריך אם לא בשלחם בו ותנצחהו, ואדם המעלה צריך לשמור מוצא שפתיו, ב] הלא זה העם אשר מאסתה בו ובאין נחשב אצלך ולמה תירא עתה להלחם בו, וזה פעל על לב געל, ויצא וירדפהו אבימלך

רַבִּים עַד־פֶּתַח הַשָּׁעַר׃ (מא) וַיֵּשֶׁב אֲבִימֶלֶךְ בָּארוּמָה וַיְגָרֶשׁ זְבֻל אֶת־גַּעַל וְאֶת־אֶחָיו מִשֶּׁבֶת בִּשְׁכֶם׃ (מב) וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּצֵא הָעָם הַשָּׂדֶה וַיַּגִּדוּ לַאֲבִימֶלֶךְ׃ (מג) וַיִּקַּח אֶת־הָעָם וַיֶּחֱצֵם לִשְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיֶּאֱרֹב בַּשָּׂדֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הָעָם יֹצֵא מִן־הָעִיר וַיָּקָם עֲלֵיהֶם וַיַּכֵּם׃ (מד) וַאֲבִימֶלֶךְ וְהָרָאשִׁים אֲשֶׁר עִמּוֹ פָּשְׁטוּ וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וּשְׁנֵי הָרָאשִׁים פָּשְׁטוּ עַל־כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה וַיַּכּוּם׃ (מה) וַאֲבִימֶלֶךְ נִלְחָם בָּעִיר כֹּל הַיּוֹם הַהוּא וַיִּלְכֹּד אֶת־הָעִיר וְאֶת־הָעָם אֲשֶׁר־בָּהּ הָרָג וַיִּתֹּץ אֶת־הָעִיר וַיִּזְרָעֶהָ מֶלַח׃ (מו) וַיִּשְׁמְעוּ כָּל־בַּעֲלֵי מִגְדַּל שְׁכֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־צְרִיחַ בֵּית אֵל בְּרִית׃ (מז) וַיֻּגַּד לַאֲבִימֶלֶךְ כִּי הִתְקַבְּצוּ כָּל־בַּעֲלֵי מִגְדַּל־שְׁכֶם׃ (מח) וַיַּעַל אֲבִימֶלֶךְ הַר־צַלְמוֹן הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ אֶת־הַקַּרְדֻּמּוֹת בְּיָדוֹ וַיִּכְרֹת שׂוֹכַת עֵצִים וַיִּשָּׂאֶהָ וַיָּשֶׂם עַל־שִׁכְמוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ מָה רְאִיתֶם עָשִׂיתִי מַהֲרוּ עֲשׂוּ כָמוֹנִי׃

ויכרתו

רש"י

כגבוה שבכולם: אלון מעוננים. מישור מעוננים: (מב) ויצא העם השדה. אנשי שכם: ויגדו. המגידים לאבימלך שיצאו בני העיר אל השדה לעשות חפציהם: (מד) פתח שער העיר. שלא יוכלו ליכנס: (מו) צריח. יער שכפו אילנות ושפעים סביב סביב וקורין אותו פלייזי"ר בלעז (כמו לעיל ו' ב'): בית אל ברית. אותו צריח היה של בעל ברית שם של ע"א שלהם וצלמון יער היה שם, ויש פותרין צריח ווט"ש בלעז (כמו לעיל ו' ב') שעושין בקרקע: (מח) שוכת עצים. ענף עצים:

מצודת דוד

שמלחמה עד בואם פתח השער נפלו חללים: (מא) וישב. ר"ל חזר לשבת בארומה כמאז: ויגרש. לאח"ז כאשר חזק ידו: (מב) ויגדו. מאנשי אבימלך: (מג) את העם. אשר עמו: וירא. כאשר ראה: (מד) והראשים. ר"ל אחד מהראשים: פתח שער. לבל יצא מן העיר לעזור להעם שבשדה: (מה) ויזרעה מלח. פזר מלח לקלקל השדות: (מו) וישמעו וגו'. כי מגדל שכם לא עמדה בתוך העיר: (מח) מה ראיתם עשיתי. כמו ראיתם מה עשיתי

מצודת ציון

מילוא הארץ וגובהו נקרא טבור ע"ש שהטבור והוא הטבור שבאדם הוא בגובה הגוף וכן על טבור הארץ (יחזקאל ל"ח): (לח) איה אפוא. הוא כפל ענין במלות שונות: פיך. מאמרך: (מג) ויחצם. ויחלקם: (מו) צריח. מגדל גבוה יקרא צריח וכן בסלעים ובצריחים (ש"א י"ג) והוא מלשון הרמת קול כמו יריע אף יצריח (ישעיה מ"ב) כי הצופה העומד על מגדל גבוה צריך להשמיע דברו בהרמת קול: (מח) הקרדמות. גרזן שמבקעין בו עצים כמו את קרדומו (ש"א י"ג): שוכת. ענף

השאלות

(מג—מד) למה ויכום כפול:

שפוט השופטים

אבימלך ויגש אל עיר שכם, ובזה הקימה עצת עליון שיפלו בעלי שכם ושלא יכבוש עדיין את העיר למען תרבה המשטמה עד שהחריב את העיר לבסוף, ואבימלך ישב בארומה כי לא יוכל להלחם עתה על העיר אחר שגעל וחיילותיו בעיר: (מא) ויגרש בתוך כך גברה יד שר העיר שהיו לו ג"כ עוזרים, ובפרט אחר שנפלו אנשי שכם חללים והסכימו לגרש את געל מן העיר: (מב) ויצא העם השדה לעסקיהם כי היה אז עת הבציר וכבר התיאשו מן המלחמה: (מג) ויחצם, עתה נגליא כונת זבול בשעה שלאחת, שחלה את עמו לג' ראשים ובעת שראה שהעם יוצא מן העיר שניתקו מן העיר התחיל להכותם, ובתוך כך שהכה בהם. (מד—מה) פשטו אבימלך והעם אשר אתו ויעמדו מקצתם פתח שער העיר למנוע המוכים בל ישובו העירה, ושני הראשים הכו כל אשר בשדה שהיו נפוצים בשדות רבות, ואח"כ החריב אבימלך את העיר: (מו) וישמעו אחרי מעשה עצת ה' בשכם, סבב שאש האחד תאכל גם בית מלוא בני שכם שאצל שכם היה מגדל עוז שלא היה אפשר לכבשו סבב ה' שלא הלכו להשגב במגדל רק התקבצו אל צריח בית אל שהיה של עצים להתיעץ שם ולכרות שם ברית אל קשר המרד: (מז) ויגד לאבימלך שיצאו מן המגדל, ולא כרת עצים ויצת את הצריח שהיה מעצים, והיה מה' שיצאו מן המגדל של אבנים לחסות תחת לוח ארז, ונתקיים מ"ש תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם בית מלוא:

מט וַיִּכְרְתוּ גַם־כָּל־הָעָם אִישׁ שׂוֹכֹה וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיָּשִׂימוּ עַל־הַצְּרִיחַ וַיַּצִּיתוּ עֲלֵיהֶם אֶת־הַצְּרִיחַ בָּאֵשׁ וַיָּמֻתוּ גַּם כָּל־אַנְשֵׁי מִגְדַּל־שְׁכֶם כְּאֶלֶף אִישׁ וְאִשָּׁה׃ נ וַיֵּלֶךְ אֲבִימֶלֶךְ אֶל־תֵּבֵץ וַיִּחַן בְּתֵבֵץ וַיִּלְכְּדָהּ׃ נא וּמִגְדַּל־עֹז הָיָה בְתוֹךְ־הָעִיר וַיָּנֻסוּ שָׁמָּה כָּל־הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְכֹל בַּעֲלֵי הָעִיר וַיִּסְגְּרוּ בַּעֲדָם וַיַּעֲלוּ עַל־גַּג הַמִּגְדָּל׃ נב וַיָּבֹא אֲבִימֶלֶךְ עַד־הַמִּגְדָּל וַיִּלָּחֶם בּוֹ וַיִּגַּשׁ עַד־פֶּתַח הַמִּגְדָּל לְשָׂרְפוֹ בָאֵשׁ׃ נג וַתַּשְׁלֵךְ אִשָּׁה אַחַת פֶּלַח רֶכֶב עַל־רֹאשׁ אֲבִימֶלֶךְ וַתָּרִץ אֶת־גֻּלְגָּלְתּוֹ׃ נד וַיִּקְרָא מְהֵרָה אֶל־הַנַּעַר ׀ נֹשֵׂא כֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁלֹף חַרְבְּךָ וּמוֹתְתֵנִי פֶּן־יֹאמְרוּ לִי אִשָּׁה הֲרָגָתְהוּ וַיִּדְקְרֵהוּ נַעֲרוֹ וַיָּמֹת׃ נה וַיִּרְאוּ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל כִּי־מֵת אֲבִימֶלֶךְ וַיֵּלְכוּ אִישׁ לִמְקֹמוֹ׃ נו וַיָּשֶׁב אֱלֹהִים אֵת רָעַת אֲבִימֶלֶךְ אֲשֶׁר עָשָׂה לְאָבִיו לַהֲרֹג אֶת־שִׁבְעִים אֶחָיו׃ נז וְאֵת כָּל־רָעַת אַנְשֵׁי שְׁכֶם הֵשִׁיב אֱלֹהִים בְּרֹאשָׁם וַתָּבֹא אֲלֵיהֶם קִלְלַת יוֹתָם בֶּן־יְרֻבָּעַל׃

י א וַיָּקָם אַחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל תּוֹלָע בֶּן־פּוּאָה בֶּן־דּוֹדוֹ אִישׁ יִשָּׂשכָר וְהוּא־יֹשֵׁב בְּשָׁמִיר בְּהַר אֶפְרָיִם׃ ב וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר בְּשָׁמִיר׃ ג וַיָּקָם אַחֲרָיו יָאִיר הַגִּלְעָדִי וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה׃ ד וַיְהִי־לוֹ שְׁלֹשִׁים בָּנִים רֹכְבִים עַל־שְׁלֹשִׁים עֲיָרִים וּשְׁלֹשִׁים עֲיָרִים

רש"י

(נ) תנחו' ויקרא : (נג) תנחומא ויקרא :

(נג) פלח רכב. חתיכת אבן של ריחים העליונה הקרויה רכב : ותרץ. ותרוצץ : (נד) פן יאמרו לי. פן יאמרו עלי :

י (א) בן דודו. כך שמו : (ד) עירים. עולים סוסים בחורים : ושלשים עירים להם. שלשים עירים כלם

מצודת ציון

ויפול וכמשפט לא יקוץ את השוכה (כ"ק קי"ד) וזהו מלשון סכך : (מט) ויציתו. מל' הצתה והבערה : (נא) ומגדל עז. ומגדל חזק : (נג) פלח. כן נקרא אבן פרחים כמו פלח התחתית (איוב מ"א) : רכב. הוא האבן העליון המרכבת והרוכב על התחתית : ותרץ. מלשון רציצה ושבירה : גלגלתו. ראשו כמו ואת גלגלתו (ד"ה י') (נד) לי. עלי : וידקרהו. ענין התקיעה בגוף וכן כל הנמצא ידקר (ישעיה י"ג) :

י (א) דודו. שם איש : (ד) עירים. כן יקרא החמור בעודו קטן כמו עיר בן אתונות (זכריה ט') : עירים.

מצודת דוד

וגו' : (מט) על הצריח. ר"ל סמוך לה : (נב) עד פתח. כי השער היה מעץ : (נד) נשא כליו. כלי זיינו : אשה הרגתהו. ולקלון יחשב לו : (נו) את רעת. את גמול רעה : י (ב) וימת. בתוך שנת העשרים ושלש ועלה השנה עם ולאיר שנשפט אחריו כ"כ בס"ע : (ד) רכבים וגו'.

שפוט השופטים

(נג) עתה יספר איך נתקיים ג"כ מ"ש ותצא אש מבעלי שכם ותאכל את אבימלך במה שאשה הרגתהו. פלח רכב היא חתיכת אבן מהעליונה של הריחים והיה מדה במדה כמו שהרג את אחיו על אבן אחת : (נו) וישב זה סיום הספור איך נתקיימה קללת יותם בכל פרטיה :

י (א) **להושיע** את ישראל כי אבימלך לא הושיע אותם רק השתרר עליהם. בן דודו כך שמו : ורד"ק כתב פי' בן דודו של אבימלך בן אחי אביו עיי"ש, ואיך היה איש יששכר ?

לָהֶם לָהֶם יִקְרְאוּ חַוֺּת יָאִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ הַגִּלְעָד׃ ה וַיָּמָת יָאִיר וַיִּקָּבֵר בְּקָמוֹן׃ ו וַיֹּסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְאֶת־אֱלֹהֵי אֲרָם וְאֶת־אֱלֹהֵי צִידוֹן וְאֵת אֱלֹהֵי מוֹאָב וְאֵת אֱלֹהֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְאֵת אֱלֹהֵי פְלִשְׁתִּים וַיַּעַזְבוּ אֶת־יְהוָה וְלֹא עֲבָדוּהוּ׃ ז וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד בְּנֵי עַמּוֹן׃ ח וַיִּרְעֲצוּ וַיְרֹצְצוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁנָה הַהִיא שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה אֶת־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בַּגִּלְעָד׃ ט וַיַּעַבְרוּ בְנֵי־עַמּוֹן אֶת־הַיַּרְדֵּן לְהִלָּחֵם גַּם־בִּיהוּדָה וּבְבִנְיָמִין וּבְבֵית אֶפְרָיִם וַתֵּצֶר לְיִשְׂרָאֵל מְאֹד׃ י וַיִּזְעֲקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה לֵאמֹר חָטָאנוּ לָךְ וְכִי עָזַבְנוּ אֶת־אֱלֹהֵינוּ וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלֹא מִמִּצְרַיִם וּמִן־הָאֱמֹרִי מִן־בְּנֵי עַמּוֹן וּמִן־פְּלִשְׁתִּים׃

וצידונים

ע"ש (ו) שהש"ר ח יא ו ד א שמ"ר ט במד"ר כ פסחא אוכה. תנחו' וארא סא"ו ח : (ז) שא"ו ח : (ח) סא"ו ח : (י) סא"ו ח : (יא) במד"ר כ׳

רש"י

אותה להם לכך נקראו עיירים לשון עיירות: (ו) את הבעלים וגו'. שבע ע"ז מנו כאן: ויעזבו את ה' ולא עבדוהו. אפילו בשותפות עם אלו: (ח) בשנה ההיא. כשמת יאיר: אשר בעבר הירדן. ארץ ראובן וגד וחצי המנשה שהיו שכניהם: (יא) הלא ממצרים. שבע תשועות יש כאן כנגד שבע ע"ז

מצודת דוד

וזהו דבר התימה: חות יאיר. על כי נאמר בתורה שיאיר בן מנשה קרא לעריו חות יאיר ולפי שהיה שמו כשמו ועריו בניו היו מרובות קראום ג"כ חות יאיר: (ו) ויעזבו. ר"ל עזבו את ה' מכל וכל ולא עבדוהו אפי' בשתוף עם כל אלו העכו"ם: (ח) בשנה ההיא וגו'. ר"ל מיד בשנה שמת יאיר התחילו לרעוץ ולרוצץ את ישראל ושמנה עשר שנה התמיד הדבר. ור"ל לא היו במדרגה כי אם בפעם אחת אלא כדרך שאר המשעבדים: את כל וגו'. יפרש מה שנאמר בתחלת המקרא בני ישראל הם כל בני ישראל אשר בעבר הירדן: (י) וכי עזבנו וגו'. וי"ו הראשון מוסיף על הוי"ו השני והשני על הראשון ור"ל עשינו חטא כפול את ה' עזבנו ואת הבעלים עבדנו: (יא) ויאמר ה'. ע"י נביא בא לאסם

מצודת ציון

אגיגא כמו ערים ובדרך צחות אמר עירים לזווגו עם עירים בזכר: (ז) וימכרם. ר"ל מסרם: (ח) וירעצו. ענין שבירה כמו תרעץ אויב (שמות ט"ו): וירצצו. אף הוא ענין שבירה כמו קנה רצוץ (ישעיה מ"ב): (ט) ותצר.

דבר

השאלות

(ח) מ"ש בשנה ההיא באורו קשה :
(י) הוי"ו של וכי עזבנו מיותרת :
(יא) הלא מן בני עמון ופלשתים לא הושיעם עדיין :

שפוט השופטים

(ה) להם יקראו חות יאיר פי' כי. יאיר בן מנשה הלך וילכד את חותיהן [חות הגלעד], ויקרא אתהן חות יאיר, ועל דוגמת גבורת יאיר זה אל יאיר הקודם, קראו ג"כ לעריו הכוללים בשם הכינוי חות יאיר, ויש הבדל בין קרא (המורה על קריאת השם) שבא אחריו מלת את ובין אם בא אחריו למ"ד, שקרא שאחריו את, היא קריאת שם העצם, וקרא שאחריו למ"ד הוא הכינוי הנטפל על שמו הקודם, ואצל יאיר הראשון היה שמם העצמי חות יאיר לכן כתיב ויקרא אתהן, ואצל יאיר זה היה זה רק כינוי השם, ולכן אמר להם יקראו כי לא היה זה שמם העצמי: (ו) ויוסיפו כי עד עתה בחיי השופטים עבדו את ה' וכמ"ש והיה במות השופט (למעלה ב') ולא עבדוהו אפילו בשותפות: (ח) וירעצו וירצצו כו' בשנה ההיא, ר"ל, א] שתיכף נעשו, ב] שתיכף בשנה הראשונה היה קושי השיעבוד, ונמשך י"ח שנה: (י) וכי עזבנו, פי' הם הבינו שהגם שעבדו את הבעלים לא עזבו את ה' כי שמו את הבעל כממוצע בינם ובין ה', ואמרו הגם שחטאנו בכ"ז וכי עזבנו את אלהינו ונעבד את הבעלים בשמיהם, הלא חשבנו את הבעל כסרסור בינינו ובין ה': (יא) ויאמר ה' הודיעם ע"י נביא שלא יאמרו שלא חטאו, אמר להם הלא ממצרים ומן האמורי ר"ל כמו שהצלתיכם בימי קדם ממצרים ומן האמורי, הלא כן

יב וְצִידוֹנִים וַעֲמָלֵק וּמָעוֹן לָחֲצוּ אֶתְכֶם וַתִּצְעֲקוּ אֵלַי וָאוֹשִׁיעָה אֶתְכֶם מִיָּדָם׃ יג וְאַתֶּם עֲזַבְתֶּם אוֹתִי וַתַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים לָכֵן לֹא־אוֹסִיף לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם׃ יד לְכוּ וְזַעֲקוּ אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם בָּם הֵמָּה יוֹשִׁיעוּ לָכֶם בְּעֵת צָרַתְכֶם׃ טו וַיֹּאמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה חָטָאנוּ עֲשֵׂה־אַתָּה לָנוּ כְּכָל־הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ אַךְ הַצִּילֵנוּ נָא הַיּוֹם הַזֶּה׃ טז וַיָּסִירוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר מִקִּרְבָּם וַיַּעַבְדוּ אֶת־יְהוָה וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ בַּעֲמַל יִשְׂרָאֵל׃ יז וַיִּצָּעֲקוּ בְּנֵי עַמּוֹן וַיַּחֲנוּ בַּגִּלְעָד וַיֵּאָסְפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בַּמִּצְפָּה׃ יח וַיֹּאמְרוּ הָעָם שָׂרֵי גִלְעָד אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר יָחֵל לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי עַמּוֹן יִהְיֶה לְרֹאשׁ לְכֹל יֹשְׁבֵי גִלְעָד׃

יא א וְיִפְתָּח הַגִּלְעָדִי הָיָה גִּבּוֹר חַיִל וְהוּא בֶּן־אִשָּׁה זוֹנָה וַיּוֹלֶד גִּלְעָד אֶת־יִפְתָּח׃ ב וַתֵּלֶד אֵשֶׁת־גִּלְעָד לוֹ בָּנִים וַיִּגְדְּלוּ בְנֵי־

האשה

ע"ש (יב) שהש"ר א ידה: (טז) סא"ז ה: (יח) אס"ר א ס. מד"ש יג כא ב: (א) אס"ר א ס. מד"ש יג כא ב תנחו' פנח:

רש"י

שהיו עובדים: (יב) ומעון. שם אומה: (טז) ותקצר נפשו בעמל. כביכול לא היה רחבת מקום לסבול וליכנס שם צרה שהיה לו בעמל ישראל: (יז) ויצעקו. נאספו על ידי כרוז:

מצודת ציון

מלשון צר ודחק: (טז) ותקצר. מלשון קצר: נפשו. רצונו כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג): (יז) ויצעקו. ענין אסיפה שבאה בצעקת המאסף: (יח) יחל. יתחיל:

מצודת דוד

דבר ה': ממצרים. ר"ל מקושי שעבוד מצרים: (יב) לחצו אתכם. אשר לחצו אתכם ומוסב גם על הנזכרים במקרא שלפניו: ותצעקו. ובהם צעקתם אלי והושעתי לכם: (יד) המה יושיעו. אמר בדרך לעג והתול: (טו) ככל הטוב בעיניך. כמשפט הישר בעיניך רק נפלה נא ביד ה' וביד אדם אל אפול: (טז) ותקצר נפשו. ר"ל קצרה רצונו של מקום בדבר עמל ישראל כי מתחלה היה רצון המקום להרבות עמלם בעבור חטאם הרב ועתה בשובם לה' קצר' רצונו מלהרבות עמל ר"ל נחם ה' על הרעה: (יח) מי האיש. ר"ל דעו מי האיש ויהיה מי שיהיה: אשר יחל וגו'. יהיה לראש:
יא (א) ויולד גלעד. ר"ל עם שאמו היתה זונה מ"מ היה הדבר ברור שגלעד הוליד את יפתח ולא אחר הולידו: (ב) ותלד.

השאלות

(טו—יז) מ"ש עשה לנו כטוב בעיניך והלא לא חפץ להושיעם, ומ"ש ותקצר נפשו נלאו בו המפרשים, מ"ש שבני עמון חנו בגלעד סותר למ"ש למעלה שעברו את הירדן, וגם יקשה שבסי' י"א פכ"ט אמר שיפתח עבר את הירדן ומשמע שבני עמון שבו לביתם ונלחם עמהם בעריהם:

שפוט השופטים

מן בני עמון ומן פלשתים הלוחצים אתכם עתה יכול אני להושיעכם, (ולכן אמר מן בני עמון בלא וא"ו החיבור, שר"ל כמו ממצרים כן מן בני עמון): (יב) וצידונים ר"ל ובל תאמרו כי חשבתם שרק בימי קדם עשיתי נפלאות לא בדורות אלה הלא צידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם, וזה היה בדורות אחרונים ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם: (יג) ומה שאמרתם וכי עזבנו את ה', התשובה לזה ואתם עזבתם אותי באמת ותעבדו אלהים אחרים, לא כדבריכם, לכן לא אוסיף להושיע אתכם. (יד) לכו וזעקו אל האלהים אמר אשר בחרתם בם הלא ראוי שהמה יושיעו לכם בעת צרתכם לא אנכי: (טו) ויאמרו חטאנו התוודו העלם, רק אמרו למה הענים אותנו בידי אדם עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך כענין נפלה נא ביד ה' וביד אדם אל אפולה, ועז"א אך הצילנו מידי אדם: (טז) ותקצר נפשו בעמל ישראל, ע"י תשובתם, נפשו ורצונו קצר את עמל ישראל בל יאריך עוד, ובל יוסיף החויב לעבור את הירדן ולהאריך ולהוסיף את עמלם. וכמו"כ ח"א פמ"ח פירש ר"ל רצון האל לא יכול לסבול ולראות עוד את עמל ישראל ונרתם: (יז) ויצעקו זה היה מאת ה' שבני עמון שכבר עברו את הירדן להלחם ביהודה ובנימין (כנ"ל ט') שבו לאחורה ויחנו בגלעד, ששם לאנוס זה י"ח שנה, וכזה קצר עמלם בל יתפשט על כל השבטים. ויאספו ב"י אבל ב"י כבר התאספו ג"כ בעת עברו את הירדן, וגלעד שעבר אליו גם הוא בקש לו ראש:
יא (א) ויולד גלעד את יפתח. ר"ל בכ"ז ידעו הכל שגלעד ילדו כי יחדה אליו לפילגש: (ב) ותלד

אשה

האשה ויגרשו את־יפתח ויאמרו לו לא־תנחל בבית־אבינו כי בן־אשה אחרת אתה: ג ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב ויתלקטו אל־יפתח אנשים ריקים ויצאו עמו: ד ויהי מימים וילחמו בני־עמון עם־ישראל: ה ויהי כאשר־נלחמו בני־עמון עם־ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את־יפתח מארץ טוב: ו ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין ונלחמה בבני עמון: ז ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם: ח ויאמרו זקני גלעד אל־יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישבי גלעד: ט ויאמר יפתח אל־זקני גלעד אם־משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן יהוה אותם לפני

אנכי

רש"י

יא (ד) וילחמו בני עמון. היא האמורה למעלה:

מצודת דוד

אח"ז ינדה לו אשתו הנשואה אליו: ויגרשו. בחזקה ובאלמות: בן אשה אחרת. אמרו על כבוד אביהם ולא זכרו שהם זונה: (ג) ויתלקטו. ממקומות מחולפות: ויצאו עמו. בכל אשר יצא הוא: (ד) ויהי מימים וילחמו וגו'. ר"ל אף שנלחמו בני עמון עם ישראל הי' מסוף ימים רבים אחר שנתגרש יפתח: (ה) לקחת. להשיבו אל גלעד: (ז) ותגרשוני. עזרתם לאחי לגרש אותי: ומדוע וגו'. ר"ל ואם תאמרו שבאמת נחמתם על הרעה א"כ למה איחרתם עד כה ומדוע באתם עתה כאשר צר לכם ולא מקודם ונראה מזה שעדיין האיבה במקומה עומדת ומפני הדחק באתם: (ח) לכן ר"ל לכל התשובה כזאת באנו בעצמנו עתה אליך

מצודת ציון

יא (ג) טוב. שם אדון הארץ וכן מצינו אם יגאלך טוב (רות ג'): (ו) לקצין. ענין שררה וכן קצין תהיה

השאלות

(ו—יא) בפסוק וא"ו אמרו לקצין ובפסוק ח"ת אמרו לראש? תחלה אמרו ונלחמה ואח"כ ונלחמת? מה הטענה הלא אתם שנאתם אותי וכי בעבור זה לא יבקשו עזרתו אם יקוו ממנו תועלת, ומה השיבו לכן עתה וכו' איך נמשך זה מהקודם? מ"ש אנכי אהיה לכם לראש מה הדש בזה הלא כבר אמרו לזה ומה השיבו כדברך כן נעשה והלא גם הם כן דברו אליו? עד עתה התנו שהם ילחם ויגלה לא יהיה לראש ואיך שמו אותו היכף לראש ערם גלה וטרם לחם?

שפוט השופטים

אשת גלעד. שהיתה לו בחופה וקדושין. ויאמרו לו לא תנחל, והיה זה שלא כדין א] כי בן פילגש יורש נחלה עם יתר הבנים, ב] מה שגרשו את יפתח מן העיר שזה חמס מבואר: (ג) ויברח וזה מורה שרצו להרגו עד שהוכרח לברוח, ושזקני העיר לא עשו משפט: (ד) ויהי מימים שהעסק הזה נמשך ימים רבים עד שנלחמו בני עמון: (ה) ויהי כאשר נלחמו. ר"ל לא מגד היושר הזכירו את יפתח רק מצד שהוצרכו אליו: (ו) לכה והייתה לנו לקצין, יש הבדל בין ראש וקצין, הקצין הוא העומד בקצה המחנה מחמת חשיבותו ומעלתו בגבורה או בעושר או בחכמה הגם שאינו ראש ומושל עליהם, כמו שמלה לכה קצין תהיה לנו, והנה הם לא דברו אתו מאומה על שכרו אחרי המלחמה, רק על עתה, אמרו שיהיה הוא בקצה מצד חשיבותו כי הוא גבור מכולם, ולכן אמרו ונלחמה בבני עמון בלשון רבים, כי הקצין אינו הראש שתחתם המעשה אליו לבדו כי במלחמה כולם שוים עמו, רק הוא עומד בקציהם: (ז) ויאמר יפתח השיב לכם איך תאמרו שאני אהיה לקצין מפני חשיבותי, כאילו לא קראתם אותי מפני הצורך רק מפני החשיבות ומפני ההכבדה אותי, הלא אתם שנאתם אותי, וגם ותגרשוני מבית אבי כי הייתי שפל ונבזה אצלכם, זאת שנית שהם הייתם בחיים אלי בעת שלוה הייתי מוחל על העבר, אבל אתם באתם אלי עתה רק כאשר צר לכם, באופן שלא הניעכם הגם החרטה על העבר, ולא אהבה וחשיבות, רק ההכרח, ולמה אלך לעזר אתכם הגם בלא בצע, כאילו ברית אהבה בינינו מה שאינו כן: (ח) ויאמרו כו' לכן עתה שבנו אליך. ר"ל אמת כדברך כי מקדם שנאנו אותך והרעונו לך, אבל לכן עתה שבנו אליך באופן שלא תלך בעבור אהבה ובעבורנו רק תקח משכורתך, שע"י שוהלכת עמנו ונלחמת כי אתה תהיה הלוחם והנצחון יקרא על שמך ומזה יחויב שאחר שתנצח והיית לנו לראש כדין המנצח במלחמה והמציל את העם שאף אם הוא מפחותי העם יוסם לראש ומושל: (ט) ויאמר יפתח

הביא

אָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לְרֹאשׁ׃ י וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי־גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח יְהוָה יִהְיֶה שֹׁמֵעַ בֵּינוֹתֵינוּ אִם־לֹא כִדְבָרְךָ כֵּן נַעֲשֶׂה׃ יא וַיֵּלֶךְ יִפְתָּח עִם־זִקְנֵי גִלְעָד וַיָּשִׂימוּ הָעָם אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ וּלְקָצִין וַיְדַבֵּר יִפְתָּח אֶת־כָּל־דְּבָרָיו לִפְנֵי יְהוָה בַּמִּצְפָּה׃ יב וַיִּשְׁלַח יִפְתָּח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן לֵאמֹר מַה־לִּי וָלָךְ כִּי־בָאתָ אֵלַי לְהִלָּחֵם בְּאַרְצִי׃ יג וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן אֶל־מַלְאֲכֵי יִפְתָּח כִּי־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אַרְצִי בַּעֲלוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וְעַד־הַיַּרְדֵּן וְעַתָּה הָשִׁיבָה אֶתְהֶן בְּשָׁלוֹם׃ יד וַיּוֹסֶף עוֹד יִפְתָּח וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן׃ טו וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר יִפְתָּח לֹא־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶת־אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ טז כִּי בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיֵּלֶךְ

ע"ש (יא) ספרי בהעלותך : (יב) ספרי נבא : (יג) במד"ר יא : ישראל

רש"י

(יא) את כל דבריו. התנאי שביניהם: לפני ה' במצפה. למקום שנאספו כולם שהשכינה שורה על רוב צבור:

מצודת דוד

להראות הכנעה גדולה וחיבה יתירה כ"א היה מפני הדחק היה די לשלוח אחריך: והלכת. וכאשר תלך עמנו: לכל יושבי גלעד. ר"ל לא לנו הבאים לבד כ"א לכולם: (ט) אם משיבים. ר"ל אם יוגמר הדבר ואלך למלחמה ונתן ה' וגו' אז אנכי בעצמי אהיה לכם לראש מגד הדין ור"ל עדיין אין זה הכנעה וחיבה במה שאמרו להמשיל אותי אחר המלחמה כי בודאי אם אהיה מנוצח לא תאבו עוד להמשיל אותי ואם אנצח אני הנה מן הדין ראוי לי הממשלה וכאלו אמר לא כן הוא כ"א מיד קודם המלחמה תמשילו אותי: (י) ה' יהיה שמע. ויהיה הוא לעד: כדברך. להמשיל אותך מיד:

(יא) וישימו וגו'. מיד עשאוהו לראש טרם יצאו למלחמה: את כל דבריו. דברי תפלותיו ותחנוניו: לפני ה'. כי שם נקבצו רבים מישראל והשכינה שורה על רוב ציבור (ועל שבמצפה נלחם יהושע כל המלכים הנאספים עליו לזה קבעוה למקום קבוץ וכן נקבצו שמה בפלגש בגבעה וכן בימי שמואל כשהמליך את שאול): (יב) מה לי ולך. ר"ל מה האיבה והשנאה אשר בינינו מה לי עליך ומה לך עלי ולפי שמנוהו לראש תלה הדבר בעצמו: (יג) בשלום. מבלי מריבה ומלחמה: (טו) את ארץ מואב וגו'. ר"ל אם שמחוז הזאת מאז של מואב ועמון הנה בעת שלקחה ישראל לא היתה עוד

שפוט השופטים

השיב להם, הנה בזה עדן לא הראיתם לי אות אהבה וסימן חרטה על העבר ויתראה כאילו אני הולך עם אויבי לעזור להם בעד משכורת, כי מה שהבטחתם שאחר המלחמה והנצחון תשימוני לראש, זה דבר שאינו תלוי בהסכמתכם שזה יהיה ממילא שאם משיבים אתם אותי וכו' ונתן ה' אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש מעצמי על כרחכם, כדין הגואל, ומה תבטיחו לי אתם? וכוונתו מבוארת שהיה חפץ שישימו אותו לראש תיכף, עד שתיכף בלכתו לא ילך כקצין רק כראש, וכמ"ש אל מלך בני עמון מה לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי שזה אמר מגד שהיה כבר המושל והאדון הארץ: (י) ויאמרו וכו' כדברך כן נעשה, ר"ל שישימוהו לראש תיכף בבואו לגלעד: (יא) וז"ש וילך וכו' וישימו כו' עליהם לראש ולקצין. שבחרוהו תכף לראש, וגם לקצין מפני מעלתו, וידבר יפתח את כל דבריו לפני ה' כו', הסכים עמהם משפטי הראשות עד כמה תגיע ממשלתו, כמו שדבר שמואל להם את משפטי המלוכה עת המליך את שאול: (יב) מה לי ולך. כי מלחמה שתהיה בין שני מלכים (אם תהיה כפי נמוסי המלכים לא בדרך עשק) יש לה בהכרח איזה עילה, כמו מריבה או טענה וכדומה, ולרוב יוכלו להתפשר ביניהם בטוב טרם נשקה המלחמה, וש"ל שיודיעהו סבת המלחמה, ומה רוצה ממנו: (יג) ויאמר מלך בני עמון כו' כי לקח ישראל את ארצי וכו' הודיע לו שיש לו טענה על הארץ שהיתה למואב בימי קדם טרם שכבשה סיחון ורוצה שישובו הערים אל בעליהם הראשונים (וכפי הנראה היה מלך בני עמון מושל אז גם על ארץ מואב) וטען בעד מואב שלקחו ארצו וגם שמה שלקחו מסיחון היה גם משבי עמון כמ"ש (יהושע יב) סיחון וכו' מערועער וכו' גבול בני עמון ושם (יג כה) ויהי להם הגבול יעזר וכו' וחצי ארץ בני עמון: (טו יח) כה אמר יפתח. טען ארבעה טענות. א] שישראל לא לקח מארץ מואב ובני עמון מאומה (כי הוא אין לו טענה רק אם היו לוקחים מידו בלי אמצעי) והפוך הוא שעת שלחו מלאכים אל מלך מואב ואל מלך אדום ולא אבו לעזבם לעבור גבולם (הגם שהיה בזה עילה למלחמה) הסבו את

יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־יַם־סוּף וַיָּבֹא קָדֵשָׁה׃ יז וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים׀ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם לֵאמֹר אֶעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֱדוֹם וְגַם אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ׃ יח וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא־בָאוּ בִּגְבוּל מוֹאָב כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב׃ יט וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצְךָ עַד־מְקוֹמִי׃ כ וְלֹא־הֶאֱמִין סִיחוֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחוֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיָהְצָה וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל׃ כא וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־סִיחוֹן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא׃ כב וַיִּירְשׁוּ אֵת כָּל־גְּבוּל הָאֱמֹרִי מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וּמִן־הַמִּדְבָּר וְעַד־הַיַּרְדֵּן׃ כג וְעַתָּה יְהוָה׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹרִישׁ אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּירָשֶׁנּוּ׃ כד הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ כְּמוֹשׁ אֱלֹהֶיךָ אוֹתוֹ תִירָשׁ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ

ע"ש (יז) ויק"ר במד"ר יע תנחו' חוקת :

רש"י

(טז) עד ים סוף. בדרומה של ארץ אדום וארץ אדום בדרומה של ארץ כנען: (יז) אעברה נא בארצך. מדרום לצפון ליכנס לארץ כנען: וגם אל מלך מואב. שהיתה ארצו בסוף ארץ אדום במזרחה של אדום ובדרומה של א"י: ולא אבה. משה רמזה בתורה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער כשם שאדום לא נתנום לעבור כך מואב לא נתנום לעבור: (יח) וילך במדבר. מן המערב למזרח במיצר דרומי של אדום ומואב: ויסב את ארץ אדום. כל דרומה: ואת ארץ מואב. כל דרומה וכשהגיע למקצוע דרומית מזרחית פנה אל הצפון לסבוב את מיצר המזרחי: ויבא ממזרח שמש לארץ מואב ויחנון בעבר ארנון. לסוף מזרחה של ארץ מואב ושם התחילה ארץ סיחון ועוג וכבשו עבר הירדן במזרח ארץ כנען ועברו הירדן ונכנסו לה לארץ כנען דרך המזרח: (כב) ויירשו וגו' מארנון ועד היבק. שאתה אומר שהוא שלך הם מסיחון לקחוה: ומן המדבר ועד הירדן. מדברות היו שם לפני הירדן:

אותו

מצודת דוד　　　מצודת ציון

לא (ישעיה ג'): (יז) אבה. רצה כמו לא אבה יבמי (דברים כ"ה): (יח) ויחנון. כמו ויחנו והנו"ן נוספת כמו תשמעון: (כא) ויירש. מל' ירושה: (כג) הוריש. ענין גרושין: תירשנו. מלשון ירושה: (כד) כמוש. שם עכו"ם:

ארצם וכאשר יפרש במקראות של אחריו: (יז) אעברה נא. לבוא אל ארץ כנען: (יח) ממזרח שמש. במזרחה של מואב: כי ארנון וגו'. ארנון הוא תחלת גבול מואב ובמה אתה בעבר מזה: (יט) עד מקומי. ארץ כנען מקום אשר נתן לי ה': (כ) ולא האמין. כי חשב לרמותו בזה ויכבש ארצו: (כב) מארנון וגו'. א"כ הממון הזה לקח מסיחון אשר כבש הוא מזה ממואב ומעמון: (כג) מפני עמו ישראל. לגרשם ולא שיוחזר לך וז"ש ואתה תירשנו בתמיה: (כד) אשר יורישך כמוש. בדרך לעג אמר:

משפט השופטים

ארצם ולא באו בגבול מואב כי ארנון היה גבול מואב בימים ההם: (יט כב) (טענה ב) הארצות שהזכיר כבשו מסיחון שהיו אז תחת ממשלתו, וגם זה לא היה שלא כדין עד שיוכל לטעון עליהם, כי בעת שלח מלאכים גם על סיחון, האל סיחון לתגר בם מלחמה, ולא הספיק לו מה שלא הניחם לעבור בארצו, רק ולא האמין סיחון את ישראל עבר בגבלו, ר"ל שלא הניחם אף ללכת בגבול ארצו ולסבבה כמו שסבבו ארץ אדום ומואב כי לא האמין להם, ולכן אסף את עמו וילחם בם, באופן שהוא התחיל במלחמה וה' נתנו ביד ישראל ולקחו את ארצו שהיא ארץ האמורי לא ארץ מואב כי הארצות האלה היו אז לאמורי: (כג כד) (טענה ג) ועתה ה' אלהי ישראל הוריש וכו', ר"ל הלא מלחמה ישראל בעת ההיא היה

אותו נירש: כה ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן־צפור מלך מואב הרוב רב עם־ישראל אם־נלחם נלחם בם: כו בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערעור ובבנותיה ובכל־הערים אשר על־ידי ארנון שלש מאות שנה ומדוע לא־הצלתם בעת ההיא: כז ואנכי לא־חטאתי לך ואתה עשה אתי רעה להלחם בי ישפט יהוה השפט היום בין בני ישראל ובין בני עמון: כח ולא שמע מלך בני עמון אל־דברי יפתח אשר שלח אליו: כט ותהי על־יפתח רוח יהוה ויעבר את־הגלעד ואת־מנשה ויעבר את־מצפה גלעד וממצפה גלעד עבר בני עמון: ל וידר יפתח נדר ליהוה ויאמר אם־נתון תתן את־בני עמון בידי: לא והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום מבני עמון והיה ליהוה והעליתיהו עולה: לב ויעבר יפתח אל־בני עמון להלחם בם ויתנם יהוה בידו:

ת"א והיה היוצא. תענית ד': ויכם

ע"ש (כו) אס"ר א ב: (ל) תנחו' בחוקתי: (לא) ב"ר ס' ויק"ר ל"ז תנחו' בחוקתי:

רש"י

(כו) על ידי ארנון. אצל ארנון שהיו ממואב וידעו שלא היה להם לעבור עליהם שהרי משיחון כבשום שלקחם ממלך מואב: שלש מאות שנה. משכבשו את הארץ בימי יהושע עד יפתח. מכאן יש ללמוד שנות השופטים הנזכרים הנה אם שני השעבוד של כל אומה נמנית בתוך ימי השופט אם לאו ושנינו בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה ואין לי מקרא ממי ללמוד, עתניאל מ' שנה ושני שעבוד של כושן רשעתים בכללם, אחריו אהוד שמונים שנה וי"ח שנה שעבוד של עגלון בתוכה הרי קמ"ח שנה, דבורה מ' שנה ושני שעבוד יבין בתוכה הרי מאה ושמונים ושמונה שנים, אחריו שבע שנים של שעבוד מדין וארבעים של גדעון ושלש של אבימלך הרי רל"ח שנים, אחריו כ"ג של תולע וכ"ב של יאיר אלא שעלתה שנה אחת לשניהם, וי"ח של בני עמון עד שלא בא יפתח הרי שלש מאות: (כט) עבר בני עמון. אל בני עמון:

מצודת ציון

הוריש. גרש: ירשנו. מל' ירושה: (כה) הרב רב. מל' מריבה: (כו) ובבנותיה. הכפרים הסמוכים לה: על ידי. אצל מקומות: (לג) ויכנעו. מל' הכנעה:

מצודת דוד

(כה) הרב רב. וכי עשה הוא מריבה עם ישראל בעבור המקום ההוא עם כי יש בו גם מצד מואב: (כו) בשבת ישראל. ר"ל בהיות ישראל יושבין בחשבון וגו' זה ג' מאות שנה (ר"ל קרוב לשלש מאות שנה ועיין בחשבון שנות הדורות): ומדוע לא הצלתם. מיד ישראל: בעת ההיא. במשך הזמן הזה: (כז) לא חטאתי לך. לאחר ריב עמדו להתנקם בי כי לא עשיתי לך מאומה רע: ישפט ה' השפט. ר"ל ה' בהיותו שופט כל הארץ ישפוט היום בין וגו' והרם המקרא: (כט) רוח ה'. רוח גבורה מה' ואומץ הלב: עבר בני עמון. להלחם בהם בארצם: (לא) והיה לה'. ר"ל אם יהי' דבר שאין ראוי להעלות לעולה יהיה קודש לה' שיתמיד בקדושה ולא ישתמש לחולין: והעליתיהו. אז אקריבו עולה:

שפוט השופטים

מין אלהי וכל העמים ידעו זאת כי ה' הורישם ואם ה' שכל הארץ שלו הוריש את האמורי איך אתה תירשנו הלא את אשר יורישך כמוש וכו' ומה לך לדבר שהוא מאלהי אלהים והשגחתו: (כה כו) (טענה ז) ועתה הטוב טוב אתה וכו' הלא בלק היה מלך בעת ההיא והאחרים וכן אחריו היו מלכים רבים וכבר עברו שלש מאות שנה וישראל יושבים ומחזיקים בארץ ואתם החרשתם וזו חזקה גדולה ויש עמה טענה, וכן מהרי"א דרך דרך זה בכתובים האלה: (כז) ואנכי לא חטאתי לך ר"ל אחר שאין לך טענה על הארץ לא יועיל שבה למלחמה רק אם אני חטאתי נגד הכרו בכבודו וכדומה וזה לא היה כי לא חטאתי, וא"כ אתה עשה אתי רעה להלחם בי הוא דבר רע נגד חוקי המלכים ונמוסי המדינות, ואם אין בינינו מוכיח ישפט ה' השופט וכו': (כט) ויעבר את הגלעד כבר אמר שמלך בני עמון חנה בגלעד, וכפ"ז הי' מחכמת יפתח שעבר בגלעד מן הצד דרך מצפה גלעד אל ארץ בני עמון שבעוד שמלך בני עמון עם מחנהו עמדו בגלעד היה נקל לכבוש מדינת בני עמון ולהכות מכה גדולה בערי בני עמון ועי"ז נכנעו כי הוצרכו לשוב להגן על עריהם:

לג וַיַּכֵּם מֵעֲרוֹעֵר וְעַד־בּוֹאֲךָ מִנִּית עֶשְׂרִים עִיר וְעַד אָבֵל כְּרָמִים מַכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּכָּנְעוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לד וַיָּבֹא יִפְתָּח הַמִּצְפָּה אֶל־בֵּיתוֹ וְהִנֵּה בִתּוֹ יֹצֵאת לִקְרָאתוֹ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלוֹת וְרַק הִיא יְחִידָה אֵין־לוֹ מִמֶּנּוּ בֵּן אוֹ־בַת׃ לה וַיְהִי כִרְאוֹתוֹ אוֹתָהּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיֹּאמֶר אֲהָהּ בִּתִּי הַכְרֵעַ הִכְרַעְתִּנִי וְאַתְּ הָיִיתְ בְּעֹכְרָי וְאָנֹכִי פָּצִיתִי פִי אֶל־יְהוָה וְלֹא אוּכַל לָשׁוּב׃ לו וַתֹּאמֶר אֵלָיו אָבִי פָּצִיתָה אֶת־פִּיךָ אֶל־יְהוָה עֲשֵׂה לִי כַּאֲשֶׁר יָצָא מִפִּיךָ אַחֲרֵי אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ יְהוָה נְקָמוֹת מֵאֹיְבֶיךָ מִבְּנֵי עַמּוֹן׃ לז וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ יֵעָשֶׂה לִּי הַדָּבָר הַזֶּה הַרְפֵּה מִמֶּנִּי שְׁנַיִם חֳדָשִׁים וְאֵלְכָה וְיָרַדְתִּי עַל־הֶהָרִים וְאֶבְכֶּה עַל־בְּתוּלַי אָנֹכִי וְרֵעֹיתָי׃ לח וַיֹּאמֶר לֵכִי וַיִּשְׁלַח אוֹתָהּ שְׁנֵי חֳדָשִׁים וַתֵּלֶךְ הִיא וְרֵעוֹתֶיהָ וַתֵּבְךְּ

ע"ש (לד) בר"ר ס סה"ר יא: (לס) בר"ר כב: (לז) שהש"ר ב ח שמ"ר טו פדר"כ טו תנחו' בחוקתי: על

ורעותי ק'

רש"י

(לג) אבל כרמים. מישר כרמיא: (לה) הכרע הכרעתיני. לשון נקבה ודומה לו לבבתיני אחותי כלה: היית בעכרי. כל דמי נעכר. קפצה את רגלי: (לז) וירדתי על ההרים. לשון יללה הוא ודוגמתו על גגותיה וברחובותיה כלה ייליל יורד בבכי, המתעלם בבכי עד שגופו משתבר, ובמ"א דורש רבי תנחומא על

מצודת דוד

אם יהיה דבר הראוי לעולה: (לג) ועד בואך. עד המקום אשר תבוא בה אל מנית וכאלו ידבר מול האדם היודע המקום: עשרים עיר. במרחק המקום ההוא היו עשרים עיר והכה כולם: (לד) אין לו ממנו. יתכן שאשת יפתח היו לה בנים מבעלה הראשון ויפתח גדלם ולבנים יחשבו לו ולזה אמר אין לו ממנו ר"ל מעצמו מפרי בטנו לא היה לו בן וגו': (לה) ואת היית בעכרי. ר"ל מהראוי לחשוב אותך בין שאר העוכרים אותי כי לא נופל אתה מהם: פציתי פי. להקדיש לה' היוצא לקראתי: (לו) אחרי וגו'. ר"ל הואיל ונתקיים התנאי שאמרת אם נתן תתן וגו' א"כ קל הנדר: (לז) יעשה לי הדבר הזה. והוא שירף ידו ממנה שני חדשים לבל עבות עמה מה שנדר עד כלותם: וירדתי. כי מקום יפתח היה בהר הגבוה שבהרים אשר סביבו ולז"א וירדתי על ההרים ולפי שהנדר היה להפרישה מבני אדם ולהתבודד בעבודת השם ולאשר עשה לה לזה שאלה שעוד ב' חדשים תלך לנפשה להשביע עינה עד לא תתבודד: ואבכה על בתולי. ר"ל על שלא תגשה לאיש ותשאר בתולה (כי הבכיה מועלת להפיג הצער): אנכי ורעותי. אלך אני ורעותי עמי: (לח) וישלח אותה. נתן

מצודת ציון

(לד) בתפים ובמחלות. שמות כלי ניגון (שמות ט"ו): (לה) אהה. ענין לצעקת יללה: הכרע הכרעתני. מל' כריעה ונפילה: בעכרי. ענין השחתה ובלבול כמו מה עכרתנו (יהושע ז'): פציתי. פתחתי כמו ופוצה פה (ישעיה י'): (לו): אחרי. ענינו כמו הואיל וכן ואחר אם מואסים (יחזקאל כ'): (לז) הרפה. מלשון רפיון:

השאלות

(לה—מ) למה לא הלך להתיר לו את נדרו, והלא י"ל פתח וחרטה? וכי נשתכח מאתם דין התרת נדרים? ובשגם כפי הדין אינו נדר כלל שהאדם אינו ראוי לעולה:

שפוט השופטים

(לא) והיה לה' פי' או שיהיה לה' אם הוא בלתי ראוי לקרבן, או אם הוא ראוי לקרבן והעליתהו עולה, רד"ק: (לד) ורק היא יחידה. ויען כי יקרא יחיד גם אם י"ל בנים אחרים שאינם חשובים אצלו כ"כ כמו בני פילגשים כמ"ש ביצחק את בנך את יחידך הגם שהיה לו ישמעאל, לכן אמר רק היא יחידה, ומפרש אין לו ממנו כ"ע לא נולד מיפתח בן או בת: (לה) אהה בתי נראה פי' שרצה להתחרט ולשאול על הנדר כיון שיש לו פתח חרטה וז"ש אהה בתי וכי הכרע הכרעתיני או את היית בעוכרי ואיך אעשה לך הדבר הזה ואנכי פציתי פי אל ה' ולא אוכל לשוב אתמהה? הלא הנדרים לה' נתרים בפתח וחרטה ואינם דומים לדברים שמבטיחים לבני אדם שמוכרחים לקיים הבטחתם, כי הנודר לה' יש לו התרה: (לו) ותאמר אליו השיבה לו שאין דבר זה דומה לשאר נדרים שע"י חרטה דמעיקרא החכם עוקר הנדר מעיקרו אבל אתה אין לך חרטה למעיקרא רק חרטה דהשתא, אחרי אשר עשה לך ה' נקמות מאויבך שע"י הנדר נצחת את אויביך ול"א שיהיה לך חרטה על גוף הנדר מעיקרא. וזה גרם טעות ליפתח שלא הלך אצל החכמים לשאול על נדרו כי באמת היא טעות הבל שגם חרטה דהשתא מועיל לעקור על כל פנים את הנדר מכאן ולהבא: (לז) ואבכה על בתולי, שהתיחדה ופרשה

עַל־בְּתוּלֶיהָ עַל־הֶהָרִים: לט וַיְהִי מִקֵּץ ׀ שְׁנַיִם חֳדָשִׁים וַתָּשָׁב אֶל־אָבִיהָ
וַיַּעַשׂ לָהּ אֶת־נִדְרוֹ אֲשֶׁר נָדָר וְהִיא לֹא־יָדְעָה אִישׁ וַתְּהִי־חֹק בְּיִשְׂרָאֵל:
מ מִיָּמִים ׀ יָמִימָה תֵּלַכְנָה בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל לְתַנּוֹת לְבַת־יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי
אַרְבַּעַת יָמִים בַּשָּׁנָה:

יב א וַיִּצָּעֵק אִישׁ אֶפְרַיִם וַיַּעֲבֹר צָפוֹנָה וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח מַדּוּעַ ׀
עָבַרְתָּ ׀ לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי־עַמּוֹן וְלָנוּ לֹא קָרָאתָ לָלֶכֶת עִמָּךְ בֵּיתְךָ
נִשְׂרֹף עָלֶיךָ בָּאֵשׁ: ב וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֲלֵיהֶם אִישׁ רִיב הָיִיתִי אֲנִי וְעַמִּי וּבְנֵי־
עַמּוֹן מְאֹד וָאַזְעִק אֶתְכֶם וְלֹא־הוֹשַׁעְתֶּם אוֹתִי מִיָּדָם: ג וָאֶרְאֶה
כִּי־אֵינְךָ מוֹשִׁיעַ וָאָשִׂימָה נַפְשִׁי בְכַפִּי וָאֶעְבְּרָה אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן
וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדִי וְלָמָה עֲלִיתֶם אֵלַי הַיּוֹם הַזֶּה לְהִלָּחֶם בִּי: ד וַיִּקְבֹּץ

ע״ש (א) סא״ר יא : (ב) סא״ר יא :

רש״י

יפתח הגיס לפני סנהדרין שמא ימצאו פתח לנדרך : (לח) ותבך על בתוליה. מדלא כתיב על בתולותיה משמע בתולים ממש: (לט) ותהי חק. גזרו שלא יעשה אדם עוד כן, שאלו הלך אצל פנחס או הוא בא אצלו היה מתיר לו נדרו עמדו בגדולתן ומבין שניהם אבדה ונפרע מהם פנחס נסתלקה שכינה הימנו שנאמר בדברי הימים לפנים ה׳ עמו (דה״א ט׳ כ׳) למדנו שבסופו אינו עמו ויפתח הוכה בשחין וניפול איברים שנאמר ויקבר בערי גלעד, ויש עוד לפתור ותהי חק בישראל מחובר למקרא של אחריו: (מ) מימים ימימה תלכנה וגו׳. הדבר הזה קבעו עליהם לחוק: לתנות. לקונן : יב (א) ויעבר צפונה. ויעבור את הירדן והלכו לצפון,

מצודת ציון

(לט) מקץ. מסוף : ידעה. הוא כינוי לשכיבה וכיוצא וכן יודעת איש (במדבר ל״א): חק. דבר קבוע : (מ) מימים ימימה. משנה לשנה כמו ושמרת וגו׳ מימים ימימה (שמות י״ג) : לתנות. ענין שיחה ודבור כמו שם יתנו צדקות ה׳ (שופטים ה׳) : יב (א) ויצעק. ענין אסיפה :

מצודת דוד

לה רשות ללכת לנפשה : (לט) ויעש לה וגו׳. הפרישה מבני אדם לשבת בדודה עוסקת בעבודת ה׳ ורז״ל אמרו שנדר להקריב עולה את כל היוצא וגו׳ וכן עשה נדרו : והיא לא ידעה איש. ר״ל כאשר נדר כן עשה והיתה פרושה מאיש : ותהי חק בישראל. הוא מה שיאמר במקרא של אחריו : (מ) מימים ימימה. בכל שנה ושנה כל ימי חייה : לתנות. לדבר על לבה להפג צערה ולשמחה : ארבעת ימים בשנה. בכל שנה נתעכבו אצלה ארבעה ימים:

יב (א) איש אפרים. קרא כל השבט בלשון יחיד: צפונה. אל מקום יפתח : נשרף עליך. ר״ל בעודך שאתה בו ואז תשרף גם אתה : (ב) איש ריב. פעמים רבות הייתי אני ועמי בעלי מריבה עם בני עמון ומאז זעקתי עליכם להושיע לי ולא שמעתם אלי (ויתכן שהיה זה בעודו יושב בארץ טוב) : (ג) ואראה. וכאשר ראיתי כי אינך מושיע לי בשום פעם ואמרתי מה לי לזעוק עוד : ואשימה נפשי בכפי. ר״ל כמו המחזיק דבר מה בכפו הנה בקל יפול כאשר יפתח כמו כן סכנתי את נפשי ועברתי במלחמה עם כי היה נוח הדבר שאפול בידם כי במתי מעט ירדתי במלחמה : ויתנם ה׳ בידי. ר״ל הואיל וה׳ נתנם בידי למה א״כ תלחמו בי הינם כ״א הייתי מנוצח היה הדין עמכם בגלל מה כי אז יכלתם לומר אלו קראת לנו בזה הפעם אחר שהעמידוך ראש בגלעד היינו הולכים גם אנו ברב עם:

השאלות

(א) ג) מדוע נתקבצו בני אפרים ומה חטא להם, ותשובת יפתח יש בה עמעום וכפל דברים:

שפוט השופטים

א״ע כל הגאה להיים רק תעבד את ה׳. וא״ש (לט) ויעש לה את נדרו כו׳, והיא לא ידעה איש בזה עשה לה נדרה במה שלא ידעה איש ושאלה נרורה עגונה עד מותה, והיה זה מנוה לפי דעתו ודעת חז״ל שהעלה עולה ממש : (מ) לתנות בארבעה ימים הלכו לדבר ולספר אתה ואח״כ שבה אל התבודדותה, ולחז״ל לתנות לקונן קינות על מיתתה:

יב (א) ויצעק איש אפרים. לאפרים חרה לו על שגלעד בחרו ראש וקצין לראש בית יוסף, יען שנצחו המלחמה, והם טענו למה לא קרא אותם להלחם, ורצו לשרוף ביתו כי לא הסכימו על נשיאותו כמו שיבאר בפסוק ד׳, והיה להם הטענה שהיו גדולים ממנשה בבית יוסף כמ״ש וישם את אפרים לפני מנשה ועי״כ העלילו עליו: (ב) ויאמר יפתח אמר ג׳ טענות, א] איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון רק אני בעל הריב כי בני עמון רעצו י״ח שנה את בני גלעד והמלחמה היה מוטל רק עלינו, ב] ואזעק אליכם כל הימים זעקנו ולא באתם להושיענו : (ג) ג] ואראה כי אינך מושיע. שאם היית מושיע כבר היה עת לזה מזמן רב, ועי״כ ואשימה נפשי בכפי והייתי בסכנה גדולה וה׳ נתנם בידי בדרך השגחה, ולמה עליתם אלי היום הזה להלחם בי, ר״ל לעזר

יִפְתָּח אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי גִלְעָד וַיִּלָּחֶם אֶת־אֶפְרָיִם וַיַּכּוּ אַנְשֵׁי גִלְעָד אֶת־אֶפְרַיִם כִּי אָמְרוּ פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם אַתֶּם גִּלְעָד בְּתוֹךְ אֶפְרַיִם בְּתוֹךְ מְנַשֶּׁה׃ ה וַיִּלְכֹּד גִּלְעָד אֶת־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן לְאֶפְרָיִם וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם אֶעֱבֹרָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַנְשֵׁי־גִלְעָד הַאֶפְרָתִי אַתָּה וַיֹּאמֶר לֹא׃ ו וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֱמָר־נָא שִׁבֹּלֶת וַיֹּאמֶר סִבֹּלֶת וְלֹא יָכִין לְדַבֵּר כֵּן וַיֹּאחֲזוּ אוֹתוֹ וַיִּשְׁחָטוּהוּ אֶל־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן וַיִּפֹּל בָּעֵת הַהִיא מֵאֶפְרַיִם אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם אָלֶף׃ ז וַיִּשְׁפֹּט יִפְתָּח אֶת־יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ שָׁנִים וַיָּמָת יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי וַיִּקָּבֵר בְּעָרֵי גִלְעָד׃ ח וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל אִבְצָן מִבֵּית לָחֶם׃ ט וַיְהִי־לוֹ שְׁלֹשִׁים בָּנִים וּשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת שִׁלַּח הַחוּצָה וּשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת הֵבִיא לְבָנָיו מִן־הַחוּץ וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל שֶׁבַע שָׁנִים׃ י וַיָּמָת אִבְצָן וַיִּקָּבֵר בְּבֵית לָחֶם׃ יא וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵילוֹן הַזְּבוּלֹנִי וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשֶׂר שָׁנִים׃ יב וַיָּמָת אֵילוֹן הַזְּבוּלֹנִי וַיִּקָּבֵר בְּאַיָּלוֹן בְּאֶרֶץ זְבוּלֻן׃ יג וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹן בֶּן־הִלֵּל הַפִּרְעָתוֹנִי׃ יד וַיְהִי־לוֹ אַרְבָּעִים

בנים

ת"א אבצן. בתרא צא: וישי ט. שם:

ע"ש (ד) סא"ר יא: (ו) בכ"י לא הנהו' בחוקתי: (ז) ויק"ר לו קס"ר סדר ג סא"ר יא: (ט) סא"ר יא: (יד) סא"ר יב

רש"י

עבר הירדן אל הגלעד: (ד) כי אמרו פליטי אפרים אתם גלעד. פחותים שבאפרים היו מבזים את הגלעד ואומרים להם מה אתם גלעד חשובים בתוך אפרים ובתוך מנשה, כן תרגם יונתן: (ה) וילכד גלעד את מעברות וגו'. היו שומרים במקום המעברות: (ו) אמר נא שבלת. שבולת הנהר הזה לעבור: ולא יכין לדבר כן. שהיו מגמגמים בלשונם: (ח) אבצן. זה בועז:

מצודת דוד

[נ]וסיפו מלהוסיף אבל עתה על מה זה התרעמו: (ד) כי אמרו וגו'. ר"ל מה שהגלעדים הרבו להכות בבני אפרים בשטף אף היה על כי בני אפרים בזו אותם ואמרו להם פליטי אפרים וגו' ר"ל כערך הפחותים שבבני אפרים כן אתם בני גלעד נחשבים בתוך בני אפרי' ובתוך בני מנשה ואפי' המכובדים שבכם נחשבים בעיני כל בני יוסף כפחותים שבבני אפרים: (ה) מעברות. ר"ל העמידו שומרים במקום מעבר הירדן אשר יעברו בו בני אפרים: כי יאמרו. כאשר אמרו לעבור הירדן: פליטי אפרים. בני אפרים הנמלטים מן החרב. או ר"ל הפחותים כי הנכבדים היו ידועים ונכרים ולא היו צריכים לשאול אם הוא אפרתי: האפרתי אתה. אם מבני אפרים אתה: ויאמר לא. וכאשר אמר לא: (ו) אמר נא. ר"ל אז היו מבחינים לדעת אם הוא אפרתי או לא ואמרו לו אמור אעבור שבולת המים: ויאמר סבלת. וכאשר אמר סבולת כדרך האפרתים שאומרים במקום השי"ן סמ"ך: ולא יכין. ולא היה יכול לכוון לדבר כהוגן וכראוי אז אחזו אותו וישחטוהו: (ז) בערי גלעד. באחד מערי גלעד או שהלכו עצמותיו וקברו בכל עיר ועיר לזכרון שהציל את כולם מיד בני עמון: (ח) אבצן. אמרז"ל שהוא בועז: (ט) שלח החוצה. ר"ל השיאן לאנשים:

מצודת ציון

(ד) פליטי. ענין שיור כמו שריד ופליט (יהושע ח') ור"ל פחותים ובזוים שהיהם אלא שיריים: (ו) שבלת. כן יקרא מרוצת המים כמו ושבולת שטפתני (תהלים ס"ט): יכין. ר"ל לכוין והוא מלשון הכנה וכן אמת נכון הדבר (דברים י"ג): כן. ר"ל כמו שהיא ראוי ודוגמתו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר

שפוט השופטים

[לא] עליהם כל הזמן העבר, רק להלחם בי עליהם היום הזה: (ד) ויקבץ יפתח, ואחר שאמר כי לא רפתה רוחם מדבריו הרכים, כי אמרו מאשר סבת המלחמה שבני אפרים טענו על שהעיזו אנשי גלעד לבחור להם השופט כאלו הם עקר בית יוסף, והם טענו לנגדם לאמר פליטי אפרים אתם, ר"ל אפרים הוא עקר השבט ועמו חצי מנשה שלקחו נחלתם אצלו חבל וגורל אחד כמ"ש בספר יהושע, ואתם גלעד שלקחתם מעבר הירדן, פלטים אתם מן השבט, כי היה מקומכם הראוי בתוך אפרים בתוך מנשה, רק הלכתם לפלטה אל עבר הירדן, ואיך תעיזו לבחור קצין שוטר ומושל:

בנים ושלשים בני בנים רכבים על־שבעים עירם וישפט את־ישראל שמנה שנים: טו וימת עבדון בן־הלל הפרעתוני ויקבר בפרעתון בארץ אפרים בהר העמלקי:

יג א ויסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני יהוה ויתנם יהוה ביד־פלשתים ארבעים שנה: ב ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני ושמו מנוח ואשתו עקרה ולא ילדה: ג וירא מלאך־יהוה אל־האשה ויאמר אליה הנה־נא את־עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן: ד ועתה השמרי נא ואל־תשתי יין ושכר ואל־תאכלי כל־טמא: ה כי הנך הרה וילדת בן ומורה לא־יעלה על־ראשו כי־נזיר אלהים יהיה הנער מן־הבטן והוא יחל להושיע את־ישראל מיד פלשתים: ו ותבא האשה ותאמר לאישה לאמר איש האלהים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד ולא שאלתיהו אי־מזה הוא ואת־שמו לא־הגיד לי: ז ויאמר לי הנך הרה

וילדת

ת"א ומורה לא. נזיר סו: וסוא יחל. סוטה ע:

ע"ש (א) במד"ר י ע"ש מכילתא בשלח ויסע ב: (ג) ויק"ר ע במד"ר י יא מדר"ש ו יב פרק השלום: (ד) במד"ר י: (ה) במד"ר יד ז"א מו ב מדר"ש ב ה א: (ו) ויק"ר א במד"ר י סוה"ע כג תנחו' שלח: (ז) במד"ר י ע"ש:

רש"י

יג (ד) יין ושכר. חמר חדת ועתיק: (ה) ומורה. תער על שם שמורה ומשליך את השער:

מצודת ציון

(יד) עירם. כן יקראו החמורים בעודם קטנים: יג (ד) יין ושכר. ר"ל יין חדש ויין ישן: (ה) ומורה. הוא השער ע"ש שמשליך את השער והוא מל' ירה כיס (במדבר מ"ו) וכן נאמר בשמואל ומורה לא יעלה (ש"א א'): נזיר. ענין הפרשה כמו נזורו אחור (ישעיה א') ע"ש שפירש עצמו מתענוגי ה.זה: יחל. יתחיל: להושיע. לגאלה: אי מזה. איה המקום אשר יאמר עליו מזה הוא וכן אי מזה באת (בראשית ט"ז): (ז) הנך. הנה את:

מצודת דוד

הביא לבניו. להשיא להם (וספר מגודל הצלחתו שבשעת בחייו כל בניו עם כי רבו): (יד) רכבים וגו'. ודבר חשיבות הוא זה: יג (א) ארבעים שנה. שמה שהתחילו קודם שעמד שמשון ונכללו בימיו ובימי עלי הכהן והיה הפסק בין שעבוד לשעבוד: (ב) ואשתו עקרה. ולתוספת ביאור אמר ולא ילדה: (ג) והרית. תהיה הרה: (ד) ועתה. מעתה שמרי עצמך ואל תשתי וגו': כל טמא. כ"א הולך בטהרה. ורז"ל אמרו טמא ר"ל דברים האסורים לנזיר: (ה) כי הנך הרה. ר"ל בעבור זה תהיה נשמרת מאלה הדברים כי הנך תהיה הרה ותלד בן ותער לא יעלה כל ראשו להסיר שערו כי מאת לתאו מן הבטן יהיה נזיר לשם ה' ולזאת גם בעת ההריון תהיה נשמרת מהדברים האסורים לנזיר: והוא יחל להושיע. ר"ל תשועתו תהיה התחלה ובלא גמר וכן היה כי עם שפעמים הרבה הכה בפלשתים מ"מ מיד השיב פניהם להזור ולא נלחם עוד בכדי לנלחם מאח"כ שלא השופטים כאשר התחילו להכות בהעכו"ם לא הכינו ידם עד אשר עשו כאשר התאוה ידם: (ו) איש האלהים. הכהן שביאה היה: נורא מאד. נורא פניו הוא נורא ומאויים כמראה המלאך:

השאלות

(ב—יג) למה לא הספיק שא"ל הנה את עקרה, וכן מ"ש מורה לא יעלה על ראשו, וכן מ"ש והוא יחל

שפוט השופטים

יג (ב) עקרה ולא ילדה כי יעייר עקרה אשר כבר ילדה בנערה שנעשית עקרה גם יעייר שלא ילדה מסבה אחרת, ולכן כפל דבריו: (ד) ועתה השמרי נא מדברים הגורמים היזק בטבע לאשה הרה, ועז מזה אל תשתי וכו' ומ"ש כל טמא פי' דברים האסורים לנזיר: (ה) כי הנך ה"ה דומה כאילו הנך הרה עתה עד שצריכה את להשמר תיכף ותז"ל (מד"ר נשא) אמרו שהיה ע"ז במעיה וברגע שדבר עמה המלאך קלטה, וח"ם אחלה והרית בעתיד ואח"כ אמר כי הנך הרה כא הרגע ולכן אמר ויולדת בחולם, מורכב מן ההוה והעבר המהופך, שכבר תוכנה ללדת: (ו) איש האלהים בא אלי פי היתה מסופקת אם הוא היה איש או מלאך, ר"ל מצד היותו מלובש בחומר הוא איש האלהים ומצד יראתו הוא כמלאך ח"ש כמראה מלאך כו' מצד שהוא נורא מאד. ולא שאלתיהו אי מזה הוא כו' כי היה המנהג לשאול על מקומו, והמשיב היה מגיד את שמו, כמ"ש ויאמר לו

וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי ׀ יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טֻמְאָה כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבֶּטֶן עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃ ח וַיֶּעְתַּר מָנוֹחַ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר בִּי אֲדוֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ יָבוֹא־נָא עוֹד אֵלֵינוּ וְיוֹרֵנוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַנַּעַר הַיּוּלָּד׃ ט וַיִּשְׁמַע הָאֱלֹהִים בְּקוֹל מָנוֹחַ וַיָּבֹא מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים עוֹד אֶל־הָאִשָּׁה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בַּשָּׂדֶה וּמָנוֹחַ אִישָׁהּ אֵין עִמָּהּ׃ י וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאִישָׁהּ וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִרְאָה אֵלַי הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא בַיּוֹם אֵלָי׃ יא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי׃ יב וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ עַתָּה יָבֹא דְבָרֶיךָ מַה־יִּהְיֶה מִשְׁפַּט־הַנַּעַר וּמַעֲשֵׂהוּ׃ יג וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ מִכֹּל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֶל־הָאִשָּׁה תִּשָּׁמֵר׃ יד מִכֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן לֹא תֹאכַל וְיַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ וְכָל־טֻמְאָה אַל־תֹּאכַל כֹּל

ת"א כי נזיר וגו'. נזיר ד': הל' בדגש אשר

ע"ש (ח) במד"ר י: (י) במד"ר י: (יא) במד"ר י: (יג) ויק"ר ט: (יד) במד"ר יד: (טו) סה"ל יב:

רש"י

(ז) ואל תאכלי כל טמאה. דברים האסורים לנזיר: (ח) לנער היולד. העתיד להולד: (יא) אחרי אשתו. אחר עצתה: (יב) מה יהיה משפט הנער ומעשהו. מה חזי למעבד לעולימא ומה נעביד ליה:

מצודת דוד

(ו) מאין. מאיזה מקום הוא כי את שמו לא הגיד לי כאשר שאלתיו ולזה לא שאלתי למקומו הואיל ואינו מגיד: (ח) אשר שלחת. לסנבאות לאשתי: מה נעשה. כי אולי מהצורך לעשות עמו דבר נוסף על אשר נזירות על היותו מן הבטן: היולד. אשר יולד: (ט) בקול מנוח. ר"ל למלאות שאלתו עם שלא הוצרך שבוי לא הוסיף דבר: (י) ביום. ר"ל ביום הידוע אשר אמרתי לך מאז: (יא) אחרי אשתו. כי היא לבדה ידעה המקום אשר נראה בו: האתה. בה"א השאלה: (יב) עתה יבא דבריך. ר"ל עד הנה הייתי כמסתפק אם יתקיימו דבריך אבל עתה הואיל ובאת שנית ע"י תפלתי נראה אם כן שדבר ה' הוא ובודאי יבוא דבריך ואת אשאלך והודיעני מה יהי' משפט הנער איך להתנהג עמו ומה המעשה אשר נעשה לו: (יג) מכל אשר אמרתי וגו'. ר"ל אין משפט הנער להוסיף עליו על אשר נזירות רק ההוספה הוא אשר גם האשה אתו תשמר מכל אשר אמרתי: (יד) מכל וגו'. ר"ל וזהו באמרתי לה מכל וגו': כל אשר. אין לעשות עוד רק תשמור כל אשר צויתיה:

מצודת ציון

(ח) ויעתר. ענין הרבות תפלה וכן ויעתר יצחק (שם כ"ה): בי. ענין בקשה: ויורנו. וילמדנו כמו ויורנו מדרכיו (מיכה ד'): (יב) משפט. הנהגה. וכן וכה משפטו (ש"א כ"ז): (יד) מגפן היין. לפי שיש גפן שדה כמ"ש וימצאו גפן שדה:

השאלות

להושיע את ישראל, ולמה בא המלאך אל האשה ולא אל מנוח עצמו, ולמה בקש מנוח שיבא שנית ויורה משפט הנער הלא כבר הורנו משפטו והמלאך לא הוסיף דבר בפעם השני עמ"ש בפעם הראשון:

שפוט השופטים

מיכה מאין תבא ויאמר לוי אנכי: (ז) ויאמר לי הנך הרה ומ"ש לה את עקרה לא הגידה מפני השלום: (ויקרא רבה נו פ"ט) וכן לא ספרה מ"ש מורה לא יעלה על ראשו שזה נכלל במ"ש כי נזיר אלהים יהיה: וכן לא אמרה מ"ש והוא יחל להושיע, כי אחר שהפלשתים מושלו אז יראה פן יתודע הדבר ויהרגו את הנולד, והוסיפה עד יום מותו והמלאך לא אמר זה כפי' כי ידע שלפני מותו יחלל נזירותו: (ח) ויורנו מה נעשה לנער היולד. ר"ל שהמלאך לא באר רק הנהגה האשה ולא למד אותם הנהגת הילד (בפרט שהיא לא ספרה לו מ"ש מורה לא יעלה על ראשו) ולכן בקש שיבא שנית לסודות הנהגת הילד בפרט שהיא נזירות חדשה (כי נזירות שמשון משונה בדיניו שמטמא למתים והכביד שערו היו מגלח בתער): (יב) עתה יבא דבריך מה יהיה משפט הנער ר"ל בפעם הראשון הגדת משפט האשה והנהגתה: עתה תורנו, א] משפט הנער איך ינהג, ב] ומעשהו שאחר שיעדת הוא פרס נולד בודאי יעשה גדולות הודיענו מעשהו וגבורותיו: (יג) מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר. ר"ל זה דבר שא"צ להודיע לך מה משפט הנער, כי תשאל מאת יודעי דת ודין ויודק הלכות נזירותו (ולכן אמרו מנוח ע"ה היה) ולא באתי רק להזהיר את האשה שזה דבר חדש, והטעם שלא בא המלאך אל מנוח פי' מהרי"א מפני שהיא היתה מוכנה יותר ממנו אל ראיית המלאך, וי"ל מפני

אֲשֶׁר־צִוִּיתִיהָ תִּשְׁמֹר׃ טו וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה נַעְצְרָה־נָּא אוֹתָךְ וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי עִזִּים׃ טז וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ אִם־תַּעְצְרֵנִי לֹא־אֹכַל בְּלַחְמֶךָ וְאִם־תַּעֲשֶׂה עֹלָה לַיהוָה תַּעֲלֶנָּה כִּי לֹא־יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא׃ יז וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה מִי שְׁמֶךָ כִּי־יָבֹא דְבָרֶיךָ וְכִבַּדְנוּךָ׃ יח וַיֹּאמֶר לוֹ מַלְאַךְ יְהוָה לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא־פֶלְאִי׃ יט וַיִּקַּח מָנוֹחַ אֶת־גְּדִי הָעִזִּים וְאֶת־הַמִּנְחָה וַיַּעַל עַל־הַצּוּר לַיהוָה וּמַפְלִא לַעֲשׂוֹת וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים׃ כ וַיְהִי בַעֲלוֹת הַלַּהַב מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ הַשָּׁמַיְמָה וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה בְּלַהַב הַמִּזְבֵּחַ וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם אָרְצָה׃ כא וְלֹא־יָסַף עוֹד מַלְאַךְ יְהוָה לְהֵרָאֹה אֶל־מָנוֹחַ וְאֶל־אִשְׁתּוֹ אָז יָדַע מָנוֹחַ

יתיר י׳ פלי ק׳ כי

ת"א נעצרה וגו'. עקידה שער נו: ומה תעשה. עקרים מ"ב פ' כב: ויאמר לו. עקידה שער נו: לשמי והוא. עקרים מ"ב פ' כה: ויקח מנוח. זבחים קי"ח: ויעל על. עקידה שער כו: ע"ש (טו) סה"ל יב: (טז) זוהר ויקרא: (יח) ב"ר פ"ח במד"ר י ות"ו נו סס ב ספרי נשא: (כ) זוהר ויקרא: (כא) זוהר ויקרא:

רש"י

(טו) נעצרה נא אותך. נאסוף אותך אל הבית: (יז) כי יבא דברך. אם יבא לנו שליחות דבר מלאך מבשרנו הכיר את שמך: וכבדנוך. ונעשה מה שתשלח לנו: והוא פלאי. מכוסה, תמיד הוא משתנה ואיני יודע למה

מצודת ציון

(ש"ב ד') לזה אמר מגפן היין: (טו) נעצרה. נעכבה כמו אל יעצרכה הגשם (מ"א י"ח): (יז) מי שמך. כמו מה שמך: (יח) פלי. מכוסה ונעלם כמו כי יפלא (דברים י"ז): (כ) הלהב. שלהבת:

מצודת דוד

(טז) אם תעצרני. אף אם תעצרני לא אוכל ור"ל אם כוונתך לעצרני לעשות גדי העזים למאכלי הנה לא אוכל ואם כוונתך לעצרני עד שתעשה עולה הנה לה' תעלנה ומה לעצור אותי: כי לא ידע. כי אם ידע בודאי לא היה דעתו להאכיל למלאך ולא היה אם כן מהצורך לומר לא אוכל מלחמך: (יז) כי יבא דברך. כאשר יתקיימו דבריך נעשה לך כבוד לזה הודיעני מה שמך לדעת את מי נכבד כי עתה לא נכירך: (יח) למה זה וגו'. ר"ל אין רצוני בכבוד ולכן למה זה תשאל: והוא פלי. ועוד שהוא מכוסה ונעלם ולא תשיגהו: (יט) לה'. להיות עולה לה': ומפלא לעשות. המלאך עשה פלאים להוציא האש מן הצור: רואים. מסתכלים במעשיו: (כ) השמימה. למעלה נגד השמים: רואים. כשעלה בלהב: (כא) ולא יסף עוד. מלהראות

שפוט השופטים

בגזרת שמשון אינו דבר הגידר ואינו בשאלה כי היה ע"י המלאך ואם היה ע"פ האב היה דבר הגידר כי האב מדיר את בנו בנזיר והיה דינו מבונה: (טו) נעצרה נא אותך, באשר לא ידע אם הוא נביא או מלאך, אמר אם נביא אתה נעצרה אותך לסעוד אצלנו ואם מלאך אתה נעשה לפניך גדי עזים לקרבן: (טז) והשיב אם תעצרני לסעודה לא אוכל, ואם תעשה עולה לה' תעלנה כי אבת נאלהים יחרם בלתי לה' לבדו. ובאר כי מנוח נסתפק ולא ידע בברור שהוא מלאך ה'. ולכן הסתפק בדבריו אם יעצרהו לסעודה או יקריב קרבן: ויאמר מנוח כו' מי שמך. ר"ל מנוח חשב שהוא נביא אלהים, וחשב שא"א שהנביא ימריח א"ע ללכת ולנבאות רק אם מקוה שכר בלע כסף או מאכל, או שמקוה כבוד שבבוא דבריו יחזיקו אותו לנביא, ואחר שרצה לזמנו לסעודה ולא רצה לאכול חשב עדיין שעשה זה בעבור כבוד, ואה א"ך אם לא יודיע שמו שאז כאשר התקיים נבואתו יפרסמו שהוא הנופה והנביא, וז"ש מי שמך כדי שבעת יבא דברך ותתקיים נבואתך וכבדנוך: (יח) ויאמר כו' למה זה תשאל לשמי אני איני מבקש כבוד ותפארת מן האדם, כי מלאך אני. וגם שמי פלאי לא ידעוהו שוכני חומר, וגם פון כי שם המלאך הוא לפי שליחותו והוא נשלח ברגע זו לעשות פלאות כמ"ש ומפליא לעשות, והיה עתה שמו פלאי, וחז"ל ברבה נשא פי' שהיה שמו פלאי ע"ש הנזירות דכתיב כי יפליא לנדור נדר: (יט) ויקח אז הקריב לה' כמ"ש לה' תעלנה, וז"ש ויעל על הצור לה' ומפליא לעשות המלאך עשה פלאים שהוריד אש על המזבח והם ראו זאת בעיניהם: (כ) ויעל כו' בלהב המזבח וגם זה ראו בעיניהם, ומבואר כי ראיית המלאך בעת הסתלקותו הוא ענין יותר גדול ממה שראהו אותו בעודו מלובש בלבוש גשמי, כי בעת יפשט הלבוש אשר התגלם בו וישוב אל ענינו הרוחני א"א שיראהו עין בשר וכמ"ש אם תראה אותי לוקח מאתך יהי לך כן כי בעת לקיחתו מן הגשם לא יראהו אלישע אם לא בהיות פי שנים ברוחו,

ועז"ש

כי היא ישרה בעיני: ד ואביו ואמו לא ידעו כי מיהוה היא כי תאנה הוא מבקש מפלשתים ובעת ההיא פלשתים משלים בישראל: ה וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה ויבאו עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות שאג לקראתו: ו ותצלח עליו רוח יהוה וישסעהו כשסע הגדי ומאומה אין בידו ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה: ז וירד וידבר לאשה ותישר בעיני שמשון: ח וישב מימים לקחתה ויסר לראות את מפלת האריה והנה עדת דברים בגוית האריה ודבש: ט וירדהו אל כפיו וילך

ת"א כי היא. נזיר כב סוטה ט הוריות י: ואביו ואמו. מ"ק יח סוטה שם: וישסעהו. זבחים סח: הלוך

ע"ש (ד) בר"ר פה סוטה ט נע ספרי בהעלותך ירוש' סוטה א ח: (ה) ויק"ר ח ילקוט' סוטה א ח: (ח) ויק"ר ט: (ט) בר"ר פו איכה ר א:

רש"י

יד (ד) כי תאנה הוא מבקש. עלילה להתגרות בהם: (ז) וידבר לאשה. על האשה דבר לקרוביה, כן ת"י: (ח) עדת דבורים. קיבוץ דדבורייתא כנישת דבורים: (ט) וירדהו. לשון הבדלת דיבוק של כל דבר הדבק וכן לענין פת הנדבקת בתנור שהרדאת הבדלתו רדייה הרודה פת מן התנור, הרודה את כוורתו,

מצודת ציון

(ד) תאנה. עלילה כמו מתאנה הוא לי (מ"ב ה'): כפיר אריות. ארי בחור: (ו) ותצלח. ועברה כמו וצלחו הירדן (שמו' ב' י"ט): וישסעהו. ענין קריעה לשנים כמו ושסע אותו בכנפיו (ויקר' א'): (ז) ותישר. מל' יושר: (ח) מימים. מסוף ימים ולא פירש כמה הן ימים ר"ל שנה: ויסר. סר ממקום מהלכו: מפלת. נבלת האריה במקום מפלתו: עדת דבורים. אסיפת דבורים ואמר עדת בלשון שאלה וכן הספנים עם לא עזוז (משלי ל'): בגוית. בגוף כמו גוית שאול (ש"א ל"א): (ט) וירדהו. ענין הלקיחה ממקום דבוקו

מצודת דוד

כי גיורה טרם לקחה לשיהיה לו בה קדושין: (ד) מה' היא. ה' נתן זאת בלבו: כי תאנה. כי בדבר הזה יהיה הוא מבקש מפלשתים עלילה להרוג בהם: משלים בישראל. ואם הכה בהם בלא עלילה היו חושבים שבני ישראל הסיתוהו והיו נוקמים מהם משא"כ ע"י עלילה כי אז יאמרו שמדעתו עשה: (ה) לקראתו. בהיותו לבדו: (ו) כשסע הגדי. ר"ל בקלות כמו שקורעין את הגדי: ומאומה אין בידו. לא היה בידו דבר מה מכלי זיין לעזור בו: ולא הגיד. על כי לא היה נחשב בעיניו לגודל גבורה להתהלל בדבר: (ז) וידבר לאשה. שמשון עצמו דבר עמה להכיר בה אם היא משכלת: ותישר בעיני שמשון. גם בזה כי מצא בה חכמה: (ח) וישב. כי מתחלה עשה רק שדוכין וחזר לבית אביו ואחר זמן שב לקחתה: ודבש. מן הדבורים היה שם הדבש: (ט) וירדהו. מגוית האריה רדה הדבש אל כפיו: הלוך ואכל. כמה

השאלות

(ה—ו) מלא הלך עם אביו ואמו ביחד ואיך פגע בו הכפיר בהיותו לבדו עד שאביו ואמו לא ידעו מזה:

שפוט השופטים

לו אביו ואמו השיבו לו, א] האין בבנות אחיך ועכ"פ האין בעמך אשה, ב] כי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים שהם צוררים לנו, ג] הערלים, ויאמר כו' אותה קח לי לא זולתה, ובודאי רצה שתתגייר אחר שרצה שיקחו אותה לו לאשה שהיא קיחה בדרך קדושין: (ד) ואביו ואמו שהלו למנוע מזה לא ידענו כי מה' היא כי תואנה הוא מבקש שינקם אח"כ בפלשתים, ומה שלא סבב ה' סבה אחרת לזה מפני כי פלשתים מושלים בישראל ואם היה מתגרה עמהם אז היו נוקמים מעמם של ישראל, לכן סבב שיחשבו שהשנאה של שמשון היא בעבור אשתו לא בעבור שחרה לו על ממשלתם על ישראל אחיו: (ה) ויבאו עד כרמי תמנתה, כפי הנראה היו אז ימי בכורי ענבים, ובבואם במשעול הכרמים עקם שמשון את הדרך כענין סחור סחור אמרינן לנזירא לכרמא לא תקרב ובהיותו יחיד והנה כפיר אריות שואג לקראתו וכמ"ש חז"ל גמירי אריה אבי תרי לא נפיל רק שהיה יחידי: (ו) ותצלח עליו רוח ה' והיה בזה גבורה כפולה, א] שהשסעהו בקל כשסע הגדי שזה נדי מורה הצעיר בבהמות החיות כמ"ש רש"י על לא תבשל גדי שכל היונק הרך קרוי גדי, ב] שעשה זה בידיו ומאומה אין בידו, ושמשון הבין שהקרה ה' זאת לקראתו למען יכיר כחו וידע שהוא מוכן להגלות נגד אויבי ה' כמ"ש דוד גם את הארי גם הדוב הכה עבדך וכו', ולכן לא הגיד לאביו ולאמו: (ז) וירד וידבר לאשה עתה דבר עמה לראות אם תישר בעיניו גם מצד שכלה ומדותיה והודעת אהבתה אליו ותישר בעיניו גם מצד זה: (ח) ויסר לראות את מפלת האריה בפעם הזה לא היו שם ענבים בכרם ולא הוצרך לעקם הדרך רק סר מן הדרך לראות את מפלת האריה, כי הרואה מקום שנעשה לו שם נס צריך לברך וסר לשם להודות לה' חסדו: (ט) וירדהו אל כפיו, בעבור שהלך לקחת אשה מפלשתים ובאכל

לאכו

כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא׃ כב וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־אִשְׁתּוֹ מוֹת נָמוּת כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ׃ כג וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ לוּ חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתֵנוּ לֹא־לָקַח מִיָּדֵנוּ עֹלָה וּמִנְחָה וְלֹא הֶרְאָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וְכָעֵת לֹא הִשְׁמִיעָנוּ כָּזֹאת׃ כד וַתֵּלֶד הָאִשָּׁה בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שִׁמְשׁוֹן וַיִּגְדַּל הַנַּעַר וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃ כה וַתָּחֶל רוּחַ יְהוָה לְפַעֲמוֹ בְּמַחֲנֵה־דָן בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל׃

יד א וַיֵּרֶד שִׁמְשׁוֹן תִּמְנָתָה וַיַּרְא אִשָּׁה בְּתִמְנָתָה מִבְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים׃ ב וַיַּעַל וַיַּגֵּד לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ וַיֹּאמֶר אִשָּׁה רָאִיתִי בְתִמְנָתָה מִבְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים וְעַתָּה קְחוּ־אוֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה׃ ג וַיֹּאמֶר לוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ הַאֵין בִּבְנוֹת אַחֶיךָ וּבְכָל־עַמִּי אִשָּׁה כִּי־אַתָּה הוֹלֵךְ לָקַחַת אִשָּׁה מִפְּלִשְׁתִּים הָעֲרֵלִים וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל־אָבִיו אוֹתָהּ קַח־לִי

כי

ת"א ויגדל הנער. סוטה ז: ותחל רוח. שם ט: וירד שמשון. שם דף י: ויאמר שמשון. ברכות יב: כי היא. נזיר כ"ג סוטה ט סוריות י: ע"ש (כב) בר"ר מה במד"ר י זוהר ברחשית: (כג) ספרי נשא: (כד) ירוש' סוטה א ם ו: (כה) ויק"ר ח זוהר מקן. ויחי. עו"ש ירוש' סוטה א ה: (א) במד"ר ט עי"ש. ירושלמי סוטה א ם: (ג) רו"ל א א פדר"כ סז במד"ר ט ספרי כהעלותך מכילתא בשלח שירה ג. מדר"ש כא מב ב תנחומא בשלח:

רש"י

מחנה היום: (כג) וכעת. הזאת: לא היה משמיעה בשורה ז אם רואים אנו למות: (כה) לפעמו. לבוא בקרבו לפעמים:

מצודת דוד

מלהכב לא היה עוד נראה לנס: או. כשראה כל זאת הבין מנוח שמלאך היה: (כב) אלהים. מלאך אלהים: (כג) לא לקח. לא היה מקבלם ברצון שהאש תאכלם ולא היה מראה לנו את כל אלה הנפלאות שעשה המלאך בעולית הלהב: וכעת. ר"ל ואם היא כאותו עת שאמרת ר"ל עת מיתה לא היה א"כ משמיענו הבשורה הזאת כי איך תתקיים

מצודת ציון

(כג) לו. אם כמו לו החיתם(לעיל ח'): (כה) ותחל. מל' התחלה: לפעמו. ענין לעדה ולהלוך כמו פעמי מרכבותיו (לעיל ה'): במחנה דן. שם מקום ע"ש שחנו בה בני דן בעת הלכו למלחמה על ליש כמ"ש בזה הספר:

יד (ג) האין. וכי אין: הערלים. מלשון ערל ומום:

אם נמות מהרה: (כה) ותחל רוח ה' לפעמו. רוח גבורה מה' התחילה להוליכו במחנה דן לתראות בה גבורות אפלאות: בין צרעה. מחנה דן היתה עומדת בין צרעה וגו' (והם אלו היו בנחלת יהודה): יד (ג) קחו אותה וגו'.

השאלות

(א—ד) למה הלך ה' שמשון טיר אלהים יקח אשה מבנות פלשתים וכי לא היה אפשר שימציא עילה לגרום שיתגרה שמשון בפלשתים מבלי שיחלל קדושתו:

שפוט השופטים

ועז"א מות נמות כי אלהים ראינו: (כא) ולא יסף עוד מלאך ה' להראה כו' אז ידע מנוח כי מלאך ה' הוא כי עד עתה היה עוד קצת ספק אצלו אולי הוא איש מופת מפליא לעשות והיה מקום

שירד על המזבח וישוב אליהם אבל אחר שנעלם מעיניהם ידעו שהוא מלאך ושב אל מקומו: (כב) ויאמר ה' מות נמות כבר בארתי פעם יראתו זאת למעלה (ו' כ"ב) אצל גדעון: (כג) ותאמר לו אשתו. ס"ל ג' טעמים, א] לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידנו עולה ומנחה. שזה אות הרצון והאהבה לא אות הכעס והעונש, ב] ולא הראנו את כל אלה הנפלאות, הלמתים יעשה פלא, ג] וכעת לא השמיענו בשורה כזאת שבשכלה אחיה ואלד בן: (כה) לפעמו שהל עליו רוח גבורה כפעם בפעם, במחנה דן בין צרעה ובין אשתאול, כי מלאכו לצרעה ואשתאול בנחלת יהודה (יהושע טו לג) ובנחלת דן (שם י"ט מ"ב) באל שזה היה בנחלת דן:

יד (א) וירא אשה בתמנתה, יודיע בהלעת הסיפור כי היה נסבה מאת ה', כי רק ראה אותה בעיניו ולא דבר עמה והיה לו להשוב פן לא היטב בעיניו עת ידבר עמה או פן לא תרצה היא או אביה או פן לא תרצה להתגייר. וכנ"ז, (ב) ויעל ויגד לאביו ולאמו ויאמר אשה ראיתי ר"ל לא דברתי עמה רק ראיתי אותה, ועתה קחו אותה לי ר"ל השתדלו בהתרצה לזה: (ג) ויאמר

הלוך ואכל וילך אל־אביו ואל־אמו ויתן להם ויאכלו ולא־הגיד להם כי מגוית האריה רדה הדבש: י וירד אביהו אל־האשה ויעש שם שמשון משתה כי כן יעשו הבחורים: יא ויהי כראותם אותו ויקחו שלשים מרעים ויהיו אתו: יב ויאמר להם שמשון אחודה־נא לכם חידה אם־הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חלפת בגדים: יג ואם־לא תוכלו להגיד לי ונתתם אתם לי שלשים סדינים ושלשים חליפות בגדים ויאמרו לו חודה חידתך ונשמענה: יד ויאמר להם מהאכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים: טו ויהי ביום השביעי ויאמרו לאשת־שמשון פתי את־אישך

ויגד

ת"א מהאכל. ספר המוסר פרשת ויהי:

ע"ש (יא) פדר"א טז: (יג) פדר"א טז: (יד) ויק"ר ח חסר ויהי:

רש"י

על שם שהדבש עשוי על ידי חלות שעוה מדובק בדופני הכלי בכל צדדין מדופן אל דופן כמדת עובי הכלי, וכן תרגם יונתן וירדהו ונסחיה: (י) וירד אביהו אל האשה. על עסקי אשתו: (יא) מרעים. חברים לשושבינות: (טו) ויהי ביום השביעי. לימות השבת ולא שביעי למשתה והוא רביעי לימי המשתה:

מצודת דוד

ההולך היה אוכל: (י) וירד אביהו. מתחלה ירד אביו לשכון צרכי המשתה כי שמשון עשה שם המשתה מאלו כי כן דרך הבחורים לעשות המשתה מאלהם בעת הנשואם ולזה ירד אביו בתחלה לשכין הכל: (יא) כראותם. כאשר ראו אותם והביט את שמשון כא אחר אביו: ויהיו אתו. לדבר עמו ולשמחו: (יב) אחודה וגו'. אשאל אתכם חידה ואם תגידו ביאור החידה במשך ימי המשתה: ומצאתם. ר"ל אם תכוונו לאמיתת הדבר: (יג) חודה. ר"ל אמור החידה ולתוספת ביאור אמרו חידתך: (יד) מהאוכל. מהדבר האוכל וזולתו יצא דבר מאכל ומדבר חזק יצא דבר מתוק: ביום השביעי. לא לימי המשתה אלא על יום השבת ואמר והיה רביעי לימי המשתה ובעבור כי בשבת לא התמיד שמשון לשבת עמהם מצאו מקום לדבר אל האשה: ויגד לנו. ר"ל לך יגיד נערבינו כי תשובי ותגיד לנו: הלירשנו. וכי לרשת אותנו קראת לנו על המשתה כחמים: הלא. וכי לא

מצודת ציון

וכן רדנו לא נבוא (ירמיה ב'). ובדרז"ל רדיית הפת (שבת פ"ז): (יא) מרעים. חברים ושושבינים: (יב) אחודה. ענין דבר הסתום שקשה לדעתו: סדינים. שם מלבוש מה: חליפות בגדים. יקראו כן כי הדרך להחליפם בכל

השאלות

(יח) אחר שביום השביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך, הלא אז כלו שבעת ימי המשתה ואיך אמר שבכתה

שפוט השופטים

לאכול דבש טמא וכמ"ש חז"ל הוא נתאוה לדבר טמא וכו': (י) וירד אביהו אל האשה, וכן היה המנהג שם שאבי החתן הודיע לה שהכין א"ע והחתן היה עושה משתה שבעת ימים בביתו בעודו בחור על סוגותיו, וז"ש ויעש שם שמשון משתה כי כן יעשו הבחורים ר"ל כן היה שם המנהג לבחורים, חוץ משבעת ימי המשתה שעושה הכלה אחרי הנשואין: (יא) ויאמר להם שמשון אחודה נא לכם חידה אם הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה העקר כדברי האפודי שהיה להם זמן עד סוף שבעת ימי המשתה שאחרי הנשואין, בענין שבז' ימי המשתה הראשונים היו חוקרים ודורשים, ובז' האחרונים שהם הנקראים ימי המשתה שהם היה הזמן להגיד. והנה חידה זו הוא דבר שמן הנמנע בכלל שיגיד האדם, כי הכי נפלאים המה שידעו שהוא הרג כפיר אריות, ושמה קנו עדת דבורים והוליד דבש, רק גלה להם מקום ידיעת החידה במה שאמר ומצאתם, פי' בקשו בעיר ובסביבותיה שם תמצאו עז שיצא ממנו מתוק כי אחרי החפוש תמצאו גוית האריה והדבש, ובכ"ז לעומת זה היה הערבון בערך בלתי שוה, א] שהיו שלשים אנשים לכל אחד סכל וכינה בש"ע, ב] שבעד שלא יגידו לא יתחייב כ"א כל נגד א' ובעד שיגידו יתחייב הוא לבדו בשלשים חליפות, שזה דייק במ"ש ונתתם אתם ר"ל אתם ביחד, ג] שהיה להם זמן י"ד ימים: (יד) ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים, ר"ל בשלשת ימים הראשונים משבעת ימי המשתה הראשונים עיינו בה ודרשו וחקרו וכאשר לא מצאו פתרונה הסכימו שהוא דבר נעלם והתיאשו מחקור עליה עוד רק עדן לא באו אל אשת שמשון שתפתה אותו להגיד כי עדיין לא סיתה אשת שמשון עד יום השביעי, ולא תוכל לפתות ממנו שיגלה לה סודותיו: (טו) ויהי ביום

השביעי

ויגד־לנו את־החידה פן־נשרף אותך ואת־בית אביך באש הלירשנו קראתם לנו הלא: טז ותבך אשת שמשון עליו ותאמר רק־שנאתני ולא אהבתני החידה חדת לבני עמי ולי לא הגדתה ויאמר לה הנה לאבי ולאמי לא הגדתי ולך אגיד: יז ותבך עליו שבעת הימים אשר־היה להם המשתה ויהי ביום השביעי ויגד־לה כי הציקתהו ותגד החידה לבני עמה: יח ויאמרו לו אנשי העיר ביום השביעי בטרם יבא החרסה מה־מתוק מדבש ומה עז מארי ויאמר להם לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי: יט ותצלח עליו רוח יהוה וירד אשקלון ויך מהם |

שלשים

ת"א לולא וגו'. סנהדרין כח: ויק מסס. נזיר ד:
ע"ש (יח) אוכם רכס א ירוש' שבת ה ד סדר"א טז: (יט) בחד"ר יד:

רש"י

הלירשנו קראתם לנו הלא. תרגם יונתן הלמסכנות קריתון יתנא הלכא: (יז) שבעת הימים. האותרים משבעת הימים מרביעי והילך: (יח) בטרם יבא החרסה. לפני שקיעת החמה שעדיין היה להם שהות עד הערב: חרשתם בעגלתי. משל הוא אילולפון בדקתון באתתי: (יט) רוח ה'. רוח גבורה מן קדם ה':

מצודת ציון

...תם: (טו) ויגד לנו. ר"ל לגרשנו: (יז) הציקתהו. ענין צרה ודחק כמו מצוק צוקה (ישעיה ח'): (יח) יבא. ענין שקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כ"ח): החרסה. השמש כמו מלמעלה החרס (לעיל ח'): לולא. אם לא: חרשתם. מל' חרישה גם הוא מענין חקירת המחשבה והעיון בדבר כמו אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג'): (יט) ותצלח.

מצודת דוד

לרשת ור"ל הקריאה היתה לשמוח ולא לרשת ועתה ראיתי שהכוונה היתה לרשת: (טז) לא הגדתה. הביאור של החידה: (יז) שבעת ימים. ר"ל עד כלות שבעת הימים אשר היה להם המשתה. ר"ל אשר הדרך לשמוח בהן והיא בכתה: כי הציקתהו. היתה דוחקת אותו מאוד ומנעה עצמה ממנו וכדומה: (יח) בטרם יבא החרסה. בעוד לא עבר יום השביעי שהוא סוף הזמן שקבעו: מה מתוק. אין דבר יותר מתוק מדבש: לולא חרשתם. ר"ל אם לא גלתה לכם אשתי לא הייתם יודעים החידה ואמר בל' משל לא שאמר אם לא הייתם חורשים מתחבולותיכם במציאת אשתי שהיא תחקור ממני להגיד לכם לא מצאתם חידתי (ולא

השאלות

שבעת הימים, החידה בעצמה א"א שיגידה אדם, כי מי יגלה שקננו דבורים בגוית אריה מת, ואין זה ענין שיוכלו להגיד, ולמה כפל אם מתוק ומאמר:

באור השופטים

השביעי, ר"ל מן היום שהגיד להם החידה, שזה היה סוף ימי משתה הבחורים והוא יום הנשואין והתחלת ימי המשתה האחרונים, שאז היתה אשת שמשון יכולה לדרוש על סודותיו, וז"ש ויאמרו לאשת שמשון, והנה לא שאלו ממנה שהיא תגלה להם החידה שהלא תשיב להם וכי אגרום שיתן אישי לכם שלשים חליפות בגדים, רק בקשו שתפתהו שהוא יגיד להם את החידה, וז"ש ויגד לנו את החידה שבזה יבטל הערבון שעשו, אחר שגלה להם הפתרון קודם הזמן: (טז) ותבך. אולם אחרי שהיה סבת ה' לשלות משטמה בין שמשון ובין פלשתים לא עשה כן רק בכתה עליו שיגיד לה את החידה, והנה אמרה רק שנאתני ולא אהבתני, כי יקרה שאחרי האהבה ישוב ויִשנאה כאהבת אמנון לתמר, אבל אתה לא אהבתני כלל, כי החידה חדתה וזה היה קודם הנשואין ולי לא הגדתה, והוא השיב שאין זה מצד שנאה כי גם לאביו ולאמו לא הגיד: (יז) ויהי ביום השביעי שהיה יום האחרון הגם שיום אחד ישאר הדבר אצלם בסוד, וכבר מלא רצונה במה שתדע היא בעוד שהוא דבר סתר לפני כל, אבל היא הגידה להם יען שהם בני עמה והיה דעתה קרובה אליהם יותר מאל בעלה שאינו מעמה: (יח) מה מתוק מדבש, הנה בחידה היו בה שני חלקים, א] מהאכל יצא מאכל, וזה יובן בקל שהיא על דבורים ודבש, כי בכל בעלי חיים יתהפך אצלם המזון לעצם הניזון והפסולת יצא לחוץ, לבד הדבורים וכל אשר ממינה ימוצו פרחי העשבים, ויוציאו מאכל מגופם, עד שהאוכל הזה לא יוציא הפסולת רק המאכל, לבד החלק השני מהחידה שהוא מעז יצא מתוק, שלא היה אפשר שידעוהו רק אם מצאו את הארי, וזה א"א שא"כ היה שומע שמצאו ארי ודבש שדבר כזה יגידו ויספרו לדבר חידוש, ובזה ידע שאשתו גלתה להם, ויאמר אתם לא מצאתם חידתי, ר"ל הגם שהגדתם חידתי, לא מצאתם אותה ר"ל לא מצאתם את הארי, רק אשתי היא עגלה בלתי מלומדה לחרוש, בה חרשתם, ולא החרישה רק

שְׁלֹשִׁים אִישׁ וַיִּקַּח אֶת־חֲלִיצוֹתָם וַיִּתֵּן הַחֲלִיפוֹת לְמַגִּידֵי הַחִידָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַיַּעַל בֵּית אָבִיהוּ׃ כ וַתְּהִי אֵשֶׁת שִׁמְשׁוֹן לְמֵרֵעֵהוּ אֲשֶׁר רֵעָה לוֹ׃

טו א וַיְהִי מִיָּמִים בִּימֵי קְצִיר־חִטִּים וַיִּפְקֹד שִׁמְשׁוֹן אֶת־אִשְׁתּוֹ בִּגְדִי עִזִּים וַיֹּאמֶר אָבֹאָה אֶל־אִשְׁתִּי הֶחָדְרָה וְלֹא־נְתָנוֹ אָבִיהָ לָבוֹא׃ ב וַיֹּאמֶר אָבִיהָ אָמֹר אָמַרְתִּי כִּי־שָׂנֹא שְׂנֵאתָהּ וָאֶתְּנֶנָּה לְמֵרֵעֶךָ הֲלֹא אֲחוֹתָהּ הַקְּטַנָּה טוֹבָה מִמֶּנָּה תְּהִי־נָא לְךָ תַּחְתֶּיהָ׃ ג וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְשׁוֹן נִקֵּיתִי הַפַּעַם מִפְּלִשְׁתִּים כִּי־עֹשֶׂה אֲנִי עִמָּם רָעָה׃ ד וַיֵּלֶךְ שִׁמְשׁוֹן וַיִּלְכֹּד שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת שׁוּעָלִים וַיִּקַּח לַפִּדִים וַיֶּפֶן זָנָב אֶל־זָנָב וַיָּשֶׂם לַפִּיד אֶחָד בֵּין־שְׁנֵי הַזְּנָבוֹת בַּתָּוֶךְ׃ ה וַיַּבְעֶר־אֵשׁ בַּלַּפִּידִים וַיְשַׁלַּח בְּקָמוֹת פְּלִשְׁתִּים וַיַּבְעֵר מִגָּדִישׁ וְעַד־קָמָה וְעַד־

כרם

ת"א נקיתי וגו'. עקידה שער כה: וילך שמשון. סוטה י: ויבער מגדיש. ברכות לה מגילה טז:
ע"ש (ג) ויק"ר כ: (ה) שוח"ט ת י:

רש"י

חליצותם. מלבושים שחלץ מעליהן: (כ) למרעהו. לאחד משושביניו נתנה:
טו (ג) נקיתי הפעם. בדין אעשה להם הרעה: (ד) ויפן. את הזנבות זנב אל זנב. ויפן משמע (את) עצמו פנה. ויפן משמע הפנה את אחרים, וכן שימוש כל תיבה שפעל שלה בה"א וירב העם וירב:

מצודת דוד

שאלת החידה היא מתוספת לחידה ממש ולהחידת המחשבה כיון שאמרו בשם עגלה המלומדת לחרוש והיא מליצה נאותה: (יט) ויחר אפו. על אשתו בעבור שגלתה מצפונו: (כ) ותהי וגו'. נשאת לחברו אשר נתחבר לשמשון לשושבין:
טו (א) בגדי עזים. זכר בה בהבאת גדי עזים לא למנה: אבואה וגו'. לשכב עמה להיות אצלה: (ב) כי שנא שנאתה. באמרתי כי הרה לך על שגלתה מצפונך: (ג) נקיתי וגו'. הפעם הזאת אהיה נקי מפלשתים כאשר אעשה להם רעה כי לא יחשבו לי לאשמה על כי מהראוי לפרוע עמהם: (ה) וישלח. שלחם לנפשם בין הקמות:

מצודת ציון

ועבר כמו לעבור את הירדן (שמואל ב' י"ט): חליצותם. ענין שליפה כמו חלוץ הנעל (דברי' כ"ה) ור"ל הבגדים שחלץ מהם. או הבגדים יקראו כן כאשר יקראו חליפות ע"ש שמחליפים בכל פעם וזהו בהסרת וחליפת הבגדים שבות ללבוש בהם ולזה יקראו גם חליצות:
טו (א) מימים. מסוף ימים או מסוף שנה: ויפקד. ענין זכירה והשגחה כמו פקד פקדתי (שמות ג'): (ב) תחתיה. במקומה: (ד) לפדים. כן נקרא העץ אשר יקשר בו שלהבת וכן כלפיד יבער (ישעיה ס"ב) וקראם ע"ש סופם כי כשהבעיר בהם האש נעשו לפידים: ויפן. הפנה: בתוך. באמצע כמו והעיר בתוך (במדבר ל"ה): (ה) בקמות. היא התבואה המחוברת לקרקע: מגדיש. תבואה קצורה

השאלות

(ט—יח) מה דרשו שני דברים במה כחו גדול, ובמה יוכלו לאסרו, וכן שאלה בפעם הראשון והוא לא הגיד רק במה יוכלו לאסרו, ולא על במה כחו גדול, ובפעם הב' והג' לא שאלה ממנו רק במה יוכלו לאסרו, ובפעם הד' חזרה לשאול רק במה כחו יגדול, במה הכירה בפעם האחרון שהגיד לה את כל לבו, ולמה בפעמים הראשונים אמר והייתי כאחד האדם, ובפעם האחרון אמר והייתי ככל האדם:

שפוט השופטים

הגידה: (יט) ויתן החליפות כו', ויחר אפו, החלה חשב שבעת שהראה שמבקשים מאתו החליפות תריב ריבו ותגלה שהיא גלתה להם הפתרון וכאשר ראה ששתקה הגדה שאתה עמהם, וכמו שהיה באמת, (כ) שהיתה למרעהו כי היה לה ברית עמו ח"ש אשר רעה לו שהיה ריעו כי אהבה אותו מקדם. והנה הבטיח גם סדינים ולא נתן רק חליפות כי היה לו טענה ולא נתן רק האלי כדין ממון המוטל בספק (רי"א):
טו (א) בימי קציר חטים זמן ה' שיהיה בעת שהתבואה בקמותיה וישרף הכל: (ב) טובה ממנה רמז כי אשתו נתנה עיניה באחרים משא"כ הקטנה תהי לך לבדך:
(ג) נקיתי הפעם כי בודאי נעשו האנשים בפרהסיא ולמה לא מיחו להת אשת איש לאחר: (ד) בין שני הזנבות בתוך רמז להם כי כן שמו לפיד בין שני רעים כמ"ש היתה אש אם נהיקו וכו' כנ"ל

כרם זית: ו ויאמרו פלשתים מי עשה זאת ויאמרו שמשון חתן התמני כי לקח את־אשתו ויתנה למרעהו ויעלו פלשתים וישרפו אותה ואת־אביה באש: ז ויאמר להם שמשון אם־תעשון כזאת כי אם־נקמתי בכם ואחר אחדל: ח ויך אותם שוק על־ירך מכה גדולה וירד וישב בסעיף סלע עיטם: ט ויעלו פלשתים ויחנו ביהודה וינטשו בלחי: י ויאמרו איש יהודה למה עליתם עלינו ויאמרו לאסור את־שמשון עלינו לעשות לו כאשר עשה לנו: יא וירדו שלשת אלפים איש מיהודה אל־סעיף סלע עיטם ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי־משלים בנו פלשתים ומה־זאת עשית לנו ויאמר להם כאשר עשו לי כן עשיתי להם: יב ויאמרו לו לאסרך ירדנו לתתך ביד־פלשתים ויאמר להם שמשון השבעו לי פן־תפגעון בי אתם: יג ויאמרו לו לאמר לא כי־אסר נאסרך ונתנוך בידם והמת לא נמיתך ויאסרהו בשנים עבתים חדשים ויעלוהו מן־הסלע: יד הוא־בא עד־לחי ופלשתים הריעו לקראתו ותצלח

קו"ש (ח) כמד"ר יד : (יב) קהלת ר' סדר ג שוה"ע ים הנהו' אחרי ואתחנן :

עליו

רש"י

בבת יהודה תאניה ויגל יהודה מעל אדמתו גלה ויגל מלך אשור את ישראל אשורה הגלה: (ו) חתן התמני. חתן הפלשתי אשר בתמנה: (ז) אם תעשון כזאת. ושמא רגילין אתם בכך לתת אשתו של זה לזה: (ח) שוק על ירך. פרשין עם רגלאין רוכב סוס אינו נשען על ירכו כי אם על שוקו רגל אחד נתון בברזל התלוי במרכבת: בסעיף. בנקרת סלע עיטם, וחברו סעיפי הסלעים, מסעף פארה: (ט) וינטשו. ויתפזרו: בלחי. שם מקום: (י) למה עליתם עלינו. והלא עבדים אנחנו לכם: לאסור את שמשון. לאסרוהו ותסגירוהו לנו: (יג) לא כי אסר נאסרך. לא נהרוג אותך כי אם אסור נאסרך: (יד) רוח

מצודת ציון

מונחים זה ע"ג זה: כרם זית. פרדס אילני זית: (ח) שוק. הוא פרק האמצעי מן הרגל: ירך. הוא פרק העליון: בסעיף. הוא שן הסלע כמו ובסעיפי הסלעים (ישעיה ב') והוא ל' מושאל מענף האילן הקרוי סעיף כמו שכתוב בסעיפיה פוריה (שם י"ז) ועל שם שבולטת מן הסלע כענף מן האילן: (ט) וינטשו. ענין פזור כמו וינטשו בעמק רפאים (ש"ב ה'): בלחי. אמר ע"ש סופו שקראו רמת לחי: (יב) תפגעון. ענין מכות מות כמו גש פגע בו (שם א'): (יג) עבתים. חבלים עבות שזורים בשלשה כפולים: (יד) ותצלח. ועברה:

מצודת דוד

(ו) ויאמרו. כרואים אותו שעשהו: וישרפו. לפייס את שמשון: (ז) אם תעשון כזאת. ר"ל לפי אשר עשיתם כזאת לנקום נקמתי לא יהא לי עמכם איבת עולם רק אנקום בכם פעם אחת ואח"ז אחדל מלנקום: (ח) שוק על ירך. ת"י פרשין עם רגלאין דימה את הפרשים רוכבי סוסים אל הירך שהוא בגובה הרגל והולכי רגלים דימה לשוק שהוא בתחתית הרגל: (יא) עשית לנו. כי הלא ינקמו בנו: כאשר עשו לי. שלא מיהו בחמתי מלהנשא לאחר: (יב) לאסרך ירדנו. כי הפלשתים גזרו עליהם לאסרו ולהביאו: השבעו לי. ר"ל המסור עצמי בידכם אך השבעו לי על הדבר שרק תאסרו אותי כי ירא אני פן תפגעון בי: (יד) הוא בא. כי לא אסרו כ"א ידיו ולא רגליו: הריעו.

שפוט השופטים

הבא אל אשת רעהו: (ז) אם תעשון כזאת, ר"ל כי מה ששרפו אותה לא היה בעבור המעשה שזנתה רק להשקיט כעס שמשון, אמר אני חשבתי שדי בעונש ממון, אבל אחר שאתם תעשון כזאת להעניש בעונש נפשות א"כ גם אני אבקש מכם נפשות כמנהגכם, וז"ש כי אם נקמתי בכם: (יא) הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים, כי הדין הוא שעכו"ם שאמרו תנו לנו אחד מכם ונהרגנו לא ימסרוהו (לדעת הרמב"ם) אא"כ חייב מיתה כשבע בן בכרי, ר"ל אף שאינו חייב מד"ת רק מדין המלכות, וכן אם היה רודף רבים שע"י יגיע סכנה לכלל ישראל שאז מוסרים אותו אף שלא יחדוהו (כמ"ש הט"ז ביו"ד סי' קנ"ז), ותחלה אמרו הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ומה זאת עשית וא"כ אתה רודף את הכלל, והשיב אני לא חשבתי שיגיע

לכם

עָלָיו רוּחַ יְהוָה וַתִּהְיֶינָה הָעֲבֹתִים אֲשֶׁר עַל־זְרוֹעוֹתָיו כַּפִּשְׁתִּים אֲשֶׁר בָּעֲרוּ בָאֵשׁ וַיִּמַּסּוּ אֱסוּרָיו מֵעַל יָדָיו׃ (טו) וַיִּמְצָא לְחִי־חֲמוֹר טְרִיָּה וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיַּךְ־בָּהּ אֶלֶף אִישׁ׃ (טז) וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן בִּלְחִי הַחֲמוֹר חֲמוֹר חֲמֹרָתָיִם בִּלְחִי הַחֲמוֹר הִכֵּיתִי אֶלֶף אִישׁ׃ (יז) וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר וַיַּשְׁלֵךְ הַלְּחִי מִיָּדוֹ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא רָמַת לֶחִי׃ (יח) וַיִּצְמָא מְאֹד וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אַתָּה נָתַתָּ בְיַד־עַבְדְּךָ אֶת־הַתְּשׁוּעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְעַתָּה אָמוּת בַּצָּמָא וְנָפַלְתִּי בְּיַד הָעֲרֵלִים׃ (יט) וַיִּבְקַע אֱלֹהִים אֶת־הַמַּכְתֵּשׁ אֲשֶׁר־בַּלֶּחִי וַיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וַיֵּשְׁתְּ וַתָּשָׁב רוּחוֹ וַיֶּחִי עַל־כֵּן ׀ קָרָא שְׁמָהּ עֵין הַקּוֹרֵא אֲשֶׁר בַּלֶּחִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (כ) וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי פְלִשְׁתִּים עֶשְׂרִים שָׁנָה׃

טז

(א) וַיֵּלֶךְ שִׁמְשׁוֹן עַזָּתָה וַיַּרְא־שָׁם אִשָּׁה זוֹנָה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ (ב) לָעַזָּתִים ׀ לֵאמֹר בָּא שִׁמְשׁוֹן הֵנָּה וַיָּסֹבּוּ וַיֶּאֶרְבוּ־לוֹ כָל־הַלַּיְלָה

ת"א בלחי וגו'. נזיר ד: ויבקע וגו'. סוטה ט: וילך שמשון. שם: בשער

ע"ש (טו) בר"ר לה אוכה א שה"ש ג: (טז) תנחו' ויחי: (יח) ספרי ואתחנן: (יט) בר"ר לה במד"ר ט יד שהש"ר א ב: (כ) באד"ר יד ירוש' סוטה א ח:

רש"י

ה'. רוח גבורה מן קדם ה': אסוריו. קשוריו: (טו) טריה. לחה. וראיתי בספר רפואות שקורא ללחה שיוצא מן המכה טריה: (טז) חמור חמרתים. בלחי החמור לצבור צבורים רבים. בלועז דהמרה למיהינן דגורין: (יט) את המכתש. גומא שהשן יושבת בה עשויה כעין מכתשת: עין הקורא. מעין שבא על ידי זעקת הקורא אל ה': טז (ב) לעזתים לאמר. לאנשי עזה נאמר:

מצודת דוד

פרועת שמתה: כפשתים. הלוים כפשתים אשר נהרכו באש: וימסו. בהלו נמסו מעל ידיו העבותים כאשר בהם: (טו) לחי חמור טריה. לחי לחה מן חמור: (טז) בלחי החמור בלחי של חמור עשיתי חמרים חמרים והוא לשון הנופל על לשון: הכיתי. הרגתי. מוסיף לפרש דבריו: (יז) רמת לחי. ע"ש שהשליך שם את הלחי כי התרגום של וישלך הוא ורמא: (יח) ועתה אמות בצמא. אם אשב פה: ונפלתי. או אפול ביד פלשתים הערלים אם אבוא העיר לרוות צמאוני: (יט) ויצאו ממנו. בנס נעשה מעין תחת המכתש ויצאו המים דרך הבקע: ותשב רוחו ויחי. אמר בדרך גוזמא והפלגה כאלו יצאה רוחו ובבא המים נעשה חי: שמה. של המעין הסוא: עין הקורא. ר"ל מעין הבא ע"י הקורא לה' אשר בלחי אשר הוא במקום לחי ר"ל רמת לחי: עד היום הזה. היה שמה אשר נקרא לה: (כ) בימי פלשתים. בימים שמשלו פלשתים בישראל:

טז (ב) לעזתים לאמר. לאנשי עזה נאמר: ויסבו. סבבו בעיר לבקשו כי לא ידעו לאיזה בית נכנס: בשער

מצודת ציון

וימסו. לשון המסה והמגה: אסוריו. קשוריו שנאסר בהם: (טו) לחי. כך שם עצם מה מעלנות הראש: טריה. לחה כמו ומכה טריה (ישעיה א'): (טז) חמור חמרתים. לצבור לצבורים כמו חמרים חמרים (שמות ה'): (יט) המכתש. הגומא שהשן יושב בו עשוי כמכתשת והוא שם כלי שדוכין בו בשמים: עין. מעין:

משפט השופטים

לכם נזק כי כאשר עשו לי כן עשיתי להם, והוא דברים שביני לבינם בלתי נוגעים אל הכלל: (יב) ויאמרו לו לאסרך ירדנו, כי ייחדוך ואתה חייב אלם מיתה מחוק המלכות: (טז) חמור חמורתים כפלו המרים מעם הדומה להמור, ופי' דבריו הכיתי אלף איש: (יח) אתה נתת וכו' ועתה אמות בצמא וכלל הוא שלא יעשה ה' נס לבטלה ולבלי הועיל, אחר שעכ"פ אפול בידם עתה: (יט) המכתש מקום עשוי כתבנית מכתש. על כן קרא שמה לזכר שהקורא לה' יענהו בנס, וגם של אדם מגיין חייבים לברך כשמגיע למקום ההוא לדעת קצת, ועכ"פ חייב בעל הנס לברך ולכן יחדוהו בשם, ותחלה קראה בשם לחי כדי לזכור נס הלחי וכשנעשה עוד נס הוסיף שם עין הקורא לברך על שתיהן כמעשה דמר בריה דרבינא פ' הרואה שצריך לכלול שני הנסים:

טז (א) וילך שמשון עזתה, לא פחד לבא בעיר גדולה מוקפת חומה דלתים ובריח ולשכב בבית זונה בלא פחד, ולא עוד אלא, (ב) לעזתים לאמר שלוה שיאמרו לעזתים שבא בשער

הגה

בְּשַׁעַר הָעִיר וַיִּתְחָרְשׁוּ כָל־הַלַּיְלָה לֵאמֹר עַד־אוֹר הַבֹּקֶר וַהֲרַגְנֻהוּ׃
ג וַיִּשְׁכַּב שִׁמְשׁוֹן עַד־חֲצִי הַלַּיְלָה וַיָּקָם ׀ בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּאֱחֹז בְּדַלְתוֹת
שַׁעַר־הָעִיר וּבִשְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וַיִּסָּעֵם עִם־הַבְּרִיחַ וַיָּשֶׂם עַל־כְּתֵפָיו
וַיַּעֲלֵם אֶל־רֹאשׁ הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי חֶבְרוֹן׃ ד וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיֶּאֱהַב
אִשָּׁה בְּנַחַל שֹׂרֵק וּשְׁמָהּ דְּלִילָה׃ ה וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים
וַיֹּאמְרוּ לָהּ פַּתִּי אוֹתוֹ וּרְאִי בַּמֶּה כֹּחוֹ גָדוֹל וּבַמֶּה נוּכַל לוֹ וַאֲסַרְנֻהוּ
לְעַנֹּתוֹ וַאֲנַחְנוּ נִתַּן־לָךְ אִישׁ אֶלֶף וּמֵאָה כָּסֶף׃ ו וַתֹּאמֶר דְּלִילָה
אֶל־שִׁמְשׁוֹן הַגִּידָה־נָּא לִי בַּמֶּה כֹּחֲךָ גָדוֹל וּבַמֶּה תֵאָסֵר לְעַנּוֹתֶךָ׃
ז וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ שִׁמְשׁוֹן אִם־יַאַסְרֻנִי בְּשִׁבְעָה יְתָרִים לַחִים אֲשֶׁר לֹא־
חֹרָבוּ וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי כְּאַחַד הָאָדָם׃ ח וַיַּעֲלוּ־לָהּ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים
שִׁבְעָה יְתָרִים לַחִים אֲשֶׁר לֹא־חֹרָבוּ וַתַּאַסְרֵהוּ בָּהֶם׃ ט וְהָאֹרֵב

ב"א ויהי אחרי. שם מ' עקידה שער עו וכל ענין שמשון: ח' בפתח ישב

רש"י

ויתחרשו. כתבו עצמן בשתיקה: (ג) ויסעם. ויעקרם ממקומם: (ז) יתרים. חבלים דקים:

מצודת ציון

טז (ב) ויתחרשו. ענין שתיקה כמו והחריש לה (במדבר ל') או הוא מענין חרישת המחשבה כמו אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג'): (ג) המזוזות. הם העמודים מצדי הפתח מזה ומזה: ויסעם. מלשון נסיעה ר"ל עקרם ממקומם: (ה) פתי. ענין הסתה והרבות דברים: ואסרנוהו. מלשון אסור: לענותו. מל' עינוי: (ז) יתרים לחים. חבלים מצבעים לחים כמו יתרי פתח (איוב ל'): חרבו. יבשו כמו חרבו המים (בראשי' ח'): וחליתי. ר"ל ואחלוש:

מצודת דוד

העיר. להרגו בבואו לצאת מן השער: ויתחרשו. שתקו ועשו עצמם כאלו אינם יודעים ממנו ולא יהיה נשמר מהם אז כל הלילה חשבו מחשבות איך להמיתו: לאמר. ואמרו נמתין עד אור הבוקר בבואו לצאת דרך השער ונהרגנו אז: (ג) ויאחז. כי מנאום נעולות: ויסעם. עקרם ממקומם: עם הבריח. המבריח לנעול הדלתות: (ה) פתי אותי וראי. ר"ל פתהו שיאמר לך ואל תאמין בו עד שתראה בנסיון שהאמת אתו: במה. בעבור מה גדול כחו כ"כ ובמה יותש כחו שנוכל לאסרו ולענות אותו ביסורים: איש. כל איש ואיש מאתנו: (ו) ובמה תאסר. באיזה דבר תאסר שיוכל מי לענותך שלא תוכל לנתק המאסר ודבריה כאומר בראה לו חיבה יתירה וגלה אלי מצפוני לבך: (ז) אשר לא חרבו. כפל הדבר לתוספת ביאור: כאחד האדם. כשאר כל אדם: (ח) ותאסרהו בהם. לבחון אם אמת הדבר: (ט) והארב ישב. שאם תראה שאמת הדבר יקחוהו:

שפוט השופטים

הנה הוא עצמו הוציא קול ששמשון הוא בעיר, רק לא הגיד שהוא הוא שמשון בעצמו: ויסבו אחר שלא הכירו את המגיד והשבו שאינו שמשון סבו לדרוש ולחקור עליו ולתפשו בעת ירצה לצאת ויסבו בעיר וגם ארבו בשער ע"י שסגרו השער במנעול בל יוכל לצאת, ומלת אור, פעל עבר, עד יאור הבקר: (ג) ויאחז בדלתות וזה גבורה יותר משאם אוחז בבריח ושוברו, ב] ששם המשא הזאת על כתפיו, ג] ויעלם דרך יום כפי אומם כמ"ש חז"ל, ומלת ויסעם שהוא יוצא מן הקל מורה שע"י נסיעתו בעצמו הסיע גם אותם וכן ויסע את היתד הארג מורה על קלות הפעולה כי היה לו לומר ויסיעם: (ד) ויהי אחרי כן, פנייה נולדת עבירה, ושמה דלילה, הראשונה גייר ושינה שמה לשם יהודות, אבל זו לא מציירה ונשאר שמה דלילה, וכן אמר בירושלמי (פרק ראשון דסוטה הלכה ח) שבתחילתה דרך שוטין היה ולא בעזה, וחז"ל דרשו דלדלה כחו ומעשיו ולבו: (ה) וראי במה כחו גדול ובמה נוכל לו, בקשו שני דברים, א] שתראה מה הסבה שבעבורה כחו גדול כי חשבו שאינו כטבע רק ע"י איזה סגולה, ואז יוכלו להתחכם כנגדו להסיר הסבה, ב] שגם אם הוא בטבע תדרוש באיזה אופן יאסר, כי יש מי שכחו בידיו ולא ברגליו, ויאסר ברגליו או במקום אחר מן הגוף שאינו חזק שם, ואמרו וראי ר"ל שתבחון את דבריו אם כנים הם, ואמרו ואסרנוהו לענותו, הוא הבטחה שלא ימיתו אותו וכן קיימו הבטחתם שלא ימיתו אותו ולא המיתוהו רק נקרו את עיניו: (ו) ותאמר וכן שאלה אותו על שני דברים האזכרים: (ז) ויאמר אליה והוא לא השיב לה רק במה יאסר ולא על במה כחו גדול

יֹשֵׁב לָהּ בַּחֶדֶר וַתֹּאמֶר אֵלָיו פְּלִשְׁתִּים עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן וַיְנַתֵּק אֶת־הַיְתָרִים כַּאֲשֶׁר יִנָּתֵק פְּתִיל־הַנְּעֹרֶת בַּהֲרִיחוֹ אֵשׁ וְלֹא נוֹדַע כֹּחוֹ׃ י וַתֹּאמֶר דְּלִילָה אֶל־שִׁמְשׁוֹן הִנֵּה הֵתַלְתָּ בִּי וַתְּדַבֵּר אֵלַי כְּזָבִים עַתָּה הַגִּידָה־נָּא לִי בַּמֶּה תֵּאָסֵר׃ יא וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אִם־אָסוֹר יַאַסְרוּנִי בַּעֲבֹתִים חֲדָשִׁים אֲשֶׁר לֹא־נַעֲשָׂה בָהֶם מְלָאכָה וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי כְּאַחַד הָאָדָם׃ יב וַתִּקַּח דְּלִילָה עֲבֹתִים חֲדָשִׁים וַתַּאַסְרֵהוּ בָהֶם וַתֹּאמֶר אֵלָיו פְּלִשְׁתִּים עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן וְהָאֹרֵב יֹשֵׁב בֶּחָדֶר וַיְנַתְּקֵם מֵעַל זְרֹעֹתָיו כַּחוּט׃ יג וַתֹּאמֶר דְּלִילָה אֶל־שִׁמְשׁוֹן עַד־הֵנָּה הֵתַלְתָּ בִּי וַתְּדַבֵּר אֵלַי כְּזָבִים הַגִּידָה לִּי בַּמֶּה תֵּאָסֵר וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אִם־תַּאַרְגִי אֶת־שֶׁבַע מַחְלְפוֹת רֹאשִׁי עִם־הַמַּסָּכֶת׃ יד וַתִּתְקַע בַּיָּתֵד וַתֹּאמֶר אֵלָיו פְּלִשְׁתִּים עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן וַיִּיקַץ מִשְּׁנָתוֹ וַיִּסַּע אֶת־הַיְתַד הָאֶרֶג וְאֶת־הַמַּסָּכֶת׃ טו וַתֹּאמֶר אֵלָיו אֵיךְ תֹּאמַר אֲהַבְתִּיךְ וְלִבְּךָ

ע"ש (יד) מדר"ש ין כה ג:

רש"י

(ט) ולא נודע כחו. לא הוצרך להתחזק בנתקו אותם: (יא) בעבתים. חבלים גסים: (יג) מחלפות. קווצות פלוני"ש בלעז: עם המסכת. עץ שהגרדי מיסך בו את השתי והם רגן אשונל"א. מסכת אורדיר"א

אן

מצודת דוד

ותאמר אליו. אחר שאסרה אותו אמרה לו אתה שמשון פלשתים באו עליך בכדי שיתחזק לנתק היתרים. ואם ינתקם תאמר שלנסותו עשתה ואם לא יוכל לנתקם הרי האורב מוכן: בהריחו אש. ר"ל כשהוא קרוב אל האש ורק מריח את האש והוא ל' מליצה: ולא נודע כחו. לא היה נודע בזה תכלית גבול כחו כי לדבר קל היה נחשב למול כחו ובקלות נתקם: (י) עתה הגידה. אמתת הדבר: (יג) עד הנה וגו'. ר"ל אם רצית להתל בי בדרך שחוק הן עד הנה התלת בי ועשית את שלך אבל עתה הגידה לי האמת ואל תוסיף התל בי: שבע מחלפות. שבעה תלתלי הראש כי נזיר היה וגדל שער ראשו: עם המסכת. עם השתי המסודר לאריגה ור"ל כאשר תעשה כזאת אז יותש כחי ובכל דבר אשר תאסרוני לא אוכל לנתקם מעתה: (יד) ותתקע ביתד. אחר שארגה המחלפות אשר חשבה שבזה יותש כחו בקשה לנסות הדבר ותקעה המחלפות כשהם ארוגים עם המסכת לחברם בחוזק רב סביב יתד הארג לראות אם יוכל לשמטם: ויקץ משנתו. כי מה שאסרתו מתחלה ביתרים ובעבותים עשתה כשהיה נעור אולם לארוג תלתלי הראש לא היה מניח אם הי' נעור שהרי בנזיר אסור אפילו לסרוק ראשו פן יתלוש השער ולזה ארגה כשהוא ישן: ויסע. כשבא לשמוט שער ראשו עקר היתד עם המסכת הכרוך בו הנארג עם שער ראשו: (טו) ולבך אין אתי. ר"ל אהבתך מן השפה ולחוץ ולא בלב שלם:

מצודת ציון

(ט) וינתק. ענין הפסק והקריעה לשנים וכן נתקו מוסרות (ירמיה ה'): פתיל. חוט כפול ושזור כמו ופתיל תכלת (במדבר ט"ו): הנערת. היא פסולת הפשתן המנוערים ומשליכים ממנה בעת הנפוץ כמו והיה החסון לנעורת (ישעיה א') ור"ל חוט המנוער מפסולת שהוא נוח להשרף בקל: בהריחו. מלשון ריח על דרך השאלה וההרחבה ידבר: (י) התלת. ענין לעג ושחוק כמו אל יוסף פרעה התל (שמות ח'): (יג) תארגי. מלשון אריגה: מחלפות. הם קווצות ותלתלי שער הראש ועל כי יוחלפו בהתגלחם יקראו מחלפות: המסכת. הוא השתי כשהוא מסודר וערוך על יתד הארג ובמשנה בנגעים בנפש המסכת והמסדר השתי יקרא מיסך כמו והמיסך והעושה שתי בתי נירין (שבת ע"ג): (יד) ותתקע. ענין נעיצה בחוזק רב כמו ותתקע את היתד (לעיל ד): ביתד. הוא יתד הארג והוא עץ עגול שלפני האורג יכרוך עליו בגלגולו את חוטי השתי המסודר לאחר האריגה ובמשנה נקרא כובד התחתון (שבת ק"ה): ויקץ משנתו. ענין ההערה מהשינה: ויסע. עקר ממקומו:

שפוט השופטים

כאילו אינו יודע סבה לזה כי הוא בטבע, רק שבחן שבזה יאסר: (י) ותאמר דלילה כו' הנה התלת בי, ר"ל היא האמינה לו במ"ש שא"י במה כחו גדול, אבל אחר שהודה שיודע במה יאסר, א"כ למה דברת כזבים, ועתה הגידה נא לי האמת במה תאסר: (יא) ויאמר אליה השיב שלא דבר כזבים כלל, רק ששכח תנאי בדבריו, א] שהיתרים צריכים להיות עבותים, ר"ל קלועים משלשה, ב] שצריך שלא נעשה בם מלאכה: (יב) וינתקם כו' כחוט ר"ל לא בקלות גדול כראשונים רק כחוט שהאדם האוחז יתקנו במעט כח: (יג) עד הנה התלת בי ר"ל בראשונה תלית דבריך, אבל עתה נודע שהתלת בי בשתי הפעמים: (יד) ותתקע, פה לא כתוב והאורב יושב בחדר, כי אחר שכזבה שתי פעמים לא שמו לב לדבריה: (טו) ולא הגדת לי במה כחך גדול, אחר שכבר כזב לה ג' פעמים שבה לבקש האלה

הראשנה

אֵין אִתִּי זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים הֵתַלְתָּ בִּי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי בַּמֶּה כֹּחֲךָ גָדוֹל׃ טז וַיְהִי כִּי־הֵצִיקָה לּוֹ בִדְבָרֶיהָ כָּל־הַיָּמִים וַתְּאַלְצֵהוּ וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ לָמוּת׃ יז וַיַּגֶּד־לָהּ אֶת־כָּל־לִבּוֹ וַיֹּאמֶר לָהּ מוֹרָה לֹא־עָלָה עַל־רֹאשִׁי כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים אֲנִי מִבֶּטֶן אִמִּי אִם־גֻּלַּחְתִּי וְסָר מִמֶּנִּי כֹחִי וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי כְּכָל־הָאָדָם׃ יח וַתֵּרֶא דְלִילָה כִּי־הִגִּיד לָהּ אֶת־כָּל־לִבּוֹ וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְסַרְנֵי פְלִשְׁתִּים לֵאמֹר עֲלוּ הַפַּעַם כִּי־הִגִּיד לָהּ אֶת־כָּל־לִבּוֹ וְעָלוּ אֵלֶיהָ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיַּעֲלוּ הַכֶּסֶף בְּיָדָם׃ יט וַתְּיַשְּׁנֵהוּ עַל־בִּרְכֶּיהָ וַתִּקְרָא לָאִישׁ וַתְּגַלַּח אֶת־שֶׁבַע מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ וַתָּחֶל לְעַנּוֹתוֹ וַיָּסַר כֹּחוֹ מֵעָלָיו׃ כ וַתֹּאמֶר פְּלִשְׁתִּים עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן וַיִּקַץ מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אֵצֵא כְּפַעַם בְּפַעַם וְאִנָּעֵר וְהוּא לֹא יָדַע כִּי יְהוָה סָר מֵעָלָיו׃ כא וַיֹּאחֲזוּהוּ פְלִשְׁתִּים וַיְנַקְּרוּ אֶת־עֵינָיו וַיּוֹרִידוּ אוֹתוֹ עַזָּתָה וַיַּאַסְרוּהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם וַיְהִי טוֹחֵן בְּבֵית הָאֲסִירִים׃ כב וַיָּחֶל שְׂעַר־רֹאשׁוֹ לְצַמֵּחַ כַּאֲשֶׁר גֻּלָּח׃

הל' רפה לי ק' האסורים ק' וסרני

ת"א ויהי כי. סוטה ט: נזיר אלהים. שם: אם גלחתי. שם: ותרא דלילה. ברכות כו: ויסר כחו. סוטה ט: שם ודף י: והוא לא. סוטה ט: ויאחזוהו, שם: ויורידו אותו. שם: ויהי טוחן. סוטה י:

ע"ש (טז) בר"ר נב ירוש' כתובות פ ח: (יז) בר"ר לא: (יח) במדר"ר ט: (יט) אגב"ר פב: (כא) ויק"ר כ במד"ר ט תוכה ס אגב"ר נב מכילתא בשלח שירה ב סנהו' ואתחנן:

רש"י

בלעז: (טז) ותאלצהו. דחקתו ואין לו דמיון: (יח) ותרא דלילה כי הגיד לה. ניכרין דברי אמת: (יט) ותקרא לאיש. לגלחו של סרנים: (כא) ויורידו אותו עזתה. מקום תחלת קלקולו: ויהי טוחן. בריחים

מצודת ציון

(טז) הציקה. מלשון צוקה וצרה: ותאלצהו. ת"י ודחקתיה ואין לו דומה במקרא: (יז) מורה. תער: (יט) ותישנהו. מלשון שינה: ותחל. מל' התחלה: (כ) ואנער. ענין היקיצה בהתעוררת רב ובגבורה: (כא) וינקרו. נקבו כמו מקבת בור נקרתם (ישעיה נ"א): בנחשתים. בשלשלאות נחשת: (כב) ויחל. מל' התחלה: לצמח. הוא תחילת הגדול:

מצודת דוד

(טז) הציקה. לצרה אותו בדברים כל יום ויום: ותאלצהו. אמרו ז"ל שהיתה שומטת עצמה מתחתיו בשעת התשמיש: ותקצר נפשו למות. לא היתה דעתו רחבה עליו עד כי היה קרוב למות: (יז) כל לבו. כל מצפוני לבו: אם גלחתי. כאשר תתגלח יסור כחי הרב: (יח) ותרא וגו'. כי ניכרין דברי אמת על כי ראתה אותו עוסק נזירות: עלו הפעם. ר"ל באו והנו שכרי: הכסף. שהבטיחו לה בשכרה: (יט) לאיש. למי שדרכו לגלח: והגלח. ע"י מצותה אשר צותה לגלח: ותחל לענותו. גילוח השער יקרא התחלת העינוי כי בזה סר כחו ומוכן הוא להיות מעונה ביד פלשתים: (כ) ואנער. חשב לומר אצא גם עכשיו כמו בפעמים הקודמים ואתחזק לנעור מהשינה ולהראות גבורותי ולזה לא ברח מפניהם: כי ה' סר. בהגלח שער ראשו סר ה' מעליו וסר כחו: (כא) ויהי טוחן. בריחים של יד והיא מלאכה כבדה ובזויה: (כב) כאשר גלח. כמספר שבע

שפוט השופטים

הראשונה במה כחו גדול, אחר שלא יכלה עוד לבקש במה יאסר, שהכזב כחש לה ג' פעמים, ואם תוסיף בזה לשאול יבין כי שרי פלשתים עמה בקושרים, לכן בקשה רק במה כחו גדול כאילו תרצה לדעת טבעו ותכונתו לא לדעת במה יאסר: (יז) ויגד נפשה כיונה פותה ויגד לה שתי השאלות, א] במה כחו גדול, שהוא ע"י הנזירות, ב] במה יאסר שהוא אם יגולח, והנה בפעמים הראשונים אמר והייתי כאחד האדם, ועתה אמר והייתי בכל האדם, כי כשמר מלדבר שקר ואמר כאחד האדם, היינו כאדם המיוחד בגבורה (שמבואר אצלי שמלת אחד הנסמך לה"א הידיעה מורה על הדבר המיוחד כמו אחד ההרים וכדומה) ועתה אמר ככל האדם, האנשים: (יח) ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו, זה ראתה במה שהגיד לה עתה שתי השאלות במה כחו גדול ובמה יאסר, שאם היה רוצה לשקר היה מגיד רק במה כחו גדול, שבזה אף אם תגלח אותו ויהיה כחו גדול גם אחר הגלוח, לא היה סקרן כי יצוייר שכחו גדול ע"י הנזירות, ולא יוסר הכח ע"י הגלוח, אחר שלא התגלח מדעתו ולא חלל נזירותו ברצון, והוא אמר אם גולחתי בפעל שמשמע אף ע"י אחרים, וע"כ ותשלח ותקרא לסרני פלשתים לאמר עלו הפעם וכו' כי בפעם הקודם לא עלו כנ"ל: (כב) ויחל שער ראשו לצמח אמר בפעל הכבד על

כג וְסַרְנֵי פְלִשְׁתִּים נֶאֶסְפוּ לִזְבֹּחַ זֶבַח־גָּדוֹל לְדָגוֹן אֱלֹהֵיהֶם וּלְשִׂמְחָה וַיֹּאמְרוּ נָתַן אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ אֵת שִׁמְשׁוֹן אוֹיְבֵנוּ׃ כד וַיִּרְאוּ אֹתוֹ הָעָם וַיְהַלְלוּ אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי אָמְרוּ נָתַן אֱלֹהֵינוּ בְיָדֵנוּ אֶת־אוֹיְבֵנוּ וְאֵת מַחֲרִיב אַרְצֵנוּ וַאֲשֶׁר הִרְבָּה אֶת־חֲלָלֵינוּ׃ כה וַיְהִי כִּי טוֹב לִבָּם וַיֹּאמְרוּ קִרְאוּ לְשִׁמְשׁוֹן וִישַׂחֶק־לָנוּ וַיִּקְרְאוּ לְשִׁמְשׁוֹן מִבֵּית הָאֲסִירִים וַיְצַחֵק לִפְנֵיהֶם וַיַּעֲמִידוּ אוֹתוֹ בֵּין הָעַמּוּדִים׃ כו וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל־הַנַּעַר הַמַּחֲזִיק בְּיָדוֹ הַנִּיחָה אוֹתִי וַהֲיִמִשֵׁנִי אֶת־הָעַמֻּדִים אֲשֶׁר הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם וְאֶשָּׁעֵן עֲלֵיהֶם׃ כז וְהַבַּיִת מָלֵא הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְשָׁמָּה כֹּל סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וְעַל־הַגָּג כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וְאִשָּׁה הָרֹאִים בִּשְׂחוֹק שִׁמְשׁוֹן׃ כח וַיִּקְרָא שִׁמְשׁוֹן אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יֱהוִה זָכְרֵנִי נָא וְחַזְּקֵנִי נָא אַךְ הַפַּעַם הַזֶּה הָאֱלֹהִים וְאִנָּקְמָה נְקַם־אַחַת מִשְּׁתֵי עֵינַי מִפְּלִשְׁתִּים׃ כט וַיִּלְפֹּת שִׁמְשׁוֹן אֶת־שְׁנֵי ׀ עַמּוּדֵי הַתָּוֶךְ אֲשֶׁר הַבַּיִת

נכון

ת"א ויהי כי טוב . עכו"ם ית : אדני ס . סוטה י : כתוב ק' האסורים ק' והמישני ק' תת' רפה

יע"ש (כז) בר"ר לח : (כח) בר"ר לח לט ירוש' סוטה א ית בר"ר סו ; (כט) אגב"ר ב מנחומא בסר : (ל) בר"ל נא במדב"ר יד זוסר נשא :

רש"י

מלאכה כבדה, ורבותינו פירשו מה שפירשו : (כה) בין העמודים. אשר הבית נכון עליהם : (כו) והמישני . פלגפא"ר בלעז כמו אולי ימושני : (כח) זכרני נא . זכור כ' שנה ששפטתי את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל זה ממקום למקום : נקם אחת משתי עיני . ושכר עין השנית תנח לי לעולם הבא וכתן פרע לי שכר אחת מהן : (כט) וילפת . ויאחז אונברל"א בלעז , כמו וילפת ויחרד האיש וילפת , כאחז בזרועות האשה :

מצודת דוד

במתלפות אשר גלח : (כג) לזבח וגו' . בחשבם שעכו"ם שלהם מסר את שמשון בידם : ולשמחה . גם בעבור השמחה נאספו לשמות ברבת עם : ויאמרו וגו' . בעת זבחם לעכו"ם ובשמחתם אמרו נתן וגו' : (כד) ויראו אתו . ראוהו מרחוק וכשבא בבית האסורים : (כה) כטוב לבם . באכילה ושתיה : וישחק לנו. רלה לומר ישמח אותנו בספור גבורותיו וכדומה ויצחק . שמח לפניהם כדרך המשמח : (כו) המחזק בידו .

מצודת ציון

(כד) ויהללו . ושבחו : מחריב . מלשון חורבן וכליון : (כו) המחזיק . האוחז : והמישני . מלשון מישוש וגיעה בדבר מה כמו ידיהם ולא ימישון (תהלים קט"ו) : נכון . נשען על מכונו : (כט) וילפת . ענין אחיזה כמו ויחרד האיש וילפת (רות ג') : התוך . האמצעים כמו והעיר בתוך (במדבר ל"ה) :

על כי נקרו עיניו היה מי מחזיק בידו להוליכו בדרך אשר ילך בה : הניחה אותי . הרף ידך ממני בכדי שאוכל למשש בידי את העמודים וגו' בכדי שאשען עליהם : (כח) האלהים. ר"ל חזקני נא אתה האלהים : נקם אחת . עוד פעם אחת אנקום מפלשתים על מה שנקרו שתי עיני . ורז"ל אמרו שאמר מה שנקרו עין אחת אנקום והשנית תהיה שמור לעוה"ב : (כט) וילפת . אחז העמודים וסמך ידיו עליהם :

אחד

שפוט השופטים

שלמתו במהירות שלא כדרך הרגיל , שאל"כ יקשה איך לא נזהרו פלשתים לגלחו מסקידה לפקידה בידעם שכחו תלוי בשערותיו , ועז"א כאשר גולח ר"ל תיכף אחר הגלוח התחילו לצמח : (כג—כד) וסרני פלשתים וכו' ויראו אותו העם וכו' ר"ל הסרנים עשו זבח מגד שהוא אויבם , והעם הללו על ג' דברים , א] שהוא אויבם , ב] מחריב ארצם שערף שדותיהם , ג] שהרבה בם הללים , משא"כ אל הסרנים לא עשה הרעות האלה . (ולשמחה מקור במשקל ליראה את ה') : (כה) וישחק לנו וכו' ויצחק לפניהם השחוק הנרדף עם לחוק , נבדל ממנו במה שהשחוק מורה שהשוחק בעצמו י"ל שמחה לא כן המצחק , ולכן לפ"ז אמרו וישחק אבל באמת שמשון רק צחק לא שחק : (כט) ויסמך מבואר אצלי בחבורי התורה והמצוה (ע"ם תורת כהנים) שיש הבדל בין שען ובין סמך שהסמיכה הוא בכל כחו עפ"ש חז"ל סמיכה בכל כחו בעינן , והשעינה הוא קלת גופו ולכן להעיר אמר ואשען עליהם , ובאמת ויסמך בכל כחו :

ויהי

נָכוֹן עֲלֵיהֶם וַיִּסָּמֵךְ עֲלֵיהֶם אֶחָד בִּימִינוֹ וְאֶחָד בִּשְׂמֹאלוֹ׃ ל וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן תָּמוֹת נַפְשִׁי עִם־פְּלִשְׁתִּים וַיֵּט בְּכֹחַ וַיִּפֹּל הַבַּיִת עַל־הַסְּרָנִים וְעַל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־בּוֹ וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים אֲשֶׁר הֵמִית בְּמוֹתוֹ רַבִּים מֵאֲשֶׁר הֵמִית בְּחַיָּיו׃ לא וַיֵּרְדוּ אֶחָיו וְכָל־בֵּית אָבִיהוּ וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ וַיַּעֲלוּ ׀ וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל בְּקֶבֶר מָנוֹחַ אָבִיו וְהוּא שָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים שָׁנָה׃

יז א וַיְהִי־אִישׁ מֵהַר־אֶפְרָיִם וּשְׁמוֹ מִיכָיְהוּ׃ ב וַיֹּאמֶר לְאִמּוֹ אֶלֶף וּמֵאָה הַכֶּסֶף אֲשֶׁר לֻקַּח־לָךְ וְאַתִּי אָלִית וְגַם אָמַרְתְּ בְּאָזְנַי הִנֵּה־הַכֶּסֶף אִתִּי אֲנִי לְקַחְתִּיו וַתֹּאמֶר אִמּוֹ בָּרוּךְ בְּנִי לַיהוָה׃ ג וַיָּשֶׁב אֶת־אֶלֶף־וּמֵאָה הַכֶּסֶף לְאִמּוֹ וַתֹּאמֶר אִמּוֹ הַקְדֵּשׁ הִקְדַּשְׁתִּי אֶת־

ת"א תמת נפשי . יבמות קכ סנהדרין קי עכו"ס כס : קמץ בטרחא ואת ק' הכסף

ע"ש (לא) כר"ר לח במד"ר יד ירוש' סוטה א ח מדר"ש כח מב ב : (א) ויק"ר לב מדר"ש א וב אגב"ר מט :

רש"י

יז (א) ויהי איש מהר אפרים. אע"פ שנכתבו שתי פרשיות הללו בסוף הספר של מיכה ושל פלגש בגבעה בתחלת השופטים היה בימי עתניאל בן קנז שנאמר וישימו להם את פסל מיכה וגו' כל ימי היות בית אלהים בשילה למדנו שכל ימי שילה היה פסל מיכה, ובפילגש בגבעה נאמר על יבוס שבירושלים לא נסור אל עיר נכרי למדנו שעדיין לא כבשו את ירושלים: (ב) אשר לקח לך. אשר נגנב ממך, ויש לו דומה כי אשה עזורה לנו, עזורה ממנו: ואת אלית. קללת כל מי שגנבו וגם אמרת הקללה באזני: הנה הכסף. אני מודה לך עליו שהוא בידי שאני לקחתיו: (ג) וישב את אלף ומאה הכסף לאמו. אמר להחזירו לה ובמקום שהוא שם הרי הוא ברשותך: הקדש הקדשתי את הכסף לה' מידי לבני. קבלתי עלי למסרו מידי לידך לעשות פסל ומסכה תנהו לי עתה ומידי אני אשיבנו אליך. יש אומרים שהאשה הזאת היא דלילה לפי שכתוב אלף ומאה כסף, ונעשה הוא בידם שהרבה שנים קדם מיכה לשמשון אך הפרשיות נסמכו

מצודת ציון

יז (ב) אלית. מל' אלה וקללה: (ג) פסל ומסכה. פסל הוא הנעשה במלאכת יד ומסכה ע"י יציקת המתכת:

מצודת דוד

אחד. עמוד א' אחז בימינו וכו': (ל) תמות וגו'. אהיה נהרג עמהם ר"ל כ"כ אני חפץ במיתתם עד שאהרג עצמי עמהם: ויט. הטה העמודים בידיו: רבים. מרובים במספר: (לא) והוא שפט. עם שאמר למעלה חזר וכתבו לומר שמצד הזמן שישב במאסר עלה בחשבון השנים:

יז (ב) לקח לך. נלקח ממך בגנבה: ואת אלית. קללת את הגנב: וגם אמרת באזני. אמרת הקללה באזני כאשר תסדת אותי ואמרת שהכסף הוא אתי: אני לקחתיו. עתה מודה אני שלקחתיו אני: ברוך בני לה'. ר"ל הקללות שקללתי לא יחולו בך אך ברוך תהיה הואיל והודית: (ג) הקדש הקדשתי. בהיות עוד גנוב הקדשתיו באם ימצא

השאלות

(ב) למה כפל הנה הכסף אתי אני לקחתיו:

(ג—ד) למה אמר ב"פ וישב את אלף ומאה הכסף לאמו וישב את הכסף לאמו—והלא היא הקדישה כל הכסף ולבסוף לא נתנה לצורף רק מאתים כסף,

ואמרה מידי לבני לעשות פסל ואח"כ נתנה היא לצורף, לא מיכה:

שפוט השופטים

יז (א) ושמו מיכיהו. בתחלה היה צדיק וקראו מיכיהו ואחר שעבד ע"ז קראו מיכה, (ולכן אמר ושמו מיכיהו שהצדיקים הם קודמים לשמם כמ"ש חז"ל נבל שמו כו'): (ב) ואת אלית. קללת באלה את הגנב, וגם אמרת באזני הנה הכסף אתי, שר"ל שאמרת כי את חושדת אותי שהכסף אתי, וממילא כוונת באלה הזאת עלי, אני מודה לך שאני לקחתיו, ובזה אתקן עון הגניבה והאלה (ומבואר בח"מ סי' ע"א סעיף ז' שהמטיל אלה לא לימא כל מאן דגזליה אלא כל מאן דאיתא גזילה בידיה ולא מהדר לכן בתחלה שהטילה לא אמרה בלשון שלקח הכסף רק שהכסף אתו ואינו מחזיר, כי אין הגוזה לקלל על מה שעבר רק לקלל כדי להחזיר את שלו כמ"ש הש"ך שם). ותאמר אמו ברוך בני לה' יצאת מכלל ארור לכלל ברוך: (ג) וישב והיכף השיב את הגניבה וזה מורה שהיה ירא ה', ותאמר אמו הקדש הקדשתי את הכסף לה' והתניתי שני תנאים בהקדש הזה, א] מידי לבני, ר"ל שאמסרהו לבני שיהיה הוא הגזבר עליו, ב] לעשות פסל ומסכה, ועתה אשיבנו לך כיון שאתה

הגזבר

הַכֶּסֶף לַיהוָה מִיָּדִי לִבְנִי לַעֲשׂוֹת פֶּסֶל וּמַסֵּכָה וְעַתָּה אֲשִׁיבֶנּוּ לָךְ׃
ד וַיָּשֶׁב אֶת־הַכֶּסֶף לְאִמּוֹ וַתִּקַּח אִמּוֹ מָאתַיִם כֶּסֶף וַתִּתְּנֵהוּ לַצּוֹרֵף
וַיַּעֲשֵׂהוּ פֶּסֶל וּמַסֵּכָה וַיְהִי בְּבֵית מִיכָיְהוּ׃ ה וְהָאִישׁ מִיכָה לוֹ בֵּית
אֱלֹהִים וַיַּעַשׂ אֵפוֹד וּתְרָפִים וַיְמַלֵּא אֶת־יַד אַחַד מִבָּנָיו וַיְהִי־לוֹ
לְכֹהֵן׃ ו בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה׃
ז וַיְהִי־נַעַר מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה מִמִּשְׁפַּחַת יְהוּדָה וְהוּא לֵוִי וְהוּא גָר־
שָׁם׃ ח וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ מֵהָעִיר מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לָגוּר בַּאֲשֶׁר יִמְצָא
וַיָּבֹא הַר־אֶפְרַיִם עַד־בֵּית מִיכָה לַעֲשׂוֹת דַּרְכּוֹ׃ ט וַיֹּאמֶר־לוֹ מִיכָה

ת"א בימים וגו'. חולין נז: איש סישר. סוטה מו עכו"ם כח: ויהי נער. בתרא קט:
ע"ש (ה) אות'. דר"ע בפסיקתא:

מאין

רש"י

של הכסף הרע שסוה כאן וכאן וכסף של סורמניות היו שניהם: (ה) בית אלהים. בית עבודת אלילים וכן כל אלהים האמורים בפרשה זו חוץ מזה כל ימי היות בית אלהים בשילה: וימלא את יד אחד. הכנו לעבודת הפסל להיות כהן לפניו, כל חינוך דבר שאדם נכנס בו לשם גדולה קרוי מילוי ידים ריטשטמי"ר בלעז, וכשנותנין פקידות לאדם קורין למתן ריבויסים"ר בלעז: (ז) ממשפחת יהודה. והוא לוי מן האם, ורבותינו אמרו לפי שעשה מעשה מנשה שבא מיהודה קראו ממשפחת יהודה והוא לוי בן גרשום בן משה

מצודת דוד

הגנב: מידי לבני. לתתו מידי ליד בני לעשות מהם דמות פסל ומסכה (ולא היתה עכו"ם ממש אבל עשויה היא למחשבות הדמיונים להוריד עליהם כחות עליונות להיות אמצעי ולפי טעות אמרה לה'): ועתה. כואיל ונמצא הכסף משיב אני אותו לך ונתנה הכסף לבנה: (ד) וישב. חזר הבן והשיב הכסף לאמו כאומר הואיל ויצאה הגנבה מתחת ידי לא אשוב עוד לקחתם: ותקח אמו. וכשקבלה שוב את הכסף נתנה לצורף מאתים בשכר פעולתו ומתשעה מאות נעשה דמות ומסכה: (ה) לו בית אלהים. היה לו בית מוכן לעבודת הדמות ולזה שמה אמו את הדמות ומסכה בביתו: ויעש אפוד ותרפים. את אלה עשה משלו מלבד הדמות ומסכה אשר משל אמו: וימלא. מיכה הנך אחד מבניו לכהן לפניו ולעשות עבודת הדמות: (ו) אין מלך בישראל. ולזה עשה כל איש את הישר בעיניו ולא היה מי שימחה ביד מיכה וכתב בס"ע שזה היה בימי כושן רשעתים קודם שעמד עתניאל: (ז) מבית לחם יהודה. לפי שגם בנחלת זבולן היתה עיר הקרויה ג"כ בית לחם כמ"ש ביהושע לזה"א מבית לחם יהודה ולתוספת ביאור אמר ממשפחת יהודה ור"ל שעיר בית לחם היתה מנחלת משפחת יהודה: והוא לוי. נער היה לוי והיה גר בבית לחם: (ח) באשר ימצא. מקום נאות וכשר להחיות נפשו: לעשות דרכו. ללכת לדרכו דרך כה

מצודת ציון

(ה) אפוד. עשוי בדמות אפוד שבמקדש: ותרפים. צלמים הם בצורת אדם ומדברים ע"י קסם: וימלא. ענין חנוך כמו ומלאת יד אהרן (שמות כ"ט): (ז) גר. דר:

השאלות

(ז) למה כפל מבית לחם יהודה והוא גר שם:
(ח) למה כפל וילך מהעיר מבית לחם:

שפוט השופטים

הנזכר לעשות הפסל: (ד) וישב את הכסף לאמו ספר שמיכה לא רצה להיות גזבר ע"ז כי לא הסכים לעשות פסל ומסכה, ובודאי דבר על לבה שלא תעשה זאת בפרט שעפ"י הדין לא חל ההקדש כיון שלא היה ברשותה (כמ"ש בב"ק דף ע'), ועי"כ שמעה קצה שלא לעשות הפסל מכל הכסף רק מן מאתים כסף לבד, והצורף עשה הפסל מהם: ויהי בבית מיכיהו, שהגם שלא עבדו עדיין כבר עבר על דבר ה' במה שהיה הפסל בביתו ועבר על לאו דלא יהיה לך אלהים אחרים שלדעת רש"י הוא אזהרה על המשהה אליל בביתו: (ה) והאיש מיכה מאז עבירה גוררת עבירה ויצא מדחי אל דחי (לכן כינה שמו מיכה ללעג) עד שעשה לו בית אלהים בית מיוחד לעבודת הפסל ואחר כך עשה גם אפוד והרפים מכיסו, ואח"כ וימלא את יד אחד מבניו כו' לכהן לעבודה זרה: (ו) בימים ההם, ר"ל אל תתפלא שישראל הניחו לזאת כי לא היה אז שר ושופט בארץ: (ז) ויהי נער, הנער הלז היה מבית לחם יהודה, וזה יען שהיה מצד אמו ממשפחת יהודה ומצד אביו היה לוי, ואחר שהלוים לא היה להם חלק בארץ גר במקום אמו כי לא היה לו נחלה מצד אביו, וגם למ"ש דמשפחת האם אינה קרויה משפחה הוא היה יורש נחלת אמו שהיתה בת יורשת נחלה, ומצד זה נחשב למשפחת יהודה, שהיה הנחלה בחלק יהודה: (ח) וילך האיש מהעיר מבית לחם יהודה, יען לא מצא שם פרנסתו הלך משם, ובאשר שלא הלך אל מה שאליו, רק יצא ממה שממנו, הלך מעיר לעיר לבקש מקום מחיה, וז"ש לגור באשר ימצא, ובזה סבב הר אפרים עד בית מיכה לא באשר חשב ימצא שם מקום לפרנסתו רק לעשות דרכו כאורח נטה ללון:

מאין

מאין תבוא ויאמר אליו לוי אנכי מבית לחם יהודה ואנכי הלך לגור באשר אמצא׃ י ויאמר לו מיכה שבה עמדי והיה לי לאב ולכהן ואנכי אתן לך עשרת כסף לימים וערך בגדים ומחיתך וילך הלוי׃ יא ויואל הלוי לשבת את האיש ויהי הנער לו כאחד מבניו׃ יב וימלא מיכה את יד הלוי ויהי לו הנער לכהן ויהי בבית מיכה׃ יג ויאמר מיכה עתה ידעתי כי ייטיב יהוה לי כי היה לי הלוי לכהן׃

יח א בימים ההם אין מלך בישראל ובימים ההם שבט הדני מבקש לו נחלה לשבת כי לא נפלה לו עד היום ההוא בתוך שבטי

ת"א עתה ידעתי. שם:

רש"י

רבינו היה כמו שמפורש בענין ויהונתן בן גרשום וגו׳: (ח) לעשות דרכו. דרך הליכתו: (ט) באשר אמצא. פרנסתי להשתכר: (י) לימים. לסוף שנה: וערך בגדים. זוג חליפות בגדים שהם ערך וסדר לכל בני אדם כפי הראוי להם לשנה. וערך בגדים. אפרלייאמנ"ט בלעז: ומחיתך. ומזונותיך: וילך הלוי. אחר עצתו:

יח (א) כי לא נפלה לו. ירושה כפי הראוי להם בארץ מכובשת כמו שנאמר ביהושע ויצא גבול בני דן מהם, ואף מכאן יש ללמוד שהיה מעשה זה בתחלת השופטים מיד:

מצודת ציון

(י) לימים. לשנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כ"ה): וערך. מענין כדור כמו ערך לחם (שמות מ׳): ומחיתך. פרנסה הצורך לחיי האדם: (יא) ויואל. ורצה כמו ויואל משה (שם ב׳):

מצודת דוד

בה: (ט) לוי אנכי. כאומר נכון אני ללמוד ולהורות כמ"ש בשבט לוי יורו משפטיך ליעקב וגו׳ (דברים ל"ג): (י) לאב. ר"ל למורה ולמלמד: וערך בגדים. ר"ל בגדים כסדר הצריך: וילך הלוי. הלך אחר דבר מיכה ועצתו:

(יא) כאחד מבניו. אשר מלא ידיו מאז לכהן: (יב) וימלא מיכה. מוסב למעלה שאמר שהיה לו כאחד מבניו כי מלא ידיו לכהן: (יג) עתה ידעתי. כי בעוד היות בני לכהן היה שלא כדת כי הכהן ראוי להיות מבני לוי אבל עתה ייטיב לי ה׳ כי היה לי הלוי לכהן והרי הוא ככהן ממש:

יח (א) אין מלך. כי אם היה מלך היה הוא לוחם מלחמות העם עם כל עמו ולא שבט לבד: כי לא נפלה לו. לכיוש בה די צרכו: עד היום ההוא. עד אשר כבש לעצמו מחוץ לגבול א"י: בתוך שבטי וגו׳. מוסב למעלה לומר

השאלות

(י) מ"ש וילך הלוי משמע שהלך מאתו ואיך אמר ויואל הלוי לשבת:

(א) הלא בספר יהושע נזכר שניתן נחלה לדן לצרעה ואשתאל ועיר שמש, וגם בכאן אמר ששלחו המרגלים מן צרעה ואשתאל ואיך אמר שלא נפלה לו נחלה לשבת:

שפוט השופטים

(ט) **מאין תבוא** כי חשב שיש לו מקום קבוע והשיב אין לי מקום רק **אנכי הולך לגור באשר אמצא:** (י) **ויאמר לו מיכה,** א"ל אחר שבל"ז אתה נע ונד ואין לך עסק ומחיה, פה תרויח בשלש, א] **שבה עמדי** פה תשב ולא תנוד, ב] שהעסק הוא עסק נכבד מתיחס לכבודך שאתה לוי **ותהוה לי לאב ולכהן,** ג] מצד השכר **אתן לך עשרת כסף לימים** ר"ל לשנה, **וערך בגדים** פי׳ בגדים לפי ערך כבודך וגם **מחיתך** מזונות, **וילך הלוי** ספר שמתחלה לא רצה להשכיר א"ע לע"א והלך ממנו: (יא) ואח"כ, **ויואל הלוי** נתרצה **לשבת את האיש** ר"ל לא להיות לאב ולכהן רק לשבת בביתו איזה ימים, **ויהי הנער כאחד מבניו** אוכל על שולחנו, ואח"כ ע"י שישב בבית רשע נגרר אחריו: (יב—יג) **וימלא מיכה** כו׳ **ויהי לו** כו׳ **לכהן ויהי בבית מיכה** ר"ל ואז נעשה תושב בביתו להיות שם תמיד כי עד עתה היה שם רק לפי שעה ומיכה נתן ע"ז שבח להפסל:

יח (א) **בימים ההם אין מלך** גם הסיפור שיבא פה היה סבתו מצד שאין מלך עוצר בעם, שאם היה להם מלך לא היה שבט מישראל עובדים ע"ז, **ובימים ההם שבט הדני מבקש לו נחלה לשבת** כי נחלת דן היה לו שני הסרונות, א] שהיה חוץ לגבול ישראל מצד שהיה הגורל באהרון כמ"ש (יהושע י"ט מ"ז) ויצא גבול בני דן מהם, ב] שמעט זה לא יכלו להוריש את הכנעני, והכנעני חזרו ולקחו מהם את נחלתם (כמ"ש למעלה א׳ ל"ה ל"ו) ולכן בקשו נחלה לשבת, כי נחלתם הקדומה לא היה לשבת כי הכנעני ישב בה, ומצאר הטעם **כי לא נפלה לו** כו׳ **בתוך שבטי ישראל** רק חוץ מגבולם, וגם

שבטי־ישראל בנחלה: ב וישלחו בני־דן ׀ ממשפחתם חמשה אנשים מקצותם אנשים בני־חיל מצרעה ומאשתאל לרגל את־הארץ ולחקרה ויאמרו אלהם לכו חקרו את־הארץ ויבאו הר־אפרים עד־בית מיכה וילינו שם: ג המה עם־בית מיכה והמה הכירו את־קול הנער הלוי ויסורו שם ויאמרו לו מי־הביאך הלם ומה־אתה עשה בזה ומה־לך פה: ד ויאמר אלהם כזה וכזה עשה לי מיכה וישכרני ואהי־לו לכהן: ה ויאמרו לו שאל־נא באלהים

ת"א ויאמרו לו. כתרא קי:

ונדעה

רש"י

(ג) מי הביאך הלום. יש כאן תמיהות הרבה, לא מזרעו של משה רבינו אתה שנאמר בו אל תקרב הלום. ומי שם פה לאדם. ומה זה בידך: (ה) שאל נא באלהים. בתרפים שמדברים על ידי מכשפות:

מצודת דוד

לא נפלה לו די צרכו בהנחלה הנחלקת לו בתוך שבטי ישראל: (ב) ממשפחתם. אחד מכל משפחה: מקצותם. מהקצינים שבהם וכאשר שלח משה נשיאי העדה: מצרעה ומאשתאול. מנחלת יהודה היו ובני דן ישבו בהם כגרים: את הארץ. הוא ליש האמור בענין: עד בית מיכה. סמוך לבית מיכה: (ג) המה עם בית מיכה. כשהמה היו סמוכים לבית מיכה הכירו את קול הנער בדברו עם מי: שם. אל הבית: מי הביאך וגו'. ר"ל אלו מי אתה ומה מלאכתך ומה הנייה לך בכרך: (ד) כזה וכזה. סיפר להם כל המאורע: (ה) שאל נא. כי טעו וחשבו בזה בו ממש להוריד על עצמו כהוס

מצודת ציון

יח (ב) מקצותם. מלשון קצין כמו והאכל בקצה המחנה (במדבר י"א) ותרגם בקצינים שבמחנה: לרגל. לתפש וכן וירגלו אותה (דברים א'): (ג) ה:ס. לפה כמו

השאלות

(ב) למה כפל ממשפחתם מקצותם, וכפל לרגל ולחקרה וסיים לכו חקרו ולא אמר חקרו ורגלו:

שפוט השופטים

בנחלה ר"ל הנחלה שנפלה לו לא היה בתוך שבטי ישראל רק חוצה להם: (ב) וישלחו בני דן ממשפחתם, מבואר אצלי בפי' התורה (פ' מקץ ופ' שלח) שיש שני מיני מרגלים, א] ההולכים בתחלה לראות אם טובה הארץ או לא למען דעת אם ראוי שילחמו עליו והם הנקראים בעצם בשם תרים, כי התר מחפש את הטוב, ב] אחר שהסכימו ללחום בארץ שולחים מרגלים לראות את ערות הארץ מאיזה צד קל לכבשה, ואלה נקראים מרגלים, כי המרגל מחפש את הרע והחסרון, ויש הבדל ביניהם, שבתחלה כששולחים תרים, ישלחו א' מכל שבט או מכל משפחה, כי לא יסמכו שבט זה על שלוחים של שבט אחר, כי יש ארץ שטובה לפני שבט זה ורעה לשבט אחר, כמו בני ראובן בקשו ארץ מקנה, ובני זבולון בקשו חוף אניות וכדומה, ב] שאז ישלחו את נשיאיהם וגדוליהם שעליהם יסמך לבם, שיודעים צרכי העם ומגמתם, לא כן כששולחים מרגלים שולחים איש אחד או שנים ואף פחותים שבעם, אחר שהם אין ענינם רק לראות מקום שקל לכבש את הארץ משם. ויש עוד הבדל אחר שאם שולחים מרגלים בוחרים אנשי חיל וגבורים כי הם הולכים לרגל מקום המבצרים והגדודים שבקל יכירו בם שהם מרגלים, וצריך שיהיו גבורים להציל נפשם, וגם שידעו תכסיסי מלחמה שעי"ז יבינו איך ילחמו ומאיזה מקום, לא כן התרים הולכים בסוחרים באמצע המדינה ואינם במקום סכנה א"צ שיהיו אנשי חיל, אולם פה שלחו שלוחיהם לשני הענינים, א] לתור אם טובה הארץ, ב] לרגל מקום הקל לכבוש, ולכן מצד ששלחו לחקור את הארץ הטובה היא אם רעה, שלחו ממשפחתם חמשה אנשים ר"ל א' מכל משפחה, וגם שלחו מקצותם ר"ל הקצינים והנשיאים שבהם, ומצד ששלחו לרגל ג"כ בחרו שיהיה אנשים בני חיל, ומפרש שזה מפני ששלחום לב' ענינים, א] לרגל את הארץ, ב] ולחקרה שהוא לתור הטובה היא אם רעה, ובכ"ז אחר שהיה זה השליחות הראשון אמרו להם לכו חקרו את הארץ, היה עיקר הצווי על החקירה שהוא לראות הטובה היא אם רעה, כי הריגול הוא אחרי החקירה ויבואו כו' עד בית מיכה ר"ל שלנו באכסניא סמוך לבית מיכה: (ג) המה עם בית מיכה ר"ל יען האכסניא סמוך לבית מיכה לכן שמעו קול הלוי והכירוהו, ונראה כי אחר שהלוי הזה היה מבני קהת מבני משה כקבלת חז"ל וערי בני קהת הלוים היו ממטה אפרים ודן וחצי מנשה (כמבואר יהושע כ"א ה'). היה הלוי הזה מילידי עיר הלוים בדן לכן הכירוהו, ויאמרו לו שאלוהו ג' שאלות, א] מי הביאך מביתך הלום, ב] ומה וכו' ר"ל מה העסק שיש לך פה, ג] ומה לך פה, ר"ל מה שכרך: (ד) ויאמר, השיב על מי הביאך הלום, כזה וכזה עשה לי מיכה, ספר מהלכו עד שבא לבית מיכה ובאיזה אופן הסיתו שישאר אצלו, ונגד מה לך, וישכרני, ונגד מה אתה עושה בזה, ואהי לו לכהן: (ה) שאל נא כי חשבו שהתרפים ע"י כישוף או הורדת הרוחניות יגידו

עתידות

וְנֵדְעָה הֲתַצְלִיחַ דַּרְכֵּנוּ אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ הֹלְכִים עָלֶיהָ׃ ו וַיֹּאמֶר לָהֶם הַכֹּהֵן לְכוּ לְשָׁלוֹם נֹכַח יְהוָה דַּרְכְּכֶם אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ׃ ז וַיֵּלְכוּ חֲמֵשֶׁת הָאֲנָשִׁים וַיָּבֹאוּ לָיְשָׁה וַיִּרְאוּ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־בְּקִרְבָּהּ יוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח כְּמִשְׁפַּט צִדֹנִים שֹׁקֵט ׀ וּבֹטֵחַ וְאֵין־מַכְלִים דָּבָר בָּאָרֶץ יוֹרֵשׁ עֶצֶר וּרְחֹקִים הֵמָּה מִצֵּידֹנִים וְדָבָר אֵין־לָהֶם עִם־אָדָם׃ ס ח וַיָּבֹאוּ אֶל־אֲחֵיהֶם צָרְעָה וְאֶשְׁתָּאֹל וַיֹּאמְרוּ לָהֶם אֲחֵיהֶם מָה אַתֶּם׃ ס ט וַיֹּאמְרוּ קוּמָה וְנַעֲלֶה עֲלֵיהֶם כִּי רָאִינוּ אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה טוֹבָה מְאֹד וְאַתֶּם מַחְשִׁים אַל־תֵּעָצְלוּ לָלֶכֶת לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ׃ י כְּבֹאֲכֶם תָּבֹאוּ ׀ אל

ע"ש (ו) סוס"פ יט : חסר י'

רש"י

(ו) נכח ה' דרככם. עינת הקב"ה גלוי כי זה אין בו ממש: (ז) ואין מכלים דבר. אין אחד מהם צריך להביא שיחזירוהו ריקם ויכלימוהו כמו שנאמר בסוף הענין אין מחסור כל דבר, כך שמעתי: יורש עצר. יורשים מועטים שאם יהרגו את אלו אין עוד עוררין עליהם עם המחזיקים בנחלה: ורחוקים המה. מעזרת צידונים: ודבר אין להם עם אדם. שום ברית כרותה שיבואו לעזרתם לעת הצורך: (ח) מה אתם. כלומר מה אתם משיבים דבר מה מצאתם במקום שנפל לנו גורלנו מה העם החזק הוא הרפה: (ט) ואתם מחשים.

מצודת ציון

אל. הקרב הלום (שמות ג'): (ו) נכח. נגד: (ז) לישה. שם לשם האמור שיושבע ובשני השמות היתה נקראת: שקט. יושב במנוחה: עצר. ענין מניעה כמו אשה עצורה לנו (ש"א כ"א): (ט) מחשים. שותקים כמו עת לחשות (קהלת ג'):

מצודת דוד

עליונות ולהגיד עתידות: (ו) ויאמר להם. אחר ששאל אמר להם דרכיכם הוא מול ה' להשגיח בה ולהצליח אתכם: (ז) יושבת לבטח. ר"ל אינם נשמרים ממלחמה וזהו כדרך צידון היושב שקט ובוטח ואינו נשמר ממלחמה: ואין מכלים. אין בארץ ימי שיכלים אפילו בדבור כי לא הורגלו במלחמה וקטטה: יורש עצר. יורש אנשים עוצר מהם ר"ל אין להם יורש אנשים לנחום לאח"ז בעבור הארץ: ורחוקים המה. מכנען הארץ עד לא יהיה נשמע להם (ואולי היה מדרך לצידונים לעמוד בעזרת כל נרדף): ודבר אין להם. אין להם ברית כרותה עם מי שיבוא בעזרתם: (ח) לרעה וגו' אל צרעה וגו': מה אתם. ר"ל מה אתם משיבים ומתעינים הבין הספרות: (ט) ואתם מחשים. ר"ל אתם היו מחשים לבל יודע לאיש פן יקדמונו מי משבט אחר ואל תעצלו ללכת וגו' כי עכ"ז פן יודע למי: (י) כבאכם. כאשר תבואו אז מיד תבואו אל עם בוטח ר"ל לא תצטרכו ללכת דרך אחר

השאלות

(ז) מלת כפול ומלת יורש עצר אין לו פירוש, ומז"ש ואין מכלים דבר בארץ:

שפוט השופטים

עתידות: (ו) ויאמר (אחרי ששאל) לכו לשלום הוא הצלחת הדרך, נכח ה' דרככם ר"ל תכלית ההילוך הוא נכח ה' והשגחתו לטובה כי תגיעו למטרת החפץ: (ז) ויראו את העם אשר בקרבה, רצה לומר שלא היה להם להתירא מפני העם עצמם שלא היו בעלי מלחמה, וכן לא מפני שכיניהם ועוזריהם, ומפרט לא מפני העם, כי העם ילמדו מלחמה מפני ארבעה דברים, א] אם דרכם לכבוש ארצות ופרנסתם מן המלחמה לשלול שלל ולבוז בז, ועז"א יושבת לבטח כמשפט צידונים, ר"ל הממלכה כולה יושבת לבטח כמשפט צידונים שהם סוחרים או בעלי מקנה ואין פרנסתם מבז ושלל, ב] אם מתיראים מאויב חיצוני, עז"א עם שקט ובוטח כי רגל אויב לא תבא בגבולם, ג] אם יש תגרה בין אנשי המדינה עיר בעיר משפחה במשפחה עז"א ואין מכלים דבר בארץ, כי כולם בשלום יחדיו, ד] אם יש שם מלך ובניו יורשים מלכותו, שאז יכינו חיל וצבא מלחמה להחזיק מלכותם, עז"א יורש עצר (מלת אין נמשך למטה אין מכלים דבר ואין יורש עצר) ר"ל ואין יורש המלוכה העוצרת בעם, ועתה באר שאין להתירא מפני בעלי בריתם שיבואו לעזרה, כי הצידונים שהם מעמק רחוקים הם מהם, ואין להם ברית עם שכיניהם כי דבר אין להם עם אדם. אין להם כריתות ברית עם שום אדם: (ח) מה אתם אומרים: (ט) ויאמרו קומה ונעלה ר"ל א"צ לשלוח עוד מרגלים שנית רק ללכת תיכף, כי בל תירא שהארץ אינה טובה, עז"א ראינו את הארץ והנה טובה מאד ואתם מחשים? ואל תתיראו מפני כובד מלחמה, עז"א אל תעצלו ללכת לבא לרשת את הארץ לא תצטרכו ללחום רק לרשת, ובאר הטעם כי, (י) כבואכם תבואו אל עם בטח שלא ילחמו אתכם כנ"ל, ואמרו כבואכם ר"ל תיכף, כי אם תאחרו פן יודע להם הדבר ויכינו עצמם לקראת נשק, גם אל תחשבו שי"ל חסרונות אחרים, הם מצד כמותה שאינה גדולה כ"כ, עז"א והארץ רחבת ידים, ואם מצד איכותה שיחסרו שם דברים, עז"א מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ ר"ל שתמצאו שם כל הדברים הנמצאים בא"י:

ויסעו

אֶל־עַם בֹּטֵחַ וְהָאָרֶץ רַחֲבַת יָדַיִם כִּי־נְתָנָהּ אֱלֹהִים בְּיֶדְכֶם מָקוֹם
אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מַחְסוֹר כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃ יא וַיִּסְעוּ מִשָּׁם
מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי מִצָּרְעָה וּמֵאֶשְׁתָּאֹל שֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ חָגוּר כְּלֵי
מִלְחָמָה׃ יב וַיַּעֲלוּ וַיַּחֲנוּ בְּקִרְיַת יְעָרִים בִּיהוּדָה עַל־כֵּן קָרְאוּ לַמָּקוֹם
הַהוּא מַחֲנֵה־דָן עַד הַיּוֹם הַזֶּה הִנֵּה אַחֲרֵי קִרְיַת יְעָרִים׃ יג וַיַּעַבְרוּ
מִשָּׁם הַר־אֶפְרָיִם וַיָּבֹאוּ עַד־בֵּית מִיכָה׃ יד וַיַּעֲנוּ חֲמֵשֶׁת הָאֲנָשִׁים
הַהֹלְכִים לְרַגֵּל אֶת־הָאָרֶץ לַיִשׁ וַיֹּאמְרוּ אֶל־אֲחֵיהֶם הַיְדַעְתֶּם כִּי יֵשׁ
בַּבָּתִּים הָאֵלֶּה אֵפוֹד וּתְרָפִים וּפֶסֶל וּמַסֵּכָה וְעַתָּה דְּעוּ מַה־תַּעֲשׂוּ׃
טו וַיָּסוּרוּ שָׁמָּה וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּית־הַנַּעַר הַלֵּוִי בֵּית מִיכָה וַיִּשְׁאֲלוּ־לוֹ
לְשָׁלוֹם׃ טז וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ חֲגוּרִים כְּלֵי מִלְחַמְתָּם נִצָּבִים פֶּתַח
הַשָּׁעַר אֲשֶׁר מִבְּנֵי דָן׃ יז וַיַּעֲלוּ חֲמֵשֶׁת הָאֲנָשִׁים הַהֹלְכִים לְרַגֵּל
אֶת־הָאָרֶץ בָּאוּ שָׁמָּה לָקְחוּ אֶת־הַפֶּסֶל וְאֶת־הָאֵפוֹד וְאֶת־הַתְּרָפִים
וְאֶת־הַמַּסֵּכָה וְהַכֹּהֵן נִצָּב פֶּתַח הַשַּׁעַר וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ הֶחָגוּר כְּלֵי
הַמִּלְחָמָה׃ יח וְאֵלֶּה בָּאוּ בֵּית מִיכָה וַיִּקְחוּ אֶת־פֶּסֶל הָאֵפוֹד וְאֶת־
הַתְּרָפִים וְאֶת־הַמַּסֵּכָה וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הַכֹּהֵן מָה אַתֶּם עֹשִׂים׃

ויאמר

מצודת דוד / מצודת ציון

המלא אתכם בה מלחמה: רחבת ידים. מקום רחב להחזיק (י) ... אם: כל דבר. כשום דבר: (יד) ויענו. ...
לא טובים כאשר יתן ה׳ אותה בידכם: אין שם מחסור וגו׳.
ר״ל עם שאינה מחוי מ״מ אין נחסר בה ממה שיש בא״י או ר״ל לא נחסר בה מכל דבר שיש בעולם: (יב) נקרית יערים. ר״ל סמוך לה: למקום ההוא. מקום החניה: אחרי. לא נגד נרעה ולשמאל שכדן כ״א מעבר מזה (ומזה בין נרעה ובין אשתאול שהיו מנחלת יהודה): (יד) ההלכים לרגל. אשר הלכו מקודם לרגל: הידעתם. ר״ל וכי ידעתם כלא אינכם יודעים אשר מגד לכם יש כאן אפוד וגו׳: דעו מה תעשו. ר״ל הכינו עצמיכם לקחתם: (טו) ויסורו שמה. המרגלים הלכו לבית מיכה: בית מיכה. אשר היה בבית מיכה: (טז) חגורים. כמהם חגורים וגו׳: אשר מבני דן. מוסב על שש מאות איש: (יז) ויעלו. כי המרגלים חזרו עם הלוי אל השש מאות איש ובדבר הלוי עמהם עלו המרגלים משם ושבו ובאו לבית הלוי ולקחו את הדמות וגו׳: והכהן. הלוי הזה העשוי לכהן היה נצב פתח השער וגומר: (יח) ואלה. המרגלים באו אז לבית מיכה ולקחו את הדמות וגו׳ ולא היה שם הכהן בביתו: ויאמר אליהם הכהן. כאשר

השאלות

(טו—כ) למה כפל ויבואו בית הנער ויעלו חמשת האנשים וכו׳ ואלה באו בית מיכה, וכפל לקחו את הפסל, ויקחו את הפסל, ובפסוק כ׳ ויקח את האפוד וכ״ז דברים מותרים, וגם הדברים בלתי מסודרים כנראה לכל מעיין:

שפט השופטים

(יא) ויסעו משם ר״ל היפך עקרו דירתם לגמרי כי בטחו על דברי המרגלים: (יב) ויחנו בקרית יערים שם הכינו עצמם לדרך הלוך הזה, והמחנה לא נתגלה לעיר, רק הנה אחרי קרית יערים:

(יד) ההולכים לרגל שמגיד שהלכו לרגל נודע להם זאת כי ע״כ שאלו במרפים: (טו—טז) וישאלו לו לשלום ושש מאות איש וכו׳ שיעורו שחמשה האנשים ושש מאות האיש שאלו לו לשלום, ושיגיעו שבואם לביתו אמרו לו כי הם שואלים בשלומו במשט ובשם השש מאות איש שהם כולם מבני דן ומכירים אותו וע״כ יצא אליהם אל פתח השער, ובעוד שדבר הכהן עם השש מאות איש (יז) ויעלו חמשת האנשים חזרו לביתו ועלו לבית הע״ז ולקחו את הפסל ואת האפוד וכו׳ והכהן היה נצב בעת ההיא פתח השער עם השש מאות, ובתוך כך הרגיש הכהן ושב לביתו, ובשעה ששב הכהן כבר יצאו הם מבית הלוי ששם היה הפסל דרך בית מיכה, כי דרך בית מיכה היו נכנסים לבית הלוי, וז״ש. (יח) ואלה באו בית מיכה ברגע ששב הכהן לא היו בבית הכהן רק בבית מיכה שהיה לפני בית הכהן ויקחו את פסל האפוד ר״ל הכהן ראה שהם לוקחים להוציאם מן הבית ויאמר להם מה אתם עושים, ואם הי׳ הכהן צועק אז

יט וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַחֲרֵשׁ שִׂים־יָדְךָ עַל־פִּיךָ וְלֵךְ עִמָּנוּ וֶהְיֵה־לָנוּ לְאָב
וּלְכֹהֵן הֲטוֹב | הֱיוֹתְךָ כֹהֵן לְבֵית אִישׁ אֶחָד אוֹ הֱיוֹתְךָ כֹהֵן לְשֵׁבֶט
וּלְמִשְׁפָּחָה בְּיִשְׂרָאֵל: כ וַיִּיטַב לֵב הַכֹּהֵן וַיִּקַּח אֶת־הָאֵפוֹד וְאֶת־
הַתְּרָפִים וְאֶת־הַפָּסֶל וַיָּבֹא בְּקֶרֶב הָעָם: כא וַיִּפְנוּ וַיֵּלֵכוּ וַיָּשִׂימוּ
אֶת־הַטַּף וְאֶת־הַמִּקְנֶה וְאֶת־הַכְּבוּדָּה לִפְנֵיהֶם: כב הֵמָּה הִרְחִיקוּ
מִבֵּית מִיכָה וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר בַּבָּתִּים אֲשֶׁר עִם־בֵּית מִיכָה נִזְעֲקוּ
וַיַּדְבִּיקוּ אֶת־בְּנֵי־דָן: כג וַיִּקְרְאוּ אֶל־בְּנֵי־דָן וַיַּסֵּבּוּ פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ
לְמִיכָה מַה־לְּךָ כִּי נִזְעָקְתָּ: כד וַיֹּאמֶר אֶת־אֱלֹהַי אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לְקַחְתֶּם
וְאֶת־הַכֹּהֵן וַתֵּלְכוּ וּמַה־לִּי עוֹד וּמַה־זֶּה תֹּאמְרוּ אֵלַי מַה־לָּךְ: כה וַיֹּאמְרוּ
אֵלָיו בְּנֵי־דָן אַל־תַּשְׁמַע קוֹלְךָ עִמָּנוּ פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם אֲנָשִׁים מָרֵי נֶפֶשׁ
וְאָסַפְתָּה נַפְשְׁךָ וְנֶפֶשׁ בֵּיתֶךָ: כו וַיֵּלְכוּ בְנֵי־דָן לְדַרְכָּם וַיַּרְא מִיכָה
כִּי־חֲזָקִים הֵמָּה מִמֶּנּוּ וַיִּפֶן וַיָּשָׁב אֶל־בֵּיתוֹ: כז וְהֵמָּה לָקְחוּ אֵת
אֲשֶׁר־עָשָׂה מִיכָה וְאֶת־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר הָיָה־לוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־לַיִשׁ עַל־עַם
שֹׁקֵט וּבֹטֵחַ וַיַּכּוּ אוֹתָם לְפִי־חָרֶב וְאֶת־הָעִיר שָׂרְפוּ בָאֵשׁ: כח וְאֵין

הד' בדגש

רש"י

מתעללים: (כא) ואת הכבודה. משאות. כל דבר שהוא כבד בהליכתו שאינו יכול לרוץ אם ירדפו בני המקום אחריהם: הכבודה. פיגטומ"א בלעז: (כג) ויסבו פניהם. בני דן אל הקוראים אליהם: (כד) ומה לי עוד. ומה נשאר לי עוד: (כה) אנשים מרי נפש. כעסנים שיש בסיעתנו (כז) ליש. שם העיר, ובספר יהושע קורא שמה לשם על שם שמצאו שם אבן טובה ששמה לשם והיא היתה על החשן לשבט דן

מציל

מצודת ציון

פתגם הדבור כמו ועניה ואמרת (דברים כ"ו): (יט) החרש. שתוק כמו והחריש לה (במדבר ל'): לשבט ולמשפחה. השמות מורדפים כי גם השבט יקרא משפחה: (כא) הכבודה. הדבר שמשאו ככבד ומתאחר ללכת: (כב) נזעקו. נתקבצו בזעקת המקבץ וכן ויזעק ברק (לעיל ד'): וידביקו. השיגום והיו קרובים ודבוקים להם: (כה) יפגעון. ענין מכת מות כמו גם פגע בו (ש"ב א'): ואספתה. ענין כליון מן העולם כמו יאסף אהרן (במדבר כ'):

מצודת דוד

כאו אל הזתנה ובידם הדמות וגו' אמר להם מה אתם עושי' ר"ל למה תקחום: (יט) שים ידך על פיך. להשתיק לבל ישמעו קולך: והיה לנו. ותהיה לנו למורה ולי למד הטוב. וכי טוב יותר להיות כהן לבית איש אחד או טוב יותר להיות כהן לשבט בישראל וא"כ הלא לטובה יחשב לך: (כ) וייטב לב הכהן. הוטב בלבו דבריהם ויקח מידם את האפוד וגו' לשאת אותם בעצמו ובא בקרבם ללכת באשר ילכו: (כא) ויפנו. מן המקום ההוא והלכו לדרכם: את הטף וגו'. מה שהביאו עמהם מביתם: לפניהם. כחושבם פן ירדפו בני העיר אחריהם וילחמו הגברים עמהם והטף וכו' ילכו לדרכם בעודם נלחמים: (כב) הרחיקו. כשהיו רחוקים מבית מיכה: ועם בית מיכה. סמוך לבית מיכה: (כג) ויקראו. להמתין עד בואם לדבר עמהם: ויסבו. בני דן הסבו פניהם מול מיכה ואמרו מה נחסר לך כי נאספת לרדוף: (כד) את אלהי. הדמות וכו': ומה לי עוד. מה נשאר לי עוד בבית אשר לא לקחתם: (כה) עמנו. בהיותך עמנו: אנשים מרי נפש. הכעסנים שיש בסיעתנו: ונפש ביתך. הבאים עמך: (כז) שקט ובטח. לא היו נשמרים מן השמר מה: ואת העיר שרפו. כי לא יכלו לה כ"א ע"י השרפה ולולא זאת לא שרפוה כי הלא נתיישבו בה: (כח) ואין

שפוט השופטים

היו אנשי מיכה מוחים בידם כי שם לא היו רק חמשה האנשים: (יט) ויאמרו לו החרש, אל תצעק במה שנוגע למיכה, וגם בענין מה שנוגע לך שים ידך אל פיך ולך עמנו כי תרויח בזה כי הטוב היותך כהן לבית איש אחד וכו': (כ) ואז ויקח את האפוד ביד ויבא בקרב העם: (כד) ואת הכהן שאם לא לקחתם את הכהן הייתי עושה פסל אחר, ומה זה תאמרו אלי מה לך הלא אין לי לחוש להפסד יותר גדול מזה: (כה) השיבו לו שיחרש פן יאסוף נפשו ונפשות ביתו: (כז) והמה לקחו בזה נדמה להם שלא עשקו וגנבו רק לקחו בדרך מלחמה אחר שרדף אחריהם ולא יכול להם, ויבואו על ליש ובמדרש זש"ה לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים, הגם שלקחו הפסל הצליחו במלחמתם:

ואין

מַצִּיל כִּי רְחוֹקָה־הִיא מִצִּידוֹן וְדָבָר אֵין־לָהֶם עִם־אָדָם וְהִיא בָּעֵמֶק אֲשֶׁר לְבֵית־רְחוֹב וַיִּבְנוּ אֶת־הָעִיר וַיֵּשְׁבוּ בָהּ׃ כט וַיִּקְרְאוּ שֵׁם־הָעִיר דָּן בְּשֵׁם דָּן אֲבִיהֶם אֲשֶׁר יוּלַּד לְיִשְׂרָאֵל וְאוּלָם לַיִשׁ שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ ל וַיָּקִימוּ לָהֶם בְּנֵי־דָן אֶת־הַפָּסֶל וִיהוֹנָתָן בֶּן־גֵּרְשֹׁם בֶּן־מְנַשֶּׁה הוּא וּבָנָיו הָיוּ כֹהֲנִים לְשֵׁבֶט הַדָּנִי עַד־יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ׃ לא וַיָּשִׂימוּ לָהֶם אֶת־פֶּסֶל מִיכָה אֲשֶׁר עָשָׂה כָּל־יְמֵי הֱיוֹת בֵּית־הָאֱלֹהִים בְּשִׁלֹה׃

יט א וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וּמֶלֶךְ אֵין בְּיִשְׂרָאֵל וַיְהִי ׀ אִישׁ לֵוִי גָּר בְּיַרְכְּתֵי הַר־אֶפְרָיִם וַיִּקַּח־לוֹ אִשָּׁה פִילֶגֶשׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה׃ ב וַתִּזְנֶה עָלָיו פִּילַגְשׁוֹ וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ אֶל־בֵּית אָבִיהָ אֶל־בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַתְּהִי־שָׁם יָמִים אַרְבָּעָה חֳדָשִׁים׃ ג וַיָּקָם אִישָׁהּ וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ

ת"א ויהונתן וגו'. פס קה: כל ימי. שבועות לה: ותזנה עליו. גיטין ו: הל' בדגש ב' תלויה **לדבר**

ע"ש (כט) בר"ר פט: (ל) בפס"ר ב ס קס"ר כדר א מכילתא יתרו א ירוש' ברכות יט ב סנהדרין א ה ספרי ברכה פדר"כ כז בוח"ע לו קא:

רש"י

שמו כתוב על שם וידעו שבאמת היא נתלתם: (ל) בן מנשה. מפני כבודו של משה כתוב נו"ן לשנות את השם ונכתב תלויה לומר שלא היה מנשה אלא משה: עד יום גלות הארץ. בימי סנחריב בגלות ראשונה:

יט (ב) **ותזנה** עליו פילגשו. זנתה מביתו אל החוץ כל לשון זנות איכו אלא לשון יוצא ונפקת ברא:

מצודת דוד

מציל. לא היה לשם מציל: כי רחוקה. וכשמוע עד לא נשמע לשם: ודבר. לא היה לשם כריתת ברית עם מי: אשר לבית רחוב. הסמוך לבית רחוב: ויבנו. כי שרפוה במלחמה כמ"ש למעלה: (כט) אשר יולד. שלא נחשב שראש המשפחה הבאה אל ליש היה שמו דן וע"ש קראו שם העיר דן: לראשונה. טרם שקראוה בשם דן: (ל) ויקימו להם. להיות לעכו"ם ולעבדו: ויהונתן. הוא הלוי הנזכר: בן מנשה. אחז"ל שהוא משה ומפני כבודו נאמר מנשה ותלוי הנו"ן לדעת שאינה מן השם: עד יום גלות הארץ. הוא גלות הארון שהי' בימי עלי ולזה לא אמר עד גלות ישראל כי אז הארון לבד גלה ולא ישראל ועד הזמן ההוא עמד הדמות אבל לאח"ז שעמד שמואל לשפוט ביער אותם מן הארץ: (לא) וישימו להם. לאלוה נעבדו: כל ימי וגו'. בשלה מתחלת העמדתו עמד כל ימי וגו' בשילה אבל אחר שגלה הארון משילה בימי עלי ועמד שמואל לשופט בערו מן הארץ:

יט (א) ומלך אין בישראל. כ"א היה היה מלך לא היה זה כ כי המלך היה מענים את החוטאים ולא היו א"כ ישראל נלחמים זה בזה כאשר יסופר וכתב בס"ע שגם זה היה בימי כושן רשעתים קודם שעמד עתניאל: (ב) ותזנה

מצודת ציון

(כט) ואולם. ואבל: **יט** (א) בירכתי. בסוף כמו ולירכתי המשכן (שמות כ"ו): פילגש. אשה בלא כתובה ובלא קדושין: (ב) ותזנה. ענינו הסרה כמו עתה יזנו הזנותיה (יחזקאל כ"ג): עליו. מעליו: ימים. שנה כמו ימים תהיה גאולתו

שפוט השופטים

(כח) **ואין מציל** לא מצידונים ולא משכניהם **כי רחוקה היא מצידון** ולא משכניהם כי **דבר אין להם עם אדם** ולא היה קשה לכבשה מצד המקום **כי היא בעמק** שנוח לכבוש: (ל—לא) **ויקימו להם את הפסל** הלא הקימו רק את הפסל להורדת הרוחניות, ואח"כ **וישימו להם את פסל מיכה** כפי שעשאו מיכה, עם האפוד והתרפים, ועמד **כל ימי היות בית האלהים בשלה** זה לעומת זה, ומ"ש שיהונתן ובניו היו כהנים עד גלות הארץ פירש"י על גלות סנחריב וכן דעת חכמינו ז"ל בירושלמי פרק פ' דברכות במקשה לרשב"כ דאמר שבואל שב לאל בכל לבו והכתיב עד גלות הארץ ומתרץ שאחרי מות דוד העבירו שלמה והחזר למורו והוא היה הביא הזקן בבית אל, ומה שמקשה הרד"ק איך אפשר ששמואל ודוד ושלמה לא בערו פסל זה, י"ל דבאמת בימי שמואל בטל, ועז"א כל ימי היות בית אלהים בשילה ואז חזר בתשובה **ודוד** מינה אותו על האוצרות ובימי ירבעם שהעמידו העגל בדן היו בניו כהנים עד גלות סנחריב:

יט (א) **ויהי בימים ההם ומלך אין בישראל**, וגם מעשה זו היה סבתה מה שאין מלך לבער החוטאים ולעשות משפט, שאז לא היה העם כמאכולת אש, והרב איש באחיו:

(ב) **ותזנה עליו פילגשו** היה לומר ותזנה מאחריו, כי מלת עליו שבא אצל זנות מוסב על הגוזל עמה והזן על מצרים (יחזקאל ט"ז) וזה מורה כדעת חז"ל שלא זנתה ורק עשתה נגדו דבר שלא לרצונו, **ותלך מאתו**, לא לתאוה אל הזונים רק **אל בית אביה**: (ג—ד) **ויקם אישה** גם זה מעיד שלא זנתה כי

לדבר על לבה להשיבו ונערו עמו וצמד חמרים ותביאהו בית אביה ויראהו אבי הנערה וישמח לקראתו: ד ויחזק בו חתנו אבי הנערה וישב אתו שלשת ימים ויאכלו וישתו וילינו שם: ה ויהי ביום הרביעי וישכימו בבקר ויקם ללכת ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לבך פת לחם ואחר תלכו: ו וישבו ויאכלו שניהם יחדו וישתו ויאמר אבי הנערה אל האיש הואל נא ולין וייטב לבך: ז ויקם האיש ללכת ויפצר בו חתנו וישב וילן שם: ח וישכם בבקר ביום החמישי ללכת ויאמר אבי הנערה סעד נא לבבך והתמהמהו עד נטות היום ויאכלו שניהם: ט ויקם האיש ללכת הוא ופילגשו ונערו ויאמר לו חתנו אבי הנערה הנה נא רפה היום לערוב לינו נא הנה חנות היום לין פה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם והלכת לאהלך: י ולא אבה האיש ללון ויקם וילך ויבא עד נכח יבוס היא ירושלם ועמו צמד חמורים

ס"ש (ה) שמ"ר מה שוח"ט קה: (ו) שמ"ר א' ספרי דברים מד"ש עז כו א'. חבושים

להשיבה ק' הע' בקמץ בחרי יורי"ן

רש"י

שלמה מבעלה לאהוב את אחרים: (ו) הואל נא ולין. הלילה: (ט) רפה. השמש מגבורתו ונטה לערוב: הנה חנות היום. עת שכל הולכי דרכים נוטים לחנות בבית:

מצודת ציון

(ויקרא כ"ה): ארבעה. כמו וארבעה: (ג) וצמד. וזוג כמו צמד בקר (א"ב א'): (ה) סעד. ענין השענה ועש"ז יקרא שהאכילה כעודה כי סועד ומשען את הלב מחולשתו וכמ"ש ולחם לבב אנוש יסעד (תהלים ק"ד): פת. ענין פרוסה כמו פתות אותה פתים (ויקרא ב'): (ו) הואל. השאלה: נא. עתה: (ז) ויפצר. ענין התחזקות והפצרה כמו ויפצרו בם מאד (בראשית י"ט): (ח) והתמהמהו. ענין עכבה ואיחור כמו עד התמהמהם (לעיל ג'): היום. השמש קרוי יום כמו לרוח היום (בראשית ג') ע"ש שבעוד השמש על הארץ הוא יום: (ט) רפה. מלשון רפיון: לערוב. מלשון ערב ור"ל לשקוע: (י) אבה. רצה: נכח. נגד:

מצודת דוד

עליו. סרחה מעליו והלכה לבית אביה: (ג) לדבר על לבה. דברים טובים המקובלים על הלב להשיבה אליו: וצמד חמורים. אחד לו ואחד לפילגשו בשובה לביתו: ותביאהו. פילגשו ראתה אותו בחוץ והביאה אותו לבית אביה: לקראתו. ר"ל בעת לכתו לקראתו: (ד) ויחזק בו. היה אוחז בו ולא עזבו ללכת מאתו: וילינו שם. בהלילה שאחר שלשת הימים: (ה) סעד לבך. לבל יחלוש הלב סעד אותו באכילת פת לחם: (ו) הואל נא. התרצה נא ולין פה: וייטב לבך. באכילה ושתיה ובשמחת הלב: (ח) והתמהמהו. התעכבו עד אשר נטה השמש לבית מערבה: (ט) רפה היום לערוב. פי קודם חצות השמש הולך ומתגבר ואחר חצות הלך ורפה ולז"א הנה השמש רפה ועומדת לשקוע: הנה חנות היום. כי פירש כאומר שלא יבא היום אל ביתו ובע"כ יהנה ללון במקום לא לו ולז"א הנה חנות היום ר"ל בתנויה אשר נשכרת בהנה היום שלא טוב יותר לחנות וללון פה וייטב לבבך ולא כן במקום אחר: והשכמתם. אבל כשתלכו בהשכמה תבואו בו ביום לאהלך ולא תלין בדרך: (י) יבוס היא ירושלם.

מתני

השאלות

(י) מ"ש שעמו צמד חמורים ופילגשו הוא למותר שכבר אמר בפסוק ג' ונערו עמו וצמד חמורים, ולמה לא הזכיר פה את נערו:

שפוט השופטים

קורלאהו אישה, שאם זאתה היתה אסורה עליו לדעת האומר דפילגש היא בקדושין: ויראהו אבי הנערה פי' ויחזק בו חותנו השמות כאן לפי הענין, שמח בי מגד שהוא אביה ורוצה שלא תהיה גרושה עזובה, החזיק בו מצד שהוא חותנו: (ה ח) וישכימו בבקר וכו' וישתו וכו', ר"ל ביום הראשון היה עדיין בגב רק שתו ואמר שילין מצד שמחה והדרך מבלבל שותי יין, וביום שאח"ז כזהר מלשתות רק שהאכילם במשכה עד נטות היום: (ט) הנה נא רפה היום, פי' מהרי"א שה"ל, א] הנה רפה היום ועת ללון, ב] אמר שבלא זה לא תגיע עד ביתך ותצטרך לחנות בדרך, חנות היום לין פה, עשה האחיה פה ומחר השכימו ותגיע ביום אחד עד אהלך ולא תצטרך ללון בדרך: (י) ועמו היא הוצעה למה שלא לן בשדה, כי היה עמו צמד חמורים חבושים כל טוב ויירא מלסטים, ג] מפני פילגשו שהאשה היא רפת הטבע

ללון

חבושים ופילגשו עמו: יא הם עם־יבוס והיום רד מאד ויאמר הנער אל־אדניו לכה־נא ונסורה אל־עיר־היבוסי הזאת ונלין בה: יב ויאמר אליו אדניו לא נסור אל־עיר נכרי אשר לא־מבני ישראל הנה ועברנו עד־גבעה: יג ויאמר לנערו לך ונקרבה באחד המקמות ולנו בגבעה או ברמה: יד ויעברו וילכו ותבא להם השמש אצל הגבעה אשר לבנימן: טו ויסרו שם לבוא ללון בגבעה ויבא וישב ברחב העיר ואין איש מאסף־אותם הביתה ללון: טז והנה | איש זקן בא מן־מעשהו מן־השדה בערב והאיש מהר אפרים והוא־גר בגבעה ואנשי המקום בני ימיני: יז וישא עיניו וירא את־האיש הארח ברחב העיר ויאמר האיש הזקן אנה תלך ומאין תבוא: יח ויאמר אליו עברים אנחנו מבית־לחם יהודה עד־ירכתי הר־אפרים משם אנכי ואלך עד־בית לחם יהודה ואת־בית יהוה אני הלך ואין איש מאסף אותי הביתה: יט וגם־תבן גם־מספוא יש

לחמורינו

רש"י

(יב) עד גבעה. גבעת בנימין: (יג) ולנו. כמו ולכנו, דגשת הנו"ן במקום נו"ן שניה: (יח) ואת בית ה'. לשילה אני הולך:

מצודת דוד

מתחלה היה ירושלים ונקראת יבוס ודוד לכדה: (יא) עם יבוס. סמוך ליבוס: והיום. השמש ירדה מאוד וקרבה לשקוע: ונסורה. נסור מהדרך ללכת עיר היבוסי: (יב) אל עיר נכרי. שרק עובדי גלולים גרים בה: ועברנו. לזה נעבור עד גבעה שהיא עיר ישראל: (יג) לך ונקרבה. ר"ל נמהר ללכת להתקרב לאיזה מקום ונלון בגבעה או ברמה במקום שנוכל לבוא עד לא השקע החמה: (טז) בני ימיני. מבני בנימין: (יח) עד ירכתי. ר"ל אני הולך עד ירכתי וכו' כי משם אנכי והלכתי עד בית לחם יהודה: ואת בית ה'. עתה הולך אני בדרך מהלכי אל בית ה' אשר בשילה לעבוד לה' ועם כי אני הולך בדרך מצוה עכ"ז אין איש מכניס אותי אל הבית: (יט) וגם תבן. ר"ל ואם נעבור

מצודת ציון

חבושים. ענין קשור שהבהמה באזור שלה כמו ויחבוש את חמורו (שם כ"ב): (יא) לכה. ענין לשון זרוז הוא: (יג) לך. הוא מלשון הליכה ואם הוא בלא ה"א: (יד) ותבא. ושקעה: (טו) ברחוב. בשוק במקום שרבים מצוים: מאסף. ענין הכנסה כמו והאספת דגנך (דברי' י"א): (יז) הארח. ההולך בארח ודרך: אנה. לאיזה מקום: ומאין. מאיזה מקום: (יח) ואת. כמו ואל: (יט) מספוא. כן נקרא דבר המיוחד

השאלות

(יב) כשל עיר נכרי אשר לא מב"י:

(יח) למה אמר שמית והלך עד בית לחם, ולמה אמר ואת בית ה' אני הולך:

פירוש המלבי"ם

ללון בשדה, וכן מפני שני טעמים אלה לא סר אל עיר נכרי מפני האסטים, ומפני אונס פילגשו: (יב) אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה. ר"ל כי היו ערי כנענים שהיו שייכים לישראל ומשועבדים להם למס והיה יראת ישראל עליהם, לא כן יבוס היא עיר נכרי אשר לא מבני ישראל, ר"ל שאין משועבדים לישראל כי לא הושמו למס (כנז' למעלה א'): (יג) ולנו בגבעה או ברמה כי לא ידע לאיזה עיר קרובה יותר (ומלת לך היא א' מג' מקומות שנכתב לשון הליכה בלא ה"א ע"ש המסורה): (טז) והנה איש זקן כמו שספר גנות בני הגבעה שסגרו דלתם להורח הגם שהיו מתושבי העיר ולא נר להם המקום, ספר שבח הזקן הזה, א] עם היותו זקן, ב] שבא עתה ברגע זה, ג] שבא מן מעשהו שהיה בשדה, ד] שהיה גר בגבעה ולא הוטלה עליו המצוה יותר מתושבי העיר, בכ"ז. (יז) וישא כו' ותיכף שראה אותו שאלו אנה תלך כי הסתפק אולי רוצה ללכת לדרכו וע"כ ברחוב יעמוד: (יח) ויאמר אליו עברים אנחנו, ר"ל הגם מעברינו הוא מבית לחם יהודה עד ירכתי הר אפרים, שאי א"א להגיע לשם בעוד יומם כי משם אנכי, ושם מחוז חפצי, ולבל ידמה שהוא רוכל המחזר בעיירות אמר ואלך רק עד בית לחם, ולבל יחשוב שהוא מאנשי מיכה עובדי הפסל (שמיכה היה בהר אפרים) אמר ואת בית ה' אני הולך, ובכ"ז ואין איש מאסף אותי הביתה, ולכן ישבתי בחוץ: (יט) ובל תחשוב שאצטרך לתת יבול לחמורים לז"א גם תבן גם מספוא יש לחמורינו, וכן לא אצטרך ליתן לי לאכול

ולא

לַחֲמוֹרֵינוּ וְגַם לֶחֶם וָיַיִן יֶשׁ־לִי וְלַאֲמָתֶךָ וְלַנַּעַר עִם־עֲבָדֶיךָ אֵין מַחְסוֹר כָּל־דָּבָר׃ כ וַיֹּאמֶר הָאִישׁ הַזָּקֵן שָׁלוֹם לָךְ רַק כָּל־מַחְסוֹרְךָ עָלָי רַק בָּרְחוֹב אַל־תָּלַן׃ כא וַיְבִיאֵהוּ לְבֵיתוֹ וַיָּבָול לַחֲמוֹרִים וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ כב הֵמָּה מֵיטִיבִים אֶת־לִבָּם וְהִנֵּה אַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי בְנֵי־בְלִיַּעַל נָסַבּוּ אֶת־הַבַּיִת מִתְדַּפְּקִים עַל־הַדָּלֶת וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָאִישׁ בַּעַל הַבַּיִת הַזָּקֵן לֵאמֹר הוֹצֵא אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא אֶל־בֵּיתְךָ וְנֵדָעֶנּוּ׃ כג וַיֵּצֵא אֲלֵיהֶם הָאִישׁ בַּעַל הַבַּיִת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־אַחַי אַל־תָּרֵעוּ נָא אַחֲרֵי אֲשֶׁר־בָּא הָאִישׁ הַזֶּה אֶל־בֵּיתִי אַל־תַּעֲשׂוּ

את

ת"א המה מטיבים. עקידה שער כ יבאר ההבדל שבין אלו ובין אנשי סדום:

בצ"ל בפתח יתיד ו'

רש"י

(כא) ויבל לחמורים ויתן יבול לחמורים, ויבל אפרובנד"ר בלעז: (כב) ונדענו. משכב זכור:

מצודת ציון

מאכל בהמה וכן ויתן תבן ומספוא (בראשית כ"ד): ולאמתך. מלשון אמה ושפחה: כל דבר. שום דבר: (כא) ויבל. הוא מלשון בלבול וערבוב כי הדרך לבלבל תבואה במספוא וכן בליל חמיץ (ישעיה ל'): (כב) בליעל. בלי עול שמים ר"ל רשעים: מתדפקים. ענין הכאה בנחת על הדלת כמו קול דודי דופק (ש"ה ה'): ונדענו. ענין משכב זכר כמו ונדעה אותם (בראשית י"ט): (כג) אל. ר"ל לא תעשו: נא. עתה: אחרי. ענינו כמו הואיל וכן אחרי אשר עשה לך ה' נקמות

מצודת דוד

המאכל לנו ולחמורינו אינם מכניסים אלא גם תבן וכו' א"כ מה מודה אקח: ולאמתך. היא הפלגש: ולנער עם עבדיך. להנער אשר עם עבדיך ואת עצמו ופילגשו קרא עבדיו בדרך המוסר וכמו שאמר ולאמתך על פילגשו או אמר שיש בידו להאכיל לנערו עם עבדיו ועל עבדי האיש הוצרך אמר: אין מחסור. אין שום דבר חסר ממני: (כ) שלום לך. רצה לומר לא תפחד כי לא תלין ברחוב: רק כל מחסורך עלי. ר"ל הואיל ויש עמך לאכול ולשתות לא אתן לך מאומה ומה שבידך אכול ורק כל הנחסר לך הוא עלי וחוזר ומפרש רק ברחוב אל תלן כי בית מלון לבד הוא החסר לך ועלי הוא: (כא) ויבל לחמורים. תקן המאכל להחמורים: (כב) המה מיטיבים וגו'. באכילה בשתיה ובשמחת לבב: (כג) אל אחי. וחזר ומפרש אל תרעו נא ר"ל אל תעשו עמם הרעה הזאת: אחרי. הואיל והאיש הזה בא לביתי חוסו על כבודי ואל תעשו הנבלה הזאת לפגוע אותו:

השאלות

(כב) מה ההבדלים בין מעשה הגבעה ובין מעשה סדום, שבפי הנראה שני המעשים דומים מכל צד:

שפוט השופטים

ולא לנער כי גם לחם ויין יש וגם יש יותר מן הצורך עד שהנער יאכל עם עבדיך מן הלחם ויין שאתן לחלקו, וכן גם שאר דברים שבלין וכדומה כי אין מחסור כל דבר: (כ) ויאמר שההפך מתנה עמו שכל מחסורו עליו כי בזה יקיים המצוה כראוי: (כב) המה מיטיבים את לבם והנה אנשי העיר וכו', כבר דברו בזה חקרי לב מה נשתנה ענין הגבעה מחטאת סדום אשר המטיר עליהם גפרית ואש ויהפך מפורש עריס, ואלה עשו כמעשה סדום ולא חלו בם ידי שמים להעניסם, ויאמרו כי יש הבדל בין הרשע ובין התועה, ר"ל כי אנשי סדום היה חטאם מצד השכל, כי תקנו להם חוקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם חיי המדיניות, וקבלו עליהם החוקים האלה למשפטים צדיקים, בל יעבר אורח דרך ארצם, והעובר עליהם יענש כפי נימוסיהם, ולא עשו מה שעשו מפני תאותם רק מפני נימוסיהם הנשחתות, לא כן אנשי הגבעה לא שכלם היה במעל הזה, ולא מפני חק ונימוס עשו זאת רק מפני תאותם, שמה שלא האריכו את האיש, היה מפני כי היו כילים ורעי עין, ומה שרצו לבעול אותו היה מפני תאותם לבד, והבחינה לזה, א] לוט הכניס המלאכים בסתר (כמ"ש בפי' התורה במ"ש סורו אל בית עבדכם) והמלאכים רצו ללון ברחוב כי ירא מפני הנימוס, והזקן הכניס אותם לביתו בפרהסיא, ב] שם כתוב ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית מנער ועד זקן, שהיה זה כולל לכל אנשי העיר מצד שהיו אנשי סדום והיה הכנסת האורחים נגד חוקיהם, ופה כתיב ואנשי העיר אנשי בליעל ר"ל בני בליעל אשר בעיר והאספסוף אשר בקרבה התאוו תאוה לא כולם, ולא מצד הנימוס רק מצד שהם אנשי בליעל ועושים נגד החק והמשפט, ג] שם כתיב נסבו על הבית שרצו ללחום על בעל הבית שעבר על חוקיהם, ופה כתיב נסבו את הבית לשמור בל יברח האורח, לא שנסבו על הבית ללחום, ולכן לא רצו בבחו כי לא רצו לעשות רע להזקן, ולכן כתיב מתדפקים על הדלת בבנין התפעל שמורה על הפעולה המדומה כמו מתעשר מתרושש, שהיו כדומים בדופקים לא דופקים ממש כי לא באו דרך מלחמה משא"כ בסדום כתיב ויגשו לשבור הדלת, וכן שם סגר לוט את הדלת אחריו כי ירא מפניהם, לא כן פה אמר, ויצא אליהם כי ידע שלא יעיזו ליכנס בביתו, ד] שמ"ל שהיא נבלה, הרי היה שכלם שלם להכיר שהיא נבלה לא כן לוט לא הזכיר רק הטענה הראשונה

אֶת־הַנְּבָלָה הַזֹּאת׃ כד הִנֵּה בִתִּי הַבְּתוּלָה וּפִֽילַגְשֵׁהוּ אוֹצִֽיאָה־נָּא אוֹתָם וְעַנּוּ אוֹתָם וַעֲשׂוּ לָהֶם הַטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם וְלָאִישׁ הַזֶּה לֹא תַעֲשׂוּ דְּבַר הַנְּבָלָה הַזֹּאת׃ כה וְלֹא־אָבוּ הָאֲנָשִׁים לִשְׁמֹעַ לוֹ וַיַּחֲזֵק הָאִישׁ בְּפִֽילַגְשׁוֹ וַיֹּצֵא אֲלֵיהֶם הַחוּץ וַיֵּדְעוּ אוֹתָהּ וַיִּֽתְעַלְּלוּ־בָהּ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וַֽיְשַׁלְּחוּהָ בַּעֲלוֹת הַשָּֽׁחַר׃ כו וַתָּבֹא הָאִשָּׁה לִפְנוֹת הַבֹּקֶר וַתִּפֹּל פֶּתַח בֵּית־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אֲדוֹנֶיהָ שָּׁם עַד־הָאוֹר׃ כז וַיָּקָם אֲדֹנֶיהָ בַּבֹּקֶר וַיִּפְתַּח דַּלְתוֹת הַבַּיִת וַיֵּצֵא לָלֶכֶת לְדַרְכּוֹ וְהִנֵּה הָאִשָּׁה פִֽילַגְשׁוֹ נֹפֶלֶת פֶּתַח הַבַּיִת וְיָדֶיהָ עַל־הַסַּף׃ כח וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ קוּמִי וְנֵלֵכָה וְאֵין עֹנֶה וַיִּקָּחֶהָ עַל־הַחֲמוֹר וַיָּקָם הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ לִמְקֹמוֹ׃ כט וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיַּחֲזֵק בְּפִֽילַגְשׁוֹ וַֽיְנַתְּחֶהָ לַעֲצָמֶיהָ לִשְׁנֵים עָשָׂר נְתָחִים וַֽיְשַׁלְּחֶהָ בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל׃ ל וְהָיָה כָל־הָרֹאֶה וְאָמַר לֹא־נִהְיְתָה וְלֹא־נִרְאֲתָה כָּזֹאת לְמִיּוֹם

ע"ש (כה) חס"ר ג: בעלות ק' פתח בס"פ

עלות

רש"י

(כח) ואין ענה. כי מתה:

מצודת דוד

(כד) וענו אותם. במשכב: (כה) לשמע לו. לקבל דבריו: ויחזק האיש. כי לא רצתה לצאת ואחז בה בע"כ להציל עצמו בחשבו כאשר ירצום כי יפה היא ויתפייסו בה: ויצא. הוציא אותה אליהם אל החוץ: וידעו אותה. במשכב: ויתעללו בה. כאשר ענייני ניאוף: וישלחוה. שלחוה לנפשה כאשר עלה השחר והוא האור שנוצץ בפאת המזרח טרם צאת השמש: (כו) לפנות הבקר. לעת שהבקר פונה לבוא: ותפל. מחמת חולשת רוב הבעילות נפלה בפתח ולא הוסיפה לקום ושכבה עד אור הבוקר ומתה: אדוניה. הוא הבעל ולפי שהיתה לו לפילגש יחשב לאדון לה: (כז) נפלת. ר"ל שוכבת בשכיבה הבאה ע"י נפילה וידיה היו מונחות על הסף: (כח) ויאמר אליה. עניין לא הרגיש בה שמתה: (כט) וינתחה. לעצמיה חתכה לפי האברים ולא חלק אבר אחד מהם: לשנים עשר נתחים. ובכל אחד היה הרבה מהאברים: בכל גבול ישראל. לכל שבט נתח אחד ולבנימין לא שלח כי ממנו יצאה הרעה הזאת: (ל) כל הראה. נתח מנותחי האשה:

מצודת ציון

(לעיל י"ח): הנבלה. דבר מגונה ומכוער: (כד) וענו. הוא כינוי למאנס על השכיבה: (כה) אבו. רצו: וידעו. ענין משכב: ויתעללו. ענין פועל ומעללים כמו אשר עולל לי (איכה א'): (כו) הסף. אף האסקופה יקרא סף כמו במזוזות הנקראים ספים וכן היא באה בסף הבית (מלכים א' י"ד): (כח) ואין ענה. ואין משיב: (כט) המאכלת. הסכין כמו ויקח את המאכלת (בראשית כ"ב): וינתחה. ענין אבר כמו ונתח אותם לנתחיו (ויקרא א') ור"ל חתכה לאיברים ולתוספת ביאור אמר לעצמיה המלה הזאת יורה על האבר כמו מבחר עצמים מלא (יחזקאל כ"ד) וע"ש שהדרך לנתח האברים לפי העצמות לזה נקראו האברים עצמים: (ל) נהיתה. מלשון הויה:

השאלות

(כט) למה נתחה לעצמיה ושלח הנתחים בכל גבול ישראל הכי לא היה די אם היה שולח סיפור המעשה לבד: (ל) למה כפל לא נהיתה ולא נראתה, וכפל שימו, עוצו, דברו:

שפוט השופטים

בל ידעו על שבאו לביתו, ולא אמר להם שהיא נבלה כי היה אצלם דבר טוב וראוי לפי משפטיהם: (כד) הנה בתי, ר"ל למלאות תאותכם. הנה לא בתי ופילגשהו, והגם שהוא ג"כ נבלה אין בשתן מרובה כבושת האיש, וז"ש שנית ולאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה הזאת: (כה) ולא אבו פי' האנש' שלא רצו בקולו בת הזקן, ויחזק האיש בפילגשו, וגם זה ראיה שהיה זה רק למלאת תאותם וע"כ במצאו את פילגשו נאותה לתאותם הסתפקו בזה, וידעו אותה כדרכה ויתעללו בה שלא כדרכה: (כט) וינתחה לעצמיה לשנים עשר נתחים הראה להם בזה כי שבטי יה מתאחדים כגוף אחד, וכמו שלא יצויר יחול רוח החיים והשכל בגויה אם תנותח לנתחיה כי אז האיברים פגרים מתים, כן לא יצויר יחול רוח החיים והשכינה על כלל האומה אם חלקיה יתפרדו ושבטיה לא יתאחדו כאשר יתאחדו כל האיברים להעמדת החי בכלל, וכמו שאם יתעפש אבר אחד ויעלה בו רקבון, היא רעה חולה לכל הגויה ישתדלו לרפאותו או לחתכו בל יפסיד את הגויה בכללה, כן הדבר הזה אם יופסדו אישים קצתיים מכלל האומה שבהכרח ישתדלו להשיבם בתשובה או לאבדם מקרבם, וכששלח הנתחים בודאי שלח ספור המעשה ג"כ להודיע כי שערוריה נהיתה בארץ: (ל) והיה כל הראה ואמר לא נהיתה, ועכ"פ אם נהיתה

לא

עלות בני־ישראל מארץ מצרים עד היום הזה שימו־לכם עליה עצו ודברו:

כ א ויצאו כל־בני ישראל ותקהל העדה כאיש אחד למדן ועד־באר שבע וארץ הגלעד אל־יהוה המצפה: ב ויתיצבו פנות כל־העם כל שבטי ישראל בקהל עם האלהים ארבע מאות אלף איש רגלי שלף חרב: ג וישמעו בני בנימן כי־עלו בני־ישראל המצפה ויאמרו בני

רש"י

כ (ב) פנות כל העם. ראשי כל עמא:

מצודת ציון

כ (א) ותקהל. נאספו: (ב) פנות. כמו בפנות והוא מל' פנה וזוית: רגלי. הולכי רגלי לא רוכבים: שלף חרב.

מצודת דוד

שימו. ר"ל כ"א אמר לחבירו שימו עצמיכם להתבונן על הרעה שהיא עצו עצה ודברו מה לעשות:

כ (א) ויצאו. מעריהם: כאיש אחד. ר"ל בהסכמה אחת: למדן. מן דן והוא נחלת אשר עמדה במקצוע מזרחית צפונית עד באר שבע בעמדה במקצוע מערבית דרומית: אל ה' המצפה. השראת השכינה היתה שם בעת התקבצם שמה: (ב) ויתיצבו פנות וגו'. ר"ל כל העם ההולכין כל שבט משבטי ישראל בפנה בפ"ע ולא עמדו מעורבבים: בקהל וגו'. ר"ל המספר בקהל וגו' היו ד' מאות אלף וגו': (ג) וישמעו וגו'. ר"ל עם כי שמעו שנאספו בני ישראל לא חששו להם ולא הרגישו בדבר ולזה דברו בני ישראל ושאלו זה לזה איך היה הדבר ונתיעצו מה לעשות. או יאמר מבני בנימין שמעו כי עלו המצפה וגם שמעו ששאלו איכה נהיתה ותשובת האיש הלוי ואסיפתם את הכל שמעו ולאחר כ"ז הוסיפו עוד לשלוח לבם וכו"ז:

השאלות

(א) למה התקבצו ישראל למלחמה טרם ידעו היטב גוף המעשה מה להם לכלל ישראל בזה והלא כל שבט היה לו ב"ד מיוחד לדון את אנשי שבטו, ולמה לא שלחו לבני בנימין יבערו הנותנים שעליהם מוטל זאת והם יאמרו תנו את האנשים ונמיתם:

(ב) למה רצו להמיתם ולא היו שם עדים והתראה. בפרט לאומר דפילגש היא בלא קדושין ומה שמתה היה מפני אונסם לא שכוונו להמיתה, ולמה שפכו חמתם על כל שבט בנימין, מ"ש בפסוק ג' וישמעו בני בנימין, אין מקומו פה כלל:

שפוט השופטים

לא נראתה כי היה בסתר, לכן שימו לבכם עליה לחקור ולדרוש אם אמת נכון הדבר, ואח"כ עצו איך לתקן המעוות כי המיעוט יחשב על כל חלק הסותר והאפשריות, ואח"כ ודברו דבר מוחלט שהיה ההסכמה שאחרי העצה:

כ (א) ויצאו כל בני ישראל ותקהל העדה. הנה אם היו הולכים בזה אחר משפט התורה בנידון פרטי, לא היו בעלי הגבעה חייבים מיתה, כמ"ש הרמב"ן, שעל מה שרצו לאנוס האיש היה רק מחשבה ולא עשו בפועל, ועל מה שבאו על פילגשו לדעת הרמב"ן פילגש היא בלא קדושין, ואף לדעת האומר שהיא בקדושין לא היו שם עדים והתראה, ועל מה שמתה, זה היה מהאונס כי לא כוונו להרגה, ר"ל שמתה מפני הקור או מסבה אחרת, רק שישראל התקנאו על כי נעשה בקהל ובפרסום, שבזה נדונים כדין מוסרים, כי רבים המתאספים לנבלה גדולה כזאת בשאט נפש ועם כל הפריצים שאספו במעשה זה, הם קרובים לעיר הנדחת, ויכולים להרגם למגדר מלתא לפי צורך שעה, וזה לא יוכל לעשות רק או מלך ישראל, שיכול להרגם מדין המלכות, או כללות ישראל עם הסנהדרין בראשיהם, שעומדים במקום מלך ויכולים להרוג חברת הזדונים כמו המלך, בפרט בשהיה בזה חילול השם גדול, וז"ש ויצאו כל בני ישראל ותקהל העדה, כי מבואר אצלנו (בחבורי התורה והמצוה ויקרא סי' רמ"א) שגדר שם עדה הוא אם התאספו ישראל וזקניהם בראשיהם: (ב) ויתיצבו פנות כל העם ר"ל שהתילכו כסדר הדגלים יהודה ודגלו למזרח וכו', ובכללם נמצאו כל שבטי ישראל בקהל עם האלהים, כי נקהלו מאותו צד שהם עם האלהים הבאים לקנאות על כבוד שמו והיה ארבע מאות אלף איש וכולם רגלי לא רוכבי סוסים, אשר באו ויתאספו על קנאת כבוד השם: (ג) וישמעו בני בנימין ספר שדבר זה לא נעלם מבנימין כי שמעו שעלו ב"י המצפה, גם שמעו שבני ישראל אמרו איכה נהיתה הרעה הזאת וכן שמעו כל הדברים שיספר עד פסוק י"ב וככ"ז לא שתו לב לבער המושחתים בעצמם, או לבא ג"כ אל האסיפה לנקות א"ע. ויאמרו בני ישראל דברו איכה נהיתה הרעה הזאת, כי הגם ששמעו המעשה מפי השלוחים שליחי האתחים, העקר תלוי בזה לפי פרטי הענין, שאם היה זה יוצא מאנשים יחידים שאנסו פילגש והיא מתה מחמת בעילה אין זה דבר שכל ישראל ילחמו עליו, ועקר תלוי ביאור הפרטים שהתקבצו בנבלה הזאת, כי אולי אתה כבר או היתה מגויה כפי שהמליץ הרמב"ן בעד אנשי הגבעה, או אולי היתה מחמת

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבְּרוּ אֵיכָה נִהְיְתָה הָרָעָה הַזֹּאת: ד וַיַּעַן הָאִישׁ הַלֵּוִי אִישׁ הָאִשָּׁה הַנִּרְצָחָה וַיֹּאמַר הַגִּבְעָתָה אֲשֶׁר לְבִנְיָמִן בָּאתִי אֲנִי וּפִילַגְשִׁי לָלוּן: ה וַיָּקֻמוּ עָלַי בַּעֲלֵי הַגִּבְעָה וַיָּסֹבּוּ עָלַי אֶת־הַבַּיִת לָיְלָה אוֹתִי דִּמּוּ לַהֲרֹג וְאֶת־פִּילַגְשִׁי עִנּוּ וַתָּמֹת: ו וָאֹחֵז בְּפִילַגְשִׁי וָאֲנַתְּחֶהָ וָאֲשַׁלְּחֶהָ בְּכָל־שְׂדֵה נַחֲלַת יִשְׂרָאֵל כִּי עָשׂוּ זִמָּה וּנְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל: ז הִנֵּה כֻלְּכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָבוּ לָכֶם דָּבָר וְעֵצָה הֲלֹם: ח וַיָּקָם כָּל־הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד לֵאמֹר לֹא נֵלֵךְ אִישׁ לְאָהֳלוֹ וְלֹא נָסוּר אִישׁ לְבֵיתוֹ: ט וְעַתָּה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה לַגִּבְעָה עָלֶיהָ בְּגוֹרָל: י וְלָקַחְנוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים לַמֵּאָה לְכֹל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וּמֵאָה לָאֶלֶף וְאֶלֶף לָרְבָבָה לָקַחַת צֵדָה לָעָם לַעֲשׂוֹת לְבוֹאָם לְגֶבַע בִּנְיָמִן כְּכָל־הַנְּבָלָה אֲשֶׁר עָשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל: יא וַיֵּאָסֵף כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל־הָעִיר כְּאִישׁ אֶחָד חֲבֵרִים: יב וַיִּשְׁלְחוּ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָשִׁים בְּכָל־שִׁבְטֵי

ע"ש (יא) שופ"ט א: (יב) דו"ר א ד:

בנימן

רש"י

(ה) דמו להרג. כוונו להרוג, אגיפשמינ"ש בלעז: (י) לעשות לבואם. לביאתם זו לגבעת בנימין ככל הנבלה וכו': (יא) חברים. שוים בעצה אחת: (יב) בכל שבטי בנימין. עשרה שבטים נתנבו עליה

מצודת דוד

לשמוע: (ד) איש האשה. הבעל של האשה הנרצחת: (ה) אותי דמו להרג. ברור היה אצלו אם לא היה מניחים לעשות בו הנבלה הזאת ערם נתפייסו בפילגשו היו הורגים אותו: ותמת. מרוב האונס: (ו) ואשלחה. לעורר לב לנקום נקם: כי עשו. על בני הגבעה יאמר: בישראל. ר"ל בפרהסיא: (ז) הנה כלכם בני ישראל. ר"ל הנה כולכם עם קדוש ורע עליכם המעשה לזאת הבו לכם דבר עלה כי הדבר נוגע לכם בכלל: (ח) ויקם. נשארו קמים על עמדם: לא נלך. עד יוגמר הדבר: (ט) ועתה וגו'. גם זה מדברי כל העם: עליה. יעלו עליה בגורל מי ילחם בהם ומי יקח צדה: (י) למאה לכל שבטי. מכל השבטים נקח עשר למאה שהם יקחו צדה לתשעת החלקים היוצאים למלחמה: לעשות לבואם. לעשות בבואם לגבע כפי הנבלה אשר עשה. רצה לומר לשלם כגמול ידם: (יא) אל העיר. אל גבע: כאיש אחד חברים. ר"ל היו חברים בהסכמה אחת כאיש אחד: (יב) וישלחו. טרם החלו להלחם שלחו בכל שבטי בנימין ר"ל משפחות בנימין

מצודת ציון

ר"ל בחרב שלופה: (ה) עלי. בעבורי: דמו. חשבו כמו והוא לא כן ידמה (ישעיה י'): ענו. הוא האונס כמו על דבר אשר ענה (דברים כ"ב): (ו) זמה. מחשבה רעה כמו כי היא זמה (איוב ל"א) וזהו מה שדמו להרוג: (ז) הבו. תנו: הלום. פה כמו אל תקרב הלום (שמו' ג'): (ח) נסור. מל' הסרה: (י) לרבבה. הוא עשרת אלפים: צדה. מזון: לבואם. ביאתם.

שפוט השופטים

[illegible] ולזמה: (ד) ויען האיש הלוי איש האשה הנרצחה, בא להוציא שלא היתה פנויה ולא אשתו [illegible] כי הוא איש האשה בדרך קדושין, ושהיתה מותרת לו כי לא זנתה תחתיו, ושלא מתה מחמת הקול [illegible] נרצחה, ויאמר הגבעתה אשר לבנימין באתי, א] הנה חטא זה מחודש בחיצוניותו לענין סדום [illegible] שם באו האורחים ללון וקראו אל לוט הוצא האנשים ונדעה אותם, וזה חרפה גדולה לכלל ישראל, [illegible] [illegible] ללון: (ה) ב] ויקומו עלי שהוא והוא לא היה להם שום עסק עמהם עד עתה, ג] לא יחידים [illegible] רק בעלי הגבעה, נכבדי העיר ובעליה ובפרהסיא, ד] ויסבו עלי את הבית לילה וזה ממש [illegible] סדום, ה] אותי דמו להרג שבודאי היה מת ע"י העינוי כ"ש מפילגשו שעינו אותה ותמות אף שהאשה [illegible] בכך, והגם שרק דימו ולא עשו הלא הצרך להציל א"ע ע"י פילגשו, ו] ואת פלגשי ענו ותמת [illegible], ו] שע"י שאותי דימו להרוג ע"י את פלגשי עינו ר"ל שלקחוה בע"כ והוא חמס גדול בפרהסיא, [illegible] סהרי"א: (ו) כי עשו זמה ונבלה המעשה היא זימה ומצד שהיה ברבים בדרך כפירה היא נבלה [illegible] לכלל ישראל: (ז) הנה כולכם כו' ויש לכם דין מלך לעשות משפט לפי ערך החטא למגדר מלתא. הבו לכם דבר הוא הפסק דין מה לעשות בם, ואח"כ ועצה איך להוציא משפט למעשה לבער החוטאים, [illegible] מ"ש בפי' ישעיה ח' י'): (ח ט) לא נלך איש לאהלו להשאר שם, ואף לא נסור איש לביתו לפי שעה רק להכין צדה, וא"ת מי יכין צדה לעם, זה הדבר אשר נעשה לגבעה ר"ל [illegible] הגבעה. עליה ר"ל במלחמה בעבור לבער החוטאים מקרבה, כי לא רצו להמית כל אנשי הגבעה

בנימן לאמר מה הרעה הזאת אשר נהיתה בכם: יג ועתה תנו את־האנשים בני־בליעל אשר בגבעה ונמיתם ונבערה רעה מישראל ולא אבו בנימן לשמע בקול אחיהם בני־ישראל: יד ויאספו בני־בנימן מן־הערים הגבעתה לצאת למלחמה עם־בני ישראל: טו ויתפקדו בני בנימן ביום ההוא מהערים עשרים וששה אלף איש שלף חרב לבד מישבי הגבעה התפקדו שבע מאות איש בחור: טז מכל העם הזה שבע מאות איש בחור אטר יד־ימינו כל־זה קלע באבן אל־השערה ולא יחטא: יז ואיש ישראל התפקדו לבד מבנימן ארבע מאות אלף איש שלף חרב כל־זה איש מלחמה: יח ויקמו ויעלו בית־אל וישאלו באלהים ויאמרו בני ישראל מי יעלה־לנו בתחלה למלחמה עם־בני בנימן ויאמר יהוה יהודה בתחלה: יט ויקומו בני־ישראל בבקר ויחנו

בני ק' ולא כ' עמ"ש

על

ת"א ויאמרו בני ישראל. עקידה שער כ: ע"ש (טז) קה"ל סדר כ: (יט) אותיו' דר"ע כפתיחה:

רש"י

משפחותיו שיהיו מדחל בניס עשר שבטים: (טז) אטר יד ימינו. גמודי יד ימינס לא היו שולטים בה כאלו היום אטומה כמו אל תאטר עלי באר פיה: כל זה. שבע מאות אים הללו: אל השערה. לחוט השער: ולא יחטא. ולא ישגה: (יח) יהודה בתחלה. אבל לא בחנו לשאול אם לנצח אם לינצח ובאחרונה שבחנו אמר

מצודת ציון

כלמד במקום בי"ת וכן לבן ישי (ש"א כ'): (יב) מה הרעה. מלת מה מורה על גודל הדבר והפלגתו כמו מה רב טובך (תהלים ל"א): (יג) ונבערה. ענין פנוי וכליון מן העולם כמו ובערת הרע מקרבך (דברים י"ג): אבו. רצו: (טו) ויתפקדו. ענין מנין: (טז) בחור. כ"א היה נבחר: אטר וגו'. ר"ל שמאלי ודוגמתו באהוד (לעיל ג'): קלע. ענין השלכת האבנים בכף הקלע והוא כלי העשוי לכך: השערה. חוט השער: יחטא. ענין החסרון כמו והייתי אני ובני שלמה

מצודת דוד

כי כמו שהשבט קרויה משפחה כ"כ תקרא משפחה גדולה בשם שבט: מה הרעה. ר"ל מה מאוד גדולה הרעה הזאת: (יג) ונבערה רעה. נסיר עושי רעה מבין ישראל: (יד) מן הערים. אשר בנחלת בנימין: (טו) מהערים. אשר באו מהערים: התפקדו. בפני עצמן: (טז) מכל העם הזה. של בני בנימין: כל זה. כל אלו היו קולעים באבן אל חוט השער ולא החטיא האבן מלפול עליו עם רוב דקותו: (יח) בית אל. ר"ל לנוב היא האלהים אשר בשלה: באלהים. באורים ותומים: מי יעלה. מי מאשר עמנו יעלה למלחמה.

השאלות

(יח—כט) למה נגפו ישראל שתי פעמים לפני בנימין והם הלכו לריב ריב ה' ולקנא את קנאתו, ואם שאלו שני פעמים במשפט האורים איך לא נתקיים ונפלו חללים, אחר שאמר בפסוק כ"ב בפעם זאת איש ישראל ויוסיפו לערך מלחמה, איך אמר בפסוק שאחריו שעלו בית אל ויבכו שם, והלא כבר היו לפני הגבעה וערכו שם מלחמה, למה בפעם השנית שאלו בלשון האוסיף לגשת, ובפעם הג' שאלו האוסיף לצאת, ולמה בפעם הב' אמר ויעלו בני ישראל ויבכו, ובפעם הג' אמר ויעלו כל בני ישראל וכל העם. וכן הוסיף שצמו והעלו עולות. מ"ש בפ"ז וכ"ח ושם ארון ברית וכו' ופנחס וכו' מקומו בפסוק יח כששאלו בפעם הא', ולמה כפל דומים הרבה:

שפוט השופטים

רק האוטאים: (יא) ויאסף כו' אל העיר מצפה, עד יכינו הנידה ועד ישלחו השלוחים: (יב) וישלחו, ספר רעת בני בנימין, ישראל שלחו להם שלוחיהם ופתחו בשלום, אמרו מה הרעה ר"ל ראו עד כמה גדלה הרעה ומה פריה, והיא נהיתה בכם, ואתם הקודמים לבער החוטאים: (יג יד) ועתה תנו את האנשים ואז יסולק הרעה מכם מן הכלל ונבערה רעה כולנו יחד מכלל ישראל, ועם כל השליחות הזה לא אבו בני בנימין לשמוע להוציא החוטאים ויותר מזה כי התקבצו למלחמה והתחילו לפעול מים להשית מדון: (יז) ואיש ישראל. אז התפקדו בני ישראל והכינו עצמם למלחמה, שמו ראשי צבאות, וסדרו ערך מלחמה והיה מספרם גם עתה ארבע מאות, מודיע שקיימו דבריהם ולא סר אחד מהם לביתו, ולא שבו כל הילד ורך הלבב והדומיהם, כי הלכו כולם: (יח כח) ויקומו ויעלו בית אל וישאלו באלהים, חז"ל אמרו הטעם שנגפו בשני פעמים הראשונים, מפני שגם הם היה בקרבם עון פסל מיכה, שהיה

מִנֶּגֶד לַגִּבְעָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ בָּחוּר מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וְהַמִּלְחָמָה כָּבֵדָה וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי־נֹגַעַת עֲלֵיהֶם הָרָעָה׃ לה וַיִּגֹּף יְהוָה | אֶת־בִּנְיָמִן לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּשְׁחִיתוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּבִנְיָמִן בַּיּוֹם הַהוּא עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף וּמֵאָה אִישׁ כָּל־אֵלֶּה שֹׁלֵף חָרֶב׃ לו וַיִּרְאוּ בְנֵי־בִנְיָמִן כִּי נִגָּפוּ וַיִּתְּנוּ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל מָקוֹם לְבִנְיָמִן כִּי בָטְחוּ אֶל־הָאֹרֵב אֲשֶׁר שָׂמוּ אֶל־הַגִּבְעָה׃ לז וְהָאֹרֵב הֵחִישׁוּ וַיִּפְשְׁטוּ אֶל־הַגִּבְעָה וַיִּמְשֹׁךְ הָאֹרֵב וַיַּךְ אֶת־כָּל־הָעִיר לְפִי־חָרֶב׃ לח וְהַמּוֹעֵד הָיָה לְאִישׁ יִשְׂרָאֵל עִם־הָאֹרֵב הֶרֶב לְהַעֲלוֹתָם מַשְׂאַת הֶעָשָׁן מִן־הָעִיר׃ לט וַיַּהֲפֹךְ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל בַּמִּלְחָמָה וּבִנְיָמִן הֵחֵל לְהַכּוֹת חֲלָלִים בְּאִישׁ־יִשְׂרָאֵל כִּשְׁלֹשִׁים אִישׁ כִּי אָמְרוּ אַךְ נָגוֹף נִגָּף הוּא לְפָנֵינוּ כַּמִּלְחָמָה הָרִאשֹׁנָה׃

על ק' וטמ"ש — רש"י — והמשאת

רש"י

משם כמו לראות את ערות הארץ באתם: (לו) ויתנו איש ישראל אשר בשדה מקום לבנימין לברוח אל הגבעה כי סמכו ישראל על האורב שיבאו לקראתם: (לז) וימשך הארב, משך בשופר. דבר אחר משך (בשופר) בעם אשר אתו אל העיר: (לח) והמועד היה. מתחלה היה אות בין ישראל ובין האורב להיות הארב מרבה להעלות עשן העיר ויבינו ישראל אשר לכד האורב את הגבעה: משאת העשן. גובה העשן: (לט) ויהפך איש ישראל. עכשיו חזר לתחלת הדברים ושונה ומפרש עשרים וחמשה אלף שכתבנו למעלה כיצד נפלו והסיף

מצודת דוד

כמרה (ויקרא כ'): (לז) החישו. מהרו כמו אחישה מפלט לי (תהלים נ"ה): ויפשטו. ענין פזור וכדרך הנלחמים: לפי. חדוד החרב נקרא פה: (לח) והמועד. סימן כמו העביר המועד (ירמיה מ"ו) ור"ל הודעת זמן בואם: הרב. הרבה: משאת העשן. עמוד העשן ע"ש שנשאת כלפי מעלה:

מצודת ציון

מנגד לגבעה: והמלחמה כבדה. עכ"ז לחמו שתי המערכות בחוזק ובגבורה: והם. ר"ל כי בני בנימין לא ידעו עדיין אשר הרעה נוגעת עליהם וקרובה לבוא כי לא ראו משאת העשן בעת שראוהו ישראל ולא נמס עדיין לבבם ולחמו גם הם בגבורה: (לה) ויגף ה'. ר"ל אבל סוף הדבר היה שנגף ה' את בנימין לפני ישראל וכיון הכל השחיתו מהם כ"ה אלף ומאה איש: (לו) ויראו וגו'. הנה עתה לספר כל פרטי הדברים ואמר שמתחלה חשבו בני בנימין אשר בני ישראל נגפו לפניהם וישראל נתנו לבנימין מקום לטעות כי בכוונה נסו בכדי שירדפו אחריהם וינתקו מן העיר כי בטחו על האורב שהם ילכדו העיר אחרי הנתקם: (לז) והארב החישו. בעודם רודפים מהרו בני האורב ופשטו על העיר ונמשכו לתוכה והכו אותם: (לח) והמועד היה. ר"ל מלבד בעת שלחו את האורב היה להם סימן עם האורב לדעת זמן בואם אל העיר: הרב להעלותם. ר"ל סימן ידיעת הזמן היה שהם יעלו הרבה עליית עשן מן העיר ע"י שרפת דברים המרבים עשן: (לט) ויהפך. רצה לומר ובעת אשר נהפך איש ישראל לנוס ובני בנימין התחילו

שפוט השופטים

לפ"ז היו בני בנימין מוקפים מצפון וממערב ואז כבדה עליהם המלחמה, והם לא ידעו שהרעה נוגעת עליהם, והיה סוף המלחמה שעי"ז נפל מהם ביום ההוא כ"ה אלף איש. כ"ז ספר דרך כלל, ומעתה יתחיל לפרש בפרטות איך היה. ומתחיל לבאר פרטי המלחמה: (לו) ויראו בני בנימין כי נגפו ר"ל היכף תחלה בעת יצא האורב ראו בני בנימין כי נגפו והיה דעתם לחזור אל העיר, ואז נתנו בני ישראל מקום לבנימין ר"ל שהמחנה שעמדה נגדו בצפון התחילו לנוס שנית, וספר מדוע עשו זאת, כי בטחו אל האורב אשר שמו אל הגבעה. הוא אורב אחר שהיה בצד דרום שהיה מוכן להרוג את יושבי העיר והיה המדובר ביניהם שבעת יכו כל אנשי העיר יציתו את העיר באש, ובעת שיראו ישראל משאת העשן יהפכו אל בנימין ויסגירו אותם מכל צד כמו שיבואר וז"ש כי בטחו אל האורב וכו': (לז—לח) והאורב בעת ההיא שעשו ישראל א"ע נסים פעם שנית בעת ההיא החישו האורב ופשטו על העיר ויכו את אנשי העיר, אבל יען שהמועד היה לאיש ישראל עם האורב רצה לומר שכן שמו מועד וגבלו הזמן ביניהם שזמן תחלת המלחמה יהיה בעת שירבו להעלות משאת העשן מן העיר שאז יצא האורב מן העיר לסגרם מרוח השלישית, וזה נמשך במעט זמן עד שנגמרו להכות את אנשי העיר, ולכן מסבב זאת. (לט) ויהפך איש ישראל במלחמה, ר"ל זה היה הענין מה שספר קודם שנתנו מקום לבנימין שעשו א"ע כבורחים, שזה היה מפני המועד שהיה להם עם האורב, ובעת ההיא בנימין החל להכות חללים כו' כשלשים איש, וחשבו בני בנימין אך נגוף נגף הוא ר"ל שהגם שבאמצע הא.

מ וְהַמַּשְׂאֵת הֵחֵלָּה לַעֲלוֹת מִן־הָעִיר עַמּוּד עָשָׁן וַיִּפֶן בִּנְיָמִן אַחֲרָיו וְהִנֵּה עָלָה כְלִיל־הָעִיר הַשָּׁמָיְמָה׃ מא וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הָפַךְ וַיִּבָּהֵל אִישׁ בִּנְיָמִן כִּי רָאָה כִּי־נָגְעָה עָלָיו הָרָעָה׃ מב וַיִּפְנוּ לִפְנֵי אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל־דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר וְהַמִּלְחָמָה הִדְבִּיקָתְהוּ וַאֲשֶׁר מֵהֶעָרִים מַשְׁחִיתִים אוֹתוֹ בְּתוֹכוֹ׃ מג כִּתְּרוּ אֶת־בִּנְיָמִן הִרְדִיפֻהוּ מְנוּחָה הִדְרִיכֻהוּ עַד נֹכַח הַגִּבְעָה מִמִּזְרַח־שָׁמֶשׁ׃ מד וַיִּפְּלוּ מִבִּנְיָמִן שְׁמֹנָה־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ אֶת־כָּל־אֵלֶּה אַנְשֵׁי חָיִל׃ מה וַיִּפְנוּ וַיָּנֻסוּ הַמִּדְבָּרָה אֶל־סֶלַע הָרִמּוֹן וַיְעֹלְלֻהוּ בַּמְסִלּוֹת חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וַיַּדְבִּיקוּ אַחֲרָיו עַד־גִּדְעֹם וַיַּכּוּ

ממנו

רש"י

נפלו: (מב) ואשר מהערים. האורב שנכנס בעיר משחיתים אותו בתוך השבט בתוך העיר: (מג) כתרו את בנימן, הקיפו את בנימין ככתר המקיף את הראש, וכן אבירי בשן כתרוני, וכן כי רשע מכתיר את הצדיק, וכן גם בלשון עטרה נקראת הקפה, ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם: הרדיפהו. קוראים אחריו רדיפה צועקים זה לזה נרדוף: מנוחה הדריכהו. אל הערים ששם נוחים בהם שם הדביקוהו. הדריכהו. השיגוהו, ויש דוגמתו בלשון גמרא רהט בתריה פרסא בהלא ולא אדרכיה: עד נכח הגבעה. ממזרחה של גבעה: (מד) ויפלו מבנימן י"ח אלף. בשדה בתוך המלחמה: (מה) ויעללהו. הריגה אחר הריגה כעוללות שאחר הבציר: חמשת אלפים איש. הרי כ"ג אלף: עד גדעם. שם מקום: ויכו ממנו אלפים איש. הרי

מצודת ציון

(מ) החלה. התחילה: עמוד עשן. אמר להוספת ביאור כי כבר אמר והמשאת: כליל. מלשון כל כמו כליל תקטר (ויקרא ו') ור"ל עשן שריפת כל העיר: (מב) הדביקתהו. השיגה אותו והיה דבוק אליו: (מג) כתרו. מלשון כתר: הדריכהו. מלשון דריכה ורמיסה: (מה) ויעללהו. מלשון

מצודת דוד

להכותם במשכם שנגוף הוא כאשר בראשונה: (מ) והמשאת. בעת נסו ישראל ובנימין רדפם אז התחילה המשאת לעלות ובני ישראל ראוהו מיד כמ"ש למעלה: ויפן. כאשר פנה בנימין אחריו וראה גם הוא אשר עשן העיר עולה השמימה: (מא) ואיש ישראל. ר"ל גם ראה אשר איש ישראל נהפך אליו להלחם בו אחר שנס מתחלה ומזה השכיל לדעת שהם העבירו את העיר באש ובערמה נסו מתחילה ולזה נבהל מאד כי ראה אשר נגעה אליו הרעה וקרובה לבוא: (מב) אל דרך המדבר. כי לא יכלו לחזור אל הגבעה מפני האורב: והמלחמה. עדת המלחמה מישראל השיגוהו ברדפם אחריהם: ואשר מהערים. רצה לומר ומי אשר בא מערי בנימין אל דרך המדבר להציל את מי מהם הנה ישראל משחיתים גם אותו בתוך אלו הנלחמים: (מג) כתרו. סבבו אותו ככתר הזה המסבבת הראש כמו אבירי בשן כתרוני (תהלים כ"ב): הרדיפהו. קראו אלו לאלו רדפוהו: מנוחה הדריכהו. במקום מנוחתו ונחלתו קראו אלו לאלו דרכוהו: עד נכח הגבעה. ר"ל רדפום ורמסום עד מול הגבעה ממזרחה: (מה) ויפנו. פנו מהדרך ונסו לתוך המדבר אל סלע הרמון: ויעללהו. בהמסלות הרגו מהנשארים כעוללות הנלקטים אחר הבציר: וידביקו. השיגוהו וקרבו

שפוט השופטים

גם הם נגפים לא שתו לב לזה כי חשבו שהגם שהתחזקו ישראל רגע הלא נשתה גבורתם, ועי"כ נתנו מקום לבנימין, לפ"ז שלשה פסוקים אלה הם באור ופירוש למ"ש בפסוק ל"ו ויתנו ב"י מקום לבנימין כי בטחו אל האורב אשר שמו על הגבעה: (מ—מח) והמשאת אולם בעת שגמרו האורב להכות את העיר אז הציתו העיר ועלה משאת עמוד עשן, אז ראה בנימין שני דברים למפלתו, א] שעלה כליל העיר ב] שאיש ישראל הפך, ועי"כ ויבהל איש בנימן כי ראה כי נגעה אליו הרעה: (מב) ויפנו, שאז היה מוקף משלש רוחות, המחנה היתה בצפון והאורב הראשון שיצא מן המערה היה במערב, והאורב השני שהצית העיר היה בדרום, והוכרח לחזור אל דרך המדבר לצד מזרח שהיה פתוח, והיה דרכם דרך המסילות ומשם לפני העיר בצד מזרחה ומשם אל המדבר, אבל בתהלוכו זה המלחמה הדביקתהו כי היה מוקף ונרדף משלש רוחות, ויותר מזה כי אשר מהערים משחיתים אותו בתוכו, שהמחנות של ישראל שיצאו מן הערים נכנסו אל תוך מחנה בנימין באמצעיתו והשחיתו אותו: (מג) כתרו, עתה מפרש אחד אחד, התחלה כתרו את בנימין ככתר, זה היה עת יצא האורב הראשון שהיה מוקף משני רוחות, ואח"כ הרדיפהו הוא שכל יוצא לשלישי פי' שמו אותו לרודף ע"י שעשו א"ע נגפים ושאז רודף כמ"ש (ל"ו מ') ואח"כ מנוחה הדריכהו שהגיעו אליו ואשר מהערים משחיתים אותו בתוכו, והיה מוכה עד נכח הגבעה ממזרח שמש שדרך שם דרכו אל המדבר: (מ) ויפלו עתה מונה בפרטות כמה נפלו בכל מקום, התחלה במקום המערכה נפלו י"ח אלף: (מה) ואח"כ בעת שנסו המדברה כשהגיע אל המסילות פנ"ל שם נפלו חמשה אלף, ומשם

עַל־הַגִּבְעָה׃ כ וַיֵּצֵא אִישׁ יִשְׂרָאֵל לַמִּלְחָמָה עִם־בִּנְיָמִן וַיַּעַרְכוּ אִתָּם אִישׁ־יִשְׂרָאֵל מִלְחָמָה אֶל־הַגִּבְעָה׃ כא וַיֵּצְאוּ בְנֵי־בִנְיָמִן מִן־הַגִּבְעָה וַיַּשְׁחִיתוּ בְיִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם הַהוּא שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ אָרְצָה׃ כב וַיִּתְחַזֵּק הָעָם אִישׁ יִשְׂרָאֵל וַיֹּסִפוּ לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָרְכוּ שָׁם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן׃ כג וַיַּעֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּבְכּוּ לִפְנֵי־יְהוָה עַד־הָעֶרֶב וַיִּשְׁאֲלוּ בַיהוָה לֵאמֹר הַאוֹסִיף לָגֶשֶׁת לַמִּלְחָמָה עִם־בְּנֵי בִנְיָמִן אָחִי וַיֹּאמֶר יְהוָה עֲלוּ אֵלָיו׃ כד וַיִּקְרְבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־בְּנֵי בִנְיָמִן בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי׃ כה וַיֵּצֵא בִנְיָמִן ׀ לִקְרָאתָם מִן־הַגִּבְעָה בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וַיַּשְׁחִיתוּ בִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד שְׁמֹנַת עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ אַרְצָה כָּל־אֵלֶּה שֹׁלְפֵי חָרֶב׃ כו וַיַּעֲלוּ כָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכָל־הָעָם וַיָּבֹאוּ בֵית־אֵל וַיִּבְכּוּ וַיֵּשְׁבוּ שָׁם לִפְנֵי יְהוָה וַיָּצוּמוּ בַיּוֹם־הַהוּא עַד־הָעֶרֶב

רש"י

ויעלו

עלו כי מהר אתננו בידך הסכימו והשלימו דבריהם: (כה) וישחיתו. נענשו על שלא קנאו כמו כן במעשה

מצודת דוד | מצודת ציון

בראש אבל לא שאלו אם יצליחו: (כה) ארצה. הפילו חטאים (מ"א א'): (כו) וישבו. ענין עכבה: ויצומו,
חללים לארץ והרז"ל שנענשו על שלא מיחו בפסל מיכה:
(כב) ויתחזקו. חזקו את לבבם: (כג) ויעלו. עד שגבהו למלחמה עלו לשילה: (כה) כל אלה. כל החללים האלה:
(כו) וכל העם. כפל הדבר לתוספת ביאור: ויעלו עולות ושלמים. עולות לרצות עצמן לה' ושלמים לעשות שלום ביום

שפוט השופטים

פסל ג"כ חטא של רבים; וקצף ה' עליהם על שלא מיחו לכבודו בבני דן על עון ע"ז שהוא חמור יותר, וקנאו לכבודם מיחו בדבר זמה וחמס שנוגע לתקנת החברה וישוב הארץ, אולם בכתובים עצמם הדברים מבוארים שהיו שלשה הבדלים, בין שני הפעמים הראשונים שלא הצליחו במלחמה ובין הפעם האחרון. (הבדל א') בראשונה שאלו מי יעלה לנו בתחלה למלחמה עם בני בנימין, ולא שאלו אם יעלו למלחמה, ולא אם יצליחו במלחמתם, כי בטחו על גבורתם ועל זרועם זרוע בשר, והשיב להם כפי דרכם יהודה בתחלה, ר"ל יהודה הוא בתחלה לכל דבר, ולא אמר יהודה יעלה, וכ"ש שלא הודיע אם יצליחו, בפעם השני אמר ויתחזק העם איש ישראל ויוסיפו לערך מלחמה במקום אשר ערכו שם ביום הראשון ויעלו ב"י ויבכו לפני ה', מבואר שתחלה עלו למלחמה מעצמם ולא שאלו נס' והיו במקום שערכו ביום הראשון, ולפ"ז מ"ש ויעלו ב"י ויבכו לפני ה' א"א שכולם עלו דהא היו במקום המלחמה לפני הגבעה, רק ששלחו זקניהם ושופטיהם והם בכו, ושאלו האוסיף לגשת למלחמה, ולא שאלו כמו בפעם השלישי האוסיף לצאת כי כבר יצאו והיו לפני גבעה, ולא היה חסר רק לגשת ולהתקרב אל העיר, וכמ"ש ויקרבו ב"י אל בני בנימן, והיה השאלה אם רשאים לעשות המלחמה הזאת עפ"י הדין וכן לא שאלו אם יצליחו, כי בטחו גם עתה על גבורתם ורב חילם, ולכן השיב להם עלו אליו, ר"ל אתם רשאים לעלות, ולא הודיעם אם יצליחו כי זה תלוי באם יעשו תשובה על חטאיהם, לא כן בפעם השלישי לא ערכו לגם לגמרי כלל, רק ויעלו כל בני ישראל וכל העם ויבואו בית אל, ר"ל איש לא נעדר, ושאלו האוסיף לצאת והשיב כי מחר אתננו בידך. (הבדל השני) בפעם הראשון לא עשו תשובה כלל, ובפעם השני שכתוב ויעלו ב"י ויבכו כבר בארתי שלא היו כולם רק זקניהם, וגם לא בכו על חטאתיהם רק על החללים לכן הפכו ביום קרב, אבל בפעם השלישי שעלו כולם, וכולם בכו ולא עוד אלא שהקדימו שלשה דברים, א] וישבו לפני ה' לחקור על מעשיהם, ב] ויצומו ביום ההוא לכפר פשע ולהסיר חטאת, ג] ויעלו עולות ושלמים זבחי תודה על הפליטה הנשארה, כי הבינו שכולם ראוים לכליה, עבור חטאם, לכן הצליחו בפעם הזאת, (הבדל ג') בארו חז"ל והמפרשים שבפעם הראשון והשני לא שאלו לא במקום הארון ולא ע"י הכהן, כי רק בפעם הג' באר ששאלו במקום הארון כמ"ש ושם ארון ברית ה' בימים ההם ר"ל עתה, וע"י הכהן כמ"ש ופינחס בן אלעזר עומד לפניו בימים ההם ר"ל עתה בפעם הג' ולכן נענו. והנה בני בנימין הוסיפו ברשעם, שאחת שב"י לא היה מטרת מלחמתם רק

ויעלו עלות ושלמים לפני יהוה׃ כז וישאלו בני־ישראל ביהוה ושם ארון ברית האלהים בימים ההם׃ כח ופינחס בן־אלעזר בן־אהרן עמד ׀ לפניו בימים ההם לאמר האוסף עוד לצאת למלחמה עם־בני־בנימן אחי אם־אחדל ויאמר יהוה עלו כי מחר אתננו בידך׃ כט וישם ישראל ארבים אל־הגבעה סביב׃ ל ויעלו בני־ישראל אל־בני בנימן ביום השלישי ויערכו אל־הגבעה כפעם בפעם׃ לא ויצאו בני־בנימן לקראת העם הנתקו מן־העיר ויחלו להכות מהעם חללים כפעם ׀ בפעם במסלות אשר אחת עלה בית־אל ואחת גבעתה בשדה כשלשים איש בישראל׃ לב ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו כבראשנה ובני ישראל אמרו ננוסה ונתקנוהו מן־העיר אל־המסלות׃ לג וכל ׀ איש ישראל קמו ממקומו ויערכו בבעל תמר וארב ישראל מגיח ממקמו ממערה־גבע׃ לד ויבאו מנגד

ת"א ופנחס וגו'. יומא עד שבועות לה עקידה שער ד: האוסיף וגו'. שבועות שם׃ . הל' בדגש הק' בדגש

רש"י

פסל מיכה שהיה ככר׃ (לג) בבעל תמר. במישר יריחו׃ מגיח. נמשך כמו יגיח ירדן אל פיהו, גוחי מבטן׃ ממערה גבע. ממקום נר ערותה וגלויה של גבעת בנימין מקום תורפה שלה שהיא נוחה ליכבש

מצודת ציון

בתענו׃ (כח) אחדל. אמנע׃ (כט) ארבים. יושבים במארב ונסתרים׃ (לא) הנתקו. נעתקו וסרו׃ ויחלו. מל' התחלה׃ במסלות. דרך כבושה׃ (לב) נגפים. מוכים כמו פן תגוף באבן רגלך (תהלים צ"א)׃ (לג) מגיח. ענין משיכה והוצאה כמו אתה גחי מבטן (שם כ"ב)׃ ממערה. ממקום גלויים בנות לכבש משם והוא כמו מקורה

מצודת דוד

להכיהם שבשמים׃ (כז) ושם ארון וגו'. ולפי שבפעמים הראשונים לא בחנו ולא הגליהו לא זכר לא הארון ולא הכהן השואל׃ (כח) עמד לפניו. עומד לפני הארון ושאל באורים ותומים׃ לאמר. מוסב על מלת וישאלו שבמקרא שלפניו׃ (ל) כפעם בפעם. כזה האופן שערכו בפעמים הראשונים׃ (לא) הנתקו מן העיר. נעתקו מן העיר בצאתם לקראת העם׃ במסלות וגו' בשדה. ר"ל הכות בשדה במקום שמתפרדות המסלות אשר אחת מהן עולה בית אל וגו' בהשדה ההוא הכו שלשים איש ובאה הכ"ף לאמתת הדבר וכן כאלפים אמה במדה (יהושע ג')׃ (לב) ויאמרו וגו'. ר"ל ובני בנימין חשבו שהמה נגפים ואינם יכולים לעמוד בפניהם׃ ובני ישראל. ר"ל אבל האמת הי' שבכוונה נסו להעתיקם לגמרי מן העיר אל המסלות בכדי שיוכל האורב לבוא בתוך העיר׃ (לג) קמו ממקומו. לאחר שהעתיקם מן העיר קמו ממקומם והפכו פניהם מול בני בנימין וערכו עמהם מלחמה בבעל תמר׃ וארב. ר"ל וגם האורב כבר נמשך ממקומו ממערת גבע כי לא הפכו פניהם עד אחר שראו משאת העשן מן העיר שהעלה האורב כמ"ש בענין׃ (לד) ויבאו. האורב שהיו עשרת אלפים כבר באו

השאלות

(ל—מו) הנה זכר שתי פעמים שנפלו מבנימין כ"ה אלף, וזכר שתי פעמים שספק איש ישראל ושתי פעמים שהכו בני בנימין בהם כשלשים איש ושתי פעמים שעלה משאת עשן מן העיר ושתי פעמים מן האורב, וכל הסדר מבולבל ומעורב, והיהודים אין נמספר לנו, והנה בני בנימין היו כ"ו אלף וז' מאות ולא נפלו רק כ"ה אלף ומאה, ושש מאות נשארו וחסרו אלף איש׃

שפוט השופטים

על הגבעה כמ"ש בפעם הא' ויערכו אתם מלחמה על הגבעה ובפעם הב' ויערכו אל הגבעה כפעם בפעם, נגד זה היה כוונת בני בנימין להפחית את ישראל, וכן הוסיפו להעיז בכל פעם, בפעם הא' ויצאו בני בנימין מן הגבעה ובפעם הב' ויצא בנימין לקראתם מן הגבעה, מלת לקראתם מורה פנים אל פנים, ובפעם הג' סוסיף הנתקו מן העיר׃ (כט) וישם אורבים ששמו כמה אורבים מכמה מקומות כמו שיתבאר׃ (ל—לג) ספר שבתחלה הנתקו בני בנימין מן העיר, וע"י שישראל עשו את עצמם נגפים לפניהם נתקו אותם אל המסלות, ואמר שבני בנימין נתקו אל המסילות יען חשבו שב"י נגפים, וישראל הראו את עצמם נסים כדי להעתיקו מן העיר׃ (לג) וכל איש ישראל, אמנם ערכו קצת מן המחנה כדרך המלחמה ועמו ח"ע נגפים, ובתוך כך קמו כל איש ישראל שהוא המחנה בכללה ויערכו בבעל תמר, והנה ישראל באו מבית אל שהוא מצפון לארץ בנימין וא"כ היה המחנה מצפון, ובתוך כך שערכו ישראל הגיח האורב האחד שהיה במערב גבע ממקומו ממערה גבע שהיה עומד בהאבא במערה׃ (לד—לה) ויבאו מנגד לגבעה מצד העיר במערב, לפ"ז

וַיְצַוּוּ אוֹתָם לֵאמֹר לְכוּ וְהִכִּיתֶם אֶת־יוֹשְׁבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד לְפִי־חֶרֶב וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף׃ יא וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כָּל־זָכָר וְכָל־אִשָּׁה יֹדַעַת מִשְׁכַּב־זָכָר תַּחֲרִימוּ׃ יב וַיִּמְצְאוּ מִיּוֹשְׁבֵי ׀ יָבֵישׁ גִּלְעָד אַרְבַּע מֵאוֹת נַעֲרָה בְתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־יָדְעָה אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר וַיָּבִיאוּ אוֹתָם אֶל־הַמַּחֲנֶה שִׁלֹה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ יג וַיִּשְׁלְחוּ כָּל־הָעֵדָה וַיְדַבְּרוּ אֶל־בְּנֵי בִנְיָמִן אֲשֶׁר בְּסֶלַע רִמּוֹן וַיִּקְרְאוּ לָהֶם שָׁלוֹם׃ יד וַיָּשָׁב בִּנְיָמִן בָּעֵת הַהִיא וַיִּתְּנוּ לָהֶם הַנָּשִׁים אֲשֶׁר חִיּוּ מִנְּשֵׁי יָבֵשׁ גִּלְעָד וְלֹא־מָצְאוּ לָהֶם כֵּן׃ טו וְהָעָם נִחָם לְבִנְיָמִן כִּי־עָשָׂה יְהוָה פֶּרֶץ בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ טז וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי הָעֵדָה מַה־נַּעֲשֶׂה לַנּוֹתָרִים לְנָשִׁים כִּי־נִשְׁמְדָה מִבִּנְיָמִן אִשָּׁה׃ יז וַיֹּאמְרוּ יְרֻשַּׁת פְּלֵיטָה לְבִנְיָמִן וְלֹא־

ת"א וימצאו וגו'. יבמות ס': מלא י' ימחה

רש"י

(י) ארבע מאות נערה בתולה. הושיבום על פי הכוס של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף: (יד) ולא מצאו להם. לא ספקו להם: (יז) ירשת פליטה. נחלת השבט נשארה ריקנית, שבו עלה שיולד

מצודת דוד

מהם ולא מצאו: (יא) וזה הדבר. ר"ל רק זה הדבר תעשו להחרים כל זכר וכל אשה וגו' אבל לא הבתולות: (יב) וימצאו וגו' בתולה. הושיבום ע"פ חבית של יין בעולה ריחה נודף ולא בתולה כן אמרו רז"ל: למשכב זכר. לשכב עמה משכב זכר. ואמר לתוספת ביאור: (יג) וידברו. מה שאמר בסוף המקרא שקראו להם שלום ולא יהרגום עוד: (יד) וישב בנימין. אל העדה: הנשים אשר חיו. ר"ל הבתולות אשר החיו מבין הבעולות: לא מצאו. לא ספקו להם כפי הצורך כי הבתולות היו ארבע מאות ובני בנימין נשארו שש מאות: (טו) נחם לבנימין. נתחרטו על מה שעשו לבנימין: כי עשה ה'. על ידם עשה ה' פרץ בשבטי ישראל להיות כמעט חסרים שבט אחד: (טז) לנותרים. אלו שני המאות הנותרים משש המאות מה נעשה להמציא להם נשים: כי נשמדה. כי מבני בנימין נשמדה כל אשה ומהיכן ישאו נשים: (יז) ויאמרו. השיבו כל העדה ואמרו הלא ירושת הפליטה

מצודת ציון

הלך (ש"א יד): (יא) ידעת. הוא כנוי לבעילה ולתוספת ביאור אמר משכב זכר: תחרימו. ענין כריתה וכליון: (יד) חיו. החיו: מצאו. ענין ספוק כמו לא ימצא לנו ההר (יהושע י"ז): כן. ר"ל כראוי וכצורך כמו לא יכין לדבר כן (לעיל י"ב): (טו) פרץ. ענין שבירה: (טז) נשמדה. ענין כליון: (יז) פליטה. שארית: ימחה. ענין

שפוט השופטים

יהיה בזה תקנה לבנימין כי נשי גלעד מותרות להם אחר שלא באו המצפה ולא נשבעו?, לכן החלו עתה לתור ולדרוש מי אחד משבטי ישראל אשר לא עלה אל ה' המצפה, כי הוצרכו עתה לזה לטובת בנימין, והנה מצאו כי אין שם איש מיושבי יבש גלעד, ובזה דנו היטב אחר שלפי דעתם ע"י שיבש גלעד עברו על השבועה נסתבב שתרה אף ה' ונסתבב שהשמידו את בנימין, נמצא היו יבש גלעד הגורמים לזה מהראוי שעתה ע"י שיהרגו אותם ימצא מפרשיהם מהבתולות אשר יחיו מבני יבש גלעד לתת לבנימין להיות להם לנשים: (יג) וישלחו ואחר שמצאו להם תקנה שלחו וקראו להם שלום ונתנו להם הנשים, והיה זה לטובת הכלל לבל יהיה פגם בכלל האומה ע"י חסרון השבט כי היה קבלה בידם שלא תשרה עליהם השכינה אם יחסר שבט אחד ממנין השבטים: (יד) ולא מצאו להם כן כי לא מצאו נשים לכל השש מאות איש: (טו) והעם ר"ל והגם שכבר סר פחדם שימחה שבט מישראל אחר שמצאו נשים לארבע מאות איש, בכ"ז אחר שבתוך כך נתפייסו עמהם ודברו להם שלום, נחם העם על כלל הדבר, והתחרטו על המעשה שעי"כ עשה ה' פרץ בין השבטים ושנאה ומלחמה, וז"ש והעם נחם כי תחלה כתוב ויאמרו בני ישראל שהם ראשי העם וזקניהם וגדוליהם הדורשים טובת הכלל, אבל עתה נחם העם כולו והתחרטו ושבו אליהם לאהבה ולא רצו שמאתים האיש הנותרים ימותו ערירים: (טז) ויאמרו זקני העדה מה נעשה לנותרים לנשים, אז חקרו הסנהדרין אם יוכלו להתיר את השבועה כדי לתת נשים להנותרים, וגלו טעם כי נשמדה מבנימין אשה ר"ל כי בעת השבועה לא היה דעתם להרוג הנשים והטף ורצו רק שהם לא יתחתנו עמהם לא שילכו ערירים כי אז היו נושאים נשים משבטם, לא כן עתה שנשמדו נשי בנימין וימחה השבט על תנאי זה לא נשבענו, והרי יש פתח וחרטה: (יז—יח) ויאמרו אבל חכמי ואמרו שאין זה טענה, כי זה היה צודק אם לא היו מוצאים שום תקנה והיה כל השבט נמחה שזה היה

פגם

ימחה שבט מישראל: יח ואנחנו לא נוכל לתת להם נשים מבנותינו כי נשבעו בני ישראל לאמר ארור נתן אשה לבנימן: יט ויאמרו הנה חג יהוה בשלו מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכמה ומנגב ללבונה: כ ויצו את בני בנימן לאמר לכו וארבתם בכרמים: כא וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו מבנות שילו והלכתם ארץ בנימן: כב והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב אלינו ואמרנו אליהם חנונו אותם כי לא לקחנו איש אשתו במלחמה כי לא אתם נתתם להם כעת תאשמו: כג ויעשו כן בני בנימן וישאו נשים למספרם מן המחללות אשר גזלו וילכו וישובו אל

ויצוו ק' לריב ק' נחלתם

ת"א ויאמרו הנה. גיטין ו': ע"ש (יח) ב"ר פ' נה ע"ג פתיחה איכה יחז' תענית ד ו: (כא) חנונו' ויחי:

רש"י

בנים ויחזיקו בנחלתם הפליטה הנשארת ולא ימחה שבט מישראל: (יט) מזרחה השמש למסלה. במזרחה של מסילה, שילה בצפונה של בית אל ובדרומה של לבונה ובמזרחה של מסילה העולה מבית אל שכמה: (כב) לריב אלינו. לנכת אלינו למלחמה: ואמרנו. רחמו עליהם כי אינם יודעים מה לעשות כי

מצודת ציון

מחיקה כמו אמחנו מספרי (שמות לב): (יט) חג. הקרבן יקרא חג כמו אסרו חג בעבותים (תהלים קי"ח): (כא) לחול במחולות. ענין רקידת השמחה וקרוי כלי מחול כי בדרך לנגן אז בחלילים או רצה לומר בכלי מחול וכן וירא את העגל ומחולות (שמות ל"ב): וחטפתם. ענין מהירת הלקיחה כמו יחטוף עני (תהלים י'): (כב) חנוני. ענין התחננות ותחנה וכן חנני ושמע תפלתי (שם ד') ר"ל חננו וחמלו למעננו את בני בנימין ודוגמתו לאט לי לנער (ש"ב י"ח) ור"ל לאט למעני לנער: תאשמו. מלשון אשם וחטאה: (כג) המחוללות. המרקדות או המזמרות:

מצודת דוד

מיבש גלעד הם הבתולות שהחיו הלא לבנימין נתנו ולא יהיה א"כ עוד נמחה שבט כי הם יולדו בנים ובנות: (יח) ואנחנו. ר"ל ואם בעבור השלמת שני המאות איש עצמן מה נעשה עוד הלא לא נוכל לתת להם מבנותינו כי כולנו נשבענו וכו': (יט) ויאמרו. חזרו זקני העדה ואמרו הנה חג ה' בשילו ובמקום ההוא ימצאו נשים וכאשר אמרו לבני בנימין: חג ה'. יום שמקריבים בו קרבנות לה': מימים ימימה. קבוע בכל שנה ושנה: אשר מצפונה וגו'. אמר סימן על המקום ואמר שהוא בצפונה של בית אל ובמזרחה של המסלה העולה מבית אל לשכם ובדרומה של לבונה: (כ) ויצו. אל העם לא אמרו באיזה אופן ימצאו כי פן יודע לאנשי שילה ויהיו נשמרים אבל לבני בנימין אמרו האופן וצוום לארוב בכרמי שילה: (כא) וראיתם. ומן המארב השקיפו מי היוצאת וכאשר יצאו בנות שילו לחול במחולות כי כן היה דרכם ביום ההוא: ויצאתם. אז תצאו מן המארב וכל איש יחטוף אחת להיות אשתו והלכו לדרככם: (כב) אבותם. של הנערות הנחטפות: לריב אלינו. לעשות עמנו מריבה לעזור להם להוציא הנשים מתחת ידכם במשפט: ואמרנו. ונאמר להם חננו וחמלו למעננו את בני בנימין בלקחת הנשים: כי לא לקחנו וגו' במלחמה. ר"ל כי במלחמת יביש גלעד לא לקחנו מהם כ"כ נערות שיהא בהן די ליתן לכל איש מבני בנימין את אשתו ומהיכן א"כ ימצאו נשים: כי לא אתם וגו'. ר"ל ואם בעבור איסור השבועה הלא אין כאן חשש איסור שבועה כי לא נתתם להם מרצונכם כדרך דת נשואין שיהיה עליכם אשם כי הלא בחזקה לקחו: (כג) למספרם. לפי מספרם אחת לכל איש: מן המחוללות. מן הנשים המחוללות אשר לקחו בחזקה:

שפוט השופטים

בהם וחסרון לכלל האומה, ואז היה להם פתח לשבועתם שבודאי לא נשבעו ע"ד למחות השבט כולו, לא כן עתה שלא ירשת פליטה לבנימין, כבר יש לבנימין ירושת פליטה ע"י שלקחו ד' מאות נערות מיושבי יבש גלעד, שמהם יצא פליטה ויורש נחלה, וממילא לא ימחה שבט מישראל, וא"כ אין להשבועה פתח והתרה. ובזה הואילו הפסוק ואנחנו לא נוכל לתת להם נשים מבנותינו כי נשבעו בני ישראל, ואין היתר לשבועתם, (יט) ויאמרו אבל חזרו והתיעצו לטובת שתי מאות אלה ונתנו עצה שיחטפו נשים מן המחוללות: (כא) וחטפתם התנו עמם, א] שכ"א לא יחטוף רק אשה אחת, ב] שיוליכום לארץ בנימין שלא ישיגו אותם אבותם לריב עמהם: (כב) והיה כי יבואו ה' אלינו, ואם יבואו אלינו לריב שאנחנו נקח הנשים בתוקף, אז נאמר שני טענות, מה שאתם יראים מן השבועה, כי

תאמרו

ממנו אלפים איש׃ מו ויהי כל־הנפלים מבנימן עשרים וחמשה אלף איש שלף חרב ביום ההוא את־כל־אלה אנשי־חיל׃ מז ויפנו וינסו המדברה אל־סלע הרמון שש מאות איש וישבו בסלע רמון ארבעה חדשים׃ מח ואיש ישראל שבו אל־בני בנימן ויכום לפי־חרב מעיר מתם עד־בהמה עד כל־הנמצא גם כל־הערים הנמצאות שלחו באש׃

כא א ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא־יתן בתו לבנימן לאשה׃ ב ויבא העם בית־אל וישבו שם עד־הערב לפני האלהים וישאו קולם ויבכו בכי גדול׃ ג ויאמרו למה

ע"ש (א) רו"ר א א: (ג) קס"ר סדר א:

רש"י

יהוה

כ"ה אלף האמור למעלה. והמאה הכתובים למעלה לא פירש היכן נפלו: (אליהו גילה לבעל מגלת פמוקות אותן המאה הלכו וישבו במדינות רומי ואשכנז וע"כ נקרא אליהו מתושבי גלעד שלא כדו מארצם אלא ישבו במקומם) (מ"ע בגלי רזיא): (מח) שבו אל בני בנימן. בכל הערים: מעיר מתם. החמו כל יושבי הערים ועד בהמה ואנשים בכלל מתום היו שמתום לשון כליה הוא, ויש לתמוה על אלף היכן הם שהרי עשרים ושש אלף התפקדו מן הערים ומן הגבעה שבע מאות וכאן מנה בנופלים עשרים וחמשה אלף ומאה איש ושש מאות נמלטו אל סלע הרמון. והאלף ברחו אל הערים ונפלו למחרת כששבו בני ישראל אל ערי בנימין להחרים הנשים והטף:

מצודת דוד

אלנו כד בואם לגדעום והכו עוד אלפים איש: (מו) עשרים וחמשה אלף. ולמעלה אמר עוד מאה איש ולא נשאר עתה להזכיר רק האלפים: ביום ההוא. כי במלחמות הראשונות עם שנגפו ישראל מ"מ גם מבני בנימין נפלו אז אלף איש וז"א למטה שלא נשארו מהם רק שש מאות איש כי מבני בנימין היו כ"ו אלף מלבד בני הגבעה שבעה מאות ובמלחמה האחרונה נפלו כ"ה אלף ומאה ובמלחמות הראשונות נפלו אלף הרי נשאר שש מאות: (מז) ויפנו. ר"ל הנשארים מהם אשר נמלטו אל סלע הרמון היו שש מאות והמותר הרגו ישראל ברדפם אחריהם במסלות ועד גדעום כמ"ש למעלה: (מח) שבו. חזרו ושבו לערי בנימין והכום לפי חרב: מעיר מתם. מכל עיר הכו האנשים עד בהמה כל הנמצא בה מן החיות ועופות: הנמצאות אשר מצאו לאחר זה שלא הרגו מאז בבואם להכות בהם חזרו ושרפו בעת מצאם:

מצודת ציון

עוללות והם הנלקטים אחר הבציר כמו הלא טוב עוללות אפרים (לעיל ח'): (מח) מתם. הוא שם לאנושיות וכלל אנשים ונשים כמו מתי מספר (בראשית ל"ד): שלחו. ר"ל העבירו ע"ש שהאש עושה השליחות שהולך ושורף:

כא (א) נשבע במצפה. מאז נקהלו אל מצפה עד לא נלחמו: לא יתן בתו. על כי החזיקו ידי עוברי עבירה: (ב) ויבא העם. אחר כל המעשים האלה: בית אל. אל בית האלהים אשר בשילה: (ג) למה ה' וגו'

השאלות

(א) למה נשבעו [אחר כל ההרג והאבדון הגדול הזה] שלא יתנו להם נשים, ואם נשבעו איך התחרטו אח"כ, סדר הכתובים מבולבל מאד, התחיל מענין השבועה על נשותיהם ואח"כ ידבר איך נתחרטו ע"מ שעשו לבנימין, ואח"כ ידבר בדרישת מי שלא באו למלחמה, וחזר לדבר מה שנתחרטו על בנימין, וחזר לדבר על אנשי יבש שלא באו למלחמה, וחזר לומר וטעם נחם לבנימין, שהם דברים כפולים ובלתי מסודרים, שהיה ראוי להזכיר מה שהתחרטו לבנימין בפ"ע ומה שהתרעמו ושעשו לאנשי יבש גלעד בפ"ע, ולמה כפל כל דבר שלא נצרך, מ"ש ירשת פלטה לבנימין ולא ימחה שבט מישראל אין לו ביאור, ובפרט שאין חשש עוד שימחה, שהלא כבר לקחו ד' מאות נשים, ומדוע אמר שלשה פעמים ויאמרו, ויאמרו זקני העדה וכו', ויאמרו ירושת פלטה וכו', ויאמרו הנה חג ה', ודברי פסוק כ"ב סתומים ותמוהים:

שפוט השופטים

רדפו אחריו עד גדעם ויהרגו עוד שני אלפים: (מו) ויהי כל הנפלים סך הכל עשרים וחמשה אלף, ומ"ש ביום ההוא כי אלף ומאה החסרים (מן החשבון שהיה כ"ו אלף ז' מאות ככ"ל ס"ו) נפלו במלחמות הקודמים, או שנהרגו במערות בימים שאחריהם:

כא (א) **ואיש ישראל נשבע במצפה**, מבואר אצלנו שבמקום שמקדים השם אל הפעל לא בא הדבר כסדר הזמני, רק היה הדבר קודם לכן, עמ"ש (יהושע א' י"ב בפסוק ולראובני ולגדי) וכן ואיש ישראל נשבע קודם לכן בעוד שהיו במצפה טרם יצאו למלחמה, לבל יתחתנו עם בנימין: (ב ג) **ויבא העם בית אל וכו' ויאמרו למה ה' אלהי וכו'**, אחר שאם לא היו ישראל נופלים בשתי פעמים הראשונים, לא היו מחרימים את בנימין עד לכלה, והיו מעניפים את החופאים לבד, ולא אחרב סף הנשים ולהשמיד הכל, רק ע"י שבנימין הפיל מישראל ארבעים אלף לכן עשו בו נקמה, ועתה באו

יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָיְתָה זֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל לְהִפָּקֵד הַיּוֹם מִיִּשְׂרָאֵל שֵׁבֶט אֶחָד׃ ד וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיַּשְׁכִּימוּ הָעָם וַיִּבְנוּ־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיַּעֲלוּ עֹלוֹת וּשְׁלָמִים׃ ה וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי אֲשֶׁר לֹא־עָלָה בַקָּהָל מִכָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי הַשְּׁבוּעָה הַגְּדוֹלָה הָיְתָה לַאֲשֶׁר לֹא־עָלָה אֶל־יְהוָה הַמִּצְפָּה לֵאמֹר מוֹת יוּמָת׃ ו וַיִּנָּחֲמוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־בִּנְיָמִן אָחִיו וַיֹּאמְרוּ נִגְדַּע הַיּוֹם שֵׁבֶט אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל׃ ז מַה־נַּעֲשֶׂה לָהֶם לַנּוֹתָרִים לְנָשִׁים וַאֲנַחְנוּ נִשְׁבַּעְנוּ בַיהוָה לְבִלְתִּי תֵּת־לָהֶם מִבְּנוֹתֵינוּ לְנָשִׁים׃ ח וַיֹּאמְרוּ מִי אֶחָד מִשִּׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא־עָלָה אֶל־יְהוָה הַמִּצְפָּה וְהִנֵּה לֹא בָא־אִישׁ אֶל־הַמַּחֲנֶה מִיָּבֵישׁ גִּלְעָד אֶל־הַקָּהָל׃ ט וַיִּתְפָּקֵד הָעָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ מִיּוֹשְׁבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד׃ י וַיִּשְׁלְחוּ־שָׁם הָעֵדָה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ מִבְּנֵי הֶחָיִל

ת"א איש וגו'. בס טער עת: ע"ש (ה) פדר"א: (ז) זוכר לך: מלא י' ויצוו

רש"י

כא (ג) להפקד. להגרע: (ו) וינחמו. שבו לחשוב עליהם מחשבת פליטה:

מצודת ציון

כא (ג) להפקד. להחסיר כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א): (ו) וינחמו. ענין הפוך מחשבה: נגדע. ענין כריתה כמו ורמי הקומה גדועים (ישעיה י'): ויתפקד. ענין השגחה על הדבר כמו פקדו נא וראו מי

מצודת דוד

בלמה בא ע"י תקלה כזאת להחסיר שבט אחד ובאלו שאלו להורותם מה לעשות להעמיד השבט: (ד) ויבנו שם מזבח. נוסף על המזבח שעמד במשכן: ויעלו עלות ושלמים. לרצות עלמן לה' ולעשות שלום בינם לאביהם שבשמים לתת בלבם עלה נכונה: (ה) בקהל וגו'. ר"ל מי הוא אשר לא עלה מכל שבטי ישראל באסיפת הקהל אל ה' כי המצוה שורה במקום אשר יאספו ישראל שמה: כי השבועה וגו'. ולזה שאלו לעשות ולקיים דבר השבועה: (ו) וינחמו. ר"ל בעבור שנתנו ישראל וכו': (ז) מה נעשה להם. ומזר ומספרו לנותרים שלא נהרגו מה נעשה להמציא להם נשים ואנחנו הלא נשבענו בה' וגו' ומאין ימצאו נשים: (ח) ויאמרו. ר"ל וזה היה הסבה שהתעוררו ואמרו מי אחד וגו' בכדי לקיים את השבועה להמיתם ולתת מבנותם לבני בנימין לנשים: והנה לא בא איש. ר"ל לא ראו מביאת איש וכו': ויתפקד העם. תארו להשגיח בדבר ולחפש אחר

שפוט השופטים

באו לפני ה' יושבים ובוכים ומחפשים וחוקרים מה היה הסבה לזה למה חרה אף ה' בם עד שנפלו במלחמה בשתי פעמים הראשונים, וזה היה סבה לרעה יותר עצומה **להפקד היום מישראל שבט אחד** כי אף שנשארו שש מאות איש עכ"פ היום נפקד השבט כי מתי מספר לא יקרא בשם שבט, והם רק שריד מן השבט לא שבט בפ"ע: (ד) **ויהי ממחרת** ישבו שנית לחקור על סבת הדבר ולחפש במעשיהם למה חרה אף ה' בעמו. **ויעלו עולות ושלמים** למצוא רצון מה': (ה) **ויאמרו ב"י** ובהיותם חוקרים על הדבר נזכרו מענין ישראל במלחמת עי, שהיה ג"כ כענין הזה שהלכו למלחמת מצוה ונפלו לפני אנשי העי ואז נודע שהיה הסבה יען שעכן מעל בחרם ושבועת יהושע, ולכן חקרו אם נמצא גם ביניהם עון זה, **כי באשר היתה השבועה גדולה שמי שלא יעלה אל המצפה להשתתף במלחמה זו מות יומת**, והסכימו שבודאי נמצאו מי שעברו על השבועה הלזו ולכן נפלו ישראל חללים, ועל פי זה אמרו **מי אשר לא עלה בקהל** כי לא ידעו מי: (ו—ז) **וינחמו** עד עתה דבר מן העבר, כי חקרו על העבר למה נענשו ושחשבו שיש אפשריות שמקצת מהם עברו על השבועה ולכן נענשו, ולא היה זה מוטל עליהם לדרוש על זה כי למה יחקרו על זה הלא העבר אין, רק עתה נתחדש אצלם ענין חדש, והוא כי נזכרו שבועת המחם נשבעו שאיש מהם לא יתן את בתו לבנימין, ולפיזה אגם שנשארו משבט בנימין שש מאות איש, אלא לא ימצאו נשים כי נשי בנימין נהרגו כולם, ובזה ימחה השבט כולו וזה יהיה מום וחסרון גדול לכלל האומה שא"א שתארה עליהם שכינה רק אם הם שנים עשר שבטים, ואם יחסר שבט אחד הוא פגם גדול לכלל האומה כנזכר בדברי חז"ל בכ"מ, ותהי זה נזק לדור דורים מעות לא יוכל להתקן ומחלל הוד יעקב וקדושת ישראל לעולמים, וז"ש **נגדע היום שבט אחד מישראל**, ובאלו השעם כי **מה נעשה להם לנותרים לנשים**: (ח—ט) **ויאמרו** ואמרי שאלו שבאם שמצא ימצא עיר או משפחה שלא הלכו למלחמה ע ויפחיתו מיתה ע"י שעברו על השבועה,

נַחֲלָתָם וַיִּבְנוּ אֶת־הֶעָרִים וַיֵּשְׁבוּ בָּהֶם׃ כד וַיִּתְהַלְּכוּ מִשָּׁם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא אִישׁ לְשִׁבְטוֹ וּלְמִשְׁפַּחְתּוֹ וַיֵּצְאוּ מִשָּׁם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ׃ כה בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה׃ חזק

ספר שופטים נשלם. שבח לאל בורא עולם:

סכום הפסוקים של ספר שופטים שש מאות שמונה עשר. וסימנו יראו את יי' קדושיו. וסדריו י"ד דובב שפתי ישנים סימן. וחליו וירעלו וירננו את בני ישראל:

רש"י

לא לקחנו לאיש אשתו במלחמה של יבש גלעד אלא לארבע מאות איש מהם, ואם על השבועה אתם מקפידים לא עון לכם בדבר כי לא אתם נתתם להם את בנותיכם שתהא לכם אשמה בדבר ושלום לכם אל תיראו:

מצודת דוד

ויבנו את הערים. כי בני ישראל הרסו ושרפו אותם: (כד) בעת ההיא. אחר שמלאו נשים לבני בנימין: איש לנחלתו. ולא החזיק מי מהם בנחלת בנימין כי שש מאות איש אשר נשארו ירשו כל נחלת בנימין: (כה) בימים ההם אין מלך. ר"ל עם כי לא היה בימים ההם מלך בישראל וכל אחד עשה הישר בעיניו מ"מ לא שלחו יד בנחלת בנימין כי בעבור אשר נשארו מעט מהרבה מאד חמלו עליהם והניחו להנשארים את כל הנחלה:

שפוט השופטים

שאמרו שהגם שחטאו הרי אנו עושים להם חנינה במה שאנו שותקים להם, נאמר להם חננו אותם בתמיה וכי זה חנינה מה שלא לקחנו מאיש אשתו במלחמה, פי' הלא הם חטאו וקדשו אותם מדעת האשה והיא חטאה וכי אנו צריכים ללחום אתם ולקחת מהם את נשותיהם זה אין אנו חייבים ולא רשאים וא"כ אין אנו עושים להם חנינה במה שאין אנו לוקחין מאתם את נשותיהם, ב] כי לא אתם נתתם להם אשר בעת תאשמו הלא לקחו מעצמם ולא עברתם על השבועה: (כד—כה) ויתהלכו הגם שהיה להם אז לשום לב על המכשלה שיצאה מידם, ובעוד שהיו יחד היה להם לגדור פרץ וגם להקים מלך או שופט ישגיח על העם, בכ"ז הנה תיכף אחר זה התהלך איש למקומו ונשאר הדבר כמקדם שאין מלך בישראל ושכל איש יעשה הישר בעיניו: והנה הזמן מתי היו שני המעשים שאמורים מן פסל מיכה ומן פילגש בגבעה לא הוזכר בכתוב, ודעת רז"ל כסדר עולם שהיה בימי כושן רשעתים, ועז"א בימים ההם אין מלך בישראל, ר"ל שאחרי מות יהושע והזקנים ולא הוקם עדיין שופט לישראל עד עתניאל בן קנז, ולפי זה הדעת יצדק מ"ש שבני דן בקשו נחלה לשבת וכבשו ליש, שזה היה אחרי מות יהושע שהלך כל שבט לכבוש נחלתו ולכדו בני דן את ליש כמו שנזכר בספר יהושע, ובזה יצדק מ"ש על ירושלים לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה שזה היה קודם שכבשו יהודה את חלקם בירושלים, כמ"ש למעלה סימן א', וגם יצדק לפי זה מ"ש שהקימו פסל מיכה כל ימי היות בית אלהים בשילה, שמשמע שהתמיד שם בשוה עם התמדת הארון בשילה, אולם מח"ש חז"ל על בן נעות המרדות אשת שאול רדפה אחריו כי שאול בוש להפרד מן המחולות, משמע שהיה מעשה זאת אחרי מות שמשון קודם שהוקם שופט אחר שעז"א בימים ההם אין מלך בישראל, ובזה יצדק מה שנכתבו פרשיות אלה אחר מעשה דשמשון שכן היה לפי סדר הזמן, ומ"ש שהיה שם הפסל כל ימי היות בית אלהים בשילה היינו שעמד מן הזמן ההוא עד חרבן שילה, וכן מורה מ"ש חז"ל שיהונתן נעשה גזבר לאוצרות בימי שלמה, ושהוא היה הנביא הזקן בבית אל, ולפי הסדר עולם היה חי יותר מארבע מאות שנה:

Дозволено Цензурою.

Варшава 5 (17) февраля 1873 г.

Въ Типографіи Ю. Лебенсона, въ Варшавѣ
на улицѣ Налевки № 9.

א וַיְהִי

וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִן־הָרָמָתַיִם צוֹפִים מֵהַר אֶפְרָיִם וּשְׁמוֹ אֶלְקָנָה בֶּן־יְרֹחָם בֶּן־אֱלִיהוּא בֶּן־תֹּחוּ בֶן־צוּף אֶפְרָתִי׃ ב וְלוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם אַחַת חַנָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פְּנִנָּה וַיְהִי לִפְנִנָּה יְלָדִים וּלְחַנָּה אֵין יְלָדִים׃ ג וְעָלָה הָאִישׁ הַהוּא מֵעִירוֹ מִיָּמִים יָמִימָה לְהִשְׁתַּחֲוֺת וְלִזְבֹּחַ לַיהוָה צְבָאוֹת בְּשִׁלֹה וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי־עֵלִי חָפְנִי וּפִנְחָס כֹּהֲנִים לַיהוָה׃

ת"א ויהי וגו'. מגילה י יד: ושם שני. שבת נה: ויהי

ע"ש (א) ויק"ר לב פב רו"ר א עוד שם מדר"ש א אגב"ר מע נב סא"ר יא פדר"כ מג: (ב) ב"ר לא אוכ"ר א מד"ש ו יג פדר"כ לב מג: (ג) אגב"ר כע מע יכו' ברכות סט ה"א קס"ר א סא"ר ח:

רש"י

א (א) ויהי איש אחד. הכל לפי הסדר, משה מסר את התורה ליהושע ויהושע לזקנים ושופט מסר לשופט עד שהגיע לעלי וממנו לשמואל, כמו ששנינו וזקנים לנביאים: מן הרמתים צופים. שתי רמות היו שצופות ורואות זו את זו. וי"א צופים מתלמידי נביאים: אלקנה. לוי היה מבני אביאסף בן קרח כן נתייחס בדברי הימים: אפרתי. יונתן תרגם במורא דבית אפרים. ומדרש אגדה אפרתי בן פלטין אבגינוס אדם חשוב כמו אפריון נמטייה לר"ש לשון חן: (ג) ועלה האיש. לשון הוה הוא. עולה היה מזמן מועד למועד לשילה. ומ"א בדרך שהיה עולה בשנה זו לא היה עולה בשנה אחרת כדי להשמיע

מצודת דוד

א (א) מן הרמתים צופים. הוא שם מקום ע"ש שהיו בה שתי גבעות רמות צופות ומקבילות זה מול זה: אפרתי. על צוף יאמר שהיה גם הוא מהר אפרים ולא מבני אפרים כי לוי היה ומבני קרח: (ג) ועלה האיש ההוא. מעולם היה מנהגו לעלות אל שילה בכל שנה ושנה להשתחות ולזבוח וגו': כהנים. ר"ל היו הכהונה כי עלי אביהם שימש בכהונה

מצודת ציון

א (ג) מימים ימימה. משנה לשנה וכן ימים תהיה גלולה

השאלות

(א) אם פירוש שתי רמות צופות או גם סיל"ל צופות. ואם פירוש ממשפחת צופים ונביאים סיל"ל בן איש אפרתי ממשפחת צופים לא כרמתים צופים:
(ג) למה לא אמר ששם היה עלי ככהן וזכר את בניו. וגם מה מקומו פה:

דבר שמואל

א (א) ויהי איש אחד. יש הבדל בין שכתוב ויהי איש [כמו ויהי איש מהר אפרים (שופטים יז) ויהי איש לוי (שם)] ובין שכתוב ויהי איש אחד, שמורה שהיה מיוחד לאיזה דבר גדול, וכמ"ש ברבה במדרש (פ"י) כמ"ש ויהי איש אחד גדול היה, ויהי איש אחד מצרעה, היה מיוחד להולדת שמשון, ופה היה מיוחד להולדת שמואל, מן הרמתים צופים, צופים הוא שם משפחת צוף, שאבותיו של צוף וזקנו של שמואל היו מהר אפרים ששם היו ערי הלוים לבני קהת (יהושע כא) וצוף ובניו הלכו מהר אפרים ונתישבו בשני הרמות שהיו שני מקומות נקראים בשם רמה סמוכים זה לזה, ועל שמם קרא למקומות שאלה הרמתים צופים ר"ל הרמות ששם ישבו הצופים, וגם היו מבני לוי האלה אשר היו צופים במ אות אלהים כדברי חז"ל שעמדו מישראל מאתים צופים, וכלל בזה שהאיש היה מן הרמתים ומן צופים, ר"ל משפחת צוף, ושמו אלקנה וכו' בן צוף, כי נתיחסו עד צוף ראש המשפחה במקום ההוא, כי הראש שקודם צוף לא נודע במקומות ההם, כי צוף היה הראשון שנסע אהלו שמה, וקרא את צוף אפרתי יען בא מהר אפרים, ובד"ה (ו') מיחסו עד מקור מחצבתו מלוי: (ב) שם אחת חנה, במה שלא אמר שמותם בה"א הידוע שם האחת כמשפט הלשון מורה שנשא את חנה קודם והיתה תחלה אחת בנשואיה, ואח"כ נשא את פנינה עליה (וכמו שבארתי כלל זה בפי' התורה בכ"מ) ויגלה דברי רז"ל שכאשר ראתה חנה כי עקרה היא, יעצה אותו ויקח את פנינה עליה אולי תבנה ממנה, כמו שעשתה שרה עם הגר, ויהי ר"ל וכ"ז היה לפננה ילדים הגם שהיתה מאוחרת בנשואיה ולחנה אין ילדים גם אחר נשואי פנינה: (ג) ועלה האיש ההוא מעירו, ספר שמעיר הזאת לא עלה שום איש לשילה רק האיש ההוא היה עולה מימים ימימה עם כל ב"ב, להשתחות ולזבח ולהלן (פ' כא וס"ב יט) אמר לזבוח לבדו כי תחלה היה עלייתו להשתחות היינו להתפלל על חנה (כי היה דרכם להתפלל בהשתחויה) ועז"א לזבח לה' צבאות שאל בם צבאות היו מתכוונים כשהיו מתפללים על הבנים כמ"ש חז"ל (ברכות לא) אמרה חנה מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד: ושם שני בני

ד וַיְהִי הַיּוֹם וַיִּזְבַּח אֶלְקָנָה וְנָתַן לִפְנִנָּה אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־בָּנֶיהָ וּבְנוֹתֶיהָ מָנוֹת׃ ה וּלְחַנָּה יִתֵּן מָנָה אַחַת אַפָּיִם כִּי אֶת־חַנָּה אָהֵב וַיהוָה סָגַר רַחְמָהּ׃ ו וְכִעֲסַתָּה צָרָתָהּ גַּם־כַּעַס בַּעֲבוּר הַרְּעִמָהּ כִּי־סָגַר יְהוָה בְּעַד רַחְמָהּ׃ ז וְכֵן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְשָׁנָה מִדֵּי עֲלֹתָהּ בְּבֵית יְהוָה כֵּן תַּכְעִסֶנָּה וַתִּבְכֶּה וְלֹא תֹאכַל׃ ח וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה

הר׳ בדגש   אישה

ת״א כי את חנה. מגילה י: וכעסתה וגו׳. בתרא טו: ע״ש (ד) פדר״כ מג: (ס) פדר״כ מג: (ז) אנכ״ר א: מסו״ט מג:

רש״י

ישראל ויעשו כמותו: (ד) ויהי היום. והוא יום מועדה: (ה) מנה אחת אפים. חולק חד בחיר הראוי להתקבל בסבר פנים יפות: (ו) צרתה. אשת בעלה פנינה: גם כעס. כעס אחר כעס תמיד לכך נאמר גם כעס, היתה אומרת לה כלום קנית היום מעפורת לבנך גדול או חלוק לבנך קטן: בעבור הרעמה. שתתאונן, ורבותינו אמרו בעבור הרעימה שתתפלל ולשם שמים נתכוונה: בעד רחמה. כנגד רחמה, וכן כל לשון בעד: (ז) וכן יעשה. אלקנה: שנה בשנה. נותן לה חלק מובחר להראותה שמחבבה.

מצודת ציון

(ויקרא כ״ה): (ד) מנות. ענין מתנה וחלק כמו למשה היה למנה (שם ח׳): (ה) אפים. מלשון פנים: (ו) צרתה. שתי נשים מאיש אחד תקראנה צרות והוא מלשון צר ואויב כי ע״פ רוב סוגאות זו לזו: הרעמה. ענין זעם וזעף כמו רעמו פנים (יחזקאל כ״ז): (ז) מדי. מתי ר״ל בכל זמן וכן מדי עברו

מצודת דוד

גדולה: (ד) ויהי היום. ר״ל וכאשר בא היום של סבות קרבנותיו היה אלקנה זובח שלמים והיה נותן לפנינה וכו׳ מנות מזבח השלמים: (ה) מנה אחת. ר״ל מיוחדת ביופי ולתוספת ביאור אמר אפים ר״ל הראויה לקבל אותה בסבר פנים יפות: וה׳ סגר רחמה. ולא ילדה והיתה מצירה ולזה הראה לה חיבה יתירה להפג צערה: (ו) וכעסתה צרתה. פנינה צרתה היתה מכעסת אותה בדברים: גם כעס. ר״ל וחוזרת ומכעסת פעמים רבות: בעבור הרעמה. בכדי שתהיה חנה זועפת וקצופה: כי ה׳ סגר רחמה. ר״ל ובזה היה מקום לפנינה להכעיסה וכמ״ש רז״ל שאמרה לה בדרך לעג כלום קנית מעפורת לבנך הגדול או חלוק לבנך הקטן והיא גם היא נפשה מרה לה בעבור עקרותה וזאת הדבר להכעיסה: (ז) וכן יעשה. כן עשה אלקנה בכל שנה לתת לחנה מנה אחת אפים: כן תכעסנה. כמו וכן תכעיסנה ור״ל הוא עשה את שלו להראות לה חיבה וכן פנינה עשתה את שלה: ותבכה. בכל עת בואה אל

השאלות

(ד—ח) מה פירוש אפים, שהרד״ק פירש מענין כעס למה תפס הכעס בלשון רבים. ומדוע אמר שתי פעמים סגר ה׳ בעד רחמה, וה׳ סגר רחמה, וכפל הלשון וכעסתה, גם כעס, הרעימה, שכולו ענין כעס. ומדוע לא הכעיסה אותה פנינה ולא בכתה רק בעלותם לבית ה׳ לא בשאר ימים. ואם תמיד היה אלקנה אומר לה למה תבכי והיא לא השיבה לו מאומה למה ספר זאת:

דבר שמואל

עלי הוא טעם למה רק הוא לבדו עלה מעירו לרגל, משיב כי העם היו נמנעים אז מעלות לרגל מפני בני עלי שהיו לשמצה בעיני העם, ובזה ספר גם בשבחו שאע״פ כן לא נמנע הוא מעלות מימים ימימה ונטול שכר כנגד כולם: (ד) ויהי היום רצה לומר כשבא היום שהוא יום המועד היה אלקנה זובח שלמים דבעינן זביחה בשעת שמחה, והיה נותן לפנינה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות דאין שמחה אלא בבשר, ואשה בעלה משמחה: (ה) ולחנה יתן מנה אחת אפים פי׳ הרד״ק כעס אביו, שר״ל שמנה זו היה נותן בעצב וחרון אף, שהראה א״ע מתעצב ופניו זועפים על שאינו יכול לתת לה יותר, ונראה שר״ל מנה זו היתה מעוררת אפים, תרעומות וכעסים הרבה, אם מצד אלקנה שהיה מתעצב בכפלים, א] על שה׳ סגר רחמה, ב] נוסף לזה שהיה מצטער בזה יען את חנה אהב, (ו) וכן היה כעס כפול מצד חנה, א] וכעסתה צרתה שצרתה עוררה את כעסה, ב] גם כעס מצד עצמה היה לה ג״כ כעס בעבור הרעמה ר״ל מצד שהיתה מרעמת תמיד ומתלוננת על כי סגר ה׳ בעד רחמה (ומלת הרעמה הוא מקור מההפעיל הרעם שלה), וכבר בארנו כי מדי בואם לבית ה׳ היה כוונתם להשתחוות ולהתפלל על שיפקוד ה׳ את חנה, ולכן בעת בואם לבית ה׳ נזכרו בצרתם תמיד, שאחר התפלה נזכרה כי עדן לא נפקדה, ונראה כוונה להכעיסה אז: (ז) וכן יעשה ר״ל שבכל שנה ושנה בבואם לבית ה׳ היה כענין הזה שאלקנה היה עושה כמנהגו לתת לה מנה אחת אפים, ונראה כמנהגה כי כן תכעיסנה והנה כמנהגה ותבכה ולא תאכל: (ח) ויאמר לה, ספר שפעם אחד רצה אלקנה לנחמה, ויען ראה ממנה שלשה דברים, א] שבכתה, לכן אמר למה תבכי, ב] ולא תאכל, לז״א ולמה לא תאכלי, ג] גם כעס לזה אמר ולמה ירע לבבך, אמר אליה הלא סיבת הכעס הזה הוא מצד התוחלת הממושכה שע״י שתקוי בנים ולא באה תקותך לכן תזכרי בצערך, מה בכך, הלא גם אם תסיתי מהוליד (כי גם הוא כבר עלה

אישה חנה למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים: ט ותקם חנה אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה ועלי הכהן ישב על־הכסא על־מזוזת היכל יהוה: י והיא מרת נפש ותתפלל על־יהוה ובכה תבכה: יא ותדר נדר ותאמר יהוה צבאות אם־ראה תראה | בעני אמתך וזכרתני ולא־תשכח את־אמתך ונתתה לאמתך זרע אנשים ונתתיו ליהוה

כל

ע"ש (ט) תנ' אגב"ר מה משו"ע א: (י) שמ"ר יט: (יא) אגב"ר נג כמ"ר עו פדר"כ מג תנ' שלח בחוקתי מד"ש פ עו זו"ח ד י יב כא:

רש"י

וגרתה לפי הנה שבעלה מרחם לה כן תרבה גם היא להכעיסה: (ח) אנכי טוב לך. מאהבך: מעשרה בנים. שילדה לי פנינה: (ט) אכלה בשלה. לא מפיק ה"א והאל"ף חטף קמ"ץ והוא כמו אחרי אכול בשלה ואחרי שתה והלשון נופל בין לזכר בין לנקבה, אחרי אכלה לשון פעול כמו לאכלה לשון לפעול: ועלי הכהן ישב על הכסא. אותו היום ישב על כסא גדול שנתמנה שופט על ישראל: על מזוזת. כמו אצל מזוזת: (יא) ה' צבאות. למה נתייחד שם זה כאן אמרה לפניו רבש"ע שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים והתחתונים פרים ורבים ומתים אם אני מן התחתונים אהיה פרה ורבה ומתה ואם אני מן העליונים לא אמות, זו מצאתי באגדה של ר' יוסי הגלילי. ורבותינו דרשו במסכת ברכות מה שדרשו עד הנה לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות אלא כך אמרה לפניו רבש"ע מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד: אם ראה תראה. רבותינו דרשו בו במסכת ברכות מה שדרשו: אמתך. האמור ג' פעמים במקרא כנגד שלשה דברים שהאשה מצווה עליהם: זרע אנשים. צדיקים כמה דאת אמר בשני אנשים צדיקים (מלכים א' ב'). אנשים חשובים כמה דאת אמר אנשים חכמים

מצודת דוד

שילה בכתה מרוב הצער ובעבור זה נמנע ממנה תאות האכילה: (ח) ולמה ירע לבבך. למה יהיה לבבך נשבר מהוגיון חסרון בנים: הלא אנכי. ר"ל הלא רצוני אליך והסכתי לך טובה היא לך מאלו ילדת עשרה בנים: (ט) ותקם חנה. ללכת אל בית ה': אחרי אכלה. עם שנאמר למעלה ותבכה ולא תאכל מ"מ אכלה מעט להחיות את הנפש: (י) והיא מרת נפש. בבואה להתפלל היה נפשה מרה לה במאוד: (יא) בעני. במה שאני מעונה בצער והוגיון: וזכרתני ולא תשכח. כפל הדבר כמ"ש לתוספת ביאור וכדרך המתפללים: זרע אנשים. ר"ל בנים

מצודת ציון

(ישעיה כ"ח): (ח) ירע. ענין שבר כמו ירע כבירים לא חקר (איוב ל"ד): (ט) על מזוזת. אצל מזוזת: (י) על ה'. כמו אל ה': (יא) אמתך. שפחתך: ומורה. שער

השאלות

(ט) מדוע לא קמה עד הנה להתפלל רק זה עתה בפעם הראשון, ולמה אחרי אכלה ולא קודם האכילה:

דבר שמואל

(אז מזה) הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים, כי האשה אינה מצווה על פריה ורביה ולא דבעית תוספת לידה וגמרא לקבורה הלא אנכי טוב לעזר ולמגן: (ט) ותקם הנה עד עתה סמכה א"ע על תפלת בעלה שהיה צדיק, ועתה שראתה שהוא מתיאש מן הרחמים התעוררה להתפלל בעצמה, ותקם אחרי אכלה כי היו רגילים להתפלל בעת הקרבת הזבחים בבקר ובמנחה ואז לא היה הכהן יושב על הכסא רק עוסק עבודה ובפרט בשבתות ויו"ט שהיה עובד בעצמו כמ"ש בירושלמי (פ"ק דביצה ופ"ק דחגיגה) אבל עתה שקמה אחרי האוכל, ואז עלי כבר ישב על הכסא כי כל העם הלכו לביתם ולא הקריבו זבחים בעת ההיא, והיתה יכולה להתבודד בבית ה' לשפוך לפניו שיחה (ומלת אכלה הוא מקור בתוספת ה"א ואינה ה"א הנקבה כי אין בה מפיק וכן שתה הוא מקור כי היא לא אכלם): (י) והיא ואז התקבצו בנפשה דברים עוזרים אל שיהיה תפלתה לרצון, א] שהיא עצמה היתה מרת נפש וה' שומע תפלת נשברי לב, ב] ותתפלל על ה' שהתפללה בכוונה שלימה על ה' לבדו, ג] ובכה תבכה ושערי דמעה לא ננעלו לעולם: (יא) ד] ותדר נדר שקבלה על עצמה נדר שזה מועיל בעת צרה כמ"ש חז"ל. ותאמר בקשה ג' דברים, א] שיראה בעניה וצרתה, וע"ז א' אם ראה תראה בעני אמתך, ב] שיזכור זכיותיה וצדקתה, וע"ז א' וזכרתני, והזכירה הוא שיזכרם עתה לתת לה בן, ולא תשכח הוא של ישכחנה גם אחר זה שתלד עוד בנים ובנות ושיחיו, ויפה אמרו חז"ל וזכרתני בזכרים ואל תשכח בנקבות, ג] ונתתה לאמתך זרע אנשים, שיהיה זרע חשוב לעמוד לשרת לפני ה' לא בעל מום וכדומה שבלתי ראוי לעמוד

בהיכל

כָּל־יְמֵי חַיָּיו וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ׃ יב וְהָיָה כִּי הִרְבְּתָה לְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי יְהוָה וְעֵלִי שֹׁמֵר אֶת־פִּיהָ׃ יג וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל־לִבָּהּ רַק שְׂפָתֶיהָ נָּעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ וַיַּחְשְׁבֶהָ עֵלִי לְשִׁכֹּרָה׃ יד וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֵלִי עַד־מָתַי תִּשְׁתַּכָּרִין הָסִירִי אֶת־יֵינֵךְ מֵעָלָיִךְ׃ טו וַתַּעַן חַנָּה

ותאמר

ע"ש (יב) ירו' תענית פ"ד ה"א : (יג) ירו' בר' פ"ד ה"א ופ"ק ה"א בר"ר לד סו דב"ר ב אס"ר פו קה"ר א תנחומא וילא תק"ז תי' יח : (טו) תיק"ז תי' סט ע :

רש"י

נדועים (דברים א'): ונתתיו לה'. שיהא ראוי לתתו לה': ומורה. ת"י ומרות אנש לא תהא עלוהי: (יב) שומר את פיה. מצפה מתי תפסוק כך תרגמו יונתן ועלי אוריך לה עד דתפסוק: שמר. לשון המתנה כמו שמר את הדבר (בראשית ל"ז), לא תשמור על חטאתי (איוב י"ד): (יג) ויחשבה עלי

מצודת ציון

וכן בשמשון ומורה לא יעלה (שופטים י"ג): (יב) הרבתה. מלשון רבוי: (יג) על לבה. כמו אל לבה: נעות. מל' נע ונד: ויחשבה. חשב אותה:

מצודת דוד

זכרים: ונתתיו לה'. ר"ל אקבל עלי כנדר שאתן אותו לה' כל ימי חייו ר"ל תמיד יתבודד בעבודת ה': ומורה וגו'. יהיה נזיר עד עולם לבל יתגלח וכדין הנזיר: (יב) שמר את פיה. ר"ל היה מסתכל לשמור מוצא שפתים לשמוע מה מדברים: (יג) וחנה. אבל חנה היתה מדברת אל לבה ר"ל בלחש כאלו מדברת על לבה ולא היה נשמע לעלי: ויחשבה עלי לשכרה. כי כן דרך השכור לנענע בשפתיו ואין אומר ואין דברים: (יד) תשתכרין. תראה בעצמך את השכרות זה זמן מרובה ועד מתי: הסירי את יינך. אם שתית יין הרבה עסוק להסיר שכרות היין בשינה וכדומה:

השאלות

(יב—טז) מדוע חשב עלי לשכורה מה בכך שהרבתה להתפלל, ומה בכך שקולה לא ישמע והלא כן דרך להתפלל בלחש כי ה' יודע תעלומות לב, ואם שהיה אז הדרך להתפלל בקול רם והיה התלונה ששנתה המנהג, מדוע המתין עד שהרבתה להתפלל הי"ל לאמר תיכף שמתפלל בקול והיא היה לה להשיב למה מתפללת בלחש, ומדוע כפלה דברים שאמר באמרה כי אשה קשת רוח אנכי וכו' מורה לאמר אל תתן את אמתך לפני בת בליעל וכו' שהם דברי מותר:

דבר שמואל

בהיכל מלך, ואמרו חז"ל זרע אנשים גבר בגוברין, זרע שמובלע בין אנשים לא ארוך ולא גוץ, ועוד כמה דרשות, אז מקבלת ע"ע בנדר ונתתיו לה' כל ימי חייו שהגם שכל הלוים היו מוכנים לשרת, יהיה בו שני הבדלים, א] שהלוים היו פונים לפעמים גם לעסקיהם והוא יהיה רק לה', ודבר אין לו עם עסקי העולם, ב] שהלוי לא עבד רק מבן חמש ועשרים שנה, והוא יהיה לה' כל ימי חייו, ג] ומורה לא יעלה על ראשו, אם כמ"ד שנדרתו בנזירות שהיא קדושה נוספת על קדושת הלוי, אם כמ"ד ז' מורא ב"ו שיתמיד ביראת ה' כל היום עד לא יצוייר בלבו יראה מדבר זולתו, כמ"ש החסיד בושתי מיראת אלהי שאירא זולתו, כי היראה מדבר גדול לא יפנה לבבו בעת ההוא ליראה קטנה: (יב) והיה מבואר אצלי במק"א שיש בענין התפלה שתי מדרגות, יש המתפלל ע"י אמצעי, והוא שמבקש שתעשה בקשתו ע"י המלאכים ומליצים מזכירי' זכיותיו וע"י הזכיות אשר בהם יצטדק, וכן יבקש העזר והתשועה ג"כ ע"י אמצעי ויש המתפלל בלי אמצעי כמ"ש חז"ל אל תהי צווח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו, ויש שני הבדלים ביניהם בסידור תפלתם, א] המתפלל לה' בלי אמצעי א"צ להאריך בתפלתו, כי אחר שאינו מבקש להצטדק ע"י זכיותיו וטענותיו בדרך משפט רק בתורת חסד וחנינה, (וכמ"ש חז"ל שצדיקים אעפ"י שיש להם לתלות במע"ט הינם נובקשים אלא מתנת חנם) א"צ להאריך ולהציע זכיותיו, לא כן השואל על ידי מליצים מספרים זכיותיו שבהם יברר כי ראוי שתעשה בקשתו עפ"י הדין, צריך לסדר טענותיו ולברר זכיותיו, וכמו שהוא במלכותא דארעא, השואל דבר מן המלך בעצמו ישאל דרך חסד, ולא ירבה בדברים רק יאמר בי אדוני עשה עמי חסד, לא כן המבקש באמצעות השרים היושבים על מדין צריך לברר זכיותיו שבם יצטדק כפי חקות המשפט, כי אין בידם לעשות חסד חנם, רק אמת ומשפט, ב] המתפלל אל ה' לבדו אין לו להשמיע קולו בתפלתו כי כל יצר מחשבות לב הוא מבין, והמשמיע קולו בתפלתו ה"ז מקטני אמנה, לא כן השואל על ידי אמצעים יכול להשמיע קולו, כי המלאכים אין יודעים מחשבות. והנה בימי עלי היו רגילים לשאול תפלתם על ידי אמצעיים, כי הדור ההוא לא היו ראוים לנסים ולהשגחה מיוחדת, ולכן היה דרכם להרבות בתפלה, וכן להתפלל בקול רם, וכאשר ראה את חנה שהרבתה להתפלל חשב שהיא ג"כ מתפללת עד"ז שאל"כ לא היה לה להרבות בתפלה (וכאמת אמרו חז"ל שחנה ע"י שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל) ולכן היה שמר את פיה ר"ל היה רוצה לשמוע תפלתה, כי חשב שבהכרח תתפלל בקול רם, אחר שמתפללת ע"י אמצעיים, אבל לא כן היה רק. (יג) וחנה היא מדברת על לבה שזה לא יתכן עם מה שהרבתה להתפלל, כי הדבור בלחש מורה שמתפללת לה' לבדו בלי אמצעי, וכזה לא יתכן להרבות בדברים כנ"ל, ולכן ויחשבה עלי לשכרה: (יד) ויאמר כו' עד מתי כי פלגה שהשכור אסור להתפלל

אסור

ותאמר לא אדני אשה קשת־רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי ואשפך את־נפשי לפני יהוה: טז אל־תתן את־אמתך לפני בת־בליעל כי מרב שיחי וכעסי דברתי עד־הנה: יז ויען עלי ויאמר לכי לשלום ואלהי ישראל יתן את־שלתך אשר שאלת מעמו: יח ותאמר תמצא שפחתך חן בעיניך ותלך האשה לדרכה ותאכל ופניה לא־היו־לה עוד: יט וישכמו בבקר וישתחוו לפני יהוה וישבו ויבאו אל־ביתם הרמתה וידע אלקנה את־חנה אשתו ויזכרה

ע"ש (טז) מפו"ע מן קמץ: — יהוה

רש"י

לשכרה. שלא היו רגילין להתפלל בלחש: (טו) לא אדני. לא אדון אתה בדבר הזה גלית בענמך שאין רוח הקודש שורה עליך שהדע שאיני שכורת יין: אל תתן את אמתך. כלפי שאמרה לו דבר קשה חזרה ופייסתו שלא יתנהג הפקר ובזיון לפני נראה בת בליעל: כי מרב שיחי. דברתי לפניך קושי שיחי. יש מקומות שהוא לשון אניגות לב. ד"א מרוב שיחי וגו' כתרגומו ארי מסגי אקיותי ואדגיזותי אורכית בגלו עד כען: וכעסי. שצרתי מכעסת אותי: אל תתן. לשון מסירה כמו אל תתנני בנפש צרי (תהלים כז): (יז) את שלתך. חסר א' לדרוש בו לשון בנים כמו ובשליתה היוצאת וגו' (דברים כ"ח): יתן את שלתך. בשרה שנתקבלה תפלתה: (יח) תמצא שפחתך חן. לבקש עליה רחמים: ופניה לא היו לה. פנים של זעם: (יט) ויבאו אל ביתם וידע אלקנה. מכאן לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה:

מצודת דוד

(טו) לא אדני. ר"ל אתה אדוני לא כן הדבר אבל אני אשה קשת רוח ר"ל מצרה ודאגה ומדעת באתי הנה להתפלל ולא מבלי דעת כשכור כי יין ושכר לא שתיתי: ואשפך וגו'. ר"ל ואל תתמה על מה זה שפתי נעות וקולי לא ישמע כי הלא לפני ה' אשפוך נפשי ומה לי להרים קול להשמיע לזולת: (טז) אל תתן. אל תחשבני לבת בליעל לבוא שכורה לבית ה' כלומר אם האמת כדבריך מה לי להאריך בתפלה כ"כ: כי מרב שיחי וכעסי. כי בעבור רוב ספור התלאות והכעס אשר פנינה מכעסת אותי דברתי לפני ה' עד הנה סוות רבים הם: (יז) יתן את שלתך. ימלא את בקשתך וכדרך תפלה אמר: (יח) תמצא. ר"ל מאלהי חן בעיניך כי מה שבקשת עלי רחמים יחשב לי למציאות חן והחזיקה לו טובה בדבריו: ותאכל. מעתה אכלה כל צרכה ולא היו לה עוד הזעם שהיו לה מאז כי בטחה בתפלת עלי: (יט) ויזכרה ה'. עלתה זכרונה לפניו לטובה:

מצודת ציון

(טו) ואשפך את נפשי. ת"י ומאריכת עולבן נפשי בגלו וכן ישפוך שיחו (תהלים ק"ב): (טז) אל תתן. ענין האמירה על הדבר כמו ולי נתנו האלפים (לקמן י"ח): לפני בת בליעל. כמו לבת בליעל ודוגמתו אל תאמר לפני המלאך (קהלת ה') ופירושו להמלאך: בליעל. בלי עול של מקום: שיחי. ענין ספור השלאות כמו ולפני ה' ישפך שיחו (תהלי' ק"ב): עד הנה. עד שעה הזה: (יז) שלתך. כמו שאלתך בא"ק: (יח) ופניה. ענין זעם כמו לא אפיל פני בכם (ירמיה ג'): (יט) וידע.

דבר שמואל

אסור לשהות במקדש בשכרות, וא"כ הסירי את יינך ואחר כך תבואי אל מקדשי אל: (טו) ותאמר לא אדוני באמר לא ידעה הסבה שבעבורה יחשבה לשכורה, השיבה לו, אם חושב כן מחמת שראה אותה מרבה בבכי ומרירות לב, זה היה יען כי אשה קשת רוח אנכי, ואם מפני שהתפללה בלחש, השיבה כי ואשפך את נפשי לפני ה' לבדו בלי אמצעי, ולכן לא הרימותי קולי ואקרא: (טז) אל ר"ל וכו"ל אל תתן את אמתך לפני בת בליעל, כי תשאל אחר שהתפללתי לה' לבדו בלי אמצעי למה האריכתי בתפלה, השיבה שזה היה מסבה אחרת, כי מרב שיחי ובעסי דברתי עד הנה, מה שדברתי עד הנה והעתרתי דברים יותר מהראוי להעומד לפני ה' לבדו היה מרוב שיחי וכעסי. (ואל תתן פי' אל תעזב כמו לא נתנך לנגוע אליה אל תעזבני ביד גרמי שהיא בת בליעל, רק תסמכני בתפלתך): (יז) ויען עלי אחר שראה שנדקו דבריה פייסה וא"ל לכי לשלום, ולענין מה שהתפללת לה' לבדו בלי אמצעי, הנה אגיד שהוא אלהי ישראל המשגיח עליהם בהשגחה פרטיית נפלאה (שזה גדר שם אלהי ישראל בכ"מ) הוא יתן את שלתך אשר שאלת מעמו לבדו בלא מלמד זכות מלאך ומליץ יושר: (יח) ותאמר תמצא שפחתך חן כי היו דבריו אצלה כעין הבטחה שימלא ה' בקשתה, ותלך לדרכה פי' חז"ל שאחר נטיות לה ארח כשים ובזה ידעה כי נתרפאה, ולכן ותאכל (נגד שתחלה לא אכלה) ונגד למה תבכי ולמה ירע לבבך, שמפני אלה יוכרו על הפנים (כמ"ש פני חמרמרו מני בכי, ופנים נזעמים), אמר שפניה הקודם לא היו לה עוד, וחז"ל במליצתם אמרו, מלמד שהיו פניה כקוף ונתרפאו: (יט) וישכמו בבקר וישתחוו שם כדברי חז"ל שאין צריך להפטר שנים, ואם מגד שבטחו בדבר ה' ובאו להשתחוות על שנשמע תפלתם:

יהוה׃ כ ויהי לתקפות הימים ותהר חנה ותלד בן ותקרא את־שמו שמואל כי מיהוה שאלתיו׃ כא ויעל האיש אלקנה וכל־ביתו לזבח ליהוה את־זבח הימים ואת־נדרו׃ כב וחנה לא עלתה כי־אמרה לאישה עד־יגמל הנער והביאתיו ונראה את־פני יהוה וישב שם עד־עולם׃ כג ויאמר לה אלקנה אישה עשי הטוב בעיניך שבי עד־גמלך אתו אך יקם יהוה את־דברו ותשב האשה ותינק

ת"א וחנה לא וגו׳ הגיגה ו: ע"ש (כג) ירו׳ בכורים פ"ב ה"א תענית פ"ד ה"א זוהר בראשית פנחס סא"ל ו:

רש"י

(כ) לתקפות הימים. מיעוט תקופות שתים מיעוט ימים שנים לששה חדשים ושני ימים מכאן שיולדת לשבעה יולדת למקוטעים: שמואל. על שם אל ועל שם המעשה הוא נקרא כי ממנו שאלתיו: (כא) את זבח הימים. ית דבח מועדיא: ואת נדרו. נדרים שנדר בין רגל לרגל היה מקריב ברגל: (כב) עד יגמל. לסוף כ"ב חדשים (ס"א כ"ד) שכך זמן תינוק לינק: וישב שם עד עולם. עולמם של לוים חמשים שנה שנאמר ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה (במדבר ח׳), וכך היו ימיו של שמואל חמשים ושתים שהרי עלי שפט את ישראל ארבעים שנה וביום תפלת חנה נתמנה שופט לא אותה שנה לעיבורו של שמואל כשתיירו ל"ע ושמואל כרגם את ישראל משמת עלי י"ג שנה שהרי יום שמת עלי גלה הארון וישב בשדה פלשתים ז׳ חדשים (כמש"ל ו׳ א׳) משם בא לקרית יערים עד שהעלהו דוד משמלך שבע שנים בחברון על יהודה והמליכוהו כל ישראל עליהם וכתיב ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה (שמואל ז׳) צא מהן שבע שנים שמלך דוד בחברון נמצא משגלה הארון עד שמת שאול שלש עשרה שנה ושבעה חדשים ושמואל מת לפני שאול ארבעה חדשים: (כג) אך יקם ה׳ את דברו. את

מצודת ציון

(כ) לתקפות. ענין הסבוב כמו והמלך לא ידעם (מ"א א׳): שאלתיו. מלשון שאלה בקשה: (כב) יגמל. ענין גמר הינקה וכן ביום הגמל (בראשי׳

מצודת דוד

(כ) לתקפות הימים והסר חנה. ר"ל לעת היקף תשלום ימי ההריון מעת אשר הרתה חנה: ותלד. בתשלום ההיקף: כי מה׳ שאלתיו. והוא לשון נופל על הלשון: (כא) ויעל. כשבא עת עליתו עלה לזבוח: את זבח הימים. מה שהיה רגיל לזבוח בכל שנה: ואת נדרו. מה שנדר כל השנה והוא בביתו שביאהם לזבוח בעת עלותו: (כב) לא עלתה. בהשנה ההיא: עד יגמל הנער. ר"ל לא אזוז מביתי עד יגמל הנער ואחרי הגמלו אביא גם אותו אל בית ה׳ ונראה את פני ה׳ להשתחוות לפניו ולהודות לו על הנער הנולד: וישב שם. הנער ישב שם עד עולם ר"ל כל ימי עלי בכדי לשמש אותו: (כג) הטוב בעיניך. ר"ל כל המפלך עשי ושבי עד גמלך אותו: אך יקם ה׳ את דברו. ר"ל מה שאמרת פה שתשב עד גמלך הנה הדבר הזה מסור בידך לעשות בעצמך כאשר תרצה אך אשר דברת על הנער שהוא ישב בבית ה׳ עד עולם הנה דבר זה אין בידך לסדירו אך ה׳ יקים את הדבר אשר דברת על הנער והוא יתן בלבו לשבת בביתו עד עולם

דבר שמואל

(כ) ותקרא את שמו שמואל שיש בו שני מלות שאול מאל. ח"ש כי מה׳ שאלתיו, וכמ"ש שלא בקשה ע"י אמצעיים רק מה׳ לבדו: (כא) ויעל האיש גם עתה הגם שרלו שם שנעשה לאלקנה ע"י תפלתו במשכן ה׳ לא עלה איש מן העיר רק אלקנה וב"ב (כנ"ל ג׳), לזבח ופה לא נזכר להשתחוות כמ"ש למעלה שעקר השתחויה היה בעבור התפלה על חנה ולא הולך עתה לזה, (והשתחויה שהיה בעת ראיית פנים לא הוצרך להזכיר). ואת נדרו מה שנדר הוא ביחוד בעבור שנפקדה אשתו: (כב) וחנה לא עלתה הגם שהיה דרך היולדות לעלות בעצמן ולהביא קיניהן, שכל הקרבנות היה המצוה שיביאם בעל הקרבן ליד הכהן כמבואר בתו"כ [עיין בפירושי לתו"כ על פ׳ אל פתח אהל מועד יקריב (ויקרא א׳)] בכ"ז לא עלתה, באמר חשבה שבכלל נדרה היא שבפעם הראשון שהביאהו ויראה פני ה׳ לא ימוש משם ולא ישוב עוד לביתו, ולכן אמרה עד יגמל הנער והביאתיו, והוא מטעם כי מעת אשר ונראה את פני ה׳ בפעם הראשון, וישב שם עד עולם ולא ישוב עוד לביתו: (כג) ויאמר לה הנה הנדר הזה שעשתה היא בלא דעת בעלה, והיה לו רשות להפר אותו עתה ביום שמעו, בפרט בנדר כזה שלא היה לה כח על זה בלא בעלה, אבל הוא כשמוע מפיה את נדרה הקים אותו, ואמר לה עשי הטוב בעיניך, ר"ל שיהיה נתון לה׳ כל ימי חייו, ושבפעם הראשון שיבא שמה ישב עולם לפני אלהים, ומטעם זה שבי עד גמלך אתו כנזכר בפסוק הקודם. אך יקם ה׳ את דברו. ר"ל כי נקמן בתפלת חנה יתבאר כי חנה הבינה בנבואה ששמואל יהיה שופט את ישראל ושהוא יושיעם מיד שוסיהם וכל עניניו אשר עברו עליו ובודאי נגלתה זאת לבעלה, ולכן אמר אך יקם ה׳ את דברו, ר"ל אני מסכים אל נדרך אך גם ה׳ יסכים אל

וַתֵּינֶק אֶת־בְּנָהּ עַד־גָּמְלָהּ אֹתוֹ׃ כד וַתַּעֲלֵהוּ עִמָּהּ כַּאֲשֶׁר גְּמָלַתּוּ בְּפָרִים שְׁלֹשָׁה וְאֵיפָה אַחַת קֶמַח וְנֵבֶל יַיִן וַתְּבִאֵהוּ בֵית־יְהוָה שִׁלוֹ וְהַנַּעַר נָעַר׃ כה וַיִּשְׁחֲטוּ אֶת־הַפָּר וַיָּבִאוּ אֶת־הַנַּעַר אֶל־עֵלִי׃ כו וַתֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי חֵי נַפְשְׁךָ אֲדֹנִי אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצֶּבֶת עִמְּכָה בָּזֶה לְהִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ כז אֶל־הַנַּעַר הַזֶּה הִתְפַּלָּלְתִּי וַיִּתֵּן יְהוָה לִי אֶת־

שאלתי

ת"א ותגיאהו. זבחים קיח: וישחטו וגו'. ברכות לא: אני האשה. שם: אל הנער. שם:
ע"ש (כד) ירו' מגילה פ"א ט"ב זוהר תרומה: (כו) זוהר יתרו: (כז) תנחומא נשא זו"ח ח יב:

רש"י

שאלת ממנו זרע אנשים ועלי בירכך ברוח הקודש ואלהי ישראל יתן את שלתך יקם ה' את דברו וזה נפ' שגופו, ומדרש אגדה רבי נחמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק אמר בכל יום ויום בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת עתיד צדיק א' לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה קוראה שמו שמואל כיון שהיו רואים את מעשיו היו אומרים אין זה שמואל וכיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמר יקם ה' את דברו שיהא זה שמואל הצדיק: (כד) ואיפה אחת קמח. שמעתי בשם רבינו יצחק הלוי איפה אחת קמח שלש סאין להוציא ממנה שלשה עשרונים סלת הראוי לפר האחד כדתנן לחם הפנים כ"ד עשרונים מכ"ד סאין עשרון סולת לסאה חמין: ונבל יין. לנסך: והנער נער. ורביא הוה יניק: (כה) ויבאו את הנער אל עלי. לראות שנתקיימה נבואתו. ורבותינו דרשו מה שדרשו שהורה הלכה שאינו צריך כהן לשחיטת קדשים כדאיתא בברכות: (כו) בי אדני. לתת עיניך עליו שיהא תלמידך, ולפי מדרש רבותינו שלא יענישהו מיתה: אל תאמר זה ימות ויגתן לך אחר:

מצודת דוד

(ואת דברו מוסב על הנער ר"ל דבר שנאמר בו ועליו): ותשב האשה. בביתה ולא עלתה: (כד) בפרים שלשה. עם שלשה פרים לנדבה לה' והקמח למנחות והיין לנסכים:

מצודת ציון

ר"א): (כד) ואיפה. שם מדה בת שלש סאין: ונבל. נאד ונוד כלי היין: (כו) בי. ענין בקשה:

ותעלהו. את הנער: והנער נער. ר"ל הנער היה עודנו נער קטן ורך עם כל זה לא נמנעה מלהביאו כאשר גמלתו: (כה) וישחטו וגו'. ר"ל כאשר שחטו הפר הראשון הביאו את הנער אל עלי לראות שנתקבלה תפלתו: (כו) בי אדני. בקשה מעליו והשביעתו בחיי נפשו לשום עינו על הנער: הנצבת. אשר עמדתי פה בהיותך גם אתה יושב פה כמ"ש למעלה ועלי הכהן יושב וגו': (כז) אל הנער הזה התפללתי. ר"ל התפלה שהתפללתי אז הותה לשאול בן והנה זהו אשר

השאלות

(כד—כח) מ"ש והנער נער אין לו טעם, ומה וישחטו את הפר ויביאו את הנער וכו'. ומה רצתה בהאריכות דבריה אל עלי בדברי מוסר:

דבר שמואל

אל נבואתך ויקיים הדבר אשר דבר לך: (כד) והנער נער שם נער נגזר מן פעל נער, כמו (לד"ק) כי נעור ממעון קדשו (זכריה ב' י"ז) יקרא נער על שאז יתחילו כחותיו הטבעיים והמוסריים להתעורר ולנעור ולצאת מן הכח אל הפועל, ועז"א שהנער הזה נער, כוונתו שנעורו אז כבר כחות שכלו ומדותיו והתחיל להשכיל הגם שהיה גמול מחלב (ומאד הסכים לזה קבלת חז"ל (ברכות דף לא"ד) שהורה אז הלכה בשחיטת הפר): (כה) וישחטו את הפר וקודם זריקת הדם ויבאו את הנער אל עלי, לרמז כמו שהביאו את הפר קרבן לה' כן יהיה הנער כליל לה' לעבוד ולשרת: (כו) ותאמר באשר חששה שמא לא יאבה עלי לקבלו, ולישא טורח גדולו ואמונו עד יגדל, לכן בקשה בי אדני מלא שאלתי זאת וקח את הילד הזה, ושים עיניך עליו. מכמה טעמים, א] כי הנער הזה נולד ע"י התפלה שהתפללתי בבית הזה ונתנה לנו ע"ז ג' סימנים, א] אני האשה הנצבת עמכה שגם אתה נצבת לי אז ועזרתני בתפלתך, ב] אצל המקום, עז"א עמך בזה הזכירה השיות שנו התפלה, ג] להתפלל אל ה', שהיתה תפלה משונה מיתר תפלות שנהוגים בימים ההם כי היתה אל ה' לבדו בלא אמצעי (כנ"ל פסוק י"ב) וא"כ כיון שנולד באמצעות התפלה של הכהן ובמקום הנבחר ראוי לעמוד לפני הכהן בבית הזה, ב] שלידתו לא היה בענין טבעי רק ע"י נס גמור, כי לפעמים הפקד העקרה בענין קרוב אל הטבע, והוא שישתנה טבע מזגה עד שתהיה ראויה ללידה, לא כן אנכי, כי אני האשה הנצבת, ר"ל אני היא בלא השתנות שלא נעשה בגופי שום שינוי כלל עד שיאמר שהוקבעה בי תכונה חדשה ומזג אחר, וזה אות כי בהשגחת ה' ונעשה היה הדבר יען שהנולד מוכן להיות איש אלהים מן הבטן: (כז) ג] אל הנער הזה, ר"ל ועוד ראוי הנולד בענין נסיי וככח התפלה כי אני התפללתי אל הנער הזה, והוא שיהיה זכר ושיהיה זרע אנשים, גבר בגוברין וזרע שמובלע בין אנשים (כנ"ל יא) עד שיהיה ראוי לעמוד בהיכל מלך, ואם היה זה מקרה

אין

שְׁאֵלָתִי אֲשֶׁר שָׁאַלְתִּי מֵעִמּוֹ׃ כח וְגַם אָנֹכִי הִשְׁאִלְתִּהוּ לַיהוָה כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה הוּא שָׁאוּל לַיהוָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁם לַיהוָה׃

ב א וַתִּתְפַּלֵּל חַנָּה וַתֹּאמַר עָלַץ לִבִּי בַּיהוָה רָמָה קַרְנִי בַּיהוָה רָחַב פִּי עַל־אוֹיְבַי כִּי שָׂמַחְתִּי בִּישׁוּעָתֶךָ׃ ב אֵין־קָדוֹשׁ כַּיהוָה

כי

ת"א ותתפלל. מגילה יד: רמה קרני. מגילה שם הוריות יב כריתות ו: אין קדוש. ברכות ו' מגילה שם אסר פ' תזריע:

ע"ש (כח) בר"ר נו: (א) שמ"ר מט שהש"ר ב ד אוכ"ר קב זוהר בראשית פדר"כ מג תנ' ויצא מבו"ע מזמור עם הוציות דר"ע אות ל' תיק"ז הקדמה ס ע מד"ש פה ע: (ב) ויק"ר יט שהש"ר יא זו"ח יג זוהר פנחס ס' כנסיר פרקי היכלות פז מכילתא בשלח פח תנ' בראשית תזריע מבו"ע מז' יח שמו"ר משפטים שמות זוהר פא יע סק"ז הספ מדר"ש פ"ס ע אגב"ר פכ"ע בר"ר עב זוהר ויקרא סא"ו פ"ס:

רש"י

(כח) וגם אנכי השאלתיהו לה'. כאדם המשאיל כלי לרבו או משאילו בנו לשמשו: הוא שאול. אנפרוטסי"ן בלעז כלומר אין אתה רשאי לעכבו הקב"ה נעשה עליו שואל כי השאלתיו לו ועליו להחזירו לי: וישתחו שם. שמואל, וי"א אלקנה: **ב** (א) רחב פי על אויבי. על פנינה:

מצודת ציון

(כח) השאלתיהו. מלשון שאלה:

ב (א) עלץ. ענין שמחה כמו בעלוץ צדיקים (משלי כ"ח):

מצודת דוד

ילדתי: (כח) וגם וגו'. ר"ל גם בעת התפלה נדרתי אז להשאילו לה' להתבודד תמיד בעבודתו: אשר היה. כמו אשר יהיה ר"ל כל זמן אשר יהיה בזה העולם הוא שאול לה': וישתחו. שמואל השתחוה להודות לה' אשר שם חלקו מעובדי ה': **ב** (א) ותתפלל חנה. עלם התפלה היה בסוף אמרים ובתחלה סדרה שבחו של מקום ולזה נאמר ותאמר: עלץ לבי בה'. בתשועת ה' שמח לבי: רמה קרני. לגאה בו אויבי ועל פנינה ובניה אמרה וכוא ענין משל לומר שמעתה לא יוכלו לנער אותי כמאז: רחב פי. כי עד הנה היתי כשה נאלמה לא תפתח פיה ועתה רחב פי על אויבי להשיב אמרים: כי שמחתי בישועתך. שמחתי היא על אשר

השאלות

(א) כפי הנלוי אין כאן תפלה רק הלל ושבח שיר וזמרה. והיה לו לאמר ותשר חנה, או ותדבר או ותהלל וכדומה, לא ותתפלל:

דבר שמואל

איך התכונן הדבר שיולד כפי השאלה בכל פרטיה, ד] ויתן ה' לי שתיכף נתן ה' שאלתי ולא עבר זמן מן התפלה עד שנפקדתי שזה אות שהתפלה גרמה זאת, ה] שנתן לי את שאלתי אשר שאלתי מעמו בלא אמצעי רק בחסד עליון כנ"ל, ו] וגם אנכי השאלתיהו לה' (מלת השאלתיהו הוא הפעיל מענין שאלה ובקשה) ר"ל ששאלתי ובקשתי עליו לבעבור התכלית שיהיה לה' וע"ז התנאי התפללתי, כי כן נדרה בעת התפלה, ז] וכל האמר שאמתין עד יגדל ואז אתנהו לה', כי כל הימים אשר היה ר"ל כל הימים שיהיה במציאות בחיים הוא שאול לה', ומכל אלה הטעמים ראוי שתקבלו תיכף, וגם יל"ש ר"ל שלא לבד בעתיד כי גם כל הימים אשר היה בעבר הוא שאול לה' כי הקדשתיו מלדה ומבטן ומהריון בהגם, למ"ש שנזיר היה שמואל היה נזיר מבטן, וא"כ הרי הוא כבר ברשותך:

ב (א) ותתפלל חנה. בט' פסוקים הראשונים סדרה שבחו של מקום, ועקר תפלתה הוא הפסוק האחרון, וכמ"ש לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל. עלץ תחלה עלץ לבי בעת הובשרה מפי עלי אז שמח לבה ופניה לא היו לה עוד, ואח"ז רמה קרני בפועל בעת ראתה שנתעברה, ואח"ז רחב פי על אויבי בעת ילדה זרע אנשים, שנרחה קפצה פיה. כי שמחתי ר"ל ועקר שמחתי לא היה בהתשועה לבד רק בבחינת המושיע שהיה בישועתך בדרך נס ופלא שע"י ניכר השגחתך המופלאה כי אתה הושעת: (ב) אין קדוש כה', יען שהפילוסופים מכחישים ההשגחה הזאת הפרטיית ומתעלמים להוכיח שאין ה' משגיח על מעשי השפלים, מכמה טענות. ולכן הקדימה להשיב על טענותיהם אשר היו בקשה למיה ישובו לא על, א] טענו מצד קדושתו, כי גדר הקדושה הוא היותו נבדל מכל עניני הגשם ומכל מדות הגבראים, וא"כ איך אפשר שידע השנוים הגשמיים, בגשם ובזמן ובמקום, ע"ז תשיב אמרים לה, כן אמת שה' הוא קדוש בתכלית הקדושה, אבל אין שום דימוי וערך לקדושת ה' עם הקדושה המצוירת אצלנו, שגדר הקדושה אצלנו הוא ההבדלה מכל דבר חומרי, ועניניו ומשיגיו, ויתחייב שכל שיקדש יותר יתרחק יותר ויבדל מהעניינים שהוא מתקדש מהם, לא כן הקדושה אצלו ית' אחר שאין דבר בלתו ר"ל כי כל הנאצלים והנבראים והנעשים אין להם קיום רגע בלעדי רצונו ושפעו והשגחתו ודבקותו בהם, ואם יסור רצונו השפעו מהם רגע ישובו אל האפס, והוא הממלא את כולם וסובב את כולם להחיותם ולקיימם ולתת להם מציאות וכולם בטלים במציאותם נגדו, והם רק נמצאים ע"י שהוא נמצא להחיותם ולהעמידם, א"כ זה גדר קדושתו שמובדל מכל אלהו במה שאין דבר בלתו, וז"ש אין קדוש כה' כי קדושתך היא מה שאין בלתך עם שהכל בטל במציאותך ואתה הוא הכל, וא"כ גדר הקדושה של כל קדוש היא ההפרשה וההבדלה

כִּי־אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ׃ ג אַל־תַּרְבּוּ תְדַבְּרוּ גְּבֹהָה גְבֹהָה יֵצֵא עָתָק מִפִּיכֶם כִּי אֵל דֵּעוֹת יְהוָה וְלֹא נִתְכְּנוּ עֲלִלוֹת׃ ד קֶשֶׁת גִּבֹּרִים חַתִּים וְנִכְשָׁלִים אָזְרוּ חָיִל׃ ה שְׂבֵעִים בַּלֶּחֶם נִשְׂכָּרוּ וּרְעֵבִים חָדֵלּוּ עד

ת"א כי אל. ברכות לג סוטה יא ר"ס יז סנהדרין ל וק"ח וק"ע סגר הזוכר פ' בלק:
לו ק' הל' ברגש

רש"י

(ב) ואין צור כאלהינו. אין צייר כאלהינו הצר צורה בתוך צורה: (ג) אל תרבו תדברו. כל גסי הרוח אשר שעתם מצלחת ובשביל פנינה שהיתה מתגאה עליה היא מדברת לפי פשוטו, ולפי מדרשו כתרגומו שתרגם יונתן: עתק. דבר חזק. ד"א ל' סרה כמו ויעתק משם ההרה. יצא דבר סרה מפיכם: כי אל דעות ה'. יודע מה שבלבבכם: ולו נתכנו עלילות. כל מעשי האדם נמנין לפניו. נתכנו ל' מנין כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה'): (ד) קשת גבורים חתים וגו'. כך אומנתו של הקב"ה מתים את הגבורים ומחזק את החלשים משביע את הרעבים ומרעיב את השבעים: (ה) שבעים בלחם. ולא צריכים להיות שכירים לשום מלאכה מרעיבם ונשכרו בלחם פרנסתם. ורעבים שהיו טורחים ויגעים על מזונות: חדלו. מטרחם:

מצודת דוד

בא התשועה מאתך ויש די בזה להשיב אמרים: (ב) כי אין בלתך. ר"ל אין בורא בלתך ומי מהנבראים אשר ידמה קדושתו לקדושת הבורא: (ג) אל תרבו וגו'. אמרה נגד פנינה ובניה אל תרבו לדבר דבר גבוהה ר"ל גובה וגסות וכפלה המלה לסורית על גאוה גדולה והתמדתה: יצא עתק. אל שאמרה משמשת במקום שנים כאלו אמרה אל יצא עתק מפיכם: כי אל דעות ה'. ה' אל הוא היודע הכל ולפניו נמנים מעשה הבריות: (ד) קשת. ר"ל ועל שהוא יודע הכל לזה משלם לאיש כמעשהו ופתאום יושברו קשת ומחזק הגבורים והנכשלים אזרו חיל: (ה) שבעים. אנשים שהיו שבעים נעשו רעבים עד שישכרו עצמם לעבודה בעבור הלחם: ורעבים. ואשר היו משכירים עצמם בעבור

מצודת ציון

רמה. גבהה: (ב) בלתך. זולתך: צור. ענין חוזק והוא מלשון צור וסלע: (ג) עתק. דברי חוזק כמו ידברו עתק (תהלי' צ"ד): נתכנו. ענין מנין כמו ותוכן לבנים (שמות ה'): עללות. מעשים כמו אשר עולל לי (איכה א): (ד) חתים. ענין שבירה כמו וצדקתי לא תחת (ישעיה נ"א): ונכשלים. מלשון מכשול והוא ענין רפוי הכח: אזרו חיל. חגרו כח וכן ותאזרני חיל (תהלי' י"ח): (ה) חדלו.

השאלות

(ג) אומרם אל תרבו תדברו ולא פרשה מה הם מדברים. והוספת דברים שונים דבר והפוכו, קשת גבורים וכו', שבעים כו'. עד עקרה וכו', ה' ממית וכו', ויפלא שכמ"ש ה' ממית ומחיה משפיל וכו' הול"ל ה' יחת קשת גבורים ויאזר נכשלים חיל וכו' ויתם הכל אל ה', לא קשת גבורים חתים, שמשמע שנעשה מעצמו, ויפלא עוד שמ"ש ה' ממית ומחיה נכלל במ"ש ורבת בנים אומללה, ומ"ש ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם מקים מעפר דל, נכלל במ"ש שבעים בלחם נשכרו

דבר שמואל

מצולתו, וגדר קדושתך הוא שהכל בך וממך הכל ואין בלתך כי זולתך הכל אפס, ובזה לא ישיגהו דבר ממשיגי הנבראים כי כולם בטלים במציאותו, ב] ספקו על ההשגחה האישיית, שאחר שמשלמות האומן העושה כל כלי מעשה, שתהיה הכלי עשוי בתכלית התיקון ולא יצטרך האומן לשוב אח"כ לאומנתו ולתקנו שנית, שזה מורה שהיה חסרון במלאכתו, וא"כ ישאלו אחר שה' ברא העולם והטבע ויסד אותה ע"פ חוקים קבועים בלתי משתנים, איך יצויר שה' ישנה הטבע בכל עת לעשות אות או מופת, או להציל את המשגח מאתו ספק הטבע, שזה מורה חסרון בסדר הטבעי אשר גבל ובמעשהו אשר עשה? ע"ז השיב אין צור כאלהינו שאינו דומה לשאר היוצרים, שאחר יוציא כלי למעשהו ידי היוצר מסולקים מן הפעולה והדבר מתקיים בעצמו, ולכן אם יצטרך לתקנו ולשנותו זה מורה על חסרון במלאכתו, לא כן צור היצורים, שידיו בלתי מסולקות מן מעשהו רק עוסקות בה תמיד, כי גם קיום הטבע היא בריאה מתמדת, ואם יסלק ידיו רגע תופסק המציאות כולה, ולכן לפעמים יקיימהו ע"י חוקי הטבע הקבועים, ולפעמים ע"י חוקים אחרים בחידוש שהוא הנס, כי באמת גם הטבע הוא נס מתמיד והשגחה מתמדת: (ג) אל תרבו תדברו לכן אל תרבו לדבר שה' הוא גבוה גבוה ר"ל שהוא מרומם ומנושא מלהשגיח בשפלים, כענין רם על כל גוים ה', שמתוך שהיו מרוממים אותו משתדמה בשום דבר אל מדת הנבראים, לכן הכחישו לאמר שאינו משגיח בשפלים וא"צ לגן וידיעה. ובא גבוהה בלשון נקבה, על הענין של האלהות שהוא ענין גבוהה, נשא ממשיגי העולם המוחש והמוחש. וכן אל יצא עתק מפיכם שתטעו לאמר איך אפשר כי אל דעות ה', שימלאו לו דעות שונות, כי יאמרו אחר שהדברים ההוים משתנים תמיד, וא"כ אם ידעם תמיד יתחייב כי תשתנה ידיעתו שימלאו לו ידיעות רבות לפי רבות השנוים והתמורות בעולם השפל, וזה נמנע לדעת הפילוסופים, וכן איך אפשר כי לו נתכנו עללות (שנגדר עלילה היא פעולה היוצאת מתכונה נפשיית ע"י מדות ותכונות נפשיות כמ"ש בכ"מ), ואומרים איך אפשר זה כי יצאו מאתו פעולות משונות הפכיות, שהוא שינוי, א] בענין הגבורים והחולשה. והוא, (ד) קשת גבורים (שם קשת הוא שם המין כמו עץ פרי, ויהי לי שור וחמור, ר"ל קשתות) שקשתות הגבורים יחתו לחולשתם, ואלה שהיו נכשלים עד הנה אזרו חיל?, (שינוי ב') בענין העושר והעוני: (ה) שבעים אלה שהיו שבעים ירדו מנכסיהם עד שישכרו בעבור פת לחם ואלה שהיו רעבים עד הנה חדלו מלהשכיר א"ע?. (שינוי ג) בענין הבנים, עד עקרה, ר"ל איך אפשר שתשתנה

שתשתנה:

עַד־עֲקָרָה יָלְדָה שִׁבְעָה וְרַבַּת בָּנִים אֻמְלָלָה׃ ו יְהוָה מֵמִית וּמְחַיֶּה מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיָּעַל׃ ז יְהוָה מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר מַשְׁפִּיל אַף־מְרוֹמֵם׃ ח מֵקִים מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיב עִם־נְדִיבִים וְכִסֵּא כָבוֹד יַנְחִלֵם כִּי לַיהוָה מְצֻקֵי אֶרֶץ וַיָּשֶׁת עֲלֵיהֶם תֵּבֵל׃ ט רַגְלֵי

חסירו

ת"א מאשפות וגו'. יומא סו זוהר פ' ויקרא: כי לה'. יומא לח: וישת וגו'. סנהדרין כז: רגלי וגו'. יומא דף לח זוהר פ' ויחי:

ע"ש (ו) ירו' סנהדרין פ"י ה"א בר"ר לח במ"ר יב יח כב אדר"נ פל"ו פדר"כ פכ"א זוהר תזריע קרח בחקותי ויל"ו מש"ע מז' ס מה (ז) במ"ר ג תנ' מעות זו"ח ע (ח) שמו"ר כה עו במ"ר יא משו"מ מז קיט מד' כונן פרקי היכלות פ"ב זוהר לך ויקרא תנ' ברא' בראשית אודר"ע אות ד' סא"נ פ"ס אגב"ר פי"א ופי"ח (ט) ספרי נשא במ"ר יא זוהר נשא זו"ח ע משו"ע מז' קב מד"ש פ"ס יא אגב"ר פמ"ה ירו' סנהדרין פ"י ה"א זוהר ויגא

רש"י

עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים וגו'. ובעוד שהעקרה יולדת שבעה בנים רבת בנים אמללה וקוברת בניה, חנה ילדה שבעה שנאמר כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות (לקמן) וכשהיה יולדת אחד פנינה קוברת שנים ועשרה בנים היו לה שנאמר הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים (לעיל א') של פנינה, כשילדה חנה ארבעה קברה פנינה שמונה וכשנתעברה וילדה ולד חמישי נשתטחה פנינה לרגליה ובקשה רחמים וחיו ונקראו על שמה אלו דברי רבי נחמיה רבי יהודה אומר בני בנים הרי הן כבנים. ויש אומרים שבעה בגימטריא כמנין שמואל:

מצודת ציון

אמללה. ענין כריתה כמו אומלל אני (שם י'): (ו) מוריד. מלשון ירידה: (ז) מוריש. ענין עניות כמו ולרש אין כל (שמואל ב' י"ב): (ח) מאשפת. הוא מקום השלכת הזבל: ירים. ירומם: אביון. התאב לכל דבר כי אין לו מאומה: נדיבים. שרים וחשובים: מצוקי ארץ. מלכי ארץ ודוגמתו ויציקו את ארון (ש"ב ט"ו) ור"ל היסודות והעמודים שהם מלכי הארץ ומעמידים אותה: וישת. וישם:

מצודת דוד

הרעבון חדלו מלהשכיר עצמן כי מצאו די מחסורם: עד עקרה ילדה שבעה. ר"ל כ"כ רבה השגחתו עד אשר מי שהיתה עקרה ילדה שבעה בנים ומי שהיתה בת רבת בנים נכרתה באבדן כל בניה: (ו) ה' ממית ומחיה. ר"ל לא במקרה בא כ"א יד ה' עשתה זאת הוא ממית בני רבת הבנים והוא מחיה בני העקרה ולא תשכל מלידה ומבטן ומהריון: מוריד שאול. ובזה מוריד את שבת רבת הבנים אל השאול ר"ל בשפל המצב ועומק הצרה ואת העקרה מעלה מעומק שפל מצבה: (ז) ה' מוריש. את השבעים עד אשר בלחם נשכרו: ומעשיר. את הרעבים עד אשר חדלו: משפיל. בזה משפיל גאות השבעים ואף מרומם עליהם את הרעבים ולא די במה שחדלו מלהשכיר עצמם כי אף ישכרו את השבעים וירומו עוד עליהם: (ח) מקים מעפר דל. מי שהיה דל ונבזה שחה עד לעפר ה' מקימו מן העפר: מאשפת וגו'. כפל הדבר במ"ש: להושיב. מרימו מן האשפות ומגביהו עוד להושיב אותו עם נדיבים להיות דומה להם: ינחילם. ר"ל יכובדו בעיני הבריות כאלו היו מלומדים בכבוד וכאלו להם מנחלת אבותם: כי לה'. וזה בעבור שיסודות הארץ המה לה' ועל היסודות ההם עשה הוא את העולם לזה בידו לעשות בעולמו כרצונו: רגלי חסידיו ישמר. ר"ל אותם

השאלות

ובמ"ש ונכשלים אזרו חיל, ומ"ש עליו בשמים ירעם לא נודע על מי רומזת במנת עליו שהוא כינוי ליחיד נסתר, ועל מי כוונה במ"ש יתן עוז למלכו וירם קרן משיחו והלא לא היה לא מלך ולא משוח בזמן:

דבר שמואל

ההשגחה עד כל הפרטים עד שישגיח גם פ"ז שהעקרה תלד שבעה ר"ל בנים הרבה, כי דרך לתפוס מספר שבעה על מספר גדול, כמו ויספתי ליסרה אתכם שבע (ויקרא כ"ו) ובשבעה דרכים ינוסו לפניך (דברים כ"ח). שזה שינוי סדרי בענין בריאות גוף איש אחד ומצבו?, ע"ז תענה לאמר ועתה דעו וראו כי האמת הוא אשר כל אלה השינוים יוצאים מגזרת ההשגחה העליונה, ומוסבת מלמטה למעלה, נגד מ"ש עד עקרה ילדה שבעה אומרת: (ו) ה' ממית בני הרבת בנים ומחיה בני העקרה, ומוסיפה כי גם מוריד שאול ויעל את המת בעצמו להחיותו שהיא תחה"מ (ור"ל כי ג' מפתחות לא נמסרו ביד שליח שהם היה תחה"מ וגשמים כמ"ש בריש תענית, ויען השב פה חיה וגשמים שהוא פרנסה השב גם תחה"מ): (ז) ה' ונגד מ"ש שבעים בלחם נשכרו וכו' אמרה ה' מוריש לזה ומעשיר לזה, ונגד קשת גבורים חתים וכו' אמרה משפיל את הגבורים המושלים בגבורתם אף מרומם את העניים החלשים: (ח) מקים מוסף לזה שמקים את הדל מעפר, ומוסף לזה כי גם את האביון שהוא גרוע מן הדל, ירים מן האשפה שהיא שפלה יותר מן העפר, ולא לבד שמקים אותו מנפילתו רק מרים בהרמה וגדולה להושיב עם נדיבים, ולא זאת לבד כי גם כסא כבוד ינחלם, כולל ב' דברים, א] שיושבם על כסא כבוד שהוא כס מלכים, ב] שתהיה המלכות להם לנחלה לבאים אחריהם, כי לה' ר"ל ואל תאמרו שיש בזה שינוי בהנהגה, לא כן הוא, כי מצוקי ארץ פי' היסוד שעליו הושתתה הארץ הם לה', היסוד שעליו ישען כל המציאות היא השגחת ה', שאם יסלק השגחתו רגע תשוב כל המציאות לתהו ובהו, ועל היסודות האלה השית ויסד תבל שהוא הישוב, כלו מכונן ומיוסד על השגחת ה', וא"כ השינוים האלה אינם באים מצדו רק מפאת המקבלים. כי, (ט) רגלי חסידיו ישמר אחר שאין קיום לבשר נמצא בעולם מעצמו רק ע"י השגחתו

חֲסִידָו֙ יִשְׁמֹר וּרְשָׁעִים בַּחֹשֶׁךְ יִדָּמּוּ כִּי־לֹא בְכֹחַ יִגְבַּר־אִישׁ׃ י יְהֹוָה יֵחַתּוּ מְרִיבָו עָלָו בַּשָּׁמַיִם יַרְעֵם יְהֹוָה יָדִין אַפְסֵי־אָרֶץ וְיִתֶּן־עֹז לְמַלְכּוֹ וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ׃ יא וַיֵּלֶךְ אֶלְקָנָה הָרָמָתָה עַל־בֵּיתוֹ וְהַנַּעַר הָיָה מְשָׁרֵת אֶת־יְהֹוָה אֶת־פְּנֵי עֵלִי הַכֹּהֵן׃ יב וּבְנֵי עֵלִי בְּנֵי בְלִיָּעַל לֹא יָדְעוּ אֶת־יְהֹוָה׃ יג וּמִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים אֶת־הָעָם כָּל־אִישׁ זֹבֵחַ

ת"א ס' יחתו . ר"ה יז : בני בליעל . שבת נה. חסידיו ק' מריביו ק' עליו ק' זבח

ע"ש (י) ירו' תענית פ"ב ה"ח בר"ר לט שמ"ר ח' כז במ"ר ו היכ"ר ג' פסיק' דר"כ פ"מ מכילתא בבלח פ"ג ופ"ס אגב"ר פ' פ"ב משו"ט מז' כא עם תנ' ויחי אגב"ר מס : (יג) קס"ר סא"ר א תנ' נו אגב"ר מא :

רש"י

(ט) חסידיו. חסידו כתיב חסידיו קרי בין יחיד בין רבים , וכן יחתו מריביו מריבו בין יחיד בין רבים : (י) עליו בשמים ירעם. עלו כתיב אפי' עלו בשמים מרעים עליהם ומורידם : ידין אפסי ארץ. שופטן ומייסרן יוסטיציי"א בלעז : היה משרת את ה' את פני עלי. מכאן למשמש פני תלמידי חכמים כמשמש פני

מצודת דוד

הכל במשפט כי רגלי חסידיו ישמר מלכד וכרשעים יוכרתו בכוח חושך הפורעניות בעת נתמלא סאתם : כי לא בכח . אין התגברות האיש תלוי בכחו כ"א בזה ביד ה' וע"פ רצון מעשה האיש : (י) ה' יחתו מריביו . כהתימה לסדר שבחי המקום חזרה להתפלל על שמואל בנה ואמרה עתה ה' לא יחתו וישברו מריביו של בנו ואנשי מלחמתו כי ראתה ברה"ק שפלשתים ילחמו בו והתפללה שהמה יחתו : עליו בשמים ירעם . בעבור בני ירעם . שאל יתברך בשמים על פלשתים ונתקיימה תפלתה כמ"ש וירעם ה' בקול גדול וגו' על פלשתים (לקמן ז') : ה' ידין אפסי ארץ. ר"ל אתה ה' הא ידין בני אפסי ארץ להיות שופט בישראל ויסבב במקומות עריהם לשפטם וכן נתקיים כמ"ש והלך וגו' וסבב וגו' ושפט את ישראל (שם) : ויתן עז למלכו. ה' יתן עוז וגבורה להמלך אשר בני ימליך אותו והוא שאול : וירם קרן משיחו. על דוד אמרה כי שמואל בנה רק משחו למלך אבל לא המליכו בחייו כי שמואל מת ועודנו לא מלך עד לאח"ז והתפללה עליו מנה שירום קרן ממשלתו : (יא) את פני. ר"ל לפניו כי היה מלמדו איך ישרת את ה' : (יב) לא ידעו את ה'. ולאומר הודיעם הכשרו לעשות : (יג) ומשפט הכהנים. בני עלי עשו לעצמם מנהג קבוע עם העם הזובחים :

מצודת ציון

תבל . מקום המיושב נקרא תבל : (ט) ידמו . יכרתו כמו אל תדמו בעונה (ירמיה נ"א) : (י) יחתו . ישברו : ירעם . מלשון רעם ורעש : אפסי . קצות כי בקצות הארץ הוא אפס וכלה : קרן . המלה הזאת הונחה על התגברות כי בע"ח בעלי הקרן יתחזקו בהם : (יא) אל ביתו . אל ביתו : (יג) ומשפט . ומנהג כמו וכה משפטו (לקמן

השאלות

(יג—טז) מ"ש והכה בכיור או בדוד או בקלחת או בפרור הם דברי מותר מה נ"מ באיזה כלי הכה , שעקר הוא בהכה ביורה שבשלו בו הבשר , ומ"ש תנה בשר לצלות מדוע לא לקחו גם זה בעצמם כמו שלקחו הבשר המבושל , והוא השיב קטר יקטירון וכו' וקח לך , שמורה שתחלה הקפידו שיתן להם :

דבר שמואל

השגחתו ושמירתו אותו, א"כ החסידים שהם משומרים תחת השגחתו יש להם קיום ולא ימעדו אשורם , ורשעים אשר אינם מושגחים תחתו בחשך ידמו , תדמה במליצה את ההשגחה לנר מאיר אשר ביד השומר, והצדיקים לא לבד כי הולכים לאור הנר שהוא אור התורה והמצוה, כי גם ה' ישמור רגלם מלכד, והרשעים שמתרחקים מן השומר ומן האור אשר בידו להאיר מחשכיהם ידמו מעצמם בחשכה אשר בה יתהלכו , (וכמו שבאר זאת במ"נ ח"ג פנ"א , כי ההשגחה נמשכת אחר השכל עיין שם) ולא מאת ה' בא השינוי הזה רק מאת ההולכים לאורו או המתרחקים מאור ה' לשכון בערפל , וע"ז אמרה כי לא בכח יגבר איש , שאין לשום יש ונמצא כח עצמי אשר בו יגבר , כי כח כל איש ונמצא הוא מושפע בכל רגע מאת בעל היכלת ובעל הכחות כולם ועת יפסק השפע מעליו כמעט רגע יופסק כח האיש והיש ההוא מעצמו : (י) ה'. עד פתה סדרה דברי שבח ותהלה בעניני השגחת ה', ובפסוק זה התפללה על הילד , וכמ"ש הרלב"ג שראתה ברוח קדשה כל אשר יעבור עליו והתפללה חמשה דברים , א] אתה ה'! מבקשת אני יחתו מריביו של שמואל , שהם הפלשתים , ב] עליו ר"ל בעבורו בשמים ירעם , בעת נלחם בפלשתים , וכמ"ש (לקמן ז') וירעם ה' בקול גדול על פלשתים , ג] ה'! מבקשת אני , ששמואל ידין אפסי ארץ שיהיה שופט בכל ארץ ישראל , וכמ"ש ושפט את ישראל וסבב בית אל וכו'. ד] ויתן עז למלכו , עת ימליך את שאול על ישראל יתן ה' עז להמלך להושיע את ישראל , ה] וירם קרן משיחו עת ימשח אח"כ את דוד בזמן המשחה ירים ה' קרנו , כמ"ש שם אצמיח קרן לדוד, הגם כללה בתפלתה רוב הדברים אשר קרו לשמואל , כמו שנתקיים באמת: (יא) וילך אלקנה אז הלך אלקנה משם , אביו ואמו עזבוהו לה' , ותחת שהאב יורה ויחנך את בנו היה הנער משרת את ה' , ופי' שהוא את פני עלי הכהן , כי עלי נכנס תחת אביו לחנכו וללמדו והוא עומד לפניו לשרתו וללמוד ממנו דרכי התורה והיראה , ובזה היה משרת את פני ה' ומתרגל להתהלך לפני האלהים: (יב) ובני מעתה מתחיל לספר כי בני עלי הגם שהיו בניו לא למדו דרכיו גם לא השכילו לדעת את ה' רק הו בני בליעל פורקי עול שמים מעליהם כמו שיבאר : (יג) ומשפט תשב תאתם שתעאו בענין זבחי ה'

זֶבַח וּבָא נַעַר הַכֹּהֵן כְּבַשֵּׁל הַבָּשָׂר וְהַמַּזְלֵג שְׁלֹשׁ הַשִּׁנַּיִם בְּיָדוֹ׃ יד וְהִכָּה בַכִּיּוֹר אוֹ בַדּוּד אוֹ בַקַּלַּחַת אוֹ בַפָּרוּר כֹּל אֲשֶׁר־יַעֲלֶה הַמַּזְלֵג יִקַּח הַכֹּהֵן בּוֹ כָּכָה יַעֲשׂוּ לְכָל־יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים שָׁם בְּשִׁלֹה׃ טו גַּם בְּטֶרֶם יַקְטִרוּן אֶת־הַחֵלֶב וּבָא ׀ נַעַר הַכֹּהֵן וְאָמַר לָאִישׁ הַזֹּבֵחַ תְּנָה בָשָׂר לִצְלוֹת לַכֹּהֵן וְלֹא־יִקַּח מִמְּךָ בָּשָׂר מְבֻשָּׁל כִּי אִם־חָי׃ טז וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאִישׁ קַטֵּר יַקְטִירוּן כַּיּוֹם הַחֵלֶב וְקַח־לְךָ כַּאֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשֶׁךָ וְאָמַר ׀ לוֹ כִּי עַתָּה תִתֵּן וְאִם־לֹא לָקַחְתִּי בְחָזְקָה׃

ע"ש (טו) ספרי קרתספרא לו : (טז) ספרי קרא : לא ק' ותהי

רש"י

הכיתה : (יג) ומשפט הכהנים. הם קבעו להם חק זה ולהם לא היה לנחלה כי אם חזה ושוק של שלמים : (יד) בדוד. סיר : בקלחת. יורה : בפרור. מחבת : כי גאלו. לשון בזיון :

מצודת ציון

(יג) : את העם. עם העם : והמזלג. שם כלי בעלת שינים עשוי לאחוז בו בשר ולסוניא מסקדרה וכן את המזלגות (שמות כ"ח) : (יד) כיור דוד קלחת פרור. שם כלי בשול כיורה וקדרה וכדומה : (טו) חי. דבר שלא נתבשל קרוי חי : (טז) כיום. ר"ל כעת וכן כיום הכותי קטר יקטרון. יקטירו את החלב בתחלה כמו ככל עת ואח"ז תקח לך כאשר

מצודת דוד

כל איש. כאשר היה מי זובח שלמים בא אליו משרת הכהן ובידו מזלג בעל שלש השנים בכדי שירבה ליקח בו : (יד) והכה. בהמזלג ההוא הכה בכה בכיור וכו' כבדי לאחזו הבשר וכל אשר יעלה המזלג מן הבשר היה לוקח לעצמו : בו. עם המזלג : הבאים נזבוח : (טו) גם בטרם. גם לפעמים בא קודם הקטרת האמורין בעוד שלא בשלו את הבשר ושאל בשר חי חלופי המבושל : (טז) קטר יקטרון. יקטירו את החלב בתחלה כמו ככל עת ואח"ז תקח לך כאשר תרצה אם חי או מבושל : כי עתה. תן לי מיד ואם סיה קודם

דבר שמואל

ה' בין נגד העם בין נגד ה'. התחלה חושב החמס נגד העם, א] ומשפט הכהנים את העם. הם יסדו להם משפט וחק הבלתי מגיע להם כי לא זכתה אותם התורה רק במתנות כהונה לבד, נמצא היה זה עול נגד התחלת החק שלא היה משפט ה' רק משפט הכהנים אשר הקקו חקקי און, ב] מלד עלם החק שהיה חמס גדול כי כל איש זבח זבח ובא נער הכהן כו' והמזלג שלש השנים בידו שבשלש השנים לקח תמיד שלש חתיכות שזה כמות רב אשר יקפידו עליו ולא יתן למחילה, ג] היה בזה זדון במה שלקחוהו ע"י נער הכהן, שבא בדרך אלמות ע"י העבדים המתפרצים ודרך בזיון, כי ראוי שהכהן ילך בעצמו לזכות משולחן גבוה אשי ה' ונחלתו לא ע"י משרתיו : (יד) ד] היה עול במה שלא הסקיפו לנער היושר והראוי שראוי לקחת המנה לפי ערך הזבח והזובח והם השוו מדתם ולא חלקו לא בין הזבחים, שהכה בכיור או בדוד וכו', כי הכלי שבו נתבשל הזבח היה לפי הזבח שהשור הגדול היו מבשלים בכיור גדול, והקטן היו מבשלים בדוד, וגדי הקטן היו מבשלים בפרור, ואין מן הראוי שיקחו מן הפרור שבו מתבשל הגדי חלק גדול כמו מן הכיור אשר שם השור הגדול, והם השוו מדתם בין בכיור ובין בדוד ובין בפרור לקחו ג' חתיכות גדולות העולות על שלשה שיני המזלג, ובל תאמר כי בפרור הקטן לא הורידו את המזלג עד אחריתו ועלו עליו חתיכות קטנות, עז"א והכה שתמיד היה מכה בכח בענין שעלו עליו חתיכות גדולות, ולא הקפידו בין נתחים קטנים לגדולים רק כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן בו, (ומלת בו על המזלג), ה] וכן לא חלקו בין הזובחים שראוי שמן העני לא יקחו כמות רב כמו מן העשיר, וכן מי שב"ב מרובים יפחתו לקחת, והם לא חלקו רק ככה יעשו לכל ישראל הבאים שם בשוה, וה"ז חמס גדול במדה כוללת וגדושה ומלאה : (טו) ו] גם מה שמעל בקדשי שמים כי גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר כו' תנה בשר לצלות לכהן, כי הבשר שלקחו אחר קיטור החלב היה בשר מבושל, והוא רצה לפעמים לקחת בשר חי כדי לצלותו ועז"ז לא היה לו חק כי משפט הכהנים מאת העם היה לקחת בהמזלג מן הכיור והדוד לא נתחים חיים, ולכן אמר תנה בשר ר"ל תנה אתה בעצמך כי בזה תרויח בשתים, א] שתתן כפי שתרצה שזה יהיה פחות ממה שיעלה המזלג, ב] ולא יקח ממך בשר מבשל כי אם חי, וטוב לך לתת בשר חי ממבושל שתצטרך למרוח בטרחת בשולו ולתת בו מלח ותבלין : (טז) ויאמר והאיש אמר אליו שאינו רוצה בתרומה זו אחר שעדיין לא הקטירו החלב אין ראוי להקדים חלק אדם להלק גבוה, בשגם למה תמהר הלא קטר יקטרון כיום החלב הלא היום יקטירוהו ולא ילינוהו למחר ויהיה לך בשר היום לצלות וקח לך כאשר תאוה נפשך תוכל לקחת מבושל או חי וגם שתקח אתה חלקים כפי רצונך. ואמר השיב שאינו רוצה להמתין רק כי עתה תתן, ואם לא ההן ברצון לקחתי בחזקה גם בלא חק ומשפט, ובזה הראה כי מוכנים

יז וַתְּהִי חַטַּאת הַנְּעָרִים גְּדוֹלָה מְאֹד אֶת־פְּנֵי יְהוָה כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים אֵת מִנְחַת יְהוָה׃ יח וּשְׁמוּאֵל מְשָׁרֵת אֶת־פְּנֵי יְהוָה נַעַר חָגוּר אֵפוֹד בָּד׃ יט וּמְעִיל קָטֹן תַּעֲשֶׂה־לּוֹ אִמּוֹ וְהַעַלְתָה לוֹ מִיָּמִים ׀ יָמִימָה בַּעֲלוֹתָהּ אֶת־אִישָׁהּ לִזְבֹּחַ אֶת־זֶבַח הַיָּמִים׃ כ וּבֵרַךְ עֵלִי אֶת־אֶלְקָנָה וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאָמַר יָשֵׂם יְהוָה לְךָ זֶרַע מִן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת תַּחַת הַשְּׁאֵלָה אֲשֶׁר שָׁאַל לַיהוָה וְהָלְכוּ לִמְקֹמוֹ׃ כא כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־חַנָּה וַתַּהַר וַתֵּלֶד שְׁלֹשָׁה־בָנִים וּשְׁתֵּי בָנוֹת וַיִּגְדַּל הַנַּעַר שְׁמוּאֵל עִם־יְהוָה׃ כב וְעֵלִי זָקֵן מְאֹד וְשָׁמַע אֵת כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן בָּנָיו לְכָל־

ישראל

ת"א ושמע וגו'. ספר הזוהר פרשת וישלח:

ע"ש (יז) בר"ר פט ספרא לו תגב"ר מח: (יח) זוהר תרומה: (יט) בר"ר לט ויק"ר כו: זו"ח ח תנ' ויגש תמור: (כ) רו"ר ז: (כא) בר"ר לח במ"ר ד יד היכ"ר א תנ' במדבר מד"ש ו יב תגב"ר כט פסד"כ לב מג: (כב) ירו' סוטה פ"א ס"ד תגב"ר מא בר"ר פט אסר וישלח תנ' וירא היו תולדות שהולידו דר"א נזיר כז:

רש"י

(יח) נער חגור אפוד בד. כרדוט דבוץ והוא לשון מעיל שהרי תרגם יונתן מעילין דכי כן תלבשנה הבתולות מעילין (ש"ב י"ג) כרדוטין: (יט) ומעיל קטן תעשה לו אמו. משנה לשנה: (כ) וברך עלי. לשון הוה מברכו היה בכל שנה: תחת השאלה אשר שאל. לו בן ואמר לו ישים ה' לך זרע וגו' יהי רצון שכל בנים שיהו

מצודת דוד

קודם הקטרה: (יז) הנערים. משרתי הכהן: כי נאצו. הן בני עלי בזו מנחת ה' ומהם למדו הנערים לחטוא עוד יותר בדבר בזיון הקדשים: (יח) ושמואל משרת וגו'. ולא למד ממעשיהם: את פני ה'. ולמעלה אמר את פני עלי להגיד שלאחר שגדל לא הוצרך עוד לעלי להורותו: נער. ר"ל עם שהיה עדיין נער היה חגור אפוד בד כדרך החשובים עובדי ה': (יט) מימים ימימה. בכל שנה ושנה היתה עושה לו מעיל חדש לפי אורך גופו שגדל בכל שנה ושנה: זבח הימים. מה שרגיל לזבוח בכל שנה: (כ) וברך עלי. בראותו את שמואל הולך וגדל בעבודת ה' ברך את אלקנה אביו ואת אמו שישים ה' לו עוד זרע ממנה ויהיו כשמואל: תחת. בעבור זכות השאלה אשר כל אחד מהם שאלו לה' כמ"ש למעלה הוא שאול לה' בשכר זה יהיה לכם עוד זרע: והלכו למקומו. מיד אחר ברכת עלי ולא שבו שם עוד שלא נבטל מ"ע כי הכשנאי אסור בהס"מ ובמוחים היו בברכת עלי שיהיה לכם עוד זרע: (כא) כי פקד ה'. ר"ל וכאשר ברך כן היה כי פקד ה' וכו': ויגדל הנער שמואל. ר"ל לא כמו שהיה לנוך וגדל עם ה' ובביתו ולא כן אחיו כי גדלו עם אביהם ולא הגיעו למעלת שמואל: (כב) ועלי זקן

מצודת ציון

(במדבר ח'): בחזקה. בכח ובע"כ: (יז) נאצו. הוא ענין כעס כמו נאצות גדולות (נחמיה ט') והוצא אל הבזיון כי המבזה למי הוא מכעיסו: מנחה. כמלה ההיא כולל כל הקרבנות שהמה למנחה ולדורון: (יח) אפוד. מלבוש דומה קצת לאפוד של כה"ג ויתגרו בו עובדי ה' להשמנות מאשר בני אדם וכן נאמר בדוד כשהלך לפני הארון ודוד חגור אפוד בד (ש"ב ו'): בד. פשתן: (יט) ומעיל. מלבוש דומה קצת למעיל של כ"הג: (כא) פקד. ענין

השאלות

(יז) היה לו לומר כי נאצו את מנחת ה', ר"ל הנערים שזכר ולמה אמר האנשים:

(יח) למה הפסיק פה לספר ענין שמואל שלא במקומו, שזה היה ראוי לכתוב אחר תפלת חנה:

(כב) שלא הזכירו התלה חטא בני עלי לא זכר כלל הטא

דבר שמואל

הם לעשוק ולחמוס כאות נפשם: (יז) ותהי חטאת הנערים, ר"ל הגם שהיה בזה רק חטאת שוגג (שזה ההבדל בין חטא ובין עון) כי באמת היה מותר להם לקחת הבשר לגלותו לפני הקטרת החלבים, שאין איסור רק באכילה, והחטא היה רק בהלקיחה כי אין להם זכות רק אחר מתנת האשים וקודם להקטרה אין להם שום זכות כמ"ש חלקם נתתי להם מאשי ודרשו חז"ל בתו"כ אין להם אלא לאחר מתנת האשים, ואחת שנית שהיה חטאת הנערים לא חטאת הכהנים כי הנערים שהם משרתיהם עשו זה מדעת עצמם, בכ"ז היתה גדולה מאד את פני ה', כי ע"ז נאצו האנשים את מנחת ה' שבזו העם ע"ז את הקדשים והיה כבודם קל בעיניהם: (יח) ושמואל נגד מ"ש שבני עלי הי בני בליעל ובזו קדשי ה', הגם שהיו בני עלי והיו כהנים, והיו גדולים בשנים, לעומת זה אמר ששמואל הגם שלא היה בן הכהן הגדול ולא כהן, בכ"ז היה משרת את פני ה' (ופה לא אמר את פני עלי כמ"ש למעלה (פי"א) כי כבר התחיל להכיר באלהות בעצמו) והגם שהיה נער רך בשנים בכ"ז היה חגור אפוד בד אשר לבשוהו משרתי ה' בעת עבודת הקדש, כי לפני ה' היה מתהלך בקדש: (יט) ומעיל ובכל שנה הביאה לו אמו מעיל שהיה עוטה על בגדיו כדרך הנזירים ועובדי ה' בקדושה: (כ) וברך וע"ז ברך עלי אותם, אחר שראה כי שמואל מוכן לרוח ה' ואמר להם הגם שבן הזה איננו מיוחד לביתם רק לה', יתן ה' לך זרע אחר מיוחד לביתך, וכן נתקיים ברכת עלי, (כא) כי פקד ה' וכו'. ויגדל ובזה היה שמואל דומה כאילו אינו בן אלקנה כלל,

יִשְׂרָאֵל וְאֵת אֲשֶׁר־יִשְׁכְּבֻן אֶת־הַנָּשִׁים הַצֹּבְאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ כג וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תַעֲשׂוּן כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ אֶת־דִּבְרֵיכֶם רָעִים מֵאֵת כָּל־הָעָם אֵלֶּה׃ כד אַל בָּנָי כִּי לוֹא־טוֹבָה הַשְּׁמֻעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ מַעֲבִרִים עַם־יְהוָה׃ כה אִם־יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ וּפִלְלוֹ אֱלֹהִים וְאִם לַיהוָה יֶחֱטָא־אִישׁ מִי יִתְפַּלֶּל־לוֹ וְלֹא

ת"א אם יחטא. יומא פז: ישמעו

ע"ש (כד) ירו' הוריות פ"ג ה"א מד"ש ז יג: (כה) ירו' סוטה פ"א ה"ה במ"ר ט יא מכילתא משפטים פה:

רש"י

לך ישו מן הצדקה הזו והרי זה מקרא מסורס: (כב) אשר ישכבן. כמשמעו, ורבותינו אמרו מתוך ששהו את קיניהן והם היו ממתינות עד שתראינה קיניהם קריבין מעלה עליהם כאלו שכבום: (כד) אשר אנכי שמע מעברים עם ה'. שמועה שעם ה' מעבירים עליכם, לשון ויעבירו קול במחנה (שמות ל"ו) מוציאים עליכם קול שמועה לא טובה: (כה) ופללו. לשון משפט כמו ונתן בפלילים (שם כ"א): אלהים.

מצודת ציון

ומלון והשגחה: (כב) ישכבן. ר"ל משכיבין: הצבאות. מלשון צבא ור"ל הרבה כאחת: (כד) מעברים. ענין הוצאת קול כמו ויעבירו קול במחנה (שמות ל"ו): (כה) ופללו. ענין משפט כמו ונתן בפלילים (שם כ"א):

מצודת דוד

מאד. אמר זה להצדיק מעט את עלי על מה שלא היה מייסר את בניו כי בעבור שהזקין ותש כחו לא היה יכול לייסרם מעתה: לכל ישראל. לקחת מבשר הזבח בחזקה: ואת אשר ישכבן וגו'. ר"ל היו מתעצלים בהקרבת קני היולדות והזבות הבאות בצבא רב אל אוהל מועד והיו ממתינות על הקרבתן ולא חזרו לשמש את ביתם ושכבו במקום בואן א"כ הם היו משכיבין אותן במקום בואן ולחטאה יחשב להם על שהשהו בעליהן מפ"ו: (כג) את דבריכם. מה שמדברים עליכם דברים רעים: מאת כל העם. מוסב למעלה לומר אשר אנכי שומע מאת כל העם אלה והם הבאים לזבוח: (כד) אל בני. אל תעשו מעתה כדברים האלה. כי לא טובה וגו'. השמועה אשר אנכי שומע מה שעם ה' מוציאים עליכם קול הנה לא טובה היא ולחטאה יחשב ולזה מנעו עצמכם מלעשותם עוד: (כה) אם יחטא וגו'. ור"ל מה כשהאדם חוטא וחבירו קובל עליו לפני השופט ועושה משפטו ולא היה א"כ נספה בלא משפט ועכ"ז שפטו גם אלהים אם הטעה את השופט ויצא המשפט מעוקל: ואם לה'. ר"ל ומכ"ש כשהאדם חוטא לה' וכי מי הוא אשר ישפוט את החוטא הלא בוודאי הוא

השאלות

וס ששכבו את הנשים, רק כי נאצו את מנחת ה', וכן בתוכחת איש אלהים אל עלי לקמן לא זכר מזה דבר:

(כג—כה) תחלה אמר אל תעשון שמורה שהאמין כי עשו כן בפועל, ואח"כ אמר כי לא טובה השמועה שמורה שלא האמין רק מוכיחם על שם רע שיצא עליהם, ומ"ש אם לה' יחטא איש מי יתפלל, ואם כמפרשי' מלשון פלילה ומשפט מדוע לא ישפט ה' על חטא שחטאו נגדו, ואם מענין תפלה אין לו הבנה כלל:

דבר שמואל

רק ויגדל עם ה', היה שגדל בבית ה' וגם למה ויגדל בשנים ובחכמה: (כב) ועלי ספר שעלי כבר זקן ושמע את אשר יעשון בניו לכל ישראל, שהוא החמס שעשו לקחת בשר בזרוע שזה היו עושים לכל ישראל (כנ"ל י"ד) וגם שמע את אשר ישכבון חז"ל נחלקו בזה, י"א שחטאו כפשוטו, וי"א שלא חטאו, ולדעתו נראה שפעל ישכבון מוסב על ישראל, ר"ל שישראל שכבו בפתח אהל מועד עם הנשים הצובאות, מתוך שבזו קדשי שמים וגם השהו את קני הנשים מהקריבם, והיו צובאות, ר"ל מתאספות צבא רב בפתח א"מ שלשם הביאו קיניהם, ולא היה להם מלון ושכבו אנשים ונשים לפני חצר המשכן ביחד ועי"כ הגיעו לפעמים לדבר עבירה, בפרט כי הכהנים לא השגיחו על העם לקדשם ולשמרם כראוי: (כג) ויאמר להם הוכיחם מפני גדלים, בנגד ה' חטם שהקול אמת ושעשו כזאת, ועז"א למה תעשון כדברים האלה, (ותפס בזה מלת כדברים עם כ"ף הדמיון כאומר אף אם לא הרעותם לעשות ככל ספור ההמון, בהכרח עשיתם כדברים האלה ר"ל דברים דומים לאלה עד שמזה הגיע להגדיל האמתכם לגדולתכם). אשר אנכי כוונתו ולא תוכלו להכחיש שהכל שקר כי הלא אנכי שומע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה, ואם היה זה עלילת שקר א"א שיסכימו כל העם בהגדתם ושלא ימצא ביניהם מי שילמד עליכם זכות: (כד) אל ומצד האחר גם אם הקול שקר הוכיחם על לא טובה השמועה, ור"ל גם אם הדבר שקר אל בני לא נאה זאת לכם אחר שאתם בני הלא עכ"פ לא טובה השמועה, כי יש בזה חילול השם, אם מצד עצם השמועה, אם מצד המגיד כי זאת מעבירים ומגידים עם ה', ור"ל העם מעבירים את השמועה ומוסיפים בה תלונות ובוטים כמדקרות חרב ואומרים, איך יתכן זה אשר אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים, ר"ל הלא עלי ובניו הם אלהים שופטים בארץ ויפללו על כל חטא אשר יחטא איש לרעהו, ועתה אם לה' יחטא איש מעתה מי יפלל וישפוט אותו, אחר שהשופטים עצמם בני עלי הם החוטאים לה' ומי יעשה משפטו ויריב ריבו והלא הכהנים השופטים בארץ המשו קדש קובעים אלהים, ואמר יתפלל בהתפעל כי הם צריכים לפלל א"ע כי הם החוטאים: ולא ישמעו וכו' כי חפץ ה' להמיתם:

ישמעו לקול אביהם כי־חפץ יהוה להמיתם: כו והנער שמואל הלך וגדל וטוב גם עם־יהוה וגם עם־אנשים: כז ויבא איש־אלהים אל־עלי ויאמר אליו כה אמר יהוה הנגלה נגליתי אל־בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה: כח ובחר אתו מכל־שבטי ישראל לי לכהן לעלות על־מזבחי להקטיר קטרת לשאת אפוד לפני

ת"א כי חפץ. נדה ט: ואתנה

ע"ש (כו) אגב"ר כט: (כז) ספרי בהעלותך מסעי שמו"ר ג בת"ר ז מכילתא בא פי"ד משו"ט מז' קל"ח ירו' תענית פ"ס ס"א אגב"ר מט תנ' שמות סא"ר פי"א: (כח) שמו"ר לב במ"ר ג' י' פתיחה דאיכ"ר קה"ר סדר נ' ילק' פ"ז ס"א ס"א תנ' במדבר:

רש"י

דין: כי חפץ ה' להמיתם. שכבר נחתם גזר דין אבל קודם שנחתם גזר דין נאמר כי לא אחפוץ במות המת (יחזקאל י"ח): (כז) ויבא איש האלהים. זה אלקנה: הנגלה נגליתי אל בית אביך. מכאן שנתנבא אהרן במצרים. ומה היא הנבואה הוא שנאמר (יחזקאל כ') ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלו

מצודת דוד

בעצמו שופט משפטו ואיך לא תיראו מפניו אם הוא הבעל דין והדיין: כי חפץ ה' להמיתם. על כי הרבו לפשוע ולזה חזק לבבם: (כו) הלך וגדל. בחכמה וביראת ה': וגם עם אנשים. שהיתה דעתו מעורבת עם הבריות ומקובל להם ומתוך כאן לומר שהיה מקובל גם לבני עלי ולא התרעמו שהוא הוא המביא דבתם רעה אל אביהם: (כז) איש אלהים. אמרז"ל הוא אלקנה אבי שמואל: הנגלה נגליתי. ר"ל הם האמת הוא אשר נגלה נגליתי וגו' ר"ל הלא ידוע הוא לכל: אל בית אביך. זה אהרן שניבא במצרים ואומר להם איש שקוצי עיניו וכו' ובגלולי מצרים וגו' (יחזקאל כ'): לבית פרעה. ת"י ומשעבדין לבית פרעה: (כח) ובחר אתו.

עוד

מצודת ציון

(כז) הנגלה. היא בה"א השאלה: (כח) לעלות. להעלות:

השאלות

(כה) הכי אפשר שבשביל שחפץ ה' להמיתם לא שמעו לקול אביהם כאילו ה' בטל בחירתם לבל ישובו בתשובה, וזה סותר ליסודי הדת שהבחירה חפשית תמיד:

(כז—כט) המפרשים לא מצאו טעם בתמיהה זו של הנגלה נגליתי, עד שהוכרחו לאמר עליה כי היא תמיהה המתקיימת, ומ"ש לבית פרעה בלתי מובן וסר"ל בבית פרעה, מ"ש אשר צויתי מעון קשה ההבנה, ומלת לעמי מיותר וגם דקדוקו קשה:

דבר שמואל

ואמרו חז"ל שמ"ש כי חפץ ה' להמיתם (הגם שכתב החפץ אחפוץ מות הרשע) הוא אחר גז"ד, ור"ל שאחר גז"ד ימנע ממנו דרכי התשובה ר"ל שלא יסייע לו בהערה אלהית להעיר לבבו ולהטותו אל הטוב, רק יניחו אל בחירתו לגמרי, שאם היה תוכחה זו (שבודאי כללתו מדברי אביהם) קודם גז"ד היו מוצאים סיוע שמיימית להעיר לבבם אז לשמוע לקול אביהם הצדיק ולשוב מעון, אבל אחר שחפץ ה' להמיתם, כי היה דינם חרוץ (כמו שיבואר מפסוק כ"ז והלאה) לא העיר לבבם ע"ז: (כו) והנער אחר שהודיע (בפסוק י"ח) שדרכי שמואל היה הפך דרכי בני עלי בעבודת ה', יודיע פה, שכן היה הפך להם במה שהם היו שנואים ושמעם רע בעיני העם ושמואל היה טוב עם ה' ואנשים אהוב מכולם והיה הולך וגדל בזה ממדרגה למדרגה: (כז) ויבא איש אלהים אמרו חז"ל (בסדר עולם) שהיה אלקנה כי א"א שיצא פנחס לזה בהיותו נוגע בדבר בגלל שתסב הכהונה מבית איתמר אל בית אלעזר: הנגלה אומר בתמיהה וכי נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים או וכי נגליתי בעבור בית פרעה, ר"ל כי גם במצרים היו נמצאים כהנים שהם כהני פרעה, והם לא היו לא כהני ישראל, ולא כהני ה', כוונתי כי הכהנים בני אהרן, הם שלוחי דידן ושלוחי דרחמנא, שהם שלוחי ישראל להיות אמצעים בינם לבין אלהיהם לעבוד עבודתם, והם שלוחי דרחמנא להיות משרתיו עושי רצונו, (וע"כ נסתפקו חז"ל בנדרים איזה הוא העקר משניהם ע"ש) אבל הכהנים במצרים לא היו לא כהני עם ה' ולא כהני ה', רק כהני פרעה, ממונים מאתו, וקבלו את חקם מאת פרעה כמ"ש כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה, אבל אני עת נגליתי לבית אביך להקריבו אל הכהונה לא היה זה במצרים להיות כהן לעם מצרים, רק בצאתם משם להיות כהן לעם ישראל, ולא בעבור בית פרעה רק להיות כהן לאל עליון: (כח) ובחר מפרש לא נגליתי עליו במצרים בעבור עם מצרים, רק ובחר אותו מכל שבטי ישראל בזה הצד להיות שלוחא דידן לעבוד תחתם ובשליחותם, וכן לא נגליתי עליו בעבור בית פרעה רק בחרתי אותו לי לכהן להיות שלוחא דרחמנא. ומפרש מ"ש שבחר אותו לי לכהן היה לג' דברים, א] לעלות על מזבחי להקריב קרבנות. ולעלות כמו להעלות מבנין הפעיל כמו לנחותם הדרך (שמות יג), ב] להקטיר קטורת, ג] לשאת אפוד לפני, ללבוש בגדי קדש המורים שהוא משרת אלהיו, ונגד מ"ש שבחר אותו מכל שבטי ישראל אמר שבעבור זה ואתנה לבית אביך את כל אשי בני ישראל שבעבור היותו שלוחם ומלאך הברית העומד בין ה' ובינם, הרימותי שכרו ע

 כאשים

וָאֶתְּנָה לְבֵית אָבִיךָ אֶת־כָּל־אִשֵּׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כט לָמָּה תִבְעֲטוּ בְּזִבְחִי וּבְמִנְחָתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי מָעוֹן וַתְּכַבֵּד אֶת־בָּנֶיךָ מִמֶּנִּי לְהַבְרִיאֲכֶם מֵרֵאשִׁית כָּל־מִנְחַת יִשְׂרָאֵל לְעַמִּי׃ ל לָכֵן נְאֻם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר אָמַרְתִּי בֵּיתְךָ וּבֵית אָבִיךָ יִתְהַלְּכוּ לְפָנַי עַד

ע"ש (כט) סא"ר נ"א : עולם

רש"י

מצרים אל תמהו: הנגלה נגליתי. הידעתם כי הטובה הזאת והגדולה הזאת נתתי לאהרן: (כט) אשר צויתי מעון. אשר צויתי במעוני: להבריאכם מראשית וגו'. הרי זה מקרא מסורס ותכבד את בניך ממני לעמי, לעיני עמי כבדת את בניך ממני ומהו הכבוד להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל קדמה סעודתכם לכ:ודתי כמה שנאמר גם בטרם יקטירון את החלב וגו'. להבריאכם לשון סעודה כמו תבא נא תמר אחותי ותברני לחם (שמואל ב' ג') : לעמי. מוסב על ותכבד את בניך ממני, הראיתם לעמי שאתם נכבדים ממני ובמה הראיתם להבריאכם מראשית מנחתי : (ל) אמור אמרתי. שני פעמים פסקתי גדולה לבני איתמר בבני גרשון ובני מררי נאמר ביד איתמר בן אהרן (במדבר ד') ועלי מבני איתמר היה א ראיתי במדרש שמואל. ולשו"ן הגו"ן מזה שמעתי. אמור אמרתי ביתך ובית אביך וגו' מתחלה נתתי כהונה גדולה לאלעזר הכהן שנאמר והפשט את אהרן את בגדיו וגו' (במדבר כ') ובימי פילגש שפקרו ישראל ברוב המ׳ות ופי' גרם להם פינחס וכיוצא בו שהיה להם לסבב מעיר אל עיר ולהוכיחם נטלתי הכהונה גדולה מהם ונתתיה לך שמבני איתמר אתה ואמרתי יתהלכו לפני עד עולם שכשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו

מצודת ציון

אשי. הם מתנות כהונה שהמה מותר מאש : (כט) תבעטו. הוא ענין בזיון והמשיל לבהמה הבועטת ברגליה וכן וישמן ישורון ויבעט (דברים ל"ב) : מעון. במעון ר"ל במשכן מקום מדורי כמו אהבתי מעון ביתך (תהלים כ"ו): להבריאכם.

מצודת דוד

עוד הטבתי עמו שבחרתיו לכהן לי : (כט) למה תבעטו. ר"ל ואם אמנם כל הטובות האלה עשיתי עם בית אביך למה תבעטו אתם בזבחי וכי זו היא הגמול : אשר צויתי מעון. להקריב במעוני וזהו המשכן : ותכבד. תעשה כבוד לבניך יותר ממני : להבריאכם. להשמין אתכם מראשית כו' ולא המתינו עד יקטירו החלב כמ"ש למעלה : לעמי. אשר הוצא לצורך עמי לרצות להם ולא להשמין אתכם (ועל שלא הוכיח את בניו כראוי כללו עמהם) : (ל) בית אביך. הם בני איתמר : יתהלכו לפני . ר"ל ישמשו בכהונה גדולה : כי מכבדי. מי שהוא מכבד אותי אכבדו גם אני ר"ל אחזור שמוש כהונה הגדולה לבני פנחס בן אלעזר שכיבד אותי

דבר שמואל

הכהנים , אולם גם בזה אמר תנאי שלא נתן לו רק האשים ר"ל דברים המעותדים לאש , כאילו מן הקרבן יש בו חלק הראוי לבעל הקרבן כמו בשר השלמים ואין לכהנים בו מאומה , ויש בו חלק הראוי לגבוה כמו בשר החטאת והאשם ושירי מנחות שהיה ראוי להעלות לאשים ולהיות נקטר עם החלבים והאימורין , והש' חיסר להם מחלקו שלא ינתנו לאשים רק הכהנים יאכלו אותם ואכילתם דומה בעיניו כאילו הקריבום על האש כמ"ש חלקם נתתי אותה מאשי (ויקרא ו') וכן אמר זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי ה' (שם ז') וא"כ מה שמו להם חק לקחת במזלג מחלק הבעלים הוא חמס בידם : (כט) למה עתה יתוכח עמו נגד שני ענינים אלה, א] נגד מ"ש שהוא שלוחא דרחמנא שבחר אותו לו לכהן , וא"כ כל כבוד כהונתם נמשך רק ממה שהם כהני ה' מקריבים זבחי רצון לא מצד עצמם , ורצוי א"כ שיהיה כל חפצם לכבד את הזבחים , אחר שכבודם הוא ענין מקרי ומפלי נמשך מן אשי ה' שהוא המכוון בעצם וא"כ למה תבעטו בזבחי ובמנחתי אשר צויתי מעון ר"ל בחלק מן הזבח אשר צויתי שיהיה במעון הקדש שהוא החלק הקרב למזבח למה תבזו אותו , במה שלקחו חלקם קודם לחלק ה' בטרם יקטירון את החלב, כאילו כבודם עקר וכבוד ה' טפל מה שהוא בהפך שאם ימעטו כבוד הזבח כ"ש שכבודם הנתלה בו כאין נחשב , ב] נגד הצד שהם שלוחי דידן שנז"א ואתנה לבית אביך את כל אשי ישראל, שבארנו שר"ל שאין להם רק מן החלק השייך לאשים לא מן חלק הבעלים, אומר ולמה תכבד את בניך ממני לקחת יותר מן המגיע לחלק גבוה, ומפרש להבריאכם (פי' להשמין ולהבריא ולחזק את גופכם) מראשית כל מנחת ישראל לעמי שאתם לוקחים בהמזלג חלק ראשי מזבחי ישראל, מן החלק השייך לעמי ר"ל מחלק הבעלים, שזה לא יחדתיו לאשים רק שייך לבעלים , ואיך תזכו בו אתם, אחר שהכהנים רק משולחן גבוה זכו , ואיך תגדילו כבודכם על כבוד ה' כאילו מגיע לכם חלק מיוחד מלבד אשי ה' : (ל) לכן הנה עד עתה אמור אמרתי וחשבתי בלבבי , יען שהוא ביתך שאתם ראש אנשי ישראל, ויען שהוא בית אביך בית אהרן הכהן , לכן יתהלכו לפני יהיו צדיקים ההולכים לפני ה' תמיד (כמ"ש התהלך לפני והיה תמים) ומפני זה יתקיימו בגדולתם עד עולם , אולם עתה שלא היה כפי מחשבתי וסרו מעבודתי חלילה לי להיות בריתי אתם , כי מכבדי אכבד כי הכבוד של עובדי ה' אינו ענין מקרי רק השגחיי , שמצד שהם מכבדים אותי כן אכבד אותם וממילא כי בוזי אשר אסיר השגחתי מאתם ולא אכבדם

עוֹלָם וְעַתָּה נְאֻם־יְהוָה חָלִילָה לִּי כִּי־מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָלּוּ׃ לא הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְגָדַעְתִּי אֶת־זְרֹעֲךָ וְאֶת־זְרֹעַ בֵּית אָבִיךָ מִהְיוֹת זָקֵן בְּבֵיתֶךָ׃ לב וְהִבַּטְתָּ צַר מָעוֹן בְּכֹל אֲשֶׁר־יֵיטִיב אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה זָקֵן בְּבֵיתְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ לג וְאִישׁ לֹא־אַכְרִית לְךָ מֵעִם מִזְבְּחִי לְכַלּוֹת אֶת־עֵינֶיךָ וְלַאֲדִיב אֶת־נַפְשֶׁךָ וְכָל־מַרְבִּית בֵּיתְךָ יָמוּתוּ אֲנָשִׁים׃ לד וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־שְׁנֵי בָנֶיךָ אֶל־

חפני

ת"א כי מכבדי. אבות ט' ספר כזוהר פרשת וילך: ולא יהיה. סנהדרין יד: וכל מרבית. ר"ה יח יבמות קה סנהד' יד:
ע"ש (לא) אדר"נ כו כא"ר יא: (לג) אדר"נ כו סא"ר יא: (לד) אגב"ר כט:

רש"י

עד עולם: כי מכבדי אכבד. את בני פינחס שכבד אותי בשטים (שם כ"ה) וכן היתה בימי שלמה כשנבנה בית המקדש ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לה' כדבר ה' אשר דבר אל בית עלי (מלכים א' ב') ונעשה צדוק כ"ג תחתיו שהיה מבני פינחס שכן נתייחסו בדברי הימים: ובזי יקלו. מאליהם מאלהם מהם: (לא) וגדעתי את זרעך. החוזק שיש לכם בביתי שאתם אומרים ואם לא לקחתי בחזקה: (לב) והבטת צר מעון. ותאיה לראות בעיניך בתוך מעוני כאשה הרואה צרתה עמה בבית: בכל אשר ייטיב את ישראל. כשיבנה בית עולמים בימי שלמה והיא טובתם של ישראל שלימה כמה שנאמר שם לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב (מלכים א' ח') יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים וגו' וישבו יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו כל ימי שלמה (שם ד'): ולא יהיה זקן בביתך. מדה כנגד מדה אתם אכלתם קדשים לפני זמנן בטרם יקטירון את החלב אף אתם תמותון בלא זמן: (לג) ולאדיב. כמו ולדאיב: ימותו אנשים. בחורים, אינו דומה אבלו של בחור לאבלו של תינוק: (לד) את

מצודת דוד

בשטים בקנאו את קנאתי: ובזי. הם בני עלי שביזו את המקום יקלו כבודם וכן היה בימי שלמה כי גירש את אביתר מכהן לה' שהיה מזרע עלי וכיהן צדוק תחתיו שהיה מזרע פינחס: (לא) וגדעתי. אכרית חוזק ממשלתך: מהיות זקן. ר"ל מובל יהיה כי המושלים והשרים נקראו זקני העם: (לב) והבטת צר מעון. ר"ל זרעך יראה לרעו במעון כי יהיה כה"ג אחר לא מהם ובלשון שאלה קראו צר עם כי לא ישבו בזמן אחד כי אין כה"ג כ"א א': בכל אשר ייטיב. כל הימים אשר ייטיב ה' לישראל להיות המקדש על מכונו ויגיע צר במעון: (לג) ואיש לא אכרית. אכל וכל מבלי לעבוד מי מהם על המזבח אלא ישמשו במזבח ויראו ברעתם להיות להם כליון עינים ודאבון נפש (ואם שאמר לעלי בלשון נוכח ויחידו על הזרע ידבר היות כי זרע האדם יחשב כגופו עצמו): וכל מרבית. כל גדולי ביתך ימותו אנשים לא זקנים ולא קטנים כי אם בחורים שאבלותם מרובה: (לד) וזה לך האות. שיתקיים כל דברי

מצודת ציון

ענין שומן כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג'): (ל) חלילה, חולין וגנאי: יקלו. הוא הפוך הכבוד: (לא) וגדעתי. אכרית כמו ואשיריהם תגדעון (דברים ז'): זרעך. ענין חוזק כי החוזק הוא בזרוע: (לב) והבטת. ענין ראיה והסתכלות: צר. כמו שתי נשים לאיש אחד תקראנה צרות כ"כ יקראו שני כ"ג זה לזה בלשון צר: מעון. המעון: (לג) לכלות. המגמה לדבר ואינו בא קרוי כליון עינים בלשון מקרא: ולאדיב. הוא הפוך כמו ולדאיב והוא מענין צר ותוגה כמו ודאבון נפש (דברי' כ"ח): מרבית. ענין גידול

השאלות

(לא) למה כפל מהיות זקן בביתך, ואמר שנית (פסוק לב) ולא יהיה זקן בביתך, ושלישית (פסוק לג) וכל מרבית

דבר שמואל

יקלו מאליהם אחר שמנעתי את כבודי מאתם: (לא—לב) הנה ימים באים תרץ עתה בג' דברים, א] שיוקח כבודי, ב] שיטול מעשרו ופרנסתו, ג] קוצר ימי בניו. על הא' אמר וגדעתי את זרעך מהיות זקן בביתך ר"ל הזרוע שהיה לך במה שהיית זקן (פי' שופט ישראל) אגדע כחך זה ולא יהיה מביתך שופט וזקן ונשיא ישראל, וכ"פ חז"ל בסנהדרין (דף יד), ב] על דלדול פרנסתו אומר והבטת צר מעון תביט תמיד ותראה שהמעון שהוא הביהמ"ק יהיה צר לפניך ממנות בו חית ידך, וזה יהיה בכל אשר ייטיב את ישראל כוונתו שגם בעת שתתרבה הטובה על ישראל כמו שהיה בימי שלמה בכ"ז לא תרויח בטובתם, רק תביט צר ומצוק, ג] על קוצר חיי בניו אמר ולא יהיה זקן בביתך כל הימים זקן ממש: (לג) ואיש עתה פי' שלש הקללות האלה שנית כסדרן ובאר פרטיהם, א] נגד מ"ש וגדעתי את זרעך, באר בל יחשוב שלא יהיו בניו שופטים וזקני ישראל רק יהיה להם פרנסה ועסק אחר, לא כן, כי ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי, שבכ"ז ישארו משרתי מזבח ויהיו שפלים ונבזים. ב] נגד מ"ש והבטת צר מעון מבאר שישארו במזבח תמיד על האופן לכלות את עיניך לראות גדולתו ביד אחרים שהם בני אליעזר והוא יהיה בעוני ותוסר כל. ג] נגד מ"ש ולא יהיה זקן בביתך. באר שלא ימותו כשהם קטנים שאין הצער גדול כ"כ רק וכל מרבית ביתך ימותו אנשים גדולים שהאבל רב והצער גדול: (לד) וזה עתה באר הזמן מתי יתקיימו שלש הגזירות

חפני ופינחס ביום אחד ימותו שניהם: לה והקמתי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובנפשי יעשה ובניתי לו בית נאמן והתהלך לפני משיחי כל-הימים: לו והיה כל-הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וככר-לחם ואמר ספחני נא אל-אחת הכהנות לאכל פת-לחם:

ג א והנער שמואל משרת את-יהוה לפני עלי ודבר יהוה היה יקר

ת"א ספחני נא. מנחות ס שבועות א:

ע"ש (לה) סא"ר יא: (א) ויק"ר ב רו"ר א א אגב"ר כט שוח"ט קטז זו"ח מה א זוהר בראשית וש' וירא תנ' ויצא ובמות:

רש"י

לך האות. שיתקיים הדבר ביום אחד ימותו שני בניך והיא תהיה לך אות שיתקיים כל הפורענות שנאמר לך והבטת צר מעון וכל מרבית ביתך ימותו אנשים: (לה) כהן נאמן. הוא צדוק: (לו) לאגורת כסף. בשביל להשתכר מעה כסף. לאגורת כסף. ממשקלות עשרים גרה הוא (שמות ל׳): ספחני. אספני:

ג (א) היה יקר. היה מנוע וכן יקר רוח איש תבונה (משלי י"ז) מנוע דברים אדם מבין:

מצודת ציון

כמו אשר טפחתי ורביתי (איכה ב׳): (לה) נאמן. מתקיים כמו יתד במקום נאמן (ישעי׳ כ"ב): והתהלך. ענין טיול כמו והתהלכתי בתוככם (ויקרא כ"ו): (לו) לאגורת. האל"ף נוספת והוא כמו גרה שהוא מטבע של כסף והוא מעה: וככר. כך נקרא לחם שלם: ספחני. ענין הקבוץ והדבוק כמו ונספחו על בית יעקב (ישעיה י"ד): פת. היא פרוסה כמו פתות אותה פתים (ויקרא ב׳):

מצודת דוד

שנבואה: אשר יבאו, האות הוא הדבר אשר יבוא על שני בניך שימותו ביום אחד ובזה תדע שיתקיים הכל: (לה) כהן נאמן. זה צדוק והוא יעשה כאשר בלבבי כתורה וכמצוה: בית נאמן. בית קבוע לו ולזרעו אחריו: והתהלך. יתהלך לפני המלך לשעשע עמו ועלת שלום תהיה ביניהם: (לו) להשתחות לו. לכהן הגדול אשר יועמד מזרע צדוק: לאגורת כסף. בעבור אגורת כסף וככר לחם אשר יקבל ממנו במתנה: ואמר. הנותר בביתך יאמר לו בבקשה ממך אספני וחברני נא אל אחת ממשמרות הכהנים לאכול בזה פת לחם כי יהיה חסר לחם בזולת זה:

ג (א) לפני עלי. ר"ל שהי׳ זריז בעבודת ה׳ לעשותה לפני עלי וקודם לו כי מתחלה הורהו עלי עבודת ה׳ ואח"ז נתחזק מאליו ולבסוף נתעלה יותר עד שזכה לנבואה: ודבר ה׳. דברי הנבואה היה בימים ההם דבר יקר מאד יותר

השאלות

ביתך ימותו אנשים, ומ"ש והבטת צר מעון נדחקו בפירושו, ומ"ש ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי, אינו קללה לפי הסברא:

(א ג) מ"ש והנער שמואל משרת וכו׳ כבר נאמר (ב׳ י"א וגם י"ח), שם אמר לפני ה׳ ופה אמר לפני עלי, ודבר ה׳ היה יקר וכו׳ לא נודע מה ענינו פה, מהו ויהי ביום ההוא בהוא"ז יום, ומה צורך להודיע שעיני עלי החלו כהות, איך יתכן ששכב שמואל בהיכל ה׳ אשר אין זר נכנס שם ואף כי לשכב ולישן, ולאיזה צורך אמר ונר אלהים טרם יכבה:

דבר שמואל

הנזכרות אומר מ"ש ולא יהיה זקן בביתך יתקיים תיכף, ח"ש וזה לך האות אשר יבוא אל שני בניך ומעת הזאת חלה קללה זו בזרעו: (לה) והקימותי עתה באר כי ב׳ קללו׳ הראשונו׳ יתקיימו בימי דוד, שאז נסתלק אביתר שהיה מבני איתמר מן הכהונה ונכנס צדוק תחתיו. וז"ש נגד וגדעתי את זרועך, והקימותי לי כהן נאמן, הוא צדוק הכהן שהיה נאמן לאלהיו, כמ"ש והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות ב"י מעלי (יחזקאל מד), כאשר בלבבי ובנפשי יעשה: מעשיו ועבודתו לא יהיו כפי הצווי החיצוני לבד, רק יהיו כפי הכוונה האלהית ומחשבותיו, שכוונת המצות הוא להרבות כבוד ה׳ ולהתקדש בקדושתו והיא נפש המצות ונשמתם הפנימית, כי המעשה לבדה היא גויה חומרית להנפש הזאת שהיא הכוונה המחשביית. ובניתי לו וכמו שהוא יהיה נאמן לאלהיו כן אבנה לו בית נאמן, וזה יהיה בעת ימשח מלך ישראל בימי דוד וז"ש והתהלך לפני משיחי: (לו) והיה אז התקיים גם הקללה השנית שאמר והבטת צר מעון, שכל הנותר מבית עלי יבא להשתחות לכה"ג בעד אגורת כסף ויבקש מאתו שיספחהו אל אחת המשמרות כדי שיהיה לו פת לחם לאכל, (ואגורת מענין גרה וכן ת"י למעה דכסף, והא׳ נוסף):

ג (א) והנער שלשה פסוקים אלה הם כדמות הוצעה להודיע מדוע בחר ה׳ אז לנבאות את שמואל ולא את זולתו, ומדוע נגלה אליו דבר ה׳ בלילה ההוא, וספר בזה שש סבות, א] מצד זכות שמואל שהיה משרת את ה׳ מתמיד בעבודת הקדש, והיה לפני עלי, ר"ל שהיה לפניו וקודם לו במדרגה אל הקדש פנימה (ולכן לא אמר פה כמ"ש למעלה (ב י"א) את פני עלי), ב] מצד מיעוט מגידות הנבואה והנביאים בדור ההוא כי דבר ה׳ היה יקר בימים ההם מפני מיעוט מגילותו שזה מורה שלא היו אנשי

יָקָר בַּיָּמִים הָהֵם אֵין חָזוֹן נִפְרָץ׃ ב וַיְהִי בַּיּוֹם הַהוּא וְעֵלִי שֹׁכֵב בִּמְקֹמוֹ וְעֵינָו הֵחֵלּוּ כֵהוֹת לֹא יוּכַל לִרְאוֹת׃ ג וְנֵר אֱלֹהִים טֶרֶם יִכְבֶּה וּשְׁמוּאֵל שֹׁכֵב בְּהֵיכַל יְהוָה אֲשֶׁר־שָׁם אֲרוֹן אֱלֹהִים׃ ד וַיִּקְרָא יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ה וַיָּרָץ אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי־

ועיניו ק'

קראת

ת"א ונר אלהים. קדושין עב ועח עיקרים מג י: ע"ש (ג) כר"ר נח הנ' לו: (ד) תנחומא וירא:

רש"י

אין חזון נפרץ. לית נבואה גליא. נפרץ לשון ופרצת ימה וקדמה (בראשית כ"ח): (ג) ושמואל שכב. במקומו בעזרת הלוים השומרים בית המקדש. וכן תרגם יונתן ושמואל שכיב בעזרת ליואי. בהיכל ה' אשר שם ארון האלהים, (ד) ויקרא ה'. וקול יצא מהיכל ה' מבית קדשי הקדשים שקרא שמואל. סוף המקרא

מצודת דוד

ג (א) יקר. חשוב כמו יקרה נפשי (לקמן כ"ו): חזון. נבואה: נפרץ. מלשון פרצה: (ב) החלו. התחילו: כהות. השוכות כמו ופשה כהה (ויקרא י"ג): (ד) הנני.

מצודת ציון

מבשאר הימים: אין חזון נפרץ. כאלו הנבואה גדורה לבל תצא ולא נפרץ גדרה: (ב) ביום ההוא. ביום בא איש האלהים אל עלי: במקומו. במקום שהכהנים שוכבים לפנים מן הלוים: החלו. התחילו להיות כהות וחשוכות: לא יוכל לראות. כאשר מקודם והכפל הדבר לתוספת ביאור: (ג) טרם יכבה. עדיין לא כבה אף נר אחד מנרות המנורה: ושמואל שכב. במקום אשר הלוים שוכבים: בהיכל ה'. זה קס"ק כאשר מפרש אשר שם ארון אלהי' ומוסב הוא למקרא שלאחריו לומר בקול שקריאה היה בהיכל ה' וכו': (ה) כי קראת לי. כי חשב שעלי קראו:

השאלות

(ד—ה) למה השיב הנני בפעם הראשון ולא בשני, ולמה בפעם השני הוסיף עלי מלת בני, למה.

דבר שמואל

הדור ההוא מוכנים אל שתחול עליהם רוח ה', ומוסיף אין חזון נפרץ כי השפע האלהית התחזק במטה לרדת על המוכנים, כמ"ש (ישעיה מ"ד ג') כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצק רוחי וכו' כמו שבארתי בפירושי שם, ובעת לא תמצא איש מוכן לקבל השפע הזאת, תדמה כנחל מלא על כל גדותיו אשר אין לו מקום להגיר מימיו, שאז עת ימצא פרץ קטן, יפרוץ נחל מעט גר בשטף כביר ובכח חזק וימלא כל אפיקיו סביב סביב וימלא בקעות ושדות, וכן אמר שאין חזון נפרץ, ר"ל שהשפע מהמחזה האלהית לא מצאה פרץ לשטוף ולהגיר שפע מימי הקדש, עת מצאה פרץ קטן שהוא שמואל שהיה מוכן אל השפע אז באתהו פתאום בשפע רב עד נגלה גם סביביו כמ"ש (פסוק כ"א) ויוסף ה' להראה בשילה כי נגלה דבר ה' אל שמואל וכמ"ש שם: (ב) [סכה ג] ויהי ביום ההוא שבו ביום בא איש אלהים אל עלי, ורצה ה' לתכוף החזון הזה אל החזון הראשון להורות כי נכון הדבר מעם אלהים, כי כל גזרה והודעה שמימיית הנשנית מורה שהיא חרוצה ונחוצה ושישקוד ה' על דברו לעשותו, כמ"ש ועל השנות החלום פעמים וכו' (בראשית מ"א ל"ב), [סכה ד] מגד עלי, שירד אז אחוריה בין במעלותיו הנפשיות. שעז"א ועלי שכב במקומו, ר"ל שלא שכב בהיכל ה', היינו מתבודד בעיונו ומחשבותיו בעניני הקדש היכל והארון כמ"ש בשמואל ושמואל שוכב בהיכל ה' כמו שנבאר, רק שכב במקומו הגשמי ממש שכיבה של שינה, ועבודת הכהן היה לשמור את המקדש, (כמ"ש בשלשה מקומות הכהנים שומרים) וגם בלילה לא ישכב לבו במקום רק ישכיל לחשוב מחשבות בקדש, בין בתכונותיו הגופניות שעיניו החלו להיות כהות משיבה וזקנה ופתאום עבר עליהם החולשה עד שלא יוכל לראות לגמרי וכפי שירד עלי ושמשו היתה קרובה להשתקע אל המערב כן היה מוכרח כי כאור בקר יזרח שמשו של שמואל יפיץ קדים עלי ארץ וכמ"ש חז"ל עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי שנאמר ונר אלהים טרם יכבה וכו': (ג) ס] ונר. והנה מצא אז את שמואל מוכן אל שיתגלה עליו האור הגדול הזה, אם מצד הזמן שהיה בסוף הלילה טרם יכבה נר אלהים שהיה דולק מערב עד בקר שקרוב אל היום אז הנפש נקיה מרעיונות היום, והשמות וכל כלי המחשבה נטהרו מן האדים אשר יאפיל זהרם בתחלת הלילה כנודע, ז] וגם היה מוכן מצד עצמו שאז שמואל שכב בהיכל ה' וא"א לפרש ששכב בהיכל ממש כי אסור לשכב שם, וגם הלא מקום בן לוי היה מבחוץ, וחז"ל פי' שמ"ש ושמואל שוכב הוא מאמר מוסגר, ושיעור הכתוב, ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב, (והאתנח שבמלת שוכב מורה כן, שהוא מפסק מן בהיכל) ובכ"ז כפי סדר המלות רצוף ג"כ הכוונה הפשוטה ששכב בהיכל ה' ממש, ור"ל שכיבה מחשבית (כמו גם בלילה לא שכב לבו, על משכבי בלילות, וכ"פ מהרי"א) ר"ל רעיוניו היו שוכבים ומעיינים בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים, מחשב בעניני ההיכל והארון ורוחניותם אשר ה' בם בקדש הפך מעלי שאמר עליו ששכב במקומו אשר שם כנ"ל, ומסבת שם הכנות אלה בקע אור ה' ויאר אל שמואל: (ד) ויקרא וכו' בתחלה חשב שעלי קורא אליו השיב הנני כדי שידע עלי שאינו ישן, וגם, (ה) וירץ במרוצה

לעשות

קָרָאתָ לִי וַיֹּאמֶר לֹא־קָרָאתִי שׁוּב שְׁכָב וַיֵּלֶךְ וַיִּשְׁכָּב׃ ו וַיֹּסֶף יְהוָה קְרֹא עוֹד שְׁמוּאֵל וַיָּקָם שְׁמוּאֵל וַיֵּלֶךְ אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי קָרָאתָ לִי וַיֹּאמֶר לֹא־קָרָאתִי בְנִי שׁוּב שְׁכָב׃ ז וּשְׁמוּאֵל טֶרֶם יָדַע אֶת־יְהוָה וְטֶרֶם יִגָּלֶה אֵלָיו דְּבַר־יְהוָה׃ ח וַיֹּסֶף יְהוָה קְרֹא־שְׁמוּאֵל בַּשְּׁלִשִׁית וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי קָרָאתָ לִי וַיָּבֶן עֵלִי כִּי יְהוָה קֹרֵא לַנָּעַר׃ ט וַיֹּאמֶר עֵלִי לִשְׁמוּאֵל לֵךְ שְׁכָב וְהָיָה אִם־יִקְרָא אֵלֶיךָ וְאָמַרְתָּ דַּבֵּר יְהוָה כִּי שֹׁמֵעַ עַבְדֶּךָ וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל וַיִּשְׁכַּב בִּמְקוֹמוֹ׃ י וַיָּבֹא יְהוָה וַיִּתְיַצַּב וַיִּקְרָא כְפַעַם־בְּפַעַם שְׁמוּאֵל ׀

ת"א כי ה' קרא. עקרים מג: שכב והיה. שבת קיג: וילך ה'. שבת שם סוטה יא: שמואל

ע"ש (י) שמו"ר ב עז מכילתא בשלח שירה פב וס"י הנ' ויקרא תו"כ ט:

רש"י

העליון מחובר לראש המקרא התחתון זהו שאמר הכתוב ירעם אל בקולו נפלאות (איוב ל"ז) עלי היה כהן ושומר מבפנים ושמואל היה לוי ושוכב מבחוץ וקפץ הקול דרך עלי לשמואל, במסכת תמיד: (ז) טרם ידע את ה'. עדיין לא היה מכיר ענין קול נבואה. כל טרם שבמקרא לשון עדיין לא כתרגומו עד לא ואינו לשון לפני וזה יוכיח ועוד כי טרם תיראון (שמות ט') מפורש ממנו וכן כל שיח השדה טרם יהיה

מצודת ציון

בנה אני: (ז) טרם. עדיין לא כמו הטרם תדע (שמו' י'): (ח) ויבן. מל' בינה: (י) כפעם בפעם. ר"ל כמו בפעמים הקדומים: שמואל שמואל. הכפל בזה לזרז את הנקרא:

מצודת דוד

(ז) טרם ידע. עדיין לא ידע הכמת אלהות היותו עודה נער כ"א ידע היה א"כ מכיר קול נבואה: וטרם יגלה. עד הנה עדיין לא נגלה אליו ה' לדבר בו: (ח) בשלישית. בפעם שלישית: (ט) אם יקרא. אם יוסיף לקרוא עוד: (י) דבר.

השאלות

אמר ושמואל טרם ידע וכו' וטרם נגלה וכו', מדוע באתהו הנבואה בדרך זו שיטעה שעלי קורא אותו:

דבר שמואל

לעשות דברו, ועלי חשב בראשונה שהיה זה מפעולת הדמיון שיפעל לפעמים על החוש להטעותו עד שידמה קול קורא באזניו לכן אמר שוב שכב: (ו) ויוסף וכו' בפעם הזה לא השיב הנני באשר כבר הודיע שהוא טעה, וגם לא רץ כי נכלם בפעם הראשון, והנה בפעם הזה כבר נפל ספק מה בלב עלי לכן אמר לא קראתי בני הוסיף מלת בני דרך אהבה בל יתעצב, שזה מזיק אל הנבואה, ורצה לנסות אם יקראהו עוד הפעם: (ז) ושמואל בא להשיב מדוע לא הבין שמואל בשלש פעמים כי ה' קורא, שזה יען היה זה טרם ידע את ה' שלא היה לו ידיעה מבית רבו בעניני האלהות ובאיזה דרך יטיף חזיונו לנביאיו, וגם טרם יגלה אליו דבר ה' עד שידע זה מעצמו ע"י הנסיון, ולכן לא הבין זאת: (ח) ויבן עלי אז הבין בבירור שה' קורא אותו, כי התגברות הדמיון באיש הבריא לא יהיה רק על המעט, וכבר באר המחקרים האחרונים שהנבואה תבוא לפעמים מושכלת, במה שיושפע ידיעה ברורה על שכל הנביא, ופעמים תבא מדומה, ע"י צורות שיראה הכח המדמה, ופעמים תבא מוחשת, ע"י קול שיגיע לאזן הנביא, או מראות נוראות אשר יראום בעיניהם בפועל [ולא כהמו"נ בח"ב מספרו] ומזה המין האחרון היה הקריאה שקרא לשמואל, וכבר באר מהרי"א כי לכן באתהו הנבואה ע"ז האופן, כדי שיטעה וירוץ אל עלי וירגיש עלי בדבר ויכריחהו בבקר להגיד לו המראה, כי זולת זה היה שמואל מעלים הדבר ממנו, כמ"ש ושמואל ירא מהגיד את המראה אל עלי, ודעתי בזה שנבואה זו לא באה אל שמואל בתורת שליחות רק בתורת הודעה לבד, שאם היה באה אליו בתורת שליחות הלא היה מוכרח להגידה אל עלי, כי נביא הכובש נבואתו חייב מיתה בידי שמים, ולמה הוצרך עלי להשביעו עדי הגיד לו, רק האמת הוא שה' לא שלחו אליו, והטעם בזה, כי כל נביא שליח יהיה לאיזה צורך ותכלית, והוא שהטעם או האיום שעליו ינבא ישים על לבו וישוב בתשובה ועי"ז יבוטל הגזירה, לא כן פה שהיה גז"ד שים עמו שבועה כמ"ש לכן נשבעתי לבית עלי, שאין תשובה מועלת בו כלל לא היה צורך בשליחות, והיה רק הודעה לשמואל לבד והיה רשות בידו להגיד או שלא להגיד, וה' סבב הדבר ששמואל היה מוכרח להגיד לו ע"י שהשביעו: (ט) וישכב במקומו, ר"ל במקום הרעיוני שסבב התלה כמ"ש ושמואל שוכב בהיכל ה' כמש"פ למעלה כי היה מכין א"ע עתה לנבואה וא"כ בפסוק ה' אמר וילך וישכב: (י) ויבא ה' ויתיצב העמידה וההתיצבות הושאל מן בעלי גשם על סבות העליון על מקומו ר"ל על הענין המתדמה עליו בצלמו, שהוא רוח הנביא אשר הוכן לזה,

שמואל ויאמר שמואל דבר כי שמע עבדך: יא ויאמר יהוה אל־שמואל הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל־שמעו תצלינה שתי אזניו: יב ביום ההוא אקים אל־עלי את כל־אשר דברתי אל־ביתו החל וכלה: יג והגדתי לו כי־שפט אני את־ביתו עד־עולם בעון אשר־ידע כי־מקללים להם בניו ולא כהה בם: יד ולכן נשבעתי לבית עלי אם־יתכפר עון בית־עלי בזבח ובמנחה עד־עולם

ת"א ולכן וגו'. ר"ה יח יבמות קה:

ע"ש (יג) תנ' בשלח: (יד) ולכן' ר"ה כ ה סנהדרין א ב סא"ר יח זוכר קדושים פסדר"כ עו תנ' וארא שוח"ט פו ח שמ"ר ו ויק"ר כג דב"ר ג א שהש"ר ב מכילתא יתרו בחודש ז:

רש"י

בארץ (בראשית ב'): (י) ויאמר שמואל דבר. ולא הזכיר שם שמים כמו שאיוהו עלי אמר שמא קול אחר הוא: (יא) עשה דבר. היא לקיחת הארון ביד פלשתים: תצלינה. לשון צלצלים טינטני"ר בלעז: (יב) החל וכלה. אותו היום אתחיל גזירתי על בית עלי שימותו חפני ופינחס ומכאן ואילך אכלה גזירתי ואשלימה עליהם מדור אל דור להמיתם אנשים בני שמונה עשרה שנה: החל וכלה. אקומיינצ"ט אאיספליימנ"ט בלעז: (יג) כי מקללים להם בניו. מקללים לי היה לו לומר אלא שכינה הכתוב. מקללים. מקילים. וכן כל קללה לשון קלות ובזיון הוא: ולא כהה. לא הכהה פניהם להעבירם מגדולתן:

מצודת דוד

ולא אמר דבר ה' כאשר הורהו עלי כי חשב פן עכ"ז לא ה' דבר בו: (יא) תצלינה שתי אזניו. ירעדו אזניו מגודל החרדה והכונה היא על לקיחת הארון: (יב) אקים. אתחיל לקיים דברי איש האלהי' אשר דבר בשם ה': החל וכלה. אז בעת לקיחת הארון ותחול הפורעניות כי ימותו שני בניו במלחמה ההיא וכן אכלה לקיים כל דברי הנבואה: (יג) והגדתי לו. ר"ל הלא מאז הגדתי לו על ידי איש אלהים שאשפוט את ביתו: בעון. בעבור העון אשר יודע הוא מה שבניו מקילים ובוזים כבודי ולא מיחה בהם כראוי ומלת להם הוא תקון סופרי' וכאלו נאמר לי או ר"ל שאת עצמם מקללים ברוע מעשיה' כי ענוש יענשו והקללה תבא עליהם: ולא כהה בם. ר"ל אף כשמוע דברי איש האלהי' עכ"ז לא חש ולא גער בבניו להכהות מראות פניה' לביישם ברבים: (יד) בזבח ובמנחה. כי אין קטיגור נעשה סניגור על כי חטאם היה בדבר הקרבנות אולם בתשובה

מצודת ציון

(יא) תצלינה. ענין תנועה ורעדה כמו לקול צללו שפתי (חבקוק ג'): (יג) מקללים. ענין בזיון כמו קללה נמרצת (מ"א ב') או הוא מל' קללה ממש: כהה. ענין חשך: (טו) המראה. מראה הנבואה:

השאלות

(יג—טו) מ"ש והגדתי לו מלבד שכפי הדקדוק היל"ל ואגיד לו בעתיד ויפלא הלא לא נוס לשמואל

דבר שמואל

שבא עליו ג"כ ותנח עליהם הרוח, וכמו והנה ה' נצב עליו, ואמר במ"ר הצדיקים אלהיהם מתקיים עליהם, כי יתדבק הכל בהאלק ויגות עליו אור מעלה ודבקות. וכבר ידעת ההבדל בין עומד ובין נצב, שההתיצבות הוא בדבר שצריך להתחזק על שישאר במקום ההוא, ואחר שחומר האדם הוא מסך מבדיל בין האור הרוחני השופע על נפש הנביא, צריך חיזוק והתיצבות להשאר דבוק בו, וכבר בארנו במק"א הטעם שיקרא לנביאים שתי פעמים אברהם אברהם משה משה שמואל שמואל, שהוא לעורר שני חלקיו הרוחני והגשמי שיהיו מוכנים אל הדיבור ואין המקום פה להאריך, והנה שמואל לא אמר, דבר ה', כי היה עדיין מסתפק פן הוא קול אחר: (יא) הנה אנכי עשה דבר הוא מה שנתן לשבי עוזו ויסגר לחרב עמו ומיתת עלי ובניו: (תצלינה הפעיל משורש צלל, שישמע באזניו כקול צלצלי שמע): (יב) ביום ההוא אקים וכו' הוא מ"ש (למעלה ב' יד) וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך שנתן זאת אות אל קיום דבריו. החל שבזה תתקיים קללה הא' וכל מרבית ביתך ימותו אנשים, וכלה ואח"כ יתקיימו שתי הקללות האחרות בימי דוד כנ"ל: (יג) והגדתי הגיד לו הטעם מדוע כופל נבואה זאת שנית אחר שבו ביום בא איש אלהים אל עלי ונבא זאת, אומר כי בעת נבא איש אלהים ביום היה עדיין גז"ד שאין עמו שבועה והיה לו עוד רפואה ע"י תשובה ומע"ט, לא כן עתה, אחר שכבר הגדתי לו ע"י הנביא שבא ביום כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו (ר"ל שהם מקללים להם לעצמם במה שכבודם נהפך לקלון והכל מקללים אותם בעבור מעשיהם) הנה הגדתי לו והתריתי בו כי בעון שידע שבניו מקללים אשפוט את ביתו עד עולם, כמו שנבא ע"ז איש האלהים באורך, ובכל זה לא כהה בם שהיה ראוי שתיכף כשמע דבר איש אלהים יכהה בם ויזעק עליהם בקול מר צורח והוא לא שת לבו לדברי הנביא: (יד) ולכן זה גרם שהוא עתה גז"ד שיש עמו שבועה, לכן נשבעתי לבית עלי שבזה אין להם תקנה כלל והשבועה היא אם יתכפר עון בית עלי בזבח ומנחה עד עולם, ר"ל העון שחטאו בענין הזבחים ומנחות כמ"ש למה תבעטו בזבחי ובמנחתי, לא יתכפר להם עד עולם. (מסא"כ

עוֹלָם׃ טו וַיִּשְׁכַּב שְׁמוּאֵל עַד־הַבֹּקֶר וַיִּפְתַּח אֶת־דַּלְתוֹת בֵּית־יְהוָה וּשְׁמוּאֵל יָרֵא מֵהַגִּיד אֶת־הַמַּרְאָה אֶל־עֵלִי׃ טז וַיִּקְרָא עֵלִי אֶת־שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל בְּנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ יז וַיֹּאמֶר מָה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ אַל־נָא תְכַחֵד מִמֶּנִּי כֹּה יַעֲשֶׂה־לְּךָ אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִיף אִם־תְּכַחֵד מִמֶּנִּי דָּבָר מִכָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיךָ׃ יח וַיַּגֶּד־לוֹ שְׁמוּאֵל אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים וְלֹא כִחֵד מִמֶּנּוּ וַיֹּאמַר יְהוָה הוּא הַטּוֹב בְּעֵינָו יַעֲשֶׂה׃ יט וַיִּגְדַּל שְׁמוּאֵל וַיהוָה הָיָה עִמּוֹ וְלֹא־הִפִּיל מִכָּל־דְּבָרָיו אָרְצָה׃ כ וַיֵּדַע כָּל־יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שָׁבַע כִּי נֶאֱמָן שְׁמוּאֵל לְנָבִיא לַיהוָה׃ כא וַיֹּסֶף יְהוָה לְהֵרָאֹה בְשִׁלֹה כִּי־נִגְלָה יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל בְּשִׁלוֹ בִּדְבַר יְהוָה׃

בעיניו ק'

ת"א כה יעשה. מכות יא: ע"ש (כ) ויק"ר כו אגב"ר כט שוח"ט ית זוהר תרומה תנחו' לו ילקוט' חגיגה כ א

ויהי

רש"י

(יז) כה יעשה לך. כאותה קללה עצמה שלא יהיו לך בנים הגונים, וכן עלתה בו ואע"פ שהגיד לו ולא כחד. מכאן אמרו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה: (יח) ה' הוא. אדון הוא והכל שלו: (כא) כי נגלה ה'

מצודת ציון

(יז) תכחד. ענין מניעה והעלמה כמו לא נכחד מאדוני (בראשית מ"ז): (כ) נאמן. מתקיים כמו בית נאמן (לעיל ב'):

מצודת דוד

יכופר עון: עד עולם. העון הזה שמור להם עד עולם לזרעם אחריהם לקיים בהם ככל דברי הנבואה: (טו) ויפתח. פתח הדלתות כמנהגו ולא הלך להגיד הנבואה לעלי כי פחד ממנו לבשרו בשורה קשה: (יז) מה הדבר. ר"ל אין ספק שה' קרא לך עוד לזאת אשאלך מה דבר בך ואל תמנע מלהגיד לי: כה יעשה לך אלהים. גזם ולא אמר וכדומה לזה נמצא הרבה במקרא והרי הוא כאומר רעה כזאת וכזאת יעשה לך אלהי' ועוד כזאת יוסיף לך רעה אם תכחד ממני אפי' דבר אחד מכל דברי ה': (יח) ולא כחד. אפי' דבר אחד: ה' הוא. ר"ל הלא הוא ה' והכל שלו ויעשה הטוב בעיניו כי מי יוכל לומר לו מה תעשה: (יט) ויגדל. בחכמה ויראת ה': ולא הפיל וגו'. ר"ל אפילו דבריו שאמר מעצמו לא כנבואה לא בטל אותם המקום להיות נופלים בארץ לבל יתקיימו (ואמר במשל מהזורק דבר מה ולא יחטיא לנפול בארץ): (כ) כי נאמן שמואל. כי לפעמי' אף אם באה הנבואה למי היה חוזרת ונפסקת אבל שמואל הי' מוחזק לנביא המתקיים: (כא) ויסף וגו'. ר"ל אם בלפני זה הי' דבר ה' יקר אבל לאח"ז הוסיף ה' להראה בשלה גם לאחר בני הנביאי': כי נגלה. והסבה היתה על שנגלה ה' אל שמואל ובעבורו באה לעולם שפע הנבואה ואלה גם על יתר בני הנביאי': בדבר ה'. ר"ל לא שראה

השאלות

להגיד שאע"כ למה לא הגיד לו שמואל עד שהשביעו עלי הלא נביא הכובש נבואתו חייב מיתה, גם צריך לבאר באמת מדוע הי' בדעת שמואל להעלים נבואה זו והלא אסור לנביא להעלים נבואתו: (כא) מ"ש ויוסף ה' להראה, כי נגלה דבר ה' וכו' הוא כפל לשון:

דבר שמואל

יתר חטאתם יתכפרו בתשובה כי עליהם לא התרה הנביא בו): (טו) וישכב הנה שמואל לא הגיד זאת לעלי לבא תיכף בלילה כי שכב עד הבקר, ולא בעת קומו כי הלך למשמרתו ויפתח את דלתות בית ה', ובאר הטעם שלא הגיד לו כי ושמואל ירא מהגיד את המראה וכבר בארתי שלא היה בזה כובש נבואתו כי לא נשלח אל עלי, ולא היה רק מראה והודעה לא שליחות וז"ש מהגיד את המראה: (טז) ויקרא עלי הבין שהיה איזה חזיון על ביתו, באשר כבר בא אליו נביא באותו יום ולב יודע מרת נפשו: (יז) ויאמר א] שיגיד לו מה הדבר, ב] השביעו שיגיד לו כל הפרטים ואל יעלים דבר: (יח) ויגד הגיד לו כל הפרטים, והנה הגם ששמע שעקר הקצף עליו עתה היה על שלא שת לבו לדברי הנביא, בכ"ז השיב, ה' הוא הטוב בעיניו יעשה שהון מכוונתו הפשוטה כמצדיק דין שמים, אמר ג"כ שלא יש הבדל בין גז"ד שאין עמו שבועה שירצה ה' שלא יתקיים הגזר רק יתבטל ע"י תשובה ואינו טוב בעיניו, לא כן גז"ד זה שיש עמו שבועה שהוא טוב בעיניו שיתקיים ולא יבטלהו בודאי יעשה ואין מזור ותעלה: (יט) ויגדל שמואל ספר במעלת נבואת שמואל ג' מדרגות, א] מצד עצמו שגדל וה' היה עמו שהיה רוה"ק שוכן עליו בתמידות ולא הפיל מכל דבריו ארצה שזה העד שהוא נביא אמת וכמ"ש (דברים י"ח כ"א) וכי תאמר בלבבך איכה נדע הדבר וכו' הדבר אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר וכו': (כ) ב] וידע ר"ל שלא היה נביא לצורך עצמו לבד כרוב בני הנביאים שאל עליהם הרוח להשכילם ולהודיעם אמיתות באלהות ובהנהגה, כי היה נביא שליח לכל ישראל עד שידעו כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא לה' שהוא נאמן ביתו ושליח מאתו אמצעי בין ה' ובינם: (כא) ג]

ויסף

ד א וַיְהִי דְבַר־שְׁמוּאֵל לְכָל־יִשְׂרָאֵל וַיֵּצֵא יִשְׂרָאֵל לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים לַמִּלְחָמָה וַיַּחֲנוּ עַל־הָאֶבֶן הָעֵזֶר וּפְלִשְׁתִּים חָנוּ בַאֲפֵק׃ ב וַיַּעַרְכוּ פְלִשְׁתִּים לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל וַתִּטֹּשׁ הַמִּלְחָמָה וַיִּנָּגֶף יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיַּכּוּ בַמַּעֲרָכָה בַּשָּׂדֶה כְּאַרְבַּעַת אֲלָפִים אִישׁ׃ ג וַיָּבֹא הָעָם אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לָמָּה נְגָפָנוּ יְהוָה הַיּוֹם לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים נִקְחָה אֵלֵינוּ מִשִּׁלֹה אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה

ע"ש (ב) סא"ר יא: (ג) סא"ר יא: ויבא

רש"י

אל שמואל. לפי שאמר למעלה ודבר ה' היה יקר בימים ההם אמר כאן כי מעתה בשביל שמואל נגלה ושנה והרגיל להגלות:

ד (א) ויהי דבר שמואל לכל ישראל. נסיה הדבר שנאמר לשמואל ובא לכל ישראל והיאך היה הפורענות ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה: האבן העזר. עדיין לא היה כן שמה כי בימי שמואל נקראת וכאן קראה על שם סופה: (ב) ותטש המלחמה. ותתפשט המלחמה כמו והנם נטושים על פני כל

מצודת דוד

שם מראה כ"א נגלה אליו כדבריו וקולו אשר שמע:

ד (א) ויהי דבר שמואל וכל ישראל. ר"ל שהי' ונתקיימה נבואת שמואל לכל ישראל והוא מה שנאמר לו הנה אנכי עושה דבר בישראל וגו' ומזור ומפרש איך נתקיימה ואמר ויצא ישראל וגו' ואז לא משלו פלשתי' על ישראל בקונטרס כתשכון הדורות: האבן העזר. הוא דברי כותב הספר כי שם האבן העזר לא נקראת עד אחר המלחמה האחרת שעשה שמואל וישראל נצחו אז: (ב) ותטש המלחמ'. אנשי המלחמה נתפשטו כדרך הנלחמי': (ג) אל המחנה. לאותן שלא הלכו במערכה: למה נגפנו. כי חשבו אשר שמם מנוקי' מעון: את ארון. כי אמרו כאשר יבגיה ה' בארון

מצודת ציון

ד (ב) ויערכו. ענין סדור כמו וערך עליה העולה (ויקרא ו') ור"ל סדרו אנשי החיל לעמוד מול המלחמה: ותטש. ענין פזור והתפשטות כמו ויטש על המחנה (במדבר י"א): וינגף. ענין הכאה כמו פן תגוף באבן רגלך (תהלים צ"א): במערכה. היא מקום המלחמה שעומדים שם סדורים:

השאלות

(א) מ"ש ויהי דבר שמואל לכל ישראל לא באר מה דבר להם, ואם כמפרשי' שצוה להם לצאת למלחמה כדי שינגפו לפני פלשתים יפלא מאד שא"כ היו מחזיקים אותו לנביא שקר, וזה א"א:

(ג) באר מהרי"א מדוע לקחו עתה את הארון מה שלא עשו כן בשום פעם, מה היה הקצף שבעבורו נתן לשבי עוזו ונשבה ארון הקדש:

דבר שמואל

ויסף שהיה שפע נבואתו רבה כ"כ עד שמרוב השפע שעברה עליו נאצלה גם על בני הנביאים הקטנים ממנו, כמ"ש ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם, רק שהיתה נבואתם קטנה ממנו במדרגה שאצלם היה רק מראה כברק המתלהה וחוזר ומתעלם כמ"ש ויסף ה' להראה בשלה, משא"כ על שמואל נגלה בגילוי גמור ובדבר ה' השולח, ושיעור הכתוב שע"י שנגלה דבר ה' אל שמואל בשלה בשפע רב עבר השפע גם על תלמידיו ויסף ה' להראה בשילה:

ד (א) ויהי אחר שספר (בס' הקודם) ששמואל לא הפיל מכל דבריו ארצה מן הנבואות שנבא ליחידים, ספר פה, כי היה ונתקיים גם דבר שמואל לכל ישראל ר"ל דבר הנבואה שנבא על כלל ישראל, כמ"ש (למעלה ג' י"א) הנני עושה דבר בישראל אשר כל שומעו תצלינה שתי אזניו, וזה נתקיים עתה כי ויצא ישראל לקראת פלשתים וכו': (ב) ויערכו מקום המערכה איננו מקום המחנה, רק מקום ממוצע בין שתי המחנות אשר יגבילו הלוחמים ביניהם ללחום שם ושם ערכו פלשתים לקראת ישראל, ותטש המלחמה שנתפשטה בשדה המערכה וינגף ישראל ונפל ממנו בשדה המערכה כארבעת אלפים איש, ובכ"ז לא היה מפלה לגמרי, כי לא נסו איש לאהליו רק שבו אל המחנה. וע"ש (ג) ויבא העם אל המחנה ע"ד להלחם שנית. ויאמרו זקני ישראל מהרי"א נתן כמה טעמים למה נלקח ארון האלהים ויתן לשבי עוזו, ולדעתי כולם מבוארים בכתובים, [טעם א] בהיות ישראל אז רעים וחטאים עובדי ע"ז ופסל מיכה היה ביניהם כמ"ש (שופטים יח ל"א) שהעמיד כל ימי היות בית האלהים בשילה, ולקמן (ז' ג') א"ל שמואל הסירו את אלהי הנכר. ובכ"ז חשבו את עצמם לצדיקים עד שאמרו למה נגפנו ה' וזה העלה חמת ה' בם כמ"ש הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (ירמיה ב' ל"ה), ב] נמשך מהקודם, שע"י שנדמו כתולה אשם הבלתי מרגיש מכאוב כלל וחשבו שהם צדיקים ולא חשבו להיטיב מעשיהם ולבקש תשועה מה' רק אמרו נקחה אלינו משלה את ארון ברית ה' ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו, חשבו באשר בהכלת יציל את ארון עוזו וישמרהו מיד פלשתים ועי"ז ינצלו וישמרו גם הם, וזה מחשבת דופי, כי ברית הארון איננו תכלית לעצמו רק בעבור ישמרו את הכתוב בו:

ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו: ד וישלח העם שלה וישאו
משם את ארון ברית־יהוה צבאות ישב הכרבים ושם שני בני־
עלי עם־ארון ברית האלהים חפני ופינחס: ה ויהי כבוא ארון
ברית־יהוה אל־המחנה וירעו כל־ישראל תרועה גדולה ותהם
הארץ: ו וישמעו פלשתים את־קול התרועה ויאמרו מה קול
התרועה הגדולה הזאת במחנה העברים וידעו כי ארון יהוה בא
אל־המחנה: ז ויראו הפלשתים כי אמרו בא אלהים אל־המחנה
ויאמרו אוי לנו כי לא היתה כזאת אתמול שלשם: ח אוי לנו מי
יצילנו מיד האלהים האדירים האלה אלה הם האלהים המכים
את־מצרים בכל־מכה במדבר: ט התחזקו והיו לאנשים פלשתים

ת"א בכל מכה. ספר הזוהר פרשת בראשית:

ע"ש (ה) סה"ר יא: (ו) סה"ר יא: (ז) סה"ר יא: (ח) ספרי בהעלותך קס"ר פר' א זוהר בראשית יכו' שקלים ו א סוטה הב סה"ר יא: (ט) סה"ר יא:

רש"י

הארץ (לקמן ל'), וכן ויגעשו בלחי (שופטים ט"ו): (ח) בכל מכה במדבר. על ים סוף, ויונתן תרגם ולמלחמה: (ח) במדבר. על ים סוף שהוא במדבר: (ט) התחזקו. אמרו אלו לאלו אתם פלשתים התחזקו: והיו

מצודת ציון

(ד) ופנחס. מלשון המויה: (ו) העברים. בני ישראל נקראים עברים כי אבותם היה מעבר הנהר: (ז) שלשם. הם השלשה שלפני היום: (ח) האדירים האלה. בכל המקרא הוא אמר בלשון רבים לפי שאמר האלהי' שכתוב בכ"מ בלשון רבים לזה אמר הכל בלשון רבים: (ט) לאנשים.

מצודת דוד

הארון בריתו ושגיח גם בנו: (ד) ישב הכרבים. אשר שוכן על הכרובי' אשר על הכפורת: ושם וגו'. ר"ל הם נשאו הארון: (ה) וירעו. לכבוד ביאת הארון: ותהם הארץ. הוא מלשון גוזמא והפלגה ור"ל קול התרועה נשמע למרחוק: (ו) ויאמרו. אלו לאלו: וידעו. אחר החקיר' נודע להם שבא הארון אליהם: (ז) לא היתה כזאת. להביא הארון אל המלחמה:

השאלות

(ט) אחרי שהירא מאלהים המכים את מצרים איך אמרו שהתחזקו והיו לאנשים וכי ילחם איש עם אלהים

דבר שמואל

(ד) ג] חטאו במה שהוציאו את הארון מקדש הקדשים בלא רשות גבוה ולא שאלו לא לשמואל ולא לאורי' ותומי'

מלבי"ם

אם יעשו זאת, וז"ש וישלח העם שלה שאלו העם מעצמם בלא דעת נביא, וישאו משם את ארון ברית ה' צבאות יושב הכרבים, שמקום הארון הוא תחת הכרובים לא על שדה המערכה והם הגיעוהו ממקומו ואת פי ה' לא שאלו (וכבר בארנו בפי' התורה ודברנו בזה אם היה הארון שבו הלוחות הוא כלי שבירי לוחות ואין פה מקומו), ד] נסבה הארון בהטאת בני עלי כמו שהתנבא ע"י שמואל, הנני עושה דבר בישראל וכו', וז"ש ושם שני בני עלי עם ארון ברית האלהים כו', שעליהם היה מה"ד מחותה והיה עם הארון שמשם בא הדבור עליהם כי ימותו שניהם ביום אחד והגיע העת להתקיים דבר שמואל ועם מיתתם נסבה הארון אשר נשאוהו: (ה) ויהי, כאשר בא הארון אל המחנה הריעו תרועת נצחון באשר חשבו כי כמו שגלה את האויבים בעת נכנסו לארץ ונפלו על יריחו כן יגלה גם עתה וגם בזה חטאו כמו שהעיר הרי"א כי במלחמת יריחו צוה ה' בל יריעו ובל ישמיעו את קולם עד עת נפילת החומה שהוא עת הנצחון, אבל קודם לכן לא יריעו רק ישאו עיניהם אל ה' לבקש תשועתו מיני צר והם לא כן עשו: (ו) וישמעו ספר כי הגם ששני המחנות היו רחוקים זה מזה שמעו פלשתים את קול התרועה למרחוק, וכאשר חקרו על סבת התרועה נודע להם כי בא הארון אל המחנה: (ז) וייראו כו' כי אמרו שעם הארון בא אלהים השוכן עליו אל המחנה והוא ילחם בם. ויאמרו אוי לנו ר"ל שהיו שתי סבות ליראתם, א] שהגם שעד עתה היו הם הנוצחים תמיד את ישראל, הלא לא היתה כזאת אתמול שלשום שעד עתה לחמנו עם אנשים ועתה עם אל מושיעם: (ח) ב] אוי לנו ר"ל ולא לבד שאין תקוה שנצחנו נגלה עוד יש פחד כי נאבד בידו כי מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה. אלה הם ר"ל הלא גבורתו נודעת מכבר מימי קדם, וא"א לאמר שהוא כח מוגבל רק על דבר אחד (למשל להכות בדבר, או במים, לא לנצח במלחמה) שהלא הכה בכל מיני מכה, וכן א"א לאמר שמושל רק בארץ מיוחדת, (רק בארץ במצרים לא בפלשתים) שהלא הכה את מצרים וגם במדבר הרי מושל על הישוב ועל המדבר שהם מקומות שונים: (ט) התחזקו הגה ממ"ש האלהים האלה

פֶּן־תַּעַבְדוּ לָעִבְרִים כַּאֲשֶׁר עָבְדוּ לָכֶם וִהְיִיתֶם לַאֲנָשִׁים וְנִלְחַמְתֶּם׃ י וַיִּלָּחֲמוּ פְלִשְׁתִּים וַיִּנָּגֶף יִשְׂרָאֵל וַיָּנֻסוּ אִישׁ לְאֹהָלָיו וַתְּהִי הַמַּכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּפֹּל מִיִּשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אֶלֶף רַגְלִי׃ יא וַאֲרוֹן אֱלֹהִים נִלְקָח וּשְׁנֵי בְנֵי־עֵלִי מֵתוּ חָפְנִי וּפִינְחָס׃ יב וַיָּרָץ אִישׁ־בִּנְיָמִן מֵהַמַּעֲרָכָה וַיָּבֹא שִׁלֹה בַּיּוֹם הַהוּא וּמַדָּיו קְרֻעִים וַאֲדָמָה עַל־רֹאשׁוֹ׃ יג וַיָּבוֹא וְהִנֵּה עֵלִי יֹשֵׁב עַל־הַכִּסֵּא יַךְ דֶּרֶךְ מְצַפֶּה כִּי־הָיָה לִבּוֹ חָרֵד עַל אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְהָאִישׁ בָּא לְהַגִּיד בָּעִיר וַתִּזְעַק כל

ע"ש (יב) בוה"ס ז (יג) אדר"נ ד: יד ק'

רש"י

לעמים עבד פרישן במדברא. ובספרי שנינו שפרשה זו עירוב דברים מי שאמר זה לא אמר זה, הצדיקים שבהם אמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה, והרשעים אמרו אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה כל מכות שהיו לו על המצרים הביאם אין לו עוד מכה מעתה: (יב) איש בנימן. זה היה שאול שחטף את הלוחות מיד גלית וברח לו: (יג) יד דרך מצפה. אצל יד הדרך היה מצפה:

מצודת דוד

אנשים. ר"ל לגבורים ואמיצי לב: והייתם. ר"ל אבל אם תהיו אנשים אזי תוכלו עכ"פ להלחם בהם ולבלי היות מנוצחים לעבוד אותם ותהיו עכ"פ דומה לאיש בדבר הנצחון: (יב) ומדיו קרעים. דרך צער ואבלות: (יג) ויבא. ר"ל בעת בואו לשילה ישב על הכסא וכו': יד דרך מצפה. אצל מקום דרך ההולך למקום המלחמה והיה מצפה ומייחל לשמוע מה מהמלחמה כי היה לבו חרד על הליכת הארון: והאיש בא. מדרך אחר בא להגיד בעיר: ותזעק. זעקת

מצודת ציון

ר"ל גבורים ואמיצי לב: (י) רגלי. הולכי רגל לא רוכבי סוסים: (יב) ומדיו. ומלבושיו כמו וילבש וגו' מדיו (לקמן י"ז): ואדמה. עפר: (יג) יד. מקום: מצפה. ענין תוחלת

השאלות

ותוכל, ומהו הכפל והיו לאנשים והייתם לאנשים:

(ח—יו) מ"ש ויבא שילה, ויבא והנה עלי, והאיש בא להגיד, כפל לשון — למה הקדים שעלי יושב יד דרך מצפה, ואחרי זה הקדים כי עלי עיניו קמה ולא יכול לראות. ולמה קראו בפי"ב בשם מבשר, ולמה לא הלך האיש תיכף אל עלי שהיה הכהן ואליו ראוי שיגיד הבשורה מה שקרה לבניו ולארון, ואם לא רצה

דבר שמואל

האלה, אלה הם האלהים, בלשון רבים, מבואר כי חשבו שאלהי יעקב אינו הסבה הראשונה (שידעו שהאומות הקדמונים כולם החליטו שמן הנמנע בכלל שהסבה הראשונה יהיה לו איזה קשר עם שוכני בתי חומר) רק חשבו שהוא קיבוץ כחות ושגבים רבים, עצומים יותר מכח אלהיהם אשר הם עובדים אותם, והיו חושבים כי לפעמים יתעצמו אדירי עמים, או אנשים רפאים להלחם עם בני אלים ולנצחם, כידוע בשירי היונים והכשדים, ולכן אמרו התחזקו והיו לאנשים פלשתים כאומר אל תהיו בהמות אשר לא יתגברו על בני אלים לעולם, רק היו אנשים שהם בכח אנושתם יתגברו לפעמים על האלים וכחות השגבות. (ע"ד כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל) וגם אם לא תנצחו אתם למו עכ"פ התחזקו פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם תרויחו בל ינצחו הם לכם עד שתהיו אתם עבדים למו. ומוסיף לאמר שאף אם לא תוכלו גם לזאת, ובני האלים ינצחו אתכם עכ"פ והייתם לאנשים ונלחמתם ר"ל היו דומה המנוצח במלחמה, שעכ"פ היה לאיש ולחם כדרך אנשים, ממי שימסר אל אויבו ולא ילחם שזה יצא מכלל אנשים ודומה כבהמה שינהיגוהו שולל בלי דעת. ובמה שנלחמתם תראו שאתם אנשים לא בהמות: (י) וילחמו פלשתים וינגף ישראל, ועתה לא שבו אל המחנה כמו בפעם הראשון ששבו אחור בסדר כי עתה נסו ונתפזרו בלי סדר, ועי"ז היתה המכה גדולה מאד: (יא) ואח"כ נלקח גם ארון אלהים כי ומתו חפני ופינחס נושאיו, ובזה נתקיים נבואת שמואל כמ"ש ויהי דבר שמואל לכל ישראל: (יב) וירץ הגם שרבים מבני שילה היו שם ונסו, הנה הם בנוסם התפזרו בכל פנה, התחבאו במערות ומחבואים, ורק איש אחד רץ ובא ביום ההוא מן המערכה בדרך ישר לשילה לבשר הדבר כי רעה הכל בעיניו ומדיו קרעים על שבר בת עמו: (יג) ויבוא והנה עלי מקדים דברו בל יפלא בעינינו. א] מדוע לא בא המבשר אל עלי בראשונה בהיותו נשיא עמו וראוי להגיד לו הבשורה?, ב] איך לא נשמר מהגיד אל הזקן פתאום מיתת בניו ולקיחת הארון שזה גרם מיתתו ומוציא דבה הוא כסיל, וכמ"ש חז"ל (פ"ק דפסחים ג') ע"ז מספר כי עלי היה אז יושב על הכסא יד דרך מצפה, ר"ל שלא היה בעיר רק בשער העיר מהעבר השני הקרוב אל הדרך ושם היה יושב מצפה על מבשר שיבא מהמערכה להגיד לו מה נעשה עם הארון כי היה לבו חרד על ארון האלהים והאיש בא להגיד בעיר האיש המבשר בא שם מהמלחמה סבב דרכו ובא מהעבר השני ועי"ז היה ראשית הגדתו בעיר, שהם ראוהו תחלה ועי"ז ותזעק כל העיר: (יד) וישמע וכיון ששמע עלי את קול הצעקה ושאל על סבתו קראו לאיש

כָּל־הָעִיר׃ יד וַיִּשְׁמַע עֵלִי אֶת־קוֹל הַצְּעָקָה וַיֹּאמֶר מֶה קוֹל הֶהָמוֹן הַזֶּה וְהָאִישׁ מִהַר וַיָּבֹא וַיַּגֵּד לְעֵלִי׃ טו וְעֵלִי בֶּן־תִּשְׁעִים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה וְעֵינָיו קָמָה וְלֹא יָכוֹל לִרְאוֹת׃ טז וַיֹּאמֶר הָאִישׁ אֶל־עֵלִי אָנֹכִי הַבָּא מִן־הַמַּעֲרָכָה וַאֲנִי מִן־הַמַּעֲרָכָה נַסְתִּי הַיּוֹם וַיֹּאמֶר מֶה־הָיָה הַדָּבָר בְּנִי׃ יז וַיַּעַן הַמְבַשֵּׂר וַיֹּאמֶר נָס יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים וְגַם מַגֵּפָה גְדוֹלָה הָיְתָה בָעָם וְגַם־שְׁנֵי בָנֶיךָ מֵתוּ חָפְנִי וּפִינְחָס וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים נִלְקָחָה׃ יח וַיְהִי כְּהַזְכִּירוֹ ׀ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיִּפֹּל מֵעַל־הַכִּסֵּא אֲחֹרַנִּית בְּעַד ׀ יַד הַשַּׁעַר וַתִּשָּׁבֵר מַפְרַקְתּוֹ וַיָּמֹת כִּי־זָקֵן הָאִישׁ וְכָבֵד וְהוּא שָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ יט וְכַלָּתוֹ אֵשֶׁת־

ת"א נס ישראל. סוטה מד: ויהי וגו'. זבחים קיח חולין ו: פינחס

ע"ש (יז) ספרי שופטים דב"ר ס': (יח) סנ' שמיני שאילתות גיטין קג: (יט) בר"ר פכ ויק"ר יד עי"ש מדר"ש עפ"ס:

רש"י

(יח) מפרקתו. אפרקותיה, עגס הגואר:

מצודת ציון

ופקוח כמו ואני כה' אצפה (מיכה ז'): (יד) ההמון. הגעש הרב: (טו) קמה. ר"ל כל אחת קמה כי בעת הראות דרך העין להתנענע ושל עלי קמה ועמדה כי לא ראה עוד: (טז) נסתי. ברחתי: (יז) המבשר. כל המספר חדשות בין טוב בין רע נקרא מבשר: (יח) אחרנית. לאחוריו: בעד. נגד: מפרקתו. הוא עצם הצואר ע"ש שעשוי

מצודת דוד

שבר וילוה: (טז) מה היה הדבר. מה נעשה במלחמה: (יז) וגם מגפה. כי הפלשתים רדפו אחריהם והכום: (יח) בעד יד השער. נגד מקום השער: כי זקן האיש וכבד. ר"ל לפי שהיה זקן וכוחו תש והיה בעל בשר לא היה יכול להתחזק בעת נפלו להטות עצמו על צדו:

השאלות

מבשר בשורה למה לא נאמר מזה אח"כ ויגד לו פתאום עד שסבב מיתתו:

(יט—כב) מדוע סדר אל הלקח ארון אלהים ואל מות חמיה ואישה וכן בפסוק כ"א, ובפסוק י"ז סדר תחלה מיתת חפני ופנחס, ואח"כ לקיחת הארון ופה אח"כ כנ"ל, מ"ש ותקרא לנער וכו' אל הלקח, ומאמר גלה כבוד וכו', הוא כפל מבואר אין לו כונה

דבר שמואל

שיבא להגיד לעלי כי לא רצה שום איש להגיד בשורה רעה כזאת לזקן, ובהיות שהאיש נקרא במהירות אל עלי אחר שהדבר היתה צעקה ברחוב ות חשב שהדבר ידע עלי כלל הדברים ואינו דורש מאתו רק לדעת פרטי הדברים, וגם שע"י המהירות לא הגיד בישוב הדעת, והגיד לו הכל פתאום, וז"ש והאיש מהר ויבא ועי"ז ויגד לעלי את הכל פתאום: (טו) ועלי וכו' ועיניו קמה שאם היה יכול לראות והיה רואה את האיש ואדמה על ראשו וכל העיר קרועי בגדים לא היה מתפעל כ"כ מקול השמועה הפתאומים כי היה נודע לו לאט לאט (ועיניו קמה יחיד על רבים, וי"פ ורגלות עיניו קמה): (טז) אנכי הבא הודיע לו, א] שבא מן המערכה ורואה הכל בעיניו, ב] שלא יחשב שעברו ע"ז איזה ימים שאפשר שבאת איזה דבר כי היום גם מן המערכה (וחז"ל ליישב הכפל פה דרשו שהיה שאול, ושבא מן המערכה שילה ועז"א אנכי הבא מן המערכה, ושם שמע שנשבה הארון וחזר בו ביום אל המערכה וחטף הלוחות ונס עמהם בו ביום שנית לשילה ועז"א מן המערכה נסתי היום): (יז) ויען המבשר ויאמר יש הבדל בין מגיד ובין מבשר, שמבשר הוא תמיד לטוב שמגיד דבר שחברו שמח בו ורוצה לשמעו ופה שבא על דבר רע הוא בדבר שצריך להגידו והוא המוכן להגיד כי יודע הדבר בבירור או שראה בעיניו, וכוונתו שאחר שחשב שהדבר הוגד הדבר לעלי, ולא קראוהו רק מגיד היותו מבשר ויודע הכל בבירור, ולכן לא נשמר ברוחו והגיד כל מה שנתהוה כסדר, תחלה נס ישראל ואחר כך מגפה גדולה היתה בעם ואח"כ מתו חפני ופינחס ואח"כ נלקח ארון אלהים. ובאמת אצל עלי היה הכל שמועה פתאומים ולכן, (יח) ויהי כהזכירו את ארון האלהים שהוא היותר יקר בעיניו ויפל וכו' נתן ג' טעמים של שנשבר מפרקתו בנפילה זאת, א] שנפל מעל הכסא שהוא מקום גבוה, ב] שנפילתו היתה אחרנית, ג] שנפל בעד יד השער שהיה על מרומי קרת ולכן ותשבר מפרקתו וימת תיכף. עתה נותן ג' טעמים על שמת תיכף, א] כי זקן האיש בשנים, ב] וכבד בגוף, ג] אפסו כחותיו מרוב עבודה ששפט את ישראל ארבעים שנה: (יט) וכלתו ספר איך ספו תמו כל בית עלי ביום ההוא כלתו היתה קרובה ללדת ותשמע כו' אל הלקח ארון כי העם הקדימו החשוב בעיניהם שהוא הארון ואחריו מות

עלי

פִּֽינְחָס הָרָה לָלַת וַתִּשְׁמַע אֶת־הַשְּׁמֻעָה אֶל־הִלָּקַח אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וּמֵת חָמִיהָ וְאִישָׁהּ וַתִּכְרַע וַתֵּלֶד כִּֽי־נֶהֶפְכוּ עָלֶיהָ צִרֶיהָ׃ כ וּכְעֵת מוּתָהּ וַתְּדַבֵּרְנָה הַנִּצָּבוֹת עָלֶיהָ אַל־תִּֽירְאִי כִּי־בֵן יָלָדְתְּ וְלֹא עָנְתָה וְלֹא־שָׁתָה לִבָּהּ׃ כא וַתִּקְרָא לַנַּעַר אִֽי־כָבוֹד לֵאמֹר גָּלָה כָבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל אֶל־הִלָּקַח אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאֶל־חָמִיהָ וְאִישָׁהּ׃ כב וַתֹּאמֶר גָּלָה כָבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל כִּי נִלְקַח אֲרוֹן הָאֱלֹהִים׃

ה א וּפְלִשְׁתִּים לָֽקְחוּ אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיְבִאֻהוּ מֵאֶבֶן הָעֶזֶר אַשְׁדּֽוֹדָה׃ ב וַיִּקְחוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיָּבִיאוּ אֹתוֹ בֵּית

ה א, ותקרע וגו'. בכורות מט: ע"ש (ה) בה"ר יח: דגון

רש"י

(יט) ללת. על כרחו ללדת פירושו ואין לו דמיון, ומנחם חברו בחלק יללה לפי שחבלי לידתה ביללה באו לה ויסוד יללה אין אות ביסודה אלא למ"ד לבדו: נהפכו. נשהנו מכדרכן לכך מתה: צריה. צירי דלתי בטנה קרדונ"ל בלעז: (כא) אי כבוד. אין כבוד, וכן (איוב כ"ב) ימלט אי נקי, אין נקי: אל הלקח. כמו על הלקח ואין צריך לזוז מלשון אל למי שיודע להבין דברו. אל הלקח. איטויר"ש לאיספריפו"ש בלעז: ואל חמיה. ואל הרעה הזאת שמת חמיה ואישה:

מצודת דוד

(יט) הרה ללת. ר"ל נשלם ימי הריונה ללדת: כי נהפכו. מחרדת השמועה נהפכו ונתגלגלו עליה פתאום חבלי הלידה: (כ) וכעת מותה. וכאשר בא עת מותה ע"י הלידה הפתאומית: אל תיראי. היות חשבו שמתפחדת שלא תמות גם היא בעבור רוע המזל וכמו שאמרו רז"ל אחד מן המשפחה במת ידאגו וכו' ולזה אמרו לה דע כי בן יולדת ושוב אין לך לפחד כי אם נולד בן זכר נתרפאת כל המשפחה וכמ"ש רז"ל: ולא שתה לבה. אל דבריהן: (כא) לאמר. ר"ל השם יורה אשר בעת שנולד גלה כבוד מישראל וכו': (כב) ותאמר. וחזרה ואמרה עיקר גלות הכבוד הוא בעבור כי נלקח הארון:

מצודת ציון

(יט) ללת. ר"ל ללדת וכא בחסרון הדל"ת לפי פרקים פרקים: (יט) ללת. ר"ל ללדת וכא בחסרון הדל"ת כמו שיולדת בילדה: ותכרע. נפלה על ברכיה: נהפכו. ענין הפוך וגלגול על כי בעת הגלגול מתהפך הדבר מצד אל צד וכן מתהפך במחנה מדין (שופטים ז'): צריה. הם חבלי הלידה הבאים מהשמטת קשרי הרחם המקועים זה בזה והוא מושאל מן צירי הדלתות וכן צירים והבלים יאחזון (ישעיה י"ג): (כ) ענתה. השיבה: שתה. שמה כמו למען שיתי (שמות י'): (כא) אי כבוד. כמו אין כבוד ותחסר הנו"ן כמו ימלט אי נקי (איוב כ"ב) ואם הוא בחיר"ק ודוגמתו ואין יש פה (לקמן כ"א) שהוא בחיר"ק:

השאלות

כנ"ל, ותחלה הזכירה מה שנלקח הארון ומת חמיה ואישה ובסיומה רק בלקיחת ארון האלהים לבד בזה צריך טעם ודעת:

(א—ב) מ"ש ופלשתים לקחו את ארון האלהים, ויקחו פלשתים את ארון האלהים הוא כפל:

דבר שמואל

עלי ואחריו מות אישה, כי נהפכו עליה צירי פי' מהרי"א, שאחר יציאת הולד נהפכו לאחור, ונעדר הצירים והמכאובים ולא זכו ממנה המותרות הדמיות כי בהעדר הכח והפסק המכאובים לא יצאו עוד וזה היה סבת מיתתה, ומלת ללת פי' בחסרון ד' ללדת, והרד"ק מפרשו מענין יללה, והרלב"ג מפרשו משורש גלה כמו כגלותך לבגוד שהוא מענין כליון והשלמה שנשלמו ימי הריונה: (כא) ותקרא לנער אי כבוד ב"ל היה הכבוד, אין כבוד ישראל עוד, ובארה דבריה כי גלה כבוד מישראל אל הלקח וכו' כוונתה כי יש שני תורות תורה שבכתב ומשכנה בארון, ותורה שבע"פ ומשכנה בלבות חכמי ישראל אשר קבלו ממשה רועה נאמן, ואם יעדר אחד מהם ישלימהו השני, ר"ל אם היה נלקח הארון לבד ועלי ובניו היו בחיים, היה אפשר להחזיר התורה על ידם, כמ"ש ר' מאיר אלמלא דאשתכח תורה מישראל הוה מהדרנא ליה מפלפולי, אבל עתה גלה הכבוד בהחלט באשר נלקח הארון וגם מת חמיה ואישה: (כב) ותאמר אח"כ הוסיפו לאמר שאין לחלק זה בשני שמות, כי כמו שהארון, הוא ארון אלהים השומר לדברות אלהיים אשר היו חרותים על הלוחות אבנים, כן עלי ובניו מקבלי תורה שבע"פ, המה ארונות קדושים שנכים את לוחות הברית החרות על לוח לב שהם תוקי תורה שבע"פ הכתובים על לב החכמים כמ"ש ועל לבם אכתבנה, ותורתך בתוך מעי, עד שעל אבדן שניהם, יצדק לאמר כי נלקח ארון אלהים, ויהיה ארון שם המין ר"ל ארונות האלהיים כולמו הארון לתורת הכתב והארונות לתורה שבע"פ ובזה עורר אבל גדול על בעלה ואישה להשוותם עם ארון הברית וכמ"ש חז"ל כמה טפשאי בבלאי דקיימי מקמי אורייתא ולא קיימי מקמי גברא רבא וכו':

ה (ב) ויקחו. מהם לקחוהו ויביאו אותו אל בית דגון בחשבם כי דגון אלהיהם נצח לאלהי ישראל.

ובמדרש

דָּגוֹן וַיַּצִּיגוּ אֹתוֹ אֵצֶל דָּגוֹן: ג וַיַּשְׁכִּמוּ אַשְׁדּוֹדִים מִמָּחֳרָת וְהִנֵּה דָגוֹן נֹפֵל לְפָנָיו אַרְצָה לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה וַיִּקְחוּ אֶת־דָּגֹן וַיָּשִׁבוּ אֹתוֹ לִמְקוֹמוֹ: ד וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר מִמָּחֳרָת וְהִנֵּה דָגוֹן נֹפֵל לְפָנָיו אַרְצָה לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה וְרֹאשׁ דָּגוֹן וּשְׁתֵּי ׀ כַּפּוֹת יָדָיו כְּרֻתוֹת אֶל־הַמִּפְתָּן רַק דָּגוֹן נִשְׁאַר עָלָיו: ה עַל־כֵּן לֹא־יִדְרְכוּ כֹהֲנֵי דָגוֹן וְכָל־הַבָּאִים בֵּית־דָּגוֹן עַל־מִפְתַּן דָּגוֹן בְּאַשְׁדּוֹד עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ו וַתִּכְבַּד יַד־יְהוָה אֶל־הָאַשְׁדּוֹדִים וַיְשִׁמֵּם וַיַּךְ אֹתָם בַּעְפָלִים אֶת־אַשְׁדּוֹד וְאֶת־גְּבוּלֶיהָ: ז וַיִּרְאוּ אַנְשֵׁי־אַשְׁדּוֹד כִּי־כֵן וְאָמְרוּ לֹא־יֵשֵׁב אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עִמָּנוּ כִּי־קָשְׁתָה יָדוֹ עָלֵינוּ וְעַל דָּגוֹן אֱלֹהֵינוּ: ח וַיִּשְׁלְחוּ וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים אֲלֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ גַּת יִסֹּב אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּסֵּבּוּ אֶת־אֲרוֹן

בטחורים ק׳ — אלהי

ע״ש (ג) סא״ר יא: (ד) סא״ר יא ירוש׳ שבת ו ע: (ה) ירוש׳ ע״ז ג ב סא״ר יא: (ו) ספרי בהעלותך סא״ר יא שוח״ט עח: (ח) סא״ר יא:

רש״י

ה (ב) אצל דגון. צלם עשוי כדמות דג: (ד) המפתן. אסקופה: (ו) וישמם. לשון שממה: בטחרים.

מצודת ציון

ה (ב) דגון. שם עבודת גלולים: ויציגו. העמידו: (ד) כרתות. התוכות: המפתן. האסקופה וכן מתחת מפתן הבית (יחזקאל מ״ז): (ה) ידרכו. ענין צעדה והוא מלשון דרך: כהני. כומרים יודעי חוק עבודת גלולים: (ו) וישמם. מלשון שממה: בעפלים. כן שם המכה ולפי שהם בחלחולת במקום מכוסה נקראו עפולים מל׳ אופל וכן ויבא אל העופל (מ״ב ה׳) והוא כמו אל האופל בהאל״ף וקרי בטחורים והוא שם שרץ מה והיו דומים להם: (ז) קשתה. מלשון קשה: (ח) יסב. ר״ל יובא:

מצודת דוד

ה (ג) לפניו ארצה. על פניו נפל לארץ לפני הארון: וישיבו. כי חשבו שבמקרה נפל: (ד) כרתות אל המפתן. היו כרותות ומונחות על המפתן: רק דגון. גוף העבודת גלולי׳ העשוי בדמות דג: (ה) על כן. על שמצאו על המפתן ראשו וכפות ידיו החזיקו המפתן למקום קדוש ולא דרכו עליו: וכל הבאים. מיתר העם: מפתן דגן. מפתן בית דגון: (ו) וישמם. כמה שהכה אותם בעפולים והיו בצורת טחורים: (ז) כי כן. אשר הארון עמם הכם

השאלות

(ג—ד) הפל הכינוי עם הפעול, נופל לפניו לפני ארון ה׳ הוא זרוז בלשון:

דבר שמואל

ובמדרש ר׳ יוחנן אמר כבדוהו, אמרו זה אלוה וזה אלוה יבא אלוה וישרה אצל אלוה, רשב״ל אמר כך יהיה שכרו? (ר״ל ומדוע כעבשו) אלא אמרו זה עלה וזה נלוה יבא נלוה ויתעבד לנולה: (ג) נפל לפניו ר״ל כי שניהם עמדו נגד שכנגד הפתח זה אצל זה, ואם היה נופל עפ״י מקרה, אז אם היה נופל על פניו היה נופל אל נגד הפתח לא אל לפני הארון שעמד בצדו, ואם היה נופל לפני הארון היה מוכרח שיפול על צדו לא לפניו, אבל הוא נפל לפניו, היינו על פניו לא על צדו וגם לפני ארון ה׳ אל נגד הארון לא אל נגד הפתח, ובזה ראו שלא נפל בעצמו רק עפ״י נס, ובכ״ז בפעם הראשון לא שתו לב וישבו אותו למקומו, (גם זה מורה כמו שפרשתי שנסע ממקומו אל מקום אחר ולכן הוצרכו להשיב אותו למקומו שאם כפי׳ המפרשים שנפל כדרכו היה ל״ל ויקימוהו): (ד) והנה דגון ביום המחרת היה נס כפול, א] שנשכב על פניו ואל נגד הארון כמו ביום הראשון, ב] שראש דגון ושתי כפות ידיו היו כרתות אל המפתן לא אל נגד הארון ובזה ראו שתחלה נפל על המפתן ושם נכרתו איבריו ואח״כ הוסב גולמו אל לפני הארון, והיה זה לבל יטעו שהיה מלחמה בינו ובין הארון וע״י שהארון נצח אותו כרת ראשו וידיו כדרך הנוצח ולכן ראשו וידיו נכרתו אל המפתן לא אל נגד הארון שזה מורה שתחלה נכרת מעצמו וכאילו אחר שנכרת מעצמו כרע ונפל לפני הארון: (ה) על כן כי חשבו שעל המפתן היה האלהים המנצח ושם כרע לפניו ונהגו כבוד במקום ההוא: (ו) ותכבד אחר שלא שתו לב למכת אלהיהם הוכו בגופם: (ח) גת יסב הסרנים תלו הדבר במקרה, וע״כ אמרו שיסוב לגת לראות אם יבא מכתו גם שמה, ולא שלחוהו לעיר קרובה לאשדוד רק לגת שהיה רחוק כמ״ש יסב (כמ״ש ויסב

אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט וַיְהִי אַחֲרֵי | הֵסַבּוּ אֹתוֹ וַתְּהִי יַד־יְהוָה בָּעִיר מְהוּמָה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיַּךְ אֶת־אַנְשֵׁי הָעִיר מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּשָּׂתְרוּ לָהֶם עְפָלִים׃ י וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים עֶקְרוֹן וַיְהִי כְּבוֹא אֲרוֹן הָאֱלֹהִים עֶקְרוֹן וַיִּזְעֲקוּ הָעֶקְרֹנִים לֵאמֹר הֵסַבּוּ אֵלַי אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לַהֲמִיתֵנִי וְאֶת־עַמִּי׃ יא וַיִּשְׁלְחוּ וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ שַׁלְּחוּ אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֹׁב לִמְקֹמוֹ וְלֹא־יָמִית אֹתִי וְאֶת־עַמִּי כִּי־הָיְתָה מְהוּמַת־מָוֶת בְּכָל־הָעִיר כָּבְדָה מְאֹד יַד הָאֱלֹהִים שָׁם׃ יב וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא־מֵתוּ הֻכּוּ בַּעְפָלִים וַתַּעַל שַׁוְעַת הָעִיר הַשָּׁמָיִם׃

ו א וַיְהִי אֲרוֹן־יְהוָה בִּשְׂדֵה פְלִשְׁתִּים שִׁבְעָה חֳדָשִׁים׃ ב וַיִּקְרְאוּ

טחרים ק׳ בטחרים ק׳ פלשתים

ע"ש (ט) סא"ר יא: (י) סא"ר יא: (יא) סא"ר יא: (יב) סא"ר יא: (א) נר"ל נד סא"ר יא: (ב) סא"ר יא:

רש"י

אלתולה כרכשא מכת הנקב עכברים נכנסין בנקביהם ושומטין בני מעיהם ויוצאין: (ט) וישתרו. כמו ויסתרו שהרי הוא במסורה כתובים שי"ן ומפורשים בלשון סמך מכת בית הסתרים: (יא) מהומת מות. כל מהומות על ידי רעש וזה אביהן וירעם ה׳ בקול גדול על פלשתים ויהמם (שמואל א׳ ז׳), כך מפורש באגדה שלשים ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי:

מצודת דוד

שסמים ונאבוכה: (ט) יד ה׳ בעיר. מכת יד ה׳ בעיר גם: וישתרו. שעפולים היו בהם נסתרים הרבה מבפנים יותר מבחוצים: (י) ואת עמי. כי שרי העם הם העיקר: (יא) מהומת מות. מלבד מכת העפולים היתה בהם מגפת ה׳: (יב) אשר לא מתו. במגפה: השמים. סוף מדבר גוזמא ור"ל גדלה מאוד עד למעלה:

מצודת ציון

(ט) וישתרו. כמו ויסתרו בסמ"ך: (יב) שועת. צעקת: ו (א) בשדה פלשתים. כמו בארץ פלשתים:

השאלות

(ט-יב) למה הוסיף מכה אחרי הסבו אותו דוקא, ומדוע לא אמר בקצור ויך את אנשי העיר בעפולים, ולמה שלקו הגתים בעצמם ולא אספו סרני פלשתים, והעקרונים חזרו ואספו סרני פלשתים, ולמה הצריך בפסוק י"א וי"ב במכת העקרונים: (ב-ט) אחר שכבר אמרו השרים במה נשלחנו למקומו, א"כ איך אמרו הכהנים בלשון ספק אם משלחים?, מ"ש כי השב תשיבו לו אשם, אינו מדוקדק שהול"ל תביאו לו אשם לא לשון השבה שלא יצדק רק על המשיב דבר שלקח?, ומ"ש ונודע לכם למה לא תסור ידו מכם קשה ההבנה, שהלא גם עתה ידעו שהוא בסבת הארון, ולמה הוצרכו לומר אל תשלחו אותו ריקם, וכבר אמרו השרים במה נשלחנו כי לא רצו לשלחו ריקם?, ואחר שאמרו תחלה אז

דבר שמואל

אלהים את העם) כי חשבו שהוא אולי מתדבק מבעי ולא יתפשט למקום רחוק: (ט) ויהי אחרי הסבו אתו ר"ל יען שהסבו אותו בערה בם אף ה׳ יותר, והוסיף מכתו בג׳ דברים, א] שהיה מהומה גדולה מאד שהיא הפחד והאימה שנפלה עליהם, ב] ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול, שזה לא היה תחלה, ג] וישתרו להם כו׳ שהיו העפולים סתורים תוך מעיהם ובזה היתה מכתם פנימית וקשה יותר: (י) וישלחו לכן לא אספו את הסרנים בזאת הפעם רק שלחוהו מעצמם, אחר שכבר יעצו הסרנים לשלחו ממקום המכה אל מקום אחר, אבל העקרונים שבא הארון לשם זעקו זעקה גדולה, כי עד עתה היה רק מכה וחולי ועתה היתה מהומת מות ולכן זעקו הסבו וכו׳ להמיתני וכו׳: (יא) ויאמרו שלחו כו׳ וישב למקומו לא כמו עד עתה שנשלח ממקום למקום, ובארו כי שם הגדיל המה אפו, א] כי היתה מהומת מות בכל העיר שיד האלהים כבדה שם שחולים רבים מתו תיכף: (יב) ב] והאנשים שגם מה שהיה בגת היה פה שאלה שלא מתו הכו בעפלים, ובזה היו אלה מוכים ותעל שועת העיר שנעקו לישועה כי היתה צרתם רבה מאד:

ו (א) ויהי ספר כי ארכו הימים עד ז׳ חדשים ולא סרו המכות מהם ומזה ראו שאינו מקרה, כי המקרה לא יתמיד: (ב) ויקראו כו׳ לאמר מה נעשה וכו׳, הם שאלו שתי שאלות, א] מה נעשה לארון ה׳ ר"ל אם ישלחוהו למקומו או יעכבוהו אצלם, ב] אם יחליטו כי מוכרחים להשיבו

פְלִשְׁתִּים לַכֹּהֲנִים וְלַקֹּסְמִים לֵאמֹר מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲרוֹן יְהוָה הוֹדִעֻנוּ בַּמֶּה נְשַׁלְּחֶנּוּ לִמְקוֹמוֹ׃ ג וַיֹּאמְרוּ אִם־מְשַׁלְּחִים אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אַל־תְּשַׁלְּחוּ אֹתוֹ רֵיקָם כִּי־הָשֵׁב תָּשִׁיבוּ לוֹ אָשָׁם אָז תֵּרָפְאוּ וְנוֹדַע לָכֶם לָמָּה לֹא־תָסוּר יָדוֹ מִכֶּם׃ ד וַיֹּאמְרוּ מָה הָאָשָׁם אֲשֶׁר נָשִׁיב לוֹ וַיֹּאמְרוּ מִסְפַּר סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים חֲמִשָּׁה עָפְלֵי זָהָב

ע"ש (ג) סא"ר יא: (ד) סא"ר יא: טחרי ק' — וחמשה

רש"י

(ב) במה נשלחנו. באיזה ענין נשלחנו שלא יחרה אפו וישוב חרונו ממנו: (ג) אשם. היכר דבר שאתם מודים שמעלתם בו: אז תרפאו ונודע לכם. שהוא עשה כי למה לא תסור ידו אז מכם: (ד) סרני

מצודת ציון

(ג) ולקסמים. ולמכשפים:

מצודת דוד

(ב) מה נעשה. אם נשלחו למקומו: הודיענו. ר"ל ואם יהיה מהסכמה נשלחו הודיענו במה נשלחנו אם נניחו בעגלה ולמשכו בבהמות אם נשאהו בכתף: (ג) אם משלחים. ר"ל אם יצא הדבר נשלחו למקומו אל תשלחנו ריקם מבלי מנחה ותשורה: תשיבו לו אשם. תשיבו לה' קרבן אשם כדין המועל בהקדש: אז תרפאו. ר"ל כשתרפאו או יהיה נודע לכם בבירור למה לא תסור ידו קודם השבה ר"ל אז תדעו שיד ה' עשתה זאת: (ד) מספר. כפי מספר סרני

השאלות

תרפאו בלשון ודאי איך חזרו לומר אולי יקל את ידו בלשון ספק?, ולמה אמרו ולמה תכבדו את לבבכם אלא שם הסכימו לשלחו וגם הסדר מהופך שראוי שיזכירום תחלה על הכבדת לבבם ואח"כ ילמדום שלא ישלחוהו ריקם ולמה המשילו ענינם לענין פרעה, עוד יפלא שהם שרי פלשתים רצו לשלות הארון ושאלו לכהניהם אופן שלוחם אותם מה ראו א"כ הכהנים לעשות נסיון בעגלה החדשה, ויקשה ג"כ שתחלה היו הכהנים מאמתים שבאה המכה בסבת הארון כמ"ש אז תרפאו ואח"כ היו מסופקים, וכמו שהעיר מהרי"א בכ"ז וגמ"ש מספר סרני פלשתים וכו' ועשיתם צלמי עפוליכם וכו' יש יותר וכפל לשון שהיל"ל בקיצור ועשיתם חמשה עפולי זהב וכו' מספר סרני פלשתים ונתתם לאלהי ישראל כבוד:

דבר שמואל

למקומו שאלו הודיענו במה נשלחנו למקומו, ר"ל אם ישלחוהו בעגלה או ישאוהו בכתף, אם יתלו פניו במנחה או ישלחוהו ריקם, וע"כ קראו לכהנים ולקוסמים, כי ספר השאלה הא' ידעו הקוסמים שהם היודעים דברים הנעלמים טבעיים וסגוליים ואלהיים והם ידעו בלטיהם אם המכה השגחיית או עפ"י מקרה ואם תלך מאתם ע"י שישיבו את הארון או לא, וספר השאלה השניה ידעו הכהנים, הם יודעים איך יתנהגו עם דברים המקודשים ואיך יכבדו אותם ואיך ירצו פני האלהי במנחה: (ג) ויאמרו הנה הם הקדימו תשובת השאלה השניה, כי על השאלה הראשונה והוא אם ישלחוהו לא ידעו עדיין להשיב כי גם הם היו מסופקים בדבר אם היתה המכה בסבת הארון או לא, כמ"ש (בפסוק ט') וראיתם אם דרך גבולו יעלה וכו' ואם לא וידענו כי לא ידו נגעה בנו וכו'. והיה דעתם לעשות על זה בחינה ע"י הפרות העלות, ורק על השאלה השניה ידעו תשובה ברורה ולכן הקדימו תשובת השאלה השניה (בשגם כי צריך להכין את האשם תחלה טרם יעשו את הבחינה בעגלה באשר יצטרכו להניח הארגז וכלי הזהב אשר השיבו לו אשם בצדו), וז"ש אם משלחים את ארון אלהי ישראל ר"ל אנחנו לא נדע עדיין אם יפול דבר הבחינה כי יצטרך לשלחו, רק זאת ידענו שבאם אחר הבחינה יתברר כי צריך לשלחו, אז אל תשלחו אותו ריקם כי השב תשיבו לו אשם אז תרפאו. כי אם יתברר שבאה המכה בסבת הארון ובעבור הבוז והקלון שעשיתם לו, שהולכתם אותו שבי לפני צר, אז אם תשלחוהו בלא אשם הגם כי בזה תרויחו כי ינוח ידו מהכותכם עוד בעתיד, בכל זה לא יתרפא אליכם על העבר ולא ירפאו לכם נגהה מכם מזור לרפאות המוכים מכבר על מרים, אבל אם תשיבו לו אשם לרצותו על החטא העבר ירפאו גם המוכים והחולים, וגם אם לא יספיק האשם להשיב חרון אפו עכ"פ ונודע לכם למה לא תסור ידו מכם ר"ל שאז בהכרח יודיעכם ע"י נביאיכם וקוסמיכם (אשר עתה בחרונו יבהלמו והעלים מאתם על מה עשה ככה לארץ הזאת) מה הסבה שלא תסור ידו ובזה נוכל להודע מה לעשות עוד להשיב אפו וחמתו: (ד) ויאמרו לעומת שחפשו בלשונם כי השב תשיבו לו אשם, שלשון השבה לא יצדק רק אם משיב הדבר בעצמו שבו אשם (כמ"ש והשיב את אשמו בראשו, שמשיב המעות שגזל, כי על הבאת מנחה חבת היה צ"ל תביאו אשם) שאלו מה האשם אשר נשיב, איך יצייר השבת האשם והמעל בעצמו, ולא יתכן לאמר שנשיב אשם רק שנביא אשם. ויאמרו באמרו להם כי אחר שהיתה המכה בצורת טחורים ועכברים בהכרח יש להמכה איזה יחס עם החטא, כי החטא והעון הוא עצמו יהפכם בצורת המשחית להעניש את החוטא כנודע, ובהכרח כי האשם שלכם היה בצורת זאת ובאיכות זה כאילו בצורה זאת חטאתם נגד כבודו, ואם תשיבו הצורה הזאת המשחתת אל הקדושה, ואם תכבדוהו בזאת אשר בה מריתם בזה תשיבו לו את האשם אל הקדושה, ובאמרו שני ענינים, א] הכמות של האשם

חֲמִשָּׁה עַכְבְּרֵי זָהָב כִּי־מַגֵּפָה אַחַת לְכֻלָּם וּלְסַרְנֵיכֶם׃ ה וַעֲשִׂיתֶם צַלְמֵי עְפֹלֵיכֶם וְצַלְמֵי עַכְבְּרֵיכֶם הַמַּשְׁחִיתִם אֶת־הָאָרֶץ וּנְתַתֶּם לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כָּבוֹד אוּלַי יָקֵל אֶת־יָדוֹ מֵעֲלֵיכֶם וּמֵעַל אֱלֹהֵיכֶם וּמֵעַל אַרְצְכֶם׃ ו וְלָמָּה תְכַבְּדוּ אֶת־לְבַבְכֶם כַּאֲשֶׁר כִּבְּדוּ מִצְרַיִם וּפַרְעֹה אֶת־לִבָּם הֲלוֹא כַּאֲשֶׁר הִתְעַלֵּל בָּהֶם וַיְשַׁלְּחוּם וַיֵּלֵכוּ׃ ז וְעַתָּה קְחוּ וַעֲשׂוּ עֲגָלָה חֲדָשָׁה אֶחָת וּשְׁתֵּי פָרוֹת עָלוֹת אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עֲלֵיהֶם עֹל וַאֲסַרְתֶּם אֶת־הַפָּרוֹת בָּעֲגָלָה וַהֲשֵׁיבֹתֶם בְּנֵיהֶם

ע"ש (ה) סא"ר יא: (ו) סא"ר יא: (ז) סא"ר יא: מאחריהם

טחריכם ק'

רש"י

פלשתים. חמשה הם כמה שנ' (יהושע י"ג) העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני: (ז) עלות. מיניקות: אשר לא עלה עליהם על. כל זה לנסיון שאין אלו ראויות למשוך ועוד שגועות אחר בניהם ואם יהא כח בארון

מצודת דוד

פלשתים שהם חמשה ככה תשיבו חמש' עפולים עשוי' מזהב: וחמשה עכברי. כי העפולים היו דומים בצד מה לדמות עכברים ולז"א להשיב גם חמשה עכברי זהב לכפר על העם חמשת האומות שבארץ פלשתים: לכלם. לכל העם ולהסרנים וכולם צריכין כפרה: (ה) צלמי וגו' המשחיתים וגו'. ר"ל עשו צלמי דמות העפולים והעכברים אשר הם משחיתי' וגו': ונתתם וגו' כבוד. ר"ל לא שהוא צריך לזה אלא תנו לכבודו: אולי יקל. בעבור הכבוד אשר תעשו לו: מעליכם. מעל הסרנים יאמר: ומעל ארצכם. מעל יושבי ארצכם. מיתר העם: (ו) ולמה תכבדו. על שאלו מה נעשה לארון כאילו היו מסופקי' אם נשלחו אם להחזיקו לזה אמרו ולמה תכבדו וגו': הלא כאשר התעלל בהם. ר"ל הלא הוא סוף הדבר יהיה כאשר היה במצרי' שהי' משחק ומהתל בהם ואח"ז בע"כ שלחו את בני ישראל והלכו להם וכ"כ יהי' סופכם: (ז) ועתה קחו. ר"ל קחו עצים ועשו עגלה חדשה לכבוד הארון: ושתי פרות עלות. ר"ל בחנו הדבר לדעת שהאמת אתנו ואם עשו קחו פרות מניקות אשר לא משכו מעולם בעול ואסרו אותן בעגלה וקחו את בניהן מהן והנס

מצודת ציון

(ד) עכברי. שם מין שרץ: מגפה. ענין מכה: (ה) את הארץ. את אנשי הארץ: (ו) התעלל. ענין שחוק והתול כמו אשר התעללתי במצרים (שמות י'): (ז) עלות. מניקות כמו והצאן והבקר עלות עלי (בראשית ל"ג): על. הוא מה שהפרה מושכת בה: ואסרתם. ענין

דבר שמואל

שיהיה מספרו חמשה וחמשה, ב] האיכות שיהיו עפלי זהב ועכברי זהב, ופי' תחלה טעם מספר חמשה, כי מגפה אחת לכלם ולסרניכם ר"ל במספר זה תורו כי הסרנים השוו עם כל העם במכה זאת, לכן יהיה המספר חמשה נגד חמשת הסרנים, ויהיה כפול חמשה טחורים שהם גדולים נגד הסרנים, וחמשה עכברים שהם קטנים נגד העמים שתחת ממשלתם, שכל עם יביא עכבר אחד, (ולמ"ש המפ' שהעכברים היו משחיתים את יבול הארץ היה צורת הטחורים נגד המכה שנלקו בפרי אדמתם): (ה) ועשיתם עתה באר טעם האיכות למה יהיו בצורת טחורים ועכברים וז"ש ועשיתם צלמי עפליכם (שהטחורים היה המכה בגופם) וצלמי עכבריכם המשחיתים את הארץ (כי העכברים היו משחיתים את הארץ ותבואתה) טעם הצורות האלה היא כי בזה ונתתם לאלהי ישראל כבוד כי הטבעיים יאמרו כי יש סכנה להמוכה, אם יראה הצורה שיסוך או הוכה ממנה, כמו הנשוך מכלב שוטה ומנחש, שיסתכן אם יראה צורת כלב או נחש, וזה יהיה במכה ורפואה טבעיית, אבל במכה ורפואה השגחיית יהיה בהפך, שמשה תלה נחש הנחשת על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי, וכן המה במה שיעשו צלמי המשחיתים אותם בזה יתנו כבוד לאלהי ישראל כי יודו בפועל כי ה' המוחץ והמרפא בדרך נס ובזה אולי יקל את ידו מעליכם במכת הטחורים, ומעל ארצכם במכת העכברים: (ו) ולמה אחר שבארו השאלה השניה במה ישלחוהו למקומו, חזרו להשיב על השאלה הא' שהוא אם ישלחוהו, והנה שאלה זו יש לה שני צדדים, א] י"ל שמודים בדבר כי ה' הכה בם בסבת הארון ובכ"ז דעתם שלא לשלחו בחשבם כי המחלה אשר חלה ה' בם יש לה התדמות עם החליים הטבעיים שי"ל מדה וקצב בזמן, ויחשבו שאחר שכבר ארכה החולי ימים רבים לא תמשך עוד ותסור ידו מהם, ע"ז א' ולמה תכבדו את לבבכם הלא גם מצרים ופרעה חשבו כן והכבידו את לבם כי חשבו שילאה מהכותם, והוא התעולל בם מכה אחר מכה וגם הוצרכו לשלח את ב"י: (ז) ועתה אולם על הצד השני ששאלתכם אם לשלוח את הארון הוא מצד כי אתם מסופקים על הדבר בעצמו אם באו המכות בהשגחה בסבת הארון או מקרה המה, ע"ז תעשו בחינה לברר הדבר, א] קחו ועשו עגלה חדשה צוו שהעגלה תהיה חדשה, אם מטעם כבוד שדבר שנשתמש בו הדיוט אין ראוי שישתמש בו גבוה (רמב"ם ה' בהב"ח פ"א ה' ך') אם מצד שהעגלה החדשה קשה יותר להנהיגה, ב] שתי פרות עלות פי' מיניקות שאין דרכם למשוך

משאות

מֵאַחֲרֵיהֶם הַבָּיְתָה׃ ח וּלְקַחְתֶּם אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וּנְתַתֶּם אֹתוֹ אֶל־הָעֲגָלָה וְאֵת ׀ כְּלֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר הֲשֵׁבֹתֶם לוֹ אָשָׁם תָּשִׂימוּ בָאַרְגַּז מִצִּדּוֹ וְשִׁלַּחְתֶּם אֹתוֹ וְהָלָךְ׃ ט וּרְאִיתֶם אִם־דֶּרֶךְ גְּבוּלוֹ יַעֲלֶה בֵּית שֶׁמֶשׁ הוּא עָשָׂה לָנוּ אֶת־הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת וְאִם־לֹא וְיָדַעְנוּ כִּי לֹא יָדוֹ נָגְעָה בָּנוּ מִקְרֶה הוּא הָיָה לָנוּ׃ י וַיַּעֲשׂוּ הָאֲנָשִׁים כֵּן וַיִּקְחוּ שְׁתֵּי פָרוֹת עָלוֹת וַיַּאַסְרוּם בָּעֲגָלָה וְאֶת־בְּנֵיהֶם כָּלוּ בַבָּיִת׃ יא וַיָּשִׂמוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה אֶל־הָעֲגָלָה וְאֵת הָאַרְגַּז וְאֵת עַכְבְּרֵי הַזָּהָב וְאֵת צַלְמֵי טְחֹרֵיהֶם׃ יב וַיִּשַּׁרְנָה הַפָּרוֹת בַּדֶּרֶךְ עַל־דֶּרֶךְ בֵּית שֶׁמֶשׁ בִּמְסִלָּה אַחַת הָלְכוּ הָלֹךְ וְגָעוֹ וְלֹא־סָרוּ יָמִין וּשְׂמֹאול וְסַרְנֵי

פלשתים

ת"א כלי הזהב. יומא כב בתרא יד: ואת בניהם. עכו"ם כד: וישרנה וגו'. שם ס' הזוהר פ' חיי שרה:

ע"ש (ט) סא"ר יא: (י) סא"ר יא: (יא) סא"ר יא: (יב) שמ"ר כד זוהר תרומה תנ' ויקהל סא"ר יא:

רש"י

שיוליכו אותו מאליהם נדע שהוא עשה לנו: (ח) בארגז. סקריני"ו בלעז: (י) כלו בבית. לשון כלא: (יב) וישרנה, הרי תיבה זו אנדרוגינוס מלמד שאף הוולדות היו אומרים שירה רוני רוני השיטה ההנופפי וכו' כדאיתא במסכת עבודה זרה. ולפי פשוטו וישרנה לשון ישר דרך ישר היו הולכות: הלך וגעו. לשון געית

מצודת ציון

הביתה. לכלאם בבית: (ח) בארגז. כעין תיבה: (י) כלו. כמו כלאו והוא ענין תפיסה: (יב) וישרנה. מלשון ישרה: במסלה. בדרך הכבושה: וגעו. צעקת הפרה תקרא

מצודת דוד

מדרך הנהוג לא יזוזו ממקומן ללכת מבניהן ומכ"ש שגם לא הורגלו במשיכות העול: (ח) והלך. ר"ל הניחו ללכת מעצמו לבל ינהג מי את הפרות: (ט) וראיתם. ואז תראו אם מעצמו יעלה הארון דרך גבול ארצו אל בית שמש אז בודאי בעבורו באה הרעה ואם לא יעלה מעצמו דרך גבולו אז נדע שבמקרה באה הרעה: (יא) טחוריהם. הם העפולים שהיו דומים בצד מה לטחורים: (יב) וישרנה הפרות. הלכו בדרך הישר לדרך העולה בית שמש: במסלה אחת. ולא הטו ימין ושמאל: הלך וגעו. ר"ל עם כי הלכו וצעקו בעבור זכרון בניהן מכל מקום לא סרו ימין

השאלות

(ט) מ"ט מקרה הוא היה לנו משמע שהארון היה מקרה, והול"ל מקרה היו לנו, ר"ל המכות:
(יב) למה כפל לשונו וישרנה בדרך במסלה אחת הלכו, ולא סרו וכו' בכ"ז ענינו אחד:

דבר שמואל

משאות, ג] **אשר לא עלה עליהם על** ולא למדו להנהיג את הכבודה (וגם מטעם כבוד כנ"ל), ד] **ואסרתם וכו' והשבתם בניהם מאחריהם** שאז מדרך הטבע שתשובנה אחרי בניהם וכ"ש שלא יעבורו מפה אל ארץ אחרת: (ח) **ולקחתם** ואז יתנו עליו הארון והאשם ויראו אם ילך מעצמו אם לא, והנה אף שילכו מעצמם עדיין אין בהנהגה זו מספקת עד, (ט) **וראיתם** אם תראו **שיעלה** מעצמו בדרך גבולו **לבית שמש** ידעו כי הכל היה השגחיי כי רצה שישוב ארון עוזו אל מנוחתו, ולכן הנהיג ברוחו גם העגלה ומושכיה אך אשר יהיה שם הרוח ללכת **ואם לא וידענו וכו'**, ר"ל כי הגם שלא נוכל להכחיש זאת כי באו המכות לרגלי הארון שהלא בכל מקום בואו התחיל הנגף תיכף במקום ההוא, בכל זה יש לנו ספק אחר והוא אם באו המכות בסבת הארון או אם בא הארון בסבת המכות, רצה לומר אם מה שנגף ה' עלינו היה רק בשביל שניתן לשבי עוזו באופן שהארון היה הסבה העצמיית שבעבורו באה עלינו הצרה הזאת, או בהפך שה' נגף עלינו מאז בסבה אחרת נעלמת, ולמען ישפוך עלינו כמים עברתו סבב שנקח אלינו את ארון ה' שמסגולתו ליגוף את כל הנוגע בו, באופן שהמכה היא הסבה העצמיית שסבבה שילקח הארון אלינו להכות בנו, וביאת הארון הוא מקרה, וז"ש **וידענו כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו**, ר"ל שבא במקרה ע"י נגף ה' שרצה לענוש אותנו בסבת חטא קדום נעלם: (יב) **וישרנה** ספר שהיו בזה כמה פלאים, א] וישרנה, כי המקום שעמדו שם הפרות היה אצל הבית רחוק מן הדרך, והיו יכולים לפנות במהלכתם אל נגד הבתים או השדות והם הישירו מהלכם אל הדרך, ב] **על דרך בית שמש** כי אחר שהגיעו אל הדרך היה להם ברירה ללכת לפנים או לאחור אל נגד פלשתים והם בחרו ללכת אל נגד בית שמש למזרח, ג] **במסלה אחת הלכו** כי על הדרך יש בו כמה מסלות כבושות להולכי רגל ודרך הבהמה ללכת פעם בצד זה ופעם בצד זה והם הלכו במסלה אחת, ד] **הלך וגעו** מרוב השמחה

וחז"ל

פְּלִשְׁתִּים הֹלְכִים אַחֲרֵיהֶם עַד־גְּבוּל בֵּית שָׁמֶשׁ׃ יג וּבֵית שֶׁמֶשׁ קֹצְרִים קְצִיר־חִטִּים בָּעֵמֶק וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ אֶת־הָאָרוֹן וַיִּשְׂמְחוּ לִרְאוֹת׃ יד וְהָעֲגָלָה בָּאָה אֶל־שְׂדֵה יְהוֹשֻׁעַ בֵּית־הַשִּׁמְשִׁי וַתַּעֲמֹד שָׁם וְשָׁם אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיְבַקְּעוּ אֶת־עֲצֵי הָעֲגָלָה וְאֶת־הַפָּרוֹת הֶעֱלוּ עֹלָה לַיהוָה׃ טו וְהַלְוִיִּם הוֹרִידוּ ׀ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־הָאַרְגַּז אֲשֶׁר־אִתּוֹ אֲשֶׁר־בּוֹ כְלֵי־זָהָב וַיָּשִׂמוּ אֶל־הָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה וְאַנְשֵׁי בֵית־שֶׁמֶשׁ הֶעֱלוּ עֹלוֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים בַּיּוֹם הַהוּא לַיהוָה׃ טז וַחֲמִשָּׁה סַרְנֵי־פְלִשְׁתִּים רָאוּ וַיָּשֻׁבוּ עֶקְרוֹן בַּיּוֹם הַהוּא׃ יז וְאֵלֶּה טְחֹרֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר הֵשִׁיבוּ פְלִשְׁתִּים אָשָׁם לַיהוָה לְאַשְׁדּוֹד אֶחָד לְעַזָּה אֶחָד לְאַשְׁקְלוֹן אֶחָד לְגַת אֶחָד לְעֶקְרוֹן אֶחָד׃ יח וְעַכְבְּרֵי הַזָּהָב מִסְפַּר כָּל־עָרֵי פְלִשְׁתִּים לַחֲמֵשֶׁת הַסְּרָנִים מֵעִיר מִבְצָר וְעַד כֹּפֶר הַפְּרָזִי

ועד

ת"א ואת הפרות. עכו"ם עד:

ע"ש (יג) סדר"א נו סה"ר יח: (יד) ירוש' מגילה א יח עז ב א סה"ר יח: (טו) ירוש' ע"ז ב א סה"ר יח: (טז) סה"ר יח:

רש"י

בקר געייה: בית שמש. ישראל היו שם: (יג) וישמחו לראות. היו מסתכלין היאך הוא בא לבדו ומשמחים ונהגו בו קלות ראש שלא היו מסתכלין בו באימה ודרך כבוד: (יח) כפר הפרזי. כפר שאין לו חומה:

מצודת דוד

ושמאל: (יג) וישמחו לראות. לפי שאח"ז התאבלו בסבת הארון אמר עתה בעת ראייתם שמחו: (טו) העלו עלות. כנגד הפרות האמור למעלה: (טז) ראו. שנכתן הדבר ונמצא כן: (יז) ואלה טחרי. ר"ל באלו לא הוסיפו על מה שאמרו הקוסמים והכהנים: לאשדוד אחד. ר"ל בעבור שר אשדוד אחד וכן כולם: (יח) ועכברי וגו'. אבל על עכברי הזהב הוסיפו והביאו אחד מול כל עיר ולא חמשה כנגד כדברי הקוסמים: לחמשת. אשר הם לחמשת הסרנים ותחת ממשלתם: מעיר מבצר. בין מול עיר מבצר בין מול

מצודת ציון

געיה כמו אם יגעה שור (איוב ו'): (יד) בית השמשי. מבית השמש והוא שם העיר: (טו) אל האבן. על האבן:

השאלות

(יג) אם שמחו למה קצף ה' עליהם:

(טז) מה יודיענו ששבו עקרון:

דבר שמואל

וחז"ל אמרו ע"ז שאמרו שירה כי הדבר הפלאיי המעיד על השגחת ה' הוא השיר העולה מבריותיו שעל ידו יוכרו עלילותיו ונפלאותיו, ה] ולא סרו ימין ושמאול כי הדרך מתעקם לפעמים במקום סלעים ורכסים והם לא סרו בעקמימות רק הלכו בקו הישר שגדרו הקו היותר קצר בין שתי נקודות מונחות, ז] וסרני פלשתים הלכים אחריהם כי לא היה זה פלא אם היו הולכים לפניהם שדרך הבהמה להמשך אחרי בעליה לא כן בשהלכו אחריהם וזה התמיד עד גבול בית שמש: (יג) ובית שמש ספר כי בית שמש היו עוסקים אז בקציר חטים והיה ראוי שיצאו לקראת הארון ולקבלו ולנהלו בכבוד וגיל, והם בשאם עיניהם ויראו את הארון וישמחו לראות ר"ל לא שמחו כראוי בשמחה של מצוה להניח מלאכתם ולהביאו אל חדר הורתו, רק השמחה היה לראות כשמח על דבר חדש מפליא עיני רואים וזה הוגעה אל הקצף שקצף ה' עליהם כמו שיתבאר: (יד) והעגלה ולכן לא עמדו הפרות גם עתה והיה עוד נס, א] שעתה סרו מן הדרך אל השדה, ב] שעמדו בשדה יהושע בית השמשי ובאר הטעם כי שם היתה אבן גדולה שהיתה מוכנת בהשגחה שיונח הארון עליה. ויבקעו שרי פלשתים בקעו עצי העגלה והעלו (ר"ל שצוו להעלות) את הפרות (כי כ"ז ודאי לא עשו אנשי בית שמש מעצמם בלי דעת הסרנים שהיו העגלה והפרות שלהם): (טו) והלוים הם עסקו בהורדתו. ואנשי בית שמש הם זבחו זבחים אחרים ביום ההוא חוץ מן הפרות שצוו הסרנים להקריב: (טז) וחמשה גם זה היה פלא שהסרנים (הגם שנתעכבו שם עד שראו כל המעשה מהקרבת הפרות והזבחים וכ"ו) שבו עקרון ביום ההוא. באופן שביום אחד הלכו וחזרו מהלך הגדול הזה, עם מה ששהו בבית שמש: (יז) ואלה טחורי הזהב השחורים שהביאו הסרנים היו חמשה כמספר סרני פלשתים כ"ל אבל העכברים שבאו בעבור העם (הגם שלפי גזר הכהנים היה די ג"כ בחמשה כ"ל בכ"ז) הוסיפו והביאו. (יח) עכברי הזהב מספר כל ערי

פלשתים

וְעַד | אָבֵל הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר הִנִּיחוּ עָלֶיהָ אֵת אֲרוֹן יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה בִּשְׂדֵה יְהוֹשֻׁעַ בֵּית־הַשִּׁמְשִׁי: יט וַיַּךְ בְּאַנְשֵׁי בֵית־שֶׁמֶשׁ כִּי רָאוּ בַּאֲרוֹן יְהוָה וַיַּךְ בָּעָם שִׁבְעִים אִישׁ חֲמִשִּׁים אֶלֶף אִישׁ וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם כִּי־הִכָּה יְהוָה בָּעָם מַכָּה גְדוֹלָה: כ וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי בֵית־שֶׁמֶשׁ מִי יוּכַל לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה הָאֱלֹהִים הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה וְאֶל־מִי יַעֲלֶה מֵעָלֵינוּ: כא וַיִּשְׁלְחוּ מַלְאָכִים אֶל־יוֹשְׁבֵי קִרְיַת־יְעָרִים לֵאמֹר הֵשִׁבוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־אֲרוֹן יְהוָה רְדוּ הַעֲלוּ אֹתוֹ אֲלֵיכֶם:

ז א וַיָּבֹאוּ אַנְשֵׁי | קִרְיַת יְעָרִים וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וַיָּבִאוּ אֹתוֹ

אל

ת"א ויך באנשי. כועה לס: ויך בעס. שס עח:

ע"ש (יט) במד"ר ס. אוכ"ר ב ירו' מגולס א כ העעות ד ס מכילתא בשלח פו ע"ש סא"ר יא הנ' בשלח ויקסל:
(כ) סא"ד יא:

רש"י

אבל הגדולה. היא האבן הגדולה האמורה למעלה שהלמ"ד באה במקום נו"ן, וכן נשכה במקום לשכה בספר (נחמיה י"ג) ומפני שאירע להם אבלות בדבר קראה אבל: (יט) שבעים איש חמשים אלף איש. תרגום יונתן וקטל בסבי עמא שבעין גברא ובקהלא חמשין אלפי גברא. ורבותינו אמרו שבעים איש שכל אחד היה שקול כחמשים אלף או חמשים אלף איש שכל אחד שקול כשבעים סנהדרין:

מצודת ציון

(יח) ועד. ענינו כמו ואפילו וכן לא מת ממקנה ישראל עד אחד (שמות ט') ור"ל אפילו אחד:

מצודת דוד

כפר פרוז מבלי חומה סביב: ועד אבל הגדולה. הוא האבן הגדולה האמור למעלה וקראו אבל לפי שהעם התאבלו שם על אשר הכה ה' בהם כמ"ש למטה ור"ל אין זה סוף הדבר אשר ניכר ונודע עד היום הזה שדה יהושע כי אפי' האבן הגדולה וכו' ניכר הוא עד היום הזה בשדה יהושע בית השמשי: (יט) ויך. ה' הכה בהם על שפתחו הארון וראו בו בפנים ולזה הכה בעם שבעים איש מגדולי העיר אשר שקולים כחמשים אלף איש: (כ) מי יוכל לעמוד וגו'. ר"ל הלא הגדולים שבנו מתו ומי הוא הנשאר אשר יוכל לעמוד לפני ארון ה' לשמרו ולהזהר בקדושתו: (כא) רדו העלו. רדו אלינו והעלו אליכם:

השאלות

(יט) מדוע הכה באנשי בית שמש, וגם רחוק שהיה בעיר בית שמש חמשים אלף איש, ומהו הכפל ויך באנשי בית שמש ויך בעם:

דבר שמואל

פלשתים שהעם התגדלו בעצמם וכל עיר ההגדבה עכבר אחד ולא לבד עיר מבצר כי גם עד כפר הפרזי שגם הכפרים הפרזים הביאו עד אבל הגדולה שהם גבול א"י (ונקרא אבל ע"ש האבילות):
(יט) ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' (כאיה שאחריו ב' מורה על השגחה והפלאה בדבר שהסתכלו במהותו, כמו וירא בסבלותם ובא לרוב על עניינים הגיונים, ואל אראה ברעתי, וראה בטוב ירושלים, ור"ל שהביטו בו יותר מן הראוי ממיעוט היראה והכבוד). ספר כי הכה בין באנשי בית שמש על שראו בארון ה' דרך בזיון, וכן ויך בעם ביתר העם שהתקבצו לשם מן הסביבות ומפרש באנשי בית שמש הכה שבעים איש ובכל העם הכה חמשים אלף איש, (וחז"ל פי' שהכה שבעים איש השקולים כחמשים אלף. נראה שבכל הקיבוץ שם היה חמשים אלף איש ומתו מהם שבעים איש, ושעורו ויך שבעים איש מחמשים אלף איש, (כי מ' היחס נופל פעמים הרבה כמו אלחנן דוד בית לחם, (ש"ב כ"ג כ"ד) וכדומה, וחסר מ' היחס להורות שכולם נצטערו על מיתת אחיהם ונדמה להם כאילו נגעו כולם):
(כ) ויאמרו כו' מי יוכל לעמד ר"ל נסתפקו אם סבת הנגף היה בעבור רוב קדושת הארון שצריך שהנגשים אליו יהיו קדושים והם לא התקדשו כראוי ועז"א מי יוכל לעמד לפני ה' האלהים הקדוש הזה, או אם סבת הנגף היה בעבור המקום שאינו חפץ לשכון במקום הזה רק במקום אחר המוכן להשראת השכינה ועז"א ואל מי יעלה מעלינו: (כא) וישלחו מלאכים אל יושבי קרית יערים הגם בית שמש הזאת היתה ביהודה כי היא היושבת על הגבול הקרוב לעקרון (לא כן בית שמש אשר ליששכר) וכן קרית יערים היא ליהודה בגבול שבין יהודה לבנימין, לכן שלחו לשם להיותו קרוב אליהם ומחלק בנפש, ולבל יתיראו לקבעו קרוב לארץ פלשתים פן יקחוהו מאהם שנית הודיעום לאמר השבו פלשתים את ארון ה', ר"ל הסיבה מעצמם כי נפל פחדו עליהם ואין להתירא כי יגעו בו שנית ולכן רדו העלו אותו אליכם:

ז (א) ויבאו יאתו כולם לכבודו. אל בית אבינדב בגבעה פי' הרד"ק מפני שהיה שם איש שמור

אבינדב

אֶל־בֵּית אֲבִינָדָב בַּגִּבְעָה וְאֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ קִדְּשׁוּ לִשְׁמֹר אֶת־אֲרוֹן יְהוָה׃ ב וַיְהִי מִיּוֹם שֶׁבֶת הָאָרוֹן בְּקִרְיַת יְעָרִים וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַיִּהְיוּ עֶשְׂרִים שָׁנָה וַיִּנָּהוּ כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי יְהוָה׃ ג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִם־בְּכָל־לְבַבְכֶם אַתֶּם שָׁבִים אֶל־יְהוָה הָסִירוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר מִתּוֹכְכֶם וְהָעַשְׁתָּרוֹת וְהָכִינוּ לְבַבְכֶם אֶל־יְהוָה וְעִבְדֻהוּ לְבַדּוֹ וְיַצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ ד וַיָּסִירוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרֹת וַיַּעַבְדוּ אֶת־יְהוָה לְבַדּוֹ׃ ס ה וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל קִבְצוּ אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה וְאֶתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם אֶל־

ת"א ויהי מיום. זבחים קיח: ע"ש (ג) בוה"ע קיט: (ה) שוח"ט קיט: יהוה

רש"י

ז (א) קדשו. זמינו: (ב) מיום שבת הארון בקרית יערים. ורוב הפורענות שבא עליהם בעון בית עלי ואת הגבורה שעשה הקב"ה בפלשתים: וינהו וגו' אחרי ה'. על ידי שמואל שהיה מחזר מעיר לעיר שופטם ומוכיחם. וינהו לשון המשכה הוא ולשון ארמי הוא תהגהו לפולחנו וכן (יחזקאל ז' י"א) ולא נה בהם. אין בהם תועלת למושכם אל הטוב. ומנחם חברו וינהו לשון יללה כמו נהי נהיה וכן ולא נה בהם, ופירוש וינהו אחרי ה' שהתאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחר ה'. ל"א וינהו כמו ויתאספו ונקוו אליה כל הגוים (ירמיה ג' י"ז) מתרגמינן ויתנהון למפלח בה כל עממיא ויהיה מזה הענין ג"כ ולא נה בהם כענין שאמר לא מהם ולא מהמונם ולא מנה שבהם כלומר ולא בקבוץ שלהם (סא"א): (ו) וישאבו מים וישפכו. תרגום יונתן ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם ה'. ולפי משמעו אינו אלא סימן הכנעה הרי אנו לפניך כמים הללו הנשפכין: וישפט שמואל. בין איש לרעהו על עסקי ממון שביניהם או על עסקי עבירה שעברו:

מצודת דוד

ז (א) בגבעה. אשר בגבעה והוא שם מקום בקרית יערים: קדשו. הזמינו לשמור את הארון לבל יבא מי לראותו ולכבד ולרבץ לפניו: (ב) מיום. ר"ל מהתחלת שבת הארון וכל הימים הרבים שהיו במספר עשרים שנה אשר ישב שם בכל הזמן ההוא נהו ויללו ישראל להתחרט על מעשיהם אשר לא טובים ושבו ללכת אחרי ה': (ג) הסירו. מכל וכל:

מצודת ציון

ז (א) קדשו. הזמינו כמו קדשו עליה מלחמה (ירמיה ו'): (ב) שבת. ענין עכבה: וינהו. מלשון נהי ויללה: (ה) תחרש. תשתוק וכן והחריש יעקב (בראשית ל"ד):

השאלות

(ב) בפירוש הכתוב הזה נבוכו המפרשים מאד:

(ג) מה"ל הסירו את אלהי הנכר ועשתרות מתוכם, וגם שהעשתרות הם בכלל אלהי הנכר:

דבר שמואל

אבינדב לכן באר שזה היה יהונדב שדר בגבעה, וגם י"ל כי ליהונדב היו לו שני בתים בשני מקומות לכן באר שהארון הובא אל הבית שהיה גבעה, קדשו הזמינו, ומבואר אצלי כי גדר הקדושה המורה הזמנה, הוא המופרש מכל עסקיו אל דבר מיוחד: (ב) ויהי מיום באר שבת הארון בבית אבינדב התחיל מיום שבת הארון בקרית יערים והתמיד לשבת במקום ההוא הגם שרבו הימים עד שהיו עשרים שנה (שהם י"א של שמואל ושתי שנים של שאול ושבעה שנים שמלך דוד בחברון) ר"ל הגם שעברו עתים שונים ומנהיגים מתחלפים בכ"ז לא זז ממקומו, וספר ג"כ כי מיום ההוא נהו כל בית ישראל אחרי ה' כי ראו גודל קדושת הארון וכי נתן ליראיו נס להתנוסס: (ג) ויאמר אז התעורר שמואל להשיבם בתשובה. אם בכל לבבכם ר"ל כי מתנאי התשובה הגמורה הוא שמירוק והזיכוך, ר"ל שישובו ויתחרטו ויעזבו מעשים הקודמים ושיעשו טוב ולא רע בעתיד. ושניהם צריך שיהיו במחשבה ובמעשה, ועז"א לעומת עזיבת הרע במחשבה הסירו את אלהי הנכר מתוככם ר"ל אשר במצפוני לבכם, ולעומת עזיבת החטא בפועל הסירו העשתרות, ונגד העבודה בעתיד, על עבודה שמצפון אומר והכינו לבבכם אל ה' שלבכם יהיה מוכן אך לה' בל תתערב שם מחשבת עלחו, ונגד העבודה בפועל אמר ועבדהו לבדו בלא שיתוף, ובזה ירצכם ויצל אתכם מיד פלשתים המושלים בכם בסבת עונותיכם: (ד) ויסירו ספר כי מלאו אחרי ה' בין בתשובה על העבר בפועל ויסירו וכו' בין בעבודה בעתיד ויעבדו את ה' לבדו, ולא הגיד מדבר המחשבה שזה לא ידע רק היודע תעלומות לב: (ה) ויאמר אחרי ההכנה הזאת אמר שיתקבצו המצפתה ששם היה דרכם להתאסף לקדושה ולעבודה

יְהוָה׃ ו וַיִּקָּבְצוּ הַמִּצְפָּתָה וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם וַיִּשְׁפְּכוּ ׀ לִפְנֵי יְהוָה וַיָּצוּמוּ בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמְרוּ שָׁם חָטָאנוּ לַיהוָה וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּצְפָּה׃ ז וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים כִּי־הִתְקַבְּצוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה וַיַּעֲלוּ סַרְנֵי־פְלִשְׁתִּים אֶל־יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי פְּלִשְׁתִּים׃ ח וַיֹּאמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־שְׁמוּאֵל אַל־תַּחֲרֵשׁ מִמֶּנּוּ מִזְּעֹק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְיֹשִׁעֵנוּ מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ ט וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל טְלֵה חָלָב אֶחָד וַיַּעֲלֵהוּ עוֹלָה כָּלִיל לַיהוָה וַיִּזְעַק שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה בְּעַד יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲנֵהוּ יְהוָה׃ י וַיְהִי שְׁמוּאֵל מַעֲלֶה הָעוֹלָה וּפְלִשְׁתִּים נִגְּשׁוּ לַמִּלְחָמָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּרְעֵם יְהוָה ׀ בְּקוֹל־גָּדוֹל בַּיּוֹם הַהוּא עַל־פְּלִשְׁתִּים וַיְהֻמֵּם וַיִּנָּגְפוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יא וַיֵּצְאוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִן־הַמִּצְפָּה וַיִּרְדְּפוּ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּכּוּם עַד־מִתַּחַת לְבֵית כָּר׃ יב וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶבֶן אַחַת וַיָּשֶׂם בֵּין־הַמִּצְפָּה

ת"א ויקח שמואל. עכו"ם כד: ויעלהו ק' ובין

ע"ש (ו) ירו' תענית ב ו במד"ר ג עי"ש שוה"ע מ קיט: (ח) סא"ר יז: (ט) ירו' מגילה א יב שמו"ר לא במד"ר יד ויק"ר כב שוח"ע כז פא פנ' האזינו סב"ר יז בדר"ת ד ג (י) שוח"ע יב:

רש"י

(ט) ויעלהו עולה. ויעלה כתיב, נקבה היתה מכאן למדו רבותינו עולה נקבה כשרה בבמת יחיד, במסכת עבודה זרה: (יא) מתחת לבית כר. מלרע לבית כרון:

מצודת ציון | מצודת דוד

(ט) כליל. מלשון כל ר"ל העולה כל בשר העולה כמשפט האמור לבדו בלא שתוף: (ו) וישאבו מים. ר"ל התעוררו לשאוב ולהזיל מי דמע ושפכו בתפלה לפני ה': וישפט. בדברים שבין אדם לחבירו: ויעלו. להלחם בם כי חשבו שנתקבלו ישראל לצאת למלחמה: (ח) אל תחרש ממנו. אל תשתוק מלדבר אשר יהיה טובה לנו והוא מזעוק אל ה' להושיענו: (ט) טלה חלב. ר"ל עודנו יונק החלב: ויענהו ה'. ר"ל ראה שנתקבלה ברצון כי ירדה האש ושרפה את העולה והיה בטוח בתשועה: (י) וירעם ה'. הביא עליהם רעם בקול גדול ויהם אותם ועי"ז נגפו לפני בוא ישראל למלחמה: (יא) ויצאו. אחר זה יצאו מן המצפה ורדפו אחריהם: עד מתחת. הכום בכל הדרך אשר רדפום עד בואם מתחת לבית כר: (יב) בין המצפה וגו'. שם עמדו מערכות

דבר שמואל

ולדבר האלהים, ושם יתפלל בעדם אחרי ששבו אל ה': (ו) ויקבצו ספר, א] שהתקבצו וזה מורה על האחדות לעבוד את ה' שכם אחד, ב] וישאבו מים אם מי דמעה ובכי כדבר המפ' או רמז שנשפכו לבם כמים, ג] ויצומו שענין הצום היה לבקר אחר עונות היחידים והרבים ולפרוש מהם כמ"ש הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע, ד) ויאמרו שם חטאנו שהוא הוידוי והחרטה על עבירות שבין אדם למקום, ה] ועל עבירות שבין אדם לחברו שע"ז אין מועיל תשובה לבד וישפוט שמואל בין איש לרעהו: (ז) וישמעו זה היה סבה מאת ה' שיתגרו בם פלשתים למען יפלו בידם ולכן כאשר שמעו שהתקבצו חשבו שהיה איזה מרד ועלו סרני פלשתים עם מחניהם, וישראל שלא הבינו כי זה סבה מאת ה' למען יושעו התיראו מפניהם: (ח) ויאמרו כאשר ראו ששמואל בוטח בה' כי יגבר עליהם כי בטח שכבר שמע ה' תפלתו אמרו אליו בל יחרש גם עתה מזעק אל ה' שהוא ישיענו מיד פלשתים ר"ל באשר ילאים אנו מפניהם א"א שנלחם במלחמה וצריך שתתפלל תעשה התשועה כולה ע"י ה' כי חרבי לא תושיעני: (ט—י) ויענהו ה' וכו' וירעם בקולו קול ה' שהגיע אל הנביא היה מתחלק לכמה שבילים כמ"ש בתו"כ (ויקרא פ' א') וישמע את הקול מדבר אליו משה שמע וכל ישראל לא שמעו, יכול מפני שהיה הקול נמוך ת"ל את הקול הקול שכתוב בו קול ה' שובר ארזים, והנה בקול הנורא הזה שבו ענה את שמואל וכל ישראל לא שמעוהו, בו בעצמו נתן קול עוז רעם ורעש על פלשתים וינגפו מעצמם, (יא) ויצאו וישראל לא הוצרכו להלחם רק לרדוף ולהפיל חללים: (יב) ויקח לזכר הנס, עד הנה עזרנו

וּבֵין הַשֵּׁן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ אֶבֶן הָעָזֶר וַיֹּאמַר עַד־הֵנָּה עֲזָרָנוּ יְהוָה׃ יג וַיִּכָּנְעוּ הַפְּלִשְׁתִּים וְלֹא־יָסְפוּ עוֹד לָבוֹא בִּגְבוּל יִשְׂרָאֵל וַתְּהִי יַד־יְהוָה בַּפְּלִשְׁתִּים כֹּל יְמֵי שְׁמוּאֵל׃ יד וַתָּשֹׁבְנָה הֶעָרִים אֲשֶׁר לָקְחוּ־פְלִשְׁתִּים מֵאֵת יִשְׂרָאֵל ׀ לְיִשְׂרָאֵל מֵעֶקְרוֹן וְעַד־גַּת וְאֶת־גְּבוּלָן הִצִּיל יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים וַיְהִי שָׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵין הָאֱמֹרִי׃ טו וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת־יִשְׂרָאֵל כֹּל יְמֵי חַיָּיו׃ טז וְהָלַךְ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בֵּית־אֵל וְהַגִּלְגָּל וְהַמִּצְפָּה וְשָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה׃ יז וּתְשֻׁבָתוֹ הָרָמָתָה כִּי־שָׁם בֵּיתוֹ וְשָׁם שָׁפָט אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃

ח א וַיְהִי כַּאֲשֶׁר זָקֵן שְׁמוּאֵל וַיָּשֶׂם אֶת־בָּנָיו שֹׁפְטִים לְיִשְׂרָאֵל׃

ויהי

ת"א ותשבתו. ברכות י נדרים דף לח: ויהי כאשר. שבת נו תענית ח מגילה י:

ע"ש (טו) סוה"ע לב: (טז) אגב"ר כב שמ"ר טז במד"ר יח קה"ר סדר ב פי' קרח שופטים זוכר תרומה: (יז) אגב"ר כב ירוש' מגילה א ב: (א) במד"ר י אגב"ר מא:

בולו קמץ

רש"י

(יב) ובין השן. שן הסלע:

מצודת דוד

פלשתים: עד הנה עזרנו ה'. ר"ל עד המקום הזה עזרונו ה' במה שהמהם בקול רעם ולא שלט בהם יד ישראל עדיין כי משם והלאה רדפו ישראל אחריהן ושלטו בהם ידם:

(יג) ולא יספו. בימים שהנהיג שמואל עד לא נזדקן לא הוסיפו לבוא בגבול ישראל: ותהי יד ה' בפלשתים. כאשר הלכו ישראל ללחום עמו בגבולו: (יד) לישראל. הערים ההם הוחזרו לישראל: ואת גבולן. הגילו גבול עצמן לבלי תת לפלשתים לבוא לרשת עוד מה מגבולן: ויהי שלום. כי בעוד משלו פלשתים בישראל נלחמו עמהם האמורי כנאמר בא"ש אבל כאשר חזקה יד ישראל היה שלום ביניהם: כל ימי חייו. מעת שהועמד לשופט עד שמת ואף לאחר שמלך שאול שפט הוא: (טז) והלך. בכל שנה הלך מביתו וסבב לבית אל וכו' ושם שפטם: (יז) ותשבתו. אחר סבובו שב לרמה כי שם היה ביתו: ושם שפט וגו'. הבאים ממרחק:

מצודת ציון

כה: (יב) ובין השן. שן הסלע היה שם ונקרא המקום של שמו: (טז) מדי. מהי רלה לומר בכל שנה ושנה:

השאלות

(יג—ח) ויכנעו משמע שלא נלחמו, ולמה ותהי יד ה' בם, ולמה האריך לתשבנה הערים וכו' מעקרון וכו' הציל ישראל וכו', ולמה כפל וישפט שמואל וכו' ושפט את ישראל וכו' ושם שפט וכו':

דבר שמואל

ה' כי לא בחרבם נלחו: (יג) ויכנעו סיפר ששמואל היה למגן בעד עם ה' בין נגד האויב החיצוני, בין בהנהגת העם עצמו, ששני אלה היו מוטלים על השופט והמלך כמ"ש ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו, על המחסה נגד צר ואויב, אומר ויכנע הפלשתים ר"ל שהיו שם שני דברים, א] שנכנעו מעצמם עד שלא יספו מעצמם ליכנס לגבול ישראל, ב] שגם בעת יצאו ישראל ארץ פלשתים, היתה יד ה' בם עד שנוגעו לפניהם בארצם: (זה נמשך כל ימי שמואל, ר"ל רוב ימי חיי שמואל כי בעת זקנותו משלו הפלשתים בישראל כמו שיבואר סי' י"ג) ומפרש, (יד) ותשובנה ע"י שנכנעו הושבו הערים שלקח מאת ישראל מעצמם כי התיראו לבא בגבול ישראל, וע"י שהיתה יד ה' בם בעת ערכו ישראל מלחמה בארצם ע"כ מעקרון ועד גת הגם שערים האלה כבר היו ביד פלשתים מימים רבים הציל ישראל מידם, כי הוריסום משם, וגם ויהי שלום בין ישראל ובין האמרי כי בעת משלו האויבים בישראל נוספו גם האמוריים עליהם ונלחמו בם לא כן בימי שמואל: (טו) ונגד המשפט בין אנשי ישראל וישפט כו' כל ימי חייו ר"ל מעת שנתמנה לשופט: (טז) והלך והיה דרכו לחזר בעיירות ולשפוט כל ישראל לבא אליו, ואחר שגמר הסבוב אז, (יז) ותשובתו היה שב הרמתה כי שם היה ביתו וגם שם לא נח רק שפט בקביעות כל הבאים למשפט וגם שם היה מזבח מוכן לעבודת ה': ח (א) כאשר זקן ולא יכול לסבוב בערי ישראל, וישם את בניו שופטים למען יתהלך כ"א בחלק

ב וַיְהִי שֶׁם־בְּנוֹ הַבְּכוֹר יוֹאֵל וְשֵׁם מִשְׁנֵהוּ אֲבִיָּה שֹׁפְטִים בִּבְאֵר שָׁבַע׃ ג וְלֹא־הָלְכוּ בָנָיו בִּדְרָכָו וַיִּטּוּ אַחֲרֵי הַבָּצַע וַיִּקְחוּ־שֹׁחַד וַיַּטּוּ מִשְׁפָּט׃ ד וַיִּתְקַבְּצוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ אֶל־שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה׃ ה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה אַתָּה זָקַנְתָּ וּבָנֶיךָ לֹא הָלְכוּ בִּדְרָכֶיךָ עַתָּה שִׂימָה־לָּנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ כְּכָל־הַגּוֹיִם׃ ו וַיֵּרַע הַדָּבָר בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל

כאשר

ת"א ולא הלכו. שבת נו מגילה י מכות יא: שימה לנו. סנהדרין כ:

ע"ש (ב) סדר"כ מג שוח"ט פ' מדר"ש א כ יא: (ג) ב"ר פה וזכר ויהי ירוש' סוטה א ד אג"ר מא מדר"ש יב ב: (ה) סדר"כ לג: בדרכיו ק'

רש"י

ח (ג) ויטו. הם עצמם. ויטו דבר אחר, דהיינו המשפט. ורבותינו אמרו לא חטאו בני שמואל אלא שלא הלכו בדרכי אביהם שהיה מחזר בכל מקומות ישראל ושופטן בעריהן והם לא עשו כן כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם: (ו) וירע הדבר. לפי שאמרו לשפטנו ככל הגוים:

מצודת ציון

ח (ב) משנהו. השני לו: (ג) הבצע. חמדת הממון כמו לקחו שוחד והטו המשפט: (ה) אתה זקנת. ואין כחך לשפוט עוד: ככל הגוים. ככל עובדי גלולים סביב א"י אשר הם

מצודת דוד

ח (ב) שפטים בבאר שבע. העמידו לשופטים וישבו בבאר שבע: (ג) ויטו. הטו עצמן לחמוד בממון ובעבור זה

השאלות

(פסוק ו' עד סוף הפרשה) מה היה הקצף על שאלת המלך והיא אחת ממצות התורה, שום תשים עליך מלך ומ"ש חז"ל ששאלוהו שלא בעונתו, כי המצוה הוא לאחר מלחמת עמלק צריך לבאר מדוע יהיה כן, ועוד א"כ למה מלא שא תם, וכ"ש היסלא מ"ש חז"ל שבקשו לעבוד ע"ז למה ימשיל זה לענין ע"ז, ומ"ש לשפטנו ככל הגוים דומה למ"ש ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים, ומ"ש וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו הל"ל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים, שזה היה עקר החטא, ומ"ש שמע בקול וכו' כי לא אותך מאסו כי אם אותי, הלא כ"ש שראו שלא ישמע להם למאוס את ה', ולמה כפל שנית ועתה שמע בקולם, והנה בסי' י"ב הרבה להוכיחם על שאלת המלך ולמה נוסו ה' למנחות רצונם, ולמה צותה התורה להקים להם מלך, אחר שיהיה זה חטא ועון, ולמה הוסיף למשוח את דוד אח"כ, ולבנות לו בית מלכות לדור דורים. ומ"ש והגדת להם את משפט המלך ויפלא מאד, הלא התורה אמרה לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה, ואיך יעשוק ויגזול את עמו כחפצו ונתן לעבדיו ויקרא זה משפט המלך, ומש"כ שנית וימאנו העם וכו' ויאמרו וכו' והיינו גם אנחנו ככל הגוים וכו' הלא הוסיפו חטא על פשע וה' אמר שמע בקולם, ולמה הוסיפו אח"כ שילחם מלחמותם שלא הזכירו בתחלה ולמה דבר שמואל זאת שנית באזני ה':

דבר שמואל

מן הארץ לעשות משפט: (ב) שפטים בבאר שבע ר"ל שלא די שלא הלכו בדרכי אביהם לסבב בערי ישראל לשפטם רק ישבו בבאר שבע בקצה א"י, ואלו ישב אחד בדן ואחד בבאר שבע לא היה הטורח רב אבל הם ישבו שניהם בבאר שבע להטריח את ישראל לבא אליהם ולהרבות שכר לחזניהם ולסופריהם: (ג) ולא הלכו כו' בדרכיו לסבב בערי ישראל ואח"כ נטו אחרי הבצע להרבות שכר חזניהם וסופריהם ולהטיל מלאי על ב"ב ולשאול חלקם בפיהם כדברי חז"ל, ואח"כ לקחו שחד ואח"כ הטו משפט כי עבירה גוררת עבירה, וחז"ל אמרו שלא חטאו בקבלת שוחד רק ע"י שנטו אחר הבצע מעלה עליהם כאילו לקחו שוחד: (ד) ויקבצו כפי המבואר (בסי' י"ג) הריעו הפלשתים ראש בעת ההיא ומשלו על ישראל, תחת שהיתה יד ה' בם כל ימי שמואל (למעלה ז' י"ג) כי ע"י עוות הדין שבה נור הרבם במלחמה כנודע מענין יהושפט (ד"ה ב' כ') שכאשר הקים המשפט על תלו גרש מפניו אויב ויאמר השמד, לכן בראותם כי מסה ידם ואפס עצור ועזוב התקבצו: (ה) ויאמרו אליו הנה אם נוחיל נשיג הנהגה מעולה מאתך הלא אתה זקנת מהיות לאיש, ואם מאת בניך, הן בניך לא הלכו בדרכיך, לכן שימה לנו מלך: (ו) וירע הדבר המפרשים נבוכו בזה מדוע רע הדבר בעיני שמואל ובעיני ה', והלא הכתוב אומר כי תבא אל הארץ וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו, וחז"ל אמרו מפני ששאלוהו בתרעומת, ושאלוהו שלא בעונתו, ואמרו זקנים כהוגן שאלו ועמי הארץ קלקלו, ואמרו שהיה שאלתם לעבוד לע"ז. וכפי המבואר אצלי היה חטאתם משלשה פנים, א] שהגם שהתורה צותה או התירה להקים להם מלך (כי פליגי בזה ר"י ור"נ (סנהדרין דף כ"א) אם הקמת מלך רשות או חובה) הכתוב התנה בזה ואמר כי תבא אל הארץ וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך, ר"ל כי הקמת המלך הכרחי אל הקיבוץ, ונצרך מאד, וכמ"ש החוקרים שיחוס המלך בקיבוץ המדיני כיחוס הלב בגוף הבע"ח אשר לו גב ויחוס המניעות אל הסבה הראשונה יתעלה, ויאמרו שהמלכות יקיים ג' דברים, א] האחדות והעדר השתוף, ב] ההתמדה והעדר החילוף, ג] היכולת המוחלט, אמנם כל זה להעמים אשר על פני האדמה

כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ תְּנָה־לָּנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ וַיִּתְפַּלֵּל שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה׃
ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹל הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ אליך

ע"ש (ז) ספרי שופטים:

מצודת דוד

לפי חוקים ומשפטים בלתי מיוסדים על אמונה צדק והכרח האדם: (ו) ויתפלל. שיגלה אליו הדבור לדעת מה ישיב לכם: (ז) לכל אשר וגו'. ואף להיות המשפט מסור ביד המלך: כי לא אותך מאסו. ר"ל ופן תאמר אין אותך

דבר שמואל

שמתנהגים כפי התהלוכות הטבע, וכן לישראל בעת סר צלם והיתה הנהגתם תחת מסבות המקרה והטבע או מן ההכרח שיקימו עליהם מלך ללחום מלחמותם ולהשיב מלחמה שערה, לא כן בעת הפלה ה' אותם מכל העמים ויהגם תחת שבט השגחתו הפרטיית וילך מלכם לפניהם וה' בראשם, לא היה להם צורך למלך, וכמ"ש ותאמרו כי מלך ימלוך עלינו וה' אלהיכם מלככם, ולכן אמר כי בעוד שהירש ותשב את הארץ שבעת ההיא עבר ה' לפניהם בקדש ועשה בקרבם נפלאות והיה כל עניגם כדרך הנס והפלא לא היה להם רשות להקים להם מלך אחר ולמעול במלכות שמים, רק אחר ירושה וישיבה שאז היו עתים שעזבם המלך ה' נבאות והיו ככל העמים תחת הנהגת הטבע אז רשות או מצוה בידם להקים להם מלך ככל העמים אשר סביבותיהם, אחר שהיו כמותם תחת יד הטבע, צריכים הם למנהיג יועיל להם כפי ההנהגה המדינית, ולפ"ז הנה בעוד שמואל חי, אשר דבקה בו ההשגחה האלהית ועליו בשמים הרעים ה' בקול גדול על פלשתים, וכמו שאמר הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר, לא היה להם לעזוב הנהגה זו ההשגחיית והסתופף בצל בשר רק היה להם לשאול מאתו שיסיר את בניו מהיות שופטים ושהוא בעצמו ינהיג את העם כמקדם, וזה מסכים עם דברי חז"ל ששאלוהו שלא בעונתו, כי בחיי שמואל לא היה להם לשאול כזאת. ב] פגמו בזה בכבוד שמואל, שאם היו שואלים את המלך בעבור המלחמה לבד לצאת לקראת נשק וללחום מלחמותם לא היה בזה כל כך בוז וקלון לשמואל אבל הם אמרו תנה לנו מלך לשפטנו, שמורה כי מצאו עולתה במשפטיו עד שמבקשים שופט אחר טוב ממנו, ויעיזו בפניו לאמר כי רוצים להעבירו מהיות שופט ולבחור אחר תחתיו וכדי בזיון וקצף לקדוש ה' אשר עשה משפט וצדקה לכל עמו, וזאת הורע בעיניו ביחוד כמ"ש וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו, וזה מסכים עם דברי האומר ששאלוהו בתרעומת כי התרעמו בזה על הנהגת הנביא ומשפטיו עם ישראל, ג] הנה מינוי המלכים יהיה באחד משני פנים, אם שיהיה מלך נכנע למשפטי התורה והמצות כמו שהיו מלכי ישראל הצדיקים מקדם ומלכי העמים בעלי הדת בזמננו, ואם שיהיה מלך מושל על התורות והדתות לעשות המשפטים והתורות כאות נפשו, כמו שהיו מלכי העמים בימי קדם שהם עשו תורות ומשפטים ויענו אותם כרצונם, והנה התורה הזהירה על המלך שישמור את התורה והמצוה כמו שכתב והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו וכו' לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל, הרי לא היה לו רשות לחדש תורה ולשנות דבר ממשפטי התורה, והנה מה שאמרו ישראל תנה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים, הוא מאמר בעל שני פנים, כי יש לפרש שהכוונה תנה לנו מלך ככל הגוים לשפטנו, שאז הדמיון ככל הגוים מוסב על שימת המלך וזה דומה למה שכתוב בתורה ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי, ומ"ש לשפטנו הוא שישפטם כפי חוקי התורה, ובזה לא היתה שאלתם רעה מצד עצמה כי התורה התירה להם זאת ואמרה שום תשים עליך מלך, רק שהיה בזה בוז וקלון לשמואל, כאילו יאמרו שמשפטי שמואל לא נאותו בעיניהם כי אינם מכוונים כפי הצדק והמשפט התוריי ומבקשים במקומו שופט טוב ממנו. ויש לפרש שכוונו לשפטנו ככל הגוים, ר"ל שלא ישפטם כפי משפטי התורה רק כמלכי סביביהם שהם גוזרים הדתות ומניחים הנמוסים ובזה לא פגעו בכבוד שמואל מצד שהוא שופט ע"פ משפטי התורה, כי הודו שלא מצאו בו עול מזה הצד והוא שופט בצדק כפי התורה, ולא אותו מאסו, רק שאינם רוצים במשפטי התורה ולא בשפוט השופט ע"פ חקותיה, והוא מרי נגד ה' ומורדו לא נגד שמואל, כמ"ש (שמות י"ו ח') לא עלינו תלונותיכם כי אם על ה', והנה שמואל דנם לכף זכות, והבין מדבריהם כפי' הראשון, שעקר שאלתם תנה לנו מלך לשפטנו, ר"ל כמשפטי התורה, והורע בעיניו רק מצד כבודו כי השפילוהו שמשפטיו אינם טובים וישרים כפי התורה. וז"ש וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו: (ז) ויאמר ה' וה' גלה לו, שישמע בקול העם לעשות שאלתם, וזה מצד שתשמע לכל אשר יאמרו אליך ר"ל שמע סוף דבריהם שאמרו לשפטנו ככל הגוים, שכוונתם שישפטם כמשפטי העמים שמקורם מחפץ המושל ורצונו, ודייק זה כי אם לא לזה כיונו היל"ע בהפך תנה לך מלך ככל הגוים לשפטנו, וז"ש חז"ל שזקנים שאלו כהוגן ועמי הארץ קלקלו (כי במאמר הזה בעל שני פנים כ"א כוון בו כונה אחרת). ובזה אין

אֵלֶיךָ כִּי לֹא אֹתְךָ מָאָסוּ כִּי־אֹתִי מָאֲסוּ מִמְּלֹךְ עֲלֵיהֶם׃ ח כְּכָל־הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר־עָשׂוּ מִיּוֹם הַעֲלֹתִי אוֹתָם מִמִּצְרַיִם וְעַד־הַיּוֹם הַזֶּה וַיַּעַזְבֻנִי וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים כֵּן הֵמָּה עֹשִׂים גַּם־לָךְ׃ ט וְעַתָּה שְׁמַע בְּקוֹלָם אַךְ כִּי־הָעֵד תָּעִיד בָּהֶם וְהִגַּדְתָּ לָהֶם מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם׃ י וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֶל־הָעָם הַשֹּׁאֲלִים מֵאִתּוֹ מֶלֶךְ׃ יא וַיֹּאמֶר זֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיכֶם אֶת־בְּנֵיכֶם יִקָּח וְשָׂם לוֹ בְּמֶרְכַּבְתּוֹ וּבְפָרָשָׁיו וְרָצוּ לִפְנֵי מֶרְכַּבְתּוֹ׃ יב וְלָשׂוּם לוֹ שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְלַחֲרֹשׁ חֲרִישׁוֹ

ע"ש (י) אס"ר ס : הק' בקמץ ריב"י ולקצר

(ט) העד תעיד בהם. התרה בהם שתהא אימת מלכם עליהם:

מצודת ציון

שולחי בלע (שמות י"ח): (ט) העד תעיד. ענין התראה פ"ש שדרך להתרות בפני עדים למען לא יכחש לאח"ז כמו העד העיד בנו (בראשית מ"ג): משפט. ר"ל הנהגה ואם הוא שלא כדין וכן ומשפט הכהנים (לעיל ב'): (יא) ורצו.

מצודת דוד

לא אותך מאסו כי הלא לא עוד להם אם מאסו בי כי הנה לא עשו דבר בלתך אבל בי מאסו ולא חפצו במשפטי התורה: (ח) המעשים. ר"ל אין זה דבר חדש אצלם כי כמו כל המעשים מאסו בי ובחרו בעבודת גלולים כן המה עושים עתה: (ט) ועתה. הואיל ולא כן מאסו הודקק להם שמע בקולם: והגדת להם. הגבא והאמור להם משפט המלך: (יא) יקח ושם לו. יקח אותם וישימם במוליכי מרכבתו ובמוכבי הסוסים ולרוץ רגלי לפני מרכבתו: (יב) ולשום לו וגו'. והנה רבים ימאסו לשום עליהם עול. מאת הנהגות

דבר שמואל

אם העדר כבוד לך כי לא אתך מאסו כי אם אתי מאסו ממלוך עליהם, כי בזה רוצים לפרוק מעליהם משפטי התורה ומלכות שמים: (ח) ככל ר"ל והגם כי רוצים לעזוב מקור חיים לחצוב להם בארת נשברים כי עד עתה שהיית ברואשם היו מונהגים מהשגחה העליונה וה' המולך עליהם והולך לפניהם, ועתה רוצים להיות תחת הנהגת בשר ומקרי הטבע, הנה זה דומה ככל המעשים אשר עשו מיום העלתי אותם מארץ מצרים שהעליתם מתחת ממשלת המערכה אל צל ההשגחה והם עזבוני ויעבדו אלהים אחרים כי אהבו להיות תחת כנפי השרים והכוכבים, כן המה עושים גם לך שמאסו להיות מונהגים על ידך הנהגה נסיית השגחיית ורוצים הנהגה טבעיית לבטוח בזרוע בשר, וז"ש חז"ל שבקשו לעבוד ע"ז, ר"ל שנדמה בזה קצת כפי שהמשיל הכתוב עניננם: (ט) ועתה אמנם עתה שנגלו מזימות לבבם כי פורה ראש ולענה א"כ אינם ראוים מעתה להשגחה נסיית, שהיא לא תהיה רק בהיותם צדיקים תמימים באמונתם, ואחר שעתה סר צלם מעליהם והנם ככל הגוים להתנהג בדרך הטבע א"כ הם צריכים באמת למלך בשר שיס הנהגתם בדרך היותר מועיל כפי הסדר הטבעי וא"כ שמע בקולם להמליך להם מלך, אך כי העד תעיד בהם ר"ל אחר שרוצים שהמלך לא יכנע אל משפטי ה' רק ימשול ויגזר כפי חפצו באין מעצור, תעיד בם מהרעה אשר ימצאם מהנהגה זאת כי המושל הנכנע אל משפטי התורה לא יתפאר להעביר משפט ולקחת הבלתי מגיע לו מצד הדין כי גם הוא צריך לשמוע אל התורה והמשפט כמ"ש (סנהדרין דף י"ט ע"א) מלכי בית דוד דן ודנין אותו בכתיב בית דוד דינו לבקר משפט ואית דלא דנין אותו איהו הכי דן וכו', אבל המושל הבלתי נכנע אל הדת ימשיך הכל לעצמו בחזקה, כמ"ש מלכי ישראל לא דן ולא דנין אותו, והגדת להם משפט המלך אשר ימלוך עליהם, לא אמר ספר משפט המלוכה (כמ"ש לקמן י' כ"ה) שזה מורה על הדברים המגיעים אל המלכות מצד הדין והדת, כמ"ש אין רוכבין על סוסו ואין משתמשים בשרביטו וכדומה, רק אמר משפט המלך ר"ל המשפט והחק שיקבע לעצמו כפי רצונו שלא כדין כמ"ש למעלה (ג') וזה משפט הכהנים שפירושו משפט שקבעו לעצמם דרך אלמות: (י) ויאמר הודיע להם כל דברי ה' איך ידע מחשבותם שרוצים להשפט במשפטי הגוים ולמאס מלכות ה': (יא) ויאמר ועפ"ז אמר להם כי תחת שחושבים שהוא יקבע להם נמוסים טובים והמשפטים יהיו בהם יהיה בהפך כי זה יהיה משפטו לרוע, וחשב שבעה דברים, א] את בניכם יקח בתחלה יקחם לעבודות פחותה לרוץ לפני מרכבתו: (יב) ולשום ומן הרצים האלה יבחר מקצתם לשרי אלפים ומקצתם לעבודת האדמה לחרש חרישו ומקצתם למלאכת חרש והשב לעשות כלי מלחמתו, באופן שהשרים יהיו תחלה הרצים בסוסים לפני המרכבה, ולא יבחר כפי המדרגה והיחוס והמעלה רק כפי רצון המושל להרים או להשפיל, לשרים או לעובדי האדמה, שזה מאין צדק ויושר והשגחה על העם

ולקצר קצירו ולעשות כלי־מלחמתו וכלי רכבו: יג ואת־בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאפות: יד ואת־שדותיכם ואת־כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח ונתן לעבדיו: טו וזרעיכם וכרמיכם יעשר ונתן לסריסיו ולעבדיו: טז ואת־עבדיכם ואת־שפחותיכם ואת־בחוריכם הטובים ואת־חמוריכם יקח ועשה למלאכתו: יז צאנכם יעשר ואתם תהיו־לו לעבדים: יח וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא־יענה יהוה אתכם ביום ההוא: יט וימאנו העם לשמע בקול שמואל ויאמרו לא כי אם־מלך יהיה עלינו: כ והיינו גם־אנחנו ככל־הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את־מלחמתנו: כא וישמע שמואל את כל־דברי

העם

ת"א והיינו גם. עקידה שער לה כל פ' שאלת מלך:

ע"ש (יד) זוהר ויחי: (כ) ספרי שופטים: חל' דגוש

רש"י

(יב) ולעשות כלי מלחמתו. לעשות אותם אומנים ופחים ונגרים: (יג) לרקחות. מתקנות מרקחים ובשמים לתמרוקי נשיו:

מצודת דוד

הפס: ולחרוש חריסו. של המלך: (טו) יעשר. יקח מהם המעשר: (טז) ועשה. יעשה עמהם את הצריך לו למלאכתו: (יז) ואתם. אף אתם עצמכם: (יח) וזעקתם. תזעקו לה' ולא יענה אתכם: (יט) בקול שמואל. ואשר היה ממאס: ויאמרו לא. ר"ל לא נשמע אליך: (כ) ושפטנו. התועלת

מצודת ציון

ענין מסורת ההלוכה: (יג) לרקחות. לעשות מעשה הבשמים כמו מעשה רוקח (שמות ל'): ולטבחות. מבשלות כי הנה טובחות מה שמבשלות מן הבשר: ולאפות. מלשון אפיית הפת: (יד) וזיתיכם. פרדסי הזית: (טו) וזרעיכם. מל' זריעה: לסריסיו. לשריו ומשרתיו: (טז) הטובים. ר"ל במראה: (יט) וימאנו. לא רצו:

דבר שמואל

כלל: (יג) ב] ואת בנותיכם מאתן לא יקח לשום שררה רק לשפחות מכודנות אופות ומבשלות: (יד) ג] ואת השדות והכרמים יתן לעבדיו להעשירם באשר הם הקרובים לפניו, וגם המעשר מהזריעה יתן למו הגם שיהיה להם שדות וכרמים לרוב: (טו) ואת עבדיכם וגם עבדיו לא יעשו מלאכתו כי יהיו שרים ונכבדים ויקח עבדיכם וגם בחוריכם למלאכתו וכן חמוריו ובהמותיו ינוחו ממלאכה ולמלאכתו יקח את חמוריכם: (יז) ה] צאנכם מעשר זרע הארץ ופרי העץ הבלתי חשובים אלו יתן לעבדיו ומעשר עשתרות הצאן יקח לעצמו להתעשר, ו] ומלבד זה לא תהיו גם אתם בני חורין רק עבדים כי ימשל גם בגופכם: (יח) וזעקתם ואז לא תוכלו לפרוק עולו כי ירדה בכם ע"י עבדיו ונציביו, רק אל ה' תזעקו מכאב לב ולא יענה ה' אתכם אחר כי בחרתם לכם כן בבחירתכם: (יט) וימאנו שמואל רצה ע"כ שישובו מדעתם ולא רצו, ויאמרו לא ר"ל לא כדבריך שיהיה מושל עריץ בלתי נכנע לדת התורה ומשפטיה שזה לא יקרא בשם מלך רק בשם מושל עריץ (כי גדר המלך הוא הנבחר מן העם וגדר המושל הוא הרודה בהם בחזקה) והוא לא יהיה מושל כי אם מלך יהיה, לא אנחנו נהיה משועבדים אליו לעבדים רק יהיה משועבד אלינו להנהיג אותנו כפי חק ומשפט: (כ) והיינו ובארו דבריהם שמ"ש תנה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים לא כוונו שישפטם ככל הגוים עפ"י נמוסים שיעשה כרצונו ורק כוונו שיהיה להם מלך ככל הגוים, אמ"ש כי אם מלך יהיה עלינו והיינו גם אנחנו ככל הגוים, ר"ל בזה נשוה אליהם שיהיה לנו מלך כמוהם, וכמ"ש אשימה עלי מלך ככל הגוים, והוא יהיה מחויב לסדר עניינו בשני דברים, א] ושפטנו מלכנו ר"ל כפי משפט התורה, כי פה לא אמרו ושפטנו ככל הגוים, רק שישפטם כפי המשפט הרגיל אצלם כפי חקי התורה, ב] ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתנו, שילחם נגד הצר, ודייקו לאמר את מלחמותינו שלא יהיה כעריץ אשר ייחס המלחמות אליו, וילחם מלחמות לבעבור השררה והכבוד והארצות שיכבש יקראו על שמו, רק ילחם מלחמות שלנו לצרכינו, ואשר יכבוש יהיה שלנו, שזה גדר המלך הנאמן תחת דת ומשפט שכל מגמתו הוא הצלחת העם ולתקן ענייניהם בין במדינה בין נגד הצר הצורר, ובזה יש לפרש ונלחם, אנחנו נלחמנו מלחמותינו ר"ל שיקרא המלחמה על שם העם, והוא מבין הקל: (כא) וישמע

הנה

הָעָם וַיְדַבְּרֵם בְּאָזְנֵי יְהוָה׃ כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹלָם וְהִמְלַכְתָּ לָהֶם מֶלֶךְ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל לְכוּ אִישׁ לְעִירוֹ׃

ט א וַיְהִי־אִישׁ מִבִּן־יָמִין וּשְׁמוֹ קִישׁ בֶּן־אֲבִיאֵל בֶּן־צְרוֹר בֶּן־בְּכוֹרַת בֶּן־אֲפִיחַ בֶּן־אִישׁ יְמִינִי גִּבּוֹר חָיִל׃ ב וְלוֹ־הָיָה בֵן וּשְׁמוֹ שָׁאוּל בָּחוּר וָטוֹב וְאֵין אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל טוֹב מִמֶּנּוּ מִשִּׁכְמוֹ וָמַעְלָה גָּבֹהַּ מִכָּל־הָעָם׃ ג וַתֹּאבַדְנָה הָאֲתֹנוֹת לְקִישׁ אֲבִי שָׁאוּל וַיֹּאמֶר קִישׁ אֶל־שָׁאוּל בְּנוֹ קַח־נָא אִתְּךָ אֶת־אַחַד מֵהַנְּעָרִים וְקוּם לֵךְ בַּקֵּשׁ אֶת־הָאֲתֹנֹת׃ ד וַיַּעֲבֹר בְּהַר־אֶפְרַיִם וַיַּעֲבֹר בְּאֶרֶץ־שָׁלִשָׁה וְלֹא מָצָאוּ וַיַּעַבְרוּ בְאֶרֶץ־שַׁעֲלִים וָאַיִן וַיַּעֲבֹר בְּאֶרֶץ־יְמִינִי וְלֹא מָצָאוּ׃ ה הֵמָּה בָּאוּ בְּאֶרֶץ צוּף וְשָׁאוּל אָמַר לְנַעֲרוֹ אֲשֶׁר־עִמּוֹ לְכָה

ת"א משכמו וגו'. כרכות מה יכמות עו : ונשובה

ע"ש (א) אס"ר א ס כר"ר א ד פדר"כ ג : (ב) ירוש' סוטה א יח ספרי בהעלותך במד"ר ט ויק"ר כו או"ר ד שה"ש ב (ד) כר"ר פב :

רש"י

ט (ה) בארץ צוף . בארעא דבה נביא . צוף כמו צופה :

מצודת ציון

ט (א) חיל. ענין כח ואומן : (ב) משכמו . מכתפו : (ד) ואין . לא מצאו בה :

מצודת דוד

כי ישפט בינינו וילחם מלחמותינו : (כב) לכו איש לעירו. אתם לכו עתה איש אל עירו ואנכי אעשה כדבריכם :

ט (א) בן איש ימיני . ר"ל בן אדם גדול משבט בנימין : (ב) בחור וטוב . נבחר במעשיו ויפה מראה : גבוה . והיה גבוה מכל העם מן כתפו ולמעלה :

השאלות

(ד) למה אמר תחלה ויעבר אח"כ ויעברו, תחלה אמר ולא מצאו ואח"כ ואין וחזר לאמר ויעבר ולא מצאו :

דבר שמואל

הנה שמע כי חזרו לשאול כהוגן שישפטם במשפט התורה וגם לא היה עתה כ"כ פחיתות כבוד לשמואל אחר שהוסיפו שרוצים איש ילחם מלחמותיהם ע"פ תכסיסי מלחמה שזה אינו בחק שמואל, כי הוא לא היה בכחו רק הנהגה נסיית כנ"ל, לכן דברם באזני ה' ללמד עליהם זכות : (כב) ויאמר השיב שעתה יבחר הוא להם מלך כמ"ש שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו ולכן אמר שילכו לביתם עד יבא דבר ה':

ט (א) ויהי זכר הסבות שבעבורם בחר ה' בשאול, א] מצד יחוסו שאביו היה שמו קיש בן אביאל, (ובד"ה א' ח' ל"ג) אמר ונר הוליד את קיש ופי' חז"ל שלאביאל היו קורים לו נר על שהיה מדליק נרות לרבים במבואות האפלות, וזה אות טוב מדותיו לזכות הרבים, וכן היה קיש עצמו גבור חיל וגבורת האב הוליד גבורה בבן : (ב) ולו ב] מצד שאול עצמו שהיה שלם בין במדותיו הנפשיות שהיה בחור וטוב ר"ל הגם שהיה בחור בשנים ורתיחת דמו לא שקטה בכ"ז היה טוב עם אלהים ואדם ולא נמשך לתאותיו עד שלא היה איש מבני ישראל גם בין הזקנים לימים טוב ממנו במדותיו, וכן היה שלם בתארו ויפיו כי היה משכמו ומעלה גבה מכל העם עד שהיה מיוחד בגבורה (מצד אביו) ובטוב המדות ובתואר הקומה וישלח למלוכה : (ג) ותאבדנה סיפר איך סבב בעל הסבות שיגיע שאול אל שמואל, בהשגחת ה' באבדו האתנות לקיש, והגם שעל אבד נקשר תמיד עם מ"ם ופה בא בלמ"ד, כי לא נאבדו בשמת רק נעלמו בשעתם, לסבת קיש אבי שאול, יען היה אבי שאול נעלמו האתונות כדי שילך שאול לבקש, ב] סבב ה' שיאמר אל שאול שילך לבקשם, כי לפי הרגיל היה די שישלח את נעריו אחריהם לא את בנו אשר דאג עליו אח"כ רק כן נתן ה' בלבו : (ד) ויעבר ג] סבב ה' שיעקם את דרכו ולא יבקשם במקומות הקרובים (כי אין דרך האתונות להתרחק) רק עבר את הר אפרים וגם עבר בארץ שלישה (ר"ל כ"ש מהם עבר בדרך אחר כדרך המבקשים) ולא מצאו. ויעברו בארץ שעלים ר"ל בהיותם בארץ שלישה ובארץ ימיני היה להם איזה ידיעה כי עברו האתונות שמה ויחלקו את הארץ לבקשם, אבל בארץ שעלים לא היה להם שום ידיעה ממציאותם, וע"ז אמר ואין, הלכו ביחד ולא התפרדו לבקשם, וע"ז אמר ויעברו שניהם ביחד : (ה) המה ד] סבב ה' כי עברו עד צוף ששם היה הנביא ושם נתן ה' בלבם שירצו לשוב ושיפתא

הנער

וְנָשׁוּבָה פֶּן־יֶחְדַּל אָבִי מִן־הָאֲתֹנוֹת וְדָאַג לָנוּ׃ ו וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּה־נָא אִישׁ־אֱלֹהִים בָּעִיר הַזֹּאת וְהָאִישׁ נִכְבָּד כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר בּוֹא יָבוֹא עַתָּה נֵלְכָה שָּׁם אוּלַי יַגִּיד לָנוּ אֶת־דַּרְכֵּנוּ אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ עָלֶיהָ׃ ז וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לְנַעֲרוֹ וְהִנֵּה נֵלֵךְ וּמַה־נָּבִיא לָאִישׁ כִּי הַלֶּחֶם אָזַל מִכֵּלֵינוּ וּתְשׁוּרָה אֵין־לְהָבִיא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים מָה אִתָּנוּ׃ ח וַיֹּסֶף הַנַּעַר לַעֲנוֹת אֶת־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר הִנֵּה נִמְצָא בְיָדִי רֶבַע שֶׁקֶל כָּסֶף וְנָתַתִּי לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וְהִגִּיד לָנוּ אֶת־דַּרְכֵּנוּ׃ ט לְפָנִים | בְּיִשְׂרָאֵל כֹּה־

ע"ש (ו) ספרי ברכה: (ז) ססש"ר ד ח וזכר ויחי: אמר

רש"י

פן יחדל אבי מן האתנות. שתגדל דאגה שלנו עליו עד שישכח את האתונות: ודאג. אימוביטאר"ה בלעז: (ו) את דרכנו. מעשה האתונות מה נהיתה בם שבשבילם הלכנו את כל הדרך הזה: (ז) ומה נביא לאיש. ת"י אם מקבל ממון מה נטיל לגבהא, לא היה שאול מכיר במעשיו של שמואל וסבר שישאל שכר: ותשורה. פ"י ומדעם דכשר לשון יושר. ומנחם פירש תשורה לשון תקרובת ראיית פני מלך ואדם חשוב לשון אשורנו (במדבר כ"ד י"ז) ונראין דבריו: (ח) רבע שקל. זוזא חדא דכספא: (ט) לפנים בישראל. הסופר כתב זאת. ואין זה מדברי נער שאול: כי לנביא היום. למי שקורין אותו נביא היום היו קורין לפנים רואה:

מצודת דוד

(ה) פן יחדל. ר"ל פן מעתה לא ישים עוד לב לדאגת אבדן האתונות בעבור דאגתו עלינו כי יחשוב שאנחנו נבוכים בארץ: (ו) בעיר הזאת. אשר לפנינו: והאיש נכבד. גדול הוא בדבר הנבואה וכל אשר יאמר יתקיים: את דרכנו. את דבר דרכנו. אשר הלכנו בעבורה: (ז) והנה נלך. ר"ל והנה אם נלך מה נביא לו למנחה כי חשב שמקבל מתנות כי לא ידעוהו מאז: כי הלחם אזל. כ"א עודנו היה מביאים לו לחם למנחה חוץ מזה אין לנו תשורה להביא כי מה אתנו בלעדו: (ח) נמצא בידי. ר"ל אצלי: (ט) לפנים בישראל.

מצודת ציון

(ה) יחדל. ימנע: (ז) נביא. מלשון הבאה: אזל. הלך כמו אזלו מים מני ים (איוב יד): ותשורה. דורון כמו ותשורי

השאלות

(ו—ח) מ"ש ומה נביא לאיש וכפל שנית ותשורה אין להביא לאיש האלהים, וסוסיף מה אתנו. ומ"ש הנער ונתתי ולא אמר ונתת. ומ"ש לפנים בישראל אין לספור בזה מובן כלל ומה מקומו פה, ולמה לא אמר בקיצור לפנים בישראל היו קוראים לנביא בשם רואה:

דבר שמואל

הנער ללכת עד הרואה: (ו) והאיש נכבד יען היו נמצאים בעת ההיא אנשים אלהיים נכבדים באמת אבל בלתי מגידים תעלומות ועתידות, ואיש כזה לא הולרך עתה כי לא יפיק חפצו לדעת מאבדת האתונות, ונמצאו אנשים מגידים עתידות ע"י קסמים והם בלתי נכבדים, עד שהגם שישיג מבוקשו ישיגהו קלון ממה שישאל דבר אלהים מאתם, לכן אמר כי האיש הזה נכבד וגם כל אשר ידבר בוא יבוא, ולכן נלכה שם אולי יגיד לנו את דרכנו ר"ל שיגיד לנו הענין שבעבורו הלכנו בדרך הזה שהוא דבר האתונות: (ז) והנה נלך ומה נביא באשר לא הכירו ענינו של שמואל וחשבו כי לוקח מתן ותשורה מאת הבאים אליו, אמר מה נביא לאיש ר"ל כי הבא אל הרואה לשאול דבר מאתו ראוי שישלם לו בעד טרחו להתבודד בעבורו, וגם היה דרכם שכל הבא לפני שר או גדול היה מביא לו תשורה, שהוא המנחה שנותן לו בעבור ראיית הפנים כענין ולא יראו פני ריקם, והנה התשורה לא היו נותנים רק לאנשים נכבדים המתראים לפניו דרך כבוד לא לאנשים בני בלי שם אשר יבואו רק לשאול צרכיהם. והיה ערך התשורה כפי ערך כבוד הנותן והמקבל, אולם השכר שהיו נותנים השואלים בעד הפקת שאלתם היה כפי הטורח וכפי מהות הענין שאלוהו עליו, וז"ש והנה אם נלך, הלא צריכים אנו, א] לשלם לו בעד טרחו ומה נביא לאיש אבל שבזה יספיק דבר מועט כי הענין שדרש שהם האתונות אינו ענין גדול, בכ"ז הלא גם הלחם אזל מכלינו וכ"ש כי כסף אין, ב] הלא כשאתראה אנכי לפניו בהיותו איש נכבד ראוי שאקריב לו תשורה, וערך התשורה תהיה מגד שהוא איש אלהים ולא יראו פניו ריקם, ותשורה אין להביא שזה אין במציאות כלל כי זה יגדל לפי ערך המקבל והנותן: (ח) ויוסף השיב הנער, זה אמת שאם תתראה אתה לפניו דרך ראיית פנים צריך אתה לתת לו תשורה, אבל העצה שרק אנכי אלך אצלו ובידי נמצא רבע שקל כסף שזה יספיק בעד שכר טרחו ונתתי אותו אנכי בעד מה שיגיד לנו את דרכנו, ואנכי בהיותי נער מבלת א"צ לתת תשורה (ט) לפנים כותב הספר יודיענו בל נתפלא איך היה זה שעל שור ועל חמור ועל כל אבדה היו באלים אל הרואה והיו נותנים לו בשכרו כסף ובעד ראיית פניו תשורה (כי לולא היה המנהג כן לא היה שאול אומר כן לנערו) מה שלא מצינו כזאת בכל הנביאים אשר היו אחרי הדור ההוא, אומר כי יש הבדל

אָמַר הָאִישׁ בְּלֶכְתּוֹ לִדְרוֹשׁ אֱלֹהִים לְכוּ וְנֵלְכָה עַד־הָרֹאֶה כִּי לַנָּבִיא הַיּוֹם יִקָּרֵא לְפָנִים הָרֹאֶה׃ י וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לְנַעֲרוֹ טוֹב דְּבָרְךָ לְכָה ׀ נֵלֵכָה וַיֵּלְכוּ אֶל־הָעִיר אֲשֶׁר־שָׁם אִישׁ הָאֱלֹהִים׃ יא הֵמָּה עֹלִים בְּמַעֲלֵה הָעִיר וְהֵמָּה מָצְאוּ נְעָרוֹת יֹצְאוֹת לִשְׁאֹב מָיִם וַיֹּאמְרוּ לָהֶן הֲיֵשׁ בָּזֶה הָרֹאֶה׃ יב וַתַּעֲנֶינָה אוֹתָם וַתֹּאמַרְנָה יֵּשׁ הִנֵּה לְפָנֶיךָ מַהֵר ׀ עַתָּה כִּי הַיּוֹם בָּא לָעִיר כִּי זֶבַח הַיּוֹם לָעָם בַּבָּמָה׃ יג כְּבֹאֲכֶם הָעִיר כֵּן תִּמְצְאוּן אֹתוֹ בְּטֶרֶם יַעֲלֶה הַבָּמָתָה לֶאֱכֹל כִּי לֹא־יֹאכַל

העם

ת"א כבאכם וגו'. ברכות שם:

ע"ש (יא) בות"ע ז: (יב) פדר"כ יד: (יג) ירוש' ברכות ז א מכילתא בא י:

רש"י

(יג) כבאכם העיר כן וגו'. מאריכות היו בדברים כדי להסתכל ביופיו של שאול: הבמתה. א"י לבית

מצודת ציון

למלך בשמן (ישעיה נ"ז): (יא) נשאב. כן יקרא לקיחת

מצודת דוד

אלה דברי כותב הספר שאמר בימים הקודמים היה מנהג הלשון בישראל כשהלך מי לדרש דבר ה' מן הנביא היה אומר נלך עד הרואה: כי לנביא היום. מה שהיום נקרא נביא היה נקרא לפנים רואה: (יא) במעלה העיר. במסלה העולה אל העיר: היש בזה. הנמצא כאן: (יב) יש. כאלה ור"ל הנה יש פה הרואה: הנה לפניך. הראהו לו מקום ביתו שהיה לפניו ונגלה: זבח היום. זבח הקבוע ליום זה: (יג) כן תמצאון. ר"ל עדיין יהיה בביתו ולא עלה הבמה ותמצאון אותו בביתו: כי לא יאכל העם. ר"ל לזה מהר ולך כי לא הרבה יתעכב בביתו כי לא יאכל העם עד בואו וימסר לנוח

השאלות

(יב—יג) הנה האריכו לשון בלא הבנה, יש, הנה לפניך, והוסיף כבואכם העיר כן תמצאון אותו, ואמר שלישית כי אותו כהיום תמצאון אותו ומלבד זה הלשון דחוק ובלתי מסודר:

דבר שמואל

בין הנביא בדור אחרון ובין הרואה לפנים, שהנביא נקרא שמו על שם דברותיו ותוכחותיו (מלשון ניב שפתים) על כי ה' דבר בו וישלחהו להגיד לעם פשעם ולבית יעקב חטאתם, ולא שלחהו במלאכות ה' רק לצורך עניני הכלל והגוי כולו ולא חל רוה"ק עליו להראותו דברים פרטיים הנוגעים אל היחידים, אבל הרואה נקרא בשמו על שם שהיה צופה ברוה"ק השורה עליו כל הדברים ההווים והעתידים וגם עניני היחידים ופרטיהם, ועל כן היו בורחים מן הנביא אשר היה תמיד מגיד פשע ומוכיח עלי עון, ורודפים אחר הרואה באשר כ"א השיג ממנו מבוקשו על הגניבה ועל האבידה ועל החולה ועל האשה והבנים, והיו נותנים לו תשורה ומתן בעבור שהתבודד לעיין על עניניהם, וז"ש כי לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה כי היו הולכים אל הרואה ודורשים אליו, והיו הולכים אצלו הבורות הגשים כי כ"א היה לו ענין לשאול כי לנביא היום שאין הרוח חל עליו רק לנבאות ולהוכיח בשבט פיו יקרא לפנים הראה כי צפה על כל הפרטים ברוה"ק אשר לא נעלם ממנו: (י) ויאמר שאול לנערו כי טובה עצת הנער שהוא יהיה השואל והנותן ולכן אמר לכה נלכה אתה תהיה העקר בהליכה ואני הטפל. וגם זה היה מאת ה' שיחשוב שאול להתנכר לפני הרואה לבל יתראה לפניו כאיש נכבד וראה כי בכ"ז הכיר הרואה כי עליו יצין נזרו: (יא) המה גם זה היה בהשגחה שאחר שאמר ה' כי כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימין היה מוכרח שיגיע לפני שמואל ברגע זו שגבל ה' לא קודם ולא מאוחר כמ"ש כעת מחר, ולכן סבב שדברו הנערות עמו ועכבוהו באריכות לשונם עד בוא הרגע בצמצום: (יב) ותענינה אותם ותאמרנה ר"ל על שאלתו היש בזה הרואה היה די שישיבו, יש, והם האריכו למעניתם על דברים שלא נשאלו, ושיעור הכתוב, ותענינה אותם יש ותאמרנה הנה לפניך מהר וכו', כי מ"ש הנה לפניך אינה עניה על שאלתו רק אמירה שאמרו בפני עצמם, הנה לפניך מהר עתה, תחלה אמרו דרך כלל, א] דע כי הנה לפניך, ר"ל הנהו נמצא עתה לפניך, בקל תמצא לדבר עמו, ב] בכל זאת מהר עתה מוכרח שתמהר לבא עתה כי אח"כ לא תמצאהו. ופרשו דבריהם, מ"ש הנה לפניך, הוא מפני טעמים, א] כי היום בא לעיר ואינו מן המוסר שיאיצו עליו בני העיר בשאלותיהם ומשפטיהם תיכף בבואו עד ינוח התלאה מן הדרך ובזה תמצאהו לבדו לדרוש ענייניך ממנו באשר אתה אורח, ב] כי זבח היום לעם וכולם טרודים להכין הזבח ותמצאהו מתבודד לבדו: (יג) כבאכם עתה פירשו מ"ש מהר עתה כי אם תמהרו אז כבאכם העיר כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמתה לאכל לא כן אם תתעכבו עד יעלה לאכול לא תוכלו לדבר אתו, ואל תחשבו כי יתאחר מלעלות הבמה, כי לא

יאכל

הָעָם עַד־בֹּאוֹ כִּי־הוּא יְבָרֵךְ הַזֶּבַח אַחֲרֵי־כֵן יֹאכְלוּ הַקְּרֻאִים וְעַתָּה עֲלוּ כִּי־אֹתוֹ כְהַיּוֹם תִּמְצְאוּן אֹתוֹ׃ יד וַיַּעֲלוּ הָעִיר הֵמָּה בָּאִים בְּתוֹךְ הָעִיר וְהִנֵּה שְׁמוּאֵל יֹצֵא לִקְרָאתָם לַעֲלוֹת הַבָּמָה׃ טו וַיהוָה גָּלָה אֶת־אֹזֶן שְׁמוּאֵל יוֹם אֶחָד לִפְנֵי בוֹא־שָׁאוּל לֵאמֹר׃ טז כָּעֵת ׀ מָחָר אֶשְׁלַח אֵלֶיךָ אִישׁ מֵאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּמְשַׁחְתּוֹ לְנָגִיד עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְהוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי מִיַּד פְּלִשְׁתִּים כִּי רָאִיתִי אֶת־עַמִּי כִּי בָּאָה צַעֲקָתוֹ אֵלָי׃ יז וּשְׁמוּאֵל רָאָה אֶת־שָׁאוּל וַיהוָה עָנָהוּ הִנֵּה הָאִישׁ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ זֶה יַעְצֹר בְּעַמִּי׃ יח וַיִּגַּשׁ שָׁאוּל אֶת־שְׁמוּאֵל בְּתוֹךְ הַשָּׁעַר וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא לִי אֵי־זֶה בֵּית הָרֹאֶה׃ יט וַיַּעַן שְׁמוּאֵל אֶת־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָרֹאֶה עֲלֵה לְפָנַי הַבָּמָה וַאֲכַלְתֶּם עִמִּי הַיּוֹם

ע"ש (טו) תנחומא וירא סוה"ע קיט: (יח) ספרי דברים: (יט) ספרי דברים אגב"ל שם: ושלחתיך

רש"י

לאסחרותא משתרבה שלא הותרו הבמות והיו מקריבין שלמים בבמה ואוכלים יחד: כי הוא יברך הזבח. ת"י ארי הוא פריס מזוגא בורע על המזון. על השלמים מברכין באכילתם ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אקב"ו לאכול את הזבח: כהיום. כאשר היום קיים: (יז) יעצר בעמי. ימשול (סא"א) כמו עצור ועזוב (דברים ל"ב ל"ו) כי דרך המושל לעצור העם במלחמה שלא יתפזרו ולא יתפשטו זה מזה ולעצור בכל אחד מעשות רעה, ובלשוננו קורין מעצר קונסטרי"ר בלעז: (יח) ויגש. ת"י וקרב:

מצודת דוד

שמה שלא יתאחרו הקרואים בעבורו: יברך הזבח. יברך על הזבח הברכה הראויה לה והיא אקב"ו לאכול הזבח: כהיום. כשעת הזאת תמצאון אותו ואחז"ל שהנערות האריכו בדבריהן להסתכל ביפיו של שאול: (טז) כעת מחר. כעת הזאת ביום מחר: כי ראיתי את עמי. השגיח אני בצרות עמי: צעקתו. על מה שפלשתים עושים להם (אחר שנזדקן שמואל): (יח) ויגש. נתקרב אל שמואל ושאלו על בית

מצודת ציון

כמו ושאבתם מים (שם י"ב): (יג) הקרואים. המזומנים לסעודה והוא מלשון קריאה: כהיום. כשעת הזאת כי יום יאמר גם על ענין עת וכן ביום הכותי (במדבר ח') והכ"ף באה לאמתת הדבר: (טו) לנגיד. למושל ושר: (יז) ענהו. ענין אמירה כמו מענה לשון (משלי ט"ז): יעצר. ימשול ע"ש שעוצר ומעכב בעמו מלעשות דבר שלא ברשות: (יח) את שמואל. אל שמואל: אי זה. אי מזה:

השאלות

(טו—טז) מה זה שכפל כי ראיתי את עמי, כי באה צעקתו:
(יז) וה' ענהו משמע ששאל ע"ז:
(יח) הול"ל אל שמואל:

דבר שמואל

יאכל העם עד בואו ובודאי ימהר לעלות מפני טרחת העם המתענים וממתינים עליו, ובפרט כי הוא יברך הזבח וימהר אל המצוה, ולכן עתה עלו ואל תתמהמהו. וגם אל תדמו כי תמצאו אותו גם יום מחר כי אותו רק כהיום תמצאון אותו כי למחר יפנה משם וישוב אל ביתו: (יד) המה באים כו' והנה שמואל יצא לקראתם זימן ה' ששמואל (הגם שהיה כפי הגלוי יוצא לעלות הבמה) יצא לקראתם ויפגוש אותם ברגע המיועד וזה היה עקר יציאתו ברגע זו, ובאר הטעם כי. (טו—טז) וה' גלה וכו' לאמר כעת מחר אשלח אליך לכן היה צריך יפגשהו ברגע המיועד: ומשחתו וכו' כי ראיתי וכו', הם מאמרים מגבילים ומשחתו לנגיד כי ראיתי את עמי ר"ל שראיתי עניניהם שהם רוצים והם צריכים למלך להנהיג עניניהם, והושיע את עמי מיד פלשתים כי באה צעקתו אלי מפני לוחציו: (יז) וה' ענהו כי בראות שמואל את האורח הבא והוא ידע שברגע יבא האיש המיועד היה שואל ומשוטט במחשבתו אם זה הוא, וענהו ה' הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצר בעמי באר לו שמה שא"ל שיושיעם מיד פלשתים יהיה מפני כי יעצר בעד רוע דרכם ומשובותיהם ובזה יזכה להושיע להושיע: (יח) ויגש שאול את שמואל פעל נגש נקשר תמיד עם "אל", ופה אמר "את", כי באמת גשה שמואל מדרכו אל יד השער לפגוש את שאול, עד ששאול נגש אליו, וגם הגיש אותו, שע"ז מורה מלת את הפעול, עד שהראשון שפגע בו בבואו היה שמואל, ולכן שאלו איה בית הרואה: (יט) ובל אשר

וְשִׁלַּחְתִּיךָ בַבֹּקֶר וְכֹל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ אַגִּיד לָךְ׃ כ וְלָאֲתֹנוֹת הָאֹבְדוֹת לְךָ הַיּוֹם שְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים אַל־תָּשֶׂם אֶת־לִבְּךָ לָהֶם כִּי נִמְצָאוּ וּלְמִי כָּל־חֶמְדַּת יִשְׂרָאֵל הֲלוֹא לְךָ וּלְכֹל בֵּית אָבִיךָ׃ כא וַיַּעַן שָׁאוּל וַיֹּאמֶר הֲלוֹא בֶן־יְמִינִי אָנֹכִי מִקַּטַנֵּי שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וּמִשְׁפַּחְתִּי הַצְּעִרָה מִכָּל־מִשְׁפְּחוֹת שִׁבְטֵי בִנְיָמִן וְלָמָּה דִּבַּרְתָּ אֵלַי כַּדָּבָר הַזֶּה׃ כב וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־נַעֲרוֹ וַיְבִיאֵם לִשְׁכָּתָה וַיִּתֵּן לָהֶם מָקוֹם בְּרֹאשׁ הַקְּרוּאִים וְהֵמָּה כִּשְׁלֹשִׁים אִישׁ׃ כג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל לַטַּבָּח תְּנָה אֶת־הַמָּנָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ שִׂים אֹתָהּ עִמָּךְ׃ כד וַיָּרֶם הַטַּבָּח אֶת־הַשּׁוֹק וְהֶעָלֶיהָ וַיָּשֶׂם ׀ לִפְנֵי שָׁאוּל וַיֹּאמֶר הִנֵּה הַנִּשְׁאָר שִׂים־לְפָנֶיךָ אֱכֹל כִּי לַמּוֹעֵד שָׁמוּר־לְךָ לֵאמֹר הָעָם קָרָאתִי

ת"א וירם טבחא. עמ"ס כס: ע"ש (כא) סוט"ע כב: (כב) סוט"ע יד: (כד) ירוש' מגילה א יב סוט"ע ו:

רש"י

(כ) ולמי כל חמדת ישראל. כאן בא לרמוז לו דבר המלוכה: (כב) בראש הקרואים. במקום מסיבת הגדולים כי בדרך מסיבתן היה ניכר איזה מקום מיסב הגדול: (כג) אשר אמרתי אליך. לפי שידע שמואל שיבא שאול צוה לתת לו מנה יפה לכבודו: (כד) את השוק והעליה. את השוק והירך שעליה: הנה הנשאר. מן המנות של הקרואים והוצב לבד לכבודך: שים לפניך אכל. בפרק אחרון דזבחים קיימא לן

מצודת ציון

(יט) ושלחתיך. לפי שאין דרך ללכת בלא נטילת רשות אמר ושלחתיך: (כא) בן ימיני. מבנימין: הצעירה. הקטנה כמו כן אחת מצעירה (דניאל ח'): (כב) לשכתה. ענין חדר מה: (כג) לטבח. המבשל שעובח מה שמבשל: המנה. ענין מנתה וחלק כמו והיה לך למנה (שמות כ"ט): שים. מל' שימה: (כד) והעליה. ר"ל ואשר עליה והוא הירך שעל

מצודת דוד

הרואה: (יט) וכל אשר בלבבך. כל אשר תחפוץ לדעת אגיד לך: (כ) אל תשם את לבך. לדאוג עליהם: ולמי כל חמדת ישראל. כאומר ועוד מה יש לך לדאוג על האתונות הלא למי כל חמדת ישראל וכו' ובזה רמז לו המלוכה: (כא) מקטני. מהקטן שבין השבטים ומשפחתי הלא היא הצעירה: ולמה דברת וגו'. כאומר אין אני ראוי למלוכה: (כב) לשכתה. אל הלשכה מקום אשר יאכלו שם ונתן להם מקום לשבת בראש כולם במקום החשוב: והמה. הקרואים: (כג) אשר אמרתי. אז אמרתי לך הצנע אותה: (כד) וירם הטבח. הביא בהרמת הידים כאשר הדרך להביא לפני החשובים: הנה הנשאר. ר"ל לא תחשוב שזהו חלקי הנשאר למאכלו ובדברו עמו הראה לו הנשאר למאכלו ואמר הנה זה הנשאר למאכלו: שים לפניך. לזה שים את המנה ההיא לפניך ואכול: כי למועד. כי המנה ההיא שמורה לך על מועד ביאתך: לאמר. כי אמר המזמן את הקרואים והוא שמואל הטבח קראתי. הלא אני קראתי את העם על הזבח ועלי ליתן לכל אחד מנה הראוי לו לזאת שמור המנה הזאת לשאול כי

השאלות

(כד) למה הריעו בגונה, ולמה קראו נשאר, והיא היתה המנה היפה והמובחרת, ומ"ש לאמר העם קראתי, הוא מאמר תמוה:

דבר שמואל

בלבבך מספיקות ועיונים בתורה או בחכמה: (כ) ולאתנות כו' אל תשם את לבך משני טעמים, א] כי נמצאו, ב] שאף אם היו אובדות הלא למי

כל חמדת ישראל: (כא) הלוא בן ימיני אנכי ושבט בנימין היה אז מעט ונבזים ע"י מלחמת גבעה, ומשפחתי היא הצעירה בשבט הזה: (כב) ויקח התחיל לכבדו כי הושיבו (וגם את נערו כי הוא עבד המלך) בראש הקרואים הגם שלא היו רק שלשים איש שזה מורה שלא נקראו לשם רק קרואי מועד אנשי שם: (כג) תנה את המנה כי בעת חלק הטבח את המנות לפי מספר הקרואים הפריש שמואל מנה זאת וא"ל להצניעה ביחוד בעבור פלוני אלמוני, בזה הודיע לו כי ידע בואו מקודם: (כד) וירם כי בזבחי שלמים היו מרימים את השוק ואת החזה ועליהם החלבים ומניפים אותם והחזה והשוק נתנו לכהנים, והיו נקראים בשם שירים כי היו שירי האשים, ובבמת יחיד שלא היתה שם לא תנופה ולא חזה ושוק, בכ"ז היה החלק הזה מכובד אצלם, והיה שייך למברך את הזבח שהוא שמואל, והטבח שיה מרימו לפניו דרך כבוד כמו שהיה טעון הרמה לפני ה' בבמת צבור, והיו נקראים בשם נשאר כי הם שירי האשים בבמת צבור, וז"ש וירם הטבח את השוק והעליה ר"ל והחזה שעליה ויאמר הנה הנשאר ר"ל זה החלק הנקרא נשאר, כי הוא שירי אשי ה', שים לפניך אכול כי זה השייך לראש הקרואים, כי

חֶבֶל נְבִאִים יֹרְדִים מֵהַבָּמָה וְלִפְנֵיהֶם נֵבֶל וְתֹף וְחָלִיל וְכִנּוֹר וְהֵמָּה מִתְנַבְּאִים׃ ו וְצָלְחָה עָלֶיךָ רוּחַ יְהוָה וְהִתְנַבִּיתָ עִמָּם וְנֶהְפַּכְתָּ לְאִישׁ אַחֵר׃ ז וְהָיָה כִּי תָבֹאינָה הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה לָךְ עֲשֵׂה לְךָ אֲשֶׁר־תִּמְצָא יָדֶךָ כִּי הָאֱלֹהִים עִמָּךְ׃ ח וְיָרַדְתָּ לְפָנַי הַגִּלְגָּל וְהִנֵּה אָנֹכִי יֹרֵד אֵלֶיךָ לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת לִזְבֹּחַ זִבְחֵי שְׁלָמִים שִׁבְעַת יָמִים תּוֹחֵל עַד־בּוֹאִי אֵלֶיךָ וְהוֹדַעְתִּי לְךָ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ ט וְהָיָה כְּהַפְנֹתוֹ שִׁכְמוֹ לָלֶכֶת מֵעִם שְׁמוּאֵל וַיַּהֲפָךְ־לוֹ אֱלֹהִים לֵב אַחֵר וַיָּבֹאוּ כָּל־

האתות

ת"א והיה כי וגו'. נקדה שער נס: יתיר א'

ע"ש (ח) ויק"ר פ הגתו' אמור שוח"ט ׃ מדר"ש כד לו ב: (ס) שוח"ט ׃:

רש"י

נצבי פלשתים. סרדיוטות שמינו על ישראל שהיו רודין בהם ומושיבים נציבים בערי ישראל: חבל נבאים. ת"י סיעת ספרים. חבל סיעה וכן חבלי שאול סבוני (שמואל ב' כ"ב ו') משרית רשיעיא אקפוני: מהבמה. ת"י מבית אסחרותא: (ז) כי תבאינה האתות האלה לך. ותדע כי דברי אמת וכשם שבאו לך אותות הללו כך יתקיים דבר המלוכה: עשה לך אשר תמצא ידך. התקין לך מאני מלכותא והכן לך תכסיסי המלוכה כמו שתוכל: (ח) וירדת לפני הגלגל. ולאחר שתמלוך תרד הגלגל לפני קודם שארד אני: והנה אנכי ירד אליך. לסוף שבעת ימים שתרד אתה: תוחל. תמתין: (ט) לב אחר. רוח גבורת מלכות:

מצודת דוד

והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' (מ"ב ג'): (ו) וצלחה. פתאום תשכון עליך רוח ה' ותנבא עמם ותהיה נהפך לאיש אחר כי עתה אינך נביא: (ז) עשה לך. הכן לך כלי מלכות כפי יכולתך כי האלהים עמך ותמלוך המלוך: (ח) וירדת לפני הגלגל. הזהירו ואמר לו לאחר שתמלוך כאשר תרד הגלגל בעת המלחמה עם פלשתים והנה תרד שם קודם שארד אני והמתין אז שבעת ימים עד בואי כי אני אעלה העולות לה' ושם אודיע לך את אשר תעשה בדבר המלוכה (ולפי שלא המתין כעת עליו ולא אמר לו גם אז): (ט) לב אחר. ר"ל

מצודת ציון

ענין פגישה: חבל. סיעה כמו חבלי רשעים (תהלים קי"ט): נבל ותף וגו'. שמות מיני כלי"ו: (ו) וצלחה. ועברה כמו וצלחו הירדן (ש"ב י"ט): (ח) תוחל. תמתין כמו ויחל עוד (בראשית ח'): (ט) כהפנתו. כאשר פנה: שכמו. כתפו:

דבר שמואל

גבעת האלהים ששם ישב הארון (ושם נציבי פלשתים רומז כי מהשפעה האלהיים האלה תזכה להכניע את הפלשתים כמ"ש (י"ג ג') ויך יהונתן את נציב פלשתים אשר בגבע) ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה שהיא כת עליונית אשר ירדו ממדרגת אנשים אל מדרגה שיקראו אלהיים, אנשים אשר התפשטו מכל עניני הגשמי עוסקים ברוחניות ובאלהות ולפניהם נבל ותף וחליל מסתלים לעורר את הנפש האלהית אל שתחול עליה רוח הנבואה, (ו) וצלחה הכת הזאת הם יסעדוך בעניינים אלהיים, שע"י התחברותם, א] וצלחה עליך רוח ה' הוא רוח גבורה נפלאה כמ"ש המורה, שזה מדרגה ממדרגת רוה"ק שתחול רוח גבורה אלהית על איש אחד עד שלא יחת להציל קהל רב מהמון מחנות, ב] בענין נפשי והתנבית עמם, ואחר שתחול עליך ענין אלהי על שני חלקיך ונהפכת לאיש אחר בגוף ובנפש: (ז) והיה כי תבאנה האותות האלה לך שזה לך אות על העזר שתשיג מכל כחות העם איש לפי כחו ומדרגתו עשה לך אשר תמצא ידך אז לא תסמוך על עזר אחרים רק על עזר האלהי אשר ילוה אליך, ע"ד אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני: (ח) וירדת אח"כ תרד לפני הגלגל, שהוא מה שהלכו שם לחדש המלוכה, (שזה היה אחר שבאו האותות הנ"ל כפי מליצתם שהוא אחר שנחלקו העם ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה וילכו אתו החיל אשר נגע אלהים בלבם, והנה אנכי ירד אליך להעלות עלות כמ"ש (י"א ט"ו) שבעת ימים ר"ל ואחר שאפרד שם מאתך אני מצוך שתשאר שם ותוחל שבעת ימים בל תעשה שום דבר מדעתך עד בואי אליך בחזרה והודעתי לך את אשר תעשה בענין מלחמת הפלשתים, וע"ז עבר שאול (כמו שית' לקמן סי' י"ד), ור"ל הגם שאמרתי לך עשה לך כל אשר תמצא ידך, מ"מ בגלגל אין לך רשות לעשות דבר בלעדי: (ט) ויהפך לו אלהים לב אחר כי לב כל אדם לאדם הוא מוליך ומנהיג את כל כחות גויתו, אבל פלגי מים לב מלך הוא מנהיג לבב העם המתנהגים על ידו, ויהיה יחס לבותיהם אל לב מלכם כיחס כחות החיים אל הלב באיש הפרטי, כי לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפץ יטנו ואת לבות העם עמו, ובהיות לבו מולך על כחות גוויתו ימלוך גם על הגוי כולו, ולב שאול נהפך עתה מהיותו מנהיג פרטי אל איש פרטי שהוא שאול אל שיהיה מנהיג לאיש כללי שהוא עם ישראל, ויבאו וכן כל האותות באו לו ביום ההוא ולא נתעכבו ליום

הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה בַּיּוֹם הַהוּא׃ י וַיָּבֹאוּ שָׁם הַגִּבְעָתָה וְהִנֵּה חֶבֶל־נְבִאִים לִקְרָאתוֹ וַתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים וַיִּתְנַבֵּא בְּתוֹכָם׃ יא וַיְהִי כָּל־יוֹדְעוֹ מֵאִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה עִם־נְבִאִים נִבָּא וַיֹּאמֶר הָעָם אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ מַה־זֶּה הָיָה לְבֶן־קִישׁ הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִיאִם׃ יב וַיַּעַן אִישׁ מִשָּׁם וַיֹּאמֶר וּמִי אֲבִיהֶם עַל־כֵּן הָיְתָה לְמָשָׁל הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִאִים׃ יג וַיְכַל מֵהִתְנַבּוֹת וַיָּבֹא הַבָּמָה׃ יד וַיֹּאמֶר דּוֹד שָׁאוּל אֵלָיו וְאֶל־נַעֲרוֹ אָן הֲלַכְתֶּם וַיֹּאמֶר לְבַקֵּשׁ אֶת־הָאֲתֹנוֹת וַנִּרְאֶה כִּי־אַיִן וַנָּבוֹא אֶל־שְׁמוּאֵל׃ טו וַיֹּאמֶר דּוֹד שָׁאוּל הַגִּידָה־נָּא לִי מָה־אָמַר לָכֶם שְׁמוּאֵל׃ טז וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דּוֹדוֹ הַגֵּד הִגִּיד לָנוּ כִּי נִמְצְאוּ הָאֲתֹנוֹת וְאֶת־דְּבַר הַמְּלוּכָה לֹא־הִגִּיד לוֹ אֲשֶׁר אָמַר שמואל

ת"א הגם שאול. ספר הזוהר פרשת תרומה: ע"ש (טז) בר"ר עא מד"ש כה מא כ: כצ"ל

רש"י

(יב) ומי אביהם. מה תימה לך בדבר מי אביהם של נביאים וכי נבואה ירושה היא: (טז) ואת דבר המלוכה.

מצודת ציון

(יא) שלשום. יום השלישי שלפני היום: (יג) ויכל. כלה: (יד) דוד. אחי אביו: אן. אנה ובאה בחסרון הה"א:

מצודת דוד

גודל לבב כאשר ראוי למלך: (יא) מה זה היה. ר"ל מה זה הסיבה לבן קיש להתנבאות וכי אביו נביא להתנבא גם הוא ויכי גם שאול יהיה בין הנביאים ודומה להם וכי מאין באה לו הנבואה: (יב) משם. מן הגבעה: ומי אביהם. ר"ל מה תתמהו וכי מי אב הם של כל הבל הנביאים הלא גם אביהם של אלו לא נביאים היו: היתה למשל. כבוא אדם למעלה שלא הורגל בה אמרו עליו במשל הגם שאול בנביאים: (יד) ויאמר דוד שאול. בבואו אל הבמה מצאו דודו ושאל להם אן הלכתם: כי אין. לא מצאנו אותם ובאנו אל שמואל לשאלו עליהם.

השאלות

(יא) מה היה הוכוח בין העם ובין האיש בהשיב ומי אביהם, והלשון מורה שמ"ש על כן היתה למשל נכתב ע"י תשובת האיש ומי אביהם:

(יד) למה מספר שאלת דוד שאול ותשובת שאול לא צורך:

דבר שמואל

ליום אחר: (י) ויבאו. ספר האות הג' בפרטות ע"ש מ"ש ויהי כל יודעו וכו'. ותצלח כמו שפי' למעלה: א] רוח גבורה אלהית, ב] נבואה: (יא) ויהי כל יודעו ר"ל כי ידוע שלהשגה הנבואיית צריך שתי הכנות, א] הכנה טבעיית שיהיה מזגו וכח דמיונו מוכן ע"י מלדה ומבטן ומהריון, ב] הכנה בחיריית שיעסוק בהתבודדות ופרישות טהרה וקדושה ודומיהם, והם חשבו עוד כי ההכנה הטבעיית לא תצויר רק מאב לבן כמ"ש האב זכאי לבנו בחכמה בכח וכו', ושעל כן המצא יותר במי שאביו היה ג"כ נביא, ויהי כל יודעו מאתמול שלשום שראו שגם מתמול גם משלשום לא הכין א"ע אל הנבואה רק עסק בצרכי בית אביו וראו שבכ"ז הנה עם נביאים נבא, התפלא שתי פליאות, א] מצד שלא היה לו הכנה טבעיית מאביו ועז"א מה זה היה לבן קיש הלא אביו אינו נביא, ב] מצד ההכנה הבחיריית הגם שאול בנביאים ר"ל וכי נמצא עד עתה בין הנביאים, הכי היה מכין א"ע ומתלמד לנבואה? (יב) ויען איש משם אולם איש אחד סתר דבריהם במה שחשבו שההכנה הטבעיית לא תהיה רק אם גם אביו היה נביא, שהגם שימויב כפי הטבע שהדומה יוליד בדומה, מ"מ הנסיון מכחיש זה כי מי אביהם של בני הנביאים האלה הלא גם אבותיהם לא נבאו כי דבר ה' היה יקר בדור שלפני שמואל (כנ"ל ג' א') וא"כ אין פה דבר חדש רק מה שנבא בלא הכנה בחיריית על כן היה למשל הגם שאול בנביאים רק זה החידוש שנבא בלא הכנה היה למשל אל כל מתנבא ובלתי מכין א"ע לנבואה. לא מה שהיה בן קיש: (יג) ויכל מהתנבות ויבא הבמה היה בו הפך מבני הנביאים שהם ירדו מהבמה להתנבאות ר"ל הכינו א"ע תחלה ע"י עבודה ותפלה עד אל עליהם הרוח עד שהעבודה בבמה היתה סבה לנבואה ואצלו היה בהפך שע"י שחל עליו הרוח בא אל הבמה להתפלל ולעבוד ה' כי הרוח נשפע עליו מלמעלה בלא הכנתו והכינהו אל הקדושה ויראת ה': (יד) ויאמר דוד שאול הוא הרגיש שא"א שינבא בלא איזה סבה, ואז כל בני הנביאים עמדו לפני שמואל וממנו שאבו רוה"ק כמדליק נר מנר ולכן אמר אן הלכתם, והשיב כי באמת היה לפני שמואל, אבל הליכתו אצלו לא היה בעצם רק במקרה נמשך ע"י סבת אבדת האתונות, בענין שאין זה מספיק שע"י הליכה זו דרך אגב יתנבא: (טו—טז) ויאמר אמר שיתגלה לו איזה סבה

קָרָאתִי וַיֹּאכַל שָׁאוּל עִם־שְׁמוּאֵל בַּיּוֹם הַהוּא׃ כה וַיֵּרְדוּ מֵהַבָּמָה הָעִיר וַיְדַבֵּר עִם־שָׁאוּל עַל־הַגָּג׃ כו וַיַּשְׁכִּמוּ וַיְהִי כַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הַגָּג לֵאמֹר קוּמָה וַאֲשַׁלְּחֶךָּ וַיָּקָם שָׁאוּל וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם הוּא וּשְׁמוּאֵל הַחוּצָה׃ כז הֵמָּה יוֹרְדִים בִּקְצֵה הָעִיר וּשְׁמוּאֵל אָמַר אֶל־שָׁאוּל אֱמֹר לַנַּעַר וְיַעֲבֹר לְפָנֵינוּ וַיַּעֲבֹר וְאַתָּה עֲמֹד כַּיּוֹם וְאַשְׁמִיעֲךָ אֶת־דְּבַר אֱלֹהִים׃

י א וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶת־פַּךְ הַשֶּׁמֶן וַיִּצֹק עַל־רֹאשׁוֹ וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיֹּאמֶר הֲלוֹא כִּי־מְשָׁחֲךָ יְהוָה עַל־נַחֲלָתוֹ לְנָגִיד׃ ב בְּלֶכְתְּךָ הַיּוֹם מֵעִמָּדִי

הגגה ק׳ · ומצאת

ע״ש (כד) ירוש׳ מגילה א יב סוה״ע ז: (א) סת״ר ס בב״ר ע רו״ר א תנחומא שמות: (ב) בר״ר פב:

רש״י

מזה השוק בבמה גדולה ואין חזה ושוק בבמה קטנה לפיכך הותר לאכול לשאול: כי למועד שמור. כי למועד האכילה היה השוק הזה שמור לצרכך: לאמר העם קראתי. אמירתי היתה למנה, העם קראתי לסעודה ויודע אני מספרם, ונזהר במנותם ונתתי לו המנות למספרם וזו שמורה לצורכך: (כה) וידבר עם שאול על הגג. מוכיחו ומלמדו ליראה את הקב״ה: (כז) ויעבר לפניו. וילך ברחוק ממנו ולא ישמע את דבריו: ויעבר. הנער לפניהם ולשאול אמר ואתה עמוד עמדי:

מצודת דוד

טוב ראויה לו: (כה) על הגג. בעל ביתו אשר בעיר: (כז) ויעבר לפניו. יתרחק מאתנו ללכת לפנינו בלא ישמע מה אדבר כך: ויעבר. כשמוע הנער דברי שמואל עבר מעלמו לפניהם: ואתה עמד. וכן גמר דברי שמואל שאמר לו אמר לנער ויעבור ואתה עמוד כעת הזאת ולפי שהנער עבר לפניהם מיד כשומעו תחלת דבריו הפסיק בו:

י (א) כלא. בתמה הדבר אשר משחך ה׳ ע״י: (ב) בלכתך. לאמת בלבבו דבר המלוכה אמר לו אותות לאמת הוא

מצודת ציון

השוק: למועד. לזמן: (כו) השחר. הוא האור הנוצץ טרם יצא השמש: ואשלחך. אלוה אותך כמו ואברהם הולך עמם לשלחם (בראשי׳ י״ח) ת״א לאלוותהון: (כז) כיום. כעת:

י (א) פך. שם כלי מה: ויצוק. והסך: וישקהו. נשק לו:

השאלות

(ב—ז) למה נתן לו שלש אותות דוקא, ולמה דוקא אותות אלה שהם בדברים אישה יתם עם דבר המלוכה, למה היו תחלה שני אנשים ואח״כ שלשה ואח״כ חבל נביאים, ואם המקום המצוין לו בכ״ז בא בכוונה, ומה שנשא א׳ גדים וא׳ לחם וא׳ יין, ולמה נתנו לו השנים להם ושאלו לו לשלום ולא הראשונים, ומ״ש בכאשר יבואו לך האותות עשה כל אשר תמצא ידך, מה רצה בזה:

דבר שמואל

למועד שיעור הכתוב כי למועד לאמר העם קראתי שמור לך ר״ל כי בזמן שאמרתי לפני שמואל את העם אשר קראתי לזבח, ר״ל בעת שספרתי לפניו מספר הקרואים וחלקתי לפניהם את המנות, מאז שמור החלק הזה לך כי ידע שמואל כי אתה תבוא הנה. ויאכל וכו׳ ביום ההוא ר״ל שנמשכה הסעודה כל היום כולו: (כה) וירדו לעת ערב, וידבר עם שאול גלה לו סתרי תורה וענינים אלהיים:

(כו) ויקרא וכו׳ הגגה כי אכסניא של שמואל היתה בעליה וקראו לחדרו ומשם יצאו החוצה: (כז) אמר פו׳ לנער כי אין מן המוסר שיפקד לנער של אחריהם ונוס שיעבור לפניהם ויעבור עד שלא היה רחוק מאתם. עמוד כיום, כמו מכרה כיום את בכורתך לי השבעה לי כיום, גם רמז לו פי׳ כמו שהוא עתה יום כן עמוד למלוך ולהאיר, על דרך וכסאו כשמש נגדי, והורה לדיקים כאור נוגה וכו׳:

י (א) ויקח שמואל וכו׳. ע״י המשיחה המשיך עליו רוח גבורה ועז מלך כמ״ש (לקמן ט״ז י״ג) וימשח אותו בקרב אחיו ותצלח עליו רוח ה׳ מהיום ההוא ומעלה, וע״י האסיפה שהיא התדבקות רוחו בשמו. כמשיך עליו שפע קדש שבזה הכין אותו לנבאות אח״כ עם בני הנביאים, כמ״ש (פ״ו) וצלחה עליך רוח ה׳ והתנבאת עמהם, ומה שלא משחו בפרהסיא באר מהרי״א כדי שיוכל להפיל גורל אח״ז ואם היה נמשח בפרהסיא היה הגורל למותר בעיני העם, והיו חושדים אותו שהפה את הגורל בערמה על האיש אשר משח, ועפ״פ דברי חז״ל שמשחו בפך ובשמן אפרסמון ולא בקרן ולא בשמן משחת קדש, מבואר כי לכן משחו בצנעה בל ירגישו שלא נמשח רק לנגיד, כמ״ש הלוא כי משחך ה׳ על נחלתו לנגיד אפס עיד לא מלך באשר לא הובטח לו המלכות בירושה כדרך הנמשח בשמן הקדש ותרס כראש קרני: (ב) בלבתך באותות האלה רמז לו ענין העם אשר ינהיג ואיך יהיה יחס כל כת וכת מכתות המנהגים

וּמָצָאתָ שְׁנֵי אֲנָשִׁים עִם־קְבֻרַת רָחֵל בִּגְבוּל בִּנְיָמִן בְּצֶלְצַח וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ נִמְצְאוּ הָאֲתֹנוֹת אֲשֶׁר הָלַכְתָּ לְבַקֵּשׁ וְהִנֵּה נָטַשׁ אָבִיךָ אֶת־דִּבְרֵי הָאֲתֹנוֹת וְדָאַג לָכֶם לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לִבְנִי: ג וְחָלַפְתָּ מִשָּׁם וָהָלְאָה וּבָאתָ עַד־אֵלוֹן תָּבוֹר וּמְצָאוּךָ שָּׁם שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים עֹלִים אֶל־הָאֱלֹהִים בֵּית־אֵל אֶחָד נֹשֵׂא שְׁלֹשָׁה גְדָיִים וְאֶחָד נֹשֵׂא שְׁלֹשֶׁת כִּכְּרוֹת לֶחֶם וְאֶחָד נֹשֵׂא נֵבֶל־יָיִן: ד וְשָׁאֲלוּ לְךָ לְשָׁלוֹם וְנָתְנוּ לְךָ שְׁתֵּי־לֶחֶם וְלָקַחְתָּ מִיָּדָם: ה אַחַר כֵּן תָּבוֹא אֶל־גִּבְעַת הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־שָׁם נְצִבֵי פְלִשְׁתִּים וִיהִי כְבֹאֲךָ שָׁם הָעִיר וּפָגַעְתָּ

ע"ש (ב) זוכר בצלח: פתח באתנח　הס"ש מוחק תיבת אל　חבל

רש"י

י (ב) עם קבורת רחל בגבול בנימן. והלא קבורת רחל בגבול יהודה בבית לחם היא, אלא עכשיו הם בקבורת רחל וכשתפגע בהם תמצאם בגבול בנימן בצלצח כך שנויה בתוספתא דסוטה, ונגלה לו את כל הקב"ה שבא לה והדום היא ירושלים: ודאג לכם. יירא עליכם, כל לשון דאגה לשון יראה דושמ"ר בלעז: (ג) אלון תבור. מישר תבור: (ה) גבעת האלהים. גבעת קרית יערים אשר עכשיו ארון האלהים שם:

מצודת ציון

(ב) עם קבורת רחל. סמוך לקבורתה: נטש. עזב: (ג) וחלפת. ענין העברה כמו חלף הלך לו (ש"ה ב'): נבל. כד: (ה) נצבי. פקידי פלשתים מה שהציבו: ופגעת.

מצודת דוד

שאמר לו בלכתך וכו': עם קבורת רחל. ר"ל אשר הם עתה סמוך לקבורת רחל ואתה הולך והם באים ותמצאם בגבול בנימין בצלצח: והנה נטש. כאומר הנה בהמצאם עזב דאגה קטנה ובא לו ע"י דאגה גדולה ואומר מה אעשה למצוא את בני: (ג) וחלפת. והאות השני שוא כאשר תעבור משם והלאה וכו': בית אל. זה שילה שעמד בה בית אלהים: (ה) אחר כן. והאות השלישי כאשר תבוא אל גבעת האלהים והיא קרית יערים שעמד הארון שם בגבעה כמ"ש למעלה: נבל וגו'. כדי לשמחם להשרות הנבואה עליהם כי אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה וכן נאמר כאלישע

דבר שמואל

מעמו, כי נמצאו בין העם שלש כתות מפורדות, א] אנשים ההמונים ההיים חיי הבהמה בלתי עובדים את ה' ולא משכילים באמתותו וכל מגמתם הוא רק גויתם ובהמתם, ויען שהם הרבים כי רוב העם הם המוניים, א"ל כי אותם יפגוש ראשונה בדרכו והכנתו אל המלוכה, אמר בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים כי הם נפרדים לשני נהגות, יש המשכים אחר כח המתאוה לאכול ולשתות ולהתעדן, ויש המשכים אחר כח המתעורר לאסוף הון ועושר וכדומה, והם עתה עם קבורת רחל והפגוש אותם בגבול בנימן בצלצח רומז כי אנשים כאלה הם נמצאים עם קבורת רחל, כי הנשמה האלהית אשר בקרבם אשת חיל היפה בנשים הנרמזת ברחל (כי ידוע שסודת הנשמה היא ממדה ידועה הנקראת בשם האלהיים בשם רחל) היא קבורה תוך לגבי אדמה שהוא תחת ממשלת הבשר והגויה. וגם עת יפגשוך לא ימשכו אחריך להכנס בגבולך שהוא שבט בנימין רק יעמדו בגבול בנימין מן הצד, והם לא ישאלו לך לשלום כמו הכת הב', וכ"ש לא יתנו לך שתי לחם שהוא שי ומנחה, וכמ"ש ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה, כי הכת הזאת הם רחוקים מחברתך כי הם קרובים אל בע"ח נושאי סבל כמותם שהם הגמל והאתונות, רק בכ"ז לא יזיקו לך, ולא יחשו מלבשרך בדבר האתונות כי נמצאו. בענין האתונות מתיחסים עמהם שהם עמהם במדרגה: (ג) וחלפת משם והלאה הנה תפנה מן הכת הזאת אל כת יותר מעולה, והם היוצאים מגדר הבהמיים אל מדרגת האנשים אשר יעסקו בעבודת ה' עולים אל האלהים בית אל להקריב קרבנות ושם ימצאוך שלשה אנשים. ר"ל כי בין הכת העוסקים בעבודה יש שלשה מינים, א] יש העוסק בעבודת ה' לשם ה' לריח ניחוח בלבד שלא לפניה אחרת חיצונית, וזה האחד נשא שלשה גדיים שמגמתו להקריב גדי עזים בלבד, ויען שנפש האדם כלולה מג' כחות שהיא הצומחת והחיונית והמשכלת, צייר שנושא שלשה גדיים להקריב שלשה חלקי נפשו לפני ה', ויש העובד על כוונת הנאת עצמם שהוא להשיג ע"י עבודתו רצון מה' לתת לו חית ידו וצרכיו ההכרחיים, שזה הגם שעובד את ה' הוא עובד את עצמו ג"כ ונושא שלשה חלקי נפשו וישפכם לפני ה' על שלשת ככרת לחם ומזון, ויש הגרוע מכולם העובד את ה' בעבור ישיג עושר ומותרות ותענוגים שכר פעולתו שזה המשל בהנושא נבל יין, ועכ"פ כל שלשה המינים מהכת הזאת הם פונים בעבודתם אל בעלת נכיהם אל האלהים והם יתחברו עמך ושאלו לך לשלום וגם יתנו לך שתי לחם שהוא הספקת צרכיך ואתה תקח מידם כי יתמכו לבנן על שלומך ולמלאת צרכיך הגופים: (ה) אחר כן תבוא (אל)

חֶרְפָּה עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ג וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו זִקְנֵי יָבֵישׁ הֶרֶף לָנוּ שִׁבְעַת יָמִים וְנִשְׁלְחָה מַלְאָכִים בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וְאִם־אֵין מוֹשִׁיעַ אֹתָנוּ וְיָצָאנוּ אֵלֶיךָ׃ ד וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים גִּבְעַת שָׁאוּל וַיְדַבְּרוּ הַדְּבָרִים בְּאָזְנֵי הָעָם וַיִּשְׂאוּ כָל־הָעָם אֶת־קוֹלָם וַיִּבְכּוּ׃ ה וְהִנֵּה שָׁאוּל בָּא אַחֲרֵי הַבָּקָר מִן־הַשָּׂדֶה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מַה־לָּעָם כִּי יִבְכּוּ וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֶת־דִּבְרֵי אַנְשֵׁי יָבֵישׁ׃ ו וַתִּצְלַח רוּחַ־אֱלֹהִים עַל־שָׁאוּל בְּשָׁמְעוֹ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּחַר אַפּוֹ מְאֹד׃ ז וַיִּקַּח צֶמֶד בָּקָר וַיְנַתְּחֵהוּ וַיְשַׁלַּח בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל בְּיַד הַמַּלְאָכִים ׀ לֵאמֹר אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יֹצֵא אַחֲרֵי שָׁאוּל וְאַחַר שְׁמוּאֵל כֹּה יֵעָשֶׂה לִבְקָרוֹ וַיִּפֹּל פַּחַד־יְהוָה עַל־הָעָם וַיֵּצְאוּ כְּאִישׁ אֶחָד׃ ח וַיִּפְקְדֵם בְּבָזֶק וַיִּהְיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וְאִישׁ יְהוּדָה שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ ט וַיֹּאמְרוּ לַמַּלְאָכִים הַבָּאִים כֹּה תֹאמְרוּן לְאִישׁ יָבֵישׁ גִּלְעָד מָחָר תִּהְיֶה־לָכֶם תְּשׁוּעָה בְּחֹם הַשָּׁמֶשׁ וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּידוּ לְאַנְשֵׁי יָבֵישׁ וַיִּשְׂמָחוּ׃

ת"א ויפקדם וגו'. שם ע"ב : ע"ש (ח) סדר"כ י תנחו' תצא : כשמעו ק' כחם ק' ויאמרו

רש"י

יבא עמוני ומואבי וגו' (דברים כ"ג) : חרפה. גדוף : (ה) אחרי הבקר. אחר זמן מועד ביאת הבקר מן השדה : (ז) לבקרו. לבהמותיו : (ח) ויפקדם בבזק. רבותינו אמרו בשברי חרסים (סה"א). לשון אחר בבזק באבנים שנטל מכל אחד אבן ומנאם כמו ויפקדם בטלאים (שמואל א' ט"ו ד') שנטל מכל אחד טלה ומנאם בהם כמו שהיו מונים אותם בחצאי שקלים, ותרגום כצרור אבן במרגמה (משלי כ"ו ח')

מצודת דוד

חרפה. הדבר הזה יהיה חרפה לכל ישראל עד שלא יוכל להושיע אתכם מבזיון גדול כזה : (ג) הרף לנו. התרפה מאתנו והמתן שבעת ימים ור"ל אם הכוונה בזה לחרף כל ישראל הנה ראוי להודיעם ואם לא יושיעונו אז יחשב לחרפה: (ה) אחרי הבקר. על כי ראה שבזוהו לא נהג גם הוא עדיין בעצמו כבוד מלוכה והלך אחרי הבקר להנהיגם כדרך ההדיוט : (ו) ותצלח. עבר עליו רוח גדול לגבורה מה' כשמעו וכו' וחרה אפו על נחש העמוני : (ז) ביד המלאכים. אשר באו מיבש גלעד : לאמר. זה יאמר להם מי שלא יצא למלחמה יעשה בבקרו כזה : פחד ה'. לא פחד נתיצת הבקר כי אם פחדו מה' להמרות פי מצותו : כאיש אחד.

מצודת ציון

העיני האנשים ההם תנקר (במדבר י"ז) : (ג) הרף. מלשון רפיון : (ז) צמד. זוג ע"ש שדרכם ללכת מצומדים ומחוברים : וינתחהו. חתך כ"א לנתחים ר"ל לאברים : (ח) בבזק. שם מקום : (ט) לאיש. לכל איש : כחם השמש.

השאלות

(ה) למה יספר שבא אחרי הבקר ?, ומה רמז במה שנתח צמד בקר ?:

דבר שמואל

הלא אתם נתונים בידי, אין לכם עצה וגבורה למלחמה, ומה תתנו לי בעד הברית, רק אם תתרצו שאנקור לכם כל עין ימין שבזה יהיה לי תועלת במה שאשים דבר זה חרפה על כל ישראל כי לא יכלו להושיע את אחיהם, ובזה אהיה כמנצח את כולם, בעד תועלת זה אכרות לכם ברית : (ג) ויאמרו וכו' ונשלחה מלאכים כי הלא לא תפיק מגמתך שיהיה זה חרפה לכל ישראל רק אם ידעו מזה ולא יוכלו לעזור, וא"כ נשלח להודיעם : (ד) גבעת שאול שמלכו ראשונה למקום המלך : (ה) אחרי הבקר שעורו ושאול בא מן השדה אחרי הבקר שקרה שהבקר של בני העיר הלכו לפניו והוא בא אחריהם, וספר זה כי מסבה זו נתן עיניו בצמד בקר וינתחהו : (ו) ותצלח רוח אלהים ויחר אפו כבר ספר החוקר כי האדם כשישמע איזה עול יתעצב עליו והגבור יחר אפו לעשות נקמה וע"י שצלחה עליו גם ה' שהוא רוח גבורה (כנ"ל י' ו') ע"כ חרה אפו לנקום מאויביו : (ז—ח) ויקח זה פרי הארון אף שילוה טוב העצה עמו, בחרונו לקח מן הבקר שהלך לפניו צמד בקר וינתחהו, ויורה להם בזה ג"כ למוד השכל שכמו שלא יחול כח החיים בגוף האדם רק בהיות אבריו שלמים ודבוקים איש אל אחיו, לא כן כשיתפרדו לגזרים יהיה לנבלה ולא יחיה עוד. כן לא תחול רוח גבורה וחיי העם המדינים רק בהיותם

ויאמרו אנשי יביש מחר נצא אליכם ועשיתם לנו ככל־הטוב בעיניכם׃ יא ויהי ממחרת וישם שאול את־העם שלשה ראשים ויבאו בתוך־המחנה באשמרת הבקר ויכו את־עמון עד־חם היום ויהי הנשארים ויפצו ולא נשארו־בם שנים יחד׃ יב ויאמר העם אל־שמואל מי האמר שאול ימלך עלינו תנו האנשים ונמיתם׃ יג ויאמר שאול לא־יומת איש ביום הזה כי היום עשה־יהוה תשועה בישראל׃ יד ויאמר שמואל אל־העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה׃ טו וילכו כל־העם הגלגל וימלכו שם את־שאול לפני יהוה בגלגל ויזבחו־שם זבחים שלמים לפני יהוה וישמח שם שאול וכל־אנשי ישראל עד־מאד׃

יב א ויאמר שמואל אל־כל־ישראל הנה שמעתי בקלכם לכל

אשר

רש"י

סיך בזקא דכיפא בקלעא. ובילמדנו ויפקדם בטלאים כל אינון מסכנין באלין בזקייא כד אינון עתידין באלין אימריא. לשון אחר בבזק שם מקום הנזכר (בספר שופטים א׳) וימצאו את אדוני בזק בבזק: (יב) מי האמר. בלשון בזיון שאול ימלוך עלינו תנו אותם ונמיתם: ימלך עלינו. בתמיה: (יד) ויאמר שמואל וגו׳ ונחדש שם המלוכה. לפי שבראשונה היו עוררים על הדבר ועתה נתרצו כולם:

מצודת ציון

כאשר תחם השמש בגבורתו והוא חצי היום: (יא) ראשים. חלקים: באשמרת. מלשון משמר: היום. השמש קרוים יום כמו לרוח היום (בראשית ג׳): ויפצו. נתפזרו כמו ויפוצו אויביך (במדבר י׳):

מצודת דוד

ר״ל במהירות רב ובהסכמה אחת: (י) ויאמרו אנשי יביש. אמרו לאנשי נחש העמוני מחר נצא וכו׳ ועשו בנו כאשר תרצו ולהטעותם אמרו כלא יהיו נשמרים: (יא) בתוך המחנה. של נחש העמוני: באשמרת הבקר. הוא המשמר השלישי הסמוך לבוקר: ויפצו. נתפזרו אנה ואנה: (יב) מי האמר. מי האיש האומר בלעג ובתמיה שאול ימלוך עלינו וכי הגון הוא למלוכה את האנשים האלו תנו בידינו ונמיתם ואמרו זה על כי ראו שה׳ עמו והתשועה באה על ידו: (יג) ונחדש שם המלוכה. על כי בראשונה לא קבלוהו כולם ברצון: (טו) וימליכו שם. שהמליכוהו שנית בהסכמת כולם וברצון טוב: לפני ה׳. כי השכינה שורה במקום שרוב צבור נאספים: יב (א) הנה שמעתי וגו׳. ר״ל עד לא המלכתי מלך לא קולתי נבוכות אתכם כי פן תחשבו שתכלית דברי שמה

השאלות

(יד) למה הלך לחדש המלוכה שנית?:

(א—ג) מה רצה בזיכוח הזה הגדול?, מ״ש לכל אשר אמרתם לי הוא שפת יתר?, וכן מ״ש בני הנם אתכם אין לו ענין?:

דבר שמואל

למודים יחד ואיש את רעהו יעזרו מכל צר הצורר על אחד מאיבריהם, לא כן אם יתפרדו הם כנתחי הבקר, ועז״א כה יעשה לבקרו מדה כנגד מדה, עז״א ויצאו כאיש אחד כי השכילו מוסרו ונתחברו כאילו כולם אברי איש אחד אשר ירגיש כל אבר הפרטי בצרת הגויה כולה: (י) מחר נצא כי ביום שבו המלאכים אלמו הז׳ ימים, והשיבו שימתינו עד מחר ויצאו אליהם והיה מאמר מסותף כי כוונו באמת שיצאו להלחם בם: (יב) מי האמר עתה הודו כולם במלכותו וחשבו אלה שמרדו בו לבני מות כמורד במלכות: (יג) ויאמר שאול אבל שאול השיב לא יומת איש ביום הזה כי עד עתה לא היה דינם כמורד במלכות אחר שעדן לא הודו כולם במלכותו עד שהושיעם מעמון וזה לא נעשה עד היום ח״ש כי היום עשה ה׳ תשועה ועד עתה לא היה לי דין מלך: ויאמר ומטעם זה אמר שמואל שילכו להרש המלוכה מחדש ע״י קבלת העם אותו ברצונם באופן שתתחיל המלוכה מהיום. ח״ש (טו) וילכו וכו׳ וימליכו וכו׳:

יב (א) ויאמר שמואל אחר שהשלים המלכת המלך בא להתוכח עמהם, וכבר בארנו למעלה (ס׳) כי בשאלה זו שאלו להם מלך חטאו בשתים, א] נגד כבוד שמואל במה שהעבירו אותו מהיות שופט עליהם, ב] בכבוד ה׳ במה שרצו להחליף מלכות שמים במלכות ב״ו, ונגד שני הדברים האלה התוכח עמהם. תחלה התוכח במה שחטאו נגדו. אמר, הנה שמעתי בקולכם לכל אשר אמרתם לי ר״ל הגם שלא הייתי מחויב לשמוע אליכם בענין מה שרציתם שהמלך יהיה גם השופט אתכם, כי גם

 כן

שְׁמוּאֵל׃ יז וַיַּצְעֵק שְׁמוּאֵל אֶת־הָעָם אֶל־יְהוָה הַמִּצְפָּה׃ יח וַיֹּאמֶר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וָאַצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד כָּל־הַמַּמְלָכוֹת הַלֹּחֲצִים אֶתְכֶם׃ יט וְאַתֶּם הַיּוֹם מְאַסְתֶּם אֶת־אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוּא מוֹשִׁיעַ לָכֶם מִכָּל־רָעוֹתֵיכֶם וְצָרֹתֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לוֹ כִּי־מֶלֶךְ תָּשִׂים עָלֵינוּ וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ לִפְנֵי יְהוָה לְשִׁבְטֵיכֶם וּלְאַלְפֵיכֶם׃ כ וַיַּקְרֵב שְׁמוּאֵל אֵת כָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלָּכֵד שֵׁבֶט בִּנְיָמִן׃ כא וַיַּקְרֵב אֶת־שֵׁבֶט בִּנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָו וַתִּלָּכֵד מִשְׁפַּחַת הַמַּטְרִי וַיִּלָּכֵד שָׁאוּל בֶּן־קִישׁ וַיְבַקְשֻׁהוּ וְלֹא נִמְצָא׃ כב וַיִּשְׁאֲלוּ־עוֹד בַּיהוָה הֲבָא עוֹד הֲלֹם אִישׁ * וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה־הוּא נֶחְבָּא אֶל־הַכֵּלִים׃ כג וַיָּרֻצוּ וַיִּקָּחֻהוּ מִשָּׁם וַיִּתְיַצֵּב בְּתוֹךְ הָעָם וַיִּגְבַּהּ מִכָּל־הָעָם מִשִּׁכְמוֹ וָמָעְלָה׃ כד וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־הָעָם הַרְּאִיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר־בּוֹ יְהוָה כִּי

למשפחותיו ק׳, פסקא באמצע פסוק, הר׳ בדגש — אין

ע״ש (יז) סדר״ע ט: (כב) שמו״ר ב הג׳ שמות ויקרא שו״ט א קח: (כג) אדר״נ י: (כד) ויק״ר כו במד״ר ג קה״ר סדר א מדר״ש ח יד ב:

רש״י

לא הגיד. דרך צניעות היתה בו: (כא) וילכד שאול. אע״פ שלא היה שם נפל הגורל עליו שהיו כתובין שמות באגרות ונתונין בקופסא והנביא מכניס ידו ונוטל אגרת אחת: (כב) נחבא אל הכלים. בבית שנתנו שם הבאים כליהן שהיה בורח מן הגדולה. ומדרש אגדה רבי תנחומא אל הכלים באורים ותומים אמר שמא

מצודת דוד

(יז) ויזעק. אסף את העם: אל ה׳. במקום שנאספים רוב צבור שם השכינה שורה: (יט) לשבטיכם. כל שבט לבד להטיל הגורל מי ימלוך: ולאלפיכם. הם המשפחות החלוקות לאלפים: (כ) ויקרב. ר״ל הקריב שמות כל השבטים לפני האורים ותומים להטיל הגורל: וילכד. ר״ל עלה הגורל לבני בנימין ונלכד פתקו ביד המעלה מן הקלפי: (כא) וילכד שאול. אחר שהטילו הגורל על הגברים נלכד פתקו של שאול ביד המעלה: (כב) וישאלו עוד בה׳. אחר שבקשוהו הוסיפו לשאול עוד באורים ותומים האם בא לפה עוד איש מלבד הנמצאים שם והידועים: נחבא. הסתיר עצמו בין כלי העם והיה להם מקום מיוחד להעמיד שם כלי תשמישם והיה שאול מטמין עצמו שם כי היה בורח מן השררה: (כד) הראיתם. הם נותנים אתם לב לראות ולהתבונן בהמלך

מצודת ציון

(יז) ויזעק. ענין אסיפה על כי באה בזעקת המאסף: (יח) הלוחצים. הדוחקים: (כב) הלם. לפה: נחבא. מלשון מחבוא ומסתר: אל הכלים. כמו בכלים וכן ואל הארון תתן (שמות כ״ה) ומשפטו בארון: (כד) הראיתם. כס״א

השאלות

(יז—כה) כבר שאל מהרי״א מדוע לא עזב זה לבחירת העם שיבחרו מי שייטב בעיניהם, ולמה אחר שבחר בו ה׳ ומשחהו למה להפיל גורלות מה שלא היה כן לא בדוד ולא במלך אחר, ומ״ש אנכי העליתי את ישראל וכו׳ ואתם היום מאסתם וכו׳, ועתה

דבר שמואל

ע״ש גלגול הדברים שהיה ביניהם אבל הוא העלים ממנו גוף הדבר מדבר המלוכה. ופי׳ ואת דבר המלוכה לא הגיד לו שאפי׳ הדברים הנמשכים מזה כמו ענין שלש האותות שנתן לו העלים ממנו:

(יז) ויצעק אסף אותם המצפה אל ה׳, וכבר נתן מהרי״א ג׳ טעמים מה שהיתה בחירת המלך ע״י ה׳ ולא ע״י מינוי העם לבד, א] שלא יפלו ביניהם קטטות ומריבות כי כ״א יתנשא למלוך, ב] אחר שהמלך צריך שיהיה לבו נקי מגאוה וחמדה וכל תכונה רעה. לא יבחון לבבו רק הבוחן תעלומות לב, ג] שאם יהיה נבחר מן העם יהיה נכנע להם וישא פנים לאשר בחרו אותו לא כן בהיותו בחיר ה׳: (יח) ויאמר פי׳ מהרי״א שא״ל מאמר זה דרך התראה, דעו כי לא מרצוני אני בוחר לכם מלך ולא מצרככם אליו רק מאשר בקשתם כן, מאשר מאסתם במלכות שמים: אנכי ר״ל אין לכם אמתלא כי תבקשו לכם מושיע אחר מבלעדי ה׳ מבלי יכולת ה׳ להושיע אתכם כי הלא אנכי העליתי את ישראל ממצרים. ולא תאמר תחשבו שאחר יצ״מ הניחם לנפשי ולא אוסיף להושיע אתכם כי כמו שהצלתי אתכם מיד מצרים כן מכל הממלכות הלוחצים אתכם. א״כ לא ה׳ הוא סר מהושיע ומלמלוך עליכם, רק, (יט) ואתם היום אתם המואסים במלכות שמים אשר עדיין הוא מושיע לכם כאז כן עתה, מכל רעותיכם הם רעות הבאות בסבת הטבע והמערכת

אֵין כָּמֹהוּ בְּכָל־הָעָם וַיָּרִעוּ כָל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ׃ כה וַיְדַבֵּר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם אֵת מִשְׁפַּט הַמְּלֻכָה וַיִּכְתֹּב בַּסֵּפֶר וַיַּנַּח לִפְנֵי יְהוָה וַיְשַׁלַּח שְׁמוּאֵל אֶת־כָּל־הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ׃ כו וְגַם־שָׁאוּל הָלַךְ לְבֵיתוֹ גִּבְעָתָה וַיֵּלְכוּ עִמּוֹ הַחַיִל אֲשֶׁר־נָגַע אֱלֹהִים בְּלִבָּם׃ כז וּבְנֵי בְלִיַּעַל אָמְרוּ מַה־יֹּשִׁעֵנוּ זֶה וַיִּבְזֻהוּ וְלֹא־הֵבִיאוּ לוֹ מִנְחָה וַיְהִי כְּמַחֲרִישׁ׃

יא א וַיַּעַל נָחָשׁ הָעַמּוֹנִי וַיִּחַן עַל־יָבֵשׁ גִּלְעָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־אַנְשֵׁי יָבֵישׁ אֶל־נָחָשׁ כְּרָת־לָנוּ בְרִית וְנַעַבְדֶךָּ׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם נָחָשׁ הָעַמּוֹנִי בְּזֹאת אֶכְרֹת לָכֶם בִּנְקוֹר לָכֶם כָּל־עֵין יָמִין וְשַׂמְתִּיהָ

ת"א ובני בליעל. יומא כב: ויעל נחש. יומא כב: ע"ש (כה) פדר"א יד: — חרפה

רש"י

איני ראוי לגדולה עד שישאלו באורים ותומים ושאלו ועלה בידו: (כו) אשר נגע אלהים. גברין דחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם ה' בלבהון:

יא (ב) כל עין ימין. כמשמעו. ומ"א הביאו לי ספר תורתכם שכתוב בה מימין ואחרפה על שכתוב בו לא

מצודת ציון

שאלה: (כה) משפט. חק הראוי: (כז) ויבזהו. מלשון בזיון: כמחריש. יאמר על חרשות האוזן ועל השתיקה:

יא (א) ויחן. מלשון חניה: (ב) בנקור. ענין נקיבה כמו

מצודת דוד

אשר בחר ה' כי אין כמוהו וכו' והגון הוא למלוכה: ויריעו. תרועת מלוכה: (כה) את משפט המלוכה. חק המלוכה הראוי ע"פ התורה והמלוך שיהא מוראו על העם ולא ימרו פיו: לפני ה'. לפני הארון: (כו) אשר נגע אלהים. אשר נגע יראת אלהים בלבם לכבד את המלך אשר נמשח ע"פ הדבור: (כז) מה ישענו זה. על כי היות משפחתו הצעירה ומי א"כ יחזיק בידו: ולא הביאו לו מנחה. כאשר הדרך להביא למלך ביום המלכתו: ויהי כמחריש. עשה עצמו כחרש לא ישמע או כאלם לא יפתח פיו:

יא (א) כרת לנו ברית. לבל תמית אותנו: (ב) בזאת. בזה התנאי והאופן שאנקר מכל איש עין ימינו: ושמתיה

השאלות

ספיגמו, הוא ספר המכון, למה דבר שנית משפטי המלוכה שכבר אמרן למעלה (סי' ח), למה הלך שאול לביתו והעם לביתם ולא בחר לו אנשי חיל כמו שעשה אח"ז:

(א) למה עלה נחש אז על יושבי גלעד דוקא?, ולאיזה סבות רצה לנקור עיני העם הזה?, ואיך התרצה להמתין שבעה ימים שיבואו עליו גבורים למלחמה?:

דבר שמואל

וצרתיכם הבאות ע"י צר ואויב. (מה שהמלך לא יושיע נגד רעות טבעיים) ועתה התיצבו ר"ל לא מרצוני רק מפני רצונכם: (כה) משפט המלוכה כבר באר[ת]י (למעלה ח' ט') כי יש הבדל בינמש"ם את משפט המלך, שהוא המשפט שיקבע מוראו בזרוע, ובין משפט המלוכה שהוא המשפט הראוי בכבוד המלך ומוראו כפי חק התורה, וע"ז נכתב בספר: (כז) ובני בליעל כבר אמרנו שהמון העם כוונו לרעה שמ"ש נשפטנו ככל הגוים חשבו שיפרוק מעליו עול תורה וימשוך ידו את לוצים לנהגם בחקות העמים, ואחרי ראו שנבחר ע"פ ה' וכי התדבק את יראי ה' שזה אות שילך ביראת ה' כל הימים, אמרו מה ישענו זה אחר שלא יפיקו ממנו זדון לבבם, וכתב מהרי"א כי היה מהראוי שחוץ מבחירת ה' יבחרו אותו העם ג"כ ויסכימו כולם עליו. ואחרי ראה שמקצתם בזוהו לא תפס עדיין מלוכה וילך לביתו וגם העם הלכו לביתם עד שסבב ה' התשועה לאנשי יביש גלעד שאז חדשו המלוכה ברצון כל העם, וז"ש לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה, פי' שימליכוהו שנית כרצונם:

יא ויעל נחש העמוני כפי הנראה התקנא נחש על שהמליכו ישראל מלך, ורצה לתגר בו מלחמה, לכן עלה על אנשי יביש גלעד, כי בני בנימין לקחו נשיהם (אחר מעשה של פלגש בגבעה) מבנות יביש גלעד, ומסתמא התישבו שמה מבני בנימין, כי את אנשי יביש הרגו, והבנות ירשו נחלת אבותיהן, ולכן עלה עליהם באשר הם משפחת המלך ומחותניו. כרת לנו ברית הוא ברית אהבה ושלום ובשכר זה נעבדך: (ב) בזאת אכרות לכם הכריתות ברית יהיה תמיד בעד דבר, למשל אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך (בראשית כ"ו) כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי (שם כ"א), ומחוקי העמים שאם ילחמו על עיר וישלימו תיכף יכרתו עמהם ברית וזה שכר חלף שלא לחמו, וזה רק כאם היה אפשרות שילחמו, לא כן אם הם מנוצחים לא יכרתו עמהם ברית רק יעשו עמהם כרצונם, וזה שאמ'

בָּם: י וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי עָזַבְנוּ אֶת־יְהוָה וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְעַתָּה הַצִּילֵנוּ מִיַּד אֹיְבֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ: יא וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יְרֻבַּעַל וְאֶת־בְּדָן וְאֶת־יִפְתָּח וְאֶת־שְׁמוּאֵל וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח: יב וַתִּרְאוּ כִּי נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן בָּא עֲלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לִי לֹא כִּי־מֶלֶךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ וַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם: יג וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם אֲשֶׁר שְׁאֶלְתֶּם וְהִנֵּה נָתַן יְהוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ: יד אִם־תִּירְאוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ וּשְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ וְלֹא תַמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וִהְיִתֶם

ע"ש (יא) קס"ל סדר א' ירוב' ר"ס כ א בוחס ג: ויאמרו ק' גם

רש"י

(יא) ירבעל. זה גדעון. בדן, זה שמשון שמשבט דן בא. ואת יפתח, הרי שלשה קלי עולם עם שלשה חמורי עולם משה ואהרן ושמואל, לומר לך הקל בדורו כחמור בדורו כל בית דין המתמנה על הדור נריך לילך אחריו כאלו הוא אביר שבאבירים: (יד) והיתם גם אתם. ותתקיימו לאורך ימים גם אתם גם המלך:

מצודת דוד

ר"ל כי מנהגם להמו בישראל ולאחר זה מסרם ה' בידם: (י) ויזעקו. התפללו לה' אבל לא שאלו נגם מלך ללחום מלחמ': (יא) וישלח ה' את ירבעל וגו'. עם כי לא היו מולכים בישראל הציל ה' אתכם על ידיהם מיד אויביכם היושבים מסביב: (יב) ותראו. ר"ל אבל אתם כאשר ראיתם שבא עליכם מלחמה אמרתם לי לא נהיה כאבותינו אשר היה השופט יוצא לפניהם במלחמה כ"א מלך ימלוך עלינו והוא ילחום את מלחמתנו: וה' וגו'. אבל ה' הוא מלככם והוא הלוחם מלחמותיכם עם השופט אשר יהיה וא"כ הסכלתם עשו בשאלת המלך כי שלא אמרתם שלא מלאתם בידי מאומה ושלא ראיתם שאין מעצור לה' להושיע ביד השופט ובלי מלך: (יג) ועתה הנה המלך. אבל עתה מה שעבר אין כי שלא המלך הנה הוא מולך ועומד אשר בחרתם. ר"ל שלא זהו המלך אשר בעבור התשוקה שעשה בחרתם בו אחר אשר שאלתם על המלך והקב"ה הסכים על ידכם והמליכו תורתם והכרתם בו מעצמיכם וא"כ אחר כל זה טוב אין להשיב ומלוך ימלוך: (יד) אם סירתו. ר"ל אך אם תיראו את ה' וכו' אז כולכם הסיו אחר ה' כי הוא ילך לפניכם למלחמה ואתם הלכו אחריו:

מצודת ציון

(יא) ירבעל. זה גדעון: בדן. הן דן זה שמשון מבני דן: (יד) תמרו. מלשון מרי ומרד:

דבר שמואל

מדינת מואב ומלך שהוא על ארץ מואב (שופטים י"א): (י) ויזעקו ועל הלד הב' אומר שבעת זעקו נמלטו: (יא) וישלח ר"ל בעת שמסר אותם ביד אויביהם שלח את ירובעל ואת בדן הוא שמשון, שבימים האלה מאלו האויבים עליהם. ובעת אשר רק לחמו בם שלח את יפתח ואת שמואל, שהם עזרום במלחמתם כמבואר, ונגד הא' אומר ויצל אתכם מיד איביכם, ר"ל ע"י ירובעל ובדן הציל אתכם מיד אויביכם כי אז הייתם בידם. ונגד הב' אמר ותשבו בטח ר"ל ע"י יפתח ושמואל היה לכם מנוחה ממלחמת האויבים וישבתם בטח באין מחריד: (יב) ותראו, ואחר שראיתם שהשגחת ה' תופף עליכם כל היום, למכור אתכם ביד אויב בעת מריכם ולהושיעכם עת תשובו אליו, עתה שראיתם מלך בני עמון בא עליכם, שכחתם שני הגדרים האלה, א] לשום לב שבא עליכם אויב מפני שמאסתם מלכותו ורציתם במלכות ב"ו, ב] לשוב מחטא זה כדי שיושיעכם, ותאמרו לי לא ר"ל לא נשוב מחפצנו במלך רק כי מלך ימלך עלינו, הגם שבהנהגתם שה' אלהיכם מלככם, וכמו שהעברתם אותי משופט כן מאסתם את אלהיכם ממלוך עליכם: (יג) ועתה הנה המלך וכו' ר"ל עתה יש במלך הזה שתי אפשריות, בצד א' הוא המלך אשר בחרתם אתם, לא ה', כי לא מדעת ה' נעשה רק מדעתכם. אשר שאלתם מפרש שהגם שלא בחרתם את האיש הזה שאול, בכ"ז הוא מיוחס לבחירתכם מצד שאתם שאלתם מלך ועי"ז בחרו ה', ובצד הב' והנה נתן ה' עליכם מלך אחר שבחירת האיש הפרטי שהוא שאול נעשה ע"י ה', וכפ"ז יתיחס המלך בצד א' אל בחירתכם נגד רצון ה' ובצד הב' יתיחס שהוא בחיר ה': (יד) אם תיראו ולכן יש בו שני אפשריות שאם תיראו את ה' ועבדתם אותו, ותוך מזה שתשמרו מצותיו ושמעתם בקולו במ"ע ולא תמרו את פי ה' במצות ל"ת, אז יתיחס אל בחירת ה', כי

השאלות

מביאת יעקב וממה שנמכרו ביד סיסרא, ולמה זכר את בדן שהוא שמשון קודם יפתח והוא היה מאוחר ממנו?:

(יב) כלא ביאת נחש היה אחר שהומלך שאול?:

(יג) למה כפל אשר בחרתם אשר שאלתם והנה נתן ה'?:

כִּי לֹא מְצָאתֶם בְּיָדִי מְאוּמָה וַיֹּאמֶר עֵד׃ ו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הָעָם יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַאֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ז וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֵת כָּל־צִדְקוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּכֶם וְאֶת־אֲבֹתֵיכֶם׃ ח כַּאֲשֶׁר־בָּא יַעֲקֹב מִצְרָיִם וַיִּזְעֲקוּ אֲבֹתֵיכֶם אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַיּוֹצִיאוּ אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַיֹּשִׁבוּם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ ט וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּמְכֹּר אֹתָם בְּיַד סִיסְרָא שַׂר־צְבָא חָצוֹר וּבְיַד־פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֲמוּ

בם

ת״א ויאמר שמואל. ר״ה כה: ועתה וגו׳. ערכין טו:

ע״ש (ו) שהש״ר ד ס קהלת סדר א ירושל׳ ראש השנה ב ח: (ז) תנח׳ תבא: (ט) עוסר שמות:

רש״י

ואשיב לכם. כל מה שאמרו: (ה) ויאמר עד. בת קול יוצאת ואומרת עד, וזה אחד משלשה מקומות שהופיע רוח הקודש בב״ד של מטה כדאיתא במסכת מכות: אשר עשה את משה ואת אהרן. להיות נכונים לשליחותו להוציא אבותיכם ממצרים: (ז) ואשפטה אתכם. אתווכח עמכם:

מצודת ציון

(ו) את משה. עם משה ר״ל על ידו: (ז) ואשפטה. ההוכח כמו התשפוט אותם (יחזקאל כ׳): (ח) וישיבום. מלשון ישיבה: (ט) וימכר. מסרם וכאלו מכרם:

מצודת דוד

מצאתם בידי שום דבר שאינו כהוגן: ויאמר עד. ר״ל כ״א אמר כן הדבר ה׳ יהיה עד. וכן משיחו יהיה עד או שאול לבד אמר אני אהיה עד: (ו) ויאמר שמואל. אחר שאמרו שלא מצאו בידו מאומה חזר לדבר דבריו להוכיחם: ה׳ אשר עשה. ר״ל הלא כלכם ידעתם מעשה ה׳ אשר עשה עם משה ועם אהרן ר״ל הנפלאות שעשה ע״י ועמהם: ואשר העלה וגו׳. ע״י הנפלאות ההם העלם ממצרים: (ז) ועתה. ר״ל הואיל וידעתם עמדו ואתוכח עמכם על כל צדקות ה׳ וגו׳ ר״ל נאמן הויכוח יהיה עם הצדקות: (ח) כאשר בא. ר״ל וזה הויכוח שעם הצדקות שהנה כאשר בא יעקב למצרים היה סוף הדבר שזעקו אבותיכם אל ה׳ מקושי השעבוד ושלח את משה וכו׳ ולא היה לכם אז מלך ננחום מלחמתם: (ע) וישכחו. וכבואם לארץ שכחו את ה׳ ומסרם ביד סעובדי גלולים: וילחמו בם.

השאלות

לא מצאתם בידי מאומה?, למה העיד ה׳ ע״ז הלא כל העם עדים?, ומ״ש ויאמר עד ולא ויאמרו?, מ״ש ה׳ אשר עשה את משה, אין לו קישור לא למעלה ולא למטה?,

דבר שמואל

רשות גם כפי הדין לקחת שכרו ופרנסתו משם, וזאת לא יוכלו המה להעיד רק ה׳ לבדו היודע נסתרות, ועז״א עד ה׳ בכם כי לא מצאתם בידי מאומה

(ז—ו) מ״ש ואשפטה אתכם מה היא התוכחה הזאת אף אם תבקשו כל גנזי ביתי לא תמצאו דבר, כי לא לקחתי שכר מהצבור צ״כ. ויאמר עד, מוסב על ה׳ הנזכר תחלה ה׳ אמר, עד, וכ״פ חז״ל יצאה ב״ק ואמרה עד: (ו) ויאמר שמואל הודיע להם כי הקול הזה שאמר עד הוא קול ה׳. וז״ש ה׳ אשר עשה את משה ואת אהרן שהכינם להיות שופטי ישראל ואשר ע״י השופטים הנאמנים האלה העלה את אבותיכם מארץ מצרים, הוא אשר הופיע עתה וקרא עד, וענהו בי צדקתי כצדקת השופטים משה ואהרן: (ז) ועתה אחר שהתוכחה עמהם על מה שחטאו נגדו התחיל להתוכח ע״מ שחטאו נגד ה׳, וז״ש ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני ה׳, לאמר מה מצאתם בו עול כי מאסתם במלכותו, זכרו את כל צדקות ה׳ אשר עשה אתכם ואת אבותיכם: (ח) כאשר מפרש תחלה את אבותיכם. כאשר בא יעקב מצרים לא הושיעכם ע״י מלך רק כאשר התפללו לפניו הושיעם ע״י נביאיו (ותפס כאשר בא יעקב מצרים, כי נגדלה צרת מצרים מצרוח שאח״כ, שגלות מצרים לא היה מסבת החטא קדוש רק כדי להיטיבם באחריתם ולהביאם אל המקום הזה ועי״כ נתגלגל הדבר שבא יעקב מצרים): (ט) וישכחו וכן אח״כ ראיתם כי לא סרה השגחת ה׳ מאתכם, וזאת ראיתם משני צדדים, א] שבעת מריכם תיכף יסר אתכם כאשר ייסר איש את בנו בהשגחה עליו, ב] שבעת שבתם עדיו תיכף הושיעכם. ועל צד הא׳ אומר וישכחו את ה׳ אז תיכף העניסכו וימכר אתם וכו׳ וילחמו בם ר״ל פעמים מכר אותם בהחלט ביד אויביהם עד שמשלו האויבים עליהם, אז היה ביד סיסרא וביד פלשתים בימי שמשון שהיו ישראל תחת ידם, ופעמים רק לחמו בם ועדן לא משלו עליהם וזה היו פלשתים בימי שמואל שעלו על ישראל למלחמה ומלך מואב בימי יפתח שאז עברו בני עמון (שהיו מתאחדים עם מואב) את הירדן להלחם בם. ועז״א מלך מואב, שטענתו היה מצד שלקחו

מדינת

לָרֹב וַיַּעֲלוּ וַיַּחֲנוּ בְמִכְמָשׂ קִדְמַת בֵּית אָוֶן׃ ו וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל רָאוּ כִּי צַר־לוֹ כִּי נִגַּשׂ הָעָם וַיִּתְחַבְּאוּ הָעָם בַּמְּעָרוֹת וּבַחֲוָחִים וּבַסְּלָעִים וּבַצְּרִחִים וּבַבֹּרוֹת׃ ז וְעִבְרִים עָבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶרֶץ גָּד וְגִלְעָד וְשָׁאוּל עוֹדֶנּוּ בַגִּלְגָּל וְכָל־הָעָם חָרְדוּ אַחֲרָיו׃ ח וַיִּיחֶל ׀ שִׁבְעַת יָמִים לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר שְׁמוּאֵל וְלֹא־בָא שְׁמוּאֵל הַגִּלְגָּל וַיָּפֶץ הָעָם מֵעָלָיו׃ ט וַיֹּאמֶר שָׁאוּל הַגִּשׁוּ אֵלַי הָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים וַיַּעַל הָעֹלָה׃ י וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְהַעֲלוֹת הָעֹלָה וְהִנֵּה שְׁמוּאֵל בָּא וַיֵּצֵא שָׁאוּל לִקְרָאתוֹ לְבָרְכוֹ׃ יא וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל מֶה עָשִׂיתָ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כִּי־רָאִיתִי כִּי־נָפַץ הָעָם מֵעָלַי וְאַתָּה לֹא־בָאתָ לְמוֹעֵד הַיָּמִים וּפְלִשְׁתִּים

ע"ש (יא) סומ"ע ז׳: ויוחל ק׳. הב׳ דגוש

רש"י

נאספים

(ה) קדמת בית און. במזרח בית און: (ו) ובחוחים. מקום קבוצת חוחים שפנ"י בלעז: ובצרחים. פלייסי"ן בלעז: ובבורות. גומות: (ז) עברו את הירדן ארץ גד. לברוח מפני פלשתים שהפלשתים היו בארץ כנען בעבר הירדן ימה: חרדו אחריו. מהרו ללכת אחריו: (ח) ויוחל. המתין: למועד אשר שמואל. הרי זה מקרא חסר תיבה אחת למועד אשר שם שמואל או למועד אשר לשמואל, ודוגמא לו ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול (שמואל ב׳ ב׳ ד׳) היה לו לכתוב לבן שאול אף כאן אשר לשמואל, שאמר לו שבעת ימים תוחל עד בואי אליך: (ט) הגישו אלי העלה. זר מותר להקריב בבמה: (יא) מה עשית. הלא אמרתי לך הנני יורד אליך להעלות העולה אני אעלה אותה ולא אתה: למועד הימים. בתחלת היום:

מצודת דוד

[illegible] אחרי שאול ללכת הגלגל: (ה) קדמת. למזרחה של בית און: (ו) כי נגש העם. נלחצו מפלשתים: ויתחבאו. החביאו את עצמן: (ז) ועברים עברו. אמר בלשון הנופל על הלשון והוא מדרך צחות ור"ל קצתם מישראל עברו הירדן וברחו לארץ גד וגלעד: עודנו בגלגל. ולא ירד עדיין לקראת המלחמה: וכל העם. אשר לא נתחבאו ולא ברחו חרדו ללכת אחריו למלחמה: (ח) וייחל. המתין שבעת ימים מעת בואו אל הגלגל: למועד אשר שמואל. כמו למועד אשר אמר שמואל ר"ל לזמן שקבע לו שמואל [illegible] למלך כמ"ש למעלה: ויפץ העם. נתפזרו והלכו ממנו: (י) לברכו. לתת לו שלום כן ת"י: (יא) מה עשית. פי׳

מצודת ציון

בצעקת המאסף: (ו) צר. מלשון צרה: נגש. נדחק ונלחץ כמו נגש והוא נענה (ישעיה נ"ג): ובחוחים. בין הקוצים כמו כשושנה בין החוחים (ש"ה ב׳): ובצרחים. מגדלים גבוהים וכן צריח בית אל (שופטים ט׳): (ז) עודנו. מלשון עוד: חרדו. מהרו בחרדה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו (לקמן י"ו): (ח) וייחל. ענין המתנה כמו ויחל עוד (בראשית ח׳):

השאלות

(ו–ז) תחלה אמר שישראל נעקו אחרי שאול ופה אמר שהתחבאו ומז"ש וכל העם חרדו אחריו?:
(ט) למה עבר שאול על דברי הנביא?:

דבר שמואל

למושב המלך כמ"ש אלפים במכמש, עד שהיקף שכנו בקרית מלך רב: (ו) **ואיש** ספר כי **איש ישראל ראו** והרגישו בצרתם. וזה מארבעה טעמים, א] **כי נגש העם**, כי כבר נגשו מפלשתים שאנו על פריהם ולחמו אותם בענין שכבר היתה המדינה בידם, ב] **כי ויתחבאו העם** שהאלף שהיה במכמש לא לחמו רק התחבאו במערות ובחוחים מיראתם: (ז) ג] **ועברים** שהיו קרובים אל הירדן לא התאספו לעזרת שאול רק **עברו את הירדן** לברוח, ד] מה **ששאול עודנו בגלגל** שתחת שהיה ראוי שיצא לקראת האויב בל יניחהו ללכוד את עריו לא עשה מאומה רק ישב בגלגל. ועל ידי כן **וכל העם** שהיו עמו **חרדו אחריו** רצה לומר שמהרו בחרדה ללכת אחריו, היינו שאלו עליו שיעבור אלון והם אחריו אל האויב וכל ישב בגלגל: (ח) **ויוחל** מבואר שהיה לשאול ארבע התנצלות על שלא שמר את דברי שמואל שא"ל שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך, א] רוב הסכנה שהרגישה עליו כמו שספר בשני כתובים הקודמים, ב] כי המתין **שבעת ימים למועד אשר** (יבא) **שמואל ולא בא שמואל** (מלת בא נמשך גם למעלה) וחשב שלא צוהו רק להמתין ז׳ ימים לא יותר ושמקצת יום הז׳ ככולו, ג] **ויפץ העם מעליו** והיראה כי יותר לבדו. ד] (ט) **ויאמר שאול** כי בכ"ז לא התחיל מלחמה בלא שמואל רק **העלה העולה** שהוא לחלות את פני ה׳ שיעזרהו, וחשב ששמואל לא צוהו רק שלא ילחם עד שיודיעו מה יעשה, לא על שלא יקריב קרבן: (י) ויהי בעוד לא הספיק להקריב השלמים בא שמואל: (יא) **ויאמר שאול**, השיב ארבע התנצלות הנז׳, א] **כי ראיתי כי נפץ העם מעלי**, ב] **שאתה לא באת למועד הימים**, ג] **שפלשתים נאספים מכמש** והם קרובים אליו וחשב שיבואו פניו

ולכן

נאספים מכמש: יב ויאמר עתה ירדו פלשתים אלי הגלגל ופני יהוה לא חליתי ואתאפק ואעלה העלה: יג ויאמר שמואל אל-שאול נסכלת לא שמרת את-מצות יהוה אלהיך אשר צוך כי עתה הכין יהוה את-ממלכתך אל-ישראל עד-עולם: יד ועתה ממלכתך לא-תקום בקש יהוה לו איש כלבבו ויצוהו יהוה לנגיד על-עמו כי לא שמרת את אשר-צוך יהוה: טו ויקם שמואל ויעל מן-הגלגל גבעת בנימן ויפקד שאול את-העם הנמצאים עמו כשש מאות איש:

ת"א ועתה וגו'. עיקרים מד פ' ה ו: איש כלבבו. עקידה שער לד: ושאול

ע"ש (יג) זוהר ויקרא מדר"ש קד לו ב: (יד) זוהר תזריע שוה"ע א כה סב מדר"ש משלי כג ב:

רש"י

(יב) ואתאפק. נתחזקתי על רצוני שהיה לבי אומר להמתין לך ועל כרחי העמדתי את לבי ואעלה העולה: (יג) כי עתה. לפני עשותך זאת: הכין ה' את ממלכתך עד עולם. שכשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו: (יד) ועתה ממלכתך לא תקום. שכן אמר משה בתורה לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים וגו' (דברים פ"ז ב') הא אם סר לא יאריך ימים, ואם תאמר לא על מצות נביא נאמר אלא על מצות התורה הרי כבר נאמר ולשמור את כל דברי התורה הזאת ואחר כך לבלתי רום לבבו ולבלתי סור מן המצוה אפילו ממצות נביא: (טו) הנמצאים עמו. כי העם נפוצו מעליו ואלו

מצודת ציון

(יב) חליתי. התפללתי כמו ויחל משה (שמות ל"ב): ואתאפק. ואתחזק כמו ולא יכול יוסף להתאפק (בראשית מ"ה): (יג) נסכלת. מלשון סכלות וטפשות:

מצודת דוד

הלא אמרתי לך שתוחיל עד בואי ואני אעלה העולה: למועד הימים. לזמן הימים שקבעת: (יב) עתה ירדו. הואיל ונאספו בודאי ירדו ובע"כ אלחם עמהם עד לא חליתי פני ה' בעת הבאת הקרבן: ואתאפק. לזה התחזקתי לעבור על רצוני ולבל המתן עוד ואעלה העולה לחלות את פני ה' בעת העלותי עד לא ירדו פלשתים: (יג) נסכלת. עשית סכלות במה שלא המתנת כל היום עד בואי: את מצות ה'. כי דבר ה' היא ולא מאלי אמרתי: כי עתה. אם משמר היית מצות ה' אז עתה בזה הזכות היה ה' מכין מלכותך עד עולם: (יד) ועתה. הואיל ולא שמרת לא תתקיים ממלכתך: בקש ה' לו. בעשותך זאת בקש ה' לו איש העושה כלבבו ושומר מצותיו: ויצוהו ה'. גזר עליו שהוא יהיה לנגיד: (טו) ויקם שמואל. ושאול היה נמשך אחריו: הנמצאים עמו. מאותן שלא נפוצו מעליו:

השאלות

(יב) לשון ואתאפק בא [illegible] במונע א"ע מעשות איזה דבר לא על הטעם?:

דבר שמואל

ורצ' עכ"פ לחלות פני ה': ד] (יב) ואתאפק ר"ל שבכל זה התאפקתי ולא התחלתי במלחמה רק ואעלה העלה לא זולת, שדמיתי שע"ז לא נצטויתי, נמצא הי"ל ב' התנצלות מצד האונס, שהוא הא' והג', והתנצלות הב' והד' הוא טענת טעות שטעה בפירוש דברי שמואל, בחשבון הימים, וחשב שלא נצטוה שלא יקריב קרבן בלעדיו: (יג) ויאמר כו' נסכלת א"ל מה שחשבת להתחכם בשכלך על דברי ה', באמת נסכלת במה שלא שמרת את מצות ה', כי לא היה לך לפרש פרושים ולסבור סברות רק לקיים בתמימות כדבר הנביא, ונאמר לו שהפסיד בשתים, א] העדר התועלת כי עתה הכין ה' את ממלכתך על ישראל ר"ל שזה היה נסיון מה' ואם היית עומד בנסיון היה עתה משכורתך שהיה ה' מכין את ממלכתך בענין שהיה מלכותך נמשך עד עולם: (יד) ועתה ב] עונש בפועל כי עתה לא לבד שלא יכין ה' את ממלכתך כי גם ממלכתך כמו שהוא עתה ג"כ לא תקום כי נתנה ה' לאיש אחר בעונש על כי לא שמרת את אשר צוך ה'. וגם אמר לו דע כי מה שחשבת בערכך על דברי, שמלכותך נמשך לענין טבעי, כפי תכסיסי המלחמה, ולכן לא בטחת בה' לידוש לה' והתחולל לו, הוא סכלות כי אם היה מכין ה' את ממלכתך, שזה היה אם היית משליך יהבך עליו אז היה מתקיים עד עולם, ועתה שהוא ממלכתך המתיחס לך לא לה', כי נמשכת אחרי הסדור הטבעי ובטחת על תחבולות מלחמה לא תקום, כי עצת ה' היא נגדך אשר בקש ה' לו איש כלבבו אשר ימשך אחר רצונו יען שבך לא מצא חפץ: (טו) ויקם שמואל ושאול עמו, ויעל כו' גבעת בנימין, ששם היה יונתן ואנשיו. ואומר כי מאלף שהיו עם יונתן ומב' אלפים שהיו עם שאול לא נשארו רק שש מאות, ויתר העם נפוצו מעליהם. והנה יספר כי מטה ידם מאד במלחמה כפי הטבע, א] מצד היותם מאין מספר שם

מלות

תיראו אתם עשיתם את כל־הרעה הזאת אך אל־תסורו מאחרי יהוה ועבדתם את־יהוה בכל־לבבכם׃ כא ולא תסורו כי | אחרי התהו אשר לא־יועילו ולא יצילו כי־תהו המה׃ כב כי לא־יטש יהוה את־עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל יהוה לעשות אתכם לו לעם׃ כג גם אנכי חלילה לי מחטא ליהוה מחדל להתפלל בעדכם והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה׃ כד אך | יראו את־יהוה ועבדתם אתו באמת בכל־לבבכם כי ראו את אשר־הגדל עמכם׃ כה ואם־הרע תרעו גם־אתם גם־מלככם תספו׃

ת"א שמו הגדול. ספר הזוהר פרשת אחרי מות: גם אנכי. ברכות יב: בן

ע"ש (כא) ספר סבסוד: (כב) אס"ר א ו רו"ר א יב זוהר אחרי סא"ר יז סוט"ס ס' מדר"ש עז כז א: (כג) במד"ר יס תנחו' חוקת סא"ר יב: (כד) כא"ר יז:

רש"י

לשאול מלך ולזלזל בי: (כב) בעבור שמו הגדול. אשר יצא שמו עליכם שהוא מושיעכם ולמען לא יתחלל עם גדלה הואיל ה'. נשבע כמו ויואל שאול את העם (לקמן י"ד כ"ח): (כג) גם אנכי חלילה לי. מאחר שהעשו אתם את שלכם לשוב אל ה' גם אנכי חלילה לי מחדול מהתפלל בעדכם:

מצודת דוד

אלו הוספנו עוד לעשות הרע בשאלת המלך: (כ) אתם עשיתם. ר"ל הלא אתם כבר עשיתם ואין להשיב אך לא תסורו מה' ויכופר העון: (כא) ולא תסורו וגו'. לא תסורו מה' ללכת אחרי עבודת גלולים כי הסליחה היא הסליחה אחרי התוהו וכו' שאין בהם ממש: (כב) כי לא יטוש ה'. נתן טעם למה לא יראו ממה שעשו ואמר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול שלא יחולל: כי הואיל. ר"ל כבר נשמע אשר רצה בכם להיות לו לעם סגולה ואם יטוש אתכם אף כשתטיבו דרככם מהיום והלאה יאמרו אז מבלי יכולת הוכם: (כג) גם אנכי. ר"ל כמו שהמקום יכפר העון הזה כן גם אנכי אמחול עלבוני כי חלילה לי מחטוא לה' להיות אכזרי מלמחול ולחדול מלהתפלל בעדכם כי באמת אתפלל כאשר אמרתם אף אלמד אתכם בדרך הטובה: (כד) אך יראו וגו'. כי אז תועיל תפלתי: אשר הגדיל עמכם. אשר הגדיל חסדו עמכם למחול העון הזה: (כה) גם אתם וגו'. ר"ל לא תועיל תפלתי והמלך לא יושיעכם ואתם לא תעזרוהו וכלכם תספו:

מצודת ציון

(כב) יטש. יעזוב: הואיל. רצה כמו ויואל משה (שמות ב'): (כג) חלילה. חולין וגנאי: והוריתי. אלמד כמו יורה דעה (ישעיה כ"ח): (כה) תספו. ענין כליון כמו אסף אסיפם (ירמיה ח):

השאלות

ולא תסורו הוא כפל? ומה שסיים אך יראו את ה' כבר נכלל בראש דבריו?:

דבר שמואל

הביטו את אשר הרעו כי חטאו לה' ובגדו בנביאו:

(כ) **אל תיראו אתם עשיתם את כל הרעה הזאת**, ר"ל אם היה ה' קוצף עליכם בלא סבה היה לכם להתירא באשר נשתנה רצונו אליכם מטוב לרע, אבל אחר שסבת הרעה הזאת תלוי במעשיכם הרעים, וא"כ לא נשתנה רצון ה' להיטיב עמכם אם תטיבו מעשיכם לכן אל תיראו אך אל תסורו מאחרי ה' שאז ישוב לשוש עליכם לטוב, **אך אל תסורו וגו' ועבדתם**, אומר, א] מן הראוי שלא תסורו ועבדתם **את ה'** מצד עצמו מחמת אהבתו מצד גדולתו ורוממותו, שהיא עבודה מאהבה וז"ש **בבכל לבבכם**, ר"ל שלא בעבור פנייה חיצונית מגמול ועונש, שאז אף לו ידעתם שיהיה לכם תועלת בעבודת נכר ראוי שלא תסורו מה', ב] מוסיף, וחוץ מזה, (כא) **ולא תסורו** אי אפשר שתסורו ממנו כלל כי אין לכם לצפות שתשיגו איזה תועלת בעבודת נכר **כי אחרי התוהו אשר לא יועילו** שום תועלת **ולא יצילו** מאיזה רעה, ועל תחשוב שיועילו בדרך סגולה **כי תהו המה** לגמרי: (כב) **כי לא** מוסב למעלה אל תיראו **כי לא יטש**, ר"ל אם תעבדו אותו אין לכם להתירא שישתנה רצונו עליכם, שזה א"א, א] **מפני שמו הגדול** שנודע לנשגב על ידכם ועתה יאמרו הגוים מבלתי יכולת, ב] אחר **כי הואיל ה'** והתחיל **לעשות אתכם לו לעם** ולא יצוייר שישתנה רצונו הבלתי ב"ת: (כג) **גם** ומה שתיראו מפני כי אחדל מהגין עליכם בזכותי, **גם אנכי חלילה לי מחטא לה'** ולהגין עליכם בשני ענינים שהייתי מגין עליכם עד עתה, א] **להתפלל בעדכם**, ב] להורותכם **דרך הטובה**: (כד) **אך** גם זאת שאעמוד לימינכם תלוי בזה **אם תיראו את ה'** כי לולא זה לא יועילו תפלותי ולמודי: (כה) **ואם** ר"ל אם תטיבו מעשיכם לא יזיק לכם המלך **ואם הרע תרעו** לא יועיל לכם כי כולכם תספו:

יג א בֶּן־שָׁנָה שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ וּשְׁתֵּי שָׁנִים מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיִּבְחַר־לוֹ שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מִיִּשְׂרָאֵל וַיִּהְיוּ עִם־שָׁאוּל אַלְפַּיִם בְּמִכְמָשׂ וּבְהַר בֵּית־אֵל וְאֶלֶף הָיוּ עִם־יוֹנָתָן בְּגִבְעַת בִּנְיָמִין וְיֶתֶר הָעָם שִׁלַּח אִישׁ לְאֹהָלָיו׃ ג וַיַּךְ יוֹנָתָן אֵת נְצִיב פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר בְּגֶבַע וַיִּשְׁמְעוּ פְּלִשְׁתִּים וְשָׁאוּל תָּקַע בַּשּׁוֹפָר בְּכָל־הָאָרֶץ לֵאמֹר יִשְׁמְעוּ הָעִבְרִים׃ ד וְכָל־יִשְׂרָאֵל שָׁמְעוּ לֵאמֹר הִכָּה שָׁאוּל אֶת־נְצִיב פְּלִשְׁתִּים וְגַם־נִבְאַשׁ יִשְׂרָאֵל בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּצָּעֲקוּ הָעָם אַחֲרֵי שָׁאוּל הַגִּלְגָּל׃ ה וּפְלִשְׁתִּים נֶאֶסְפוּ ׀ לְהִלָּחֵם עִם־יִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אֶלֶף רֶכֶב וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים פָּרָשִׁים וְעָם כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־הַיָּם

ת"א בן שנה. יומא כב עקרים מד כו : ע"ש (א) מדר"ש יז כו א : לרב

רש"י

יג (א) בן שנה שאול במלכו. אמרו רבותינו ז"ל כבן שנה שלא טעם טעם חטא ויש לפתור בן שנה שאול במלכו בשנה ראשונה שהומלך בה והוא מלך שתי שנים על ישראל ובשנה ראשונה מיד ויבחר לו שאול שלשת אלפים: (ג) את נציב פלשתים. סרדיוט שהיה להם על ישראל והושיבוהו בגבעת בנימן: ישמעו העברים. שמרדנו בפלשתים וישמרו מהם: (ד) וגם נבאש ישראל. נבאש ריחם בפלשתים, לשון שנאה: אחרי שאול הגלגל. הוא שאמר לו שמואל וירדת לפני הגלגל (לעיל י' ח'):

מצודת ציון

יג (ב) ויתר העם. מותר העם: (ג) נציב. ממונה העומד על ישראל לגבות המס: (ד) ויצעקו. ענין אסיפה כבאה

מצודת דוד

יג (א) בן שנה. ר"ל כשנמלך כלתה שנה מזמן משיחתו או מוסב למקרא שלאחריו לומר בשנה הראשונה בחר לו שלשת אלפים וגו': (ב) ויהיו עם שאול. להיות נכונים למשמר בעת הצורך: במכמש וגו'. מהם ישבו במכמש ומהם בהר בית אל: (ג) ישמעו העברים. ר"ל בכדי שישאל מה זה קול השופר ידעו עי"ז להיות נשמרים מן הפלשתים: (ד) הכה שאול. אף שיונתן הכהו יתחשב לשאול כי הוא המלך וכל דבר יקרא על שמו: נבאש ישראל. נמאס ישראל בעיני פלשתים כדרך שממאסין בדבר הנבאש: ויצעקו.

השאלות

(א—ג) מ"ש בן שנה שאול במלכו לא מצ"ו לו המפ' פירוש כפי הפשט, ולמה שלח את העם אחרי שהיה בדעתו להלחם בפלשתים, ולאספם שנית?:

דבר שמואל

יג (א—ג) בן שנה שיעור הכתוב בן שנה שאול במלכו כו' ויבחר לו שאול שלשת אלפים מישראל, (ומ"ש ושתי שנים מלך הוא מאמר מוסגר) ר"ל בשנה הראשונה למלכותו לא היתה דעתו להלחם עדיין, (כי היה דרכם לשבת בית בשנה הראשונה שלאחר עסק חדש שפעל, כמו לקיחת אשה ובנין בית ועלייה לשררה, כמ"ש ומי אשר ארש אשה וכו' ואשר בנה בית וכו', וכן רצה להיות נקי למלכותו שנה אחת להשגיח על העם טרם יתגר מלחמות באויביהם), וע"כ שלח את העם איש לאהליו, ולא השאיר אצלו רק שלשת אלפים למשמעתו שגם בעת שלום לא ישב המלך בדד, וחלקם שאלפים יהיו עם המלך שהיה דעתו לשבת פעמים במכמש ופעמים בהר בית אל, ויתנאו אלף בכ"מ ואלף יהיו עם יונתן, אולם ה' הניא מחשבותיו כי באשר א"ל שמואל שבעת ימים תוחל עד בואי אליך והודעתי לך את אשר תעשה, שכיון שיודיעהו מה יעשה במלחמת פלשתים והיה מוכרח שילחם עם פלשתים ביום השביעי, ולכן סבב ה'. (ג) ויך יונתן את נציב פלשתים עשה זאת שלא מדעת אביו, ומזה נסתבב כי שמעו פלשתים, ועי"כ ושאול תקע בשופר בכל הארץ, כי אחר ששלח את העם לאהליו הוצרך להודיעם שישמעו להכין א"ע למלחמה: (ד) ובכל ר"ל ועי"כ שמעו כל ישראל כי הכה שאול את נציב פלשתים כי אחר שחזק מעשה יונתן והכין את העם למלחמה נתיחס הדבר אליו, וגם נבאש כי אם היה זה מעשה איש אחד מהעם לא היה בזה קצף על כולם, לא כן אחר שנעשה ע"י המלך שהמליכו כל ישראל נבאש העם כולו בפלשתים, ועי"כ ויצעקו נאספו ישראל מצד א': (ה) ופלשתים נתאספו מצד השני, וכפר שהיו ישראל בסכנה, א] מצד רבוי מחנה פלשתים שלשים אלף רכב וכו', ב] מצד שבאו עד קרוב כי חנו במכמש בהמיעדה למוצב

טז וְשָׁאוּל וְיוֹנָתָן בְּנוֹ וְהָעָם הַנִּמְצָא עִמָּם יֹשְׁבִים בְּגֶבַע בִּנְיָמִן וּפְלִשְׁתִּים חָנוּ בְמִכְמָשׂ׃ יז וַיֵּצֵא הַמַּשְׁחִית מִמַּחֲנֵה פְלִשְׁתִּים שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים הָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה אֶל־דֶּרֶךְ עָפְרָה אֶל־אֶרֶץ שׁוּעָל׃ יח וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה דֶּרֶךְ בֵּית חֹרוֹן וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה דֶּרֶךְ הַגְּבוּל הַנִּשְׁקָף עַל־גֵּי הַצְּבֹעִים הַמִּדְבָּרָה׃ יט וְחָרָשׁ לֹא יִמָּצֵא בְּכֹל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי־אָמַר פְּלִשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הָעִבְרִים חֶרֶב אוֹ חֲנִית׃ כ וַיֵּרְדוּ כָל־יִשְׂרָאֵל הַפְּלִשְׁתִּים לִלְטוֹשׁ אִישׁ אֶת־מַחֲרַשְׁתּוֹ וְאֶת־אֵתוֹ וְאֵת קַרְדֻּמּוֹ וְאֵת מַחֲרֵשָׁתוֹ׃ כא וְהָיְתָה הַפְּצִירָה פִים לַמַּחֲרֵשׁוֹת וְלָאֵתִים וְלִשְׁלֹשׁ קִלְּשׁוֹן וּלְהַקַּרְדֻּמִּים וּלְהַצִּיב הַדָּרְבָן׃ כב וְהָיָה בְּיוֹם מִלְחֶמֶת וְלֹא נִמְצָא חֶרֶב וַחֲנִית בְּיַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־יוֹנָתָן וַתִּמָּצֵא לְשָׁאוּל

אמרו ק'

ולְיוֹנָתָן

ע"ש (יט) מגילה פטנים ו: (כא) במד"ר יד פדר"כ ג: (כב) ויק"ר כה במד"ר י שכש"ר ס מו:

רש"י

השאירו: (יח) גי הצבעים. שמצויין בו הצבועים הוא ששנינו רבי מאיר אומר אף הצבוע, ותרגום יונתן חפטיא. וכן פירשו רבותינו ז"ל צבוע זה חפטה מין שרץ רע ומזיק: (יט) וחרש לא ימצא. לא היה מצוי בתחלת מלכות שאול כי הפלשתים המושלים בישראל העבירו כל חרשי ברזל מישראל פן יעשו כלי זיין להלחם: (כ) וירדו כל ישראל הפלשתים. וכשהיו ישראל צריכין לחרשי ברזל ללטוש אתים וקרדומות ומחרשות היו זקוקים לירד אל ארץ פלשתים: מחרשתו. סו"ק בלעז: אתו קולטר"א בלעז: קרדמו. בשג"ל בלעז: מחרשתו. פיסויר"א בלעז: (כא) והיתה הפצירה פים למחרשות. והיתה להם לאותם שהיה להם טורח לרדת אל הפלשתים ללטוש. היתה הפצירה פים לימ"א בלעז שיש לה הפצר פיות כלומר פיות וחידודים הרבה היתה להם לחדד המחרשות והאתים: ולשלש קלשון. מזלג עשוי כמין עהר סקורין פורק"א ולו שלש שינים: ולהציב הדרבן. לחדדו בראשו לנועצו ולהציבו בתוך המרדע: (כב) ותמצא לשאול. על ידי נס:

מצודת דוד

(טז) יושבים. היו מתעכבים בגבע: (יז) המשחית. הם אנשי הרב מלומדי מלחמה המשחיתים בעם: (יח) הנשקף. גבול ההוא היה נראה להעומד על גי הצבועים: המדברה. מוסב על הדרך לומר שהדרך יפנה המדברה: (יט) פן יעשו וגו'. ולזה לא הניחו להיות בהם חרש ברזל: (כ) וירדו. ר"ל ומאז כשהיו צריכין ללטוש דבר מה היו יורדים אל ארץ פלשתים ללטוש שם אצל החרש: (כא) והיתה וגו'. ר"ל ומי שלא רצה לרדת לפלשתים היה לוטש בעצמו את המחרשת וגו' עם הכלי הקרויה פצירה פים העשויה בהרבה פיות וחריצים ונוח ללטוש בה: (כב) והיה ביום מלחמת. בעת שנלחמו עם פלשתים לא נמצא חרב כי לא היה בישראל חרש ברזל לעשותם: ותמצא. אבל לשאול

ולהציב הדרבן. ר"ל לחדד הדרבן להציבו ביותר בתוך מלמד הבקר והוא המקל שמלמד בו הבקר לחרישה ושמתה

מצודת ציון

(יז) ראשים. חלקים: (יח) הנשקף. ענין הבטה כמו בעד החלון נשקפה (שופטים ה'): גי. עמק: הצבעים. בה היו צבועים ואמרז"ל שהוא חפטה והוא בעל גוונים מחולפים כמנין ימות החמה ולזה קרוי צבוע: (יט) וחרש. אומן ברזל: (כ) ללטוש. לחדד כמו לוטש כל חורש (בראשית ד'): מחרשתו. כלי המחרישה: אתו. שם כלי עשויה לחפור בו כמו וכתתו חרבותם לאתים (ישעי' ב') ובדרז"ל קרויה מרא (עירובין ע"ז): קרדמו. גרזן כמו את הקרדומות (שופטים ט'): מחרשתו. כלי אומנות כמו חרש עלים (ישעיה מ"ד): (כא) הפצירה. ענין רבוי כמו ויפצר בם (בראשית י"ט) שהוא מרבים דברי פתוי: פים. פיות ור"ל חריצים וחדודים: למחרשות. הם כלי אומנות: ולשלש קלשון. שם כלי ברזל עשויה לסלק בה הזבל והיה בעלת שלש שינים וכאלו אמר קלשון בעלת שלש:

דבר שמואל

אלות אים: ב] (טז) ושאול וכו' שהיה מחנה האויב קרובה אליהם כי המחנה כולה היתה במכמש עיר מלכות שאול כנ"ל: ג] (יז) ויצא שכבר כפולו המשחיתים שילאו להשחית את הארץ לשלשה ראשים ולא היה לאל ידו לעצור בעדם: ד] (יט—כ—כא) וחרש שלא היה אפשר כלל שיכינו כלי מלחמה כי לא נמצא חרש ברזל בכל א"י, עד שבעת הצטרכו ללטוש את כלי מחרישתם היו מוכרחים או לרדת לארץ פלשתים, או שלטשום עם הכלי שי"ל פיות הרבה. [illegible] שאין זה מעשה אומן, כי ההכרח להם לא תסבב זו, (כב) והיה ביום מלחמת במלחמה [illegible] פתאום לא היה להם כולם (צלם

לשאול

וּלְיוֹנָתָן בְּנוֹ: כג וַיֵּצֵא מַצַּב פְּלִשְׁתִּים אֶל־מַעֲבַר מִכְמָשׂ:

יד א וַיְהִי הַיּוֹם וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל אֶל־הַנַּעַר נֹשֵׂא כֵלָיו לְכָה וְנַעְבְּרָה אֶל־מַצַּב פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר מֵעֵבֶר הַלָּז וּלְאָבִיו לֹא הִגִּיד: ב וְשָׁאוּל יוֹשֵׁב בִּקְצֵה הַגִּבְעָה תַּחַת הָרִמּוֹן אֲשֶׁר בְּמִגְרוֹן וְהָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ: ג וַאֲחִיָּה בֶן־אֲחִטוּב אֲחִי אִי־כָבוֹד בֶּן־פִּינְחָס בֶּן־עֵלִי כֹּהֵן יְהוָה בְּשִׁלֹה נֹשֵׂא אֵפוֹד וְהָעָם לֹא יָדַע כִּי הָלַךְ יוֹנָתָן: ד וּבֵין הַמַּעְבְּרוֹת אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ יוֹנָתָן לַעֲבֹר עַל־מַצַּב פְּלִשְׁתִּים שֵׁן־הַסֶּלַע מֵהָעֵבֶר מִזֶּה וְשֵׁן־הַסֶּלַע מֵהָעֵבֶר מִזֶּה

ת"א ואחיה וגו'. שבת נה: במ"ש איכבוד במלא אחת

רש"י

(כג) מצב פלשתים. דרך אנשי צבא לעשות מהם מצב ומשחית הם יפוספים ורצים אחר השלל אל שמיל שקורין לגבי"ל בלע"ז. מצב. הם נציבים לשמור שלא יצאו מן העיר משחיתים בהם: אל מעבר מכמש. הפלשתים היו חונים במכמש ומכמש בהר וישראל בעיר ששמה גבע וגבע היתה בראש ההר ושני הרים היו זה כנגד זה והגיא ביניהם כמו שאמור בענין ומצב פלשתים נגש אל עבר מכמש שלצד גבע אל הגיא אשר ביניהם:

יד (א) מעבר הלז. כל הלז והלזה שבמקרא אינו לשון הזה אלא לשון דבר שכנגדו והוא מראהו באצבע, ובלעז אינו לשון ניש"ט בלעז אלא ליי"ל בלעז: מעבר הלז. גי שני ההרים: (ב) בקצה הגבעה. בסוף הגבעה: (ג) נשא אפוד. אורים ותומים: (ד) ובין המעברות אשר בקש

מצודת ציון

שבראשו קרויה דרבן וכן דברי חכמים כדרבונות (קהלת י"ב): (כג) מצב. ת"י אסטרטיג וכ"כ תרגם על נציב פלשתים והוא ענין פקידות ושלטנות: אל מעבר. אל צד:

יד (א) הלז. הזה כמו מה הלזה הלז (מ"ב כ"ג): (ד) המעברות. מלשון עבר וצד: על מצב. אל מצב:

מצודת דוד

וליונתן נמצא לבדם נמצא חרב וחנית: (כג) אל מעבר מכמש. מהעבר מזה להתקרב אל הגבעה מקום שאול ויונתן:

יד (א) נשא כליו. כלי מלחמתו: ונעברה. ונתקרב אל המצב העומד בהעבר הפונה אלינו: (ב) אשר במגרון. שם מקום בקצה הגבעה: והעם. ר"ל העם אשר היו כשש מאות איש גם המה שמה ישבו עמו: (ג) אחי איכבוד. אחיטוב היה אחי איכבוד: כהן ה' בשלה. חוזר על עלי שהי' כה"ג בהיות שם המשכן: נשא אפוד. הוא כולל גם לחשן עם האורים והתומים ועל אחיה הוזר: (ד) ובין המעברות. כי פלשתים חנו במכמש בהר וישראל חנו למולם בגבעה ושני שביניהם

השאלות

(א—ו) למה אמר בפסוק א' לכה ונעברה. ובפסוק ו' אמר זה שנית והוסיף אולי יעשה ה' לנו ושנער

דבר שמואל

לשאול ויונתן) חרב וחנית, ומלחמה שוה בסמוך ובנפרד כמו משמרת: (כג) ויצא ר"ל בהיותם הלוטי בה נגד מחנה פלשתים עם רב לאוזי הרב יצא מצב פלשתים לעבור אל צד שאול, האל רם והתגר בו מלחמה:

יד (א) ויהי היום ביום ההוא שיצא מצב פלשתים אל עבר מכמש מזה. ויאמר כו' לכה ונעברה אז לא היה דעתו עדיין להלחם בם רק לעבור אל העבר שנגד מצב פלשתים, כי מכמש היה מצפון לגבע (כמו שיתבאר פ"ה) ושאול ויונתן עמדו בצד דרום של גבע ורצה יונתן לעבור מדרומו של גבע אל צד צפונו ששם יעמד נגד מצב פלשתים, וז"ש אל מצב פלשתים אשר מעבר הלז, ולכן לאביו לא הגיד כי לא היה דעתו עדיין אל הגבורה שהתעורר עליה אח"כ: (ב) ושאול יושב בא לבאר מדוע הוצרך לעבור כי שאול יושב בקצה דרומי של גבע אל צד מגרון לא אל צד מכמש, וזה מסבת מעוט העם אשר עמו שהיו גם עתה רק כשש מאות איש כמו שהיה בבואו לגבע והתירא מהתראות לפני מחנה פלשתים עם אנשיו המעטים: (ג) ואחיה שב אל ספורו שיונתן לא היה דעתו אז אל שיפול במחנה פלשתים, א] מצד שלא הגיד לאביו ולא היה עושה דבר גדול כזה בלעדיו, ב] שהיה שם או"ת עמהם והיה שואל בה' כי אחיה בן אחיטוב כו' בן פנחס בן עלי, אשר עלי היה כהן ה' בשלה, אחיה היה נשא אפוד, ומדוע לא שאל בה', ג] שגם העם לא ידע כי הלך יונתן וכ"ז ראיה שלא היה במחשבתו אז לעשות גדולות שא"כ היה מיעד את העם להיות נכונים אחריו: (ד) ובין ספר כי בבואו אל צפונה של גבעה נגד מצב פלשתים שאז התגושש בו רוח ה' לעבור ולהלחם בשם ה' וזה היה בין המעברות כי אז בקש יונתן לעבר אל מצב פלשתים ולהכות בם, היה

 שם

ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה: ה השן האחד מצוק מצפון מול מכמש והאחד מנגב מול גבע: ו ויאמר יהונתן אל־הנער ׀ נשא כליו לכה ונעברה אל־מצב הערלים האלה אולי יעשה יהוה לנו כי אין ליהוה מעצור להושיע ברב או במעט: ז ויאמר לו נשא כליו עשה כל־אשר בלבבך נטה לך הנני עמך כלבבך: ח ויאמר יהונתן הנה אנחנו עברים אל־האנשים ונגלינו אליהם: ט אם־כה יאמרו אלינו דמו עד־הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו ולא נעלה אליהם: י ואם־כה יאמרו עלו עלינו ועלינו כי־נתנם

יהוה

רש"י

יונתן לעבר. כך היה עשוי שן הסלע היה מהעבר לבין המעברות מזה ושן הסלע לבין המעברות מזה, הגיא הוא קרוי בין המעברות והיה לו סלע מכאן וסלע מכאן זה בעברו מזה וזה בעברו מזה והגיא בין שני העברים אותו הגיא בקש יונתן לעבור: שם האחד. שם שן האחד בוצץ ושם השני סנה: (ה) מצוק מצפון. מתוקע ועולה מצד צפון אל מכמש: מול גבע. שממנה יצא יהונתן: (ט) דמו. המתינו כמו שמש בגבעון דום (יהושע י' י"ב) וכן דום לה' (תהלים ל"ז ז') אם כה יאמרו דומו ונעלה אליהם שעתה מלאתם ולבם רם עליהם: (י) ואם כה יאמרו עלו עלינו. פחד הקב"ה בלבם ויראים לצאת ממקומם:

מצודת דוד

קרוי בין המעברות שהוא בין מעבר ולד מחנה פלשתים ובין מעבר מחנה ישראל ואמר ובין המעברות ר"ל הגיא אשר בקש יונתן לעבור בו להתקרב למחנה פלשתים היה בו שן הסלע מעבר גבעה ושן הסלע מעבר ולד מכמש: (ה) מצוק מצפון. מקום מצבו היה מצפון הגיא מול מכמש: מנגב. מקום מצבו מנגב: (ו) ויאמר וגו'. הוא האמירה הנאמר למעלה ולפי שהפסיק הענין נאמר שוב כאומר נחזור לענין הראשון: אולי יעשה וגו'. אבל ולא אמר מה הדבר אשר יעשה ומאליו יובן שר"ל דבר הצריך והיא התשועה: ברב. אם ברב עם אם במעט כי הכל שוה אצלו: (ז) נטה לך. לעבור אליהם: הנני עמך. מוכן אני ללכת עמך כרצונך: (ח) ונגלינו. נגלה א"ע אליהם ואז נעשה בחינה: (ט) דמו. השקיטו במקומכם עד נבוא אליכם: ועמדנו. אז נעמוד במקומנו ולא נעלה להלחם: (י) עלו עלינו. שהלשון הזה מורה שיהי' לנו עלוי והתגברות: ועלינו. אז נעלה להלחם כי בודאי נתנם

מצודת ציון

שן הסלע. בולט היה כשן: (ה) מצוק. מוצב וכן ויציקו את הארון (ש"ב ט"ו): מול. נגד: (ו) מעצור. ענין מניעה כמו עצרני ה' מלדת (בראשית ט"ז): (ח) ונגלינו. מל' גלוי: (ט) כה. כן: דמו. המתינו כמו שמש בגבעון דום (יהושע י'): הגיענו. מל' הגעה: תחתינו. במקומינו:

השאלות

השיג לו, כ"ז הול"ל בפעם הראשון ?, מ"ש בפסוק ג' שהאיש ישב בקצה הגבעה ואתו כשש מאות איש כבר נזכר למעלה (י"ג ט"ו) וכא פה כפול ושלא במקומו, וכן מ"ש ואחיה בן אחיטוב וכו', אין מקומו פה ?:
(ח—י) איך סמך יהונתן על דברים כאלה, להשליך נפשו מנגד ?:

דבר שמואל

שם שיני סלעים גבוהים מפסיקים ביניהם, והיו גבוהים מאד עד שנקבו בשמות מיוחדים, וכן היה, (ה) השן האחד מצוק מצפון שהוא השן שעמד אצל גבע היה מצוק מצד צפוני שהיה שם חלק ושוע, שא"א לרדת ממנו. והשן שעמד אצל מכמש היה מצוק מצד דרומו שנכח גבע שא"א לעלות עליו, עד שאז ממה שהיו רק שנים אנשים נגד מחנה כבדה היה קשה שיגיעו אל המחנה גם מצד המקום: (ו) ויאמר בכ"ז נחה עליו רוח גבורה מאת ה' עד שהתעורר ליפול במחנה, ויאמר לנערו לכה נעברה אל מצב הערלים ר"ל אליהם ממש, והגם שא"א שנלחם בדרך הטבע אולי יעשה ה' לנו בדרך נס, כי אין לה' מעצור ר"ל כי בכחות הטבעיים צריך שכח המתגבר יגדל מן הכח השני המנוגד, שאם לא כן יעצר הכח המתפעל בעד הכח הפועל ויגנד אליו, ולכן לפי גודל כח המתפעל צריך שיגדל ביתר שאת כח הפועל המנצח, לא כן אצל ה', שאין שום כח טבעי יעצור בעדו ויגנד אליו, עד שיצרך הוא כח גדול כנגד כח העוצר, וז"ש כי אין לה' מעצור, וא"כ אין הבדל שיושיע ברב או במעט: (ז) ויאמר לו נושא כליו הבין כי א"א שיתעורר לפעולה כזאת הרחוקה מן הטבע שישליך נפשו מנגד במקום שהסכנה גלויה וידועה אם לא בשכח אלהי מניע אותו ומעורר את לבו בל יפחד, וע"כ אמר עשה כל אשר בלבבך, כי הלב הוא החוזה האלהי בענינים גדולים כאלה, ואיש כזה יוכל לסמוך על חזיון לבו בזה ואע"ג דהוא לא חזא מזליה חזא, וא"כ נטה לך ר"ל שיטה אל הצד לרדת מן הסלע אל בין המעברות, ואני הנני עמך הגם שלבי אינו רואה את כל מאומה הנני כלבבך: (ח—י) יאמר כבר פי' מהרי"א כי באמת הנסיון הזה לא היה מוכרח ומחויב מפאת עצמו כ"א מפאת ההשגחה

יְהוָה בְּיָדֵנוּ וְזֶה־לָּנוּ הָאוֹת׃ יא וַיִּגָּלוּ שְׁנֵיהֶם אֶל־מַצַּב פְּלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ פְלִשְׁתִּים הִנֵּה עִבְרִים יֹצְאִים מִן־הַחֹרִים אֲשֶׁר הִתְחַבְּאוּ־שָׁם׃ יב וַיַּעֲנוּ אַנְשֵׁי הַמַּצָּבָה אֶת־יוֹנָתָן ׀ וְאֶת־נֹשֵׂא כֵלָיו וַיֹּאמְרוּ עֲלוּ אֵלֵינוּ וְנוֹדִיעָה אֶתְכֶם דָּבָר וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן אֶל־נֹשֵׂא כֵלָיו עֲלֵה אַחֲרַי כִּי־נְתָנָם יְהוָה בְּיַד יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעַל יוֹנָתָן עַל־יָדָיו וְעַל־רַגְלָיו וְנֹשֵׂא כֵלָיו אַחֲרָיו וַיִּפְּלוּ לִפְנֵי יוֹנָתָן וְנֹשֵׂאכֵלָיו מְמוֹתֵת אַחֲרָיו׃ יד וַתְּהִי הַמַּכָּה הָרִאשֹׁנָה אֲשֶׁר הִכָּה יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו כְּעֶשְׂרִים אִישׁ כְּבַחֲצִי מַעֲנָה צֶמֶד שָׂדֶה׃ טו וַתְּהִי חֲרָדָה בַמַּחֲנֶה בַשָּׂדֶה וּבְכָל־הָעָם הַמַּצָּב וְהַמַּשְׁחִית חָרְדוּ גַּם־הֵמָּה וַתִּרְגַּז הָאָרֶץ וַתְּהִי לְחֶרְדַּת

אלהים

ע"ש (טו) בר"ר פא:

רש"י

(יב) ויענו. לשון הרמת קול: (יג) על ידיו ועל רגליו. כלומר בכל כח ומרוצה: (יד) כבחצי מענה צמד שדה. בתוך שיעור מדת קרקע מלא חצי מענה של מחרישת צמד בקר החורשת בשדה: מענה. הוא תלם המחרישה שקורין ריי"א בלעז, וגבורה גדולה היא זו שהיו קרובים זה לזה וכונים לעזור זה את זה:

מצודת ציון

(יא) החרים. מל' חור ונקב: (יב) ויענו. ענין אמירה: (יד) מענה. הוא הקו היושר שיחרוש החורש כשיעור ארכו וחוזר וחורש אצלו כמדתו עד כלותו כל השדה כמו האריכו למעניתם (תהלים קכ"ט): צמד. זוג: (טו) ותרגז.

מצודת דוד

ה' בידנו ופיהם הכשילם לדבר כן: (יא) מן החרים. כי חשבו שהמה מן המתחבאים במערות: (יב) אנשי המצבה. אנשי המושל המצב: ונודיעה אתכם דבר. אמרו בדרך לעג והלעג כדרך שהבריות אומרים: (יג) על ידיו. על כי המקום היה משופע לזה החזיק עצמו בידיו:

ויפלו. אנשי המצבה נפלו חללים ולא מתו עד כי נושא כליו השלים מיתתן: (יד) המכה הראשנה. כי לאחר זה כאשר רדפו ישראל אחריהם הוסיפו עוד להכות בהם: כבחצי מענה וגו'. ר"ל עם שהעשרים האלו היו קרובים זה לזה כי עמדו בשיעור מרחק חצי מענה אשר יחרוש האדם בצמד בקר בהשדה עכ"ז לא עזרו אלו לאלו: (טו) המצב והמשחית. המושל ואנשי המשחית גם המה חרדו עם כי מדרכם להיות אמיצי לבב: ותרגז הארץ. אמר בלשון גוזמא והפלגה: ותהי לחרדת אלהים. המהומה היתה לחרדה גדולה כי כאשר ירצה להגדיל דבר מה סומכו

השאלות

(יא) הלא אנשי המצבה ראו שהם שנים ואמרו הנה עברים יוצאים מן החורים ואיך פתאום המצב והמשחית חרדו?:

דבר שמואל

האלהית אם תדבק בם, והבחינה היתה בזה האופן כי אולי הפלשתים לא יאמרו הדבור הזה **עלו עלינו** וגם לא יאמרו **דמו עד הגיענו אליכם**, והיה אפשר שיאמרו באו הנה או קרבו אלינו או לכו למלחמה או כיוצא מהדבורים האלה ממה שהדמיון סובל או לא ידברו דבר רק יצאו לקראתם, ולכן היתה הבחינה שאם הם ידברו כאותם הדברים והמלות עצמם אשר אמר יהונתן אין זה כי אם מפאת ההשגחה האלהית שישים הדברים בפיהם ורוח ה' נוססה בם להודיעם את אשר יעשון, והיה זה ממדרגת רוה"ק ולכן בחר בזה וכמו שנאמר בגדעון (שופטים ז' י"א) ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך: (יא) **ויאמרו פלשתים** ספר להגדיל האות כי הם לא טעו שהם אנשי חיל עד יתיראו מלרדוף אחריהם כי אמרו שהם יהודים רכי לבב אשר בחורים התחבאו ובכ"ז לא ערב לבם לרדת ולרדוף אחריהם רק, (יב) **ויאמרו עלו עלינו** שזה אות כי נשתה גבורתם לפני יהונתן ושמה בפיהם **ונודיע אתכם דבר** כי זה עצמו הוא הודעה אלהית כי נתנם ה' ביד ישראל, ולכן אמר עלה אחרי וכו': (יג) **ויעל יונתן** זה היה מעזר ההשגחה שלא סבב את שן הסלע ללכת על הדרך כי שם עמדו אנשי המצבה נכונים וצופים אל פני הדרך, ולא היה מסתבב אימה וחרדה. אבל יהונתן עלה על שן הסלע והגיע באמצע בין אנשי המצב ובין המחנה ושם התחיל להכות, עד שבמקום שהיה המצב נכון בצד הדרך לא ראו צר ואויב ובמקום שעלה יונתן היו מפוזרים כעשרים איש בחצי מענה, משא"כ אל פתח עינים אל אם הדרך עמדו המצב והמשחית נכונים: (טו) ותהי ועי"כ נהיה **חרדה במחנה בשדה ובבל העם** ואח"כ **המצב והמשחית חרדו גם המה**, כי אם היה בא לעומת מקום המצב לא היו חרדים כי היו רואים כי שנים המה, אבל בבואו באמצע בין המצב ובין המחנה ושם הכה חשבו המחנה שכבר נפל המצב והמשחית אחר שהגיעום לעבור מגבולם והלאה ועי"כ חרדה המחנה, ומתוך חרדת המחנה חרדו גם המצב עד **שרגזה הארץ** בכלל ומבאר כי באמת **ותהי לחרדת אלהים** לא היתה חרדה טבעית רק ה' הפיל

עליהם

אלהים: טז ויראו הצפים לשאול בגבעת בנימן והנה ההמון נמוג וילך והלם: יז ויאמר שאול לעם אשר אתו פקדו־נא וראו מי הלך מעמנו ויפקדו והנה אין יונתן ונשא כליו: יח ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים כי־היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל: יט ויהי עד דבר שאול אל־הכהן וההמון אשר במחנה פלשתים וילך הלוך ורב * ויאמר שאול אל־הכהן אסף ידך: כ ויזעק שאול וכל־העם אשר אתו ויבאו עד־המלחמה והנה היתה חרב איש ברעהו מהומה גדולה מאד: כא והעברים היו לפלשתים כאתמול שלשום אשר עלו עמם במחנה סביב וגם־המה להיות עם־ישראל אשר עם־שאול ויונתן: כב וכל איש ישראל

ע"ש (יח) ירוש' שקלים ו א סדר"כ בדס"מ ז א: (יט) סדר"כ ח סוא"ע כז מדר"ש כד ל"ז ג:

פסקא באמצע פסוק

רש"י

(טז) הצפים לשאול. הצופים אשר היו לשאול בגבעת בנימין, צופים איספקאגיט"ש בלעז: והנה ההמון. של פלשתים נמוג ממקומו והלך וקרב הלום אצל ישראל. נמוג. כמו נד ונע: (יז) פקדו. לשון פקידה כמו ותפקדנו לבקרים (איוב ז' י"ח): (יח) הגישה ארון האלהים. אורים ותומים: כי היה ארון האלהים ביום ההוא. המקרא הסר תיבה אחת כי היה ארון האלהים שם ביום ההוא: (כא) והעברים

מצודת דוד

(טז) הצפים לשאול. הצופים שהיו לשאול בגבעת בנימין: ההמון. של פלשתים שמה נמוגים והולכים ומוכים בכל פעם יותר: (יז) פקדו. ראו בהשגחה: (יח) הגישה ארון האלהים. לשאול לפניו באורים ותומים אם נעלה עליהם: ובני ישראל. ר"ל הארון היה עם בני ישראל ובתוכם: (יט) עד דבר. בעוד שדבר אל הכהן לשאול באורים ותומים היה ההמון הולך ומתרבה בדבר המיגה והכאה: אסף ידך. הכנס ידך אל עצמך להמנע מלשאול באורים ותומים כי אין עוד זמן לשאול בהם: (כא) והעברים וגו'. כי רבים מישראל גרו בארץ פלשתים והיו משועבדים להם ועלו עמהם בע"כ

מצודת ציון

ענין רעדה: (טז) הצופים. העומדים במקום גבוה ומשם צופים למרחוק לראות מה נעשה במלחמה: ההמון. העם רב: נמוג. ענין המסה ור"ל מוכה ומנוגע: והלם. ענין הכאה כמו והלמה סיסרא (שופטים ה'): (יז) פקדו. ענין השגחה כמו זכרני ופקדני (ירמיה ט"ו): (יח) הגישה. הקריבה: ובני ישראל. הוי"ו הוא במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שמות א') ור"ל עם יוסף: (יט) אסף. ענין הכנסה כמו ויאסף רגליו (בראשית מ"ט): (כ) ויזעק.

דבר שמואל

עליהם פחד ותרדה: (טז) ויראו כו' והנה ההמון נמוג, כי המחנה כ"ז שעומדת על דגלה וסדרה, היא קשורה באגודה אחת איש באחיהו ידובקו ונקראת בשם מחנה או צבא או עם וכדומה, אבל עת שתהוה מהומה ביניהם ימוגו וימסו אסוריהם ואז נקראים בשם המון, על המונם ושאונם, שהשם המון מורה על קיבוץ בלתי מסודר כחוקי סדרי המלחמה, וראו כי ההמון נמוג מתפורר, אם כי וילך והלם ר"ל מקצתם הלכו להתרחק הלאה, ומקצתם התקרבו הלום אצל גבעה, כי במהומה הזאת יש נבהלו נחפזו אצל הזה ויש ברחו אצל שכנגדו, ובזה נולד הספק אם זה בריחה או סכנה והתחלה למלחמה: (יז) ויאמר שאול רצה לדעת סבת ענין זה מאד שידע מי הלך מאתם וגרם שנעשה שמה, וראה כי לא נפקד איש רק יונתן ונושא כליו, אשר רחוק שאלה יולידו מהומה גדולה כזאת: (יח) ויאמר שאול ולכן רצה לדרוש באו"ת מה סבת הדבר ומה הדבר הזה, כי היה ארון האלהים וכו', ר"ל כי מעת חרב משכן שילה לא היה מקום קבוע לארון, והיו מוליכים אותו ביום ההוא ר"ל בעת ההיא עם בני ישראל בכ"מ שהתקבצו, ולכן בעת הלכו הגלגל לחדש שם המלוכה הביאו הארון שמה וכשיצא שאול משם אל הגבעה הוליכו עמו: (יט) וההמון ר"ל בתוך כך נתרבה ההמיה והרעש שמה (המון זה שם המקרה על ההמיה וקול ענות) עד ששמעו קול מפלתם, (כ) והנה היתה ר"ל שאלו אל נכון שאול ג' ענינים, א] שע"י המהומה היתה חרב איש ברעהו: ב] (כא) והעברים שישראל שגרו בצד מערב ארץ ישראל בערי פלשתים היו לפלשתים כאתמול שלשום נכנעים תחתם וגם עלו עמם במחנה סביב, ר"ל עמדו סביבות המחנה להספיק צדה וצרכיהם, וגם המה נהפכו עתה להיות עם ישראל אשר עם שאול לעזרם: ג] (כב) וכל איש ישראל המתחבאים וכו',

ישראל המתחבאים בהר־אפרים שמעו כי־נסו פלשתים וידבקו
גם־המה אחריהם במלחמה: כג ויושע יהוה ביום ההוא את־
ישראל והמלחמה עברה את־בית און: כד ואיש־ישראל נגש
ביום ההוא ויאל שאול את־העם לאמר ארור האיש אשר־יאכל
לחם עד־הערב ונקמתי מאיבי ולא־טעם כל־העם לחם:
כה וכל־הארץ באו ביער ויהי דבש על־פני השדה: כו ויבא העם
אל־היער והנה הלך דבש ואין־משיג ידו אל־פיו כי־ירא העם
את־השבעה: כז ויונתן לא־שמע בהשביע אביו את־העם וישלח

את

ת"א ואנש ישראל. שבועות לו: ויונתן וגו'. שבועות לו:

ע"ש (כד) ספרי דברים ואתחנן שמו"ר א מכילתא יתרו ב תנחו' וילא שמות: (כו) ירוש' שבועות ו ג: (כז) ירושלמי שבועות ו ג. זוהר יתרו פדר"א לח:

רש"י

היו לפלשתים. בעזרתם מחמת יראה מתמול שלשום והיום נהפכו גם המה עם חבריהם להיות בעזרת אחיהם: (כד) נגש ביום ההוא. היו אצים ונוגשים להלחם בפלשתים: ויואל. לשון אלה: אשר יאכל להם. כל מאכל במשמע כמו נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א י"ט): (כה) ויהי דבש. דבש קנים גדל בארץ ישראל: (כו) והנה הלך דבש. שהיה נוטף מן הקנים:

מצודת ציון

ענין אסיפה: (כב) וידבקו. ר"ל רדפו להתקרב אליהם: (כד) נגש. נלחץ: ויאל. מלשון אלה ושבועה: טעם. הלועה אל פיו מעט מן המאכל ואין בה לרדת חדרי בטן יקרא טעימה: (כה) ביער. הקנים שגדל בהם הדבש יקראו יער כמו אכלתי יערי עם דבשי (שיר השירים ה'): (כו) הלך. מלשון הליכה ור"ל זב:

מצודת דוד

להלחם בישראל ואמר העברים אשר היו לעזרת פלשתים בעת אתמול שלשום אשר עלו במחנה פלשתים גם המה חזרו להיות עם ישראל בראותם שיד ה' היתה בהם: (כב) המתחבאים. מפחד הפלשתים כמ"ש למעלה: וידבקו. יצאו ממקום מחבואם וידבקו וגו': (כג) והמלחמה. עם המלחמה עברו מבית און והלאה לרדוף אחרי פלשתים: (כד) נגש ביום ההוא. עם כי מתחלה נחבאו עתה הוכרחו להלחם בהם: ויאל. השביע את העם לבל יאכלו מאומה עד הערב למען לא יהיו טרודים במאכלם לנקום מפלשתים: לחם. הוא כולל כל דבר מאכל: (כה) וכל הארץ. וכל אנשי הארץ הם בני ישראל: ויהי דבש. הקנים אשר הדבש גדל בהם: (כו) הלך דבש. הדבש היה זב מהקנים:

ואין

השאלות

(כה—כו) מה החידוש שלא טעם העם לחם ולא מן הדבש, האפשר כי יעברו על האלה?:

דבר שמואל

ועל כולם, (כג) ויושע ה' ביום ההוא כי עקר התשועה היתה השגחיית, והמלחמה עברה את בית און, ר"ל כשבאו לבית און כבר עברה המלחמה ר"ל פסקה כי מאז נפוצו הבורחים והיו נסים לא לוחמים: (כד) ואיש ישראל נגש ר"ל שאול ראה בבואו לבית און שהעם הפסיקו מן המלחמה כמ"ש והמלחמה עברה והלכו מלרדוף אחרי אויביהם, וזה בא מטעם כי איש ישראל היו נגשים ומוכרחים ביום ההוא אל המלחמה, ר"ל לא לחמו בנפש חפצה כעם חרף נפשו למות בעבור חפשיותו והרגו רק היה אצלם כנגישה ששאול לחץ אותם לזה ע"י שהתגרה עם פלשתים, ולכן עת מצאו מנוח מאויביהם רצו לנוח מן המלחמה אשר הלכו אליה מתוך ההכרח, ולכן ויואל שאול השביעם באלה בל יאכלו לחם למען יקום נוי אויביו וכפי הסברא היו מתענים ביום ההוא כמו שהיה דרכם בכל עת צרה, ועתה כי נושעו הותר להם לאכול ע"פ הדין, וגזר שאול בל יאכלו כי עוד אין התשועה שלמה עד ישית אויביו הדום לרגליו. והנה שאול דבר באלתו, ארור האיש אשר יאכל לחם, ויש סברא שלא גזר רק אכילת לחם שהיא סעודה כראוי, לא על טעימת לחם מעט, ולא על אכילת דבר שאינו לחם כמו פירות וכיוצא, כי באר הטעם כדי שינקם מאויביו, ר"ל שלא יפנו אל הכנת סעודתם ולא ירדפו אחר האויב, וזה רק בסעודה קבועה שמתאחרים בהכנתה ואכילתה, לא על טעימה ואכילת מיני פירות שהיא אכילת ארעי, שלא יתבטלו בזה מן המלחמה, ויש סברה שהיתה גזרתו גזירת תענית, שיתענו כל היום כדי שזכות ענוים ותשובתם תועיל אל שינקמו מאויביהם, וישראל החמירו על עצמם בשני הענינים, א] ולא טעם כל העם לחם, אף טעימה בעלמא: ב] (כה) וכל הארץ באו ביער ויהי דבש על פני השדה, הגם שהדבש אינו בכלל לחם: (כו) ויבא כו' והנה הלך דבש ר"ל הגם שהדבש הלך ולא היה שום טרח לא בלקיחתו ולא באכילתו, ובכ"ז ואין משיג ידו אל פיו. וזה היה מפני כי ירא העם את השבועה והחמירו על ספיקה: (כז) ויונתן ספר שיונתן היה לא

שלא

את־קצה המטה אשר בידו ויטבל אותה ביערת הדבש וישב ידו אל־פיו ותראנה עיניו: כח ויען איש מהעם ויאמר השבע השביע אביך את־העם לאמר ארור האיש אשר־יאכל לחם היום ויעף העם: כט ויאמר יונתן עכר אבי את־הארץ ראו־נא כי־ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה: ל אף כי לוא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא כי־עתה לא־רבתה מכה בפלשתים: לא ויכו ביום ההוא בפלשתים ממכמש אילנה ויעף העם מאד: לב ויעש העם אל־*שלל ויקחו צאן ובקר ובני בקר וישחטו ארצה ויאכל העם על־הדם: לג ויגדו לשאול לאמר הנה

העם

ת"א ויטבל אותה. שבת לג בתרא סו ודף פ': ראו נא. יומא עג:

ע"ש (לג) ירוש' מגילה א יב ויק"ר כב בפד"ר י שה"ש ס טו: (לד) ירוש' מגילה א יב במד"ר י בהש"ר ה עו ה:' לג:

ותארנה ק'. ויעט ק'. השלל ק'

רש"י

(כז) ביערת הדבש. בקנה הדבש. כמו ותשם בסוף (שמות ב' ג') דמתרגמינן ושויתיה ביערא, וסוף הם קנים של אגם וכן אכלתי יערי עם דבשי (שיר השירים ה' א') ובלשון ישמעאל קורין לאותו דבש סוקר"א בלעז מפי רבי נתן הישמעאלי: (כט) עכר אבי את הארץ. בלבל את דעתם ואת ישועתם כמים עכורים: (ל) כי עתה לא רבתה מכה. בתמיה: (לב) ויעט העם. כמו ויעט*) העם לשון עיט (בראשית ט"ו י"א): צאן ובקר ובני בקר. אומר אני זה אותו ואת בנו לא השחטו ולכך קראם חוטאים. ורבותינו אמרו בשחיטת קדשים שהיו מקדישים אותם שלמים ואוכלים לפני זריקת דם הוא שאמר ויאכל העם על

*) באמת כזה קרי וכתיב

מצודת ציון

(כז) ותארנה. מל' אורה: (כט) עכר. ענין השחתה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית ל"ד): ארו. מל' אור: (ל) לוא. כמו אם: משלל. מבוז: רבתה. מל' רבוי: (לב) ויעט. ענין פריחה כמו ויעט בהם (לקמן כ"ה) וז"ל במסורות רב:

מצודת דוד

ואין משיג ידו. עם הדבש: (כז) וישב ידו. עם המטה: ותארנה עיניו. כי חשכו בעבור הרעבון: (כח) ויעף העם. ר"ל והנה בעבור זה נעשה העם עיף ויגע: (ל) אף כי. ר"ל ומה מטעימה לבד אורו עיני כל שכן אם אכלו אכילה גמורה וכי עתה לא רבתה מכה בפלשתים כי הלא ע"י האכילה היה עוד כחם מתחזק: ממכמש. ממקום מעמד פלשתים רדפום עד אילון והכו בהם: (לג) על הדם

השאלות

(כה—כט) למה אמר האיש ויעף העם?, ותשובת יונתן אינה מספקת ע"מ שעבר על האלה?:

דבר שמואל

שלא התגלגלו, א] שלא שמע בהשביע אביו והיה שוגג, ב] וישלח את קצה המטה וכו' והיה רק טעימה קלה שזה ספק אם גזר ע"ז כנ"ל, ג] ותארנה עיניו, כי חשכו עיניו מחמת בולמוס לרעבון ועי"ז שב אור עיניו, ובזה במקום שאחזתו בולמוס היה מותר לאכול ע"פ הדין: (כח) ויען וכו' ויעף העם, האיש הזה הוכיח לו שלא היה טעם הגזרה שלא יתאחרו בהכנת הסעודה, שלפ"ז לא גזר רק על אכילת לחם בקביעות, כי הלא בהפך עי"ז העם עיף מלרדוף אחרי האויב, וטוב היה יותר שיאכלו ויחליפו כח לרדוף, ובודאי היתה כוונתו על העינוי והצום לשם ה' האומן ליעף כח והמושיע וא"כ גם הטעימה אסורה: (כט) ויאמר יונתן השיב, א] על הגזרה עצמה שלא ידעה עד הגה, עכר אבי את הארץ שלא טוב עשה בגזרה זאת, ב] ראו נא כי ארו עיני, כי היה לו בולמוס ג] כי הוא החזיק שאול גזר זאת כדי שלא יתבטלו באכילתם מרדוף אחרי האויב, ואמר הנה עכר אבי את הארץ, כי באמת לא הטיב להשיג מבוקשו באלתו זאת ובהפך הוא ראו כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה ואם המעט הזה חדש כחי ואור עיני, (ל) אף כי וכ"ש לוא אכול אכל היום העם משלל איביו אשר מצא, שהיו כגבורים בוסים בטיט חוצות, ואמר כי לא היו מתבטלים ע"כ כי היה אוכל מן השלל אשר מלא מזומן לפניהם הלא השלל רב ומוכן לאכל, כי עתה וכו' ר"ל והנה שהיו מתבטלים אז בעת אכילתם הלא וכי עתה לא רבתה מכה בפלשתים בחמים, ומה שהיו מפסידים היום בעת האכילה היו מרויחים עתה לטרוף זרוע אף קדקד: (לא) ויכו וכו' אילנה שהיא בחלקו של דן בגבול א"י למערב בתחום פלשתים ושם פיסו: (לב) וישחטו פי' רבותינו שהקדישו שכל שלמים והם אכלו לפני זריקת דמים, ח"ש וישחטו ארצה בלא מזבח בנוי ויאכל כו' על הדם

העם חטאים ליהוה לאכל על־הדם ויאמר בגדתם גלו אלי היום אבן גדולה׃ לד ויאמר שאול פצו בעם ואמרתם להם הגישו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם ולא־תחטאו ליהוה לאכל אל־הדם ויגשו כל־העם איש שורו בידו הלילה וישחטו־שם׃ לה ויבן שאול מזבח ליהוה אתו החל לבנות מזבח ליהוה׃ לו ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה ונבזה בהם ׀ עד־אור הבקר ולא־נשאר בהם איש ויאמרו כל־הטוב בעיניך עשה * ויאמר הכהן נקרבה הלם אל־האלהים׃ לז וישאל שאול באלהים הארד אחרי פלשתים התתנם ביד ישראל ולא ענהו ביום ההוא׃ לח ויאמר שאול גשו הלם כל פנות העם ודעו וראו במה היתה החטאת הזאת היום׃ לט כי חי־יהוה המושיע את־ישראל כי אם־ישנו ביונתן בני כי־מות ימות ואין ענהו מכל־העם׃ מ ויאמר אל

פסקא באמצע פסוק

ת"א ויאמר וגו'. זבחים קכ: ויאמר שאול. זבחים קכ: ושחטתם. חולין יז: ויאמר פצו. ברכות נג:

ע"ש (לד) ירוש' מגילה א יב במד"ר י שהש"ר ה טו תנ' לז: (לה) ויק"ר כה במד"ר י שהש"ר ה טו:

רש"י

הדם אוכלים קדשים ועדיין דם במזרק: (לג) גלו אלי. לשון גללו: היום. מבעוד יום, ולמטה נאמר ויגשו איש שורו בידו הלילה, רבותינו נחלקו בדבר בסוף מסכת זבחים יש מהן פירשו כאן בחולין כאן בקדשים, ויש מהן פירשו כאן בקדשים שהוקדשו ליקרב בבמת צבור גדולה כאן בקדשים שהוקדשו ליקרב בבמה קטנה למד על עולת יחיד שכשירה ליشחט בלילה: אבן גדולה. עשאה במה לזרוק עליה דם והקטר חלבים: (לד) פצו בעם. הכריזו במקומות הרבה ויהיו המכריזים נפוצים בעם: ושחטתם בזה. כאן במקום שחיטה, דבר אחר סכין בדק להם: הלילה. בהמות של חולין נשחטו בלילה כך מפורש בזבחים. (לה) אתו החל. אותו המזבח ראשון למזבחות שבנה שאול: (לח) פנות העם. שרי העם, אבן הפנה

מצודת ציון

(לג) בגדתם. פשעתם: גלו. גלגלו: (לד) פצו. התפזרו כמו ויפץ העם (שמות ה'): שיו. כבש: בזה. במקום הזה: (לה) אתו. עמו: (לו) ונבזה. מל' בזה ושלל: הלם. לפה כמו אל תקרב הלום (שם ג'): (לח) פנות. מלשון פנה וזויות: (לט) ישנו. מל' יש:

מצודת דוד

אמר"ל שהקדישו שלמים ואכלו הבשר קודם זריקת הדם והאמר' אסרתה שנאמר לא תאכלו על הדם (ויקרא י"ט): (לג) אבן גדולה. לעשותה במה לזרוק עליה את הדם: (לד) פצו. התפזרו בין העם: הגישו אלי. אל מקום הבמה בכדי לזרוק את הדם מיד על הבמה ואחר תאכלו: (לה) אתו החל. ר"ל עם האבן האמור למעלה התחיל בנין המזבח וגמרם באחר אבנים: (לח) כל פנות העם. כי כל שבט עומד בפנה בפ"ע ואמר בכלם מכל הפנות יגשו הלום בכדי שכולם יראו וידעו בדבר מה היתה החטאת הזאת אשר בעבור' לא ענני ה': היום. ר"ל בודאי זה מקרוב נעשתה כי שאלת ה' ביום שאלתיו במלחמ': (לט) כי חי ה'. הריני נשבע חי ה'

דבר שמואל

בעוד שהדם קיים (כמו לא תאכלו על חמץ דם זבחי): (לג) בגדתם בקדשים, גלו אלי היום אבן גדולה להיות במקום מזבח: (לד) ושחטתם בזה במקום הזה קרוב למזבח שיזרקו הדם תיכף: (לה) ויבן מן האבן הזה בנה מזבח כי אתו החל לבנות ר"ל אחר שהחל לבנות אותו בעת תאות השחיטה שהכינו למזבח רק לא בנאו כראוי מפני חפזון העם לכן גמר בנינו אח"ז שיהיה מזבח בנוי ומשוכלל: (לו) ויאמר שאול חשב כי הם מנוצחים בהחלט וא"כ רק לבוז השלל ולמתות יתר הפלשתים ע"כ לא שאל בה', ויאמר הכהן השיב מי יודע אם לא נתמלאו סאת בעריהם, ולכן נקרבה לשאל בה': (לח) במה היתה החטאת הזה היום ר"ל שא"א שהיתה החטאת בזמן העבר, אשר שעשה לכם נס ותשועה ביום הזה וע"כ שנולדה איזו חטאת היום, אחרי הנס: (לט) כי אם ישנו ביונתן בנו שאול היה אמצעי אל התשועה, מות יומת כי כפי שדבקה בו האשמה כן יגדל הסכת שעשה להשלום

אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם תִּהְיוּ לְעֵבֶר אֶחָד וַאֲנִי וְיוֹנָתָן בְּנִי נִהְיֶה לְעֵבֶר אֶחָד וַיֹּאמְרוּ הָעָם אֶל־שָׁאוּל הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה׃ מא וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָבָה תָמִים וַיִּלָּכֵד יוֹנָתָן וְשָׁאוּל וְהָעָם יָצָאוּ׃ מב וַיֹּאמֶר שָׁאוּל הַפִּילוּ בֵּינִי וּבֵין יוֹנָתָן בְּנִי וַיִּלָּכֵד יוֹנָתָן׃ מג וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יוֹנָתָן הַגִּידָה לִּי מֶה עָשִׂיתָה וַיַּגֶּד־לוֹ יוֹנָתָן וַיֹּאמֶר טָעֹם טָעַמְתִּי בִּקְצֵה הַמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי מְעַט דְּבַשׁ הִנְנִי אָמוּת׃ מד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כֹּה־יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִף כִּי־מוֹת תָּמוּת יוֹנָתָן׃ מה וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־שָׁאוּל הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חָלִילָה חַי־יְהוָה אִם־יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה כִּי־עִם־אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת־יוֹנָתָן וְלֹא־מֵת׃ מו וַיַּעַל שָׁאוּל מֵאַחֲרֵי

ע"ש (מד) תנח' ויל"א סדר"א לג. (מה) תנחו' ויל"א סדר"א לג: פלשתים

רש"י

פיה התשובה: (מ) לעבר אחד. להפיל גורל בין כולכם ובינינו: (מא) הבה תמים. תן גורל אמת: והעם יצאו. נקיים מן הגורל: (מה) ויפדו העם. התירו לו לשאול שבועתו:

מצודת דוד

פ' וגו': אם ישנו. האשמה ההוא: (מ) לעבר אחד. ר"ל נחלק את עצמנו לב' חלקים אתם כולכם לצד אחד ואני ובני וגו' ונפל הגורל בין שני החלקים: (מא) הבה תמים. שיפול הגורל בהשגחה ולא במקרה: (מג) מה עשית. מה העון שעשית: הנני אמות. מוכן אני למות ולא אתרעם: (מד) כה יעשה אלהים. הוא ענין שבועה וגזם ולא פירש והרי הוא כאלו אמר כזאת וכזאת רעה יעשה לי אלהים וגו': (מה) היונתן ימות. וכי מן הראוי שימות יונתן אשר באה ע"י תשועה גדולה: חלילה. חולין וגנאי הוא לנהמיס: אם יפל משערת וגו'. הוא ענין גוזמא ומליצה כדרך שהבריות אומרים ור"ל שלא יעשה לו מאומה רע: כי עם אלהים. ר"ל היום הזה עשה טובה עם אלהים להושיע לעמו בסכנת נפשו ואיך א"כ יהי' עובר על השבוע' כמזיד כאלו נגע ובודאי שוגג היה ולא ידע מהשבוע': ויפדו העם. בהדברים האלה פדאוהו מן המית' ולא הומת: (מו) מאחרי פלשתים.

מצודת ציון

(מ) לעבר. לצד: (מא) הבה. תנה כמו הבה את אשתי (בראשית כ"ט): תמים. מל' תם ר"ל דבר שלם

דבר שמואל

להעלות חמת ה', כי יגדל החטא לפי מעלת החוטא ולפי קרבתו אל האלהים, והרמב"ן דעתו שזה בכלל במ"ש כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת, שיש כח ביד ב"ד לגזור חרם והעובר עליו חייב מיתה כמו שהיה בחרמו של יהושע, ובחרם שהרגנו בני יבש גלעד בגבעה: (מג) הנני אמות, יונתן בצדקתו לא אמר התנצלות שאמר (למעלה כ"ט ול') אחר שראה שהגורל עלה עליו כי חטא: (מה) היונתן ימות ואמרו שני טעמים, א] גם אם חטא הלא הוא עשה הישועה הגדולה וכו' והעם ימסרו נפשם עליו כמו שמסר נפשו עליהם ויגינו עליו, ב] חלילה לאמר עליו שחטא ושיפול אף אחד משערת ראש מזו ארצה אחר כי עם אלהים עשה היום הזה ודבקה בו ההשגחה האלהים איך יעלה יעשה שיחטא ואשם בזדון, ובודאי המליצו עליו שהיה שוגג ושלא אכל לחם רק מעט דבש ולא נחשב לו חטא רק לפי מעלתו שעם אלהים עשה היום הזה והקב"ה מדקדק עמו כחוט השערה לעשות לו שגגות כזדונות ולא יתחייב מיתה כעובר במזיד, אמנם נשאר הקושיא מדוע לא נענה שאול אחר שיונתן היה שוגג, וכתב מהרי"א שעקר מה שלא נענה היה בחטאת עצמו על שעבר את פי ה' בגלגל ולפי שהתשועה הזאת לא היתה ע"י שאול ובזכותו רק ע"י יונתן וזכותו, לכן לא השיבו כששאל אם ירדוף אחרי פלשתים להראות שאינו חפץ בו וברדיפתו, והוא חשב שהיה בסבת האכילה ושאל על האוכל לכן השיבו ה' כדי שידע שלא קצף בעבור האוכל כי ע"ז השיב, רק בעבור שאול, עכ"ד ואלה דותק מבואר. והעקר שה' חשב לצדיק כזה אשר דבקה בו ההשגחה, השוגג כזדון, כי אחר שגלה לו שעבר על החרם היה לו להשתדל אצל אביו שישאל על נדרו ויעקר הנדר למפרע, בפרט כי אמר עכר אבי את הארץ, ובנדר כזה שלא הועיל בזה למלחמה הזאת יכול להתחרט חרטה דמעיקרא, וע"י שנפל עליו הגורל שאל שאול על הנדר, וי"ל שזמ"ש ויפדו העם את יונתן, שהשתדלו שישאל האב לו את נדרו, והיה לו פתח חרטה ע"י שאמרו העם היונתן ימות, ובמדרש ויפדו העם נהגו משקלו זהב ופדאוהו, ר"י ור"ל, ר"י"א וכי יתם אכל והלא דבש אכל, ר"ל אמר וכי אכל והלא מטעמת טעם,

 וכו

פְּלִשְׁתִּים וּפְלִשְׁתִּים הָלְכוּ לִמְקוֹמָם׃ מז וְשָׁאוּל לָכַד הַמְּלוּכָה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּלָּחֶם סָבִיב ׀ בְּכָל־אֹיְבָיו בְּמוֹאָב ׀ וּבִבְנֵי־עַמּוֹן וּבֶאֱדוֹם וּבְמַלְכֵי צוֹבָה וּבַפְּלִשְׁתִּים וּבְכֹל אֲשֶׁר־יִפְנֶה יַרְשִׁיעַ׃ מח וַיַּעַשׂ חַיִל וַיַּךְ אֶת־עֲמָלֵק וַיַּצֵּל אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד שֹׁסֵהוּ׃ מט וַיִּהְיוּ בְּנֵי שָׁאוּל יוֹנָתָן וְיִשְׁוִי וּמַלְכִּי־שׁוּעַ וְשֵׁם שְׁתֵּי בְנֹתָיו שֵׁם הַבְּכִירָה מֵרַב וְשֵׁם הַקְּטַנָּה מִיכַל׃ נ וְשֵׁם אֵשֶׁת שָׁאוּל אֲחִינֹעַם בַּת־אֲחִימָעַץ וְשֵׁם שַׂר־צְבָאוֹ אֲבִינֵר בֶּן־נֵר דּוֹד שָׁאוּל׃ נא וְקִישׁ אֲבִי־שָׁאוּל וְנֵר אֲבִי־אַבְנֵר בֶּן־אֲבִיאֵל׃ נב וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה חֲזָקָה עַל־פְּלִשְׁתִּים כֹּל יְמֵי שָׁאוּל וְרָאָה שָׁאוּל כָּל־אִישׁ גִּבּוֹר וְכָל־בֶּן־חַיִל וַיַּאַסְפֵהוּ אֵלָיו׃

טו א וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ

על

ת"א ובכל וגו'. ערובין כג סנהדרין ל: עמ"ש
ע"ש (מז) בר"ר לט במד"ר יא פר' ויהי: (נא) תנחו' תצוה: (א) בר"ר מט:

רש"י

(מח) ויעש חיל ויאסוף חיל: (נ) אבינר בן נר. ונר היה דוד שאול אחיו של קיש והניחם בני אביאל וגם אביאל נקרא נר בדברי הימים שהיה מדליק נרות לרבים במבואות האפלים: (נב) וראה שאול. לשון הווה, וכשהיה שאול רואה איש גבור חיל היה אוספו אליו:

מצודת ציון

אותם: (מז) ירשיע. יחריד ויבלבל וכן הוא ישקיט ומי ירשיע (איוב ל"ד) והוא ע"ש שנכון ביד הרשע חרדה ובלבול: (מח) ויעש. ענין אסיפה כמו וישראל עושה חיל (במדבר כ"ד): חיל. אנשי חיל: שסהו. ענין דריכה ורמיסה כמו שוסים וישוסו (שופטים ב'): (נב) בן חיל. הוא היודע התחבולות המלחמה: ויאספהו. הכניסו אליו:

מצודת דוד

שב למקומו ולא רדפם עוד: (מז) לכד המלוכה. ר"ל כשחזק בה להיות בידו מבלי פקפוק כי נלחם באויביו והצליח והכריע האויב: (מח) ויצל וגו'. רק את ישראל הציל מידו אבל לא החרימו עד שאמר לו שמואל בדבר ה' להחרימו: (מט) וישוי. הוא איש בושת כי בד"ה לא זכר ישוי אבל במקומו אשבעל והוא איש בושת וכן ירובעל נקרא גם ירובשת (ש"ב י"א) ואף בעת נהרגו בני שאול במלחמה לא חשב ישוי והוא כי הוא איש בושת ונשאר חי ומלך ומה שלא זכר פה את אבינדב הנחשב בבני שאול אשר מתו במלחמה וגם בד"ה אולי לא נולד עדיין בעת ההיא: (נ) דוד שאול. נר היה דוד שאול: (נא) בן אביאל. קיש ונר כל אחד מהם היה בן אביאל: (נב) וראה. כאשר ראה שאול איש גבור וגו' היה מאספו אליו:

טו (א) אתי שלח וגו'. ר"ל ובעבור רואה שנתקיים הדבר ודבר ה' בפי אמת ולזה שמע לקול דברי ה' אשר אומר

השאלות

(א) מה נשתנה עמלק מכל אויבי ישראל אשר הרעו והציקו להם ורק עליו צוה למחות את שמו?, ובמה היה חטא שאול גדול כ"כ ושלא נלחם בעמלק והכריתו?:

דבר שמואל

והם שני הטעמים שהזכרתי למעלה: (מז) ושאול לכד המלוכה כי בעוד פלשתים מושלים בישראל לא היתה מלכותו חזקה כ"כ ובכל אשר יפנה ירשיע פי' בכ"מ שרצה לפנות מי שרוצה להרשיע ולהרע לישראל להם פנו ונגפו: (מח) ויעש חיל יען ספר כל המלחמות ספר גם מלחמת עמלק שבו עשה חיל פי' קבץ חיל רב מישראל: ויצל כי לא החרים את כולם כי היתה כוונתו רק להציל מיד שוסיהם ובזה לא למחות את שמו בעבור העבר כמצות ה': (מט) וישוי הוא אבינדב האמ' לקמן ל"א ובד"ה פי', ולא חשיב איש בושת שהיה מלך אח"כ ונודע שמו בלא"ה, כ"כ רי"א: (נא) וקיש ר"ל אף היה אבנר דוד שאול כי קיש ונר היו בני אביאל אחים מן האב, ובן אביאל נחשב גם על קיש:

טו (א) **אתי** שלח ה'. בספור הכתובים יבואו ג"כ אחת לאחת הטעמים שלא קבל ה' תשובת שאול ולקח המלכות ממנו, ולא כן דוד שחטא ג"כ ומחל לו, ומעם א' כתב העקרים (מאמר ד') כי חטא שאול היה בעניני המלוכה וחטא דוד לא היה בענין המלוכה, והמשיל מש"ל, שני סופרים שחטאו א' זייף במרות והשני גלה ערות בשר, שהדין הוא כזה השני ילקה ותחזר לאומנתו, והראשון שחטא באומנתו יפסל מלהיות סופר, וכן דוד חטא באשר הוא אדם לא באשר הוא מלך, ושאול חטא במצוה שנצטוה בה מצד מלכותו, לכן היה הדין שהלקח המלכות ממנו, כמו שלמטה

שחטא

עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה׃ ב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם׃ ג עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃ ד וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת

ת"א שם עמלק. ספר הזוהר תחלת פרשת ויקהל: לך והכיתה. יומא כב: ויפקדם וגו'. יומא כב:

ע"ש (ב) שמו"ר ג נג פדר"כ מב מג פדר"א מד פס"ר לא מר"ש א ב עו"ש ב ד ב עו"ש ט טו ב: (ג) אס"ר א פדר"כ יג פס"ר נא: (ד) במד"ר ב פדר"כ י יל הנחו' תצא:

רש"י

(א) ועתה שמע לקול דברי ה'. פעם אחת נסכלת ועתה הזהר בעצמך: (ג) משור ועד שה. שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמן ודומין לבהמה: (ד) וישמע שאול. לשון הכרזה כמו ויזעק שאול: ויפקדם בטלאים. אמר לכל אחד ואחד שיקח טלה תצאנו של מלך ואחר כך מנה את הטלאים לפי שאסור

מצודת דוד

לך ולא תספקק בדבריו על היותו דבר זר להחרים את כל הנמצא לעמלק: (ב) פקדתי. זוכר אני את אשר עשה עמלק לישראל: אשר שם לו. כפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור: (ג) עתה וגו'. ר"ל מאז הכיתם ולא החרמתם עתה לך והחרימם מכל וכל:

מצודת ציון

(ב) פקדתי. ענין זכרון: שם. מלשון שימה: (ג) והחרמתם. ענין כליון וכריתה: מעולל. הוא הקטן בשנים כמו עול ימים (ישעי' ס"ה) והוא גדול מן היונק: (ד) וישמע. ענין אסיפה הבאה בשמיעת קול שנאסף וכן השמיעו אל בבל רבים (ירמיה נ'): ויפקדם. ענין מנין ומספר: בטלאים. שם מקום כמו זיף וטלם ובעלות (יהושע

השאלות

(ד) מה רצה במ"ש וישמע את העם?:

דבר שמואל

שחטא ברבוי נשים שהיא מצות המלך נקרע מלכותו, ויהוא שאמר מה שנצטוה בעניני המלכות להשמיד בית ירבעם, בני רבעים ישבו לו על כסא ישראל אע"פ שחטא בשאר עבירות, וז"ש אותי שלח ה' למשחך למלך כאומר דע כי מצוה זו היא משתלשלת ממה שנמשחת למלך, וכמו שנשלחתי למשחך כן נשלחתי אליך בשליחות הזאת שזה יהיה בחינה אל קיום המלכות בידך ולכן עתה שמע לקול דברי ה': (ב) כה אמר ה' צבאות, הנה התורה באה בשתי מצות מיחוי זכר עמלק כמה פעמים כמ"ש זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים. ר"ל כי כל עורכי מלחמות יהיו באחד מהחמשה פנים, א] או שילחם על ארץ לכבשה להגדיל את ארצו, וזה היה בדרך כי לא היית אז בארץ נושבת, ב] אם יקרב עם אל גבול ארצו ילחם עמו מיראתו פן יעבור בגבולו, כמו מלחמת סיחון ועוג, וזה היה בצאתכם ממצרים שהייתם רחוקים מארצו, ג] מחמת איזה מריבה ומשטמה שיש בין שני העמים הלוחמים, אבל שזה קרך בדרך דרך מקרה ולא היה לו דבר עמך, ד] להראות גבורתו ותקפו להיות לו לשם, אבל הוא זנב כל הנחשלים ואתה עיף ויגע בענין שלא כיון להראות כח בקרב, ה] בעבור הדת שחושב שה' ירצה מעשיו שיכחיד אומה הבלתי מאמנת בדתו ואלהיו, והוא לא ירא אלהים, בענין שמלחמתו לא היה לה שום סבה מן הסבות שבעבורם יתגרו מלחמות, רק הסבה העצמיית היתה כמ"ש המפרשים, א] מחמת הכפירה באלהים, ויען שאז שמעו עמים ירגזון מהאותות והמופתים שעשה אז בים ובמצרים רצה ללחום בם ולהראות שאין ביכולת ה' להושיעם עד שעקר מלחמתו היתה נגד ה', ב] נגעה שנאתו על ישראל מצד אבותיהם ומשטמת עשו (שהיה עמלק מזרע עשו) אל יעקב, ולכן נוס ה' למחות זכרו, ופה לא תפס רק שני טעמים אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים, כי רוב המלחמות יהיו בסבת הארצות, והוא או לכבוש ארץ, שנגד זה אמר בדרך, או שלא יכבשו ארצו, שנגד זה אמר בעלותו ממצרים. ור"ל שלא היה דרך מלחמה כנהוג רק דרך כפירה נגד ה', ומשטמה גלה נגד נחלתם, הנשמר בלבם דור דור, כמ"ש מלחמה לה' בעמלק מדר דר: (ג) עתה לך והכיתה, ומסרם אשר יכה אותם, א] הממון והקניינים והחרמתם כו' בל תהנו מהם, ב] הנפשות ולא תחמל עליו רק והמתה מאיש וכו' מוסיף והולך, שהאשה רחוקה מהאיש, והחריבם גם העולל הקטן ואף היונק שדים שהוא יותר, והחריבם הבעלי חיים משור ועד שה, ואף הבהמות שהם מגמל ועד חמור, והחמור פחות בשווי מן הגמל. והנה מ"ש ולא תחמול עליו ולא אמר ולא תחוס או ולא תרחם עליו, יבואר בפסוק ט': (ד) וישמע גם זה הודעה להגדיל חטא שאול, בל האמר שהיה ירא את העם כמו שאמר אח"כ, כי הוא השמיע את העם ר"ל שצוה להכריז מאמר הנביא וכל פקודתו, והודאי לא כח

אֶת־אִישׁ יְהוּדָה׃ ה וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל׃ ו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק׃ ז וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם׃ ח וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב׃ ט וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ

החרימם

עמ"ש

ת"א ויבא וגו'. שבת נו: וירב בנחל. יומא שם: ויאמר שאול. ברכות סג ספר הזוהר תחלת פרשת ויקהל ופרשת ויקרא: ויתפש וגו'. עקידה כל הפרשה שער מב: ע"ש (ה) קה"ר סדר ב פדר"א מד: (ו) ויק"ר לד שמו"ר כז שה"ש ב ה עו"ש זוהר ויקהל ויקרא נשא בלק תנ' יתרו פדר"א מד: (ז) סה"ר לא: (ט) אס"ר יא א. פדר"כ יג תנ' מצורע פדר"א מם סה"ר לא:

רש"י

למנות את ישראל שנאמר גם לא יספר מרוב (בראשית ל"ב י"ב): (ה) וירב בנחל. וילחם בנחל. ורבותינו אמרו על עסקי נחל רב ודן את עצמו ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה בנחל בשביל כל הנפשות האלו לא כ"ש, אם אדם חטא בהמה מה חטאה: (ו) אל הקיני. בני יתרו שהיו יושבין במדבר יהודה בנגב ערד שהלכו אצל יעבץ ללמוד תורה וערד הוא עמלק. הכנעני מלך ערד עמלק היה שנאמר יושב הנגב (במדבר כ"א א') ועמלק יושב בארץ הנגב (שם י"ג כ"ט): עם כל בני ישראל. שהיו מסעודתו משה ואהרן וכל זקני ישראל והרי מעלה עליו כאלו עשה חסד עם כל בני ישראל: (ט) והמשנים. אין לו דמיון ושם הבריאים, ואומר אני לשון משנים כמו כסף משנה על שם שהוא כפול בבשר ובשומן

מצודת ציון

פ"ו) ורז"ל אמרו בטלאים ממש (יומא כ"ב) לפי שאסור למנות את ישראל לגלגולת ומנאם בטלאים וכ"א לקח טלה מעדר שאול והחזירו למקום מיוחד ומנו הטלאים וידעו מספר בני ישראל: רגלי. הולכי רגל לא רוכבים: (ה) וירב. מל' מריבה ומלחמה: (ו) הקיני. משפחת הקיני מבני חובב חותן משה: אספך. ענין כליון: (ח) ויתפש. ענין אחיזה: (ט) והמשנים. מלשון שנים רצה לומר כפולים בבשר ושמנים ודוגמתו כפורי זהב משנים (עזרא א') ור"ל כפולים: הכרים. הכבשים השמנים: ולא אבו. ולא רצו: וכל

מצודת דוד

(ו) לכו סרו. הפרדו מאנשי עמלק כי פן אוסיפך עמו בעת אחרימם היות בעת כזאת א"א להבחין ולהזהר: עשית חסד. על יתרו יאמר והחסד הוא מה שיעץ להעמיד שופטים שהי' טובה לכל ישראל להקל עליהם מלעמוד על משה מבקר עד ערב: (ז) בואך. עד אשר תבא לשור וכאלו מדבר אל האדם המכיר המקום: (ט) ויחמל. חסים היו על אגג ועל מבחר הצאן וגו' ועל כל דבר טוב שמצאו שם ולא רצו להחרימם ולא החרימו

השאלות

(ה) מה פירוש וירב בנחל?:

דבר שמואל

עומדים נגדו אם היה מוכיחם בל יעברו על דברי נביא וכן בל תאמר שחס על השלל מפני עניו שהתאוה אל השלל

הנגב, כי פקדם בטלאים, שכ"א לקח טלה מצאן המלך ועי"כ ידע מנינם וזה לא היה על רוב עשרו, (ה) ויבא וכו' וירב בנחל, באשר אין מחוקי המלכים לתגר מלחמה בלא איזה עלה כענין מה לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי, בקש שם מריבה בנחל שלפני ערי עמלק, ששאול אמר שהנחל והבקעה שייך אליו ועמלק רב עמו ע"ז עד שזה היה עלת המלחמה, וגם זה מורה שלא קיים המצוה כראוי שלא היה לו לבקש רק סבה מפני שה' צוהו וכמ"ש דוד הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט, לא ריב אחר אשר לא לה' הוא: (ו) ויאמר שאול אל הקיני, בנחל הזה היה הקיני רועה צאנו כי הם היו שוכני אהלים, א"ל שיסור ממקום המלחמה פן אוסיפך עמו ועתה עשיתה חסד, וזה הפך מעשה עמלק שנלחם בם, ולא יקרה מקרה אחד לצדיק ולרשע, [פן אוסיפך הפעיל מנחי פ"א כמו אובידה עיר (ירמיה מ"ו)]: (ט) ויחמל שאול. פה באר הטעם השני מדוע לא נתקבלה תשובתו של שאול, כי יש הבדל בין הפעלים הנרדפים, חמל, חוס, רחם, כמ"ש במק"א, שהרחמים לא יהיו רק מאדם לאדם בעבור שקרה נפשו לראות באבדן איזה אדם או בצרתו, והחמלה והחוסה תמצא על כל דבר, וההבדל ביניהם שהחוסה תהיה מצד צרכו אל הדבר כמו שחס אדם על ממונו וכליו באשר הם קנינו, והחמלה תהיה גם על דבר שאין לו תועלת ממנו רק ששופט בשכלו שאין ראוי להשחית הדבר ההוא וקיומו טוב יותר, והנה לא הזהירו ה' בל יחוס או בל ירחם על עמלק, כי אלה מתכונות נפשיות, שהגם שיקיים מצות ה' בכ"ז יגזייל שיעורר רחמיו ויכאיב לבו במיתת ילדים רכים, או יחוס וידאב לבו בהשחיתו השלל שהוא יכול לנהות ממנו. אבל החמלה הוא ענין מחשביי, שחושב שאין מן הראוי והיושר להשחיתם ושלא בנאתן

נוס:

הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ׃ י וַיְהִי דְּבַר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר׃ יא נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־הַלָּיְלָה׃ יב וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל׃ יג וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ יד וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ טו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה

ת"א נחמתי וגו'. יומא כב תענית ה: ויאמר שאול, עכו"ם כד : אלהיך

ע"ש (י) סא"ר לא : (יא) ספרי האזינו זוכר נח וישלח. מדר"ש ת יד ב : (יב) רו"ר ז ספרי תצא מכילתא בא יא בשלח ה : (יג) סא"ר לא : (יד) סא"ר לא סוט"ט ק (טו) ירו' ע"ז ב א :

רש"י

וכן ופר השני שבע שנים (שופטים ו' כ"ה): נמבזה ונמס. כמו נבזה והמ"ם עפילה בו: (יא) נחמתי. מחשבה עלתה בלבי על מלכות שאול שהמלכתי: (יב) מציב לו יד. בונה לו מזבח הוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח ה' ההרוס (מלכים א' י"ח ל') ויונתן תרגם והא מתקן ליה תמן אתר לפלגא

מצודת דוד

ר"ל כמקנה הבזוים: (יא) כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים. כפל הדבר במ"ש: ויחר לשמואל. דרך הדואג לכעוס על עצמו: ויזעק. להתפלל על שאול: (יב) לקראת שאול. ללכת לקראת שאול: בבקר. מוסב על וישכם: מציב לו יד. עושה שם לעצמו מקום לחלק הבזה ומשם יסב וירד הגלגל: ר"ל כל זה הוגד לשמואל: (יג) אל שאול. כשבא שאול אל הגלגל: ברוך אתה לה' וגו'. ר"ל ה' יברך אותך לפי שקיימתי דבר ה' אשר צויתני והזכות הזה בא על ידך: (יד) ומה קול. ר"ל ואם קיימת דברי ה' מה היא קול הצאן וגו' הלא המה מעמלק: (טו) מעמלקי הביאום. ר"ל הן אמת מעמלק הובא ועכ"ז אין רע כי מה שחסו על מבחר הצאן היה למען יזבחום לה' ולא להחזיק לעצמם ולזה לא יכולתי למחות בידם כי אמרו שעוד למצוה יחשב: ואת היותר. הדברים שאינם ראוים לזבוח החרמנו:

מצודת ציון

המלאכה. המקנה נקראת מלאכה לפי שהו עבודת האדם בעל מקנה וכן יעסוק כמו לרגל המלאכה (בראשית ל"ג): נמבזה. בזויה: ונמס. ר"ל דבר הנשחת: (יא) נחמתי: ענין הפוך מחשבה: (יב) מציב. ענינו עשיה והעמדה: יד.

דבר שמואל

נוהו הגביה דבר זה, זה עון פלילי כי רוצה להתחכם נגד ה' וע"כ נוהו בל תחמול עליו, ר"ל אל תחשוב מחשבה שראוי לקיימו ושלא להשחיתו, ובאמת בזה נכשל שאול שחמל על אגג ועל מיטב הצאן ובזה הראה כי האמונה מתרופפת בידו שאל"כ לא היה חושב שראוי לחמול על אויבי ה' וע"י מחשבתו זאת חטאו גם בפועל ולא אבו החרימם, וספר שחמל על מיטב הבקר והמשנים שהם הבינונים שהם שניים במדרגה להמיטב, וכן על מיטב הצאן והכרים, שהם לצאן השמנים שהם ג"כ אחרי המיטב, באופן שהשאירו עדית ובינונית ורק הזבורית החרימו: (יא) נחמתי. כ"ת שבא התנחמות אל ה' שמתנחם על פעולה שעשה, הוא ביטול הפעולה לגמרי, כי קיום כל דבר תלוי בחפץ ה' ורצונו, וכשמתנחם על הדבר הרי הוא כאילו לא היה כמ"ש כי נחמתי כי עשיתם, וזה יבא בנז"ד שאינו מקוה עוד על התשובה, ובאר הטעם כי שב מאחרי, הוא מה שחטא במחשבה שהיה מיעוט אמונה בדברי ה' ע"י נביאו, שחטא הכפירה גרוע נמשכו הבא ע"י תאוה או תכונה נפשית, וגם בפועל ואת דברי לא הקים כו': (יב) והנה מציב לו יד. הציב ציון לאות על נצחון זה ועליו צורת יד לציין ידו החזקה אשר הראה במלחמה זו, ויסב ומן הכרמל סבב דרכו אל הגלגל לזבוח שם לה': (טו) אשר חמל העם. התנצל בשני דברים, א] מצד הפועל שהעם חמל ולהם יתיחס מעשה זאת, ב] מצד התכלית שלא כוונו לשלול שלל רק למען זבח זבח. ובאמת כי היותר שאין ראוי לזבח החרמנו, ובלשונו גלה גם פרי מחשבותיו שהחשיב זה להקריב את הכל אינו ראוי ויסר וע"כ אמר כי חמל העם (כנ"ל פ'), רק שייחס זה אל [illegible]. והנה בזה יש טעם ג' שלא נתקבלה תשובתו כי מתנאי התשובה היא החרטה והוידוי, והוא לא התחרט כי לא הכיר

אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ׃ טז וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ דַּבֵּר׃ יז וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ יט וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־

ת"א הלא אם. עקידה שער סד: אשר וגו'. עקרים מד פכ"ו:

ע"ע (טז) הה"ר לה: (יט) כה"ר לה: (כ) הה"ר לה: פתח בס"פ. ויאמר ק'

רש"י

ביה בזאת: (טז) הרף. כתרגומו אוריך. פי' המתן: (יז) ראש שבטי ישראל אתה. תרגם יונתן שבטא דבנימין עבר בימא בריש כל עמא כמה שנאמר בנימין צעיר רודם (תהלים ס"ח כ"ח): (יח) עד כלותם אותם. הטעם אשר אתך יכלו אותם: (יט) ותעט. כמו ותעף לשון עיט (בראשית ט"ו י"א):

מצודת ציון

מקום: (טז) הרף. מל' רפיון: (יט) ותעט. ענין פריחה:

מצודת דוד

(טז) הרף. ר"ל עזוב דבריך וחדל מהם ואגידה לך וגו': (יז) אם קטן אתה בעיניך. אף אם בעיני עצמך נחשב אתה לקטן מ"מ הלא אתה הראש המולך על כל שבטי ישראל ולא א בלבד שהם המליכו אותך אלא שגם ה' משחך למלך וא"כ ידך תקיפה עליהם ומדוע א"כ לא מחית בידם: (יח) וישלחך. הלא ה' שלחך בדרך הזה וצוך להחרימם: (יט) ולמה לא שמעת. להחרימם מכל וכל ור"ל איתכן בעבור דברי העם לא שמעת בקול ה': ותעט אל השלל. כי על שלא מחית בהעם הרי הוא כאלו אתה בעצמך מסרת לקחת השלל וגו': (כ) אשר שמעתי. ר"ל לא כאשר תאמר אתה כי אשר שמעתי בקול וגו': ואביא. א"ל עם שלא הרגתיו מ"מ לא שלחתיו לנפשו רק הביאותיו והנה בידי להרגו בכל עת:

דבר שמואל

חטאו כלל ולא התודה כי הכחיש והתגלגל בדברי שקר: (טז) הרף, אחר שזה עצמו מה שמכחיש חטאו הוא עון גדול כמ"ש הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (ירמיה ב' ל"ה) לכן א"ל הרף שים יד לפה ואגידה לך וכו': (יז) הלוא, נגד מ"ש כי חמל העם, כאילו לא עצר כח נגד העם א"ל הלא כו' ראש שבטי ישראל אתה ועקר המעשה תתיחס אליך, וגם א"ל שהיית ירא מהם כי וימשחך ה' למלך איך כמלך הנבחר מהעם אשר ימשך אחר דעתם כי ה' משחך: וישלחך, ונגד מ"ש שרצה להקריבם לקרבן הלא היה לך לחשב בחינת השולח שהוא ה' ובחינת השליחות שא"ל לך והחרמתה את החטאים וכו' ולא היה ראוי לך לשנות בו דבר, כי התנה שתלחם בו עד כלותם אתם, ור"ל שכל שתהיה הפעולה גדולה יותר כן יותר ראוי לדקדק בכל פרטי עשייתה, והפעולה תגדל אם מצד עצמה, אם מצד המצוה, או מצד הפועל, ושלש אלה נקבצו באו בפעולה הזאת, נגד הפועל אמר הלא ראש שבטי ישראל אתה, ונגד המצוה אמר וישלחך ה', ונגד הפעולה אמר ויאמר לך וכו', ובפרט שפעולה זו תנאי אל מלכותך וז"ש וימשחך ה' למלך כמ"ש בפסוק א', ומ"ש כלותם על הפעול, וכפל כלותם אותם שיהיו שיכלו לגמרי: (יט) ולמה, ונגד זה תעלך משלש, א] למה לא שמעת בקול ה' המצוה, כי מצות ה' יבדלו ממצות בני אדם שדי אם ימלא תכלית העקרי המכוון, הגם שלא ידקדק בפרטי המעשים והאמצעיים, כל שהשלים התכלית די, באשר תכלית מצות בני אדם ידוע לא כן במצות ה', אשר גם הפרטיים והאמצעיים המה תכליות מכוונות לעצמם, שהוא שישמע בקול ה', כפי מה שצוה בכל פרט ופרט, לא יוסיף ולא יגרע דבר, ולא יתחכם כי עמד על תכליתם, ויוכל לעשותם באופנים אחרים, כי אז לא שמע בקול ה' כפי מה שצוהו. והנה לפי מחשבתך שהתכלית הוא לנקום בעמלק והשחיתו כבר מלאת המצוה כפי דעתך. אבל באמת מי עמד בסוד ה' ואם חסרת אף שמץ מנהו מפרטי המצוה. לא עשית מצוה כלל, ועז"א למה לא שמעת בקול ה', ב] מצד הסבה שהגיעה אותך לשנות דבריו שהוא ותעט אל השלל למען בצוע בצע וזה גרעון גדול בהפועל, כי יצר חמדת הרכוש הטה לבך ממצות ה', ג] ותעש הרע בעיני ה' שבזה הפעולה בכללה פגול היא לא ירצה כי המגרע ממצות ה' לא יחשב שעשה עכ"פ חלק מן המצוה, רק גם הקצת שעשה הוא רע בעיני ה' ועון בעיניו כמו מי שילבש ג' ציציות וג' פרשיות בתפילין, שהיא עבירה שעבר על לא תגרע ולא קיים מצוה כלל: (כ) ויאמר שאול. שאול עמד על דעתו ויתוכח על דבר

אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי: כא וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל: כב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים: כג כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים

ת"א כי חטאת. עקרים מד כו: פתח בס"פ הפצר

ע"ש (כב) זוהר פנחס פסד"כ אגדת פדר"א מש סא"ר נא: (כג) רבה פתיחתא באיכה תני כחזונו סא"ר נא:

רש"י

(כא) ראשית החרם. מיטב החרם וכן ראשית דגנך (דברים י"ח ד') כמה שנאמר בהרימכם את חלבו ממנו (במדבר י"ח ל') ויונתן תרגם קדם דיחרמון: (כב) הנה שמע. בקולו טוב מזבח: להקשיב מחלב אילים. זה מוסב על הנה שמוע מזבח טוב ולהקשיב מחלב אילים: (כג) כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר. וכעונש של און ותרפים כן עונש של הפצר ויונתן תרגם אחרי כתוב גבריא וכו' וכתובי

מצודת דוד

(כא) ויקח העם. ואף מהשלל לא לקחתי אני מאומה כי אם העם לקחו וזה לכוונה טובה לזבוח לה': (כב) החפץ לה'. וכי רצון לה' בעולות דומה הוא כרצונו לשמוע בקולו הלא לא כן הדבר כי הנה לשמוע בקולו טוב בעיניו יותר מזבח ולהקשיב דבריו טובה לפניו מחלב אילים וכפל הדבר במ"ש: (כג) כי חטאת קסם מרי. החטא שיש במעשה הקסם הוא החטא בעצמו שיש בהממרה בדברי ה' כי כמו השואל בקסם הסיר בטחונו מה' כן הממרה בדברו נעכור בסבת או יראת אדם מסיר בזה בטחונו מה': ואון ותרפים הפצר. ר"ל דבר התוהו והשקר שיש בתרפים דבר התוהו ההוא בעצמה יש בהמרבה דברים כי כמוהו שאף הרבה מן התרפים הוזו המה ואת כולם ישא רוח כן מרבים דברים

מצודת ציון

כמו ויעט בהם (לקמן כ"ה) ור"ל מהירות הבהלתם: (כא) ראשית החרם. מיטב מדבר הנחרם כמו וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו'): (כב) החפץ. ענין רצון: להקשיב. לשמוע: (כג) ואון. ענין דבר תוהו ושקר כמו התרפים דברו און (זכרי' י'): ותרפים. הוי"ו יתירה כמו נגדם ורכב (תהלים

דבר שמואל

שמואל אם במ"ש שלא קיים מצות ה' כלל ע"ז השיב כי הלא קיים עקר המצוה לפי תכליתה שהיה להשמיד את עמלק, ובזה לא שינה דבר, בין באמצעיים, ועז"א **אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני ה'**. בין תכלית המבוקש, **כי ואביא את אגג** שזה סימן הנצחון הכללי שתפשו את מלכם חי להמיתו בארץ ישראל, **ואת עמלק החרמתי** שזה היה תכלית המבוקש:

(כא) **ויקח**. ואם ע"מ שאמר לו כי עט אל השלל, השיב שזה לא יתיחס אליו רק אל העם, ח"ש **ויקח העם מהשלל**, וגם זה לא היה על כוונת הבצע רק **לזבוח לה'** ולעשות בו מצוה ובאשר הוא **ראשית החרם** שראוי שאותו ה' יובח: (כב) **ויאמר שמואל החפץ לה'** וכו'. מבואר אצלי (בפירוש הספרא ויקרא א' בפסוק לרצונו לפני ה') כי יש הבדל בין חפץ ובין רצון, שהחפץ היא תכונה נפשיית, שיתאוה אל דבר ויחשוק בו מצד תאות נפשו או חשקו אל הדבר, והרצון הוא תכונה מחשבייה, שהגם שאין נפשו חפצה בדבר ירצה בו מצד טוב הדבר ותועלתו מצד השכל והבחר, והנה הבאת הזבחים אינם נרצים מצד עצמם, רק מצד שבהם מקיים גזרת ה' ופקודתו כמ"ש נחת רוח הוא לפני שאמרתי ונעשה רצוני, ולפ"ז לא נמצא בהם חפץ, כי היה חפץ שלא יצטרך אל הקרבן, רק רצון, שכן רצה במחשבתו שיעשה רצונו, אמנם הדבר שהוא תכלית הזבח שהוא השמיעה בקול ה' בו חפץ ה' ויחשוק בו מצד עצמו, (ועמ"ש בפירוש תהלות בפסוק כי לא תחפץ זבח ואתנה) ח"ש **החפץ לה' בעלות וזבחים כשמע בקול ה'**, ר"ל אחר שהשמיעה בקול ה' שהוא תכליתו של הזבח בו יחפץ ה' מצד חשקו אליו והוא נחת רוח לפניו, אולם הזבח הוא רק רצונו, שבו גלה רצונו וע"י יראה האדם כי יעשה רצון בוראו, וא"כ עקר החפץ הוא השמיעה בקול ה', שהוא התכלית, וממילא **הנה** מבואר **כי שמע מזבח טוב** שהשמיעה שהוא תכלית הזבח וה' חפץ בו מצד עצמו, טוב יותר מן הזבח שהוא רצון שהוא בלא חפץ, ויותר מזה כי גם **להקשיב** [שההקשבה פחותה מן השמיעה] הוא טוב **מחלב אילים** שהוא המקטר מן הזבח, וא"כ איך התחלפת הדבר שלא לשמוע בקול ה' ומצותיו שבו חפץ ה' כדי להקריב זבחים שתכליתם רק שישמע בקול ה', לא שבו ימרה פי ה' ובלתי שמוע בקולו. ובזה הראה טעותו מ"ש שלקחו הצאן והבקר להקריב זבחים בגלגל:

(כג) **כי חטאת** עתה הודיע לו. כי במה שהתווכח עם הנביא ויאמר לא חטאתי אך בזה הוסיף פשע רבה נוסף על חטאו הקודם, א"ל דע **כי חטאת קסם מרי**, חטאת המרי דומה כחטאת קסם, המרי והסירוב נגד ה' תואמו שוה עם חטאת הקסם, שעיקר חטאו מצד היותו בלתי תמים עם ה' ועם דברי נביאיו לשאול בקוסמים, כמ"ש כי הגוים וכו' אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך נביא מקרבך וכו' אליו תשמעון, ולפ"ז במה שמריה נגד דברי הנביא חטאתו חטאת קסם, אל **ואון ותרפים הפצר** שעורו און קסם ותרפים (מלת קסם נמשך לשתים) כן הוא

הפצר יען מאסת את־דבר יהוה וימאסך ממלך: כד ויאמר שאול אל־שמואל חטאתי כי־עברתי את־פי־יהוה ואת־דבריך כי יראתי את־העם ואשמע בקולם: כה ועתה שא נא את־חטאתי ושוב עמי ואשתחוה ליהוה: כו ויאמר שמואל אל־שאול לא אשוב עמך כי מאסתה את־דבר יהוה וימאסך יהוה מהיות מלך על־ישראל: כז ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף־מעילו ויקרע: כח ויאמר אליו שמואל קרע יהוה את־ממלכות ישראל מעליך היום

ונתנה

ת"א וימאסך וגו'. שם ועפ למס הוסרה המלכות משאול כשחטא ולא הוסרה מדוד כשחטא: קרע ה' וגו'. שם ועפ כג"ע:
ע"ש (כד) במד"ר יט: (כו) שוס"ט נו: (כח) שוח"ע נז:

רש"י

עמא דטעו בתר טעותא כן חובת כל אנש דפצר ומוסיף וכו': הפצר. לשון תוספת ויפצר בו (בראשית י"ט) הרבה עליו דברים: (כד) יראתי את העם. דואג האדומי שהיה חשוב ככולם: (כז) ויחזק בכנף מעילו. לפי פשוטו משמעו שכשפנה שמואל ללכת מאחרי שאול אחז שאול בכנף של שמואל לפי שהיה שאול מבקש ממנו שישוב עד שישתחוה בגלגל שהיה שם אהל מועד. ומדרש אגדה חלוקים אמוראים יש אומרים מעילו של שמואל קרע שאול ויש אומרים מעילו של שאול קרע שמואל ומסר לו סימן זה מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו. והוא שאמר לו שאול לדוד ביום שכרת את המעיל

מצודת ציון

(כג): הפצר. ענין רבוי הדברים כמו ויפצר בם (בראשית י"ט): יען. בעבור: (כה) שא. ענין מחילה: (כז) בכנף. בקצה שפולי המעיל כמו ויכרת את כנף המעיל (לקמן כ"ד):

מצודת דוד

לא לודקים לאותו נחשבו עם רבוייש ולפי שנאמר בשאול שהסיר את האובות ואת הידעונים א"ל הנה נכשלת בדומה לקוסם ולעושה התרפים כי המרי בדבר ה' מורא שהם ידמה לקוסם וההפצר בדברים לא יועיל גם ידמה לעושה התרפים: יען. לזאת יען מאסת וגו': (כד) את דבריך. במה שאני מרבה דברים לסתור מאמריך ולומר אשר שמעתי וגו': כי יראתי. ועי"ז חטאתי להמרות פי ה' ונמשך מזה לסתור גם דבריך: (כה) ועתה. הואיל ואני מודה שחטאתי גם לך נזה מחול חטאתי ושוב עמי וגו': (כו) וימאסך ה'. ואם ה' מאסך אין אשוב עמך: (כז) ללכת. מעם שאול: ויחזק. שאול אחז בכנף מעיל שמואל למנעו מללכת מעמו ובאחזו בו נקרע הכנף: (כח) קרע ה'. שקריעה הזאת

השאלות

(כו) למה בפסוק כ"ג אמר וימאסך ממלך, ובפסוק כ"ו אמר מהיות מלך על ישראל?:

דבר שמואל

און הפצר, שאם מפציר ומתחזק בדעתו ואינו מודה על פשעו, דומה כאילו הוסיף על חטאת הקסם און תרפים שהוא עובד ע"ז, וכן במה שאתה מפציר להחזיק בדעתך חטאך גדול מנשוא, ולכן יען מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך, והוסר מלכותך בעונך: (כד) ויאמר וכו' חטאתי עתה הכיר והודה חטאו, אבל עדיין התגלל במ"ש כי יראתי את העם שסבת החטא היתה יראתו את העם ופחדו לעשות נגד רצונם: (כה) ועתה אחר שי"ל התנצלות שהייתי אנוס בדבר, שא נא ר"ל נגד מ"ש כי עברתי את פי ה' ואת דבריך, על שעברתי דבריך שא נא חטאתי, ועל שעברתי פי ה' שוב עמי ואשתחוה לה' ואבקש סליחה וכפרה: (כו) ויאמר כו' לא אשוב עמך. כי אין התנצלות הזה מועיל מאומה, ולא תועיל אצל מלך ישראל שמלכותו מן השמים ואין ראוי שיגור ויפחד מן העם, וז"ש וימאסך ה' מהיות מלך על ישראל נגד מה שאמר תחלה וימאסך ממלך שבעבור שמאס דבר ה' אינו ראוי למלוכה כלל, ועי"ז היה לו התנצלות שהוא אנוס מיראתו את העם. השיב שעכ"פ וימאסך מהיות מלך על ישראל איך ראוי למלכות ישראל בפרסום, שהוא אין לו לירא מאדם לבטוח בעמו ומן ה' יסור לבו: (כח) קרע ה' מבואר אצלנו (כפי דברי הרמב"ן) כי הגם שדבר ה' אשר ידבר ע"י נביא לרעה, יוכל להשתנות ע"י תשובה ומע"ט, בכ"ז אם בא איזה פעולה עם דברי הנבואה לא תשתנה, כי הפעולה תורה על קיום הדבר תיכף, וכן הדבר שיצא למוב ג"כ לא ישתנה בשום אופן, וז"ש, א] קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך, קריעת המעיל שהיא פעולה שנעשית עם הנבואה מורה שאיגה גזרה עתידית רק שכבר נעשית הגזרה היום הזה, באופן שא"א שישתנה הדבר שכבר יצא אל הפועל ויהי. וז"ש קרע היום שכבר קרע היום ונעשה הגזרה, ב] ונתנה לרעך ובזה א"א שישנה ה' את הטוב שיעד לרעך הטוב ממך בעבור טובו וצדקתו, והנה מלכות שאול סרה ממנו תיכף, ר"ל שסר ממנו רוח ה' והוד מלכות, שע"ז אמר קרע היום. ונתינת המלכות

לדוד

וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ כט וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ ל וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד־זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ לא וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה׃ לב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגַג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ לג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ לד וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת

שאול

ת"א שכלה נשים. עקידה שער מב: ויאמר וגו'. פסחים ח' יבמות סה נזיר כו קידושין לב חולין קיב:

ע"ש (כט) ויק"ר ל זוהר בראשית שוח"ט יג יז ה"ז הקדמה ז שם תיק' כא ב: (לג) אוצר ר' ג פדר"כ יב פס' תצא:
(לג) איכה רבה ג עו"ש אסתר ו פדר"כ יב פדר"א מט תנ' תצא:

רש"י

ידעתי כי מלוך תמלוך (לקמן כ"ד כ"א): (כט) וגם נצח ישראל לא ישקר. ואם תאמר אשוב מעוני לפניו לא יועיל עוד לבטל את המלוכה ממך שנתנה לו כי הקב"ה שהוא נצחונו של ישראל לא ישקר מליתן הטובה לזה שאמר ליתן: (לב) אגג מעדנת. יונתן תירגם אגג מפנקא: אכן סר מר המות. באמת ידעתי כי סר וקרב אלי מרירת המות: (לג) כאשר שכלה נשים חרבך. להושיבם אלמנות מבעליהם שהייתם הורגים זכי בחורי ישראל: וישסף. חתכו לד', ואין לתיבה זו דמיון ותרגום וישסף ופסח, ובגמרא שלנו יש הוה מפסח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע:

מצודת דוד

היא לסימן שכבר קרע ה' וגו': לרעך. זהו דוד: (כט) וגם נצח ישראל. ר"ל כבר אבדת המלוכה כי כבר נתנה לאחר וגם לא ישקר בשבועתו וגם לא ינחם אעפ"י כי לא אדם הוא להנחם (ור"ל מפאת עצמו אין בו שינוי להנחם אבל השינוי בא מפאת המקבל ולזה נאמר בשאול נחמתי כי המלכתי וגו'): (ל) ויאמר חטאתי. ר"ל אף כי חטאתי עכ"ז מהראוי הוא שעתה בהיותך פה תכבדני נגד וגו': (לב) מעדנת. קשור בשלשלאות: אכן. באמת סר אלי מרירות המות: (לג) כאשר שכלה. כשהרגת האנשים עם בניהם היו הנשים שכולות מבעליהן ומבניהן: מנשים. מענין הנשים ההן ודומה להן תהי' אמך שכולה ממך:

מצודת ציון

(כט) נצח. ענין חוזק והתגברות כמו אבד נצחי (איכה ג') ועל המקום יאמר שהוא החוזק של ישראל: ינחם. ענין הפך מחשבה: (לב) מעדנת. ענין קשור כמו התקשר מעדנות כימה (איוב ל"ח): אכן. באמת: (לג) שכלה. מי שבניו מתים קרוי שכול כמו למה אשכל (בראשית כ"ז): וישסף. תרגמו ופסח והוא שבקיעה לשנים כמו ופשחני (איכה ג')

דבר שמואל

לדוד יגם שלא היה תיכף שלא היעוד הטוב א"א לחזור: (כט) וגם נצח, אומר אל תדמה כי היעוד האלהי דומה כיעוד בני אדם, שלפעמים הוא שקר תיכף שמגזם בפיו להרע ובלבבו לא כן ידמה, ולפעמים הגם שחושב כן לעשות יתנחם אחר כך ולא יעשה, כי ה' האלהי שמתגלי נבואתו שלא ימצא בו שום שינוי לא בהוה ולא בעתיד, נצח ישראל לא ישקר, באופן שתחשב כי הרע שגזר עליך וקרע מלכותך היום הוא רק גוזמא לא אמת, וכן ולא ינחם בעתיד על הטוב שיעד לדוד, כי כ"ז מורה שינוי, אם בין במחשבתו לדבורו, אם בין הזמן העתה והעתיד שלא יצוייר אל האלהי הבלתי משתנה, ועז"א כי לא אדם הוא להנחם, שההתנחמות לא תצוייר רק אל האדם המשתנה לא אל השם יתברך: (ל) ויאמר חטאתי הכיר שגית כי אין תרופה לתכאו, אולם בקש הגם שלא תשתחוה עמי על האופן הנ"ל לבקש סליחה וביטול הגזרה, עכ"פ עתה כבדני נא וכו' ושוב עמי והשתחויתי מפני הכבוד: (לב) מעדנת שהלך בשמחה ובתענוג, ויאמר אכן סר מר המות (מר מלשון לא ימליפנו ולא ימיר וכן והנה לשלום מר לי מר, שמר הא' מענין תמורה כמ"ש בפי' שם) ר"ל הנה סר ממש תמורת המות, כי עד עתה נתנו לו חיי הבוז והעבדות חליפות המות, וזה קשה מאד בעיני השרים יותר מן המות, ועתה סר החליפין הזה, ולכן באר שם מר שמורה גם על מרירות, כי חליפים האלה מרים מן המות ולכן שמח על מיתתו: (לג) כאשר שכלה השיב לו, הגם שאתה רוצה יותר במות, והיה ראוי שלא אמיתך למען תשאר בחיים המרים ממות, אעשה זאת בעבור אמך שיהיה לה מדה כנגד מדה, כמו שחרבך שכלה נשים בהרגך בניהם השבויים אצלך, והיו אמותיהם שכולות, כן אמך תהיה עתה שכולה יותר מנשים האלה, במה שאמית את בנה, שהיא היתה רוצה שתשאר בחיים:

שָׁאוּל: לה וְלֹא־יָסַף שְׁמוּאֵל לִרְאוֹת אֶת־שָׁאוּל עַד־יוֹם מוֹתוֹ כִּי־הִתְאַבֵּל שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיהוָה נִחָם כִּי־הִמְלִיךְ אֶת־שָׁאוּל עַל־יִשְׂרָאֵל:

טז א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל עַד־מָתַי אַתָּה מִתְאַבֵּל אֶל־שָׁאוּל וַאֲנִי מְאַסְתִּיו מִמְּלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל מַלֵּא קַרְנְךָ שֶׁמֶן וְלֵךְ אֶשְׁלָחֲךָ אֶל־יִשַׁי בֵּית־הַלַּחְמִי כִּי־רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מֶלֶךְ: ב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵיךְ אֵלֵךְ וְשָׁמַע שָׁאוּל וַהֲרָגָנִי * וַיֹּאמֶר יְהוָה עֶגְלַת בָּקָר תִּקַּח בְּיָדֶךָ

ת"א ויאמר ה'. יומא יא: פסקא באמצע פסוק ואמרת

ע"ש (א) במד"ר טו כפרי דברים עו"ש תנחו' כאזינו מדר"ש א יד ב שם יד כג א שוח"ט עו אגג"ר סט: (ב) במד"ר ים זוכר ויגש ויהי אנ' קרח מדר"ש ב ה א:

רש"י

טז (א) בית הלחמי. מבית לחם וכן דרך כל דבר שאמו בשתי תיבות כמו בית לחם בית שמש בית אל קרית ארבע אם בא להטיל בו ה"א מטיל בין שתי התיבות כגון קרית הארבע בית האלי בית הלחמי:

מצודת ציון

וכדרז"ל מאן דפשה דקלא (ב"ב נ"ד): (לה) יסף. מלשון הוספה:

טז (א) קרנך. כלי מה עשויה דמות קרן: בית הלחמי.

מצודת דוד

(לה) כי התאבל. ר"ל לפי שעם שהי' מתאבל על שאול עכ"ז נחם ה' וגו' ולא חש על אבלותו לזה נעצב מאד ולא בא עוד לפני שאול (אבל שאול בא לפני שמואל כמ"ש לקמן י"ט):

טז (א) ואני מאסתיו. ואין מהראוי להתאבל עליו זמן מרובה: לי מלך. ר"ל שהוא יהיה מלך לי לשמור

השאלות

(ב—ד) איך הירא שמואל ללכת ולא בטח בה' כי ישלחו, ושלוחי מצוה אינן נזוקין, בשגם שכל הנביאים לא פחדו מלכת במקום סכנה כי ידעו שה' ישמם בעדם, כמו שהיה במשה שהלך אל פרעה ולא ירא, וכן יתר הנביאים?, ולמה לא השיב לו ה' אל תירא כי אהיה עמך כמ"ש לירמיה?, וכי לא יכול שמואל בעצמו לעשות התחבולה זו לקחת עגלת בקר בידו וכו'?, ולמה א"ל עגלת בקר תקח בידך וכו', למה יוליך העגל בידו דרך רב, הלא די אם שם יקח עגל ומריא, ומ"ש ואנכי אודיעך את אשר תעשה אין לו באור הלא כבר הודיעו מה יעשה שימשח שם מלך, והול"ל אנכי אודיעך את אשר תמשח:

דבר שמואל

טז (א) עד מתי אתה מתאבל, יאמר, האבלות המתמיד יהיה, או בעבור גודל מעלת הדבר הנאבד עצמו, והלא אני מאסתיו ממלך על ישראל ואין בו חשיבות. או בעבור שלא נמצא דבר אחר תמורתו, עז"א מלא קרנך וכו' כי ראיתי בבניו לי מלך, ואמר מלא קרנך בכנוי כי שאול נמשח בפך ולכן לא נמשך מלכותו, כי סבת בחירתו היה מפני רצון העם, וע"כ בחר איש גבוה קומה שימצא חן בעיני העם, אבל דוד נמשח בקרן ובשמן הקדש, כי אז בא העת שימלוך מלך יושב על כסא ה' ומרוצה לה', לא המרוצה לעם בלבד. וז"ש מלא קרנך המיוחד לך למשוח מלכות קיים, שעליו רמוז הנה בתפלתה, רמה קרני ולא רמה פכי כדברי חז"ל, ועז"א לך אשלחך, לא כמו אל שאול שסבב שהוא יבא אל הנביא, רק אתה תבא אליו בשליחות ה', וז"ש כי ראיתי בבניו לי מלך המיוחד לי לא לעם בלבד, וכמ"ש בספרי כל מקום שנאמר לי קיים לעולם: (ב) איך אלך, לא שהיה שמואל מתירא, ולא שהיה בלתי בוטח כי ה' השולחו יצילהו, כמו שכל הנביאים לא חדלו מלכת במלאכות ה' מפני יראת בשר, רק כי הנביא יסמך על הנס בעת שיודע כי הנס מקושר עם שליחותו, כמו שהיה בשליחות משה וירמיה שהלכו במקום סכנה ובטחו על הנס, באשר היה זה בכוונה האלהית שיגלו עפ"י הנס למען יכירו עמים ולמען יכירו ישראל, כי הוא שליח ה' וכי ה' על ימינו בכחו הגדול, וא"כ לא היה הנס לצורך השליח רק לצורך השליחות, וכן היה ה' משלחתו על זה האופן שילך בפרסום וימשחהו לעיני כל ישראל, לא היה מתירא כי היה נכון לבו בטוח כי יצילהו ה', אבל אחר שפה לא היה הכוונה שילך בפרסום, ושיחזק שליחותו ע"י נס, וא"כ אם יודע לשאול במקרה ויבא להרגו וינצל בנס, לא יהיה הנס לצורך השליחות בכלל רק יהיה נס פרטי הבא במקרה להצלת שמואל בלבד, ובזה כל העושין לו נס מנכין לו מזכיותיו, ועז"א איך אלך שאם ישמע שאול ירצה להרגני ואצטרך לנס פרטי בעבור עצמי שזה לא טוב בעיני, וגם יוכל להיות שמ"ש איך אלך הגה שאלה לדעת על איזה אופן ילך אם בפרסום ובדרך הניסיי מהיות זה צורך אל השליחות לחזק מלכות בית דוד, או בצנעה כי אין צורך בפרסום ובנס, ובזה הלא אם ישמע שאול והרגני ואצטרך נס מיוחד לנפשי: ויאמר ה' עגלת בקר תקח, באמת גם הנביא היה יכול לשית עצות בנפשו לעשות סתבולה

וְאָמַרְתָּ לִזְבֹּחַ לַיהוָה בָּאתִי׃ ג וְקָרָאתָ לְיִשַׁי בַּזָּבַח וְאָנֹכִי אוֹדִיעֲךָ אֵת אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה וּמָשַׁחְתָּ לִי אֵת אֲשֶׁר־אֹמַר אֵלֶיךָ׃ ד וַיַּעַשׂ שְׁמוּאֵל אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וַיָּבֹא בֵּית לָחֶם וַיֶּחֶרְדוּ זִקְנֵי הָעִיר לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר שָׁלֹם בּוֹאֶךָ׃ ס ה וַיֹּאמֶר ׀ שָׁלוֹם לִזְבֹּחַ לַיהוָה בָּאתִי הִתְקַדְּשׁוּ וּבָאתֶם אִתִּי בַּזָּבַח וַיְקַדֵּשׁ אֶת־יִשַׁי וְאֶת־בָּנָיו וַיִּקְרָא לָהֶם לַזָּבַח׃ ו וַיְהִי בְּבוֹאָם וַיַּרְא אֶת־אֱלִיאָב וַיֹּאמֶר אַךְ נֶגֶד יְהוָה מְשִׁיחוֹ׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל אַל־תַּבֵּט אֶל־מַרְאֵהוּ וְאֶל־גְּבֹהַּ קוֹמָתוֹ כִּי

ת"א ויאמר ה'. פסחים סו עקידה שער כה : מאסתיהו

ע"ש (ו) ספרי דברים אגב"ר סט : (ז) ספרי דברים וזכר יתרו אגב"ר כט אותי' דר"ע אות ל :

רש"י

(ד) ויחרדו. מהרו לצאת לקראתו: (ו) ויאמר אך נגד ה' משיחו. ויאמר בלבו אך אמת הוא זה ההגון למלכות: (ז) אל תבט אל מראהו. אל יופי מראהו: כי מאסתיהו. לפי שכעסן הוא כמה שנאמר

מצודת דוד

מלוהי: (ג) ואמרת. לבני העיר: (ד) ויאמר. הגדול שבהם אמר לו אם בואו הוא להיות עמו השלום או הוא בעבור העדר השלום: (ה) ויאמר שלום. הנה השלום עמי ואין רע ובאתי הנה לזבוח לה' וגו': (ו) אך נגד ה'. ר"ל למלכות הוא

מצודת ציון

בית לחם: (ג) בזבח. באכילת בשר הזבח: (ד) ויחרדו. מהרו בחרדה: (ה) התקדשו. ענין הזמנה כמו קדשו עליה

השאלות

(ד) מדוע חרדו זקני העיר גם פחדו פחד, עד שאמרו שלום בואך כאילו פחדו מאיזה פגע:

(ו) אחר שה' אמר לו ומשחת את אשר אומר אליך, למה תיכף כראותו את אליאב אמר אך נגד ה' משיחו טרם אמר לו ה' כי הוא הנבחר, והלא כשראה אחר כך אמר גם בזה לא בחר ה', וזה ידע ממה שראה שלא אמר לו ה' למשחו עד שהגיע לדוד שא"ל ה' קום משחהו וא"כ איך היה אצל אליאב כספק, מ"ש כי מאסתיהו הוא דבר הנמאס מצד עצמו ופחיתות מעשיו, או דבר שהיה נבחר תחלה ונמאס אח"כ, ושני אלה לא ידקו גבי אליאב, שהגם שחז"ל אמרו שנמאס ע"י שהיה כעסן ובזה ידק שנבחר תחלה ונמאס אח"כ ע"י רוע מזגו אנחנו נבקש הפשט, עוד יפלא איך קרא ישי אל אבינדב טרם שמע מפי שמואל שלא בחר ה' באליאב, והול"ל לספר שאחר שאמר שמואל אך נגד ה' משיחו והשיב לו ה' אל תבט אל מראהו אמר שמואל זאת לישי ואז קרא אל אבינדב:

דבר שמואל

קלה כזאת, רק הצדיק הזה לא רצה להוציא דבר שקר מפיו. לכן נוהו ה' דרך מצוה שיקח עגלת בקר בידו ויזבח זבח, באופן שכאשר אמר לזבוח לה' באתי, אמת היה בפיו, וז"ש עגלת בקר תקח ר"ל אני מצוך ע"ז, ותקחהו ותקדישהו תיכף, ובזה ואמרת כפי האמת לזבוח לה' באתי: (ג) וקראת ובזה לא יהיה שום חשד, ואנכי אודיעך פי' כי באשר גם בעצה זאת עדן לא תקן, שאם ישוב לאמר לזבח לה' באתי עדיין אינו האמת הגמור, כי הלא בא גם לתכלית אחר שהוא למשוח מלך, ומה יענה אם ישאלוהו אם בא רק לזבח או גם על דבר אחר שאז בהכרח ישקר באמונתו. לכן א"ל ה' דע כי עתה אני משלחך רק לזבח זבח, וגם אודיעך את אשר תעשה שליחות השני, באופן שקודם אודיעך זאת, תכלית ביאתך הוא רק על הזבח והדבר אמת מכל צד. ועז"א, (ד) ויעש שמואל את אשר דבר ה' כי עתה רק זאת היתה מצוהו לקחת עגלת בקר. ויחרדו יתכן כי בבואו לשם ועגלת בקר בידו חרדו אולי נמצא חלל באדמה הקרובה אל בית לחם ובא לערוף העגלה בנחל (ולדעת הרלב"ג היתה זאת התחבולה באמת שיקח עגלת בקר כדי שיחשוב שאול שנמצא שם חלל באדמה והלך על עגלה ערופה) ולכן חרדו זקני העיר דוקא שעליהם מוטל המצוה הזאת כמ"ש ויצאו זקניך ושופטיך וכו' וכל זקני העיר וכו', ויאמר שלום בואך אם לא באת על דם הנשפך בסביבות העיר: (ה) ויאמר שלום לא באתי עבור זה רק לזבוח לה', ויקדש את ישי בתוך קרואיו בל יורגש הדבר: (ו) ויאמר אך נגד ה' משיחו פי' כשראה את אליאב ולא אמר לו ה' למשחו ידע תיכף כי אינו נרצה אל ה'. (שאל"כ היה מצוהו למשחו, כמ"ש ומשחת לי את אשר אומר אליך, וכמו שהיה כשראה את דוד שא"ל קום משחהו) וחשב שמואל שהסבה לזה הוא בעבור היות אליאב שפל קומה ובלתי יפה התואר כשאול, וחשב כי לא יבחר ה' רק באיש גבוה הקומה ויפה תואר, שבאמת לא היה נמצא בכל ישראל איש כשאול, כמ"ש משכמו ומעלה גבוה מכל העם, ולא ידחה ה' את שאול כל עוד שלא ימצא איש כמוהו, וז"ש אך עוד יש תקוה כי משיחו שהוא שאול שנמשח מכבר עודהו נגד ה', ולא ימאס בו כל עוד שלא ימצא איש כמוהו, ובזה התנחם שמואל ורצה להמליץ בל ידחה שאול בהיות שאין בכל ישראל כמוהו: (ז) ויאמר ה', השיב לו אל תבט אל מראהו (של שאול שעליו אמר עוד ה' משיחו)

מְאַסְתִּיהוּ כִּי׀ לֹא אֲשֶׁר יִרְאֶה הָאָדָם כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לַעֵינַיִם וַיהוָה יִרְאֶה לַלֵּבָב׃ ח וַיִּקְרָא יִשַׁי אֶל־אֲבִינָדָב וַיַּעֲבִרֵהוּ לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר גַּם־בָּזֶה לֹא־בָחַר יְהוָה׃ ט וַיַּעֲבֵר יִשַׁי שַׁמָּה וַיֹּאמֶר גַּם־בָּזֶה לֹא־בָחַר יְהוָה׃ י וַיַּעֲבֵר יִשַׁי שִׁבְעַת בָּנָיו לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־יִשַׁי לֹא־בָחַר יְהוָה בָּאֵלֶּה׃ יא וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־יִשַׁי הֲתַמּוּ הַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר עוֹד שָׁאַר הַקָּטָן וְהִנֵּה רֹעֶה בַּצֹּאן וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־יִשַׁי שִׁלְחָה וְקָחֶנּוּ כִּי לֹא־נָסֹב עַד־בֹּאוֹ פֹה׃ יב וַיִּשְׁלַח וַיְבִיאֵהוּ וְהוּא אַדְמוֹנִי עִם־יְפֵה עֵינַיִם וְטוֹב רֹאִי * וַיֹּאמֶר יְהוָה קוּם

ת"א וה' יראה. סנהדרין קו עקרים מג מד: קום משחהו. הוריות יא כריתות ה:

ע"ש (יב) ירוש' שקלים ו א הוריות ג ב. ויק"ר כ קה"ר סדר ב בר"ר סג רז"ל א יז אגב"ר ג תנחו' ויהא אחרי ואתחנן בהזינו זוכר משפטים מצורע קדשים ואתחנן תלא זוה"ת לט ב:

חל' בפתח במקצת ספרים. פסקא באמצע פסוק

רש"י

ויאמר אף אליאב בדוד (לקמן י"ז כ"ט): כי לא אשר יראה האדם. אף ע"פ שקראת לעצמך רואה שאמרת לשאול אנכי הרואה (לעיל ט' י"ט) כאן אני מודיעך שאינך רואה: (ט) ויעבר ישי שמה. הוא שמעה: (יא) שאר הקטן. נשאר הקטן: לא נסב. לאכול. כל מושב סעודה קרויה הסבה:

מצודת ציון

מלאכם (ירמי' ו'): (ט) שמה. הוא שמעה: (יא) התמו. מל' תם ושלמה: שאר. נשאר: נסב. הסיבה לאכילה קרויה מסיבה כי דרכם היה לשבת מסובים: (יב) אדמוני. מראה אדום: עם יפה עינים. ר"ל ויפה עינים וכן עם שני סוסיכם (עמוס ד'): ראי. מראה: קום. הוא ענין

מצודת דוד

הוא הגון אף שיופי' מעולה נגד ה' ר"ל שיופי' ה' עמו: (ז) כי לא. ר"ל אני רואה לתלות בדבר אשר רואה האדם: יראה לעינים. אם מראהו הוא יפה עינים שהוא הדבר אשר יראה האדם ואין לתלות המלוכה בדבר זה: וה'. אבל ה' יראה ללבב הטובה היא ובזה הדבר תלוי: (י) שבעת בניו. בד"ה לא חשב כ"א שבעה עם דוד שנאמר דוד השביעי (דה"י א' ב') ובמדרש יש שהי' לישי עוד בן ושמו אליהו המוזכר בין הנגידים שנאמר ליהודה אליהו מאחי דוד (שם כ"ז) וכן נאמר ולו שמונה בנים (לקמן י"ז) ומה שלא חשבו בדה"י יראה שהי' מאשה אחרת וצרויה ואביגיל היו אחיות לשבעת האחים רק מן האם ולא מן האב וכמ"ש אשר באה אל אביגיל בת נחש (ש"ב י"ז) ומזה יראה שהיתה בת נחש ולא בת ישי ובהיות כן לא היו אחיות לאליהו לא מן האב ולא מן האם והנה בד"ה נאמר ואחיותיהם צרויה ואביגיל ולזה לא חשב אליהו עמהם כי לאליהו לא היו אחיות כאמור אולם חז"ל לא קבלו כן כי אמרו שנחש הוא ישי): (יא) התמו. האם נשלמו: הנערים. הבנים: כי לא נסב. על השלחן לאכול

השאלות

(יא) איך אמר התמו הנערים וכי הסתפק בדבר ה' שא"צ כי ימשח אחד מבני ישי:

(יב) מה המעלה שראהו אדמוני וזה [כפי דבר הטבעיים] חסרון מורה על תגבורת הדם ורב החמס, ומ"ש עם יפה עינים תחת ויפה עינים כוי"ו:

דבר שמואל

ואל גבה קומתו כי מאסתיהו ר"ל את הגבוה קומה, שהיה נראה אצלי אז, מאסתי עתה, (כי המלך ניתן אז לתרעומת העם, היה צריך איש גבוה שימצא חן בעיניהם, לא כן המלך עתה יהיה מי שימצא חן בעיני האלהים, הבלתי מביט על המראה והקומה), **כי לא אשר יראה האדם** הורה לו כי מה שהאדם רואה ושופט מי האיש היפה ומי האיש המכוער אינו מסכים עם האמת, וז"ש כי האמת הוא לא כאשר יראה האדם, ויוכל להיות שהאיש שבני אדם דנים עליו כי הוא יפה תואר ומראה, הוא כעור ומגונה באמת וכן להפך, והטעם לזה **כי האדם יראה לעינים**, ר"ל האדם שופט על המראה ויפה מצד לחות. החושים שהם לא יחושו רק חיצונית הדבר הנראה, לא פנימיותו, ולכן יגדרו היופי לפי המראה החיצונית אם יהיה הגוף גבוה הקומה יפה התואר והמראה וכדומה, הגם שתהיה צורתו הפנימית הנפשיית מלאה מומים ותכונות רעות, **לא כן ה' יראה ללבב** הוא לא יביט רק ללבב על צורתו הפנימית אם היא יפה בתכונותיה ונאה במדותיה זה האיש היפה אצלו הגם שחיצונית האיש שפל הקומה ומכוער המראה: (ח) **ויקרא** אחר שראה שלא נבחר אליאב: (יא) **התמו** אמר זה דרך תמיהה כי ידע בהכרח שלא באו כולם, וישי התנצל שדוד שאר מעצמו (לכן בא פה פעל שאר בקל, ובנינו תמיד בנפעל) וזה אם יען כי הוא הקטן ע"ד רצוני נערים ונחבאו) ואם מצד שהוא **רועה בצאן** ועוסק במלאכתו: (יב) **והוא אדמוני** פה הראה לו אמיתת מ"ש הרי"ו כי לא כאשר יראה האדם, כי דוד היה אדמוני שגברה בו האדומה והוא בטבעו מוכן לשפיכת דם, [illegible] אחר נראה ג"כ רוצחים מוכים כי היה **יפה עינים וטוב ראי**, שזה יורה על גבוה חד העיון וטוב המזג כמ"ש הטבעיים, ואם היה

נשאר

משחהו כי־זה הוא: יג ויקח שמואל את־קרן השמן וימשח אתו בקרב אחיו ותצלח רוח־יהוה אל־דוד מהיום ההוא ומעלה ויקם שמואל וילך הרמתה: יד ורוח יהוה סרה מעם שאול ובעתתו רוח־רעה מאת יהוה: טו ויאמרו עבדי־שאול אליו הנה־נא רוח־אלהים רעה מבעתך: טז יאמר־נא אדננו עבדיך לפניך יבקשו איש ידע מנגן בכנור והיה בהיות עליך רוח־אלהים רעה ונגן בידו וטוב לך: יז ויאמר שאול אל־עבדיו ראו־נא לי איש מיטיב

רש"י

ע"ש (טז) ויק"ר כ:

(יג) ותצלח רוח ה'. רוח גבורה: (טז) עבדיך לפניך. הנה עבדיך לפניך אשר יעשו מצותיך:

מצודת דוד

מכול עד בואו פה: (יב) כי זה הוא. אשר בחרתי בו: (יד) מאת ה'. ולא באה לו במקרה: (טו) רוח אלהים. ר"ל רוח גדול וחזק כי כשרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת אלהים וכן ותהי לחרדת אלהים (לעיל י"ד). או ר"ל רוח רעה הבאה מהאלהים: (טז) עבדיך לפניך. ר"ל אתה תצוה והלא עבדיך המה לפניך ונכונים המה לעשות אשר תצוה ואומר להם אשר יבקשו איש יודע חכמת הנגון ומנגן בכנור: וטוב לך. כי בכנור משמח קול הזמר תלך הרעדה: (יז) מיטיב לנגן.

מצודת ציון

זרוח: (יג) ותצלח. ועבר כמו ותצלח עליו רוח אלהים (לעיל י'): רוח ה'. רוח גבורה מה': (יד) ובעתתו. מלשון בעתה וחרדה: רוח רעה. רוח מחריד ומרעיד:

השאלות

(יג—יז) מדוע שנה שאול ודייק הוא מיטיב לנגן, ומה רצה במ"ש ראו נא לי, ומ"ש אחד מהנערים

דבר שמואל

נשאר על ההבחנה האנושית של שמואל היה מחליט היותו בלתי ראוי, אבל ה' יראה ללבב וידע כי מטוב בחירתו יעשה אך משפט וצדקה, ובטבע האדמימות הנטועה בו ישתמש ללחום מלחמות ה' ולהכרית מעיר ה' כל פועלי און, וזה הנרצה בעיני ה' שהגם שנמצא נטיה רעה בטבעו הוא ימשול בה מצד צדקתו וטוב בחירתו, וז"ש קום משחהו כי זה הוא הנרצה לפני, וכן אמרו חז"ל כיון שראה שמואל את דוד אדמוני נתירא אמר זה שופך דמים כעשו, א"ל הקב"ה עם יפה עינים, עשו עשה מדעת עצמו, זה מדעת סנהדרין הוא הורג. (ר"ל שזה מצד טוב מזגו ושכלו שע"ז מורה הרושם של יפה עינים) קום משחהו כי זה הוא, אמר רשב"ג זה הוא בעוה"ז וזה הוא לעוה"ב, ר"ל שהגם שהוא בעוה"ז, והוא שנוטה בטבעו לענייני עוה"ז שהאדמוני גובר בו, בכ"ז מטוב מזגו ושכלו ובחירתו הוא בעוה"ב ויאחז צדיק דרכו להשתמש בו לרצון לפני ה', ולכן זה הוא הנרצה אצלי. ולפי דרש חז"ל נכון מה שבא מלת עם יפה עינים תחת וי"ו החבור: (יג) וימשח אותו בקרב אחיו יתכן שאחר שרצה להשפיע עליו ע"י משיחה זאת קדושה וטהרה ורוח גבורה, בחר שיהיה בעשרה, ישי ושמונת בניו ושמואל. שאין השכינה שורה פחות מעשרה, אולם הרי"א לא יאבה שהיה המשיחה בפני אחיו כי היה הדבר בסוד ויפרש בקרב אחיו כמו מבין אחיו, וכ"פ הרד"ק: (יד) ורוח ה' סרה רוח ה' הוא התעצמות שפע הרוחניות בענין אלהי אשר חל על כחותיו הנפשיות ותלבישהו רוח גבורה, ותמלאהו רוח חכמה ודעת ויראת ה', ואיש הזה גם כליו הגשמיים נושאי הכחות הנפשיות יוכנו אל השפע הלז להיותם משכן הכבוד, אמנם עם יוסר ממנו השפע בהתאו, וכליו יורקו מהרוחניות השוכן בם, ירגיש החסרון הזה וישתומם ויתבהל, ותחת רוח הנשגב ישכן בו רוח אחר שחורייי מלא בלהה ועצב, דאגה ובעתה, וז"ש ובעתתו רוח רעה כו': (טו) ויאמרו עבדי שאול, בהיות הרוח השחוריי יסובב לפעמים ע"י הפסד הכלים החיצונים כלי המוח ועורקי הדם, ולפעמים יסובב על ידי הפסד דמיוני כמ"ש הרי"א ששאול אחרי סר ממנו רוח ה' לא נשאר כיתר האנשים, אבל היה דואג תמיד מהרהר בעצמו ובהפסד מלכותו בחטאו ומתוך כך נשרף דמו ונתהוה בו חולי המילאנקאלי"א המתהוה מעכירת הדם והמרה האדומה, ולפעמים יהיה ענין השגחיי שיחול רוח דמיוני על כח נפשו ויתגעש ויחרד תמיד. וכן יתרפא או ע"י סבה חיצונים על ידי הבקות ירפואות לתקן הכלים הנשחתים, או על ידי סבה פנימית ליישר כח הדמיון והמחשבה אל השמחה והמרגעה, ועבדיו בחרו את המוזיקא שהיא תעתיק את הנפש מתכונה לתכונה, ותסיר גם חולי השחורה בהעתיקהו אל מחשבות אחרות משמחות. ולכן אמרו, (טז) יאמר נא ארוננו (והלא עבדיך לפניך לעשות כל אשר תצוה) יבקשו איש ידע מנגן בכנור והנה הם לא בקשו רק שיודע לנגן ומנגן בכנור, שבזה די אל המבוקש ממנו לנגן בעת הצורך. אמנם שאול מצד תכסיסי מלכותו ראה כי לא די בזה לבד כי העומד לפני המלך בתמידות בהם לשיתענג המלך מטעם זמירותיו צריך שיהיו לו גם יתר חמודות, וז"ש, (יז) ויאמר שאול כו' ראו נא לי איש מיטיב לנגן,

לנגן והביאותם אלי: יח ויען אחד מהנערים ויאמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר ויהוה עמו: יט וישלח שאול מלאכים אל־ישי ויאמר שלחה אלי את־דוד בנך אשר בצאן: כ ויקח ישי חמור לחם ונאד יין וגדי עזים אחד וישלח ביד־דוד בנו אל־שאול: כא ויבא דוד אל־שאול ויעמד לפניו ויאהבהו מאד ויהי־לו נשא כלים: כב וישלח שאול אל־ישי לאמר יעמד־נא דוד לפני כי־מצא חן בעיני: כג והיה בהיות רוח־אלהים אל־שאול ולקח דוד את־הכנור ונגן בידו ורוח לשאול וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה:

יז א ויאספו פלשתים את־מחניהם למלחמה ויאספו שכה אשר ליהודה

ת"א ויען וגו'. סנהדרין צג: ויאהבהו וגו'. יבמות עו: עמ"ש

ע"ש (יח) במד"ר יג יח רו"ר ד ו תנ' משפטים זוהר משפטים מצורע קדשים ואתחנן תצא: (כג) רו"ר א ד:

רש"י

(יח) אחד מהנערים. מיוחד שבהם דואג האדומי: ידע נגן. כל עצמו נתכוון להכניס עין רעה של שאול בדוד שיתקנא בו:

מצודת ציון

(יח) ונבון דבר. מבין כל דבר חכמה:

יז (ד) איש הבנים. על שערב לבו לגשת בין שתי המערכות קראו איש הבנים מלשון בין:

מצודת דוד

מנגן טוב ויפה: (יח) וגבור חיל וגו'. שמה הדברים הראוים לעמוד בהיכל מלך: וה' עמו. שבוא הוא מוצלח ובשליחותו יועיל לך: (יט) אשר בצאן. אשר רועה בצאן: (כ) חמור לחם. חמור אחד טעון לחם: (כא) נשא כלים. כלי מלחמתו: (כג) ורוח לשאול. באה לו הרוחה וסרה ממנו החרדה:

השאלות

(יח) ראיתי בן לישי יודע נגן וגבור חיל וכו', למה ספר כל המעלות האלה ועקר המבוקש הוא שיהיה יודע נגן:

(א—ג) למה אמר ב"פ ויאספו פלשתים, ויאספו שוכה, ואחר שנאספו שוכה איך אמר ויחנו בין שוכה ובין עזקה:

דבר שמואל

דייק שיהיה מטיב לנגן הבקי בחכמה זו ביתר שאת בטוב טעם ודעת שמתאים ג"כ עשות השירים המעוררים הנפש, והיותו מליץ וחכם לכלכל דברי שיריו וזמירותיו עפ"י החכמה ודעת, שכולל כל המעלות האמורות וז"ש ראו נא לי, ר"ל ראו היטב איש הראוי לי לעמוד לפני המלך: (יח) **ויען אחד מהנערים** לכן השיב כי נמצאו בדוד גם שלמיות אחרות חוץ ממה שהרגל בניגון שלפיהם ראוי הוא להיות בהיכלי מלך, וכבר באר מהרי"א שרשם לו ששה תוארים, א] **ידע נגן** ר"ל יודע חכמת המוזיקא בשלימות, ב] **וגבור חיל**, שלא כדרך המשוררים שרובם ישתלמו בכח הדמיון והם חלושי המזג רפויי ההרכבה על הרוב, ג] **ואיש מלחמה** יודע בתחבולות מלחמה וגם זה דבר מתמיה שהמתעסק בתחבולות מלחמה לא יטריד זמנו בניגון ובשיר כי הם מלאכות מתנגדות, ד] **ונבון דבר** וגם זה נגד הרגיל במשוררים שנשלמים בדמיון וחסרי השכל האמתיי לרוב, ולזה לא היו בעלי השכל ועוסקים משוררים כי אם על המעט, ה] **ואיש תאר** וגם זה אינו רגיל במשוררים שהם שחורים ועל המעט יהיו דמיים יפי תואר, ו] **וה' עמו** ר"ל שהוא ירא אלהים וסר מרע, וגם זה על המעט שהמנגן שהוא יפה תואר לא יהיה נרדף אחר תאוותיו ואחר חמדת נשים, ותוארים האלה ראוים לאיש אשר יעמוד בהיכלי מלך, ועם היות דוד עדיין נער שבחוהו בכל אלה התוארים שהיה מוכן להם מתכונתו: (יט) **שלחה אלי** לא ידע עדין אם ימצא חן בעיניו שישאר אצלו ורצה רק לראותו: (כ) **ויקח ישי** כן היה דרכם להביא תשורה בראות פני מלך או אדם גדול: (כא) **ויהי לו נשא כלים** יל"ש ג"כ שדוד נתעלה עד שהיה לו נושא כלים כדרך השרים: (כב) **יעמד נא** עתה בקש שישאר אצלו בקביעות: (כג) **ורוח** סיפר כי זמירות דוד עשו פרי בג' ענינים, א] תחלה רוח לו ממצוקה פנימית שהלאה את נפשו, ב] **וטוב לו** שהשפיע לו השמחה, ג] עי"כ **וסרה מעליו רוח הרעה**, והנה בזה סיפר איך סבב ה' שיבא דוד אל שאול וזה היה הסבה הראשית לכל קורותיו אח"כ, עד הגיע אל המלכות המיועד לו. ומעתה יתחיל לספר איך יצא לפועל המעלה השניה שהיה לדוד גבור חיל ואיש מלחמה ואיך צמח קרן דוד וירם ויתנשא:

יז (א) **ויאספו** פלשתים, מספר כי בסור רוח ה' מאת שאול מלכם, נפתה גבורת ישראל וגבר

לִיהוּדָה וַיַּחֲנוּ בֵּין־שׂוֹכֹה וּבֵין־עֲזֵקָה בְּאֶפֶס דַּמִּים׃ ב וְשָׁאוּל וְאִישׁ־יִשְׂרָאֵל נֶאֶסְפוּ וַיַּחֲנוּ בְּעֵמֶק הָאֵלָה וַיַּעַרְכוּ מִלְחָמָה לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים׃ ג וּפְלִשְׁתִּים עֹמְדִים אֶל־הָהָר מִזֶּה וְיִשְׂרָאֵל עֹמְדִים אֶל־הָהָר מִזֶּה וְהַגַּיְא בֵּינֵיהֶם׃ ד וַיֵּצֵא אִישׁ־הַבֵּנַיִם מִמַּחֲנוֹת פְּלִשְׁתִּים גָּלְיָת שְׁמוֹ מִגַּת גָּבְהוֹ שֵׁשׁ אַמּוֹת וָזָרֶת׃ ה וְכוֹבַע נְחֹשֶׁת עַל־רֹאשׁוֹ וְשִׁרְיוֹן קַשְׂקַשִּׂים הוּא לָבוּשׁ וּמִשְׁקַל הַשִּׁרְיוֹן חֲמֵשֶׁת־אֲלָפִים שְׁקָלִים נְחֹשֶׁת׃ ו וּמִצְחַת נְחֹשֶׁת עַל־רַגְלָיו וְכִידוֹן נְחֹשֶׁת בֵּין כְּתֵפָיו׃ ז וְחֵץ חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר אֹרְגִים וְלַהֶבֶת חֲנִיתוֹ שֵׁשׁ־מֵאוֹת שְׁקָלִים בַּרְזֶל וְנֹשֵׂא הַצִּנָּה הֹלֵךְ לְפָנָיו׃ ח וַיַּעֲמֹד וַיִּקְרָא אֶל־

מערכת

ת"א ושריון וגו'. חולין סו נדה א: כרו לכם. שם:

ע"ש (ג) חגג"ר נ ע"ש: (ד) ירו' יבמות ד כ ויק"ר לב במד"ר יח רו"ר ד פר' אמור בוה"ע ז מדר"ש א כ א: (ה) ספרא ג במיני: (ח) פר' מצורע: ועץ ק'

רש"י

יז (א) באפס דמים. כך שם המקום: (ד) איש הבנים. גבור ליצא ממערכתו לעמוד בין שתי המערכות: (ה) ושריון קשקשים. כמין קשקשות דגים עשוין מברזל נופלים על גב השריון (ס"א נקבי השריון) קשקשת לכל נקב: (ו) ומצחת נחשת. כמין יד ברזל היוצא מן הכובע כנגד החוטם שקורין נס"ל בלעז והיתה מגעת לו עד רגליו: וכידון נחשת. תרגם יונתן ומסחפא דנחשא נפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי. פי' כמין תגית נחשת בולטת מן הכובע ומסככת בין כתפיו להגין על צוארו מן החרב: (ז) כמנור ארגים. ת"י כאכסן דגרדאין אינשובל"א בלעז: שש מאות שקלים. כל השקלים האמורים בנביאים מנים:

מצודת דוד

(ה) שקלים נחשת. כמו שקלי נחושת והינם דומים לבאר שקלים (ו) ומצחת. הוא מכלי מלחמה ונעשה לכסות בו הרגלים: וכידון. מן הכובע יצא למטה כעין כידון להגן צוארו ממכת חרב: (ז) ועץ חניתו. הוא הבית יד שהיתה עבה כמנור אורגים: ולהבת. ברזל החנית היה משקלו שש מאות שקלי ברזל ומשונה הוא ממשקלי נחושת: הלך לפניו. להגן בו עליו ממכת חרב וחנית: (ח) אל מערכות. אל החיל המסודר למלחמה: למה תצאו. ר"ל למה תצאו כולכם

מצודת ציון

יז (א) באפס דמים. שם מקום: (ד) הבנים. מלשון בין: וזרת. רלה לומר שיעור מן האגודל עד האצבע הקטנה הקרויה זרת וכן את ארכו (שמות כ"ח): (ה) וכובע. כובע בכ"ף וקובע בקו"ף הוא אחד והוא כלי מגן על הראש כמו צנה ומגן וקובע (יחזקאל כ"ג): ושריון קשקשים. מין מלבוש להגן ממכת חרב עשוים טבעות טבעות מברזל ולסתום נקבי הטבעות עשוי עליהם כעין קשקשים של דג כמו וילבש צדקה כשריון (ישעיה נ"ט): (ו) ומצחה. עם עשוי כעין מה שנושאות הנערות על מצחן הקרוי מצחה: וכידון. הוא כעין רומח: (ז) כמנור ארגים. הוא עץ עב ועגול שהאורג כורך עליו חוטי השתי והמסכה קרויה כוכד (שבת ק"ג) ותרגומו כאכסן דגרדאין וכ"כ תרגם על היתד הארג (שופטים ט"ז) אכסן דגרדאין: ולהבת. כן יקרא ברזל החנית ע"ש שמבהיק כלהב כשהוא מלוטש וכן להב חנית (איוב ל"ט): הצנה. הוא כעין מגן וכו

השאלות · דבר שמואל

(א) למה הלך הפלשתי דבריו לשני מאמרים, מה אויב הפלשתים אשר זה מקרוב נפלו לפני יונתן לבדו, עתה ערב לבם ללחום בישראל, ולא זאת לבד אלא כי תיכף שאספו את מחניהם בארץ פלשתים הלכו לארץ יהודה ושם גמרו האסיפה, וז"ש ויאספו שוכה אשר ליהודה, ולא פחדו להתאסף בארץ יהודה כאילו כבר כבשו הארץ ותיכף אחרי התאספו בשוכה נעתקו משם אל אפס דמים להתקרב אל מחנה ישראל ושם חנו במחנה: (ב) ושאול ואיש ישראל הם לא ערב לבם לגרשם משוכה בתחלת אסיפתם, וגם פחדו להתקרב אליהם רק נאספו ויחנו בעמק האלה רחוק משוכה, שלפי זה הפלשתים יצאו משוכה אל אפס דמים להתקרב אל מחנה ישראל (ולא בהפך) וזה מורה על כי נמס לב ישראל: (ג) ומלד זה שהתקרבו הפלשתים עד ההר מזה כנגד מחנה ישראל לא הפסיק ביניהם רק הגיא שבין ההרים: (ד) ויצא ואת ממה שמלך ישראל את וירא, ערב לב גבור אחד ממחנה פלשתים לחרף את המחנה בכללה ולהחרידם, וגו"א ויצא איש הבנים שהוא ירד ממחנות פלשתים אשר בהר אל העמק שבין המחנות, וספר כי גבורת האיש הזה לא היתה מלד גודלו רק מלד חוזק גופו, אם גבהו שהיה גבוה שש אמות וזרת. (ה—ו) אם מלד מלבושיו אשר יגינו עליו מכלי נשק היה מוקף ברזל ונחשת, על ראשו כובע נחושת, ועל גופו שריון, ועל רגליו מצחת נחושת, ואם בגודל כחו לשאת משקלים כבדים אומר ומשקל השריון וכו': (ז) ואם בגודל כלי הזיין שלו וכבד משקלם, אומר ועץ חניתו וכו': (ח) ויעמד ויקרא

מַעַרְכֹת יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תֵצְאוּ לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה הֲלוֹא אָנֹכִי הַפְּלִשְׁתִּי וְאַתֶּם עֲבָדִים לְשָׁאוּל בְּרוּ־לָכֶם אִישׁ וְיֵרֵד אֵלָי׃ ט אִם־יוּכַל לְהִלָּחֵם אִתִּי וְהִכָּנִי וְהָיִינוּ לָכֶם לַעֲבָדִים וְאִם־אֲנִי

אוכל

ת"א אם יוכל. שם: ע"ש (ט) בוה"ט לד: רש"י קמץ בז"ק

(ח) למה תצאו. כולכם לערוך מלחמה ילחם אחד כנגדי בשביל כולכם ובתנאי שהוא מפורש אם יוכל להלחם אתי וכו': הלא אנכי הפלשתי. איני לא שר מאה ולא שר אלף אלא פלשתי כאחד מן האחרים ואע"פ שנלחמתי להם כמה מלחמות אני הרגתי חפני ופנחס ושביתי את הארון ואתם נעשיתם עבדים לשאול ולא הושיע אתכם מימיו בגבורתו: ברו לכם. בררו לכם: איש. את שאול וירד אלי:

מצודת ציון

מאפים לגב (פ"א י'): (ח) מערכות. מל' עריכה וסדור: ברו. בררו ובחרו: (ט) יוכל. מלשון יכולת והתחזקות:

מצודת דוד

למלחמה: הלא אנכי הפלשתי. ר"ל אנכי הוא המיוחד שבהם אחד מהגברים ואתם הלא עבדים ואם שאין מהדרך אשר שר וגדול ילחם מול עבד נקלה עכ"ז ברו לכם איש וילחם בי:

(ט) להלחם אתי. ר"ל להתגבר בהלחמו אתי: והיינו. כולנו נהיה לכם נעבדים בעבור הנצחון האחד לאחד: ועבדתם אתנו.

השאלות

הוסיף במאמר השני שאמר תנו לי איש, שכבר אמר זה בארך, במה חרף מערכות ישראל אם אינם רוצים בזה לתלות הצלחת המלחמה באיש אחד, והם כולם גבורים וילחמו עם הגוי כולו ועם הפלשתי בכללם, מדוע לא שמרו הפלשתים התנאי הזה, וגלית נהרג והם לא השתעבדו לעבדים, מה רצה במה שאמר הלא אנכי הפלשתי, וכן מ"ש ואתם עבדים לשאול, מי לא ידע זאת, ולמה כפל והייתם לנו לעבדים ועבדתם אותנו:

דבר שמואל

הרב מהרי"א כתב בזה שמקצת החכמים יאמרו שהיה ענין דוד וגלית כמו שהמנהג עוד היום בארצות אדום וישמעאל, שבהיות מחלוקת בין איש לאיש בין דין לדין והמשפט נעלם יסכימו ביניהם להלחם עליו, ויאמרו שישפט ה' השופט ביניהם כי הוא יודע תעלומות, ויסכימו שהאיש אשר תגבר ידו על יד רעהו יעשה כרצונו ויגלה כי בזה יודע כי הוא צדיק בדינו וכי יפול הנופל דמו בראשו כי הוא רשע בדינו, וככה ג"כ בהקבץ עמים יחדיו מערכה מול מערכה פעמים יבחרו ביניהם שני אנשים נצים, ילחמו בעד הגוי כולו, ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע ונקרא בלשונם ריקט"וי, והוא דחה זה בשתי ידים, ויאמר שמעשה דוד וגלית לא היה מזה המין ולא עלתה כזה על לבם, מאשר הפיתדות הלוחמים הנקרא ריקט"וי לא יעשה כ"א בתנאים ידועים למלכי ארץ ומנהגם בזה תורה היא, והוא התנאי הא' שכן לא יעשה כי אם לאמת דבר מסופק בין הלוחמים, והם לא נלחמו על דבר מסופק ביניהם. התנאי הב' שלא ילחמו הלוחמים כי אם בהסכמת הדבר ביניהם ועם באור התנאים המוסכמים ויכתבו אותו זכרון בספר והעד עדים, ופה אותם הדברים אשר דבר גלית לא הוסכמו בין ישראל ובין הפלשתים ולא נכתבו ולא נשבעו עליהם ולא פירשו ענין העבדות ותנאיו לפי שהיו דברי גוזמא וחרופין לא תנאים מוסכמים, התנאי הג' שאחרי כן ישתוו שני הלוחמים בעניני מלחמתם בזמן ובמקום ובכלי זייני במדה במשקל ובמשורה. באופן שאחד מהם לא יוליך חרב וחנית שלא יהיה לחברו כמוהו בשוה ולא יבדלו כי אם בכח ובגבורה הטבעיית אשר להם ובמשפט האלהי, ופה הנך רואה שגלית היה כובע נחושת על ראשו ושריון קשקשים וכידון על כתפיו ודוד הלך בחמשה חלוקי אבנים בקלע ובמקלות ובכלי הרועים האם היו כליהם משתוים? גלית לא יכול להתנענע הנה והנה מכבד כליו, ודוד רץ לקראתו ויקלע והיה דעתו אם יכנו מוטב ואם לאו יברח והוא לא יכול לרדוף אחריו, הזה השתוות הלוחמים? התנאי הד' שיהיו ביניהם שופטים ושוטרים ליישר הלוחמים ולבחון כלי מלחמתם ולסדר העת והמקום ויכריחום לקיים תנאיהם אשר שמו ביניהם, ופה לא היה זה, והאות כי דוד הרג את הפלשתי, ועכ"ז לא נשתעבדו הפלשתי' לישראל כפי התנאי רק ראו כי מת גבורם וינוסו, מבואר מכ"ז שלא היו דברי גלית רק דברי חירוף לבד עכ"ד. ואני אומר שהמאמר הראשון שאמר הפלשתי למה תצאו לערוך מלחמה, ברו לכם איש וירד אלי, באמת היה על מנהג התיחדות הלוחמים, שרצה שיבחרו איש כנגדו, ויטילו אנשים ביניהם שמי שיגאת את חברו הוא ועמו צדיק בריבו, והמנוצח יהיה לעבד, ומה שטען בתנאי הא' שכן לא יעשה כי אם לאמת דבר מסופק בין הלוחמים, הנה גם פה היה ביניהם דבר מסופק, כי תחלה כבשו הפלשתים את ישראל ועבדו בם ימים רבים, ואמה מרדו בם וישימו להם מלך, וזה היה סבת המלחמה כי רצו הפלשתים לרדות בם כמקדם. ורצה שיתאמת זה ע"י התיחדות שני לוחמים, וז"ש למה תצאו לערך מלחמה, ר"ל למה תשפכו דם המונים נגעים, הלא טוב יותר כי יתברר הדבר ע"י שני לוחמים, ובאור הדבר המסופק שביניהם, הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול, כי הפלשתים לא היה להם מלך רק סרנים באופן שהממשלה מיוחס אל העם כולו, ועז"א הלא אנכי הפלשתי, וטוען בעד הפלשתים שהיו מושלים בכם, ואתם שלא אתם עבדים לשאול, ואינכם רוצים להיות תחת פקודתנו, וזה הטענה בינינו, אשר יתברר על ידי התיחדות הלוחמים, שכבר נבחר הוא מן הפלשתים, שעז"א הלא אנכי הפלשתי, וא"כ ברו לכם איש ג"כ מגדכם, ועשה התנאה ג"כ

ההנאים

אוּכַל־לוֹ וְהִכִּיתִיו וִהְיִיתֶם לָנוּ לַעֲבָדִים וַעֲבַדְתֶּם אֹתָנוּ׃ י וַיֹּאמֶר הַפְּלִשְׁתִּי אֲנִי חֵרַפְתִּי אֶת־מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה תְּנוּ־לִי אִישׁ וְנִלָּחֲמָה יָחַד׃ יא וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל וְכָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַפְּלִשְׁתִּי הָאֵלֶּה וַיֵּחַתּוּ וַיִּרְאוּ מְאֹד׃ יב וְדָוִד בֶּן־אִישׁ אֶפְרָתִי הַזֶּה מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וּשְׁמוֹ יִשַׁי וְלוֹ שְׁמֹנָה בָנִים וְהָאִישׁ בִּימֵי שָׁאוּל זקן

ת"א וחד וגו'. שם יא ומ"כ: והאיש וגו'. ברכות נח יבמות עו: עמ"ש

ע"ש (י) שוח"ט יא כב: (יא) אס"ר ה מדר"ש יז כז א: (יב) בר"ר סב לט שמו"ר א **מו**. **ויק"ר** ב לב במד"ר **פו** אס"ר ה רו"ר א סי' מא ויבא שלא ספרי בהעלותך מדר"ש א ב א עו"ש פ"ע לו א:

רש"י

(יב) **אפרתי**. בית לחם יושבת בארץ אפרת: **ולו שמנה בנים**. ומה שכתוב (בדה"א ב' ט"ו) **אוצם הששי**

מצודת דוד

כאומר הלא אתם עבדים לשאול וכשאגלה תהיו עבדים לנו ואין לכם בזה נ"מ גדולה כ"כ: (י) **אני חרפתי**. כאומר איך לא תבושו הלא אני מחרף את ישראל לומר שאין עמכם גבורה ואתם מחרישין ועד מתי תנו לי איש וכו': (יב) **אפרתי**. כי **אתם** יושבת בארץ אפרת: **הזה**. ר"ל הניכר והידוע לכל: **בא באנשים**. לרוב זקנותו לא בא בעצמו במלחמה רק **בא**

מצודת ציון

(יא) **ויחתו**. ענין פחד ושבר:

השאלות

(**יב—יז**) מה ראה לספר פה יחוס דוד ומספר אחיו, שמלבד שאין פה מקומו כבר הודיע למעלה **שהוא** בן ישי ושהיו לו שבעה אחים (כנ"ל סי' ט"ז), **ולמה** יודיע פה שישי היה זקן, למעלה היה לו לספר

דבר שמואל

התנאים שיושמו ביניהם, והוא, (ט) **אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים**, וכן בהפך, ואמר ג"כ כי יותר יפסידו הפלשתים אם ינוצחו ממה שיפסידו ישראל **אם** ינוצחו, כי הפלשתים הם עם חפשי, ואם ינוצחו יהיו עבדים, אבל אתם גם עתה אינכם חפשים כי אתם עבדים לשאול, ולא תפסידו מאומה, ועז"א **ואם אני אוכל לו והכיתיו והייתם לנו לעבדים ועבדתם אותנו**. ר"ל הלא גם אז לא תפסידו מאומה, רק שתחת שעתה אתם עובדים את שאול תעבדו אותנו, בענין שע"י המלחמה יתברר למי תהיו עבדים אם לשאול אם לנו, אבל בהפך מצדנו יתברר אם נהיה חפשים או עבדים. והנה לפ"ז הלא ברור התנאים וההסכמות שיושמו ביניהם וברור ג"כ הדבר המסופק שביניהם. ואם היו ישראל מרוצים לזה, אז באמת היו כותבים את התנאים וההסכמות בספר והעד עדים והיו משימים שופטים לברר את הכל, והיו בוחרים הזמן והמקום והיו מעיינים שישוו הלוחמים בכלי זיינם ובבגדיהם וכיוצא, אולם ישראל לא הסכימו עמו לאמת משפט המלחמה על המנהג הזה רק שילחמו עם בעם ממלכה בממלכה, וזאת לא יחשב להם לחרפה, כי בזה לא הראו מורך לב ופחד, במה שבלתי רוצים שתהיה המלחמה ע"י שני אנשים לבד, שלפעמים יקרה לאחד מקרה ופגע חולי או אסון ואיך כל העדה יאשמו להיות עבדי עולם, ולכן לא כתבו התנאים ולא נעשה כל הראוי לעשות במנהג התיחדות הלוחמים, וגם לא היה בזה עד עתה חירוף מצד הפלשתי, כי במה שקרא להם שילחמו עפ"י מנהג התיחדות הלוחמים לא חרפם עדיין כי הדבר תלוי בידם אם להתרצות אל תנאים אלה אם לא. רק אחר שראה הפלשתי שישראל לא הסכימו לעצתו, והוא היה דעתו לחרף ולגדף, אז חדש מאמר אחר חדש וז"ש, (י) **ויאמר הפלשתי אני חרפתי את מערכות ישראל היום הזה**. אמר להם דעו כי כוונתי היה לחרפם ולבזותם לאמר שאין ביניהם איש גבור חיל כמוני, כי הנה שעל מה שאמרתי והכיתי שמי שינוצח יהיו כל עמו עבדים ע"ז תוכלו להתנצל שאינכם רוצים שתתברר המלחמה בדרך בזה, הנה עתה אני אומר **תנו לי איש ונלחמה יחד**, הראו נא אם יש בכם גבור כמוני שילחם אתי, וזה יהי' בלא תנאים הקודמים, כי המלחמה תהיה כדרכה עם בעם, אחר שאינכם רוצים שתתאמת משפט המלחמה באופן זה, בכ"ז אחר שאני אומר לכם בדרך חירוף וגדוף כי אין בכם גבור חיל, בהכרח צריכים אתם לבקש איש שילחם אתי, מקנאתו אל כבוד בני עמו אשר אני מחרפם ומגדפם, והנה לפ"ז במאמרו זה השני, לא רצה כלל שיהיה עפ"י משפט התיחדות הלוחמים רק אמר להם דרך חירוף, ולכן דוד שהלך לנקום נקמת עמו לא התנה תנאים ולא העמיד עדים ושופטים ולא עיינו שישוו הלוחמים בעניניהם, כי יצא אליו מתמת מאמרו זה השני שהיה חירוף וגדוף, לא מתמת מאמרו הראשון שלא נתרצו בו ישראל כלל: (יא) **וישמע** והנה שאול וישראל נמוג לבבם מיראת הגבור הזה, הגם ששמעו דברי חרופיו לא נמצא בם מי שילבש נקם תלבשת: (יב) **ודוד** טרם יבא לספר ענין דוד, הקדים להשיב על שתי שאלות שישאל המעיין פה, א] איך במלחמה הזאת לא נמצא דוד בין אנשי החיל, הלא מטבע הגבור להמציא את עצמו אל מקום ששם יוכל להראות גבורתו, ומדוע נפקד

זָקֵן בָּא בַאֲנָשִׁים׃ יג וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת בְּנֵי־יִשַׁי הַגְּדֹלִים הָלְכוּ אַחֲרֵי־
שָׁאוּל לַמִּלְחָמָה וְשֵׁם ׀ שְׁלֹשֶׁת בָּנָיו אֲשֶׁר הָלְכוּ בַּמִּלְחָמָה אֱלִיאָב
הַבְּכוֹר וּמִשְׁנֵהוּ אֲבִינָדָב וְהַשְּׁלִשִׁי שַׁמָּה׃ יד וְדָוִד הוּא הַקָּטָן
וּשְׁלֹשָׁה הַגְּדֹלִים הָלְכוּ אַחֲרֵי שָׁאוּל׃ טו וְדָוִד הֹלֵךְ וָשָׁב מֵעַל שָׁאוּל
לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אָבִיו בֵּית־לָחֶם׃ טז וַיִּגַּשׁ הַפְּלִשְׁתִּי הַשְׁכֵּם וְהַעֲרֵב
וַיִּתְיַצֵּב אַרְבָּעִים יוֹם׃ יז וַיֹּאמֶר יִשַׁי לְדָוִד בְּנוֹ קַח־נָא לְאַחֶיךָ אֵיפַת הַקָּלִיא
הַזֶּה וַעֲשָׂרָה לֶחֶם הַזֶּה וְהָרֵץ הַמַּחֲנֶה לְאַחֶיךָ׃ יח וְאֵת עֲשֶׂרֶת חֲרִיצֵי
הֶחָלָב הָאֵלֶּה תָּבִיא לְשַׂר הָאָלֶף וְאֶת־אַחֶיךָ תִּפְקֹד לְשָׁלוֹם וְאֶת־
עֲרֻבָּתָם תִּקָּח׃ יט וְשָׁאוּל וְהֵמָּה וְכָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּעֵמֶק הָאֵלָה

נלחמים

ת״א ודוד הוא. מגילה יח: ויגש וגו׳. סוטה מב: ויתיצב וגו׳. סוטה שם: ואת עשרת. שבת נו כתובות ז: ואת אחיך. כתובות ט: **ע״ש** (טו) ספרי האזינו: (טז) ויק״ר כד במד״ר יח רו״ר א הג׳ קרח:

רש״י

דויד השביעי ולא כתב יותר י״ל שאחד מת בלא בנים ולפיכך לא כתבו שם: באנשים. נמנה בכנסיות החשובים: (יד) ודוד הוא הקטן. שהיה בבית שאול מקודם לכן לנגן לפניו: (טו) ודוד הלך. היה הולך ושב תמיד מאצל שאול לבית אביו: (טז) השכם והערב. אמרו רבותינו כדי לבטלם מקריאת שמע: (יח) חריצי החלב. ת״י גובנין דחלבא: לשר האלף. אני אומר לשר של אותו אלף שאחי ממנו שהלך השבטים היו שרי אלפים לפי אלפיהם. ואני שמעתי לשר האלף זה יהונתן שנאמר עליו ואלף היו עם יונתן בגבעת בנימין: ואת ערבתם תקח, ואת ערובת הגלתם ושלומם תקח בלאגיך ובלבבך ותגד לי, זקן

מצודת ציון

(יג) ומשנהו. השני לו: (יז) איפת. שם מדה איפה: הקליא. קמח הקליות כמו ולחם וקלי (ויקרא כ״ג) והוא קמח משבלים קלויים: והרץ. לך במרוצה ומהר: (יח) חריצי החלב. ת״י גובנין דחלבא ואולי יקראו כן על שדרך הגבינה לחתכו במדה בעת עשותו והוא מל׳ אם חרוצים ימיו (איוב י״ד): תפקד. ענין השגחה כמו פקדו נא וראו (לעיל י״ד): ערבתם. ענין משכון כמו מה הערבון

מצודת דוד

בשלחו במקומו א.שים ורז״ל אמרו שהיה בא במתברים אנשים אשר הלכו אחריו לגודל חשיבותו: (יג) הלכו אחרי שאול. לרוב חשיבותם הלכו ליד המלך: (יד) ודוד הוא קטן. ולזה לא הלך הוא והגדולים הלכו: (טו) הלך ושב. לא ישב בקבע בבית שאול כ״א היה הולך ושב וכו׳: (טז) ויתיצב. עמד בין המערכות ודבר דבריו בבוקר ובערב עד נשלמו ארבעים יום טרם בוא דוד: (יח) לשר האלף. מה שאהיו היו נמנים בו: תפקד לשלום. תשגיח לדעת שלומם:

ואת ערבתם. את משכונם אשר משכנו לצורך פרנסתם הפדה נויד המשכן ותקחם עמך: (יט) והמה. שלשת בני

השאלות

אלה ומ״ש וילכו — הלכו, אחרי שאול הוא מותר לגמרי, אמר פעם ב׳ ושלשה הגדולים הלכו אחרי שאול וכו׳ א׳ למה הכל, ומה מודיע שדוד הוא הקטן, ומ״ש ו גם הפלשתי ארבעים יום מקומו למעלה לא כאן:

(יח—כד) מ״ש שאול בעמק האלה מגיד שאין פה

דבר שמואל

דוד מלבא אל המערכה, ב] אחר שדוד עמד בתמידות לפני שאול ויהי לו נושא כלים איך לא שמע ענין הפלשתי ולא התעורר על דבריו עד אחר ארבעים יום?, משיב על השאלה הראשונה ודוד בן איש

אפרתי הזה שכבר היה נהוג ביניהם שהצבא היוצא למלחמה היה מתחלק לפי בתי אבות, שהאיש שהיה לו שמונה בנים יצאו הגדולים למלחמה והקטנים מהם נשארו בבית לשרת את אביהם, בפרט אם היה האב זקן ובעל נכסים שהיה צריך שישארו רובם בביתם לשרתו ולשמור את מקנהו, וזה היה פה, שישי אביהם היה לו שמונה בנים והוא היה זקן: (יג) ושלשת בניו הגדולים כבר הלכו למלחמה. והם אלה שהלכו עמו תמיד וז״ש וילכו וכו׳ הלכו: (יד—טו) ודוד הוא הקטן מכולם, והיה כפי המנהג שישאר בבית אביו, ובזה משיב גם השאלה השניה הלא דוד נמצא אצל שאול ואיך לא שמע מדבר הפלשתי, כי מגד שהוא שקטן ושלשה הגדולים הלכו אחרי שאול, מגד זה ודוד הולך ושב מעל שאול הוכרח לשוב לביתו לרעות את צאן אביו, ולכן, (טז) ויגש הפלשתי כו׳ ארבעים יום, כי אם לא היה דוד בבית לא היה נלחם עמו ביום הראשון: (יז) ויאמר ע״י שהתעכבו ארבעים יום אצל האדה מכליהם, שלח להם צדה: (יח) ואת וגם שלח בידו מנחה לשר האלף, וצוה לפקוד שלום אחיו ולקחת ערובתם, שהוא לדעת הרד״ק שישלם חובותם ויקח בחזרה המשכנות שנתנו, ולדעת חז״ל שיביא גט כריתות לנשיהם: (יט) ושאול גם זה מדברי אביו, הודיע לו מקומם שהם

בעמק

נִלְחָמִים עִם־פְּלִשְׁתִּים׃ כ וַיַּשְׁכֵּם דָּוִד בַּבֹּקֶר וַיִּטֹּשׁ אֶת־הַצֹּאן עַל־שֹׁמֵר וַיִּשָּׂא וַיֵּלֶךְ כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ יִשָׁי וַיָּבֹא הַמַּעְגָּלָה וְהַחַיִל הַיֹּצֵא אֶל־הַמַּעֲרָכָה וְהֵרֵעוּ בַּמִּלְחָמָה׃ כא וַתַּעֲרֹךְ יִשְׂרָאֵל וּפְלִשְׁתִּים מַעֲרָכָה לִקְרַאת מַעֲרָכָה׃ כב וַיִּטֹּשׁ דָּוִד אֶת־הַכֵּלִים מֵעָלָיו עַל־יַד שׁוֹמֵר הַכֵּלִים וַיָּרָץ הַמַּעֲרָכָה וַיָּבֹא וַיִּשְׁאַל לְאֶחָיו לְשָׁלוֹם׃ כג וְהוּא ׀ מְדַבֵּר עִמָּם וְהִנֵּה אִישׁ הַבֵּנַיִם עוֹלֶה גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי שְׁמוֹ מִגַּת ממערות פְּלִשְׁתִּים וַיְדַבֵּר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁמַע דָּוִד׃ כד וְכֹל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בִּרְאוֹתָם אֶת־הָאִישׁ וַיָּנֻסוּ מִפָּנָיו וַיִּירְאוּ מְאֹד׃ כה וַיֹּאמֶר ׀ אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַרְּאִיתֶם הָאִישׁ הָעֹלֶה הַזֶּה כִּי לְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל עֹלֶה וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר־יַכֶּנּוּ יַעְשְׁרֶנּוּ ׀ הַמֶּלֶךְ ׀ עֹשֶׁר גָּדוֹל וְאֶת־בִּתּוֹ יִתֶּן־לוֹ וְאֵת בֵּית אָבִיו יַעֲשֶׂה חָפְשִׁי בְּיִשְׂרָאֵל׃ כו וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־

ת"א וסיה הלוס. הענית ד' עקידה בער עז : ממערכות ק'. הר' דגש האנשים

ע"ש (כג) ירושל' יבמות ד ב : (כה) בר"ר ס' ויק"ר לז אגב"ר ו : (כו) במד"ר ז :

רש"י

פרנס יונתן וית טיביהון תייתי. ערבתם, לשון הלוה כמו ערוב עבדך לטוב (תהלים קי"ט קכ"ב) גרנטי"ר בלעז. ורבותינו אמרו גע כריתות יקח מאהם ויביא לנשותיהם להפריד עירוב שבינו לבינה: (כ) המעגלה. סביבות המחנה עושים מעגל והיוצא חוץ לפנים או לאחור מתחייב, לפנים שמא ירוצו עליו בני מערכות האויבים, לאחור מבקש הוא לנוס: (כא) ותערך ישראל. מערכת ישראל: (כב) שומר הכלים. של בני הצבא: (כג) ממערות פלשתים. כתיב, רבותינו דרשו מאה בני אדם הערו בערפה אמו כשפירשה מאחרי רות ונעמי חמותה: (כה) יעשה חפשי. מדברים האמורים במשפטי המלוכה:

מצודת דוד | מצודת ציון

ישי: נלחמים. מוכנים שמה להלחם: (כ) ויטש. עזב הצאן על שומר אחד לשמרם עד בואו: וישא. את איפת הקליה וכו': המעגלה. היא המחנה בדרכם להנות בעגול כי ע"ב הוא לבדות נשמר מהאויב מסביב: והחיל היצא. והנה החיל היה יוצא אל המערכה הוא מקום המלחמה ובעת יצאם הריעו: (כא) ותערך. סדרו וערכו מערכתם ישראל ופלשתים זה מול זה: (כב) ויטש. עזב והניח הכלים אשר עמו ביד שומר הכלים של הבאים למלחמה: וירץ המערכה. אל אחיו שהלכו כבר אל המערכה: (כג) ממערכות פלשתים. חוזר על מלת עולה: (כה) הראיתם. בראותם עולה אמרו אלו אל אלו כל' שאלה האם להתם נותנים לב להתבונן מעשה האיש הלא הזה כי עולה לחרף וכו': יעשה חפשי. מבלי לעבוד

(כראשים ל"ח): (כ) ויטש. ועזב: (כה) הראיתם. בפ"א

השאלות | דבר שמואל

מקומו, כבר נודע זה בפסוק ראשון, מ"ש ויבא המעגלה והחיל היוצא אל המערכה מהו מעגלה ומהו מערכה, למה בפסוק ד' אמר ויצא ובפסוק כ"ג אמר איש הבינים עולה, שם א' ממחנות ופה ממערכות, והוסיף פה שנסו מלפניו:

(כו–לא) למה שאל דוד מה יעשה לאיש הלא כבר שמע קול הפרוז שהמלך יעשרנו ובתו יתן לו,

בעמק האלה, כי דוד בנאן לא ידע מאומה: (כ כ"א כ"ב) וישכם דוד עשה כמצות אביו, ונגד שאליאב חרה אפו בדוד ויאמר (לקמן פסוק כ"ח) למה זה ירדת, ועל מי נטשת מעט הצאן ההנם במדבר, ספר פה, נגד על מי נטשת מעט הצאן, כי נטש הצאן על יד שומר, ונגד למה זה ירדת

אמר וישא וילך כאשר צוהו ישי, וסבב ה' כי ברגע בא דוד המעגלה, שהוא במקום חניית המחנה, ברגע זו החיל היצא אל המערכה והרעו לקראת נשק, ולא היו אחד במעגל המחנה רק במקום המערכה והוכרח דוד לרוץ אל המערכה ועל ידי כן ראה את הפלשתי והתפעל מדבריו: (כג כד) והוא ובעוד שיתעכב שם לדבר עם אחיו יצא הפלשתי, ופה היו בזאתו ב' שנוים. א] בתחלה כתיב ויצא איש הבנים (פסוק ד') שיצא חוץ מן המחנה שהיה בהר אל הגיא שביניהם, ופה כתיב והנה איש הבנים עולה, שכבר ערב לבו לעלות אל ההר שעליו מחנה ישראל: ב] שלה כתיב ממחנות פלשתים ופה כתיב ממערכות פלשתים כי עתה כבר ערכו מערכה ודנו להתחיל במלחמה כמ"ש ותערך ישראל ופלשתים, ולכן עתה נסו לפניו, כי התקרב אליהם עד מקומם וינוסו: (כו) ויאמר דוד. כבר באררתי זאת (בספרי ארצות השלום דרוש א') כי דוד אמר זאת כמתמיה על האיש

האנשים העמדים עמו לאמר מה־יעשה לאיש אשר יכה את־הפלשתי הלז והסיר חרפה מעל ישראל כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים: כז ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר כה יעשה לאיש אשר יכנו: כח וישמע אליאב אחיו הגדול בדברו אל־האנשים ויחר־אף אליאב בדוד ויאמר ׀ למה־זה ירדת ועל־מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר אני ידעתי את־זדנך ואת רע לבבך כי למען ראות המלחמה ירדת: כט ויאמר דוד מה עשיתי עתה הלוא דבר הוא: ל ויסב מאצלו אל־מול אחר ויאמר כדבר הזה וישבהו העם דבר כדבר הראשון: לא וישמעו הדברים אשר דבר דוד ויגדו לפני־שאול ויקחהו: לב ויאמר דוד אל־שאול אל־יפל לב־אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם־הפלשתי הזה: לג ויאמר שאול אל־דוד לא תוכל ללכת אל־הפלשתי הזה להלחם

עמו

ת"א ויחר אף. פסקים כו: ידעתי וגו'. עקידה שער עו:

ע"ש (כה) שמו"ר ב תנ' שמות: (לג) ויק"ר כו תנ' אמור עו"ש: (לד) תנ' אמור:

מצודת ציון

בשלה: חפשי. בני חורין: (כו) הלז. הזה: (כח) נטשת. עזבת: במדבר. מקום המרעה היה סמוך אל המדבר:

מצודת דוד

עבודת המלך: (כו) מה יעשה לאיש. אף שכבר שמע מה ששאל להכנס בדברים לומר שהוא ילך: כי מי. במה נחשב הוא לחרף מערכות עם ה': (כז) כדבר הזה. כאמור למעלה: (כח) למה זה ירדת. עדיין לא הגיד לו שאביו שלחו הנה: במדבר. במקום גדודי חיות ולסטים: למען ראות. להתענג בראיית המלחמה: (כט) מה עשיתי עתה. כאומר אם דרכך לכעוס עלי בעשותי דבר רע בעיניך מה זה כעסת עתה לא עשיתי מאומה ורק דברים בעלמא דברתי: (ל) כדבר הזה. מה יעשה לאיש וכו': (לא) אשר דבר דוד. לבזות גבורת הפלשתי כאמרו מי הפלשתי וגו' והרי הוא כאומר שהוא ילחם בו: (לב) אל יפל. לא יחרד לב אדם בעבור

השאלות

איתכן שאיש חיל כמהו לא הסכים ללכת עד ששמע שהמלך ישלם שכרו, ולא קנא לעמו ולאלהיו, ולמה נסב אל מול אחר ושאל שנית, ומה הגידו לשאול ודוד לא דבר רק שאל לבד:

דבר שמואל

האיש ישראל ההמוני, שחשב שע"י העושר ובת המלך שיעד להמכה ימצא איש יתעורר להלחם עם הפלשתי, ודוד השיב כי הפעולה הגדולה הזאת בעצמה להנקם ממחרף אלהים חיים ועם ה' נבזות, הוא יותר יקר מכל רכוש ומכל ממון, וזה עצמו השכר היותר גדול מי שיגיע לעשות פעולה מהוללה כזו, וא"א להעלות על הדעת שיקבל שכר בעד דבר טוב ומהולל אשר יעשה שהדבר בעצמו הוא השכר היותר גדול, וז"ש כמתפלא מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז, איתכן יקבל עליו שכר אחר שבמעשה הזה יסיר חרפה מעל ישראל, וכבר די לו שכר והותר אם יזכה לעשות כזאת, כי מי הפלשתי וכו' והלא לב כל מקנא לה' ולעמו יתאזר לנקום נקם מצד תבערת הקנאה והנקמה לעמו ולאלהיו, לא מצד השכר: (כז) ויאמר לו העם השיבו לו כן נדקת בדבריך שאם נביט על התכלית היוצא מן הפעולה שיסיר חרפה מעל ישראל אין ראוי לקבל שכר כי זה מוטל על כל איש ישראל מצד דתו וקנאתו לאלהיו, רק מה שאמרנו כי האיש אשר יכנו יקבל עושר גדול ובת המלך, זה לא יהיה כענין שכר על התכלית שפעל ע"י פעולתו לכבוד עמו ולאלהיו, רק זה יהיה בעבור אשר יכנו בלבד, שאיש המראה גבורה כזאת להרוג גבור עריץ כזה, גם בלעדי התועלת שהועיל בזה לבני עמו ראוי הוא לקחת בת המלך מצד עצמו בהיותו גבור ואיש חיל שאין כמוהו, וראוי הוא לכל יקר וכבוד ועושר מצד מעלת גבורתו: (כח) למה זה ירדת השדו עתה, א] שהלך מאליו ועז"א למה ירדת, ב] שעזב הצאן הפקר, ועל זה אמר ידעתי את זדנך ועל הב' אמר ואת רע לבבך: (לא) וישמעו אצל שאול הבינו מדבריו כי הוא איש הרוח וכי קנאת ה' נוססה בו ושקול אצלו יותר מהון ומוהר רב: (לב) אל יפל ר"ל אין ראוי שלב אדם יפול ממדרגתו בעבורו, כי הגס שלפי חמרו הוא רב הכח, הוא חלוש מצד צורתו השוכנת בלב, ולב אדם שהוא אדם באמת לפי צורתו הוא רב כח ממנו, ולכן עבדך ילך ונלחם,

עִמּוֹ כִּי־נַעַר אַתָּה וְהוּא אִישׁ מִלְחָמָה מִנְּעֻרָיו׃ לד וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־שָׁאוּל רֹעֶה הָיָה עַבְדְּךָ לְאָבִיו בַּצֹּאן וּבָא הָאֲרִי וְאֶת־הַדּוֹב וְנָשָׂא שֶׂה מֵהָעֵדֶר׃ לה וְיָצָאתִי אַחֲרָיו וְהִכִּתִיו וְהִצַּלְתִּי מִפִּיו וַיָּקָם עָלַי וְהֶחֱזַקְתִּי בִּזְקָנוֹ וְהִכִּתִיו וַהֲמִיתִּיו׃ לו גַּם אֶת־הָאֲרִי גַּם־הַדּוֹב הִכָּה עַבְדֶּךָ וְהָיָה הַפְּלִשְׁתִּי הֶעָרֵל הַזֶּה כְּאַחַד מֵהֶם כִּי חֵרֵף מַעַרְכֹת אֱלֹהִים חַיִּים׃ לז וַיֹּאמֶר דָּוִד יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּלַנִי מִיַּד הָאֲרִי וּמִיַּד הַדֹּב הוּא יַצִּילֵנִי מִיַּד הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה * וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד לֵךְ וַיהוָה יִהְיֶה עִמָּךְ׃ לח וַיַּלְבֵּשׁ שָׁאוּל אֶת־דָּוִד מַדָּיו וְנָתַן קוֹבַע נְחֹשֶׁת עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ שִׁרְיוֹן׃ לט וַיַּחְגֹּר דָּוִד אֶת־חַרְבּוֹ מֵעַל לְמַדָּיו וַיֹּאֶל לָלֶכֶת כִּי לֹא־נִסָּה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־שָׁאוּל לֹא־אוּכַל לָלֶכֶת

באלה

עמ"ש. דגש אחר נח. פסקא באמצע פסוק

ת"א ובא הארי. שם : גם את וגו'. מליעא קו: והיה הפלשתי. נדרים לא: מערכות וגו'. סוטה מב: וילבש שאול. יבמות עו:

ע"ש (לד) הב' אמור. (לו) ויק"ר כו אס"ר ו תנ' בשלח אמור ספרא עז ויקרא דנדבה מכילתא בשלח ויסע ב :

רש"י

(לד) ובא הארי ואת הדוב. ואתא אריא ואף דובא: (לו) גם את הארי גם הדוב. הרי אלו רבוין ארי ושני גוריו ודוב ושני ילדיו : (לז) ה' אשר הצלני מיד הארי. יודע אני שלא לחנם נזדמן לי הדבר ההוא אלא שלעתיד אני בא לידי כיוצא בה לתשועת ישראל ולסמוך עליה ואצא , וזה אחד משני צדיקים שנתן להם רמז והבינו להשכיל לדבר דוד ומרדכי שנאמר ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר וגו' (אסתר ב' י"א) אמר אי לחנם עלתה בצדקת זו שנתפסה במשכב הערל הזה אלא שעתידה היא לעמוד לישראל ביום צרה : (לח) את דוד מדיו. נהפכו להיות כמדת דוד שנמשח בשמן המשחה אף שהיו של שאול גבוה מכל העם משכמו ומעלה וכיון שראה שאול כן הכניס בו עין הרע והרגיש דוד בדבר : (לט) ויאל ללכת . ת"י ולא

מצודת דוד

כפלשתי : (לג) כי נער אתה. ועדיין אינך יודע טכסיסי מלחמה והוא רגיל במלחמה מנעוריו: (לד) ואת הדוב. וגם הדוב שניהם יחד: (לו) גם ה. וג. הבא עם הארי : והיה הפלשתי . כלומר אבטח בה' שיהיה סוף הפלשתי כאחד מהם על אשר חרף וכו': (לז) הוא יצילני. אם לא אוכל להמית אותו: (לט) ויאל ללכת רצה ללכת בכלי מלחמה: כי לא נסה. אלא שלא נסה

מצודת ציון

(לד) ואת הדוב. ועם הדוב : (לה) והחזקתי. ואחזתי : (לח) מדיו. מלבושיו כמו ומדיו קרועים (לעיל ד') : (לט) ויאל. ורצה כמו ויואל משה (שמות ב') : כי לא נסה.

השאלות

(לו—לז) למה הלק דבריו לשתי אמירות :

דבר שמואל

מצד החוזק הגופני אשר לי ביותר שאת : (לג) כי נער ר"ל לא תוכל, א] מצדך , שאתה נער , ב] מצדו , שהוא מלומד מלחמה מנעוריו : (לד) ויאמר דוד הודיע לו כי כבר קרה לו שנצח את שהם יותר אבירי הגוף ואמיצי כח ממנו, כי בהיותו רועה באו עליו ארי ודוב עמו ונשא שה (ובדרש שנעשה לו אזור מעור השה לזכר הנס ועליו הראה כי זה הוא , וכן נמצא במקצת ספרים שהכתיב זה , והמנחת שי ימאן בזה) : (לה) ויצאתי אחריו תחלה הכה אותו ויציל טרפו מפיו, ואחר שקם כנגדו הכהו וימיתהו בלא חרב רק במה שהחזיק בזקנו : (לו) גם מזה נשא ק"ו הלא שם הכה גם את הארי גם הדוב שהיו שנים, והפלשתי עם תקפו לא יעדף רק כאחד מהם, ואף אם תאמר כי האדם מצד שכלו וצורתו מסוכן יותר מחיתו יער, ע"ז השיב כי אחר שחרף מערכת אלהים חיים ירד ממדרגתו האנושית אל מדרגת החיה והבהמה ואין בו רק כח גופני לבד, וכמו שהתגבר על הארי והדוב בכח סגולת נפשו האלהית הרודה בסגולתה על החיים כן יתגבר על הטורף הפלשתי בכח זה : (לז) ויאמר דוד הוסיף לחזק בטחונו מצד אחר. מצד השגחת ה' על יראיו, אמר שהגם שיהיה כחי חלוש נגד הארי והדוב ונגד הפלשתי, הנה ה' אשר הצילני מהארי והדב בהשגחתו הוא יצילני גם עתה דרך נס. ונמ"ז תחלה דבר כפי המנהג הטבעי, ופה דבר כפי ההשגחה והנס. ואל זה הסכים שאול כי יבטח בהשגחת ה', לכן אמר לך וה' יהיה עמך : (לח—לט) וילבש שאול חשב תחלה שינצח אותו בדרך מלחמה שראוי שיהיו הלוחמים שוים בכלי זיינם וע"ז הלבישו שריון וכו', ויאל ללכת פי' ע"י שדוד לא נסה

מעולם

בָאֵלֶּה כִּי־לֹא נִסִּיתִי וַיְסִרֵם דָּוִד מֵעָלָיו׃ מ וַיִּקַּח מַקְלוֹ בְּיָדוֹ וַיִּבְחַר־לוֹ חֲמִשָּׁה חַלֻּקֵי אֲבָנִים׀ מִן־הַנַּחַל וַיָּשֶׂם אֹתָם בִּכְלִי הָרֹעִים אֲשֶׁר־לוֹ וּבַיַּלְקוּט וְקַלְעוֹ בְיָדוֹ וַיִּגַּשׁ אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי׃ מא וַיֵּלֶךְ הַפְּלִשְׁתִּי הֹלֵךְ וְקָרֵב אֶל־דָּוִד וְהָאִישׁ נֹשֵׂא הַצִּנָּה לְפָנָיו׃ מב וַיַּבֵּט הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּרְאֶה אֶת־דָּוִד וַיִּבְזֵהוּ כִּי־הָיָה נַעַר וְאַדְמֹנִי עִם־יְפֵה מַרְאֶה׃ מג וַיֹּאמֶר הַפְּלִשְׁתִּי אֶל־דָּוִד הֲכֶלֶב אָנֹכִי כִּי־אַתָּה בָא־אֵלַי בַּמַּקְלוֹת וַיְקַלֵּל הַפְּלִשְׁתִּי אֶת־דָּוִד בֵּאלֹהָיו׃ מד וַיֹּאמֶר הַפְּלִשְׁתִּי אֶל־דָּוִד לְכָה אֵלַי וְאֶתְּנָה אֶת־בְּשָׂרְךָ לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הַשָּׂדֶה׃ מה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי אַתָּה בָּא אֵלַי בְּחֶרֶב וּבַחֲנִית וּבְכִידוֹן וְאָנֹכִי בָא־אֵלֶיךָ בְּשֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חֵרַפְתָּ׃ מו הַיּוֹם הַזֶּה יְסַגֶּרְךָ יְהוָה בְּיָדִי וְהִכִּיתִךָ וַהֲסִרֹתִי אֶת־

ת"א הכלב אנכי. סוכה שם עקידה שער עז כל דברי דוד עם הפלשתי: אתה בא. סוטה שם עקידה מבוא שערים: ראשך

ע"ש (מ) זוהר פנחס ת"ז הכ"א מה ב: (מג) ויק"ר יז כא סוח"ט יח: (מה) מכילתא בשלח שירה פד תנ' בשלח סוח"ט יז הגב"ל ג יב: (מו) במד"ר ז ויק"ר יז דא זוהר אמור תנ' מצורע:

רש"י

אבה למיזל. יש תיבות משמשות לשון וחילופו כמו מסעף פארה (ישעיה י' ל"ג), ושרשך מארץ חיים (תהלים נ"ב ז'): כי לא נסה. הרי לא אליף: כי לא נסיתי. הרי את פהון ניסא אין שבחו של נס בכך, לשון אחר ויואל ללכת רצה ללכת ולנסות וכאשר ראה שהיו כבדים עליו הסירם: (מ) חלקי אבנים. אבנים דקות וחלקות: ובילקוט. ובתרמיליה: (מד) ולבהמת השדה. אין דרך לבהמות לאכול אדם אמר דוד כבר נטרפה דעתו

מצודת ציון

אלא לא נסה והוא מלשון נסיון ובחינה: (מ) חלקי אבנים. אבנים חלקים טובות לקלעותם ולזרקם: ובילקוט. הוא כעין שק עשוי מעור אשר ישים בו הרועה חפציו מה שלוקט בדרך מהלכו ולזה יקרא ילקוט: וקלעו. הוא הדבר אשר יזרוק בו האבן: (מב) עם יפה מראה. כמו ויפה מראה: (מו) יסגרך. ענין מסירה כמו להסגיר לאדום (עמוס א'):

מצודת דוד

ר"ל לא כתן מעולם ללכת בכלי מלחמה ולזה אמר לא אוכל וכו': (מ) ויקח מקלו. להטעות את הפלשתי לחשוב שיגש אליו להכותו עם המקל ולא יהיה נשמר מן הקלע: ויבחר לו. הטובים והנאותים לקלעותם: ובילקוט. הכלי שם בהילקוט למען לא ירגיש בהאבנים: (מב) כי היה נער וגו'. המורה אשר לא נסה במלחמה לפי מיעוט השנים ומתענג: (מג) הכלב אנכי. וכי כלב אנכי: באלהיו. באמרו אלהי פלשתים יהרגך וכדומה: (מה) בא אלי בחרב. ר"ל כל בטחונך בחרב וכו': בשם ה'. בהבטחת שם ה':

דבר שמואל

מעולם בזה לא ידע אם יוכל ללכת בבגדים כאלה ואם לא יוכל, וע"כ מתחלה התרצה ללכת, ובאשר הטעם כי לא נסה לכן חשב תחלה שיוכל ללכת בהם, ואח"כ ויאמר דוד לא אוכל ללכת כי לא נסיתי ולא הרגלתי בזאת: (מ) ויקח יספר גודל בטחונו של דוד, שלא לקח עמו כל נשק רק אבנים ומקל, כאשר יגרשו איתו טרף שהיה המחרף כאחד מהם בעיניו: (מא) הולך וקרב ובדוד כתיב ויגש, כי כבר באורתי ההבדל בין קריבה וגישה, הקריבה תהיה בין אנשים שוים, וההגשה הוא במקום שצריך להתחזק כמו לפני גדול לפני עריץ וכדומה, ולכן דוד שהיה חלוש בערך הפלשתי כתיב אצלו ויגש, והפלשתי שהיה בוטח בכחו כתיב קרב. ויען לא יכול להתנועע במהירות מכובד כליו כתיב הלך וקרב לאט לאט: (מב) ויבט הפלשתי ר"ל בל תחשוב שנפל אימה ופחד על הפלשתי ולכן נפל מדוד, כי נהפך הוא, ברואתו אותו שהוא נער בשנים ויפה מראה שמורה שהוא רך וענוג ולא נסה במלחמות קשות רק מגד היותו אדמוני רציחת הדם תגשאהו אל אשר למעלה מטבעו: (מג) ויאמר הפלשתי, החלה חשב כי תהיה המלחמה בדרך התיחדות הלוחמים כפי מאמרו הראשון כנ"ל (פסוק ח' ט') ובזה צריך שיהיו כלי זיינם ובגדיהם שוים, ועתה שראהו בלא חרב ונשק ידע שלא בא על אופן זה רק דרך נקמה ולבזותו, עז"א הכלב אנכי, שזה בזיון גדול לי, וע"ז קלל אותו על חרפתו: (מד) ויאמר לכה אלי כי בוש אני להתקרב אליך ללחום עם מקל ואבנים, ואתנה את בשרך וכו' בעבור שבאת לבזות אותי, (לא כן אם היה בא אליו בחרב ונשק בדרך התיחדות הלוחמים אז המנהג שגם גבור הנופל יקברוהו בכבוד גדול): (מה) ויאמר דוד הודיע לו, שמה שלא לקח עמו חרב וכידון כי הוא אינו בוטח על כח בשר של עניים טבעיים כי הכלי נשק שבידו הוא שם ה' אשר חרף, בשם הזה ינצחהו בדרך נס: (מו) היום

רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְנָתַתִּי פֶּגֶר מַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים הַיּוֹם הַזֶּה לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְחַיַּת הָאָרֶץ וְיֵדְעוּ כָּל־הָאָרֶץ כִּי יֵשׁ אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל׃ מז וְיֵדְעוּ כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה כִּי־לֹא בְּחֶרֶב וּבַחֲנִית יְהוֹשִׁיעַ יְהוָה כִּי לַיהוָה הַמִּלְחָמָה וְנָתַן אֶתְכֶם בְּיָדֵנוּ׃ מח וְהָיָה כִּי־קָם הַפְּלִשְׁתִּי וַיֵּלֶךְ וַיִּקְרַב לִקְרַאת דָּוִד וַיְמַהֵר דָּוִד וַיָּרָץ הַמַּעֲרָכָה לִקְרַאת הַפְּלִשְׁתִּי׃ מט וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת־יָדוֹ אֶל־הַכֶּלִי וַיִּקַּח מִשָּׁם אֶבֶן וַיְקַלַּע וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי אֶל־מִצְחוֹ וַתִּטְבַּע הָאֶבֶן בְּמִצְחוֹ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו אָרְצָה׃ נ וַיֶּחֱזַק דָּוִד מִן־הַפְּלִשְׁתִּי בַּקֶּלַע וּבָאֶבֶן וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיְמִיתֵהוּ וְחֶרֶב אֵין בְּיַד־דָּוִד׃ נא וַיָּרָץ דָּוִד וַיַּעֲמֹד אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּקַּח אֶת־חַרְבּוֹ וַיִּשְׁלְפָהּ מִתַּעְרָהּ וַיְמֹתְתֵהוּ וַיִּכְרָת־בָּהּ אֶת־רֹאשׁוֹ וַיִּרְאוּ הַפְּלִשְׁתִּים כִּי־מֵת גִּבּוֹרָם וַיָּנֻסוּ׃ נב וַיָּקֻמוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וַיָּרִעוּ וַיִּרְדְּפוּ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּים עַד־בּוֹאֲךָ גַיְא וְעַד שַׁעֲרֵי עֶקְרוֹן וַיִּפְּלוּ חַלְלֵי פְלִשְׁתִּים

בדרך

ע"ש (מז) במד"ר יד מכילתא בש"א שירה כד בוח"ע לו: (מח) אגב"ר לח: (מט) ירוש' יומא ז ג ויק"ר י כ"ט שהש"ר ד יד בוח"ע יח עח קמד מדר"ש יא יט א: (נא) שמ"ר לא הנחו' משפטים: (נב) במד"ר יד:

רש"י

של זה שלי הוא בא דוד ואמר לו ונתתי פגר מחנה פלשתים וגו' ולחית הארץ: (מט) ויפל על פניו. לא היה לו לפול אלא לאחוריו שהרי על מצחו הוכה אלא כדי שלא יצטער דוד לילך ולחתוך את ראשו שנשתכר דוד עכשיו שנים עשר אמות וזרתים שקומתו שש אמות וזרת נשתכר מלא קומה לאחוריו ומלא קומה

מצודת דוד

אשר תרפה. מוסב הוא על מערכות ישראל: (מו) ונתתי פגר. כי כשאמיתך ינוסו כולם ויפלו חללים: (מז) כי לא בחרב. כי הלא אינם בידי: כי לה' המלחמה. על ה' לנלחם על שחרפת עמו ובידו לתת אתכם בידנו מבלי חרב: (מח) וירץ המערכה. לפני מערכת פלשתים: (מט) אל הכלי. כלי הרועים אשר שם האבנים בה: במצחו. נכנסה בכובע הנחושת ונקבה ונטבעה במצחו: (נ) ויחזק. נתגבר על הפלשתי המזוין ולא היה בידו כ"א הקלע והאבן: וחרב אין ביד דוד. לכרות בה ראש הפלשתי: (נא) אל הפלשתי. סמוך לו כי בעת קלעו האבן עמד ממרחק: את חרבו. של הפלשתי: וימתתהו. וככר המיתו בקלע ועתה כרת ראשו

מצודת ציון

פגר. כן יקרא גוף המת: (מז) יהושיע. מל' תשועה: (מט) ויקלע. זרק האבן בכלי הקלע: ותטבע. מל' טביעה: (נא) וישלפה. הוציאה כמו ולא שלף הנער חרבו (שופטים ח'): מתערה. הוא תיק החרב כמו השב אל תערה (יחזקאל כ"א): (נב) וירעו. מלשון תרועה: עד בואך גיא. עד אשר תבוא לגיא וכאלו מדבר עם מי שמכיר המקום:

השגלות

(נא—נב) מו"ם וימיתהו וימותתהו:

דבר שמואל

ר"ל לא אני אנצחך ולא בכחי, רק ה' יסגרך בידי, ולא אותך לבד כי גם כל מחנה פלשתים יסגיר ביד איש אחד הבוטח בו, ובזה תראה שני דברים, א] וידעו כל הארץ האומות שאין מאמינים בהשגחת ה' יכירו וידעו כי יש אלהים לישראל, ב] (מז) וידעו כל הקהל גם ישראל הגם שמאמינים בהשגחה, חשבו עד עתה שה' יושיע באמצעים טבעיים ולכן הכינו חרבות ונשק ומלחמה עד שלפי דעתם המלחמה מיוחסת אל האדם הלוחם וה' רק מכריע אל הצד שיופיע שם בהשגחתו, ועתה ידעו כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה' לא ע"י הכנות טבעיות רק כי לה' המלחמה, כל המלחמה מיוחסת אליו לבד והאדם א"צ לעשות דבר, כי ונתן אתכם בידנו מבלי נצרך אנחנו לרשפי קשת מגן וחרב ומלחמה כלל: (מח) והיה עתה קם הפלשתי להתקרב אליו, ודוד רץ לאחוריו אל צד המערכה והתכוון שיהיה לקראתו למען יקלע למטרה: (מט) וישלח ונלוה אליו השגחת ה' גם במה שקלע למטרה בפעם הראשון, גם במה שכיון אל מצחו ואם היה כופל מסבת ההכאה היה נופל לאחוריו, אבל האבן נטבע במצחו ונפל מאימת המולשה לכן נפל על פניו: (נ) ויחזק יאמר ראה גודל הנס כי בקלע ובאבן התחזק נגד הגבור העריץ הזה שהיה מזוין ברזל ונחושת ובזה המיתהו ר"ל שהכהו מכה שסופו למות, ויען עוד היה רוח חיים בו. לכן, (נא—נב) וירץ וכו' וימותתהו ר"ל גמר מיתתו (כי זה ההבדל בין מת ובין מותת במרוצת

ספי'

בְּדֶרֶךְ שַׁעֲרַיִם וְעַד־גַּת וְעַד־עֶקְרוֹן׃ נג וַיָּשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִדְּלֹק אַחֲרֵי פְלִשְׁתִּים וַיָּשֹׁסּוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם׃ נד וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־רֹאשׁ הַפְּלִשְׁתִּי וַיְבִאֵהוּ יְרוּשָׁלָ͏ִם וְאֶת־כֵּלָיו שָׂם בְּאָהֳלוֹ׃ נה וְכִרְאוֹת שָׁאוּל אֶת־דָּוִד יֹצֵא לִקְרַאת הַפְּלִשְׁתִּי אָמַר אֶל־אַבְנֵר שַׂר הַצָּבָא בֶּן־מִי־זֶה הַנַּעַר אַבְנֵר וַיֹּאמֶר אַבְנֵר חֵי־נַפְשְׁךָ הַמֶּלֶךְ אִם־יָדָעְתִּי׃ נו וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׁאַל אַתָּה בֶּן־מִי־זֶה הָעָלֶם׃ נז וּכְשׁוּב דָּוִד מֵהַכּוֹת אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּקַּח אֹתוֹ אַבְנֵר וַיְבִאֵהוּ לִפְנֵי שָׁאוּל וְרֹאשׁ הַפְּלִשְׁתִּי בְּיָדוֹ׃

ת"א וכראות שאול. יבמות עו עקידה שער טו: ויאמר וגו'. שם עו:

ע"ש (נג) שוח"ט קיח: (נה) רו"ר ד: (נו) שוח"ט קטז: (נז) אגב"ר נ:

רש"י

לפניו, במדרש תהלים: (נג) מדלק. מרדוף כמו דלקת אחרי (בראשית ל"א ל"ו): (נה) בן מי זה הנער. אמרו רבותינו וכי לא היה מכירו והלא כתיב ויאהבהו מאד ויהי לו נושא כלים (לעיל ט"ז כ"א) אלא ראהו מתגבר בטכסיסי מלכות אמר שאול אם בא ממשפחת פרץ מלך יהיה שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו ואם ממשפחת זרח בא חשוב יהיה אמר לו דואג עד שאתה שואל אם בא ממשפחה שיהא הוא הגון למלכות אם לאו שאל אם ראוי לבא בקהל אם לאו שהרי מרות המואביה בא אמר לו אבנר שנינו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית אמר לו דואג אם כן ממזר ולא ממזרת אמר לו כאן נאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים (דברים כ"ג ה') ואין דרך אשה בכך א"ל היה להם לקדם האנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים נשתתק אבנר. אמר לו שאול, (נו) שאל אתה, בן מי זה העלם. למעלה כתיב הנער וכאן כתיב העלם אמר לו הלכה זו נתעלמה ממך לך ושאל בבית המדרש כדאיתא ביבמות:

מצודת ציון

(נג) מדלק. מרדף כמו כי דלקת אחרי (בראשית ל"א): וישסו. רמסו או בזזו: (נו) העלם. הנער כמו ואם כה אומר לעלם (לקמן כ'):

מצודת דוד

בחרבו: (נב) וירעו. תרועת שמחה וניצחון: (נג) וישסו. רמסו ובזזו כל אשר היה במקום שעמדה שם מחנה פלשתים: (נד) ויביאהו ירושלים. לבשר את העם: (נה) וכראות שאול. מאז בא להלחם עם הפלשתי: בן מי זה הנער. משפט הרוח רעה באה שם אביו: חי נפשך. כלומר נשבע בחי נפשך אם ידעתי:

השאלות

(נה—נח) איך שאל בן מי הוא ולא ידע שהם אביו הוא ישי כמ"ש למעלה ששלח אל ישי שלחה לי את

דבר שמואל

ספי' גמר המיתה כמ"ש במק"א) וכבר בארנו שזה לא היה בדרך התיחדות הלוחמים ולכן לא נשמרו הנגאים שיהיו פלשתים עבדים רק וינוסו, וישראל רדפו אחריהם ויפילום חללים: (נד) ויביאהו ירושלים ר"ל לבסוף הביאו לירושלים, כי תחלה הביאו לפני שאול (כמ"ש בפסוק נ"ז) ואח"כ סבב עמו בערי ישראל (כמ"ש בסי' י"ח פסוק ו') ומשם חזר עם שאול עד גבעת שאול עירו והביאו לירושלים שהיה סמוך לשם, והגם שאז ישב היבוסי בקרב ירושלים כבר בארתי זאת (שופטים סימן א') כי היבוס ישב במצודה והעיר עצמה היתה ביד ישראל: ואת כליו שם באהלו ומ"ש לקמן (כ"א י') שחרב גלית היתה לוטה בנוב עיר הכהנים, כי אח"כ נתנה לשם לזכר הנס: (נה) ובראות שאול וכו' בן מי זה הנער אבנר. האלהיים יאמרו, (להסיר הפליאה על שאול ששאל על אבי דוד והוא כבר ידע כי הוא בן ישי כנ"ל סי' ט"ז) כי עת יופיע האור האלהי ויבקע כשחר אורו על איש הרוח, אז יתהפך לאיש אחר, כי קרן אור פניו, והוד והדר לפניו, ומלד זה בעת התלבש דוד רוח גבורה וזהר אלהי לא הכירו שאול עתה, וידרוש לאמר מי שאיש הרוח הלז. אולם לפי הפשט, אחר ששאול הבטיח לתת את בתו להמכה את הפלשתי, אז תיכף בהתנדב דוד ללחום אתו עלה על לבו כי בהכרח ימלך [illegible] נדרו ולתת לו את בתו, ולכן דרש תיכף על כבוד בית אביו, לא לדעת שמו, כי ידע שהם אביו ישי, רק לדעת יחוסו ומעלתו, ואמרו בן מי זה הנער אבנר, הוא, אם אביו מיוחס נכבד ונשוא פנים ראוי שיתחתן עם המלך, ואבנר לא ידע מענה ע"ז כי כבוד ישי לא נודע אז: (נו) ויאמר כו' שאל אתה בן מי זה העלם מספר כי כבר הם אז על כבוד דוד מאד, והגם שבינו לבין אבנר קראו בשם נער, בצוותו את אבנר לשאול עליו נוהו שיאמר בן מי זה העלם, ששם עלם נכבד משם נער (כי שם נער מורה על נעיר לימים או העומד לשרת או להתחנך, שעדן אינו במעלתו לא כן שם עלם כמ"ש במק"א) למען יכבדהו בעיני העם: (נז—נח) ובשוב דוד וכו' ויאמר אליו שאול, בשובו אז נער

בְּיָדוֹ ׃ נח וַיֹּאמֶר אֵלָיו שָׁאוּל בֶּן־מִי אַתָּה הַנָּעַר וַיֹּאמֶר דָּוִד בֶּן־עַבְדְּךָ יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי ׃

יח א וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֶל־שָׁאוּל וְנֶפֶשׁ יְהוֹנָתָן נִקְשְׁרָה בְּנֶפֶשׁ דָּוִד וַיֶּאֱהָבוֹ יְהוֹנָתָן כְּנַפְשׁוֹ ׃ ב וַיִּקָּחֵהוּ שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא וְלֹא נְתָנוֹ לָשׁוּב בֵּית אָבִיו ׃ ג וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן וְדָוִד בְּרִית בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כְּנַפְשׁוֹ ׃ ד וַיִּתְפַּשֵּׁט יְהוֹנָתָן אֶת־הַמְּעִיל אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתְּנֵהוּ לְדָוִד וּמַדָּיו וְעַד־חַרְבּוֹ וְעַד־קַשְׁתּוֹ וְעַד־חֲגֹרוֹ ׃ ה וַיֵּצֵא דָוִד בְּכֹל אֲשֶׁר יִשְׁלָחֶנּוּ שָׁאוּל יַשְׂכִּיל וַיְשִׂמֵהוּ שָׁאוּל עַל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וַיִּיטַב בְּעֵינֵי כָּל־הָעָם וְגַם בְּעֵינֵי עַבְדֵי שָׁאוּל ׃ ו וַיְהִי בְּבוֹאָם בְּשׁוּב דָּוִד מֵהַכּוֹת אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַתֵּצֶאנָה הַנָּשִׁים מִכָּל־עָרֵי יִשְׂרָאֵל לָשׁוּר וְהַמְּחֹלוֹת

ת"א ויהי וגו'. מגילה י: ע"ש (א) ספ"ר ח ו סוה"ע נע: ויאהבהו ק'. לשיר ק' לקראת

רש"י

יח (ו) ובשלשים. תרגם יונתן ובצלצלין מין כלי זמר:

מצודת דוד

יח (א) לדבר. הוא הדבר שאמר שהוא בן ישי: ונפש. ר"ל והנה בשמוע יונתן שגם הוא בן אדם גדול נקשרה נפשו בנפש דוד: (ב) ולא נתנו לשוב. כאשר היה דרכו מאז שהיה הולך ושב: (ג) באהבתו. בעבור שהיה אוהב אותו כנפשו: (ה) ויצא דוד. מאז והלאה יצא במלחמה: על אנשי המלחמה. לראש ולשר על אנשי המלחמה: עבדי שאול. הם שרי המלחמה ועם שהיו מאומנותם לא נתקנאו בו: (ו) בבואם. כשבאו אנשי המלחמה אל ארצם: והמחלות. ר"ל

מצודת ציון

יח (א) נקשרה. מרוב האהבה כאלו נפשו קשורה בנפשו ונתחברת בה והוא מלשון מליצה וכן ונפשו קשורה בנפשו (בראשית מ"ד): (ב) נתנו. ענין עזיבה כמו ולא נתן סיחון (במדבר כ"א): (ד) ויתפשט. ענין הסרת המלבוש: המעיל. שם מלבוש חשוב: ומדיו. יתר המלבושים: ועד חרבו. ואפילו חרבו: (ה) ישכיל. ויגלות כי כמצליח נראה הוא כעושה בהשכל: (ו) לשיר. לשורר: והמחלות. שם כלי שיר כמו בתופים ובמחולות (שופטים י"א): ובשלשים.

השאלות

ענ, ואיך לא ידעו זאת אבנר וכל העומדים שם, מה אמר תחלה בן מי זה הנער ואחר כך בן מי זה העלם:

דבר שמואל

בדעתו את האיתון, כפי ההבטחה, ושאל אותו בן מי הוא, שהיה ג"כ הכוונה לדעת מעלת אביו וכבודו ויחוסו, אולם דוד שלא עלה על לבו לבקש שכר בעד גבורתו כמ"ש מה יעשה לאיש כמ"ש שם, ולא לדרוש את בת המלך כמ"ש (לקמן י"ז י"ח) השיב בן עבדך ישי בית הלחמי, ר"ל זה מעלתי ומעלת אבי שהוא עבדך ישי, מה שהוא עבד המלך וסר למשמעתו:

יח (א) ויהי יספר עתה איך הצמיח קרן לדוד ומזלו התנוצץ הולך ואור, א] מגיד יהונתן שבכלותו לדבר, נקשרה נפש יהונתן בנפש דוד, ר"ל שמגיד לוח הגבורה והקדושה היה קשר והתחברות בנפש, כי הדומה ימשך ויתשוקק אל הדומה, ויאהבהו יהונתן כנפשו, ר"ל שלא היתה אהבת הערב או המועיל רק אהבה עצמיית שיאהב הטוב את הטוב והיתה האהבה כנפשו שהיא האהבה העזה שאין למעלה ממנה: (ב) ויקחהו, ב] מגיד שאול שהיה דעתו לבנות לו בית נאמן ולהתחתן עמו ולכן לא נתנו לשוב אל בית אביו הנאמן, כי מיועד הוא להיות חתן המלך: (ג) ויכרת, ג] מגיד יהונתן, שע"י האהבה הוסיף לכרות עמו ברית, וסבת הברית לא היה מצד איזה יראה כדרך כורתי ברית, שסבתם הוא איזה מורא בל ירעו זל"ז או לבניהם. כמו ברית אבימלך עם אברהם ויצחק וכדומה, רק מצד אהבתו היה הברית הזאת: (ד) ויתפשט וזה כמורה ומודה כי ישלום בכל אשר לו: (ה) ויצא ד] גם ה[illegible] במלחמתו נגד הפלשתים ה] ולכן שמהו שאול לשר הצבא, ו] וגם בזאת הצליח שמצא חן בעיני כל העם וגם בעיני עבדי שאול ולא קנאו בו אף כי התגבר עליהם, ואכן מאשר השרים היתה לרצון פניו: (ו) ויהי בבואם מעתה יספר, איך פתאום אחר הצלחתו כסהו ענן, והתחיל להיות נרדף [illegible] כפעם בפעם משאול וזה היה סבה למלכותו, והנה מה שספר עד עתה היה בעוד ישב שאול בעמק האלה, שאחר נלחו את הפלשתים נשארו בעמק האלה במחנה, ומשם התגרו מלחמות בפלשתים מסביב, ויהי דוד משכיל, ויהי לרצון. ואז שם שאול את פניו לשוב לביתו גבעת שאול, ו[illegible] (ר"ל [illegible]) בשוב דוד כי אז הוביל עמו ראש הפלשתי להראותו בערי ישראל [illegible] ירושלים ככ"ל ספי' הקדוש פ' כ"ד)

ואז

לקראת שאול המלך בתפים בשמחה ובשלשים: ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן הכה שאול באלפו ודוד ברבבתיו: ח ויחר לשאול מאד וירע בעיניו הדבר הזה ויאמר נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים ועוד לו אך המלוכה: ט ויהי שאול עון את־דוד מהיום ההוא והלאה: י ויהי ממחרת ותצלח רוח אלהים | רעה | אל־שאול ויתנבא בתוך־הבית ודוד מנגן בידו כיום | ביום והחנית ביד־שאול: יא ויטל שאול את־החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר ויסב דוד מפניו פעמים: יב ויירא שאול מלפני דוד כי־היה יהוה

ת"א ויטל וגו'. עקידה שער לב ז: ויירא שאול. עקידה שם: באלפיו ק'. עוין ק'

ע"ש (ז) שמו"ר לא מכילתא בשלח שירה פא תנ' משפטים סוח"ע לו: (ט) ויק"ר יא במד"ר י שהש"ר ח ו אסתר א:

רש"י

(ח) ועוד לו. ועוד לו מה הוא נחסר שצריך להוסיפלו: אך המלוכה. אינו צריך עוד אלא למלכות: (ט) עוין. עין רעה: (י) ויתנבא. והשתטי נביא ושוטה מדברים דברי רמזים שאינם ניכרים: (יא) אכה בדוד ובקיר.

מצודת ציון

בלי שיר בעלת שלשה יתרים: (ז) ותענינה. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וכו' קול רם (דברים כ"ז): המשחקות. משמחות: ברבבתיו. ורבבה הוא עשרת אלפים: (ח) נתנו. ענינו לאמירה אל הדבר וכן על התן את אמתך (לעיל א'): (ט) עוין. מלשון עין ומלשון עיון ור"ל תמיד היה מעיין ומחשב בו בעין רעה: (י) ותצלח. ועברה: ויתנבא. ת"י ואשתטי ר"ל היה מדבר דברי שטות ואמר לשון נבואה כי הנביא והשוטה מדברים דברי רמזים זה לנבואתו וזה לשטותו: (יא) ויטל. השליך כמו ויטילו את הכלים (יונה א'):

מצודת דוד

והמחלות בידם: בתפים. במו ובתופים: (ז) באלפיו. בהרבה אלפים של פלשתים: (ח) נתנו לדוד. ר"ע בהשיר אמרו על דוד שהכה רבבות וכו' ועוד מה נשאר לתת לו זולת המלוכה לבדה נשארה שאומר הנה ע"פ הדברים האלה קרוב הוא למלוך: (י) כיום ביום. כמו שרגיל בכל יום ויום כאשר באה עליו רוח רעה: (יא) אכה בדוד ובקיר. ר"ל בהכאה חזקה עד אשר תחליף גוף דוד ותכנס עוד בהקיר: פעמים. ב' פעמים הטיל החנית ונזדמן הדבר שהיה דוד מסבב ונוטה מפניו ולא הכהו: (יב) כי היה ה' עמו. שהשגחה

השאלות

(ז) איך ענו המשחקות דברים כאלה אשר הם נגד כבוד המלך להגדיל את מעשה דוד על מעשהו בפניו:

(יא) מה השינוי בין פעם זה ובין הפעם השני שהלא ג"כ

דבר שמואל

ואז יצאו הנשים מכל ערי ישראל שעברו שם לשיר והמחולות על הגלות. וספר הכתוב כי נראה היה לקראת שאול המלך לא לקראת דוד. כי ידעו זאת שאין חולקין כבוד לעבד בפני רבו, ולא עלה על לב אדם כלל לכבד את דוד אז, ואף כי להגדיל מעלתו על מעלת שאול שזה מרד במלכות. רק, (ז) ותענינה הנשים המשחקות, ר"ל לא המשוררות שהן המדברות דברי שיר כפי עצמות הדבור רק המשחקות שהן הדוברות דברי שחוק, דבור בעל שתי פנים לעורר לשחוק ושמחה, הן ענו זאת. ולא היתה כוונתן באמת להגדיל שדוד היו לו רבבות, כי נהפך הוא הגלתן במעט אנשים גדול יותר, רק אמרו שגודל הגאון שגלת שאול ויונתן שהיה לו רק אלפים כנזכר למעלה, על גלתן דוד שהיו עמו רבבות ישראל, אז כוונו במלת רבבות על האבנים שרבה (מענין, רובה קשת, ערכו על בבל רבים), אולם שאול לקח הדברים כפי פשטם כאילו כוונו, שישראל אשר עם דוד רבים מאשר עם שאול. וע"ז (ח) ויחר לשאול וכו' ועוד לו אך המלוכה, כי הלא בחיר העם הוא המולך ואם רוב העם אחריו המלוכה עמו בכח ועוד לא חסר לו רק המלוכה בפועל. ולכן (ט) ויהי שאול עוין את דוד נתן עיניו בלבו, בחשבו כי הוא האיש, שאמר הנביא, ונתנה לרעך הטוב ממך, ולכן התחיל לחשוב עליו מחשבות להרגו, וזה יספר מפה והלאה: (י) ויהי (הפעם הראשון שרצה להרגו) ע"י מחשבה א נכנס בו רוח רעה, ויתנבא (דע כי כ"מ שכתוב פעל מתנבא בהתפעל מורה על נבואה בלתי נגמרה כי זה מנהג ההתפעל להורות או מעשה מדומה כמו יש מתעשר מתרושש, ומזה הענין אומר מתנבא אל שאול, ודומהו משוגע ומתנבא (ירמיה כ"ט כ"ו) מתנבאים לפניהם (מ"א כ"ב) ויתנבאו עד לעלות המנחה (שם י"ח כ"ט) או מורה על ההרגל והתלמדות, את האלהים התהלך נח, ובא על בני הנביאים ויהושע אמר אלדד ומידד מתנבאים ר"ל מתלמדים לנבואה, משא"כ על הנבואה המוחלטת בא בבנין הכבד או בנפעל) ר"ל בשגעונו היה כמגיד עתידות כי דוד יקח מלכותו: (יא) ויטל היה רוצה להכותו כבלתי מתכוין אל דוד רק אל הקיר, וכאילו הכהו בשגגה, ויסב דוד. זה היה בהשגחת ה', כי דוד שם עיניו בכנור ולא ראה מה ששאול עושה רק ה' הזמין שסב מפניו בלא כוונה. ובזה ראה שאול בחוש, כי השגחה פרטית דבוקה עם דוד. ולכן, (יב) ויירא שאול באשר ראה כי היה ה' עמו, ובהסך שאול

עִמּוֹ וּמֵעִם שָׁאוּל סָר׃ יג וַיְסִרֵהוּ שָׁאוּל מֵעִמּוֹ וַיְשִׂמֵהוּ לוֹ שַׂר־אָלֶף
וַיֵּצֵא וַיָּבֹא לִפְנֵי הָעָם׃ יד וַיְהִי דָוִד לְכָל־דְּרָכָו מַשְׂכִּיל וַיהוָה עִמּוֹ׃
טו וַיַּרְא שָׁאוּל אֲשֶׁר־הוּא מַשְׂכִּיל מְאֹד וַיָּגָר מִפָּנָיו׃ טז וְכָל־יִשְׂרָאֵל
וִיהוּדָה אֹהֵב אֶת־דָּוִד כִּי־הוּא יוֹצֵא וָבָא לִפְנֵיהֶם׃ יז וַיֹּאמֶר שָׁאוּל
אֶל־דָּוִד הִנֵּה בִתִּי הַגְּדוֹלָה מֵרַב אֹתָהּ אֶתֶּן־לְךָ לְאִשָּׁה אַךְ הֱיֵה־לִּי
לְבֶן־חַיִל וְהִלָּחֵם מִלְחֲמוֹת יְהוָה וְשָׁאוּל אָמַר אַל־תְּהִי יָדִי בּוֹ וּתְהִי־
בוֹ יַד־פְּלִשְׁתִּים׃ יח וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־שָׁאוּל מִי אָנֹכִי וּמִי חַיַּי מִשְׁפַּחַת
אָבִי בְּיִשְׂרָאֵל כִּי־אֶהְיֶה חָתָן לַמֶּלֶךְ׃ יט וַיְהִי בְּעֵת תֵּת אֶת־מֵרַב בַּת־
שָׁאוּל לְדָוִד וְהִיא נִתְּנָה לְעַדְרִיאֵל הַמְּחֹלָתִי לְאִשָּׁה׃ כ וַתֶּאֱהַב מִיכַל
בַּת־שָׁאוּל אֶת־דָּוִד וַיַּגִּדוּ לְשָׁאוּל וַיִּשַׁר הַדָּבָר בְּעֵינָיו׃ כא וַיֹּאמֶר

ת"א ויהי דוד. שבת ע מגילה שם: ויהי בעת. סנהדרין יט: דרכיו ק' שאול

ע"ש (יד) ויק"ר יא אס"ר א תג' שמיני שוח"ט נב נב נג: (טו) שוח"ט נב: (טז) שמו"ר לא שוח"ט כד מא גם (יט) שוח"ט קיט:

רש"י

מכה אחת אכה שיכנס החנית בדוד ובקיר: (יד) משכיל. מצליח: (יז) ושאול אמר. בלבו; אל נגע ידי בו. פן אעניש: ותהי בו יד פלשתים. ולכן אמר לו והלחם מלחמות ה': (יט) בעת תת. כשהגיע זמן

מצודת דוד

מפניו פעמים מבלי כוונה: (יג) שר אלף. למען יתמיד במלחמה ואולי יהרג: ויצא ויבא. ר"ל הוא היה מנהיגם כו': (יז) ושאול אמר וגו'. ר"ל לא לאהבתו אמר לתת לו בתו רק חשב שעי"ז יפול ביד פלשתים וידו אל תהי בו: (יח) מי אנכי. לאומר הלא אני שפל אנשים: ומי חיי. ר"ל מה חיו הם חשובים כי הנכבד חיו חשובים ויקרים אבל הנבזה אין חיו חשובים כלום: משפחת. ומי שאמר עומדת במקום שנים וכאלו אמר ומי משפחת אבי הלא היא דלה ונעירה: כי אהיה. שאהיה ראוי והגון להיות חתן המלך וכאומר הלא בוודאי דבר גדול הוא אלי וכל אשר תאמר אעשה בעבור זה: (יט) ויהי בעת תת. כאשר הגיעה העת שקבע לתת את מרב לדוד והיא נתנה ע"י עצמה לעדריאל וקבלה ממנו קדושין בלא דעת אביה: (כ) ויישר הדבר בעיניו. בחשבו שעי"ז תהי בו יד פלשתים: (כא) ויאמר שאול וגו'.

מצודת ציון

ובקיר. בכותל: (יד) לכל דרכיו. בכל דרכיו הלמ"ד במקום בי"ת כמו לפניכם להרג (ויקרא כ"ו): משכיל. מצליח: (טו) ויגר. פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב):

השאלות

(טו) למה נאמר וכבר אמר (יב) וירא שאול מלפני דוד:

(יג) למה הסירהו:

(יד—טו) מ"ש שדוד השכיל ויגר מפניו הלא כבר אמר זאת בפסוק ט':

(יח) מדוע לא השיב ואנכי איש רש ונקלה כמ"ש אח"ז:

דבר שמואל

מעם שאול: (יג) ויסירהו חשב להשפילו שלא ישיה עוד קרוב למלך ושר צבא רק שר אלף, וגם בזה לא הועיל, כי ויצא ויבא לפני העם שהעם מעצמם לא עשו דבר בלעדיו, והיה היוצא ובא לפניהם: (יד) ויהי דוד תחת שעד עתה היה מצליח בדרכי שאול אשר שלחהו, עתה היה משכיל בדרכיו שהלך בעצמו לפני העם, והיה משכיל ר"ל עושה הכל בהשכל ודעת, ועם עזר ההשגחה כי ה' עמו: (טו) וירא שאול בזה ראה שהוא משכיל מאד בהשגחה עד שלא יכול לעשות לו מאומה ויגר מפניו שזה יותר ממורא שנזכר בפסוק י"ב: (טז) וכל ישראל, ובזה לא היה בכחו לעשות לו מאומה רע, וכן גדלה קנאתו ואיבתו: (יז) ויאמר שאול, (הענין הב' שרצה להכין לו מוקש) הנה בתי הגדולה ר"ל כי זה שיתן את בתו מחויב הוא מצד ההבטחה לנוצח הפלשתי, רק שיכול לתת לו את הצעירה ויצטרך להמתין עד תנשא הבכירה תחלה, והוא רוצה לתת לו את הבכירה, שבזה לא התחייב, וע"כ מתנה עמו תנאי אך היה לי לבן חיל וכו', וכוונת שאול היתה באמת שיפול במלחמת ח"ס ושאול אמר וכו': (יח) ויאמר דוד לא אמר עתה כמ"ש (בפסוק כ"ג) ואנכי איש רש ונקלה, כי הובטח לו ג"כ עושר גדול, וזה היה לו אצל שאול במלוה כמ"ש חז"ל בסנהדרין פ"ב ויש לו מוהר ומתן כן, רק אמר דרך הכנעה מי אנכי, לא דרך סירוב, כמו שיתבאר: (יט) ויהי רק שבעת התעסקו לתת לו את מירב, קרה מקרה כי נתנה לעדריאל, שהתקדשה שלא מדעת אביה כי גדולה היתה, וחז"ל פליגי אם קדושי דוד למירב היו קדושי טעות כי קדשה במלוה של העושר שהובטח מעם שאול ואינה מקודשת, ור"י סבר שהיו קדושין גמורים כי קדשה בהנאת מחילת מלוה ונתנה לעדריאל בעבירה ואח מיכל נשא אחר מיתת מירב, בין כך וכך מחל דוד לשאול את העושר שהובטח לו, ולא נתן לו את מירב ועז"ש

שָׁאוּל אֶתְּנֶנָּה לּוֹ וּתְהִי־לוֹ לְמוֹקֵשׁ וּתְהִי־בוֹ יַד־פְּלִשְׁתִּים וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד בִּשְׁתַּיִם תִּתְחַתֵּן בִּי הַיּוֹם׃ כב וַיְצַו שָׁאוּל אֶת־עֲבָדָו דַּבְּרוּ אֶל־דָּוִד בַּלָּט לֵאמֹר הִנֵּה חָפֵץ בְּךָ הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו אֲהֵבוּךָ וְעַתָּה הִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ׃ כג וַיְדַבְּרוּ עַבְדֵי שָׁאוּל בְּאָזְנֵי דָוִד אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר דָּוִד הֲנְקַלָּה בְעֵינֵיכֶם הִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וְאָנֹכִי אִישׁ־רָשׁ וְנִקְלֶה׃ כד וַיַּגִּדוּ עַבְדֵי שָׁאוּל לוֹ לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר דָּוִד׃ כה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כֹּה־תֹאמְרוּ לְדָוִד אֵין־חֵפֶץ לַמֶּלֶךְ בְּמֹהַר כִּי בְּמֵאָה עָרְלוֹת פְּלִשְׁתִּים לְהִנָּקֵם בְּאֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ וְשָׁאוּל חָשַׁב לְהַפִּיל אֶת־דָּוִד בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים׃ כו וַיַּגִּדוּ עֲבָדָיו לְדָוִד אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי דָוִד לְהִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וְלֹא מָלְאוּ הַיָּמִים׃ כז וַיָּקָם דָּוִד וַיֵּלֶךְ ׀ הוּא וַאֲנָשָׁיו וַיַּךְ בַּפְּלִשְׁתִּים מָאתַיִם אִישׁ וַיָּבֵא דָוִד אֶת־עָרְלֹתֵיהֶם וַיְמַלְאוּם לַמֶּלֶךְ לְהִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וַיִּתֶּן־לוֹ שָׁאוּל אֶת־מִיכַל בִּתּוֹ לְאִשָּׁה׃ כח וַיַּרְא שָׁאוּל

א בשתים וגו'. עקידה שער נב: ע"ש (כו) במד"ר יג: (כח) שוח"ט נט: עבדיו ק' וידע

רש"י

שקבעו לתתה לו ובעוד שהיו מתעסקים לתת לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל: (כא) בשתים תתחתן בי שתי בנות יש לי באחת מהן תתחתן בי. וכן ת"י בחדא מתרין. כיוצא בו שלש אנכי נוטל עליך (שמואל ב' כ"ד) אחת מהם כמו שמפורש שם בחר לך אחת מהם: (כו) ולא מלאו הימים. לא המתין עד מלאת הימים שקבע לו להביא את מאה הערלות: (כז) ויקם דוד וילך הוא ואנשיו וגו' וימלאום. פריבינטי"ר בלעז:

מצודת ציון

(כב) בלט. בחשאי כמו ותבוא אליו בלאט: (כג) הנקלה. מל' קלות ראש: רש. עני: ונקלה. הוא הפך המכובד: (כה) במהר. מתן הבתולות נקרא מוהר כמו כמוהר הבתולות (שמות כ"ב): (כו) מלאו.

מצודת דוד

כן אמר בלבו: ותהי לו למוקש. כי ע"י כן ילחם בפלשתים: בשתים תתחתן בי. ר"ל באחת משתי בנותי או אתן לך את מרב בעל כרחה או את מיכל ברצונה: (כב) דברו אל דוד. על כי דוד לא ענהו בהסבו כי מהתל בו כאשר התל בו עם מרב בחשבו שמדעת אביה קבלה קדושין מאחר ולזה צוה שאול את עבדיו לדבר בו: הנה המלך חפץ בך. ר"ל כמה שמרב נשאת לאחר לא תחשוב שהיה מדעת המלך לא כן הוא כי הוא חפץ בך אף לא תחשוב שעבדי המלך מתקנאים בך והם אמרו מאסו אותך בעיני מרב ותחוש פן ימאסוך גם בעיני מיכל גם זה לא הוא כי כל עבדי המלך אהבוך ומרב מאסה בך מעצמה אבל הואיל ומיכל אוהבת אותך שתתחתן במלך: (כג) הנקלה. דבר קל הוא בעיניכם להתחתן במלך הלא אין להתחתן בו כ"א אחד מנכבדי העם ובהרבות מוהר אבל אנכי איש רש ואין כל ואף נקלה ולא מכובד ומדוע יחפוץ בי המלך אין זאת: (כה) במאה ערלות. תפלו במאה ערלות פלשתים לבזותם להנקם מאויביו: שאול חשב. ר"ל אבל האמת לבבו לא כן יחשוב כ"א חשב להפילו ביד פלשתים: (כו) וישר הדבר. להביא הערלות להתחתן במלך: ולא מלאו הימים. היות נתן לו זמן להביאם ודוד מיהר להביאם עד לא נשלם הימים: (כז) וימלאום. השלים את כל המאתים עם שלא אמר כ"א מאה: (כח) וירא שאול. סוד הצלחתו: אהבתהו. וחגלה אליו משעמת אביה

השאלות

(כב) למה היה צריך שאול לזה הלא בלא"ז הלך למלחמה בכ"מ אשר שלחו, ואיך יפול עתה בהרגו ערלותיהם:

דבר שמואל

ועז"א אחר זה ואנכי איש רש ונקלה, כי לא היה מגיע לו עוד דבר אצל שאול: (כא) ותהי לו למוקש שימסר נפשו לסכנה עבור אהבתו ולמ"ד שקדושי מירב היו קדושין גמורים חשב ג"כ שיתאהו בעבירה ויקח בה: בשתים תתחתן בי בא להתנצל שמה שנתנה מירב לעדריאל לא היה בידיעתו, ואמר שדני מסכים גם על נשואי מירב, עד שאני מחותן לך מגד שתיהם: (כב) ויצו יען ראה שדוד פנה לבו מהאמין, נוהו שעבדיו יחזקו ידיו בזה, יאמרו לו כי במעשה של מירב לא היה המניעה מן המלך כי חפץ בו ולא מן עבדיו שאוהבים אותו, רק מן מירב, ועתה שמיכל אוהבת אותך התחתן במלך: (כ) ויאמר דוד עתה טען שהוא איש רש כנ"ל (בפסוק י"ח): (כה) ושאול חשב להפיל את דוד ר"ל כי אם לוחמים והורגים בדרך מלחמה אין בזה משטמה על השר הנצח, אבל אם יפול על אנשים היושבים לבטח, וכורת ערלותיהם דרך גנאי, זה אינו דרך מלחמה רק דרך נוכל ומתנקם שבסבה זאת ישמרו הפלשתים עליו איבה גדולה ויתגבלו לנקום בו: (כו) וישר הדבר ר"ל הגם שהדבר

וַיֵּדַע כִּי יְהוָה עִם־דָּוִד וּמִיכַל בַּת־שָׁאוּל אֲהֵבַתְהוּ׃ כט וַיֹּאסֶף שָׁאוּל לֵרֹא מִפְּנֵי דָוִד עוֹד וַיְהִי שָׁאוּל אֹיֵב אֶת־דָּוִד כָּל־הַיָּמִים׃ ל וַיֵּצְאוּ שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים וַיְהִי ׀ מִדֵּי צֵאתָם שָׂכַל דָּוִד מִכֹּל עַבְדֵי שָׁאוּל וַיִּיקַר שְׁמוֹ מְאֹד׃

יט א וַיְדַבֵּר שָׁאוּל אֶל־יוֹנָתָן בְּנוֹ וְאֶל־כָּל־עֲבָדָיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד וִיהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל חָפֵץ בְּדָוִד מְאֹד׃ ב וַיַּגֵּד יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵאמֹר מְבַקֵּשׁ שָׁאוּל אָבִי לַהֲמִיתֶךָ וְעַתָּה הִשָּׁמֶר־נָא בַבֹּקֶר וְיָשַׁבְתָּ בַסֵּתֶר וְנַחְבֵּאתָ׃ ג וַאֲנִי אֵצֵא וְעָמַדְתִּי לְיַד־אָבִי בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר אַתָּה שָׁם וַאֲנִי אֲדַבֵּר בְּךָ אֶל־אָבִי וְרָאִיתִי מָה וְהִגַּדְתִּי לָךְ׃ ד וַיְדַבֵּר יְהוֹנָתָן בְּדָוִד טוֹב אֶל־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַל־יֶחֱטָא הַמֶּלֶךְ בְּעַבְדּוֹ בְדָוִד כִּי לוֹא חָטָא לָךְ וְכִי מַעֲשָׂיו טוֹב־לְךָ מְאֹד׃

וישם

רש"י

(כט) לרא. לירא: (ל) ויצאו שרי פלשתים. לבא בגדודים לשלול שלל בישראל:

יט (ג) ליד אבי. סמוך לאבי אינשיי"ש איניסי"ש בלעז (ר"ל אי"נשים אים"א) כמו (במדבר ב' י"ז)

מצודת דוד

לו ויהיה כמר: (כט) ויאסף. ובעבור זה הוסיף לפחוד מפני דוד: (ל) ויצאו. להשוע בא"י לשלול שלל ובכל עת צאתם הצליח דוד להכות בהם יותר מכל עבדי שאול ונעשה בזה מכובד בעיני כל:

יט (א) להמית את דוד. בערמה ובשגגה הואיל מאלי ועת שהדבר המלך נעשה: חפץ בדוד. בהצלחתו ובטובתו: (ב) השמר נא בבקר. ר"ל זכור אמרי למחר בבקר והשב בסתר ותחביא עצמך: (ג) ליד אבי. למקום אבי הסמוך לו: בשדה וגו'. הואת דרכו היה לטייל בבקר בשדה ההיא אשר גם יונתן את דוד להחביא עצמו שם: בך. בעבורך: וראיתי מה. ר"ל מה ישיב לו ואגיד לך עוד בהיותך קרוב אלי נחבא בשדה ההיא: (ד) בדוד טוב. בעבור דוד דבר טוב ללמד עליו זכות: אל יחטא. בהמית דוד: וכי מעשיו. לא די שלא חטא לך כי אפילו מעשיו טוב:

מצודת ציון

נשלמו: (כט) ויאסף. כמו ויוסף בוי"ו: לרא. מלשון מורא ופחד: (ל) מדי. בכל זמן וכן מדי עלותה (לעיל א'): שכל. הצליח: וייקר. מלשון יקר ומכובד:

יט (ב) ונחבאת. השב במחבואה:

השאלות

(ב) למה ישמר בבקר דוקא: (ג) מ"ש אדבר בך סותר אל הכלל אשר בידינו שכל דבור שאחרית ב' הוא לגנאי:

דבר שמואל

מצד עצמו לא ישר בעיניו כי אינו דרך מלחמה כנ"ל, ישר בעיניו מצד התכלית שישיג על ידו, וזש להתחתן במלך: (כח) וירא במה שגם התחבולות לא הזיקה ידע ידיעה ברורה שה' אתו, וגם מיכל אהבתהו, וזה יחזיק בידו להגיע למלכות: (כט) ויאסף ע"כ גדלה היראה והאיבה של שאול, ולא לפרקים רק כל הימים: (ל) ויצאו, באמת בהאשר חשב שאול שע"י הכרות ערלות פלשתים יגרו אתו מלחמות עד מות בעד חרפתם כן היתה, כי יצאו שרי פלשתים לנקום מדוד, אבל דוד לא התחבא מפניהם, ונלחם והשכיל יותר מכל עבדי שאול, ותחת שחשב שאול להפילו ע"כ ביד פלשתים היה להפך כי וייקר שמו מאד:

יט (א) וידבר. אחר שראה להרגו בשוגג בחניתו, וע"י חרב פלשתים, ולא עלתה בידו, רצה להרגו בדעת ע"י שלוחיו, אבל יונתן חפץ בדוד וגלה הדבר לדוד: (ב) מבקש התחבולות: השמר נא בבקר, כי רצה להרגו בעודו על מטתו ואין כלי זיינו בידו כמ"ש (בפסוק י"ב): בסתר במקום סתר שלא יודע לאיש וגם במקום ההוא תחבא בפני העוברים: (ג) ואני אצא וגו' בשדה כדי שאם אצטרך לברוח אברח תיכף, ואני אדבר בך (דע שכל דבור שבא אחריו ב' הוא מורה על שמדבר רע על חברו, כמו ותדבר מרים במשה, כי דברנו בה' ובך. ובארנו זה היטב במק"א) ר"ל אני אדבר עליך רע ואראה אם יסכים אבי ועי"ז יודע לי האמת אשר בלבבו כמו שיתבאר: (ד) וידבר יהונתן בדוד, ר"ל שהתחיל הדבור בגנאי, למשל התחיל לאמר, כי דוד הוא איש מסכן את חייו ומחרף נפשו למות בחנם שזה אין ראוי לאיש ישר, ודבר זה היה טוב אל שאול אביו ר"ל

שחשב

ה וישם את־נפשו בכפו ויך את־הפלשתי ויעש יהוה תשועה גדולה לכל־ישראל ראית ותשמח ולמה תחטא בדם נקי להמית את־דוד חנם: ו וישמע שאול בקול יהונתן וישבע שאול חי־יהוה אם־יומת: ז ויקרא יהונתן לדוד ויגד־לו יהונתן את כל־הדברים האלה ויבא יהונתן את־דוד אל־שאול ויהי לפניו כאתמול שלשום: ח ותוסף המלחמה להיות ויצא דוד וילחם בפלשתים ויך בהם מכה גדולה וינסו מפניו: ט ותהי רוח יהוה רעה אל־שאול והוא בביתו יושב וחניתו בידו ודוד מנגן ביד: י ויבקש שאול להכות בחנית בדוד ובקיר ויפטר מפני שאול ויך את־החנית בקיר ודוד נס וימלט בלילה הוא: יא וישלח שאול מלאכים אל־בית דוד לשמרו ולהמיתו בבקר ותגד לדוד מיכל אשתו לאמר אם־אינך ממלט את־נפשך הלילה מחר אתה מומת: יב ותרד מיכל את־

ע"ש (ט) ס"ז ס"ג כ א עו"ש : (י) תנ' מסעי :

דוד

מצודת ציון

(י) ויפטר . ענין הסלות ממקומו וכן כי לא פטר יהוידע (ד"ה ב' כ"ג) :

מצודת דוד

טוב לך : (ה) בכפו הוא ענין משל ור"ל כמו המשים דבר מה בכפו קרוב לאבדו מיד בפתוח הכף כן הוא שם נפשו להיות קרוב להאבד על ידו עשה ה' תשועה לישראל :

(י) בדוד ובקיר . זרק החנית בכח עד אשר תחלוף גוף דוד ותנען עוד בקיר וכשנפטר מפניו נעלם החטם בהקיר כי נפטר מפניו אחר שילאה החנית מתחת יד שאול : בלילה הוא . לא נס מיד מבית המלך רק חזר לביתו וגם משם בלילה קודם הבקר : (יא) לשמרו . לבל יברח בלילה ולהביאו אליו בבוקר לעמוד לפניו כמאז בכדי להמיתו בהתכולה בהעלם הגים ובדומה כי היה בוש בדבר להמיתו בעיני העם על לא חמס בכפו וי"מ ערוס יערים כאלו עשה שלא

השאלות

(יא) למה לא שלח לסרגו תיכף , ולמה שלח א"כ מלאכים לקחת את דוד ולא שהרלאבוים ימיתוהו בעלמם :

דבר שמואל

שהוטב בעיניך , ואחר שיחתה בנגות סבב הדבר ויאמר אליו א"כ אל יחטא המלך בעבדו בדוד

אחר שהוא איש מסכן נפשו בעבורך תמיד , הגם שזה דבר רע מאד עלמו להגור א"ע לסכנות והוא הפסד נגד עלמו עכ"פ לא חטא לך ובהפך מעשיו טוב לך מאד , כזאת וכזאת יעשה למסור נפשו כאחד המופקרים וזה טוב לך ולא יגיע לך מזה נזק אך תועלת : (ה) וישם הוסיף לאמר , גם במה ששם נפשו בכפו ויך את הפלשתי , שזה נמא ג"כ ממה שהוא בלתי חס על חייו , ונמסר ללכת למקום סכנה , עכ"פ נצמח מזה תכלית טוב , א] לכלל ישראל וז"ש ויעש ה' וכו' לכל ישראל , ב] לך ראית ותשמח , הוסיף לאמר , וגם אם הוא בלתי נכון לפניך בכ"ז למה תחטא בדם נקי להמית כו' חנם אחר שאין לו משפט מות , לפ"ז מתוך גנותו בא ללמוד עליו זכות ולהסיר משטמה : (ו—ז) וישמע וכו' ויהי לפניו כאתמול שלשום ולא היה במחשבתו להמיתו : (ח) ותוסף המלחמה ר"ל שנסבבה ע"י הכרת מאה ערלות פלשתים : (ט) ותהי וכו' . ועי"כ התחדשה אצלו הירא' ה' הגם שנשבע בל ימיתהו . והוא בביתו יושב , ר"ל שהיה עתה ב' הבדלים מן הפעם הראשון שרצה להכותו בחניתו (כנ"ל י"ח י') , א] שאז בא החנית לידו בעת שהיה דוד מנגן מכבר , כמ"ש שם ודוד מנגן כו' והחנית ביד שאול , ודוד לא הרגיש בו , אבל עתה היה החנית תחלה בידו ואח"כ דוד מנגן , והרגיש דוד להשמר מפניו , ב] שאז כתיב ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר שרצה להכותו בערמה ע"י שהטיל החנית הנה והנה שיראה כשוגג , אבל עתה , (י) ויבקש שאול להכות בחנית במתכוין בדוד ובקיר ודוד ראה ויפטר מפני ר"ל שהלך לביתו ויך את החנית בקיר תחת דוד (משא"כ בפעם הא' שנסב מפניו טרם הכה) : (יא) וישלח שאול מלאכים . עי"כ שלא עליו עלילה לדונו כדין מורד במלכות על שנפטר ממנו בלא רשותו , ולמען יהיה לו כסות עינים שהגב כדין שלח תחלה מלאכים לשמרו , והיה בזה תחבולה גדולה , שאם ימיתהו תיכף ע"י המלאכים יאמרו כי הרגו בלא דין ומשפט , ואם לא היה שולח לשמרו , רק היה שולח להביאו בבקר , היו אומרים

דוד בעד החלון וילך ויברח וימלט: יג ותקח מיכל את התרפים ותשם אל המטה ואת כביר העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד: יד וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד ותאמר חלה הוא: טו וישלח שאול את המלאכים לראות את דוד לאמר העלו אתו במטה אלי להמתו: טז ויבאו המלאכים והנה התרפים אל המטה וכביר העזים מראשתיו: יז ויאמר שאול אל מיכל למה ככה רמיתני ותשלחי את איבי וימלט ותאמר מיכל אל שאול הוא אמר אלי שלחני למה אמיתך: יח ודוד ברח וימלט ויבא אל שמואל הרמתה ויגד לו את כל אשר עשה לו שאול וילך הוא ושמואל וישבו בנוית: יט ויגד לשאול לאמר הנה דוד בנוית ברמה: כ וישלח

שאול

ת"א וילך הוא. וכתיב נד: בניות ק', בניות ק'

ע"ש (יד) ויק"ל יא אס"ר א תנ' שמיני שוח"ט לב נב גג: (טו) שוח"ט לב: (טז) שמו"ר לא שוח"ט כד מא נס: (יט) שוח"ט קיט:

רש"י

(ס"ב י"ד ל') בלשון אשכנז (לו זיינער זייטע): (יג) ותקח מיכל. כדי שלא יביט שברח וירדפו אחריו: את התרפים. עשוים בדמות גוף אדם: כביר העזים. עור מוקשה שלה כחמת פלוני"ל בלעז: שמה מראשותיו. לפי שאין לתרפים שער וזה דומה לשער אדם: (יז) הוא אמר אלי וגו'. אמה משרתני ביד לססים אחד שלף חרבו עלי עד ששלחתיו: (יט) בניות. בבית אולפנא:

מצודת דוד

מדעת: (יב) בעד החלון. והשומרים שמרו בהפתח שמנגד האחר: (יג) שמה מראשותיו. עם כי כסתה הראש השאיר פן ימששו ממעל וידעו כי תרפים הם כי אין בהם שער ולזה שמה מראשותיו נאד מעור העזים והשער ממעל להטעות את הבאים למשש (ועשתה עוד התחבולות ההם למען לא ירדפו אחריו ובהתמהמהם יתרחק למלט נפשו): ותכס. כסתה את הראש ממעל כאלו עשתה לשמרו מן הצנה וכדומה ולמען לא יראו שתרפים הוא: (יד) וישלח. בבקר שלח אחריו לעמוד לפניו כמאז: (טו) לראות את דוד לאמר. ר"ל שיאמרו שהולכים לבקרו ולראותו כי שאול חשב שעושה עצמו כחולה לבל יבוא אליו ולזה אמר העלו וכו' כאומר הלא תראו שאיננו חולה ולזה העלו אותו להמיתו לעיני העם כי מעשה הוא מיוב מופה על שבתל בו: (יז) למה ככה רמיתני. וחוזר ומפרש כי שלחת את אויבי ואמרת חולה הוא למען ימלט בעוד התמהמהנו ולמה הרבית לרמות אותי כ"כ: הוא אמר אלי. ולא מעצמי שלחתיו כי הוא אמר אלי שלחני למה אמיתך בעבור זה ויראתי א"כ אנוסה בדבר ובכדי שלא יחרה לך אמרתי חולה הוא להסתיר הדבר ובהאריך הזמן הנות התמם:

מצודת ציון

(יב) בעד החלון. דרך החלון: (יג) התרפים. הם העשוים בצורת אדם מהם לעבודת גלולים ומהם בצורת אדם ידוע והנשים היו עושות על צורת בעליהן להסתכל בתארו מרוב האהבה: כביר העזים. ת"י נודא דעיזא: מראשותיו. מלשון ראש: (טו) לראות. ר"ל לבקרו וכן תרגמו למסער וכ"כ תרגם על לראות את יורם וגו' כי חולה הוא (מ"ב ח') אבל בכ"מ מתרגם למחזי: (טז) אל המטה. כמו על: (יח) בניות. שם מקום ברמה סוגן למושב בני הנביאים:

ויראה

השאלות

(יח) למה אמר ג' פעמים שדוד נס וברח ופסוק י' ח"ב וי"ח:

דבר שמואל

הלא לא ברח מפני המלך כי הלא ישב בביתו ולא נס בלילה, ולכן שלח לשמרו כל הלילה למען יאמר כי לכן לא ברח מביתו כי עכבוהו השומרים, וגם חשב אולי יעמוד נגד השומרים ויהיה דמו בראשו: (יג) ותקח מיכל כדי שתאמר להמלאכים כי חולה הוא ויתעכב הדבר וימצא עת להתרחק: (יד) וישלח כי פקודת הראשונים לא היתה רק לשמרו, וגם חשב אם ירצו לקחתו יעמוד נגדם ומצד זה יתחייב מיתה בדין: (טו) לראות את דוד שאם אינו חולה הוא מורד במה שעשה עצמו חולה, ואם חולה הוא באמת יעליל עליו כי לכן לא ברח כי חליו עכבו, ובין כך ובין כך אמר העלו אותו במטה אלי להמיתו: (יז) למה ככה. שאל אותה שתי שאלות, א] על ששלחה אותו בעד החלון וע"ז תוכל להתנצל שברח מעצמו, ב] שאל למה ככה רמיתני בהתרפים שעי"כ היה לו עת להתרחק ומזה נודע כי ותשלחי את איבי בעד החלון וע"י שרמיתני בהתרפים וימלט, ותאמר וכו' הוא אמר אלי ר"ל אמרה, שברח מעצמו, והוא נוה לה שלחני למה אמיתך, ר"ל שמעשה התחבולה מהרמיה עם התרפים שעי"כ השלחני בל ירדפו אחרי, ואם לא תעשה זאת אמיתך לעת מצוא, ויראתי מלשנות מדברו: (יח) ודוד ברח וימלט. ר"ל ע"י המעשים האלה נמלט לגמרי (כס' י' אמר ודוד נס וימלט

ר"ל

שָׁאוּל מַלְאָכִים לָקַחַת אֶת־דָּוִד וַיַּרְא אֶת־לַהֲקַת הַנְּבִיאִים נִבְּאִים וּשְׁמוּאֵל עֹמֵד נִצָּב עֲלֵיהֶם וַתְּהִי עַל־מַלְאֲכֵי שָׁאוּל רוּחַ אֱלֹהִים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה׃ כא וַיַּגִּדוּ לְשָׁאוּל וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֲחֵרִים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה וַיֹּסֶף שָׁאוּל וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים שְׁלִשִׁים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה׃ כב וַיֵּלֶךְ גַּם־הוּא הָרָמָתָה וַיָּבֹא עַד־בּוֹר הַגָּדוֹל אֲשֶׁר בַּשֶּׂכוּ וַיִּשְׁאַל וַיֹּאמֶר אֵיפֹה שְׁמוּאֵל וְדָוִד וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְּנָיוֹת בָּרָמָה׃ כג וַיֵּלֶךְ שָׁם אֶל־נָיוֹת בָּרָמָה וַתְּהִי עָלָיו גַּם־הוּא רוּחַ אֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וַיִּתְנַבֵּא עַד־בֹּאוֹ בְּנָיוֹת בָּרָמָה׃ כד וַיִּפְשַׁט גַּם־הוּא בְּגָדָיו

ויתנבא

עם"ש . בניות ק', ניות ק'. בניות ק'

רש"י

(כ) להקת. סיעת : (כד) ויפשט גם הוא בגדיו. בגדי מלכות ללבוש בגדי התלמידים :

מצודת ציון

במסה וכן אל ההרים לא אכל (יחזקאל י"ח ו'): (כ) להקת. קבוצת והוא הפוך ממלת קהלת וכמו כבש כשב : נצב עליהם. ר"ל ממונה עליהם להורותם דרכי הנבואה כמו הנצב על הקוצרים (רות ב') : (כב) איפה. כמו איה פה :

מצודת דוד

(כ) וירא. כ"א מן המלאכים: ושמואל עמד. ובאה עליהם שפע הנבואה בהמצעית שמואל: ותהי. בהמצעות הנביאים כולם באה שפע הנבואה גם על המלאכים ולא חשו מעתה לדברי שאול: (כג) ותהי עליו. עודו בדרך : (כד) ויפשט. פשט בגדי

השאלות

(כ) מדוע אמר עומד נצב כפל :

(כב) למה הלך הרמתה והלא ידע שהוא בניות, וכן מדוע שאל בבור הגדול, ולמה אמר על כן יאמרו הגם שאול בנביאים, ולמעלה (סי' י') אמר שאמרו זה מפני נבואתו הראשונה, ועוד הגם הלא מלאכי שאול נבאו עמהם ומדוע לא התפלאו עליהם :

דבר שמואל

ר"ל מבית שאול, ובפ"ב וילך ויברח וימלט, ר"ל מיד השומרים, ופה אמר שנמלט לגמרי, ויש הבדל בין ניסה ובריחה, שהגם הוא אם רודפים אחריו, או שהסכנה קרובה וזה היה בהיותו אצל שאול, ואח"כ לא היה הסכנה הגדולה כ"כ כתב ויברח) : (כ) וירא את להקת הנביאים, פי' קהלת הנביאים כולם, (והם מן הפרטים המתפשטים כמו כבש כשב שמלה שלמה, ויש הבדל בין להקת נביאים ובין חבל נביאים (למעלה י') שחבל הוא קצת מן הקהלה וחלק מהם), ושמואל עומד נצב עליהם מבואר אצלי שיש הבדל בלשון בין עמידה ובין התיצבות, שעמידה הוא רק הפך הישיבה או השכיבה וההליכה, אבל ההתיצבות בא העמידה שצריכה כח וחיזוק להיות כאחר על עמדו, כמו לפני גדול, לפני בעל ריבו, ובא גם כן על הממונה ומשגיח על דבר, כמו לנערו הנצב על הקוצרים (רות ב' ה') והנה כל הנביאים בעת חול עליהם הנבואה נפלו על פניהם ואיבריהם מתמוטטים מרוב החרדה, לבד שמואל היה גדול במעלתו בשני פנים, א] עומד על עמדו לא נופל על פניו, ב] נצב עליהם ומשפיע עליהם שפע הנבואה, הוא היה המקור שממנו שאבו, הוא היה הנר שממנו הודלקו נפשותיהם באור האלהי הגדול, והשפע הגדולה הזאת שהיתה שלימה בין מצד המשפיע שהיה עומד כנ"ל. בין מצד המקבלים שהיה להקת הנביאים כולמו שלפי רוב הקהל האלהיים התרבה הקדושה והטהרה, בין מצד הקשר שבין המשפיע והמקבלים שהיה נצב עליהם וממשיך מן המקור אל פלגיו, ע"כ הודלקו גם הניצוצות הטמונות בנפשות מלאכי שאול ויתנבאו גם המה (במדרגה קטנה שזה גדר מתנבא בהתפעל כנ"ל סי' י"ח) ועי"כ לא שמו עוד אל אזהרת שאול לקחת את דוד : (כב) וילך גם הוא הרמתה תחלה לא היה בדעתו ללכת לניות, כי חשב ששמואל ישוב בתוך כך הרמתה אל ביתו, וגם אין כבוד לפניו לבקש את דוד במקום הנבואה, ורצה ללכת לרמה בחשבו שהנביא יבוא לקראתו, אולם כבואו עד בור הגדול שהיה באם הדרך בין רמה ובין ניות, חזר מדעתו, ושאל איפה שמואל ודוד אם ברמה או בניות : (כג) וילך שם ר"ל שם נגמר בדעתו שלא ללכת לרמה רק לניות, ותהי עליו ומאז שכיון דרכו אל מקום שמואל כבר חל עליו השפע מרחוק, ואמר הטעם גם הוא ר"ל מצד שגם הוא מצד עצמו היה מוכן אל השפע הזאת מכבר שכבר התנבא פעם א', לכן נמשך אליו המעין מרחוק מה שלא היה זה אצל מלאכי שאול שלא התנבאו עד בואו לפני שמואל : (כד) ויפשט ועת בא לפני שמואל, גבר עליו השפע מאד עד פשט בגדי מלכות כי כשל כח הגוף משאתם עת לבשה נפשו מלכות אלהים, ויתנבא גם הוא לפני שמואל במעלה יותר ממה שהתנבא בדרך, ואז היה שנפל ערום על פניו כל היום והלילה כי לא סר הרוח ממנו, מה שלא היה כן למלאכיו שהתנבאו רק לפרקים כברק הנוצץ ומתכסה על כן יאמרו

ויתנבא גם־הוא לפני שמואל ויפל ערם כל־היום ההוא וכל־הלילה על־כן יאמרו הגם שאול בנביאם:

כ א ויברח דוד מנוית ברמה ויבא ויאמר לפני יהונתן מה עשיתי מה־עוני ומה־חטאתי לפני אביך כי מבקש את־נפשי: ב ויאמר לו חלילה לא תמות הנה לו־עשה אבי דבר גדול או דבר קטן ולא יגלה את־אזני ומדוע יסתיר אבי ממני את־הדבר הזה אין זאת: ג וישבע עוד דוד ויאמר ידע ידע אביך כי־מצאתי חן בעיניך ויאמר אל־ידע־זאת יהונתן פן־יעצב ואולם חי־יהוה וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות: ד ויאמר יהונתן אל־דוד מה־תאמר נפשך ואעשה־לך: ה ויאמר דוד אל־יהונתן הנה־חדש

ע"ש (א) כנ"ר עד: מניות ק'. לא יעשה ק'

מחר

רש"י

ויפל ערם. ונפל גרסן ת"י ונפל ערטילאי. ובשם רבי מנחם ששמע מפי ערבי אחד גרסן בלשון ערבי משוגע:

כ (ג) כפשע. כפסיעה אחת נפסקתי מפניו והכה בחנית בקיר נאותה פסיעה נצלתי מן המות:

(ה) הנה חדש מחר. חידוש הלבנה וכל אוכלי שולחן המלך אין נמנע איש מלבא ביום טוב אל הלחם: ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול. לשון הווה הוא ואנכי רגיל לישב עם המלך תמיד לאכול סמוך לו:

מצודת דוד

מלכות להתדמות לנביאים במלבושיהם וכל יתנהג עליהם: ויפל. נפל על פניו ארצה וכמ"ש בדניאל ואני הויתי נרדם על פני ופני ארצה (דניאל י'): ערם. ר"ל מן בגדי מלכות: על כן יאמרו וגו'. כי בפעם הראשון שניבא בעת שמלכו לא נתחזק עדיין המשל בפי הבריות לומר הגם שאול בנביאים ובשניבא שנית אז התחזק המשל לומר על כל הבא למעלה שלא הורגל בו הגם שאול בנביאים:

כ (א) ויברח. בעוד שאול מתנבא ברח ובא לביתו: (ב) חלילה. חולין הוא לאבי לעבור על השבועה אשר נשבע לבלי ימיתך וחשב יונתן שכל מה שעשה אבין לא היתה מדעת שלימה כ"א מרוח רעה הבאה עליו: ומדוע יסתיר. אם דרכו לגלות לפני מלשון לכן מדוע יסתיר הדבר הזה א"כ בוודאי אין זאת אמת: (ג) וישבע עוד דוד ויאמר. ר"ל מתחלה אמר הנה מה שלא גלה לך הוא בעבור שיודע הוא אשר מצאתי חן בעיניך ולזה מסתיר ממך לבל תעצב ועוד נשבע ואולם חי ה' וגו' כי כשיעור פסיעה אחת היה ביני ובין המות כי אלה נטיתי מפניו בעת שהשליך החנית היה ממית אותי וכאומר יהיה איך שיהיה אם בדעת אם מבלי דעת מ"מ אני תמיד בסכנה: (ד) מה תאמר נפשך. לפי שהתחכמה נתונה בנפש המשכלת אמר לו מה תאמר נפשך: (ה) חדש מחר. ר"ל ראש חדש והיה מדרך כל אוכלי שלחן ה"לך לבא בו אל השלחן ולא יעדרו אכול באחר סיפים

מצודת ציון

כ (ג) אולם. אבל: כפשע. מלשון פסיעה ומדה:

השאלות

דבר שמואל

(ב) הלא שמע יונתן כי שלח לשמרו וכי רדף אחריו: ר"ל בזה התחזק שנית המשל שהושם בפי כולם על כל נמוס: המתנבא בלא הכנה, לאמר עליו הגם שאול בנביאים (כנ"ל ס' י') כי הגם שגם מלאכי שאול נבאו אחר שהיה זה רק שעה קטנה ורק לפני שמואל לא היה למשל, משא"כ שאול שנבא זמן ארוך יום ולילה וגם טרם הגיע אל הנביא, לכן רק הוא היה למשל לא זולתו:

כ (א) ויברח בעוד התנבא שאול היה לו זמן לברוח: מה עשיתי ר"ל מה חטאתי בפני עצמי או מה עוני כו' לפני אביך בחטא הנוגע למלכות: (ב) ויאמר לו, יונתן חשב שמה ששלח לשמרו, לא היה כדי להמיתו רק להביאו אצלו שלא יברח, והביא ראיה ע"ז שאחר ששאול איננו עושה דבר בלתי עצתו, אם היה רוצה להרגו היה מגלה את אזנו, ולכן אין זאת פי' לא להרגך נוב לשמרך רק בהסך לשמרך שלא תברח מלפניו: (ג) ידוע ידע, דוד השיב כי נהפך הוא, מה שלא הודיע לך זה מפני שאינו מתיעץ ומסופק עוד על זאת רק גמר בלבו להרגו, ולכן העלים מיונתן האוהב את דוד בל יעצב, והביא ראיה כי הלא כפשע ביני ובין המות, עת הטיל עלי החנית, וזה אות כי כלה ומחלטה אצלו להמיתני: (ה) הנה חדש מחר יום ר"ח, ודרכי לישב עם המלך לאכל, ואמר ואנכי ישב אשב ר"ל רצוני לישב עמו גם עתה, כי אם לא אשב אהיה כמורד שהלכתי בלא רשות, אלא ושלחתני ר"ל שתתן לי רשות ללכת שלא אלך בלא רשות, ונסתרתי בשדה עד הערב

השלשית

מָחָר וְאָנֹכִי יָשֹׁב־אֵשֵׁב עִם־הַמֶּלֶךְ לֶאֱכוֹל וְשִׁלַּחְתַּנִי וְנִסְתַּרְתִּי בַשָּׂדֶה עַד הָעֶרֶב הַשְּׁלִשִׁית׃ ו אִם־פָּקֹד יִפְקְדֵנִי אָבִיךָ וְאָמַרְתָּ נִשְׁאֹל נִשְׁאַל מִמֶּנִּי דָוִד לָרוּץ בֵּית־לֶחֶם עִירוֹ כִּי זֶבַח הַיָּמִים שָׁם לְכָל־הַמִּשְׁפָּחָה׃ ז אִם־כֹּה יֹאמַר טוֹב שָׁלוֹם לְעַבְדֶּךָ וְאִם־חָרֹה יֶחֱרֶה לוֹ דַּע כִּי־כָלְתָה הָרָעָה מֵעִמּוֹ׃ ח וְעָשִׂיתָ חֶסֶד עַל־עַבְדֶּךָ כִּי בִּבְרִית יְהוָה הֵבֵאתָ אֶת־עַבְדְּךָ עִמָּךְ וְאִם־יֶשׁ־בִּי עָוֹן הֲמִיתֵנִי אַתָּה וְעַד־אָבִיךָ לָמָּה־זֶּה תְבִיאֵנִי׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן חָלִילָה לָּךְ כִּי ׀ אִם־יָדֹעַ אֵדַע כִּי־כָלְתָה הָרָעָה מֵעִם אָבִי לָבוֹא עָלֶיךָ וְלֹא אֹתָהּ אַגִּיד לָךְ׃ י וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוֹנָתָן מִי יַגִּיד לִי אוֹ מַה־יַּעַנְךָ אָבִיךָ

ת״א כי כלתה . פקידה סנהדרין ע׃ ע״ש (ו) במד״ר יח׃ קשה

רש״י

ושלחתני . מעתה ונסתרתי עד הערב של יום שלישי ולא אהיה עם האוכלים ויפקד מושבי ויתמה המלך עלי או מחר או למחרתו׃ (ו) נשאל נשאל . רשות שאל ממני׃ זבח הימים . משנה לשנה בזמן הזה׃ (ז) אם כה יאמר טוב . שלא יחרה לו׃ שלום לעבדך . אין בלבו להרגני׃ ואם חרה יחרה . זהו שאלה לו מצוי להרגני׃ כלתה הרעה מעמו . סוף דבר מחשבה רעה לו עלי׃ (ח) ועשית חסד . ושלחני׃ (ט) חלילה לך . כזאת לחשדני שאדע בו שכלתה מעמו הרעה ולא אגיד לך׃ (י) מי

מצודת ציון

(ו) פקד . ענין זכרון והשגחה כמו וה׳ פקד את שרה (בראשית כ״א)׃ נשאל . מלשון שאלה ובקשה׃ לרוץ . לילך במהירות ומהר׃ הימים . השנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כ״ה)׃ (ז) כה . כן׃ כלתה . ענין סוף וגמר׃ (י) יענך . ישיבך׃ קשה . תשובה קשה׃

מצודת דוד

הימים היה מי מהם לפעמים נמנע מלבוא׃ ואנכי וגו׳ . דרכי לשבת עם המלך לאכול על שלחנו׃ ושלחתני . ר״ל עתה שלא היעולם שביום השלישי לנסתר היום ומחר ומחרתו עד הערב עד עת הוכל להודיעני אחר הסעודה׃ (ו) אם פקד . אם יזכור בי לשאול עלי אז תשיב לומר שנשאל ממני ללכת לעירו על הזבח הקבוע לבני משפחתו בכל שנה (וחשב כי בזולת ר״ח לא ישאל עליו כי אין הדבר קבע לבוא בכל יום ואף בר״ח לבד לא ישאל בחשבו שמקרה היא וכאשר היה באמת שלא שאל בר״ח אולם כשלא יבוא בר״ח וגם ביום שלאחריו אז קרוב הדבר שישאל עליו)׃ (ז) טוב . ר״ל טוב עשית מה שנתת לו רשות ללכת׃ שלום לעבדך . אז תדע כי שלום לי ואינו רוצה להמיתני׃ דע כי כלתה . ר״ל סוף דעתו להמיתני ולזה חרה לו על מה שלא היה מצוי אצלו לשלוח בו יד׃ (ח) ועשית חסד . לגלות אזני מה נעשה׃ כי בברית . לזאת מברית שהעשה עמדי חסד׃ ואם יש בי עון . ר״ל ואם לאח״ז מצאת בי עון ובעבורו תפר הברית׃ המיתני . כ״א לא תגלה אזני אבוא טוב לפני אביך ותהיה אתה הגורם׃ (ט) חלילה לך . חולין היא לך מלחשוב שמצא בך עון שבעבורו יופר הברית עד אשר אם אדע וכו׳ ר״ל לא נמצא בך עון שבעבורם אעלים ממך דברי אבי׃ (י) מי יגיד לי . ר״ל ע״י מי תגיד לי׃ או מה . ר״ל מה יענך טוב או מה יענך

השאלות

(י) בלשון מה יענך נלאו המפרשים׃

דבר שמואל

השלשית הוא אחר ר״ח שאם לא ישאל ביום הא׳ ישאל ביום השני׃ (ו) נשאל נשאל ר״ל שנשאל פ״י אחרים שהם משפחתו ועי״כ נשאל, ומה שלא שאל מן המלך עצמו כי צריך לרוץ בית לחם במהירות, כי זבח הימים שם שעושים זבח בכל שנה, והזבח כולל לכל המשפחה, וע״כ בקשו שימצא שם׃ (ז) אם כה יאמר הגה נאמר פה תנאים, שיאמר טוב, או שיחרה לו, ועוד יצויר שני אופנים והוא, א] שלא ישאל כלל, ב] שישאל ולא יאמר לו טוב ולא רע, רק הפסק השני לצדדים שע״פ ידע בבירור טוב או רע, כי אם ישאל עליו יהיה או מסבת שרוצה להמיתו, בלא שלא יאמר טוב ובלא הב׳ יחרה לו, אולם אם אינו אוהבו וגם אין דעתו להמיתו לא ישאל עליו כלל או לא יקפיד על העדרו, ח״ש אם כה יאמר טוב אז ודאי שלום לעבדך, ואם חרה יחרה לו, אז ודאי כלתה הרעה, ובשני צדדים האחרים נשאר הדבר בספק׃ (ח) ועשית על צד הזה שחרה יחרה לו, בקש מיהונתן, א] יעשה זאת מצד החסד, ב] מצד הברית שכרת עמו, ג] מצד שאין בו עון, ח״ש ואם יש בי עון וכו׳׃ (ט) ויאמר עמ״ש ואם יש בי עון וכו׳ השיב חלילה לך מעון, וא״כ כי אם ידע ארע וכו׳ ולא אותה אגיד לך בתמיהה, ודייק אותה אגיד כל אופני הרעה בפרטות׃ (י) מי יגיד לי ר״ל שלא אז לא הוכל להודיע לי ע״י שליח פן יודע הדבר, או מה יענך אביך קשה ר״ל מה יעשה

אצלך

קָשָׁה׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד לְכָה וְנֵצֵא הַשָּׂדֶה וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם הַשָּׂדֶה׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־אֶחְקֹר אֶת־אָבִי כָּעֵת ׀ מָחָר הַשְּׁלִשִׁית וְהִנֵּה־טוֹב אֶל־דָּוִד וְלֹא־אָז אֶשְׁלַח אֵלֶיךָ וְגָלִיתִי אֶת־אָזְנֶךָ׃ יג כֹּה־יַעֲשֶׂה יְהוָה לִיהוֹנָתָן וְכֹה יֹסִיף כִּי־יֵיטִב אֶל־אָבִי אֶת־הָרָעָה עָלֶיךָ וְגָלִיתִי אֶת־אָזְנֶךָ וְשִׁלַּחְתִּיךָ וְהָלַכְתָּ לְשָׁלוֹם וִיהִי יְהוָה עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אָבִי׃ יד וְלֹא אִם־עוֹדֶנִּי חָי וְלֹא־תַעֲשֶׂה עִמָּדִי חֶסֶד יְהוָה וְלֹא אָמוּת׃ טו וְלֹא־תַכְרִית אֶת־

ת"א אלהי ישראל. שם:

רש"י

חסדך

יגיד לי. במקום שאסתר שם: (יב) ה' אלהי ישראל. לשון שבועה: השלישית. בימי מחר זהו יום שלישי כשעם על עכשיו כי מחר חדש ושמא לא יתמה מחר אבי אבל יתמה ביום השלישי): (יג) כה יעשה. לי הקב"ה כי אחקור את אבי ואמצא שהוא טוב אליך אם לא אשלח ע"י שליח וגליתי אזנך כי הטובה אני יכול לגלות ואם ייטיב אל אבי להרע לך אותה לא אגלה פן יודע לאבי מקום שאתה שם וגליתי אני בעצמי את אזנך: (יד) ולא אם עודני חי. לשון בקשה הוא כמו ולא יתן נא לעבדך (מלכים ב' י"ז ה') ולא... ממשמעו ולא תעשה לי טובה בעודני חי שתעשה עמי חסד ה' בטרם אמות ומהו. החסד שלא תכרית

מצודת דוד

... קשה ומסוף המקרא למדנו הסרון ראשיתו: (יא) השדה. כי אין למסתיק סוד כ"א בשדה בכדי שלא יהיה נשמע למי: (יב) ה' אלהי ישראל. ר"ל הריני נשבע בה' וכו': כעת מחר. כעת הזאת ביום מחר השלישית והזאת יום שאחר ר"ח: והנה טוב. כשתהיה הכודעה טובה: ולא אז וגו'. וכי לא אז אשלח אליך לבשרך טובה בהמיה: (יג) כה יעשה וגו'. הוא ענין שבועה וגנס ולא אמר וזהו הוא כאלו אמר טובה כזאת יעשה לי וכן יוסיף וכו': כי ייטיב. כאשר יהיה טוב בעיני אבי להרע לך אם כי יקשה בעיני לבשרך רעה עכ"ז אגלה אזנך כי ההליכה מפה לטובה תחשב כי תלך בשלום מבלי פחד וסוף הדבר יהיה כי תמלוך תמלוך וזהו ויהי ה' עמך וגו': (יד) ולא אם עודני חי. ר"ל לא אשאל ממך דבר אם אהיה עדיין חי כשתמלוך והוספת ביאור אמר ולא תעשה וכו' ר"ל ולא אשאל אשר תעשה עמדי חסד בעבור ברית ה' אשר בינינו בעוד שלא אמות וזהו הוא כאומר שוכמתני שמקיים הברית מבלי שאלה ובקשה: (טו) ולא תכרית. אף לא אשאל שלא תכרית למנוע ולבטל חסדך מעם ביתי:

מצודת ציון

(יב) אחקר. ענ' חקירה ודרישה: (טו) ולא תכרית. ר"ל לא

השאלות

(יב—יג) מדוע נגד הא' אמר כי אז אשלח, ונגד הב' אמר וגליתי את אזנך בעצמי, מה הלשון כי ייטב אל אבי את הרעה עליך:

(יד—טו) בא פה המשפט שלילות באין מבין התכת המאמר, ומה רצה במ"ש ובקש ה' מיד אויבי דוד:

דבר שמואל

אצלך מענה קשה, כי יוכל להיות שאצלך לא יקרא מענה קשה רק אם יקוב ויגמר דיני למות, ובאמת גם חרון קל יקרא קשה, כי אולי יסתיר ממחשבתו והלוע, ושעורו הודיעני מה (נקרא אצלך כי) יענך אביך קשה, הודיענו גדר הקשה והרך אצלך: (יא) ויאמר אחר שרצה לפרש הדברים ולכרות עמו ברית יצא עמו השדה בל ישמעו הדברים: (יב) ה' אלהי ישראל נשבע לו בה'. כי אחקר את אבי בעת מחר השלישית ר"ל כי ביום הראשון לא ההקור אלמסין אולי יפקדך אבי, ואם לא ישאל עליך יום מחר השלישים כעת הזאת שאנחנו בה' אז ההקר אני, ואתחיל בדברים עמו. והנה טוב פי' אם יהיה המענה טוב אז אשלח (ע"י שליח מאחר שאין חשש שיתגלה הדבר) וכן אז אשלה ר"ל תיכף אז בלי איחור: (יג) כה יעשה וכן נשבע על צד השני, כי ייטב אל אבי את הרעה עליך פי' אני אדבר עליך רעה לפני אבי (כי בזה אחקר אותו) ואם הרעה שזה ייטב בעיניו, וזה סימן שהוא אותך, וגליתי את אזנך אז לא אשלח שליח (פן יודע) רק אני בעצמי אגלה את אזנך, ויהי ה' עמך ר"ל אני אשלחך הגם שיהיה ה' עמך כאשר היה עם אבי להמליכך על ישראל בכ"ז אשלחך לשלום: (יד) ולא. (כרת עמו ברית על עת אשר יגיע דוד למלכות, בין על שלא ימית אותו כדרך המלכים להכרית זרע המלכים הקודמים כדי להחזיק במלוכה בלא ערעור, בין על שלא יכרית את זרעו) ושיעור הכתוב, ויהי אלהים עמך ולא יהיה עמך אם עודני חי (בעת שתמלוך) ולא תעשה עמדי חסד ה' שלא אמות, ר"ל אם בעת שתמלוך (שמז"א ויהי אלהים עמך כאשר היה עם אבי) אהיה עוד בחיים ואתה לא תעשה עמי חסד שלא אמות רק תמיתני, אז לא יהיה אלהים עמך, וכן אני מתנה, (טו) ולא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם גם אחרי מותי, ולא (תכרית חסדך מעם ביתי) בהכרת ה' את איבי דוד ר"ל הגם שיכרית ה' כל אויבי דוד ובכללם כל בית שאול, בכ"ז אתה מושבע ועומד בל תכרית חסדך מעם ביתי,

חַסְדְּךָ מֵעִם בֵּיתִי עַד־עוֹלָם וְלֹא בְּהַכְרִת יְהוָה אֶת־אֹיְבֵי דָוִד אִישׁ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ טז וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן עִם־בֵּית דָּוִד וּבִקֵּשׁ יְהוָה מִיַּד אֹיְבֵי דָוִד׃ יז וַיּוֹסֶף יְהוֹנָתָן לְהַשְׁבִּיעַ אֶת־דָּוִד בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כִּי־אַהֲבַת נַפְשׁוֹ אֲהֵבוֹ׃ יח וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ יט וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ כ וַאֲנִי

ת"א ויאמר לו יהונתן. מגילה לא: ע"ש (כ) ת"ו סי"ג כא ב: שלשת

רש"י

את חסדך מעם ביתי בזאת תכרות לי ברית בחיי: (טו) ולא בהכרת ה'. וגם לא תסיר חסדך מהם אף כי בבא הפורענות על בית אבי שידעתי שיכרית המקום את אויבך: (טז) ובקש ה'. את הברית הזאת: מיד אויבי דוד. כנה הכתוב ופירושו בקש הקב"ה את העון מיד דוד כשעבר על הברית ואמר למפיבושת אתה וציבא תחלקו את השדה (שמואל ב' י"ט ל') יצתה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות. וכן תרגם יונתן ואתפרע ליה ה' מיד סנאי דוד: (יח) מחר חדש. ודרך כל אוכלי שלחן המלך לבא ביום מועד אל השולחן: ונפקדת. אבי יפקדך וישאל היכן אתה: כי יפקד מושבך. שיהיה מושבך חסר שאתה יושב בו. וכן תרגם יונתן ותתבעי ארי יהי מרוח בית אסחרותך: ונפקדת. לשון זכרון: כי יפקד. לשון חסרון: (יט) ושלשת. שלשת ימים ואז תרד מאוד כלומר לכשתגיע ביום השלישי תרד במקום סתר והתחבא הרבה כי אז יבקשוך ובאת אל המקום הסתר הזה אשר אתה נסתר בו היום שהוא יום מעשה מלאכה וכן תרגם יונתן ביומא דחולא שאותו היום נסתר כמה שנאמר ויסתר דוד בשדה מיד ויהי החדש מחר: האבן האזל. אבן שהיתה אות להולכי דרכים. האזל, הולכי הדרך

מצודת ציון

ממנו: (יח) ונפקדת. ענין זכרון: יפקד. ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א): (יט) האזל. ענין הלוך כמו אזלו

מצודת דוד

ולא בהכרת. אף לא אשאל שתשמור הברית בעת יכרית ה' את אויביו וגם בית שאול שיזכרהו כלם בכלל הנכרתים ואמר גם לא אשאל לפרט שתחמול אז על זרעי כי הברית כולל הכל וידעתי כי תשמור השמור: (טז) עם בית דוד. לעשות חסד עם ביתו בעוד היותו נרדף משאול: ובקש. זה מדברי יונתן שאמר ה' יבקש מאויבי דוד לשלם גמול ואף ממני אם הסיב לו לאויב למנוע החסד מביתו: (יז) באהבתו אתו. ר"ל לא הוסיף להשביעו בעבור כי חשש פן לא יקיים דוד את הברית שמאז אולם מה שהוסיף להשביעו הוא על כי אהב אותו כנפשו והיה מתענג בהזכיר כי מלוך ימלוך ויהיה לאל ידו לעשות חסד: (יח) ויאמר לו יהונתן. עתה חזר להשיב על מה ששאלו דוד מי יגיד לו ואמר לו מחר ר"ח ותהיה נזכר כאשר יחסר מקום מושבך מאין יושב בו ור"ל ע"י שמחר ר"ח תהיה בודאי נזכר אם למחר אם למחרתו וכמ"ש למעלה: ושלשת. כל שלשת הימים והם היום ומחר ומחרתו תרד מאד להיות נסתר בעומק במקום שנסתרת שם ביום המעשה והוא היום שהיה בו מעשה הנבואה אשר

השאלות

(יט) לשון ושלשת תרד מאד קשה הכונה:

דבר שמואל

ותהיה למגן בעדם בל יכלו בני ביתי עמם:

(טז) ויכרת יהונתן. שיעור הכתוב, ויכרות יהונתן עם בית דוד מיד אויבי דוד, ומלות ובקש ה' הוא מאמר מוסגר, ר"ל יהונתן כרת ברית עם בית דוד (שהוא מיכל אשתו וישי ובניו שנכללם בתוך הברית הזה) להצילם מיד אויבי דוד, והוא שיהונתן התחייב להציל את בית דוד בל ירע שאול עמהם אחרי ברחו, ומ"ש ובקש ה' ר"ל בעת כריתת הברית בקש את ה' בתפלה שיעזרהו ע"ז. ולפ"ז כמו שכרת דוד ליהונתן בין על ביתו להחיותם עת ימלוך, כן כרת יהונתן לדוד בין על דוד בין על ביתו להצילו מיד שאול: (יז) באהבתו אתו ר"ל שהשביעו באהבה שבינם, שאחר שאהבו אהבת נפשו כשנשבע באהבה נשבע בנפשו והיה זה אצלו כשבועה היותר גדולה: (יח) ויאמר לו יהונתן התחיל לפרש הסימנים שמו ביניהם. ונפקדת נזכרת אצל בן המלך, אחר שיפקד ויחסר מושבך שלא תמצא שם, ולכן. (יט) ושלשת תרד מאד ר"ל תחלק השדה (שתסתר שם) לשלשה חלקים שבכל יום ויום תרד מאד למקום יותר נסתר מיום הקודם, והטעם, כי ביום הא' עדיין אין הסכנה גדולה כ"כ, וביום הב' שאם יכיר בו המלך ע"י שלא בא אל שולחן המלך יהיה הסכנה יותר, וביום הג' שהוא ב' דר"ח שאז אין שום אמתלא כי ביום הראשון אמר מקרה הוא כמ"ש בפכ"ו וגם שאז יספר הוא את אביו כמ"ש בפי"ב אז הסכנה גדולה מאד. ולכן אז תרד מאד. ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה ר"ל ביום החול שעושים בו מלאכה (כי בר"ח לא עשו מלאכה בשדות וא"צ להתרחק מאד בשדה כמו בחול שהעם מצויים שם) וישבת אצל האבן האזל כי שם אמתין: (כ) ואני שלשת החצים הוא מליצה על זמן הרע שנקרא

שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ כא וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ כב וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ כג וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ כד וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־

אל ק' הלחם

רש"י

וכן תרגם יונתן אבן אתא. אבן האות: (כ) צדה אורה. לא מפיק ה"א ופתרון צדה כמו לצד כל סיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה בצד אותה אבן אורה חצים למטרה כדי שלא יבין הנער וזה סימן יהיה לך לנוס אם אתה צריך לברוח: (כא) והנה אשלח וגו'. ודרך המבקש חץ הירוי הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוין יפה פעמים שהוא מחפשו והחץ להלן ממנו ופעמים שהוא הולך להלן מן החץ ומחפשו והסימן הזה יהיה לך: אם אמר אמר לנער וגו' קחנו ובאה. צא אתה בעצמך ממקום מחבואך וקחנו ובוא אלי כי אין לך ליראה כי שלום לך הקב"ה חפץ שתהא כאן ולא תירא ואפי' שמעתי מאבי רעה: (כב) ואם כה אומר וגו' לך כי שלחך. הקב"ה אומר לך לברוח ולהמלט: (כג) והדבר אשר דברנו. ברית שכרתנו יחד: הנה ה' ביני ובינך. עד על אותו דבר:

מצודת דוד

ונמנע שאול ליהונתן לגלו' סמות את דוד כי גם אז היה נסתר במקום ההוא: (כ) שלשת החצים. האחד לירות לראשון והשני אחריו אם להרחיקו אם להקריבו כפי הסימן האמור בענין ואולי לא יכוון בהשני לקח עוד אחד וכן יכוין אל הסימן הנרצה: צדה אורה. אשליך לצד האבן שהוא כאלו אני מורה למטרה: (כא) והנה אשלח. לאח"ז אשלח הנער אשר עמד למצוא החצים: אם אמר אמר. ר"ל הסימן הזה יהיה בידך אם אומר לנער הנה החצים ממך והנה ר"ל קרובים אלי ממך ועברת מהם ולהלאה כי כשירצה לעשות זה הסימן יזרוק שוב את החץ להיות קרוב אליו מן הנער: קחנו. אז אתה קח החץ ובוא: חי ה'. נשבע לו שבאם יאמר כזאת בודאי שלום לו ואין דבר רע ועכ"ז לא רצה לקרות לו שלא יודע שבעלתו נסתר: (כב) ממך והלאה. להלן ממקום עמדך כי כשירצה לעשות זה הסימן יזרוק שוב את החץ להיות רחוק מהראשון וכאשר עשה באמת: לך. אז לך לדרכך וברח לך: כי שלחך ה'. ר"ל שהליכה תהיה לך לטובה ומה' היא: (כג) והדבר. כאומר ואם תלך לך זכור תזכור הדבר אשר דברנו והוא דברי הברית שכרתנו: הנה ה'. ר"ל אין בינינו עד ואך הנה

מצודת ציון

מים מני ים (איוב י"ד) ור"ל סימן להולכי אורח: (כ) צדה. מל' צד: אורה. אשליך כמו ירה (שמות טו): למטרה. הוא הדבר אשר המורים מכוונים להשליך בו כמו כמטרה לחץ (איכה ג'): (כא) והנה. להצד הזה: (כב) לעלם. לנער כמו

השאלות

(פא) למה אמר בראשון אם אומר לנער, ובשני ואם כה אומר לעלם:

דבר שמואל

שנקרא חץ בכתובים, ונקרא לשנא תלתאי שהורג שלשה כדברי חז"ל בערכין, ר"ל בסימן זה יתברר לך מה פעלו הני המלשינים בלב שאול. צדה אורה, ר"ל לא אורה ביושר אל מקומך שאז ילך הנער רק אל הצד: (כא) אם אמר אמר נתן לו שני סימנים, א] בלשון, והנה או והלאה, שאם יאמר והנה, זה סימן שתבא הנה ואם אומר והלאה זה סימן שתברח הלאה, ב] באם יאמר לנער או לעלם, כי שם עלם מורה יותר על הגבורה והזריזות משם נער, כמ"ש בכ"מ, ור"ל שבאם יורה החצים במקום קרוב, באופן שיהיה מן הנער והנה, יאמר לנער, יקראהו בשם נער, כי א"צ זריזות כ"כ למצוא החצים כשהם קרובים, והסימן אל דוד שא"צ לזרז ולברוח רק יתגלה לפניו במעמד הנער, ואם יורה החצים למקום רחוק, שאז יאמר לעלם שיזרז למצוא חים, וזה סימן לדוד של הזריזות לברוח. וגם ידע כי ישמר מהתגלות במעמד הנער, כי לכן קראו עלם שיזדרז בהחצים למען ישלחנו מפה כמו שהיה, וכבר בארנו (בפסוק ז') שהיו ארבע אופנים, אופן אחד שימצא את שאול טוב אל דוד, ואז יהיו שני סימנים לטובה, שם נער ומלת הנה. אופן ב' שימצאהו ברע עמו, ואז יהיו ב' סימנים לרעה, שם עלם ומלת והלאה. ועוד שני אופנים שיסתפק מה בלב שאול, ואז ירמוז לו בסימן אחד. וז"ש אם אמר אמר לנער, וגם והנה, אז קחנו ובאה כי שלום לך ואין דבר אף משם סכנה, וכן: (כב) ואם כה אומר לעלם וגם והלאה אז לך תיכף כי שלחך ה' ר"ל אז נגלה בהשגחת ה' כי הסכנה מבוררת, ומובן שאם יהיה רק סימן אחד הדבר מסופק: (כג) והדבר ר"ל ובצד זה שתצטרך לברוח אל תסתכן להתראות עמי, כי כבר כרתנו ברית וה' עד בינינו עד עולם: (כד) וישב, מבואר מתחלה קודם שישב המלך, ישב יהונתן במקום דוד ושם ישב

הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ כה וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ כו וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ כז וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ כח וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ כט וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן

המלך

ת"א כי אמר. פסחים ג: ויחר אף. ערכין טו:

ע"ש (כו) ירוש' תענית ד ג במד"ר יח פסדר"כ נב:

רש"י

(כה) אל מושב הקיר. בראש המטה אצל הקיר: ויקם יהונתן. עמד ממקומו לפני שאין דרך הבן להיות מיסב אצל אביו. שדרכן היה לאכול מסובין על המטות והיה דוד מיסב בין יהונתן ובין שאול עכשיו שלא בא דוד לא הסב יהונתן עד שיסב אבנר אצל שאול ואח"כ ישב יהונתן אצל אבנר וא"ת לא ישב כלל הרי הוא אומר ויקם יהונתן מעל השלחן מכלל שישב: (כו) מקרה הוא. קרי ראה: בלתי טהור הוא. ועדיין לא טבל לקריו שאלו טבל לקריו אין צריך הערב שמש לחולין: כי לא טהור. זו היא נתינת טעם לדבר לפי שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא את הסעודה: (כז) ממחרת החדש. ממחרת חידוש הלבנה: השני. ביום שני לחדש: (כט) והוא צוה לי אחי. גדול הבית צוה לי שאהיה שם והוא אחי אליאב: אמלטה.

מצודת ציון

בן מי זה העלם (לעיל י"ז): (כה) ויפקד. מענין חסרון: (כו) מאומה. כלל לא: בלתי. ענינו כמו בל ולא: (כט) אמלטה. ענין הצלה והשמטה מדבר מה:

מצודת דוד

הנה העד יהיה ה' וכו': (כה) על מושבו. על המקום המיוחד לו לשבת בה והוא במקום המושב שאצל הקיר: ויקם יהונתן. כי סדר הישיבה היה אשר ישב דוד סמוך למלך ואחריו יהונתן ואחריו אבנר וישב עתה המלך במקומו ויונתן במקומו ואבנר במקומו וכשלא בא דוד נשאר יהונתן יושב סמוך לאביו מבלי אמצעי ואין מדרך הבן להסב אצל אביו ולזה קם יהונתן ממקומו לשבת במקום אבנר והוא ישב במקום יהונתן מצד שאול להיות הוא האמצעי בין שאול ליהונתן בנו (ולא ישב אבנר במקום דוד ולהשאר יונתן במקומו כי חשב פן יבוא עוד דוד וישב במקומו ואף כי יהונתן ידע שלא יבוא מ"מ עשה פלאו בתחלה כלא יודע. עם באמר בסוף שנשאל ממנו וכו' ומטעם זה ישב מתחילה במקומו כאלו לא ידע): ויפקד. נחסר היה המקום מן היושב: (כו) ולא דבר. לא שאל מדוע לא בא דוד כי חשב מקרה קרה לו שלא בא ואותו מקרה בלתי טהור הוא ר"ל שראה קרי ולזה לא בא כי לא טהור הוא עדיין כי לא טבל לקריו ואין מהראוי לאכול בשלחן המלך הטמא והטהור יחדו: (כז) ממחרת החדש השני. ר"ל ממחרת ר"ח שהוא שני לחדש: גם תמול. כי חשב אם היה מקרה היה לו לבוא היום תלונו אם שאין הדבר קבוע בכל יום מימות החול: (כח) נשאל נשאל. ממני שאל רשות ללכת עד בית לחם: (כט) שלחני. תן לי רשות ללכת: זבח משפחה. אותו היום היו בני משפחתו זובחים בעיר זבח שלמים: והוא צוה לי. לבוא על הזבח ואומר ומפרש מי היה המצוה ואמר אחי אליאב הבכור הוא היה המצוה: אמלטה נא. מעבודת המלך ואראה את אחי בשמחת הזבח: על כן לא בא. כי נתתי לו רשות ללכת והלך לו:

השאלות

(כה) למה ישב יונתן וקם:

דבר שמואל

(כה) וישב המלך על הלחם, פי' וישב המלך על מושבו שהיה רגיל לישב אצל הקיר בראש הקרואים אז ויקם יהונתן ממקומו, כי אין דרך שישב הבן אצל אביו ולכן עמד יהונתן על רגליו, והוכרח אבנר לישב מצד שאול להתמצע בין שאול ויהונתן, ועי"כ ויפקד מקום דוד, כי תמיד היה דוד יושב ביניהם, (והיה זה מחכמת יהונתן שישב שלא ועמד ממקומו, כדי שיזכור כי חסר דוד מן הקרואים) ובכ"ז, (כו) ולא דבר שאול מאומה כי אמר בלבו מקרה הוא ר"ל שראה קרי ע"כ בלתי טהור הוא והם אכלו חוליהם בטהרה, והוסיף כי לא טהור, ובכוונתו את דוד אמר, זה בא מסבת שהוא לא טהור ומהרהר ביום ובא לידי טומאה בלילה, כן פי' מהרי"א; (כז) החדש השני שעברו אז את החדש; (כח) ויען השיב, א] שהלך ברשות ועז"א נשאל נשאל, ב] הטעם שנתן לו רשות הוא, א] (כט) כי זבח משפחה, ב] שאחיו הגדול צוה לו שיבא, וז"ש והוא צוה לי

אמר

המלך׃ ל ויחר־אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן־נעות המרדות הלוא ידעתי כי־בחר אתה לבן־ישי לבשתך ולבשת ערות אמך׃ לא כי כל־הימים אשר בן־ישי חי על־האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן־מות הוא׃ לב ויען יהונתן את־שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה׃ לג ויטל שאול את־החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא מעם אביו להמית את־דוד׃ לד ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל ביום־החדש השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו אביו׃ לה ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו׃ לו ויאמר לנערו רץ מצא־נא את־החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא־ירה החצי להעברו׃ לז ויבא הנער עד־מקום

החצי

ת"א לבשתך וגו'. שם : ויטל שאול. שם :

ע"ש (ל) סנ' משפטים שו"ע ד : (לא) זוכר בראשים : (לג) סנ' משפטים :

רש"י

אשקמונ"ל בלעז אלך יום אחד ואבוא: (ל) נעות המרדות. לשון נע אשה נעה ונדה יונאית כאשר תאמר זנות מן זנה כן תאמר נעות מן נע והתי"ו מן הדבוק שהוא דבוק למרדות: מרדות. שהיא ראויה לרדות וליסר, דבר אחר כשחטפו בני בנימין מבנות שילה שיצאו לחול בכרמים היה שאול בייש ולא רצה לחטוף עד שבאתה היא עצמה והעיזה פניה ורדפה אחריו: נעות. על שם הכרמים והוא גם כמו נעוה אברתו (ע"א דף ע"ד) ימופון יעווהי מחמר (תרגום פ' ויחי פסוק חכלילי עינים) ולא מן השם: (לד) נעצב אל דוד. בשביל דוד. בשביל דוד: כי הכלמו אביו. בשביל דוד: (לה) למועד דוד. למועד אשר קבע לו דוד: (לו) להעברו. שהחצי עבר את הנער:

מצודת דוד

(ל) בן נעות המרדות. ר"ל כאשר אמך היא נפשעת בדבר המריד' תמרוד כי כן אשה בנה דומה לה לפשוע בדבר המרד: הלא ידעתי. מאז ידעתי שאתה בוחר בבן ישי להיות מולך וזה לבשתך ולבושת הגלות דופי אמך כי הלא יאמרו הבריות אין זה כ"א זנתה אמו והוא אינו בן שאול ולזה יאהב לשונאי שאול: (לא) כי כל הימים. ר"ל כ"א לא נכרת בו שימלוך הוא לא היית מגילו שידי כי כל ימי חייו לא תתקיים לא אתה ולא המלכות: ועתה שלח. הואיל ואתה נתת לו רשות ללכת עליך להשיבו כי הוא בן מות ולהמיתו: (לב) מה עשה. את ה' המליכו מה עשה הוא: (לג) כי כלה היא. ר"ל סוף גמר דעת אביו הוא להמיתו: (לד) ביום החדש השני. ר"ל ביום השני לחדש: אל דוד. בראותו כי כלתה אליו הרעה: כי הכלימו. ונעצב כי הכלימו אביו בקראו בן נעות המרדות והטיל עליו כהנים: (לה) ויהי בבקר. ביום השלישי מהחדש ולא ביום השני כאשר קבעו כי חשב שיגיע מי בדבר ולזה הלך בבוקר שאז הדרך לעשות טיול ולירות בחצים ובע"כ ישב שם דוד עד בואו: למועד דוד. אל המקום שהיועד אשר דוד נועד לשמוע כה: (לו) הנער רץ. אחר שירה החץ הראשון רץ הנער אחריו ובעודו רץ

מצודת ציון

(ל) נעות. מל' עוון ופשע: המרדות. מל' מרד: לבן ישי. כמו בבן ישי והא הלמ"ד במקום הבי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט') ומשפטו בכסא: ערות. ענינו הגלות הדופי כמו ערות דבר (דברים כ"ד): (לא) תכון. מל' הכנה וקיום: בן מות. איש מות: (לג) ויטל. השליך: (לה) למועד. מקום המיועד וקבוע וכאשר יאמר על זמן קבוע כ"כ יאמר על מקום קבוע וכן ובית מועד לכל חי (איוב ל'): (לו) מורה. מל' יריה והשלכה:

דבר שמואל

אחי, ג] שלא הלך לאכול ולשתות רק אמר ואראה את אחי: (ל) בן נעות המרדות מלין במליצה את המרד בעלם מופשט, ודרך המרד, שימרוד עבד על אדוניו לפרוק עול או למלוך תחתיו, אבל לא שימרוד בן באביו להמליך תחתיו איש נכרי, ואם יקרה זה הוא מרד של שגעון ועוות השכל, ר"ל אתה מורד נעוות ומשוגע, הלא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי על תכלית זה למרוד בי, וחכר גם כי הוא לבשתך ולבשת ערות אמך, שתוסר המלוכה מזרעה אל איש נכרי: (לא) כי כל הימים אשר בן ישי חי והגם שתמלוך לא תכון על בסיס ויסוד חזק כי ימרד בך; ועתה שלח וקח אותו אלי כי הוא למוכתך, כי בן מות הוא יען מורד במלכות: (לד) כי הכלמו ר"ל הגם שהכלימו אביו לא ע"ז נעצב רק על דוד: (לה) למועד דוד כי א"ל כעת מחר השלישית אתקור, והוא בשלשת היום: (לו—לט) להעבירו כדי שיאמר ממך והלאה. והיו שני הסימנים הנ"ל, א] שאמר

והלאה

הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ (לח) וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ (לט) וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ (מ) וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ (מא) הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ (מב) וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

כא (א) וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וִיהוֹנָתָן בָּא הָעִיר׃ (ב) וַיָּבֹא דָוִד נֹבֶה אֶל־אֲחִימֶלֶךְ הַכֹּהֵן וַיֶּחֱרַד אֲחִימֶלֶךְ לִקְרַאת דָּוִד וַיֹּאמֶר לוֹ מַדּוּעַ אַתָּה לְבַדֶּךָ וְאִישׁ אֵין אִתָּךְ׃ (ג) וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ הַכֹּהֵן הַמֶּלֶךְ צִוַּנִי דָבָר וַיֹּאמֶר אֵלַי אִישׁ אַל־יֵדַע מְאוּמָה אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אָנֹכִי שֹׁלֵחֲךָ

החצים ק' — ואשר

רש"י

(מא) מאצל הנגב. מספר אבן אחת דלקביל דרומא: עד דוד הגדיל. הרבה לבכות: (מב) לך לשלום. ושבועה אשר נשבענו, ה' יהיה עד עליה עד עולם:

כא (ג) ואת הנערים יודעתי. לשון עורה, הנערים אשר יצאו עמי הטרחתים לרוץ לפני אל מקום פלוני

מצודת ציון

(לז) אחרי הנער. ר"ל אל הנער כשהוא אחריו: (לח) חושה. גם הוא ענין מהירות כמו חושה לעזרתי (תהלים ל"ח) וכפל הדבר במלות שונות: (מב) הגדיל. מל' גודל וריבוי:

כא (ב) נבה. היא נוב ובה"א בנוסף במקום למ"ד בתחלתה: (ג) יודעתי. כמו הודעתי: פלוני. מלשון

מצודת דוד

ירה השני להעביר אותו לשלחו מהאבן הראשון: (לז) עד מקום החצי. אשר ירה בראשונה: הלא החצי. אשר ירה באחרונה הלא הוא ממך והלאה: (לח) מהרה חושה. רוץ מהר אחר השנים ולא תעמוד במקום הראשונה: את החצים. הראשונה והשנים: (לט) לא ידע מאומה. מהסימן הנעשה בירייה אלו החצים: (מ) את כליו. הקשת והחצים:

(מא) הנער בא. ר"ל הלך לבוא העירה: ודוד קם. להיות מתחלה היו שם אנשים ולא היה יכול לדבר עם דוד פא"פ וכאשר הבין מזה מאז ולכך עשה הסימן עם החצים וכאשר גמר הסימן הלכו להם האנשים ושלח גם הוא את הנער וכאשר שמע דוד כשלחו את הנער הבין בדבר שאין שם איש וקם ממקומו והלך אליו: מאצל הנגב. מצד הדרומי של אבן האזל ויהונתן ירה החצים מול צד הצפוני: לאפיו. על פניו: את רעהו. עם רעהו על כי היה קשה להם הפרידה: עד דוד הגדיל. הרבה לבכות יותר מיהונתן: (מב) אשר נשבענו. כאומר זכור תזכור אשר נשבענו ואמרנו ה' יהיה לעד ביני ובינך וכו':

כא (א) ויקם וילך. על דוד יאמר: (ב) ויחרד. מיהר בחרדה ללכת לקראתו: מדוע אתה לבדך. שאין משרתיו לשר וגדול ללכת יחידי: (ג) אשר וגו'. ר"ל לא מה שהמלך שלחני ולא מדבר השליחות אשר צוני וגם באתי הנה

דבר שמואל

הלאה, ב] שאמר מהרה חושה, ככ"ל: (מא—מב) עד דוד הגדיל ר"ל עד שהתחיל דוד לבכות בקול גדול ונתירא שלא ישמע לכן א"ל לך לשלום והזכירו ענין השבועה שנשבעו בשם ה' וגם שהם יתרחקו ה' קרוב אליהם, שלא יפסיק בינם המקום, וז"ש ביני ובינך, ולא הזמן וזה שאמר עד עולם:

כא (ב) מדוע אתה לבדך, שאם הולך בדרכי המלחמה איה הצבא, ואם בשליחות המלך איה נעריו ומשרתיו: (ג) את הדבר וכו' ר"ל שצוה שלא ידע איש לא הדבר עצמו מה הוא, ואף לא המקום שילך שם וז"ש ואשר צויתיך. ולכן לא יכול לקחת נער עמו שיודע לו המקום, ולא להשאיר הנערים במקום נודע שאז יודע להם המקום על ידי עבר ושב ממקום דוד אל מקום

וַאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאֶת הַנְּעָרִים יוֹדַעְתִּי אֶל־מְקוֹם פְּלֹנִי אַלְמֹנִי׃
ד וְעַתָּה מַה־יֵּשׁ תַּחַת־יָדְךָ חֲמִשָּׁה־לֶחֶם תְּנָה בְיָדִי אוֹ הַנִּמְצָא׃
ה וַיַּעַן הַכֹּהֵן אֶת־דָּוִד וַיֹּאמֶר אֵין־לֶחֶם חֹל אֶל־תַּחַת יָדִי כִּי־אִם־לֶחֶם קֹדֶשׁ יֵשׁ אִם־נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה׃ ו וַיַּעַן דָּוִד אֶת־הַכֹּהֵן וַיֹּאמֶר לוֹ כִּי אִם־אִשָּׁה עֲצֻרָה־לָנוּ כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם בְּצֵאתִי וַיִּהְיוּ כְלֵי־הַנְּעָרִים קֹדֶשׁ וְהוּא דֶּרֶךְ חֹל וְאַף כִּי־הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי׃
ז וַיִּתֶּן־לוֹ הַכֹּהֵן קֹדֶשׁ כִּי לֹא־הָיָה שָׁם לֶחֶם כִּי־אִם־לֶחֶם הַפָּנִים

ת"א והוא דרך. מנחות נה: ויתן לו. שם: המוסרים

ע"ש (ד) ירוש' סוכה ס ה: (ז) ירוש' שקלים ו ג תג"ר ג ג

רש"י

אלמוני: יודעתי. כמו ויודע בהם אנשי סוכות (שופטים ח' ט"ז): פלוני אלמוני. אלמון מאין שם שאיני חפץ להזכיר כי דבר סתר הוא: פלוני, כמו כי יפלא (דברים י"ז ח') יתכסה: (ד) או הנמצא. אם אין חמשה תן לי מה שנמצא בידך: (ה) אך מאשה. בקושי אני מאכילן לזרים אך זה די אפשר שאאכילנו לטמאים: (ו) עצרה לנו. עצורה ממנו: ויהיו כלי הנערים קדש. טהורים: והוא דרך חל. והלחם משנסתלק מעל השולחן והקטירו הבזיכין קרוב הוא להיות חולין שלא מידי מעילה מוציא לו שעת היתר לכהנים: ואף כי היום יקדש בכלי. ואפילו אם היום היתה תחלת קדושתו על

מצודת דוד

ידי: ואת הנערים. המשרתים שלי הודעתי אותם ללכת אל מקום פלוני אלמוני ר"ל הנסתר ומכוסה ואין לגלותה ושמה יעמדו עד בואי: (ד) ועתה. הואיל ומהלכי היא בסוד אין בהמצאה לי לחם מזולת לזאת מה יש מהלחם תחת ידך אם חמשה תנה בידי: או הנמצא. ר"ל ואם אין חמשה בידך תן הנמצא ואם פחות מחמשה: (ה) לחם קדש. לחם הפנים היו וכבר נסתלקו מהשלחן והוקטרו הבזיכין: אם נשמרו הנערים. הם הנערים שאמר דוד שלהם אל מקום פלוני אלמוני וחשב שהאמת אתו ולהם יביא הלחם: אך מאשה. כאלו אמר אך אם נשמרו הנערים מאשה ר"ל מטומאה ואף שהלחם הוא אסור לזרים מ"מ כלה להאכילם מחמת גודל הרעבון אולם דוקא לטהורים: (ו) כי אם אשה עצורה לנו. ר"ל לא כמו שתחשוב אתה שאין אנו נשמרים מאשה לא כן הוא כי אם אשה מנועה מאתנו מן כעת תמול השלישי בזמן לאתי מביתי ואף בגדי הנערים המה טהורים וראויים לקודש כי שמרו אותם: והוא דרך חל. והלחם ההוא משנסתלק מעל השלחן וקרבו הבזיכין קרוב הוא להיות חולין כי יצא מידי מעילה מביא בו היתר לכהנים: ואף כי היום וגו'. ר"ל ואפילו אם היום היתה תחילת קדושתו על השלחן ועדיין יש בו מעילה עכ"ז מותר לי להאכלם כי אחזו בולמוס והוא חולי הרעבון והכל מותר משום פקוח נפש כן פירשו רז"ל במנחות: (ז) ויתן וגו' קדש וגו'. נתן לו לחם הפנים כי לא היה לו לחם אחר כ"א אלו: המוסרים.

מצודת ציון

פלא ומכוסה: אלמוני. מל' אלם ור"ל אין לגלות המקום ולאומרה כאלם לא יפתח פיו וכן אל מקום פלוני אלמוני שהנותי (מ"ב ו'): (ד) תחת ידך. רוצה לומר ברשותך: (ה) חל. חולין: (ו) עצורה. מנועה כמו ועצר את השמים (דברים י"א): לנו. ר"ל מעמנו: כתמל שלשם. ר"ל כתמול השלישי שלפני היום: דרך חל. רוצה לומר ענין חולין: (ז) המוסרים.

דבר שמואל

הנערים לכן הודעתי והזמנתי את הנערים שיעמדו במקום פלוני נעלם מאיש: (ד) ועתה אחר שהמתני שם חמשה נערים רחוק מעיר מושב, תנה חמשה לחם לחמשה נערים או אם אין לך חמשה תן הנמצא ת"י: (ה) ויען הכהן, אין לחם חל אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש, לפי הפשט היה בידו תרומת לחמי תודה ומבואר בזבחים (דף קי"ז) שתרומת לחמי תודה אינו נוהג רק בזמן במה גדולה, ומ"מ היה דרכם להרימם ולתת לכהן המקריב, כמו שהיו נוהגים בחזה ושוק אע"פ אין נוהגים בבמה (כמ"ש למעלה פ' על וירם את השוק והעלי') ובכ"מ דינו כקדשים קלים שנאכלים לזרים ולא לטמאים וז"ש אם נשמרו הנערים אך מאשה: (ו) ויען דוד כו' כי אם אשה כמ"ש אין חשש טומאת קרי כי אשה עצרה ומנעת מאתנו מתמול שלשום שהלכנו בדרך, וגם אין חשש טומאת כלים כי כלי הנערים קדש, וגם אין איסור מצד היותה תרומת לחמי תודה (וכדעת ר"א שם בגמרא או כל"ק דרמי בר חמא שם) כי הוא דרך חל ר"ל שנהגו בו דרך חול שלא הניפוהו לפני ה' לשם תרומה, כי הוא זמן במה קטנה שאין תנופה ותרומת לחמי תודה נוהג, וכן אין בו איסור מצד שיצאו לחוץ, שאיסור חוץ אינו נוהג רק בשילה שק"ק נאכלים בכל הרואה, לא כן בנוב וגבעון אחר שהותרו הבמות, וז"ש והוא דרך חול ואף כי היום יקדש בכלי, ר"ל הגם שקדשו ע"י כלי שרת [כי לחמי תודה קדשו בשחיטת הזבחים ע"י הסכין שהוא כלי שרת כמ"ש במנחות (דף ע"ח)] בכ"ז הוא דרך חול ונוהגים בו כחולין לאכלו בכל מקום ולכל אדם, ועז"א ואף כי היום ר"ל היום בנוב אינו כימי קדם בשילה שהועיל כלי שרת. ועז"ש, (ז) ויתן לו הכהן קדש שהוא תרומת לחמי

הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְהוָה לָשׂוּם לֶחֶם חֹם בְּיוֹם הִלָּקְחוֹ׃ ח וְשָׁם אִישׁ מֵעַבְדֵי שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא נֶעְצָר לִפְנֵי יְהוָה וּשְׁמוֹ דֹּאֵג הָאֲדֹמִי אַבִּיר הָרֹעִים אֲשֶׁר לְשָׁאוּל׃ ט וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ וְאִין יֶשׁ־פֹּה תַחַת־יָדְךָ חֲנִית אוֹ־חָרֶב כִּי גַם־חַרְבִּי וְגַם־כֵּלַי לֹא־לָקַחְתִּי בְיָדִי כִּי־הָיָה דְבַר־הַמֶּלֶךְ נָחוּץ׃ י וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן חֶרֶב גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי אֲשֶׁר־הִכִּיתָ ׀ בְּעֵמֶק הָאֵלָה הִנֵּה־הִיא לוּטָה בַשִּׂמְלָה אַחֲרֵי הָאֵפוֹד אִם־אֹתָהּ תִּקַּח־לְךָ קָח כִּי אֵין אַחֶרֶת זוּלָתָהּ בָּזֶה * וַיֹּאמֶר דָּוִד

ת"א לשום לחם. יומא כא חגיגה כו מנחות כט וגו: ושם איש. סנהדרין קד: **אין**

ע"ש (ח) שוח"ט ג נב: (י) בר"ר עח: **רש"י** קמץ בז"ק. הב' בפתח. **פסקא באמצע פסוק**

השלחן היה זקוק ליטלו משם ולהאכילו, שאחזו בולמוס ומסוכן הוא, כך מפורש במנחות: (ז) לשום לחם חם. אחר ביום הלקח זה, ורבותינו אמרו חם ביום הלקחו. חם ביום סלוקו. חם ביום סדורו: (ח) נעצר לפני ה'. עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתורה: אביר הרועים. אב בית דין: (ט) ואין יש פה. ואם יש פה: נחוץ. בבהילות: (י) לוטה. כרוכה וכן וילט פניו באדרתו (מלכים א' י"ט י"ג): אחרי האפוד. אחר ששאלו באורים ותומים אמר לו כן, וכן תרגם יונתן בתר דשאיל ליה באפודא:

מצודת ציון

מל' הסרה: (ח) נעצר. מעוכב כמו נעצרה נא אותך (שופטים י"ג): האדמי. שהיה גר באדום אבל היה ישראל מלידה: אביר. ענין חוזק כמו אביר יעקב (בראשית מ"ט) ור"ל גדול והשוב: (ט) ואין. בחיר"ק כמו באיר"י וכן אי כבוד (לעיל ד'): פה. כאן: כלי. ת"י זיני: נחוץ. ענין מהירות רב כת"י בבהילו: (י) לוטה. מכורך ומעוטף כמו וילט פניו באדרתו (מ"א י"ט): בשמלה. בבגד: האפוד. הוא שם כולל גם לחושן: זולתה. חוץ ממנה: בזה. במקום הזה:

מצודת דוד

אשר נסתלקו מן השלחן לשום במקומם לחם חם בעת הלקח את אלו שהיו מונחים על השלחן כל השבוע (ואף שהלחם המסודר בשבת היה נאפה מע"ש מ"מ היה מונח במקום שישמור חומו): (ח) נעצר. מעוכב שם להתבודד בעבודת ה': אביר הרועים. גדול וממונה על רועי מקנה המלך: (ט) ואין. בלשון שאלה אמר לו האם אין יש פה חרב לתתו לי: כי היה וגו' נחוץ. ובעבור המהירות לא לקחתי עם עמדי: (י) אחרי האפוד. מונחת אחרי האפוד. וי"ת בתר דשאיל ליה באפודא ר"ל מתחילה שאל לו באורים ותומים ואח"ז אמר לו הדברים האלה: את אותה. אם תרצה לקחתה קח אותה: אין כמוה. ר"ל טובה היא לי מכל החרבות:

דבר שמואל

סודה, ובאר הטעם שלא נתן לו לחם אחר, **כי לא היה שם לחם** (כי היתה עיר שכולה כהנים) **כי אם לחם הפנים המוסרים מלפני ה' לשום לחם חם** אחר תחתיו משום דכתיב לפני תמיד, והגם שהלחם שלקחו מעל השולחן קל מהלחם שעל השולחן שאין בו מעילה וכ"ש שקל מתרומה שחייב עליו מיתה בכ"ז לא יכול לתתה לו כי אסורה לזרים, ולדעת חז"ל נתן לו לחם הפנים המוסרים מעל השולחן כי דוד אחזו בולמוס, וכבר באר זה בספר"ד כי לכן נתן לו לה"פ המוסרים כדין מי שאחזו בולמוס שמאכילים אותו הקל הקל תחלה, ודוד א"ל שיתן לו חמשה לחם, כי הכ"ג היה נוטל חמש חלות כמ"ש ביומא וא"ל שיתן לו חמש חלות תיכף כי בהם תתישב דעתו, או יתן לו הנמצא אם נמצא בידו חולין טוב יותר, והשיב לו הכהן עמ"ש או הנמצא, אין לחם חול, ת"י כי אם לחם קדש והוא לה"פ אחר הקטרת הבזיכין שהוא הקל מכולם, כי הסדר הוא—תרומה חייב עליו מיתה, לה"פ קודם הקטרת הבזיכין קל יותר שהוא רק בלאו, ולה"פ אחר הקטרה קל מכולם שאין בו מעילה, אך בתנאי אם נשמרו הנערים אך מאשה, כי אם הם טמאים יתהפך הדבר, שאיסור קדש חמור מתרומה שטמא האוכל קדש הוא בכרת (כמ"ש הרמב"ם פי"ח מהלכות פה"מ) וגבי תרומה ליכא כי אם חיוב מיתה בידי שמים (כמ"ש הרמב"ם פ"ו מהלכות תרומות) וקל מכולם לה"פ קודם הקטרת הבזיכין שאינו חייב משום טומאה עד שיקרבו מתיריו (כמ"ש הרמב"ם פ"ב מהל' מעילה) ואז היה ראוי להאכילו תרומה, ואחריו לה"פ שעל השולחן, ואחריו לה"פ המוסרים מעל השולחן שחמור מכולם ודוד השיב כי אשה עצורה לנו וכלי הנערים קדש ואין חשש טומאה, ויען גם באמר איזה קדש י"ל אם לה"פ שעל השולחן או לה"פ המוסרים, א"ל שהוא דרך חול נגד תרומה אף כי היום יקדש בכלי, ר"ל גם לחם שעל השלחן קל נגד תרומה כנ"ל, אחר שהוא רק בלאו, לכן ויתן לו הכהן קדש לא תרומה, כי לא היה שם לחם אחר כי אם לה"פ המוסרים שהוא הקל מכולם: (ח) **ושם איש** יספר שהכהן לא נשמר מפני דואג שהיה שם, והוא לאות שהכהן לא עלה על לבו כי בורח הוא, וזה מגיד ג"כ דעת דואג שהיה שם ושמע כי דוד אמר שהולך בשליחות שאול, ובכ"ז הלשין את הכהן בשקר כמו שיבאר: (י) **חרב גלית** פי' מהרי"ט ס'

אנשי

אֵין כָּמוֹהָ תְּנֶנָּה לִּי: יא וַיָּקָם דָּוִד וַיִּבְרַח בַּיּוֹם־הַהוּא מִפְּנֵי שָׁאוּל וַיָּבֹא אֶל־אָכִישׁ מֶלֶךְ גַּת: יב וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי אָכִישׁ אֵלָיו הֲלוֹא־זֶה דָוִד מֶלֶךְ הָאָרֶץ הֲלוֹא לָזֶה יַעֲנוּ בַמְּחֹלוֹת לֵאמֹר הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָו וְדָוִד בְּרִבְבֹתָו: יג וַיָּשֶׂם דָּוִד אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בִּלְבָבוֹ וַיִּרָא מְאֹד מִפְּנֵי אָכִישׁ מֶלֶךְ־גַּת: יד וַיְשַׁנּוֹ אֶת־טַעְמוֹ בְּעֵינֵיהֶם וַיִּתְהֹלֵל בְּיָדָם וַיְתָו עַל־דַּלְתוֹת הַשַּׁעַר וַיּוֹרֶד רִירוֹ אֶל־זְקָנוֹ: טו וַיֹּאמֶר אָכִישׁ אֶל־עֲבָדָיו הִנֵּה תִרְאוּ אִישׁ מִשְׁתַּגֵּעַ לָמָּה תָּבִיאוּ אֹתוֹ אֵלָי: טז חֲסַר מְשֻׁגָּעִים אָנִי כִּי־הֲבֵאתֶם אֶת־זֶה לְהִשְׁתַּגֵּעַ עָלָי הֲזֶה יָבוֹא אֶל־בֵּיתִי:

כב א וַיֵּלֶךְ דָּוִד מִשָּׁם וַיִּמָּלֵט אֶל־מְעָרַת עֲדֻלָּם וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו וְכָל־ **בית**

ת"א אין כמוה. עקידה שער א ח: וישם דוד. בס כו שבועות מה: וישנו וגו'. ספר הזכר פ' וישלח:

ע"ש (יא) סוח"ט לד: (יג) סוח"ט לד: **רש"י** באלפיו ק' ברבבתיו ק'

(יב) הלא זה דוד מלך הארץ. אמרו לו לאכיש תנאי היה בינינו אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים אין לך אלא שתרד מכסאך ויהיה מלך הארץ הזאת: (יד) את טעמו. את דבריו: ויתהלל. נשתטה: ויתו. ויכתוב: רירו. רוקו דבר הנוטף קרוי ריר, וכן בריר חלמות (איוב ו' ו'), וכן רר בשרו (ויקרא ט"ו ג'): (טז) הזה יבא אל ביתי. לשון תמיהה ולכך נקוד חטף פת"ח ורפי:

מצודת דוד

(יא) ביום ההוא. כי בעוד היותו בא"י עדיין היה בורח משאול וכאלו לא ברח: (יב) מלך הארץ. ר"ל הטוב כמלך על כולהו יוצא ובא במלחמה לפני העם: הלא לזה יענו. ר"ל הלא אלין היו השבח לומר במחולות לאמר הכה וכו' ודוד ברבבותיו: (יד) וישנו את טעמו. שינה את דבריו לפניהם ועשה מעשה סכלות כשוטה בידם ועשה סימנים ושריטות על הדלתות והוריד וכו' ועכ"ז עשה למען יחשבו שאין זה דוד: (טו) הנה תראו. הלא רואים שהוא איש משוגע ודוד הלא הוא משכיל א"כ אין זה דוד נלמה תביאון אלי: חסר משגעים. אמרו במדרש שהיתה אשתו ובתו משוגעים ולזה אמר וכי חסר וכו' ר"ל וכי אין די לי במשוגעים אשר בביתי עד שהבאתם גם את זה להשתגע אלי: הזה וגו'. ועוד האם זה שהוא בסכלות השגעון וכי ראוי הוא לבוא אל ביתי עם כי לפעמים יתענגו השרים בשמוע דברי משוגע אולם לא בדברי מי שהוא בסכלות השגעון:

כב (א) וישמעו אחיו. כי ברח דוד פחדו לנפשם פן

מצודת ציון

(יב) יענו. ענין הרמת קול רם (דברים כ"ז): במחלות. שם כ"ז: (יד) וישנו. מלשון השתנות וחלוף: טעמו. ענין דבור החכמה כמו וטעם זקנים יקח (איוב י"ב): ויתהלל. ענין סכלות כמו ושופטים יהולל (שם): ויתו. ענין רושם ושריטה כמו והתוית תיו (יחזקאל ט'): רירו. רוקו כמו בריר חלמות (איוב ו'): (טו) משתגע. מראה כעצמו ענין שגעון:

דבר שמואל

אמרי החול ימנעו מקחת־חרב שנהרג בו בעליו, כי סימן רע לבעליו, וז"ש אם אותה תקח לך קח כי אין אחרת, ודוד השיב אין כמוה כי אצלו שהוא נלח בה תורה על סימן טוב: (יא) ויברח שתה ברח לגמרי כי יצא מגבול א"י: (יב) הלא זה דוד השלוהו שבא כמרגל כי א"א שברח הלא הוא מלך הארץ, וא"א שיברח מפני שאול כי גדול הוא משאול אם אצל העם שנחשב כמלך אצלם אם מצד גבורתו, כי הלא לזה יענו במחלות. גם אמרו הלא זה דוד מלך הארץ הזאת של פלשתים מפני התנאי שהתנה גלית אנחנו עבדים למגלח הפלשתי, והוא בא ללכוד את הארץ, הלא לזה יענו שרים במחולות לאמר הכה דוד ברבבותיו, כי בא להכות אותנו אלפים: (יד) וישנו את טעמו, תחלה נתן טעם שבא כי ברח מאדוניו, עתה שינה ונתן טעם אחר, ויתהולל בדברי שגעון עד שנראה מדבריו שהוא איש משוגע, וכן ממעשיו ויתו על דלתות השער, וכן מתנועותיו ויורד רירו אל זקנו: (טו) ויאמר אכיש הנה תראו וכו' ר"ל בהכרח תאמרו אחד מג' חילוקים, א] או שלא ידעתם שהוא איש משוגע, ע"ז משיב הנה תראו איש משתגע, הלא זה נראה לכל: ב] (טז) או תאמרו שהבאתם אותו כדרך שמביאים משוגע לצחוק, עז"א חסר משגעים אני הלא יש פה משוגעים הרבה בלעדיו, וחז"ל אמרו שהיו אשתו ובתו משוגעים, ג] או תאמרו שלא אתם הבאתם אותו רק בא מעצמו וזה א"א כי הזה יבוא אל ביתי מעצמו וכי ראוי שיניחוהו לבא:

כב (א) וישמעו אחיו שיראו פן ינקום שאול מהם:

בֵּית אָבִיו וַיֵּרְדוּ אֵלָיו שָׁמָּה׃ ב וַיִּתְקַבְּצוּ אֵלָיו כָּל־אִישׁ מָצוֹק וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ נֹשֶׁא וְכָל־אִישׁ מַר־נֶפֶשׁ וַיְהִי עֲלֵיהֶם לְשָׂר וַיִּהְיוּ עִמּוֹ כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ׃ ג וַיֵּלֶךְ דָּוִד מִשָּׁם מִצְפֵּה מוֹאָב וַיֹּאמֶר ׀ אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב יֵצֵא־נָא אָבִי וְאִמִּי אִתְּכֶם עַד אֲשֶׁר אֵדַע מַה־יַּעֲשֶׂה־לִּי אֱלֹהִים׃ ד וַיַּנְחֵם אֶת־פְּנֵי מֶלֶךְ מוֹאָב וַיֵּשְׁבוּ עִמּוֹ כָּל־יְמֵי הֱיוֹת־דָּוִד בַּמְּצוּדָה׃ ה וַיֹּאמֶר גָּד הַנָּבִיא אֶל־דָּוִד לֹא תֵשֵׁב בַּמְּצוּדָה לֵךְ וּבָאתָ־לְּךָ אֶרֶץ יְהוּדָה וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיָּבֹא יַעַר חָרֶת׃ ו וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל כִּי נוֹדַע דָּוִד וַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ וְשָׁאוּל יוֹשֵׁב בַּגִּבְעָה תַּחַת־הָאֶשֶׁל בָּרָמָה וַחֲנִיתוֹ בְיָדוֹ וְכָל־עֲבָדָיו נִצָּבִים עָלָיו׃ ז וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לַעֲבָדָיו הַנִּצָּבִים עָלָיו שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי יְמִינִי גַּם־לְכֻלְּכֶם יִתֵּן בֶּן־יִשַׁי שָׂדוֹת וּכְרָמִים לְכֻלְּכֶם יָשִׂים שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת׃ ח כִּי קְשַׁרְתֶּם כֻּלְּכֶם עָלַי וְאֵין־גֹּלֶה אֶת־אָזְנִי בִּכְרָת־ בני

ת״א ובאלא״ שאל. תענית כ׳: גם לכלכם. עקידה שער ח:

ע״ש (ב) סה״ד ס: (ג) במד״ר יד: (ד) במד״ר יד: (ו) בר״ר נד: (ז) שוה״ע ד: (ח) תנ׳ מצורע שוה״ט ו:

רש״י

כב (ד) וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה. סמוך למואב וכשיצא דוד משם ליער חרת הרג מלך מואב את אביו ואת אמו ואחיו חוץ מאחד שברח שהחייהו נחש העמוני והוא החסד שאמר דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד כדאיתא במדרש רבי תנחומא: (ו) כי נודע דוד. כי התבונן להשמר ממנו: תחת האשל ברמה. אחת שהיתה בגבול בנימין. ורבותינו אמרו היא היתה רמה של שמואל ושני מקומות

מצודת ציון

כב (ב) מצוק. ענין צרה כמו צר ומצוק מצאוני (תהלים קי״ט) ור״ל מי שיש לו מצוקה מאויביו: נשא. ענין הלואה כמו ינקש נושה (שם ק״ט) ור״ל מי שיש אצלו הלואה מאחרים: מר נפש. עני ורש כמ״ש ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו (משלי ל״א): (ד) וינחם. וינהגם כמו ולא נחם אלהים (שמות י״ג): במצודה. ענין מקום מבוצר או מגדל או סלע או מערה כמו יביאהו במצודות (יחזקאל י״ט): (ו) האשל. אילן כמו ויטע אשל (בראשית כ״א): (ח) קשרתם. ענין

מצודת דוד

יתנקם בהם שאול ולזה ירדו אל דוד: (ב) כל איש מצוק וגו׳. ולא היה יכול לשבת בארצו ובמקומו: (ג) יצא נא. מן המערה לשבת אתכם: מה יעשה לי אלהים. באיזה מקום אמצא מנוח כי אז ישבו עמדי: (ד) וינחם. דוד הביאם לפני המלך: במצודה. שהיה סמוך אל מואב: (ו) כי נודע דוד. כי עד הנה היה נחבא ולא ראהו איש: תחת האשל ברמה. מקום גבוה היה בגבעה ושם עמד אשל: (ז) בני ימיני. כי רוב עבדיו היו מבני שבטו: גם לכלכם. ר״ל וכי אמר שיתן שדות לכולכם וכי מאין לו כל

שדות ומאין לו רבוי עם כ״כ שיעשה את כולכם לשרים: (ח) כי קשרתם. כולכם עשיתם עלי קשר באלו שנאית

השאלות

(ח) למה חלק וכפל דבריו ואין גולה את אזני בכרת בני וכו׳, ואין חולה וכו׳, וגם שעקר הקפידה הוא על עשה לא על התלה:

דבר שמואל

(ב) כל איש מצוק, שיש לו מצוקת נפש פנימיית וכל איש אשר לו נשא ר״ל מיצר מבחוץ ואלה יעזבו מקומם לבקש ריוח ממצוקת נפש או מצרת הגוף, וכל איש מר נפש בעל כעס וחמה וזה ילך לחרף נפשו בשדה המערכה: (ג) וילך דוד כי ירא ששאול ירדף אחריו. יצא נא אבי ואמי אתכם כי דוד ואנשי החיל ישבו במצודה ושם סכנה בעת מלחמה, בקש שיצאו מן המצודה לשבת בעיר המלוכה: (ו) כי נודע דוד, כי עד עתה שמע שנאספו אליו אנשים אבל עקבותם לא נודעו עד עתה: תחת האשל ברמה בין גבעה ובין רמה היה נטוע אשל, והאשל היה מציין גבול רמה, וכן למעלה (סי׳ י״ד) ושאול יושב בקצה הגבעה תחת הרמון במגרון, ויש בזה דרוש לחז״ל: (ז) שמעו נא בני ימיני גם לכלכם אמר להם, א] אם שבט יהודה מחזיקים בידו, הם באשר הם שבטו ומשפחתו יקוו כי יתן להם משרה או נחלת שדה וכרם, לא כן אתם בני ימיני, ב] גם לכלכם וכו׳, ר״ל גם אם תקוו זאת, א״א שכולכם תהיו שרי אלפים, ושימן לכולכם שדות וכרמים, הלא בהכרח אחד יהיה שר אלף, ויתר העם יהיו עבדים ועניים, וא״כ מה הסבה. (ח) כי קשרתם כלכם עלי, והנה התרעם בשתים, א]

שתיכף

בְּנִי עִם־בֶּן־יִשַׁי וְאֵין־חֹלֶה מִכֶּם עָלַי וְגֹלֶה אֶת־אָזְנִי כִּי הֵקִים בְּנִי אֶת־עַבְדִּי עָלַי לְאֹרֵב כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ט וַיַּעַן דֹּאֵג הָאֲדֹמִי וְהוּא נִצָּב עַל־עַבְדֵי־שָׁאוּל וַיֹּאמַר רָאִיתִי אֶת־בֶּן־יִשַׁי בָּא נֹבֶה אֶל־אֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֲחִטוּב׃ י וַיִּשְׁאַל־לוֹ בַּיהוָה וְצֵידָה נָתַן לוֹ וְאֵת חֶרֶב גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי נָתַן לוֹ׃ יא וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ לִקְרֹא אֶת־אֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֲחִיטוּב הַכֹּהֵן וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בְּנֹב וַיָּבֹאוּ כֻלָּם אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ יב וַיֹּאמֶר שָׁאוּל שְׁמַע־נָא בֶּן־אֲחִיטוּב וַיֹּאמֶר הִנְנִי אֲדֹנִי׃

ת"א ולית חלה. ברכות יב: דאג. סנהדרין יא: ע"ש (ט) במד"ר יח פדר"כ לג תנ' נח מצורע סוה"ע ז: ויאמר

מצודת דוד / מצודת ציון

קושרים כולכם: בכרת בני. בעת שכרת בני ברית עמו כי אגודת אנשים בחבור: עלת מרד: (ו) ונודע. מזן:
אם גליתם אזני מאז הייתי נשמר שלא יבוא לכל זה: ואין
חולה. אין אחד מכם שיחלה ויכאב לבו בעבורי: וגלה. כפל דבריו וכדרך המדבר מכאב לב: כי הקים. רוצה לומר
על ידי שלא גליתם אזני נגמר הדבר והקימו לאורב: כיום הזה. שנראה עתה בחוש שאורב עלי ומאסף אליו אנשים:
(ט) והוא נצב. עמד כמוך לעבדי שאול בעת שאמר להם הדברים האלה: (י) בה'. באורים ותומים:

השאלות / דבר שמואל

(ח-יג) מה חטא דואג והוא הגיד האמת ומדוע קללו דוד בתהלות סי' נ"ב, למה הפך הסדר שלא

שתיכף עת כרת בני (ברית) עם בן ישי, היה לכם להודיעני, ב] אם תאמרו שאז לא השבתם שיצמח מזה מרד במלכות, ועכ"פ עתה כי הקים בני את עבדי עלי לארב, והרי הצמיח המרד באופים כמו שהוא ביום הזה שיצא המרד אל הפועל ומדוע אין גולה את אזני שזה מורה שאין מכם חולה עלי להרגיש בצרתי: (ט) והוא נצב ממונה עליהם. בא נבה אל אחימלך, הנה אם היה דואג מגיד המעשה כמו שהיה באמת, לא היה נראה שום חטא על הכהנים, כי באמת בא דוד אל בית ה' לא אל בית אחימלך, ודואג שמע שדוד אמר שהולך בשליחות המלך, ושהוא רעב שאחזו בולמוס, ושאל לו באורים דבר סתמי ולא הודיע להכהן עקר שאלתו באמרו שהמלך צוהו להעלים הדבר, ושלא בקש חרב גלית כלל, רק חרב, ורק מפני שלא היה חרב אחרת נתן לו חרב גלית, מכ"ז מבואר שהכהן עשה זאת בתום לבבו ובנקיון כפיו, אבל דואג לשונו כתער מלוטש עושה רמיה, הוא אמר שדוד בא אל בית אחימלך שמשמעותו שבא אל בית הכהן לא אל בית ה', ולזה לא אמר אל בית אחימלך הכהן שאז היה משמע שבא אליו מצד כהונתו, והוא הלשין שבא אליו מצד היותו עמו בקושרים בהיותו בן אחיטוב וממשפחה זאת המה עם דוד. (וכן אמר (תהלות נ"ב ב') בבוא דואג האדומי ויגד לשאול בא דוד אל בית אחימלך. כי זה היה יסוד המלשינות שבזה השחית את הכהנים), ועל יסוד זה הוליא דבה שנים כמ"ש, (י) וישאל לו באלהים שאם היה מגיד שהיה בבית אלהים הלא היה מוכרח להגיד לשאול מה שאל לו, כי שם היה דואג נעצר לפני ה' ושמע הדברים, אבל בהיות שאול חושב שבא לבית הכהן, חשב שבביתו גלה לו סודו ושאלתו עד שבבואו לבית ה' לשאול לא יכול לדעת מה דברו בבית הכהן בלאט, ג] שבאמת מה ששאל לו באלהים היה לבסוף, ודואג ספר בערמה שתחלה שאל לו באלהים ואח"כ נתן לו חרב ולדה, וזה משני טעמים, א] שאם היה מספר כסדר היה שאול מרגיש שהכהן לא ידע מאומה, שאל"כ למה נתן לו הלחם והחרב בבית ה' לפני דואג ולא בביתו, מדוע לא נשמר מדואג, לכן אמר שתחלה שאל לו באו"ת והיה מוכרח לכנוס לבית ה' לשאול, ולכן לא נשמר מפני דואג גם בהחרב והלחם אחר שנגלה סודם, ב] שבזה יגדל האשמה על הכהן, שאם תחלה נתן לו חרב ולחם, יאמר הכהן שלא ידע מאומה כי בורח הוא, ואף שאח"כ שאל לו באלהים ובהכרח שאל על עניני הבריחה, אז כבר היה החרב בידו, אבל לפ"מ שאמר שתחלה שאל באלהים, וכבר ידע מתשובת האו"ת כי בורח הוא מדוע נתן לו לחם וחרב, ד] לא ספר שאחזו בולמוס ושממעט זה נתן לו לחם קדש, שבזה גם אם היה הכהן יודע כי בורח הוא היה מוכרח להשיב את נפשו, כי לא הורשה להכהן לגרום מיתתו, רק אמר צידה נתן לו, שמשמע צידה לדרכו לימים רבים שזה מורה שהחזיק בידו, ה] לא ספר שדוד שאל חרב סתם ולא היה לו חרב אחר עד שחרב גלית היה מקרה והוא אמר ואת חרב גלית נתן לו שמורה שכיון בעצם לתת לו דוקא חרב הזאת, ו] שמלבד זה העלים כל הספור העקרי שדוד אמר בפי' שהוא שליח המלך על דבר סתם, ולכן אין בידו לא צידה ולא חרב כי היה דבר המלך נחוץ, שבכ"ז היה הכהן יוצא נקי בדינו: (יב) בן אחיטוב, קראו בן לבזאתו, וגם לכלול את אביו בכלל המרד:

יג ויאמר אליו שאול למה קשרתם עלי אתה ובן־ישי בתתך לו לחם וחרב ושאול לו באלהים לקום אלי לארב כיום הזה׃ יד ויען אחימלך את־המלך ויאמר ומי בכל־עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וסר אל־משמעתך ונכבד בביתך׃ טו היום החלתי לשאול־לו באלהים חלילה לי אל־ישם המלך בעבדו דבר בכל־בית אבי כי לא־ידע עבדך בכל־זאת דבר קטן או גדול׃ טז ויאמר המלך מות תמות אחימלך אתה וכל־בית אביך׃ יז ויאמר המלך לרצים הנצבים עליו סבו והמיתו | כהני יהוה כי גם־ידם עם־דוד וכי ידעו כי־ברח הוא ולא גלו את־־אזנו ולא־אבו עבדי המלך לשלח את־ידם לפגע בכהני יהוה׃ יח ויאמר המלך לדויג

ת"א כב אתם. יומא כב: יתיר ו' אליו ק' אזני ק' לדואג ק' סב

ע"ש (יג) שוח"ט נב: (יד) שוח"ט נב: (טו) שוח"ט נב: (טז) שוח"ט נב תנ' מצורע: (יז) ירוש' סנהד' י ב בר"ר לב במד"ר ח שוח"ט נב: (יח) ירוש' סנהדרין י ב בר"ר לב במד"ר ח שוח"ט נב:

רש"י

בן וכן מדרשו ושאול יושב בגבעה בזכות האשל הגדול אשר ברמה שהיה מתפלל עליו: (יג) ושאול לו באלהים. עשיתו מלך שאין נשאלין באורים ותומים להדיוט: (יד) וסר אל משמעתך. כמו ויסורו אליו (בראשית י"ט ו') וקרב למשמעתך ואל שמע דבריך וכי היה לי להבין שאינו הולך בשליחותך: (טו) היום החלותי לשאל לו. בתמיה זה ימים רבים שצורך הצבור בו שמינהו מוציא ומביא את ישראל ומאז אני שואל לו באלהים: חלילה לי. מעשות דבר זה למרד ולמעל: (יז) לרצים הנצבים עליו. אבנר ועמשא היו: ולא אבו. דרשו אכין ורקין כל איש אשר ימרה את פיך וגו' (יהושע א' י"ח) יכול אפילו לדבר עבירה

מצודת ציון

(יז) לרצים. הרצים לפני מרכבתו: עליו. אצלו לשמשו: סבו. סובו מפה ללכת להמיתם: ולא אבו. ולא רצו: לפגע. ענין מכת מות כמו גש פגע בו (ש"ב א'):

מצודת דוד

(יג) בתתך. במה שנתת לו לחם וכו' נראה שקשרתם עלי להקימו לאורב: (יד) ומי בכל עבדיך. ר"ל לא במרד עשיתי זאת כי אמרתי שהולך הוא בדבר המלך כי מי מכל עבדיך עבד נאמן כדוד: וסר. ומאז היה סר לעשות נשמע לך לכל אשר תצוהו: (טו) היום החלותי. וכי היום היה ההתחלה לשאל לו באלהים הלא מאז שאלתי לו בהיותו כי הוא היה המוציא והמביא: חלילה לי. לעשות זאת במרד ובמעל: דבר. ר"ל דבר אשמה: בכל. כמו ובכל: בית אבי: בכל זאת. במה שמרד דוד בך: (יז) גם ידם. ר"ל גם עמהם: נשא

השאלות

שאלה נתן לו צדה ואח"כ שאל באלהים ואח"כ חרב נתן לו, ושאול אמר זה בסדר אחר:

דבר שמואל

(יג) בתתך לו לחם וכו' שאול שהאמין לדברי דואג וחשב שבא אל בית הכהן לא הולך לסדר הדבר כסדר שהיה (כמ"ש דואג שהולך לזה לחזק המלשינות) רק סדר עונותיו מן הקל אל החמור שנתן לו לחם, ויותר מזה חרב, ויותר מזה ששאל לו באלהים, וכ"ז היה על תכלית שיקום עלי לאורב ביום הזה ר"ל שהרי היום יצא הדבר אל הפועל ונגלתה מלאכתו למפרע: (יד) ומי בכל עבדיך כדוד השיב שבלא לא היה שום ענין שיעלה בדעתו שדוד הוא מורד באדוניו, כי זה היה אפשר בא' מארבעה פנים, א] אם היה דוד בוגד בטבעו, ועז"א ומי כו' כדוד נאמן, ב] אם היה נראה מפעולותיו שהוא ממרה נגד אדוניו, ועז"א וסר אל משמעתך, ג] אם היה ממשפחה שהם אויבי המלך ועז"א וחתן המלך ד] אם היה המלך משפילהו ומוריד כבודו שיגיע שימרוד מצד בקשתו הכבוד ועז"א ונכבד בביתך, וא"כ הלא לא היה שום דבר שיעלה בדעתי שהוא דעתו לברוח ולמרוד: (טו) היום החלותי לשאול, ר"ל כי מה ששאלתי לו היום הוא הפעם הראשון, ועז"א החלותי, או הכי שאלתי היום שנודע כי הוא מורד, וא"כ מדוע תחשדני, אל ישם המלך בעבדו דבר בכל בית אבי, ר"ל אתה מיחס אלי דבר אשמה, ועל ידי אתה מיחסו אל כל בית אבי, מה שאינו כלל, כי לא ידע וכו': (יז) כי גם ידם עם דוד או לכל הפחות ידעו כי בורח הוא וחייבים מיתה על שלא גלו את אזני, ולא אבו כי הבינו שהדבר שקר: (יח) סב אתה אשר שלדבריך חייבים מיתה, יד העדים תהיה בו בראשונה: (יט) ואת

סב אתה ופגע בכהנים ויסב דויג האדמי ויפגע הוא בכהנים
וימת ביום ההוא שמנים וחמשה איש נשא אפוד בד:
יט ואת נב עיר־הכהנים הכה לפי־חרב מאיש ועד־אשה
מעולל ועד־יונק ושור וחמור ושה לפי־חרב: כ וימלט בן־
אחד לאחימלך בן־אחטוב ושמו אביתר ויברח אחרי דוד: כא ויגד
אביתר לדוד כי הרג שאול את כהני יהוה: כב ויאמר דוד לאביתר
ידעתי ביום ההוא כי־שם דויג האדמי כי־הגד יגיד לשאול
אנכי סבתי בכל־נפש בית אביך: כג שבה אתי אל־תירא
כי אשר־יבקש את־נפשי יבקש את־נפשך כי־משמרת
אתה עמדי:

כג א ויגדו לדוד לאמר הנה פלשתים נלחמים בקעילה והמה
שסים את־הגרנות: ב וישאל דוד ביהוה לאמר האלך

והכיתי

ת"א וימלט וגו'. סנהדרין קה: דואג ק'. הב' בצרי. דואג ק'.
ע"ש (יט) קס"ל כדר ב הג' מגורע טוה"ט נב: (כב) טוה"ט נב:

רש"י

ס"ל רק: (יח) לדויג. כשהוא שמו אמר לו נתפסת כדג אתה הלשנת עליהם אתה הרוג אותם: (כב) אנכי סבתי. סבבתי דבר עד שבא לידי כך: (כג) כי אשר יבקש את נפשי. אדם אחד רודף שניהו במקום שאמלט שם אני תמלט אתה כי במשמרתי תהיה תמיד, כך תרגם יונתן ארי מאן דבעי למיקטלי בעי למקטלך. ויש עוד לפרש כי אשר יאהבני יאהבך ואשר ישמור את נפשי ישמור את נפשך. ויש דוגמא במקרא אנשי דמים ישנאו תם וישרים יבקשו נפשו (משלי כ"ט י') הרי כאן בקשת נפש לטובה:

מצודת דוד

(יח) נשא אפוד. כ"א מהם היה נושא אפוד והוא מלבוש מכובד ולכבוד אותו עובדי ה' וכמ"ש בשמואל נער חגור אפוד בד (לעיל ב'): (כב) ביום ההוא. בהיותי בנוב ידעתי אז שדואג שם והוא יגיד לשאול: אנכי סבתי. היה מתאונן ואומר אני סבבתי המיתה לכולם וע"י באה הסבה: (כג) כי אשר יבקש. כלה שאול המבקש נפשי לספותה הוא מבקש נפשך לכן אל תפרד מעלי ותהיה שמור עמדי:

מצודת ציון

כג (א) שסים. בוזזים כמו ומשאיהם שסו למו (תהלים

דבר שמואל

נב למען ישמעו העם ויראו ולא יחזיקו ידי דוד: (כב) ידעתי ר"ל אני סבה למיתתם, ואני קנית מזיד אחר שידעתי ביום ההוא כי דואג יגיד לשאול וא"כ אנכי סבותי מיתתם ואני צריך כפרה, וכמ"ש חז"ל א"ל הקב"ה על ידך נהרג נוב עיר הכהנים: (כג) שבה אתי אל תירא, כי אשר יבקש את נפשי, ר"ל בענין הסכנה, אני המסוכן בעצם ובראשונה, ואתה במקרה על ידי, שמי שיבקש את נפשי יבקש את נפשך ג"כ אבל אני העקר בסכנה. ובהפך בענין ההצלה אתה העקר ואני הטפל כי משמרת אתה עמדי, הלא ה' ישמר אותך בעצם ובראשונה בהיותך כהן ועובד עבודתו, ואגב ישמור גם אותי מצד היותי טפל לך וא"כ אתה הטפל בסכנה והעקר בהצלה ולכן אל תירא:

כג (א) **נלחמים** בקעילה והמה שסים אמרו חז"ל בעירובין שלא באו רק על עסקי תבן וקש, ופהיה ביום השבת רק בעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש מחללים שבת. נראה שהוציאו זה, א] ממ"ש נלחמים בקעילה, ויש הבדל בין לוחם בעיר ובין לוחם על העיר, הלוחם על העיר רוצה לכבוש החומה, והלוחם בעיר נכנס לגבולה ולוחם עם אנשיה, וכבר בארתי זה (ביהושע סימן י') ולפ"ז ממ"ש נלחמים בקעילה, ולא אמר נלחמים על קעילה מבואר שלא באו לכבוש החומה, ויש הבדל בין בוזז ובין שוסה, הבוזז לוקח להנאתו והשוסה עושהו להשחית בלבד, (ובארתי זאת ובפי' ישעיה סי' י"ז וסי' מ"ב ובכ"מ) ולפ"ז ממ"ש והמה שוסים ולא אמר והמה בוזזים מבואר שלא היה שם תבואה ופירות שיקחו לצרכם, רק התבן וקש שבאו לרמסו

להשחיתו

והכיתי בפלשתים האלה ויאמר יהוה אל דוד לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה: ג ויאמרו אנשי דוד אליו הנה אנחנו פה ביהודה יראים ואף כי נלך קעלה אל מערכות פלשתים: ד ויוסף עוד דוד לשאול ביהוה ויענהו יהוה ויאמר קום רד קעילה כי אני נתן את פלשתים בידך: ה וילך דוד ואנשו קעילה וילחם בפלשתים וינהג את מקניהם ויך בהם מכה גדולה וישע דוד את ישבי קעילה: ו ויהי בברח אביתר בן אחימלך אל דוד קעילה אפוד ירד בידו: ז ויגד לשאול כי בא דוד קעילה ויאמר שאול נכר אתו אלהים בידי כי נסגר לבוא בעיר דלתים ובריח: ח וישמע שאול את כל העם למלחמה לרדת קעילה לצור אל דוד

ע"ש (ג) כג"ר לג: (ו) אשר פקודי : ואנשיו ק' רש"י פסקא באמצע פסוק ואל

רש"י

כג (ז) נכר אתו בידי. הסגיר וכן אל תרא ביום אחיך ביום נכרו (עובדיה א' ט') וממשקל החזקים הוא כמו אבד ושבר בריחיה (איכה ב' ט') ואם בקש לדבר במשקולות הרפים היה נקוד נכר:

מצודת דוד

כג (ג) ביהודה. עם שאנו בין אנשי שבטך אנו מתפחדים ומכ"ש כאשר נלך קעילה: (ד) ויוסף וגו'. בכדי לאמץ לב אנשיו שאל שוב: (ה) וינהג. נהג לעצמו להיות לו לשלל: (ו) קעילה. כשבא אל דוד היה בגבול קעילה: אפוד ירד. לפי שנאמר למעלה וישאל דוד בה' לזה אמר שאביתר הביא עמו האפוד ובו שאל: (ז) נכר. מסר אותו אלהים בידי אחרי שהסגר בעדו לשבת בעיר דלתים ובריח ובוטח הוא בחוזק העיר ולא יתחבא עוד ואני אצור על העיר עד לדתה:

מצודת ציון

מ"ד): (ג) ואף כי. הוא ענין כל שכן וק"ו כמו ואף כי אש אכלתהו (יחזקאל ט"ו): מערכות. אנשי המלחמה יקראו כן כשהם ערוכים וסדורים להלחם: (ו) אפוד. זה יאמר על האפוד והחושן עם האורים ותומים וכן אין אפוד ותרפים (הושע ג'): (ז) נכר. מסר וכן כי לורש מכרם (דברים ל"ב): ובריח. הוא כעין מטה עשוי לסגור בו הדלתות מבפנים: (ח) וישמע. ענין אסיפה הבאה משמיעת קול מאסף כמו השמיעו עליה ממלכות (ירמיה נ"א): לצור.

השאלות

(ג) איך לא בטחו אנשי דוד על תשובת ה' שא"ל לך והכית בפלשתים, ועוד למה האמינו לדברי האו"ת השניים:

(ח) אחרי שהכריז שאול לצור על דוד פשיטא שידע דוד שעליו מחריש הרעה:

דבר שמואל

ולהשחיתו: (ג) ויאמרו אנשי דוד הנה מה שלא בטחו על דבר ה', שא"ל שיכה בפלשתים, יש בו שני טעמים, א] שה' א"ל והכית בפלשתים והושעת את קעילה, ויש הבדל בפעל מכה כשבא על כיבוש מלחמה כשנקשר עם ב' או עם את, אם היה אומר והכית את פלשתים משמע שיכה את כולם, שכן מורה תמיד הבה את, כמו המכה את מדין וכדומה. אבל מכה בו, מורה שאינו הורג רק מקצתם, (ולרוב יפרש המספר כמה הכה בם, או יאמר ויך בם מכה רבה וכדומה) וכאשר דוד שאל והכיתי בפלשתים ר"ל מקצתם שהם אלה שבאו על קעילה שהיו רק מקצת פלשתים וכן השיב ה' שיכה המקצת הזה ויושיע את קעילה ובכ"ז יש חשש שאח"כ יתגודדו שנית ויכו באנשי דוד, ב] שלא אמר לו שהוא יתנם בידו בדרך נס כמ"ש בפעם השני רק א"ל שיכם בדרך מלחמה, וכן לא באר לו שישב בטח בקעילה, וע"כ שאלו ויאמרו, הנה אנחנו פה ר"ל הלא פה יש שתי מעלות, א] שאנחנו פה לבדנו אין אויב ואורב, ב] ביהודה שהם משבטנו ובכ"ז אנחנו יראים, ואיך נלך קעילה, א] שאינה מיהודה, ב] אל מערכות פלשתים שהיה המלחמה מבית ומחוץ: (ד) ויוסף לכן הוסיף לשאול בפרטות, ויענהו ה', א] קום רד קעילה אל העיר ולא תפחד, ב] אני נתן את פלשתים בהשגחה ובדרך נס, ג] את פלשתים ר"ל הגוי כולו: (ו) ויהי ר"ל איך הגיע ליד דוד או"ת, משיב כי בברח אביתר וכו', ואמר אפוד ירד בידו, ר"ל הוא לא כיון לקחת אפוד כי נמלט אז על נפשו רק האפוד ירד בידו בהשגחת ה' וזה היה בעבור הצלת קעילה (א"ש בברות כו' קעילה והוא ברח יער חרת): (ז) נכר אותו לפי עניו הוא לשון מסירה ה' מסרו בידי ולא נמצא לו ריע במקרא, ונראה שמשתתף עם נכר מענין נכרי ר"ל שעתה יכול לנהוג עמו כאילו היה איש נכרי אויב ישראל שבא בעיר מבצר כמורד והבא להכין מלחמה שישב בערי מבצר ויש לי אמתלא להלחם בו כעם בן נכר: (ח) וישמע הכריז שיאספו העם למלחמה ולא הודיע על מי, ודעתו היה על קעילה, והיה התחבולה לאסוף את כל העם שיתאספו

וְאֶל־אֲנָשָׁיו: ס ט וַיֵּדַע דָּוִד כִּי עָלָיו שָׁאוּל מַחֲרִישׁ הָרָעָה וַיֹּאמֶר אֶל־אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן הַגִּישָׁה הָאֵפוֹד: י וַיֹּאמֶר דָּוִד יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שָׁמֹעַ שָׁמַע עַבְדְּךָ כִּי־מְבַקֵּשׁ שָׁאוּל לָבוֹא אֶל־קְעִילָה לְשַׁחֵת לָעִיר בַּעֲבוּרִי: יא הֲיַסְגִּרֻנִי בַעֲלֵי קְעִילָה בְיָדוֹ הֲיֵרֵד שָׁאוּל כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עַבְדֶּךָ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַגֶּד־נָא לְעַבְדֶּךָ ס וַיֹּאמֶר יְהוָה יֵרֵד: יב וַיֹּאמֶר דָּוִד הֲיַסְגִּרוּ בַּעֲלֵי קְעִילָה אֹתִי וְאֶת־אֲנָשַׁי בְּיַד שָׁאוּל וַיֹּאמֶר יְהוָה יַסְגִּירוּ: יג וַיָּקָם דָּוִד וַאֲנָשָׁיו כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ וַיֵּצְאוּ מִקְּעִלָה וַיִּתְהַלְּכוּ בַּאֲשֶׁר יִתְהַלָּכוּ וּלְשָׁאוּל הֻגַּד כִּי־נִמְלַט דָּוִד מִקְּעִילָה ויחדל

ת"א היסגרני וגו'. יומא עג: ע"ש (יא) ויק"ר כו חג' חוקת שוח"ט ז ירוש' פאה א א:

פסקא באמצע פסוק

רש"י

נסגר לבא בעיר דלתים ובריח. ויבטח בכך ולא יחוס לברוח ממני: (ט) מחריש הרעה. כמין ית ביעתא: (יא) היסגרני בעלי קעילה וגו'. למדנו מכאן שהשואל שני דברים אין משיבין לו אלא אחד ואין משיבין לו אלא ראשון וכאן דוד שאל שלא כסדר שהיה לו לשאול תחילה הירד שאול, היסגרוני בידו, והשיבו כסדר: (יג) באשר יתהלכו. באשר דכשר להלכא, במקום הגלתם:

מצודת דוד

(ט) וידע דוד. הבין מדעתו שעליו לבד מחריש הרעה ולזה פחד פן ימסרוהו בידו: (י) בעבורי. כבדי לתפוש אותי: (יא) היסגרני. האם דעתם למסור אותי בידו: הירד. האם דעתו לרדת הנה: ירד. דעתו לרדת ועל כי אין אורים ותומים משיבים על שני דברים כאחד לזה השיבו לו על דבר שהיה מהראוי לשאול ראשון עליו כי הירידה היא ראשון בזמן: (יב) יסגירו. דעתם להסגיר אותך בידו: (יג) באשר יתהלכו. ר"ל לא הלכו אל המקום אשר חשבו מתחילה לילך אליו וכדרך כל הארץ כי המה חשבו

מצודת ציון

עניני הסבוב על העיר לסגר לה ולהכנס: (ט) מחריש. ענין מחשבה כמו אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג'): (יא) היסגרני. ענין מסירה כמו להסגיר לאדום (עמוס א'): בעלי. אדוני כמו אם בעליו עמו (שמות כ"ב): (יג) ויחדל.

השאלות

(י) מנו שאל ב' שאלות ולמה לא השיבו לו על השאלה השניה שיסגירו אותו עד שהוצרך לשאול שנית:

דבר שמואל

שילך על פלשתים, כי קעילה ביד פלשתים: (ט) וידע ודוד הבין ששאול מחריש ומעלים הדבר וכוונתו עליו:

(י) לשחת לעיר בעבורי יש הבדל בין בגלל ובין בעבור שמלת בגלל מציין הסבה הקודמת, ומלת בעבור מציין הסבה המאוחרת, ואם היה אומר לשחת לעיר בגללי היה פירושו שבגלל מה שקבלו את דוד רוצה להתנקם עוד עונם, ואם היה כן לא היה לו לשאול אם יסגירוהו, כי אז לא זאת יבקש מידם אחר שבין יסגירו בין לא יסגירו יקבלו עונם על העבר, אבל הוא שמע שרוצה לשחת בעבורו, והוא כדי שיוציאו אותו ואם ימסרו אותו לא ישחיתם, ובזה צריך לשאול אם יסגירוהו כדי שיסתלק שאול מעליהם: (יא) היסגרוני הירד שאול, הנה שאל שלא כסדר בכוונה, כי יש עוד ספק, שיוכל להיות שטרם ילך שאול בעצמו אליהם ישלח שליח, ויבקש שיוציאו ויסגירו אותו. ושאלה זאת קודמת לשאלת הירד שאול, וזאת היתה כוונתו באמת, תחלה שאל היסגרוני, היינו אם יבקש זאת ע"י שליח, ואח"כ שאל, הירד שאול שמצוייר שהם לא ירצו לשמוע אל פקודת שאול ע"י שליחו אז ילך בעצמו לשחת לעיר. ולכן בפעם הראשון לא שאל היסגירו אותי ואת אנשי, כי אם ישלח ע"י שליח שיוציאוהו, לא יבקש רק את דוד שהוא ראש המורדים, שאז ירצה שאנשי קעילה ואנשי דוד יוציאו את דוד וימסרו, כמו שהיה בשבע בן בכרי, אבל לא יוכל לבקש שיוציאו את דוד ואנשיו, שאז ילחמו דוד ואנשיו עם אנשי קעילה. ויאמר ה' ירד ר"ל לא ישלח שליח כלל רק תיכף ירד בעצמו, ובזה השיב לא הוצרך להשיב על השאלה הראשונה כי נכללה בשניה: (יב) ויאמר דוד היסגרו עתה שאל שאלה חדשה שלא שאל בראשונה כלל, והוא אחר שידע שירד שאול בעצמו שמה, שאל אם יסגרו בעלי קעילה אותי ואת אנשי, והנה בגד זה ידע כי שאול ודאי יבקש אותו ואת אנשיו, כי ירצה שבעלי קעילה יפתחו לו שער העיר, ואז ילחם בתוך העיר עם דוד ואנשיו, והשיב התשובה יסגירו, (ומי שהתפלא הלא לא נתקיים דבר ה' שאמר שירד שאול ושיסגירו אנשי קעילה ובאמת לא היה, הטעות בזה כי דבר ה' היה אם לא ילך דוד משם ירד שאול והם יסגירו, אבלה לו דעת שאול ודעת אנשי קעילה, למען יזהר לנפשו): (יג) ויתהלכו ר"ל תחלה לא התיישבו בשום מקום רק התהלכו תמיד ממקומם למקום וחזרו בכל פעם למקום שכבר התהלכו שמה, כאופן

ויחדל לצאת׃ יד וישב דוד במדבר במצדות וישב בהר במדבר־זיף ויבקשהו שאול כל־הימים ולא־נתנו אלהים בידו׃ טו וירא דוד כי־יצא שאול לבקש את־נפשו ודוד במדבר־זיף בחרשה׃ טז ויקם יהונתן בן־שאול וילך אל־דוד חרשה ויחזק את־ידו באלהים׃ יז ויאמר אליו אל־תירא כי לא תמצאך יד־שאול אבי ואתה תמלך על־ישראל ואנכי אהיה־לך למשנה וגם־שאול אבי ידע כן׃ יח ויכרתו שניהם ברית לפני יהוה וישב דוד בחרשה ויהונתן הלך לביתו׃ יט ויעלו זפים אל־שאול הגבעתה לאמר הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות בחרשה בגבעת החכילה אשר מימין הישימון׃ כ ועתה לכל־אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו ביד המלך׃ כא ויאמר שאול ברוכים אתם ליהוה כי

ת"א אביס לך . עקידה שער מ : ע"ש (יט) סוט"ס יז : חמלתם

רש"י

(טז) ויחזק את ידו. הידם ברית ביניהם : (כ) ולנו הסגירו. ועלינו להסגירו :

מצודת ציון

מטו : (יד) במצדות. במקומות משומרים : (טו) בחרשה. ביער כמו חורש מצל (יחזקאל ל"א) ור"ל סעיף : (יז) למשנה. שני למלכות : (כ) אות. ענין רצון והשוקה כמו אוה למושב

מצודת דוד

מתחילה ללכת אל מקום ידוע כ"א כאשר יזדמן : (יד) וישב וגו'. פעם ישב במצדות פעם בהר וגו' : (טו) וירא דוד. כשראה אשר שאול יוצא לבקשו אז ישב במדבר זיף במקום שיוכל להמלט : (טז) ויחזק. חזק ואמץ לבבו בהבטחת אלהים באמרו אלהים עמך מה יעשה בשר לך : (יח) לפני ה'. לפני האורים והתומים כי הברית שמאז לא היה לפניהם : (יט) מסתתר. מתחבא אצלינו בהמצדות שעומדות בחורשה שהיא בגבעת החכילה אשר היא מימין הישימון : (כ) לכל אות וגו'. ר"ל באיזה אופן שתרצה לרדת אלינו רד ועלינו למסרו בידך : (כא) ברוכים. ה' יברך אתכם בעבור שהודעת:

השאלות

(טו) מ"ש וירא דוד, ודוד במדבר זיף בחורשה, וישב דוד בחורשה שמה, מדוע לא יצא משם אחר שראה שהלך שאול לבקשו :

דבר שמואל

שלא ידע שאול אנה ילך אחריהם. ח"ש ויחדל לצאת, אבל אחר כך, (יד) וישב דוד התישב במקום, אולם היה מתחבולותיו שבחר שני מקומות לשבתו, ח"ש וישב במדבר במצדות, וישב בהר במדבר זיף, ר"ל פעמים במצדות פעמים במדבר זיף בהר, ועי"ז הגם כי ויבקשהו שאול בכ"ז לא נתנו אלהים בידו, כי בכל עת שבא אל המקום לא היה דוד נמצא שם : (טו) וירא דוד, עד עתה נמלט דוד בהשגחת ה' שלא מצאו שאול, ודוד לא ידע כי שאול הולך אחריו, ועתה ראה דוד ששאול יצא לבקשו ודוד היה בעת ההיא במדבר זיף בחרשה. ובודאי היה דעת דוד לצאת מחרשה אל מקום אחר אבל מפני סבה שאזכיר בסמוך (שבא יהונתן אליו) נשאר שם : (טז) ויקם יהונתן יספר הסבה שלא יצא דוד מחורשה, כי יהונתן בא אליו ויחזק את ידו בהרבעה ענינים, א] באלהים ר"ל א"ל שלא יירא כי אלהים עמו, ובהשגחתו ימלטהו מכל צר : ב] (יז) ויאמר אליו אל תירא כי לא תמצאך יד שאול אבי, באשר אינו יודע מקומך, ג] ואתה תמלוך על ישראל וכו' ובזה תרום קרן בזכות הרבים כי אתה תמלוך, ובית אבי יהיה תחתיך כי אהיה לך למשנה, ד] וגם שאול אבי ידע כן, ובזה נרפו ידיו ויפחד מעשות לך כל מאומה : (יח) ויכרתו וכו' ברית לפני ה', כי הברית הראשון היה בינו לבין עצמו וזה היה לפני הכהן והאורים ותומים וע"י הבטחות יהונתן ובריתו ודבריו מתוך אהבתו ע"כ וישב דוד בחורשה ר"ל נשאר ישב שם ולא יצא משם כמו שהיה במחשבתו, ובאמת כן היה שאול לא ידע מקומו רק הזיפים הודיעו לשאול את מקום דוד כמו שיספר : (יט) ויעלו זיפים כו' הגבעתה כי שאול חזר לביתו הגבעה, וחדל מלבקשו, במצדות הודיעו מקומו עם כל סימניו, א] במצדות סלעים, ב] בחרשה ביער, ג] בגבעת החכילה, ד] (כאשר היה נחכילה עוד גבעה

חמלתם עלי: כב לכו־נא הכינו עוד ודעו וראו את־מקומו אשר תהיה רגלו מי ראהו שם כי אמר אלי ערום יערם הוא: כג וראו ודעו מכל המחבאים אשר יתחבא שם ושבתם אלי אל־נכון והלכתי אתכם והיה אם־ישנו בארץ וחפשתי אתו בכל אלפי יהודה: כד ויקומו וילכו זיפה לפני שאול ודוד ואנשיו במדבר מעון בערבה אל ימין הישימון: כה וילך שאול ואנשיו לבקש ויגדו לדוד וירד הסלע וישב במדבר מעון וישמע שאול וירדף אחרי־דוד מדבר מעון: כו וילך שאול מצד ההר מזה ודוד ואנשיו מצד ההר מזה ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול ושאול ואנשי

ע"ש (כג) יהוש' ז כ: (כה) שופ"ט כג: (כו) מזכר שמות תנ' נשא שופ"ט יח: (כז) שופ"ט ע יח: עטרים

רש"י

(כב) כי אמר אלי. מי באמר: ערם יערם הוא. מתנהג הוא בערמה היום כאן ולמחר במקום אחר כדי שלא יודע מקומו: (כג) אל נכון. על דבר מכוון ואמת: (כד) לפני שאול. שהיה שאול עתיד לילך אחריהם והם הלכו לפניו לחפש אל נכון: (כו) עטרים. מקיפים וסובבים מגד אל גד כעטרה המקפת את הראש: (כז) ומלאך בא אל שאול. מלאך ממש כדי להציל את דוד:

מצודת דוד

(כב) הכינו עוד. היו נכונים לראות מקום מהלכו כי מי ראהו שם שלא דבריהם מאומד ומשמועה: כי אמר אלי. מודו הר למשמעתי אמר לי שבערמה ובתחבולות יעשה מלאכתו ונוצאת מאוד מהצורך לחקור ולחפש אחריו: (כג) אם ישנו בארץ. כאשר לא נמצא אותו בכל מחבואיו כ"א ודאי יהיה בארץ בין אנשי שבטו ואז אחפש אותו בכל אלפי יהודה ר"ל אחקור את כל אלפי יהודה שכ"א יחפש אחריו בין אנשיו: (כד) ויקומו וילכו. לחקור ולחפש ערם בוא שאול: בערבה. במישור אשר מימין הישימון: (כה) וילך שאול. אחר שחזרו הזיפים והגידו לו מכל מחבואיו: וירד הסלע. ירד מהסלע אשר ישב בה לשבת במדבר מקום נוח להשמט אנה ואנה: (כו) נחפז ללכת. היה ממהר לברוח ושאול ואנשיו סבבום לתפשם: (כז) ומלאך בא. ועד שלא תפשם בא שליח אליו ללכת מול פלשתים:

מצודת ציון

לו (תהלים קל"ב): (כב) הכינו. מל' הכנה: ערם יערם. מל' ערמה: (כג) המחבאים. מל' מחבואים ומסתור: אל נכון. כמו בנכון. וכן ואל האהרון (שמות כ"ה) ובאהרון ונכון ר"ל דבר ברור ומכוון: ישנו. מלשון יש: וחפשתי. ענין חקירה: (כד) בערבה. ת"י במישרא: (כו) נחפז. מלשון חפזון ומהירות: עטרים. מסבבים כעטרה המסבבת את הראש: לתפשם. ענין האחיזה

השאלות

(כב) הדברים כפולים ומשולשים, ובלתי מובנים:

דבר שמואל

מגד שמאל) אשר מימין הישימון: (כב) לכו נא הכינו עוד באשר ידע שדוד מערים ערמות ותחבולות להסתיר מקומו, ליום שיכינו הכנות בל ילך בחנם, והוא, א] ודעו בידיעה ברורה וראו בראות העין את מקומו האמתי, כי יצוייר שמקומו הוא רחוק מאתכם, ומערים שתחשבו שיושב קרוב אליכם כדי שתלך לשם והוא ישמט למקום אחר, ב] יצוייר שמקומו אתכם ובכ"ז יתרחק בפעם בפעם למקום אחר לכן כתב את אשר תהיה רגלו שם, ג] יצוייר שאנשיו יושבים אתכם והוא בעצמו נחבא במקום אחר לכן דעו מי ראהו שם אותו בעצמו, ולא תסמכו על מגידים שיוכל להיות שהם מאנשי בריתו רק דעו מי ראהו שם אם הוא איש נאמן, ובאר הטעם שצריך לחקור כ"כ, כי אמר אלי ערם יערם הוא, שמרגל אשר שלחתי לדרוש אחריו א"ל שמערים בכמה ערמות ותחבולות בענין שקשה מאד לדעת את האמת: (כג) וראו, ד] חוץ מזה תדרשו על כל המחבאים אשר יתחבא שם, שאל"כ אם שידע מקומו יוכל להתחבאות שם במקום נסתר, ושבתם אלי אל נכון ר"ל שיהיה דבר נכון וברור, אז והלכתי אתכם. והיה אם ישנו אמר זה בל ידמו כי מלוה שהם ידרשו כל הדרישות הנ"ל מאחר שהוא מלחמה, כי אם רק ישנו בארץ יחפשהו בכל כחו: (כד) ויקומו אחרי חקרו שיתר כדבר שאול הלכו אנשי זיפה לפני שאול והוא אחריהם ודוד היה אז במדבר מעון כי כבר נעתק מחורשה: (כה) וילך שאול ואנשיו לבקש אחר שלא מצאוהו עוד בחורשה, ויגדו לדוד וירד הסלע שתחלה היה בערבה של מדבר מעון שהוא מישור שבקל ימצאוהו ירד אל הסלע שהיה ג"כ במדבר מעון, והוא היה כר גדול: (כו) וילך וכו' והיה ההר מפסיק ביניהם, עטרים רצה להקיף ההר משני צדדים לתפשו: (כז) ומלאך בא בהשגחת ה' הפרטיית:

עֹטְרִים אֶל־דָּוִד וְאֶל־אֲנָשָׁיו לְתָפְשָׂם׃ כז וּמַלְאָךְ בָּא אֶל־שָׁאוּל לֵאמֹר מַהֲרָה וְלֵכָה כִּי־פָשְׁטוּ פְלִשְׁתִּים עַל־הָאָרֶץ׃ כח וַיָּשָׁב שָׁאוּל מִרְדֹף אַחֲרֵי דָוִד וַיֵּלֶךְ לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים עַל־כֵּן קָרְאוּ לַמָּקוֹם הַהוּא סֶלַע הַמַּחְלְקוֹת׃

כד א וַיַּעַל דָּוִד מִשָּׁם וַיֵּשֶׁב בִּמְצָדוֹת עֵין־גֶּדִי׃ ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁב שָׁאוּל מֵאַחֲרֵי פְּלִשְׁתִּים וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד בְּמִדְבַּר עֵין גֶּדִי׃ ג וַיִּקַּח שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ בָּחוּר מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד וַאֲנָשָׁיו עַל־פְּנֵי צוּרֵי הַיְּעֵלִים׃ ד וַיָּבֹא אֶל־גִּדְרוֹת הַצֹּאן עַל־הַדֶּרֶךְ וְשָׁם מְעָרָה וַיָּבֹא שָׁאוּל לְהָסֵךְ אֶת־רַגְלָיו וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו בְּיַרְכְּתֵי הַמְּעָרָה יֹשְׁבִים׃ ה וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי דָוִד אֵלָיו הִנֵּה הַיּוֹם אֲשֶׁר־אָמַר יְהוָה אֵלֶיךָ הִנֵּה אָנֹכִי נֹתֵן אֶת־אֹיִבְךָ בְּיָדֶךָ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר יִטַב בְּעֵינֶיךָ וַיָּקָם דָּוִד וַיִּכְרֹת אֶת־כְּנַף־הַמְּעִיל אֲשֶׁר־ לשאול

ת"א ויבא וגו'. ברכות סב: ויבא שאול. יבמות כג: ויקם דוד. ברכות שם:

ע"ש (כח) סוט"ע יח: (ד) ירוש' כוכב ס ד סנהדרין כ ד במד"ר ד: בצ"ל עמ"ש. יתיר י'

רש"י

(כח) סלע המחלקות. שהיה לבו של שאול חלוק לשתי דעות אם לשוב להציל את ארצו מיד פלשתים או לרדוף ולתפוש את דוד כן תרגמו יונתן:

כד (ג) צורי היעלים. סלעי היעלים: (ד) להסך את רגליו. להפנות לנקבים גדולים:

מצודת ציון

בתוקם: (כז) פשטו. התפזרו כדרך הנלחמים וכן אל פשטתם היום (לקמן כ"ז):

כד (ג) בחור. ר"ל היה נבחר: (ד) גדרות הצאן. דיר שהצאן רובצים בה: להסך את רגליו. לעשות צרכיו בנקבים כי דרך הצנועי' לסכך ולכסות הרגלי' וכן אך מסיך הוא את רגליו (שופטי' ג'): בירכתי. בסוף וכן

מצודת דוד

(כח) סלע המחלקות. ע"ש כי בהסלע ההוא (הוא ההר שהלך שאול מצד ההר מזה וכו' האמור למעלה) נחלקו ונפרדו שאול ואנשיו מעם דוד ואנשיו:

כד (ג) צורי היעלים. סלעים גבוהים אשר היעלים מקננים בהן וכן נאמר הידעת עת לדת יעלי סלע (איוב ל"ט): (ה) הנה היום. אולי נאמר לו ע"י נביא שימסור ה' אויביו בידו ועשו אנשיו שעל היום הזה

השאלות

(ג) למה ישב דוד על הדרך ולא במקום נסתר בחלקת סתרים ההרים:

דבר שמואל

כד (ג) ויקח שאול שלשת אלפים איש, לא הוצרך להשמיע את העם (כמו למעלה כ"ג ח') כי העם היו נאספים למלחמת פלשתים. ולמעלה לא בחר מן העם ג' אלפי איש כי רצה לטעלים שיחשבו שהולך למלחמת פלשתים לא לרדוף אחרי דוד כמש"ש: וילך לבקש את דוד על פני צורי היעלים במדבר עין גדי היו סלעים גבוהים מיוחדים ליעלים כמבואר כמ"ש הרים הגבוהים ליעלים, וחשב שאול בודאי שם יסתרו דוד ואנשיו, ודוד בגודל חכמתו הבין כי שאול יבקשם על הסלעים האמים, ולא יעלה על דעת שאול שדוד יושב אצל הדרך, ולכן ישב עם אנשיו במערה אצל דרך הרבים, כי הבין ששאול לא יפנה לבו לבקשו שם: (ד) ויבא אל גדרות הצאן והנה לא עלה בדעת שאול שדוד שם, א] כי היו שם גדרות הצאן ומלא רועים, ב] שהיה על הדרך, ואיננו מקום סתר, ולכן נכנס שאול לבדו אל המערה בלא פחד, אבל מטעם זה בעצמו שלא עלה לפני שאול במחשבה שדוד ימצא שם, מטעם זה דוד ואנשיו ישבו בירכתי המערה, בידעו ששם לא יחפשו אחריו: (ה) הנה היום אשר אמר ה' אליך, חשבו, אחר שדוד נמשח על פי נביא, ואחר שא"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד ובפרט ששאול רודפו ובודאי יפול הוא ביד דוד שהובטח לו המלוכה מאת ה', בודאי זה סבה מאת ה' ששאול יבא הנה ויפול ביד דוד, וזה כאילו א"ל ה' שיתן את אויבו בידו, ובפרט שעפ"י הדין יכול להרגו כי רודף הוא וז"ש ועשית לו כאשר ייטב בעיניך. ויקם דוד גם דוד היה מסופק בזה, אם כבר נשלמה מלכות שאול, ואם רצון ה' שיומת ע"י הנרדף, והנה

לְשָׁאוּל בַּלָּט׃ ו וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיַּךְ לֵב־דָּוִד אֹתוֹ עַל אֲשֶׁר כָּרַת
אֶת־כָּנָף אֲשֶׁר לְשָׁאוּל׃ ז וַיֹּאמֶר לַאֲנָשָׁיו חָלִילָה לִּי מֵיְהוָה אִם־
אֶעֱשֶׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לַאדֹנִי לִמְשִׁיחַ יְהוָה לִשְׁלֹחַ יָדִי בּוֹ כִּי־
מְשִׁיחַ יְהוָה הוּא׃ ח וַיְשַׁסַּע דָּוִד אֶת־אֲנָשָׁיו בַּדְּבָרִים וְלֹא נְתָנָם
לָקוּם אֶל־שָׁאוּל וְשָׁאוּל קָם מֵהַמְּעָרָה וַיֵּלֶךְ בַּדָּרֶךְ׃ ט וַיָּקָם דָּוִד
אַחֲרֵי־כֵן וַיֵּצֵא מִן־הַמְּעָרָה וַיִּקְרָא אַחֲרֵי־שָׁאוּל לֵאמֹר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ
וַיַּבֵּט שָׁאוּל אַחֲרָיו וַיִּקֹּד דָּוִד אַפַּיִם אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ י וַיֹּאמֶר דָּוִד
לְשָׁאוּל לָמָּה תִשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי אָדָם לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד מְבַקֵּשׁ
רָעָתֶךָ׃ יא הִנֵּה הַיּוֹם הַזֶּה רָאוּ עֵינֶיךָ אֵת אֲשֶׁר־נְתָנְךָ יְהוָה הַיּוֹם
בְּיָדִי בַּמְּעָרָה וְאָמַר לַהֲרָגְךָ וַתָּחָס עָלֶיךָ וָאֹמַר לֹא־אֶשְׁלַח יָדִי

ת"א ואמר להרגך: שם: ע"ש (יא) ירוש' סוכה ס ד סנהדרין ב ד במד"ר ד שוח"ע נו: מהמערה ק' באדני

רש"י

(ו) ויהי אחרי כן וגו': (ז) ויאמר לאנשיו חלילה. שני מקראות הללו כתובין שלא כסדרן אלא כיון שהתחיל לדבר בכריתת המעיל כלה כל דבריו ואמר שאף בכריתת המעיל נתחרט ואחר כך חוזר לדברו הראשון ואומר על שאמרו לו אנשיו הנה היום וגו' השיב להם חלילה לי וגו': (ח) וישסע. הבדיל ודחה אותם בדברים: (י) למה תשמע. למה תקבל עלי לשון הרע של דואג: (יא) ואמר להרגך ותחס עליך. הגי'

מצודת דוד

נאמר ולזה אמרו הנה זהו היום וכו' ולזה לך ועשית לו וכו': (ו) ויך וגו'. לבו היתה מתנענעת ומכה בקרבו כדרך המרד והנצער וזה בחשבו שלא עשה הטוב והו' כמריס יד במשיח ה': (ז) ויאמר לאנשיו. כשאומרים אליו להרוג את שאול: חלילה לי מה'. הדבר הזה הוא חולין לי מחמת מצות ה' ותוזל ומפרש הדבר ואמר אם אעשה וכו' לשלוח ידי בו: כי משיח. והתורה הזהירה עליו: (ח) וישסע דוד. כי אנשיו עשו אגודה אחת להמית את שאול ובא דוד ובקע להבדיל את האגודה באמרי פיו: (י) את דברי אדם. המדבר רכיל: מבקש רעתך. מבקש להרע לך: (יא) ואמר להרגך. כל אחד מאנשי אמר להרגך וחסה נפשי עליך וזהו מקרא

מצודת ציון

ולירכתי המשכן ימה (שמו' כ"ו): (ה) כנף המעיל. שפולי המעיל: בלט. בהסתר כמו דברו אל דוד בלט (לעיל י"ח): (ח) וישסע. ענין בקיעה וסדיקה כמו וישסעהו כשסע הגדי (שופטים י"ד): (ט) ויקוד. כפף הקדקוד: אפים. מלשון

השאלות

(ז) למה כפל כי משיח ה' הוא:
(י—יא) מהו ואמר, מי אמר, ומהו ותחס שהוא נסתר לנקבה:

דבר שמואל

זה ע"י שכרת כנף מעילו, שזה קלא מן המעשה למרוד בו ולבזות בגדי מלכותו. והנה הרגיש כי,

(ו) ויך לב דוד אותו, כי לב השלם יתפעל ויתחרט אם יעשה איזו פעולה רעה, ומזה הבין כי עדן לא שלמה מלכות שאול, ומורא מלכות עליו, וכי עול בכפו אף לגעת במלבושיו ואף כי בגופו: (ז) ויאמר ולכן אמר לאנשיו, חלילה לי ר"ל חלילה לעשות זאת, א] שהוא חטא לה', ועז"א חלילה לי מה', ב] מצד שהוא אדוני משיח ה', ונגד מה שהם חשבו שהוסר משחת קדש מראשו כי בא יומו, השיב להם כי משיח ה' הוא, ר"ל בחנתי וידעתי שהוא עדיין משיח ה', וזמן שעל ראשו לא יצא פקודתו: (ח) וישסע הפריד אותם בדבריו בל יקהלו נגד דעתו עד שקם שאול מהמערה, והיה יותר טוב שידבר עם שאול בפתח המערה, אך שירא מאנשיו בל יהרגו אותו לכן המתין עד שהיה שאול בדרך רחוק מהם: (י—יא) למה תשמע את דברי אדם ר"ל שהמבקש להרע לחברו ולא יבצע מעשהו, יהיה או מפני שלא יכול או מפני שירא מה' או מבני אדם, ועתה למה תשמע להאומר שדוד מבקש רעתך שאז בהכרח תאמר שמה שלא הרעותי לך היה מפני שלא יכולתי, וזה אינו כי הנה היום הזה ראו עיניך את אשר נתנך ה' היום בידי במערה, והייתי יכול להרע לך, ואם תאמר שנמנעתי מפני שיראתי מאנשים, עז"א במערה, ששם לא היה איש עמך. וכן לא תוכל לאמר שהייתי ירא מה', זה אינו כי ואמר להרגך שלא ה' אמר והרשה לי להרגך מדין הרודף שמצוה להרגו ולהציל הנרדף ופי' דבריו (נגד מ"ש אשר נתנך ה' בידי) ותחס עליך פי' ידי חסה עליך (פעל ותחס מוסב על היד שהיא נקבה) ולא רצתה לנגוע בך, ומבואר אלי שפעל חוס בא על דבר שי"ל תועלת ממנו ואינו רוצה בהשחיתו, (ונגד מ"ש ואמר להרגך) ואומר לא אשלח ידי באדוני הגם שמדין תורה מותר לי

 לעשם

בַּאדֹנִי כִּי־מְשִׁיחַ יְהוָה הוּא׃ יב וְאָבִי רְאֵה גַּם רְאֵה אֶת־כְּנַף מְעִילְךָ
בְּיָדִי כִּי בְּכָרְתִי אֶת־כְּנַף מְעִילְךָ וְלֹא הֲרַגְתִּיךָ דַּע וּרְאֵה כִּי אֵין
בְּיָדִי רָעָה וָפֶשַׁע וְלֹא־חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה צֹדֶה אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃
יג יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּנְקָמַנִי יְהוָה מִמֶּךָּ וְיָדִי לֹא תִהְיֶה־בָּךְ׃
יד כַּאֲשֶׁר יֹאמַר מְשַׁל הַקַּדְמֹנִי מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע וְיָדִי לֹא תִהְיֶה־
בָּךְ׃ טו אַחֲרֵי מִי יָצָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי מִי אַתָּה רֹדֵף אַחֲרֵי כֶּלֶב
מֵת אַחֲרֵי פַּרְעֹשׁ אֶחָד׃ טז וְהָיָה יְהוָה לְדַיָּן וְשָׁפַט בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְיֵרֶא
וְיָרֵב אֶת־רִיבִי וְיִשְׁפְּטֵנִי מִיָּדֶךָ׃ יז וַיְהִי ׀ כְּכַלּוֹת דָּוִד לְדַבֵּר אֶת־

ת"א מרשעים וגו'. עקידה שער פו : הדברים

ע"ש (יב) ויק"ר כו במד"ר יט תנ' חוקת שוח"ט ז : (יד) שהש"ר א א יעו"ש מכילתא משפטים ד :

רש"י

כאן הכריס ב' תיבות ואמר האומר שאהרגך ותחס נפשי עליך כמו ותכל דוד לצאת אל אבשלום (ש"ב י"ד ב') ותכל נפש דוד : (יב) ואבי ראה . כלומר תן לבך על הדבר וגם ראה העדות אשר כנף מעילך בידי והייתי יכול להרגך : (יד) כאשר יאמר משל הקדמוני . משל קדמונו של עולם התורה שהיא משלו של הקב"ה : מרשעים יצא רשע . הקב"ה מזמן לרשע שנופל ביד רשע כיוצא בו . והיכן אמרה תורה והאלהים

מצודת ציון

פנים : (יב) ואבי . ענין גדול ושר כמו שאב על בנו . או לפי שהיה חותנו חשבו כאב : צדה . אורב כמו ואשר לא צדה (שמות כ"א) : (יד) הקדמוני . ר"ל שאמור בימים הקדמונים : (טו) פרעש . הוא כינה שחורה הקופצת ממקום למקום : (טז) וירב . מלשון מריבה :

מצודת דוד

קצר : (יב) ראה גם ראה . ר"ל ראה בראיה ברורה ומוחשת אשר כנף מעילך בידי ומזה תראה שבאמת אתי : כי בכרתי. במה שכרתי כנף המעיל שהיא לראיה שהיית בידי ועכ"ז לא הרגתיך מזה דע וראה כי מעולם לא חטאתי לך לנקם רעתך : (יג) ונקמני ה'. ינקום נקמתי ממך : (יד) כאשר יאמר . ר"ל יקויים בך דברי המשל הקדמון אשר יאמר מרשעים יצא רשע ר"ל כל דבר תקלה ורשע בא ע"י רשעים וכן תומת אשה ביד רשעים וידי לא תהיה בך : (טו) אחרי מי .

השאלות

(יד) למה כפל וידי לא תהי בך :
(טו) למה כפל אחרי מי יצא אחרי מי רודף :
(טז) למה כפל ושפט , וירב ריבי , וישפטני :

דבר שמואל

אעשה זאת לאדוני יען כי משיח ה' הוא : (יב) ואבי יען שעדיין י"ל שמה שלא הרגו היה מפני שהגם שהיה עמו ביחד במערה לא היה קרוב אליו, או לא היה חרבו בידו, או שנבעת מפחדו ולכן לא הרגו עז"א ואבי ראה גם ראה את כנף מעילך בידי, כי בכרתי את כנף מעילך, שעולאי הייתי קרוב אליך והיתה חרב חותכת בידי, ולא נפל עלי פחד, ובכ"ז לא הרגתיך א"כ מזה רע וראה כי אין בידי רעה ופשע היינו שאין עבירה בידי שא"כ היתה עבירה גוררת עבירה, וכן מזה תראה כי לא חטאתי לך נגד המלכות, ובכ"ז אתה צדה את נפשי לקחתה הגם שאני חף מפשע, לכן, (יג) ישפט ה' ביני ובינך אחר שאין שופט אחר בינינו , ובאר לו כי משפט ה' יהיה באחד משני פנים, א] או ונקמני ה' ממך , שהשופט עצמו יעשה הנקמה בלא אמצעי , ב] או שיעשה הנקמה ע"י אמצעי , ועז"א, (יד) כאשר יאמר משל הקדמוני, שהמשל הראשון שהיה בזה בימי קדם היה מעשה קין והבל, שנקם ה' נקמת דמי הבל מקין באמצעות למך שהרג את קין , ועליו משלו מרשעים יצא רשע שכולל שתי כוונות, א] שמן זרע קין הרשע יצא הרוצח שהרגו , ב] שנהרג ע"י רשע כמוהו , וכן אתה תהרג ע"י רשע, ובשני האופנים האלה ידי אל תהי בך, בין אם תענש ע"י שמים או בידי אדם, לכן אמר שתי פעמים ידי אל תהי בך : (טו) אחרי וכו', אחר שהתוכח עמו על שרוצה להרגו שלא בדין , יתוכח עמו על כלל רדיפתו אותו שהיא סכלות גדולה, בין בתחלה בין בסוף, וז"ש אחרי מי יצא מלך ישראל שהוא על עת שיצא לרדפו , וגם אחרי מי רודף שהוא על רדיפתו עתה, ומפרש (נגד אחרי מי יצא) אחרי כלב מת, שאז היה דומה לכלב שהוא עבד נאמן ושומר את אדוניו רק שע"י שרחק אותו היה ככלב מת שלא יכול לשמור, ר"ל שהיה עבד נאמן לאדוניו , (ונגד אחרי מי רודף עתה) אחרי פרעש אחד, שגם עתה כחו חלוש ואין נחשב, רק נדמה כפרעוש הקופץ ממקום למקום בעת שרוצים לתפשו , ואינו כפרעושים רבים (ע"י שש מאות איש אשר אתו) רק כפרעוש אחד : (טז) והיה ה' לדין, ושפט מבואר אצלנו שיש הבדל בין דין ומשפט ובין דיין ושופט , שהדיין והש

הדברים האלה אל־שאול ויאמר שאול הקלך זה בני דוד וישא שאול קלו ויבך: יח ויאמר אל־דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה: יט ואת הגדת היום את אשר־עשיתה אתי טובה את אשר סגרני יהוה בידך ולא הרגתני: כ וכי־ימצא איש את־איבו ושלחו בדרך טובה ויהוה ישלמך טובה תחת היום הזה אשר עשיתה לי: כא ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלוך וקמה בידך ממלכת ישראל: כב ועתה השבעה לי ביהוה אם־תכרית את־זרעי אחרי ואם־תשמיד את־שמי מבית אבי: כג וישבע דוד לשאול וילך שאול אל־ביתו ודוד ואנשיו עלו על־המצודה:

ואתה ק'

ק"ש (יח) שוה"ט נה: (כא) שוה"ט נג: (כב) שוה"ט נה:

רש"י

ויחת כנף לידו (שמות כ"א י"ג) כדאיתא במסכת מכות: (כא) ידעתי כי מלך תמלוך. שרואה אני שהקב"ה מציל מידי. ומדרש אגדה סימן זה מסר לו שמואל שהקורע מעילו ימלוך תחתיו:

מצודת דוד

ר"ל וכי לא די לך בשלוח אחרי מלאכים מתנלים עד שבעצמך תרדוף אחרי כלא אין זה כבודך שמלך ישראל ירדוף אחר ההדיוט שנהנה למלך ככלב מת וכפרעוש הקופץ ממקום למקום: (יט) הגדת. ר"ל הראית לכל בראיה ברורה: (כ) וכי ימצא. ר"ל וכי נעבה מעולם כזאת שימצא איש אויבו וכו' : וה'. אבל ה' ישלם לך גמול ולא לחנם עשית מה שעשית: (כא) הנה ידעתי. בראותי הצלחתך: וקמה בידך. בעבור כשרון מעשיך: (כב) אם תכרית וגו'. אז יהיה אליך עונש שבועה ואם תשמיד. כפל הדבר במ"ש ר"ל יוכרת זרעו ע"כ ממילא יוכרת שמו:

מצודת ציון

(יז) בני. ר"ל תמלת עלי כבן על האב. או לפי שהיה חתנו הכנו כבן: (יח) גמלתני. ענין תשלומי המעשה: (יט) סגרני. מסרני: (כא) וקמה. מלשון קום: (כב) תשמיד. ענין כליון:

דבר שמואל

מליין טענת הבעלי דינים וקבלת טענותיהם מצד הדיין, והמשפט והשופט יציין גמר הדין ופסק השופט כפי שורת הדין, והכתובים ישמשו עוד בשם ריב על ריב הבעלי דינים מצד עצמם. אמר דוד ה' יהיה הדיין המקבל את הטענות שאני טוען עליך, וגם שפט ביני ובינך כפי שורת הדין והלכה, ומפרש, (נגד והיה ה' לדיין), וירא וירב את ריבי, שהוא יהיה הטוען והרב בעדי, (ונגד ושפט) וישפטני מידך, יעשה לך כפי שורת הדין: (יח) צדיק אתה ממני הודה לו על העבר שצדיק הוא בדינו. כי אתה גמלתני הטובה (מבואר אצלי כי גדר פעל גמל, הוא מי שעושה לחברו פעולה טובה או רעה מצד התפעליות אהבה או איבה שיש לו עליו) ר"ל אתה גמלת לי טוב בהריגת הפלשתי ומלחמת פלשתים מצד התפעליות אהבה שהיית אוהב לי ודורש טובתי, ואני גמלתיך הרעה מצד התפעלות הנפש באיבה ושנאת חנם: (יט) ואתה הגדת היום, עתה השיב על מה שעשה עתה, אמר לו דע כי הפעל הגלם והטוב במותנם העומד לנס עמים, ר"ל אם יעשה אדם מעשה טוב שרבים ילמדו ממנו לעשות כמוהו עד שיהיה בזה מורה הטוב לרבים, הוא לא לבד שיקבל שכר על פעולתו בשעתו, רק יקבל שכר תמיד מתחדש בכל דור ודור, כי כל עת שילמד איש ממנו לעשות כמעשהו, יתיחס הטוב אל מי שהורהו בראשונה, ולפ"ז השכר בשעתו יקבל בעד הפעולה בעצמה, והשכר המתמיד יקבל בעד מה שפרסם את המעשה וילמדה לרבים, וז"ש ואתה הגדת היום ופרסמת לרבים מעשה טוב שעשית, וזה את אשר עשיתה אתי טובה את אשר סגרני ה' בידך ולא הרגתני הגם שמצד הדין היה רשאי להרגני, והגדה זאת תעשה פרי וזכות לדור דורים, כי מעתה, (כ) וכי ימצא איש את איבו ילמד מוסר ממך ושלחו בדרך טובה וא"כ למדת צדק לדור דורים וממילא בכל עת אשר ימצא איש את אויבו ושלחו בדרך טובה, וה' ישלמך טובה תחת היום הזה אשר עשיתה לי, שעל כל פעם שיעשה איש מעשה טובה הזאת תקבל אתה שכר מחדש על היום הזה שהיית המתחיל והמלמד טוב לרבים: (כא) ועתה אחר שכבשת את יצרך עד המדרגה הזאת, ידעתי, א] כי מלוך תמלוך כי השולט על יצרו הוא הראוי למלכות: ב] וקמה בידך ממלכות ישראל לא כמוני שנטלה המלכות ממני, וחז"ל אמרו ששמואל נתן לו סימן שמי שיקרע את מעילו ימלוך תחתיו, (כב) השבעה לי השביעה,

כה א וַיָּמָת שְׁמוּאֵל וַיִּקָּבְצוּ כָל־יִשְׂרָאֵל וַיִּסְפְּדוּ־לוֹ וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּבֵיתוֹ בָּרָמָה וַיָּקָם דָּוִד וַיֵּרֶד אֶל־מִדְבַּר פָּארָן׃ ב וְאִישׁ בְּמָעוֹן וּמַעֲשֵׂהוּ בַכַּרְמֶל וְהָאִישׁ גָּדוֹל מְאֹד וְלוֹ צֹאן שְׁלֹשֶׁת־אֲלָפִים וְאֶלֶף עִזִּים וַיְהִי בִּגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ בַּכַּרְמֶל׃ ג וְשֵׁם הָאִישׁ נָבָל וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ אֲבִגָיִל וְהָאִשָּׁה טוֹבַת־שֶׂכֶל וִיפַת תֹּאַר וְהָאִישׁ קָשֶׁה וְרַע מַעֲלָלִים וְהוּא כָלִבּוֹ׃ ד וַיִּשְׁמַע דָּוִד בַּמִּדְבָּר כִּי־גֹזֵז נָבָל אֶת־צֹאנוֹ׃ ה וַיִּשְׁלַח דָּוִד עֲשָׂרָה נְעָרִים וַיֹּאמֶר דָּוִד לַנְּעָרִים עֲלוּ כַרְמֶלָה וּבָאתֶם אֶל־נָבָל וּשְׁאֶלְתֶּם־לוֹ בִשְׁמִי לְשָׁלוֹם׃ ו וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לֶחָי וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ שָׁלוֹם׃ ז וְעַתָּה

ת"א ואמרתם וגו'. פס סער כו ומ"ג וספר הזוהר פ' וישלח : כובי ק' — שמעתי

ע"ש (א) קה"ר סדר ג עו"ם: (ב)ירוש' סנהדרין ב ג: (ד) ירוש' סנהדרין ב ג: (ו) ירוש' סנהדרין ב ג בר"ר יז קה"ר ס"גג:

רש"י

כה (ב) ואיש במעון . שם העיר : ומעשהו . מקנהו וקניינו : גדול . עשיר : **ויהי בגזז את צאנו** בכרמל . ויהי יום אחד בהגיע עת גזוז צאנו בכרמל ודרכו היה לעשות משתה ויום טוב לגוזזי צאנו : (ג) והוא כלבי . מבית כלב : (ו) כה לחי . כה יהיה לשנה הבאה גוזז : (כה לחי . כה יהיה

מצודת ציון

כה (ב) במעון . בכרמל . מנחלה יהודה כמ"ש מעון כרמל וגו'. אולי דרך מדבר עין גדי היו האנשים הולכים

מצודת דוד

כה (א) בביתו ברמה . בבית שהיה לו ברמה: וירד ..ביס לספוד את שמואל ופחד פן ימצאוהו מי מאנשי שאול ולזה הלך משם למדבר פארן ולכן סמכו למיתת שמואל :
(ב) ומעשהו . מקנהו וכמ"כ יקראו מלאכה וכמ"ש לרגל המלאכה (בראשית ל"ג) ע"ש שהעוסק במקנה כל מלאכתו ומעשהו בהם וכן יען בטחך במעשיך (ירמיה מ"ח) : גדול מאד . בעושר רב : בגזז . בעת גזוז צאנו היה בכרמל :
(ג) טובת שכל . בעלת שכל טוב : קשה ורע מעללים . אמיץ לב ופועל רע : כלבי . מבני כלב בן יפונה והיה קרוב לדוד:
(ו) כה לחי . ר"ל כן יהיה לזמן חייך ואתה תהיה בשלום וגם ביתך וכו' : (ז) ועתה וגו' . ר"ל עתה אודיע לך

השאלות

(א) למה שינה דוד או את מקומו אחרי מת שאול :
(ב) למה האריך בספור מקום נבל ומקום מעשהו ומעלליו :

דבר שמואל

א] שלא יכרית את זרעו , ב] שלא ישמיד את שמו , והמפ' אמרו שלא נשבע על זרעו כי הלא מסרם אל הגבעונים , ואינו מוכרח , כי זאת עשו הגבעונים ודוד לא עבר שבועתו :

כה (א) **וימת** שמואל וכו' ויקם דוד כל ימי חיי שמואל לא נגלה הדבר ששמואל משח את דוד כי ירא מלגלות כמ"ש ושמע שאול והרגני (למעלה י"ו ב') ובמות שמואל נתגלה הדבר או ע"י שמואל עצמו לפני מותו או ע"י תלמידיו אחרי כן , ולכן הוסיף דוד להתירא משאול ובעוד עסקו בהספדו של שמואל הלך למדבר פארן : (ב) ואיש במעון זה הוצעה להגדיל פחיתות נבל , שלא תאמר שלא היה מכיר את דוד אמר שהאיש יושב במעון ששם התהלך דוד במדבר מעון , ורק מעשהו היה בברמל , ב] שלא תאמר שלא היה ביכלתו אמר שהאיש גדול ולו עושר רב , ובפרט שהיה בגזות את צאנו שלפי מרבית הצאן גדלה המשתה ולא קצרה ידו : (ג) ושם האיש האיש היה מפורסם לרוע מצד שמו נבל , אבל אשתו היתה נודעת לשבח , וספר כי כשמם כן היו מעשיהם , האשה היתה שלמה בין במעלות הנפשיות טובת שכל , ובין במעלת הגוף ויפת תאר , והאיש היה קשה , בטבעו , ורע מעללים בתכונותיו המוסריים (שזה גדר שם מעלל על פעולה יוצאת מתכונה מוסריית כמ"ש בכ"מ) והנה מי שהוא קשה בטבעו ואינו רע מעללים, יעשה לפעמים טוב מצד המוסר והצדק , ומי שהוא רע מעללים ואינו קשה בטבעו יעשה לפעמים טוב וצדק מצד התפעלות טבעי , כמו מצד הרחמים על הדרך , או מצד הירא , כמו שהיה ראוי פה שיתירא נבל מדוד , או שירחם על הנערים , אבל מצד שהיה קשה הטבע ורע המעלל לא היתה בו תקוה , והטעם שדוד בטח בו לשלוח אליו , אומר , א] והוא כלבי מצד היותו ממשפחת כלב מיוחס שהם טבעו של דוד : ב] (ד) וישמע כו' כי גזז וחשב כי בעת שמחתו ייטב לבו לטוב : (ה) ושאלתם , פירש אותו מצד שלשה ענינים , א] מצד כבוד דוד השולח לברכו , ועז"א ושאלתם לו בשמי לשלום , ובאר לפם איך ישאלו שלומו : (ו) ואמרתם כה לחי , כה תזכה לחיים בשנה הבאה , ואתה שלום , כלל שלשה שלומות שבהם יצלח האדם , א] שלום עצמו וזה ואתה שלום , ב] שלום ביתו

שמעתי כי גזזים לך עתה הרעים אשר־לך היו עמנו לא הכלמנום ולא־נפקד להם מאומה כל־ימי היותם בכרמל׃ ח שאל את־נעריך ויגידו לך וימצאו הנערים חן בעיניך כי־על־יום טוב באנו תנה־נא את אשר תמצא ידך לעבדיך ולבנך לדוד׃ ט ויבאו נערי דוד וידברו אל־נבל ככל־הדברים האלה בשם דוד וינוחו׃ י ויען נבל את־עבדי דוד ויאמר מי דוד ומי בן־ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו׃ יא ולקחתי את־לחמי ואת־

ע"ש (ח) פר' וירא : (י) פר' וירא ירו' סנהדרין ב ג פא"ז א שוח"ט נג : (יא) תנ' וירא :   מימי חסר א'

רש"י

לשנה הבאה מזל חי וקיים). (ל"א כה לחי. אמרו על שבחו וגנאו שחרלו, כן ראוי לאיש חי לאיש אריז וחשוב, כמו בן איש חי רב פעלים חי ומזורז בעל מעשים, ע"כ): לחי. טוב וקיים: ואתה שלום וגו'. כן תהיה לאורך ימים: (ז) לא הכלמנום. אם נצרכו לנו לשום דבר לא השיבונום ריקם: ולא נפקד להם. מגלגם כי שומרים היינו להם: (ח) וימצאו הנערים. שלי חן בעיניך בטובה שיגידו לך עבדיך משם עליהם: כי על יום טוב באנו. על סמך משתה ויום טוב שיש לך באנו עתה לשאול. דבר אחר ערב ראש השנה היה וצריכין אנו לסעודת יום טוב: (ט) וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו. יגיעים היו מטורח הדרך ונזדרזו למצות דוד ולא נחו עד שדברו אליו ואחר כך וינוחו, וי"א ופסקו כלומר פסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובתו: (י) מי דוד. מה הוא חשוב שאתן לו את שלי כלא

מצודת דוד

שאיתך אשר היו עמנו לא הכלמנו אותם בדברי ריב ומלבד אף לא נחסר להם מאומה כי לא שלחנו יד בכל אשר להם: (ח) ויגידו לך. שאמת הדבר: וימצאו הנערים. על עצמם אמרו בעבור דוד שימצאו חן לקבלם בסבר פנים יפות:

מצודת ציון

וזיף (יהושע ט"ו): (ז) נפקד. נחסר: מאומה. כלל לא: (ח) כנו. כמו באנו ונחסר האל"ף: (ט) וינוחו. מלשון מנוחה ר"ל נחו מדבריהם: המתפרצים. ענין המתחזקים

כי על יום טוב. דרכם היה לעשות י"ט ומשתה ושמחה בעת גזזת הצאן וכן נאמר באבשלום ויהי גוזזים וגו' ויקרא וגו' (ש"ב י"ג) ולזה דוד לאמר לו הנה על יום טוב באנו ומהראוי לקבל או את כל הבא בסבר פנים יפות: תנה נא. עתה תנה את אשר תמצא ידך אם מעט ואם הרבה: לעבדיך. על עצמם אמרו: (ט) וינוחו. שבתו ונחו מדבריהם ולא דברו עוד מאומה: (י) מי דוד. ר"ל וכי חשוב הוא כ"כ ליתן לו מתן: היום רבו. בעת ההיא נתרבו עבדים המתחזקים כל איש מול פני אדוניו לומר לאדונו אני גדול ממך וכן דוד חושב עצמו לגדול ממני עד שאתן לו מתן: (יא) ולקחתי וגו'. ועל מה שאמרו לעצמם אמר וכי אתן לאנשים אשר לא ידעתי אי זה המקום אשר מזה המה ואף כי

השאלות

(ז) וכי מגיע להם שכר בעבור שלא גנבו ולא עשקו: (ט) מהו וינוחו: (י) מה זה מענה על בקשתם:

דבר שמואל

וזה וביתך שלום, ג] שלום קניניו והגלוים אליו וזה וכל אשר לך שלום: (ז) ועתה (ענין ב') באו אליו מצד החיוב, א] אחר שהמשתה הזאת הוא בעבור הרועים והם בכלל הרועים כי הם היו עקר בשמירת הצאן, וז"ש ועתה שמעתי כי גוזזים לך, עתה הנה השגחנו שלא יגיע לך נזק מאתנו כדרך יתר אנשי מלחמה אף נזק כל שהוא בדברים, וז"ש לא הכלמנום, ב] שגם הגיע להם תועלת ע"י שלא נפקד להם מאומה, כי שמרנום מלסטים ומחיתו טרף, וע"ז העיד עדים את הרועים בעצמם. וז"ש, (ח) שאל את נעריך וכו'. (ענין הג') באו אליו מצד התחינה והחסד, וז"ש וימצאו הנערים חן בעיניך אחר שבאנו על יום טוב, שראוי לחונן את כל השואל חסד ביום ההוא, ומצד ג' טעמים אלה תנה את אשר תמצא ידך, ר"ל כמסת כח ידך ונדבתך לבד: (ט) ויבואו נערי דוד וידברו וכו', גם זה הוצעה להודיע פחיתות נבל, א] שאחר שספר מהות השליחות שהיו דברי ריצוי ותחנונים ולא היה בם שום דופי שבעבורו יבזה אותם ויחרפם, הקדים לבל תחשב שהנערים שינו את הדברים עז"א כי דברו בכל הדברים האלה בלא שינוי, ב] בל תחשב שדברו זאת בשם עצמם ולכן פגע בהם עז"א כי דברו בשם דוד, ג] בל תאמר שאח"כ הוסיפו דברים שבעבורם עלתה חמתו עליהם עז"א וינוחו ולא דברו אח"ז מאומה: (י) ויען נבל כו' מי דוד נגד מה שאמרו שבאו בשם דוד וכבודו, השיב מי דוד ומי בן ישי, ר"ל אינו חשוב לא מצד עצמו, ולא מצד אבותיו, שלא נודע בשם, רק כל הנודע ממנו את שהוא אשר הרים יד במלך ומצד זה הוא מפורסם, ומצד זה יעוז לדבר עתק, אבל זה היה חידוש בימי קדם שלא נמצא מעיז ומורד, לא כן היום שרבו עבדים המתפרצים ואין זה חידוש, ור"ל שדוד זה לא נודע בשם אף מצד יתרון רעתו שהוא מורד במלכות, שגם זה אינו חידוש פהם:

מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה: יב ויהפכו נערי־דוד לדרכם וישבו ויבאו ויגדו לו ככל הדברים האלה: יג ויאמר דוד לאנשיו חגרו ׀ איש את־חרבו ויחגרו איש את־חרבו ויחגר גם־דוד את־חרבו ויעלו ׀ אחרי דוד כארבע מאות איש ומאתים ישבו על־הכלים: יד ולאביגיל אשת נבל הגיד נער־אחד מהנערים לאמר הנה שלח דוד מלאכים ׀ מהמדבר לברך את־אדנינו ויעט בהם: טו והאנשים טבים לנו מאד ולא הכלמנו ולא־פקדנו מאומה כל־ימי התהלכנו אתם בהיותנו בשדה: טז חומה היו עלינו גם־לילה גם־יומם כל־ימי היותנו עמם רעים הצאן: יז ועתה דעי וראי מה־תעשי כי־כלתה הרעה אל־אדנינו ועל־כל־ביתו והוא

בן

ת"א ויאמר דוד . סנהדרין לו :
ע"ש (יג) וכו' סנהדרין כ ג : (יד) וכו' סנהדרין כ ג : (יז) ירושלמי סנהדרין כ ג :

רש"י

מרות המואביה בא : (יג) ויחגר גם דוד את חרבו . מכאן שמתחילין בדיני נפשות מן הקטנים בדין סתלה : על הכלים . לשמור אהליהם וכליהם : (יד) אחד מהנערים . שלה : ויעט בהם . אפרחיתן במילין לשון עיט (בראשית ט"ו י"א) : (טו) ולא הכלמנו . לא נכלמנו : (יז) כי כלתה הרעה . מאת דוד אליו :

מצודת ציון

כמו מה פרלת עליך פרץ (בראשית ל"ח) : (יא) טבחתי . זבחתי : לגזזי . להאנשים הגוזזים לאני : (יד) ויעט . ענין הסלחה כמו ותעט אל השלל (לעיל ט"ו) : (טו) הכלמנו . מל' כלימה : פקדנו . ענין חסרון : (יז) בן בליעל . איש

מצודת דוד

כ"ש הוא שלא אתן לכם מאומה : (יג) על הכלים . אצל הכלים לשמרם : (יד) ויעט בהם. בגערה הסריחם ללכת לדרכם : (טו) והאנשים. אנשי דוד היו טובים לנו מאוד : ולא הכלמנו . לא היינו נכלמים על ידיהם ולא חסרנו מאומה וכו' : (טז) חומה . עוד היו שומרים אותנו מאחרים כחומה הזו : (יז) מה תעשי. לתקן הדבר ולפייס את דוד : כי כלתה הרעה. נגמרה הרעה לבוא עליו : והוא . ונגע

השאלות

(טו—טז) למה כפלו בהיותנו בשדה , כל ימי היותנו עמם רועים הצאן :

דבר שמואל

(יא) ולקחתי וכו' מ"ש שיתן להם מלד שהגיעה כי על יום טוב באו, השיב שהוא לא הכין המשתה רק לגוזזיו לא לאנשים זולתם, וז"ש ולקחתי את לחמי וכו' ואת טבחתי אשר טבחתי (רק) לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה, הם יאכלו וגוזזי ירעבו, ועל מה שתבעו מגד החיוב לא השיב מאומה כי התנכר אליהם כמ"ש אשר לא ידעתי אי מזה המה : (יב) ויהפכו לא פעמו אליו מאומה רק הלכו לדרכם : (יג) חגרו דוד חשב א"ע כמלך, אחר שנמשח עפ"י נביא ואחר שנמשו אליו רוב יהודה, ורצה לדונו כדין מורד במלכות ב"ד שחייב מיתה, וחז"ל אמרו שדנו ד"נ, ולכן התחילו מן הקטן כמ"ש חגרו איש חרבו, שמי שחגר חרבו גלה דעתו שמחייב אותו מיתה, ודוד חגר חרבו לבסוף כי הוא היה ראש השופטים כפי הדין : (יד) הנה שלח ספר לה, א] מה שחטא נגד דוד, ששלח מלאכים (גדר שם מלאך הוא ההולך בשליחות של כבוד דרך כבוד) והשליחות היה לברך את ארנינו, והוא לא די שלא קבלם בכבוד, כי ויעט בהם והפריחם בבזיון וקצף : (טו) והאנשים, ב] שהיה חייב להם גמול מצד החיוב שהאנשים היו טבים לנו מאד, א] שלא קבלנו מהם נזק, עז"א ולא הכלמנו, וסנה הרועים לפעמים ירעו ולפעמים ירבצו, ר"ל שיאספו הצאן אל הגדרות בעת כלות המרעה, לאמר הנה בעת הרביצה שהיו הצאן בגדרותיהם והנחנו לבד בשדה, שאז לא היו הצאן צריכים לשמירה, שעז"ש כל ימי התהלכנו אתם בהיותנו בשדה אז לא קבלנו נזק לא בדברים שלא הכלמנו ולא בממון שלא פקדנו מאומה : (טז) ג] בעת הרעיה שהצאן בשדה שאז צריכים נטירה מלסטים ומזאבים, שעז"א כל ימי היותנו עמם רועים הצאן אז חומה היו עלינו גם לילה גם יומם, עד שנוכל לאמר שגם הם היו מסייעים ברעיית הצאן, וז"ש היותנו עמם רעים : (יז) ועתה דעי וראי מה

תעשי

בֶּן־בְּלִיַּעַל מִדַּבֵּר אֵלָיו׃ יח וַתְּמַהֵר אֲבוֹגַיִל וַתִּקַּח מָאתַיִם לֶחֶם וּשְׁנַיִם נִבְלֵי־יַיִן וְחָמֵשׁ צֹאן עֲשׂוּוֹת וְחָמֵשׁ סְאִים קָלִי וּמֵאָה צִמֻּקִים וּמָאתַיִם דְּבֵלִים וַתָּשֶׂם עַל־הַחֲמֹרִים׃ יט וַתֹּאמֶר לִנְעָרֶיהָ עִבְרוּ לְפָנַי הִנְנִי אַחֲרֵיכֶם בָּאָה וּלְאִישָׁהּ נָבָל לֹא הִגִּידָה׃ כ וְהָיָה הִיא ׀ רֹכֶבֶת עַל־הַחֲמוֹר וְיֹרֶדֶת בְּסֵתֶר הָהָר וְהִנֵּה דָוִד וַאֲנָשָׁיו יֹרְדִים לִקְרָאתָהּ וַתִּפְגֹּשׁ אֹתָם׃ כא וְדָוִד אָמַר אַךְ לַשֶּׁקֶר שָׁמַרְתִּי אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָזֶה בַּמִּדְבָּר וְלֹא־נִפְקַד מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מְאוּמָה וַיָּשֶׁב־לִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה׃ כב כֹּה־יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים לְאֹיְבֵי דָוִד וְכֹה יֹסִיף אִם־אַשְׁאִיר מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ עַד־הַבֹּקֶר מַשְׁתִּין בְּקִיר׃ כג וַתֵּרֶא אֲבִיגַיִל אֶת־דָּוִד וַתְּמַהֵר וַתֵּרֶד מֵעַל הַחֲמוֹר וַתִּפֹּל לְאַפֵּי דָוִד עַל־פָּנֶיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ אָרֶץ׃ כד וַתִּפֹּל עַל־רַגְלָיו וַתֹּאמֶר בִּי־אֲנִי אֲדֹנִי הֶעָוֹן וּתְדַבֶּר־נָא אֲמָתְךָ

באזניך

ת״א והמש אמן . חולין יא קלס וקלו : וסיס וגו׳. פסחים ג מגילה יד :

ע״ש (כ) ירוש׳ סנהדרין כ ג : (כא) ירוש׳ סנהדרין כ ג : (כב) ירוש׳ סנהדרין כ ג : (כג) ירו׳ סנהדרין כ ג :

אביגיל ק׳. עשויות ק׳

רש״י

והוא בן בליעל מדבר אליו . ולהוכיחו בן בליעל מהיות דובר אליו מה שאני אומר אליך כי יקצוף עלינו : (יח) עשויות . תרגום יונתן תכברא ממולאות בשר דק וביצים פשטי״ץ בלעז כמו ששנינו בפסחים (ע״ד . ע״ש היטב ברש״י ד״ה כדי ישמעאל קורהו וכו׳ ומצוה לייסב) ונותן את הכרעים ובני מעיו לתוכו רבי טרפון קורהו תכברא מה שבתוכו לברו כרבי עקיבא דאמר תולין חוצה לו . כך היא שנוייה בתוספתא דרבי קלונימוס זצ״ל מן רומי פרשה לנו כן : צמוקים . ענבים יבשים : דבלים . עגולי דבילה תאנים דרוסות וכבושות בכלי : (כ) יורדים לקראתה . גיא היה בין שני ההרים היא יורדת מהר זה והם יורדים מהר זה שכנגדו : (כא) ודוד אמר . בלבו כשאמרו לו נעריו גדופי נבל אך לשקר שמרתי וגו׳ : (כב) משתין . י״ת ידע מדע . משית קירות לבו . דבר אחר אפילו כלב שדרכו להשתין בקיר : (כד) בי

מצודת דוד

עצמו הוא בן בליעל מלדבר אליו ולהוכיחו על פניו כי יגער בו : (יט) לנעריה . מוליכי המנחה : (כ) בסתר ההר . בעמק שבין שני ההרים : (כא) ודוד אמר . בעת שפגשה בו אמר דוד לאנשיו אך לחנם שמרתי וגו׳ : רעה . במה שחרפו לומר מי דוד וגו׳ : (כב) כה יעשה . הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר וכאלו אמר כהרעה הזאת יעשה לי ה׳ יוסיף אם אשאיר וכו׳ ולפי שכסוף הזר בו לזה כינה הכתוב ואמר לאויבי דוד : משתין בקיר . כן יקרא הזכר כי עובה קלות להרחוק ויכול להשתין בקיר : (כג) לאפי דוד . לפני דוד : (כד) כי אני וגו׳ . כי דוד לא היה מכירה ולזה אמרה מה

מצודת ציון

רשע בלי עול מקום : (יח) נבלי . נאדות : עשויות . מתוקנות ומבושלות כמו ויוסר לעשות אותו (בראשית י״ח) : קלי . קמח משבלים קלויות כמו ולחם וקלי (ויקרא כ״ג) : ומאה צמוקים . מאה אשכלות ענבים יבשים וכן דבלים וצמוקים (ד״ה א׳ י״ב) : ומאתים דבלים . מאתים ככר והם תאנים מקובצות דרוסות יחד עד שנעשים גוף אחד כעין ככר לחם : (כ) ותפגש . פגעה : (כא) נפקד .

השאלות

(כא) למה אמר זה דוד ברגע ההיא :

דבר שמואל

ג תעשי לתקן המעוות , כי בודאי ילבשו יקם , א] מלך שבזה השלוחים שעז״א כי כלתה הרעה אל אדנינו ועל כל ביתו , ב] מלך שבזה את דוד עצמו , שעז״א והוא בן בליעל מדבר אליו , שאל דוד היה מדבר לאמר עליו שהוא בן בליעל פורק עול ומורד כמ״ש היום רבו עבדים המתפרצים : (יט) עברו לפני כי חששה שאם ילכו אתה ביחד יודע לנבל , וז״ש ולאישה נבל לא הגידה : (כ) ויורדת בסתר ההר שהיו שני הרים זה נגד זה , היא יורדת מהר הזה ודוד מההר המגביל לו ובהכרח כבר פגע דוד את הנערים שהלכו לפניה : (כא) ודוד אמר כאשר פגע את נערי נבל והמוליו נושאות בר ומזון (שחשב כי הולכים אל מעון אל ביתו) אמר לאנשיו אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה (ההולך פה לקראתנו) שאמרנו לכוש הזה ועתה השיב רעה תחת טובה : (כב—כג) כה יעשה אלהים לאיבי דוד כמו שהעשה לנבל , ואביגיל שמעה הדברים האלה ועי״כ הכירה וראתה את דוד שהוא דבר כל זאת (כד) בי אני אדוני העון , אמרה הנה נבל זה כאין נחשב , יש לו עושר ונכסים ולא השליטו האלהים

לנבל

בְּאָזְנֶיךָ וּשְׁמַע אֵת דִּבְרֵי אֲמָתֶךָ׃ כה אַל־נָא יָשִׂים אֲדֹנִי ׀ אֶת־לִבּוֹ אֶל־
אִישׁ הַבְּלִיַּעַל הַזֶּה עַל־נָבָל כִּי כִשְׁמוֹ כֶּן־הוּא נָבָל שְׁמוֹ וּנְבָלָה עִמּוֹ וַאֲנִי
אֲמָתְךָ לֹא רָאִיתִי אֶת־נַעֲרֵי אֲדֹנִי אֲשֶׁר שָׁלָחְתָּ׃ כו וְעַתָּה אֲדֹנִי חַי־יְהוָה
וְחֵי־נַפְשְׁךָ אֲשֶׁר מְנָעֲךָ יְהוָה מִבּוֹא בְדָמִים וְהוֹשֵׁעַ יָדְךָ לָךְ וְעַתָּה
יִהְיוּ כְנָבָל אֹיְבֶיךָ וְהַמְבַקְשִׁים אֶל־אֲדֹנִי רָעָה׃ כז וְעַתָּה הַבְּרָכָה
הַזֹּאת אֲשֶׁר־הֵבִיא שִׁפְחָתְךָ לַאדֹנִי וְנִתְּנָה לַנְּעָרִים הַמִּתְהַלְּכִים
בְּרַגְלֵי אֲדֹנִי׃ כח שָׂא נָא לְפֶשַׁע אֲמָתֶךָ כִּי־עָשֹׂה יַעֲשֶׂה יְהוָה

ע"ש (כה) ירוש' סנהדרין ב ג רו"ל ד שוה"ט עג נד מדר"ש א ב א : (כח) שוה"ט א : לאדני

רש"י

אדני העון . מתחלה אמרה כך כדי שיטה אוזן לדבריה ולסוף אמרה לו האמת ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדני : (כו) אשר מנעך . שגלתני לקראתך למנעך משפיכות דמים : והושע ידך לך . מלנקום אתה בעצמך את נקמתך ותענש : יהיו כנבל איביך . נתנבאה ברוח הקודש שלא יאריך ימים : (כז) ונתנה לנערים . ותנתן לנערים המתהלכים וגו', נתנה לשון עבר , ונתנה לשון להבא : (כח) כי עשה יעשה ה'

מצודת ציון

ר"ל על חנם : ולא נפקד . לא נחסר : (כה) ונבלה . ענין דברי גנאי וכעור כמו נבל נבלה ידבר (ישעיה ל"ב) : (כז) הברכה . מתנה ומנחה כמו קח נא את ברכתי (בראשית ל"ג) : ברגלי אדני . ר"ל עם הלכו ואחריו כמו לעם אשר ברגלי (שופטים ח) : (כח) שא . ענין מחילה : נאמן . מתקיים כמו יתד במקום נאמן (ישעיה כ"ב) :

מצודת דוד

שהשמעתי אשר אדוני מדבר אל עבדיו בדבר מה שקרה לו הם אדוני העון הזה הוא בי ר"ל בביתי נעשה הדבר: ותדבר . ולזה תדבר אמתך לבקש ולהתחנן על הדבר : (כה) אל איש . ר"ל אל דברי חירופו : ונבלה עמו . מחזיק בנבלה לדבר קשות וחירופים : לא ראיתי . כבדי לתקן הדבר ולפייסם : (כו) חי ה' וגו'. נשבע בה' ובנפשו ואמרה הנה רצון ה' למנעך מבוא בעון שפיכת דם ושידך יושיע לך לריב ריבך ר"ל היה רצון המקום שידך יושיע לך לנקום נקמתך ולשפוך דם לא היה הדבר נגלה אלי ללכת לפייסך ואף שמהרה ופגעתה ושמעה בדברך לאבין שמה מה' בהשגחה : ועתה . הואיל וה' מנעך מבוא בדמים בודאי הוא יריב ריבך ויומת בידי שמים וכל אויבך יהיו כנבל שיומתו בידי שמים וכאשר אמר דוד בעצמו אל שאול ישפוט ה' וגו' ויהי לא תהיה בך : (כז) ועתה הברכה . שתפייס נא בעבור הברכה הזאת וגו' : ונתנה וגו' . מפני הכבוד לא אמרה ותנה לך כי למעלתו למעט יחשב ואמרה ונתנה לנערים וכו' : (כח) שא נא וגו' . הקדימה לשאול מחילה אם הכשל בלשונה לדבר מה מול כבודו : כי עשה יעשה . זה ראשית אמריה שאמר הן ידעתי שה' יעשה לאדוני בית נאמן ומתקיים

השאלות

(כו—כז) למה דברה ג' מאמרים כ"א מתחיל במלת ועתה :

(כח—לא) פה דברה דברים בלתי שייכים אל ענין נבל כלל, ודבריה כפולים ומגומגמים :

דבר שמואל

לאכל ממנו, ומה שנודע בשם לאיש שוע הוא על ידי, ולולא הייתי אשתו לא היה אדוני שולח אליו וא"כ עקר העון בי באשר אני עקרת הבית , אבל מטעם הזה בעצמו ותדבר וכו', ר"ל, א] תן לי רשות לדבר, ב] ושמע וכו' וקבל דברי : (כה) אל ישים ארני את לבו ר"ל הבזיון לא יהיה רק מאיש מכבד ובין השוים , לא מאיש פחות ונקלה שלא יחושו לבזיונו , והנה נבל זה הוא נקלה בעיני הבריות , כי נבל שמו , וכן הוא נקלה מגד עצמו כי נבלה עמו , וכן לא יחשב בזיון , רק מאיש שאין טבעו בכך לא כן מנבל שדרכו בכך , וז"ש כי כשמו כן הוא . וא"כ אין לך להקפיד על בזיונו , ועקר הקפידה הוא עלי בהיותי אשת חיל , אבל ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדני : (כו) ועתה באחרה ג' טעמים שראוי שימנע מלכת לנקום נקם , כי שילך לנקום יהיה באחד מג' פנים , א] שיחשב שנבל חייב מיתה מדין מורד במלכות , ב] שיחשוב לנקום בל יעיזו אחרים לעשות כמוהו , ג] שיחשוב לקחת בחוזק מה שמגיע לנעריו עפ"י הדין שהיו שומרים את הצאן , על הא' אמרה חי ה' כו' אשר מנעך מבוא ברמים ור"ל כי עדיין לא יצא טבעך בעולם ועדיין שאול קיים ואם היית הורג אותו היית שופך דמים שלא כדין , או עכ"פ לפי דעתך שיש לך דין מלך אין ראוי שתושיע ידך לך לעשות בעצמך נקמה על כבודך , וזה בהשגחת ה' שמנעך מרליחה או מהכאה הבלתי ראוי , רק שתקוה אל ה'. על הב' אמרה אל תחוש לנקום פן יעשו אחרים כמעשהו כי ועתה אין שייך טעם זה כי באולי יהיו כנבל איביך לא יהיה בכחם לעשות לך רע רק מה שיש בכח נבל , שלא יכול לעשות לך מאומה , כי נעשה הקודש עד רגעו , ואמרה אויביך על המבקשים להשפיל כבודך והמבקשים את נפשך להרגך : (כז) ועתה על הג' שמנע מהנערים המגיע להם ע"פ הדין , הנה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך (ואמר בלשון זכר שיחשב כאילו הביא הוא כי הוא מכספו) וטוב מעט בצדקה (כן פי' מהרי"א) : (כח) שא

לַאדֹנִי בַּיִת נֶאֱמָן כִּי־מִלְחֲמוֹת יְהוָה אֲדֹנִי נִלְחָם וְרָעָה לֹא־תִמָּצֵא בְךָ מִיָּמֶיךָ׃ כט וַיָּקָם אָדָם לִרְדָפְךָ וּלְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה ׀ בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֵת נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ יְקַלְּעֶנָּה בְּתוֹךְ כַּף הַקָּלַע׃ ל וְהָיָה כִּי־יַעֲשֶׂה יְהוָה לַאדֹנִי כְּכֹל אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֶת־הַטּוֹבָה עָלֶיךָ וְצִוְּךָ לְנָגִיד עַל־יִשְׂרָאֵל׃ לא וְלֹא־תִהְיֶה זֹאת ׀ לְךָ לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל לֵב לַאדֹנִי וְלִשְׁפָּךְ־דָּם חִנָּם

ולהושיע

ת"א והיתה וגו'. שבא קנב מגולה שם חגיגה יב עקידה שער ט עקרים מד לו: ואת נפש. שבת שם עקידה שער קא עקרים שם: ולא תהיה. מגילה שם טו סנהדרין קיא: ע"ש (כט) ויק"ר יח במד"ר יא דב"ר יקה"ר סדר א סדר ג ספרי ברכה פדרס כוק אגב"ר לה עו"ב פדר"כ ב שוח"ט ל פדר"א לד סא"ר ד זוהר ברחשית בשלח משפטים תרומה ויקרא מצורע:

רש"י

לאדני בית נאמן. להיות מלך על ישראל לפיכך ורעה לא תמצא בך לכך לא נאה לך לעשות שלא כדין להוציא לעז על מלכותך: (כט) כף הקלע. תתיכת עור רחבה עשויה כמין כף באמצע הקלע שנותן בה האבן: (ל) והיה כי יעשה ה' וגו'. ותמלוך: (לא) ולא תהיה וגו' לפוקה. לכשלון כמו לפיק ברכים

מצודת דוד

ועד עולם לא תוסר המלוכה מביתו לא כשאול שיוסר המלוכה מזרעו: כי מלחמות ה'. כל מלחמתך היא מלחמות ה' לעשות נקמה בפלשתים אבל לא תמצא בך רעה מימיך ללחום ולהרוג אנשים מישראל כאשר עשה שאול שהרג כהני נוב ולזה סרה משאול ולא תוסר ממך: (כט) ויקם אדם. ר"ל גם שקם שאול לרדפך וכו' ויכול היית להרגו במערה עכ"ז לא שלחת בו יד ורעה לא נמצא בך מימיך: והיתה נפש אדני. ובעבור זה תהיה נפש אדוני צרורה בצרור החיים הרוחניים הנצחיים אחר הפרדה מן הגוף: את ה'. להיות חוזרת למקום אשר ממנה חוצבה: יקלענה. יהיה מטולטלת נעה ונדה כהאבן הקלוע ותמרה זאת לסתניפו ולכל ישפוך דמי

מצודת ציון

(כט) צרורה. ענין קשירה כמו צרור כספו (בראשית מ"ב): יקלענה. ענינו השלכה בהכלי העשוי כעין מקל וברא כעין כף וגו יניחו האבן הנזרק ולזה קרוי כף הקלע: (לא) לפוקה. אף הוא ענין מכשול כמו ופיק ברכים

דבר שמואל

כא לפשע אמתך אחר שסלקה שלש הטענות שבעבורם ילך לנקום נקם, התחילה לברך לו, שאם היה עושה זאת היה נמשך לו ממנו נזק גדול, ופייסה אותו על שערבה לבה לדבר לפניו כזאת. התחילה לחשב שלשה מעמדות מימי חייו, א] המעמד הראשון בעת התחיל ללחום מלחמות ה' בגלית ובפלשתים, ב] המעמד השני, עת נרדף מפני שאול, ג] המעמד הג' עת יזכה למלכות כפי שהובטח מפי נביא, שמלד כל השקפות אלה ראוי שיחדל מעשות זאת. א] כי עשה יעשה ה' לאדני בית נאמן כי מלחמות ה' אדני נלחם, ר"ל אחר שמה שיקוה שיעשה לו ה' בית נאמן, נצמח ממה שלוחם מלחמות ה', שלוחם באויבי ישראל שהם אויבי ה', א"כ אין מהראוי שתתערב בין מלחמותיך מלחמה לכבודך שאינה מלחמת מצוה או חובה, רק מלחמת רשות או עבירה, וזה ורעה לא תמצא בך מימיך שאז יאמרו כי נלחמת כפי המקרה כאדם האוהב מלחמה לשפוך דם כפי שיזדמן: (כט) ויקם. (מעמד הב') שבעת שקם אדם לרדפך שאתה נרדף מפני שאול, בזה ראוי כי נפש אדוני תהיה צרורה בצרור החיים, ר"ל שתהיה נפשך שמורה מן המות האורב עליה כדבר הצרור בצרור ונטור ושמור מכל צד, והצרור הזה שבו תהיה שמורה, הוא החיים את ה' אלהיך, השגחת ה' שישמור אותה בחיים, כי עמו מקור חיים ולא יקרב המות לגבולה ואת נפש איביך הרודפים אותך יקלענה בתוך כף הקלע, היא מליצה, שמן כף הקלע שמשם זורקים חצים ואבנים עליך לקחת את נפשך, משם יזרק את נפשם, כאילו נפשם שוכבת שמה, וכזורקים אבנים את נפשם הם זורקים, ע"ד וגולל אבן אליו תשוב. גם כוונה בזה על שכר עוה"ב שע"י רדפם אחריך ואתה נע ונד בעוה"ז תשכון נפשך במנוחות שאננות בצרור החיים הנצחיים, ונפש אויביך לא תשכון במנוחתה העצמיית רק תהיה חוץ למקומה כאבן הנזרק במרגמה, ולא כאבן שנזרק מן הקלע שנח במקום שנופל שמה, רק כמי שמקלע אבן אל תוך כף הקלע שגם שם לא תמצא מנוח רק תקולע מקלע אל קלע, וכמ"ש חז"ל בשבת (פרק שואל) בינונים ורשעים נמסרים לדומה (ור"ל הם חוץ למקומם) הללו יש להם מנוחה והללו אין להם מנוחה: (ל) והיה ר"ל ומן המעמד הזה שאתה נרדף יצמח בהכרח (המעמד הג') שתגיע למלכות, שנז"א והיה כי יעשה ה' לאדני כאשר דבר, א"כ אין מן הראוי שתעשה עתה המעשה הזה. כדי, (לא) ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול. שבכר ימצא שאול זכות במעשה הזה שרודף אותך כדין כי שפכת דם חנם, כי עדיין לא הגעת למלכות, וגם כמ"ש חז"ל שאם יבא דין לפניך שתצטרך בקש לדקה מן העשיר והרגו על שסרב מלאת לו, לא תוכל

ולהושיע אדני לו והיטב יהוה לאדני וזכרת את־אמתך: לב ויאמר דוד לאביגל ברוך יהוה אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לקראתי: לג וברוך טעמך וברוכה את אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים והשע ידי לי: לד ואולם חי־יהוה אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אתך כי | לולי מהרת ותבאתי לקראתי כי אם־נותר לנבל עד־אור הבקר משתין בקיר: לה ויקח דוד מידה את אשר־הביאה לו ולה אמר עלי לשלום לביתך ראי שמעתי בקולך ואשא פניך: לו ותבא אביגיל | אל־נבל והנה־לו משתה בביתו כמשתה המלך ולב נבל טוב עליו והוא שכר עד־מאד ולא־הגידה לו דבר קטן וגדול עד־אור הבקר: לז ויהי בבקר

בצאת

ת"א והטיב ה'. מגילה יד קמא לג: וברוך טעמך. מגילה כד:

ותבאת ק'

רש"י

(נחום ב' י"א) שאם היית עושה זאת לא יהיה לך פתחון פה לרדות אדם לדורות הבאים על שפיכות דמים: ולהושיע אדני לו. שתנקום אתה את נקמתך: (לג) כלתני. מנעת אותי כמו לא תכלא רחמיך (תהלים מ' י"ב) לא יכלה ממך (בראשית כ"ג ו'): והשע ידי לי. מוסב על מבוא בדמים מ"ם של

מצודת ציון

(נחום ב'): (לג) טעמך. דבורך ועצתך כמו וטעם זקנים יקח (איוב י"ב): כלתני. מנעת אותי: (לד) ואולם. אבל באמת: לולי. אם לא: (לה) ואשא פניך. ענין הדור פנים למצוא חן ממנו... (לו) טוב עליו. ר"ל שמח:

מצודת דוד

ישראל כמו שאול: (ל) את הטובה וגו'. והזהרת ומפרסם וצוך לנגיד וכו': (לא) ולא תהיה זאת לך לפוקה. ר"ל כשתמלוך לא יזיק לך כלל דברי חרפת נבל להיות מבזה בעבור זה בעיני העם ואפילו למכשול לב אדוני לא יהיה כי לא תחוש אז לדברי נבל כזה וכאשר לא המיתהו תוסר מן סקלון כי לא יאמר אז עליך שדרכך לשפוך דם חנם ולהושיע לעצמך בכח זרועך וכאלו אמרה הן עתה עוד תוסף נרדף בהרים מפני שאול וחשש עתה להרפת נבל אבל לא תחוש במה שאמרו שאתה שופך דם חנם ומושיע לעצמך בכח אוצר סוף עכשיו אין מעלתך גדולה כ"כ להוש לדברים כאלה אבל לאחר שתמלוך נהפוך הוא והנה באמת בהבנת הדברים כאלה אלים וקון בהקטין את מעלתו ולזה שאלה ברכתית אחריה שאת לא לפשע אמתך: והיטב ה' לאדני. ר"ל הן ידעתי כאשר ייטב ה' לאדוני וימלוך כאות נפשו זכור תזכור את אמתך להחזיק לי טובה על העצה היעוצה למנע מבוא בדמים: (לג) מבוא בדמים. מבוא בעון שפיכת דם ובתשועת ידי לעצמי: (לד) חי ה'. הריני נשבע בה' וכו' שמנע אותי מהרע לך ר"ל לביתך ולכל אשר לך: כי אם נותר וגו'. אז יחול עלי עונש שבועה:

השאלות

(לו) מה ערך לענין הספור מה שהיה לו משתה כמשתה המלך וכו':

דבר שמואל

לעשות בו משפט כי גם אתה עשית כזאת. ויש הבדל בין פוקה ומכשול שפס פיק משתתף עם הוראתו הפיק מענין הוצאה כמו זממו אל תפק, טוב יפיק רצון מה' שנגדרו שמוציא לחוץ דבר הסגור וצרור ונבלע במקומו כאילו יצא מן הנעלם אל הגילוי, ובא לרוב על הוצאת עצמיים הגיונים, ומזה בא פיק ברכים בשיתוף עם המכשול שמוציא הרע הטמון ותכונה רעה אל הפועל, ויכשל בה, ומזה פיק ברכים, שנפרדו צמת הגידים וקשורי הברכים ונתרפו מקשורם, וכן יל"פ פקו פליליה שהוציאו עברות היוצאות מתכונת רעות נפשיות ממסגרותיהם, כמו והוא עון פלילי (איוב ל"א). והיטב ה' לאדני בעת ההיא תזכר את אמתך כי מנעתי אותך מדבר שהיית מתחרט עליו כל הימים: (לב) ויאמר דוד לאביגל הכיר שלאמה אתה, והודה, א] לה' ששלחה בהשגחתו למנעו מהמעשה: ב] (לג) וברוך טעמך שחוץ מזה גם טעמיה נכוחות ואמתיות, ג] וברוכה את שגם את מצד עצמך כבר היית ראויה לזה בל אחריב את ביתך: (לד) ואולם אמר שלא בעבור נבל היתה ההשגחה הזאת רק בעבורך, וזה אשר מנעני מהרע אתך כי לולא מהרת היית מחריב הכל כצדיק כרשע והיה מן הופעת האל בל יגיע רע אליך: (לה) מידה דרך כבוד. ולה אמר עד הגה דבר מעסקי נבל, עתה הבטיח לה כי ישא פנים לעתיד ולא ישמור איבה: (לו) והנה לו וכו' ולא הגידה לו, ספר ג' טעמים שלא הגידה לו תיכף, א] שאם היה אסר מן המשתה ע"י המכחה שהובילה באופן שהיה מרגיש החסרון תיכף היתה מוכרחת להגיד לו, אבל הנה לו משתה בביתו כמשתה המלך שהיה הכל לרוב מאד ולא הרגיש בחסרון מה שלקחה, ב] כי ולב נבל

בצאת היין מנבל ותגד־לו אשתו את־הדברים האלה וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן: לח ויהי כעשרת הימים ויגף יהוה את־נבל וימת: לט וישמע דוד כי מת נבל ויאמר ברוך יהוה אשר רב את־ריב חרפתי מיד נבל ואת־עבדו חשך מרעה ואת רעת נבל השיב יהוה בראשו וישלח דוד וידבר באביגיל לקחתה לו לאשה: מ ויבאו עבדי דוד אל־אביגיל הכרמלה וידברו אליה לאמר דוד שלחנו אליך לקחתך לו לאשה: מא ותקם ותשתחו אפים ארצה ותאמר הנה אמתך לשפחה לרחץ רגלי עבדי אדני: מב ותמהר ותקם אביגיל ותרכב על־החמור וחמש נערתיה ההלכת לרגלה ותלך אחרי מלאכי דוד ותהי־לו לאשה: מג ואת־אחינעם לקח דוד מיזרעאל ותהיין גם־שתיהן לו לנשים: מד ושאול נתן את־מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן־ליש אשר מגלים:

ת"א ויהי כעשרת. ר"ה יח:

רש"י

מבוא מחוברת על והושע כמו מבוא בדמים ומהושע ידי לי: (לז) בצאת היין מנבל. כד פג חמרא מנבל: וימת לבו. שנצטער על המנחה שהובאה לדוד: (לח) כעשרת הימים. שבעה ימי אבלו של שמואל תלה לו הקב"ה שלא יתערב אבל רשע באבלו ואחר כך תלה ג' ימים ומת כענין שנאמר ויגוף ה' את נבל ואמר מר תלה שלשה ימים ומת זו היא מיתת מגפה, ורבותינו אמרו אלו עשרת ימי תשובה שהמתין לו הקב"ה שיחזור בתשובה, ויש אומרים כנגד עשר לגימות שנתן נבל לעבדי דוד ששלח לו דוד עשרה נערים והאכילן: (לט) את ריב חרפתי. גדופי שחרפני הרבה עבדים המתפרצים: ואת עבדו חשך מרעה. שלא הרגתיו:

ויבאו

מצודת דוד

(לז) בצאת היין. ר"ל בעת הפג השכרות: וימת לבו. אמר על דרך גוזמא והפלגה על גודל החרדה מפחד דוד כי חשב אם עכ"ז יבוא עליו: והיה כאבן. שבטלו הרגשותיו מרוב החרדה: (לט) חשך מרעה. לבל שמיהו בידי: ואת רעת. את גמול רעה: (מא) לשפחה וגו'. כאלו אמרה אינני ראויה לו לאשה כ"א לשפחה לרחוץ רגלי עבדיו: (מב) וחמש נערותיה. היא רכבה וגם חמש נערותיה וגו': (מג) גם שתיהן. נוסף על מיכל בת שאול שקדשה מאז: (מד) נתן את מיכל בתו. כי חשב קדושי דוד לקדושי טעות ורז"ל נחלקו בו:

מצודת ציון

(לט) חשך. מנע כמו ולא חשכת (בראשית כ"ב): (מא) אפים. על פנים: (מב) לרגלה. עם מהלכה ואחריה: מלאכי. שלוחי:

דבר שמואל

נבל טוב עליו ולא רצה להעליתו ולערב שמחתו, ג] והוא שכר עד מאד, ויראה כי יבער חמתו ביינו ויעשה רע לה, ולכן ולא הגידה לו דבר קטן וכו': (לז) וימת לבו נפל עליו פחד מדוד ומהסכנה שהיה בה ונקפאו דמיו ויהי כאבן: (לח) כעשרת הימים חז"ל דרשו בו כמה דרושים והוא ע"פ הכלל שמספר המופשט מן המתואר מורה על מספר ידוע והם עשרה ימים הידועים של תשובה שבין ר"ה ליוהכ"פ: (לט) ברוך ה' הודה על ג' ענינים, א] על שנענש על שחרפו, ב] ששמר אותו שלא יקום בעצמו, ג] שהשיב גם רעת נבל ויתר עונותיו בראשו באופן שלא נענש ע"י דוד לבד, שכ"מ שחברו מענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה רק מת ע"י עונותיו: (מ) הכרמלה כי תיכף אחר המשתה חלה ולא שב עוד אל מעון והיא נשארה אחרי מותו בכרמל: (מא) הנה אמתך דברה אל השלוחים מנהג כי שלוחו של אדם כמותו: (מג) גם שתיהן ר"ל נוסף על מיכל בת שאול שהיתה לו מכבר: (מד) ושאול נתן את מיכל בתו הנה השאלה איך נתן שאול את בתו שהיתה א"א לאחר, ואיך לקחה דוד אח"כ במזרה אחרי הוסמלה, ויאמר הרד"ק ששאול אנס את דוד לגרשה, ובכ"ז החזירה דוד כי היה גם מעושה ופסול, ויאמר מהרי"א שלא נתנה לפלטיאל לאשה רק לשמרה. ובכ"ז רחוק, איך היה יכולתו לכוף את דוד שברח מפניו, והכתוב אומר (לקמן ש"ב ג' ט"ז) וילך אתה אישה, אבל העקר כדעת חז"ל שאלת פעה ותשב שקדושי מיכל לא היו כפי הדין כי קדשה במלוה של עוטר שהוכמה למטה

כו א וַיָּבֹאוּ הַזִּפִים אֶל־שָׁאוּל הַגִּבְעָתָה לֵאמֹר הֲלוֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר
בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה עַל פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ ב וַיָּקָם שָׁאוּל וַיֵּרֶד אֶל־
מִדְבַּר־זִיף וְאִתּוֹ שְׁלֹשֶׁת־אֲלָפִים אִישׁ בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד
בְּמִדְבַּר־זִיף׃ ג וַיִּחַן שָׁאוּל בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן
עַל־הַדָּרֶךְ וְדָוִד יֹשֵׁב בַּמִּדְבָּר וַיַּרְא כִּי בָא שָׁאוּל אַחֲרָיו הַמִּדְבָּרָה׃
ד וַיִּשְׁלַח דָּוִד מְרַגְּלִים וַיֵּדַע כִּי־בָא שָׁאוּל אֶל־נָכוֹן׃ ה וַיָּקָם דָּוִד
וַיָּבֹא אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר חָנָה־שָׁם שָׁאוּל וַיַּרְא דָּוִד אֶת־הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר שָׁכַב־שָׁם שָׁאוּל וְאַבְנֵר בֶּן־נֵר שַׂר־צְבָאוֹ וְשָׁאוּל שֹׁכֵב
בַּמַּעְגָּל וְהָעָם חֹנִים סְבִיבֹתָו׃ ו וַיַּעַן דָּוִד וַיֹּאמֶר ׀ אֶל־אֲחִימֶלֶךְ
הַחִתִּי וְאֶל־אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה אֲחִי יוֹאָב לֵאמֹר מִי־יֵרֵד אִתִּי אֶל־
שָׁאוּל אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר אֲבִישַׁי אֲנִי אֵרֵד עִמָּךְ׃ ז וַיָּבֹא דָוִד
וַאֲבִישַׁי ׀ אֶל־הָעָם לַיְלָה וְהִנֵּה שָׁאוּל שֹׁכֵב יָשֵׁן בַּמַּעְגָּל וַחֲנִיתוֹ
מְעוּכָה־בָאָרֶץ מְרַאֲשֹׁתָו וְאַבְנֵר וְהָעָם שֹׁכְבִים סְבִיבֹתָו׃
ח וַיֹּאמֶר אֲבִישַׁי אֶל־דָּוִד סִגַּר אֱלֹהִים הַיּוֹם אֶת־אֹיִבְךָ בְּיָדְךָ וְעַתָּה

סביבותיו ק׳ מראשותיו ק׳ סביבותיו ק׳

רש"י

כו (ז) מעוכה. נעוצה:

מצודת ציון

כו (ה) במעגל. דרך המחנות לחנות בעגול למען יראו מסביב כל הבא עליהם: (ז) מעוכה. נעוצה. וקבוע כמו מלשון ומעוך וכתות (ויקרא כ"ב): מראשותיו. סמוך לראשו: (ח) סגר. ענין מסירה כמו להסגיר לאדום

מצודת דוד

כו (א) ויבאו הזיפים. באו עוד הפעם: (ב) אל מדבר זיף. ובמדבר ההוא היתה גבעת החכילה: (ג) וירא. היה נראה לו שבא ולא ידע עדיין בבירור: (ד) אל נכון. כמו בנכון ר"ל ידע בבירור: (ה) ויבא. בתחלה הלך לרגל סביבתיו. סביבות שאול: (ו) ויען דוד. אחרי שובו אליהם: (ח) ובארץ. עד שתנעץ החנית גם בארץ:

השאלות

(ז) מ"ש והנה שאול שוכב וכו׳, כבר נזכר בפסוק ה׳ שם אמר חונים ופה אמר שוכבים:

דבר שמואל

גלית, או שדוד השב שמאה ערלות פלשתים שהיה פרועה ושאול חשב שאינם שוים כלום, ולכן דייק דוד (לקמן שם י"ד) תנה את אשתי את מיכל אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים, ובכ"ז היה דוד מותר להחזירה, כי היא היתה אנוסה ע"פ ב"ד של שאול שטעו בדין, וכמו שהוא ההלכה במי שאמרו לה מת בעלך ונשאת ע"פ ב"ד שלא נאסרה. וכפי הנראה התעורר שאול לזה, ממה שראה שדוד לקח עוד נשים על אשתו בלי כתובה, שזה כמודה בבת המלך לקחת עליה צרה לצרור, וזה ג"כ עורר שנאה חדשה אצל שאול, ולכן התעורר דוד להרחיק נדוד ממדבר פארן אל מקום אחר להמלט מחמת שאול אשר בערה מחדש:

כו (ב) בחורי אלה שבחר (כנ"ל כ"ה ג׳) וע"כ בחורי בשו"א ולא בפת"ח: (ג) על הדרך ודוד ישב רחוק מן הדרך, והזיפים שראו שמחנה באה לא ידעו עדיין אם הוא מחנה שאול, וכן את המקום ששם יחנו, לכן, (ד) שלח מרגלים ועל ידי כן וידע בבירור כי בא שאול, וגם ידע אל נכון מקום תחנותו וכל פרט: (ה) המקום אשר שכב שם שאול ואבנר מופרדים מן העם, ומפרש שאול שוכב במעגל שהיה עיגול סביביו בל יקרב איש שמה, ושאול כבר שכב והעם לא שכבו עדיין רק חונים מקצתם שוכבים ומקצתם הולכים ויושבים: (ו) מי ירד שבטוחם לילה יתחבאו שהם מכני המחנה: (ז) והנה שאול שכב כו׳ ואבנר והעם שכבים עד שבאו לשם כבר שכבו כל העם (לכן קראם עתה בשם עם לא מחנה כי לא חנו עתה כמחנה והשומרים סביביה): (ח) סגר אלהים אשר שזה ודאי השגחיי שישנו כולם כדי שיכהו. ולא אשנה לו בל אשמד שיקין ע"י כמהם

אַכֶּנּוּ נָא בַּחֲנִית וּבָאָרֶץ פַּעַם אַחַת וְלֹא אֶשְׁנֶה לוֹ׃ ט וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אֲבִישַׁי אַל־תַּשְׁחִיתֵהוּ כִּי מִי שָׁלַח יָדוֹ בִּמְשִׁיחַ יְהוָה וְנִקָּה׃ י וַיֹּאמֶר דָּוִד חַי־יְהוָה כִּי אִם־יְהוָה יִגָּפֶנּוּ אוֹ־יוֹמוֹ יָבוֹא וָמֵת אוֹ בַמִּלְחָמָה יֵרֵד וְנִסְפָּה׃ יא חָלִילָה לִּי מֵיְהוָה מִשְּׁלֹחַ יָדִי בִּמְשִׁיחַ יְהוָה וְעַתָּה קַח־נָא אֶת־הַחֲנִית אֲשֶׁר מְרַאֲשֹׁתָו וְאֶת־צַפַּחַת הַמַּיִם וְנֵלְכָה־לָּנוּ׃ יב וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־הַחֲנִית וְאֶת־צַפַּחַת הַמַּיִם מֵרַאֲשֹׁתֵי שָׁאוּל וַיֵּלְכוּ לָהֶם וְאֵין רֹאֶה וְאֵין יוֹדֵעַ וְאֵין מֵקִיץ כִּי כֻלָּם יְשֵׁנִים כִּי תַּרְדֵּמַת יְהוָה נָפְלָה עֲלֵיהֶם׃ יג וַיַּעֲבֹר דָּוִד הָעֵבֶר וַיַּעֲמֹד עַל־רֹאשׁ־הָהָר מֵרָחֹק רַב הַמָּקוֹם בֵּינֵיהֶם׃ יד וַיִּקְרָא דָוִד אֶל־הָעָם וְאֶל־אַבְנֵר בֶּן־נֵר לֵאמֹר הֲלוֹא תַעֲנֶה אַבְנֵר וַיַּעַן אַבְנֵר וַיֹּאמֶר מִי אַתָּה קָרָאתָ אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ טו וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אַבְנֵר הֲלוֹא

ת"א או יומו. עקידה מד סה: אבנר בן נר. עקידה שער קג: קראת וגו'. שם: מראשותיו ק' **איש**

ע"ש (ט) ויק"ר כג שוח"ט יח קיב: (י) ויק"ר כג במד"ר טו רו"ר ו ספרי ואתחנן פדר"כ יא סו' וילא מדע"ש כס לא א שוח"ט ז יח נח: (יב) בר"ר ת מד שוח"ט נח עו"ש: (יד) ירוש' פאה א שוח"ט ז: (טו) קס"ר סדר ג:

רש"י

(י) חי ה'. יש אומרים ליצרו נשבע, ויש אומרים לאבישי נשבע אם תהרוג את הצדיק אני אערב דמך בדמו: כי אם ה' יגפנו. יקרב מיתתו: או יומו יבא. יום שזמן מיתתו בו: (יא) צפחת. צלוחית:

מצודת דוד

פעם אחת. את זה אעשה בפעם אחת ולא אצטרך להכותו מכה שניה: (ט) ונקה. וישיה נקי מעונש בתמיה: (י) חי ה'. חזר לישבע ואמר חי ה' בלא יאריך עוד ימים רבים כי אם ה' יגפנו בלא יומו או אשר יבוא יומו וימות כמיתה טבעית או ימות במלחמה: (יא) חלילה לי. עם שגם אני משיח ה' כמוהו מ"מ חלילה גם לי מחמת מלות ה' משלוח ידי וכו': (יב) ויקח דוד. חזר דוד לקחת בעצמו כי לא האמין לאבישי פן יכה עמו נפש שאול: ואין רואה וגו'. בעבור השינה לא היה מי רואה אותם ואף לא ידעו בהרגשת השמע מקול ההולך והדבור ולא היה מי מהם מקיץ מן השינה במשך הזמן ההוא כי מה' נפלה עליהם תרדמה ולא היה הדבר בדרך הטבע: (יג) העבר. מעבר ההר שהיה שם: על ראש ההר. להשמיע קולו למרחוק: רב המקום. כי פחד לנפשו שלא יתפשוהו: (יד) הלא תענה אבנר. ר"ל עליך להשיב על דברי: מי אתה. ר"ל אין מלאך לבך לקרוא בקול על המלך להקיצו משנתו: (טו) הלא איש אתה. ר"ל הלא אתה גדול וחשוב ומי כמוך בחשיבות ולזה גדל המעלה

מצודת ציון

(עמוס א'): אשנה. מלשון שנים: (י) ונספה. ענין כליון כמו פתה תספה (לקמן כ"ז): (יא) צפחת. צלוחית כמו וצפחת השמן (מ"א י"ז): (יג) מקיץ. ענין הסרת התשינה: תרדמה. שינה עמוקה וכן הם לך נרדם (יונה א'): (יד) אל המלך. כמו על המלך: (טו) איש. ר"ל גדול וחשוב כמו כולם אנשים (במדבר י"ג): אל אדונך.

השאלות

(יא) מ"ש חלילה משלוח וכו' כפול:

(יד) מ"ש מי אתה קראת אל המלך, והלא אל אבנר קרא לא אל המלך:

(טו) מז"ש הלא איש אתה וכו', ולמה אמר פתאם למה לא שמרת ואח"כ אמר לא שמרתם:

דבר שמואל

ויצעק, כי אמיתהו בפעם הראשון: (ט) אל תשחיתהו אף שהוא רודף ומותר להרגו, בכ"ז מי שלח ידו במשיח ה' ונקה: (י) ויאמר דוד הוסיף לאמר בל תחשב שע"י שגם אני נמשחתי תהרגנו להקים מלכותי, כי דבר ה' שמשחני לא ישוב ריקם, עז"א כי ימלא קצו בא' מג' דרכים שהמיתה אפשריים, או על ידי מגפה לפני קצו, או על ידי מיתה טבעיית כי קצו קרוב, או על ידי מלחמה: (יא) חלילה וכו' קח נא, ר"ל ואל תחשב שאין עון במיתתו כי רודף הוא וז"א אחר שיש הצלה אחרת ואם קח נא את החנית שעי"ז ניצול ממנו כמו שהיה באמת וא"כ אסור להרגו, ועז"א חלילה לי מה': (יב) ואין רואה ומפרש נגד ואין רואה ואין יודע, כי כולם ישנים (ר"ל שלא לבד שאין רואם כי היה חשיכה גם לא היה איש יודע ומרגיש בדבורם בבואם ובלכתם) ונגד ואין מקיץ אומר כי תרדמת ה' נפלה עליהם, כי בדרך הטבע היה לאוי שיקיץ איש מן המחנה ברגע הזה, רק שהיה בהשגחה שהפיל ה' עליהם תרדמה: רב המקום, כי יצויר שהדרך רחוק והמקום קרוב, כמו העולה לראש הר גבוה שדרכו רחוקה מאת העומד בתחתית ההר והמקום קרוב כמ"ש מקדרין בהרים, לכן אמר שהתרחק גם במקום: (יד) מי אתה קראת אל המלך, ר"ל כי הקורא לשר הצבא יקרא אם מתרצה שיודיע

איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל־אדניך המלך כי־בא אחד העם להשחית את־המלך אדניך׃ טז לא־טוב הדבר הזה אשר עשית חי־יהוה כי בני־מות אתם אשר לא־שמרתם על־אדניכם על־משיח יהוה ועתה ׀ ראה אי־חנית המלך ואת־צפחת המים אשר מראשתו׃ יז ויכר שאול את־קול דוד ויאמר הקולך זה בני דוד ויאמר דוד קולי אדני המלך׃ יח ויאמר למה זה אדני רדף אחרי עבדו כי מה עשיתי ומה־בידי רעה׃ יט ועתה ישמע־נא אדני המלך את דברי עבדו אם־יהוה הסיתך בי ירח מנחה ואם ׀ בני האדם ארורים הם לפני יהוה כי

ת"א איש אתה. שם: אם ה' ; ברכות סב: מראשתיו ק'

ע"ש (ה) שו"ת יח : (יט) ספרי עקב ראה ספרא ה' בהר הדר"ג בו שו"ת נו קיט :

רש"י

(יט) הסיתך בי. לשנואתי, כל הסתה לשון שומה אמיטמינ"ט בלעז: ירח מנחה. יקבל ברחמים תפלתי

מצודת ציון

אל אדוניך : (טז) בני מות. אנשי מות ר"ל חייבי מיתה: אי חנית. איו החנית : ואת צפחת. ועם צפחת : (יט) הסיתך. מלשון הסתה ופתוי : ירח. מלשון ריח :

מצודת דוד

תגדל האשמה: כי בא. פן יבוא וכאשר באמת בא אבישי ורצה להשחיתו: (טז) כי בני מות אתם. בעבור כבוד אבנר חזר לדבר אל כולם ולפסוק עליהם המיתה: ראה אי חנית. ר"ל ואם תאמר שמרתם איה החנית מי לקחו: אשר מראשותיו. אשר היו מראשותיו: (יט) אם ה' וגו'. אם הדבר מה' ומצד העונש אקריב מנחה לה' ויהיה רצון שיקבל לריח ניחוח וירף ממני : ואם בני האדם. הם הסיתו אותך על כי הבחירה חפשית באדם באין מעצור: ארורים הם. כי

השאלות

(יט) למה תפש לשון ירח מנחה, ולמה אמר כי גרשוני היום , ומה נגרש מזה רבים :

דבר שמואל

לאדוניו כי רוצה לדבר עמו, והקורא אל המלך יקרא לשר הצבא שהוא משרת המלך , והשב אבנר אשר מקרא הלא תענה אבנר, בהכרח י"ל איזה מבוקש אל המלך : (טו) ויאמר דוד, השיב לו, כי הגמום הזה, שמי שיש לו דבר אל שר הצבא לא יקראהו בנכח רק ע"י משרתו, הוא רק אם הקריאה הוא לצורך הקורא או לאיזה ענין פרטי, לא כן אם הקריאה הוא בעבור ענין כללי, הנוגע למלכות אז הנמוס שיקרא לשר הצבא בנוכח לא ע"י אמצעי, באשר תוכן הקריאה מיוחד אליו מצד מעלתו, וז"ש הלא איש אתה ומי כמוך בישראל, ר"ל הקריאה מיוחדת לך לפי מעלתך הגדולה משני פנים, כי אחר שהתברר שהיתה המחנה והמלך בלא שומרים, עד שקרב איש זר עד משכב המלך לקחת החנית מראשותיו, שזה פשע גדול, א"כ יצוייר שהיה זה או בפשע שר הצבא שלא העמיד שומרים לשמור ראש המלך, או (שהעמיד שומרים) השומרים פשעו ולא עמדו על המשמר, ובזה ראויים השומרים לעונש גדול, וגם בזה עליו מוטל להעניש על שלא עשו פקודתם. וז"ש על צד הא' הלא איש אתה, ר"ל אתה האיש שעליך מוטל הדבר להעמיד שומרים לראש המלך, ועל צד הב' מי כמוך בישראל ועליך מוטל להעניש את הפושע. עתה פי' דבריו, על צד הא' שא"ל הלא איש אתה ולמה לא שמרת אל ארונך המלך ר"ל למה לא העמדת שומרים, כי הלא בא אחד העם להשחית ואיה השומרים? והלא היה פה סכנה גלויה. וא"כ, (טז) לא טוב הדבר הזה אשר עשית ר"ל אל תאמר כי תמלא בשב ואל תעשה, כי זה יחשב כמעשה, אחר שלא עשית המוטל עליך, ההיזק הנמשך ממנו נחשב כאילו עשית אותו בפועל, ואם על צד הב' שעליו אמר ומי כמוך בישראל להעניש השומרים שפשעו בשמירתן, אמר חי ה' כי בני מות אתם, אשר לא שמרתם וכו' כי ועתה ראה אי חנית המלך ומבואר שלא היה שם שומר, ושהיה המלך בסכנה גדולה: (יח) מה עשיתי עד מלכותך ומה בידי רעה באמר פעולים: (יט) אם ה' הסיתך בי, גדר הסתה (והבדלו מן פתוי, הסיתא) הוא שהמסית מודה לנאיסה שיש לו איזה תועלת בהדבר, ר"ל אם המחשבה שאתה חושב שיגיע לך תועלת מהריגתי היא סבה מאת ה'. ירח מנחה המנחה נלוה תמיד עם הקרבן וטפל אליו, ור"ל את העולה כבר העליתי לרוח ועתה הוספתי את המנחה שבאה עם העולה כמ"ש עולה ומנחה. ור"ל שמה שלא הרגו בפעם הראשון שבכרת כנף מעילו יחשב כקרבן הבא לרצות. ומה שלא הרגו עתה שנית יחשב כמנחה הנלוה אל הקרבן, ושבא

לי

כי־גרשוני היום מהסתפח בנחלת יהוה לאמר לך עבד אלהים אחרים׃ כ ועתה אל־יפל דמי ארצה מנגד פני יהוה כי־יצא מלך ישראל לבקש את־פרעש אחד כאשר ירדף הקרא בהרים׃ כא ויאמר שאול חטאתי שוב בני־דוד כי לא־ארע לך עוד תחת אשר יקרה נפשי בעיניך היום הזה הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד׃ כב ויען דוד ויאמר הנה החנית המלך ויעבר אחד מהנערים ויקחה׃ כג ויהוה ישיב לאיש את־צדקתו ואת־אמנתו אשר נתנך יהוה היום ביד ולא אביתי לשלח ידי במשיח יהוה׃ כד והנה כאשר גדלה נפשך היום הזה בעיני כן־תגדל נפשי בעיני יהוה

ת"א כי גרשוני. כתובות קי : חנית ק'

רש"י

להסיב חמתך ממני : כי גרשוני. מא"י : לך עבד אלהים אחרים. היולא מא"י לא"ל כאלו עובד ע"ז, וי"ס אמ"ל דוד ביני עממיא פלחי טעותא: (כ) הקרא. עוף ששמו קורא ובלעז פירדי"ן, וכן קורא דגר ולא ילד (ירמיה י"ז י"א) ומרדף אחר קני שאר עופות ויושב על ביציהם : (כז) ישיב לאיש . לכל צדיק וצדיק:

מצודת דוד

אלהים אחרים : מהסתפח. מלהיות מתוסף בא"י להיות עד כה הסבתי כאשר ראה המלך שנמסר בידו במערה ולא הרגתיו יתגדל עוד מלנות אחרי אבל עתה שעכ"ז רודף אחרי בע"כ ארחיק נדוד מא"י : לאמר. כאלו יאמרו אלי לך עבוד וכו' כי גורשים אותי מבין ישראל ללכת בין פלשתים : (כ) אל יפל דמי . ר"ל מה שאני תמיד בסכנה וכאלו דמי נשפך הדם הזה לא יפול ארצה מנגד פני ה' כי אם יגדו שעמוד לבקש נקם : כאשר ירדף . ר"ל המלך מהמיד ומתענג לבקש פרעוש הקופץ ממקום למקום כאשר מלך מהמלכים מתענג לרדוף בהרים אחר הקורא והוא שם עוף אשר יתענגו המלכים לרדוף אחריו לגודו ור"ל רודף הוא אחר הדיוט כאלו אחר בר גדול וחשוב : (כא) שוב . חזור לביתי כי לא אעשה לך עוד רעה בעבור כי חשובה ויקרה נפשי בעיניך : הנה הסכלתי . במה שאני רודפך עשיתי סכלות על כי ראיתי שה' עמך ואף הרביתי לשגות לרדפך על לא דבר : (כב) ויעבר . כי על כל זה לא האמין לשאול ולהשיב בעצמו : (כג) איש . לכל איש ישיב צדקתו וכלל עצמו בתפלתו עם הרבים : (כד) גדלה נפשך . יקרה נפשך :

מצודת ציון

מנחם . ר"ל התורה וקרבן : מהסתפח . ענין הקבוץ והדבוק והאסיפת דבר אל דבר כמו ספחני נא (לעיל ב') : (כ) פרעש . היא כינה מחורה : הקרא . שם עוף כמו קורא דגר (ירמיה י"ז) : (כא) יקרה . ענין חשיבות : הסכלתי . מל' סכלות וטפשות : ואשגה . מל' משגה ושגגה : (כג) ביד . ר"ל בידי : ולא אביתי . ולא רציתי :

השאלות

(כ) בלשון הזה דחקו המפרשים :

דבר שמואל

לי לצדקה ואם בני האדם הם המסיתים, ארורים הם לפני ה' , ר"ל הגם שאמחול להם על צערי לא אמחול להם מה שנוגע לה' ולעבודתו , כי גרשוני היום ר"ל כי עתה גמרתי בדעתי לצאת מא"י אל ארץ פלשתים וכמ"ש בסימן שאח"ז, וא"כ בסבתם אני נגרש מהסתפח (גדר פעל ספח הוא תוספת טפל אל העקר, ר"ל שהיה מרוצה להיות טפל בנחלת ה' ואינו רוצה שם שום משרה והלק ונחלה) בנחלת ה' לקיים מצות התלויות בארץ , לאמר לך עבד אלהים אחרים, שאהיה בח"ל תחת צל השרים הגלויים רחוק מהשגחת ה' הדבקה בארץ הקדושה : (כ) ועתה אל יפול דמי ארצה ר"ל עתה שגמרתי בדעתי לגור בח"ל לא יפול דמי ולא תוכל להרגני , כי יצא מלך ישראל ולכן אני מוכרח לברוח לח"ל, כאשר ירדף הקרא בהרים אמר על עצמו שם הקורא שעומד בהרים וקורא מרחוק כמו שעשה עתה, ובמה הרודף את הקורא הזה דומה כרודף אחר פרעוש הקופץ ממקום למקום : (כא) חטאתי שוב בני דוד בקש שישוב ולא יצא לח"ל כי לא ירע לו עוד . וזה מפני שנים, א] על שהיה יקרה נפשו בעיניו , ב] על שמתחרט גם על העבר שרואה שעשה סכלות ברדפו אותו והגה בעיון כזה והשגיאה היה הרבה מאד : (כב) הנה החנית ר"ל איני מאמין לך : (כג) וה' ישיב לאיש את צדקתו ואת אמונתו ר"ל ה' ישיב את הצדקה והזכות שעשה איש, ר"ל שיזמין לפניו שנית שיעשה צדקה כזאת, כמו פה שעי"י שעשה דוד את הצדק ולא הרג את שאול שהיה בידו, הזמין לו ה' מצוה זו פעם שנית ליתו ודוד עשה צדק גם הרגו, וז"ש אשר נתנך ה' היום ביד [שנית] ולא אביתי לשלוח ידי וזאת השיב ה' צדקתי שלעשנה בפעם השנית. ועתה יפרש מ"ש וה' ישיב לאיש את אמונתו, כי (כד) והנה כאשר גדלה נפשך היום הזה בעיני כן תגדל נפשי בעיני ה' הנאמן לשלם מדה כנגד מדה:

ויצלני מכל-צרה: כה ויאמר שאול אל-דוד ברוך אתה בני דוד גם עשה תעשה וגם יכל תוכל וילך דוד לדרכו ושאול שב למקומו:

כז א ויאמר דוד אל-לבו עתה אספה יום-אחד ביד-שאול אין-לי טוב כי המלט אמלט | אל-ארץ פלשתים ונואש ממני שאול לבקשני עוד בכל-גבול ישראל ונמלטתי מידו: ב ויקם דוד ויעבר הוא ושש-מאות איש אשר עמו אל-אכיש בן-מעוך מלך גת: ג וישב דוד עם-אכיש בגת הוא ואנשיו איש וביתו דוד ושתי נשיו אחינעם היזרעאלית ואביגיל אשת-נבל הכרמלית: ד ויגד לשאול כי-ברח דוד גת ולא-יוסף עוד לבקשו: ה ויאמר דוד אל-אכיש אם-נא מצאתי חן בעיניך יתנו-לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך: ו ויתן-לו אכיש ביום ההוא את-צקלג לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה: ז ויהי מספר הימים אשר-ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים: ח ויעל דוד ואנשיו

ע"ש (א) כנ"ל לד הס"ר נ: פתח בס"פ. פתח באתנח יסף ק' ויפשטו

רש"י

כז (א) עתה אספה יום אחד. שמא יארוב ויבא אלי פתאום: (ה) ולמה ישב עבדך וגו'. ואהיה לך למשא: (ז) ימים וארבעה חדשים. מיעוט ימים שנים וא"א לפרש ימים זה שנה שהרי לא הלך

מצודת ציון

(כה) יכל תוכל. מלשון יכולת: כז (א) אספה. ענין כליון: ונואש. מל' יאוש כמו לא אמרת נואש (ישעיה נ"ז): (ז) ימים. שנה:

מצודת דוד

(כה) ברוך אתה. ר"ל רואה אני שאתה ברוך וגם עשה תעשה מעשים נפלאים וגם תצליח בהם:

כז (א) עתה אספה. כי אחר שכרת כנף המעיל חשב שלא יוסיף עוד לרדוף אחריו כאשר בתחלה אבל אחר שראה שעל כל זה רודפו וחשב עוד כי פן בעבור שרואה טוב הצלחתו ישכיל עוד לבוא פתאום ויהיה נספה ביום אחד ר"ל מבלי דעת טרם בוא: לבקשני עוד. כאשר בקשני עד הנה בכל גבול ישראל: (ג) אל אכיש. אף שמברחתו הפעם הראשונה ממנו והשתולל בידם ונמלט אבל כאשר בא ושש מאות איש עמו ואף נודע שנבהל בשאול השלים עמו אכיש לשבת אצלו להיות סר למשמעתו: (ה) ערי השדה. מבלי חומה סביב כי חשב פן לא יאמין בו אכיש לתת לו עיר בצורה כי פן ישגב בחוזק העיר וימרוד בו: בעיר הממלכה עמך. כי אהיה למשא לך כי יתייקרו המזונות בעבור אנשי: (ו) ויתן לו וגו'. את צקלג. אף שבספר יהושע נאמר שהיתה מנחלת יהודה אולי נאחזו לקחוה הפלשתים מידם: למלכי יהודה. ס

דבר שמואל

כז (א) עתה אספה יום אחד ביד שאול כי לאו בכל יומא מתרחיש ניסא, וגם שהעתין לו עם מנכין לו מזכיותיו, וחשב פן כבר כלו זכיותיו בשתי הגלות הקודמות, וז"ש אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים וכזה אגלל מג' טעמים, א] כי בעודי בארץ חשב שאול שאני מוסף אלי אנשים כדי למרוד בו, לא כן אם אהיה בארץ פלשתים, וז"ש ונואש ממני שאול, ב] שאחר שידע שלא ימצאני יתיאש מלבקשני, וז"ש ונואש שאול לבקשני עוד בכל גבול ישראל, ג] אף שיעלה על לבו לילך אחרי לארץ פלשתים ונמלטתי מידו כי יצילני מלך פלשתים: (ב) ויקם דוד ויעבר הגם שכאשר ברח תחלה אל אכיש היה בסכנה (כנ"ל כ"א) אז בא יחידי והאמין שבא כמרגל וגם לא היה מקום תועלת מאיש אחד, לא כן עתה שבא עם שש מאות איש שלא נחשדו למרגלים והיה מקום שיהיו מאנשי חילו ליום קרב ומלחמה, וז"ש ויעבר הוא ושש מאות איש: (ג) [טעם ב] שאלה בא בלא בני בית והשם שיברח ממנו לא כן עתה שבאו איש וביתו, וז"ש וישב וכו' איש וביתו: (ה) אם נא, פי' מה שהקפיד שישב דוקא בעיר המלוכה הוא. או מפני שירא ממנו פן ימרוד בו, ובעיר המלוכה יש חיל המלך, ועז"א אם נא מצאתי חן בל תחשדני. או מפני שירא שהפלשתים ירעו לו בהיותו אתם שלא בעיר המלכות, ע"ז בקש יתנו לי מקום היינו מקום מיוחד נבדל מפלשתים. או מפני שירא למסור לו עיר חומה דלתים ובריח פן ישגב שם, עז"א בערי השדה היינו עיר פרזי: (ז) ימים ר"ל שנה

וַיִּפְשְׁטוּ אֶל־הַגְּשׁוּרִי וְהַגִּרְזִי וְהָעֲמָלֵקִי כִּי הֵנָּה יֹשְׁבוֹת הָאָרֶץ אֲשֶׁר מֵעוֹלָם בּוֹאֲךָ שׁוּרָה וְעַד־אֶרֶץ מִצְרָיִם: ט וְהִכָּה דָוִד אֶת־הָאָרֶץ וְלֹא יְחַיֶּה אִישׁ וְאִשָּׁה וְלָקַח צֹאן וּבָקָר וַחֲמֹרִים וּגְמַלִּים וּבְגָדִים וַיָּשָׁב וַיָּבֹא אֶל־אָכִישׁ: י וַיֹּאמֶר אָכִישׁ אַל־פְּשַׁטְתֶּם הַיּוֹם וַיֹּאמֶר דָּוִד עַל־נֶגֶב יְהוּדָה וְעַל־נֶגֶב הַיְּרַחְמְאֵלִי וְאֶל־נֶגֶב הַקֵּינִי: יא וְאִישׁ וְאִשָּׁה לֹא־יְחַיֶּה דָוִד לְהָבִיא גַת לֵאמֹר פֶּן־יַגִּדוּ עָלֵינוּ לֵאמֹר כֹּה־עָשָׂה דָוִד וְכֹה מִשְׁפָּטוֹ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר יָשַׁב בִּשְׂדֵה פְלִשְׁתִּים: יב וַיַּאֲמֵן אָכִישׁ בְּדָוִד לֵאמֹר הַבְאֵשׁ הִבְאִישׁ בְּעַמּוֹ בְיִשְׂרָאֵל וְהָיָה לִי לְעֶבֶד עוֹלָם:

כח א וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּקְבְּצוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־מַחֲנֵיהֶם לַצָּבָא להלחם

ע"ש (יא) אס"ר ו מדר"ש כס לא ג: והגזרי ק' רש"י

דוד אצל אכיש עד שמת שמואל ושאול לא מלך אחר מיתת שמואל אלא ארבעה חדשים כמו ששנינו בסדר עולם וגם ממנין שנותיו של עלי ועשרים שנה שהיה הארון בקרית יערים הרי ששים שנה לא מהם חמשים ושנים של שמואל ושנה אחת לעיבורו עם ארבעה חדשים הללו ושבע שנים שמלך דוד בחברון קודם שהביא את הארון מקרית יערים נמצא שלא מלך שאול אחר מיתת שמואל יותר מארבעה חדשים: (ח) ויעל דוד. לשון הוא הוא, תמיד היה רגיל בכך: בואך שורה. מן מעלה דהגרא: (י) אל פשטתם. לפ"ד מחלפת בגו"ן כמו ויעש לו נשכה בספר עזרא (נחמיה י"ג ז') כמו לשכה:

מצודת דוד

אכיש נתנה לדוד ולא החזירה לכל בני השבט: (ח) כי הנה וגו'. ר"ל לפי שהיו מעולם מיושבי הארץ ההיא ולא באה עליהם מלחמה לערדם ממנה לזה לא היו נשמרים ועשה בהם דוד כרצונו: (י) ויאמר אכיש. וכשהיה אכיש אומר לו וכי לא פשטתם היום ולא עשיתם מאומה מלחמה: ויאמר דוד. והיה דוד משיב כן פשטנו גם היום פעם אמר לו על נגב יהודה ופעם אמר לו על נגב ירחמאלי וכו' למען יחשוב שהבאיש בעמו: (יא) ואיש וגו'. מאנשי הגשורי וכו': לאמר. כי אמר פן יגידו לאמר שעליהם פושטים לא על בני עמו: (יב) ויאמן. חשב שהאמת עם דוד שהבאיש בעמו:

מצודת ציון

(ח) ויפשטו. התפזרו כדרך הגלחמים: בואך שורה. עד אשר תבוא לשור וכאלו ידבר עם מי שמכיר המקום: (י) אל. ענינו לא: פשטתם. נתפזרתם להלחם ולשלול שלל: נגב יהודה. בדרומה של יהודה: הירחמאלי. שם משפחה מבני יהודה: הקיני. מבני חובב חתן משה שהיו מתחברים לישראל וגרו בנחלת יהודה: (יא) משפטו. מנהגו כמו ומשפט הכהנים (לעיל ב'): (יב) הבאש הבאיש. ר"ל מאס בהם כהדבר הנבאש כמו נבאש ישראל בפלשתים (לעיל י"ג):

כח (א) לצבא. ענין קבוץ חיל:

השאלות

(ח) אם היו יושבי הארץ איך הכה בם תחת טוב שלם רע ואיך לא הסתירה שיודע לאכיש:

(א) מ"ש כי אתי תצא ולא כי תצא אתי, והשיב לכן אתה תדע, מלת אתה מיותר, והשיב לכן שומר לראשי אשימך למה סגמול סוה דוקא:

דבר שמואל

ישב ימים אחדים ובצקלג ישב ארבעה חדשים, ועל כן הקדים ימים לחדשים: (ח) כי הנה ישבות הארץ, באר שפשט על אומות האלה מפני שהיו יושבות הארץ ועי"כ היה להם חגל עם פלשתים כדרך השכנים ולא יקפידו פלשתים על שנלחם בם, ב] שהנה יושבות הארץ מעולם, מימות יהושע והם מן השבע עממין שקיים בהם מצות לא תחיה כל נשמה. עז"א בואכה שורה וכו' כמוזכר בספר יהושע: (ט) ולא יחיה ר"ל לא החיה מן השבי לעבדים ולשפחות כמו שיאמר אח"ז רק ולקח צאן ובקר וכו', וישב פי' ותמיד בעת ששב היה בא אל אכיש להגיד לו: (י) ויאמר אכיש שאלו בתמיה וכי אל פשטתם היום הלא בודאי פשטתם והי' משיב כמסיח לפי תומו על נגב יהודה וכו' שיחשוב אכיש כי נבאש בישראל: (יא) ואיש ר"ל וזה היה הטעם שלא היה מחיה איש ואשה מן השבי שלא יגידו לאמר כה עשה דוד ועי"כ: (יב) ויאמן אכיש בדוד כי אמר הבאש הבאיש בעמו בישראל, ר"ל שעיר ילחם עם ישראל ועמו שהם שבטו יחזיקו בידו, ויצויר ילחם עם שבטו למצוא חן בעיני ישראל בל יאמרו כי נוטה אל שבטו, אבל אחר שנלחם ביהודה ובקייני שהם מישראל נבאש בכולם וממילא והיה לי לעבד עולם:

כח (א) כי אתי תצא ר"ל לא תצא בין אנשי החיל רק תצא אתי (כי סביב המלך הלכו הכרתי והפלתי לשמרו בין מני נר בין מאנשי חילו על ימרדו בו, ולרוב היה בוחר לזה אנשי

סיל

להלחם בישראל ויאמר אכיש אל־דוד ידע תדע כי אתי תצא במחנה אתה ואנשיך: ב ויאמר דוד אל־אכיש לכן אתה תדע את אשר־יעשה עבדך ויאמר אכיש אל־דוד לכן שמר לראשי אשימך כל־הימים: ג ושמואל מת ויספדו־לו כל־ישראל ויקברהו ברמה ובעירו ושאול הסיר את־האבות ואת־הידענים מהארץ: ד ויקבצו פלשתים ויבאו ויחנו בשונם ויקבץ שאול את־כל־ישראל ויחנו בגלבע: ה וירא שאול את־מחנה פלשתים

ת"א ושמואל מת. בתרא טו חולין לה: ע"ש (ג) קה"ר סדר ב מדר"ש כג לד ב: (ס) במד"ר יא פדר"כ טו: — המ"ש מוחק מלא את — וירא

רש"י

כח (ג) ושמואל מת. הרי כבר נאמר וימת שמואל אלא לפי שבא לדבר בשאול שהולך לדרוש בבעלת אוב פתח ואמר ושמואל מת שאילו היה קיים ממנו היה שאול דורש ושאול הסיר האובות והולך לבקש אשה בעלת אוב: ויספדו לו כל ישראל ויקברהו ברמה ובעירו. וספדו עלוהי כל ישראל וקברוהי ברמתא וספדו עלוהי אנש בקרתיה. ובעירו מוסב על ויספדו לו ספדוהו ברמה כשקברוהו וספדוהו איש בעירו:

מצודת ציון

(ג) האבות ואת הידענים. שמות מיני קסם:

מצודת דוד

כח (ב) לכן. הואיל והאמנת כי תדע מהגבורות אשר אעשה: לכן. בעבור הגבורות אשר תעשה אשימך שומר לראשי ולכבוד יחשב הדבר: (ג) ושמואל מת. לפי שבא לומר בענין שבקש שאול בעלת אוב לזה אמר ושמואל מת כי אם היה חי היה שואל בו: ובעירו. בתוך העיר ולא חוצה לה וכמ"ש למעלה בביתו ברמה: ושאול הסיר. כי אם לא הסיר

השאלות

(ג) הלא כבר נזכר למעלה ולמה כפל פה שנית מיתת שמואל, ת"ל ויספדוהו ברמה ובעירו לא ויקברוהו, מ"ש שהסיר את האובות היה מקומו יותר ראוי בסוף פסוק ו':

דבר שמואל

חיל מארץ אחרת שלא ישתתפו עם אנשי חילו במרד, כמו שנהרגו מלכי ישמעאל כנודע), ולא רצה שילך עם החיל, באשר חשש שלא ירצה להלחם עם ישראל, או שירא שפלשתים לא יאמינו בו, לא כן לשמור את ראש המלך בזה בטח באמונתו ובגבורתו: (ב) ויאמר דוד באשר הבין כוונת אכיש (ובאמת היה זה טוב בעיניו כי לא היה בדעתו ללחום נגד ישראל) עשה א"ע כאילו אינו מרגיש, והשיב לאמר, לכן אתה תדע את אשר יעשה עבדך ר"ל לא תסמך לדרוש מפי השמועה רק תדע בעצמך את הגבורה אשר אעשה: ויאמר אכיש, בא להוציא מלבו שלא יחשוב שזה מהיותו בלתי מאמין לו, רק בהפך, כי יהיה כל הימים שומר לראשו בגודל בטחונו בו: (ג) ושמואל מת כבר הוזכר זה (למעלה כ"ה) במקומו שמת ונספד ונקבר ולמה הזכיר זה פה שנית מצד ארבעה טעמים, א] אמר ושמואל מת ומצד זה ושאול הסיר את האובות כו' מן הארץ כי בחיי שמואל לא פנה לזה כי מי סכל ידרוש אל המתים, בעת שחי הרואה שהגיד לכל אחד כל משאלותיו, וגם כי בימיו היו נביאים רבים שהיו מגידים כל חפץ, אבל במות שמואל נסתם חזון ופסקה הנבואה, ויחלו העם הרוצים לדעת ההוה או העתיד לדרוש באוב וידעוני, ועי"כ התעורר שאול לבערם מן הארץ, (ועז"א ויקברהו ברמה ובעירו, שהגם שלפי הפשט, מ"ש ברמה ובעירו מוסב על ויספדו אותו שספדו ברמה ובעירו, בכל זה ממה שכתוב ויקברוהו ברמה ובעירו משמע גם כן שקברו אותו במקומות האלה, וזה יצדק ג"כ מצד המליצה, שאם לא היה נסתם חזון במותו היה נחשב כי חי, כי עדן היו שואבים מי הנבואה מדליו, והגם שיקבר גופו בעירו, לא נקבר ברמה כי שם חי מצד שפעו הגדול שם, אבל ע"י שפסק השפע קברוהו גם ברמה ר"ל שפסק מנביאות גם שם), ב] ושמואל מת ומצד זה ויקבצו פלשתים למלחמה, שמתחלה הגינו מפני כח של שמואל [אף שהיה דוד בתוכם] ועתה סר צל ישראל, ג] ושמואל מת ומצד זה וירא שאול ויחרד לבו, שעד עתה הי' נכון לבו בטוח בזכות שמואל, ד] ושמואל מת וישאל שאול בה' ולא ענהו וכו', ואם היה חי היה שואל את שמואל ולא הולך לבעלת אוב שתעלה את שמואל מקברו: (ד) ויקבצו פלשתים הקדים ארבע סבות שהגיעו את שאול לדרוש באוב, א] ושמואל מת כנ"ל, [סבה ב] שפלשתים התקבצו וחנו בשונם שהוא בא"י והוא לא ערב לבו להתקרב אל מחניהם רק חנו בגלבוע: (ה) [סבה ג] שכאשר ראה מחנה פלשתים הגירא מאד וראה כי לבו הגיד הגנה לו רעה:

וַיִּרָא וַיֶּחֱרַד לִבּוֹ מְאֹד׃ ו וַיִּשְׁאַל שָׁאוּל בַּיהוָה וְלֹא עָנָהוּ יְהוָה גַּם בַּחֲלֹמוֹת גַּם בָּאוּרִים גַּם בַּנְּבִיאִם׃ ז וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לַעֲבָדָיו בַּקְּשׁוּ־לִי אֵשֶׁת בַּעֲלַת־אוֹב וְאֵלְכָה אֵלֶיהָ וְאֶדְרְשָׁה־בָּהּ וַיֹּאמְרוּ עֲבָדָיו אֵלָיו הִנֵּה אֵשֶׁת בַּעֲלַת־אוֹב בְּעֵין דּוֹר׃ ח וַיִּתְחַפֵּשׂ שָׁאוּל וַיִּלְבַּשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וַיֵּלֶךְ הוּא וּשְׁנֵי אֲנָשִׁים עִמּוֹ וַיָּבֹאוּ אֶל־הָאִשָּׁה לָיְלָה וַיֹּאמֶר קָסֳומִי־נָא לִי בָּאוֹב וְהַעֲלִי לִי אֵת אֲשֶׁר־אֹמַר אֵלָיִךְ׃ ט וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֵלָיו הִנֵּה אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁאוּל אֲשֶׁר הִכְרִית אֶת־הָאֹבוֹת וְאֶת־הַיִּדְּעֹנִי מִן־הָאָרֶץ וְלָמָה אַתָּה מִתְנַקֵּשׁ בְּנַפְשִׁי לַהֲמִיתֵנִי׃ י וַיִּשָּׁבַע לָהּ שָׁאוּל בַּיהוָה לֵאמֹר חַי־יְהוָה אִם־יִקְּרֵךְ עָוֹן בַּדָּבָר הַזֶּה׃ יא וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶת־מִי אַעֲלֶה־לָּךְ וַיֹּאמֶר אֶת־שְׁמוּאֵל הַעֲלִי־לִי׃ יב וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה אֶת־

ת"א ותאמר האשה. חגיגה ד' סנהדרין סה: שמואל

ע"ש (ז) תנ' תמורה: (ח) בר"ר נה ויק"ר כו תנ' אמור ירוש' סנהדרין ז י: (ט) תנ' אמור: (יא) תנ' אמור: (יב) תנ' אמור:

יתיר ו'. הק' דגוש

רש"י

(ו) גם באורים. לפי שהרג נוב עיר הכהנים לא נענה: (ח) ויתחפש שאול. שינה בגדיו וכן התחפש ובא במלחמה (מלכים א' כ"ב ל') וכן בדרך כה יתחפש לבושי (איוב ל' י"ח) וכן ת"י ואשתני שאול: ויבאו אל האשה לילה. יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם כלילה כך דרש רבי תנחומא: (ט) מתנקש. מבקש תקלה: (יב) ותזעק בקול גדול. שראתהו עולה שלא כדרך העולים שהמעלה בזכורו

מצודת דוד

לא היה צריך לחפש אחר בעלת אוב כי רבות היו: (ה) וירא ויחרד. לפי שהיו פלשתים עם רב: (ו) בה'. ר"ל בנביאים ואורים ותומים וביודעים שאלת חלום: ולא ענהו. בכל מה ששאל גם בחלומות גם באורים וכו' (ואף שהאורים היו עם אביתר שהלך עם דוד אפשר לומר ששלח אליו אנשים לשאול בו): (ז) אשת בעלת אוב. לפי שמצויה יותר בנשים וכן נאמר בתורה מכשפה לא תחיה (שמות כ"ב): (ח) קסמי נא לי. עשה בעבורי קסם במעשה אוב והוא העליית המת ושאלה בו: (ט) מתנקש. בנפשי להיות נתפס ע"י שאול: (י) חי ה'. הריני נשבע חי ה' אם יקרה לך עונש בדבר זה: (יב) ותרא האשה. אמרו ז"ל שהעולה

מצודת ציון

(ח) ויתחפש. ענינו הליצות והשתנות הכסות כאשר כמו התחפש ובוא במלחמה (מ"א כ"ב): קסמי. הוא שם כולל לכל מיני הקסם: (ט) מתנקש. ר"ל מסיר כמוקש והנרש שעליך לנשאול בו: (י) יקרך. מלשון מקרה: עון. ענין עונש וכן

השאלות

(ו) איך אמר בד"ה שאול מת על שלא דרש בה' הלא נאמר פה שדרש ולא ענהו ה':
(ח) למה לא אמר תיכף שתעלה את שמואל:
(יב) כל אנשי לב התפלאו איך תשמע אשה בכשפיה על

דבר שמואל

(ו) [שנה ד] ששאל בה' ולא ענהו: גם בחלומות וכו', הנה בדברי הימים (א' י' י"ד) אמר וגם לשאול באוב לדרוש, ולא דרש בה' וכו', ופה אומר ששאל בה'? כי יש הבדל בין שאלה ובין דרישה, הדרישה הוא שדורש ומבקש את ה' בכל לבו ובתפלה ואם היה עושה כן היה מעביר הגזירה (עכ"פ לפי שעה) והיה נענה, אבל הוא לא דרש רק שאל דרך שאלה לבד. והמוסף לזה מגיד הסדר ששאל תחלה בחלומות ואח"כ באורים ואח"כ בנביאים והיה לו להתחיל לשאול בנביאים שהם קרובים מן המקור והאורים שהוא רק הופעת רוח הקדש והאחרים החלומות שהיא מדרגה קלה וזה מפני שלא הכין לבבו לדרוש את ה' והתחיל בדבר הקל הרחוק מן הקדושה שא"צ הכנה כ"כ, וז"ש גם בחלומות וכו': (ז) ואדרשה בה, משמעות הלשון שתחלה לא היה דעתו לשאול באוב עצמו, (שהשאל באוזרים) רק תהא שהאשה תשאל, וסוף ידרוש בה לדעת מבוקשו מן האשה לא מן האוב, וחשב שבזה לא הזהירה התורה, רק אח"כ ע"י שהתחיל שאול לדבר אליו נסתבב ששאל באוב עצמו: (ח) ויתחפש, שלשה דברים לכל שבירהו, א] שנה מלבושיו. ב] וילך הוא ושני אנשים עמו, שאין דרך המלך ללכת עם שני אנשים לבד, ג] ויבאו אל האשה לילה, ואין דרך המלך ללכת בלילה, ד] שלא אמר תיכף שרוצה להעלות את שמואל, שאז הבין שאינו הדיוט שלא יערב ההדיוט את לבו להעלות הנביא: (יב) ותרא האשה, המפרשים האריכו בדבר הזה מאד, באמר יפלא איך יעיר שאשה בכשפיה תמשול על נפש הנביא

שְׁמוּאֵל וַתִּזְעַק בְּקוֹל גָּדוֹל וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־שָׁאוּל לֵאמֹר לָמָּה רִמִּיתָנִי וְאַתָּה שָׁאוּל׃ יג וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ אַל־תִּירְאִי כִּי מָה רָאִית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־שָׁאוּל אֱלֹהִים רָאִיתִי עֹלִים מִן־הָאָרֶץ׃ יד וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־תָּאֳרוֹ וַתֹּאמֶר אִישׁ זָקֵן עֹלֶה וְהוּא עֹטֶה מְעִיל וַיֵּדַע שָׁאוּל כִּי־שְׁמוּאֵל הוּא וַיִּקֹּד אַפַּיִם אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ טו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לָמָּה הִרְגַּזְתַּנִי לְהַעֲלוֹת אֹתִי וַיֹּאמֶר

ת"א ותאמר האשה. חגיגה ד' סנהדרין סה: ויאמר שמואל. ברכות יב חגיגה ד:

ע"ש (יג) פדר"א לג שוח"ט קלה: (יד) בר"ר לט ויק"ר כו פדר"א לג מדר"ש ו יב א תנ' ויגש: (טו) ירו' חגיגה ב א ויק"ר כו איכ"ר ג:

רש"י

עולים רגליהם למעלה וזה עלה ראשו למעלה בשביל כבודו של שאול: (יג) אלהים ראיתי עולים מן הארץ. מלאכים שנים משה ושמואל שנתיירא שמואל שמא אני מתבקש בדין והעלה משה עמו כדאי' בתענית (חגיגה ד): (יד) מה תארו. ג' דברים נאמרו באוב המעלה אותו רואהו ואינו שומע קולו והנשאל לו שומעו ואינו רואהו ואחר לא רואהו ולא שומעו: והוא עטה מעיל. שהיה רגיל ללבוש מעיל שנאמר ומעיל קטן תעשה לו אמו ובמעילו נקבר וכן עלה וכן לעתיד לבוא יעמדו בלבושיהם: (טו) הרגזתני. החרדתני: גם ביד

מצודת ציון

ואנחנו עונותיהם סבלנו (איכה ה'): (יד) עטה. מעוטף כמו עוטה אור כשלמה (תהלים ק"ד): ויקד. כפה הקדקוד: אפים. על פניו: (טו) הרגזתני. ענין תנועת התרדה ממקום המנוחה כמו המרגיז ארץ ממקומה

מצודת דוד

רואהו ואין שומע קולו והנשאל שומע קולו ואינו רואהו: למה רמיתני. מבלי הגיד לי שאתה שאול ובעבור המלכות עלה בראשו כלפי מעלה: (יג) אל תיראי. מ"מ אל תיראי אם אני שאול: כי מה ראית. כ"א אמרי מה ראית: אלהים. ר"ל אדם גדול וכן אלהים לא תקלל (שמות כ"ב): עולים. לפי שאמרה אלהים בלשון רבים כי כן יאמר בדרך לשון כבוד על ענין אדנות לזה אמרה גם עולים בלשון רבים וכן האלהים האדירים האלה וגו' המכים (לעיל ד'): (יד) מה תארו. לשתדע אשר הוא אדם גדול: והוא עטה מעיל. והוא מלבוש המיוחד לאדם גדול וחשוב: (טו) הרגזתני. החרדתני ממקום מנוחתי להעלות אותי פה: גם ביד הנביאים.

השאלות

מה הנביא להורידה מצרור החיים ע"י הקסם, ולדעת ולהגיד עתידות ע"י הכרת הכישוף:

דבר שמואל

הנביא הצרורה בצרור החיים ממעונה להיות כאוב מארץ קולה? ויאמר הגאון ר' שמואל בן חפני שכל מעשה האוב היה דבר כזב ותעתועים. ויאמר הרלב"ג שהיה מפעולת כח הדמיון, וכ"ז לא יכילו הכתובים האומרים שהיה הדבר ממש, ושנבא לו מה יהיה למחרת, ומי ימלוך אחריו, ויאמר רב האי גאון ורב סעדיה שלא האשה החיתה את שמואל רק הבורא החייהו למען יודע לשאול העתיד לבוא עליו ועל ביתו, ואם היה כן מדוע לא ענהו באורים ובנביאים? ויאמר מהרי"א שגד התלבש בגופו של שמואל והוא אשר קראוהו הכתובים בשם שמואל מצד גופו. ויאמר בעל עקדת יצחק שהיא התחילה בפעולה ועי"כ התעורר שמואל מעצמו לא ע"י הכרת האוב. אולם למה לנו הדחוקים העצומים האלה, הלא חז"ל באגדותיהם ספרו מעשה אוב שהיה נוהג עדיין בימי חכמי המשנה והתלמוד, והעידו שהיה בכחם להעלות הנפשות מקבריהם ממש, ואמרו שהמעלה רואהו והנשאל שומע את קולו, ואמרו שאם הנשאל הוא הדיוט עולה בראשו למטה ואם הוא מלך עולה כדרכו, וכ"ז ספרו מצד שהיתה המלאכה הזאת נודעת, נוהגת בימיהם, וידעו כל סגולותיה. אולם אשר תפלא איך ימשול הכישוף על נפש הנביא, כבר באֹרתי בדרוש מיוחד, כי הנשמה העליונה מלמעלה היא תסתלק תיכף במות האדם ותשוב אל האלהים אשר נתנה. אולם הנפש הבהמית המתאחדת עם הגויה היא לא תסתלק עד כלות הגויה בקבר אחר י"ב חדש, כמ"ש כל י"ב חדש היא עולה ויורדת, כי י"ל קשר עצמי עם הגויה, וכל עוד שלא נעשה בה מלאכת האלכימיאה ע"י הצירוף והזיכוך שיבלה הגוף ויתפרדו חלקיו, עדיין היא למטה ויש כח להאוב למשול עליה, ויש לה כח להגיד עתידות ע"י פעולת הקסם, ובכ"ז נשמת שמואל העליונה בכבודה תעמוד לפני ה' בארצות החיים, כי רק הרוח שהוא דבוק עדיין עם הגויה האוב שלט ברוח לכלוא את הרוח ע"י הקסם, וז"ש ותרא האשה את שמואל ותזעק שראתה שעלה כדרכו וידעה שהנשאל הוא המלך, לכן אמרה למה רמיתני ואתה שאול: (יג) אלהים ראיתי שבזה שראתה אותו עולה כדרכו כדרך הרואים הרגישה שהוא המלך כנ"ל, וחז"ל אמרו שעלה משה עמו, ר"ל שאחר שכל הנביאים קבלו ממנו יש להם חלק מה אצלו, וגם זה שהיה ברוחו עלה עמו. והיא שהשיגה זאת בדרך התגשמות ראתה שנים עולים. ועז"א איש זקן עלה מונה על משה שהיה זקן בן ק"ך. והוא ר"ל שמואל עוטה מעיל: (טו) ויאמר כבר באמרנו שאול לא היה דעתו לשאול האוב עצמו, רק ע"י הקסם והשתחוה התחיל שמואל לדבר אליו. ויאמר

שאול צר־לי מאד ופלשתים | נלחמים בי ואלהים סר מעלי ולא־ענני עוד גם ביד־הנביאים גם בחלמות ואקראה לך להודיעני מה אעשה: טז ויאמר שמואל ולמה תשאלני ויהוה סר מעליך ויהי ערך: יז ויעש יהוה לו כאשר דבר בידי ויקרע יהוה את־הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד: יח כאשר לא־שמעת בקול יהוה ולא־עשית חרון־אפו בעמלק על־כן הדבר הזה עשה־לך יהוה היום הזה: יט ויתן יהוה גם את־ישראל עמך ביד־פלשתים ומחר אתה ובניך עמי גם את־מחנה ישראל יתן יהוה ביד פלשתים:

ת"א ומחר אתה . ברכות שם עירובין נג : ויומר

ע"ש (יז) ויק"ר כו סנ' אמור שוח"ט נח : (יט) סנ' אמור מדר"ש י יז א שם כג לד א ב :

רש"י

הנבאים גם בחלמות . אבל באורים ותומים לא אמר לו ואע"פ ששאל בהם כמו שאמר למעלה שהי' נע ממנו על שהרג נוב עיר הכהנים : ואקראה לך . לשון ואזעק אליך כמו מקרא נקריתי בהר הגלבוע וכמו ושם נקרא איש רע ובליעל הוצרכתי להיות נקרא אליך שתודיעני מה אעשה : (טז) ולמה תשאלני . הרי שאלת מן הנביאים החיים : ויהי ערך . והוא בסעדיה דגברא דאת בעל דבביה, ערך לשון שונא וכמה ים במקרא ומלאו פני תבל ערים (ישעיה יד כא) והשמדתי עריך (מיכה ה יג) חלמא לשנאך ופשריה לערך (דניאל ג מט): (יז) לרעך לדוד . ובחייו לא הזכיר לו שמו אלא ותנה לרעך הטוב ממך לפי שהיה ירא ממנו שלא יהרגנו לפי שמשחו למלכות : (יט) אתה ובניך עמי . עמי במחיצתי :

מצודת דוד

ר"ל שלא אמר גם באורים לפי שנתביים להזכיר האורים לפני שמואל על שהרג כהני נוב הנושאים באורים :

(טז) ולמה תשאלני וגו'. ר"ל מה היה השאלה הלא בעצמך תאמר שה' סר מעמך : ויהי ערך . ומעתה הוא בעזר שונאך והוא דוד : (יז) לו . לערך שזכר והוא דוד : (יח) כאשר וגו'. ר"ל כאשר עשית אתה לבלי שמוע בקול ה' על כן וכן' עשה לך ה' וכו' : הדבר הזה . שבאו עליך פלשתים וה' לא ענך : (יט) עמי . בקבר כמוני ורז"ל אמרו עמי במחיצתי : מחנה ישראל. ר"ל ערי תחנותם כמ"ש בענין שמוגו

מצודת ציון

(איוב פ') : (טז) ערך . אויביך כמו נשוא נשוא עריך

השאלות

(יז) מ"ל ויעש ה' לך , למה כפל על כן עשה לך ה' היום שהוא למותר , ולמה כפל גם את מחנה ישראל יתן ה' , ולמה אמר למה תשאלני הלא זה רצה לדעת :

דבר שמואל

שאול צר לי מאד , חשב ג' דברים , א] שפלשתים נלחמים בו , ב] ש"ה' סר מעליו הוא רוח אלוה שהיה עליו כמ"ש ותצלח עליו רוח ה' רוח גבורה ואומץ הלב אשר חלף ממנו, שעי"כ חרד לבו. ג] ולא ענני עוד שזה סימן רע לו (וחשב הסדר נביאים וחלומות שבוה לאמר שהקדים חלומות לנביאים שזה מורה על התרשלו מדרוש בה' (כנ"ל ו'), וכן לא הזכיר אורים כי בוש על הריגת עיר הכהנים כדברי חז"ל בפ"ק דברכות) ומצד זה ואקראה לך וכו' : (טז) ולמה תשאלני הלא מן הג' דברים שאמרת היה לך לדעת התשובה , כי מ"ש וה' סר מעלי, התשובה היא , וה' סר מעליך ועי"כ ויהי ערך ר"ל ניתן הויה וקיום אל המעורר אל מלכותך שהוא דוד , (כמ"ש למעלה ט"ז ותצלח רוח ה' על דוד ומעם שאול סר) : (יז) ויעש [על הב'] מ"ש ולא ענני עוד גם בנביאים וכו' התשובה היא , כי ה' יענה ויודיע הגזירה השמימית מפני טעמים , א] שאם עדיין יש תקנה בתשובה יודיעהו כדי שיתן אל לבו לשוב ותתבטל הגזירה , וזה לא שייך פה שהובטח המלכות לדוד , והגם שאתה תיטיב מעשיך, א"א שישנה את הטוב שהובטח לדוד , וז"ש ויעש ה' לו (ר"ל לערך) כאשר דבר בידי ויקרע וכו' ויתנה לרעך לדוד , וזאת א"א להשתנות, [טעם ב] שיודיע את הגזירה כדי שידע מאיזה חטא נגזר עליו וגם זה אין צריך פה כי החטא ידוע לך , והוא. (יח) כאשר לא שמעת בקול ה' וכו' בעמלק, על כן הדבר הזה עשה לך ה' היום הזה , וא"כ כבר ידעת הסבה שבעבורה נענשת, כמ"ש ויעש ה' כאשר דבר בידי, וא"כ לא היה שום צורך שיענה אותך: (יט) ויתן (על הג') מ"ש ופלשתים נלחמים בי , התשובה היא כי יתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים , באשר נשתתפו בחטא , כי חמל העם על מיטב הצאן והבקר והיה להם למחות ביד שאול אחר שהודיעם פקודת הנביא. עד כאן דבר אליו לאמר למה תשאלני , הוכח על שהרגיז אותו להעלותו בחנם. עתה בא להודיע לו עקר שאלתו , ס"ל

כ וימהר שאול ויפל מלא־קומתו ארצה וירא מאד מדברי שמואל גם־כח לא־היה בו כי לא אכל לחם כל־היום וכל־הלילה: כא ותבוא האשה אל־שאול ותרא כי־נבהל מאד ותאמר אליו הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי ואשמע את־דבריך אשר דברת אלי: כב ועתה שמע־נא גם־אתה בקול שפחתך ואשמה לפניך פת־לחם ואכול ויהי בך כח כי תלך בדרך: כג וימאן ויאמר לא אכל ויפרצו־בו עבדיו וגם־האשה וישמע לקלם ויקם מהארץ וישב אל־המטה: * כד ולאשה עגל־מרבק בבית ותמהר ותזבחהו ותקח־קמח ותלש ותפהו מצות: כה ותגש לפני־שאול ולפני עבדיו ויאכלו ויקמו וילכו בלילה ההוא:

כט א ויקבצו פלשתים את־כל־מחניהם אפקה וישראל חנים בעין אשר ביזרעאל: ב וסרני פלשתים עברים למאות ולאלפים ודוד ואנשיו עברים באחרנה עם־אכיש: ג ויאמרו שרי פלשתים

ע"ש (כ) ויק"ר ט : חצי הספר

רש"י

כח

(כד) עגל מרבק. עגל פטם:

מצודת ציון

(תהלים קל"ט): (כ) מלא קומתו. ר"ל כל קומתו: (כג) ויפרצו. הוא ספוק מן ויפצר בם (בראשית י"ט) וענינו רבוי הדברים: (כד) מרבק. מפוטם במרבק והוא המקום ששמו בה עגלים כמו ועגלים מתוך מרבק (עמוס ו'): ותלש. מלשון לישה: ותפהו. מלשון אפיה: (כה) ותגש. והקריבה:

כט (א) בעין. בעין המים והוא מעין: (ב) וסרני.

מצודת דוד

שעזבו את הערים ובאו פלשתים וישבו בהן: (כ) ויפל וגו'. להשתחוות לשמואל: גם כח. מלבד מה שהיה מתבהל מדברי שמואל עוד הלך ממנו כחו גם בעבור מניעת האכילה: (כא) הנה שמעה וגו'. לקיים כתוב: ואשים נפשי בכפי. ר"ל כמו האוחז דבר מה בכפו נוחה היא לפול כאשר יפתח, כמו כן הפקרתי נפשי וסכנתי בעצמי לעבור גזירת המלך כי בעת ההיא לא ידעה עדיין שהוא שאול: (כב) כי תלך בדרך. א"כ מהצורך לחזור אחר הכח: (כד) ותפהו מצות. לבל תתעכב עד החימוץ:

כט (ב) וסרני וגו'. הסרנים עברו עם מחניהם מאה מאה לבד

השאלות

(א) מ"ש ויקבצו כבר אמר זאת למעלה (כ"ח א' ושם ד'), למעלה אמר שחנו בשונם ופה אמר שנקבצו אפקה:

(ג) מ"ש שהיה אתו זה ימים או שנים, אין לו הבנה,

דבר שמואל

דע כי נגזר העונש, ומחר הוא זמנו, בין עליך, כי מחר אתה ובניך עמי בין על ישראל, כי גם את מחנה ישראל יתן ה' (מחר) ביד פלשתים: (כ) ויפל, א] מצד החרדה, שעז"א וירא מאד, ב] מצד שלא היה בו כח כו': (כא) הנה שמעה ר"ל, א] שמעתי במקום סכנה ויראת המלכות, ואשמע את דבריך להעלות נביא קדוש ה': (כב) ועתה ראוי שתשמע ג"כ בקולי לאכול, ב] ראוי שתעשה זאת למען ויהי בך כח כי תלך בדרך:

כט (א) ויקבצו. אחר שהתקבצו ביום הראשון בשונם (כנ"ל כ"ח ד') התקבצו ביום הב' (אחר שב שאול מבעלת אוב) אפקה, שקרבו יותר אל מחנה שאול: (ב) וסרני פלשתים. סרנים לא היו רק חמשה כמ"ש בכ"מ ותחתיהם היו שרי אלפים ושרי מאות, ומ"ש שעברו למאות ולאלפים, ר"ל שאחריהם עברו מאות ואלפים עם שריהם, ודוד ואנשיו עוברים באחרונה, שלא לקחו למלחמה רק לשמור ראש המלך (כנ"ל כ"ח א' ב'): (ג) ויאמרו שרי פלשתים. מבואר שעקר התלונה היה שלא ילך כלל עמהם במלחמה וע"ז התרעמו השרים כולם, לא כן אם היה התלונה רק בעבור הכבוד שחלק לו להיות שומר ראש המלך היה ראוי שתצא התלונה מן הסרנים שהם הקרובים אל המלך לשמרו וזה

ענע

מָה הָעִבְרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר אָכִישׁ אֶל־שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים הֲלוֹא־זֶה דָוִד עֶבֶד ׀ שָׁאוּל מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיָה אִתִּי זֶה יָמִים אוֹ־זֶה שָׁנִים וְלֹא־מָצָאתִי בוֹ מְאוּמָה מִיּוֹם נָפְלוֹ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ ד וַיִּקְצְפוּ עָלָיו שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ לוֹ שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים הָשֵׁב אֶת־הָאִישׁ וְיָשֹׁב אֶל־מְקוֹמוֹ אֲשֶׁר הִפְקַדְתּוֹ שָׁם וְלֹא־יֵרֵד עִמָּנוּ בַּמִּלְחָמָה וְלֹא־יִהְיֶה־לָּנוּ לְשָׂטָן בַּמִּלְחָמָה וּבַמֶּה יִתְרַצֶּה זֶה אֶל־אֲדֹנָיו הֲלוֹא בְּרָאשֵׁי הָאֲנָשִׁים הָהֵם׃ ה הֲלוֹא־זֶה דָוִד אֲשֶׁר יַעֲנוּ־לוֹ בַּמְּחֹלוֹת לֵאמֹר הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָו וְדָוִד בְּרִבְבֹתָו׃ ו וַיִּקְרָא אָכִישׁ אֶל־דָּוִד וַיֹּאמֶר אֵלָיו חַי־יְהוָה כִּי־יָשָׁר אַתָּה וְטוֹב בְּעֵינַי צֵאתְךָ וּבֹאֲךָ אִתִּי

ע"ש (ג) טוח"ט לד : באלפיו ק'. ברבבותיו ק'

במחנה

רש"י

כט (ג) מיום נפלו. מיום הגייתו עלי:

מצודת דוד

עד תשלום האלף וכן כל אלף בפ"ע: (ג) מה העברים האלה. ר"ל מה המה עושים פה: זה ימים. שישב עמי בגת: או זה שנים. שישב בעיר השדה: ולא מצאתי וגו'. ר"ל מיום שבנו אלינו הן בהיותו בגת הן בהיותו בעיר השדה לא מצאתי בו מאומה רע: (ד) עליו. על אכיש: אשר הפקדתו. אשר הנחתו לשבת שם: ולא יהיה וגו'. כי פן יהיה נוסף על שונאינו ונלחם בנו: ובמה. ר"ל וכי באיזה דבר יכול לרצות עצמו לאדוניו שאול למחול לו על מה שמרד בו הלא בהבאת ראשינו אליו נתרצה אליו ועל הכוונה הזאת הולך אתנו: (ה) אשר יענו לו. אשר הרימו קול בעבורו על המחולות לאמר הכה וגו' ואם כן מעולם הוא שונא לפלשתים ומכה בהם ואין לבטוח בו: (ו) כי ישר אתה וגו'. אני מחזיק אותך לאיש ישר ונאמן וטוב בעיני בואך

מצודת ציון

ענין שרים: (ג) העברים. כן קרויים ישראל כי בעבר הנהר ישבו אבותיהם: נפלו. שכנו כמו ע"פ כל אחיו נפל (בראשית כ"ה): (ד) הפקדתו. מלשון פקדון והנחה: לשטן. לעשות איבה ושטנה ודומה לו ויקם ה' שטן לשלמה (מלכים א' י"א): יתרצה. מלשון רצוי: (ה) יענו. ענין הרמת קול: במחלות. (ש"א י"ח):

השאלות

וגם הלא לא ישב בשדה פלשתים רק ארבעה חדשים כנ"ל (כ"ז ב'):

(ד—ה) מ"ש במה יתרצה וכו' הלא זה דוד וכו', הוא כפל ענין, וגם הלא מה בכך שאמרו לו שהכה ברבבותיו והלא עתה הולך לעזרתם:

(ו—י) מה היה טענת דוד כי מה עשיתי וכו' הלא אמר לו כי בעיני הסרנים לא טוב הוא, ואם כן כל השגיאה על הסרנים, א"כ מה השיב לו ידעתי כי טוב אתה וכו', אך שרי פלשתים אמרו וכו', והלא את זה טענתו שלא השגיאה עליהם, מדוע אמר תחלה בעיני הסרנים לא טוב אתה והה"כ אמר שרי פלשתים אמרו לא יעלה וכו', והלא ודאי יש הבדל בין הסרנים והשרים, שסרני פלשתים לא היו רק חמשה כמבואר בכ"מ והשרים היו רבים, תחלה אמר ועתה שוב ולך

דבר שמואל

נוגע לכבודם, לא מן כלל השרים, ולפ"ז מה ששאלו השרים **מה העברים האלה** ידע אכיש שמתרעמים שלא ילאו עמהם כלל כי אין מאמינים בם. **ויאמר אכיש** השיב להם שהוא סומך ובוטח עליהם מפני טעמים, א] **הלא זה דוד עבד שאול** הוא עבד המורד באדוניו שודאי ינקום בו לעת מצוא, ב] **אשר היה אתי זה ימים או זה שנים** (ר"ל שישב בשדה פלשתים זה ימים, שהוא ימים וארבעה חדשים, או נוכל לחשב מן הפעם הראשון שברח לבדו אל אכיש שמעת ההיא מרד, והיה זה שנים) ומעת ההיא **לא מצאתי בו מאומה** ונוכל לסמוך עליו: (ד) **ויקצפו עליו שרי פלשתים ויאמרו וכו' השב את האיש** הם לא הקפידו רק על דוד לבדו לא על אנשיו (שבכר היו לוקחים עברים לצבא כנ"ל י"ד כ"א) ואמרו **ולא ירד** וכו', ר"ל בין אם תקחהו אל המלחמה, אנו אומרים **ולא ירד עמנו במלחמה** כי לא ילחם את שאול, בין אם תקחהו לשמור ראש המלך, אנו אומרים **ולא יהיה לנו לשטן במלחמה** כי אין לסמוך עליו, וטעמו ע"ז במש"כ שאם ברח מפני אדוניו יען שגרשו אדוניו מגד שלא עבדו באמונה ולבו לשוב אל אדוניו, א"כ **במה יתרצה זה אל אדוניו הלא בראשי האנשים ההם**. הלא פה ימצא מקום להתרצות אל אדוניו: (ה) **הלא** וכו', ר"ל ואם ברח ומרד מפני שרצה להתנשא ולמלוך תחתיו, הלא גם באופן זה ימצא פה מקום להשיג חפצו, **כי הלא זה דוד אשר יענו לו במחולות שהכה ברבבותיו**, ובודאי ילחם אתנו בעת המלחמה כדי שיענו לו השיר הזה גם עתה, ועז"א **אשר יענו לו** (ו): **ויקרא אכיש**, הנה אכיש לא רצה לגלות לו שהשרים חושדים אותו שאינו נאמן בעיניהם כי יתעצב, ורצה לאמר לו שעקר הקפידה הוא מפני הקנאה והכבוד על שאמרו שומר לראשו, ולפ"ז הקפידה יוצאת מן הסרנים (שלהם נוגע הדבר) לא מן השרים, ואין מקפידים רק על הליכתו עם אכיש ר"ל

בַּמַּחֲנֶה כִּי לֹא־מָצָאתִי בְךָ רָעָה מִיּוֹם בֹּאֲךָ אֵלַי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וּבְעֵינֵי הַסְּרָנִים לֹא־טוֹב אָתָּה׃ ז וְעַתָּה שׁוּב וְלֵךְ בְּשָׁלוֹם וְלֹא־תַעֲשֶׂה רָע בְּעֵינֵי סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים׃ ח וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אָכִישׁ כִּי מֶה עָשִׂיתִי וּמַה־מָּצָאתָ בְעַבְדְּךָ מִיּוֹם אֲשֶׁר הָיִיתִי לְפָנֶיךָ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא אָבוֹא וְנִלְחַמְתִּי בְּאֹיְבֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ ט וַיַּעַן אָכִישׁ וַיֹּאמֶר אֶל־דָּוִד יָדַעְתִּי כִּי טוֹב אַתָּה בְּעֵינַי כְּמַלְאַךְ אֱלֹהִים אַךְ שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים אָמְרוּ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּנוּ בַּמִּלְחָמָה׃ י וְעַתָּה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְעַבְדֵי אֲדֹנֶיךָ אֲשֶׁר־בָּאוּ אִתָּךְ וְהִשְׁכַּמְתֶּם בַּבֹּקֶר וְאוֹר לָכֶם וָלֵכוּ׃ יא וַיַּשְׁכֵּם דָּוִד הוּא וַאֲנָשָׁיו לָלֶכֶת בַּבֹּקֶר לָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וּפְלִשְׁתִּים עָלוּ יִזְרְעֶאל׃

ל א וַיְהִי בְּבֹא דָוִד וַאֲנָשָׁיו צִקְלַג בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַעֲמָלֵקִי פָשְׁטוּ אל

ת״א לצקלג. כל מעשה לצקלג עקידה שער כו: ע״ש (א) ויק״ל כא סדר״כ ח:

מצודת ציון

ל (א) פשטו. התפזרו לשלול שלל:

מצודת דוד

עמו במלחמה: ובעיני. אבל בעיני וכו׳: (ז) ולא תעשה רע. דבר הרע בעיני הסרנים: (ח) כי מה. ומדוע אשוב כי מה עשיתי דבר רע: (ט) ידעתי. מן ידעתי שלא נמצא בך רע כי טוב וגו׳: (י) ועבדי אדניך. ר״ל אנשיך שהיו מתחלה עבדי שאול אדוניך ובאלישו בו כמוך וכאומר בעבור זה נחשדים גם המה בעיני הסרנים כמוך ולזה ישובו עמך: ואור לכם. כשיאיר לכם היום לכו לדרככם:

ל (א) ביום השלישי. מעת הלכם מצקלג עם אכיש למלחמה: אל נגב. בו יוכלל נגב כלב ונגב יהודה ונגב הכרתי

השאלות

בשלום משמע שהוא לבדו ואח״כ אמר השכם בבקר ועבדי אדוניך, והוסיף שישכים בבקר מה שלא הזכיר תחלה, בשאלה היותר נשגבה איך התרצה דוד ללכת ללחום עם בני עמו, והרלב״ג השיב ע״ז שדוד רצה לפנות עורף אל פלשתים בעת מלחמה, זה לא יאות לאיש כמוהו לגמול רע תחת טוב, וגם שלא אז היו הפלשתים שופכים כחם המתם על הנשים והטף אשר נשארו בצקלג, ושנאמר שרצה באמת להרוג את שאול בצירוף הפלשתים א״א אחר שלא שלח בו יד במערה ובמדבר, גם מה שבארתי למעלה שלא רצה בלכתו עם אכיש רק שיהיה שומר ראש המלך לא ללחום, לא יצדק עם מ״ש כי לא אבוא ונלחמתי באויבי המלך:

(א) מדוע לא ברפו יתר המקומות רק את צקלג:

דבר שמואל

היותו שומר לראשו, לא על הליכתו במלחמה, ולכן אחר שאינו רוצה להשפיל כבוד דוד שילך במלחמה כאחד העם, מיעצו שהוא ישוב לביתו ואנשיו ילכו עם יתר אנשי החיל, וז״ש חי ה׳ כי ישר אתה, ועל כן טוב בעיני צאתך ובואך אתי דוקא להיות שומר לראשי רק בעיני הסרנים לא טוב אתה שהם מקפידים ע״ז שהוא נגד כבודם: (ז) ועתה שוב ר״ל אנשיך ילכו עם אנשי, ואתה שוב, ולא תעשה רע בעיני סרני פלשתים איני רוצה שיתגרו בך: (ח) ויאמר דוד, דוד הבין האמת, שהקפידא הוא מפני החשד שחושדים אותו, לא מפני הקנאה והכבוד, רק שאין רוצים שילך למלחמה כלל, והוא שמח ע״ז בלבו, אבל רצה שגם אנשיו ישובו ולא ילחמו עם אחיהם, והשיב בערמה שהגם שהשרים מקפידים שלא יהיה שומר ראש המלך, בכל זה מדוע לא ילך למלחמה כמו אנשיו, שאלה זה לא ימנע ממנו רק אם יש איזה חשד עליו, וז״ש כי מה עשיתי וכו׳ כי לא אבוא ונלחמתי באויבי אדוני המלך ר״ל גם אם לא אלך אתך להיות שומר ראשך מדוע לא אלך במלחמה כאחד העם: (ט) ויען אכיש עתה הוכרח אכיש להגיד לו האמת, כי המניעה היא מכלל השרים, לא מן הסרנים, והקפידא היא על שלא יצא למלחמה כלל, ובזה הוכרח לומר לו עתה (כדי שלא לבייש אותו ביחוד נגד כלל אנשיו) שכולם ישובו, וזה היה באמת חפץ דוד, וז״ש ידעתי כי טוב אתה בעיני כמלאך האלהים, ר״ל יציאתך למלחמה דומה לי כמלאך הולך בראש המחנה לדכא אויביהם תחת רגלם. אך שרי פלשתים אמרו לא יעלה עמנו למלחמה, מה שאין השרים מקפידים ע״ז ושוסדים אותך: (י) ועתה השכם בבקר ועבדי אדוניך, ולפ״ז תשובו כולכם, ולכן אמר שישכים בבקר, כי חרפה להם שילכו מן המחנה לכן ילכו בבקר טרם יכיר איש את רעהו (לא כן תחלה שלא ישוב רק דוד שעל איש יחידי אין איש שם על לב) ופי׳ דבריו והשכמתם בבקר ואור לכם ולכו כי ההליכה תהיה בבקר וההליכה תהיה כעת האורה בכי טוב:

אל־נגב ואל־צקלג ויכו את־צקלג וישרפו אתה באש: ב וישבו את־הנשים אשר־בה מקטן ועד־גדול לא המיתו איש וינהגו וילכו לדרכם: ג ויבא דוד ואנשיו אל־העיר והנה שרופה באש ונשיהם ובניהם ובנתיהם נשבו: ד וישא דוד והעם אשר־אתו את־קולם ויבכו עד אשר אין־בהם כח לבכות: ה ושתי נשי־דוד נשבו אחינעם היזרעלית ואביגיל אשת נבל הכרמלי: ו ותצר לדוד מאד כי־אמרו העם לסקלו כי־מרה נפש כל־העם איש על־בנו ועל־בנתיו ויתחזק דוד ביהוה אלהיו: ז ויאמר דוד אל־אביתר הכהן בן־אחימלך הגישה־נא לי האפוד ויגש אביתר את־האפוד אל־דוד: ח וישאל דוד ביהוה לאמר ארדף אחרי הגדוד־הזה האשגנו ויאמר לו רדף כי־השג תשיג והצל תציל: ט וילך דוד הוא ושש־מאות איש אשר אתו ויבאו עד־נחל הבשור והנותרים עמדו: י וירדף דוד הוא וארבע־מאות איש

ת"א ארדוף אחרי. יומא עג: ויאמר לו רדוף. יומא פז: בניו ק' ויעמדו

ע"ש (ו) שמ"ר יט: (ח) ירו' יומא ז ג שוח"ט יח ע"ס: (י) עוסר שלם:

רש"י

ל (ט) ויבאו עד נחל הבשור. שש מאות איש: והנותרים עמדו. כשהגיעו לנחל הבשור היו שם עייפים

מצודת דוד

כאמורים בענין: ויכו. ר"ל הכסו העיר: (ו) ותצר לדוד מאד. ר"ל מלבד הצרה שנשבו נשיו כי עוד אמרו העם לסקלו באבנים על שהי' מסבב לרדת למלחמה עם אכיש והיה זה סיבה לשיבואו עמלק ועשו מה שעשו: ויתחזק. עכ"ז היה דוד מתחזק עצמו להשען בה': (ט) והנותרים עמדו. ר"ל הנותרים מאותם שש מאות עצמם והם שתי המאות האמור במקרא שלאחריו שנותרו ולא רדפו שם עמדו אצל

מצודת ציון

(ג) וישבו. מל' שביה: (ו) לסקלו. לרגמו באבנים: (ח) ארדף. תחסר ה"א השאלה ומשפטו האארדוף ודוגמתו אף כי אמר

השאלות

(ה) מ"ט ושתי נשי דוד אין מקומו פה רק בפסוק ב': (ו) מדוע רצו לסקלו מה עשה, והלא הלך ע"פ פקודת אכיש והיה מוכרח: (ט—י) מ"ש והנותרים עמדו ויעמדו מאתים איש, הוא כפל מבואר וגם הסדר משובש, וכן היה צ"ל ויבאו עד נחל הבשור ויעמדו מאתים וכו', וירדוף דוד וארבע מאות איש:

דבר שמואל

ל (א) אל נגב כולל. נגב הכרתי ונגב צקלג (כמ"ש בפסוק י"ד) ויכו את צקלג יען שדוד הכה בהם תמיד (כנ"ל כ"ז) ולכן שרפוה והשנאה היא על כבישת העיר והריסתה: (ב) וישבו וכו' והיה בהשגחת ה' שלא המיתו איש, וגוף הדבר היה בהשגחה שיהיה דוד מחויב ללחום על שלל נשמות ביתו ויפטר מלכת לעזור לישראל נגד הפלשתים: (ה) ושתי, אחר שספר שבשו תחלה, יספר איך דוד בשמחתו התעוררה בו רוח גבורה, ואומר הנס כי שתי נשיו נשבו, ויותר מזה כי, (ו) ותצר לו מאד כי אמרו העם לסקלו על שלא הניח קצת מהם לשמור העיר, בכ"ז התחזק בה' אשר עמו: (ח) ארדוף ר"ל אני ארדוף בכל אופן והשאלתי הוא האשיגנו והשיב רדוף כי תשיג ולא תהיה פעולה בטלה וגם תציל ואתה מחויב לרדוף: (ט) והנותרים עמדו, מבואר (בדה"א י"ב) כי נלוו אל צקלג עוד גבורים רבים מבנימין ומנשה אל דוד בין בהיותו עצור מפני שאול (שם א') בין בבואו עם פלשתים על שאול למלחמה ולא עזרום (שם י"ט) בענין שהיו אנשיו אז יותר משש מאות שהיה אתו מכבר. ואלה עמדו בצקלג ולא יצאו לרדוף כי לא שבו נשיהם ובניהם שלא היו שם, ועז"א והנותרים עמדו ר"ל הנותר על שש מאות שנותרו ולא היו לבד מן הגדוד עמדו בצקלג: (י) וירדוף אמנם מן נחל הבשור והלאה לא רדפו רק ארבע מאות כי שם עמדו מאתים אשר פגרו ובלאו מרדוף עוד, ומ"ש ויעמדו היינו שלא שבו לביתם

וַיַּעַמְדוּ מָאתַיִם אִישׁ אֲשֶׁר פִּגְּרוּ מֵעֲבֹר אֶת־נַחַל הַבְּשׂוֹר׃ יא וַיִּמְצְאוּ אִישׁ־מִצְרִי בַּשָּׂדֶה וַיִּקְחוּ אֹתוֹ אֶל־דָּוִד וַיִּתְּנוּ־לוֹ לֶחֶם וַיֹּאכַל וַיַּשְׁקֻהוּ מָיִם׃ יב וַיִּתְּנוּ־לוֹ פֶלַח דְּבֵלָה וּשְׁנֵי צִמֻּקִים וַיֹּאכַל וַתָּשָׁב רוּחוֹ אֵלָיו כִּי לֹא־אָכַל לֶחֶם וְלֹא־שָׁתָה מַיִם שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לֵילוֹת׃ יג וַיֹּאמֶר לוֹ דָוִד לְמִי־אַתָּה וְאֵי מִזֶּה אָתָּה וַיֹּאמֶר נַעַר מִצְרִי אָנֹכִי עֶבֶד לְאִישׁ עֲמָלֵקִי וַיַּעַזְבֵנִי אֲדֹנִי כִּי חָלִיתִי הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה׃ יד אֲנַחְנוּ פָּשַׁטְנוּ נֶגֶב הַכְּרֵתִי וְעַל־אֲשֶׁר לִיהוּדָה וְעַל־נֶגֶב כָּלֵב וְאֶת־צִקְלַג שָׂרַפְנוּ בָאֵשׁ׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד הֲתוֹרִדֵנִי אֶל־הַגְּדוּד הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים אִם־תְּמִיתֵנִי וְאִם־תַּסְגִּרֵנִי בְּיַד־אֲדֹנִי וְאוֹרִדְךָ אֶל־הַגְּדוּד הַזֶּה׃ טז וַיֹּרִדֵהוּ וְהִנֵּה נְטֻשִׁים עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֹכְלִים וְשֹׁתִים וְחֹגְגִים בְּכֹל הַשָּׁלָל הַגָּדוֹל אֲשֶׁר לָקְחוּ מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וּמֵאֶרֶץ יְהוּדָה׃ יז וַיַּכֵּם דָּוִד מֵהַנֶּשֶׁף וְעַד־הָעֶרֶב לְמָחֳרָתָם וְלֹא־

נמלט

ת״א ויכס דוד. ברכות ג בתרא קכג:

ע״ש (יב) קה״ר סדר ב: (יז) ויק״ר כא פתיחא דאיכה א רו״ר ד בר״ר עה מב׳ אגוד שוח״ט יח כז עט:

רש״י

גוחרו אהס מקלתן: (י) אשר פגרו. אשר נתכעו והומר אני לשון ארמי הוא תרגום של ונהרסו: (יד) נגב הכרתי. לדרום של פלשתים. ומלינו במקום אחר פלשתים נקראים גוי כרתים יושבי חבל הים גוי כרתים: (יז) למחרתם. למודים הם עמלקים ללקות ביום מחר כמו שנאמר מחר אנכי נצב

מצודת ציון

אלהים (בראשית ג׳) ומשפטו סתף בה״א השאלה: (י) פגרו. נחלשו ובדרז״ל יומא דמפגרי ביה רבנן (שבת קכ״ט): (יב) פלח. חתיכה כמו כפלח הרמון (ש״ה ד׳): דבלה. תאנים דרוסות יחד עד שנעשים גוף אחד וכן ומאתים דבלים (לעיל כ״ה): צמקים. ענבים יבשים והוא מלשון ושדים צומקים (הושע ט׳): (יג) ואי מזה. איה המקום שבאתה מזה אתה: (טו) הגדוד. החיל: תסגרני. תמסור אותי כמו להסגיר לאדום (עמוס א׳): (טז) נטשים. מפוזרים כמו ויטוש על המחנה (במדבר י״א): וחגגים. ענין רקידה וכרכור כמו יחוגו וינועו כשכור (תהלים ק״ז): (יז) מהנשף. מהערב כמו בנשף חשקי (ישעיה כ״א):

מצודת דוד

הנחל מהעבר הזה ולא חזרו למקומם: (י) אשר פגרו. מאתים האיש אשר נחלשו מלעבור את הנחל עמדו ולא רדפו: (יא) איש מצרי. ע״ש סופו אמר כי בעת המצאו לא ידעו שהוא מצרי: (יב) ושני צמקים ושני אשכלות צמוקים: ותשב רוחו אליו. אומר דרך השאלה ובדומה כאלו יצאה רוחו מתולשת הרעבון ושבה אליו כשהאכילו: (יג) למי אתה. עבד של מי אתה ומאיזה עם אתה: כי חליתי. ולא יכולתי לילך בזה לו ולזה עזב אותי בדרך: היום שלשה. היום מלאו שלשה ימים: (יד) ועל אשר ליהודה. הנגב אשר ליהודה כי כרתי היא מצל פלשתים כמו שכתוב גוי כרתים (צפניה ב׳): ועל נגב כלב. עם שגם הוא היתה מיהודה מכל מקום היה לה שם ידוע לבד: (טו) התורדני. להראות דרך מהלכם: ואם תסגרני. או אם תסגרני וכו׳ יהיה עליך עונש שבועת שקר: (טז) כל הארץ. אשר הם עליה: בכל השלל. ר״ל שמחתם היה בעבור כל השלל הגדול אשר לקחו: (יז) מהנשף. ר״ל מנשף יום זה עד ערב יום השני וכל אותה הערב עד הבוקר

דבר שמואל

לביתם. רק עמדו שם בפקודת דוד לשמור הכלים שהונחו שם להקל הטורח: (יא) ויתנו וכו׳ וישקהו מים ידוע. שמי שאחזו בולמוס אין לתת לו מים הרבה בפעם אחת פן יצבה בטנו רק וישקוהו מעט מעט כפי הרפואה: (יב) ויתנו לו פלח דבלה כמ״ש מי שאחזו בולמוס מאכילים אותו מיני מתיקה עד שתשוב רוחו: (יג) למי הם ב׳ שאלות, א] למי אתה שייך, ב] אי מזה מקום אתה, והשיב נגד שאלה ב׳ מצרי אנכי, ונגד שאלה א׳, עבד לאיש עמלקי. ואיני בורח רק ויעזבני אדוני, ולא שעזבני מפני איזה חטא רק מפני כי חליתי: (טו) אם תמיתני יען לא ידע אם הם מבעלי ברית מלך או מאויביהם. על צד הב׳ אמר אם תמיתני ועל צד הא׳ אמר אם תסגירני ביד אדוני: (טז) והנם נטושים ר״ל שלא עלה על לבם להשמר עוד, והיה לו ע״ז שני סימנים, א] שהיו נטושים לא כגדוד בעת שעדיין מורא האויב עליהם שעומדים ביחד ומעמידים שומרים סביב, ב] שאוכלים וחוגגים כגדוד שיצא בטח מן המלחמה ואין פחד האויב עליו: (יז) ויכם לא התחיל להכות בהם בבואו (כי כן שמי מספר לנגד המון רב) רק המתין עד יום מחרת וז״ש למחרתם, והתחיל להכות בנשף

בנשף

נִמְלַט מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ־נַעַר אֲשֶׁר־רָכְבוּ עַל־הַגְּמַלִּים וַיָּנֻסוּ׃ יח וַיַּצֵּל דָּוִד אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָקְחוּ עֲמָלֵק וְאֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו הִצִּיל דָּוִד׃ יט וְלֹא נֶעְדַּר־לָהֶם מִן־הַקָּטֹן וְעַד־הַגָּדוֹל וְעַד־בָּנִים וּבָנוֹת וּמִשָּׁלָל וְעַד כָּל־אֲשֶׁר לָקְחוּ לָהֶם הַכֹּל הֵשִׁיב דָּוִד׃ כ וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־כָּל־הַצֹּאן וְהַבָּקָר נָהֲגוּ לִפְנֵי הַמִּקְנֶה הַהוּא וַיֹּאמְרוּ זֶה שְׁלַל דָּוִד׃ כא וַיָּבֹא דָוִד אֶל־מָאתַיִם הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פִּגְּרוּ מִלֶּכֶת ׀ אַחֲרֵי דָוִד וַיֹּשִׁיבֻם בְּנַחַל הַבְּשׂוֹר וַיֵּצְאוּ לִקְרַאת דָּוִד וְלִקְרַאת הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וַיִּגַּשׁ דָּוִד אֶת־הָעָם וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם׃ כב וַיַּעַן כָּל־אִישׁ ׀ רָע וּבְלִיַּעַל מֵהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ עִם־דָּוִד וַיֹּאמְרוּ יַעַן אֲשֶׁר

לא

ע"ש (כ) ירוש' סנהדרין ב ה: (כב) בר"ר מג כא"ר ג:

רש"י

וגו' לכך נאמר למחרתם: (כ) את כל הצאן והבקר. ששבה הגדוד מנגב יהודה ומנגב כלב: נהגו.

מצודת דוד

אמר למחרתם של שני הנשפים שעברו ומלת ועד עומדת במקום שתים כאלו אמר ועד הערב ועד למחרתם: ולא נמלט מהם איש. רגלי: (יט) ועד כל אשר לקחו. אפילו מה שלקחו מפלשתים ומנגב יהודה וכלב הכל השיב דוד לעצמו: (כ) ויקח דוד. לקח לעצמו כל הצאן והבקר ואף מאשר שללו עמלק מבני פלשתים ויהודה: נהגו לפני המקנה. ר"ל מנהיגים לפנות הדרך הלכו לפני המקנה ההוא בבוא מי מפלשתים ומיהודה לקחת מקנהו אמרו זה שלל דוד ר"ל אין לכם חלק בזה כי דוד לעצמו שללו ולא בעבור להחזיר לבעליו: (כא) אל מאתים וגו'. ר"ל סמוך לשם ישבם. ודוד הושיבם בעבר נחל הבשור לשמור הכלים: ויצאו. ממקום מושבם: (כב) איש וגו'. לכל איש את אשתו ובניו וינהגו

מצודת ציון

(יט) ולא נעדר. ולא נחסר כמו איש לא נעדר (שם מ'): (כא) פגרו. נתעצלו: (כב) יען. בעבור:

השאלות

(כ) מ"ש ויקח דוד וכו', נהגו לפני המקנה ההוא, מ"ל הכונה, ולמי אמרו זה שלל דוד ולאיזה צורך:

דבר שמואל

בנשף שהוא טרם האיר היום, ועי"ז התחיל המהומה והיה יכול להכותם אח"כ עד בערב. ועי"כ לא נמלט מהם רק ארבע מאות שנמלטו מפני שהיה להם שני מעלות, א] נער שהיו נערים קלי המרוץ ורב כח, ב] אשר רכבו על הגמלים ועי"כ וינוסו, אבל זקנים הרוכבים ונערים רגלים לא נמלטו: (יח) ויצל, ספר בכלל שהציל את הכל ר"ל האנשים והטף, וביחוד שתי נשי דוד הציל הוא בעצמו בידיו, לכן כפל השם שנית הציל דוד ר"ל בעצמו, כי יתר העם הציל באמצעות אנשיו: (יט) ולא נעדר, א] הגופים מן הקטן וכו', ב] הרכוש ועז"א ומשלל, והנה בהרכוש היה שני מינים א] מה שעדיין לא חלקוהו האויבים ביניהם איש לו, וזה נקרא שלל, שהוא מה שנשאר במלחמה טרם יתחלק או יתבזו מאנשי הצבא, ב] מה שבזזו האויבים איש לו, שעז"א וכל אשר לקחו להם. כ"ז השיב דוד: (כ) ויקח דוד מספר. שלא נהגו בו, כמי שמציל את שלו תיכף בוזז, שכל אחד לוקח בחזרה את שלו, (כי באמת כבר היה אחר יאוש והמציל מן הגיים במקום שלא היה אפשר להציל והיה יאוש בעלים הרי הוא שלו) ואחר שכולם התיאשו מקניינם, היה זה אצלם כאילו שללו שלל שלא היה שלהם מעולם שכל השלל מיוחס אל המלך, ולכן לקח דוד את כל הצאן והבקר (והיינו מה שמצאו אצלם משלל נגב הכרתי ויהודה שזה שייך אל המלך) נהגו אותו לפני המקנה ההוא ר"ל לפני המקנה הנ"ל בכתוב הקודם שהשיבו מה שלקחו מצקלג (שעי"ז ירמוז במלת ההוא) ויאמרו על כולם זה שלל דוד, הודיעו כי התיאשו ממקנה קניינם וכבר יצא מרשותם, והוא עתה של דוד המציל, שיעשה בו כחפצו, וזה עשו לכבוד דוד שיחלק בין אנשי המלחמה כמלך המחלק שלל למחנהו: (כא) ויגש דוד את העם, ר"ל שנגש אליהם באהבה (ועז"א מלת את שמורה שקרב אותם אליו דרך חבה) להראות כי אין בלבו עליהם על שלא הלכו עמו, וישאל להם לשלום, יען נחלשו בדרך שאל על שלום גופם ובריאותם: (כב) ויען כל איש רע. אחרי ראו כי אין בדעתו להענישם, השיבו הלא מהראוי הוא כי יען אשר לא הלכו עמי נמנע אותם ולא נתן להם (לא לבד מן הבז הכללי) כי גם מן השלל אשר הצלנו שהוא של צקלג, הגם שהיה תחלה קנין כספם, לא ניתן להם ממנו רק איש את אשתו ואת בניו (שזה לא קנו השבאים שאין קנין לעכו"ם בישראל) אבל מן הרכוש לא ניתן להם מאומה כי לעצמנו הצלנו כדין המציל מן הגיים (וקראם איש רע ובליעל, שמצד שהעיזו לדבר נגד דוד היה פורקי עול שמים,

ומצד

לא־הלכו עמי לא־נתן להם מהשלל אשר הצלנו כי אם־איש את־אשתו ואת־בניו וינהגו וילכו: (כג) ויאמר דוד לא־תעשו כן אחי את אשר־נתן יהוה לנו וישמר אתנו ויתן את־הגדוד הבא עלינו בידנו: (כד) ומי ישמע לכם לדבר הזה כי כחלק ׀ הירד במלחמה וכחלק הישב על־הכלים יחדו יחלקו: (כה) ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמה לחק ולמשפט לישראל עד היום הזה:

ע"ש (כג) בר"ל יג : (כד) בר"ל מג : (כה) בר"ל יג וזכר במות : ויבא

רש"י

אנשים מנהיגים והולכים לפני המקנה ההוא להתכבד ולהתהלל זה שלל דוד : (כה) מהיום ההוא ומעלה. לא נאמר והלאה אלא ומעלה כבר הנהיג אברהם חוק זה בלעדי רק אשר אכלו הנערים וגו' הם היושבים

מצודת ציון

(כד) כחלק וגו' וכחלק. ר"ל כחלק זה כן חלק זה : (כה) לחק. לדבר קבוע : ולמשפט. למנהג וכפל הדבר

מצודת דוד

לעצמם וילכו להם אבל לא יחלקו עמנו בשלל ואף אל עצמם לא יקחו : (כג) את אשר נתן. ר"ל וכי בכח ידינו לקחנו השלל הוא הלא את אשר נתן ה' לנו ושמר אותנו כי לא נפקד ממנו איש והוא מסר את הגדוד בידינו ואם מה' נעשית הלא כלנו עם ה' המה : (כד) ומי ישמע. ר"ל ואף אם נעשה בעוצם ידינו מ"מ מי ישמע לכם לדבר הזה כי הלא עכ"פ ישבו לשמור הכלים א"כ מהראוי לחלוק עמהם שוה בשוה כי כן הוא הנהוג מאז שיהיה כחלק היורד וגו' ויחדיו יחלקו מבלי קדימה כלל ליורדי המלחמה כ"א לא ישמרו הם הכלים לא היה מהאפשר להנלחמים להלחם : (כה) ויהי וגו'. ר"ל כן הנהיג דוד לעולם ועשה הדבר הזה לחוק ומשפט לישראל : עד היום הזה. ר"ל עד הזמן שגלו ישראל ולא יתעסקו

השאלות

(כג) מ"ש את אשר נתן ה' לנו אינה מענה מספקת, כי הלא ישיבו, ה' נתן לנו להולכי המלחמה לא לאלה שישבו על הכלים ולא הלכו :

(כד) מ"ש ומי ישמע הוא שפת יתר, מ"ש כחלק ההולך וכחלק היושב אינו כפי כללי הלשון, שיש להשוות הבלתי נודע אל הנודע והיל"ל בהפך כחלק היושב וכו' וכחלק ההולך, שירצה שהיושב על הכלים יקח חלק כמו ההולך, ואיך אמר בהפך שההולך למלחמה יקח חלק כמו היושב על הכלים :

(כה) משמע שחק זה לא היה בין העמים, וכן בין ישראל לא התפשט עד הנה, ומדוע קבע דוד החק הזה :

דבר שמואל

ומצד שרעה עינם באחיהם היו רעים): (כג) ויאמר להם דוד לא תעשה כן אחי, השיב להם בחכמה וביושר ובענות צדק, אמר להם דעו כי מה שאמרתם היה נכון אם היה ההצלה בכח ידינו, ואם ידינו עשו לנו את החיל, אבל לא כן אחי אנחנו לא עשינו מאומה, רק ה' הוא הלוחם והמנצח והמציל והנותן לנו, וזה משלשה צדדים, א] בתחלה, אשר נתן ה' לנו כי הקנין ממנו נתן לנו ב] באמצע וישמור אתנו בל יכלוהו השולל, ג] בסוף, ויתן את הגדוד הבא עלינו בידינו ואחר שהכל נעשה ע"י ה' ואנחנו לא בחיל ולא בכח, כי אם בזכות וצדקה זכינו אל שלחם ה' בעדנו ויתן לנו את השלל, א"כ הסברה נותנת בהפך, כי אלה שישבו על הכלים ולא רדפו אחר האויב, מגודל בטחונם בישועת ה' שיציל את שלהם בלא שום רדיפה הלא זכותם גדול יותר מאלה שרדפו ולא בטחו באופן זה, ובודאי אחר שהיושבים על הכלים לא לבד שלא התיאשו כדבריכם כי בטחו בה', כי נהפך הוא שבזכותם כי רב עשה ה' לנו כל זאת, א"כ, (כד) ומי ישמע לכם לדבר הזה שהוא הפך האמת והפך הצדק שהלא לפי דבריכם שמי שגרם הנצחון יקח את הכל, ראוי בהפך שהיושבים על הכלים יקחו את הכל כי הם בזכותם גרמו הנצחון, ובהפך אני מורה, כי כחלק ההולך למלחמה וכחלק היושבים על הכלים ר"ל שההולך למלחמה, הגם שלפי הסברה הם זכותם מעט בכל זה יקחו חלק בשוה עם היושב על הכלים שזכותם רב מאד והם עקר הגורמים את הנצחון, עד שמה שתקחו אתם חלק שוה הוא הרבותא והחידוש : (כה) ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחק ומשפט בישראל ר"ל כי הנימוס שמוחקקים בין העמים אשר אין לו טעם נקרא חק, והדבר שי"ל טעם שכלי נקרא משפט, והנה תקנה זאת שהיושב על הכלים יקח חלק בשוה עם ההולך למלחמה, הוא לפי שמחיותו חק לא משפט, אחר שהוא נעדר הטעם, אולם דוד שבאר טעמו של זה החוק, שיסודו בנוי על מה שמלחמת ישראל ונצחונם אינו ע"י כחם וגבורתם רק ע"י זכותם בהשגחת ה' הלוחם בעדם, עד שלפי זה אין הבדל בין הלוחם ובין היושב על הכלים ומהשלל, הוא שם זה למשפט ג"כ בישראל, שאצל ישראל הוא משפט שכלי לא חק לבד. וחז"ל אמרו בב"ר א"ר יודן והלאה אין כתיב כאן אלא ומעלה שלמד דבר זה מאברהם אבינו שאמר בלעדי רק אשר אכלו הנערים וכו'. ר"ל כי יש גדר בין והלאה ובין ומעלה, הנאמר על הזמן, שב"מ שאומר ומעלה חושב הזמן הקודם עם הזמן המתאחר בבחינת המספר, כמו ואם מבן חמש שנים

כו וַיָּבֹא דָוִד אֶל־צִקְלַג וַיְשַׁלַּח מֵהַשָּׁלָל לְזִקְנֵי יְהוּדָה לְרֵעֵהוּ לֵאמֹר הִנֵּה לָכֶם בְּרָכָה מִשְּׁלַל אֹיְבֵי יְהוָה׃ כז לַאֲשֶׁר בְּבֵית־אֵל וְלַאֲשֶׁר בְּרָמוֹת־נֶגֶב וְלַאֲשֶׁר בְּיַתִּר׃ כח וְלַאֲשֶׁר בַּעֲרֹעֵר וְלַאֲשֶׁר בְּשִׂפְמוֹת וְלַאֲשֶׁר בְּאֶשְׁתְּמֹעַ׃ כט וְלַאֲשֶׁר בְּרָכָל וְלַאֲשֶׁר בְּעָרֵי הַיְּרַחְמְאֵלִי וְלַאֲשֶׁר בְּעָרֵי הַקֵּינִי׃ ל וְלַאֲשֶׁר בְּחָרְמָה וְלַאֲשֶׁר בְּכוֹר־עָשָׁן וְלַאֲשֶׁר בַּעֲתָךְ׃ לא וְלַאֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וּלְכָל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר־הִתְהַלֶּךְ־שָׁם דָּוִד הוּא וַאֲנָשָׁיו׃

לא א וּפְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בְּיִשְׂרָאֵל וַיָּנֻסוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים בְּהַר הַגִּלְבֹּעַ׃ ב וַיַּדְבְּקוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־בָּנָיו וַיַּכּוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־יְהוֹנָתָן וְאֶת־אֲבִינָדָב וְאֶת־מַלְכִּישׁוּעַ בְּנֵי שָׁאוּל׃ ג וַתִּכְבַּד הַמִּלְחָמָה אֶל־שָׁאוּל וַיִּמְצָאֻהוּ הַמּוֹרִים אֲנָשִׁים בַּקָּשֶׁת וַיָּחֶל מְאֹד מֵהַמּוֹרִים׃ ד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לְנֹשֵׂא כֵלָיו שְׁלֹף חַרְבְּךָ וְדָקְרֵנִי בָהּ פֶּן־יָבוֹאוּ הָעֲרֵלִים הָאֵלֶּה וּדְקָרֻנִי וְהִתְעַלְּלוּ־בִי וְלֹא אָבָה נֹשֵׂא כֵלָיו כִּי יָרֵא מְאֹד וַיִּקַּח

ע"ש (ו) שופ"ט טו: (ג) במד"ר ימ תנ׳ חוקת:

רש"י

כל הכלים וחלק האנשים ההולכים במלחמה בראשית רבה: (כו) לרעהו. לאוהביו: (לא) אשר התהלך שם דוד. והיו מחבאים אותו מפני שאול: **לא** (א) ופלשתים נלחמים בישראל. כאדם האומר נחזור

שאול

מצודת דוד

יתפסקו גוד במלחמה: (כז) לאשר וגו׳. לזקני יהודה רעיו אשר שם וגו׳: (לא) אשר התהלך שם. בעת ברחו מפני שאול: **לא** (א) ופלשתים נלחמים. כאומר נחזור לענין הראשון: (ג) אל שאול. כי בניו כבר הרגו והיתה כל פני המלחמה אליו לבד: המורים אנשים בקשת. כמו אנשים המורים בקשת ור"ל שמצאו מקומו אשר נטמן בה ופחד מהם שלא יתפללו בו: (ד) ודקרני בה. ר"ל דקירת מות: ודקרני והתעללו בי. ר"ל דקירות מכאיבות ולהשאר

מצודת ציון

כמ"ש: (כו) לרעהו. לכל ריע וריע וכן בהתפללו בעד רעהו (איוב מ"ב): ברכה. מנחה ומתנה כמו ועתה הברכה (לעיל כ"ה): **לא** (ב) וידבקו. השיגום עד שהיו דבוקים להם: (ג) המורים. הזורקים בחצים כמו אשר אנכי מורה (לעיל כ׳): ויחל. מלשון חלחלה ופחד: שלף. ענין הוצאת חרב מתערה (לעיל י"ז): ודקרני. ענין נעילה כמו אשר דקרו (זכריה י"ב): והתעללו. ענין לעג ושחוק ובזיון כמו התעללת בי (במדבר כ"ב): ולא אבה. ולא רצה:

השאלות

(כו) מדוע לא שלח מהשלל בשום פעם רק ביום הזה:

דבר שמואל

ומעלה ואם מבן ששים ומעלה, שכל שנה שאחר ששים הוא למעלה במספר נגד המספר שקודם ששים, משא"כ כשאומר והלאה לא ידבר בבחינת צירוף המספר הקודם. וכפי זה לא היה ראוי שיאמר פה ומעלה רק והלאה, ובזה דרשו שהביא ג"כ בבחינת הזמן העבר שכבר היה חק זה לאברהם שהאלים כי חלק האנשים אשר הלכו אתו (שהוא ההולך למלחמה) וחלק ענר אשכל וממרא שהם ישבו על הכלים הם יקחו חלקם בשוה. ובאר ג"כ הטעם הזה במ"ש הרימותי ידי אל ה׳, ר"ל ידי הנוצחות הרימותי אל ה׳ כי הוא הלוחם והוא המנצח, ולכן אם מחוט ועד שרוך נעל וכו׳ כי שלך הוא ולא זכיתי בו בכח ידי. ומטעם זה יסד כי ענר אשכל וממרא יחלקו עם הנערים: (כו) וישלח מהשלל אחר שבזו בנגב יהודה, ונגב כלב רצה להחזיר הגזלה, ולכן שלח ברכה לכל המקומות לזכרון הנס:

לא (א) **ופלשתים** שב לענין של מעלה, וספר שישראל נשתה גבורתם שלא לחמו כלל רק תיכף נסו ונפלו חללים כי תחלה מפלה ניסה: (ב) וידבקו כי שאול להם ברב סה ולכן לא כתב ויכוהו: (ג) ותכבד אחר שמתו בניו כבדה המלחמה עליו לבדו ונוסף לזה מצאוהו מורי קשת המורים מרחוק וגם שם הוחלה ע"י החצים, ופי׳ המורים אנשים, כמו אנשים המורים או אנשים מומחים בקשת כמו אנשי קשת: (ד) פן יבואו ר"ל שהם ידקרוני וגם יתעללו בי וכוונתו שאם יתעללו בי ולא ימיתוני יסבר לומר שחי נער מודים ממות, וכן אם ידקרוני ולא ימיתוני טוב שלא אטבע בעצמי, אבל אחר

שבודאי

שאול את־החרב ויפל עליה: ה וירא נשא־כליו כי־מת שאול ויפל גם־הוא על־חרבו וימת עמו: ו וימת שאול ושלשת בניו ונשא כליו גם כל־אנשיו ביום ההוא יחדו: ז ויראו אנשי־ישראל אשר־בעבר העמק ואשר | בעבר הירדן כי־נסו אנשי ישראל וכי־מתו שאול ובניו ויעזבו את־הערים וינסו ויבאו פלשתים וישבו בהן: ח ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את־החללים וימצאו את־שאול ואת־שלשת בניו נפלים בהר הגלבע: ט ויכרתו את־ראשו ויפשטו את־כליו וישלחו בארץ־פלשתים סביב לבשר בית עצביהם ואת־העם: י וישמו את־כליו בית עשתרות ואת־גויתו תקעו בחומת בית שן: יא וישמעו אליו ישבי יביש גלעד את אשר־עשו פלשתים לשאול: יב ויקומו כל־איש חיל וילכו כל־הלילה ויקחו את־גוית שאול ואת גוית בניו מחומת בית שן ויבאו יבשה וישרפו אתם שם: יג ויקחו את־עצמתיהם ויקברו תחת־האשל ביבשה ויצמו שבעת ימים:

ע"ש (ז). קס"ר מדע"כ סג' וותי סות"מ ז כ"כ מדר"ש יח כא א סדר"א לג:

רש"י

לענין ראשון: (יא) וישמעו אליו. כמו עליו על שאול: (יב) וישרפו אותם שם. וקלו עליהון כמו דקלן על מלכיא תמן כדתנן שורפין על המלכים ולא מדרכי האמורי:

מצודת ציון

(ח) לפשט. להסיר בגדיהם כמו ופשט את בגדיו (ויקרא ו'): נפלים. בארץ פגרים מתים: (ט) כליו. בגדיו וכלי זיינו: וישלחו. את שלוחיהם: בית עצביהם. אנשי בית עכו"ם הקרויים עצבים כי מעציבים לב עובדיהם לועקים אליהם ואינם עונים: (י) עשתרות. שם עכו"ם מה: גויתו. גופו כמו וגויתו כתרשיש (דניאל י'): תקעו. תלאו כמו והוקע אותם לה' (במדבר כה): (יג) האשל. שם אילן מה: ויצמו. התענו:

מצודת דוד

חי ויתעללו בי: כי ירא. פחד מה' לשלוח יד במשיחו: ויפל עליה. להמית את עצמו: (ה) כי מת. ר"ל קרוב למות כי כן אמר גר העמלקי שהוא מיתתו כמ"ש (בש"ב): (ו) אנשיו. עבדיו עושי רצונו: (ז) בעבר העמק. הוא עמק יזרעאל שהיה סמוך למקום המלחמה: (יא) וישמעו אליו. כמו עליו וחוזר ומפרש אל אשר עשו פלשתים לשאול לתקוע גויתו בחומה: (יב) וישרפו. על הבשר יאמר על כי נסרחו ורמה עלתה בהם לזה שרפו אותם או על כלי תשמישו יאמר כי כן הדרך לשרוף כלי תשמישי המלך לבל ישתמש בהם אחר וכן אחז"ל שורפין על המלכים: (יג) ויצמו. מחמת צער ואבל על כי עזרם במלחמה של בני עמון כמ"ש למעלה:

דבר שמואל

שבודאי ימיתוני וגם קודם לכן יתעללו בי ג"כ, מוב שאמות בלא צער וקלון, ויפל עליה הנה יסבלר לקמן שלא מת ע"י נפילה רק שנעשה גוסס, ועז"א כי מת שאול שהוא שהוכה מכת מות ובכ"ז עדיין היה נפשו בו והנער העמלקי גמר מיתתו: (ז) כי נסו ר"ל ואין עוד תקוה לא על גבורת העם כי נסו, גם על המלך שיקבצם שנית כי מתו שאול ובניו: (ט) לבשר את עצביהם, להודות לע"ז שלהם: (י) בית עשתרות בית ע"ז העשויה כדמות עשתרות צאן, כי (בד"ה א' י') אמר וישימו את כליו בית אלהיהם, ופה אמר ואת גלגלתו תקעו בית דגון, באופן שנגד מ"ש לבשר בית עצביהם שמו שם את כליו ואת ראשו, ורצו להזכיר על שנכרת ראש דגון בסבת ארון אלהי ישראל והנה עתה ראש מלכם הנכרת מונח בבית דגון, ונגד מ"ש לבשר את העם תקעו ותלו גוייתו בחומת בית שן: (יב) וישרפו אותם פי' המפרשים שרפו עליהם כדרך ששורפין על המלכים, או שהוסיפו בשמים ודים השורפים הבשר מהעצמות: (יג) תחת האשל שם הסוג לאילנות, ובדה"א אומר תחת האלה שהאשל הזה היה אילן אלה:

א א וַיְהִי

אַחֲרֵי מוֹת שָׁאוּל וְדָוִד שָׁב מֵהַכּוֹת אֶת־הָעֲמָלֵק וַיֵּשֶׁב דָּוִד בְּצִקְלָג יָמִים שְׁנָיִם׃ ב וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וְהִנֵּה אִישׁ בָּא מִן־הַמַּחֲנֶה מֵעִם שָׁאוּל וּבְגָדָיו קְרֻעִים וַאֲדָמָה עַל־רֹאשׁוֹ וַיְהִי בְּבֹאוֹ אֶל־דָּוִד וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ ג וַיֹּאמֶר לוֹ דָוִד אֵי מִזֶּה תָּבוֹא וַיֹּאמֶר אֵלָיו מִמַּחֲנֵה יִשְׂרָאֵל נִמְלָטְתִּי׃ ד וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד מֶה־הָיָה הַדָּבָר הַגֶּד־נָא לִי וַיֹּאמֶר אֲשֶׁר־נָס הָעָם מִן־הַמִּלְחָמָה וְגַם־הַרְבֵּה נָפַל מִן־הָעָם וַיָּמֻתוּ וְגַם שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּנוֹ מֵתוּ׃ ה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַנַּעַר הַמַּגִּיד לוֹ אֵיךְ יָדַעְתָּ כִּי־מֵת שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּנוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר הַנַּעַר ׀ הַמַּגִּיד לוֹ נִקְרֹא נִקְרֵיתִי בְּהַר הַגִּלְבֹּעַ וְהִנֵּה שָׁאוּל נִשְׁעָן עַל־חֲנִיתוֹ וְהִנֵּה הָרֶכֶב וּבַעֲלֵי הַפָּרָשִׁים הִדְבִּקֻהוּ׃ ז וַיִּפֶן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵנִי וַיִּקְרָא אֵלָי וָאֹמַר הִנֵּנִי׃ ח וַיֹּאמֶר לִי מִי־אָתָּה וָאֹמַר אֵלָיו עֲמָלֵקִי אָנֹכִי׃ ט וַיֹּאמֶר אֵלַי עֲמָד־נָא עָלַי וּמֹתְתֵנִי כִּי אֲחָזַנִי הַשָּׁבָץ כִּי־כָל־עוֹד נַפְשִׁי בִּי׃ י וָאֶעֱמֹד עָלָיו וַאֲמֹתְתֵהוּ כִּי יָדַעְתִּי כִּי לֹא יִחְיֶה אַחֲרֵי נִפְלוֹ וָאֶקַּח הַנֵּזֶר ׀ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁוֹ וְאֶצְעָדָה אֲשֶׁר עַל־זְרֹעוֹ וָאֲבִיאֵם אֶל־אֲדֹנִי הֵנָּה׃

ע"ש (א) בר"ר פב עו"ש ספרי שופטים : (ס) מכילתא בשלח ויסע ב פס' תנא :　　　ויחזק

הל' בקמץ . ואמר ק' . ר' פתח . נון בחירק .

רש"י

א (ב) והנה איש בא מן המחנה. יש בפסיקתא שזה דואג ואינו מיוחס אל לבי: (ט) אחזני השבץ. ת"י אחדני רתיתא ומ"א משום עון הכהנים שהרג דכתיב בהן כתנת תשבץ: כי כל עוד נפשי בי. אמר ומותתני טוב לי שתמותתני אתה ואל יהרגוני אלה ויתעללו בי: (י) ואצעדה אשר על זרועו. ועוטפתא.

מצודת דוד

א (ה) איך ידעת. שאת מאומד או מפי השמועה: (ו) נקרא נקריתי. במקרה באתי אל הר הגלבוע: נשען. על כי הפיל עצמו על חרבו וכמ"ש בש"א נתלה מן המכה והיה נשען על חניתו והנה הרכב באו קרוב אליו: (ח) מי אתה. מאיזה עם: (ט) כי כל עוד. ר"ל כל הנשמה בי עוד היא רק אשר עדיין נפשי בי ולא יוכל כי כבר הלכו

מצודת ציון

א (א) ואדמה. עפר: (ג) אי מזה. איה המקום שתאמר מזה אני בא: נמלטתי. ענין השמטה והצלה: (ו) נקרא נקריתי. מלשון מקרה: נשען. נסמך: ובעלי הפרשים. הם הרגילים הרכב ברכיבה: הדביקוהו. ר"ל באו קרוב לו: (ט) השבץ. אולי הרתת כת"י: (י) הנזר. העטרה: ואצעדה. הם העדי שעל הזרוע וכן אצעדה וצמיד (במדבר

דבר שמואל

א (א) אחרי מות שאול ודוד שב בעת הקע שמשו של שאול, ובני ישראל לא עצרו כח לפני אויביהם, זרח שמשו של דוד והוא ולארבע מאות איש נעשו מחנה גדול וכבד מאד: (ד) אשר נס העם ספר לו כסדר, תחלה נס העם וזה היה סבת מפלתם, ואח"כ נפל מהם הרבה ואח"כ מתו שאול ויהונתן: (ה) איך ידעת אם ע"י ראיה או ע"י שמיעה: (ו) נשען על חניתו הוא החרב שנדקר בו: (ט) ומותתני, גדר פעל מותת (במרובע) הוא שגומר המיתה, ופי' כי כבר אחזני השבץ שהוא רעדת המות, ובכל זה כל עוד נפשי קשורה בי ומתקשה לצאת ובזה שתקרב מיתתי לא תהיה כרוצח כי גברה קטילה תקטל רק תקצר יסורי: (י) ואמותתהו גמרתי מיתתו (שכבר נמם ע"י החרב שנפל עליה) ובאר שעשיתי זה כי ידעתי שבל"ז לא יחיה אחרי נפלו, וגם הגותי ע"כ שלקחתי הנזר מעל ראשו ואביאם אל אדוני שהוא הראוי לנכנס תחתיו:

יא וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדוֹ וַיִּקְרָעֵם וְגַם כָּל־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ יב וַיִּסְפְּדוּ וַיִּבְכּוּ וַיָּצֻמוּ עַד־הָעָרֶב עַל־שָׁאוּל וְעַל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וְעַל־עַם יְהוָה וְעַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב׃ יג וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַנַּעַר הַמַּגִּיד לוֹ אֵי מִזֶּה אָתָּה וַיֹּאמֶר בֶּן־אִישׁ גֵּר עֲמָלֵקִי אָנֹכִי׃ יד וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד אֵיךְ לֹא יָרֵאתָ לִשְׁלֹחַ יָדְךָ לְשַׁחֵת אֶת־מְשִׁיחַ יְהוָה׃ טו וַיִּקְרָא דָוִד לְאַחַד מֵהַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר גַּשׁ פְּגַע־בּוֹ וַיַּכֵּהוּ וַיָּמֹת׃ טז וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד דָּמִיךָ עַל־רֹאשֶׁךָ כִּי פִיךָ עָנָה בְךָ לֵאמֹר אָנֹכִי מֹתַתִּי אֶת־מְשִׁיחַ יְהוָה׃ יז וַיְקֹנֵן דָּוִד אֶת־הַקִּינָה הַזֹּאת עַל־שָׁאוּל וְעַל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ׃ יח וַיֹּאמֶר לְלַמֵּד בְּנֵי־יְהוּדָה קָשֶׁת הִנֵּה כְתוּבָה

בבגדיו ק' . יתיר י׳ על

ת"א ויחזק דוד. מ"ק כב כו: על שאול. נדרים סה: פיך ענה בך. עקידה שער עב: ויאמר ללמד. ע"א כה עקידה שער מב:

א"ש (יא) ירוש' מ"ק ג ד: (יב) ירוש' מ"ר ג ג ז: (יג) הסדר"כ יב מכילתא בשלח ויסע ב תנ' תצא: (יז) ירוש' סוטה א י: (יח) ירוש' סוטה א י:

רש"י

דעל דלעיה: (טז) דמך על ראשך. חובת קטולך הוי ברישך ארי עונת במיתתך אלא לעצמך׳ (יח) ויאמר ללמד בני יהודה קשת. ויאמר דוד מעתה שנפלו גבורי ישראל צריכים בני יהודה ללמדם מלחמה ולמשוך בקשת: הנה כתובה על ספר הישר. הלא היא כתובה על ספר בראשית שהוא ספר ישרים אברהם יצחק ויעקב

מצודת ציון

ל"א) : (טו) פגע. ענין מכת מות כמו ופגע בכהנים (ש"א כ"ב) : (טז) ענה. העיד כמו לא תענה (שמות כ') :

מצודת דוד

ממני ההרגשות כולם א"כ בודאי אמות ולזה השלם המיתה לבל יתעללו בי הערלים טרם אמות : (י) כי לא יחיה. א"א לו להשאר חי אחרי הנפלה שנפל על חרבו : (יב) ועל עם ה'. אלו הגדולים שבהם : ועל בית ישראל. הם יתר העם : (יג) אי מזה אתה. מאיזה מקום אתה אם עודך עדיין יושב בארץ עמלק או אתה גר בא"י ר"ל אם נתגיירת : בן איש גר עמלקי. עוד אבי בא לגור בא"י והוא נתגייר : (יד) איך לא יראת. ר"ל הואיל ואתה ישראל מלידה איך לא יראת מה' לשלוח יד במשיחו עם כי לוה לך והיה קרוב למות מ"מ חטאת לה' : (טז) דמך על ראשך. ר"ל עון מיתתך על עצמך כי אתה בעצמך העדת בך שאתה הרגתו ואף אם אין האמת אתך וכל דבריך המה בחושבך שבזה תמצא חן בעיני על שהיה מעולם לו לאויב מכל מקום פיך ענה בך ודמך על ראשך : (יח) ויאמר. טרם התחיל לקונן רצה לאמץ לבות אנשיו לבל ירך לבבם להתיירא מלגרום ראש מול פלשתים ואמר להם הנה באה העת ללמד את בני יהודה קשת מלחמה שהם יתגברו על פלשתים : הנה כתובה.

השאלות

(טז) איך הרגו עפ"י הודאת עצמו ואין עדים והתראה :

(יח) בקינה הזאת שלש פעמים איך נפלו גבורים, מהו הספר הישר, ולמה כפל בפסוק כ' ובפסוק ד' את דבריו במלות שונות, ואיך יתבארו המליצות האלה כפי הדרכים אשר סוללתי למליצת הנביאים בהקדמתי לבאורי על ישעיה :

דבר שמואל

(יא—יב) ויקרעם פירשו חז"ל כפי ההלכה שקורעים על נשיא ועל אב ב"ד ועל צרת ישראל, ח"ש על שאול שהיה נשיא ועל יהונתן שהיה אב"ד ועל עם ה' הם הסנהדרין ועל בית ישראל כולו שנפלו בחרב : (טז) דמך על ראשך אם נאמר שהיה עמלקי ממש, שב"נ נהרג בלא התראה, ונהרג אף על הספיקה, ונהרג בדיין אחד ובעד אחד, י"ל שה"ה שנהרג בהודאת עצמו כמו שנהרג עפ"י קרוב (וצ"ע בזה לדינא), ועז"א פיך ענה בך. ואם נאמר שהיה ישראל, נהרג מדין המלכות כמ"ש כי פיך ענה בך לאמר אנכי מותתי את משיח ה' כדי שלא יזידו להרים יד במלך, ולקבלת חז"ל שהיה דואג שהיה חייב מיתה מכבר על נוב עיר הכהנים, שעז"א דמיך בלשון רבים, רמז לו שהגם שעל הריגת שאול אין אדם נאמן על עצמו, בכל זה פיך ענה בך, כי כבר היית הגורם על הריגת הכהנים והכהן המשיח, שזה רמז באומרו אנכי מותתי את משיח ה' : (יח) ללמד את בני יהודה קשת כבר בארנו (ביהושע פי' י') שמה שבגבעון דום הלא היא כתובה על ספר הישר, שכיון על הספר הנזכר בפ' כי תשא, שאמר שם כתוב לך את הדברים האלה כי עפ"י הדברים האלה כרתי אתך ברית, ושם הדברים הנזכר שם למעלה הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות וכו' השמר לך פן תכרות ברית ליושב הארץ וכו', שההבטחות שהקב"ה יגרש מפניהם ז' עממין כמ"ש הנני גורש מפניך את האמורי וכו' בתנאי שלא יכרתו עמהם ברית, והבטחה שיהיה זה בדרך הנסי עד שלא יצטרכו לקשת ולמלחמה כמו שהיה במלחמת גבעון,

סמנ"ב

עַל־סֵפֶר הַיָּשָׁר׃ יט הַצְּבִי יִשְׂרָאֵל עַל־בָּמוֹתֶיךָ חָלָל אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים׃ כ אַל־תַּגִּידוּ בְגַת אַל־תְּבַשְּׂרוּ בְּחוּצֹת אַשְׁקְלוֹן פֶּן־תִּשְׂמַחְנָה בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים פֶּן־תַּעֲלֹזְנָה בְּנוֹת הָעֲרֵלִים׃ כא הָרֵי בַגִּלְבֹּעַ אַל־טַל וְאַל־מָטָר עֲלֵיכֶם וּשְׂדֵי תְרוּמֹת כִּי שָׁם נִגְעַל מָגֵן גִּבּוֹרִים מָגֵן שָׁאוּל

בלי

ת"א פן תשמחנה . נדרים לב:

רש"י

והיכן רמיזא ידך בעורף אויביך (בראשית מ"ט ח') איזו היא מלחמה שמתכוין בה ידו כנגד פדחתו שהוא מול ערפו הוי אומר זו קשת: (יט) הצבי ישראל על במותיך חלל. מצבן של ישראל על תוקף מעוזכם נפלתם חללים כן ת"י: (כא) הרי בגלבע. ההרים שבגלבוע: ושדי תרומות. לא תהי בכון עללא כמיסת דיעבדון מיניה חלתא: כי שם נגעל מגן גבורים. מגיני עור היו להם וכשיוצאין למלחמה מושחין אותו בשמן כדי שיהא כלי זיין המכה עליו מחליק כמה דאת אמר קומו השרים משחו מגן (ישעיה כ"א ה') וכאן כך היה מקונן הקינה שם נגעל מגן גבורים פלט שמנו ולא נדבק בו ונעשה כאלו לא נמשח בשמן

מצודת דוד

הלא הדבר הזאת הנה כתובה על ספר הישר והיא התורה שנאמר בה יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך וגומר (בראשית מ"ט) ונאמר ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה (דברים ל"ג) וכן היה כי דוד הכניעם וגם מלכי יהודה אחריו: (יט) הצבי ישראל. כאומר אולם עתה עת לקונן במר נפש לומר הצבי ישראל ר"ל אתה א"י המהודר וכי ראוי שיהיה חלל על במותיך הם הרי גלבוע ואיך נפלו שם גבורים, ור"ל הלא אף החלשים יתחזקו בעמדם על ההר ועל במותיך נפלו אף הגבורים: (כ) אל תגידו בגת. מיתת שאול ויהונתן ועם כי בודאי ידעו בלא הם אמר כן במליצת הקינה וכן בגת אל תגידו (מיכה א'): (כא) ושדי תרומות. מלת ואל שאמר משמשת בשתים כאלו נאמר ואל מטר עליכם ואל שדי תרומות וכאלו קלל ההרים שלא ירד עליהם טל ומטר ולא יהיה בהם שדה לתת ממנה תרומה לה' שלא יצמח בהן דבר מה להיות מהן חלק לגבוה יען ובעון עליהם באה התקלה כי שם נגעל ונמאס מגן גבורים ונעשה שם מגן של שאול כאלו היה בלי משוח בשמן להחליק

מצודת ציון

(יט) הצבי. א"י קרויה ארץ צבי כמ"ש צבי היא לכל הארצות (יחזקאל כ') והוא ענין פאר ותמוד כמו לעטרת צבי (ישעיה כ"ח) והה"א של הצבי היא ה"א הקריאה כמו הדור אתם ראו (ירמיה ב'): במותיך. כמו בבמותיך ועניינו מקומות גבוהים והרים כמו ירכיבהו על במתי ארץ (דברים ל"ב): (כ) תעלוזנה. אף הוא ענין שמחה כמו יעלוז שדי (תהלים צ"ו) וכפל הדבר במ"ש כדרך המקונן: (כא) הרי בגלבע. כמו הרים בגלבוע: נגעל. ענין מאוס ותעוב כמו וגעלה נפשי (ויקרא כ"ו): מגן. הוא כעין מלבוש עשויה מעור חלק ומשוח בשמן להחליק מעליו מכת חרב:

דבר שמואל

שעז"א נגד כל עמך אעשה נפלאות, ובאר בספר שופטים שע"י שלא שמרו ישראל את התנאי הזה הכתוב בספר הישר (שהוא הפ' הנ"ל בני קשת) הוצרכו למלחמה, וה' הניח מן העמים שלא כבשום כמ"ש (שם ג') ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל רק למען דעת דורות הבאים ללמדם מלחמה רק אשר לפנים לא ידעו, חמשת סרני פלשתים וכו', מבואר שפלשתים נשארו אז למען יצטרכו ישראל ללמוד קשת, יען שלא שמרו את התנאי הכתוב בספר הישר, וז"ש בקינתו ללמד ר"ל מה שיצטרך ללמד את בני יהודה קשת זה אין מן התימה כי הלא **היא כתובה על ספר הישר** (והוא המקביל לעומת שאמר ביהושע שעת שמרו מ"ש בספר הישר עמד השמש עד יקום גוי אויביו הלא היא כתובה על ספר הישר ולא הוצרכו לקשת), אבל זה תימה איך. (יט) **הצבי** וכו', ר"ל הלא הגם שהוצרכו ללמוד קשת בכ"ז פה היה להם לנצח גם בדרך הטבע מצד שני טעמים, א] מצד המקום שמשם לחמו, שהיה בהר שאפילו חלש למעלה וכו' ראוי שינצח, וז"ש איך **צבי ישראל** והתפארתם **על במותיך חלל**, איך נעשה חלל על במותיך והלא נלחם על הבמה, ב] מצד גבורתם, שעז"א **איך נפלו גבורים** ולפ"ז מבואר שלא לבד שלא עזרם ה' בדרך השגחיי, אבל להפך כי בהשגחתו נלחם בם, ע"ד כי צורם מכרם וה' הסגירם: (כ) **אל תגידו** אל תודיעו דבר זה שהיה מפלתם השגחיית פן ישמחו על שעזב ה' את עמו, ויש הבדל בין הגדה לבשורה, שהמבשר הוא המכוין לפרסם הדבר כדי שיעשו משתה ושמחה בפרהסיא, אבל המגיד אינו מיוחד לבשר ולהודיע, והוא או שלא ראה הדבר בעיניו רק שמע, או שמגיד שלא על הכוונה לבשר ולפרסם. והנה בגת שהיא עיר המלוכה שם הגיד המגיד את הדבר ומשם שלחו לבשר בכל הערים כדי שיעשו משתה ושמחה, והשלוחים האלה היו מבשרים, כי יצאו בכוונה כדי לבשר ולפרסם. ויש הבדל בין שמחה ובין עלז, שהעלז הוא המרקד מרוב השמחה, והשמח הוא בלב, והמאמרים מקבילים, **אל תגידו בגת פן תשמחנה בנות פלשתים**, וגם אחר שהגיד המגיד בעיר המלוכה, על כ"פ **אל תבשרו בחוצות אשקלון**, אל תשלחו מבשרים לבשר את העם **פן תעלוזנה** ברקוד ומחול ויעשו משתה ושמחה: (כא) **הרי** יקונן כי בהעדר זכות שאול ובניו תעדר מהם השפע השמימיית, ושעורו אתם **הרי בגלבוע ושדי תרומות** (ר"ל שדות המובחרים שעומדים בראש הרים וראש המעלה) **אל טל ואל מטר עליכם** הלא מעתה ישולל מאתכם שפע הטל והמטר, אחר **כי שם נגעל מגן גבורים**, ובאר דבריו כי לא כיון במגן זה על מגן ממש המשוח בשמן, רק על מגן מליצי שהוא זכות שאול ובניו שהיה זכותו מגן לעמו וסתר

לעדתו

בְּלִי מָשִׁיחַ בַּשָּׁמֶן׃ כב מִדַּם חֲלָלִים מֵחֵלֶב גִּבּוֹרִים קֶשֶׁת יְהוֹנָתָן לֹא נָשׂוֹג אָחוֹר וְחֶרֶב שָׁאוּל לֹא תָשׁוּב רֵיקָם׃ כג שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִם בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ מִנְּשָׁרִים קַלּוּ מֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ׃ כד בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל אֶל־שָׁאוּל בְּכֶינָה הַמַּלְבִּשְׁכֶם שָׁנִי עִם־עֲדָנִים הַמַּעֲלֶה עֲדִי זָהָב עַל לְבוּשְׁכֶן׃ כה אֵיךְ נָפְלוּ גִבֹּרִים בְּתוֹךְ הַמִּלְחָמָה יְהוֹנָתָן עַל־בָּמוֹתֶיךָ חָלָל׃ כו צַר־לִי עָלֶיךָ אָחִי

ת"א בנות ישראל. שם פו : יהונתן

ע"ש (כג) סוה"ס ז : (כד) בר"ר לם שמ"ר ל יכוש' נדרים ס ס הל' ויתי :

רש"י

כל הנעלה לשון דבר הפולט מה שבתוכו כמו שורו עבר ולא יגעיל (איוב כ"א י): (כב) לא נשוג אחור. לא היה רגיל להיות נסוג אחור: (כג) מנשרים קלו. לעשות רצון בוראם: (כד) המלבשכם שני עם עדנים. דהוה מלביש לכון לבושי צבעונים ומוביל לכון תפנוקין: (כה) על במותיך חלל. על בית הוקפך

מצודת ציון

ושנית ולובשים אותה במלחמה להגן: (כב) נשוג. כמו נסוג בסמ"ך ועניינו החזרה לאחור כמו ונסוג מאחר אלהינו (ישעיה נ"ט): (כג) והנעימים. ענין אהוב וחביב וערב כמו ודעת לנפשך ינעם (משלי ב'): נפרדו. מלשון פירוד ופרישה: (כד) אל שאול. על שאול: בכינה. מלשון בכי: שני. תולעת שני והוא צמר צבוע אדום: עדנים. כל דבר המפנק מן מאכלים טובים בין מלבושי פאר וכדומה יקראו עדן וכן ויתן מעדנים לנפשך (משלי כ"ט): עדי. ענין קשוט כמו תעדי עדי זהב (ירמיה ד'): (כו) צר. מלשון צרה ודאגה: אחי. חביב כאח: נפלאתה. עניינו דבר אשר מקשה השגתו ותמוה כמו עושה פלא (שמות ט"ו):

מצודת דוד

מעליו מכת החרב: (כב) לא נשוג אחור. לא חזר קשת לאחור מבלי לרוות חציו מדם ומחלב שונאיו: לא תשוב ריקם. אל נדנה מבלי להרוג הרג רב: (כג) בחייהם. עודם בחייהם היו נאהבים ונעימים לכל בני אדם ר"ל מאד היו מקובלים על הבריות וחשובים בעיני כולם: ובמותם לא נפרדו. אף אחר מותם לא נפרדו מן האהבה והשמימה כי עד עולם לא תשכח כי רבה היא על כי היו קלים מנשרים וגבורים מאריות ללחום מלחמות ה': (כד) המלבשכם שני. כי התגבר במלחמה וחלק שלל האויב לאנשי מלחמתו איש אשתו ובנותיו וכאלו הוא המלביש: עם עדנים. ר"ל אשר מלבושי פאר המעדן גוף הלובשן: על לבושכן. כי כן הדרך להעלות עדי הזהב ממעל על הלבוש להיות נראה:

(כה) איך נפלו גבורים. כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המקונן: יהונתן על במותיך חלל. אתה יהונתן גבור שבמותך תהיה חלל על במותיך הלא אף האלם יחשב לגבור כשעומד בהר ומכ"ש גבור כמותך ודבר שמוד אתה רגיל בו לדעת מוצאיו ומבואיו וכאומר הנה הגרם שהיא נפלאה הפלא ופלא: (כו) צר לי עליך. מאוד לצי מוצא

דבר שמואל

לעדתו. וח"ס מגן שאול בלי משוח בשמן, מגן הבלתי משוח בשמן, ר"ל לא מגן של עור רק מגן של זכות ומע"ס נגעל, כי לא הועיל להם זכותו, אין זה כי אם נסתלק השפע מלמעלה: (כב) מדם חללים דלתות הכתוב מקבילים מדם חללים קשת יהונתן לא נשוג אחור, ומחלב גבורים חרב שאול לא תשוב ריקם. מלייר שיהונתן היה רובה קשת (כמ"ש י"ח א') עד חרבו עד קשתו גם (כ') שלשת החצים אדה אורה, ושאול לא היה לו קשת רק לחם בחרב וחנית. ושניהם נצרכים במלחמה, הרובה קשת הורג מרחוק, והאוחז חרב יפיל חללים בקרוב. והנה הרובה קשת ישוב לפעמים אחור אם רואה שכבר שפך דם הרבה אז ירך לבבו, ולעומת זה אמר כי מדם חללים קשת יהונתן לא נסוג אחור, והלוחם בחרב לפעמים ישוב ריקם, בקרבו אל גבור וחלב גוייתו יעצור בעדו כי לא יוכל לדקרו בחרבו, אבל חרב שאול לא תשוב ריקם מסבת חלב גבורים. ור"ל שלפעמים יפלו גבורים מצד חסרון הלימוד והאומנות של המלחמה וזה לא היה פה, שהיו מלומדי מלחמה זה בקשתו וזה בחרבו. ב] עוד יאמר שלפעמים יכשלו הגבורים בשאין אהבה ביניהם ואין עוזרים זה לזה, שיאמר לאחיו חזק, אבל פה לא כן היה, כי, (כג) שאול ויהונתן הנאהבים וכו' עד שגם במותם לא נפרדו,. ב] גם מצד עצמם היה בהם הקלות כנשרים והגבורה כאריות, ששני אלה סימני הגבורה והחיל (כמ"ש דה"א י"ב) ופני אריה פניהם וכצבאים על ההרים למהר: (כד) בנות ישראל אחר שבשני פסוקים הקודמים קונן על שאול ויהונתן ביחד, יתחיל לקונן על כ"א בפ"ע, ויאמר על שאול (שעליו לא יבכה הוא בהיותו רודף אחריו) עליו יבכו בנות ישראל, מצד התועלת שהשיגו ממנו, המלבישכם שני וכו': (כה) איך יתחיל לקונן על יהונתן, כי בנפלו נפלו עמו גם מאה גבורים שהיו עומדים אותו, וכבר אמר בתחלה על שאול הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גבורים, כי גבורי שאול נפלו אחרי המלחמה, אולם גבורי יהונתן שנפלו תחלה שעדיין לא נסו ועדן לחמו, אמר איך נפלו גבורים בתוך המלחמה, ועליהם יהונתן קשר עליהם על במותיך חלל: (כו) צר לעומת שאמר שעל שאול

יְהוֹנָתָן נָעַמְתָּ לִּי מְאֹד נִפְלְאַתָה אַהֲבָתְךָ לִי מֵאַהֲבַת נָשִׁים׃ כז אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים וַיֹּאבְדוּ כְּלֵי מִלְחָמָה׃

ב א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה ׀ לֵאמֹר הַאֶעֱלֶה בְּאַחַת עָרֵי יְהוּדָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו עֲלֵה וַיֹּאמֶר דָּוִד אָנָה אֶעֱלֶה וַיֹּאמֶר חֶבְרֹנָה׃ ב וַיַּעַל שָׁם דָּוִד וְגַם שְׁתֵּי נָשָׁיו אֲחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵלִית וַאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת נָבָל הַכַּרְמְלִי׃ ג וַאֲנָשָׁיו אֲשֶׁר־עִמּוֹ הֶעֱלָה דָוִד אִישׁ וּבֵיתוֹ וַיֵּשְׁבוּ בְּעָרֵי חֶבְרוֹן׃ ד וַיָּבֹאוּ אַנְשֵׁי יְהוּדָה וַיִּמְשְׁחוּ־שָׁם אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל־בֵּית יְהוּדָה וַיַּגִּדוּ לְדָוִד לֵאמֹר אַנְשֵׁי יָבֵישׁ גִּלְעָד אֲשֶׁר קָבְרוּ אֶת־שָׁאוּל׃ ה וַיִּשְׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים אֶל־אַנְשֵׁי

ת"א נפלאתה וגו'. פקידה שער יב וש"ל: איך נפלו. שם שער עח: האעלה וגו'. שער הזוהר פ' לך לך: יביש

ע"ש (א) זוכר לך. ואראה. הא' בפתח

רש"י

איתקטלתא: (כז) כלי מלחמה. שאול ויהונתן שהיו כלי זיינן של ישראל:

מצודת דוד

כשבורך כי נעמת לי מאוד: נפלאתה. האהבה שאהבתיך היא אהבה נפלאה והיא יותר מאהבת הנשים אשר שמה אהבות אהבה רבה למי שחושק אליהן: (כז) ויאבדו כלי מלחמה. כי המה כאלו היו כלי מלחמתן של ישראל:

ב (ג) בערי חברון. בערים הסמוכים לחברון: (ד) אנשי וגו' אשר קברו. הוא הספור וכמו אשר אנשי יביש

מצודת ציון

ב (א) אנה. לאיזה מקום כמו אנה אנחנו עולים (דברים

השאלות

(ב—ג) מה החדוש שלקח נשיו, ולמה לא התישבו אנשיו בחברון עצמה:

(ד—ו) למה מספר מה ששלח לאנשי יביש גלעד ואין בזה דבר חדוש, ולמון גם אני אעשה אתכם

דבר שמואל

בנות ישראל יבכו, אומר שעל יהונתן יבכה הוא בעצמו, כי צר לי עליך אחי יהונתן, ומבאר שזה משני פנים, א] מצד טובו וצדקתו וז"ש נעמת לי מאד, ב] מצד גודל אהבתו שלא היתה דומה לאהבת נשים שהיא אהבת הערב או המועיל רק אהבה עצמיית, וע"ז נפלאת לי מאד מאהבת נשים, וזה לעומת שאמר שעל שאול יבכו הנשים מצד המועיל, שהי' עם עדנים שהשיגו ממנו, אבל האהבה אל יהונתן נפלאת ונעלה מאד על אהבה זו: (כז) איך מסיים בקינתו, כי לפעמים יפלו גבורים וישארו גבורים אחרים תחתם, שאז הגם שנפלו גבורים לא אבדו כלי מלחמה שלהם כי ישתמש בהם הגבור רעהו הבא תחתיו, אבל פה איך נפלו גבורים בכלל כי לא נשאר עד אחד, ועי"כ אבדו כלי מלחמה, כי אין מי שישתמש בם:

ב (א) וישאל דוד אחר שספר עד הנה כי דוד לא החזיק מלכות בחזקה כעבד מורד באדוניו לא בתחלתו כי נמשח עפ"י נביא, ולא בחיי שאול שהיה נכנע לפניו כעבד נאמן, ולא ברדפו אותו כי נפל אויבו שני פעמים בידו ולא שלח ידו במשיח ה', ולא גם אחרי מותו כי הרג את המבשר מיתתו וספד גם קונן עליו, יספר כי גם עתה לא היה בדעתו לשוב ולבקש עטרה, והשב אולי יגיע המלוכה לבן שאול, ואולי לא הגיע עדיין הזמן שימלוך, ואז הלא יהיה בסכנה בשובו לארץ, ולא עשה דבר עד נמלך באלהים, ושאל אם ישוב ולאיזה מקום ישוב, ולא סמך על עצתו ושכלו, כי אף היה נועלת דוד נגד שאול, שהשליך על ה' יהבו: (ב) ויעל סיפר כי אחר שהגיעהו דבר ה' לא פחד מאומה ולקח עמו תיכף את נשיו, מה שלא היה עושה זה אם היה עוד איזה ספק ופחד בלבו: (ג) וכן את אנשיו שהיו עמו לא העלה עמו בדרך גדוד שיעטרוהו סביב כאילו דעתו להיות מוקף מאנשי חיל לעת הצורך, רק הושיבם בערי חברון ר"ל בערים הסמוכים לחברון הושיבם מפוזרים, באופן שהוא ישב בחברון לבדו כי בטח באלהי מעוזו: (ד) ויבואו והנה נתקיים דבר ה', כי אנשי יהודה משחו אותו למלך, כי מלכות הכללי לא היה עדיין זמנו כי היה ראוי לצאת שני מלכים מבנימין כמ"ש ומלכים מחלציך יצאו כדברי חז"ל. ויספר עוד, כי בצדקו לא נהג כיתר שרים המולכים תחת אדוניהם שדרכם להרוג כל אוהבי מלכם ולמחות כל זכר למו למען תתקיים מלכותם (כמנהג שהרגים שלא נמצא רק מיהודה לא מישראל) והפוך הוא כי אז הגידו לו שאנשי יביש גלעד הם קברו את שאול ומסרו נפשם לקחת גויתו מחומת בית שן (בזכרם החסד שעשה להם בתחלת מלכותם נגד נחש העמוני) וזה סימן שהם אוהבי שאול וביתו גם אחר מותו, בכ"ז לא קצף עליהם כי שלח לברכם: (ה) עם אדוניכם זה

יָבֵישׁ גִּלְעָד וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם בְּרֻכִים אַתֶּם לַיהוָה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הַחֶסֶד הַזֶּה עִם־אֲדֹנֵיכֶם עִם־שָׁאוּל וַתִּקְבְּרוּ אֹתוֹ׃ ו וְעַתָּה יַעַשׂ־יְהוָה עִמָּכֶם חֶסֶד וֶאֱמֶת וְגַם אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה אִתְּכֶם הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הַדָּבָר הַזֶּה׃ ז וְעַתָּה ׀ תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם וִהְיוּ לִבְנֵי־חַיִל כִּי־מֵת אֲדֹנֵיכֶם שָׁאוּל וְגַם־אֹתִי מָשְׁחוּ בֵית־יְהוּדָה לְמֶלֶךְ עֲלֵיהֶם׃ ח וְאַבְנֵר בֶּן־נֵר שַׂר־צָבָא אֲשֶׁר לְשָׁאוּל לָקַח אֶת־אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל וַיַּעֲבִרֵהוּ מַחֲנָיִם׃ ט וַיַּמְלִכֵהוּ אֶל־הַגִּלְעָד וְאֶל־הָאֲשׁוּרִי וְאֶל־יִזְרְעֶאל וְעַל־אֶפְרַיִם וְעַל־בִּנְיָמִן וְעַל־יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה׃ י בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וּשְׁתַּיִם שָׁנִים מָלָךְ אַךְ בֵּית יְהוּדָה הָיוּ אַחֲרֵי דָוִד׃ יא וַיְהִי מִסְפַּר

הימים

ת"א בן ארבעים . עקרים מד כו :

ע"ש (ח) כמד"ר י : (ט) כמד"ר יד : (יד) כר"ר נג ויק"ר כו כמד"ר יח כג ירוש' סוטה א ח סנ' שמות רוקה מסעי כה"ר יב :

רש"י

ב (ח) לקח את איש בשת. מקרא היה דורש שעתידין שני מלכים לעמוד מבנימן שאמר לו הקב"ה

מצודת ציון

(ו) ואמת . ענינו כמו חסד וכן והשב וכו' חסד

מצודת דוד

א') : (ו) הטובה הזאת . גלעד קברו את שאול : (ו) הטובה הזאת . גמול הטובה הזאת : (ז) תחזקנה ידיכם . ר"ל התחזקו בעצמיכם והיו לבני חיל ללחום מלחמתיכם : כי מת אדוניכם שאול . שהי' לכם מאז לעזר ללחום בעבורכם : וגם אתי משחו . כאומר הנה נופל אנכי ממנו אהי' גם אני לכם לעזר : (ח) ויעברהו מחנים . שם היה מקום מוכשר להמליכו : (ט) ועל ישראל כלה . ר"ל בתחלה המליכו על אלו המקומות שזכר אחת לאחת עד שבאחרונה המליכו על כל ישראל זולת יהודה : (י) על ישראל . ר"ל על כל ישראל ומלך על כולם שתי שנים וחמשת השנים וששה החדשים הקודמים לא מלך עדיין

השאלות

הטובה הזאת מה ירמוז במלת זאת , ולמה אמר שיתחזקו ושבני יהודה משחוהו :

(י) מ"ש שאיש בושת מלך שתים שנה, פליאה מאד , הלא היכף אחרי מות שאול מלך איש בושת ואחרי מותו משחו כל ישראל את דוד ודוד מלך על בית יהודה שבע שנים ואם כן מלך איש בושת שבע שנים לא שתים :

דבר שמואל

היה מחויב, א] מגד היותו אדוניכם, ב] מגד היותו שאול בחיר ה' : (ו) ועתה יעש ה' אחר שבמדה שאדם מודד מודדים לו , בודאי יעש ה' עמכם חסד נגד החסד שעשיתם , ואחר שה' משלם שכר הטוב יעשה עמכם אמת . וגם אנכי וכו' הודיעם בל יפחדו על הסכנה שיגיעם על זה בקל מן הפלשתים , כי גם אנכי מוכן לעשות אתכם הטובה הזאת אשר בעבורו עשיתם את הדבר הזה , ר"ל אחר שהדבר שעשו למסור נפשם על קבורת שאול נמשך ע"י הטובה שעשה שאול עמהם להצילם מנחש העמוני , כן גם הוא יעשה עמהם הטובה להצילם מאויביהם אם יהיו בסכנה עבור דבר זה : ועתה ר"ל עתה כי מת אדוניכם שאול ואין מי שילחם בעדכם צריכים אתם להתחזק בעצמכם , ובל"ז בל תתיאשו לחשוב שאין מגן בעדכם , כי גם אותי משחו בית יהודה ואהיה לכם למשגב נגד : (ח—ט) ואבנר וכו' וימליכהו תחלה על הגלעד שבאמת אנשי יביש גלעד היו אוהבי שאול ואח"כ המליכו על האשורי וכו' , עד שהמליכו על ישראל כולו : (י) ושתים שנה מלך, אך בית יהודה פי' הכתוב לדעתי , שתים שנה מלך מלכות כזה שאך בית יהודה היו אחרי דוד , ויתר העם היו תחת מלכותו , מלכות כזה לא מלך רק שתי שנים , כי באמת מלך שבע שני׳ (אחרי שתיכף במות המליכו את דוד על כלל ישראל , ודוד מלך על יהודה שבע שנים , שאז מלך איש בושת על ישראל) רק שתים שנים הראשונים היה מלך על כל ישראל ולא היה לדוד רק שבט יהודה לבדו ובחמש שנים האחרונים בעת שהתחילה המלחמה בין בית שאול ודוד שאז היו בית שאול הולכים ודלים בכל עת (שמדי יום יום נפלו מישראל אל דוד אחד אחד כמבואר (בדה"א י"ב) כי לעת יום ביום יבואו אל דוד לעזרו וכו' ואלה מספרי ראשי החלוץ וכו' ר"ל שאלה באו כסדרן בחמש שנים האחרונים זה אח"ז עד שבאו כל ישראל הנשארים במות איש בושת, שעל זה אמר שם וגם כל שארית ישראל לב אחד להמליך

הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה דָוִד מֶלֶךְ בְּחֶבְרוֹן עַל־בֵּית יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים׃ יב וַיֵּצֵא אַבְנֵר בֶּן־נֵר וְעַבְדֵי אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל מִמַּחֲנַיִם גִּבְעוֹנָה׃ יג וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעַבְדֵי דָוִד יָצְאוּ וַיִּפְגְּשׁוּם עַל־בְּרֵכַת גִּבְעוֹן יַחְדָּו וַיֵּשְׁבוּ אֵלֶּה עַל־הַבְּרֵכָה מִזֶּה וְאֵלֶּה עַל־הַבְּרֵכָה מִזֶּה׃ יד וַיֹּאמֶר אַבְנֵר אֶל־יוֹאָב יָקוּמוּ נָא הַנְּעָרִים וִישַׂחֲקוּ לְפָנֵינוּ וַיֹּאמֶר יוֹאָב יָקֻמוּ׃ טו וַיָּקֻמוּ וַיַּעַבְרוּ בְמִסְפָּר שְׁנֵים עָשָׂר לְבִנְיָמִן וּלְאִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל וּשְׁנֵים עָשָׂר מֵעַבְדֵי דָוִד׃ טז וַיַּחֲזִקוּ אִישׁ ׀ בְּרֹאשׁ רֵעֵהוּ וְחַרְבּוֹ בְּצַד רֵעֵהוּ וַיִּפְּלוּ יַחְדָּו וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא חֶלְקַת הַצֻּרִים אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן׃ יז וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה קָשָׁה עַד־מְאֹד בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּנָּגֶף אַבְנֵר וְאַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד׃ יח וַיִּהְיוּ שָׁם שְׁלֹשָׁה בְּנֵי צְרוּיָה יוֹאָב וַאֲבִישַׁי וַעֲשָׂהאֵל וַעֲשָׂהאֵל קַל בְּרַגְלָיו כְּאַחַד הַצְּבָיִם אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה׃ יט וַיִּרְדֹּף עֲשָׂהאֵל אַחֲרֵי

אבנר

ת"א אבר סיס. סנהדרין קז: ע"ש (יח) קס"ל כדר ג תנ' והסמך:

רש"י

ליעקב ומלכים מחלציך יצאו (בראשית ל"ה י"ב) וכבר נולדו כל בניו חוץ מבנימין: (טז) חלקת הצרים. אחסנת קטיליא על שם החרבות כמה דאת אמר אף תשיב צור חרבו (תהלים פ"ט מ"ג):

מצודת דוד

על כל ישראל ר"ל על המקומות הנזכר למעלה ועוד אחת לאחת על מה מהמקומות וכל ימי משך מלכותו היה כחשבון במלך דוד בחברון: (יג) ויפגשום. פגעו אלו באלו סמוך לברכת גבעון: (יד) וישחקו לפנינו. יתגרו מלחמה אלה באלה דרך שחוק לראות מי מהם יותר מלומד מלחמה: (טו) ויעברו. אם ברכת המים כי היו אלה מזה ואלה מזה: לבנימן. מבני בנימן עבדי איש בושת: (טז) רעהו. כנגד ללחום למולו: וחרבו. להכהו נפש: ויפלו יחדו. כי הרגו זה את זה: (יז) ותהי המלחמה קשה. עם כי מתחלה קמו מתי מספר ללחם דרך שחוק סוף הדבר היה

מצודת ציון

ואמת (לקמן ט"ו): (יג) ויפגשום. פגעו אלה באלה: ברכת. הוא מקום הבנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים וכן בברכה העליונה (ישעיה ל"ו): (טז) ויחזקו. אחזו בכח: חלקת הצרים. ר"ל מישור שנלחמו בה בחדודי חרב כי חלקת הוא ענין מישור כמו חלקת השדה (בראשית ל"ג) והצורים הוא ענין החדוד כמו אף תשיב צור חרבו (תהלים פ"ט): (יח) הצבים. מל' צבי בלשון רבים:

השאלות

(יד—יז) איך אמר יקומו הנערים וישחקו, וכי זה שחוק לשפוך דם ולגרות מדון ומלחמה ללא צורך, ולמה לא אמר ויעברו במספר שנים עשר מעבדי שאול כמ"ש ושנים עשר מעבדי דוד:

דבר שמואל

את דוד) מעת היא שהתחילה המלחמה ביניהם הגם שלדוד לא נחשב לו עדיין שהוא מלך ישראל רק שהוא מלך יהודה כי לא המליכוהו עדיין רוב ישראל (ולכן חשב שמלך שבע שנים על יהודה) בכל זאת

מאז לא מלך איש בושת על כל ישראל, ולא נחשב לו ג"כ רק שתי שנים: (יב) ויצא עתה יספר הסבה שהתעוררו מלחמות ביניהם אחרי שתי שנים למלכות איש בושת שאז יצא אבנר לגבעון שהיה מבנימין: (יג) ויואב וכו' ויפגשום במקרה, וישבו שבת אחים גם יחד: (יד) ויאמר אבנר היה המתחיל והגורם לזה, ותחלה היה דעתו רק לשחוק בלבד להראות כחם בהאבקם יחד: (טו) ויקומו ויעברו שבני בנימן עברו אל בני יהודה באופן שהם התחילו בריב, והנה עברו שנים עשר נגד שנים עשר שבטים שהיו תחת פקודת מלכות איש בושת היה נשבט, וז"ש במספר שנים עשר לבנימין ולאיש בושת שאיש בושת כולל מהחיו יתר השבטים שבנימין ראש לכולם, ולעומת זה הוכרח שיהיו ג"כ י"ב מעבדי דוד: (טז) ויחזיקו תחלה לא היה דעתם ללחום בחרבות רק החזיקו איש בראש רעהו כדרך המתאבקים יחד, ומזה נצמח שתקעו כל אחד חרבו בצד רעהו עד שנפלו יחדיו, כפוטר מים ראשית מדון, ועי"כ, (יז) ותהי המלחמה קשה שאחר שבאו לידי ש"ד, ומן המתאבקים שנפלו כולם לא נתברר מי הנוצח, לכן נמשכה המלחמה עד שהיתה מלחמה קשה, וינגף אבנר שהיה המתחיל בקטטה: (יט) וירדוף יקדים כי אבנר הרג לעשהאל בדין רודף, א] כי רדף אחריו, ב] שלא תאמר שלא כיון דוקא על

אבנר

אַבְנֵֽר׃ וְלֹֽא־נָטָה לָלֶכֶת עַל־הַיָּמִין וְעַל־הַשְּׂמֹאול מֵאַחֲרֵי אַבְנֵֽר׃
כ וַיִּפֶן אַבְנֵר אַחֲרָיו וַיֹּאמֶר הַאַתָּה זֶה עֲשָׂהאֵל וַיֹּאמֶר אָנֹֽכִי׃
כא וַיֹּאמֶר לוֹ אַבְנֵר נְטֵה לְךָ עַל־יְמִֽינְךָ אוֹ עַל־שְׂמֹאלֶךָ וֶאֱחֹז לְךָ
אֶחָד מֵהַנְּעָרִים וְקַח־לְךָ אֶת־חֲלִצָתוֹ וְלֹֽא־אָבָה עֲשָׂהאֵל לָסוּר
מֵאַחֲרָֽיו׃ כב וַיֹּסֶף עוֹד אַבְנֵר לֵאמֹר אֶל־עֲשָׂהאֵל סוּר לְךָ מֵאַחֲרָי
לָמָּה אַכֶּכָּה אַרְצָה וְאֵיךְ אֶשָּׂא פָנַי אֶל־יוֹאָב אָחִֽיךָ׃ כג וַיְמָאֵן לָסוּר
וַיַּכֵּהוּ אַבְנֵר בְּאַחֲרֵי הַחֲנִית אֶל־הַחֹמֶשׁ וַתֵּצֵא הַחֲנִית מֵאַחֲרָיו
וַיִּפָּל־שָׁם וַיָּמָת תַּחְתָּו וַיְהִי כָּל־הַבָּא אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נָפַל
שָׁם עֲשָׂהאֵל וַיָּמֹת וַיַּעֲמֹֽדוּ׃ כד וַיִּרְדְּפוּ יוֹאָב וַאֲבִישַׁי אַחֲרֵי אַבְנֵר
וְהַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וְהֵמָּה בָּאוּ עַד־גִּבְעַת אַמָּה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי־גִיחַ דֶּרֶךְ
מִדְבַּר גִּבְעֽוֹן׃ כה וַיִּֽתְקַבְּצוּ בְנֵֽי־בִנְיָמִן אַחֲרֵי אַבְנֵר וַיִּהְיוּ לַאֲגֻדָּה
אֶחָת וַיַּֽעַמְדוּ עַל־רֹאשׁ גִּבְעָה אֶחָֽת׃ כו וַיִּקְרָא אַבְנֵר אֶל־יוֹאָב
וַיֹּאמֶר הֲלָנֶצַח תֹּאכַל חֶרֶב הֲלוֹא יָדַעְתָּה כִּֽי־מָרָה תִהְיֶה בָּאַחֲרוֹנָה

ת"א נטה. גיטין כח: ויכהו אבנר. שם מט: ע"ש (כג) קה"ר סדר ג: תחתיו ק' ועד

רש"י

(כג) אל החמש. כמו דופן החמישית מקום שמרה וכבד תלויין שם. וי"ת אל החומש בסטר ירכיה: וימת תחתיו.

מצודת ציון

(כא) חליצתו. כן יקרא המלבוש וכן ויקח את חליצותם (שופטים י"ד): ולא אבה. ולא רצה: (כג) תחתיו. במקומו: (כד) באה. שקעה כמו כי בא השמש (בראשית כ"ח): (כה) לאגדה אחת. ר"ל לקבוצה אחת כמו ואגודתו על ארץ יסדה (עמוס ט'): גבעה. הר: (כו) הלנצח. הלעולם: ועד

מצודת דוד

אשר נלחמו כולם בחוזק: (יט) ולא נטה. לא נטה מאחרי אבנר ללכת וכו': (כא) נטה לך. כי הרודף אחר מי ששב מאחריו הנה לקלון יחשב ולזה אמר לו אבנר אם מפני הכבוד לא תרצה לשוב מאחרי עשה זאת נטה על ימינך וגו' להיות נראה שלא אחרי רדפת כ"א אחר נער אחד אחוז באמת אחד מן הנערים ולא תכנו נפש כ"א קח חליצתו ויחשבו הכל כי אחריו רדפת והשגתו: (כב) ארצה. שתפול מת בארץ: ואיך אשא פני. להסתכל בו כי הלא אבוש מפניו: (כג) באחרי החנית. בברזל המחודד אשר בו נעשוי לתקוע בארץ: אל החמש. אל צלע החמישית שהיא על הלב, ורז"ל אמרו מול מקום שהכבד ומרה תלוין בו: מאחריו. כי חלפה גופו מעבר אל עבר: כל הבא. מאנשי דוד: ויעמדו. עמדו מהבהלות והלכו מלרדוף: (כד) וירדפו. אבל יואב ואבישי רדפו עוד: דרך. רדפו דרך מדבר גבעון ובאו לגבעת אמה: (כה) אחרי אבנר. להצילו מיואב ואבישי: (כו) הלנצח. וכי לעולם תהרוג החרב

השאלות

(כז) לפירוש המפרשים מלת לולא בלתי נכון פה:

דבר שמואל

אבנר רק כרודף במלחמה על כל מי שיפגוש, כי לא נטה וכו' אחרי אבנר: (כא) נטה ג] אבנר הזהיר אותו, ויען שהוא לכלימה להגבור שישוב ריקם במלחמה, אמר לו נטה לך אל הצד ואחז לך אחד מן הנערים עד שידומה כי אחריו רדפת לקחת חליצתו: (כג) וימאן תחלה אמר לא אבה, כי הבלתי אובה הוא בלב, והממאן הוא בפה, ותחלה לא אבה בלבו, ועתה שא"ל למה אככה ארצה ידע בלבו ואבה בלבו לסור רק בפה אמר שממאן כי היה לו עתה לכלימה על שהפחידהו. ויכהו וכדין רודף הכהו כנ"ל, ולא היה יכול להצילו באחד מאיבריו כי הכהו באחורי החנית שאין מסוכן כ"כ כמו אם היה מכהו עם הלהבת, רק מצד שהיה מאחרי אבנר ולא ראה, קרה שהכהו אל החומש ויצאה החנית מאחריו כי היה קרוב עד לאבנר, ועי"ז ויפל וימת תחתיו ולא פרפר מן המקום ההוא: (כד) וירדפו ר"ל הגם שרבים עמדו על גווית ההרוג רדפו גואלי הדם אחרי יואב: (כה) ויתקבצו אז הכינו בני בנימין א"ע למלחמה, א] במה שהתקבצו לאגודה לא מפוזרים, ב] מצד שעמדו על הגבעה שמשם קל לנצח: (כו) הלנצח אמר, א] הלא תכלית המלחמה היה לראות מי ינצח, ואחר שהשגת התכלית למה תלחם עוד, וכי זאת היא היה התכלית שתאכל חרב לנצח, ב] הלא במקום שישיגו ע"י המלחמה והש"ד איזה תכלית אז הגם שמה שנשפכים דם הוא דבר מר, בכל זה בסוף ישיגו דבר

וְעַד־מָתַי לֹא־תֹאמַר לָעָם לָשׁוּב מֵאַחֲרֵי אֲחֵיהֶם׃ כז וַיֹּאמֶר יוֹאָב חַי הָאֱלֹהִים כִּי לוּלֵא דִּבַּרְתָּ כִּי אָז מֵהַבֹּקֶר נַעֲלָה הָעָם אִישׁ מֵאַחֲרֵי אָחִיו׃ כח וַיִּתְקַע יוֹאָב בַּשּׁוֹפָר וַיַּעַמְדוּ כָּל־הָעָם וְלֹא־יִרְדְּפוּ עוֹד אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יָסְפוּ עוֹד לְהִלָּחֵם׃ כט וְאַבְנֵר וַאֲנָשָׁיו הָלְכוּ בָּעֲרָבָה כֹּל הַלַּיְלָה הַהוּא וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיֵּלְכוּ כָּל־הַבִּתְרוֹן וַיָּבֹאוּ מַחֲנָיִם׃ ל וְיוֹאָב שָׁב מֵאַחֲרֵי אַבְנֵר וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־הָעָם וַיִּפָּקְדוּ מֵעַבְדֵי דָוִד תִּשְׁעָה־עָשָׂר אִישׁ וַעֲשָׂהאֵל׃ לא וְעַבְדֵי דָוִד הִכּוּ מִבִּנְיָמִן וּבְאַנְשֵׁי אַבְנֵר שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים אִישׁ מֵתוּ׃ לב וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֲשָׂהאֵל וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּקֶבֶר אָבִיו אֲשֶׁר בֵּית לָחֶם וַיֵּלְכוּ כָל־הַלַּיְלָה יוֹאָב וַאֲנָשָׁיו וַיֵּאֹר לָהֶם בְּחֶבְרוֹן׃

ג א וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה אֲרֻכָּה בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וְדָוִד הֹלֵךְ וְחָזֵק וּבֵית שָׁאוּל הֹלְכִים וְדַלִּים׃ ב וַיִּלְדוּ לְדָוִד בָּנִים

ה"א ויולדו לדוד . סס כא : ע"ש (ל) ספרי עקב : (ב) תנחו' תולדות : ויולדו ק'　　　　בחברון

רש"י

ומית באחריה : (כז) לולא דברת . אם דברת כן : לולא . כמו לו . ועוד יש לפתרו כמשמעו ולא דברת מה שאמר יקומו נא הנערים וישחקו : (כט) הבתרון . שם מחוז : (ל) תשעה עשר איש ועשהאל . והלא עשהאל בכלל עבדי דוד ולמה יצא שהיה שקול כנגד כולם וכן לכו וראו את הארץ ואת יריחו (יהושע ב' א') וכן והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה (מלכים א' י"א א') :

מצודת דוד

אמתנו איש לאחיו : הלוא ידעת . והלא תשכיל לדעת שמרה תהיה באחרונה אם שאמות אני או אתה : (כז) לולא דברת . אם לא דברת מתחלה יקומו הנערים וגו' : כי אז מהבקר . מעת שגשנו היינו נפרדים אלה מאלה כ"א לדרכו כי לא היה מאז דעתי להלחם עמך : (כח) ויתקע . לרמז שיעמדו ולא ירדפו עוד ושמעו אליו ולא יספו עוד להלחם : (כט) כל הלילה . כי פחד מיואב שלא יפול עליו פתאום : (ל) ועשהאל . לפי שהיה הגדול מכולם לא כללו עמהם : (לא) מבנימן . וחוזר ומפרש ומי מבנימין באנשי אבנר : (לב) וילכו כל הלילה . כי גם הוא פחד מאבנר פן ישרגוש להכיר מעליו הפחד שלא יגאל דם אחיו : ויאר . כשבאו אל חברון האיר להם הבוקר :

ג (א) ארכה . זמן ארוך : הלך וחזק . בכל עת התחזק יותר : ודלים . שפלים וחלשים :

מצודת ציון

מתי . עד איזה זמן : (כז) לולא . אם לא : עלה . ענין סלוק כמו ונעלה הענן (במדבר ט') : (כט) בערבה . במישור : הבתרון . שם מחוז : (ל) ויפקדו . נחסרו כמו ולא נפקד ממנו איש (שם ל"א) : (לא) מתו . כמו ומתו ומוסב על הם וכו' לומר הכו מבנימין וכו' ומתו : (לב) בית לחם . בבית לחם : ויאר . מלשון אור :

ג (א) ודלים . חלושים כמו דלות ורעות (בראשית מ"א) :

דבר שמואל

מתוק שהוא התכלית שבעבורם לחמו, אבל להרוג ולאבד נפשות ללא תכלית מועיל, הלא מרה תהיה באחרונה לא תשיג באחרית המלחמה דבש ונופת להמתיק מר המות, ג] שאם יעשו כזאת במלחמת אויבים להשמיד ולהכרית, לא כן במלחמת אחים, וז"ש ועד מתי לא תאמר לעם לשוב מאחרי אחיהם : (כז) ויאמר, השיב לו, הלא לא אני התחלתי בריב רק אתה ולולא דברת (יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו) הלא עוד מהבקר נעלה איש מעל אחיו שהיה כל איש הולך לדרכו ולא התחיל הריב כלל : (כח) ולא ירדפו אחרי הבורחים המפוזרים, ולא לחמו עם האגודה שעמדה נכונה למלחמה : (כט) ואבנר בכ"ז נשמרו שתי הכתות בל ילינו בלילה כי אבנר הלך בערבה כל הלילה : (ל—לא) ויואב וכו' ועבדי דוד (כשתוציא שנים עשר איש שהוכו בעת שהאבקו ואת עשהאל) הוא מיהודה שבעה, ומבנימין שלש מאות וששים מהו חוץ מאשר נפלטו, והיה לפי זה אחד נגד חמשים, וזהו נצחון מופלג לא נשמע כמוהו : (לב) וישאו גם הם לא לנו בלילה כנ"ל :

ג (א) ותהי המלחמה מאז נשקה המלחמה ביניהם זמן ארוך שהם חמש שנים האחרונים שמלך איש בושת, ומאז בית שאול הלכים ודלים היינו שרבים מישראל עזבו את איש בושת ודבקו במלכות בית דוד כמבואר בדה"א י"ב וכמ"ש למעלה (ב' י') שממעט זה לא חשב רק שתי שנים

בחברון ויהי בכורו אמנון לאחינעם היזרעאלית׃ ג ומשנהו כלאב לאביגל אשת נבל הכרמלי והשלשי אבשלום בן־מעכה בת־תלמי מלך גשור׃ ד והרביעי אדניה בן־חגית והחמישי שפטיה בן־אביטל׃ ה והששי יתרעם לעגלה אשת דוד אלה ילדו לדוד בחברון׃ ו ויהי בהיות המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד ואבנר היה מתחזק בבית שאול׃ ז ולשאול פלגש ושמה רצפה בת־איה ויאמר אל־אבנר מדוע באתה אל־פילגש אבי׃ ח ויחר לאבנר מאד על־דברי איש־בשת ויאמר הראש כלב אנכי אשר ליהודה היום אעשה־חסד עם־בית ׀ שאול אביך אל־אחיו ואל־

לאביגיל ק׳ מרעהו

ת"א ומשנהו וגו׳. שם: כלאב. ברכות ד׳: והרביעי וגו׳. סנהדרין שם: והששי וגו׳. שם (סנהד"ב) שם קז: הראש. עקידה כה ע"ש (ה) מדר"ש יא יח ב שוח"ט נט : (ז) שוח"ש ז:

רש"י

ג (ג) ומשנהו כלאב. ובמקום אחר הוא קורא אותו ומשנהו דניאל ולמה נקרא שמו כלאב, אמר רבי יצחק שהיו ליצני הדור אומרים מנבל היתה אביגיל מעוברת נהפך קלסתרו ודמה לאביו. ורבותינו אמרו שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה: (ה) לעגלה. זו מיכל שהיתה חביבה עליו כעגלה וכן הוא אומר לולי חרשתם בעגלתי (שופטים י"ד מ"ח) והכתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה (שמ"ב ו׳ כ"ג) עד יום מותה לא היה לה מאותו מעשה ואילך קודם אותו מעשה הוי לה: (ו) היה מתחזק. בכל כח על בית שאול להעמיד מלכותו: (ח) הראש כלב אנכי אשר ליהודה. כלום אני חשוב אפי׳ כראש שומר הכלבים אשר לדוד, אך לפי הנקוד שהטעם תחת הראש וכלב אנכי מוקף במקף כך פירושו הראש וכי אחפוץ להיות ראש בביתך טוב לי להיות כלב והדיוט בבית דוד וכן ת"י: היום אעשה חסד.

מצודת ציון

(ג) ומשנהו. מלשון שנים: (ז) באתה. מל׳ ביאה ובעל: (ח) אחיו. קרוביו: מרעהו. אוהביו: המציתך. ענין הזמנה ומסירה כמו ואת העולה המציאו אליו (ויקרא

מצודת דוד

(ג) בן מעכה. יפת תואר היתה ולקחה במלחמה: (ה) אשת דוד. חוזר על כולנה לומר כל אחת היתה אשת דוד ולא פלגש: (ו) בבית שאול. להעמיד המלוכה ביד איש בושת בנו: (ז) ויאמר. סתם ולא פירש מי האומר ומעצמו יובן שהאומר היה איש בושת שנאמר אל פילגש אבי: מדוע באתה וגו׳. כי האלמנותו של מלך אסורה להדיוט: (ח) הראש כלב וגו׳. ר"ל מדוע בזיתני וכי אינני שר וממונה על אנשי מלכותך וכי אני ראש וממונה על הכלבים במלכות יהודה אנשי מלחמתך אשר שנאת. כאומר לא יאות לבזות כ"א לשונא ושפל אנשים ולא לאיש כמוני שאין די אחת מהם: היום אעשה חסד. ר"ל הלא מהיות ראוי לי שאעשה חסד וכו׳: ולא המציתך. ר"ל אחר שעד הנה לא המצאתיך ביד דוד

השאלות

(ח) לשון הראש כלב אנכי וכו׳ מוקשה, ולמה כפל מלת היום:

דבר שמואל

(ג) כלאב ובד"ה קורא אותו דניאל ויש בזה דרוש בברכות (דף ד׳) ובמדרש אמרו מפני שליצני הדור היו אומרים שהיה מנבל (נ"ע הלא ודאי המתין חדשי הבחנה) היה קלסתר פניו כאביו ונקרא כלא אב. ולכן אמר פה אשת נבל הכרמלי, ובד"ה אמר דניאל לאביגיל הכרמלית, כי פה יאמר שלכן נקרא כלאב מצד שהיתה תחלה אשת נבל: (ה) לעגלה פי׳ חז"ל שהיא מיכל ונקראת עגלה ע"ש החביבות כמו לולא חרשתם בעגלתי, ולכן אמר אשת דוד, וכן בד"ה עגלה אשתו ר"ל ראויה אליו מצד היותה בת מלך: (ו) ויהי בהיות וכו׳ ואבנר היה מתחזק. ר"ל שבשתי שנים הראשונים, היתה המלכות מתיחסת לאיש בושת, אבל מעת האלה המלחמה ואיש בושת לא היה איש מלחמה מנעוריו (שכן מטעם זה לא נמצא עם שאול ובניו במלחמת פלשתים) ע"כ אבנר שר הצבא היה הלוחם והמולך והיה מתחזק בבית שאול הוא המנהיג את הבית והמלוכה (כמו שתראה איך העיז פניו נגד מלכו ולא היה מוראו עליו), ובעת ההיא, (ז) ולשאול פלגש שמן הדין פלגש המלך אסורה להדיוט כי אין משתמשים בשרביטו של מלך מטעם כבוד המלך, ואבנר לא חש לזה ובא על פלגש המלך כאילו גם אליו יאותו עניני המלכות בהיות הוא המשענת אל המלכות, וזה חרה לאיש בושת כי זה מרד במלוכה, ולכן רב אתו על זה: (ח) הראש כלב ר"ל שראוי למלך לשמור אף כבוד שריו הקטנים מצד שהם נאמנים אליו ועובדים אותו וכן ראוי שישים כבוד לשר צבא הגדול מצד עצמות מעלתו אף שיהיה שר צבא אויביו. וכ"ש לשר צבא של עצמו שראוי שישמור כבודו מצד שני

מרעהו ולא המציתך ביד־דוד ותפקד עלי עון האשה היום: פ ט כה־יעשה אלהים לאבנר וכה יסיף לו כי כאשר נשבע יהוה לדוד כי־כן אעשה־לו: י להעביר הממלכה מבית שאול ולהקים את־כסא דוד על־ישראל ועל־יהודה מדן ועד־באר שבע: יא ולא־יכל עוד להשיב את־אבנר דבר מיראתו אתו: יב וישלח אבנר מלאכים | אל־דוד תחתו לאמר למי־ארץ לאמר כרתה בריתך אתי והנה ידי עמך להסב אליך את־כל־ישראל: יג ויאמר טוב אני אכרת אתך ברית אך דבר אחד אנכי שאל מאתך לאמר לא־תראה את־פני כי ׀ אם־לפני הביאך את מיכל בת־

ע"ש (יב) ויק"ל כו במד"ר יע כג ירוש' סוטה א ה תנחומא מסעי : תחתיו ק'

שאול

רש"י

מעתה נאה לי לעשות חסד עם בית שאול ועם כל אוהביו כאשר עשיתי עד הנה ולא המציתיך ביד דוד: (יב) תחתיו לאמר. מאתריה למימר מקימנא במן דעבד כל ארעא: למי ארץ. לשון שבועה במי שהארץ שלו. ד"א תחתיו. כמו הזכיר תחלה בהגרת ואח"כ הזכיר שם דוד ולכך נעשה שכתב ממני אבנר שר צבא ישראל לדוד מלך ישראל שלום: למי ארץ. למי שהמלכות הגון לו אני שולח לו לאמר כרתה בריתך וגו': (יג) לפני הביאך. לפני לאותך פני הביאך את מיכל:

מצודת דוד

ואתה גמלתני ברע כי תפקוד עלי עון הפילגש: (ט) כה יעשה. הוא ענין שבועה וכהנה הרבה במקרא: כאשר נשבע ה'. להמליכו על כל ישראל: אעשה לו. לדוד לסייעו על דבר המלוכה: (יא) ולא יכול. על איש בושת יאמר: (יב) תחתיו לאמר. ר"ל שלח מלאכים במקומו שיאמרו בשבועה למי ארץ ר"ל נשבעים אנו במי שהארץ שלו כי לה' הארץ ודבר השבועה היתה אשר בלב ידבר לאמור כרתה ברית עמי להיות לי לאוהב ויהיה כח ידי עמך וגו': (יג) כי אם לפני. ר"ל רק קודם כל דבר יהיה הביאך

מצודת ציון

ט'): ותפקד. ענין זכרון: (י) ולהקים. להעמיד: (יב) תחתיו. במקומו: להסב. לסבב:

השאלות

(יב) מהו תחתיו, ומהו לאמר למי ארץ:
(יג) היל"ל לא תראה את פני כי אם אחר הביאך, ולמה רצה בזה עתה טוב שיקחה אחר שימלוך על כל ישראל:

דבר שמואל

פנים, מצד גודל מעלתו, ומצד עבודתו, ואתה מבזני כאילו יש בי שני החסרונות, כאילו אני ראש הכלבים, ר"ל ראש הפחותים, ולא של חילך רק של חיל אשר ליהודה, ולא זאת אלא כי עשית זאת שלא בחכמה, שהיה לך לנטור דבר זה בלב לעת אחר שלא תצטרך אלי ולא תירא ממני, ואיך היום שאתה צריך אלי, א] כי אעשה חסד עם בית שאול וכו', ב] שראוי שתירא ממני כי לא המציתיך ביד דוד שאתה בידי כחומר ביד היוצר ואיך תפקד עלי עון האשה היום שזה סכלות גדול: (ט) כי כן אעשה לו. כולל, א] שרואה בזה סבה מאת ה' שימלוך דוד, ב] שרואה שהוא שלוח מה' לאמצעי לגמור הדבר וכאילו נשבע ה' שאני כן אעשה לו, ועי"ז בא מלת כי כפול: (יב) מלאכים תחתיו ר"ל שהיו המלאכים מורשים מאתו שהם יעמדו תחתיו ובמקומו ותהיה ידם כידו, וזה לשני דברים, א] לאמר למי ארץ שהם יאמרו ויתרעו למי שייך הארץ, ומי המולך עליה, כי אחר שע"ז לחמו עד עתה, למי הארץ, ואבנר לחם מצד שאול, אם יודה כי הארץ לדוד והוא ימשול עליה פסקה המלחמה, שכך חק הלוחמים שאם השר צבא מוסר העיר או המדינה מעשיו קיימים, ב] לאמר כרתה בריתך אתי שהם יעמדו תחתיו לכרות ברית עם דוד, ובזה יתחייב להאסף אליו כל מלכות ישראל: (יג) טוב וכו' אך דבר אחד וכו' כאשר חשב דוד מחשבות מראש ועד סוף שלא ידמה כעבד מורד באדוניו שמשמיד בית אדוניו ומולך תחתיו בחזקה, רק כתופש מלכות ע"פ נביא וע"פ דין ובהסכמת ישראל וחקיהם, רצה שישיב לו את מיכל, שמצד זה הוא חתן המלך אשר לפניו, ויש לו זכות במלוכה גם מצד שאול, וגם רצה שלא יתראה שאבנר בא לפניו כשר המורד במלכו רק שהולך להוליך אליו את אשתו ברשות אדוניו שילך אתה הראש והנכבד בבית אביה וטרם יביאנה לפניו יראה פניו, ח"ש כי אם לפני הביאך וכו' בבואך וכו' ר"ל שיהיה הראיית פנים לפני ביאת מיכל (שתבוא אתך) לביתי:

וישלח

שאול בבאך לראות את־פני: יד וישלח דוד מלאכים אל־איש־בשת בן־שאול לאמר תנה את־אשתי את־מיכל אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים: טו וישלח איש בשת ויקחה מעם איש מעם פלטיאל בן־לוש: טז וילך אתה אישה הלוך ובכה אחריה עד־בחרים ויאמר אליו אבנר לך שוב וישב: יז ודבר־אבנר היה עם־זקני ישראל לאמר גם־תמול גם־שלשם הייתם מבקשים את־דוד למלך עליכם: יח ועתה עשו כי יהוה אמר אל־דוד לאמר ביד | דוד עבדי הושיע את־עמי ישראל מיד פלשתים ומיד כל־איביהם: יט וידבר גם־אבנר באזני בנימין וילך גם־אבנר לדבר באזני דוד בחברון את כל־אשר־טוב בעיני ישראל ובעיני כל־בית בנימן: כ ויבא אבנר אל־דוד חברון ואתו עשרים אנשים ויעש דוד לאבנר ולאנשים אשר־אתו משתה: כא ויאמר אבנר אל־דוד אקומה | ואלכה ואקבצה אל־אדני המלך את־כל־ישראל ויכרתו אתך ברית ומלכת בכל אשר־תאוה נפשך וישלח דוד את־אבנר וילך בשלום: כב והנה עבדי דוד ויואב בא מהגדוד ושלל רב עמם הביאו ואבנר איננו

עם

ת"א תנה את אשתי. סנהדרין עב: פלטיאל. שם: וילך אתה. שם: ע"ש (יח) סוה"ע יח:

ליש ק'

רש"י

(טו) מעם איש. ת"י מלות בעלה: (טז) הלוך ובכה. על מצוה ההולכת ממנו שכל אותן השנים נעץ חרב בינו לבינה במטה ולא נכשל בה: (יז) ודבר אבנר היה. קודם לכן: (יח) אמר אל דוד. על דוד ואינו ממשמעות אל: (כב) מהגדוד. פשטו בגדוד לשלול על האויב:

מצודת ציון

(יד) ארשתי. מל' ארוסה וכן אשר ארש אשה (דברים כ'): (יח) הושיע. כמו אושיע ה"א במקום אל"ף כמו והאתם הוציא (יחזקאל י"א) ומשפטו אוציא: (כ) משתה. כל סעודה קרויה ע"ש המשתה כמו אל משתה היין (אסתר ה'): (כא) תאוה.

מצודת דוד

את מיכל וגו' בעת הותן אלי: (יד) וישלח דוד. על כי היה עתה בטוח אשר אבנר ימלא את דברו: במאה ערלות. ולקדושין תחשב, או ר"ל הלא מאז שמתי עצמי בסכנה בעבורה וכאומר שגם עתה יוסיף ידו להלחם בעבורה (ואף שנתן מאתים ערלות מ"מ התנאי לא היה כ"א מאה): (טו) מעם איש. וחוזר ומפרש שהוא פלטיאל והוא פלטי האמור למעלה: (טז) וילך. לגוחה: (יז) ודבר אבנר. ר"ל וכה היה דבר אבנר עם זקני ישראל שאמר להם הלא מאז היותם אתם מבקשים את דוד שימלוך הוא אך אני נגד היותי מתחזק בבית שאול: (יח) ועתה עשו. ר"ל הואיל ובת שאול נשואה לו גם הוא נחשב מבית שאול לזאת עשו כאשר בקשתם מלפני כי ה' אמר וגו' ולזאת גם ידי עמו הסן אני כי מבין כל בית שאול: (יט) גם אבנר וגו'. כמו וידבר אבנר גם באזני בנימין עם שהיו מבני בטנו של איש בושת: את כל אשר טוב. אשר ישר הדבר בעיני כולם שימלך הוא: (כא) ויכרתו. לבוא לך לעבדים: בכל אשר וגו'. ר"ל תהיה שליט ומושל בכל דבר: (כב) מהגדוד. אשר נלחמו

השאלות

(יד) למה זכר פה שארשה במאה ערלות פלשתים: (כב—כג) למה כפל והנה עבדי דוד ויואב בא, ויואב

דבר שמואל

(יד) וישלח ועפ"ז שלח לאיש בושת שישיב לו את אשתו. ויען ששאול האמין שהיו קדושי טעות, כי קדשה בגזלה וברמיה ודעתו אמלוה, דייק דוד אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים לא במלוה וקדושיה קדושין, וכבר בארנו למעלה (סי' כ"ה) איך בא דוד עליה אחרי היתה לאיש ע"ש: (יז—יח) גם תמול ר"ל שהמלכות המלך תלוי בשני דברים, א] שיהיה מרוצה לעם, ועז"א גם תמול וגו' הייתם מבקשים את דוד, ב] שיהיה נבחר מה', ועז"א ועתה עשו כי ה' אמר: (כב) והנה

עבדי

עִם־דָּוִד בְּחֶבְרוֹן כִּי שִׁלְּחוֹ וַיֵּלֶךְ בְּשָׁלוֹם׃ כג וְיוֹאָב וְכָל־הַצָּבָא אֲשֶׁר־אִתּוֹ בָּאוּ וַיַּגִּדוּ לְיוֹאָב לֵאמֹר בָּא־אַבְנֵר בֶּן־נֵר אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁלְּחֵהוּ וַיֵּלֶךְ בְּשָׁלוֹם׃ כד וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָה הִנֵּה בָא אַבְנֵר אֵלֶיךָ לָמָּה־זֶּה שִׁלַּחְתּוֹ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ׃ כה יָדַעְתָּ אֶת־אַבְנֵר בֶּן־נֵר כִּי לְפַתֹּתְךָ בָּא וְלָדַעַת אֶת־מוֹצָאֲךָ וְאֶת־מבוֹאֶךָ וְלָדַעַת אֵת כָּל־אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה׃ כו וַיֵּצֵא יוֹאָב מֵעִם דָּוִד וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אַחֲרֵי אַבְנֵר וַיָּשִׁבוּ אֹתוֹ מִבּוֹר הַסִּרָה וְדָוִד לֹא יָדָע׃ כז וַיָּשָׁב אַבְנֵר חֶבְרוֹן וַיַּטֵּהוּ יוֹאָב אֶל־תּוֹךְ הַשַּׁעַר לְדַבֵּר אִתּוֹ בַּשֶּׁלִי וַיַּכֵּהוּ שָׁם הַחֹמֶשׁ וַיָּמָת בְּדַם עֲשָׂהאֵל אָחִיו׃ כח וַיִּשְׁמַע דָּוִד מֵאַחֲרֵי כֵן וַיֹּאמֶר נָקִי אָנֹכִי וּמַמְלַכְתִּי מֵעִם יְהוָה עַד־עוֹלָם מִדְּמֵי אַבְנֵר

בן

ת"א ויטהו אותו. סנהדרין מט: ויכהו שם. שם: מובאך ק'

ע"ש (כז) פס' ואתנן: (כח) ויק"ר מז יא במד"ר כג אגב"ר סח:

רש"י

(כו) מבור הסרה. שם מקום. ורבותינו אמרו בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג על שלא החזיק דברי דוד בצפחת המים אשר לקח מראשותיו של שאול וגם על כנף המעיל של שאול אמר שמא אחד מן הסירים נאחז בו וקרעו: (כז) אל תוך השער. לפני סנהדרין להשפט על דם עשהאל אחיו: בשלי. בשגגה שלא

מצודת דוד

ככה: (כג) וכל הצבא. ולא נפקד מהם איש ובא לומר שבעבור זה ובעבור רוב השלל שהביא מלאו לבו לסכל מעשה המלך וכאשר יאמר: (כה) ידעת. הלא ידעת את אבנר אשר זה שונא לך ולא בא כ"א לפתותך אחר דעתו: ולדעת וגו'. ובכדי לדעת את כל: מוצאך. ר"ל מה אתה עושה בעניני המלחמות ומה אתה עושה בבית: (כו) וישלח. לקראו בשם המלך כאלו שכח מה בדברו עמו: מבור הסרה. מן הבור העומד במקום הסירים כי שם מצאוהו מלאכי יואב: (כז) ויטהו. הטה אותו מן הדרך אל תוך חלל השער: בשלי. בדבר השכחה אשר שכח המלך לדבר עמו: ויכהו שם. בעת דברו עמו ולא הי' נזהר אז הכהו בתוך השער ההוא: החמש. אל דופן החמישית מקום שהכבד ומרה תלוין: בדם עשהאל. בעבור ששפך דם עשהאל אחיו: (כח) נקי אנכי. ר"ל לא מדעתי נעשתה ואהיה נקי מהעונש

מצודת ציון

ענין חפץ ורצון: (כו) הסרה. מין קוצים כמו כקול הסירים (קהלת ז'): בשלי. ענין שגגה ושכחה כמו על השל

מן

השאלות

וכל הצבא אתו: (כב—כה) מז"ש למה זה שלחתו וילך הלוך, שהוא שפת יתר, וכן מדוע לא טען יואב תחלה עת שלח אבנר מלאכיו, ואיך הוכיח שבא לרגל, ולמה כפל לפתותך לדעת מוצאך, לדעת כל אשר אתה עושה:

דבר שמואל

עבדי דוד, נתן ג' סבות שערב לב יואב לעשות כזאת, א] שהביאו עמם שלל רב ונשאו רוחו לעשות את אשר יחפוץ, ב] שאבנר איננו עם דוד דאל"כ היה דוד מוחה בידם, וגם שמזה שהלך אבנר לדרכו מגלה שמתלא למען נגדו כמו שיתבאר, ג] (כג) ויואב וכל הצבא באו שלא נפקד מהם איש וגם זה נתן תוקף ליואב לעשות כרצון לבו: (כד) מה עשית טענתו היה שאם היה באמת אבנר מורד במלכו והלך בלתי רצונו הלא היה מתירא לשוב לביתו כי בודאי יהרגהו המלך בשמעו כי כרת ברית עם אויבו והיה לו להשאר פה לחסות בצלך מחמת מלכו, וז"ש למה זה שלחתו וילך הלוך ממה שהלך ושב מבואר שהלך מדעת מלכו ובא אליך כמרגל, וא"כ לא היה ראוי שתשלחהו: (כה) ידעת את אבנר כי בודאי בא על אחד מג' אופנים, א] כי לפתותך בא שתלא אליו ותפול ברשתו, ב] אם לא יעלה זאת בידו עכ"פ בא לדעת את מוצאך ואת מובאך, ושם יפול על מחניך ויגלה אותך, ג] אם גם זאת לא יעלה בידו עכ"פ ירויח לדעת כל אשר אתה עושה, שגם ע"ז יתחכמו האויבים לסור את הנעשה בבית בעלי מלחמתם ואת סודותיהם: (כו) ויצא וכו' וישלח מלאכים תיכף למען יתפשו שלא בפקודת דוד, ולכן הודיע האמת כי ודוד לא ידע: (כז) לדבר אתו בשלי (מלשון השמטה כמו כי ישל זיתך) אמר לו שדוד נשמט ממנו איזה דבר ששכח לדבר עמו, ושלחו להגיד לו הדבר השלה. וימת בדם עשהאל שרק זאת היה הסבה להריגתו לא איזה חשד ולטובת המלך: (כח) וישמע דוד מאחרי כן, שאם היה דוד שומע ששלח אחריו מלאכים היה ראוי להעלות על דעתו פן יהרגהו, ואם לא השכיל ע"ז היה צריך כפרה עכ"פ שהיה קצת גורם, אבל הוא לא שמע עד גמר המעשה ולכן אמר

נקי

בֶּן־נֵר׃ כט יָחֻלוּ עַל־רֹאשׁ יוֹאָב וְאֶל כָּל־בֵּית אָבִיו וְאַל־יִכָּרֵת מִבֵּית יוֹאָב זָב וּמְצֹרָע וּמַחֲזִיק בַּפֶּלֶךְ וְנֹפֵל בַּחֶרֶב וַחֲסַר־לָחֶם׃ ל וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אָחִיו הָרְגוּ לְאַבְנֵר עַל אֲשֶׁר הֵמִית אֶת־עֲשָׂהאֵל אֲחִיהֶם בְּגִבְעוֹן בַּמִּלְחָמָה׃ לא וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יוֹאָב וְאֶל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ קִרְעוּ בִגְדֵיכֶם וְחִגְרוּ שַׂקִּים וְסִפְדוּ לִפְנֵי אַבְנֵר וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד הֹלֵךְ אַחֲרֵי הַמִּטָּה׃ לב וַיִּקְבְּרוּ אֶת־אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַיִּשָּׂא הַמֶּלֶךְ אֶת־קוֹלוֹ וַיֵּבְךְּ אֶל־קֶבֶר אַבְנֵר וַיִּבְכּוּ כָּל־הָעָם׃ לג וַיְקֹנֵן הַמֶּלֶךְ אֶל־אַבְנֵר וַיֹּאמַר הַכְּמוֹת נָבָל יָמוּת אַבְנֵר׃ לד יָדֶךָ לֹא־אֲסֻרוֹת

ת"א ולא יפסק. שם מע ערכין טז: והמלך דוד. סנהדרין כ': ויקונן המלך. שם: ורגליך

ע"ש (כט) במד"ר ז מדר"ש כס לא ב אגג"ר מ ירוש' קדושין א ז: (לא) ירוש' סנהדרין ב ד: (לג) קס"ר סדר ג:

רש"י

שבין אבנר שבלבו להורגו. ופרש המקרא ויטהו יואב בשלי אל תוך השער לדבר אתו: (כט) יחלו. ינוחו יחולו דמי אבנר. על מקרא שלפניו הוא מוסב שאמר נקי אני וממלכתי מדמי אבנר יחולו דמיו על ראש יואב, דמי הנזכרים במקרא שלפניו: ומחזיק בפלך. נשען על מקלו מחמת חולי הרגלים: (ל) הרגו לאבנר. כמו את אבנר ודומה לו עשקה לי ערבני (ישעיה ל"ח י"ד) עשקה אותי. וכן רפא נא לה (במדבר י"ב י"ג) רפא אותה וכמוהו שלח לשריו לבן חיל לעובדיה וגו' ללמד בערי יהודה (ד"ה ב' י"ז ב') ופתרונו שלח את שריו את בן חיל: (לג) הכמות נבל. הכמות רשע בחרב: (לד) ידיך

מצודת ציון

(לקמן ו') וכן וגם של תשלו (רות ב'): (כט) יחלו. יחלו וישכנו כמו על ראש רשעים יחול (ירמיה ל'): זב. חולי שנוטף מאמתו כעין זרע: בפלך. ענין משענת ומטה ודומה לו וכפיה תמכו פלך (משלי ל"א) והוא המטה שטוות בו הנשים: (ל) לאבנר. את אבנר כמו לכל כליו (שמות כ"ז) ומשפטו את כל כליו: (לב) אל קבר. כמו על קבר: (לג) נבל. אדם פתוי המעלה: (לד) אסרות. קשורות:

מצודת דוד

הן עונש בגוף הן בדבר המלכות: (כט) יחלו. עונשו דמי אבנר יחולו על ראש יואב ואל כל וגו' הואיל ובעצתם נעשתה: ואל יכרת. ר"ל לא יופסק להיות חדל: ומחזיק בפלך. אוחז במשענת מחמת חולי הרגלים: (ל) ואבישי. לפי שנכנס עם יואב לתוך השער להיות לו לעזר מעלה עליו הכתוב כאלו גם הוא הרגו: במלחמה. כאלו יאמר אם לא כן עשו כי אבנר הרג את עשהאל במלחמה והם הרגו לאבנר בשלום: (לא) אל יואב. להיות גם הוא כדואג על מיתתו ומתחרט על מה שהרגו: הלך. היה הולך אחרי המטה למען דעת כל שלא נעשתה בעצתו: (לג) הכמות נבל. וכי מהראוי הוא שימות אבנר בחרב בזולת מלחמה כמות איש נבל: (לד) ידיך לא אסרות. הלא רבת פעמים

השאלות

(ל) דבר זה אין מקומו פה רק למעלה:

(לב—לג) למה כפל ויבך אל קבר אבנר, ויקונן על אבנר ומדוע הוסיפו לבכות, ומה ענין הקינה:

דבר שמואל

נקי אנכי מעם ה': (כט) **ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע**, אמרו חז"ל כי בחמשה דברים האב זוכה לבניו מצד זכותו בנוי בחכמה בעושר בכח ובימים, ואמר כי יואב אבד זכותו, ותחת הכח אמר זב, ותחת הנוי מצורע, ותחת החכמה מחזיק בפלך, (שאין יודע להתפרנס רק ממטוה כנשים שאין חכמה לאשה אלא בפלך), ותחת האורך ימים נופל בחרב, ותחת העושר חסר לחם: (ל) **ויואב ואבישי אחיו** מבאר מדוע קלל משפחת יואב, כי גם אבישי אחי יואב עזר להריגה הזה, ולא תאמר שהיה כפי הדין שהם גואלי דם עשהאל, זה אינו כי המיתו בגבעון במלחמה שאם היה רודף והיה יכול להרגו: (לא) **קרעו בגדיכם** כדי שיתחרט על הריגה וידעו שהרגו שלא כדין, **והמלך דוד הלך אחר המטה** אע"פ שהמלך אין יוצא אחר המטה היה זה כדי להסיר החשד שלא יחשבו שהיה בפקודתו, ובגמ' בסנהדרין (דף כ') דנשים אחרי המטה ודוד היה יוצא מבין האנשים והולך בין הנשים לפייס את העם, ר"ל כי עדיין היו יכולים לאמר שעושה זאת בערמה להעלים הדבר ובאמת היתה הריגתו בצווי, אולם הליכתו בין הנשים לא יתכן רק בעת אבילות דלא אתי להרהורא כמ"ש התוס' שם, ואם לא היה מתאבל באמת בלבו לא היה התסיד דוד הולך בין הנשים: (לב) **אל קבר אבנר** תחלה היה הבכי על הרגה שנעשה, שהארץ שנקבר בה הנרצח ושפך הדם צריכה כפרה וזה היה ענין עגלה הערופה אל נחל איתן, כמ"ש ולארץ לא יכופר כי אם בדם שופכו וזה הבכי על הענין הכולל: (לג) **ויקונן** ואח"כ קונן המלך הקינה המיוחדת אל אבנר שאינו כאחד העם ועליו יבכו ביחוד מצד מעלתו וגודל התסרון שקרה להם במותו, ועז"א הכמות נבל ימות אבנר, הלא היה שר וגדול ליהודים: (לד) ידיך

וְרַגְלֶיךָ לֹא־לִנְחֻשְׁתַּיִם הֻגַּשׁוּ כִּנְפוֹל לִפְנֵי בְנֵי־עַוְלָה נָפָלְתָּ וַיֹּסִפוּ כָל־הָעָם לִבְכּוֹת עָלָיו׃ לה וַיָּבֹא כָל־הָעָם לְהַבְרוֹת אֶת־דָּוִד לֶחֶם בְּעוֹד הַיּוֹם וַיִּשָּׁבַע דָּוִד לֵאמֹר כֹּה יַעֲשֶׂה־לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יֹסִיף כִּי אִם־לִפְנֵי בוֹא־הַשֶּׁמֶשׁ אֶטְעַם־לֶחֶם אוֹ כָל־מְאוּמָה׃ לו וְכָל־הָעָם הִכִּירוּ וַיִּיטַב בְּעֵינֵיהֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ בְּעֵינֵי כָל־הָעָם טוֹב׃ לז וַיֵּדְעוּ כָל־הָעָם וְכָל־יִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם הַהוּא כִּי לֹא הָיְתָה מֵהַמֶּלֶךְ לְהָמִית אֶת־אַבְנֵר בֶּן־נֵר׃ לח וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־עֲבָדָיו הֲלוֹא תֵדְעוּ כִּי־שַׂר וְגָדוֹל נָפַל הַיּוֹם הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל׃ לט וְאָנֹכִי הַיּוֹם

רך

ת"א כנפול לפני . שם עקידה שער קה : ויבא כל העם . שם : וידעו כל העם . שם : ואנכי היום רך . סנהדרין קט :
ע"ש (כט) במד"ר ז מדר"ש כס לח ב אגב"ר מ ירוש' קדושין א ז :

רש"י

לא אסורות . היו ואיך נפל גבור כמותך לפני בני עולה : (לה) להברות . לשון סעודה : (לט) ואנכי היום רך . והלא יומא דין הדיוט ומרבי למלכא :

מצודת דוד

יקרה יקחו בשבי שר וגדול ויאסרו ידיו ורגליו ויהרגוהו בסוף בחרב בזולת מלחמה, ולזה אמר הלא ידיך לא היו אסורות וגו' כי לא נלקחת בשבי ומדוע א"כ נהרגת בחרב בזולת מלחמה : כנפול וגו' . כאומר עם היות כי מעולם לא נעשה כדבר הזה להמית שר וגדול בחרב זולת מלחמה הנה לפעמים נעשה ע"י בני עולה וכמו כן נפלת גם אתה כאשר יפול הנופל לפני בני עולה כי גם בני נרויה לבני עולה יחשבו : (לה) בעוד היום . בשהי' עוד יום : כה יעשה וגו' . הוא ענין שבועה ורבים כמוהו ימצא במקרא : כי אם לפני וגו' . כאשר אם לפני בא השמש אטעם לחם וגו' אז יחול השבועה להתקיים בי : (לו) הכירו . שלא מדעת דוד נעשה : ככל אשר עשה . הוטב בעיניהם כל אשר עשה והם ההליכה אחר המטה והבכי והקינה : (לח) הלא תדעו . כי דוד חשב אשר עבדיו יתפלאו על גודל האבל עם שלא הרג ההורג אותו לזה אמר הלוא מעצמכם תדעו כי שר וגדול נפל וכו' ומהראוי א"כ להרבות האבל : (לט) ואנכי היום . ר"ל ואם תתמהו מה זה לא לקחתי נקם הנה אנכי אף היום שנמשחתי למלך על כל ישראל ומלכותי

מצודת ציון

לנחשתים . שלשלאות נחושת אוסרים בהם רגלי השבוים : (לה) להברות . להאכילו סעודה מועטת כמו ואברה מידה (לקמן י"ג) : מאומה . שום דבר : (לט) רך . ר"ל רך

השאלות

(לו—לז) מ"ש ככל אשר עשה המלך בעיני כל העם טוב, הוא שפת יתר אין בינה, ולמה כפל וכל העם הכירו, וידעו כל העם :
(לח—לט) מה רצה במ"ש הלא תדעו וכו', שכבר קונן עליו ומה רצה במאמר זה בכלל :

דבר שמואל

ר"ל הלא לא הרגוך על חטא במשפט שאז אוסרים ידי החוטא ורגליו בנחושתים עד יגמרו דינו והלא לא על חטא ולא במשפט הרגוך, רק **לפני בני עולה** נפלת שהרגוך בדרך רציחה ורצח וגם רמז שידיו לא היו אסורות מכבלי היצר מלעשות צדקה וחסד, ורגליו כנשרים קלו ולא היו כבולות מלעשות משפט ומישרים והוא נפל לכפרת הדור או שלא ירצה בצרת הדור כדרך מיתת הצדיקים שזה רמוז במ"ש לפני בני עולה נפלת, ולכן ויוסיפו כל העם לבכות עליו ביחוד בשמעם גודל מעלתו : (לה) **אם אטעם לחם** כמ"ש שמתענים על הגדולים והוא החזיקו לגדול בתורה : (לו—לז) **וכל העם הכירו** ר"ל יען שבכ"ז עדיין היה מקום לאמר שדוד עשה כ"ז בערמה שלא יקצפו ישראל עליו על שנוה להרגו לכן אמר שכל העם הכירו שלא היה בזה רמאות כי האמת ניכר והזיוף א"א להעלימו מכלל העם, **בכל אשר עשה המלך בעיני כל העם טוב**, כי המעשה הנעשה בתום ובישרת לבב תמצא חן בעיני כל, לא כן הזיוף, והנה היה פה דברים שהיה ראוי שיערערו עליהם כמו מה שבזה כבוד המלוכס לצאת אחרי המטה ולקונן, ובכ"ז ככל אשר עשה הוה טוב בעיני כולם וזה סימן שהיה מעשה אמת לא בלב ולב (גם ימלין שא"א שהיה זה זיוף לפיים את העם, **כי בכל אשר עשה המלך** תמיד היה **טוב בעיני העם** ולא היה דרכם לערער אחריו בשום פעם ובודאי גם אם היה הורגו בפקודתו, לא היה שום ערעור מצד העם ולא היה צריך להתגולות לפייסם) ועי"כ **וידעו כל העם** ידיעה ברורה **כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר**: (לח) **הלא תדעו** אמר להם הנה עתה תדעו ידיעה ברורה **כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל** והרגישו ההפסד הגדול שיגיע לכלל ישראל ע"י מיתתו, והאבל הגדול . (לט) **ואנכי היום רך**, ר"ל אע"פ שאני משוח למלך בכ"ז אנכי רך נגד הקשה ממני שהם בני צרויה שאיני יכול לעשות בהם משפט כראוי לרוצחים, ואם היה אבנר חי כבר היה מחזק ידי

וחייסי

רַךְ וּמָשׁוּחַ מֶלֶךְ וְהָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּנֵי צְרוּיָה קָשִׁים מִמֶּנִּי יְשַׁלֵּם יְהוָה לְעֹשֵׂה הָרָעָה כְּרָעָתוֹ׃

ד א וַיִּשְׁמַע בֶּן־שָׁאוּל כִּי מֵת אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַיִּרְפּוּ יָדָיו וְכָל־יִשְׂרָאֵל נִבְהָלוּ׃ ב וּשְׁנֵי אֲנָשִׁים שָׂרֵי־גְדוּדִים הָיוּ בֶן־שָׁאוּל שֵׁם הָאֶחָד בַּעֲנָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִי רֵכָב בְּנֵי רִמּוֹן הַבְּאֵרֹתִי מִבְּנֵי בִנְיָמִן כִּי גַּם־בְּאֵרוֹת תֵּחָשֵׁב עַל־בִּנְיָמִן׃ ג וַיִּבְרְחוּ הַבְּאֵרֹתִים גִּתָּיְמָה וַיִּהְיוּ־שָׁם גָּרִים עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ד וְלִיהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל בֵּן נְכֵה רַגְלָיִם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים הָיָה בְּבֹא שְׁמֻעַת שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן מִיִּזְרְעֶאל וַתִּשָּׂאֵהוּ אֹמַנְתּוֹ וַתָּנֹס וַיְהִי בְּחָפְזָהּ לָנוּס וַיִּפֹּל וַיִּפָּסֵחַ וּשְׁמוֹ מְפִיבֹשֶׁת׃

ת"א מפיבושת. כרכום ד: ע"ש (ב) שמו"ר לג: וילכו

רש"י

ד (ב) היו בן שאול. היו לבן שאול כמו למועד אשר שמואל (שמואל א' י"ג ח') אשר לשמואל: (ג) ויברחו הבארתים. כשמת שאול שעזבו בני ישראל הערים שסביבות פלשתים כמו שאמור למעלה אז ברחו הבארותי': (ד) וליהונתן בן שאול. מגיד והולך איך נשבת מלכות מבית שאול הוא ובניו נהרגו וזה הנשאר

מצודת ציון

להבא מלהתגרות עם מי: קשים. הוא חלוף הרך:
ד (א) וירפו. מל' רפיון והוא ענין יאוש: (ב) בן שאול. כמו לבן שאול ותחסר הלמ"ד: (ד) נכה רגלים. שבור רגלים כמו פרעה נכה (מ"ב כ"ג): אמנתו. המגדלת אותו כמו ויהי אומן את הדסה (אסתר ב'): ותנס. וברחה: בחפזה. ענין מהירות כמו ויהי דוד נחפז ללכת (ש"א כ"ג):

מצודת דוד

בכל משלה עכ"ז אני רך הלבב מול בני צרויה כי המה קשים ממני ולא אוכל להתגרות עמהם, ולפי שמן הדין אין ליואב מִשפט מות שלא היו שם עדים והתראה אולם ניתן רשות למלך לענוש לצורך השעה ביכלתו המוחלט ולזה המה ידו ממנו כי לא היה יכול להם ומסר דינו לשמים:
ד (א) בן שאול. לפי שכשמת אבנר לא נשאר מי להתחזק עמו במלכותו ועוד לא נשאר בו כח המלכות רק אשר היותו בן שאול המלך לזה לא הזכירו בשמו: נבהלו. כיון ידעו שלבב אבנר היתה שלם עם דוד וחשבו שעכ"ז נהרג בעצתו ופחדו לנפשם שלא ינקום בכולם ובעבור זה לא המליכוהו עד שנהרג איש בושת ועשה דוד שפטים בהורגים ובזה ידעו למפרע שהיה דוד נקי מדמי אבנר ואז באו כולם להמליכו: (ב) שרי גדודים. שרים על אנשי החיל היו לבן שאול: כי גם בארות וגו'. אולי עמדם מחוץ לגבולם ולא היה ידוע לכל אשר היא מבנימין: (ג) ויברחו. ברחו משם ולא הזכיר למה: עד היום הזה. אשר הרגו לאיש בושת כי אז נהרגו גם הם בידי דוד כמ"ש בענין: (ד) מיזרעאל. אשר נהרגו במלחמה ההיא: ותנס. מפחד פלשתים שלא יבואו אל בית המלך לשלול שלל: ויפסח. הוא נפל מידה ונעשה אז פסח (וכתבו כאן לומר שכוונת הבארותים הי' בהריגת איש בושת כבדי להמליך את דוד היום כי לא נשאר מי מזרע שאול להמליכו אחריו כי חשבו שמפיבושת לא הגון למלוכה על כי הוא פסח ברגליו):

השאלות

(ב—ז) הפסוקים האלה קשה להולמם, התחיל ושני שרי גדודים וכו', והפסיק בפסוק ד' במעשה דבן יהונתן שהיה נכה רגלים שאין לו שום שייכות פה, וחזר בפסוק ה' אל רכב ובענה, מדוע לא הזכיר הסבה שברחו הבארותים לגת, והנה שלש דבריו ויבואו כחום היום אל בית איש בושת, והנה באו אל תוך הבית, ויכוהו הבית, וכן אמר והוא שוכב והוא שוכב כ"פ, וכן אמר ויכהו שני פעמים, וכן אחר שאמר ורכב ובענה נמלטו

דבר שמואל

והייתי יכול לעמוד בפני בני עולה, ומזה הדעו כי אבדנו הרבה במיתתו, שלא נשאר איש כמוהו יחזיק ידי נגד בני צרויה שהם ישארו שרי הצבא בהכרח, ולא אוכל לעשות בהם משפט, (שהגם שלא יכול לדונם בסנהדרין שלא היה שם התראה היה יכול להמיתם ממשפט המלך) ואחר שא"א לעשות משפט בארץ ישלם ה' לעושה הרעה כרעתו נשאר הדבר אל דינא רבא דין שמים, (וכן אמרו חז"ל דהא דאסור למסור דין לשמים הנ"מ בדאית ליה דינא בארעא):
ד (א) וישמע סיפר הרעות שנעשה במיתת אבנר, שלא נשאר עוד איש יתחזק במלכות שאול, כי בן שאול עצמו רפו ידיו, וכן ההמון בכלל נבהלו, וכן לא נשאר איש יעמוד במקום אבנר להנהיג את העם, כי: (ב) שני שרי גדודים היו (תחלה) לבן שאול, והם היו מבני בנימין שהוא משבטו של שאול וגם עליהם לא יכול להשען עתה, כי, (ג) ויברחו הבארותים גתימה שע"י פעמה (שיסופר בפסוק ו') ברחו מא"י ושם נשארו עד היום הזה (שהרגו את איש בושת), וכן לא נשאר איש מבני שאול ושולי אליו יתמוך שבט ויחזיק את המלכות. כי, (ד) ליהונתן בן שאול בן נכה רגלים וכו', שזה האחד נשאר והיה פסח עד שלא יכול להיות מעמד ומחסה למלכות שאול, והיות עסם

ה וַיֵּלְכוּ בְּנֵי־רִמּוֹן הַבְּאֵרֹתִי רֵכָב וּבַעֲנָה וַיָּבֹאוּ כְּחֹם הַיּוֹם אֶל־בֵּית אִישׁ בֹּשֶׁת וְהוּא שֹׁכֵב אֵת מִשְׁכַּב הַצָּהֳרָיִם׃ ו וְהֵנָּה בָּאוּ עַד־תּוֹךְ הַבַּיִת לֹקְחֵי חִטִּים וַיַּכֻּהוּ אֶל־הַחֹמֶשׁ וְרֵכָב וּבַעֲנָה אָחִיו נִמְלָטוּ׃ ז וַיָּבֹאוּ הַבַּיִת וְהוּא־שֹׁכֵב עַל־מִטָּתוֹ בַּחֲדַר מִשְׁכָּבוֹ וַיַּכֻּהוּ וַיְמִתֻהוּ וַיָּסִירוּ אֶת־רֹאשׁוֹ וַיִּקְחוּ אֶת־רֹאשׁוֹ וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה כָּל־הַלָּיְלָה׃ ח וַיָּבִאוּ אֶת־רֹאשׁ אִישׁ־בֹּשֶׁת אֶל־דָּוִד חֶבְרוֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה־רֹאשׁ אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל אֹיִבְךָ אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ וַיִּתֵּן יְהוָה לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נְקָמוֹת הַיּוֹם הַזֶּה מִשָּׁאוּל וּמִזַּרְעוֹ׃ ט וַיַּעַן דָּוִד אֶת־רֵכָב וְאֶת־בַּעֲנָה אָחִיו בְּנֵי רִמּוֹן הַבְּאֵרֹתִי וַיֹּאמֶר לָהֶם חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה׃ י כִּי הַמַּגִּיד לִי לֵאמֹר הִנֵּה־מֵת שָׁאוּל וְהוּא־הָיָה כִמְבַשֵּׂר בְּעֵינָיו וָאֹחֲזָה בוֹ וָאֶהְרְגֵהוּ בְּצִקְלָג אֲשֶׁר לְתִתִּי־לוֹ בְּשֹׂרָה׃ יא אַף כִּי־

ת"א וילו דוד . עקידה שער יז :

רש"י

הרגוהו על משכבו ובנו של יהונתן נפל ויפסח: נכה רגלים. שבור רגלים: (ו) והנה באו עד תוך הבית. עם תגרים לוקחי חטים: (י) לתתי לו בשרה. אשר דימה לשמחני למען אתן לו שכר בשורתו:

אנשים

מצודת דוד

(ה) וילכו. שבו מגת והתנכרו והלכו לבית איש בושת: (ו) והנה באו. חזר לספר איך באו ולא הרגישו בהם ואמר שבאו תוך הבית ועשו עצמם כלוקחי חטים מאת איש בושת ואחר שהכוהו בדופן החמישית מול הכבד והמרה נמלטו משם: (ז) ויבאו הבית. עתה חזר לספר אופן ההכאה ואמר בתחלה המיתו אותו ואח"ז כרתו ראשו: (ח) ויתן ה'. ר"ל והנה נתן ה' וכו': (י) כי המגיד. מוסב על המקרא שלפניו שאמר חי ה' וכו' אשר אמת הדבר כי המגיד לי לאמר שמת שאול על ידו: כמבשר בעיניו. בעיני עצמו היה כמבשר לי טוב: ואחזה בו. כי מה שלום נעצרו להרגו הרי הוא כאלו בעצמו הרגו: אשר לתתי. אשר חשב שאתן לו מתן בשורה: (יא) אף כי. ר"ל וכ"ש שאהרוג אתכם כי הרעותם לעשות יותר ממנו כי ההורג את שאול הנה במלחמה הרגו ע"פ שאלתו וידע כי לא יחיה

מצודת ציון

ויפסח. נעשה חגר: (ה) כחם היום. כאשר נתחמם השמש והוא בחצות היום: הצהרים. עת התחזק אור היום והוא מלשון צוהר תעשה לתיבה (בראשית ו'): (ו) והנה. כמו

השאלות

מה לאמר ויבואו הבית, וכן מ"ש לוקחי חטים אין לו שום הבנה, והמפרשים לא פירשו כל הצורך:

דבר שמואל

בית שאול על האופן הזה מהמולשה באפס עוזר ועזוב: (ה) הלכו בני רמון הבארותי ויבואו כחם היום אל בית איש בושת, לא נשמרו כלל ולא הלכו בלילה רק בעצם היום, בידעם הזמן שאז שוכב משכב הצהרים כי היו לפנים מבני ביתו: (ו) והנה באו פסוק זה הוא מאמר מוסגר, ר"ל והם כבר עשו רצח כזה שבעבורו ברחו אז מן הארץ לגת, כי עוד בהיותם שרי גדודים באו עד תוך הבית של לקחי חטים (בית המיוחד לסוחרי חטים) ויכוהו (את בעל הבית) אל החומש, וזה היה הסבה שרכב ובענה נמלטו לגת (כמו שנזכר בפסוק ג'): (ז) ויבואו ר"ל שני הרוצחים האלה שכבר עשו רצח כזה מקדם אף שמה שהרגו את המלך ג"כ באופן זה שבאו הבית והוא שוכב על מטתו (שכאשר השבו שבעת הצהרים ישכב כן היה) ויכהו וימיתהו והגם כי"ז מורה שהיה איש בושת בטוח לא פחד שיקום איש עליו דאל"כ היה מעמיד שומרים ולא היו מניחים לאלה ליכנס עד חדר משכבו: (י) כי המגיד יש הבדל בין מגיד ובין מבשר, שהמגיד יגיד דבר שאין לחברו בו תועלת בידיעתו, ולפעמים דבר ששמע במקרה מפי אחרים, והמבשר יכוון להודיע דבר שיש לחברו בו תועלת ובא ברצות על בשורה טובה, ועל דבר שראה בעיניו, והנה מיתת שאול היה אצל דוד רק הגדה כי לא חשב להשיג מזה שום תועלת וכ"ש שלא היה אצלו בשורה טובה, אבל בעיניו היה כמבשר לו בשורה טובה, והנה לא אמר שאול אחר שהמיתו כי באמת לא היה מאמין לו בזה כי חשב שאמר זה כדי שיתן לו שכר בשורה, ח"ש אשר לתתי לו בשורה, ובזה לא האמין כי הוא גמר מיתתו, בכגם שאף לפי דבריו כבר היה שאול בן מות, ובכ"ז הרגתיו יען היה כמבשר בעיניו, ושמח על מיתתו: (יא) אף כי ר"ל שם לא הרג

אנ

אֲנָשִׁים רְשָׁעִים הָרְגוּ אֶת־אִישׁ־צַדִּיק בְּבֵיתוֹ עַל־מִשְׁכָּבוֹ וְעַתָּה הֲלוֹא אֲבַקֵּשׁ אֶת־דָּמוֹ מִיֶּדְכֶם וּבִעַרְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ׃ יב וַיְצַו דָּוִד אֶת־הַנְּעָרִים וַיַּהַרְגוּם וַיְקַצְּצוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם וַיִּתְלוּ עַל־הַבְּרֵכָה בְּחֶבְרוֹן וְאֵת רֹאשׁ אִישׁ־בֹּשֶׁת לָקָחוּ וַיִּקְבְּרוּ בְקֶבֶר־אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן׃

ה א וַיָּבֹאוּ כָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־דָּוִד חֶבְרוֹנָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר הִנְנוּ עַצְמְךָ וּבְשָׂרְךָ אֲנָחְנוּ׃ ב גַּם־אֶתְמוֹל גַּם־שִׁלְשׁוֹם בִּהְיוֹת שָׁאוּל מֶלֶךְ עָלֵינוּ אַתָּה הָיִיתָה מוֹצִיא וְהַמֵּבִי אֶת־יִשְׂרָאֵל ס וַיֹּאמֶר יְהוָה לְךָ אַתָּה תִרְעֶה אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּהְיֶה לְנָגִיד עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ג וַיָּבֹאוּ כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ חֶבְרוֹנָה וַיִּכְרֹת לָהֶם הַמֶּלֶךְ דָּוִד בְּרִית בְּחֶבְרוֹן לִפְנֵי יְהוָה וַיִּמְשְׁחוּ אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ד בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה דָּוִד בְּמָלְכוֹ אַרְבָּעִים שָׁנָה מָלָךְ׃ ה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ עַל־יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וּבִירוּשָׁלִַם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה עַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃

ע"ש (ס) מדר"ש כו מ א ירוש' ר"ה א א פדר"א לו: המוציא ק'. והמביא ק'. פסקא באמצע פסוק ויליך

מצודת ציון

יספם: (יא) ובערתי. ענין ספוי והסרה כמו בערתי הקדש (דברים כ"ו): (יב) ויקצצו. כרתו כמו וקצץ חנית (תהלים מ"ו): על הברכה. אצל מקום כניסת המים כמו ברכת גבעון (לעיל ב'):

ה (א) עצמך. מגזון עלם: (ב) נך. עליך:

מצודת דוד

עוד אחר אשר היה כבר מוכה ... רדף ספרטים בדביקותו כמ"ש למעלה אבל אתם הלא הרגתם אותו בביתו על משכבו ומכ"ש שאבקש אני דמו וכו':

ה (א) עצמך ובשרך. אנו קרובים לך כמו כל בית יהודה כי כולנו בני איש אחד נחנו: (ב) אתה היית. ר"ל לא יוגדל בעיניך אהבת בני יהודה על כי מלכת עליהם ראשונה כי הלא גם עלינו משלת מאז עוד מלוך שאול כי היית המוציא והמביא וכו': את ישראל. א"כ עליך לרעות את כל ישראל כולם אנו כאלו בשוה וכרועה עדרו: (ג) כל זקני ישראל. אשר כח בידם להמליכו: ויכרת וגו'. להיות נכס לאוהב כאשר ליהודה: לפני ה'. לפני ארון ה' כי הביאוהו שמה לפי שעה: (ד) ארבעים שנה. ולא חש למנות ו' החדשים היתרים או לפי שמשך שנה החדשים אשר ברח מפני אבשלום אין מהראוי להחשב לימי מלוכה:

דבר שמואל

את שאול וגם אם גמר מיתתו לא היה בביתו רק במלחמה שכבר היה בן מות, ואף כי פה שהרגוהו מסם ולא במלחמה רק בביתו על משכבו. זאת שנית ששאול כבר היה מחוייב מיתה ע"פ נביא שא"ל מחר אתה ובניך עמי ע"י עונותיו, והם הרגו איש צדיק שלא חטא חטא משפט מות. ועתה הלא אבקש ר"ל, א] אבקש את דמו, ב] שאון מזה אבער אתכם כי אתם רוצחים שופכי דם נקיים: (יב) ויקצצו את ידיהם שעשו המעשה, ואת רגליהם שהלכו לבשר את דוד, ויתלו כדי שלא יזיד עוד איש לשלוח יד במלך, וזה עשה מדין מלך לא מדין התורה:

ה (א) ויאמרו לאמר פי' מהרי"א. א"ע. א] אל תחשוב שבני יהודה הם קרוביך כי גם נחנו עצמך ובשרך אנו כהם: (ב—ג) ב] אל תחשב שהם קדמו להמליכך כי גם אתמול וכו' אתה היית המוציא והמביא ואנו הקודמים, ג] ויאמר ה' לך אתה תרעה את ישראל ולא אמר את יהודה, ועפ"ז אחר שקבלוהו הגוי כולו כרת ברית עם הזקנים שהם הסנהדרין, שהעמדת המלך צריך שיהיה מדעת סנהדרין, והם משחוהו שנית להיות מולך מלכות הכוללת: (ד) ארבעים שנה מלך ולא חשב השש חדשים שחשבון למרובה בולע את המועט כמ"ש ר' יודן במדרש שמואל, ויש עוד כמה דעות

ו וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ וַאֲנָשָׁיו יְרוּשָׁלַםִ אֶל־הַיְבֻסִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר לְדָוִד לֵאמֹר לֹא־תָבוֹא הֵנָּה כִּי אִם־הֱסִירְךָ הַעִוְרִים וְהַפִּסְחִים לֵאמֹר לֹא־יָבוֹא דָוִד הֵנָּה׃ ז וַיִּלְכֹּד דָּוִד אֵת מְצֻדַת צִיּוֹן הִיא עִיר דָּוִד׃ ח וַיֹּאמֶר דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא כָּל־מַכֵּה יְבֻסִי וְיִגַּע בַּצִּנּוֹר וְאֶת־

ע"ש (ו) פדר"א נו : (ז) ספר הכתיר מג"א ו : (ח) פדר"א נו : הפסחים

רש"י

ה (ו) אל היבוסי. מצודת ציון נקראת יבוס ומזרעו של אבימלך היו והיו להם שני צלמים א' עור ואחד פסח שנעשו על שם יצחק ויעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך ולכך לא הורישם כשלכדו את ירושלים לא לכדו את המצודה כמו שנאמר ואת היבוסי יושב ירושלים לא יכלו וגו' (שופטים א' כ"א) ותניא א"ר יהושע בן לוי יכולין היו אלא שלא היו רשאין: ויאמר לדוד. מי שאמר: העורים והפסחים. הם הצלמים שלהם: (ח) כל מכה יבוסי ויגע בצנור. כל דיקטל יבוסאה ויטרי למכבש כרכא: ואת הפסחים.

מצודת דוד

(ו) אל היבוסי. כי בני יהודה ובני בנימין לא הורישום מאז: ויאמר לדוד. עם היבוסי אמר לדוד לא תוכל לבוא הנה בעבור שהעיר בצורה וחזקה עד מאוד: כי אם הסירך וגו'. אמר בדרך הפלגה וגוזמא לא תוכל לבוא הנה כ"א מקודם יהיה הסירך מפה כל אנשים ואף העורים והפסחים כ"א ישאר מי מהם היכולת בידם למנוע ביאתך הנה בעבור גודל חוזק המקום. לאמר וגו'. ר"ל דברי ההפלגה ההיא היה לאמר לא יוכל דוד לבוא הנה מרוב חוזקה ומה שהפליגו לדבר על זה היתה הכוונה: (ז) מצדת ציון. שם מבצר חזק סמוך למקום יבוס: היא עיר דוד. לאח"ז הסבו שמה וקראה עיר דוד: (ח) כל מכה יבוסי. מי אשר יעלה בראשונה ויכה את היבוסי ומתחלה יגע בצנור להסיגו והוא המגדל החזק אשר תלו בו כל בטחונם ואח"ז יכה גם העורים והפסחים לבל ישאר שריד ופליט וכאומר לא כאשר אמרו הם שאין נכבשה כ"א יסיר בתחלה העורים והפסחים רק יפיל המגדל בעוד אנשים קיימים ואח"כ יכה גם הם: שנואי נפש דוד. על כל אנשי היבוס אמר שהיו שנואים לדוד עקב בזו אותו לאמר לא תבוא הנה כ"א הסירך וגו', והנה פה לא פירש מה יעשה לאשר יכה את היבוסי ובד"ה פירש ואמר יהיה לראש ולשר. וכן בתורה נאמר לכן כל הורג קין (בראשית ד') ולא פירש מה יעשה

מצודת ציון

(ו) היבוסי. שם האומה ישבו במחוז הס"ע בירושלים: הנה. למקום הזה: (ז) מצודת. ענינו מבצר חזק כמו והמצדות נתפשה (ירמיה מ"ח): (ח) בצנור. שם המגדל:

השאלות

(ו) למה בחר ללכת תיכף אחר המלכו ללחום את היבוסי בירושלים, וענין העורים והפסחים והצנור נלאו בו המפרשים לפתרו:

דבר שמואל

שם ובסנהדרין דף ק"ז: (ו) וילך המלך ואנשיו, אחר שעתה התאחדו שני ממלכות ישראל, שהיו עד עתה שבט יהודה תחת דוד, ויתר השבטים ובנימין שבט שאול בראשם תחת איש בושת, ושבו כולם למלכות אחת תחת דוד, היה מן העצה, וכן הופיע רצון ה', שעיר המלוכה תהיה בגבול הסמוך לשני השבטים שהיו שבטי מלכות, וזה היה בירושלים שהיתה חציה ליהודה וחציה לבנימין כמ"ש בגבולי הארץ, וכמ"ש חז"ל רצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה לחלקו של בנימין ובו מזבח בנוי, וכבר באר (שופטים א') כי בני יהודה כבשו חלקם בירושלים רק בני בנימין לא כבשו את חלקם וישב שם היבוסי, וילך המלך ואנשיו להוריש את היבוסי מחלק בני בנימין, ויאמר לדוד לאמר לא תבא הנה כפי הפשט ערבים עלי דברי הרלב"ג, שבשער העיר עשו צלמים בדמות עורים ופסחים והיו עשויים באופן מהתחבולה שירימו ויניעו בכחם מקלות ומוטות של ברזל ע"י המשקל, תנועה חזקה בענין שלא יוכל אדם לקרב שם כי יכו אותו הצלמים במקלות (ויוכל להיות שג"כ עמדו תחתיהם עורים ופסחים ממש עוזרים בהנעתם) והיו סמוכים לצנור המים באופן שהיה הצנור מוציא המים מפיו, וע"י הגרת המים ושפיכתם התנענעו הצלמים והמקלות כאשר יהיה ברחיים וכמו שראה תחבולות אלה בעיניו. עכ"ד. וכפי זה העמידו סמוך לשער העיר שורה של צלמים בדמות עורים, ואחריה שורה של צלמים בדמות פסחים, ואחריהם הצנור מוביל המים, ומצד השני של העיר היתה המצודה, ובין העיר ובין המצודה עמדו אנשי החיל מוכנים להלחם אל הצד שירצה האויב ליכנס, ובראשונה רצה דוד ליכנס דרך השער, ויאמרו לו לאמר לא תבא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים ר"ל א"א שתכנס אם לא תסיר תחלה את העורים ואח"כ את הפסחים מניעי המקלות אשר לא יניחוך לעבור את השער, וז"ש לאמר לא תבא הנה שהם אומרים וגוזרים שלא תבא הנה (ר"ל שימנעוך מלבא) (ויתכן כי עשו התחבולה הזאת כי מיחסים לצלמים האלה כח אלהות כמו שהיו דרכי עע"ז הקדמונים שהיו מתקינים פסיליהם ע"י גלגלים וצירים שיתנענעו וידמו כבדים במלאכה והיו מהבילים להמון הסכלים כי [illegible], ובזה תשתף גם דעת חז"ל שהיו רומזים בדמותים האלה גם שבועת אברהם או יצחק לאבימלך): (ז) וילכד דוד כאשר ראה שא"א לכבוש מצד שער העיר, הלך לצד השני שם המצודה ולכד את מצודת ציון, ולכן נקראה אח"כ עיר דוד שהוא כבשה בעצמו: (ח) ויאמר דוד ואז אמר שמי שילכם

הפסחים ואת־העורים שנאו נפש דוד על־כן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל־הבית: ט וישב דוד במצדה ויקרא־לה עיר דוד ויבן דוד סביב מן־המלוא וביתה: י וילך דוד הלוך וגדול ויהוה אלהי צבאות עמו: יא וישלח חירם מלך־צר מלאכים אל־דוד ועצי ארזים וחרשי עץ וחרשי אבן קיר ויבנו־בית לדוד: יב וידע דוד כי־הכינו יהוה למלך על־ישראל וכי נשא ממלכתו בעבור עמו ישראל: יג ויקח דוד עוד פלגשים ונשים מירושלם אחרי באו מחברון ויולדו עוד לדוד בנים ובנות: יד ואלה שמות

ע"ש (ט) במד"ר ג פדר"א לו: (יב) שוח"ט קמד: (יג) שוה"ט ז: שנואי ק' הילדים

רש"י

ויכה גם את הפסחים ואת העורים שנואי נפש דוד: על כן יאמרו וגו'. על אשר אומרים, עור ופסח. בעוד שהעור והפסח יהיה בכאן לא יבוא וגו', לא יבוא דוד הנה הרי זה מקרא קצר שאמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו ובדברי הימים (א' י"א) פירש כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר. ודומה לזה לכן כל הורג קין (בראשית ד' י"ד) ולא פירש מה יעשה לו אבל מעצמו הוא נשמע לשון גערה ונזיפה: ויגע בצנור. לשון גובה המגדל כי שם היו נתונים הצלמים ובימי דוד כבר עברו הדורות שהוזכרו בשבועה: (ט) מן המלוא וביתה. היקף חומה נמוכה וממלאין אותה עפר וגובה הכל באמצעו ומשפע והולך לכל רוח הוא קרוי מלוא ועליו בנה דוד בתים ואותו המלוא היה סביב למצודה:
(יב) וידע דוד. בראותו כל מעשיו מצליחין ומלכי האומות שולחין לו מנחה:

מצודת ציון

(ט) וביתה. מבפנים: (יא) וחרשי. אומנים כמו חרש וחושב (שמות ל"ה): קיר. כותל: (יב) נשא. ענין הרמה:

מצודת דוד

לו ובזה הם כאלו אמר סופו יקבל גמול המעשה אם טוב ואם רע: על כן. ר"ל למען יהא הדבר לזכרון גזרו אומר לבל יבוא עור ופסח אל הבית מבני היבוס לפי שאמרו היבוסים אשר אף שהם יעכבו ביאת דוד להעיר לזה שהם יעמדו חוצה ולא יבואו אל הבית ועי"ז יזכר הדבר. ורז"ל אמרו כי היבוסים היו מבני אבימלך שכרת ברית עם אברהם ויצחק באמרו אם תשקור לי ולניני ולנכדי (בראשית כ"א) ועשו צלמי נחושת וכתבו עליהם ברית השבועה וקראם עורים ופסחים כי עינים להם ולא יראו רגליהם ולא יהלכו ועם כי כבר כלתה זמן השבועה מ"מ רצו למנוע את דוד מלבואם בה על כי היה השבועה בהם פעם ועודנו עומד שם לזכרון וחשבו כי דוד לא יפנה אל האלילים ולהסירם ולזה אמר דוד לנגעת בצנור ויפלו ממילא מבלי שום אחיזה להסתכל בהם וכו': (ט) מן המלוא וביתה. כי סמוך להחומה הניח מקום פנוי להיות מוכן להאסף שם מרבית אנשים וכן קראו מלוא (ירמיה ד') ומן המלוא ולפנים בנה בתים סביב: (י) הלוך וגדול. בכל עת נתגדל יותר ויותר: (יא) ועצי ארזים. ובידם עצי ארזים: וחרשי עץ. אף שלח חרשי עץ ואבן היודעים לבנות קיר: (יב) וידע דוד. באשר גוי לא ידע יעבדוהו הכיר שה' הכינו למלך ואשר נשא ממלכתו הוא בעבור ישראל ולא תלה הדבר בעצמו:

דבר שמואל

אלא שזה והלאה מוכרח להכות יבוסי תחלה שהם אנשי החיל שעמדו בין המצודה ובין הצלמים, ואח"כ יגע בצנור המוגיר מים על הצלמים כי הבא מצד זה יהיה סדר פגיעתו תחלה בהצנור ואח"כ בהפסחים ואח"כ בהעורים, שנואי נפש דוד מוסב על פולס, יבוסי והעורים והפסחים שונאיו, ופה לא פורש מה יעשה לו ובד"ה פירש כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר, ושם באר שלכדם יואב. על כן יאמרו עור ופסח ר"ל יען שהעורים והפסחים יאמרו שלא יבא דוד אל הבית רק בחוץ יעמוד, לכן ראוי להכותם ולהחרימם: (ט) וישב דוד במצודה שם נתישב ושם הכין בית מלכותו, ויבן סביב מן המלוא וביתה המלוא היתה חוץ למצודה ששם היו העם מתקבצים, ובנה העיר מן המלוא ולפנים, כי ממנו ולחוץ לא בנה שיהיה פנוי לאסיפת העם (כי לכן הוכיח ירבעם את שלמה שבנה את המלוא מ"א י"א כ"ז): (י) וילך מאז נתגדל דוד, בין בהצלחה היה הלוך וגדול, בין [illegible] הנפשי וה' עמו: (יא) וישלח חירם, אחר שהוכן מלכותו על כל ישראל, כמו שהיה הציון לזה עיר ציון עיר שחוברה לה יחדיו יהודה ובנימין, ראה כי גם גוי לא ידע יעבדוהו, כי חירם שלח לו מלאכים לכרות עמו ברית ולבנות לו בית: (יב) וידע דוד מצד הא' שהכין מלכותו בירושלים [illegible] כי הכינו ה' למלך על ישראל, ומצד הב' ידע כי נשא ממלכתו עד שלו יובילו מלכים שי, והבין שזה בעבור עמו ישראל: (יג) פלגשים ונשים ובד"ה אמר נשים לבד, וזה לדברי האומר פלגשים קדושין בלא כתובה, שהיא אשה מצד הקדושין ופלגש מצד חסרון הכתובה, ובד"ה נזכר עוד שני בנים

הַיִּלֹּדִים לוֹ בִּירוּשָׁלָ͏ִם שַׁמּוּעַ וְשׁוֹבָב וְנָתָן וּשְׁלֹמֹה׃ טו וְיִבְחָר וֶאֱלִישׁוּעַ וְנֶפֶג וְיָפִיעַ׃ טז וֶאֱלִישָׁמָע וְאֶלְיָדָע וֶאֱלִיפָלֶט׃ יז וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים כִּי־מָשְׁחוּ אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ כָל־פְּלִשְׁתִּים לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד וַיִּשְׁמַע דָּוִד וַיֵּרֶד אֶל־הַמְּצוּדָה׃ יח וּפְלִשְׁתִּים בָּאוּ וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ יט וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר הַאֶעֱלֶה אֶל־פְּלִשְׁתִּים הֲתִתְּנֵם בְּיָדִי * וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד עֲלֵה כִּי־נָתֹן אֶתֵּן אֶת־הַפְּלִשְׁתִּים בְּיָדֶךָ׃ כ וַיָּבֹא דָוִד בְּבַעַל־פְּרָצִים וַיַּכֵּם שָׁם דָּוִד וַיֹּאמֶר פָּרַץ יְהוָה אֶת־אֹיְבַי לְפָנַי כְּפֶרֶץ מָיִם עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בַּעַל פְּרָצִים׃ כא וַיַּעַזְבוּ־שָׁם אֶת־עֲצַבֵּיהֶם וַיִּשָּׂאֵם דָּוִד וַאֲנָשָׁיו׃ כב וַיֹּסִפוּ עוֹד פְּלִשְׁתִּים לַעֲלוֹת וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ כג וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲלֶה הָסֵב אֶל־אַחֲרֵיהֶם וּבָאתָ לָהֶם מִמּוּל בְּכָאִים׃ כד וִיהִי בְּשָׁמְעֲךָ אֶת־קוֹל צְעָדָה בְּרָאשֵׁי

ה"א ויעזבו שם. עכו"ם מד: פסקא באמצע פסוק. כשמעך ק' הבכאים

ע"ש (כא) ירוש' ע"ז ג ג: (כב) סדר"ל ו שוח"ט כז: (כג) מדרש כונן הל' שופטים: (כד) סדר"ל ח שוח"ט יג כז סנ' שופטים:

רש"י

(יח) וינטשו. ויתפשטו: (כ) בבעל פרצים. מישר פרצים: כפרץ מים. כמים הפורצים גדודי השפה: (כא) וישאם דוד. ואוקידינון דוד וגברוהי: (כב) בעמק רפאים. אצל ירושלים הוא בס' יהושע (ט"ו ח'): (כג) ממול בכאים. מקביל אילנות: (כד) את קול צעדה בראשי הבכאים. הם מלאכים שהולכים בראשי

מצודת דוד

(יד) שמוע. הוא שמעא הנזכר בד"ה ולא מנאם כסדר הולדתם כי שלמה היה הראשון באלו שארבעה היו בני בת שבע כמ"ש בד"ה: (טו) ואלישוע. הוא אלישמע הנזכר שם כי גם השם שני בנים אחר שמם אלישמע ובמקום אחר בד"ה קורא ג"כ להראשון אלישוע: (טז) ואלידע. ובד"ה קראו במקום אחר בעלידע: ואליפלט. ובד"ה נזכר עוד אליפלט אחר וכן הוזכר שם נוגה ולא הוזכרו כאן כי אולי מתו בקטנותם ולא נשאר זכר למו: (יז) כל פלשתים. על כי ידעו מגבורת דוד לזה נאספו כולם לבקשו להלחם בו: אל המצודה. מגדל עוז להתחזק בו בטרם ישאל בה': (כ) בבעל פרצים. הוא עמק רפאים ואמר ע"ש סופו שקראו בעל פרצים: כפרץ מים. ר"ל פתאום כמים שוטפים פורצים הגדר: (כג) לא תעלה וגו'. לא תעלה עליהם מול פניהם אך הסב עצמך ללכת אחוריהם ותבוא עליהם ממול אילני הבכאים אשר גדלו שם: (כד) כשמעך. כאשר תשמע קול

מצודת ציון

(יח) וינטשו. התפשטו כמו וינטשו בלחי (שופטים ט"ו): (כ) בבעל. במישור כמו מבעל גד (יהושע י"א): פרץ. ענין פרצה ושבר: (כא) וישאם. ושרפם כמו ונשא שארך מפניך (נחום א') ובמשנה משיאין משואות (ר"ה כ"ב): (כג) הסב. מל' סבוב: בכאים. אילנות שגדלים בהם תותים וכן בעמק הבכא (תהלים פ"ד): (כד) צעדה. מלשון צעד ופסיעה:

השאלות

(כג) מדוע צוהו זאת הפעם שיסוב אל אחריהם ולמה נתן לו אות ע"י קול צעדה בראשי הבכאים:

דבר שמואל

אליפלט ונוגה, וכתב מהרי"א שדלג עליהם פה מפני שמתו בקטנותם: (יז) **וישמע פלשתים** עד עתה החזיקוהו לבעל ברית אכיש ולוחם עם מלכות שאול, ועתה שקבלוהו למלך הלכו לבקשו אם יכנע להם לשם **וירד אל המצודה** היא המצודה שבמדבר מעון שהתהלך שם דוד בברחו מפני שאול שהיה קרוב לארץ פלשתים, לכן אמר וירד: (יח) **ופלשתים** הם ראו שדוד קרוב אל הנגב, **וינטשו בעמק רפאים** סמוך לירושלים: (יט) **וישאל דוד וכו' האעלה**. כי ההולך מן המדבר לעמק רפאים שהוא נגד ירושלים הוא עולה: (כ) **פרץ** כי מים התפשטו הנה והנה כמים הפורצים גדודי השפה שמתפשטים לכל עבר: (כא) **וישאם דוד** ובד"ה כתוב וישרפם, ופי' חז"ל שתחלה התחילו לשרפם ובתוך כך בא אליהם אתי הגתי שהיה עו"א ובטלום (כי העו"א מבטל ע"ז שלו) ואז נשאום עמם, ולכן בד"ה קראם אלהיהם טרם שבטלום ופה קראום עצביהם אחר שבטלום מהם אלהות: (כג) **ויאמר לא תעלה** ובד"ה כתיב **לא תעלה אחריהם הסב מעליהם**, רוצה שעתה לא יעלה עליהם כמו בראשונה בענין שיפול עליהם מאחריהם, רק יסוב אל הצד בענין שיפול בצד המחנה המגביל ממול בכאים, שהאילנות יהיה בצדם הא' ומחנה דוד מצד השני המגביל לו: (כד) ויהי וגו' בל יחל לצאת עד ישמע קול

הַבְּכָאִים אָז תֶּחֱרָץ כִּי אָז יָצָא יְהוָה לְפָנֶיךָ לְהַכּוֹת בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים׃ כה וַיַּעַשׂ דָּוִד כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים מִגֶּבַע עַד־בֹּאֲךָ גָזֶר׃

ו א וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת־כָּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ ב וַיָּקָם ׀ וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו

ת"א אשר נקרא. בקרא יד:

ע"ש (כה) פדר"כ ח שוח"ט פב: (א) במד"ר ד עו מדר"ש כה לט א ירוש' סנהדרין י ב תנ' בהעלותך: (ב) במד"ר ד זוכר ויפי:

רש"י

שילנות אשר אני שולח לעזרתך: אז תחרץ. תריס קול מלחמה ואבחת חרב גלפי"ד בלעז בל"א (לויס שרייען), וכן לא יחרץ כלב לשונו (שמות י"א ז'):

ו (א) ויסף עוד דוד. לאסוף את כל בחור בישראל שלשים אלף. לפי שנאספו עליו כשהמליכוהו בחברון וזו היתה אסיפה שנייה לכך נאמר ויוסף עוד: (ב) ויקם וילך דוד. מבעלי יהודה שנאספו שם להעלות משם את הארון וגו': מבעלי יהודה. היא קרית יערים כמו שנאמר ביהושע ותאר הגבול ועלה בעלה היא קרית יערים (יהושע ט"ו ט') וכן בדברי הימים ויעל דוד וכל ישראל בעלתה היא קרית יערים (דה"א י"ג ו') ובעל לשון מישר: אשר נקרא לו לארון שם ומהו השם שיהיה

מצודת ציון

תחרץ. תנועה ממקומך להלחם כמו לא יחרץ כלב לשונו (שמות י"א) ופי' לא נעה לשונו לנביחה:

ו (ב) מבעלי. הוא קרית יערים וכמ"ש בעלה היא קרית

מצודת דוד

לעדה וגו' אז תחרץ להלחם כי אז יצאה ר"ל אז שלח מלאכיו להכות בהם (ועם שאין מעצור לה' להושיע מבלי תחבולות הכבוד מאחריהם ומבלי קביעת זמן מ"מ אמר כן לנסותו שימסור נלותיו בדבר המלחמה או יקל בעיניו כאשר הקל בהם שאול): (כה) מגבע. בדרך נוסם מגבע עד בואך גזר ר"ל עד אשר הבואה אל גזר כלומר עד המקום שבאים בה לגזר וכאלו ידבר עם מי שמכיר המקום וכמוהו הרבה במקרא:

ו (א) ויסף עוד. לפי שהיו רבים נאספים אליו מעת המלכו לזה אמר שהוסיף עוד לאסוף אליו את הנבחרים בישראל להעלות הארון: (ב) מבעלי יהודה להעלות וגו'. מקרא קצר הוא ור"ל שהלכו מבעלי יהודה אשר באו שמה להעלות משם וגו': אשר נקרא שם. אשר נקרא עליו שם והוזר ומפרש מהו השם ואמר שם ה' צבאות יושב הכרובים

דבר שמואל

צעדה בראשי הבכאים, והיא בזה אם לימוד הדרך הקבוע לגלה בתחבולות מלחמה, שאחר שנפל עליהם בפעם הראשון בגד של אחריהם בודאי נשמרו עתה בגד הזה והעמידו שם גבורי חיל ולכן טוב שיפול עתה מן הצד, ושיאל ההכאה בעת ישב הרוח בין הבכאים והאלנות שיחשבו כי יש מחנה וחיל בין הבכאים ויתבהלו משני הצדדים, מלבד מה שהיה בזה ענין השגחיי שילא ה' להכות במחנה האויב והשמיע קול צעדה עד שהיה נס וטבע יחד, והנה מזה בא לנסות את דוד בדבר אשר לא עמד בו שאול ולא המתין על שמואל ובעבור זה נלקח המלוכה ממנו ודוד שמר מצוה ולא בטח על גבורתו וא"ל אז תחרץ כי אז יצא ה' כי ההשגחה דבקה עם האמונה והגם דבק עם הבוטח, והגם שבפעם הראשון נכנס בדרך הטבע האמין בה' כי עתה לא יכה רק אם יצא ה' לפניו, ולכן ויכם מגבע וכו':

ו (א) ויוסף עוד דוד את כל בחור, בד"ה מבואר שמלא לקבץ אליו את זקני ישראל להעלות הארון. וכפי הנראה לא כולם הלכו רק כל עיר ועיר שלחו זקניהם ושופטיהם הם היו הבחורים והנבחרים שאמר את כל בחור בישראל, והיו שלשים אלף. וחז"ל במד' ובירושלמי אמרו שסמך תשעים אלף זקנים באותו יום. (דרשוהו ממ"ש את כל בחור) דעתם שכל עדה שלחה ב"ד של שלשה, וא"כ משלשים אלף מובחרים של הערים היו תשעים אלף זקנים: (ב) וילך דוד וכל העם אתו מבעלי יהודה היא קרית יערים שנקראת בעלה ומשם לא שלחו זקנים מובחרים רק הלכו כולם, ח"ש וכל העם מבעלי יהודה אשר נקרא שם זה כדמות הקדמה אל החטא שחטאו שבעבורו פרץ ה' פרץ בעוזה, שאחר שהארון נקרא בשם, ששם ה' צבאות יושב עליו על הכרובים, באופן שהכרובים הם מרכבה לשם ה' השוכן עליהם בקדש, ראוי שנושאי הארון ידמו אל נושאי המרכבה העליונה אשר דמות פניהם פני אדם, ולא ישאו על שור וחמור, וכן צריך מטעם זה שיהיו לו נושאים מיוחדים

עָלָיו׃ ג וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב נֹהֲגִים אֶת־הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה׃ ד וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאַחְיוֹ הֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן׃ ה וְדָוִד ׀ וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי יְהוָה בְּכֹל עֲצֵי בְרוֹשִׁים וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְתֻפִּים וּבִמְנַעַנְעִים וּבְצֶלְצֶלִים׃ ו וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן נָכוֹן וַיִּשְׁלַח עֻזָּה אֶל־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֹּאחֶז בּוֹ כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר׃ ז וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּעֻזָּה וַיַּכֵּהוּ שָׁם

ת"א גרן נכון. סוטה לה: ויחר אף ה'. שם: האלהים

ע"ש (ג) במד"ר ד יב לא ספרי נשא ירוש' סנהדרין י ב: (ו) במד"ר ד ט"ש: (ז) במד"ר שם מכילתא בשלח פ"א:

רש"י

שם ה' נקראות עליו: (ג) אל העגלה חדשה. טעה בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו (במדבר ז' ט') ולפי שאמר זמירות היו לי חקיך בבית מגורי (תהלים קי"ט נ"ד) נענש לבא לידי כך ומה נחה על ידו לפיכך כשהביאו מבית עובד הביאו בכתף שנא' (בדברי הימים א' ט"ו י"ג) ויאמר להם אתם ראשי האבות אשר ללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון וגו' כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט: (ד) עם ארון האלהים. הרי זה מקרא קצר והם באים עם ארון האלהים: (ה) ובכל עצי ברושים. שמתקנין מהם כלי זמר: (ו) כי שמטו הבקר. כי שמטוהו הבקר ונענעוהו וכן ת"י ארי מרגוהי תוריא כמו שמתרגם ודחה ידו בגרזן (דברים י"ט ה') ותתמריג ידיה בפרזלא: (ז) על השל. על השגגה שהיה לו לדרוש קל וחומר נושאיו

מצודת דוד

הוא הוא הנקרא עליו: (ג) וישאוהו. ע"י הבקר אשר משכו העגלה: את העגלה. ר"ל נהגו הבקר המושכים את העגלה: (ד) וישאהו וגו' עם ארון. ר"ל הבקר נשאו העגלה עם הארון אשר עליו: לפני הארון. להנהיג את הבקר אבל עוזה הלך אצל הארון ולזה חזר וכתבו לומר שאחיו לבד הלך לפני הארון ולא עוזה ולזה הרגיש הוא אשר שמטו הבקר להארון ואחיו לא הרגיש: (ה) לפני ה'. לפני ארון ה': בכל עצי ברושים. בכלי שיר העשויים מעצי ברושים: (ו) וישלח עזה. הושיט את ידו: כי שמטו הבקר. נענעוהו ממקומו וחשב עוזה שיפול מן העגלה: (ז) ויחר. על מיעוט

מצודת ציון

יערים (יהושע ט"ו): (ג) אל עגלה. על עגלה: (ה) משחקים. שמחים: ובכנורות ובנבלים ובתפים. שמות כלי שיר: ובמנענעים. הוא מכלי הנגון יעורר אדם להניע גופו ולרקד: ובצלצלים. הם שני כלי נחושת ומקישין זה בזה ומשמיעים קול גדול ובמשנה הקיש בן ארזא בצלצל (תמיד פ"ז) וכן בצלצלי שמע (תהלים ק"ן): (ו) נכון. שם מקום ובד"ה אמר כידון והוא היה ובשתי שמות נקראים: שמטו. ענין הטה

דבר שמואל

מיוחדים שהם שבט לוי אשר בם בחר ה' והם שנו בזה כמו שיתבאר: (ג) וירכיבו ספר ששם הנה שלא ה' מה שפגמו בקדושת הארון, א] שהרכיבו אותו אל עגלה חדשה וישאוהו, תחת שהתורה צותה שינשא בכתף, ומ"ש מבית אבינדב מוסב על העגלה שהעגלה היתה מבית אבינדב ר"ל קנין כספו, (ובזה אינו כפול עם מ"ש בפסוק ד' וישאוהו מבית אבינדב), ב] ועזא ואחיו נהגים את העגלה והיה להם ללמוד מן הפלשתים שלא נהגו העגלה רק הפרות כוונו הדרך מעצמם: (ד) ג] וישאהו מבית אבינדב שעוזא ואחיו נשאוהו מן הבית אל העגלה בכתף והיה ראוי שינשא עכ"פ ע"י לוים כדינו לא ע"י זרים, ד] עם ארון האלהים ר"ל שלא נשאוהו במוטות כדינו רק נשאו עם הארון עצמו שאחזו בו ועל ידו נשאוהו לא ע"י מוטות ממצעים בינו ובין ידיהם ונגעו בארון וזה אסור וכמ"ש בד"ה וישאוהו בכתפם במוטות עליהם, ה] ואחיו הולך לפני הארון ואחוריו אל הארון וזה בזיון וקצף ושרי פלשתים נשמרו מזה והלכו אחריו לא לפניו: (ה) ו] ודוד וכו' וגם בזה לא עשו כראוי בפתים, א] שהיו משחקים דרך שחוק לא כשמחים ברעדה, ב] שלא היה ע"י כלי שיר המיוחדים לעבודה ולא ע"י הלוים המיועדים לזה רק כל בית ישראל כלו ובכל עצי ברושים ר"ל בכל מיני כלי זמר: (ו) ויבואו אחר ששגו בכל אלה הוסיף עוזא לפשוע במה ששלח ידו לאחז בארון בחשבו שצריך סמך בל יתמוטט והיה לו לדעת כי ה' השוכן בו נושא לא נישא ואמרו חז"ל נושאיו נשא ח"ע לא כ"ש, והסבה לזה היתה כי שמטו הבקר מתחת העגלה, והיה לו להבין שזה היה משלאמם ופחדם: (ז) ויכהו על השל וימת שם עם ארון האלהים שיעורו ויכהו וימת שם על השל עם ארון האלהים על שפל ושכח קדושת הארון ופחד ה' בעוזא עם ארון האלהים, וזה חטא גדול

האלהים על השל וימת שם עם ארון האלהים: ח ויחר לדוד על אשר פרץ יהוה פרץ בעזה ויקרא למקום ההוא פרץ עזה עד היום הזה: ט וירא דוד את־יהוה ביום ההוא ויאמר איך יבוא אלי ארון יהוה: י ולא־אבה דוד להסיר אליו את־ארון יהוה על־עיר דוד ויטהו דוד בית עבד־אדם הגתי: יא וישב ארון יהוה בית עבד אדם הגתי שלשה חדשים ויברך יהוה את־עבד אדם ואת־כל־ביתו: יב ויגד למלך דוד לאמר ברך יהוה את־בית עבד אדם ואת־כל־אשר־לו בעבור ארון האלהים וילך דוד ויעל את־

ארון

ת״א וימת שם. שם: ויחר לדוד. שם עקידה סז: ויברך ה׳. ברכות סג:

ע״ש (ח) ספרי נשא תנ׳ פנחס: (ט) במד״ר ד: (י) במד״ר ד: (יא) שהש״ר ב ס זוכר וישב יכו׳ יבמות ד יג סנ׳ נשא: (יב) במד״ר ד שהש״ר ב ס ספרי עקב:

רש״י

נשא בירכן הוא עצמו לא כל שכן: (י) עבד אדום. לוי היה כמ״ש בדברי הימים ומן השוערים היה: (יא) ויברך ה׳ וגו׳. אשתו ושמונה כלותיה ילדו ששה בנים בכרס אחד שנאמר ופעולתי השמיני וגו׳ ששים

מצודת ציון

מן המקום כמו ויאמר שמטוס (מ״ב ט׳): (ז) השל. ענין שכחה ושגגה וכן לדבר אתו בשלי (לעיל ג׳): (ח) פרץ. ענין שב: (י) על עיר דוד. אל עיר דוד: הגתי. היה מתגורר בגת אבל היה לוי ומן השוערים כמ״ש בד״ה: (יא) וישב. ענין שכונה:

מצודת דוד

שאמינתו בה׳ לחשוב ביפול ארונו לארץ: על השל. על המעשה שעשה בשגגה וכ״לו שכח שארון ה׳ נושא: עם ארון. סמוך לארון: (ח) ויחר לדוד. על עצמו חרה כדרך המיצר ונבהל וכן ויחר לשמואל (ש״א ט״ו): על אשר פרץ. בעבור דאגת הפרץ: (ט) את ה׳. את ארון ה׳ כי חשב שאולי לא נזהר בקדושתו: (י) ויטהו. נטה אותו מדרך עיר דוד אל בית עובד אדום: (יב) בעבור ארון האלהים. אשר יושב בביתו כי קודם לזה לא באו לכלל ברכה כזאת: שיר

דבר שמואל

מנשוא השוכח יראת המלך בעודו עומד לפניו: (ח) ויחר לדוד מזה הבין דוד כי לא הזהרו בכבוד הארון כראוי וחרה לו על עצמו, כי זה ההבדל בין ויחר אף שיוצא לזולתו, ובין חרה לו שחב אל עצמו כמו ויחר לקין ויפלו פניו, ואמרו חז״ל שנשתנו פניו כהררה: (ט) וייראו דוד את ה׳ ביום ההוא, פי׳ דוד עבד תמיד מאהבה ומשמחה ועבודה כזאת תריק על בעליה שפע החסד והרחמים טוב ושמחה, ועתה ביום ההוא שחרד מפחד העונש שחל על עוזא, נפל ממדרגת האהבה אל מדרגת יראת העונש שהיא מדרגה פחותה, וע״כ אמר איך יבא אלי ארון ה׳, אם באשר הרגיש כי נפל ממדרגתו, אם באשר ראה שמתנהג עם הקרב אל ארון עוזו בדין ובפחד, וכל הקרב אל קדושתו ימות. ולכן, (י) ולא אבה דוד וכו׳ ויטהו בית עובד אדום שהיה לוי וראוי שהוא יעמוד לפני הארון: (יא) וישב אולם עתה נעשה הארון מקור למי החסד והטובה לכל הקרב אליו, וזה נראה משתי פנים, א] וישב ארון ה׳ בית עובד אדום הגתי ישב אצלו ביחד עם כל בני ביתו ולא הוזק אחד מהם, ובד״ה פי׳ וישב ארון האלהים עם בית עובד אדום בביתו, ר״ל עם כל ב״ב ביחד, ופה רמז במ״ש בית עובד בלא ב׳ השימוש, ב] כי השפיע מי הברכה מאליו, ויברך ה׳ תחלה את עבד אדום בעצמו בקניניו ובנכסיו ואת אשתו ואח״כ ברך גם את כל ביתו כמ״ש חז״ל שכל כלותיו ילדו ששה בכרס אחד: (יב) ויגד למלך דוד לאמר ברוך ה׳ וכו׳, ספרו לו מה שהוא הראיה העקרית שברך את כל ב״ב בעבור ארון האלהים פי׳ חז״ל במכלתא שמפני שהיו אומרים שהארון ממית הראה להם ה׳ שיש בו ברכה, דייקו זה ממלת בעבור, כי יש הבדל בין בעבור ובין בגלל, שמלת בגלל מציין הסבה הקודמת ומלת בעבור מציין הסבה המאוחרת, וכפי חוקי הלשון היל״ל בגלל ארון האלהים, כמו ויברכני ה׳ בגללך היינו בסבתך, ולכן פי׳ שבאמת לא היתה הברכה בגלל הארון דהיינו בסבתו, שאז לא היה חל הברכה רק על בעל הבית לבדו שעסק עמו ושרת לפניו לא על ב״ב, ומזה ראה שהיה הברכה בעבור הארון ותועלתו, להסיר ממנו דבת עם שהוא ממית בשבט עברתו, ולהראות שאך טוב וחסד ירדוף לכל הקרב אליו ואף למי ששוכן בגבולו, ושיקח דוד ראיה להעלותו אל עיר דוד. ולכן ויעל וכו׳ בשמחה בלא בילאה ופחד רק באהבה ושמחה כי ראה שהחסד גובר בו, (וגם לא העלהו בשחוק כבפעם הא׳ רק

בשמחה

אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבֵּית עֹבֵד אֱדֹם עִיר דָּוִד בְּשִׂמְחָה׃ יג וַיְהִי כִּי צָעֲדוּ נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־יְהוָה שִׁשָּׁה צְעָדִים וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא׃ יד וְדָוִד מְכַרְכֵּר בְּכָל־עֹז לִפְנֵי יְהוָה וְדָוִד חָגוּר אֵפוֹד בָּד׃ טו וְדָוִד וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מַעֲלִים אֶת־אֲרוֹן יְהוָה בִּתְרוּעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר׃ טז וְהָיָה אֲרוֹן יְהוָה בָּא עִיר דָּוִד וּמִיכַל בַּת־שָׁאוּל נִשְׁקְפָה ׀ בְּעַד הַחַלּוֹן וַתֵּרֶא אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּוִד מְפַזֵּז וּמְכַרְכֵּר לִפְנֵי יְהוָה וַתִּבֶז לוֹ בְּלִבָּהּ׃ יז וַיָּבִאוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וַיַּצִּגוּ אֹתוֹ בִּמְקוֹמוֹ בְּתוֹךְ הָאֹהֶל אֲשֶׁר נָטָה־לוֹ דָּוִד וַיַּעַל דָּוִד עֹלוֹת לִפְנֵי יְהוָה וּשְׁלָמִים׃ יח וַיְכַל דָּוִד מֵהַעֲלוֹת הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים וַיְבָרֶךְ אֶת־הָעָם בְּשֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת׃ יט וַיְחַלֵּק לְכָל־הָעָם לְכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל לְמֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה לְאִישׁ חַלַּת לֶחֶם

אחת

ת"א ויהי וגו'. סוטה לה: בתרועה וגו'. עקידה שער כז: ויחלק לכל העם. פסחים לו:

יע"ש (יג) במד"ר ד עי"ש ירוש' סנהדרין י ב: (יד) במד"ר ד: (טו) במד"ר ד: (טז) במד"ר ד עי"ש: (יז) במד"ר ד פר' פנחס: (יח) במד"ר ד ח: (יט) זוהר בשלח:

רש"י

ומים לעבד אדום (ד"ה א' כ"ו ה'): (יד) מכרכר. מרקד: אפוד בד. מעיל בוץ פורלייג"ש בלעז (עיין שמות כ"ח ד') ויונתן תירגס כרדוט וכן תרגם יונתן מעילים דאמר אחות אבשלום כרדוטין (לקמן

מצודת דוד

דוד. לעיר דוד ושם ציון: (יג) ויזבח. אחר כל ששה צעדים: (יד) אפוד בד. מלבוש עשוי כדמות האפוד של כה"ג והיתה מיוחדת להאנשים המתבודדים בעבודת ה'. וכן בשמואל נאמר ושמואל וגו' חגור אפוד בד (ש"א ב') ודוד הלבישו בעת העלאת הארון: (טז) ותבז לו בלבה. בזתה אותו בלבה כי חשבה שאין זה מדרך המלך לרקד לפני הארון: (יז) במקומו. במקום שהכין לו והוא בתוך האהל וגו': (יט) לכל העם. הבאים עם הארון: לאיש. ר"ל לכל אחד

מצודת ציון

(יג) צעדו. פסעו והלכו: ומריא. שור פטם וכן לאן ובקר ומריא (מ"א א'): (יד) מכרכר. ענין רקידה של שמחה ודוגמתו בסרדים ובכרכרות (ישעיה ס"ו): בכל עז. בכל כח: (טז) נשקפה. ענין הבטה כמו וישקף אבימלך (בראשית כ"ו): בעד החלון. דרך החלון וכן בעד השבכה (מ"ב א'): מפזז. גם הוא ענין רקוד ומשונה ממנו קצת ויתכן שהוא ענין מהירות הרקוד ודוגמתו עמה פזיזא (שבת פ"ח): (יז) ויצגו. העמידו כמו ויצג את המקלות (בראשית ל'): אשר נטה. אשר פרש: (יט) המון. עם רב: חלת. לחם השלם נקרא חלה: ואשפר.

דבר שמואל

בשמחה של מצוה): (יג) ויהי כי צעדו וכו' ובד"ה (ב' ט"ו כ"ו) כתוב ויהי בעזור האלהים את הלוים נושאי ארון ברית ה' ויזבחו שבעה פרים ושבעה אלים, ופי' חז"ל בסוטה שעל כל ששה צעדים הקריבו שור ומריא, ועל כל סדר שהשלימו ששה פעמים ששה הקריבו שבעה פרים ושבעה אלים, וכפי זה היו מכוונים ועולים נגד שם של מ"ב שהיה מונח בארון שמקומו הוא בתפארת ישראל שהוא נושא ארון הברית כידוע, ועל כל ששה צעדים נשלם סדר א' והקריבו שור ומריא למלא השביעי בקדש, ובכל ששה סדרים נשלם ההיקף והקריבו ז' וז' להשלים ההיקף כידוע: (יד) ודוד כו' בעל כבודו מפני כבוד ה' בג' ענינים, א] בגופו שכרכר ורץ בבל עז לפני ארון ה', ב] במלבושיו שהיה חגור אפוד בד כלבוש הכהגים ועובדי ה' לא לבוש מלכות שלא להראות גאוה לפני ה', ובשני אלה התיחד דוד מן העם, כי לפי גדולתו צריך הוא להראות הכנעה לפני הגבורה כמ"ש, המלך כיון שכורע שוב אינו זוקף, ועז"א ודוד, ג] מה שהשתתף עם כלל ישראל. שעז"א, (טו) ודוד וכל בית ישראל מעלים את ארון ה' בתרועה ובקול שופר לעורר שמחה וגיל: (טז) והיה ארון ה' מספר כי מיכל בת שאול מסופס למודה בבית אביה שהיה כבודם חשוב בעיניהם מכבוד המקום, לא הרגישה בדבר הארון הבא ובכבוד ה' אשר לפניו ישמח מלך, רק יפלא חן כבודה על כבוד בעלה הנגרע בערכו לעיניה כפי דעתה, וזה הוא ההבדל בין בית שאול ובית דוד: (יז) ויעל דוד מתוך שמחה של מצוה התעורר לעבוד העבודה בעצמו, ולהעלות עולות ושלמים להמשיך שפע רצון וכן הריקו עליו ברכה עד שמברכתו ברך את העם, אם ברכה גשמיות בשם ה' צבאות ואם שפע גשמיות, כי. (יט) חלק לכל העם היינו לאותם שהיו נועדים ללכת עם הארון, ומוסיף גם לכל המון ישראל שנמצאו שם במקרה, ומוסיף גם מאיש ועד אשה וכו'

אחת ואשפר אחד ואשישה אחת וילך כל־העם איש לביתו׃ כ וישב דוד לברך את־ביתו ותצא מיכל בת־שאול לקראת דוד ותאמר מה־נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים׃ כא ויאמר דוד אל־מיכל לפני יהוה אשר בחר־בי מאביך ומכל־ביתו לצות אתי נגיד על־עם יהוה על־ישראל ושחקתי לפני יהוה׃ כב ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם־האמהות אשר אמרת

ת"א ולמיכל וגו'. שם:

ע"ש (כ) במד"ר ד עי"ש ירוש' סוכה ה ד ירוש' סנהדרין ב ד (כא) במד"ר ד ע מדר"ש כה לג א ירוש' סנהדרין ב ד ב (כב) במד"ר ד עי"ש ירוש' סנהדרין ב ד:

רש"י

צ י"ח): (יט) ואשפר. אחד מששה בפר: ואשישה. גרבא דחמרא: (כ) אחד הרקים. חד מן סרקיא: (כב) ונקלתי עוד. לפניו יותר מזאת שהקילותי בעצמי עתה: עמם אכבדה. אינם מבזין אותי אלא

מצודת ציון

ר"ל מנה ויפה בשר והוא מלשון הנותן אמרי שפר (בראשית מ"ט): ואשישה. שם כלי ישימו בה היין כמו סמכוני באשישות (ש"הש ב') ור"ל הכלי עם היין: (כ) אמהות. שפחות: הרקים. אנשים הרקים מכל מעלה: (כא) נגיד. שליט ומושל: ושחקתי. ושמחתי: (כב) ונקלתי. מלשון קלות:

מצודת דוד

כל העם בין איש בין אשה: (כ) וישב דוד. לאחר שחלק לכל העם וגו' אחר הברכה שברכם בשם ה' שב לברך גם אנשי ביתו: מה נכבד. מה מאוד נעשית היום מכובד בעיני כל ובדרך לעג אמרה כן כאלו אמרה מאד נעשית מבוזה בעיני כל: אשר נגלה היום. על אשר בהכרכר הי' נגלה מה מבשר הגוף ואמהות עבדיו רואות וכדרך הרקים שאינם חוששים לכסות בשר גופם לבל יראה: (כא) לפני ה'. ר"ל הכרכורי הי' לפני ה' וגו' וכבוד המלכים כאין נגדו: ושחקתי. ובעבור זה שחקתי לפניו: (כב) ונקלתי עוד מזאת. ואם הייתי עושה מעשה קלות עוד יותר ממה שעשיתי: והייתי. ואם הייתי שפל בעיני לנקל מאוד בכבודו ואפי' לפני האמהות

דבר שמואל

וכו': (כ) וישב דוד גם זה מגלה צדקתו שאחר שהשפיע לכל העם פנה אל ביתו. ותאמר מה נכבד היום ר"ל כי הכבוד יתראה ע"י האותות שבם יציינו את הכבוד, וזה יהיה אם מצד המכבדים אם מצד המתכבד, והתלוננה עליו כי הקל בכבוד מלכותו מצד שני אלה. אם מצד המכבדים, לא יקרבו אל המלך רק שריו וגדולים, לא הפחותים בעם, הם יתחבאו מפניו ויעמדו מרחוק, ועז"א מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה לעיני אמהות עבדיו, אם מצד המתכבד, המלך לא יתראה כהדיוט רק לבוש לבוש מלכות ועליו יציץ נזרו, ומתנשא על הכסא, לא לבוש אפוד מפזז ומכרכר, ועז"א כהגלות נגלות אחד הרקים, ודייקה לאמר מה נכבד היום אשר נגלה היום, כי יש מלכים שמתנהג להמצא תמיד בין העם וזה כבודם, לא כן אתה שאיך רגיל בכך תמיד רק היום עשית זאת, וז"ש מה נכבד היום. וגם שלפעמים יצטרך המלך להיות יוצא ובא בין העם לצורך שעה, כמו בעת מיתת אבנר שהלך בין העם להפיס דעתם, וכן בעת מלחמה יתראה לפני כל בני החיל להלהיב לבבם לקראת נשק וכדומה, לא כן היום שלא היה הדבר נחוץ, וז"ש אשר נגלה היום: (כא) ויאמר דוד, השיב לה בחכמה ודעת, אך אותות הכבוד המיוחדים למלך שאין יושבים על כסאו ולא יקרב איש אליו וכדומה, הם מוכרחים רק למלך המולך על ידי בחירת העם שכל כבודו הוא רק הסכמיי לא נמצא בעצמו, ואם לא יכיצו לפניו האותות המציינים כבוד מלכותו הנו כאחד העם, לא כן אנכי שמלכותי איננה ע"י בחירת העם רק מה', כי אם היה הדבר מונח לבחירת העם היה ראוי שיבחרו יונתי ירך שאול שנמשח מאת העם, וז"ש לפני ה' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצוות אותי נגיד על עם ה' וא"כ אין כבודי תלוי מאת העם ומן אותות הכבוד המוסכמים אצלם רק מעצמי ומאת ה' אשר שמני לנגיד, ב] ידוע שאין לשר הצבא להתהדר לפני מלך, ולא יתכבד העבד לפני אדוניו, ואיך יתכבד מלך ב"ו בעת עמדו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה וז"ש לפני ה', ושחקתי לפני ה': (כב) ונקלותי אחר שהשיב לה לפי דרכה שלא השפיל כבודו בזה, נהפוך הוא זה לו יקר וגדולה, אם בהראותו שכבודו עצמי לו בלתי תלוי מאת אפס כמעט הא', אם במה ששחק לפני ה' שהוא לו לתפארת כי מכבדיו יכובדו, ואם לא התראה באותות הכבוד החיצוניים נכבד הוא באותות הכבוד הפנימיים השכליים, הוסיף לאמר, אבל באמת מה טוב טיב אם לא הייתי רוצה בכבוד כלל ובורח ממנו, ונקלתי עוד מזאת שכפי הכירי בגדולת הבורא

וכבודו

אֲמַרְתְּ עִמָּם אִכָּבֵדָה׃ כג וּלְמִיכַל בַּת־שָׁאוּל לֹא־הָיָה לָהּ יָלֶד עַד יוֹם מוֹתָהּ׃

ז א וַיְהִי כִּי־יָשַׁב הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ וַיהוָה הֵנִיחַ־לוֹ מִסָּבִיב מִכָּל־אֹיְבָיו׃ ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־נָתָן הַנָּבִיא רְאֵה נָא אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הַיְרִיעָה׃ ג וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־הַמֶּלֶךְ כֹּל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ לֵךְ עֲשֵׂה כִּי יְהוָה עִמָּךְ׃ ד וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא ׳ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־נָתָן לֵאמֹר׃ ה לֵךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־עַבְדִּי אֶל־דָּוִד כֹּה אָמַר יְהוָה הַאַתָּה תִּבְנֶה־לִּי בַיִת לְשִׁבְתִּי׃

ת״א ולמיכל וגו׳, שם: ויסי בגולה. כל החזון עקודה שער כ׳: כן קרי וכתיב עם״ש כי

ע״ש (כג) בר״ר פב במד״ר ד ח מדר״ש יא ירוש׳ סנהדרין ב ד: (א) בר״ר מב רו״ר א ב בר״ר מב ויק״ר יא במד״ר יג שוח״ט ב״ב פלע ספרי ראה: (ב) שוח״ט פב קיח: (ד) מדר״ש כו לט א שוה״ט פב פא״ר יח: (ה) מדר״ כו פנ׳ תרומס פא״ר יח:

רש״י

פסקא באמצע פסוק

חשוב אני בעיניהם על זאת: (כג) לא היה לה ילד. מאותו היום והלאה:

ז (א) וה׳ הניח לו. אמר הרי נתקיים והניח לכם מכל אויביכם וגו׳ (דברים י״ב י׳) מה כתיב אחריו והיה המקום אשר יבחר וגו׳ מעתה עלינו לבנות בית הבחירה: (ד) ויהי בלילה ההוא. אמר

מצודת דוד

אמרת: עמם אכבדה. עם מעשים האלה הייתי עוד מכובד ולא מבוזה הואיל ועשוים לכבוד הארון: (כג) לא היה לה ולד. בעון שבזתה את דוד על שהקל בכבודו לפני ארון האלהים:

ז (א) בביתו. הראוי לו לפי מעלתו: (ב) בבית ארזים. כראוי לפי מעלתו: בתוך היריעה. הוא האוהל האמור למעלה ור״ל וכי זהו הבית הראוי לארון אלהים: (ג) כל אשר בלבבך. כאומר אם חפצך לבנות בית לה׳ עשה חפצך: (ה) האתה. וכי אתה תבנה לי בית בתמיה. ור״ל דייך בכל הטובות שעשיתי בכל לך וכאשר מסיים והולך במקראות

מצודת ציון

ז (א) הניח. מל׳ מנוחה: (ב) היריעה. וילון:

השאלות

(א) בנבואת נתן בכללה באו כפלים הרבה ודברים רבים בלתי מסודרים ודברים בלתי שייכים אל הנושא שנאמר עליו, במ״ש כי לא ישבתי בבית וכו׳ מה בכך כלא ידעו שהיא מ״ע לבנות בית המקדש, ויבנה בהכרח בימי מלך אחד, ומה שטען ע״ז אני לקחתיך מן הנוה וכו׳ והכריתה את אויביך ועשיתי לך שם, כ״ז לא יחייב שלא יבנה הבית, ולמה עד ועשיתי לך דבר כדרך העבר

דבר שמואל

ובכבודו ובשפלת האדם כי בשר הוא, הייתי נקל בעיני עד שהייתי שפל בעיני באמת, אז אכבדה, כי הרוצה בכבוד אינו נכבד באמת רק למראה עינים לא למראה השכל, רק אם הייתי מואס את הכבוד, אז גם עם האמהות כו׳ עמם אכבדה כי זה הכבוד האמתי הנפשי, אשר אותותיו ישוו לפני שרים ופחותי העם: (כג) ולמיכל כתב מהרי״א שמלבד שהיה זה עונש על דבריה היה סבה מאת ה׳ שלא יתרבה זרע שאול, והיה גלוי לפניו ענין הגבעונים להשמיד כל זרע שאול ומה יעשה דוד יואיל להרג בניו או יחמול עליהם ויאמרו משא פנים יש בדבר, לכן סבב נורא עלילות שמיכל לא תתעבר מדוד:

ז (א) ויהי כבר באמרו חז״ל שאל בנין המקדש היה צריך שני תנאים, א] שיהיה להם מלך, ב] שיהיה להם מנוחה מאויביהם, כמ״ש והיה בהניח ה׳ לך מכל אויביך והיה המקום אשר יבחר ה׳ וכו׳. והנה דוד חשב שכבר נתקיימו שני התנאים, אם מצד מלכותו שנז״א ויהי כי ישב המלך בביתו שהבית שבנה לו חירם היה אצלו סימן כי הכינו ה׳ למלך על ישראל כנ״ל (ה׳ י״ב), אם מצד שאז היה להם מנוחה, שנז״א וה׳ הניח לו מסביב, ולכן, (ב) ויאמר המלך אל נתן לדרש בנביא אם יסכים ה׳ לזה, ושיודיעהו המקום אשר יבחר ה׳ לשכן שמו שם, וז״ל ראה אנכי יושב וכו׳ ר״ל הסברה מחייבת לבנותו כאה גם בעין הנבואיי אם טוב הדבר לפני ה׳: (ג) ויאמר נתן באשר עוד לא הגיע דבר ה׳ כי ימנעהו מזה, השיב מדרך הסברא כל אשר בלבבך לך עשה, שהצדיקים הגדולים יוכלו לסמוך על הסכמת לבבם שהוא אך טוב (הפך הבינונים שלפעמים כי יצר סמוך בם, וכ״ש רשעים שלבם רק רע כמ״ש רשעים יצה״ר שופטם לדיקים יצ״ט שופטם בינונים זה וזה שופטם) ולכן אמר שיסמוך על לבבו בפרט, כי ה׳ עמך ומחשבת לבבך הוא הערת רוח הקודש הגלוה עמך תמיד: (ד) ויהי בלילה ההוא אולם ה׳ מהר להודיע להתוזה כי לא יסכים לזה, וחז״ל באמרו שלכן הודיעו שיכף בל יתחיל דוד במעשהו ע״י נדר או ע״י שישכור פועלים וכמו שהיה באמת כמ״ש אשר נשבע לה׳ אם אבוא באהל ביתי: (ה) האתה תבנה לי בית לשבתי ר״ל כי אל בנין הבית היה צריך שני

ו כִּי לֹא יָשַׁבְתִּי בְּבַיִת לְמִיּוֹם הַעֲלֹתִי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶהְיֶה מִתְהַלֵּךְ בְּאֹהֶל וּבְמִשְׁכָּן׃ ז בְּכֹל אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲדָבָר דִּבַּרְתִּי אֶת־אַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוִּיתִי לִרְעוֹת אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לָמָּה

לא

ע"ש (ו) שמש"ר ז ח יב יג סא"ר יח: (ז) סא"ר יח:

רש"י

רבי חנינא בר פפא אמר לו הקב"ה לנתן האדם הזה שאני משלחך אצלו מהיר הוא שמא ישכור פועלים ונמצאתי מפסידו מהר ואמור לו לא אתה תבנה הבית, ר' סימון אומר האדם הזה שאני משלחך אצלו נדרן הוא כענין שנאמר אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי (תהלים קל"ב ב') שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאעשה לך ונמצאתי מפסידו: (ו) באהל ובמשכן. משכן שילה לא היתה בו תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן: (ז) הדבר דברתי. לשון תמיהה הוא לכך הוא נקוד

מצודת ציון

(ח) הנוה. גדרות הצאן כמו והיה הכרון לנוה צאן (ישעיה

מצודת דוד

שלאחריו: (ו) כי לא ישבתי. אשר לא ישבתי בבית למיום וגו'. ר"ל הנה עד הנה לא ישבתי וגו' ואתה תבנה לי בתמיה: (ז) בכל אשר התהלכתי. בכל המקומות אשר התהלכתי וכו' וכי דברתי להמיוחד שבהם הוא השופט אשר הוקם לרעות את עמי וכי דברתי לו למה לא תבנה לי בית במקום הזה ולא אשב עוד באוהל. וא"כ מזה דע לך שבנין הבית שמורה היא למי שיבנהו ולא כל הרוצה לבנות יבוא ויבנה שאם היתה מסור לכל הייתי מצוה עליו מאז:

השאלות

המסופר לעתיד והסיר עמך והכריתה, ומן ועשיתי והלאה דבר בצורת העבר, ולא אמר והעשה לך שם, ואיך נקשר אל נבואה עתידה ושמתי מקום, ומ"ש ולמן היום אשר צויתי שופטים באורו קשה, ומ"ש והגיד לך ה' הוא לשון בלתי מיושר, שמשמע שכבר הגיד לו זה. בד"ה מבואר שא"ל ה' לדוד דם לרוב שפכת ומלחמות רבות עשית אתה לא תבנה הבית, ומתי הגיד לו זה, ומדוע לא הזכיר טעם זה פה:

דבר שמואל

תנאים, א] שיהיה מלך בישראל שימלוך מלכות קיימת בלתי מופסקת, ב] שיהיה להם מנוחה האמתית, והנה עד עתה היו להם שופטים שגם הם נבחרו מאת כל ישראל, והיה הבדל בינם ובין המלך במה שהשופט היה רק לפי שעה ושררותו בלתי נמשך לבניו אחריו, משא"כ המלך שמלכותו ירושה לבניו כמ"ש למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו, והנה דוד הגם שנבחר למלך ונמשח עפ"י נביא (שהשופט לא נבחר ונמשח עפ"י נביא) בכ"ז אחר שעדיין לא הובטח שיהיה לו המלכות בירושה, היה ענינו קרוב אל השופטים או אל מלכות שאול שלא היתה מלכות קיימת, ולא היה ראוי עדיין לבנות בית נאמן וקיים, וכן מצד תנאי השני של המנוחה הגם שהיה לו אז מנוחה היה זה רק לפי שעה, והלא גם בימי השופטים היה להם ג"כ מנוחה כמ"ש (שופטים ב' י"ח) וכי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וכו' והיה במות השופט וכו', שכיון שבמות השופט שבו אויביהם להתגר בם מלחמה, והאויב לא נכרת לגמרי רק נכנע לפני השופט בעודהו חי לא לפני בני ישראל, שאיכף במות השופט נלחמו בם לא נקרא זה מנוחה, וכן גם בימי דוד לא נכרתו האויבים רק נכנעו לפני דוד לא לפני עם ישראל וגם הוא עצמו עוד היה מוכן למלחמות רבות כמ"ש בסי' שאח"ז, והגם הבית הנבנה בקביעות מצייר המנוחה והקביעות שישב ה' בקרב עמו במנוחה והשקט, הפך האהל והמשכן שעניינו שעדיין לא ישכון בקביעות, אם מפני שהעם לא הטהרו עדיין מעונותיהם והיו חוטאים פעם אחר פעם כמ"ש שם והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם, שעי"ז יסלק שכינתו מהם בכל פעם, ואם מפני שע"י חטאותיהם נמכרו ביד אויב ובשובם בתשובה יצטרך לעוף עליהם כצפרים עפות לפדותם מכל צר, שזה יצוייר בטלטול ובשכונה באהל ארעי, ולפ"ז לא היה העת עדיין שיבנה המקדש לא מצד מלכות דוד שעד עתה לא היה קבוע, וז"ש האתה תבנה לי בית ולא מצד המנוחה שעדיין לא היה עת לשבת במנוחה, וז"ש תבנה לי בית לשבתי: (ו) כי לא באר כי בשני הענינים האלה לא נשתנו הענינים עתה, אם בענין המנוחה אומר כי לא ישבתי בבית למיום העלתי וכו', שתמיד היתה שכינתי בלתי קבועה, שעז"א ואהיה מתהלך באהל ובמשכן, ר"ל באהל במדבר ובמשכן בימי שילה ונוב וגבעון כי לא היה מנוחה עד עתה, וכמ"ש בפסוק ט': (ז) בכל ואם בענין המלך שלא בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל שכבר היו להם שופטים מושלים על ישראל כמוך, הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל (מלשון שבט מושלים, ובד"ה כתוב שופטי ישראל) הגם אשר צויתי אותם לרעות את עמי בכ"ז הדבר דברתי לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים, הלא אם היה אפשריות לבנות בית ארזים בימי השופטים הייתי מדבר ומזהיר ע"ז, וע"כ שלא היה זה אפשר

בימיהם

לֹא־בְנִיתֶם לִי בֵּית אֲרָזִים׃ ח וְעַתָּה כֹּה־תֹאמַר לְעַבְדִּי לְדָוִד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי לְקַחְתִּיךָ מִן־הַנָּוֶה מֵאַחַר הַצֹּאן לִהְיוֹת נָגִיד עַל־עַמִּי עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ט וָאֶהְיֶה עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר הָלַכְתָּ וָאַכְרִתָה אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ וְעָשִׂתִי לְךָ שֵׁם גָּדוֹל כְּשֵׁם הַגְּדֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃ י וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל וּנְטַעְתִּיו וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא־יֹסִיפוּ בְנֵי־עַוְלָה לְעַנּוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה׃ יא וּלְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוִּיתִי שֹׁפְטִים עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל

והנחתי

ת"א ועשית לך. פסחים קיז: ולא יוסיפו. ברכות ח:

ע"ש (ח) סא"ר יח: (ח) בר"ר עד קס"ר סדר א שהש"ר א יז א סא"ר יח: (י) זוטר פקודי תנ' תרומה סא"ר יח: (יא) סא"ר יח:

רש"י

ס"א חטף פת"ח והדל"ת רפה: (ח) מן הנוה. דיר הרועים כמו נות כרות רועים (צפניה ב' ו'): (ט) ואכרתה את כל איביך. ולכך עלה על לבך לבנות הבית כמ"ש בתורה: כשם הגדלים. זהו שאומרים מגן דוד: (י) ושמתי מקום. עוד אני חפץ להשקיט את עמי שיהא בקט ושליו בימי בנך: (יא) ולמן סוף אשר צויתי. מחובר עם העליון ולא יוסיפו וגו' לענותו **כאשר** בראשונה קודם השופטים וכאשר

מצודת דוד

(ח) ועתה. ר"ל הואיל ודבר גדול הוא אמור לדוד עבדי ס"ס): (ט) שם גדול. להתפרסם בכל העולם ככל הגדולים אשר מעולם אנשי השם ורז"ל אמרו שזה מה שאומרים מגן **דוד**: (י) ושמתי מקום. בימיך אשים מקום מנוח וקבוע לעמי ישראל ונטעתיו על אדמתו ושכן במקומו: ולא ירגז. לא יהרד עוד לנוע ממנה: כאשר בראשונה. ר"ל קודם הקמת השופטים: (יא) ולמן סוף. מוסב למקרא שלמעלה לומר

מצודת ציון

(י) ירגז. ענין תנועות ממקום המנוח **וכן לא** אלא הרבה טובה עשיתי עמך כי לקחתיך מן הנוה וכו':

דבר שמואל

בימיהם מפני שלא היו קבועים, ומטעם זה עלמו א"א ג"כ לבנותו בימיך, וכמו שיבאר: (ח) **ועתה כה תאמר לעבדי לדוד**, להראות לו שני הטעמים הנזכרים שבעבורם לא נבנה המקדש **עד** עתה, **עמד** טעמים גם גם עתה, אם מצד המלך שמלכותו עדיין בלתי קבועה, ובאר זה בין מצד התחלת מלכותו **אני לקחתיך מן הנוה מאחרי הצאן** שאינך מלך בן מלך כי היית רועה בצאן, **בין** מצד מלכותך בהוה לקחתיך להיות נגיד על עמי, אתה עתה רק נגיד עליהם ולא קבלוך על אופן שתמלוך מלכות קיימת לדור דורים (שעד עתה לא הובטח ע"ז): (ט) **ואהיה** ואם מצד המנוחה, הנה לא **המו** אויבי ה' גם עתה רק אני הייתי **עמך בכל אשר הלכת, ואכרתה את כל איביך מפניך** שגברת עליהם, ולא כפו בהאלע, כי כל הימים יגורו מלחמות רק שתגלת אותם. וגם לא כלו מפני ישראל רק מפניך, וזה כדוגמא שהיה בימי השופטים שזה אינו מנוחה. **ועשיתי** אחרי דבר **אלא** תוכחות והראה לו שמלכותו ומנוחתו עדיין יתגודלו כמלונה, שב לבשרו כי הגם שראשיתו מלער אחריתו ישגא מאד. א] אם בענין המלוכה ועשיתי (ר"ל אעשה) **לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ** שמם קיים לעולם כן אקבע לך מלכות נצחית, וכן בענין המנוחה ג"כ ישתנה הדבר לטוב, ועז"א. (י) **ושמתי מקום** ר"ל כי מימות משה עד גמר הכבוש והחילוק בסוף ימי יהושע לא היה לישראל מקום קבוע כלל רק היו נעים ונדים, וזה היה הציור במשכן שבמדבר שהיה מתהלך באהל המתטלטל ממקום למקום, ואח"כ שכבשו וחלקו, כבר היה להם מקום בא"י אבל לא היה להם מנוחה כי ידכו את אויבים בשעריהם כל ימי השופטים עד ימי שלמה. וזה היה הציור במשכן שילה ונוב ובגבעון **שהגם** שהיה בית מלמטה היה תחת אהל מלמעלה, ועתה ישתנה הכל לטוב, **ושמתי מקום לעמי ישראל** שיהיו קבועים במקומם ולא יגרשו רגל אויב, ב] **ונטעתיו ושכן תחתיו** שיהיה דומה **כעץ** שתול על פלגי מים השוכן במקומו כן לא יצטרכו לצאת חוץ מגבולם ללחום עם אויביהם, **ולא ירגז** המאמרים מקבילים ושמתי מקום ולא ירגז עוד כמו בעת שהיו נעים ונדים שבעים רוגז, **ונטעתיו ושכן תחתיו** כו' ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה, (יא) **ולמן היום אשר צויתי שפטים** שיעור הכתוב שלא ירגז ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר היה **בראשונה** קודם שפוע השופטים וגם אח"כ למן היום אשר צויתי שופטים והגאה שהיה לו רוגז ועינוי תמיד, **וגם בזה** באו המאמרים מקבילים לא ירגז כאשר בראשונה, ולא יוסיפו בני עולה לענותו (כאשר) **למן היום אשר צויתי שפטים**. הודיעו כי בסוף ימיו ימצא מנוחה מן האויבים כמ"ש והניחותי לך

מכל

והניחתי לך מכל־איביך והגיד לך יהוה כי־בית יעשה־לך יהוה׃ יב כי ׀ ימלאו ימיך ושכבת את־אבתיך והקימתי את־זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את־ממלכתו׃ יג הוא יבנה־בית לשמי וכננתי את־כסא ממלכתו עד־עולם׃ יד אני אהיה־לו לאב והוא יהיה־לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם

ע"ש (יב) דב"ר ס תוס' ברכות ב א סא"ר יח : (יג) סא"ר יח : (יד) בר"ר כ כד זוהר בראשית ע"ש סא"ז ח :

רש"י

עשו מימי השופטים עד כאן : והניחתי לך . יותר ויותר עד שתנוח מכל אויבך והגיד לך ה' היום על ידי כי בית יעשה לך להושיב בנך על כסאך ויתקיים לך בית המלכות והוא יבנה הבית : (יד) בשבט אנשים . זה הדד ורזון בן אלידע : ובנגעי בני אדם . זה אשמדאי שדחהו ממלכותו והשדים בני אדם הראשון הם שכל מאה ושלשים שנה שפירש אדם מאשתו במות הבל היו הרוחות מתחממות ויולדות הימנו :

מצודת ציון

כלגוזסו (ש"א כ"ח): לענותו. מלשון עינוי : (יד) בהעותו. מל' עון : והוכחתיו . ענין מוסר והכאה כמו וצור להוכיח יסדתו (חבקוק א') : בשבט . בשרביט : ובנגעי . ר"ל בהכאה וכאב

מצודת דוד

לא יענו עוד כימין את ישראל כאשר עינו בראשונה עד לא הוקמו השופטים ובזמן השופטים : והנחתי לך . כי אניח לך מכל אויביך : והגיד לך ה'. עוד זאת עשה עמך ה' שהגיד לך שיעשה לך בית ר"ל בית מלכות לך ולזרעך אחריך וכאשר אמרה אביגיל כי עשה יעשה וגו' בית נאמן (ש"א כ"ה) וא"כ מה מאוד הטיב עמך ודי לך בזה אף אם לא תבנה הבית : (יב) כי ימלאו ימיך . אלא כאשר מלאו ימיך וכו' : (יג) הוא יבנה . כי אליו מסורה הגדלת השם בבנין ביתי : עד עולם . לזרעו אחריו : (יד) לאב . כמו האב המייסר את בנו בשבט ואל המיתו בל ישא נפשו : בהעותו . כשיחטא לפני אייסרנו בשבט ובנגעים שמייסרים בהם בני אדם : (טו) וחסדי . אבל לא אסיר חסדי ממנו לנחם בו כאשר הסירותי חסדי

דבר שמואל

מכל אויביך ואז ישים מקום לעם ישראל שיהיה להם מנוחה החלטית, שזה יצוייר במקום קבע שיבחר למקדש ה' בגורן ארונה שיבנה בימי שלמה, שמן אז שנתגלה מקום המקדש פסקו המלחמות ושלמה בנו היה איש מנוחה. והנה בעת ההיא שנגלה לו מקום המקדש בגורן ארונה החל דוד להכין כל צרכי הבית כמ"ש (בדה"א כ"ב), אבל מדוע לא בנה הוא בעצמו הבית לעת זקנתו לא באר פה, ובד"ה שם כתוב ויהי דבר ה' אלי לאמר דם לרוב שפכת ומלחמות גדולות עשית לא תבנה בית לשמי, הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה וכו' הוא יבנה הבית לשמי, שאחר שהיה איש מלחמה עד עת זקנתו לא נקרא איש מנוחה שיבנה הוא את הבית שמורה על השלום והמנוחה, רק שלמה שהיה לו מנוחה מילדותו, ופה לא באר זה כי הגיד לו זה הפרט בנבואה אחרת מיוחדת, או גלה לו זאת ברוה"ק (כי כ"מ שנאמר ויהי דבר ה' אלי היא מדרגה קטנה מהנבואה כמ"ש במ"א), וז"ש והגיד לך ה' ר"ל זה תגיד בפעם אחר כי בית יעשה לך ה' ר"ל שלא אתה תבנה ביתו רק הוא יבנה ביתך, תחת שרצית לבנות ביתו, ושם הגיד לך הטעם כנזכר בד"ה: (יב) כי אחר שהודיעו מענין המנוחה, בארו מענין המלכות שיהיה לו עולמית, שעז"א כי בית יעשה לך ה', ובאר לו בזה שבעה דברים, א] כי ימלאו ימיך שימלאו ימיו עד שבעים שנה, ב] שישכב עם אבותיו ולא יהרג במלחמה, ג] והקמותי זרעך אחריך ולא שימלוך בנו עליו בחייו כמעשה דאבשלום, ד] אשר יצא ממעיך הודיעו שהבן שעתיד למלוך לא נולד עדיין כמ"ש בד"ה הנה בן נולד לך וכו', ה] והכינותי את ממלכתו, שתיכף במלכו יכין ממלכתו בידו בכל עוז: (יג) ו] הוא יבנה בית לשמי כי יכין ממלכתו באופן שיוכל לבנות הבית כי יהיה לו עושר גדול ועבדים נושאי סבל, וגם שהוא יוכל לבנותו בכוונה לשם ה' מה שלא יוכל דוד שלא היה לו מנוחה, וכמ"ש הטעם לזה באגרות השלום דרוש ב', ובפי' מלכים (סי' ה'), ז] וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם, הכוננות הוא גמר הבנין, שאחר שאמר והכינותי שההכנה היא תחלת המלכות אמר שיכונן את הכסא בענין שתהיה מלכות קיימת עד עולם: (יד) אני כאשר הבטיח לו נצחיות המלוכה, וכבר בארנו בפירוש תהלות (מזמור פ"ט) המיוחד לזה, כי מלכות ב"ד תתכונן על ב' עמודים שהם החסד והאמונה, והאמונה היא מה שיעשה לו ע"י ההבטחה ובהשקף על מעשיו, והחסד הוא מה שיעשה מצד החסד לבד מזולת השקף על מעשה, ושני אלה יצוייר שיבוטלו לפעמים, אם האמונה, תבוטל באם ישוב ויעוות מעשיו באופן שלא יהיה ראוי לטוב ההוא שנגזר עליו לפי מעשיו, ואם החסד, בשימצא איש אחר יותר ראוי לחסד הזה כמו שהיה בשאול ודוד, הודיעו לו ה' שלא יתום לזה, אם לצד שתבוטל האמונה ברוע המעשים, אמר אני אהיה לו לאב וכו' אשר בהעותו,

והוכחתיו

אָדָם׃ טו וְחַסְדִּי לֹא־יָסוּר מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מֵעִם שָׁאוּל אֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מִלְּפָנֶיךָ׃ טז וְנֶאְמַן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ עַד־עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסְאֲךָ יִהְיֶה נָכוֹן עַד־עוֹלָם׃ יז כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל הַחִזָּיוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִד׃ יח וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֵּשֶׁב לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר מִי אָנֹכִי אֲדֹנָי יְהוִה וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִיאֹתַנִי עַד־הֲלֹם׃

ת"א ויבא המלך. שבת קיג יומא סט סוטה מ מא: ותקטן

ע"ש (טו) סא"ר יח: (טז) קס"ר סדר א שוח"ט כח סא"ר יח: (יז) ויק"ר א סא"ר יח: (יח) בר"ר מח גם שמ"ר ב דב"ר ב שו"ש ב רו"ר ס מדר"ש כז מב שוח"ט א קח עו"ש סא"ר יח ירוש' יומא ג ב ירוש' סוטה ז ב תנחומא שמות:

רש"י

(יח) וישב לפני ה'. לפני הארון: עד הלום. שהמלכתני:

מצודת דוד

מעם שאול אשר בעונו הסירותיו מלפניך להשיבם אתה את מלכותו: (טז) ונאמן ביתך. וקיום ביתך וממלכתך תהיה עד עולם כמו שהוא היום לפניך כן יהיה כסאך נכון עד עולם: (יז) כן דבר נתן. ר"ל עם שמתחלה הסכים על ידו ואמר לו כל אשר בלבבך לך עשה לא בוש לחזור ולמחות בו בדבר ה': (יח) לפני ה'. לפני הארון: ומי ביתי. הלא מרות המואבית אני בא: עד הלום. עד המעלה שאני בה

מצודת ציון

הדבר במ"ש: (טז) ונאמן. ענין קיום כמו יתד במקום נאמן (ישעי' כ"ב): (יז) החזיון. ענין ראיה כמו ואתה תחזה (שמו' י"ח) ור"ל ראיית הנבואה: (יח) הלם. הנה

דבר שמואל

שהשגיח עליו בחמלתו כאב על בנו שתיכף שיתחיל להעוות דרכו תיכף יוכיחהו וישיבהו לדרך הטוב בענין שלא יניחהו להתמוטט בשיעור שיסיר אמונתו ממנו, ודייק לאמר שהוא יהיה לו לאב תחלה וע"כ יהיה הוא לי לבן לא בהפך, כי כל עובד את ה' מאהבה נחשב לה' כבן מצד מעשיו, אבל כשישוב צדיק מצדקו לא יקרא עוד בן רק עבד פושע באדוניו, אבל פה אני אהיה לו לאב תחלה, שלא בהשקף על מעשיו רק כאב טבעי, שמה שהוא לאב קודם אל מה שהוא לו לבן, ומצד זה אשגיח שאהיה לו תמיד לאב ושלא יבא לידי חטאים גדולים כי תיכף בהעותו והוכחתיו, ובאר שע"י שיוכיחנו תיכף בהשגחתו עליו לא יצטרך ליסרו באכזריות חמה ושטף אף, רק להוכיחו בשבט אנשים ר"ל בשבט שמכים בו את האנשים לא בשוט לסוס, ובנגעים טבעיים המצויים בבני אדם ר"ל במין האדם מצד מינו לא נגעים יוצאים מטבע האנושי, וכמזמור הנ"ל באר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם, שעל הפשע שהוא המרד יוכיח בשבט, ועל העון שהוא הכפירה ועוות השכל יוכיחנו בנגעים שהם דבוקים על גופו כמו שהעון פנימי יותר מן הפשע כי חטא בשכל שהוא עצמות האדם: (טו) וחסדי וכן לא יבוטל החסד ע"י שימצא איש אחר יותר ראוי לחסד הזה, שעז"א וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מעם שאול שהיה הסבה אשר הסירותי את החסד מלפניך שהיית יותר ראוי אל החסד: (טז) ונאמן ביתך ר"ל שהגם שהחסד והאמונה יצוייר שיפסקו כנ"ל, לא יצוייר זה שם שהחסד והאמונה שהבטחתי לדוד בניך נסבב מן האמונה שהיא ההבטחה שהבטחתי לך, ולפ"ז הנה נאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך ר"ל בהיות שנקרא שמך עליו והוא שכר לצדקתך כענין והלך לפניך צדקך, ע"כ הוא נאמן ולא יסור בשום פעם, וכן הגם שהכסא יופסק לפעמים בעתי הגליות בכ"ז לא יופסק לעולם, ואם יופסק כסא בניך לא יופסק כסאך, ע"ד שפירשתי מ"ש ובניתי לדור ודור כסאך שכסא דוד עומד שישב עליו המלך דוד בעצמו לימות המשיח שהוא דוד עצמו, וז"ש כסאך יהיה נכון עד עולם: (יז) בכל הנה הדבור היה מגיד דברי תוכחות, והוא הדבור הראשון עד ועשיתי לך שם גדול, ועז"א ככל הדברים, ואליו השני מן ועשיתי לך הוא חזיון עתידי אשר יהיה בעתיד, ועז"א ככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד, ולא בוש לאמר לו גם דברי התוכחות כמו שנאמרו לו: (יח) ויבא המלך דוד וישב לפני ה' יען שנתן בשרהו בשורה גדולה כי יבנה לו ה' בית נאמן עד סוף דור ודור, ושתהיה המלכות לזרעו ירושת עולם, בא לתת שבח והודאה על זה ולהתפלל על העתיד, ואמרו חז"ל שישב עצמו בתפלה, ויאמר מי אנכי ה' אלהים ומי ביתי, ר"ל כי המלוכה תגיע אל האיש, או מצד מעלת עצמו או מצד מעלת משפחתו, ושניהם לא נמצאו בי, כי הביאתני עד הלום למלכות, והרי זה רק חסד:

יט וַתִּקְטַן עוֹד זֹאת בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֱהוִה וַתְּדַבֵּר גַּם אֶל־בֵּית־עַבְדְּךָ לְמֵרָחוֹק וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ כ וּמַה־יּוֹסִיף דָּוִד עוֹד לְדַבֵּר אֵלֶיךָ וְאַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ אֲדֹנָי יֱהוִה׃ כא בַּעֲבוּר דְּבָרְךָ וּכְלִבְּךָ עָשִׂיתָ אֵת כָּל־הַגְּדוּלָּה הַזֹּאת לְהוֹדִיעַ אֶת־עַבְדֶּךָ׃ כב עַל־כֵּן

חל' בדגש — גדלת

ע"ש (יט) זוהר ברחשית שות"ע ח עו"ש ספרי החזינו ספרח יג סח"ר יח : (כ) סח"ר יח : (כח) סח"ר יח : (כב) סח"כ יח :

רש"י

(יט) גם אל בית עבדך. להמליך את בני אחרי: וזאת תורת האדם. בתמיה, ראוי להתבשר כן נבשר ודם, ד"א עשית לי כמו שעשית לאדם הראשון שהראית לו דורות העתידים לצאת ממנו: (כ) ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך. מה אשאל עוד: ואתה ידעת את עבדך. נתת לי כל צרכי, כמו יודע צדיק נפש בהמתו (משלי י"ב י'): (כא) בעבור דברך. להקים מה שאמרת לשמואל להמליכני: וכלבך. רצוך הוא

מצודת ציון

כמו אל תקרב הלום (שם ג'): (יט) תורת. ענין תואר ותכונה וכן אמר כזה כד"ה וראיתני כתור האדם המעלה (דה"א י"ז) וקרוב לענין זה נאוו לחייך בתורים (ש"הש א) ור"ל הפנינים המסודרים בתואר ובתכונה יפה: האדם. ר"ל האדם המיוחד והמעולה: (כ) ידעת. ענין אהבה

מצודת דוד

גם עכשיו: (יט) ותקטן. החסד הזה עוד קטנה היא בעיניך עד שדברת על בית עבדך למרחוק ר"ל לדורות העתידים בתת המלכות לזרעי עד עולם: וזאת תורת האדם. מה שדברת עלי היא תכונת ותואר האדם הגדול במעלה המיוחד בבני אדם ולא תכונת אדם שפל ונבזה כמוני: (כ) ומה יוסיף. מעתה אין לי עוד דבר לשאול ממך לא עלי ולא על זרעי: ואתה. הואיל ואתה ידעת ורחמת את עבדך לעשות לי כזאת מבלי שאלה ובקשה: (כא) בעבור דברך. ר"ל הנה אינני ראוי לכל הגדולה הזאת אולם בעבור גזירתך ורצונך עשית לי הגדולה הזאת ואף להודיע לי את כל אלה כאלו באם לתשלום גמול על מעשי והי' מתמיה בעצמו לומר וכי לא די לי החסד עד שגם הודעתני מה שיהיה אחרי: (כב) על כן. ר"ל בעבור שלא נשיג לדעת עומק מחשבות חסדך על כן ידענו כי מאוד גדלת ואין בינת אדם משגת תכלית מעשיך:

השאלות

(יט) הדברים שדבר דוד הם מופלאים בכללם ובפרטם, מה כיון במ"ש וזאת תורת האדם, ובמ"ש בעבור דברך וכלבך וכו', ואיך המשיך מזה שה' גדול ואין כמהו, ואיך קשר בדבריו ענין ישראל וצ"מ ואמר

דבר שמואל

(יט) ותקטן, שאם יעלה איש למלוכה מלך שאין טוב ממנו, יצוייר כי ע"י השפעת החסד יוסיף עמו להנחילו מלכות זה (שזכה בו מן הדין) לזרעו אחריו, אבל אם המלכות בעצמו היא רק חסד איך יהיה

זה קטן בעיניך עד שהוספת לי חסד ותדבר גם על בית עבדך למרחוק לבשרני על מלכות יוצאי חלצי הרחוקים בזמן רחוק עד אחרית הימים. וזאת תורת האדם ה'. מזה הוכיח שהחסד הזה ונבואה הזאת לא היה למענו, רק הוא תורת האדם בכלל, ר"ל שמה שבחר ה' בבית דוד ואבן מאסו הבונים היתה לראש פנה, אינו חסד פרטי עם דוד, רק הוא דבר כללי מהעניינים הכוללים שהכין ה' בחכמתו הנעלמת למהלך שלמות מין האנושי בכלל, כמו שבחר בישראל מכל עם ובבית אהרן מכל זרע ישראל לשרתו ולברך בשמו, וכן בחר בית מלכות קיימת לנגד באופן שהכין זאת בחכמתו ורצונו הנעלם להיות זה לצורך הכלל, והוא חוליא משלשלת הגדול של סבות ומסובבים המקיפים הנמצאים והזמנים והמינים לצורך שלמותם עד אחרית הימים, עד שחז"ל יחשו זאת לשבעה דברים שנבראו קודם לעולם, וא' מהם שמו של משיח, כי בו תלוי קיום העולם ושלמותו בכלל, וז"ש וזאת תורת האדם: (כ) ומה וא"כ מה יוסיף דוד מלד שהוא דוד איש פרטי לדבר עוד אליך, שאם התפלה ושאל מי אנכי ומי ביתי. סלא ואתה ידעת את עבדך הלא הוא דבר המוכח לידיעתך העליונה הבלתי ב"ת: (כא) בעבור דברך וכלבך עשית הוסיף לחזק דבר זה מצד מה שהודיע לו ה' זאת ביחוד ע"י נביא, כי הנביא לא ישולח רק או להזהיר מן הרעה העתידה להחזיר בתשובה, או להזהיר וליען בדבר ה' מה לעשות וממה לחדל ולהמות, אבל להודיע לאיש פרטי טובה עתידה לבוא עליו ועל זרעו לא ישלח ה' נביא ביחוד, כי הנביא לא ישולח מאת ה' רק לצורך (רק אם צריך שיבחן הנביא עי"ז שהוא נביא אמת שלא יבחן רק ע"י נבואה לטובה) וכמ"ש כ"ז בפרטות בפי' ירמיה (סי' כ"ח) בטענת ירמיה לחנניה בן עזור, ועפ"ז נפלא בעיני דוד למה שלח ה' להודיעו דבר זה על ידי נביא, ומזה הבין כי הוא אחד מן העניינים הכוללים שלמות האומה מראש ועד סוף, והוא ככל הנבואות העתידות שנבאו הנביאים על ימות המשיח ועל תיקון העולם בזמן העתיד, שמה שהודיע ה' הנחמות והיעודים הגדולים האלה על ידי נביאים רבים לא היה לצורך הדור ההוא רק להודיע עצמו ומחשבותיו והנהגתו מראש ועד סוף, וז"ש בעבור דברך וכלבך עשית את כל הגדולה הזאת להודיע את עבדך שההודעה הזאת איננה עבורי רק עבור דברך ולצורך הנעלם להודיע מה שרצית וגזרת מראשית אחרית: (כב) על כן גדלת ה' אלהים

וזה

גדלת יהוה אלהים כי־אין כמוך ואין אלהים זולתך בכל אשר־שמענו באזנינו׃ כג ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו־אלהים לפדות־לו לעם ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה ונראות לארצך מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו׃ כד ותכונן לך את־עמך ישראל ׀ לך לעם עד־עולם ואתה יהוה היית להם לאלהים׃ כה ועתה יהוה אלהים הדבר אשר דברת

ת"א ומי כעמך. ברכות ו' חגיגה ג בתרא יג סנהדרין לח לט: גוי אחד. ספר הזוהר פ' אמור: על ע"ש שה"ל מו כד במד"ר יז קה"ר סדר ג מדה"נ ח"מ ד פדר"כ כא ירוש' סוכה ד ג תנ' פנחס שמו"ר מב מה במד"ר ג יד כא שה"ר ו פדר"א לה סה"ר יח כג ספרי בהעלותך מדר"ש כג לד א שם כז מב זוהר שמות תרומה עו"ש אמור עו"ש מכילתא יתרו בחודש אותי' דר"ע בפתיחה: (כד) מדר"ש עז כה ב סה"ר יח: (כה) כה"ר יח:

הל' בדגש

רש"י

לא שאני כדאי: להודיע את עבדך. הבשורה שבשרתני: (כג) אשר הלכו אלהים. משה ואהרן שנא' נתתיך אלהים לפרעה (שמות ו' ז') וכן ת"י דאזלין שלוחין מן קדם ה': לפדות לו לעם. כך אמרו השלוחים לישראל הקב"ה שלחנו לו לעם ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה ונוראות אשר עשית לארצך לאחר שיצאו משם ומה הם הנוראות מפני עמך לגרש גוים ואלהיהם, ומקרא זה חסר לגרש (ובדה"י א' י"ז כ"א) פירשו לגרש מפני

מצודת דוד

כי אין כמוך. בכדי להעריך מגונו עומק מחשבותיך: בכל אשר שמענו. בכל הדברים הנפלאים אשר שמענו: (כג) ומי כעמך. ר"ל הואיל ואין זולתך א"כ מי ומי מעובדי עכו"ם מאושר ומשובח כעמך ישראל אשר המה גוי מיוחד בארץ: לפדות לו לעם. לפדות ממצרים להיות לו לעם: ולשום לו שם. לפרסם את שמו בעולם: ולעשות לכם. לישראל ידבר בלשון נוכח: ונוראות לארצך. לעשות נפלאות נוראות לארצך בעת הכבוש לגרשם מפני עמך וגו' והוא מקרא קצר: גוים ואלהיו. מגוים והם אנשי מצרים ומאלהיו ולא יכלו להחזיק בהם לא הם ולא אלהיהם: (כד) עד עולם. כי לא

מצודת ציון

ורחמים כמו רק אתכם ידעתי (עמוס ג'): (כג) הלכו אלהים. לפי שבכ"מ נאמר אלהים בלשון רבים אמר גם הלכו בלשון רבים נזווג המלות וכן האלהים האדירים האלה (ש"א ד') וכמוהו רבים: ממצרים גוים ואלהיו. כמ"ש של מצרים תשמש על גוים ועל אלהיו וכאלו אמר ממצרים

השאלות

הדבר אשר דברת הקם עד עולם, והוסיף ועשה כאשר דברת, ואמר שנית ודברך יהיו אמת, והוסיף ותדבר אל עבדך את הטובה הזאת, ואמר שלישית הואיל וברך וגו', כי אתה ה' דברת, שכ"ז לשון כפול ומכופל:

דבר שמואל

וזה גדולתך שה' יתואר בגדולה על ידי שהוא המקשר כל הסבות והמסובבים ויופיע רצונו עליהם מראש ועד סוף, הוא ראשית הסבות ואחרית המסובבים. כי אין כמוך, כי כל הכחות שהממשלת בהנהגות יש להם גבול וקצב ומדה, ואין אלהים זולתך שגם האלהים האלה שהם הכחות הנהגות כולנה השרים העליונים והככבים ומשרתיהם אינם זולתך, כי רוחך הוא המחיה ומנהיג את כולם, באופן שאתה קושר כל הדברים עד אחרית מסובביהם מראשית קדומים: (כג) ומי כעמך כישראל אחרי שבאר כי הודעה צ נצחיות מלכות ב"ד היא תורת האדם ומהלך השלמות לכל בית ישראל כולו, אשר ראה בחכמתו ורצונו הנשגב לבחור בבית דוד לקחת מזרעו שבט מושלים, הוסיף כי לפי זה הוא מהלך השלמות אל הבריאה בכללה, אחר שבית ישראל הוא לב הבריאה וסגולתה, ובית דוד הכין להיות לב וסגולה אל בית ישראל, א"כ מאתם תמשך חיים ושלמות אל המציאות בכלל, ועז"א ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ, שהם לב כל גויי הארצות עובדי כו"ם וכולם כקליפות נגדם, כמו שהלב הוא האחד המחיה את הגויה, ובאר זה מג' ראיות, א] מצד התחלתו אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם, כמלך ההולך בעצמו לפדות בנו יחידו מבית השבי, כמ"ש (ישעיה ס"ג) באהבתו ובחמלתו הוא גאלם, ר"ל בעצמו שלא ע"י שליח, ב] מצד רבוי האותות והמופתים אשר היו תכליתם לשום לו שם ולעשות לכם הגדולה, בעל ידם נודע שם ה' שהוא הורס את הטבע ומושל עליה, וגדולת ישראל שעשה כל זה בעבורם, בפניו ששם ה' וגדולת ישראל תלוים זה בזה, ג] ונוראות לארצך מפני עמך שאח"כ עשה נוראות בארץ הקדושה שהפיל מוראו על יושבי הארץ מפני עם ה' אשר פדה ממצרים, גוים ואלהיו (לפ"ד של לארצך מוסב גם למטה נוראות לארצך לגוים ולאלהיו) שגרש מפניהם גוים רבים ואלהיהם, וחז"ל דרשו ואלהיו קדש, ומוסב על אשר פדית שפדה גוים שהם ישראל ואלהיו שהיה בגלות: (כד) ותכונן אחרי ההקדמה הזאת שישראל הם גוי אחד וסגולת ה' בעולמו, ובית דוד הכין להיות לו סגולה מכל ישראל, החל להתפלל שכמו שאת ישראל כונן לו לעם עד עולם, כן יכונן את בית דוד עד לעולם, וז"ש ותכונן את עמך ישראל לך לעם עד עולם, ולכן, (כה) ואתה ה' אלהים הדבר אשר

עַל־עַבְדְּךָ וְעַל־בֵּיתוֹ הָקֵם עַד־עוֹלָם וַעֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ כו וְיִגְדַּל שִׁמְךָ עַד־עוֹלָם לֵאמֹר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל וּבֵית עַבְדְּךָ דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן לְפָנֶיךָ׃ כז כִּי־אַתָּה יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל גָּלִיתָה אֶת־אֹזֶן עַבְדְּךָ לֵאמֹר בַּיִת אֶבְנֶה־לָּךְ עַל־כֵּן מָצָא עַבְדְּךָ אֶת־לִבּוֹ לְהִתְפַּלֵּל אֵלֶיךָ אֶת־הַתְּפִלָּה הַזֹּאת׃ כח וְעַתָּה ׀ אֲדֹנָי יְהוִה אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים וּדְבָרֶיךָ יִהְיוּ אֱמֶת וַתְּדַבֵּר אֶל־עַבְדְּךָ אֶת־הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃ כט וְעַתָּה הוֹאֵל וּבָרֵךְ אֶת־בֵּית עַבְדְּךָ לִהְיוֹת

ע"ש (כו) סא"ר יח : (כז) סא"ר יט : (כח) סא"ר יח : (כט) מדר"ש מז כו א סא"ר יח : לעולם

רש"י

עמך אשר פדית ממצרים גוים, ואינו חסרון כי ממשמע שנאמר מפני עמך גוים אנו שומעין לשון פרודין וגירושין : (כח) אתה הוא האלהים. שליט ויש בידך יכולת לקיים : (כט) הואל. רצה :

מצודת ציון

מגוים ומאלהיו : (כז) מצא. ענין הזמנה וכן ואת העולה המציאו (ויקרא ט') : (כט) הואל. רצה וחפץ כמו ויואל משה (שמות ב') :

מצודת דוד

יחליפם ולא ימיר אותם : (כה) הקם עד עולם. שיהיה עד עולם המלכות מזרעי : (כו) ויגדל שמך. ובזה יגדל שמך עד עולם כי יאמרו הכל שעד עולם הוא אלהי ישראל ואף בית דוד נכון לפניו למלוכה עד עולם ואין בו חליפים בהתנות לחזור מדבריו : (כז) כי אתה וגו' גליתה. ר"ל הואיל והודעתני שהכנס לי בית מלכות לזה מצאתי את לבי לגשת להתפלל עליה ואלולי זאת לא ערב לבי לגשת להתפלל על דבר גדול כזה : (כח) אתה הוא האלהים. א"כ בידך הכח למלאות דבריך : ודבריך יהיו אמת. גם ידעתי אשר תקיים דבריך : ותדבר וגו'. גם ידעתי שאתה ה' דברת על הטובה הזאת כי דברי נתן הנביא דבר ה' המה : (כט) ועתה. ר"ל והואיל וכן הוא א"כ מעתה להתפלל עוד על הדבר.

דבר שמואל

דברת על עבדך ועל ביתו הקם עד עולם, ולענין מה שיש חשש פן יחטאו ועשה כאשר דברת הוא מ"ש אני אהיה לו לאב וכו' אשר בהעותו והוכחתיו וכו' וחסדי לא יסור ממנו: (כו) ויגדל שמך, ר"ל הנה ע"י בני ישראל שהתנהג עמהם בדרך הפלאיי ההשגחיי עשה לו שם, כי כמו שערך ה' ההנהגה הטבעיית המסודרת מצבא השמים חק נתן ולא יעבור, כן ערך לעומתו ההנהגה הנסיית המסודרת לפי מעשי עם ה' ועבודתו שבו ישדד כל מערכת השמים, והנהגה זו ינהיג ה' בעצמו שלא ע"י אמצעי ובזה יודע בשם כי הוא האדון והמנהיג, וכמו שבהנהגה הטבעיית תהיה השמש מולכת השמים וראש לכל הכוכבים היוצאים על ידה, כן בהנהגה ההשגחיית שע"י ישראל הכין את בית דוד, אשר כסאו כשמש נגדו, שינהיג מערכת ה' כשמש המנהגת מערכת השמים וכולם יסובו לרגלה, וכמו שהגלגלים שעל ידם ינהיג ההנהגה הטבעיית קיימים לעולם, כן ראוי שהכלים שע"י ינהיג ההנהגה ההשגחיית יהיו נצחיים, שהם בית ישראל ובית דוד, וכמ"ש ירמיה (ל"א, ל"ה ל"ו) כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם וכו' אם ימושו החוקים האלה מלפני וכו' גם זרע ישראל ישבותו, ושם (ל"ג כ') אם תפרו את בריתי היום וכו' גם בריתי תופר את דוד עבדי מהיות לו בן מולך על כסאו, מבואר ששניהם דומים אל הכלים שבהם ינהיג ההנהגה הכללית שבהתבטלם תושבת כל המציאות, וז"ש ויגדל שמך עד עולם לאמר ה' צבאות אלהים על ישראל ר"ל שעל ידם הוא אלהים מנהיג הנהגה מיוחדת כפי חפצו ורצונו, ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך שהם היושבים ראשונה במלכות שמים בהנהגה הזאת האלהית: (כז) כי אתה ולבל יחשב לו זאת כגאוה וגודל לבב שמחשבה עד המעלה הזאת יאמר כי לא המציא זאת מדעתו רק כי אתה ה' שאתה אלהי ישראל בהשגחתך הדבוקה בם בהנהגה הפלאית, גלית את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך, שמזה השכלתי כי בחרתני למדרגה הזאת, ע"כ מצא עבדך את לבו וכו': (כח) ועתה ה' פי' מהרי"א לפי שיאמר אומר אחרי שדוד היה מרבה בתפלה ע"ז, יורה שהיה בו מעוט אמונה, ושהיה בלתי מאמין, אם ביכולת ה' שלא יוכל עליו, ואם בשינוי רצון שימצא בו, ואם לספקו בנבואת הנביא אם דבר ה' הוא, הנה להסיר הספק הזה אמר דוד עוד, ועתה ה' אתה הוא האלהים ובזה הודה על היכולת, ודבריך יהיו אמת ר"ל שא"א בהם השינוי מצדך, ותדבר אל עבדך את הטובה הזאת ובזה הודה באמתת הנבואה שנאמרה לו: (כט) ועתה אבל אמר שהיה צורך תפלתו לא שיקים האל דברו, כי אם שירצה שיברך את בית דוד שיהיו תמיד צדיקים באופן שיהיו לעולם לפניך ראוים לקבל החסד האלהי, כי היה יודע שלא יחזור בהיעוד כי אם מצד המקבלים, לסיבת היעודים האלהיים תנאים על הכנת המקבלים אותם, וז"ש כי אתה ה' דברת ויעדת אם

 כמוב

לְעוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי יֱהוִה דִּבַּרְתָּ וּמִבִּרְכָתְךָ יְבֹרַךְ בֵּית־עַבְדְּךָ לְעוֹלָם׃

ח א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיַּךְ דָּוִד אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּכְנִיעֵם וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־מֶתֶג הָאַמָּה מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ ב וַיַּךְ אֶת־מוֹאָב וַיְמַדְּדֵם בַּחֶבֶל הַשְׁכֵּב אוֹתָם אַרְצָה וַיְמַדֵּד שְׁנֵי־חֲבָלִים לְהָמִית וּמְלֹא הַחֶבֶל לְהַחֲיוֹת וַתְּהִי מוֹאָב לְדָוִד לַעֲבָדִים נֹשְׂאֵי מִנְחָה׃ ג וַיַּךְ דָּוִד אֶת־הֲדַדְעֶזֶר בֶּן־רְחֹב מֶלֶךְ צוֹבָה בְּלֶכְתּוֹ לְהָשִׁיב יָדוֹ בִּנְהַר־***׃ ד וַיִּלְכֹּד דָּוִד מִמֶּנּוּ אֶלֶף וּשְׁבַע־מֵאוֹת פָּרָשִׁים וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ רַגְלִי וַיְעַקֵּר

ת"א ומברכתך, ברכות ג: ויך את מואב. סנהדרין לט: פרת קרי ולא כתיב דוד

ע"ש (א) במד"ר ה מדרש ר"ז מא א זו"ח כט ב פדר"א לו: (ב) במד"ר יד שוח"ט ז: (ד) זוכר בלק ירוש' סנהדרין כ ו ג:

רש"י

ח (א) מתג האמה. ובדברי הימים (א' י"ח א') כתיב ויקח דוד את גת מיד פלשתים והיא נקראת מתג האמה על שם שהוא מקל רודה בכל הפלשתים, מטרפולין של מלכים שלא מצינו בכל סרני פלשתים בעזה ובאשדוד ובעקרון ובאשקלון שם מלכות אלא בגת מצינו אכיש מלך גת: מתג. אגויילו"ן בלעז (בשאכעל געוואהנהייטען, עיין שופטים ג' ל"א): האמה. הוא המרדע של עץ: (ב) וימדד שני חבלים להמית. לפי שהרגו את אביו ואת אמו ואחיו שנאמר וינחם את פני מלך מואב (שמ"א כ"ב ד') ולא מצינו שיצאו משם: (ג) בלכתו. כשהלך הדדעזר: להשיב ידו. כתרגומו לאשגאה תחומיה, שכבש מן הארץ תת לגבול ארצו והרחיב את גבולו: ויעקר דוד את הרכב. משום לא ירבה לו סוסים (דברים

מצודת דוד

אולם שאלתי הוא הואל נא וברך וגו': להיות לעולם לפניך. ר"ל ברכם במתנת לב עבור ללכת בתורתך בכדי שיהיו ראוים לקבל החסד הגדול הזה כי אתה וגו' דברת ולא ישוב ריקם אך אשאל שבית עבדך יבורך מברכתך להיות לעולם יראי ה' ותוסיף שמו לבל תסור המלוכה בעונם:

ח (א) מתג האמה. ובד"ה נאמר גת ובנותיה ואולי מתג האמה הוא שם כולל לגת עם בנותיה ונקראת כן על היותה מטרפולין בארץ פלשתים ובכל חמשת עריהם הגדולים לא הי' מלך כ"א בגת וכולם היו סרים למשמעתו ונתונים בידו כמתג החמור הנתונה באמת ידי איש להוליכו לכל אשר ירצה: (ב) וימדדם בחבל. וחוזר ומפרש איך מדדם ואמר שהשכיבם בארץ וגו': נשאי מנחה. היו מביאים לו מנחה שנה בשנה: (ג) בלכתו להשיב ידו. כשהלך להשיב מקומו לאחוז להרחיב גבול ארצו: (ד) ויעקר. משום שנא' ולא

מצודת ציון

ח (א) מתג. הוא כעין רסן עשוים להנהיג בה הבהמה כמו מתג לחמור (משלי כ"ו): האמה. אמת הזרוע וכן באמת איש (דברים ג'): (ב) ומלא החבל. מדת החבל שלם: (ג) להשיב. מל' השבה: ידו. מקומו: (ד) פרשים. הם רוכבי הסוסים הרגילים בזה: ויעקר. הסיר העיקר

דבר שמואל

הטוב וא"א שישתנה מלפני, ועז"א ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם שע"י שתברכם שיהיו לעולם לפניך, ר"ל צדיקים ההולכים לפני האלהים, א"כ יהיו תמיד ראוים לקבל ברכה והטוב מאתך:

ח (א) **ויהי** אחרי כן הודיעו ה' ע"י הנביא כי לא הוא יבנה הבית באמר עוד לא הכרתו אויביו מפניו. ראה כי רצון ה' שלא ינוח עדיין ממלחמה, לכן יצא לבקש את אויביו ולהגר בם מלחמה בארצם, ותחת שעד עתה באו הפלשתים אל ארצו ולא הכניעם, עתה הלך אל ארצם והכניעם, וגם לקח חבל מארצם מתג האמה, ובד"ה מפרש גת ובנותיה, ויש בזה דרש לרבותינו ז"ל למה קראה מתג האמה: (ב) ויך את מואב פי' חז"ל (במדרש רבה פי"ד) בעבור שהרגו את אביו ואמו בברחו מפני שאול כמ"ש (ש"א כ"ב) וינחם את פני מלך מואב, נקם מהם, והרג מהם שני שלישים, ובדרך בזיון השכיב אותם ארצה, ולא הקפיד להחיות הגבורים כי היו לעבדים נושאי מנחה ר"ל פורעי מס: (ג) להשיב ידו, ובד"ה להציב ידו, שהדדעזר היה מושל בנהר פרת קרוב לגבול ישראל והיה לו שם יד, ר"ל בנין בנוי ועליו תמונת יד לאות שכבשה בידו כמ"ש (ש"א ט"ו) והנה מציב לו יד, ודוד הסיר הבנין הזה, והלך להשיב להציבו, ר"ל לכבוש המדינה: (ד) אלף ושבע מאות פרשים ובד"ה כתוב אלף רכב ושבעת אלפים פרשים, הנה בכל מרכבה היו כמה פרשים ר"ל סוסים, ושם היה לכל מרכבה עשרה סוסים, ופרש אחד ממונה על סוסי המרכבה, ופה חשב כל הסוסים שבכל מרכבה לפרש אחד וע"כ נרף הרכב עם הפרשים, ובד"ה חשב כל פרש ר"ל כל סוס בפ"ע ולכן חשב אלף רכב לבד, ושבעת אלפים פרשים היינו סוסים, וכן נמ"ש לקמן (י' י"ח) שבע מאות רכב כתוב בד"ה שבעת אלפים רכב מטעם זה, ויעקר הטעם לא

דָּוִד אֶת־כָּל־הָרֶכֶב וַיּוֹתֵר מִמֶּנּוּ מֵאָה רָכֶב׃ ה וַתָּבֹא אֲרַם דַּמֶּשֶׂק
לַעְזֹר לַהֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ צוֹבָה וַיַּךְ דָּוִד בַּאֲרָם עֶשְׂרִים־וּשְׁנַיִם אֶלֶף
אִישׁ׃ ו וַיָּשֶׂם דָּוִד נְצִבִים בַּאֲרַם דַּמֶּשֶׂק וַתְּהִי אֲרָם לְדָוִד לַעֲבָדִים
נוֹשְׂאֵי מִנְחָה וַיֹּשַׁע יְהוָה אֶת־דָּוִד בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ׃ ז וַיִּקַּח דָּוִד
אֵת שִׁלְטֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר הָיוּ אֶל עַבְדֵי הֲדַדְעָזֶר וַיְבִיאֵם יְרוּשָׁלָם׃
ח וּמִבֶּטַח וּמִבֵּרֹתַי עָרֵי הֲדַדְעָזֶר לָקַח הַמֶּלֶךְ דָּוִד נְחֹשֶׁת הַרְבֵּה
מְאֹד׃ ט וַיִּשְׁמַע תֹּעִי מֶלֶךְ חֲמָת כִּי הִכָּה דָוִד אֵת כָּל־חֵיל
הֲדַדְעָזֶר׃ י וַיִּשְׁלַח תֹּעִי אֶת־יוֹרָם־בְּנוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד לִשְׁאָל־לוֹ
לְשָׁלוֹם וּלְבָרְכוֹ עַל אֲשֶׁר נִלְחַם בַּהֲדַדְעֶזֶר וַיַּכֵּהוּ כִּי־אִישׁ מִלְחֲמוֹת
תֹּעִי הָיָה הֲדַדְעָזֶר וּבְיָדוֹ הָיוּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי־זָהָב וּכְלֵי נְחֹשֶׁת׃ יא גַּם־
אֹתָם הִקְדִּישׁ הַמֶּלֶךְ דָּוִד לַיהוָה עִם־הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ
מִכָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר כִּבֵּשׁ׃ יב מֵאֲרָם וּמִמּוֹאָב וּמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתִּים
וּמֵעֲמָלֵק וּמִשְּׁלַל הֲדַדְעֶזֶר בֶּן־רְחֹב מֶלֶךְ צוֹבָה׃ יג וַיַּעַשׂ דָּוִד שֵׁם

בשבו

ע"ש (יג) שמו"ר מח (עיין במדרשים מדויקים ובדברי הימים א פ' יח דו"ק) ווסר וירא תולדות בחקותי :

רש"י

י"א ד'): ויותר ממנו מאה רכב. שהיו צריכין לו לכדי מרכבתו והרכב ארבעה סוסים כמו שנאמר מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה (ד"ה ב' א' ט"ז) כאן למדנו שהרכב ארבעה סוסים: (ז) שלטי הזהב. הם אשפות שנותנים בהם החצים כמה דאת אמר הברו החצים מלאו השלטים (ירמיה נ"א י"א), כל הפרשיות הללו סמכן אצל פרשה של בית המקדש לפי שמכל המלחמות הללו קיבץ הקדשות לצרכי הבית: (יג) ויעש דוד שם. שקבר את ההרוגים שהרג באדום והוא שם טוב לישראל שקוברין את אויביהם. וכן הוא אומר במלחמות גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם (יחזקאל ל"ט י"ג) ומנין שקברן דוד שנאמר בס' מלכים ויהי בהיות דוד את אדום בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים (מ"א י"א

מצודת ציון

והם הרגלים שהם העיקר בבהמה וכן סוסיהם תעקר (יהושע י"א): רכב. הם מד' סוסים: (ו) נציבים. פקידים וממונים: (ז) שלטי. כעין מגן: אל עבדי. על עבדי: (יא) כבש.

מצודת דוד

ירבה לו סוסי' (דברי' י"ז): (ו) נציבים. פקידים וממונים לגבות המס ולמשול בהם: כי איש מלחמות. הדדעזר הי' שונא ואיש מלחמה עם תועי: ובידו. ביד יורם בן תועי: (יא) גם אתם. אשר הביאו לו למנחה הקדיש וגו' עם הכסף והזהב אשר הקדיש משלל הגוים אשר כבש כאמור במקרא שלאחריו: (יג) ויעש דוד שם. עשה גבורה גדולה וקנה

דבר שמואל

ירבה לו סוסים; ומבטח ומברתי בד"ה כתוב טבחת ומכון, אז נשתנה שמם, ושם ביאר שמנחשת זה עשה שלמה את הים והעמודים וכלי הנחושת: (י) לשאל לו לשלום ולברכו, ומפרש לשאל לו לשלום על אשר נלחם בהדדעזר. כי בזה השתתפו באהבה במה שיש להם אויב משותף ולברכו על אשר הכהו שזה ברכתו שמשופע בגבורה לדכא אויביו תחת רגליו: (יג) ויעש דוד שם בשובו מהכותו את ארם בגיא מלח שמנה עשר אלף, ובד"ה כתוב ואבשי בן צרויה הכה את אדום בגיא מלח י"ח אלף, ובתהלות (ס' ב') בהצותו את ארם נהרים וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח י"ב אלף, וכפי הנראה מלחמה זו היתה לבסוף כי כבר חשב (בפסוק י"ב) מלחמת בני עמון שהיתה אחר כך, ואז התעוררו ארם נהרים וצובה שנית, ואדום סמוך לעמון ויצאו לעזרת בני עמון, ואחר שהכה בארם שני פעמים כמ"ש בסימן י' הכה בהם בגיא מלח מארם ואדום ביחד, י"ב אלף מאדום וששה אלף מארם, ופה אמר ארם שעקר המלחמה היה על שמם, ובד"ה אמר אדום שהם היו רוב הנופלים, ובתהלות לא הזכיר רק הי"ב אלף שהיו מאדום כי שם אמר בהצותו את ארם, ומלחמת ארם בכלל היה ע"ש דוד,

וז"ש

בְּשֻׁבוֹ מֵהַכּוֹתוֹ אֶת־אֲרָם בְּגֵיא־מֶלַח שְׁמוֹנָה עָשָׂר אָלֶף׃ יד וַיָּשֶׂם בֶּאֱדוֹם נְצִבִים בְּכָל־אֱדוֹם שָׂם נְצִבִים וַיְהִי כָל־אֱדוֹם עֲבָדִים לְדָוִד וַיּוֹשַׁע יְהוָה אֶת־דָּוִד בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ׃ טו וַיִּמְלֹךְ דָּוִד עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי דָוִד עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לְכָל־עַמּוֹ׃ טז וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה עַל־הַצָּבָא וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אֲחִילוּד מַזְכִּיר׃ יז וְצָדוֹק בֶּן־אֲחִיטוּב וַאֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֶבְיָתָר כֹּהֲנִים וּשְׂרָיָה סוֹפֵר׃ יח וּבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וּבְנֵי דָוִד כֹּהֲנִים הָיוּ׃

ט א וַיֹּאמֶר דָּוִד הֲכִי יֶשׁ־עוֹד אֲשֶׁר נוֹתַר לְבֵית שָׁאוּל וְאֶעֱשֶׂה

עמו

ע"ש (יד) דב"ה א י תנ' דבריס : (טו) דב"ה ס זוכר פקודי מדרש משלי יע א שס כ א שמ"ע מא נב קמד ירושלמי סנהדרין ב ד כא"ז א : (יח) במד"ר יד מגילה יגרו א וכהודש כ :

רש"י

ש"ו) : שמונה עשר אלף . ובספר תהלים (ס' ב') הוא אומר שנים עשר אלף אמור מעתה שתי מלחמות היו : (יד) נליבים. פקידים לגבות מס : (טו) ויהי דוד עשה משפט וגו' , (טז) ויואב וגו' על הלבא . דוד גרס ליואב להיות מגליח על הלבא לפי שעושה משפט ולדקה . ויואב גרס לדוד לעשות משפט ולדקה לפי שהוא דן ויואב שומר ורודה על ידו , ועוד מתוך שיואב עוסק במלחמות לא היה דוד טרוד בהן ולבו פנות לשפוט לדק: מזכיר. מזכיר איזה דין בא לפניו ראשון לפוסקו ראשון: (יח) ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי. ת"י ובניהו בר יהוידע ממנא על קשתיא ועל קלעיא . ורבותינו אמרו כרתי ופלתי אורים ותומים : כהניס היו. ת"י רברבין הוו :

מצודת דוד

שם: בשבו . ר"ל עם כי הי' עיף ויגע ממלחמת ארם עכ"ז הכה בגיא מלח וגו' ובתהלים ובד"ה נאמר שאותן המוכים היו מבני אדום ולזה אמר במקרא שלאחריו ששם באדום נליבים : (יד) בכל אדום . ולא נשאר עיר אחת מבלי נליב : (טו) משפט . בין איש לאחיו : ולדקה . משלו לבלריכים לה : (טז) על הלבא . היה שר אל קבולת החיל : מזכיר . היה ממונה על ספר הזכרונות : (יז) כהנים . ר"ל שרי הכהנים לדוק הי' מבית מלחמה ואחימלך סגן ולא חשב את אביתר לכה"ג כי לא הועמד עתה כ"א מאז מלך על יהודה אבל יואב עם שהיה שר הלבא מ"מ הועמד עתה להיות שר על כל הלבא אף משל ישראל . או על שאמר דוד והעמיד את לדוק לכה"ג לזה לא חשב את אביתר כי לא היה דבר המתקיים : (יח) והכרתי והפלתי . ת"י קשתיא וקלעיא ור"ל ובניהו וגו' והכרתי והפלתי היו מתמידים לשבת יחד כי היה ממונה עליהם להורותם לירות בקשת ולקלעים באבנים: כהנים היו. ר"ל היו ראשים ושרים. ובד"ה נאמר ובני דוד הראשונים ליד המלך . או יאמר ובניהו וגו' והכרתי והפלתי ובני דוד כולם היו שרי המלך ושרים למשמעתו לכל אשר יגזם ולא היה לשם הנהגות מיוחדות כמו אלו הנזכרים לפניהם : **ט** (א) הכי יש עוד . האם יש עוד :

מצודת ציון

ענין לכידה : (יז) ושריה . ובד"ה קראו שושא ולמטה קראו שב ובשלש השמות היה נקרא והוא כלל גדול בנביאים בכ"מ שנאמר פעם כן ופעם כן : (יח) כהנים . ר"ל ראשים ושרים : **ט** (א) הכי . כי משמש במקום אם :

השאלות

(א) וכי לא ידע דוד מספר בית שאול והוא היה חתן המלך, הל"ל הכי נותר עוד לבית שאול :

דבר שמואל

וז"ש פה ויעש דוד שם , ותחתיו היו שרי הלבא יואב ואבשי לכן מיחסם פעם לזה ופעם לזה , וי"ל

ג"כ שהכה באדום שני פעמים פעם י"ב אלף ופעם י"ח אלף , וכן דעת חז"ל בתנחומא (פרשת דברים) ועז"א וישם באדום נליבים בכל אדום שם נליבים , ששם נליבים ומרדו וכבשם כולם וישם נליבים בכל אדום , ואמר שניה ויושע ה' את דוד , כי בפסוק ו' מלמד שהגם שכבש ארם נהרים שהיא סוריא שכבשה שלא כתורה (כמ"ש בספרי סוף עקב) ונקרא מטעם זה כיבוש יחיד כמ"ש הרמב"ם (בה' תרומות) בכ"ז הושיעו ה' . ופה יאמר שבמה שכבש את אדום שעתידים ישראל לקחת את ארלו לע"ל שקיני קניזי וקדמוני הם אדום עמון ומואב , הראהו ה' מעין העתיד והושיעו : (טו) ויהי דוד. המבוקש מן המלך היו שני דברים כמ"ש (ש"א ח' כ') ושפטנו מלכנו וילא לפנינו ונלחם מלחמותינו, ואחר שפנה מן המלחמות עסק במשפט וגם עשה לדקה וחסד לעניים :

ט (א) הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול. מבואר (ממה שלא אמר הכי נותר עוד לבית שאול) שידע מן הנותרים בבית שאול כי דוד היה חתן המלך ואיך לא ידע מספר אנשי בית מלכו , וידע כי שלשת בניו נפלו במלחמה ושנשאר בן ליהונתן , ומשבעה אנשים מבניו אשר הוקעו ע"י הגבעונים

עִמּוֹ חֶסֶד בַּעֲבוּר יְהוֹנָתָן׃ ב וּלְבֵית שָׁאוּל עֶבֶד וּשְׁמוֹ צִיבָא וַיִּקְרְאוּ־לוֹ אֶל־דָּוִד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הַאַתָּה צִיבָא וַיֹּאמֶר עַבְדֶּךָ׃ ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הַאֶפֶס עוֹד אִישׁ לְבֵית שָׁאוּל וְאֶעֱשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ עוֹד בֵּן לִיהוֹנָתָן נְכֵה רַגְלָיִם׃ ד וַיֹּאמֶר־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֵיפֹה הוּא וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה־הוּא בֵּית מָכִיר בֶּן־עַמִּיאֵל בְּלוֹ דְבָר׃ ה וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיִּקָּחֵהוּ מִבֵּית מָכִיר בֶּן־עַמִּיאֵל מִלּוֹ דְבָר׃ ו וַיָּבֹא מְפִיבֹשֶׁת בֶּן־יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל אֶל־דָּוִד וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר דָּוִד מְפִיבֹשֶׁת וַיֹּאמֶר הִנֵּה עַבְדֶּךָ׃ ז וַיֹּאמֶר לוֹ דָוִד אַל־תִּירָא כִּי עָשֹׂה אֶעֱשֶׂה עִמְּךָ חֶסֶד בַּעֲבוּר יְהוֹנָתָן אָבִיךָ וַהֲשִׁבֹתִי לְךָ אֶת־כָּל־שְׂדֵה שָׁאוּל אָבִיךָ

ת"א ויאמר לו. שבת נו: ויבא. וגו' שם: **ואתה**

מצודת ציון

(ג) האפס. האין וכן אפס כסף (בראשית מ"ז): נכה. ענין שבירה וכן פרעה נכה (מ"ב כ"ג): (ד) איפה. איה פה: בית מכיר. בבית מכיר ותחסר בית השמוש וכמוהו הרבה:

מצודת דוד

(ב) עבד. עבד כנעני הי': עבדך. ר"ל אני עבדך הוא ציבא: (ג) האפס עוד. וכי אין עוד איש לבית שאול בתמיה הלא בודאי יש עוד ואעשה עמו חסד גדול ומרובה כי כשרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת אלהים וכן והי' לחרדת אלהים (ש"א י"ד): עוד בן. עוד נשאר בן: נכה רגלים. שבור ברגליו ופסח: (ו) הנה עבדך. כי חשב אשר קראו המלך נוקם בו בעבור שאול ולזה אמר הנה עבדך מוכן לקבל כל העונש אשר תגזור: (ז) אל תירא. ר"ל לא קראתיך לגמול

דבר שמואל

כגבעונים, רק שבעת שגברה יד דוד יראו לנפשם פן יהרגם כדרך מלכי קדם שהיו הורגים אף את אחיהם בל ימרדו ומכ"ש זרע המלך הראשון, והתחבאו כל הימים עד שעקבותם לא נודעו, ולכן שאל אם יש עוד מהנותר לבית שאול ר"ל אם עודם חיים, ולפי' מהרי"א שרצה להקים מהם שרים ושופטים, נמשך למ"ש בסימן הקודם שדוד מנה שרים ושופטים ורואי פני המלך ואז שאל אם יש עוד מהנותר לבית שאול איש חיל ראוי למנותו ויעשה עמו חסד להגדילו בעבור יהונתן, ומ"ש בעבור יהונתן גלה דעתו שעקר מגמתו להגדיל זרע יהונתן אוהבו שהיתה ביניהם שבועת אלהים, וכאשר פרסם המלך את חפצו ובכ"ז לא יצא אחד מבית שאול מן הנותרים אשר התחבאו שם, (ב) ולבית שאול עבד זקן ביתו קראו לו לדרוש מאתו איה המה, ומ"ש המלך האתה ציבא יל"פ ג"כ ששאל אותו אם הוא עדיין נמצא ר"ל עבד בלתי משוחרר, או נשתחרר מבית שאול כי המשוחררים שינו את שמם לשם יהדות כדרך הגרים והשיב עבדך שהוא עדן עבד: (ג) האפס עוד איש אחר שלא בא לקבל חסד. וגם למהרי"א דייק האפס איש ר"ל איש ראוי להתמנות, והוסיף ואעשה עמו חסד אלהים לכלול כל בית שאול אף שאינו מזרע יהונתן, כי לא אמר בעבור יהונתן, והשיב לו שנמצא בן ליהונתן אבל הוא נכה רגלים ובלתי ראוי להתמנות: (ד) הנה הוא בית מכיר מתחבא שם: (ו) ויבא מפיבשת יתכן כי מחלה בשותו מסתבא העלים שמו ומשפחתו ועתה פרסם שהוא מפיבושת ושהוא בן יהונתן, ובד"ה קוראהו מריב בעל. וי"ל שא' מן השמות הוא השם שקרא א"ע בהחבאו, ודעת חז"ל (ברכות דף ד') שעקר שמו היה מריב בעל וקרא מפיבושת ע"ש הכמתו שהיה מבייש פני דוד בהלכה, ופי' שבבואו נודע שהוא מפיבושת חכם גדול, וכן דרשו שהעבד הלשין עליו שהוא בלא דבר ר"ל חסר כל דבר חכמת בינה ובאמת היה מלא דבר: (ז) והשיבותי לך את כל שדה שאול אביך המפ' נדחקו בזה, אם נתן לו חלקו מהו החסד, ואם נתן לו חלק אחיו איך העביר נחלה, עי' רש"י ורד"ק. והנכון בעיני שהיה הבדל בין קניני המלך ואחוזתו מנחלת אבותיו שדינו בהם ככל אדם בקנינו ושדה אחוזתו, ובין קניני המלך שהיו לו מחוקי המלוכה שדות וכרמים הון ואוצרות שהגיעו לידו בסבת מלכותו, בעת הועבר ממלכותו היה של המלך המולך בעת ההיא, כי היה רק לצורך המלכות לא לצורך המלך, וכמ"ש עוד בפרשת אצל כרם נבות, ושאול היה עני בתחלה, ואצר הון ושדות ממשפטי המלוכה, ובעת נתנה המלוכה לדוד זכה דוד בכל הקנינים שהיו שייכים אל המלכות לצורך המלוכה, בפרט כי כבש בית שאול במלחמה, והיה בזה חסד גדול שהשיבם למפיבשת אחר שותו בן אויבו, והודיע לו כי יגדיל חסדו עמו בשתים, א] מה שישיב לו שדה שאול ר"ל כל קניני

וזה

ואתה תאכל לחם על־שלחני תמיד: ח וישתחו ויאמר מה עבדך כי פנית אל־הכלב המת אשר כמוני: ט ויקרא המלך אל־ציבא נער שאול ויאמר אליו כל אשר היה לשאול ולכל־ביתו נתתי לבן־אדניך: י ועבדת לו את־האדמה אתה ובניך ועבדיך והבאת והיה לבן־אדניך לחם ואכלו ומפיבשת בן־אדניך יאכל תמיד לחם על־שלחני ולציבא חמשה עשר בנים ועשרים עבדים: יא ויאמר ציבא אל־המלך ככל אשר יצוה אדני המלך את־עבדו כן יעשה עבדך ומפיבשת אכל על־שלחני כאחד מבני המלך: יב ולמפיבשת בן־קטן ושמו מיכא וכל מושב בית־ציבא עבדים למפיבשת: יג ומפיבשת ישב בירושלם כי על־שלחן המלך תמיד הוא אכל והוא פסח שתי רגליו:

ת"א ולציבא וגו'. יבמות סב: הב' בצרי

ע"ש (י) ירוש' יבמות ב ו: (יג) זוהר תרומה עו"ש:

רש"י

ט (ט) נתתי לבן אדניך. המלך רשאי להעביר נחלה שנאמר במשפט המלוכה (שמ"א ח' י"ד) ואת שדותיכם וגו' יקח ונתן לעבדיו: (יא) כן יעשה עבדך ומפיבשת אכל על שלחני. ציבא אמר כן יעשה עבדך ודוד השיב ומפיבשת אוכל על שולחני: (יב) מושב בית ציבא. בניו ועבדיו:

מצודת דוד

עמך רעה כ"א לגמול עמך חסד בעבור אביך: והשבתי לך. אולי לקחם דוד אחרי מות איש בושת בעבור אשתו מיכל יורשת אותו בחשבו שלא נשאר מי יותר קרוב לנחלה: (ח) מה עבדך. מה נחשב עבדך למאומה: (י) ועבדת לו. לצרכו תעבוד את האדמה בחרישה וקצירה: והבאת. את התבואה תביא אל הבית: לבן אדניך. הוא מיכא האמור למטה שהוא בן מפיבשת אדונו: בן אדניך. בן יהונתן אדונו: (יא) ומפיבשת. אף זה מדברי ציבא שאמר אנכי אעשה כדבריך עם היות שעד עתה היה מפיבשת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך ולא יצטרך לכל דבר: (יב) וכל מושב. כל היושבים והשוכנים בבית ציבא היו עבדים וכו':

מצודת ציון

בלו דבר. שם מקום לו דבר: (ט) נער. המשרת נקרא נער ע"ש שדרך הנער לשרת את הזקן: (יג) פסח. חגר:

השאלות

(י) מ"ש והיה לבן אדוניך לחם ואכלו, סותר למ"ש שמפיבשת יאכל על שולחנו, והאלה קרא בן אדוניך אח"כ מפיבשת, והל"ל והוא יאכל על שולחני איך אמר ציבא שמפיבשת יאכל על שולחנו כלא יאכל על שולחן המלך, ולמה הפסיק כמ"ש שלמפיבשת בן קטן, ולמה סיפר עוד כי על שולחן המלך תמיד הוא אוכל:

דבר שמואל

וזה בעבור יהונתן, ב] שיהיה מאוכלי שולחנו שזה מצד מעלת מפיבשת עצמו, כי לא יקרבו אל שולחן המלך רק אנשים גדולים בתורה ובחכמה, וז"ש ואתה תאכל: (ח) וישתחו נגד החסד הראשון, ויאמר מה עבדך נגד השני שעשהו מאוכלי שולחנו: (י) ועבדת לו וכו', פי' כי אוכלי שולחן המלך לא סמכו ע"ז כל מחייתם, כי עקר סעודתם היה בביתם שם יעשו להם רב לבני ביתם ומיודעיהם אשר יגדל לפעמים ביתר שאת מן שלחן המלך ואחרי שבעם באו בגבריס אל שלחן המלך לכבוד ותפארת, וע"ז א"ל מגדל צרכי ביתו יעבד לו את האדמה ויביא תבואתה שיהיה לבן אדוניך לחם ואכלו, ר"ל לו ולב"ב וכל הגלוים אליו, ומפיבושת עצמו מצד מעלתו יאכל על שלחני לכבוד: (יא) ויאמר ציבא הבטיח לעשות כמצות המלך להכין צרכי בית מפיבשת, עד שמפיבושת יאכל על שלחני (ר"ל על שלחן שיכין לו ציבא מתבואת שדותיו) כאחד מבני המלך, שהם לפי מעלתם שלחנם גדול מאד וירבה לפעמים משלחן המלך: (יב) ולמפיבושת ספר שהגם שבני בית מפיבשת היו מעטים כי לא היה לו רק בן קטן, בכ"ז היו כל בית ציבא עבדים למפיבשת למלאות צרכי ביתו הרבים כי כבר נלוו אליו רבים אוהבים ומיודעים כדרך השרים הגדולים היושבים ראשונה במלכות, והגם שהיה טרחם ועבודתם רבה מאד, כי, (יג) מפיבשת יושב בירושלם וההוצאה והצורך בעיר המלוכה רבה מאד, והטעם שישב בעיר המלוכה, יען שעל שלחן המלך תמיד הוא אוכל, ולא היה אפשר שישב בעיר אחרת וגם לא שישב סמוך לירושלים ויכנס בכל יום בעת הסעודה כי הוא פסח שתי רגליו:

י א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיָּמָת מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן וַיִּמְלֹךְ חָנוּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ ב וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶעֱשֶׂה־חֶסֶד ׀ עִם־חָנוּן בֶּן־נָחָשׁ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אָבִיו עִמָּדִי חֶסֶד וַיִּשְׁלַח דָּוִד לְנַחֲמוֹ בְּיַד־עֲבָדָיו אֶל־אָבִיו וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי דָוִד אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ ג וַיֹּאמְרוּ שָׂרֵי בְנֵי־עַמּוֹן אֶל־חָנוּן אֲדֹנֵיהֶם הַמְכַבֵּד דָּוִד אֶת־אָבִיךָ בְּעֵינֶיךָ כִּי־שָׁלַח לְךָ מְנַחֲמִים הֲלוֹא בַּעֲבוּר חֲקֹר אֶת־הָעִיר וּלְרַגְּלָהּ וּלְהָפְכָהּ שָׁלַח דָּוִד אֶת־עֲבָדָיו אֵלֶיךָ׃ ד וַיִּקַּח חָנוּן אֶת־עַבְדֵי דָוִד וַיְגַלַּח אֶת־חֲצִי זְקָנָם וַיִּכְרֹת אֶת־מַדְוֵיהֶם בַּחֵצִי עַד־שְׁתוֹתֵיהֶם וַיְשַׁלְּחֵם׃ ה וַיַּגִּדוּ לְדָוִד וַיִּשְׁלַח לִקְרָאתָם כִּי־הָיוּ הָאֲנָשִׁים נִכְלָמִים מְאֹד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׁבוּ בִירֵחוֹ עַד־יְצַמַּח זְקַנְכֶם וְשַׁבְתֶּם׃ ו וַיִּרְאוּ בְּנֵי עַמּוֹן כִּי נִבְאֲשׁוּ בְּדָוִד

ע"ש (ג) במד"ר כא אגב"ר כו תנחו' לך : (ד) במד"ר כא אגב"ר כו תנחו' לך : **וישלחו**

רש"י

י (ב) כאשר עשה אביו עמדי חסד. ומהו החסד כשהיה דוד בורח מפני שאול באו אליו אביו ואמו ואחיו (שמואל א' כ"ב ד') וינחם את פני מלך מואב ויאמר לו ישב נא אבי ואמי עמך והרגם חוץ מאחד מהם שברח ונמלט לארץ בני עמון אצל נחש, במדרש רבי תנחומא בוירא אליו : (ג) המכבד דוד את אביך בעיניך. הנראה בעיניך שדוד מכבד את אביך הם מוזהרים לא תדרוש שלומם והוא ידרוש שלומך : (ד) מדויהם. חלוקיהם : עד שתותיהם. העגבות :

מצודת ציון

י (ג) ולרגלה. מלשון מרגל ומחפש: ולהפכה. ת"י ולבדקה כי כבודק דבר הם מהפכים מצד אל צד : (ד) מדויהם. מלבושיהם כמו וילבש שאול וגו' מדיו (שמואל א' י"ז) : שתותיהם. הם העגבות שהוא בהאי שמלבוש ודוגמתו חשופי שת (ישעיה כ') : (ה) יצמח. יגדל : (ו) נבאשו. נמאסו במעשיהם ועשו דבר מכוער :

מצודת דוד

י (ב) כאשר עשה וגו'. אמרו רז"ל שהחסד היה שהחיה את אחיו אשר ברח אליו מאת מלך מואב כשהמית את אביו וביתו אחר שהוליכם אליו מן מערת עדולם כמ"ש בש"א (כ"ב) : (ג) המכבד דוד וגו' בעיניך. וכי כבור אתה שדוד מכבד את אביך בעיניך על כי שלח לך מנחמים: כלומר הנה לא שלח כ"א לרגל את הארץ : (ד) בחצי. במתנים ארכם והוא עד שתותיהם : (ה) וישלח לקראתם. לאמר להם לשבת ביריחו האמור בסוף המקרא והשכיק לומר

השאלות

(ב) למה לא שלח מלאכים לנחש בחייו, ולמה הסכימו עבדי חנון כי לחקור את הארץ באו :

דבר שמואל

י (ב) **אעשה** חסד ישראל מוזהרים שלא לדרוש בשלום עמון ומואב, המגם כבר כתב בהגמ"י (פ"ו מה' מלכים) בשם הרא"ש שלדרוש שלום אדם שעשה לו טובה להחזיר לו טובה מותר, ודוד לא דרש שלום נחש בחייו שבזה היה מוכרח שמלאכיו יבואו שמה דרך כא"ת ברית עם האומה בכללה וזה אסור, רק עתה שמת נחש מצא מקום לזה לשלוח מנחמים שבזה אינו כורת ברית רק מנחמהו שבזה מכבד את אביו המת, ויש לו היתר ע"ז אחר שהוא דרך השבת טובה, שע"א **אעשה חסד כאשר עשה אביו עמדי חסד וישלח** כו' **לנחמו** כו' **אל אביו** לא בעבור עצמו, ובכ"ז אמרו חז"ל במדרש רבה שדוד נענש ע"ז, וי"ל שדייק זה במ"ש **ויבואו עבדי דוד ארץ בני עמון**, שעכ"פ היו נראים כבאים אל הארץ בכללה לדרוש שלומם, וזה אסור, הגם שעקר השליחות היה לנחם את חנון, ולכן בד"ה פי' ויבואו אל חנון לנחמו : (ג) **ויאמרו שרי בני עמון** לאו כי לא באו ככורתי ברית עם המלך האי כדרך שלוחי תירס אל דוד ואל שלמה, רק לנחמו על המת, וע"ז שאלו **המכבד דוד את אביך בעיניך** ר"ל אם לא כבדו בחייו ולא היה לו כריתת ברית עמו איך יכבדהו בעיניך אחרי מותו **כי שלח לך מנחמים** לא כורתי ברית, אין זה כי אם **לבעבור חקור את העיר ולרגלה** לדעת מקום שקל לכבשה מהם כדי להפכה אח"כ : (ד) **ויגלח חצי זקנם** פי' מהרי"א שעשה כן מפני שהיתה ביאתם טובה מצד, כפי דבריהם שבאו לנחמו, ורעה מצד כפי כוונתם שבאו לרגל את הארץ, לכן נתן להם חצי עונש וגלח חצי זקנם וכרת חצי מלבושיהם, לפי שהזקן והלבוש הארוך היה הדרת פנים וכבוד בימים ההמה : (ו) **וישכרו את ארם בית רחוב** ובד"ה קראו ארם נהרים, ופה אמר **עשרים אלף רגלי ואיש טוב שנים עשר אלף איש** ובד"ה אמר ששכרו פנים ושלשים אלף רכב ואת מלך מעכה וז"ל

וישלחו בני עמון וישכרו את ארם בית רחוב ואת ארם צובא עשרים אלף רגלי ואת מלך מעכה אלף איש ואיש טוב שנים עשר אלף איש : ז וישמע דוד וישלח את יואב ואת כל הצבא הגבורים : ח ויצאו בני עמון ויערכו מלחמה פתח השער וארם צובא ורחוב ואיש טוב ומעכה לבדם בשדה : ט וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור ויבחר מכל בחורי בישראל ויערך לקראת ארם : י ואת יתר העם נתן ביד אבשי אחיו ויערך לקראת בני עמון : יא ויאמר אם תחזק ארם ממני והיתה לי לישועה ואם בני עמון יחזקו ממך והלכתי להושיע לך : יב חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו ויהוה יעשה הטוב בעיניו : יג ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה בארם וינסו מפניו : יד ובני עמון ראו כי נס ארם וינסו מפני אבישי ויבאו העיר וישב יואב מעל בני עמון ויבא ירושלם : טו וירא ארם כי נגף לפני ישראל ויאספו יחד : טז וישלח הדדעזר

ע"ש (ט) במד"ר כא : (יג) בר"ר לג אג"ר כב : (טז) מדר"ש כו לא ב : ישראל ק' ויצא

מצודת דוד

הסיבה למה לא באו למלך ואמר כי היו נכלמים ולכן שלח לקראתם : ושבתם. לביתכם : (ח) פתח השער. מול פתח שער העיר : (ט) פני המלחמה. פני אנשי המלחמה :
(יב) חזק ונתחזק. חזק אתה והעם אשר עמך וגם אנו נתחזק : בעד עמנו. שלא ילכו בשבי : ובעד ערי וגו'. שלא יכבשום האויב : וה' יעשה הטוב וגו'. ר"ל ואם בכל ההתחזקות לא נועיל יעשה ה' הטוב בעיניו ונקבל באהבה :
(טו) ויאספו יחד. באספם שברכם עם ינצלו שם :

מצודת ציון

כדבר. הנכלם : ואיש טוב. אנשי איש טוב והוא שם אדון הארץ וכן וישב בארץ טוב (שופטים י"א) : (ז) הגבורים.

עבדי

השאלות

(ט) מדוע חשב בלד השני והלכתי :

דבר שמואל

ונ"ל שהיה רגלי כמספר הרכב ופה הזכיר הרגלי ושם את הרכב : (ח) ויצאו בני עמון. כפי המבואר בד"ה חנו המלכים לפני מידבא שהוא בגבול מואב, ובני עמון נאספו מעריהם לפני עיר המלוכה רבה ויערכו מלחמה פתח השער, כי לא רצו לערוך בשדה מחולשתם רק להשגב במבצר, ואח"כ היה מחנה המלכים רחוקה ממחנה בני עמון, וז"ש וארם צובא וכו' לבדם בשדה, ר"ל נבדלים מבני עמון, וז"ש, (ט) וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור, ר"ל שהתחיל ללכת עד רבה וללחום עם בני עמון פתח השער שאז יבואו עליו המלכים מאחור ויהיה תוך שני מחנות חזקות, כי המלכים היו חזקים מצד עצמם, ובני עמון היו חזקים מצד שהיו אצל המבצר, ולכן היה מחכמתו ללחום את המלכים תחלה אצל מידבא, ולבל יצאו בני עמון בעזרתם חלק מחנהו ונתן יתר העם השלשים ביד אבשי, שאם יצאו בני עמון השדה יספיק לנצחם, ובכ"ז עמדו רק למשמרת ולא נפרדו מן המחנה והיו מוכנים גם נגד ארם, כי שער לפי הסברה שבני עמון ישארו במקומם, ועז"א אם תחזק ארם ממני והיתה לי לישועה כיון שאתה פה, והנה שאח"ז בלכת אבשי אל בני עמון אם ישער שהם חזקים ילך עמו להושיע, ועז"א והלכתי: (יב) חזק ונהיה שיתחזק, א] בעד עם ה', ב] בעד ערי אלהינו שאם יחזק האויב ילך להחריב ערי ארץ ישראל, והודיע בזה כי תשועת ה' צריכה שתי הכנות, א] ההכנה הטבעית ואמרו חז"ל ד' צריכים חזוק דרך ארץ שנאמר חזקו ונתחזקה, ב] ההכנה המחשבית לשם ה', ועז"א בעד אלהינו, ואז ה' הטוב בעיניו יעשה לעזור כפי ההכנה הראויה : (יג) ויגש יואב וכן היה שיואב נגש תחלה להלחם עם המלכים בשדה ועי"ז נסו גם בני עמון:

שבע

וַיֹּצֵא אֶת־אֲרָם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר הַנָּהָר וַיָּבֹאוּ חֵילָם וְשׁוֹבַךְ שַׂר־צְבָא הֲדַדְעֶזֶר לִפְנֵיהֶם׃ יז וַיֻּגַּד לְדָוִד וַיֶּאֱסֹף אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיָּבֹא חֵלָאמָה וַיַּעַרְכוּ אֲרָם לִקְרַאת דָּוִד וַיִּלָּחֲמוּ עִמּוֹ׃ יח וַיָּנָס אֲרָם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּהֲרֹג דָּוִד מֵאֲרָם שְׁבַע מֵאוֹת רֶכֶב וְאַרְבָּעִים אֶלֶף פָּרָשִׁים וְאֵת שׁוֹבַךְ שַׂר־צְבָאוֹ הִכָּה וַיָּמָת שָׁם׃ יט וַיִּרְאוּ כָל־הַמְּלָכִים עַבְדֵי הֲדַדְעֶזֶר כִּי נִגְּפוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּשְׁלִמוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיַּעַבְדוּם וַיִּרְאוּ אֲרָם לְהוֹשִׁיעַ עוֹד אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן׃

יא א וַיְהִי לִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה לְעֵת ׀ צֵאת הַמְּלָאכִים וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת־יוֹאָב וְאֶת־עֲבָדָיו עִמּוֹ וְאֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיַּשְׁחִתוּ אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן וַיָּצֻרוּ עַל־רַבָּה וְדָוִד יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלִָם׃ ב וַיְהִי ׀ לְעֵת הָעֶרֶב וַיָּקָם דָּוִד מֵעַל מִשְׁכָּבוֹ וַיִּתְהַלֵּךְ עַל־גַּג בֵּית־הַמֶּלֶךְ וַיַּרְא אִשָּׁה רֹחֶצֶת מֵעַל הַגָּג וְהָאִשָּׁה טוֹבַת מַרְאֶה מְאֹד׃ ג וַיִּשְׁלַח דָּוִד וַיִּדְרֹשׁ

לאשה

ת״א ושובך שר צבא. סוטה מב: ויהי לעת ערב. סנהדרין קז: וישלח דוד. שם:

יתיר א׳ יתיר א׳

רש״י

(טז) ושובך שר צבא הדדעזר. על שם שהיה גבור ועריץ מאד הזכירו בשמו:

יא (א) לעת צאת המלכים. יש עת בשנה שדרך החיילות לצאת כשהארץ מלאה קמות והסוסים מוצאים

מצודת ציון

כמו והגבורים: (טז) חילם. שם מקום: (יז) חלאמה. לחילם: (יט) וישלמו. ענין שלום:

יא (א) לתשובת. מלשון השבה: ויצרו. מלשון מצור:

מצודת דוד

(יט) עבדי הדדעזר. ר״ל הסרים למשמעתו:

יא (א) לתשובת השנה. ר״ל בעת תשובת השמש אל הנקודה שהיתה בעלמה שהיתה בה בעת צאת המלכים בשנה שעברה להלחם בישראל ולעזור לבני עמון כמ״ש למעלה:

(ב) מעל הגג. ר״ל מעל הגג שהלך הוא בו ראה אשה רוחצת למטה: (ג) וידרש. שאל ודרש על האשה מי היא:

השאלות

(ג) והנה ישאל שדוד נכשל בא״א ובהריגת אוריה וכמה עבירות כמו שחשב מהרי״א, ויפלא איך לא

דבר שמואל

(יח) שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים, ובד״ה אומר שבעת אלפים רכב וארבעים אלף רגלי, הנה מ״ש פה שבע מאות רכב מיושב במה שכתוב למעלה (ה׳ ד׳), ומה שכתוב ארבעים אלף פרשים מיושב במ״ש למעלה (פסוק ו׳):

יא (א) ויהי לתשובת השנה, ירמוז שע״י שישב המלך בביתו ולא הלך בעצמו ללחום מלחמת ה׳ בא מעשה זו לידו, ולבל תאמר שהיה יגע ורפה ידים ממלחמה הקודמת, אמר שהיה לתשובת השנה, ולבל תחשוב שלא היה עת ראוי לצאת מפני הקור והגשם אמר לעת צאת המלכים, כי היה בחדש סיון שכל מלכי ארץ יוצאים ופניהם בקרב, ולבל תאמר שהיתה מלחמה קטנה שאין כבוד המלך לצאת בה בעצמו, אמר כי שלח את יואב שר הצבא ואת עבדיו שהם כל שרי החיל והגבורים ואת כל ישראל, ובזה היה ראוי שילך מלכם לפניהם, והם השחיתו את בני עמון ויצורו על רבה שזה נמשך זמן רב ובכ״ז ודוד יושב בירושלים ולא בא לעזרת ה׳ בגבורים: (ב) ויהי ר״ל וגם בביתו לא היה טרוד בצרכי העם כי קם ממשכבו לעת הערב, וכבר אמרו חז״ל (בירושלמי פ״ק דברכות ובמד׳) כשהיה דוד סועד סעודת עצמו היה ישן עד תשע שעות וכשהיה סועד סעודת מלכים היה ישן עד הערב, וא״כ סעד אז סעודת מלכים ומתענג בתענוגים, וגם אח״כ לא עסק בצרכי צבור רק הלך לטייל על גג בית המלך, ובזה בא לידי עבירה שראה אשה רחצת ולא עצם עיניו מראות ברע, הנה שראה מעל הגג באופן שהוצרך לכוון לראות: (ג) וישלח ע״כ בא לידי מעשה ושלח לדרוש אם היא פנויה או א״א, ויאמר הלא זאת בת שבע, הנה הפל מהרי״א הרבה להאשים את דוד, ובאר כי חטא מחמשה צדדים, א] מאשר חטא בא״א, ולא ישבה אל דברי חז״ל שהיתה מגורשת מאוריה שזה נגד פשטות הכתובים. ב] במה שהשתדל שאוריה ישכב עם אשתו ויחשב לו הבן הנולד

לָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר הֲלוֹא־זֹאת בַּת־שֶׁבַע בַּת־אֱלִיעָם אֵשֶׁת אוּרִיָּה הַחִתִּי׃ ד וַיִּשְׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים וַיִּקָּחֶהָ וַתָּבוֹא אֵלָיו וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ וְהִיא מִתְקַדֶּשֶׁת מִטֻּמְאָתָהּ וַתָּשָׁב אֶל־בֵּיתָהּ׃ ה וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתִּשְׁלַח וַתַּגֵּד לְדָוִד וַתֹּאמֶר הָרָה אָנֹכִי׃ ו וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶל־יוֹאָב שְׁלַח אֵלַי אֶת־אוּרִיָּה הַחִתִּי וַיִּשְׁלַח יוֹאָב אֶת־אוּרִיָּה אֶל־דָּוִד׃

ת"א לשלוס וגו'. עקידה שער סד: **ויבא**

רש"י

שהיא בשדה לאכול: (ד) מטמאתה. מנדתה: (ו) שלח אלי את אוריה. שהיה מתכוין שישכב עם

מצודת דוד

(ד) מתקדשת. היתה טהורה מטומאת נדה כי טבלה עצמה: (ו) שלח

מצודת ציון

(ד) מתקדשת. ר"ל מטהרת:

השאלות

למה נגרע את בת שבע וכדומה שאלות. רבות כמו שכא בפנים, ומז"ש שדרש לאשה ואמר הלא זאת בת שבע, ומ"ש שהיא מתקדשת מטומאתה אם עבר על א"א וכי לא היה עובר על איסור נדה:

דבר שמואל

ויכרית שמו מבית אביו, מלבד מה שיצמח מזה תערובות המשפחות ואת כושא את אחותו שע"ז נאמר ומלאה הארץ זימה, ג] במה שצוה לשום את אוריה אל פני המלחמה החזקה להמיתו על לא חמס בכפו, ומוב היה שיעכבהו ויטרידהו עד שתלד בת שבע בסתר ויתן הנולד למינקת ואיש לא ידע, ד] במה שהרגו בחרב בני עמון ועמו נהרגו רבים וטובים מבני ישראל, והיה יכול לסבב להרגו ע"י ישראל בנגעת, ה] מה שלקח תיכף את בת שבע לביתו כאילו היה עדיין נרדף מהתאוה. ודעתו שבאמת הרבה אשמה רק ע"י שבא בתשובה הועבר חטאתו וקבל ענשו וטהר. אמנם עם ההשקפה הנכונה דעת חכמינו ז"ל מוכרחת, שאם היתה א"א איך לקחה אחר כך לאשה והלא היא אסורה לבועל, ואיך גם והתפלל שיחיה הבן הנולד שהוא ממזר, ואיך נתקבלה תשובתו והאשה האסורה לו מד"ת עומדת בביתו והר"ז כטובל ושרץ בידו, ואיך בחר ה' מזרע הנולד מהאשה הזאת בשם מושלים ויקרא שמו ידידיה וה' אהבו, מכ"ז מבואר שגם בת שבע לא נאסרה על דוד, כי היוצא למלחמה בעת ההיא היה כותב גט כריתות לאשתו, כי הרוגי חרב מלחמה קרוב הדבר שישארו נשותיהם עגונות וכבולות, כי לרוב יקברו החללים בחפזה מאין איש יכיר בפרצוף פנים מי הנהרג להעיד להשיא את אשתו לפרע בעת שיגבר אויב ויקבור את החללים, ולכן תקנו ב"ד של דוד שיכתבו גט לנשותיהן, או גם נאמר או על תנאי, כי בשני הפנים האלה יצא דוד נקי מתלונת מהרי"א עליו, וכמו שנבאר הדבר בפי' הכתובים כל פרט ופרט. כי אם העון הראשון שחטא בא"א, ספר הכתוב **כי שלח דוד וידרוש לאשה** לדעת אם היא פנויה או א"א, **ויאמר הלא זאת בת שבע בת אליעם אשת אוריה החתי** ומזה ידע שהיא פנויה, אם מצד שהיא אשת אוריה שהלך למלחמה וידע שהניח לה גט כדרכם בעת ההיא, ואם מצד שהיא בת אליעם שהיה בן אחיתופל הגילוני יועץ דוד, ובודאי הוא היה היועץ לתקן תקנה זאת, שכל היוצא למלחמה יניח גט כריתות לאשתו, וא"כ אין ספק שהקפיד ע"ז בנכדו בל תשאר עגונה, וא"כ אם היה גט גמור היתה פנויה גמורה, וגם למפ' שהיה גט על תנאי, בהכרח היה התנאי שאם לא ישוב בסוף ימי המלחמה לביתו תהיה מגורשת למפרע (שבאופן אחר לא היה אפשר להצילה מחשש עגונה) וא"כ בטח דוד שיפריד את אוריה בסוף ימי המלחמה באיזה שליחות באופן שלא ישוב לביתו כפי התנאי ותהיה פנויה למפרע, ועז"א, (ד) **וישלח דוד מלאכים ויקחה ותבא אליו**. שהמלאכים חקרו ע"ז, וכאשר ידעו שגרשה לקחה, וספר כי לא לבד שנזהר מא"א כי גם נזהר מאיסור נדה כי **היא מתקדשת מטומאתה** וטבלה לנדתה: (ה) **ותהר האשה** והנה כפי המבואר לחז"ל (בזהר) יצא אוריה והניח לה גט בז' סיון והמעשה הזאת היתה בכ"ד אלול באופן שהיה הבחנה בין זרע לזרע וידע בבירור שממנו נתעברה, והיא הרגישה תיכף בעיבורה ע"י שנסתלקו ממנה הליחות כמ"ש הרלב"ג: (ו) **וישלח דוד אל יואב** הנה פה מקום השאלה השנית שזכר מהרי"א מה שרצה שישכב אוריה את אשתו ויכרית שם בנו מבית אביו, הנה גם לזה יש מענה שאחר שדוד ידע האמת שהוא בנו ישמור זאת בלבו לעת מצוא, כשיגדל הילד יגלה שהוא בן המלך ושימנע מקחת מזרע המלך, ואם היה גט גמור היה מתקן את הכל, וגם לדעת המפ' שהיה גט על תנאי שלפי זה כבר רצה לחפוא במה שצוה שאוריה ילך אל ביתו שבזה יובטל הגט ותהיה א"א למפרע, הנה עתה היה מוכרח לזה אחר שנתעברה, שבהכרח יתגלה הדבר ויצמח מזה חילול השם וגם מרד במלוכה כאשר קרה כזאת למלכי ארץ עבור עניינים כאלה, כמ"ש מהרי"א עצמו, ובפרט שהיתה נכד אחיתופל יועץ המלך (שכפי הנראה שנאם אחיתופל לדוד וקשרו עם אבשלום נקבע ע"י מעשה זה, שאמר

ז וַיָּבֹא אוּרִיָּה אֵלָיו וַיִּשְׁאַל דָּוִד לִשְׁלוֹם יוֹאָב וְלִשְׁלוֹם הָעָם וְלִשְׁלוֹם הַמִּלְחָמָה׃ ח וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאוּרִיָּה רֵד לְבֵיתְךָ וּרְחַץ רַגְלֶיךָ וַיֵּצֵא אוּרִיָּה מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַתֵּצֵא אַחֲרָיו מַשְׂאַת הַמֶּלֶךְ׃ ס ט וַיִּשְׁכַּב אוּרִיָּה פֶּתַח בֵּית הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־עַבְדֵי אֲדֹנָיו וְלֹא יָרַד אֶל־בֵּיתוֹ׃ י וַיַּגִּדוּ לְדָוִד לֵאמֹר לֹא־יָרַד אוּרִיָּה אֶל־בֵּיתוֹ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אוּרִיָּה הֲלוֹא מִדֶּרֶךְ אַתָּה בָא מַדּוּעַ לֹא־יָרַדְתָּ אֶל־בֵּיתֶךָ׃ יא וַיֹּאמֶר אוּרִיָּה אֶל־דָּוִד הָאָרוֹן וְיִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה יֹשְׁבִים בַּסֻּכּוֹת וַאדֹנִי יוֹאָב וְעַבְדֵי אֲדֹנִי עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה חֹנִים וַאֲנִי אָבוֹא אֶל־בֵּיתִי לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת ולשכב

ת"א לשלום וגו'. עקידה שער סד: ואדני יואב. שבת נו קדושין מג:

ע"ש (יא) פדר"כ כדס"מ; א' יומא' שקלים ו א:

רש"י

אשתו ויהי סבור שממנו היא מעוברת: (ח) משאת המלך. סעודתא דמלכא:

מצודת ציון

(ח) משאת. מנה ארוחה וסעודה וכן וישא משאת מאת פניו (בראשית מ"ג):

מצודת דוד

אליו וגו'. כי עמו היה במלחמה: (ז) ולשלום המלחמה. לשלום אנשי המלחמה: (ח) ורחץ רגליך. הוא כנוי להשמיש המטה וכוונתו היתה לבגלוס הדבר ויחשב כי ממנו הרתה (ואף שכל היוצא למלחמות בית דוד היה כותב גט כריתות לאשתו מ"מ היה הדבר מגונה כי הדרך היה לנושאם שוב בבואו מן המלחמה והיתה שומרת עליו): משאת המלך. למען ייטב לבו ויבוא אל אשתו: (ט) פתח. מול הפתח עם כל עבדי המלך: (י) הלא מדרך אתה בא. וא"כ אתה עיף ויגע: (יא) ישבים בסכות. במקום המלחמה: ועבדי אדני

השאלות

(ח) לענין מה ספר כי יצאה אחריו משאת המלך, ולמה לא ירד אוריה אל ביתו, ואם שלא רצה לשכב עם אשתו כמ"ש, היה יכול למנוע מתשמיש:

דבר שמואל

לו איבה עבור שלקח את נכדו בחזקה, כי לולא זאת רחוק הוא איפוא שאחיתופל שידע שהמלכות שמורה לשלמה בן נכדו יהיה בקושרים עם אבשלום להסב המלוכה אליו) וכ"ש אם היה הדבר נודע תיכף, ומטעם זה לא היה אפשר לעשות כדבר מהרי"א שתלד בנגעה כי היה בית אביה וזקנה הלא ירגישו בזה, ולכן מפני חילול ה' ומרד במלכות היה בדעתו לקבל ע"ע עון א"א למפרע אשר לא חשב כזאת בשעת מעשה שלא עלה ע"ד שתתעבר, ועז"א חז"ל מדוע בזית את דבר ה' לעשות הרע בעיני, שבקש לעשות ולא עשה, כי לבסוף עלה בידו באופן המותר כמו שיה': (ח) ויאמר דוד לאוריה רד לביתך ורחץ רגליך, הגם בזה המקום יבורר כי גם האשמה השלישית אשר גלל מהרי"א על דוד חשוב לא על מ"ש שהרג את אוריה על לא חמס בכפיו, כי באמת היה אוריה חייב מיתה משלשה טעמים, א] מה שעבר על פקודת המלך, שא"ל רד לביתך ורחץ רגליך, פי' כי בא לפני המלך באבק שעל רגליו כבא מן הדרך, ונוהו שילך וישאר בביתו, כי רצה שלא ילך עוד למלחמה רק ישאר בביתו, כי כן נראה ממה שבבואו לא פקד ע"י מאומה רק שאל אותו לשלום העם והמלחמה וצוהו שילך לביתו, א"כ היה דעתו שישאר בירושלים, ואוריה לא רצה לשמוע אל פקודת המלך להשאר בירושלים רק לשוב אל שדה המערכה, ולכן שכב פתח בית אדוניו כארח נטה ללון ולשוב למקומו, ובזה המרה פי המלך, ב] כמ"ש ויצא אוריה מבית המלך ותלך אחריו משאת המלך ות"י סעודתא דמלכא, שיש הבדל בין מנחה ובין משאת, שהם משאת בונה על המנחה שיתן הנכבד אל הנקלה לנשאו ולגדלו, וכן כבדהו דוד כבוד גדול ששלח לו לביתו משאת משולחן המלך כדרך השרים, ולא היה לו לנאץ משאת המלך בעיני כל עבדי המלך שנשאר פתח בית המלך ולא הלך לביתו לקבל הכבוד הגדול הזה לאכול סעודת המלך בביתו עם אשתו וכדי בזיון וקצף: (ט) וז"ש וישכב אוריה בית אדוניו עם כל עבדי אדוניו וכדי בזיון לפני כל עבדי המלך, והם הרגישו בזה: (י) ויגידו לדוד וכו' ודוד לא רצה להודיע לו שחרה אפו על שעבר על פקודתו כי השם אולי נודעה לו המעשה ורצה לחקור ע"ז במסיח לפי תומו וא"ל הלא מדרך אתה בא וכו' כי חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שבא מן הדרך: (יא) ויאמר אוריה השיב לפי תומו שנמנע מזאת, א] מלד שהארון וישראל ויהודה (שבטו של מלך) יושבים בסכות, ב) מלד שיואב אדוניו ועבדי דוד ר"ל השרים והגבורים חונים על פני השדה ואינם אף בסוכה, והם לחורב ביום ולקרח בלילה, ובדבריו אלה מרד המרדה שלישית כמ"ש חז"ל במ"ש ואדוני יואב שהיל"ל ועבדך יואב ועבדי אדוני, כי יואב עבד דוד וכמ"ש

האשה

וְלִשְׁכַּב עִם־אִשְׁתִּי חַיֶּךָ וְחֵי נַפְשֶׁךָ אִם־אֶעֱשֶׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ יב וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אוּרִיָּה שֵׁב בָּזֶה גַּם־הַיּוֹם וּמָחָר אֲשַׁלְּחֶךָּ וַיֵּשֶׁב אוּרִיָּה בִירוּשָׁלִַם בַּיּוֹם הַהוּא וּמִמָּחֳרָת׃ יג וַיִּקְרָא־לוֹ דָוִד וַיֹּאכַל לְפָנָיו וַיֵּשְׁתְּ וַיְשַׁכְּרֵהוּ וַיֵּצֵא בָעֶרֶב לִשְׁכַּב בְּמִשְׁכָּבוֹ עִם־עַבְדֵי אֲדֹנָיו וְאֶל־בֵּיתוֹ לֹא יָרָד׃ יד וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיִּכְתֹּב דָּוִד סֵפֶר אֶל־יוֹאָב וַיִּשְׁלַח בְּיַד אוּרִיָּה׃ טו וַיִּכְתֹּב בַּסֵּפֶר לֵאמֹר הָבוּ אֶת־אוּרִיָּה אֶל־מוּל פְּנֵי הַמִּלְחָמָה הַחֲזָקָה וְשַׁבְתֶּם מֵאַחֲרָיו וְנִכָּה וָמֵת׃ טז וַיְהִי בִּשְׁמוֹר יוֹאָב אֶל־הָעִיר וַיִּתֵּן אֶת־אוּרִיָּה אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יָדַע כִּי אַנְשֵׁי־חַיִל שָׁם׃ יז וַיֵּצְאוּ אַנְשֵׁי הָעִיר וַיִּלָּחֲמוּ אֶת־יוֹאָב וַיִּפֹּל מִן־

ע"ש (טו) כמד"ר כג פי' מסעי : חסר י' — העם

רש"י

(טו) ונכה ומת. כדי שתהא מגורשת למפרע ומותרת שלא באה על אשת איש, שכל היוצא למלחמה כותב גט לאשתו על תנאי אם ימות במלחמה :

מצודת דוד

ר"ל אחר עבדי המלך : חיך. הריני נשבע בחיי גופך והיי נפשך : (יב) גם היום. כי חשב כאשר יאכל לפניו אז ייטיב לבו ביין וישכב עם אשתו : וממחרת. עד אשר שלחו :

(יג) במשכבו. במקום ששכב בה אתמול וזהו עם עבדי אדוניו : (טו) אל מול. לפני המקום שלוחמים בו בחוזק והגבורים : ושבתם מאחריו. לבל תעזרוהו ויהי נכה מבני עמון וימות וכוונתו היתה ליתנה אח"ז למען יחשבו שהרתה אחר הנשואין : (טז) בשמור. בעת ששמרו את העיר מסביב לבלי תת יוצא ובא : אנשי חיל. מבני עמון :

מצודת ציון

(יב) בזה. במקום הזה : (טו) הבו. הזמינו ותנו כמו הבי המטפחת (רות ג') : (טז) אל העיר. את העיר :

השאלות

(טז) מה תלה אוריה שלוה להמיתו, ומדוע המיתו בדרך שמתו רבים עמו ולא המיתו כביתו, וכמ"ש מהרי"א:

דבר שמואל

האשה התקועית עבדך יואב שם בפי את הדברים האלה, וגם שמ"ש חז"ל בעירובין (דף ס"ג) גמירי דכל"ז שהארון והשכינה שלא במקומם ישראל אסורים בתשמיש, לא שייך כאן למ"ש מהרי"א שזה לא היה הארון שבו הלוחות רק הארון שהיו מונחים בו האפוד והאורים והתומים, והארון והמלך שהם העקר ישבו במקומם, והוא דייק אדוני יואב כאילו יואב הוא העקר ולא יכין לדבר כן בפני המלך, וע"כ נתחייב מיתה כמורד, וע"כ, (יב) ויאמר דוד שב בזה גם היום ומחר אשלחך, אחר שסרב נגד דעתו ורצה ללכת למלחמה, וגם שחשב אולי לכן נשאר בפתח המלך כדי שישלחהו למלחמה ועתה שהבטיחו לשלחו ירד אל ביתו לפני לכתו, בפרט שהיה לו שעות כמ"ש וישב ביום ההוא וממחרת: (יג) וישכרהו נסה אולי יפותה במשתה היין, וכאשר ראה שכ"ז לא הועיל: (טו) ויכתוב בספר וכו', גם האשמה הרביעית אשר הכביד מהרי"א הוקל לפי דרכנו, מ"ש איך צוה דוד להרוג את אוריה בחרב בני עמון שבסבתו יהרגו רבים מישראל עמו, דוד דייק בדבריו שיתנהו אל מול פני המלחמה' החזקה, כי המלחמה התמידה גם זולת זה וגם בלעדי פקודה זאת בהכרח יעמדו גבורים במקום המערכה לשוב מלחמה שערה והיתה הפקודה שישים את אוריה שם, הנה לא פקד שיקרבו אל מקום סכנה בעבור תכלית זה שיהרג אוריה, כי הם לחמו כדרכם, וצוה שבמקום המלחמה החזקה ישים את אוריה בין הגבורים המחרפים נפשם למות באופן שהאחרים שנהרגו היה בדרך מלחמה, כי לחמו שם כדרכם, רק מ"ש ושבתם מאחריו שלא יצילו את אוריה בזה גרם מיתתו, והוא היה חייב מיתה, ולא תשאל למה לא הרגו בסנהדרין, כי אחר שהיה מוכרח ליקח אח"כ את אשתו כמו שית' יודע הדבר ותצמח תלונה ומרד, לכן כסה קלון נערמה: (טז) ויהי בשמור יואב על העיר אולם נסתבב הדבר שאוריה נהרג מעצמו בדרך מלחמה, כי בשמור יואב על העיר כדרך המצור ששומרים על העיר סביב, ודרך היה שאנשי העיר יוציאו כפעם בפעם והורגים בחיל הצרים, ובמקום שיש גבורים מבפנים מעמידים שם גבורים מבחוץ ושם את אוריה במקום שידע שאנשי חיל שם בפנים, וגם זה היה בדרך מלחמה כי אוריה היה בין השלשים ושבעה גבורים אשר לדוד: (יז) ויצאו אנשי העיר כדרכם פעם בפעם, ויפול מן העם מעבדי דוד כ"ע מן הגבורים וביניהם גם אוריה נפל שדוד, באופן שמת מעצמו בדרך מלחמה, והנה פה קצר בספור הענין רק מדברי המלאך (פסוק כ"ג כ"ד) מבואר שאנשי העיר יצאו על אנשי המצור אל השדה, וילחמו שם, והם נצחום וירדפו אחריהם עד התומה, ושם הורו המורים מעל התומה ועי"ז נפלו גבורים

הָעָם מֵעַבְדֵי דָוִד וַיָּמָת גַּם אוּרִיָּה הַחִתִּי: (יח) וַיִּשְׁלַח יוֹאָב וַיַּגֵּד לְדָוִד אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַמִּלְחָמָה: (יט) וַיְצַו אֶת־הַמַּלְאָךְ לֵאמֹר כְּכַלּוֹתְךָ אֵת כָּל־דִּבְרֵי הַמִּלְחָמָה לְדַבֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ: (כ) וְהָיָה אִם־תַּעֲלֶה חֲמַת הַמֶּלֶךְ וְאָמַר לְךָ מַדּוּעַ נִגַּשְׁתֶּם אֶל־הָעִיר לְהִלָּחֵם הֲלוֹא יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יֹרוּ מֵעַל הַחוֹמָה: (כא) מִי־הִכָּה אֶת־אֲבִימֶלֶךְ בֶּן־יְרֻבֶּשֶׁת הֲלוֹא אִשָּׁה הִשְׁלִיכָה עָלָיו פֶּלַח רֶכֶב מֵעַל הַחוֹמָה וַיָּמָת בְּתֵבֵץ לָמָּה נִגַּשְׁתֶּם אֶל־הַחוֹמָה וְאָמַרְתָּ גַּם עַבְדְּךָ אוּרִיָּה הַחִתִּי מֵת: (כב) וַיֵּלֶךְ הַמַּלְאָךְ וַיָּבֹא וַיַּגֵּד לְדָוִד אֵת כָּל־אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יוֹאָב: (כג) וַיֹּאמֶר הַמַּלְאָךְ אֶל־דָּוִד כִּי־גָבְרוּ עָלֵינוּ הָאֲנָשִׁים וַיֵּצְאוּ אֵלֵינוּ הַשָּׂדֶה וַנִּהְיֶה עֲלֵיהֶם עַד־פֶּתַח הַשָּׁעַר: (כד) וַיֹּרְאוּ הַמּוֹרְאִים אֶל־עֲבָדֶיךָ מֵעַל הַחוֹמָה וַיָּמוּתוּ מֵעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וְגַם עַבְדְּךָ אוּרִיָּה הַחִתִּי

יתיר א׳. יתיר א׳ — מת

רש"י

(כא) בן ירבשת. הוא גדעון שעשה מריבה עם הבושת הוא הבעל:

מצודת ציון

(כ) ירו. ישליכו כמו ירה בים (שמות ט"ו): (כא) ירבשת. הוא ירובעל וכאשר בעל גם בושת שמה כנויי עכו"ם: פלח. כן נקרא אבן הרחים כמו פלח תחתית (איוב מ"א): רכב. הוא האבן העליונה מהרחים כמו לא יחבול רחים ורכב (דברים כ"ד): בתבץ. שם מקום: (כב) המלאך. השליח: (כד) ויורו המורים. ענין השלכה:

מצודת דוד

(כ) אל העיר. להתקרב מאוד אל העיר: מעל החומה. ובקלוע ימיתו את הנגשים אל העיר: (כא) הלוא אשה וגו׳. וא"כ נקל מאוד להרוג את כל הקרב אל החומה: ואמרת. לשכך חמתו תאמר גם עבדך וגו׳ ור"ל עם שהיה איש מלחמה מנעוריו וידע בכל זה ועכ"ז לא שת לבו לזאת א"כ מהנראה כי מן השמים נהיה הדבר וכוונתו היתה להודיעו שעשה מה שצוה לו בדבר אוריה ולהסתיר הדבר בפני השליח לא גלהו אמרו מיד: (כג) כי גברו. כאשר גברו עלינו וכו׳ וסוף הדבר הי׳ אשר נהיה אנחנו מתגברים עליהם לרדפם עד פתח השער: (כד) ויורו המורים. בעת קרבנו אל החומה: וגם עבדך וגו׳. כי השליח חשב למה אמתין עד אשר יעלה חמת המלך ואומר לו אח"ז ממיתת אוריה הלא טוב לומר מיד ולא יעלה חמתו (ואף יואב השכיל את זאת אשר השליח

דבר שמואל

(יח) ויגד לדוד את כל דברי המלחמה כנ"ל בפסוק הקודם: (יט—כ) ויצו את המלאך לאמר, ר"ל אם יגמור הספור שאז יקצוף המלך למה קרבו אל החומה, ויש בזה שני תרעומות, כי דרך המצור לעמוד רחוק מן העיר מרחק רב עד שאם יפלו עליהם מן העיר וירדפו אחריהם ישמרו א"ע בל יגיעו קרוב לגבול היריה, כי כמו מיל מן העיר יוכלו המורים לירות מן החומה בחצים ורומח והמגיעים בגבול ההוא ישחיתו בם היוצאים מן העיר בחרב והעומדים על החומה בחצים. וזאת שנית שגם אם הגיעו בגבול הזה עדיין צריכים להזהר שלא יתקרבו אל החומה בעצמה, שאז ישליכו עליהם אבנים שזאת יעשו גם הנשים העומדים ממעל כמו שהיה באבימלך, וז"ש שדוד יתרעם בשתים, א] מדוע נגשתם על העיר להלחם הוא על שנגשו לגבול היריה להלחם שם עם היוצאים הלא ידעתם את אשר יורו מעל החומה שהיריה היא מרחוק וידעתם הגבול עד אנה יגיעו החצים והיה צריך להשמר ממקום הזה, ומז"א מדוע שהיא שאלת הסבה שזה אין לעשות בלא סבה מכרחת: (כא) ב] מי, זאת שנית מי הכה את אבימלך וכו׳ למה נגשתם אל החומה, הוא תרעומת שנית על מה שנגשו אל החומה בעצמה, שבזה גם נשים הרגו בם, וז"ש למה ר"ל לאיזה תכלית עשו זאת, (כי למה היא שאלת התכלית) כי זאת אין לעשות רק לתכלית מועיל שהוא בגמר המצור עת רוצים לדלג שור ולעלות על החומה, לא לתגר ולאין תכלית, ואמרת גם עבדך אוריה החתי מת, הוא מאמר בעל שתי פנים, המלאך הבין שישיב לו כי לא יד יואב היה במעל כי אוריה שהוא מן הגבורים מרי נפש חרף נפשו למות כדרכו ואחריו נמשכו שם, ובלב יואב היה ההודעה שבזה מלא פקודת המלך: (כב) וילך המלאך והוא בשלא הבין את דבר יואב הגיד הכל בפעם אחת באופן שלא יקצוף המלך כלל: (כג) ויאמר המלאך אמר שהסבה הראשונה היתה מצד שהעיזו אנשי העיר לצאת השדה ועי"כ הגיסו אותם והתגברו עליהם עד פתח השער ומתוך רדיפת הנצחון התקרבו יותר מן הראוי: (כד) ועי"כ ויורו המורים וכו׳ וימותו מעבדי המלך וגם

אוריה

מֵֽת׃ כה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַמַּלְאָךְ כֹּֽה־תֹאמַר אֶל־יוֹאָב אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה כִּֽי־כָזֹה וְכָזֶה תֹּאכַל הֶחָרֶב הַחֲזֵק מִלְחַמְתְּךָ אֶל־הָעִיר וְהָרְסָהּ וְחַזְּקֵֽהוּ׃ כו וַתִּשְׁמַע אֵשֶׁת אוּרִיָּה כִּֽי־מֵת אוּרִיָּה אִישָׁהּ וַתִּסְפֹּד עַל־בַּעְלָֽהּ׃ כז וַיַּעֲבֹר הָאֵבֶל וַיִּשְׁלַח דָּוִד וַיַּאַסְפָהּ אֶל־בֵּיתוֹ וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ בֵּן וַיֵּרַע הַדָּבָר אֲשֶׁר־עָשָׂה דָוִד בְּעֵינֵי יְהוָֽה׃

יב א וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־נָתָן אֶל־דָּוִד וַיָּבֹא אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁנֵי אֲנָשִׁים הָיוּ בְּעִיר אֶחָת אֶחָד עָשִׁיר וְאֶחָד רָאשׁ׃ ב לֶעָשִׁיר הָיָה

יתיר א׳ — צאן

רש"י

(כה) החזק מלחמתך אל העיר והרסה. עד כאן דברי השליחות. וחזקהו, דוד אמר למלאך וחזקהו ליואב בדברי תנחומין שלא ירך לבו:

מצודת דוד

יגיד לו מיד ולזה לא חשש פן לא תעלה חמת המלך ולא יודע לו ממיתת אוריה): (כה) אל ירע בעיניך. להכניס מורך בלב בעבור זה: כי כזה וכזה. כי דרך המלחמה היא שאוכלת החרב בהנה ובהנה וכאומר הלא מועטים מתו ודרך המלחמה היא שאף מן המנצחים נופלים בחרב: החזק מלחמתך. אחוז במלחמתך ואל ירך לבבך וידעתי כי תוכל לה והרסה: וחזקהו. להשליח אמר שהוא מעצמו יחזק את לב יואב:

יב (א) שני אנשים. על כי רצה שדוד בעצמו יפסוק הדין על עצמו לזה אמר לו כאלו קובל לפניו על העול הנעשה בעיר ושהוא יעשה משפט וכשיפסוק הדין אז יאמר לו אתה האיש ואף כי הרבה בדברים שאין ענין להם עם דברי דוד

מצודת ציון

(כה) כזה. כמו זה המספר: והרסה. ענין נתיצה ושבירה: (כז) ויאספה. הכניסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים י"ט):

יב (א) ראש. עני ודל כמו ראש עושה כף רמיה (משלי י'):

דבר שמואל

אוריה שהיה המנהיג במקום ההוא מת: (כה) ויאמר דוד כה תאמר אל יואב אל ירע בעיניך את הדבר הזה, ר"ל שדבר הזה שנגשו אל החומה אינו דבר רע, כי טוב יותר שיתקרבו אל החומה ושם ילחמו עד יהרסו את החומה משיעמדו מרחוק ויארכו ימי המצור, כי כזה וכזה תאכל החרב ר"ל אם יארכו ימי המצור ויעמדו בשדה רחוק מן העיר ואנשי העיר ישלו עליהם תמיד תאכל החרב כפלים מאשר יאכלו החצים והאבנים בעת התקרבם, כי בעת יתקרבו אל החומה הגם שיפלו רבים הלא ישימו קצה למלים, ובהרסם החומה לא תאכל החרב עוד כפעם בפעם, ולכן החזק מלחמתך על העיר עצמה והרסה לקצר ימי המצור, וחזקהו צוה למלאך שיחזק ידי יואב שיעשה כן: (כו) ותשמע הנה גם האשמה ההמישית שהגדיל מהרי"א מה שמהר דוד לקחת את האשה, הרבה לה בורית, שהיה מוכרח לזה להסתיר הדבר של ההריון, וגם בכתוב הזה ירמוז כי מגורשת היתה מאוריה, במ"ש ששמעה שמת אישה ותספד על בעלה, כי יש הבדל בין שם איש ובין שם בעל, שם איש הוא מצד האהבה שבין איש לאשתו ושם בעל הוא רק מצד שבעל אותה או מצד האדנות, וע"כ כשמדברת בעדה בא תמיד כינוי איש לא כינוי בעלי, ואמר (הושע ב') תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי, כי קריאת שם אישי מורה שאהבתו עליה, והשמועה באה במות אישה כי כן חשבו העם, אבל היא ספדה על בעלה לא על אישה כי כבר היתה מגורשת: (כז) וספר כי בעבור האבל אספה דוד אל ביתו והיה נדמה כחונן אשת הגבור שנספה במלחמה, ועי"כ ותהי לו לאשה כמוצאת חן ותלד לו בן באופן שהיה נראה שנתעברה עתה, וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני ה'. באמת לא ידע איש בדבר רק ה' היודע תעלומות, והגם שלא חטא לא בא"א ולא במיתת אוריה כנ"ל, בכ"ז רע הדבר מצד שעשה דוד משים אלהי יעקב, והגם שלא היה נענש ע"ז בדיני אדם, רע הדבר בעיני ה' כי לקחה דרך גזל, וכמו שבינאר בסימן הבא:

יב (א) וישלח ה' את נתן להוכיחו כי דוד היה בזה צדיק בעיני עצמו אחר שעלה בידו הכל בדרך היתר ואין עונש עליו בדיני ב"ו כנ"ל, והסביר לו חטאו במשל באופן שהוא עצמו חרץ משפטו. שני אנשים היו בעיר אחת שבזה יגדל העושק יותר, בהיותו עמו בעיר מכיר בעניו, ולא די שלא עזרו, לקח את אשר לו: (ב) וספר כי העשיר היה לו צאן ובקר הרבה מאד

צֹאן וּבָקָר הַרְבֵּה מְאֹד׃ ג וְלָרָשׁ אֵין־כֹּל כִּי אִם־כִּבְשָׂה אַחַת קְטַנָּה
אֲשֶׁר קָנָה וַיְחַיֶּהָ וַתִּגְדַּל עִמּוֹ וְעִם־בָּנָיו יַחְדָּו מִפִּתּוֹ תֹאכַל וּמִכֹּסוֹ
תִשְׁתֶּה וּבְחֵיקוֹ תִשְׁכָּב וַתְּהִי־לוֹ כְּבַת׃ ד וַיָּבֹא הֵלֶךְ לְאִישׁ הֶעָשִׁיר
וַיַּחְמֹל לָקַחַת מִצֹּאנוֹ וּמִבְּקָרוֹ לַעֲשׂוֹת לָאֹרֵחַ הַבָּא לוֹ וַיִּקַּח אֶת־
כִּבְשַׂת הָאִישׁ הָרָאשׁ וַיַּעֲשֶׂהָ לָאִישׁ הַבָּא אֵלָיו׃ ס ה וַיִּחַר־אַף דָּוִד
בָּאִישׁ מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל־נָתָן חַי־יְהוָה כִּי בֶן־מָוֶת הָאִישׁ הָעֹשֶׂה
זֹאת׃ ו וְאֶת־הַכִּבְשָׂה יְשַׁלֵּם אַרְבַּעְתָּיִם עֵקֶב אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה וְעַל אֲשֶׁר לֹא־חָמָל׃ ז וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־דָּוִד אַתָּה הָאִישׁ
כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי מְשַׁחְתִּיךָ לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל

קמץ בז"ק. יתיר א' ואנכי

ת"א ולרש וגו'. מגלה יג בתרא טז: ויבא הלך. סוכה נב ס' הזהר פ' ואתחנן: ויקח וגו'. שם: האיש העושה. עקידה שער מו: ואת הכבשה. יומא כב:

ע"ש (ד) בר"ר כב זוהר ואתחנן: (ה) זוהר ברא"ית: (ו) שו"ע ג ספרי ואתחנן: (ז) זוהר ויקרא:

רש"י

יב-(ד) ויבא הלך. דימה את יצר הרע תחלה להלך שעובר לדרכו ואח"כ לאורח שנעשה אכסנאי ואח"כ לאיש שהוא בעל הבית: (ה) כי בן מות. הגוזל את העני כאלו נוטל את נפשו שנאמר את נפש בעליו יקח (משלי א' י"ט): (ו) ישלם ארבעתים. כך אירע לו שלקה בארבעה בניו הילד ואמנון

מצודת ציון

(ג) אין כל. לא כלום: ויחיה. ענין הספקת הצורך כמו למחיה שלחני (בראשית מ"ה): (ד) הלך. ההולך בדרך: אורח. הוא ההלך שאמר והוא האיש הבא אליו אשר אמר ולוופי המליצה אמר במלות שונות: (ו) עקב. בעבור כמו

מצודת דוד

אולם כוונתו היתה להעלים ביותר לבל ירגיש דוד וישמור פיו מלפסוק הדין: (ג) ויחיה. היה מפרנסה במזון והיתה חביבה עליו עד שגדלה עמו בחדרו והוא דרך מליצה והפלגה: (ה) ויחר אפו. כי חשב שאמת הדבר נעשתה התועבה הזאת: (ו) ארבעתים. כמ"ש וארבע צאן תחת השה (שמות כ"א):

עקב וגו'. לזה ישלם כדין התורה: ועל אשר לא חמל. ר"ל ולזה הוא בן מות על אשר לא חמל על רוב עניו ולכן חייב מיתה כחק משפט המלך: (ז) אתה האיש. אשר עשה כזאת

דבר שמואל

מאד בהפלגה יתירה שזה המשל לדוד שהיו לו נשים כל אשר שאלו עיניו: (ג) ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה שזה המשל לאוריה שלא היה לו רק בת שבע שלקחה בקטנותה כמ"ש חז"ל, ועז"א קטנה, אשר קנה ע"י קדושין, ויחיה ותגדל עמו עד שהיתה ראויה לאיש, ועם בניו יחדו כי היו לו בניס מאשה אחרת, מפתו תאכל וכו' וזה המגדיל החטא, כפי גודל העוני וכפי גודל האהבה שהיה לו אל הדבר: (ד) ויבא הלך הגדיל החטא משני פנים, א] מצד שלא לקח מצאנו שהיה לו די והותר, ב] מצד מעוט הצורך של העשיר אל המעשה הזאת, כי הוא לא היה כילי רק מצד שבא אליו הלך, בלתי חשוב בעיניו שיקח בעבורו מצאנו, רק ע"י שמצא כבשת הרש, חשבו כארח, ואח"כ עשאו שלו לפניו כאילו בא אליו איש נכבד, מה שלא רצה לעשות מבקרו, וכן אמרו חז"ל היצה"ר תחלה דומה להלך ואח"כ לארח ואח"כ לבעה"ב, שתחלה ראה דוד אותה, ואח"כ חמדה ונעשה היצה"ר אורח, ואח"כ לקחה לאשה ונעשה בעל הבית: (ה) ויחר אף דוד באיש מאד, הנה יש הבדל בין משפט המלך ובין משפט השופטים, שהשופטים לא ישפטו רק כפי התורה אשר תשקיף על הפעולה, ומשפט הגונב שה ושבחו הרוב שישלם ארבע צאן תחת השה, אבל המלך ישפוט לפי השעה ולפי הפועל, שבנדון זה יתרון במשפט לפי האכזריות ורוע הלב שהראה העשיר במעשהו, ולכן הגיע במשפט זה לפני דוד שידין אותו במשפט המלכות לצורך שעה ובהשקף על האיש הפועל, ודוד חרה אפו באיש הפועל הזאת, וגמר אומר כי בן מות האיש העושה זאת שמצד האיש הפועל חייב מיתה: (ו) ואת והון מזה חייב בתשלומי ארבעה כפי משפט התורה הקבוע על הגניבה והטביחה, ופי' דבריו שישלם ארבעתים עקב אשר עשה את הדבר הזה בעד המעשה, והוא בן מות על אשר לא חמל: (ז) אתה האיש ר"ל הגם שעל הפעולה לבדה אין עליו לא עונש רוצח ולא עונש נואף א"א כנ"ל, רק ענין גניבה, מה שלקח כבשת חברו בגניבה, שידמה עצמו שישלם ארבעתים, אמנם בהשקף על האיש הפועל, אשר לפיהו חרצת עליו משפט מות, אתה האיש. ובאר זה משני פנים, אם מצד מעלתו שנמשח למלך, ושדבקה בו ההשגחה הפרטיית,

ואנכי הצלתיך מיד שאול׃ ח ואתנה לך את־בית אדניך ואת־נשי אדניך בחיקך ואתנה לך את־בית ישראל ויהודה ואם מעט ואספה לך כהנה וכהנה׃ ט מדוע בזית ׀ את־דבר יהוה לעשות הרע בעינו את אוריה החתי הכית בחרב ואת־אשתו לקחת לך לאשה ואתו הרגת בחרב בני עמון׃ י ועתה לא־תסור חרב מביתך עד־עולם עקב כי בזתני ותקח את־אשת אוריה החתי להיות לך לאשה׃ יא כה ׀ אמר יהוה הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את־נשיך לעיניך ונתתי לרעיך ושכב עם־נשיך לעיני השמש הזאת׃ יב כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את־הדבר הזה נגד כל־ישראל ונגד השמש׃ יג ויאמר דוד אל־נתן חטאתי ליהוה ◦ ויאמר נתן אל־דוד

קמץ בז״ק. בעיני ק׳ ועמ״ש. פסקא באמצע פסוק בקצת ספרים
גם

ת״א ואתנה לך. סנהדרין יח: ואם מעט. שם מא עקידה שער פג: מדוע בזית. שבת נו עקידה שער פג: ואותו הרגת. קידושין מג: הנני מקים. ברכות ז סוטה יא: ספר הזוהר פ׳ ויקרא: גם ה׳. ברכות נו ס׳ זהר פ׳ עקב:

ע״ש (ח) ירוש׳ יבמות ב ד: (ט) מדר״ש כה לא ב: (יא) במד״ר ט זוהר ויקרא: (יג) בר״ר לב במד״ר ד פסש״ר א זוהר בראשית עו״ש לך, קדושים, פדר״כ לג ספרי ואתחנן אגב״ר יא תנ׳ אשא שוח״ע ג ד נא פו:

רש״י

אמר ואבשלום: (ח) ואת נשי אדניך. מיכל בת שאול: ואסיפה. והייתי מוסיף לך:

מצודת דוד

כאלה: (ח) נשי אדניך. מיכל בת שאול. ובמדרש יש שהם אמה ורצפה בת איה פלגש שאול: ואם מעט. ואם עדיין הממשלה והגדולה הזאת מעט בעיניך שאין ממני ואוסיף לך כהנה וכהנה. ר״ל פעמים כמו שיש לך: (ט) מדוע בזית. ר״ל הלא גמלתיך הטובה ומדוע בזית את דבר ה׳: הכית. ר״ל גרמת לסבב לו המיתה: בחרב בני עמון. וכאשר המלחמה מאלו הרגתו בחרבך: (י) לא תסור חרב וגו׳. רבים מזרעך ימותו בחרב: בזתני. להתחלל שם שמים על ידך: (יא) מביתך. אחד מאנשי ביתך יעשה לך הרעה: לעיניך. על כי ידע מזה ולא היה לאל ידו למחות כדבר הרי הוא כאלו נעשה לעיניו: לרעיך. כי אבשלום היה לו מלך כמוהו ולרעהו יחשב: לעיני השמש. ר״ל בגלוי ובפרסום רב: (יב) בסתר. ואשבת אלא תגלה רעתך: ואני אעשה וגו׳. אשלם הגמול בפרסום רב ובזה ידעו הכל מעשיך כי מהגמול ישכילו לדעת העון: (יג) חטאתי לה׳.

מצודת ציון

עקב תשמעון (דברים ז׳): (ח) כהנה. כמו הנה לך: (יא) מקים. מעמיד:

דבר שמואל

והצילו מכף אויביו, ויכלול בזה ג״כ שמלד זה יותר היה לו להשמר אף ממחטא קל, בזכרו טובות הבורא עליו, ואם מלד עשרו שהוא דומה בזה כאיש העשיר. ועז״א, (ח) ואתנה לך וכו׳ את נשי אדניך שהם ברשותך וגם את בית ישראל שתקח נשים מאשר תבחר, ואם מעט ואוסיפה וכמ״ש חז״ל שהיה יכול להוסיף נשים עד י״ח. וא״כ, (ט) מדוע בזית וכו׳, ובאר שהגם שיצטדק בדיני ב״ו, לא יצטדק בעיני ה׳, מלד מה ששני העונות שעשה שהם הריגת אוריה ולקיחת בת שבע, היה כ״א סבה לחברו ומפרש שאת אוריה הכית בחרב ע״י מה שאת אשתו לקחת לך לאשה, ר״ל שהגם שאוריה שחייב מיתה, בכ״ז אחר שזה נסבב על ידי לקיחת אשתו, שע״י מיתתו יכולת לקחת אותה לקוחין נמורין (כמ״ש חז״ל לקוחין יש לך בה, כי זה הבדל בין כשיאמר נשא אשה ובין כשיאמר שם לקיחה כמ״ש בפי׳ רות) וא״כ עי״כ נחשב כאילו הכית אותו בדרך רצח, וכן נחשב כאילו את אשתו לקחת ע״י מה שאתו הרגת בחרב בני עמון שהגם שהרגת אותו בחרב בני עמון במלחמה ואין אתה נענש כמש״פ חז״ל, בכ״ז כיון שזה היה סבה ללקיחת אשתו נחשב כאילו לקחת את אשתו דרך גזלה: (י) ועתה גזר עליו שני מיני עונשין שמרך על האיש העשיר, א] עונש מות שנגד זה אמר לא תסור חרב מביתך שיחול עונש זה בבניו, ובאר שזה עקב כי בזיתני וכו׳ מלד שהיה עם המעשה בזוי דבר ה׳, שלפי ערכו לא היה לו לעשות זאת: (יא—יב) ב] כה ונגד עונש הפעולה, ישלם כמדתו במה שיקים עליו רעה מביתו ויקח את נשיו, שהם עשר פילגשיו, אמנם נגד שהוא עשה בסתר יפרע ממנו בגלוי: (יג) ויאמר דוד זה היה ההבדל בין דוד ובין שאול, שאול נתן אמתלאות על חטאו ולכן נגזר עליו עונש, כמ״ש

ואמן

גם־יהוה העביר חטאתך לא תמות: יד אפס כי־נאץ נאצת את־איבי יהוה בדבר הזה גם הבן הילוד לך מות ימות: טו וילך נתן אל־ביתו ויגף יהוה את־הילד אשר ילדה אשת־אוריה לדוד ויאנש: טז ויבקש דוד את־האלהים בעד הנער ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה: יז ויקמו זקני ביתו עליו להקימו מן־הארץ ולא אבה ולא־ברא אתם לחם: יח ויהי ביום השביעי וימת הילד וייראו עבדי דוד להגיד־לו כי־מת הילד כי אמרו הנה בהיות הילד חי דברנו אליו ולא־שמע בקולנו ואיך נאמר אליו מת הילד ועשה רעה: יט וירא דוד כי עבדיו מתלחשים ויבן דוד כי מת הילד ויאמר דוד אל־עבדיו המת הילד ויאמרו מת: כ ויקם דוד מהארץ וירחץ ויסך ויחלף שמלתו ויבא בית־יהוה וישתחו ויבא אל־ביתו וישאל וישימו לו לחם ויאכל: כא ויאמרו

ע"ש (טז) תג' כאזינו: הנ' בפתח. שמלתיו ק'

עבדיו

רש"י

(יד) כי נאץ נאצת את איבי ה'. כנוי הוא זה דרך כבוד למעלה, ויונתן תירגם ארי מיפתח פתחתא פומא דסנאי עמא דה': (טו) ויאנש. לשון חולי: (טז) ובא ולן ושכב ארצה. ובא הבית ולן בלילה ושכב לארץ: (יז) ולא ברה. לשון אכילה כמו ואברה מידה (לקמן י"ג ו'):

מצודת ציון

(יג) העביר. הסיר ומחל: (יד) אפס. הוא כענין רק כמו אפס קצהו (במדבר כ"ג): נאץ נאצת. ענין כעס וכזיון כמו ויעשו נאצות גדולות (נחמיה ט'): (טו) ויגף. הוא מכת החלי: ויאנש. ענין כבדות החלי כמו אנוש מכותיה (מיכה א'): (יז) ברה. היא אכילה מועטת כמו להברות את דוד (לעיל ג'): (יט) מתלחשים. מדברים בלאט ובחשאי: ויבן. מל' הבנה: (כ) ויסך. משח בשמן: ויחלף. ענין תמורה:

מצודת דוד

כלומר הנה על הריגת אוריה עונשי אמורה שלא תסור חרב מביתי אבל עון בת שבע הלא לה' חטאתי בזה והוא רחום יכפר עון: גם ה'. ר"ל לא תחשוב שגמול העונש האמור שוה הוא לעון הריגת אוריה לא כן הוא כי גמול הראוי הוא להיות נפש תחת נפש אבל רק על מקצת העון שלם ישלם וגם העביר מה מחטאתך וכפר מחלה להיות לך נפשך לשלל ולא תמות: (יד) אפס וגו'. ר"ל אבל בדבר הזה דבת שבע חללת את השם וגרמת שאויבי ה' הרשעים ינאצו נאצות גדולות בלמדם ממך ולזה תקבל עליו גמול משלם וגם הבן הילוד ימות כי ראוי הוא לגמול המעשה: (טז) ובא ולן. בא מבית האלהים אשר התפלל בו ולן כל הלילה מושכב בארץ: (יח) ביום השביעי. לימי החלי או לימי לידתו: כי מת. אשר מת: ולא שמע. בעבור גודל התוגה: ועשה רעה. ר"ל יזיק בעצמו: (כ) ויחלף שמלתיו. כי שכב ארצה והיו מעופרים בעפר הארץ: וישתחו. לכך על הרעה כמשפט התורה: וישאל. שאל בעבור האוכל וישימו וגו':

בעבור

דבר שמואל

אלו ותרפים הפלג, ודוד הודה תיכף, ולא הטיב מעשה הכל בהיתר, והודיעו הנביא שהשם קבל תשובתו: (יד) אפס כי נאץ נאצת הוא פועל יוצא מצד שהדבר שע"י זה ינאצו אויבי ה' ויכעיסוהו ויש חילול ה' בדבר, לכן גם הבן ימות, ומהרי"א פי' שיען שהיה תמיד מנאץ את אויבי ה' ומבזה אותם על דברים כאלה, ועתה עשה כמעשיהם, כענין הגה ישרת רבים וכו' לכן יוסיף לו עוד עונש, וע"ד הדרש יבואר על פי מ"ש חז"ל לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא להורות תשובה, ר"ל לא היה להחמיר עליו ולגלות הדבר באופן שידמה שחטא בב"ש ובהריגת אוריה, מה שאינו כן באמת, והיה ראוי לכסות עליו, רק שרצה ה' להורות תשובה, וז"ש כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר נגד כל ישראל, ועז"א דוד חטאתי ובקש שלא יחמיר עליו, והטיב שגם ה' מצד מדת הרחמים העביר חטאתו, והוא כפי' מהרע"פ מל' ויעבירו קול במחנה ר"ל שפרסם חטאתו, כי עי"ז נאץ נאצת את אויבי ה' הבלתי רוצים לשוב בתשובה, כי בזה יראו שהשי"ת מקבל שבים: (טו) אשר ילדה מצד שילדה אשת אוריה, שהיתה נראה בעיני ה' כאילו היתה אשתו כנ"ל: (טז) ויבקש. הגם שנגזרה גזירה מועלת תפלה. והתפלל בעד הנער, ומה שהיתה הגזירה למרק עונו, חשב למרקו ע"י עינוי וצום, שהיה כל היום אצל הארון, ובא לביתו ולן בתענית, ושכב ארצה לענות נפשו: (יח) ביום השביעי למהרי"א היה שביעי

ללידה

עֲבָדָיו אֵלָיו מָה הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָה בַּעֲבוּר הַיֶּלֶד חַי צַמְתָּ וַתֵּבְךְּ וְכַאֲשֶׁר מֵת הַיֶּלֶד קַמְתָּ וַתֹּאכַל לָחֶם׃ כב וַיֹּאמֶר בְּעוֹד הַיֶּלֶד חַי צַמְתִּי וָאֶבְכֶּה כִּי אָמַרְתִּי מִי יוֹדֵעַ יְחַנַּנִי יְהוָה וְחַי הַיָּלֶד׃ כג וְעַתָּה ׀ מֵת לָמָּה זֶּה אֲנִי צָם הַאוּכַל לַהֲשִׁיבוֹ עוֹד אֲנִי הֹלֵךְ אֵלָיו וְהוּא לֹא־יָשׁוּב אֵלָי׃ כד וַיְנַחֵם דָּוִד אֵת בַּת־שֶׁבַע אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה וַיהוָה אֲהֵבוֹ׃ כה וַיִּשְׁלַח בְּיַד נָתָן הַנָּבִיא וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יְדִידְיָהּ בַּעֲבוּר יְהוָה׃ ס כו וַיִּלָּחֶם יוֹאָב בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן וַיִּלְכֹּד אֶת־עִיר הַמְּלוּכָה׃ כז וַיִּשְׁלַח יוֹאָב מַלְאָכִים אֶל־דָּוִד וַיֹּאמֶר נִלְחַמְתִּי בְרַבָּה גַּם־לָכַדְתִּי אֶת־עִיר הַמָּיִם׃ כח וְעַתָּה אֱסֹף אֶת־יֶתֶר הָעָם וַחֲנֵה עַל־הָעִיר וְלָכְדָהּ פֶּן־אֶלְכֹּד אֲנִי אֶת־הָעִיר וְנִקְרָא שְׁמִי עָלֶיהָ׃ כט וַיֶּאֱסֹף דָּוִד אֶת־כָּל־הָעָם וַיֵּלֶךְ רַבָּתָה וַיִּלָּחֶם בָּהּ וַיִּלְכְּדָהּ׃ ל וַיִּקַּח אֶת־

וחנני ק'. ותקרא ק'. עטרת

ת"א למתי ואבכה. עקידה שער כז ושער עט: וינחם דוד. מ"ק טו: וישלח ביד. סנהדרין סט מנחות נג: ויקח את וגו'. עכו"ם מד:

ע"ש (כד) אכר ויאמ שאילתות מס' גיטין לס שוה"ס קח ספרי ברכה אדר"נ יד: (כה) שוח"ם ד סד ספרי ברכה ב (כט) מדר"ם כז מח א:

רש"י

(כה) בעבור ה'. אשר אהבו: (כו) את עיר המלוכה. שני חזוקי חומה היו בה חיצונה ופנימית העיר החיצונה עיר מלוכה והפנימית למגדל ולחוזק: (ל) את עטרת מלכם. תועבת בני עמון מלכם שמו

מצודת דוד

(כא) בעבור הילד חי. ר"ל בעבור הילד כשהיה עדיין חי צמת וגו': (כב) מי יודע. אם כבר נגזר עליו המיתה ואולי עדיין לא והנני ה' וחי הילד: (כג) אליו. ר"ל אל הקבר בעת אמות: (כד) וינחם. על מיתת הילד: שלמה וה' אהבו. ר"ל קראו אותו בשתי השמות שם שלמה להורות כי שלום יהיה בימיו וה' אהבו כמשמעו: (כה) וישלח. אבל ה' שלח ביד נתן ויקרא שמו ידידיה בעבור ה' ור"ל שם שקראהו היה שמו בעבור אהבת ה' וה' אהבו קרא הוא שמו בעבור אהבת ה' ידידיה: (כו) עיר המלוכה. מקום היכל מלך הסמוך לרבה ואליה תחשב: (כז) עיר המים. היא עיר המלוכה והיתה מספקת מים לבני רבה: (כח) על העיר. היא רבה: פן אלכד אני. כי היה קרוב הדבר להאיל ולכד את המים ור"ל כשאלכוד אני פן יקרא שמי עליה ודוגמתו פן תאכל ושבעת וגו' (דברים ח') ומשפטו כשתאכל ושבעת פן יהיה רם לבבך: ונקרא שמי עליה. לאמר יואב כבשה וטוב בעיני שמך יקרא עליה

מצודת ציון

(כג) האוכל. אם יכולת: (כה) ידידיה. ר"ל אהוב לה' כי ידיד הוא ענין אהבה: (כח) וחנה. מלשון חניה:

לכותה

דבר שמואל

לנידה ולכן לא נהג אבילות: (כא) בעבור הילד חי צמת ותבך כי חשבו שהיה הצום מחמת צער על חולי הילד, לא דרך תפלה שהיה די בתפלה לבד לא לענות נפשו, וא"כ שאלו מדוע פסק מלהצטער במותו, ובע"י פי' הלא נראה שלא צמת בעבור שהילד חולה רק בעבור שהילד חי כי תפלת במותו כי באשר מת קמת וכו': (כב) כי אמרתי השיב שמה שצם ובכה היה דרך תפלה ואין להתפלל על הנמנעות רק על האפשריות, וז"ש ועתה מת וכו': (כד) ויקרא את שמו שלמה מבואר בד"ה שכבר אמר ה' לדוד שבן המולך אחריו יהיה שמו שלמה כי שלום יהיה בימיו, וכאשר ראה להמליך בן זה קרא שמו שלמה והסכים ה' לזה, וה' אהבו, כמ"ש אני אהיה לו לאב כנ"ל: (כה) וישלח ביד נתן להודיע לו זה ועל אהבת ה' קרא שמו גם ידידיה: (כו) עיר המלוכה היכל המלך היה במגדל מיוחד חוץ מן העיר כמ"ש מהרי"א ושם היה מוצא המים שממנו הסתפקו כל בני העיר ולכן נקראת ג"כ עיר המים, וידע יואב שתנתן העיר בידו בהכרח כי יצמאו למים: (כח) וחנה על העיר כי כשיחנה ויצור עלי' ינכנה מחסרון המים בעיר: (כט) אבל דוד אסף כל העם וילחם וילכדה ע"י מלחמה לסיום לו לשם:

עֲטֶרֶת־מַלְכָּם מֵעַל רֹאשׁוֹ וּמִשְׁקָלָהּ כִּכַּר זָהָב וְאֶבֶן יְקָרָה וַתְּהִי עַל־רֹאשׁ דָּוִד וּשְׁלַל הָעִיר הוֹצִיא הַרְבֵּה מְאֹד׃ לא וְאֶת־הָעָם אֲשֶׁר־בָּהּ הוֹצִיא וַיָּשֶׂם בַּמְּגֵרָה וּבַחֲרִצֵי הַבַּרְזֶל וּבְמַגְזְרֹת הַבַּרְזֶל וְהֶעֱבִיר אוֹתָם בַּמַּלְכֵּן וְכֵן יַעֲשֶׂה לְכֹל עָרֵי בְנֵי־עַמּוֹן וַיָּשָׁב דָּוִד וְכָל־הָעָם יְרוּשָׁלִָם׃

יג א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וּלְאַבְשָׁלוֹם בֶּן־דָּוִד אָחוֹת יָפָה וּשְׁמָהּ תָּמָר וַיֶּאֱהָבֶהָ אַמְנוֹן בֶּן־דָּוִד׃ ב וַיֵּצֶר לְאַמְנוֹן לְהִתְחַלּוֹת בַּעֲבוּר תָּמָר אֲחֹתוֹ כִּי בְתוּלָה הִיא וַיִּפָּלֵא בְּעֵינֵי אַמְנוֹן לַעֲשׂוֹת לָהּ מְאוּמָה׃ ג וּלְאַמְנוֹן רֵעַ וּשְׁמוֹ יוֹנָדָב בֶּן־שִׁמְעָה אֲחִי דָוִד וְיוֹנָדָב אִישׁ חָכָם

ת"א ולאמנון רע. סנהדרין כה: ע"ש (ג) אדר"נ ט : רש"י במלבן ק' מאד

רש"י

לשון מולך : ותהי על ראש דוד . אתי הנתי בטלה : (לא) במגרה ובחרצי וגו' ובמגזרות . כמין פצירה פיס שקורין לימ"א בלעז (כמו ש"א י"ג כ"א), מיני יסורין הם . מגרה סכין פגום פגימות הרבה תכופות זו לזו , חרוץ הוא מורג חריץ מלא חדודים כמין פצירה פיס שקורין לימ"א , במלבן . בטיט חוצות , וכן תירגם יונתן וגרר יתהון בשוקיא :

יג (א) ולאבשלום וגו' אחות יפה . שהיתה בת אמו : (ב) להתחלות . עד שנחלה : כי בתולה היא . ונצועה בבית ואינה יוצאת לחוץ לפיכך ויפלא בעיני אמנון וגו' נכסה ונעלם ממנו מה תואנה יכול לבקש לשכב עמה . כמו כי יפלא ממך (דברים י"ז ח') ה"א אחרי יתכסי ממך : (ג) איש חכם .

מצודת דוד

להיות לכבוד ולתפארת : (ל) ואבן יקרה . ובה אבן יקרה : ותהי על ראש דוד . למעלה מראשו היתה תלויה כשהות יושב על הכסא כי איך סבל על ראשו משא של ככר : (לא) וישם במגרה . שם משפטם לייסרם במגרה וגו' : והעביר . מהם העביר במלבן ר"ל בכבשן שמורפים בו הלבנים :

יג (א) אחות . מן האב ומן האם כי מעכה בת מלך גשור היתה יפ"ת ולקחה דוד במלחמה ובא עליה קודם שנתגיירה ונתעברה וילדה את תמר ואת אבשלום ילדה אחר שנתגיירה : (ב) ויצר לאמנון . היה מיצר ודואג עד שהיה נראה כחולה מרוב חשקו בה : אחותו . מן האב : כי בתולה היא . ומדרך הבתולות לשבת בית ולזה היה מהנמנע בעיני אמנון לעשות לה מאומה ולמלאות תאותו ולכן נעצב הרבה : (ג) איש

מצודת ציון

(לא) במגרה . כלי מלאה פגימות עשויה לכרות העצים ועל כי דרכה לכרות בגרירה קרויה מגרה וכן מגוררות במגרה (מ"א ז') : ובחרצי הברזל . כלי ברזל מלאה חרוצים עשויה לדוש בה כמ"ש כי לא בחרוץ יודש קצח (ישעיה כ"ח) : ובמגזרות . הם הגרזנים שמבקעים בהם העצים והוא מתהפך כמו כבש כשב : במלבן . מלשון לבנים :

יג (ב) ויצר . מל' צרה ודאגה : להתחלות . מלשון חולי : ויפלא . ענין מכוסה ומניעה וכן כי יפלא ממך דבר (דברים י"ז) : מאומה . שום דבר : (ג) רע . חבר ואוהב :

השאלות

(א) מז"ש ויהי אחרי כן , ובענין תמר אם היתה אחות אמנון או לא , שיש בזה מבוכה כמ"ש בפנים :
(ג) ברוב המקומות שנזכר שם חכם שהם הוא לטוב ויונדב יען להרע :

דבר שמואל

יג (א) **ויהי** אחרי כן ספר איך נתקיימו יעודי העונשים שהגיד נתן לדוד אחד אחד , שאחרי מת הילד היה מעשה של תמר שסבב הריגת אמנון ואחריו מעשה דאבשלום , וז"ש ויהי אחרי כן ולאבשלום בן דוד אחות יפה , מלשון זה משמע שתמר לא היתה אחות אבשלום , וכן בפסוק ד' וכן נראה ממ"ש (פסוק י"ג) דבר אל המלך כי לא ימנעני ממך , מבואר שלא היתה אחותו , ואמנם בכל הפרשה קראה אחותי , ובזה אנו מוכרחים אל קבלת חז"ל , שמעכה אם תמר היתה יפ"ת ובא עליה דוד ביאה ראשונה במלחמה ונתעברה מתמר בנכריותה , ומד"ת היא מותרת לאמנון כי בנך הבא מן העכו"ם אינו קרוי בנך , וז"ש ולאבשלום בן דוד אחות יפה שבאמת בדין תורה רק אבשלום שנולד אחר שנתגיירה קרוי בן דוד , וכן דייק ויאהבה אמנון בן דוד : (ב) ויצר לאמנון להתחלות , ומפרש שלא היה לו תקוה ליקח אותה לאשה בעבור תמר אחתו , כי היתה גדלה כבת בין הבנים , שמה שנתעברה במלחמה לא השפיל כבודה בעיני בית דוד שלא תהיה נחשבת כבתו , הגם שעפ"י ד"ת היה כן , וידע שלא תתרצה היא ואחיה להשיאה לאמנון ולהכריז עי"ז שהיא כאסופי מן השוק ושלא תחשב מזרע המלך , וגם לא לבא עליה באונס או ע"י פתוי כי בתולה היא והבתולות היו צנועות בהיכל וא"א שתזמן לפניו , ולכן ויפלא בעיני אמנון לעשות לה מאומה : (ג) ויונדב איש חכם מאד

בחכמה

מאד: ד ויאמר לו מדוע אתה ככה דל בן־המלך בבקר בבקר הלוא תגיד לי ויאמר לו אמנון את־תמר אחות אבשלם אחי אני אהב: ה ויאמר לו יהונדב שכב על־משכבך והתחל ובא אביך לראותך ואמרת אליו תבא נא תמר אחותי ותברני לחם ועשתה לעיני את־הבריה למען אשר אראה ואכלתי מידה: ו וישכב אמנון ויתחל ויבא המלך לראותו ויאמר אמנון אל־המלך תבוא־נא תמר אחתי ותלבב לעיני שתי לבבות ואברה מידה: ז וישלח דוד אל־תמר הביתה לאמר לכי נא בית אמנון אחיך ועשי־לו הבריה: ח ותלך תמר בית אמנון אחיה והוא שכב ותקח

ת"א מדוע אתה. נדרים מ סנהדרין כא: ויאמר לו. סנהדרין שם: ועשתה וגו'. שם: ותקח. שם: **את**

ע"ש (ד) זוכר פקודי:

רש"י

לרשעה: (ד) דל. כחוש. כמו דלות ורעות תואר (בראשית מ"א י"ט): (ה) את הבריה. את הסעודה:

מצודת דוד

חלה מאד. חלה נפרע: (ד) בבקר בבקר. בכל בוקר נראה פניך דל וכחוש כאלו בלילה לא שכב לבך: אחות אבשלום. כאומר הלא היא לבד אחות אבשלום ומן האם אבל לא החשב לאחות מן האב לא לי ולא לו על כי נתעברה האם ממנו בגיותה ולא תחשב לאבי לבת ומותרת היא לי ואני אוהב אותה ובה אני חושב בלילה ונגזלה שנתי: (ה) והתחל. עשה עצמך כחולה: לראותך. לבקר אותך: ותברני לחם. היא תאכיל אותי כי תעשה את המאכל לעיני וכשהראה בפקוחו אסי' תאב למאכל ואכלתי מידה וכאומר וכאשר תבוא לביתך עשה כאשר תמצא ידך: (ו) ותלבב לעיני

מצודת ציון

(ד) דל. כחוש ורזה כמו דלות ורעות (בראשית מ"א): (ה) והתחל. מל' חולי: ותברני וגו' הבריה. ענין אכילה מועטת כמו ולא ברה אתם (לעיל י"ב): (ו) לראותו. לבקרו כמו לראות את דוד (ש"א י"ט): ותלבב וגו' לבבות. ת"י ותחלוט חליטתא וכדרז"ל חלוט של בעלי בתים (פסחים ל"ז) והמה נקראים ע"ש המעשה שלוקין אותם כרותחין: ואברה.

השאלות

(ד—ז) למה האריך ולא אמר בקיצור ועשתה לעיני את הבריה ואכלתי מידה כמ"ש אמנון, ומ"ש ותברני לחם ועשתה לעיני את הבריה הוא הפך הסדר, ודוד אמר עשי לו הבריה ולא אמר שתברהו בידה, ואיך לא השכיל דוד כי רעה זו מבקש, ואיך לא ירא יונדב שדוד יבין זאת, כי למה רוצה שתברהו בידה:

דבר שמואל

באמת אומר חכם הנמלא בכתבי הקדש שהם, יבא על המשתמש בדרך החכמה לטוב לא לרע, וכן בא פה על צד זה, וספר חכמת יונדב משני פנים, (ד) א] ויאמר לו מדוע אתה ככה דל בבקר בבקר, שמחכמתו הכיר בו כי חולה אהבה הוא, וזה ממה שראה שהוא דל ורזה בכל בקר בקומו ממטתו שכן יקרה לחולי חלי החשק, והוכרח לגלות לו מצפוניו, ב] מגד עצתו שהיתה בשכל ואך לטוב: (ה) ואמרת אליו תבא נא תמר אחותי באמת לא עלה ע"ד יונדב שיעשה הנבלה הזאת, רק שם בפיו דבריו שמתוכם יכיר המלך שהוא חושק בתמר אחותו וחולה עבורה עד מות, ובזה ידע שיתננה לו לאשה אחר שמותרת לו מן הדין, וגם שע"י שילכנה אליו בהכרח, יוכל לגלות לה את כל לבו, ותרגיש גם היא בהרגשה אהבתו אליה וחליה בעבורה, וה"ל שיאמר למלך שרפואתו היא בשתים, א] שתמר אחותו תברהו לחם, ר"ל שיאכל מידה, ב] שהיא תעשה לעיניו את המאכל, ומפרש מ"ש ועשתה לעיני את הבריה הוא למען אשר אראה, ומ"ש ותברני לחם, הוא למען ואכלתי מידה, והקדים בסדר דבריו בתנאי שתאכילהו בידה קודם התנאי שתעש הבריה לעיניו, הפך הסדר שתחלה תעשה המאכל ואח"כ תאכילהו, כדי שירגיש בו המלך, כי למה תאכילהו בידה דוקא, אין זאת כי אוהב אותה: (ו) ויאמר אמנון, אמנון שלא הבין עצת יונדב, והיה בדעתו לעשות רעה, קצר הדברים, ואמר על הסדר שתלבב לעיניו שתי לביבות ואחר כך יברה מידה, ובזה השקיף דוד רק על התחלת דבריו שתלבב לעיניו שתי לביבות, וחשב שיען שכל חולה תתעב נפשו יתאוה למין מאכל של לביבות שתמר לבדה יודעת לעשותו היטב, ורוצה שתעשהו לעיניו למען יבטח שהמה הלביבות אשר יאהב. וע"כ, (ז) וישלח דוד וכו' ועשי לו הבריה ולא הזכיר שיברה מידה, כי לא חשב שאמנון מקפיד דוקא לאכול מידה שאז היה שם על לבו ולא היה משלחה אליו: (ח) ותקח את הבצק וגו' היא עשתה בדבר אביה, לעשות הלביבות לעיניו, ואחר שלשו הבצק עד שיעור ידוע לקחה היא ולשה שנית לצורך

את־הבצק ותלוש ותלבב לעיניו ותבשל את־הלבבות: פ ט ותקח את־המשרת ותצק לפניו וימאן לאכול ויאמר אמנון הוציאו כל־איש מעלי ויצאו כל־איש מעליו: י ויאמר אמנון אל־תמר הביאי הבריה החדר ואברה מידך ותקח תמר את־הלבבות אשר עשתה ותבא לאמנון אחיה החדרה: יא ותגש אליו לאכל ויחזק־בה ויאמר לה בואי שכבי עמי אחותי: יב ותאמר לו אל־אחי אל־תענני כי לא־יעשה כן בישראל אל־תעשה את־הנבלה הזאת: יג ואני אנה אוליך את־חרפתי ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל ועתה דבר־נא אל־המלך כי לא ימנעני ממך: יד ולא אבה לשמע בקולה ויחזק ממנה ויענה וישכב אתה: טו וישנאה אמנון שנאה גדולה מאד כי גדולה השנאה אשר שנאה מאהבה אשר אהבה ויאמר־לה אמנון קומי לכי: טז ותאמר לו אל־אודת

ת"א דבר נא וגו' שם : וישנאה וגו' שם : יתיר ו'. הש' בצרי. הרעה

רש"י

(ח) ותלבב. ותלוש סולת מורבכת במים רותחין תחלה ואח"כ בשמן: (ט) את המשרת. תרגום של מחבת מסריתא: (יג) כי לא ימנעני ממך. שמותרת אני לך לפי שנתעברה בי אמי כשהיא נכרית יפת תואר שלקחה דוד במלחמה ומי שיש לו בן או בת מן השפחה אינו בנו לכל דבר: (טו) וישנאה אמנון. אמרו רבותינו נימא נקשרה לו ועשאתו כרות שפכה: (טז) אל אודות. בל תעשה אודות הרעה הזאת

מצודת ציון

לאכול מעט: (ח) הבצק. העיסה ואמר כן ע"ש סופו כי אחר הלישה נקרא בצק וכן אפיתי על גחליו לחם (ישעיה מ"ד): ותלבב. והלטה: (ט) המשרת. תרגום של מחבת הוא מסריתא: ותצק. מל' יציקה: מעלי. מאצלי: (יב) תענני. מלשון עינוי: הנבלה. דבר גנאי וכעור: (יג) אנה. לאיכן: הנבלים. הפחותים והשפלים: (טז) אודות.

מצודת דוד

לעיני. תעשה לפני שתי לביבות: (ח) ותבשל. עוד פעם על המחבת בשמן: (ט) ותצק. יצקה אל הקערה הלביבות עם השמן: (י) החדר. לחדר משכבו: ותבא. את הלביבות: (יא) ותגש. הגישה אליו את הלביבות לאכול: (יב) אל אחי. אל תעשה כזאת אתה אחי: אל תענני. אל תאנס אותי: כי לא יעשה וגו'. לאנוס את הבתולות וגם אל תעשה גם אתה את הנבלה הזאת: (יג) ואני וגו'. עם שיהיה באונס מ"מ לחרפה תחשב לי ואנה אוליכה להסתירה מבני אדם: ואתה. ואף אתה תהיה נחשב כאחד הנבלים: ועתה. הואיל ותתאוה כי דבר נא וגו': כי לא ימנעני. מלהיות לך לאשה: (יד) ויחזק. נתגבר עליה ואנסה: (טו) וישנאה. אולי נגפתו בדברים ומה' היתה זאת לגלות חרפתו בקהל רב: כי גדולה וגו'. השנאה היתה בערכה יותר גדולה מערך האהבה הקדומה: קומי לכי. ולא רצה שתשב עוד זמן מה בביתו: אודות הרעה וגו'. ר"ל אל תעשה

השאלות

(טז) כתוב זה מוקשה ולא מצאו המפרשים פירושו:

דבר שמואל

הלביבות ותלבב לעיניו: (ט) ותצוק לפניו ולא נתנה לו בידיה וע"כ וימאן לאכל ויאמר הוציאו וכו' שאיני רוצה לאכול ע"י משרתי רק על ידה: (י) ועז"א הביאו הבריה החדר, המיוחד לאכול שמה, ואברה מידך דוקא: (יב) אל אחי אל תענני. ואמרה דבריה משלשה טעמים. אם מצד המעשה עצמה אמרה כי לא יעשה כן בישראל אל תעשה את הנבלה הזאת (ורמזה ג"כ אל מעשה שכם בן חמור שאמר שם כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה), ואם מצד כבודה, אמרה, (יג) ואני אנה אוליך את חרפתי, ואם מצד כבודו אמרה ואתה תהיה כאחד הנבלים, (ובראשית דבריו כללה כל זאת במ"ש אל אחי, ר"ל הלא אחי אתה וצריך שתחוס ג"כ על כבוד אחיו, ועל גוף המעשה אמרה אל תענני), והוסיפה לאמר, ועתה דבר אל המלך כי לא ימנעני ממך, ותוכל לישא אותי בדרך היתר כנ"ל: (יד) ויענה תחלה עינה אותה שלא כדרכה, לבל תאבד בתוליה ושלא שקט רוחו שכב אותה כדרכה: (טו) וישנאה אחר שהיה התאוה כלביית מיד שנכבה רשף התאוה חלפה האהבה שלא היתה אהבה עצמיית, ואז בהכירו תועבת הנבלה הזאת שב לשנוא את הגופה שעל ידו נסבב לו זאת, וז"ש גדולה השנאה מהאהבה שהאהבה בעצמה סבבה את השנאה שבשזכר תועבת האהבה הזאת, אשר היתה עתה לזרה בעיניו, נהפך לבו בקרבו לשנאה גדולה: (טז) אל

הרעה הגדולה הזאת מאחרת אשר־עשית עמי לשלחני ולא אבה לשמע לה: יז ויקרא את־נערו משרתו ויאמר שלחו־נא את־זאת מעלי החוצה ונעל הדלת אחריה: יח ועליה כתנת פסים כי כן תלבשן בנות־המלך הבתולת מעילים ויצא אותה משרתו החוץ ונעל הדלת אחריה: יט ותקח תמר אפר על־ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה ותשם ידה על־ראשה ותלך הלוך וזעקה: כ ויאמר אליה אבשלום אחיה האמינון אחיך היה עמך ועתה אחותי החרישי אחיך הוא אל־תשיתי את־לבך לדבר הזה ותשב תמר ושממה בית אבשלום אחיה: כא והמלך דוד שמע את כל־הדברים האלה ויחר לו מאד: כב ולא־דבר אבשלום עם־אמנון למרע ועד־טוב כי־שנא אבשלום את־אמנון על־דבר אשר ענה

את

ת"א ותקח תמר. שם: ע"ש (יט) במז"ר ט ספרי נסח: (כב) נר"ל פל שוה"ע כמ:

מצודת דוד

עסק הרעה הגדולה הזאת אשר הוא יותר גדולה מהאחרת אשר עשית. ר"ל ומה היא רעה הגדולה והמרה אשר אתה עושה עמי לגרשני מביתך כי מעתה הגלה להגלה לו לכסות קלונה: (יח) כי כן תלבשנה. כן היה מנהג מלבושיהן מעילים. הוא כתונת פסים ועניינם אחד: (יט) על ראשה. ר"ל וזרקה ממעל לראשה דרך צער ולהודיע לרבים שאנוסה היתה: ותשם ידה וגו'. כן הוא דרך המצטער: (כ) היה עמך. ר"ל אנס אותך וכל' נקיה דבר: ועתה. הואיל וכבר נעשה החרישי ואל תבזי אותו כי הלא אחיך הוא וראוי לך לחוס על כבודו: אל תשיתי וגו'. ר"ל אל תצטער בעבור זה: (כב) למרע. בין דבר רע בין דבר טוב: כי שנא וגו'.

מצודת ציון

עסק: (יז) ונעל. סגור במנעול: (יח) פסים. מרוקמת ברוקה שם יד וכן ועשה לו כתונת פסים (בראשית ל"ז): (כ) האמינון. דרך המדברים להוסיף אותיות להקטין הדבר וכן ילדנהו כאישון עינו (דברים ל"ב) שנקרא כן ע"ש האיש הקטן הנראה בעין: החרישי. ענין שתיקה: תשיתי. תשימי: ושממה. כמו"ן יתירה וכן ורכב וסוס (תהלים ע"ו):

השאלות

(יח) הנה ידוע שיש הבדל בין כתונת למעיל, ואיך היתה בכתונת והיה במעיל, והזר לומר ואת כתונת הפסים:

דבר שמואל

אודות, כי היא נשארה בביתו להכריתו שישאנה כדין מאנס את הבתולה, שלו תהיה לאשה לא יוכל שלחה כל ימיו, הסיבה לו כי אל אודות הרעה הגדולה הזאת פי' שהרעה הגדולה הזאת לשלחני אל אודותיו, ר"ל שא"א שתהיה נסבבת מאחרת אשר עשית עמי, כי אודות הרעה הקודמת היה ראוי שלא תוכל לשלחני לעולם, ולא בהפך שע"י שאנסת אותי תשלחני, וכוונה ג"כ שע"י הרעה האחרת שעשית עמי שאנסתני, הרעה הזאת שעשית לשלחני גדולה יותר שהוא הפך הנמוס ומצות התורה, ולא אבה לשמוע לה תחלה (פי"ד) אמר ולא אבה לשמוע בקולה, בעוד אהבה שמע לה, רק לא שמע בקולה ר"ל לא קבל דבריה, ועתה ע"י שנאתה לא רצה לשמוע דבריה כלל: (יח) ועליה כתנת פסים יש הבדל בין כתונת ובין מעיל, שהכתונת הוא התחתון והמעיל יעטפו בו מלמעלה על כל הבגדים ודרך בנות המלך הבתולות לעטוף מעיל על כתונת הפסים שלמטה, ובשעת מעשה הסיר מעליה המעיל העליון ולא לבשה רק כתונת הפסים, וכשהוציאה לא עטפה המעיל, רק ועליה כתונת פסים שהוציאה בבגד התחתון, הגם שכן תלבשנה בנות המלך הבתולת מעילים ואין דרכה לצאת בכתונת, בכ"ז ויצא אותה משרתו החוץ. מופשטת ממעיל ובזויה מכבודה, והוסיף כאחת הקדשות: (כ) האמינון, ר"ל שהתמוק מגד ג' טעמים (הנזכר בפסוק י"ב י"ג), שאם מצד כבודה, לא תהיה לבוז ע"י שהתיחדה עם איש כי לא היה עם זר רק אחיך היה עמך, ואם מצד כבודו החרישי אחיך הוא. ואם מצד הנבלה בעצמה אל תשיתי את לבך לדבר הזה, טוב שתשכחי זאת מלבך כי מה שהיה היה. ותשב הנה תמר שהיה דרכה לטייל תמיד, ולשמוח ולגיל כבנות המלך הבתולות, עתה ותשב ולא יצאה החוצה ושממה ולא ישבה בסוד משחקים: (כא) והמלך דוד חרה לו מאד, אולם לא הוכיחו ע"ז וכ"ז עורר שנאת אבשלום: (כב) ולא דבר שיעור הכתוב יען ששנא אבשלום את אמנון לא דבר עמו למרע ועד טוב על דבר אשר ענה את תמר אחותו, מרוב שנאתו לא הוכיחו ע"ז בדברים רעים על העינוי, שאז אם היה מכיתו והיה מפייסו בדברים היה סופו טוב, וז"ש למרע ועד טוב, (ואמר לו [illegible] האמר לך מלך

עם

את־תמר אחתו: כג ויהי לשנתים ימים ויהיו גזזים לאבשלום בבעל
חצור אשר עם־אפרים ויקרא אבשלום לכל־בני המלך: כד ויבא
אבשלום אל־המלך ויאמר הנה־נא גזזים לעבדך ילך־נא המלך
ועבדיו עם־עבדך: כה ויאמר המלך אל־אבשלום אל־בני אל־נא
נלך כלנו ולא נכבד עליך ויפרץ־בו ולא־אבה ללכת ויברכהו:
כו ויאמר אבשלום ולא ילך־נא אתנו אמנון אחי ויאמר לו המלך
למה ילך עמך: כז ויפרץ־בו אבשלום וישלח אתו את־אמנון
ואת כל־בני המלך: כח ויצו אבשלום את־נעריו לאמר ראו־נא
כטוב לב־אמנון ביין ואמרתי אליכם הכו את־אמנון והמתם
אתו אל־תיראו הלוא כי אנכי צויתי אתכם חזקו והיו לבני־חיל:
כט ויעשו נערי אבשלום לאמנון כאשר צוה אבשלום ויקמו |
כל־בני המלך וירכבו איש על־פרדו וינסו: ל ויהי המה בדרך
והשמעה באה אל־דוד לאמר הכה אבשלום את־כל־בני המלך
ולא־נותר מהם אחד: לא ויקם המלך ויקרע את־בגדיו וישכב
ארצה וכל־עבדיו נצבים קרעי בגדים: לב ויען יונדב | בן־שמעה
אחי־דוד ויאמר אל־יאמר אדני את כל־הנערים בני־המלך

המיתו

ת"א ויהי לשנתים. שם שם: ויקם המלך. מועד קטן כה:

ע"ש (כג) ירוש' סוטה ג ד: (כט) ירוש' כלאים ח ב:

רש"י

של שלום הגדולה מן האהבה שעשית עמי ועניתני, ועוד תוסיף רעה ממנה לשלחני: (כג) ויהיו גוזזים, ודרכם היה לעשות משתה בגזוז צאנם: (כו) ולא ילך נא אתנו. ואם לא יוכל אתה ללכת ילך נא עמנו

מצודת ציון

(כג) לשנתים ימים. לשתי שנים: גוזזים. את הצאן: עם אפרים. סמוך לנחלת אפרים כמו עם באר לחי רואי (בראשית כ"ה): (כה) ויפרץ. ענין הפצרה ברבוי דברים והוא הפוך מן ויפצר בם (שם י"ט): (כט) פרדו. הוא [illegible]

מצודת דוד

ושמר האיבה בלבו להנקם בו לעת מצוא ובכדי שלא ירגיש בדבר לא דבר עמו מאומה: (כג) ויהיו גוזזים. והיה מדרכם לעשות משתה ושמחה וכן בנבל נאמר אל יום טוב באנו (ש"א כ"ה): (כד) עם עבדך. על עצמו אמר: (כה) ולא נכבד עליך. כי כאשר נלך כלנו יהיה לך נטל כבד וטרחה מרובה: ויברכהו. על נדיבת לבו: (כו) ולא ילך. בשאלה אמר לו ואם לא ילך אמנון (ועם שקרא לכל בני המלך לא היה אמנון נכלל עמהם לפי שהיה הבכור ועומד הוא במקום אביו המלך): למה ילך. הלא יכבד עליך: (כח) כטוב וגו'. ואז לא יהיה נשמר: הלא כי אנכי צויתי. ומידי יבוקש: חזקו. אם אנשיו יעמוד על נפשו: (ל) בדרך. עד לא באו השמה: והשמועה. קול שמועת שקר: (לב) אל יאמר. אל יחשוב: היתה שומה. כלומר היתה מושמת על

השאלות

(לב—לג) יש פה דברים כפולים, ותחלה אמר את כל הנערים בני המלך המיתו ואח"כ אמר כל בני המלך מתו:

דבר שמואל

עם יעקב מטוב ועד רע, כי שם היה פותח בטובה שעשה עמו ומסבב אל הרע שגזלם לו בברחו), גם מנחתו לא רצה כלל לדבר מזה רק שמר משטמה בלבו להנקם ממנו לעת מצוא, וזה היה ג"כ סבה שלא יזכר אמנון ממנו אחר שאין דובר אליו דבר, לא טוב ולא [illegible], שכח את אשר עשה: (כה) ויפרץ בו ולא אבה ללכת שתחלה השיב שנמנע מלכת מצד שיכביד עליו, כי אז בהכרח ילכו עמו כל עבדי המלך, ובאשר הפציר בו השיב שאינו רוצה ללכת מצד עצמו: (כו) ויאמר אבשלום ובזה מצא מקום לומר ולא ילך נא אתנו אמנון אחי אחר שהוא הבכור ועומד במקום המלך: (כח) הלא כי אנכי צויתי אתכם ר"ל ולא תענשו אתם כי עשיתם ע"פ פקודתי: (לב) אל יאמר ארוני. כי השמועה

הֵמִיתוּ כִּי־אַמְנוֹן לְבַדּוֹ מֵת כִּי־עַל־פִּי אַבְשָׁלוֹם הָיְתָה שִׂימָה מִיּוֹם עַנֹּתוֹ אֵת תָּמָר אֲחֹתוֹ׃ לג וְעַתָּה אַל־יָשֵׂם אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶל־לִבּוֹ דָּבָר לֵאמֹר כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ מֵתוּ כִּי־אם אַמְנוֹן לְבַדּוֹ מֵת׃ לד וַיִּבְרַח אַבְשָׁלוֹם וַיִּשָּׂא הַנַּעַר הַצֹּפֶה אֶת־עֵינָו וַיַּרְא וְהִנֵּה עַם־רַב הֹלְכִים מִדֶּרֶךְ אַחֲרָיו מִצַּד הָהָר׃ לה וַיֹּאמֶר יוֹנָדָב אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה בְנֵי־הַמֶּלֶךְ בָּאוּ כִּדְבַר עַבְדְּךָ כֵּן הָיָה׃ לו וַיְהִי ׀ כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר וְהִנֵּה בְנֵי־הַמֶּלֶךְ בָּאוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ וְגַם־הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו בָּכוּ בְּכִי גָּדוֹל מְאֹד׃ לז וְאַבְשָׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ אֶל־תַּלְמַי בֶּן־עַמִּיחוּר מֶלֶךְ גְּשׁוּר וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ כָּל־הַיָּמִים׃ לח וְאַבְשָׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ גְּשׁוּר וַיְהִי־שָׁם שָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ לט וַתְּכַל דָּוִד הַמֶּלֶךְ לָצֵאת אֶל־אַבְשָׁלוֹם כִּי־נִחַם עַל־אַמְנוֹן כִּי־מֵת׃

ת"א ואבשלום ברח. סנהדרין סט　　שומה ק'. אם כתיב ולא ק'. עינו ק'. עמיהוד ק'

רש"י

אמנון: (לב) על פי אבשלום היתה שומה. בלשונו של אבשלום היתה שומה זו נשומת על עבדיו להרוג את אמנון: (לט) ותכל דוד. הרי זה מקרא קצר ותכל נפש דוד. וכן תירגם יונתן וחמידת נפשא דדוד. כמו נכספה וגם כלתה (תהלים פ"ד) לשון תאוה: כי נחם על אמנון. קבל תנחומין.

מצודת דוד

עבדיו מפי אבשלום מיום ענות אמנון את תמר: (לג) דבר לאמר. השמועה האומרת כל בני וגו': (לד) מדרך אחריו. כי הצופה היה רואה אל מול הדרך שהלכו בה והמה נכו בדרך עקלתון ובאו לעיר מדרך אחורי הצופה: (לה) הנה בני המלך. הנה באו בני המלך חיים והיה א"כ כדבר עבדך שאמנון לבדו מת: (לז) אל תלמי. כי הוא היה אבי אמו: ויתאבל. המלך התאבל על אמנון בנו כל ימי חייו: (לח) ואבשלום ברח וגו'. מתחלה אמר שברח ממקומו ועכשיו אמר שהלך אל תלמי ועתה בא לומר ששהה שם שלש שנים: (לט) ותכל דוד. כלתה נפש דוד לצאת בעבור אבשלום והוא ענין תאוה והשק אל הדבר כמו כלתה לתשועתך נפשי (תהלים קי"ט): כי נחם. אף שהתאבל עליו כל הימים מ"מ קבל עליו תנחומין מפני כי מת הוא ונגזר לקבל תנחומין על המתים:

מצודת ציון

מן הסוס והחמור: (לד) הצפה. הוא העומד במקום גבוה להביט למרחוק: (לט) ותכל דוד. תחסר מלת נפש ונז"א בלשון נקבה שעל הנפש ידבר וכאלו אמר ותכל נפש דוד:

השאלות

(לז—לח) למה כפל ואבשלום ברח ב"פ:
(לט) מ"ש ותכל דוד, שהוא זר בלשון כמבואר:

דבר שמואל

נסבבה מאד שמי שראה שהרגו את אמנון, השב שאבשלום הרגו כדי שלא יהיה לו שטן בירושת המלוכה, ודמה שה"ה שלכן יכרית כל זרע המלוכה, והשיב יונדב, אל יאמר אדוני את כל הנערים בני המלך המיתו ר"ל שלא יאמר שהמיתו כל הנערים מצד שהם בני המלך ושהיה כוונת אבשלום להכרית זרע המלך, לא כן כי רק אמנון לבדו מת ולא מטעם ירושת המלוכה, כי דבר זה היתה שומה בפי אבשלום מכבר מיום ענותו את תמר אחותו להנקם בו, (לג) ועתה הוסיף לאמר כי עדין יש לחשוב שהגם שאבשלום לא רצה להרוג את אמנון י"ל שבני המלך עמדו בנפשם להציל את אחיהם ועי"כ באו לידי מלחמה ומתו כולם, וז"ש ועתה אל ישים אדוני המלך אל לבו דבר שעל ידו יאמר לאמר כל בני המלך מתו מעצמם ע"י מלחמה, לא כן כי אמנון לבדו מת: (לד) ויברח אבשלום ר"ל ע"י השמועה הזאת שהיה המלך טרוד ומצפה לדעת את שלום בני המלך לא שם על לבו לשלוח לרדוף ולהשיג את אבשלום, ועי"כ ברח: (לז—לח) ואבשלום ברח וכו' ואבשלום ברח, פי' מהרי"א שתחלה ברח אל תלמי זקנו, והי' הולך עמו בכל אשר התהלך תלמי, אבל ע"י שדוד התאבל על בנו כל הימים האלה שהם השלש שנים, ירא אבשלום פן ישלח אחריו וישיגהו בדרכו, ולכן ברח וילך גשור, ונסגר בעיר חומה דלתים ובריח: (לט) ותכל דוד פי' האפודי, שבשלש שנים האלה שהתאבל דוד על בנו כלה דוד תמיד לצאת למלחמה ולקחתו מגשור ולהנקם ממנו, ועתה מעכה אשתו אם תמר, כלתה את דוד [מלשון כלא], ותכל פועל יוצא, היא כלאה ומנעה את דוד מלצאת אל אבשלום להשיבו ולהמיתו, יען ראתה כי נחם על אמנון, מצאה חיל למנוע את דוד מלרדפו עוד:

יד א וַיֵּדַע יוֹאָב בֶּן־צְרֻיָה כִּי־לֵב הַמֶּלֶךְ עַל־אַבְשָׁלוֹם׃ ב וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי־נָא וְלִבְשִׁי־נָא בִגְדֵי־אֵבֶל וְאַל־תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל־מֵת׃ ג וּבָאת אֶל־הַמֶּלֶךְ וְדִבַּרְתְּ אֵלָיו כַּדָּבָר הַזֶּה וַיָּשֶׂם יוֹאָב אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיהָ׃ ד וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַתְּקֹעִית אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתִּפֹּל עַל־אַפֶּיהָ אַרְצָה וַתִּשְׁתָּחוּ וַתֹּאמֶר הוֹשִׁעָה הַמֶּלֶךְ׃ ה וַיֹּאמֶר־לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ וַתֹּאמֶר אֲבָל אִשָּׁה־אַלְמָנָה אָנִי וַיָּמָת אִישִׁי׃ ו וּלְשִׁפְחָתְךָ שְׁנֵי בָנִים וַיִּנָּצוּ שְׁנֵיהֶם בַּשָּׂדֶה וְאֵין

מציל

ת"א וישלח יואב. מנחות פה: ויאמר אליה. מועד קטן טו:

ע"ש (ד) בר"ר כב זוהר ותחנן: (ה) זוהר בראשית: (ו) שוח"ט ג ספרי ואתחנן:

רש"י

יד (ב) וישלח יואב תקועה. אמרו רבותינו כי שמן זית מצוי שם לכך חכמה מצויה שם: (ה) אבל אשה אלמנה אני. אבל בקושטא:

מצודת ציון

יד (ב) תסוכי. תמשחי: (ה) אבל. באמת כמו אבל אשמים אנחנו (בראשית מ"ב): (ו) וינצו. ענין מריבה

מצודת דוד

יד (א) וידע יואב. הכיר בהמלך אשר לבו טובה על אבשלום: (ב) וישלח יואב. בעבור כי ראה שלב המלך טוב על אבשלום לזה חשב מחשבות לעורר לבו להשיבו אליו: תקועה. אחז"ל לפי שהיו רגילים שם בשמן זית לזה החכמה מצויה ביניהם: התאבלי נא. עשי עצמך כאבלה: והיית כאשה וגו'. ר"ל הוי מרבה בקינות ויללות ועשי עצמך כאשה אשר זה ימים רבים מתאבלת שלמדה לשונה לומר קינות וכוונתו היתה למען יכמרו רחמי המלך עליה לצדקה במשפטה: (ג) כדבר הזה. אמרי אליו דבר דומה כדבר הזה ר"ל למקרה אבשלום עם אמנון ולשיתשוב המלך שאמת הדבר: את הדברים. את המשל האמור למטה שם בפיה ר"ל הוא אמר לה מלבו כל דברי המשל והיה בטוח עוד בחכמתה שאף היא תשיב אמריה בשכל על כל דברי המלך וכאשר השיבה באמת: (ד) ותאמר האשה. בבואה לפני המלך אמרה בתחלה מה שראוי לאמר לבאים לפני המלך כמו יחי המלך וכדומה ואח"ז נפלה על אפיה: (ה) אבל אשה אלמנה. כדרך דברי אלמנה זוכרת בעל נעוריה דואגת על מיתתו וכאלו תאמר באמת רואה אנכי ומרגשת בדבר שאשה אלמנה אני כי אלמנות היה בעלי חי לא קרב לי באת: וימת אישי. גם זה מדרך אלמנה תקונן ותכפל דברי יללותה: (ו) ואין מציל. לא היה ביניהם איש נכרי להציל

השאלות

(א) אחר שידע יואב שלב המלך טוב על אבשלום [לפי דעת המפרשים] למה לא בקש בעצמו:

(ד) מ"ש ותאמר ותאמר שני פעמים:

(ה) מלת אבל שלא כמשפטו, למה כפל אשה אלמנה אני וימת אישי:

(ו) מ"ש ויכו את האחד, כפל הכינוי עם הפעול שלא כדת:

(ז) מ"ש ונשמידה גם את היורש, הלא זאת לא אמרה המשפחה כי רצו רק לנקום הדם:

דבר שמואל

יד (א) **וידע** יואב הנה שכלא מגרדפו בג"ן ידע יואב שעדיין לב המלך על אבשלום, ר"ל שנוטר עליו איבה, ולכן לא ערב לבו לבקש בעצמו בעדו, והוצרך לתחבולה שיזכיר: (ב) וישלח תקועה פי' מהרי"א מפני שתקוע היתה בהר כמ"ש (ירמי' ו' א') ובתקוע תקעו שופר ואנשים ההרים הם בטבע גבורים וחכמים ואמיצי לב, וחז"ל אמרו מפני ששמן זית גדל שם החכמה מצויה שם. **התאבלי נא** מלת נא מורה על התכיפות, נוה שתיכף תתחיל להתאבל בבכי ומספד ולבשי בגדי אבל וכל הסוך, ובאר הטעם שתתחיל באבילות תיכף, שעל ידי זה **והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת**, שלא יכירו בך המלך ונעריו, שהתחפשה ובכית את טעמך: (ג) **וישם יואב את הדברים בפיה** שחוץ ממה שא"ל המשל והנמשל, שם גם פרטי הדברים בפיה, כי יואב שער בדעתו מה שישיב לה המלך, ולמדה מה שתשיב היא על דבריו. וכמו שאכתוב בפ"ס: (ד) ותאמר וכו' תפול וכו' ותאמר, ר"ל שתיכף בבואה לעקה הושיעה המלך, ואח"כ נפלה על פניה ותאמר שנית הושיעה המלך, והקדימה לאמר זאת תיכף בל ידהפוה נערי המלך, ולמען ידעו שדבר נחוץ יש לה: (ה) מה לך בזה נכלל גם השאלה מדוע באת היא ולא בעלה או קרוביה או בניה כי אין דרך נשים לבא למשפט, וע"ז השיבה, אבל שא"א שיבא בעלה כי היא אלמנה. ולא בניה שהוא נדח ממקומו. ולא משפחתה, שעליהם תצעק, **אשה אלמנה אני וימת אישי** והלשון מורה שמתו לה שני אנשים. באופן שמזלה רע כי מזל גורם, ואין לה תקוה להיות לאיש ולהוליד בנים כי היא קטלנית: (ו) וינצו הודיעה ג' טענות שאין בנה חייב מיתה, א] שנצו **בשדה** ולא היה

מַצִּיל בֵּינֵיהֶם וַיַּכּוּ הָאֶחָד אֶת־הָאֶחָד וַיָּמֶת אֹתוֹ׃ ז וְהִנֵּה קָמָה כָל־הַמִּשְׁפָּחָה עַל־שִׁפְחָתֶךָ וַיֹּאמְרוּ תְּנִי ׀ אֶת־מַכֵּה אָחִיו וּנְמִתֵהוּ בְּנֶפֶשׁ אָחִיו אֲשֶׁר הָרָג וְנַשְׁמִידָה גַּם אֶת־הַיּוֹרֵשׁ וְכִבּוּ אֶת־גַּחַלְתִּי אֲשֶׁר נִשְׁאָרָה לְבִלְתִּי שׂוּם־לְאִישִׁי שֵׁם וּשְׁאֵרִית עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ח וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הָאִשָּׁה לְכִי לְבֵיתֵךְ וַאֲנִי אֲצַוֶּה עָלָיִךְ׃ ס וַתֹּאמֶר

ע"ש (ז) זוכר ויקרא: (ח) ירוש' יבמות כ ד: (ס) מדרש כה לא ג: קמץ בז"ק שים ק' האשה

מצודת דוד

במוכה מיד מכהו: (ז) בנפש. בעבור שהרג נפש אחיו ועם בלא היה בעדים והתראה: גם את היורש. ר"ל כמו בהשמיד הוא את אחיו מורישו כן נשמיד גם אותו שהוא היורש את אחיו: וכבו את גחלתי. ובזה יכבו מעט הנורה הנשארת לי כי אישי מת ואחיו אותו והוא לבדו נשאר ואם גם אותו ימיתו לא ישאר מאומה: לבלתי שים. ר"ל כוונת המשפחה היא לבל יוכם לאישי שארית לבהם ירשו נחלת אישי: (ח) אצוה עליך. אצוה את מי שאתבי לדרוש ולחקור

השאלות

(א יב) מה היה הויכוח הזה, שתהלה א"ל לכי לביתך והשיבה עלי העון, ולא נודע מה רצתה בזה, ואמר שנית המדבר אליך והבאתו אלי ומה השיבה ע"ז עד שאמר שלישית חי ה', והוא לכאורה פטפוטי דברים בלא חכמה ושכל:

דבר שמואל

עדים והתראה. ב] ואין מציל ביניהם, באופן שאילו היה מציל לא הגיע לידי כך, כי היה קרוב לשוגג, ברתיחת האף והחמה באין מפשר בריבם, ג] ויכו האחד את האחד וימת אותו. מה שכפל הכינוי עם הפועל מורה שפירושו כאילו הפעל כפול, ויכו, ויך האחד, (כמ"ש ותראהו את הילד שראתה שכינה עמו, שפירושו ותראהו (את השכינה) ותראה את הילד) ור"ל שזה הכה לזה וזה הכה לזה, והאחד המית, באופן שחברו היה כרודף כי הכהו ג"כ, וג' דברים אלה הם גם בנמשל, שאבשלום הרג לאמנון בלא עדים והתראה, ושלא היה מציל ביניהם, שאם היה דוד עושה משפט לאמנון על ענינה את אחותו לא היה בא לידי כך, ושגם אמנון הכה אותו במה שעינה וביישׁ את אחותו, וקרוב לזה כתב מהרי"א: (ז) והנה קמה כל המשפחה, והנה לה עוד טענה רביעית, כי בנה הרוצח ברח הלך לו, והמשפחה קמו עליה ורוצים לכפותה שתגלה מקומו איה הוא, וז"ש והנה קמה כל המשפחה על שפחתך ויאמרו תני את מכה אחיו, וזה עול גדול, שהגם שיש רשות ביד גואל הדם להרוג את הרוצח גם כשאינו חייב מיתה בדין, אין לו כח לכפות את אמו שתגיד מחבואו, כי רק אם ישיגוהו והכהו נפש אין לו משפט מות, לא שיחייבו גואלי הדם את היודע מקומו שיגלהו להם, זאת שנית פועל חמס בכפם במ"ש ונשמידה גם היורש, כי באשר לא נשארו רק שני בנים יורשים נחלת אביהם ונהרג האחד, יקום האח הנשאר תחתיו לנחלה, ומטעם זה רוצים להרגו שאז יירשו הם את נחלתו בהיותם אחי אבי המת, ומוץ מכוונתם הרעה הם אומרים זה בפיהם, ור"ל כי רוצים לכפותה שתוציא את נכסי בעלה ובניה מתחת ידיה והם יירשו אותם, וזה חמס ועשק אחר שאינו חייב מיתה בדין, ואחר שהגיעה העול שעושים לנגדה ביד חזקה זוכרת עקר נרתה, כי וכבו את גחלתי הנשארה שאחר שחשכו ככבי נשפה במיתת שני בעליה ובנה, עוד גחלת אחת מגיה חשכה שהוא בנה הנשאר, רוצים לכבות גם זאת להאפיל עליה מעוף צוקה ואפלה מנודח, לבלתי שום לאישי שם ושארית שע"י הריגת בנו ימחה שמו וע"י הורשת נכסיו לזרים יקחו שאריתו ועזבונו: (ח) ויאמר המלך, לכי לביתך, הנה בדבריה אלה כללה שתי שאלות, א] שלא ימיתו גואלי הדם את בנה גם אם ישיגוהו, ב] שעכ"פ ירפו ממנה ולא יכריחו אותה לגלות מקומו, ולא להוציא נחלתו מתח"י, ובדבר הזה השני זכתה מן הדין, שלא יוכלו לעשות לה מאומה אחר שאינו חייב מיתה בד"ת כנ"ל, אבל בדבר הראשון אין הדין אתה, כי מדין תורה רשות או מצוה ביד גואל הדם להמית את הרוצח בפגעו בו ולא יכול המלך להעביר משפטם, ולכן לא התרצה לה המלך תחלה רק על מה שנוגע לה, שהם רוצים להכריחה שתמסור אותו בידם ושתמסור להם הנכסים, אולם גם בזה הגם שאין לגואלי הדם יכולת ע"ז, כבר כתב הרמב"ם (פרק ב' מהלכות רוצח הלכה ד') שכל אלו הרוצחים שאינם מחויבים מיתת ב"ד אם רצה מלך ישראל להרגם בדין המלכות ותקנת העולם הרשות בידו, ולכן אמר לה לכי לביתך ואני אצוה עליך, ר"ל אין לך לירא מגואלי הדם המפחידים אותך כי אין יכולים לעשות לך מאומה כפי הדין, ובכ"ז אני אצוה עליך, ר"ל שאחקור ע"י שרי המלך ושופטיו אם ראוי להמיתו מדין המלכות שאז תצטרך לגלות מקומו למלך ולמסור את נכסיו' ואם אין צורך שעה לכך תפטר: (ס) ותאמר האשה עלי אדוני המלך העון, השיבה לו מה לך לדון בזה בדין המלכות ומפני תקנת העולם, זה לא הרג איש נכרי, רק את אחיו, וגלל עון ואשמה על יולדתו ועל בית אביו לא על אחרים ואין בזה תקנת העולם כי מי ילמד ממעשיו להרוג את אחיו ולהשמיד את בית אביו וא"כ המלך וכסאו

נקי

האשה התקועית אל-המלך עלי אדני המלך העון ועל-בית אבי והמלך וכסאו נקי: י ויאמר המלך המדבר אליך והבאתו אלי ולא-יסיף עוד לגעת בך: יא ותאמר יזכר-נא המלך את-יהוה אלהיך מהרבית גאל הדם לשחת ולא ישמידו את-בני ויאמר חי-יהוה אם-יפל משערת בנך ארצה: יב ותאמר האשה תדבר-נא שפחתך אל-אדני המלך דבר ויאמר דברי: יג ותאמר האשה ולמה חשבתה כזאת על-עם אלהים ומדבר המלך הדבר

מהרבת ק' הזה

ע"ש (יא) במד"ר ט זוכר וזוכר ויקרא: (יג) בר"ר לב במד"ר ד שהש"ר א זוכר ברא‍שית עו"ש נך קדשים פדר"כ נב ספרי ואתחנן אגב"ר יא תנ' הבא סוה"ט ג ד נא פו:

רש"י

(ט) עלי אדני המלך העון. כנוי הוא לכבודו כלומר אתה מדחה אותי לאמר אני מלוה עליך ואני אלך לדרכי ואתה לא תלוה עלי ובני יהרג על מי העון הזה: (יא) יזכר נא המלך את ה'. שהקפיד על אורך הדרך להציל נפשות שנאמר והשיגו כי ירבה הדרך (דברים יט) וזה מהרבות גואל הדם לשחת ואתה דוחה אותי: (יג) ולמה חשבתה כזאת. שחשדת לישראל שיבאו להרוג את השני בלא עדים והתראה: ומדבר המלך הדבר הזה כאשם. והדבר הזה שהראית לאחרים שאמרת לי לא יפול משערת ראשו הראה עכשיו שהגלה לך שאין הדבר הזה אלא על שני בניך אל תתחרט לאמר דברתי זה כאשם והנני חוזר בי לבלתי השיב

מצודת ציון

כמו שני אנשים עברים נצים (שמות ב'): (ט) וכסאו. ר"ל המלכות: (יא) מהרבת. ענין גדולה והרבות כמו על כל רב ביתו (אסתר א'): גאל הדם. קרוב הנרצח הרוצה לנקום נקמת דמו נקרא גואל הדם בעבור כאלו נחשב לדם לגאולה: משערת בנך. אמר דרך הפלגה כדרך שאומרים

מצודת דוד

כדבר הזה האמת אתך: (ט) עלי אדני המלך העון וגו'. כאלו תאמר יאמינו לי שהאמת אתי ומיד תזכנו ואם יודע לאחר זה שלא כן הוא אזי יהיה העון עלי על שהטעיתי את המלך אבל המלך וכסאו יהיה נקי מעון זה. ר"ל לא יענוש לא בגופו ולא בדבר המלוכה היות כי מהראוי להאמין בי כזה כי שניהם ילדי הם: (י) המדבר אליך. על כי ראה המלך אשר בניה אמריה חוזר ואמר לה מי המדבר אליך מאז אשר תמסור לו בנך להמיתו אותו תביא אלי ואזהירו שלא יוסיף לגעת בך לכופך למסור את בנך: (יא) יזכר נא המלך וגו'. כאלו חששה פן כאשר יבוא גואל הדם לפני המלך ולפי רוב גדלו ישא לו המלך פנים ולא ירחם עוד על בנה. ולזה אמרה יזכר נא את ה' ולדבק במעשיו מה הוא רחום וכו' מבלי להגדיל לישא פני גואל הדם הבא לשחת ולא ישמידו את בני: חי ה'. הריני נשבע שלא יעשה לו מאומה רע: (יב) תדבר נא. שאלה רשות לדבר דבריה עם שאינם נוגעים אליה: (יג) ולמה חשבתה. ר"ל איך עלתה על דעתך להאמין דברי לחשוב על בני שמשפחה עם ה' להתאכזר על בני להרגו מבלי עדים והתראה והיה לך להשכיל אמיתת הענין שלמשל נאמר ובנועם אמריה הפליגה ברוע מעשה הריגת הרוצח מבלי עדים והתראה: ומדבר המלך. ר"ל עוד אתמה מה שדבר המלך הדבר הזה שלא יפול משערת וגו' אשר הוא כאשם וכשגגה היוצאת על בלתי השיב המלך את אבשלום אשר נדח בארץ נכריה. כי הלא הוא דומה בדומה כי גם לאבשלום לא סתרו ועוד דברים כאלה שאין

דבר שמואל

נקי, ולא עליך לפקח ע"ז מדין המלכות וכסא משפטו: (י) ויאמר המלך, אז נראה לבקשתה שלא יתגר עליו כלל, ובזה פטר אותה שלא תתחייב למסרו, וז"ש המדבר אליך והבאתו אלי כי אריב ריבך, ובזה מלא שאלתה במה שנוגע לה, לא בענין הראשון שלא יהרגנו גואל הדם בפגעו בו, שזה נגד דין תורה, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ב מה' רוצח ה"ד): (יא) ותאמר אז הוסיפה לבקש גם בעד זאת שיזהיר בל ימיתוהו גואלי הדם, שאף שיש להם רשות ע"ז מדין תורה, יזכר נא המלך את ה' אלהיך, בקשה שיזכור בדבריו שם ה' (כמ"ש באמת חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה, ובזה לא יוכל גואל הדם להפר שבועת המלך) ובארה טעם שאלתה מהרבת גואל הדם לשחת שאין זה דומה למצות התורה שהגואל יחס לבנו לנקום דם אחיו מאיש נכרי ולא כן בזה שגם הרוצח אחיו הוא, ובמה שיהרגנו לא יתקן רק ירבה לשחת שתחת שיחס לבנו על הריגת אח אחד ירבה לשחת גם השני, ולכן יגזר המלך אומר בכח המלכות שלא ישמידו את בני. ואז הפיקה גם שאלתה זאת, ויאמר חי ה' וכו' ובזה השיגה תכלית מבוקשה, בענין אבשלום לבקש שישיבהו המלך כמו שיבא: (יב) תדבר נא, כי עתה תתחיל דבור חדש מסוגים הקודם וצריכה נטילת רשות: (יג) ולמה חשבת כזאת על עם אלהים, אמרה לו איך עלה במחשבתך שהספור והגידון שהגעתי לפניך הוא אמתי, ופעם אלהים יעשו עול כזה מה שהוא נגד הטבע והיושר, ומדבר המלך הדבר הזה, (מלת מדבר הוא בנין מתפעל כמו מתדבר כמו שפירש"י על וישמע את הקול מדבר אליו) ר"ל אבל הדבר הזה שהמלך בזה הוא מתדבר אל עצמו, שבזה הוא כאשם לבלתי

הַזֶּה כְּאָשֵׁם לְבִלְתִּי הָשִׁיב הַמֶּלֶךְ אֶת־נִדְּחוֹ׃ יד כִּי־מוֹת נָמוּת וְכַמַּיִם הַנִּגָּרִים אַרְצָה אֲשֶׁר לֹא יֵאָסֵפוּ וְלֹא־יִשָּׂא אֱלֹהִים נֶפֶשׁ וְחָשַׁב מַחֲשָׁבוֹת לְבִלְתִּי יִדַּח מִמֶּנּוּ נִדָּח׃ טו וְעַתָּה אֲשֶׁר־בָּאתִי לְדַבֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲדֹנִי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה כִּי יֵרְאֻנִי הָעָם וַתֹּאמֶר שִׁפְחָתְךָ אֲדַבְּרָה־נָּא אֶל־הַמֶּלֶךְ אוּלַי יַעֲשֶׂה הַמֶּלֶךְ אֶת־דְּבַר אֲמָתוֹ׃ טז כִּי יִשְׁמַע הַמֶּלֶךְ לְהַצִּיל אֶת־אֲמָתוֹ מִכַּף הָאִישׁ לְהַשְׁמִיד אֹתִי וְאֶת־בְּנִי יַחַד מִנַּחֲלַת אֱלֹהִים׃ יז וַתֹּאמֶר שִׁפְחָתְךָ יְהִי־נָא

ע"ש (טז) סי' כאזוט :

רש"י

המלך את אבשלום בנו שנדחה ממנו וברח לו, ומדבר המלך אוקיטו"ן פרלמי"ש בלעז (בל' אשכנז דאס איבר ניכט אלזא רעדעט): (יד) כי מות נמות. ודייני באותו עונש: ולא ישא אלהים נפש. אין מן המיתה, לפיכך והשב המלך מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח: (טו) ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדני את הדבר הזה. בכנוי עלי ועל בני: כי יראני העם. הפחידוני מלבקש את אדוני על בנו שן יכעום עלי: ותאמר שפחתך אדברה נא. כענין זה אולי יעשה וגו': (טז) כי ישמע המלך. אלי: לפציל את אמתו מכף האיש. הבא להרוג את בני ולהשמידנו יחד מנחלת אלהים: (יז) ותאמר שפחתך. מאחר

מצודת דוד

לו משפט מות (ועל כי חששה פן יהזור המלך מדבריו ולומר כי באמת בשגגה היא לזה הקדימה אמריה ותאמר למה חשבתה כזאת וגו' לומר שהדין דין אמת ועם אבשלום נעשה בשגגה ולחלוק כבוד למלכות תלהם השגגה בהאמירה ולא בהמעשה): (יד) כי מות נמות. חזרה להביא טענות לטובת אבשלום ואמרה הלא כולנו מות נמות וא"כ הבושת קודם זמנו אוי לו הרעומות רב כ"כ אחרי שסופו למות וא"כ אין לנקמה הרוצח בעבור זה הואיל ולא חייבה התורה כי בלא התראה נהיתה: וכמים וגו'. ר"ל ועוד בשלמא הגוזל ממון הבירו אז כשישיב הגזילה בזה היא ליד בעליו אבל בהופך דם אדם מה שעשה עשוי ולא תוחזר אליו הנפש עם שפיכת דם הרוצח וישאר א"כ מת כשהיה והרי הוא כמים הנגרים ארצה שא"א להספם להחזירם למקומם כי נבלעו בעפר הארץ: ולא ישא אלהים נפש. ר"ל ועוד הלא אין אלהים נושא פנים לשום נפש וכלם ישלם לאיש כמפעלו ולטובת האדם חושב מחשבות לבלם נמול בזה העולם לבל יהיה האדם נדחה במעשיו מ פרד ונדח ממנו יתברך כי בהלרף סיגיו יזכה לחזות בנועם ה' וא"כ בהשגחה מיתה מיתת אמנון לכפר העון אשר העא ואבשלום הי' שליח ההשגח' ואין להאשימו כ"כ בהיות כי לא הסרו בו והורה פשרתו: (טו) ועתה. ר"ל הואיל וכל דברי למשל נאמרו להמליץ ט"ב על אבשלום פן תאמר למה אם ממשלת משלים הי' לך לדבר דבריך כאשר המה לזה אמרה ועתה מה שבאתי לדבר הדבר הזה להיות למשל כ"ז היה לפי שכל העם הפחידוני לומר שהמלך יגער בך כאשר תהלי לדבר כי הליוען למלך נתנוך: ותאמר. ולזה אמרתי אדבר דברי בדומה לו ואולי על ידי זה ימלא שאלתי: (טז) כי ישמע. כאשר ישמע המלך להציל אותי מיד האיש הגואל הדם הרוצה להשמיד אותי להיות שכולה מבני: יחד. כי במיתתו יושמד הוא ואני אהיה שכולה ממנו: מנחלת אלהים מהנחלה הניתן לנו מן השמים לשירשו הם: (יז) ותאמר. אז תאמר שפחתך יהיה נא דבר המלך למנוחה לבנו. כמו

מצודת ציון

הבריות: (יג) כאשם. ענין השגגה: (יד) הנגרים. ענין הולה ונטיפה כמו כמים מוגרים במורד (מיכה א'):

השאלות

(טו—יז) למה כפל אשר באתי לדבר, ותאמר שפחתך אדברה, ותאמר שפחתך וכו':

דבר שמואל

לבלתי השיב המלך את נדחו, כי המלך עם בנו הוא הנידון, ופסק דינו בעצמו שמה שאינו משיב את נדחו היא כאשמה מלפניו: (יד) כי מות נמות הוסיפה עוד להרך את לבבו, כי מה בלע לו בהריגת אבשלום, אחר שאינו חייב בדין ב"ד רק דינו מסור לשמים, הלא סופו למות ויקבל ענשו, ואם מפני ששפך דם אחיו, הלא בני אדם דומים במים המוגרים ארצה אשר לא יאספו שאז נבלעים בארץ, כן סוף הבשר והדם להתבלות בארץ, ולא ישא אלהים נפש פי' אלהים לא יכפר עון נפש שהרג, ויקבל ענשו בדין שמים, וגם יל"פ שלעומת שאמרה שיענשנו ה' בגופו, אמרה שבכ"ז לא יכלה האלהים את הנפש (מלשון כמעט ישאני עושי (איוב ל"ב כ"ב)), ולכן חשב אלהים מחשבות לבל ידח ממנו נדח, שנדחה ממקומו (ר"ל אבשלום) לא ידח ממנו, היינו מאלהים, שלא יהיה בארץ טמאה ושם ידח מאחרי ה', וילמד לעשות כתועבת הגוים ההם, ובאלה מחשבות ה' באה, ממה שהתעוררה היא לדבר הזה שזה סבה מאת ה', והוכיחה זה ממתי פנים, אן] מגד מה שערבה לבא לבא לפניו, וח"ש. (טו) ועתה אשר באתי ר"ל זה היה מאת ה' שבאתי לדבר אל המלך, הגם כי יראוני העם שלא עשה ע"ז, זאת שניה, מגד הדבר והמשל אשר נתן אלהים בלבי, וח"ש ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך המשל הזה, ואולי יעשה המלך את דבר אמתו, ר"ל הדבר והשאלה שבקשתי אני יעשה המלך בעצמו כי הוא הנידון והצריך לדבר זה: (טז) כי ישמע באמרה דבריה, שמזה בעצמו שיעשה המלך את דבר אמתו להגיה מספטה לזכות להציל את אמתו

דְּבַר־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לִמְנוּחָה כִּי ׀ כְּמַלְאַךְ הָאֱלֹהִים כֵּן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לִשְׁמֹעַ הַטּוֹב וְהָרָע וַיהוָה אֱלֹהֶיךָ יְהִי עִמָּךְ׃ יח וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַל־נָא תְכַחֲדִי מִמֶּנִּי דָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁאֵל אֹתָךְ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה יְדַבֶּר־נָא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ יט וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲיַד יוֹאָב אִתָּךְ בְּכָל־זֹאת וַתַּעַן הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר חֵי נַפְשְׁךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אִם־אִשׁ ׀ לְהֵמִין וּלְהַשְׂמִיל מִכֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי־עַבְדְּךָ יוֹאָב הוּא צִוָּנִי וְהוּא שָׂם בְּפִי שִׁפְחָתְךָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ כ לְבַעֲבוּר סַבֵּב אֶת־פְּנֵי הַדָּבָר עָשָׂה עַבְדְּךָ יוֹאָב אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַאדֹנִי חָכָם כְּחָכְמַת מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים לָדַעַת אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃ כא וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב הִנֵּה־נָא עָשִׂיתִי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֵךְ הָשֵׁב אֶת־הַנַּעַר אֶת־אַבְשָׁלוֹם׃ כב וַיִּפֹּל יוֹאָב אֶל־פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ וַיְבָרֶךְ אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר יוֹאָב הַיּוֹם יָדַע עַבְדְּךָ כִּי־

כצ"ל . עמ"ש עשיתי ק' וכתיב עמ"ש

רש"י

מצאתי

שיהא המלך עלי יהיה דברו למנוחה לבנו כי לא ישוב מדברו הטוב כי כמלאך ה' אדני המלך ולא יחזירנו כעס ושנאה מדברו הטוב: (יח) אם אש. כמו אם יש או כמו היש, וכן עוד האש בית רשע (מיכה ו') כמו היש: (כ) לבעבור סבב. לגלגל עד שיבא דבר בנו של מלך לאור: ואדני חכם. והבנת כי מאת

מצודת ציון

(יח) תכחדי. ענין העלמה כמו ואשמותי ממך לא נכחדו (תהלים ס"ט): (יט) אש. הוא כמו יש וכן עוד האש בית רשע (מיכה ו'): להמין ולהשמיל. מל' ימין ושמאל: (כ) פני

מצודת דוד

שהגיע אם בנו לפי מחשבתו שבאמת נעשתה הדבר כ"כ ימה לבנו על כי הוא בדומה לו: כי כמלאך. ר"ל כן ידעתי שלא יתחלף מעשיך למאמריך ולא יחזירך הכעס והשנאה מדבריך הטובים והישרים אשר דברת עד כה כי כמלאך האלהים שאין בו התחלפות מצד עצמו כן אדוני. כי נפשו משכלת להבין מהן הטוב ומהן הרע ויש כיל א"כ אשר התפלאות רעה היא והגדל ממנה: וה'. כהתימה לדבר דבריה רצתה להפטר ממנו ואמרה לו וה' אלהיך יהיה עמך וכדרך הנפטרים: (יח) אל נא תכחדי. אל תעלים ממני אמיתת הדבר אשר אשאל אותך: (יט) היד יואב. האם כה חכמת יואב עם כל דבריך: אם אש להמין. אם יש לנטות לימין או להשמאל מכל דברי אדוני אשר ידבר בכל עת כי מזה נראה גודל החכמה אשר בו: הוא צוני. ללכת אל אדוני: והוא שם וגו. כל דברי המשל שם הוא בפי: (כ) לבעבור סבב. ר"ל ומה שלא הודי ולא הלך בעצמו כי לבעבור סבב וגו' עשה הדבר הזה לבלבני במקומו כי אני הנה יכולה להביא דבר בדומה לו לסבב ממנו דבר הנרצה והוא פני הדבר ותחלת המחשבה אבל יואב עצמו לא היה לו מקום לסבב הדבר הנרצה בזה האופן ולא רצה גם הוא לדבר הדבר כאשר הוא: לדעת וגו'. כי השכלת לדעת ממי יצאו הדברים. והנה בעבור רוב החכמה שבך אין לנטות מדבריך ימין ושמאל: (כא) עשית וגו'. לשלא את התקועית לזה לך והשב

דבר שמואל

מבקש האיש, ויצא המשפט לפניו להציל, מזה בעצמו: (יז) ותאמר שפחתך מזה ערבתי לבי לאמר לך יהיה דבר אדוני המלך למנוחה, מזה ינוח המלך ובנו הנדח מעצבו ומרגזו, כי כמלאך אלהים כן אדוני המלך לשמוע הטוב והרע. ר"ל אחר שהתלונה משפט זה בדבר שאין אתה נוגע בו, הנה המשפט אמת משני צדדים, א] מדרך שאתה כמלאך אלהים מכוין אל מרכז האמת ולא תטעה מצד שהלך הזך ואהבת האמת וידיעתך הברורה בין טוב ורע, ב] מצד העזר האלהי, שה' אלהיך עמך להחליט משפט צדק, וא"כ המשפט הזה נחרץ וקיים, ויפול גם על ענין אבשלום: (יט) היד יואב הבין שהאשה לא חשבה זאת מעצמה אם אש להימין, אמרה כבר מבואר שהוא בעצת יואב, שהוא לא לבד שם בפי המשל והנמשל, שם בפי גם פרטי הדברים, כי יואב בהיותו מכיר דרכי המלך הבין שתחלה יאמר המלך שיטה עליו, ולמדה מה שתשיב ע"ז, וכן ידע כל גלגולי הדברים, עד שלא יש להימין ולהשמאיל מכל אשר דבר אדוני המלך, שכבר ידעתי תחלה כל פרטיהם כאילו רק כך היה מוכרח לדבר, וזה לא יוכל איש אחר (וע"ז כתוב אם אש) רק יואב הבקי במשפטי המלך, וז"ש הוא צוני, והוא שם בפי את כל הדברים האלה, בראש ועד סוף: (כ) לבעבור סבב, ועשה זה כדי שהמשפט שתשפוט בנידון כזה יהיה סבה אל פני הדבר, כי המסובב יהיה שכן הוכרח לשפוט בנידון שאתה נוגע: (כא) הנה נא עשית*) ר"ל

*) לפי הרד"ק הקרי עשית

מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־עָשָׂה הַמֶּלֶךְ אֶת־דְּבַר עַבְדּוֹ׃ כג וַיָּקָם יוֹאָב וַיֵּלֶךְ גְּשׁוּרָה וַיָּבֵא אֶת־אַבְשָׁלוֹם יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ כד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יִסֹּב אֶל־בֵּיתוֹ וּפָנַי לֹא יִרְאֶה וַיִּסֹּב אַבְשָׁלוֹם אֶל־בֵּיתוֹ וּפְנֵי הַמֶּלֶךְ לֹא רָאָה׃ כה וּכְאַבְשָׁלוֹם לֹא־הָיָה אִישׁ־יָפֶה בְּכָל־יִשְׂרָאֵל לְהַלֵּל מְאֹד מִכַּף רַגְלוֹ וְעַד קָדְקֳדוֹ לֹא־הָיָה בוֹ מוּם׃ כו וּבְגַלְּחוֹ אֶת־רֹאשׁוֹ וְהָיָה מִקֵּץ יָמִים ׀ לַיָּמִים אֲשֶׁר יְגַלֵּחַ כִּי־כָבֵד עָלָיו וְגִלְּחוֹ וְשָׁקַל אֶת־שְׂעַר רֹאשׁוֹ מָאתַיִם שְׁקָלִים בְּאֶבֶן הַמֶּלֶךְ׃ כז וַיִּוָּלְדוּ לְאַבְשָׁלוֹם שְׁלוֹשָׁה בָנִים וּבַת אַחַת וּשְׁמָהּ תָּמָר הִיא הָיְתָה אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה׃ כח וַיֵּשֶׁב אַבְשָׁלוֹם בִּירוּשָׁלַ͏ִם שְׁנָתַיִם יָמִים וּפְנֵי הַמֶּלֶךְ לֹא רָאָה׃ כט וַיִּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם אֶל־יוֹאָב לִשְׁלֹחַ אֹתוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ וְלֹא אָבָה לָבוֹא אֵלָיו וַיִּשְׁלַח עוֹד שֵׁנִית וְלֹא אָבָה

עבדך ק'   לבוא

ת"א וכאבשלום וגו'. סוטה י: והיה מקץ. נזיר ד סוטה יא: ויולדו לאבשלום סוטה יא: ויסב אבשלום. סנהדרין סב:

ע"ש (כה) במד"ר ט מדר"ש כו מה א עו"ש יג כא ב מכילתא בשלח שירה ג ו ירוש' סוטה א ח תנ' בשלח: (כו) במד"ר ט י מדר"ש כו מה א שם יג כא ב תנ' בשלח: (כז) במד"ר ט:

מצודת דוד

כי המתחיל בדבר עליו לגמרו: (כה) להלל מאד. הראוי להלל מאוד: (כו) וכו'. עת גלוחו היה מסוף שנה לסוף שנה: מאתים. והוא במשקל מאתים שקלים:

מצודת ציון

הדבר. תחלת הדבר: (כו) ימים. שנה: באבן המלך. במשקל המלך כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן (דברים

השאלות

(כה—לג) למה הפסיק בספור יופיו של אבשלום באמצע ענין שאין מקומו פה, והיל"ל תחלה כל הספור עד וישק המלך לאבשלום ואח"ז קודם ספור המרד יספר יופיו, למה לא מרד אבשלום קודם שראה פני אביו שהיל"ל כעס וחרון לא אחרי שקרב ונשק לו, ומה ראה על ככה למרוד באביו והוא היה הגדול באחיו בן יורש עצר ואביו זקן ולמה מהר למרוד שלא לצורך:

דבר שמואל

המתחיל אומרים לו גמור: (כד) יסוב וגו' שני דברים, א] שלא יכנס דרך הרחוב כדרך בני המלך בבואם מארץ אחרת בתוף וכנור בשמחה ובשירים רק יסוב אל ביתו בדרך עקלתון, ב] שלא יראה פניו: (כה) וכאבשלום הפסוקים הבאים הם כדמות הקדמה להודיע הסבה, שהגיעה את לב אבשלום אל המרד הגדול הזה למרוד באביו, הנה אבשלום היה בן הבכור אחרי מות אמנון, וכן מצד יפיו ומעלותיו חשב כי לו יאתה המלוכה, ואביו היה בדעתו להמליך את שלמה, אם מצד שאחז להמליכו לאבשלום, אם מצד שא"ל הנביא הנה בן נולד לך וכו', ויתר בניו כבר נולדו קודם לכן, וגם פרש לו שהבן המולך יקרא בשם שלמה, וגם כבר נשבע לבת שבע ששלמה בנה ימלוך אחריו, כמ"ש (מ"א א'), וכאשר הרגיש אבשלום זאת ע"י שראה שנאת אביו אליו, (הגם שלא ידע מנבואת נתן) לכן הקדים למרוד טרם ימליך את שלמה בחייו כמו שהיה אח"כ באמת, וז"ש כהודעה אל מעשה המרד שיספר בסימנים הבאים, **ובאבשלום לא היה איש יפה** וראה א"ע הגון למלכות מצד שלמות יופיו הנודע להלל בכל ישראל, ולא היה בו שום מום: (כו) **ובגלחו** גם בזה היה משונה שהיו קווצותיו תלתלים, והיה נזיר עולם קדום גדל פרע שער ראשו ולא גלח רק פעם אחת בשנה, וז"ש **והיה מקץ ימים** דהיינו סוף שנה לימים אשר יגלח, כפי הדין בהכביד שערו מקיל בתער, וז"ש כי כבד עליו וגלחו ובודאי היה מגלח קרוב למזבח כדין נזיר, ושם היה שוקל שערו והיה משקלו מאתים שקלים, שזה דבר מפליא מאד. בפרט למ"ש במדרש דכל שקלים שבנביאים ליטרין: (כז) **וגם נולדו לו שלשה בנים**. וכולם מתו בעת היא, כמ"ש (לקמן י"ח י"ח) שלכן הציב לו מצבה בחייו, ושיקרא שמו כי אין לו בן, ומצד זה התאוה למלכות שיקרא שמו לזכר עד. וגם זה נמשך למ"ש בפסוק שאח"ז שהגם שבעת ההיא נולדו ומתו לו שלשה בנים, בכ"ז, (כח) **וישב אבשלום בירושלים שנתים ימים ופני המלך לא ראה**, ולא בא המלך לנחמו על מיתת בניו, והנה זה עורר אותו שנית אל המרד שראה שנאת המלך עליו עד שלא היה מקום שדוד ימליך אותו: (כט) **וישלח** זאת שנית ראה שאלה אחר יואב שתי פעמים

לָבוֹא׃ ל וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו רְאוּ חֶלְקַת יוֹאָב אֶל־יָדִי וְלוֹ־שָׁם שְׂעֹרִים לְכוּ וְהוֹצִיתִיהָ בָאֵשׁ וַיַּצִּתוּ עַבְדֵי אַבְשָׁלוֹם אֶת־הַחֶלְקָה בָּאֵשׁ׃ לא וַיָּקָם יוֹאָב וַיָּבֹא אֶל־אַבְשָׁלוֹם הַבָּיְתָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה הִצִּיתוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־הַחֶלְקָה אֲשֶׁר־לִי בָּאֵשׁ׃ לב וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֶל־יוֹאָב הִנֵּה שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ ׀ לֵאמֹר בֹּא הֵנָּה וְאֶשְׁלְחָה אֹתְךָ אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר לָמָּה בָּאתִי מִגְּשׁוּר טוֹב לִי עֹד אֲנִי־שָׁם וְעַתָּה אֶרְאֶה פְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְאִם־יֶשׁ־בִּי עָוֺן וֶהֱמִתָנִי׃ לג וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיַּגֶּד־לוֹ וַיִּקְרָא אֶל־אַבְשָׁלוֹם וַיָּבֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ לוֹ עַל־אַפָּיו אַרְצָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשַּׁק הַמֶּלֶךְ לְאַבְשָׁלוֹם׃

טו א וַיְהִי מֵאַחֲרֵי כֵן וַיַּעַשׂ לוֹ אַבְשָׁלוֹם מֶרְכָּבָה וְסֻסִים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃ ב וְהִשְׁכִּים אַבְשָׁלוֹם וְעָמַד עַל־יַד דֶּרֶךְ הַשָּׁעַר וַיְהִי כָּל־הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה־לּוֹ רִיב לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לַמִּשְׁפָּט

ת"א וישק לאבשלום. סנהדרין סט: והציתוה ק' ויקרא

רש"י

יואב יגאת: (ל) אל ידי. סמוך לרשותי במקום שאני יכול להזיק. אל ידי, אינמ"ש אומ"ש בלעז (בל"א אן מיינער זייטע) כמו במדבר (ב' י"ז) שמואל א' (י"ט ג'): (לב) והמיתני. ויהרוג אותי המלך: טו' (א) וחמשים איש וגו', כולם נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים: (ב) והשכים אבשלום. בכל בקר:

מצודת ציון

כ"ה) ע"ש בדרכה להיות מאכן: (ל) חלקת. אחוזת שדה כמו ויקן את חלקת השדה (בראשית ל"ג): אל ידי. אל מקומי: והציתוה. מלשון הצתה והבערה:

טו (א) ויעש. ענין אסיפה וקנין כמו הנפש אשר עשו בחרן (שם י"ב): מרכבה. עגלה לרכוב בו: (ב) ריב.

מצודת דוד

(ל) ראו. הסתכלו לדעת חלקת יואב אשר היא אל ידי סמוכה למקום חלקתי: (לב) בא הנה וגו'. ועל שלא באת נזיתי להצית החלקה בכדי שתבוא הנה: למה באתי. מה תועלת בביאתי אם אינני רואה פני המלך: טוב לי וגו'. כי שם הייתי רואה פני המלך אבי אני: ואם יש בי עון. ר"ל בראותי פניו אשיב אמרים על מה הרגתי את אמנון ואם אעפ"כ ימצא בי עון כי לא יקבל אמרי אזי מקבל אני עלי המיתה והנני אמות:

טו (א) מאחרי כן. אחר שמחל לו אביו על עונו: רצים. ברגליהם: (ב) והשכים. כן הי' דרכו בכל בוקר: על יד. על מקום שהיה בדרך השער: לבוא. והלך לבוא אל המלך: אי מזה. הוא דרך חיבה לשאול את האדם

השאלות

(ג—ב) מה ראה לשאול מאיזה עיר אתה, כאילו בזה שם מגמת פניו, ואיך אמר שהוא יצדיק כל איש אשר לו ריב ומשפט שזה א"א, כי בהכרח יהיה אחד חייב ואחד זכאי, ולמה אמר ועלי תחת ואלי:

דבר שמואל

לשלוח אותו אל המלך, ולא אבה לבא, ובזה הבינו כי יואב יודע שהוא דבר נמנע שיראה פני המלך ולא יוכל לפעול זאת מגודל שנאתו אותו: (ל) ולכן בזה להצית חלקת יואב, באשר חשב כי הרע לו במה שהוציאו מגשור, כמ"ש בפסו' ל"ב: (לב) לאמר למה באתי מגשור וא"כ הרעות לי במה שהבאתני לירושלים: (לג) וישק המלך לאבשלום, גם בזה הראה שלא ימליכהו, שכבר כתב הרלב"ג בס' תולדות, שנשיקה עם למ"ד הוא ב"ד או בכתף ובלי למ"ד הוא בפה, ולא נשק אותו בפה כראוי לבן הבכור המולך תחתיו רק נשק לו בגופו:

טו ויהי מאחרי כן. אחר שספר הסבות שסבבו את המרד, מספר ההכנות שהכין אבשלום לזה, מצד האהבה שראה גדולתו שהוא נוהג במכסיסי מלוכה שהכין לו סוס וחיל ומרכבה מרקדת. (ב) והשכים נגד הבני שראה ענותו, והאבת צדק ומשפט, ואהבת העם, אשר בשלש אלה גנב לב העם, א] שראה אהבת העם במה שהשכים בבקר ועמד על יד דרך השער, (השער היה מיוחד למשפט), ודרש לכל איש על אודותיו, עד ששאלו מאיזה עיר הוא כשוקד לדעת כל עניניו עד מקום מגורתו, ואחרי שמע דבריו, א"ל שדבריו טובים, רק לא ימצא משפט מצד המלך, ובזה הראה בלבם שהמלך לא ישמע משפטי העם, מזקנותו או מעצלותו, וגם הסתיר בדבריו מלשינות האדם במה ששאל מאיזה

וַיִּקְרָא אַבְשָׁלוֹם אֵלָיו וַיֹּאמֶר אֵי־מִזֶּה עִיר אַתָּה וַיֹּאמֶר מֵאַחַד שִׁבְטֵי־יִשְׂרָאֵל עַבְדֶּךָ׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְשָׁלוֹם רְאֵה דְבָרֶךָ טוֹבִים וּנְכֹחִים וְשֹׁמֵעַ אֵין־לְךָ מֵאֵת הַמֶּלֶךְ׃ ד וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם מִי־יְשִׂמֵנִי שֹׁפֵט בָּאָרֶץ וְעָלַי יָבוֹא כָל־אִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה־לּוֹ רִיב־וּמִשְׁפָּט וְהִצְדַּקְתִּיו׃ ה וְהָיָה בִּקְרָב־אִישׁ לְהִשְׁתַּחֲוֺת לוֹ וְשָׁלַח אֶת־יָדוֹ וְהֶחֱזִיק לוֹ וְנָשַׁק לוֹ׃ ו וַיַּעַשׂ אַבְשָׁלוֹם כַּדָּבָר הַזֶּה לְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יָבֹאוּ לַמִּשְׁפָּט אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְגַנֵּב אַבְשָׁלוֹם אֶת־לֵב אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֶל־הַמֶּלֶךְ

אלכה

ת"א ויגנב אבשלום. סוטה ט: ויהי מקץ. נזיר ד כותה לד סנהדרין סט תמורה יד:

ע"ש (ד) ירוש' סוטה א ח: (ו) מכילתא בשלח שירה ו עו"ש משפטים פרק יג ירוש' סוטה א ס: (ז) כמד"ר ט עו"ש י מכילתא בשלח שירה ב ירוש' סוטה א ח סי' בשנה:

רש"י

מאחד שבטי ישראל עבדך. משבט פלוני: (ד) והצדקתיו. ואדיניה בקושטא: (ז) מקץ ארבעים שנה. **משאלו** ישראל מלך משמואל כתגלגל דבר מרד והספלה במלכות: אלכה נא. לחברון: ואשלם את נדרי. אמרו

מצודת דוד

מקומו ומנינו: מאחד שבטי. כ"א היה משיב כפי השבט שהיה ממנו אבל לא העיר כי לא היו כל ערי ישראל ניכרים לאבשלום ועם שאל גם על העיר זה היה להראות חיבה יתירה: (ג) ראה וגו'. כאשר ספר לו דבר המשפט אמר לו **ראה** בראיית הלב שטובים דבריך והדין עמך אבל לא הועמד מהמלך איש חכם לשמוע לך ר"ל להבין הדבר: (ד) והצדקתיו. ר"ל הייתי מצדיק את הדין לדונו בצדק כי מאוד הייתי נותן לב להבין דבר המשפט: (ה) בקרב. **כאשר** קרב מי להשתחוות לו אחז בו ונשקו: (ו) ויגנב. ר"ל בחלקלקות אמריו המשיך אליו לב ישראל: (ז) ארבעים **שנה**. אחז"ל שהיא מזמן אשר שאלו להם מלך ואלה הם כי תחת השאלה בא מרד במלכות ונהרגו מהם ונהם:

מצודת ציון

משפט: אי מזה. איה העיר שתאמר מזה אני: (ג) ונכחים. צדקים שראוי להתוכח בהם כמו משיב דברים נכוחים (משלי כ"ד): (ד) ועלי. כמו ואלי:

השאלות

(א—יג) מה ראה לקשור המרד בחברון, דבר המרגלים הוא דברי סכלות, הלא בתקוע שופר אז יוכלו **גם** לאמר זאת, ולמה יקדימו שאז יאמרו מלך אבשלום, **ומה** בצע באמירה זאת, ולמה לקח עמו מאתים איש **מירושלים** אחר שלא גלה להם סודו, ולמה שלח את **אחיתופל** מעירו ולאן שלחו, ואיך לא נודע הדבר אל **דוד** אחר שכבר הודיעו המרגלים זאת בכל שבטי ישראל:

דבר שמואל

עיר הוא כאומר שהמלך לא ישקוד רק על מוצא שבטו, לא על יתר שבטי ישראל, ולכן כאשר א"ל **שהוא מאחד שבטי ישראל** שאינם ממשפחת המלך, א"ל, (ג) **כי שומע אין לו מאת המלך**: (ד) **ויאמר אבשלום**. ב] הראה עוז מלך משפט אהב, במ"ש **מי ישימני שופט בארץ** כאומר איני **מתאוה** אל הנזר והמלכות, רק להיות שופט, למען אסיר המכשלה, **ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו**, כלל בזה ג' ענינים, א] שאז אנשי הריב אלי יבואו ר"ל שישפוט **בעצמו** בלי אמצעי, ב] שאיש אשר לו ריב ומשפט, ר"ל שהמשפט אתו בריבו (שזה ההבדל בין ריב **ומשפט**, הריב הוא הטענות, והמשפט הוא פסק הדין, ויש אשר לו ריב לבד, כמו שני בעלי דינים המכחישים זא"ז, ויש אשר לו ריב ומשפט, כמו ריב בנות צלפחד שהמשפט אתם כמ"ש ויקרב משה את **משפטן** לפני ה'), ואז יצדיקנו, ג] כיון במ"ש ועלי (תחת ואלי) שגם אם עליו יבא איש בריבו יצדיקנו **וכ"ש** שלא יחניף את בני משפחתו ושבטו: (ה) והיה בזה הראה ענותו, שהחזיק לאיש המשתחוה לו, **ר"ל** שהחזיקו שיקום וגם נשק לו כאשר ישק איש את אחיו הדומה לו, ובזה גנב לב כל ישראל: (ז) **מקץ ארבעים שנה** פי' חז"ל מיום ששאלו ישראל להם מלך, ומפרי"א פי' ארבעים שנה של מלכות דוד, **ר"ל** קרוב לסוף ארבעים, כי מקץ יבא על הזמן הקרוב לסוף כמו מקץ ז' שנים תעשה שמטה, והיה **זה** בשנת הל"ז או הל"ח של דוד, שאז ראה שהמלך זקן וקרוב הדבר שימליך את שלמה בחייו, **לכן** הקדים לעשות מעשהו, וכן פי' ר' ישעי': **ויאמר אבשלום**, פה יספר באיזה אופן קשר הקשר **והמרד**, ויגיד בזה ארבעה ענינים, (הראשונה) בחר שיתפשט הקשר מעיר חברון ששם מלך דוד בראשונה **והיתה** ליהודה, שמלבד זה נחשבת כעיר מלוכה ומקביל נגד ירושלים עיר ממלכת דוד, וגם ששם ימשוך **את** יהודה אחריו, ולבל ירגיש אביו א"ל שהולך לשם אל הבמה לקיים נדרו, **וישלח** (זאת שנית) **מחברון** שלח מרגלים, הם ירגלו תוך מחשבות האנשים, וכל איש אשר ירגישו שנוטה משפט דוד אל

אבשלום

אלכה נא ואשלם את־נדרי אשר־נדרתי ליהוה בחברון׃ ח כי־נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם לאמר אם־ישיב ישיבני יהוה ירושלים ועבדתי את־יהוה׃ ט ויאמר־לו המלך לך בשלום ויקם וילך חברונה׃ י וישלח אבשלום מרגלים בכל־שבטי ישראל לאמר כשמעכם את־קול השפר ואמרתם מלך אבשלום בחברון׃ יא ואת־אבשלום הלכו מאתים איש מירושלם קראים והלכים לתמם ולא ידעו כל־דבר׃ יב וישלח אבשלום את־אחיתפל הגילני יועץ דוד מעירו מגלה בזבחו את־הזבחים ויהי הקשר אמץ והעם הולך ורב את־אבשלום׃ יג ויבא המגיד אל־דוד לאמר היה לב־איש ישראל אחרי אבשלום׃ יד ויאמר דוד לכל־עבדיו אשר־אתו בירושלם קומו ונברחה כי לא־תהיה־לנו פליטה מפני אבשלם מהרו ללכת פן־ימהר והשגנו והדיח עלינו את־הרעה והכה העיר

ת"א לך בשלום. ברכות סד מועד קטן כט: רש"י ישוב ק' לפי

ע"ש (ח) ירוש' סוטה א ה פס' בשלח: (יא) במד"ר ט ירוש' סוטה א ח: (יד) זוה"ח כו א שוה"ט ג:

רש"י

רבותינו להביא כבשים מחברון כי שם היו כבשים שמנים: (יא) קראים והלכים לתמם. מפורש במסכת סוטה ירושלמית שביקש מאביו שיכתוב לו שכל שני בני אדם שיבקש שילכו עמו ילכו, והיה מראה אותו

מצודת ציון

(יא) קראים. מזומנים וכן ואחרי כן יאכלו הקרואים (ש"א ט׳): (יב) הקשר. המרד ע"ש שבעלי המרד יתקשרו באגודה אחת וכן כי קשרתם כולכם (שם כ"ב): אמץ. חזק: (יד) פליטה. הצלה כמו ומפלטי לי (לקמן כ"ב): והדיח. מל' דחיה:

מצודת דוד

בחברון. להקריב על הבמה העומד בחברון: (ח) ועבדתי. עם הבאת קרבנות: (י) וישלח. טרם הלכו לחברון שלח מרגלים לחקור דעת העם ואמר להם כאשר תשמעו קול השופר שיתקעו בהמלכתי תאמרו שמלך אבשלום ותשמעו גם בפיכם: (יא) קראים. היו קרואים מאבשלום על הזבח והלכו בתם לבבם ולא ידעו מכל זה: (יב) את אחיתפל. ר"ל להביא את אחיתופל מעירו: בזבחו. בעת זבחו וגו': אמץ ורב. בכל עת היו נוספים ומתרבים: (יד) כי לא תהיה וגו'. כי רב העם אשר אתו וא"א לסגור מפני

השאלות

(יד) למה כפל קומו ונברחה, מהרו ללכת, ומהו והדיח עלינו את הרעה, ולמה יכה העיר אם הם יהיו חוץ לעיר ולא ילחמו בעיר:

דבר שמואל

אבשלום יגלו לו הסוד ויכניסוהו בין הקושרים, והם צוו אל הקושרים שישמרו הדבר בסוד, עד עת ישמעו קול שופר שאז ואמרתם מלך אבשלום ר"ל אז תפרסמו הדבר, ובזה נשאר הדבר בסוד, וגם הנכנסים בקשר לא ידעו יום המועד והגיעו, עד ירימו המרגלים גם בקול שופר: (יא) ואת (שלישית) לקח עמו מאתים איש מירושלם, שהם מעבדי דוד ואוהביו והם היו קרואים אל הזבח ולא ידעו כל דבר, ובזה גנב לב דוד שלא עלה דבר כזה על דעתו כלל, אחר שידע [illegible] אצל אבשלום עבדי דוד ובעלי בריתו, באופן שהקשר שהתפשט בכל ערי ישראל נעלם מן האנשים שאצל אבשלום [illegible] כי מדוד: (יב) וישלח (רביעית) שלח את אחיתופל יועץ דוד, שהיה עמו בקושרים, בל ימצא בעירו בגילה, רק ישב במקום נסתר מוכן לעת הצורך, ובזה הערים שאם יתגלה לדוד דבר ויעמוד יועץ ועצה לא ידע מקומו: (יג) ויבא המגיד ובאופן זה נבנה הבנין הזה עד תומו בסוד גדול, עד בעת כנגד זאת לדוד, כבר תקעו בשופר, ונודע שכל ישראל בקשר המרד: (יד) ויאמר דוד, ב"ל שני דברים, א] שיברחו כי לא תהיה לנו פליטה, אחר שהוא מוכן למלחמה ונושא ברב חיל, והוא לא ידע מי אשר אתו, ב] שימהרו ללכת שלא יכה אבשלום את העיר והדיח עליהם את הרעה, ר"ל שאם ישיגם קרוב לירושלים הגם שיוכלו לברוח, יהרוג את אנשי העיר, ויעלה עליהם שאנשי

לְפִי־חָרֶב׃ טו וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ כְּכֹל אֲשֶׁר־יִבְחַר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הִנֵּה עֲבָדֶיךָ׃ טז וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל־בֵּיתוֹ בְּרַגְלָיו וַיַּעֲזֹב הַמֶּלֶךְ אֵת עֶשֶׂר נָשִׁים פִּלַגְשִׁים לִשְׁמֹר הַבָּיִת׃ יז וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל־הָעָם בְּרַגְלָיו וַיַּעַמְדוּ בֵּית הַמֶּרְחָק׃ יח וְכָל־עֲבָדָיו עֹבְרִים עַל־יָדוֹ וְכָל־הַכְּרֵתִי וְכָל־הַפְּלֵתִי וְכָל־הַגִּתִּים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר־בָּאוּ בְרַגְלוֹ מִגַּת עֹבְרִים עַל־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יט וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־אִתַּי הַגִּתִּי לָמָּה תֵלֵךְ גַּם־אַתָּה אִתָּנוּ שׁוּב וְשֵׁב עִם־הַמֶּלֶךְ כִּי־נָכְרִי אַתָּה וְגַם־גֹּלֶה אַתָּה לִמְקוֹמֶךָ׃ כ תְּמוֹל ׀ בּוֹאֶךָ וְהַיּוֹם אֲנוֹעֲךָ עִמָּנוּ לָלֶכֶת וַאֲנִי הוֹלֵךְ עַל אֲשֶׁר־אֲנִי הוֹלֵךְ שׁוּב וְהָשֵׁב אֶת־אַחֶיךָ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ כא וַיַּעַן אִתַּי אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה וְחֵי

ע"ש (טו) סוט"ע ג: (יז) מדר"ש ס יד כ: (יח) סוט"ע ג תגנ"ל טו: אניעך ק' אדני

רש"י

לשניס כאן ואח"כ הרלה לשניס אחריס וכן הרבה: (יז) בית המרחק. באחד דרחיק: (יח) על ידו. אצלו הוא עומד והם עוברים: (יט) עם המלך. עם אבשלום: כי נכרי אתה. ואנחנו בורחים מאין לידה ומזון ומתוך שאתה נכרי לא תמלא מרחמים: וגם גולה אתה למקומך. וגם אם גולה אתה מעם המלך שאיך רוצה להיות עמו למקומך חזור לך כי לא טוב לכהך עמי שהרי תמול באתה: (כ) וה וס הניעך עמנו. ואין לי מקום מאוכל להושיבך שם ולהמלט כי אני הולך אל אשר יקרני המקרה ללכת יום יום כשאשמע שרודפים כאן אני בורח כאן וכן ת"י וגם גולה אתה למקומך ואף אם גלי את אזיל לך לאתרך: חסד ואמת. אני מחזיק בך טובת חסד

מצודת דוד

ממנה העיר: והשגנו. עודנו בתוך העיר ובעבורנו ידיח הרעה על כל בני העיר ואת כולם יכה: (טז) הנה עבדיך. הנה אנחנו עבדיך ואליך נשמע: (יז) בית המרחק. בהבית שהיה יותר רחוק מהבתים העומדים מחוץ להחומה: (יח) על ידו. סמוך למקום מעמדו: אשר באו ברגלו. אשר באו עמו מגת שישבו עמו במה בעוד שהיה נרדף משאול: (יט) עם המלך. על אבשלום יאמר שמלך עתה: כי נכרי אתה. ולא אתה מארץ נכריה ואינך מעבדי לשתירא מפני אבשלום: וגם גולה. ואפילו הרלה להיות גולה מעל פני אבשלום מבלי לשבת אתו אזי תחזור למקומך לגת ותהיה גולה שמה לשבת בה כמאז: (כ) תמול בואך. זה מקרוב באת אלי מגת ומיד אניע אותך ללכת נע ונד: ואני הולך. ר"ל וכי הולך אני למקום ידוע שתלך גם אתה עמדי הלא אני הולך על אשר וגו' ר"ל אנכי הולך אל המקום אשר אחשוב ללכת שמה כי אין מחשבותי ללכת למקום ידוע כ"א כאשר יזדמן:

מצודת ציון

(טז) ברגליו. עם מהלכו ואחריו כמו לעם אשר ברגלי (שופטים ה'): (יח) הכרתי וכל הפלתי. ת"י קשתיא וקלעיא: הגתים. האנשים שהתגוררו בגת בעוד שהיה דוד שם: ברגלו. עם מהלכו: על פני. לפני: (יט) גלה. ענין טלטול ונוע ואם היה בלא שבי וכן ויגלום אל מנחת (דה"א ח'): (כ) אניעך. רעך כבאים אתך: ואמת. הוא כענין חסד:

השאלות

(טו—יז) למה כפל ויצא המלך ויצא המלך:
(יט—כ) בפסוקים האלה נלאו המפרשים:

דבר שמואל

שאנשי דוד הרגו אותם יען מרדו בו, כי אז לא נודע עדיין מי מאנשי דוד ומי מאנשי אבשלום ולא ידעו מי המחריב את העיר, וגם אם יודע שאנשי אבשלום הרגו בם יאמרו שזה יען היו אנשי דוד הלוחמים אתו קרובים לעיר וחוכים בגלל העיר והמבלל, לכן מהרו ללכת: (טז) ויצא. (סיפר יציאת המלך מירושלים) תחלה יצא מביתו, הוא וכל ב"ב, ואח"כ, (יז) ויצא מן העיר, וכל העם, שיזכיר בסמוך, ויעמדו בית המרחק, בבית הרחוק מן העיר להתקבץ שם: (יח) עברים על ידו, הוא עמד לפקד כל עובר אם ילך עמו אם לא, וכל הכרתי גבורי דוד, אשר באו ברגלו בסבתו שבאו להיות מבני חילו ואתי בבתי פקיד עליהם: (יט) למה תלך עמנו, אם תלך מפני שאתה ירא מאבשלום, יש לך שני ברירות או שוב לירושלים ושב עם המלך, כי לא ישים לב עליך כי נכרי אתה, וגם (אם) גולה אתה, אם יגלה אותך מירושלים למקומך הלא תגלה למקומך לגת, ולא תפסיד מאומה: (כ) תמול אם תלך למעני כדי לעזרני, ע"ז השיב, א] תמול בואך ואיך היום אניעך ואתה עיף ויגע, ואני הולך על אשר אני הולך, עוד לא ידעתי תכלית מהלכי ומגמתי רק סבת ההליכה היא מה שאני הולך, ר"ל בורח ממה שממנו, לכן שוב אתה והשב את אחיך עמך (והשב את אחיך) חסד ואמת, ר"ל זה החסד שתטיב להם בעבור שהלכו אתך מה שתשיבם אל ביתו ויגועו: (כא)

אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי אִם בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם ׀ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אִם־לְמָוֶת אִם־לְחַיִּים כִּי־שָׁם יִהְיֶה עַבְדֶּךָ׃ כב וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אִתַּי לֵךְ וַעֲבֹר וַיַּעֲבֹר אִתַּי הַגִּתִּי וְכָל־אֲנָשָׁיו וְכָל־הַטַּף אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ כג וְכָל־הָאָרֶץ בּוֹכִים קוֹל גָּדוֹל וְכָל־הָעָם עֹבְרִים וְהַמֶּלֶךְ עֹבֵר בְּנַחַל קִדְרוֹן וְכָל־הָעָם עֹבְרִים עַל־פְּנֵי־דֶרֶךְ אֶת־הַמִּדְבָּר׃ כד וְהִנֵּה גַם־צָדוֹק וְכָל־הַלְוִיִּם אִתּוֹ נֹשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים וַיַּצִּקוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיַּעַל אֶבְיָתָר עַד־תֹּם כָּל־הָעָם לַעֲבוֹר מִן־הָעִיר׃ כה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצָדוֹק הָשֵׁב אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים הָעִיר אִם־אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה וֶהֱשִׁבַנִי וְהִרְאַנִי אֹתוֹ וְאֶת־נָוֵהוּ׃ כו וְאִם כֹּה יֹאמַר לֹא חָפַצְתִּי בָּךְ הִנְנִי יַעֲשֶׂה־לִּי כַּאֲשֶׁר טוֹב בְּעֵינָיו׃ כז וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־צָדוֹק הַכֹּהֵן הֲרוֹאֶה אַתָּה שֻׁבָה הָעִיר בְּשָׁלוֹם

ה"א ויעל אביתר. יומא עג סוטה מח: והראני אותו. ס' הזוהר פ' לך לך:

ע"ש (כה) זוכר בראשים: אם כתיב ולא קרי

ואחימעץ

רש"י

ואמת שעשית עמדי: (כב) לך ועבר. עם שאר העם אחר אשר אינך רוצה להפרד ממני: (כג) וכל העם עברים. מן המלך והלאה לפי שהוא עומד קורא אותם עוברים: (כד) ויציקו. כמו ויציגו ואקימו ית ארונא העמידוהו לצד א' והעם עוברים שהיה דוד רוצה לשאתו עמו: ויעל אביתר עד תם וגו'. הרי זה מקרא מסורס ויציקו ארון האלהים עד תם כל העם לעבור ויעל אביתר, אותו היום נסתלק מן הכהונה ששאל באורים ותומים ולא נענה ונכנס צדוק תחתיו וכן שנינו בסדר עולם ובסדר יומא: (כז) הרואה אתה. אם רואה אתה שעלה כהונה היא שובה העיר וגו': שני בניכם אתכם. וידם תוכלו להודיענו

מצודת ציון

(כד) ויצקו. ענין העמדה כמו כי לה' מצוקי ארץ (ש"א ב') ורצה לומר היסודות והעמודים שהארץ עומדת עליהם והוא כמו ויציגו כי גיכ"ק מתחלף: (כה) נוהו. מדורו:

מצודת דוד

חסד ואמת. ר"ל והנה כוונתך הטובה חשובה בעיני לחסד ואמת: (כא) אם למות. אם המקום יהיה סיבה למות וגו': (כב) לך ועבר. עם עבדי ויתר העם: (כג) וכל הארץ. אנשי הארץ אשר עבר בה דוד: וכל העם. אשר עם דוד: על פני דרך. לרוחב הדרך לשוא שנכנס אל המדבר: (כד) ויצקו. העמידו את הארון ואביתר עלה עמו לצד מיוחד עד שעברו כולם מן העיר. ורז"ל אמרו שאז נסתלק אביתר מכהונה גדולה כי שאל באורים ולא עלתה ולצדוק עלתה ומנוהו תחתיו ולא להיות עוד כה"ג כי הלא שלמה גרשו לאביתר מכהונה גדולה כמ"ש (במ"א ב') אלא שמאז הלכו מלשמש בימי שלמה ומנוהו לצדוק לשמש אז: (כה) והשבני. אז ישיב אותי לירושלים ואראה אותו ואת מקדשו: (כו) לא חפצתי בך. עוד מעתה: הנני. ר"ל הנני מוכן אני לקבל באהבה: (כז) הרואה אתה. אם עלתי נראה בעיניך אשר

השאלות

(כג) מ"ש וכל העם עוברים כבר נזכר פסוק י"ח ושילג עוד וכל העם עוברים:

(כד—כז) מ"ש ויעל אביתר מחוסר ביאור, וכן מ"ש הרואה אתה:

דבר שמואל

יהיה שם וכו' אם למות אם לחיים, ר"ל אחר שהיה בהכרח במקום סכנה, מסופק אם למות אם לחיים, לכן שם יהיה עבדך, כי אין ראוי לאוהב לעזוב את אוהבו בעת צר: (כג) וכל הארץ. ע"ז נודע הדבר בכל העיר וכולם בכו, וגם כל העם, ר"ל עם ירושלים עוברים ג"כ, ואז נחלקו לשתי מחנות, המלך עבר בנחל קדרון, והעם עברו בדרך אחר אל פני המדבר: (כד) ויציקו את ארון האלהים ויעל אביתר, נראה פירושו שעשו לארון מקום מצוק (מענין כי לה' מצוקי ארץ, כן האחד מצוק מצפון) ר"ל מקום מגבר וגבוה להניחו עליו. ואביתר הכ"ג עלה על הבימה הלז ועמד שם לפני הארון למשמרת לכבוד, וכן עמד עד תום כל העם וכו': (כה—כו) ויאמר ואז אמר המלך השיב את הארון אל העיר, במש"כ שאם ימצא חן בעיני ה' הלא ישיבהו לירושלים למקום הארון ואם אינו חפץ בו איך יכריח את רצונו להוביל הארון עמו הלא ה' הטוב בעיניו יעשה ומי יעשה נגד רצונו: (כז) ויאמר המלך אל צדוק, שב ואמר אליו שגם הוא ישוב וישאר בעיר, ומ"ש הרואה אתה, ר"ל שלא יהיה נראה כאילו היה זה בפקודתי רק כאילו אתה בעצמך ראית ובחרת כך, למען לא תחשד בעיני אבשלום, וע"י כך תוכלו לרגל מה שנעשה בעיר ולהודיעני, ועז"א ואחימעץ בנך וכו' עד בוא

דבר

וַאֲחִימַ֤עַץ בִּנְךָ֙ וִיהוֹנָתָ֣ן בֶּן־אֶבְיָתָ֔ר שְׁנֵ֥י בְנֵיכֶ֖ם אִתְּכֶֽם׃ כח רְאוּ֙ אָנֹכִ֣י מִתְמַהְמֵ֔הַּ בְּעַבְר֖וֹת הַמִּדְבָּ֑ר עַ֣ד בּ֥וֹא דָבָ֛ר מֵעִמָּכֶ֖ם לְהַגִּ֥יד לִֽי׃ כט וַיָּ֨שֶׁב צָד֧וֹק וְאֶבְיָתָ֛ר אֶת־אֲר֥וֹן הָאֱלֹהִ֖ים יְרוּשָׁלִָ֑ם וַיֵּשְׁב֖וּ שָֽׁם׃ ל וְדָוִ֡ד עֹלֶה֩ בְמַעֲלֵ֨ה הַזֵּיתִ֜ים עֹלֶ֣ה ׀ וּבוֹכֶ֗ה וְרֹ֥אשׁ לוֹ֙ חָפ֔וּי וְה֖וּא הֹלֵ֣ךְ יָחֵ֑ף וְכָל־הָעָ֣ם אֲשֶׁר־אִתּ֗וֹ חָפוּ֙ אִ֣ישׁ רֹאשׁ֔וֹ וְעָל֥וּ עָלֹ֖ה וּבָכֹֽה׃ לא וְדָוִד֙ הִגִּ֣יד לֵאמֹ֔ר אֲחִיתֹ֥פֶל בַּקֹּשְׁרִ֖ים עִם־אַבְשָׁל֑וֹם וַיֹּ֣אמֶר דָּוִ֔ד סַכֶּל־נָ֛א אֶת־עֲצַ֥ת אֲחִיתֹ֖פֶל יְהוָֽה׃ לב וַיְהִ֤י דָוִד֙ בָּ֣א עַד־הָרֹ֔אשׁ אֲשֶׁר־יִשְׁתַּחֲוֶ֥ה שָׁ֖ם לֵאלֹהִ֑ים וְהִנֵּ֤ה לִקְרָאתוֹ֙ חוּשַׁ֣י הָאַרְכִּ֔י קָר֙וּעַ֙ כֻּתָּנְתּ֔וֹ וַאֲדָמָ֖ה עַל־רֹאשֽׁוֹ׃ לג וַיֹּ֥אמֶר ל֖וֹ דָּוִ֑ד אִ֚ם עָבַ֣רְתָּ אִתִּ֔י וְהָיִ֥תָ עָלַ֖י לְמַשָּֽׂא׃ לד וְאִם־הָעִ֣יר תָּשׁ֗וּב וְאָמַרְתָּ֤

בערבות ק׳ • כצ״ל   לאבשלום

ת״א ודוד עלס. יומא עו: ויסי דוד. סנסדרין קז: וסנס לקראתו. שם: ואדמס על ראשו. חולין קלט:

ע״ש (ל) במד״ר ג זוסר משפטים מדר״ש ח יד ב שות״ע עמ קיט: (לא) שוח״ט ז נס: (לב) שוח״ט ג נס ירוש׳ ברכות ד ד: (לג) שוח״ט נס:

רש״י

עד שתשמעו מבית המלך ולפי מה שתודיעוני אעלם: (ל) במעלה הזיתים. בהר הזיתים: חפוי. מכורך כדרך האבלים. חפו. כריכו: (לא) ודוד הגיד. ולדוד הגיד המגיד: סכל. קלקל כמו * הסכל ירבה דברים (קהלת י׳): (לב) בא עד הראש. עד ריש טוריא: אשר ישתחוה שם לאלהים. אשר היה רגיל להשתחות שם כשהיה בא לירושלים היה רואה משם את האהל שהארון בתוכו והיה משתחוה: עבד אביך

* נ״א ודעתם יסכל (ישעיה מ״ד כ״ה)

מצודת דוד

תשוב אל העיר (ועם שגם את אביתר נוס לשוב העירה היה דבריו לצדוק על כי מנהו לכה״ג מן הראוי היה ליחד אליו הדיבור ולזה הקדימו מעתה לאביתר בכל דבריו): אתכם. יהיו מוכנים עמכם וע״י תודיעוני דבר: (כח) עד בא. ע״י בניכם: דבר. ר״ל ידיעה ברורה: (ל) במעלה הזיתים. במעלה הר הזיתים: חפוי. מכוסה בבגד וסוא דרך צער: יחף. מבלי מנעלים וגם הוא דרך צער: (לא) ודוד הגיד. המגיד הגיד לדוד לאמר וגו׳: סכל נא וגו׳. ר״ל אתה ה׳ הכל עצתו לבל ייעץ בחכמה. או ר״ל שיתן בלב אבשלום לתעוב אשר עצת אחיתופל היא עצה סכלה: (לב) עד הראש. בגבהי הר הזיתים אשר הי׳ משם נראה מקום הארון והיה דרך הבא שם להשתחות מול הארון:

מצודת ציון

(כח) מתמהמה. מתעכב כמו התמהמהו (תהלים קי״ט): בערבות. מלשון ערבה ומישור: (ל) חפוי. מכוסה: יחף. בלי מנעלים: (לא) בקשרים. בין אגודת המורדים: סכל. ענין טפשות: (לב) הארכי, שם מקום: קרוע כתנתו. בעבור כי היה מילד וגרת דוד: (לג) למשא.

השאלות

(לד) כתוב זה מוקשה מאד, ולא ידעו בו המפרשים באור נכון בלא זרות ומעקשים:

דבר שמואל

דבר מעמכם וכו׳. וחז״ל פי׳ מ״ש (פכ״ד) ויעל אביתר היינו שעלה ונסתלק מן הכהונה מפני ששאל באו״ת ולא עלתה לו, וכפי הדרש נראה, שמ״ש ויציקו את ארון האלהים, ר״ל שהציגו אותו כדי לשאול באו״ת שהיה הכהן עומד לפני הארון, ויעל אביתר היינו שעלה אל הארון לשאול, וזה נמשך עד תם כל העם, כי לא נענה, ונשאר הארון עומד, ואז ויאמר המלך לצדוק שהוא ישאל באו״ת, והנה המלך נסתפק אם לא נענה מחמת שהוציאו הארון ממקומו או מפני אביתר, ולכן אמר לצדוק ולא לאביתר, וגם א״ל שישיב את הארון, ועתה באר מה ששאל באו״ת, שהיתה השאלה אם ילליה ועוד ישוב לירושלים או לא, וז״ש שתשאל אם אמצא חן בעיני ה׳, זאת תהי׳ השאלה והשיבני (ר״ל אז ישיב לי התשובה) כי יראני את הארון ואת נוהו, אבל ואם כה יאמר וישיב לי ע״י האו״ת לא חפצתי בך. הנני וכו׳, והיתה התשובה של האו״ת שובה העיר בשלום שאותיות אלה בלמו מן האו״ת, ודוד הוציא מזה תשובה כוללת על כל עניניהם, א] שהוא ישוב לביתו שע״ז שאלו, ב] ממ״ש שובה העיר בלשון נווי, דייק שרמזו לו שהכהן ישוב העיר, וז״ש הרואה אתה (ר״ל הראית על אותיות האפוד) שכתוב בהן אלה המלות שובה העיר בשלום, ולכן שובה כפי שענו האו״ת, ואחימעץ וכו׳: (ל) ודוד עולה אחרי נפרד מארון אלהים, והגיע להר הזיתים, ששם יפרד מעיר האלהים התחיל לבכות וחפה ראשו והלך מנעליו כאבל: (לא) ודוד ואז שם על לבו שלא בא אחיתופל עמו. אחבין שהוא עם אבשלום, ויגד דוד זאת לעבדיו: (לד) ואמרת לאבשלום עבדך ואני וכו׳, כבר

כתבנו

לְאַבְשָׁלוֹם עַבְדְּךָ אֲנִי הַמֶּלֶךְ אֶהְיֶה עֶבֶד אָבִיךָ וַאֲנִי מֵאָז וְעַתָּה וַאֲנִי עַבְדֶּךָ וְהֵפַרְתָּה לִי אֵת עֲצַת אֲחִיתֹפֶל: לה וַהֲלוֹא עִמְּךָ שָׁם צָדוֹק וְאֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר תִּשְׁמַע מִבֵּית המלך

רש"י

ואני מאז. כמו ואני עבד אביך מאז, ומקרא מסורס הוא:

מצודת ציון

(לד) ואני וגו' ואני. הווי"ן נוספות כשניהם:

מצודת דוד

על היותו זקן וכחו תש ולמשא יחשב להולך עמו: (לד) עבדך אני המלך אהיה. ר"ל מהיום אהיה עבדך כמו שמאז הייתי עבד אביך וכן עתה אהיה אני עבדך: והפרתה לי. ר"ל כשתשוב העיר ותאמר לאבשלום כדברים האלה יבוא לי תועלת רב כי אז תוכל לספר לטובתי את עצת אחיתופל כי ע"פ הדברים האלה יבטח בך ותהיה גם אתה מאנשי עצתו:

דבר שמואל

כתבנו כי סבת מרידת אבשלום היתה מפני שהתירא שאביו ימליך את שלמה בחייו, אמנם אם היה דעתו להרוג את אביו, או שלא רצה רק שאביו ימליכהו בחייו, והוא ישב בכבוד כאשר עשו מלכים רבים שהמליכו את בניהם לעת זקנותם, כנודע המפרשים, ומהרי"א כתב שלא היה בדעת אבשלום להרוג את אביו, ושלכן חרה לדוד על שהרגו אותו כי ידע שאבשלום לא שונא לו ולא מבקש רעתו, רק חשש שלא יתן המלוכה לאחר מבניו, ורק אחיתופל היה אויב לדוד ורצה להרגו (כמ"ש בס' י"ז) ושלכן לא הסכים אבשלום לעצה זו עי"ש. והאמת הוא שאבשלום עצמו לא היה לו בפרט זה הסכמה קיימת, כי תכלית מגמתו היתה שימלוך בכל אופן, אם בטוב אם ביד חזקה, ואם היה אביו ממליכו בטוב אין ספק שלא היה מורד וממרה וקושר, והיה מכבדו כאב וכמלך, כמו שכבדו שלמה אחר שישב על כסא המלוכה, רק עתה שאלהו ההכרח למרוד ולתפוש מלכות בזרוע, היו לפניו שני דרכים, א] שאם ינצחהו ויכריחהו שיסכים על מלכותו, יעזבהו בביתו ובמעלתו כל ימי חייו והוא יהיה המולך והמנהיג בחייו, שבזה לא יהיה לחרפה שרצח את אביו, ב] שלא יעזבנו בחיים מחשש שישוב אביו וימרד בו במלאו ידו, שאחר שלא המליכהו ברצון לבו ישמור עליו משטמה תמיד, ואבשלום היה פוסח בין שתי הסעיפים האלה, שבודאי היה מתאוה שלא יהרוג את אביו, ובכ"ז אם יראה שלא יהיה הממלכה נכונה בידו רק באופן זה היה הורגו בלי חמלה, והיה הדבר תלוי לפ"ז מעצת יועציו, ודוד ידע שאחיתופל בודאי יתאמץ להוליכו בעצתו על הדרך השני באשר הוא מרד מפני איבה ומשטמה שהיה לו על דוד מפני מעשה בת שבע נכדו (כנ"ל ס"ב י"א) וגם שיתירא שאם ישלים הבן את אביו ישיב לאחיתופל גמולו בראשו, ולכן היה מחכמתו ששלח את חושי הארכי, שגם הוא יהיה מיועצי אבשלום, אבל יבא אליו באופן אחר, לא כאויב ומתנקם לדוד, רק כאוהב את דוד ואת אבשלום יחד, בשיאמר אליו כי הגם שהוא לא נשתנה אהבתו את דוד ריעו, בכ"ז הוא יחזיק ידי אבשלום מאשר רואה כי הצדק אתו, וכי הראוי בטוב לפני שניהם ולטובת כל ישראל שיעזוב מלכותו ביד אבשלום בטוב, והוא ישב לעת זקנותו במנוחה ובשלות השקט, כי כבר אפסו כחותיו מלשפוט ולהנהיג העם הרב הזה, ואין בבניו טוב מאבשלום כראוי למלכות ובפרט שכן הסכמת כל העם, ואין כח למלך להמליך אחד מבניו שאינו הבכור ואינו המרוצה לעם, ובזה ימשה את לב אבשלום אל הצד הזה, שלא יחשוב להרוג את אביו ולאבדו, רק להכריחו שכאב את בן ירצהו ויתן לו המלכות בשלום ובמישור, וז"ש ואמרת לאבשלום עבדך אני המלך אהיה עבד אביך. תאמר לו כי אתה עבדו ורוצה במלכותו, ובכ"ז אהיה גם עבד אביך, כי אתאמץ שגם אביך יסכים לזה, אחרי שינצחהו ויהיה מוכרח לזה, וישב בכבודו ואעבוד גם אותו, והוסיף ואני מאז ועתה ר"ל אני לא נשתניתי מדעתי אז. כי כן חשבתי אז וכן אני חושב עתה, שאהיה עבד גם לך גם לאביך. כי מאז ראיתי ויעצתי, שיעזוב מלכותו אליך, והוסיף ואני עבדך, שבכ"ז אל תחשוב שלא באתי אליך רק על אופן שאהי' עבדך ועבד אביך, ושבאם לא יעלה זאת בידי שיניח אביך המלוכה אליך בטוב, אשוב אל אביך, לא, כי בכל אופן אני עבדך לבד, אחר שנבחרת מכל ישראל. והפרתה לי את עצת אחיתופל, אחרי שכל עצות אחיתופל יסובו אל הדרך השני שאבשלום יהרוג את דוד, ע"כ במה שתוליכהו על הדרך הראשון שישלים עמי, וימלוך ברצוני, ממילא תפר כל עצותיו, וכמו שהיה באמת, ובזה הבין דוד אחרית דבר מראשיתו, והיה זה בהשגחת ה', שתיכף כאשר בקש סכל נא את עצת אחיתופל ה', והנה חושי הארכי לקראתו, שלית ההשגחה, ועצת ה' היתה אתו בכ"ז: (לה) והלוא עמך ר"ל לא תהיה יחיד בזה לגנוב לב אבשלום, כי גם כהני ה' בלב ולב ידברו אתו, וכן על ידיהם וע"י בניהם יודע לי כל דבר. הנה לפ"ז אחר שספר איך השלים אבשלום את המרד על מתכונתו, ספר ג"כ חכמת דוד וטוב עצתו ברגע זו אשר תחת מסבות התהפך, אם במה שברח מן הארץ. שבכ"ז שלא ידע לו מי אשר אתו, בזה עורר ג"כ רחמים בלב רבים, אשר בכו וינידו נגד לו ובאו לעזרתו, ואם

הַמֶּלֶךְ תַּגִּיד לְצָדוֹק וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים׃ לו הִנֵּה־שָׁם עִמָּם שְׁנֵי בְנֵיהֶם אֲחִימַעַץ לְצָדוֹק וִיהוֹנָתָן לְאֶבְיָתָר וּשְׁלַחְתֶּם בְּיָדָם אֵלַי כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר תִּשְׁמָעוּ׃ לז וַיָּבֹא חוּשַׁי רֵעֶה דָוִד הָעִיר וְאַבְשָׁלֹם יָבוֹא יְרוּשָׁלִָם׃

טז א וְדָוִד עָבַר מְעַט מֵהָרֹאשׁ וְהִנֵּה צִיבָא נַעַר מְפִיבֹשֶׁת לִקְרָאתוֹ וְצֶמֶד חֲמֹרִים חֲבֻשִׁים וַעֲלֵיהֶם מָאתַיִם לֶחֶם וּמֵאָה צִמּוּקִים וּמֵאָה קַיִץ וְנֵבֶל יָיִן׃ ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־צִיבָא מָה־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמֶר צִיבָא הַחֲמוֹרִים לְבֵית־הַמֶּלֶךְ לִרְכֹּב וּלְהַלֶּחֶם וְהַקַּיִץ לֶאֱכוֹל הַנְּעָרִים וְהַיַּיִן לִשְׁתּוֹת הַיָּעֵף בַּמִּדְבָּר׃ ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ וְאַיֵּה בֶּן־אֲדֹנֶיךָ וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלִַם כִּי אָמַר הַיּוֹם יָשִׁיבוּ לִי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֵת מַמְלְכוּת אָבִי׃ ד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצִבָא הִנֵּה לְךָ כֹּל אֲשֶׁר לִמְפִיבֹשֶׁת וַיֹּאמֶר צִיבָא הִשְׁתַּחֲוֵיתִי אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ ה וּבָא הַמֶּלֶךְ דָּוִד עַד־בַּחוּרִים וְהִנֵּה מִשָּׁם אִישׁ יוֹצֵא מִמִּשְׁפַּחַת בֵּית־שָׁאוּל ושמו

ת"א ויאמר המלך. שבת נו: ויאמר המלך לציבא. שם: ע"ש זוהר פ' משפטים:

והלחם ק'

רש"י

(לז) יבא ירושלם. נתן לבו שיבא לירושלים: טז (א) ומאה קיץ. ומאה מנן דבילתא:

מצודת דוד

(לז) יבוא ירושלים. באותה שעה שבא חושי בא גם הוא: טז (א) מהראש. של הר הזיתים: (ב) מה אלה לך. ר"ל למה הבאת כל אלה: לבית המלך. לנשיו וילדיו: היעף. מעמל הדרך: (ג) היום ישיבו לי. בראותם מהומות רבות בבני המלך שאחד הרג את אחיו וקם על אביו מה שלא היה בבני שאול: (ה) עד בחורים. סמוך לעיר בחורים:

מצודת ציון

(לז) רעה. חבר ואוהב ישב עמו בתמידות קראו רעה: טז (א) וצמד. זוג ע"ש שהולכים צמודים וחבורים יחד וזהו מלשון צמיד פתיל (במדבר י"ט): חבושים. חגורים באוכף לרכוב עליהם כמו ויחבוש את חמורו (בראשית כ"ב): ומאה צמוקים. מאה אשכלות ענבים יבשים: ומאה קיץ. מאה עגולי תאנים יבשים: ונבל. ונאד: (ה) ומקלל.

השאלות

(ג) איך האמין דוד לדברי ציבא ולא עלה על לבו כי לשונו כתער מלוטש עושה רמיה:

דבר שמואל

במה שהשיב ארון ה' העיר, שהיה בזה גם מפוח העצה, שלא ירבה חרון ומשטמה על כי לקח לשבי ארון להוליכו במדבר, ואם במה שהכין יועצים ומרגלים בבית אבשלום להפר מחשבותיו, ואם במה שסגל ארח להגלה על הצד שיתגבר אבשלום, שיחמול עליו ולא יהרגנו, וכמ"ש חז"ל מזמור לדוד קינה לדוד מבע"ל משל לאדם וכו' אמר סתם ברא רחים על אבא וכו':

טז (ג) ואיה בן אדוניך, מבואר כי מה שלא נמצא איש מכל עשירי ירושלים יוביל למלך שי סוס לרכוב עליו וצידה לדרך, רק ציבא העבד, הוא כי הבורחים מהרו לברוח, והנשארים בעיר היו מתיראים לכרותו שהם אוהבי דוד והתומכים בידו, רק העבד הזה המלשין על אדוניו, חשב להפיל את אדונו ממ"ל, לפני דוד הגיד כי הוא הנותן כל זאת, ולפני אבשלום הי' יכול לאמר שאדוניו שלח אותו וצוה לו להוביל החמורים והלחם, ודוד שחשב תחלה שציבא הביא זאת עפ"י פקודת אדוניו, התפלא איך לא הירא לשאר בירושלים, אחר ששלח כזאת, שכשיודע זאת לאבשלום יהרגנו, והשיב ציבא שהוא הביא זאת מעצמו, ומפיבושת יושב בירושלם, ר"ל לא הלך לא להקביל פני אבשלום, ולא לברוח עם דוד, כי חושב שאחר שיהרוג אבשלום את אביו ידיחוהו ישראל כבן סורר ומורה, ותשוב המלכות לבית שאול, והנה לא היה לו לדוד לקבל דברי העבד, ובעונש תיכף שילא שמעי לקללו: (ה) ובא וכו' והנה משם איש יוצא, הנה יראה כי נעדרה שמש הצלחתו, שעד בחורים לא יצא איש לקבל פניו, או לנחמו, עד שבא לבחורים, משם יצא איש, זה הפעם הראשון, אבל לא לנחמו רק לקללו, והנה עדיין לא הגיע לבחורים

וּשְׁמוֹ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא יֹצֵא יָצוֹא וּמְקַלֵּל׃ ו וַיְסַקֵּל בָּאֲבָנִים אֶת־דָּוִד וְאֶת־כָּל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם וְכָל־הַגִּבֹּרִים מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ׃ ז וְכֹה־אָמַר שִׁמְעִי בְּקַלְלוֹ צֵא צֵא אִישׁ הַדָּמִים וְאִישׁ הַבְּלִיָּעַל׃ ח הֵשִׁיב עָלֶיךָ יְהוָה כֹּל ׀ דְּמֵי בֵית־שָׁאוּל אֲשֶׁר מָלַכְתָּ תַּחְתָּו וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־הַמְּלוּכָה בְּיַד אַבְשָׁלוֹם בְּנֶךָ וְהִנְּךָ בְּרָעָתֶךָ כִּי אִישׁ דָּמִים אָתָּה׃ ט וַיֹּאמֶר אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה אֶל־הַמֶּלֶךְ לָמָּה יְקַלֵּל הַכֶּלֶב הַמֵּת הַזֶּה אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶעְבְּרָה־נָּא וְאָסִירָה אֶת־רֹאשׁוֹ׃ י וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרֻיָה כִּי יְקַלֵּל וּכִי יְהוָה אָמַר לוֹ קַלֵּל אֶת־דָּוִד וּמִי יֹאמַר מַדּוּעַ עָשִׂיתָה כֵּן׃ יא וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אֲבִישַׁי וְאֶל־כָּל־עֲבָדָיו הִנֵּה בְנִי אֲשֶׁר־יָצָא מִמֵּעַי מְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשִׁי וְאַף כִּי־עַתָּה בֶּן־הַיְמִינִי

ה"א נא לא איש הדמים. כ' הזוכר פ' משפטים: מה לי ולכם. עקידה בער פב: ע"ש (י) זוכר שמות: **הגיהו**

תחתיו ק'. כה ק' כי ק'

רש"י

(י) כה יקלל. כן יקלל: ה' אמר לו. אפשר אדם כמותו שהוא ראש לסנהדרין יקלל את המלך אם לא

מצודת ציון

(ו) ויסקל. זרק אבנים על דוד וגו' : מגזרת דברי קלון וחרפה וכן כי מקללים להם בניו (ש"א ג') :

מצודת דוד

(ז) צא. ר"ל לא ממלכותך אתה האיש ההופך דמים כאומר הנה ברעתך נהרג אבנר ואיש בושת : (ח) השיב. ה' השיב עליך גמול עון דמי בית שאול כי ברעתך נהרג איש בושת בנו ונתמלכת תחתיו : והנך ברעתך. הנה אתה בהרעה הראויה למעשיך : (ט) למה יקלל. כאומר וכי אתה הרגת לשאול ולבניו : (י) מה לי ולכם. ר"ל מה השייכות והשותפות אשר בינינו מה עשיתם לי ומה עשיתי לכם ולמה א"כ תטעו דברים אשר לא אחשוב בהם : כה יקלל. הלא אשר יקלל כה הוא כי ה' אמר לו קלל והוא העיר רוחו לזה : ומי יאמר. לשמעי : מדוע עשיתה כן. הלא הוא שלוחו של מקום : (יא) הנה בני וגו'. ר"ל הלא כדרך הטבע שהבן חס על אביו והנכם רואים שבנו מבקש נפשי ומזה נראה שיד ה' עשתה זאת : ואף כי עתה. ומכ"ש עתה שאני בורח ומעונה ושמעי הוא מבני שאול

השאלות

(ו—יא) למה כפל דבריו שה' אמר לו שיקלל, ומ"ש הנה בני וכו' אף כי בן הימיני, שזה מוכיח שמקלל מעצמו ואיך סיים סוף דבריו הניחו לו ויקלל כי אמר לו ה', ומ"ש אולי יראה ה' וכו' והלא ככר שבעה ברעות נפשו די ויותר שהקים עליו רעה מביתו, ואיך בעבור קללה זו יראה ה' בעניניו :

דבר שמואל

(שלכן אמר ובא ולא ויבא, שכבר באורתי בכללי הלשון שיש הבדל בין העתיד המהופך לעבר ע"י הוי"ו שהוא עבר הנשלם, ובין אם בא עם הוי"ו עבר ממש, שהוא פבר הבלתי נשלם, ופירושו שהיה מוכן לבא הולך ובא לשם) והאיש יצא לנגדו, והכף בלאתו מן העיר התחיל לקלל, (ו) ואחר שהתקרב אליהם התחיל לסקל באבנים: (ז) איש הדמים רמז להריגת אבנר ואיש בושת ואוריה, ובמ"ש איש בליעל רמז למעשה של בת שבע : (ח) השיב, ר"ל כמו שהיה בית שאול בית הדמים שנהרג הוא וזרעו, כן השיב ה' זאת עליך לבד שאתה גרוע ממנו בג' ענינים. א] ויתן ה' את המלוכה, שזה ע"י ה', לא כן מלכות שאול שלקחת בזרוע. ב] שהוא ביד אבשלום בנך לכליון עינים ולאבון נפש שהקים עליך רעה מביתך, ג] והנך ברעתך. כי שאול לא ראה רעתו בחייו, ואתה רואה הרעה הבאה עליך בחייך וזה מגד שאיש דמים אתה, כן פי' מהרי"א : (י) מה לי ולכם ר"ל ממ"נ אם מקלל מעצמו מה יזיק לי ולכם. והקרי כה וקלל. ר"ל יקלל עוד כאשר חפץ. כי המבזה בקלון שהוא שקר מבואר, לא תחשב זאת לכלימה, כי מי לא ידע שדוד לא הרג לאבנר ולאיש בושת, ולא לקח מלכות שאול בחזקה, ואם ה' א"ל קלל מי יאמר מדוע עשית כן : (יא) ויאמר דוד הוסיף לחזק סברתו שה' א"ע קלל, פי' שה' נתן כזאת בלבו, ולבל ישאלו, כ"ז הלא לא יבטל ה' את הבחירה ואיך הסית את שמעי אל הנבלה הזאת, השיב הלא תראו כי בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי. שבזה שינה ה' את הטבע, הטבע הבן לאהוב את אביו לא לבקש נהרגו. הנה ראיתם כי הפליא ה' בענשי, עד שלא לבד שביטל הבחירה, עשה בזה דבר נגד הטבע, ואף כי נקל היה לו להטות לב שמעי אל הקללה, שהוא קרוב אל

הַנִּחוּ לוֹ וִיקַלֵּל כִּי־אָמַר לוֹ יְהוָה׃ יב אוּלַי יִרְאֶה יְהוָה בְּעוֹנִי וְהֵשִׁיב יְהוָה לִי טוֹבָה תַּחַת קִלְלָתוֹ הַיּוֹם הַזֶּה׃ יג וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַאֲנָשָׁיו בַּדָּרֶךְ וְשִׁמְעִי הֹלֵךְ בְּצֵלַע הָהָר לְעֻמָּתוֹ הָלוֹךְ וַיְקַלֵּל וַיְסַקֵּל בָּאֲבָנִים לְעֻמָּתוֹ וְעִפַּר בֶּעָפָר׃ יד וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ עֲיֵפִים וַיִּנָּפֵשׁ שָׁם׃ טו וְאַבְשָׁלוֹם וְכָל־הָעָם אִישׁ יִשְׂרָאֵל בָּאוּ יְרוּשָׁלָם וַאֲחִיתֹפֶל אִתּוֹ׃ טז וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא חוּשַׁי הָאַרְכִּי רֵעֶה דָוִד אֶל־אַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אֶל־אַבְשָׁלוֹם יְחִי הַמֶּלֶךְ יְחִי הַמֶּלֶךְ׃ יז וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֶל־חוּשַׁי זֶה חַסְדְּךָ אֶת־רֵעֶךָ לָמָּה לֹא־הָלַכְתָּ אֶת־רֵעֶךָ׃ יח וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אֶל־אַבְשָׁלֹם לֹא כִּי אֲשֶׁר בָּחַר יְהוָה וְהָעָם הַזֶּה וְכָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל לֹא אֶהְיֶה וְאִתּוֹ אֵשֵׁב׃ יט וְהַשֵּׁנִית לְמִי אֲנִי אֶעֱבֹד הֲלוֹא לִפְנֵי בְנוֹ כַּאֲשֶׁר

ת"א הלוך ויקלל. סמך הכ: ע"ש (יג) סומ"ע ג ספרי ברכה: **בעיני ק׳ לו ק׳** **עבדתי**

רש"י

שאמר לו מאת הקב"ה: (יב) יראה ה׳ בעיני. דמעת עיני: (יד) וינפש שם. בבחורים:

מצודת דוד

אשר שמה לו להיותם ביותר המה מוכנים לעשות כי גזירתו של מקום כראותם קושי מזלי נרדף מבן בטני ולזה הניחו לו כי ה׳ אמר לו: (יב) בעיני. בדמעת עיני הזולה מהרפת אנוש: והשיב. בעבור העלבון הזה ישיב לי ה׳ טובה במקום הקללה: (יד) ויבא המלך. אל בחורים שזכר למעלה:

מצודת ציון

(יב) אולי. הלואי כמו אולי ישמע (ישעיה ל"ז): (יג) בצלע. בעבר ובצד כמו לצלע המשכן (שמות כ"ו): לעמתו. נגדו: ועפר. זרק עפר ולתוספת ביאור אמר בעפר וכן ותשרש שרשיה (תהלים פ׳): (יד) וינפש. ענין מנוחה ומרגוע

(יז) זה חסדך. וכי זהו החסד שעשית לרעך לדוד לעזבו ביום צרתו למה לא הלכת עמו: (יח) לא. ר"ל לא הי׳ הסבתי שאלך עם אביך כי אל המלך אשר בחר ה׳ והעם היושבים פה וכל איש ישראל אשר אינני פה לו אהיה לעבד ועמו אשב ובאומר הנה הסבתי לאביך לא סיבה מגד עצמו כ"א מגד המלוכה: (יט) והשנית. ר"ל ואף אם הייתי גו

השאלות

(יח—יט) מ"ש למי אני אעבוד הלא לפני בנו, מתראה כמשתל בו, כי הנה חסדו את ריעו שיעבוד את בנו הרודף את אביו ריעו לסרגו בלי תמלה, וגמה כפל כאשר עבדתי וכו׳:

דבר שמואל

שבעו. א] מצד הזמן שעז"א ועתה. אחר שאני בל"ז נרדף ונשפט. ב] מצדו שהוא בן הימיני שהם שונאי, ג] שאינו בא על עסקי נפשות רק הגיתו לו ויקלל. וא"כ לא הפליא ה׳ בזה דבר נגד טבעו

ובחירתו. והוא נתן כזאת בלבו שהיה נוטה לשגגה בל"ז וא"כ הגיהו לו ויקלל **כי א"ל ה׳**: (יב) **אולי יראה ה׳ בעיני.** הוסיף עוד, כי העונש הנהרג מאת ה׳ בתוכחות על עון קדוש, אין לו לצפות שישיג ממנו טוב והסד, כי די לו במה שיכלה פשע ויהם חטאת, אבל אם יגיע לו עם הרע הנגזר עוד רעה אחרת יותר מן הראוי, זה יוכל להיות בכלל יסורים של אהבה אשר יקוה עבורם טוב ולדקה וא"כ במה שרדף אבשלום אותו, שזה יעד לו הנביא בעד עונו כמ"ש הנני מקים עליך רעה מביתך, לא היה מקוה עבורו טוב עתידי, אבל בעד העלבון שעשה לו שמעי, שהגיע לו נוסף על יעוד הנביא, יוכל ליחל אל ה׳ שהוא לטוב לו בעתיד, וז"ש אולי הוא לטובתי, ובא ע"י שה׳ **יראה בעניני** ושבב לי הקלון הזה למען **ישיב לי טובה תחת קללתו היום הזה**, ר"ל ביום הזה שכבר נגלה עוני ע"י העונש שקם עלי רעה מביתי, וקללת שמעי הם יסורים נוספים על יעוד הנביא, אולי יחשבו ליסורים של אהבה, כמ"ש הנעלבים ואינם עולבים וכו׳ עושים מאהבה וכו׳ עליהם נאמר ואהביו כצאת השמש בגבורתו: (יג) **לכן וילך דוד בדרך** לא מש מן הדרך הגם ששמעי סקל באבנים לעומתו, פניו לא הסתיר מכלימות ורוק כי קבל זאת באהבה: (יח) **ויאמר חושי** כמו ששם דוד בפיו כן דבר אל אבשלום, אמר, א] גם אם לא יאהב דוד בשום אופן להמליכו, ויצטרך להפר בריתו את דוד, הוא בוחר באבשלום מצד ג׳ דברים, א] **שבו בחר ה׳**. ב] **וכל העם הזה** היינו הסנהדרין. ג] **וכל איש ישראל**: (טו) ב] כי הוא מקום שגם דוד יתרצה בזה לבסוף, אחרי יגולה ואחרי שיסכיל אחרית דבר, ואז ישמח גם הוא בעבודתי אליו עובד לאיש נכרי רק לבנו, וגם אשה תאהבני אהבה עזה מצד שהייתי עבד וריע אביך, וז"ש כאשר

עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך: כ ויאמר אבשלום אל־אחיתפל הבו לכם עצה מה־נעשה: כא ויאמר אחיתפל אל־אבשלם בוא אל־פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית ושמע כל־ישראל כי־נבאשת את־אביך וחזקו ידי כל־אשר אתך: כב ויטו לאבשלום האהל על־הגג ויבא אבשלום אל־פלגשי אביו לעיני כל־ישראל: כג ועצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל־* בדבר האלהים כן כל־עצת אחיתפל גם־לדוד גם־לאבשלם:

יז א ויאמר אחיתפל אל־אבשלם אבחרה־נא שנים־עשר אלף

ת"א ועצת אחיתופל. ברכות ג נדרים לו: איש

ע"ש (כא) בר"ר לב לה תנ' נח: (כב) במד"ר ט: (כג) סוט"ע ג ירוש' סנהדרין י ב סא"ר יח: (א) סוט"ע נט:

איש ק' ולא כתיב

רש"י

(כא) וחזקו ידי כל אשר אתך. כי עתה ידם רפה לעזור לך שאומרים בלבם הבן יתחרט אל אביו ואנו נהיה שנואים למלך:

מצודת ציון

(כ) הבו. תנו, וכן הבה לנו (שמות א'): (כא) נבאשת. ענין סרחון כמו ויבאש היאור (שמות ז'), ומשאיל את הנפסק כמו שבת וינפש (שמות ל"א): (כ) הבו. הזמינו כמו הבה נרדה (בראשית י"א): (כא) נבאשת. ענין סרחון ומאוס כדבר הנבאש:

מצודת דוד

לאוהב מלך עצמו מ"מ אין זה בגידה בו כי למי אעבוד וכי למשפחת בית שאול אוליכו הלא לפני בנו אעבוד ולזה כאשר עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך ולא יחשב לבגידה:
(כ) הבו. אתם והזקנים שעמך השיאנו ביניכם מה נעשה:
(כא) וחזקו. על כי עדיין נחשים הם כחושבים פן ישלימו האב והבן וינקמו מאתנו אבל בזה ידעו כי נבאשת את אביך ויתחזקו ידיהם להיות עמך: (כב) לעיני וגו'. כולם ראו הכנסו אל האוהל והתיחדו עמהם: (כג) בימים ההם. אשר עומד להיות יועץ: כאשר. כמו השואל מה בדבר אלהים בטוח הוא שהתשובה היא נאמנה כן היתה עצת אחיתופל בטוחה להגיע על ידה הדבר הנרצה: גם לאבשלום. כי לפי מחשבתם הרעה היתה העצה כדבר הפיגשים עצה טובה ואף עצמו בדבר הרדיפה אחר דוד עצה נכונה היתה אבל ה' הפרה: יז (א) אבחרה וגו'. כי לקבץ את כל ישראל יתאחר

השאלות

(כא) למה בחר אחיתופל שיעשה הפעל המגונה הזה, ואם כדי שידעו כי נבאש עם אביו, הלא בכל מרד ופרסם כי תופש מלכות, וידעו כולם שלא יחזור בו, ולמה לא שאל עתה גם לחושי אם יסכים בעצה זו, ואם מפני שעצת אחיתופל בימים ההם כאשר ישאל איש באלהים כמ"ש הכתוב א"כ למה עזב עצתו אחר כן:

דבר שמואל

כאשר עבדתי לפני אביך וכו': (כ) **הבו לכם עצה**, הנה אחרי שגלה חושי את מחשבותיו, כי לא יפיר האחוה עם דוד, רק אם לא יתרצה אל מלכות אבשלום אחרי ינוצח, ושיתאמן כי יהיה שלום בין דוד ובין אבשלום כנ"ל, עמדו במלכות שני מיני יועצים מתפרדים אים מעל אחיו, עצת אחיתופל היה לאבד את דוד ולהחרימו, ועצת חושי הלך לאט עמו עד יסכים על מלכות אבשלום בטוב לבבו, ואבשלום הגם שהיה רוצה בלבבו שכן יקום כאשר אמר חושי כנ"ל, בכ"ז שאל בראשונה עצת אחיתופל, מטעם שיבואר בפסוק כ"ג, אבל התנה עמו שימשיך גם את חושי ויתיעץ עמו, ועז"א הבו לכם עצה, באופן שתהיה העצה מוסכמת משני יועצי המלך: (כא) ויאמר אחיתופל, ואז התירא אחיתופל מלהגיד עצתו שהיה תכליתה להרוג את דוד, כי ירא פן ישלים את אביו, ואז יתנקם דוד ממנו על עצתו הרעה, כי היה רחוק בעיניו שיאבה אבשלום בעצה זו להרוג את אביו, ולכן הקדים שטרם יגיד את עצתו, מוכרח שיבא אבשלום אל פלגשי אביו, שבזה יבטח לבו ולב ישראל שלא יתרצה דוד אליו, כי הוא מעוות לא יוכל לתקון ויטרף לבו אשר על שחלל יצועי אביו, ואמר הטעם לדבריו, אשר הניח לשמור הבית שמזה בעצמו שהניח מפלגשיו לשמור הבית, נראה כי עוד לב אב על בנו ולב בן על אביו, כי אם היה דוד מחשיבו כאויב ומתנקם לא היה מניח פילגשיו שם פן יהרגם או יפקירם לנאץ את אביו, וכן למה לו לשמור ביתו, הלא ידע שאבשלום יקח ביתו וקניניו, ומוב יקחם אחר משיפלו ביד אויביו, וע"כ כי רואה בזה שבנו יגמל את אשר לו, וישמרהו עד יבא ויקחהו, ולכן צריך שתתראה אתה כאויב, ובזה ישמעו כי נבאשת את אביך וכו': (כג) ועצת מבאר שאבשלום היה מוכרח לעשות כדבריו, ולא חכה עתה לשמוע מה יאמר חושי כמו בעצה השנית, אחר שאחיתופל סגר הדלת לפניו, ולא רצה לדבר את עצתו עד יבא אל פילגשי אביו, והיה נשאר בלי עצה, כי עצת אחיתופל היתה גדולה בימים ההם כהחלטת האו"ת:

יז (א) **ויאמר** אחיתופל, אחיתופל לא נמלך בחושי הארכי, אחר שמגמת פניו היה להרוג את

אִישׁ וְאָקוּמָה וְאֶרְדְּפָה אַחֲרֵי־דָוִד הַלָּיְלָה׃ ב וְאָבוֹא עָלָיו וְהוּא יָגֵעַ וּרְפֵה יָדַיִם וְהַחֲרַדְתִּי אֹתוֹ וְנָס כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְהִכֵּיתִי אֶת־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ׃ ג וְאָשִׁיבָה כָל־הָעָם אֵלֶיךָ כְּשׁוּב הַכֹּל הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה מְבַקֵּשׁ כָּל־הָעָם יִהְיֶה שָׁלוֹם׃ ד וַיִּישַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי אַבְשָׁלֹם וּבְעֵינֵי כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם קְרָא נָא גַּם לְחוּשַׁי הָאַרְכִּי וְנִשְׁמְעָה מַה־בְּפִיו גַּם־הוּא׃ ו וַיָּבֹא חוּשַׁי אֶל־אַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֵלָיו לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה דִּבֶּר אֲחִיתֹפֶל הֲנַעֲשֶׂה

את

ת"א וישר הדבר. סנהדרין קא:

ע"ש (ג) בר"ר לב ול"ח במד"ר יא שהש"ר ג ז מדר"ש יז כז א פדר"כ טו:

רש"י

יז (ג) כשוב הכל. אליך. האיש אשר מבקש, ישבה בו בקשתך ויהרג ואח"כ כל העם יהיה שלום, וזה מקרא קצר: (ד) ובעיני כל זקני ישראל. זקני אשמאי:

מצודת דוד / מצודת ציון

אמן רב ובאון כך ימלט דוד על נפשו: ואקומה. ר"ל ואלך יז (ב) ורפה ידים. ענין מורך לב ויאוש: (ד) ויישר. אבשלום פן יתמול עליו כשיראה פניו: הלילה. בעודו עיף

ויגע: (ב) ורפה ידים. כי זה היום נטרד מן המלכות ועדיין לא לקח עצה מה לעשות: והחרדתי אתו. בבואם הדבר פתאום ובלילה: ונס כל העם. בעבור החרדה ינוסו זה בכה וזה בכה ולא ישארו עם המלך ללחום בעבורו ואז אוכל להכות אותו לבדו מבלי שאצטרך להמית מי מאנשיו הואיל ולא יעמדו למלחמה כי ינוסו ויניסו: (ג) ואשיבה. ואז אשיב אליך כל העם אשר עם אביך: כשוב הכל. כמו ששבו אליך כל המון ישראל וקבלו אותך למלך: האיש אשר וגו'. ר"ל לא יפקד מהם כ"א האיש אשר אתה מבקש כי הוא לבדו יומת אבל לכל העם שעמו יהיה שלום ולא יפקד מהם איש: (ה) גם הוא. עם שהוא רעה דוד ותמיד בעוני עצ"ו

השאלות / דבר שמואל

(ג) פסוק זה, כאכן מעמסה לכל המבארים: (ו) למה שאל לחושי אחר שישרה עצת אחיתופל בעיני דוד וידע שחושי לא יסכים ע"ז, ולמסרה זו סנה בעלתו, והנה התנה ארבעה דברים. א] שירדוף אחריו בעוד שהוא יגע ורפה ידים ולא יהיה לו זמן שינפש ויכין עצה וגבורה למלחמה, ח"ש אבחרה נא ר"ל עתה, ב] שלא יקח עמו כל ישראל רק י"ב אלף איש, ג] שלא ירדוף אבשלום רק הוא ירדוף, ד] שלא ירדוף ביום רק בלילה, ובאר טעמו, (ב) ואבא עליו והוא יגע ע"י שירדוף אחריו ישיגהו בעודו יגע ורפה ידים. וע"י שיבא פתאום בלא הכנה ובלילה, והחרדתי אותו וגם כל העם אשר אתו, וע"י יכה את המלך לבדו, ומטעם זה צריך ג"כ שלא ירדוף אבשלום, שאין ראוי שהבן יהרוג את אביו. רק אני אהרגנו בהיותי גואל הדם של אוריה חתני: (ג) ואשיבה כל העם אליך, באר לו עוד תועלת שיגיע מעלה זו שבזה בקל ישובו כולם אליו, כי אם תבער המלחמה ויפלו רבים בחרב, אז אף שיגלה יתחלקו העם לשני מחנות, ורבים ישמרו איבה על אחיהם אשר נפלו בחרב, ואם יהרג המלך במלחמה שיהיה אבשלום המנהיג את העם, יאמרו כי רצח את אביו לא כן כשיהרגנו אחיתופל בלילה, יגלגל האשמה על אחיתופל, ואבשלום יחרה אפו על הורג אביו, רק שאז יתן פקודת חסד, שמוחל לכל מי שחטא נגדו וישובו כולם לביתם כדרך המלכים למחול כל פשע בעת מלכותם ובזה אוכל גם אנכי לשוב לביתי, וז"ש כשוב הכל האיש אשר אתה מבקש, שעורו כשוב הכל (ישוב) האיש אשר אתה מבקש, כיון על עצמו, שהגם שאז תבקשני להרגני על שהרגתי את אביך, בכ"ז יהי' לך כסות עינים, שאשוב כשוב הכל. שאחר שתלוה שישוב כל מורד ופושע, ישוב האיש הזה (אחיתופל ג"כ) למען כל העם יהיה שלום, כי תאמר שא"א לך לדון הורג אביך, מפני שיתקוממו ע"ז אוהבי אחיתופל ושונאי דוד, ובאופן זה תלא נקי, וכל ישראל ישובו אליך. ויותר קרוב שלפעם המקרא הזה מקבילים אל הכתוב הקודם, וגם כל העם אשר אתו ואשיבה כל העם אליך כשוב הכל (פי' בעת ישובו לביתם) והכיתי את המלך לבדו האיש אשר אתה מבקש: (ד) ויישר הדבר לא כתב ויטב הדבר, כי באמת היה דבר זה רע בעיניהם להרוג את המלך, רק שמאחר שהיא עצה ישרה מובלת בדרך קרוב אל התכלית, הגם שהדבר בעצמו לא הוטב בעיניהם: ויאמר אבשלום לכן אמר שיקרא לחושי הארכי באשר ידע שחושי יתאמץ לסתר דבר זה וישמע אם יתן להבין את התכלית בדרך אחר שלא יצטרכו לרצוח את המלך: (ו) כדבר הזה דבר אחיתופל.

אֶת־דְּבָרוֹ אִם־אַיִן אַתָּה דַבֵּר׃ ז וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אֶל־אַבְשָׁלוֹם לֹא־טוֹבָה הָעֵצָה אֲשֶׁר־יָעַץ אֲחִיתֹפֶל בַּפַּעַם הַזֹּאת׃ ח וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אֲנָשָׁיו כִּי גִבֹּרִים הֵמָּה וּמָרֵי נֶפֶשׁ הֵמָּה כְּדֹב שַׁכּוּל בַּשָּׂדֶה וְאָבִיךָ אִישׁ מִלְחָמָה וְלֹא יָלִין אֶת־הָעָם׃ ט הִנֵּה עַתָּה הוּא־נֶחְבָּא בְּאַחַת הַפְּחָתִים אוֹ בְּאַחַד הַמְּקוֹמֹת וְהָיָה כִּנְפֹל בָּהֶם בַּתְּחִלָּה וְשָׁמַע הַשֹּׁמֵעַ וְאָמַר הָיְתָה מַגֵּפָה בָּעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי אַבְשָׁלֹם׃ י וְהוּא גַם־בֶּן־חַיִל אֲשֶׁר לִבּוֹ כְּלֵב הָאַרְיֵה הִמֵּס יִמָּס כִּי־יֹדֵעַ כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי־גִבּוֹר אָבִיךָ וּבְנֵי־חַיִל אֲשֶׁר אִתּוֹ׃

ע"ש (י) אנג"ר כג:

רש"י

(ח) ואביך איש מלחמה. ויודע עניני מלחמה ותכסיסיה וטיב מארב ובמוח הוא שתרדוף הלילה לבא עליך לפיכך לא ילין שם עם שאר העם: (ט) הנה עתה הוא נחבא. וכשתבא על מחנה העם אשר אתו הוא לא יהיה שם שתהרגנו: והיה כנפל בהם בתחלה. אני אמרתי לך כי אנשיו גבורים ומרי נפש ואם יהרגו בעמך תהיה בם מפלה במלחמה זו שהיא ראשונה, ושמע השומע מכל ישראל הבאים להתחבר אליך ואמר היתה מגפה בעם של אבשלום: (י) והוא גם בן חיל. ואותו השומע אפילו הוא בן חיל ולבו כלב האריה

מצודת ציון

(ו) אם אין. אם לאו: (ח) שכול. מי שבניו אבודים קרוי שכול כמו כאשר שכלתי שכלתי (שם מ"ג): (ט) הפחתים. בורות וחפירות כמו אל הפחת הגדול (לקמן י"ח): מגפה. ר"ל מכת חרב:

מצודת דוד

עכ"ז יאמר גם הוא עצתו: (ז) בפעם הזאת. וכאלו אמר אבל עצתו בדבר הפלגשים טובה היתה ועל כי כבר עשאה לכך שבחה בעיניו למען יאמין בו: (ח) כי גבורים המה. ואינם חרדים מהמיות מלחמה עם שהיא פתאום ובלילה: ומרי נפש המה. וכ"ש שהמה עתה מרי נפש דואגים על קושי זמנם ויפעלו גבורות כדוב שכול מבניו בהיותו רודף בשדה לתפש אחריהם יטרוף במר נפשו כל הקרב אליו: ואביך איש מלחמה. ר"ל יודע הוא תכסיסי המלחמה ויבין מדעתו שרק עליו תחרש הרעה ופתאום יבואו להחריד את העם אשר עמו והואיל ויבין את זאת לא ילין הוא עם העם במקום אחד: (ט) הנה עתה הוא נחבא. עתה בהיות הלילה הוחבא בעמי במקום נבדל מהעם אשר אתו וא"כ אף אם יחריד העם לא ימצא את המלך לשיכה אותו: והיה כנפל. כאומר לא זו בלבד שלא יועיל אלא שעוד יזיק שהרי אמר שלא להכות בהעם והם הלא יכו כרצונם וכאשר יפלו חללים מאנשיך בתחלת המלחמה ר"ל במלחמה הראשונה: ושמע השמע. וכאשר ישמע מי מהנפילה הזאת אז יאמר כן היתה מגפה בעם אבשלום ונראה א"כ שה' עוזרם למקרה: (י) והוא גם בן חיל. ואף אם השומע יהיה בן חיל אשר לבו כלב האריה מ"מ ימס נכבו בקרבו על כי ידוע לכל שאביך הוא גבור מלחמה והעם אשר אתו המה בני חיל ואם הדבר נעזר למקרה בודאי יתגברו הם וירפו ידיהם ולא יאבו לרדת עוד למלחמה (ואף אם שלא יעשו לגד בזה כעצת אחיתופל אלא שגם אנשי אבשלום יכו באנשי דוד כמוהם לא יהיה א"כ מקום חשש בזה מ"מ הכתוב הדבור לפכל עצתו נכראה

השאלות

טלם, ולמה עזבו עצת אחיתופל שהיו להם כדבר האלהים בימים ההם, ולמה אמר כדבר הזה דבר אחיתופל ולא אמר כה יעץ אחיתופל הטובה עצתו, וכמו בפסוק לא טובה העצה:

דבר שמואל

הנה על העצה לא נסתפק אבשלום כלל, שבאמת זה יפיק את אשר זמם, רק שאמר נשלו מן הדבר הזה שדבר להרוג את המלך ועל הדבר והתלונה הזה שאל אותו אם יסכים לזה, ואם לא יסכים לזה ידבר עצה אחרת איך נתרץ באופן שלא יהרג המלך, ולכן לא אמר כעצה זו יעץ אחיתופל, כי על העצה לא שאל כלל שהיתה ישרה בעיני כולם, רק על הדבר והגזרה להרוג את המלך: (ז) ויאמר חושי, לא טובה העצה אמנם חושי השכיל מאד, ולא אמר לא טוב הדבר רק לא טובה העצה, ר"ל שאם היתה עצה טובה להשיג על ידה את התכלית היה מסכים לזה, רק שהיא עצה סכלה לא לעזר ולא להועיל: (ח) ויאמר חושי, באר דבריו, כי הנה עצת אחיתופל בנויה על שתי יסודות, א] שעבדי דוד הם עתה מדוכאים ורפויי ידים ויחרידום פחד פתאום, ב] שדוד שוכב לבטח בין נדודיו בתוך ההמון ולא ישכיל ואחר להפך, א] אתה ידעת את אביך ואת אנשיו כי גבורים המה, ומרי נפש המה כדוב שכול בשדה, כמו הדוב ששכלו בניו שאז מרוב מרירות נפשו יחרף נפשו למות, כן הם בהיותם נרדפים אל השדה, לא ישובו מפני כל ויחרפו נפשם למות, ב] שאביך איש מלחמה ויעל על לבו להשמר שלא יפלו עליו פתאום ולא ילין את העם, רק הנה הוא נחבא וכו': (ט) והיה כנפול ואחרי שהראה כי עצה זו היא לא להועיל, הראה כי היא לנזק ולהפסד, שע"י שלא יצלחו בפעם הראשון הגם שלא אבדו רק י"ב אלף, השומע לא יבחין פרטי הדברים, ויאמר כי נס אבשלום לפני

יא כִּי יָעַצְתִּי הֵאָסֹף יֵאָסֵף עָלֶיךָ כָל־יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שֶׁבַע כַּחוֹל אֲשֶׁר־עַל־הַיָּם לָרֹב וּפָנֶיךָ הֹלְכִים בַּקְרָב׃ יב וּבָאנוּ אֵלָיו בְּאַחַת הַמְּקוֹמֹת אֲשֶׁר נִמְצָא שָׁם וְנַחְנוּ עָלָיו כַּאֲשֶׁר יִפֹּל הַטַּל עַל־הָאֲדָמָה וְלֹא־נוֹתַר בּוֹ וּבְכָל־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־אִתּוֹ גַּם־אֶחָד׃ יג וְאִם־אֶל־עִיר יֵאָסֵף וְהִשִּׂיאוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶל־הָעִיר הַהִיא חֲבָלִים וְסָחַבְנוּ אֹתוֹ עַד־הַנַּחַל עַד אֲשֶׁר־לֹא־נִמְצָא שָׁם גַּם־צְרוֹר׃ יד וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם וְכָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל טוֹבָה עֲצַת חוּשַׁי הָאַרְכִּי מֵעֲצַת אֲחִיתֹפֶל וַיהוָה צִוָּה לְהָפֵר אֶת־עֲצַת אֲחִיתֹפֶל הַטּוֹבָה לְבַעֲבוּר הָבִיא יְהוָה אֶל־אַבְשָׁלוֹם אֶת־הָרָעָה׃ טו וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אֶל־צָדוֹק וְאֶל־אֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים כָּזֹאת וְכָזֹאת יָעַץ אֲחִיתֹפֶל אֶת־אַבְשָׁלֹם וְאֵת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְכָזֹאת וְכָזֹאת יָעַצְתִּי אָנִי׃ טז וְעַתָּה

ע"ש (יג) שוח"ס ג' ספרי ברכה : באחד ק'

רש"י

שלתו

שהם יהיו בפחד ורעדה ולא יתקשרו עוד אליך כי יאמרו כבר התחיל ליפול ונענש הוא על אביו ולא יצליח: (יא) כי יעצתי. כי זאת עצתי: ופניך הלכים בקרב. ולא תהי אזיל ברישׁ כולנו: (יב) ונחנו עליו. ונחנו עליו ל' חנייה כמו וינח בכל גבול מצרים (שמות י' י"ד) נחה ארם על אפרים (ישעיה ז' ב'): (יג) חבלים. מצדין כמו חבל נביאים (שמואל א' י', ה') חבלי רשעים (תהלים קי"ט ס"א): עד הנחל. חומת העיר

מצודת דוד

גבל כי לא בחכמה דבר): (יא) כי יעצתי. אלא כך אני מייעץ האסף וגו' ובעבור רבה העם נתגבר במלחמה: ופניך וגו'. כי אז כולם יפעלו גבורות למצוא חן בעיניך: (יב) ובאנו אליו. ר"ל בהיות העם רב בודאי נבוא באחד המקומות אשר תהיה עצמו כי נכי' חונים עליו כמו הטל המכסה כל פני האדמה מבלי מקום ריק ממנו כן נתפזר בכל המקומות לבקשו זה יבקש בכה וזה בכה ובודאי נמצא אותו: ובכל האנשים. כי פן התנכר עצמו ללבוש כאחד מאנשיו לזה לא נותר מכולם איש ויומת גם הוא עם התנכרו: (יג) ואם אל עיר יאסף. כאומר ואם יש חשש פן בהתאחר הדבר עד נקבץ כל ישראל ימלט על נפשו בעיר מבצר עומדת בכר ויתחזק במעוז העיר ואמר הנה עכ"ז לא ימלט כי ברוב העם אשר אתנו אף אם יאספו אל עיר הכה בנו לשאת חבלים על העיר לגררה מן ההר עד הנחל עד שלא ישאר אף צרור בהעיר ההוא ואמר בדרך גוזמא והפלגה לומר שאף בעיר מבצר לא יתחזק מול העם הרב אשר אתנו ולבל ירגיש בערמתו המתיק אמריו בדרך נאות ובכל חלקי הסותר אולם עצם כוונתו היתה למען יתאחר הדבר עד יתקבצו כולם ובתוך כך ישלח אמריו אליו להמלט על נפשו וכאשר עשה באמת: (יד) וה' צוה. ר"ל לא לפי שעצת חושי היתה באמת טובה מעצת אחיתופל ולזה ישרה עצתו בעיניהם כי באמת עצת אחיתופל היתה הדרך האמתי להגעת תכלית הנרצה אולם מה' היתה זאת כי הוא גזר להפר עצת אחיתופל הטובה וגו': (טו) כזאת וכזאת וגו'. ר"ל אמר להם שתי העצות

מצודת ציון

(יא) ופניך. אתה בעצמך: בקרב. במלחמה כמו המלמד ידי לקרב (תהלים קמ"ד): (יב) ונחנו. מל' חניה: (יג) יאסף. יכנס: והשיאו. והגביהו: וסחבנו. ענין גרירה והמשכה כמו סחוב והשלך (ירמיה כ"ב): הנחל. העמק: צרור. חתיכת עפר גסה כמו ולא יפול צרור ארץ (עמוס ט'): (יד) להפר. לבטל:

דבר שמואל

גם כרעו ונפלו, ובזה ימס לב העם, אשר עוד פחד אביך וגבוריו עליהם: (יא) כי יעצתי אשר השכל עצת אחיתופל, יען עצה אחרת הפך עצת אחיתופל בכל הפרטים, א] שלא יפלו עליו תיכף רק ימתינו עד יאספו כל ישראל, ב] שלא ילכו במעט עם, רק האסף יאסף עליך כל ישראל וכו', ג] שלא אחיתופל יפול עליו, רק ופניך הולכים בקרב: (יב), ד] שלא יפלו עליהם בלילה, ובספק אם נמצא שם דוד בין העם, רק ובאנו אליו באחד המקומות אשר נדע בבירור שנמצא שם, ולא בלילה רק ונחנו עליו כאשר יפול הטל, ר"ל באור הבקר בעת שהטל נופל על האדמה, וכן פי' מהרי"א, ולא נהרוג המלך לבדו רק ולא נותר בו ובכל האנשים כו' גם אחד, ר"ל אם נהרג אם שנתפש המלך חיים, ולא סילא שבהוך כך ימלא עבדי מבצר ותסה שם, כי. (יג) אם אל עיר יאסף והשיאו כל ישראל וכו', שכל זה נקל אם יתאספו חיל רב ועצום, לא בחיל מעט: (יד) ויאמר וכו' הסכימו כולם שעצת חושי טובה יותר, והכתוב מגיד שזה היה מאת ה', כי באמת אם היו עושים כעצת אחיתופל היו מצליחים: (טו) כזאת וכזאת וכו', ר"ל ועדיין מסופק אם ישוב ויעשה כעצת אחיתופל,

שִׁלְחוּ מַהֵרָה וְהַגִּידוּ לְדָוִד לֵאמֹר אַל־תָּלֶן הַלַּיְלָה בְּעַרְבוֹת הַמִּדְבָּר וְגַם עָבוֹר תַּעֲבוֹר פֶּן־יְבֻלַּע לַמֶּלֶךְ וּלְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ יז וִיהוֹנָתָן וַאֲחִימַעַץ עֹמְדִים בְּעֵין־רֹגֵל וְהָלְכָה הַשִּׁפְחָה וְהִגִּידָה לָהֶם וְהֵם יֵלְכוּ וְהִגִּידוּ לַמֶּלֶךְ דָּוִד כִּי לֹא יוּכְלוּ לְהֵרָאוֹת לָבוֹא הָעִירָה׃ יח וַיַּרְא אֹתָם נַעַר וַיַּגֵּד לְאַבְשָׁלֹם וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם מְהֵרָה וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּית־אִישׁ בְּבַחֻרִים וְלוֹ בְאֵר בַּחֲצֵרוֹ וַיֵּרְדוּ שָׁם׃ יט וַתִּקַּח הָאִשָּׁה וַתִּפְרֹשׂ אֶת־הַמָּסָךְ עַל־פְּנֵי הַבְּאֵר וַתִּשְׁטַח עָלָיו הָרִפוֹת וְלֹא נוֹדַע דָּבָר׃ כ וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי אַבְשָׁלוֹם אֶל־הָאִשָּׁה הַבַּיְתָה וַיֹּאמְרוּ אַיֵּה אֲחִימַעַץ וִיהוֹנָתָן וַתֹּאמֶר לָהֶם הָאִשָּׁה עָבְרוּ מִיכַל הַמָּיִם וַיְבַקְשׁוּ וְלֹא מָצָאוּ וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלָםִ׃ כא וַיְהִי | אַחֲרֵי לֶכְתָּם וַיַּעֲלוּ מֵהַבְּאֵר וַיֵּלְכוּ וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמְרוּ אֶל־דָּוִד קוּמוּ וְעִבְרוּ מְהֵרָה אֶת־הַמַּיִם כִּי־כָכָה יָעַץ עֲלֵיכֶם אֲחִיתֹפֶל׃ כב וַיָּקָם דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן עַד־אוֹר הַבֹּקֶר עַד־אַחַד לֹא נֶעְדָּר אֲשֶׁר לֹא־עָבַר אֶת־הַיַּרְדֵּן׃ כג וַאֲחִיתֹפֶל רָאָה כִּי לֹא נֶעֶשְׂתָה עֲצָתוֹ וַיַּחֲבֹשׁ

את

ת"א ותקח האשה. סוטה מב כריתות יב: ואחיתופל וגו'. בתרא קמו סנהדרין סח מכות יא:

ע"ש (כא) בר"ר לב לא פר' נח : (כב) במד"ר ט : (כג) סוט"ע ג ירוש' סנהדרין י ב סא"ר יח :

בן כתיב וקרי עמ"ש. קמץ בז"ק

רש"י

נכתוב אל הגיא : (טז) וגם עבור תעבור. את הירדן : פן יבלע למלך. שלא יעלתיו לטובה ויעשה כדברי אחיתופל : יבלע. יאמר לו בסתר ובבליעה : (יז) בעין רגל. עין קורא כובסי בגדי לשון שחובטין אותם וטעמין ברגל : (יט) את המסך. וילון : הרפות. חטין כתושות כמו בתוך הריפות (משלי כ"ז כ"ב) : (כ) מיכל המים. א"י לו פתרון במחברת כל ופתרונו לפי ענינו כמו שבולת הנהר :

מצודת ציון

(טז) יבלע. ענין השחתה כמו למה תבלע נחלת ה' (לקמן כ'): (יט) המסך. וילון כמו ועשית מסך (שמות כ"ו): ותשטח. ופרשה כמו משטח חרמים (יחזקאל כ"ו) : הרפות. חטים כתושים ונקלפים כמו בתוך הרפות בעלי (משלי כ"ז) והוא מל' רפיון כי נרפו ונקלפו מקליפותיהן : (כ) מיכל המים. ענינו שפע המים ואין לו חבר : (כב) נעדר. נחסר כמו איש לא נעדר (ישעיה מ') : (כג) ויחבש. חגר האוכף :

מצודת דוד

העצות של אחיתופל ושלו : (טז) אל תלן. הי פן יעשה כעצת אחיתופל ובפרט הוא אמר שעצתי ישרה למען לא תודיע לדוד להמלט הלילה : וגם עבור תעבור. את הירדן : פן יבלע. פן תשחת מה לדוד ולעמו כאשר ירדפו אחריו הלילה : (יז) והם ילכו. בכדי שהם ילכו וגו' : כי לא יוכלו. יהונתן ואחימעץ לא יכלו להראות עצמם לבוא העיר אן ירגישו בהם : (יח) וירא אתם. בעין רוגל : וילכו. כי הרגישו אשר הנער ראה אותם ולזה הלכו מעין רוגל אל מהסכם אשר בבחורים : (יט) האשה. אשת האיש : עליו. על המסך : ולא נודע דבר. לא היה ניכר מהבאר שמתחת להמסך : (כ) אוב. כי הגידו להם שבאו הביתה : ויבקשו. בבית האשה או עברו מיכל המים לבקשם : (כב) עד אחד וגו'.

דבר שמואל

לך, (טז) ועתה שלחו מהרה וכו', אל תלן אתה בתוך העם. ויותר מזה וגם עבור תעבור עם כל העם. ופירושו אל תלן פן יבולע למלך, וגם עבור תעבור, פן יבולע לכל העם: (יח) וירא אותם נער, היה בזה עין ה' אל יראיו, א] מה שהרגישו שראה אותם הנער וילכו מהרה, ב] מה שבאו בבית איש שלו באר, (יט) ג] שתמלא האשה עליהם, ומה שהיה מעלתה לשמוש הריפות, ד] מה שהיה מעלתה לאמר שהיו פה ושעברו את מיכל המים, כמו שהיתה עלת רחב לאמר כן באו אלי האנשים כמש"פ שם: (כג) ואחיתופל ראה כי עד עתה השתדל שיעשו כעצתו, וכאשר שמע שעבר דוד את הירדן. ידע שהוא מת', שהפיר את עצתו, ושישוב דוד למלכותו, ואז יהרגנו ויקח נכסיו כי הרוגי מלך נכסיהם למלך לכן חנק א"ע, ועי"כ ויצו אל ביתו, כי ידע שלא יוכל לקחת נכסיו,

וגם

אֶת־הַחֲמוֹר וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־בֵּיתוֹ אֶל־עִירוֹ וַיְצַו אֶל־בֵּיתוֹ וַיֵּחָנַק וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר בְּקֶבֶר אָבִיו׃ כד וְדָוִד בָּא מַחֲנָיְמָה וְאַבְשָׁלֹם עָבַר אֶת־הַיַּרְדֵּן הוּא וְכָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ׃ כה וְאֶת־עֲמָשָׂא שָׂם אַבְשָׁלֹם תַּחַת יוֹאָב עַל־הַצָּבָא וַעֲמָשָׂא בֶן־אִישׁ וּשְׁמוֹ יִתְרָא הַיִּשְׂרְאֵלִי אֲשֶׁר־בָּא אֶל־אֲבִיגַל בַּת־נָחָשׁ אֲחוֹת צְרוּיָה אֵם יוֹאָב׃ כו וַיִּחַן יִשְׂרָאֵל וְאַבְשָׁלֹם אֶרֶץ הַגִּלְעָד׃ כז וַיְהִי כְּבוֹא דָוִד מַחֲנָיְמָה וְשֹׁבִי בֶן־נָחָשׁ מֵרַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן וּמָכִיר בֶּן־עַמִּיאֵל מִלֹּא דְבָר וּבַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי מֵרֹגְלִים׃ כח מִשְׁכָּב וְסַפּוֹת וּכְלִי יוֹצֵר וְחִטִּים וּשְׂעֹרִים וְקֶמַח וְקָלִי וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְקָלִי׃ כט וּדְבַשׁ וְחֶמְאָה וְצֹאן וּשְׁפוֹת בָּקָר הִגִּישׁוּ לְדָוִד וְלָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ לֶאֱכוֹל כִּי אָמְרוּ הָעָם רָעֵב וְעָיֵף וְצָמֵא בַּמִּדְבָּר׃

יח א וַיִּפְקֹד דָּוִד אֶת־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּשֶׂם עֲלֵיהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת׃ ב וַיְשַׁלַּח דָּוִד אֶת־הָעָם הַשְּׁלִשִׁית בְּיַד־יוֹאָב

ת"א ואת עמשא. שבת נה בתרא יז : ועמשא בן. יבמות עז בתרא ח : כי אמרו : יומא עו : והשלישית
ע"ש (כה) שוה"ע ט : (כז) שוה"ע ג : (כט) זכור לאברהם :

רש"י

(כה) בת נחש. הוא ישי אבי דוד ורבותינו אמרו שמת בלא עון בעטיו של נחש: (כז) ושבי בן נחש. הוא חנון בן נחש: (כח) משכב. מצעות: וספות. כלי תשמיש הם כמו ספות כסף (מלכים ב' י"ב י"ד). וקלי: מיני קליות אמרו רבותינו שני מיני שתיתא הקריב ברזילי לדוד אחד של חטים וא' של עדשים כענין האמור כאן קמח וקלי הוא של דגן ופול ועדשים וקלי ממינים של קטניות שמייבשין אותן בתנור כשהן לחין והם מתוקין לעולם וטוחנין אותן ועושין מהם מאכל שקורין שתיתא : (כט) ושפות בקר. וגובנין דחלב תורין :

מצודת דוד

ר"ל כשבא אחר הבקר אפילו אחד לא היה נעדר אשר וגו' : (כג) אל עירו. ר"ל אל ביתו אשר בעירו לא נכנס מלונו אשר בירושלים : ויצו. עשה צואה אל ביתו : ויחנק. חנק את עצמו כי האמין מעתה שדוד יחזור למלכותו ויהרגו במורד במלכות ויהיו עוד נכסיו למלך כדין מורד במלכות לזה חנק עצמו להציל נכסיו ליורשיו : (כה) על הצבא. לשר על הצבא : בן איש. ר"ל בן אדם חשוב ומעולה כמו הלא איש אתה (ש"א כ"ו) : הישראלי. ובד"ה אמר הישמעאלי לפי שהתגורר בארץ ישמעאל : נחש. אמרז"ל הוא ישי ונקרא נחש על שמת בעטיו של נחש ומבלי עון (ויתכן לומר שנולדה אחשה ישי מבעלה הראשון ושמו נחש ולזה אמר אחות לצרויה ולא אמר אחות דוד כי צרויה היתה מאמם וגם מן האב וכאשר אמרנו בש"א ס"ז) : (כט) הגישו. שלשת האנשים ההם הגישו משכב וגו' ודבש וגו' : במדבר. בעבור שהלכו במדבר לא מצאו לא לאכול ולא לשתות ונתיגעו מטורח הדרך :

מצודת ציון

(כח) משכב. מצעות לשכוב עליהם : וספות. מזרקים כמו בדם אשר בסף (שמות י"ב) : וכלי יוצר. כלים מיוצר חרס : וקלי. קמח מהשבלים הקלוים : ופול ועדשים. הם מיני קטניות : וקלי. הוא קמח מקטניות קלוים : (כט) ושפות בקר. גבינות העשויות מחלב הבקר ועל כי נעשים עם שייף וכתישה נקראו שפות וזהו מל' ושופו עצמותיו (איוב ל"ג) : **יח** (א) ויפקד. מנה אותם :

דבר שמואל

וגם נקבר בקבר אביו ולא כן אם היה המלך הורגו : (כה) **ואת עמשא**, וספר שהוא עמשא, ואם יואב היו אחיות, שתיהן בנות ישי, והי' לעמשא יתרון על יואב, מצד אביו, כי יואב נקרא אחר אמו בן צרויה, כי אביו לא נודע בשם, ועמשא בן איש לא בן אשה, ר"ל נקרא ע"ש אביו שהיה שמו יתרא הישראלי, ובד"ה קראו הישמעאלי ודרשוהו חז"ל, והיה גדול בתורה : (כז) **ויהי כבוא דוד מחנימה.** הנה עד עתה לא מצא תומך וסועד כנ"ל. ועתה התעוררו רבים לתמכו, כי אחר שבא אבשלום אל פלגשי אביו ודוד ברח מן הארץ קבל עליו, וכאור בקר יזרח שמש :

יח (א) **ויפקד** ספר שדוד ערך וסדר את המלחמה, א] שפקד את העם לדעת מנינם, ב] ששם עליהם ראשים : (ב) ג] שחלקם לשלשה ראשים. שהם ג' מנהיגים, והם

וְהַשְּׁלִשִׁית בְּיַד אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה אֲחִי יוֹאָב וְהַשְּׁלִשִׁת בְּיַד אִתַּי הַגִּתִּי * וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הָעָם יָצֹא אֵצֵא גַּם־אֲנִי עִמָּכֶם׃ ג וַיֹּאמֶר הָעָם לֹא תֵצֵא כִּי אִם־נֹס נָנוּס לֹא־יָשִׂימוּ אֵלֵינוּ לֵב וְאִם־יָמֻתוּ חֶצְיֵנוּ לֹא־יָשִׂימוּ אֵלֵינוּ לֵב כִּי־עַתָּה כָמֹנוּ עֲשָׂרָה אֲלָפִים וְעַתָּה טוֹב כִּי־תִהְיֶה־לָּנוּ מֵעִיר לַעְזִיר׃ ד וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יִיטַב בְּעֵינֵיכֶם אֶעֱשֶׂה וַיַּעֲמֹד הַמֶּלֶךְ אֶל־יַד הַשַּׁעַר וְכָל־הָעָם יָצְאוּ לְמֵאוֹת וְלַאֲלָפִים׃ ה וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־יוֹאָב וְאֶת־אֲבִישַׁי וְאֶת־אִתַּי לֵאמֹר לְאַט־לִי לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וְכָל־הָעָם שָׁמְעוּ בְּצַוֺּת הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־הַשָּׂרִים עַל־דְּבַר אַבְשָׁלוֹם׃ ו וַיֵּצֵא הָעָם הַשָּׂדֶה לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה בְּיַעַר אֶפְרָיִם׃ ז וַיִּנָּגְפוּ שָׁם עַם יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד וַתְּהִי־שָׁם הַמַּגֵּפָה גְדוֹלָה

ת״א כי אם נוס. עקודם שער עת : רש״י במק״ס פסקא באמצע פסוק לעזור ק׳ ביום

יח (ג) לא ישימו אלינו לב. לא יהיה דבר חשוב בעיניהם להתגבר ולהתהלל מאחר שאין אתה במלחמה : כי עתה. להיותך בכבודך חשוב אתה כמונו : עשרה אלפים. כעשרת אלפים איש כמונו : כי תהיה לנו מעיר לעזור. וכען טב ארי תהוי עלנא מן קרתא למסעד : (ה) לאט לי לנער. אם יקרה לפניכם במלחמה חמלו עליו : (ו) ביער אפרים. ומהיכן היה יער לאפרים בעבר הירדן מזרחה שלא ניתן שם חלק אלא לבני גד ולבני ראובן ולמנשה אלא מתוך שהתנה יהושע שיהיו מרעין בהורשין והיה אותו היער סמוך לאפרים אלא שהירדן הפסיק והיו מרעין שם בהמותיהם היה נקרא יער אפרים :

מצודת ציון

יח (ג) אם נוס ננוס וגו׳. ר״ל כן אם ננוס לא ישימו לב לרדוף אחרינו וכן אם ימותו חצינו לא ישימו לב

(ה) לאט. ענין מקום: (ד) אל יד. אל מקום: (ה) לאט. ענין

מצודת דוד

(ג) עם ננוס. נברח: (ד) אל יד. אל מקום: (ה) לאט. ענין להתהלל בהנצחון כי הנפילה בידם והצלה מידם טוב בעיניהם: כי עתה. ר״ל בהמלחמה אשר אנחנו עתה בה אשר בעבור המלוכה אף אם היינו עשרה אלפים פעמים כמונו היום לא יחושו עלינו כשאינך בינינו ולזה מוטב שלא תלך : ועתה. במלחמה כזאת טוב יותר לשבת אתה בעיר ומשם תעזור לנו בתפלה אל ה׳ ובעלתך אלינו : (ד) למאות. מאה מאה לבד : (ה) לאט לי וגו׳. ר״ל למעני בואו עם אבשלום בנחת ואל תעשו לו מאומה רע : (ו) ביער אפרים. אף שנחלת אפרים היתה בעבר הירדן במערבי. כי אחז״ל שיהושע תקן שלא יקפידו השבטים זה על זה מבלי שם לרעות

השאלות

(ג) לשון עתה כמונו עשרה אלפים, מורה שעוד יש עשרה אלפים אנשי חיל כמוהם, והמפרשים נלאו :

דבר שמואל

ללכת ג״כ : (ג) **ויאמר העם** עכנו בידו מפני ב׳ פעמים, א] אחר שעקר מגמת הלוחמים הוא להמית את המלך, כשלא ימצא עמהם אף שינוסו עבדי דוד לא ישימו לב כי אין מטרת כונתם להמית את העם, משא״כ אם ימצא דוד בתוכם ירדפו עד ישיגוהו, ב] כי כשלא יצא המלך עמם יחשבו כי עקר המחנה נשארה עם המלך, כדרך המלחמה שאם אין המלך יוצא שולח שרי החיל וצבא, והוא עומד מוכן עם הכרתי והפלתי לבא לעזרתם בעת הצורך, וא״כ גם אם ימותו חצינו לא ישימו לב כי יחשבו שעתה יבואו כמוהם עוד עשרה אלפים, אשר יבואו עם המלך לעזרם, ויוכל להיות שבאמת המלך מבני החיל אתו ע״ד זה, ג] ועתה טוב כי תהי׳ לנו מעיר לעזור אם בתפלה אם בעצה, או כמ״ש שהאחיר חיל אלו יבא לעזרתם בעת צר : (ה) לאט לי ר״ל אם תשיגוהו תלאו עמו שלא תהרגו, וזה תעשה לי למעני באשר הוא נער, והטעם שצוה עליו מפני שראה שאבשלום לא היה דעתו להרגו כנ״ל, וגם כדברי הרלב״ג אחרי שידע שמעשה זו הי׳ בסבת חטאו כמ״ש לו הנביא הנני מקים עליך רעה וכו׳ : (ו) ויצא, אנשי דוד באומן לבם הלכו לקראת ישראל, וישראל עמדו במקומם בארץ גלעד סמוך לירדן ששם היה יער שהיה של אפרים (שהיה גבולם סמוך לירדן (כמ״ש יהושע פז ז) ותורגים לגלעד כמ״ש ממעשה דיפתח (שופטים יב) מרעים שם בהמותיהם (כמ״ש הז״ל שכן תקן יהושע) ונקרא מטעם זה יער אפרים) לפ״ז כבר נראה שהי׳ מורך בלב ישראל להתקרב אל אנשי דוד ועמדו סמוך לירדן, ועבדי דוד אנשי חיל : (ז) ויננפו ספר ד׳ דברים, א] שתיכף ויננפו שם שהאחילו ל

ביום ההוא עשרים אלף: ח ותהי־שם המלחמה נפצות על־פני כל־הארץ וירב היער לאכל בעם מאשר אכלה החרב ביום ההוא: ט ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד ואבשלום רכב על־הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויתן בין השמים ובין הארץ והפרד אשר־תחתיו עבר: י וירא איש אחד ויגד ליואב ויאמר הנה ראיתי את־אבשלם תלוי באלה: יא ויאמר יואב לאיש המגיד לו והנה ראית ומדוע לא־הכיתו שם ארצה ועלי לתת לך עשרה כסף וחגרה אחת: יב ויאמר האיש אל־יואב ולא אנכי שקל על־כפי אלף כסף לא־אשלח ידי אל־בן־המלך כי באזנינו צוה המלך אתך ואת־אבישי ואת־אתי לאמר שמרו־מי בנער באבשלום: יג או־עשיתי בנפשו שקר וכל־דבר לא־יכחד מן־המלך ואתה תתיצב מנגד: יד ויאמר יואב לא־כן אחילה לפניך ויקח שלשה שבטים

ת"א ויקרא וגו'. סוטה י' ויקח שלשה. סוטה ט: ויסובו וגו'. שם: בבפו

ע"ש (ט) כמד"ר ט תנ' בשלח: (יד) כמד"ר ט מכילתא בשלח שירה בשלח: נפוצת ק'. ולו ק'. בנפשי ק'

רש"י

(ח) וירב היער לאכל בעם. חיות רעות שביער כך ת"י: (ט) ויקרא אבשלום. לשון מקרה ופגע: ויתן בין השמים ובין הארץ. אמרו רבותינו שלף חרבו לקוץ שערו וראה גיהנם פתוחה תחתיו: (יב) שמרו מי בנער. כל מי שיבא לידו ישמרנו: (יד) לא כן אחילה לפניך. לא אבקש ממך כי אני אלך:

מצודת דוד

שבהמות הארץ לא לו ובני אפרים רעו את בהמתם בסיער בהוא ונקרא על שמם: (ח) נפוצת. היתה מפוזרת על כל הארץ אשר שם עליה: וירב היער וגו'. יותר הכה בהם היער בהכשלם בו מאשר הכו בהם אנשי דוד בחרב: (ט) ויקרא. במקרה נזדמן אבשלום וגו' והיה רוכב על הפרד ובמסו מפניהם בא עמו הפרד תחת ענף האלה ונסתבך בה שער ראשו ונשאר תלוי באויר כי הפרד עבר מתחתיו: (יא) והנה ראית. כאומר מה לי בראיה מדוע לא הרגתו והרי א"כ עלי לתת לך וגו'. ר"ל הי' לך לדעת שאם הרגתו הייתי מקבל ממני מתן: (יב) ולו אנכי שקל וגו'. אפילו אם אנכי הייתי שוקל וגו' ר"ל אפילו אם ככר שקלו אל כפי ואפילו אלף כסף לא אשלח ידי וגו': שמרו מי. מי בידו שמרו בו לבוא עמו בנחת: (יג) או עשיתי. ר"ל ואף אם הייתי מעלים הדבר לבל יודע הנה אם עשיתי אותה הייתי עושה שקר בנפשי כי המרד בדבר המלך ואשקר בו יחשב לעון נפש: וכל דבר. ר"ל אף הנה בזה דבר לא יהיה נעלם מן המלך כי יחקור לדעת מי הרגו וכשיודע לו ידעתי שאתה תעמוד מנגד מבלי הגיל אותי מידו: (יד) לא כן. לא טוב ונכון שאבקש עוד לפניך כי ידי רב לי: עודנו חי. עם שתקע בו שלשה השבטים הי' עוד הוא חי

מצודת ציון

(ח) וירב. מלשון רבוי: (ט) ויקרא. מלשון מקרה: שובך. כמו סובך בסמ"ך והוא ענין ענף כמו נאחז בסבך בקרניו (שם כ"ב) ויקרא כן ע"ש שנאחזים ומסובכים זה בזה: האלה. שם אילן מה נאה כמו התנהלה לאטי (בראשית ל"ג): (יא) עשרה כסף. ת"י עסר סלעין דכסף: (יב) ולו אנכי. כמו ואם אנכי וכן לו החייתם אותם (שופטים ח'): (יג) או עשיתי. אם עשיתי: יכחד. ענין העלמה: מנגד. מרחוק: (יד) כן. ענין טוב ונכון כמו ולא יכין לדבר כן (שם י"ב): אחילה. אבקש כמו ואחל אדוני (מ"ב ה'): שבטים.

השאלות

(ח—ט) הול"ל בהגלה ותהי המלחמה נפוצה ואח"כ ויגפו וכו':

דבר שמואל

מפייסם, ב] אח"כ ותהי שם המגפה גדולה: (ח) ג] ותהי שם המלחמה נפוצת, שהתחילו לברוח ונפוצו איש איש לבדו, שזה תכלית המפלה, ד] וירב היער ע"י שנפוצו ברחו אל היער ונמחצו מעצי היער ומחיות טרף: (יב) ולו אנכי, ר"ל לא לבד כמו שתאמר שאתה תתחייב לתת לי עשרה כסף, שאף אם היו על ידי במזומן ואף אם יהיו אלף כסף לא אשלח ידי מגד שני טעמים, א] שהוא בן המלך, ב] כי באזנינו צוה המלך וכו': (יג) או פי' מהרי"א אף אם הייתי מעלים הדבר הנה בזה הייתי חוטא בנפשי לעשות שקר כזה, ועוד שכל דבר לא יכחד מן המלך ואז כשיודע לו אתה תעמוד מנגד: (יד) לא כן לא אתה תבקש

בְּכַפּוֹ וַיִּתְקָעֵם בְּלֵב אַבְשָׁלוֹם עוֹדֶנּוּ חַי בְּלֵב הָאֵלָה׃ טו וַיָּסֹבּוּ עֲשָׂרָה נְעָרִים נֹשְׂאֵי כְּלֵי יוֹאָב וַיַּכּוּ אֶת־אַבְשָׁלוֹם וַיְמִתֻהוּ׃ טז וַיִּתְקַע יוֹאָב בַּשֹּׁפָר וַיָּשָׁב הָעָם מִרְדֹף אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־חָשַׂךְ יוֹאָב אֶת־הָעָם׃ יז וַיִּקְחוּ אֶת־אַבְשָׁלוֹם וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ בַיַּעַר אֶל־הַפַּחַת הַגָּדוֹל וַיַּצִּבוּ עָלָיו גַּל־אֲבָנִים גָּדוֹל מְאֹד וְכָל־יִשְׂרָאֵל נָסוּ אִישׁ לְאֹהָלָו׃ יח וְאַבְשָׁלֹם לָקַח וַיַּצֶּב־לוֹ בְחַיָּו אֶת־מַצֶּבֶת אֲשֶׁר בְּעֵמֶק־הַמֶּלֶךְ כִּי אָמַר אֵין־לִי בֵן בַּעֲבוּר הַזְכִּיר שְׁמִי וַיִּקְרָא לַמַּצֶּבֶת עַל־שְׁמוֹ וַיִּקָּרֵא לָהּ יַד אַבְשָׁלֹם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ יט וַאֲחִימַעַץ בֶּן־צָדוֹק אָמַר אָרוּצָה נָּא וַאֲבַשְּׂרָה אֶת־הַמֶּלֶךְ כִּי־שְׁפָטוֹ יְהוָה מִיַּד אֹיְבָיו׃ כ וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹאָב לֹא אִישׁ בְּשֹׂרָה אַתָּה הַיּוֹם הַזֶּה וּבִשַּׂרְתָּ בְּיוֹם אַחֵר וְהַיּוֹם הַזֶּה לֹא תְבַשֵּׂר כִּי־עַל־ * בֶּן־הַמֶּלֶךְ מֵת׃ כא וַיֹּאמֶר יוֹאָב לַכּוּשִׁי לֵךְ הַגֵּד לַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר רָאִיתָה

ת"א ויסובו וגו'. שם: ויכוהו'. סנהדרין קג: ואבשלום לקח. סוטה י: וישתחו

ע"ש (טו) במד"ר ס מגולסיג סדר"א נג: (יח) במד"ר ט: רש"י לאהליו ק'. חסר י', כן ק' ולא כתיב

(יח) כי אמר אין לי בן. ממלא מקומי ויהיה חשוב כמותי: בעבור הזכיר שמי. אקים לי מצבת אבן והגין חשוב היה: (כ) ובשרת ביום אחר. בשורת תשועה אחרת: כי על כן. כי על אשר בן המלך מת לפיכך

מצודת ציון

תרגומים: ויתקעם. ותחבם: בלב האלה. באמצעות האלה ועל כי הלב הוא באמצע הגוף הושאלה המלה הזאת לכל אמצע וכן עד לב השמים (דברים ד'): (טו) כלי יואב. כלי זיינו: (טז) חשך. מנע כמו ולא חשכת (בראשית כ"ב): (יז) הפחת. בור וחפירה: גל. תל גדול: (יח) מצבת. של מצבה ר"ל בנין גבוה: יד אבשלום. מקום אבשלום: (יט) ארוצה. ענין מהירת ההליכה:

מצודת דוד

מול לב האלה: (טז) ויתקע וגו'. לסימן אשר יחדלו מלרדוף: כי חשך יואב. אבל לא חדלו מעצמם: (יז) וכל ישראל. אשר עם אבשלום: (יח) לקח. ר"ל לקח לעצמו זאת העצה לזכרון שמו ודוגמתו ויקח קרח (במדבר ט"ז): אין לי בן. כי בניו הנזכרים למעלה כבר מתו: בעבור הזכיר שמי. אין לי בן שיוזכר שמי על ידו לזאת הציב מצבה וקראה על שמו לזכרון: (יט) כי שפטו ה'. עשה משפטו לנקום נקמתו מיד אויביו: (כ) לא איש בשורה אתה. לא ראוי לך לבשר בשורה כזאת: ביום אחר. בעת יזדמן תשועה אחרת: כי על כן. כי הבשורה הזאת תהיה על אשר הומת בן המלך ולא תחשב לבשורה טובה: (כא) אשר ראיתה. מנצחון המלחמה וממיתת אבשלום: וישתחו.

השאלות

(יט—כג) מה שכפל לא איש בשורה אתה היום הזה, והיום הזה לא תבשר, ואיך אמר ובשרת

דבר שמואל

רק אוחילה לפניך אני אתחיל להכותו, באופן שיהיה החטא עלי, וכן עשה הוא תחלה ונשאו כליו

גמרו מיתתו: (יח) ואבשלום גם קבורה לא היתה לו במקום אשר הכין לו בחייו, ויען שהוא קרא למצבה על שמו, ר"ל מצבת קבורת אבשלום, והוא נקבר ביער, ולכן ויקרא לה יד אבשלום, ר"ל המקום שהכין לו אבשלום, ולא נקבר שם, (כמו ויד תהיה לך, דברים כג): (כ) ויאמר לו יואב לא איש בשורה אתה היום הזה, באשר בהבשורה הטובה הזאת תהיה רצופה ג"כ בשורה רעה ממיתת בן המלך, ר"ל שאין ראוי שתמהר להיות אתה המבשר, רק בא' מג' פנים, א] אם הוא יומו; ר"ל כי מנהג המלכים ליעד בכל יום איש מיוחד לבשרו את כל הנעשה ואז מחויב להגיד את טוב ואת רע, עד זה אמר לו לא איש בשורה אתה היום הזה, ר"ל לא נתיעדת לכך, ב] מצד שיש בזה ספור תהלת ה' והשגחתו, ולברכו על הטובה וכמ"ש (פכ"ח) ברוך ה' אלהיך וכו', ורצוי שתהיה ע"י כהן הגאון, עז"א כי ובשרת ביום אחר, כי תוכל לבשר חסדי ה' כל הימים, ג] מצד שתרצה להודיע האותות שנעשה היום, עז"א והיום הזה לא תבשר כי על כן בן המלך מת, ושמחה שתאמר כי שפטו ה' את המלך מיד אויביו הלא תודיע מיתת בן המלך, שבו פגע משפט ה' בראשונה בשהיה הוא המורד העקרי, ועל כן ר"ל על שפטו ה' משפט זה לכן מת, וא"כ היא בשורה רעה, שאין ראוי שתהיה ע"י איש טוב כמוך: (כא) ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך, לא אמר רוץ בשר רק לך הגד, כי אינה

וישתחו כושי ליואב וירץ: כב ויסף עוד אחימעץ בן־צדוק ויאמר אל־יואב ויהי מה ארצה־נא גם־אני אחרי הכושי ויאמר יואב למה זה אתה רץ בני ולכה אין־בשורה מצאת: כג ויהי־מה ארוץ ויאמר לו רוץ וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את־הכושי: כד ודוד יושב בין־שני השערים וילך הצפה אל־גג השער אל־החומה וישא את־עיניו וירא והנה־איש רץ לבדו: כה ויקרא הצפה ויגד למלך ויאמר המלך אם־לבדו בשורה בפיו וילך הלוך וקרב: כו וירא הצפה איש־אחר רץ ויקרא הצפה אל־השער ויאמר הנה־איש רץ לבדו ויאמר המלך גם־זה מבשר: כז ויאמר הצפה אני ראה את־מרוצת הראשון כמרצת אחימעץ בן־צדוק ויאמר המלך איש־טוב זה ואל־בשורה טובה יבוא: כח ויקרא אחימעץ ויאמר אל־המלך שלום וישתחו למלך לאפיו ארצה

ת"א ויכן וגו'. פסחים ז סוכה לט מגילה כח נדה סג: ע"ש (כב) סה"ס ח יא: ויאמר

רש"י

לא טובה לך הבשורה הזאת: (כב) ולכה אין בשרה מצאת. אין מתת שכר בשורה מצויה היום: (כג) ויהי מה. כלומר ומה בכך אם אין לי שכר: ויעבר. וקדים ית כושי:

מצודת דוד

כמשבו שעשה עמו חסד לשלחו בבשורה: (כב) ויהי מה. ר"ל אף אם לא אשמחו במיתת אבשלום מ"מ בנצחון המלחמה הלא ישמח: למה זה. ר"ל למה תעמול לרוץ אליו הואיל ולכה לא יהיה נמצא מתן בשורה כי אף אם יתן מתן הלא לכושי יתננה כי כבר רץ הוא ויבא אליו ראשון: (כג) ויהי מה. אמר אחימעץ ואמר ואם לא אקבל מתן עכ"ז ארוץ: דרך הככר. והוא הדרך היותר קרוב ולזה עבר את הכושי והקדים לבוא: (כד) בין שני השערים. כי היה להעיר חומה לפנים מחומה והשערים זה מול זה והיה יושב בין השערים: אל החומה. אשר ממעל להשער: (כה) אם לבדו. ואין כן דרך הנסים מן המלחמה: (כו) אל השער. אל שומר השער: הנה איש. הנה עוד איש: ויאמר המלך. בשמעו דבר הצופה: גם זה מבשר. הואיל וגם הוא לבדו בא: (כז) את מרוצת הראשון. ר"ל הנהגת מרוצתו שהוא כמנהג מרוצת אחימעץ ובודאי הוא הוא: איש טוב זה וגו'.

מצודת ציון

(כב) ויהי מה. ר"ל יהיה מה שיהיה ודוגמתו ויעבור עלי מה (איוב י"ג) ופירושו יעבור מה שיעבור: (כג) הככר. המישור

השאלות

ביום אחר, מה יבשר, ולשון כי על כן בן המלך מת אין לו מובן, ולמה הוסיף אחימעץ שירוץ אחרי הכושי וככר הודיע לו שלא איש בשורה הוא, ומה חדש יואב שנית, ולמה אמר שלישית ויהי מה ארוצה ויואב הסכים עמו:

(כד—כו) מ"ש וילך הצופה וכו', אין לו באור, ולמה קרא תחלה אל המלך ואח"כ אל השוער:

דבר שמואל

בשורה רק שעכ"פ צריך להגיד ולהודיע לו, ולמ"ש בפלד"א שהי' הוא האיש שראה את אבשלום תלוי א"ל הטעם שיגיד הוא, כי אשר ראית יען אתה ראית איך נתגלה באלה ומאת ה' היתה זאת שיהרג: (כב) ויוסף עוד עתה אמר אחימעץ אחרי שהכושי יגיד מיתת אבשלום, יוכל הוא לרוץ אחריו, ויהי' מבשר טוב של התשועה שעבדי דוד נלחו בישועת ה', וז"ש ארוצה אחרי הכושי, והשיב לו יואב למה זה אתה רץ הלא הכושי יגיד גם הבשורה הטובה, כי בדבור א' כלול הרע והטוב, ולכה אין בשורה מצאת ר"ל לא נמצא לפניך בשורה מיוחדת, כי הכושי יאמר ששפטו ה' מהקמים עליו, ויכלול גם הבשורה הטובה: (כג) ואז אמר אחימעץ, שא"כ ירוץ הוא להקדים את הכושי, ויקדים הוא לבשר טוב, באופן שלא יכלול בדבריו מיתת אבשלום, וכמ"ש ברוך ה' וכו' אשר סגר וכו' כמו שית', ואחרי שהכושי מוכן למלא דבריו, והגם שלא יוכל להסיב ע"מ שישאל המלך, ויהי מה ר"ל עכ"פ אגיד לדבר מה ואהיה מבשר טוב, ולכן רץ ויעבר את הכושי: (כד) וילך הצופה אל גג השער אל החומה ר"ל כי אחימעץ שהסב דרכו מ"ד הככר לא בא מן הצד שנגד השער, רק מן הצד שנגד החומה ולכן לא ראהו הצופה מצד השער, רק הלך במקרה אל החומה ומשם ראהו: (כו) ויקרא הצופה אל השוער, הגימוס הוא שהצופה יקרא אל השוער, למען ישאל מהמלך אם יניח את הבא ליכנס אל

המלך

ויאמר ברוך יהוה אלהיך אשר סגר את־האנשים אשר־נשאו את־ידם באדני המלך: כט ויאמר המלך שלום לנער לאבשלום ויאמר אחימעץ ראיתי ההמון הגדול לשלח את־עבד המלך יואב ואת־עבדך ולא ידעתי מה: ל ויאמר המלך סב התיצב כה ויסב ויעמד: לא והנה הכושי בא ויאמר הכושי יתבשר אדני המלך כי־שפטך יהוה היום מיד כל־הקמים עליך: לב ויאמר המלך אל־הכושי השלום לנער לאבשלום ויאמר הכושי יהיו כנער איבי אדני המלך וכל אשר־קמו עליך לרעה:

יט א וירגז המלך ויעל על־עלית השער ויבך וכה | אמר בלכתו בני אבשלום בני בני אבשלום מי־יתן מותי אני תחתיך אבשלום

ת"א וירגז המלך. סוטה י: ע"ש (א) סדר"א מג:

רש"י

(כט) ראיתי ההמון הגדול. הומים ונעים במלחמה: לשלח את עבד המלך יואב ואת עבדך. הרי זה מקרא מסורס לשלוח יואב את עבד המלך ואת עבדך, לאחר ששלח יואב את עבד המלך זה הכושי אחרי, ואת עבדך. על עצמו הוא אומר: ולא ידעתי מה היה אחר כן: (ל) סב התיצב כה. פנה לצד אחד והתיצב כה ונשמע מה יאמר זה:

יט (א) בני בני. שמנה פעמים אמרו רבותינו שבעה דאסקיה משבעה מדורי גיהנם וחד דאייתיה לעלמא:

מצודת ציון

והוא ככר הירדן: (כח) סגר. מסר כמו להסגיר לאדוי (עמוס א'): (כט) ההמון. הום הרב: (ל) סב. מלשון סבוב והפנה: כה. הנה:

יט (א) וירגז. ויחרד: עלית. מלשון עליה: וכה. וכן:

מצודת דוד

כי איש טוב וזהו סימנו להשוק לבשר טוב: (כח) אשר סגר. ביד יואב ואנשיו: אשר נשאו וגו'. למרוד במלך: (כט) שלום. כמו השלום ובל' שאלה אמר: ראיתי ההמון הגדול. ראיתי כי נקבצו כל העם הרב שיואב ישלח את עבד המלך והוא הכושי וגם לשלוח אותי ולזה מהרתי אני לרוץ להקדימו ולבשר ולא נמסרו לי כל פרטי הדברים ולא ידעתי מה נעשה בבנך אבל הכושי יודע הוא וכחש לו לפי שלא רצה לבשרו הרעה: לשלח את וגו'. הוא הפוך וכאלו יאמר לשלוח יואב את עבד המלך: (ל) התיצב כה. עד בוא הכושי ונשמע מה בפיו: (לב) יהיו כנער וגו'. ר"ל הלואי כל אויביך והקמים עליך יהיו כנער שימותו כמו הוא:

יט (א) בני בני אבשלום וגו'. אחז"ל שאמר שמונה פעמים בני בני שבעה להעלותו משבעה מדורי גיהנם

השאלות

(כח) למה הפסק לשון אחר לא כלשון שזכר בפ"ט כי שפטו ה' מיד אויביו וכמ"ש הכושי:

(כט—לב) מ"ש ראיתי את ההמון אין דבר שקר, ולמה שאלה שאל שלום לנער ואח"כ שאל השלום כפי השאלה:

(א) למה בכה על אבשלום שרצה להרגו, ולמה כפל בני בני כמה פעמים:

דבר שמואל

המלך, רק בענין נחוץ וחדש יגיד אל המלך בעצמו, לכן בפעם הראשון שידע שהמלך מצפה מאד שיבוא איש מן המחנה, הגיד למלך עצמו ובפרט שבא מצד החומה לא מצד השער ואין לו ענין עם השוער, משא"כ ברץ השני שאין נחוץ כ"כ כי הראשון יגיד דבר, הגיד אל השוער כפי הנימוס: (כח) ברוך ה' אלהיך אחימעץ נשמר ולא אמר בלשון שרצה להגיד (בפסוק י"ט) כי שפטו ה' מיד אויביו, שבזה ירמוז מיתת אבשלום, רק אמר אשר סגר את האנשים, היינו שעבדי דוד גברו עליהם, ומברך ה' על הטובה: (כט) ראיתי את ההמון, יוכל להיות כי דבר אמת בזה, שעת נודע להעם מיתת אבשלום, בחשבם כי היא בשורה טובה, התקבצו על יואב שילך הוא ואחימעץ להגיד זאת להמלך, ובפרט כי יואב המית אותו, ואז ברגע ראשון שבא אחימעץ וראה ההמון הזה לא ידע עדיין מה, ואז אמר מרוצה נא כמ"ש בפסוק י"ט ויואב השיב לו לא איש בשורה אתה, וכן השיב שהוא לא ילך, מפני שהיא בשורה רעה בבחינת המלך, וספר עתה התחלת שליחותו כפי האמת: (לב) השלום לנער, שהלא אמר שלום, כי ממ"ש אחימעץ, הי' נראה לו שאבשלום חי ונסגר בידי חיל דוד בחיים, משא"כ מלשון הכושי כי שפטך, הבין הספק ואמר השלום בתמיהה. והשיב יהיו כנער אויבי אדוני המלך:

יט (א) ובכה אמר בלכתו בני אבשלום, ר"ל שהגם שמרד ומרה, הוא בוכה עליו משתי טעמים, א] מפני שלא היה בדעתו להרוג את אביו, רק למלוך תחתיו, ועז"א בני אבשלום

אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי׃ ב וַיֻּגַּד לְיוֹאָב הִנֵּה הַמֶּלֶךְ בֹּכֶה וַיִּתְאַבֵּל עַל־אַבְשָׁלֹם׃ ג וַתְּהִי הַתְּשֻׁעָה בַּיּוֹם הַהוּא לְאֵבֶל לְכָל־הָעָם כִּי־שָׁמַע הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר נֶעֱצַב הַמֶּלֶךְ עַל־בְּנוֹ׃ ד וַיִּתְגַּנֵּב הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לָבוֹא הָעִיר כַּאֲשֶׁר יִתְגַּנֵּב הָעָם הַנִּכְלָמִים בְּנוּסָם בַּמִּלְחָמָה׃ ה וְהַמֶּלֶךְ לָאַט אֶת־פָּנָיו וַיִּזְעַק הַמֶּלֶךְ קוֹל גָּדוֹל בְּנִי אַבְשָׁלוֹם אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי׃ ו וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ הַבָּיִת וַיֹּאמֶר הֹבַשְׁתָּ הַיּוֹם אֶת־פְּנֵי כָל־עֲבָדֶיךָ הַמְמַלְּטִים אֶת־נַפְשְׁךָ הַיּוֹם וְאֵת נֶפֶשׁ בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְנֶפֶשׁ נָשֶׁיךָ וְנֶפֶשׁ פִּלַגְשֶׁיךָ׃ ז לְאַהֲבָה אֶת־שֹׂנְאֶיךָ וְלִשְׂנֹא אֶת־אֹהֲבֶיךָ כִּי ׀ הִגַּדְתָּ הַיּוֹם כִּי אֵין לְךָ שָׂרִים וַעֲבָדִים כִּי ׀

ידעתי

ת״א והמלך לאט. שם: ע״ש (ג) בר״ר יא כו לב ב ירוש׳ ברכות ב ד סנ׳ שמיני :

רש״י

ידעתי: (ה) לאט את פניו · כריך ית אפוהי כמשפט האבלים. לאט כמו ולט פניו באדרתו

מצודת דוד

ובשמיני לשבותו לג״ע. ולפי פשוטו כן דרך המיללים לכפול הדברים כמו מעי מעי אוחילה (ירמיה ד׳): מי יתן וגו׳. זכלותי ושויתי אני מת במקומך: (ג) לאבל. נהפך לאבל:

מצודת ציון

(ה) לאט. עטף ויכסה כמו ולוט פניו באדרתו (מ״א י״ט): (ז) לו אבשלום. אם אבשלום כמו לו החייתם (שופטים

(ד) ויתגנב. לא באו לעיר ביד רמה ובשמחה כדרך המנצחים ר״ל בהסתר כגנב וכדרך בואם הנסים מן המלחמה הנכלמים לבוא בפרהסיא: (ה) לאט את פניו דרך נער ואבל: (ו) הובשת היום. במעשיך בישת את עבדיך אשר מלטו אותך ובניך וגו׳ והוא במה שהיה מתאבל על אבשלום: (ז) לאהבה. להיות אוהב את שונאיך להתאבל על מיתתו ומילא שנאים לך אוהביך הממלטים נפשך על כי רע בעיניך הריגתם אותו: כי הגדת היום. ר״ל באבלך זה כאלו תגיד שאין לך שרים ועבדים ר״ל שאינם חשובים לכלום כמוסם כאין ואין לך ביזה גדול מזה: כי ידעתי היום. בלבך

השאלות

(ב—ג) למה אצל יואב אמר מלך שבכה ומתאבל, ואצל העם מלך שנעצב, ליואב תפס אבשלום ולהעם שנעצב על בנו:

(ו—ז) מ״ש לשנוא את אוהביך הלא לא אמר דוד רק שאוהב את אבשלום לא ששונא את אוהביו ולא

דבר שמואל

בני בני אבשלום, ר״ל היית בני לא כאכזר וזר להרגני, והיית בני בני, ר״ל בני העקרי הראוי למלוך תחתי, ב] מפני שידע שמעשה זו נסבב ע״י חטאו וע״י יעוץ הנביא, ועז״א מי יתן מותי אני תחתיך לא אתה תחתי, ובזה התחיל לאמר אבשלום בני בני הקדים שמו העצמי, כאילו היה צדיק מצד עצמו ונענש בעון אביו, וחז״ל אמרו שאמר שמונה פעמים בני, להעלותו מז׳ מדורי גיהנם ולהביאו לג״ע, ופ״ז רמז במ״ש ויעל (פועל יוצא כמו מוריד שאול ויעל) שהעלהו משערי גיהנם בבכייתו: (ב) ויגד ליואב, היה הבדל בין יואב ובין יתר העם, יואב כבר ידע שיתעצב המלך על בנו וכמ״ש כן לאחימעץ (י״ח כ׳) רק חשב שהגם שיעצב כטבע האב, לא יתאבל עליו, כי נהרג כדין, והרוגי ב״ד אין מתאבלים עליהם, והורע בעיניו על שאמרו לו שמתאבל על אבשלום, שזה לא יעשה מצד שהוא בנו רק מצד שחושב שנהרג שלא כדין ולפ״ז הכה אותו יואב שלא כמשפט: (ג) ותהי התשועה אמנם יתר העם שלא נגעו במיתתו רק הם חשבו שישמח המלך בהתשועה ולא יתעצב על מות אבשלום, כמו שחשב אחימעץ ג״כ, הם התאבלו על ששמעו ביום ההוא דייקא, שהיה ראוי שיראה המלך להם פנים שוחקות, שמעו הספק כי נעצב על בנו: (ד—ה) וכאשר ראה יואב כל המעשה בין מצד העם שהתגנב לבא העיר וכן מצד המלך שלאט פניו כאבל ויזעק קול גדול, לכן בא להוכיחו ע״ז, ובפרט שהוא הי׳ נוגע בדבר כנ״ל: (ו) הובשת היום אמר לו שהובשת היום פני עבדיו הלוחמים בעדו מארבעה צדדים, א] שבאמת היה אבשלום מבקש את נפשו ונפש בניו ונשיו, שהיה הורג את אביו ואת אחיו ומענה את נשיו, כדין שיקום במלכותו, כמו שהחל ועינה פלגשי אביו, וא״כ עבדיך הם הממלטים את נפשך היום ואת נפש בניך וכו׳, ואיך תעצב על מיתתו, שאם היה חי היית אתה וכל ביתך תמיד בסכנה, והכוהו להציל אותך כדין רודף: (ז) ב] שאף א״ת שלא רצה להרגך רק לתפוש מלכות לבד, הלא עשה זה בעזרת אויביך, ואם היה נשאר בחיים והמלך רצונו היה נסבה לאהבה את שונאיך ולשנא את אוהביך, כי אז היה נוקם באוהבי המלך שלחמו אתו, ומגדיל את אויביו, ג] שהגם אם טוב בעיניך מצד אהבתך לבנך, המלך ראוי להשקיף בענין כזה על שריו ועבדיו שהם עמודי מלכותו,

ולא

יָדַעְתִּי הַיּוֹם כִּי לֻא אַבְשָׁלוֹם חַי וְכֻלָּנוּ הַיּוֹם מֵתִים כִּי־אָז יָשָׁר בְּעֵינֶיךָ׃ ח וְעַתָּה קוּם צֵא וְדַבֵּר עַל־לֵב עֲבָדֶיךָ כִּי בַיהוָה נִשְׁבַּעְתִּי כִּי־אֵינְךָ יוֹצֵא אִם־יָלִין אִישׁ אִתְּךָ הַלַּיְלָה וְרָעָה לְךָ זֹאת מִכָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־בָּאָה עָלֶיךָ מִנְּעֻרֶיךָ עַד־עָתָּה׃ ט וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב בַּשָּׁעַר וּלְכָל־הָעָם הִגִּידוּ לֵאמֹר הִנֵּה הַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בַּשַּׁעַר וַיָּבֹא כָל־הָעָם לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְיִשְׂרָאֵל נָס אִישׁ לְאֹהָלָיו׃ י וַיְהִי כָּל־הָעָם נָדוֹן בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַמֶּלֶךְ הִצִּילָנוּ מִכַּף אֹיְבֵינוּ וְהוּא מִלְּטָנוּ מִכַּף פְּלִשְׁתִּים וְעַתָּה בָּרַח מִן־הָאָרֶץ מֵעַל אַבְשָׁלוֹם׃ יא וְאַבְשָׁלוֹם אֲשֶׁר מָשַׁחְנוּ עָלֵינוּ מֵת בַּמִּלְחָמָה וְעַתָּה לָמָּה אַתֶּם מַחֲרִשִׁים לְהָשִׁיב אֶת־הַמֶּלֶךְ׃ יב וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד שָׁלַח אֶל־צָדוֹק וְאֶל־אֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר דַּבְּרוּ אֶל־זִקְנֵי יְהוּדָה לֵאמֹר לָמָּה תִהְיוּ אַחֲרֹנִים לְהָשִׁיב אֶת־הַמֶּלֶךְ אֶל־בֵּיתוֹ וּדְבַר כָּל־יִשְׂרָאֵל בָּא אֶל־

לו ק'

המלך

רש"י

(מלכים א' י"ט י"ג) הנה היא לוטה בשמלה (ש"א א' כ"א י') : (ח) כי אינך יוצא. אם אינך יוצא : (ט) וישראל נס. אותם שהיו עם אבשלום : (י) כל העם נדון. מתווכחים זה עם זה : (יב) ודבר כל

מצודת ציון

ט') : (ח) ילין. מלשון לינה : (י) נדון. מלשון דין ווכוח : (יא) מחרשים. שותקים :

מצודת דוד

זה יודע אני שהיה ישר בעיניך שאבשלום ישאר חי וכולנו נמות כי הלא א"א אשר שונינו נתגבר במלחמה כ"א שאחד יפול והותיר ואתה מוגר בנפילת בנך יורה שהי' ישר בעיניך בשביו ונראה מזה שאין אנו חשובים בעיניך לכלום ולכלימה תחשב לנו : (ח) על לב עבדיך. ר"ל דברים טובים המקובלים על הלב בעבור נצחון המלחמה : כי אינך. תחסר מלת אם ומשפטו כי אם אינך יוצא אזי נשבעתי אם ילין איש אתך הלילה ר"ל לא ילין מי אתך כי כולם ימאסו בך וילכו להם : ורעה לך. הדבר הזה יגרום לך רעה יותר מכל הרעה וגו' : (ט) הגידו. הרואים אותו יושב בשער : ויבא. כל העם באו לראות פניו : וישראל. אותם שהיו עם אבשלום : (י) כל העם נדון. היו מתווכחים זה עם זה ולתוספת ביאור אמר שהויכוח הי' בכל שבטי ישראל : ועתה. ר"ל עם היות ידיו רב לנו מול אויבינו עכ"ז ברח מעל אבשלום וזה הורה שלימותו שלא נתן מקום לבנו לחטוא כנגדו ביותר : (יא) מת במלחמה. ומזה נראה שעדיין דוד בהצלחתו עומד : (יב) למה תהיו אחרנים. ר"ל הלא סוף הדבר יהי' בגם

השאלות

אמר שא"ל שרים ועבדים, ושהיו רוצה שכולם ימותו, כי לא רצה רק שיחיו את אבשלום, כמ"ש לאט לי לנער, וכיה יכול להפסו חיים :

(יב-יג) למה כפל למה תהיו אחרונים, ותחלה אמר להשיב את המלך אל ביתו ואח"כ אמר להשיב

דבר שמואל

ולא יחוס על אהבת בניו, כי עניני המלוכה והכלל יקר בעיני המלכים יותר מעניני ביתם ועניניהם הפרטים, וא"כ הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים, עד שחשבת על עניני בנך יותר מעניני הכלל, ד] הלא אם היה חי היתה המלחמה נמשכת עד שאחד יגלה בהכרח, וא"כ גלית דעתך כי טוב יותר בעיניך, שיהיה הוא חי ואנחנו מתים, אחר שרע בעיניך מה שנלחמנו אנחנו, וכולנו חיים והוא מת תחתינו: (ט) וישראל נס איש לאהליו אמר זה שנית כהוצעה אל מה שיספר אח"ז שהיה כל העם נדון להשיב את המלך, רק ע"י שנסו איש לאהליו היו כצאן מפוזרות ואין מקבץ אותם : (י) ויהי כל העם נדון ר"ל שכן אמרו כולם איש לרעהו, המלך הצילנו אמרו הגם אם היה אבשלום חי היה זה תשלומי רע תחת טוב שהוא הצילנו מיד אויבנו, וגם סכלות גדולה אחר שע"י נושע לנו, לא ע"י אבשלום, ואיך יברח הוא מפניו : (יא) בפרט עתה אשר ואבשלום מת במלחמה, אין אחר טוב ממנו א"כ ועתה למה אתם מחרישים: (יב) והמלך ר"ל הגם שכן דברו כל ישראל ודוד ידע כל אלה כי כולם שלמים אתו, לא היה מי שיוציא זה אל הפועל אחר שנסו איש לאהליו נדחים ומפוזרים וראה דוד שצריך שהזקנים הם יעשו זאת, וזקני יהודה בראשם, ואחריהם כל העם ימשך, ולכן שלח אל זקני יהודה לאמר למה תהיו אחרונים, ר"ל כי היה צריך, א] להשיב את המלך, היינו להשיבו למלכותו, ב] להשיב את המלך אל ביתו לירושלים, ותחלה יאמרו כאילו יחלטו שדעת

אני

הַמֶּלֶךְ אֶל־בֵּיתוֹ׃ יג אַחַי אַתֶּם עַצְמִי וּבְשָׂרִי אַתֶּם וְלָמָּה תִהְיוּ אַחֲרֹנִים לְהָשִׁיב אֶת־הַמֶּלֶךְ׃ יד וְלַעֲמָשָׂא תֹּמְרוּ הֲלוֹא עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה כֹּה יַעֲשֶׂה־לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִף אִם־לֹא שַׂר־צָבָא תִּהְיֶה לְפָנַי כָּל־הַיָּמִים תַּחַת יוֹאָב׃ טו וַיַּט אֶת־לְבַב כָּל־אִישׁ־יְהוּדָה כְּאִישׁ אֶחָד וַיִּשְׁלְחוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שׁוּב אַתָּה וְכָל־עֲבָדֶיךָ׃ טז וַיָּשָׁב הַמֶּלֶךְ וַיָּבֹא עַד־הַיַּרְדֵּן וִיהוּדָה בָּא הַגִּלְגָּלָה לָלֶכֶת לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ לְהַעֲבִיר אֶת־הַמֶּלֶךְ אֶת־הַיַּרְדֵּן׃ יז וַיְמַהֵר שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶּן־הַיְמִינִי אֲשֶׁר מִבַּחוּרִים וַיֵּרֶד עִם־אִישׁ יְהוּדָה לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ דָּוִד׃ יח וְאֶלֶף אִישׁ עִמּוֹ מִבִּנְיָמִן וְצִיבָא נַעַר בֵּית שָׁאוּל וַחֲמֵשֶׁת עָשָׂר בָּנָיו וְעֶשְׂרִים עֲבָדָיו אִתּוֹ וְצָלְחוּ הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יט וְעָבְרָה הָעֲבָרָה לַעֲבִיר אֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְלַעֲשׂוֹת הַטּוֹב בְּעֵינָו וְשִׁמְעִי בן

ע"ש (יח) כר"ר פו׃ הסר א׳ בעיניו ק׳

רש"י

ישראל בא אל המלך. כל זה מדברי שליחותו: (יד) ולעמשא. שהוא שר צבא תאמרו אלא בן אחותי אתה: (יח) וצלחו הירדן. בקעוהו בתריסהון: (יט) ועברה העברה. ספינה המעברת שעוברים בה

מצודת דוד

אתם תחזירו אותו וא"כ למה יקדימו ישראל ואתם תאחרים הלא דבר ישראל כבר בא אל המלך לשוב אל ביתו כמ"ש למעל׳ ויהי כל העם נדון וגו׳ ובלהו מיד אחריו ואף כי לא נזכר וכן נאמר למטה שאמרו ישראל ולא הי׳ דברי ראשון וגו׳:
(יג) אחי אתם. במקום דוד יאמרו שהמה לו לאחים מבני שבט אחד ובשות כן הראוי להם להקדים ולא להתאחר: (יד) עצמי ובשרי. בן אביגיל אחותו: כה יעשה וגו׳. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר וכמוהו רבים במקרא: תחת יואב. כי על שהרג לאבשלום רצה להעבירו: (טו) ויט. בדברים האלה הטה דוד את לבב כולם כאשר יטו כנגד לב איש אחד: (טז) בא הגלגלה. התקבצו לגלגל והוא בעבר הירדן המערבי: (יז) וימהר שמעי. מיהר לבוא מכל בית יוסף: (יח) וצלחו הירדן. עברו הירדן נפנוו כעבדים לפני האדון: (יט) ועברה העברה. ר"ל ועוד עשתה העדה הכות בעברה הספינה להעביר בה את בית המלך ולהם הגשים וכעף חנו לעשות הטוב בעיניו להחניפו שימחול לשמעי את עונו:

מצודת ציון

(יד) תמרו. כמו תאמרו בחל"ף: (יח) וצלחו. ועברו ודוגמתו ותצלח עליו רוח ה׳ (שם י"ד): (יט) העברה. ר"ל ספינה שעוברים בה רוחב המים: לעביר. כמו להעביר:

השאלות

אל המלך, ואיך אמר ודבר כל ישראל בא, מה שלא היה האמת כן:
(כ—כח) דברי שמעי כפולים, אמר אל יחשב לי עון שהוא כל יחשבהו לעון כלל, ואמר בזית ואל

דבר שמואל

זקני יהודה שוה עם דעת כל ישראל להשיב את המלך למלכותו, ויתוכחו עמם על שלא יהיו האחרונים בענין זה להשיב את המלך אל ביתו, שבזה צריך שיצאו זקני יהודה לקראתו, ודבר כל ישראל בא אל המלך שכבר נודע לו דבר כל ישראל כולם פה אחד שישוב למלכותו וא"כ לכם המשפט להשיבו אל ביתו: (יג) ואם תשיבו כי אתם אינכם מסכימים גם ע"ז שישוב למלכותו, כאשר תיראו שיענש זקני יהודה שמרדו בו, ע"ז השיב אחי אתם עצמי ובשרי אתם, לא תיראו מעונש כי אתם אחי המלך ובני שבטו, ולמה תהיו אחרונים להשיב את המלך, ר"ל למה תהיה הסכמתכם על השבת המלכות אחרונה, והיה מחכמתו שהתחיל לדבר עמם על השבת המלך אל ביתו שמחליט שאין ספק בעיניו שרוצים במלכותו, והגד השני שלא ירצו להשיבו למלכותו, אמרו בסוף דבריו, כאילו הוא דבר רחוק בעיניו: (יד) ולעמשא כאשר הוא שר הצבא, הבטיח לו שיהי׳ תחת יואב שרצה להעבירו על שהרג את אבשלום: (יח) וצלחו הירדן לפ"מ שית׳ בפסוק י"ז י"ח, אחר שבאו יהודה ובני בנימין לקראת המלך בעבר הירדן המזרחי, אז עבר יהודה התלה, שלז"א שצלחו הירדן ר"ל בקעוהו לפני המלך פי׳ קודם העברתו, ואח"כ. (יט) ועברה העברה (פי׳ ספינת הירדן) להעביר את בית המלך, שהמלך וביתו עבר אחריהם, כמ"ש בפי"ז ויעבו כל העם והמלך עבר, (ומ"ש ולעשות הטוב בעיניו ר"ל שלא התנו עמו תנאים, שמשיבים אותו בתנאים מיוחדים, ועל מנת שימחל לכל מי שפשע כנגדו, כמו שהוא דרוב אחרי המרד, רק השתעבדו אליו בכל אופן שיעשה כאשר ייטב בעיניו לשלוח או להעניש, וזה ג"כ עורר את שמעי לבקש על נפשו). ושמעי וכו׳ כי שמעי ובני בנימין נשארו באחרונה כמו שית׳ בפסוק

 י"ט

בן־גרא נפל לפני המלך בעברו בירדן: כ ויאמר אל־המלך אל־יחשב־לי אדני עון ואל־תזכר את אשר העוה עבדך ביום אשר־יצא אדני־המלך מירושלם לשום המלך אל־לבו: כא כי ידע עבדך כי אני חטאתי והנה־באתי היום ראשון לכל־בית יוסף לרדת לקראת אדני המלך: כב ויען אבישי בן־צרויה ויאמר התחת זאת לא יומת שמעי כי קלל את־משיח יהוה: כג ויאמר דוד מה־לי ולכם בני צרויה כי־תהיו־לי היום לשטן היום יומת איש בישראל כי הלוא ידעתי כי היום אני־מלך על־ישראל: כד ויאמר המלך אל־שמעי לא תמות וישבע לו המלך:

נקוד על יצא ומפיבושת

רש"י

את עבר רוחב הנהר: (כא) ראשון לכל בית יוסף. כל ישראל תלוי לך ואני יותר מכולם והנני באתי לבקש מחילה אם תקבלני בטוחים כל ישראל שתקבלם ואם לאו יהיו יראים לשוב אליך עוד: (כג) היום יומת איש. בתמיה כי היום אני מלך עד עכשיו הייתי סבור לא זלזל בי אדם גדול כזה אלא א"כ נפסקה מלכותי מאת המקום והוא אמר לו קלל את דוד אבל עכשיו שהוא מתחרט ידעתי כי מלך אני: (כה) ולא

מצודת ציון

(כ) העוה. מלשון עון: (כב) התחת. תחת במקום: קלל. מל' קלות ובזיון: (כג) לשטן. למקטרג:

מצודת דוד

בעברו בירדן. בעת עברו בירדן: (כ) אל יחשב לי אדוני עון. כמה שהייתי בקושרים לנטות אחרי אבשלום וכאומר הלא כמעט כולם נטו אחריו למה יחשב לי לעון יותר מכולם: ואל תזכר. אף כדבר הקללה אשר העויתי אני לבדי שאלתי לבל יזכרם לשומה על לבו: (כא) כי ידע. יודע אני בעצמי שחטאתי ומתחרט אני עליו: ראשון. להראות הכנעה גדולה: לכל בית יוסף. כל ישראל קרואים בית יוסף כמ"ש אולי יחנן וגו' שארית יוסף (עמוס ה') ועל שכלכלם במצרים נקראו על שמו: (כב) התחת זאת. וכי בעבור הכנעה קטנה כזאת לא יומת על אשר קלל משיח ה': (כג) מה לי ולכם. ר"ל מה השייכות אשר בינינו מה שעשיתם לי ומה שעשיתי לכם אשר תהיו לי היום לשטן ולמקטרג לאבד המלוכה עי"ו. וכי מכרתוני שהיום יומת איש בישראל הלא מכיר אני בדבר שהוא כאלו היום היתה התחלת מלכותי ואם אנקום בו הלא כולם יחשבו שאקח מהם נקם על אשר מרדו בי ואסי' הינם לבלא ימליכוני מעתה: (כד) לא תמות. בעבור העון הזה: (כה) ולא עשה רגליו. לא רחץ רגליו ולא תקן שער שפה

השאלות

תזכור, שהוא שהגם שיחשבהו לעון לא יזכרהו, ומז"ש לשום המלך אל לבו:

דבר שמואל

י"ח, ועברו הירדן אחרי המלך, ולכן בעת רצה המלך לעבור נפל לפניו, כי אחרי עברו הירדן יתפוש מלכות, ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, לא כן טרם עבר עודנו דינו כהדיוט ויוכל למחול: (כ) אל יחשב ר"ל כי הוא חטא בשתים, א] העון הכולל שהיה בין הקושרים והמורד במלכות חייב מיתה, ועז"א שאל יחשב לו עון זה כלל, כי בהכרח יעבור על פשע המרידה שפשעו בו כל העם, ב] מה שחטא הוא ביחוד במה שקללו, שעז"א ואל תזכר את אשר העוה עבדך, שחטא זה גדול מצד ג' בחינות, א] מצד המעשה עצמו, שעז"א אשר העוה, ב] מצד הזמן ביום אשר יצא אדני המלך מירושלים עיף ויגע, כענין כי אתה אשר הכית רדפו, ג] מצד הכונה, כי המורד במלכות כונתו לפרוק עול, לא כן מה שקלל וסקל אחרי שברח המלך היתה הכונה רעה לשום המלך אל לבו, להעליב ולהכאיב לב המלך ולצערו: (כא) כי ידע אמר די לי עונש במה שידעתי והכרתי גודל חטאי, וכפי שהכרתי בחטאי הגדול כן קדמתי להיות כמופת לרבים במה שבאתי ראשון לכל בית יוסף, שממני ילמדו כולם ק"ו לשוב אליך: (כב) התחת זאת ר"ל הגם שבעל המרד תמחול בהכרח כי לכל העם בשגגה, ולא תעניש, אבל תחת זאת שקלל הלא יומת שהוא חטא גדול פרטי שחטא הוא לבדו: (כג) מה לי ולכם השיב שאין להמיתו משני פנים, א] שבקל ימצא מזה נזק שכאשר יראו שנוקם במכעיסיו יאמרו שכן יעור חמה לאויביו ושונאיו כל הקושרים ולא ישובו אליו, וז"ש כי תהיו לי היום לשטן, ב] שאחר שמתחיל היום ההוא כאילו מלך מחדש, כי היום קבלוהו עליהם, מנהג המלכים שביום מלכם יעשו חסד ויפטרו כל אסירי המלך ממות, ואף כי שאין לגזור מיתה באותו היום, וז"ש היום יומת איש בישראל, ובאר הטעם לשני אלה, הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל אין ראוי להמיתו משני הטעמים האמורים, אם מצד שהמלוכה רפויה עדיין בידי יהיה זה לשטן, ואם

כה וּמְפִבֹשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל יָרַד לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וְלֹא־עָשָׂה רַגְלָיו וְלֹא־עָשָׂה שְׂפָמוֹ וְאֶת־בְּגָדָיו לֹא כִבֵּס לְמִן־הַיּוֹם לֶכֶת הַמֶּלֶךְ עַד־הַיּוֹם אֲשֶׁר־בָּא בְשָׁלוֹם׃ כו וַיְהִי כִּי־בָא יְרוּשָׁלַםִ לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה לֹא־הָלַכְתָּ עִמִּי מְפִיבֹשֶׁת׃ כז וַיֹּאמַר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עַבְדִּי רִמָּנִי כִּי־אָמַר עַבְדְּךָ אֶחְבְּשָׁה־לִּי הַחֲמוֹר וְאֶרְכַּב עָלֶיהָ וְאֵלֵךְ אֶת־הַמֶּלֶךְ כִּי פִסֵּחַ עַבְדֶּךָ׃ כח וַיְרַגֵּל בְּעַבְדְּךָ אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ כְּמַלְאַךְ הָאֱלֹהִים וַעֲשֵׂה הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ כט כִּי לֹא הָיָה כָּל־בֵּית אָבִי כִּי אִם־אַנְשֵׁי־מָוֶת לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַתָּשֶׁת אֶת־עַבְדְּךָ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ וּמַה־יֶּשׁ־לִי עוֹד צְדָקָה וְלִזְעֹק עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ ל וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה תְּדַבֵּר עוֹד דְּבָרֶיךָ אָמַרְתִּי אַתָּה

וציבא

ת"א ומפיבושת וגו'. שבת נו: ולא עשה. יבמות מח ודף קג: ויהי כי בא. שבת נו: ויאמר וגו'. שם: וירגל וגו'. שם: ויאמר לו. שם:

ע"ש (כח) סדר"כ ל פוה"ע ג עי"ש: (כט) ספרי האז:

רש"י

עשה רגליו. לשון תקון הוא העברת שער שבין הרגלים: שפמו. גרנון בלע"ז: (כו) למה לא הלכת עמי. לצאת מירושלים כשיצאתי: (כז) כי פסח עבדך. ואיני יכול לילך ברגלי:

מצודת דוד

השפם וגו' כי נתעלב בגלות דוד: (כו) כי בא ירושלים. ר"ל כאשר בא דוד לירושלים יצא מפיבושת לקראת המלך: למה לא הלכת עמי. כאשר הלכו אחר אוהבי: (כז) רמני. רימה אותי כי אמרתי אחבשה החמור לרכוב עליה כי פסח אני ולא אוכל ללכת ברגלי ובתוך כך הלך הוא לבדו ולא הבולני ללכת יחידי: (כח) וירגל. וכן ידעתי שאמר עלי דברי רכיל: כמלאך האלהים. לדעת האמת והשקר ולזה עשה כאשר טוב בעיניך כי ודאי לא תטה מן האמת: (כט) אנשי מות. על ששאול בקש נפשך ועכ"ז עשית עמי צדקה להיות מאוכלי שלחנך בעבור צדקת אבי יהונתן: ומה יש לי. ועם זה מה יש לי עוד צדקה ולזעוק עוד בעבורה להטיב עמי כדבר הנחלה: (ל) למה תדבר וגו'. למה תרבה

מצודת ציון

(כה) בן שאול. אף בן הבן יקרא בן: עשה. תקן וכן וימהר לעשות אותו (בראשית י"ח): שפמו. שער השפה וכן ועל שפם יעטה (ויקרא י"ג): (כז) רמני. מלשון רמאות: אחבשה. ענין תקון האוכף: לי. לצרכי: פסח. חגר: (כח) וירגל. ענין רכילות ול"הר כמו לא רגל על לשונו (תהלים ט"ו): (כט) אנשי מות. ר"ל חייבי מיתה: ותשת. ותשם: (ל) השדה. הוא כולל כל הנחלה:

השאלות

(כה) למה הודיע שלא עשה רגליו וכו', ומה שאמר כי בא ירושלים לא יצדק כי בירושלים ישב עד פתה, ועתה יצא מירושלים לקראת המלך, ומז"ש ועשה הטוב בעיניו וכו', שסוף דבריו כולם דברי מותר:

דבר שמואל

מצד הטעם השני: (כה) ומפיבושת, כבר באהרתי (למעלה טז יג) שמה שקבל דוד דברי ציבא היה מצד שני ענינים, א] שהיה נראה כדבריו ממה שלא הלך מפיבושת עם המלך להצטער בצרתו, ב] ממה שלא התירא לשבת בירושלים והוא מאוהבי דוד, וספר פה כי בטוחו לפני דוד, ניכר היטב כי עבדו דבר עליו לשון שקר, כי הראי' ממה שלא הצטער בצרתו, נראה שקרותה ממה שלא עשה שער רגליו ושפמו ולא כבס בגדיו מיום לכת המלך עד שובו, כי התאבל ונצטער על צרת אדוניו, וכן הראיה השנית ממה שישב בירושלים בלא פחד ג"כ שקר. כי, (כו) ויהי כי בא ירושלים לקראת המלך ר"ל שבאמת ישב מפיבושת עד עתה חוץ לעיר נחבא ונסתר, וכי בא עתה ירושלים בעת שבא דוד ושם קבל פניו, וכאשר כבר נראה צדקתו ושאל לו המלך למה לא הלך עמו, השיב: (כז—כח) עבדי רמני שלא די שלא חבש לי החמור עוד רגל בעבדך, ואין אני צריך להתגולל על שקריו כי אדוני המלך כמלאך האלהים שידע הכל מעצמו בחכמתו, ועוד שבהשגלות תהיה כדי להשיב לי השדה ושיחזור המלך מדברו, ואיני רוצה בזה רק ועשה הטוב בעיניך: (כט) כי ר"ל אחר שהשדה שנתת לי הוא צדקה, וכן הוספת צדקה וחסד אחר מה ששמתני מאוכלי שולחנך (אחת שכל אנשי שאול היו ראוים למות) איך אבקש צדקה אחרת שהיא השדה, וכ"ש איך אזעוק בשלא לקחת ממני את שלי: (ל) אמרתי דוד הבין כי השטן עליו רק שדבר המלך אין להשיב, רק פירש דבריו שהיתה כונתו שיחלק

פניהם

וְצִיבָא תַּחְלְקוּ אֶת־הַשָּׂדֶה׃ לא וַיֹּאמֶר מְפִיבֹשֶׁת אֶל־הַמֶּלֶךְ גַּם אֶת־הַכֹּל יִקָּח אַחֲרֵי אֲשֶׁר־בָּא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ בְּשָׁלוֹם אֶל־בֵּיתוֹ׃ לב וּבַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי יָרַד מֵרֹגְלִים וַיַּעֲבֹר אֶת־הַמֶּלֶךְ הַיַּרְדֵּן לְשַׁלְּחוֹ אֶת־בַּיַּרְדֵּן׃ לג וּבַרְזִלַּי זָקֵן מְאֹד בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְהוּא־כִלְכַּל אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּשִׁיבָתוֹ בְמַחֲנַיִם כִּי־אִישׁ גָּדוֹל הוּא מְאֹד׃ לד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־בַּרְזִלָּי אַתָּה עֲבֹר אִתִּי וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ עִמָּדִי בִּירוּשָׁלִָם׃ לה וַיֹּאמֶר בַּרְזִלַּי אֶל־הַמֶּלֶךְ כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי כִּי־אֶעֱלֶה אֶת־הַמֶּלֶךְ יְרוּשָׁלִָם׃ לו בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם הַאֵדַע ׀ בֵּין־טוֹב לְרָע אִם־יִטְעַם עַבְדְּךָ אֶת־אֲשֶׁר אֹכַל וְאֶת־אֲשֶׁר אֶשְׁתֶּה אִם־אֶשְׁמַע עוֹד בְּקוֹל שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְלָמָּה יִהְיֶה עַבְדְּךָ עוֹד לְמַשָּׂא אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ לז כִּמְעַט יַעֲבֹר עַבְדְּךָ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶת־הַמֶּלֶךְ וְלָמָּה יִגְמְלֵנִי

המלך

ת"א אתה וציבא. שם יומא כב: ויאמר מפיבשת. שבת שם: בן שמנים. שבת קנב:

ע"ש (לב) מדר"ש כו מא א: (לו) תנ' מקץ:

רש"י

הירדן ק'

(לב) לשלחו ללוותו: (לג) כי איש גדול הוא. בעושר: (לה) כמה ימי שני חיי. אשר יש לי לחיות: כי אעלה וגו'. הלא מעט הם ומה הנייה יש לי בכלכולך: (לו) האדע בין טוב לרע. בין מאכל טוב למאכל רע: ואמרו חז"ל שסוף בזמה הי' לפיכך קפצה עליו זקנה: כמעט יעבר עבדך. הלויה מועטת יעבור עמך

מצודת ציון

(לא) אחרי. הוא כענין הואיל כמו ואחר אם אינכם שומעים (יחזקאל כ'): (לב) את המלך. עם המלך: לשלחו. ענין לויה: (לג) כלכל. ענין ספוק המזון כמו וכלכלתי אותך (בראשית מ"ה): (לה) כמה. מהו המספר: (לו) שרים ושרות. משוררים ומשוררות: (לז) יגמלני. ענין הטבת

מצודת דוד

דברים כן אמרתי וגזרתי שיחולק בין שניכם: (לא) גם את הכל יקח. אף אם ציבא יקח הכל אינני חושש אחרי שבא אדוני בשלום כי בזה אני שמח יותר מבנחלה: (לב) לשלחו. ללותו את הירדן: (לג) בשיבתו. בעת אשר שב במחנים: איש גדול. בעושר רב: (לה) כמה ימי שני חיי. אשר יש לי להיות עוד וכי רבים המה להתעלס עם המלך להתענג בהם: (לו) בן שמנים וגו'. ר"ל עוד מעט יש לי להיות: האדע. ועוד מה תועלת שבתי עמו אם לחלוק לי כבוד להיות מאנשי עצהו וכי אדע בין טוב לרע לגודל זקנתי ואם להאכילני מעדנים וכי אטעם טעם מאכל ומשקה להיות מהנה במאכל ומשקה מטובה ואם לשמח לבבי בקול שרים ושרות האם אשמע עוד הלא אזני כבדה משמוע מחמת הזקנה: עוד למשא. לא די שלא יתענג להתעלס בי כי עוד למשא אחשב לו: (לז) כמעט. דרך מועט יעבור עבדך

דבר שמואל

שיהיה בשדה, וז"ש אמרתי ר"ל כן היה דעתי, ובזה לא חזר מדבריו, וגם לא היה בזה עול נגד מפיבושת אחר שציבא ובניו עובדים את השדה מגיע להם החצי כאריס היורד למחצה: (לא) ומפיבשת השיב שכ"כ ישמח לבו על ביאת מלכו עד שלא ירע בעיניו גם אם יקח את הכל, וחז"ל אמרו שנענש דוד ע"ז שקבל לה"ר ועי"ז נחלקה מלכות ב"ד, ולכן נסמך ענין מפיבושת לענין שמעי, כי שם נשא פשע המורד ומקלל מלכו, ופה האשים לאיש שלומו ובריתו שלא כמשפט: (לג) וברזלי ר"ל שנהג עמו כבוד מג' טעמים, א] מגד זקנותו, ב] והוא כלכל וכו' להשיב טובה, ג] כי איש גדול הוא: (לד) אתה עבור אתי א"ל שני דברים, א] שאחר שהמנהג שבענין כזה יעבור איש היותר גדול בעם את המלך לכבודו, ... אתה עבור אתי כי אין גדול ממך, ב] וכלכלתי אותך והגם שאין אתה צריך לזה, יהיה זה עמדי שתהיה מאוכלי שולחני לכבוד, ב] בירושלים בעיר המלוכה ולא תשב בעיר קטנה ברוגלים: (לה) ויאמר ברזלי, השיב, א] אם היה לכתי לצורך ותועלת הלא לא ימשך תועלת זה זמן רב כי כמה ימי שני חיי, ואין לאוי הטורח הזה בעבורו כי אעלה את המלך ירושלים: (לו) (זאת שנית) שלא ימשך תועלה מהליכתי כלל, כי אם רוצה בי בעבור צורך המלך לדרוש ממני עצה ותושיה, האדע היום בין טוב לרע, ואם לתועלתי, אם יטעם עבדך וכו' ור"ל שלא אהנה עוד לא מחוש הטעם, וגם מחוש השמע אם אשמע עוד בקול שרים ושרות, ולא לבד שהוא לא להועיל, אהיה עוד למשא: (לז) (זאת שלישית) כמעט יעבר ר"ל למה יגמלני כ"ז (אף אם שיתי נגה בזה) וכי בעבור המעט מה שאני עברתי להעביר את המלך את הירדן, כי גם

עמיתי

המלך הגמולה הזאת: (לח) ישב נא עבדך ואמת בעירי עם קבר אבי ואמי והנה עבדך כמהם יעבר עם אדני המלך ועשה לו את אשר טוב בעיניך: (לט) ויאמר המלך אתי יעבר כמהם ואני אעשה לו את הטוב בעיניך וכל אשר תבחר עלי אעשה לך: (מ) ויעבר כל העם את הירדן והמלך עבר וישק המלך לברזלי ויברכהו וישב למקמו: (מא) ויעבר המלך הגלגלה וכמהן עבר עמו וכל עם יהודה ויעבירו את המלך וגם חצי עם ישראל: (מב) והנה כל איש ישראל באים אל המלך ויאמרו אל המלך מדוע גנבוך אחינו איש יהודה ויעברו את המלך ואת ביתו את הירדן וכל אנשי דוד עמו: (מג) ויען כל איש יהודה על איש ישראל כי קרוב המלך אלי ולמה זה חרה לך על הדבר הזה האכול

העבירו ק׳

אכלנו

רש״י

גלוותך אחר שהעבור את הירדן: הגמולה הזאת. שאינה הוגנה לי: (לח) עבדך כמהם. בנו היה: (מג) כי

מצודת דוד

עמך מן הירדן והילך ואח״ז אשוב לביתי: הגמולה הזאת. כאומר אם תרצה לגמול עמי חסד למה יעשה הגמולה הזאת אף גם טובה לי: (לח) ישב. לאשר אשוב ואמות בעירי ואקבר עם קבר אבי: והנה עבדך כמהם. בנו היה ואמר לו הלא כמהם עמנו ויעבור הוא עמך ובזה ישולם הגמול בעשות עמו החסד שתרצה: (לט) אתי יעבר כמהם. כאומר אף אם לא שאיה יעבור עמי מרצון עצמי ואף אעשה עמו הטוב בעיניך ועכ״ז לא יחשב לתשלום גמול כ״א כל אשר תבחר לצוות עלי אעשה לך: (מא) העבירו. את הירדן: וגם חצי עם ישראל. ר״ל מקצת מעם ישראל שהרי נאמר אח״ז וכל איש ישראל באים וגו׳ כי לפעמים יאמר חצי על חלק שנחלק אם מעט ואם הרבה כמו ויחץ את הילדים (בראשית ל״ג): (מב) באים. לגלגל: מדוע גנבוך. ר״ל מדוע בני יהודה הביאוך בהסתר ובהחבא והעבירו את הירדן גם את המלך גם ביתו והנשיו אשר עמו (ואף שדברו עם המלך אמרו וכל אנשי דוד ולא אמרו ואנשיך כי הסבו פניהם גם מול בני יהודה): (מג) כי קרוב וגו׳. כי הוא מבני שבט יהודה: ולמה זה חרה לך. ר״ל ועוד מה מזיק

מצודת ציון

הפוכה: (מג) על איש ישראל. אל איש ישראל:

דבר שמואל

שמיתי יותר מזה, הלא מעט שניתי ואין זה ראוי לגמול: (לח) (רביעית) שאם בכ״ז רוצה המלך להטיב עמי, ישב נא עבדך ואמות בעירי, כי הגיע עתי, וממילא בני עומד תחתי לירשני, והוא יעבור כי לו משפט הירושה תחת אביו: (לט) ויאמר המלך אתי יעבר כמהם, גם בל״ז יעבור אתי כי רציתי להטיב עמו ביחוד מצד עצמו, ולא אעשה עמו הטוב בעיני רק הטוב בעיניך, ובלעדי זה כל אשר תבחר עלי אעשה לך ביחוד: (מ) ויעבר אחר הדבור הזה שהיה במעמד כולם עבר עם יהודם שהלם. והמלך (עם ברזילי) עבר אחריהם ואז וישק המלך וכו׳: (מא) ויעבירו את המלך שהעבירוהו לגלגל, וגם חצי עם ישראל היינו החצי מן אלף איש שבאו מישראל, כי האחי השני נתאחרו כי עברו את הירדן בהתרגזה (כנ״ל): (מב) והנה ואז נודע הדבר בישראל והתאספו והתרעמו על שלא הודיעו להם, וזה משני פנים, אם מצד כבוד המלך, שהיו כל ישראל באים לקראתו, אם מצד כבודם כמו שית׳ וז״ש מדוע גנבוך וכו׳, והנה לא היה בזה מהתרעומת אם היה המלך עובר לבדו, שהיה נראה שבשמות לבו של ישראל מרוצים בו, ועקר תרעומתם מצד שהעבירו את המלך וכל אנשי דוד אתו, שהגבורים והצבא עוברים אתו, כאילו הוא מלך נוסע ברב חיל, ובוטח על חילו ועל אנשי יהודה שהשלימו אתו, וכאילו ישתרר בחזקה על ישראל, וזה גנבת דעת אחר שהם האחרנו ג״כ להשיב את מלכם: (מג) ויען כל איש יהודה, השיבו להם שלש טענות, א] מה שהקדמנו הוא כי לי משפט הקדימה מצד שהמלך קרוב אלי, אם בשאני משבטו, אם יען שהוא ביהודה, ב] ולמה זה חרה לך על הדבר הזה שאין זה פוגם כבודך ומה לך אם ברב עם הדרת מלך, הלא הוא מוחל על כבודו, ג] האכול אכלנו ר״ל שבסעודה יש נ״מ להבא ראשון שאוכל את הטוב והמובחר, וכן בעת שחולקים משאת ומתנות שהבא אחרון לא ישיג משאת, אבל פה וכי אכלנו או נשאנו מיטאת, ר״ל הנה המלך שלם לפניכם, אנחנו

כשגגוא

אָכַלְנוּ מִן־הַמֶּלֶךְ אִם־נִשֵּׂאת נִשָּׂא לָנוּ׃ מד וַיַּעַן אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶת־אִישׁ יְהוּדָה וַיֹּאמֶר עֶשֶׂר־יָדוֹת לִי בַמֶּלֶךְ וְגַם־בְּדָוִד אֲנִי מִמְּךָ וּמַדּוּעַ הֱקִלֹּתַנִי וְלֹא־הָיָה דְבָרִי רִאשׁוֹן לִי לְהָשִׁיב אֶת־מַלְכִּי וַיִּקֶשׁ דְּבַר־אִישׁ יְהוּדָה מִדְּבַר אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃

כ א וְשָׁם נִקְרָא אִישׁ בְּלִיַּעַל וּשְׁמוֹ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי אִישׁ יְמִינִי וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר וַיֹּאמֶר אֵין־לָנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלָה־לָנוּ בְּבֶן־יִשַׁי אִישׁ לְאֹהָלָיו יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיַּעַל כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי דָוִד אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי וְאִישׁ יְהוּדָה דָּבְקוּ בְמַלְכָּם מִן־הַיַּרְדֵּן וְעַד־יְרוּשָׁלִָם׃

ע"ש. (מד) מדר"ש יד כד א: (א) רו"ר א ד זוהר תרומה מדר"ש א ג : ויבא

רש"י

קרוב המלך אלי. משבטי הוא: אם נשאת. כמו משאת (בראשית מ"ג ל"ד) פרס מבית המלך: (מד) עשר ידות לי במלך. שאנו עשרה שבטים: וגם בדוד. אעפ"י שהוא קרוב לכם אני משוך בו יותר ממך שאני עשר ידות: ומדוע הקלתני. להיות אתה קודם וכי לא היה דברי ראשון להשיב את מלכי וקודם לכן בא דברינו אליו להשיבו כמ"ש למעלה ודבר כל ישראל בא אל המלך: ויקש דבר איש יהודה. לשון התקוששו (צפניה ב' א') נראה והושוו דבר איש יהודה שהראם איגרת ששלח להם דוד למה תהיו אחרונים להשיב את המלך וגו' כך מסורת באגדה. ויש לפרש ויקש לשון קושי והחזק וכן תירגם יונתן ותקיף:

כ (א) ושם נקרא. נזדמן לשון הקדיש קרואיו (צפניה א' ז') ויקרא אבשלום לכל בני המלך (ש"ב י"ג כ"ג):

מצודת ציון

נשאת נשא. ענין תשורה ומתן כמו ויתן משאת כיד המלך (אסתר ב'): (מד) ידות. חלקים: הקלתני. מלשון קלות ובזיון: ויקש. מלשון קשה:

כ (א) נקרא. מל' מקרה: בליעל. בלי עול שמים ר"ל רשע: נחלה. הוא חלק וכפל הדבר במ"ש: (ב) ויעל.

מצודת דוד

שנאתי ראשון וכי אכלנו משל המלך וכי קבלנו ממנו תשורה ומתן לשהאמרו לא השארתם לנו מאומה: (מד) עשר ידות וגו'. הלא יש לי עשר חלקים במלך כי אנחנו עשרה שבטים (הכל מבנימין בהו מקלתם והם האלף שעם שמעי ולא יחשב לא לאלה ולא לאלה): וגם בדוד. אף שהוא מבני שבטך מ"מ רוצה אני בו יותר ממך: ומדוע הקלתני. בזית אותי כאלו אין ממש בנו והכל ממך: ולא היה דברי ראשון. וכי לא בא אליו דברי בתחלה שישוב אל ביתו כמ"ש במעלה ודבר כל ישראל בא וגו': לי להשיב. ר"ל א"כ מהראוי לי להשיב את מלכי ולא לכם ואתם סמעט ואיפרתם עד כה: ויקש דבר איש יהודה. אנשי יהודה דברו קשות לישראל יותר מישראל ליהודה:

כ (א) ויתקע. לאות סימן על המרד: אין לנו חלק. כלפי שהיו בני יהודה וישראל מתוכחים למי יש חלק יותר בדוד אמר הוא למה תריבו כולכם הנו אין לנו חלק כלל ולכו איש לאהליו: (ב) דבקו במלכם. הלכו עמו מהירדן

השאלות

(א) למה התעורר שבע בן בכרי, והוא ראה שכל ישראל נסו אחרי מלכם, ואיך אחרי שהיה העם נדון בכל שבטי ישראל להשיב את המלך, ספק לנו פתאום אל קול איש בליעל, ומהו הכפל אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי, ולמה הקדים המלך לכלות פלגשיו בית משמרת פרם שם לרדוף אחרי שבע בן בכרי:

דבר שמואל

שעברתהו את הירדן ואתם תעבירוהו מעתה והלאה, והוא מלכבם כמו שהוא מלכנו: (מד) ויען איש ישראל, השיבו על שלש טענותיהם, (על הא') מ"ש שאתם לכם משפט הקדימה מצד הקורבה, עשר ידות לי במלך, לנו משפט הקדימה מצד שאנחנו הרוב, אנחנו עשרה שבטים ואתם שבט אחד, ולי עשרה חלקים במלכות, וגם בדוד אני ממך שעורו גם בדוד עשר ידות לי ממך, הגם שהוא דוד ממשפחת יהודה בכ"ז אני עשר ידות ממך, והמלך לא יביט על שאר ומשפחה רק על עמו ומלכותו, (על הב') מ"ש ולמה זה חרה לך, השיבו ומדוע הקלותני (על הג') מ"ש האכול אכלנו, השיבו ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי, כי מהראוי שאחשוב שאנו רוב ישראל, נשיב את מלכנו עפ"י הסכמתנו, לא עפ"י דבר שבט אחד, כאילו הדבר. הראשון הדובר אלי להשיב את מלכי אינו דברי רק דבר יהודה, הוא הדובר בראשונה ואנו אחריו, ובזה לנו בזיון וקלון, ויקש דבר איש יהודה כי ע"י נתהוה ויכוח ומדנים, אנשי יהודה הקשו דברים נגד ישראל, וע"י התעורר שבע בן בכרי למרוד:

כ (א) ושם נקרא. במעמד הויכוח הנ"ל שהתוכחו יהודה עם ישראל, ואמר כי הם יותר במלכות מצד שהם שאר המלך, נמצא במקרה איש בליעל, שעורר מדנים ואמר הנה, ויאמר אין לנו חלק בדוד, ר"ל מה לכם במלכות בית דוד, אם מצד דוד הלא הוא שייך למשפחתו

ג וַיָּבֹא דָוִד אֶל־בֵּיתוֹ יְרוּשָׁלִַם וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֵת עֶשֶׂר־נָשִׁים ׀ פִּלַגְשִׁים אֲשֶׁר הִנִּיחַ לִשְׁמֹר הַבַּיִת וַיִּתְּנֵם בֵּית־מִשְׁמֶרֶת וַיְכַלְכְּלֵם וַאֲלֵיהֶם לֹא־בָא וַתִּהְיֶינָה צְרֻרוֹת עַד־יוֹם מֻתָן אַלְמְנוּת חַיּוּת׃ ד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־עֲמָשָׂא הַזְעֶק־לִי אֶת־אִישׁ־יְהוּדָה שְׁלֹשֶׁת יָמִים וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד׃ ה וַיֵּלֶךְ עֲמָשָׂא לְהַזְעִיק אֶת־יְהוּדָה וַיּיחֶר מִן־הַמּוֹעֵד אֲשֶׁר יְעָדוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אֲבִישַׁי עַתָּה יֵרַע לָנוּ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי מִן־אַבְשָׁלוֹם אַתָּה קַח אֶת־עַבְדֵי אֲדֹנֶיךָ וּרְדֹף אַחֲרָיו פֶּן־מָצָא לוֹ עָרִים בְּצֻרוֹת וְהִצִּיל עֵינֵנוּ׃ ז וַיֵּצְאוּ אַחֲרָיו אַנְשֵׁי יוֹאָב וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וְכָל־הַגִּבֹּרִים וַיֵּצְאוּ מִירוּשָׁלִַם לִרְדֹּף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי׃ ח הֵם עִם־הָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן וַעֲמָשָׂא בָּא לִפְנֵיהֶם וְיוֹאָב חָגוּר ׀ מִדּוֹ לְבֻשׁוֹ וְעָלָו חֲגוֹר חֶרֶב מְצֻמֶּדֶת עַל־מָתְנָיו בְּתַעְרָהּ

והוא

ע"ש (ג) מכילתא משפטים כ ירוש' סנהדרין ב ג :

ויוחר ק'. ועליו ק'

רש"י

לבן זימון: (ד) הזעק לי את איש יהודה. שיהיו כאן עד ג' ימים: ואתה פה עמוד. לסוף שלשת ימים הוי זהיר להיות עומד כאן לפני כי הפנאי היה לרדוף אחרי שבע בן בכרי: (ה) ויוחר מן המועד. אשכחינהו לרבנן דפתחו במסכתא כדאיתא בסנהדרין: (ו) אתה קח את עבדי אדניך. אחרי אשר איחר עמשא שר הצבא ולא הביא את צבא יהודה קח אתה מן המצאים סביביו לרדוף אחריו: והציל עינינו. הציל עצמו לעינינו והרי זה מקרא קצר: (ח) מצמדת על מתניו. סמוכה מאוד לגופו לרוחב מתניו שלא כדרך

מצודת דוד

אל ביתו לירושלים: (ג) בית משמרת. במקום משומר לבל יבוא מי אליהן כי אסורות לכל אדם על היותן פילגשי המלך: ואליהם לא בא. רז"ל נסתפקו בדבר מהם אמרו שהיה אסור לבן על שבא אבשלום עליהן. ויש אמרו שמעצמו מנע מבן לא בעמוד היצור: צררות. קשורות מבלי היתר להנשא לאיש: עד יום מתן וגו'. כתרגומו. ומתקרין עד יום מותהן ארמלן דבעליהן קיים: (ד) שלשת ימים. עד שלשת ימים: ואתה פה עמד. שוב עמהם לעמוד פה כי רצה להעמידו לשר הצבא במקום יואב: (ה) ויוחר. נתאחר יותר מהזמן שקבע לו: (ו) אל אבישי. לא רצה מעיקרא לצוות ליואב כי היה כועס עליו על הרגו את אבשלום: ירע לנו. יעשה לנו רעה יותר מן אבשלום: עבדי אדניך. ר"ל עבדי המלך ולא אמר עבדי. כי כן דרך המקרא וכן נשי למך (בראשית ד') עם כי למך עצמו אמרו: פן מצא. כמו פן ימצא עבר במקום עתיד: והציל עיננו. יציל עצמו מעינינו. או יפריע עינינו ממנו: (ז) אנשי יואב. הגבורים אשר היו סרים למשמעתו והלכו עמו מאז אל המלחמה: (ח) הם עם האבן וגו'. בהיותם שם סמוך לאבן וגו': ועליו. על הלבוש היה חגור חרב מצומדת על מתניו לרוחב לא תלוים על היריך כדרכם.

מצודת ציון

ענין סלוק כמו ונעלה הענן (במדבר ט'): (ג) ויכלכלם. הספק מזונות: צררת. קשורות כמו צרורות כספיהם (בראשית מ"ב): (ד) הזעק. אסוף בקול זעקה: (ה) ויוחר. מל' איחור ועיכוב: המועד. הזמן: יעדו. ענין קביעות כמו שמעו מטה ומי יעדה (מיכה ו'): (ו) והציל. מלשון הצלה. או הוא מענין הפרשה כמו אשר הציל אלהים (בראשית ל"א): (ז) והכרתי והפלתי. ת"י קשתיא וקלעיא: (ח) עם האבן. סמוך להאבן: מדו לבושו. היא היא וכפל המלה בשתום נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל י"ב): מצמדת. חגורה כמו צמיד פתיל (במדבר י"ט): בתערה. הוא תיק החרב:

דבר שמואל

לשבט יהודה ואין ליתר השבטים חלק בו, כי עמ"ש ישראל עשר ידות לי במלך, נראה יהודה שאין מגיע להם חלק כחלק, ולא נחלה בבן ישי, ר"ל כי יחזיקו במלכות, או מגד שכולם רוצים וי"ל אלו מגד שהוא מלך בן מלך שהמלכות נחלה מדוד דוד, וזה לא נמצא בו ג"כ, כי מגד שהוא בן ישי שהיה הדיוט אין המלכות נחלה ג"כ, ולכ"כ איש לאהליו ישראל: (ג) ויקח המלך את עשר נשים, באמרו חכמינו ז"ל מפני שהשתמש בהם הדיוט ואסורים למלך, ולכן הקדים לעשות דבר זה תיכף בבואו, להראות שאבשלום (שגם שבהרוגו ומשאהו כל ישראל) היה לו דין הדיוט, כי אין לאדם כח למרוד במלכותו, ולהמליך איש אחר, וזה יהיה האות כי כן ינהג עם שבע בן בכרי ועם המורדים בו עתה, לשטפם במורדים והמה ישמעו וייראו: (ז) ויצאו וגו' מירושלים לרדוף, ר"ל לא יצאו לפגוע בעמשא ויואב הלכו עמו רק לרדוף תיכף בהיות אשר עמשא, באופן שפגעו את עמשא במקרה: (ח) חגור מדו לבושו, היה לשר צבא לבוש מיוחד, שבו יכירו כולם כי הוא שר הצבא וכן היה יואב

לבש

וְהוּא יָצָא וַתִּפֹּל׃ ט וַיֹּאמֶר יוֹאָב לַעֲמָשָׂא הֲשָׁלוֹם אַתָּה אָחִי וַתֹּחֶז יַד־יְמִין יוֹאָב בִּזְקַן עֲמָשָׂא לִנְשָׁק־לוֹ׃ י וַעֲמָשָׂא לֹא־נִשְׁמַר בַּחֶרֶב ׀ אֲשֶׁר בְּיַד־יוֹאָב וַיַּכֵּהוּ בָהּ אֶל־הַחֹמֶשׁ וַיִּשְׁפֹּךְ מֵעָיו אַרְצָה וְלֹא־שָׁנָה לוֹ וַיָּמֹת וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אָחִיו רָדַף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי׃ יא וְאִישׁ עָמַד עָלָיו מִנַּעֲרֵי יוֹאָב וַיֹּאמֶר מִי אֲשֶׁר חָפֵץ בְּיוֹאָב וּמִי אֲשֶׁר־לְדָוִד אַחֲרֵי יוֹאָב׃ יב וַעֲמָשָׂא מִתְגֹּלֵל בַּדָּם בְּתוֹךְ הַמְסִלָּה וַיַּרְא הָאִישׁ כִּי־עָמַד כָּל־הָעָם וַיַּסֵּב אֶת־עֲמָשָׂא מִן־הַמְסִלָּה הַשָּׂדֶה וַיַּשְׁלֵךְ עָלָיו בֶּגֶד כַּאֲשֶׁר רָאָה כָּל־הַבָּא עָלָיו וְעָמָד׃ יג כַּאֲשֶׁר הֹגָה מִן־הַמְסִלָּה עָבַר כָּל־אִישׁ אַחֲרֵי יוֹאָב לִרְדֹּף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי׃ יד וַיַּעֲבֹר בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָבֵלָה וּבֵית מַעֲכָה וְכָל־הַבֵּרִים וַיִּקָּלֲהוּ וַיָּבֹאוּ אַף־אַחֲרָיו׃ טו וַיָּבֹאוּ וַיָּצֻרוּ

ת"א ועמשא לא נשמר . כס : **ע"ש** (טו) אגב"ר כב: ויקהלו ק' **עליו**

רש"י

חגורי חרב כדי שתהא נוחה ליפול ולא יצטרך להוציאה מתערה : והוא יצא . **כנגד עמשא** : ותפל החרב מתערה לפי שהיתה חלקה ומשוחה והיתה תלויה לצד ירכו אלא לרוחב מתניו וכמעט ששח עצמו לצד הארץ נפלה מתערה ואחזה בימינו ולא הכיר עמשא בדבר : (יב) כאשר ראה כל הבא עליו ועמד. כאשר ראה האיש שכל הבא עליו היה עומד : (יג) כאשר הגה . וכאשר הומשך כמו הגו סיגים מכסף (משלי כ"ה ד') וכמו הגו רשע לפני מלך (שם כ"ה ה') : (יד) ויעבר בכל שבטי ישראל. שבע בן בכרי לפתותם שימליכוהו עליהם

מצודת ציון

(ט) ותחז. מל' אחיזה : (יב) המסלה. דרך הכבושה : (יג) הגה. הוסר כמו הגה ברוחו הקשה (ישעיה כ"ז) : (טו) ויצרו. מל' מצור :

מצודת דוד

וכוונתו היתה שתפול מתערה בשחיה מועטת לבל ירגיש בה עמשא : והוא יצא. משאמר הנזכר ונפלה מתערה בשחיה מועטת אשר שחה לתקן מנעלו כמ"ש במ"א ולקחה מהארץ בשמאלו : (י) לא נשמר . לא היה נשמר מהחרב וגו' כי דמה אשר מעצמה נפלה מתערה ולקחה בשמאלו : אל החמש . אל צלע החמישית מקום שכבד ומרה תלוין : מעיו . כמו מעיו : ולא שנה לו . לא הוצרך להכותו שנית כי בראשונה הומת : רדף . כ"א רדף : (יא) עליו. אצל החלל : אשר לדוד. אשר אוהב לדוד : אחרי יואב . ילך אחר יואב ולא יעמוד פה על החלל : (יב) מתגלל . היה מתגלגל בדמו באמצע המסילה : וירא האיש. העומד על החלל ראה אשר כל מי שבא למקום החלל הי' נשאר עומד ולא הוסיפו ללכת : השדה . גררו השדה מרחוק מהמסילה וכסהו בבגד בראותו שעמד עליו כל הבא : (יג) כאשר הגה . אחר שהוסר מן המסילה עברו כולם אחרי יואב : (יד) ויעבר יואב . עבר בכל שבטי ישראל ללכת עמו אבלה ובית מעכה והיא אבלה בית המעכה שנזכר בה שבע בן בכרי : וכל הברים. גם עבר יואב כל הברים והיא שם מהוז וכם מקומות רבות ואנשים מרובים : ויקהלו . משבטי ישראל ואנשי הברים נקהלו ויבואו אחרי יואב : (טו) עליו , על שבע בן בכרי :

השאלות

(יב) מ"ש כאשר ראה כל הבא עליו ועמד הוא שפת יתר וכפול :

דבר שמואל

לבוש. כי עדן לא הסירו דוד ממרכתו (וככר בארש שהם לבוש בא על לבוש המיוחד להיות דבר כמו לבוש מלכות, הוא לבוש לכל עובדי הבעל) ועליו חגור חרב מצמדת על מתניו בתערה, ר"ל שהם תער שהוא מלומלם כמדת החרב ודבוק לה , ואז סוליס החרב על מתניו , והתער לא יפול מעצמו , ויש תער שרחב מן המדה , ויפול מעצמו , ואז תוליס התער על מתניו , וכן היה פה שהתער היתה מלומדם אל מתניו , לא החרב , ובזה כשנפל התער יצא החרב מעצמו , ועמשא לא הרגיש בזה : (יב) וירא האיש כי עמד כל העם , ר"ל שמחלה עמדו כל העם שהיו במעמד ולא רצו לעבור על פגר עמשא שהיה מוטל בדרך והסב אותו אל השדה . ואחר כך ראה שעדן עמד כל הבא עליו , ר"ל אנס שבאו מהדם ולא היו במעמד עמדו לשאול ולדרוש , ואז וישלך עליו בגד לכסות אותו : (יג) באשר , ומפרש שאלה שהיו במעמד עברו תיכף כאשר הוגה מן המסלה : (יד) ויעבר פי' מהרי"א מוסב על שבע בן בכרי שהוא כבר עבר בכל שבטי ישראל עד אבלה ובית מעכה והם נקהלו אף אחריו כמו שנקהלו אחר אבשלום : (טו) ויבואו אנשי יואב ויצורו עליו באבלה וכו' וישפכו סוללה אבל

עליו באבלה בית המעכה וישפכו סללה אל־העיר ותעמד בחל וכל־העם אשר את־יואב משחיתם להפיל החומה: טז ותקרא אשה חכמה מן־העיר שמעו שמעו אמרו־נא אל־יואב קרב עד־הנה ואדברה אליך: יז ויקרב אליה ותאמר האשה האתה יואב ויאמר אני ותאמר לו שמע דברי אמתך ויאמר שמע אנכי: יח ותאמר לאמר דבר ידברו בראשנה לאמר שאול ישאלו באבל וכן התמו: יט אנכי שלמי אמוני ישראל אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל למה תבלע נחלת יהוה: כ ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אם־אבלע ואם־אשחית: כא לא־כן הדבר

כי

ע"ש (יח) קה"ר סדר ג' מדר"ש ל"ב מ"ו ב' ע"ש: (יט) בר"ר נ"ד מדר"ש ל"ב מ"ו ב' סה"ר י"ח: (כ) בר"ר נ"ד קה"ר סדר ג' אגב"ר כ"ב עי"ש: (כא) בר"ר נ"ד עי"ש קה"ר סדר ג' אגב"ר כ"ב עי"ש:

רש"י

וכל הברים. לא ידעתי מהו: (טו) ותעמד בחל. והקיפו משריין ויש פותרין ותעמוד בחל לשון חיל והומה (איכה ב' ח') הפילו החומה החיצונה ונתחזקה לעמוד על ידי הפנימית: (יז) האתה יואב. שהוא' בך יושב בשבת תחכמוני (שמ"ב כ"ג ח'): (יח) דבר ידברו בראשונה לאמר. היה לך לדבר לשלום בראשונה אם שלום יענוך ויפתחו לך לא היה לך להלחם עליהם: שאול ישאלו באבל. אם שאלו בני חילך בשלום העיר הזאת שאמה אבל: וכן התמו. מיד היו בני העיר משלימים עמכם: (יט) אנכי שלמי אמוני ישראל. אני מבני העיר שמשלימים ונאמנים לישראל ולמלך ומדרש אגדה סרח בת אשר היתה אני השלמתי נאמן לנאמן על ידי נגלה ארוני של יוסף למשה אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי: (כ) חלילה חלילה לי. חלילה לי חלילה למלך:

מצודת דוד / מצודת ציון

וישפכו סללה. דרך כובשי עיר לשפוך עפר מול החומה לעשות תל גבוה ועולים עליה להלחם עם בני העיר וע"ש שכובשים אותה במקלות וברגלי בני אדם קרויה סוללה מל' מסילה: ותעמד בחל. אמ"ז קרבה עדת המלחמה אל העיר ועמדה על החל והיא חומה הנמוכה שאצל הגבוהה כמו חל וחומה (איכה ב'): משחיתם. התחילו להשחית החומה כי קרבו אליה לעמוד על החל: (טז) שמעו שמעו. כפלה דברים כדרך הצועק בבהלה וקראה לאנשי המלחמה שהם ישמעו לה אשר אמריה תאמר אמרו ליואב שיקרב אלי ואדברה אליו: (יח) ותאמר לאמר. ר"ל אמרה ושאלה להשיב על דברים: דבר וגו'. ר"ל היה לכם לדבר בראשונה לבלום לשמוע מה יאמרו הם כמ"ש בתורה וקראת אליה לשלום (דברים כ'): שאול ישאלו באבל. ר"ל דע לך שאם ישאלו שאלה מה באנשי אבל והיא אבלה: וכן התמו. ר"ל כאשר שאלו כן היו משלימים השאלה מבלי שינוי כלל: (יט) אנכי שלמי אמוני ישראל. אמרה בשם כל בני העיר כן אנכי מעולם מבעלי השלום והנאמנים שבישראל ולא נמצא בי מעולם מרד לשקר במלך: אתה מבקש. למה אתה מבקש להמית וגו' כי תמאן לשאול שאלתך כלא שאל ונתנם לך: ואם. ר"ל עיר גדולה אשר קטנות סביב לה וניזונות ממנה, כי כמו שהעיירות הקטנות נקראות בנות להגדולה כמ"ש עקרון ובנותיה (יהושע ט"ו) כן נקראת הגדולה אם הקטנות: נחלת ה'. היא העיר שהנחיל לכם המקום בנחלתם: (כ) אם אבלע וגו'. ר"ל גם העיר גם אנשיה: (כא) לא כן הדבר. שאני בוחר ומבקש לשום ולהשחית אלא, פה נמצא איש וגו':
(יח) התמו. מל' תם והשלמה: תבלע. תשחית כמו ובלע בכר זה (שם כ"ח): (כ) חלילה. חולין וגנאי וכפל המלה

דבר שמואל / השאלות

(יט) דברי כאשה החכמה הזאת תמוהים ואין סותר אבל העיר עמדה ע"י התוך שלפני החומה הותם כפי הכלוכות כלבון: ולא הועילו בסוללה ששפכו ולכן רצו להפיל החומה:

(יח) דבר ידברו בראשונה המפרשים נדחקו מאד. ויש בזה פירושים שונים. והקרוב אלי, שהיא בחכמתה אמרה, כי בעיר אבל יש שואלים ומתפלאים מדוע בא אליהם, וכולם שואלים הלא ראוי שידבר אליהם ויודיעם מה חטאו ומה רוצה מהם, ושעורו שאול ישאלו באבל (שם שואלים לאמר) הלא דבר ידברו בראשונה לאמר, ראוי שידבר תחלה מה שמבקש מהם. וכן התמו ר"ל כן ישאלו באבל וכן התמו לשאול, כי אין משיב על שאלתם ושאילתם והם אין יודעים מאומה, מדוע שופך עליהם כאש חמתו: (יט) אנכי שלמי אמוני ישראל, ר"ל כי ילט להשחית עיר, אם מפני שמרדו במלכם, או מפני שפרע באמונתם לאלהים כעיר הנדחת, ואנכי (כן דברה בשם עיר אבל) שלומי ישראל שלמים למלכם ואמוני ישראל מאמינים באלהיהם, ואתה מבקש להמית עיר ואם בישראל, שלא חטאו למלכם, ולמה תבלע נחלת ה' המאמינים באלהיהם: (כ) ויען יואב ויאמר חלילה אם אבלע ואף אם אשחית השחתה קלה להשחית תועפתים וגיגיה: (כא) לא כן הדבר

כִּי אִישׁ מֵהַר אֶפְרַיִם שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי שְׁמוֹ נָשָׂא יָדוֹ בַּמֶּלֶךְ בְּדָוִד תְּנוּ־אֹתוֹ לְבַדּוֹ וְאֵלְכָה מֵעַל הָעִיר וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־יוֹאָב הִנֵּה רֹאשׁוֹ מֻשְׁלָךְ אֵלֶיךָ בְּעַד הַחוֹמָה׃ כב וַתָּבוֹא הָאִשָּׁה אֶל־כָּל־הָעָם בְּחָכְמָתָהּ וַיִּכְרְתוּ אֶת־רֹאשׁ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי וַיַּשְׁלִכוּ אֶל־יוֹאָב וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר וַיָּפֻצוּ מֵעַל־הָעִיר אִישׁ לְאֹהָלָיו וְיוֹאָב שָׁב יְרוּשָׁלִַם אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ כג וְיוֹאָב אֶל כָּל־הַצָּבָא יִשְׂרָאֵל וּבְנָיָה בֶּן־יְהוֹיָדָע עַל־הַכְּרֵי* וְעַל־הַפְּלֵתִי׃ כד וַאֲדֹרָם עַל־הַמַּס וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אֲחִילוּד הַמַּזְכִּיר׃ כה וּשְׁיָא סֹפֵר וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כֹּהֲנִים׃ כו וְגַם עִירָא הַיָּאִרִי הָיָה כֹהֵן לְדָוִד׃

הכרתי ק'. פתח באתנח. ושוא ק'

ע"ש (כב) כב"ר נ"ד פי"ט: (כג) זוכר ויקרא: ויהי

רש"י

(כא) נשא ידו במלך בדוד. במלך אפילו אינו דוד חייב מיתה ובדוד שהוא תלמיד חכם אפילו אינו מלך חייב מיתה וכל שכן במלך בדוד כך נדרש במדרש קהלת: (כב) ותבא האשה אל כל העם בחכמתה. שנינו בתוספתא אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם אם היה יכול להנצל כגון שהוא מבפנים והם מבחוץ והם בסכנה והוא יכול להמלט אין דוחין נפש מפני נפש להורגו בשביל הצלתכם אבל עכשיו שגם הוא יהרג עמכם הואיל ונהרסו החומות ואין כח להמלט מוטב ימות לבד ואל תמותו עמו ר"ש אומר כך אמרה להם המורד במלכות בית דוד חייב מיתה: (כג) ויואב אל כל הצבא. אע"פ שאמר דוד אל עמשא כי שר צבא אתה תחת יואב עכשיו שמת עמשא לא זז יואב ממקומו ועל ידי יואב הוזקק למנות את חביריו: (כו) עירא היאירי. ת"י עירא יאירא דמן תקוע וכן הוא קרוי בס' הזה עירא בן עיקש התקועי

מצודת ציון

לרוב הזרות אלצו: (כב) ויפצו. ענין פזור:

מצודת דוד

נשא ידו. ר"ל מרד במלך: בעד החומה. דרך החומה ממעל לה: (כב) בחכמתה. באמרה אם יכבשו את העיר יהרגו את כולם בעבור שהחזיקו בידי המורד: ויכרתו. ולא מסרוהו חי כי פחדו שלא יגלה לדוד ואנשיו שגם הם היו בקשר המרד: ויתקע. לסימן שילכו מן העיר: (כג) אל כל הצבא. לפי שהרג דוד להעמיד את עמשא תחתיו לסיום שר הצבא ולזה אמר כאשר הומת עמשא נשאר יואב בשררותו על כל הצבא כמו שהיה: ובניה. אף שכבר חשבו למעלה השבו כאן על כי חשב אחר השרים: (כד) על המס. לגבות מס מישראל ועל שמרדו בו בעלת אבשלום ראה להטיל עליהם המס: המזכיר. היה ממונה על ספר הזכרונות: (כה) כהנים. ר"ל שרי הכהנים צדוק היה ממונה לכה"ג לשמש בימי שלמה ואביתר היה סגן במקום בנו אחימלך הנזכר למעלה: (כו) וגם עירא וגו'. גם הוא הי' שר לדוד

השאלות

(כג—כה) למה חשב השרים אלה פה שנית וכבר נזכר למעלה סוף סי' ח', למה חשב פה בניהו בן יהוידע בסוף ופה הזכירו אחר יואב, ולמה הוסיף פה אדורם ועירא היאירי, ולמה לא הזכיר בני דוד שהיו כהנים כמ"ש:

דבר שמואל

אין האמת כן שאתם שלומי אמוני ישראל, כי בכם נמצא רק המורדים, אשר נשא ידו במלך ואינם שלמים למלכם, ונשא ידו בדוד שהוא צדיק מושל בירא אלהים, וא"כ אינם שלמים באמונתם תנו אותו לבדו ואדע כי כנים דבריך שאתם שלומי אמוני ישראל ואלכה מעל העיר: (כג) ויואב, כבר חשבם למעלה סוף סימן ח', רק שפה חשבם בשינוי סדר, למען נבין את המבוקש, כי דוד הסכים להעביר את יואב ולשום את עמשא במקומו על הצבא, מפני שהרג את אבשלום כנ"ל, ואלו הרג יואב את עמשא, וכאשר נודע זה לדוד, היה במחשבתו לשים את בניהו בן יהוידע במקומו, כמו שנעשה אח"כ בימי שלמה, רק כאשר שב יואב והצליח להרוג את שבע בן בכרי, ראה דוד כי לא יוכל לו, כי ישראל נוטים אחריו כמ"ש (למעלה ג' ל"ט) והאנשים בני צרויה קשים ממני, נשאר הדבר כמקדם ויואב נשאר אל כל הצבא ישראל, ר"ל מפני שישראל נמשכו אחריו, וכן בניהו נשאר כמקדם על הכרתי: (כד) ומפני שישראל מרדו בו התחיל לגבות מהם מס מה שלא גבה מקדם, כמ"ש מהרי"א ומינה את אדורם על המס, ויען שהמרד נצמח ע"י שגנב אבשלום את לב העם לאמר שהמלך לא יעשה משפט וצדקה אז התלונה על המזכיר והסופר שלא באמונה הם עושים להזכיר ולכתוב כל הבאים אל המלך למשפט, והיה איזה מחשבה להעבירם, יאמר כי גם אלה נשארו על משמרתם, כי לא שאבשלום התעולל בעלילות רשע: (כה) והנה בס' ח' חשב צדוק בן אחיטוב ואחימלך בן אביתר כהנים ולא חשב אביתר שהיה כהן הגדול, אולם אחרי מעשה אבשלום שלא נענה אביתר באו"ת (כנ"ל פ"ו ב"ד) נסתלק אביתר והיה במדרגה שוה עם צדוק, לכן אמר פה שצדוק ואביתר כהנים, ולמעלה אמר שבני

כא א וַיְהִי רָעָב בִּימֵי דָוִד שָׁלֹשׁ שָׁנִים שָׁנָה אַחֲרֵי שָׁנָה וַיְבַקֵּשׁ דָּוִד אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שָׁאוּל וְאֶל־בֵּית הַדָּמִים

ת"א עירא היאירי. עירובין ס"ג: ויהי רעב. שם יבמות ע"ח: ויבקש דוד. שם: ויאמר ה'. שם ב"ק ק"ט: ע"ש בר"ל כ"ה. ס"ד במד"ר ס' א' ע"ש רו"ר א' מדר"ש כ"ח מ"א ב' זו"ח כ"ז א' ע"ש שוח"ט י"ז ע"ש תנחו' במדבר ירוש' סנהדרין ו' ז':

רש"י

היאירי נקרא ע"ש שהיה במחוזות תקועה אלא לשמן שממנו זית מצוי לשם שממנו מדליקין הנרות: היה כהן לדוד. לו היה נותן כל מתנות כהונה שלו כך אמרו רבותינו ופשוטו של מקרא שנעשה שר ושופט:

כא (א) אל שאול. על עון שאול שנקבר פתאום בהחבאה שגנבוהו אנשי יבש גלעד וקברוהו ולא נספד לפי כבודו: ואל בית הדמים. שהרג נוב עיר הכהנים: על אשר המית את הגבעונים. כשהרג נוב עיר הכהני' המית מהם שבעה, שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופר כך מפור' בגמ' ירושלמי' בסנהדרין ורבותינו אמרו מתוך שהרג את הכהנים שהיו מספיקין להם מזון העלה עליו הכתוב כאלו המיתם ואל תתמה שהרי היה הקב"ה תובע כבודו ותובע סורחנו בכך כתוב אשר משפטו פעלו (צפניה ב' ג') באשר

מצודת דוד

בעל עצתו ונוסף על האמורים למעלה. כמו ובני דוד כהנים היו (לעיל ח') או שהעמידו לעשות מלחמה במקום צדוק כשישמש בכהונה גדולה בימי שלמה ובדרז"ל שהיה מסגר לו מתנותיו:

כא (א) ויבקש דוד וגו'. שאל באורים: אל שאול. ר"ל על העון הנעשה בשאול שלא נספד לפי כבודו שמסור לקברו בהחבא: ואל בית הדמים. ועל מה שהיו בית שאול בית הדמים כי דם שפך ולא מיחו בו ישראל ומוזר ומפרש מהו הדם ששפך ואמר על אשר המית את הגבעונים כי כשהרג כהני נוב הרג אז גם הגבעונים שהיו בם חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה'. אבל מה שהמית כהני נוב לא יוכלו למחות בו באמרו שמרדו בו והיו בקושרים עם

דבר שמואל

דוד כהנים היו, ומפ' בד"ה שהיו הראשונים ליד המלך, ואחר מעשה אבשלום נסתלקו משררותם, כי היה בדעתו אז להמליך את שלמה וירא פן יצמח מבניו רהב ולענה שנית, אם יהיו יושבים ראשונה במלכות וכ"א יתנשא לאמר אני אמלוך, ומינה במקומם את עירא היאירי רבו, להיות שורר בביתו ובעל עצתו:

כא (א) **ויהי** רעב הכתובים מורים כפי מ"ש ר' סעדיה ואחריו החזיק השר מהרי"א בתוספת דברים, כי עת הרג שאול את נוב עיר הכהנים, נמצאו שמה גם מן הגבעונים והרגו עמהם. ויאמר מהרי"א כי שאול נענש בשלשה עונשים, א] על שלא שמר דבר ה' בגלגל נענש שלא תמשך מלכותו לבניו אחריו, ב] על אשר חמל על אגג נענש שבימיו נקרע מלכותו ונקצרו ימיו כדי שימלוך דוד שנמשח תחתיו, ג] על שהרג את כהני ה' אשר בנוב נענש שמת הוא ובניו בחרב ולא נקבר ונספד כראוי, ועל שישראל לא מיחו בידו נהרגו גם רבים מישראל עמו, ועל הריגת הגבעונים לא נפקד בחייו לפי שלא היתה הריגתם אמורה כ"כ, ונפקד אחר מותו ובבניו הקטנים ובבני פלגשו, להיות יתום העונש אל העונש ויתום זמנו אל זמנו ויתום החטא אל החטא, ונענשו גם ישראל ברעב על שלא מיחו, ומה שאיחר העונש כ"ב שנים הוא ממשפטי ה' העמוקים ומחשבותיו, ומה שנענשו הבנים בעון אביהם כי בדיני שמים יצוייר זה, אם אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, אלה דבריו בקוצר. ואני אומר כי אחרי נהרגו הגבעונים אשר נמצאו אז בעיר נוב, שנז"א אשר המית את הגבעונים, ספק שאול כאשר המיתו גם על יתר הגבעונים הנמצאים בערי ישראל, ונוה לכלותם או לגרשם מן הארץ, אחרי שחשב עליהם כי ידם עם הכהנים המורדים, כי הם משרתי המזבח וכהני ה', והגם שנשבע להם יהושע להחיותם חשב כי הם הפרו ברית במה שמרדו במלך בשהם מיתר האמורי ואויבי ישראל וקוצים בכרם ה' כאמור שנז"א ויבקש שאול להכותם בקנאתו לבני ישראל ויהודה, והגם שלא קמה עצתו, בכ"ז כבר נתנו להפקר, ועשו בם איש הישר בעיניו, והיו לבז ואין מציל, גולים ומגורשים, שנז"א ואשר דמה לנו ונשמדנו מהתיצב בכל גבול ישראל, וגם אחרי מות שאול שמלך איש בושת תחתיו, גם בני ישראל שמרו להם משטמה אליהם, ואין חונן ומרחם על עניים, וגם עת שמלך דוד לא שמו על לבם לתקן העוות הזה, כי היו נקלים ובזוים בעיניהם, והגם שכהני ה' הושבו לכבודם ולמעמדם, הגרים האלה העשוקים בידי עושקיהם כח אין מחסה למעמדם, ועי"כ חרה אף ה' בעמו בימי דוד, ולפי דברי חז"ל היה זה קודם מעשה אבשלום קרוב לתחלת מלכותו, וירא ה' וירע בעיניו כי אין משפט, ויבא רעב על הארץ כל מסה לזה עבר, כמו שסבבו האומללים האלה והיו מתי רעב, והיה הרעב שלש שנים שנה אחרי שנה, כי בשתי שנים הראשונים תלו הדבר בעונות אחרים מע"ז וג"ע וש"ד כמ"ש חז"ל, והחטא הזה לא עלה על לב איש לתקנו, ובשנה השלישית שלא נמצא עון אשר חטא בקש דוד את פני ה' ושאל באו"ת: **ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים** ר"ל אל שאול שהמית קצת מהם ואל בית שאול ועוזריו שבשמו שהכחישו בנחלת ה' וע"י מתו ברעב ועוני, וכולל גם בית ישראל שנמשכו שגם עד היום אחר גזרת שאול,

הַדָּמִים עַל אֲשֶׁר־הֵמִית אֶת־הַגִּבְעֹנִים: ב וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ לַגִּבְעֹנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם וְהַגִּבְעֹנִים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה כִּי אִם־מִיֶּתֶר הָאֱמֹרִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִשְׁבְּעוּ לָהֶם וַיְבַקֵּשׁ שָׁאוּל לְהַכֹּתָם בְּקַנֹּאתוֹ לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה: ג וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַגִּבְעֹנִים מָה אֶעֱשֶׂה לָכֶם וּבַמָּה אֲכַפֵּר וּבָרְכוּ אֶת־נַחֲלַת יְהוָה: ד וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַגִּבְעֹנִים אֵין־לי כֶּסֶף וְזָהָב עִם־שָׁאוּל וְעִם־בֵּיתוֹ וְאֵין־לָנוּ אִישׁ לְהָמִית

בישראל

ת"א ויקרא המלך. יבמות ע"ח: ויאמר דוד. שם ע"ט: ויאמרו לו. שם:

ע"ש (ב) ויק"ר ג' במד"ר ח' עי"ש שמו"ר ל' במד"ר ח' עי"ש שוח"ט י"ז ירוש' סנהדרין ו' ז': (ג) במד"ר ח': (ד) במד"ר ח' שוח"ט י"ז ירוש' סנהדרין ו' ז':

לנו ק'

רש"י

משפטו שם פעלו כך שנינו ביבמות: (ב) ויאמר אליהם. דברי ריצוי שיעברו על מדותיהם וימחלו לשאול ולביתו: והגבעונים לא מבני ישראל המה. כלומר והם הראו בעצמן מדת אכזריות שאינן מזרעו של אברהם אבינו ואינן ראוין לידבק בישראל ולכך גזר עליהם דוד שלא יבאו בקהל אמר שלשה סימנים יש באומה זו רחמנים וביישנים וגומלי חסדים מי שיש בו ג' סימנים הללו ראוי לידבק בו: נשבעו להם. בימי יהושע כשנתנום חוטבי עצים ושואבי מים למזבח: בקנאתו לבני ישראל. בראותו לב לנקות ולטהר את ישראל ולעשות צרכיהם בקש להרגם, וקנאה זו לטובה כמו המקנא אתה לי (במדבר י"א כ"ט) וכן בקנאו לה' דיהוא זהו פשוטו ולפי מדרשו לא אמר להרוג אלא את הכהנים וקנאה זו האמורה כאן אינה לטובה כי אם לרעה שידע שלא המשך מלכותו מיום שלא שמר מצות הקב"ה בעמלק ומאז נתקנא בהם:(ג) וברכו את נחלת ה'. התפללו עליהם: (ד) אין לנו כסף וזהב עם שאול. כי אם נפשות בקש לפייסם בממון ולא רצו אמר שמא הם מתביישין זה מזה הלך ופייס כל אחד ואחד לעצמו ולא נתפייסו לכך כתיב אין לי כסף וזהב וגו' לשון

מצודת ציון

כא (ב) בקנאתו. ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים ל"ב): (ג) אכפר. ענין בטול הרוגז כמו

מצודת דוד

(ב) ויאמר אליהם. דברי רצוי למחול הדבר לבני דוד: ולברך אותם ולא לקבול ולעורר דין עליהם: לא מבני ישראל המה. ר"ל לא חמלו עליהם על כי לא היו מבני ישראל כי אם מיתר האמורי ולאויבים המה לישראל: ובני ישראל נשבעו להם. ר"ל אף שהתורה אמרה על אנשי האמורי לא תחיה כל נשמה עכ"ז בעבור שהיו אותם כי בני ישראל נשבעו להם בימי יהושע להחיותם: ויבקש שאול להכתם. בקש להרוג את כולם בעת אשר קנא לכעוס על ישראל ויהודה על מה שלא גלו אזנו בדבר מרידת דוד ומנא זה עולה עליהם לומר שגם הם ידעו ממרידת דוד בהיותו בעירם בנוב ולזה בקש להכות את כולם ולא עלתה בידו והרג מקצתם והנשארים ברחו לנפשם: (ג) מה אעשה לכם. מהו המשפט שאעשה בעבורכם: ובמה אכפר. לנטל מכם הכעס אם בלקיחת נקם אם בממון: וברכו. בכדי שתתברכו ותתפללו על נחלת עם ה' אשר הארץ תתן יבולה: (ד) אין לנו כסף וגו'. ר"ל לא נקח מידו כלום לשנבקש כסף וזהב ואין לנו דבר עם ישראל להמית מהם איש:

השאלות

(א—יד) מתי המית שאול את הגבעונים, החלה אמר אשר המית ואח"כ אמר ויבקש שאול להכותם משמע שרק בקש לעשות ולא עשה, מדוע לא אמר על שהרג נוב עיר הכהנים שהיה חטא יותר חמור, מדוע לא בא הענש בימי שאול שחטא, ולמה נתאחר עד דור דוד, הלוא אחד יחטא ועל כל העדה יקצוף כי מה חטאו ישראל, מה הרויחו הגבעונים בהכותם בני שאול אשר לא חטאו להם מאומה איך נעשו דברים כאלה הסותרים למשפטי התורה בשלשה דברים, א] שהמיתו

דבר שמואל

רק יחס עקר החטאה אל שאול שהם אותם למשסה, ויהי הקצף מאת ה' על שלא עמדו הדור הזה בפרץ לאמר לאסורים צאו ולאשר בחשך הגלו: (ב) ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם. פי' שהודיע להם כי בסבתם חרה אף ה' בעמו, והגבעונים לא מבני ישראל המה ר"ל שאז גלה טעמם כי לא מבני ישראל יחשבו, כי אם היו מתחשבים כגרים אמתיים היו משתתפים בצער הצבור ומוחלים ומתפייסים, וכ"ש חז"ל ביבמות דף ע"ט, שאז הראו שאין בהם מדת ב"י ביישנים רחמנים גומלי חסדים והם הפיצו בפני דוד ולא רחמו ולא עשו חסד, וכ"ז רב ה' את ריבם כי בני ישראל נשבעו להם, והיה הקצף הגדול ע"מ שבקש שאול להכותם בקנאתו לבני ישראל, שחשבו אותם כמורדים ואויבי ישראל מה שלא היה כן, והגזירה הזאת שבקש להכותם ולהשמידם לא נבטלה בעת ההיא כי השם עמו בם כדעתם כנ"ל, ולכן יצא הקצף דוקא בדור ההוא: (ג) ויאמר דוד מה אעשה לכם כמפיד לתקן המעוות, ובמה אכפר חטא העבר, וברכו את נחלת ה' שהיא ארץ ה' אשר היתה לקללה: (ד) ויאמרו אין לנו כסף וכו', ר"ל כי ישראל עשקו אותם ולקחו את כל אשר להם, כי החרם הלעטה בפקודת המלך, רק שלא המיתו אותם, ושאול הוא המית מהם כנ"ל, השיבו כי מן שאול וביתו אין תובעים הכסף וזהב שלקחו מהם, כי זה מבקשים מן העם שישיבו הגזלה, ומן העם

אין

בְּיִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר מָה־אַתֶּם אֹמְרִים אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃ ה וַיֹּאמְרוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ הָאִישׁ אֲשֶׁר כִּלָּנוּ וַאֲשֶׁר דִּמָּה־לָנוּ נִשְׁמַדְנוּ מֵהִתְיַצֵּב בְּכָל־גְּבֻל יִשְׂרָאֵל׃ ו יִנְתַּן־לָנוּ שִׁבְעָה אֲנָשִׁים מִבָּנָיו וְהוֹקַעֲנוּם לַיהוָה בְּגִבְעַת שָׁאוּל בְּחִיר יְהוָה* וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲנִי אֶתֵּן׃ ז וַיַּחְמֹל הַמֶּלֶךְ עַל־מְפִיבֹשֶׁת בֶּן־יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל עַל־שְׁבֻעַת יְהוָה אֲשֶׁר בֵּינֹתָם בֵּין דָּוִד וּבֵין יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל׃ ח וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ

יתן ק' * פסקא באמצע פסוק את

ת"א יתן לנו. שם: והוקענום לה'. ברכות י"ב סנהדרין ל"ד: ויחמול המלך. יבמות ע"ט: ויקח. שם: ואת המשת. שם:

ע"ש (ה) ויק"ר ה': (ו) שמו"ר ל' במד"ר ח' ירוש' סנהדרין ו' ז': (ח) שמ"ר מ"ט:

רש"י

יחיד זו ראיתי בירושלמי: ואין לנו איש להמית. בכל אחד בני ישראל שלא חטאו לנו: (ה) ואשר דמה לנו נשמדנו. אשר אמר בלבו שנשמדנו על ידו מהתיצב וגו' שחשב להשמידנו: דמה לנו. חשב עלינו להשמידנו: (ו) והוקענום. תלייה: לה'. לשמו של מקום להודיע משפטו: בחיר ה'. בת קול יצאה ואמרה בחיר ה': (ז) ויחמל המלך. בקש רחמים שלא יקלטנו הארון כל שהארון קולטו למיתה: (ח) בני ה

מצודת דוד

מה אתם אמרים. ר"ל ומה המשפט שאתם השלום אמרו נא ואעשנו: (ה) האיש. משפט האיש אשר כלה אותנו מהארץ השית והשב לשכות אותנו ועי"ז נשמדנו מלהתיצב בכל גבול ישראל כי בע"כ יצאנו ממנה למלט את נפשותינו: (ו) יתן לנו. משפט הראוי הוא שיתן לנו שבעה אנשים מבניו נפש תחת נפש כי שבעה אנשים הרג שאול מהגבעונים כן אחז"ל: לה'. בעבור ה' כי ישראל נשבעו בה' להחיותם ובא שאול ועבר על השבועה: בגבעת שאול. מקום עיר מלכותו למען ידעו הכל אשר בנין המה: בחיר ה'. אחז"ל הם אמרו בגבעת שאול ובת קול יצאה ואמרה בחיר ה' הוא: אני אתן. לא תבחרו אתם כ"א אני והיתה כוונתו לחמול על מפיבושת: (ז) בן יהונתן. ר"ל בעבור שהיה בן יהונתן ראוי לחמול עליו כי לא היה מדעת יהונתן להרוג את הגבעונים בעבור דוד כי אוהב היה לדוד על כי הי' שבועת ה' ביניהם וחוזר ומפרש בין דוד וגו': (ח) בני. מיכל הנה

מצודת ציון

אכפרה פניו (בראשית ל"ב): (ה) דמה. חשב כמו אותי דמו להרוג (שופטים כ'): נשמדנו. מל' השמדה וכליון: (ו) והוקענום. ענין תליה כמו והוקע אותם לה' (במדבר כ"ה): (ז) בינתם. כמו ביניהם:

השאלות

בניו בעון אבותם, ב] שהרגו שבעה ביום אחד, ג] שהלינו נבלתם על העץ ימים רבים הפך למשפט תורת משה, מ"ש אין לנו כסף עם שאול, ואין לנו איש להמית בישראל, מה נלו בזה, הלא מבואר שישראל לא הטאו

דבר שמואל

אין מבקשים נפשות, כי זאת עשו שאול וביתו שהם המיתום: (ה) **ויאמרו אל המלך האיש אשר כלנו**. ר"ל אחר שעשה לנו שני דברים, א] אשר כלנו, הוא מה שהמית מהם בפועל בנוב, ב] **ואשר דמה לנו נשמדנו** שלפי גזרתו ומחשבתו אשר חשב עלינו **נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישראל**, נגרשנו מערי ישראל והיינו לטרף שזה קיים עוד עתה, ואם נמחול על מה שהמית מאתנו, לא יתוקן הדבר בעתיד כי כבר נחשבנו כצאן טבחה, והעם לא יקחו מוסר ועשו בנו כרצונם, וכ"ש שלא ישובו לקרב אותנו ולהשיב את אשר לנו, ולתת לנו מחיה בארץ, וא"כ למגדר מלתא ולמען ישמעו העם ויראו, (ו) **יתן לנו שבעה אנשים מבניו והקענום לה'**, ובזה ילמדו העם ק"ו, שאם לבני המלך נעשה משפט חרוץ על שהרעו אותנו כ"ש ליהר העם, ונוקע **אותם בגבעת שאול** ששם בני בנימין ומשפחת שאול המשכים עוד אחר דעתו ויראו וייראו ולא יזידון עוד, לפ"ז לא רצו לעשות זאת דרך נקמה רק למגדר מלתא ולהסיר המכשלה בל יהיו עוד נרדפים בעתיד, ושבזה יראה כל העם כי ה' קבע את קובעיהם נפש, וייטיבו את אשר הרעו, ומה שלא בקשו רק שבעה כי לא היו יוהר, כי ידעו שיהונתן לא הסכים בעצת שאול להרע עם הכהנים ועמהם כי היה בעל ברית דוד, **ויאמר המלך אני אתן**, כי דבר זה הוא נגד משפט התורה שאין להרוג שנים ביום אחד, ולא יומתו בנים על אבות וכן מה שתלו נבלתם על העץ, ולא יכלו לעשות כ"ז רק מדין מלך כמ"ש הרמב"ם (פ"ג מה' מלכים הלכה י'), שהמלך הורג רבים ביום א' ותולה ומניח ימים רבים כדי להטיל אימה ולשבר יד רשעי עולם ודבר זה יצא לו ממעשה הגבעונים פה, וכמ"ש ביבמות (דף ע"ט ע"א) שהיה בזה תקון העולם להטיל אימה ופחד בל יפשטו ידם בגרים הגרורים האלה, לכן אמר המלך **אני אתן** מצד דין מלך, שרק בידו היה התוקף לעשות כזאת: (ז) **ויחמול** כיון שהיה זה בידו הציל את מפיבושת שלא היה אביו באותה עצה כי היה קשור בשבועה לדוד, ובזה סרה הקושיא איך הומתו בנים על אבות, כי דין המלך מבוא בזה מדין התורה, וגם שאמציה מלך יהודה בני המכים לא המית (מ"ב י"ד ו') שם לא היה זה צורך בשעה

אֶת־שְׁנֵי בְּנֵי רִצְפָּה בַת־אַיָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְשָׁאוּל אֶת־אַרְמֹנִי וְאֶת־מְפִבֹשֶׁת וְאֶת־חֲמֵשֶׁת בְּנֵי מִיכַל בַּת־שָׁאוּל אֲשֶׁר יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל בֶּן־בַּרְזִלַּי הַמְּחֹלָתִי׃ ט וַיִּתְּנֵם בְּיַד הַגִּבְעֹנִים וַיֹּקִיעֻם בָּהָר לִפְנֵי יְהוָה וַיִּפְּלוּ שְׁבַעְתָּם יָחַד וְהֵם הֻמְתוּ בִּימֵי קָצִיר בָּרִאשֹׁנִים תְּחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים׃ י וַתִּקַּח רִצְפָּה בַת־אַיָּה אֶת־הַשַּׂק וַתַּטֵּהוּ לָהּ אֶל־הַצּוּר מִתְּחִלַּת קָצִיר עַד נִתַּךְ־מַיִם עֲלֵיהֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְלֹא־נָתְנָה עוֹף הַשָּׁמַיִם לָנוּחַ עֲלֵיהֶם יוֹמָם וְאֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה לָיְלָה׃ יא וַיֻּגַּד לְדָוִד אֵת אֲשֶׁר־עָשְׂתָה רִצְפָּה בַת־אַיָּה פִּלֶגֶשׁ שָׁאוּל׃ יב וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיִּקַּח אֶת־עַצְמוֹת שָׁאוּל וְאֶת־עַצְמוֹת יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מֵאֵת בַּעֲלֵי יָבֵישׁ גִּלְעָד אֲשֶׁר גָּנְבוּ אֹתָם מֵרְחֹב בֵּית־שַׁן אֲשֶׁר תְּלָאוּם שָׁם הַפְּלִשְׁתִּים בְּיוֹם הַכּוֹת פְּלִשְׁתִּים אֶת־שָׁאוּל בַּגִּלְבֹּעַ

ת"א ותקח רצפה. יבמות שם סנהדרין ל"ה : ע"ש (ט) ירוש' סנהדרין ו' ז' : (י) במד"ר ח' בגלבע ירוש' סנהדרין ו' ז' : (יא) במד"ר ח' : יתיר י'. והמה ק'. בתחלת ק'. תלאום ק'. שמה ק'. פלשתים ק'.

רש"י

מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל. וכי מיכל ילדה והלא מירב ילדה לו אלא מירב ילדה ומיכל גדלה לפיכך נקראו על שמה שהמגדל יתום ויתומה בתוך ביתו כאלו ילדם ונקראו על שמו: (ט) בתחלת קציר. בימי ניסן: (י) עד נתך מים. בימות הגשמים בתשרי שלא נתנו לקבורה והלא כתיב לא תלין נבלתו (דברים כ"א כ"ג) אלא אמרו מוטב תיעקר אות אחת מן התורה ויתקדש ש"ש בפרהסיא שהיו עוברים ושבין אומרי' מה טיבן של אלו אומרי' להם מבני מלכים הם ומה עשו פשטו ידם בגרים גרורים אומרים אין לך אומה ראויה לידבק בה כאומה זו: (יב) ויקח את עצמות שאול. שנאמר לו עליהם של אלה

מצודת ציון

(ט) ויקיעם. ותלאום: שבעתים. מל' שבע: (י) השק. ידועה עבה: הצור. הסלע: נתך. נשפך כמו ומטר לא נתך ארצה (שמות ט'): לנוח. ר"ל להתעכב: (יב) בעלי. אדוני:

מצודת דוד

מיכל לא ילדה אף לא היתה נשאת לעדריאל כ"א מירב אחותה והיא ילדתם ומיכל אחותה גדלתם ובעבור זה נקראו על שמה: (ט) בהר. אשר בגבעת שאול: לפני ה'. ברבים כי העבירום לפני הארון ונלכדו כן אמרו רז"ל: ויפלו. מתו כאחד: בראשונים. בימים הראשונים מימי הקציר ומפרש בתחלת קציר השעורים שהם נקצרים ראשון לכל קציר: (י) ותטהו לה. נטתה ופרשה בעצמה את השק לשבת תחתיה לשמור התלוים מן החיות והעופות: הצור. הוא הסלע שתלו בו: עד נתך מים. עמדה אצלם מעת נתלו עד נתך המים עליהם כי אז הורידום ובהשגחת המקום ירד גשם מעט למען יורידום למען דעת אשר בעון הגבעונים היה עצירת הגשמים בהיותם אשר לאחר שנעשה משפט התחילו הגשמים לרדת: ולא נתנה. בעוד שהיו תלוים: (יב) וילך דוד. כשמעו החסד שעשתה רצפה עם המתים ואשר עדיין קיימים הם שלא נאכלו מן החיות והעופות גם התעורר אף הוא לעשות חסד עמהם לקברם עם עצמות שאול ויהונתן: ויקח את עצמות שאול. על כי נתאמר לו אל שאול שלא נספד כראוי כי נקבר בהסתר לזאת לקח עצמותיו לקברם בנים בקבר אביו ולהספידו כראוי: מרחב. [illegible] וסוף

השאלות

[illegible] למה הלך דוד אז ולקח את עצמות שאול ובניו וקברם בקבר קיש ולא עשה זה עד הנה, ולמה

דבר שמואל

לא כן כאן שהיה לצורך שעה: (ט) והם הומתו בימי קציר, שאז בראותם שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר, בקשו פני ה', ותיכף ראה לתקן את אשר עותו: (י) ותקח וכו' עד נתך מים עליהם [illegible] ירד הגשם מן השמים ידעו שפקד ה' את עמו, וכי הוסרה המכשלה: (יב) וילך דוד, [illegible] כי דקדק ה' עם שאול בחירו כחוט השערה וקבל ענשו על כל חטאיו, ואחר שבעון כריתת כהני ה' נהרג הוא ובניו, היה ענשו על עון הגבעונים מה שלא נספד כהלכה, ונראה עוד כבר, הן באמת האיש הזה עשה כדי גם אחר מותו וגם ביתו אחריו, וישראל בימי דוד השחיתו את המרודים [illegible] בא עליו העונש שנית כדי לתקן הדבר בעתיד למגדר מלתא, ואחר שבא עליו עתה עונש אחר, היה העונש הראשון שלא נקבר ונספד כראוי, לבטלה, ולכן פי' חז"ל שבא התשובה אל שאול ואל בית הדמים, על שאול שלא נספד כהלכה, ידלה שאחר שעון הגבעונים בדור ההוא, למה לא נספד שאול כפי הראוי לו; והלא [illegible] קיים ויבא עליו עונש אחר ולכן הלך דוד ויקח את עצמות שאול, תקן שני דברים, א) שם שיקבר

בַּגִּלְבֹּעַ: יג וַיַּעַל מִשָּׁם אֶת־עַצְמוֹת שָׁאוּל וְאֶת־עַצְמוֹת יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וַיַּאַסְפוּ אֶת־עַצְמוֹת הַמּוּקָעִים: יד וַיִּקְבְּרוּ אֶת־עַצְמוֹת־שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּנוֹ בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן בְּצֵלָע בְּקֶבֶר קִישׁ אָבִיו וַיַּעֲשׂוּ כֹּל אֲשֶׁר־צִוָּה הַמֶּלֶךְ וַיֵּעָתֵר אֱלֹהִים לָאָרֶץ אַחֲרֵי־כֵן: טו וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה לַפְּלִשְׁתִּים אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֵּרֶד דָּוִד וַעֲבָדָיו עִמּוֹ וַיִּלָּחֲמוּ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיָּעַף דָּוִד: טז וְיִשְׁבּוֹ בְּנֹב אֲשֶׁר | בִּילִידֵי הָרָפָה וּמִשְׁקַל קֵינוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת מִשְׁקַל נְחֹשֶׁת וְהוּא חָגוּר חֲדָשָׁה וַיֹּאמֶר לְהַכּוֹת אֶת־דָּוִד: יז וַיַּעֲזָר־לוֹ אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיְמִיתֵהוּ אָז נִשְׁבְּעוּ אַנְשֵׁי־דָוִד לוֹ לֵאמֹר לֹא־תֵצֵא עוֹד אִתָּנוּ לַמִּלְחָמָה וְלֹא תְכַבֶּה אֶת־נֵר יִשְׂרָאֵל: יח וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַתְּהִי־עוֹד הַמִּלְחָמָה בְּגוֹב עִם־

וישבי קרי — פלשתים

ת"א וישבי וגו'. סנהדרין צ"ה: ויעף. שם: אז נשבעו. שם: לא תצא עוד. עקדה שער ע"ח: הרפה. סוטה מ"ב: ותהי עוד. בכורות מ"ב:

ע"ש במד"ר ח' עמ"ש ויק"ר כ' תנחו' אחרי סדר"א י"ז: (טו) אגב"ר נ"ח: (טז) מ"ר ג"ע שיתע ז' י"ס:

רש"י

נספד כהלכה: (יג) ויאספו את עצמות. שבעה המוקעין כאן: (יד) כל אשר צוה המלך. להספיד עליהם בכל ערי ישראל: (טז) ומשקל קינו. הוא כמו תיק שבראש בית יד הרומח שקורין אריסטו"ל בלע"ז ועשוי כשובע. ויש דוגמתו בזבחים רמוני המעיל למה הם דומין כמין קולסות שבראשי התינוקות קולסות היימל"ש בלע"ז: והוא חגור חגורה חדשה. שמעתי שאותו היום נתחנך ללבוש כלי מלחמה ודרך המתחנכים לעשות גאון וגבורה ביום חנוכה לקנות שם לכך ויאמר להכות את דוד: (יז) ויעזר לו. שעזרו בתפלה כדאיתא בחלק:

מצודת דוד

ש"א נאמר מתומת כי החומה פונה לרחוב: (יג) ויעל משם. דוד העלה מיבש גלעד את עצמות וגו': המוקעים. אשר נתלו בגבעת שאול: (יד) ויקברו את עצמות שאול. עצמות המוקעים קבר עם עצמות שאול וגו': כל אשר צוה. להספידו כראוי לפי כבודו ודוד עצמו הספידו מאז כמ"ש ויקונן דוד וגו' על שאול (לעיל א'): אחרי כן. אחר שעשה משפט בגבעונים ואחר אשר הספידו לשאול כראוי נתרצה לשם המקום וירד הגשם די ספוקם: (טו) ותהי עוד וגו' ר"ל מלבד המלחמה שנזכרה למעלה שנלחמו ישראל אז באלו בדבר אבשלום היתה עוד מלחמה לפלשתים עם ישראל: ויעף דוד. נתייגע ונחלש: (טז) אשר בילידי הרפה. אשר היה מילדי הענק: משקל נחשת. שקל שוקלין בו נחושת: והוא חגור חדשה. בכלי מלחמה חדשה ומדרך אנשי המלחמה הגבורים להתאזר בכלי עוז לעשות גבורות בעת יתגברו בחרב חדשה: ויאמר. חשב בדעתו ועשה התעלות להראות גבורה ולהמית את דוד בעבור כי כלה אותו עיף ויגע: (יז) לו. על דוד נשבעו לבלי תת אותו לצאת עוד במלחמה: את נר. כי המלך דומה הוא לנר

מצודת ציון

(יג) המוקעים. התלוים: (יד) בצלע. שם מקום: ויעתר. ענין רצוי כמו ויעתר לו ה' (בראשית כ"ה): (טז) וישבי בנב. כן היה שמו: הרפה. הענק כמו ויכו את רפאים (שם י"ד): קינו. שם כלי זיין ואין לו חבר: (יח) בגב. הוא גזר האמור בד"ה: סף. ובד"ה

השאלות

כפל דבריו וילך דוד ויקח, ואמר שנית ויעל משם וכו' ומ"ש ויעשו כל אשר צוה המלך:

דבר שמואל

שנקבר שלא בקברות אבותיו, עז"א ויקח וכו' מאת בעלי יביש גלעד: (יג) ב] שלא נספד כהלכה ע"ז אמר ויעל משם וכו' ויאספו את עצמות המוקעים, שהביאם והעבירו אותם בכל גבולי ישראל כמ"ש חז"ל וכולם התאספו לכבודו להספידו והגם שעבר זמן ההספד, העלה את עצמות המוקעים שהיו תוך י"ב חדש, ותגבם הספידו גם לאבותיהם: (יד) ויקברו נגד הא' שנקבר שלא במקומו אמר ויקברו בצלע סמוך לירושלים (כמ"ש וצלע האלף והיבוסי יהושע י"ח) בקבר קיש אביו, ונגד הב' שלא נספד כהלכה אמר ויעשו בכל אשר צוה המלך בענין כבודו והספדו, ועי"ז ויעתר אלהים לארץ: (טו) ותהי עוד מלחמה. הנה כפי סדר הספורים כדעת מהרי"א. שכל המסופר פה היה אחרי מעשה דאבשלום, סוף ימי דוד וסוף מלחמותיו, שאחרי המלחמות האלה היה לו שלום מסביב כי מצאו מקום בה"מ בשדה יער, והניח להם מכל אויביהם כיעוד הנביא (למעלה ז') והמלחמה האחרונה שיצא דוד עצמו עם עבדיו היתה עם פלשתים, ויעף דוד כי היה זקן וחלש: (טז—יז) וע"כ רצה ישבי בנב להכות את המלך ונמלט ע"י עזר אבישי, ועי"ז נשבעו שלא יצא עוד למלחמה בל ידעך נרו, השותף אל מקומו במקור החיים זורח הוא שם: (יח) מלחמה השנית בגוב, ובד"ה קראה גזר, וסבכי הכה את הענק:

פְלִשְׁתִּים אָז הִכָּה סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי אֶת־סַף אֲשֶׁר בִּילִדֵי הָרָפָה׃ יט וַתְּהִי־עוֹד הַמִּלְחָמָה בְּגוֹב עִם־פְּלִשְׁתִּים וַיַּךְ אֶלְחָנָן בֶּן־יַעְרֵי אֹרְגִים בֵּית הַלַּחְמִי אֵת גָּלְיָת הַגִּתִּי וְעֵץ חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר אֹרְגִים׃ כ וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה בְּגַת וַיְהִי ׀ אִישׁ מדין וְאֶצְבְּעֹת יָדָיו וְאֶצְבְּעוֹת רַגְלָיו שֵׁשׁ וָשֵׁשׁ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מִסְפָּר וְגַם־הוּא יֻלַּד לְהָרָפָה׃ כא וַיְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּהוּ יְהוֹנָתָן בֶּן־שמעי אֲחִי דָוִד׃ כב אֶת־אַרְבַּעַת אֵלֶּה ילדו לְהָרָפָה בְּגַת וַיִּפְּלוּ בְיַד־דָּוִד וּבְיַד עֲבָדָיו׃

כב א וַיְדַבֵּר דָּוִד לַיהוָה אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יהוה

ת"א את ארבעא. סוטה מ"ב: ויפלו ביד. שם: וידבר דוד. מגלה ל"א מ"ק ט"ו:

ע"ש (יט) רו"ר א': (כ) שופט י"ח: (כב) מדר"צ כ' ל"א ב' שופ"ט י"ח ע"ש. אגב"ר נ"ט: (א) שבש"ר א' זוהר וילך שופ"ט י"ח קי"ט אגב"ר נ"ט תנחו' בשלח סא"ר י"ח:

ר' זעירא, מדון ק', שמעה ק'

רש"י

(יט) ותהי עוד המלחמה. כבר קדמה זו לכולן ולא מנאה כאן אלא לצרף מיתת ארבעה בני ערפה: אלחנן. דוד. בן יערי ארגים. שהיה משפחתו אורגים פרוכת למקדש הנקרא יער ע' רש"י בד"ה א' כ': כמנור ארגים. כאכסן דגרדאין הקרוי איגשובל"א בלע"ז תבא אריגה ותעמוד כנגד אריגה: (כ) איש מדון. כתרגומו גבר דמשחן שאין עיקר התיבה אלא מ"ם ודלי"ת כמו משחון (תהלים ס"ה ח') שי"ן ואל"ף ומהמון (בראשית י"ז ד') ה"א ומ"ם ובדברי הימים (א' כ' ו') כתיב איש מדה כלומר גבוה מאוד שאומדין כמה מדתו: שש ושש וגו'. פירשו רבותינו בבכורות שהוצרך לומר עשרים וארבע שלא תאמר אצבעות שתי ידיו אינן אלא שש ואצבעות רגליו אינן אלא שש לכך נאמר עשרים וארבע ואם כתב עשרים וארבע ולא אמר שש ושש הייתי אומר שבעה באחת וחמשה באחת ומהו מספר שכולן היו נספרות בסדר האצבעות בגג היד:

כב (א) ביום הציל ה' אתו. לעת זקנתו לאחר שעברו עליו כל צרותיו וניצול מכולם: מכף כל איביו ומכף שאול. והלא שאול בכלל היה אלא שהיה אויבו ורודפו מכולם כיוצא בו השעה עשר את

מצודת ציון

נאמר סופי והוא הוא: (יט) יערי ארגים. כן שם אביו ובד"ה נאמר בן יעיר והוא הוא: בית הלחמי. ר"ל סכה את בית הלחמי והוא לחמי האמור בד"ה: את גלית. עם גלית ור"ל אף שהיה במלחמה עם גלית לא יוכל לעזור לו ובד"ה נאמר שהיה אחי גלית: כמנור ארגים. ת"י כאכסן דגרדאין וכ"כ ארגם על יתד האריג (שופטים ט"ז) והוא העץ העגול שלפני האורג יכרוך עליו חוטי השתי ובמשנה יקרא כובד (שבת קי"ג): (כ) מדון. מלשון מדה ור"ל בעל מדה גדולה וכן אנשי מדות (במדבר י"ג): (כא) ויחרף. ענין בזיון:

מצודת דוד

המאיר ומשפיע לכל: (יט) ועץ חניתו. הוא בית יד של החנית: (כ) שש ושש. לכל אחת היו שש ולשלא נחשוב שאצבעות ידיו היו שש וכן בשתי רגליו שלש לכל אחת ולזה אמר ופירש עשרים וארבע מספר: (כא) ויחרף. חרף את ישראל בדברים:

כב (א) ביום הציל. ר"ל לעת זקנתו שניצל מכל המלחמות ועבדיו מנעוהו מלרדת עוד במלחמה כמ"ש למעלה:

דבר שמואל

(יט) מלחמה השלישית בגוב, ויך אלחנן, וחז"ל במד' רות פירשו על דוד, אבל בד"ה כתוב ויך אלחנן בן יעיר את לחמי אחי גלית, לפ"ז העקר שהענק היה שמו לחמי והיה אחי גלית, והמכה אותו היה אלחנן בן יערי, והיה ממשפחה אורגים ר"ל משפחת בצלאל ראש האורגים וחושבי מחשבות, וגם דוד ממשפחה זו שלכן נקרא אפרתי, ואחי גלית היה גבור כאחיו, כמ"ש ועץ חניתו כמנור אורגים, עד שדמתה גבורה זו ועניניה לגבורת דוד בגלית, ועל שהיה שם הגבור לחמי, ודוד ההורג לאחיו ג"כ לחמי ר"ל מבית לחם, משלו המושלים, שלחמי הרג את גלית, לזכור בו גבורת דוד הדומה לזו, ובד"ה פירש המשל כפי מה שהיה האמת: (כ) והמלחמה הרביעית היתה בגת והרג ג"כ ענק מבני הרפאים, שהיה לו כ"ד אצבעות ע"י יהונתן, עד שכל ארבעה הענקים שהיו לפלשתים נפלו ע"י דוד ואנשיו חוץ מגלית שנהרג בזמן קדום, ובזה תמו המלחמות ויהי שלום לישראל כל ימי שלמה:

כב (א) וידבר דוד. המזמור הזה כולו סידר נעים זמירות ישראל בספר תהלותיו (מזמור י"ח) ובפירושנו לספר תהלותיו. באזנו דבריו כיד ה' הטובה עלינו. אך למה הוצג גם כאן, ולמה באו פה שנויים רבים וחלופים בתיבות ובאותיות. [illegible] לשמוע לדברי מהרי"א שאמר השירה הזאת בבחרותו בהיותו בתוך צרותיו, ועשאה כוללת לכל [illegible], [illegible] בכל פעם ופעם שהיה ה' מצילו מצרה היה משורר השירה הזאת, וז"ש ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול בכל פעם:

יְהוָה אֹתוֹ מִכַּף כָּל־אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל׃ ב וַיֹּאמַר
יְהוָה סַלְעִי וּמְצֻדָתִי וּמְפַלְטִי־לִי׃ ג אֱלֹהֵי
צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי
וּמְנוּסִי מֹשִׁעִי מֵחָמָס תֹּשִׁעֵנִי׃ ד מְהֻלָּל
אֶקְרָא יְהוָה וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ׃ ה כִּי אֲפָפֻנִי מִשְׁבְּרֵי־
מָוֶת נַחֲלֵי בְלִיַּעַל יְבַעֲתֻנִי׃ ו חֶבְלֵי
שְׁאוֹל סַבֻּנִי קִדְּמֻנִי מֹקְשֵׁי
מָוֶת׃ ז בַּצַּר־לִי אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־
אֱלֹהַי אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ
קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי בְּאָזְנָיו׃ ח וַיִּתְגָּעַשׁ
וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם
יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה לוֹ׃ ט עָלָה

ע"ש (ב) מ"ס סופרים ח' סא"ר י"א : (ג) סא"ר י"א : (ד) סא"ר י"א : (ה) סא"ר י"א : (ו) סא"ר י"א : (ז) סא"ר י"א : (ח) סא"ר י"א :

רש"י

ושאהל (ש"ב ב' ל') כיוצא בו לכו וראו את הארץ ואת יריחו (יהושע ב' א') וכיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות ואת בת פרעה (מלכים א' י"א א') : (ב) סלעי ומצודתי. לשון חוזק הם. סלע כמשמעו. מצודה הוא מצודת יערים שקורין פליישאי"ן בלע"ז ועל שם הנס שנעשה לו בסלע המחלקות והמצודות בחורשה (שמואל א, כ"ד כ"ח) : ומפלטי לי. מפלטי עם צבא ישראל במלחמה ופעמים שהוא מפלט לי כשאני לבדי כגון מן ישבי בנוב : (ג) צורי. לשון סלע שהסלע מחסה לעוברי דרך מן המטר והרוחות אבריאמ"ש בלעז : אחסה. לשון כיסוי שהייתי מתכסה לעזרה : משגבי. חוזקי : ומנוסי. שהייתי נס אליו לעזרה : (ד) מהולל אקרא ה'. כתרגומו בקראי לו אהודנו לפי כי מאויבי אני בוטח שאושע. ויתכן לפתור אקרא ואושע לשון הוה : (ה) אפפוני. הקיפוני : משברי מות. כתרגומו כאיתתא דיתבא על מתברא כן שם מושב האבנים שהאשה יולדת שם : נחלי. גייסות שוטפות כנחל : (ו) חבלו. כתרגומו משריין כמו חבל נביאים (ש"א י"ו י"א) : קדמוני. באו לפני : (ז) בצר לי אקרא ה' וישמע וגו'. כן דרך לי הוא מדבר לי עבר לשון עתיד בפעם אחת : (ח) ויתגעש ותרעש. לא על נסים שארעוהו נאמר אלא על נסים שנעשו לישראל ולאם המקרא מחובר על סופו : כי חרה לו. כי משמש כאן לשון כאשר וכן פתרונו וכשחרה לו משפי מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו ורעשו : (ט) עלה עשן באפו. כן דרך הכועס

מצודת דוד

אמר השירה הזאת. או ר"ל בכל עת שבא עליו צרה ונצל ממנה אז היה שר השירה הזאת : (ב) ה' סלעי. ה' מחסי כבנין מסלע וכמצודה : (ג) צורי. ה' הוא חוזקי אשר אחסה בו : וקרן ישעי. הוא לי לישע ועוז כמו קרן לבעל הקרנים : ומנוסי. אנוס אלי מפחד האויב : מחמס. מאנשי חמס : (ד) מהלל. כאשר אני קורא אל ה' בהלל אז אני נושע : (ה) כי אפפני. כאשר סבבו אותי משברי מות ר"ל כאבי מות וכאשר השלאים הבאים מאנשי בליעל בעתו והרדו אותי : (ו) חבלי. וכאשר כאבי שאול סבבוני וכאו לפני מוקשים המביאים את המיתה : (ז) בצר לי. כאשר היה צר לי בעבור הדברים האלה אז קראתי לה' ושמע קולי ונעקתי באה באזניו וכפל הדבר במ"ש וכדרך מליצת השיר : (ח) ויתגעש. נעו נגדו אויבי יושבי הארץ מרוב הפחד : מוסדות השמים. הוא משל על המלכים והשרים : כי חרה לו. כאשר חרה לו נקמת חמס נקמתי : (ט) עלה עשן באפו. הוא ענין כעס ואמר בלשון הנופל באדם שע"י חמום הכעס נראה כעין עשן

מצודת ציון

כב (א) מכף. מיד : (ב) ומצודתי. מבצר חזק : ומפלטי. מליצי ואמר לי לתוספת ביאור : (ג) צורי. מלשון צור וסלע וכפל דבריו במ"ש כדרך השיר : מחמס. הוא כענין גזל : (ה) אפפני. סבבוני כמו כי אפפו עלי (תהלים מ') : משברי. מלשון שבר : נחלי. מלשון חולי כמו נחלה מכתך (נחום ג'): יבעתני. מלשון בעתה והרדה : (ו) חבלי. מלשון כמו חבלי יולדה (הושע י"ג) : קדמוני. באו לפני כמו כמס אקדם ה' (מיכה ו') : (ח) ויתגעש. ענין התנודד והתנועע בחזקה כמו וכנהרות יתגעשו מימיו (ירמיה מ"ו) : ירגזו.

דבר שמואל

שירנו שר לה' כדברים האלה, ובספר הזה לא נכתבו מזמירות דוד ותשבחותיו רק השירה הזאת שהיא סולת השבח אומרה תמיד. והיא נמשכה לעת זקנותו קבץ ואסף וקבץ כל תהלותיו בספר מיוחד לנגן

עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו
תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ׃ י וַיֵּט
שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת
רַגְלָיו׃ יא וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּרָא
עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃ יב וַיָּשֶׁת חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו
סֻכּוֹת חַשְׁרַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃ יג מִנֹּגַהּ
נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי־אֵשׁ׃ יד יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם
יְהוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ׃ טו וַיִּשְׁלַח
חִצִּים וַיְפִיצֵם בָּרָק וַיָּהֹם׃ טז וַיֵּרָאוּ אֲפִקֵי
יָם יִגָּלוּ מֹסְדוֹת תֵּבֵל בְּגַעֲרַת
יְהוָה מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפּוֹ׃ יז יִשְׁלַח מִמָּרוֹם
יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים׃ יח יַצִּילֵנִי
מֵאֹיְבִי עָז מִשֹּׂנְאַי כִּי אָמְצוּ

ת"א חשרת מים. תענית ט׳ : ויראו וגו׳. עירובין ס"ס תענית ח׳ : ויהם קרי ממני

ע"ש (י) תהל"ג נ"ד : (יא) שבת"ר ח׳ ט׳. זוהר שנה עי"ש שוח"ט י"ח תדר"ג כ"ד ל"ד פדר"א ד : (יב) כר"ר ית : שוח"ט י"ח : (יג) תדר"ג ק"ז : (יד) שבת"ר ח׳ ט׳ תדר"ג כ"ז סא"ר י"ח : (טו) תדר"ג כ"ז סא"ר י"ח : (טז) שוח"ט קכ"ז תדר"ג כ"ז : (יז) תדר"ג כ"ז : (יח) תדר"ג כ"ז :

רש"י

עלה עשן מנחיריו וכן עלה עשן באפי (ישעיה סה). והוא כל ל׳ חרון אף שהאף נוחר ומעלה הבל: ואש מפיו תאכל. גזירת דבר פיו תאכל אש ברשעים: (י) ויט שמים. להביא מאויביו ממצרים ומסרעה: (יב) וישת חשך סביבותיו. לסוכה כענין שנאמר ויהי הענן והחשך מפסיק בין מצרים לישראל: חשרת מים עבי שחקים. מאין היה החשך עבי שחקים היו שם חושרין מים על הארץ. חשרת לשון כברה הוא שהוא נופל על הארץ דק דק וכן הוא אומר באגדות הרבה חושרין אותו בכברה, ויש לפתור חשרת לשון קשר שמתקשרין השמים בעבים על ידי המים כמו וחשוריהם האמור באופני המכונה שהם זרועות העץ המהדקין וקושרין העגולים יחד: (יג) מנגה נגדו. שלא תאמר בחשך הוא שרוי אלא הנוגה לפנים מן המחיצה ומאותו נוגה אשר לפניו בערו גחלי אש שנשתלחו הגיס על מצרים: (טז) יגלו מסדות תבל. שנבקע התהום כשנבקע ים סוף

מצודת ציון

יחרדו: וערפל. כענין עב הענן: (יא) כרוב. מלאך ורז"ל אמרו: (י) כרביא (חגיגה י"ג) והוא התרגום של נער כי דמות אדם הנה: ויעף. ענין פריחה: (יב) וישת. ענין שימה כמו שתו בשמים פיהם (תהלים ע"ג): חשרת. ענין קשור כמו וחשוקיהם וחשוריהם (מ"א ז׳): (יג) מנגה. ענין הארה וזריחה: (טו) ויהם. מל׳ מהומה: (טז) אפקי. הם חוזק המים הנגרים בחוזק ורודפים וכן כאפיק נחלים (איוב ו׳): מנשמת. מלשון נשימה ונשיבת הפה: (יז) ימשני. ענין הוצאה כמו מן המים משיתהו (שמות ב׳): (י) אמצו. ענין חוזק: (יט) אידי. ענין מקרה רע כמו הלא איד לעול

מצודת דוד

יוצא מנחירי האף וכן יעשן אפך (תהלים ע"ד): תאכל. את הקמים עלי: ממנו. ר"ל מעמו באו הגחלים ובערו לשרוף בשונאי: (י) ויט. נטה את השמים למטה לארץ וירד עליהם להתקרב אל שונאיו להכות בהם. והוא מדרך משל לומר שהוא ממהר ליפרע מהם: תחת רגליו. להיות מוכן להפרע מהם כחושך של ערפל: (יא) וירכב. למהר לבוא: וירא. הוא נראה בא על כנפי רוח. ודימה השיבת הרוח לעפיפת כנפי העוף: (יב) וישת חשך. שם החושך סביבת סוכתו להיות מוכן להחשיך: חשרת. החושך היה בא מקשרת רבוי המים הנקשרים בעבים הפרושים מתחת השחקים: (יג) מנגה נגדו. מחמת האורה שלפניו אשר תפאר להאיר להושיע לי לזה בערו גחלי אש בהקמים עלי: (טז) ויראו. היו נראים קרקעית מי הים כי נבקעו המים: יגלו וגו׳. כי נבקעה הארץ: בגערת. בעבור גערת ה׳ בהקמים עלי: מנשמת. מנשיבת רוח אפו והכל הוא בדרך משל: (יז) ישלח ממרום. ישלח עזרתו ממרום ויקחני מיד האויב ויוציאני מיד הרבים הקמים עלי השוטפים כמים רבים: (יח) כי אמצו.

דבר שמואל

השגחת המתבודד, שישפוך שיחה לפני אל על כל הפרטים שיקרה איש איש בימי חלדו, ימצא מזמור זו תפלה יתפלל בה, ויש בה סגולות נפלאות כי חברה ברוח הקדש ככתוב בס׳ שמוש תהלים, וגם המזמור

ממני: יט יקדמני ביום אידי ויהי
יהוה משען לי: כ ויצא למרחב
אתי יחלצני כי־חפץ בי: כא יגמלני
יהוה כצדקתי כבר ידי ישיב
לי: כב כי שמרתי דרכי יהוה ולא
רשעתי מאלהי: כג כי כל־משפטו
לנגדי וחקתיו לא־אסור ממנה: כד ואהיה
תמים לו ואשתמרה מעוני: כה וישב יהוה לי
כצדקתי כברי לנגד עיניו: כו עם־
חסיד תתחסד עם־גבור תמים
תתמם: כז עם־נבר תתבר ועם־
עקש תתפל: כח ואת־עם עני
תושיע ועיניך על־רמים תשפיל: כט כי־
אתה נירי יהוה ויהוה יגיה
חשכי: ל כי בכה ארוץ גדוד באלהי

משפטיו קרי | אדלג

ת"א ואהיה תמים. ס' הזוהר פ' כי תשא: עם נבר. מגילה י"ג בתרא קכ"ג: ואת עם עני. סנהדרין ל"ח:

ע"ש (יט) אדר"נ כ"ז: (כ) אדר"נ כ"ז: (כב) אדר"נ כ"ז: (כה) אדר"נ כ"ז: (כו) זוהר תולדות ע"ש: (כז) אדר"נ כ"ז: (כח) תו' חכ"א ל"ע ב' אדר"נ כ"ד: (כט) אדר"נ כ"ז: (ל) אדר"נ כ"ז:

רש"י

נבקעו כל מימות שבעולם: מנשמת. מכח נשיבת רוח אפו: (יח) כי אמצו. כאשר אמצו: (כא) כצדקתי. אחריו כשילאתי מלדבר וסמכתי על הבטחתו: (כה) כצדקתי שלא הרגתיו בכרתי כנף מעילו: (כו) עם חסיד, תמם. נבר. כנגד שלשה אבות שלם הקב"ה גמול צדקתם לבניהם: (כז) ועם עקש. פרעה: תתפל. לשון נפתל ועקש, ובספר תהלים (י"ח כ"ז) כתוב תתפתל. דבר אחר ישלח ממרום יקחני על עצמו אמר כשהיה נחפז ללכת מפני שאול בסלע המחלקות והיה קרוב להתפש ומלאך בא אל שאול לאמר

מצודת דוד

באשר התחזקו ממני אז ויצילני מידם: (יט) יקדמני. האויב היה מקדים לבוא עלי בעת יקרני מקרה רע בחושבו כאשר בחולותי אנפול לא אוסיף לקום אבל ה' היה לי למשען ואף כי נפלתי הנה קמתי: (כ) למרחב. למקום רחב להציל מידו: יחלצני. ויוציאני מן המיצר כי חפץ בי: (כא) כצדקתי. כפי צדקתי כי לא הרעותי את אחד מהם: כבר ידי. כפל הדבר במ"ש: (כב) מאלהי. ממצות אלהי: (כג) לנגדי. להתבונן בהם: וחקתיו. ואף חקותיו הם הדברים שטעמיהם נעלמים: לא אסור. אפילו מאחת ממנה לא אסור את עצמי: (כה) וישב. ולכן וישב ה' לי וגו': לנגד עיניו. אשר היה לנגד עיניו ולא נגד בני אדם והתיסר: (כו) עם חסיד וגו'. ר"ל כן דרכך להתנהג בחסד עם החסיד: (כז) עם נבר. עם איש ברור ונקי תתנהג בברירות ר"ל תשלם לאיש כמעשהו: (כח) עם עני. מוכנע כעני: ועיניך. כמן עיניך על המתגאים ותשפיל אותם: (כט) אתה נרי. אתה תאיר לי כנר: יגיה חשכי. ר"ל יוציאני מן הצרה: (ל) כי בכה. בעזרתך ארוץ אל גדודי האומות: אדלג שור. אקפוץ על החומה לכבוש עיירות:

מצודת ציון

(איוב ל"ח): משען. ענין סעד: (כ) יחלצני. ענין הוצאה והסרה כמו בגרש קרחת ואחלצך (תהלים פ"א): (כא) יגמלני. מל' גמול ותשלום שכר: כבר. מלשון ברור ונקי: (כו) גבור. ענינו כמו גבר וכן נאמר בתהלים והוא תרגום של איש: (כז) נבר תתבר. מלשון ברור ונקי: עקש תתפל. ענין שניהם עקמימות כמו דור עקש ופתלתול (דברים ל"ב): (כט) יגיה. מל' נוגה ואורה: חשכי. מל' חושך: (ל) גדוד

דבר שמואל

הנה כתב שם שהית שיתפלל אדם אשר סבבוהו מצוקות רבות ויגאל מהם כדוד, ואולם יען שנעשה לצרכי המתבודד תפלה לעני כי יעטוף, שיהא ענינים רבים באופן שיתכונו לצרכי היחיד, ועל"ד זה מלא הבר

אֲדַלֶּג־שׁוּר׃ לא הָאֵל תָּמִים
דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְהוָה צְרוּפָה מָגֵן
הוּא לְכֹל הַחֹסִים בּוֹ׃ לב כִּי מִי־אֵל מִבַּלְעֲדֵי
יְהוָה וּמִי צוּר מִבַּלְעֲדֵי אֱלֹהֵינוּ׃ לג הָאֵל
מָעוּזִּי חָיִל וַיַּתֵּר תָּמִים
דַּרְכּוֹ׃ לד מְשַׁוֶּה רַגְלַיו כָּאַיָּלוֹת וְעַל־
בָּמֹתַי יַעֲמִדֵנִי׃ לה מְלַמֵּד יָדַי
לַמִּלְחָמָה וְנִחַת קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה זְרֹעֹתָי׃ לו וַתִּתֶּן־
לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וַעֲנֹתְךָ תַּרְבֵּנִי׃ לז תַּרְחִיב צַעֲדִי
תַּחְתֵּנִי וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי׃ לח אֶרְדְּפָה
אֹיְבַי וָאַשְׁמִידֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד־
כַּלּוֹתָם׃ לט וָאֲכַלֵּם וָאֶמְחָצֵם וְלֹא יְקוּמוּן וַיִּפְּלוּ
תַּחַת רַגְלָי׃ מ וַתַּזְרֵנִי חַיִל
למלחמה

ת"א כי מי אל. ס' הזוהר פ' לך לך: וענתך תרבני. פקודה שער א': ותזרני חיל. יומא מ"ד:

ע"ש (לא) זו"ח מ"ס ב' שוה"ט קי"ט אגב"ר י"ג תנח' לך סא"ר ו': (לב) זוהר לך אדר"נ כ"ז: (לד) אדר"נ כ"ז: (לס) אדר"נ כ"ז: (לו) בר"ר א' אדר"נ כ"ז: (לז) אדר"נ כ"ז: (מ) אדר"נ כ"ז:

דרכי קרי רגלי קרי

רש"י

מהרה ולכה כי פשטו פלשתים: (לא) אמרת ה' צרופה, ברורה מבטיח ועושה: (לג) ויתר תמים דרכי. מכל מכשול ומכל חטא ומכל מסוכן עד כי היה שלום וכבוש: (לה) ונחת קשת נחשת זרועותי. ולדרכה קשת נחושה על זרועי שיש בי כח לדרכה קשתות היו תלוים לדוד בביתו והיו מלכי העמים באין ורואין ואומרין זה לזה אתה סבור שהוא יכול לדורכן אין זה אלא לירא‍נו ודוד שומע ונוטלן ודורכן לפניהם. ונחת קשת לש' חתת הוא, וכן אליך נחתו בי: (לו) וענותך תרבני. הגדלת לי מדת ענותנותך: (לז) תרחיב צעדי. כשאדם מדבק רגליו זו לזו הוא נוח ליפול, וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד' י"ב): קרסלי.

מצודת ציון

לבאות עם: אדלג. ענין קפיצה: שור. ענין חומה כמו בנות צעדה עלי שור (בראשית מ"ט): (לא) צרופה. מל' צרוף חקוק: (לב) מבלעדי. ענינו כמו זולת: צור. ענין חזק: (לג) מעוזי. מחזקי: חיל. כח: ויתר. ענין דלוג וקפיצה כמו ראה ויתר גוים (חבקוק ג'): (לד) משוה. מניח כי ויתם ת"א ושוי: במתי. ענין גבהות: (לה) ונחת. מל' חתת ושבירה: (לו) וענתך. מל' ענוה: תרבני. מלשון רבוי: (לז) צעדי. פסיעותי כמו ויהי כי צעדו (לעיל ו'): מעדו. ענין החלקה והשמטה מן המקום כמו ולא תמעד אשוריו (תהלים ל"ז): קרסלי. תרגום של כרעים הוא קרסולין: (לח) כלותם. מלשון כליון: (לט) ואמחצם. ענין הכאה ופציעה כמו מחץ ראש (שם ק"י): (מ) ותזרני. מל' אזור וחגורה: תכריע. ענין הנפילה על הכרעים:

מצודת דוד

(לא) תמים דרכו. לגמול לאיש כמפעלו: צרופה. ככסף צרוף מבלי סיג כן אין באמרי הבטחתו דבור בטל: מגן. מחסה כמגן: (לב) כי מי אל. אשר יוכל לעמוד כנגדו ולמחות בידו מלקיים הבטחתו: (לג) מעוזי חיל. מחזק אותי בכח: ויתר תמים דרכי. מדלג אותי בדרכי להיות תמים מבלי מכשול: (לד) משוה. משים רגלי קלות לרוץ מהר אחר האויב כאילה זו הרצה מהרה: ועל במתי. העמיד אותי על גבהי וגדולתי: (לה) למלחמה. להלחם בטוב וכדרך טכסיסי המלחמה: ונחת. נתת בי כח לשבר קשת נחושה בעת המתחו לירות: (לו) מגן ישעך. ישעך היה לי למגן: וענותך תרבני. בעבור שבך להשגיח בי עשה אותי כאלו הייתי רב רב אף כי הן אנשי מתי מספר נלחמתי כאויב כאלו היו רבים עמדי: (לז) תרחיב צעדי. הרחבת פסיעותי לכל ומעדו רגלי נגפו באבן: (מ) ותזרני. אזרת אותי כח להלחם ואת שונאי הטיל לכרוע תחתי:

דבר שמואל

מהרי"א טעמים נכונים לכל החלופים שבאו פה מבספר תהלות, עיין עליו כי אין להוסיף על דבריו' ושירות המזמור היקר הלז כתוב אחי בספר תהלות כי שם מקומו, ולא הכפלהו פה בלא לצורך, לשנות תדרשו ובאהם במה אם יהיה אלהים עמדי:

לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתֵּנִי׃ מא וְאֹיְבַי
תַּתָּה לִּי עֹרֶף מְשַׂנְאַי וָאַצְמִיתֵם׃ מב יִשְׁעוּ וְאֵין
מוֹשִׁיעַ אֶל־יְהֹוָה וְלֹא עָנָם׃ מג וְאֶשְׁחָקֵם
כַּעֲפַר־אָרֶץ כְּטִיט־חוּצוֹת אֲדִקֵּם
אֶרְקָעֵם׃ מד וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי תִּשְׁמְרֵנִי
לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי
יַעַבְדֻנִי׃ מה בְּנֵי נֵכָר יִתְכַּחֲשׁוּ־לִי לִשְׁמוֹעַ
אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי׃ מו בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְגְּרוּ
מִמִּסְגְּרוֹתָם׃ מז חַי־יְהֹוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרֻם
אֱלֹהֵי צוּר יִשְׁעִי׃ מח הָאֵל הַנֹּתֵן נְקָמֹת
לִי וּמוֹרִיד עַמִּים תַּחְתֵּנִי׃ מט וּמוֹצִיאִי
מֵאֹיְבָי וּמִקָּמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חֲמָסִים
תצילני

ת"א ותזרני חיל. יומא מ"ד:

ע"ש (מא) בכ"ר ל"ח ל"ע תנחו' ויחי אדר"נ כ"ו: (מב) שוח"ט ס' אדר"נ כ"ז: (מג) שוח"ט ה' אדר"נ כ"ז: (מד) אדר"נ כ"ז תנחומ' פקודי: (מה) אדר"נ כ"ז: (מו) אדר"נ כ"ז: (מז) אדר"נ כ"ז: (מח) אדר"נ כ"ז: (מט) אדר"נ כ"ז:

רש"י

עקבי: (מב) ישעו ואין מושיע וגו'. הרי זה מקרא מסורס ישעו אל ה' ולא ענם ואין מושיע כמו שעה האדם אל עושהו (ישעיה י"ז ז') כמו יפנה, ומנחם חברו עם וישע ה' אל הבל (בראשית ד' ד') ופתר בו לשון עתירה ונופל הלשון על המעתיר ועל הנעתר כמו ויעתר יצחק לה' ויעתר לו ה' (בראשית כ"ה כ"א) אף כאן ישעו ואין מושיע נופל על המתפלל וישע ה' נופל על הלשון על מי שמתפללין לפניו: (מג) ארקעם. ארמסם והרבה יש בספר יחזקאל ורקע ברגליך (ו' י"א) ורקעך ברגל (כ"ה ו'): (מד) מריבי. מדואג ואחיתופל ושאול והזיפים: תשמרני לראש גוים. נפנתי לכך, ומ"א אמר דוד רבש"ע הצילני מדינו של ישראל שאם אטהו או ארדה את ישראל בעבודתי אני נענש אלא לראש גוים תשימני והם יעבדוני עליהם לא אענש: (מה) יתכחשו לי. מאימת יראה יאמרו לי כזבים: לשמוע אזן ישמעו לי. אפילו שלא בפני יגורו מפני לשמע אזניהם לסור אל משמעתי: (מו) בני נכר יבלו. ילאו לשון והעלה נבל (ירמיה ח' י"ג) פלישטרונ"ש בלעז: ויחגרו. לשון פסחים: ממסגרות. מקומי יסורי מסגר שאני מייסרן בהם: (מז) חי ה'. העושה לי אלה:

מצודת דוד

(מא) תתה לי ערף. כי ינוסו ויהפכו לי עורף: משנאי. ר"ל וכן משנאי תתה לי עורף והוא כפל ענין במ"ש כדרך מליצת השיר: ואצמיתם. ר"ל אף כי ינוסו אשיגם ואצמיתם: (מב) ישעו. יפנו אל מלכי האדמה: אל ה'. ר"ל לאח"ז יפנו אל ה' להתפלל אליו אבל לא יענם: (מג) כעפר. להיות דק כעפר: כטיט חוצות. כטיט המושלך בחוצות אעשה אותם דק דק וארדד אותם ע"פ האדמה: (מד) מריבי עמי. מאנשי מלחמתי אשר בבני עמי הלוחמים עמדי: תשמרני. שמרתני מיד כולם עד הביאתני להיות ראש אף על האומות: עם לא ידעתי. ר"ל העם אשר המה מארץ מרחק: (מה) יתכחשו לי. כדרך מירא המתגלל בפני מי אשר ירא ממנו. אף כדברי כזב בעבור הפחד: לשמוע אזן. בעבור כי ישמעו רב כחי ואומן ידי לזה ישמעו אלי לכל אשר אצום: (מו) יבלו. ר"ל יהיו מיוסרים ועבודים: ויחגרו. יהיו חגרים ממה שהיו סגורים בידי בכבלי ברזל: (מז) חי ה'. ר"ל הנה ה' חי לעולם וכזאת יעשה כל הימים: וברוך צורי. וכן יהיה ה' צורי ברוך לעולם: וירם. כי כשעשה נקמות בעכו"ם הוא מרומם ומנושא: (מח) הנתן נקמת לי. ר"ל הנוקם נקמתי:

מצודת ציון

קמי. האויבים הקמים עלי: (מא) תתה. נתת: ערף. הוא אחורי הפנים: ואצמיתם. ענין כריתה כמו אותו אצמית (שם ק"א): (מב) ישעו. ענין הפנה כמו ולא ישעה אל המזבחות (ישעיה י"ז): ענם. מלשון עניה ותשובה: (מג) ואשחקם. ענין כתישה כמו ושחקת ממנה הדק (שמות ל'): אדקם. מלשון דק: ארקעם. ענין רדוד ושטיחה כמו וירקעו את פחי הזהב (שם ל"ט): (מד) ותפלטני. ענין הצלה: (מה) יתכחשו. מלשון כחש ושקר: (מו) יבלו. ענין כמישה כמו והעלה נבל (ירמיה ח'): ויחגרו. מל' חגר ופסח: (מז) צורי. חזקי: (מח) ומריד. מלשון ירידה:

ומקמי

תַּצִּילֵנִי: נ עַל־כֵּן אוֹדְךָ יְהוָה בַּגּוֹיִם וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּר: נא מִגְדּוֹל
יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־חֶסֶד
לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם:

כג א וְאֵלֶּה דִּבְרֵי דָוִד הָאַחֲרֹנִים נְאֻם דָּוִד בֶּן־יִשַׁי וּנְאֻם הַגֶּבֶר הֻקַם עָל מְשִׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וּנְעִים זְמִרוֹת יִשְׂרָאֵל: ב רוּחַ יְהוָה דִּבֶּר־בִּי וּמִלָּתוֹ עַל־לְשׁוֹנִי: ג אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִי דִבֶּר צוּר

מגדול קרי · קמץ בז"ק

ת"א ואלה דברי דוד. מ"ק ט"ז: כל ספ'. עקידה שער ס"ז: נאם דוד. שם עכו"ם ה': אמר אלהי. נ"ק שם:

ע"ש (נ) אדר"נ כ"ז: (נא) אדר"נ כ"ז: (א) מי"ר א' א' ד א' פי"ש ד'. קה"ר ב' ס"ז"ר ב' זוהר הוקם תו"ז תנ"ס כ"ז א' ירוש' סוכה ה' ד' ספרי דברים. מד"ש כ"ס מ"ג ב' מכילתא בשלח שירה פ"ג שו"ט א' י"א: (ב) ספרי דברים סא"ר ב' סא"ז א': (ג) ש"ר ע"ו דב"ר ו' זוהר בראשית שמות ויקהל ויקרא פנחס עי"ש תו"ז ת"ס ס"ז א' אג"ב כ"ב תנחו' נשא סא"ר ב' סא"ז ע"ו:

רש"י

כג (א) ואלה דברי דוד. נבואת דוד אחרונים ומי הם הראשונים דברי השירה האמורים למעלה אבל בכל שירות ותושבחות שאמר אין נקראים דברים: הוקם על. הוקם למעלה: ונעים זמירות ישראל. אין ישראל משוררים במקדש אלא שירותיו וזמירותיו: (ב) דבר בי. השרה בי רוח קדשו ונדבר בי. וכל לשון נבואה נופל בו לשון דבור כמו הרק אך במשה דבר הלא גם בנו דבר, אדבר בו (במדבר י"ב ב') וטעמו של דבר לפי שהרוח נכנס בו בקרב הגביא ומדבר בו: (ג) לי דבר צור ישראל. אלי דבר ונוה צור ישראל שאהיה מושל באדם בישראל שנקראו אדם שנא' אדם אתם ואהיה צדיק מושל יראת אלהים, ורבותינו פירשוהו בלשון אחר אמר דוד אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם אני ומי

מצודת ציון

(מט) ומקמי. האויבים הקמים עלי: (נא) מגדול. מלשון גדול:

כג (א) הגבר. האיש: על. למעלה וכן מקנה אף על עולה (איוב ל"ו): ונעים. ענין ערבות ומתיקות: (ב) ומלתו. ענין דבור כמו כי אין מלה בלשוני (תהלים

מצודת דוד

(מט) ומקמי. יותר מן קמי תרומם אותי: (נ) על כן. בעבור החסדים האלה: בגוים. לפרסם חסדך: (נא) מגדול. ר"ל וכן אודך כי אספר לומר דעו אשר ה' מגדול וגו' ר"ל עושה ישועות גדולות למלכו ולא בעבור תשלום גמול כ"א בחסד: ולזרעו. כמו שעשה לדוד כן יעשה לזרעו עד עולם ואף שדוד עצמו אמרו אמר לדוד ולזרעו ולא אמר לי ולזרעי כי כן דרך המקרא וכן וישלח ה' וגו' ואת שמואל (ש"א י"ב) ועם כי שמואל עצמו אמרו לא אמר ואותי:

כג (א) ואלה דברי דוד האחרונים. ר"ל מה שאמר אחר כל המעשים והשירים אשר שר לה' ומשם והלאה לא דבר עוד ברוח הקודש: נאם דוד בן ישי. ר"ל וזה דברי נאם דוד וגו' ר"ל זה הדבר דברתי עוד הייתי דוד בן ישי רועה צאן בשפל המדרגה: ונאם הגבר. וזה בעצמו דברי עתה אף כי אני הגבר אשר הוקם למעלה להיות משיח אלהי יעקב למלוך בישראל ולהיות מנעים זמירות לישראל. ר"ל לסדר זמירות נעימות לישראל לשורר בבית ה' וכאומר אחר כל הגדולה הזאת לא נשתנית דעתי מאשר היתה מאז: (ב) רוח ה'. ר"ל הדבר אשר אדבר מאז ועד עתה לא מחכמה בא כי אם רוח ה' דבר בי ומלתו וגו' והוא כפל ענין במ"ש ובא לחזק הדבר: (ג) אמר אלהי ישראל. ר"ל וזהו דברי אשר

השאלות

(א) למה קראם דברי דוד האחרונים, והדברים עצמם סתומים, ויש בם דברים מופלאים וכפולים במלות שונות:

דבר שמואל

כג (א) **ואלה** דברי דוד האחרונים. אחר שסדר ספר תהלותיו לעת זקנותו, חתם בו שמו להודיע מי חברו, ועל מי חברו, ובאיזה מדרגה באו הדבורים בו, אם מדרך השכל אם מרוח הקדש, והוסיף בו ג"כ נבואה עתידה על ענין מלכותו. אמר **נאום דוד בן ישי**, ר"ל שהזמירות שבאים בספר הזה, כוללים ג' ענינים, א] זמירות שאמר על עצמו ובתוכם ממה שאמר קודם נמשח בהיותו רועה בצאן, שעז"א נאום דוד בן ישי, ב] זמירות שאמר אחר שנמשח, ואחר שמלך מגד פניני מלכותו, בין בהיותו נרדף בין בהיותו מצליח במלכות, ועז"א **נאום הגבר הוקם על להיות משיח אלהי יעקב**, ג] זמירות שחבר לצורך כלל ישראל, הם ספור נפלאות אל, הם תפלות או מהללים בעבור העם בכלל, ועז"א **ונעים זמירות ישראל**: (ב) **רוח** הודיע כי כל הזמירות נאמרו ברוח ה' אשר עליו ויען שהרוח האלהי יחול על המשורר בשתי מדרגות, הם רק לעוררו בכח אלהי על ענין השיר, והמלות והמליצה ידבר המליץ משכלו, או שגם המלות והמליצה ישים ברוח ה', אמר כי שיריהם היה מהופעה אלהית, **רוח ה' דבר בי וגם מלתו היא על לשוני**, שגם סדר המלות היה מה': (ג) **אמר** פתח השכיל נבואה עתידה שנאמר לו מאת ה' על מלכות זרעו, והתקיים לימות המשיח, וכעין דוגמא היה במלכות שלמה מעין העתיד, ופירושו ה' מגד שהוא **אלהי ישראל** ומשגיח עליהם **אמר** ומפרש **לי דבר צור ישראל**, שדבר זה בצורך (שזה א' מן ההבדלים בין דבור ואמירה) שהדבור הוא בצורך

וכל

צוּר יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים׃ ד וּכְאוֹר בֹּקֶר יִזְרַח־שָׁמֶשׁ בֹּקֶר לֹא עָבוֹת מִנֹּגַהּ מִמָּטָר דֶּשֶׁא מֵאָרֶץ׃ ה כִּי־לֹא־כֵן בֵּיתִי עִם־אֵל כִּי בְרִית עוֹלָם שָׂם לִי עֲרוּכָה בַכֹּל וּשְׁמֻרָה

ת"א וכאור בוקר. פסחים ל׳ פ׳ האשר פ׳ מבן : ערוכה בכל . עירובין נ"ד :

ע"ש (ד) זוכר מקן יסרו פא"ר ב׳ : (ה)פא"ר ג׳ :

כי

רש"י

מושל בי צדיק שאני גוזר גזירה והוא מבטלה, אבל לפי ישוב המקראות הראשון הוא פשוטו של מקרא: (ד) וכאור בקר יזרח שמש. והבטיחני שתלך גדולתי הלוך וגדול כאור נוגה אשר הולך ואור: בקר לא עבות. אור שאינו אפל: מנגה ממטר דשא מארץ. מאיר בקרי יותר מנוגה הבא ממטר כחום צח עלי אור כשהמטר יורד על ארץ מלאה דשאים והשמש זורח עליה ומבהיק, וכן תרגמו יותר מנוגה הבא ממטר על דשא מארץ: (ה) כי לא כן ביתי עם אל. שיהא בקרי עבות: כי ברית עולם. התורה אשר שם לי ערוכה בכל ביתי ושמורה: כי כל ישעי וכל חפץ. צרכי מוכנים לפניו והרי זה מקרא קצר: כי לא יצמיח. עוד למלך אחר מלכותי. דבר אחר כי ברית עולם שם ביתי להיות מלכותי קיימת והברית ערוכה בכל בפי כל הנביאים: (ו) כקוץ מנד. קרדו"ן בלעז שבקטנותו רך ונע ונד וסופו מתקשה

מצודת דוד

אלהי ישראל אמר והאלו דבר לי צור ישראל הוא הדבור ר"ל מיד ה׳ הופיע אלי להשכיל הדבר הזה: מושל באדם צדיק. כאשר יעמוד צדיק למשול בבני אדם אז מושל יראת אלהים כי כל ממשלתו להכרית הרשע על יראתה. א"כ היא היא המושלת ומתגברת: (ד) וכאור בקר. ר"ל המושל הזה היא הסבה להמשיל יראתה כמו אור הבוקר המאיר בצאת המזרח אשר היא סבה ידוע לשיזרח אחריו השמש אבל כאשר הבוקר לא יהי׳ מעונן בעבים כי כשיהיה מעונן אין אור הבקר סבה ידועה לזריחת השמש כי לא יהיה נראה כי הענן יכסנו: מנגה ממטר. כמו נוגה השמש וממטר השמים אשר מצויים יחד זהו הסבה להצמיח דשא מן הארץ וכן הדבר במושלים כאלו כי אף אשר לאור הבוקר היא סבה ידועה לזריחת השמש אין זה סבה לשיתמיד בזריחתו כי יבוא הענן ויכסנו כן צדיק כמושל לא ימשול יראתה כ"א בעוד ימשול הוא ולא בהסור ממנו הממשלה אף לא אחרי מותו וכמו שנוגה השמש ומטר השמים המה יחד סבה להצמחת דשא ולא זה בלא זה כן צדיק אחד מושל לא יוכל להמשיל יראתה אם המושל חבירו עומד נגדו ומוחה בידו: (ה) כי לא כן ביתי. אבל ממשלת בית מלכותי לא כן היא עם ממשלת יראת האל: כי ברית עולם שם לי. ממשלת המלוכה אשר שם לי ברית עולם היא: ערוכה בכל. ר"ל הכל תלוי בה על היותה מלוכה ונתונה ביד אחד ואינה כממשלת מושלים שאין הכח ביד האחד כאשר חבירו עומד נגדו אשר ידמו לנוגה השמש ומטר השמים

מצודת ציון

קל"ס): (ד) עבות. עננים: מנגה. ענין האורה וזריחה: דשא. חציר: (ה) ערוכה. ענין סדור: חפץ. רצון:

דבר שמואל

וכל לי ולו ולהם הסמוכים אל דבור פי׳ בשביל ור"ל שדבר בשבילי, שעתיד לעמוד מושל באדם, ר"ל המשיח יהיה לו ב׳ מדרגות, א] שימשול באדם בכלל, שכל בני אדם ישמעון אליו, ב] שיהיה צדיק מושל יראת אלהים שמצד שינוח עליו רוח דעת ויראת אלהים, ימשול על עצמו לעמוד בצדקתו, ובכח זה שימשול על עצמו ימשול על האדם בכלל, באופן שיראת אלהים היא תהיה המושלת אז, וכמ"ש החבר להכוזר שהמולך על עצמו הוא הראוי למלוך על הכלל: (ד) וכאור, עוד יהיה הבדל בין מלכות המשיח לבין מלכות העולם הזה, וצייר זה בהמשיל את המלכות אל השמש כי כמו שמאיר המלכות ארץ ותופיע בגבורתה, והנה המלכות בעה"ז תקום כמו זריחת השמש, שבעלות השחר כהה אורו וכן תוסיף תאיר עד נכון היום. ובדוגמת זה עמדה גם מלכות דוד, שהתגוללה מעט מעט בהדרגה לא כן מלכות העתיד שפתאום יזרח השמש ויהיה אור גדול, וע"ז א"ח וכאור בקר יזרח שמש (אור שינו שם דבר רק פעל והכ"ף אינו לדמיון רק הוא כ"ף הזמן) בעת שיאיר הבקר אז כבר יזרח שמש, שלא יעלה השמש על האופק בהדרגה רק פתאום מלהרים יקום חלד, ר"ל שתיכף בעמדו ימשול ממשל רב ומלכות עולם, ואמר עוד בקר לא עבות, כי זריחת שמש המלכות בעוה"ז, יצוייר שיקרה לו כמו אל השמש, שלפעמים יכסהו עבים ועננים ולא יראה אורו כלל ולפעמים הגם שיתגלה מבין הענן, יהיה בגד ה׳ מן הרקיע גשם ומטר, שזה נצרך כדי להצמיח דשא מארץ, ובזה יתפלש אור השמש דרך המטר, ולא יראה רק נגה לא אור בהיר (שגדר שם נוגה הוא דבר המקבל האור כמ"ש בפי׳ ישעיה) וכן מלכות עוה"ז לפעמים תכסהו ענני לגמרי כמו שהיה למלכות ב"ד בעת הגלות, ולפעמים הגם שיתראה יעמדו נגד תוכה מים, הצריכה להצמיח מלא דשא, ר"ל יעמדו עמה ושוה ומקביל לה גם מלכיות אחרות, כפי הלוך להנהגת עמים ולאומים בדרך הטבע וכפי המערכה ויכהה שמשם, אבל במלכות העתיד יהיה בקר לא עבות שלא יכסהו עבים, וכן (לא) מנגה ממטר ר"ל לא היה הבקר ע"י נגה הבא ממטר שצריך להצמיח דשא מארץ, כי לא יעמדו מקביל לו עמים ומלכיהם להאפיל אורו: (ה) כי לא מפרש דבריו, נגד מ"ש בקר לא עבות, אומר כי לא כן ביתי עם אל שביתי לא יכסהו הענן, ר"ל שלא תבטל מלכותו בשום פעם כי ברית עולם שם לי שלא יופסק בשום פעם, רק יהיה ערוכה בכל

ושמורה

כִּֽי־כָל־יִשְׁעִי וְכָל־חֵפֶץ כִּֽי־לֹא יַצְמִֽיחַ׃ ו וּבְלִיַּעַל כְּקוֹץ מֻנָד כֻּלָּהֶם כִּי־לֹא בְיָד יִקָּֽחוּ׃ ז וְאִישׁ יִגַּע בָּהֶם יִמָּלֵא בַרְזֶל וְעֵץ חֲנִית וּבָאֵשׁ שָׂרוֹף יִשָּׂרְפוּ בַּשָּֽׁבֶת׃ ח אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי רֹאשׁ הַשָּׁלִשִׁי הוּא עֲדִינוֹ הָעֶצְנוֹ עַל־שְׁמֹנֶה

מאות

העצני קרי

ת"א אלס שמות. מ"ק ט"ז: ראש השלישי. שם:

ע"ש (ו) ספרי דברים מס' אגבלות פא"ר ג': (ח) במד"ר כ"ג פדר"כ י"א מג"כ כ"ב ירושל' מכות ב' ו' תנחו, אספי דברים סא"ר ג' ח':

רש"י

עד אשר לא ביד יקחוהו: (ז) ואיש יגע בהם ימלא. צריך שילבש את בשרו ברזל וימלא ידו בכלי זיין לקצצו: ובאש שרוף ישרפו בשבת. ואין שם תקנה אלא שריפה ולשבת ולהתאמם כנגדם כך הרשעים אין להם תקנה אלא שריפה בגיהנם. בשבת, הקב"ה יושב על כסא הדין: (ח) אשר לדוד יושב בשבת. יושב בשבת סנהדרין והוא תחכמוני והוא ראש השלישי אב בנוי בחכמה ובגבורה בג' דברים הללו הוא ראש פתו שנאמר ונבון דבר ואיש תואר וגבור חיל (שמואל א' ט"ז י"ח): עדינו העצני. כשעוסק בתורה

מצודת ציון

(ו) מנד. מלשון נדידה: כלהם. מלשון מכל: (ז) בשבת. ענין השול כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד): (ח) השלישי. ענין גבורים ונכבדים כמו ושלישים על כלו (שמות י"ד) ונפלה מ"ס

מצודת דוד

שאין סכה ביד אחד זולת הכירו לצמיחת הדשא: ושמרה. גם המלוכה הלא היא שמורה לו ולזרעי מדור לדור ואינה כממשלת שאר מושל אשר עמו תמות או בחיין תוסר ומעשיו בטלים אשר ידמה לאור כבוקר שהיא ככה ידוע לזריחת

השמש ובבוא הענן יכסהו: כי כל ישעי. כי כל הישע ההצלה הוא ישעי כי ע"י או ע"י זרעי תבוא וכמו כן על ידינו תבוא כל חפץ: כי לא יצמיח. מי למלכות מבלעדנו: (ו) ובליעל. אבל בית בליעל כירבעם והכיריו כולם יהיו כקוץ מנד. ר"ל כמו הקוץ המונד ברגלי אדם. אשר מנידים אותו ממקום למקום בדרך מהלכם: כי לא ביד יקחו. כי א"א לקחתו ביד לסלקו מן הדרך אל מקום מיוחד ולזה בע"כ מונח הוא ברגלי אדם ומנידים אותו ממקום למקום ולא יונח אף רב במקום אחד וכ"כ לא תעמוד בית בליעל על זמן רב: (ז) ואיש יגע בהם. ר"ל אולם בית הבליעל לא תהיה דומה להקוץ הזה אשר לא תגע בו יד איש כי בהם יגע איש לרעה בחרב ובחנית וגוף של כ"א מהם יהיה מלא מברזל החניות וגם עץ הנלכד תבוא בו אחר לכב הח:ית: ובאש שרוף וגו'. במעכרת אש ישרפו בעת יושבת מלכותם. או ר"ל בעבור יושבת זכר למו וכן הי' בבית ירבעם ואחאב והדומים להם: (ח) אשר לדוד. כאשר הזקין ואת כחו סר אלה שלשת הגבורים סביב לו לבל יבוא מי ויכנו נפש: ישב בשבת תחכמוני. ר"ל האחד היה יושב עם דוד בישיבת החכמים והי' ראש הגבורים ושמו עדינו העצני ובד"ה במקום יושב בשבת נאמר ישבעם והוא הוא כי ישבעם הוא כאלו אמר יושב בעם ובמקום תחכמוני נאמר שם בן חכמוני והוא הוא וכן איש ירושלים הלא נקרא ירושלמי וגם נקרא בן ירושלים ומובן אחד להם: על שמנה מאות. מוסב למעלה לומר שהיה יושב בישיבת החכמה אחר אשר היה

השאלות

(ח) עד סוף הסימן, בד"ה הזכיר שלשה פרשיות בספורי גבורי דוד, ופה לא הזכיר רק מקצתם, פה אמר שאם הראשון היו עדינו העצני ושם קראו ישבעם בן תחכמוני, פה אמר על שמונה מאות חלל, ושם על שלש מאות חלל, הגבורה שבחלקת השדה יחסה פה לשמה, ושם לאלעזר בן דודו, פה אמר שהיו עדשים ושם אמר שהיו שעורים, ושם לא נזכר שמה כלל, מי הי' השלשה שהביאו מים מבור בית לחם שלא גלה שמם, פה אמר האבישי מן השלשה הכי נכבד, ובד"ה אמר מן השלשה בשנים נכבד, ומז"ש מן השלשה נכבד ועד השלשה לא בא, מי היה גבור השלישי מהאחרונים, איך היו כל אלה שלשים ושבעה ולא חשב רק שלשים, ויאמר רש"י שבניו של ישי היו רבים, וכן הרד"ק נדחק ולמהרי"א היה יואב מן המנין, עם השמה הראשונים, וכ"ז דוחק:

דבר שמואל

ושמורה, שהיפך בעמדה תהיה ערוכה בכל עת והדר כמ"ש וכאור בקר יזרח שמש, ושמורה כל הבמל בשום פעם, כמ"ש בקר לא עבות, וכגד מ"ש בקר לא מנגה ממטר דשא מארץ, אמר כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח הדשא, ר"ל לא ינמחו או הדשאים שבעבורם ירד המטר לכסות השמש והמליצה שלא יתקוממו אז שרי העכו"ם כשי הממשלה והמערכה רק יהיה ה' למלך, וימלא כל ישע וכל חפץ בית דוד, אם ישע הנפש, אם חפציו העולמיים: (ו) ובליעל אז יצין ופרחי כרם ה' נבאות ואת הקוצים יכלה מן הכרם, והם הבליעל אשר כולם דומים בקוץ מונד שעומדים רק להשחית את כל הנוגע בם והכל נדים מהם כי לא ביד יקחו: (ז) והנוגע בהם צריך להתלבש זין וברזל. ואז שיכחתו הרבוהם לאחים יכלו הקוצים, כי באש שרוף ישרפו בשבת, בבוא זמן במלום יהיו כל זדים וכל פועלי רשעה קש ולהט אותם היום הבא, כמ"ש מלאכי: (ח) אלה שמות הגבורים הנה בד"ה חשב ג"כ גבורים אלה ואחרים נוסף על אלה שלא חשבם כאן, וכבר האריך בזה מהרי"א והשיב ששם חשב אלה שהחזקו עמו במלכותו כמבואר שם ופה לא חשב רק הגבורים שהתמידו להיות עמו בכל מלחמותיו, ובד"ה אמר ישבעם בן חכמוני ראש השלישים הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל בפעם אחת. הגבור הזה היה לו שני שמות שמו העצמי היה עדינו העצני, ועל שישב בישיבת חכמים ברב עם, קראוהו בשם ישבעם בן חכמוני, יושב עם, בן חכם, ובד"ה ספר להודיע גבורתו, שאחר שהרג שלש מאות חלל היה מנופף את חניתו ומניעה בקל הנה והנה, ומלד זה היה ראש לשלשים הגבורים, לא לשלשה כי אבישי אחי

מֵאוֹת חָלָל בְּפַעַם אֶחָד׃ ט וְאַחֲרוֹ אֶלְעָזָר בֶּן־דֹּדִי בֶּן־אֲחֹחִי בִּשְׁלֹשָׁה גִבֹּרִים עִם־דָּוִד בְּחָרְפָם בַּפְּלִשְׁתִּים נֶאֶסְפוּ־שָׁם לַמִּלְחָמָה וַיַּעֲלוּ אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ י הוּא קָם וַיַּךְ בַּפְּלִשְׁתִּים עַד ׀ כִּי־יָגְעָה יָדוֹ וַתִּדְבַּק יָדוֹ אֶל־הַחֶרֶב וַיַּעַשׂ יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָעָם יָשֻׁבוּ אַחֲרָיו אַךְ לְפַשֵּׁט׃ יא וְאַחֲרָיו שַׁמָּא בֶן־אָגֵא הָרָרִי וַיֵּאָסְפוּ פְלִשְׁתִּים לַחַיָּה וַתְּהִי־שָׁם חֶלְקַת הַשָּׂדֶה מְלֵאָה עֲדָשִׁים וְהָעָם נָס מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים׃ יב וַיִּתְיַצֵּב בְּתוֹךְ־הַחֶלְקָה וַיַּצִּילֶהָ וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּעַשׂ יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה׃ יג וַיֵּרְדוּ שְׁלֹשִׁים מֵהַשְּׁלֹשִׁים רֹאשׁ וַיָּבֹאוּ אֶל־קָצִיר אֶל־דָּוִד אֶל־מְעָרַת עֲדֻלָּם וְחַיַּת פְּלִשְׁתִּים חֹנָה בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ יד וְדָוִד

ת"א ותסו. שם קמ"ה: ויתלג בתוך' כס: אחת ק', ואחריו ק', דדו ק', הגברים ק', שלשת ק'. או
ע"ש (ט) יומ' סנהדרין ג' ס': (יא) רו"ר פ' מד"ש כ' לו כ': (יג) מד"ש כ' ל' כ':

רש"י

רוכך ומקשה עצמו כתולעת כמו מעדנות כימה (איוב ל"ח ל"א) וכשיוצא למלחמה הוא קשה כעץ והורג שמונה מאות חלל במלחמ' אחת: (ט) בן דודו. כך שמו. בשלשה הגברים. המעולים שבגבורים: בחרפם בפלשתים. הקניטו כף להלחם בהם ולגדפם: (י) אך לפשט. ת"י להלגא קטיליא לא היה אים לעמו להרוג אלא כולם פושטים אחריו את החללים: (יא) הררי. מן ההר. לחיה לגדוד כחית השדה: (יג) מהשלשים

מצודת דוד

הורג בפעם אחת שמונה מאות חלל ואף כי נתייגע בהרגו הרג רב מ"מ הוא לישב בישיבת החכמה על הסריגה וסמיך לה ובד"ה נאמר הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל וגו' כי שם מספרו בהגבורה לבד לומר על הריגת שלש מאות חלל וסמוך ליה היה עורר את חניתו להלחם עמו כאלו עתה כח יל להלחם ולכן משבחו באהבת החכמה עם הגבורה: (ט) ואחריו. במעלה: בשלשה הגברים. ר"ל הוא היה א' בשלשה הגבורים אשר היו עם דוד בעת חרפו את הפלשתים אשר נאספו שם למלחמה. ולא הוזכר במקרא מן המלחמה הזאת ומתי היתה: ויעלו. נסתלקו מלהלחם בהם: (י) עד כי יגעה ידו. מרוב התנועות וההכאות יגעה ידו ונדבקה אל החרב כי סר אז ממנו כח הפשטות היד כדרך המרבה בתנועות והכאות: והעם ישבו. אחר שנסתלקו מלהלחם שבו אחריו אך לפשט מלבושי החללים ולא עזרוהו להכות בהם: (יא) ואחריו. במעלה: לחיה. לאסיפת עדה ומחנה מלחמה: מלאה עדשים. ובד"ה נאמר שעורים כי באמת זו מלחמה אחרת וזו אחרת בפעם אחר כי כאן נאמר בשמה בלבד ושם נאמר באלעזר הנזכר: (יב) ויצילה. לבל ישרפו אותה: (יג) מהשלשים ראש. ר"ל מהשלשים היו ראש מהשלשים הגבורים הנזכרים למטה: אל קציר. כמו בקציר וכן ואל האהרן (שמות כ"ח) ומשפטו כאהרון ר"ל בעת הקציר: מערת עדלם. ובד"ה אמר עוד על הצור כי צור גבוה והוא סמוך היה שם והוא המצודה שאמרו למטה: וחית פלשתים. עדת

מצודת ציון

הרפים וכן לכרי ולרצים (מלכים ב' י"א) ומשפטו לכריש: (ט) בחרפם. מל' חרפה ובזיון: ויעלו. נסתלקו כמו כעלות גדיש (איוב ה'): (י) יגעה. מלשון יגיעה ועייפות: לפשט. ענין הסרת המלבוש: (יא) לחיה. ר"ל לעדה וכן ישבו גם

דבר שמואל

יואב עשה כזאת, ואמר עליו ועל השלשה לא בא, ופה ספר הפלגת חכמתו ועיונו שבפעם א' אחר שהרג שמונה מאות חלל ישב אח"כ בשבת תחכמוני בעיון התורה, ומצד זה היה ראש השלשה, כי גדול בחכמה מהם, ומי הם השלשה אלה יספר אח"כ: (ט) ואחריו הגבור השני היה אלעזר בן דודו האחוחי, והיה בשלשה גבורים שהיו עם דוד, שהם הגבור הראשון עדינו העצני והשלישי היה שמה שיזכיר אח"כ והיה עם דוד בחרפם בפלשתים והוא המעשה שיזכיר אח"ז בחלקה מלאה עדשים, שנסו איש ישראל, ושם הרג עדינו העצני שמונה מאות חלל, ואלעזר, (י) הוא קם אחריו ויך בפלשתים, ואז הצילו חלקת השעורים, ולכן בד"ה בקצר ולא הזכיר משמה בן אגא ייחס הגלה זו לאלעזר, כי הוא היה המתחיל להכות בפלשתים ומבואר בד"ה שזה היה בפס דמים, ועי' בפסוק שאח"ז: (יא) ואחריו שמה היתה גבורתו ג"כ במלחמה הזאת, ובד"ה אמר שהיתה החלקה מלאה שעורים וייחס ההצלה לאלעזר וביניהם אמת, כי שם היתה חלקת שעורים, ושם ממד אלעזר וחלקת עדשים שם עמד שמה, ובאמת ההצלה נעשה מכולם ודוד עמהם, ולכן אמר בד"ה ויתיצבו ויצילוה בלשון רבים: (יג) וירדו אחר השלשה גבורים הנ"ל, היו עוד שלשה שיחשוב אח"כ שעשו גבורה עצומה בעת הקציר שנפלו פלשתים להשחית קציר ישראל, ירדו אל דוד לעזרו במערת עדולם ומחנה פלשתים (כחית השדה) בעמק רפאים, ונראה שזה היה במלחמה שלחם דוד עם פלשתים בתחלת מלכותו (הנזכר למעלה סי' ה') שהיה דוד במצודה ופלשתים

אז במצודה ומצב פלשתים אז בית לחם: (טו) ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבאר בית־לחם אשר בשער: (טז) ויבקעו שלשת הגברים במחנה פלשתים וישאבו־מים מבאר בית־לחם אשר בשער וישאו ויבאו אל־דוד ולא אבה לשתותם ויסך אתם ליהוה: (יז) ויאמר חלילה לי יהוה מעשתי זאת הדם האנשים ההלכים בנפשותם ולא אבה לשתותם אלה עשו שלשת הגברים: (יח) ואבישי אחי | יואב בן־צרויה הוא ראש השלשי והוא עורר את־חניתו על־שלש מאות חלל ולו־שם בשלשה: (יט) מן־השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר ועד־השלשה לא־בא: (כ) ובניהו בן־יהוידע בן־איש חי רב־פעלים מקבצאל הוא הכה את־שני אראל מואב

מבור ק׳ · מבור ק׳ · השלשה ק׳ · חיל ק׳ ·

ת״א ויתאוה דוד. שם: ויבקעו וגו׳. שם: ויסך. שם ס״ח: וכניסו. ברכות י״ח: ס׳ הזוהר פ׳ בראשית:

ע״ש (טו) זוהר נח מד״ש כ׳ ל״ב סנהדרין ב׳ ס׳ מד׳ הנעלם ח״מ דף כ״ט: (טז) מד״ש כ׳ ל״א א׳ ש״ע ירושלמי סנהדרין ב׳ ב׳: (יט) עבר בראשית ויקח: (כ) זוהר בראשית:

רש״י

לחם. תירגם יונתן מגברי רישי משיריתא: (יד) ומצב פלשתים אז בית לחם. החיל היה חונה בעמק רפאים ושלחו מצב שלהם לבית לחם: (טו) מי ישקני מים. אמרו רבותינו הוצרך לשאול שאלה מסנהדרין היושבים בשער בית לחם: (טז) ויסך אתם לה׳. אמר כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרין שמועה מפיו. ומאי ויסך אותם לה׳ דאמרינהו משמיה דגמרא: (יז) הדם האנשים, לשון תמיהה: (יט) ועד השלשה לא בא. ולתלת גברין לא מטא: (כ) את שני אריאל מואב. ית תרין רברבי מואב. ורבותינו אמרו שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש

מצודת ציון

(תהלים ס״ח): חלקה. אתוות שדם: (טו) ויתאוה. מלשון תאוה ותשוק: (טז) ויסך. מל׳ נסך: (יז) ה׳. כמו מה׳: (יח) עורר. מל׳ התעוררות ותנועה: (יט) הכי. המלה

מצודת דוד

פלשתים היה: (יד) ומצב. וכד״ה נאמר ונציב והוא היה ויקרא כן לפקיד וממונה: (טו) מי ישקני מים. לא שצוה להביא המים אלא כאומר מי יתן והיה נמצא לי מי בור בית לחם על כי הזמן היה חם והמים היו קרים וערבים:

(טז) ויבקעו. כאשר שמעו שהתאוה להם הלכו מעצמם לעשות נחת רוח לדוד ועברו דרך המחנה וכאלו בקעוה לעשות בה דרך לעצמם: ויסך. שפכה ארצה לשם ה׳: (יז) ויאמר. נתן טעם על שלא שתה מהם ואמר חלילה וגו׳ ר״ל חולין הוא לי לשתותם מהמים ירחק ה׳: הדם האנשים. וכי אשתה דם האנשים אשר הלכו בסכנת נפשותם ר״ל הלא כדם יחשב: (יח) הוא ראש השלשה. הוא היה הראש מהשלשה שבקעו להביא המים לדוד: והוא עורר וגו׳ על וגו׳. ר״ל על הכרוב ובמקום נס הי׳ עורר את חניתו להכות עמו כאלו עתה התחיל להלחם: ולו שם בשלשה. ר״ל שהיה מפורסם לגבור בין שלשת הגבורים הראשונים והם עדינו ואלעזר ושמה אשר גם הם עם כל גבורתם החשיבו גם את אבישי לגבור: (יט) מן השלשה. ר״ל מכל שלשה שואבי המים והם ראשי השלישים: הכי נכבד. האמת הוא היה המכובד שבהם ולזה היה לשר על השנים אשר עמו: ועד השלשה. אבל לא בא למעלת השלשה הראשונים: (כ) רב פעלים. פעל הרבה גבורות: מקבצאל. שם מקום: שני אראל מואב. ת״י תרין רברבי מואב. וע״ש גבורים קראם

דבר שמואל

בעמק רפאים: (טו) ודוד התאוה למים מבור בית לחם. כאשר גר זה מקרוב בבית לחם היה רגיל במים ההם: (טז) ויבקעו וכזה עשו גבורה עצומה בלכתם דרך המחנה בעזוז מלחמה ובשאיבת המים ביד חזקה ובחזרתם לאחיהם והמים בידם, ולא אבה דוד לשתותם כתב מהרי״א כי התכליות ראוי שיהיו מתיחסים אל ההשתדלות שנעשה עבורם, כמ״ש המליץ. הזה פועל חכם שיכין כליו משקלם אלפי אלפים דינרי זהב לעשות מהם מזלג אחד, ולכן לא רצה שההשתדלות הנמרץ הזה שעשו אלה הגבורים יהיה בעבור דבר קטן, רק לתכלית מעולה נכבד להסיך אותם על מזבח ה׳, וז״ש הדם האנשים וכו׳: (יח) ואבישי פתח מאמר כי הם השלשה הגבורים הנ״ל הראש מהם היה אבישי, ומ״ש ולו שם בשלשה ר״ל גם בשלשה הראשונים היה לו שם מצד שעורר את חניתו על שלש מאות חלל כמו עדינו העצני: (יט) ומ״ש מן השלשה הכי נכבד היינו מן השלשה השניים, וכד״ה אומר מן השלשה בשנים נכבד, פי׳ השלשה השניים לאפוקי הראשונים, ומז״ה ועד השלשה לא בא ר״ל לא בא אל השלשה הראשונים: (כ) ובניהו הגבור השני היה בניהו, היה בן איש חיל ורב פעלים והיה מעיר קבצאל במלכו של

מואב והוא ירד והכה את־האריה בתוך הבאר ביום השלג: (כא) והוא הכה את־איש מצרי אשר מראה וביד המצרי חנית וירד אליו בשבט ויגזל את־החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו: (כב) אלה עשה בניהו בן־יהוידע ולו־שם בשלשה הגברים: (כג) מן־השלשים נכבד ואל־השלשה לא־בא וישמהו דוד אל־משמעתו: (כד) עשהאל אחי־יואב בשלשים אלחנן בן־דדו בית לחם: (כה) שמה החרדי אליקא החרדי: (כו) חלץ הפלטי עירא בן־עקש התקועי: (כז) אביעזר הענתתי מבני החשתי: (כח) צלמון האחחי מהרי הנטפתי: (כט) חלב בן־בענה הנטפתי אתי בן־ריבי מגבעת בני בנימן: (ל) בניהו פרעתני הדי מנחלי געש: (לא) אבי־עלבון הערבתי עזמות הברחמי: (לב) אליחבא השעלבני בני ישן יהונתן: (לג) שמה ההררי אחיאם בן־שרר הארדי: (לד) אליפלט בן־אחסבי בן־המעכתי אליעם בן־אחיתפל הגלני: (לה) חצרו הכרמלי פערי הארבי: (לו) יגאל בן־נתן מצבה בני הגדי: (לז) צלק העמוני נחרי הבארתי נשאי כלי

ת"א ויגזל וגו'. ב"ק ע"ט: אלה עשה וגו'. סנהדרין ע"ו: הארי ק' הבור ק'. איש ק' חצרי ק' יתיר א' יואב

רש"י

שני. אריאל מואב, על שם שבנאו שלמה שבא מרות המואביה: (כג) מן השלשים. כל שלשים שבפרשה ש

מצודת דוד

בכיא עם ה"א התימה מורה על אמתת הדבר: (כא) בשבט. במקלו: (כד) בית לחם: כבית לחם:

מצודת ציון

אריאל שהוא מלה מורכבת מן ארי ומן אל שהוא ענין חוזק כמו ביד אל גוים (יחזקאל ל"א): בתוך הבור. עם כי המקום דחוק להתחזק בו: ביום השלג. עם היות כי הטבע מכריח להתחזק ביותר בזמן הקור ומטבע האדם לשמנע ממנו הפעולות ההויות בהגבורת הקור עכ"ז נתגבר עליו והכהו נפש: (כא) איש מראה. ר"ל בעל פרצוף גדול כמטיל אימה: (כב) אלה. הפעלים ההם: ולו שם. ר"ל שהיה מפורסם לגבור בין שלשה הגבורים שואבי המים שהיו ראשי השלשים. ור"ל שעם כל גבורתם החשיבו גם אותו לגבור אבל שלשה הגבורים הראשונים לא החשיבו אותו למחוצה לגודל הגבורה אשר היה בהם: (כג) מן השלשים. החשוב למשה בענין היה נכבד מאד ולזה לא החשיבו עמהם אבל לא בא למעלת שלשה שואבי המים ראשי השלשים ולזה לא חשבוהו הם עמהם: אל משמעתו. להיות עמו לשמוע ולעשות כל אשר יצוה: (כד) בשלשים. ר"ל עם שהיה נכבד קצת מן השלשים מכל מקום לא גדלה מאוד מעלתו עליהם ולזה נחשב גם הוא עם השלשים שחושב והולך וא"כ היו שלשים במספר זולת עשהאל: (לב) בני ישן יהונתן. כמו בן ישן ודוגמתו ובני דן חושים (בראשית מ"ו): (לז) נשא כלי יואב.

דבר שמואל

יהודה (יהושע ט"ו ל"א), והוא הכהן שלש גבורות עצומות, א] שהכה שני אריאל מואב ר"ל גבורי מואב, ב] שהכה ארי עם היותו בבור שלו וביום השלג שאז האדם מלומן ואחרי יתגבר אז: (כא), ג] שהכה איש מצרי משוה במראהו ובידו חנית והוא הכהו בשבט: (כב) ולו שם בשלשה הגבורים שזכר כאן: (כג) והיה נכבד מאד הכבוד מכל השלשים גבורים בכלל כי היה ראש לסנהדרין, הגם שאל שלשה הראשונים לא בא, ודוד שמהו פקיד על אנשי משמעתו: (כד) והגבור השלישי היה עשהאל, אבל לא היה עם השלשה הראשונים שהיו תמיד אצל המלך לשמרו, רק היה בשלשים. ומעתה חושב עוד כ"ד גבורים שהיו עם השמה הנזכרים ממספר השלשים, והם עד פערי הארבי (פסוק ל"ה) כי ת"ש אליפלט בן אחסבי בן המעכתי הם שנים, א' נקרא בן המעכתי, (כי לא ייחס לשום א' על אבי אביו) ושם יגאל חושב עוד שבעה שהיו גבורים למטה מהשלשים. ובז"א כל שלשים ושבעה, וכן חשבם בד"ה בשינוי שמות קצת ל"ו עד אוריה, ואח"כ חשב שם עוד גבורים ר"ל שהיו מתחזקים עם דוד במלכותם כפי הכתוב שחשב שם כמ"ש בפסוק ח':

יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה׃ לח עִירָא הַיִּתְרִי גָּרֵב הַיִּתְרִי׃ לט אוּרִיָּה הַחִתִּי כֹּל שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה׃

כד א וַיֹּסֶף אַף־יְהוָה לַחֲרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיָּסֶת אֶת־דָּוִד בָּהֶם לֵאמֹר לֵךְ

ת"א ויסת את וגו'. ברכות ס"ב:

ע"ש (לט) במד"ר כ"ג מד"ש כ"ס ב ל"א' פדר"כ י"א תנחו' מסעי: (א) פדר"כ י"א:

רש"י

ס"י גיברית: (לט) שלשים ושבעה. ואין מנוין כאן כולם. ואני אומר יואב לא הוצרך להזכיר שהוא ראש הצבא ושאר שחסר שמה בני ישי (נ"ל ישן) ג' או ד' היו:

כד (א) ויסף אף ה' לחרות בישראל. לא ידעתי על מה: ויסת. גירה:

מצודת ציון

כד (א) לחרות. מלשון חרון אף: ויסת. מל' הסתה:

מצודת דוד

הוזר סוא על נחר: (לט) כל שלשים ושבעה. כי הגבורים היו במספר שלשים ושבעה כי שלשים מנויין כאן לבד מעשהאל ועמו הרי ל"א ועדינו ואלעזר ושמה הרי ל"ד ושלשה שואבי המים ראשי השלשים המנויין הרי ל"ז ואבישי היה אחד משואבי המים כמ"ש למעלה. ובניהו לא יוחשב עמהם כי שמהו דוד על משמעתו ומנע א"ע מלרדת במלחמה בתמידות שלא יסכן עלמו למה כי כהן היה ואף יואב לא יוחשב עמהם באין זה מכבודו לחשבו עם שאר הגבורים על כי היה שר על כל הצבא שהשוב מאוד מכולם:

כד (א) ויסף אף ה' לחרות בישראל. מלבד מה שהי"ה אז בדבר הגבעונים שהיה בעבור זה רעב שלש שנים הוסיף עוד לחרות (ויתכן שהחרון היה על מה שמרדו בדוד בדבר אבשלום ושבע בן בכרי או היה בידם עון נסתר מעיני דוד): ויסת את דוד בהם. ר"ל מי שדרכו להסית הסיתו וכן נאמר בד"ה שהשטן הסיתו והקב"ה מסרו בידו

השאלות

(א) לשון הסתה שאחריו ב' מורה שמגרה אותו על הברו ע"י שאלה ומשטמה כמו אם ה' הסיתך בי, ותסיתני בו לבלעו, וסמיכוי הזה לא בא מדוד מפני שאלה או כדי לגרע להעם, מה היה הקצף הגדול הזה, והלא גם משה ושאול מנו את ישראל, וכפי דברי מהרי"א לא נמנו שקלים במדבר סיני ובערבות מואב, ולמה בכ"מ הפסק לשון פקידה ופה השתמש בפעל מנה, ובפעל ספר, ומה ההבדל ביניהם, ומה היה כונת דוד בזה לאיזה הכלית היה דבר המלך נחוץ למנותם עתה דוקא לעת זקנתו מה שלא התעורר על זה כל ימי מלכותו, בד"ה כתוב שיואב השיב לו הלא אדוני המלך כולם לאדוני לעבדים ולמה יבקש הדבר הזה, משמע שבקש זה מפני שחשב שאינם עבדיו ושמורדים בו, ואיך יהיה זה, ולישב הסתירה בענין העם בין החשבון שבספר שמואל להחשבון שבד"ה, וכן בשקלים שנתן בעד הגורן יש הלופים בין שני הספרים:

דבר שמואל

כד (א) **ויוסף** אף ה' הביא המפר' השר מהרי"א העתיר בזה המקום דברים, הנה לא יאתבה לשמוע אל דעת רש"י והרמב"ן בפי' התורה, שחטא דוד היה מה שמנה אותם לגלגלותם ולא ע"י שקלים, כי הוא מוכיח בראיות לפי דעתו שישראל במדבר סיני ובערבות מואב וכן הלוים שם נמנו לגלגלותם לא ע"י שקלים, וכן שאול מנאם שתי פעמים. ולדעתו לא צותה התורה ע"ז שלא למנאם שלא על ידי שקלים, ודעתו כדעת הרלב"ג שהיה החטא על ששם בשר זרועו בבטחו על רוב עמו עי"ש, וכה דברי עקדת יצחק פרשת תשא ומבלי חכנים א"ע פה בעקר הדרוש הזה שאין פה מקומו אלי, אומר יהיה איך שיהיה התורה העידה שהמנין הוא סבה אל ביאת הנגף, כמ"ש ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, וזה יהיה מג' פנים, אם מצד עין הרע כמ"ש הפילוסוף שמבעל הנפש הקנאי יצאו מן העין קצת אדים מהמותרות אשר ידחם הטבע ויפעלו בארסיותם על המוכן להתפעל מהם עד שימיתו אנשים העלולים לכך, כאשר ימית האפעה בהבטתו, אם מצד שאין הברכה שולה אלא בדבר הסמוי מן העין. והוא כי כל קיום והעמדת זרע בית יעקב והופרתם והרבותם הוא נגד המערכה שהיא מהנגדת אל העם הזה שהוציאם ה' והפלם מממשלת הורות הככבים והמזלות אל ההשגחה האלהית, ודרכי ההשגחה כולם הם נסים נסתרים לא גלוים, שה' לא יפדד סדר המערכה בפרסום, רק בהסתר, ולכן כל עוד שאינם ניכרים יפרו וירבו בדרך נסיי, אבל כשימנו ויודע מספרם, שאז בהכרח לגלות הגם לעין כל חזאת לא יעשה. ועוד בה שלישיה, כי כל עוד שהעם מתאחדים והם כולם כאיש אחד זכות הרבים גדול מאד, אבל כשמונים אותם שאז יתחשב איש איש לבדו, יתחשבו עונותיו ואז יהיה בהם נגף. ועתה גם אם נאמר כדעת הרבנים האלה שישראל נמנו במדבר ובימי שאול שלא ע"י שקלים, לא יפלא לנו מאומה על שבמנין זה של דוד היה הנגף בעדת ה', והוא במבדיל תהלה בין ארבע לשונות נרדפים שבאו על המנין, בשלא השתמש פה, לך מנה את ישראל, ופקדו את העם, וידעתי את מספר העם, שהם, מנה פקד ספר, ועוד ישמש בפעל נשא כנא את ראש בני גרשון. ואומר כי פעל ספר בא על הספירה בעצמה, שסופר אחד שנים שלשה, כמו וספרת לך שבעת ימים, וספרתם לכם ממחרת השבת, שע"ז לא יצדק רק לשון ספירה בסופר הימים. ופעל פקד בא על סכום המנין, אחר שספר הפרטים ויאמר סך הכל כך וכך ישמש בלשון פקד, וירמוז ג"כ אל סכלית הספירה, למשל מלך הסופר חילותיו לדעת סכומם, הוא פוקד על עניהם, מי ילך למלחמה וכמה

לָךְ מְנֵה אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־יְהוּדָה׃ ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב ׀ שַׂר־הַחַיִל אֲשֶׁר־אִתּוֹ שׁוּט־נָא בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד־

ע"ש (ב) פדר"כ י"א :

באר

מצודת דוד

והסתהו שיש בדבר הרע להם לאמר לך מנה וגו' ובעבור זה באה התקלה עליהם כמפורש בענין : (ב) ופקדו . אתה ואנשיך

מצודת ציון

(ב) שוט . ענין ההליכה אנה ואנה וכן משוט בארץ

דבר שמואל

ובמה ילכו, ובזה משתתף עם הוראה השנית שיש לפעל פקד, ה' צבאות מפקד צבא מלחמה (ישעיה יג) וכן אמר במד' שה"ש (פ' אחת היא יונתי), מספר זה המנין מפקד זה הסכום, וכן המלה שבכ"מ שידבר על פעולת הספירה הסדוריית זא"ז לא יוכל להזכיר לשון פקד, אספרם מחול ירבון, כי עתה צעדי תספור (איוב י"ד), תספור ירחים תמלאנה (שם ל"ט), והכהו כדי רשעתו במספר, אולם פעל מנה בא גם על דבר שכבר יודע מספרו ומונה לדעת אם לא חסר ממה שהיה, כמ"ש עוד תעבורנה הצאן ע"י מונה (ירמי' ל"ג), לדעת אם חסר מהם, למנות ימינו כן הודע, וחסרון לא יוכל להמנות, מונה מספר לכוכבים, ר"ל שמונה שלא יחסר מספרם לעולם, ואמר אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה, כי העפר לא יצוייר בו המינוי שאם יוקח אבק דק מן העפר ישאר בשלימותו כמו שהיה, וכן ישראל כשיחסר מהם יתמלא תיכף, ועז"א מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל, הפך מינוי אל ספר, ופעל נשא בא על הפקידה שיש בו נשיאות וחשיבות. כמו ראש אנשי המלחמה שישא ראשו שהוא ראש גבור ומצביא המלחמה, וכן במד' במדבר פ"ד, אינו אומר פוקד אלא נשא לשון נשיאות וחשיבות. עפ"י הקדמה זו נבוא אל הביאור, הנה תראה שבמנין של חומש הפקודים וערבות מואב לא השתמש לא בפעל מנה, (כי לא היה הכונה לדעת אם חסר מהם) ולא בפעל ספר, כי לא היה כונתו הספירה מצד עצמה רק בפעל פקד ובפעל נשא, שמצד שהיה במנין זה התנשאות וחשיבות אמר פעל נשא, ומצד שתכליתו היה לדעת הסכום הכולל אמר פקד, וכן אצל שאול אמר ויפקדם בטלאים. אמנם אמר שם במספר שמות, ר"ל שהספירה לא היה שספר הגלגולת שבזה יש עין הרע, רק שספר השמות, כ"א כתב שמו ושם משפחתו וע"י שספר השמות ידע סכומם, אבל לא אמר ספור את ב"י או ויספור כי זה אינו ראוי רק הפקידה לדעת הסכום הכולל, שבזה לא שייך עין הרע, ולא הטעם הג' שהפריד היחידים לבדם, כי הלא מקבץ הסכום הכולל, וגם לא הטעם השני שאין הברכה שורה רק בדבר הסמוי מן העין, כי לא פקד רק צבא המלחמה, והפחותים מבן עשרים נשארו בלא מנין, והברכה עדיין מסותרת בנסי ה' הנסתרים, אמנם במספר הזה שספר יואב השתמש בג' לשונות אלה לגלות מה היה כונת דוד בזה, ואופן חטאו בדבר זה. ואומר בעז"ה, הנה מצאנו כי עד העת ההיא לא התיחדו אנשי החיל מי יצא בצבא, רק בכל עת בא מלחמה בארצם, יצא כרוז מן המלך שיצאו העם למלחמה, והלכו כל החרדים למצוהו, הלא תראה כשפקדם שאול בבזק היו ישראל שלש מאות אלף ואיש יהודה שלשים אלף (ש"א י"א) וכשפקדם בטלאים היו איש ישראל מאתים אלף ואיש יהודה עשרת אלף, מבואר שמאה אלף מישראל ועשרים אלף מיהודה נשארו בביתם בפעם הזאת, והנה קודם שהיה המרד של אבשלום שהיו כולם נאמנים למלכם, ידע כי עת ישמיע את העם יצאו כולם למלחמה באהבתם אותו, אבל אחר שנתהוה המרד של אבשלום ואחריו של שבע בן בכרי שראה דוד שלב ישראל נוטה מעליו, וירא כי עת תקראנה מלחמה ישארו רובם בביתם, לכן כמו שהנהיג בעת ההיא לקחת מאתם מס מה שלא היה קודם לכן שנתנו הכל ברצון (כנ"ל פ' כ"ד) כן רצה להנהיג שכל יוצאי צבא יהיו מופקדים במספרם ויהיו כתובים בפנקס המלך, עד שבעת מלחמה ידע מי התאחר מהם אשר לא בא לעזרת ה' בגבורים וענוש יענש, כמו שהוא היום אצל מלכי ארץ, שבני החיל נזכרים ומנוים ומוכרחים לצאת לקראת נשק בעת הצורך, והנה הכתוב אומר **ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה**, ופי' מהרי"א שהיה החרון אף על שמרדו במלכות ב"ד והלכו אחרי שבע בן בכרי, שבזה רצו לפרוק עול מלכות ב"ד ועול מלכות שמים, ומענין זה בא עליהם העונש בזה הדבר עצמו, שעלה על לב דוד שלבם רחק ממנו, ולא יעזרוהו בעת מלחמה, וז"ש ויסת את דוד בהם, כאילו הטיל קנאה שנאה ביניהם, שלא יאמין להם כמקודם, ומזה גזר לאמר לך מנה את ישראל ויהודה, שלא הי' תכלית כונתו לפקוד את העם לדעת סכומם, רק למנותם לדעת אם יחסרו מהם בעת מלחמה, שזה גדר המנין, ובד"ה פי' יותר במ"ש **ויעמד שטן על ישראל ויסת את דוד בהם למנות את ישראל** שעמד בזה שטן ויעורר מדנים שהטה לב דוד לזה, כי ה' לא הסית אותו רק אנשים משטינים, רק ה' לא הטה לבבו אל שלא יאמין לשוא נתעה. והנה הגם שאמר למנות את יהודה ג"כ, עקר כונתו היה על ישראל שעזבוהו והלכו אחרי שבע בן בכרי, משא"כ בני יהודה דבקו במלכם, וע"ז בד"ה אמר רק למנות את ישראל: (ב) **ויאמר המלך** וכו' **שוט נא** וכו **ופקדו את העם וידעתי את מספר העם**, אמר שיפקדו לדעת הסכום הכולל, אבל דעו כי אין די לי בזה לבד, כי אני רוצה לדעת גם את מספר הגלגלת

באר שבע ופקדו את־העם וידעתי את מספר העם: ג ויאמר יואב אל־המלך ויוסף יהוה אלהיך אל־העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדני־המלך ראות ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה: ד ויחזק דבר־המלך אל־יואב ועל שרי החיל ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך לפקד את־העם את־ישראל: ה ויעברו את־הירדן ויחנו בערוער ימין העיר אשר בתוך־הנחל הגד ואל־יעזר: ו ויבאו הגלעדה ואל־ארץ תחתים חדשי ויבאו דנה יען וסביב אל־צידון: ז ויבאו מבצר־צר וכל־ערי החוי והכנעני ויצאו אל־

ק"ש (ג) פדר"כ י"א: (ו) בר"ר נ"ד מד"ש ל"כ מ"ו א: נגב

רש"י

(ג) כהם וכהם. כהם כפלים וכהם שני כפלים הרי ארבעה כפלי' וכן חוזר וכופל את הכפלים עד מאה פעמים נמצאת ברכתו של יואב יתירה על של משה שאמר ככם אלף פעמים. ועוד שברכתו של משה לזמן מרובה ושל יואב מיד שנאמר בה ועיני אדני המלך רואות: (ה) הגד ואל יעזר. התחיל בבני גד לפי שהם גבורים וקשים אמר הלואי וילחמו בי ויעכבו על ידי: (ו) ואל ארץ תחתים חדשי. מקום ישוב חדש שאוכלוסיהן מועטין אולי בתוך כך יתחרט דוד וישלח אליו שליח שיחזור בו: דנה. בבני דן. יען. שם המקום:

מצודת ציון

(פסוק ב'): ופקדו. ענין מנין ומספר: (ד) לפני המלך. כמו מלפני המלך: (ה) הנחל. העמק:

מצודת דוד

אשר ילכו עמך: (ג) ויוסף ה'. על כי היה נראה משאלת המלך אשר יתאוה כי רבים המה ולכן התאוה לדעת מספרם ולזה אמר לו יואב מי יתן ועוד יוסף ה' עליהם כמו שהם עכשיו ועוד יוסף מספר אשר יהיו אחר התוספת הראשונה ועוד יתכפלו ויחזרו ויתכפלו עד מאה פעמים: ועיני וגו'. בימיו יברכו כהשתא הזה ובעיניו יראה: למה חפץ. ר"ל הואיל ואין צורך למנותם מוטב הוא שלא למנותם כי אין הברכה מצוי' אלא בדבר הסמוי מן העין: (ה) ימין העיר. חנו בימין העיר ערוער והימין היתה בתוך הנחל ומתחום בני גד: ואל יעזר. משם הלכו אל יעזר: (ו) חדשי. הנתישב מחדש ומזמן קרוב: דנה יען. לדן יען והוא שם מקום: וסביב. משם סיבב עצמו והלך אל צידון: (ז) מבצר צור. מבצר החזק שעומד על הצור: וכל ערי החוי והכנעני.

דבר שמואל

בד"ה אמר ספרו את ישראל ואדעה את מספרם השתמש רק בלשון ספירה שזה היה עקר כונתו. לא לפקדם כמשה ע"ה, ושאול, רק לספרם אחד אחד. ולפ"ז כפי פקודת דוד ותכלית כוונתו היה, א] לספור כל איש איש מבני החיל ולכתבו בספר ד"ה אשר למלך, למען לא יפקד בעת קרב, ב] לספור גם הפחותים מבן עשרים ולדעת שנותיהם, כדי שעת יגיעו לעשרים יעמדו בצבא, ובודאי רצה לערוך כמו שהוא היום בכל ממלכת איירופא, שכותבים כל בני המדינה מעולל עד יונק, הנולדים והמתים, שנותם ומקומם, והם שמורים בספרי השרים, וכ"כ הרמב"ן שדוד ספר גם הפחות מבן עשרים, ומבואר בד"ה (א' כ"ז כ"ד) ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה, כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי השמים, יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה, ויהי בזאת קצף על ישראל ולא עלה המספר במספר דברי הימים למלך דוד, מבואר שיואב החל למנות הפחותים מבן עשרים (רק שלא כלה) ועי"ז היה קצף, ולכן לא בא אשר זמם לכתוב המספר בס' ד"ה למלך כפי מ"ש, ולכן בהחלקות שערך אח"כ לא נשא מספר הפחותים מבן עשרים, כי חזר מדעתו זה, ומבואר כי בזה נמצא כל הדעות הנזכרות למעלה, אם עין הרע, מה שספר ומנה הפרטים, אם שאין הברכה שורה בדבר המנוי, אחר שמנה גם הפחותים מבן עשרים, אם במה שהפרידם כי לא היה הכונה לדעת הכולל כי אם לדעת הפרטים, ובזה היה מציאות לנגף, וכמ"ש חז"ל בברכות (דף ס"ב), שמעה בדבר שהתינוקות יודעים אותו, במה שלא נתן כופר נפשם, כי אין זה דומה לפקידת שאול, ששאול פקד לדעת הסכום, ודוד ספר ומנה לדעת הפרטים: (ג) ויאמר יואב, השיב לו, שאין זה ראוי, א] מצד הנזק, שעז"א ויוסף ה' אלהיך אל העם כהם וכהם וכו', ר"ל וזה יזיק להברכה והריבוי אם מצד שאינה שורה בדבר המנוי, ואם מצד עין הרע, ובד"ה הוסיף למה יהיה לאשמה לישראל, שהזכירו מ"ש ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, שצריכים כופר וכפרה, ב] מצד שאין בדבר הזה שום צורך, שעז"א ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה, ובד"ה פי' יותר הלא אדני המלך כולם לאדני לעבדים למה יבקש זאת אדוני וכו', ר"ל מה שתחשוב שלא ישמעו לך ולך ללכת לצבא בעת הצורך, הוא טעות כי כולם עבדים

ואפס

נֶגֶב יְהוּדָה בְּאֵר שָׁבַע: ח וַיָּשֻׁטוּ בְּכָל־הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ מִקְצֵה תִשְׁעָה חֳדָשִׁים
וְעֶשְׂרִים יוֹם יְרוּשָׁלָם: ס וַיִּתֵּן יוֹאָב אֶת־מִסְפַּר מִפְקַד־הָעָם אֶל־
הַמֶּלֶךְ וַתְּהִי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ־חַיִל שֹׁלֵף חֶרֶב וְאִישׁ
יְהוּדָה חֲמֵשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ: י וַיַּךְ לֵב־דָּוִד אֹתוֹ אַחֲרֵי־כֵן סָפַר
את

ע"ש (ס) במד"ר ג' פי"ד ר פ' אסר ברלשים פדר"ב י' וי"א פנמו' פמא : (י) פר"א מ"ג :

רש"י

(ס) מספר מפקד. אם מספר למה מפקד שני אגרטלאות עשה גדולה וקטנה. אמר הראהו את הקטנה ואם יקנוף הראהו את הגדולה לכך נאמר מפקד לשון חסרון, כך נדרש בפסיקתא: ותהי ישראל. חשב כאן כנקבה: שמנה מאות אלף. (ובדברי הימים א' כ"א ה') הוא אומר אלף אלפים ומאה אלף. בהגדת אמוראים מצינו אמר רבי יהושע בן לוי הכתובים מוסיפין כאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטים שלא נמנו שכך כתוב (בדברי הימים א' כ"א ו') ולוי ובנימין לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך את יואב אמר יואב באלו אני יוכל להשמט ולומר שבט לוי אינו נמנה במנין שאר שבטים כי אם מבן חודש ומעלה ובנימין דיו שנחסר וכלה בפלגש בגבעה. ובשלשים ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי שנינו כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף וגו' ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף וכתוב אחד אומר ותהי ישראל שמונה מאות אלף איש וגו' ואיש יהודה חמש מאות אלף נמצא ביניהם ג' מאות אלף אלו ג' מאות אלף מה פיבן. בא הכתוב השלישי והכריע ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלוקה האחת כ"ד אלף מלמד שאלו ג' מאות אלף היו הכתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכין לימנות. כיצד עשרים וארבעה אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמונים אלף ושמונת אלפים שהיירו שנים עשר אלף כן כן

מצודת דוד | מצודת ציון

ר"ל כערים אשר החוי והכנעני יושבים בהם בתוך בני ישראל: (ס) וישטו. הלכו אנה ואנה: (י) אחרי כן. אחר אשר
באר שבע. אל באר שבע: (ס) מספר מפקד. כפל המלה וכן כי על כן באו (בראשית י"ח) ור"ל על אשר באו:
בשמות נרדפים לתוספת ביאור וכן הדמת עפר (דניאל י"ב):
שמנה מאות אלף. ובדברי הימים נאמר אלף אלפים ומאה אלף על כי מורא כלל עמהם גם בני בנימין וכמו לוי אבל יואב לא מנה אותם בתוך בני ישראל כמ"ש בדברי הימים: שלף חרב. ר"ל אנשי המלחמה: חמש מאות אלף. ובדברי הימים נאמר ארבע מאות ושבעים אלף כי שם נאמר שולף חרב ושם לא היו כי אם ארבע מאות ושבעים אלף אבל כאן חושב את כולם אף אותם אשר לא היו שולפי חרב ועמהם היו במספר חמש מאות אלף: (י) ויך לב דוד אתו. ר"ל הומם

דבר שמואל

אותו מלכם, וא"כ לאיזה תכלית יבקש זה: (ס) ויתן יואב את מספר מפקד העם, ואמרו חז"ל (במדבר רבה פ"ב ופסיקתא פי"א) אם מספר למה מפקד, עשה שני אגטרלאות גדולה וקטנה, הראה לדוד את הקטנה והגדולה לא הראה לו, ובמד' שמואל אמר אם מקבל את המועט מוטב ואם לאו אראה לו את המרובה, והוא מובן עפמ"ש כי מפקד הוא הסך הכולל ומספר הוא החשבון הפרטי, והיה ליואב שני מיני החשבונות, א] הסך הכולל שהיה כתוב בקוצר ורצה לתת לו רק המפקד שבזה לא ישא חטא, ואחר שדוד לא רצה בזה נתן לו, ב] גם החשבון הפרטי שמבאר את המפקד הכולל בפרטיו, שנז"א שנתן לו אם מספר מפקד, ר"ל מספר הפרטי המבאר המפקד הכולל, ותהי ישראל בל"ב מדות דר"א בנו של ריה"ג מפני כתובים המכחישים זא"ז עד שיבא הכתוב השלישי וכו' כיצד כתוב א' אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף (כ"א בד"ה) וכתוב א' אומר שמונה מאות אלף, שלש מאות אלף אלו מה טיבן, בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם, וב"י למספרם ראשי האבות ושרי האלפים וכו' המשרתים את המלך חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלוקת האחת עשרים וארבעה אלף, הללו היו כתובים בנמוסי המלך ולא היו צריכים להמנות, כיצד כ"ד אלף לכל חדש הרי לי"ב חדש מאתים ושמונים ושמונה אלף נשתייר שנים עשר אלף לנשיאי ישראל, ע"כ. אולם עדיין יש סתירה שפה חשיב בני יהודה חמש מאות אלף ובד"ה חשבם ארבע מאות ושבעים אלף, וזה יתישב יותר לפי סתירון השני שאמרו חז"ל מריב"ל הכתובים מוסיפים בכאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטים שלא נמנו שכך כתיב בד"ה ולוי ובנימין לא התפקדו בתוכם, פירוש בס' שמואל מספר המספר שנתנו אל המלך שלא פקדו לוי ובנימין, ובס' ד"ה הודיע עזרא הסופר האמת שהיו שלש מאות אלף יותר, מלוי ובנימין, ופירש הטעם מה שבס' שמואל לא חשב רק שמונה מאות אלף, משום שיואב לא פקד לוי ובנימין כי נתעב דבר המלך אל יואב, ובזה מיושב חילוף המספר מיהודה, כי רבים מלוי ובנימין גרו ביהודה כנודע, שתשע ערים נתנו מיהודה לבני אהרן. וגם בנימין היה מעורב ביהודה, ואלה מנה יואב בכלל בני יהודה והיו שלשים אלף, והשבם לבני יהודה כי הוא לא מנה לוי ובנימין בפ"ע ועזרא בד"ה שחשב לוי ובנימין בפ"ע שהיה סה"כ שלש מאות, גרע מה שמנה יואב מהם ליהודה ונשאר ליהודה רק ארבע מאות ושבעים אלף: (י) ויך לב דוד אתו, אחרי כן ספר את העם, נראה פירושו, אחרי הדבר

את־העם ויאמר דוד אל־יהוה חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה יהוה העבר־נא את־עון עבדך כי נסכלתי מאד׃ יא ויקם דוד בבקר * ודבר־יהוה היה אל־גד הנביא חזה דוד לאמר׃ יב הלוך ודברת אל־דוד כה אמר יהוה שלש אנכי נוטל עליך בחר־לך אחת־מהם ואעשה־לך׃ יג ויבא־גד אל־דוד ויגד־לו ויאמר לו התבוא לך שבע־שנים ׀ רעב בארצך ואם־שלשה חדשים נסך לפני־צריך והוא רדפך ואם־היות שלשת ימים דבר בארצך עתה דע וראה מה־אשיב שלחי דבר׃ יד ויאמר דוד אל־גד צר־לי מאד נפלה־נא ביד־יהוה כי־ רבים

ע"ש (יא) סא"ר ז': (יב) טו"ע י"ז סא"כ: (יד) ש"ס י"ו סא"ד ד':

* במקצת ספרים פסקא באמצע פסוק

רש"י

שילוי ישראל: (יב) שלש אנכי נוטל עליך. אחת משלש, וכן בשתים תתחתן בי היום (שמואל א' י"ח כ"א) באחת משתים. שלש אנכי נוטל עליך כנגד שלש שהטלת על שאול כי אם ה' יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה ירד ונספה (שמ"א כ"ו י'): צר לי מאד. הקטנה שבהם קשה מאד: נפלה נא ביד ה'. הדבר ולא החרב והרעב שגם הוא מסור לעשירים אוצרי פירות, אמר רבי אלכסנדרי אמר דוד אם אני בורר לי החרב עכשיו ישראל אומרים הוא בוטח בגבוריו שהוא לא ימות והאחרים ימותו ואם אני בורר הרעב

מצודת ציון

נסכלתי. מלשון סכלות ושטות: (יב) נוטל עליך. נושא עליך כן ונוטל החול (משלי כ"ז): (יג) התבוא. בה"א השאלה: נסך. ענין נס ובורח: (יד) צר. מלשון צרה ודחק:

מצודת דוד

לבו והכה על אשר לוה למנותם על כי הדבר הזה הי' סבה להביא עליהם הנגף וכמ"ש ונתנו איש כופר נפשו וגו' ולא יהיה בהם נגף (שמות ל') אבל בלא כופר סבה הנגף מעותד לבוא: חטאתי מאד אשר עשיתי. ר"ל במה שעשיתי סבה להביא הנגף על העם הנה בזה חטאתי מאוד: העבר נא וגו'. ר"ל לא ימותו בשחת וא"כ ממילא יעבר העון וילך לו הוא ולא יבא הנגף. כי נסכלתי מאד. ר"ל הלא אני עשיתי סכלות גדול מאד למנותם בלא כופר נפש ומה פשעו הם לשימותו במגפה וכאשר לא ימותו לא ימצא בי עון: (יא) ויקם דוד בבקר. ר"ל מיד כאשר קם דוד בבוקר היה דבר ה' אל גד וגו': חזה דוד. נקרא כן על כי כל נבואותיו לא היה רק לדוד ולא לזולת: (יב) שלש. ר"ל אחת משלש וכן בשתים תתחתן בי (ש"א י"ח) ור"ל באחת משתים: (יג) התבוא. אם רוצה אתה אשר תבוא שבע שנים רעב תמורת הנגף המעותד לבוא בעבור המנין מבלי כופר. ובד"ה נאמר שלש שנים כי באמת לא אמר רק שלש שנים אבל על כי כבר עברו שלש שני רעב בעבור דבר הגבעונים א"כ הרי המה שנים והמשוך עוד ממילא בשנה השביעית עד זמן הקציר: ואם שלשה וגו'. רצונו לומר או אם תרצה לקבל להיות שלשה חדשים וגו': שלשת ימים דבר. ר"ל יקבל הדבר להיות זמן מוגבל בהשגחת המקום: וראה. בראיית הלב ובהבחנה: שלחי. לשולחי והוא המקום ב"ה: (יד) צר לי מאד. כאומר הנה כולם קשות הם למאוד ועכ"ז נפלה

דבר שמואל

הזה שכן ספר העם ר"ל שספרם כן באופן זה שהזכרנו למעלה, הכה לבו אותו ונתחרט, שאם לא היה סופר אותם כן רק פוקד כמו שאול לא היה בזה עון כנ"ל, ובד"ה כתוב פה שה' הכה את ישראל, באר שכבר התחיל איזה מכה וחולי, ועי"כ התחרט דוד. ויאמר דוד אל ה' חטאתי וכו', יש הבדל בין חטא ועון, שחטא יציין את המעשה, והעון יציין עוות השכל, ובדבר הזה הרע במעשה וטעה בשכלו, וע"ז א"ח חטאתי אשר עשיתי במעשה, ועל העון של השכל אמר שנסכל מאד בשכלו: (יב) שלש אני נוטל עליך, א"ל דע שהתחייבת להענש בשלש עונשים, רעב וחרב ודבר, רק ע"י שתבחר אתה את ענשך, כמקבל עליו היסורים באהבה מרצון לבו, יהיה די באחת מהם, ור"ל אם אני נוטל עליך, אטול כל השלש, אבל העצה בחר לך בעצמך אחת מהנה: (יג) ויבא גד וכו' ויגד לו, הגיד לו אחלה העצה שיקבל הדין ברצון, ובד"ה פי' ויבא גד ויאמר לו כה אמר ה' קבל לך ר"ל קבל ע"ע באהבה, והנה פה אמר התבא לך שבע שנים רעב בארצך, ובד"ה אמר אם שלש שנים רעב ולדעתי אחר שזה היה בסוף ימי דוד שלש שנים קודם מותו, הנה שא"ל שיהיו שבע שנים רעב בארצו, באר עזרא בד"ה שלפ"ז לא היו בחיי דוד רק שלש שנים רעב. והיתר אחרי מותו, ובד"ה כתוב ואם שלשה חדשים נספה מפני צריך וחרב אויביך למשגת, ואם שלשת ימים חרב ה' ודבר בארץ ומלאך ה' משחית בכל גבול ישראל, כי פה סדר מן החמור אל הקל, שהרעב ימשך שנים והחרב חדשים, והדבר ימים, ושם סדר מן הקל אל החמור, שהחרב תגע בדוד עצמו שתשיגהו חרב אויביו, וכן הדבר לא יהיה טבעי, רק ע"י שליח השגחיי, שיראו כולם מלאך וחרב שלופה בידו: (יד) ויאמר דוד לגד כי עונש הרעב הוא עונש טבעי, ועונש החרב בטיריי, ולכן בחר בדבר אשר

רַבִּים רַחֲמָו וּבְיַד אָדָם אַל־אֶפֹּלָה: טו וַיִּתֵּן יְהוָה דֶּבֶר בְּיִשְׂרָאֵל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־עֵת מוֹעֵד וַיָּמָת מִן־הָעָם מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שֶׁבַע שִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ: טז וַיִּשְׁלַח יָדוֹ הַמַּלְאָךְ ׀ יְרוּשָׁלַםִ לְשַׁחֲתָהּ וַיִּנָּחֶם יְהוָה אֶל־הָרָעָה וַיֹּאמֶר לַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית בָּעָם רַב עַתָּה הֶרֶף יָדֶךָ וּמַלְאַךְ יְהוָה הָיָה עִם־גֹּרֶן הָאֲוַרְנָה הַיְבֻסִי: יז וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוָה בִּרְאֹתוֹ ׀ אֶת־הַמַּלְאָךְ ׀ הַמַּכֶּה בָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי חָטָאתִי וְאָנֹכִי הֶעֱוֵיתִי

ת"א ויתן ה' דבר. ברכות שם יומא כ"ב: רחמיו ק'. הארונה ק' ואלה

ע"ש (טו) דב"ר ס' סדר"כ י"א סו"ם י"ג סא"ר ד': (טז) סו"ם י"ז סא"ר ז': (יז) סדר"כ כ"ב סו"ס ק' ספרי ברכה סא"ר ז':

רש"י

יאמרו בושה הוא בעוברו אברר לי דבר שהכל שוין בו: (טו) מהבקר ועד עת מועד. מעידן דמתנכים תמידא ועד דמתסק: (טז) היבסי. של מלודת ציון היה ששמה יבום:

מצודת דוד

נא ביד ה' זו הדבר כי רחמיו מרובים ורחם ירחם: וביד אדם. כי גם בעבור הרעב יצטרכו לבני אדם והמה לא ירחמו: (טו) מהבקר. מעת הבוקר שבאה הנבואה אל גד כמ"ש למעלה ומיד אמרה לדוד ובחר בדבר ולא הפסיק הדבר והתמיד עד עת אותו מועד למחרתו: (טז) וישלח. המלאך המשחית בעם שלח ידו להשחית גם אנשי ירושלים ואז נחם ה' וגו': רב עתה וגו'. די עתה כמה שמתו והרף ידך מלהשחית עוד כאלה כ"א מעט מעט: היה עם גרן. היה עומד סמוך לגורן וגו': היבסי. מבני יבוס והרז"ל אמרו גר צדק: (יז) אנכי חטאתי. ר"ל אני הסבה במגפה הזאת:

מצודת ציון

(טו) מועד. זמן: (טז) וינחם ה'. ענין הפוך מחשבה: רב. ענינו כמו די וכן רב לך (דברים ג'): הרף. מלשון רפיון: (יז) העויתי. מלשון עון:

דבר שמואל

שהוא השגחיי, ורבו רחמי ה': (טו) ויתן ה' דבר מהבקר עד עת מועד, פליגי בה בברכות (דף ס"ב א') אמר מזמן שחיטת התמיד עד זריקת דמו וכן ת"י, ור"י אמר עד חצות, לדעת הראשון, היתה הגזרה כלה ונחרצה להשמית הכל, כי אם בשעה א' נפלו שבעים אלף, היה נופל בכ"ג שעות, אלף אלפים ושש מאות אלף ועשרת אלפים, שהוא יותר מן המספר שהעלה יואב, שהיה כפי המבואר בד"ה מיהודה וישראל אלף אלפים וחמש מאות אלף ושבעים אלף, וכמוהם היו הנשים, וכמוהם היו הטף. כמו שמבואר במכלתא פ' בא בפסוק וגם ערב רב עלה אתם, שהגברים ואנשים והטף היו ג' פעמים סמ"ך רבוא, א"כ בשלשה ימים היה כליון חרוץ, ולדעת ר"י היתה הגזרה רק על הנמנים מבני ישראל כחשבון שנתן יואב שמונה מאות אלף, (כי בני יהודה לא נמנו אחרי שבע בן בכרי) ונפלו בשש שעות שבעים אלף הרי עתידים לנפול בב' ימים שהם י"ב פעמים שש שעות שמונה מאות וארבעים אלף, שהוא קרוב לסך הזה: (טז) וישלח ידו המלאך ירושלם, לפי חוקי הלשון היה צ"ל וישלח המלאך ידו, ובד"ה וישלח האלהים מלאך ירושלים, וכפ"ז גם מ"ש פה וישלח היינו ה' שנז' תחלה, ה' שלח את ידו שהוא היה המלאך, כי המלאך המשחית בדבר מכונה בכתובים בשם יד ה' כמ"ש הנה יד ה' הויה במקנך, וכמ"ש בהגדה ביד חזקה זו הדבר, שפועל ה' ע"י מלאכיו עושי דברו, ויאמר וכו' רב עתה כי המשחית, הגיע אל עיר ציון עיר דוד. כי היה עם גורן ארונה מקום בהמ"ק שהיתה בין ציון וירושלים, והיה נוגע בדוד בהכרח כי כיון שנתן רשות למשחית וכו', ובזה נחם ה' בזכות דוד ואמר הרף ידו ולא ישחית ואלו הטעם כי עמד עם גורן ארונה, וגם זכות המקום גרם, כמ"ש חז"ל מה ראה. אפרו של יצחק ראה, וכן אמרו כסף כפורים ראה, ר"ל שעתידים לשקול שקליהם כל שנה למקום הזה והשקלים מכפרים מהנגף, ובד"ה כתוב בזה וישא דוד את עיניו וירא את מלאך ה' עומד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים על פניהם, פי' כי אז ראה דוד את המלאך, שבזה היה מעותד להנגף, מלכן ראהו, רק ה' אמר אז הרף ידך, ונצול דוד בהשגחה, ולא נסתלק המלאך מן הארץ, כי לא היה לו רשות לנגוף, ועדן לא שב לשמים, שגם ע"ז לא נתן לו רשות, ולכן עמד בין הארץ ובין השמים, ויען שתחלה היתה חרבו כנגד ציון עיר דוד, כמ"ש ה' הרף ידך, הפך את חרבו מנגד של ציון אל נגד ירושלים שהיה שם תחלה, א"ש נטויה על ירושלים, ר"ל נטויה אל הנגד: (יז) ויאמר דוד אל ה' בראותו את המלאך המכה בעם, על ידי שראה שהמלאך לא ינגע בו הגם שראהו, ורק נטה חרבו לנגד העם. הלא אנכי חטאתי וגם העויתי, כנ"ל (פסוק י' הגדלם)

ולמה

וְאֵלֶּה הַצֹּאן מֶה עָשׂוּ תְּהִי נָא יָדְךָ בִּי וּבְבֵית אָבִי׃ יח וַיָּבֹא־גָד אֶל־דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר לוֹ עֲלֵה הָקֵם לַיהוָה מִזְבֵּחַ בְּגֹרֶן אֲרַנְיָה הַיְבֻסִי׃ יט וַיַּעַל דָּוִד כִּדְבַר־גָּד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ כ וַיַּשְׁקֵף אֲרַוְנָה וַיַּרְא אֶת־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־עֲבָדָיו עֹבְרִים עָלָיו וַיֵּצֵא אֲרַוְנָה וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ אַפָּיו אָרְצָה׃ כא וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה מַדּוּעַ בָּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אֶל־עַבְדּוֹ וַיֹּאמֶר דָּוִד לִקְנוֹת מֵעִמְּךָ אֶת־הַגֹּרֶן לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לַיהוָה וְתֵעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל הָעָם׃ כב וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה אֶל־דָּוִד יִקַּח וְיַעַל אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב בְּעֵינָו רְאֵה הַבָּקָר לָעֹלָה וְהַמֹּרִגִּים וּכְלֵי הַבָּקָר לָעֵצִים׃ כג הַכֹּל נָתַן אֲרַוְנָה הַמֶּלֶךְ לַמֶּלֶךְ ׀ וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ יִרְצֶךָ׃ כד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־אֲרַוְנָה לֹא כִּי־קָנוֹ אֶקְנֶה מֵאוֹתְךָ בִּמְחִיר וְלֹא אַעֲלֶה לַיהוָה אֱלֹהַי עֹלוֹת חִנָּם וַיִּקֶן דָּוִד אֶת־

ארונה קרי. בעיניו קרי. פסקא באמצע פסוק

הגרן

ת"א ויאמר ארונה. מגילה ט"ז עכו"ם כ"ד זבחים קט"ז מנחות כ"ב: הכל נתן. ס' האשר פ' ויקהל: ויקן דוד. זבחים קטו:

ע"ש (יח) פדר"כ י"א שם ת"ג בו"ע י"ז ספרי ראה: (יט) פדר"כ ת"ג יחז' פ"ג ג' ו': (כב) במד"ר י"ד: (כד) במד"ר י"א מד"ש ל"ב ת"ס כ' פדר"כ ו' ספרי שלח:

רש"י

(כ) וישקף ארונה. מתחבא היה מפני המלאך כך כתוב בדברי הימים (א' כ"א כ'): (כב) והמורגים. כלי עץ מלא חריצין וכבד הוא ומעבירין אותו על הקש תמיד ומחתכו להיות התבן למאכל בהמות (כג) ארונה המלך. גר היבוסי היה: (כד) בשקלים חמשים. ובדברי הימים א' (כ"א כ"ה) הוא אומר שקלי זהב משקל שש מאות. הא כיצד גבה המשים שקלים כסף מכל שבט ושבט הרי שש מאות ונתן לו כס' בדמי הזהב, וכן שמעו בסוף שחיטת קדשים גבה כסף בשש מאות כסף בשקלי זהב, וכן שנינו בספרי

חסלת ספר שמואל

מצודת דוד

ואלה הצאן. ר"ל בני העם: ידך. מכת ידך זו הדבר (יח) ויאמר לו. כדבר ה': (יט) ויעל דוד. אל הגורן אשר עמד בה: (כא) מדוע בא. כאומר היה לך לשלוח אחרי לבוא אליך: לבנות מזבח לה'. ובאתי הנה לכבוד המ ב"ה: ותעצר. כדי שתעצר המגפה: (כב) יקח ויעל. הגורן למזבח ויעלה עליו מפלי את הטוב בעיניו ראה ה מוכן לעולה וגו': וכלי הבקר. וגם אחר כלי הבקר לעצים להבעיר האש על המזבח: (כג) הכל נתן. הכל אני נותן למלך: ארונה המלך. הוא היה המלך על היבוסי אלא כבשה דוד ומשכבשה נתגייר ונשאר עליה שם מלך: ירצך. יהי' מרוצה לך לקבל עולותיך ברצון שתעצר המגפה (כד) לא. ר"ל לא אקבלם במתנת חנם אלא אקנה בכסף דמי שויים: חנם. מהדבר הניתן לי בחנם: בכסף שקלים חמ

מצודת ציון

(כ) וישקף. ענין הבטה והצצה: עליו. סמוך לו: אפיו. על פניו: (כא) ותעצר. ענין מניעה וכן ועצר את השמים (שם י"א כ"ב): (כב) והמורגים. הוא לוח עץ ובתחתיתו מהודקים אבנים דקים ובו דשים התבואה וכן למורג חרוץ (ישעיה מ"א): (כד) מאותך. מעמך וכן וכם אדבר אותך (יחזקאל ג'): במחיר. ענין דמי הדבר וערכו כמו ובלא

דבר שמואל

ולמה ימית את העם בעבורו שהוא החוטא: (יח) ויבא גד, מבואר בדברי הימים שכן אמר המלא גד, כי אחר שלא עשה עוד שליחותו הקודם, היה הוא המוכן להגיע הנבואה אל גד שהגבעת הי היה ע"י מלאך, והיה המוכן להגם שירד אש על המזבח, שדברים האלה יעשו על ידי מלאכיו רצונו, והמשחית עצמו הבין רפואה במה ירפא להם, ע"ד מחלתי ואני ארפא ימחץ וידיו תרפינה שמוחץ בו מרפא: (כ) וישקף ארונה, מבואר בד"ה שראה ארנן את המלאך והתחבא, כענין חבי רגע, רק השקיף בעד החלון וראה את המלך וע"ז יצא: (כד) בכסף שקלים חמשים, ובדברי אמר ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות, ואמרו הכמינו ז"ל שגבה חמשים מכל שבט הרי שש מאות, ועוד אמרו מקום המזבח בחמשים, והשדה כולה בשש מאות, ר"ל ש בו מאלה קנה רק הגורן למזבח בחמשים, ואח"כ שראה שירדה שם האש כנזכר בדברי הימים ונבחר לבית

הַגֹּרֶן וְאֶת־הַבָּקָר בְּכֶסֶף שְׁקָלִים חֲמִשִּׁים׃ כה וַיִּבֶן שָׁם דָּוִד מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וּשְׁלָמִים וַיֵּעָתֵר יְהוָה לָאָרֶץ וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל יִשְׂרָאֵל׃

חזק

ע״ש (כה) אחר תולדות פדר״כ י״א :

סכום פסוקי של ספרי שמואל **אלף וחמש מאות וששה**, וסימנו **אשרז** חמוץ, וסדריו **ל״ד** וסימנו פותח את ידך, והקפיטולי של ספר ראשון **שלשים ואחד**, וסימנו חסד **אל** כל היום, ושל ספר שני **עשרים וארבע**, וסימנו ושמתי **כד** כד שמשותיך, ובין הכל **חמשים וחמשה**, וסימנו **הן** על כפים חקותיך, וחציו ולאשה עגל מרבק :

מצודת דוד

ובדברי הימים נאמר שקלי זהב משקל שש מאות כי חמשים שקלים נתן לו בעבור הגורן מקום המזבח ובעבור הבקר ומאשר ראה כי שם יהיה בית אלהים קנה כל השדה סביב' הגורן ובעבורם נתן שש מאות שקלי זהב : (כה) ויעתר . נתרצה לאנשי הארץ ונעצרה המגפה מכל וכל מעל ישראל :

מצודת ציון

מחיר יין וחלב (ישעיה נ״ה): (כה) ויעתר . נתרצה כמו ויעתר לו ה׳ (בראשית כ״ה):

דבר שמואל

לבית הבחירה, קנה גם המקום סביבו, בעד שש מאות שקלי זהב. ונסתלק מהמגפה הזאת שמצא מקום לה׳ ומאז החל להכין בנין הבית כמ״ש בד״ה באריך, ומאז נתקיימה נבואת נתן שפסקו מלחמת האויבים, כמ״ש למעלה (ט׳ ז׳), והגלה שלא היה צורך עוד לחיל ולא לצבא, כי עין ה׳ אל יראיו:

נביאים וכתובים

עם פירוש רש"י

ופי' יקר נקרא בשם

מקראי קודש

להרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ , כקש"ת מוהר"ר

מאיר ליבוש מלבים שליט"א

כפי שנדפסו ע"י הגאון המחבר נ"י פעם ראשונה פה ווארשא

והנה מוסף על הראשונים

א) הוספות ותיקונים מהגאון המחבר .
ב) מצודת דוד ומצודת ציון .
ג) תולדות אהרן .
ד) עיני שמואל מאת הרב הג' מוהר"ר שמואל חיים שליט"א במוהר"א ז"ל . ציונים בירושלמי וזהר ומדרשים.

כרך שלישי.

מלכים עם פירוש לב מלכים

ווארשא

בדפוס ר' יואל לעבענזאהן נ"י בהרבני המנוח מו"ה אביגדור ז"ל

שנת תרל"ד לפ"ק

НЕВУИМЪ УКСУВИМЪ

т. е. Священное Писаніе съ Коментаріемъ Раввина
М. Л. Малбимъ.

Дозволено Цензурою.
Варшава 5 (17) февраля 1873 г.

Въ Типографіи Ю. Лебенсона, въ Варшавѣ
на улицѣ Налевки N. 9.

א וְהַמֶּלֶךְ

דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ׃ ב וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יְבַקְשׁוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה וְעָמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ

ותהי

תולדות אהרן והמלך דוד. ברכות ס"ב סנהדרין כ"ב: בא בימים. ספר הזוהר פ' חיי שרה: ויאמרו לו. מגילה י"ג סנהדרין שם:

עיני שמואל (א) בר"ר לו דב"ר י. קס"ר סדר א זוכר ויחי סא"ר ז מד"ע משלי קוא בוח"ע יה תנחומ' ויחי א אגב"ר נה לח:

רש"י

א (א) ולא יחם לו. אמרו רבותינו כל המבזה בגדים אינו נהנה מהם לסוף, לפי שקרע את כנף המעיל לשאול, ומדרש אגדה אמר רבי שמואל בר נחמני כשראה דוד את המלאך עומד בירושלים וחרבו בידו נצטנן דמו מיראתו: (ב) בתולה. בתוליה מחממין את בשרה: סוכנת. מחממת וכן ובוקע עצים יסכן בם (קהלת י' ט'): לא ידעה. שהבתולה יפה לחמם מן הבעולה. ורבותינו אמרו משום לא ירבה לו

מצודת דוד

א (א) זקן בא בימים. כי זקן יאמר בלשון בני אדם על שמותם הנראה באדם מלובן השער וקמטת הפנים ולפעמים הקדים לבוא בלא עת ולזה פירש ואמר בא בימים כלומר הזקנה באה בזמנו לפי הימים: ויכסהו. עם שהיו מכסים אותו בבגדים מ"מ לא היה בשרו מתחמם: (ב) נערה

מצודת ציון

א (א) יחם. מלשון חמימות: (ב) סוכנת. מחממת כמו בוקע עצים יסכן בם (קהלת י'): ידעה. הוא כינוי

השאלות

א (א—ב) למה התחיל הספר הזה מעניני דוד בזקנותו ונוטתו אל שלמה לפני מותו, שספורים האלה היה ראוי שיבואו בספר שמואל אשר יוחד לעניני דוד ולהשלים שם ספוריו עד יום מותו וספר זה יתחיל מעניני שלמה וספוריו, ולמה נכתב ענין אבישג השונמית ושהיה דוד זקן ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו, מה תועלת יש בספורים אלה, מה ראה אדוניה לעשות הדבר הזה בחיי אביו, וכי לא ידע כי יחר אף דוד עליו ולא יפיק התכלית הנרצה, ובפרט שלא נמשכו אחריו כל ישראל כמו עם אבשלום רק יואב ואביתר לבדו, וטוב הי"ל להמתין עד מות אביו ואז יעשה מה שלבו חפץ:

לב מלכים

א (א) **והמלך** דוד, כבר כתב מהרי"א שמה שלא נכתבו דברים האלה בספר שמואל, שהוא מיוחד אל ספורי קורות דוד, הוא כי רצה לכתוב בספר הזה דברים הכוללים כל עניני שלמה והמשחתו, כי המשחת שלמה ומחלוקת אדוניהו עליו וכל הנמשך יתיחס אל ספורי שלמה, אמנם למה ספר ענין אבישג השונמית נתן בזה טעמים בלתי עצמיים כפי דעתי, ואנכי אחשוב כי באשר הסבה שהגיעה את לב דוד להמליך את שלמה באותו היום שהמליכו בחייו היה מחלוקת אדוניה אשר רצה להחזיק מלכות בלא דעת אביו, ומטעם זה משחו את שלמה הגם שמלך בן מלך א"צ משיחה (כמ"ש בספרא מכלתא דמלואים, ובגמ' דכריתות והוריות,) מ"מ משחו את שלמה מפני מחלוקתו של אדוניה ולכן הוכרח הכותב להקדים ענין אדוניהו, ואולם באשר גם זה היה לו סבה בהכרח, כי מה ראה אדוניה לעשות האולת הזאת, למלוך בחיי אביו בלא דעתו, ולא ידע כי יתודע הדבר לאביו ומלבד שלא ישיג התכלית עוד ישנאהו על כי חשב למרוד בו, ויקדים להמליך את שלמה כאשר היה כן באמת, ואם אבשלום מרד על פני אביו קשר קשר ויט כל ישראל אחריו, לא כן אדוניה שלא היו דבריו רק עם יואב ואביתר, וטוב היה לו להמתין עד ימות אביו, שאז יעשה מה שלבו חפץ, לכן הקדים הסבות שהגיעו את הדבר הזה, הנה לא ירא שיהיה כמורד במלכות אביו כמו אבשלום, כי אבשלום עשה זה בעוד מלך דוד ועשה חיל, וחשו און ומרד להעביר את אביו בעוד כחו חזק להנהיג ולמשול, לא כן עתה המלך היה זקן וגם **בא בימים**, רצה לומר זקן באפיסת כחותיו וגם היה בן שבעים, וכבר הפסיק מלהנהיג ולמלוך כי שכב על ערש מכוסה בבגדים. **ולא יחם לו**, פי' המפ' שלא היה מחמם א"ע (ושרשו יחם והיו"ד אית"ן מהקל) כי אפס חומו הטבעי ולכן לא הועילו הבגדים שהם אין מחממים בעצם רק שומרים האויר המקיף שלא יקררהו, ובזה לא היה מקוה עוד להתחזק ולמלוך כי אפסו כחותיו, ונדמה בענין המלוכה לאילו אינו בעולם והגיע העת שבניו ינהיגו את המלכות תחתיו: (ב) **ויאמרו** זאת שבית שעבדיו הרופאים אמרו לו שיבקשו לו נערה בתולה, כי באשר ראו אפיסת כחותיו, וראו ג"כ שלא יתחמם רק מן האדם, שיחם אותו בחום הטבעי אשר בו, לא פקדו שישכבו נשיו או פלגשיו אצלו לחממו, כי פן יתעורר אל המשגל ויחלישהו, לכן יעצו לבקש לו נערה בתולה שלא תהיה לו לפלגש רק **לעמוד** לפניו לשרתו, ולהיות לו **סוכנת** ממונה על אוצרותיו, בענין שלא תבא עוד אחת מנשיו אצלו כי יופרש מהם (ואמרו ועמדה לפני המלך בלשון נסתר ושימו ושכבה בחיקך נכח, ר"ל שיפרסמו

כי

וּתְהִי־לוֹ סֹכֶנֶת וְשָׁכְבָה בְחֵיקֶךָ וְחַם לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ ג וַיְבַקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית וַיָּבִאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ׃ ד וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד־מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ סֹכֶנֶת וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ׃ ה וַאֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר אֲנִי אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃ ו וְלֹא־עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מאד

ת"א ותהי לו וגו'. סנהדרין כ"ז ק"ה עכו"ס ד': ויבקשו נערה. בתרא ט"ו סנהדרין כ"ב: והנערה יפה. סנהדרין שם ודף כ"ט: ואדניה. סנהדרין כ"א עכו"ס מ"ד: ויעש לו. סנהדרין שם: וגם הוא טוב. בתרא ק"ט:
ע"ש (ד) קה"ר פד"כ ג בר"ר מ: שמו"ר א סוט"ע ב תנחומ' שמות:

רש"י

נשים (דברי' י"ז) וכבר היו לו י"ח: (ה) מתנשא. מתפאר: וחמשים איש. נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים: (ו) ולא עצבו. לא הכעיסו למדך שהמונע תוכחה מבנו מביאו לידי מיתה: וגם הוא טוב תאר. כאבשלום שנאמר וכאבשלום לא היה איש יפה (שמ"ב י"ד כ"ה) והא גרמה להם שנתגאו: ואתו

מצודת דוד

בתולה. כי דמי הבתולה מחממים אותם: ועמדה לפני המלך. להיות מוכנת לו: (ג) נערה יפה. כי היופי יורה על רבוי הדם המוליד רב החום: (ד) ותשרתהו. בדבר החמום: לא ידעה. כי הבעולה לא תחמם עוד כהבתולה. ורז"ל אמרו שהיתה אסורה עליו משום שנא' ולא ירבה לו נשים (דברים י"ז): (ה) מתנשא לאמר וגו'. היה מראה בעצמו נשיאות וגדולה וכאילו אמר אני אמלוך כי הגדולה שהיה מראה בעצמו לא תתכן אלא למי שמעותד למלוך: רכב. לרכוב בו: (ו) ולא עצבו וגו'. ר"ל מעודו עם כי עשה דבר מה שלא כהוגן לא היה אביו מעציבו לומר למה עשית כזאת ובעבור זה חשב שכל מעשיו הגונים וראוי הוא למלוכה: וגם הוא טוב תאר. ר"ל גם בעבור היופי חשב שהגון הוא

לב מלכים

כי מבקשים נערה בתולה לעמוד לשרת את המלך, כי אין מן המוסר לומר שתשכב בחיקו ובאמת השכב בחיקו ותחמם לו). ובזה הודיע מה שעלה על לב אדוניהו למלוך בירושלים בלא דעת אביו, ואיך יצוייר זה הלא תיכף יודע מעשהו למלך ע"י עבדיו וע"י נשיו בפרט בת שבע הגיד זאת, רק אחר שנשיו כולם לא באו לפניו, וגם משרתיו נכלאו ממנו שאין מן הנימוס לשכב עם נערה בפני שום אדם, רק אבישג לבדה, שרתהו ואגרה אוצרותיו והיתה עמו, חשב כי יעלם הדבר מן המלך באשר אין בא בחדרו, ולולא נתן הנביא ששלח את בת שבע לא היה דוד יודע מאומה כי היה מופרש מן העם ומבני ביתו: (ג—ד) ויבקשו ועתה יגיד הסבה העצמיית אשר נחפז אל הדבר שלא בעתו, כי סוף מעשהו מה שבא אדוניה אל אם שלמה לבקש שתתן לו אבישג לאשה, היא הגלה לנו כי חשק בה מאד עד שמסר את נפשו בעבורה לבקשה מאת שלמה שלא נעלם זאת מאתו כי בנפשו הוא, רק רוב חשקו אליה הגיע אותו לזה, ואות לעד כי כבר חשק בה מכבר בעת ראה אותה בבית אביו ומאז נתן דעתו עליה, וזאת בערה בלבו כרשף אש למלוך תיכף ולקחתה לו לאשה, כי לא ימנענה אביו ממנו אחר שלא ידעה והיתה רק לשרתו לבד וימצא נערות יפות זולתה לשרתהו, וזה שהקדים שהיתה יחידה ביופי, אם מצד הבקשה שבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל, ורק אותה מצאו מכל הבתולות, ואם מצד עצמה שהיתה יפה עד מאד, יופי מופלגת, ולא היתה מניעה מצד אביו כי המלך לא ידעה, והגם שהכתוב לא באר זה בפי' שחשק בה אז, ושלכן התים מעשהו, והסתיר ברמז מפני הכבוד, הן רמז כ"ז אם בהמשך הסיפור שהקדים הסבה אל המסובב, אם באחרית דבר שמסר נפשו ע"ז, ושבעבור כן נהרג, כי גם שלמה בחכמתו הבין זה, שלא ישקוט אם ימנענה מאתו, ובאופן זה נדמה במעשיו לאבשלום, זה מלך בחיי אביו וזה רוצה למלוך בחיי אביו, זה בא על פלגשיו וזה רוצה לקחת שוכבת חיקו, רק אבשלום מרד בזדון ובא על פלגשי אביו להראות כי נבאש באביו, ובזה היה בהפך, רצה באבישג מפני תאוותו, ורצה למלוך באופן שלא ירע בעיני אביו: (ה) ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך, ע"י הסבות הנ"ל התחיל לאמר כי הוא ימלוך, ויעש לו רכב וכו' כמו שעשה אבשלום, להראות תכסיסי מלוכה: (ו) ולא עצבו, עתה יספר מה שיפלא, א] איך לא התיירא מאביו, ב] איך לא התיירא שלא יסכימו ישראל במלכותו, עז"א מאביו לא התיירא כי לא עצבו מימיו וחשב שגם עתה יחריש אחר שיראה שהחזיק במלכות, ולא התיירא שלא יסכימו ישראל, שבזה הי"ל ג' טעמים שיסכימו עליו, א] כי גם הוא טוב תאר מאד, שזה דבר הנושא חן בעיני העם לענין המלכות, כמו שאבשלום מצא חן מטעם זה, ועז"א וגם הוא, ב] שהיתה המלוכה מגיע לו ממנהגי המלכות, כי אותו ילדה חגית אמו אחרי שנולד אבשלום למעכה, כי היה אמנון הבכור ואחריו

מְאֹד וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ ז וַיִּהְיוּ דְבָרָיו עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה׃ ח וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ׃ ט וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ י וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא׃ יא וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶן־חַגִּית וַאדֹנֵינוּ דָוִד לֹא יָדָע׃

ת"א ויזבח אדניהו. סנהדרין ק"י: ע"ש (יא) זוכר ויחי: ועתה

רש"י

ילדה. אמו, אחרי אבשלום. כלומר גדלתו אחר תרבות שגדלה אמו של אבשלום: (ז) עם יואב בן צרויה. לפי שהיה יודע שלבו של דוד עליו על שהרג את אבנר ועמשא ואבשלום וסופו שיצוה את בנו המולך תחתיו עליו לפקד היה רוצה שימלוך זה על ידו ויאהבנו: ועם אביתר הכהן. שנסתלק מן הכהונה משברח דוד מירושלים מפני אבשלום, ששאל באורים ותומים ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר (שמואל ב' ט"ו כ"ד) והיה מבני בניו של עלי וידע שלא ישמש בימי שלמה שהרי נאמר לעלי והקימותי לי כהן נאמן והתהלך לפני משיחי (שמואל א' ב' ל"ה) והיה הפך שיעמוד זה על ידו: (ח) ונתן הנביא. שנבא לדוד ששלמה ימלוך כמו שנאמר בד"ה (א' כ"ב ט') ושלמה יהיה שמו: (ט) ומריא. שור של פטם: אבן הזחלת. אבן גדולה שהיו הבחורים מנסין בה את כחם להזיזה וגדרה לשון מים זוחלין זוחלי עפר (דברים ל"ב כ"ד) ויונתן תרגם אבן סכותא שעומדין עליה וצופים למרחוק: עין רגל, תירגם יונתן עין קצרא הוא כובס שמתקן בגדי צמר ברגליו על ידי בעיטה: (י) ואת שלמה אחיו לא קרא. שיודע היה

מצודת דוד

למלכות: ואתו ילדה. אמו ילדה אותו מיד אחר שנולד אבשלום וא"כ היה עתה גדול האחים כי אמנון ודניאל ואבשלום הגדולים ממנו כבר מתו ובעבור זה חשב ג"כ אשר לו משפט המלוכה: (ז) ויהיו דבריו. עצתו היה עם יואב על כי ידע בעצמו שנמאס בעיני דוד בדבר אבנר ועמשא והשכיל לדעת את אשר יצוה את שלמה עליו לבל ינקהו וכאשר באמת צוה עליו וכמו שכתוב למטה לזה היה נוטה אחר אדוניה בחשבו שהוא יאהב אותו בעבור זה וגם אביתר נסתלק על ידי דוד מלהיות עוד כהן גדול בימי שלמה וחשב באדוניה יחזירו: (ח) ושמעי. אולי הוא שמעי בן גרא: ורעי. יתכן שהוא חושי הארכי שנקרא ריע המלך: והגבורים אשר לדוד. הם עדינו ואלעזר ושמה אשר היו בתמידות עם דוד כמ"ש בסוף (ש"ב): (ט) עם אבן הזחלת. סמוך לאבן הזוחלת שעמדה אצל עין רוגל: ולכל אנשי וגו'. מאותם שנטו אחריו: (יא) הלוא שמעת. באמת בודאי שמעת אשר אדוניה רוצה למלוך והדבר קרוב: לא ידע. כאומר לא תחשוב שבדבר המלך נעשה ואין להשיב

מצודת ציון

למשכב הבעילה: (ט) ומריא. שור פטם: אבן הזחלת. נקרא כן ע"ש שהיו המים זוחלין ונגרים סמוך לה:

לב מלכים

ואחריו דניאל ואחריו אבשלום ואחריו אדוניה, ואחר שג' הראשונים מתו הוא הבכור המולך תחת אביו: (ז), ג] ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה ועם אביתר הכהן, שאחרי שיואב היה שר הצבא, וכל בני החיל ימו אחריו, ואביתר היה הכהן הגדול ויטה אחריו ההמון, חשב כי שני אלה יטו את כל ישראל אחריו. והטעם שעזרו יואב ואביתר אחרי אדוניה, באר מהרי"א כי יואב ידע שלבב דוד עליו מפני שהרג את אבשלום וחשב שיצוה לשלמה עליו להרגו וכן אביתר ראה שדוד חולק יתרון כבוד לצדוק וכמ"ש חז"ל, וחשבו להגדל בעתיד ע"י שיחזיקו ידי אדוניה: (ח) וצדוק הכהן וכו' לא היו עם אדוניה כי ידעו שדעת דוד להמליך את שלמה, והיה זה אות מרד למרות רצון דוד מלכם: (ט) ויזבח אדוניהו, ומטעם זה בעצמו שראה שיש מתנגדים לו ומחזיקים ידי שלמה רצה לקשר את אוהביו במסורת הברית ע"י משתה כשם במשתה היין ימליכוהו טרם יתיעצו אוהבי שלמה, באופן שימלוך פתאום, ולכן לא קרא אל מתנגדיו לבל יתעורר שם ריב ומדנים, ומ"ש ויקרא את כל אחיו בני המלך ולכל אנשי יהודה מבואר אצלי שיש הבדל בין קרא שאחריו את ובין קרא שאחריו למ"ד, שקריאה עם את מורה שמזמינו לדבר גדול, ובבני המלך שהיה מתיעץ עמהם תחלה אם יסכימו, אומר קרא את ר"ל ששאל עצתם תחלה, לא כן אנשי יהודה קרא סתם שיבואו כי יסכימו אחר זה במשתה, ולכן אמר אח"כ ואת נתן וכו' לא קרא, ר"ל כי לא שאל עצתם בזה (ואבן הזחלת י"מ שהמים זוחלים שם והוא עין רוגל): (יא) הלא שמעת, בא לעוררה מג' צדדים, א] בל תאמר כי עוד יש שהות, עז"א כי מלך אדוניהו

יב ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את־נפשך ואת־נפש בנך שלמה יג לכי ובאי אל־המלך דוד ואמרת אליו הלא־אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי ומדוע מלך אדניהו: יד הנה עודך מדברת שם עם־המלך ואני אבוא אחריך ומלאתי את־דבריך: טו ותבא בת־שבע אל־המלך החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את־המלך: טז ותקד בת־שבע ותשתחו למלך ויאמר המלך מה־לך: יז ותאמר לו אדני אתה נשבעת ביהוה אלהיך לאמתך כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי: יח ועתה הנה אדניה מלך ועתה אדני המלך לא ידעת: יט ויזבח שור ומריא

ת"א ותבא בת שבע. שם כ"ב: ע"ש (יד) קה"ר א ירושלמי פיאה א א: (טו) זוהר ויקרא:

רש"י

שהתנבא עליו הנביא למלוך: (יב) ומלטי את נפשך. מן המחלוקת לאחר מות המלך שירצו בנך למלוך

מצודת ציון

ומלאתי. ענין השלמה: (טז) ותקד. ופסת הקדקוד:

מצודת דוד

כי המלך לא ידע מזה: (יב) ומלטי. כדי שתמלטו את נפשך וכו' כ"א ימלוך אדוניה בוודאי יהרג אתכם למען לא יהיו לו לשטן בדבר המלוכה: (יד) עודך. בעוד שמדברי עם המלך אבוא גם אני להשלים דבריך: (טו) החדרה. לחדר משכבו ולפי שנתוב שבאה לשכב אצלו אמר והמלך זקן מאוד והחום הטבעי הלך ממנו עד שאבישג היתה משרתת אותו בדבר החמום: (טז) מה לך. היות לא היתה רגילה לבוא אליו: (יח) ועתה. דבר הנעשה עתה הנה לא ידעת מה ר"ל לא אחשוד אותך שעברת על השבועה והדבר נעשה בידיעתך: (יט) ויזבח גו'. הביאה ראיה לדבריה ואמרה

השאלות

(טו—כח) למה מספר פה שנית שאבישג משרת את המלך, מדוע נתהלף תרעומת נתן שהיה על שדוד עשה זה בלא דעתו, וכמחזיק שנעשה זה בידיעת דוד, מתרעומת בת שבע שהחליטה שנעשה שלא בידיעת דוד, ומה התרעם נתן על שדוד לא הודיע לו הדבר. וכי כל דברי מלכות יוכרח להודיע לנתן, ומה נתרעמו על שלא קרא לנתן ושלמה אל המשתה, וכי זה היה החטא של אדוניה והלא החטא היה מה שרצה למלוך בלא דעת אביו, לא על מה שלא קראם אל המשתה:

לב מלכים

כבר מלך והדבר נחוץ. ב] בל תאמר כי א"כ כבר נעשה מעשה ואין להשיב, עז"א ואדנינו דוד לא ידע, וכשידע ימליך את שלמה: (יב) ג] בל תאמר כי אין בזה רק רדיפת הכבוד והשררה ואין זה כדאי אלא להשתדל ע"ז, לכן אמר ומלטי את נפשך ואת נפש בנך שלמה, ר"ל כי במלוך אדוניה יהרוג אתכם אחר שיודע שהיה דעת דוד להמליך את שלמה: (טו) והמלך זקן מאד, הקדים להגיע למה שיאמר שדוד נבהל על ביאתה ואמר מה לך, שזה היה מג' טעמים, א] שלא היו נשיו רגילות לבא לפניו אז לתשמיש כי היה זקן מאד, ב] שלא באו לשרתו כי אבישג השונמית משרת את המלך, [ובפרט למ"ש למעלה שזה היה כדי שלא יבואו נשיו לחדרו]: (טז) ג] ותקד ותשתחו, שזה היה מורה שבאה לבקש דבר, כי נשי המלך בגואן לחדרו כדרך נשים לא השתחויה, ולכן ויאמר המלך מה לך, כי הבין שיש לה דבר גדול נחוץ: (יז) ותאמר לו, היא ספרה הדבר באופן שאינה מתרעמת על המלך כי רצה במות שלא מאתו יצא הדבר, אחר שנשבע לה, רק מגדלת פשע אדוניהו והטאתו שהוא בן סורר ומורה על פני אביו, וז"ש, א] אתה נשבעת, ב] שהיתה השבועה בה' אלהיך שהיא שבועה חמורה בשם, ובפרט למ"ש דהנשבע באלהי ישראל אין מתירין לו, ג] לאמתך והנשבע לחברו אין מתירין לו אלא בפניו, ד] שאמרת כי שלמה בנך ימלך אחרי, שימלוך מצד שהוא בני, מאהבתך אותי וכי אני הראויה לזה מצד שיאת ממעי שבע מוסכים, בפרט למ"ש חז"ל שלא רצתה להכנס לו רק על תנאי זה, וא"כ התקשר לה על הדבר הזה, ה] והוא ישב על כסאי, כי הוא ג"כ ראוי לזה מצד עצמו, כי ידמה כסאו לכסאך, בענין שלא תופחת מעלת כסאך בישיבתו עליו: (יח) ועתה הנה אדניהו מלך, ר"ל והלא גם אם היה מולך אחרי מותך היה זה מרד, אחר שהבטחת את המלכות לשלמה, כ"ש עתה בחייך, זאת שנית ועתה אדני המלך לא ידעת, שאין לו התולה שלא ידע משבועתך, ושחשב שתסכים לזה אחר שהוא הבכור ולו המלוכה, שא"כ מדוע העלים הדבר מאתך שגם אם תגיע לו המלכות בירושה, אין מגעת לו בעודך חי, וא"כ עתה, ר"ל בחייך איך אדוני המלך לא ידעת: (יט) ויזבח הוסיפה להגדיל פשעו במה שהכין זבח

ומריא וצאן לרב ויקרא לכל בני המלך ולאביתר הכהן וליאב שר הצבא ולשלמה עבדך לא קרא: כ ואתה אדני המלך עיני כל ישראל עליך להגיד להם מי ישב על כסא אדני המלך אחריו: כא והיה כשכב אדני המלך עם אבתיו והייתי אני ובני שלמה חטאים: כב והנה עודנה מדברת עם המלך ונתן הנביא בא: כג ויגידו למלך לאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך על אפיו ארצה: כד ויאמר נתן אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי והוא ישב על כסאי: כה כי ירד היום ויזבח שור ומריא וצאן לרב ויקרא לכל בני המלך ולשרי הצבא ולאביתר הכהן והנם אכלים ושתים לפניו ויאמרו יחי המלך אדניהו: כו ולי אני עבדך ולצדק הכהן ולבניהו בן יהוידע

ת״א ולי אני . קמא ל״ב : ע״ש (כה) זוהר ויקרא : (כד) אגג״ר לה : ולשלמה

רש״י

כמה שהבטיחו הקב״ה: (כא) חטאים. חסרים ומנועין מן הגדולה כמו אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ׳ י״ז) : (כד) אתה אמרת . בתמיה : (כה) כי ירד היום . שהעיר היתה גבוהה ואבן הזוחלת למטה בגיא :

מצודת ציון

(כא) חטאים. הוא ענין חסרון וכן קולע אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ׳) : (כב) עודנה. מל׳ עדיין :

מצודת דוד

שעשה משתה וקרא לכל בני המלך ולשלמה לא קרא ואם לא היתה המשתה בעבור דבר המלוכה הוה א״כ קורא לשלמה : (כ) עיני כל ישראל עליך . ר״ל ופן תחשוב שכולם בחרו בו ולא תוכל להם לא כן הוא כי הכל תולים עיניהם בך להגיד להם וגו׳ ויקבלו מאמרך : (כא) והיה. ר״ל אבל כאשר כן היה מבלי הגיד מי ימלוך אז כשכב המלך וכו׳ נהיה אני ובני חסרים מן העולם כי ימלוך אדוניה וישלח בנו יד : (כב) בא . אל חצר בית המלך : (כג) ויבוא . מן החצר בא לפניו אל הבית אחר צוה המלך לבוא לפניו וקצר בדבר המובן מאליו : (כד) אתה . חסר ה״א השאלה והוא כמו האתה אמרת וכו׳ : (כה) כי ירד היום וגו׳. ובוודאי המשתה ההוא נעשתה לשמחת המלכות : ויאמר וגו׳. ר״ל בוודאי אמרו יחי המלך אדניהו : (כו) ולי אני עבדך וגו׳ כאלו ראיה שהמשתה נעשתה לשמחת המלכות שהרי קרא לכל בני המלך וגו׳ ולי וגו׳ לא קרא ואם לא היתה בדבר

לב מלכים

רב והקדים קרואיו בחיי אביו בהיותו שוכב על ערש דוי, זאת שנית כי לשלמה עבדך לא קרא, שזה מעיד שיודע כי הבטחת המלכות לשלמה, ולכן לא קראו, שאם היה זה בתומו, לא היה שלמה בן המלך גרוע משאר הנבא: (כ) ואתה, והנה לא ספרה לו שקרא לכל עבדי המלך בל יירא דוד שהעם אתו בקושרים, אמרה בהפך שעיני כל ישראל מצפים עליו, ורק מי שיבחר הוא זה ימלוך עליהם: (כא) והיה אמנם אם יאחרים יחשבו ישראל שזה נעשה בידיעתו, כי מי יאמין שדבר גדול כזה נכחד מן המלך, ובזה לא לבד שאחרי שכב המלך ימלוך אדוניהו באין מוחה, אחר שידעו כולם שהומלך בידיעתך, כי גם אהיה אני ובני שלמה חטאים, כי אחר שהוא יודע ששלמה היה מוכן למלוכה, יאמרו שסוב נדחה ע״י חטאי וחטאו, וגם יזכירו חטא של אוריה באופן שישימוהו כבן זנונים, ואותי כמנאפת תחת אישה וידונו אותנו למיתה כחטאים, ויהיה די בזיון וקצף גם אל כבודך, משא״כ אם ימלוך שלמה יהיה גלוי לכל כי ראוי׳ היתה בת שבע לדוד, ושסבב ה׳ שיצא הכל בהיתר כפי שפירשנו בספר שמואל ב׳ (ס׳ י״א): (כד) ויאמר נתן אדוני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי, הנה נתן תפס הספור באופן מתנגד אל דברי בת שבע, הוא עשה א״ע כאילו יחשב שהיה זה בפקודת המלך, ובלתי מתרעם על אדוניהו רק על מה שהעלים המלך הדבר מאתו, כי הוא עשה א״ע כלא ידע משבועת המלך לבת שבע, וא״ש אתה אמרת אדוניהו ימלוך אחרי ר״ל כן נראה הדבר: (כה) כי ירד היום וא״א שיעשה זה היום בעוד המלך חי בלא ידיעתו, וגם שקרא לכל בני המלך ולשרי הצבא ולאביתר הכהן, שא״א שאלה כולם יעשו זה בלא דעת המלך, והלא הנם אכלים ושותים לפניו ויאמרו יחי המלך אדניהו: (כו) ולי וא״כ אתרעם למה לא קרא לי באמר גם אני עבדך, וכן לצדוק ולבניהו, כאילו מכחידים פקודת המלך מפנינו, וכי אנו לא נהיה נכונים לעשות פקודת המלך הזאת, וכן למה לשלמה עבדך

לא

וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא׃ כז אִם מֵאֵת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא הוֹדַעְתָּ אֶת־עַבְדֶּיךָ מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו׃ כח וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמֶר קִרְאוּ־לִי לְבַת־שָׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ כט וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה׃ ל כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָךְ בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי תַּחְתָּי כִּי כֵּן אֶעֱשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה׃ לא וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אֶרֶץ וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם׃ לב וַיֹּאמֶר ׀ הַמֶּלֶךְ דָּוִד קִרְאוּ־לִי לְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּלְנָתָן הַנָּבִיא וְלִבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וַיָּבֹאוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ לג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לָהֶם קְחוּ עִמָּכֶם אֶת־עַבְדֵי אֲדֹנֵיכֶם וְהִרְכַּבְתֶּם אֶת־שְׁלֹמֹה בְנִי עַל־הַפִּרְדָּה אֲשֶׁר־לִי

עבדך ק'

ת"א קראו לי. סנהדרין כ"ב: ותקוד וגו'. ברכות ל"ד מגילה כ"ב שבועות ט"ז: ויאמר המלך. כריתות ה': ויאמר המלך. הוריות י"ג:

ע"ש (לא) אגב"ר לה: (לג) בר"ר ו' ויק"ר י במד"ר ו זוהר בא אגב"ר ל"ז ירושלמי כלאים ח ב הוריות ג ב:

רש"י

(לג) על הפרדה אשר לי. הוא סימן לו שימלוך ותחלת הגדולה שאין הדיוט רוכב על סוסו של מלך: אל גחון. הוא מעין השילוח, מכאן שאין מושחין את המלכים אלא על המעין סימן שתמשך מלכותו: (לד) ומשח

מצודת ציון

(ל) תחתי. במקומי: (לג) הפרדה. היא הבאה מן הסוס והחמור:

מצודת דוד

המלוכה היה קורא גם לנו: (כז) אם מאת וגו'. אם המלכת אדוניה היא במצותך תמה אני למה לא הודעתני מי ישב וגו': (כח) קראו לי לבת שבע. כי רצה לתת לה התשובה על כי הדבר נוגעת אל נפשה ובעבור כי נתרחקה מאצלו בבוא נתן שלא ירגיש המלך שבאה בעצתו לזה לזה לקרותה אליו: (ל) כי כאשר נשבעתי וגו'. ר"ל כאשר נשבעתי מאז להמליכו אחר מותי כן אעשה היום להמליכו מיד בחיי: (לא) יחי אדני. ר"ל בחיי הנפשות וז"ש לעולם: (לג) עבדי אדניכם. על עבדי עצמו אמר ודרך המדבר לדבר כן ודוגמתו בשמואל שאמר את ופתח ואת שמואל (ש"א י"ב) ולא אמר ואותי: אשר לי. המיוחדת לי וזה לאות על המלוכה שאין הדיוט רוכב על מה שרכב המלך: אל גחון. לסימן טוב

לב מלכים

לא קרא, אחר שנעשה הדבר בפקודתך בודאי גם שלמה יכנע תחתיו כי הוא עבדך ולא ימרה את רצונך, ולמה חושדים אותנו שנסרב להמליך את מי שיבחר המלך למלוך תחתיו: (כז) **אם מאת אדני**, עוד הזכיר תרעומת אחרת נוגעת אליו לבד, באשר הוא נבא לדוד כי שלמה ימלוך אחריו, אם יצוייר שדוד ימליך זולתו, בהכרח בא אליו נבואה אחרת להמליך את אדוניהו (שזה יצוייר אם גרם איזה חטא בינתים לשלמה שלא ימליך) ואז היה דוד מחוייב להודיע זאת לנתן, בל יגרום לו ספק בנבואתו, או חשד על דוד שעבר על דברי נביא, וז"ש **אם מאת אדוני נהיה הדבר איך לא הודעת את עבדך מי ישב וכו'**, וכבר אמרו החכמים כי להוציא איזה התפעלות צריך לעורר הדברים מכל צדדיו, כי לפעמים יתפעל האדם מהקנאה והחמס, וזאת פעלה בת שבע בהגדילה חטא אדוניה, ולפעמים יתפעל מצד החשד והבושה, וזאת פעל נתן במה שהטיח שדוד עשה זאת, ויתעורר מפני שראה שחושדים אותו שעבר על דברי נביא ועל שבועת אלהים: (כח) **קראו לי** כי בעת שבא נתן הנביא יצאה בלא מענה, והודיע לה עתה כי ימלא שבועתו ביום הזה: (לא) **יחי אדוני המלך דוד לעולם**, מלבד כוונה הפשוטה שיאריך ימים, כוונה שמלכות בנו תהיה כאלו הוא חי ומולך כי המלכות מתיחסת אליו שהוא לה לראש פנה, והכסא כסא דוד, וגם מצד הסוד דוד חי וקיים: (לב) **קראו לי וכו'**, אחר שראה מחלוקת רצה לחזק מלכותו ע"י כ"ג ונביא ובניהו שהיה ראש הסנהדרין, שע"י תעשה המשיחה כהלכה: (לג) **על הפרדה אשר לי** לפי שאין הדיוט משתמש בשרביטו של מלך, ואין ראוי שישתמש כל בע"ח בדבר מלכות, היה רוכב על הפרדה שלא היתה מקבלת זכר, כמ"ש חז"ל ומיוחדת למלך לבד ובזה הראה כי הוא המולך תחתיו, וצוה להורידו אל גיחון שהוא מי השלוח ההולכים לאט, לרמז על המשכת מלכותו בהשקט, וכמ"ש חז"ל אין

מושחין

לִי וְהוֹרַדְתֶּם אֹתוֹ אֶל־גִּחוֹן׃ לד וּמָשַׁח אֹתוֹ שָׁם צָדוֹק הַכֹּהֵן וְנָתָן הַנָּבִיא לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וּתְקַעְתֶּם בַּשּׁוֹפָר וַאֲמַרְתֶּם יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃ לה וַעֲלִיתֶם אַחֲרָיו וּבָא וְיָשַׁב עַל־כִּסְאִי וְהוּא יִמְלֹךְ תַּחְתָּי וְאֹתוֹ צִוִּיתִי לִהְיוֹת נָגִיד עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־יְהוּדָה׃ לו וַיַּעַן בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר ׀ אָמֵן כֵּן יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ לז כַּאֲשֶׁר הָיָה יְהוָה עִם־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֵּן יְהִי עִם־שְׁלֹמֹה וִיגַדֵּל אֶת־כִּסְאוֹ מִכִּסֵּא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד׃ לח וַיֵּרֶד צָדוֹק הַכֹּהֵן וְנָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וַיַּרְכִּבוּ אֶת־שְׁלֹמֹה עַל־פִּרְדַּת הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּלִכוּ אֹתוֹ עַל־גִּחוֹן׃ לט וַיִּקַּח צָדוֹק הַכֹּהֵן אֶת־קֶרֶן הַשֶּׁמֶן מִן־הָאֹהֶל וַיִּמְשַׁח אֶת־שְׁלֹמֹה וַיִּתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעָם יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃ מ וַיַּעֲלוּ כָל־הָעָם אַחֲרָיו וְהָעָם מְחַלְּלִים בַּחֲלִלִים וּשְׂמֵחִים שִׂמְחָה גְדוֹלָה וַתִּבָּקַע הָאָרֶץ בְּקוֹלָם׃ מא וַיִּשְׁמַע אֲדֹנִיָּהוּ וְכָל־הַקְּרֻאִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וְהֵם כִּלּוּ לֶאֱכֹל וַיִּשְׁמַע יוֹאָב אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ קוֹל־הַקִּרְיָה הוֹמָה׃ מב עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר וְהִנֵּה יוֹנָתָן בֶּן־אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן בָּא וַיֹּאמֶר אֲדֹנִיָּהוּ

עמ"ש יהיה ק'

בא

ת"א והורדתם. שם י"ב כריתות ה' : והעם מחללים. תמיד ג' כ"ט : ותבקע הארץ. חולין ז' תמיד שם :

ע"ש (לד) במד"ר ו ירוש' כלאים ח ב הוריות ג ב : (לו) בר"ר עו במד"ר ט דב"ר ז ירוש' סוטה יב ו : (לז) זוהר נו ב : (לט) זוהר בראשית :

רש"י

אתו. נותן לו שמן בין ריסי עיניו כמין נזר : (לו) אמן. שיהיה שלמה : (לז) מכסא אדני המלך. מכאן שאין אדם מתקנא בבנו : (לח) והכרתי והפלתי. תירגם יונתן וקשתיא וקלעיא, ורבותינו אמרו אורים ותומים : (לט) את קרן השמן. משמן המשחה שעשה משה : מן האהל. שהאהל נתון בעיר דוד וצלוחית של שמן המשחה לפני הארון כמו שאנו שונין בסדר יומא : (מ) בחלילים. פלאו"י בלעז : ותבקע הארץ.

מצודת דוד

שתמשך מלכותו כנהר : (לד) ותקעתם בשופר. להשמיע לרבים : (לה) אחריו. לוה שהוא יעלה לפניהם כדרך המלך ההולך ברגל : (לו) כן יאמר ה'. שישב על כסא המלוכה : (לט) מן האהל. אשר נטה דוד בעירו להכניס בו הארון ושם היה שמן המשחה : (מ) מחללים בחלילים. מזמרים בכלי זמר ששמו חליל וכן כהולך בחליל (ישעיה ל') : בקולם. בעבור קול ההמיה והוא ענין גוזמא : (מא) והם כלו לאכול. את הקול שמעו בעת כלו לאכול : קול הקריה הומה. קול

מצודת ציון

גחון שם נהר והוא השלוח כן ת"י : (לו) אמן. הוא ענין בקשה על קיום הדבר : (לח) והכרתי והפלתי. ת"י וקשתיא וקלעיא : על גיחון. אל גיחון : (לט) קרן. כלי עשוי דמות קרן : הקרואים. המזומנים להסעודה כמו אחרי כן יאכלו הקרואים (ש"א ט') : הקריה. העיר : (מב) איש חיל. אדם מעולה

השאלות

(מא) למה כפל וישמע, וישמע, ומדוע רק יואב שאל לא אדוניה :

לב מלכים

מושחין מלכים אלא ע"ג מעין : (לה) והוא ימלך תחתי ר"ל לא אחרי מותי רק בחיי ימלוך תחתי ובמקומי תיכף, ואותו צויתי בענין שאינו כמולך בחיי אביו כיון שאני לויתי אותו ומקיים ציווי בזה ולא שיחולק המלכות לשנים בענין שגם אדוניה יהיה לו שבט אחד, רק על ישראל ועל יהודה : (לו) כן יאמר ה', שיסכימו ע"ז בשמים : (לז) ויגדל את כסאו, שאחר שה' יהיה עם שלמה כמו עמך ממילא יגדל את כסאו אחר שהוא מלך בן מלך, וז"ש מכסא אדני המלך, מסבת שכסאו בא מכסא דוד אביו, וי"ל זכות אבות ומלכות בירושה מה שלא היה לך : (מא) וישמע יואב, הם לא שמו על לבם רק המיית העיר, אבל יואב שהיה שר הצבא שמע והבין את קול השופר, שהיה בו סימנים מיוחדים, והבין כי קול כזה לא ישמיעו רק לענין גדול, ולכן אמר מדוע קול הקריה הומה, בודאי נעשה איזה דבר רשום

ומלא

בא כי איש חיל אתה וטוב תבשר׃ מג ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדנינו המלך־דוד המליך את־שלמה׃ מד וישלח אתו־המלך את־צדוק הכהן ואת־נתן הנביא ובניהו בן־יהוידע והכרתי והפלתי וירכבו אתו על פרדת המלך׃ מה וימשחו אתו צדוק הכהן ונתן הנביא למלך בגחון ויעלו משם שמחים ותהם הקריה הוא הקול אשר שמעתם׃ מו וגם ישב שלמה על כסא המלוכה׃ מז וגם־באו עבדי המלך לברך את־אדנינו המלך דוד לאמר ייטב אלהיך את־שם שלמה משמך ויגדל את־כסאו מכסאך וישתחו המלך על־המשכב׃ מח וגם־ככה אמר המלך ברוך יהוה אלהי ישראל אשר נתן היום ישב על־כסאי ועיני ראות׃ מט ויחרדו ויקמו כל־הקראים אשר לאדניהו וילכו איש לדרכו׃ נ ואדניהו ירא מפני שלמה ויקם וילך ויחזק בקרנות המזבח׃ נא ויגד לשלמה לאמר הנה אדניהו ירא את־המלך שלמה והנה אחז

ת״א ייטיב אלהים. סנהדרין ק״ה: ע״ש (מג) אגד״ר לה: אלהים ק׳ בקרנות

רש״י

דברו הנביאים בלשון הבאי כלשון בני אדם: (מג) אבל אדנינו. כלומר עכשיו אין בשורתי טובה לך: (נ) בקרנות המזבח. שהיה נגבעון אמר הרוגי בית דין נקברי׳ בקברי בית דין אמות כאן ואקבר בקברי אבותי כך דרש רבי תנחומא:

מצודת ציון

ומזורז: (מה) ותהום. מלשון המיה: (נא) כיום. כעת כי יום הוא כמו עת והכ״ף באה לאמתת הדבר כמו מכרה כיום

מצודת דוד

קבולת אנשי העיר הומה: (מב) וטוב תבשר, על כי דרך אדם המעולה להתאמץ להשמיע בשורה טובה: (מג) אבל. ר״ל כמו שמחשוב שתבשר טוב אבל הוא בהפך כי המלך דוד וכו׳ ורעה היא: (מז) אל המשכב. בשכבו על המשכב השתחוה לה׳: (מח) אשר נתן היום יושב. כמו אשר נתן היום בן יושב וגו׳: (נ) ירא. שלא לדונו כמורד במלכות על אשר רצה למלוך מבלי דעת המלך: בקרנות המזבח. אשר אמר לפני הארון בחשבו שלא יחלל המקום להרגו שם: (נא) אם ימית. ר״ל שלא ימית וכאלו אמר שיהיה עליו

השאלות

(מג—מח) למה האריך יונתן כ״כ בכפל דברים:

לב מלכים

(ומלת הומה מוסב על הקריה מה היא הקול שהקריה הומה): (מב) בא כי איש חיל אתה, יונתן לא היה מן הקרואים כי נשאר בעיר לרגל מה יעשה שם בעת ההיא שנקבצו חוץ לעיר להמליך את אדוניהו, ואת הבינו כי המית הקריה יש לה איזה יחוס אל הענין שהם עוסקים בו, או לעזרתם או כנגדם, כי בלי ספק יתעורר העם בעיר כשיודע כי ממליכים מלך בעין רוגל, וחשב שיונתן בהיותו איש חיל, קבץ גבורי המלך והריעו בקול בעיר שמחים על מלכות אדוניהו, ובזה טוב יבשר: (מג) ויען יונתן, אבל לא כדבריך כי אדונינו המלך דוד המליך את שלמה, זה אמר דרך כלל, עתה פרט פרטי הדברים: (מד—מה) וישלח אתו המלך וכו׳ וימשחו וכו׳ באופן שהיה זה ע״פ כ״ג ונביא וסנהדרין, ואל תחשוב שהעם לא יסכימו לזה. עז״א ויעלו משם שמחים ותהום הקריה הוא הקול: (מו) ולא תאמר שנמשח למלוך אחרי מות דוד, כי ישב על כסא המלוכה: (מז) ולא תאמר שגם הם עמו זאת מעצמם, כמו שיואב ואביתר רצו להמליך את אדוניהו יעצמם, עז״א וגם באו עבדי המלך לברך את אדונינו והמלך השתחוה על המשכב הרי מדעתו נעשה כ״ז, ונוסח הברכה היה שיגדל ה׳ את שלמה בשם טוב מצד מעשיו הטובים וחכמתו ויגדיל כסאו מצד המלוכה למרבה המשרה, ושניהם יגדלו מדוד, מצד שהוא יורש עצר ובן מלך כנ״ל: (מח) ולא תאמר שדוד יחלק המלכות לשנים ויתן גם לך שכם אחד, כי ככה אמר המלך ברוך ה׳ וכו׳ אשר נתן היום יושב על כסאי, זה מורה בהפס מלכות כללי על כסא דוד ועל ממלכתו, וגם שהחזיק המלכות מהיום בענין שהוא המולך עתה תחת דוד, וכל החולק

בקרנות המזבח לאמר ישבע לי כיום המלך שלמה אם ימית את עבדו בחרב: נב ויאמר שלמה אם יהיה לבן חיל לא יפל משערתו ארצה ואם רעה תמצא בו ומת: נג וישלח המלך שלמה וירדהו מעל המזבח ויבא וישתחו למלך שלמה ויאמר לו שלמה לך לביתך:

ב א ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר: ב אנכי הלך בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש: ג ושמרת את משמרת יהוה אלהיך ללכת בדרכיו לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה למען תשכיל את כל אשר

ת"א ויקרבו וגו'. ספר הזוהר פרשת ויחי:

ע"ש (א) קה"ר סדר ג בר"ר ל"ו דכ"ר ע זוהר ויחי אותיות דר"ע ת' אגב"ר ל"ס תנחו' ויחי ספרי דבריה: (ג) שוח"ט קטז:

מצודת דוד / מצודת ציון

עונש שבועה אם ימות וגו': (נב) לבן חיל. ר"ל לעבוד (בראשית כ"ה): (נג) משערתו. משער ראשו: (טו) שאלם עבודתו כאשר עבדי המלך: לא יפל וגו'. ר"ל לא יענש על העבר אפילו עונש מועט ואמר בלשון גוזמא כדרך שהבריות אומרים: ואם רעה תמצא בו. ואפילו בדבר שאין בו כדי להמית מ"מ יומת בעבור לרוף הדבר הזה: (נג) וירדהו. צוה לו לרדת בהבטחתו: לך לביתך. כי נשאר עומד לפני שלמה כחשבו שבוונתו להיות לבן חיל לעמוד לפניו ולשרתו בכל עת ואמר לו לך לביתך כאומר לבבי לא כן יחשוב כ"א תהיה לבן חיל לעת מצוה בזמן הצורך:

ב (ב) בדרך וגו'. ר"ל כמנהג הנהוג בכל הבריות: והיית לאיש. עם שאתה עודך נער התחזק עצמך להיות כאיש השלם בשנים הואיל ואמות ואינני להדריכך בדרך אשר תלך: (ג) משמרת ה'. הדברים אשר צוה ה' לשמרו ואל בינתך אל תשען: ללכת בדרכיו. להיות רחום ורב חסד כמוהו: חקותיו. הם המצות שלא נתגלו טעמיהם והמה כחק וגזירה: מצותיו. מה שבין אדם למקום: ומשפטיו. מה שבין אדם לחבירו: ועדותיו. הם המצות אשר טעמיהם להעיד על מפלאות ה' כשבת ומועדי ה' והדומים: למען תשכיל. רצה לומר כשתשמור כל המצות תשכיל עוד מהם

לב מלכים

עליו מורד במלכות וחייב מיתה: (נא) **לאמר ישבע לי ביום**, ר"ל כי מנהג המלכים לעבור על פשע ביום מלכותם, כי הוא יום חסד, לכן אמר שישבע לו ביום, בפרט כי היום הומלך והוא ככנע תיקף, כמ"ש **אם ימית את עבדו בחרב**, אחר שהוא עבדו אם ימיתהו בסייף שהמלך אין לו רשות להרוג כי אם בסייף, פי' שלא ימיתהו על מרידתו: (נב) **ויאמר שלמה**, לא נשבע כי אמר שבל"ז על העבר אינו חייב מיתה, רק **אם רעה תמצא בו** בזה יתחייב למפרע ומת: (נג) **ויאמר כו' לך לביתך** פי' מהרי"א שבמ"ש אם יהיה לבן חיל חשב אדוניה שר"ל שיעבוד עבודתו, והוא א"ל שילך לביתו, ואינו צריך אל עבודתו ושמשו:

ב (ב) **אנכי הולך**, שלמה היה בעת ההיא לדעת המפ' בן י"ב שנה, וכמ"ש (דה"א כט) שלמה בני וכו' נער ורך, ובהיות דוד חי עמד לימינו בין בהנהגת העם בין ללמדו תורה ומוסר, א"ל כי בהיותו מוכן ללכת בדרך עולם, צריך הוא להתחזק בעצמו, בין בהנהגת העם **והיית לאיש**, כראוי למושל ממשל רב בל יירא מפני כל: (ג) **ושמרת** ובהנהגה בדברים שבין אדם למקום יהיה בהפך, כמ"ש אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו, יהיה כקטן אשר אמו תנהגהו בכל צעדיו, כן **תשמר משמרת ה' בכתוב בתורת משה**, ולא תסמך על בינתך. ומפרש **ללכת בדרכיו**, הוא בעניני המדות מה הוא רחום וכו' וחנון אף אתה כו' שאלה הם דרכיו, **ולשמור חקותיו** במצות שאין בהם שום טעם, **מצותיו** הם מצות שיש בהם טעם, **ומשפטיו** במצות שבין אדם לחברו, **ועדותיו** במצות המעידים על חידוש העולם וי"מ כמו השבתות והמועדים וכדומה, ורק **בכתוב בתורת משה** בלא תוספת ומגרעת, וכמ"ש לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל, **למען תשכיל** וכו' אמר שבזה תרויח בשתים, א] מצד עצם המצוה, שע"י **תשכיל את מעשיך**, וכבר באמרנו שיש הבדל בין מצליח ובין משכיל, שהצלחה תלויה במזל, וההשכלה תלויה בטוב שכל האדם לבחור האמצעיים הטובים תמיד, וזה ילמדוך מצות התורה ומשפטיה, ויש המשכיל את אשר יעשה ולא את אשר יפנה, כי בפנותו לבקש האמצעיים ימצא הרבה מהם בלתי טובים ויעזבם, עד יבחר הטוב שבאמצעיים וילך בהם ואז יצליח בדרכו, ויש המשכיל את כל אשר יפנה, שגם אם יבחר אמצעיים בלתי מובילים אל התכלית ישיבום בשכלו לטוב

אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם: ד לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל: ה וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי

ע"ש (ה) במד"ר כג זוכר משפטים תנהו' מסעי: מלחמה

רש"י

ב (ה) את אשר עשה לי. שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה, במדרש רבי תנחומא: דמי מלחמה בשלום. שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו: בחגרתו אשר במתניו, שחגר חרבו מלומדת על מתניו שלא כדרך החגורים בלאתו לקראת עמשא ופיה למטה כדי שתפול כמה שנאמר והוא יצא ותפול (שמואל ב' כ' ח') וכשנפלה ונטלה כסבור עמשא שלא נטלה אלא להגביהה מן הארץ ולא נשמר מהחרב אשר ביד יואב: ובנעלו אשר ברגליו. את אבנר הרג בערמה ששאלו גדמת היאך חולצת כמה

מצודת דוד

את כל אשר תעשה מהדברים אשר לא נאמרו בתורה כי מהם חכמה תקח לעבוד את ה' בכל הדברי': ואת וגו', הוא כפל ענין במ"ש: (ד) לאמר לא יכרת. לפי שארכו הדברים אמר שוב לאמר: (ה) וגם אתה ידעת. ר"ל כמו שיודע אני כמו כן אתה ידעת ואין מהצורך לספר לך פרטי הדברים: אשר עשה לי. והוזר ומפרש שזהו אשר עשה לשני שרי וגו' כי על כי הם באו בהבטחת דוד והלכו בשליחותו ועכ"ז הרגם יואב יחשב א"כ לדוד לכלימה בזה: לשני שרי צבאות. כי גם עמשא היה שר צבא לאבשלום אף בדעת דוד היה להעמידו תחת יואב: דמי מלחמה. הדם הראוי לשפוך באנשי מלחמתו שפך הוא באנשי שלומו: ויתן דמי מלחמה. הדם הראוי לשפוך במלחמה בגבורה מפורסמת שפך באנשי בלומי בערמתו: בחגרתו וגו'. ר"ל במה שחגר חרבו מלומדת במתניו לרהבו בכדי שתהא נוחה לפול בתיק מועטת וכשילא מול עמשא שהם מעט לתקן מנעלו ונפלה החרב מתערה והגביהה בידו והכהו נפש ועמשא לא נשמר

השאלות

ב (ה—ו) מדוע צוהו להרוג את יואב אחר שלא הרגו בעצמו, מפני שלא היה עם התראה ובירא מפניו, ואיך נתן מכשול לפני בנו הנער ורך, ומדוע פה אמר ולא תורד שיבתו בשלום שאול ואצל שמעי אמר והורדת שיבתו בדם שאול, ואיך עבר על השבועה שנשבע להחיותו, ומה לו אם הרגו על ידי שליח

לב מלכים

באופן שישיג מהם את המבוקש, וז"ש שישכיל גם את כל אשר יפנה שם: (ד) למען, ב] הבטחה מאת ה' המצוה שהבטיח לי מלכות קיימת לדור דורים, ותלאה בתנאי כמ"ש אם ישמרו בניך בריתי וכו' גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך, ובמה שתשמור מצות ה', בהכרח יקים ה' את דברו, והגם שאין לעשות המצות ע"מ לקבל שכר, הנה בזה יהיה הכוונה למען יוכל ה' להקים את דברו, כי ה' רוצה בזה שיבנה כסא דוד לדור ודור, וזה עצמו רצון ה', בענין שבמה שיעשה המצות על הכלית זה הוא ג"כ על תכלית שיוכל ה' למלאות דברו, שזה רצון ה', וכמ"ש למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' וכו', למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו, ומה שכפל מלת לאמר, ירמוז בזה מ"ש חז"ל (ברכות דף ז) שכל מדה טובה שיצאה מפי הקב"ה אפי' על תנאי לא חזר בו, כי מאמרו ית' הוא המביא הדבר אל המציאות, והתנאי לא יוכל להשיב דבר שנאמר מאת ה', אמר כי פה לא יהיה כן, כי הקדים את התנאי אל המאמר, כאילו אמר אם ישמרו בניך את דרכם וכו', אז לאמר לא יכרת לך איש, ר"ל אז יאמר ויגזור כן, אחר שיתקיים התנאי אז יהיה האמירה, בענין שאם לא יתקיים התנאי לא אמר כלל ולא יצאה מדה טובה זו מפיו: (ה) וגם אתה ידעת, מלת וגם נמשך אל ועשית כחכמתך, אחר שצוהו בל יסור מתורת משה, ולא יסמוך על חכמתו ושקול דעתו, אמר שבכ"ז יש ענינים שיתן לו הכח לעשות כחכמתו, ולא כמשפטי התורה, והם דיני המלך שמשונים מדיני התורה, שהמלך הורג בלא התראה והורג רבים ביום אחד כשהוא צורך שעה, הגם שאינו כמשפט התורה, נתן כח זה אליו לגדור גדר ולעמוד בפרץ, ובזה יעשה כפי חכמתו לבד, וגם ענין יואב היה מענין זה, כי בדין תורה לא היה חייב מיתה כי לא היה עם התראה, וצוה להרגו מדין המלכות, ולכן הגם שלא הרגו בחייו שראה שאז היה צורך שעה להחיותו, כי לא היה אחר ראוי לצבא, אמר שיעשה כחכמתו לפי צורך זמנו, ועז"א וגם, שעם משפטי התורה תוכל לשפוט גם כהכמתך, ובאר מה שחטא יואב, א] אתה ידעת את אשר עשה לי, שחטא איזה דבר נגד דוד שהיה בסוד וידעוהו דוד וגם שלמה. וחז"ל באר שהראה האגרת ששלח לו בדבר אוריה, ועי"כ פרסם קלון, ב] אשר עשה לשני שרי צבאות, ובזה הגדיל חטאו בשלשה פנים, א] ויהרגם, ב] וישם דמי מלחמה בשלום.

מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו׃ ו וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל׃ ז וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ׃ ח וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב׃ ט וְעַתָּה אַל־תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת־שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל׃ י וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד׃ יא וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן

מלך

ת"א והיו באכלי. עקידה שער צ"ב ס' הזוהר פרשת תרומה: והוא קללני. שבת ק"ה עקידה שער כ"ב:
ע"ש (ה) סוה"ע ג: (י) אגב"ר לה: (יא) במד"ר יד ירוש' ר"ה א א:

רש"י

שנאמר (ש"ב ג' כ"ז) ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי לשון של נעלך: (ו) ולא תורד שיבתו בשלום שאול. אל תניחהו למות מיתת עצמו וליפול בגיהנם: (ח) קללה נמרצת. מפורשת כמו מה ימריצך (איוב ט"ז ג') ומה נמרצו (שם ו' כ"ה) כמו מה נמלצו: (ט) כי איש חכם אתה, תן לבך למצוא לו

מצודת דוד

על כי ראה אבר מעצמה נפלה מתערה: (ו) כחכמתך. לפי חכמתך תמצא לו עילה: ולא תורד שיבתו. ר"ל עם שהוא איש שיבה לא תהדר פניו וראה שלא ירד לקבר בשלום במיתת עצמו: (ז) כי כן. ר"ל בזה הדבר עצמו קרבו אותי לאכול על שולחן אביהם וכאומר עוד תעשה עמהם חסד זולת מה שיהיו באוכלי שולחנך כי זהו תשלום גמול ולא לחסד יקרא: (ח) עמך. ר"ל אשר הוא יושב עמך בתמידות ורז"ל אמרו שהיה מלמדו תורה: ביום לכתי מחנים. כי כשברחתי מפני אבשלום הלך עד מחנים וישב בה עד חזרתו לירושלים: והוא ירד. לפייס אותי ונשבעתי לו אז לבל אמיתו ולזה לא אוכל בעצמי לקחת נקמתי ממנו: (ט) ועתה. הואיל ואתה המלוך ההוי אל תנקה אותו מעונש הזה מבלי לשלם לו גמול הראוי: כי איש חכם אתה. ותוכל למצוא העילה את אשר תעשה לו: שיבתו. ר"ל אל תחוש להדרו בעבור שיבתו: בדם שאול. ר"ל לא תניחו למות על מטתו כ"א ישפך דמו בחרב: (י) בעיר דוד. היא ציון: (יא) שבע שנים. ובש"ב נאמר גם ששה חדשים ולא חש למנותם כאן

מצודת ציון

ב (ז) קרבו אלי. קרבו אותי: (ח) קללני. מלשון קללת ובזיון: נמרצת. חזקה כמו והבל נמרץ (מיכה ב'):

השאלות

בחייו או אחר מותו, ומהו וגם אתה ידעת, מלת וגם מיותר:

לב מלכים

כי שני שרים האלה נלחמו תחלה נגד דוד, אבנר היה אצל איש בושת, ועמשא אצל אבשלום, ואז היה יוכל להרגם בדרך מלחמה, אבל הוא הרג שניהם אחר שהשלימו עם דוד, כאילו עדיין עוסקים במלחמה, ודבר כזה הורס ענין המלוכה ונמוסי המדינות להרוג השרים שכורתים עמהם ברית אחר כלות המלחמה, וזה חטא נמוסי ונוגע בכבוד המלכות אחר שנעשה מבר נצחו שנדמה שעשאו בפקודת דוד. ג] ויתן דמי מלחמה בחגורתו אשר במתניו, שלא הרגם פנים אל פנים רק בדרך ערמה, ע"י החגורה שנפל החרב מתוכה וע"י שניתק שרוך נעל והטה א"ע ועמשא לא נשמר, כמו שפרש"י: (ו) ולכן ועשית בחכמתך אחר תחלה שהוא צריך שעה להעניש באופן שלא תורד שיבתו בשלום שאול, לא פקד להרגו דוקא, רק שלא ירד שאול בשלום, כי יענישו באיזה אופן שיראה בחכמתו: (ז) ולבני ברזלי כו' כי כן קרבו אלי, ר"ל זה יהיה מדה כנגד מדה, כי כן קרבו בשולחנם, לכן יאכלו על שולחנך, והיתה הקורבה בברחי מפני אבשלום, שאז לא היו מצפים לתשלום גמול: (ח) והנה עמך. פי' מהרי"א שר"ל הנה שמעי עמך מאנשי עצתך כי היה רבו של שלמה, (וגם מ"ש (א ח) ושמעי ורעי לא היו עם אדוניהו הוא שמעי בן גרא) דע שראוי שתרחיקהו כי איש רע מעללים הוא, א] שקללני, ב] שירד לקראתי הירדן וכזה הכריחני להשבע לו כמ"ש ואני באתי היום ראשון לכל בית יוסף, שבזה די עזות וקלף: (ט) ועתה ר"ל אני נשבעתי ומחלתי לו ועתה אם יחטא לך אל תנקהו, כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה לו לנסותו אם פי מלך ישמור כראוי ואם רעה תמצא בו והורדת את שיבתו בדם שאול, ואל תמחול לו: (יא) והימים כבר נז' בש' שמואל ושינה זה פה כי גם שלמה מלך בזמן הזה, וזה נכלל במ"ש ושלמה ישב על כסא דוד אביו, רק דוד מלך תחלה

מלך שבע שנים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנים: יב ושלמה ישב על־כסא דוד אביו ותכן מלכתו מאד: יג ויבא אדניהו בן חגית אל־בת־שבע אם־שלמה ותאמר השלום באך ויאמר שלום: יד ויאמר דבר לי אליך ותאמר דבר: טו ויאמר את ידעת כי־לי היתה המלוכה ועלי שמו כל־ישראל פניהם למלך ותסב המלוכה ותהי לאחי כי מיהוה היתה לו: טז ועתה שאלה אחת אנכי שאל מאתך אל־תשבי את־פני ותאמר אליו דבר: יז ויאמר אמרי־נא לשלמה המלך כי לא־ישיב את־פניך ויתן־לי את־אבישג השונמית לאשה: יח ותאמר בת־שבע טוב אנכי אדבר עליך אל־המלך: יט ותבא בת־שבע אל־המלך שלמה לדבר־לו על־אדניהו ויקם המלך לקראתה וישתחו לה וישב על־כסאו

ויש□

ת"א על כסא דוד. ס' הזוהר פ' נח:

ע"ש (יב) זוהר נח מד"ר משלי כג ב שם כו מדה"נ ח"מ כב: (יט) איכ"ר ק א:

רש"י

שן מות בשביל דבר אחר, וזהו וידעת את אשר תעשה לו: (יב) ותכן מלכותו מאד. אף על העליונים: (יט) לדבר לו. לדבר בשבילו בשביל אדוניהו: לאם המלך. אמרו רבותינו לאמה של מלכות היא רות:

מצודת דוד

על כי היה נרדף מאבשלום ששה חדשים לאולם: (יב) ותכן מלכותו. לא כאביו שהיה לפעמים נרדף בעת מלכותו מאבשלום ושבע בן בכרי כי מלכותו היה נכון מאוד אין שטן ואין פגע רע: (יג) השלום בואך. שאלה אותו אם ביאתו בדבר שלום או בא להתקוטט עמה בדבר מה: (טו) כי לי וגו'. על כי שאלתו היתה בדבר אבישג ועלה כוונתו היתה להתנבא עוד ולומר אני אמלוך ורצה לעשות הכנה לזה לקחת את אבישג להשתמש בתשמיש המלך שאין ראוי כ"א למלך וחשש פן תרגיש בדבר לזה הקדים ואמר הנה מאז היתה המלוכה ראוי לי על כי אני גדול האחים ואף כולם חפצו בי מאז ועכ"ז מלך שלמה כי מה' היתה לו וא"כ מי פתי יסור הנה להתחכם מול גזירות המקום: (טז) ועתה. הואיל ואין חשש בדבר המלוכה: אל תשיבי וגו'. ר"ל אל תשיבי את פני ריקם מבלי למלאות שאלתי: (יח) טוב. ראוי והגון הדבר הזה ולכן אדבר בעבורך אל המלך: (יט) על אדוניה. בעבור שאלת אדניהו: לקראתה.

השאלות

(טו—כב) איך הסכיל אדוניה לדבר כדברים האלה, שלו היתה המלוכה, ושמו רצו ישראל, וכי לא ידע שבזה יעלה חמת המלך ושי"ל לבקש לאמר שאוהב אותה ובהשק בה, ואיך נתרצית בת שבע

לב מלכים

שבע שנים בחברון מלכות בלתי כוללת ושלמה והכון מלכותו מאד תיכף במלכו: (טו) את ידעת כי לי היתה המלוכה הטענה זו היא בעלת שתי פנים, באופן אחד ירצה כאומר אחר שהמלכות היתה ראויה לי, אם מצד תולדותי שאני הבכור, ועז"א כי לי היתה המלוכה, ואם מצד רצון העם שהסכימו עלי, ועז"א ועלי שמו כל ישראל פניהם למלוך והסב המלוכה ותהי לאחי, כי נסבה ממקום הראוי לה אל מקום אחר, וא"כ עכ"פ ראוי לפייס אותי במה שיתנו לי חלק קטן, אשה שהשתמש בה המלך, כי הגם שאין הדיוט משתמש בשרביטו של מלך, אני איני הדיוט כי המלוכה הגיע לי בתחלה. ובאופן אחר תקן דבריו במה שסיים כי מה' היתה לו, כי מה שאין הדיוט משתמש בשרביטו של מלך, הוא רק במלך המולך ע"י הסכמת העם, שאחר שבעצם הוא איש ככל האנשים, בהכרח לציין כבודו ע"י רושמים מיוחדים הסכמיים שאין להדיוט להשתמש בהם כי בזה ישמר כבודו ומעלתו, לא כן במלך המולך מצד עצמו כי המלכות תאות אליו בעצם, א"צ לציונים אלה ההסכמיים, וכמ"ש במד' מלך ב"ו אין רוכבים על סוסו ואין יושבים על כסאו ואין משתמשים בשרביטו, אבל הקב"ה רוכבין על סוסו ויושבים על כסאו וכו' הס"ד מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה, ר"ל דאחר שכבוד מלכות השם תלוי בו בעצמו, והוא בעצמו מלך הכבוד לא] ע"י] הסכמה ובחירת העם, לא שייך אצלו שלא ישתמש אחר בשרביטו, כי אין כבודו תלוי באותות אלה המוסכמים מן העם, וז"ש שה' הוא מלך הכבוד ר"ל שהוא עצמו מלך הכבוד לא ע"י העם, וא"כ גם בשלמה אחר שמלכותו לא הגיעה לו מן העם רק מה' בהיות המלוכה והכבוד עצמי לו, אין לו לחוש אם ישתמש זר בשרביטו המלך: (יט) לדבר לו על אדוניהו כל דבור שאחריו

וישם כסא לאם המלך ותשב לימינו: כ ותאמר שאלה אחת קטנה אנכי שאלת מאתך אל־תשב את־פני ויאמר־לה המלך שאלי אמי כי לא־אשיב את־פניך: כא ותאמר יתן את־אבישג השנמית לאדניהו אחיך לאשה: כב ויען המלך שלמה ויאמר לאמו ולמה את שאלת את־אבישג השנמית לאדניהו ושאלי־לו את־המלוכה כי הוא אחי הגדול ממני ולו ולאביתר הכהן וליואב בן־צרויה: כג וישבע המלך שלמה ביהוה לאמר כה יעשה־לי אלהים וכה יוסיף כי בנפשו דבר אדניהו את־הדבר הזה: כד ועתה חי־יהוה אשר הכינני ויושיביני על־כסא דוד אבי ואשר עשה־לי בית כאשר דבר כי היום יומת אדניהו: כה וישלח המלך שלמה ביד בניהו בן־יהוידע ויפגע־בו וימת: כו ולאביתר הכהן אמר המלך ענתת לך על־שדיך כי איש מות אתה וביום הזה לא אמיתך כי־נשאת את־ארון אדני יהוה לפני דוד אבי וכי

ת"א ויסם כסא. בתרא נ"א: ע"ש (כו) אס"ר א רו"ר א א: יתיר י'

רש"י

(כב) ושאלי לו את המלוכה. משיתמש בשרביטו של מלך היא תחלת השררה: (כד) עשה לי בית. בית המלוכה כאשר דבר ביד נתן: (כו) ענתת לך. משם היה: כי איש מות אתה. שמרדת במלכות אבי

מצודת דוד

ללכת לקראתה: (כב) ולמה את שאלת וגו' ושאלי וגו'. כי שלמה הבין בדבר אשר יבקש תואנה לעורר על המלוכה ולזה אמר בדרך התול ושחוק למה תשאלי דבר המסבב את המלוכה הלא טוב שאלי לו את המלוכה בעצם על כי היות הוא הגדול ממני וכאשר אמר הוא בהקדמת שאלתו: ולו וגו'. ר"ל וכמו בתשאלי לו את הרצוי אליו כן שאלי להטיב לאביתר וליואב את הרצוי להם היות כי כולם המה בעצה אחת למען יחזיקו בשלהם: (כג) כה יעשה וגו'. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר וכמוהו הרבה במקרא: בנפשו. באבדן נפשו כי ימות עליה: (כד) עשה לי בית. ר"ל בית מלכות והוא כפל ענין במ"ש: (כה) ויפגע בו. ואף שהיה כהן ואסור לטמא למת הנה פירש ממנו עוד בו נשמתו: (כו) ולאביתר הכהן אמר. בראותו שעדיין עומד במרדו לתת עצה לאדוניה לקחת את אבישג: ענתת לך. ר"ל לך אל מקומך ענתות כי היא היתה עיר הכהנים: כי איש מות אתה. על שהיית בקשר המרד להמליך את אדוניה מבלי דעת המלך אבי ולכך לא תשב עוד פה לראות פני: וביום הזה. ר"ל ואף היום שמן הנראה עודך מחזיק במרד בתת עצה לאדוניה לשאול את אבישג למצוא תואנה בדבר המלוכה עכ"ז לא אמיתך: לפני דוד אבי. בהיותו בורח מפני אבשלום: וכי התענית. ובעבור אשר היית מעונה

מצודת ציון

ענין בקשה: (כד) הכינני. הכין אותי: (כה) ויפגע. ענין מכה מות כמו גש פגע בו (שמואל ב' א'): (כו) התענית.

השאלות

לדבריו אשר בעת כמדקדות הרב ומ"ש בפסוק כ"ב ולו ולאביתר וכו' הוא קשה הסבנה, ואיך עלה בזה הרון אפו על אביתר ויואב:

לב מלכים

שאחריו מלת לו פי' בשבילו, בת שבע חשבה כי זה יהיה לטובת שלמה ג"כ, כי בזה ישוב אליו לאהבה בשימלא חשק לבו, וז"ש לדבר לו בשביל טובת שלמה:

(כג) ולמה את שאלת את אבישג וכו' לעומת מה שספרה לו כל דברי אדוניהו, שהקדים כי לי היתה המלוכה וכו', השיב הלא מצד שלו היתה המלוכה כי הוא אחי הגדול, שאלי לו את המלוכה לא את אבישג, ומצד שאמר ועלי שמו כל ישראל פניהם למלוך, שהוא על שאביתר ויואב שמו פניהם עליו, ג"כ לא תועיל אבישג שהם רצו שימלוך ומה ידויתו בשיאה אשה, וא"כ שאלי את המלוכה שבזה תשאלי גם בשביל אביתר ויואב במה שרצו הם: (כג) וישבע המלך וכו' כי בנפשו דבר, ר"ל הלא דבר זה דבר במסירת נפשו, כי בודאי הבין שיש לו סכנה בשאלה זאת, ובשביל נשואי אבישג לא היה מוסר נפשו אם לא בחושבו תחבולות שבזה שישתמש בשרביטו של מלך יוכל למרוד: (כד) ועתה חי ה' אשר הכינני וכו', ור"ל והבטחת ה' היתה שאהיה איש מנוחה. ואשר עשה לי בית שגם זרעי ימלכו אחרי ובזה אני מוכרח לבער כל מורד

וְכִי הִתְעַנִּיתָ בְּכֹל אֲשֶׁר־הִתְעַנָּה אָבִי׃ כז וַיְגָרֶשׁ שְׁלֹמֹה אֶת־אֶבְיָתָר מִהְיוֹת כֹּהֵן לַיהוָה לְמַלֵּא אֶת־דְּבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עַל־בֵּית עֵלִי בְּשִׁלֹה׃ כח וְהַשְּׁמֻעָה בָּאָה עַד־יוֹאָב כִּי יוֹאָב נָטָה אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה וְאַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם לֹא נָטָה וַיָּנָס יוֹאָב אֶל־אֹהֶל יְהוָה וַיַּחֲזֵק בְּקַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ׃ כט וַיֻּגַּד לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כִּי נָס יוֹאָב אֶל־אֹהֶל יְהוָה וְהִנֵּה אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה אֶת־בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע לֵאמֹר לֵךְ פְּגַע־בּוֹ׃ ל וַיָּבֹא בְנָיָהוּ אֶל־אֹהֶל יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ צֵא וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי פֹה אָמוּת וַיָּשֶׁב בְּנָיָהוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר לֵאמֹר

כה

ת"א והשמועה באה. סנהדרין מ"ט: וינס יואב. שם מ"ח מכות י"ב: ויאמר לא. סנהדרין שם: ויאב בניהו שם: כה דבר יואב. נקודה שער ע"ז:

ע"ש (כח) במד"ר כג מכילתא משפטים א וב תנחו' מסעי: (ל) במד"ר כ"ג עי"ש תנחו' מסעי:

רש"י

בהיותך עם אדוניהו להמליכו שלא מדעתו: כי נשאת את ארון. בברוח אבי מפני אבשלום: וכי התענית. עמו בצרה שנאמר (שמואל ב' י"ז כ"ט) כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר: (כז) את אשר דבר על בית עלי. והקימותי לי כהן נאמן וגו' (שמואל א' ב' ל"ה) והבטת צר מעון וגו' (שם ל"ב) ומשחרבה שילה לא היה בית חשוב לעבודה להקב"ה ועתה כשיבנה בית הבחירה מלא הקב"ה את דברו לגרש את בני עלי: (כח) והשמועה באה עד יואב. שמועת מצות דוד שצוה להורגו וידע ששלמה בואו: כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה. סוף דבר אבל בקש לנטות אלא נתיירא שעדיין לחלוחית של דוד קיימת: (ל) ויאמר לא. שתים לא אקבל עלי קללות שקללני דוד אביך במיתת אבנר

מצודת ציון / מצודת דוד

מל' עינוי וצער: (כז) למלא. ענין השלמה: (ל) עגני. מל' ומילר בצרת אבי כשהיה נרדף מפני שאול: (כז) מהיות כהן. ר"ל מלשמש עוד בכהונה גדולה: למלא את דבר ה'. הסיבה הזו היתה למלאות דבר ה' וגו': בשילה. בעוד היה המשכן בשילה דבר ה' על בית עלי שתוקח מהם הכהונה הגדולה ואביתר היה מבני עלי: (כח) והשמועה. מה שהרג את אדוניה וגרש את אביתר באה עד יואב ר"ל מהשמועה ההיא פחד לנפשו על כי גם יואב היה עמהם בקשר המרד: ואחרי אבשלום לא נטה. כי אלו נטה גם אחר אבשלום לא היה א"כ נופל וגרוע מיתר עבדי המלך אשר היו עם אדוניה ועכ"ז לא נעשה להם דבר אבל הואיל ולא נטה אחר אבשלום עם שרוב ישראל נטו אחריו ואחר אדוניה נטה א"כ מהנראה בוודאי היה זה על כי ראותו כי גדול שלמה וראוי למלוכה ובעבור שנאתו נטה אחר אדוניה וחשב שבעבור זה יתם לבב שלמה להרגו: אהל ה'. אשר הארון והמזבח לפניו: בקרנות המזבח. כחשבו שלא יטמא את המקום להרגו שמה: (ל) כה אמר המלך צא. היות חשב כי כן דעת המלך להוציאו בערמה ולהמיתו בלא לטמא מקום הארון: לא. כי יואב הבין בדבר שעכ"פ ימיתנו ואמר לא אצא כי פה אמות ודעתו היה להטעות את שלמה במה שיטמא אוהל הארון כאשר יהרגו שמה: וכה ענני. כפי

השאלות

(כה—לד) מז"פ ואחרי אבשלום לא נטה, שמשמע שבעבור זה יגדל חטאו עתה ואיך יהיה זה, למה כפל כה דבר יואב וכה ענני, ולמה אמר וקברתו הלא ודאי יקברהו, ומה הרויח יואב במ"ש

לב מלכים

מורד וכל משטין בל ישבית השלום הכללי המובטח לי מאת ה' ולכן היום יומת אדניהו: (כח) **והשמועה באה עד יואב**, וביאר הטעם שיואב ירא לנפשו יותר מאביתר, **כי נטה אחרי אדניהו ואחרי אבשלום לא נטה**, כי אם היה נוטה אבשלום גם כן בחשבו שהמלוכה מגיע אל הבכור אין לו עתה משפט מות כי עשה לפי מחשבתו שהבכור הוא המולך, אבל אחרי שלא נטה אחרי אבשלום, ואדרבה הרג את אבשלום, אם כן הלא מתחייב מיתה במה שעשה עתה בעצמו חטא זה שעשה אבשלום, במה שרצה להמליך את אדוניהו, וגם שאחרי שלא נטה אחרי אבשלום, בהכרח מה שנטה אחרי אדוניהו לא היה משום שחשב שהבכור ימלוך רק בעבור שירא משלמה בידעו פשעיו מה שהטא שהרג את עמשא. ולכן נס אל אהל ה' כי ידע שחייב מיתה, וחז"ל אמרו שטעה ג' טעיות, א] שאין המזבח קולט רק כהן ועבודה בידו, וכנגד זה אמר **וינס יואב**, ב] שאין קולט רק בית עולמים, ועז"א **אל אהל ה'**. ג] שאין קולט רק גגו לא קרנותיו, ועז"א **ויחזק בקרנות המזבח**: (ל) **כה דבר יואב וכה ענני** משמע שחוץ מן המענה **לא כי פה אמות** היה עוד דברים ביניהם, שעז"א כה דבר יואב, וחז"ל בירושלמי אמרו שיואב רצה

לידון

כֹּה־דִבֶּר יוֹאָב וְכֹה עָנָנִי׃ לא וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ עֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
וּפְגַע־בּוֹ וּקְבַרְתּוֹ וַהֲסִירֹתָ ׀ דְּמֵי חִנָּם אֲשֶׁר שָׁפַךְ יוֹאָב מֵעָלַי וּמֵעַל
בֵּית אָבִי׃ לב וְהֵשִׁיב יְהוָה אֶת־דָּמוֹ עַל־רֹאשׁוֹ אֲשֶׁר פָּגַע בִּשְׁנֵי־
אֲנָשִׁים צַדִּקִים וְטֹבִים מִמֶּנּוּ וַיַּהַרְגֵם בַּחֶרֶב וְאָבִי דָוִד לֹא יָדָע
אֶת־אַבְנֵר בֶּן־נֵר שַׂר־צְבָא יִשְׂרָאֵל וְאֶת־עֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר שַׂר־
צְבָא יְהוּדָה׃ לג וְשָׁבוּ דְמֵיהֶם בְּרֹאשׁ יוֹאָב וּבְרֹאשׁ זַרְעוֹ לְעֹלָם
וּלְדָוִד וּלְזַרְעוֹ וּלְבֵיתוֹ וּלְכִסְאוֹ יִהְיֶה שָׁלוֹם עַד־עוֹלָם מֵעִם יְהוָה׃
לד וַיַּעַל בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וַיִּפְגַּע־בּוֹ וַיְמִתֵהוּ וַיִּקָּבֵר בְּבֵיתוֹ בַּמִּדְבָּר׃
לה וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת־בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע תַּחְתָּיו עַל־הַצָּבָא וְאֶת־צָדוֹק
הַכֹּהֵן נָתַן הַמֶּלֶךְ תַּחַת אֶבְיָתָר׃ לו וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרָא לְשִׁמְעִי
וַיֹּאמֶר לוֹ בְּנֵה־לְךָ בַיִת בִּירוּשָׁלִַם וְיָשַׁבְתָּ שָׁם וְלֹא־תֵצֵא מִשָּׁם

אנה

ת"א ויאמר לו המלך. שם: והשיב ה'. סנהדרין מ"ט: ויפגע בו. חולין י"ח: והיה ביום צאתך. ס' באשר פ' משפטים:
ע"ש (לא) ירושלמי מכות ב ו תנחו' משפטי: (לב) ויקרא טז: (לד) ירוש' מכות ב ו: (מה) מד"ג א"מ מס:

רש"י

(שמואל ב' ג' כ"ט) יחולו על ראש יואב יקבלם שלמה עליו ואח"כ אגא: (לא) עשה כאשר דבר. אני מקבלם עלי לכך נדבקו כל אלו בזרע דוד עוזיה היה מצורע אסא מחזיק בפלך יהויקים נפל בחרב. והסר לחם צדקיהו: (לד) בביתו במדבר. שהיתה ביתו הפקר כמדבר לעניים: (לו) ולא תצא משם. כדי שיהא

מצודת דוד

הדבר במ"ש: (לא) כאשר דבר. להמיתו שמה: ופגע בו. כפל דבריו לזרזו (ואף כי אביו צוה להמית לו עילה להרגו הנה זה העילה שמצא כי גם זה תחשב לקצת מרד במוחו מפני המלך): וקברתו. לא שיקברנו בעצמו כי כהן היה אבל כוונתו לצוות לקברו בקבר הראוי לו כי שר וגדול היה: והסירת. במה שתמית אותו יגולגל עוד זכות כי תסיר עונש דם הנם מעלי ומעל בית אבי כ"א לא יהרג הוא יהיה עלינו עונש מה על מה שלא בערנו הרע: (לב) והשיב ה'. עתה כשומת הוא הנה ה' השיב עונש דמי חנם על ראשו ומפרש מהו הדם ואמר אשר פגע וגו': ואבי דוד לא ידע. עד לא הכם ואין לאבי אשמה בזה ועליו העון: שר צבא יהודה. אולי רק על יהודה לבד שמהו אבשלום לשר צבא: (לג) ושבו דמיהם. ר"ל עם שימות יואב מ"מ עונש הדם ישוב בראשו לקבל גמול אחר המיתה גם בראש זרעו יחול עד עולם כי המיתה הוא גם בעבור המרידה ולא קבל בזה מדין עונש על הדם שפך: ולביתו. ר"ל לבית מלכותו ואמר לכסאו לתוספת ביאור וה"ל שיהיה שלום בין בדבר הגוף בין בדבר המלוכה: יהיה שלום. כי מה לעשות עוד אם תמות ובערתי הרע: (לד) בביתו במדבר. בהבית שהיה לו במדבר במקום שהיו רועים מקנהו. ורז"ל אמרו שהיה ביתו הפקר לעניים כמדבר שהוא הפקר לכל: (לה) תחת אביתר. לשמש מעתה תחתיו בכהונה גדולה: (לו) בירושלים. כי מאז היה ביתו

השאלות

פה אמות, ולמה קללו שלמה אותו ואת זרעו, וכבר היהם מיתתו כפרה על עונותיו:

לב מלכים

לידון בסנהדרין מפני שהרוגי מלך נכסיהן למלך והרוגי ב"ד נכסיהן ליורשין, ובמדרש אמרו אמר יואב הרוגי ב"ד אין נקברין בקבורת אבותיהם מוטב שאמות כאן ואקבר בקבר אבותי, וזה מדויק במ"ש, (לא) עשה לו כאשר דבר ופגע בו וקברתו, ר"ל שיקברנו בקבר אבותיו כאשר דבר. והנה שלמה רצה להרגו על שהוא מורד ונטה אחרי אדוניהו, ובזה יהיה מהרוגי מלך, וסנהדרין אם יהרגוהו יהיה על שהרג את אבנר ועמשא, וז"ש והסירות דמי חנם אשר שפך, שזה יהיה בדין הסנהדרין, עוד אמרו חכמינו ז"ל שהיו דברי יואב שיקבל עליו שלמה את הקללות שקללו דוד בהרגו את אבנר כמ"ש (ש"ב ג' כ"ט) ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע וכו', וז"ש, (לב—לג) והשיב ה' את דמו על ראשו, וכו' ושבו דמיהם בראש יואב ובראש זרעו, שהשיב שהגם שנדון במיתה, לא יצא גם מקללה, כי חוץ מן הדין משפטו קשה יותר, א] שהרג שני אנשים, ב] שהיו צדיקים וטובים, ג] שהרגם בחרב ואבי דוד לא ידע, כי הריגת חרב היה נוהג בדין המלכות, והוא הרגם כאילו היה עפ"י המלך והמלך לא ידע ופגם בזה בכבוד דוד, ד] שהנהרגים היו שרי צבאות ישראל ויהודה, ולכן חוץ ממה שהשיב ה' דמו בראשו, ישובו דמיהם גם בראש יואב ובראש זרעו לעולם והקללות יחולו עליו לא על בית דוד כי לדוד ולזרעו יהיה שלום, וחז"ל אמרו שלא נדק בזה והקללות נתקיימו בזרע בית דוד: (לד) ויקבר

בביתו

אָנֶה וָאָנָה׃ לז וְהָיָה ׀ בְּיוֹם צֵאתְךָ וְעָבַרְתָּ אֶת־נַחַל קִדְרוֹן יָדֹעַ תֵּדַע כִּי מוֹת תָּמוּת דָּמְךָ יִהְיֶה בְרֹאשֶׁךָ׃ לח וַיֹּאמֶר שִׁמְעִי לַמֶּלֶךְ טוֹב הַדָּבָר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֵּן יַעֲשֶׂה עַבְדֶּךָ וַיֵּשֶׁב שִׁמְעִי בִּירוּשָׁלַ͏ִם יָמִים רַבִּים׃ לט וַיְהִי מִקֵּץ שָׁלֹשׁ שָׁנִים וַיִּבְרְחוּ שְׁנֵי־עֲבָדִים לְשִׁמְעִי אֶל־אָכִישׁ בֶּן־מַעֲכָה מֶלֶךְ גַּת וַיַּגִּידוּ לְשִׁמְעִי לֵאמֹר הִנֵּה עֲבָדֶיךָ בְּגַת׃ מ וַיָּקָם שִׁמְעִי וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיֵּלֶךְ גַּתָה אֶל־אָכִישׁ לְבַקֵּשׁ אֶת־עֲבָדָיו וַיֵּלֶךְ שִׁמְעִי וַיָּבֵא אֶת־עֲבָדָיו מִגַּת׃ מא וַיֻּגַּד לִשְׁלֹמֹה כִּי־הָלַךְ שִׁמְעִי מִירוּשָׁלַ͏ִם גַּת וַיָּשֹׁב׃ מב וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרָא לְשִׁמְעִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא הִשְׁבַּעְתִּיךָ בַיהוָה וָאָעִד בְּךָ לֵאמֹר בְּיוֹם צֵאתְךָ וְהָלַכְתָּ אָנֶה וָאָנָה יָדֹעַ תֵּדַע

רש"י

מלוי לו ולמלוה לו חטא מות: (מב) ואעד בך. לשון התראה:

מצודת ציון

עניה ותשובה: (לז) אנה ואנה. לכאן ולכאן: (מ) ויחבש.

מצודת דוד

בבחורים: וישבת שם. והיתה כוונתו להיות מלוי לו למלוה לו עולה: (לז) את נחל קדרון. שהיה סמוך לירושלים ודרך בו יוצאים מן העיר: דמך. עון מיתתך יהיה על ראשך כי היה לך להזהר: (לח) טוב הדבר. ר"ל הדבר הזה הגון הוא מגד עצמי וחפץ אני בזה א"כ בוודאי אהיה נזהר בדבר המלך: (מ) וילך. בכדי שילך על החמור לגת: לבקש. לשאול מאכיש להחזיר לו עבדיו: (מב) השבעתיך. כי שלמה השביעו על הדבר הזה ועם כי לא הוזכר: ואעד. ר"ל התריתי בך להיות נזהר בדבר ועי"ש שדרך המתרה להתרות בעדים אמר לשון ואעד: ותאמר. אמרת אז שגם הדבר

השאלות

(לו—מב) ממ"ש ולא תצא אנה ואנה משמע לשום צד, וממ"ש ביום צאתך ועברת את נחל קדרון משמע שאינו מוזהר רק על צד של נחל קדרון לא על צד אחר, ובפסוק מ"ב תפס רק מ"ש ביום צאתך והלכת אנה ואנה:

לב מלכים

בביתו במדבר, פי' מהרי"א שהיה לו בית במדבר לזון שם אורחים עוברים ושבים והיה בית לצדקה וחסד ושם נקבר לזכר מע"ט שלו: (לז) **ויאמר לו בנה לך בית** הנה אזהרה זו היתה תאומה, שממ"ש **בנה לך בית וישבת שם** משמע שלא הקפיד רק שיקבע שם דירתו, ואם יוצא וחוזר מיד אינו מוזהר, וי"ל שמ"ש **ולא תצא אנה ואנה** היינו יציאה לגמרי שיעקר דירתו מירושלים, אמנם ממ"ש **והיה ביום צאתך וכו' מות תמות** משמע שתיכף באותו יום יתחייב מיתה אף שיחזור לשם, וממ"ש **והיה ביום צאתך ועברת את נחל קדרון** משמע שלא הקפיד רק אם יעבור נחל קדרון שדרך שם היו הולכים לבחורים, (כמו שתרגם ש"ב ט"ז כ"ג) אבל אם יצא לצד אחר שלא דרך נחל קדרון לא ימות, אולם ממ"ש **ולא תצא משם אנה ואנה** משמע שלא יצא לשום צד, וזה תלוי לפי טעם האזהרה שאם היה דרך מאסר שישב במקום א' מוזהר שלא יצא לשום צד רק ישב במאסרו, ואם הוא רק מפני שחשדו שיקשור עליו מרד בין בני שבטו אינו מוזהר רק ללכת דרך נחל קדרון אל בני שבטו לא אל מקום זולתו שאין חשש מרד וקשר: (מ) **ויקם שמעי** הנה שמעי סמך בזה, שאינו מוזהר רק לעבור את נחל קדרון, מחשש מרד, לא ללכת לגת שהוא במערב ירושלים ומערי העמים שאין חשש מרד, בפרט שנודע יציאתו שהלך מפני אונס לבקש את עבדיו, וז"ש א] **וילך גתה**, וחשב שע"ז אינו מוזהר, ב] שהלך **אל אכיש** לא אל בני עמו, ג] שהלך **לבקש את עבדיו**, ונראה בעליל שלא הלך לקשור קשר, ד] **וילך שמעי ויבא את עבדיו** הרי הלך ושב מיד, ולא עבר ע"מ שאוהו לדור בירושלים: (מב) **ויאמר אליו הלא השבעתיך בה'**, א"ל הלא נשבעת בה' והיה לך לדייק ולא לבקש התירים ע"י ספק, כי הלא **ואעיד בך ביום צאתך והלכת אנה ואנה מות תמות**, ר"ל שממה שאמרתי ביום צאתך מות תמות, מבואר שהיתה האזהרה אף על יציאה לפי שעה, וממ"ש **והלכת אנה ואנה** מבואר שהיתה האזהרה אף על צד אחר ועל מקום אחר ואתה **אמרת טוב הדבר שמעתי** וקבלת השבועה שהיתה על דעתי, והיה לך לחוש לחומר השבועה, ושלא לצאת אף לגת ואף לפי שעה: (מג) **אתה ידעת את כל הרעה אשר ידע לבבך**, ר"ל כי במה שקלל את דוד היה יכול לאמר שהיה שוגג כי חשב שדוד נרדף מפני עונותיו ואלהים עזבו, אולם מה שהגה ה' לידך שתעבור על השבועה ותמות ע"י בנו, זה העד כי ידע לבבך מן הרעה

 ר"ל

כִּי־מוֹת תָּמוּת וַתֹּאמֶר אֵלַי טוֹב הַדָּבָר שָׁמָעְתִּי׃ מג וּמַדּוּעַ לֹא שָׁמַרְתָּ אֵת שְׁבֻעַת יְהוָה וְאֶת־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר־צִוִּיתִי עָלֶיךָ׃ מד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־שִׁמְעִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר יָדַע לְבָבְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְדָוִד אָבִי וְהֵשִׁיב יְהוָה אֶת־רָעָתְךָ בְּרֹאשֶׁךָ׃ מה וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּרוּךְ וְכִסֵּא דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן לִפְנֵי יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ מו וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וַיֵּצֵא וַיִּפְגַּע־בּוֹ וַיָּמֹת וְהַמַּמְלָכָה נָכוֹנָה בְּיַד־שְׁלֹמֹה׃

ג א וַיִּתְחַתֵּן שְׁלֹמֹה אֶת־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַיִּקַּח אֶת־בַּת־פַּרְעֹה וַיְבִיאֶהָ אֶל־עִיר דָּוִד עַד כַּלֹּתוֹ לִבְנוֹת אֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־חוֹמַת יְרוּשָׁלִַם סָבִיב׃ ב רַק הָעָם מְזַבְּחִים בַּבָּמוֹת כִּי לֹא־נִבְנָה

ע"ש (מה) מד"כ ח"מ מה : בית

רש"י

(מג) את שבעת ה'. אשר השבעתיך בה': (מו) והממלכה נכונה וגו'. כלומר לא נענש על כל אלה: ג (א) ויתחתן שלמה. וכל זמן שהיה שמעי רבו קיים לא נתחתן בו מכאן אמרו לעולם ידור אדם במקום רבו: עד כלתו לבנות וגו'. ואח"כ בנה לה בית: (ב) מזבחים בבמות. לשם שמים כל הרצוה

מצודת דוד

הגון בעיני ואינני אנוס בה ושמעתי אותה ר"ל אני מקבל הדבר בשבועה: (מג) ומדוע. ואם אמנם מרצון קבלת עליך בשבועה מדוע לא שמרת: (מד) אתה ידעת. כאומר אגיד מה גרם לך הסכלות הזה והוא הדבר אשר אתה ידעת ולפי שלא רצה להוציא בשפתיו הקללות שקלל אמר אשר ידע לבבך הבר עבית לאבי ובעבור עונש העון הזה בא לידך זה הסכלות: והשיב ה'. עם שדוד אבי לא השיב גמול רעתך בראשך הנה ה' השיב כי הסכלות עשו למען תומת: (מה) והמלך שלמה ברוך. ר"ל הכל יברכוהו בראותם שלא נשא פנים לאוהבו ומלמדו בחללו שבועת ה': וכסא דוד יהיה נכון. על כי נתקיים שבועת דוד לו כי לא בעבורו הומת: (מו) והממלכה נכונה. ר"ל עם כי הרג שרים ונכבדים כאלה עם כל זה היתה הממלכה נכונה בידו מבלי פוצה פה ומצפצף כי ראו אשר כל מעשיו במשפט:

ג (א) ויקח וגו'. מקודם גיירה והיו לו בה קידושין: עד כלתו וגו'. כי אח"ז הוציאה מעיר דוד אל הבית אשר בנה לה: (ב) רק העם. ר"ל הם לבדם היו מזבחים בבמות הרבה כ"א בהלכו כי עדיין לא נבנה הבית לאסור הבמות אבל המלך דוד היה זובח אז בבמה הגדולה אשר בגבעון שעמדה לפני משכן ה' או במזבח אשר בירושלים שעמד לפני

מצודת ציון

ענין תקון האוכף כמו ויחבש את החמור (ש"ב י"ז): (מט) נכון. מתוקן:

השאלות

(מו) למה כפל שנית והממלכה נכונה ביד שלמה שכבר אמר למעלה פסוק י"ב ותכון מלכותו מאד:

ג (ב—ד) מלת רק אין לו טעם, וגם"ס הסמוך ויתחתן שלמה, רק העם, ואיך נמשך לזה מה שהלך גבעונה:

לב מלכים

ר"ל שלא היה מעשה שוגג בלא ידיעה רק לבבך ידע אז שאתה עושה רעה והיית מזיד, ולכן והשיב ה' את רעתך בראשך: (מה) והמלך שלמה ברוך, ולא יחשב לו לחטא מה שגרם לך המכשול הזה כי הוא מאת ה' ע"י עונך, וזה עד שכסא דוד יהיה נכון עד עולם אחר שה' רב ריב חרפתו:

(מו) ויצו המלך, ובזה קיים צואת אביו שרמז במ"ש וידעת את אשר תעשה לו. והממלכה נכונה ביד שלמה העיד הכתוב שעד הנה היו משטינים במלכותו, כי באמת יואב ואביתר חרשו רע מצד אדוניהו, ושמעי זרע עמל מצד בני ימיני, ועתה במותם נכונה הממלכה, ויש הבדל בין מלוכה ובין ממלכה, שנושא שם מלוכה הוא מצד המלך ומצד זה כבר כתוב ותכון מלכותו מאד, אבל נושא שם ממלכה הוא המדינה, ובמדינה היו עדיין עוכרים ועתה הממלכה נכונה בידו אין שטן ופגע רע:

ג (א) ויתחתן שלמה, אחר שהכין מלכותו בקרב עמו, הכין אותה גם נגד מלכי ארץ אשר סביב לו במה שהתחתן עם מלך גדול מושל ממשל רב בימים ההם, ובזה ימלא עזר מצריו מבחוץ: (ב) רק העם, במלת רק יכוין שהממלכה היתה נכונה מבית ומחוץ רק עוד היה הסרון אחד בעניני עבודתם לאלהים, שהיו מזבחים בבמות יען שלא נבנה בית, ומ"ש עד הימים ההם מוסב למעלה

בית לשם יהוה עד הימים ההם׃ ג ויאהב שלמה את־יהוה ללכת בחקות דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ומקטיר׃ ד וילך המלך גבענה לזבח שם כי־היא הבמה הגדולה אלף עלות יעלה שלמה על המזבח ההוא׃ ה בגבעון נראה יהוה אל־שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן־לך׃ ו ויאמר שלמה אתה עשית עם־עבדך דוד אבי חסד גדול כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך ותשמר־לו את־החסד הגדול הזה ותתן־לו

בן

ע"יש (ד) רו"ר ג מכילתא יתרו בחדש יא: (ה) קה"ר סדר א שהש"ר א א דב"ר מד זוהר ויצא פדר"כ יד שוח"ט ב תנח' תוקפ"

רש"י

בונה מזבח בראש גגו או בחצרו: (ג) ויאהב שלמה את ה' ללכת בחקות דוד אביו. ארבע שנים עד שלא התחיל לבנות הבית אבל משהתחיל לבנות ויתחתן שלמה את בת פרעה שמקרא אומר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה (ירמיה ל"ב ל"א) כך שנינו בסדר עולם למדנו שאין הפרשיות כתובות כסדר: בבמות הוא מזבח. בגנותו דבר הכתוב שאהב את בנין הבית ארבע שנים: (ד) היא הבמה הגדולה. הוא מזבח הנחשת שעשה משה במדבר והוקבע בשילה חרבה שילה בימי עלי ובאו לנוב חרבה נוב בימי שאול ובאו לגבעון: יעלה שלמה. כמו מעלה שלמה: על המזבח ההוא. ביום אחד: (ו) ותשמר לו. ל' מהמת את דבריו כמו ושמר ה' אלהיך לך וגו' (דברים ז' י"ב)

מצודת דוד

ארון האלהים ולא באלהם כי הרבות הבמות קרבנות קנת למשפט העובדי גלולים: עד הימים ההם. אשר בנהו שלמה: (ג) רק בבמות. רק בזה סר מדרך דוד אביו כי היה מזבח ומקטיר בבמות הרבה בכל העת: (ד) הגדולה. ר"ל גדולה בקדושתה כי הוא מזבח הנחושת שעשה משה: אלף עולות. ביום אחד ולא בפעם אחת כי קטן הוא מהכיל: יעלה. כמו העתיד במקום עבר וכמוהו רבים במקרא: (ו) חסד גדול. להמליכו בחייו רועה לאן: כאשר הלך. על כי הלך

לב מלכים

למעלה שהיו מזבחים בבמות עד הימים ההם: (ג) ויאהב, ויען שלמה אהב את ה' ורצה ללכת בחקות דוד אביו, והלך בחקותיו בכל דבר רק בבמות הוא מזבח, שבזה לא הלך בחקות דוד שלא היה זובח רק על הבמה הגדולה, וכדי לתקן דבר זה שבין העם ובין המלך לא יזבחו עוד בבמות: (ד) וילך המלך גבעונה לזבח שם ובדה"א ה' מבואר ויאמר שלמה לכל ישראל וכו' וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון. פי' שאמר לכל ישראל שאין ראוי להקטיר בבמות ולכן הלכו כולם לגבעון לזבוח שם כי שם היה אהל מועד ומזבח הנחושת ואש מן השמים, וכמש"ש וידרשהו שלמה והקהל, ושם מסיים (פ' י"ג) ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלים מלפני אוהל מועד שנראה פירושו שאז לקח עמו מזבח הנחושת ואה"מ לירושלים להיות מוכן עד עת יגמר המקדש שיגנזו את אהל מועד, ומאז הקריבו בירושלים, ועז"א ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלים, שמאז היה בירושלים בא אל הבמה אשר בגבעון, וביום ההוא העלה אלף עולות: (ו) אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול כבר בארנו (ש"ב ז' ובפי' תהלות סי' פ"ט) כי כסא דוד מכוננת על שני דברים, שהם החסד והאמונה, ויש הבדל ביניהם, כי הדבר שיעשה ה' מצד החסד, לא ישקיף בו על זכות ומעשה בני אדם, ובכ"ז אפשר שימצא אח"כ איש אחר ימצא חן וחסד ויסיר החסד אל הראוי אליו ביותר כפי מדת חסדיו, כמו שהיה בשאול ודוד, והדבר שיעשה ה' מצד האמונה שהיא ההבטחה כפי הזכות והכשרון של המקבל, זה יש לו יתד קבוע שהוא הזכות, אבל הוא מצומצם רק כפי המעשה, אמנם בדוד התקבצו שני אלה חסד ואמונה, שמה שהרימו ה' אל המלכות היה מצד החסד, אבל החסד הזה היתה סבתו זכות וכשרון דוד, שהיה ראוי לגמול, רק כי בכ"ז אם היה צדיק אחר זוכה כדוד לא היה מגיע לו שכר כזה שהוא לבנות לו בית נאמן, רק גמול אחר, וה' הגדיל חסדיו עם דוד לבנות לו בית מלוכה שזה מצד החסד, ואחר שהחסד הזה היה לו שורש חזק מצד כשרון דוד וצדקתו, א"א שיסור ממנו לעולם, אחר שאינו חסד חנם רק גמול מעשה, וזה שהקדים אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול, אבל החסד הזה היה למען צדקה ואמת ויושר לבב, שעז"א כאשר הלך לפניך באמת, שהוא ידיעות אמתיות ואמונה בדברים עיוניים, ובצדקה שהוא מע"ט בין אדם למקום ובישרת לבב עמך, היושר לבב כולל טוב המדות ללכת בדרכי ה' מה הוא רחום וכו' ולקבל הכל באהבה, שזה

בֵּן יֹשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ז וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהָי אַתָּה הִמְלַכְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ תַּחַת דָּוִד אָבִי וְאָנֹכִי נַעַר קָטֹן לֹא אֵדַע צֵאת וָבֹא׃ ח וְעַבְדְּךָ בְּתוֹךְ עַמְּךָ אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ עַם־רָב אֲשֶׁר לֹא־יִמָּנֶה וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב׃ ט וְנָתַתָּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לִשְׁפֹּט אֶת־עַמְּךָ לְהָבִין בֵּין־טוֹב לְרָע כִּי מִי יוּכַל לִשְׁפֹּט אֶת־עַמְּךָ הַכָּבֵד הַזֶּה׃ י וַיִּיטַב הַדָּבָר

קמץ בז"ק

בעיני

ע"ש (ט)-קס"ל כדר א שהס"ר א א זוסר ויבצ אתיות דר"ע ל מד"ר משלי א ספרי דברים ואתחנן׃

רש"י

ואף כאן ותשמר לו את החסד האמנת דבריך לקיים לו את החסד אשר הבטחתו על ידי נתן הנביא: (ז) נער קטן. בן י"ב שנה היה וזה לך החשבון ויקרא שמו ידידיה (שמואל ב' י"ב כה) בו בפרק ענה אמנון את תמר כנאמר ויהי אחרי כן ולאבשלום אחות. מקץ שנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום והרג את אמנון ואבשלום ברח וילך גשורה ויהי שם שלש שנים הרי חמש שנים ושב אבשלום לירושלים וישב בירושלים שנתים הרי שבע לשלמה ומרד באביו ונהרג. אחר זאת ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר. באחת עשר מנה את ישראל וימותו בכל הארץ תשעה חדשים בשנת מותו תיקן משמרות בשנת הארבעים למלכות דוד מדרשו (ד"ה א' כ"ו) הרי י"ב למלך שלמה: (ט) את עמך הכבד. מתוך שהם רבים יש להם עסקים רבים ובאים לדין ואין לי מתון לעיין בדיניהם. ד"א כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה משפטם כבד מאד אם יבוא דין ב' כותיים לפני ואטול מזה ואתן לזה שלא כדין הייתי נפרע אבל ישראל הריני נענש עליו עונש נפשות שנאמר וקבע את קובעיהם נפש (משלי כ"ב כ"ג):

מצודת ציון

ג (ט) ש"ע. ר"ל מבין: הכבד. הרב כמו מקנה כבד

מצודת דוד

בלך וגו': עמך. ר"ל הגלוי לך: ותשמר לו. במשמרת המלוכה בידו בקום עליו אדם: כיום הזה. אשר נתקיימה כי אני בנו ויושב על כסאו: (ז) לצאת ובא. לצאת ולבא לפני העם להנהיג כראוי: (ח) עבדך וגו'. ר"ל ועוד שאני מלך על עם אשר בחרת ואף רבים המה ומצורך לחכמה רבה להנהיג עם כזה: (ט) ונתת. לזאת אשאל לתת לי לב מבין לשפוט

לב מלכים

דייק במלת עמך, וא"כ היה החסד הזה בסבת מע"ע שלכן ותשמר לו את החסד הזה ותתן לו בן יושב על כסאו, כי חסד זה שמור וערוך לעד שא"א שיסור ממנו אחר שהוא פרי מע"ע: (ז) ועתה המסיך התולדה מזה, אחר שמלכותו נמשך מחסדי דוד הנאמנים, אינו דומה ככל האדם שא"א לו לבקש מה' רק כפי ההכנה, כי ה' לא ישפיע אל האדם רק כפי הכנתו, וכמ"ש אין ה' נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה, שזה בדבר התלוי בזכות האדם עצמו, לא כן מלכותי שמכוננת על חסדי דוד. א"כ שתביט על הכנתי, רק שתשפיע עלי חכמה בענין שתוסף ברית החסד שכרת עם דוד, וז"ש אחר שה' אלהי אתה המלכת את עבדך, מלכותי בא מצדך לא מצדי ולפי זכותי רק אתה המלכת את עבדך תחת דוד אבי, שבזה יקויים דבריך שיעמוד כסא דוד, ואף אם איני מוכן לזה, בהכרח תשפיע עלי כפי הסדך וכפי הבטחתך אל דוד, כי כפי שאני עתה א"א שאנהג את המלכות, א] אם מצדי כי עבדך נער קטן ולא למדתי הכמה שזה לא יושג רק בשנים ובשקידה רבה: (ח) ב] מצד המונהגים, שא"א שאנהיגם במיעוט חכמתי, אם מצד גדולתם באיכות שהם עם אשר בחרת, אם בכמות עם רב אשר לא ימנה: (י) וייטב הדבר בעיני ה' כי שאל שלמה את הדבר הזה, כבר בארתי זה בחבורי ארצות השלום, כי מה שמצא שלמה על תשובתו זאת חן בעיני ה' יפלא מאד, שאם אמר יאמר מלך לשר צבאו בחר לך אחת משני דברים אתן לך, מרגלית יקרה אלף דנרי זהב ערכה, או ספר תורה שוה שלשים דינרי זהב ובעמוד שלה קבוע מרגלית שוה ג"כ אלף דנרי זהב ויבחר לקחת הס"ת, היתכן ימצא חן במה שבחר בס"ת ולא במרגלית, אחר שבמה שבחר בס"ת יקח גם ס"ת גם מרגלית, וא"כ אחר אשר עם קנין החכמה ימצא ג"כ עושר וכבוד וארך ימים כמ"ש ארך ימים בימינה וכו', ונאמן האויבים כמ"ש טובה חכמה מכלי קרב, ושלמה ידע מכ"ז בעת היות כמ"ש במד' שאמר הריני שואל בתו של מלך והכל בכלל, ובחר בחכמה שעמה ימצא גם יתר הטובות גם עושר גם כבוד, מדוע מצא חן בעיני ה'? אמנם שלמה ע"ה מרוב חשקו אל החכמה לא עלה בלבו מאומה מיתר החמודות הנלוות עמה, שהגם שידע שימצא עמה גם טובות זמניות לא פעלו אלה בלבו שום התפעלות, כי רק את החכמה בקש ורק בעבור החכמה בעצמה אפי' יצוייר בלבו שימשך לו ממנה עוני וקוצר ימים, כמ"ש בבקשתו ונתת לעבדך לב מבין לשמוע משפט, ובאר שאינו מבקש זה בעבור טובות זמניות רק אל התכלית להבין בין טוב לרע ורק מסבה כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה, ובזה נגדל שלמה מן המבקש חכמה ויעלה בלבו

בְּעֵינֵי אֲדֹנָי כִּי שָׁאַל שְׁלֹמֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵלָיו יַעַן אֲשֶׁר שָׁאַלְתָּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא־שָׁאַלְתָּ לְּךָ יָמִים רַבִּים וְלֹא־שָׁאַלְתָּ לְּךָ עֹשֶׁר וְלֹא שָׁאַלְתָּ נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ וְשָׁאַלְתָּ לְּךָ הָבִין לִשְׁמֹעַ מִשְׁפָּט׃ יב הִנֵּה עָשִׂיתִי כִּדְבָרֶךָ הִנֵּה ׀ נָתַתִּי לְךָ לֵב חָכָם וְנָבוֹן אֲשֶׁר כָּמוֹךָ לֹא־הָיָה לְפָנֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא־יָקוּם כָּמוֹךָ׃ יג וְגַם אֲשֶׁר לֹא־שָׁאַלְתָּ נָתַתִּי לָךְ גַּם־עֹשֶׁר גַּם־כָּבוֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמוֹךָ אִישׁ בַּמְּלָכִים כָּל־יָמֶיךָ׃ יד וְאִם ׀ תֵּלֵךְ בִּדְרָכַי לִשְׁמֹר חֻקַּי וּמִצְוֺתַי כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִיד אָבִיךָ וְהַאֲרַכְתִּי אֶת־יָמֶיךָ׃ טו וַיִּקַץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלִַם וַיַּעֲמֹד ׀ לִפְנֵי ׀ אֲרוֹן בְּרִית־אֲדֹנָי וַיַּעַל

ת"א ויקץ שלמה. עקידה שער כ"ה :   כן כתיב   עלות

ע"ש (יד) סוה"ט נא : (טו) קה"ל סדר א עי"ש בה"ש א א בר"ר מד:

רש"י

(יד) ואם תלך בדרכי וגו' והארכתי את ימיך. העושר והכבוד שלא התניתי בתורתי לתת למלך אתן לך בין זכאי בין חייב אבל אורך הימים ומלכות הדורות כבר התניתי בתורתי לבלתי סור מן המצוה למען יאריך ימים על ממלכתו וגו' (דברים י"ז כ') ועל אותו תנאי לא אשנה ואם תלך בדרכי והארכתי וגו' וכן במלכות דורותיו אחריו אמר לו ואתה אם תלך לפני וגו' לא יכרת לך איש וגו' (לקמן ט' ד' ה') כך שנויה בספרי ורבי חנינא בן גמליאל אומר הרי הוא אומר גם עושר גם כבוד וגו' : (טו) ויקץ שלמה והנה חלום. והנה הבין שחלומו אמת שומע עוף מצפצף ומבין לשונו כלב נובח ומבין לשונו : ויעש משתה. משמחת לבו שהבין

מצודת ציון

מאוד (שמות י"ב): (יב) יען. בעבור : (טו) ויקץ. ענין

מבלי עזר מן השמים : (יא) נפש אויביך. לשות מסור בידך :

הבין. בינה להבין משפט : (יג) כל ימיך. ר"ל כל ימי חייך תהיה בעושר ובכבוד. או ר"ל כל ימיך לא ימצא כמוך

מצודת דוד

וגו' : כי מי יוכל. א"א לשפוט עם כאלה מהחכמת לבבך

בעושר וכבוד אבל לאחריו יתכן שיהיה כמותו : (טו) ויקץ וגו'. כשהקיץ ידע שהוא חלום אולם בחלומו נדמה לו כאלו

לב מלכים

גם טובות אלהיות הבאים בעקבה, שזה אינו מבקש חכמה רק מבקש עושר או כבוד, כי כל דבר נדון על סבתו התכליית כמ"ש החוקר, ואחר שתכלית מגמתו בבקשת החכמה הוא להשיג ע"י עושר או כבוד , יקרא בעצם בשם מבקש עושר וכבוד, או עכ"פ נאמר שמבקש שניהם חכמה ועושר, אבל שלמה לא בקש רק החכמה לבדה, וזה מה שהוטב בעיני ה', כי שאל שלמה את הדבר הזה שלא שאל רק הדבר הזה לבד שהוא קנין החכמה, כי ה' ידע כונתו שלא עלה בלבו שום פניה אחרת : (יא) ויאמר אלהים אליו יען אשר שאלת את הדבר הזה ר"ל החכמה לבדה ולא שאלת לך עם בקשת החכמה ימים רבים ועושר וכבוד ונפש אויביך, ושאלת לך את החכמה רק על תכלית הבין לשמוע משפט, הנה עשיתי כדברך וכו'. וגם י"ל כי אם היה מבקש חכמה להשיג על ידה עושר וכבוד היה שואל חכמה ומדע בכלל, היינו שהיה מבקש שיתחכם בכל מיני החכמות, אבל הוא לא בקש רק ענין פרטי, לב הבין לשמוע משפט, שהוא חכמה המדיניית לבד, לבל יטה משפט, וז"ש כי שאל שלמה את הדבר הזה, וע"כ אמר ה' אליו. (יב—יד) הנה עשיתי כדברך היינו שיתן בלבו חכמה לשמוע משפט שזה אשר דבר שאל. ונוסף לזה הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך, באופן שתשיג את החכמה בכלל לכל מחלקותיה חכמה הטבעיית והמדיניית והאלהית, ובזה וגם אשר לא שאלת נתתי לך, כי זה נוסף על שאלתך, גם עשר גם כבוד אשר לא היה כמוך כי עם קנין החכמה הכלליית כלולים בהכרח גם כבוד ועושר, רק ארך ימים הוא בתנאי אם תלך בדרכי, כמ"ש ארך ימים בימינה למיימינים בה, ועוד בארתי בזה דרך לחז"ל בספר הנ"ל קחהו משם : (טו) ויקץ שלמה והנה חלום ר"ל כי עד עתה נדמה לו הכל כאילו נעשה בהקיץ, עד שבהעירו משנתו ראה כי היה זה בחלום הנבואיי וכבר האריך מהרי"א לבאר שזו היתה מראה גמורה נבואיית, לא כדעת הרמב"ם במורה שכתב שלמה לא השיג בנבואה, עיי"ש באורך, וכן בארתי זאת בפי' שה"ש שעל המראה הזאת הושר השיר הראשון, שמגיד בו איך נפש שלמה דרשה את החכמה בדרך העיון, ותבקש להשיג דרכיה בדרך הנבואיי שמשיג

מן

עלות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו: טז אז תבאנה שתים נשים זנות אל המלך ותעמדנה לפניו: יז ותאמר האשה האחת בי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד ואלד עמה בבית: יח ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האשה הזאת ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית זולתי שתים אנחנו בבית: יט וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו: כ ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה ואת בנה המת השכיבה בחיקי: כא ואקם בבקר להיניק את בני והנה מת ואתבונן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי: כב ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת וזאת אמרת

לא

ת"א וזאת אומרת. עקידה שער ל:

ע"ש (טז) קה"ר סדר ג זוהר בראשית בזה"ע עב: (יז) קה"ר סדר ג בזה"ע עב:

רש"י

שחלומו אמת: (כא) ואתבונן אליו. נתתי לב להסתכל בו:

מצודת דוד

הדברים נעשו בהקיץ: (יז) בי אדני. לשמוע דברי: (יח) אין זר אתנו וגו'. להיות עד בדבר: (יט) אשר שכבה. מיתתו היה על אשר שכבה עליו והעמיסה עליו ומת כי אם היה על ידי חולי היו השכנים המבקרות יודעות בן מי הוא: (כ) ואמתך ישנה. ולא הרגשתי בדבר: (כב) ותדברנה.

מצודת ציון

הערה מבינה: (יז) בי. הוא ענין בקשה: (כא) ואתבונן. ענין ההסתכלות בעיון לב וכן עליך יתבוננו (ישעיה י"ד):

השאלות

(יז, עד סוף הסימן) למה כפל אין זר אתנו בבית, זולתי שתים אנחנו בבית, למה תחלה אמר מאצלי ואחר כך בחיקי ולא אמר השכיבה אצלי, למה ואקום בבקר ואתבונן בבקר. למה

לב מלכים

מן הקודש אל המאוחר השנה שהאומות בעז"ה ישקני מנשיקות פיהו משבני אחריך נרוצה, וה' מלא שאלתו כמ"ש הביאני אל בית היין, (טז) אז תבאנה, הקרה ה' לפניו משפט שיתברר ממנו כי מלא ה' שאלתו והחזון אמת: (יח) ואנחנו יחדו ר"ל בל תחשוב שאנו יושבות בבית א' כל א' בחדר בפ"ע כי אנחנו יחדו ואין זר אתנו בחדר שאנו שם, מוסיף זולתי שתים אנחנו בכל הבית לא דר בו איש זולתנו אף ביתר החדרים: (כ) ותקח את בני מאצלי גם זה לה לראיה כי אין בנה המת כי אחר שמיתת הילד היה ע"י ששכבה עליו אמו, (כי כן הכירה בו שזה סבת מיתתו), ובנה לא היה מונח בחיקה רק אצלה, ורק היא השכיבתו בחיקה כדי שתטעה שהמיתה אותו: (כא) ואקום בבקר, ואתבונן אליו בבקר ר"ל שתיכף בבקר התבוננה שלא היה בנה, בל תאמר שנשתנה מחמת מיתה כי ראתה תיכף, והוסיפה והנה לא היה בני אשר ילדתי, א] שהכירה שאינו בנה, ב] אבל ילדתי כי בנה נולד ג' ימים קודם, והכירה שזה המת הוא נולד עתה שבכבר יוכר הנולד עתה מן בן ג' ימים, והנה עקר טענתה סמכה ע"מ שאמרה שהכירה שהמת אינו בנה, ולא אמרה ג"כ שמכרת שהחי הוא בנה, כי ע"ז י"ל אולי הילדים היו דומים בפרצופיהם, אבל ממה שהכירה שהמת מצוה מבנה החי מבואר שהחי הוא בנה, כי מי עשה לה זה להחליף את בנה אם לא חברתה אחר שאין זר אתם בכל הבית, וגם א"ל שבא גנב מבחוץ והחליף, כי לא ידע איש מן החוץ שילדו בעת הקדימה וכפלה דבריה ואלד עמה בבית, ויהי ביום השלישי ותלד גם האשה הזאת ואנחנו יחדו ר"ל שלא בא לבית איש מן החוץ ולא ידע אדם בדבר: (כב) ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת וזאת אומרת לא כי בנך המת ובני החי, ספר הכתוב כי בדברם, אמרה הנתבעת בלשון בני החי ובנך המת והתובעת אמרה בהפך בנך המת ובני החי, וכלל בלשון שהאדם יקדים תמיד מה שהוא העקר ויאחר את הטפל, ולפ"ז הסברא נותנת שהאשה שדקדקה להקדים בלשונה בני החי קודם, עקר מגמתה שיהיה החי בנה, והמקדמת בלשונה בנך המת עקר מגמתה שיהיה המת בן חברתה, לא שיהיה החי בנה, ומזה כבר היה יכול להבין ולהכריע מי אמו, אמנם יש סברא שכל א' מקדמת מה שהוא עקר אצלה בטענה נראית, כי התובעת עקר ראייתה היה ממה שהמת אינו בנה שמזה הכירה שהחי הוא בנה כנ"ל, והנתבעת עקר ראייתה הוא ממה שהחי הוא בנה, שמזה

מכרתת

לֹא כִּי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ כג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אֹמֶרֶת זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִּי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי׃ כד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ קְחוּ־לִי חָרֶב וַיָּבִאוּ הַחֶרֶב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ כה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־הַיֶּלֶד הַחַי לִשְׁנָיִם וּתְנוּ אֶת־הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי לְאֶחָת׃ כו וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־בְּנָהּ הַחַי אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל־בְּנָהּ וַתֹּאמֶר ׀ בִּי אֲדֹנִי תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת אַל־תְּמִיתֻהוּ וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־לִי גַּם־לָךְ לֹא יִהְיֶה גְּזֹרוּ׃ כז וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ הִיא אִמּוֹ׃ כח וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־

המשפט

ת"א תנו לה. מכות כ"ז: ח"י עפ"ה

ע"ש (כג) דב"ר ה: (כז) קה"ר סדר ג בר"ר פה שות"ט עב: (כח) זוהר בראשית ספר הבהיר:

רש"י

(כז) היא אמו. בת קול הופיעה ואמרה היא אמו:

מצודת ציון

(כה) גזרו. חתכו: (כו) כי נכמרו. נתחממו כמו עורנו כתנור נכמרו (איכה ה') והוא ענין חמלה וכן נכמרו רחמיו (בראשית מ"ג):

מצודת דוד

היו מתווכחות על הדבר: (כג) זאת אומרת. כאומר מה לי בהוויכוח עיקר המשפט הוא בדבר ההכחשה של מי הוא הילד החי: (כה) גזרו. מתוך דבריהן הכיר המלך בחכמתו הדין עם מי ואמר ליושבים לפניו שכן הוא האמת שהאחת גנבה הילד החי ולאמת דבריו עשה הבחינה: (כו) גם לי וגו'. היות עלם כוונתה היתה לבל תשמח חברתה במיתת בנה כי מה לה להניק בן אשה אחרת ובשמעה שצוה המלך להמיתו רצתה יותר בזה כי אז לא תשמח עוד חברתה והיא לא תניק בן אשה אחרת והמלך השכיל מדעתו מתחילה שתתפוץ יותר בזה: (כז) תנו לה. להאשה שאמרה תנו לה

השאלות

אמרה בבירור שהמת אינו בנה ולא אמרה בבירור שהחי הוא בנה, למה תפסה האחת בלשונה בני החי ובנך המת, והשנית אמרה בהפך בנך המת ובני החי, למה הזכיר המלך את דבריהן שנית, מה היא החכמה הגדולה במשפט הזה, שהדבר הוא דבר פשוט שרחמי האם על הבן, ומה היה עושה אם היתה השנית

לב מלכים

מכרזת שהמת הוא בן חברתה, וכ"א הקדימה מה שהוא עקר הראיה וההוכחה לדבריה, אמנם בכל זאת הבין שלמה בחכמתו שהאומרת ומקדמת בנך המת הוא מפני שזה עקר מגמתה, כי הגם שבפעם הראשון שבררה ראיותיה היתה צריכה להקדים שבן חברתה הוא המת שזה עקר הראיה, בכ"ז אחר בחזרה זאת כ"פ כמ"ש ותדברנה לפני המלך ר"ל שכן דברו כמה פעמים, ובכל פעם הקדימה התובעת בנך המת ובני החי, מזה השכיל שעקר מגמתה הוא רק שגם לה גם לחברתה לא יהיה, ולכן מקדמת זאת תמיד, כי השגת הראיה היא רק בפעם הראשון, לא כן בדברים אח"כ יקדים כ"א מה שהוא עקר ברצונו ובלבבו ומה שרוצה לזכות במשפט, וז"ש, (כג) **ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי וכו' וזאת אומרת לא כי בנך המת**, הנה לא הזכיר דברי התובעת ראשונה, רק התחיל בדברי הנתבעת ואחריו מה שהשיבה התובעת שנית והקדימה בנך המת לבני החי, שע"ז בנה יסודו, כי בטענתה הראשונה נכון מה שהקדימה שבן חברתה הוא המת שזה ראיה יותר כנ"ל, אבל אחר שהשיבה חברתה זה בני החי, כמראה באצבע שמכרת ויודעת שבנה החי, היה לה להשיב לא כי בני החי, ר"ל שהיא יודעת זאת, כי זאת עקר מה שרוצה לזכות במשפט. ודרך בעלי דינים שבתחלת טענותיהם כ"א מביא ראיותיו, ואח"כ כשיתעצמו בדין, מפרש כ"א מה שהוא רוצה לזכות בדין, וא"כ כיון שבסוף דבריה הקדימה ג"כ בנך המת לבני החי, מבואר שזה הוא מה שהיא רוצה לזכות, שיהיה המת בן חברתה, ולברר זאת אמר **קחו לי חרב**, כי בזה יבורר מי הרוצה שיחיה ומי שמתרצה שימות, וכן היה: (כו) **ותאמר האשה אשר בנה החי** היא הנתבעת שהקדימה בדבריה בני החי, היא בקשה לבל ימיתוהו, ושיתנו הילוד לחברתה, ולא מפני שהודית לדברי חברתה רק מפני שנכמרו רחמיה על בנה, **וזאת אומרת** היא התובעת שהקדימה בדבריה בנך המת, אמרה **גם לי גם לך לא יהיה**, ר"ל אחר שכבר עמד ערעור על הילד ויהיה תמיד בספק מי אמו, עד שלא יהיה לפנינו בבירור, ולכן גזרו, ובזה בררה שמה שהקדימה תמיד בנך המת הוא מפני כי זה היה עקר חפצה: (כז) **ויען המלך ויאמר**, ובזה ברר מ"ש בתחלת דבריו, להכריע מתוך סדר דבריהם מי החפץ בילד ומי לא, ובזה הכן המשפט כי היא אמו: (כח) **וישמעו כל ישראל**

את

הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט:

ד א וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: ב וְאֵלֶּה הַשָּׂרִים אֲשֶׁר־לוֹ עֲזַרְיָהוּ בֶן־צָדוֹק הַכֹּהֵן: ג אֱלִיחֹרֶף וַאֲחִיָּה בְּנֵי שִׁישָׁא סֹפְרִים יְהוֹשָׁפָט בֶּן־אֲחִילוּד הַמַּזְכִּיר: ד וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע עַל־הַצָּבָא וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כֹּהֲנִים: ה וַעֲזַרְיָהוּ בֶן־נָתָן עַל־הַנִּצָּבִים וְזָבוּד בֶּן־נָתָן כֹּהֵן רֵעֶה הַמֶּלֶךְ: ו וַאֲחִישָׁר עַל־הַבָּיִת וַאֲדֹנִירָם בֶּן־עַבְדָּא עַל־הַמַּס: ז וְלִשְׁלֹמֹה שְׁנֵים־עָשָׂר נִצָּבִים עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וְכִלְכְּלוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־בֵּיתוֹ חֹדֶשׁ בַּשָּׁנָה יִהְיֶה עַל־*אֶחָד לְכַלְכֵּל: ח וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם בֶּן־חוּר בְּהַר אֶפְרָיִם: ט בֶּן־דֶּקֶר בְּמָקַץ

ובשעלבים

ת"א אליחרף וגו'. סוכה נ"ג: ולשלמה וגו' סנהדרין י"ב עקידה שער ל"ח:

ע"ש (ז) ספרי דברים: פתח בס"פ, האחד ק'.

רש"י

ד (א) מלך על כל ישראל. משראו בחכמתו שמחו כולם במלכותו: (ג) סופרים. לכתוב דברי הימים: המזכיר איזה משפט בא לפניו ראשון שיפסקנו ראשון כך שמעתי: (ה) על הנצבים. שנים עשר נציבים היו לכלכל את המלך ואת ביתו: (ו) על המס. שהעלה על ישראל כמה שנאמר ויעל המלך שלמה מס (לקמן ה' י"ג): (ז) וכלכלו את המלך. כל סעודתו ומאכל הסוסים וכל צרכי הוצאה:

מצודת דוד

את הולד וגו': היא אמו. הואיל ומרחמת עליו: (כח) ויראו. בראותם כי בחכמתו מבין הנעלמות לב: לעשות משפט. להבין האמת עם מי ולבררו ע"י בחינה:

ד (א) על כל ישראל. ר"ל מעתה קבלוהו כולם בהסכמה בראותם חכמתו: (ב) הכהן. אולי העמידו לשמש תחת צדוק העומד לכה"ג ואף שדוד העמיד את עזריה להיות במקום צדוק כמ"ש בס"ב אולי מת עזריה עד לא הועמד: (ג) המזכיר. ממונה על ספר הזכרונות: (ד) כהנים. צדוק כה"ג ואביתר סגן כמ"ש בס"ב: (ה) על הנצבים. היה ממונה על שנים עשר נציבים אשר הועמדו בענין האמורים לכלכל את המלך כ"א בחדשו: רעה המלך. אשר עמו בתמידות להשתעשע עמו: (ו) על הבית. כל צרכי הבית היו נעשים על פיו: על המס. ה"ה המס האמור למטה והוא המס שלשים אלף איש: (ז) על כל ישראל. המה היו ממונים על כל ישראל לקחת מהם די צורך פרנסת בית המלך וכ"א לכלכל חדש בשנה וגבה מבני אנשי המחוז אשר הועמד עליו: (ח) ואלה שמותם. של הנצבים: בן חור. כל אלו הנזכרים בשם אביהם לא היו ידועים מעצמם כ"א בשם אביהם: בהר אפרים. היה ממונה בהר אפרים

מצודת ציון

ד (ד) הנצבים. הממונים כמו נציב פלשתים (ש"א י"ג): (ז) וכלכלו. ענין הספקת הצורך כמו והוא כלכל את

השאלות

אשה חכמה והיתה מבינה הערמה והיתה מבקשת ג"כ שיהיה אוהו:

ד (א) למה אמר שלישית שהיה מלך על כל ישראל שכבר הזכיר ב"פ שהממלכה נכונה בידו:

לב מלכים

את המשפט אשר שפט. ששמעו איכות משפטו ובאיזה אופן הבין מתחלה עם מי הצדק, וייראו מפניו באשר ראו כי חכמת אלהים בקרבו לדעת אשר בלב הבע"ד:

ד (א) ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל. כבר אמר זה למעלה שני פעמים, וכתב מהרי"א שבא להודיע שלש סבות התחברו בהמלכתו, א] רצון אביו שהמליכו בחייו, ועז"א אחרי זכרון המשיחה ושלמה ישב על כסא אביו ותכון מלכותו מאד, ב] מה שהרג את אויביו, ועז"א שם והממלכה נכונה ביד שלמה, ג] מה שנתן לו אלהים חכמה ובינה שעי"ז רצו כל העם במלכותו, וז"ש פה שהיה מלך על כל ישראל, ר"ל לא כשאול שבתחלת מלכותו בני בליעל בזוהו ולא כדוד שמלך שבע שנים על יהודה לבד, כי תיכף מלך על כל ישראל ואין פוצה פה ומצפצף: (ב—ג) עזריהו בן צדוק ר"ל בן בנו, כי הי' בן אחימעץ בן צדוק, ולא פי' על מה נתמנה ומהרי"א פי' שמוסב למטה עזריה אליחורף ואחיה סופרים, רש"י פי' כותבים דברי הימים, ובן היו כותבים כל דברי המלך ומשפטיו. המזכיר איזה דין בא ראשון, ומהרי"א כ' כותב ספר הזכרונות: (ד) וצדוק ואביתר כהנים, פי' הרד"ק שהיה אביתר אחר, והרלב"ג כתב שאף שנתגרש היה משמש בכ"ג בעת שלא היה צדוק ראוי: (ו יט) ולשלמה

שנים

וּבְשַׁעַלְבִים וּבֵית שָׁמֶשׁ וְאֵילוֹן בֵּית־חָנָן׃ י בֶּן־חֶסֶד בָּאֲרֻבּוֹת לוֹ שֹׂכֹה וְכָל־אֶרֶץ חֵפֶר׃ יא בֶּן־אֲבִינָדָב כָּל־נָפַת דֹּאר טָפַת בַּת־שְׁלֹמֹה הָיְתָה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ יב בַּעֲנָא בֶּן־אֲחִילוּד תַּעְנַךְ וּמְגִדּוֹ וְכָל־בֵּית שְׁאָן אֲשֶׁר אֵצֶל צָרְתַנָה מִתַּחַת לְיִזְרְעֶאל מִבֵּית שְׁאָן עַד אָבֵל מְחוֹלָה עַד מֵעֵבֶר לְיָקְמֳעָם׃ יג בֶּן־גֶּבֶר בְּרָמֹת גִּלְעָד לוֹ חַוֺּת יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה אֲשֶׁר בַּגִּלְעָד לוֹ חֶבֶל אַרְגֹּב אֲשֶׁר בַּבָּשָׁן שִׁשִּׁים עָרִים גְּדֹלוֹת חוֹמָה וּבְרִיחַ נְחֹשֶׁת׃ יד אֲחִינָדָב בֶּן־עִדֹּא מַחֲנָיְמָה׃ טו אֲחִימַעַץ בְּנַפְתָּלִי גַּם־הוּא לָקַח אֶת־בָּשְׂמַת בַּת־שְׁלֹמֹה לְאִשָּׁה׃ טז בַּעֲנָא בֶּן־חוּשָׁי בְּאָשֵׁר וּבְעָלוֹת׃ יז יְהוֹשָׁפָט בֶּן־פָּרוּחַ בְּיִשָּׂשכָר׃ יח שִׁמְעִי בֶן־אֵלָא בְּבִנְיָמִן׃ יט גֶּבֶר בֶּן־אֻרִי בְּאֶרֶץ גִּלְעָד אֶרֶץ סִיחוֹן ׀ מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְעֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּנְצִיב אֶחָד אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃ כ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל רַבִּים כַּחוֹל אֲשֶׁר־עַל־הַיָּם לָרֹב אֹכְלִים וְשֹׁתִים וּשְׂמֵחִים׃

ה א וּשְׁלֹמֹה הָיָה מוֹשֵׁל בְּכָל־הַמַּמְלָכוֹת מִן־הַנָּהָר אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים

ועד

ת"א ונציב אחד. שם: יהודה וישראל. מגילה כ"ח ודף פ"ו זבחים פ"א:

ע"ש (יט) ספרי דברים: (כ) במד"ר ב' בס"פ א עז פסיקתא יא עי"ש תנחו' תשא: (א)

רש"י

(יא) נפת דאר. פלכי דאר: (יג) חבל ארגב. ממונה היה עליהם לגבות מס המלך כי משפט המלך יש לגבות יציאותיו מן העם כמה שנאמר במשפט המלוכה בספר שמואל (א' ח'): (יט) ונציב אחד אשר בארץ. רב ושמואל פליגי חד אמר אחד ממונה על כולם הוא עזריה בן נתן האמור למעלה וחד אמר כנגד חודש העיבור:

מצודת ציון

במלך (שמואל ב' י"ט): (יא) נפת דאר. מחוז דאר וכן שלשת הנפת (יהושע י"ז): (יב) מעבר. מצד: (יג) חבל. המחוז יקרא חבל כי בחבל תחלק וכן בחבל בני יהודה (שם י"ט): ארגב. שם המדינה אשר משל בה מאז וכן כל חבל ארגב (דברים ג'):

מצודת דוד

לקחת מהם לכלכל את המלך כאדנו: (י) לו שכה. ר"ל גם על שוכה היה ממונה לקחת מסם לצורך פרנסת בית המלך: (יב) עד אבל וגו'. ר"ל מהעבר מזה עד אבל מחולה ומזה עד מעבר ליקמעם: (יג) חות יאיר. ת"י כפרני יאיר אשר בגלעד. אשר עמדו בארץ הגלעד: ששים ערים. בחבל ארגוב היו ששים ערים גדולות בחומה מסביב: (טו) בנפתלי. בנחלת נפתלי: (טז) ובעלות. והיא היתה מנחלת יהודה: (יט) בארץ גלעד. ר"ל ביתר המקומות כי על חות יאיר שעמדה בארץ הגלעד היה נציב אחר: ארץ סיחון וגו'. רצה לומר גלעד היתה החצי משל סיחון והחצי משל עוג: ונציב אחד. ר"ל ועוד נציב אחד אשר היה בכל הארץ ממונה על כולם והוא עזריה בן נתן האמור למעלה: (כ) על הים. על שפת הים:

ה (א) מן הנהר. היוצא מן העדן שהוא תחלת המזרח עד ארץ פלשתים: מגישים. והמה היו מגישים מנחה

לב מלכים

שנים עשר נצבים, טרם שיספר גודל שולחנו של המלך וכבד משאו כי רבה מאד, יקדים א] כי ערך הדבר בחכמה באופן שלא יכביד על בני מדינתו, הנה חלק את ארצו לשנים עשר חלקים כנגד י"ב חדש, באופן שכל חלק יפרנס את המלך ויכלכל שולחנו חדש ימים, ומינה נציבים שיתעסקו בזה, באופן שכל אחד היה מכין כל השנה לחם לחדש אחד, ובזה הוקל הדבר מן הכלל באשר נתן ממשאם אחד עשר חדש: (כ) ב] ועתה יאמר כי היה יכול להגדיל שולחנו ביתר שאת, אם מצד העם המכלכלים אותו שהיו רבים כחול, והיה להם שופע שובע גדול די והותר שכולם אוכלים ושותים ושמחים ובזה לא הכביד עליהם מאדם, שהגם שלפי החשבון שחשב הרי"א היו אוכלים על שולחן המלך ששים אלף אנשים בכל יום, לא יהיה זה למעמסה אל עם רב כחול, אשר לא חסר להם כל טוב, לכלכל כמספר הזה:

ה (א) ג] ושלמה. היה צריך להגדיל שולחנו מצד גודל מלכותו ויקר תפארת גדולתו, כי היה

מושל

וְעַד גְּבוּל מִצְרָיִם מַגִּשִׁים מִנְחָה וְעֹבְדִים אֶת־שְׁלֹמֹה כָּל־יְמֵי חַיָּיו׃ ב וַיְהִי לֶחֶם־שְׁלֹמֹה לְיוֹם אֶחָד שְׁלֹשִׁים כֹּר סֹלֶת וְשִׁשִּׁים כֹּר קָמַח׃ ג עֲשָׂרָה בָקָר בְּרִאִים וְעֶשְׂרִים בָּקָר רְעִי וּמֵאָה צֹאן לְבַד מֵאַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וּבַרְבֻּרִים אֲבוּסִים׃ ד כִּי־הוּא רֹדֶה בְּכָל־עֵבֶר הַנָּהָר מִתִּפְסַח וְעַד־עַזָּה בְּכָל־מַלְכֵי עֵבֶר הַנָּהָר וְשָׁלוֹם הָיָה לוֹ מִכָּל־עֲבָרָיו מִסָּבִיב׃ ה וַיֵּשֶׁב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לָבֶטַח אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שָׁבַע כֹּל יְמֵי שְׁלֹמֹה׃ ו וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה אַרְבָּעִים אֶלֶף אֻרְוֹת סוּסִים לְמֶרְכָּבוֹ וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים׃ ז וְכִלְכְּלוּ הַנִּצָּבִים הָאֵלֶּה אֶת־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְאֵת

כל

ת"א ויהי לחם. ב"מ פ"ו: וברבורים. שם: כי הוא רודה. מגילה י"א סנהדרין כ: וישב יהודה שם ק"ו: ויהי לשלמה. שם כ"א

ע"ש (ב) קה"ר כדר ג רו"ר ה במד"ר כא פסיקתא טז עי"ש בספרי האזינו בוה"ט ג תנהו' פנחס: (ג) קה"ר ד' א שוח"ט נ כפרי האזינו תנהו' פנחס: (ד) הס"ר א היכ"ר א' בר"ר לד פו ויק"ר א במד"ר א יג שי"ר א פדר"כ ג' מד"ר משלי כב תנהו' במדבר: (ה) בי"ר א ע"ז פסיקתא מב תנהו' ויבא: (ו) במד"ר יא קה"ר א ספרי נבא יכו' סנהדרין ב ו תנהו' והרא אחרי אגב"ר עם: (ז) דב"ר א קה"ר א:

רש"י

ה (ג) בראים. פטומים על האבוס: רעי. מן האחו: וברברים אבוסים. יש מרבותינו אומרים תרנגולים פטומין: (ו) ארבעים אלף ארות סוסים. ובד"ה (ב' ט' כ"ה) הוא אומר ארבעת אלף פירשו רבותינו ארבעים אלף אבוות היו ובכל אחת ארבע אלף איצטבלאות או ארבעת אלפים ארות ובכל אחת

מצודת דוד

והיו עובדים את שלמה להעלות לו המס: (ב) לחם שלמה. לכל הבא אל שלחנו: סלת. קמח נקי ביותר: (ד) כי הוא רדה. בא ליתן טעם על מה היו כ"כ רבים אנשי שלחנו להצטרך לחם כחשבון הזה ואמר לפי שהיה מושל בכל אנשי עבר הנהר ובכל מלכיהם ושלום היה לו מכל עבריו אף מן האומות שלא משל בהם ולזה היו רבים בבאים אליו הן מאנשי שלומו הן מהאומות שמשל בהם: (ה) איש. כ"א ישב תחת גפנו ולא נדד ממנו בסיבת מלחמה: (ו) ארבעים אלף. ובד"ה נאמר ארבעת אלפים ויתכן כי שם מנה האורוות וכאן מנה הסוסים וכאלו אמר שהיו לו ארבעים אלף סוסים למרכבו באורוות והנה היו עשרה בכל אחת: למרכבו. פעם רכב

מצודת ציון

ה (ג) בריאים. שמנים כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג'): רעי. רועים במרעה: מאיל וצבי ויחמור. הם שמות מיני חיות טהורות: וברברים אבוסים. עופות הבאים מאר ברבריא והיו מפוטמות על האבוס והוא המקום המיוחד להאכילם ודוגמתו וחמור אבוס בעליו (ישעי' א'): (ד) רדה. מושל כמו רדה בקרב אויביך (תהלים ק"י): מכל עבריו. מכל צדדיו: (ו) ארות. אבוס בעליו (ישעיה א') תרגומו אורוית דמרוהי: פרשים. הם הרגילים מאוד ברכיבה:

השאלות

ה (א—ח) לפי הסדר הי"ל לסדר התחלה ויהי לחם שלמה וכו', ואח"כ ויאמר ושלמה היה מושל

לב מלכים

מושל בכל הממלכות, ושולחן המלך יגדל כפי גודל מלכותו, וגם בזה לא היה למשא אל העם כי כולם מגישים מנחה ועובדים את שלמה, ועי"ז ינקו ישראל חלב העמים והגיע להם שפע מן האוצרות הנכנסים תחתם: (ב) ולכן ויהי לחם שלמה ליום אחד וכו', ר"ל והיה זה ראוי כפי עושר עם ישראל וכפי גדולת מלכות שלמה, וכפי רוב האנשים שבאו אליו יום יום מכ' יב: (ד) כי הוא רודה עתה יגיע בנית למה שיספר מרוב הסוסים שהיו לשלמה שגם אלה מוטלים על העם לכלכלם, שגם זה היה כפי הראוי והנכון, כי הסוסים היו מוכנים למלחמה בעת הצורך, ועל ידי רדה בכל הממלכות באשר ידעו כי לו חיל וסוס ורכב ויראו מפניו, ועי"כ לא הצטרך למלחמה, ר"ל שע"ז פעל ג' דברים. א] שרדה ביד חזקה, שזה ההבדל בין מ"ש תחלה ושלמה היה מושל ובין מ"ש פה כי הוא רודה ומפרש שהיה רודה בכל מלכי עבר הנהר, ר"ל כי לוחם וכובש רודה בהעמים אשר כבש, לא כן שלמה שלא לחם עם העמים רק מלכיהם פחדו מלפניו ובם רדה וע"י נכנעו עמיהם ממילא, וזה ע"י שראו רב חילו ופרשיו. ב] ושלום היה לו מכל עבריו שגם העמים ביתר הצדדים שלא רדה בם עכ"פ התיראו מלהרים יד להלחם נגדו: (ה) ג] ועי"כ וישב יהודה וישראל לבטח כי לא הצטרכו להלחם, גם לא התירדם רגל אויב מחוץ ולא מרד ומערוריה בפנים: (ו) ויהי לשלמה ר"ל ולתכלית זה היו לו ארבעים אלף ארות סוסים, ובד"ה כתוב ארבעת אלף, שם חשב מה שהיה לו לצורך השגיחו כמ"ש וינחם בערי הרכב ועם המלך בירושלים כי שם חשב כבוד עשרו, ופה חשב מה שהיה לו לצורך החיל להיות נכון ליום קרב ומלחמה: (ז ח) וכלכלו הנצבים, עתה גומר דבריו שע"י הגזיבים אשר הכין

כָּל־הַקָּרֵב אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ־שְׁלֹמֹה אִישׁ חָדְשׁוֹ לֹא יְעַדְּרוּ דָּבָר׃
ח וְהַשְּׂעֹרִים וְהַתֶּבֶן לַסּוּסִים וְלָרֶכֶשׁ יָבִאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־
שָּׁם אִישׁ כְּמִשְׁפָּטוֹ׃ ט וַיִּתֵּן אֱלֹהִים חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה וּתְבוּנָה הַרְבֵּה
מְאֹד וְרֹחַב לֵב כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם׃ י וַתֵּרֶב חָכְמַת שְׁלֹמֹה
מֵחָכְמַת כָּל־בְּנֵי־קֶדֶם וּמִכֹּל חָכְמַת מִצְרָיִם׃ יא וַיֶּחְכַּם מִכָּל־הָאָדָם
מֵאֵיתָן הָאֶזְרָחִי וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וְדַרְדַּע בְּנֵי מָחוֹל וַיְהִי־שְׁמוֹ בְכָל־
הַגּוֹיִם סָבִיב׃ יב וַיְדַבֵּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מָשָׁל וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה
ואלף

ת"א והשעורים וגו'. פסחים ג': ורחב לב. עקידה שער ע"ב: ותרב חכמת שלמה. ספר הזוהר פ' חיי שרה ופ' ויחי ופ' אחרי מות: וידבר וגו'. עירובין כ"א מגילה א':

ע"ש (ט) אי"ר א ט קה"ר ב במד"ר יט פסדר"כ יד עי"ש תנחו' חקת: (י) במד"ר י"ט קה"ר ב זוהר ויגש ויחי אחרי, שלח ספרי דברים: (יא) קה"ר ב זוהר ברהשית עי"ש זוה"ח א שם לג ב מד"ר משלי א שם ב ספרי, דברים תנחו' שמות תשא סה"ז כד: (יב) ר"ר א וכ' שי"ר א זוהר תולדות זו"ח ז ב פסדר"כ יד תנחו' חקת:

רש"י

ארבעים אלף איסטבלאות: (ז) לא יעדרו דבר. אפי' של ימות החמה בימות הגשמים: (ח) והשעורים והתבן. היו נותנים אלו הנציבים אל המקום אשר יהיה שם המלך: (י) מחכמת כל בני קדם. מה היא חכמת בני קדם יודעים במזלות וכו' כדאיתא בפסיקתא דפרה אדומה וכל הפרשה הזאת נדרשת שם לפי משמעה: (יא) ויחכם מכל האדם. כמשמעו: איתן והימן וכלכל ודרדע. אחין היו בני זרח בן יהודה שנאמר בדברי הימים א' (ב' ו') ובני זרח זמרי ואיתן (היו לוים משוררים): בני מחול. היו יודעים ליסד מזמורים האמורים במחולות שיר שהיו הלוים אומרים על דוכנם מזמורים שיסדו הם' תהלים משכיל לאיתן האזרחי ומשכיל להימן האזרחי. מ"א בפסיקתא. מכל האדם זה אדם הראשון. איתן האזרחי. זה אברהם. הימן זה משה. וכלכל זה יוסף. ודרדע זה דור המדבר. מחול שנמחל להם על מעשה העגל: (יב) שלשת אלפים משל. שלשת לימודי משלות שלש פעמים כתוב משלי שלמה בספר משלי: ויהי שירו חמשה. שלשה אלה

מצודת ציון

(ז) יעדרו. יחסרו כמו איש לא נעדר (שם מ'): (ח) ולרכש. שם מין בהמה ממהרת לרוץ וכן רוכבי הרכש (אסתר ח'):

מצודת דוד

באלו פעם באלו: (ז) ואת כל הקרב. הם הבאים אליו מארצות העובדי גלולים: לא יעדרו דבר. מכל הדברי' הצריך להם: (ח) אשר יהיה שם. קבוצת הסוסים והרכש: איש כמשפטו. כל נציב בחדשו: (ט) ורחב לב. להחזיק בה כל מיני חכמות ובכ"א ידיעות הרבה כחול וגו': (י) מחכמת בני קדם. שהיו יודעים במזלות ועוננים בטייר ושיח לשון העופות: ומכל חכמת מצרים. שהיו בקיאים בחכמת הטבע והשמושים היסודות: (יא) מאיתן וגו'. ארבעה האנשים האלו היו מפורסמים בדורו לחכמים גדולים וחכמת שלמה עלתה על כולם: (יב) שלשת אלפים משל. המשיל בשכלו ובדא מלבו משלים להכניס בלב יראת ה' והנה המשלים

השאלות

וכו', כי הוא רודה בכל עבר הנהר וכו', וכן מ"ש בפסוק ז' וכלכלו הנציבים וכו' הוא מיותר בכבר אמר זה, גם הסתירה שיש בענין מספר הארוות סוסים בין ספר זה לספר ד"ה:

לב מלכים

השיג כל הצריך לו, בין אל שולחן המלך בין מה שצריך לצורך הסוסים, וגם הביאו כל הצריך עד המקום אשר יהיה שם: (ט) **ויתן אלהים** חוץ מהחכמת ההנהגה שדבר בה עד הנה **נתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד** וכבר בארנו בפירוש ספר משלי בפרטות ההבדל בין חכמה ותבונה, בחכמה כלול כל חכמת המדות וכל ענינים שנופל עליהם טוב ורע ובתבונה כלולה החכמה העיונית שנופל עליה שם אמת ושקר, **ורוחב לב** לדעת כל פרטי החכמות והתכונות ומיניהם אשר אין להם סוף: (י) **ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם** שהיו מחוכמים בחכמת התכונה ודומיה וחכמת מצרים שהיו חכמים בחכמת הטבע ומזגי הדברים עד שהיו יכולים להפך הדברים בלהטיהם: (יא) **ויחכם מכל האדם**, שהם החכמים הגדולים והרשומים שהיו בזמנו, וכבר ידעת מה שדרשו חז"ל בזה, ועי' במהרי"א שאמר באורך ההבדל שבין חכמת שלמה ליתר החכמים, שעל שהיתה חכמתו בדרך הנס השיג הכל מן הקודם אל המאוחר בידיעה פתאומית לא בידיעה הדרגיית שלא תושג רק ע"י השגת החושים ובעמל ויגיעה וברב זמן ובריבוי ההוצעות והיא עלולה לטעות וא"א לו שישיג שרשי הדברים וצורותיהם העצמיים ולא השכלים המופשטים מחומר, עי"ש באורך: (יב) **וידבר** חוץ מן החכמה הקבועה בלבו, דבר ג"כ דברי חכמה ברוה"ק וחבר ספרים, שהם **שלשת אלפים משל** הוא ספר משלי שנחלק לשלשה חלקים, כמבואר בפירוש, ור"ל שלשת למודים (מלשון ואאלפך חכמה) **ויהי שירו חמשה ואלף** הוא ספר שה"ש שנחלק להמשה

וָאָֽלֶף׃ יג וַיְדַבֵּר֙ עַל־הָ֣עֵצִ֔ים מִן־הָאֶ֙רֶז֙ אֲשֶׁ֣ר בַּלְּבָנ֔וֹן וְעַד֙ הָֽאֵז֔וֹב אֲשֶׁ֥ר יֹצֵ֖א בַּקִּ֑יר וַיְדַבֵּר֙ עַל־הַבְּהֵמָ֣ה וְעַל־הָע֔וֹף וְעַל־הָרֶ֖מֶשׂ וְעַל־הַדָּגִֽים׃ יד וַיָּבֹ֙אוּ֙ מִכָּל־הָ֣עַמִּ֔ים לִשְׁמֹ֕עַ אֵ֖ת חָכְמַ֣ת שְׁלֹמֹ֑ה מֵאֵת֙ כָּל־מַלְכֵ֣י הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֥ר שָׁמְע֖וּ אֶת־חָכְמָתֽוֹ׃ טו וַיִּשְׁלַח֩ חִירָ֨ם מֶֽלֶךְ־צ֜וֹר אֶת־עֲבָדָיו֙ אֶל־שְׁלֹמֹ֔ה כִּ֣י שָׁמַ֔ע כִּ֥י אֹת֛וֹ מָשְׁח֥וּ לְמֶ֖לֶךְ תַּ֣חַת אָבִ֑יהוּ כִּ֣י אֹהֵ֗ב הָיָ֥ה חִירָ֛ם לְדָוִ֖ד כָּל־הַיָּמִֽים׃ טז וַיִּשְׁלַ֣ח שְׁלֹמֹ֔ה אֶל־

ע"ש (יג) ש"ר יז במד"ר יט זוהר תזריע פקודתא יד בר"ע הג (יד) קס"ר א: (טו) בר"ר פה: חירם

רש"י

שיר השירים וקהלת: ואלף. בכל א' כדי הוא ללמוד. ומדרש אגדה שהיה אומר בכל פסוק שלשת אלפים משל ועל כל משל אלף וחמשה טעמים: (יג) וידבר על העצים. מה רפואת כל אחד ועץ פלוני יפה לבנין פלוני וליטע בקרקע פלונית וכן על הבהמה מה רפואתה ועיקר גדוליה ומאכלה. ומ"א מה ראה מצורע ליטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים ועל הבהמה ועל העוף מה ראה זה להיות כשר בשחיטה בסימן אחד

מצודת דוד

שהם אינם נמצאים אצלנו כי רבים מספריו נאבדו מאתנו ובאו לידי האומות ומהם העתיקו מלים וקראם על שמם והאולם גנוב הוא אתם: ויהי שירו. גם עשה שירים במספר חמשה ואלף ואף כמה אינם אתנו כי נאבדו: (יג) וידבר על העצים. אמר טבעי כל העצים והשכון הרכבת היסודות אשר בכל אחד: מן הארז וגו'. ר"ל בכל מיני העצים והעשבים מגדול ועד קטן: על הבהמה וגו'. טבעם והרכבת היסודות אשר בהם: (יד) מאת כל מלכי הארץ. כי כל מלכי הארץ היו באים אל שלמה לשמוע חכמתו ובשובם באו העמים אל מלכיהם לשמוע מהם חכמת שלמה: (טו) אל שלמה. לדבר על לבו דברי שלום ואמת וכמנהג המלכים זה לזה:

מצודת ציון

(י) ותרב. מלשון רבוי: (יג) האזוב. שם עשב מה: בקיר. בכותל: הרמש. הם השרצים הנמוכים קרוי הרגל הרוחשים

לב מלכים

שירים ושיר האחרון המתחיל אחות לנו קטנה שאומר שם איש יביא בפריו אלף כסף, האלף לך שלמה נקראת שיר האלף, כמו שבארנו זאת ת"ל בפי' שירי הנפש: (יג) וידבר גם חבר חבורים רבים על חכמת הטבע שבם דבר על הצומח בכל מיניו, מן הארז עד האזוב, וכן בחכמת הבע"ח לכל מיניהם, ההולך על ארבע, והמעופף והשוחה במים, והרמש שכולל האמפיביאן וגם הרמשים הקטנים: (יד) ויבואו פי' מהרי"א שמאת מלכי הארץ ששמעו שמע חכמתו נשלחו שלוחים מכל העמים חכמי עם ועם לשמוע את חכמת שלמה, וי"מ שמלכי הארץ באו לשמוע חכמתו, ובשובם למדינתם באו כל העמים ללמוד לקח מפיהם מה ששמעו המלכים ממנו, וי"ל שרמז בזה על ספר קהלת שנאמר בהקהל, ובו דבר בדרך החקירה והחיפוש על כל עניני העולם, והיה בזה לימוד גם להמלכים להשכיל הנהגת העולם, גם להמון העמים יחד: (טו) וישלח חירם הנה בשמואל ב' (ה' י"א) נזכר שחירם שלח מלאכים אל דוד ועצי ארזים וחרשי עץ וכו' ויבנו בית לדוד, ופה אמר ששלח את עבדיו, כי שם רצה לכרות עמו ברית בפעם הראשונה, והיה צריך לשלוח מלאכים, ששם מלאך הוכח על ההולך בשליחות נכבד, כי הן שרים נכבדים ומלאכים מליצים ומורשים מאת המלך לכרות עמו הברית עפ"י הקשורים שיעשו ביניהם, אבל עם שלמה לא היה צריך לחדש ברית חדש, כי הוא עומד תחת אביו והברית שהי"ל עם אביו נכונה גם לבנו המולך אחריו, ולא שלח רק עבדיו, לברכו ולדרוש שלומו, ומפ' כי שמע כי אותו משחו ולכן שלח עבדיו ולא הוצרך לשלוח מלאכים כי אהב היה חירם לדוד כל הימים. והברית נאמן וקיים ביניהם מכבר עפ"י הברית שביני לבין דוד: (טז) וישלח שלמה הנה מהרי"א העיר והפלא על החלופים שבין הספור שבכאן אל הנז' בד"ה, ובאשר דרכו ביישוב החלופים לא נכונה אצלי, הנני מעתיק הלשון בד"ה להעיר עליהם ולבחון היטב ענינם: שם כתוב (ב' ב') וישלח שלמה אל חירם מלך צור לאמר כאשר עשית עם דוד אבי ותשלח לו ארזים לבנות לו בית לשבת בו, הנה אני בונה בית לשם ה' אלהי להקדיש לו להקטיר לפניו קטרת סמים ומערכת תמיד, ועולות לבקר ולערב לשבתות ולחדשים ולמועדי ה' אלהינו לעולם זאת על ישראל, והבית אשר אני בונה גדול כי גדול אלהינו מכל האלהים, ומי יעצר כח לבנות לו בית כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו ומי אני אשר אבנה לו בית כי אם להקטיר לפניו, ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב בכסף וכו' ויודע לפתח פתוחים עם החכמים אשר עמי וכו' ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון כי אני ידעתי אשר עבדיך יודעים לכרות עצי לבנון והנה עבדי עם עבדיך, ולהכין לי עצים לרוב כי הבית אשר אני בונה גדול והפלא, והנה לחוטבים לכורתי העצים נתתי חטים מכות לעבדיך כורים עשרים אלף ושעורים כורים

חִירָם לֵאמֹר׃ יז אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־דָּוִד אָבִי כִּי לֹא יָכֹל לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו מִפְּנֵי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר סְבָבֻהוּ עַד תֵּת־יְהוָה אֹתָם תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלָו׃ יח וְעַתָּה הֵנִיחַ יְהוָה אֱלֹהַי לִי מִסָּבִיב

ע"ש (יח) שמו"ר טו : רגליו ק' אין

רש"י

וזה בשני סימנין ודגים והגבים בלא כלום: (יז) לא יכול לבנות בית וגו'. לא היה רשאי מפני המלחמה והכתוב אומר והניח לכם מכל אויביכם מסביב ואחר כך והיה המקום וגו' לשכנו תדרשו וגו' (דברים י"ב ה):

מצודת ציון

בארץ כמו הרמש הרומש על הארץ (בראשית א'): (יח) הניח מל' מנוחה: אין שטן. אין מקטרג: פגע. ענין פגישה

מצודת דוד

(יז) עד תת. רלה לומר אבי היה מוטרד במלחמה כל ימיו עד

לב מלכים

עשרים אלף ויין בתים עשרים אלף ושמן בתים עשרים אלף, ויאמר חירם מלך צור בכתב וישלח אל שלמה באהבת ה' את עמו נתנך עליהם מלך, ויאמר חירם ברוך ה' אלהי ישראל אשר עשה את השמים ואת הארץ אשר נתן לדוד המלך בן חכם יודע שכל ובינה אשר יבנה בית לה' ובית למלכותו, ועתה שלחתי איש חכם יודע בינה לחירם אבי וכו' ועתה החטים והשעורים היין והשמן אשר אמר, אדוני ישלח לעבדיו ואנחנו נכרות עצים מן הלבנון ככל צרכך ונביאם לך רפסדות על ים יפו ואתה תעלה אותם ירושלים ע"כ. והנה לא נזכר שם השליחות ובשליחות של שלמה הראשון ששלח חירם עבדיו אל שלמה כתוב כאן בהודעת דבריו ענין אחר ושם כתוב ענין אחר מדברים אחרים לגמרי, וגם השאלה דכאן משונה מן השאלה דשם, פה כתוב צוה ויכרתו לי ארזים, שמשמע שלא בקש רק פועלים שיכרתו הארזים מן הלבנון אשר בארץ ישראל, ושם כתוב ושלח לי עצי ארזים שמורה שישלח לו מן הלבנון אשר בגבול חירם, והוסיף ברושים ואלגומים וששלח לו עצי ארזים לרוב שלא נזכר בבקשה דפה, שם פירש השכר עשרים אלף כור חטים וכו' ופה נזכר ושכר עבדיך אתן לך ככל אשר תאמר הרי רצה שחירם יקוב שכרו עליו ויתן, פה אמר כי אתה ידעת כי אין בנו איש ושם אמר כי אני ידעתי, ושם הוסיף לבקש איש הכם לעשות בזהב וכו' שלא נזכר פה, וכן תשובת חירם משונה בשני המספרים, פה אמר שהשיב שמעתי את אשר שלחת אלי וכו' ושם הוסיף דברים רבים, מכל זה נראה בעליל, שהיו בזה משנה שליחות, תחלה שלח חירם אל שלמה לנחמו ולחזק עמו הברית והאהבה, ואז שלח שלמה אל חירם וחירם השיב אל שלמה הדברים שנז' פה, ואחרי תשובה חירם חזר שלמה ושלח אל חירם וחירם השיב הדברים שנזכר בד"ה, באופן שעזרא הסופר השלים בד"ה הדברים שהזכיר כאן, והדברים המבוארים כאן לא הוצרך לשנות שנית, וכמו שנבאר. ועתה נבאר בפרט, שלמה בשאלתו הראשונה לא שאל תיכף שישלח לו עצי ארזים הרבה מהלבנון שבגבול חירם, כי בחכמתו התחיל בשאלה קטנה, שאינו מבקש רק יתן רשות לעבדיו האומנים לכרות עצים, ר"ל שיעשו מלאכתו לכרות ארזי לבנון אשר בא"י, והקדים לשאלתו הודעה שעל פיה יתנדב חירם מעצמו לתת לו יותר מאשר בקש: (יז) אתה ידעת, הקדים התנצלות על דוד אביו שלא התעסק בדבר הגדול הזה, כי לא היה זה מרפיון ידים, רק שהיה טרוד תמיד במלחמותיו, ויש בזה ג' כונות אם כפשוטו שלבנות בנין גדול כזה צריך עת שלוה והשקט, ואם מפני שכן גם מצות התורה שלא יבנו בית הנבחר עד יניח ה' להם מכל אויביהם, כמ"ש חז"ל ג' מצות נצטוו ישראל למנות מלך ולהכרית זרע עמלק ולבנות בהב"ח, והוכיחו שם שבנין הבחירה יהיה בסוף כמ"ש והניח ה' וכו' והיה המקום אשר יבחר, ועוד ענין שלישי בארתי, בדרושי הה"ש, כי באשר עקר המצוה הזאת איננה הבנין עצמו רק אם יבנו הבית יהיה לשם ה' בלבד מבלי שום פניה חיצונית שיכוונו להשיג על ידו איזה כבוד או תועלת לעצמם, וכמו שדייק פה במ"ש ג' פעמים לשם ה' אלהיו, לשם ה' אלהי, לשמי, וידוע שקשה מאד על טבע האדם לעשות דבר שמצפה ממנו ריוח גדול ותועלת, ולא יפנה כלל להנאת עצמו, רק יעשהו לשם ה' כמ"ש שם באורך, וכבר הובטח דוד ע"י נתן שע"י בנין הבית ימצאו מנוחה מן האויבים כמ"ש בברכות (דף ז) כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו שנא' ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו, שהבטיח לו שאחרי יבנה הבית ימצאו מנוחה מאויביהם, וא"כ היה נמנע שיבנה דוד הבית בכוונה נקי' לשם ה' בלבד, באשר היה מצפה ג"כ התועלת שימצא ממנו לנוח מאויביו סביב שהו עליו כל היום, רק שלמה שבל"ז היה שלום בימיו, והובטח ע"י נתן שיהיה איש מנוחה היה נקל לו לבנות הבית בכוונה שלמה מיוחדת לשם ה' מבלי שום פניה חיצונית, וז"ש אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכול לבנות בית לשם ה' אלהיו, ר"ל שלא הי' יכול לבנותו בכוונה לשם ה' בלבד מבלי פניה חיצונית, מפני המלחמות אשר סבבוהו, והיה עולה בלבו בהכרח ג"כ תועלת עצמו שבונה הבית מפני המלחמה למצוא מנוחה מאויביו, (יח) ועתה שכבר הניח ה' אלהי לי מסביב וגם בלא המקדש אין לי מלחמה עם האויבים כי אין

אֵין שָׂטָן וְאֵין פֶּגַע רָע׃ יט וְהִנְנִי אֹמֵר לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָי
כַּאֲשֶׁר ׀ דִּבֶּר יְהוָה אֶל־דָּוִד אָבִי לֵאמֹר בִּנְךָ אֲשֶׁר אֶתֵּן תַּחְתֶּיךָ
עַל־כִּסְאֶךָ הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי׃ כ וְעַתָּה צַוֵּה וְיִכְרְתוּ־לִי אֲרָזִים
מִן־הַלְּבָנוֹן וַעֲבָדַי יִהְיוּ עִם־עֲבָדֶיךָ וּשְׂכַר עֲבָדֶיךָ אֶתֵּן לְךָ כְּכֹל
אֲשֶׁר תֹּאמֵר כִּי ׀ אַתָּה יָדַעְתָּ כִּי אֵין בָּנוּ אִישׁ יֹדֵעַ לִכְרָת־עֵצִים
כַּצִּדֹנִים׃ כא וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ חִירָם אֶת־דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה וַיִּשְׂמַח מְאֹד
וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן לְדָוִד בֵּן חָכָם עַל־הָעָם הָרָב
הַזֶּה׃ כב וַיִּשְׁלַח חִירָם אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר שָׁמַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ
אֵלָי אֲנִי אֶעֱשֶׂה אֶת־כָּל־חֶפְצְךָ בַּעֲצֵי אֲרָזִים וּבַעֲצֵי בְרוֹשִׁים׃
כג עֲבָדַי יֹרִדוּ מִן־הַלְּבָנוֹן יָמָּה וַאֲנִי אֲשִׂימֵם דֹּבְרוֹת בַּיָּם עַד־הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח אֵלַי וְנִפַּצְתִּים שָׁם וְאַתָּה תִשָּׂא וְאַתָּה תַּעֲשֶׂה אֶת־

המ' בצרי

רש"י

(כ) כצדנים. שכנים ליער לצד אחד היו ובממשלתו של חירם: (כג) אשימם דברות. רפסודות קורא להם

מצודת דוד

בשלומו עמדו ובעזר ה' הנם תחת רגלו: (כ) ויכרתו לי ארזים. לצורך הבנין: מן הלבנון. אשר הוא בארץ חירם: ועבדי יהיו וגו'. גם עבדי יהיו עמהם לעזרה: כי אין בנו וגו'. ולזה יכרתו עבדיך: כצדונים. צור וצידון קרובים זה לזה והם ממלכה אחת: (כא) וישמח מאד. לפי שמתוך סדור דבריו הכיר חירם בחכמתו ובד"ה מאריך יותר ביופי סדור דבריו וקצר כאן: על העם. מולך על העם והוא מקרא קצר: (כב) כל חפצך. מה שתרצה: ובעצי ברושים. עם כי לא שאל על הברושים הבטיחו לעשות חפצו גם בזה: (כג) ימה. אל הים הסמוך ללבנון: ואני אשימם. ר"ל עבדי יקשרום אלו באלו להנהיגם בים עד המקום אשר תאוה ושמה יתירו הקשרים לנפצם ולפזרם אלו מאלו למען יוכלו לשאת כל קורה לבדה: ואתה. ר"ל עבדיך ישאו משם להביאם למקום הבנין: את חפצי. בעבור עלי

מצודת ציון

וכן ויפגע במקום (בראשית כ"ח): (כ) הלבנון. שם יער: (כג) דברות. ענינו קורות קשורות יחד להנהיג אותם דרך המים כי וינהג את הצאן (שמות ג') תרגומו ודבר וכן ורעו

לב מלכים

שטן מן האומות הקרובים ואין פגע רע, שיפגעני אויב מרחוק בדרך מקרה: (יט) והנני אומר, ר"ל אני הוא שיכול לאמר לבנות בית לשם ה' אלהי היינו בכוונה מיוחדת לשם ה' בלא שום פניה חיצונית, אחר שאין לי לקוות למצוא על ידי הבית מנוחה ממלחמות, כאשר דבר ה' אל דוד אבי שבנך אשר אתן תחתיך על כסאך, והוא כבר ימצא ממלכה נכונה בשלות השקט הוא יבנה הבית לשמי דייקא לשם ה' ביחוד, שזה העיקר הגדול בבנין הקדוש הזה: (כ) ועתה צוה אחר ההודעה הזאת שמוכרח שרוצה לבנות בנין גדול והפלא מאד, עד שלא הי' בכח דוד אביו לבנותו הגם שהיה מלך גדול ונורא למלכי ארץ, בקש שאלה קטנה מאד, והוא שיתן רשות לאומנים וחרשי עץ אשר במלכותו שיעשו מלאכת שלמה ויעזרו לעבדיו לכרות ארזים מן הלבנון אשר בגבול א"י, שעז"א ועתה צוה ויכרתו, לא בקש שיתן לו ארזים משלו רק אומנים כורתי ארזים, שיעשו מלאכה ביער הלבנון שבא"י, ושהוא ישלם שכר פעולתם כפי שיקצב עליו חירם, ובאר הטעם שמבקש אומנים מאתו, מפני שהוא יודע שלא נמצא בישראל איש יודע לכרת עצים כצדונים: (כא) ויהי בשמוע חירם את דברי שלמה, הנה חירם הבין מדברי שלמה כי בלבו מבקש דבר גדול יותר ממה ששאל, כי על אומנים לבד לא היה צריך להציע בארוך שדוד אביו לא היה יכול לבנות הבית שזה מורה על גדולת הבנין ושהוא גם כן צריך עזר וסעד אל הבנין, ומזה הבין שרמז לו שהוא יתן לו ארזים משלו, כי בחלק הלבנון שאצל צור היו ארזים וברושים טובים יותר ולרוב מאד, וז"ש ויהי בשמוע ר"ל כאשר הבין דבריו שמח מאד וברך ה'. אשר נתן לדוד בן חכם, כי זה מורה על רוב חכמתו ששאל מעט כפי המוסר והנימוס ובכ"ז כלל דבריו כפי תבונתו שחירם בעצמו יבין את זאת להפריז לו כרצונו: (כב) וישלח וכו', שמעתי וכו' ר"ל הבנתי את אשר שלחת אלי, אני אעשה את כל חפצך בעצי ארזים, לא אמר אעשה את שאלתך רק את כל חפצך ר"ל מה שחפצת בלבך הגם שלא שאלת בפיך שאתה חפץ שאתן לך עצי ארזים מהלבנון אשר בצור וכן אעשה: (כג) עבדי יורידו מהלבנון שבגבול צור אל הים, וקבל עליו להוליכם עד המקום שיפרע

חֶפְצִי לָתֵת לֶחֶם בֵּיתִי: כד וַיְהִי חִירוֹם נֹתֵן לִשְׁלֹמֹה עֲצֵי אֲרָזִים וַעֲצֵי בְרוֹשִׁים כָּל־חֶפְצוֹ: כה וּשְׁלֹמֹה נָתַן לְחִירָם עֶשְׂרִים אֶלֶף כֹּר חִטִּים מַכֹּלֶת לְבֵיתוֹ וְעֶשְׂרִים כֹּר שֶׁמֶן כָּתִית כֹּה־יִתֵּן שְׁלֹמֹה לְחִירָם שָׁנָה בְשָׁנָה: כו וַיהוָה נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ וַיְהִי שָׁלֹם בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם: כז וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ: כח וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בלבנון

ת״א וה׳ נתן הכמה. ס׳ הזוהר פ׳ תרומה ופ׳ אחרי מות:

ע״ש (כה) במד״ר עז: (כו) זוהר בראשית ויגא אחרי פנחס ספר הבהיר זו״ח ז׳ ב׳ יג ב מדרש משלי א:

רש״י

בדברי הימים ב׳ (ב׳ ט״ו) ובלשון אשכנז פלויי״ן ובלע״ז רי״ץ קושרין העצים זה עם זה ומציפין אותן על פני המים ומוליכין אותן כמו שמוליכין הספינות: עד המקום אשר תשלח אלי. אשר תודיעני להביאם שם: ונפצתים שם. כשמתיר אגדן ומוציאן אל היבשה כל עץ ועץ לעצמו היא קרויה ניפוץ (כל דבר שלם שמחלקים קרוי ניפוץ) דיספי״יר בלע״ז: (כה) מכלת. לשון מאכל: שמן כתית. שמן נקי שאין זיתים נטחנים בריחים אלא כותש במכתשת ואין מעלה שמרים כל כך כמו הטחון: (כז) ויהי המס. עולה לשכר של שלשים אלף איש: (כח) חליפות. כמו שמפרש ואומר חדש יהיו בלבנון כשהיו עשרת אלפים איש בהרי בלבנון והעשרים אלף איש בביתו במרחשון מתחלפים עשרת האלפים השניים ויוצאים ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובכסליו יוצאים עשרת אלפים השלישים ויוצאים ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובטבת יוצאים הראשונים וחוזרים ללבנון וכן חוזרים חלילה נמצאו כל עשרת אלפים שבהם חדש בלבנון ושני חדשים בביתם: על

מצודת ציון

כבשים כדברם (ישעיה ה׳): (כה) כתית. עשוי מזותים כתושים שהוא יותר טוב מהעשוי מזיתים טחונים: כה יתן.

מצודת דוד

יערי ועבודת אנשי תעשה חפצי בתת לחם לאנשי ביתי: (כה) מכלת. כמו מאכולת ר״ל מאכל לאנשי ביתו: שמן. על שחירם הוסיף על שאלתו בתת לו עצי ברושים הוסיף גם הוא על שאלת חירם בתת לו שמן: שנה בשנה. במשך הזמן אשר כרתו העצים מהלבנון: (כו) ויהי שלום. בעבור כח החכמה הנ״אל׳ בשלמה חפץ חירם להיות עמו בשלום: (כז) מס מכל ישראל. המס היה שנתנו אנשים ללכת בלבנון לכרות העצים עם עבדי חירם: (כח) בחדש. בכל חודש לא עבדו כ״א עשרת אלפים: חליפות. היו מתחלפים בכל חודש כי חודש אחד היו בלבנון ואח״ז היו שני חדשים בביתם מבך הזמן שהלכו עשרת אלפים השניים והשלישים ואח״ז

לב מלכים

שלמה, ומשם ישאם לירושלים, והתנה עמו שבעבור זה **תעשה את חפצי לתת לי לחם ביתי:** (כד—כה) וספר שכן היה **שחירם נתן לו עצי ארזים ועצי ברושים ושלמה נתן לו** ללחם ביתו **עשרים אלף כור חטים ועשרים אלף כור שמן כתית מדי שנה בשנה**, ופה לא השלים הספור, והשלימו עזרא בד״ה, שאחר השליחות הזה הנזכר פה, שגרלה לו לתת לו עצים משלו, חזר שלמה ושלח אליו השליחות שנזכר בד״ה **כאשר עשית חסד עם דוד אבי ותשלח לו ארזים לבנות לו בית לשבת בו**, ר״ל הלא זה דומה כמו שעשית עם דוד ששלחת לו ארזים משלך, וכן הבטחת לעשות עמדי, אבל **אני הנה בונה לשם ה׳ אלהי וכו׳ והבית אשר אני בונה גדול**, וע״כ תוסיף בחסדך לשלוח ג״כ **איש חכם לעשות בזהב ובכסף וכו׳ ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים** מהלבנון הוסיף שני דברים איש חכם לעשות בזהב, גם שישלח אלגומים, והוסיף עוד והכין לי עצים לרוב, ושם פרט שכר העבדים החוטבים וכורתי העצים, שלהם נתן עשרים אלף כור חטים וכן שעורים, וגם יין ושמן כ״א עשרים אלף בתים, וע״ז באה התשובה מן חירם פעם שנית בכתב ששלח לו איש חכם יודע בינה לחירם אביו, וכן גלה לו שגרלה בהשכר שפרט לעבדי חירם ושהוא יביא לו העצים על ים יפו שמשם יעלם לירושלים: (כו) **וה׳ נתן חכמה לשלמה**, ספר כי השלום שהיה בין שלמה ובין חירם לא היה מצד שהיה לו אהבה עם דוד אביו, רק מצד חכמת שלמה, כי מה שעשה חירם שלום עם דוד היה בעבור שהיה איש מלחמה כובש ארצות והיה צריך לעזרתו, ומה שהיה לו שלום עם שלמה היה בעבור רוב חכמתו, ושלזה הוסיף לכרות עמו ברית האהבה: (כז כח) **ויעל המלך**, הנה עבדי חירם עשו מלאכה עם עבדי שלמה ביער אשר בגבול חירם, והון מזה כרת ג״כ ארזים מהלבנון שבגבול שלמה, כי היה נצרך גם אל עצים קטנים שהם ימצאו בגבול ישראל ולמלאכה זו העלה מס שלשים אלף איש, שתמיד עסקו עשרת אלפים בכל חדש, ועשרים אלף מהם נשארו

בביתם

בַּלְּבָנוֹן שְׁנַיִם חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס׃ כט וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר׃ ל לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם הָעֹשִׂים בַּמְּלָאכָה׃ לא וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבָּיִת אַבְנֵי גָזִית׃ לב וַיִּפְסְלוּ בֹּנֵי שְׁלֹמֹה

ת"א ויהי לשלמה. יבמות ע"ט: קמץ בפרחא

רש"י

ובני

המס לגבותו: (כט) שבעים אלף נשא סבל. להביא האבנים מן ההר לעיר ושמונים אלף החוצבים אותם בהר הרי מאה וחמשים אלף וכולם גרים גרורים היו שנתגיירו מחמת גדולת שלמה ושולחנו. וכן כתוב בדה"ב (ב' ט"ז) ויספר שלמה את כל הגרים וימצאו מאה וחמשים אלף ויעש מהם ע' אלף וגו': (ל) משרי הנצבים. נוגשים ונצבים על עושי המלאכה: שלשת אלפים ושלש מאות. ובדברי הימים ב' (ב' י"ז) הוא אומר ושש מאות. אומר אני שלשת אלפים ושלש מאות היו ממונים על מאה וחמשים אלף שכל אחד ממונה על ארבעים וחמשה ויותר. והג' מאות שנוספים בדברי הימים היו ממונים על כולם שכל אחד ממונה על חמש מאות ויותר. ותדע שהרי יש עוד שני כתובים בדבר זה מכחישין זה את זה שנאמר בו בספר זה ואלה שרי הנצבים אשר לשלמה חמש מאות וחמשים ובד"ה הוא אומר מאתים וחמשים הרי ארבע מקראות מכחישין זה את זה אבל יש לנו לפרש שבמקראות האחרונים ממונים על כולן. ולשלמה היו אלו הגרים להיות נושא סבל ולחצוב אבנים בהר ויהיו לו אחר עושי המלאכה לערי המסכנות שהם אזרחיים שאלו הכתובים אמורים שם. ובספר מלכים מנה את הנציבים הגרים שני מניינים שרי הארבעים והחמשה לבדם והשלש מאות החשובים לצרף עם מאתים וחמשים שהיו ממונים על עושי ערי המסכנות ומנה חמש מאות וחמשים שרים ובדברי הימים מנה כל נציבי הגרים לעצמן הגדולים עם הקטנים שלשת אלפים ושש מאות וכולן גרים. ונציבי ערי המסכנות שהיו ישראל מאתים וחמשים מנה לעצמן: הרדים בעם העשים במלאכה. הנוגשים את העם עושי המלאכה: (לא) ויסעו. מן ההר לשון עקירה: אבנים יקרות. כבדות: אבני גזית. נפסלות ומסותתות. ואת"ת והרי כבר נאמר ומקבות והגרזן לא נשמע בבית בהבנותו פירושו כל ברזל לא נשמע בבית בהבנותו אלא שהיה מסתת מבחוץ ומכניס ובונה מבפנים כך נדרש בסוטה: (לב) ויפסלו. בהרים: והגבלים. אומה

מצודת דוד

חזרו הראשונים ללכת וכן חזרו חלילה: על המס. לסדרות לכ"א ללכת בהדבר: (כט) נשא סבל. היו עומסים על הכתף משא האבנים ממקום המחצב אל מקום הבנין ובד"ה נאמר שנושאי הסבל והחוצבים בהר היו גרים ויתכן שהיו מהגבעונים: (ל) לבד. המספר הזה היה לבד השרים הממונים על המלאכה שהיו שלשת אלפים ושלש מאות ובד"ה נאמר ושש מאות ויתכן כי שלש המאות הנוספים שם המה היו ממונים על הממונים: הרדים. הנוגשים בעם עושי המלאכה: (לא) ויסעו. ת"י ועקרו: יקרות. על כי אבנים כאלה טובות ליסוד הבנין: אבני גזית. כמו ואבני גזית ור"ל מסותתות ישרות השטחים ונכונות הזוויות כאופן היותר נאות לבנות מהן כותלי הבית ממעל. או הוא בלא חסרון הוי"ו ועל אבני היסוד יאמר שהיו גם הם אבני גזית עם שאין מהדרך להקפיד באבני היסוד הנכסים מעין שאדם אם יהיו

מצודת ציון

כן היה נותן: (כט) סבל. ענין משא כמו יסור סבלו מעל שכמך (שם י'): חצב. כן נקרא כריתת האבנים ממקום גדולם כמו וגם יקב חצב בו (שם ה'): (ל) משרי הנצבים. כמו משרים הנצבים: הרדים. המושלים ונוגשים: (לא) יקרות. כבדות ומקפיות: גזית. מל' גזוזה ור"ל מסותתות ביותר: (לב) ויפסלו. ענין השוואה והחלקת פני האבנים כמו פסל לך (שמות ל"ד): בני. אומני בנין: והגבלים. אנשי גבל

לב מלכים

בביתם שני חדשים לעסוק בצרכי ביתם: (כט) ויהי לשלמה ועוד היה לו מן הגרים שהיו בא"י (הם הגבעונים והאחרים שנשארו מן האומות אשר לא הורישו ב"י) והיו ק"ן אלף איש ועשה מהם **שבעים אלף נושא סבל** לשאת העצים מן הלבנון שבגבול שלמה ומן ים יפו עד ירושלים, ולשאת האבנים מן ההר אל מקום הבנין, **ושמונים אלף חוצבים בהר**: (ל) **לבד משרי הנצבים** שהיו ממונים עליהם **שלשת אלפים ושלש מאות**, ובד"ה אומר שהיו ג' אלפים ושש מאות, והיינו כי היו שלשת אלפים שרי חמשים, ושלש מאות שרי חמש מאות, והם הרודי' בעם העושים במלאכה, ובד"ה שכתוב ושש מאות מנצחים, הם היו ממונים על הג' אלפים הנצבים כל אחד ממונה על עשר: (לא) **ויצו המלך** ספר שצוה **להסיע אבנים** גדולות בכמות ויקרות באיכות, ר"ל אבני שיש טהור **ליסד הבית** שהגם שדרך העולם שביסוד מניחים אבנים פחותים צוה שגם אל היסוד יבחרו אבנים גדולות וכבדות ושתהיינה **אבני גזית**: (לב) ויפסלו ואחרי שקצצו העצים מן היער והסיעו האבנים מן המחצב אז עסקו הבונים לפסלם ולהשוותם וליפותם, ובזה הכינו הכל שיהיה מוכן אל הבנין, באופן שכל מה שהביאו אל הבית היה מופסל בכל הלכותיו שלא היה צריך לעשות בו דבר רק להניחו במקומו וכמ"ש ומקבות והגרזן וכל ברזל לא נשמע בבית בהבנותו:

וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לִבְנוֹת הַבָּיִת׃ **ו** א וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה׃ ב וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ׃ ג וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת׃ ד וַיַּעַשׂ לַבַּיִת

קמץ בז"ק

חלוני

ת"א ויהי בשמונים שנה. ר"ה ב' ו"א מגילה ו': והבית אשר בנה. יומא נ"ב סוכה ח' בתרא נ"ט בנהדרין ז': ויעש וגו'. מנחות ס"ו:

ע"ש (א) מכילתא יתרו בחדש א. ספרי בהעלותך ברכה ירושלמי ר"ה א ה: (ד) ויק"ר לא במד"ר טו תנחו' בהעלותך:

רש"י

שמה גבל בקיאים לסתת אבנים ולבנות כמה שנאמר (ביחזקאל כ"ז ט') בלור זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך: ויכינו. לשון הזמנה:

ו (א) בחדש זו. הוא אייר דאית ביה זיוא לאילני וכן תירגם יונתן זיו מלניא: הוא החדש השני. למנין החדשים שהרי ניסן ראש השנה להדשים: למלך שלמה. מוסב על השנה הרביעית רביעית למלכות שלמה וכן הוא אומר בדברי הימים (ב' ג' ב') ויחל לבנותו בחדש השני בשנת ארבע למלכותו: (ב) ששים אמה. ההיכל והדביר יחד: (ג) והאולם על פני. לפני ההיכל בכניסתו: ארכו על פני רחב הבית. אורך האולם לרחבו של ההיכל מן הצפון לדרום כל מדה היתירה קרויה אורך והפחותה קרויה רוחב לפי שההיכל מדת מן המזרח למערב יתירה קרויה אורך ובאולם שמדת מצפון לדרום יתירה בו קרויה אורך מן הצפון לדרום ומן המזרח למערב קרויה בו רוחב: על פני הבית. לפני הבית לצד

מצודת ציון

שהיו אומנים בקיאים כמ"ש זקני גבל וגו' מחזיקי בדקך (יחזקאל כ"ז):

ו (א) זו. ענין זוהר ונוגה כי מנוגה נגדו (ש"ב כ"ב) תרגומו מזיו יקריה ותודע אייר נקרא זיו ע"ש זוהר הפרחים והנצנים הנראים אז בארץ: (ג) והאולם. הוא כמו בית שער: (ד) חלוני. כמו חלונות: שקפים. ענין

מצודת דוד

גזוזות או עקומות ועקושות מ"מ שלמה בגובה לכן הקפיד לה בבנין בית ה': (לב) ובני חירם. כי גם חירם שלח אליו אומנים מארצו וכמ"ש למעלה ובד"ה:

ו (א) למלך שלמה. חוזר הוא על שנה הרביעית: ויבן. התחיל לבנות: (ב) והבית. כולל ההיכל עם בית קדש הקדשים: ארכו. ממזרח למערב: (ג) על פני ההיכל. למזרחו של ההיכל: ארכו. מדה המרובה נקרא אורך עם שהוא מצפון לדרום: על פני רחב. אורך האולם מול רוחב ההיכל עשרים מול עשרים: על פני הבית. נמשך כלפי

לב מלכים

ו (א) **ויהי** בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים הנה מן בנין המשכן בימי משה עד בנין המקדש היה ת"פ שנה, וכן מן בנין המקדש בימי שלמה עד שנבנה שנית בימי עזרא היה גם כן ת"פ שנה, וכתב מהרי"א שהיה הזמן מכוון מה', שכן היה ראוי שיתעלה הבית מזמן לזמן, **הוא החדש השני למלך שלמה** מוסב למעלה ר"ל **בשנה הרביעית למלך שלמה**, והז"ל פי' בד"ה מפני שמלכי ישראל מונין מניסן, והיה בשנה הרביעית וחדש שני למלכותו, וכן בד"ה ויחל לבנות בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו: (ב) **והבית אשר בנה** האורך והרוחב היה כפול מן המשכן שהיה ארכו שלשים ורחבו עשרה, והגובה היה שלש פעמים מן המשכן, מפני שבמשכן רמז בגובה על עשר מדרגות הקדושה, כמ"ש מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה ארון תשעה וכפורת טפח וכו', ובבית עולמים הי' שלש פעמים כנגד ג"פ עשרה מעלות שיש בשלשה עולמות למעלה בקדש, והנה מספר אמות שהיה במקדש הם ל"ו אלף שהם ת"י מיל, ורמז עמ"ש במדרש שבית המקדש של מעלה גבוה משל מטה י"ח מיל, כמ"ש וזה שער השמים. ובד"ה אומר שהיה גבהו מאה ועשרים, ופי' הרד"ק על גובה האולם, ומהרי"א פי' שגובה העליות של כל המקדש היה מאה ועשרים: (ג) **והאולם על פני היכל הבית**, ר"ל שלא היה בצד מערב רק בצד מזרח שמשם ההיכל, **ועשרים אמה ארכו על פני רוחב הבית** מדרום לצפון לא על פני האורך, ורחבו היה **על פני הבית** ר"ל שנמשך בשוה עם הבית, באופן שהבית עם האולם היה ארכו שבעים אמה: (ד) **חלוני שקופים אטומים**, פי' חז"ל שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים להראות שאינו צריך לאורה, והגם שמבחוץ היה נראה שהחלונות רחבים ושצריך לאור יומם, העומד בפנים ראה שאור השכינה זורח שם ואור ה' מאיר בכבודו, ומהרי"א פי'

שהיו

חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים׃ ה וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת יָצוֹעַ סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב׃ ו הַיָּצוֹעַ הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת

ת"א היציע התחתונה. בתרא כ"א מדות ל"ז: יציע ק' היציע ק'

סביב

רש"י

מזרח לצד חוץ: (ד) שקפים אטמים. רבותינו פירשו שקופים לשון ראייה ופתיחה והשקפה פתוחים מבחוץ ואטומי' מבפנים קצרים מבפנים שלא כדרך שאר חלונות אחרות העשויות למאור להראות שאינו צריך לאורה: (ה) יציע. אפנדי"ץ בלע"ז ושלש שמות יש לה. יציע. תא. צלע. כך מפורש בבבא בתרא: את קירות הבית סביב. כלומר כנגד ההיכל ובית קדשי הקדשים הוא הדביר עשה צלעות מבחוץ לדרום ולמערב ולצפון. וסוף המקרא הוא פירוש לראשו. ויבן על קיר הבית סמוך לקיר הבית יציע סביב. כיצד עשה את קירות הבית להיכל ולדביר עשה צלעות: ויעש. כמו עשה. וכן ויהי לי לישועה (שמות ט"ו ב') כמו היה לי לישועה: (ו) היציע התחתונה. בכל רוח ורוח היו התאים שלשה זה על זה ומדת ארכו לא נאמרה כאן ובמסכת מדות שנינו שלשים ושמנה תאים היו חמשה עשר בצפון חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן וכן בדרום. ושמנה במערב שלשה על גבי שלשה וב' על גביהם התחתונה חמש והאמצעית שש והעליונות שבע למה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה. קומת התא ה' אמות וכשעולה כותל ההיכל ה' אמות גורע את עוביו. וכנס בו אמה לפנים והניח על אותה כניסה ראשי קורות גג עליית התא שהיא קרקעית לאמצעית. וכשעולה עשר כנס אמה להניח ראשי קורות עליית האמצעית שהיא קרקע העליונה נמצאת אמצעית רחבה מן התחתונה אמה והעליונה רחבה מן התיכונה אמה: לבלתי אחז בקירות הבית. שלא לידבק ראשי הקורות בקירות הבית שקלקול החומה הוא ואינו דרך נוי:

מצודת דוד

המזרח: (ד) שקפים אטמים. ר"ל סתומים במחילה בהירה זכוכית וכוונה להשקיף דרך שם ואם כי היו סתומים: (ה) על קיר הבית. ר"ל נסמכות ונשענות אל קיר הבית: יציע סביב. וחוזר ומפרש לקירות הבית אשר המה סביב ההיכל מצפון ומדרום ואשר המה סביב הדביר מצפון ממערב ומדרום אליהם סמך מעשה הצלעות בכל סביבם: (ו) היציע התחתונה. היציעים ההם אשר היו סביב בשלשת הרוחות היו משולשים תחתיים ושניים ושלישים ותקרות התחתיים היו רצפות השניים ותקרות השניים היו רצפות השלישים וכאשר בנו בנין כותלי הבית פחתו אמה מעובי הכותל בכלות חמש אמות מהארץ ועל כניסת האמה ההיא הניחו קורות תקרת התחתיים בהם רצפת השניים א"כ נתרחבו השניים אמה אחת של כניסת הכותל וכ"כ פחתו אמה בכלות עשר אמות ועל כניסת האמה ההיא הניחו קורות תקרת השניים בהם רצפת השלישים אם כן נתרחבו השלישים עוד אמה על השניים וכן פחתו אמה בכלות חמשה עשר אמות להניח על כניסת האמה קורות תקרת השלישים וז"ש כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה ור"ל לכותלי הבית מצד החוץ היה מגרע מן העובי מול כלות גבהי כל שורה משורות היציעים בכדי להניח קורות תקרת היציעים על כניסת האמה האמור: לבלתי אחז. ר"ל נצל עשות כדרך הבנאים הבונים בנין נמוך בעבור לגבוה ממנו אשר דרכם לעשות חורים ונקבים בבנין הגבוה להכניס ולאחוז

מצודת ציון

הבטה כמו וישקף אבימלך (בראשית כ"ו): אטמים. סתומים כמו אוטם אזנו (ישעיה ל"ג): (ה) קיר. כותל: יציע. הם הדר מה ונקרא יציע וצלע. יציע היה נקרא ע"ש שהוא מקום נצוע וצלע היה נקרא ע"ש שהוא כצלע בצד הבית. ולדביר. בית ק"הק קרוי דביר על שם שהדבור יוצא משם ואף המחיצה המפסקת בינה להיכל קרויה דביר כמו בית קה"ק עצמה: (ו) והתיכנה. האמצעית: מגרעות. מלשון

השאלות

ז (ה) מ"ש ויעש צלעות סביב לא נודע פירושו, ורש"י ז"ל בר"ל את קירות הבית עשה צלעות, מלבד יתור הוי"ו, שענין מיותר, והאתנח שעל מלת ולדביר אינו מסכים לפירוש זה:

לב מלכים

שהיו שקופים ואטומים ע"י זכוכית: (ה) **ויבן על קיר הבית יציע סביב את קירות הבית** ר"ל שהיציע הי' נבנה מקירות הבית שלא היה ביציע רק שלש קירות והקיר הרביעי היה קיר הבית שהיתה היציע מדובקת אל הקיר **סביב להיכל ולדביר** שהיציע הי' סביב להיכל ולדביר ולא סביב האולם, **ויעש צלעות סביב** אל קירות האבנים היו צלעות מעץ וזה היה סביב גם בצד כותל ההיכל והדביר והנה נקרא בשם **יציע** ובשם **צלע** שמצד הבנין בכלל נקרא יציע, ומצד הצלעות של ארזים שהיו סביב הכותלים ושחלקו את היציע באמצע לחדרים נקראו צלעות, וע"כ בפסוק ו' שמדבר מן הכלל קראו יציע, ובפסוק ח' שמדבר מן החדרים קראו צלע, ופי' ויבן יציע סביב היינו כלל היציע, ומ"ש ויעש צלעות היינו שחלק את היציע לג' חדרים, והחדרים המחולקים נקראים צלעות, ועוד מצאנו שם **תא**, ובא על החדר הדבוק רק בקיר שאצל השער שבאים בו (מלשון אתא בוקר), ולא נמצא שם זה פה רק בבנין יחזקאל הבנינים הסמוכים אצל השער קוראם תא: (ו) **היציע התחתונה** קומה כל יציע היה חמש אמות כמ"ש (בפסוק י') והיו תחתיים שניים ושלישיים, בענין שהיו מגיעים עד אמצע גובה ההיכל, שלמעלה מהם היו חלונות ההיכל, ובכל חמש אמות כנס בחומה אמה אחת כדי שלא יצטרך לעשות נקבים בחומה להניח בהם ראשי קורות היציע, וז"ש **כי מגרעות נתן לבית סביב לבלתי אחוז בקירות**

הבית

סָבִיב֙ ח֔וּצָה לְבִלְתִּ֖י אֲחֹ֥ז בְּקִֽירוֹת־הַבָּֽיִת׃ ז וְהַבַּ֙יִת֙ בְּהִבָּ֣נֹת֔וֹ אֶֽבֶן־שְׁלֵמָ֥ה מַסָּ֖ע נִבְנָ֑ה וּמַקָּב֤וֹת וְהַגַּרְזֶן֙ כָּל־כְּלִ֣י בַרְזֶ֔ל לֹֽא־נִשְׁמַ֥ע בַּבַּ֖יִת בְּהִבָּנֹתֽוֹ׃ ח פֶּ֗תַח הַצֵּלָע֙ הַתִּ֣יכֹנָ֔ה אֶל־כֶּ֥תֶף הַבַּ֖יִת הַיְמָנִ֑ית וּבְלוּלִּ֣ים יַעֲל֗וּ עַל־הַתִּ֣יכֹנָ֔ה וּמִן־הַתִּיכֹנָ֖ה אֶל־הַשְּׁלִשִֽׁים׃ ט וַיִּ֥בֶן אֶת־הַבַּ֖יִת

ת"א והבית בהבנתו. סוטה מ"ח גיטין ס"ח תמיד כ"ו ספר הזוהר פרשת נח : ויכלהו

ע"ש (ז) שמו"ר נב במד"ר יד שהש"ר א א זוהר נח לך פקודי מכילתא יתרו בחדש י"א פסד"ר ו שוח"ט כד מדש"נ מ"ע א ירוש' סוטה ט יג :

רש"י

(ז) בהבנתו אבן שלמה מסע. כמו שהסיעוה מן ההר על ידי השמיר כמו שהיא באה משם נותנה בחומת הבנין ולא סתתוה בכלי ברזל. ואבני גזית האמור למעלה מחלוקת היא בסוטה: ומקבות. דלוע"א בלשון רוסי"א: (ח) פתח הצלע התיכנה אל כתף הבית הימנית. י"ת תיכונה זו כמו התחונה לא תיכונה בין עליונה לתחתונה שבהמש תאים שבדרום היה לה פתח אל החוץ בשורה התחתונה וזה (התרגום) ובלולים יעלו על התיכונה. (התיכונה) תרגם יונתן מציעתא כי התאים הללו לא היו פתוחים אל החוץ. ג' פתחים היו לכל אחד, כך היא שנויה במסכת מדות אחד לתא מן הימין. ואחד לתא מן השמאל. ואחר לתא שעל גביו. ולימד כאן שאחד מן התחתונים שבכותל דרומי היה לו פתח אל החוץ ודרך אותו פתח נכנסים לכולם וצלע התיכונה דקרא לא תיכונה בין עליונה לתחתונה אלא תיכונה שבחמש תאים שבדרום היה לה פתח אל החוץ בשורה התחתונה וזהו הכנוס ובלולים יעלו ממנה על התיכונה שלמעלה הימנה משמע דהצלע התיכונה למטה: בלולים. ת"י מסיבתא והוא שקורין בלשוננו ווי"ן בלע"ז ובלשון אשכנז (ווינדל שטיין) (ושם המורגל שווינדיל שטיג) והוא בנין עמוד אבנים עשוי מעלות מעלות וההולך בהן דומה כמקיף סביבות עמוד ועולין בו כמה וכמה אמות גבוה ואין צריך לשפע כאחר סולם כי הקיפו הוא שיפועו: אל השלשים. כמו אל השלשיים: (ט) ויספן. לשון כסוי תקרה: גבים ושדרות בארזים. שתי תקרות אחת עשויה לנוי מלמטה. ואחת של לוחי ארזים מלמעלה של גבים היא התחתונה ות"י בהנתוכין ולא ידעתי מה הן. ושמעתי משמו של רבי מנחם א"ל שהם נסרים ארוגים נאים כמין נורה וקורין לו בלשוננו ניילי"ד ובלשון אשכנז (גהימלט) והוא לשון שמים

מצודת ציון

גרזן: (ז) מסע. מלשון הסעה ועקירה: ומקבות. הוא ספטים הכד בראשו האחד ובו פוצלין את האבנים: (ח) ובלולים. הם עמודים חלולים ובהחלל עשוי מעלות סביב סביב והעולה בו מקיפו סביב והוא מל' לול קטן היה בין הכבש ולמזבח (פסחים נ"ד): (ט) ויכלהו.

מצודת דוד

בו קורות תקרת בנין הנסמך: (ז) והבית בהבנתו. בא ליתן טעם למה עשה המגרעות ולא בנאה כדרך הבנאים ואמר הבית במקום שבנוהו נבנה מאבן שלמה כמו שהסיעם והביאם מההר כי לא הפך להביא במקום הבנין דבר בלתי נשלם ולזה נהגו כל אבן בהר בשלימות ונמדה הגרלה ולא נעשה בהם עוד מלאכה במקום הבנין ולא היה א"כ נשמע שם קול מקבות וגרזן כי לא נעשה שם דבר כ"א הנחה לבדה ואם היו בונים כדרך הבנאים לעשות נקבים היה א"כ בהכרח לעשות מלאכה במקום הבנין: (ח) פתח הצלע התיכנה. אשר עלו דרך בה אליה מן התחתונה עמדה לרוח הדרומי מהבית ר"ל בהצלע אשר עמדה בעבר הדרומי: ובלולים. כדרך מדרגות עמוד אשר עמדה בחלל התחתונה עלו להפתח ההיא: ומן התיכנה. ובדרך זה עלו מן התיכונה אל השלישים כי עמד העמוד בחלל התיכונה ובה עלו אל הפתח הפתוח מהתיכונה להשלישית: (ט) את הבית. את קורות ההיכל: ויספן. כסה את הבית בתקרה הקוקה ומצוירת גבים לנוי ולפאר וממעל לה היה עוד תקרה מארזים סדורות להיות מחוזק לדריסת רגלי העולים לראות בדקי הבית:

השאלות

(ט) למה אמר שני פעמים ויבן את הבית ויכלהו, ולמה בא הדבור באמצע הבנין אחר שאח"כ יוסיף לספר מן הבנין, והיה ראוי שיבא בתחלת הבנין או בסופו:

לב מלכים

הבית, ונגד זה הי' הציע התיכונה רחבה אמה יותר וכן העליונה: (ז) והבית וכו' מדוע כנס בחומה ולא עשה שם נקבים להכניס בם ראשי קורות, מפני שנבנה אבן שלמה וכו', ר"ל כי יצוייר שיכניס ראשי קורות בלא שיעשה מגרעות ע"י שיעשה אח"כ נקבים בכותל, ועז"א ומקבות וכו' לא נשמע בבית, ועוד יצוייר ע"י שבמקום ראשי הקורות יניח אבנים קטנות, ועז"א אבן שלמה מסע נבנה: (ח) פתח הצלע התיכונה המפ' נלאו בזה, ומדברי הת"י מבואר שמפ' על התחתונה ופי' התיכונה האמצעית שבין הצלעות שבצד ימין, כי בכל צד היו שלשה תאים או חמשה תאים לפירש"י שהשוה זה עם בנין בית שני, והתא האמצעית שבצד ימין היה פתוח לצד חוץ ושם נכנסו מחוץ לפנים ובפנים היו לכל תא שלש פתחים א' למעלה ושנים מתא לתא כמ"ש במס' מדות. ויל"פ ג"כ שמדבר מן הפתח שהיה מן ההיכל אל התאים. וי"ל שבית של שלמה היה ג"כ גובה היסוד שש אמות כמו בבית השני כמבואר במס' מדות, וא"כ הפתח שמן ההיכל אל התאים הי' בהכרח לצלע התיכונה שהיא היתה שוה עם קרקע ההיכל, ומן הפתח שהיה לצד חוץ אינו מדבר כי היו פתחי התאים בצד השער כמו שמשמע במס' מדות, ובלולים יעלו מן התאים התחתונות אל העליונות' היו עולים ע"י לוליב: (ט) ויבן את הבית

אחר

וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־הַבַּיִת גֵּבִים וּשְׂדֵרֹת בָּאֲרָזִים׃ י וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצִועַ עַל־כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים׃ יא וַיְהִי דְּבַר־יְהֹוָה אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר׃ יב הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־מִצְוֺתַי לָלֶכֶת בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־דְּבָרִי אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־דָּוִד אָבִיךָ׃ יג וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ יד וַיִּבֶן שְׁלֹמֹה אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ׃ טו וַיִּבֶן אֶת־קִירוֹת

ע"ש (יד) במד"ר יב מכילתא בשלח שירה א פדר"כ מב: (טו) שהש"ר א יז: **היציע ק'**   **הבית**

רש"י

שמי קורה ואני אומר שהם לבנים חלולים והם כמין קנה עגול שעושין לכסוי בתים בלשון אשכנז (דעק ציגל): גבים. לשון ארמי גובתא דקיקא והם היו (למעלה) והשדרות (למטה): ושדרות. לוחי ארזים סדורים למעלה מן הגבים לדריסת הרגל כשעולין לראות בבדק הבית. וכן ת"י ושדרות בארזים ועילא מגאון (ר"ל מן הגבים) סידרא דרכפת רישי שריתא ארזיא. ורכפת לשון תכיפת וחבורו עבי שחקים (שמואל ב' כ"ב) תרגם יונתן מריכפת ענגין קלילן. (שדרות. כלומר היו נסרים סדורים זה אצל זה רד"ק): (י) חמש אמות קומתו. של כל אחד ואחד הרי גובהן ע"ו אמות לבד עובי התקרה: ויאחז את הבית.

נ"ל למטה נ"ל למעלה

מצודת דוד

(י) על כל הבית. נבנה אליו בכל שלש הרוחות: קומתו. קומה של כל אחד ואחד: ויאחז את הבית. היציעים ההם אחז עם הבית בעצי ארזים והם קורות התקרות אשר הונחו על המגרעות: (יב) הבית הזה וגו'. ר"ל אם היותך בונה אותו בהיפה שבבניינים מ"מ לא אשרה בו שכינתי כ"א תלך בחוקותי וגו': והקימותי. אז אקיים דברי שהבטחתי להשרות בו השכינה: (יד) ויכלהו. למעלה אמר שכלה קירות הבית וכאן אמר שכלה התקרה: (טו) ויבן את קירות וגו'. לפי

מצודת ציון

השלימו: ויספן. ענין כסוי התקרה וכן לשבת בבתיכם ספונים (חגי א'): גבים. כענין גומות ובורות כמו עשה הנחל הזה גבים גבים (מלכים ב' ג'): ושדרות. כמו וסדרות בסמ"ך: (י) על כל הבית. סמוך ונשען לכל הבית: את הבית. עם הבית: (טו) מביתה. מבפנים:

לב מלכים

אחר שספר אורך ורוחב הבית והיציעים שסביבו, אומר **שבנה את הבית ויכלהו**, ר"ל שכלה הבנין החיצוני שהוא הבנין של האבנים, וגם ספן **את הבית גבים ושדרות בארזים**, הוא כמ"ש הרמב"ם (פ"ד מה' בהב"ח) דים הכיור שבתקרה אמה ועל גביו גובה שתי אמות פנוי שיכנס בו הדלף והוא הנקרא בית דלפא, ועובי התקרה שע"ג בית דלפא אמה, ופי' הכסף משנה שהמנהג בארץ תוגרמא בבנין בית השרים לעשות גג מנסרים מצויירים והוא הנקרא טבאן, ולמעלה ממנו התקרה העקרית שהיא מגולה לאויר השמים, ואלא יש בין הטבאן ובין אותה תקרה שאם לפעמים ירד הדלף ירד באותו בית חלל וכו', והתחתונה קרא גבים על שהיתה בגב הבית, או ע"ש שהיתה מצויירת ושירד שם הדלף, כמ"ש עשה הנחל גבים גבים, והעליונה שהיא העקרית קרא שדרות בארזים, והרי"א פי' גבים שהיו עליות על גבי הסיפון: (י) ויבן אחר שגמר התקרה **בנה את היציע סביב**, וכל יציע היה קומתו חמש אמות שאחר גובה חמש אמות **אחז הבית בעצי ארזים**. ר"ל הגיע תקרת היציע על מגרעות של קירות הבית שזה קרא איחוז כמ"ש לבלתי אחוז בקירות הבית, על שהיה אוחז בבית: (יא) **ויהי דבר ה'** ר"ל בעת שגמר תקרת היציע בא דבר ה' אליו, כי אז בצד א' נגמר בנין הבית שהוא הבנין החצוני שנבנה מאבנים וקורות, ובצד א' היה צריך להתחיל הבנין השני שנבנה בפנים מעצים, ולכן היה אז עת המוכשר אל הדיבור: (יב) **הבית הזה אשר אתה בונה**, הודיעו כי עקר הבית אינו הבית עצמו, רק שהוא הציור אל שיתאחדו שם ישראל לעבוד את ה' שכם אחד באופן שעי"ז ישרה שכינתו בתוכם וזה עקר הבית אשר יבנו לו, וז"ש **הבית הזה אשר אתה בנה אם תלך בחקותי** ר"ל ההליכה בחקותי היא עקר הבית, והוא **הבית הזה אשר אתה** בעצמך **בנה** לא אומנים וחרשי עץ ואבן, וגם התנה שהוא בעצמו ישמור חוקי ה' משפטיו ומצותיו כי בית דוד ובית ה' היו מקושרים זב"ז וא' תנאי לחברו (כמש"פ בשמואל ב' זיין באורך) וה' נתן כסא לבית דוד בתנאי שישמרו תורותיו ומצותיו כמ"ש, וז"ש **אם תלך בחקותי והקמותי את דברי אתך ושכנתי בתוך בני ישראל**, (וכמ"ש חז"ל שמה שכתב כי על אפי וחמתי היתה לי העיר הזאת הוא אחר שנשא שלמה את בת פרעה) וא"ל שבאם ישמרו תורת ה' תהיה עקר השכינה בתוך ב"י ועי"ז לא יעזבם ולא יסלק שכינתו מהם: (יד) **ויבן שלמה**, אחר הדיבור הזה התחיל לבנות את הבנין הפנימי של עץ שבנה אחר שכילה הבנין החצוני של האבנים, ומפרש: (טו) **ויבן את קירות הבית מביתה**

הַבַּיִת מִבַּיְתָה בְּצַלְעוֹת אֲרָזִים מִקַּרְקַע הַבַּיִת עַד־קִירוֹת הַסִּפֻּן צִפָּה עֵץ מִבָּיִת וַיְצַף אֶת־קַרְקַע הַבַּיִת בְּצַלְעוֹת בְּרוֹשִׁים׃ טז וַיִּבֶן אֶת־עֶשְׂרִים אַמָּה מִיַּרְכּוֹתֵי הַבַּיִת בְּצַלְעוֹת אֲרָזִים מִן־הַקַּרְקַע עַד־הַקִּירוֹת וַיִּבֶן לוֹ מִבַּיִת לִדְבִיר לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ יז וְאַרְבָּעִים בָּאַמָּה הָיָה הַבָּיִת הוּא הַהֵיכָל לִפְנָי׃ יח וְאֶרֶז אֶל־הַבַּיִת פְּנִימָה

ע"ש (יז) שהש"ר ד ז פסדר"כ מו ירוש' כלאים ה ד : יתיר ו' מקלעת

רש"י

הוא כיסוי הגג העליון והספון האמור למעלה הוא תקרת העליה: (טו) מביתה בצלעות ארזים. קירות ארז אצל קיר האבן כדי לצוות עליו זהב כמו שהוא אומר למטה ויצף שלמה את הבית פנימה זהב סגור ואי אפשר לצוות זהב על גבי האבנים כי אם בעצים ובמסמרות: קירות הספן. קירות העליה: את קרקע הבית. הרצפה כולה: (טז) את עשרים אמה מירכתי הבית. עשרים שהן מסוף ההיכל והלאה והעשרים שבסוף הבית הן של בית הכפורת (דהיינו קדשי הקדשים): עד הקירות. עד התקרה עשה קיר ארז לכסות קיר האבן לצוות עליו זהב: ויבן לו. אותם עשרים אמה: מבית לדביר. לפנים ממחיצת אמה טרקסין המפסקת בין הארבעים לעשרים ואותה מחיצה קרויה דביר: לקדש הקדשים. הבדילן לאותן עשרים אמה: (יז) ההיכל לפני. לפני הדביר לצד החוץ: (יח) וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים. פי' ואותם קירות ארזים שעשה אל הבית פנימה לכסות קיר האבן קלוע היה בציורי קליעות וצורות פקעים כמין כפתורים, פקעים למוייסל"ש בלע"ז: ופטורי צצים. תרגם יונתן ואטונין שושנין: צורת שלשלאות. פטורי. לשון

מצודת ציון

בצלעות. ענינו נסרים ולוחות: קירות הספן. תקרה המכסה: (טז) מירכתי. בסוף: לדביר. היא המחיצה המפסקת בין

מצודת דוד

שכל הבית היה בה טיח זהב מבפנים וא"א לטוח הזהב על האבנים ולזה חפה את הקירות מבפנים בצלעות ארזים ועליהם הטיח את הזהב: קירות הספן. הוא התקרה העשוי גגים גגים: את קרקע הבית. להיות לה לרצפה: (טז) ויבן את עשרים אמה. ר"ל אצל העשרים אמה שהיה בסוף הבית למערבה בנה גם לאותה בצלעות ארזים מהקרקע עד קירות הספן כמו ההיכל: ויבן לו מבית לדביר. עכשיו בא לומר מה היה מבמת אותו החלל ואמר שמבית לדביר ר"ל מבפנים להמחיצה בנה להיות קודש הקדשים: (יז) לפני. למזרח של בית ק"הק: (יח) וארז וגו'. ר"ל צלעות הארז אשר היו מחפים את הבית מבפנים מלאכת ציורים היה צורות

השאלות

(טז) למה אמר שנית בפסוק ט"ז שבנה את עשרים אמה מירכתי הבית בצלעות ארזים שכבר אמר זה בפסוק ט"ו, ולמה בפסוק ט"ו אמר עד קירות הסיפון ובפסוק ט"ז אמר עד הקירות, ולמה לא באר בפסוק ט"ז במה רצף את הקרקע, ובפסוק ל' נזכר שצפהו זהב ולא נזכר הציפוי של עץ, ובד"ה נזכר שחפה את הבית אבן יקרה וזה לא נזכר במלכים, למה אמר בפ' י"ח הכל ארז וכו' שכבר נודע זה מהקודם, ומ"ש בפסוק כ' ולפני הדביר עשרים אמה כבר נודע מהקודם, והפליאה הנשגבה בזה הלא גובה הדביר היה שלשים אמה כגובה ההיכל, ולמה הזכיר ארבעה פעמים שצפה את הבית זהב, ולמה הזכיר בכאן ציפוי המזבח, שהו"ל להזכיר זה אחר זה כשהזכיר מעשה יתר כלי המקדש:

לב מלכים

בצלעות ארזים, בנה קירות שניים של ארזים, ומפרש שבנין זה היה, א] בקירות שצפה עץ, ושהיה הציפוי הזה מן הקרקע עד קירות הסיפון ר"ל עד התקרה (וזה היה רק בהיכל כי בדביר לא היה הציפוי מגיע רק עד שלישי הבית העליון), ב] ברצפה שצפה את הקרקע בצלעות ברושים, וזמ"ש בד"ה ואת הבית הגדול חפה עצי ברושים, ר"ל קרקע הבית, כי הקירות היה בעצי ארזים, והנה זה היה רק בבית הגדול שהוא ההיכל, כי בדביר היה שם שני שנויים, א] שלא חפה את הקירות בעצים רק עד שליש העליון, כמש"ת בפסוק שאח"ז, ב] שאת קרקע הבית לא חפה בעצי ברושים, כי פה מדבר רק מן ההיכל, וכן בד"ה דייק ואת הבית הגדול חפה עצי ברושים, אבל בדביר שהוא קה"ק חפה את קרקע הבית בזהב לבד על האבנים (כמ"ש בפסוק כ"ט) ואת שליש הבית העליון, חפה באבן יקרה שע"ז בד"ה ויצף את הבית אבן יקרה, כי זה מגביל לעומת מ"ש ואת הבית הגדול חיפה עצי ברושים, אמר ויצף את הבית ר"ל הבית הקטן חפה אבן יקרה לתפארת: (טז) ויבן באר כי את עשרים אמה של הדביר, הגם שהבנין החיצוני שלו של אבן היה ג"כ גבהו שלשים אמה כמו ההיכל, בכ"ז הבנין הפנימי שלו של עץ לא בנה רק גובה עשרים כי בנין זה היה מן הקרקע עד הקירות, לא עד קירות הסיפון שהוא עד התקרה כמו ההיכל רק עד הקירות לבד שהוא עד גובה עשרים אמה, עד שם היה מחופה ארזים, ובד"ה באר שמשם ולמעלה היה מחופה באבנים טובות, וכן לא באר כאן במה חפה את הרצפה ובאר בד"ה כנ"ל בפסוק הקודם: ויבן לו מבית לדביר רצה לומר עוד בנה מחיצה מפסקת בין ההיכל ובין עשרים אמה של ירכתי הבית ובנין זה היה מבית ר"ל בפנים להיות דביר ומחיצה לקדש הקדשים: (יז) וארבעים וכו' לפני ובזה נגמר לפני היינו לפני הדביר ארבעים אמה והוא היה ההיכל: (יח) וארז אל הבית פנימה מפרש

מִקְלַעַת פְּקָעִים וּפְטוּרֵי צִצִּים הַכֹּל אֶרֶז אֵין אֶבֶן נִרְאָה׃ יט וּדְבִיר בְּתוֹךְ־הַבַּיִת מִפְּנִימָה הֵכִין לְתִתֵּן שָׁם אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה׃ כ וְלִפְנֵי הַדְּבִיר עֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְעֶשְׂרִים אַמָּה רֹחַב וְעֶשְׂרִים אַמָּה קוֹמָתוֹ וַיְצַפֵּהוּ זָהָב סָגוּר וַיְצַף מִזְבֵּחַ אָרֶז׃ כא וַיְצַף שְׁלֹמֹה אֶת־הַבַּיִת מִפְּנִימָה זָהָב סָגוּר וַיְעַבֵּר בְּרַתִּיקוֹת זָהָב לִפְנֵי הַדְּבִיר וַיְצַפֵּהוּ זָהָב׃ כב וְאֶת־כָּל־הַבַּיִת צִפָּה זָהָב עַד־תֹּם כָּל־הַבַּיִת

ת"א ודביר בתוך. שם:　　רש"י　　ברתוקות ק'　　וכל

חבלים בלשון גמרא כמו כפיטורי בפי ושט. צצים. לשון פרחים כמו ויצץ ציץ (במדבר י"ז כ"ג) חבלים ופרחים. ומנחם חברו ופטורי לשון פטר רחם (שמות י"ג ט"ז) וכמו יפטירו בשפה (תהלים כ"ב ח'): הכל ארז אין אבן נראה. כל ביתא חפי נסרין דארזא לית אבנא מיתחזיא: מקלעת פקעים. ת"י וגלף חיזו ביעין (פירוש הקוק כדמות ביצים עגולים): (יט) ודביר בתוך הבית. מחיצת אמה טרקסין: לתתן. כמו לתת: (כ) ולפני הדביר. לפנים מאותה מחיצה חלל של עשרים אורך ושל עשרים רוחב: ועשרים אמה קומתו. כלומר עליית של בית קה"ק נמוכה משל היכל: ויצפהו. לדביר היא המחיצה: זהב סגור. פירשו בו רבותינו בשעה שנפתח לימכר כל החנויות האחרות נסגרות. וי"ת דהב טב ר"ל מי שיש לו ממנו סוגרו לעצמו: ויצף מזבח ארז. הוא מזבח הקטרת ותמיה אני ושל משה למה נגנז: (כא) את הבית. בית קדשי הקדשים: ויעבר. ל' בריחים: ברתוקות. שלשלאות: (כב) ואת כל הבית. כל ההיכל כולו:

מצודת דוד

פקעים ופטורי צצים: הכל ארז. כל הבית חפה ארז על האבנים של הכותלים: (יט) ודביר בתוך הבית. בחלל הבית עשה מחילה מפסקת ומבפנים לאותה מחילה הכין לתת שם את הארון והיא בית קודש הקדשים: (כ) ולפני הדביר. החלל שפנימה לה לצד המערב: ועשרים אמה קומתו. ולמעלה אמר שלשים אמה קומתו כי ההיכל לבד היה שלשים אמה אבל עליית בית ק"הק היתה נמוכה משל היכל י' אמות. ורז"ל אמרו שהוצב כאן משפת כרובים ולמעלה שהיו קומתן עשר אמות כמ"ש למטה: ויצפהו זהב סגור. חזר וכתבו לומר שזהב הצפוי היה זהב סגור: ויצף מזבח ארז. זהו מזבח הקטורת ועשאו מאבנים וארז ממעל ועל הארז צפה זהב והיה א"כ תבנית המזבח דומה למעשה קירות הבית ולזה סמכו כאן: (כא) ויצף שלמה וגו'. בא לומר שזהב צפוי ההיכל הנעשה בפנים היה זהב סגור כמו של בית קדשי הקדשים: ויעבר. עשה בריחים משלשלאות זהב לפני המחילה: ויצפהו. על המחילה יאמר: (כב) ואת כל הבית. בא לומר שהכל חפה ואף התקרה שלא הוזכר

מצודת ציון

ההיכל לבין קודש הקדשים: (יח) מקלעת. ענין ציורים וכת"י וגלף וכן תפתח את שתי האבנים (שמות כ"ח) תרגומו תגלוף: פקעים. ציור פרי מה וכן פקעת שדה (מ"ב ד'): ופטורי. ענין פתיחה כמו פטר רחם (שמות י"ג): צצים. פרחים ור"ל ציורי פתיחת הפרחים: (יט) לתתן. כמו לתת והנון נוספת: (כ) סגור. ר"ל הנסגר בכור הצורף לטהרו מסיג: (כא) ויעבר. הוא התרגום של בריחים: ברתוקות. בשלשלאות כמו ורתוקות כסף (ישעיה מ'):

לב מלכים

שבארבעים אמה של ההיכל היה כו' מלופה בארז עד שאין אבן נראה, משא"כ בדביר שליש הראשון לא היה מלופה: (יט) ודביר מפרש למה הכין הדביר שזה היה לתת שם ארון ה': (כ) ולפני הדביר החלל שהיה לפניו היה עשרים אמה ארכו ורחבו וקומתו, והנה רש"י פי' בקומת הדביר לא היה רק עשרים אמה, והתוס' (סוכה ד' ד"ה בשלים, יומא נ"ב ד"ה ועשרים) השיגוהו ממ"ש בב"ב (דף נ"ח) ההוא משפת כרובים ולמעלה, ע"ש, וכן מב"ב (דף ג') מבואר בקומת אמה טרקסין היה שלשים אמה, ומה שפרשתי מתוקן כפי הפשט כי בפסוקים אלה חשב הבנין הפנימי של עץ וגובה בנין זה לא היה רק עשרים אמה, ועז"א **עשרים אמה קומתו** שלבנין העץ **ויצפהו זהב סגור** ר"ל עד שם צפה זהב על העץ, והבנין הראשון של אבנים שהיה גבוה על הבנין של עץ עשר אמות לא צפה לא בעץ ולא בזהב, ופי' בד"ה שצפהו באבנים טובות. **ויצף מזבח ארז** אחר שצפה את הדביר בזהב צפה את המזבח שהיה בהיכל שהי' של אבנים או אדמה וצפהו בארז: (כא) **ויצף** ואח"כ צפה את ההיכל זהב סגור ר"ל את הקירות עד התקרה: **ויעבר ברתוקות זהב לפני הדביר**, ר"ל כי הדביר שהוא מחיצת אמה טרקסין היה בנוי מאבנים ולא היה מלופה בארזים כמבואר מדברי חז"ל (בב"ב דף ג'), ולא היה יכול לצפות זהב על האבנים לכן עברו תחלה ברתוקות זהב, ועל הרתוקות צפה זהב, באופן שהרתוקות היו קבועים באבנים ועליהם הזהב שבזה קלט את הציפוי ויחזקהו בל ימוט, וכבר כתב מהרי"א שנודע במלאכת הזהב שאין ראוי לצפותו על אבן כי מפני לחות האבנים יתסיך ויפסד קודם זמנו, ולמ"ש מהרי"א שקומת אמה טרקסין לא היה רק עשרים אמה ועשר אמות למעלה היה פנוי שיכנס עשן הקטורת יל"פ שעל החלל הזה העבר רתוקות זהב כמעשה שבכה, אך כ"כ שדעת חז"ל שהיה קומת הקיר שלשים אמה: (כב) **ואת כל הבית צפה זהב** התחלה דבר מציפוי הקירות ועתה דבר מצפוי התקרה והדלתות ובפסוק ל' ידבר מציפוי הרצפה,

וכד"ה

וְכָל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־לַדְּבִיר צִפָּה זָהָב׃ כג וַיַּעַשׂ בַּדְּבִיר שְׁנֵי כְרוּבִים עֲצֵי־שָׁמֶן עֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ׃ כד וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף הַכְּרוּב הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף הַכְּרוּב הַשֵּׁנִית עֶשֶׂר אַמּוֹת מִקְצוֹת כְּנָפָיו וְעַד־קְצוֹת כְּנָפָיו׃ כה וְעֶשֶׂר בָּאַמָּה הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי מִדָּה אַחַת וְקֶצֶב אֶחָד לִשְׁנֵי הַכְּרֻבִים׃ כו קוֹמַת הַכְּרוּב הָאֶחָד עֶשֶׂר בָּאַמָּה וְכֵן הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי׃ כז וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּרוּבִים בְּתוֹךְ ׀ הַבַּיִת הַפְּנִימִי וַיִּפְרְשׂוּ אֶת־כַּנְפֵי הַכְּרֻבִים וַתִּגַּע כְּנַף־הָאֶחָד בַּקִּיר וּכְנַף הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי נֹגַעַת בַּקִּיר הַשֵּׁנִי וְכַנְפֵיהֶם אֶל־תּוֹךְ הַבַּיִת נֹגְעֹת כָּנָף אֶל־כָּנָף׃ כח וַיְצַף אֶת־הַכְּרוּבִים זָהָב׃ כט וְאֵת כָּל־קִירוֹת הַבַּיִת מֵסַב ׀ קָלַע פִּתּוּחֵי מִקְלְעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹרֹת וּפְטוּרֵי צִצִּים

רש"י

(כג) עצי שמן. דאעי זיתא: עשר אמות קומתו. ורגליהם בקרקע עומדים אחד מצפון לארון ואחד מן הדרום סוככים על הארון ועל בדיו. אורך הכנפים מכסים מקצת (רוחב הבדים) שהארון היה נתון ארכו לרחבו של בית ובדיו בולטין בפתח הדביר בפרוכת שכנגד הפתח. ובדיו נתונין ברחבי ארכו כדי שיהיו שני לוים יכולים ליכנס ביניהם כשנושאין אותו במדבר: (כד) עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו. כשהן פרושות נמצאות כנפות שניהם שהיו נוגעות זו בזו ממלאות כל חלל עשרים אמה וגוף הכרובים אינו מן המדה ועומד בנס: (כז) ותגע כנף האחד בקיר. צפון: וכנף הכרוב השני נגעת בקיר. הדרום סוככים על הארון ועל בדיו: וכנפיהם אל תוך הבית נגעת. ורחבי הכנפים אשר באמצע הבית נוגעות כנף אל כנף שכל חלל הבית עשרים: (כט) ואת כל קירות הבית. קירות העץ: מסב קלע. מוקפת ציורין: פתוחי

מלפנים

מצודת ציון

(כב) תם. נשלם: (כג) כרובים. צורות תינוק להם כי תינוק הוא רביא (מ"ב ו') בלשון ארמי: עצי שמן. ת"י דאעי זיתא: (כה) וקצב. ענין חיתוך וכריתה כמו ויקצב עץ ור"ל שווים כאלו נחתכו כאחת: (כט) פתוחי. ענין

מצודת דוד

למעלה: וכל המזבח. בכל שפה הבטחים: אשר לדביר. העומד סמוך להדביר: (כג) ויעש בדביר. בחלל בית ק"הק: קומתו. קומת כל אחד והכרובים ההם עמדו בארץ: (כד) כנף הכרוב. רוחב הכנף מצפון לדרום: השנית. מוסב על הכנף: (כה) הכרוב השני. רוחב כנפי כרוב השני. ואם כן ארבעת הכנפים מלאו כל רוחב חלל בית ק"הק: (כו) קומת וגו'. ר"ל כמו שקומת הכרוב האחד היה עשר אמות כן קומת הכרוב השני: (כז) הבית הפנימי. זהו בית ק"הק: ויפרשו. ר"ל עשאם פרושים: אל תוך הבית. אשר אל אויר חלל הבית: כנף אל כנף. כנף כרוב א' בכנף כרוב השני: (כט) קירות הבית. הם הכתלים שבפנים: מסב קלע

לב מלכים

ובד"ה כלל הכל במ"ש ויחף את הבית הקורות הספים וקירותיו ודלתותיו זהב. **וכל המזבח אשר לדביר** ר"ל המזבח שבהיכל שעמד לפני הדביר: **צפה זהב**, שמ"ש תחלה ויצף מזבח ארז הוא ציפוי ארזים וכאן יאמר שצפה זהב על הארז, ומפני שהמזבח היה בנין מחובר לפתח בעת שצפה את ההיכל, ולא נחשב עם הכלים: (כג) **ויעש בדביר** ספר שעשה **שני כרובים** שוים שזה גדר מלת שני בסמיכות להורות על השווי ושווי הזה היה רק במדתם, כי בענינם היה א' בדמות זכר וא' בדמות נקבה זה משפיע וזה מקבל, ועז"א בד"ה ויעש כרובים שנים שמלת שנים בנפרד מורה על החילוק, כמ"ש בחבורי התו"ה פ' אחרי: **עשר אמות קומתו** של כרוב האחד: (כד) **וחמש אמות כו'**. וכל כנף היה מחזיק חמש אמות, עד שמקצה הכנף הא' עד קצה השני היה עשר אמות, והכנפים היו דבוקים בגב הכרוב זה אצל זה ובזה אצ"ל שהכרובים עמדו בנס ולדעת חז"ל היה גוף הכרובים כל אחד אמה ועמדו בנס: (כה) **ועשר כו'**. וכן היה שיעור הכרוב השני הן באורך הכנפים שהיה עשר אמות אורך שתי הכנפים, הן במדה וקצב הכרובים עצמם: (כו) **קומת כו'** וכן היו שוים בקומה שגם השני היה קומתו עשר אמות: (כז) **ויתן וכו' ויפרשו** משמע שהכנפים היו עשוים בענין שהיו יכולים להתפשט ולהתקבץ כדרך כנף העופות, וכשבאו בפנים פרשו אותם, וז"ש בד"ה כנפי הכרובים האלה פורשים אמות עשרים, וכשנכנס הארון נפרשו על הארון: (כח) **ויצף את הכרובים זהב** משמע שהיה עשר אמות בלא הציפוי, ובזה נכון מ"ש בד"ה והכנף האחרת אמות חמש דבקה לכנף הכרוב האחד כי שם מדבר אחר הציפוי כמ"ש תחלה ויצפו אותם זהב ונדבקו זה בזה במלואם: (כט) **ואת כל קירות** ר"ל מפני שהיו כרובים בפנים לכן היו

מִלִּפְנִים וְלַחִיצוֹן׃ ל וְאֶת־קַרְקַע הַבַּיִת צִפָּה זָהָב לִפְנִימָה וְלַחִיצוֹן׃ לא וְאֵת פֶּתַח הַדְּבִיר עָשָׂה דַּלְתוֹת עֲצֵי־שָׁמֶן הָאַיִל מְזוּזוֹת חֲמִשִׁית׃ לב וּשְׁתֵּי דַּלְתוֹת עֲצֵי־שֶׁמֶן וְקָלַע עֲלֵיהֶם מִקְלְעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹרוֹת וּפְטוּרֵי צִצִּים וְצִפָּה זָהָב וַיָּרֶד עַל־הַכְּרוּבִים וְעַל־הַתִּמֹרוֹת אֶת־הַזָּהָב׃ לג וְכֵן עָשָׂה לְפֶתַח הַהֵיכָל מְזוּזוֹת עֲצֵי־שָׁמֶן מֵאֵת רְבִעִית׃ לד וּשְׁתֵּי דַלְתוֹת עֲצֵי בְרוֹשִׁים שְׁנֵי צְלָעִים הַדֶּלֶת הָאַחַת

רש"י

גלילים

מקלעות כרובים. חקוקי צורת כרובים ודקלים והצלים ופרחים: מלפנים ולחיצון. לבית הכפורת הפנימי ולהיכל החיצון: (ל) ואת קרקע הבית. כל הרצפה: לפנימה ולחיצון. לבית הכפרת ולהיכל: (לא) עצי שמן. עצי זית: האיל. אילי הפתח הם המזוזות שמכאן ומכאן עשויות עגולות כמין אילים אילוו ואילמיו (ס"א אלה ואלון) וכן בכל בנין יחזקאל ספות הפתחים קרוים אלים: מזוזות חמשית. המפתן האחד והמזוזות מכאן ומכאן בתים הרי שלש והמשקוף שעליו עשוי כבתים כזה

כך שמעתי ואני אומר מזוזות המישית חמשה צלעות היו למזוזות ולא היתה מרובעת ואינו מדבר לא במפתן ולא במשקוף שלא מצינו מפתן ומשקוף קרויין אילים: (לב) וירד על הכרובים. היה מרדד הזהב עשין דקין לשקען (נ"ל שוקעין) בפיתוחי הצורות להיות שוקע בו במקום החקוק ובולט על הבליטה שלא יהא הזהב מבטל את הצורות ויהיו צורות העץ ניכרות בזהב: (לג) מאת רבעית. מזוזות ההיכל היו רבועות וכן תרגם יונתן מן ארבעה סיטריהון מרבעין: (לד) ושתי דלתות. כל אחת כדי חצי רוחב הפתח: שני צלעים. ת"י תרין צירין ציר העליון וציר התחתון: גלילים. סגלגלין: ושני קלעים. אף זה מתורגם צירין לשון קלעים. אומר אני שהוא לשון ארמי לשון כניסה שהוא נכנס בחור המפתן: (לה) וקלע

מצודת דוד

מכוכב בציורים וחוזר ומפרש מה היו הציורים ואמר שהיו פתוחי ציורי כרובים וגו': מלפנים ולחיצון. לבית ק"הק להיכל: (ל) צפה זהב. על רצפת צלעות הכרובים: לפנימה ולחיצון. לבית ק"הק ולהיכל: (לא) ואת פתח הדביר. ולפתח העשויה בהמחיצה המפסקת בין ההיכל לבית ק"הק: עשה דלתות. בתים היו האחת בהמזוזה מזה והאחת מזה וכל אחת כדי רוחב חצי חלל הפתח: האיל מזוזות חמשית. ר"ל עמודי המזוזות היו בני חמש צלעות ולא מרובעות כדרך רוב המזוזות: (לב) ושתי דלתות וגו'. ר"ל אותן שתי הדלתות מעצי השמן העשויות לפתח הדביר הן היו קלע ומצויר עליהן צורת כרובים וגו': וצפה זהב. על הדלתות:

וירד על הכרובים וגו'. לפוי הזהב היה מרדד על הצורות להיות שוקע במקום שקועו ובולט במקום בליטתו באופן שלא יבטל לפוי הזהב את צורות הציורים אבל יהיו נראים כבסס מצופים זהב: (לג) מאת רבעית. מרביעית וכן מאת זה תלאי (ירמיה ב') שהוא כמו מזה ור"ל שעשה המזוזות שהלא מרובעות בני ארבעה צלעות לא כמזוזות של בית ק"הק: (לד) ושתי דלתות. של ההיכל היו מעצי ברושים והיו בתמונת דלתות בית ק"הק האחת קבועה בהמזוזה מזה והא' מזה וכ"א כחצי רוחב חלל הפתח: שני צלעים הדלת האחת. שני עברי הדלת האחת מזה ומזה היה מצוייר מעשה גלילים

מצודת ציון

תקיקה כמו פתוחי חותם (שמות כ"ח): ותמרות. ציורי אילני תמר: (לא) ואת פתח. כמו ולפתח וכן ועשה את דמו (ויקרא י"ו) ומשפטו לדמו: האיל. עמודי המזוזות נקראים אילים כמו ואיליו בתי אמות (יחזקאל מ') ואמר מזוזות לתוספת ביאור בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל י"ב): (לב) וירד. ענין קרוע ושטיחה כמו הרודד עמי' תחתי (תהלים קמ"ד): (לד) צלעים. ענין צד ועבר כמו ולצלע המשכן (שמות כ"ו): גלילים. מלשון גלגל ואופן כמו על גלילי כסף (אסתר א'): קלעים. ציורים. או הוא כמו צלעים בהלוף הקו"ף בצד"י וכן הסיפוק למה

לב מלכים

היו כרובים על הקירות ג"כ ולכן כפל זה שנית הגם שכבר נאמר בפסוק י"ח: (ל) ואת קרקע אחר שעשה הכרובים בדביר אז צפה הקרקע של ישחית הצפוי בלכתו שם ובהעשותו הכרובים: (לא) ואת פתח וכו' האיל מזוזות חמשית פי' שהיה מעצי שמן בין האיל ר"ל המשקוף ובין המזוזות, וחמשית ר"ל הפתח החמשית, כי היה במקדש ה' פתחים הא' לעזרה הגדולה והב' לחצר הכהנים שהיה אחרי העזרה היא והג' לאולם והד' להיכל והחמשי לדביר ועליו אמר חמשית וכן פירש הרלב"ג: (לב) ושתי דלתות, פי' חז"ל שהיו ארבעה דלתות לפתח הדביר וכן לפתח ההיכל, וכמ"ש ביחזקאל (מ"א כ"ג) ושתים דלתות להיכל ולקדש ושתים דלתות לדלתות ואמרו שהחצוניות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל והפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחורי הדלתות שאחורי הדלתות לא היו מצופים זהב: וקלע וכו' וירד וכו', ר"ל שלא תאמר שע"י הצפוי לא נראו הכרובים כי רדד הזהב לתוך הצורות בענין שהיו בולטות בהזהב: (לג) וכן עשה לפתח ההיכל שהיה ג"כ המזוזות של עצי שמן והדלתות היו של עצי ברושים שפתוחי' במעלה מן עצי שמן, ומ"ש מאת רבעית היינו הפתח הרביעית: (לד) ושתי דלתות, ר"ל דלת לפנים מדלת (כנ"ל פסוק ל"ב) וכל דלת היתה משני צלעים ר"ל שני לוחות, דלת א' היתה גלילים: ושני

גְּלִילִים וּשְׁנֵי קְלָעִים הַדֶּלֶת הַשֵּׁנִית גְּלִילִים׃ לה וְקָלַע כְּרוּבִים וְתִמֹרוֹת וּפְטֻרֵי צִצִּים וְצִפָּה זָהָב מְיֻשָּׁר עַל־הַמְּחֻקֶּה׃ לו וַיִּבֶן אֶת־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית שְׁלֹשָׁה טוּרֵי גָזִית וְטוּר כְּרֻתֹת אֲרָזִים׃ לז בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית יֻסַּד בֵּית יְהוָה בְּיֶרַח זִו׃ לח וּבַשָּׁנָה הָאַחַת עֶשְׂרֵה בְּיֶרַח בּוּל הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי כָּלָה הַבַּיִת לְכָל־דְּבָרָיו וּלְכָל־מִשְׁפָּטָו וַיִּבְנֵהוּ שֶׁבַע שָׁנִים׃

ז א וְאֶת־־־בֵּיתוֹ בָּנָה שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְכַל אֶת־כָּל־

משפטיו ק' — ביתו

ע"ש (לז) ירוש' ר"ה א א: (לח) שהש"ר א א זוכר ויתי והרא פסדר"כ ו עי"ש ירוש' ר"ה א א תנחו' נח (א) שהש"ר א א פסדר"כ ו:

רש"י

כרובים. על הדלתות: מישר על המחקה. הזהב מכוון על חיקוק הצורות שוקע במקום שקועו ובולט במקום בליטתו שיהיו הצורות ניכרות בו: (לו) החצר הפנימית. היא עזרת הכהנים ועזרת ישראל והיא היתה לפני האולם. וקורא אותה פנימית לפי שהיתה לפנים מעזרת נשים (ובמקרא לא מצינו כתוב עזרה כי אם במשנה): וטור כרתת ארזים. נדבך של קורות (מהוטבות) עשה בחומה: (לז) בשנה הרביעית. למלך שלמה: יסד בית ה'. הוחל יסודו: (לח) בירח בול. הוא מרחשון שהעשב בלה בשדה ובוללין לבהמה מן הבית מלגון ויבל לחמורים (שופטים י"ט כ"א):

ז (א) ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה. שבמלאכת גבוה נזדרז ובשלו נתעצל ובשבחו סיפר הכתוב

מצודת ציון

תרגלדון (תהלים ס"ח) ור"ל תרקדון: (לה) המחקה. מלשון חקיקה: (לו) טורי. שורות כמו ארבעה טורים (שמות כ"ח): גזית. מסותתות ביושר: (לז) בירח. בחודש: (לח) בול. הוא חשון שבו נובלין וכומשין עלי האילנות כלה. נשלם:

מצודת דוד

ר"ל אוספים: ושני קלעים. ר"ל וכן שני עברי הדלת השני היה מצויר מעשה גלילים. או ר"ל ושני ציורים היה להדלת הב' מזה ומזה והיו מעשה גלילים והכוונה תהיה לאחדים עם הפירוש הראשון: (לה) וקלע כרובים. עוד צייר עליהם כרובים וגו': מישר על המחוקה. היה מרדד את הזהב להיות מיושר ושוה על חקיקת הציורים אשר על הדלתות להיות שוקע במקום שקועו ובולט במקום בליטתו לבל יבטל הזהב צורות הציורים אבל יהיה נראה בזהב: (לו) החצר הפנימית. זה עזרת כהנים: שלשה טורי גזית. שלשה שורות זה על גב זה בנה באבני גזית ועליהם שורה הרביעית בנה מארזים כרותות ומהוטבות ביושר וכסדר הזה בנה אותו עד כלות גבהי הכתלים: (לז) בשנה הרביעת. למלכות שלמה: יסד. הונח היסוד: (לח) לכל דבריו. כל הדברים הנצרכים בו: ולכל משפטיו. היא היא וכפל הדבר במ"ש: ויבנהו שבע שנים. ר"ל שבנה כל שבעת השנים ולא הפסיק זמן מה ולא חש למנות החדשים היתרים על שבעת השנים או ר"ל שבנה רק שבע שנים שלמות כי במשך זמן הבנין חדל לבנותו בעבור החדשים העודפים על שבעת השנים:

ז (א) שלש עשרה שנה. לומד בכאן שנתעצל בבנין ביתו ולא כלהו עד שלש עשרה שנה אבל בבנין בה"מ נזדרז וכלהו לשבע שנים אף כי היה גדול ונפלא יותר מביתו: ויכל וגו'. ר"ל אם שבנה בה י"ג שנה לא קץ בטורח הבנין עד

לב מלכים

קלעים ר"ל שני צורו' קלועו', והדלת השני היתה בצורות גלילים: (לה) **וצפה זהב**, ר"ל כי בדביר רדד הזהב על הכרובי' היינו שהתיך הזהב באופן שנכנס לתוך המחוקה בעוביו ובשיעורו, אבל בהיכל הי' הזהב, **מיושר על: המחוקה** היינו שהגיה עשי הזהב ביושר ואח"כ הקיש בקורנס עד שנכנס הזהב לתוך החיקוי, ובזה לא היה צריך זהב רב כ"כ, וזה ממעלת הדביר נגד ההיכל: (לו) ויבן וכו' הוא חצר הפנימית שנזכר לקמן (ע"ש י"ב) שהיה לפני האולם, ומפני שלא היה מצופה בזהב ולא נבנה בפנים בצלעות ארזים אמר שהיה רק הבנין החצוני שלשה טורי גזית וכו': (לז) **בשנה הרביעית** כבר אמר זה בתחלת הסימן, רק שבא לאמור שההתחלה היתה בשנה הרביעית בחדש זיו והגמר בשנה הי"א בירח בול, אם להודיע שעסק בבנינו שבע שנים והיו ז' שנים וז' חדשים (ולפי דעתי ז' שנים עסק בבנין וז' חדשים עסק בטית הזהב שהיה אחר גמר הבנין, ומודיע שנשמר בזה מספר השבועי שהוא קדש, בין בשנים בין בחדשים) ואם להודיע שהיה היסוד בירח זיו והגמר בירח בול הפך הטבע שבירח בול הוא הזריעה ובירח זיו הוא הלידה שאז הכל מלא וגדום ואז נגמר בנין הטבע, כי הטבע והענין האלהי יתחיל האחד עת השני יעמד מלדת, וכמ"ש בזה במקום אחר:

ז (א) **שלש עשרה** שנה שאחר בנין בית המקדש התחיל בנין ביתו, וכמ"ש למטה ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים, **ויכל את ביתו** אע"פ שנמשך הבנין ימים

בֵּיתוֹ׃ ב וַיִּבֶן אֶת־בֵּית ׀ יַעַר הַלְּבָנוֹן מֵאָה אַמָּה אָרְכּוֹ וַחֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ עַל אַרְבָּעָה טוּרֵי עַמּוּדֵי אֲרָזִים וּכְרֻתוֹת אֲרָזִים עַל־הָעַמּוּדִים׃ ג וְסָפֻן בָּאֶרֶז מִמַּעַל עַל־הַצְּלָעֹת אֲשֶׁר עַל־הָעַמּוּדִים אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה חֲמִשָּׁה עָשָׂר הַטּוּר׃ ד וּשְׁקֻפִים שְׁלֹשָׁה טוּרִים וּמֶחֱזָה אֶל־מֶחֱזָה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים׃ ה וְכָל־

ת"א בית יער . יומא ל"ט : ע"ש (ג) במד"ר יא : (ד) זוהר בלק : הפתחים

רש"י

(ב) בית יער הלבנון . ת"י בית מקרת מלכיא (עמודי הארזים העומדים באורך המאה אמה כל טור וטור לאורך המאה ומטור הראשון לטור הרביעי חמשים אמה והוא רוחב הבית . הגהה מבל"ה) : וכרתות ארזים . קורות ארזים לאורך הבית היה טור עמודים בקרקע והכרותות מעמוד לעמוד . (והטור השני למול טור הראשון ברוחב הבית וכן ארבעה הטורים . ושכך הנסרים לרצפת הבית מטור לטור על הכרותות . והעמודים הללו הם עשויים פתחים פתחים כעין אכסדרה והיו הכרותות כמו משקוף שעל המזוזות והיו גם כן אלו הכרותות כדי להעמיד עליהם המחילות שהם הצלעות הנזכרים בכתוב . ושאמר הצלעות אשר על העמודים ולא אמר על הכרותות לפי שהעמודים הם העיקר שהבית נכון עליהם . והכרותות אינם אלא להחזיק ולחבר עמוד אל עמוד להיות האהל אחד ומונחין על גידן ולא היו זקופין ובאמרו על העמודים ר"ל על הכרותות שעל העמודים ולא נקראו בשם בפני עצמן לגבייהו . ואפשר נמי שהכרותות אינם עולים למעלה מן העמודים דאינם שוכבים למעלה אלא הם נתונים בראשי העמודי' ובשווין למעלה ולא כעין משקוף השוקף על המזוזות . אלא כמו יתד ארוך המחבר שני עמודים ומ"ש וכרותות על העמודים פירושו בצד העליון של עמודים . נמצא מה שעל הכרותות הוא על העמודים . עד כאן פירש בעל צורת הבית) : (ג) וספן בארז . קירוי עלייה מלמעלה : על הצלעות . מחילות עליונות שעל הכרותות ארבעה מחילות זה אצל זה ברוחב משוכים לאורך הבית כולן פתחים וחלונות כי בית הקיץ הוא עשוי לאויר ועל אותן מחילות קירוי הספון ארבעים וחמשה נסרים היה הספון שלשה טורי נסרים (לשלשה חללים שבין) ארבע טורי העמודים חמשה עשר נסרים הטור (כלומר נתונים בין כל חלל ט"ו מהם) (ארכן לרוחב הבית מטור לטור ורחבן לאורך הבית זה אצל זה) : (ד) ושקפים שלשה טורים . ועוד עשה

מצודת דוד

כלותו את כולו : (ב) בית יער הלבנון . כן היה נקרא כי לפי רוב העמודים שעמדו בה היה נראה כיער המרובה באילנות או שבנהו במקום יער הלבנון כי היה מנהג המלכים בזמן ההוא לבנות להם בית ביער להתקרר שם בימי הקיץ ועשויה היה בחלונות מרובים להכניס שם האויר : על ארבעה טורי עמודי ארזים . ובשורות ההם עמדו לרוחב הבית והיה נחלק בהם האורך לשלשה חלקים שווים אבל לאורך הבית היו כתלים ממש כדרך הבנין : וכרתות ארזים . ארזים מחוטבים השכיבו על העמודים ההם לחברם יחד לבל יהיו זזים ממקום עמדם : (ג) וספן בארז ממעל על הצלעות . כי על העמודים ועל קורות הארזים המחוברים יחד השכיבו צלעות ונסרים להיות מחילות הבית ממעל ועל הצלעות ההם הניחו לוחות ארז להיות לתקרה (ואמר על העמודים ולא זכר כרותות הארזים על כי העמודים היו העיקר לסבול משא הצלעות) : ארבעים וחמשה . מספר לוחות הארז המכסים את התקרה היו ארבעים וחמשה : חמשה עשר הטור . כי העמודים חלקו האורך לשלשה חלקים שווים ולזה היה גם התקרה נחלק לשלשה חלקים ובכל חלק הניחו שורה של לוחות ארז ובה חמשה עשר במספר והניחו אורך הלוחות לאורך הבית א"כ היה אורך כל לוח ל"ג אמות ושליש אמה ורוחב הלוחות לרוחב הבית והיה רוחב כל לוח ג' אמות ושליש אמה : (ד) ושקפים שלשה טורים . בהכתלים שעמדו באורך הבית עשו שלשה

מצודת ציון

ז (ב) הלבנון . שם היער : (ג) הצלעות . הנסרים : (ד) ושקפים . חלונות אשר ישקיפו ויביטו דרך שם : ומחזה . אף הוא ענין חלון אשר יחזו ויראו דרך

לב מלכים

ימים רבים מ"מ לא קן בצורה הבנין עד שכלהו : (ב) את בית יער הלבנון נקרא כן על שהיה מרובה בארזים כיער או נבנה ביער הלבנון שהיה סמוך לירושלים שכן היה מנהג המלכים לבנות בית הקיץ ביער להתקרר שם, והיה בו פתחים וחלונות הרבה פתוחים לרוח היום. **על ארבעה טורי עמודי ארזים** העמודים היו נתונים לרוחב הבית וחולקים את אורך הבית לג' חלקים כ"א לג' אמה ושליש. **וכרותות ארזים** מן עמוד לעמוד לרוחב הבית לחבר העמודים זל"ז ולהניח עליהם התקרה : (ג) **וספן**, סיפון הנסרים של הקירוי הי' מונח על הצלעות דהיינו על כרותות ארזים שזכר, **על העמודים ארבעים וחמשה**, ר"ל שסך הכל היה ארבעים וחמשה נסרים, דהיינו שהיו נסרים חמשה עשר בכל טור ומסודרים לרוחב הבית, עד שבחמשים אמה היו ט"ו נסרים, וי"ל שהיו נסרים עבים כ"א ג' אמות וחמשית אמה או שהיה אויר בין כל א' וא' : (ד) **ושקופים** הגה משני צדדי האורך היה בנין של אבני גזית (כמ"ש למטה) והיה שם חלונות להכניס האויר, והיה **שלשה טורים** ר"ל ג' חלונות זה ע"ז בגובה וכן היה שלשה בצד האורך זה אצל זה, והיה **מחזה אל מחזה**, ר"ל חלונות של צד האורך מזה מכוונים נגד

הפתחים והמזוזות רבעים שקף ומול מחזה אל־מחזה שלש פעמים׃ ו ואת אולם העמודים עשה חמשים אמה ארכו ושלשים אמה רחבו ואולם על־פניהם ועמדים ועב על־פניהם׃ ז ואולם הכסא אשר ישפט־שם אלם המשפט עשה וספן בארז מהקרקע עד

ע"ש (ו) פדר"א ג׃ (ז) ויק"ר יז ירוש' כ"ב ג׃

רש"י

קירוי אלא ג' טורים הנסרים ושלשת טורי השקופים כי רוחב של ט"ו נסרים לא קירה את הבית בכל ארכו שהוא ק' אמה ועשה אלו לקירות הבית קירוי של נסרים קטנים נתונים על מרישין קטנים האוחזים [נ"ל הנתונים] מטור כרותות ארזים אל טור. שלשה מרישין זה אצל [נ"ל לסוף] זה ושקופין משני צדיהן כעין משקוף שהדלת שוקף בו ועל אותן שקופין ראשי הנסרים הקטנים נתונים בו ארכן של נסרים קטנים כנגד רחבן של נסרים גדולים שנתן תחלה׃ וממחזה אל מחזה. ראשי נסרים של שקוף זה למול [ראשי] נסרים של [שקוף] זה׃ מחזה. לשון קצה. ומנחם כן פותרו וחברו אל מחוז חפצם וכל חזית שבלשון משנה כך הוא בסדר מערכת התמיד. וכן הוא עושה (חזית) מבחוץ בפרק השותפין בבבא בתרא. ויונתן אף הוא תרגמו זוי לקבל זוי, אבל שקופים אטומים (לעיל ו' ד') וכן (נ"ל ושקופים וכן וכו') רבועים שקף כולם תרגם כלונסא׃ (ה) וכל הפתחים והמזוזות. ששם מקירת מלכים עשויה פתחים פתחים מפני האויר ולכך קראו בית יער שדומה ליער׃ רבעים שקף. תירגם יונתן מרבעין וחפן כלונסא ומחופין היו הפתחים בנסרים דקין רבועין היו כשאר פתחי בתים ולא עשוין כיפה כעין פתחי אולם׃ ומול מחזה וגו'. ומול של מחזה מוסב לקראת מחזה האחרת. וראש הנסר לקראת ראש הנסר שלש פעמים בכל תקרה ותקרה ואיני יודע היאך׃ (ו) ואת אולם העמודים. אולם עשה לפני העמודים האלה מבוא לבית חמשים אמה אורכו לרחבו של בית שהיה חמשים אמה ושלשים רחבו לפני אורך משך הבית אלא שלעולם המדה יתירה קרויה אורך והקצרה קרויה רוחב׃ ואולם על פניהם. אולם גבוה עשה על כל הבית׃ ועמודים ועב על פניהם. ועל כרותות ארזים שעל העמודים התחתונים הציב עוד עמודים אחרים ומרישין מעמוד לעמוד העמודים לארוג בהן ללעות מזה לזה והעבים לקירוי העלייה. עב הוא מריש כמו שפירשו והעבים אלו המרישין׃ (ז) ואולם הכסא. ואולמא לאתקנא תמן כורסי בית דינא דדאין תמן פרוסדא לבית דינא עביד. פרוסדא לשון פרוזדור׃ וספן בארז. מחופה קרקע העלייה בארזים׃ מהקרקע.

מצודת ציון

גם׃ (ה) שקף. חלון׃

מצודת דוד

שורות חלונות זה למעלה מזה בקומת הכותל׃ וממחזה אל מחזה. כי בכותל שמזה ומזה עשו שלשה שורות חלונות ואמר שהחלונות היו מכוונות זו מול זו ר"ל שהחלונות מכותל מזה מול החלונות מכותל מזה׃ שלש פעמים. ר"ל כן היה בכל שלשת הטורים׃ (ה) וכל הפתחים. הנני הפתחים שפתח בהכתלים ההם היו מרובעים כי המשקופים היו מיושרים לא עגולים׃ והמזוזות. גם עמודי המזוזות היו מרובעים בני ארבע צלעות כדרך רוב המזוזות׃ שקף. גם החלון הקטן שעשוי ממעל להפתח היתה רבועה׃ ומול מחזה אל מחזה. כמו וממחזה אל מול מחזה ור"ל החלון שבעבר הזה היה מול החלון שבעבר הזה׃ שלש פעמים. יתכן שהיו שלשה פתחים בכותל מזה ושלשה בכותל מזה והחלון מלמעלן וכל השלשה היו זה מול זה והיה א"כ בכל חלק שבחלק העמודים פתח אחד מזה ופתח אחד מזה׃ (ו) ואת אולם העמודים. לבית יער הלבנון עשה אולם עומד על עמודי ארזים והיה ארכו חמשים אמה ורחבו שלשים אמה׃ ואולם על פניהם. יבאר מקום עמוד האולם ואמר שעמוד נמשך לבית היער לפני פתחיו וכדרך בית שער ועמד ארכו לאורך הבית להיות מול כל שלשת הפתחים שבשלשת חלקי הבית׃ (ולזה אמר על פניהם כי היו לפני שלשתן ועיין בתחלת קונטרס בנין הבית ובצורה)׃ ועמודים ועב על פניהם. לפני פתחי האולם הזה עמדו עמודים תקועים בארץ וממעל להם עץ עב להכרם יחד לבל יהיו זזים ממקומם והיה עשוי לנוי ולפאר או להיות כעין מחילה ומחיצה׃ (ז) ואולם הכסא. ר"ל על האולם אשר עמד בו הכסא אשר ישב עליו לשפוט שם אל האולם הזה עשה עוד אולם לו אולם המשפט שיעמדו שם הבאים למשפט עד

לב מלכים

נגד חלונות של צד האורך השני וזה היה שלש פעמים, כי כן היה בכל חלוקה שאורך הבית נחלק לשלשה כנ"ל, ובכ"א היה שלשה טורי חלונות וזה היה בשני צדדי האורך׃ (ה) וכל הפתחים הפתחים היו בצד רוחב הבית משני צדדי הרוחב בין סדרי העמודים, והיה רבעים שקף שהיה משקוף ע"ג משקוף, כי היה שלשה חלונות על הפתחים, עד שהיה השקף ארבעה, דהיינו משקוף א' של הפתח, וג' של ג' החלונות, וכן היה מחזה אל מחזה שהיו הפתחים והחלונות שעליהם מכוונים זה מול זה בטורי העמודים אשר באורך הבית כיושר, והיה שלשה פעמים שהיה שלשה פתחים בכל טור׃ (ו) ואת אולם לפני העמודים עשה אולם, והיה חמשים אמה ארכו לעומת רוחב בית יער הלבנון, ושלשים אמה רחבו נמשך לאורך הבית ואולם על פניהם לפני הבית והאולם היה עוד אולם ולפני האולם השני היו עמודים ועב על פניהם היינו מריש שהוא עץ עב כמ"ש חז"ל העבים הם המורישים׃ (ז) ואולם ולפני העמודים היה אולם אחר שבו עמד כסא המשפט ששם שפט המלך בעצמו בעניינים גדולים, וגם

אולם

עַד־הַקַּרְקָע׃ ח וּבֵיתוֹ אֲשֶׁר־יֵשֶׁב שָׁם חָצֵר הָאַחֶרֶת מִבֵּית לָאוּלָם
כַּמַּעֲשֶׂה הַזֶּה הָיָה וּבַיִת יַעֲשֶׂה לְבַת־פַּרְעֹה אֲשֶׁר לָקַח שְׁלֹמֹה
כָּאוּלָם הַזֶּה׃ ט כָּל־אֵלֶּה אֲבָנִים יְקָרֹת כְּמִדֹּת גָּזִית מְגֹרָרוֹת
בַּמְּגֵרָה מִבַּיִת וּמִחוּץ וּמִמַּסָּד עַד־הַטְּפָחוֹת וּמִחוּץ עַד־הֶחָצֵר
הַגְּדוֹלָה׃ י וּמְיֻסָּד אֲבָנִים יְקָרוֹת אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אַבְנֵי עֶשֶׂר אַמּוֹת
וְאַבְנֵי שְׁמֹנֶה אַמּוֹת׃ יא וּמִלְמַעְלָה אֲבָנִים יְקָרוֹת כְּמִדּוֹת גָּזִית
וָאָרֶז׃ יב וְהֶחָצֵר הַגְּדוֹלָה סָבִיב שְׁלֹשָׁה טוּרִים גָּזִית וְטוּר כְּרֻתֹת

ע"ש (ט) ירמי' כוכב ע יג: (י) שהש"ר ס ז: ארזים

רש"י

תירגם יונתן מאושיא עד אופיא מיסוד כותל זה ועד יסוד כותל זה: (ח) וביתו אשר ישב שם. דירת במורה לאכול שם ולשכב שם: מבית לאולם. לפנים מן אולם של בית יער הלבנון: ובית יעשה. עלה בלבו לעשות בית לבת פרעה: כאולם הזה. כמעשה אולם הזה: (ט) כל אלה אבנים יקרות. כל האבנים האלה עשויות כבדות: כמדות גזית. כמדת אבני גזית. מדה אחת היתה לאבני גזית במדינה: וממסד עד הטפחות. בגובה היה הבנין הזה עשוי באבני גזית האלה מן היסוד עד שמי הקורה: וממסד. לשון יסוד: הטפחות. שמי קורה כמו וימיני טפחה שמים (ישעיה מ"ח י"ג): ומחוץ. לצד החוץ היה כל מסך הקירות באבנים הללו עד החצר הגדולה: (י) ומיוסד וגו' אבנים גדולות. והיסוד שבתוך הקרקע היה של אבנים גדולות יותר ממדות גזית: (יא) ומלמעלה אבנים יקרות. ולמעלה ליסודות היו אבנים יקרות עד הטפחות כמו שאמור למעלה: וארז. ואפי' נסרין דארזא כמו שאמר וספן בארז: (יב) שלשה טורים גזית. החומה עשויה שלשה נדבכין של אבנים ונדבך של עץ עליהם: (יד) חרש. אומן:

מצודת דוד

אשר יקראו לבוא לפני המלך: וספן בארז. כסה הרצפה בנסרי ארז: מהקרקע עד הקרקע. ר"ל מקרקעית כותל זה עד קרקעית כותל שממולו: (ח) וביתו אשר ישב שם. ר"ל מקום מושבו בקביעות: חצר האחרת. אשר עמדה בחצר האחרת מלפנים לאולם המשפט בדרך הנכנסים מן החוץ אל מקום בית המלוכה: כמעשה הזה היה. כמעשה אולם המשפט ספון בארז כמוהו: ובית יעשה. הבית אשר עשה לבת פרעה היה ג"כ כאולם המשפט: (ט) כל אלה. כל הבניינים שזכר בנה מאבנים יקרות וגדולות כמדות הראויות לאבני גזית כפי מה שהיה ידוע להם: מגוררות במגרה. המוכות במגרה לעשותן חלקות משני עבריהן בעבר הפנימי ובעבר החיצון: וממסד. מן היסוד עד התקרה וזהו עד הטפחות כי כדרך הוא לעשות כעין לבזבז בשיעור טפח בולט מהכותל אצל התקרה והוא מתפארת המלאכה: ומחוץ. ואף יתר הבניינים אשר עמדו מחוץ להבתים האלה עד החצר הגדולה את כולם בנה כבנין האמור אבל החצר הגדולה עצמה בנה בבנין אחר כמפורש בענין: (י) ומיוסד וגו'. ר"ל מה שנאמר למעלה אשר אבני היסוד היו שוות לאבני הכותל אין זה כ"א בדבר שהיו אבנים יקרות כמותן אבל לא ישוו בגודל כי אבני היסוד גדלו מאבני הכותל כי אבני יסוד היו בני י' אמות וגו' וגדולים שמה ממדת אבני גזית: (יא) ומלמעלה. הכתלים שעל היסודות: וארז. כל הבניינים האלה כסה התקרה בארז: (יב) והחצר הגדולה סביב. אשר היה מסבב כל בתי המלך: שלשה טורים. בנין האלו היה מאבני גזית שלש שורות זו על גב זו ועליהם שורה הרביעית היה מארזים כרותות ומחוטבות ביושר וכמו כן עד כלות גובה הכתלים היה בנוי בהאופן הזה: ולחצר בית ה' הפנימית. ר"ל וכמו הבנין אשר בנה לחצר בית ה' האמור למעלה כן בנה את

מצודת ציון

(ט) יקרת. כבדות ומקניות. או מכובדות וחשובות: מגוררות במגרה. מגרה הוא כלי ברזל מלאה פגימות ועל כי יחתכו בו הסלעים דרך גרירה

לב מלכים

אולם המשפט עשה שם ישבו הסנהדרין ושם עמדו הבע"ד והיה לפני אולם הכסא, וספון ורצפת האולם היה מכוסה בארזים מהקרקע ועד הקרקע ר"ל מקצה לקצה: (ח) וביתו אשר ישב שם ועוד היה שם בית המלך שהיה מיוחד למושבו ודירתו לאכול ולשתות והוא הבית שנז' בריש הסימן, וגם חצר האחרת ר"ל החצר שלפני בית המלך: מבית לאולם ר"ל בית המלך והחצר שלפניו היה מבית לאולם ופנימי לו והיה ג"כ כמעשה האולמים הנאמרים, ולפ"ז היה שם שמונה חלוקות, בית המלך ולפניו חצר הגדולה שלו ולפניו בית יער הלבנון ולפניו אולם העמודים ועוד אולם לפניו ולפני כולם עמודים ועב על פניהם ולפניו כסא המשפט, ולפניו אולם המשפט: ובית יעשה, ואחרי גמר הבניינים התחיל לעשות בית לבת פרעה ג"כ בתבנית האולם הזה: (ט) כל אלה הבניינים הנז' היו אבנים יקרות באיכות: וכמדת גזית בכמות, והיו מגוררות ומשופעות מבית ומחוץ ר"ל משני הצדדים, והאבנים האלה היו מן היסוד עד הטפחות דהיינו שמי קורה, וכן היה מחוץ עד החצר הגדולה: (י) אבני כו'. והיסוד בעצמו היה אבנים גדולות מעשר ומשמנה אמות והיה ג"כ מאבנים יקרות: (יא) ומלמעלה כו', והאבנים שהיו מלמעלה קרוב להקורה היה כמדת גזית, וארז שהיה מעורב ארז ואבן בהבנין: (יב) וחצר הגדולה דהיינו החומה שהיה סביב כל הבניינים היה שלשה טורים וכו' וכן

ארזים ולחצר בית־יהוה הפנימית ולאלם הבית: יג וישלח המלך שלמה ויקח את־חירם מצר: יד בן־אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש־צרי חרש נחשת וימלא את־החכמה ואת־התבונה ואת־הדעת לעשות כל־מלאכה בנחשת ויבוא אל־המלך שלמה ויעש את־כל־מלאכתו: טו ויצר את־שני העמודים נחשת שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וחוט שתים־

ת"א וישלח המלך. ערכין ט"ז: בן אשה. שם:

שרה

ע"ש (יג) פסדר"כ ו: (יד) שמו"ר מ מה פנחו' תשא ויקהל פדר"א ג:

רש"י

וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת. שלשה כלי אומנות שהעולם נברא בהן שנאמר בחכמה יסד ארץ. כונן שמים בתבונה. בדעתו תהומות נבקעו (משלי ג' כ) בשלשתן נבנה הבית: (טו) את שני העמודים. שהעמיד באולם יכין ובועז: שמונה עשרה אמה קומת וגו'. (ובדברי הימים ב' ג' ט"ו) הוא אומר שלשים וחמש אמה קומתן שינק שניהם כאחד. והאמה החסירה אומר אני אני אמה היתה לכל אחד בראשו שאינה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמר למטה בענין ועל ראש העמודים מעשה שושן: וחוט י"ב אמה יסוב את העמוד השני. לימד שהיה ארבע אמות על ארבע אמות עגול שכל שיש בהקיפו ג' טפחים יש בו רוחב טפח ועוביו ארבע אצבעות והוא חלול כך מפורש בסוף ספר ירמיה. והרי זה מקרא קצר פירש ארכו של אחד ולמד השני ממנו. ופירש הקיפו של שני ולמד ממנו הראשון. וכן תרגם יונתן

מצודת ציון

נקרא מגרה וכן וישם במגרה (ש"ב י"ב): (יד) חרש. אומן: (טו) ויצר. מלשון צורה: וחוט. חבל וקו:

מצודת דוד

האולם אשר לפני ההיכל כי כולם בנה בשש טורים גזית וגו': (יג) את חירם. כך שמו של האומן: (יד) ממטה נפתלי. אביו היה מבני נפתלי ואמו היתה מבנות דן כמ"ש בד"ה: איש צרי. הסגורר זמן רב בצור: חרש נחשת, על אביו הוא חוזר: וימלא. ר"ל ולזה היה חירם בנו ממולא בחכמת מלאכת הנחושת כי למד מאביו: (טו) ויצר. לפי שלא עשה המלאכה בהעמודים רק עשה צורות העמודים בקרקע ושפך שם הנחושת לאחר התכה לזה אמר ויצר ר"ל עשה צורות שני העמודים אשר היו מנחושת וגו': שמנה עשרה אמה. ובד"ה נאמר אמות שלשים וחמש אורך אבל שם נאמר מדת שני העמודים יחד והאי האמה העודפת כאן היא הנעשית אחר היציקה בהקשת הקורנס להכניסה בכותרת האמור בענין ולזה לא חשבה בד"ה כי שם נאמר בלשון אורך אשר יורה שהושב בעת היציקה כאשר שכבו בארץ ולא היתה אז חצי האמה הזאת אבל כאן נאמר בלשון קומה ונושב א"כ אחר הקומה וכבר נתוסף חצי האמה הזאת: וחוט שתים עשרה וגו'. וא"כ היתה בת ארבע כ

השאלות

ז (יד) פה אמר שהיה בן אשה אלמנה ממטה נפתלי ובד"ה אמר שהיה בן אשה מבנות דן, ומ"ש המפרשים שאביו היה ממטה נפתלי, הלא בד"ה אמר שאביו היה איש צורי, בד"ה אמר שחירם מלך צור שלחו ושלחו בתחלת הבנין, ושהיה יודע לעשות בזהב ובכסף, ופה אמר ששלמה שלח אחריו ושהיה זה בגמר הבנין ושלא ידע לעשות רק בנחושת, ובד"ה אמר ואת הסירו' ואת היעים עשה חירם אביו משמע ששניהם הוו אב ובנו:

לב מלכים

היה לחצר בית ה' הפנימית ולאולם הבית: (יג) וישלח זה היה בסוף ז' שנים כשנגמר בנין בהמ"ק: (יד) בן אשה אלמנה ממטה נפתלי פי' מגיד אביו היה ממטה נפתלי, כי אמו היתה מבנות דן כמ"ש בד"ה ומ"ש ואביו איש צורי פי' שהיה דר בצור כן פירשו המפ', ולי נראה שמ"ש בד"ה ששלח מלך חירם בכתב אל שלמה ועתה שלחתי לך איש חכם בן אשה מן בנות דן ואביו איש צורי יודע לעשות בזהב ובכסף כו', זה היה אביו של חירם זה והיה שמו ג"כ חירם, והוא נשלח מאת מלך צור בתחלת הבנין, והוא היה יודע לעשות גם בזהב ובכסף כמבואר שם ועשה כל מלאכת ציפוי הבתים בזהב ומלאכת הכסף, והוא היה בן אשה מבנות דן, ומצד אביו היה מבני צור ואחר שבע שנים מת, ושלח שלמה אחר בנו, ועז"א וישלח שלמה ויקח את חירם מצור, כי הראשון בא אליו בפקודת מלך צור, והשני בא ע"ש ששלח שלמה אחריו, והוא היה בן אשה אלמנה ממטה נפתלי, והיתה אלמנה כי מת חירם בעלה, וזה השני היה רק חורש נחושת לבד, ועשה רק מלאכת הנחושת, ובזה תבין מ"ש בד"ה ב' (ג' ט"ז) ואת הסירות ואת היעים עשה חירם אביו למלך שלמה וכו' כי זה הי' מלאכת האב, וכן במלכים דייק לאמר ויעש חירם את היעים, שם הוסיף חירם ובכלם אמר ויעש, כי זה היה חירם הראשון: (טו) ויצר תחלה צייר צורתם בדפוס. שמונה עשרה אמה ובד"ה אומר שלשים וחמש אמות, שם חושב אורך שניהם, כי הציק אותם חתיכה אחת, וכשנחלקו הקיש בקורנס ועשה על שפת כל א' מעשה שושן ונתארך חצי אמה, ומ"ש יסוב את העמוד השני ה"ה העמוד הראשון כי שניהם היו שוים בארכם ורחבם, וכמ"ש בירמיה (סי' נ"ב) י"ח אמה קומת העמוד הא'

וחוט

עֶשְׂרֵה אַמָּה יָסֹב אֶת־הָעַמּוּד הַשֵּׁנִי׃ טז וּשְׁתֵּי כֹתָרֹת עָשָׂה לָתֵת עַל־רָאשֵׁי הָעַמּוּדִים מֻצַק נְחֹשֶׁת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יז שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה גְּדִלִים מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת לַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְשִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יח וַיַּעַשׂ אֶת־הָעַמּוּדִים וּשְׁנֵי טוּרִים סָבִיב עַל־הַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָרִמֹּנִים וְכֵן עָשָׂה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃

רש"י

וכתרת

וחוט משח תרתין עסרי אמין מקיף ליה וכן לעמודא תניינא: (טז) ושתי כתרות. פומיל"ש בלע"ז: מצק. פריסניטי"ר בלעז: חמש אמות קומת הכתרת האחת. ובסוף הספר הוא אומר שלש אמות שאינו במשנה ארבעים ותשע מדות שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היה בהן צורה ושלש העליונות היו עודפות לחוץ המוקפות צורה שנאמר שבכים מעשה שבכה כמין לולבין של דקל היו מוקפות והאומר אני שלא מנה אותן שתי אמות התחתונות בסוף הספר לפי שהיו שוות לעמוד והעמוד אחוז בכותרת שתי אמות: (יז) שבכים מעשה שבכה. השבכות שהיו להן דומה כמין כיפה שקורין קויפ"א: מעשה שבכה. מוקפות היו צורות של לולבי דקל כמו ועל שבכה יתהלך. וגדילים היו להם כמעשה שרשראות: שבעה לכתרת האחת. שבעה לולבין היו בהיקף א' לשבכה אחת: (יח) ושני טורים. של רמונים ושלנחשת. הרמונים תחובי' בשרשרו' המקיפות את הכותרת כך מפורש בדברי הימים ובמשנת ארבעים ותשע מדות: לכסות את הכתרת אשר על ראש הרמנים ה"ז מקרא מסורס לכסות הרמנים את הכותרות אשר על הראש. וכן היו הכותרות עשויות לפי סדר משמעות המקרא כמין שני אגנים היתה כל אחת אגן התחתון בית קיבולו למעלה והוא קרוי גולה כמו שאמור בענין וגולת הכותרת ותרגמו יונתן אגני קרוגתון, העליון כסוי על התחתון בית קיבולו למטה והוא קרוי שבכה

מצודת דוד

כל שיש ברחבו אחד יש בהיקפו שלשה: השני. כמו והשני ור"ל וכן היה העמוד השני ובסוף ירמיה נאמר ועביו ארבע אצבעות נבוב: (טז) מצק נחשת. מעשה יציקה היו ומנחושת: חמש אמות. ובסוף מ"ב נאמר שלש אמות וזה לפי ששתי האמות התחתונות של קומת הגולה לא היו מצויירות והיו א"כ שוות לתמונת העמוד ולזה לא חשבם: (יז) שבכים מעשה שבכה. ציורי ענפים מעשה שבכה הנקוב מעבר לעבר וקלועים זה בזה מעשה שרשרות היו עשוי לכותרות ר"ל לחלק העליון כמפורש בענין: שבעה. ציורי שבעת ענפים היו מקיפים כל כותרת: (יח) ויעש את העמודים. למעלה אמר שעשה צורת העמודים בקרקע וכאן אמר בעשה העמודים עצמן ר"ל שהפך הנחשת לאחר ההתכה אל מקום הפירת הציור: ושני טורים וגו'. על כל שבכה היא חלק העליון מהכותרת. סיבב שני שורות רמונים זה למעלה מזה והיו עשוים מנחושת וחרוזים בשלשלאות וראשיהם קשורים זה בזה ונתנם על השבכה: לכסות את הכתרת. ר"ל השבכה העשוה לכסות אחת את אחת מהכותרת חלק התחתון שבה כי תמונת הכותרת היתה בענין שני אגנות כפויים זו ע"ג זו התחתונה בית קבולה למעלה ושוה לתמונת העמוד כי היתה מבלי ציור וקידוש

מצודת ציון

(יז) שבכים, ענין ענפים כמו סובך האלה (שם י"ח): שבכה. ענין מעשה רשת: גדלים. קלועים וחוטים כמו גדילים תעשה לך (דברים כ"ב): שרשרות. שלשלאות:

השאלות

(טו—כב) בכאן אמר שהיה גובהן י"ח אמות, ובד"ה אמר שלשים וחמש אמות קומתם, בכאן אמר שגובה הכותרת חמש אמות, ובפסוק י"ט אמר שהיה ארבע אמות ובסוף הספר אמר שהיו שלש אמות, פסוק י"ח מוקשה מאד ונדחקו בו המפרשים, ומ"ש פסוק י"ט וכותרת וכו' באולם מלת באולם אין לו

לב מלכים

וחוט י"ב אמה יסובנו, ועביו ארבע אצבעות נבוב: (טז) ושתי כותרות עשה פי' שהיו שתי כותרות לשני העמודים כתר לכל עמוד, והיה גובה כ"א חמש אמות, ובסוף מלכים אמר שהיה שלש אמות, כי הכתר נחלק לשתי גולות והיה גובה הגולה עליונה שלש וכמו שיבואר: (יז) **שבכים** על הכותרות נעשו שני מיני מלאכות אלו העליון היה מכוסה בשבכה שהוא לבוש ממעשה רשת, ארוג מנחושת, ועל השבכה היה גדילים מעשה שרשרות, והיו שבעה שרשרות לכל כותרת, והיה התחלת השרשרות על השבכה בסופה לכסות ההפסק בין שני הגולות (שיתבאר בפסוק כ') ובסוף השרשרות היו תלוים שני טורי רמונים שהיה ראשם תלוי בשרשרות וסופם מכסה את הגולה התחתונה: (יח) ויעש עד הנה דבר איך צייר אותם בדפוס ועתה דבר מעשייתם. **ושני טורים סביב על השבכה** בתחתית השבכה היה שני טורי רמונים, ומ"ש **לכסות את הכותרות** ר"ל השבכה שהיתה לכסות את הכותרות, ומ"ש **על ראש** הרמונים פירושו ושני טורים סביב אשר על ראש הרמונים, ר"ל שהיו שני טורי שרשרות על ראש הרמנים כי הרמנים היו תלוים בשרשרות כמ"ש בד"ה ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות, והיו הרמונים תלוים בשרשרות בראשם לא באמצע הרמון, ועז"א

יט וְכֹתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוּשַׁן בָּאוּלָם אַרְבַּע אַמּוֹת׃ כ וְכֹתָרֹת עַל־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים גַּם־מִמַּעַל מִלְּעֻמַּת הַבֶּטֶן אֲשֶׁר לְעֵבֶר *שְׂבָכָה וְהָרִמּוֹנִים מָאתַיִם טֻרִים סָבִיב עַל הַכֹּתֶרֶת

השבכה ק'

השנית

רש"י

כמו שנאמר בענין זה והשבכות שתים לכסות את שתי גולות הכותרות נמצאת לחבה במקום הדבק ומשופעת ועולה ומשופעת ויורדת והוא קרוי בטן וכן ת"י מלעומת הבטן מלקבל דבקא וגובה שתי האגנות האלה ד' אמות וזהו שאמר ומעשה שושן באולם ד' אמות . מצוירות היו בם כמין פרחי שושנים כדרך הציורין בכותל האולמות ד' אמות גובה והאמה החמשית היא כותרת קטנה למעלה מן הגדולה הוא שנאמר וכותרת על שני העמודים: (כ) גם ממעל מלעומת הבטן . שהוא לעבר השבכה בסוף השבכה בשוליה הוא באמצע במקום הדבק (שעל השבכה) [נ"ל שהשבכה] מדובקת בגולה אשר תחתיה : והרמונים מאתים . רמונים עשויין שתי טורים סביב מחורזים בשלשלת ומקיפין את השבכה: על הכותרת השנית . אף זה מקרא קצר

מצודת ציון

(יח) על ראש הרמונים . סמוך לראש הרמונים : (יט) שושן. שם למת ועל שהוא תמיד בת שש עלין קרויה שושן : באולם. עיקר שם אולם הונח על כיפה .התקרה כן אז"ל (עירובין ק"ב) : (כ) הבטן . אמר דרך שאלה על חלל העמוד וכן

מצודת דוד

למטה בענין גולת הכותרת והעליונה בית קבולה למטה כפויה על התחתונה ועשויה מעשה שבכה וכמ"ש בענין והשבכות שתים לכסות שתי גולת הכותרת והרמונים היו תלוים בתחתית השבכה א"כ המוכים המה לעליונות הגולה וכסו אותה ולזה אמר הטורים היו על השבכה העשויה לכסות גולת הכותרת את החלק העליון ממנו הסמוכה לראש הרמונים כשהם תלוים בתחתית השבכה כי אז כמוכה להם עליונות הגולה ונכסית מהם כאמור : וכן עשה. כדרך שתלה הרמונים בזאת כן תלה בשנית : (יט) מעשה שושן באולם. כי ציורי שבעת השושנים היו מקיפים סביב את הלק העליון מן הכותרת : באולם. ר"ל השטח הרואה את הכיפה הקרוי אולם מעשה השטח ההוא היה מעשה שושן. או ר"ל לאחר שהעמיד את העמודים באולם פנו מנהושת מעשה שושן וחברו על הכותרת כשהם באולם: ארבע אמות. מעשה השושן היתה בשטח ארבע אמות על הכותרת ממעל כי העמודים היו ברוחב ארבע אמות כמ"ש למעלה והכותרות בולטין מכל צד והיו א"כ יותר מארבע אמות אבל מעשה השושן היתה רק בשטח ארבע אמות: (כ) וכתרת וגו'. בא לומר מאין היה השטח הזה ואומר אל תחשוב שכתרי העמודים לא היו כ"א סביבות העמוד ממעל ולא היו נעשים ככיפת כובע לכסות גם חלל העמוד ממעל כי הכותרות ההם כסו גם ממעל מלעומת הבטן שהוא חלל העמוד השונה לעבר השבכה לצד מעלה א"כ מזה בא השטח אשר היה עליו מעשה השושן: והרמונים מאתים טרים. ר"ל מספר

לב מלכים

אשר על ראש הרמונים, ר"ל שהשרשרות דבוקים לראש הרמנים וגוף הרמונים תלוים למטה על הגולה התחתונה: (יט) **וכותרת אשר על ראש העמודים** ר"ל עוד היה מצויר כותרת **מעשה שושן באולם** ר"ל שהיה שושן מצויר על כותל האולם במקום שהגיעו לשם ראשי העמודים היינו י"ח אמות בגובה הכותל של האולם והיה ארכו ורחבו וגבהו של הכותרת המצויר בכותל ד' אמות : (כ) **וכתרת** יבואר עפמ"ש בפסוק מ"א, **וגולת הכתרת אשר על ראש העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את שתי גולות הכתרת אשר על ראש העמודים . ואת הרמונים ארבע מאות לשתי השבכות שני טורים רמונים לשבכה הא' לכסות את שתי גולות הכתרת אשר על פני העמודים**, ופי' כי הכתר נחלק לשתים, וכל חלק נקרא גולה, שעז"א וגולות הכותרות שתים ר"ל שתים בכל עמוד החלק העליון שהיה ככובע על ראש העמוד ונקרא הגולה שעל ראש העמודים היה מכוסה בשבכה, והגולות התחתונות שנקראו גולות הכותרות שעל פני העמודים היו מכוסים בשני טורי רמונים, ועז"א בסוף מלכים **וכתרת עליו נחושת וקומת הכתרת שלש אמות ושבכה, ורמונים על הכתרת סביב**, ר"ל שחלק העליון היה שלש אמות והיה מכוסה בשבכה ועוד היו רמונים על הכותרת השנית, ועפ"ז בא כאן לבאר ענין הכותרת בפרטות והודיע בזה כמה דברים, א] **וכתרת על שני העמודים** ר"ל שהיה כותרת גם ממעל של תחשוב שממעל היה החלל מגולה ושהכותרת העליון לא היה ככובע שלם ועז"א שהיה הכותרת גם ממעל, ב] בא לבאר מהיכן התחיל כותרת הזה שהוא הגולה העליונה, אמר שהתחיל **מלעומת הבטן**, צייר הכותרת בכלל כגוף שלם, והגולה העליונה היתה אחר שני אמות של גובה הכותרת שהיה חצי אמה למטה מאמצע הכותרת, כערך הבטן שהוא קצת למטה מחצי הגוף, כי הגולה התחתונה היה גובהה שתי אמות ואז התחיל הגולה העליונה שהיה גובהה שלש אמות ואמר **אשר לעבר השבכה** כי בצד זה היה השבכה שהיתה בחלק העליון, עוד באר כמה היו **רמונים** שהיו **מאתים** על כל עמוד והיו ארבע מאות לשתי העמודים כמ"ש לקמן, ושהיו **טורים** ר"ל שני טורים נמצא שהיו מאה רמונים בכל טור, שעז"א בד"ה **ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות** ר"ל מאה בכל שרשר, ושהיו **סביב** בארבע רוחות, וכשהלק העיגול לד' רוחות היו כ"ד רמונים בכל רוח, וא' באמצע בין כל חלוקה וחלוקה, ועז"א שם **ויהיו הרמונים תשעה וששה רוחה** (פי' לד' רוחות) **כל הרמונים מאה על השבכה סביב**, ושהיו **על הכתרת השנית** ר"ל על הכותרת התחתונה, כי העליונה היתה מכוסה בשבכה והתחתונה היתה מכוסה

ברמונים

הַשֵּׁנִית׃ כא וַיָּקֶם אֶת־הָעַמֻּדִים לְאֻלָם הַהֵיכָל וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַיְמָנִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יָכִין וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַשְּׂמָאלִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ בֹּעַז׃ כב וְעַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן וַתִּתֹּם מְלֶאכֶת הָעַמּוּדִים׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ עַד־שְׂפָתוֹ עָגֹל ׀ סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וקוה שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃ כד וּפְקָעִים מִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ ׀ סָבִיב סֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה

וקו ק' מקפים

ע"ט (כא) פסה"ר ג י : (כג) במד"ר יג זוהר בראשית עי"ש פסדר"כ בדס"י וא ב ירוש' עירובין א ה :

רש"י

על האחת וכן על השנית: (כב) ועל ראש העמודים מעשה שושן. חצי אמה בראש כל אחד היה כותלו דק כשושן ושאר העמוד עוביו ארבע אצבעות גבוה לכך לא נמנית אותה אמה ביציקת העמודים בדברי הימים לפי שלא היתה שוה למלאכת העמוד: (כג) עשר באמה משפתו עד שפתו. באמצעיתו שכל רוחב כלי עגול באמצעיתו הוא: וקו שלשים באמה. זהו שאמר כל שיש בהיקפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח היקפו שלשים רחבו עשר ומתוכו הוא מודד, בעירובין: קומתו. עומקו ובדברי הימים הוא אומר בעשאו לרחיצת הכהנים לטבול בתוכו: (כד) ופקעים. וצורת ביצין תרגום יונתן: מתחת לשפתו. בשלש אמות התחתונות שהיו מרובעות שכך שנינו בגמרא דערובין שלש תחתונות מרובעות ושתים עליונות עגולות וא'

מצודת דוד

הרמונים היו מצוירים בבני טורים ונתונים שמה סביב על הכותרת מאה בכל טור: השנית. כמו והשנית ר"ל וכן היה מספר הרמונים לכותרת השנית: (כא) לאולם. באולם שלפני ההיכל: הימני. אשר בפאת דרומי: יכין. לסימן טוב שיכין הבית לעד: השמאלי. אשר בפאת הצפוני: בעז. הוא מלה מורכבת בו עז ר"ל בבית הזה בקרבנות הנעשים בו ימלא עוז וחוזק לישראל: (כב) ועל ראש העמודים. ר"ל לאחר הקמת העמודים באולם אז בנה מעשה השושן על ראש העמודים והוא הבטת הרואה כיפת האולם: ותתם וגו'. כי בעת הקמתם עדיין לא נשלמה המלאכה עד אשר בנה עליהם מעשה השושן ונגמר אחר הקמה: (כג) ויעש את הים. גיגית גדולה עשויה כדמות הים ובד"ה נאמר שהיו הכהנים רוחצים שם לטבול מטומאתן ואחז"ל שלא היו המים שאובים כי רגלי הבקרים שעמדו תחתיו היו נקובים והלולים ודרך בם באו המים מן המעין: מוצק. ביציקה נעשה לא בהקשת הקורנס: משפתו. מקצת עבר זה עד השפה שממולו: עגל סביב. בכל סביבו היה עגול: וקו שלשים. כי כל שיש ברחבו אחד יש בהקיפו שלשה: (כד) מתחת לשפתו. ר"ל בשלש אמות התחתונות כי שתי אמות העליונות היו עגולות

מצודת ציון

מבטן שאול (יונה ב') ור"ל האל עומק השאול: (כב) ותתם. ענין השלמה: (כד) ופקעים. דמות פקועות שדה והוא שם פרי מה ובדברי הימים נאמר ובקרים כי עשו בשם

השאלות

באור ומלבד זה למה אמר שלש פעמים מעשה כותרת, ופסוק כ' מוקשה ואין לו באור,

לב מלכים

ברמונים: (כא) ויקם עתה מפרש הקמתם, שהקים אותם לפני האולם וסמוך לו, ושקרא לכ"א שם, והנה בשני העמודים רמז על שני ההנהגות שה' מנהיג את עולמו, ההנהגה הטבעיית הקבועה מששת ימי בראשית היא מיוחסת תמיד ליד שמאל ונקרא בועז, כי עוז ה' קבוע בו לא ישתנה לעולם, וההנהגה הנסיית שיעשה ה' לפי הצורך ולפי הכנת התחתונים קרא יכין כי זאת יכין תמיד לפי הרצון המתחדש כפי מעשה התחתונים בעלי הבחירה, וכבר באר האלהיים כי הני תרי סמכי קשוט, הם שני הירכים נו"ה, הימיני משפיע והשמאלי מקבל, והם לעומת יסוד ומלכות, שהנהגה הנסיית מושפע מיסוד העולם שנקרא חי העולמים, ועז"א (בפסוק ט"ו) שמונה עשרה אמה קומת העמוד האחד, ורמזו בקומה כי היסוד מושך מתפארת ישראל, תפארת גופא, שמרומז בח"י חוליות שבשדרה. שהיא הקומה הנשאה בקדש, וההנהגה הטבעיית נשפעת ממדת מלכות המקבלת, שהם י"ב צרופי הוי"ה, ואליו י"ב גבולי אלכסון, והוא הים שעשה שלמה העומד על שנים עשר בקר, ועז"א (שם) וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד השני, כי הוא הסובב מארבע רוחות: (כב) ועל ראש העמודים מעשה שושן, שכל עמוד בעצמו נעשה בראשו כמעשה שושן, וכבר כתבתי למעלה (פסוק טו) שאחרי שנעשו העמודים הקיש בקורנס ועשה מחצי האמה אורך אמה, וצייר בכדודו מעשה שושן בראשו, ועי"כ תמה מלאכת העמודים כי כשהפרידם מן היציקה לא היו תמים עדיין כי היה חסר השושן, וכל עמוד היה חסר חצי אמה, כי שניהם לא היו רק אמה ושלשים אמה. ועי"י שהקיש לעשות השושן היתה המלאכה תמימה: (כג) ויעש את הים עשר אמה משפתו עד שפתו היינו מבפנים שהללו היה עשר אמות, וקו הקו שלשים יסוב אותו מבפנים: (כד) ופקעים ת"י כצורת בצים ובד"ה כתיב ובקרים שעל הבצים הבולטות היה חקוק כדמות בקר, עשר באמה י"ל שבכל אמה היה עשר פקעים, וחז"ל היו מפרשים שעל כל

מקפים את־הים סביב שני טורים הפקעים יצקים ביצקתו׃ כה עמד על־שני עשר בקר שלשה פנים ׀ צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה ׀ פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה וכל־אחריהם ביתה׃ כו ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת־כוס פרח שושן אלפים בת יכיל׃ כז ויעש את־המכנות עשר נחשת ארבע באמה ארך המכונה האחת וארבע באמה

ת"א עומד על שני עשר. יומא נ"ה ספר הזוהר פ' ויחי: ועביו טפח. עירובין י"ד: אלפים בת יכיל. שם:
ע"ש (כה) זוהר ויחי ויקהל זוה"ח מ"ד א: (כו) במד"ר יא פסדר"כ בדה"י יא ב ספרי נשא ירוש' עירובין א ה:

רש"י

אפשר לו להכיל אלפים בת שהם מאה וחמשים מקוה טהרה ארבעים אלא בענין זה כמו שפירשו רבותינו בעירובין. ועליונות מרובעות והתחתונות עגולות אי אפשר לומר דכתיב שפתו עגול סביב. לכך הוא אומר בפקעים הללו עשר באמה מקיפין את הים סביב שבמקום ריבועו (היקפו) ארבעים אמה עשר אמה לכל רוח אבל במקום עגולו אי אפשר לומר עשר באמה סביב: שני טורים הפקעים יצוקים ביצקתו. אבל מוצק יחד לא שחבר לו את הפקעים אחר יציקתן על ידי מסמרות או על ידי דבק שקורין סודלר"א בלע"ז: (כה) וכל אחריהם. של בקרים הללו: ביתה. אל תחת הים היו אחוריהם פונים (סביב) [שלשה] שבצפון לקראת שבדרום ושל מזרח כנגד של מערב: (כו) ועביו טפח. שוליו ודופנותיו אלא שאצל פיו היה דק ומרוקע ומרודד כמעשה שפת כוס ששותין בו ומצוייר פרח ושושן: אלפים בת. שהם אלפים סאים. שהבת שלש סאין שנאמר האיפה והבת תוכן אחד להם נמצאו חמשים ומאה מקוה טהרה. הארבעים מאות מאה מקואות והעשרים מאות חמשים מקואות. ואף כשתחלוק הכל לפי מדה ששיערו חכמים אמה על אמה ברום ג' אמות למקוה תמצאהו כן. ג' אמות מרובעות מאה מקואות ושתים העגולות חמשים מקואות שהמרובע יתר על העיגול רביע (ובדברי הימים ב' ד' ה') כתיב בתים שלשת אלפים יכיל. ופירשו רבותינו במדת היבש שהגודש היה שליש בבית הקיבול: (כז) ושלש באמה קומתה. של מכונה (לבד) קומת האופן שהיא

מצודת ציון

צורות כראשי בקרים: (כו) בת. שם מדת הלח והם ג' סאין: יכיל. יחזיק כמו קטן מהכיל (לקמן ח'): (כז) המכנות.

מצודת דוד

ושלש התחתונות היו מרובעות כן אחז"ל בעירובין והפקעים ההם היו במקום רבועו וז"ש עשר באמה מקיפים וגו' ור"ל ארבע הפאות שבכל אחת עשר אמות היו הפקעים מקיפים

וכו': שני טורים הפקעים וגו'. הפקעים היו שני טורים והיו נצוקים עם יציקת הים ביחד לא בפ"ע ונחברו אח"כ אל הים: (כה) עמד. הים הזה היה עומד על י"ב בקר עשוים מנחושת: פונים. את פניהם: והים עליהם. לתוספת ביאור כפל הדבר: וכל אחריהם. אחורי הבקר היו נגד פנים אחוריו של זה מול אחוריו של זה: (כו) ועביו. שוליו ודפנותיו: ושפתו. שפת הים ממעל היה מעשה דק ומרודד כמעשה שפת כוס המצויר בפרח ושושן: אלפים בת יכיל. הים היה מחזיק אלפים בת והם מאה וחמשים מקוה טהרה שבכל אחת מ' סאה ובד"ה נאמר בתים שלשת אלפים ואחז"ל אלפים בלח הם שלשת אלפים ביבש עם הגודש שהוא בשעור מהלות בית הקבול: (כז) המכנות. הם כני

לב מלכים

עשר אמות היו פקעים, ואמרו חז"ל (בירושלמי דעירובין ובבלי שם) שלש אמות התחתונות היו מרובעות ושתים העליונות היו עגולות שא"א שיחזיק אלפים בת רק בענין זה, והיה שפת המרובע מבחוץ, בכל צד י' אמות ושני טפחים, והפקעים נמשכו על הי' אמות, והטפח מכאן ומכאן של עובי הדופן נשאר חלק, והיו הפקעים שני טורים כי גם בשפתו העליונה העגולה היו פקעים, בשלש הרחקים, והיה הפסק בין כל הרחק לערך חמשה טפחים פחות מעט, כי העגול מבחוץ היה מחזיק נוסף על השלשים אמה ששה טפחים של היקף עובי הדפנות שהיו משפתו אל שפתו עשר אמות ושני טפחים, ועוד שביעית של האלכסון, הנוסף על ההיקף כפי כללי ההנדסה שהוא לערך ח' טפחים וחצי: (כו) אלפים בת יכיל ובד"ה אמר בתים שלשת אלפים ופי' חז"ל אלפים בלח שהם שלשת אלפים ביבש, ובאמת הבת הוא מדת הלח? אך בימי עזרא כותב ס' ד"ה, נקטן מדת הבת שליש, כמו שנגדל מדת השקל, ונעשה מן מחצית השקל שליש שקל כמ"ש (נחמיה י' ל"ג) והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל בשנה, כמ"ש (עמוס ה' ח') להקטין איפה ולהגדיל שקל, שלכן נבא יחזקאל שלעתיד תשוב מדת השקל והבת לכמו שהיתה בימי קדם כמ"ש (מ"ה י"א) האיפה והבת תוכן אחד יהיה וכו' והשקל עשרים גרה, ועשו מדת הלח במדה שהיתה אצל הקדמונים מדת היבש, שהיתה פחות שליש כי הגודש מחזיק שליש, וכותב ס' עזרא עשה החשבון לפי מדת זמנו וש"ד קרוב לזה בשו"ת הרשב"ץ: (כז) ויעש את המכונות, במצות הכיור היה לעשות לו כן ומכון שיסב עליו כמ"ש ועשית כיור נחשת וכנו נחשת, ואחר ששלמה עשה י'

רָחְבָּהּ וְשָׁלֹשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתָהּ׃ כח וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּכוֹנָה מִסְגְּרֹת לָהֶם וּמִסְגְּרֹת בֵּין הַשְׁלַבִּים׃ כט וְעַל־הַמִּסְגְּרוֹת אֲשֶׁר ׀ בֵּין הַשְׁלַבִּים אֲרָיוֹת ׀ בָּקָר וּכְרוּבִים וְעַל־הַשְׁלַבִּים כֵּן מִמָּעַל וּמִתַּחַת לַאֲרָיוֹת

ת״א (כט) שמו״ל טו : . ולבקר .

רש״י

יושבת עליו אמה וחצי אמה וגובה המכונה אמה וחצי האמה גובה היתה מרובעת אבל חצי האמה היתה עגולה שנאמר ובראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב : (כח) מסגרת להם. ראיתי במשנה ארבעים והשע מדות המסגרות כמין טבלאות : מסגרות להם. המסגרת מיד אופן ליד אופן. ויד אופן הוא עץ התחוב בתוך האופן בנקב וקרוי איישי״ל בלעז. וד׳ האופנים במכונה מסגרות מכאן ומסגרות מכאן מד׳ לדדין ובין זו לזו ארבע אמות רוחב ולמעלה סרגים כמו נסרים מול המסגרות והשלבים מן התחתונה לעליונה ומסגרות אחרות בין השלבים כענין מלאכת כרעי המטה של בני כפר שאינן עגולים אלא בולט לצור בהם אריות וכרובים. ואומר אני שהשלבים הללו כענין שליבות סולם כמין מקלות נחושת זקופין על המסגרות התחתונה כשנים ושלשה בין מקל למקל מסגרות קבועות משליבה לשליבה ויונתן תרגם שליביא : (כט) ועל המסגרות אשר בין השלבים. היו מצויירות צורות אריות בקרים וכרובים : ועל השלבים כן. בסיס להושיב הכיור עליו מלמעלה למסגרת אשר על ראשם : ומתחת לאריות ולבקר. המרוקמין על המסגרות שבין השלבים : ליות מעשה מורד. לויות כמין זכר ונקבה מחוברין זה בזה : מעשה מורד. מרודדין כמין רידוד עם דק ואין בולטין בעביו ולא חקוקים בשיקוע, ויונתן תירגם לוית מעשה מורד.

<table>
<tr><th>מצודת דוד</th><th>מצודת ציון</th></tr>
<tr><td>הכיורות ובכל מכונה היה תחוב עוד כן ובו היה מושב הכיור כמפורש בענין : קומתה. קומת המכונה עם הכן התחבר בו : (כח) מסגרת להם. בתחתית כל מכונה אצל שוליה היה מחילה נמוכה מקפת וסוגרת את המכונה מכל ארבעת הפאות : ומסגרת בין השלבים. לקומת המכונה עמדו כענין שליבי סולם עשוים מנחושת ובראשיהם היו נכפפים זה מול זה להיות לגג על המכונה עשויה כקיפת כובע ולמטה בענין קרויה כותרת ולרוחב השליבות ההם עבו כענין לבזבזין סוגרות ומסבבות הארבעת הפאות סביב נחבר את השליבות זה לזה : (כט) אריות. היה מצויר אריות וגו׳ : ועל השלבים כן ממעל, כי בגג המכונה הנעשה מן השלבים הניח באמצעיתו נקב עגול ברוחב אמה וחצי וסבבו הנקב הסי׳ במחילה עולה כלפי מעלה ברום חצי אמה הקרויה בענין פי הכותרת ובמחילה ההיא תהבו הכן העליון ונמצא יושב הוא נמעל להשלבים העולים ונכפפים עד המחילה ההיא : ומתחת לאריות. תחת ציורי האריות והבקר הנעשים במסגרות : ליות מעשה מורד. צורת זכר ונקבה מחוברין זה בזה ועשויה מעשה רדידם בהקשת</td><td>ר״ל בסיס ומקום מושב : (כח) השלבים. כענין יתדות וכן שתי ידות לקרש האחד משלבות (שמות כ״ו) : (כט) כן. בסיס: ליות. ענין חיבור כמו ילוה אישי (בראשית</td></tr>
</table>

לב מלכים

כיודות עשה להם עשרה מכונות : (כח) וזה מעשה המכונה, בציור ענין המכונות ומלאכתם הלכו המפ׳ נבוכים ולא מצאו בו כל אנשי חיל ידיהם, ולכן לקחתי לי דרך אחר מתיישב כפי לשון הכתובים, הנה בפסוק ל״ח אמר, ארבעים בת יכיל הכיור האחד ארבע באמה הכיור האחד, וא״א לומר שהיו ארבע אמות בארכו ורחבו, שא״כ לא היה גבהו מחזיק אף אמה אחת לפי החשבון דשיעור מקוה הוא אמה על אמה ברום ג׳ אמות, והכיור היה ארבעים בת שהם ג׳ מקואות, וזה א״א, וע״כ דשיעור זה בגובה, שקומת הכיור היה ד׳ אמות, ולפ״ז אם היה כולו עגול, היה מחזיק בחללו אמה וחצי ורביע על אמה וחצי ורביע שתחת שבמרובע היה די בג׳ אמות באה האמה הרביעית להשלים מה שמרובע יותר על העיגול רביע, ולפי מה שאפרש שאמה וחצי התחתונות של הכיור היו מרובעים צ״ל שהיה אמה וחצי ורביע על אמה וחצי ורביע מבחוץ והיה צריך להשלים מה שחסר ע״י עובי הדפנות, עכ״פ לא היה ארך ורחב הכיור יותר מאמה וחצי ורביע והמכונה היה ארכה ורחבה ד׳ אמות והיתה עודפת על הכיור, והיה בה שתי חלוקות, א] חצונית המכונה שהיתה ד׳ על ד׳, ב] פנימית המכונה מקום מושב הכיור, ששם היה כן ובסיס וכן היה שם מסגרת המקיף את הכיור שזה היה אמה וג׳ רביעי אמה על אמה וג׳ רביעי אמה והודיע שהיו בה שני מיני מסגרות (כמו מסגרת טופח סביב שהם לוחות ולבזבזין הסוגרים סביב), א] המסגרות שהיו בפנים במקום מושב הכיור, ועז״א מסגרות להם היינו להמכונות עצמם בפנימיותם שהיו המסגרות בשביל הכיורות, ב] ומסגרות בין השלבים, שחצוניות המכונה היה מוקף שלבים שהם קנים ארוגים משולבים זה בזה כענין סורג, ובין הקנים וכן סביבם היו מסגרות לוחות עבים שאליהם חוברו השלבים : (כט) ועל המסגרות הנה המסגרות הפנימיות שסביב הכיור לא היו מפותחים לגוי כי היו מכפנים, אבל על המסגרות אשר בין השלבים שהם המסגרות החצוניות היו מפותחים צורות אריות וצורות בקר וצורות כרובים לנוי ותפארת, ועל השלבים כן ממעל וכן היו הצורות האלה מפותחים על השלבים עצמם שהם הקנים הארוגים כמין סורג, והיו הצורות דבוקים בם ממעל, ומפרש במה נדבקו הצורות אל הקנים, אמר שתחת לאריות ולבקר (וה״ה לכרובים) ליות היו כסים מחוברי׳

ולבקר ליות מעשה מורד: ל וארבעה אופני נחשת למכונה האחת וסרני נחשת וארבעה פעמתיו כתפת להם מתחת לכיר הכתפות יצקות מעבר איש ליות: לא ופיהו מבית לכתרת ומעלה באמה ופיה עגל מעשה־כן אמה וחצי האמה וגם־על־פיה

רש"י

מדבק עובד כבוש. שולדור"ש בלעז: (ל) וארבעה אופני. שנים לפניה ושנים לאחריה כדרך העגלות הגדולות: וסרני נחשת. יונתן תירגם וסרנין דנחש הם הנסרים העליונים מול המסגרות: סרני. כמו נסרים: וארבע פעמותיו. של כן שעליהם: כתפות להם. בולטות למעלה מן הנסרים בזוית הכן ותחת הכיור היושב על הכן היו הכתפות יצוקות (ס"א ללמד שמתוך הכן היו הכתפות יוצאות ביציקה אחת והכתפות מחזיקות לכיור שלא יפול למטה לתוכה של כן): מעבר איש ליות. מול כל אחד מן הכתפות היו ליות של זכר ונקבה מצויירות. מעבר איש כמו איש אל אחיו האמורים בכרובים: (לא) ופיהו מבית לכתרת ומעלה באמה. פיהו של כן יוצא מתוך פיהו של כותרת ועולה למעלה אמה גובה והכותרת היא הגג המכוסה עשוי כמין כובע מקופע מכל צדדיו ובאמצע נקבעת נקב עגול אמה וחצי אמה רוחב בעגול וסביב אותו נקב כמין היקף מחולה חצי אמה גובה סביב וכך מפורש למטה בענין שנאמר ובראש המכונה חצי אמה קומה עגול סביב והוא קרוי פי הכותרת והכן מונח על אותו היקף ושולי הכן תחובין בתוך פי ההיקף ולמעלה הימנו הוא בולט אמה וזהו שאמר כאן ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה: ופיה עגול מעשה כן.

מקלעות

מצודת ציון

כ"ט): מורד. מלבון רדידה ושטוחה: (ל) וסרני. לוחות ונחושת הפוך מן נסרי וכמו כבש כשב: פעמותיו. זויותיו כמו אל ארבע פעמותיו (שמות כ"ה): כתפת. יקראו כן על כי יסבלו הכיור ככתף הסובל

מצודת דוד

הקורנס לא ביציקה: (ל) וארבעה אופני. ב' לפנים ב' לאחור כאלו ישאו אותה: וסרני נחשת. ר"ל המכונה עשוי מנסרים ולוחות של נחושת: וארבעה פעמותיו. על הכן יאמר שהיה נטפל אל המכונה ותחוב בו ובו היו הכתפות להחזיק את הכיור התחוב בו לבל יפול אל חללו יותר מהנראה אבל המכונה עצמה לא היתה צריכה לכתפות לבל יפול הכן לחלל המכונה יותר מן הנראה כי הכן הי' בתחתיתו עגול לתיחבו במחילה העגולה הקרויה פי הכתרת היוצאת מן המכונה ועליונית הכן היה מרובע ולא היה יכול א"כ ליפול לחלל המיכונה יותר מהנראה כי קרנות הריבוע העמידוהו על מקומו אבל הכיור יכול היה לבוא לחלל הכן יותר מהנראה כי לא היה בו דבר להעמיד עליו על מקומו ולזה עשו בד' זויות הכן כעין כתפות יורדות עד מתחת להכיור להחזיקו לבל יפול למטה: הכתפות יצקות. מעשה יציקה היו ולא בהקבעת הקורנס: מעבר איש ליות. מול כל אחד מן הכתפות במקום הנגלה לעומת מהעברתו היה מצויר זכר ונקבה הדבוקים יחד: (לא) ופיהו. פה הכן עלה אמה למעלה מבית הכותרת היא המחילה העגולה היוצאת מנקב הכותרת כי קומת המחילה ההיא היתה חצי האמה וקומת הכן היה אמה

לב מלכים

שאל הטסים נדבקו הליות, והיה **מעשה מורד** ר"ל לא מותכים רק מרודדים בקורנס, והטסים עם הצורות שעליהם נדבקו במסמרות אל השלבים (וליות מענין חיבור כמו הפעם ילוה אישי אלי):

(ל) וארבעה אופני נחושת למכונה האחת, לכל מכונה היו ארבעה אופנים שנים בכל צד, **וסרני נחושת** גם היה למכונה נסרים של נחושת בתחתיתה שהיו כמו רצפה להמכונה, והנסר היה ד' אמות על ד' אמות, **וארבעה פעמותיו כתפות להם** בארבע זויות של הסרנים היה להם כתפות בולטות למעלה, והנה היו שני מיני כתפות, א'] הכתפות שהיו עולות מן הסרנים בקצות החלוקה החצונה של המכונה שהיו מקיפים את המכונה מבחוץ והיו ד' על ד', ב'] הכתפות שהיו עולות מן הסרנים סביב החלוקה הפנימית של המכונה שעליהם מקום מושב הכיור והיה ארכם ורחבם כשעור המקום המוכן על מושב הכיור מתחתיתו, והיה הבדל ביניהם שהכתפות הפנימיות היו יצוקות, ועז"א **מתחת הכיור הכתפות יצוקות** דהיינו שהיו יצוקות עם הסרנים בעת יציקתם, אבל **מעבר איש ליות** ר"ל הכתפות החצוניות שהיה **מעבר איש** ר"ל מעבר החצון של כל איש ר"ל של כל מכונה היו **ליות** מחוברות אל הסרנים על ידי חיבור אחר כך ולא הוצקו עמהם, כי הכתפות הללו היו עשוים להסגר ולהפתח בעת בצרכו ליכנס תוך המכונה על מקום הכיור להכניס שם את הכיור כמו שיתבאר ולכן היה מוכרח שיהיו מחוברים על ידי חיבור: (לא) ופיהו, עתה יתחיל לספר מן החלוקה הפנימית ששם היה מושב הכיור באיזה אופן היה, הנה קומת הכיור היה ד' אמות (כנ"ל פכ"ח) וקומת המכונה היה ג' אמות (כנ"ל) ויתבאר עוד (בפסוק ל"ה) שהיה עוד על ראש המכונה קומה עגול סביב במקום מושב הכיור שהיה קומתו חצי האמה וזה נקרא בכאן כותרת, ואמר בכאן **שפיהו** היינו פה הכיור יצא **מבית לכותרת ומעלה באמה** ר"ל כאשר הכניסו הכיור בכנו יצא ממנו אמה של גובה הכיור למעלה מן הכותרת, והכותרת היה קומתו חצי האמה, נשאר מן הכיור בתוך המכונה עצמה שתי אמות ומחצה, ואחר שגובה המכונה עצמה חוץ מן הכותרת היה ג' אמות, מבואר שגובה הכתפות שיצאו מן הסרנים תחת הכיור שעליהם עמד הכיור כנ"ל בפסוק הקודם היה חצי האמה, ופיה עגול מעשה כן **אמה וחצי האמה**

מִקְלָעוֹת וּמִסְגְּרֹתֵיהֶם מְרֻבָּעוֹת לֹא עֲגֻלּוֹת׃ לב וְאַרְבַּעַת הָאוֹפַנִּים לְמִתַּחַת לַמִּסְגְּרוֹת וִידוֹת הָאוֹפַנִּים בַּמְּכֹנָה וְקוֹמַת הָאוֹפַן הָאֶחָד אַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה׃ לג וּמַעֲשֵׂה הָאוֹפַנִּים כְּמַעֲשֵׂה אוֹפַן הַמֶּרְכָּבָה

ע"ש (לג) שמו"ר טו לג   ידותם

רש"י

ופיה של כותרת עגול דוגמת כן העגול: אמה וחצי האמה. רחבה בעגול: וגם על פיה מקלעות. צורות פרחים: (לב) וארבעת האופנים למתחת למסגרות. שהמסגרות מיד אופן ליד אופן כמו שפירשתי: וידות האופנים. הוא עץ התחוב באופנים וקורין איישי"ל: במכונה. דבוקים מצוקים במכונה ביציקה אחת: (לג) כמעשה אופן המרכבה. תרגם יונתן כעובד גלגלי מרכבה אופן בתוך האופן שתי וערב כמו שאמר ביחזקאל במרכבה גבוה: ידותם. איישי"ל: וגביהם. בוייל"ש בלעז הם הנקבים: וחשקיהם. הם עגולים סביב שהוא קיבורן: וחשריהם. זרועות האופנים התחובים מגביהם לחשוקיהם שקורין ריי"ש בלעז:

מצודת דוד

וחצי ובפתחית' היה עגול חצי האמה והיה תחוב במחילת נקב הכותרת והאמה שעליונה היתה מרובעת ועלתה למעלה מבית לכותרת: ופיהו. היא בית הכותרת שהיא המחילה העגולה העולה מנקב הכותרת: עגל. הי' עגול כמעשה תחתית הכן להיות נוח לתחוב בו את הכן: אמה וחצי האמה. מצפת המחילה מזה עד השפה שממולו היה אמה וחצי האמה וכמדת נקב הכותרת: וגם על פיה. על מחילת נקב הכותרת עשוי ציורים: ומסגרותיהם. מסגרי המכונות אשר היו בין השלבים היו מרובעות בכל אורכן ולא נמצא בהם מקומות עגולות: (לב) וארבעת האופנים. ר"ל נקבי ארבעת אופני המכונה והם המקומות אשר הידות תחובות בהם הנקבים ההם היו מול תחת המסגרות והיא המחילה הנמוכה בתחתית המכונה אשר עליו כי שם היו קבועים הידות ולמולם היו נקבי האופנים וכדרך אופני המרכבה: וידות האופנים. הידות התחובות בנקבי האופנים ומתגלגלים עליהם הם היו קבועים בהמכונה: (לג) כמעשה אופן המרכבה.

מצודת ציון

מצח: לכיור. עשוי כעין דוד גדול: (לב) וידות. הם הנתחבים בנקבי האופנים ובהם יתגלגלו: (לג) וגביהם. הם אמצעית האופנים אשר בהם הנקבים וקרוי גב כי כשסובב האופן בארץ המקום הזה הוא הגבוה מכל האופן: וחשקיהם. הם העגולים הגדולים סביבות האופנים החוגרים זרועות האופן כמו וחשוקיהם כסף (שם כ"ז) שהוא ענין החגורה: וחשריהם. הם זרועות האופן שקושרים העיגול הגדול לאמצעית האופן שבו הנקב כמו חשרת מים (ב"ב

לב מלכים

פיה היינו פי המכונה מקום שהיה פתוח מלמעלה לקבל את הכיור היה עגול אמה וחצי האמה לקבל את הכיור שהיה שתי אמות וחצי ממנו עגול ואמה וחצי היה מרובע, וכיון שאמה אחת מן העגול יצא לחוץ מן המכונה נשאר במכונה אמה וחצי של הכיור עגול והיה צריך שפי המכונה אחר שהיה מעשה כן ומכון להכיור שיהיה עגול אמה וחצי אמה של הכותרת שעלה על המכונה ואמה בתוך המכונה וגם על פיה מקלעות על פי המכונה שיצא לחוץ חצי האמה כמין כותרת היו קלועים ציורים לנוי ולתפארת ומסגרותיהם מרובעות לא עגולות אחר אמה וחצי העיגול הנ"ל שהתחיל הכיור להיות מרובע אמה וחצי, היה הכן שסביבו הסוגר אותו מסגרות מרובעות ולא עגולות כי הי' מכוון למדת הכיור, (ומבואר שבלא הכן הפנימי, בין העגול ובין המרובע היה כמין פתח שנפתח ונסגר להכניס שם הכיור ולהוציאו בעת הצורך) : (לב) וארבעת האופנים למתחת למסגרות האופנים לא היו קבועים בצד של חוץ למכונה, רק היו קבועים בצד פנים של דופני המכונה החצונית, כי בין התלוקה החצונית ובין החלוקה הפנימית של המכונה היה יותר מאמה פנוי מכל צד ושם עמדו האופנים, והיו מכוונים נגד תחת המסגרות של החלוקה הפנימית שהמסגרות היו למעלה מן האופנים, וזה יתבאר בפרטות אחר זה, וידות האופנים במכונה העץ או הברזל התקוע בחלל האופן הקטן שעליו יתגלגל האופן נקרא יד האופן ויד האופן הזה היה מצוק במכונה שבתחתית דופן המכונה מבפנים היה בולט ברזל ארוך מצוק מן המכונה עצמה שעליו תקעו את האופן, וקומת האופן האחד אמה וחצי האמה, ואחר שתקעו את האופן בברזל היוצא מן תחתית המכונה היתה המכונה גבוהה מן הארץ כשיעור חצי האופן בקרוב והמכונה עמדה על האופנים כדוגמת העגלה והמרכבה שנשאת ע"ג האופנים ותלויה עליהם, וכבר התבאר בפסוק ל"א שהמסגרות של המכונה הפנימית שהיו סביב הכיור התחילו חצי אמה למעלה מרצפת המכונה כי בחצי אמה היו הכתפות שעליהם עמד הכיור, מבואר שארבע האופנים היו תחת המסגרות: (לג) ומעשה האופנים, עתה יבאר צורת האופנים שהיו דומים במעשה אופן המרכבה שבאופן של מרכבה ימצא ד' דברים, א] ידותם שהוא העץ או הברזל התקוע בחלל האופן הקטן האמצעי שעליו יתגלגל הגלגל, ב] גביהם הוא האופן הקטן עצמו שהוא מתגלגל על גב היד, ג] חשקיהם הוא הגלגל הגדול החצון שהוא הסובב על הארץ, ד] חשריהם שהם הקנים שמחברים האופן הקטן הפנימי עם האופן החצון, אמר שכל אלה היה מוצק נתכים ביחד, הידות היו מוצקים עם דופן המכונה, והג' האחרים

יְדוֹתָם וְגַבֵּיהֶם וְחִשֻּׁקֵיהֶם וְחִשֻּׁרֵיהֶם הַכֹּל מוּצָק׃ לד וְאַרְבַּע כְּתֵפוֹת אֶל אַרְבַּע פִּנּוֹת הַמְּכֹנָה הָאֶחָת מִן־הַמְּכֹנָה כְּתֵפֶיהָ׃ לה וּבְרֹאשׁ הַמְּכוֹנָה חֲצִי הָאַמָּה קוֹמָה עָגֹל סָבִיב וְעַל רֹאשׁ הַמְּכֹנָה יְדֹתֶיהָ וּמִסְגְּרֹתֶיהָ מִמֶּנָּה׃ לו וַיְפַתַּח עַל־הַלֻּחֹת יְדֹתֶיהָ וְעַל וּמִסְגְּרֹתֶיהָ כְּרוּבִים אֲרָיוֹת וְתִמֹרֹת כְּמַעַר־אִישׁ וְלֹיוֹת סָבִיב׃ לז כָּזֹאת עָשָׂה

מסגרותיה ק׳ | את

רש"י

(לד) וארבע כתפות. כמו שפירשתי למעלה וארבע פעמותיו כתפות להם ולא שנאן כאן אלא לומר ומן המכונה כתפיה: (לה) חצי האמה קומה עגל. היא מחילה כמו שפירשתי למעלה שהוא סביב הנקב והאמה מרובעת: ועל ראש המכונה ידתיה. הם סדני הנחשת האמורים למעלה: ומסגרתיה ממנה. מסגרות התחתונות הוצקו עמה ולא שחיברן לאחר כן: (לו) ויפתח על הלחת ידתיה ועל מסגרתיה. האחתונות על פניהם פתח וחקק כרובים אריות (ותימרות סא"א): כמער איש וליות. פתח סביב כזכר ונקבה המדובקין בזרועותיהן כן פירשו רבותינו: כמער. לשון אחיזה ודיבוק כזכר המעורה בנקבה ופירושו איש ולוייהו ולפי משמעותו ליוה לשון דיבוק שולדור"א בלעז כמו לויות היו שם עשויות כמער איש והמער כמו שפירשנו:

(לז) מוצק אחד. כשם שיצק את הראשונה כן יצק את כולם:

(פירוש מבעל צורת הבית)

(וזה מעשה המכונה עשה ארבעה אופני נחשת שנאמר וארבע אופני נחשת למכונה האחת כצורת עגלה גדולה וקומת האופן האחד אמה וחצי האמה. ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה אופן בתוך אופן למען יוכל להוליכם אל אשר יהיה הרוח והרצון להוליכם שמה יוליכם מבלי שיצטרך להפכם אנה ואנה והמרחק שמאופן לאופן ממזרח למערב ד׳ אמות וכן מצפון לדרום שהיא מרובעת לא ארוכה כעגלות שלנו וזהו שאמר ד׳ באמה אורך המכונה האחת וד׳ באמה רחבה ומקל עב וארוך נתחב בשני האופנים שממזרח למערב הצפוניים וכן בשנים הדרומיים. וכן כמו באותן האופנים שבתוך אלו היה מקל נתון ונתחב בשנים מהם שמצפון לדרום המזרחיים וכן בשנים המערביים ואלו המקלות קראם הכתוב ידות וזהו שאמר וידותיהם. ופירוש וגביהם הוא מרכזי האופנים שבתוכם סובבים המקלות הללו ונקראים גב לפי שהוא הגובה שבאופן בשכבו על הארץ. וכן כל מרכז העיגול הוא הגובה שממנו לפי שכל הלדדין נמשכין ממנו. ופירוש וחשוקיהם הסן העיגולים החיצונים שמקשר קיטוריהם שהם העצים הדקים כעין זרועות הנתחבים ונתונים מגב לחישוק ה א מלשון וחשוקיהם כסף (שמות כ"ז י׳) והוא הגלגל המגלגל על הארץ וכגילין לעשות סביבו ברזל עגול

מצודת ציון | מצודת דוד

כ"ב) שהוא ענין קבירה: (לד) פנות. זוית: (לו) ופתח. כתבנית אופנים העשוים במרכבה: הכל מוצק. ביציקה וחקק: כמער. ענין חבור ודבוק כמו ומתערה כאזרח. נעשו ולא בהקשת הקורנס: (לד) וארבע כתפות. ר"ל ארבעה הכתפות האמור למעלה אשר היו בארבע פנו:

כן שעל המכונה שנה הכתפות ההם יצאו ממנו כי ביציקה אחת יוצקו ולא יוצקו בפ"ע וחברם אח"ז אל הכן: (לה) ובראש המכונה. בא לומר שהמחילה העגולה שהיתה בראש המכונה סביב הנקב היתה קומתה חצי האמה והיתה עגולה מסביב בכל קומתה: ועל ראש המכונה ידותיה. הידות היו מונחות ודבוקות על ראש המכונה ומשם היו נמשכין ויורדין בעברי המכונה כלפי מטה עד אשר באו מתחת המסגרות היא המחילה הנמוכה ומשם נתארכו להלן מן המכונה אילך ואילך והיו נתחבות בנקבי האופנים: ומסגרותיה ממנה. מסגרות המכונה היה ממנה ר"ל מוצק עמה ולא שנעשה לבד ואחבר במלאכה: (לו) ויפתח על הלחת. עשה פתוחים וציורים על הנסרים המונחים בשולי המכונה גם עשה פתוחים על הידות במקום המונח ודבק במכונה ואף על מסגרותיה היא המחילה הנמוכה על כלם עשה פתוחי כרובים אריות ואילני תמר וכחבורי איש ולויה שלו ר"ל כת זוגו כן צייר כל אחד מסביב: (לז) כזאת.

לב מלבים

הוצקו ביחד והיו מקשה אחד: (לד) וארבע כתפות כבר אמר (למעלה פסוק ל׳) שהסרנים היו להם כתפות בארבע פעמותם ולא היו מוצקים עמהם רק נתחברו על ידי הבור, הודיע בכאן שבכ"ז בארבע פנות המכונה על קרני הזויות היו להם כתפות מוצקים מן המכונה עצמה לא מחוברים על ידי דיבוק, כי מה שבארבע פעמותם לא היו מוצקים היה כדי שיוכלו להסגר ולהפתח בעת יצטרך ליכנס תוך המכונה, וזה לא שייך בהפנות: (לה) ובראש המכונה, המכונה היתה מכוסה למעלה ובאמצעית המכונה במקום שהיה פתוח לקבל את הכיור (כמו שהתבאר פסוק ל"א) שם היה כותרת סביב הבדל שהוא פה המכונה והיה קומתו חצי האמה והיה עגול סביב, ועל ראש המכונה שהיה מקורה ומכוסה במסגרות היו שם ידות והיו כולם מן המכונה מוצקים עמה: (לו) ויפתח, על הלוחות של הידות, (הו פירושו על לוחותיה ועל ידותיה) וכן על מסגרותיה של כלל המכונה למעלה ובצדדים פתח צורות של כרובים ואריות ותמורות, כמער איש וליות, שהיו דומים כאלו כל איש מהם היה מעורה ונסרח שם (מלשון ומתערה כאזרח

את עשר המכנות מוצק אחד מדה אחת קצב אחד לכלהנה:
לח ויעש עשרה כירות נחשת ארבעים בת יכיל | הכיור האחד ארבע באמה הכיור האחד כיור אחד על־המכונה האחת לעשר המכנות: לט ויתן את־המכנות חמש על־כתף הבית מימין וחמש על־כתף הבית משמאלו ואת־הים נתן מכתף הבית הימנית קדמה ממול נגב: מ ויעש חירום את־הכירות ואת־היעים ואת־המזרקות ויכל חירם לעשות את־כל־המלאכה אשר עשה למלך

רש"י

ונקרא בלשון המשנה בפרק י"א דכלים סובב של גלגל וכאן לא היה צריך לסובב לפי שהוא כולו מנחושת • ומסגרות פירוש כמין טבלאות עשוי להם על הידות לארבע רוחות בריבוע וזהו שאמר ומסגרותיהם מרובעות לא עגולות. והם סוגרים העגלה מארבע רוחותיה לפיכך נקראו מסגרות. ועל המסגרות הללו נסרים מנחושת קראם הכתוב סרני נחושת והיא מלה מסורסת ועליהם כלומר מבחוץ ולא על גבם עשוים כמין שליבות סולם ומבין שליבה לשליבה מסגרות ועליהם צורת בקר וגו'. והיו הנסרים עולים מעל המסגרות עד כנגד קומת האופנים ומשופעים והולכים ככובע וכמין כיסוי שבעגלות צבים עד בואם כנגד קומת האופן ושם נמשכים זה אל זה עד שמכסים אותו זולת באמצעו למעלה אינן מכסים אבל יש בהם נקב עגול רוחב עגולו אמה וחצי והכיסוי הזה נקרא כותרת והנקב שבו פי הכותרת וזהו שאמר ופיה עגול מעשה כן אמה וחצי האמה. וסביב זה הנקב עולה מחיצה בגובה חצי אמה, וזהו שאמר ובראש המכונה חצי אמה קומה עגול סביב. ובתוך המחיצה הזאת נכנס ונתחב הכן שהוא כלי קבול המקבל הכיור שהכיור תחוב בכן. והכן בתוך מחיצה ע שעל העגלה. והכן בתחתונה הוא עגול בחצי האמה כשיעור גובה המחיצה שעל הנקב העגול שבמכונה למעלה ועולה הכן על המחיצה הזאת אמה וזה מה שאמר ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה. ומעתה יש לנו שלש אמות קומת המכונה שהאופן אמה וחצי. והמחיצה העגולה חצי אמה. והאמה יוצא גובה הכן מעליה והאמה הזאת היא מרובעת ולה ארבע כתפות בארבע פינותיה וזהו שאמר וארבע כתפות אל וגו' המכונה האחת מן המכונה כתפיה. לפי שהכיור הוא למטה בשפולו משופע שיכנס לתוך הכן וכדי שלא יפול אל תוכו יותר משיעור הנראה. לכך נעשו אלו הכתפות שיאחזוהו ויסבלוהו. עד כאן לשון בעל צורת הבית): (לח) ויעש עשרה כיורות. כתוב (בד"ה ב' ד' ו') את מעשה העולה ידיחו בם ואמר רבי כירות הן הן סירות כמה דאת אמר ככיור אש בעצים וגו' (זכריה י"ב ו') וכן והכה בכיור (שמואל א' ב'): (לט) על כתף הבית. כנגד כתף הבית הימנית: מכתף הבית הימנית. מתוך מצד דרום לצד צפון וזהו קדמה מול נגב מקצוע מזרחית צפונית כנגד האויר שבין כותל צפוני של בית לצד כותל העזרה צד צפוני קרוי ממול נגב מתוך ומרוחק מן הדרום ואין מול וממול שוין בפתרון: (מ) ויעש חירום וגו'. י"ס כ"כ הכירות. ואומר אני הן הן סירות כד"א ככיור אש בעצים (זכריה י"ב ו') וכן והכה בכיור (שמואל א' ב' י"ד): הכירות. של נחושת לדשן את המזבח: היעים. מגרפות של נחושת שקורין וודי"ל בלעז לחתות

מצודת דוד

בתמונה הזאת: מוצק אחד. ר"ל כיציקת זה כן יציקת זה: קצב אחד. ר"ל שוים כאלו נחתכו כאחד: (לח) הכיור האחד. גבהו של הכיור: על המכונה. על הכן שעל המכונה: (לט) על כתף הבית. הוא עזרת הכהנים: קדמה ממול נגב. ר"ל מתוך כלפי מקצוע מזרחית דרומית שבעזרת כהנים: (מ) בית ה'. לצורך

מצודת ציון

רענן (תהלים ל"ז): (לז) לכלהנה. כמו לכלהן: (מ) הכירות. הסירות כמו וככה בכיור (ש"א ב'): היעים. המכבדות לגרף בהם הדשן וכן ויעה ברד (ישעיה כ"ח): המזרקות. הספלים

רענן) וכל"ז היו רק דבוקים על ידי חיבור; (לז) מוצק אחד שהמכונה עם ידותיה ומסגרותיה הוצקו כאחד. מדה אחת ארכם ורחבם וגבהם. קצב אחד כפי המלאכה שנזכר למעלה: (לח) ארבעים בת שהם מאה ועשרים סאין, שהוא שיעור ג' מקואות, ומ"ש ארבע באמה הוא בגובה אבל האורך והרוחב היה אמה וחצי ורביע, כמו שהתבאר למעלה פסוק כ"ח: (מ) ויעש חירום את הכירות בד"ה כתוב את הסירות וע"כ פירשו המפ' שמ"ש בכאן כירות היינו סירות ר"ל שהיו עשוים לדשן את האפר ככירה, מלשון ככיור אש בעצים וזה עצמו היה מעשה הסירות כמ"ש ועשית סירותיו לדשנו, ולכן סמך אליו ואת היעים וכבר הוכחתי בפי"ד ששני חירם היו, וחירם שעשה את הסירות ואת היעים היה אביו של חירם זה כמו שכתוב בפירוש בד"ה ואת הסירות וכו' עשה חירם אביו למלך שלמה, ולכן הזכיר פה שם חירם ר"ל חירם הראשון עשה את הכירות, ומ"ש ויכל חירם הוא חירם בנו שהוא כלה יתר המלאכה, כפי

לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ (מא) עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ (מב) וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ (מג) וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ (מד) וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ (מה) וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֹהֶל אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ (מו) בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ (מז) וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ (מח) וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו

לחם

ת"א ואת השלחן. מנחות צ"ט: ע"ש (מו) ספרי ברכה: (מח) פסדר"כ בדה"מ ח ג:

האלה ק'

רש"י

בהן דשן בתוך הסירות: (מב) שני טורים רמונים. מאה רמונים בטור הרוחים בשרשרות: (מו) יצקם. התיכם והציקם כתבניתם: במעבה האדמה. בעובי גרגשתא: (מז) וינח שלמה. מלשקול את משקל הכלים האלה מרוב מאד

מצודת ציון

המקבלים בו הדם לזריקה: (מא) וגלת. כן יקרא חלק התחתון מהכתר כי מעשהו כספל וכמו וגלה על ראשה (זכריה ד'): (מב) על פני. ר"ל בגובה ע"ש שהפנים הוא בגובה האדם: (מה) הסירות. הם הכיורות שזכר וכן והיו סירות בבית ה' (שם י"ד): ממורט. לטוש ובהירה כמו הודה וגם מורטה (יחזקאל כ"א): (מו) בככר.

מצודת דוד

בית ה': (מב) לשתי השבכות. העשוים לתלות בתחתיות השבכות: שני טורים. בכל טור מאה רמונים: לכסות את שתי וגו'. על הרימונים יאמר שהיו מכסים חלק העליון של הגולה ששרי היו תלויין בתחתית השבכה והיו יורדין על עליונית הגולה: (מה) בית ה'. לצורך בית ה': נחשת ממורט. היו מנחושת צרוף ומזוקק: (מו) במעבה האדמה. בעובי האדמה חפר צורות הכלים ההם ושפך בהם את הנחושת לאחר ההתכה: (מז) וינח שלמה וגו'. הניח מלשקול אותם מחמת שהיו מרובים מאוד מאוד ולא היה נחקר לדעת משקל הנחושת וכפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור: (מח) אשר בית ה'. אשר לבית ה':

לב מלכים

הכלל שבארתי בספרי התורה והמלוה שבמקום שכפל השם לבלי צורך יורה שהשם השניה אינו השם הראשון: [(מא—מב) עמודים שנים וכו' ואת הרמנים וכו' כבר נתבאר פירוש מקרא זה למעלה עיי"ש]: (מה) עמודים שנים זה מוסב על ויכל חירם, שהעמודים והמכונות והים כלה חירם השני בנו של חירם הראשון שעשה את הסירות ואת היעים, וגולות על כל עמוד היה גולה מחולקת לשתים, העליונה קרויה הגולה שעל ראש העמודים והיתה מכוסה בשבכה, והתחתונה נקראת הכתרת שעל פני העמודים והיתה מכוסה ברמונים, ועז"א: (מב) ואת הרמנים ארבע מאות שבכל שבכה היו שני טורי רמונים כל טור היה מחזיק מאה רמונים והיו תלוים בסוף השבכה, ומכסים הכותרת התחתונה שעל פני העמודים וכבר בארתי זה למעלה פסוק כ': (מה) ואת הסירות שהם הכיורות הנזכר למעלה פסוק מ', אשר עשה חירם ר"ל חירם הראשון אביו של חירם זה ובד"ה מפורש אשר עשה חירם אביו, ואלה היו נחושת ממורט שהיה יקר מאד, ומלאכה זו היה יודע חירם הראשון לבד כמ"ש בדה"ב (ב' י"ג) שהיה יודע לעשות בזהב ובכסף וכו', אבל השני לא ידע רק בנחושת פשוט לא למרקו שיהיה נחשת קלל ובד"ה כתוב נחשת מרוק: (מו) בככר הירדן מרוב יוקר הנחושת הממורט עסק המלך והשגיח על יציקתם ובחר מקום לזה בככר הירדן ששם היתה האדמה עבה ומוכשרת למלאכה זו, משא"כ הים והמכונות שהיו מנחושת פשוט נעשה מלאכתם בירושלים עצמה, (שהסברא נותנת שלא הוליכו את הים מרחק רב כזה שזה טורח רב מאד): (מז) וינח, ובד"ה ויעש שלמה ר"ל שעשאם הרבה יותר מן הצרי רק להיות מוכנים באוצר המקדש מוכנים לעת הצורך בזמן העתיד: (מח) אשר בית ה' הכלים הצריכים לבית עצמו, לא לצורך תשמיש עבודה, ואת השולחן מבואר בד"ה שהיו עשרה שולחנות ומפני שעקר

לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ מט וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאל לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב׃ נ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃ נא וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי ׀ דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃

ח א אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת

כצ"ל עמ"ש

ע"ש (מט) ורוש' יומא ד ד : (נ) במד"ר יב מכילתא בא יא פסדר"כ : (נא) שמו"ר יא פדר"כ ס"ו עי"ש : (א) קס"ר סדר א שהש"ר א א שם ב יד · שוח"ע כו :

רש"י

וחדל לספור משקלם : (מט) חמש מימין וחמש משמאל . א"א לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח א"כ מלינו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה . אלא של משה באמצע ה' מימינה וה' משמאלה : והפרח . של מנורה : והנרות . בזיכין שנותנין בהן השמן והפתילה : והמלקחים . שמרימין בהן את הפתילה מתוך השמן : (נ) והספות . כלי של מיני זמר הוא וכן מזמרות : והמזרקות . לקבל דם : והכפות . לבזיכי לבונה : והמחתות . לחתות בהן תרומת הדשן וגחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטורת : והפתות . מפתחות שמעתי שמפתחין בהם את המנעול : לדלתות הבית . שהוא קה"ק : לדלתי הבית . שהוא להיכל כל פתחיהן היו זהב : (נא) את קדשי דוד אביו . מה שנשאר מכסף וזהב שהקדיש אביו . ומ"א שלא רצה שלמה לתת מאותו הקדש לבנין הבית . ושמעתי מחכמי ישראל שהיו אומרין לפי שהיה יודע שסופו ליחרב שלא יהו העובדי גלולים אומרים קשה ירחתם שלקחו נקמתם מן הבית שנבנה מן גזילות וחבלות שגזל מהם דוד . וי"א כך אמר שלמה רעב היה בימי אבי ג' שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשות הללו להחיות בהן עניי ישראל :

ח (א) נשיאי האבות לבני ישראל . של בני ישראל : מעיר דוד . שנתנו שם דוד כשהביאו מבית עובד

מצודת דוד

ואת השלחן ר"ל קבוצת השלחנות כי עשר שלחנות עשה במ"ש בד"ה : זהב . מוסב על השלחן : (מט) חמש מימין . ר"ל מימין מנורת משה אשר כולם העמיד בדרום שהתורה אמרה בה על צלע המשכן תימנה (שמות כ"ו) : לפני הדביר . כי בהיכל עמדו : (נ) הבית הפנימי . לתוספת ביאור כפל ואמר לקדש הקדשים וכן לדלתי הבית כפל לתוספת ביאור ואמר להיכל : זהב . מוסב על הפותת שהם היו מוזהב : (נא) את קדשי . מה שהקדיש דוד אביו וגו' כי כל הבנין וכליו עשה שלמה משלו ממה שקבץ הוא : נתן . כמו ונתן ר"ל שהביא קדשי אביו ונתן אותם באוצרות העשויות בבית ה' : ח (א) אז . כאשר נשלם כל מלאכת הבנין : נשיאי האבות . הנשואים לכל בתי האבות של בני ישראל

מצודת ציון

במישור : (מט) והפרח . קבוצת פרחי המנורה : והנרות . עשוים כעין בזיכין ובהם משימין השמן והפתילות : והמלקחים . הצבתים ליקח בהם הפתילות למושכם ולהניחם על מקום הראוי : (נ) והספות . כלים כעין כדים כי ת"י קולין וכן וכדה על שכמה (בראשית כ"ד) ת"א וקולתה : והמזמרות . כלי זמר : והכפות . הבזיכין שבהם הלבונה : והמחתות . כלים לחתות בהם האש על הקטורת : והפתות . הן העשויות להכניס בהן צירי הדלתות לסבב אילך ואילך וכמשנה והפותה שתחת הציר (כלים פי"א) :

לב מלכים

היה האחד שהוא מחויב המלוה , תפס לשון יחיד , וחז"ל (במנחות דף צ"ו) נחלקו אם הוגה לה"פ על כל השולחנות : (מט) ואת המנורות היה מנורה של משה באמצע וחמש מנורות של שלמה היו מימין לה וחמש משמאל לה , ויל"פ שמ"ש חמש מימין מוסב גם על השולחן ור"ל ואת השולחן ואת המנורות שניהם היו חמש מימין וחמש משמאל , ר"ל מימין ומשמאל לשולחן ומנורה של משה , ובכ"ז היו השולחנות בצפון והמנורות בדרום , והפרח של המנורה , מפני שהדין הוא שאם המנורה אינה באה זהב א"צ גביעים כפתורים ופרחים כמ"ש במנחות (דף כ"ח) ועל ידי שבאה זהב היה שם פרח , אמנם במ"ש הנרות יש פלוגתא במנחות (דף פ"ח) ולמ"ד שהנרות מן הככר לא ידעתי למה הזכיר נרות , ובמלקחים יש רבותא אף שהם לא היו מן הככר לכ"ע : (נ) והספות , עי' רש"י . והפותות י"מ צירי הדלתות שכ"ה בלשון המשנה : (נא) ותשלם ועי"כ ויבא את קדשי דוד אביו כי לא נצרך להם :

ח (א) אז יקהל . הנה לקדש העזרה היה צריך ב"ד של שבעים ואחד כמבואר בסנהדרין ולכן קבץ כל זקני

הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלִָם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן׃ ב וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃ ג וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן׃ ד וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם׃ ה וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב׃ ו וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃ ז כִּי הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיָּסֹכּוּ

הכרבים

ת"א ויקהלו אל המלך. ר"ה י"א מגילה ל"א:

ע"ש (ב) זוכר משפטים ירוש' ר"ה א ב: (ג) רו"ר ה פדר"כ בדס"מ ז ב עי"ש ירוש' בקלים ו א: (ז) רו"ר ה פפדר"כ בדס"מ ז ב עי"ש:

רש"י

אדום: (ב) בירח האתנים. ת"י בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא ירחא שביעאה. משנתנה תורה וכתיב בניסן שהוא ראש חדשים נקרא תשרי שביעי: (ד) ואת אהל מועד. שעשה משה וגנזו שלמה משנבנה בית ראשון כמו ששנינו בתוספתא דסוטה: אשר באהל. אשר נטה דוד לארון: (ו) כנפי הכרובים. אותן שעשה שלמה העומדים על רגליהם בקרקע ואין אלו כרובים של כפורת

מצודת ציון

ח (ב) האתנים. ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כ"ד): (ה) הנועדים. ענין וועד ואסיפה וכן הנועדים על ה' (שם ט"ז): עליו. כמו אליו. ויסכו.

מצודת דוד

והם הם ראשי המטות שזכר ולתוספת ביאור כפל: (ב) בירח האתנים. חדש תשרי נקרא ירח האתנים מל' איתן וחוזק ע"ש כי בחדש תשרי הם המועדים היותר חזקים ומיישרים את האדם אל השלמות: (ד) ואת אוהל מועד. בגבעון היה ומשם העלוהו באוצרות בית ה' בהעליות אשר ממעל להיכל לדביר: הכהנים והלוים. הכהנים העלו הארון והלוים. את אוהל מועד וכליו: (ה) אתו לפני הארון. ללכת עמו לפני הארון: כנפי הכרובים. הם שעשה שלמה ועמדו בארץ כמ"ש למעלה: (ז) כי הכרובים וגו'. ר"ל מתחלה נעשה שיפרשו הכרובים כנפיהם אל

לב מלכים

זקני ישראל שהם הסנהדרין, וגם קבץ כל ראשי האבות שהם הנשיאים לכבוד המלך ולכבוד הארון, א"ם **אל המלך שלמה להעלות ארון ברית ה'**: (ב) **ויקהלו**, אמנם עי"ז נקהלו כלל ישראל מעצמם וזה היה ג"כ לכבוד המלך, ועז"א **אל המלך שלמה**, ואל הזמן שהיה **בירח האיתנים בחג** שהגם שלא היה מוטל עליהם אז מצות עליה לרגל בכ"ז רצו לחוג את החג בעיר הקודש ולראות באפריון אשר עשה המלך שלמה: (ג) **ויבאו**, אולם לנשיאת הארון היה העקר הזקנים והכהנים, שהכהנים נשאו את הארון והזקנים היו במעמד, ועז"א **ויבאו וכו' וישאו וכו'**: (ד) **ויעלו**, וגם העלו את א"מ וכליו, שכפי מ"ש (למעלה סי' ג') היו אז בעיר ציון, והעלום משם, מקצתם נתנו במקדש כמו המנורה והשולחן, ומקצתם נגנזו בעליית הקדש כאשר קבלו חז"ל, ומפרש **ויעלו אותם הכהנים והלוים** ר"ל את הארון העלו הכהנים, ואת א"מ וכליו העלו הלוים: (ה) **והמלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו** היינו הזקנים שהם היו נועדים, לא כן קהל ישראל היו נקהלים לא נועדים, כמ"ש בחבורי התו"ה בהבדל בין יעד ובין מקהיל, שיעד לא נאמר רק על מי שהזמינו אותו לבוא לזמן מועד ומוגבל, וכל ישראל לא נועדו רק נקהלו מעצמם: (ו) **ויביאו הכהנים את ארון ברית ה' אל מקומו אל דביר הבית** וכו'. כי כאשר יחוס הארון בגוף הכללי שהוא המקדש היה כיחוס הנשמה במות בגוף הפרטי שהוא האדם, הנה כמו שהנשמה י"ל ג' ענינים, א] כמו שהיא בפ"ע במעונה העליון, ב] כמו שהיא משכלת השכלותי' בפ"ע בהיותה כלואה בגויה, ג] כמו שהיא שולחת השכלתה להאיר מחשכי הגויה ולהבקיע אור מבין החשך והערפל אל כלי הגויה כן ידמה יחוס הארון ואת כנפי הכרובים כנשמה במעונה האלהי העליון, והשפעת הקדושה היוצאת ממנו בקה"ק כנשמה הנמצאת במות כלואה בגויה, והשפעת הקדושה היוצאת מן הדביר ידמה כשפע הבוקעת מן הנשמה אל הגויה, ובג' מדרגות אלה העלו את הארון תחלה **אל דביר הבית** שהוא הפתח הנשקף להיכל, ומשם **אל** קה"ק, ומשם **אל תחת כנפי הכרובים**: (ז) **כי הכרובים**, ר"ל תחלה פרשו

כנפיהם

הַכְּרֻבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה׃ ח וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הַקֹּדֶשׁ עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ט אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לֻחוֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הִנִּחַ שָׁם מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־

בית

ת"א ויאריכו הבדים. מנחות צ"ח: ויראו ראשי. יומא נ"ג: אין בארון. בתרא י"ד:
ע"ש (ח) במד"ר יא פסדר"כ בדס"מ ז ב עי"ש ירוש' שקלים ו א: (ט) פסדר"כ ב דס"מ ו א:

רש"י

שעל הארון: (ז) אל מקום הארון. מקיר אל קיר כמו שאמר למעלה בענין: (ח) ויראו ראשי הבדים. בפרוכת שכנגד הפתח באמה טרקסין יכול יהיו מקרעין בה ויוצאין תלמוד לומר ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין כעין שני דדי אשה כענין שנא' בין שדי ילין (שיר א' י"ג): (י) בצאת הכהנים מן

מצודת דוד

מקום עמידת הארון ולזה בהכנס הארון אל מקומו היו א"כ הכרובים מסככים עליו: (ח) ויאריכו הבדים. ר"ל משכו הבדים לחוץ כלפי המזרח והיו נראים לפני הדביר בהיותם דוחקין ובולטין בפרוכת שהיה מול הפתח אבל לא היו נראים החוצה להיות מקרעין בפרוכת לצאת חוצה לו: ויהיו שם. על הבדים יאמר שהיו שם כאשר הניחם המלך: עד היום הזה. ר"ל עד אשר נגנז בימי יאשיה: (ט) אשר כרת וגו'. בעת שנתנם: (י) מן הקדש. אחר שהעמיד שם את הארון:

לב מלכים

בכנפיהם אל מקום הארון והגיע הארון בפנים נטו ויהיו כסוכה **על הארון ועל בדיו מלמעלה** והיה זה בנס, ועוד היה נס: (ח) **ויארכו** שהאריכו הבדים עד **שנראו מן הקדש על פני הדביר** ר"ל אל פתח הדביר חוץ חלל הפתח בלטו מן הכפורת כשני שדים, שהבדים היו דוגמת חוט השדרה היוצא מן המוח ומשלח מעינות ההרגשה לכלל הגויה עד המקום נגד הלב ששם עקר פעולת נפש החיונית שנגדו היה ההיכל והם היה דוגמת השדים המלאים חלב: (ט) **אין בארון רק שני לוחות אבנים**, לדעת חז"ל היו שם ג"כ שברי לוחות או ס"ת מונחת, (ופליגי בזה ר"מ ור"י בב"ב דף י"ד) ולדעת כולם היה שם עוד דבר לבד מן הלוחות ודייקו ממ"ש אין בארון רק הוה מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות, והדבר מבואר אצלי בכללי הלשון, כי לא נמצא בשום מקום בתנ"ך מלת רק אחר שלילה, שאחר שלילה בא תמיד מלת כי אם (אין זה כי אם בית אלהים, אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה וכדומה) כי מלת רק הוא שלילה בפני עצמו כמו מלת אין, ולפ"ז יש פה זרות בלשון, שהי"ל אין בארון כי אם שני לוחות, או שיאמר רק שני לוחות היו בארון, וזה כלל בהגיון שלילה אחר שלילה דינה כמשפט מחייב, כמו ראובן אינו חכם הוא שלילה, ראובן אינו בלתי חכם הוא חיוב ור"ל ראובן הוא חכם, וכן במ"ש אין בארון רק שני לוחות פירוש שלא רק שני לוחות היו בארון כי היו שם עוד דברים, ובכ"ז מפשטות הלשון משמע שרק שני לוחות היה מבואר שהדברים שהיו שם עוד היו ענין אחד עם הלוחות והם השברי לוחות או הס"ת שכל מה שכתוב בס"ת נכלל בעשרת הדברות כמ"ש הקדמונים: (י) **ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא**, הנה בגמר מלאכת המשכן כתיב ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן, שהענן היה מכסה את האהל מלמעלה סביביו מבחוץ, והכבוד שהוא האור הנברא מלא את המשכן בפנים, ובמקדש היה הענן והכבוד שניהם בפנים, כי שכינת המשכן לא היתה קבועה, וע"כ היה הכבוד מגולה בלי לבוש בזה מורה שאינו במקומו כי הכבוד כמו שהוא במקומו ענן וערפל סביביו, וכן ירד במעמד הר סיני (כמ"ש מהרי"א בפ' פקודי באורך), ובמשכן היה הענן בפ"ע והכבוד בפ"ע והנה היה עוד הבדל שני ביניהם שבמשכן הושם הארון תחלה, ואח"כ כלי ההיכל שולחן ומנורה ומזבח הזהב, ואח"כ כלי החצר, ואז ויכס הענן את א"מ, משא"כ במקדש הושמו תחלה כלי העזרה וההיכל, והארון הושם באחרונה, כי בעולם העליון ירד ההשתלשלות מלמעלה למטה מן החשוב אל הפחות שהעולם השכל נאצל ראשונה שהוא במדרגת המוח, ואחריו העולם האמצעי שהוא במדרגת הלב, ואחריו העולם השפל שהוא במדרגת הגויה, ובעולם התחתון עלה ההשתלשלות ממטה למעלה דומם צומח חי מדבר וכמ"ש בפי' ספר בראשית באורך, וכן במשכן שלא היתה השכינה בקבע למטה רק באה לשכן כבוד בתוכם מן העולם העליון, הביאו את הארון תחלה שהוא דוגמת העולם העליון השכלי, ואחריו כלי ההיכל שהוא נגד העולם האמצעי, ואחריו כלי העזרה, שהוא דוגמת עולם התחתון שירד שם האור באחרונה ואז בא הענן ויכס את אהל מועד, והיה הענן מובדל מן הכבוד, אבל במקדש שלמה שפרחה בו השכינה בקביעות היה ציור להתעלות העולם התחתון ממטה למעלה וירום ונשא וגבה באשר עקר השכינה היתה בתחתונים ובקבע ומשם יתן הודו על השמים, לכן היה בהפך שהכניסו תחלה כלים

השפלים

בֵּית יְהֹוָה׃ יא וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־
מָלֵא כְבוֹד־יְהֹוָה אֶת־בֵּית יְהֹוָה׃ יב אָז אָמַר שְׁלֹמֹה יְהֹוָה אָמַר
לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל׃ יג בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים׃
יד וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל
יִשְׂרָאֵל עֹמֵד׃ טו וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו
אֵת דָּוִד אָבִי וּבְיָדוֹ מִלֵּא לֵאמֹר׃ טז מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת־
עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא־בָחַרְתִּי בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל

ת"א בנה בניתי. ר"ה ט"ז חגיגה ע"ז ספר הזוהר פ' בהעלותך: לא בחרתי. ספר הזוהר פ' ויקהל: לבנות
ע"ש (יא) במד"ר יד שהש"ר ג י פדר"כ מו ספרא בפתיחה: (יב) שמו"ר ל"ג שהש"ר א א זוהר בשלח ויקרא מכילתא
בא י"ב בשלח שירה א' תנחו' בשלח: (יג) שמו"ר א בר"ר כו נש במד"ר יד שהש"ר א א ירוש' תענית ב ע מכילתא
בשלח שירה י שוח"ט כד תנחו' שמות פדר"כ ו:

רש"י

הקדש. הכהנים שנשאו הארון בדביר כשיצאו שרתה שכינה בהיכל: (יב) אז אמר שלמה. כשראה הענן
אמר עתה רואה אני שהשכינה שורה בבית שבניתי שהרי כך הבטיח לבא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן
אמר כי בענן אראה על הכפורת (ויקרא ט"ז ב') כך שנויה בספרי: (יג) לשבתך עולמים. שמשנבחרה
לא הותרו הבמות ולא שרתה שכינה במקום אחר: (טו) אשר דבר בפיו. שיתן לו בן שיבנה בית: ובידו

מצודת ציון

מל' סכך: בדיו. מוטות לבאת בסארון: (יב) בערפל.
כענין עב הענן: (יג) זבל. מדור כמו מזבול קדשך (ישעיה

מצודת דוד

והענן. הוא כענין עבן: (יא) לעמוד. בהיכל ובעזרה:
כבוד ה'. הוא הענן שזכר: (יב) אז. בראותו הענן אמר
רואה אני כי באה השכינה כי ה' אמר לשכון בערפל כמ"ש

אל הערפל אשר שם האלהים (שמות כ') וערפל הוא עב הענן: (יג) בנה בניתי וגו'. ר"ל הואיל ובאה השכינה בניתי א"כ
בית זבול לך ולא היה עמלי בחנם ואמר בדרך משל כאדם הדר בבית אחד: מכון. יהיה מכון לשבתך בה עד עולם
כי מעתה לא תשרה השכינה עוד במקום אחר: (יד) ויסב וגו'. אל מול העם: עמד. כי אין ישיבה בעזרה וגו':
(טו) ובידו מלא. בכח ידו השלים דברו אשר דבר לאמר: (טז) לבנות בית. לבנות בה בית: ואבחר בדוד וגו'. שע"

השאלות

(טז) פתח בבחירת עיר וסיים בבחירת דוד, וכיל"ל
ואבחר בירושלים, או לאמר לא בחרתי באיש
ואבחר בדוד:

לב מלכים

השפלים במדרגה וכן עלו למעלה ראש עד שהארון
נכנס באחרונה ואז שכן הכבוד בתוך הענן כמו
שהוא למעלה, וז"ש שלמה ה' אמר לשכון בערפל

בנה בניתי בית זבול לך וכו' ר"ל ממה שאני רואה שכבוד ה' שוכן בענן וערפל מזה נראה שהיא
שכינת קבע ובית זבול לו, ושהוא מכון לשבתו עולמים: (יב) ה' אמר לשכון בערפל,
ר"ל באשר המקום הזה הר המוריה שעליו נבנה המקדש היה מקום מיוחד להשראת השכינה
מימי קדם, שעליו נעקד יצחק ולשם יצא לשוח בשדה ובמקום הזה ראה יעקב
מראה הסולם בלאתו מחרן, ונגלה לדוד בגורן ארונה בעת המגפה, וידע שהוא המקום המיוחד לה' וזה
שער השמים, וכיון שה' שכן בו בערפל ר"ל בעוד היה מקום תהו ובהו חשך וערפל, והיה הר ושדה
וגורן, ממילא אחר שבניתי שם בית זבל לך ידעתי שיהיה מכון לשבתך עולמים, ונדמה
במשלו, מלך שדבקה נפשו לאהבה לשכון במקום אחד על שפת הים שהיה מקום קדוש בעיניו, ובא אוהבו
של מלך ובנה לו שמה פלטרין גדולים ובית מקדש מלך שהאוהב הלז בטוח שישב המלך שמה לעולם,
דאחר שישב במקום ההוא בהיותו חרב ושמם כ"ש עתה בשימלא שם בית בנוי להלפיות, ולפי מ"ש בפסוק
הקודם אמר אחר שראה שה' השכים לשכן שם בערפל שכבוד ה' מסובב בענן וערפל כמ"ש ענן וערפל
סביביו, ממילא ידעתי, א] שבנה בניתי בית זבול, ששם ישכן בקביעות, ב] שהבית זבול הזה יהיה
מכון לשבתך עולמים, כאלו פה יהיה עיקר הדירה והשכינה ומה שישב ה' וישכן בכל העולמים העליונים
יהיה ע"י המקדש, כאילו האור יאיר מן המקדש אל כל העולמות והוא יהיה המכון והיסוד אל כל הבניינים
של כל ההיכלות ששם יבא המלך בכבודו בכל עולם ועולם, שידמה המקדש כמו הפלטין העקרי ויתר
המעונות המקודשים לה' בעולמים שלו יהיו כתאים וחדרים של הפלטין הזה העקרי שהוא מכון ויסוד לכולם:
(טו) ובידו מלא, כי דבורו של הקב"ה פועל הדבר תיכף וכאילו נעשה הדבר כי הכל נעשה בדברו
ובגזרתו, אולם זה רק בדברים הבלתי תלוים בבעלי הבחירה, לא כן דברים שתלוים באדם בעל בחירה,
שהרשות נתונה בידו לעשות ושלא לעשות, אין הדבור פועל עד שממלא הדבר בידו ר"ל שמכיע את האדם
ומטה הפצו ובחירתו לעשות כדבר ה', כי היה ביד שלמה שלא לבנות הבית רק שה' מלא הדבר בידו
והטה לב מלך אל שיקיים את דברי ה': (טז) לא בחרתי בעיר וכו' ובד"ה כתיב לא בחרתי בעיר
מכל

לִבְנ֣וֹת בַּ֔יִת לִהְי֥וֹת שְׁמִ֖י שָׁ֑ם וָאֶבְחַ֣ר בְּדָוִ֔ד לִהְי֖וֹת עַל־עַמִּ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ יז וַיְהִ֕י עִם־לְבַ֖ב דָּוִ֣ד אָבִ֑י לִבְנ֣וֹת בַּ֔יִת לְשֵׁ֥ם יְהוָ֖ה אֱלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ יח וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־דָּוִ֣ד אָבִ֔י יַ֚עַן אֲשֶׁ֣ר הָיָה֙ עִם־לְבָ֣בְךָ֔ לִבְנ֥וֹת בַּ֖יִת לִשְׁמִ֑י הֱטִיבֹ֔תָ כִּ֥י הָיָ֖ה עִם־לְבָבֶֽךָ׃ יט רַ֣ק אַתָּ֔ה לֹ֥א תִבְנֶ֖ה הַבָּ֑יִת כִּ֤י אִם־בִּנְךָ֙ הַיֹּצֵ֣א מֵֽחֲלָצֶ֔יךָ הֽוּא־יִבְנֶ֥ה הַבַּ֖יִת לִשְׁמִֽי׃ כ וַיָּ֣קֶם יְהוָ֔ה אֶת־דְּבָר֖וֹ אֲשֶׁ֣ר דִּבֵּ֑ר וָאָקֻ֞ם תַּ֣חַת דָּוִ֣ד אָבִ֗י וָאֵשֵׁ֣ב׀

ת"א רק אתה מגילה י' : ע"ש (יז) בר"ר מ"ב ויק"ר יא במד"ר יג רו"ר א ב:

על

רש"י

מלא. קיים את דברו בידו הטובה: (טז) מן היום וגו'. את זה דבר אל דוד אבי:

מצודת דוד

באה הסכנה לבחור בירושלים לבנות בה בית: (יח) הטיבת. טוב עשית בזה ולזכות תחשב כי ע"י באה הסכנה לגזות עליה ולהכין הכל: (יט) רק אתה וגו'. עם שתכין

הכל

מצודת ציון

ס"ג): (יט) מחלציך. הם המתנים והוא כינוי לאבר וגו'.

לב מלכים

מכל שבטי ישראל לבנות בית וכו' ולא בחרתי באיש להיות נגיד על עמי ישראל ואבחר בירושלים להיות שמי שם ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל, ופי' כי התאחדות ישראל היתה תלויה בשני דברים, א] התאחדות האומה להיות כגוף אחד, וזה היה ע"י ירושלים כמ"ש ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו ששם עלו שבטים וכו' שע"י שכולם עלו שם לרגל ופני כולם אל מקום א' נתאחדו כל איברי הגויה הכוללת להיות גוף אחד עד שירושלים היתה אל גוף הכללי הזה כמשל הלב בגויה, ששולח רוח החיים אל כל הגויה ע"י מרוצת הדם הסובב מן הלב אל כולם ואליו ישובון, ב] ע"י מלכות ב"ד שעל ידה הקבעה הנהגה אחת מתמדת כוללת את כולם, כמש"ש כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד, והי' מלכות ב"ד אל הגויה הכוללת דוגמת המוח בגוף הפרטי ששולח ההרגשה וההשכלה וההנהגה לכל האיברים, ואחריו היה הבית המקדש שע"י שרתה השכינה בישראל בקביעות והיה דוגמת הנשמה העליונה האלהית הנקראת בשם חיה ויחידה, שהיא קשר האלהית עם בני אדם, והיה הליווי שימנו להם מלך תחלה ואח"כ יבנו בהב"ה, כי א"א שתשכן הנשמה האלהית באדם אם לא תוקדם הרוח החיים והנשמה המשכלת הנתלים בגויה ואחדותה, ואמר שעד הנה היה הגוף הישראלי מפוזר ומפורד בלתי מאוחד לא מצד רוח החיים שהיא ע"י אחדות העם בעיר אחת כי לא בחרתי בעיר וכו', ולא מצד הנשמה המשכלת שהיא ההנהגה הכוללת ומלכות אחת, שעז"א ולא בחרתי באיש להיות נגיד, ועתה נעשו גוף אחד אם ע"י רוח החיים שעז"א ואבחר בירושלים, אם ע"י הנשמה המשכלת שעז"א ואבחר בדוד, ובד"ה האריך ופה קצר ואמר לא בחרתי בעיר, ומובן ממילא שלא בחר באיש להיות נגיד כי בחירת העיר קודם בטבע לבחירת האיש כמו שהרוח החיוני קודם בטבע לנשמה המשכלת, ואמר ואבחר בדוד להיות נגיד, ונודע ממילא שבחר בעיר כי אם נטע בהם המלכות שהיא דוגמת הנפש המשכלת כ"ש התאחדות ע"י העיר שהוא דמיון הנפש החיונית: (יז) ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית לשם ה' אלהי ישראל, כבר בארתי למעלה (סימן ד') שתנאי העקרי בבנין הבית היה שיבנהו לשם ה' לבד בלא שום פניה חצונית ושזה היה נמנע בימי דוד, כיון שהי' לו מלחמות רבות, וה' הבטיח אותו שע"י בנין הבית ימצא מנוחה מן האויבים, וא"כ בהכרח היה עולה במחשבתו התועלת שישיג מן הבנין, וקשה שיבנהו לשם ה', הגם שבלבו היה לבנותו לשם ה' לבד בלא שום פניה חצונית, וז"ש ויהי עם לבב וכו' לבנות בית לשם ה' אלהי ישראל, בכ"ז ידע ה' שאם יבנהו בפועל יכוין אח"כ גם אל הפנת התועלת ולא יהיה לשם ה', ולכן נוהו שיסאר לו זכות המחשבה הזכה שהקב"ה מצרפה למעשה תמיד, ודינה כאילו עשה בפועל, וז"ש: (יח) ויאמר ה' אל דוד אבי יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי דוקא. הנה בזה הטבות כי היה עם לבבך ר"ל כבר היה ונעשה הבנין עם לבבך כי המחשבה הטובה הזאת חשובה אצלי כאילו כבר נבנה המקדש בפועל ובזה נבנה לשם ה' לבד בלא שום פני' אחרת: (יט) רק אתה לא תבנה הבית שאין חסר דבר רק מה שאתה לא תבנהו בפועל ממש ובכ"ז נחשב כאילו היה ונבנה, כי אם בנך היוצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי דוקא, כי בימי שלמה שבל"ז היה איש מנוחה היה קל לו לבנות גם בפועל לשם ה', כי לא היה מקוה ע"י הבנין מנוחה מן האויבים: (כ) ויקם ה' את דברו וכו' ואשב על כסא ישראל כאשר דבר ה' ר"ל ישבתי באופן שי"ל מנוחה מן האויבים, ועי"ז ואבנה

ר"ל

עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וָאֶבְנֶה הַבַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וָאָשִׂם שָׁם מָקוֹם לָאָרוֹן אֲשֶׁר־שָׁם בְּרִית יְהוָה אֲשֶׁר כָּרַת עִם־אֲבֹתֵינוּ בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כב וַיַּעֲמֹד שְׁלֹמֹה לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה נֶגֶד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו הַשָּׁמָיִם׃ כג וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֵין־כָּמוֹךָ אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לַעֲבָדֶיךָ הַהֹלְכִים לְפָנֶיךָ בְּכָל־לִבָּם׃ כד אֲשֶׁר שָׁמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ דָּוִד אָבִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לוֹ וַתְּדַבֵּר בְּפִיךָ וּבְיָדְךָ מִלֵּאתָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ כה וְעַתָּה יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹר לְעַבְדְּךָ דָוִד אָבִי אֵת אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לּוֹ לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מִלְּפָנַי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל רַק אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי כַּאֲשֶׁר הָלַכְתָּ לְפָנָי׃ כו וְעַתָּה אֱלֹהֵי

ע"ש (כא) ספרי ברכה : (כג) ספרי ברכה : (כד) בר"ל גג פסיקתא מב : ישראל

רש"י

(כב) ויעמד שלמה לפני מזבח ה'. כתוב בדברי הימים ב' (ו' י"ג) כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה ויעמוד עליו ויברך על ברכיו: (כג) שומר הברית. ממתין וגוזז לשמור הברית והחסד לקיים הבטחתו : (כד) אשר

מצודת דוד

הכל : (כא) ואשים שם. בהבית הזה : אשר שם. בו היה הארון : ברית ה'. לוחות הברית אשר כרת ברית עם ישראל בעת שנתנם : (כב) ויפרש כפיו. כדרך שואל החסד: (כג) שמר הברית. הגמול שהבטיח בברית : (כד) אשר שמרת וגו'. ר"ל אשר נראה לכל ששמרת לו הבטחתך אשר הבטחת שאני אבנה הבית : ותדבר בפיך. כמו שדברת כן מלאת בכח ידך כאשר נראה היום : (כה) שמר וגו'. ר"ל שמור גם ההבטחה הטוב אשר הבטחתו שאם זרעו ילכו לא

השאלות

(כה—כו) מ"ש שמור לעבדך וכו', יאמן דברך לעבדך הוא כפל לשון :

לב מלכים

ר"ל יכולתי לבנות לשם ה' אלהי ישראל בכוונה לשמה : (כא) ואשים שם מקום, כולל בזה מ"ש ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו וכו', ופירשתי שם שהיה תנאי הבנין שיהיה להם מקום קבוע, ועי"כ גם האלהים ישכון בקביעות, וכמו שפרשתי שם באורך : (כג) אין כמוך אלהים וכו'. הנה ה' הבטיח לדוד שני דברים, א] שבנו שלמה ימלוך אחריו ויבנה המקדש וזה היה בלי תנאי, ב] שגם בני בניו ישבו על כסא ישראל וזה היה בתנאי כמ"ש אם ישמרו בניך בריתי ועדותי זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך, וכבר בארתי בפירוש (שמואל ב' סי' ז') שבכ"ז בקש דוד שיתקיים זה בכל אופן, והיינו שה' ישגיח על ביתו שלא יתמוטטו מדרכי ה', וכמ"ש אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים וכו' וחסדי לא אסיר ממנו, ובארתי שם שאחר שהברית שכרת ה' עם דוד וההבטחה שהבטיח לו, היה שבתו חסדי ה', והחסד לא ימוט לעולם, כי החסד לא ישקיף על מעשה וזכות, ובהכרח ישגב ה' שיקים דברו לעולם, וע"ז בקש שלמה שיקים ה' את דברו בכל אופן ושישגב שלא תובטל ההבטחה ע"י איזה חטא, וז"ש אין כמוך אלהים ר"ל כי ביטול ההבטחה יצוייר אם ע"י חסרון יכולת שהמבטיח אינו יכול למלאת דבריו, עז"א אין כמוך בשמים ממעל ועל הארץ מתחת בענין שאין מי בשמים ובארץ שיעכב על ידך, וכן יצוייר שתבוטל ההבטחה ע"י שינוי הרצון אם המובטח קלקל מעשיו באופן שיטוב המבטיח לשום עינו בו לרעה, ועז"א שומר הברית והחסד שלא יצוייר שישתנה רצונך מצד עצמך כי אתה שומר הברית, ולא שישתנה מצד רוע מעשי המובטח כי אתה שומר החסד שהבטחה שנרשה מצד החסד לא תובטל בשום אופן, כי החסד אינו משקיף על מעשה וזכות : (כד) אשר שמרת ומוסיף עוד שכבר החל לקיים ההבטחה במה שמלך שלמה ובנה ביהמ"ק, וכיון שנתקיים מקצת ההבטחה בפועל לאוי שתתקיים בכל, וז"ש וביד̇ך מלאת : (כה) ועתה, עפ"ז בקש שישמר גם ההבטחה שהבטיח שלא יכרת לו איש יושב על כסא ישראל והיא ירושת המלכות לעולם, הגם שבזה הוטל תנאי בדבר רק אם ישמרו בניך את דרכם וכו' : (כו) ועתה בכ"ז אבקש שיאמן נא דברך ותראה שלא תובטל המלכות לעולם, והוא ע"י שתשגיח שבניו לא יסורו מדרכי ה' באופן שלא תהי' עילה לביטול ההבטחה שנרשה מצד חסדי

יִשְׂרָאֵל יֵאָמֶן נָא דְּבָרְיךָ אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְעַבְדְּךָ דָּוִד אָבִי׃ כז כִּי הַאֻמְנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ אַף כִּי־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי׃ כח וּפָנִיתָ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תְּחִנָּתוֹ יְהוָה אֱלֹהָי לִשְׁמֹעַ אֶל־הָרִנָּה וְאֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עַבְדְּךָ מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם׃ כט לִהְיוֹת עֵינֶךָ פְתֻחֹת אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה לַיְלָה וָיוֹם אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יִהְיֶה שְׁמִי שָׁם לִשְׁמֹעַ אֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עַבְדְּךָ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃

ת"א לשמוע אל הרנה . ברכות ו' ל"כ : יתיר י' ושמעת

ע"ש (כז) שמו"ר לד במד"ר יב ספר הבהיר פסיקתא ה' שוח"ט לא קמת תנחו' תולדות ויקרא נשא : (כח) שוח"ט יז אגב"ר ט :

רש"י

שמרת. לשון אמנת הבטחה : (כז) האמנם. לשון תימה : לא יכלכלוך. לא יכילוך :

מצודת דוד

יופסק אתם המלוכה : (כו) יאמן נא. ר"ל עשה דבר לשיהא נקרא שם הבית אשר בניתי בית ה': (כז) כי האמנם. האם אמת הדבר שישב אלהים בבית העשוי על הארץ בתמיה הלא השמים לא יכלכלוך ומכ"ש הבי' וא"כ במה יהיה בית ה' : (כח) ופנית. לזאת פנה נא אל תפלתי מה שאתפלל על עיקר כוונת תועלת הבית ובזה יקרא בית ה' : (כט) להיות וגו'. וזהו תפלתי להיות עיניך וגו' : אל המקום הזה.

מצודת ציון

המתגדל על היותו סמוך לשם : (כו) יאמן. מלשון אמונה : (כז) האמנם. בה"א התימה ר"ל האמת : יכלכלוך. ענין החזקה כמו אלפים בת יכיל (לעיל ז'): אף כי. הוא כענין כל שכן וק"ו וכן אף כי אש אכלתהו (יחזקאל

השאלות

(כז) מ"ש האומנם ישב אלהים על הארץ אין לו באור שאין המשך מזה אל מ"ש ופנית אל תפלת עבדך :

(כח—ל) מ"ש ופנית אל תפלת עבדך לשמוע אל הרנה

לב מלכים

חסדי ה', וגם יאמר הגם שמצד הבנים יש תנאי, הלא עקר ההבטחה נאמר לדוד שעליו זרח חסדי ה' לבנות לו בית נאמן לעולם, א"כ גם אם יחטאו הבנים אי אפשר לבטל מה שהבטיח לדוד, כיון שעקר ההבטחה והחסד היה מצד דוד לא מצד דור בניו , וז"ש ועתה יאמן נא דברך אשר דברת לדוד אבי : (כז) כי האומנם ישב אלהים על הארץ. הוסיף עוד טענה עפמ"ש בפירוש תהלות (סי' פ"ט) שבהמ"ק ומלכות בית דוד היו שניהם סבה זל"ז , שה' בחר לשכן שכינתו בבית הנבחר ע"י זכות דוד, ואחר שבחר בציון וקבע שכינתו שם , שוב השגיח לקיים בית דוד בשביל הבית , כמ"ש קומה ה' למנוחתך וכו' בעבור דוד עבדך וכו' שזה מה שהי' זכות דוד סבה אל שכינת ה' בהבית , וחזר ואמר גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך כי בחר ה' בציון , שהוא מה שע"י שבחר בציון רצה לקיים מלכות בית דוד , וז"ש יאמן נא דברך אשר דברת לדוד כי האומנם ישב אלקים על הארץ , אחר שמעתה הוא דבר מאומן וקיים שישב אלקים בקביעות על הארץ , וזה תלוי במלכות ב"ד , הנה השמים וכו' אמנם באמר שלא תחשוב שישיבת ה' על הארץ הוא כפי מחשבות ההמון שיושב וחונה במעון ובמקום , שזה דבר בטל כי הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך כי הוא מקומו ש"ע ואין העולם מקומו ומכ"ש שלא ישכן בבית בנוי בידי אדם , רק ישיבתו על הארץ הוא כינוי להשגחתו שם בקביעות לשמוע תפלות ולהשגיח בהשגחה פרטית על צרכי עמו , וז"ש ופנית אל תפלת עבדך וכו' , להיות עיניך פקוחות וכו' : (כח) ופנית בקש שיפנה ה' אל מה שמתפלל , לשמוע אל הרנה וכו' , ר"ל הוא מתפלל ומתחנן שתהיה שעה זו עת רצון שישמע ה' אל רנתו ותפלתו מה שיתפלל היום , ובאר על מה יתפלל , הוא : (כט) להיות עיניך פתוחות שיתמיד ה' להשגיח בעיני ה' המשוטטות שישמע תמיד התפלות שיתפללו בבהמ"ק, ובאר בזה שני מדרגות , כי לפעמים כשישראל זכאים שכינת ה' שרויה בין בדי הארון למטה ועיקר שכינה בתחתונים ודומה כשוכן ביניהם למטה בבית , ולפעמים כשאין ישראל זכאין , אז רק שמו שוכן שם, ר"ל אז עיקר שכינתו בשמים רק שהתפלה שמתפללים דרך המקדש תעלה בכולם השמימה והשם מקבלה , וז"ש על הצד הא' להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה לילה ויום , שאז עיני ה' פתוחות בבית עצמו , ועל הצד הב' אמר אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם , שבצד שאין ישראל זכאים כ"כ ואין השם שוכן בבית למטה רק במעון קדשו למעלה, בכ"ז עיניו פתוחות אל המקום שאמר שמו יהיה שם , כדוגמת המלך שיש לו פלטרין בעיר הבירה, ויש לו ג"כ פלטרין אצל בניו במדינה אחרת , שבעת שהוא עם בניו עיניו פתוחות אל הפלטרין עצמו ובעת שמתרחק משם והוא בבית מקדש מלכות שלו בכ"ז עיניו פתוחות אל המקום מצד ששמו נקרא גם על הפלטרין שאצל בניו ומשגיח עליהם מרחוק , ומפרש נגד הצד הראשון לשמוע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה בעת שהשכינה קבועה למטה שאז

ל וְשָׁמַעְתָּ אֶל־תְּחִנַּת עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאַתָּה תִּשְׁמַע אֶל־מְקוֹם שִׁבְתְּךָ אֶל־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַעְתָּ וְסָלָחְתָּ׃ לא אֵת אֲשֶׁר יֶחֱטָא אִישׁ לְרֵעֵהוּ וְנָשָׁא־בוֹ אָלָה לְהַאֲלֹתוֹ וּבָא אָלָה לִפְנֵי מִזְבַּחֲךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃ לב וְאַתָּה ׀ תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְעָשִׂיתָ וְשָׁפַטְתָּ אֶת־עֲבָדֶיךָ לְהַרְשִׁיעַ רָשָׁע לָתֵת דַּרְכּוֹ בְּרֹאשׁוֹ וּלְהַצְדִּיק צַדִּיק לָתֶת לוֹ כְּצִדְקָתוֹ׃ לג בְּהִנָּגֵף עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אוֹיֵב אֲשֶׁר יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וְהִתְפַּלְלוּ

(כבי"ן ימין . עי' רש"י ורד"ק בשרשים ובפירוש) והתחננו

ת"א בהנגף וגו'. עקידה שער נא: ויתפללו וגו'. ברכות ל"א תענית חגיגה ה' י"ב עקידה שנ"ג:

ע"ש (לא) תנחו' נשא: (לב) זוהר בראשית ויצא שופטים: (לג) ספר הבהיר זו"ח יא א עי"ש תנחו' משפטים:

רש"י

(לא) אשר יחטא איש לרעהו. בועל אשת איש: ונשא בו אלה. כשם שהמים בודקין אותה כך המים בודקין אותו: ונשא בו לשון נושה: ובא אלה לפני מזבחך. והעמיד הכהן. את האשה לפני ה' (במדבר ה' י"ח): (לב) לתת דרכו בראשו. ונבחה בטנה וגו': ולהצדיק צדיק. ונקתה ונזרעה זרע. כך נדרש בתוספתא דסוטה: (לג) והודו את שמך. שחייב אדם לברך על הרעה:

מצודת ציון

פ"ו): (לא) ונשא. ענין חוב כמו כאשר נושא בו (ישעיה כ"ד): אלה. ענין קללת השבועה כמו בשבועת האלה

מצודת דוד

במקום הזה וכן אל הארון (שמות כ"ה) ומשפטו ובהארון: (ל) ושמעת וגו'. ר"ל כמו שאני מתפלל שתשמע תפלתי כן אני שואל לשמוע תפלת כל עמך: ואתה תשמע וגו'. ר"ל לא שתשב פה כ"א לשמוע התפלה העשויה פה תשמע אל השמים ותקבלה ברחמים ותסלח לעון המתפלל: (לא) איש לרעהו. בדבר ממון: ונשא בו אלה. ויחוב בו חוב שבועה להשביעו: ובא אלה. ר"ל וישבע לפני המזבח: (לב) להרשיע רשע. לחייב את הרשע לתת גמול דרכו בראשו אם הנשבע לשקר או המשביע בחנם ולפי שאמר למעלה ושמעת וסלחת אמר על זה לא תסלח הואיל וחלל הבית עם השבועה: ולהצדיק צדיק. אם הנשבע באמת ואם המשביע בצדק: (לג) אשר יחטאו. על אשר חטאו: והשבתם

השאלות

זאת כפל. שהיל"ל ופנית ושמעת אל תפלת עבדך, ואמר בנית להיות עיניך פתוחות לשמוע אל התפלה, ואמר שלישית ושמעת אל תחנת עבדך למה כפל דבריו, ולמה כפל פתוחות אל הבית הזה אל המקום:

(לב) מ"ש ועשית ושפטת אינו נכון בלשון, שתחלה ישפוט מה לעשות ואח"כ יעשה והיל"ל ושפטת ועשית:

(לג—לד) ממ"ש והתפללו בבית, משמע שעודם בארץ ותמ"ש והשבותם אל האדמה משמע שגלו ממנה וגם שאח"כ הוא כפל עם מ"ש בפסוק מ"ו:

לב מלכים

שומע התפלה למטה, וכנגד הצד השני אומר: **(ל) ושמעת אל תחנת עבדך ועמך וכו' ואתה תשמע אל מקום שבתך אל השמים** שגם בעת שיהיו חוטאים עד שתסתלק השכינה ותהיה קבועה בשמים, גם אז ישמע אל תחנתם, ועז"א ושמעת וסלחת, שאז יסלח עון ויקבל תחנה, והנה השתמש פה על התפלה בג' לשונות, **רנה, תפלה, תחנה. הרנה** הוא ספור שבחי המקום כמ"ש חז"ל לעולם יזכיר אדם שבחו ש"מ ואח"כ יתפלל. **והתפלה** עקרה שפיכת הנפש ודבקות הרוח ופלילת הנפש להתדבק בבוראה ולא תהי' רק לאלהים. והתחנה היא בקשת הצרכים, וענינה מענין חנון ומתנת חנם, שגם בשאין ראוי מבקש מתנת חנם, אבל המתפלל ישיג שאלתו מצד הדבקות והמחשבה הטהורה המושכת השפע מן המקור העליון כי יתקרב לאלהים בחשק ואהבה ותשוקה וכוונה רצויה, ועי"כ בצד הא' אמר **אל תפלת עבדך** ועל הצד הב' אמר **אל תחנת עבדך ועמך ישראל** כי כשאין ראוים ועונותיהם מבדילים בינם לבין אלהיהם יבואו דרך תחנה לבד ועי"י שהם רבים וצבור: **(לא) את אשר יחטא** הוסיף לבקש שגם בדברים שבין איש לחברו, שיבקש משפט ומסירת דין נגד חברו, בשיהיה איזה חטא ועול בין איש לאיש, **עד שישא בו אלה להאלותו**, כגון אלת סוטה או אלת העדים וכדומה, גם בצד זה: **(לב) ואתה תשמע השמים ועשית** ר"ל תיכף תעשה כדבר האלה בענין שבכל אופן שתחול האלה על החייב, ואח"כ **ושפטת את עבדך** לראות מי החייב בין שניהם, **להרשיע רשע וכו'** באופן שאם היה האלה שלא כדין תחול על המאלה וכן בהפך: **(לג) בהנגף** הוסיף עוד שגם בעת שחל עליהם איזה עונש על ידי חטאתם **שע"י שיחטאו** לך נגזר עליהם **שינגפו לפני אויב** והם **ישובו** בתשובה על החטא **והודו את שמך** כמודים על הרעה שהיה בצדק בעבור עונותיהם, והתפללו על העתיד
שיחלצו

וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃ לד וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וַהֲשֵׁבֹתָם אֶל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּ לַאֲבוֹתָם׃ לה בְּהֵעָצֵר שָׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וּמֵחַטָּאתָם יְשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֵם׃ לו וְאַתָּה ׀ תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עֲבָדֶיךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כִּי תוֹרֵם אֶת־הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ וְנָתַתָּה מָטָר עַל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר־נָתַתָּה לְעַמְּךָ לְנַחֲלָה׃ לז רָעָב כִּי־יִהְיֶה בָאָרֶץ

דבר

ע"ש (לד) מדס"נ ח"ת כד: (לה) שהש"ר ד ד שוה"ע קמג ספרי ואתחנן: (לז) ספרי ברכה ירוש' תענית ג ג:

רש"י

(לה) כי תענם. למען תענם כי משמש לשון אשר: (לז) ירקון. שהתבואה היא עולה בקיה לעשות שבולת:

מצודת דוד

(לד) והשבתם. ר"ל כאשר יצאו עוד למלחמה לא יהיו עוד נגפים ללכת בשבי אבל ישובו לארצם: (לה) כי תענם. ישובו מחטאתם למען אשר תענם בעת הצרה ולא מאהבת המקום: (לו) ואתה תשמע. עם שלא שבו מאהבה: כי תורם. בזה תלמדם דרך הטובה לעשות מאהבה בראותם חסדי המקום: ונתתה. ולזה מלא משאלותם ותן המטר: (לז) רעב כי יהיה. מסיבות

מצודת ציון

במדבר ה'): (לה) בהעצר. בהמנע: תענם. מלשון עניה ותשובה: (לו) תורם. תלמדם כמו יורה דעה (ישעיה כ"ח): (לז) שדפון. ענין לקות הזרע עד לא

השאלות

(לה—לו) למה תחלה אמר והודו והתפללו וסוף אמר והתפללו והודו, ומז"ש ומחטאתם ישובון כי תענם שמשמע שע"י שיענם ישובו מחטאתם, ומז"ש כי תורם את הדרך וכו':

(לז—מח) למה האריך וכפל ומהו הכפל לכל האדם לכל עמך ישראל, ולמה סיים בפרט זה למען יראוך כל הימים:

לב מלכים

שיחלצו מצרה: (לד) **ואתה תשמע וסלחת** נגד התשובה תסלח העון, ונגד התפלה **והשבותם אל האדמה**, ואין פי' שנתנו לפני אויב לארץ אחרת שזה יזכיר בפסוק מ"ו, רק שיצאו למלחמה לגבול ארצם ומ"ש **והשבותם** ר"ל שישובו היוצאים למלחמה לעריהם בשלום: (לה) **בהעצר שמים** הוסיף בתפלתו עוד ענין אחר, שלפעמים יקדים ה' לשמוע תפלה טרם שיעשו תשובה, כי במאמר הראשון בהנגפם לפני אויב אמר **ושבו והודו והתפללו** וכאן אמר **והתפללו והודו ומחטאתם ישובון**, כי יש שני מיני עונשים, עונש בפועל, ועונש ע"י סילוק השגחה. רצוני, כי זה שינגפו לפני אויב הוא עונש שיעשה ה' בפועל, שעל ידי שיעשו עבירות שיחויבו עונש להמסר ביד אויב אז אף שמדרך הטבע ראוי שהם יתגברו על האויב ימסרם ה' ביד אויב בהשגחתו כמ"ש איכה ירדוף אחד אלף וכו' אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם, אמנם עצירת השמים תהיה ע"י סילוק השגחה לבד כי ירידת המטר לא תהיה רק ע"י השגחה כמ"ש כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא כו' והארץ וכו' למטר השמים תשתה מים ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד, ר"ל וא"כ צריך אתה להשגחתו התמידית שע"י השגחתו ירד המטר שהוא ענין השגחיי, לכן והיה אם שמוע תשמעו וכו' ונתתי מטר ארצכם בעתו וכו' פן יפתה לבבכם וכו' ועצר את השמים, וא"ר בעת שאין ישראל זכאים כ"כ עד שראוים להשגחה תמידית ימנע מהם המטר בשב ואל תעשה, כמ"ש (ירמיה ה') ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו וכו' וחטאתכם מנעו הטוב מכם וכו', ובזה האופן יעצרו השמים לפעמים על עונות נסתרים שאין העם יודעים מהם וצריכים לפשפש במעשיהם עד שיודע להם מה פשעם, וכמ"ש ויהי רעב בימי דוד שלש שנים וכו' ויאמר ה' אל שאול, ופי' חז"ל שבשלש שנים דרשו וחקרו ולא מצאו העון עד שהודיעם ה', ובזה בקש שתיכף כשיתפללו יענם ה', ובזה יקדים לקבל התפלה לפני התשובה, ר"ל שיודיעם ויורם הדרך הטובה, ויודיעם מה העון שבעבורו נעצרו השמים כדי שישובו אח"כ, וז"ש **בהעצר שמים** וכו' **כי יחטאו לך, והתפללו והודו את שמך**, ר"ל שיתפללו ויודו כי בא עליהם העונש כדין, הגם שאין יודעים החטא רק **מחטאתם ישובון כי תענם** שמקבלים עליהם לשוב מחטאתם אחר שתענם ותודיעם החטא: (לו) **ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל**, וזה יהיה ע"י **כי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה**, שתודיעם מה יתקנו, ועז"א כאן **עבדיך ועמך** כי בצד הזה הם עבדי המקום, כי חטאתם נסתר ונעלם מנגד עינם, ותיכף שיורם הדרך הטובה ישובו ויתקנו המעות: (לז) **רעב כי יהיה**, עתה הוסיף עוד שאלה כוללת שיענה ה' על כל מיני תפלות ועל כל מיני הצרכים בין הנוגע להכלל בין הנוגע להפרטים, והשב **רעב, דבר, שדפון,**

דֶּבֶר כִּי־יִהְיֶה שִׁדָּפוֹן יֵרָקוֹן אַרְבֶּה חָסִיל כִּי יִהְיֶה כִּי יָצַר־לוֹ אֹיְבוֹ בְּאֶרֶץ שְׁעָרָיו כָּל־נֶגַע כָּל־מַחֲלָה׃ לח כָּל־תְּפִלָּה כָל־תְּחִנָּה אֲשֶׁר תִהְיֶה לְכָל־הָאָדָם לְכֹל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵדְעוּן אִישׁ נֶגַע לְבָבוֹ וּפָרַשׂ כַּפָּיו אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה׃ לט וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְסָלַחְתָּ וְעָשִׂיתָ וְנָתַתָּ לָאִישׁ כְּכָל־דְּרָכָיו אֲשֶׁר תֵּדַע אֶת־לְבָבוֹ כִּי־אַתָּה יָדַעְתָּ לְבַדְּךָ אֶת־לְבַב כָּל־בְּנֵי הָאָדָם׃ מ לְמַעַן יִרָאוּךָ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־הֵם חַיִּים עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לַאֲבֹתֵינוּ׃ מא וְגַם אֶל־הַנָּכְרִי אֲשֶׁר לֹא־מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וּבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ מב כִּי יִשְׁמְעוּן אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְאֶת־יָדְךָ

ת"א את לבב. שם שער י"ד: למען. שם של"ב: החזקה

ע"ש (לט) תנחו' תרומה: (מא) במד"ר ה' אס"ר ו תנחו' תרומה: (מב) שהש"ר ד ד תנחו' תרומה:

מצודת ציון

נגמר הבשול: ירקון. היא הכספת פני התבואה ונהפך לירקון: חסיל. מין ארבה: יצר. מלשון מצור: מחלה. מלשון חולי: (לח) נגע לבבו. ר"ל עון וחטא: (מב) הנטויה.

מצודת דוד

אחרות לא מעצירת המטר: שדפון וגו'. והרעב מוכן לבוא: כי יצר לו איבו. כשיבוא האויב לצור עליו בארצו ובשעריו: כל נגע. או כל מיני נגע ומחלה אשר יבוא בו: (לח) לכל האדם וגו'. לכל איש יחידי מכל עמך ישראל אשר יכיר בנגע לבבו לדעת שבא בעבור רשעו: (לט) ועשית. תעשה שאלתו והוזר ופירש ונתת לאיש ככל דרכיו ר"ל כפי כל הדרכים ששאל: אשר תדע. וזה לאיש אשר תדע את לבבו שלם עמך: (מ) למען יראוך. בראותם שעם התפלה והתשובה הלכה לה הצרה ידעו שיד ה' עשתה זאת: (מא) למען שמך

לב מלכים

ירקון, ארבה, חסיל, חרב, והם ארבעה שפטים הרעים שחשב יחזקאל (סי' י"ד) חרב רעב חיה רעה דבר, שהם הכוללים כל מיני הרעות הנמצאים בעולם, והם אבות לכולם, שסבת הרעות יהיו או ע"י הטבע הכוללת וזה רעב או על ידי הטבע של האדם עצמו שנשתנה לרוע וזה דבר או ע"י בעלי רצון וזה חיה רעה, או על ידי בעלי בחירה וזה חרב, וכמ"ש מזי רעב, ולחומי רשף, ושן בהמות, מחוץ תשכל חרב, וכן סדרם בתוכחה של תו"כ כמ"ש המפרשים שמה, וכנגד חיה רעה אמר ארבה חסיל וכנגד חרב אמר כי יצר לו אויבו ואחר שחשב ארבעה אבות נזיקין הוסיף כל נגע כל מחלה. כל נגע כולל כל התולדות המתיחסות לג' שפטים רעב דבר חרב, וכל מחלה כולל כל תולדות שתחת סוג דבר, ואחר שחשב כל מיני הרעות, הוסיף: (לח) כל תפלה כל תחנה לכלול כל מיני התפלות שיתפלל עליהם האדם בין ע"י תפלה בין ע"י תחנה ותחנונים, והוסיף כל מיני המתפללים והצרכים לישועה בין יחיד בין רבים, וז"ש לכל האדם לכל עמך ישראל, ר"ל בין כלל העם בין כל אדם יחידים, והוסיף אשר ידעון איש נגע לבבו ר"ל שגם בענין צרת הכלל כמו שיש רעב כולל או דבר כולל, ובא היחיד היודע נגע לבבו בפ"ע מה שחטא לבדו או מה שמצטרך לו לבדו, ופרש כפיו אל הבית הזה ויתפלל בפ"ע על סליחות עונו ועל מילוי צרכיו: (לט) ואתה תשמע השמים מכון שבתך, הוסיף מכון שבתך ר"ל גם בעת שעקר מכון שבתך בשמים ואין הכלל ראוים שתשכן בתוכם בכ"ז תפנה אל תפלת הערער, וסלחת ועשית, שתסלח החטא, ותעשה הבקשה, ותנהג התנהגה בזה ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו, ר"ל שיביט אל דרכי האיש השואל כפי מה שידע את לבבו, וזה כולל ב' ענינים, א] במה שיביט על דרכיו הקודמים אם ראוי לזה ואם עשה תשובה כראוי מעומק הלב, ב] שיביט על דרכיו וטבעיו ומנהגיו, אם ע"י שימלא בקשתו לא ימוש מיראת ה'. ושיעור הכתוב אשר תדע את לבבו למען יראוך כל הימים אשר הם חיים על האדמה, (ומ"ש כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם הוא מאמר מוסגר) למשל אם שואל עושר והשם יודע כפי טבע האיש שאם ישמן יבעט ואם יתעשר יסור מיראת ה' לא ימלא בקשתו, וכן הגם שבלבבו חושב עתה שע"י שיתעשר יפליא לעשות חסד וצדקה וכדומה, והשם יודע האמת כי כפי דרכי לבבו וכפי מנהגיו יהיה בהפך שע"י העושר ימוש מיראת השם לא ימלא שאלתו וכן בכל הדומה לזה: (מא—מג) וגם אל הנכרי הוסיף שגם הנכרי הבא מארץ רחוקה וסבת בואו הוא בעבור שנתפרסם ביניהם שמע שם ה' הגדול שהוא משגיח ומסדר המערכה, ועי"כ בא להתפלל בבית

הַחֲזָקָה וּזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה וּבָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה׃ מג אַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְעָשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר־יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנָּכְרִי לְמַעַן יֵדְעוּן כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת־שְׁמֶךָ לְיִרְאָה אֹתְךָ כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלָדַעַת כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי׃ מד כִּי־יֵצֵא עַמְּךָ לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבוֹ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵם וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־יְהוָה דֶּרֶךְ הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בָּהּ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּנִתִי לִשְׁמֶךָ׃ מה וְשָׁמַעְתָּ הַשָּׁמַיִם אֶת־תְּפִלָּתָם וְאֶת־תְּחִנָּתָם וְעָשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם׃ מו כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ כִּי אֵין אָדָם אֲשֶׁר לֹא־יֶחֱטָא וְאָנַפְתָּ בָם וּנְתַתָּם לִפְנֵי אוֹיֵב וְשָׁבוּם שֹׁבֵיהֶם אֶל־אֶרֶץ הָאוֹיֵב רְחוֹקָה אוֹ קְרוֹבָה׃ מז וְהֵשִׁיבוּ אֶל־לִבָּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבּוּ־שָׁם וְשָׁבוּ ׀ וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בְּאֶרֶץ שֹׁבֵיהֶם לֵאמֹר חָטָאנוּ וְהֶעֱוִינוּ רָשָׁעְנוּ׃ מח וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אֲשֶׁר־שָׁבוּ אֹתָם

ע"ש (מג) במד"ר א : (מז) ספרא אחרי : (מח) שם ס"ל ד ד ספרי ואתחנן : והתפללו

רש"י

(מג) ככל אשר יקרא אליך הנכרי. ובישראל הוא אומר לתת לאיש ככל דרכיו לפי שישראל מכיר בהקב"ה ויודע שיכולת בידו ואם אין תפלתו נשמעת תולה את הדבר בעצמו ובחטאו אבל העכו"ם קורא תגר ואומר בית שממו הולך לסוף העולם נתייגעתי בכמה דרכים ובאתי והתפללתי בו ולא מצאתי בו ממש לפיכך ככל אשר יקרא אליך הנכרי אבל ישראל אם אתה רואה שהוא משחית בממונו את תבירו אל תתן לו : (מד) דרך העיר. פונים לצד ירושלים : (מה) ועשית משפטם. נקמתם באויביהם :

מצודת דוד

שמך. בעבור פרסום שמך : (מד) בדרך אשר תשלחם. כי אין יוצאין במלחמה ערב ובאלו בה': דרך העיר. כי בהיותם בדרך לא יוכלו לבוא לבית ה' להתפלל בה ולזה אמר אף כשיכוונו שתלך תפלתם השמימה דרך העיר והבית: (מה) ועשית משפטם. לנקום נקמתם מיד האויב : (מו) כי אין אדם וגו'. רלה לומר אם אין בהם אדם אשר לא יחטא בכדי

מצודת ציון

מלשון הטיה : (מו) ואנפת. ענין כעס כמו אודך כי אנפת בי (שם י"ב) : ושבום. מלשון שביה : (מז) ושבו. מל' תשובה : (מח) אשר שבו. מלשון שביה :

לב מלכים

בבית הזה, אליו תשמע ג"כ הגם שהיינו כדאי ולא עשה תשובה, וכן ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי הגם שתפלתו תהיה על דבר בלתי ראוי מצד עצמו, שבתפלת הישראל התנה שרק אם ידע את לבבו למען יראוך כל הימים כנ"ל אבל להנכרי ימלא שאלתו בכל אופן אף שעי"ז שיתן להנכרי עושר יעשה חטאים בכ"ז ימלא שאלתו, באשר עי"כ ירויח שני דברים, א] למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אותך כעמך ישראל שבזה שיראו שה' שומע תפלה יכירו כי הוא משגיח בשפלים, ושהוא קרוב לכל קוראיו, עד שתגיע מדרגת יראתם להתדמות עם יראת ישראל שבא ע"י הכרתם שהוא משגיח בפרטים בהשגחה נפלאה, ב] שידעו ששם ה' נקרא על הבית ושהוא שער השמים : (מד) כי יצא עמך עד עתה התפלל שישמע ה' התפלות שיתפללו בבהמ"ק עצמו, ועתה הוסיף להתפלל שישמע ה' גם התפלות שיתפללו בח"ל דרך המקדש, ובקש בזה שני ענינים, א] בהיותם זכאים וילאו למלחמה נגד האויב מחוץ לירושלים ועודם בא"י ויתפללו דרך העיר ודרך הבית, שישמע ה' את תפלתם, ויעשה משפטם פי' שיעשה כפי הראוי להם במשפט : (מו) כי יחטאו זאת שנית, אם יחטאו וה' יתאנף בם ועי"כ ישבם האויב חוץ לא"י : (מז) והשיבו חושב בזה ג' מדרגות, תחלה ישיבו אל לבם תכף בארץ אשר נשבו שם ואח"כ ושבו שנית והתחננו אליך בארץ שוביהם, מצד שיראו שהיא ארץ של שוביהם והיינה אצלם כי הם גרים שמה ועי"ז יתחרטו על העבר לאמר חטאנו והעוינו, ואח"כ : (מח) ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם שהיא התשובה הגמורה בלב ונפש וזה יהי' מצד שהם בארץ איביהם אשר שבו אותם ר"ל שאח"כ תמצאן אותם רעות רבות וצרות עד שיראו שהם לא לבד בארץ שוביהם כי אם בארץ אויביהם, שהשובים הם אויביהם ומצירים להם, ועי"כ ישובו

וְהִתְפַּלְלוּ אֵלֶיךָ דֶּרֶךְ אַרְצָם אֲשֶׁר־נָתַתָּה לַאֲבוֹתָם הָעִיר אֲשֶׁר
בָּחַרְתָּ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּנִיתִי לִשְׁמֶךָ׃ מט וְשָׁמַעְתָּ הַשָּׁמַיִם מְכוֹן
שִׁבְתְּךָ אֶת־תְּפִלָּתָם וְאֶת־תְּחִנָּתָם וְעָשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם׃ נ וְסָלַחְתָּ
לְעַמְּךָ אֲשֶׁר חָטְאוּ־לָךְ וּלְכָל־פִּשְׁעֵיהֶם אֲשֶׁר פָּשְׁעוּ־בָךְ וּנְתַתָּם
לְרַחֲמִים לִפְנֵי שֹׁבֵיהֶם וְרִחֲמוּם׃ נא כִּי־עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ הֵם אֲשֶׁר
הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם מִתּוֹךְ כּוּר הַבַּרְזֶל׃ נב לִהְיוֹת עֵינֶיךָ פְתֻחוֹת אֶל־
תְּחִנַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תְּחִנַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹעַ אֲלֵיהֶם בְּכֹל קָרְאָם
אֵלֶיךָ׃ נג כִּי־אַתָּה הִבְדַּלְתָּם לְךָ לְנַחֲלָה מִכֹּל עַמֵּי הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ בְּיַד ׀ מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־אֲבֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם אֲדֹנָי
יְהוִה׃ נד וַיְהִי ׀ כְּכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה אֵת כָּל־הַתְּפִלָּה
וְהַתְּחִנָּה הַזֹּאת קָם מִלִּפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה מִכְּרֹעַ עַל־בִּרְכָּיו וְכַפָּיו פְּרֻשׂוֹת
הַשָּׁמָיִם׃ נה וַיַּעֲמֹד וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל קוֹל גָּדוֹל לֵאמֹר׃
נו בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר לֹא־

ת"א ויהי ככלות. שם ל"ד מגילה כ"ב וכ"ח שבועות ע"ז: בגיתי ק' — נפל
ע"ש (נד) שהש"ר ד ד כפרו והתחנן:

רש"י

(נא) כור הברזל. החרס שמזקקין בו זהב קרוי כור: (נו) ככל אשר דבר. והיכן דבר והניח לכם

מצודת ציון

(נא) כור. שם כלי יתיכו בה זהב וכסף כמו וכור לזהב (משלי

מצודת דוד

לכגן הוא על כולם ואז בודאי תאסף בם: (מח) דרך ארצם. כי בהיותם בארץ האויב תהיה הכוונה שתעבור התפלה דרך ארצם והעיר והבית: (מט) ועשית משפטם. לנקום מאויביהם למען יכירו שלא טוב בעיני ה' לעבות הכבדת עולם על ישראל: (נ) ונתתם לרחמים. במה שירצו כי אתה תכלה ותרחם יבינו שמרצוני לרחם על ישראל וכן יעשו כי ירחמום: (נא) מתוך כור הברזל. מתוך קושי השעבוד וכאלו היו נתונים בכור הברזל העומד על האש: (נב) להיות. ר"ל הוצאתם ממצרים היתה בכדי להיות עיניך פתוחות בין אל יחיד בין אל רבים: בכל קראם. בכל דבר אשר יקראו אליך: (נג) כי אתה הבדלתם. לפי שהבדלתם מכל האומות להיות שם לך לנחלה א"כ מהראוי לשמוע אליהם בכל קראם אליך: (נד) מכרע. ממה שהיה כורע על ברכיו בעת תפלתו: (נו) ברוך ה'. טרם ברך את העם ראה כי טוב לברך

לב מלכים

ישובו בתשובה שלמה והתפללו אליך דרך ארצם העיר והבית, כי הם חוץ לארץ לכן יתפללו גם דרך ארצם: (מט—נ) ושמעת השמים וכו' וסלחת לעמך, שתסלח החטאים, וגם תוסיף לסלוח גם הפשעים הגדולים שנעשו במרד, ונתתם לרחמים לפני שוביהם הנה לא בקש שיוציאם מן הגלות כי כבר ידע מ"ש בתורה והי' כי יבואו עליך כל הדברים וכו' והשבות אל לבבך וכו' ושבת וכו' ושב ה' אלהיך את שבותך וכו' הרי באר שקיבוץ הגליות לא יהי' רק בזמן ידוע אחר שיבואו עליהם הברכה והקללה, וכן אמר בפ' ואתחנן בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' וכו', לכן עכ"פ שע"י התשובה והתפלה יקל עול גלותם ויתנם לרחמים לפני שוביהם: (נא) כי עמך אמר שאף שנגזר עליהם קושי השעבוד, יש הבדל בין גליות האחרונות לבין גלות מצרים, אחר שעתה הם כבר עם ה', מה שלא היה זה במצרים וכן אחר שהוציא אותם פעם א' מכור הברזל ראוי שלא ישעבדו בהם עוד: (נב) להיות, הוסיף עוד שלא לבד שישמע התפלות שיתפללו בבהמ"ק או נגד המקדש רק שיהיו עיניך פתוחות אל תחנת עבדך לשמע אליהם בבכל קראם אליך אף שיקראו בחו"ל, ולא יכוונו נגד הבית: (נג) כי אתה ובאר הטעם אחר שהבדלתם לך לנחלה וא"כ ראוי שתשגיח על תפלתם מצד עצמם מצד שהם מובדלים לחלקך: (נו) ברוך ה' אשר נתן מנוחה, כבר בארתי (ש"ב ז) שבנין המקדש לא הי' אפשרי כ"ז שלא הי' לישראל מנוחה מן האויבים וכן הבטיח ועברתם את הירדן וכו' והניח ה' לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח והי' המקום אשר יבחר וכו', וז"ש אשר נתן מנוחה

נפל דבר אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עבדו:
נז יהי יהוה אלהינו עמנו כאשר היה עם־אבתינו אל־יעזבנו ואל־
יטשנו: נח להטות לבבנו אליו ללכת בכל־דרכיו ולשמר מצותיו
וחקיו ומשפטיו אשר צוה את־אבתינו: נט ויהיו דברי אלה אשר
התחננתי לפני יהוה קרבים אל־יהוה אלהינו יומם ולילה לעשות
משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר־יום ביומו: ס למען דעת
כל־עמי הארץ כי יהוה הוא האלהים אין עוד: סא והיה לבבכם
שלם עם יהוה אלהינו ללכת בחקיו ולשמר מצותיו כיום הזה:
סב והמלך וכל־ישראל עמו זבחים זבח לפני יהוה: סג ויזבח שלמה
את זבח השלמים אשר זבח ליהוה בקר עשרים ושנים אלף וצאן

ת"א נעבות משפט. ר"ס ח' וע"ו ע"א ב': דבר יום ביומו. מגילה כ"ב: ויזבח שלמה. זבחים נ"ח: מאה

ע"ש (נז) שוה"ע כו: (נט) במד"ר י"ג ירוש' ר"ס א ג: (ס) זכר קרח מדה"כ א"מ כ"ח (סג) אוכ"ר א במד"ר יג יג בהס"ל ב יד תנחו' בשלח אחרי נבא:

רש"י

מכל אויביכם (דברים י"ב י'): (נט) לעשות משפט עבדו ומשפט עמו. להבוע עלבונם

מצודת דוד

את ה' ברחבונה: לא נפל. ר"ל לא נחסר: (נז) עם אבותינו. כם אנשי דור המדבר שהיתה השכינה שורה עמהם בתמידות: (נח) להטות וגו'. כמו שהטה לבב אבותינו בהיות הדבור מצוי להם: (נט) דברי אלה. ש'מוריס למעלה בדברי תחנתו אשר שאל על כל המתפללים: קרובים. להיות התפלות קרובים להשמע לה' בכל עת התפלה בין ביום בין בלילה: לעשות. ר"ל לשמוע התפלה ולעשות המבוקש: משפט עבדו וגו'. ר"ל דבר המלך בין ליחיד בין לרבים: דבר יום ביומו. ר"ל דבר הנצרך ביום ההוא ועשה ביומו: (ס) למען דעת. בראותם השגחתו הנפלאה בעמו: (סא) והיה לבבכם שלם. כאומר כן יהיה כאשר יהיה לבבכם שלם וגו' אבל בזולת זאת לא הועיל התפלה עם שתהיה בבנית הזה:

מצודת ציון

(נז) יטשנו. ענין עזיבה וכפל הדבר כמ"ש: (נט) משפט. ענין צורך וכן כמשפט הבנות יעשה לה (שמות כ"א): (סג) ויחנכו. התחלת הדבר ושיעמוד בה משם והלאה

לב מלכים

מנוחה ככל אשר דבר, לא נפל דבר א' מכל דברו, כי כן נתקיים ג"כ הבטחתו שיבחר במקום מיוחד להשכין שכינתו שם בקביעות, וכמ"ש ונתתי משכני בתוככם וכו': (נז) יהי ה' אלהינו עמנו. הנה האמצעים שיבחר ה' כדי שיעמדו ישראל בתורתו ויראה אותו הם בשני דרכים. לפעמים יהיה זה על ידי עונשים או שיסתיר פניו מהם ותמצאנה אותם רעות רבות וצרות עד שיכירו שזה בסבת שאלהיהם. ולפעמים יהיה זה על ידי שישגיח בהם בהשגחה תמידית ויראה להם אותותיו ונפלאותיו, למען יכירו כי הוא אלהיהם ושכל טובם מאתו בא. ובזה הדרך נהג עמהם עת הוציאם ממצרים שהיו הנסים מתמידים וההשגחה דבוקה בם תמיד, ובקש שלמה שה' יהיה עמהם כאשר היה עם אבותם להטות לבבינו אליו, שעל ידי שיהיה עמהם בתמידות ע"י זה יטה לבבם אליו, כמו שכן נגד אבותם עשה פלא והיה עמהם בתמידות, ומ"ש אל יעזבנו ואל יטשנו מוסב לשני פנים, שאל יעזבם כמו שלא עזב את אבותם. וכן יכוין לומר אל יעזבנו להטות לבבינו אליו, שלא ינהג עמהם בדרך השני לעזוב אותם תחת המקרה שעל ידי כן יטה לבבם אליו על ידי רעות ועונשים, רק יהי ה' אלהינו עמנו שעל ידי כן יטה לבבנו אליו בדרך הראשון: (נט) ויהיו דברי אלה, ר"ל כי השגחת ה' תהיה לפעמים כוללת כמ"ש שבכל העולם נדון בר"ה שבו יקצב ה' השפע הצריכה לכל השנה אם לשבע אם לחסד, ולפעמים תהי' פרטית קבועה יום ביום, כמ"ש ר' יוסי אדם נדון בכל יום, וזה בעת שעושים רצונו, כמו שהיה במדבר שנתן ערך חוקם דבר יום ביומו, ובקש שלמה שתפלתו תהיה **קרובה אל ה'** תמיד בענין שתעורר תמיד פניו והשגחתו עליו ועל עמו, עד **שיעשה משפטם** וצרכם דבר יום **ביומו** בהשגחה קבועה פרטית שבזה ירויח שני דברים, א]: (ס) **למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים** כי השגחה הכללית הקבועה מר"ה היא קרובה לדרך הטבע והאומות תולים אותה בטבע, משא"כ כשיראו ההשגחה הקבועה יום ביום יכירו כי ה' פועל הכל, ב]: (סא) והיה **לבבכם שלם עם ה'** כי גם לישראל תפעול שיהיה לבבם שלם עם ה' לא חלוק לשתים, כי ימצא בלבם ספק היש ה' בקרבם אם אין לא כן כשיראו ההשגחה הקבועה לא יעלה

שוס

מֵאָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף וַיַּחְנְכוּ אֶת־בֵּית יְהוָה הַמֶּלֶךְ וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ סד בַּיּוֹם הַהוּא קִדַּשׁ הַמֶּלֶךְ אֶת־תּוֹךְ הֶחָצֵר אֲשֶׁר לִפְנֵי בֵית־יְהוָה כִּי־עָשָׂה שָׁם אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֵת חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים כִּי־מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה קָטֹן מֵהָכִיל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֵת חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים׃ סה וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָעֵת־הַהִיא ׀ אֶת־הֶחָג וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבוֹא חֲמָת ׀ עַד־נַחַל מִצְרַיִם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם׃ סו בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁלַּח אֶת־הָעָם וַיְבָרְכוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב

על

ת"א ביום ההוא. שם: קטן מהכיל. שם ג': ויעש שלמה. מ"ק ח' הוריות ג': ביום השמיני. שבת ל"א מ"ק ט':

ע"ש (סד) בר"ר לו זוכר ל' מכילתא יתרו בחודש יא: (סה) זוהר אמור ירוש' פסחים ו: (סו) בכ"ר לה ע"ש אס"ר ג זוה"ח כת ב תנחו' ברא"שית:

רש"י

מיד האויב: (סד) את תוך החצר. דברים ככתבן דברי רבי יהודה קדש את רצפת העזרה בקדושת מזבח להקטיר על הרצפה: כי מזבח הנחשת. מזבח האבנים שעשה תחת מזבח הנחשת: קטן מהכיל את העולה ואת המנחה. שהרבו להביא אמר לו רבי יוסי והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח שעשה משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ולמנין עולות זה של אבנים גדול משל משה שמזבח משה מקום מערכתו אמה על אמה וזה היה מקום מערכתו כ"ד על כ"ד הרי של שלמה חמש מאות ושבעים ושש כשל משה אם כן מהו קידש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה. וקטן מהכיל בשל משה הוא אומר כאדם שאומר לחבירו ננס פלוני ופסול לעבודה: (סה) מלבוא חמת. שהיא בצפונה של ארץ ישראל: עד נחל מצרים. שהוא כנגדו בדרומה באלה מסעי: שבעת ימים. של חינוך: ושבעת ימים. חג הסוכות נמצאו שאכלו ושתו ביום הכיפורים: (סו) לדוד עבדו. להודיע שמחל לו עונותיו

מצודת ציון

קרויה התנלה בלשון מקרא: (כד) מהכיל. מהחזיק כמו אלפים בת יכיל (לעיל ז'):

מצודת דוד

ביום הזה. אשר נכנס שלם עם ה': (סד) קדש המלך. בקדושת המזבח: תוך החצר. רצפת חצר הכהנים: כי עשה שם. על הרצפה היה: מזבח הנחשת. אשר עשה שלמה כמ"ש בד"ה כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה וגו': קטן מהכיל וגו'. היה קטן מלהחזיק כל הקרבנות המרובים: (סה) את החג, חנוכת הבית נקראה גם היא חג בהיותה קרוב אל החג. או נקראה חג בעבור רבוי הקרבנות כמו אסרו חג (תהלים קי"ח) ור"ל אסרו קרבן: מלבוא חמת. מן המקום שבאים בה לחמת והיא בפאת הצפוני עד נחל מצרים שהיא בפאת הדרומי: שבעת ימים וגו'. בתחילה עשו שבעת ימי חנוכת הבית ואח"ז שבעת ימי החג והרבו בהם בקרבנות בעבור חנוכת הבית: ארבעה עשר יום. ללמד שהיו רצופים: (סו) ביום השמיני. מימי החג והוא שמיני

לב מלכים

שום טינא בלבם ועי"כ ילכו בחוקיו ביום הזה שכולם ראו השגחת ה' השוכן בתוך עמו ישראל: (סד) **ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר** דברים ככתבן דברי ר' יהודה, קדש את רצפת החצר בקדושת מזבח להקטיר על הרצפה, **כי מזבח הנחושת** מזבח האבנים שעשה תחת מזבח הנחושת קטן מהכיל א"ל ר' יוסי והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על מזבח של משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ולמנין עולות זה של אבנים גדול משל משה שמזבח של משה היה מקום מערכתו אמה על אמה וזה הי' מקום מערכתו כ"ד על כ"ד הרי של שלמה חמש מאות ושבעים ושש כשל משה א"כ מהו קדש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה וקטן מהכיל בשל משה הוא אומר ע"כ לשון רש"י, והוא מזבחי' ד' כ"ט, הנה מ"ש שהי' מקום המערכה כ"ד אמות על כ"ד לר' יוסי, הוא נגד משנה מפורשת(בפ"ג דמדות)א"ר יוסי מתחילה לא הי' אלא כ"ח על כ"ח כונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה כ' על כ', וכן יפלא על המפ' בד"ה שכ' ג"כ כדברי רש"י פה, וברש"י בזבחי' שם כתב באמת שהיה מקום המערכה עשרים על עשרים, אולם דברי ר' יוסי בל"ז תמוהים דהא בד"ה כתוב בפי' שמזבח הנחושת אשר עשה שלמה לא היה יכול להכיל את העולה, וזה כר' יהודה, וצריך לדחוק שתחלה העמיד שם מזבח של משה וחברו בבנין ועז"א אשר עשה שלמה, ר"ל שתקנו בבנין ולא יכול להכיל העולות והגדיל מקום המזבח וקדש הרצפה להקים עליו מזבח: (סו) **ביום השמיני שלח את העם** בשמיני עצרת פטרם מלהיות עמו ביחד כי כל הימים שבעה ושבעה היה חוגג בעבור כל העם לכבוד החינוך וזה נפסק בשמיני עצרת, ומזה הבינו דהשמיני

רגל

עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃

ט א וַיְהִי כְּכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־חֵשֶׁק שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר חָפֵץ לַעֲשׂוֹת׃ ב וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה שֵׁנִית כַּאֲשֶׁר נִרְאָה אֵלָיו בְּגִבְעוֹן׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתְךָ וְאֶת־תְּחִנָּתְךָ אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתָּה לְפָנַי הִקְדַּשְׁתִּי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִתָה לָשׂוּם שְׁמִי־שָׁם עַד־עוֹלָם וְהָיוּ עֵינַי וְלִבִּי שָׁם כָּל־הַיָּמִים׃ ד וְאַתָּה אִם־תֵּלֵךְ לְפָנַי כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִד אָבִיךָ בְּתָם־לֵבָב וּבְיֹשֶׁר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ חֻקַּי וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמֹר׃ ה וַהֲקִמֹתִי אֶת־כִּסֵּא מַמְלַכְתְּךָ עַל־יִשְׂרָאֵל לְעֹלָם כַּאֲשֶׁר

דברתי

ת"א לשום שמי. סוטה ל"ח: והיו עיני. ברכות ס"ב יבמות ק"ה:

ע"ש (א) בר"ר לט: (ג) ויק"ר א במד"ר ח שהש"ר ד ד שם ו ה זוהר ברא' פסדר"כ מ שוח"ט יא כב קלב ספרי עקב ירוש' ברכות יד תנחו' וילנא אגב"ר סז: (ד) ספרי שופטים יח שוח"ט קלב:

רש"י

כדאיתא במועד קטן בשעה שביקש שלמה להכניס הארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה: ולישראל עמו. שמחל להם על עון יום הכיפורים ויצאה בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי העולם הבא:

ט (ג) והיו עיני ולבי. תרגם יונתן ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא. יהא עיני שם אם

מצודת דוד

הנערת: שלא את העם. ר"ל נטלו ממנו רשות ללכת כי לא הלכו בי"ט וביום המחרת טרם הלכו חזרו ליטול רשות ולזה נאמר בד"ה בכ"ג בחודש שלח את העם והוא היום שלאחר החג: לדוד עבדו. שקיים לו הבטחתו אשר בנו היושב על כסאו יבנה הבית: ולישראל עמו. על כי ראו אשר שרתה השכינה בהבית הבנוי:

ט (ב) כאשר וגו'. ר"ל באופן מראה הנבואה שנראה אליו בגבעון: (ג) לשום שמי. להיות בו שמי להיות בית ה': עיני

מצודת ציון

ט (א) חשק. ענין תאוה:

מלבים

לגל בפ"ע ויברכו את המלך ברכה בפני עצמו, כמו שפרש"י בר"ה דף ד' ובכ"מ שמ"ש דשמיני טעון ברכה בפ"ע היינו ברכת המלך, ובכ"ז לא יכלו ללכת בלילה לבתיהם דשמיני עצרת טעון לינה כמ"ש חז"ל בכ"מ, לכן אמר בד"ה שביום כ"ג לחדש שלח את העם, ר"ל שאז הרשה להם ללכת לאהליהם:

ט (א) ואת כל חשק כי בית ה' ובית המלך היו דברים נצרכים, וזולת זה בנה בניינים שלא היה צריך להם רק שחפץ לעשות לבנות ולנטוע ולהגדיל מעשיו אף שלא לצורך הדברים רק כדי שיעשה מעשים הרבה כמ"ש הגדלתי מעשי בניתי לי בתים: (ב) וירא ה' שנית והגם שהיה זה הפעם השלישי, המראה שראה בתחילת הבנין איננה מן החשבון שלא היתה נבואה גמורה שלכן כתוב שם (למעלה ו' י"א) ויהי דבר ה' אל שלמה שזה מדרגה קטנה כמו שכתב הרמב"ם במו"נ (ח"ג) ולכן לא חשיב מחזה זאת בד"ה, וז"ש שנראה אליו שנית כאשר נראה אליו בגבעון ששם היה נבואה גמורה, וכבר בארתי זה בהקדמת ספרי שירי הנפש בפרטות: (ג) שמעתי את תפלתך הנה בתפלתו התפלל על שני דברים, א] שישכן ה' שכינתו בבית בתמידות וישמע תפלות המתפללים שם, ב] על התמדת מלכות ב"ד. א"ל ששמע תפלתו בשני אלה, אם בענין המקדש הקדשתי את הבית וא"ל שהקדישו לשני ענינים, א] לשום את שמי שם היינו שיקרא תמיד בית ה' ויהיה שם ה' נקרא עליו, ב] שעיני ולבי יהיו שם שישגיח עליו בהשגחה נסיית מיוחדת. שזה הוראת העינים, ושיהיה באהבה רבה שזה ענין הלב, וזה בשני זמנים שבעת שיעמד המקדש ויהיו ישראל ראוים יהיו שם עיניו ולבו, וגם בעת שיוחרב יקרא שם ה' עליו וכולם יחזיקו את המקום למקודש לשם ה', ויש הבדל בין עד עולם ובין כל הימים, שכל הימים מציין הימים המיוחדים להמשך איזה דבר, (כמו כל הימים אשר בן ישי חי, כל הימים אשר אתם חיים על האדמה), ור"ל כל הימים שיהיה בנוי יהיו עיני ולבי שם, אבל שמי אשים שם עד עולם שזה לא יופסק בשום פעם אף בחורבנו: (ד) ואתה אולם מה שנוגע לענין השני של התמדת מלכות ב"ד זה תלוי בתנאי אם תלך לפני וכו' בתם לבב הוא שיהיה המעשה בתמימות בלי פניות חצוניות וביושר באמונות ודעות, עד שעי"כ תלך לפני לעשות ככל אשר צויתיך במצות עשה וחוקי ומשפטי תשמור במצות לא תעשה, שהשמירה הוא בשוא"ת: (ה) והקימותי אז אקים מלכות בית דוד לעולם, כאשר דברתי וכו' ר"ל שהיה הדבור בתנאי, אם

ישמרו

דִּבַּרְתִּי עַל־דָּוִד אָבִיךָ לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ ו אִם־שׁוֹב תְּשֻׁבוּן אַתֶּם וּבְנֵיכֶם מֵאַחֲרַי וְלֹא תִשְׁמְרוּ מִצְוֺתַי חֻקֹּתַי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם וַהֲלַכְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ ז וְהִכְרַתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם וְאֶת־הַבַּיִת אֲשֶׁר הִקְדַּשְׁתִּי לִשְׁמִי אֲשַׁלַּח מֵעַל פָּנָי וְהָיָה יִשְׂרָאֵל לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכָל־הָעַמִּים׃ ח וְהַבַּיִת הַזֶּה יִהְיֶה עֶלְיוֹן כָּל־עֹבֵר עָלָיו יִשֹּׁם וְשָׁרָק וְאָמְרוּ עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת וְלַבַּיִת הַזֶּה׃ ט וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצִיא אֶת־אֲבֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיַּחֲזִקוּ בֵּאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲוֻ לָהֶם וַיַּעַבְדֻם עַל־כֵּן הֵבִיא יְהוָה עֲלֵיהֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת׃ י וַיְהִי מִקְצֵה עֶשְׂרִים שָׁנָה אֲשֶׁר־בָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת־שְׁנֵי הַבָּתִּים

וישתחוו ק'

את

רש"י

לבי ועיני שם: (ז) ואת הבית אשר הקדשתי לשמי. תנאי הוא ביני וביניכם ואם לא תשמעו מה נאמר שם והשימותי את מקדשיכם (ויקרא כ"ו ל"א). ולשנינה. כתרגום ולשועי יספרו את הרעות הבאות עליו וילעגו בו כמו ויספר ואשתעי, ולשון שנינה אף הוא לשון דבור דכתיב ושננתם לבניך (דברים ו ז'): (ח) והבית הזה יהיה עליון. כל זמן שלא תעשו ומתשתואו כל עובר עליו ישום וישרוק, וכן כתוב (בדברי הימים ב' ז' כ"א) והבית הזה אשר היה עליון כל עובר עליו וגו' וכה פתרונו והבית הזה אשר היה עליון ונורא אף לעכו"ם כמו שאמר לתפלה וגם אל הנכרי אשר לא מעמך וגו' ועכשיו בחרבנו כל העובר עליו אף העכו"ם ישום וישרוק ויאמרו כי חטאו של ישראל גורם: ישום. יתמה כמו ושממו עליה אויביכם, על יומו נשמו אחרונים: ושרק. שופיל"ר בלעז, וכן דרך כל הרואה חורבן שהאום לשרוק:

מצודת ציון

(ז) ולשנינה. ענין דבור כמו ושננתם לבניך (דברים ו') ורצה לומר יספרו מהם: (ח) ישם. ענין תמהון כמו ישומו שמים (איוב י"ז): ושרק. קול הבאה בקבוץ השפתים קרויה

מצודת דוד

ולבי. ר"ל השגחתי: (ו) אתם. ר"ל אתם ובני הדור הזה: (ז) אשלח. ר"ל יחרב הבית: למשל. ימשלו בהם לדמיון לדבר מה לפי גודל המפלה אשר תבא עליהם: (ח) יהיה עליון. כמו היה עליון עתיד במקום עבר ור"ל הבית שהיה עליון וחשוב יהיה חרב כל עובר יתמה על חורבנה: (ט) ואמרו. אלו לאלו:

לב מלכים

ישמרו תורת ה': (ו) **אם שוב תשובון** מבואר אלי שהבטחת המלכות לבנו של דוד היה בלי תנאי רק ההבטחה לדור שלישי היה בתנאי כמ"ש נשבע ה' לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי בטנך אשית לכסא לך (וזה היה בלי תנאי), אם ישמרו בניך בריתי וכו' גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך (וזה היה בתנאי), וז"ש **אם שוב תשובון אתם ובניכם מאחרי**, אז: (ז) **והכרתי** אז יכרית **את ישראל** שהם יומשכו אחרי המלך במעשיהם וממילא תבוטל המלוכה: **ואת הבית אשלח מעל פני**, ר"ל שלא תהיה השגחתי עליו וממילא תמלאנה אותם לעות רבות וצרות, בין ישראל שיהיו למשל ובין הבית, כי: (ח) **והבית הזה** מלד **שיהיה עליון**, וכולם יחזיקו אותם כמקום קדוש ועליון בחשיבות ומלד זה בעלמו **כל עובר עליו ישום ושרק** על חורבנו, שלפי שיהיה המקום קדוש ביותר יגדל ההשתוממות על חורבנו, וגם ירמוז בזה מ"ש חז"ל שכל המקודש יותר שמם יותר, ומלד זה עלמו שיהיה עליון תגדל השמה והשריקה (ובדברי הימים כתוב והבית הזה היה עליון) ועל ידי כן **יאמרו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ולבית הזה** אחר שכולם ידעו שהארץ והבית מיוחד לה' ידעו שחורבנו בהשגחת ה' וישאלו על סבתו: (ט) **ואמרו על אשר עזבו את ה' אלהיהם אשר הוציא את אבותם מארץ מצרים** שעל ידי כן הפלם לחלקו ושלא יהיו תחת ממשל הכוכבים והמזלות, והם החזיקו באלהים אחרים, **ע"כ הביא ה' עליהם את כל הרעה הזאת** מה שלא עשה כן לכל גוי, שלא הפלם להיות תחת השגחתו ולא יגדל חרונו עליהם על שעובדים לכוכבים, כמ"ש אשר חלק ה' לכל העמים: (י—יא) **ויהי מקצה** הנכון כמ"ש הכי"א שעלמה לא נתן לחירם הערים לחלוטין להוציאם מקדושת הארץ, לק באשר התחייב לתת לחירם

אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ יא חִירָם מֶלֶךְ־צֹר נִשָּׂא אֶת־
שְׁלֹמֹה בַּעֲצֵי אֲרָזִים וּבַעֲצֵי בְרוֹשִׁים וּבַזָּהָב לְכָל־חֶפְצוֹ אָז יִתֵּן הַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה לְחִירָם עֶשְׂרִים עִיר בְּאֶרֶץ הַגָּלִיל׃ יב וַיֵּצֵא חִירָם מִצֹּר
לִרְאוֹת אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר נָתַן־לוֹ שְׁלֹמֹה וְלֹא יָשְׁרוּ בְּעֵינָיו׃
יג וַיֹּאמֶר מָה הֶעָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי אָחִי וַיִּקְרָא לָהֶם אֶרֶץ
כָּבוּל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ יד וַיִּשְׁלַח חִירָם לַמֶּלֶךְ מֵאָה וְעֶשְׂרִים כִּכַּר
זָהָב׃ טו וְזֶה דְבַר־הַמַּס אֲשֶׁר־הֶעֱלָה ׀ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־
בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־הַמִּלּוֹא וְאֵת חוֹמַת יְרוּשָׁלָםִ וְאֶת־חָצֹר
וְאֶת־מְגִדּוֹ וְאֶת־גָּזֶר׃ טז פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם עָלָה וַיִּלְכֹּד אֶת־גֶּזֶר

ת"א ולא ישרו. שבת נ"ד: ויאמר אם. שם: וישרפה
ע"ש (י) קה"ר סדר א מכילתא יתרו ובחדש א פסדר"כ ו ירוש' ר"ה א א: (יג) ספרי האזינו ז ברכה

רש"י

(י) עשרים שנה. שבע שנים לבית ה' ואת ביתו שלש עשרה שנה כמו שאמר למעלה: (יא) נשא את שלמה. ענין עמס כלכל את משאו בדבר זה: (יג) ארץ כבול. ארץ כבלים ארץ טיט שהרגל משתקע ומכבלת בה: (טו) וזה דבר המס. מה שמפרש בסוף הענין כל העם הנותר וגו' ויעלם שלמה למס עובד אותו המס היה לבנות בו את כל אלה: ואת המלוא. מקום היה בירושלים בעיר דוד ונקרא מלוא על שם

מצודת דוד

(יא) חירם. לשני הבתים האלה היה חירם סובל אותו בתת לו די ספוקו ארזים וגו': אז. אחר השלמת הבתים נתן המלך לחירם לתשלום גמול מלבד החטים והשמן האמור למעלה: (יג) ארץ כבול. ר"ל ארץ טיט אשר הרגלים משתקעים בה כאלו אסורים בכבלי ברזל ובעבור זה היו מועטים פירותיה: (טו) וזה דבר המס. ר"ל המס אשר העלה מישראל על זה היה דבר המס לבנות את בית ה' וגו': ואת המלוא. כי דוד בנית

מצודת ציון

שריקה והדרך לעשותה בעת ירצו חורבן דבר חשוב וכן וויושביה לשרקה (מיכה ו'): (יא) נשא. סבל המשא ההוא: (יג) אחי. אוהבי ורעי: כבול. מלשון בכבלי ברזל (תהלים קמ"ט): (טו) דבר המס. צורך המס:

השאלות

● (י טו) איך יתכן שנתן שלמה לחירם ערים מא"י להפקיע מהם קדושת הארץ שזה נגד חוקי התורה, ולמה התעורר עתה לתת לו מתנה זאת, ואיך א"ל מה הערים אשר נתת לי כמבזה מתנתו, ובד"ה נאמר שחירם נתן ערים לשלמה, ושלמה בנה אותם וזה לא נזכר בכאן. ולמה שלח לו עתה מאה ועשרים ככרי זהב, מ"ש וזה דבר המס, וספר מהבניינים שבנה שזה אינו מענין המס, והיה לו לספר ענין המס:

לב מלכים

מדי שנה בשנה עשרים אלף כור חטים ועשרים אלף כור שמן, וכן נתן לו כל העשרים שנה בעבור שנתן לו עצי ארזים כל חפצו, כאשר כלה את הבניינים רצה שלמה שישאר זה ביניהם לעולם שהוא יתן לו צרכיו בזהב ועצי ארזים ותחת חיובו נתן לו עשרים עיר בארץ הגליל ששם ארץ מבורכת, שהשדות וכרמי הזיתים יהיו משועבדים לחירם להוציא מכל עיר אלף כור חטין ואלף כור שמן, וז"ש **ויהי מקצה עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים בית ה' ובית המלך** ר"ל כל הבניינים שבנה לצורך ביתו יען **שחירם נשא את שלמה** (ר"ל שנתן לו משאת ומנחה בכל עת) **בעצי ארזים וכו' ובזהב לכל חפצו**, לכן **אז יתן** (ר"ל גמר בדעתו לתת לו) **עשרים עיר** שיוציא מהם החטים והשמן: (יב) **ויצא לראות את הערים** אם יוכל להוציא מהם החטים והשמן ולא ישרו בעיניו: (יג) **ויאמר מה הערים**, ר"ל הלא לא יוציאו פרי תבואה כפי הצורך **ויקרא להם ארץ כבול** ר"ל ארץ חול שאינו עושה פירות, ונתן לו את הערים בחזרה, וזה שנזכר בדברי הימים שהערים אשר נתן חירם לשלמה (ר"ל שנתן לו בחזרה) בנה שלמה אותם ויושב שם את בני ישראל שהם יעבדו אדמתה ויתנו העשרים אלף כורים לחירם ועי"כ נשאר ביניהם ההתקשרות להבא, ואז: (יד) **וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב**, שהגם שלא הוצרך לשלמה ארזים הוסיף לתת לו זהב יותר ממה שנתן לו תחלה: (טו) **וזה דבר המס**, ר"ל זה היה הסבה שבעבורו **העלה שלמה** מס מישראל (כמו וזה הדבר אשר מל יהושע) מפני שהיה צריך **לבנות את בית ה'** וכו': (טז) **פרעה מלך מצרים** מכאן עד ואת בית חורון התחתון הוא מאמר מוסגר ושיעור הכתוב שבנה את מגידו ואת גזר ואת בית חורון תחתון וספר איך בנה את גזר והיא היתה מיושבת מן הכנעני כמ"ש (יהושע ט"ז י' שופטים א' כ"ט) מפני שפרעה
לכדה

וישרפה באש ואת־הכנעני הישב בעיר הרג ויתנה שלחים לבתו אשת שלמה: יז ויבן שלמה את־גזר ואת־בית חרן תחתון: יח ואת־בעלת ואת־ת*מר במדבר בארץ: יט ואת כל־ערי המסכנות אשר היו לשלמה ואת ערי הרכב ואת ערי הפרשים ואת ׀ חשק שלמה אשר חשק לבנות בירושלם ובלבנון ובכל ארץ ממשלתו: כ כל־העם הנותר מן־האמרי החתי הפרזי החוי והיבוסי אשר לא־מבני ישראל המה: כא בניהם אשר נתרו אחריהם בארץ אשר לא־יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס־עבד עד היום הזה: כב ומבני ישראל לא־נתן שלמה עבד כי־הם אנשי המלחמה ועבדיו ושריו ושלישיו ושרי רכבו ופרשיו: כג אלה ׀ שרי הנצבים אשר על־המלאכה לשלמה חמשים וחמש מאות הרדים בעם העשים במלאכה

רנ"א ומבני ישראל. יבמות ע"ט: קמ"ץ בז"ק. תדמר ק'

רש"י

שמוקף חומה נמוכה ומלאו לתוכה עפר: (טז) שלוחים. נדוניא: (יח) ואת תדמר במדבר בארץ. אצל הישוב: (יט) ערי המסכנות. קרוי בית אוצרא: (כג) שרי הנצבים. ממונים על הממונים: חמשים וחמש מאות. ג' מאות מהם היו גרים הממונים על ע' אלף נושא סבל ופ' אלף חוצב בהר, וג' אלפים וג' מאות הרודים בעם שאמר למעלה לבד משרי הנצבים לשלמה וגו' ג' אלפי' וג' מאות (ובד"ה ב' כ' י"ז) הוא אומר ו' מאות אלו ג' מאות שחסר שם מנה כאן שהיו ממונים על כולן ומאתים וחמשי' הנותרי' היו ישראל ממוני' על שאר עושי המלאכה (ובד"ה ב' ח' י') מנאן לעצמן ואלו שרי הנצבי' לשלמה חמשי' ומאתי' הרודים בעם עושי המלאכה:

מצודת ציון

(יט) המסכנות. האוצרות כמו ויבן ערי מסכנות (שמות א'): ערי הרכב. לשנות בהן מרכבות: (כ) להחרימם. להכריתם: (כב) ושלישיו. גבוריו ונכבדיו כמו ומבחר שלישיו (שם ט"ו): (כג) הרדים. המושלים נוגשים: (כה) אתו.

מצודת דוד

סמוך להקומה מקום פנוי להתאסף בו אנשים כמ"ש ויבן מן המלוא וביתה (ש"ב ה') ובא שלמה וכנאה: (טז) שלוחים. ר"ל במקום מנחה ששולחים בני אדם לבנותיהם וכן לכן תתני שלוחים (מיכה א'): (יז) ויבן וגו'. ר"ל ועל שפרעה שרפה לזה בנאה שלמה: (יח) במדבר בארץ. ר"ל סמוך אל הישוב: (כא) למס עבד. לא למס ממון כ"א שיעבדו בעצמם עבודתו: (כב) עבד. לעבוד בגופו עבודת עבד: (כג) שרי הנצבים. ר"ל ממונים על הממונים: חמשים וחמש מאות. שלש מאות היו מן הגבעונים כמ"ש למעלה ור"נ היו מבני ישראל והם היו ממונים על ממוני שאר מלאכת המלך זולת ממוני נושא הסבל וחוצבי בהר שאמר למעלה ובד"ה חשב

השאלות

(כג) למה חזר זה שנית וכבר אמר זה למעלה (ה' ל'): ושם אמר שהיו ג' אלפים ושלש מאות והוא סותר להנאמר בכאן ובד"ה אומר שהיו מאתים וחמשים:

לב מלכים

לכדה ושרפה באש ונתנה לנדוניא לבתו, ולכן בנה שלמה את גזר: (יז) ואת בית חרן תחתון ובד"ה נזכר שבנה בית חרן העליון ובית חרן התחתון ערי מצור חומות דלתים ובריח, נראה שבית חורן התחתון בנה שתי פעמים, שהיתה חרבה ובנה לעיר מושב וזה הנזכר פה, ואח"כ בנה אותה ואת בית חורן העליון להיות ערי מצור וזה הנזכר בד"ה: (יח) ואת תדמר במדבר כי המקום היה מדבר חול (כמ"ש בשבת דף ל') שהתרמודים דרים בין החולות, והיתה בארץ ר"ל בארץ ישראל: (יט) אשר היו לשלמה כי בד"ה נזכר עוד שבנה ערי מסכנות (היינו ערי אוצרות) בחמת, רק אלה שבחמת היו מיוחדים אל הסוחרים להניח שם מסחרם, ופה מדבר מערי המסכנות שהיו מיוחדים לשלמה עצמו: (כב) לא נתן שלמה עבד, הגם שהעלה מהם מס כמ"ש וזה דבר המס אשר העלה שלמה, וכבר נזכר למעלה (ה' כ"ז) שהיה המס שלשים אלף איש, לא היו עבדים, רק היו עושים במלאכה לכרות העצים בלבנון והיו חדש בלבנון ושני חדשים בביתו, שזה אין קרוי עבדות: (כג) אלה שרי הנצבים חמשים וחמש מאות וזה סותר למ"ש למעלה (ה' ל') ששרי הנצבים היו שלשת אלפים ושלש מאות, וזה יבואר לך ע"פ פי' שם שהג' אלף היו שרי חמשים לק"נ אלף נושא סבל וחוצבים בהר, והשלש מאות היו שרי חמש מאות, (ובד"ה ב' ב' ט"ז) כתוב ויספור שלמה כל האנשים הגרים אשר בא"י אחרי הספר

במלאכה: כד אך בת־פרעה עלתה מעיר דוד אל־ביתה אשר בנה־לה אז בנה את־המלוא: כה והעלה שלמה שלש פעמים בשנה עלות ושלמים על־המזבח אשר בנה ליהוה והקטיר אתו אשר לפני יהוה ושלם את־הבית: כו ואני עשה המלך שלמה בעציון־גבר אשר את־אלות על־שפת ים־סוף בארץ אדום: כז וישלח חירם באני את־עבדיו אנשי אניות ידעי

הים

רש"י

(כד) אך בת פרעה. שהיתה מתחלה בעיר דוד כמו שנאמר בראש הספר ויביאה אל עיר דוד עלתה מעיר דוד וגו', ובדברי הימים מפרש כי אמר לא תשב אשה לי בעיר דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה' (דה"ב ח' י"א): אז בנה. שלמה: את המלוא. לבנות לתוכו בתים לעבדיה ולשפחותיה וזה שהוכיחו ירבעם אביך הניחו פרוץ לעולי רגלים ואתה בנית אותו לעשות אנגריא לבת פרעה וזהו אך האמור כאן אך בזו העוה שלמה שבנה לה את המלוא כך שמעתי. ואני אומר אך בת פרעה וגו' כלומר הערים האמורות למעלה הוצרך לבנות למסכנות לרכב ולפרשים ולגדולה אך את המלוא לא היה בונה לשום גדולה כי אביו הניחו לפרוש בו עולי רגלים אהלים אלא שבת פרעה עלתה אל ביתה והמלוא סמוך לאותו בית אז בנה את המלוא: (כה) על המזבח. של בית עולמים: והקטיר אתו. ואותו מזבח הקטרת אשר לפני ה' לקטורת הסמים: (כו) ואני. אניה:

מצודת דוד

ר"ל על המזבח כמו עליו: (כו) ואני. ספינה:

מצודת ציון

של ישראל לעולם: (כד) אך בת פרעה. ר"ל מיד כאשר עלתה בת פרעה אל ביתה בנה לכבודה את המלוא שהיה סמוך לביתה: (כה) והעלה שלמה. ר"ל מממונו הנדיב בעבור כל ישראל: שלש פעמים. בשלש רגלים: והקטיר אתו. ר"ל הקטיר עליו קטורת על המזבח אשר לפני ה' וזהו מזבח הזהב שבהיכל והוא מקרא קצר בדבר המובן מאליו: ושלם. השלים עבודת הבית לכל משפטיו: (כו) את אילות. עם אילות ר"ל סמוך לה: (כז) אנשי אניות. מלומדים

לב מלכים

הספר אשר ספרם דוד וימצאו מאה וחמשים אלף וכו', מבואר שזה היה מספר אחר חוץ מהמספר שספר דוד כמו שכתוב (בדה"א כ"ב) ויאמר דוד לכנוס את הגרים אשר בארץ ישראל ויעמד חוצבים לחצוב אבני גזית, ושלמה ספר את הגרים שנוספו אחרי מספר של דוד והיו ק"ן אלף, והיו עליהם ממונים ג' אלפים וג' מאות, חוץ מזה היו הגרים של ימי דוד שהיו מכבר, והיו כ"ה אלף, והיו עליהם חמש מאות שרי חמשים וחמשים שרי חמש מאות, ובד"ה כתוב ואלה שרי הנצבים חמשים ומאתים הרודים בעם, שם לא כתוב שרי הנצבים אשר על המלאכה, ולא היו הממונים על הגרים רק הממונים על ישראל שהיו תמיד עשרת אלפים בלבנון, והיו עליהם מאתים שרי חמשים ועשרים שרי חמש מאות, וכבר הזכרתי למעלה ליישב הסתירה מה שבד"ה כתוב ג' אלפים ושש מאות שבד"ה חושב ממונים על הממונים שהיה כ"א ממונה על עשר וה"ה כאן חשיב כן והיו עשרים ממונים על הממונים ועשר שרי אלף הרי חמשים: (כד) אך בת פרעה עלתה, ובד"ה כתיב ואת בת פרעה העלה שלמה מעיר דוד כי אמר לא תשב אשה לי בבית דוד, שם באר הטעם מה שבנה לה בית בפ"ע שהוא כדי שלא תשב בבית דוד, ופה ספר שאחר שבנה לה בית עלתה היא מעצמה ברצונה אל ביתה, (כי לה לא גלה שהוא מפני שאינו רוצה שתשב בבית דוד, כי בהפך לה אמר שהוא לכבודה שיהיה לה בית בפ"ע) ולצורך ביתה בנה את המלוא (שהיה מקום פתוח רחב ידים) להיות מוגדר בשבילה לצניעות ובתים לעבדיה ומשרתיה, ושם אמר אז העלה שלמה עולות לה', משמע שזה היה בגמר בנין בית ה' שאז כבר נגמר בנין בת פרעה ובנה ג"כ את המלוא, ואח"כ העלה עולות, וכן משמע מסדור הדברים פה שכ"ז שישבה שם בת פרעה לא היה ענין הבית נשלם כי ישבה אשה בת נכר שם: (כה) והעלה שלמה שלש פעמים, ר"ל העולות של שלשה רגלים העלו מקופת המלך על הוצאותיו, וכן הקטיר אתו ר"ל עם מזבח החצון הקטירו על המזבח אשר לפני ה' שהוא מזבח הפנימי את הקטורת, שזה היה ג"כ מקופת המלך, ובד"ה מבואר שה"ה יתר קרבנות הצבור, וזה רמז פה במ"ש ושלם את הבית, שכמו שבנה את הבית כן השלים אותו במה שנתן כל צרכי הבית והקרבנות, שבזה נשלם ענין הבית ועבודתו: (כו) ואני הוא שם הכלל אניות, כמו ויהי לי שור וחמור, בעציון גבר מבואר בד"ה שהלכו אז את עציון גבר ואת אילות: (כז) אנשי אניות היודעים מלאכת האניות ואיך להנהיג אותם, ויודעי הים, הם היודעים דרך הים

והרוחות

הים עם עבדי שלמה: כח ויבאו אופירה ויקחו משם זהב ארבע־מאות ועשרים ככר ויבאו אל־המלך שלמה:

י א ומלכת־שבא שמעת את־שמע שלמה לשם יהוה ותבא לנסתו בחידות: ב ותבא ירושלמה בחיל כבד מאד גמלים נשאים בשמים וזהב רב־מאד ואבן יקרה ותבא אל־שלמה ותדבר אליו את כל־אשר היה עם־לבבה: ג ויגד־לה שלמה את־כל־דבריה לא־היה דבר נעלם מן־המלך אשר לא הגיד לה: ד ותרא מלכת־שבא את כל־חכמת שלמה והבית אשר בנה: ה ומאכל שלחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתו ומלבשיהם ומשקיו ועלתו אשר יעלה בית יהוה ולא־ היה

ת"א ומלכת שבא. בתרא ט"ו: ע"ש (א) שמו"ר כו קה"ר סדר א מד משלי ב: (ג) ז והר בלק:

משרתיו ק' :

רש"י

י (ה) ועלתו אשר יעלה בית ה'. דרך מבוא שהכין מביתו לביהמ"ק שהיה עולה בו לבית ה':

מצודת ציון / מצודת דוד

י (ב) בחיל. עושר וקניינים כמו חילך וכל אוצרותיך (ירמיה — ללכת באניות יודעי דרך הים: (כח) אופירה. שם היה מקום מחצב הזהב: ועשרים. ובד"ה נאמר וחמשים ואולי שלשים מהם הוציאו בהוצאת הדרך:

י (א) לשם ה'. ר"ל שמעה אשר חכמתו איננה מטבע האנושי כ"א מה' היתה לו: לנסותו בחידות. לשאלו דברים סתומים קשי הידיעה ואם יגידם תדע נאמנה שמאת ה' היתה לו החכמה: (ב) עם לבבה. אשר הסתירה מכל אדם ושמרה בלבה ולא גלתה מאז להבוא בהיות הדבר נשמע לשלמה: (ג) את כל דבריה. אשר שאלה אותו: לא היה דבר. מכל דברי חידותיה לא היה דבר נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה כי הכל ידע והגיד לה את כולם: (ה) ומושב עבדיו. כ"א במקום הראוי לו וכן היה מעמד משרתיו כ"א במקום הראוי לשירותו: ומלבשיהם. הראוי לכ"א לפי מה שהוא:

השאלות

י (ב ז) למה בחרה לנסותו בחדות דוקא, לא בעניני חכמה ומדע, מז"ש ויגד לה את כל דבריה שהול"ל את כל שאלותיה או חדותיה, ומה הכפל מושב עבדיו

לב מלכים

והרוחות וכדומה, שהם מלחים ומובלים: (כח) ארבע מאות ועשרים ובד"ה כתוב וחמשים, השלשים היתרים שם נתן לעבדי חירם בשכרם:

י (א) **ומלכת שבא** פי' מהרי"א שעבדי שלמה אשר הלכו באניות אופירה עברו בדרכם דרך ארץ שבא שהיא הסובב אותה מתחבר עם ים סוף בצד מערב והם ספרו חכמת שלמה, והיא **שמעה שמעו לשם ה'** ר"ל שחכמתו היא אלהית, לא טבעית, **ותבא לנסותו בחדות**, כי א"א בחכמה אנושית לבד להגיד כל החדות שלפעמים ענינם נעלם כמו חדתו של שמשון, שלא היה אפשר להגידה כי מי ינבא שהרג ארי ושקנו בגויתו עדת דבורים ודבש: (ב) **ותבא** והגם שיכלה ללכת דרך ים עם אני המלך, למעלתה הלכה דרך המדבר לכן באה בחיל כבד לשמרה בדרך: **ותדבר אליו את כל אשר היה עם לבבה** מגיד בזה שהיה מחכמה האלהית הנתונה בלבו של שלמה לדעת מן הדבור החיצוני את הדבור הפנימי של הלב, כי הלשון הוא שליח של הלב ודובר בעדו, אבל הדיבור הלבבי הוא מפורש ושוה בכל, והלשון תחוד חדה ותמשל משל, ושלמה הבין מן דבורה החיצוני את הדבור הפנימי אשר עם לבבה, ועי"כ (ג) **ויגד לה שלמה את כל דבריה** שבעת הגיד חדתה הגיד דבריה בעצמם, כי הבין דבורה העקרי הלבבי ועי"כ ידע העלומות לבבה, למשל כשאמר שמשון מהעז יצא מתוק, הגם שהדבור החיצוני היה חדה, הדבור הפנימי חשב שהעז הוא הארי והמתוק הוא הדבש, וחשב המעשה שקרה עם הארי, וזאת ידע שלמה כי הבין מחשבת הלב הנקשר עם הדבור בחכמת אלהים אשר בו, ועי"כ לא היה דבר נעלם מן המלך: (ד) **ותרא** חוץ מזה ראתה את כל חכמת שלמה, בכל מיני החכמות **והבית** היינו הבתים שבנה: (ה) **ומאכל שולחנו** שהיה נעלה משולחן כל המלכים בכמות ובאיכות, **ומושב עבדיו** הם האוכלים על שולחן המלך שהיה מושבם בסדר לפי מדרגתם איש לפי ערכו, **ומעמד משרתיו** המשרתים בשולחן המלך כל אחד היה לו מעמד מיוחד לפי שירותו, וכן **מלבושיהם** כל אחד היה לו מלבוש מצויין בפ"ע כפי עבודתו, שהטבחים היה להם מעמד ומלבוש מיוחד וכן הרקחים והאופים ודומיהם וכל אחד הכיר את מקומו והיה ניכר בלבושו, **ומשקיו** שהיו ממזגים רבים וממדינות מתחלפות,

ועולתו

הָיָה בָהּ עוֹד רוּחַ׃ ו וַתֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי
בְּאַרְצִי עַל־דְּבָרֶיךָ וְעַל־חָכְמָתֶךָ׃ ז וְלֹא־הֶאֱמַנְתִּי לַדְּבָרִים עַד אֲשֶׁר־
בָּאתִי וַתִּרְאֶינָה עֵינַי וְהִנֵּה לֹא־הֻגַּד־לִי הַחֵצִי הוֹסַפְתָּ חָכְמָה וָטוֹב אֶל־
הַשְּׁמוּעָה אֲשֶׁר שָׁמָעְתִּי׃ ח אַשְׁרֵי אֲנָשֶׁיךָ אַשְׁרֵי עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה
הָעֹמְדִים לְפָנֶיךָ תָּמִיד הַשֹּׁמְעִים אֶת־חָכְמָתֶךָ׃ ט יְהִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בָּרוּךְ אֲשֶׁר חָפֵץ בְּךָ לְתִתְּךָ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־
יִשְׂרָאֵל לְעֹלָם וַיְשִׂימְךָ לְמֶלֶךְ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ י וַתִּתֵּן
לַמֶּלֶךְ מֵאָה וְעֶשְׂרִים ׀ כִּכַּר זָהָב וּבְשָׂמִים הַרְבֵּה מְאֹד וְאֶבֶן יְקָרָה
לֹא בָא כַבֹּשֶׂם הַהוּא עוֹד לָרֹב אֲשֶׁר־נָתְנָה מַלְכַּת־שְׁבָא לַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה׃ יא וְגַם אֳנִי חִירָם אֲשֶׁר־נָשָׂא זָהָב מֵאוֹפִיר הֵבִיא מֵאֹפִיר
עֲצֵי אַלְמֻגִּים הַרְבֵּה מְאֹד וְאֶבֶן יְקָרָה׃ יב וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ אֶת־עֲצֵי

ת"א זהב מאופיר. יומא דף מ"ז: — האלמוגים

ע"ש (ט) שמו"ר כו זוס"ח נו א: (ו) שהש"ר ו י"ב: (יא) במד"ר יג:

רש"י

(יא) עצי אלמגים. קוריי"ל בלעז: (יב) מעמד לבית ה' (ובדברי הימים ב' פ' י"א) כתיב

מצודת דוד — מצודת ציון

ועלתו. דרך עלותו לבית ה': ולא היה וגו'. אמר בל' כ"ו). ככר. ענין רבוי: יקרה. חשובה: (יא) אלמגים.
בוזמא לר"כ בתמהון: (ז) הוספת הכמה. החכמה הנמלא
בך מרובה יותר מאשר הוגד לי: (ט) באהבת ה'. בעבור אהבת ה' לישראל שמך עליהם למלך לעשות ברוחב חכמתך

השאלות

ומעמד משרתיו, ומז"ש אשר שמעתי על דבריך ועל
תכמתך, שהוא כפל לשון:
(יא) מ"ש וגם אני חירם אין מקומו פה רק בס"ס סקודם
מדבר מן האניות הי"ל זאת:

לב מלכים

ועולתו הוא המעל' שעשה מעצי אלמוגים שהיה עולה
בה מביתו לבית ה' שיזכיר בפסוק י"ב שהיה יקר
ונפלא מאד, ובד"ה אמר ועלייתו: (ו) אמת היה
הדבר כי כבר אמר החוקר שהעוסקים בחכמה העיוני'
קשה להם להשתלם גם בשכל המעשי, כי נושאי העיונים הם מושגים מופשטים מחומריים ולא ישימו לב
על הנהגה המדינית והמעשיי שהוא נקשר בענינים הומריי', ואני שמעתי בארצי על דבריך שהוא
הנהגת ביתו ומדינתו ועל חכמתך בדברים השכליים, ולכן: (ז) לא האמנתי לדברים, אם מצד
שלא ימצאו שתיהן יחדיו, אם מצד ההפלגה שהפליגו לספר מרוחב לבו, עד אשר באתי ותראינה
עיני שראיתי הפלגת חכמתו, וגם שראיתי איך עם חכמתו העיונית השתלם גם בהנהגת הבית והמדינה
כמ"ש ותרא את כל חכמת שלמה שהוא העיוני וגם הבית אשר בנה ומאכל שולחנו וכו', והנה לא הוגד
לי החצי כי החכמה הטבעיית י"ל גבול ויגדל שמע האדם ברחוק יותר מבקרוב, שמי שרואה אותו יראה
שהכמתו בעלת גבול וא"א שידע כל הדברים, וגם שידיעתו אינה ברורה, אבל חכמת שלמה שהיתה אלהית
והיה לבו כמעין הנובע מן המקור האלהי אשר בלבו היא מתוספת כל שעה והמקור מהרבה כל עוד שיוסיפו
לשאב מים מדליו, ועז"א הוספת חכמה וטוב, ור"ל בחכמה היא ההשכלה ובטוב ר"ל ההנהגה הטובה:
(ח) אשרי, נגד ההנהגה אמרה אשרי אנשיך, המונהגים מאתך, ונגד החכמה אשרי עבדיך אלה
שהם עבדי המלך הקרובים אליו שמצד שעומדים לפניו תמיד הם שומעים את חכמתך: (ט) יהי
ה' אלהיך ברוך אשר חפץ שיעור הכתוב אשר באהבת ה' את ישראל לעולם חפץ בך לתתך
על כסא ישראל, שע"י אהבת ה' את ישראל נתן להם פרנס טוב כמוך שתעשה משפט וצדקה,
שבזה יהיו העם מאושרים, כי לפי זכות העם ואהבת ה' אותם ישגיח עליהם לתת להם מלך חכם אוהב
צ־קה ומשפט: (יא) וגם אני חירם פי' רי"א שלפי שזכר למעלה שהתפלאה על עליתו שהיה עולה בה
לבית ה', בא לספר מעלת העליה שנרשמה כ"כ, לפי שהיתה כולה מעצי אלמגים שהם יקרים מאד ולא
בא כן עד היום הזה כי היו מעצי המציאות מאד, והיו נמצאים אלו בריבוי עד שעשה מהם מסעד

הָאַלְמֻגִּים מִסְעָד לְבֵית־יְהוָה וּלְבֵית הַמֶּלֶךְ וְכִנֹּרוֹת וּנְבָלִים לַשָּׁרִים לֹא־בָא כֵן עֲצֵי אַלְמֻגִּים וְלֹא נִרְאָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ יג וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה נָתַן לְמַלְכַּת־שְׁבָא אֶת־כָּל־חֶפְצָהּ אֲשֶׁר שָׁאָלָה מִלְּבַד אֲשֶׁר נָתַן־לָהּ כְּיַד הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַתֵּפֶן וַתֵּלֶךְ לְאַרְצָהּ הִיא וַעֲבָדֶיהָ׃ יד וַיְהִי מִשְׁקַל הַזָּהָב אֲשֶׁר־בָּא לִשְׁלֹמֹה בְּשָׁנָה אֶחָת שֵׁשׁ מֵאוֹת שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ כִּכַּר זָהָב׃ טו לְבַד מֵאַנְשֵׁי הַתָּרִים וּמִסְחַר הָרֹכְלִים וְכָל־מַלְכֵי הָעֶרֶב וּפַחוֹת הָאָרֶץ׃ טז וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מָאתַיִם צִנָּה זָהָב שָׁחוּט שֵׁשׁ־מֵאוֹת זָהָב יַעֲלֶה עַל־הַצִּנָּה הָאֶחָת׃ יז וּשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת מָגִנִּים זָהָב שָׁחוּט שְׁלֹשֶׁת מָנִים זָהָב יַעֲלֶה עַל־הַמָּגֵן הָאֶחָת וַיִּתְּנֵם הַמֶּלֶךְ

ת״א זהב שחוט. שם מ״ה: ע״ש (יז) קס״ר סדר א ירוש׳ יומא ד ד:

רש״י

מסלות לבית ה׳ לכך אני אומר המסעד הזה לשון רלפה: לשרים. לבני לוי: (יג) נתן למלכת שבא. נתינה זו אינה אלא לימוד חכמה: כל חפלה. (בא אליה ונולד ממנה נבוכדנלר והחריב הבית שעמד ת״י שנים בחלק כל י״ב שבטים, כהאר״י ז״ל) מלבד אשר נתן לה מתנות ומגדנות המלויין כאן ואינם מלויין במקומה: (יד) שש מאות ששים ושש. חירם נתן לו ק״ך ומלכה שבא ק״ך ואני תרשיש הביאה מאופיר ת״ך הרי תר״ס והשאר לא ידעתי מאין (ובדה״ב ח׳ י״ח) כתיב שהביאו מאופיר ארבע מאות וחמשים ואין מונה שם ק״ך של חירם, ויש לתקן המקרא שהשלשים היתרים היו מן הק״ך של חירם שהרי עבדי חירם היו שם עם עבדיו: (טו) לבד מאנשי התרים. שהיו מביאי׳ לו הסוחרי׳ התרים בארץ לסחורה: הרוכלים. מוכרי בשמים מוליכין אותם מעיר לעיר: וכל מלכי הערב. תרגם יונתן וכל מלכי סומכוותא לשון ערובא המלכים שהיה בערובתן וסומכים עליו גארנטיא״ה בלעז: (טז) צנה. מקפת את האדם משלשה רוחותיו והוא שאמור בספר תהלים (ה׳ י״ג) כצנה רלון תעטרנו: שש מאות זהב. והוא שם מגים שהזהב הוא הדינר: (יז) זהב שחוט. הוא

מצודת ציון

הוא מין עץ יקר והטוב: (יב) מסעד. משען: (טו) התרים. הם הסוחרים הקטנים המחפשים ומרגלים אחר סחורה לקנות במקום הזול והוא מלשון לתור את הארץ (במדבר י״ג): ומסחר הרכלים. ר״ל ומן סוחרי הרוכלים והם מוכרי הבושם כמו מכל אבקת רוכל (ש״ה ג׳): מלכי הערב. הם הערביים: ופחות. שלטונים כמו פחת יהודה (חגי א׳): (טז) צנה. מלבוש ממתכת יקיף כל הגוף להציל ממכת חרב כמו כצנה רלון תעטרנו (תהלים ה׳): שחוט. נמשך כמו חץ שחוט לשונם (ירמיה ט׳) ור״ל זהב טוב נמשך כשעוה: (יז) מגנים. הוא שם כלי עשוי לאחוז ביד בעת המלחמה להגן בו וגם

מצודת דוד

משפט ולדקה: (יב) מסעד. הוא העליות שזכר למעלה שהיה לבית ה׳ ולבית המלך ר״ל מזה לזה בד״ה נקרא מסילה על היותו מסילה ללכת בה וכאן נקרא מסעד לפי שהיה לו כעין מעקה מפה ומפה להיות העולה נשען ונסעד בהם: לשרים. למשוררים: לא בא כן. מעולם לא בא משם בכמות רב ובגודל כאשר אז: (יג) כל חפלה. מהדברים היקרים שראתה בבית שלמה: אשר נתן לה. זולת שאלתה: כיד המלך שלמה. ר״ל בנדיבות רב הראוי למלך שלמה: (יד) אשר בא. מאופיר: (טו) לבד מאנשי התרים. לבד הזהב הבא אליו מאנשי התרים וגו׳: (טז) זהב שחוט. לרוב עשרו עשאום מזהב טוב עם כי הדרך לעשותם מברזל: שש מאות

זהב ר״ל דינרי זהב: יעלה. היה נכנס בו: (יז) שלשת מנים. ובד״ה נאמר ג׳ מאות זהב כי מנה היא ליטרא וכו

לב מלכים

לבית ה׳ ולבית המלך וגם כלי זמר שלריכים עלים גדולים שזה אינו בנמצא כלל ממין הזה: (יג) **והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה** מדברים שראתה באולר המלך ותחפץ בהן, **מלבד אשר נתן לה** מנחה כנגד מנחה, כפי גדולת ידו נתן לה דברים יקרים, ובד״ה כתיב **מלבד אשר הביאה אל המלך**, ר״ל מה שנתן לה כנגד מה שהביאה: **ותפן ותלך לארצה** בא לאשוב שהמלכה הזאת אשר נסעה דרך רחוקה כזאת שנסעה לראות את המדינות ובאה אל שלמה דרך אגב, כי עקר ביאתה היה רק אל שלמה לבדו ולא פנתה לשום מקום זולתו, ואחר ששבעה שמחות את פניו פנתה בדרך ישר לארלה: (יד) **ויהי**, תכלית ספורים האלה הוא לספר איך נתקיים בו הבטחת ה׳, אב במתנת החכמה, אם בכבוד אם בעושר, וספר מענין עשרו שבכל שנה בא לו זהב רב תרס״ו ככר ולפמ״ש הרי״א שמשקל הככר הוא י״ב אלף ג׳ מאות דוקאטי וויגעליאנים בא לו בשנה שמונה מיליאן קנ״ס אלפים שמונה מאות דוקאטי: (טו) **לבד מאנשי התרים** הם הסוחרים הגדולים התרים במדינות להביא סחורות ממדינה למדינה: **ומסחר הרוכלים** הקטנים שכל סחורה שעברה דרך מדינתו נתנה מס קלוב למלך, **וכל מלכי הערב** שהביאו לו מנחה: (טז—יז) **מאתים צנה ושלש מאות מגנים** הצנה מקיף

המלך בית יער הלבנון: יח ויעש המלך כסא שן גדול ויצפהו זהב מופז: יט שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה מאחריו וידת מזה ומזה אל־מקום השבת ושנים אריות עמדים אצל הידות: כ ושנים עשר אריים עמדים שם על־שש המעלות מזה ומזה לא־נעשה כן לכל־ממלכות: כא וכל כלי משקה המלך שלמה זהב וכל כלי בית־יער הלבנון זהב סגור אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה: כב כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם

ת"א זהב מופז. שם מ"ד: וכל כלי וגו'. מנחות כ"ט: ה"א תחת אלף אחת

ע"ש (יח) אס"ר א קס"ר כדר א זוכר ויהי ירוש' יומא ד ד: (יט) דב"ר ה זוכר שמות תזריע זו"ח מס א: (כא) שהש"ר א א קס"ר סדר א עי"ש זוכר ויהי ירוש' יומא ד ד: (כב) במד"ר יג:

רש"י

לך וגח להרקע: (יח) זהב מופז. מדביק כמרגלית: (יט) שש מעלות. מדרגות לעלות בו וראש הכסא היה עגול מקום מושב המלך: מאחריו. תיקון הכסא היה רחב והמעלות היו לצד פניו ולצד רחבה לצד אחריו היה המושב גבוה מן הכסא מקום עגול: וידות מזה ומזה. לסמוך. זרועותיו עליהם כמין מקלות זהב מפאה לפאה פשוטין לימין ולשמאל: ושנים אריות. של זהב וכל צורת הכסא מפורשת באגדת מגלת אסתר: (כא) אין כסף לא נחשב. אין כסף באחד מהם כי לא נחשב: (כב) אני תרשים. ספינות

מצודת דוד

מאה דינרי זהב: (יט) וראש עגול לכסא מאחריו. מאחרי הכסא יצא ממעל היושב בכסא עגול כעין כיפת כובע: וידת. כעין זרועות יצא אצל מקום הישיבה להשען בהם: אריות, עשוים מזהב: (כ) המעלות. אשר ועלו בהם לשבת על הכסא: מזה ומזה. ששה מזה וששה מזה: (כא) אין כסף. לא היה בהם כלי כסף כי הכסף לא היה נחשב למאומה: (כב) למלך בים. המלך היה לו בהים אניה הולכת

מצודת ציון

יח מגן עבוי מעור שלוק האמור בתחילת ס"ב: (יח) שן. שן הפיל: מופז. טוב ומזוקק ומבהיק וכן כתם פז (ש"ה ה'): (יט) מעלות. מדרגות: (כא) סגור. הנסגר בכור לצרפו להסיר הסיג: למאומה. לכלום: (כב) שנהבים. הוא שן הפיל: וקפים. הוא הקוף הנזכר בדרז"ל (יומא כ"ט) ודומים הם בצורותיהם לבני אדם: ותכיים. הם העופות היפות מאוד בגוונותיהם בחלוף המראות והוא הטווס:

השאלות

(כב) למה ספר זה שלוחית מן האניות וכבר אמר זה למעלה ס"ס ט' ובסי' זה פי"א, בס אמר ללכת אופירה ופה אמר אני תרשים. שם משמע שהיו האניות לשלמה ושהיו מביאות בהם לבד ופה משמע שעקר היה חירם ושהיו מביאות גם כסף, ושבאה אחת לשלש שנים:

לב מלכים

מג' רוחות והמגן מרוח א', והיה צריך אל הגנה שם מגים, כי כל מגה מחזיק מאה זהב: (יט) וראש עגול למעלה במקום מושבו היה עגול מאחריו כמדת גופו ורחבו לסמוך עליו גבו, וידות מזה ומזה לתמוך ידיו עליהם: (כ) ושנים עשר אריים כי דגל יהודה היה צורתו אריה ורמז על י"ב אבותיו משלמה עד יהודה או מדוד עד יעקב, ולי"ב השבטים, וכמו שהיו שבו מימי החסד עמד על י"ב בקר ופני שור מהשמאל כן כסא הדין עמד על י"ב אריות שהם בימין המרכבה, לכלול חסד במשפט: (כב) כי אני תרשיש, הרי"א חשב כי תרשים היא העיר קארטאגא בצפון אפריקא על יד ים התיכון, ועי"כ הרבה לתמוה איך הלכו אניות מעציון גבר שהוא על שפת ים סוף, לתרשים והלא רצועות המדבר (ארץ זועץ) מבדלת בין ים סוף לים התיכון? ורצה לדחוק שנקראו אניות תרשים, ע"ש צורתם שנעשו כתבנית האניות האלה, אבל עמד לנגדו מ"ש בדה"ב (כ' ל"ז) ויחברהו עמו לעשות אניות ללכת תרשים ויעשו אניות בעציון גבר, ואיך הלכו מעציון גבר לתרשים, והפליאה הזאת מלאה את לבבו לאמר שעזרא הסופר טעה במ"ש ביהושפט (מ"א כ"ב י"ט) שעשה אניות תרשים ללכת אופירה, וטעה שר"ל אניות ללכת תרשים עיין שם, וחלילה לנו מזה הדעת שנאמר שכותב ד"ה טעה, ושלא ידע פשט הכתוב במלכים ולא ידע שא"א ללכת מעציון גבר לתרשים באניה, אבל האמת עד כמ"ש בפי' ישעיה (סי' כ"ג) שתרשים היא עיר טארזיס שהיא שפאניען הקדומה שהיתה רוכלת הגוריים בספרד, כמו שכתבו חכמי העמים, ונודע כי הגוריים כבואם לספרד, (אשר כינו בשם אושפניא ע"ש שהשפנים נמצאו שם לרוב) מצאו כסף מזוקק על פני הארץ הרבה מאד עד שעשו כל כליהם וגם השוקי ווי ספינותיהם מכסף, ובנו להם עיר מושב ורוכלת העמים טערזוס, והעיר הזאת יושבל על מבואת ים האטלאנטי שהוא ים אקיאנוס, וידוע שים סוף נכנס לים אקיינוס, ולפ"ז באניות שבנה בעציון גבר היה יכול לילך בין לאופיר בין לתרשים. ולמעלה (ט' כ"ז) ספר שבלח משם אופירה וחירם שלח את עבדיו עם עבדי שלמה, כי עבדי שלמה היו העקר במהלך הזה, והם לקחו שם זהב לא כסף שלא נמצא באופיר, כי בארצות החמות לא יתילד כסף רק זהב ומקום הכסף בארצות

אַחַת לְשָׁלֹשׁ שָׁנִים תָּבוֹא ׀ אֳנִי תַרְשִׁישׁ נֹשְׂאֵת זָהָב וָכֶסֶף שֶׁנְהַבִּים וְקֹפִים וְתֻכִּיִּים׃ כג וַיִּגְדַּל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִכֹּל מַלְכֵי הָאָרֶץ לְעֹשֶׁר וּלְחָכְמָה׃ כד וְכָל־הָאָרֶץ מְבַקְשִׁים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה לִשְׁמֹעַ אֶת־חָכְמָתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים בְּלִבּוֹ׃ כה וְהֵמָּה מְבִאִים אִישׁ מִנְחָתוֹ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂלָמוֹת וְנֵשֶׁק וּבְשָׂמִים סוּסִים וּפְרָדִים דְּבַר־שָׁנָה בְּשָׁנָה׃ כו וַיֶּאֱסֹף שְׁלֹמֹה רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַיְהִי־לוֹ אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת רֶכֶב וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים וַיַּנְחֵם בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעִם־הַמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלִָם׃ כז וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת־הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלִַם כָּאֲבָנִים וְאֵת הָאֲרָזִים נָתַן כַּשִּׁקְמִים אֲשֶׁר־בַּשְּׁפֵלָה לָרֹב׃ כח וּמוֹצָא הַסּוּסִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה

ממצרים

ת"א ויתן המלך. פסחים כ"ב סנהדרין נ"א:

ע"ש (כד) שם: (כה) זוכר הולדות פדר"א יא: (כו) שהש"ר א במד"ר י דב"ר א קה"ר סדר א ירוש' סנהדרין ב ו אגב"ר עם תנחו' והרא אחרי:

רש"י

אפריק"א: שנהבים וקפים ותוכיים. שן דפיל וקופין וטוסין: (כה) ונשק. כלי זיין: (כו) אלף וארבע מאות רכב. ובדברי הימים (ב' א' י"ד) כתיב אלף ושבע * מאות. והאומר אני אלף וארבע מאות בערי הרכב היו והשלש מאות עם המלך בירושלים. וכך פירושו בדברי הימים וינחם בערי הרכב ועם המ׳ך היה עוד רכב אחר בירושלים וכאן כך פירושו וינחם בערי הרכב ועם המלך היו מקצתן בירושלים: וינחם והנהיגם: (כז) כאבנים. ולמעלה הוא אומר למאומה. רבותינו פירשו כאן קודם שנשא שלמה את בת

מצודת ציון

*נ"ע כי גם שם כתיב כמו כאן בלי שנוי

ושלמות. ומלבושים: ונשק. כלי זיין כמו נשק בית היער (ישעיה כ"ב): (כו) וינחם. מלשון הנחה: (כז) כשקמים. שם אילן גרוע ושפל כמו שקמים גדעו (שם ט'): בשפלה

מצודת דוד

לתרשיש באחת יחד עם אני חירם מלך צור ואתם לשלש שנים תבוא האניה מן תרשיש ויתכן שאין זה אופיר האמורה למעלה ולשני המקומות שלח אניות): (כד) מבקשים וגו'. היו חפצים לראות את פני שלמה: (כה) דבר שנה בשנה. מנהג שנה בשנה כי כן היה עת בואם פעם בשנה: (כו) ויאסף. מן המנחות שהביאו לו לבד מה שהיה לו מאז האמור למעלה: וינחם. מקצתם הניח בערי הרכב ומקצתם נשארו עם המלך בירושלים: (כז) ויתן המלך וגו' כאבנים. הניחם ברחוב העיר כאבנים ובעבור כי היו רבי המשקל לא היה מהאפשר לגנבם וללקחם: אשר בשפלה. הגדלים בשפלה הרבה מאוד: (כח) ומוצא הסוסים. מקום מוצא הסוסים שהיה לשלמה ממצרים היה כי שם הוציאו ממקומם להביא אל שלמה

השאלות

(כו) מ"ש שהיה לו אלף וארבע מאות רכב סותר למ"ש למעלה:

לב מלכים

באהרנות הקרות, ופה ספר הטעם שלא נחשב הכסף בימי שלמה **כי היה לו גם אני תרשיש עם אני חירם**, ר"ל אניה הולכת לשפאניען ששם היה חירם עקר כי היתה תחת רשותו, **ואני תרשיש תבא אחת לשלש שנים**, והיא היתה נושאת גם כסף, שידוע שהיה שם לרוב מאד, וכמ"ש כסף מרוקע מתרשיש יבא, וגם הביאו משם שנהבים וקפים וטווסים שהיו מצויים שם, ומ"ש לקמן (כ"ב מ"ט) שיהושפט עשה אניות תרשיש ללכת אופירה ולא הלך כי נשברו אניות בעציון גבר, היינו שהיו האניות מיוחדות ללכת תרשיש ע"כ נקראו אניות תרשיש והיה בדעתו ללכת גם לאופיר, וע"י שנשברו בעציון גבר אצל החוף לא הלך אף לתרשיש וכ"ש לאופיר, וזה עצמו כתב עזרא בד"ה, וחלילה שיבא בכתובים דבר מכחיש המציאות: (כג) **ויגדל** ר"ל מכל הספורים הנזכ' מבואר איך גדל **מכל מלכי הארץ בין בעשר בין בחכמה**, ולא זאת, כי חכמתו היתה סבת עשרו, שע"י: (כד) **שכל הארץ מבקשים את פני שלמה** מפני חכמתו עי"כ נתעשר ג"כ, כי עי"כ: (כה) **והמה מביאים לו איש מנחתו**, כמו שהיה המנהג בבוא לראות פני מלך גדול: (כו) **ויאסף שלמה** למעלה אמר שהיה לו ארבעים אלף ארות סוסים, ופה דבר מן הרכב, שהוא מרכבות ברזל שהיו לוחמים בהם עם האויב כמ"ש כי תשע מאות רכב ברזל לו (שופטים ד') היה לו אלף וד' מאות, והיו מקצתם בערי הרכב ומקצתם עם המלך להגן עליו מבית ומחוץ, ר"ל מלבד מה שהמלכים היו עובדים אותו מאהבה מפני חכמתו היו עובדים גם מיראה כי היה וסוס מוכן ליום מלחמה ורכב ופרשים: (כז) **ויתן המלך** ולא לבד שהיה עושר גדול להמלך עצמו כי **לאנשים** ירושלים נתעשרו מאד ע"י רבת עם שבאו לשם, וע"י רבת המסחר בהאסף לתוכה עמים רבים. כל אחד מעשירי ירושלים היה בונה לו בית ארזים עד שנתרבו הארזים כשקמים: (כח) **ומוצא הסוסים**.

מִמִּצְרָיִם וּמִקְוֵה סֹחֲרֵי הַמֶּלֶךְ יִקְחוּ מִקְוֵה בִּמְחִיר׃ כט וַתַּעֲלֶה וַתֵּצֵא מֶרְכָּבָה מִמִּצְרַיִם בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְסוּס בַּחֲמִשִּׁים וּמֵאָה וְכֵן לְכָל־מַלְכֵי הַחִתִּים וּלְמַלְכֵי אֲרָם בְּיָדָם יֵצִאוּ׃

יא א וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אָהַב נָשִׁים נָכְרִיּוֹת רַבּוֹת וְאֶת־בַּת־פַּרְעֹה מוֹאֲבִיּוֹת עַמֳּנִיּוֹת אֲדֹמִיֹּת צֵדְנִיֹּת חִתִּיֹּת׃ ב מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אָמַר־יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא־תָבֹאוּ בָהֶם וְהֵם לֹא־יָבֹאוּ בָכֶם אָכֵן יַטּוּ אֶת־לְבַבְכֶם אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם בָּהֶם דָּבַק שְׁלֹמֹה לְאַהֲבָה׃ ג וַיְהִי־לוֹ נָשִׁים שָׂרוֹת שְׁבַע מֵאוֹת וּפִלַגְשִׁים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיַּטּוּ

ת"א ותצא מרכבה. סנהדרין כא: מן הגוים. יבמות ע"ז :   נשיו

ע"ש (כט) שהש"ר א א : (א) במד"ר י שהש"ר א א ספרי עקב ירוש' סנהדרין ב ו תנחו' מצורע : (ב) מכילתא בא יב ספרי בהעלותך : (ג) קה"ר סדר א תנחו' ואחרי אחרי הגב"ר ע :

רש"י

פרעה כאן לאחר שנשא שלמה את בת פרעה: (כח) ומוצא הסוסים אשר לשלמה. היה ממצרים: ומקוה. אסיפת סוחרי הסוסים במצרים סוחרי המלך שלמה היו קונין אותם במחיר ממצרים מן המלך שלא יוציא אדם סוס משם אלא על ידם כך שמעתי. ולכך נקוד על ומקוה טעם זקף גדול ללמוד שהתיבה עומדת בעצמה ואינה דבוקה לאחריה: (כט) וסוס בחמשים ומאה. למדנו שהמרכבה בארבע סוסים וכן בדמים הללו לכל מלכי החתים ולמלכי ארם: בידם. של סוחרי שלמה יוציאום ממצרים:

יא (א) ואת בת פרעה. אף היא מן הנכריות אלא שהיתה חביבה עליו מכולם מנאה לעצמה, וכן ויפקדו

מצודת דוד

כי היה לו עמהם מקח ידוע וקצוב וכאשר יאמר במקרא שלאחריו: ומקוה. הנה התרגום לא תרגם מלת ומקוה ונראה מזה דעת התרגום שהיה שם המחוז נקרא קוה והמ"ם הוא במקום מן ור"ל וגם מן קוה קנה סוסים ולא באופן אשר קנה ממצרים רק הוא בלא סוחריו והמה יקחו מן מחוז קוה במחיר ר"ל בערך הראוי לפי השווי לא במקח ידוע וקצוב: (כט) ותעלה ותצא. ר"ל שהוצאה ממצרים והועלה לו מרכבה והם ד' סוסים בעבור מחיר שש מאות שקל כסף כי כן היה המקח קצוב ביניהם: וסוס בחמשים ומאה. ומזה נשמע שהמרכבה הם ד' סוסים: וכן לכל מלכי החתים. גם להם מכרו אנשי מצרים במקח הקצוב הזה עם שהיו קרובים להם ולא היה להם מרחק רב להוליך הסוסים: בידם יצאו. אנשי מצרים עצמם הוציאו הסוסים בידם להביאם למקום הקונה אותם. או בעל מלכי החתים וגו' יאמר שהם יוציאו בידם ור"ל עם שגם הם נתנו ערך קצבת שלמה מ"מ בהבאה למקום לא היה להם יפוי הכח כשלמה:

יא (א) ואת בת פרעה. לפי שהיתה חביבה עליו מכולן לזה פרטה לעצמה: (ב) מן הגוים. על האמורות חוזר שהם

מצודת ציון

בעמק: (כח) במחיר. ענין ערך הדבר ושוויו וכמו אקנה מאותך במחיר (ש"ב כ"ד):

יא (ב) אכן. באמת:

לב מלכים

הסוסים של שלמה היה מוצאם ממצרים שם היו הסוסים המובחרים, וגם היה לו מקוה, הוא מקום שמגדלים שם את הסוסים ונקוים שם סוסים רבים, ומפרש כי סוחרי המלך יקחו מקוה במחיר שלא קנו סוסים לאחדים רק קנו כל הסוסים שבמצרים כל המקוה והאוסף של הסוסים היו שייכים לסוחרי שלמה, וכל הסוסים הנולדים שם במקוה ההוא היה שלהם והיה בידם להרבות המקח, ועי"כ: (כט) ותעלה ותצא מרכבה, ר"ל עלה המחיר בדמים יקרים עד שמרכבה של ד' סוסים היה מחירה שש מאות שקלי כסף עד שמלכי החתים וארם שרצו לקנות סוסים היו צריכים לקנות מסוחרי שלמה, כי סוסי מצרים היו שלהם, ומזה נתעשרו ישראל ג"כ, כי כל מסחר הסוסים של מצרים היה ברשותם:

יא (א) והמלך שלמה. אחר שספר איך הצליח שלמה כל עוד הלך בדרכי ה', התחיל לספר איך בסוף ימיו שעזב את ה' גם ה' עזבו, וכבר באר הרי"א שהיה חטאו משולש,

א] מה שאהב נשים נכריות, שלא היה ענינו ענין אדם הנושא אשה, רק ענין האוהב החושק ונפשו קשורה בנפש תשוקתו, כמ"ש בהם דבק שלמה לאהבה, ב] בהיותן נשים נכריות שאסרה תורה מלהתחתן עמהן, ג] במה שלקח נשים רבות שהמלך מוזהר שלא ירבה לו נשים אפילו כאביגיל, ומפרש נגד נכריות אמר, מואביות עמניות וכו' ובת פרעה בראשן שבה התחיל לקלקל, והגם שגייר אותן, הלא היו: (ב) מן הגוים אשר אמר ה' ואסר מלהתחתן עמהם, מצד שיטו לבבכם אחרי אלהיהם, ונגד אהב מפרש בהם דבק שלמה לאהבה שלא דבק דבק אישות לבד רק דבק אהבה וחשק, ונגד רבות מפרש: (ג) ויהי לו נשים שרות שבע מאות וגו', ועל ידי כן ויטו נשיו את לבבו שגם בנערותו הטו

נָשָׁיו אֶת־לְבָבוֹ׃ ד וַיְהִי לְעֵת זִקְנַת שְׁלֹמֹה נָשָׁיו הִטּוּ אֶת־לְבָבוֹ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא־הָיָה לְבָבוֹ שָׁלֵם עִם־יְהוָה אֱלֹהָיו כִּלְבַב דָּוִיד אָבִיו׃ ה וַיֵּלֶךְ שְׁלֹמֹה אַחֲרֵי עַשְׁתֹּרֶת אֱלֹהֵי צִדֹנִים וְאַחֲרֵי מִלְכֹּם שִׁקֻּץ עַמֹּנִים׃ ו וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וְלֹא מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה כְּדָוִד אָבִיו׃ ז אָז יִבְנֶה שְׁלֹמֹה בָּמָה לִכְמוֹשׁ שִׁקֻּץ מוֹאָב בָּהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלָ͏ִם וּלְמֹלֶךְ שִׁקֻּץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ ח וְכֵן עָשָׂה לְכָל־נָשָׁיו הַנָּכְרִיּוֹת מַקְטִירוֹת וּמְזַבְּחוֹת לֵאלֹהֵיהֶן׃ ט וַיִּתְאַנַּף

יהוה

ת"א ויהי לעת. שבת נ"ו סנהדרין כ"א: ולא היה וגו'. שבת שם: וילך שלמה. שבת שם: ויעש שלמה. ספר הזוהר פ' בראשית: ויעש שלמה. שבת שם: אז יבנה וגו'. סנהדרין נ"ח:

ע"ש (ד) שמו"ר ו זוה"ח נח ב פסדר"כ ו תנחו' חיי ואר': (ו) זוהר בראשית זוה"ח תנחו' מצורע: (ט) זוהר ויגש:

רש"י

מעבדי דוד תשעה עשר היו ועשהאל (ש"ב ב' י"ז): (ז) אז יבנה שלמה במה רבותינו אמרו

מצודת ציון

(ה) מלכם. הוא מולך: שקץ. וכנהו בלשון גנאי וזהו ענין תעוב: (ט) ויתאנף. מלשון אף וכעס:

מצודת דוד

מבנעה עממין ככנען שאמרה התורה לא תתחתן בם וגו' כי יסיר וגו' (דברים ז'): (ד) אחרי אלהים אחרים. ר"ל נטיה אותן ללכת אחרי אלהים אחרים: (ה) וילך שלמה. על שלא מיחה בנשיו ההולכות מעלה עליו הכתוב כאלו הלך אחריהם: (ו) ולא מלא. לא השלים אחרי דבר ה' למחות בנשיו המחללות דברו: (ז) אז יבנה. ר"ל כאשר בניה לנשיו אז נחשב לו כאלו הוא בנה במה וגו': בהר. הוא הר הזיתים: (ח) וכן עשה וגו'. להעלים עין מכל נשיו הנכריות המקטירות וגו': (ט) פעמים. פעם בגבעון

השאלות

יא (ד—ז) איך יצוייר ששלמה החכם מכל האדם יאמין בזוה נתעה וילך אחרי הבלי אלהים אחרים, ואם כן עשה איך אמר שלא היה לבבו שלם כלבב דוד אביו, ואמר בנית אחרי באמר שהלך אחרי עשתרות וכו' שלא מלא אחרי ה' כדוד אביו, שמשמע שרק כדוד לא היה אבל לא שהיה עובד גלולים:

לב מ לכים

את לבו רק שבשנות עלומיו עוד עמד טעמו בו והיה ההטיה אל תטאים קלים, אבל: (ד) ויהי לעת זקנת שלמה גברה ההטיה עד שהטו את לבבו אחרי אלהים אחרים, ובאר הדבר שלא תחשוב שהוא עצמו עבד ע"ז ח"ו, רק שלא מיחה בנשיו שעבדו אלהים אחרים ובזה נתגלה שלא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו שאז היה אהבת ה' גוברת על אהבת נשיו והיה מגרש אותן מעל פניו: (ה) וילך שלמה ר"ל שהיה נראה כהולך אחריהם ומפרש איך התיחס דבר זה אליו, כי על ידי: (ו) שעשה הרע בעיני ה' במה שלא מלא אחרי ה' כדוד אביו שהיה מוסר נפשו על דבר ה' והוא לא כן עשה, כי: (ז) אז יבנה שלמה, שהבנין שעשו נשיו היה ברשותו ונקרא על שמו, כי היה הבנין בהר אשר על פני ירושלים, והיה זה לנשיו הצידוניות והעמוניות: (ח) וכן עשה לכל נשיו שלאלומיות ומואביות בנה במה כפי תועבותיהם, ובאר הדבר שלא תטעה ששלמה עצמו עבד תעתועים אלה רק שנשיו היו מקטירות ומזבחות לאלהיהן והוא לא מיחה בידיהן, והרי"א הוסיף ששלמה בחכמתו השיג מציאות הנבדלים ואמיתת מה שהם כפי שאפשר, והגיע מעלת ידיעתו לדעת עניני כחם והנהגתם בשפלים והדרכים והאמצעיים וההכנות הצריכות להוריד שפע כל שר ושר מהנבדלים על עמו ועל נחלתו, ובזקנתו הטו נשיו את לבבו לא לעבוד ע"ז חלילה כי אם ללמדן אופני עבודת אלהיהן, ודרכי ההכנות איך להוריד השפע מהרים העליונים הממונים על אומותיהן כדי להוריד השפע על אותם האומות, והיה זה עון גדול, אם העסק בידיעה זאת ועם שילמד אותה לנשיו שכבר נתגיירו, ומכ"ש בהכינו אותן לעשות זאת בירושלים אשר אוה ה' למושב לו, ולפי דבריו נכון יותר מ"ש וילך שלמה אחרי עשתרות, שהלך הליכות העיון בהמשכת השפע ממעל, אולם גם כפי הפשט הנה לדעת המכילתא לאו דלא יהיה לך אלהים אחרים קאי על קיום אליל בביתו אף שאינו עובדה, וכן כבר התבאר אצלי במק"א שבלאו דעשיית אליל עובר אף אם עשאה ע"י אחרים כמ"ש בת"כ פ' קדושים ואף אם עשאה ע"י עכו"ם, וא"כ אם נאמר ששלמה צוה לעשות כמ"ש אז יבנה, עבר בלאו, ואם בנו הנשים והוא החרים עבר על קיום אליל ברשותו, וכבר באמרו חז"ל (שבת דף נ"ו) שכל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה, הדבריהם מוכרחים מן הכתובים שאל"כ לא היה לו לומר שלא היה לבבו שלם עם ה' כלבב דוד אביו, ולא מלא אחרי ה' כדוד אביו, ואמר בפי' שנשיו היו מקטירות לא המלך עצמו: (ט) ויתאנף ה' בשלמה, מבואר

אצלי

יְהוָה בִּשְׁלֹמֹה כִּי־נָטָה לְבָבוֹ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּרְאָה אֵלָיו פַּעֲמָיִם׃ י וְצִוָּה אֵלָיו עַל־הַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי־לֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא שָׁמַר אֵת אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה לִשְׁלֹמֹה יַעַן אֲשֶׁר הָיְתָה־זֹּאת עִמָּךְ וְלֹא שָׁמַרְתָּ בְּרִיתִי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי עָלֶיךָ קָרֹעַ אֶקְרַע אֶת־הַמַּמְלָכָה מֵעָלֶיךָ וּנְתַתִּיהָ לְעַבְדֶּךָ׃ יב אַךְ־בְּיָמֶיךָ לֹא אֶעֱשֶׂנָּה לְמַעַן דָּוִד אָבִיךָ מִיַּד בִּנְךָ אֶקְרָעֶנָּה׃ יג רַק אֶת־כָּל־הַמַּמְלָכָה לֹא אֶקְרָע שֵׁבֶט אֶחָד אֶתֵּן לִבְנֶךָ לְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי וּלְמַעַן יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי׃ יד וַיָּקֶם יְהוָה ׀ שָׂטָן לִשְׁלֹמֹה אֵת הֲדַד הָאֲדֹמִי מִזֶּרַע הַמֶּלֶךְ הוּא בֶּאֱדוֹם׃

ויהי

ת"א הנראה אליו. ספר הזוהר פ' ויצא : אקרע את הממלכה. ס' הזוהר ס' בראשית : ודוד עבדי. סנהדרין כ"א: ויקם ה' שטן. שם ק"ו :

ע"ש (יא) זוה"ת ב עי"ש אגב"ר עם עי"ש : (יג) ספרי ואתחנן : (יד) תנחו' ויצא : קמ"ץ בז"ק

רש"י

מתוך שלא מיחה בנשיו נקראת על שמו : בהר אשר על פני ירושלים, הר הזיתים : (יא) אשר היתה זאת

מצודת דוד

ופעם אחר התפלתו אבל ביותר הפעמים דבר עמו ע"י נביא : (יא) ויאמר ה'. ע"י נביא אמר לו : (יג) שבט אחד. על בנימין יאמר שהוא נוסף על בני שבטו : ולמען ירושלים. לפי שנבחרה להיות בה בה"מ ובכדי להעמיד כל ענייני הבית על מכונו מהראוי הוא אשר ימלוך בה מלך מזרע בונה הבית להיות חכם וזריז במעשה אביו : (יד) הוא באדום. ר"ל

מצודת ציון

(יא) יען. בעבור : (יד) שטן. מקטרג להסית אנשי

השאלות

(יא—יד) מ"ש יען אשר היתה זאת עמך אין לו באור, למה בפסוק י"ב אמר למען דוד אביך ובפסוק י"ג אמר למען דוד עבדי מדוע לא יקרענה בימיו שהוא היה החוטא וראוי שיראו עיניו כידו לא שיענים את בנו :

לב מלכים

אלי שפעל אף הבא בהתפעל מורה על שכלה חרון אפו, כי על ע"ז באו לשונות של קצף וחרון אף כמ"ש הרמב"ם במורה, אולם פה נגזר העונש שבזה יצא החרון אף עד נכלה, ועז"א ויתאנף, וזה היה מגד כי נטה לבבו מעם ה' אלהי ישראל הנראה אליו פעמים : (י) וצוה אליו על הדבר הזה והדבר השמע מפי ה' בעצמו ועבר עליו בזה אין לו תרופה, כמ"ש חכמי לב בעונש הנביא שבא מבית אל שהכלו האכרי כי לא היה לו לַמרות דבר ששמע מאת ה' בעצמו, וז"ש שלא שמר את אשר צוה ה', ומ"ש הנראה אליו פעמים, והגם שדבר עמו ג' פעמים, הדבור השני (ו' י"א) לא נחשב, כי אז לא נראה אליו במחזה רק היה דבר ה' אליו (כמ"ש למעלה ט' ב'): (יא) יען אשר היתה זאת עמך ר"ל הגם שלא עברת ע"ז בפועל עברת על קיום אליל ברשותך ובירושלים, כי היתה הע"ז ברשותך ולא שמרת בריתי לבער הע"ז לכן קרוע אקרע את הממלכה ונתתיה לעבדך והיה העונש הזה מדה כנגד מדה כאשר עבדו הם את צבא השמים שהם עבדי האל והכירו הממלכה מהאל יתברך כן יסיר המלוכה ממנו אל עבדו, אולם באר לו שמ"ש קרוע אקרע הוא על הגזרה שנגזרה עליו עתה ושעוד בימי חייו נבא אחיה השלוני לירבעם ונתן לו עשרה קרעים שהם עשרה שבטים, ובכ"ז המעשה בפעל לא יהיה בימיו, וז"ש: (יב) אך בימיך לא אעשנה שגמר העשיה לא יהיה בימיך וזה למען דוד אביך, וזה יובן עפ"מ שבארתי שה' נתן המלכות לבנו של דוד בלא תנאי, רק לזרע זרעו של דוד נתנה המלכות בתנאי כמ"ש נשבע ה' לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי בטנך אשית לכסא לך, וזה היה בלי תנאי, שעז"א אמת לא ישוב ממנה, אם ישמרו בניך בריתי וכו' גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך, א"כ על בני בניו של דוד התנה תנאי שישמרו בריתו, וע"כ לא יכול לקרוע את המלכות בימיו, רק בימי בנו: (יג) רק את כל הממלכה לא אקרע וזה לא יהיה מגד שדוד הוא אביך שזה אינו מועיל רק לשלמה עצמו כנ"ל רק למען דוד עבדי מגד שהיה עבדי וכאלו כשמש נגדי, ולמען ירושלים אשר בחרתי כמ"ש גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך כי בחר ה' בציון, שע"י בחירת ציון ירצה שישאר כסא דוד שם שהוא בנה את ציון וכמ"ש בפי' תהלות שם : (יד) ויקם ה' שטן לשלמה הנה בהבטחת ה' לדוד אודות שלמה (ש"ב ז') אמר והקימותי את זרעך אחריך וכו' והכינותי את כסא ממלכתו על ישראל עד עולם אני אהיה לו לאב וכו' אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים וחסדי לא יסור ממנו וכו' ונאמן ביתך

וממלכתך

טו וַיְהִי בִּהְיוֹת דָּוִד אֶת־אֱדוֹם בַּעֲלוֹת יוֹאָב שַׂר הַצָּבָא לְקַבֵּר אֶת־הַחֲלָלִים וַיַּךְ כָּל־זָכָר בֶּאֱדוֹם׃ טז כִּי שֵׁשֶׁת חֳדָשִׁים יָשַׁב־שָׁם יוֹאָב וְכָל־יִשְׂרָאֵל עַד־הִכְרִית כָּל־זָכָר בֶּאֱדוֹם׃ יז וַיִּבְרַח אֲדַד הוּא וַאֲנָשִׁים אֲדֹמִיִּים מֵעַבְדֵי אָבִיו אִתּוֹ לָבוֹא מִצְרָיִם וַהֲדַד נַעַר קָטָן׃ יח וַיָּקֻמוּ מִמִּדְיָן וַיָּבֹאוּ פָּארָן וַיִּקְחוּ אֲנָשִׁים עִמָּם מִפָּארָן וַיָּבֹאוּ מִצְרַיִם אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־לוֹ בַיִת וְלֶחֶם אָמַר לוֹ וְאֶרֶץ נָתַן לוֹ׃ יט וַיִּמְצָא הֲדַד חֵן בְּעֵינֵי פַרְעֹה מְאֹד וַיִּתֶּן־לוֹ אִשָּׁה אֶת־אֲחוֹת אִשְׁתּוֹ אֲחוֹת תַּחְפְּנֵיס הַגְּבִירָה׃ כ וַתֵּלֶד לוֹ אֲחוֹת תַּחְפְּנֵיס אֵת גְּנֻבַת בְּנוֹ וַתִּגְמְלֵהוּ תַחְפְּנֵס בְּתוֹךְ בֵּית פַּרְעֹה וַיְהִי גְנֻבַת בֵּית פַּרְעֹה בְּתוֹךְ בְּנֵי פַרְעֹה׃ כא וַהֲדַד שָׁמַע בְּמִצְרַיִם כִּי־שָׁכַב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וְכִי־מֵת יוֹאָב שַׂר־הַצָּבָא וַיֹּאמֶר הֲדַד אֶל־פַּרְעֹה שַׁלְּחֵנִי וְאֵלֵךְ אֶל־אַרְצִי׃ כב וַיֹּאמֶר לוֹ פַרְעֹה כִּי מָה־אַתָּה

ת"א כי ששת חדשים. פסחים פ"ו בתרא כ"ס: והדד שמע. בתרא קי"ז. — חסר

ע"ש (טז) במד"ר וד ירוש' ר"ס א א תנחו' דברים סא"ל י"ז: (כא) קה"ר סדר ב:

רש"י

עמך. אשר ידעת שאתה עובר על מצותי: (טו) ויהי בהיות דוד את אדום. אז ויברח הדד מפני דוד ויואב: לקבר את החללים, שקברו להרוגים של אדום הוא שנאמר שם בספר (ש"ב ח' י"ג) ויעש דוד שם בשובו מהכות את אדום שהיו הכל מקלסין אותו איש חסיד שקובר את הרוגיו, וכן הוא אומר במלחמות גוג מגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם. וי"ת לקבר את החללים לאשלאה ית קטיליא לקחת את חליצתם: (יח) ולחם אמר לו. אמר למשרתיו כך וכך לחם תנו לו ליום: (יט) הגבירה. המלכה:

מצודת ציון

להלחם בו: (יט) הגבירה. המלכה: (כ) ותגמלהו. ענין הפרדת היונק משדי אמו כמו ביום הגמל (בראשית כ"א):

מצודת דוד

הוא מזרע המלך במלך באדום: (טו) את אדום. ר"ל באדום: בעלות יואב. כשעלה יואב שמה לקבור היה עם דוד לקבר החללים: ויך. ר"ל כי יואב הכה כל זכר באדום, ובעבור מרבית החלליהם היה דוד מקברם לרחמנות וחמלה: (יז) ויברח. אז ברח אדד והוא הדד: (יח) ויקמו ממדין. כי ברחו דרך מדין ומשם באו לפארן ולקחו עמהם אנשים משם ללכת למצרים במרבית אנשים להיות נראה בעיני פרעה לשר וגדול: ויתן. פרעה נתן־לו בית לשבת בו ואמר לתת לו לחם מאכלו ואף נתן לו ארץ לנהלה: (כ) בית פרעה. בבית פרעה: בתוך בני וגו'. להיות מגודל עמהם ודומה להם: (כא) אל ארצי. כי חשב לאסוף אנשים ללחום בישראל בשמעו שמת המלך ושר הצבא המכים באדום וגלו עמהם את הגבורה מישראל: (כב) כי מה אתה. ר"ל וכי מה

לב מלכים

וממלכתך עד עולם, הודיעו שהגם שמלכות בני בניו תלוי בתנאי, בכ"ז אם בנו יעוה את דרכו יוכיחהו ה' להחזירו למוטב ע"י שבט אנשים ונגעי בני אדם, ובזה תתקיים המלכות גם בידי בני בניו עד עולם, וע"כ הגם שנגזר ע"י חטא שלמה לקרוע הממלכה מיד בנו בכ"ז חשב מחשבות שלא יקרע את כל הממלכה ע"י שהקים שטן לשלמה והוכיחהו בשבט אנשים עד שהתנחם על מעשיו, ועי"כ נשאר ניר לדוד ושבט אחד למלכות בנו כמ"ש ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם, והשטן האחד היה הדד האדומי והיה מזרע המלוכה של אדום: (טו—טז) ויהי בהיות דוד את אדום בספר שמואל ובד"ה אמר שהכה את אדום ח"י אלף וישם באדום נציבים. משמע שהשאיר מהם פליטה, וכפי זה נראה שתחלה שם עליהם נציבים אולם בלכת יואב לקבר את החללים מרדו בו שנית ואז הכרית כל זכר באדום כדין מורדים, ולתכלית זה ישבו שם ששה חדשים להכרית הנשארים והנסתרים: (יז—יח) ויברח, ואז ברח הדד ואנשים אתו ועברו דרך מדין ופארן ומשם נתחברו אליו אנשים רבים, ועי"כ נראה בעיני פרעה שר וגדול, ונתן לו בית והבטיחו לו לחם שנה בשנה וגם נתן לו ארץ להיות מושל עליה: (יט) וימצא אח"כ מצא חן עד שנשא אחות אשת פרעה ובנו נחשב כבן מלכים ונתגדל בין בני פרעה, והגם שהיה לו כל הכבוד הזה, בכ"ז: (כ) כאשר שמע שמת יואב ודוד אינגו שאל רשות לשוב אל ארצו להגקם מישראל. אולם כ"ז שהלך שלמה בדרכי ה' לא יכול להרים ראש, אולם עתה שחטא שלמה:

חָסֵר עִמִּי וְהִנְּךָ מְבַקֵּשׁ לָלֶכֶת אֶל־אַרְצֶךָ וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי שַׁלֵּחַ
תְּשַׁלְּחֵנִי׃ כג וַיָּקֶם אֱלֹהִים לוֹ שָׂטָן אֶת־רְזוֹן בֶּן־אֶלְיָדָע אֲשֶׁר בָּרַח
מֵאֵת הֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ־צוֹבָה אֲדֹנָיו׃ כד וַיִּקְבֹּץ עָלָיו אֲנָשִׁים וַיְהִי
שַׂר־גְּדוּד בַּהֲרֹג דָּוִד אֹתָם וַיֵּלְכוּ דַמֶּשֶׂק וַיֵּשְׁבוּ בָהּ וַיִּמְלְכוּ
בְּדַמָּשֶׂק׃ כה וַיְהִי שָׂטָן לְיִשְׂרָאֵל כָּל־יְמֵי שְׁלֹמֹה וְאֶת־הָרָעָה
אֲשֶׁר הֲדָד וַיָּקָץ בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ עַל־אֲרָם׃ כו וְיָרָבְעָם בֶּן־נְבָט
אֶפְרָתִי מִן־הַצְּרֵדָה וְשֵׁם אִמּוֹ צְרוּעָה אִשָּׁה אַלְמָנָה עֶבֶד לִשְׁלֹמֹה
וַיָּרֶם יָד בַּמֶּלֶךְ׃ כז וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־הֵרִים יָד בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּנָה

ת"א ירבעם וגו'. סנהדרין ק"א ק"ג : וזה הדבר. שם : בטעם פסיק ודגש את

ע"ש (כג) שהש"ר א א: (כה) שם : (כו) רו"ר א ב ויק"ר לב אגב"ר ה: (כז) ספרי ברכה:

רש"י

(כא) כי שכב דוד. דוד שמת מיתת עצמו נאמרה בו שכיבה יואב שנהרג נאמרה בו מיתה. ד"א דוד שהניח בן הגון ממלא מקומו נאמרה בו שכיבה יואב שלא הניח בן הגון ממלא מקומו לא נאמרה בו שכיבה כי אם מיתה: (כג) ויקם אלהים לו שטן. לשלמה וזה הוא שאמר נתן הנביא לדוד (ש"ב ז' י"ד) אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים: (כה) ואת הרעה אשר הדד. עם הרעה שעל ידי הדד היתה גם זו של רזון: (כו) וירם יד במלך. הוכיחו ברבים: (כז) וזה הדבר. אשר הוכיחו עליו, שלמה בנה את המלוא ובבנין זה סגר את פרץ עיר דוד שהיה הפרץ אחורי המלוא אמר לו הניח פרץ פרצות בחומה ליכנס בו עולי רגלים ואתה גדרת אותם לעשות אנגריא לבת פרעה להושיב שם עבדיה ומשרתיה: (כח) וירא שלמה את הנער. קודם לכן: כי עושה מלאכה הוא. מהיר במלאכתו וזריז: לכל סבל בית יוסף. לכל משקי מיסין דבית יוסף מנשה

מצודת דוד / מצודת ציון

אתה חסר בהיותך עמי בהמיה ומדוע תבקש ללכת אל ארצך : (כד) גדוד. חיל אנשים : (כה) ויקץ מאס כמו
(כד) בהרג. בעת שהרג דוד חיל הדדעזר ברח אז רזון
וקבץ אליו אנשים ויהי להם לראש ובשוב הדד לארצו הלך גם הוא ואנשיו אל דמשק וישבו בה והיה דעתו להתחבר עם הדד ולהלחם בישראל: (כה) כל ימי שלמה. מעת שברח עד יום מותו : ואת הרעה. ר"ל רעתו של רזון היתה עם הרעה אשר עשה הדד כ"א היה לבדו לא היה יכול לו : ויקץ. מאס בישראל ולא אבה שימשלו עוד בארם כאשר מאז שעם דוד נציבים בארם כמ"ש בש"ב : וימלך. ומלך הוא בארם ולא נציב מלך מישראל : (כו) אפרתי. משבט אפרים : וירם יד. מרד בו בעוד היה עבד לו : (כז) וזה הדבר. ר"ל בדבר הזה מרד במלך אשר גינה מעשיו בפרסום ואמר שלמה בנה את המלוא ודוד הלא הניחו פנוי להתאסף בו לעת הצורך : סגר וגו'. ר"ל מאז היתה פרוצה חומת עיר דוד לבאת ולצאת בה אל המלך להגיש אליו דברי ריבותם והנה שלמה סגר הפרצה כאלו אינו חושש לעשות משפט

השאלות

עז—כה) אחר שהרץ ענשו בקריעת המלכות למה הוסיף להקים לו שטן, מתחיל לספר שהקים את הדד לשטן ולא ספר כלל במה השטין אותו, ובפסוק כ"ג הוצ"ל ויקם אלהים לו עוד שטן, וגם מדוע

לב מלכים

(כג) ויקם אלהים לו שטן, רצה לומר שהקים שטן שיתחבר לו היינו אל הדד שעל ידו יקים הדד את מזימת לבו, והוא את רזון בן אלידע שהוא לא היה לו איבה על ישראל, כי בהפך השיג טובה על ידם כי הוא ברח מאת הדרעזר מלך צובה ארוניו : (כד) ויקבץ עליו אנשים וכו' בהרג דוד אותם וע"י שדוד הרג את חיל הדרעזר ע"כ מצא חיל לקבץ עליו אנשים ולהיות שר גדוד, ואם לא היה דוד הורג אותם היה בורח ונרדף מאדוניו וא"כ השיג טובה ע"י דוד, אולם עתה התחבר הדד עם רזון בן אלידע וילכו דמשק וימלכו בדמשק, שע"י עזר הדד מלך בדמשק, או שמלכו שניהם הדד ורזון : (כה) ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה היינו ימי שלמה הנשארים מעת זקנתו בהטאו לה' עד יום מותו, ואת הרעה אשר הדד ר"ל הגם שרזון לא היה נוטר שנאה לישראל, התחבר אל זה הרעה של הדד שהוא השיג רע מישראל ונטר שנאה עליהם והשתתף רזון ברעה זו, להיות גם הוא צורר להם, והנה ארם היה נושא מנחה לדוד כמו שנזכר בספר שמואל וכן לשלמה, והם סבבו שארם ימרדו בשלמה, ועי"כ ויקץ בישראל, כי נעשה אגר ביניהם, ועי"כ וימלך על ארם שאחר שירא מפני שלמה שילחם עמהם קבלוהו כולם למלך ללחום מלחמותיהם ולהגן עליהם כי תחלה מלך רק על דמשק לבדו : (כו) וירבעם עוד העמיד לו שטן מבית ישראל, והגם שהיה בן אשה אלמנה והיה עבד לשלמה נכנע תחתיו הרים יד במלך ר"ל שמרד בו וקשר עליו קשר : (כז) וזה הדבר אשר הרים יד במלך, ר"ל זה היה הסבה שהי' בכחו להרים יד הגם שעלה כשורש מארץ ציה, כי נתגדל

והיה

את־המלוא סגר את־פרץ עיר דוד אביו: כח והאיש ירבעם גבור חיל וירא שלמה את־הנער כי־עשה מלאכה הוא ויפקד אתו לכל־סבל בית יוסף: כט ויהי בעת ההיא וירבעם יצא מירושלם וימצא אתו אחיה השילני הנביא בדרך והוא מתכסה בשלמה חדשה ושניהם לבדם בשדה: ל ויתפש אחיה בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה שנים עשר קרעים: לא ויאמר לירבעם קח־לך עשרה קרעים כי כה אמר יהוה אלהי ישראל הנני קרע את־הממלכה מיד שלמה ונתתי לך את עשרה השבטים: לב והשבט האחד יהיה־לו למען עבדי דוד ולמען ירושלם העיר אשר בחרתי בה מכל שבטי ישראל: לג יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי צדנין לכמוש אלהי מואב ולמלכם אלהי בני־עמון ולא הלכו בדרכי לעשות הישר בעיני וחקתי ומשפטי כדוד אביו: לד ולא אקח את־כל־הממלכה

מידו

ת"א ויהי בעת־וגו'. שם ק"ב: ע"ש (כט) זוה"ח כי א' שוה"ט ה: (ל) רו"ר ז: (לג) ויק"ר ב' אותיות דר"ע ט:

מצודת ציון

הפעם: (כח) כי עשה מלאכה הוא. ר"ל שהוא מהיר וזריז במעשיו: ויפקד אתו. מאז עד לא הרים בו יד מינהו על סבל בית יוסף ר"ל לגבות מהם המס: (כט) ויהי בעת ההיא. כאשר מינהו ויצא מירושלים ללכת לגבות המס: והוא. על אחיה השילוני חוזר: ושניהם לבדם. ולא היה שם מי לגלות הדבר אשר יעשה: (ל) שנים עשר קרעים. ר"ל י"ב חתיכות או קרעים ממש וכי"ב קרעים יש י"ג חתיכות ונתן לירבעם י"א חתיכות ובהם עשרה קרעים לרמז על עשרה שבטים ובידו נשאר ב' חתיכות ובהם קרע אחד לרמז שבטו יהודה ישאר למלכות בית דוד ושבט בנימין נכלל בשבט יהודה והיו טפלים להם והלוים הלא יבואו בין כל שבטי ישראל ולא יחשבו כלל: (לא) קח לך וגו'. להיות לאות ולסימן: (לג) אשר עזבוני. ר"ל הניח את נשיו לעזוב אותי ולהשתחוות לעבודת גילולים: ולא הלכו בדרכי. לא לימד אותן ללכת בדרכי וגו' כאשר עשה דוד אביו: (לד) את כל הממלכה. ר"ל שום דבר מן הממלכה לא אקח מידו ודוגמתו לא תעשה כל

מצודת דוד

קלתי בחיי (שם כ"ז): (כח) ויפקד. ענין מנוי והזכרות כמו מאז הפקיד אותו (שם ל"ט): סבל. משא המס: (ל) ויתפש. ואחז: (לד) אשיתנו. אשימנו כמו אשית בישע (תהלים י"ב):

השאלות

השטינו רזון לא נודע, ומ"ש ואת הרעה אשר הדד אין לו פירוש. ומ"ש ביואב הכרית כל זכר באדום סותר למ"ש (ש"ב ח') ששם באדום נציבים:

(כז) פי' המפרשים שמ"ש שלמה בנה את המלוא הם דברי בזיון שאמר ירבעם לשלמה דחוק מאד, וכי לא היה לו לבזות אותו על שלקח נשים נכריות ובנה להן במות, לא כן סגירת פרצות העיר היא לטובת העיר כל יכבשה אויב ויעלה בפרצותיה.

(לד) הלא מיד שלמה לא לקח כלל והיה מלך כל ימי חייו, ואיך אמר ולא אקח את כל הממלכה כי נשיא אשיתנו:

לב מלכים

והיה לו אומץ לב על ידי שני ענינים, א] **שלמה** בנה את המלוא שהיו בניינים גדולים רחבי ידים וגם סגר את פרץ עיר דוד אביו היינו שבנה חומות ירושלים שהיו מפורצים (כנ"ל ט' ט"ו): (כח) **והאיש ירבעם גבור חיל** והיה עוסק במלאכת הבניינים האלה עם הבונים, ואז הכיר בו שלמה **וירא כי עושה מלאכה הוא**, ואז נשא חן בעיניו **ויפקד אתו לכל סבל בית יוסף**, כי כל השבטים נתנו מס ועזרו בבניינים אלה, בפרט בבנייני ירושלים שהיתה מוטלת על כל השבטים, ויפקד אותו המלך על סבל בית יוסף לגבות המס משבטו כי היה משבט אפרים, ולהשגיח על המלאכה שהיתה נעשית מחלק בית יוסף, וזה היה הסבה הראשונה שנתגדל להיות פקיד על סבל שבטו, והיה שר ופקיד המלך: (כט) **ויהי בעת ההיא** ועוד התחבר לזה האומץ שהשיג ע"י נבואת אחיה השלוני שאמץ את לבבו ע"י נבואתו, ועי"ז מלא את לבבו להרים יד במלך: (ל) **ויקרעה** חז"ל נחלקו בזה אם קרע שלמת אחיה או שלמת ירבעם, ומבואר אצלנו שדבר הנבואה שתבא עמה איזה פעולה היא מוכרחת להתקיים ולא תבוטל בשום אופן וכמה שקרע הבגד נחרץ הדבר מבלי השנות ואף אם ישוב שלמה בתשובה: (לב) **למען עבדי דוד** כנ"ל פסוק י"ג: (לד) **ולא אקח** ר"ל הגם שקרעתי הממלכה מידו ר"ל שגזרתי עליו

של

מידו כי | נשיא אשתנו כל ימי חייו למען דוד עבדי אשר בחרתי אתו אשר שמר מצותי וחקתי: לה ולקחתי המלוכה מיד בנו ונתתיה לך את עשרת השבטים: לו ולבנו אתן שבט־אחד למען היות־ניר לדויד־עבדי כל־הימים | לפני בירושלם העיר אשר בחרתי לי לשום שמי שם: לז ואתך אקח ומלכת בכל אשר־תאוה נפשך והיית מלך על־ישראל: לח והיה אם־תשמע את־כל־אשר אצוך והלכת בדרכי ועשית הישר בעיני לשמור חקותי ומצותי כאשר עשה דוד עבדי והייתי עמך ובניתי לך בית־נאמן כאשר בניתי לדוד ונתתי לך את־ישראל: לט ואענה את־זרע דוד למען זאת אך לא כל־הימים: מ ויבקש שלמה להמית את־ירבעם ויקם ירבעם ויברח מצרים אל־שישק מלך־

ע"ש (לו) אוכ"ר בפתוחה: האי נח

רש"י

מצרים ואפרים לפי שמשבט אפרים היה: (לו) ניר. ממשלה. וניר לשון עול: (לט) אך לא כל הימים. כי לימות המשיח תשוב המלוכה אליו. ובסדר עולם מצאתי ואענה את זרע דוד למען זאת כנגד שלשים ושש שנה שנתחתן שלמה את בת פרעה שנאמר בשנה הרביעית למלכו וכנגדו נגזרה גזרה על מלכות בית דוד ליחלק וראויה היתה המלוכה לחזור בימי אסא בשנת שש עשרה למלכו אלא שקלקל לשלוח שוחד למלך ארם ולא סמך על הקדוש ברוך הוא והוא שנאמר בדברי הימים (ב' ט"ו י') בשנת שלשים ושש למלכות אסא בנה בעשא את הרמה וא"א שהרי אסא קבר את בעשא בשנת כ"ו למלכותו אלא ע"ז שנה שלו הוא קורא שלשים ושש שהן סוף שלשים ושש לחלוקת המלכות והגיד הכתוב שבאותה שנה קלקל אסא. אך לא כל הימים אלא ל"ו שנה:

מצודת דוד

מלאכה (שמות כ') ור"ל שום מלאכה: כי נשיא אשתנו. כל ימיו אשים אותו לנשיא על כל ישראל כאשר הוא עתה: (לו) ניר. ר"ל מלך מושל וכה"א ערכתי נר למשיחי (תהלים קל"ב) ויקרא המלך כן על שם שמשפיע ומאיר ובאורו נראה אור: לדוד עבדי. להיות מזרעו מלך מושל: (לז) בכל אשר תאוה נפשך. ר"ל למשול ממשל רב: (לח) בית נאמן. בית מלכות מתקיימת: (לט) ואענה. גמס שאקח מידם עשרת השבטים: למען זאת. על שסרח שלמה: אך לא כל הימים. כי בימי המשיח תשוב כל המלוכה לזרע דוד: (מ) להמית וגו'. בעבור שהרים בו יד ומתחלה רמז להזכיר הסיבה אשר בעבורה נתנשא ירבעם להרים יד במלך: אל שישק.

מצודת ציון

(לו) ניר. כמו נר: (לח) נאמן. מתקיים כמו ונאמן ביתך (ש"ב ז'): (לט) ואענה. מלשון עינוי ויסורין:

השאלות

(לז) מז"ש ומלכת בכל אשר תאוה נפשך, הלא אם יאוה למלוך גם על שבט יהודה לא ימלוך כפי מאויי נפשו:

לב מלכים

שלא תשאר בידו לא אקח את כל הממלכה בפועל מידו ור"ל אף מקצת הממלכה (כמו כל הלב וכל דם לא תאכלו) אך הקריעה היא לענין שלא יורישנה לבניו כי רק נשיא אשיתנו כל ימי חייו שהנשיא אינו מורים הנשיאות לבניו, ומזה הגד שהוא לא יורים אותה לבנו אינו עוד מלך (שהמלכות ירושה לבניו) רק נשיא, וזה למען דוד עבדי (כנ"ל פסוק י"ג): (לה) ולקחתי אבל מיד בנו אקחנה בפעל: (לז) ומלכת בכל אשר תאוה נפשך א"ל תנאי אל המלוכה שטרם ימלוך על העם ימלוך על עצמו, אם ימלוך על כחות נפשו ותאוותיו שיכנעו תחת משמעת השכל אז הוא הראוי למלוך על העם, כמ"ש הכוזרי וז"ש אם תמלוך ותמשול בכל אשר תאוה נפשך להכניע תאוות נפשך אז והיית מלך על ישראל: (לח) והיה אם נוסף לזה תשמע את כל אשר אצוך ולא תהיה כשאול שהתחכם לעשות כפי שכלו רק תשמור כפי מצות ה' ע"י נביא וכפי חקי התורה ומצותיו כאשר עשה דוד עבדי שלא נמשך אחר שכלו: (לט) ואענה את זרע דוד שיהיו מעונים ר"ל נכנעים לפניך וזה יהיה בעבור זאת שלא שמרו מצות ה' (כנ"ל סל"ג), אך לא כל הימים כי יהיו ימים שיתחזקו מלכי יהודה ולא יהיו מעונים לפני מלכי ישראל, וגם רמז שיבא עת באחרית הימים שתשוב המלוכה כולה לבית דוד: (מ) ויבקש אחר הדבר הזה הרים ירבעם יד במלך, ויבקש שלמה להמיתו ויברח אל שישק, שפרעה שהתחתן

מצרים ויהי במצרים עד־מות שלמה: מא ויתר דברי שלמה וכל־אשר עשה וחכמתו הלוא־הם כתבים על־ספר דברי שלמה: מב והימים אשר מלך שלמה בירושלם על־כל־ישראל ארבעים שנה: מג וישכב שלמה עם־אבתיו ויקבר בעיר דוד אביו וימלך רחבעם בנו תחתיו:

יב א וילך רחבעם שכם כי שכם בא כל־ישראל להמליך אתו: ב ויהי כשמע ירבעם בן־נבט והוא עודנו במצרים אשר ברח מפני המלך שלמה וישב ירבעם במצרים: ג וישלחו ויקראו־לו ויבאו ירבעם וכל־קהל ישראל וידברו אל־רחבעם לאמר: ד אביך הקשה את־עלנו ואתה עתה הקל מעבדת אביך הקשה

מצודת ציון עמ"ש שכל"ל המלך שלמה. ויבא ק' מצודת דוד

יב (ד) עלנו. אמר במשל מעול המונח בצואר הבהמה: לא זהו שנשא שלמה בתו: (מא) וכל אשר עשה. מלבד מעשיו הנזכרים פה: על ספר וגו'. ספר מיוחד היה לאשר יסופר בו כל דברי שלמה:

יב (א) כי שכם וגו'. בחשבם אשר בירושלים בהיותו מקומו יתחזק למלוך מבלי למלאות שאלתם: (ב) כשמע. אשר מת שלמה אויבו: והוא עודנו. כשהיה עוד במצרים: וישב. ע"ז ישב במצרים ולא חזר מעצמו: (ג) וישלחו. זקני העדה שלחו אחריו ללכת עמהם אל רחבעם להיות הוא ראש המדברים על כי ידעו בו שלא ישים למולו יד לפה וכאשר החל להרים יד בשלמה: (ד) הקשה את עלנו. לכלכל בני ביתו הרב ומרכבות הסוסים: ואתה עתה. ר"ל אבל אתה הואיל ואינך בגודל מעלת אביך אשר באו לראות פניו מאפסי ארץ וא"כ מה לך להרבות באנשי בית וסוסים עזוב אותם והקל עולנו:

השאלות

(מב) מ"ש מלך בירושלים הוא מיותר מי לא ידע שהיה בירושלים:

יב (א) למה התקבצו להמליכו בשכם לא בירושלים עיר המלוכה:

(ב—ג) פה משמע שירבעם נשאר יושב במצרים ושם קראו לו ממצרים, ובד"ה אמר שבא ממצרים ואז שלחו וקראו לו:

(ד) למה פתחו בעול לבד וסיימו בעבודה ובעול והיל"ל אביך הקשה את עולנו והכביד עבודתנו, ומז"ש ואתה עתה:

לב מלכים

שהתחתן עם שלמה את כבר ומלך זה היה שונא לבית שלמה שלכן עלה על רחבעם: (מא) ויתר דברי שלמה עמ"ש בפי' ד"ה: (מב) והימים אשר מלך שלמה בירושלים בא להבדיל בינו לבין דוד אביו שמלך ג"כ ארבעים שנה, אבל דוד לא מלך כל הארבעים שנה בירושלים ולא על כל ישראל כי שבע שנים מלך בחברון ורק על יהודה אבל שלמה מלך כל הארבעים בירושלים ועל כל ישראל:

יב (א) וילך רחבעם ספר הכתוב איך נתקיים נבואת אחיה השלוני, כי באמת עת מלך שלמה זכה רחבעם במלכות ולא הי' צריך משיחה והמלכה, שאין מושחין מלך בן מלך כמ"ש חז"ל בהוריות ובכריתות, וכמ"ש וימלוך רחבעם בנו תחתיו, אך ישראל בקשו תואנה ובאו להמליכו, שבזה הודיעו לו שעדן אינו מלך עד ימליכוהו ברצונם ועד יקיים התנאים שיתנו עמו, ולכן באו לשכם לא לירושלים שמשם יתחזק ע"י בית יהודה שבטו אבל שכם היתה לראש יוסף ומתנגדת ליהודה כמ"ש וימאס באהל יוסף וכו' ויבחר בדוד עבדו, וזה היה סבה ג"כ שבחרו את ירבעם שהיה משבט יוסף שילך בראשם: (ב—ג) וישב ירבעם במצרים ובד"ה (י' ב') כתוב וישב ירבעם ממצרים וישלחו ויקראו לו, ושניהם מתאימות, תחלה עת שמע הדבר לא חזר ממצרים כי לא ידע תוכן הדברים וחשב שבאו להמליכו ולחזק מלכותו, ונשאר במצרים, ואז שלחו וקראו לו שישוב ממצרים ובודאי הודיעו לו מה שבלבם, וזה הנזכר פה ששלחו וקראו לו ממצרים, ואז וישב ירבעם ממצרים כמ"ש בד"ה, (ופה לא הזכיר מה שקראו לו ממצרים כי שם קצר בקורות מלכי ישראל ופה לא הזכיר מה שקראוהו שנית אחר שבא ממצרים שזה נכלל במ"ש ויבא ירבעם וכל זקני ישראל): (ד) אביך הקשה את עולנו העול הוא המכריח את השור אל העבודה, וזה המשל אל מה שמשתרר ביד חזקה ומעניש בעונשים קשים לממרה מצותיו, וידוע שיש שני מיני ממלכות, א] ממלכה מוגבלת, שאין המלך יכול לעשות דבר רק עפ"י הסכמת העם ונבחריהם וע"פ נמוסי המדינה וכן אינו יכול להכביד עליהם עבודה ומסים בלא דעתם, ויש ממלכה בלתי מוגבלת שהמלך משתרר לבדו כחפצו ויכול להעמיס עליהם עבודה ומסים כפי שירצה מבלי לשאול דעתם כי כולם עבדיו, ויכריחם לעבוד עבודתו ע"י שיכביד העול דהיינו שיקצוב עונשים קשים ומרים להבלתי שומע בקולו, ותחלת התהוות מלכות ישראל

וּמֵעֻלּוֹ הַכָּבֵד אֲשֶׁר־נָתַן עָלֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ׃ ה וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לְכוּ־עֹד שְׁלֹשָׁה יָמִים וְשׁוּבוּ אֵלָי וַיֵּלְכוּ הָעָם׃ ו וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם אֶת־הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר־הָיוּ עֹמְדִים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה אָבִיו בִּהְיֹתוֹ חַי לֵאמֹר אֵיךְ אַתֶּם נוֹעָצִים לְהָשִׁיב אֶת־הָעָם־הַזֶּה דָּבָר׃ ז וַיְדַבֵּר אֵלָיו לֵאמֹר אִם־הַיּוֹם תִּהְיֶה־עֶבֶד לָעָם הַזֶּה וַעֲבַדְתָּם וַעֲנִיתָם וְדִבַּרְתָּ

וידברו ק׳ אליהם

ת״א וילך ירבעם. סנהדרין שם: וויעץ המלך. פקודה שער מד: וידברו אליו. הוריות ג׳:

מצודת דוד

(ה) לכו עד. ר״ל לכו להליכם והתעכבו עוד שלשה ימים ואח״ז שובו אלי: (ז) תהיה עבד. ר״ל תדבר בהכנעה כעבד: ועבדתם ועניתם. תעבוד אותם בדברי הכנעה ותשיב להם על שאלתם דבר הראוי ועוד תוסיף לדבר דברים טובים

מצודת ציון

(ו) את פני. לפני: (ז) ועניתם. מלשון עניה ותשובה:

השאלות

(ו יח) למה בפסוק ו׳ אמר איך אתם נועצים, ובפסוק ט׳ אמר מה אתם נועצים, תחלה אמר להשיב את העם הזה דבר ואח״כ אמר ונשיב דבר את העם, שמשמע שגם הם ישיבו, והקדים מלת דבר, מ״ש

לב מלכים

בימי דוד היתה ממלכה מוגבלת, ושלמה התחזק למלוך בעצמו ממלכה בלתי מוגבלת, ולכן נתן עליהם עול קשה שכל הממרה פיו יומת אף שיצוה דברים הבלתי נאותים לטובת הכלל, ועי״ז היה לו כח להכביד העבודה, וז״ש אביך הקשה את עולנו ר״ל שהקשה מעצמו שלא כמשפטי המלוכה ואחר שהיה שלא כדין, לכן אתה עתה ר״ל הגם שהיינו מוכרחים לשתוק בימי שלמה. א] מצד מעלתו שהיה מושל ממשל רב, ב] מצד שמלך כבר ולא יכלנו למרוד בו, אבל אתה שאיך שלמה, ועתה שעדיין אינך מלך, צריך אתה להאסר במשפטי התנאים, א] הקל מעבודת אביך שהוא רוב המס, שיהיה ביניהו תנאים מוגבלים עד כמה תכבד העבודה, ב] לבל תשנה אח״כ, הקל ג״כ מעולו הכבד שיהיה ממלכתך מוגבלת תחת נבחרי העם וחוקי המדינה, ונשנו הטעם אשר נתן עלינו אחר שנתנו ביד חזקה ושלא כדין: (ה) ויאמר אליהם לכו עוד שלשת ימים יש בזה שני ציויים, א] שילכו עתה ויניחו בקשתם עד שלשה ימים, ב] שאחר שלשה ימים ישובו, שבזה מה שיבואו בבית אינו נגד כבודו אחר שצוה להם לבא, ועז״א ושובו אלי: (ו) ויועץ המלך עד הנה קראו רחבעם כי העם לא החזיקו אותו למלך, אבל הוא בעצמו החזיק את עצמו כמולך מעצמו, ובלתי צריך להמלכת העם ולמלאות בקשתם, ובהשקפה זאת התיעץ עם הזקנים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו שהוא החזיק מלכות בלתי מוגבלת, והם היו העומדים לפניו ויועציו וידעו איך התחזק במלכות כזה והתחבולות אשר עשה בזה, וז״ש איך אתם נועצים ולא אמר כמ״ש אח״ז מה אתם נועצים, שמלת מה, היא שאלה על גוף העצה אם למלאות בקשת העם אם לא ועי״ז לא התיעץ כלל, כי החליט בדעתו שלא ימלא שאלתם רק יתחרר בממלכה בלתי מוגבלת, רק רצה להתיעץ באיזה אופן ידחם מעל פניו, אם בדברים רכים, אם ברמאות, אם בדברים קשים ומפחידים, וז״ש איך אתם נועצים להשיב לעם הזה דבר ולקמן אומר להשיב דבר לעם הזה כי פה לא היה העצה על הדבר עצמו, שבזה היתה הסכמתו מוחלטת שלא ימלא רצונם, רק איך ישיב לעם הזה שהם מורדים וממרים ובאיזה אופן יסדר דבריו: (ז) וידברו אליו לאמר יפה אמרו הז״ל ע״ז סתירת זקנים בנין, הם יעצוהו בהשכל ודעת מאד לסתור ע״מ לבנות, אמרו אליו שאם ישרב מלמלא בקשתם הלא ימרדו בו וימליכו את הטוב בעיניהם, ואם יתחיל להתפשר עמהם עד כמה תהיה תוקף ממשלתו והמסים והעבודה, אז גם הם יעיזו פנים לבקש דברים רבים, ויאסרוהו בשבועת אלה ובחוקים קבועים לא יוכל להפרם, אבל העצה הוא שיבטיח להם יותר מאשר רוצים כי ישיב להם שהעם אינם עבדי המלך רק הוא עבד העם, והוא צריך לעשות רצונם, באופן שישים בקשתם זאת כדבר קטן וכדבר שהשכל מחייבו מעצמו, ובזה ירויח, א] שירף רוחם מדבר ומבקש עוד כי יתן להם יותר מאשר שאלו, ב] שכאשר יקטין את הדבר ימליכוהו סתם ולא ישביעוהו ולא יעשו ע״ז חוקים קבועים, ואחר שימלוך אז יתחרר כהפצו והם לא יוכלו למרוד כי יירלאו מפניו, וז״ש אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם ר״ל זאת תהיה התשובה שאתה עבד להם, ובזה לא יעשו עוד תנאים וחוקים, רק ועניתם ודברת אליהם דברים טובים וזה יספיק להם ויניחו מרוגזם, ובד״ה כתוב אם תהיה לטוב להעם הזה ורציתם, שם באר שיאמר להם שהוא רק לטובת העם הזה לא לטובת עצמו ורק למלא רצונם, ורצונו בעל מפני רצונם, ובזה והיו לך עבדים כל הימים כי תאחר מלכותך בלתי מוגבלת, ואמרו בדיוק אם היום תהיה ר״ל שלא תמתין עד ג׳ ימים רק היום שקרא אותם ותשיב להם שאתה עבד להם, שיהיה נראה להם שהוא דבר פשוט אצלך בלי צורך להתיעץ

אֲלֵיהֶם דְּבָרִים טוֹבִים וְהָיוּ לְךָ עֲבָדִים כָּל־הַיָּמִים׃ ח וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲצַת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר יְעָצֻהוּ וַיִּוָּעַץ אֶת־הַיְלָדִים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ אֲשֶׁר הָעֹמְדִים לְפָנָיו׃ ט וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מָה אַתֶּם נוֹעָצִים וְנָשִׁיב דָּבָר אֶת־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלַי לֵאמֹר הָקֵל מִן־הָעֹל אֲשֶׁר־נָתַן אָבִיךָ עָלֵינוּ׃ י וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו הַיְלָדִים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ לֵאמֹר כֹּה־תֹאמַר לָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ לֵאמֹר אָבִיךָ הִכְבִּיד אֶת־עֻלֵּנוּ וְאַתָּה הָקֵל מֵעָלֵינוּ כֹּה תְּדַבֵּר אֲלֵיהֶם קָטָנִּי עָבָה מִמָּתְנֵי אָבִי׃ יא וְעַתָּה אָבִי הֶעְמִיס עֲלֵיכֶם עֹל כָּבֵד וַאֲנִי אֹסִיף עַל־עֻלְּכֶם

ת"א אמר אליהם. עקודה שער מ"ד: אבי

רש"י

יב (י) קטני עבה. אצבע קטנה שלי: (יא) עקרבים. אושגלנטי"ר בלעז שעוקצין כעקרב:

מצודת ציון

(יא) העמיס. ענין הטענת משא כמו ויעמוס איש על חמורו (בראשית מ"ד): יסר. מל' יסורין, והכאה: בשוטים.

מצודת דוד

מאשר לא שאלו הם: יהיו לך. ואז יהיו לך לעבדים לעולם כי תמלוך בכל אשר תאוה נפשך: (ח) ויעזב. כי לא ישרם בעיניו: גדלו אתו. יחד מקטנותם: אשר העמדים. אשר היו העומדים לפניו: (י) קטני. אצבעי הקטנה עבה היא ממתני אבי ר"ל אהיה עוד במעלה יותר מאבי: (יא) ועתה.

השאלות

ויעזוב וכו' אשר יעצוהו, מלת אשר יעצוהו מיותר, ולמה כפל אשר גדלו אתו אשר העומדים לפניו, מ"ש כה תאמר אל העם הזה, כה תדבר אליהם הוא כפל לשון, ואיך יאמר קטני עבה ממתני אבי, שמבזה כבוד אביו, והכל יודעים כי כאין נחשב נגד אביו החכם מכל האדם:

לב מלכים

להתיעץ ולחשוב עליו, ובזה תעור עיניהם פתאום וימליכוך בלא תנאים: (ח) ויעזב ספר שלכן עזב **את עצת הזקנים** יען **אשר יעצהו** עצה חדשה על דבר שלא שאל כלל, כי הוא שאל רק איך ישיב להעם, וגלה דעתו שאינו רוצה כלל להסכים שימלוך מלכות מוגבלת והם יעצוהו שימלא משאלות העם, להיות מלכותו מוגבלת וע"ז לא שאלם כלל, והוא לא הבין כי אך בעצתם יפיק לעשות כפי הפצו, לכן **ויועץ את הילדים** כי חשב שהזקנים דעתם גסה עליהם לערוך לפניו עצתם נגד רצונו וזה לא יעשו הילדים יען **אשר גדלו אתו** ולא יערבו לבם לאמר לו שישפיל א"ע לפני העם, ב] מלד שהם **העומדים לפניו** שבהר אותם לשרים ויועצים בהנהגת המלכות ובזה הדבר נוגע גם להם, כי במלכות מוגבלת גם שרי המלוכה מוגבלים ובזה בודאי יתפשו תחבולות שתשאר המלכות בלי הגבלה לטובת עצמם: (ט) **ויאמר אליהם מה אתם נועצים** ואחר ששמע מהזקנים שלא יוכל להשיב את העם ריקם וצריך למלא בקשתם במקצת, שאל מה נשוב ר"ל עד כמה ימלא בקשתם, ואמר ונשיב בלשון רבים כי בעניינים כאלה שהם תנאי הנהגת המלוכה הם משותפים בזה באשר הם שרי העצה, ואמר ונשיב **דבר את העם הזה** הקדים מלת דבר כי עקר השאלה עתה על הדבר עצמו לא על איכות דבריו ובדורם, ואמר **אשר דברו אלי לאמר הקל מן העול** שעל זה מתיעץ במה שרוצים להקל העול היינו שתהיה המלכות מוגבלת: (י) **וידברו אליו הילדים אשר גדלו אתו**, ספר כי דבור זה לא היה מצד שהם עומדים לפניו דהיינו שהם שרי העצה, כי כפי שהיו שרי העצה העומדים בראש העם לא היה ראוי שידברו כן והיה להם להשכיל כי מרה תהיה באחרונה, רק דברו כן מצד שהם ילדים אשר גדלו אתו בשטות וידברו כחסרי דעת, **כה תאמר אשר דברו אליך** ר"ל הנה הם טוענים **לאמר אביך הכביד את עולנו** והחזיק בזה שלא כדת ולכן **אתה הקל מעלינו**, אנו יועצים **כה תאמר כה תדבר אליהם** יש הבדל בין דבור ואמירה, האמירה היא המוחלטת והדבור הוא הלעת הדברים, שמטעים את האמירה ומדבר באורך מדוע אמר כן (כמ"ש בחבורי התו"ה ויקרא סי' ג') ור"ל בין האמירה עצמה שהוא הענין שנדונים עליו ובין הדבור שהוא איכות הדברים והולעתם יהיה באופן זה, שתאמר להם, אתם טוענים באבי שהתרגל בהזקה שלא כדין, **הלא קטני עבה** יותר יען שבא **ממתני אבי** ר"ל הלא אבי התחיל בהנהגה זו ובכ"ז הייתם מחוייבים לשמוע לו כ"ש אנכי שיש לי זכות על הנהגה זו שירשתי מאבי: (יא) ועתה דון בהפך אם **אבי העמים עליכם עול כבד** והיה לו כח לחדש העול ולהכרית אתכם עליו, כ"ש אני שיש לי זכות ע"ז **ואני אוסיף על עולכם**, שזה קל יותר מלהעמיסו בתחלה, ואם אבי היה לו כח להכרית אתכם בשוטים אני אכרית אתכם בעקרבים, כי יש לי

 זכות

אָבִי יִסַּר אֶתְכֶם בַּשּׁוֹטִים וַאֲנִי אֲיַסֵּר אֶתְכֶם בָּעַקְרַבִּים׃ יב וַיָּבוֹ
יָרָבְעָם וְכָל־הָעָם אֶל־רְחַבְעָם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר הַמֶּלֶךְ
לֵאמֹר שׁוּבוּ אֵלַי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי׃ יג וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ אֶת־הָעָם קָשָׁה
וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲצַת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר יְעָצֻהוּ׃ יד וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כַּעֲצַת
הַיְלָדִים לֵאמֹר אָבִי הִכְבִּיד אֶת־עֻלְּכֶם וַאֲנִי אֹסִיף עַל־עֻלְּכֶם אָבִי
יִסַּר אֶתְכֶם בַּשּׁוֹטִים וַאֲנִי אֲיַסֵּר אֶתְכֶם בָּעַקְרַבִּים׃ טו וְלֹא־שָׁמַע
הַמֶּלֶךְ אֶל־הָעָם כִּי־הָיְתָה סִבָּה מֵעִם יְהוָה לְמַעַן הָקִים אֶת־דְּבָרוֹ
אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד אֲחִיָּה הַשִּׁילֹנִי אֶל־יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט׃ טז וַיַּרְא
כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא־שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵיהֶם וַיָּשִׁבוּ הָעָם אֶת־הַמֶּלֶךְ
דָּבָר ׀ לֵאמֹר מַה־לָּנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא־נַחֲלָה בְּבֶן־יִשַׁי לְאֹהָלֶיךָ

ע"ש (טז) מכולהא בצלת שירה א סם שירם ; סו"ם כד מנהו' כצלת : ויבא ק' ישראל

רש"י

(טז) ראה ביתך. בית המקדש שבנית לך לבדך יהיה :

מצודת דוד

הואיל ותגדל מעלתי. אוסיף עוד עולכם כי עוד יתרבו אנשי ובוסי ועליכם לכלכל : יסר אתכם למלאות די מחסורו : בעקרבים. המכאיבים עוד יותר : (טו) אל העם. אשר שאלו להקל עולם : כי היתה סבה. ר"ל לא בעבור גודל סכלותו השיב מה שהשיב כ"א מה' היתה : אל ירבעם. אשר הוא ימלוך : (טז) מה לנו. ר"ל מהו החלק הניתן לנו בעבור דוד לשנהי' עבדים לזרעו : ולא נחלה. אבל לא ניתן לנו נחלה בעבור בן ישי : לאהליך ישראל. אתם ישראל לכו לאהליך ולא תמליכו אותו : ראה. ר"ל אתה רחבעם ראה

מצודת ציון

הוא כענין שבט כמו שוט לסוס (משלי כ"ו) : בעקרבים. מין קוצים כמו ואל עקרבים אתה יושב (יחזקאל ב'):(טו) סבה.

השאלות

(יג טו) מ"ש ויען וכו', ויעזב את עצת הזקנים, הלא כבר אמר (פסוק ה') ויעזב את עצת הזקנים ולמה כפל דבריו, ועוד שהיל"ל ויעזב את עצת הזקנים ויען את העם קשה, ומז"ש ולא שמע המלך אל העם שהוא מיותר :

לב מלכים

זכות וירושה במלכות בלתי מוגבלת : (יב) ויבא וכו' כאשר דבר המלך ר"ל ובביאתם שנית לא היה ראוי שיחרה אפו ע"ז, כי הוא צוה להם שובו אלי ביום השלישי (כנ"ל ה'):(יג) ויען המלך ר"ל באמת עצת הזקנים ועצת הנערים שניהם כוונו לתכלית אחד שימלוך מלכות בלתי מוגבלת, רק היו מחולקים על האמצעיים שיבחר לזה, שהזקנים יעצוהו שזה יהיה ע"י שיענה מענה רך, והנערים יעצוהו שזה ישיג ע"י מענה קשה, שיפיל אימתו עליהם, ולפ"ז בגוף התשובה שהשיב שאינו רוצה להגביל את מלכותו לא עזב את עצת הזקנים כלל, רק במה שענה את העם קשה בזה כבר עזב את עצת הזקנים כי ע"כ הרה אף העם בו, אבל עדיין היה תקנה אם היה ממלא רצונם להגביל את מלכותו באמת ושיאסר במסורת משפטי המלוכה כפי חפץ העם, שאז לא היו מקפידים על דבריו הקשים אחר שהשיגו בקשתם, אבל עם זה : (יד) וידבר אליהם כעצת הילדים שאינו רוצה למלא דבריהם ושהדין עמו ושיכריחם ע"ז : (טו) ולא שמע אין ספק שעוד הוכחו עמו והראו לו כי לא במקל חובלים ימשול בם נגד רצונם, והיה ראוי שישמע אל העם וילאה אחרית דבר מראשיתו, רק שהיה זה סבה מעם ה' למען הקים את דברו אשר דבר ה' ביד אחיה השילוני אל ירבעם בן נבט, ר"ל שהגם שהנבואה שינבא הנביא לרעת איש אחד תשתנה לפעמים אם ייטיב האיש מעשהו, לא כן אם מעורב בה טובה לאיש אחר כמו פה שרעת רחבעם היתה הבטחת טובה לירבעם, ועז"א אשר דבר ה' אל ירבעם, שה' הוא מדת הרחמים המורה הבטחת הטוב, ונבואה כזאת לא תשתנה בשום אופן : (טז) וירא כל ישראל כי לא שמע המלך אליהם שאם היה משיב להם כעצת הזקנים, הגם שהמשכילים שבעם היו מבינים כי מערים הוא ושישוב אחר כך להשתרר עליהם, לא היו כלל העם מבינים זאת והיו מרוצים בדבריו, לא כן עתה שראו כולם כי לא שמע אליהם, וישיבו העם אין לנו חלק בדוד ר"ל העם שבחרו בית אחד להקים מתוכה מלך מצד שני ענינים א] אם המלכות משתלשלת בבית זה מימות עולם והמלוכה לו אחוזת נחלה, ב] אם יש להם תועלת מן האיש שרוצים להמליכו בהיותו משבטם וי"ל חלק במלכותו מצד זה, לעומת זה אמרו אין לנו חלק בדוד עצמו כי אינו משבטנו, ולא נחלה מצד השתלשלות המלכות מימות עולם מצד שהוא בן ישי וישי היה הדיוט, וא"כ

מלכותו

ישראל עתה ראה ביתך דוד וילך ישראל לאהליו: יז ובני ישראל הישבים בערי יהודה וימלך עליהם רחבעם: יח וישלח המלך רחבעם את־אדרם אשר על־המס וירגמו כל־ישראל בו אבן וימת והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם: יט ויפשעו ישראל בבית דוד עד היום הזה: כ ויהי כשמע כל־ישראל כי־שב ירבעם וישלחו ויקראו אתו אל־העדה וימליכו אתו על־כל־ישראל לא היה אחרי בית־דוד זולתי שבט־יהודה לבדו: כא ויבאו רחבעם ירושלם ויקהל את־כל־בית יהודה ואת־שבט בנימן מאה ושמנים אלף בחור עשה מלחמה להלחם עם־בית ישראל להשיב את־המלוכה לרחבעם בן־שלמה: כב ויהי דבר האלהים אל־שמעיה איש־האלהים לאמר: כג אמר אל־רחבעם בן־שלמה מלך יהודה ואל־כל־בית יהודה ובנימין ויתר העם לאמר: כד כה אמר יהוה לא־תעלו ולא־תלחמון עם־אחיכם בני־

ת"א וסמלך רחבעם. סנהדרין מ"ח: ע"ש (יח) במד"ר כג ירוש' קדושין א ז תנחו' מסעי :(כב) ספרי ברכה:

ו'בא ק'

רש"י

(יח) אדורם. הוא אדונירם: (כא) ואת שבט בנימין. העומדים על הגבול שיהודה ובנימין היה גבולם

מצודת ציון

ענין סבת הדבר והגורם לה: (יח) וירגמו. השלכת האבנים נקראת רגימה: התאמץ. מלשון אומץ רצה לומר התחזק: (יט) ויפשעו. מרדו כמו ויפשע אדום (מ"ב ח'):

מצודת דוד

מדוד מעתה ראה בהנהגת ביתך כאחד העם ואין לך עסק במלוכה: (יח) וישלח המלך. שלח אל העם להחזירם לדברי רכות: התאמץ וגו'. כי פחד לנפשו: (כ) כשמע כל ישראל. כי זקני העדה לבדם שלחו אחריו מאז וידעו ממנו וראוהו ולאח"ז נשמע לכולם כי שב ממצרים: זולתי שבט יהודה. ואף בני בנימין נכללו עמהם על כי ירושלים עיר המלוכה היתה נחלה לשניהם ומפני כבוד שבט יהודה לא הוזכרו כי אינם רק טפלים להם: (כג) ויתר העם. כי רבים משאר

השאלות

(פ) מ"ש ויהי כשמוע כי שב ירבעם משמע שעתה שמעו וקראו לו, והלא כבר קראו לו בתחלה כמ"ש בפסוק ג':

לב מלכים

מלכותו תלוי בהסכמתו, לאהליך ישראל ראה ביתך דוד ימלוך שבית דוד נבנה מאהלי ישראל, שהם נטשו אהליהם ובנו את ביתו, וביתו נבנה מן הורסת אהליהם, ואם ישובו אל אהליהם אין לו בית, וילך ישראל לאהליו: (יז) ובני ישראל וכו', ר"ל הגם שנפרדו מאתו אחרי אף לא הסכימו לבחור מלך אחר, כי התפרדו איש לאהלו, לא קבלו את מלכותו ולא בחרו אחר על פניו, רק בני ישראל היושבים בערי יהודה כולל שבט יהודה ובנימין ושאר שבטים הגרים בגלילות האלה עליהם מלך רחבעם תיכף, ויתר השבטים נשארו בלא מלך ועדן לא פשעו בו, ואם היה מניח אותם היה עדיין תקוה, אבל, (יח) וישלח את אדורם, בזה הסכיל עוד ששלח את אדורם שהיה ממונה על המס בימי שלמה ועליו היה מעמסת העם על כבד המסים, שלחו לגבות המס להראות שרוצה לקחת מהם המס ביד חזקה כמו מקדם, ובזה התמרמרו מאד ויסקלוהו והמלך הולך לברוח, ואז: (יט) ויפשעו ישראל מרדו בהחלט, ועתה היו מוכרחים להקים להם מלך שיעמוד נגד רחבעם שרוצה להכריחם בכח: (כ) ויהי כשמע ר"ל עוד תחלה בעת ששב ירבעם ממצרים אז שלחו ויקראו אותו, כי כבר בארתי שבשני פעמים קראו אותו, א] בישוב ממצרים, וזה היה מקצת אוהביו, ב] אחר ששב קראו לו כל העדה שילך בראשם ומאז נתנו עיניהם בו שירים יד לעת מצוא כמו שהרים יד במלך שלמה, לכן עתה וימליכו אתו, ומעתה לא נשאר אחרי בית דוד זולתי שבט יהודה לבדו כי עד עתה היו עדיין פוסחים על שתי הסעיפים: (כא) ויקהל, להלחם, כי חשבו שה' יושיעם אחר שהמלוכה מובטחת לזרע בית דוד, וז"ש להשיב את המלוכה אל רחבעם בן שלמה: (כד) לא תעלו להלחם עמהם בעריהם, ולא תלחמון שתזמינו

אותם

יִשְׂרָאֵל שׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ כִּי מֵאִתִּי נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיָּשֻׁבוּ לָלֶכֶת כִּדְבַר יְהוָה׃ כה וַיִּבֶן יָרָבְעָם אֶת־שְׁכֶם בְּהַר אֶפְרַיִם וַיֵּשֶׁב בָּהּ וַיֵּצֵא מִשָּׁם וַיִּבֶן אֶת־פְּנוּאֵל׃ כו וַיֹּאמֶר יָרָבְעָם בְּלִבּוֹ עַתָּה תָּשׁוּב הַמַּמְלָכָה לְבֵית־דָּוִד׃ כז אִם־יַעֲלֶה ׀ הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זְבָחִים בְּבֵית־יְהוָה בִּירוּשָׁלִַם וְשָׁב לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל־אֲדֹנֵיהֶם אֶל־רְחַבְעָם מֶלֶךְ יְהוּדָה וַהֲרָגֻנִי וְשָׁבוּ אֶל־רְחַבְעָם מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ כח וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֶגְלֵי זָהָב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם

ת"א ויאמר ירבעם. שם ק"א : אם יעלה. שם : ויועץ המלך. שם ספר הזוכר פ' תשא :

ע"ש (כה) תנחו' ויצב : (כו) אס"ר ו בר"ר לד עה קס"ר א בו"ע יד : (כז) ירו' עז א א: (כח) במד"ר ג זוכר תשא מד"ר כונן זו"ה כב א פדר"כ ג אגד"ב ס' :

רש"י

סמוך זה לזה: (כז) אם יעלה העם הזה וגו'. אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד ויהיה הוא יושב ואני עומד ובמוצאי שביעית בזמן הקהל יקרא את פרשת המלך שהוא ראש במדינתו ואני כשאר

מצודת דוד

השבטים התגוררו בנחלת יהודה ובנימין : (לד) כי מאתי. בהשגחה בא הדבר ולא במקרה: (כה) ויבן. להיות עיר מבצר להשגב בה : (כו) עתה תשוב. ר"ל מהרה ובזמן קרוב : (כז) אם יעלה. כשיעלה העם הזה וגו' : ושב לב. להסכו ולהפוך בו ברצותם כי לו לבדו הרשות לשבת בעזרה ולא לזולתו : ושבו אל רחבעם. להיות הוא עליהם למלך : (כח) ויועץ המלך. עם יועציו : רב לכם. ר"ל מרחק רב

השאלות

(כח) איך היועץ לעשות עגלי זהב, וכבר ידעו ישראל הקלף אשר היה בעון העגל ויש"ל לעשות מקדש אחר בבית אל כתבנית המקדש בירושלים, ולמה עשה שני עגלים ונתנם בשני מקומות, ומ"ש ויהי הדבר הזה לחטאת היה לו לאמר בסוף הענין, והלא בסוף סימן י"ג אמר שנית ויהי בדבר הזה לחטאת לבית ירבעם, ולמה הלכו לפני האחד עד דן שמשמע לא לפני השני, גמה אמר שלש פעמים ויעל על המזבח, זבחי פעמים אמר ויעש חג :

לב מלכים

אותם למלחמה כמו לכה נתראה פנים, **שובו איש לביתו** ר"ל וא"ל שהעמדו חלוצים מירתתכם שהם יבואו למלחמה נהרגכם, **כי מאתי נהיה הדבר הזה** שיהיו עשרת השבטים לירבעם ושבט יהודה לבית דוד, **וישובו ללכת** ובד"ה כתוב וישובו מלכת אל ירבעם, ר"ל כי היה שני נויים, א] אל תעלו להלחם עמו וז"ש בד"ה וישובו מלכת, ב] שובו איש לביתו ועז"א פה וישובו ללכת פי' איש לביתו : (כה) **ויבן ירבעם** לא הוצרך לבנות ערי מצור כמו שעשה רחבעם כנזכר בד"ה, כי בטח ברוב עמו, רק בנה לו עיר מלכות ואת פניאל, וכפי' הושע (ב י"ג) התבאר מה היה כונתו בבנין שתי הערים האלה דוקא : (כו) **ויאמר ירבעם** אולם לעומת זה עלה בלבו פחד אחר שאם יעלה העם לרגל אז ישוב לבם אל אדוניהם ויתפייסו עמו **והרגוני ושבו** אח"כ **אל רחבעם** בפועל: (כח) **ויועץ המלך** הנה להסיר את העם מלכת ירושלים היה יכול לבנות מקדש בבית אל כתבנית המקדש אשר בירושלים ולהעמיד שם העבודה כמו במקדש ה' בירושלים, אבל זה היה קשה בעיניו, אם מצד הבנין עצמו שבנין שלמה נבנה בעושר מופלג מאד, ולא היה יכול לבנות בית כמוהו, ואם יבנהו בלא הדר וכבוד יתמידו העם ללכת אל הבית הגדול, ואם ממה שהמקדש אשר בירושלים נתפרסם כי שם ה' שכן מהאות מהשמים שהיה מתמיד שם, והארון העדות וכלי משה, וכבר ראו כל העם כי מלא כבוד ה' את בית ה' בעת בניינו, וכל הנביאים הגדילו מעלתו, שכל זה יחסר בבית אשר יבנה ולא יתקבל בעיני העם, ולכן היתה עצתו לעשות שני עגלי זהב, ובאמת הרי"א לא אבה לקבל דעת המפרשים שהיו העגלים לשם עבודה, שא"א שיהיו ישראל מסכימים לזה, וכי לא ידעו את מעשה העגל שבמדבר איך התאנף ה' בם ותפרץ בם מגפה, ולדעתו עשאם לזכר מלכותו שהיה משבט יוסף שסימנו שור בכור שורו הדר לו, והיו שנים נגד מנשה ואפרים, אולם הכתוב אומר לזבח לעגלים אשר עשה, ואמר (דה"ב י"ג ח') ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים, ובאמת ממה שעשה שני עגלים, וממה שעשה החג בחדש השמיני, מבואר נגלה שבהיותו במצרים ראה כן את המצרים עושים שהיו להם שני שורים אשר עבדו אותם האחד בעיר המלוכה מעמפיס (מוף) והשני בעיר העליפאליס (בית שמש), ובחדש השמיני היה חג להעם אל העגל, כי האיש שאליו נעשה העגל (סראפיס או אזירס) שהוא ואשתו למדו דעת מלאכת עבודת האדמה, נהרג בחדש ההוא, יען שאת השור האחד בעיר מוף כבדו מאד ופזרו עליו הון רב, לכן עשה עקר מהעגל בבית אל, ובכ"ז אחר אשר עקר מגמתו היה להניא את העם מעבודת המקדש אין ספק שהראה במעשה זה פנים לכל צד, אל יראי ה' אמר שעשאם לשם האל שכמו

לכם מעלות ירושלם הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים׃ כט וישם את־האחד בבית־אל ואת־האחד נתן בדן׃ ל ויהי הדבר הזה לחטאת וילכו העם לפני האחד עד־דן׃ לא ויעש את־בית במות ויעש כהנים מקצות העם אשר לא־היו מבני לוי׃ לב ויעש ירבעם ׀ חג בחדש השמיני בחמשה־עשר יום ׀ לחדש כחג ׀ אשר ביהודה ויעל על־המזבח כן עשה בבית־אל

ת"א ויסם וגו'. סנהדרין ל"ו: לפני האחד. ספר הזוהר פ' תשא: בחדש וגו'. נדרים ו':

ע"ש (כט) ויק"ר לג זוהר ויחי ירוש' ע"ז א א תנחו' נח פר"א כ"ז: (לא) ירו' עז א א: (לב) במד"ר כא ירו' ע"ז א א תנחו' פנחס: (לג) אי"ר ב במד"ר כא ירוש' עז א א תנחו' פנחס:

הב' דגוש

רש"י

העם נמלאתי בזוי: (ל) עד דן. בסוף גבול הארץ:

מצודת דוד

לכם הדרך מאשר תעלו עד ירושלים: הנה אלהיך ישראל. פיתה אותם לאמר אשר השכינה שורה על עגלי הזהב וכאשר טעו מאז בעגל שעשה אהרן ולזה אמרו בהלשון הזה עצמו כמ"ש אלה אלהיך ישראל וגו' (שמות ל"ב): (ל) לחטאת. עם כי מתחילה לא היתה הכוונה לשם עכו"ם אולם בהאריך הזמן חטאו בהם ועשאום לעכו"ם ממש: עד דן. הרחיקו ללכת עד דן שהיתה בסוף הגבול וכאומר הנה מתחלה פיתם בעבור מרחק הדרך לירושלים ובסוף הרחיקו ללכת אל העגל אשר בדן: (לא) בית במות. עשה בדן בית להעמיד בו מזבחות: מקצות העם. ממקצתם יהיה מי שיהיה: (לב) כחג אשר ביהודה. לעשות בו כמצות חג הסוכות הנעשה ביהודה בט"ו לחדש השביעי: ויעל. העלה עולות על המזבח: כן עשה וגו'. כמו שעשה בדן כן עשה בבית

לב מלכים

שישכון במקדש על שני הכרובים הלקוחים מהמרכבה שהיא צורה אנושית מורה על החכמה, השיא אותם שישכון בבית אל ובדן אל פני שור שבמרכבה שמורה על ריבוי התבואות וכח שור, אולם המבואר בכתוב שתחלה לא עשה כהני במות רק אח"כ, ונראה שחשב שכמו שהעם הסכימו לפרק מעליהם כובד משא מלך ושרים שבשביל זה מרדו בשלמה, ובחרו בו שהוא יקל מעליהם עול מלכות, כן ירצו לפרק מעליהם עול עבודת בית ה' שהיה ג"כ למעמסה עליהם, אם ההליכה לרגל ג' פעמים בשנה למקום רחוק, ואם רוב הקרבנות על כל חטא ואשם ונדבות ותרומות ומעשרות וכדומה, וע"כ עשה להם תבנית העגל שציור העגל מורה החפשיות להגיד להם שהם חפשים מכל עבודה, (ובזה יפרש בין מעבודת המקדש בין מעול המצות בכלל), ובתחלה לא בנה בית במות כלל וחשב כי ישמחו העם אם יהיו פטורים מהבאת קרבנות וזבחים, ויאמר אליהם רב לכם מעלות ירושלים ר"ל טורח רב י"ל בעליה זאת, אם מרחק הדרך ואם העלאת המעשרות והקרבנות, הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים, ר"ל האלהים הלא העלה אתכם מבית עבדים, ואתם חפשים מכל עבודה בין לאלהים בין לאנשים, ולהמעיט טורח הדרך: (כט) שם את האחד בבית אל ואת האחד בדן, שכל אחד ילך אל מקום הקרוב אליו: (ל) ויהי הדבר הזה לחטאת הודיע כי ירבעם טעה בסברתו זאת, שחשב שכמו שרצו להקל מעליהם כובד המסים יחפצו להקל מעליהם משא העליה לרגל בדרך רחוק והבאת הקרבנות, ולא כן הדבר, כי טבע האדם להתחייב א"ע באיזה עבודה לה', וכל שהדת תעמים עליו עבודות קשות ומצות רבות כן יטה יותר אחריה ויעשם ברצון, עד שהדבר הזה מה ששם הא' בבית אל והא' בדן להקל מעליהם טורח הדרך היה בעיניהם לחטאת, שההמון שלא השכילו להבחין בין עבודת מקדש ה' ובין עבודת עגלי בית און, וחשבו שעבודת העגל רצויה היא, היה זה אצלם חטאת מה שרצה להקל בעבודתה, והם עשו בהפך שלא הלכו לבית אל שהוא קרוב רק וילכו לפני האחד עד דן לקבל שכר פסיעות, וגם יכלול בזה שעי"כ גדול חטאת ישראל שבזה הראו איך עובדים הפסל בכל נפשם ולבבם: (לא) ויעש את בית במות אחר שראה כי לא קמו מזימות לבו בדרך זה כי העם רוצים באיזה עבודה לא באין עבודה, הוכרח לשום לפניהם איזה עבודות ומעשים, וראה שאם ישתוו עם עבודת המקדש כמעט קט ישובו אל המקדש ששם מוכן האל האמתי, לכן עשה בית במות שיקריבו שם קרבנות, ועשה כמה שנויים מן עבודת המקדש, א] ויעש כהנים מקצות העם, והיה זה אם שלא ידמה לעבודת המקדש, אם לפטור את העם מנתינת התרומות והמעשרות, אם מפני שהכהנים הלכו כולם לירושלים כמ"ש בד"ה, ואם מפני שהתירא שאם ישארו הכהנים בחזקתם אל ההמון יפתו את העם ללכת ירושלים: (לב) ויעש השינוי השנית שעשה החג בחדש השמיני בחמשה עשר יום לחדש, באופן שידמה אל חג יהודיי במה שהוא ביום חמשה עשר ויבדל ממנו במה שהוא בחדש השמיני, שדבר כזה ישים פירוד גדול בין הכתות במה שיתדמו להם במקצת כאלו גם הם שומרים מועדי ה', ומובדלים בזמן החג ובאיכות העבודה,

לזבח לעגלים אשר־עשה והעמיד בבית אל את־כהני הבמות אשר עשה׃ לג ויעל על־המזבח ׀ אשר־עשה בבית־אל בחמשה עשר יום בחדש השמיני אשר־בדא מלבד ויעש חג לבני ישראל ויעל על־המזבח להקטיר׃

יג א והנה ׀ איש אלהים בא מיהודה בדבר יהוה אל־בית אל וירבעם עמד על־המזבח להקטיר׃ ב ויקרא על־המזבח בדבר יהוה ויאמר מזבח מזבח כה אמר יהוה הנה־בן נולד לבית־דוד יאשיהו שמו וזבח עליך את־כהני הבמות המקטירים עליך

ת"א הנה בן נולד. יבמות כ"א נדרים ל"ט׃ מלבו קרי ועצמות

ע"ש (א) זוכר ויסב ספרי סאזינו תנחו' חיי תלא׃ (ב) בר"ר מה קה"ר א ירוש' ברכות א ס תנחו' תלא פר"א יז סא"ר ב׃

רש"י

(לג) בחדש השמיני. דרש להם הוא חדש האסיף ובו ראוי החג להיות׃ בדא מלבו. לשון כזב קונטריי"ר בלעז׃

יג (א) והנה איש אלהים. זה היה עדו׃ (ב) מזבח מזבח. שבבית אל ושבדן׃ ועצמות אדם. של

מצודת דוד

מצודת ציון

אל׃ והעמיד וגו'. לעשות עבודת המזבח׃ אשר עשה. ענין המצאת הכזב כמו מלבך אתה בודאם (נחמיה ו')׃ מקצות העם׃ (לג) ויעל. העלה עולות כמו בדן׃ אשר בדא מלבו, אשר המציא ממחשבות לבו אשר לא כדת׃ ויעל וגו' להקטיר. ירבעם בעצמו עלה להקטיר את הקטורת אבל שאר הקרבנות העלו כהני הבמות במצותו׃

יג (א) בדבר ה'. ר"ל בשליחות ה'׃ מזבח מזבח. כאלו ידבר אל המזבח מדרך הקריאה לכפול שם הנקרא וכן אברהם אברהם (בראשית כ"ב)׃ נולד. יהיה נולד׃ ועצמות אדם. כאומר הנה עתה שורפים עליך עצמות בהמה אבל אז ישרפו עליך עצמות אדם וכמ"ש ויקח את העצמות מן הקברים וישרוף על המזבח (מ"ב כ"ג)

השאלות

יג (ג ה) מ"ש ונתן ביום ההוא מופת, מלת ביום ההוא מיותר, מ"ש והמזבח נקרע וכו' כמופת אשר נתן שם דברים מיותרים בלא נדע זאת שהיה כמופת וכו'׃

לב מלכים

וז"ש שמה שהיה בע"ו לחדש היה כדי שיהיה בחג אשר ביהודה שיקראוהו חג הסוכות לאחן ולהבעים, ג ויעל על המזבח, מלת ויעל הוא פעל יוצא שהעלו עולות, שפרי החג הנקרבים בחג הסוכות העלו בחג הזה, כן עשה בבית אל באשר שכ"ז עשה בבית אל שהם קבע העבודה לזבח לעגלים אשר עשה, שרלה שבבית אל יעבדו גם לעגל שבדן, וגם מי שנדר לעגל שבדן היה מביא לבית אל כדי שהעבודה והקרבנות יהיו במקום אחד, דוגמת ירושלים, וכן העמיד בבית אל את כהני הבמות אשר עשה לא בדן, כדי שתהיה כלל העבודה במקום אחד׃ (לג) ויעל עד עתה דבר איך סדר ענין העבודה לעגלים, ועתה מתחיל לדבר מה שקרה בחג הראשון מענין הנביא שבא, אומר בהגיע החג והעלה עולות על המזבח אשר עשה בבית אל בחמשה עשר לחדש השמיני, ובזה עשה חג לבני ישראל שנעשה החג בפועל כי בא זמנו, ואז ויעל על המזבח להקטיר כי קרבן העולה נעשה ע"י כהני הבמות, אבל להקטיר קטורת עלה ירבעם בעצמו על המזבח, שעשה א"ע דוגמת הכ"ג וכמו שביום הכפורים נכנס הכ"ג לפני ולפנים להקטיר קטורת, עלה הוא על ראש המזבח להקטיר שם קטורת, ואז בהיותו בראש המזבח׃

יג (א) והנה איש אלהים. היה זה בהשגחה שהאיש האלהים בא מיהודה לבית אל באותו שעה שירבעם עומד על המזבח להקטיר את הקטרת, ולא בא קודם שאז היו נזהרים ממנו ולא היו מניחים אותו לעלות אל המזבח, ולא בא אח"כ כי בא בדבר ה' ובהשגחתו ברגע ההוא׃ (ב) ויקרא זאת שנית שהנביא עלה על המזבח שלא הניחו לשום אדם לעלות שם אל המלך, ואיש לא ראהו, ויקרא על המזבח בדבר ה' ויאמר מזבח מזבח כתב רי"א שמזה נלמד שהנביא היה רואה הדבר בכל פרטיו עד שהשיג שם המלך שיעשה זאת יהיה יאשיהו, וכן שהשיג הדבר כאילו כבר יצא אל המציאות בעז"א הנה בן נולד לבית דוד שכבר נולד, ולא כהאומרים שהנביא לא היה משיג רק הכללות, ונבא שיאשיהו יזבח עליו את כהני הבמות שיהיו אז בחיים, וישרוף עליו עצמות הכהנים המתים, ואמר עצמות אדם, לכלול גם ירבעם שהיה מכהני הבמות ונשרפו עצמותיו, וכסה הדבר מפני

וְעַצְמוֹת אָדָם יִשְׂרְפוּ עָלֶיךָ׃ ג וְנָתַן בַּיּוֹם הַהוּא מוֹפֵת לֵאמֹר זֶה הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה הִנֵּה הַמִּזְבֵּחַ נִקְרָע וְנִשְׁפַּךְ הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר־עָלָיו׃ ד וַיְהִי כִשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת־דְּבַר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר קָרָא עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּבֵית־אֵל וַיִּשְׁלַח יָרָבְעָם אֶת־יָדוֹ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ לֵאמֹר ׀ תִּפְשֻׂהוּ וַתִּיבַשׁ יָדוֹ אֲשֶׁר־שָׁלַח עָלָיו וְלֹא יָכֹל לַהֲשִׁיבָהּ אֵלָיו׃ ה וְהַמִּזְבֵּחַ נִקְרָע וַיִּשָּׁפֵךְ הַדֶּשֶׁן מִן־הַמִּזְבֵּחַ כַּמּוֹפֵת אֲשֶׁר נָתַן אִישׁ הָאֱלֹהִים בִּדְבַר יְהוָה׃ ו וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר ׀ אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים חַל־נָא אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדִי וְתָשֹׁב יָדִי אֵלָי וַיְחַל אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַתָּשָׁב יַד־הַמֶּלֶךְ אֵלָיו וַתְּהִי כְּבָרִאשֹׁנָה׃ ז וַיְדַבֵּר הַמֶּלֶךְ אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים בֹּאָה־אִתִּי הַבַּיְתָה וּסְעָדָה וְאֶתְּנָה לְךָ מַתָּת׃ ח וַיֹּאמֶר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֶל־הַמֶּלֶךְ אִם־תִּתֶּן־לִי אֶת־חֲצִי בֵיתֶךָ לֹא אָבֹא עִמָּךְ וְלֹא־אֹכַל לֶחֶם וְלֹא אֶשְׁתֶּה־מַּיִם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ ט כִּי־כֵן ׀ צִוָּה אֹתִי בִּדְבַר יְהוָה

לאמר

ת"א כי כן צוה אותי. סנהדרין פ"ט:

ע"ש (ז) בר"ר כז תנחו' תלא סא"ר יב: (ה) כא"ר יב: (ו) תנחו' תלא עי"ש: (ט) כא"ר יב:

רש"י

ירבעם זה אלא שחלק לו כבוד: (ג) ונתן ביום ההוא. הנביא מופת לדבריו ביום שנתנבא זה לכם האות המזבח נקרע היום מאליו ונשפך הדשן לארץ: (ד) ותיבש ידו. נקם הקב"ה על כבודו של צדיק יותר מכבודו עומד ומקטיר לע"ז לא יבשה ידו ובשביל לעז הצדיק יבשה ידו: (ו) אלהיך. ולא אלהי עדיין עומד במרדו: ותהי כבראשונה. עומד ומקטיר לע"ז: (ז) וסעדה. אכול:

מצודת ציון

יג (ג) מופת. אות: (ו) חל. ענין בקשה כמו ויחל משה (שמות ל"ב): (ז) וסעדה. אכול סעודה: מתת.

מצודת דוד

(ג) ונתן ביום ההוא. איש האלהים נתן מופת בעת ההיא לאמת דבריו: (ד) וישלח. הושיט ידו על הנביא לרמוז לעבדיו לתפשו: (ו) ותשב. ר"ל שאוכל להשיב ידי: ותשב. היה משיבה אליו ונתרפאת מעתה והיתה כבראשונה: (ט) צוה אותי. והמלאך הדובר בי צוני בדבר ה' וגו': ולא תשוב

השאלות

(ח) ומ"ש לא אבא עמך משמע שאף בלא שיאכל רק שיבא לביתו אסור לו:

לב מלכים

מפני כבוד המלכות: (ג) **ונתן ביום ההוא מופת** ר"ל הנס שהקריאה היתה לעתים רחוקות, אבל המופת נתן ביום ההוא שזה יהיה תיכף, **שיקרע המזבח** לאות שיוחרב ויבוטל בעתיד, **וישפך הדשן אשר עליו** לאות שכן ישפכו דשן עצמות הכהנים הנשרפים עליו לא יאספו ולא יקברו, וכבר בארנו פעמים רבות שהנבואה שתבא עמה פעולה ובפרט דבר היוצא מהטבע תתקיים בכל פנים וא"א שתתבטל: (ד) **ויהי כשמוע המלך** אז נפקחו עיניו וראה אותו ושלח ידו עליו, **ותיבש ידו אשר שלח עליו** ר"ל שהיה הבדל בין המופת של יבושת ידו ובין המופת השני של קריעת המזבח, שמה שיבשה ידו לא היה בדבר ה' רק בעבור אשר שלח עליו, שהיה עונש מיוחד בשביל כבוד הנביא (כמ"ש חז"ל שהחמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו) אבל: (ה) **והמזבח נקרע וישפך הדשן** זה היה **כמופת אשר נתן איש האלהים בדבר ה'**, ולכן היה יכול להתפלל על שיתרפא ידו כי זה לא היה מן המופת: (ו) **ויען המלך ויאמר** ירבעם א"ל זה כדמות תשובה, ענה ואמר המופת שנתת וכן יבושת היד היינו מכריע עדיין, עד שתראה שתוכל לעשות דבר והפוכו שתתרפא היד, וגם שרצה לראות אם יש לו תקנה בתשובה שאם יוכל לרפאות בתפלתו חולי גופו יאמין שתועיל תפלת הנביא לרפאות גם חולי נפשו ולהחזירו בתשובה: (ח) **לא אבא עמך** ר"ל יש לי שני מניעות למלאות מבוקשך, א] שלא אוכל לבא עמך לביתך, כי דרך הנביא מיוסדה לבית אל היה דרך שכם או תרצה ששם היה בית ירבעם, שהנביא חשב תחלה שירבעם בביתו והלך לשם, ומשם (שנודע לו שירבעם בבית אל) הלך לבית אל, וא"כ לא יוכל לשוב בדרך הזה

שכבר

לֵאמֹר לֹא־תֹאכַל לֶחֶם וְלֹא תִשְׁתֶּה־מָּיִם וְלֹא תָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ
אֲשֶׁר הָלָכְתָּ׃ י וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אַחֵר וְלֹא־שָׁב בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר בָּא בָהּ
אֶל־בֵּית־אֵל׃ יא וְנָבִיא אֶחָד זָקֵן יֹשֵׁב בְּבֵית־אֵל וַיָּבוֹא בְנוֹ וַיְסַפֶּר־
לוֹ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה אִישׁ־הָאֱלֹהִים ׀ הַיּוֹם בְּבֵית־אֵל
אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְסַפְּרוּם לַאֲבִיהֶם׃ יב וַיְדַבֵּר
אֲלֵהֶם אֲבִיהֶם אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ הָלָךְ וַיִּרְאוּ בָנָיו אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
הָלַךְ אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּא מִיהוּדָה׃ יג וַיֹּאמֶר אֶל־בָּנָיו חִבְשׁוּ־
לִי הַחֲמוֹר וַיַּחְבְּשׁוּ־לוֹ הַחֲמוֹר וַיִּרְכַּב עָלָיו׃ יד וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אִישׁ
הָאֱלֹהִים וַיִּמְצָאֵהוּ יֹשֵׁב תַּחַת הָאֵלָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַאַתָּה אִישׁ־
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּאתָ מִיהוּדָה וַיֹּאמֶר אָנִי׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֵךְ
אִתִּי הַבָּיְתָה וֶאֱכֹל לָחֶם׃ טז וַיֹּאמֶר לֹא אוּכַל לָשׁוּב אִתָּךְ וְלָבוֹא
אִתָּךְ וְלֹא־אֹכַל לֶחֶם וְלֹא־אֶשְׁתֶּה אִתְּךָ מַיִם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ יז כִּי־

ע"ש (יא) ש"ר ב ס סא"ר יג :

דבר

רש"י

(יא) ונביא אחד. נביא השקר: יושב בבית אל. ואינו משם אלא משומרון בא כן הוא אומר בפרשת יאשיהו (מלכים ב' כ"ג י"ח) וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון :

מצודת דוד

בדרך. לא תשוב למקומך בזה הדרך אשר הלכת הנה וכאלו לא יחפוץ לדעת מבואת העיר לשוב ולבוא בה : (יא) ויספרום. מתחלה בא האחד וספר ואח"ז באו יתר בניו וספרו גם המה : (יב) ויראו. כמו ויראו בפת"ח

השאלות

(יא) מז"ש ויספר ויספרום, את המעשה את הדברים :

(יב) מ"ש אשר בא מיהודה מיותר :

(טו—יז) הלא יפלא מאד על הנביא איך נתפתה לדברי הזקן שא"ל שישוב אתו הביתה ושבאתהו זאת בנבואה, והלא הוא שמע מפי ה' האזהרה ולא היה לו לשעות בדברי שקר, ואין לנביא לשנות נבואתו אם לא כששמע בעצמו שנית מפי ה', לא שיאמין לדברי אחרים. בפסוק ט' אמר כי כן צוה אותי בדבר ה', ובפסוק י"ז אמר כי דבר אלי בדבר ה'. והוסיף מלת שם, לא תשתה שם מים, ומלת ללכת, ומלת בה :

לב מלכים

שהלך בו, ב] אף שתרצה שאסעוד אצלך פה בעיר לא אכל להם וכו' במקום הזה: (יא) ויספר לו את כל המעשה אשר עשה איש האלהים מקריעת המזבח ויבושת היד ורפואתה, את הדברים אשר דבר הנבואה העתידה שבא על המזבח, ודבר ה' שלא ישוב בדרך אשר בא וכו', ויספרום לאביהם ר"ל ואח"כ באו יתר בניו וכולם ספרו לו המעשה : (יב)אשר הלך איש האלהים אשר בא מיהודה ר"ל ע"י שידעו הדרך שבא בו מיהודה ידעו את הדרך ששב בו, כי מיהודה לבית אל היה רק שני דרכים וידעו ששב בדרך השני : (טו) לך אתי הביתה הנה בשני הציווים שצוהו ה' נוכל לספק בפירושם, א] במה שא"ל שלא ישוב בדרך אשר הלך יש להסתפק אם צוהו שלא ישוב ללכת על שום מקום שהלך לעד עליו עד שכולל באיסורו אם ישכח איזה חפץ בלכתו או בשובו ויצטרך לשוב לקחתו צריך לבחור דרך אחר ולא ילך על הדרך שהלך, ולפ"ז אסור לו עתה לחזור מן האלה אשר ישב בה לבית אל, כי כבר הלך בדרך זה, או י"ל שהיה הכוונה רק על שובו מבית אל ליהודה שאז צריך לשוב בדרך אחר, אבל באמצע דרכו יוכל לשוב לאחור אל דרך שבא בו, וא"כ יוכל לשוב מן האלה לבית אל, וכן במה שצוהו ה' שלא יאכל לחם במקום הזה יש להסתפק אם צוהו שלא יאכל שם לחם כל ימי חייו אף שילא משם וחזר לשם, או י"ל שצוהו רק על עת שבא לשם לנבאות אבל אם יצא משם וחזר מותר לאכל לחם, כי ביציאתו משם פסקה האזהרה, ובא הנביא שקר לפתור לו שניהם לקולא שיוכל לשוב לביתו וגם לאכל לחם, כי אחרי יציאתו פסק האיסור : (טז) ויאמר לא אוכל מצד שתי אזהרות, א] לשוב אתך ולבא אתך שא"א לבא אתך לביתך רק ע"י שאשוב אתך בדרך שהלכתי, ב] ולא אוכל לחם במקום הזה לעולם : (יז) כי דבר אלי בדבר ה' פה לא אמר כי צוה אותי בדבר ה' כמ"ש למעלה (פסוק ט') כי לא ידע

בבירור

דָּבָר אֵלַי בִּדְבַר יְהוָה לֹא־תֹאכַל לֶחֶם וְלֹא־תִשְׁתֶּה שָׁם מָיִם לֹא־תָשׁוּב לָלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־הָלַכְתָּ בָּהּ׃ יח וַיֹּאמֶר לוֹ גַּם־אֲנִי נָבִיא כָּמוֹךָ וּמַלְאָךְ דִּבֶּר אֵלַי בִּדְבַר יְהוָה לֵאמֹר הֲשִׁבֵהוּ אִתְּךָ אֶל־בֵּיתֶךָ וְיֹאכַל לֶחֶם וְיֵשְׁתְּ מָיִם כִּחֵשׁ לוֹ׃ יט וַיָּשָׁב אִתּוֹ וַיֹּאכַל לֶחֶם בְּבֵיתוֹ וַיֵּשְׁתְּ מָיִם׃ כ וַיְהִי הֵם יֹשְׁבִים אֶל־הַשֻּׁלְחָן* וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־הַנָּבִיא אֲשֶׁר הֱשִׁיבוֹ׃ כא וַיִּקְרָא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּא מִיהוּדָה לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן כִּי מָרִיתָ פִּי יְהוָה וְלֹא שָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כב וַתָּשָׁב וַתֹּאכַל לֶחֶם וַתֵּשְׁתְּ מַיִם בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ אַל־תֹּאכַל לֶחֶם וְאַל־

ת"א ויאמר לו גם אני נביא. שם : וישב אתו. שם : ויהי הם. שם ק"ד : תשת

ע"ש (יח) פי"ר כ ה סא"ר יב :

במקצת ספרים פסקא באמצע פסוק

רש"י

(כ) אל הנביא. נביא השקר : אשר השיבו. לאיש האלהים מכאן אמרו גדולה לגימה שמשרה שכינה ע[ל] נביאי הבעל : (כא) ויקרא. הנביא הזקן אל איש האלהים :

מצודת ציון

מתנה כמו מתת אלהים היא (קהלת ה') : (יג) חבשו . ענין תקון האוכף: (יד) האלה. שם אילן מה: האלה. בה"א השאלה: (כא) מרית . מלשון מרי ומרד : (כב) נבלתך . אף גוף מת צדיק נקרא נבלה וכן נבלתי יקומון (ישעיה כ"ו) :

מצודת דוד

ור"ל שברתו לאכילם : (יז) כי דבר אלי . ר"ל דבר בא אלי ע"י המלאך שאמר בדבר ה' וגו' : (יח) כחש לו . דברי כותב הספר שאמר הנה הנביא הזקן היה משקר בו כי לא באה אליו הנבואה להשיבו : (כ) אשר השיבו .

לב מלכים

בדיבור שלוהו ע"ז והיה מסתפק בדבר, רק אמר דבר אלי, ר"ל שבא דבור סתם **לא תאכל לחם ולא תשתה שם מים** הוסיף מלת שם, ר"ל שיל"פ שהיה האזהרה על שם היינו על המקום ששם לא אשתה, וממילא האיסור קיים לעולם כ"ז שלא בא דבור המתיר, כמו שבמ"ש אל תגשו אל אשה נאסרו בתשמיש לעולם עד שאמר שובו לכם לאהליכם כמ"ש חז"ל, וכן אמר **לא תשוב ללכת בדרך אשר הלכת בה**, הוסיף מלת ללכת ומלת בה, ור"ל שיש לפרש שהיה הכוונה שלא ילך שום הליכה על דרך שכבר הלך בה בין לפנים ובין לאחור : (יח) **ויאמר לו גם אני נביא כמוך** אחר שספרו לו בניו הלשון שאמר הנביא לירבעם, שאז לא אמר מלת שם, רק לא תשתה מים ויל"פ שלא יאכל לחם. ומים בעת השליחות אבל אח"כ מותר, וכן לא אמר ולא תשוב בדרך אשר הלכת בה רק ולא תשוב בדרך אשר הלכת, שמשמע רק על עת שישוב מביתאל ליהודה לא על לעולם, וידע שהנביא מחמיר על עצמו לחומרא. לכן אמר גם אני נביא כמוך **והמלאך דבר אלי השיבהו אל ביתך ויאכל לחם**, ר"ל הגם שתחלה טרם יצאת מבית אל הי' אסור לך לאכול בבית אל, אחר שיצא פסק האיסור ויוכל לשוב ולאכול, ובזה **כחש לו** ר"ל הכחיש מ"ש שנאסר לו גם באופנים אלה, ואחר שהנביא ידע שלא נאסר לו זה בבאור האמין לדברי הזקן שא"ל בנבואה שאין הפירוש כמחשבתו לכן וישב אתו וכו' : (כ) **אל הנביא אשר השיבו** לא הודיע זאת אל הנביא עצמו שאז לא היו יודעים למה נענש, והיו חושבים שהיה נביא שקר ושלכן אכלו האריה לכן הוכרח לדבר אל הזקן למען יספר אח"כ אמיתת הדברים : (כא) **יען אשר מרית ולא שמרת את המצוה** ר"ל כי כל ספק שיסתפק בציוי ה' צריך ליזהר בו לחומרא, כי במקום שסתם דבריו ולא באר ההיתר בפירוש רצה שיחמיר בו, וזה כלל גדול בהלכות התורה כמש"פ בכ"מ, וזה ענין המשמרת שצריכים לשמור המצוה עם כל תנאיה ותומרותיה וסייגיה לא שיקל בה, וכן אין לך תירוץ שסמכת על דברי הנביא שבבית אל, עז"א **אשר צוך ה' אלהיך** שהציוי ששמע בעצמו מפי ה' א"א לבטלה רק אם ישמע שנית מפי ה' בעצמו שיאמר לו ההפך, לא אם ישמע מפי שליח, שלכן בע"ז אין להאמין לנביא המתיר אפי' בהוראת שעה מפני שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, וכמ"ש בפי' ויקרא בפי' בי נשבעתי נאום ה' : (כב) **ותשב ותאכל לחם** מבואר מזה שעל מה ששב בדרך הקודם לא נענש, כי לא נאסר לו רק לשוב מבית אל ליהודה לא אם ישוב לאחור באמצע הדרך, אבל האכילה היתה נגד צווי ה' וז"ש **ותאכל לחם במקום אשר דבר אליך אל תאכל**, שהיתה האזהרה על המקום ונאסר לאכול שם לעולם, **לא תבא נבלתך** העונש הזה היה מדה כנגד מדה, כי באמת גם בשובו ליהודה היה שליח מצוה ששלוחי מצוה אין ניזקין לא בהליכתן ולא בחזירתן כמ"ש בפ"ק דפסחים, רק כפי דעתו שבשובו נפסק השליחות ולכן אכל לחם

לא

תשתת מים לא־תבוא נבלתך אל־קבר אבתיך: כג ויהי אחרי
אכלו לחם ואחרי שתותו ויחבש־לו החמור לנביא אשר השיבו:
כד וילך וימצאהו אריה בדרך וימיתהו ותהי נבלתו משלכת
בדרך והחמור עמד אצלה והאריה עמד אצל הנבלה: כה והנה
אנשים עברים ויראו את־הנבלה משלכת בדרך ואת־האריה
עמד אצל הנבלה ויבאו וידברו בעיר אשר הנביא הזקן ישב
בה: כו וישמע הנביא אשר השיבו מן־הדרך ויאמר איש האלהים
הוא אשר מרה את־פי יהוה ויתנהו יהוה לאריה וישברהו וימתהו
כדבר יהוה אשר דבר־לו: כז וידבר אל־בניו לאמר חבשו־לי
את־החמור ויחבשו: כח וילך וימצא את־נבלתו משלכת בדרך
וחמור והאריה עמדים אצל הנבלה לא־אכל האריה את־הנבלה
ולא שבר את־החמור: כט וישא הנביא את־נבלת איש־האלהים
ויניחהו אל־החמור וישיבהו ויבא אל־עיר הנביא הזקן לספד
ולקברו: ל וינח את־נבלתו בקברו ויספדו עליו הוי אחי: לא ויהי
אחרי קברו אתו ויאמר אל־בניו לאמר במותי וקברתם אתי
בקבר אשר איש האלהים קבור בו אצל עצמתיו הניחו את־
עצמתי

ת"א וילך וימצא. סנהדרין פ"ט:

רש"י

(כג) לנביא אשר השיבו. שם זה לרכוב עליו איש האלהים: (ל) בקברו. בבית קבורה שהיה לנביא

מצודת דוד

הוא הנביא הזקן: (כג) ויחבש לו. הנביא הזקן חבש את החמור לנביא אשר בא מיהודה: (כו) אשר דבר לו. אשר דבר עליו: (ל) בקברו. בהקבר אשר כרה נביא הזקן לעצמו: ויספדו. הנביא הזקן ובניו: הוי אחי. ר"ל צר לי עליך רעי:

מצודת ציון

(כט) אל החמור. על החמור: (ל) הוי. הוא ענין לשון יללה: (לא) עצמתיו. זכר העצמות במקום הגוף כי הם

לב מלכים

לא היה עוד שאית מגוה ולכן ניזוק: (כג) **ויהי אחרי אכלו** עבירה גוררת עבירה שאחר שנכשל ואכל לא נמנע מלאכול עד גמרו, וגם לקח ממנו חמור, שהיה לו לדון שכמו שהזהירו מלאכל שם כ"ש שלא יקח מהם מתן, ומ"ש **ויחבש לו החמור לנביא אשר השיבו**, פי' החמור שהיה שייך לנביא אשר השיבו, כי האיש האלהים לא היה לו חמור ובא ברגליו: (כה) **ואת האריה עומד אצל הנבלה** וזה היה חידוש בעיניהם כי הארי לא יטרוף ויניח, ואת החמור לא ראו שעמד מן הצד, כמו שא"י והחמור עומד אלא קאים לקבלה, **וידברו בעיר אשר הנביא הזקן יושב בה**. וזה היה בהשגחה שלא ספרו זאת במקום אחר רק בעיר הזאת, יען שהנביא הזקן בה, כדי שיקבר בכבוד ושיהיה קברו למזכרת באחרית הימים כמ"ש לקמן (ב' כ"ג י"ז): (כו) **וישמע הנביא** והוא הכיר שהוא איש האלהים יען **אשר השיבו** מן הדרך וידע דרכו כי גם עתה טרפו האריה בדרך הזה, **ויתנהו** ר"ל ולכן לא אכלו כי לא טרפו לרעבון רק בדבר ה': (כח) **לא אכל** ר"ל שאם טרף לרעבון הי"ל לאכול את הנבלה, ואם מתוך כעס הי"ל לשבור את החמור, וגם ראה שעמד כשומר אל הגויה עד תובל לקבורה והחמור לא ברח מפחד האריה למען ישא עליו גויית הנביא, וגם רמז שגם האריה שהוא בע"ח סכל שמר מצות ה' ולא אכל נגד רצונו וכ"ש שהאיש האלהים הי"ל לשית לב: (לא) **אצל עצמותיו** כי היה דרכם ללקט העצמות אחר שנתבלה הבשר ולקברם שנית וזה שבין בעת הקבורה בין בעת לקוט עצמות יהיה אצל
הנביא

עַצְמֹתָי׃ לב כִּי הָיֹה יִהְיֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר קָרָא בִּדְבַר יְהוָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בְּבֵית־אֵל וְעַל כָּל־בָּתֵּי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר בְּעָרֵי שֹׁמְרוֹן׃ לג אַחַר הַדָּבָר הַזֶּה לֹא־שָׁב יָרָבְעָם מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וַיָּשָׁב וַיַּעַשׂ מִקְצוֹת הָעָם כֹּהֲנֵי בָמוֹת הֶחָפֵץ יְמַלֵּא אֶת־יָדוֹ וִיהִי כֹּהֲנֵי בָמוֹת׃ לד וַיְהִי בַּדָּבָר הַזֶּה לְחַטַּאת בֵּית יָרָבְעָם וּלְהַכְחִיד וּלְהַשְׁמִיד מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃

יד א בָּעֵת הַהִיא חָלָה אֲבִיָּה בֶן־יָרָבְעָם׃ ב וַיֹּאמֶר יָרָבְעָם לְאִשְׁתּוֹ קוּמִי נָא וְהִשְׁתַּנִּית וְלֹא יֵדְעוּ כִּי־אַתִּי אֵשֶׁת יָרָבְעָם וְהָלַכְתְּ שִׁלֹה

ת"א אחר הדבר הזה. שם ק"ב : ויהי בדבר הזה. שם ק' : את ק' הנה

רש"י

השקר הזה בעיר: (לב) כי היה יהיה וגו'. אולי ימלטו עצמותיו את עצמותי: (לג) אחר הדבר הזה. שראה את המופת הזה ושמע את דברי הנביא ואעפ"כ לא שב, ורבותינו דרשו אחר שתפסו הקב"ה בבגדו ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן:

מצודת ציון

מוקדי הגוף: (לג) ימלא את ידו. הוא ענין חנוך כמו ומלאת יד אהרן (שמות כ"ט): (לד) לחטאת. ענין חסרון כמו והייתי אני ובני שלמה חטאים (לעיל א'): ולהכחיד. להכרית כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט'): ולהשמיד. ענין כליון:

יד (ב) והשתנית. מלשון שינוי:

מצודת דוד

(לב) ועל כל בתי הבמות. אף שהנבואה הבאה מיוחדה לא ניבא כ"א על המזבח אשר בבית אל הוסיף הוא לנבאה על כל בתי הבמות וגו': בערי שמרון. אמר ע"ש סופו כי עמרי בנאה לאחר זמן: (לג) אחר הדבר הזה. אף כי ראה מפלאות ה' ביבושת ידו וקריעת המזבח ומיתת הנביא על אשר עבר מצות ה' עכ"ז לא שב מדרכו: וישב ויעש. ר"ל פעם אחר פעם: החפץ. כל הרוצה היה מחנך עצמו והיה מכהני במות: (לד) בדבר הזה. בעבור עבודת הבמות הגמול להיות בית ירבעם הסר מן העולם:

יד (ב) והשתנית. שני כסותך למען לא ידעו הרואים אשר את אשתי כי חשב פן כשידעו אשר היא הולכת אל הנביא יתקרבו לדעת מה דבר עמה ויהיו לו למוקש: למלך. שאהיה למלך ונראה א"כ כזה שדבר ה' בפיו אמת:

השאלות

יד (ב) למה צוה שתשנה א"ע והלא הנביא ידע שהיא אשת ירבעם ברוח ה', ומה בכך שיכירו אותה, ומ"ש הוא דבר אלי למלך וכי לא הוחזק אחיה לנביא לה' רק בדבר זה:

לב מלכים

הנביא: (לב) **כי היה יהיה** שהנבואה תתקיים בכל אופן ואחר שאין לה זמן מוגבל לא הניחו עצמותי, אף זמן קצר לבד, ומ"ש ועל כל בתי הבמות אשר בערי שומרון הוכיח הרי"א שהיה נביא אמת, כי אז לא נבנה שומרון, ומאין ידע זאת, אולם יתבאר אצלי לקמן (ב' כ"ג) שזאת שמע הנביא שבבית אל מן איש האלהים שפי' דבריו עיי"ש, והעקר כדברי חז"ל שהיה נביא שקר, וע"כ כתב לקמן (שם) וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון, מבואר שלא היה לו זכות מגד עצמו כי נביא שקר היה: (לג) **אחר הדבר הזה** הגם ששלח ה' נביא להחזירו בתשובה ומופת נתן לו בכ"ז **לא שב מדרכו הרעה**. וחז"ל במליצתם אמרו אחר שתפס הקב"ה לירבעם בבגדו וא"ל חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בג"ע, א"ל מי בראש, א"ל בן ישי בראש א"ל אי הכי לא בעינא, ר"ל שמה שבא אליו איש האלהים בעת עמדו על המזבח תפסו בבגדו לעכב בגידתו ומעשיו הרעים, ובמה שרפא את ידו שהיה אות שיקבלהו בתשובה כל"ל רמז לו שיטייל בג"ע עם בן ישי, והטעם שלא שב היה מפני הכבוד המדומה שירא שבן ישי יהיה בראש אם יעלה לירושלים והוא יהיה במדרגה אחריו, **וישב ויעש** ר"ל שנעשו כהני במות, או ע"י המלך שעשה **מקצות העם כהני במות** או ע"י העם עצמם **החפץ ימלא את ידו** בעצמו ע"י קרבנות, ועי"כ **ויהי כהני במות** ור"ל שהגם ששמעו נבואת הנביא שישרף עצמותיהם לא חשו לזה: (לד) **ויהי בדבר הזה** עי"כ ע"י הדבר שדבר הנביא וראה אותותיו ולא שב חשב ה' זה **לחטאת בית ירבעם**, לא עליו לבדו רק על כל ביתו כמ"ש ואני אתן את פני באיש ההוא ובמשפחתו ויגלה הגז"ד **להכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה** את כל ביתו ותורף הגז"ד יתבאר בסימן הבא:

יד (א) **בעת ההיא** עתה יספר איך נגזר עליו הגז"ד ע"י אחיה השילוני עצמו אשר משחו למלך, ואיך כבר הוחל העונש לבא בימיו במות בנו אשר היה נכבד מכל בית אביו: (ב) **קומי נא והשתנית** אם בפני העם שלא יכירוך כמ"ש **ולא ידעו כי את אשת ירבעם** כי השם שיאמרו שהוא מאמין בנביאי ה' לא בנביאי העגלים, ואם בפני הנביא כמ"ש (פסוק ה') ויהי כבואה והיא

הנה־שם אחיה הנביא הוא־דבר עלי למלך על־העם הזה: ג ולקחת בידך עשרה לחם ונקדים ובקבק דבש ובאת אליו הוא יגיד לך מה־יהיה לנער: ד ותעש כן אשת ירבעם ותקם ותלך שלה ותבא בית אחיה ואחיהו לא־יכל לראות כי קמו עיניו משיבו: ה ויהוה אמר אל־אחיהו הנה אשת ירבעם באה לדרש דבר מעמך אל־בנה כי־חלה הוא כזה וכזה תדבר אליה ויהי כבאה והיא מתנכרה: ו ויהי כשמע אחיהו את־קול רגליה באה בפתח ויאמר באי אשת ירבעם למה זה את מתנכרה ואנכי שלוח אליך קשה: ז לכי אמרי לירבעם כה־אמר יהוה אלהי ישראל יען אשר הרמתיך מתוך העם ואתנך נגיד על עמי ישראל: ח ואקרע את־הממלכה מבית דוד ואתנה לך ולא היית כעבדי דוד אשר שמר מצותי ואשר הלך אחרי בכל־לבבו לעשות רק הישר בעיני: ט ותרע לעשות מכל אשר־היו לפניך ותלך ותעשה־לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני ואתי

ת"א ואתי. ברכות י"א: ע"ש (ד) בר"ר כה תנחו' ואתחנן:

השלכת

רש"י

יד (ג) ונקדים. מין קליות מייבשין בתנור ועושין אותו קמח לעשות ממנו מאכל שקורין לו שתיתא בלשון גמרא: (ה) והיא מתנכרה. כאלו אינה זאת: (ו) שלוח אליך. מאת הקב"ה בשליחות

מצודת דוד

(ד) קמו עיניו משיבו. לפי שדרך העין להתנועע בעת הראות אבל כשנעדר הראות מן העין פקוח ותעמוד במקום אחד: (ה) כזה וכזה. הדברים שאמר לה: והיא מתנכרה. עושה עצמה כנכרית כאלו אינה אשת ירבעם: (ו) למה וגו'. ר"ל למה לך להתנכר לבל יכירך מי את אנכי שלוח בחזות קשה רק אליך ולא יודע לאיש ואין לך צורך להתנכר: (ט) מכל אשר היו לפניך. רמז בזה לשלמה

מצודת ציון

(ג) בידך. עמך וברשותך. ונקדים: פת יבש מתובל בתבלין על כי המה מנוקדים ומנומרים ממראה התבלין: ובקבק. כלי שפיו צר וכן וקנית בקבוק (ירמיה י"ט): (ז) הרמתיך. מלשון תרומה ור"ל הפרשתיך

ו לב מלכים

מתנכרה, כי הנביא כשהיה צופה במחזה לדעת ענין פרטי לא השיג רק הענין הפרטי שרצה לדעתו כמו שהיה בשאלת האתו"ת, ולכן אם לא ידע שהיא אשת ירבעם לא ידרוש רק לדעת אם יחי החולה בן האשה הנצבת לפניו, או יתפלל עליו, אבל אם ידע שהיא אשת ירבעם אז יכין עצמו לדעת ולהשקיף על כל עניני בית ירבעם שזה ענין נוגע להכלל, ופן יודיעו לו עליו נבואה לרעה והיראה מאד מזה מטעם שאמר הוא דבר עלי למלך על העם הזה שכמו שבאה גדולתו ע"י נבואתו, כן יוכל לרדת אם ינבא עליו רעה כמו שהיה בשמואל עם שאול: (ג) ולקחת בידך עשרה לחם גם זה היה עצה שלא יכירה כי לחם ונקודים אינו מתת מלך וידמה לו שהיא אשה מבנות הכפרים, והיה מוכרח להביא איזה תשורה כנוהג לאיש האלהים (כמ"ש בש"א ט' ז') למען יניחה משרתו ליכנס אליו, וז"ש ובאת אליו: (ו) למה זה את מתנכרה שהוא כדי שלא אכין א"ע לנבאות על בית ירבעם, וזה בחנם כי גם בלא הכנתי אנכי שלוח אליך בנבואה קשה: (ז) יען אשר הרמתיך, א] היה לך לזכור הטוב שעשיתי עמך שהרמתיך מתוך העם שהיית הדיוט ואתנך נגיד והיה לך לזכור זאת ולעבדני ביתר שאת: (ח) ב] ואקרע את הממלכה מבית דוד ואתנה לך שלפ"ז היה לך להיות צדיק יותר מבית דוד, ואתה לא די שלא היית כעבדי דוד אשר שמר מצותי בפועל ואשר הלך אחרי בכל לבבו, במחשבה ובכונת הלב, הנה הוסף מזה עוד: (ט) ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך ר"ל משלמה שלקחתי המלוכה ממנו בעבור חטאו כי הוא בנה במות בעבור נשיו ואתה ותעשה לך אלהים לעצמך, הוא לא

מיחה

הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גַוֶּךָ׃ י לָכֵן הִנְנִי מֵבִיא רָעָה אֶל־בֵּית יָרָבְעָם וְהִכְרַתִּי לְיָרָבְעָם מַשְׁתִּין בְּקִיר עָצוּר וְעָזוּב בְּיִשְׂרָאֵל וּבִעַרְתִּי אַחֲרֵי בֵית־יָרָבְעָם כַּאֲשֶׁר יְבַעֵר הַגָּלָל עַד־תֻּמּוֹ׃ יא הַמֵּת לְיָרָבְעָם בָּעִיר יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת בַּשָּׂדֶה יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ יב וְאַתְּ קוּמִי לְכִי לְבֵיתֵךְ בְּבֹאָה רַגְלַיִךְ הָעִירָה וּמֵת הַיָּלֶד׃ יג וְסָפְדוּ־לוֹ כָל־יִשְׂרָאֵל וְקָבְרוּ אֹתוֹ כִּי־זֶה לְבַדּוֹ יָבֹא לְיָרָבְעָם אֶל־קָבֶר יַעַן נִמְצָא־בוֹ דָּבָר טוֹב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּבֵית יָרָבְעָם׃ יד וְהֵקִים יְהוָה לוֹ מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַכְרִית אֶת־בֵּית יָרָבְעָם זֶה הַיּוֹם וּמֶה גַּם־עָתָּה׃ טו וְהִכָּה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יָנוּד הַקָּנֶה בַּמַּיִם וְנָתַשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַל הָאֲדָמָה הַטּוֹבָה הַזֹּאת

אשר

ת"א כאשר יבער. קמא ב' וג' וכ"ג ונ"ה: וספדו לו. מועד קטן כ"ח סנהדרין מ"ו: יען וגו'. מועד קטן שם וככס ה'. תענית כ' סנהדרין ק"ה:

רש"י

קשה: (י) משתין בקיר. ת"י ידע מדע. משית בקירות לבו: עצור ועזוב. עצור שיש לו מחזיק יד כמו זה יעצור בעמי (שמואל א' ט' י"ז). ועזוב שאין לו מחזיק ביד: כאשר יבער. המבער את המאכל בפיו לעשות גלל כך אבער אחריו עד תומו: (יג) דבר טוב. שבטל משמרתו שהושיבו אביו שומר שלא יעלה איש לרגל ובטל משמרתו ועלה: (יד) אשר יכרית את בית ירבעם זה היום ומה גם עתה. הגולים

מצודת ציון

(ט) ומסכות. עבודת גלולים העשוים בהתכת המתכת וכן אלהי מסכה (שמות ל"ד): גוך. גופך כמו ושבט לגו כסילים (משלי כ"ו): (י) ובערתי. ענין הפנוי מהמקום כמו בערתי הקדש (דברים כ"ו): הגלל. הצואה כמו גללי האדם (יחזקאל ד'): תמו. מלשון תם והשלמה: (יד) עתה. כמו מעתה: (טו) ונתש. ענין עקירה כמו

מצודת דוד

ולהכעיסני: אחרי גוך. כהמשליך דבר מה לאחוריו לבל יראהו: (י) משתין בקיר. הוא הזכר כי עושה קלוח ומשתין בקיר ולא כן הנקבה: עצור. העושר שהוא עצור ומעוכב בתוך הבית: ועזוב. המקנה שהוא עזוב בשדה: בישראל. ר"ל בפרסום רב למען יוסרו: כאשר יבער. ר"ל כאשר המבער יבער את הצואה מכלי וישאיר שארית כן אבערו עד תומו: (יא) לירבעם. מבית ירבעם: כי ה' דבר. ובידו לקיים: (יג) דבר טוב. לא פירש מהו הדבר הטוב ורז"ל אמרו שבטל משמרתו ועלה לרגל: בבית ירבעם. בכל בית ירבעם נמצא רק בו דבר טוב: (יד) זה היום. ר"ל האנשים אשר הם זה היום בעולם ואשר נולדו: ומה גם אתה. ר"ל גם מה אשר יולדו מעתה: (טו) כאשר ינוד הקנה. אשר לרוב רכותו יתנודד במעט רוח ויכה

השאלות

(טו—טז) תחלה אמר שיעניש ישראל בעבור האשרים שעשו, ואח"ז אמר בגלל חטאת ירבעם

לב מלכים

מיחה בנשיו מתוך שאהב אותן ואתה לא עשית זאת מאהבת נשים רק להכעיסני, שלמה לא עזב את ה' ועבודתו ואתה אותי השלכת אחרי גוך: (י—יא) לכן וכו' משתין בקיר עצור ועזוב יל"פ שלא יהיה לו משתין בקיר של עצור ועזוב, שאף העצור באסורים והעזוב והעני לא יניח לא' מבית ירבעם שישתין בקיר ביתו, אבל לקמן (ב"ה כ"א ב' י"ד כ"ו) לא משמע כן, ורי"א פי' שלא ישאר לו ממון האצור באוצרות ולא מקנה העזובים בשדה וגם אחרי בית ירבעם אבער כאשר מבערים הגלל ר"ל דברים מגוללים גללים ונואים, וגם המתים לא ינתנו לקבורה: (יב—יג) ומת הילד וספדו לכן ימות עתה כדי שיספדו לו ושיקברו אותו מה שלא יהיה אח"כ כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר ר"ל בקבר שחצב ירבעם למשפחתו, לא יבא אליו שום אחד מבניו להקבר עמו רק זה לבדו, ובזה הודיעו שגם ירבעם יבא לקבורה, יען נמצא בו דבר טוב בבית ירבעם ר"ל שהגם שגם הוא אינו צדיק מ"מ הדבר טוב שנמצא בו הוא גדול יען שהוא בבית ירבעם שהיו מסיתים אותו ומעכבים על ידו מלעשות טוב והוא עמד בפניהם, וחז"ל אמרו שבטל משמרתו ועלה לרגל: (יד) והקים באר לו מי יהיה המכרית בית ירבעם לא יהיה זה אחד ממלכי יהודה רק מלך שיקום אחריו על ישראל, וה' יקימהו לתכלית זה שיכרית את בית ירבעם זה היום ר"ל כל הבית הנמצא היום שכולם נהרגו ומה גם עתה פי' וכן יכרית מה שיולד גם עתה מהיום והלאה עד זמן הזה כולם יכרתון: (טו) והכה ה' אחר שהודיע עונש ירבעם שזה יהיה עתה, הודיע עונש ישראל שיהיה אחר זמן רב, תחלה יכה אותם בימי חזאל (לקמן ב' י"ג ז') אח"כ ונתש את ישראל יעקרם מעל אדמתם ע"י מלך אשור בימי פקח, ואח"כ

 וזרם

אֲשֶׁר נָתַן לַאֲבוֹתֵיהֶם וְזֵרָם מֵעֵבֶר לַנָּהָר יַעַן אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־אֲשֵׁרֵיהֶם מַכְעִיסִים אֶת־יְהוָה׃ טז וְיִתֵּן אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּגְלַל חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ יז וַתָּקָם אֵשֶׁת יָרָבְעָם וַתֵּלֶךְ וַתָּבֹא תִרְצָתָה הִיא בָּאָה בְסַף־הַבַּיִת וְהַנַּעַר מֵת׃ יח וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ וַיִּסְפְּדוּ־לוֹ כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ אֲחִיָּהוּ הַנָּבִיא׃ יט וְיֶתֶר דִּבְרֵי יָרָבְעָם אֲשֶׁר נִלְחַם וַאֲשֶׁר מָלָךְ הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ כ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר־מָלַךְ יָרָבְעָם עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה וַיִּשְׁכַּב עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ נָדָב בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ כא וּרְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה מָלַךְ בִּיהוּדָה בֶּן־אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה רְחַבְעָם בְּמָלְכוֹ וּשְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה ׀ מָלַךְ בִּירוּשָׁלַםִ הָעִיר אֲשֶׁר־בָּחַר יְהוָה לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְשֵׁם אִמּוֹ נַעֲמָה הָעַמֹּנִית׃ כב וַיַּעַשׂ יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָם בְּחַטֹּאתָם אֲשֶׁר חָטָאוּ׃ כג וַיִּבְנוּ גַם־הֵמָּה לָהֶם בָּמוֹת וּמַצֵּבוֹת וַאֲשֵׁרִים עַל כָּל־גִּבְעָה גְבֹהָה וְתַחַת כל

ת"א ויתן את. הוריות ב': ע"ש (כא) שי"ר א א: (כב) זוהר בשלח תרומה פדר"כ כב:

רש"י

לו היום ואשר עתידים להוולד לו מעתה, כך תרגם יונתן: (כא) העיר אשר בחר ה'. ואף על פי כן: (כב) ויעש יהודה הרע. ולא נתנו זה על לבם: ויקנאו. לשון קינאה: (כג) גם המה, כאשר השבטים:

מצודת דוד

את עצמו בסעומד אללו: מעבר לנהר. הוא נהר גוזן כי לשם גלו כמ"ש במ"ב ובד"הי: מכעיסים. המכעיסים: (טז) ויתן את ישראל. לדבר העונש הנזכר: אשר חטא. הוא עצמו: ואשר וגו'. בעשות להם עגלי הזהב: (יז) תרצתה. אל תרצה והיא היתה עיר המלוכה עד עמרי שבנה את שומרון: בסף הבית. יתכן שעמד הבית בקצה העיר כי הנביא אמר לה בבואה רגליך העירה: (יט) אשר נלחם. מהמלחמות אשר נלחם: ואשר מלך. מענין המלוכה אשר מלך: על ספר וגו'. ספר מיוחד היה להם וכתבו בו כל הקורות והספורים: (כא) ושם אמו. בא לומר שהנה נדמה להמקור אשר הולד ממנה כי אמו היתה בת עכו"ם: (כב) מכל אשר עשו. יותר ממה שהכעיסו אבותם בימי השופטים: (כג) גם המה. כמו שבנו בני עשרת השבטים: להם. לעצמם: ותחת כל עץ רענן. הוזר הוא

מצודת ציון

לנתוש ולנתוץ (ירמיה א'): וזרם. יפזרם כמו והזרם במזרה (שם ט"ו): אשריהם. הוא אילן הנעבד: (טז) בגלל. בעבור כמו בגלל יוסף (בראשית ל"ט): (יז) בסף. האסקופה נקראת גם היא סף כמו המזוזות וכן וידיה על הסף (שופטי' י"ט): (יט) הנם. הנה הם: (כב) ויקנאו. הרגיזו כמו יקניאהו בזרים (דברים ל"ב): (כג) במות. בנין גבוה לעבודת גלולים מקום יעמידו בו המזבחות: מצבות. מזבחות

השאלות

וירבעם לא עשה אחרות רק עגלים: (כא) למה אמר שני פעמים ששם אמו נעמה העמונית כאן ובפסוק ל"א:

לב מלכים

זרם מעבר לנהר בימי הושע שהגלם סנחריב לעבר הנהר, **יען אשר עשו את אשריהם והיו מכעיסים את ה'** ר"ל כי על חטא העגלים לא היה מעניש אותם כי הם כמפותים או אנוסים מירבעם, אבל במה שהוסיפו לעשות אחרות שזה לא היה ע"פ ירבעם רק הם עצמם עשאום להכעים וע"כ ייחס אליהם גם חטא העגלים, ועי"כ: (טז) **ויתן את ישראל** יתן להם עונש גם בגלל חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא שהגם שהוא המטיא אותם, ע"י שהוסיפו לעשות אחרים גלו אדעתייהו דניחא להו ואינם אנוסים: (יז) **היא באה בסף הבית והנער מת** פי' שכבר מת ברגע שבאה לשער העיר כמ"ש בפסוק י"ב, ובבואה בסף הבית נודע לה שמת: (כא—כב) **העיר אשר בחר** ר"ל והיה ראוי שלא יטה מדרך ה', רק **ושם אמו נעמה העמונית** שעבדה ע"ז לעת זקנת שלמה והיא יעצה אותו להרשיע, ולכן **ויעש יהודה הרע בעיני ה'** וזה היה ג' שנים אחר שמלך ירבעם כנזכר בד"ה, **מכל אשר עשו אבותם** בימי שפוט השופטים: (כג) **על כל גבעה** מוסב על אשרים, **ותחת כל עץ** מוסב על במות ומצבות

כל־עץ רענן: כד וגם־קדש היה בארץ עשו ככל התועבת הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל: כה ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שושק מלך־מצרים על־ירושלם: כו ויקח את־אצרות בית־יהוה ואת־אוצרות בית המלך ואת־הכל לקח ויקח את־כל־מגני הזהב אשר עשה שלמה: כז ויעש המלך רחבעם תחתם מגני נחשת והפקיד על־יד שרי הרצים השמרים פתח בית המלך: כח ויהי מדי־בא המלך בית יהוה ישאום הרצים והשיבום אל־תא הרצים: כט ויתר דברי רחבעם וכל־אשר עשה הלא־המה כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה: ל ומלחמה היתה בין־רחבעם ובין ירבעם כל־הימים: לא וישכב רחבעם עם־אבתיו ויקבר עם־אבתיו בעיר דוד ושם אמו נעמה העמנית וימלך אבים בנו תחתיו:

טו א ובשנת שמנה עשרה למלך ירבעם בן־נבט מלך אבים על־יהודה: ב שלש שנים מלך בירושלם ושם אמו מעכה בת־אבישלום: ג וילך בכל־חטאות אביו אשר־עשה לפניו ולא־היה

ת"א וג"ס קדש. סנהדרין נד: ויסי בנגה. פסחים ע"ז וקי"ט: ויקח וגו'. שם קי"ט: ושם אמו. קמא ל"ח:

ע"ש (כד) מכילתא משפטים יז ספ"י האזינו ירוש' סנהד' ז ז: (כה) תנחו' בשלח: (כו) ויק"ר יז תנחו' בשלח: (כה) זוהר שלח: שישק ק'

רש"י

(ד) קדש. ניאוף: (כה) שישק. מצינו במדרש שיר השירים הוא פרעה נכה ונקרא שישק על שהיה שוקק ומתאוה כל ימיו לכסא הבן שהיה לשלמה חתנו ועכשיו עלה ולקחו: (כו) ואת הכל לקח. את הכסא ההביב מן הכל: (כח) ישאום הרצים. לפניו לכבוד ואח"כ ישיבום אל תא שהרצים עומדים שם תמיד:

טו (א) ובשנת שמנה עשרה למלך ירבעם. שנה אחת אחר מות רחבעם ובשנת עשרים לירבעם. מלך

מצודת ציון

כמו בשמן רענן (תהלים נ"ב) כי על ידי זה הוא מרובה בענפים: (כד) קדש. ניאוף כמו היא הקדשה (בראשי' ל"ח): הוריש. גירש כמו הורים את האמורי (שופטים י"א): (כז) והפקיד. מל' פקדון והנחה: על יד. כמו ביד: (כח) מדי. מתי ר"ל בכל זמן כמו מדי עלותה (ש"א א'): תא. ענין חדר מה כמו מגג התא (יחזקאל מ'):

מצודת דוד

מאבן אחת: רענן. ענין להות ורעיבות על הבמות והמצבות: (כו) ואת הכל. ולא השאיר מהם כלום: (כח) ישאום הרצים. להגן עליו מהאויב הבא פתאום: והשיבום. אחרי בואו לבית המלך: (ל) ומלחמה היתה. עם כי שב מלהלחם כדבר הנביא כמ"ש למעלה מ"מ לא הי' אז ונלחם עמו כל הימים עד מותו: (לא) ושם אמו. הזר וכתבו לומר שעד יום מותו נדמה במעשיו למעשה אמו:

טו (א) ובשנת שמנה עשרה. כי ירבעם ורחבעם מלכו כאחד ומת רחבעם בי"ז למלכו ובשנה הבאה מלך אבים שהיא בי"ח לירבעם: (ב) שלש וגו'. ומקוטעות

לב מלכים

ומצבות: (כד) וגם קדש היה יל"פ שהכנענים היה ביניהם קדש, ומפרש עשו ככל התועבות מי עשה, הגוים אשר הוריש עשו ככל התועבות האלה, וישראל לא מיחו בידם, ולכן לא נזכר בד"ה שהיה ביניהם קדש, ולפי פשוט התועבות הגוים, חסר הנסמך התועבות תועבות של הגוים, וכמו שפי' במ"ש הארון הברית: (כז) ויעש המלך וכו' באורתי בד"ה שעשה זה לתשובה ולזכר עונותיו עי"ש: (לא) ושם אמו הזכיר זה שנית כי היא הסיתה אותו לרוע עד סוף ימיו:

טו (א) מלך אבים ובד"ה נקרא אביה, ונראה כי יען שגם ירבעם היה לו בן בשמו אביה היו ישראל קוראים בנו של רחבעם אבים במ"ם של כנוי הרבים ר"ל אביה שלהם, ולהבדילו מן אביה של ירבעם: (ג) אשר עשה לפניו ר"ל הוא לא היה חוטא בעצם רק מפני שכבר נעשו לפני מלכו

לבבו שלם עם־יהוה אלהיו כלבב דוד אביו: ד כי למען דוד נתן יהוה אלהיו לו ניר בירושלם להקים את־בנו אחריו ולהעמיד את־ירושלם: ה אשר עשה דוד את־הישר בעיני יהוה ולא־סר מכל | אשר צוהו כל ימי חייו רק בדבר אוריה החתי: ו ומלחמה היתה בין־רחבעם ובין ירבעם כל־ימי חייו: ז ויתר דברי אבים וכל־אשר עשה הלוא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם: ח וישכב אבים עם־אבתיו ויקברו אתו בעיר דוד וימלך אסא בנו תחתיו: ט ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על־יהודה: י וארבעים ואחת שנה מלך בירושלם ושם אמו מעכה בת־אבישלום: יא ויעש אסא הישר בעיני יהוה כדוד אביו: יב ויעבר הקדשים מן־הארץ ויסר את־כל־הגלולים אשר עשו אבתיו: יג וגם | את־מעכה אמו ויסרה מגבירה אשר־עשתה מפלצת לאשרה ויכרת

אסא

ת"א רק בדבר. שבת נ"ו מועד קטן ט"ו: וגם את וגו'. עכו"ם מ"ד:

ע"יש (ה) שו"ע כו סא"ר כה: (יג) ספרי האזינו ירוש' עז ג:

רש"י

אסא שנה השלישית של נדב (אבים) נמנים למלך אסא שנה ולו נמי נמנית: (יב) ויעבר הקדשים. תרגם יונתן ופלי נפקת ברא: (יג) ויסירה מגבירה. מהיות גבירה: אשר עשתה מפלצת.

מצודת דוד

היו: (ד) כי למען דוד. ר"ל כ"כ הרשיע עד שלא היה ראוי למלוך רק למען דוד וגו': לו ניר. לדוד נתן ניר בירושלים ולתוספת ביאור אמר להקים את בנו אחריו: ולהעמיד וגו'. ר"ל בכדי שיתקיים שבית אשר בירושלים כאשר ימלוך בה מזרע הבונה אותו: (ה) אשר עשה. ר"ל בעבור אשר עשה דוד את הישר וגו': רק בדבר אוריה. כי בבת שבע לא חטא כי כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו: (ו) ומלחמה היתה. ר"ל המלחמה שהיתה בין רחבעם לירבעם היתה כל ימי חייו של אבים מעת היותו לאיש כי הוא היה היוצא ובא במלחמה: (ז) בין אבים. אף בימי מלכותו לא חדל מלהלחם עם ירבעם: (ט) ובשנת עשרים. כי אבים מלך בי"ח לירבעם ומלך ג' שנים מקוטעות והם שנת י"ח לירבעם וי"ט וכ' ובשנה ההיא מלך אסא ונחשבת השנה ההיא לאבים ולאסא: (י) ושם אמו. הם אביו היתה ולפי שהיתה מגדלתו אמר אמו: (יג) וגם את מעכה. מוסב על ויסר האמור במקרא שלפניו לומר וגם את מעכה הסיר ומוזר ומפרש שהסרתה היתה מהיות עוד גבירה ומושלת בכל תפית אנשים לעכו"ם: אשר עשתה. בעבור אשר עשתה: מפלצת. והוא דמות

מצודת ציון

ניר (ד) ניר. כמו נר ור"ל מלכות: (יב) ויעבר. הסיר: הקדשים. הניאוף: הגלולים. העבודת גלולים המאוסים

השאלות

טו (ו) מ"ש ומלחמה היתה וכו', כבר נזכר למעלה (י"ד ל') ולמה נכפל שתי פעמים:

(יג) מ"ש וגם את מעכה אמו חסר נשוא המאמר:

לב מלכים

מלכו לא בשל חטאת אביו וזה היה מלך שלא היה **לבבו שלם כלבב דוד** לכן לא שם על לבו להסיר חטאות האלה: (ד) **כי למען** ר"ל ומלך זה היה ראוי שיפול אז במלחמה שהיה לו עם ירבעם הנזכר בד"ה והוא נלחו ע"פ נס, באמר שנס הזה לא היה בזכותו רק בזכות דוד אביו ובזכות ירושלים (כנ"ל י"א י"ג): (ו—ז) **ומלחמה היתה בין רחבעם** כבר אמר זה למעלה (י"ד ל') ופי' רי"א שבא לומר שבמלחמה זו היה אביה העקר העוסק בה כי רחבעם היה רך הלבב וכמ"ש בד"ה. ויל"פ שמוסב למטה ופי' המלחמה אשר היתה בין רחבעם ובין ירבעם וכן יתר דברי אבים הם כתובים על ספר ד"ה למלכי יהודה **וכן** המלחמה שהיתה בין אבים ובין ירבעם ג"כ כתוב שם, ובא לומר שמלחמה זו התחילה מימי רחבעם ונגמרה בימי אביה שהוא נלח המלחמה ואז כתבו על ספר כלל דברי המלחמות האלה שנמשך **בין** ירבעם ובין רחבעם ואבים בנו: (יג) וגם שיעור הכתוב ויסר את הגלולים ואת מעכה אמו שהיתה ג"כ מן הגלולים שהיו משתחוים לה לשם עבודה או שהיתה קדשה לע"ז וגם הסירה מגבירה וגם הסיר מפלצתה,

שהיה

אָסָא אֶת־מִפְלַצְתָּהּ וַיִּשְׂרֹף בְּנַחַל קִדְרוֹן׃ יד וְהַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ רַק
לְבַב־אָסָא הָיָה שָׁלֵם עִם־יְהוָה כָּל־יָמָיו׃ טו וַיָּבֵא אֶת־קָדְשֵׁי אָבִיו
וְקָדְשָׁו בֵּית יְהוָה כֶּסֶף וְזָהָב וְכֵלִים׃ טז וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין אָסָא
וּבֵין בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כָּל־יְמֵיהֶם׃ יז וַיַּעַל בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
עַל־יְהוּדָה וַיִּבֶן אֶת־הָרָמָה לְבִלְתִּי תֵּת יֹצֵא וָבָא לְאָסָא מֶלֶךְ
יְהוּדָה׃ יח וַיִּקַּח אָסָא אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב הַנּוֹתָרִים ׀ בְּאוֹצְרוֹת
בֵּית־יְהוָה וְאֶת־אוֹצְרוֹת בֵּית *מֶלֶךְ וַיִּתְּנֵם בְּיַד עֲבָדָיו וַיִּשְׁלָחֵם
הַמֶּלֶךְ אָסָא אֶל־בֶּן־הֲדַד בֶּן־טַבְרִמֹּן בֶּן־חֶזְיוֹן מֶלֶךְ אֲרָם הַיֹּשֵׁב
בְּדַמֶּשֶׂק לֵאמֹר׃ יט בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֶךָ בֵּין אָבִי וּבֵין אָבִיךָ הִנֵּה
שָׁלַחְתִּי לְךָ שֹׁחַד כֶּסֶף וְזָהָב לֵךְ הָפֵרָה אֶת־בְּרִיתְךָ אֶת־בַּעְשָׁא
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְיַעֲלֶה מֵעָלָי׃ כ וַיִּשְׁמַע בֶּן־הֲדַד אֶל־הַמֶּלֶךְ אָסָא
וַיִּשְׁלַח אֶת־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר־לוֹ עַל־עָרֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּךְ אֶת־עִיּוֹן
וְאֶת־דָּן וְאֵת אָבֵל בֵּית־מַעֲכָה וְאֵת כָּל־כִּנְּרוֹת עַל כָּל־אֶרֶץ
נַפְתָּלִי׃ כא וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ בַּעְשָׁא וַיֶּחְדַּל מִבְּנוֹת אֶת־הָרָמָה וַיֵּשֶׁב
בְּתִרְצָה׃ כב וְהַמֶּלֶךְ אָסָא הִשְׁמִיעַ אֶת־כָּל־יְהוּדָה אֵין נָקִי וַיִּשְׂאוּ
אֶת־אַבְנֵי הָרָמָה וְאֶת־עֵצֶיהָ אֲשֶׁר בָּנָה בַּעְשָׁא וַיִּבֶן בָּם הַמֶּלֶךְ
אָסָא אֶת־גֶּבַע בִּנְיָמִן וְאֶת־הַמִּצְפָּה׃ כג וְיֶתֶר כָּל־דִּבְרֵי אָסָא וְכָל־
גְּבוּרָתוֹ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנָה הֲלֹא־הֵמָּה כְתוּבִים

ת"א וישלחם וגו'. יבמות ל"ב : והמלך אסא. סוטה י' : וקדשי ק'. המלך ק' על
ע"ש (יח) ירוש' יבמות ב ו : (כב) ירוש' סוטה ח י :(כג) במד"ר כג :

רש"י

אמרו רבותינו מפליא ליצנותא כמין זכרות עשתה לו והיא היתה נבעלת לו בכל יום: (יד)והבמות לא סרו. במות היחיד שהורגלו ליקרב עליהן לשמים משחרבה שילה עד שנבנה הבית שהיו הבמות מותרות לא סרו עתה אע"פ שנאסרו משנבנה הבית והיו ענושים עליה כרת : (כב) אין נקי. אפילו חתן מחדרו שנאמר בו

מצודת ציון

בגלל וזואה : (יז) הרמה . בנין רם : (יט) הפרה . ענין בטול : (כג) את רגליו . מרגליו כמו ילאו את העיר (בראשית

מצודת דוד

מה להיות לעכו"ם וכמו שעכו"ם נקראים גלולים ע"ש שמעליב לב עובדיהם כן יקרא מפלצת כי מביא רעדה כי הוא מלשון פלצות בעתתני (ישעיה כא) בעבור זה יקרא

אימים כמ"ש ובאימים יתהללו (ירמיה נ') : וישרף בנחל קדרון . ר"ל שרפה והשליך עפרה לנחל קדרון כי אפר עכו"ם אסור בהנאה : (יד) והבמות . אשר היו עשויות לשמים ולפי שכאשר נבנה הבית נאסרו הבמות בכל מקום לזה יחשב לחטא : (טו) קדשי אביו . אולי אשר שהקדיש מזר ולקחם מן ההקדש והביאם אסא לבית ה' : וקדשי וגו'. ר"ל גם קדשיו הביא בית ה' וכד"ה נאמר וקדשיו : (טז) וכן בעבא . אשר מלך אחר נדב בן ירבעם כאשר יאמר למטה : לכל ימיהם . מן העת שהתחילו : (יז) את הרמה . מגדל גבוה בנה מול שערי ירושלים להשליך ממנה אבנים לוונא ולבא : (יח) הנותרים . מה שלא לקה ביסק עם שנאמר למעלה שאת הכל לקח הנה לא לקח אלא מה שמצא ונשאר עוד מה שלא מצא : (יט) ויעלה מעלי . ר"ל הלחם עמו שיעלה מעלי : (כ) כל כנרות . כל המקומות אשר במחוז כנרות: על כל . עם כל הארץ וגו': (כא) בתרצה. שהיתה עיר המלוכה: (כב) השמיע. הכריז להשמיע : אין

שהיה שייך לעבודתה או אל שיותה קדשה לאשרה : (טז) ומלחמה היתה שהגם שכתוב בד"ה שלא היתה מלחמה עד שנת ט"ו למלכותו בכ"ז היו קטטות ביניהם תמיד ובשנת ט"ו היתה המלחמה הגדולה ויתר

על־ספר דברי הימים למלכי יהודה רק לעת זקנתו חלה את־רגליו׃ כד וישכב אסא עם־אבתיו ויקבר עם־אבתיו בעיר דוד אביו וימלך יהושפט בנו תחתיו׃ כה ונדב בן־ירבעם מלך על־ישראל בשנת שתים לאסא מלך יהודה וימלך על־ישראל שנתים׃ כו ויעש הרע בעיני יהוה וילך בדרך אביו ובחטאתו אשר החטיא את־ישראל׃ כז ויקשר עליו בעשא בן־אחיה לבית יששכר ויכהו בעשא בגבתון אשר לפלשתים ונדב וכל־ישראל צרים על־גבתון׃ כח וימתהו בעשא בשנת שלש לאסא מלך יהודה וימלך תחתיו׃ כט ויהי כמלכו הכה את־כל־בית ירבעם לא־השאיר כל־נשמה לירבעם עד־השמדו כדבר יהוה אשר דבר ביד־עבדו אחיה השילני׃ ל על־חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את־ישראל בכעסו אשר הכעיס את־יהוה אלהי ישראל׃ לא ויתר דברי נדב וכל־אשר עשה הלא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי ישראל׃ לב ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא מלך־ישראל כל־ימיהם׃ לג בשנת שלש לאסא מלך יהודה מלך בעשא בן־אחיה על־כל־ישראל בתרצה עשרים

וארבע

ת״א רק לעת זקנתו. שם סנהדרין מ״ח: על מעלת. אבות י״ב הוריות י׳: ע״ש (ל) שמות ח פר״א מג:

רש״י

דברים כ״ד ה׳) נקי יהיה לביתו שנה אחת: (כה) שנתים. השניה והשלישית לאסא: (לג) בשנת שלש לאסא מלך יהודה מלך בעשא. שנה השלישית לאסא נמנית לנדב ולבעשא:

מצודת דוד

נקי. לבל יהיה מי מכולם נקי ונפטר מלבוא: (כג) רק. ר״ל בכל דבר היה מוצלח רק לעת זקנתו וגו׳: (כה) בשנת שתים לאסא. כי אסא מלך בשנת כ׳ לירבעם וירבעם מת בשנת כ״ב ומיד מלך נדב א״כ הוא בשנת שתים לאסא: שנתים. ומקוטעות היו: (כז) ונדב. ואז היה נדב וכל ישראל וגו׳: (כח) בשנת שלש לאסא. כי נדב מלך בשנת שתים לאסא ושנתים מלך והם מקצת הב׳ מאסא והג׳ והם ב׳ שנים מקוטעות: (ל) בכעסו. ר״ל שהיה יודע רבונו ומתכוין להכעיסו ולמרוד בו: (לב) ומלחמה היתה. עם שכבר נאמר למעלה בא עתה לומר אף שאסא היה צדיק גמור ובעשא הלא הטיב לעשות להשמיד בית ירבעם עכ״ז לא נמנע אסא מלהלחם עמו על כי גם הוא עשה הרע כאשר יאמר למטה ולא נחשב לו א״כ לזכות מה שהשמיד בית ירבעם: (לג) בשנת שלש לאסא. השנה ההיא נחשבה גם לנדב גם לבעשא כי בשנה ההיא הרגו לנדב ומלך תיכף: עשרים וגו׳. ומקוטעות היו:

מצודת ציון

מ״ד) ומשפטו מהעיר: (כז) ויקשר. ענין מרד הנעשה על ידי בני אדם קשורים באגודה אחת: צרים. מלשון מצור ר״ל חנו לצור ולכבוש:

השאלות

(לב) מ״ש ומלחמה היתה כבר נזכר למעלה בפסוק ט״ז ולמה נכפל:

לב מלכים

הכתובים עד פסוק כ״ג התבאר בפרושי לד״ה: (כו) בדרך במעשים רעים שעשה ובחטאתו בדבר העגלים: (כט) הכה כל בית ירבעם זה עשה לחזק מלכותו שלא ימרדו בו, אבל מה שלא השאיר כל נשמה אף נשים וקטנים זה היה כדבר ה׳, והיה עונש השגחיי: (ל) על חטאת ירבעם א] שחטא, ב] שהחטיא, ג] אשר הכעים שעשה להכעיס: (לב—לד) ומלחמה היתה, זה נזכר כבר בפסוק ט״ז, רק פה בא לבאר סבת המלחמה, כי אחר שבעשא הכה בית ירבעם שמרד בשלמה היה ראוי שיפיס

אסא

וְאַרְבַּע שָׁנָה׃ לד וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ יָרָבְעָם וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃

טז א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יֵהוּא בֶן־חֲנָנִי עַל־בַּעְשָׁא לֵאמֹר׃ ב יַעַן אֲשֶׁר הֲרִימֹתִיךָ מִן־הֶעָפָר וָאֶתֶּנְךָ נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל וַתֵּלֶךְ ׀ בְּדֶרֶךְ יָרָבְעָם וַתַּחֲטִא אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיסֵנִי בְּחַטֹּאתָם׃ ג הִנְנִי מַבְעִיר אַחֲרֵי בַעְשָׁא וְאַחֲרֵי בֵיתוֹ וְנָתַתִּי אֶת־בֵּיתְךָ כְּבֵית יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט׃ ד הַמֵּת לְבַעְשָׁא בָּעִיר יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת לוֹ בַּשָּׂדֶה יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמָיִם׃ ה וְיֶתֶר דִּבְרֵי בַעְשָׁא וַאֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַיִּשְׁכַּב בַּעְשָׁא עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּתִרְצָה וַיִּמְלֹךְ אֵלָה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ ז וְגַם בְּיַד־יֵהוּא בֶן־חֲנָנִי הַנָּבִיא דְּבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־בַּעְשָׁא וְאֶל־בֵּיתוֹ וְעַל כָּל־הָרָעָה ׀ אֲשֶׁר־עָשָׂה ׀ בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יָדָיו לִהְיוֹת כְּבֵית יָרָבְעָם וְעַל אֲשֶׁר־הִכָּה אֹתוֹ׃ ח בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֵׁשׁ שָׁנָה לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ אֵלָה בֶן־בַּעְשָׁא עַל־יִשְׂרָאֵל בְּתִרְצָה שְׁנָתָיִם׃ ט וַיִּקְשֹׁר עָלָיו עַבְדּוֹ זִמְרִי שַׂר מַחֲצִית

רש"י

טז (ז) וגם ביד יהוא בן חנני הנביא דבר ה' היה אל בעשא. כלומר הרי שמלך אלה בן בעשא ואף גם זאת דבר ה' היה ביד יהוא שלא תתקיים מלכותו: ועל אשר הכה אתו. הואיל וגם הוא הלך בחטאתיו כמלא שלא היה לו להורגו לכך נענש על הריגתו, וכן מצינו (בהושע א' ד') ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא הואיל ולא סרו מדרכי אחאב נענשו על הריגתם: שר מחצית הרכב. הוא

מצודת ציון

טז (ב) הרימתיך. מלשון תרומה והפרשה: (ג) מבעיר. ענין כליון והשחתה כמו ובערת הרע (דברים י"ג): (ט) שר מחצית הרכב. שני שרים היו נתונים על אנשי הרכב והיה זמרי השר על

מצודת דוד

טז (ז) וגם ביד יהוא. כי למעלה לא הוזכר לייעד העונש כ"א על מה שהחטיא את ישראל ולא הזכיר מה שחטא הוא בעצמו לכך הוסיף לומר וגם ביד יהוא וגו' ור"ל בנבואה ההיא עצמה שאמר ביד יהוא שמיועד הוא לעונש על אשר החטיא את ישראל בהנבואה ההיא ידעו העונש גם בעבור הרעה אשר עשה בעצמו במעשה ידיו: ועל אשר הכה אתו. ר"ל גם יגיע עליו העונש בעבור שהכה בית ירבעם ואף שדבר ה' נעשה מ"מ בעשא לא עשאו לקיים דבר ה' כ"א עשה לשבת על כסא המלוכה מבלי ימנע מערער עליו הואיל וגם הוא אחז במעשיו לזאת לדם נקי יחשב לו: (ח) בשנת עשרים ושש. כי בעשא מלך בג' לאסא ועם השנה הכ"ד שנים ומת ומיד מלך אלה והרי היא בשנת כ"ו לאסא: שנתים. ומקוטעות היו: (ט) שר מחצית הרכב. שני שרים היו נתונים על אנשי הרכב והיה זמרי השר על

השאלות

טז (ז) שלא כבר אמר בפסוק א' שהיה דבר ה' אל יהוא:

לב מלכים

אסא אוהבו רק סבת המלחמה מפני כי: (לד) ויעש הרע בעיני ה' וילך בדרך ירבעם וע"כ שנאהו אסא הצדיק ע"ד הלא משנאך ה' אשנא והתגר בו מלחמה:

טז (ז) **וגם ביד יהוא**, מ"ש בפסוק א' ויהי דבר ה' אל יהוא זה היה בחיי בעשא אז גלה ה' אל יהוא חריצת הדין שנגזר על בעשא ולא היה בתורת שליחות רק שגלה להנביא גזר דינו ע"ד כי לא יעשה ה' דבר כי אם גלה סודו וכו', ואחר שמת בעשא ומלך אלה בנו, שאז הגיע זמן קיום הגזרה (שאז כבר חטאו שני דורות הוא ובנו, כמו שהיה בירבעם אחרי מלך בנו) אז שלחו בתורת שליח להודיע הגזרה, ועז"א **ביד יהוא** מלת ביד מורה על השליחות ששלחו להודיע הגזר דין אל החוטא, והיה השליחות **אל בעשא ואל ביתו** ר"ל אלה בנו, והודיע שענישהו על שני דברים, א] **על הרעה אשר עשה** וכו' **להיות כבית ירבעם** וא"כ ראוי להענש כמו ירבעם, ב] נוסף לזה **על אשר הכה אתו**, אחר שהוא כבית ירבעם למה הכה אותו ומגיע לו ע"ז עונש מיוחד, ועתה ספר שנדמה הכרתת לבית

הרכב והוא בתרצה שתה שכור בית ארצא אשר על־הבית בתרצה: י ויבא זמרי ויכהו וימיתהו בשנת עשרים ושבע לאסא מלך יהודה וימלך תחתיו: יא ויהי במלכו כשבתו על־כסאו הכה את־כל־בית בעשא לא־השאיר לו משתין בקיר וגאליו ורעהו: יב וישמד זמרי את כל־בית בעשא כדבר יהוה אשר דבר אל־בעשא ביד יהוא הנביא: יג אל כל־חטאות בעשא וחטאות אלה בנו אשר חטאו ואשר החטיאו את־ישראל להכעיס את־יהוה אלהי ישראל בהבליהם: יד ויתר דברי אלה וכל־אשר עשה הלוא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי ישראל: טו בשנת עשרים ושבע שנה לאסא מלך יהודה מלך זמרי שבעת ימים בתרצה והעם חנים על־גבתון אשר לפלשתים: טז וישמע העם החנים לאמר קשר זמרי וגם הכה את־המלך וימלכו כל־ישראל את־עמרי שר־צבא על־ישראל ביום ההוא במחנה: יז ויעלה עמרי וכל־ישראל עמו מגבתון ויצרו על־תרצה: יח ויהי כראות זמרי כי־נלכדה העיר ויבא אל־ארמון בית־המלך וישרף עליו את־בית־מלך באש וימת: יט על־חטאתו אשר חטא לעשות הרע בעיני יהוה ללכת בדרך ירבעם ובחטאתו אשר עשה להחטיא את־ישראל: כ ויתר דברי זמרי וקשרו אשר קשר הלא־

ע״ש (טו) סו״פ ל :

הם

רש״י

ואחר היו שרים על הרכב: (יא) וגאליו ורעהו. וקריבוהי ורחמוהי:

מצודת דוד

המלך: והוא בתרצה. בעת שקשר עליו זמרי היה אלה בתרצה בבית ארצא אשר היה ממונה על בית המלך אשר בתרצה ושם שתה יין עד אשר נשתכר ולזה לא היה בו דעת להיות נשמר מזמרי: (י) בשנת עשרים ושבע. כי בשנת כ״ו לאסא מלך ויומי מלכותו שנתים והם מקצת סכ״ו מאסא וכ״ז והם ב׳ שנים מקוטעות: (יא) משתין בקיר. הוא הזכר העושה קלוח למרחוק: וגאליו. קרוביו כמו ובא גאלו (ויקרא כ״ה) על כי לקרוב הוא משפט הגאולה לגאול שדהו מיד הקונה: ורעהו. מיוחד היה לכל איש לשבת תמיד עם המלך וכמ״ש וזבוד וגו׳ רעה המלך (לעיל ד׳): (טו) בשנת עשרים ושבע. כי מלך מיד כשהרג לאלה: והעם חנים. כשהומלך בתרצה היו העם חונים בגבתון: (טז) כל ישראל. אותם שהיו במחנה המליכו את עמרי ולא חפצו בזמרי: (יח) וישרף עליו. עמרי שרף על זמרי את׳ (יט) אשר חטא. בעוד היה שר מחצית הרכב חטא והחטיא

מצודת ציון

ענין הפנוי מהמקום: (יח) ארמון. היכל:

מלבים

לבית ירבעם כמו שנדב בן ירבעם נהרג ע״י קשר בשנה שניה למלכו, כן נהרג אלה: (ט) בית ארצא שם אדם פקיד על הבית, והוא בתרצה הקשר שעשה בעשא על נדב היה בגבתון בשדה המלחמה כי הקושרים אתו היו אנשי הצבא, משא״כ הקושרים את זמרי היו בני העיר, ולכן בחר העת שבני חיל הצבא היו בגבתון והמלך לבדו בביתו שותה שכור: (יא—יב) כשבתו על כסאו הכה את כל בית בעשא ר״ל בניו ואחיו וגואליו כדי שתהיה הממלכה נכונה בידו, ואח״כ וישמד זמרי דקך השמדה אף נשים וטף שלא היה ירא שיעמדו נגדו בדבר המלוכה וזה היה כדבר ה׳ לקיים גזרתו, ובזה לא השאיר לו משתין בקיר זה היה השמדה וגאליו ורעהו שלא יטענו ע״ד המלוכה: (יט) אשר חטא לעשות וכו׳

ללכת

הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא אָז יֵחָלֵק הָעָם יִשְׂרָאֵל לַחֵצִי חֲצִי הָעָם הָיָה אַחֲרֵי תִבְנִי בֶן־גִּינַת לְהַמְלִיכוֹ וְהַחֲצִי אַחֲרֵי עָמְרִי׃ כב וַיֶּחֱזַק הָעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי עָמְרִי אֶת־הָעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי תִּבְנִי בֶן־גִּינַת וַיָּמָת תִּבְנִי וַיִּמְלֹךְ עָמְרִי׃ כג בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וְאַחַת שָׁנָה לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ עָמְרִי עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּתִרְצָה מָלַךְ שֵׁשׁ־שָׁנִים׃ כד וַיִּקֶן אֶת־הָהָר שֹׁמְרוֹן מֵאֶת שֶׁמֶר בְּכִכְּרַיִם כָּסֶף וַיִּבֶן אֶת־הָהָר וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם הָעִיר אֲשֶׁר בָּנָה עַל שֶׁם־שֶׁמֶר אֲדֹנֵי הָהָר שֹׁמְרוֹן׃ כה וַיַּעֲשֶׂה עָמְרִי הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיָּרַע מִכֹּל אֲשֶׁר לְפָנָיו׃ כו וַיֵּלֶךְ בְּכָל־דֶּרֶךְ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וּבְחַטֹּאתָיו אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַבְלֵיהֶם׃ כז וְיֶתֶר דִּבְרֵי עָמְרִי אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ כח וַיִּשְׁכַּב עָמְרִי עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ אַחְאָב בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ כט וְאַחְאָב בֶּן־עָמְרִי מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ אַחְאָב בֶּן־עָמְרִי עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה׃ ל וַיַּעַשׂ אַחְאָב בֶּן־עָמְרִי הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה מִכֹּל אֲשֶׁר לְפָנָיו׃ לא וַיְהִי הֲנָקֵל

ת"א ויקן. סנהדרין ק"ב: אחאב וגו'. שם: ויהי הנקל. שם: הא' בסגול. ובחטאתו ק' לכתו

ע"ש (כד) סה"ר יז: (כט) אס"ר א סא"ר ה: (לא) ירוש' סנהדרין י ב:

רש"י

(כב) וימת תבני. כשנשא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו הרגו את תבני כשראו חשיבותו של עמרי, בסדר עולם: (כג) בשנת שלשים ואחת שנה לאסא וגו' מלך עמרי. מלכות שלימה. וחמש שניה היתה מחלוקתו של תבני מעשרים ושבע לאסא עד שלשים ואחת: שתים עשרה שנה. סך הכל חמש במחלוקת ושבע במלכות שלימה ואי אפשר לומר שתים עשרה במלכות שלימה שהרי אחאב בנו מלך בשנת שלשים ושמנה לאסא: בתרצה מלך שש שנים. עד שלא בנה את שומרון:

מצודת דוד

את הנתונים תחת ממשלתו: (כא) לחצי. לשני חלקים: חצי העם. אותם שלא היו במחנה היו אחר תבני: (כב) וימת תבני. בס"ע יש כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו לאשה הרגו את תבני: (כג) שלשים ואחת. אף כי זמרי שלא מלך בכ"ז לאסא והומת אחר שבעה ימים ומיד מלך עמרי. אבל לפי שחצי העם היו אחרי תבני לא היתה מלכות עמרי מלכות שלימה עד כי הומת תבני בשנת ל"א לאסא כי אז מלך על כל ישראל: שתים עשרה שנה. ומקוטעות היו וחושב מעט שהומלך מהעם אשר במחנה ומלך א"כ חמש שנים עם תבני כאחת ושבע שנים אחר שמת תבני ולפי שבסוף מלך על כל ישראל חזר לחשוב למלכותו גם אלו חמשת השנים: (כד) ויקן. בשנת השביעית למלכותו את ההר שמרון. ע"ש בעליו אמר כי הוא קראו שמרון: ויבן. להיות לו לעיר מלוכה לשבת בה: (כט) שלשים ושמנה. כי עמרי מלך מיד כשמת זמרי בכ"ז לאסא וימי מלכותו י"ב שנים ומת ומיד מלך אחאב הרי ל"ח לאסא: עשרים וגו'. ומקוטעות היו: (לא) ויהי הנקל. הקל שבמעשיו היה ללכת בחטאת ירבעם כי הרשיע עוד יותר

לב מלכים

ללכת וכו' ר"ל שגמר בדעתו לעשות וללכת בדרך זה: (כא) אז יחלק העם כי תחלה בעוד זמרי חי התאחדו נגד זמרי וגם אלה שלא היו רוצים בעמרי, לא נתפרדו לבל יגבר זמרי, אבל במות זמרי אז יחלק וכו': (כד) ויקרא שם העיר על שם שמר מורה ההבדל בין ירושלים שנקראת לזכרון ירא"ה ושלמות ובין שומרון שנקרא ע"ש אדם בליעל: (כה כו) וירע וכו' וילך וכו', ר"ל שהרע בגלולים חדשים אשר

לֶכְתּוֹ בְּחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת־אִיזֶבֶל בַּת־אֶתְבַּעַל מֶלֶךְ צִידֹנִים וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֶת־הַבַּעַל וַיִּשְׁתַּחוּ לוֹ׃ לב וַיָּקֶם מִזְבֵּחַ לַבָּעַל בֵּית הַבַּעַל אֲשֶׁר בָּנָה בְּשֹׁמְרוֹן׃ לג וַיַּעַשׂ אַחְאָב אֶת־הָאֲשֵׁרָה וַיּוֹסֶף אַחְאָב לַעֲשׂוֹת לְהַכְעִיס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִכֹּל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו׃ לד בְּיָמָיו בָּנָה חִיאֵל בֵּית הָאֱלִי אֶת־יְרִיחֹה בַּאֲבִירָם בְּכֹרוֹ יִסְּדָהּ וּבִשְׂגִיב צְעִירוֹ הִצִּיב דְּלָתֶיהָ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃

יז א וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי מִתֹּשָׁבֵי גִלְעָד אֶל־אַחְאָב חַי־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה

ת"א ויעש אחאב. שם: ויאמר אליהו. פסחים ס"ח סנהדרין קי"ג: חי ה' אלהי. תענית ג' סנהדרין שם:
ע"ש (לב) סא"ז מ: (לד) ירוש' סנהדרין י ב סא"ר מ: (א) רו"ר א א בר"ר כב. ס"ד ע"א במד"ר יב יד דב"ר סו
עי"ש ירוש' סנהדרין ז ב תענית א א קס"ר א טו"ט טו זוהר יתרו דברים פדר"כ ד תנחומא בראשית סא"ז מ
אגב"ר מא נב: ובשגוב ק'

רש"י

(לא) ויעבד את הבעל. מוסיף על עגלים של ירבעם: (לג) אשרה. אילן הנעבד: חיאל בית האלי. חיאל אשר מבית אל, כמו ישי בית הלחמי (שמואל א' ט"ז) ולא נאמר הבית לחמי, וכן יהושע בית השמשי בספר (ש"א ו' י"ד) ולא הבית שמשי, וכן בעפרת אבי העזרי (שופטים ו' כ"ה) ולא נאמר האבי עזרי. ויש פותרין בית האלי על שקבל עליו קללות יהושע ארור האיש אשר יקום ובנה וגו' (יהושע ו' כ"ו) אמרו רבותינו חיאל משל בנימין ויריחו משל יהושפט ומפני מה תלאו באחאב שתולין את הקללה במקולקל (ס"א במקולל): באבירם בכרו יסדה. כשיסדה מת בנו בכורו וקבר והלך וקבר כל בניו עד שמת האחרון בהצבת דלתות, וכן הוא קללתו של יהושע בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (שם):

יז (א) ויאמר אליהו התשבי. מארץ (ס"א שם העיר) ששמה תושב: חי ה'. למה סמכו כאן אלא שהלכו

מצודת דוד

ממנו: (לב) בית הבעל. בבית הבעל: (לד) בית האלי. מבית אל כמו בית הלחמי (ש"א ט"ז) ור"ל מבית לחם: באבירם בכרו יסדה. ר"ל בעת שהניח היסוד מת אבירם בכורו ושאר בניו מתו במשך הבנין ובעת העמיד הדלתות מת שגוב צעיר בניו: כדבר ה' וגו'. שאמר יהושע לפני ה' ארור האיש וגו' בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (יהושע ו') (ואף כי יריחו היתה בגבול בנימין ממלכות יהודה אמר בימיו ותלה בו לומר שכ"ז ראה ולא לקח מוסר):
יז (א) ויאמר אליהו וגו'. אחז"ל כאשר מתו בני חיאל בית האלי הלכו אחאב ואליהו לנחמו ואמר אליהו לחיאל שמתו

מצודת ציון

(כד) שמר. שם איש: (לד) צעירו. קטן בניו:
יז (א) התשבי. מעיר ששמה תושב: מתשבי. מלשון ישב ור"ל שישב בגלעד זמן רב: לפני. לשעור כמו לחם לפי

לב מלכים

אשר לא היו לפניו חוץ ממה שלא עזב גם דרך ירבעם: (לא—לג) ויקח אשה את איזבל וילך ויעבד את הבעל וכו' ויעש אחאב את האשרה אחרי העיון ראיתי כי עבודת הבעל היתה גרועה יותר מענין האשרה, כי בעבודת הבעל זבחו את בניהם והתעיבו מאד, אבל האשרות היו נוטעים גם אצל הבמות שהיו מקריבים לה', כמ"ש לא תטע לך אשרה אצל מזבח ה', ותראה כי אליהו הגם שקבץ נביאי הבעל והאשרה לא התוכח רק עם נביאי הבעל ורק אותם הרג לא את נביאי האשרה, וכן בית יהוא שבעל את הבעל השאירו האשרה כמ"ש (לקמן ב' י"ג ו'), וז"ש שמה שעבד את הבעל היה מצד שלקח אשה את איזבל בת אתבעל, שאביה היה מעובדי הבעל והיא הסתה אותו לבעל, אבל האשרה עשה מעצמו, ועז"א ויעש אחאב את האשרה ר"ל מדעת עצמו, וכן מה שהוסיף להכעיס היה מדעת עצמו, וע"ז חזר שם אחאב ב"פ:
(לד) בימיו בנה חיאל עד עתה הגם שעבדו העגלים לא פקרו עדיין בכל שרשי האמונה והיו יראים מפני השבועה והאלה של יהושע, ועתה שראו שאחאב עושה כל התועבות ואין ה' מעניש, כפרו בהשגחה ובנבואה ולא חשו על קללת יהושע ולכן בנה את יריחו, והגם שראה שקללת יהושע נתקיימה באבירם בנו לא שת לבו גם לזאת ותלהו במקרה עד שבשגוב צעירו הציב דלתיה, ודבר זה הוצעה אל הספור הבא אחרין מענין אליהו:
יז (א) ויאמר אליהו התשבי אין ספק כי המעשה הזה עשה רושם גדול וכל העם שמעו ויירא' ואחאב התאמץ להכחיש זאת ולתלות במקרה, וכן אמרו חז"ל שאחאב אמר לאליהו

טַל וּמָטָר כִּי אִם־לְפִי דְבָרִי: ב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר: ג לֵךְ מִזֶּה וּפָנִיתָ לְּךָ קֵדְמָה וְנִסְתַּרְתָּ בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיַּרְדֵּן:

ע"ש (ג) תנחומא ויבא:

והיה

רש"י

אליהו ואחאב לנחם את חיאל באבלו אמר אחאב לאליהו אפשר שקללת התלמיד נתקיימה וקללת משה רבינו לא נתקיימה שנאמר (דברים י"א ט"ז) וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים. והרי כל ישראל עובדין ע"ז ואין גשמים נעצרים מיד ויאמר אליהו וגו': (ג) ונסתרת. מפני אחאב ואיזבל:

מצודת ציון / מצודת דוד

כנף (בראשית מ"ז): (ג) ופנית. תפנה והסבב עצמך: בניו כדבר קללת יהושע והשיבו אחאב ומדוע לא יקוים קללת משה רבו שאמר ועבדתם אלהים אחרים וגו' ועצר את השמים (דברים י"א) והלא כולם עובדי כו"ם ואין הגשמים נעצרים מיד קפץ אליהו ונשבע שיעצור טל ומטר: חי ה'. הוא ענין שבועה לומר כשם שה' חי וגו': אשר עמדתי לפניו. אמר אני רגיל לעמוד לפניו בתפלה: כי אם לפי דברי. כ"א לשעור הזמן שאדבר בתחילה שיהיה: (ג) לך מזה שלא יהרגך אחאב. קדמה. למזרח: בנחל כרית

השאלות

יז (א טז) למה גזר אליהו כן, ולמה עתה דוקא אחר מעשה דחיאל האלי, ומז"ש כי אם לפי דברי, והלא לא בא לפי דבריו רק בציווי ה', ולמה צוהו תחלה לישב בנחל כרית ולא צוהו תיכף ללכת לצידון, או למקום אחר בא"י, ולמה לא שלח ברכה בלחם ומים של אליהו והוצרך לשלוח ברכה בכד ולפחת

לב מלכים

אפשר שקללת הרב לא נתקיים וקללת התלמיד נתקיים, התוכח עמו שאיך אפשר שלא יתקיים קללת משה שאמר פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים ולא יהיה מטר ותתקיים קללת יהושע. אולם התשובה לזה כי עונשי התורה הם רק בעת שישראל תחת ההשגחה האלהית, שאז המטר הוא השגחיי כמ"ש והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו, אז בעת יעזבו את ה' תסור מהם ההשגחה ולא יהיה מטר ההשגחיי, אמנם אחר שברוב גלוליהם נעשו כגויי הארצות וסרה מהם ההשגחה לגמרי, והארץ נמסרה בימי אחאב אל הטבע והמערכה, לא יחויב שיפסק המטר הטבעי בעבדם גלולים, כי הטבע תעשה כמנהגה ואין לה קשר כפ מעשי בני אדם, שזה רק אצל ההשגחה לא אצל הטבע, וזה רק על עונשי התורה, אולם קללת יהושע שקלל מדעת עצמו, הלא כבוד יהושע ודבורו וגזרתו מקושרת עם ההשגחה האלהית, שה' ישגיח על כבוד צדיקיו לקיים גזרתם, הגם שסרה ההשגחה מן הדור ההוא הרשעים לא סרה מיהושע הצדיק ומגזרתו וכבודו, ולכן נתקיימה קללתו, ובא אליהו לברר לו זה במופת, שכן תתקיים גם גזרתו גם עתה, אם יגזור על הטל והמטר, וזה מצד שההשגחה דבוקה בו לקיים מוצא שפתיו, מצד שהוא עומד לפני ה' והשגחתו, וז"ש **חי ה' אשר עמדתי לפניו**, ומצד זה אני גוזר **אם יהיה השנים האלה טל ומטר**, וכל תחשוב שזה יסיה מצד העונש על רוע מעשיכם כי אינכם ראוים לעונש השגחיי, כי סרה ההשגחה מאתכם רק כי אם לפי דברי שה' יקיים גזרתי מצד שאני דברתי כן וה' יקיים גזרתי, ולכן הוסיף גם על שזה אינו נכלל בעונש התורה שכתוב ולא יהיה מטר למען ידעו שהוא רק ע"פ דברו וגזרתו, ובזה יתברר שכן אל העונש מפני גזרת יהושע ודברו: (ג) **לך מזה** צוהו להתרחק משם, אם מפני הסכנה ואם מפני באהר שהוא עצר את השפע מאתם וסתם את הצינורות העליונים מהריק עליהם מים, אם ימצא ביניהם ואם תריק ההשגחה האלהית שפעה על אליהו (שהוא עדן דבוק באלהים וברכת ה' תרד עליו) אז הלא תעבור מעברה גם על העם והמקום אשר ישכן שמה, ולכן היה מוכרח לצאת משם, ובכ"ז צוהו שלא לצאת לח"ל רק **שיסתר בנחל כרית אשר על פני הירדן** שהוא על המצר של א"י, כי היה הבדל בין כל עת שיסתיר ה' פניו והשגחתו מישראל ובין העת הזאת, שבעת שיסתיר ה' פניו מישראל ע"י רוע מעשיהם אז הם נעזבים אל הטבע והמקרה, ובאשר המערכה והטבע מתנגד לישראל תמיד ימצאו אותם רעות רבות וצרות לרוב מעלמם, כמ"ש והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות, ובכ"ז בעת שהמערכה טובה ולא יחוייב להם רע מצד הטבע יתקיימו עפ"י הטבע, אבל בעת הזאת שמצד הטבע היה ראוי שירדו גשמים טבעיים ולא היה ראוי שיהיה שנת בצורת, ובזה לא היה די בהסתרת פנים לבד שאז היו הגשמים יורדים כדרכם, והיה צריך השגחה שישגיח ה' על הטבע בל תוריד את הגשמים המחוייבים לרדת כפי הטבע, ובזה היה צריך השגחה והסתרת פנים, היינו שישגיח על הטבע בל תוריד את גשמיה, ויסתיר פנים מן העם בל ישפיע להם תמורתו מטר השגחיי, ובאשר אליהו היה השליח והפועל כל המעשים האלה בכחו, צוה לו לישב על הגבול והמצר בזה הציון שאליהו עם ה' המוכן עליו למלאת גזרתו, ישב על הגבול לשמור ולעצור בל יעלו האדים מן האדמה אל האויר אשר הם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו, וכן בל יבאו עבים וגשם אל הארץ, כשומר את הגבול בל יבא טוב ושפע להם, וצוה לישב בנגד מזרח כמ"ש **ופנית לך קדמה** שמשם השמש זורחת ומחייבת

ד וְהָיָה מֵהַנַּחַל תִּשְׁתֶּה וְאֶת־הָעֹרְבִים צִוִּיתִי לְכַלְכֶּלְךָ שָׁם׃ ה וַיֵּלֶךְ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יְהוָה וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיַּרְדֵּן׃ ו וְהָעֹרְבִים מְבִיאִים לוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר בַּבֹּקֶר וְלֶחֶם וּבָשָׂר בָּעָרֶב וּמִן־הַנַּחַל יִשְׁתֶּה׃ ז וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיִּיבַשׁ הַנָּחַל כִּי לֹא־הָיָה גֶשֶׁם בָּאָרֶץ׃ ח וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר׃ ט קוּם לֵךְ צָרְפַתָה אֲשֶׁר לְצִידוֹן וְיָשַׁבְתָּ שָׁם הִנֵּה צִוִּיתִי שָׁם אִשָּׁה אַלְמָנָה לְכַלְכְּלֶךָ׃ י וַיָּקָם ׀ וַיֵּלֶךְ צָרְפַתָה וַיָּבֹא אֶל־פֶּתַח הָעִיר וְהִנֵּה־שָׁם אִשָּׁה אַלְמָנָה

מקששת

ע"ש (ד) במד"ר כג זוטר ויקהל: (ו) בר"ר ס' לג ויק"ר יט זו"ח כה א בו"ע ח קמו: (ט) בר"ר נה הנהוגא וישב: (י) פר"א מג:

רש"י

(ז) וייבש הנחל. כדי שידע צורך הגשמים ויטרח לגלות שהיה קשה בעיני הקב"ה שישראל שרויין ברעב: (ט) צרפתה. שם העיר: צויתי שם. בפמליא שלי שתכלכלך שם אשה אלמנה: (י) קחי נא לי מעט מים.

מצודת דוד

אל הנחל העומד למזרח הירדן: (ד) והיה מהנחל. ר"ל והיה לרוות לצמאונך כי מהנחל תשתה: ואת הערבים וגו'. בכדי להעיר רוחו לבל יתאכזר על ישראל בראותו כי העורבים האכזרים יחמלו עליו לכלכלו. ואיך לא יחמול הוא על ישראל: צויתי. ר"ל נתתי בלבם: (ו) ובשר. ועל כי ה' אמר לו לאכלו ידע שבשר כשר הוא: (ט) צרפתה. שם עיר בארץ צידון: הנה צויתי. ר"ל זמנתי שם אשה אלמנה לכלכלך:

מצודת ציון

(ד) הערבים. הם העופות השחורות: לכלכך. ענין סיפוק המזון: מקששת. לקוטת דברים הדקים קרוי קושש וכן

השאלות

אל האלמנה, ולמה צוה שתעשה עוגה קטנה לו תחלה ואח"כ לה ולבנה, ומז"ש והאכל היא והוא וביתה, למה אמר כד הקמח לא תכלה וראוי לאמר הקמח בכד לא יכלה והשמן בצפחת לא יחסר:

לב מלכים

פעלים בטבעם לפי המערכה, לעצור בעד השפע בל תרד אל הארץ ההיא: (ד) **והיה מהנחל תשתה** שפע ההשגחיית תרד אל האדם כפי הכנתו, ואחר שאליהו הכין א"ע במעשה זה לעצור בעד הברכה העליונה מרדת למטה כן לא היה אפשר שתרד גם עליו, ולכן לא היה אפשר לפרנסו ע"י שימצא ברכה בלחמו כמו שהיה אח"כ בכד הקמח ולא שיתברכו המים שבותה מהם כי זה נגד הכנתו לכן אמר כי מן הנחל ישתה והעורבים יכלכלוהו במה שיביאו לו מלחם ובשר הנמצא, והראה לו שא"א שישאב שפע חדשה ממקור מים חיים רק שישתה מנחל שכבר מימיו בתוכו אשר סופו ליבש וליחרב כמו שעצר בעד העם שלא יתפרנסו רק מהמזון והמים הנמצא לפני קללתו, וכן הזמין פרנסתו ע"י עורבים שהם אכזרים בטבעם למען יזכור כי כן התאכזר על העם להמיתם ברעב אשר זה מטבע העורב הנטוע במדות האדם הכלול מכל מדות בע"ח כמו שהארכתי בדרושים: (ה) **וילך ויעש כדבר ה'** הנה בהליכתו היה פעל נגלה במה שנעתק ממקומו אל הירדן, ופעל נעלם במה שגרם שכן תעתק ההשגחה העליונה לעומתו אל מול הארץ לעצור בעד השמים, על פעל הנעלם אמר ויעש כדבר ה', שעשה רושם בעליונים כפי דבור ה', ועל פעל הנגלה אמר וילך וישב בנחל כרית: (ז) **וייבש הנחל** הנה יש מטר השגחיי ומטר טבעי, כמו שבארנו במק"א, המטר הטבעי בא ע"י עליות האדים מן הארץ למעלה אשר אם ימלאו העבים אדים על הארץ יריקו בהכרח, והנה כל עוד שהנחלים לא התיבשו בארץ היו האדים עולים מן הנחלים והאגמים וכל מוצא מים, והיה הגשם מחויב מצד הטבע ולכן הוצרך אליהו לשבת שם על המשמר, אצל הנחל, להכניע את הטבע אל פקודתו בל תריק את אשר בה, אולם אחר יבושת הנחל הגדול הזה אז בודאי יבשו כל מוצא מים וכן תמו הלחות בין בארץ בין באויר הגשמיה, כי יבשו ע"י החום וגזו להם, ולא הי' עוד הגשם מחויב מן הטבע כאשר הוא בעת יבושת ימים רבים, אז לא היה צריך עוד שמירה לזה. והיה יכול להתרחק מן א"י ולצאת לצידון, וזה רמז במ"ש **כי לא היה גשם** שכבר לא היה מוכן במציאות מצד הטבע, עד ירד מטר השגחיי: (ט) **הנה צויתי שם**, כבר כתבתי כי לא היה אפשר להריק ברכה על לחמו של אליהו, באשר היה זה נגד הכנתו, רק האשה האלמנה היתה צדקת וראויה להריק הברכה בשבילה להחיות נפשה, והיא כלכלה את אליהו מן הברכה שהושפע עליה: (י) **והנה שם אשה** אין המשמעות שהיה דירתה בפתח העיר, רק נזדמנה עתה לפתח העיר לקושש עצים, כי הזמינה ה' לקראת אליהו שימצאה בבואו בפתח העיר, וז"ש **והנה שם** וגו' **מקוששת עצים** ובאשר הכיר הנביא כי זאת האשה שהוכיח ה' לקראתו, רצה לדעת מה חסר לה, אם מים או לחם, והתחיל במים, כי בעבורם הניעו ה' ממקומו, ולא כי הלכה לביתה לקחת ולהביא, ומעתה ידע כי לא חסר לה מים אמר.

לקחי

מְקֹשֶׁשֶׁת עֵצִים וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר קְחִי־נָא לִי מְעַט־מַיִם בַּכְּלִי וְאֶשְׁתֶּה׃ יא וַתֵּלֶךְ לָקַחַת וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר לִקְחִי־נָא לִי פַּת־לֶחֶם בְּיָדֵךְ׃ יב וַתֹּאמֶר חַי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־לִי מָעוֹג כִּי אִם־מְלֹא כַף־קֶמַח בַּכַּד וּמְעַט־שֶׁמֶן בַּצַּפָּחַת וְהִנְנִי מְקֹשֶׁשֶׁת שְׁנַיִם עֵצִים וּבָאתִי וַעֲשִׂיתִיהוּ לִי וְלִבְנִי וַאֲכַלְנֻהוּ וָמָתְנוּ׃ יג וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵלִיָּהוּ אַל־תִּירְאִי בֹּאִי עֲשִׂי כִדְבָרֵךְ אַךְ עֲשִׂי־לִי מִשָּׁם עֻגָה קְטַנָּה בָרִאשֹׁנָה וְהוֹצֵאת לִי וְלָךְ וְלִבְנֵךְ תַּעֲשִׂי בָּאַחֲרֹנָה׃ יד כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּד הַקֶּמַח לֹא תִכְלָה וְצַפַּחַת הַשֶּׁמֶן לֹא תֶחְסָר עַד יוֹם תֵּתֶן־יְהוָה גֶּשֶׁם עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ טו וַתֵּלֶךְ וַתַּעֲשֶׂה כִּדְבַר אֵלִיָּהוּ וַתֹּאכַל הִוא־וָהִיא וּבֵיתָהּ יָמִים׃ טז כַּד הַקֶּמַח לֹא כָלָתָה

ע"ש (יא) פדר"כ ד: (יג) מכילתא בא יד תנחו' בא סא"ר יח: (טו) שו"ר כ ס: וצפחת

הת ק'. היא ק'. והוא ק'

רש"י

הוא לא היה מכיר באלמנה שאמר לו הקב"ה ולמד מאליעזר עבד אברהם ואמר אותה שתתן לי מים לשתות היא האלמנה: (יב) מעוג. כמו עוגה: מלא כף. ת"י מלי פיסת ידא: בצפחת. בימויל"א בלעז כמו שנאמר בשאול צפחת המים אשר מראשותיו (שמואל א' כ"ו י"ב): ומתנו. משם ולהלן נמות ברעב: (יג) עגה קטנה בראשונה. מ"א יש בבראשית רבה (למה בראשונה) בותאמר לאה בגד:

מצודת ציון

לקושש קש (שמות ה'): (יא) פת. חתיכה כמו פתות אותה (ויקרא ב'): (יב) מעוג. עוגה וכן בחנפי לעגי מעוג (תהלים ל"ה): כף. פס היד: בכד. שם כלי: בצפחת צלוחית וכן צפחת המים (ש"א כ"ו): (יד) תכלה. מל' כליון: (טו) ימים. ארז"ל שנה:

מצודת דוד

(י) קחי נא לי. קחי מביתך והביאו לי: (יב) מלא כף קמח. יש לי בכד קמח שיעור מלא הכף: בניס עלים. לאפות בו: ומתנו. ואח"ז נמות ברעב כי אין לי עוד מאומה: (יג) אל תיראי. כי לא תמותי ברעב: עשי כדברך. ללוש הקמח ולעשות עוגות: משם. מהקמח ההיא: והוצאת לי. להאכילני מקודם ואח"ז תעשי לך ולבנך: (יד) לא תכלה. מלהספיק הקמח: עד יום וגו'. כי אז אין צורך אל הנס: (טו) לא

הכד

לב מלכים

(יא) לקחי פת לחם: (יב) כי אם ה' לא יעשה נס אם לא לצורך גדול, וכל עוד היה לה מזון סעודה אחת לא היה מתנוסס שירבה הקמח והשמן בדרך נסיי, ולכן הזמין את אליהו בעת שלא היה לה רק סעודה אחת בענין שאח"כ תמות ברעב ובזה היתה ראויה לנס כדי שלא תמות, וז"ש ואכלנוהו ומתנו: (יג) אך עשי לי, כבר כתבתי כי לא הי' אפשר שיתרבה הקמח לצורך אליהו, שהיה הפך הכונו, ואם היתה עושה לה ולבנה תחלה שזה היה מן הקמח הנמצא היה מוכרח שהעוגה אשר לצורך אליהו תהי' מן הברכה, כי כל עוד היה נמצא קמח לצורך חיותה ותיות בנה לא יעשה גם לבטלה ולא התרבה, והברכה היתה התחלת הברכה לצורך אליהו, וזה לא הי' אפשר, כנ"ל, לכן צוה שעוגתו תעשה בראשונה מן הקמח הנמצא, ועי"ז בקמח הנשאר לא יהי' די שפק למזון סעודתה וסעודת בנה, ובהכרח תבא בו הברכה בשבילה, ואז אחר שימצא בו הברכה יוזן ממנה גם אליהו, כי אם נפתח הצינור לא יסתם עוד: (יד) כי כה באר שאין פעולת הברכה הזאת עפ"י דבורו, כפי פעולת אלישע בברכת השמן [מ"ב ד] שהי' עפ"י כחו שיש בכח הנביא להריק ברכה ותוספת שפע, כי לא היה זה עתה בכחו של אליהו, רק כי כה אמר ה', ויש הבדל בין הברכה הנעשה ע"י נביא בכחו ובין הנעשה ע"י רצון ה' וגזרתו, כי הנביא אין בכחו רק להשפיע ברכה על מעט הנמצא שיתוסף, כמ"ש אלישע מה יש לך בבית שיתרבה השמן, והיה הברכה על מעט השמן שיתרבה, שזה המצאת יש מיש, לא כן ברכת ה', תוכל לשרות גם על דבר ריקן, כי פה אמר כד הקמח לא תכלה. באר שלא לבד שהקמח לא יכלה שהוא ברכת הקמח והשמן, כי אין זה תלוי בברכת ה' רק כד הקמח לא תכלה מלהקרא כד הקמח, בענין שהברכה שורה על הכד והצפחת, שהוא על הכלי, בין שיהיה בה דבר או לא יהיה: (טו—טז) ותלך, באר כי עשתה בדבר אליהו, שעשתה העוגה לו תחלה ואח"כ לה, והטעם בזה כי עקר הברכה היה בשבילה לא בשביל אליהו, ולפ"ז ותאכל היא והוא. היא היתה האוכלת בעצם וראשונה והוא היה טפל אליה בזה ואוכל בזכותה, כמ"ש הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך. ובאר שבד הקמח לא כלתה שהיה הברכה על

הכד

וְצַפַּחַת הַשֶּׁמֶן לֹא חָסֵר כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד אֵלִיָּהוּ׃ יז וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלָה בֶּן־הָאִשָּׁה בַּעֲלַת הַבָּיִת וַיְהִי חָלְיוֹ חָזָק מְאֹד עַד אֲשֶׁר לֹא־נוֹתְרָה־בּוֹ נְשָׁמָה׃ יח וַתֹּאמֶר אֶל־אֵלִיָּהוּ מַה־לִּי וָלָךְ אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּאתָ אֵלַי לְהַזְכִּיר אֶת־עֲוֺנִי וּלְהָמִית אֶת־בְּנִי׃ יט וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ תְּנִי־לִי אֶת־בְּנֵךְ וַיִּקָּחֵהוּ מֵחֵיקָהּ וַיַּעֲלֵהוּ אֶל־הָעֲלִיָּה אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב שָׁם וַיַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטָּתוֹ׃ כ וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהָי הֲגַם עַל־הָאַלְמָנָה אֲשֶׁר־אֲנִי מִתְגּוֹרֵר עִמָּהּ הֲרֵעוֹתָ לְהָמִית אֶת־בְּנָהּ׃ כא וַיִּתְמֹדֵד עַל־הַיֶּלֶד שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהָי תָּשָׁב־נָא נֶפֶשׁ־הַיֶּלֶד

הזה

ע"ש (יח) פדר"כ ג: (כ) ס"ר ד זוהר ויגש ירוש' תענית א א תנחו' שמות: (כא) פר"א לג:

קמץ בז"ק קמץ בז"ק

רש"י

(יז) חלה בן האשה. כדי שיצטרך למפתח של תחיית המתים כדאיתא בשלהי אגדתא דחלק: (יח) להזכיר את עוני. עד שלא באת אלי היו שוקלין מעשי ומעשה עירי והייתי ראוי לנס משבאת לכאן לא נחשבתי לכלום ואין צדקתי ניכרת (ס"א נזכרת), וכן בלוט הוא אומר (בראשית י"ט י"ט) ואנכי לא אוכל להמלט ההרה אצל אברהם שלא תהא זכותי נזכרת אצלו: (כא) ויתמדד. מלשון מדה נשתטח עליו:

מצודת דוד

חסר. השמן שבצלוחית: (יז) עד אשר וגו'. ר"ל כ"כ חזק עליו החולי עד שמת מהחולי הזה: (יח) מה לי ולך. ר"ל מה האיבה והשנאה אשר בינינו מה עשית לי ומה עשיתי לך ומדוע באת אלי להזכיר את עוני. כי עד לא באת הנה הייתי נחשבת לצדקת מול אנשי מקומי אבל למולך אני רשעה ונזכרו עוני ועי"ז מת בני. והשבה כאשר תתרעם על הנביא יעתור לה' בעבור בנה: (כ) הגם על האלמנה. ר"ל לא די שהרעות לי ללכת נע ונד מאויבי בארץ על שעצרתי את המטר וכי גם על האלמנה יקרה לך על אשר הכניסה אותי בביתה והרעות לה להמית את בנה בעבור זה וכי כ"כ גדלה אשמתי עד שלא אמצא מי יכניס אותי: (כא) ויתמדד. ר"ל שם פיו על פיו ועיניו על עיניו וגו' כמה שעשה אלישע בבן השונמית. וכאלו מדד עצמו למדת הילד

מצודת ציון

(יז) בעלת הבית. אדונית הבית: (כ) מתגורר. מלשון גרות ומדור וכן עם לבן גרתי (בראשית ל"ב): (כא) ויתמדד. מלשון מדידה: קרבו. תוך גופו:

השאלות

(יז כד) למה אמר בן האשה בעלת הבית ולא אמר בן האשה האלמנה כמ"ש עד הנה, ולמה אמרה אליו באת להזכיר עונה וכי לא יוכל להיות שמת כדרך כל הארץ, ולמה אמרה עתה ידעתי כי איש אלהים אתה והלא כבר ראתה שנעשה ברכה על ידו כדבר ה':

לב מבינים

הכד, וזה כדבר ה', לא עפ"י דבר אליהו וכנז: (יז) ויהי, זה הוצעה למ"ש אח"ז שאמרה באת להזכיר את עוני, כי אחר שנעשה הנס בעבורה כדי שלא תמות היא ובנה, איך יצוייר שעתה ימות בנה בחליו, וכבר אמרו שבסוריא הי' דבר ורעב ואמרו שיתפללו על הרעב ומאן דיהיב מזוני לחיי יהיב, וא"כ הכי בעבור זה עשה נס מהמזונות כדי שימות בחוליו, ועז"א חלה בן האשה בעלת הבית, שהיא היתה בעלת הבית ר"ל העקר בבית כי הנס נעשה בזכותה כנ"ל. ב] שלא חלה כדרך החולים הטבעיים שתחלה יחלה מעט ואח"כ החולי מתגבר רק, תיכף היה חליו חזק מאד עד שלא נותרה בו נשמה בענין שראתה כי מת בדרך עונש, וזה סותר לדבר אליהו שאמר שנעשה הנס בשביל ביתה: (יח) וע"כ חשדה אותו שמ"ש בשם ה' כד הקמח לא תכלה אינו אמתי, רק הוא עשה הנס הזה מכחו ע"י שמות או סגולות שמשנה הטבע, וחשבה שלכן מת בנה, כי אחר שנהנו מדבר הנעשה שלא ע"י דברים היוצאים מן הטבע, זה נחשב לעון ונתחייב במיתה כמ"ש דאשתמש בתגא חלף, ועז"א באת אלי להזכיר את עוני וכו', וגם כי כבר אמרו העושין לו נס מנכין לו מזכיותיו, כי אם צריך שתשתנה המציאות בעבורו שקלו זכיותיו ועונותיו בפלס אם ראוי לכך, ואחר שחשבה שזה נעשה בדרך נס עפ"י אליהו [לא עפ"י רצון ה' אשר יצוה כן מצד רצונו בלי השקף על זכות וחובה] עי"ז נזכרו עונותיה ומת בנה: (יט) ויאמר, וישכיבהו טרם שהחייהו הורה כי מיתתו נעשה בגלל הוא לו, כאילו שוכב הוא עצמו מת על מטתו [בשגם שמטת אליהו היה מורה חיים כי לא טעם טעם מיתה]: (כ) הגם ר"ל וכי בעבור שאתה כועס עלי ורוצה להרע לי, גדלה כעסך עד שתריע גם להאלמנה בעבור שאני מתגורר עמה, כאילו המתק עלי נתהפכה לעברה המעניש גם אשר בשכונתי, וז"ש אשר אני מתגורר עמה שלכן גם עליה הרעות להמית את בנה: (כא) ויתמודד להחיותו היה צריך, א] שיכין הגוף שכבר שלט בו ההפסד אל שיקבל התחיה,

להפית

הַזֶּה עַל־קִרְבּוֹ׃ כב וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל אֵלִיָּהוּ וַתָּשָׁב נֶפֶשׁ־הַיֶּלֶד עַל־קִרְבּוֹ וַיֶּחִי׃ כג וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וַיֹּרִדֵהוּ מִן־הָעֲלִיָּה הַבַּיְתָה וַיִּתְּנֵהוּ לְאִמּוֹ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ רְאִי חַי בְּנֵךְ׃ כד וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־אֵלִיָּהוּ עַתָּה זֶה יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים אָתָּה וּדְבַר־יְהוָה בְּפִיךָ אֱמֶת׃

יח א וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ב וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן׃ ג וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה מְאֹד׃ ד וַיְהִי בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִאִים

ויחביאם

ת"א (כב) ש"ר ד תנחו' שמות: (כג) במד"ר יב טו פדר"כ ה תנחו' בהעלותך: (כד) זוהר ויקהל: (א) ויק"ר יט זוה"ס עח קיז ירושלמי תענית א א אגב"ר מא: (ג) שמו"ר לא זוה"ט קיח עי"ש סא"ר כד אגב"ר נא תנחו' משפטים קדושים (ד) בר"ר עו אגב"ר נא סא"ר כד:

רש"י

יח (ד) ויהי בהכרית איזבל. להגיד בא איך היה עובדיהו ירא את ה': חמשים איש במערה. אחת וחמשים

מצודת דוד

ולהשפיע בחיות מאבריו אל אברי הילד: על קרבו. אל קרבו: (כד) עתה זה ידעתי. אף כי מאז קראתו איש האלהים מ"מ היתה מסופקת בלבה כי השנה אולי מפי נביא שמע מה שאמר לה כד הקמח לא תכלה וגו': ודבר ה' בפיך אמת. ר"ל אמת הדבר שגם כראשונה היה דבר ה' בפיך אשר דבר כך ולא שמעת מפי נביא זולתך כאשר חשבתי מאז:

יח (א) לך הראה אל אחאב. לסבב הדבר שיודה פניך בעבור המטר ואת: אותי על ידך בפני שנשבע אליה שלא יהיה המטר כ"א לפי דברו לכן צוה לו כזאת: (ג) אל

לב מלכים

ב] להפיח נשמה לפגרים, הנה אל שיוכן הגוף המודד עליו ג' פעמים, להכין ג' הכלים שהם משכן אל הנפש הטבעית והחיונית והמדברת שכ"א יש לו כלים מיוחדים כמ"ש במק"א. ולהשיב הרוח זה אין ביכולת יד אדם רק ביד הנותן נשמות לבדו, וע"ז קרא אל ה' שתשב נפש הילד על קרבו: (כד) עתה זה ידעתי כי האלה הסתפקה עמ"ש לה בשם ה' כד הקמח לא תכלה, שאינו דבר ה' כנ"ל פסוק י"ח, ומלד זה נפל לה ספק גם באליהו אם עשהו בכחו מצד שהוא איש אלהים, או ע"י לאט וכישוף, ועתה ידעתי, א] כי איש אלהים אתה, ב] כי דבר ה' בפיך אמת:

יח (א) ויהי דברי חז"ל ידוע שכאשר הוצרך למפתח של תחיה היה מוכרח להחזיר מפתח של גשמים, וע"פ דרכי הנה תחלה שתם אליהו כל צנורות השפע מהריק מטר וחיות, ולכן לא היה בכחו עד עתה להריק חיות על איזה דבר, אחר שבזה יפתח הצינור, אולם בעת החיה את הילד היה מוכרח לשוב מדרכו זה העוצר וסוגר בעד השפע, נהפך הוא כי הוצרך להוריד שפע חיות וחיים על הילד, ובזה נפתחו כל מקורות החיים אשר נסגרו ע"י עצירת הגשמים שמביאים חיים לעולם על כתי שיח השדה, ולכן אמר ה' כי עתה יתן גם מטר כי כבר אמר לאסורים פקח קוח. ואתנה מטר כבר כתבתי (סי' י"ז פ"ז) כי מעת יבושת הנחל לא היה המטר מחויב מצד הטבע והיה צריך למטר השגחיי, וזה לא ינוייר בלי תשובה מתמת ע"ז שבידם, ולכן צוהו שיתראה אל אחאב ויתדל להשיב את ישראל בתשובה שיכירו כח ה' כמו שהיה אח"כ שאמרו ה' הוא האלהים כמ"ש היה בהבלי הגוים מגשימים, ובזה אתנה מטר השגחיי: (ב) וילך ספר כי היה העת מוכן להחזירם בתשובה בקל, א] כי הרעב חזק בשמרון, וישובו מצד יראת מות. ב], (ג) ויקרא אחאב שגם אחאב כבר שם על לבו צרת עמו ורוע מעלליו, וקרא לעובדיה והוא היה ירא ה' מאד להתיעץ עמו, וספר סבה קריאתו (וגם יל"פ מ"ש אשר על הבית, שבימים האלה שרצה עושי ה' מנה אותו צדיק על ביתו, למען יהיה לו סמך בזכותו) שכ"ז היה יען שהוא ירא ה' ורצה להתלונן בזכותו. ג], (ד) ויהי בהכרית וזה זכות גדול אשר הוא כדי לעמוד לו בעת הרעב כמ"ש חז"ל בעובדא דנהוניא חופר שיחין אפשר דבר שנצטער בו אותו

וַיַּחְבִּיאֵם חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם׃ ה וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל כָּל־הַנְּחָלִים אוּלַי ׀ נִמְצָא חָצִיר וּנְחַיֶּה סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית מֵהַבְּהֵמָה׃ ו וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ לַעֲבָר־בָּהּ אַחְאָב הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבַדּוֹ וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ־אֶחָד לְבַדּוֹ׃ ז וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ בַּדֶּרֶךְ וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיֹּאמֶר הַאַתָּה זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ׃ ח וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ ט וַיֹּאמֶר מֶה חָטָאתִי כִּי אַתָּה נֹתֵן אֶת־עַבְדְּךָ בְּיַד אַחְאָב לַהֲמִיתֵנִי׃ י חַי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־גּוֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־שָׁלַח אֲדֹנִי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אָיִן וְהִשְׁבִּיעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה וְאֶת־הַגּוֹי כִּי לֹא יִמְצָאֶכָּה׃ יא וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ יב וְהָיָה אֲנִי אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ יְהוָה יִשָּׂאֲךָ עַל־אֲשֶׁר לֹא־אֵדָע וּבָאתִי לְהַגִּיד לְאַחְאָב וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי וְעַבְדְּךָ יָרֵא אֶת־יְהוָה מִנְּעֻרָי׃ יג הֲלֹא־הֻגַּד לַאדֹנִי

ת"א חי ה' אלהיך . מגילה י"א : קמץ בז"ק את

ע"ש (ז) הגב"ר נח : (י) חס"ר א רו"ר א א פדר"א יח : (יג) ויק"ר כו במד"ר יט דב"ר ה שו"ט יגוש' פסס א א :

רש"י

אים במערה אחרת : (ה) ולוא נכרית מהבהמה . לא תכרת כל בהמתנו ממנו : (ט) להמיתני כמו שמפרש והולך ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע : (י) כי לא ימצאכה . שאין העם יכול למצא אותך :

מצודת דוד

עבדיהו . ללכת עמו כמ"ש למטה בענין : על הבית . ממונה היה על בית המלך : (ד) המביא איש . ר"ל חמשים לבד וחמשים לבד : (ה) ולא נכרית . ולא נהיה נכרתים מן הבהמות : (ז) ויפל על פניו . להשתחות לאליהו : (ט) כי אתה נתן . ר"ל אתה תהיה סבה שאמות ביד אחאב : (י) כי לא ימצאכה . אם לא ימצאו אותך : (יב) ורוח ה' ישאך . כאשר היה למוד בכך כפעם בפעם : על אשר . על מקום אשר לא אדע אנה הוא לבקשך שמה : ולא ימצאך . במקום הזה : והרגני . כחושבו שהתלתי בו וכאומר דרך לעג הנה שלחתיו לבקשו ולא מצאתיו והנה הוא עומד פה : ועבדך ירא וגו' . ולמה א"כ תהיה אתה סיבה על מיתתי :

מצודת ציון

יח (ד) ויחביאם . הטמינם במחבואה : (ה) חציר . דשא : ונחיה . ונזון וכן למחיה שלחני (בראשית מ"ה) :

לב מלכים

צדיק וכו' : (ה) ויאמר לכן נוה לו לבקש מזון לבהמותיו, ועל צד הסגולה אמר אליו שיבקש מזון להבהמות . ע"פ שאמרו במדרש כשאין בני אדם ראויס לגשמים יורד המטר בשביל בהמה , כי האדם הבחירי ניתן לגמול ועונש, לא כן הבע"ח שהם בריות כרותה, בריות הטבעי שלא יכרתו מיניהם , וע"י הבריות הזאת יורד המטר גם על האדם הגם שהוא נידון לפי המעשים , וז"ש אולי נמצא חציר ונחיה סוס ופרד ועי"כ ולא נכרית מהבהמה , לא נגרע מהבהמה וע"י הבהמה לא יכרתו גם בני אדם : (ו) ויחלקו ובכ"ז אחאב בפ"ע לא עזב דרכו , וכ"א פנה לדרכו זה לה' וזה לעזאזל , וז"ש אחאב הלך וכו' ועובדיה הלך וכו' : (י) חי ה' ר"ל שאם אתה רוצה להתראות אליו מדוע נסתרת עד עתה כ"כ עד שלא מצאוך בשום מקום שע"כ ישבת בסתר , ואם שלא רצית להראות עד שיבקש לראותך הלא כבר בקש אותך , וא"ת שלא ידעת מזה הלא אם יש גוי וממלכה וכו' ובודאי ידעת מזה : (יא) ועתה איך יצוייר שתעשה עתה בהפך שלא די שלא תסתר מן המבקשים אותך רק אתה אומר לך אמור הנה אליהו ואתה רוצה להמציאו א"ע אליו , וזה א"א : (יב) והיה, וע"כ כי באמת אינך רוצה להתראות אליו, רק אתה רוצה להראות שמבקש אותך בהכנס במערות אחרות כי אתה מצוי פה , ובכ"ז והיה אני אלך וכו' ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע , וזה מגמתך להראותו , אבל הלא בזה תגרום לי *סכנה כי ובאתי להגיד וכו' ולא ימצאך והרגני, ועבדך ירא את ה' ולמה תסבב הריגתי : (יג) וא"ת כי לא יהרגני בעבור זה כי לא יתלה בי האשם במה שאתה יכול להתעלם מן העינים כרגע, ז"ש הלא

הוגד

את אשר־עשיתי בהרג איזבל את נביאי יהוה ואחבא מנביאי יהוה מאה איש חמשים חמשים איש במערה ואכלכלם לחם ומים: יד ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני: טו ויאמר אליהו חי יהוה צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה אליו: טז וילך עבדיהו לקראת אחאב ויגד־לו וילך אחאב לקראת אליהו: יז ויהי כראות אחאב את־אליהו ויאמר אחאב אליו האתה זה עכר ישראל: יח ויאמר לא עכרתי את־ישראל כי אם־אתה ובית אביך בעזבכם את־מצות יהוה ותלך אחרי הבעלים: יט ועתה שלח קבץ אלי את־כל־ישראל אל־הר הכרמל ואת־נביאי הבעל ארבע־מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל: כ וישלח אחאב בכל־בני ישראל ויקבץ את־הנביאים אל־הר הכרמל: כא ויגש אליהו אל־כל־העם ויאמר עד־מתי אתם פסחים על־שתי הסעפים אם־יהוה האלהים לכו אחריו ואם־הבעל לכו אחריו ולא־ענו

ע"ש (טו) פסדר"כ ד: (יט) אגב"ר עט: (כא) רו"ר א א אגב"ר עט: העם

רש"י

(כא) שתי הסעפים. שתי המחשבות שאינכם מבינים להכריע מי האלהים: ואם הבעל. האלהים לכו

מצודת ציון

(י). איננו פה: (יז) עכר. משחית ומחבל וכן עכרתם אותי (שם ל"ד): (כא) פסחים. מדלגים ויקרא כן החגר כי בעת הלוכו נראה כדולג: הסעפים. המחשבות כמו סעפים שנאתי (תהלים קי"ט) והוא לשון מושאל מסעיף אילן

מצודת דוד

(יד) ועתה וגו' והרגני. וא"כ מי יכלכל הנביאים מעתה והמזון נא עליהם: (יז) עכר ישראל. כי עכרת אותם במה שנשבעת לעצור המטר: (יח) לא עכרתי וגו'. ר"ל אין אני תחילת הסיבה כ"א אתה במה שעזבת את ה': (יט) ועתה. ר"ל אם תבקש על המטר שלח קבוץ אלי וגו' וזה יהיה סיבה שיבוא המטר: אכלי וגו'. על נביאי האשרה יאמר: (כ) ויקבץ וגו'. כי כל ישראל באו מאליהם כאשר שלח אחריהם אבל הנביאים לא באו עד אשר קבצם המלך שלא בטובתם. ולזה לא קבץ כ"א נביאי הבעל ולא נביאי האשרה כי איזבל לא הניחתם ללכת שמה על כי היו מאוכלי שולחנה: (כא) אתם פסחים. ר"ל כתיגר הזה אשר פעם ינטה על צד הימין ופעם על צד השמאל וכן אתם עד מתי תהיו נוטים במחשבותיכם פעם אחרי ה' ופעם אחרי הבעל:

השאלות

(י—טו) למה הקדים מה ששלח לבקשו בכ"מ וזה אינו מחויב שימיתהו' אם יאמר אליו הנה אליהו, ולמה האריך בלשונו וכפל ב"פ ועתה אתה אומר לך אמור לאדניך הנה אליהו והרגני, ולמה הזכיר מה שהחביא מאה נביאים:

לב מלכים

הוגד לאדוני את אשר עשיתי וכו' וזה נודע אח"כ לאחאב (כי הריגת נביאי ה' נעשה ע"י איזבל לא ע"י אחאב) ועי"כ אני נחשב בעיניו כי ידי עם נביאי ה' להחיותם ולהצילם ובזה: (יד) ועתה אתה אומר ר"ל עתה אחרי החסד הזה שעוד לא נקיתי ממנו, אם אומר הנה אליהו והרגני כי יחשוד אותי שאני הסתרתי גם אותך במערה: (יח) לא עברתי כי בעברם על מצות ה' לעבוד אלהים אחרים אינם ישראל רק כגויי הארצות, ולא עכרתי את ישראל, אבל אתה ובית אביך בעזבכם את מצות ה' עכרתם את ישראל, כי בזה היו כגוים, וכן הפסקת הטל ומטר גזרתי בחטאם כי כן ראוי להם ואתה הגורם: (יט) ועתה למען השיב אותם בתשובה ולברר מי האלהים אמת שלח קבץ אלי את כל ישראל: (כא) עד מתי ר"ל אתם עובדים את הבעל, ובזמן רעתכם תצעקו אל ה', כמ"ש ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו, כי אתם פוסחים בין שני הרעיונות ואינכם יודעים את מי תעבודון, וזה לא יתכן, כי אין בין שני ההפכים אמצעי, ואם ה' הוא האלהים, אין ממש בבעל אשר נוה להכריתו ולבקשו, ואם יש ממש בבעל אין לכם חלק בה', ולא ענו כי העם היו מסתפקים:

הָעָם אֹתוֹ דָּבָר׃ כב וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ אֶל־הָעָם אֲנִי נוֹתַרְתִּי נָבִיא לַיהוָה לְבַדִּי וּנְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים אִישׁ׃ כג וְיִתְּנוּ־לָנוּ שְׁנַיִם פָּרִים וְיִבְחֲרוּ לָהֶם הַפָּר הָאֶחָד וִינַתְּחֻהוּ וְיָשִׂימוּ עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא יָשִׂימוּ וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה ׀ אֶת־הַפָּר הָאֶחָד וְנָתַתִּי עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא אָשִׂים׃ כד וּקְרָאתֶם בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וַאֲנִי אֶקְרָא בְשֵׁם־יְהוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־יַעֲנֶה בָאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר׃ כה וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם הָרַבִּים וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ׃ כו וַיִּקְחוּ אֶת־הַפָּר אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם־הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר הַבַּעַל

עננו

ע"ש (כב) ויק"ר כו שוח"ט ז ירוש' פולה ה ה: (ג) במד"ר כג תנחומא מסעי ע"ש: (כה) במד"ר כג: (כו) קס"ר סדר ג' אס"ר ג פתיחה דאיכה שמ"ר כח במד"ר כג זוכר הקת תנחו' מסעי: (כז) שמ"ר כט:

רש"י

אחריו: ולא ענו העם אתו דבר. שלא היו יודעין להבחין: (כו) אשר נתן להם. שהיה נשמט מהם שלא יקרב לע"ז וברח לו תחת כנפיו של אליהו אמר לו לך בשניכם יתקדש המקום: ויפסחו על המזבח

מצודת דוד

האלהים ר"ל בעל היכולת ומנהיג העולם: (כב) אני נותרתי. כי מאה הנביאים אשר החביא עובדיה לא היו ידועים להם: ונביאי וגו'. ר"ל עם שאני יחידי והמה מרובים עכ"ז נראה שתפלת מי מקובל: (כד) אשר יענה באש. ר"ל התשובה תהיה בדבר ירידת האש: (כה) כי אתם הרבים. והוא מדרך המוסר אשר הרבים יבחרו לעצמם ויעשו ראשונה: (כו) אשר נתן להם. ארז"ל אחר שבחרו הפר לא רצה ללכת אחריהם עד שאליהו מסרו בידם: ויפסחו. דלגו על המזבח אשר עשה אחאב או זולתו והדלוג

מצודת ציון

כי המחשבות המה ללב כסעיף לאילן: (כג) וינתחהו. ויחתכהו לאברים כמו ונתח אותה (ויקרא א'): (כו) ויפסחו

השאלות

(כו) למה אמר אשר נתן להם והם בחרוהו, ולמה פסחו על המזבח, והיה צ"ל אשר עשו בלשון רבים:

לב מלכים

(כב) ויאמר ר"ל כי בבחינה הזאת, לא יהיה להם תירוץ, לאמר שהבעל יש לו יכולת כמו האל, רק שהיה איזה חסרון בעבודתם ומעלה בעבודת אליהו שלכן הוריד הוא את האש ולא המה, כי לכם יתרון, א] מצד שנביאי הבעל רבים ואני יחיד, ועז"א אני נותרתי נביא לה' לבדי וכו': ב], (כג) ויתנו מצד הקרבן, בל יקשבו שאני בחרתי קרבן שיש בו איזה יתרון יתנו לנו שנים פרים (הגם שיהיו שוים בלתי שוים) ויבחרו להם את המובחר, ג] י"ל מעלה מצד רב העובדים והמתעסקים, וז"ש וינתחוהו וישימו שיהיו המתעסקים רבים, ואלי יהיו שני חסרונות, א] שאני אעשה הפר האחד השאר הגרוע, ב] שאני לבדי: (כד) וקראתם, וכן לא יהיה הבדל בין הפעולות שנעשה כי וקראתם ואני אקרא, וגם בזה אתם תקראו ראשונה, ולפ"ז יתברר כי האלהים אשר יענה באש הוא האלהים כי לא יהיה במה לתלות לא בחסרון הקרבן ולא במקריבים וזמן ההקרבה, שבכולם לכם תפסו הקדימה, רק יהיה החסרון מצד שהבעל אינו אלהים, ויען כל העם כי הם היו מסתפקים באמת ורצו לעמוד על הבירור: (כה) ויאמר, א] בחרו המובחר, ב] עשו ראשונה, ג] כי אתם הרבים כנ"ל: (כו) ויקחו וכו' אשר נתן להם לפי הפשט אחר שהפרים לא היו שוים כמ"ש שנים פרים, [שכבר בארנו (בס' התוה"מ אחרי סי' י"ז) ששני מורה השווי, ושנים מורה שהם בלתי שוים] והיה אחד גרוע ואחד מובחר והוא אשר בחרו, הרי כאילו נתן להם את המובחר. וחז"ל דרשו שלא יכלו להזיז את הפר ממקומו עד שאליהו נתנו להם בידיו, ויקראו עד הצהרים הבעל היה עבודת השמש, והיה תוקפה מהבקר עד הצהרים שאז השמש בגבורתה, ואין קול ר"ל כי הסימן שקרבנם נרצה יהיה, או ע"י קול של נבואה, או ע"י ענין של אש כמ"ש אשר יענה באש, כי על האש שאלו ואם היה יורד אש היו מעידים על שאלתם, ושניהם לא היה, ויפסחו כפי הפשט אליהו עשה ג"כ מזבח תיכף, והם ברואותם שלא נענו חשבו כי פ"י

מזבח

עננו ואין קול ואין ענה ויפסחו על־המזבח אשר עשה: כז ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול־גדול כי־אלהים הוא כי־שיח וכי־שיג לו וכי־דרך לו אולי ישן הוא ויקץ: כח ויקראו בקול גדול ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד־שפך־דם עליהם: כט ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין־קול ואין־ענה ואין קשב: ל ויאמר אליהו לכל־העם גשו אלי ויגשו כל־העם אליו וירפא את־מזבח יהוה ההרוס: לא ויקח אליהו

שתים

ת"א ויהתל כהם. עקידה שער כ"ג: ויתגדדו וגו'. מכות כ"א:

ע"ש (ל) זוכר נא אגב"ר עע: (לא) בר"ר פב זוכר לך פסדר"כ ד עי"ש סא"ד יז אגב"ר עו עע:

רש"י

אשר עשה. ת"י ואשתטו היו מרקדין כמשפטן על מזבחותם. ויפסחו כמו ויפסעו: (כז) כי אלהים הוא. הרי אתון אמרין דאלא הוא. כי שיח וכי שיג לו. שמא יש לו דבר עם יועציו עכשיו או משיג ורודף הוא עכשיו במלחמה: וכי דרך לו. לבית הכסא: (כח) ויתגדדו. לשון שריטה בכלי, וכן היה נימוסיהן: (כט) ויתנבאו. ואשתטיאו: (ל) וירפא את מזבח ה' ההרוס. בנה מזבח והזכיר לישראל להיות מזבח ה' עולה על לבם ושגור בפיהם שהיה הרוס ונפגר ובטל שמו והזכרתו מפי כל עשרת השבטים כך שמעתי פשוטו. ומדרשו שמעתי שאול בנה מזבח בהר הכרמל וזה שאמר (שמואל א' ט"ו י"ב) בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ולהלן הוא אומר (בראשית ל"ג כ') ויצב שם מזבח ומלכי ישראל הרסו כל המזבחות

מצודת ציון

ודלגו: (כז) ויהתל. ולעג כמו ואבוכן התל בי (בראשית ל"א): שיח. ענין דבור כמו ישיחו בי (תהלים ס"ט): שיג. ר"ל השגת דבר הכמה: (כח) ויתגדדו. ענין שריטת הבשר כמו לא תתגודדו (דברים י"ד): כמשפטם. כמנהגם: בחרבות. מלשון חרב: (כט) ויתנבאו. עשו עצמם כמתנבאים: קשב. האזנה כמו והקשיב קשב (ישעיה כ"א): (ל) ההרוס.

מצודת דוד

הזה היה מדרך עבודתם: (כז) כי אלהים הוא. אמר בדרך התול הלא אלהים הוא ויכול הוא לענות כשישמע אבל עדיין לא שמע כי מדבר הוא כעת עם מי או הוא משיג השגות ומעיין בחכמות ועל כי הוא טרוד בדבר מה נבטל ממנו חוש השמע בקלא. או אולי הוא בדרך ולמרחק המקום לא ישמע ולזה קראו בקול גדול ואז עם כל טרדתו יתעורר ואף אם הוא בדרך מרחוק ישמע בקול גדול: אולי ישן. או שמא ישן הוא וכאשר תקראו בקול גדול ייקץ משינתו: (כח) ויקראו בקול גדול. שמעו לדברי אליהו עם כי אמר בהתול ולעג: ויתגדדו. שרטו בשרם בחרבות עד כי נשפך דמם כאשר היה מנהגם לעבדו בענין זה: (כט) ויתנבאו. עשו את עצמם כאלו מדברים בנבואה שתרד האש ולא חדלו מלהתנבאות עד בוא עת העלאת מנחת הערב היא תמיד של בין הערבים כי אז נלאו ולא התנבאו עוד: ואין קול. אבל אין קול וגו': ואין קשב. ר"ל אם לפי שאין מי יקשב להם כי אינו אלוה: (ל) גשו אלי. לראות שאין הערמה בדבר: וירפא. בא על דרך השאלה לומר לשון

השאלות

(ל—לא) מאין נמצא שם מזבח הרוס, למה אמר אשר אמר ה' אליו ישראל יהיה שמך:

לב מלכים

מזבח של אליהו העומד בלדו נפסד עבודתם, ויפסחו על המזבח אשר עשה אליהו להרסו ולבטלו וז"ש אח"כ וירפא את מזבח ה' ההרוס: (כז) ויהי בצהרים שאז עקר תקותם בעת תגבורת השמש. ויהתל דרך שחוק ולעג אמר דברים שספק כונתו קראו בקול גדול, הנה בתנאי האלהות שלא ימצא במקום עד שלא יצוייר שיצטרכו לקרא בקול, לא מצד שהוא ברחוק מקום ולא מצד שיש בו איזה העלמה או עיפות או חסרון ידיעה, והוא אמר אחר שאלהיכם יש לו משיגי הגשם, יוכל להיות שיש לו משיגי הנפש המדברת שתתעלם, או ע"י שהוא מדבר ומשיח מענין אחר, וז"ש כי שיח לו, או מצד שהמחשבה שחושב ומעיין בענין אחר, וז"ש כי שיג והשגה לו, או שיש לו החסרונות של נפש החיונית שמתנועע ממקום למקום, ח"ש וכי דרך לו, או שיש לו משיגי הנפש הצומחת וחסרונותיה שהיא השינה, שהתחלתה בצמחים ומהם נשתלה באדם מצד שיש בו כח הצומח, והיתול היה במה שהפך סדר דבריו, שאם היה מדבר עמם שלא לנהוק היה נ"ל בהפך, כי ישן הוא, או דרך לו או שיח לו, שהוא סדר המדרגות ממטה למעלה, והוא מכוין להשפיל עבודתם שאינו אלהים, הורידהו עד חסרון הצומח, ואמר לפ"ז קראו בקול גדול. אולי יתעורר משנתו: (כח) והם קראו בקול, למען ישמע אלהיהם הרחוק מהם, ויתגדדו שאולי ישן הוא וירגיש בצער דקירת הרומח בנביאיו: (כט) ויהי כעבור הצהרים שאז ידעו שעבר השמש מחולניות ולא ישיגו מבוקשם התנבאו נביאות שקר, מדוע לא שמע אל מנחתם, ובאו מזה שאלהיהם כועס על עובדיו וכדומה, ואין קול כנ"ל, ואין קשב שהטעם לא הקשיבו אל נבואתם הכוזבת: (ל) ויאמר הנה נתברר להם כי אין ממש בבעל, ועתה אמר שיגשו אליו, וירפא כבר כתבתי כי אליהו עשה מזבח ה' תיכף ונביאי הבעל הרסוהו ועתה רפא אותו להשיבו לאיתנו: (לא) ויקח מספר בפרטות איך תקן המזבח

שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני־יעקב אשר היה דבר־יהוה אליו לאמר ישראל יהיה שמך : לב ויבנה את־האבנים מזבח בשם יהוה ויעש תעלה כבית סאתים זרע סביב למזבח : לג ויערך את־העצים וינתח את־הפר וישם על־העצים : לד ויאמר מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על־העלה ועל־העצים ויאמר שנו וישנו ויאמר שלשו וישלשו : לה וילכו המים סביב למזבח וגם את־התעלה מלא־מים : לו ויהי | בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי־אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדבריך עשיתי את כל־הדברים האלה

ת"א ויעש תעלה. בתרא ע"ז : ויהי בעלות. ברכות ו' שבת ט' : יתיר י'

ע"ש (לב) פסדר"כ ד סא"ר יז : (לג) סא"ר יז : (לד) סא"ר יז : (לה) סא"ר יז : (לו) בר"ר מע לג במדב"ר יג יד יח ויק"ר כב קס"ר סדר א דב"ר ב ויק"ר לו אגב"ר י כב עו עט עי"ש תנחומא וירא אחרי ירוש' תענית ב ה פסדר"כ ד בז שוח"ט כז:

רש"י

והבמות שבארץ שנעשו לשם שמים ובנה אליהו מזבח זה של שאול שהיה הרוס : (לא) אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך. למה נאמר כאן לפי שביום שנגלתה שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך עתידין בניך להקהל כשאר עמים ולבנות מזבח להקטיר עליו בשעת איסור הבמות ואני מתרצה בדבר. בב"ר : (לב) תעלה. פוסא"ו בלעז: כבית סאתים. רחבו בית סאתים מאה (חמשים) על חמשים כחצר המשכן : (לד) כדים מים. להגדיל את הנס : ויצקו. אלישע (יצק) על ידו ונעשו אצבעותיו כמעינות ונתמלא התעלה הוא שנא' (מ"ב ג') פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס במים על ידיו ראוי הוא שיעשה הנס במים על ידיו : (לו) ובדברך עשיתי. שהקרבתי בבמה בשעת איסור הבמות :

מצודת דוד

רפואה על תקון בנין הנהרס. וכן נאמר כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים (נחמיה ד') וארוכה גם היא מענין רפואה. (אר"ז"ל שהמזבח הזה בנה שאול ונהרס ע"י עובדי הבעל): (לא) ישראל יהיה שמך. ע"ש שנאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל (בראשית ל"ב) וכאלו יתן טעם למה לקח י"ב אבנים ואמר לפי ששם במספר שבטי בני ישראל ולהזכיר זכות ישראל אביהם שגם הוא כמוהו יגלה אלהים אחרים ואנשי נביאי הבעל : (לב) ויעש תעלה. עשה חפירה סביב המזבח כשיעור מקום זריעת סאתים זרע בכדי שילכו בה המים ולהגדיל הנס כמ"ש בענין : (לד) ויצקו. ושפכו וכן עשו ושפכו ועם כי לא נזכר כי מעלאו ויוצק : שנו. שפכו פעם שנית וגו' : שלשו. שפכו פעם שלישית וגו' : (לה) סביב למזבח. כי בהשפך המים על העולה שעל המזבח נשפך המים למטה על כל המזבח סביב מקום המערכה : מלא. אף אליהו בעצמו או ע"י מלותו מלאו גם התעלה : (לו) בעלות המנחה. בעת העלאת מנחת הערב הוא התמיד של בין הערבים : ויגש. אל ה' להתפלל : היום יודע. ר"ל כאשר תרד האש יודע היום וגו' : בישראל. ר"ל משרה שכינתך בישראל : ואני עבדך. ובהיות הנס הזה על ידי ידעו הכל שאני עבדך נביא נאמן לה' ויאמינו בי לעולם בהנבאי להם : ובדברך וגו'. ר"ל מהראוי שתעשה לי את הנס הזה כי הלא כל הדברים האלה שעשיתי להגדיל

מצודת ציון

ענין בנירה ונטילה: (לב) תעלה. חפירה וכן תעלת הברכה (שם י') : (לג) ויערך. ענין סדור : (לח) לחכה. ענין לקיקה כמו ועפר רגליך ילחכו (שם מ"ט) ור"ל שרפה

לב מלכים

המזבח, שלקח שתים עשרה אבנים ולכל נטעה שהיה מספר י"ב כנגד י"ב מזלות, כמו שהיו גם עובדי המזלות משתמשים במספר י"ב, לזה באר שכוונתו במספר זה כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו, שיהי' למעלה מן המזלות ומושל אף על המלאכים שמגד זה א"ל ישראל יהיה שמך שהמה גבוהים מן המזלות: (ג) ויבנה אמר בפירוש שבונהו לשם ה' לקדשו בקדושת מזבח. ויעש תעלה, היה כדי לעשות נס במים, והיה כבית סאתים כשיעור חצר המשכן שזה הגבול שגבל ה' בהתפשט הקדושה סביב המזבח: (לד) ויאמר מלאו ארבעה כדים. מים הנה היה צריך להוריד שפע המטר מן המקור העליון, שידוע כי ארבעה חיות נושאים את המרכבה העליונה והתחתונה שדרך שם תעבור השפע, ולנגדם מלא ארבעה כדים להוריד השפע מארבע כנפות הארץ העליונה שבעולם האצילות אל עולם הכסא, ויאמר שנו להריק השפע מארבעה נושאי הכסא אל עולם המלאכים, ויאמר שלשו להוריד המים מן ארבעה חיות שראה יחזקאל במרכבה התחתונה המלאכיית אל האופנים שהוא העולם השפל: (לו) ה' אלהי אברהם שמאז אשר שכן בישראל, היום יודע, או] שעוד אלהותך בישראל משגיח עליהם ושוכן אתם

הָאֵלֶּה׃ לז עֲנֵנִי יְהוָה עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי־אַתָּה יְהוָה הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת־לִבָּם אֲחֹרַנִּית׃ לח וַתִּפֹּל אֵשׁ־יְהוָה וַתֹּאכַל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הָעֵצִים וְאֶת־הָאֲבָנִים וְאֶת־הֶעָפָר וְאֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָה לִחֵכָה׃ לט וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃ מ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לָהֶם תִּפְשׂוּ אֶת־נְבִיאֵי הַבַּעַל אִישׁ אַל־יִמָּלֵט מֵהֶם וַיִּתְפְּשׂוּם וַיּוֹרִדֵם אֵלִיָּהוּ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן וַיִּשְׁחָטֵם שָׁם׃ מא וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְאַחְאָב עֲלֵה אֱכֹל

ושתה

ת"א עננו ה'. ברכות ט"ז תענית י"ו: ואתה הסבת. ברכות שם ודף ל"ג: ואת המים. יומא כא:

ע"ש (לז) שמו"ר מד זוהר חוקת פסדר"כ ד ירוש' תענית ב ח סא"ר יז אגב"ר טו: (לח) שמו"ר מד דב"ר י ספר הבהיר סא"ר יד: (לט) אסר אחרי ירוש' תענית ג ד סא"ר יז: (מ) קה"ר סדר ג פסדר"כ לג:

רש"י

(לז) עננו ה' עננו. עננו באש עננו במטר כן ת"י, ורבותינו אמרו עננו באש (ובמים) עננו שלא יאמרו מעשה כשפים הם: וידעו וגו' כי אתה ה'. ואני עבדך ובשתלחני לבשרם לעתיד לבא יאמינו בי אם היום תענני: ואתה הסבת את לבם. נתת להם מקום לסור מאחריך וביד היה להכין לבבם אליך. ומדרש אגדה אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר אתה הסבות את לבם, וכן אמר משה (במדבר י"ז כ"ט) אם כמות כל האדם ימותון אלה אף אני כופר ואומר לא ה' שלחני לדבר את התורה והמצות וכך אמר מיכיהו (מלכים א' ב' כ"ז) אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי: (לט) ה' הוא האלהים. ולא

מצודת ציון

(מ) תפשו. אחזו לבל יברחו:

מצודת דוד

הכל כהלוקק בלשון: הנה הלא כל מחשבותי בעבור ישמרו דבריך ולא למעני עשיתי: (לז) עננו ה'. בהורדת האש: ואתה הסבת וגו'. עבר במקום עתיד ור"ל בהנס הזה תסבב אליך את לבם אשר היה עד הנה אחורנית להפנות ממך: (לט) ויפלו על פניהם. להשתחות לה': ה' הוא האלהים וגו'. הכפל בא לחזק: (מא) עלה אכל ושתה. כאומר הואיל ובכו

השאלות

(לז) מ"ש וידעו כי ה' הוא האלהים הוא כפול עם מ"ש היום יודע כי אתה אלהים בישראל, ומז"ש ואתה הסבות את לבם אחורנית:

(לט) למה כפלו ה' הוא האלהים:

(מא) למה א"ל אכול ושתה, ואיך אמר כי קול המון הגשם ועדן לא היה שום רושם אל הגשם כמ"ש אח"ז:

לב מלכים

בפוך מומאתם, ב] שאני עבדך, ג] שכ"ז עשיתי בדבר להקריב בבמה ולהוריד האש: (לז) **עננו באופן שידעו כולם כי ה' הוא האלהים**, כי הגם שיגו כי אתה אלהים ביניהם ואני עבדך, עדיין לא ידעו כי אלהי ישראל הוא הנמצא האחד מחויב המציאות שמהוה כל הוה ומקיים כל המציאות, כי יטעו שכחו כח מקבל מן הסבה העליונה, ועז"א עננו באופן שידעו כי ה' הוא האלהים, וז"ש חז"ל למה אמר עננו ב"פ עננו שתרד אש ועננו שלא יאמרו מעשה כשפים הם, ר"ל שלא יאמרו שהורדת האש הוא ע"י כח א' מן השרים התחתונים שהוא שר ישראל, ולכן מלא את התעלה מים כי הכשפים נבדקים במים כמ"ש חז"ל, **ואתה הסבות** אמר הטעם שישראל טועים ובלתי משיגים אלהותך הוא מצד שבראת את האדם באופן שלא ישיג שום דבר מן הקודם אל המאוחר ע"י מופת השכל רק מן המאוחר אל הקודם מן המסובב אל הסבה ולכן הוא מוכן אל הטעות והשגיאה בדברים העיונים, ועי' פירושי ישעיה (סי' מ"א כ"ג): (לח) **ותאכל תחלה את העולה** שהוא העקר שבעבורה ירד האש ואח"כ **את העצים** שהם מכשירים הקרבן ואח"כ **את האבנים** ואח"כ **את המים**: (לט) **ויאמרו ה'** וכו' המאמר הראשון משפט מחייב **שה' הוא האלהים** שזה נודע להם מן ירידת האש, והב' כהו משפט שולל **שרק ה' הוא האלהים** לא זולתו, וזה נודע להם ממה שראו כי הבעלים אלילים: (מא) **ויאמר** הגה כבר פעל מה שהיה צריך לפעול, א] שישראל חזרו והודו באלהים אמת, ב] שמתו את נביאי הבעל המדיחים את העם, וכפי הנראה גם אחאב נפה אחרי אליהו בעת הזאת בראותו את מעשה ה' כי נורא הוא, כי לולא זה לא היה מניחו להרוג את נביאיו, ולכן א"ל **אכל ושתה** כי ביום ההוא בודאי גזרו צום כמו שהיה מנהגם בעת שהיו מתפללים על עצירת גשמים, אמר שיאכל וישתה כי קול המון הגשם, ר"ל כי הקול הזה הנשמע בין מה שצעקו ישראל ה' הוא האלהים בין נותח החוטאים הנשחטים הוא הוא המון הגשם אשר ירד לקראת קול הזה, ובאמת לפי הדין אם ירדו גשמים אחר חצות צריך להשלים התענית, ואז היה אחר חצות, רק שאליהו הודיע שבעת התחילו לשמוע לדברי הנביא שנתאספו שמע קול המון הגשם וכאילו ירדו גשמים קודם חצות

וּשְׁתֵה כִּי־קוֹל הֲמוֹן הַגָּשֶׁם׃ מב וַיַּעֲלֶה אַחְאָב לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְאֵלִיָּהוּ עָלָה אֶל־רֹאשׁ הַכַּרְמֶל וַיִּגְהַר אַרְצָה וַיָּשֶׂם פָּנָיו בֵּין בִּרְכָּו׃ מג וַיֹּאמֶר אֶל־נַעֲרוֹ עֲלֵה־נָא הַבֵּט דֶּרֶךְ־יָם וַיַּעַל וַיַּבֵּט וַיֹּאמֶר אֵין מְאוּמָה וַיֹּאמֶר שֻׁב שֶׁבַע פְּעָמִים׃ מד וַיְהִי בַּשְּׁבִעִית וַיֹּאמֶר הִנֵּה־עָב קְטַנָּה כְּכַף־אִישׁ עֹלָה מִיָּם וַיֹּאמֶר עֲלֵה אֱמֹר אֶל־אַחְאָב אֱסֹר וָרֵד וְלֹא יַעַצָרְכָה הַגָּשֶׁם׃ מה וַיְהִי ׀ עַד־כֹּה וְעַד־כֹּה וְהַשָּׁמַיִם הִתְקַדְּרוּ עָבִים וְרוּחַ וַיְהִי גֶּשֶׁם גָּדוֹל וַיִּרְכַּב אַחְאָב וַיֵּלֶךְ יִזְרְעֶאלָה׃ מו וְיַד־יְהוָה הָיְתָה אֶל־אֵלִיָּהוּ וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וַיָּרָץ לִפְנֵי אַחְאָב עַד־בֹּאֲכָה יִזְרְעֶאלָה׃

יט א וַיַּגֵּד אַחְאָב לְאִיזֶבֶל אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֵלִיָּהוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הָרַג אֶת־כָּל־הַנְּבִיאִים בֶּחָרֶב׃ ב וַתִּשְׁלַח אִיזֶבֶל מַלְאָךְ אל

ת"א ויד ה'. זבחים ק"ב מנחות נ"ח כל הפרשה עקידה שער ע"ד: ברכיו ק'

ע"ש (מב) קה"ר סדר ג ויק"ר לא שמ"ר ו ותנחו' תבוא: (מד) קה"ר סדר ג: (מה) ספרי האזינו: (מו) קה"ר סדר ג מכילתא בא יג: (ב) שמ"ר ו זוהר וישב:

רש"י

הבעל האלהים: (מב) ויגהר ארצה. וגחין לארעא להתפלל על הגשמים: (מג) דרך ים. אם תראה ענן עולה מן הים: (מד) אסר ורד. אסור מרכבתך ורד מהר הכרמל לשוב לביתך פן יעצר אותך הגשם בדרך: (מה) עד כה ועד כה. בתוך שהלך הנער ובתוך שאסר המרכבה והשמים התקדרו: (מו) ויד ה'. רוח גבורה מן קדם ה'. נתלבש כח לרוץ לפני המרכבה ברגליו שלא ילך אחאב יחידי שחלק כבוד למלכות: וישנס מתניו. כמו ויאזור ואין לו דמיון ואף הוא לא בא אלא ללמד לאין זריז נזדרז כגבור:

מצודת דוד

כולם ואמרו ה' הוא האלהים לזה עלה מעתה ואכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי הנה נשמע קול המיית הגשם: (מב) ראש הכרמל. ראש הר הכרמל: ויגהר ארצה. כפשוט לארץ ואח"ז קם ושם פניו בין ברכיו להתפלל על המטר ואף שה' אמר לו ואתנה מטר וגו' מ"מ התפלל למסר לעתו בעוד אחאב שם. ועל כי היה בטוח בתקובל תפלתו אמר לאחאב מתחילה כי קול המון הגשם: (מג) עלה נא. כי הנער לא עלה עמו מתחילה אל ראש ההר: הבט דרך ים. ראה לפאת המערב אם נראה עבים עולים. ובעצמו לא רצה להפנות אנה ואנה עד עת תקובל תפלתו: שב שבע פעמים. ר"ל שבעה פעמים אמר לו לשוב ולהביט: (מד) אסר ורד. אסור המרכבה ורד לביתך לבל יעכב אותך הגשם כי אז תהיה עוד תהיה מעוכב מן הגשם: (מה) עד כה ועד כה. בין כך ובין כך ר"ל בעוד שאסר המרכבה וירד ממקומו חשכו השמים ברבוי העבים ונשב הרוח ויהי הגשם: וירכב. עם היות הגשם: (מו) ויד ה'. ר"ל רוח גבורה מה': וישנס. חגר מתניו להיות מזורז ביותר ורץ רגלו לפני מרכבת אחאב עד המקום אשר יבאו בו ליזרעאל. ועשה זאת לחלוק כבוד למלכות:

יט (א) אשר עשה. בהורדת האש והגשם: (ב) כה יעשון וגו'. הוא ענין שבועה וגזמה ולא אמרה וכאלו

מצודת ציון

(מב) ויגהר. ענין השתטחות כמו ויגהר עליו (מ"ב ד'): (מג) אין מאומה. אין כלום: (מד) אסר. קשור הסוסים למרכבה: יעצרכה. יעכב אותך כמו אם תעצרני לא אוכל (שופטים י"ג): (מה) התקדרו. נחשכו כמו שמש וירח קדרו (יואל ב'): (מו) וישנס. ענין חגורה ואין לו דומה: עד באכה. עד אשר תבוא וכאלו ידבר למול היודע המקום:

השאלות

(ב) למה לא הרגה אותו תיכף:

לב מלכים

שא"ל להשלים: (מב) ויעלה כי כבר האמין בדבר אליהו שיבא הגשם, ואליהו עלה להתפלל שהגשם שא"ל ה' שיתן מטר היינו שלא יעצר המטר הטבעי, אבל הוא התפלל שירד תיכף ע"פ נס: (מג) הבט הסוד ידוע כי הים העליון שכל הנחלים הולכים אליו, לו שבעה ימים, ואז עלתה השכינה בעון הדור לרקיע השביעי לכן הוצרך לשוב שבע פעמים, ובשביעית ראה עב קטנה ככף איש, כי לא ירד הגשם רק בשביל איש אחד הוא אליהו, ואז ידע כי על ידו יתפתחו השמים, והודיע לאחאב שירד לביתו: (מו) וישנס כי מאז נטה לבו אל אליהו ולכן כבדו כמלך כי שב באמתו שעה וחשב לקרבו לעבודת ה', ומ"ש ויד ה' היתה אל אליהו הוא כח וגבורה לרוץ לפני מרכבתו:

יט (א) את כל, מירידת האש והגשם, ואת כל ר"ל הסבה שבעבורה הרגם, שרצה להצדיק את אליהו, ור"ל את כל הפרטים שבעבורם הרג את כל הנביאים: (ב) ותשלח איזבל ראתה כי

אֶל־אֵלִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־יַעֲשׂוּן אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּן כִּי־כָעֵת מָחָר אָשִׂים אֶת־נַפְשְׁךָ כְּנֶפֶשׁ אַחַד מֵהֶם׃ ג וַיַּרְא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־נַפְשׁוֹ וַיָּבֹא בְּאֵר שֶׁבַע אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיַּנַּח אֶת־נַעֲרוֹ שָׁם׃ ד וְהוּא־הָלַךְ בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יוֹם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב תַּחַת רֹתֶם אֶחָת וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר רַב עַתָּה יְהוָה קַח נַפְשִׁי כִּי־לֹא־טוֹב אָנֹכִי מֵאֲבֹתָי׃ ה וַיִּשְׁכַּב וַיִּישַׁן תַּחַת רֹתֶם אֶחָד וְהִנֵּה־זֶה מַלְאָךְ נֹגֵעַ בּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ קוּם אֱכוֹל׃ ו וַיַּבֵּט וְהִנֵּה מְרַאֲשֹׁתָיו עֻגַת רְצָפִים וְצַפַּחַת מָיִם וַיֹּאכַל

אחד ק׳ וישת

ע״ש (ג) פסדר״כ ד: (ד) תנחומא בראשית: (ה) זוהר תולדות סא״ז ח: (ו) איכ״ר ס א״מ כה ב סא״ז:

רש״י

יט (ב) כה יעשון אלהים. כמו שעשית לנביאי הבעל: (ד) רתם. ייבניר״א בלע״ז: ויאמר רב. סגי לי ארכא עד אימתי אנא מטרף כדין: (ו) רצפים. פחמים וכן ובידו רצפה (ישעיה ו׳ ז׳): (ט) אל

מצודת ציון

יט (ב) כעת. הכף באה לאמתת הדבר: (ד) רתם. שם אילן שבאהליו חמים מאוד וכן גחלי רתמים (תהלי׳ ק״כ): (ו) מראשתיו. סמוך לראשו: עגת. חררה: רצפים. אפויה ע״ג גחלים כמו ובידו רצפה (ישעיה ו׳):

מצודת דוד

אמרה כהעובה הסוא יעשון וגו׳ ועוד יוסיפו טובה כי כעת מחר וגו׳ ואמרה בלשון רבים כי עבדה לבעל ולאשרה: אחד מהם. מנביאי הבעל: (ג) וירא. ראה עצמו בסכנה: אל נפשו. בעבור למלט נפשו: אשר ליהודה. ואינה ממשלת אחאב: (ד) תחת רתם. לחסות בצלו: וישאל. שאל מה׳ לקחת את נפשו ולמות בידי שמים: רב עתה. ר״ל הואיל ואני עתה בצער הנה נחשבים לי ימי למרובים ואין לי חפץ בהם ולכן קח נפשי כי לא לעולם אחיה כי לא טוב אנכי מאבותי להנצל מן המיתה ואם כן מה לי עתה. מה לי לאחר זמן: (ה) וישכב וגו׳. ר״ל אף כשבא לשכב ולישן בהתפשטו׳ רגליו לא מצא שנים יחד לחסות בצלם כל אורך הגוף: והנה זה. הלשון הזה יורה למהירות הדבר לומר מיד כשישן בא אליו המלאך וכן קול דודי הנה זה בא (שה״ש ב׳): נגע

השאלות

(ג) מהו וירא מה ראה, מהו הלשון וילך אל נפשו:

(ד) מלת ויבא. לא יצדק רק אם בא אל מחוז החפץ לא הנודד במדבר:

(ה) מ״ש ויישן תחת רותם אחד, הול״ל ויישן תחתיו שכבר נזכר שישב תחת הרותם, ומלת זה מוסגר, למה צוה לו לאכול את העוגה וכי לא לקח בידו לחם בלכתו המדברה:

לב מלכים

לב אחאב נוטה אל אליהו ומצדיקו ולא ערב לבה להרגו תיכף וחשבה כי בלילה תהפך לב אחאב לשוב אל רשעו: (ג) וירא ראה ברוח קדשו כי יכול תוכל וילך אל נפשו כי אליהו היה מתבודד רוב ימיו ועוסק בשלמות עצמו להשלים את נפשו, רק בעת הצורך היה נביא שלוח אל העם, ואחר שראה בכל הנפלאות שעשה לא פעלו, ראה כי אין לו עסק להשלים את העם, ולכן קם וישב ללכת אל השלמת נפשו, והגם שבא אל באר שבע אשר ליהודה ששם לא התירא עוד מאיזבל, בכל זה הניח את נערו שם להפרד מבני אדם לצאת אל המדבר להתבודד, כי זה היה מחוז חפצו עתה, כמ״ש מי יתנני במדבר מלון אורחים וכו׳: (ד) והוא לבדו הלך במדבר דרך יום, ויבא ר״ל ואז בא אל מחוז חפצו, כי אחר שהרחק דרך יום מן הישוב היה במקום מגמתו, כי שם יתבודד עם האלהים, וישאל את נפשו כי ראה שכבר תיקן לצורך עצמו את אשר היה לו לתקן בחיים הזמניים, וראוי כי תשוב נפשו אל צרור החיים ותעזוב את הלבוש החומרי המאפיל בינה ובין האור הבהיר, וז״ש ששאל את נפשו ר״ל לתועלת נפשו, והנה לבלא ימות, יהיה או מצד שלא השלים את אשר עליו להשלים בחייו, ועז״א רב עתה ה׳ כי כבר השלים ועשה רב והותר, ואם מצד שאין המיתה מוכרחת אליו כי גם בחייו יפרד אל הרוחניות והמלאכיות כאדם קודם החטא שהיה ראוי להיות חי לעולם, ועז״א לא טוב אנכי מאבותי: (ה) וישכב תחת רותם אחד זה היה רותם אחר, שהרותם הראשון היה קטן בלתי מספיק רק לשבת תחתיו (ולכן כתיב אחת בלשון נקבה המורה על חולשתו) וזה השני היה רב הצל ראוי לשכב תחת צילו, והנה זה מלאך אבל הרותם השני הזה לא היה רותם באמת רק מלאך שנדמה לו כרותם. ועתה בשינתו נוגע בו ויאמר וכו׳: (ו) ויבט, עוגת רצפים עוגה של רצפי אש, נדמה לו כאילו רצפי אש נתאחדו כדמות עוגה הראויה למאכל, וכאילו צוהו לאכול העוגה הזאת; שהוא כפי המשל, שגופו יזדכך מן חלק העפר ויעשה כבריות המורכבות מיסודות הקלים אש ומים ורוח, כענין עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט, וכמ״ש שהשדים גופות מורכבות מאש ורוח או אש ומים, והם אוכלים ושותים לדעת חז״ל והמקובלים, אשר גם אכילתם היא מדברים הדומים להרכבתם. וכפי הנמשל הרצפה רומז אל דבר הנבואה, והמים

רומז

וישת וישב וישכב: ז וישב מלאך יהוה | שנית ויגע־בו ויאמר קום אכל כי רב ממך הדרך: ח ויקם ויאכל וישתה וילך בכח | האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלהים חרב: ט ויבא־שם אל־המערה וילן שם והנה דבר־יהוה אליו ויאמר לו מה־לך פה אליהו: י ויאמר קנא קנאתי ליהוה אלהי צבאות כי־עזבו בריתך בני ישראל את־מזבחתיך הרסו ואת־נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו את־נפשי לקחתה: יא ויאמר צא ועמדת בהר לפני יהוה והנה יהוה עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני יהוה לא ברוח יהוה ואחר הרוח

ת"א כי עזבו. עקרים מ"ב פרק כ"ה: צא ועמדת. ברכות נ"ח עקרים מ"ב פ' כ"ט ופ"ל: והנה ה' עבר. חגיגה ח': ומשבר סלעים. עקידה שער פ"ג: לא ברוח ה'. חגיגה ט"ז:

ע"ש (ז) סא"ז ח: (ח) זוה"ק כה ב עי' בספרי דברים הנהומה שמות סא"ז ח: (ט) סא"ז ח: (י) שהש"ר א ו סא"ז ח אגב"ר ע: (יא) בר"ר כד ויק"ר טו קה"ר כדר א עי"ש זוהר בראשית ויקהל לו פסדר"כ ירושלמי ברכות ט ב תנחומא פקודי סא"ז ח:

רש"י

המערה. היא נקרת הצור שעמד בה משה (שמות ל"ג כ"ב): (י) את מזבחתיך הרסו. במות יחיד הנעשות לשם שמים שהרי מזבח בית הבחירה בירושלים היה: (יא) ורוח גדולה. משרית מלאכי רוחא: ברעש.

מצודת דוד

בו. להקיצו משינתו: (ז) כי רב ממך הדרך. ר"ל הדרך שאתה רוצה ללכת בה הוא מרחק רב מפה ולא תמצא מה לאכול ולזאת קום ואכול פה וממנו תשבע זמן רב: (ח) בכח האכילה ההיא. ע"פ נס לא נתעכלה במעיו כל הזמן ההיא: עד הר. עד בואו להר האלהים והוא הר חורב: (ט) אל המערה. שעמד בה משה וכמ"ש ושמתיך בנקרת הצור (שמות ל"ג) תרגומו במערת טנרא: מה לך פה. למה באת הנה ובאה השאלה כדרך לשון בן אדם השואל כדי להכניס עמו בדברים ודוגמתו אי הבל אחיך (בראשית ד'): (י) קנא קנאתי לה'. מקנא הייתי קנאת ה' להרוג נביאי הבעל ולעצור המטר על אשר עזבו בריתך וגו': הרסו. כמ"ש למעלה וירפא את מזבח ה' ההרוס: לבדי. כי אותם הנביאים שהחביא עובדיה אינם ידועים להם: ויבקשו וגו'. כאומר לזה באתי הנה להתפלל במקום המקודש לקחת נקמתי מהם: (יא) צא. צוהו לצאת מן המערה ולעמוד בהר לפני ה' כי כבוד השכינה תעבור לפניו: והנה ה' עבר. אחר כל המאורעות ההם: ורוח גדולה. ת"י משריית מלאכי רוחא ר"ל מחנה מן מלאכי רוח עברו לפני ה' עד לא עבר כבוד השכינה: לא ברוח ה'. ר"ל בא אליו קול הנבואה ואמרה שאין כבוד השכינה עובר במחנה

מצודת ציון

(ט) פה. הנה: (י) קנא קנאתי. לשון נקמה וכן בקנאו את קנאתי (במדבר כ"ה): (יא) מפרק. משבר כמו ופרסיהן יפרק (זכריה י"א):

השאלות

(ט) מה שאל מה לך פה וה' יודע מה הוא עושה בזה:
(יא—יג) מה הורה במראה זאת, ולמה שאל שנית מה לך פה וכבר השיב על שאלתו:

לב מלכים

רומז להתורה, כמ"ש ובידו רצפה (ישעיה ו') ותרגמו ובפומיה ממלל, והאומר הוי כל צמא לכו למים, שהיה מזונו עתה ענין רוחני אלהי: (ז) וישב בפעם השני לא נתלבש המלאך בדמות רותם, וע"ז א"מ מלאך ה' שנית, שבשנית היה מלאך ה', ויאמר קום אכול כי בפעם הראשון ישן אח"ז ובפעם השני נזדכך שלא יצטרך לישן כי הלך ארבעים לילה בלא שינה, וע"ז א"מ כי רב הדרך ללכת ביום ובלילה: (ח) וילך נדמה בזה למשה רבו שנזדכך גופו במה שעמד מ' יום בלא אכילה עד שזכה ברדתו אל תלות אליו כבוד ה' למטה ואל קרני ההוד, וכן הוא בכח האכילה הזאת שהיה מאכל רוחני נזדכך גופו כל הארבעים יום עד שבא עד הר האלהים כי הוכן אל המראה הגדולה הזאת: (ט) מה לך פה ר"ל שהנביא צריך שימצא בין העם להוכיח ולנבאות לא שיתבודד במדבר ובהרים: (י) ויאמר קנא אנכי לא אוכל להיות נביא מורה ומוכיח לעם הזה, כי נמאסתי קנאתי על רוע מעשיהם, וע"י קנאתי שהרגתי נביאי הבעל יבקשו את נפשי, ולכן לא אוכל לעשות שליחותי: (יא) ויאמר צא וכו' חוץ ממ"ש המפרשים כי ראה בזה המראה הגדולה שראה יחזקאל, שראה רוח סערה ענן גדול ואש מתלקחת, שהם שלשה קליפות הסובבות את האגוז והפרי, וכן ראה אליהו רוח, ורעש הענן, והאש, וראה שה' לא נמצא בם, כי הם מחיצות ומסכים בין הקדש, ומהם תצא הרעה, ואחרי האש ראה קול דממה דקה שהוא הנוגה הדקה ומתוכה כעין החשמל, חש ממלל, הדובר בלחש, שהוא הקול והדממה, ור"ל קול ודממה החשמל, ודקה שהוא הנוגה,
אולם

הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְהוָה׃ יב וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְהוָה וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה׃ יג וַיְהִי ׀ כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ יד וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה ׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדְבַּרָה דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ אֶת־חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם׃ טז וְאֵת יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא

תחתיך

ת"א ואחר הרעש. ברכות שם: ואחר האש. חגיגה שם: ויבקשו וגו'. ע' בעקידה שער כ"ח: ומשחת וגו'. ע"ש בעקרים כ' ב':

ע"ש (יב) זוהר לו פנחס בספרי נשא ירושלמי ברכות ט ב תנחומא פקודי: (יג) זוהר לך פסדר"כ ד: (יד) זוהר ויגש פנחס זו"ח כה ב פסדר"כ יא סא"ר ה: (טו) איכ"ר א שהש"ר א ו כא"ר יג סא"ז ה: (טז) סא"ר ה סא"ז ח:

רש"י

משרית מלאכי זיעא: (יב) אש. משרית מלאכי אשתא: קול דממה דקה. קל דמשבחין בחשאי אבל בנביאי עכו"ם אומר דממה וקול אשמע (איוב ד' י"ז) דממה היתה לשבח. ואני שמעתי קול הבא מתוך הדממה דטיגטישמנ"ט בלעז אין שומעין הקול ממש: (יג) וילט פניו. וכריך אפוהי, וכן הוא אומר לוטה בשמלה (שמואל א' כ"א ט'): (טז) תמשח לנביא תחתיך. אי אפשי בנביאותך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על

מצודת ציון

(יב) דממה. ענין שתיקה כמו יקם סערה לדממה (תהלים ק"ז): (יג) וילט. ענין כריכה כמו לוטה בשמלה (ש"א כ"א): באדרתו. מלבוש חשוב מיוחד לנביאים

מצודת דוד

מלאכי הרוח: רעש. ת"י משריות מלאכי זיעא: לא ברעש ה'. קול הנבואה אמר לא ברעש ה': (יב) אש. ת"י משריות מלאכי אשתא: לא באש ה'. כן אמר קול הנבואה: קול דממה דקה. ר"ל קול חשאי כאלו מורכב מקול ומשתיקה ולתוספת ביאור אמר שהקול היה דקה ותרגומו קל דמשבחין בחשאי: (יג) כשמע אליהו. את קול הדממה והשכיל שהכבוד עובר וכרך פניו באדרת לבל יביט את הכבוד כמ"ש במשה ויסתר משה פניו (שמות ג'): ויצא ויעמד. יצא מן המערה ועמד בפתח: מה לך פה. על כי הראה הכבוד ולא דבר ברוח וברעש ובאש כ"א בקול דממה להראותו כי חפץ חסד הוא ולא יעיר כל חמתו לבוא ברוח וברעש ובאש ולזה שאל לו שוב מה לך פה ר"ל העודך באת הנה לבקש נקמה: (יד) ויאמר קנא קנאתי. ר"ל הלא מאז קנאתי קנאת ה' ולא לכבודי ולזה גם עתה אבקש נקם למען כבוד שמו: (טו) לך שוב לדרכך. בדרך אשר באת הנה והוא כמדבר דמשק: ובאת.. אל דמשק: ומשחת. הלשון הזה יורה על מינוי הגדולה והואיל ממשיחת מלכי ישראל בסיתה מציחה ממש: (טז) תמשח לנביא. אף בזה הוא ענין מינוי הגדול':

השאלות

(יד) למה צוה שימשח את חזאל ואת יהוא, ולמה יעמיד נביא אחר תחתיו:

לב מלכים

אולם כפי הנגלה הראה לו כי במחנה רוח ורעש ואש אין ה' בם רק בקול דממה, וממנו ילמדו שלוחיו ונביאיו בל יסערו סער בל ירעשו רעש ובל יבעירו אש, כמו שעשה אליהו בקנאתו לה' צבאות שעלר את השמים ושחט את נביאי הבעל, כי ה' ישלח את נביאיו שיבואו אליהם בקול דממה, וימשכו את העם בעבותות אהבה ובדברים רכים: (יג) ויהי ספר כי בצאת אליהו בפתח המערה שהיה באמצע ההר כמ"ש צא ועמדת בהר, וילט פניו כענין שכתוב ושכותי כפי עליך, ורצה כי תוכן המשל שאין רצון ה' שהנביאים יענשו את העם ויקנאו בזעם, שאל אותו שנית מה לך פה, ומדוע איך שב אל שליחותך לנבאות ולהוכיח בלא קנאה ורעש: (יג) ויאמר שנית כי לא יוכל לעזוב קנאתו לה' צבאות כי מקנא הוא על דבר כבוד שמו: (יד) ויאמר אז אמר לו כי הנהו ממלא רצונו מה שמקנא על כבוד ה' ויענים את העם ע"י חזאל ויהוא ואלישע, שאלה יהיו נגד הג' מהנות שראה שמורים פורעניות רוח רעש ואש, ונגד ג' החטאים שחשב, שנגד מ"ש אשר עזבו בריתך, יכה חזאל שאינו בן ברית, ונגד את מזבחותיך הרסו יכה יהוא שהרס מזבח הבעל ונגד את נביאך הרגו יהרגם אלישע, אולם במ"ש שאינו רוצה לשוב לנבאות עוד כי מקנא הוא, צוה שימשח את אלישע אחר שא"י לנבאות ע"י קנאתו: (טו—טז) ובאת ומשחת את חזאל וכו' ואת יהוא, הסדר לא היה כן שבתחלה נמשח אלישע אח"כ יהוא ואח"כ חזאל, אולם לקמן (כ"א כ"ט) באמרתי שע"י תשובת אחאב נשתנה הגזרה שהריגת יהוא לא יהיה בימיו רק בימי בנו, ומטעם

תַּחְתֶּיךָ׃ יז וְהָיָה הַנִּמְלָט מֵחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית יֵהוּא וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב יֵהוּא יָמִית אֱלִישָׁע׃ יח וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל־הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא־כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא־נָשַׁק לוֹ׃ יט וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט וְהוּא חֹרֵשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר צְמָדִים לְפָנָיו וְהוּא בִּשְׁנֵים הֶעָשָׂר וַיַּעֲבֹר אֵלִיָּהוּ אֵלָיו וַיַּשְׁלֵךְ אַדַּרְתּוֹ אֵלָיו׃ כ וַיַּעֲזֹב אֶת־הַבָּקָר וַיָּרָץ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֶשְּׁקָה־נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ שׁוּב כִּי מֶה־עָשִׂיתִי לָךְ׃ כא וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֶת־צֶמֶד הַבָּקָר וַיִּזְבָּחֵהוּ וּבִכְלִי הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעָם וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ׃

כ א וּבֶן־הֲדַד מֶלֶךְ־אֲרָם קָבַץ אֶת־כָּל־חֵילוֹ וּשְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם מֶלֶךְ

אתו

ת"א והשארתי. סנהדרין ק"ב חולין י"ד: מלרע. השי"ן בחטף קמץ

ע"ש (יט) ספרא אמור ג: (כ) כת"ר ס': (כא) ויק"ר ז סא"ר יד:

רש"י

בני: (יז) ימית אלישע. לא מצינו שהמית אלא ארבעים ושנים ילדים על ידי הדובים בירחו (מלכים ב' ב' כ"ה): (כ) לך שוב. מאחרי: כי מה עשיתי לך. שתבא אחרי: (כא) בשלם הבשר. בשל להם את הבשר. כך פירשו דונ"ש ומנחם, וכן תרגמו יונתן בשתי תיבות. ואני אומר אין צריך לחלקו לשתי תיבות ומהו בשלם הבשר. בשלם לשני השוורים את הבשר שלהם שהצמד אין פחות משנים: ויתן לעם. מרוב שמחה עשה משתה:

מצודת דוד

תחתיך. אחר שתעלה בסערה השמים: (יז) והיה הנמלט. לפי שהקב"ה נקמה מישראל צוה לו המקום למשוח אלו והם יהיו השלוחים לדבר הנקם כי חזאל ירבה להשמידם והנמלט ממנו ימית יהוא כי יהרוג כל בית אחאב וכל עובדי הבעל (ואף שיהוא הרגם טרם מלוך חזאל, עכ"ז אמר לשון נמלט כי אלו לא המיתם יהוא היו נמלטים מחרב חזאל על כי כמה אין מדרכם לצאת במלחמה להיותם שם נהרגים ביד חזאל): ימית אלישע. ר"ל בשם הנערים המנוערים מן המצות שהרגם בקללתו: (יח) והשארתי. אף שתמצא בם חרב חזאל לא יכלה הכשרים שבהם שיהיו במספר שבעת אלפים אבל המה תשמנו כל הברכים וגו' כי זולת אלו לא ימצא בהם עוד כשרים: (יט) והוא חרש. הולך אחר הבקר החורש: שנים עשר צמדים לפניו. כי היו שם י"ב חורשים וכל א' צמד בקר והוא באחרונה בשנים העשר א"כ הלכו לפניו י"ב כי גם צמדו הלך לפניו כי דרך החורש ללכת אחרי הבקר: אדרתו. השליך עליו קצת מאדרתו לרמוז שיהיה נביא לה' וילבש גם הוא אדרת כמנהג הנביאים וכמ"ש ולא ילבשו אדרת וגו' (זכריה י"ג): (כ) אשקה נא. כדרך השואלים רשות ונפטרים ללכת מאתם: לך שוב. לך לנשק אביך ואמך כאשר אמרת ושוב אלי: כי מה עשיתי לך. כי בנפלאות והנסים מה שעשיתי אני שמה גם לך ר"ל גם אתה תעשה כמוהם אם תלך אחרי: (כא) ובכלי הבקר. שהמה מעצים: ויתן לעם. שהיו עמו בחרישה ועשה זאת לגודל השמחה:

מצודת ציון

וכן ולא ילבשו אדרת שער (זכריה י"ג): (יט) צמדים. כן יקרא זוג הבקר כי הולכים מחוברים יחד והוא מל' צמיד פתיל (במדבר י"ט): (כ) אשקה. מלשון נשיקה: (כא) מאחריו. מאחרי אליהו: בשלם. בשל להם ר"ל לעם וכן ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו) ומשפטו נתת לי:

לב מלכים

זה לא נמשח יהוא ע"י אליהו רק ע"י אלישע והקדים משיחת אלישע למשיחת יהוא, וכן עי"כ נשתנה ונתאחרה גם גזרת חזאל. וראיתי מפרשים מ"ש ויהי נא פי שנים ברוחך אלי היינו שני דברים שהיו מוטלים על אליהו שהוא משיחת יהוא ומשיחת חזאל יהיו אלי, וכן היה ששניהם נעשו ע"י אלישע, ולפ"ז מ"ש והיה הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא הוא לפי גזרה הקדומה, ואח"ז היה בהפך, והרי"א פי' שאנשים שאין ראוים ליפול על ידי חזאל כמו בית אחאב הנביאים והסף יפלו ע"י יהוא ואנשים שראוים להמלט מחרב יהוא כמו הנערים המנוערים שהתקלסו באלישע ימית אלישע, ואינו מדבר על סדר הזמן עי"ש: (יט—כ) והוא חורש שנים עשר צמד בקר חורשים לפניו, והוא הולך בצמד האחרון, ובכ"ז אחר שהשליך אליהו אדרתו אליו, דבקה נפשו באדרת אליהו, שהרגיש בו הרוחניות שקנן עליו מעת היותו במערה, כמסוה אשר על פני משה, וכמ"ש לקמן (ב' ב') שבקע את הירדן באדרת הלז, והיה השלכת האדרת סימן כי הוא יעמוד תחתיו ויקח את אדרתו, ולכן עזב מלאכתו ורץ אחריו (ויוע"ד הגזרה היה אלישע עומד בשני עשר בקר העומדים תחת ים שעשה שלמה אשר כודם ידוע, ואדרת אליהו הוא מן הים עצמו שעומד עליהם ששם מדרגת אליהו כמשכתו ב"ן, ולכן עזב את הבקר ורץ אחרי אליהו):

אִתּוֹ וְסוּס וָרָכֶב וַיַּעַל וַיָּצַר עַל־שֹׁמְרוֹן וַיִּלָּחֶם בָּהּ: ב וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־אַחְאָב מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הָעִירָה: ג וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר בֶּן־הֲדַד כַּסְפְּךָ וּזְהָבְךָ לִי־הוּא וְנָשֶׁיךָ וּבָנֶיךָ הַטּוֹבִים לִי־הֵם: ד וַיַּעַן מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לְךָ אֲנִי וְכָל־אֲשֶׁר־לִי: ה וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיֹּאמְרוּ כֹּה־אָמַר בֶּן־הֲדַד לֵאמֹר כִּי־שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כַּסְפְּךָ וּזְהָבְךָ וְנָשֶׁיךָ וּבָנֶיךָ לִי תִתֵּן: ו כִּי ׀ אִם־כָּעֵת מָחָר אֶשְׁלַח אֶת־עֲבָדַי אֵלֶיךָ וְחִפְּשׂוּ אֶת־בֵּיתְךָ וְאֵת בָּתֵּי עֲבָדֶיךָ וְהָיָה כָּל־מַחְמַד עֵינֶיךָ יָשִׂימוּ בְיָדָם וְלָקָחוּ: ז וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל לְכָל־זִקְנֵי הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר דְּעוּ־נָא וּרְאוּ כִּי רָעָה זֶה מְבַקֵּשׁ כִּי־שָׁלַח אֵלַי לְנָשַׁי וּלְבָנַי וּלְכַסְפִּי וְלִזְהָבִי וְלֹא מָנַעְתִּי מִמֶּנּוּ: ח וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כל

ת"א, כי אם. שם: ויאמרו. שם:

ע"ש (ב) סא"ר ט: (ג) שמו"ר ג תנחו' שמות ב"ר ט: (ד) שמו"ר ג: (ו) שם ג תנחו' שמות: (ז) שמו"ר ג תנחו' שמות:

רש"י

כ (ה) כי שלחתי אליך וגו' לי תתן. ידעתי כי תתגם, לי אבל אחרת אני גוזר עליך: (ו) כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו. והלא כל הלשונות דברי חמדה הם אלא מהו מחמד עיניך חמדה מתוך חמדה זה ספר תורה שנאמר בו הנחמדים מזהב ומפז רב (תהלים י"ט י"א) אמר אחאב בלבו דבר גדול זה מבקש אין זה שלי לבדי של זקני ישראל היא, לפיכך ויקרא לכל זקני הארץ אע"פ שהיו עובדין

מצודת ציון

כ (ו) ותפשו. ענין דריסה וביקור: (ח) ולא תאבה. ולא

מצודת דוד

כ (א) וסוס ורכב. ר"ל הרבה סוס ורכב כראוי לל"ב מלכים: (ד) כדברך. כאשר דברת כן הוא כי הכל שכל שאלת בן הדד היה להיות הכל תחת ממשלתו ולהטיל עליהם המס ועבודו לעבד כספו וזהבו ולכן הודה לו: (ה) כי שלחתי וגו' לי תתן. ר"ל לבבי לא כן ידמה כי מה ששלחתי אליך וגו' הכוונה היא אשר תתן אותם לי: (ו) כי אם כעת מחר. ר"ל כי, כשלא תתן בעצמך ואם תאבה מוכרח לשלח עבדי אליך כעת הזאת למחר לחפש את אשר בביתך לקחת בע"כ הנה דע לך שבמה יקחו כל מחמד עיניך מלבד הכסף והזהב: (ז) כי רעה זה מבקש. אין דעתו

השאלות

(ג—ח) מה היה ההבדל בין שתי השליחות, ומז"ש כי אם כעת מחר אשלח את עבדי, מה יפסיד בזה

מלבים

כ (ג) **כספך** וזהבך לי הוא, דבריו אלה י"ל שני פנים, שי"ל שר"ל שהם לו ביתום הקנין שאחאב יהיה לו עבד וכל אשר לו נשים ובנים וקניינים הם תחת עבודתו לא שיקחם ממנו, וכן הבין אחאב מדבריו, וי"פ שר"ל שיתנם לו בפועל וזה משמע ממ"ש כספך וזהבך לי הוא שאם כוונתו שהם שלו מצד העבדות הלא כל קניניו לו המה מצד זה ולמה אמר הכסף והזהב לבד, וכן למה אמר נשיך ובניך הטובים, הלא כולם עבדיו, וע"כ שרוצה שיתנם אליו ואינו רוצה עתה רק כסף וזהב ורק הנשים הטובות והיפות לא יתר חפצים ויתר נשיו: (ד) ויען מלך ישראל לפי הבנתו השיב שכן הוא כדבריך כי אתה שלך אני לעבד. ממילא כל אשר לי עבדים לך: (ה) וישובו ובארו את דברי בן הדד, **כה אמר בן הדד מה ששלחתי אליך** הוא **לאמר** שכספך וזהבך לי תתן בפועל, ר"ל גם ע"ז שאתה והם עבדי לא הייתי צריך לשלוח שזה נודע אבל מה ששלחתי היה כדי שתתן: (ו) כי אם לא תתן ברצונך היום ותמתין על יום מחר עד שאשלח לקחתם ביד חזקה תפסיד בשתים, א] **אם אשלח את עבדי וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך**, תחת שעתה אני מבקש רק כספך לא כסף עבדיך, ב] שלא יסתפקו בכסף וזהב לבד רק **והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם** עד שלא ישאר בידך שום דבר חמדה, וחז"ל אמרו שמ"ש כל מחמד עיניך הוא הס"ת, כי ממצות המלך שלא ירבה לו נשים ולא כסף וזהב, ושיכתוב לו משנה התורה והאחאב שמר לכתוב לו ס"ת שזה מהכנסיסי מלוכה, וא"ל שיתן לו נשיו וכסף וזהב שהרבה שלא כדת, ואם ימאן יקח מידו גם הס"ת שאינו שומרה, ולקיחת הס"ת אות שיעבירהו ממלכותו: (ז) **כי רעה זה מבקש** כי דרך המלחמה שבעת יצורו על עיר יקראו אליה לשלום ואם שלום תענה יקבלו עליהם מס ועבדות, ולא יהיו לשלל רק אם יעשו מלחמה, אבל אחר **ששלח אלי לנשי** וכו' **ולא מנעתי ממנו** שקבלתי להיות לעבד לו בנכסות ביתי ובמאודי למה יתגרה ברעה, והביא ראיה שמבקש אך רעה לא תועלת עצמו, א] שא"כ למה שלח לנשי ולבני למה הם לו, ב] אחר שלא מנעתי ממנו שיהיו תחת רשותו למה הוסיף, לי תתן: (ח) ויאמרו אל תשמע מ"ש לי תתן וגם על מה שקבלת שתהיה לו עבד לא תאבה

כָּל־הַזְּקֵנִים וְכָל־הָעָם אַל־תִּשְׁמַע וְלוֹא תֹאבֶה׃ ט וַיֹּאמֶר לְמַלְאֲכֵי
בֶן־הֲדַד אִמְרוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֹּל אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֶל־עַבְדְּךָ בָרִאשֹׁנָה
אֶעֱשֶׂה וְהַדָּבָר הַזֶּה לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת וַיֵּלְכוּ הַמַּלְאָכִים וַיְשִׁבֻהוּ
דָּבָר׃ י וַיִּשְׁלַח אֵלָיו בֶּן־הֲדַד וַיֹּאמֶר כֹּה־יַעֲשׂוּן לִי אֱלֹהִים וְכֹה
יוֹסִפוּ אִם־יִשְׂפֹּק עֲפַר שֹׁמְרוֹן לִשְׁעָלִים לְכָל־הָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלָי׃
יא וַיַּעַן מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר דַּבְּרוּ אַל־יִתְהַלֵּל חֹגֵר כִּמְפַתֵּחַ׃ יב וַיְהִי
כִּשְׁמֹעַ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְהוּא שֹׁתֶה הוּא וְהַמְּלָכִים בַּסֻּכּוֹת וַיֹּאמֶר
אֶל־עֲבָדָיו שִׂימוּ וַיָּשִׂימוּ עַל־הָעִיר׃ יג וְהִנֵּה ׀ נָבִיא אֶחָד נִגַּשׁ אֶל־
אַחְאָב מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יְהֹוָה הֲרָאִיתָ אֵת כָּל־הֶהָמוֹן
הַגָּדוֹל הַזֶּה הִנְנִי נֹתְנוֹ בְיָדְךָ הַיּוֹם וְיָדַעְתָּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃ יד וַיֹּאמֶר

ת"א ויאמר. בס: ע"ש (יא) זוהר דברים: (יג) כפרי ברכה סא"ר ט: (יד) בס: אחאב

רש"י

ע"ז היו מכבדין את התורה: (י) אם ישפק עפר שמרון לשעלים וגו'. למיסב בשעלי פרסת רגלי עמא דעמי. עפר שנדבק בפרסת רגלים: לשעלים. ל' מדרך כף רגל וכן בשעול הכרמים (במדבר כ"ב כ"ד). וכן מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ' י"ב) שדרך בים סוף שנאמר דרכת בים סוסיך (חבקוק ג' י"ד): אם ישפק. אם יש די: (יא) דברו אל יתהלל חגר כמפתח. אמרו ליה לא ישתבח דמיזדרז ונחית בקרבא כגבר דנצח וסליק מינה. אל יתהלל החוגר חרבו לרדת למלחמה שאינו יודע אם ינצח אם לאו: כמפתח. מגורת חרבו שעלה כבר מן המלחמה ונצח, כך אין לאדוניכם להתהלל בדבר העתיד: (יב) שימו. כלי המצור על העיר: (יג) נביא אחד. הוא מיכיהו בן ימלה: (יד) בנערי שרי המדינות

מצודת דוד

על השלים כ"א במלחמה כי שואל דברים שא"א למלאותם: ולא מנעתי ממנו. ר"ל וכי לא אמנע ממנו בתמיה: (ט) כל אשר וגו' בראשונה. ר"ל דבר המובן בשאלה הראשונה שנכים תחת ממשלתך: והדבר הזה. מה שאתה שואל עתה לתת לך הכל: (י) כה יעשון וגו'. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר ורבים כמוהו במקרא: אם ישפק. אם העפר אשר בשומרון יהיה די לכל העם אשר אתו אם יקח כ"א ממנו מלא אגרופו: (יא) דברו. אמרו אל בן הדד: אל יתהלל וגו'. ר"ל החוגר חרבו לרדת למלחמה אין לו להתהלל כאשר יתהלל הפותח ומתיר חגורת חרבו בשובו מן המלחמה בנצחון וכאומר עדיין אין לך להתהלל כי מי יודע מי ינצח במלחמה: (יב) בסכות. מפני החמה עשו להם סוכות: שימו. כאומרו מלחמה על העיר: (יג) נביא אחד. אז"ל שהוא מיכיהו בן ימלה: הראית. ר"ל הלא אתה נותן לב לגודל רבוי העם ועכ"ז הנני נותנו בידך: (יד) במי. מי הם אשר יצא בראש למלחמה לשומסרו

מצודת ציון

תרצה: (י) ישפק. כמו יספוק בסמ"ך והוא מל' ספוק ודי: לשעלים. הוא ענין אגרוף וכן מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ'): אשר ברגלי. ההולכים עמי ואחרי וכן ויעל ברגליו (שופטים ד'): (יא) יתהלל. יתפאר: כמפתח. ענין התרה: (יג) ההמון. ענין רבוי:

השאלות

בין כך וכך את הכל יקח, ולמה כפלו אל תשמע ואל תאבה:

לב מלכים

תאבה בלב רק תחשוב מחשבות לפרוק עולו בעת היכולת: (ט) אשר שלחת בראשונה לי הם אעשה, והדבר הזה שהוא לי תתן לא אוכל לעשות: (יא) אל יתהלל ר"ל מי שהוא חוגר כמפתח אל יתהלל, ופי' שהחוגר למלחמה והושב על כל צדדי האפשר שיש אפשרות ג"כ שינצח הוא נלחם בעצה וגבורה, אבל מי שדעת התגירה נדמה לו בדעתו שכבר פתח חגורתו וכבר נצח זה לא ינצח לרוב, אם מאשר לא יכין עצה וגבורה למלחמה כראוי, אם מפני שעי"ז גם הנלחם אתו ישליך נפשו מנגד, ור"ל אמר שעדן לא נצחת היה לך להשלים עמי במה שקבלתי להיות לך עבד, כי עדן יש ספק אם תנצח: (יב) ויאמר אל עבדיו כאשר בטח שדבר נקל הוא לכבוש את העיר לא יצא בעצמו הוא והמלכים רק מסר זה לעבדיו שישימו ויכינו עניני לכידת העיר: (יג) הראית את כל ההמון הגדול הזה שא"ל שהנהגתו בדרך הטבע, הנני נותנו בידך בדרך נס וזה יהיה היום, ובזה וידעת כי אני ה', ור"ל שכל עוד יגדיל שיוכלו לנצוח בכחם לא יעשה ה' בדרך נס כי הלוחם סומך על כחו ואינו מצפה לישועת ה', ע"ז א"ל הראית את כל ההמון וכו', ואחר שא"א שתנצח בדרך הטבע יעשה ה' נס: (יד) ויאמר, במי מי ילך בראש למלחמה, בנערי שרי המדינות פי' רי"א שהם משרתי השרים שהיו

פחותים

אחאב במי ויאמר כה־אמר יהוה בנערי שרי המדינות ויאמר מי־יאסר המלחמה ויאמר אתה: טו ויפקד את־נערי שרי המדינות ויהיו מאתים שנים ושלשים ואחריהם פקד את־כל־העם כל־בני ישראל שבעת אלפים: טז ויצאו בצהרים ובן־הדד שתה שכור בסכות הוא והמלכים שלשים־ושנים מלך עזר אתו: יז ויצאו נערי שרי המדינות בראשנה וישלח בן־הדד ויגידו לו לאמר אנשים יצאו משמרון: יח ויאמר אם־לשלום יצאו תפשום חיים ואם למלחמה יצאו חיים תפשום: יט ואלה יצאו מן־העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם: כ ויכו איש אישו וינסו ארם וירדפם ישראל וימלט בן־הדד מלך ארם על־סוס ופרשים: כא ויצא מלך ישראל ויך את־הסוס ואת־הרכב והכה בארם מכה גדולה: כב ויגש הנביא אל־מלך ישראל ויאמר לו לך התחזק ודע וראה את אשר־תעשה כי לתשובת השנה מלך ארם עלה עליך

ע"ש (טו) אס"ר א סדר"א יא: (כא) במו"ר ג:

רש"י

הם בני התערובות שהיו כל השרים של שאר האומות נותנים בניהם תחת ידו ערבים שלא ימרדו בו: מי יאסר המלחמה. יערוך לגוות אותה: אתה. לא אתה תחלה וכה תמיהתו (ועתה תריעו סא"א): (טו) שבעת אלפים. אומר אני הם שאמר עליהם כל הברכים אשר לא כרעו לבעל שבעת אלפים (לעיל י"ט): (טז) בסכות. שעשו להם מפני החמה: (כב) לתשובת השנה. לזמן סופה דשתא:

מצודת דוד

בידם: בנערי שרי המדינות. משלוחי שרי המדינות שבא"י והמה מתי מספר ואינם מלומדי מלחמה וזהו בכדי שיהיה הנס עוד יותר גדול להפליא: מי יאסר המלחמה. ר"ל המלחמה נקרא אוסר על כי מעמיד הוא את אנשי המלחמה וקושר אותם באזורות בעניני המלחמה וכן ויאסור אביה את המלחמה (דברי הימים ב' י"ג): (טו) ואחריהם. ר"ל ללכת אחריהם כי נערי שרי המדינות הלכו בראש כדבר ה': כל בני ישראל. ר"ל לא היה עוד ביניהם אנשי מלחמה או שמה היו הכשרים בכל בני ישראל וכמ"ש למעלה והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וגו': (טז) שתה שכור. שתה עד נשתכר מרוב היין: עוזר אתו. שהיה כל אחד עוזר לו: (יז) וישלח בן הדד. לדעת מה נעשה בהיותם צרים על העיר: (יח) אם לשלום וגו'. ר"ל בין כך ובין כך תפשום והפוך המלות ליופי המליצה: (יט) ואלה יצאו. אלה הם אשר יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל הם שבעת האלפים: (כ) איש אישו. כל איש מהם הרג את הבא למולו לתפשו חיים: ופרשים. גם פרשים נמלטו עמו: (כב) לך התחזק. ר"ל הכן עצמך למלחמה: לתשובת השנה. לעת תשוב השמש לאות מהנקודה

השאלות

(יח) למה כפל דבריו, ולמה בזה אמר תפשום חיים ובזה אמר חיים תפשום:

לב מלבים

פחותים ומועטים, מי יאסר את הצבא לפקדם ולהנהיגם: (טז) ויצאו בצהרים, הגם שהיה זה בגלוים ולזה אותם לא יצא הוא והמלכים בעצמם למלחמה, כי הוא היה שותה שכור והמלכים היו רק עוזרים אותו לא עבדיו, וכשראו שהוא אינו יוצא גם הם לא רצו לצאת: (יז) ויצאו תחלה יצאו רק נערי שרי המדינות שהיו מתי מספר, והדד שלח לראות וא"ל שרק אנשים פרטים יצאו לא חיל גדול, ולכן לא עזב את המשתה, רק: (יח) ויאמר צוה שיתפשו אותם חיים לא להרוג אותם להמיתם, ואמר, אם לשלום יצאו תפשום חיים הקדים מלת תפשום שהוא עקר החידוש שאף שיצאו לשלום יתפשו אותם, ואם למלחמה יצאו חיים תפשום הקדים מלת חיים שהוא עקר החידוש הגם שיצאו למלחמה לא ימיתום רק יתפשום חיים, וכלל בלשון שדבר שהוא עקר החידוש יקדים במאמרו. כמ"ש באילת השחר (פרק כ"ג): (יט) ואלה בתוך כך יצאו גם החיל אשר אחריהם שהיו ז' אלפים והבאים לתפשם לא יכלו, כי: (כ—כא) ויכו איש אישו ועי"כ נעשה מהומה ביניהם ועי"כ וינוסו ארם וכו' ועי"כ ויצא גם המלך וכו', שעד עתה ירא לצאת מן העיר: (כב) לך התחזק אמר לו עתה נצחת ע"פ נס, אבל דע כי לתשובת השנה

עליך: כג ועבדי מלך־ארם אמרו אליו אלהי הרים אלהיהם על־
כן חזקו ממנו ואולם נלחם אתם במישור אם־לא נחזק מהם:
כד ואת־הדבר הזה עשה הסר המלכים איש ממקמו ושים פחות
תחתיהם: כה ואתה תמנה־לך | חיל כחיל הנפל מאותך וסוס־
כסוס | ורכב כרכב ונלחמה אותם במישור אם־לא נחזק מהם
וישמע לקלם ויעש כן: כו ויהי לתשובת השנה ויפקד בן־הדד
את־ארם ויעל אפקה למלחמה עם־ישראל: כז ובני ישראל
התפקדו וכלכלו וילכו לקראתם ויחנו בני־ישראל נגדם כשני
חשפי עזים וארם מלאו את־הארץ: כח ויגש איש האלהים ויאמר
אל־מלך ישראל ויאמר כה־אמר יהוה יען אשר אמרו ארם אלהי
הרים יהוה ולא־אלהי עמקים הוא ונתתי את־כל־ההמון הגדול
הזה

ת"א אלהי הרים. עקידה שער כ"א: הסר המלכים. עקידה שם:
ע"ש (כו) ויק"ר כא: (כח) איכ"ר א ויק"ר כו תנחו' אמור:

רש"י

(כד) ושים פחות תחתיהם. מתוך שלא יהיו ממשפחה רמה יתנו לב להתחזק כדי למלאת הן: (כה) אם לא נחזק מהם. כלומר ותראה אם לא נחזק מהם: (כז) וכלכלו. פרנסה לידה למלחמה הצטידו הם כלי זין וכל צרכי המלחמה. וכלכלו נתכלכלו: כשני חשפי עזים. קבוצי עזים ואין לו דמיון. ומנחם חברו בלשון גילוי כמו מחשוף הלבן (בראשית ל' ל"ז) חשפי שובל (ישעיה מ"ז ב') ולשון גילוי נופל על עדרי עזים כמו שגלשו מהר גלעד (שה"ש ד' א') כשיורדין מן ההר נתגלה ההר: (כח) ויאמר אל מלך ישראל ויאמר וגו'. א"ר יוחנן כ"מ שנאמר ויאמר ויאמר צריך לדרוש, אמירה ראשונה אמר לו ונתתי את כל ההמון הזה בידך אמירה שניה אם יפול בן הדד בידך אל תחמול עליו לפיכך כשחמל עליו אמר לו יען שלחת את איש

מצודת דוד

שיואלת עתה ממנה: עלה עליך. למלחמה: (כג) אלהי הרים אלהיהם. אלהי ישראל מושל בהרים לבד (ויתכן שהשבו כזאת על אשר נתן התורה לישראל על ההר): אם לא. ר"ל אז תראה אם לא נחזק מהם כי הדבר ברור אשר נחזק במישור: (כד) ואת הדבר וגומר. לשיהיה עוד סיבה לנצח אותם: הסר המלכים. לבל יאסרו הם המלחמה כי על כי מלכים הם יקרה נפשם בעיניהם ולזאת מכניסים עצמם בסכנה לרדת בעומק המלחמה למען יקנו כבוד ע"י הנצחון כי מכובדים הם מצד המלוכה אבל הפחות אין נפשן יקרה בעיניהם כ"כ ומפני הכבוד יסתכנו לרדת בעומק המלחמה: (כה) כחיל הנפל. ואין מהצורך לסרבות יותר מכראשונה: (כו) ויפקד. לראות אם נתמלא כשיעור חיל הנופל: (כז) התפקדו וכלכלו. מאז שהתפקדו במלחמה נמנו והיו כולם קיימים ולא נפקד מהם איש: כשני חשפי עזים. נערי שרי המדינות לבד ושבעת האלפים לבד: מלא וגו'. אמר דרך גוזמא לרוב העם: (כח) ויאמר. כפל מלת ויאמר

מצודת ציון

(כד) פחות. שלטונים וכן פחת יהודה (חגי א'): (כו) ויפקד. ענין מנין: (כז) וכלכלו, מל' כל: חשפי. הוא ענין עדר ואין לו

כי

השאלות

(כד) למה אמרו להסיר המלכים ממקומם:

לב מלכים

יבא שנית עליך ולאו בכל יומא מתרחיש ניסא לכן הכן עצה וגבורה למלחמה, ונגד גבורה אמר לך התחזק בחיל ופרשים וכנגד העצה אמר ודע וראה את אשר תעשה: (כג—כד) ועבדי ארם הם אמרו כי מה שנצה אותם היה באחד משני פנים, או בדרך נס ע"י אלהים, ע"ז אמרו שכח אלהים תלוי במקום כי אלהי הרים אלהיהם, או שהיה בדרך טבע ע"י שהמלכים שתו אתך בסוכות, כי יען שהם מלכים חשבו שבכודם ככבודך, ולא יצאו להגביא את העם, ולכן. העצה שתסיר המלכים ותחתיהם יהיו פחות וסגנים שהם יצביאו את העם ולא ישבו על היין: (כה) ואתה איך צריך להוסיף חיל וסוס ורכב רק ואתה תמנה לך חיל כחיל וכו': (כז) ובני ישראל, א] נגד שבתחלה היו ישראל בעיר חומה ועל ההר עתה התפקדו וילכו לקראתם, ב] נגד שתחלה לא נודע כמה המה חיל ישראל ועי"כ נצחו כי בן הדד חשב שהם מתי מספר, עתה בלבלו ויצאו ר"ל יצאו כולם לא כבתחלה שיצאו נערי שרי המדינות לבד ואחריהם העם, ועי"כ ניכר שהספרם אלה היו מעט כשני חשיפי עזים ואלה מלאו את הארץ: (כח) ויאמר וכו' ויאמר לפי הפשט תחלה אמר אליו דבריו מעניני המלחמה ולא בשם ה'

 שהזכירו

הַזֶּה בְּיָדֶךָ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ כט וַיַּחֲנוּ אֵלֶּה נֹכַח אֵלֶּה שִׁבְעַת יָמִים וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַתִּקְרַב הַמִּלְחָמָה וַיַּכּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־אֲרָם מֵאָה־אֶלֶף רַגְלִי בְּיוֹם אֶחָד׃ ל וַיָּנֻסוּ הַנּוֹתָרִים ׀ אֲפֵקָה אֶל־הָעִיר וַתִּפֹּל הַחוֹמָה עַל־עֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה אֶלֶף אִישׁ הַנּוֹתָרִים וּבֶן־הֲדַד נָס וַיָּבֹא אֶל־הָעִיר חֶדֶר בְּחָדֶר׃ לא וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו עֲבָדָיו הִנֵּה־נָא שָׁמַעְנוּ כִּי־מַלְכֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי־מַלְכֵי חֶסֶד הֵם נָשִׂימָה נָּא שַׂקִּים בְּמָתְנֵינוּ וַחֲבָלִים בְּרֹאשֵׁנוּ וְנֵצֵא אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אוּלַי יְחַיֶּה אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ לב וַיַּחְגְּרוּ שַׂקִּים בְּמָתְנֵיהֶם וַחֲבָלִים בְּרָאשֵׁיהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ עַבְדְּךָ בֶן־הֲדַד אָמַר תְּחִי־נָא נַפְשִׁי וַיֹּאמֶר הַעוֹדֶנּוּ חַי אָחִי הוּא׃ לג וְהָאֲנָשִׁים יְנַחֲשׁוּ וַיְמַהֲרוּ וַיַּחְלְטוּ הֲמִמֶּנּוּ וַיֹּאמְרוּ אָחִיךָ בֶן־הֲדַד וַיֹּאמֶר בֹּאוּ קָחֻהוּ וַיֵּצֵא אֵלָיו בֶּן־הֲדַד וַיַּעֲלֵהוּ עַל־הַמֶּרְכָּבָה׃ לד וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֶעָרִים אֲשֶׁר־לָקַח־אָבִי מֵאֵת אָבִיךָ אָשִׁיב וְחוּצוֹת תָּשִׂים לְךָ בְדַמֶּשֶׂק כַּאֲשֶׁר־שָׂם אָבִי בְּשֹׁמְרוֹן וַאֲנִי

ע״ש (לג) זוכר לך כא: (לד) שוה״ע עח ירושלמי סנהדרין יא ס תנחו׳ ואתחנן: בברית

רש״י

חרמי מידך וגו׳ (לקמן פסוק מ״ב): (לג) ינחשו וימהרו ויחלטו הממנו. ינחשו ל׳ מנחש אמרו כיון שנפלו דברי שלום בפיו אפילו שלא במתכוין סימן טוב הוא זה וימהרו להחזיק הדבר: ויחלטו. לשון למיתות (ויקרא כ״ה כ״ג) כרתו הדבר מפיו שלא יחזור בו וה״א של (ויחלטו) [נ״ל הממנו] נוטה במסורת לשתי התיבות כאלו נכתב ויחלטוה ממנו אם ממנו יצא הדבר בכוונת הלב: (לד) ויאמר אליו. בן הדד הערים אשר לקח אבי מאת אביך עמרי אשיב לך: וחוצות תשים לך בדמשק. ותהי מושל בה והיא ראש למלכותי: כאשר שם אבי בשמרון. עירך על כרחך, וכל זה היה אומר מיראה, אמר לו אחאב ואני בברית

מצודת ציון

דומה: (כט) נכח. מול: המלחמה. עם המלחמה: (לג) ינחשו. מל׳ נחוש וסימן טוב וכן נחשתי ויברכני ה׳ (בראשית ל׳) ור״ל בואתך לי לסימן טוב ויברכני ה׳: ויחלטו. התרגום של לצמיתות (ויקרא כה) הוא לחלוטין ועניינו דבר

מצודת דוד

בי אמר פעם אחר פעם לחזק לבבו: (ל) חדר בחדר. חדר לפנים מחדר להסתיר עצמו: (לא) מלכי חסד. להתחסד עם אויביהם: נשימה נא שקים וגו׳. להראות הכנעה ללכת כשבויי מלחמה לבושי שקים והחבלים בראשיהם מוכנים לתלותם בהם: (לב) העודנו חי. וכי הוא עדיין חי ולא הומת במלחמה כי מעתה לבו לא יפחד כי אחיב הוא לו כאח ולא יעשה לו מאומה רע: (לג) והאנשים. עבדי בן הדד: ינחשו וימהרו ויחלטו הממנו. ר״ל בשמעם שאמר אחי הוא היו מחזיקים הדבור לניחוש וסימן טוב ולזה מהרו והחליטו הדבור היוצא ממנו וחזרו ואמרו גם המה אחיך בן הדד: (לד) ויאמר. בן הדד אל אחאב: וחוצות. בעיר המלוכה דמשק עשה לך שווקים כאלו היתה עירך: ואני בברית. זה מדברי אחאב שהשיב ואמר לו כאשר תכרות

לב מלכים

שהזכירו מה שא״ל בשם העברה שיכין עצה וגבורה ושלא הכין כראוי, ואח״כ א״ל בשם ה׳ שהגם שמצד זכות אחאב לא היה עוזרו עתה, בכ״ז יתנהו שנית בידו מצד רשע ארם שכפרו בכח ה׳ ואמרו אלהי הרים הוא, וחז״ל אמרו כי אמירה הא׳ היה שלא להחיות את בן הדד: (כט—ל) ויחנו ספר כי גם כבוש הזה היה שלא בדרך הטבע, א] ממה שהכו מאה אלף ביום אחד, ב] ממה שנפלה החומה על הנותרים: (לב) עבדך בן הדד אמרו הוא מקבל להיות עבדך לבד שלא תמיתהו ומלך ישראל הסכיל עשו שמלבד שהיה ראוי שלא להחיותו, עכ״פ היה לו לכבשו לעבד והוא אמר אינו רוצה להחזיקו לעבד רק אחי הוא: (לג) והאנשים לא האמינו מתחלה שאמר זה בלב שלם וחשבו שהוא דרך ליצנות, וינחשו הממנו והתחילו לנסות ולנסות אם יצאו הדברים ממנו בלב שלם, אבל וימהרו ויחלטו ויאמרו אחיך בן הדד כי תיכף החליטו הדבר לאמת, כדי שלא יוכל לחזור, והוא קחהו על המרכבה: (לד) ויאמר עוד הסכיל שהוא כנה להכנע אליו קצת להשיב לו הערים, והוא השיב לו ואני בברית אשלחך אני איני מבקש דבר רק כריתת ברית לאהוב, ובזה שלחהו, ובאמת לא החזיר לו הערים וזה היה לו למוקש אח״כ (לקמן כ״ב) ורמאי

בַּבְּרִית אֲשַׁלְּחֶךָּ וַיִּכְרָת־לוֹ בְרִית וַיְשַׁלְּחֵהוּ׃ לה וְאִישׁ אֶחָד מִבְּנֵי
הַנְּבִיאִים אָמַר אֶל־רֵעֵהוּ בִּדְבַר יְהוָה הַכֵּינִי נָא וַיְמָאֵן הָאִישׁ לְהַכֹּתוֹ׃
לו וַיֹּאמֶר לוֹ יַעַן אֲשֶׁר לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה הִנְּךָ הוֹלֵךְ מֵאִתִּי
וְהִכְּךָ הָאַרְיֵה וַיֵּלֶךְ מֵאֶצְלוֹ וַיִּמְצָאֵהוּ הָאַרְיֵה׃ לז וַיִּמְצָא אִישׁ
אַחֵר וַיֹּאמֶר הַכֵּינִי נָא וַיַּכֵּהוּ הָאִישׁ הַכֵּה וּפָצֹעַ׃ לח וַיֵּלֶךְ הַנָּבִיא
וַיַּעֲמֹד לַמֶּלֶךְ אֶל־הַדָּרֶךְ וַיִּתְחַפֵּשׂ בָּאֲפֵר עַל־עֵינָיו׃ לט וַיְהִי הַמֶּלֶךְ
עֹבֵר וְהוּא צָעַק אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ ׀ יָצָא בְקֶרֶב־הַמִּלְחָמָה
וְהִנֵּה־אִישׁ סָר וַיָּבֵא אֵלַי אִישׁ וַיֹּאמֶר שְׁמֹר אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה אִם־
הִפָּקֵד יִפָּקֵד וְהָיְתָה נַפְשְׁךָ תַּחַת נַפְשׁוֹ אוֹ כִכַּר־כֶּסֶף תִּשְׁקוֹל׃
מ וַיְהִי עַבְדְּךָ עֹשֶׂה הֵנָּה וָהֵנָּה וְהוּא אֵינֶנּוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
כֵּן מִשְׁפָּטֶךָ אַתָּה חָרָצְתָּ׃ מא וַיְמַהֵר וַיָּסַר אֶת־הָאֲפֵר מֵעַל עֵינָיו

ע"ש מן פסוק (לה) עד (מב) הכל בירושל' סנהדרין יא ה : מעלי ק' ויכר

רש"י

בזאת אשלחך : (לה) הכיני נא . סימן זה רע על אחאב שאמר לו הנביא על פי הגבורה להכות את בן הדד ולא הכהו ואף זה שאמר לו הנביא בדבר ה' הכיני ולא הכהו כשם שנפרע מזה יפרע מאחאב : בדבר ה'. הקב"ה אמר שתכה אותי : (לז) ופצע . מכת חבורה : (לח) ויתחפש באפר . שינה את מעפירתו שלא יכירוהו , כל שינוי בגדים הוא לשון חיפוש . באפר תרגמו יונתן במעפרא הוא סודר : (לט) והנה איש סר . מן הדרך אלי : ויבא אלי איש . שבוי מן המלחמה : אם הפקד יפקד . אם יברח , לשון ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א מ"ט) לשון חסרון : (מ) והוא איננו . ברח לו : אתה חרצת . או נפש או ככר כסף :

מצודת דוד

לו ברית על זה אז אשלחך לנפשך : (לה) מבני הנביאים . הוא מיכיהו בן ימלה : בדבר ה', בשליחותו של ה' : הכיני נא . הוא למשל על אחאב בנענוש להרוג את בן הדד : (לח) ויעמד למלך. עמד על הדרך להמתין עד יעבור המלך: ויתחפש באפר . שינה עצמו בלבוש אפר אחד לשומו ממעל לעיניו וזה בכדי שלא יכירו המלך ע"י לבוש האפר אשר לו : (לט) והוא צעק . כאילו קובל על המכות אשר הוכה ממי שהפקיד בידו האיש : אם הפקד יפקד . אם יברח ויהיה נחסר כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א) : תשקול, לידי תשקול לפרוע בעדו : (מ) עשה הנה והנה . עשיתי מלאכתי ומתעסק כאן וכאן : איננו . כי ברח : כן משפטך . או נפש או ככר כסף כי כן חרצת וגזרת על עצמך :

מצודת ציון

המתקיים מבלי השתנות : (לה) וימאן. לא רצה : (לז) ופצע מכה המוציאה דם : (לח) ויתחפש . ענין השתנות המלבוש וכן התחפש ובוא (לקמן כ"ב) : באפר . בצעיף והוא הפך מן פארי המגבעות (שמות ל"ט) שהוא מענין סודר והשבכה שים לאדם כשהצעיף בראשו : (מ) חרצת . גזרת וחתכת

לב מלכים

ורחמי רשעים אכזרי : (לה) ואיש אחד מבני הנביאים , כוונת הנבואה הזאת , כי בן הדד נלחם נגד אלהי ישראל , כמ"ש אלהי הרים אלהיהם , וה' הכה את עמו , רק היה לאחד בן הדד שנשאר בחיים מסרו ביד אחאב וישראל להרגו , ויען שהוא היה מלחמתו של ה' , שנמסר בידם לשמרו , אמר להם שבאם ימלט מידם יהיה נפש המלך תחתיו , (כמו שנהרג אח"כ ממנו) ועמו תחת עמו לבזה ולשלל , כמו שהיה לאוי שיבוזו את ערי ארם , ואחר שבעבדות השמירה הלזו נכנסו המלך והעם , גם הנביא שהיה כמלאת במלחמה ההוא וידע מדבר ה' נתחייב עונש על שלא מיחה במלך, וכדי שלא יוכה ע"י חיל ארם הקל ה' ענשו . שיוכה בדבר ה' ע"י איש ישראל, ולכן **אמר לרעהו בדבר ה' הכיני נא** כי נתחייב הכאה בדין, וספר במשל שהראשון לא שמע אל נבואתו ולא רצה להכותו ונענש ובזה הראו כי כשמצוה ה' להכות איש יענש הבלתי שומע בקולו , ובזה הראה לו כי יענש על שלא שמע לדברי ה' להכות את בן הדד : (לט) ובזה מ"ש הנביא אל המלך **עבדך יצא בקרב המלחמה** וכו' לא בדה ספור בדוי לעצמו רק דברים שהיה , כי הנביא היה ג"כ במלחמה , והאיש מלחמה ה' שמו הביא אליו איש שהוא בן הדד שנתנו ה' אל כלל ישראל והנביא בתוכם לשמרו , ואמר שאם יפקד , יענשו או בגוף כמו שנהרג אחאב והוכה הנביא , או בממון כמו שבוזו ישראל אח"כ מחיל ארם , ועז"א **והיתה נפשך** וכו' **או כסף תשקל** : (מ) ויהי , ע"י שהנביא **עושה הנה והנה** ולא הזהיר למלך נפקד האיש , זה היה הספור האמתי , והמלך שלא ידע

על

וַיַּכֵּר אֹתוֹ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל כִּי מֵהַנְּבִאִים הוּא׃ מב וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן שִׁלַּחְתָּ אֶת־אִישׁ־חֶרְמִי מִיָּד וְהָיְתָה נַפְשְׁךָ תַּחַת נַפְשׁוֹ וְעַמְּךָ תַּחַת עַמּוֹ׃ מג וַיֵּלֶךְ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל עַל־בֵּיתוֹ סַר וְזָעֵף וַיָּבֹא שֹׁמְרוֹנָה׃

כא א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כֶּרֶם הָיָה לְנָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי אֲשֶׁר בְּיִזְרְעֶאל אֵצֶל הֵיכַל אַחְאָב מֶלֶךְ שֹׁמְרוֹן׃ ב וַיְדַבֵּר אַחְאָב אֶל־נָבוֹת לֵאמֹר ׀ תְּנָה־לִּי אֶת־כַּרְמְךָ וִיהִי־לִי לְגַן־יָרָק כִּי הוּא קָרוֹב אֵצֶל בֵּיתִי וְאֶתְּנָה לְךָ תַּחְתָּיו כֶּרֶם טוֹב מִמֶּנּוּ אִם טוֹב

הס' בפתח

בעיניך

רש"י

(מב) איש חרמי. איש מלחמתי לשון חירום ולשון חירום נופל במלחמה וכן על אדום חרב ועל עם חרמי (ישעיה ל"ד ה'), ומדרש אגדה כמה מלודות וחרמים פרשתי לו עד שנפל בידך: (מג) סר וזעף. נסים ודוי. לוחו סרה ממנו:

כא (א) ויהי אחר הדברים האלה. עוד אחרת לקרב מיתתו: (ב) מחיר זה. הכרם הזה:

מצודת ציון

כמו כליון חרוץ (ישעיה י'): (מב) חרמי. ענין רשת כמו יגודו חרם (מיכה ז'): (מג) סר. ר"ל סר מעמו הרצון והדבור וכמ"ש מה זה רוחך סרה (לקמן כ"א): וזעף. ענין כעס כמו זעף ה' אשא (מיכה ז'):

כא (ב) מחיר. דמיו ערך שווי:

מצודת דוד

(מב) את איש חרמי. שלחת מידך את בן הדד אשר לכדתי אותו כמו הצודה את הדג בחרמו על כי לא היה לו מקום לנוס: והיתה נפשך. דומה לשומר האיש על שהניחו לברוח יותן נפשו תחתיו. ועם כי כבר עשה משל על זה לדבר הממאן להכותו בדבר ה' כי כמו שהכה האריה את הממאן להכותו כן יומת אחאב על אשר מיאן להמית את בן הדד מ"מ עשה שוב משל בכדי שאחאב בעצמו יפסוק הדין ויאמר כן משפטיך אתה חרצת וכאלו פסק אחאב גם על עצמו על כי היותו דומה לו: (מג) על ביתו. והיא מקום מלונו מחוץ לאפק מקום המלחמה ומשם בא אל שומרון:

כא (א) אשר ביזרעאל. אשר עמד ביזרעאל: אצל היכל אחאב. אשר היה לו ביזרעאל: לגן ירק. לגדל בו הירק: אם טוב

השאלות

(לט—מב) למה הוכה הנביא בדבר ה' מה חטא. ומה היה כוונת המשל הזה שהוא ספור בדוי:

(א) למה כפל לנבות היזרעאלי, אשר ביזרעאל, ולמה דייק לקראו בשם מלך שומרון, בכלל הספור יפלא למה לא לקח אחאב את הכרם מידו ביד חזקה ממשפטי המלוכה כמ"ש ואת כרמכם יקח ונתן לעבדיו וכ"ש לעצמו:

לב מלכים

על מה מדבר אמר שהמשפט הזה חרצו לעצמו: (מב) ויאמר ובזה א"ל הפתרון **יען אשר שלחת** וכו' כי העונש שסבל הנביא עתה, יצא על ראש אחאב. וחז"ל אמרו כי ע"י טפת דם שיצא מן הנביא, נתכפרו ישראל ולא נענשו בגוף במלחמה שלחם אחאב אח"כ, ומובן מדברי:

כא (א) **כרם** היה לנבות היזרעאלי. כי הגם שלפעמים יערב לב מלך לקחת כרם או שדה וכמ"ש ואת כרמיכם יקח ונתן לעבדיו, הלא זה ממשפטי המלוכה אם הדבר צריך לצורך המלוכה, כגון שלוקח מס לשלם בו לאנשי צבאותיו שזה מתועלת הכללי אשר כל בני המדינה צריכים לישא בעול המדינה, והאיש הבלתי נושא בעול רשות ביד המלך לקחת נחלתו ולכופו בחזקה. וכן אם הי' הכרם הזה בשומרון אצל בית המלכות, שאחר שבית המלכות שבשומרון היה ענין כללי לתועלת הכלל, כי שומרון היתה עיר הבירה וצריך שבית המלכות יהיה מפואר בכל עוז וזה לכבוד האומה ותועלתה אם היה לוקחו הכרם אין רע, לכן אמר כי **הכרם הי' ביזרעאל, ואחאב היה מלך שומרון** ר"ל שומרון היתה עיר מלכותו, לא יזרעאל, והיכלו אשר ביזרעאל אינו בית מלכות רק היכל שלו לא מצד שהוא מלך: (ב) וידבר וגם לא רצה את כרמו לצורך איזה דבר כללי רק רצה לעשות ממנו גן ירק, באופן שרצה להשחית עצי הכרם [שהוא איסור] לזרוע בו ירק, ולא נתן בו שום טעם של תועלת רק מצד שקרוב אל ביתו. והנה אחאב שהיה עובד ע"ז היה דרכו להעמיד הבעל על הגן שלו, כמ"ש ותחפרו מהגנות אשר בחרתם, המתקדשים והמטהרים אל הגנות, [וכ"כ התוס' בסנהדרין [דף כ' ע"ב] שלכן לא רצה לתתו לו מפני שרצה לעשות בו ע"ז, וגם כתבו שאף למ"ד כל האמור בפ' מלך היה מותר בו, זה רק אם לוקח הכרם לצורך עבדיו לא לעצמו, ועוד כתבו שזה אם הכרם אינו נחלת אבות], וא"ל אם לא תרצה לתתו בעבור שצריך לך לכרם,

אתנה

בְּעֵינֶיךָ אֶתְּנָה־לְךָ כֶסֶף מְחִיר זֶה׃ ג וַיֹּאמֶר נָבוֹת אֶל־אַחְאָב חָלִילָה לִּי מֵיְהוָה מִתִּתִּי אֶת־נַחֲלַת אֲבֹתַי לָךְ׃ ד וַיָּבֹא אַחְאָב אֶל־בֵּיתוֹ סַר וְזָעֵף עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלָיו נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי וַיֹּאמֶר לֹא־אֶתֵּן לְךָ אֶת־נַחֲלַת אֲבוֹתָי וַיִּשְׁכַּב עַל־מִטָּתוֹ וַיַּסֵּב אֶת־פָּנָיו וְלֹא־אָכַל לָחֶם׃ ה וַתָּבֹא אֵלָיו אִיזֶבֶל אִשְׁתּוֹ וַתְּדַבֵּר אֵלָיו מַה־זֶּה רוּחֲךָ סָרָה וְאֵינְךָ אֹכֵל לָחֶם׃ ו וַיְדַבֵּר אֵלֶיהָ כִּי־אֲדַבֵּר אֶל־נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי וָאֹמַר לוֹ תְּנָה־לִּי אֶת־כַּרְמְךָ בְּכֶסֶף אוֹ אִם־חָפֵץ אַתָּה אֶתְּנָה־לְךָ כֶרֶם תַּחְתָּיו וַיֹּאמֶר לֹא־אֶתֵּן לְךָ אֶת־כַּרְמִי׃ ז וַתֹּאמֶר אֵלָיו אִיזֶבֶל אִשְׁתּוֹ אַתָּה עַתָּה תַּעֲשֶׂה מְלוּכָה עַל־יִשְׂרָאֵל קוּם אֱכָל־לֶחֶם וְיִטַב לִבֶּךָ אֲנִי אֶתֵּן לְךָ אֶת־

הס' בפתח — כרם

מצודת דוד

בעיניך. אם חפץ אתה יותר בממון: מחיר זה. מחיר כרם זה: (ג) חלילה לי מה'. חולין הוא לי בעבור מצות ה' שאמרה בתורה והארץ לא תמכר לצמיתות (ויקרא כ"ה): (ד) ויסב. החזיר פניו אל הקיר כדרך המצר ודואג: (ה) רוחך סרה. סר ממך הרצון והדבור כמו רוח אחרת (במדבר י"ד) וכמו ברוח שפתיו (ישעיה י"א): (ז) עתה תעשה מלוכה. אמרה בתמיה וכי כדבר שאתה עושה עתה תנהיג את המלוכה וכאלו אמרה הן ראוי למלך להתגבר

מצודת ציון

(ו) אדבר. כמו דברתי עתיד במקום עבר.

השאלות

(ג) למה אמר חלילה לי מה' כאלו יעשה בזה עון פלילי:
(ד) למה בא סר וזעף וגם אכל לחם, והוא לא דבר אליו דברים קשים רק לא רצה לעזוב נחלת אבותיו ומה כל הרעש הזה, ולמה כפל אשר דבר אליו ויאמר:
(ו) למה כפל כי אדבר אל נבות, ואומר לו, וכן למה לא ספר מ"ש לא את לך אתן נחלת אבותי שבזה יצדק נבות בעיניה:
(ז) מה כוונתה במ"ש אתה עתה תעשה מלוכה:

לב מלבים

אתנה לך כרם טוב ממנו, ואם טוב בעיניך למכרו אתנה לך כסף: (ג) ויאמר נבות הנה מלבד שנבות לא רצה למכור את נחלת אבותיו, דבר אל אחאב דברים הנוקבים עד חדרי בטן, במ"ש חלילה לי מה' מתתי את נחלת אבותי לך. רצה להוכיח בזה את אחאב שעזב נחלת אבותיו, שהוא ה' אלהי אבותיו, שהוא הנחלה היותר יקר מנחלת שדה וכרם שהם רק לחיים הזמניים, אבל האמונה והתורה היא נחלת הנפש, והוא עזבם בלא כסף ובלא מחיר, ולהוכיח על פניו אמר חלילה לי מתתי את נחלת אבותי, הזכיר לו איך יקר בעיני איש נלבב נחלת אבותיו אף נחלה זמנית משדה וכרם, וכ"ש נחלה נפשיית, ובמ"ש חלילה לי מה', שלא היה לו להזכיר בזה שם ה' רמז כי אחר שאתה תעמיד על הגן את הבעל והבעל, חלילה לי מה' אשר הוא נחלת אבותי בו בטחו אבותי ויהי נחלתם, ואיך אתנהו לך לבעל ואשרה: (ד) ויבא אחאב לא נתפעל על שלא רצה לתת לו הכרם, רק על הדברים שדבר, שבזה בזהו על עזבו נחלת אבותיו ואלהי ישראל, וגם כי נגעו הדברים בלבו כדרך הרשעים שמלאים חרטה, כי הוסר בדברים, וז"ש שבא סר וזעף שהיה רוחו סרה מאתו, לא על גוף המעשה שלא השיג הכרם רק על הדבר אשר דבר אליו (ר"ל אחר שכוונת הדבור היה לקלוע אליו למטרה במ"ש לא אתן לך את נחלת אבותי), שידע שבאמירה זו דבר אליו דברי תוכחה, ולכן שכב על מטתו ולא אכל לחם מרוב צערו: (ו) וידבר הנה הגם שבודאי ספר לאיזבל כל הדברים שנפלו ביניהם, בכ"ז לא רצה לגלות לה שרוחו סרה על הדיבור הפרטי הזה שהיה לו תוכחת מוסר ממ"ש לא אתן את נחלת אבותי, כי לא רצה להראות בפני איזבל שעוד יש רשף בלבו להתפעל מדברים כאלה וכי עודנו זוכר באלהי אבותיו, ולכן א"ל שעיקר כעסו על שאמר לא אתן לך את כרמי, על שלא השיג הכרם, וז"ש כי אדבר אל נבות ואומר לו, במ"ש כי אדבר ספר לה פרטי הדברים כמו שהיו, וסיים דבריו ואני כועס יען כי ואומר לו תנה לי את כרמך ויאמר לא אתן לך את כרמי, ר"ל על יתר הדברים לא אשית לב רק על שלא השגתי הכרם: (ז) אתה עתה אמרה בעת שמיסדים בית מלכות במדינה שעדיין לא היה להם מלך, אזי קובעים ביניהם משפט המלוכה וחוקיה, ומפרטים מה יוכל המלך ומה לא יוכל לעשות, לא כן במלכות ישנה מי סכל להסקיף על משפט המלוכה, המלך עושה כל אשר בכחו לעשות באין מוחה, וז"ש וכי אתה עתה תעשה מלוכה, ר"ל וכי אתה העושה המלוכה שלא

היא

כֶּרֶם נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי׃ ח וַתִּכְתֹּב סְפָרִים בְּשֵׁם אַחְאָב וַתַּחְתֹּם בְּחֹתָמוֹ וַתִּשְׁלַח הַסְּפָרִים אֶל־הַזְּקֵנִים וְאֶל־הַחֹרִים אֲשֶׁר בְּעִירוֹ הַיֹּשְׁבִים אֶת־נָבוֹת׃ ט וַתִּכְתֹּב בַּסְּפָרִים לֵאמֹר קִרְאוּ־צוֹם וְהוֹשִׁיבוּ אֶת־נָבוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ י וְהוֹשִׁיבוּ שְׁנַיִם אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל נֶגְדּוֹ וִיעִדֻהוּ לֵאמֹר בֵּרַכְתָּ אֱלֹהִים וָמֶלֶךְ וְהוֹצִיאֻהוּ וְסִקְלֻהוּ וְיָמֹת׃ יא וַיַּעֲשׂוּ אַנְשֵׁי עִירוֹ הַזְּקֵנִים וְהַחֹרִים אֲשֶׁר הַיֹּשְׁבִים בְּעִירוֹ כַּאֲשֶׁר שָׁלְחָה אֲלֵיהֶם אִיזָבֶל כַּאֲשֶׁר כָּתוּב בַּסְּפָרִים אֲשֶׁר שָׁלְחָה אֲלֵיהֶם׃

ע"ש (י) תנחומא ויחי · ספרים ק'

רש"י

(ח) אל הזקנים. זקני אשמאי סבי דבהתא: (ט) קראו צום. וביום צום דרכם לבדוק בעבירות שבידם:

מצודת ציון

(ח) ספרים. אגרות ע"ד שבהן יסופר דברים: החרים. שרים וכן אריבה את החורים (נחמיה ה'): (ח) ותחתם בחתמו. החתם האגרת בהוטם טבעתו: היושבים. במושב זקני העיר עם נבות: (ט) קראו צום. על כי ביום הצום הדרך הוא להתקבץ זקני העיר לשפוט במעשי אנשי העיר: (י) בני בליעל. כי כשרים לא יעידו שקר: ויעדהו. יעידו עליו וחזר ופירש על נבות: ברכת. הוא כינוי הקללה: אלהים ומלך. להגדיל הקצף לסקלו מהר:

מצודת דוד

ולהתחכם שימולא רצונו ולא להיות סר וזעף: וויעצ לכך. ר"ל היה שמח:

השאלות

(ח) יפלא מאד איך לא הסירהא מלכתוב בשם המלך אל הזקנים והחורים שישכרו עדי שקר ויעידו עדות שקר על נבות וישפטוהו ע"ז משפט מות, ומה תעשה אם הזקנים יראו את מכתב המלך אל כל העם ויתגלה הנבלה הזאת שהמלך אשר במשפט יעמיד ארץ מגוה לרצות נפש נקי על לא חמס בשקר ובמרמה, והלא מאד יעשה כן לכל איש ואיש ותחנף הארץ בדמים, ואיך הסכימו כל הזקנים לזה ולא גלו ערותו ותעלתו לעיני השמש, ודבר כזה לא נמצא דוגמתו בקורות העמים גם בימי החשך והאפלה, ולמה יושיבוהו בראש העם, ולמה יעידו שברך אלהים ומלך ולא די באחד מהם, ולמה אמר ותכתוב ספרים והיה די שתכתוב ספר אחד, ולמה כפל ויבואו שני האנשים בני בליעל ויעידוהו אנשי הבליעל:

לב מלכים

היא קיימת מכמה דורות, או הכי **עתה תעשה**, רק שלא ידעת איך תקחהו מידו בחזקה פן ימרדו העם ברלותם כי תגזול נחלת אחרים **ואני אתן לך** ע"י ערמה: (ח) **ותכתוב**, הנה היא שמעה והבינה ג"כ כי נבות כיון לבזות את הע"ז איך שאחאב המיר נחלת אבותיו, וכן בזה את המלך בדברו אלין כזאת, והגם שלא היו עדים, וע"י שבזה את המלך אין המלך יכול להיות עד ובע"ד, הלא במה **שבזה** אלהיו הלא על זה נאמן המלך להעיד, והנה משפט המבזה את המלך יהיה לפני החורים, ומשפט המקלל אלהיו הוא לפני הזקנים, וז"ש **שכתבה ספרים בשם אחאב ותחתום בחותמו** ובספרים האלה היה כתוב כי אחאב מעיד שנבות ברך אלהים ומלך, ובזה לא כתבה שקר כי באמת בזה את אחאב ואלהיו, **ושלחה את הספרים אל הזקנים** שהם ידונו על שבזה הע"ז, **ואל החורים** שידונו על שבזה את המלך, ובאר למה שלחה זאת ליזרעאל **כי אשר בעירו היושבים את נבות** וראוי שיהיה נדון לפני ב"ד שבעירו, והנה לפי המשפט ראוי שאחאב יבא בעצמו לפני הב"ד ויעידו בפניו, כי אין ראוי לדון דיני נפשות על עדות שבכתב, וע"ז: (ט) **ותכתוב בספרים** דבר זה כתבה בדרך עלה מדעתה, ובשמה לא בשם אחאב, כאומרת הנה אחאב מעיד לפניכם בכתבו וחותמו כי נבות ברך אלהים ומלך ואתם לעצמכם בודאי תאמינו לדברי המלך כי לא ישקר, אולם באשר לא תוכלו לחרוץ עליו משפט מות לפני העם על מכתב הזה עד יעיד המלך בפניו, וכדי בזיון וקצף להמלך כי אם היה רק על שבזה אלהיו היה בא להעיד, אבל אחר שבזה גם את המלך גנאי היא לו לבא בעצמו להעידו, לכן עלתי שתחפאו הדבר בפני העם באופן זה, **קראו צום** ואסיפה, כי משפט מות היה נעשה בקהל העם כולו, **ואת נבות** הנדון **הושיבו בראש העם** כי את הגדולים משפט מות היו מושיבים על בימה גדולה שהכל יראוהו: (י) **והושיבו** ואת **תושיבו שני עדים**, שהם יהיו **בני בליעל נגדו**, ר"ל כי באמת לא יהיו בליעל כי אחר שהראו להם מכתב המלך וחותמו שנאמן אלפים כמאה עדים יוכלו להעיד שיודעים שאמת הדבר, ולא יהיה זה דבר בליעל רק מה שיעידו העדות נגדו בפניו, שבזה יכצו לו באיכות הגדתם, אבל גוף הדבר אמת, **ויעידוהו לאמר ברכת אלהים ומלך**, כי עדות זה אמת. הגם שמה שיאמרו ששמעו זאת, ושיאמרו איך בכך יהיה שקר, אין כ"מ אחר שגוף המעשה אמת הוא: (יא) **ויעשו** ספר כי הזקנים והחורים וכל העם ידעו שהדבר שקר, עד **שאנשי עירו וגם הזקנים והחורים**, כולם **עשו כדבר איזבל**, כי גם העם ידעו שהוא שקר, ולא עשו זאת יען שהאמינו שהאמת כן, רק, א] **אשר הישבים בעירו** ועשו זאת משנאתם לנבות בן עירם, ב] **כאשר כתוב בספרים אשר שלחה אליהם** והיה להם

יב קָרְאוּ צוֹם וְהֹשִׁיבוּ אֶת־נָבוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ יג וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל וַיֵּשְׁבוּ נֶגְדּוֹ וַיְעִדֻהוּ אַנְשֵׁי הַבְּלִיַּעַל אֶת־נָבוֹת נֶגֶד הָעָם לֵאמֹר בֵּרַךְ נָבוֹת אֱלֹהִים וָמֶלֶךְ וַיֹּצִאֻהוּ מִחוּץ לָעִיר וַיִּסְקְלֻהוּ בָאֲבָנִים וַיָּמֹת׃ יד וַיִּשְׁלְחוּ אֶל־אִיזֶבֶל לֵאמֹר סֻקַּל נָבוֹת וַיָּמֹת׃ טו וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אִיזֶבֶל כִּי־סֻקַּל נָבוֹת וַיָּמֹת וַתֹּאמֶר אִיזֶבֶל אֶל־אַחְאָב קוּם רֵשׁ אֶת־כֶּרֶם ׀ נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי אֲשֶׁר מֵאֵן לָתֶת־לְךָ בְכֶסֶף כִּי אֵין נָבוֹת חַי כִּי־מֵת׃ טז וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אַחְאָב כִּי מֵת נָבוֹת וַיָּקָם אַחְאָב לָרֶדֶת אֶל־כֶּרֶם נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי לְרִשְׁתּוֹ׃ יז וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי לֵאמֹר׃ יח קוּם רֵד לִקְרַאת אַחְאָב מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן הִנֵּה בְּכֶרֶם נָבוֹת אֲשֶׁר־יָרַד שָׁם לְרִשְׁתּוֹ׃ יט וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה הֲרָצַחְתָּ וְגַם־יָרָשְׁתָּ וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר לָקְקוּ הַכְּלָבִים אֶת־דַּם נָבוֹת יָלֹקּוּ הַכְּלָבִים אֶת־דָּמְךָ גַּם־אָתָּה׃ כ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־אֵלִיָּהוּ הַמְצָאתַנִי אֹיְבִי וַיֹּאמֶר מָצָאתִי יַעַן הִתְמַכֶּרְךָ לַעֲשׂוֹת הָרַע

ת״א ברך נבות. סנהדרין כ״ע ודף מ״ח: במקום. שם ל״ע: הכלבים. זבחים ל״א: בעיני

ע״ש (יג) ספרא יד אמור ירוש׳ מגילה א׳ע אגב״ר מו מע סופרים ד: (יט) קס״ר פסדר״כ פא פדר״א מב:
(כ) ירוש׳ סנהדרין י ב:

רש״י

(יג) ברך נבות. חילוף של קללה, ותרגום גדיף נבות קדם ה׳ ומלכא לט: (טו) קום רש. יש מחכמים אומרים הרוגי מלכות נכסיהם למלך, ויש מהן אומרים בן אחי אביו היה ואותו ואת בניו הרג וראוי ליורשו:
(כ) התמכרך. מכרת את עצמך להכעיס לבוראך, התמכרך כמו והתמכרתם שם לאויביכם (דברים כ״ח ס״ח):

מצודת דוד

(טו) קום רש. כי הרוגי מלכות נכסיהן למלך: (יט) הרצחת. כי מדעתו עשתה איזבל ולזה אמר לו שיתכן שרצחת את נבות כאויב וגם ירשת אותו כקרוב אהוב: גם אתה. בא כפול לתוספת ביאור: (כ) המצאתני אויבי. וכי מצאת אותי חייב ואשם בדבר זה כאומר הלא איזבל עשתה זאת ולא אני ואשב לכתע בפני הנביא כאלו לא נעשתה מדעתו: מצאתי. ר״ל כן מצאתי אותך חייב בדבר כי ודעתי אשר

מצודת ציון

(טו) רש. מלשון ירושה: מאן. לא רצה: (יט) לקקו. ענין לחיכה כמו אשר ילק בלשונו (שופטים ז׳):

השאלות

(טו) למ׳ כפלה כי אין נבות חי כי מת: (יח) למ׳ אמר אשר בשומרון: (כ) מה השאלה המצאתני, והתשוב׳ מצאתי, ולמה תפס ל׳ התמכרך:

לב מלכים

(יג) ויבואו שני האנשים בני בליעל שלא היו בני בליעל נגדו, להם אמתלא שכן גוה המלך, ועז״א, רק היו בני בליעל בעלם, וז״ש ויעידהו אנשי הבליעל את נבות נגד העם, שהיו אנשי בליעל לעומת נבות וגם לעומת העם כי כולם ידעו שגוף הדבר שקר ועלילה: (טו) קום רש, אחר שהעידוהו שברך אלהים ומלך, מצד שברך ע״ז נתחייב מדין ב״ד סקילה ולכן נסקל, ומצד שברך המלך נדון ע״פ האורים ונתחייב כדין מורד והרוגי מלך נכסיהם למלך, וז״ש קום רש, כי נהרג מטעם אשר מאן לתת לך בכסף, שמצד זה הוא מהרוגי מלך, והגם שמצד הטענה השני שאמר לא אתן נחלת אבותי שבזה הע״ז הוא מן הרוגי ב״ד, כי אין נבות חי כי מת, כי מצד המלך מיתתו בסייף ומצד קללת אלהים מיתתו בסקילה, אמרה עכ״פ הגם שנסקל אינו חי ונכלל בזה עונשו על המלך רק שנידון בסקילה שהיא חמורה ובה נכלל גם על המרידה שעכ״פ אינו חי: (יח) אשר בשומרון ר״ל שאם היה בית מלכותו ביזרעאל היה לו טענה עליו מצד מורד כי אז היה הכרם לצורך בית מלכותו הכללי, לא כן אחר שבית מלכותו בשומרון: (יט) הרצחת וכי בדין הרגתו שתורישנו מצד נכסי הרוגי מלך למלך, הלא רצחת ברצח, ואיך עוד תורישנו? (כ) המצאתני ר״ל וכי מצאת אותי בזה וכי אני רצחתיו והלא נהרג שלא על ידי רק ע״י איזבל, ויאמר מצאתי שאתה הרוצח במה שהתמכרת לעשות הרע וכאילו אתה נמכר לאיזבל אשתך לענין עשות

הרע

בעיני יהוה׃ (כא) הנני מבי אליך רעה ובערתי אחריך והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל׃ (כב) ונתתי את־ביתך כבית ירבעם בן־נבט וכבית בעשא בן־אחיה אל־הכעס אשר הכעסת ותחטא את־ישראל׃ (כג) וגם־לאיזבל דבר יהוה לאמר הכלבים יאכלו את־איזבל בחל יזרעאל׃ (כד) המת לאחאב בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים׃ (כה) רק לא־היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני יהוה אשר־הסתה אתו איזבל אשתו׃ (כו) ויתעב מאד ללכת אחרי הגללים ככל אשר עשו האמרי אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל׃ (כז) ויהי כשמע אחאב את־הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם־שק על־בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט׃ (כח) ויהי דבר־יהוה אל־אליהו התשבי לאמר׃ (כט) הראית כי־נכנע אחאב מלפני יען כי־נכנע מפני לא־אבי הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה על־ביתו׃

מביא ק'. קמ"ץ בז"ק. פת"ח בס"פ. אביא ק'

ת"א רק לא היה. מגילה נט סנהדרין ק"ג: הראית כי נכנע. תענית כ"ה: יען כי נכנע. יומא כ"ז:

ע"ש (כה) ירוש' סנהדרין י ב סא"ר ט: (כז) אס"ר ו בר"ר פד שהב"ר א ה עי"ש ירושל' סנהדרין י ב: (כח) ירושל' סנהדרין י ב: (כט) ירושלמי סנהדרין י ב פדר"כ מג:

רש"י

(כג) בחל יזרעאל. בבקעת יזרעאל. בחל תרגומו של גיא: (כה) רק לא היה כאחאב. הכתוב מעיד עליו שלא היה במלכים כמותו שירבעם וכל אשר אחריו עבדו את העגלים מיראה אם יעלה העם ירושלים תשוב הממלכה לבית דוד וזה הוסיף הבעל והאשרה להכעיס: התמכר. נמכר לע"ז. ראיתי בירושלמי תיאל בית האלי שושבינו היה ובכל יום שם דמיו ונתן לע"ז: (כז) ויהלך אט. יחף: (כט) לא אביא הרעה. רעת ביתו לא אביא בימיו אבל גזירת ילוקו הכלבים את דמו אי אפשר לבא בימי בנו אלא עליו:

מצודת ציון

(כג) בחל. היא חומה נמוכה כמו ותעמוד בחיל (ש"ב כ'): (כה) הסתה. ענין פתוי: (כו) הוריש. גירש: (כז) אט. בנחת וכן לאט לי לנער (שם י"ח):

מצודת דוד

נעשתה מדעתך: התמכרך. מרוב השתדלותו בעבירות חשבו כאלו מכר עצמו לעשות הרע: (כא) ובערתי. אפנה אחריך לבל ישאר שארית מה: משתין בקיר. זה הזכר כי עושה קלות משא"כ הנקבה: עצור. העוצר הכנוס בבית: ועזוב. המקום הנעזב בשדה: בישראל. ר"ל בפרסום רב למען יוסרו הכל: (כה) רק לא היה וגו'. ר"ל הסיבה שהרשיע אחאב מכולם רק באה בעבור אשר הסתה אותו איזבל אשתו: (כו) ויתעב מאד. עשה מעשים מתועבים ללכת אחרי העכו"ם כמעשי האמורי: (כז) ויהלך אט. הלך בנחת הנה והנה כדרך אדם הדואג ומהאבל ומחשב מה לעשות לתקן שדבר: (כט) הראית. האם נותן אתה לב לראות אשר נכנע אחאב מלפני ור"ל לא מפחד העונש כ"א מגדולת האדון ה':

לב מלכים

הרע שבזה אתה עבד לה לעשות פקודתה, וכל אשר עשתה יחשב כאילו עשיתו אתה: (כב) וחוץ מחטא זה (שהיה ע"י איזבל) ונתתי את ביתך וכו' אל הכעס וכו' בע"ז ובעלים: (כג) וגם, ומה שאמרת שאיזבל עשתה הרציחה זאת גם לאיזבל דבר ה' וכו': (כד) ואז המת לאחאב בעיר וכו' וזה נתקיים בימי יהוא: (כה) רק ר"ל בכל המלכים הרשעים לא היה אחד כאחאב, כי כולם עשו הרע מדעת עצמם, והוא התמכר לרצון אחרים יען שהסתה אותו איזבל: (כו) וחוץ מזה גם באיכות וכמות הרע התעיב מאד, כי ירבעם ויתר המלכים עשו זאת רק כדי שלא ימרדו בם בלכתם לירושלים אבל אחאב עשה ככל אשר עשו האמורי ולא האמין בה' כלל, וכל אלה הדברים דבר אליו אליהו: (כט) כי נכנע אחאב מלפני יש הבדל בין מלפני ובין מפני, שמלפני הוא מפני גדלו ורוממתו ומפני הוא מפני יראת העונש, הנכנע

כב א וַיֵּשְׁבוּ שָׁלֹשׁ שָׁנִים אֵין מִלְחָמָה בֵּין אֲרָם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית וַיֵּרֶד יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ ג וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־עֲבָדָיו הַיְדַעְתֶּם כִּי־לָנוּ רָמֹת גִּלְעָד וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים מִקַּחַת אֹתָהּ מִיַּד מֶלֶךְ אֲרָם׃ ד וַיֹּאמֶר אֶל־יְהוֹשָׁפָט הֲתֵלֵךְ אִתִּי לַמִּלְחָמָה רָמֹת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל כָּמוֹנִי כָמוֹךָ כְּעַמִּי כְעַמֶּךָ כְּסוּסַי כְּסוּסֶיךָ׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל דְּרָשׁ־נָא כַיּוֹם אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ ו וַיִּקְבֹּץ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַנְּבִיאִים כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הַאֵלֵךְ עַל־רָמֹת גִּלְעָד לַמִּלְחָמָה אִם־אֶחְדָּל וַיֹּאמְרוּ עֲלֵה וְיִתֵּן אֲדֹנָי בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הַאֵין פֹּה נָבִיא לַיהוָה עוֹד וְנִדְרְשָׁה מֵאוֹתוֹ׃ ח וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל | אֶל־יְהוֹשָׁפָט עוֹד אִישׁ־

אחד

ת"א כמוני כמוך. חולין ח: וויאמר יהושפט. סנהדרין ח':
ע"ש (א) ירוש' סוטה ג ד:

רש"י

כב (ב) בשנה השלישית. ששלח את בן הדד: (ג) ואנחנו מחשים. מתעצלים סיאמ"ן פיגר"י בלע"ז: (ז) האין פה נביא לה' עוד. מקובלני אין ב' נביאים מתנבאים בלשון אחד ואלו כולם בלשון אחד

מצודת דוד

כב (א) וישבו. ר"ל ישבו בהשקט: (ג) הידעתם. הלא אתם נותנים לב לדעת אשר רמות גלעד היא מהגבול שלנו והנחנו שותקים מקחת אותה וגו': (ד) כמוני כמוך. כמו שאתה תלך כן גם אני: (ה) דרש נא כיום. ר"ל שאם אינך רגיל לדרוש בדבר ה' הנה כעת דרש נא: (ו) הנביאים. נביאי הבעל: ויתן ה'. בפני יהושפט אמרו בשם ה' שיחשוב שהמה נביאי ה': (ז) האין פה נביא לה' עוד. ר"ל וכי כולם הרגם איזבל ולא נשאר עוד נביא לה'. ואחז"ל שהשכיל יהושפט לדעת אשר לא נביאי ה' המה על כי כולם אמרו בנגון אחד ואין כן דרך נביאי ה':

מצודת ציון

כב (ג) מחשים. שותקים כמו עת לחשות (קהלת ג'):

לב מלכים

הנכנע מלפניו שחדל להתקרב אל ה' ולעבדו ויכנע מרוממתו, והנכנע מפניו יתחבא ויברח מפניו להנצל מענשו, ר"ל הגם שידמה לך שנכנע מלפני אינו כן כי רק נכנע מפני יראת העונש, ולכן ע"י שנכנע מפני לא אביא הרעה בימיו וע"י שלא נכנע מלפני אביא הרעה בימי בנו ולא תבוטל הגזרה בהחלט, ומבואר שאם לא היה אחאב נכנע אז היה מחויב שימשח יהוא תיכף בעת ההיא ע"י אליהו והיה הורג את אחאב עם ביתו תיכף, שעז"א ה' לאליהו ואת יהוא תמשח למלך, וע"י תשובתו נתאחר הדבר עד אחר לקיחת אליהו ומות אחאב ונמשח יהוא ע"י אלישע, וכן היה ראוי שימשח אליהו אז את חזאל ושיתקיים תיכף מ"ש והיה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו, וגם זה נדחה מפני תשובתו, ועז"א בס' הבא וישבו שלש שנים אין מלחמה בין ארם, שכ"ז נמשך ע"י תשובתו, ונדחה משיחת חזאל עד ימי אלישע:

כב (א) **וישבו** שלש שנים התאחר בס' הקודם: (ג) **כי לנו** וכבר הבטיחו (כ' ל') להשיב הערים, רק שהוא א"ל ואני בברית אשלחך, ולא בקשם אז, וספר איך עתה נתקיים מ"ש הנביא והיה נפשך תחת נפשו והיה לו זה למוקש: (ד) **כמוני** ר"ל אם מלדי אני **כמוך** כי מחותנים אנחנו, אם מצד העם **עמי כעמך** בני ישראל, אם מצד המלחמה **סוסי כסוסיך** כי כשתנצח תעזור גם אותי לעת הצורך, ובד"ה א' ועמך למלחמה: (ה) **כיום** שאני פה: (ו) **כארבע מאות איש**, נביאי האשרה היו (י"ח י"ט) שלא נהרגו ע"י אליהו (שם מ'), **ויתן אדני** כ"מ שמזכיר בספר זה דבר ה', מזכיר שם הוי"ה, וכל שמות זולתו והיו מכוונים בהם אז לכחות אחרים, וכן בד"ה כתוב ויתן אלהים ביד המלך שכוונו על אלהים וכחות אחרים, ולכן לא אמרו עתה עלה רמות גלעד כי הנבואה הבאה ע"י הקסם לא תגלה הכל בביאור ולא ראו לאיזה מקום ילך: (ז) **האין פה נביא לה' עוד** ר"ל אחר שכל אלה אינם נביאי ה' וכי לא נשאר עוד נביא אחד לה', וכבר אמרו חז"ל שהרגיש בם שהם נביאי שקר מפני שכולם התנבאו בסגנון אחד: (ח) **עוד יש נביא אחד לה', רק שנאתיו כי לא יתנבא**, וזה ידע כי

נבואותיו

אחד לדרוש את־יהוה מאתו ואני שנאתיו כי לא־יתנבא עלי טוב כי אם־רע מיכיהו בן־ימלה ויאמר יהושפט אל־יאמר המלך כן: ט ויקרא מלך ישראל אל־סריס אחד ויאמר מהרה מיכיהו בן־ימלה: י ומלך ישראל ויהושפט מלך־יהודה ישבים איש על־כסאו מלבשים בגדים בגרן פתח שער שמרון וכל־הנביאים מתנבאים לפניהם: יא ויעש לו צדקיה בן־כנענה קרני ברזל ויאמר כה־אמר יהוה באלה תנגח את־ארם עד־כלתם: יב וכל־הנבאים נבאים כן לאמר עלה רמת גלעד והצלח ונתן יהוה ביד המלך: יג והמלאך אשר־הלך לקרא מיכיהו דבר אליו לאמר הנה־נא דברי הנביאים פה־אחד טוב אל־המלך יהי־נא דבריך כדבר אחד מהם ודברת טוב: יד ויאמר מיכיהו חי־יהוה כי את־אשר יאמר יהוה אלי אתו אדבר: טו ויבוא אל־המלך ויאמר המלך אליו מיכיהו הנלך אל־רמת גלעד למלחמה אם־נחדל ויאמר אליו עלה והצלח ונתן יהוה ביד המלך: טז ויאמר אליו

דבריך ק׳ המלך

ת"א ומלך ישראל. חולין ה׳: ויעש לו צדקיה. קמא פ"ב סנהדרין פ"ט: ויאמר אליו עלה והצלח. יומא ע"ג עקידת שער כ"ה: ע"ש (י) ויק"ר יא ירושלמי הוריות ג תנחומ׳ במות:

רש"י

אומרים: (ח) כי אם רע. לפי שאמר יען אשר שלחת את איש חרמי וגו׳: (טו) עלה והצלח. לא אמר לו בשם ה׳: ונתן ה׳. הלואי יתן ביד המלך:

מצודת ציון

(ט) סריס. שר וכן שבעת הסריסים (אסתר א׳): (יא) תנגח.

מצודת דוד

(ח) לדרוש. אשר אוכל לדרוש את ה׳ מעמו: כי לא יתנבא עלי טוב׳. מאת אשר שלחתי את בן הדד: אל יאמר וגו׳. כי את אשר ישים ה׳ בפיו אותו ידבר: (ט) מהרה. אמור למיכיהו שיבוא מהר: (י) בגדים. ר"ל בגדי מלוכה: בגרן פתח. בגורן העומד מול פתח השער: (יא) לצדקיה. הוא היה מנביאי הבעל: באלה. ר"ל תתחזק ותתגבר עליהם כאלו תנגח אותם בקרני ברזל וכן היה דרך נביאי ה׳ לעשות דמיונות ודוגמא לדברי ה נבואה: (יג) פה אחד. בהסכמה אחת מנבאים טוב על המלך לזה הנבא כמוהם לטובה: (טו) עלה והצלח. מעולמי אמר לו בדרך הלואי שתצליח

השאלות

(ו - יג) למה בתחלה לא נבאו בשם ה׳ עד אח"כ, ולמה חזרו אח"כ את נבואתם שנית, ולמה תלה אמרו ויתן אדני (בשם אדני) ואח"כ אמרו ויתן הוי"ה: (טו) למה השביעו והוא נבא כיתר הנביאים:

לב מלכים

נבואותיו עד עתה היה רע עליו, ולכן בד"ה אמר כי איננו מתנבא עלי לטובה כי כל ימיו לרעה הוא, ומזה ידע שגם עתה לא יתנבא טוב, **אל יאמר כן** כי הנביא לה׳ רק אשר ישים אלהים בפיו אותו ידבר: (י) ומלך, הנה עד עתה היה הנבואה לא בשם ה׳, רק בעת שהלך המלאך לקרא למיכיהו, אז נפל הרוח על הנביאים במעמד שני המלכים שישבו על כסאם, (הגם שלא היו מוכנים להנבואה לא מצד המקום שהיו בגורן ופתח **שער העיר** מקום קיבוץ עם, והנבואה צריכה התבודדות, ולא מצד מצבם שהיו במעמד המלכים בעת **שישבו בבגדי מלכות** ועל **כסא מלכות**, שיראת המלך תמנעהו מהתבודד עם רוחו, ובכ"ז חל עליהם הרוח (שהוא הרוח שקר שיצא מלפני ה׳ שיתבאר אחר כך) **וכל הנביאים מתנבאים לפניהם** במעמד המלכים: (יא) ויעש, הראשון שחל עליו הרוח שקר היה צדקיהו עד שעשה לו קרני ברזל כאילו בו נפתח המגור והמקור לכולם, ואחריו, (יב) **כל הנביאים נבאים כן**, ופרטו דבריהם עתה במ"ש **עלה רמות גלעד** שתחלה אמרו עלה סתם, ב] תחלה אמרו ויתן בלשון עתיד ופה אמרו ונתן, שיבואר גם בעבר כי כבר נתנו ה׳ בידו כי גזרתו הוא המעשה, ג] באמרו ונתן ה׳ שהיה הנבואה

הַמֶּלֶךְ עַד־כַּמֶּה פְעָמִים אֲנִי מַשְׁבִּעֶךָ אֲשֶׁר לֹא־תְדַבֵּר אֵלַי רַק אֱמֶת בְּשֵׁם יְהוָה׃ יז וַיֹּאמֶר רָאִיתִי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל נְפֹצִים אֶל־הֶהָרִים כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם רֹעֶה וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־אֲדֹנִים לָאֵלֶּה יָשׁוּבוּ אִישׁ־לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם׃ יח וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ לוֹא־יִתְנַבֵּא עָלַי טוֹב כִּי אִם־רָע׃ יט וַיֹּאמֶר לָכֵן שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה רָאִיתִי אֶת־יְהוָה יֹשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ וְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמֵד עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה מִי יְפַתֶּה אֶת־אַחְאָב וְיַעַל וְיִפֹּל בְּרָמֹת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר זֶה בְּכֹה וְזֶה אֹמֵר בְּכֹה׃ כא וַיֵּצֵא הָרוּחַ וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר אֲנִי אֲפַתֶּנּוּ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו

ת"א ויאמר ה'. סנהדרין ק"ב: ויצא. שם ושם:

ע"ש (יז) כפרי נבטים וילך: (יט) זוהר בא א"ר ט"ו א שופט קי"ט ירושלמי סנהדרין א א תנחו' בראשית עי"ש משפטים קדושים מכד"א רבה ד: (כ) ירוש' כלאים ט ג תנחו' משפטים עי"ש:

רש"י

(יז) לא אדנים לאלה. אחה לבדך תמות במלחמה כענין שנאמר (לקמן פסוק ל"א) לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו ואף ע"פ שנאמר ועמד התת עמו (לעיל כ' מ"ב) טיפה שילאה מאותו לדיק מיכיהו שהכהו חבירו הכה ופלוע היתה כפרה על כל ישראל, כך מפורש בהגדה: (יט) מימינו ומשמאלו. וכי יש שמאל למעלה והלא נאמר ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל (תהלים קי"ח י"ו) ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב (שמות ט"ו ו') אלא אלו מיימינים ואלו משמאילים, מיימינים מלמדים זכות משמאילים מלמדים חובה: (כא) ויצא הרוח. רוחו של נבות:

מצודת דוד

ומשביע ה' כידך אז באמר בלעג והתול בסגנון נביאי הבעל: (טז) עד כמה פעמים. ר"ל אני משביעך עתה לא פעם ולא שתים כ"א עד כמה פעמים אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה' ולא שקר בלעג והתול ולא מעלמך בברכה. וכל שלא אמר הנביא כה אמר ה' עלה והצלח השכיל לדעת שאין זה דבר ה' והיה מסתפק אם אמר בלעג אם אמר בברכה: (יז) ראיתי. במראה הנבואה: אין להם רעה. להנהיגם יחד: לא אדנים לאלה. ר"ל הואיל ואין לשם אדון יבוכו וגו'. וכאומר שאחאב מלכם ימות והעם ישובו בשלום: (יח) הלא אמרתי וגו'. ר"ל מפני השנאה יאמר כן ולא דבר ה' הוא: (יט) לכן. ר"ל הואיל ותשדתני בזה אפרש לך מולא הדבר ותשכיל לדעת שהאמת אתי: מימינו ומשמאלו. אחז"ל מימינו רמז לשמלמדים זכות ומשמאלו לשמלמדים חובה: (כ) מי יפתה. על כי נגמר הדין לחובה אמר מי יפתנו לעלות למלחמה לקבל שם העונש (וכל הדברים שאלה נאמרו במשל להסביר את האוזן כדרך מנהגי בני אדם): ויאמר זה בכה. מי מהם אמר באופן זה ומי באופן אחר: (כא) הרוח. אחז"ל רוחו של נבות היזרעאלי:

מצודת ציון

מלשון נגיחה והכאה: (יז) נפוצים. מפוזרים: אל ההרים. על ההרים: (יט) עליו. סמוך לו: (כב) תוכל.

השאלות

(יז) אם היה למיכיהו נבואה מאת ה' איך רצה להעלימה ונביא הכובש נבואתו חייב מיתה, ולמה היה ענין המראה הזו, והעלה ביען ה' מי יפתה את אחאב, ומה היה ענין הרוח שנעשה רוח שקר וכלל הענין הזה סתומה:

לב מלכים

הנבואה בשם הוי"ה: (טז) עד כמה פעמים כי הרגיש שהיה לו לאמר כה אמר ה' וראה כי מדברו לבד, והשביעהו א] שלא ידבר רק אמת, ב] רק בשם ה' לא דברי עצמו, כי מ"ש עלה והצלח נוכל לאמר שא"ל דרך ברכה שמברכו שילליח ושיתן ה' בידו: (יז) ראיתי ר"ל לא הגיעני דבור מאת ה', שא"כ לא היה רשאי להעלים נבואתו, רק לופה הייתי וראיתי מראה שמתוכה יובן שהמלך ימות והעם ינללו: (יט) לכן, באור מראה זו ע"פ פשוטה, שספר במשל כי בלאת הגזרה העליונה מאת ה' שיפול אחאב ברמות גלעד, ולבא השמים שלוחי ההשגחה המוכנים למלאות גזרת ה', עמדו סביב ה' למלאת גזרתו, וע"י הרוח ר"ל רלון של אחאב ורוחו ללאת למלחמה נבאו נביאי השקר כרצונו כי יעלה ויצלח וזה היה סבת מפלתו, וע"פ הקורה, הנה העון הוא עצמו היורד ומסטין והוא המעניש את החוטא ביד חטאו, ואחאב שעשה תועבות גדולות, ראה הנביא כי ה' יושב על כסא דין לשפטו, וכל צבא השמים עומדים עליו, כי יש לבא העומדים לימינו שהם מלאכי ההנהגה הנסיית המיוחסת לימין, ולבא אשר לשמאלו הם לבא ההנהגה הטבעיית המיוחסת אל השמאל: (כ) וה' אמר מי יפתה את אחאב, ר"ל אחר שחטאיו רבים, איזה חטא יהיה מלאך העונש להפילו, באופן שסבת מפלתו יהיה החטא ההוא, ויען שהחוטא הורס הנהגת ה' שהם לבאו שאל מי מלבאיו ידיחנו, וכ"א אמר זה בכה וזה בכה, כי בחטאיו נגע אל צבא קדש ואל כל סדרי ההנהגה עד שכולם מוכנים עליו ליום רעה: (כא) ויצא,

 אולם

אֵלָיו בַּמָּה׃ כב וַיֹּאמֶר אֵצֵא וְהָיִיתִי רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָּל־נְבִיאָיו וַיֹּאמֶר תְּפַתֶּה וְגַם תּוּכָל צֵא וַעֲשֵׂה־כֵן׃ כג וְעַתָּה הִנֵּה נָתַן יְהוָה רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָּל־נְבִיאֶיךָ אֵלֶּה וַיהוָה דִּבֶּר עָלֶיךָ רָעָה׃ כד וַיִּגַּשׁ צִדְקִיָּהוּ בֶן־כְּנַעֲנָה וַיַּכֶּה אֶת־מִיכָיְהוּ עַל־הַלֶּחִי וַיֹּאמֶר אֵי־זֶה עָבַר רוּחַ־יְהוָה מֵאִתִּי לְדַבֵּר אוֹתָךְ׃ כה וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ הִנְּךָ רֹאֶה בַּיּוֹם הַהוּא אֲשֶׁר תָּבֹא חֶדֶר בְּחֶדֶר לְהֵחָבֵה׃ כו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל קַח אֶת־מִיכָיְהוּ וַהֲשִׁיבֵהוּ אֶל־אָמֹן שַׂר־הָעִיר וְאֶל־יוֹאָשׁ בֶּן־הַמֶּלֶךְ׃ כז וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ שִׂימוּ אֶת־זֶה בֵּית הַכֶּלֶא וְהַאֲכִילֻהוּ לֶחֶם לַחַץ וּמַיִם לַחַץ עַד בֹּאִי בְשָׁלוֹם׃ כח וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ אִם־שׁוֹב תָּשׁוּב בְּשָׁלוֹם לֹא־דִבֶּר יְהוָה בִּי וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם׃ כט וַיַּעַל מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה רָמֹת גִּלְעָד׃ ל וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ

ישראל

ת"א ויאמר אצא. סנהדרין ק"ב: שוב. סנהדרין ל"ט: לא תלחמו. עקידה שער ל"ח:

ע"ש (כב) ויק"ר כד שהש"ר א ט ירוש' סנהדרין א א: (כד) פסיקתא לג: (כז) שהש"ר א ו: (כח) במד"ר יח ירושלמי סנהדרין י א:

ה"א במקום אל"ף

רש"י

(כד) אי זה עבר רוח ה'. אי זה הדרך עבר והרי זה מקרא קצר ובד"ה ב' (י"ח כ"ג) כתיב איזה הדרך עבר וגו': (ל) ויאמר מלך ישראל אל יהושפט התחפש ובא במלחמה. להתחפש ולבא, אני אתחפש אשנה בגדי מלכותי שלא יכירוני שאם יכירוני יסורו אלי להלחם: ואתה לבש בגדיך. שאליך לא יסורו

מצודת ציון

מלשון יכולת: (כד) הלחי. הוא המקום שאצל העין: (כה) הנך. הנה אתה: להחבה. מלשון מחבואה ומסתר: (כז) לחץ. ענין דוחק ר"ל בצמצום: (כט) התחפש. ענין השתנות המלבוש:

מצודת דוד

(כב) והייתי רוח שקר. ר"ל אני אדבר שקר בפי כל נביאיו להבטיחו על ההצלחה: תפתה וגם תוכל. בזה תפתה אותו וגם תוכל לו כי יהיה ניכת וילך למלחמה: צא ועשה כן. אזר לגזרו על הדבר: (כג) הנה נתן ה'. ר"ל בהשגחה באה הדבר: וה' דבר. אבל ה' דבר עליך רעה כאשר אדבר אני בשם ה': (כד) אי זה עבר. ר"ל אי זה הדרך עבר וגו': (כה) הנך רואה. ביום המלחמה תראה שכן יהיה אשר בעבור זה תחביא עצמך לבל יהרגך על היותך סיבה לכל זה: (כו) והשיבהו. אולי ישב שם פעם ולזה אמר השיבהו לשם: (כז) בית הכלא. בבית האסורים: לחם לחץ. ר"ל בדוחק רק די החיות נפשו: (כח) לא דבר ה' בי. ר"ל או תאמר שמלבי אדבר ולא מה': ויאמר. אמר דברו להשמיע לכולם ואמר שמעו עמים כולם ר"ל כל השבטים כי כל שבט קרוי עם: (ל) התחפש ובא. ר"ל לי ראוי להתחפש ולבוא במלחמה מתנכר בשינוי בגדים לבל יכירו בי אנשי ארם אבל אתה תוכל

מלבים

אולם אחר שדמי נבות אשר שפך ע"י עדות שקר הוא העון היותר מוכן להשחיתו, ולכן יצא הרוח של נבות ויעמד לפני ה' לתבוע משפטו, ויאמר אני אפתנו, ועל ידי יענש, וה' שאל במה ר"ל כי צריך שיהיה העונש מדה כנגד מדה: (כב) ויאמר השיב כמו שיצא רוחי ונהרגתי ע"י עדות שקר שהזמין אחאב, השקר הזה ישפך על נביאיו עד שגם הם יגידו לו שקרים ובזה יפול, מדה כנגד מדה כמו שנפלתי אנכי, וה' הסכים אל העונש הזה כי היה כמדתו. ויאמר תפתה וגם תוכל כי העונש הזה מוכן אליו ביד פשעו, צא ועשה כן ר"ל שבאשר ה' הותמו אמת לא תוכל להיות רוח שקר עד שתצא ממחיצתי כמ"ש חז"ל: (כג) ועתה אין סתירה בין נבואתי לנבואת נביאיך, כי מ"ש שראו שתצלח, הוא סבת עונך שעי"כ הושם רוח שקר בפי נביאיך, וזה בא מצד שה' דבר עליך רעה להענישך על שהרגת את נבות ע"י עדות שקר: (כד) ויגש כי צדקיהו היה הראש שבהם (כנ"ל י"א) והוא פתח הניגור לכולם ואיך ידע את אשר לא נדע: (כה) הנך רואה השיב לו דרך מליצה, אתה שואל אחר שאפית ברוח כמוני מדוע לא ראית המראה אשר ראיתי. ואשיב לך אני הבטתי מה שנעשה במרום עתה, וראיתי המראה ה' יושב על כסאו וכו', ואתה לא שמת לב על ההוה רק על העתיד על יום שיהיה מלך ישראל ברמות גלעד על היום אשר ביום ההוא תחבא בחדרים על היום ההוא ראית, והנך רואה (במראה נבואתך) ביום ההוא העתיד, אשר אז תבוא חדר בחדר ובצפיה זו הטעה אותך הרוח שקר לראות אותו יום נצחון, ועל זה שנעשה בשמים עתה לא שמת לבך לראות: (כו) והשיבהו כי כבר כלאו פעם אחד מיד שר העיר: (ל) התחפש, א] בל יכירוהו וילחמו עליו כי חשב שהיה להם מרגלים ושמעו דבר הנבואה כמו שהיה

באמת

יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט הִתְחַפֵּשׂ וָבֹא בַּמִּלְחָמָה וְאַתָּה לְבַשׁ בְּגָדֶיךָ וַיִּתְחַפֵּשׂ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיָּבוֹא בַּמִּלְחָמָה׃ לא וּמֶלֶךְ אֲרָם צִוָּה אֶת־שָׂרֵי הָרֶכֶב אֲשֶׁר־לוֹ שְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם לֵאמֹר לֹא תִּלָּחֲמוּ אֶת־קָטֹן וְאֶת־גָּדוֹל כִּי אִם־אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבַדּוֹ׃ לב וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב אֶת־יְהוֹשָׁפָט וְהֵמָּה אָמְרוּ אַךְ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הוּא וַיָּסֻרוּ עָלָיו לְהִלָּחֵם וַיִּזְעַק יְהוֹשָׁפָט׃ לג וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב כִּי־לֹא־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הוּא וַיָּשׁוּבוּ מֵאַחֲרָיו׃ לד וְאִישׁ מָשַׁךְ בַּקֶּשֶׁת לְתֻמּוֹ וַיַּכֶּה אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בֵּין הַדְּבָקִים וּבֵין הַשִּׁרְיָן וַיֹּאמֶר לְרַכָּבוֹ הֲפֹךְ יָדְךָ וְהוֹצִיאֵנִי מִן־הַמַּחֲנֶה כִּי הָחֳלֵיתִי׃ לה וַתַּעֲלֶה הַמִּלְחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהַמֶּלֶךְ הָיָה מָעֳמָד בַּמֶּרְכָּבָה נֹכַח אֲרָם וַיָּמָת בָּעֶרֶב וַיִּצֶק דַּם־הַמַּכָּה אֶל־חֵיק הָרָכֶב׃ לו וַיַּעֲבֹר הָרִנָּה בַּמַּחֲנֶה כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ לֵאמֹר אִישׁ אֶל־עִירוֹ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ׃ לז וַיָּמָת הַמֶּלֶךְ

ת"א והמלך. מ"ק כ"ח: ויעבור הרנה. סנהדרין שם: עמ"ש ויבוא

ע"ש (לא) זוכר לך כא: (לד) שו"ט עת ירוש' סנהדרין יא ס תנחו' ואתחנן:

רש"י

להלחם שיכירוך שאה מלך ישראל אתה אלא מלך יהודה ועמך אין להם תגר: (לב) ויזעק יהושפט. להקב"ה: (לד) ואיש משך. זה נעמן: לתמו. לא ידע שהוא מלך ישראל: בין הדבקים ובין השרין. יש שריונות שהם עשוין קליפים קליפין כענין שנא' (שמואל א' י"ז ה') ושריון קשקשים והקליפים נופלים על נקבי השריון וסותמין אותן והם קרויין דבקים: (לה) מעמד במרכבה. מתחזק ועומד כדי שלא יכירו

מצודת דוד

ללבוש בגדיך המיוחדים לך כי אין לך לפחוד אם יכירוך כי הנבואה לא נבאה הרעה כי אם עלי ולא על זולת ואף שלא האמין לנבואה מ"מ השש לדבריו: (לב) אך מלך ישראל. ר"ל אין זה הדיוט כ"א מלך ישראל הוא וזהו על שראוהו בלבוש מלכות: ויזעק. לאנשיו לבוא לעזרו: (לג) ויהי כראות וגו'. כי ראו אשר אנשי יהודה לבד באו לעזרו ומזה ידעו שאין זה מלך ישראל: (לד) לתמו. בתמימות שלא נתכוין לאחאב שהרי לא היה ניכר: בין הדבקים ובין השרין. השרין הזה מעשהו מברזל כעין לבוש ועשוי נקבים נקבים ודבוקים בו קליפים כעין קשקשים וכמ"ש ושריון קשקשים הוא לבוש (ש"א י"ז) ועשוים הם לסתום נקבי השרין לבל יכנס בהן חץ והם הם הקרוים דבקים כי המה דבוקים בהשרין ולזה אמר שבא החץ בין א' מהקשקשים ובין השרין ונכנס בנקב השרין ונתחב בהגוף: לרכבו. הוא המוליך את הרכב: הפך ידך. לשוב לאחור: החליתי. נעשיתי חולה ולא גלה לרכבו שהוכה שלא יבעית אותו ויודע לכלם וינוסו מן המלחמה: (לה) ותעלה. המלחמה עלתה למעלה כי נתחזקו מערכה מול מערכה: היה מעמד. בהיותו חוץ למחנה הי' מתחזק לעמוד במרכבה מול ארם שלא ירגישו בו אנשיו וימס לבבם: חיק הרכב. ר"ל אמצעו מקום העמוק שבו: (לו) איש אל עירו. ולא ילחמו עוד עם כי

מצודת ציון

(לו) הרנה. קול הכרוז כמ"ו:

לב מלכים

באמת, ב] שחשש לדברי הנביא, וא"ת הלא א"כ מה יועיל מה שמתחפש כי בזה תתקיים הוראת הנבואה במקצת אחר שבא בגדר הדיוט ולבושי הדיוט ואינו מלך בזו הרגע ולא אדונים לאלה, כי חשב שכמו שהוראת השמיימית אם יתקיימו במקצת יתבטל יתר הוראתם, כמו שהבינו פרעה כי רעה נגד פניכם ונתבטל בדם מילה, ומצרים ראו שמושיען של ישראל נלקה במים ונתבטל ע"י שהושלך ליאור וכדומה, חשב שכן יהיה בדברי ה': (לא) את מלך ישראל כי היה לו מרגלים ושמעו דבר הנביא: (לב—לג) ויזעק ובל"ס ויזעק יהושפט וה' עזרו ויסיתם אלהים ממנו, ר"ל שזעק בתפלה וה' עזרו שלא המיתוהו תיכף בסובבם עליו, ובתוך כך הכירוהו, ואלהים הסיתם ממנו בל יהרגוהו, כי נתן בלבם שיהיה להם תועלת בשלא יהרגו את מלך יהודה שהיה בבריתם עד עתה, הגם שעתה נלחם בם (שזה גדר הסתה בכ"מ שהוא להראות תועלת) ולכן בראות שרי הרכב כי יהושפט הוא וישובו מאחריו: (לה) ותעלה שעורו ותעלה המלחמה ביום ההוא נכח ארם (שעלתה המלחמה ביניהם) והמלך היה מעמד במרכבה, ורי"א פי' שהמלחמה עלתה עד למעלה כי היה יד ישראל תקיפה ועולה במלחמה ולא ידעו מהכאת אחאב עד שמת ואז ויעבור הרינה: (לו) ויעבר ר"ל אחאב במותו העביר קול רינה במחנה שרננו לאמר איש אל עירו, כי כולם שמחו על מפלתו, ואמרו מ"ד באבוד רשעים רינה זה אחאב בן עמרי, איש אל עירו בני ישראל, ואיש אל

וַיָּבוֹא שֹׁמְרוֹן וַיִּקְבְּרוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּשֹׁמְרוֹן׃ לח וַיִּשְׁטֹף אֶת־הָרֶכֶב עַל ׀ בְּרֵכַת שֹׁמְרוֹן וַיָּלֹקּוּ הַכְּלָבִים אֶת־דָּמוֹ וְהַזֹּנוֹת רָחָצוּ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ לט וְיֶתֶר דִּבְרֵי אַחְאָב וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וּבֵית הַשֵּׁן אֲשֶׁר בָּנָה וְכָל־הֶעָרִים אֲשֶׁר־בָּנָה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ מ וַיִּשְׁכַּב אַחְאָב עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ מא וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אָסָא מָלַךְ עַל־יְהוּדָה בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְאַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ מב יְהוֹשָׁפָט בֶּן־שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה בְּמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲזוּבָה בַּת־שִׁלְחִי׃ מג וַיֵּלֶךְ בְּכָל־דֶּרֶךְ אָסָא אָבִיו לֹא־סָר מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ מד אַךְ הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃ מה וַיַּשְׁלֵם יְהוֹשָׁפָט עִם־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ מו וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹשָׁפָט וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה וַאֲשֶׁר נִלְחָם הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ מז וְיֶתֶר הַקָּדֵשׁ אֲשֶׁר נִשְׁאַר בִּימֵי אָסָא אָבִיו בִּעֵר מִן־הָאָרֶץ׃ מח וּמֶלֶךְ אֵין בֶּאֱדוֹם נִצָּב מֶלֶךְ׃

ע"ש (מה) סא"ז ג : (מח) שבש"ר א ו ירוש' ע"ז א ג : יהושפט

רש"י

ישראל במכתו ויברחו ותחלת נפילה ניסה : (לח) וילקו הכלבים את דמו. ואומר אני ששם נהרג נבות שהרי אמר הנביא במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות וגו' : והזונות רחצו. וכלי הזיין רחצו שם מן הדם כך ת"י, ורבותינו אמרו שאחאב מצונן היה ועשתה לו איזבל דמות ב' זונות במרכבתו : (לט) ובית השן. שן דפיל : (מה) וישלם יהושפט עם מלך ישראל. לפי שמלחמה היתה בין אסא אביו ובין בעשא מלך ישראל הוזקק לומר כן : (מז) ויתר הקדש. נוהגין ניאוף בפרהסיא : (מח) ומלך אין באדום. בימי דוד הגיע

מצודת ציון

(לח) ברכת. מקום הבנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים כמו על ברכת גבעון (ש"ב ב'): וילקו. ענין לחיכה כמו כל אשר ילק בלשונו (שופטים ז'): (לט) השן. שן של פיל : (מה) וישלם. עשה שלום : (מז) הקדש. הניאוף וכן לא יהיה קדש (דברים כ"ג): בער.

מצודת דוד

את המלך : (לח) וישטף. מוליך הרכב שטף ורחץ את הרכב מדמו במי הברכה ושתו הכלבים את דמו המעורב במי הברכה : והזונות. נשים הזונות הרוחצות במי הברכה רחצו בדמו המעורב במים וגם זה לבוז התאבל כדבר ה' שאמר במקום אשר לקקו וגו' ילקו וגו' (לעיל כ"א) וידמה שהמקום ההוא היה קרוב ליזרעאל המקום שהומת נבות ובא שמה הדם עם מרוצת המים : (מא) בשנת ארבע. ר"ל כבר עבר ד' לאחאב וכמ"ש ובשנת י"א ליורם וגו' מלך אחזיה (מ"ב ט') ועכ"ז ר"ל כבר עבר י"א שנים כי במקום אחר נאמר בשנת י"ב ליורם וגו' מלך אחזיה (שם ח') וכ"כ נאמר בשנת ד' ר"ל כבר עבר ד' לאחאב כי אחאב מלך בל"ח לאסא הרי מלך ד' שנים עד שמת אסא בשנת מ"א למלכו א"כ מלך יהושפט בה' לאחאב מיד אחר כלות ד' : (מב) ועשרים וגו'. ומקוטעות היו : (מד) הבמות. במות יחיד שעשויות לגבוה שאסור משנבנה הבית : (מח) נצב מלך. כי מעת שכבש דוד את אדום הסיר מהם המלכים ושם עליהם נציבים. ר"ל ממונים מתחת ידו למלוך עליהם ולמשול בם והתמיד הדבר עד ימי יהושפט כי גם בזמנו היה שם

לב מלכים

ארצו בני יהודה, ומזה נתקיים מ"ש לא אדונים לאלה ישובו איש לביתו בשלום, כי לא נפלו חללים מב"י אז, ולכן היה בידם ללכת לביתם ולא רדפם האויב : (לח) וישטוף אחר שספר איך נתקיים נבואת מיכיה שאחאב ימות והעם ישובו בשלום ספר איך נתקיים נבואת אליהו שילוקו הכלבים את דמו, כי הרכב הלך לשטוף את הרכב על ברכת שומרון, ואז הזונות ר"ל נשים זונות רחצו בהברכה ולא יכול לשטף את הרכב ובעת ההיא שהזונות רחצו בהברכה לקקו הכלבים את הדם שעל הרכב, ונתקיים דבר ה' : (מד—מה) ואך ר"ל יהושפט עשה הישר, אך בשני דברים לא עשה הישר, א] הבמות לא סרו, ב] מה שהשלים עם מלך ישראל שהיה רשע, כמ"ש בדה"ב (י"ט) הלרשע לעזר ולשונאי ה' תאהב ובזאת עליך קצף מלפני ה' : (מח—מט) ומלך אין באדום זה היה אחר שנפלו אדום ומואב ועמון לפני יהושפט (דה"ב כ') ועי"כ

עשה

מט יְהוֹשָׁפָט עָשָׂר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ לָלֶכֶת אוֹפִירָה לַזָּהָב וְלֹא הָלָךְ כִּי־נִשְׁבְּרָה אֳנִיּוֹת בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר׃ נ אָז אָמַר אֲחַזְיָהוּ בֶן־אַחְאָב אֶל־יְהוֹשָׁפָט יֵלְכוּ עֲבָדַי עִם־עֲבָדֶיךָ בָּאֳנִיּוֹת וְלֹא אָבָה יְהוֹשָׁפָט׃ נא וַיִּשְׁכַּב יְהוֹשָׁפָט עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ נב אֲחַזְיָהוּ בֶן־אַחְאָב מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת שְׁבַע עֶשְׂרֵה לִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁנָתָיִם׃ נג וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אָבִיו וּבְדֶרֶךְ אִמּוֹ וּבְדֶרֶךְ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ נד וַיַּעֲבֹד אֶת־הַבַּעַל וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיַּכְעֵס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה אָבִיו׃

עשה ק'. נשברו ק'

חזק

רש"י

הוא המלך וכאן נכתב לפי שבימי יהורם בנו שקלקל בימיו פשע אדום וימליכו להם מלך אבל בימי יהושפט עדיין היו כפופין לו: (מט) כי נשברו אניות. לפי שנתחבר עם אחזיהו בזאת לכך נשברו וכן אמר לו הנביא (בד"ה ב' כ' ל"ז) בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך: (נב) בשנת שבע עשרה ליהושפט. יש מתמיהים על המקרא הזה לפי שנאמר באחאב שמלך עשרים ושתים וביהושפט נאמר שעמד בשנת ארבע לאחאב נמצא שכלו ימי אחאב בשנת תשע עשרה ליהושפט וכאן הוא אומר שמלך אחזיה בשנת י"ז ליהושפט, אך בדקתי ומצאתי בדברי הימים למלכי ישראל שאינו מדקדק במנין שנותיהם ואם עמד בסוף שנה מונה אותה לו בתחלתו ואינו מונה אותה לו במקום אחר, לכך אני אומר בשנת ארבע לאחאב שאמר בעמידתו של יהושפט לא נמנית עמו שנה ראשונה של אחאב וכן אתה מוצא ברובם וגם שנה שעמד יהושפט לא נמנית בשנת שבע עשרה הללו:

מצודת דוד

נצב במקום מלך: (מט) אניות תרשיש. ר"ל ספינות עשויות בתבנית אניות תרשיש ללכת אופירה. ובד"ה נאמר ללכת תרשיש וגם שם נאמר שהלך גם אחזיה ואולי האמור שם היה בפעם אחר ולא זה הוא האמור כאן: לזהב. להביא זהב כמו שהביא שלמה: ולא הלך. עד אופיר: (נ) ולא אבה. ואולי על כי שלח עמו לתרשיש כמ"ש בד"הי ונשברו האניות והנביא הוכיחו על מה שנתחבר עם אחזיה לזה לא רצה לשלוח עמו לאופיר: (נב) בשנת שבע עשרה. ר"ל כבר עבר י"ז ליהושפט כי הנה יהושפט מלך בד' לאחאב ואחאב נהרג בשנת כ"ב למלכו והיא אחרי כלות י"ז ליהושפט ובתחילת י"ח ליהושפט ואז מלך אחזיה בן אחאב שנתים. ומקוטעות היו:

מצודת ציון

פנה מן העולם: (נ) ולא אבה. לא רצה:

לב מלכים

עשה יהושפט אניות בעציון גבר אשר את אילות על שפת ים סוף בארץ אדום (למעלה ט' כ"ו) כי אדום היה כפוף תחתיו, ולא הלך לא התחיל ללכת כי תיכף נשברו בהחוף בעציון גבר ששם נעשו, ומבואר (בד"ה ב' כ') שאניות אלה היו בשותפות עם אחזיה, והנביא נתנבא כי בהתחברו לרשע יפרוץ אלהים מעשיו ונשברו אניות: (נ) אז אמר ר"ל אחר שראה שע"י שהיה לו שותפות באניות עצמם נשברו כדבר הנביא, בקש שעכ"פ ילכו עבדיו עם עבדיך (באניות) של יהושפט שלא יהיה לאחזיה חלק בגוף האניות רק עבדיו ילכו, ולא אבה כי ירא פן יזיק גם זאת:

א ¹ וַיִּפְשַׁע

מוֹאָב בְּיִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי מוֹת אַחְאָב׃ ² וַיִּפֹּל אֲחַזְיָה בְּעַד הַשְּׂבָכָה בַּעֲלִיָּתוֹ אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן וַיָּחַל וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ דִרְשׁוּ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן אִם־אֶחְיֶה מֵחֳלִי זֶה׃ ³ וּמַלְאַךְ יְהוָה דִּבֶּר אֶל־אֵלִיָּה הַתִּשְׁבִּי קוּם עֲלֵה לִקְרַאת מַלְאֲכֵי מֶלֶךְ־שֹׁמְרוֹן וְדַבֵּר אֲלֵהֶם הֲמִבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל אַתֶּם הֹלְכִים לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן׃ ⁴ וְלָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָּׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי מוֹת תָּמוּת וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּה׃ ⁵ וַיָּשׁוּבוּ הַמַּלְאָכִים אֵלָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מַה־זֶּה שַׁבְתֶּם׃ ⁶ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ ׀ עָלָה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ לְכוּ שׁוּבוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁלַח אֶתְכֶם וְדִבַּרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה הֲמִבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל אַתָּה שֹׁלֵחַ לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן

ת״א המבלי אין אלהים בישראל. עקידה שער ק׳:

רש״י

א (ב) **בעד** השבכה. גרא״ה בלעז. אומר אני שרגילים לאורגו שתי וערב בנסרים ארוכים וקצרים שקורין (לאטש) קנטיגל״י בלעז ועושין נקבים נקבים כעין שבכה וקורי פרדוג״י בלעז. ואני שמעתי ווי״ן בלעז ובלשון אשכנז (שווינדלשטיג) כמו שפירשתי ובלולים יעלו (מ״א ו׳ ח׳): ויחל.

מצודת ציון

א (ב) השבכה. מעשה רשת וכן שבכים מעשה שבכה (מ״א ז׳): בבעל זבוב. כן שם העבודת גלולים: (ג) מלאכי.

מצודת דוד

א (א) ויפשע מואב. כי מאז היו עבדים לישראל ואחרי מות אחאב מרדו: (ב) בעד השבכה. ארובה היתה ברצפת העליה והיתה סתומה מעלים דקים עשוים כעין שבכה ובעברו דרך עליה נשברו ונפל דרך בה: ויחל. נעשה חולה: (ג) מבלי אין. המלה כפולה לתוס׳ ביאור ור״ל וכי בעבור

השאלות

(ג ז) אליהו אמר המבלי אין אלהים בשם עצמו, והמלאכים ספרו שאמר גם זאת בשם ה׳, ובפסוק ט״ז גם אליהו שינה דבריו ואמר הכל בשם ה׳:

לב מלכים

א (א) **ויפשע** **מואב** מספר איך החל ה׳ להעניש את בית אחאב, א] שמואב שהיה נותן עד עתה מס למלך ישראל פשע במות אחאב וכמ״ש לקמן ג׳ ד׳: (ב) **ויפול**, ב] שאחזיהו נפל, והיה זה במקום שלא היה ראוי שיפול כי היה בעלייתו. וחלה, ובכ״ז לא שב בתשובה ושלח לדרוש בבעל זבוב כי ברצותו שהבעל לא ענה אותו בחר אלהים חדשים וגם כי הזבוב סימן המות וכומרי בעל זבוב היו מגבאים מי יחיה ומי ימות: (ג) **קום עלה לקראת**, צוה לו, א] שלא ילך אל המלך רק לקראת מלאכיו, ב] שיאמר להם תוכחה על הליכתם, והתחלת התוכחה **המבלי אין אלהים** וכו׳ א״ל מעצמו לא בשם ה׳, והודיע להם, כי. (ד) **לכן כה אמר ה׳ המטה אשר עלית**, שבעבור זה נגזר עליו מות: (ה) **וישובו המלאכים** שמעו לתוכחת הנביא: (ו) **ויאמרו** וכו׳ **ודברתם אליו** הם שינו את הסדר ואמרו גם התוכחה המבלי אין אלהים בישראל בשם ה׳, כי היו יראים לאמר לו שהוכיחם על ששמעו פקודת המלך, לכן אמרו שהיה כ״ז תוכחה על המלך ושליחות אליו ושהם שבו להודיע לו דבר הנביא שבעבור שליחות זה ימות: (ז) **וידבר אליהם** הוא התפלא מדוע לא בא הנביא אליו בעצמו, אחר שלפי דבריהם היה עקר השליחות אל המלך אין דרך שהנביא ימסור שליחותו ביד אחר, ועפ״ז דן שזה יהיה אם הוא אינו נביא מוחזק, או אם לבוש בגדי עניים שבוש לבא בשער המלך, ועז״א **מה משפט האיש** ר״ל מה עניינו תוארו ומלבושיו, אחר **אשר עלה לקראתכם וידבר אליכם** ולא בא לדבר אלי, וגם חשב שבזה עבר על שליחותו וגם הקל בכבוד המלך וחייב מיתה, וגם זה נכלל במ״ש מה משפט

עֶקְרוֹן לָכֵן הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָּׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי־מוֹת תָּמוּת׃ ז וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם מֶה מִשְׁפַּט הָאִישׁ אֲשֶׁר עָלָה לִקְרַאתְכֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵיכֶם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ח וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ בַּעַל שֵׂעָר וְאֵזוֹר עוֹר אָזוּר בְּמָתְנָיו וַיֹּאמַר אֵלִיָּה הַתִּשְׁבִּי הוּא׃ ט וַיִּשְׁלַח אֵלָיו שַׂר־חֲמִשִּׁים וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַל אֵלָיו וְהִנֵּה יֹשֵׁב עַל־רֹאשׁ הָהָר וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים הַמֶּלֶךְ דִּבֶּר רֵדָה׃ י וַיַּעֲנֶה אֵלִיָּהוּ וַיְדַבֵּר אֶל־שַׂר הַחֲמִשִּׁים וְאִם־אִישׁ אֱלֹהִים אָנִי תֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וְתֹאכַל אֹתְךָ וְאֶת־חֲמִשֶּׁיךָ וַתֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אֹתוֹ וְאֶת־חֲמִשָּׁיו׃ יא וַיָּשָׁב וַיִּשְׁלַח אֵלָיו שַׂר־חֲמִשִּׁים אַחֵר וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַן וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ מְהֵרָה רֵדָה׃ יב וַיַּעַן אֵלִיָּה וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם אִם־אִישׁ הָאֱלֹהִים אָנִי תֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וְתֹאכַל אֹתְךָ וְאֶת־חֲמִשֶּׁיךָ וַתֵּרֶד אֵשׁ־אֱלֹהִים מִן־הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אֹתוֹ וְאֶת־חֲמִשָּׁיו׃ יג וַיָּשָׁב וַיִּשְׁלַח שַׂר־חֲמִשִּׁים שְׁלִשִׁים וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַל וַיָּבֹא שַׂר־הַחֲמִשִּׁים הַשְּׁלִישִׁי וַיִּכְרַע עַל־בִּרְכָּיו ׀ לְנֶגֶד אֵלִיָּהוּ

ת"א ואזור עור. עקידה שער ע"ד. ענין כל שרי החמשים וחמשיהם עקידה שער ק"ו : ויתחנן

ע"ש (ח) פדר"א נא: (ט) פסדר"כ ד : (י) זוהר פקודי תג' בראשית: (יב) במד"ר ב פסד"כ יא : (יג) ספרי ברכה :

מצודת דוד

שאין אלהים בישראל וגו' בתמיה הלא יש אלהים בישראל ומדוע לא דרשת בנביאיו: וילך. הלך לדרכו : (ז) מה משפט האיש. מה תארו ומלבושיו: (ח) בעל שער. מגודל בשער הראש ואזור הוא בחגורה של עור: (ט) וחמשיו. עם חמשים האנשים אשר הוא עליהם : המלך דבר רדה. כאומר

מצודת ציון

שלוחי : (ז) משפט. ר"ל מנהג : (יג) שר חמשים שלשים וחמשיו. הוא הפוך כמו שר חמשים וחמשיו שלשים :

השאלות

(ז ח) למה האריך הול"ל מה משפט האיש הזה, הכי לא היה להם סימן אחר בו רק השער והאזור:

(ט טו) בראשון כתוב ויעל אליו וכן בשלישי ובשני לא כתוב כן, הראשון אמר המלך דבר ובשני אמר המלך אמר, בראשון אמר וידבר אל שר החמשים ובשני אמר וידבר אליהם, למה בפסוק (י"ג י"ד) אמר שני פעמים תיקר נפשי בעיניך :

מלבים

ר"ל מה ענינו ומה עסקו: (ח) ויאמרו אליו והם רצו לדונו לכף זכות ויאמרו שמה שלא בא בעצמו מפני שהוא איש בעל שער ולא עשה שערו ואזור עור אזור במתניו ולא יבא אל המלך בלבוש כזה, והמלך הכיר כי אליהו התשבי הוא אשר לא יבוש לבא לפני מלך ושרים, וחשב שלא בא אליו מפני שנאתו את בית אחאב: (ט) וישלח ויעל אליו, השר הראשון לא ירא מפניו רק עלה אליו אל ראש ההר וידבר אליו בזה הלשון, אתה איש האלהים, אחר שהמלך דבר וצוה, א"כ רדה ואל תמרה פי מלך, (וידוע שיש הבדל בין דבור ואמירה שהדבור בא על הדבור הארוך ואמירה יבא גם על מלה אחת (כמ"ש בספרי התו"ה ויקרא סי' ג' בארוך), וא"כ היל"ל המלך אמר רדה, וע"כ שמ"ש המלך דבר פי' שדבר דבר מלכות, ומלת רדה הוא פקודת השר): (י) ויענה וידבר אל שר החמשים כי חמשיו עמדו מרחוק רק הוא היה אצלו לכן ענה אותו לבדו, ר"ל ואם איש אלהים אני איך העזת פניך נגדי ולכן תרד אש מן השמים: (יא) ויען וידבר אליו, השר השני התירא מעלות אל אליהו ועמד בתחתית ההר וקרא בקול, לכן אמר ויען שהוא מורה על הרמת קול, כמו ותען להם מרים, וגם שינה לשונו במ"ש כה אמר המלך מהרה רדה, שציוי מהרה רדה הוא ציוי המלך, המלך אמר זה לא דברי השר, שזה מורה במלת אמר כנ"ל פסוק ט': (יב) ויען וידבר אליהם דבר אל כולם כי עתה עמד השר וחמשיו למטה והגם שזה לא העיז פניו כראשון בכ"ז אמר שחשב שאם עומד רחוק מאליהו לא יוכל לו, אמר אם אני איש אלהים אני גם זאת אעשה ולכן כתיב ותרד אש אלהים שמורה אש גדולה השורפת מרחוק: (יג) ויעל ויבא שר החמשים, עלה לבדו ובא לבדו, ר"ל לא בא כבא עם

צבא

וַיִּתְחַנֵּן אֵלָיו וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים תִּֽיקַר־נָא נַפְשִׁי וְנֶפֶשׁ עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה חֲמִשִּׁים בְּעֵינֶיךָ׃ יד הִנֵּה יָרְדָה אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אֶת־שְׁנֵי שָׂרֵי הַחֲמִשִּׁים הָרִאשֹׁנִים וְאֶת־חֲמִשֵּׁיהֶם וְעַתָּה תִּיקַר נַפְשִׁי בְּעֵינֶיךָ׃ טו וַיְדַבֵּר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ רֵד אוֹתוֹ אַל־תִּירָא מִפָּנָיו וַיָּקָם וַיֵּרֶד אוֹתוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ טז וַיְדַבֵּר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה יַעַן אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ מַלְאָכִים לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן הֲמִבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ בִּדְבָרוֹ לָכֵן הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָּׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי־מוֹת תָּמוּת׃ יז וַיָּמָת כִּדְבַר־יְהוָה ׀ אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלִיָּהוּ וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם תַּחְתָּיו בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לִיהוֹרָם בֶּן־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה כִּי לֹא־הָיָה לוֹ בֵּן׃ יח וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲחַזְיָהוּ אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵמָּה כְתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

ב א וַיְהִי בְּהַעֲלוֹת יְהוָה אֶת־אֵלִיָּהוּ בַּסְעָרָה הַשָּׁמָיִם וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע מִן־הַגִּלְגָּל׃ ב וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ אֶל־אֱלִישָׁע שֵׁב־נָא פֹה כִּי

ע"ש (טו) במד"ר יב סדר"כ ו ס: (טז) תנחו' קדושים: (א) פדר"נ דעי"ש אגג"ר מט: יהוה

רש"י

לשון חולי: (יז) וימלך יהורם תחתיו. אחיו היה: בשנת שתים ליהורם בן יהושפט. אפשר לומר כן והלא מלך בשנת י"ט ליהושפט שהרי אחזיה מלך בי"ז ומלך שנתים ובסמוך נמי כתיב בשנת י"ח ליהושפט מלך יהורם ויהושפט מלך עשרים וחמש שנים קודם שמלך יהורם בנו, אלא ראוי היה יהושפט ליהרג ברמות גלעד ובשכר שזעק תלה לו שבע שנים ומאותה שעה היה מונה לבנו:

ב (א) **בסערה**. ברוח סערה: (ב) שב נא פה. חפץ היה לדחותו מחמת ענוה שלא יראה בהלקחו

מצודת דוד

רד כמצות המלך כי אקחך עם אנשי: (יג) תיקר נא נפשי. תהא נפשי יקרה וחשובה בעיניך לבל תמית אותי: (יד) ותאכל וגו'. על שדברו בזדון: ועתה. הואיל ואני באתי בהכנעה: (טו) רד אותו. רד עמו: וירד אותו. וירד עמו: (יז) וימלך יהורם. אחי אחזיה בן אחאב: בשנת שתים ליהורם בן יהושפט. אחז"ל מעת שהלך יהושפט אל רמות גלעד לעזור לאחאב מונין המלכות גם לבני על כי היה ראוי שיהרג אז על שעזר לרשע ומעת ההיא הם שתי שנים כי אז נהרג אחאב ומיד מלך בנו אחזיה ושני מלכו שנתים ומת ומיד מלך יהורם אחיו: כי לא וגו'. שימלוך תחתיו ולזה מלך אחיו:

ב (א) בהעלות. בעת בא הזמן שהעלה ה' את אליהו ע"י רוח סערה אל השמים הלך אז אליהו עם אלישע מן הגלגל: (ב) שב נא פה. מגודל הענוה חפץ לדחותו לבל יראה בהלקחו:

לב מלכים

צבא ומחנה להורידו בחזקה רק בבא לבדו לפייסו: (יד) **הנה ירדה אש** ר"ל שאם תכלית ירידת האש להפיל מורא עליהם הלא כבר ראו כחך שני פעמים, ואם היה זה מצד שדברו עזות הלא אני מתחנן **תיקר נפשי בעיניך**, וגם כפל תיקר נפשי בראשון בקש בל ישרף אותו ואותם, ועז"א **נפשי ונפש עבדיך**, ובשני בקש שילך אתו שאל"כ יהרגנו המלך על שלא הביאו בחזקה, ועז"א **תיקר נפשי בעיניך**: (טו) **קום רד אותו**, תחלה שלא נצטוה ללכת התירא, ועתה שנצטוה היה שליח מצוה ולא ירא רע: (טז) **יען אשר שלחת**, עתה שינה לשונו והקדים יען אשר שלחת להודיע שלכן יענש, ולא יכול להקדים המבלי אין אלהים שע"ז יכול להשיב שלא ידע מקום הנביא ואם ידרש לו, משא"כ אל האנשים הקדים המבלי אין אלהים, לאמר שא"ל לבעל זבוב כי בא דבר ה' אליו:

ב (ב) **ויאמר** דרך השלמים ותשוקתם להשפיע משלמותם לזולתם באופן היותר שלם, והנה בעוד שהיה אלישע אצל אליהו לא היו בני הנביאים שהם התלמידים יכולים לקבל מאליהו רק באמצעות אלישע, כי דרך האור האלהי להתפשט דרך המאורות הגדולים על הקטנים, וכל שימצא מאור יותר

יְהוָה֙ שְׁלָחַ֣נִי עַד־בֵּֽית־אֵ֔ל וַיֹּ֣אמֶר אֱלִישָׁ֔ע חַי־יְהוָ֥ה וְחֵֽי־נַפְשְׁךָ֖ אִם־אֶעֶזְבֶ֑ךָּ וַיֵּרְד֖וּ בֵּֽית־אֵֽל׃ ג וַיֵּצְא֨וּ בְנֵֽי־הַנְּבִיאִ֜ים אֲשֶׁר־בֵּֽית־אֵל֮ אֶל־אֱלִישָׁע֒ וַיֹּאמְר֣וּ אֵלָ֔יו הֲיָדַ֕עְתָּ כִּ֣י הַיּ֔וֹם יְהוָ֛ה לֹקֵ֥חַ אֶת־אֲדֹנֶ֖יךָ

מעל

ת"א שלחני עד בית אל. עקדה שער לה:
ע"ש (ג) שהש"ר ד ויק רו"ר א א ספרי י:

רש"י

(ג) את אדניך. ולא אדונינו מלמד שהיו שקולים כאליהו:

מצודת דוד

השמים: (ג) אשר בית אל. אשר בבית אל: הידעת. בלשון שאלה אמרו האם ידעת וכו': מעל ראשך. כאילו אמרו הנה

השאלות

(ג) יש) למה השתדל אליהו שישאר אלישע בבית אל או ביריחו ולא ימלא עמו בעת הלקחו, והלא ידע שיתעלם בהלקחו, ולמה רצה למנוע הטוב ממנו, מאין ידעו בני הנביאים כולם שאליהו ילקח ביום ההוא, ואם בא להם ע"ז נבואה מאת ה', מלבד מה שיפלא למה הודיע להם זאת, יפלא איך הסתפקו אם אלישע יודע מזה, איזה הדרך עבר רוח ה' מאתו לדבר אותם, ולמה השיב להם אלישע גם אני ידעתי החשו, מהו החשו, למה יחשו, והלא נגלה הכבוד לכולם איש לא נעדר, למה הלך אליהו לבית אל וליריחו ביום ההוא, ומשמע שלבית אל לא נכנס תוך העיר כמ"ש ה' שלחני עד בית אל, וכתיב וילאו בני הנביאים אשר בית אל, ולמה, איך בקש אלישע מאליהו שיתן לו פי שנים מאשר יש בכחו וזה דבר שא"א, ומה היה התשובה אם תראה אותי לוקח מאתך הלא היה אתו ובודאי יראהו בעת שילקח, ועל מה רמזו האש והסערה אשר הפרידו בין שניהם, ועל מה היה מורה אדרתו שנפלה, ולמה נפלה, ולמה אמר איה אלהי אליהו אף הוא, מלת אף הוא אין לו מובן כלל, ולמה הלכו בני הנביאים לבקשו והם ידעו תחלה שילקח מאתם ואיך עתה נסתפקו בדבר:

לב מלכים

גדול יתפשט האור עליו, עד שהוא יעשה ליגור ואמצעי להריק על ידו על הככבים הקטנים, כמו שתקבל הארץ אור השמש בלילה באמצעות הירח, ואליהו רצה שישאר לא אלישע לבד מקבל האור ורוחו של אליהו רק כל בני הנביאים, וכמו שאמר רבו מי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם, שבעוד משה חי לא היה אפשר שיקבלו הנביאים השפע הנבואית מאת ה' אם לא באמצעות משה. ואחר שהאציל מרוחו על שבעים איש הזקנים קבלו באמצעות הזקנים הקרובים אל משה והיו הם הליגור להגרת השפע אל העם כמ"ש כיגד סדר משנה, משה שנה לאהרן ואח"כ אהרן לזקנים ואח"כ הזקנים לישראל, וכשנתרעם יהושע על אלדד ומידד מקבלים השפע בפ"ע, ורצה שמשה יכלא את השפע מהם כמ"ש אדוני משה כלאם, ר"ל מנעם מקבלת השפע, אמר מי יתן שכל עם ה' יהיו נביאים לא על ידי, רק כי יתן ה' את רוחו עליהם בלי אמצעי, ולכונה זו רצה אליהו ללכת לבדו לבית אל וליריחו שבשני מקומות אלה היו נמצאים בני הנביאים (ואולי היו בני הנביאים שהחביא עובדיה חמשים חמשים במערה, כמ"ש אח"כ הנה יש את עבדיך חמשים אנשים בני חיל), ולכן א"ל שב פה כי ה' שלחני עד בית אל, (ואמר עד בית אל, כי לא רצה לכנוס לעיר שהיה מקום העגל, רק עד המקום, ולכן כתיב ויצאו בני הנביאים אשר בבית אל אל אלישע. משא"כ ליריחו נכנס ולכן אמר ה' שלחני יריחו, וכתיב ויגשו בני הנביאים וכו' לא ויצאו), ואלישע שהרגיש מה בדעתו לא רצה לעזבו כי חשב מחשבות להשיג פי שנים ברוח אליהו, שלא ישיג אם יעזבהו בעת היותו המוכשר לכך: (ג) הידעת כבר באו חכמי האמת כי האיש האלהים הוא בין תלמידיו כלב המחיה את הגויה וכל האבר הקרוב יותר אל הלב מקבל יותר חיות ושפע, ובעת ההסתלקות ירגישו האיברים הרחוקים סילוק הנפש והחיות תחלה טרם ירגישו האיברים הקרובים אליו, ולכן בני הנביאים הרגישו תחלה כי יסתלק הלב והנפש מהם, ושאלו אם גם הוא כבר מרגיש בזה שזה סימן שהדבר קרוב מאד, והשיב גם אני ידעתי, ויש עוד לאלוה מלים, כי האסף איש הרוח מתוך העם יהיה לפעמים מחטא הדור כשאינו ראוי שעליהם יזרח שמש האלהית ורוצה להאפיל עליהם ולהשקיע אור בל יהל, ואז יעלים הדבר מבני הנביאים ומהמקבלים מאתו כדי שלא יוכלו לקבל האור מאתו בעת מותו, ויקחהו פתאום למען יתנגפו רגליהם על הרי נשף, ולפעמים יהיה זה מפני שלמות הנביא שכבר הגיע זמנו להפטר ולעלות למעונו, ושיירשו תלמידיו את כתרו, ואז יודיע הדבר לתלמידו הממלא מקומו למען יסמוך את ידיו עליו, וזה היה הספק של בני הנביאים אם הלקח אליהו הוא מפני שרצון ה' לאסוף השפע ולהאפיל האור, ובזה בודאי העלים הדבר מאלישע לבל יכינהו למלא מקומו כמו שהיה באמת שהאציל את רוחו עליו, ובזה הלא צריך שיתפללו ויבקשו על זאת, למען ישוב מחרון אפו עליהם, וז"ש הידעת וכו' והשיב גם אני ידעתי, וזה הסימן שהוא לשלמות אליהו לא למען תאבד עצה מתלמידיו, ולכן החשו ואל תתפללו, כי אינו מפני קצף וחרון אף ובהפך סילוק זה נקרא הלולא שמחה כי ישיג שלמותו:

מֵעַל רֹאשֶׁךָ וַיֹּאמֶר גַּם־אֲנִי יָדַעְתִּי הֶחֱשׁוּ׃ ד וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלִיָּהוּ
אֱלִישָׁע ׀ שֵׁב־נָא פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי יְרִיחוֹ וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה וְחֵי־
נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּבֹאוּ יְרִיחוֹ׃ ה וַיִּגְּשׁוּ בְנֵי־הַנְּבִיאִים ׀ אֲשֶׁר
בִּירִיחוֹ אֶל־אֱלִישָׁע וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הֲיָדַעְתָּ כִּי הַיּוֹם יְהוָה לֹקֵחַ אֶת־
אֲדֹנֶיךָ מֵעַל רֹאשֶׁךָ וַיֹּאמֶר גַּם־אֲנִי יָדַעְתִּי הֶחֱשׁוּ׃ ו וַיֹּאמֶר לוֹ
אֵלִיָּהוּ שֵׁב־נָא פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי הַיַּרְדֵּנָה וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה וְחֵי־
נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם׃ ז וַחֲמִשִּׁים אִישׁ מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים
הָלְכוּ וַיַּעַמְדוּ מִנֶּגֶד מֵרָחוֹק וּשְׁנֵיהֶם עָמְדוּ עַל־הַיַּרְדֵּן׃ ח וַיִּקַּח
אֵלִיָּהוּ אֶת־אַדַּרְתּוֹ וַיִּגְלֹם וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֵּחָצוּ הֵנָּה וָהֵנָּה וַיַּעַבְרוּ
שְׁנֵיהֶם בֶּחָרָבָה׃ ט וַיְהִי כְעָבְרָם וְאֵלִיָּהוּ אָמַר אֶל־אֱלִישָׁע שְׁאַל
מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ בְּטֶרֶם אֶלָּקַח מֵעִמָּךְ וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע וִיהִי־נָא פִּי־
שנים

ת"א כי ה' שלחני יריחו. עקידה שם: כי ה' שלחני הירדנה. עקידה שם: ואליהו אמר. עקרים מ"ד פ' י"ט:
ויהי נא פי שנים. סנהדרין פ"ז ודף ק"ס חולין ז' עקידה שער ק"ד:
ע"ש (ה) ברכאית כה בר"ר כה: (ט) שמו"ר ד' זוהר ויצב תנחו' שמות אגב"ר סט:

רש"י

(ח) ויגלם. כרכה כדי שתהא נוחה להכות בה: ויגלם. ולא כריכה ממש אלא קולע (ס"א לוקע) שקורין

מצודת ציון

ב (ג) החשו. שתקו כמו והנהגו מחשים (שם כ"ב): (ח) אדרתו. מלבוש יקר המיוחד לנביאים וכן וישלך אדרתו (שם י"ט): ויגלם. כרכו כאחת וכן בגלומי תכלת (יחזקאל כ"ז) ופי' בכריכות בגדי תכלת: בחרבה. ביבשה: (ט) פי. ענין חלק וכן פי שנים בכל אשר ימצא לו (דברים

מצודת דוד

היה לך לעטרה והוסר העטרה מעל ראשך: החשו. שתקו ולא תדברו מזה על כי ראה באליהו שאין חפצו לגלות הדבר לגודל הענוה: (ז) מנגד מרחוק. כפל המלה לתוספת ביאור: (ח) ויגלם. כרך אדרתו שתהא נוחה להכות בה את המים: ויחצו הנה והנה. נבקעו המים ומזה הלכו להם ומזה נשארו במקומם ולא ירדו למטה: (ט) שאל וגו'. ר"ל שאל בטרם

אלקח מה טובה אעשה לך: פי שנים. שתשרה עלי רוח הנבואה במעלה כפולה על מה שמרתה עליך:

לב מלכים

(י) ויאמר אחר שראה כי לא רצה לעזבו רצה עכ"פ שלא ימצא אתו לבדו בעת הפרדו כדי שיאציל מרוח על אלישע במעמד בני הנביאים שאז יקבלו גם הם חלק מרוח אליהו, לא כן בהתרחקו מאתם והתבודדו עם אלישע לבדו, (ולא היה באפשר לקחת בני הנביאים עמו כי הם לא היו ראוים להיות במעמד הגדול הזה) ואלישע לא רצה גם בזה: (ח) ויקח על דרך הרמז, הנה כבר באהרו החכמים כי אליהו נזדכך גופו ונפרדו ממנו שני יסודות הכבדים מים ועפר, ונשאר גוף מורכב מאש ורוח שיכול לעלות למעלה, כמ"ש והנה רכב אש, ויעל בסערה, ונשאר גופו בעליונים, וכבר כתבתי כי בעת שהאכילו המלאך עוגות רצפים וצפחת מים נפרד יסוד העפר מגופו, ועתה רצה להפריד גם יסוד המים היורד הוא למטה. ומבואר אצלי, כי הנס אשר יעשה האדם בעולמו הקטן, יגדל עוז לעשותו גם בעולם הגדול, שאם יכניע את טבע גופו לעניניים אלהיים נגד טבעו, כן גם הטבע הכוללת תמשך אחריו, וברצות אליהו לבטל יסוד המים מעולמו הקטן שהוא גופו, לקח אדרתו שהוא משל אל לבושו החומרי ויגלום עשהו גולם, כמ"ש גלמי ראו עיניך, שהוא החומר המוכן להפתות ולהעשות כלי כאשר יושר בעיני היוצר לעשות, ובזה הכה את המים ובטל יסוד המים שבגופו, וכן גם הטבע הכוללת נמשכה אחריו, ויחצו הנה והנה, שביטול הטבע בעולמו הקטן החייב ביטול הטבע בעולם הגדול כשני כלי זמר הנערכים זה מול זה כנודע: (ט) ויהי כעברם ואז ראה אליהו כי קרוב זמן הסתלקותו, ויהי נא פי שנים בקש (לפי הפשט) שרוח אליהו תנוח עליו כמ"ש נחה רוח אליהו על אלישע, ושבכ"ז תשאר לו גם ההשגה הקודמת שהיה לו עד עתה, ובזה יהיה לו פי שנים, רוח עצמו, ורוח אליהו המצטרף עמו, וז"ש ויהי נא פי שנים ע"י שרוחך נצטרף אלי וגם יל"פ שאמר פי שנים הנמצא ברוחך יהיה אלי, כי אליהו היה ברוחו פי שנים מיתר הנביאים. ובקש שיגיע הוא עתה למדרגה זו, וגם המקובלים כן
דרכם

שְׁנַיִם בְּרוּחֲךָ אֵלָי׃ י וַיֹּאמֶר הִקְשִׁיתָ לִשְׁאוֹל אִם־תִּרְאֶה אֹתִי לֻקָּח מֵאִתָּךְ יְהִי־לְךָ כֵן וְאִם־אַיִן לֹא יִהְיֶה׃ יא וַיְהִי הֵמָּה הֹלְכִים הָלוֹךְ וְדַבֵּר וְהִנֵּה רֶכֶב־אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ וַיַּפְרִדוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם וַיַּעַל אֵלִיָּהוּ בַּסְּעָרָה הַשָּׁמָיִם׃ יב וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי ׀ אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים׃ יג וַיָּרֶם אֶת־אַדֶּרֶת אֵלִיָּהוּ אֲשֶׁר נָפְלָה מֵעָלָיו וַיָּשָׁב וַיַּעֲמֹד

על

ת"א אם תראה אותי. עקידה בס ס' הזוהר פ' וישב: ויהי המה הלכים. תענית ז' סוטה מ"ט: ויעל אליהו. סוכה ה': ואלישע רואה. מועד קטן כ"ו סנהד' ט' ודף ס"א עקידה שער ק"ד: ולא ראהו עוד. מ"ק שם: ויחזק בבגדיו. שם דף כ"ב וכ"ו:

ע"ש (י) תנחו' שמות: (יא) במד"ר יב וי"ד שמו"ר ת: (יא) במד"ר יב וי"ד שמו"ר ח דב"ר ג' תנחו' שמות ואר"א נשא פסדר"כ ה מדרש משלי כז א ח ז הקדמה ד א זוהר וילא וויגש ויקהל אחרי פנחס תנחו' בראשית ירוש' בכורות ה א שוח"ט כא הדס"נ ח"מ כ"ז סא"ר ה: (יב) ספרי ואתחנן האזינו ירוש' מ"ק ג ז: (יד) דב"ר ו:

רש"י

פיינד"ו בלעז: (י) הקשית לשאול. אי אפשר לתת לך יותר ממה שיש לי בידי: אם תראה אתי לקח מאתך. אז אוכל לעשות לך יותר ויותר: יהי לך כן ואם אין לא יהיה. שאין היכולת בידי: (יב) אבי אבי רכב ישראל.

מצודת דוד

(י) הקשית לשאול. כי איך אוכל להשפיע עליך דבר שאין בידי: אם תראה. אך אם תראה אותי בעת אשר אהיה נלקח ממך יהיה לך כן כי אז נתכפלה מעלת אליהו ממה שהיתה מקודם ויוכל להשפיע לזולתו כל הדבר שיש בו אז: (יא) והנה רכב אש. והנה בא רכב אש וכו': (יב) ואלישע ראה. בעת שנלקח: אבי אבי. רבי רבי שהיה לישראל לעזור מ"ל האויב כמו רכב ופרשים כת"י: לשנים קרעים. רלה לומר לשני:

מצודת ציון

כ"א): (י) הקשית. מלשון קשה: ואם אין. ואם לא תראה. (יג) וירם. מלשון הרמה והגבהה:

לב מלכים

דרכם באמרם שאליהו זה פנחס שהושתלו בו נשמת נדב ואביהוא, ומאשר כי פנחס נתכהן תחת נדב ואביהוא ולקח את מדרגתם, ומזה ניתן לו ברית השלום והחיים ובזה היה פי שנים ברוחו, ובקש שתעבור מדריגה זו אליו, אולם דעת חז"ל שבקש פי שנים ממש כי הגם שא"א שיאציל הנביא יותר מאשר בכחו, חשב כי בעת יעלה השמימה ויפשיט שמלת החומר מעליו אז תהיה מדרגת אליהו גדולה מאד מאשר הוא עתה, ואם יאציל עליו אז את אורו ושפעו יספיק מה שיושפע ממנו עד שמדרגת אלישע תהיה גדולה כפי שנים ממדרגת אליהו עתה בעודו בחומר, ולכן אמר לו תנאי שרק אם יראה אותו בעת הלקחו שיהיה במדרגה הזאת, ואם יראהו יוכל להאציל רוחו עליו ברגע ההוא ואם לאו לא יהיה: (י) ויאמר למה שפרשתי שבקשת אלישע היה שרוח אליהו תנוח עליו, באופן שיתעלה מאשר הוא עתה במדלגת מקבל מאליהו וכדמיון אור הירח, יהיה עתה כאור שמש שאורו עצמי, השיב שזה לא יהיה רק אם יסתלק מן העולם לגמרי, לא כן אם יהיה לו גם אח"כ איזה חיבור אל העולם הזה, כמ"ש אחים בהספלאי דהתם קאימנא, שאז לא יהיה, וז"ש אם תראה אותי לקח מאתך, ר"ל אם אתפרד לגמרי אז לא תהיה עוד במדרגת מקבל, כי כן גם אחרי מות משה אמרו זקנים שבדור פני יהושע כפני לבנה יען שעדן קבל מאורו של משה שלא נפסק ולא נסתלק גם אחרי מותו כידוע: (יא) והנה רכב אש, זה מליצה על שהתפשט מן החומריות ולא נשארו רק שני יסודות הקלים אש ורוח, שנגד האש נדמה לו רכב אש ונגד הרוח ראה שעלה בסערה, ששני יסודותיו הקלים נשאו גופו לשמים, הגה כל עוד שהגוף מורכב מארבע יסודות יש להנפש חיבור עם הגוף ולא יוכל לפשוט את השמלה רק ע"י המות, אבל אחר שהאש להכה שני יסודות הכבדים עפר ומים, כמו שאש השמים לחכה את העפר והמים בהר הכרמל (למעלה א' י"ח) אז הפרידו גם שניהם רצוני שני המתדבקים שהוא הנפש והגוף, כי אז נעשה פירוד ביניהם עד שגופו נהיה כבגד אשר ברצונו ילבשנו וברצונו יפשיטנו, ואז עלה בסערה השמים, והנה כמו שבמרכבה העליונה סערה ואש מתלקחת מקיפים את הנוגה, כן פרש עלה לנוגה העליון הקיפוהו אש וסערה והענן הגדול כבר סר מעליו כי כבר חצה את המים בעודו בירדן: (יב) ואלישע, התנאי שהתנה אם תראה אותי בעת הלקיחה נתקיים כי אלישע היה רואה בעת שנשאו הרוח, והתחיל לצעוק אבי אבי רכב ישראל, כאומר הנה ברכב אש ופרשי אש האלה רוכבים כל ישראל כי אליהו שקול נגד כולם, גם כי השיג שהרכב והסוסים האלה היה רכב ישראל מן המרכבה האלהית, שבו מנהיג ומשגיח על ישראל, ולא ראהו כי אז נעלם מעיניו, וקרע בגדיו כפי הדין כדברי חז"ל במ"ק: (יג) וירם האדרת הזה בו לעת פניו במטרה והיה ליור אל המסך שבינו ובין הרוחניות, ובו עשה גם

עַל־שְׂפַת הַיַּרְדֵּן׃ יד וַיִּקַּח אֶת־אַדֶּרֶת אֵלִיָּהוּ אֲשֶׁר־נָפְלָה מֵעָלָיו וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֹּאמַר אַיֵּה יְהוָה אֱלֹהֵי אֵלִיָּהוּ אַף־הוּא ׀ וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֵּחָצוּ הֵנָּה וָהֵנָּה וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע׃ טו וַיִּרְאֻהוּ בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־בִּירִיחוֹ מִנֶּגֶד וַיֹּאמְרוּ נָחָה רוּחַ אֵלִיָּהוּ עַל־אֱלִישָׁע וַיָּבֹאוּ לִקְרָאתוֹ וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה׃ טז וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה־נָא יֵשׁ־אֶת־עֲבָדֶיךָ חֲמִשִּׁים אֲנָשִׁים בְּנֵי־חַיִל יֵלְכוּ־נָא וִיבַקְשׁוּ אֶת־אֲדֹנֶיךָ פֶּן־נְשָׂאוֹ רוּחַ יְהוָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הֶהָרִים אוֹ בְּאַחַת הַגֵּיאָוֹת וַיֹּאמֶר לֹא תִשְׁלָחוּ׃ יז וַיִּפְצְרוּ־בוֹ עַד־בֹּשׁ וַיֹּאמֶר שְׁלָחוּ וַיִּשְׁלְחוּ חֲמִשִּׁים אִישׁ וַיְבַקְשׁוּ שְׁלֹשָׁה יָמִים וְלֹא מְצָאֻהוּ׃ יח וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו וְהוּא יֹשֵׁב בִּירִיחוֹ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הֲלוֹא־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם אַל־תֵּלֵכוּ׃ יט וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי הָעִיר אֶל־אֱלִישָׁע הִנֵּה־נָא מוֹשַׁב הָעִיר טוֹב כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי רֹאֶה וְהַמַּיִם רָעִים וְהָאָרֶץ מְשַׁכָּלֶת׃ כ וַיֹּאמֶר קְחוּ־לִי

ת"א אף הוא יכה. עקרים מ"ד פ' ו"ט: ויאמר אנשי העיר. סוטה מ"ז: הגאיות ק'

ע"ש (טו) ויק"ר י: (יט) שמ"ר ו א"ח י ב: (כ) דב"ר י:

רש"י

רבי רבי דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין: (יד) איה ה' אלהי אליהו. שהובטחתי שתשרה בי פי שנים ברוחו אלי: אף הוא ויכה את המים. אף הוא, בפרקי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי גדולה חליית אלישע כפלים כשל אליהו שבתחלה זכות שניהם ועכשיו זכותו יחידי: (טז) פן נשאו רוח ה'. אפשר אמת אמרו לו הידעת כי היום ה' לוקח את אדוניך ועכשיו נעלם מהם היכן הוא מלמד מיום שנגנז אליהו הלכה ונסתלקה רוח הקודש מן הנביאים ושוב לא היתה רוח הקודש מרובה בישראל: (יז) עד בש. נתבייש מהם שלא יאמרו אינו רוצה להקביל פני רבו לפי שנטל גדולתו אינו רוצה שישוב, כל זה ראיתי בתוספתא דסוטה: (יט) והמים רעים. ומחמת המים הארץ משכלת את יושביה לקברם, אם כן מהו ומושב העיר

מצודת ציון

(טו) נחה. ענין הניה: (טז) הגאיות. מל' גיא ועמק: (יז) ויפצרו. ענין רבוי הדברים להעביר האדם מרצונו כמו ויפצר בו ויקח (בראשית ל"ג): בש. ענין איחור כמו ויחלו עד בוש (שופטי' ג'): (יט) מושב. מל' ישיבה: משכלת. הורגת הנפש כמו ומשכלת גויך (יחזקאל ל"ו):

מצודת דוד

התיכות: (יד) איה ה'. כאומר עם שנלקח אליהו הנה איה ה' הלא השגחתו ויכלתו לא כלו: אף הוא. ר"ל אף הוא בהוויתו בכל עת ולא ישתנה ודוגמתו עתה יזני תזנותיה והיא (יחזקאל כ"ג) ור"ל עדיין היא בהוויתה כשהיתה מאז. או מושב הוא על ויכה וכו' ור"ל אף אלישע עשה כמעשה אליהו וכשהכה המים נבקעו הנה והנה וכו' (ומעתה הולך ומונה אד כל הנפלאות שעשה אלישע): (טו) ויראהו. כשהוא בוקע מי הירדן: (טז) בני חיל. אנשי חיל ובני כח ללכת הנה והנה במעט זמן: וישליכהו. חשבו שהרוח נשה אל האלהים וגופו הושלך מת ורצו לבקשו ולקברו: לא תשלחו. כי ראה נעלה עם הגוף ומגודל הענוה לא אמר להם מה שראה: (יז) עד בש. עד אשר נתאחר זמן רב שהפצירו בו לתת להם רשות לשלוח: (יט) טוב. בשדות וכרמים וגו': והארץ משכלת. בסיבת המים משכלת יושבים:

לב מלכים

הירדן ועתה נפלה מעליו כי התפשט מן המסכים והלבושים, ולבש קדש: (יד) **ויקח ויכה** שיעור הכתוב כי אליהו היה לו כח להכניע את יסוד המים ולהבקיעו בעברו בירדן, אולם אז הלא היה אליהו ואלישע וזכות השנים מרובה מן האחד, אך הלא בארנו שהבטיח לו שיהיה פי שנים ברוחו אליו, שיתאחד לו רוח אלישע הקודש ויתחבר עמו רוח אליהו. וז"ש **איה ה' אלהי אליהו אף הוא**, שהלא ראוי שאף הוא יבא אלי, מלבד האלהות השוכן עלי כבר. וספר שכן היה **כי אף הוא** היה אליהו **ויכה את המים**: (טו) ובזה הכירו בני הנביאים כי נחה רוח אליהו עליו: (טז) **הנה**, חשבו שגופו ג"כ נפל מעליו כמו שנפלה אדרתו והרוח נשאו לאיזה מקום ורצו לקברו, כי לא ציירו לעצמם שגם הגוף יעלה השמים: (יט—כב) **והמים רעים** המים הרעים הם שמתערבים בתוכם חלקים זרים מלחיים עד שבלתי ראוים לשתיה כמי הים ורפואתן הוא אם יזדככו ויסור המלח, ואלישע לקח צלוחית מלח והשליך

לִי צְלֹחִית חֲדָשָׁה וְשִׂימוּ שָׁם מֶלַח וַיִּקְחוּ אֵלָיו׃ כא וַיֵּצֵא אֶל־מוֹצָא
הַמַּיִם וַיַּשְׁלֶךְ־שָׁם מֶלַח וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה רִפִּאתִי לַמַּיִם
הָאֵלֶּה לֹא־יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד מָוֶת וּמְשַׁכָּלֶת׃ כב וַיֵּרָפוּ הַמַּיִם עַד הַיּוֹם
הַזֶּה כִּדְבַר אֱלִישָׁע אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ כג וַיַּעַל מִשָּׁם בֵּית־אֵל וְהוּא ׀ עֹלֶה
בַדֶּרֶךְ וּנְעָרִים קְטַנִּים יָצְאוּ מִן־הָעִיר וַיִּתְקַלְּסוּ־בוֹ וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲלֵה
קֵרֵחַ עֲלֵה קֵרֵחַ׃ כד וַיִּפֶן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵם וַיְקַלְלֵם בְּשֵׁם יְהוָה וַתֵּצֶאנָה
שְׁתַּיִם דֻּבִּים מִן־הַיַּעַר וַתְּבַקַּעְנָה מֵהֶם אַרְבָּעִים וּשְׁנֵי יְלָדִים׃ כה וַיֵּלֶךְ
מִשָּׁם אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וּמִשָּׁם שָׁב שֹׁמְרוֹן׃

ג א וִיהוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה
לִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ ב וַיַּעֲשֶׂה

ת"א ויעל מתמן. בכ ד"ו: ויפן אחריו. שם: הרע

ע"ש (כא) מכילתא בשלח תנחו' בשלח: (כב) שמ"ר ו דב"ר ו: (כג) פסדר"כ כ: (כד) זוהר פקודי:

רש"י

טוב מכאן אמרו אין מקום על יושביו: (כא) אל מוצא המים. שהיו נובעים משם: וישלך שם מלח. והלא מלח דבר המקלקל את המים הוא אלא נס בתוך נס: (כג) ונערים קטנים. המנוערין מן המצות: עלה קרח. עלה מכאן שהקרחת עלינו את המקום שעד עכשיו היינו משתכרין להביא מים מתוקים מרחוק ומתפרנסין בכך ומשהמתיקו אבדה פרנסתינו, כך מפורש בסוטה: (כד) ויראם. ראה שאין בהם ולא בזרעם לחלוחית של טובה:

ג (א) ויהורם בן אחאב. אף פרשה זו בשביל להגיד נס של מישע מלך מואב שנעשה על ידי אלישע נכתבה כאן שמנה באליהו שמונה נסים ובאלישע ט"ז לקיים פי שנים ברוחך אלי וכתבן

מצודת דוד

(כא) אל מוצא המים. אל המקום שהמים נובעים משם: רפאתי למים. אחז"ל שהיה הנס כפול כי דרך המלח לקלקל המים: לא יהיה משם. לא יבוא עוד משכלת מסיבת המים: (כג) עלה קרח. לפי שאליהו רבו היה בעל שער ואלישע היה קרח אמרו בלעג והתול עלה קרח בשמימה כאליהו רבך וכאלו אמרו איך במעלה כמוהו כי הוא היה בעל שער ואתה קרח: (כד) ויראם. אחז"ל שראה ברוח הקודש שאין בהם לחלוחית טובה ולכן קללם:

ג (א) בשנת שמנה עשרה. רוצה לומר כבר עבר שמנה עשרה ליהושפט כי אחזיה בן אחאב מלך אחר שעבר י"ז ליהושפט בתחלת י"ח ושנתים מלך והם מקצת הי"ח מיהושפט ומקצת הי"ט ומלך א"כ אחיו יהורם בתחלת הי"ט מיד אחר שעבר שנת י"ח: שתים עשרה שנה. ומקוטעות היו:

מצודת ציון

(כ) צלחית. תרגום של צלצלת (שמות ע"ז) הוא צלוחית: (כא) מוצא. מקום הנביעה: מות ומשכלת. היא היא וכפל הדבר במ"ש: (כב) וירפו. מל' רפואה: (כג) ויתקלסו. וילעגו כמו להתפס ולקלס (ירמיה כ'): קרח. כן יקרא מי שאין בו שער הראש כמו קרח הוא (ויקרא י"ג): (כד) ותבקענה. מל' בקיעה:

ג (ב) מצבת. מל' מצבה: (ע) ברגליהם. הטולפים עמהם

לב מלכים

והראה כי המלח הזה עצמו שהוא סבת רוע המים נהפך לרפאותם, כמו שהשליך משה רבינו ע"ה עץ הרדופני והמתיק את המים, וישעיה מרח דבלת על השחין, כי הנס הוא הפך הטבע, המלח הטבעי ממרר המים והנסיי ממתיקו, וע"ד הרמז המים רומזים ללמודים זרים שהיה שם ממינות ודעות זרות, כמ"ש פן תגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים וימותו שהוא מיתת הנפש, ומצד זה בא גם חולי המים ומיתת הגוף על ידה מדה במדה, ואלישע השליך מלח, שמרמז על דבר השכלי הקיים שהוא למודי התורה אשר ברית מלח שם לה וישלך אל מוצא הלמודים האלה שתהיה יסודתם בהררי קדש על התורה והאמונה ונרפאו המים: (כג) ויתקלסו בו הם ידעו כי המשח תחת אליהו, ומבזותם את הנבואה והנביאים חרפו אותו לאמר איך תהיה במקום רבך והוא בעל שער ואתה קרח, וז"ש עלה קרח, ר"ל איך תעלה למדרגתו וטבעך הפוכה מטבעו, כי טבע הקרח הפוכה מטבע בעל שער, ויפה אמרו רז"ל שהיו מנוערים מן המצות וקטני אמנה, שלכן בזוהו, וגם י"ל שאמרו בלעג עלה לשמים אתה קרח כמו שעלה רבך בעל שער לשמים, ומפני שבית אל היה מקום העגלים למדו אבותם אותם להתלוצץ על נביאי ה', ולכן קללם למהות שורש פורה ראש ולענה מכרם ה' צבאות:

ג (א) ויהורם, זה היה בעת שבא אלישע לשומרון, כי במות אחזיה לוקח אליהו ואז בא אלישע ואז היה המלחמה: (ב—ג) ויעש במה שדבק בחטאת ירבעם שהיה מפני יראת

הרע בעיני יהוה רק לא כאביו וכאמו ויסר את־מצבת הבעל אשר עשה אביו: ג רק בחטאות ירבעם בן־נבט אשר־החטיא את־ישראל דבק לא־סר ממנה: ד ומישע מלך־מואב היה נקד והשיב למלך־ישראל מאה־אלף כרים ומאה אלף אילים צמר: ה ויהי כמות אחאב ויפשע מלך־מואב במלך ישראל: ו ויצא המלך יהורם ביום ההוא משמרון ויפקד את־כל־ישראל: ז וילך וישלח אל־יהושפט מלך־יהודה לאמר מלך מואב פשע בי התלך אתי אל־מואב למלחמה ויאמר אעלה כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסיך: ח ויאמר אי־זה הדרך נעלה ויאמר דרך מדבר אדום: ט וילך מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום ויסבו דרך שבעת ימים ולא־היה מים למחנה ולבהמה אשר ברגליהם: י ויאמר מלך ישראל אהה כי־קרא יהוה לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד־מואב: יא ויאמר יהושפט האין פה נביא ליהוה

ת"א מלך מואב. יומא לו שבועות י"ב: ונדרשה
ע"ש (ד) פסדר"כ טו ירושלמי כלאים ט א תנחו' נשא סא"ר ט: (ה) שם: (ו) שם: (ז) במד"ר יח ספרא ד אחרי סא"ר ט:
(ט) במד"ר כא תנחו' פנחס סא"ר ט: (י) תנחו' פנחס: (יא) ירוש' עירובין ע א תנחו' פנחס מדרש ח טו א סא"ר יז:

רש"י

כולם זו בצד זו, כך ראיתי בל"ב מדות דר"א בנו דר' יוסי הגלילי, והליית ירדן של אלישע כשתים דשל אליהו: (ב) רק לא כאביו וכאמו. שהוסיפו לעבוד את הבעל להכעיס: (ג) רק בחטאת ירבעם וגו' דבק. וכן כל מלכי ישראל מדאגה שלא תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלו לרגל לכך עבדו את העגלים: (ד) נקד. מרי גיתין: אילים צמר. דכרין דרעיא עם עמרם: (ח) דרך מדבר אדום. כי גם מלך אדום ילך עמנו: (י) לתת אותם וגו'. שימותו בצמא: (יא) אשר יצק מים על ידי אליהו. בהר הכרמל

מצודת דוד / מצודת ציון

ואחריהם כמו לעם אשר ברגלי (שופטים ח'): (י) אהה. (ג) בחטאות ירבעם. בעגלי הזהב: (ד) היה נקד. ר"ל בעל צאן הרבה ועל שרובם נקודים יקרא המתעסק בהם בשם נוקד כמו דברי עמוס אשר היה בנוקדים (עמוס א'): והשיב. לפי שבכל שנה העלה לו המס הזה לכן אמר והשיב ר"ל נתן וחזר ונתן: צמר. עם צמרם לא גזוזים: (ו) ביום ההוא. בעת שבא אלישע לשומרון: (ז) כמוני כמוך. כמו שתעלה אתה אעלה כן גם אני: (ט) ומלך אדום. הוא היה נצב מלך מתחת יד מלך יהודה: ויסבו דרך וגו'. ר"ל הלכו שבעת ימים ולא מצאו מים: (י) קרא ה'. ר"ל גזר ה' להפילם ביד מואב כי בעבור הצמאון לא יתגברו להלחם: (יא) האין פה. האם אין פה: אשר יצק מים. ור"ל שהיה משרתו

לב מלכים

נזק ח"ש לא סר ממנה, ולא כאביו וכאמו שהיו עושין להכעיס: (ד) ומישע שהיה נוקד צאן לתכלית זה, כי השיב שכל שנה ושנה היה נותן מס הזה ולכן אמר לשון השבה וכן הלשון בד"ה ב' (כ"ז ה') ובמות אחאב פשע בימי אחזיהו כנ"ל (א' א'): (ה) ביום ההוא שבא אלישע: (ז) כמוני כי בעת פשע מואב התחבר עם העמונים ומקצת יושבי שעיר ולחמו על יהושפט ונפלו (כמבואר בד"ה כ' עי"ש), ולכן אמר כמוני כמוך, כי גם בי התגרו: (ח) ויאמר, מלך ישראל שאל ומלך יהודה השיב שיעלה דרך מדבר אדום כי אדום היה תחת רשות יהודה (כנ"ל א' כ"ב מ"ח ובדה"ב כ"א ח') ורצה שמלך אדום ילך ג"כ עמהם: (ט) ומלך אדום, הוא הנציב מלך, כמ"ש ומלך אין באדום, ויסבו בחמה היה להם דרך קרוב אל מואב שהיתה במישור א"י, והם סבבו סביב הר שעיר דרך המדבר בדרך שסבבו ישראל בהכנסם לארץ, ושם לא היה מים גם בימי משה וגם עתה: (י) ויאמר אהה כי קרא ה' ראה שהסכיל פעם במה שנטה מדרך הקרוב והישר, וראה שה' נתן בלבם עצה נבערה למען יפלו, כי מדרך הטבע לא היה להם לבחור דרך עקלתון, וגם ידע שאם לא היה קורא מלך יהודה לעזרה לא היה הולך דרך אדום, באדום לא היה תחתיו, וזה בעצמו שקרא ה' לשלשת המלכים שמזה נסבב שילכו בדרך המדבר הוא סבה מה' להאבידם, כי על מואב היה יכול ללכת בעצמו והיה מנצח בלא עזרת שני המלכים: (יא) האין

וְנִדְרְשָׁה אֶת־יְהוָה מֵאוֹתוֹ וַיַּעַן אֶחָד מֵעַבְדֵי מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר פֹּה אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט אֲשֶׁר־יָצַק מַיִם עַל־יְדֵי אֵלִיָּהוּ׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט יֵשׁ אוֹתוֹ דְּבַר־יְהוָה וַיֵּרְדוּ אֵלָיו מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט וּמֶלֶךְ אֱדוֹם׃ יג וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מַה־לִּי וָלָךְ לֵךְ אֶל־נְבִיאֵי אָבִיךָ וְאֶל־נְבִיאֵי אִמֶּךָ וַיֹּאמֶר לוֹ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אַל כִּי־קָרָא יְהוָה לִשְׁלֹשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לָתֵת אוֹתָם בְּיַד מוֹאָב׃ יד וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע חַי־יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי לוּלֵי פְּנֵי־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֲנִי נֹשֵׂא אִם־אַבִּיט אֵלֶיךָ וְאִם־אֶרְאֶךָּ׃ טו וְעַתָּה קְחוּ־לִי מְנַגֵּן וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי עָלָיו יַד יְהוָה׃ טז וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יְהוָה עָשֹׂה הַנַּחַל הַזֶּה גֵּבִים ׀ גֵּבִים׃ יז כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה

לא

ת"א לולי פני. פס ס"ז מגילה כח: ועתה קחו לי. שבת ל' פסחים ע"ו וי"ז עקרים מ"ג מ"ו:

ע"ש (יב) הנחו' פנחס: (יג) במד"ר כא תנחו' פנחס: (יד) במד"ר כא תנחו' פנחס אותיות דר"ע בפתיחה: (טו) אוכ"ר ב פסדר"כ יז ירוש' ברכות א ה סוט"ע ד כד תנחו' פנחס זוהר בראשית בבלא ת"ז נא יע ב תיקון סט פד ב:
(טז) דב"ר י קה"ר כדר א: (יז) במד"ר כא:

רש"י

ובליקתו נעשו אצבעותיו כמעיינות מים עד שנתמלאה התעלה ורמוי הוא ליעשות לנו גם על ידו במים: אל כי קרא ה' וגו'. בבעו לא תדכר הובין רשעתא הסיא בעי עלנא רחמין אריי זמין ה' וגו': (טו) קחו לי מנגן. מפני הכעס נסתלקה שכינה ממנו: (טז) גבים גבים. בורות מלאים מים:

מצודת דוד

מבקהו והתבודד עמו בכל עת: (יב) יש אתו דבר ה'. כי בודאי לא בא אל המחנה להלחם כ"א בא בדבר ה': (יג) מה לי ולך. ר"ל מה היא האהבה והקורבה אשר בינינו מהו בטובה שעשית לי ומה עשיתי לך ומדוע א"כ תשאל בי: לך אל נביאי אביך וגו'. הם נביאי הבעל: אל וגו'. רצה לומר אל תאמר עתה כדברים האלה כי אנו בסכנה ואל תעורר הדין בהזכרת החטאים: (יד) אשר עמדתי לפניו. שאני רגיל לעמוד לפניו בתפלה: כי לולא וגו'. ר"ל אם לא היה הדבר הזה מה שאני נושא פני יהושפט: אם אביט וגו'. ר"ל אם הייתי מביט אליך בזולת יהושפט יהיה עלי עונש השבועה: (טו) קחו לי מנגן. לשמחני בנגונו כי בעבור שכעס על יהורם לא הלה עליו הנבואה כי אין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה והכעס הוא בא עם העצבון: והיה כנגן. כאשר המנגן התחיל לנגן שרתה עליו רוח הנבואה: (טז) גבים גבים.

מצודת ציון

ענין ל' צעקת וללה: (יא) יצק. שפך: (יב) אתו. עמו: (יד) לולי. אם לא: (טו) מנגן. יודע לנגן: (טז) הנחל. העמק: גבים. בורות כמו ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל'):

השאלות

(יא יד) למה הזכיר שיצק מים, מאין ידע שיש אתו דבר ה', ואמר אותו תחת אתו, מז"ש מה לי ולך, ומה התשובה אל כי קרא ה', ומ"ש לו לולי פני יהושפט וכו'. למה בזה אותו בלא צורך:

לב מלכים

רצה שהנביא יתפלל אל ה' על המים ויגד להם דרכם, ויען וכו' פה אלישע שיצק מים על ידי אליהו וע"י יציקה זו הוריד את הגשם והוא מלומד בנס כזה להוריד המים ולהציקו על נמא: (יב) ויאמר אז אמר יהושפט כי הוא לא לבד שיתפלל כי בהכרח יש אותו דבר ה', (כתב אותו תחת אתו, ר"ל ממש שיש אותו ר"ל בנמצא פה מבואר שיש אתו דבר ה') כי תלמידו של אליהו לא ילך לחנם אל המחנה אם לא בשליחות וירדו ממרכבתם לכבודו, ויהושפט פי' שלבש בגדי הדיוט בל יתהדר לפני הנביא בשגם בעת צרה לכן לא אמר ומלך יהודה: (יג) מה לי ולך ר"ל הנה תפלת הנביא לא תועיל רק למאמינים בה' ובנביאיו שבזה יש קשר בין הנביא ובין האיש אשר הוא מתפלל בעדו לא כן אתה לך אל נביאי אביך, ויאמר לו אל, ר"ל הדבר הזה אינו טבעי רק השגחה כי קרא ה' ובזה עליך לבטל את הגזרה ובשגם שאינו עלי לבד רק לשלשת המלכים: (יד) ויאמר כי לולי כי מתנאי חלות שפע הנבואה על הנביא הוא בשהות בין אנשים צדיקים ואנשי הרוח, כמ"ש והתנבית עמהם, ואם הוא בין רשעים זה מונע השפע מלירד עליו, אמר, הנה אתה סבה שלא אשיג שפע הנבואה, רק הלא יהושפט פה והוא בצדקתו יעזר שתחול הנבואה והדבר בקול, ולכן צריך עוד איזה פעולה להזדמנותה שהוא הניגון, מפא"כ אם לא היה יהושפט לא היה הניגון מועיל, ואם לא היה הרשע פה לא היה צריך לזה, וז"ש ועתה קחו לי מנגן: (טז) גבים הפירות נוה לחפור הפירות שיתמלאו מן המים שיבואו שמה, כמו

בהו

לֹא־תִרְאוּ רוּחַ וְלֹא־תִרְאוּ גֶשֶׁם וְהַנַּחַל הַהוּא יִמָּלֵא מָיִם וּשְׁתִיתֶם אַתֶּם וּמִקְנֵיכֶם וּבְהֶמְתְּכֶם׃ יח וְנָקַל זֹאת בְּעֵינֵי יְהוָה וְנָתַן אֶת־מוֹאָב בְּיֶדְכֶם׃ יט וְהִכִּיתֶם כָּל־עִיר מִבְצָר וְכָל־עִיר מִבְחוֹר וְכָל־עֵץ טוֹב תַּפִּילוּ וְכָל־מַעַיְנֵי־מַיִם תִּסְתֹּמוּ וְכֹל הַחֶלְקָה הַטּוֹבָה תַּכְאִבוּ בָּאֲבָנִים׃ כ וַיְהִי בַבֹּקֶר כַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְהִנֵּה־מַיִם בָּאִים מִדֶּרֶךְ אֱדוֹם וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֶת־הַמָּיִם׃ כא וְכָל־מוֹאָב שָׁמְעוּ כִּי־עָלוּ הַמְּלָכִים לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּצָּעֲקוּ מִכֹּל חֹגֵר חֲגֹרָה וָמַעְלָה וַיַּעַמְדוּ עַל־הַגְּבוּל׃ כב וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהַשֶּׁמֶשׁ זָרְחָה עַל־הַמַּיִם וַיִּרְאוּ

ת"א ויראו מואב. שבת ק"ח נדה ע' : ע"ש (יח) שם : (יט) תנחו' פנחס : מואב

רש"י

(יח) ונקל זאת ועוד גם זה נקל ומועט בעיני ה' והוסיף להפליא אתכם נס אחר ונתן את מואב בידכם: (יט) וכל עץ טוב תפילו. אע"פ שנא' (דברי' כ' י"ט) לא תשחית את עצה כאן התיר להם שהיא אומה בזויה ונקלית לפניו, וכן הוא אומר (שם כ"ג ז') לא תדרוש שלומם וטובתם אלו האילנות הטובים שבהם: החלקה הטובה. שדה זרועה קומל"י בלע"ז: (כ) ויהי בבקר כעלות המנחה. המים התחילו לירד מן השמים בבקר בארץ אדום וכעלות המנחה באין שוטפין ובאין לאותו הנחל, לפי שאמר לא תראו רוח ולא תראו גשם, במדרש ר' תנחומא: (כא) על הגבול. על הספר שקורין מרק"א: (כב) אדמים כדם. כן דרך המים כשהשמש זורחת עליהם בבקר מאדימות: מנגד. מרחוק והם לא ראו באותו הנחל מים מעולם לפיכך היו סבורין

מצודת ציון

(יט) החלקה. השדה כמו ראו חלקת יואב (ש"ב י"ד): (כא) ויצעקו. נאספו ע"י צעקת המאסף: (כג) החרב

מצודת דוד

(יז) לא תראו רוח. ר"ל לא להתאסף בהם המים הבאים: יבואו הגשמים בדרך טבעי על ידי הרוח והגשם כי אם יבואו על פי נס: ומקניכם. מה שמביאו למאכלם: ובהמתכם. מה שהיו רוכבים עליהם: (יח) ונקל זאת. החסד הזה הוא נקל בעיני ה' כי עוד יעשה חסד גדול מזה בתת את מואב בידכם: מבחור. טובה ונבחרה: תכאבו. תשחיתו אותה במה שתשליכו בה אבנים והוא לשון מושאל מן בעלי חיים הנכאבים בהפחתה: (כ) כעלות המנחה. כאשר בא זמן העלאת מנחת תמיד הבוקר: (כא) שמעו. כאשר שמעו שעלו למלחמה נאספו גם המה: מכל חגר. מכל היודע להגור החרב: ומעלה. והמעולים מהם הם הגבורים אנשי מלחמה ור"ל אים לא נעדר: (כב) על המים. הבאים אל הנחל בדבר ה': אדמים כדם. ע"י זריחת השמש על המים

השאלות

(יח) מה רצה באמרו ונקל זאת בעיני ה' וכי יעלה על הדעת שבעיניו יפלא כל דבר:

לב מלכים

באו על גבים (ירמיה י"ד): (יח) ונקל ר"ל כי הטובה הנסיית שיעשה ה' לצורך עם או אדם אחד ובהכרת תבא אליו בעלם ולאשוגה לא בשניה ובמקרה, ואחר שהמים האלה היו בשביל ישראל היה צריך שירדו פה שהוא מקום הצורך לא בארץ אדום, עד שידמה שעקר המים באו בשביל ארץ אדום להשקותה וישראל קבלוה במקרה, ע"ד כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה כמש"פ שם, ואין לומר שבזה יגדל הנס במה שלא יראו רוח וגשם ואעפ"כ ימלא הנחל מים, לז"א כי בהפך היה הנס יותר גדול אם היה הגשם בא במקום ההוא שלא היה מטבעו לגשם, כי היה מדבר וצמאון, לא כן בארץ אדום היה הגשם רגיל, ושיפולו נחלים אולה הוא דבר מורגל, לכן אמר שבאמת **נקל זאת בעיני ה'** גם הזה הוא דבר נקל וקרוב לטבע, ומה שבחר ה' בדרך זה ולא בנס יותר גדול שיהיה הגשם במקום ההוא, הוא מטעם שעי"כ **ונתן את מואב בידכם** שזה התכלית אצלו, עד שהמים לא יהיו רק האמצעיים אל התכלית הזה לכבוש את מואב ושימצאו בידכם בקל וכמו שהיה, ואחר שהנס אינו מבוקש לעצמו רק לתכלית דבר אחר לא יחוש אם יהיה קרוב אל הרגיל, בשגם יש בו עוד ענין, שישראל לא היו ראוים לשני נסים בפעם אחד שהוא הגשם וכיבוש מואב, ואם היה הגשם בא בנס גדול, היה זה מגרע כחם ולא היו כובשים את מואב כי לא היה זכותם מספיק רק לנס אחד, ולכן בחר שהמים ימצאו בנקל בדרך הטבע, וז"ש **ונקל זאת בעיני ה'** ועי"כ הנס שהיה ראוי לעשות להם היה מה שכבשו את מואב, וז"ש ועי"כ **נתן את מואב בידכם**: (כ) ויהי לדעת חז"ל פי' ויהי (דבור זה של אלישע) **בבקר**, (שאז כבא והגשם התחיל בארץ אדום), **ובעלות המנחה** (מנחת ערב) **והנה מים באים** אז הגיעו המים אל הנחל והמפרשים פירשו כעלות המנחה מנחת הבקר: (כא) **וכל מואב שמעו** (מכבר כי זה גדר השם הקודם אל הפעול שאינו מקפיד על הקדימה בזמן), ויעמדו מכבר: (כב) וישכימו (לדעת חז"ל היה זה בבקר

מוֹאָב מִנֶּגֶד אֶת־הַמַּיִם אֲדֻמִּים כַּדָּם׃ כג וַיֹּאמְרוּ דָּם זֶה הָחֳרֵב נֶחֶרְבוּ הַמְּלָכִים וַיַּכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְעַתָּה לַשָּׁלָל מוֹאָב׃ כד וַיָּבֹאוּ אֶל־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיָּקֻמוּ יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּ אֶת־מוֹאָב וַיָּנֻסוּ מִפְּנֵיהֶם וַיַּכּוּ־בָהּ וְהַכּוֹת אֶת־מוֹאָב׃ כה וְהֶעָרִים יַהֲרֹסוּ וְכָל־חֶלְקָה טוֹבָה יַשְׁלִיכוּ אִישׁ־אַבְנוֹ וּמִלְאוּהָ וְכָל־מַעְיַן־מַיִם יִסְתֹּמוּ וְכָל־עֵץ־טוֹב יַפִּילוּ עַד־הִשְׁאִיר אֲבָנֶיהָ בַּקִּיר חֲרָשֶׂת וַיָּסֹבּוּ הַקַּלָּעִים וַיַּכּוּהָ׃ כו וַיַּרְא מֶלֶךְ מוֹאָב כִּי־חָזַק מִמֶּנּוּ הַמִּלְחָמָה וַיִּקַּח אוֹתוֹ שְׁבַע־מֵאוֹת אִישׁ שֹׁלֵף חֶרֶב לְהַבְקִיעַ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם וְלֹא יָכֹלוּ׃ כז וַיִּקַּח אֶת־בְּנוֹ הַבְּכוֹר אֲשֶׁר־יִמְלֹךְ תַּחְתָּיו וַיַּעֲלֵהוּ עֹלָה עַל־הַחֹמָה וַיְהִי קֶצֶף־גָּדוֹל עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ מֵעָלָיו וַיָּשֻׁבוּ לָאָרֶץ׃

ת"א ויקח את בנו. תענית ד' סנהדרין ל"ט: ויהי קצף. שם ע"ב: ויסעו מעליו. שם:

ע"ש (כג) זוהר בלק: (כו) כת"ר ע: (כז) אגג"ר לא תנחו' תצא ויקרא סת"ר ע: ויכו ק'. בג"א בש"ן ימין

רש"י

שהוא דם: (כה) והערים יהרסו. היו הורסין: ישליכו איש אבנו. שהיו נוטלין האבנים מן החומות עד השאיר כל אבני הקירות בקיר לעמוד על חרסית שלהן הוא הטיט כלומר שלא היתה עוד אבן בחומה ואחרי זאת ויסובו הקלעים ויכו את הנשאר בחלקה שלא נשברה החומה והפילוה: (כו) ויקח את בנו הבכור. בפסיקתא דפ' שקלים נדרש ששאל את עבדיו מה טיבה של אומה זו שנעשה להם נסים כאלה אמרו לו אביהם אברהם בן יחיד היה לו אמר לו הקב"ה הקריבהו לפני ורצה להקריבו להקב"ה אמר להם אף אני בן בכור יש לי אלך ואקריבנו לע"ז: על החמה. הסר וא"ו שהיה עובד לחמה: ויהי קצף גדול. שנזכרו עונותיהם שאף הם עובדין לע"ז ואינן ראויין לנס:

מצודת דוד

נראים הם אדומים: (כג) דם זה. היות כי מעולם לא היה שם מים לחשוב שנראים אדומים מזריחת השמש כי לא ידעו שבא שמה מים בדרך נס: החרב נחרבו. ר"ל המלכים נהרגו בחרב כי הכו איש את רעהו בהלחם זה בזה: ועתה. הואיל וכן הרי הם מוכנים לשלל מואב ולא יצטרכו מעתה להלחם בהם: (כד) ויבאו. כשהולכים בבטחון מבלי הכין למלחמה: ויכו בה והכות וגו'. ר"ל הכו והזרו והכו: (כה) איש אבנו. כ"א השליך האבן אשר היה עליו להשליך: עד השאיר אבניה וגו'. ר"ל לא השאירו בעיר קיר הרשת כ"א אבני החומה עם שהיתה מפרפולין של מואב: ויסובו. אחר זה הפילו גם החומה עם אבני הקלע: (כו) המלחמה. עם המלחמה הבאה עליו: להבקיע. ר"ל לעבור בתוך המחנה אל מלך אדום להלחם עמו ולא יכלו לבוא עד מקומו: (כז) ויקח את בנו. כי בא למקום בנו ולקחו עמו ושרפו כליל כעולה על החומה מול אביו מלך אדום: ויהי קצף גדול על ישראל. מלך אדום

מצודת ציון

נחרבו. מל' חרב: (כה) הקלעים. משליכי אבני קלע: (כו) אותו. עמו: להבקיע. מל' בקיעה ור"ל להפריד המחנה ולעבור דרך בה:

השאלות

(כז) למה היה קצף על ישראל על שהעלה מלך מואב את בנו על החומה מה חטאו ישראל בזה.

לב מלכים

בבקר שאחריו, ולפי המפרש' שמ"ש כעלות המנחה הוא מנחת הבקר היה באותו בקר תיכף):

(כג) **החרב נחרבו** מענין הרג שלחמו זה בזה בחרב: (כד) **ויכו** אחר שנסו רדפו עד ארץ מואב **והכו בה** (במדינה עצמה) והתמידו להכות את מואב, ועז"א והכית את מואב: (כה) **והערים יהרסו** בלי הפסק, **עד השאיר** ר"ל הרסו כל הערים רק קיר חרשת היה מבצר גדול שהקיר בנוי מאבנים גדולות ובקיר חרשת נשארו אבניה ר"ל אבני החומה שלא יכלו להרסה ולכבשה מחוזק האבנים (ושם היה מלך מואב) **ויסבו הקלעים** באבנים גדולות שקולעים להרוס החומה **ויכוה** ר"ל הכו בקלעיהם להרסו: (כו) **וראה מלך מואב** שהיה בפנים כי לא יוכל לנצח מן החומה כי חזק המלחמה ויכבשו האומה **ולכן לקח ושלף חרב** (כי מן החומה לחמו בחצים וקשת) ורצה **להבקיע אל מלך אדום** שמלך אדום ומחנהו עמד בצד אחד והיה חלוש נגדו ורצה להבקיע לתפוש את המלך עצמו **ולא יכלו** לתפשו רק תפסו בנו הבכור, ולקחהו ויעלהו וישרפהו על החומה לנקום ממלך אדום (ועז"א על שלשה פשעי מואב וכו' על שרפו עצמות מלך אדום לסיד) ומזה נתעורר קצף ממחנה אדום על ישראל, שחרה להם שישראל לא עזרוהו בעת נבקעו מן החומה ולהמו נגדו שהניחוהו ללחום לבדו, ועל ידי כן לא נסעו מעליו כי נעשה קצף בין שלשת המלכים. זה לפי הפשט, ודברי חז"ל ידועים:

ד א וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים׃ ב וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־לָכִי בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן׃ ג וַיֹּאמֶר לְכִי שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־שְׁכֵנָיִכִי כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃ ד וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד־בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃ ה וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד

ע"ש (א) תנחו' תצא: (ב) זוהר לך תרומה לו: (ה) בכ"ר לט: . לך ק'. שכניך ק'. בניה

רש"י

ד (א) **מנשי** בני הנביאים. אשת עובדיה היתה, כל בני הנביאים שבמקרא תרגומו תלמידי נביא: והנשה, הוא יהורם בן אחאב שהיה מלווהו ברבית מה שזן את הנביאים בימי אביו, במדרש רבי תנחומא, לכך נאמר (לקמן ט' כ"ד) ויך את יהורם בין זרועיו שפשטו ליטול רבית: (ב) אסוך שמן. כדי סיכת שמן והאל"ף בתיבה מן היסוד כמו אל"ף של ואחותי באזניכם (איוב י"ג י"ז) והאל"ף של אבחת חרב (יחזקאל כ"א כ'): (ד) וסגרת הדלת. כבוד הנס הוא לבא בהצנע: והמלא תסיעי. מלפניך ותתני כלי אחר במקומו למלאותו וצלוחית השמן לא תזיז ממקומו לפי שהקב"ה עושהו כמעין ואין

מצודת ציון

ד (א) והנשה. המלוה כמו והאיש אשר אתה נושה בו (דברים כ"ד): (ב) אסוך. שם כלי השמן ויקרא כן על שם שסכין ומושחין ממנו: (ד) בעדך. כנגדך: תסיעי.

מצודת דוד

קצף על ישראל כי בעבירם באה הרעה הזאת ולא ראו להצילו. ורז"ל אמרו שמלך מואב העלה בנו לעולה מהם אמרו לשמים ומהם אמרו לעבודת גלולים ובעבור זה קצף ה' על ישראל וכו':

ד (א) ואשה וגו'. אמרו רז"ל שהיתה אשת עובדיה והנושה היה יהורם בן אחאב וכחיי אחאב הלוה לו ממון ברבית לכלכל את הנביאים: לעבדים. בעבור חוב הממון: (ב) מה יש לך. לשרות הברכה שורה בו: כל. בבית. כלל לא: (ג) מן החוץ. מן האנשים שחוץ לביתך ולתוספת ביאור אמר מאת כל שכניך: אל תמעיטי. אל תשאלי מעט כ"א הרבה כלים: (ד) והמלא תסיעי. הכלי אשר תמלא תסיעי ממקומה להעמיד האחר תחתיו ולא תזיז האסוך ממקומה על כי האסוך נעשה כמעין ואין מדרך המעין לזוז: (ה) הם מגישים. את הכלים הריקים כי היא לא זזה ממקומה עם

לב מלכים

ד (א) **ואשה** אחת פי' חז"ל שהיתה אשת עובדיה שהחביא מאה נביאים במערה ויכלכלם לחם ומים ולצורך זה לוה מעות מאחאב ויהורם לקח ממנו רבית ונשה בו ורצה ליקח את בניו לעבדים וע"כ **צעקה אל אלישע** שע"י **שעבדך היה ירא ה'** ע"כ נסתבב **שהנושה בא לקחת ילדיו לעבדים**, וכבר אמרו אצל בהו של ר' נחוניא חפשר דבר שמזהר בו אותו צדיק יכשל בו זרעו, כי הגם שלפעמים מה"ד פוגע בצדיק, לא יהיה זה בסבת מצוה שהיה עוסק בה תמיד להציל נקוחים למות, וגם שאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם, ואיך אפשר אחר שהיה ירא ה' שיקח הנושה ילדיו לעבדים. וכבר אמרו שביואב נאמר מיתה על שלא הניח בן ממלא מקומו, וע"ז צעקה **עבדך אישי מת** ר"ל שיצדק עליו שם מיתה אחר שהנושה יקח ילדיו לעבדים: (ב) **מה אעשה לך** כי אין הברכה שורה על אין רק על דבר יש, וע"כ **הגידי לי מה יש לך בבית** שעליו תחול הברכה **ותאמר** וכו' **כי אם אסוך שמן** ופי' חז"ל שעובדיה היה מדליק תמיד שמן לבני הנביאים אשר בלילה לא יכבה נרם, ראוי שיהיה נס בשמן: (ג) **לכי ושאלי לך**, הנה הנס היה רק בהאסוך שנעשה כמעין ומקור יזל שמן מדליו בשפע שובע רצון, ובכ"ז היה צריך שגם הכלים שתצוק השמן בהם יהיו מוכנים לקבל הברכה, ולכן הוסיף **מאת כל שכיניכי** שבזה הכין כלי כל השכנים אל קבלת הברכה, והנה אלישע רצה שיגמר הנס בפעם הראשון מתרבה בכלים כ"כ עד שיהיה די לשילום החוב ולפרנסתם בעתיד, ולז"א **כלים רקים אל תמעיטי**: (ד) **ובאת וסגרת הדלת** בל יחול עין הרע, ובל יקרב איש בלתי ראוי, שע"י רוע מעשיו הופסק ניגור השפע, וכמ"ש **בעדך ובעד בניך** ידעה כי יש עוד תנאי. והיה בזה ג' תנאים, א] שהיא לא תזוז ממקומה, כי הנקודה שבו חל הברכה היה במקום מוגבל, שם נפתח המעין וניגר במורד ואם תזוז ממקומה יוסתם המעין, ועז"א **בעדך ובעד בניך**, ואמר **הם מגישים אליה** כי היא לא זזה ממקומה, ב] שאחר שהספכה את האסוך ופיה למטה החזיקה אותו כן עד גמר הנס, ועז"א **ויצקתה** ר"ל בלי הפסק וכן אמר והיא **מוצקת**, ג] שרק על הכלים שהוכנו שאלה מאת שכניה, לז"א **האלה**:

בָּנֶיהָ הֵם מַגִּשִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא מְיֹצֶקֶת׃ ו וַיְהִי ׀ כִּמְלֹאת הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כֶּלִי וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ ז וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי אֶת־הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נִשְׁיֵכְי וְאַתְּ בָּנַיִכְי תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃ ח וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם׃ ט וַתֹּאמֶר

ע"ש (ו) שבש"ר ב ס : (ז) בר"ר לה ע"ש : (ח) זוהר בשלח פנחס אגב"ר כח : (ע) ויק"ר כז, ספרי ברכה ירושלמי יבמות ס ד פדר"א לג : מוצקת ק'. נשיך ק'. ובניך ק'.

רש"י

דרך מעין לזוז ממקומו, מדרש אגדה שמעתי : (ה) הם מגישים אליה . הכלים : (ו) ויעמד השמן . מלבא עוד . ומדרש אגדה בב"ר הוקר שער השמן : (ז) ותבא ותגד וגו'. באת ליטול עצה אם למכור אם להמתין עד שיוקר עוד אמר לה לכי מכרי כי יש די לכל נשייך ולחיות את ובניך בנותר עד שיחיו המתים : (ח) ושם אשה גדולה . חשובה, וראיתי בפרקי דר"א אחותה של אבישג השונמית היתה : ויהי מדי עברו

מצודת דוד — מצודת ציון

האסוך : (ו) הכלים . אשר שאלה : הגישה וגו'. כי לא תעקרי ממקומו : (ז) נשיך . הלואתך : (ח) מדי . מתי ידעה אשר כבר נתמלאו כולם : ויעמד השמן . לא היה נשפך עוד : (ז) בנותר . בדמי השמן על דמי החוב : (ח) ויהי היום . ר"ל בא היום אשר עבר אלישע אל שונם : אשה גדולה . אשה חשובה : ויהי מדי עברו . מיום ההוא והלאה מדי עברו וכו' : (ט) הנה נא ידעתי . מכירה אנו

לב מלכים

(ו) **ויהי כמלאת הכלים** מבואר שלא שאלה כלים הרבה כ"כ, ועז"א **הגישה אלי עוד כלי וכו' ויעמד השמן** ר"ל ע"י שלא היו כלים הרבה, ולא היה השמן מספיק לפרנסתה אחרי שילום החוב עי"כ עמד השמן, ר"ל שלא יצא מן האסוך שהיתה פיה למטה, רק עמד בתוך האסוך, ובזה היה האסוך עדיין מוכן להשפיע משמן הברכה בעתיד : (ז) **ויאמר לכי מכרי** הבטיח לה שהשמן שיצא אל הכלים יספיק לשילום החוב, וחז"ל אמרו שנתיקר השמן עד שהיה בו כדי החוב, **ואת ובניך תחיי בנותר** ר"ל בשמן הנותר באסוך זה יספיק לפרנסתה כי יזול תמיד שמן ככל הצורך לפרנסתה ואמרו חז"ל תחיי בנותר עד שיחיו המתים : (ח) **ושם אשה גדולה** פי' חז"ל שהיתה גדולה במע"ט ובחשיבות, **ותחזק בו לאכל לחם**, הנה חז"ל אמרו הרוצה ליהנות יהנה כאלישע, ר"ל כי אלישע לא נהנה מכל מי שיהיה רק בתנאים מיוחדים, כמ"ש ר' פנחס בן יאיר (חולין ו') ישראל קדושים הן יש י"ל ואינו רוצה וכתיב (משלי כ"ג) אל תלחם את לחם רע עין, ויש רוצה ואין לו, אבל אתה רוצה ויש לך, וכן בודאי נזהר אלישע מזה, והאשה הזאת היתה אשה גדולה בעושר ויש לה, וגם **ותחזק בו** ר"ל שהפצירה בו הרבה שמזה ידע שי"ל ורוצה, והנה ר' פנחס בן יאיר כשהגיע לביתו של רבי לא רצה ליהנות על שראה כודניתא בביתו, כי היה לו ג"כ תנאי שני שיהנה ממנו לא ימצא בו כל דבר רע . והיא היתה אשה גדולה במע"ט וע"כ אכל לחם בביתה . והנה אמרו כל המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו כאילו מקריב תמידין שנאמר איש אלהים קדוש עובר עלינו תמיד, באור דבריהם, כי אכילת ת"ח י"ל דמיון עם הקרבן, ושולחנו י"ל דמיון עם המזבח, כמ"ש בסוף חגיגה פתח בשולחן וסיים במזבח וכו', כי כמו שע"י הקרבן שיתה השכינה שורה בישראל ובאר בכוזרי שכמו שהנשמה הרוחנית תשכן בגוף ע"י המאכל, שהגלול והזך שבמאכל יזדכך בכבד ועליו תנשא נפש הצומחת, והזך יותר יעלה ללב ועי"ז תשכן בו הנפש החיונית, והזך יותר יעלה אל המוח ועליו תנשא הנפש המשכלת, וע"י המשכלת תשכן בו הנשמה האלהית ע"י מצועים רבים, הגם שהנשמה מצד עצמה אין לה שום קשר עם המאכל הגשמי, וכן ע"י הקרבנות הנשרפים ומתעכלים על גבי המזבח כדרך עיכול שבאצטומכא, תעלה מהם הרוחני אל מזבח הקטורת שבו תשכון ענני הריח הטוב הרוחני, ומשם אל ארון הברית שם תשכון מחשבת המקריב וטוב כוונתו בקדש, ועליו ישכון ה' אלהים, ואחר שהנביא ואיש אלהים הוא מקום מוכן להשראת השכינה ודומה לארון הברית בקדש הקדשים, נמצא ע"י המאכל המחיה גוף הנביא וע"י כוונתו באכילתו לש"ש מברר הזך שבו בירור אחר בירור מחלקי דנח"מ עד הנפש המשכלת והרוחנית והחיה ויחידה שבו ישכון ה' בו, והמאכיל אותו עם הכוונה הראויה מקריב תמידים והשולחן אשר לפני ה' הוא המזבח, ואלישע שנודע לו בפעם הראשון שאכל בבית הצדקת הלז כי הקריבה לחמה לריח ניחוח בטוב הכוונה והמחשבה הראויה, לכן **ויהי מדי עברו יסור שמה** מעצמו לזכות אותה במצוה רבה הזאת : (ט) **ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי**, ר"ל מזה שהנביא בא מעצמו לביתי ולא

אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד׃ י נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃ יא וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה׃ יב וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃ יג וַיֹּאמֶר לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ׀ אֵלֵינוּ אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ הֲיֵשׁ לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת׃ יד וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן׃ טו וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃

ויאמר

ת"א קדוש הוא. עקידה שער מ"ח: הנה חרדת. עקידה שער מ"ה:

ע"ש (י) קס"ר סדר א' יבוא' ברכות ד ה סנהדרין ו ב פדר"א ל"ג: (יא) פדר"א לג: (יב) שם: (יג) עסר נח נא:

רש"י

באותה העיר יסור אל ביתה לאכול לחם: יסר. לשון הווה היה סר שם: (ט) הנה נא ידעתי. שלא ראתה זבוב על שלחנו וקרי על סדינו: (יא) ויהי היום. ויהי יום אחד: (יג) חרדת אלינו. בשבילנו: את כל החרדה הזאת. לשום אל לבך את העסק הזה כמו וחרד על דברי (יבמות ס"ו ב') זהיר על הדבר שיהא עשוי ונותנו אל לבו: מה לעשות לך. מה את צריכה שנעשה לך שבשבילו עסקת כל זה: בתוך עמי. בתוך קרובי אין אדם מזיקני איני צריכה למלך ולא לשר הצבא: (יד) ויאמר. אלישע לגחזי:

מצודת ציון

ר"ל בכל זמן: (ט) אישה. בעלה: (י) קיר. כותל: ונשים. מל' שימה: (יג) חרדת. ענין תנועה חזקה ועם הוא מבלי פחד כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו (ש"א ט"ו):

מצודת דוד

כי שהוא איש קדוש ואין מסרחוי לשבת אתנו יחד ואמרו רז"ל האשה מכרת באורחים יותר מן האיש: עובר. אף הוא עובר עלינו תמיד בכל עת בואו פה ואיך ישב עמנו יחד פעמים רבות: (י) עלית קיר. עליה קטנה בנויה בקיר אבנים בנין מעונה: ישכב שמה. להתבודד בחדרו לבד: (יא) ויהי היום. בא היום אשר בא שמה אחרי עשותה את העליה: (יג) אמר וגו'. לא רצה לדבר עם אשה פה אל פה: הנה חרדת וגו'. ר"ל בעבור שאת מטרחת עצמך בטרחה הזאת בעבורנו ומהו הגמול לעשות לך האם יש לך דבר מה לדבר עבורך אל המלך וכו': בתוך עמי. ר"ל אני יושבת בתוך בני משפחתי ואין מי מהם עושה רעה עמדי לשאצטרך לקבול ולהתרעם על מי: (יד) ומה לעשות לה. אחר שהלכה מפניו שאל לגיחזי ומהו א"כ הגמול שאעשה לה: אבל. באמת יש מקום לעשות לה גמול כי אין לה בן ואישה זקן ובדרך הטבע לא תלד עוד ואם תלד על ידך בן יחשב לגמול רב: (טו) בפתח. בראותה שאיננו מדבר עמה פה אל

לב מלכים

כפעם הראשון שהוכרחתי להפציר בו, ומזה ידעתי שמגלל שהוא **איש אלהים קדוש** מגלל זה **עובר עלינו תמיד** שמגמת פניו בעברו דרך שונם הוא רק **עלינו** ובעבורנו לסעוד אצלנו ולזכות אותנו במצוה זו, שלכן עובר תמיד, שאכילתו כקרבן והעמדת בואו כקרבן תמיד: (י) **נעשה נא**. ולכן רצתה לעשות גם משכן לארון הברית הזה שביתה תהיה מעון לשכינה השוכנת על הנביא, **ושם נשים כסא ומטה** וכו' שהם ד' תקוני שכינתא כדי **שבבואו אלינו יסור שמה**, ויהיה שם מקום מיוחד לשכינת אל: (יא) **ויהי היום** שהיה מיוחד אל הנביא לבוא למקום ההוא ביחוד, **סר אל העליה וישכב שמה** באופן שנעשה שם מקום קבוע אל הנביא: (יג) **הנה חרדת** ר"ל כי אלישע בהיותו נוהג מצל אחרים כן היה משפיע להם מברכתו, באופן שלא היה מקבל רק משפיע ברכה, כמ"ש תיכף לת"ח ברכה כמו שהלב המקבל החיות מן האיברים חוזר ונותן ומשלח מעינות הדם אל כולם, ואמר **הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת** (כענין שאמרו ארח טוב מהו אומר כל מה שטרח בעה"ב לא טרח אלא בשבילי), **מה לעשות לך**, כיון שבהכרח אעשה לך טובה בעבור זה, ויצויר שיעשה עמה טובה בדרך העולם כמו לדבר בעבורה עם גדולי המדינה שהיה אלישע חשוב בעיניהם ויעשו כל אשר ישאל, או שיעשה עמה טובה אצל ה' ע"י תפלה או בדרך נס ושידוד הטבע, והתחלה רצה לעשות בדרך הטבע, ועז"א **היש לדבר לך** ר"ל בעבורך **אל המלך**, **ותאמר בתוך עמי אנכי יושבת** באין מכלים דבר, וגם למ"ש שרצה להתפלל בעדה פי' בזוהר שאמר אם יש לדבר בשבילה אל מלכו של עולם או לפעול בעדה ע"י שרי צבאותיו המניעים את המערכת, והשיבה שאינה רוצה לפרוש מן הכלל ותפלת הרבים: (יד) **ויאמר** ואז כאשר יצאה שאל ומה לעשות לה, והשיב גחזי **אבל** יש לה צרך לבן **כי בן אין לה** והיא עקרה בטבעה וגם **אישה זקן** ואין לה הכנה להוליד לא מצד הפועל ולא מצד המתפעל: (טו) **ותעמד בפתח** כאשר בפעם הראשון לא דבר עמה בנכח נשמרה

טז וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתְּ חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל־אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל־תְּכַזֵּב בְּשִׁפְחָתֶךָ׃ יז וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע׃ יח וַיִּגְדַּל הַיָּלֶד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל־אָבִיו אֶל־הַקֹּצְרִים׃ יט וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו רֹאשִׁי ׀ רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃ כ וַיִּשָּׂאֵהוּ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל־בִּרְכֶּיהָ עַד־הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃ כא וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בַּעֲדוֹ וַתֵּצֵא׃ כב וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד מִן־הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃ כג וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אַתְּי הֹלַכְתִּי

ע״ש (טז) בר״ר נג דב״ר י זוהר יתרו אגב״ר כ״ח פדר״א לג: (יז) אגב״ר כח: (יח) שוח״ט כו ירוש׳ יבמות טו ב: (יט) ירוש׳ יבמות טו ב:
את ק׳. את ק׳. הלכת ק׳.

רש״י

ומה לעשות לה. נגד הטובה הזאת: (טז) למועד הזה כעת חיה. כמו שאת קיימת היום ובשלום כך תהי קיימת למועד הזה וחובקת בן: אל אדני. אל תאמר חובקת בן מה לי חבוקו אם סופי לקוברו וזה שאמרה לו כשמת הלא אמרתי לא תשלה אותי: אל תכזב. אל תראני דבר שיפסוק יש בידך לבקש רחמים וינתן לי בן אך בבקשה ממך אל תתן לי אלא בן של קיימא: אל תכזב. כמו לא יכזבו מימיו (ישעיה נ״ח י״א): (יז) כעת חיה. כעת הזאת שהיתה בחיים ובשלום ולכך נקוד כעת: (יט) ראשי ראשי. הנני חולה בראשי: ויאמר. אביו אל אחד מן הנערים שאהו אל אמו:

מצודת דוד

פה הוסיפה להתרחק ועמדה בפתח: (טז) למועד הזה כעת חיה. רצה לומר לזמן הבא כעת הראויה להיות חיה ר״ל יולדת והיא ככלות תשעה חדשים שהם ימי הריון: את חבקת בן. רצה לומר תשעשע עצמך עם בנך לחבקו ולחף כי בתחילה לא דבר עמה פה אל פה אבל אחר שראה צניעותה שעמדה בפתח חזר לדבר עמה: אל אדני. אל תדבר כדברים האלה: אל תכזב. אל תאמר דבר הנפסק בעבור לשמח לב שפחתך ועל כי אמר חובקת בן המורה לשעשוע מה ולא הבטיחה שיתקיים לזה אמרה אל תשמחני בדבר שאינו מתקיים: (יז) אשר דבר. כפי אשר דבר אלישע: (יח) ויהי היום. בא היום אשר יצא אל אביו כשהוא עומד על הקוצרים: (יט) ראשי ראשי. יש לי כאב בראש וכפל

מצודת ציון

(טז) חיה. כן נקראת היולדת. ובדרז״ל וחיה תנעול את הסנדל (יומא ע״ו): תכזב. ענינו דבר הנפסק כמו אשר לא יכזבו מימיו (ישעי׳ נ״ח): (כב) וארוצה. ענין מהירות ההליכה:

לב מלכים

מלכים בחדרו כי ראתה שנזהר מלדבר עם אשה, ורק בפעם הזה שאמר דבר נבואה הוצרך לומר לה בנכח, למען יתקיים: (טז) **למועד הזה כעת חיה** פי׳ הרלב״ג שר״ל למועד של הרגע ההוא שאני מדבר שנקראת עת חיה, כי הזמן העבר הוא עת מתה שאינה במציאות, והעתיד לא נולד עדיין רק זמן ההוה הוא החי, **אל תכזב בשפחתך** כאשר אמר לה את חובקת בן שזה מורה רק שתחבוק אותו לא שיאריך ימים (כי היל״ל ולך בן כמ״ש המלאך לשרה כעת חיה ולשרה בן) וגדר הכזב הוא דבר הפוסק ואינו מתקיים (כמו היו תהיה לי כמו אכזב) א״ל הגם שידעתי שלא תעקר ואוליד בן הלא אם ימות אח״כ תהיה הבטחה כוזבת ופוסקת: (יז) **אשר דבר אליה אלישע** ר״ל שלא היה זה ע״י תפלה רק ע״י דבר אלישע ונזרתו הצדיק גוזר וה׳ מקיים: (יח) **ויגדל הילד** מבואר שלא היתה סיבת המיתה מחולשת הילד שלא גדל כראוי כי גדל כדרכו רק **ויהי היום ויצא אל אביו**, והשמש קופחת על ראשו של אדם בעת הקציר כמ״ש חז״ל: (יט) **ויאמר אל אביו ראשי ראשי** שהיה הכאב בראש, וכפל דבריו להורות על עוצם הכאב, ופי׳ הרי״א פי״ל לפי שכאב הראש יבא לפעמים משתוף האיצטומכא ופעמים יבא מהראש עצמו כשיעשה בו מורסא, אמר ראשי ראשי, שהיה החומר והחולי בראש מעצמות הראש, לא משתוף אבר אחר, **ויאמר אל הנער שאהו אל אמו**, לפי שחשב שאומר כן כדי שישאהו אל אמו: (כ—כא) **וישב על ברכיה** ספר שהתגבר החולי בחוזק מאד שמת בזמן מועט, וכתב רי״א שמאשר זכר הכתוב החולי ואחריו המות ידענו שמת בהתלע ויצאה נשמתו מגופו, ושלא היה עילוף, כי זה לא יבא לנערים, ולא אחר קדימת חולי הראש, והנה ספר בזה ג״כ בטחון השונמית שלא עשתה לו שום רפואה עד מותו, ולא השכיבתו על מטה וערש דוי עד אחר מותו, בבטחונה על דבר הנביא וגם אחרי מותו לא צעקה ולא הודיעה גם לבעלה רק השכיבתו על מיטת הנביא: (כג) **מדוע את הולכת אליו היום לא חודש** כי היה מנהגם ללכת אל איש האלהים

אֵלָיו הַיּוֹם לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ כד וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־אָמַרְתִּי לָךְ׃ כה וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֹתָהּ מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז׃ כו עַתָּה רוּץ־נָא לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־לָהּ הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם לַיָּלֶד וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ כז וַתָּבֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ מָרָה־לָהּ וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי׃ כח וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה

ת"א איש האלהים. עקידה שער ז': מדוע את. סוכה כ"ז ר"ה ע"ז: ויגש גיחזי. ברכות י"א: אמרתי לא תשלה אותי. עקידה שער ג':

ע"ש (כו) אגב"ר סח: (כז) שמו"ר יט ויק"ר כד ירוש' סנהדרין י ג ובמות ג ד:

רש"י

(כד) נהג ולך. מהר: אל תעצר לי. אל תעכב על ידי את הרכיבה: (כו) ותאמר שלום. הרי זה מקרא קצר שהרי היה לו לכתוב וישאל לה ותאמר שלום: (כח) הלא אמרתי. לך אל תכזב בשפחתך: לא תשלה.

מצודת ציון

(כד) תעצר. תעכב כמו נעצרה נא אותך (שופטים י"ג): (כה) הלז. כזאת: (כז) להדפה. לדחפה כמו אשר תדפנו רוח (תהלים א'): (כח) תשלה. ענין שגגה ושכחה כמו על השל (ש"ב

מצודת דוד

המלה כדרך הנוסס מכתב כמו מעי מעי אוחילה (ירמיה ד'): (כג) לא חדש ולא שבת. כי בר"ח ובשבת היתה רגילה לקבל פניו: ותאמר שלום. ר"ל אין דבר רע שאלך בעבורו אל הנביא ולא רצתה לגלות הדבר לבעלה כי חשבה מוטב שיעשה הנס בצנעה: (כד) ותחבש. קשרה האוכף: נהג ולך. נהג האתון ולך אתה ואל תתעכב בעבורי שארכב אני בה כי אם כאשר אומר לך עמוד אז תעמוד: (כה) מנגד. מרחוק: הנה השונמית הלז. ר"ל זאת הבאה היא השונמית: (כו) ותאמר שלום. אחר שאלה אמרה לו הכל שלום ולא רצתה לגלות גם אליו: (כז) להדפה. בעבור כבוד הנביא שלא תחזיק ברגליו: הרפה לה. תן לה רפיון ואל תדפנה כי עושה כזאת בעבור מרירות נפשה ולא ידעתי מה היא כי ה' העלים ממני בעת ניהיתה וגם עתה לא הגיד לי: (כח) השאלתי. וכי שאלתי אני על הבן עד שבע"כ הבטחתני אף בדבר שאינו מתקיים: הלא אמרתי. בעת ההבטחה אמרתי אל תטעה אותי להבטיח לי דבר הנפסק:

השאלות

(כד) למה חבשה היא את האתון ולא הנער:

(כז) מה רצה באמרו ה' העלים ממני:

לב מלבים

בחדש ובשבת שכמו שנוה ה' על העליה ברגל ללמד שם דרכי ה' מפי הכהנים ולהמשיך עליו שפע קדושה מהשוכן בבית הנבחר, והיה מן הראוי שיעלו גם בחדש ושבת וכמו שיהיה לעתיד לבא שכתוב והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות, רק שבזה"ז שהוא דבר שא"א היו הולכים בחדש ושבת אל הנביא שעליו ה' שוכן כדוגמת שישכון במקדש אל, וממנו ילמדו דרכי ה' ויקבלו שפע קדושה וברכה, ובמועד היו עולים לרגל למקדש הגדול, וע"כ תפס חדש ושבת לבד, וחז"ל הוציאו מזה שחייב אדם לקבל פני רבו ברגל, כי בזמן הזה שאין מקדש יהיה קבלת פני רבו במקום עליה לרגל, והגם שבחדש ושבת אין חיוב כיון שאין בו חיוב עליה לרגל, במועד יש חיוב בדבר כיון שהתחייב לעלות לרגל, ומפסוק הזה למדנו שקבלת פני הרב הוא כמקבל פני שכינה במקדש: (כד) **ותחבוש האתון** מפני שהיה הנער נער קטן בהכרח שאל"כ היה אסור לה ללכת עמו בשדה לבדה משום יחוד, חבשה האתון בעצמה לזרז הדבר, ואמר לבשה הלכה רגלי, **ותאמר אל נערה בל יעצר** האתון בשבילה כדי שתרכב, **כי אם כשתאמר לו** וכן הלכה ברגלה עד שבאה אל הר הכרמל: (כה—כו) **הנה השונמית הלז** ר"ל שהוא דבר תמוה למה באה שלא בזמן הראוי, לכן **רוץ נא לקראתה** כי בודאי חסר לה איזה דבר לה או לבעלה או לילד לז"א השלום לך וכו': (כז) ותחזק ברגליו לרמז שלא תניחנו עד שילך אתה, **וגחזי רצה להדפה** כי אין מן המוסר שאשה תקרב אל הנביא **ויאמר הרפה לה** שזה מגד מרירות נפשה. **וה' העלים ממני** ר"ל כי מה שיעשה ה' דרך עונש יגלה סודו תחלה אל עבדיו הנביאים למען יבקשו רחמים, וכמ"ש המכסה אני מאברהם אשר אני עושה, אבל הנעשה מעצמו ע"י חולי יעלם מהנביא ומזה הוציא שלא חטאה ולא בא זה אליה בעבור חטאה: (כח) **ותאמר השאלתי** כי המפציר בחבירו לפעמים יתן לו דבר לפי שעה למען ירף ממנו, לא כן בזה שאני לא שאלתי בן רק אתה נתת לי רצוי שיהיה בן קיים ובפרט שהשגיחי **ואמרתי לא תשלה אותי** כמ"ש אל תכזב בשפחתך שלא יהיה מתנה לפי

אִתִּי׃ כט וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי־תִמְצָא־אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי־יְבָרֶכְךָ אִישׁ לֹא תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי הַנָּעַר׃ ל וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ׃ לא וְגֵחֲזִי עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּשְׁעֶנֶת עַל־פְּנֵי הַנַּעַר וְאֵין קוֹל וְאֵין קָשֶׁב וַיָּשָׁב לִקְרָאתוֹ וַיַּגֶּד־לוֹ לֵאמֹר לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר׃ לב וַיָּבֹא אֱלִישָׁע הַבָּיְתָה וְהִנֵּה הַנַּעַר מֵת מֻשְׁכָּב עַל־מִטָּתוֹ׃ לג וַיָּבֹא וַיִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בְּעַד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ לד וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל־הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם פִּיו עַל־פִּיו וְעֵינָיו עַל־עֵינָיו וְכַפָּיו עַל־כַּפָּו וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם בְּשַׂר הַיָּלֶד׃ לה וַיָּשָׁב וַיֵּלֶךְ

ת"א ומת. פסחים כ"ח: ויקם וילך. ברכות ס"א עירובין י"ח: כפיו ק'. בבית

ע"ש (כט) במו"ר יט מכילתא בשלח ויסע א תנחו' בשלח אותיות דר"ע ס: (לא) זוהר וירא: (לד) במו"ר מה מדרש כב לג ב זוהר שלח ע תנחו' ויקהל: (לב) פדר"א לג:

רש"י

לא תשגה אותי על דבר טעות: (כט) לא תברכנו. לא תשאל לשלום וכל זה שלא ירבה דברים וישאלוהו להיכן אתה הולך והוא אומר להחיות את המת ואין זה כבוד השם להתהלל בו מי שבא על ידו והוא לא עשה כן אלא לכל השואלו הוא אומר רבי שלחני להחיות את המת: (לד) ויגהר עליו. ת"י ואלהי עלוהי.

מצודת דוד

(כט) חגר מתניך. ללכת מהרה וזריזות: לא תברכנו. כדי שלא תשהה בדרך: (ל) אם אעזבך. אבל אלך בעצמך עמדי: (לא) עבר לפניהם. הקדים להם: ואין קול. אחז"ל כי גחזי לא שמע לדברי הנביא והיה עוד מלגלג בדרך לומר שהולך להחיות את המת: ואין קשב. היא היא כי כשאין קול אין מה להקשיב וכפל הדבר במ"ש: (לד) ויעל. על המטה: פיו על פיו. כאילו ישפיע מן חיות שבאיבריו אל איברי הנער: (לה) וישב. חזר לרדת מעל המטה: אחת

מצודת ציון

ו') ור"ל תטעה: (כט) משענתי. המטה אשר נשען בו: תעננו. מלשון עניה ותשובה: (לא) קשב. ענין האזנה: הקיץ. ענין הערה: (לד) ויגהר. ענין השתחוות הגוף כמו

השאלות

(כט) אם חשב אלישע שגם גיחזי יחייהו בקל ע"י שימת המשענת איך לא נעשה כדבריו ואיך הוצרך הוא עצמו לשכב על הילד ולשום פיו על פיו:
(לב) מ"ש והנה הנער מת הלא זה דבר ידוע מקודם:
(לד) למה שם פיו ועיניו וכפיו, ולמה שבע פעמים:

לב מלכים

לפי שעה לבד: (כט) וקח משענתי בידך אלישע חשב תחלה שהיה רק עילוף (כי ה' לא הודיע בנבואה כנ"ל) ובזה היה די שימת המשענת וע"י שלוחו, וצוהו שלא ידבר עם שום אדם שלא להפסיק הכח שנתן אלישע בידו להיות במקומו ולפעול כמוהו, וקראו בשם נער שמורה שהשפיע עליו כח ועצמה שיתעוררו כחותיו שזה גדר שם נער, ולכן אמר לו גחזי **לא הקיץ הנער**, כי לפי דעתו היה רק תרדמה ועילוף וצריך שיקיץ משנתו: (לב) **ויבא אלישע הביתה** ואז ראה **כי הנה הנער מת**, ולא שמת עתה רק **מת מושכב על מטתו** שכבר היה מת בעת שהשכיבתו על מטת הנביא: (לג—לד) **ויבא** לכן התבודד עמו בחדר והתפלל להחזיר נשמות לפגרים והשתטח עליו לאוס בשרו להיות מוכן לקבל התחיה, וכבר באר בע"י שע"ב, כי אלישע כשבא לעשות את כל הגדולות אשר עשה בהשפעת השמן אשר באסוך, וריפוי הנזיד אשר בסיר, וריפוי המים, והצפת הברזל, לא נזכר בהם שהוצרך אל התפלה, אבל עשה בכח נבואתו מה שעשה והצליח, אמנם כשבא להחיות בן השונמית הוצרך אל התפלה כי החזרת הרוח החיוני לפגרים לא נמסר ביד שליח והוא רק מה' לבדו, ורק הכנת הגויה לקבל החיים היה ע"י הנביא לא החזרת הנפש אל קרבו, וכפי המבואר בזוהר (בשלח) מת הילד משום שאמר את חובקת והיה מסטרא דנוקבא, ר"ל שאמו בלבד הוכנה אל הלידה ולא האב, והיה חיותו תלוי למטה שחסר כח האב המקיים, ולמעלה היה מסטרא דינא שרגליה יורדות מות, וז"ש מת מושכב על מטתו, שהיתה אחיזתו במטתו שלמטה, ואלישע השפיע עליו רוח אחרת מסטרא דדכורא, והאציל מהיותו עליו, ולכן סגר הדלת בעד שניהם, ואחר שהתפלל להוריד רוח חדש, הכין את גוית הילד אל שיבנה בנין חדש, **ושם פיו על פיו** להפיח בו רוח מרוחו, **ושם עיניו על** עיניו להשפיע עליו הרגשת החושים והשכל מחושיו, **וכפיו על כפיו** להכין את הנפש הטבעיית שתתגלה על כל הגוף מן כפיו ובזה הכין שלשה חלקי הנפש לקבלת החיים, **ויגהר עליו** בכל כחו **עד שהתחמם בשר הילד** שזה הכנה אל חום הטבעי שלא יחול הנס על האין רק על היש, ובן עשה ז' פעמים, אם להמשיך הקיום על גוויתו למטה בשבעים ימי חייו, שטבע האדם תתחלף בו שבע

בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו: לו ויקרא אל גיחזי ויאמר קרא אל השנמית הזאת ויקראה ותבוא אליו ויאמר שאי בנך: לז ותבא ותפל על רגליו ותשתחו ארצה ותשא את בנה ותצא: לח ואלישע שב הגלגלה והרעב בארץ ובני הנביאים ישבים לפניו ויאמר לנערו שפת הסיר הגדולה ובשל נזיד לבני הנביאים: לט ויצא אחד אל השדה ללקט ארת וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקעת שדה מלא בגדו ויבא ויפלח אל סיר הנזיד כי לא ידעו: מ ויצקו לאנשים לאכול ויהי כאכלם מהנזיד והמה צעקו ויאמרו מות בסיר איש האלהים ולא יכלו לאכל: מא ויאמר וקחו קמח וישלך אל הסיר ויאמר צק לעם ויאכלו ולא היה

ת"א ויצא אחד. יומא י"ח: ע"ש (לח) סנהדר"כ קע ע"ש: דבר

רש"י

הוא לשון עייפות. ויש דוגמתו בברייתא דהאזינו ובספרי. ומנחם פתר ויגהר פתרון המלה כפי ענינה שהשתטח עליו: (לה) ויזורר. נתעטש: (לח) שפת הסיר. הושיבה על הכירה: נזיד. תבשיל: לבני הנביאים. לתלמידי נביאים: (לט) ללקט אורת. גרגיר שקורין אורוג"א שמאיר את העינים. ויש פותרין אורות ירקות, כמו כחם צח עלי אור (ישעיה י"ח ד'): וימצא גפן שדה. גופנא בחקלא: וילקט ממנו פקעות שדה. לאמתו

מצודת ציון

ויגהר. הרכין (מ"א י"ח): ויחם. מלשון חמימה: (לה) ויזורר. ענין עטוש כי עטישותיו תהל אור (איוב מ"א) תרגומו זרירוהי: ויפקח. פתח כמו עיניו פקח (שם כ"ז): (לח) שפת. ענין העמדת הסיר במקום מוכנה כמו שפות הסיר שפות (יחזקאל כ"ד): הסיר. הקדרה: נזיד. תבשיל כמו ויזד יעקב נזיד (בראשית כ"ה): (לט) אורת. הוא שם לאחת מה כמו טל אורות טלך (ישעיה כ"ו): פקעות שדה. הם הגדלים על גפן שדה והמה מרים ועושים מהם שמן ובדרז"ל נקרא שמן פקעות (שבת כ"ד): ויפלח. ענין בקיעה כמו כפלח

מצודת דוד

הנה. פעם להעבר מזה ופעם להעבר מזה: עד שבע פעמים. נתעטש ז' פעמים ופתח אח"כ את עיניו: (לח) שפת הסיר. ערוך הסיר על מקום מוכנה ובשל בה תבשיל: (לט) גפן שדה. מין גפנים הגדלים בשדה והפירות הם דבר ארסי וממית: ויפלח. בקע לחתיכות ונתנם אל הסיר כי לא הכיר בו שהוא דבר ארסי: (מ) ויצקו. שפכו הנזיד אל הקערות לאכלו: מות בסיר וגו'. אתה איש אלהים הנה בסיר יש דבר הממית כי הרגישו במרירתו: (מא) ויאמר אלישע אמר החזירו הנזיד אל הסיר וקחו קמח לתת בסיר ואז יוסר הארס: צק לעם. עתה שפוך אל הקערות ויאכלו:

השאלות

(מא) למה צוה לתת קמח והיה ראוי שיאמר בדברו שיבוטל הארס ולא ישהית:

לב מלכים

פעמים אם להמשיך עליו מלמעל' קיום מז' ימי הבנין העליונים, וקראו כאן בשם הילד כי אל עליו כידה חלשה כנז', ויזורר הנער ר"ל נתעטש, כי נפתחו נקביו ועבר רוח החיים אל איבריו ואז נשלם בחיים ויפקח את עיניו, והיה זה הנס השביעי למנין נפלאותיו דומה לנס שעשה אליהו רבו בבן הצרפית: (לח) ואלישע עתה יספר עוד שני נסים שעשה אלישע והם שמיני ותשיעי למנין נפלאותיו, והקדים ואמר שלא שינה הטבע בהנס רק מפני הכרח גדול, כי הוא שב הגלגלה, שעד עתה ישב סמוך לשונם ובהר הכרמל, והיה לו שם עוזרים ותומכים בידו, ועתה שב לגלגל רחוק מהמחזיקים בידו וזה היה בז' שני רעב שהיה בימי יהורם שבימים האלה ישבה השונמית בארץ פלשתים (כמ"ש בס' ח'), ב] שהיה עת רעבון, ג] שבני הנביאים יושבים לפניו והיה מוטל עליו לפרנסם, ואמר לנערו שיערוך את הסיר הגדולה ע"ג האש לבשל התבשיל לתת לבני הנביאים כולם: (לט) ואחד יצא אל השדה ללקט ירקות או כמהין ופטריות ומצא גפן שדה והוא מין מר וסם ממית וילקט ממנו הרבה והתכו לחתיכות ונתנו אל סיר הנזיד כי לא ידעו פי' שלא ידעו שהוא סם המות, או שלא ידעו יתר בני הנביאים ששמו אותו בסיר שאם היו יודעים היה נמצא ביניהם מי שמכיר שהוא מזיק: (מ) ויאמרו מות בסיר ר"ל, א] שצעקו על העבר שמקצת שאכלו הזיק להם, ב] על העתיד שיחר העם לא יכלו לאכל: (מא) ויאמר וקחו קמח על תיקון העבר שלא יהיה סם ממית היה די כשיאמר

דְּבַר רָע בַּסִּיר׃ מב וְאִישׁ בָּא מִבַּעַל שָׁלִשָׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לֶחֶם בִּכּוּרִים עֶשְׂרִים־לֶחֶם שְׂעֹרִים וְכַרְמֶל בְּצִקְלֹנוֹ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם וְיֹאכֵלוּ׃ מג וַיֹּאמֶר מְשָׁרְתוֹ מָה אֶתֵּן זֶה לִפְנֵי מֵאָה אִישׁ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם וְיֹאכֵלוּ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אָכֹל וְהוֹתֵר׃ מד וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיּוֹתִרוּ כִּדְבַר יְהוָה׃

ה א וְנַעֲמָן שַׂר־צְבָא מֶלֶךְ־אֲרָם הָיָה אִישׁ גָּדוֹל לִפְנֵי אֲדֹנָיו וּנְשֻׂא פָנִים כִּי־בוֹ נָתַן־יְהוָה תְּשׁוּעָה לַאֲרָם וְהָאִישׁ הָיָה גִּבּוֹר חַיִל מְצֹרָע׃ ב וַאֲרָם יָצְאוּ גְדוּדִים וַיִּשְׁבּוּ מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נַעֲרָה קְטַנָּה וַתְּהִי

לפני

ת"א ואיש בא מבעל. כתובות ק"ה סנהדרין י"ב מנחות ס"ד: ויאמר משרתו. כתובות ק"ו: וארם יצאו. סוטה מ"ז חולין ס"ו:

ע"ש (מב) ספרא יג ויקרא דנדבה ירוש' נדרים ו ח סא"ז כ: (א) במד"ר ז ירוש' סנהד' י ב תנחו' תזריע פדר"א פו נג:

רש"י

ממנו פקועות שדה הוא כולוינ"ט בלעז סם המות. ובשם ר' מנחם שמעתי וילקט לבד ממנו בלעדיו פקועות שדה: ויפלח. ויבקע: (מב) מבעל שלשה. שם מדינה. ויונתן תרגם מארעא דרומא בעל לשון מישור והרבה במקרא: לחם בכורים. בפסח שהתבואה מבכרת: בצקלנו. בלבושיה: לעם. לתלמידים שהיו שם: (מג) מה אתן זה. כל לחם ולחם:

ה (א) **ונעמן** שר צבא. נסים שנעשו על ידי אלישע מסדר והולך: תשועה לארם. הוא משך בקשת לתומו והרג את אחאב: (ב) יצאו גדודים. כשהולכין מאה או מאתים מעצמן לשלול באשר ימצאון הוא קרוי גדוד: נערה קטנה. ריבה קטנה מעיר נערן: ותהי לפני. והיתה משמשת קדם

מצודת דוד

ולא היה. ר"ל וכן היה כי לא היה מעתה דבר ארסי וממית: (מב) לחם בכורים. לחם העשוי מהקציר הנקצר שם בראשונה והיו כמספר עשרים ממין השעורים: וכרמל בצקלנו. שבלים רכים ומלאים כשהם עדיין בקליפותיהן: (מג) מה אתן זה. ר"ל הלא מעט המה: אכול והותר. בשם יהיה די לאכול ועוד יהיה מותר:

ה (א) איש גדול. ר"ל חשוב לפניו וכו': ונשוא פנים. הכל היו נושאים לו פנים לכבדו כי על ידו באה תשועה לארם ואמרז"ל שהוא משך הקשת לתומו והרג את אחאב: גבור חיל מצורע. כאומר הנה בהיותו גבור חיל חשק לרדת בכל עת אל המלחמה ומפני צרעתו מנע והיה מיצר בעבור זה: (ב) יצאו גדודים. כשהולכין מעצמן מתי מספר לשלול באשר ימצאו קרוי גדוד: נערה קטנה. גם קטנה תקרא נערה וכן ונער קטן נוהג בם (ישעיה י"א): ותהי וגו'. היתה משמשת לפני אשת נעמן: אחלי אדני. אם בקשת אדוני תהיה לפני הנביא אז מבלי ספק ירפאו מצרעתו ונקרא רפואת המצורע בלשון אסיפה לפי שבעודו בצרעתו מחוץ למחנה מושבו וכאשר יתרפא יאסף ויכנס אל המחנה וכן נאמר עד

מצודת ציון

הרמון (שה"ש): (מב) מבעל שלשה. שם מקום: בכורים מל' בכור ור"ל דבר הנקצר ראשון: וכרמל. כן יקראו שבלים רכים: בצקלנו. ת"י בקליפותיהון:

ה שאלות

(א) האומר איש גבור חיל היל"ל תחלה, איש גדול ונשוא פנים וגבור חיל, ואח"כ מצורע:

לב מלכים

הנביא שירפא המזיק, ובפרט שזה דרך הנס לרפאות המזיק במזיק כמוהו, וכמו בנס של המים שהשליך שם מלח וכמ"ש חז"ל שהקב"ה מכה באיזמל ומרפא באיזמל, אבל על תיקון העתיד שיתהפך לחומר מזין הגוף השליך שם קמח, כי אין מדרך הנס שיברא יש מאין רק יש מיש, והסם הממית הוא ההפך מטבע המזין את הגוף כי הוא מחריבו ומהרסו, והנס שהסיר ממנו המזיק עדיין אין בו דבר שיזיק הגוף, וע"י שהשליך שם קמח אל על המעט קמח הברכה עד שהיה כולו ראוי למזון, ועי"כ אמר **צק לעם ויאכלו**, וגם **לא היה דבר רע בסיר** כי זה רפא מעיקרא עד שגם האנשים שאכלו מכבר לא הזיק להם כי לא היה דבר רע בסיר מעיקרא: (מב) **ואיש** וזמן הרעב הזה הזמין ה' **שבא איש מבעל שלישה והביא לחם שנתבכר** שם בתחלה מנחה אל הנביא והיו מן **השעורים** שהם מתבכרים בניסן וגם הביא **כרמל בקליפתו**. והיו **עשרים לחם** והאיש חשב שיאכלם אלישע והוא צוה לתתם לפני תלמידיו, ובא בהם ברכה בדרך נס, ודעת חז"ל שהיו ב' אלפים תלמידים עד שכל לחם הספיק למאה איש:

ה (א) **ונעמן** יספר נס העשירי שנעשה ע"י אלישע, כי נעמן מלבד שהיה **איש גדול לפני אדוניו** היה **נשוא פנים** מאת כל העם יען **שע"י נתן ה' תשועה לארם** ופי' חז"ל שהוא היה האיש שמשך בקשת לתומו והרג את אחאב, **והיה גבור חיל מצורע** ר"ל שלא היתה הצרעת בסבת איזה חולי כי עם צרעתו היה גבור חיל, באופן שלא היתה צרעת מטבעי בסבת איזה הפסד בגוף רק עונשיי, וחז"ל אמרו שנענש על שארם יצאו גדודים וישבו מא"י נערה קטנה, שהיה בפקודת נעמן:

אחלי

לִפְנֵי אֵשֶׁת נַעֲמָן׃ ג וַתֹּאמֶר אֶל־גְּבִרְתָּהּ אַחֲלֵי אֲדֹנִי לִפְנֵי הַנָּבִיא אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן אָז יֶאֱסֹף אֹתוֹ מִצָּרַעְתּוֹ׃ ד וַיָּבֹא וַיַּגֵּד לַאדֹנָיו לֵאמֹר כָּזֹאת וְכָזֹאת דִּבְּרָה הַנַּעֲרָה אֲשֶׁר מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־אֲרָם לֶךְ־בֹּא וְאֶשְׁלְחָה סֵפֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ עֶשֶׂר כִּכְּרֵי־כֶסֶף וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים זָהָב וְעֶשֶׂר חֲלִיפוֹת בְּגָדִים׃ ו וַיָּבֵא הַסֵּפֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר וְעַתָּה כְּבוֹא הַסֵּפֶר הַזֶּה אֵלֶיךָ הִנֵּה שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ אֶת־נַעֲמָן עַבְדִּי וַאֲסַפְתּוֹ מִצָּרַעְתּוֹ׃ ז וַיְהִי כִּקְרֹא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַסֵּפֶר וַיִּקְרַע בְּגָדָיו וַיֹּאמֶר הַאֱלֹהִים אָנִי לְהָמִית וּלְהַחֲיוֹת כִּי־זֶה שֹׁלֵחַ אֵלַי לֶאֱסֹף אִישׁ מִצָּרַעְתּוֹ כִּי אַךְ־דְּעוּ־נָא וּרְאוּ כִּי־מִתְאַנֶּה הוּא לִי׃ ח וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ | אֱלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים כִּי־קָרַע מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּגָדָיו וַיִּשְׁלַח אֶל־הַמֶּלֶךְ

ת"א הנה שלחתי. כל ענין נעמן עקידה שער ס"א: ע"ש (ז) ספרי בהעלותך

לאמר

רש"י

אשת נעמן: (ג) אחלי אדני לפני הנביא. לשון ויחל משה (שמות ל"ב י"א) בקשות כל המתפללים עליו יהיו שיבא הנה לפני הנביא. אחלי סוהיידמנ"ש בלעז כלומר זו היא בקשה שהוא צריך לה: (ד) ויבא. נעמן: ויגד לאדניו. מלך ארם: (ה) ויקח בידו. מנחה לנביא: וששת אלפים זהב. זהובים: (ו) לאמר ועתה כבוא הספר הזה וגו'. הספר אמר לו ועתה כבוא הספר הזה וגו': ואספתו מצרעתו. אסיפה במצורע היא לשון רפואתו כי בהתרפאותו הוא נאסף אל תוך בני אדם ובהליו הכל בדלין הימנו: (ז) האלהים אני. ה"א נקודה פת"ח ללמד שהיא בלשון תמיהה: מתאנה. מבקש תואנה להתגרות בי. מתאנה לשון

מצודת ציון

ה (ב) וישבו. מל' שביה: (ג) גברתה. אשת אדונה: אחלי. ענין בקשה כמו ויחל משה (שמות ל"ב): (ה) ספר. אגרת: חליפות. כן יקראו הבגדים כי בהסיר האחת יחליף אחרת תחתיה: (ז) מתאנה. מבקש עלילה כמו

מצודת דוד

האסף מרים (במדבר י"ב): (ד) ויבא וגו'. נעמן ספר הדבר לפני המלך: (ה) לך בא. אל הנביא: אל מלך ישראל. שהוא יצוה את הנביא על זאת: ויקח בידו. מנחה להנביא: (ו) ועתה. לא פירש הכתוב מה כתב בראשית אגרתו כי היה המנהג לפקדו בשלום וסוף דבריו היה שאמר ועתה וגו': ואספתו. לא השיג דעת מלך ארם שמלך ישראל יאספו מצרעתו רק דבריו היו שהוא יצוה את הנביא לאספו מצרעתו: (ז) ויקרע בגדיו. מחמת חרדה: האלהים אני. וכי אני אלהים להיות בידי להמית ולהחיות כי זה וגו' כי אין מי יוכל לרפאות המצורע אלא מי שבידו להמית ולהחיות ומגודל רשעו לא האמין בהנביא וחשב אשר שלח שהוא בעצמו ירפאהו: כי אך דעו נא. כאומר הלא לא נעלם מכם שלא אוכל לה אבל הכוונה למצוא עלילה להלחם בו: (ח) וידע. לא

השאלות

(ד) מלת כזאת וכזאת משמע שספר כמה דברים כי סול"ע כזאת דברה:

(ה—ו) למה שלח אל המלך, היה לו לשלוח אל הנביא עצמו בפרט כי חלה פניו במנחה, ולמה אמר ואספתו מצרעתו וכי הוא יאספנו, ומהו מלת ועתה בוי"ו החבור:

לב מלכים

(ג) אחלי ארוני כיון שהיא לרעת השגחיית לא יועילו רופאים רק תפלה לה', ואם יכוין תפלתו לפני הנביא יאסוף אותו, ולשון חלה הבא על התפלה מורה שמרצה את חברו ומעביר רוגזו ונקשר תמיד עם מלת פנים (כמו ה' את פני ה') שמשכך הרוגז ופניס של כעס, ומזה הבין נעמן שסבת צרעתו היה איזה רוגז של הנביא, וחשב שהיה בעבור שהוא הכה את מלך ישראל שלכן העניטו הנביא בצרעת: (ד) ויבא ויגד לארניו לאמר כזאת וכזאת, שדייק הלשון שאמרה, והוציא מלשונה שע"י הרון מלך ישראל שהרג את אביו לקהו הנביא בפקודת המלך בצרעת: (ה) ויאמר. וע"כ אמר מלך ארם שישלח ספר אל מלך ישראל כי בו הדבר תלוי, כי חשב שלא יעשה הנביא זאת להסיר מעליו ידו רק בציווי המלך וגם הכין מנחה אל הנביא לישא פניו: (ו) ויבא הספר וכו' לאמר ועתה ר"ל הגם שגם עד עתה קצפת והכית את נעמן ע"י הנביא בסבת שהרג את אביך, עתה כבא הספר הזה אליך תאסוף עברתך מלד שהוא עבדי, ואספתו מצרעתו, כי אתה גרמת לו זה: (ז) להמית ולהחיות כי הוא אמר שע"י נצטרע נעמן והוא ירפאנו וא"כ הוא המית אותו. (שהמצורע כמת) והוא יחייהו, ומזה מבואר שמבקש

תואנה

לאמר למה קרעת בגדיך יבא־נא אלי וידע כי יש נביא בישראל: ט ויבא נעמן בסוסו וברכבו ויעמד פתח־הבית לאלישע: י וישלח אליו אלישע מלאך לאמר הלוך ורחצת שבע־פעמים בירדן וישב בשרך לך וטהר: יא ויקצף נעמן וילך ויאמר הנה אמרתי אלי ׀ יצא יצוא ועמד וקרא בשם־יהוה אלהיו והניף ידו אל־המקום ואסף המצרע: יב הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא־ארחץ בהם וטהרתי ויפן וילך בחמה: יג ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף כי־אמר אליך רחץ וטהר: יד וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר: טו וישב אל־איש האלהים הוא וכל־מחנהו ויבא

ויעמד

ע"ש (יג) במד"ר יד: (יד) במד"ר יד: (טו) דב"ר ג מכילתא יתרו א מדרש תה"ל:

בסוסיו ק'. אמנה ק'.

רש"י

עלילות דברים: (יא) הנה אמרתי. כסבור הייתי אלי יצא הנביא וידבר עמי ויראה את החולי: והניף ידו אל המקום. הצרעת: (יג) אבי. כמו אדוני: הלא תעשה. וכי לא תעשה אפי' אמר לך דבר טורח: ואף כי. קל וחומר

מצודת דוד

למען ארפאהו כי אם למען קדושת השם: (י) וישב בשרך לך. כי על ידי הצרעת רזה ממך הבשר ומעתה ישוב לך הבשר ואף תהיה טהור מן הצרעת: (יא) אלי יצא וגו'. חשבתי כי לכבודי יצא אלי ויעמוד לפני על רגליו כדרך הכבוד שעושים בני אדם לשרים הגדולים ובדבר הרפואה חשבתי שיקרא בשם ה' ויניף ידו אל מקום הצרעת להשפיע שם הרפואה ע"פ נס ובאופן זה יאסף המצורע: (יב) הלא טוב. ר"ל אבל כאמרו רחץ וטהר נראה א"כ שאמר מדרך רפואה טבעית והלא בוודאי אין ממש בדבריו כי נהרות דמשק טובים המה מכל מימי ישראל והלא בתמידות אני רוחץ עצמי בהם וכי טהור אני בתמיה א"כ כמו שלא הועילו לי נהרות דמשק כן לא יועילו מי הירדן: (יג) דבר גדול. אם הנביא היה אומר לך דבר טורח גדול בכדי שתטהר הלא מהראוי היה שתעשה ומכ"ש שאמר לך דבר קל רחץ וטהר ומדוע א"כ תמנע לעשות: (יד) כדבר נער קטן. רצה לומר לחה ומזהירה: ויטהר. נעשה טהור מן הצרעת:

מצודת ציון

תאנה הוא מבקש (שופטים י"ד): (י) מלאך. שליח: (יא) והניף. מלשון הנפה והרמה: (יג) אבי. ר"ל שר וקצין כאב על הבן: ואף כי. הוא כענין כל שכן:

השאלות

(ח—י) אחר שלא יצא אלישע בעצמו אליו רק שלח מלאך למה זה שיבא אליו ואם בא אליו למה לא יצא אליו בעצמו, ולמה זה שירחץ בירדן:

לב מלכים

תואנה: (ח) **יבא נא אלי** באמת היה יכול לרפאותו מרחוק שהלא באמת לא יצא אליו רק שלח אליו מלאך, אמנם באר במה שרוצה שיבא אליו הוא **כדי שידע שיש נביא בישראל**, שזה מורה על השראת השכינה ודבוקו עמהם: (י) **וישלח אליו** לא יצא אליו לבל יחשוב כי פעל זה בכח טבעי או ע"י לחש וכדומה ורצה להראות שגזרת הנביא פועלת, וצוה **שירחץ בירדן**, כי המים קרים מגדלים לחולי הצרעת שבא מסבת הלחה הלבנה, כדי שידע שהוא מרפא המכה במכה, ויגדל בזה מעלת הנס: (יא) **ויקצוף נעמן** והיה קצפו על שתי ענינים, א] על מה שצוה שיבא לפניו, ובבואו לא יצא אליו רק שלח אליו מלאך, שזה היה יכול לעשות תחלה כשהיה בבית המלך, וז"ש **אמרתי אלי יצא יצא**, ר"ל חשבתי שלכן קורא אותי מפני שצריך הוא שיצא אלי לראות החולה, ולכוון התפלה בפני כענין ויעתר יצחק לנכח אשתו, וז"ש **ועמד וקרא בשם ה' אלהיו**, וגם שיניף **ידו אל המקום** שבו הצרעת, כענין שיעבירו בידו בדרך סגולי בכח הנביא: (יב) **הלא**, ב] התרעם על שצוה לו לטבול בירדן שא"כ שהוא רק דרך רפואה, והיא רפואה זרה מאד **כי הלא טוב אמנה ופרפר**, **הלא ארחץ בהם** וכו' **וטהרתי** בתמיה ומה יתרון למי הירדן על נהרות דמשק, אם לא יועילו נהרות דמשק איך יועיל הירדן?: (יג) **ויאמרו לו עבדיו אבי דבר גדול** וכו' השיבו לו שהלא אם היה הנביא מצוהו דבר גדול בודאי היה עושה, הגם שעניני קשה לעשותו היה עושה אותו מצד **שהנביא דבר אליו**, וכ"ש שצריך לך לעשות **דבר קטן** שצוה הנביא, שי"ל לעשותו, א] מפני קלותו, ב] מפני שצוהו הנביא, וגם השיבו שהלא זה

חידוש

ויעמד לפניו ויאמר הנה־נא ידעתי כי אין אלהים בכל־הארץ כי אם־בישראל ועתה קח־נא ברכה מאת עבדך: טז ויאמר חי־יהוה אשר־עמדתי לפניו אם־אקח ויפצר־בו לקחת וימאן: יז ויאמר נעמן ולא יתן־נא לעבדך משא צמד־פרדים אדמה כי לוא־יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם־ליהוה: יח לדבר הזה יסלח יהוה לעבדך בבוא אדני בית־רמון להשתחות שמה והוא ׀ נשען על־ידי והשתחויתי בית רמן בהשתחויתי בית רמן יסלח־נא יהוה לעבדך בדבר הזה: יט ויאמר לו לך לשלום וילך מאתו כברת ארץ: כ ויאמר גיחזי נער אלישע איש־האלהים הנה ׀ חשך אדני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את־אשר־

ת"א הנה נא ידעתי. שם שער ע': בהשתחויתי. נדרים ל"ז סנהדרין ע"ד: ויאמר לו. סנהדרין שם: הביא
ע"ש (טו) במד"ר י שוח"ט עו ירוש' סנהדרין י ב: (יז) ספרי עקב: (יח) ירוש' שביעית ד ב: (כ) ויק"ר טז ז במד"ר ז ספרי והתחנן ירוש' סנהדרין י ב תנ' מצורע:

נא כתיב ולא ק'.

רש"י

שאמר לך דבר קל רחץ וטהר: (טו) ברכה. מנחת שלום של הקבלת פנים שהואל תלמיד או עבד בשלום הרב שואל"ו בלע"ז: (טז) אם אקח. שדמי ע"ז מעורבין בו: (יז) ולוא. לשון בקשה לשון הלואי: יתן נא. מאדמה זו מארץ ישראל שהיא קדושה משא שני פרדים ואשאנה לעירי ואעשה אותה מזבח: (יח) בית רמון. שם ע"ז: והשתחויתי. על כרחי כשפוחה אדוני והוא נשען על ידי: (יט) כברת ארץ. שם מדה

מצודת ציון

(טו) ברכה. מנחה כמו קח נא את ברכתי (בראשית ל"ג): (טז) ויפצר. ענין רבוי הדברים ופתוי: וימאן. לא רצה: (יז) ולא יתן. הוא מל' שאלה וכן ולא ילך אתנו אמנון (ש"ב י"ג): צמד. זוג: פרדים. הם הנולדים מן הסוס והחמור: (יח) בית רמון. בית עכו"ם ששמו רמון: (יט) כברת. הוא מיל וכן בעוד כברת ארץ (בראשית מ"ח): (כ) חשך. מנע

מצודת דוד

(טו) ויעמד לפניו. כעבד לפני האדון. ועתה, בעבור הרפואה וההודאה הזאת קח ממני מנחה: (טז) עמדתי לפניו. שאני רגיל לעמוד לפניו בתפלה: אם אקח. רצה לומר עונש שבועה יהיה עלי אם אקח: (יז) ולא יתן. בשאלה אמר לתת לו אדמה מעפר ארץ ישראל בשיעור משא שני פרדים כשאתם לארצו למלאות ממה מזבח לזבוח עליו לה' ולא רצה לקחת מבלי רשות הנביא: כי לא וגו'. כי מעתה לא אעשה עוד עולה וכו': (יח) לדבר הזה. שאל מהנביא שיעתיר בעבורו לה' לסלוח לו על הדבר האמור בענין: בעת בואו להשתחוות וע"כ אשתחוה גם אני עמו: בהשתחויתי. ובדבר ההשתחואה הסיא יסלח והוא נשען על ידי.

השאלות

(טו) למה תלה זה בזה שיודע שאין אלהים רק בישראל, ולכן יקח ברכה' ממנו. ולמה לא רצה אלישע לקחת:

(יח) היל"ל לדבר הזה יסלח ה' לעבדך בבא אדוני בית רמון להשתחוות שמה והוא נשען על ידי בהשתחויתי בית רמון, ומה שהוסיף בהשתחויתי וכו' יסלח נא וכו' הם דברי מותר:

לב מלכים

אידוש יותר שתלה רפואתו בדבר קטן, וזה מורה על גודל כח הנביא ונפלאותיו: (טו) הנה נא ידעתי כי אסור לקחת מתנה מעכו"ם ביום אידו משום דאזיל ומודה לע"ז, וכ"ש בזה ששמח על רפואתו, ואם יקח ממנו יודה לע"ז, לכן הקדים והודיע לו שכופר בע"ז כי עתה יודע שאין אלהים כי אם בישראל, ועתה קח נא ברכה: (טז) ויאמר חי ה' כיון שכפי הדין היה אסור לרפאותו והיה זה רק היתר לפי שעה כדי שיתקדש ש"ש, ובזה ה"א שיקח כי עשה זה לקדש השם בלבד: (יז) ויאמר נעמן בקש שיתן לו ממקום שהנביא עומד שם כשא צמד פרדים אדמה וקבל עליו לעבוד את ה' בעולה וזבחים ושלא לעבוד ע"ז: (יח) לדבר הזה ר"ל כי היה שם שני דברים, א] בעת בא מלך ארם להשתחוות בבית רמון והוא נשען עליו היה צריך לכפוף קומתו כדי שיוכל להשתחוות, ובזה אין איסור מצד הדין כי הוא אינו משתחוה רק שוחה קומתו לצורך השתחויית המלך, ואינו אסור רק משום מראית העין כמ"ש ישב לו קוץ בפני ע"ז לא ישחה ויטלנה, ועז"א לדבר הזה יסלח ה' לעבדך ר"ל שע"ז בודאי יסלח כיון שאינו אסור רק משום מראית העין, ב] שאח"כ היה מוכרח להשתחוות בפ"ע כדי שלא ירגיש המלך שכפר בע"ז, ובזה היה השתחויה לע"ז וז"ש בהשתחויתי בית רמון ר"ל בהשתחויה שאעשה לבדי בפ"ע שיש בזה איסור, יסלח ה' לעבדך בדבר הזה ר"ל שלקחתי אדמה מכאן לבנות מזבח ולייחד עבודתי אליו ע"י דבר הזה יסלח ה' גם על השתחויה השניה, כיון שיודע שיחדתי עבודתי אליו, והשתחויה לבית רמון רק מיראת המלך וב"כ אינו מצוה על ק"ה: (כ) הנה חשך ארוני, גחזי התרעם על שלא לקח

הֵבִיא חַי־יְהוָה כִּי־אִם־רַצְתִּי אַחֲרָיו וְלָקַחְתִּי מֵאִתּוֹ מְאוּמָה׃ כא וַיִּרְדֹּף גֵּיחֲזִי אַחֲרֵי נַעֲמָן וַיִּרְאֶה נַעֲמָן רָץ אַחֲרָיו וַיִּפֹּל מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם׃ כב וַיֹּאמֶר ׀ שָׁלוֹם אֲדֹנִי שִׁלְּחַנִי לֵאמֹר הִנֵּה עַתָּה זֶה בָּאוּ אֵלַי שְׁנֵי־נְעָרִים מֵהַר אֶפְרַיִם מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים תְּנָה־נָּא לָהֶם כִּכַּר־כֶּסֶף וּשְׁתֵּי חֲלִפוֹת בְּגָדִים׃ כג וַיֹּאמֶר נַעֲמָן הוֹאֵל קַח כִּכָּרָיִם וַיִּפְרָץ־בּוֹ וַיָּצַר כִּכְּרַיִם כֶּסֶף בִּשְׁנֵי חֲרִטִים וּשְׁתֵּי חֲלִפוֹת בְּגָדִים וַיִּתֵּן אֶל־שְׁנֵי נְעָרָיו וַיִּשְׂאוּ לְפָנָיו׃ כד וַיָּבֹא אֶל־הָעֹפֶל וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיִּפְקֹד בַּבָּיִת וַיְשַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וַיֵּלֵכוּ׃ כה וְהוּא־בָא וַיַּעֲמֹד אֶל־אֲדֹנָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱלִישָׁע מֵאַן גֵּיחֲזִי וַיֹּאמֶר לֹא־הָלַךְ עַבְדְּךָ אָנֶה וָאָנָה׃ כו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא־לִבִּי הָלַךְ כַּאֲשֶׁר

הפך

ת"א הואל קח ככרים (סוטה מ"ז סנהדרין ק"ז ערכין ט"ז: ויצר ככרים. סנהד' ק"ז: ויאמר אליו, סוטה מ"ו סנהדרין שם:

ע"ש (כא) במד"ר ז מד"ר ע"ב: (כג) מ"ד שמואל טו כו א מכילתא א מד"ר ע"ס : (כה) ירוש' סנהדרין י ג :
(כו) ירוש' סנהדרין י ב עו"ס : עמ"ש. מאין ק'.

רש"י

של קרקע כמו צמדי כרם ארפינ"ט בלע"ז: (כ) מאומה. חסר אל"ף לפי שהיתה לקיחה זו למום: (כא) ויפל. ואתרכין: (כג) הואל. השבע שאלך: בשני חרטים. מיני בגדים וסודרין כמו המטפחות והחריטים (ישעיה ג' כ"ב) כך חברו מנחם. אבל יונתן תרגם זה פלדסין ואת שבספר ישעיה תרגם מתכיא. והפותרין אומרין בשני חריטים בשני כיסין ארוכים פירדיי"ש בלעז: אל שני נעריו. של נעמן: וישאו לפניו. לפני גחזי: (כד) ויבא אל העפל. תרגם יונתן לאתר כסי: ויקח מידם. מיד שני נערי נעמן: וישלח את האנשים.

מצודת דוד

לי ה': (כ) ויאמר. חשב בלבו: הנה חשך. ר"ל מנע את נעמן מליתן הואיל ומנע עצמו מקחת מידו: חי ה'. כאומר בליני נשבע שלא יהיה כן כ"א ארוץ אחריו ואקח ממנו דבר מה: (כג) הואל. כי הפך היה להרבות במנחה להנביא: ויפרץ בו. נעמן הפציר בגחזי לקח ככרים ובתחלה מיאן גחזי לבל ירגיש נעמן שבא מדעת עצמו: ויצר. נעמן קשר ככרים וכו' תתנם לעבדיו שהם ישאו אותם: (כד) אל העפל. אל המגדל וכן עופל ובחן (ישעיה ל"ב). או כמו האופל באל"ף ור"ל למקום חושך לבל יראה מי: ויפקד. הניחם בבית שמור: את האנשים. נערי נעמן: (כה) מאין. מהיכן תבוא: (כו) לא לבי הלך. ר"ל עם שאני ישבתי פה

מצודת ציון

כמו ולא הכית (שם כ"ב): (כא) ויפל. ענין הטיה. כמו ותפול מעל הגמל (שם כ"ד): השלום. ה"א השאלה: (כג) הואל. רצה כמו הואל נא ולך (לקמן ו'): ויפרץ. הוא הפוך מן ויפצר והוא הוא: ויצר. וקשר כמו צור תעודה (ישעיה ח'): חרטים. מין כיסים וכן והמטפחות והחריטים (שם ג'): (כה) אנה ואנה. לפה ולפה:

השאלות

(כו) מו"ש העת לקחת, ולמה אמר ולקחת בגדים הלא זה עיקר החטא:

לב מלכים

לקח ממנו עכ"פ שכר רפואה, כי ע"פ הדין אין לרפאות העכו"ם ואם ימסך לרפאותו אין לרפאותו בחנם, וא"כ הגם שהולך לרפאותו, והגם שצדק מה שלא לקח ממנו דרך מתנה, שהשם דהזיל ומודה לע"ז, וז"ש **הנה חשך אדוני את נעמן** מלך שהוא ארמי ועכו"ם, **מקחת מידו את אשר הביא**, וזה עשה כדין, **חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה** ר"ל שכר רפואה: (כב) **הנה עתה זה באו אלי** כי יתפלא נעמן שתחלה לא רצה לקחת, ואיך ישלח עתה ויבקש? השיב לו, א] **הנה זה עתה באו** שהתחדש דבר שלא היה תחלה כי אלה באו עתה ולוקח בעבורם דרך נדבה, ב] **תנה להם**, שאין הנביא לוקח לצרכו רק להם ובעבורם: (כד) **ויבא אל העופל** בודאי נעמן היה מסופק אם היה דבר זה בשליחות הנביא, ולדעת חז"ל השביעו וכפרש"י הואיל השבע וקח ככרים, ולכן שלח עמו שני נעריו שיראו אם הנביא לוקח הכסף, וגחזי התירא שבשילכו עמו עד לעיר יודע הדבר, ולכן אמר **שבא אל העופל** והמגדל שהוא חוץ לעיר **לקח מידם ויפקד בבית** היינו שפקד בבית שבעופל ועשה שידמה להם שהוא בע"ה ופוקד ומלוה שם, ובזה התעה אותם שישובו לדרכם: (כו) **לא לבי הלך**, פי' לא הלך לבי ממני בעת הזאת, או שאומר בלשון תמיהה וכי לא הלך לבי עמך וראה את הנעשה שם?, **העת לקחת** ר"ל, א] שלא היה עתה העת המוכשר לכך כיון שע"י שלא לקחתי מאתו שכר נתקדש השם והכיר שהיה על ידי ה' לא בהשגחות הטבע, ב] שעל כל פנים אם היית לוקח הכסף לאיזה דבר הכרחי כמו לפרנס.

הפך־איש מעל מרכבתו לקראתך העת לקחת את־הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות׃ כז וצרעת נעמן תדבק־בך ובזרעך לעולם ויצא מלפניו מצרע כשלג׃

ו א ויאמרו בני־הנביאים אל־אלישע הנה־נא המקום אשר אנחנו ישבים שם לפניך צר ממנו׃ ב נלכה־נא עד־הירדן ונקחה משם איש קורה אחת ונעשה־לנו שם מקום לשבת שם ויאמר לכו׃ ג ויאמר האחד הואל נא ולך את־עבדיך ויאמר אני אלך׃ ד וילך אתם ויבאו הירדנה ויגזרו העצים׃ ה ויהי האחד מפיל הקורה ואת־הברזל נפל אל־המים ויצעק ויאמר אהה אדני והוא שאול׃ ו ויאמר איש־האלהים אנה נפל ויראהו את־המקום ויקצב־עץ וישלך שמה ויצף הברזל׃ ז ויאמר הרם לך וישלח ידו ויקחהו׃ ח ומלך ארם היה נלחם בישראל ויועץ אל־עבדיו לאמר

ת"א וצרעת נעמן. סוטה מ"ז סנהדרין ק' ערכין ט"ז ספר הזוהר פ' תזריע: ויאמרו בני הנביאים. סוטה שם סנהדרין שם: ויהי האחד. סוטה ג': ויאמר איש האלהים. שם:

ע"ש (כז) ויק"ר טז יז ירוש' סנהדרין י ב' תנחומא מצורע: (א) ירוש' סנהדרין י ב :(ה) מכילתא בשלח ב תנ' בשלח: (ו) תנ' בשלח: מן פסוק (ח) עד פסוק (יד) הכל תנחומא תזריע:

רש"י

שלא ירצה אותם אלישע: (כו) העת לקחת את הכסף. להתעשר ולקחת ממנו בגדים וזיתים וגו':

ו (א) **ויאמרו** בני הנביאים. נסים שנעשו לו מסדר והולך. רבותינו אמרו מכאן שהיה גיחזי דוחה התלמידים מלפניו וכשנטרד באו תלמידים רבים ונדחק המקום מהם: (ג) הואל. התרצה: (ה) ואת הברזל. הגסורת: והוא שאול. שאלתיו ואין לי ממה לשלם: (ו) ויצף. צף על המים: (ח) פלני אלמני. כסי וטמיר. פלוני לשון כי יפלא (דברים י"ז י"ח) יתכסי. אלמוני מבלי שם שלא היה רוצה להתגלות: תחנתי. שם אחנה ואארוב את מלך ישראל או את גדודיו העוברים לשלול באורי דרך אותו

מצודת ציון

ו (ב) קורה. עץ עב כמו קורות בתינו ארזים (ש"ה א'): (ג) הואל. רצה: ויגזרו. ענין התוך כמו גזרו את הילד (מ"א ג'): (ו) ויקצב. ענין כריתה וחתוך וכן כעדר הקצובות (ש"הש ד'): ויצף. שטה למעלה כמו אשר הציף (דברים י"א): (ח) פלני. מכוסה: אלמני. מלשון אלם כי

מצודת דוד

וכי לא הלך לבי עמך כאשר הפך איש וגו': העת. וכי בעת ההיא ראוי לקבל ממנו את הכסף הלא באה הוא בדבר השם וכי ראוי להנות מן השם במקום שאין דחק: ולקחת בגדים. ואפילו אם היה נותן לך בגדים וזיתים וגו' לא היה לך לקחת עם שהוא עובר רב: (כז) וצרעת. יחסר ראשי הדברים וכאומר הכסף נתון לך וגם הצרעת: כשלג. כי הצרעת לבנה היא וכמו שנאמר ואם בהרת לבנה (ויקרא י"ג):

ו (א) המקום. בית מדרשם: צר ממנו. דחוק הוא להחזיק את כולנו: (ב) משם. מן היער הסמוך אל הירדן: (ה) מפיל הקורה. אל הירדן להשיטה אל מקום הנרצה: ואת הברזל. הקורה נפלה אל המים ועם הברזל הוא הגרזן: אהה. הוא ענין לשון צעקת יללה: והוא שאול. הגרזן שאול בידי ואין לי לשלם מהירו: (ו) אנה נפל. איה המקום שנפל בו: ויקצב. חתך ההוכחת עץ: (ז) הרם לך. הגבה לך את הברזל: (ח) אל מקום פלני אלמני תחנתי. ר"ל

לב מלכים

לפרנס עניים בעת רעבון, אבל וכי העת לקחת הכסף ולקחת בעדו בגדים וזיתים וכו' ולכן וצרעת נעמן תדבק וכו':

ו (א) **ויאמרו**, הנה נא המקום פי' חז"ל בעוד היה גחזי לפניו היה דוחה את התלמידים ועתה נתרבו, ואמרו אז שהמקום צר מהם כי ישב בשומרון וישיבת כרכים קשה ושאין מסיגים שם מזון וכרכם: (ו) ויקצב עץ הראה שיש בכח הנביא להפך הטבעיים שהעץ והברזל החליפו טבעם ז"ל העץ נצל במים אדירים כעופרת, והברזל צף למעלה כעץ קל, והרלב"ג הפך בזה תחבולות טבעיים כדרכו, ודבריו הבל, וזה היה הנס הי"ב למנין נפלאותיו: (ח—ט) ומלך ארם ספר עוד

 מגדולת

לֵאמֹר אֶל־מְקוֹם פְּלֹנִי אַלְמֹנִי תַּחֲנֹתִי׃ ט וַיִּשְׁלַח אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִשָּׁמֶר מֵעֲבֹר הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־שָׁם אֲרָם נְחִתִּים׃ י וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ אִישׁ־הָאֱלֹהִים וְהִזְהִירֹה וְנִשְׁמַר־שָׁם לֹא־אַחַת וְלֹא שְׁתָּיִם׃ יא וַיִּסָּעֵר לֵב מֶלֶךְ־אֲרָם עַל־הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּקְרָא אֶל־עֲבָדָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הֲלוֹא תַּגִּידוּ לִי מִי מִשֶּׁלָּנוּ אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ יב וַיֹּאמֶר אַחַד מֵעֲבָדָיו לוֹא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי־אֱלִישָׁע הַנָּבִיא אֲשֶׁר בְּיִשְׂרָאֵל יַגִּיד לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר בַּחֲדַר מִשְׁכָּבֶךָ׃ יג וַיֹּאמֶר לְכוּ וּרְאוּ אֵיכֹה הוּא וְאֶשְׁלַח וְאֶקָּחֵהוּ וַיֻּגַּד־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה בְדֹתָן׃ יד וַיִּשְׁלַח־שָׁמָּה סוּסִים וְרֶכֶב וְחַיִל כָּבֵד וַיָּבֹאוּ לַיְלָה וַיַּקִּפוּ עַל־הָעִיר׃ טו וַיַּשְׁכֵּם מְשָׁרֵת אִישׁ הָאֱלֹהִים לָקוּם וַיֵּצֵא וְהִנֵּה־חַיִל סוֹבֵב אֶת־הָעִיר וְסוּס וָרָכֶב וַיֹּאמֶר נַעֲרוֹ אֵלָיו אֲהָהּ אֲדֹנִי אֵיכָה נַעֲשֶׂה׃ טז וַיֹּאמֶר אַל־תִּירָא כִּי רַבִּים אֲשֶׁר אִתָּנוּ מֵאֲשֶׁר אוֹתָם׃ יז וַיִּתְפַּלֵּל

ת"א מי שלנו. עקידה שער ל"ז: ע"ש (טו) שהש"ר ז א מכילתא בשלח ב תנ' תזריע אמור: (טז) תנחו' תזריע אמור:

והזהירו ק' עמ"ש

רש"י

המקום: (ט) מעבר המקום הזה. מלכת שם: נחתים. חונים: (י) וישלח ישראל. היה שולח ורואה אם אמת הוא: והזהירו. שהזהיר איש האלהים מעבור שם: לא אחת ולא שתים. עשה לו כך כ"א פעמים רצה: (יא) על הדבר הזה. מי הוא המגלה סודו: (יג) איכה. היכן הוא: (טז) אשר אתנו.

מצודת דוד

נביא הוגים במקום מכוסה ונעלם ולא רצה לגלות בפני כולם זוסו בכדי לארוב על מלך ישראל: (י) וישלח. שלח אל המקום שאמר לו הנביא שבני ארם נסתרים בה והזהירו מלעבור בה ושלח שם לדעת אם האמת אתו: ונשמר שם. זהיה המלך נשמר משם כאשר ראה שאמת הדבר: לא אחת לא פעם אחת לבד וכו' כ"א פעמים רבות הזהירו הנביא ומצאום אמתיים ונשמר משם: (יא) ויסער. אחזתו רעדה כמו רוח סערה בעבור זאת: מי משלנו. מי מאנשינו הולך אל מלך ישראל ומגלה מסתרינו: (יב) לא. אין מי מאנשינו מגלה המסתור: יגיד למלך. כי יודע הוא בנבואה: (טו) איכה נעשה. איך נעשה להמלט: (טז) כי רבים.

מצודת ציון

לא יזוכר בו וכן ואת הנערים יודעתי אל מקום פלוני (ש"א כ"א): (ט) נחתים. ענין ירידה כמו הנחת ה' גבוריך (יואל ד') כי במקום מורד ירדו לנסתר: (יג) איכו הוא. אנה הוא כמו איכה תרעה (ש"ה א') ואם שהוא כחולם: (יד) כבד.

השאלות

(יג) אחר שנודע לו שהנביא יודע כל תעלומות כ"ש שידע ברוצה לקחתו וישמר מפניו, למה אמר איכו הוא והול"ל איפה הוא:

(טו) מ"ש איכה נעשה הול"ל מה נעשה:

(טז) הול"ל לא זה העיר ולא זה הדרך כמובן:

לב מלכים

מגדולת אלישע דברים מפליאים, א] שהיה רוח האלהי חופף עליו כל היום, עד שהיה יודע כל הנעשה בארץ, ובאשר מלך ארם נלחם אז בישראל ויועץ על עבדיו שחנייתו יהיה במקום נעלם ומופלא שמשם יעבור מלך ישראל ויארבו עליו ויתפשוהו, ונודע הדבר בכל פעם להנביא והזהיר את המלך, וזה היה כמה פעמים שמזה מבואר שהיה רוה"ק שוכן עליו בתמידות, ונחתים היינו שחונים שם במורד: (יא—יב) וספר שמלך ארם חשד שנמצא מי מעבדיו המגלה סוד, והודיעו לו שאינו כן רק שהנביא הוא יכול להגיד גם מה שידבר בחדרי משכבו: (יג) ויאמר, ומלך ארם רצה לקחת אותו ודרש לדעת איכה הוא, ויפלא מאד אחר שנודע לו שהנביא יודע הכל גם מה שאינו נוגע לו כ"ש שידע שישלח לקחתו וישמר מפניו, וכפי זה נראה שלא רצה לקחתו להרע לו רק להיטיב עמו ולהרבות לו מתן וגדולה כדי שישכון אצלו וחשב שהנביא יתרצה בכך, ועז"א **לכו וראו איכה הוא** שכולל ג"כ שידעו איך הוא מעמדו, שאם הוא עני בנקל יותר שיבא אליו, ואם הוא עשיר יצטרך להרבות לו מתנות עד יתרצה אליו, ומה ששלח חיל כבד היה להגן על הנביא אם לא יניחהו חיל המלך לצאת מאתם: (טו) **וישכם משרת** זה היה בהשגחה שקם קודם לכל אדם בעיר ויצא חוץ לעיר עד שראה המחנה, שאם היה אחר משכים ורואה היה נעשה מהומה בעיר והיו הלוחמים יודעים שאם הנביא, וי"ל שאלישע העירו לקום, **ויאמר** וכו' **איכה נעשה** לשון איכה מורה

שהיה

אלישע ויאמר יהוה פקח־נא את־עיניו ויראה ויפקח יהוה את־עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביבת אלישע: יח וירדו אליו ויתפלל אלישע אל־יהוה ויאמר הך־נא את־הגוי־הזה בסנורים ויכם בסנורים כדבר אלישע: יט ויאמר אלהם אלישע לא־זה הדרך ולא־זה העיר לכו אחרי ואוליכה אתכם אל־האיש אשר תבקשון וילך אותם שמרונה: כ ויהי כבאם שמרון ויאמר אלישע יהוה פקח את־עיני־אלה ויראו ויפקח יהוה את־עיניהם ויראו והנה בתוך שמרון: כא ויאמר מלך־ישראל אל־אלישע כראתו אותם האכה אכה אבי: כב ויאמר לא תכה האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה שים לחם ומים לפניהם ויאכלו וישתו וילכו אל־אדניהם: כג ויכרה להם כרה גדולה ויאכלו וישתו וישלחם וילכו אל־אדניהם ולא־יספו עוד גדודי

ת"א ויכרה להם. ב"ב ע"א נדה נא:

ע"ש (יז) ויק"ר קס"ר סדר י תנ' תזריע אמור: (יח) תנ' תזריע: (יט) תנ' תולדות: (כא) תנ' תזריע כא"ר:

רש"י

בעזרתנו: (יח) ויאמר הך נא וגו'. על הקללה לא הזכיר את השם אבל על הפקיחה הזכיר את השם על שתיקן על של נער ועל של גדול: סנורים. חולי של שממון רואה ואינו יודע מה הוא רואה: (יט) ולא זה העיר. שהנביא בתוכה ואמת אמר להם שכבר יצא ממנה: (כב) האשר שבית וגו'. וכי דרכך להרוג אותם שאתה מביא בשביה (ומשבית אותם): (כג) ויכרה. לשון תיקון סעודה: (כה) דביונים.

מצודת ציון

הרכב: ויקפו. וסבבו: (יז) פקח. פתח: נא. עתה: (כא) אבי. ר"ל רבי: (כב) השבר. בה"א התימה: (כג) ויכרה.

מצודת דוד

הרכב אשר הם בעזרתנו המה מרובים מאשר עמהם: (יז) פקח נא. לראות דבר רוחני: והנה ההר וגו'. ואע"פ שלא היה נצרך בזה כ"א במה שהוכו בסנורים מ"מ הועיל בזה להשתיק הנער מצעקתו כי הצעקה היתה סיבה שירגישו הארמים אשר אלישע ישנו פה: (יח) וירדו. הארמים ירדו אל אלישע: בסנורים. הוא העדר הראיה והסכרה האמיתית וכן נאמר בסדום הכו בסנורים וכו' וילאו למצוא הפתח (בראשית י"ט): (יט) לא זה הדרך. ר"ל תעיתם בדרך בעת הלכתם אל דותן ולא זהו העיר דותן: אל האיש. הוא הנביא: (כ) פקח. ר"ל יוסר מהם מכת הסנורים: (כא) האכה. בשאלה אמר האם אכה אותם: (כב) האשר שבית. האם הם אשר שבית אתה לשתכה נהם הלא בנס הובאו ומה לך להם: (כג) ויכרה. עשה להם סעודה

השאלות

(כג) מ"ש שלא יספו עוד גדודי ארם לבא בא"י נסתר ממ"ש תיכף שקבץ בן הדד את מחניהו:

לב מלכים

שהיה יודע שיש בכח אלישע להגלל ושאל איך נעשה את הגלה ובאיזה אופן: (יז) **פקח נא את עיניו,** כי חונה מלאך ה' סביב ליראיו ומהות מלאכים מקיפים את איש האלהים לשמרו כמ"ש במד', והמלאכים שם וכנו עתה להגלהו באו בתמונת רכב אש וסוסי אש כמו שבאו מחנה ארם ברכב וסוסים והולך לתפלה, כי שיראה את הרוחנים מי שאינו מוכן לנובאה היה נס גדול מאד, ובריאה יש מאין כמ"ש במק"א: (יח) **הך נא את הגוי,** גם זה היה הפך מן הראשון, שבראשון פתח להנער ע"י הנבואיי שיראה דברים נעלמים מעין הגשמי, ועתה התפלל לסתום עין הראות החושיי מעיני הרואים ולנהותם תהו לא דרך: (יט) **לא זה הדרך** ר"ל. אם אתם יודעים מקום הנביא ואתם הולכים לשם דרך פה הלא **לא זה הדרך,** ע"כ שאתם חושבים שהנביא נמצא בעיר הזאת עז"א **לא זה העיר**: (כ) **פקח נא את עיני אלה** כבר כתב המורה (ח"א פ"ב) שלשון פקיחת עין לא יבא כי אם על גלות הידיעה, ומבואר שהסנורים הנזכר אינו עורון, רק בלבול דעת ההכרה, וכאשר שב הכרתם נודע להם שהם בתוך שומרון: (כב) **האשר שבית** כי מה שמותר למלכי הארצות להרוג את אויביהם הוא רק בדרך מלחמה, ובפרט שהם לא באו לעשות רע עם הנביא רק להטיב עמו לפי דעתם: (כג) **ויכרה להם,** לשון **כרה** שבא על הסעודה הוא אם מפליג לעשות סעודה לצורך כריתת ברית ושלום. ומזה, יכרו עליו חברים, נות כרות רועים, וכן אמר בילקוט

גדודי ארם לבוא בארץ ישראל: כד ויהי אחרי כן ויקבץ בן הדד מלך ארם את כל מחנהו ויעל ויצר על שמרון: כה ויהי רעב גדול בשמרון והנה צרים עליה עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורבע הקב חריונים בחמשה כסף: כו ויהי מלך ישראל עבר על החמה ואשה צעקה אליו לאמר הושיעה אדני המלך: כז ויאמר אל יושעך יהוה מאין אושיעך המן הגרן או מן היקב: כח ויאמר לה המלך מה לך ותאמר האשה הזאת אמרה אלי תני את בנך ונאכלנו היום ואת בני נאכל מחר: כט ונבשל את בני ונאכלהו ואמר אליה ביום האחר תני את בנך ונאכלנו ותחבא את בנה: ל ויהי כשמע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עבר על החמה וירא העם והנה השק על בשרו מבית: לא ויאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסף אם יעמד ראש אלישע בן

ת"א חריונים. מגילה כ"ה: ויהי כשמע. תענית י"ד: דביונים ק'.

ע"ש (כה) בר"ל כה כד רו"ר א א עו"ש פדר"כ כט מס' סופרים ט מדר"ש כח מב א: (כז) אדר"נ ט: (ל) ל בר"ר פד:

רש"י

זבל הזב מן היונים: (כו) הושיעה אדני המלך. כסבור ששואלת מזונות: (כט) ותחבא את בנה. מתרגמה לאוכלו לבדה: (ל) וירא העם. דרך הקרע את השק תחת בגדיו: (לא) אם יעמד ראש אלישע.

מצודת דוד

גדולה: ולא יספו וגו'. לא באו עוד באופן זה לארוב עליהם בראותם כי הנביא מגלה מסתורם: (כד) ויקבץ. לבוא בגלוי ובפומבי ולזה קבץ כל עמו: (כה) והנה צרים. כאומר מלבד הרעב מסיבת חסרון התבואה נתוסף עוד הרעב בעבור שהיו צרים עליהם לא הניחו להביא מאכל אל העיר: עד היות. כ"כ נתחזק הרעב עד שהיה נמכר ראש חמור בשמונים שקלי כסף: (כז) אל יושעך ה'. חשב אשר שאלתה על המזון ואמר לה ה' הוא אין מושיעך ואם שבידו להושיע ואני מאין אושיעך וכי בתבואה מן הגורן או ביין מן היקב הלא אין עמדי וכאומר לא יקרא אין מושיע כ"א מי שבידו להושיע ולא זולת: (כח) ויאמר. אז המלך לשאלתה מהו המבוקש לך כי בוב חשב שמא שאלתה בדבר אחר: (ל) מבית. מבפנים לבגדיו ורואהו דרך הקריעה: (לא) כה יעשה וגו'. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר: אם יעמוד וגו'. כי אסירו על כי בידו לעתור

מצודת ציון

עשה סעודה כמו יכרו עליו חברים (איוב מ'): (כה) דביונים. צואה הזב מן היונים כי אשר יזוב (ויקרא ט"ו) תרגומו אדי ידוב ובה היו מדליקין האש מחסרון העצים בעבור המצור: (כז) היקב. הוא גת היין: (כט) ותחבא. הסתירה:

השאלות

(כז כח) אחר שאמר מאין אושיעך שמורה שיודע מה בקשתה ושאין בידו להושיע איך שאל מה לך:

לב מלכים

טובה חכמה מכלי קרב גודל פסקון שעשה אלישע עם ישראל יותר מכל כלי קרב ומלחמות שהיה ליהורם בן אחאב, שנאמר לא תכה ויכרה להם כרה גדולה ואין כרה אלא לשון שלום, ויש הבדל בין גדוד ובין יתר. לשונות כמו גבא ומחנה וכדומה שגדוד הוא חלקים מהמחנה הנופלים בארץ דרך מארב, ועד עתה היו נופלים בארץ גדודים גדודים שלא כדרך מלחמה רק בדרך רגל ושלל וזה נפסק, משא"כ מ"ש ויהי אחרי כן ויקבץ את כל מחנהו זה היה דרך מלחמה: (כה) ויהי רעב גדול מעשה זו היה בשבע שני רעב שהיה בימי אלישע (כמ"ש בסימן ח') ולכן לא היתה תבואה מוכנת לעת המצור, ונתגבר הרעב על כשיעור הזה: (כו) אל יושיעך ה' ר"ל כי המלך ממונה לעשות משפט. ולדקה, אמר אם תתפני לדקה להחיותך ברעב, אם אל יושעך ה' מאין אושיעך זה אין בידי רק ביד ה', ואם הוא לא יושיע אין תקוה: (כז) אולם על הגד שתתפן משפט נגד עול שעשו לה אמר המלך. מה לך, האשה הזאת ממלת הזאת מבואר שגם האשה הנתבעת היתה שם במעמד ולא הכחישה הדבר, רק שע"פ דין תורה לא יכלה לזכות, כי אי אפשר שתתחייב להרוג את בנה, ואין קנין אל על ענין כזה, לכן באתה אל המלך שיעשה משפט מדין המלכות, שיסקיף על העת והמקום והענין, ובפרט שהיה לה טענה שהיא הסיתה לזה כמ"ש האשה הזאת אמרה אלי תני את בנך: (ל) ויקרע את בגדיו הגם שהוא עובר על החומה בבזה מרפה ידי אנשי המלחמה כי כבר נתיאשו והעם ראו שהשק על בשרו, בזה מורה הכליה היאוש,

ועד

בֶּן־שָׁפָט עָלָיו הַיּוֹם׃ לב וֶאֱלִישָׁע יֹשֵׁב בְּבֵיתוֹ וְהַזְּקֵנִים יֹשְׁבִים אִתּוֹ
וַיִּשְׁלַח אִישׁ מִלְּפָנָיו בְּטֶרֶם יָבֹא הַמַּלְאָךְ אֵלָיו וְהוּא ׀ אָמַר אֶל־
הַזְּקֵנִים הַרְּאִיתֶם כִּי־שָׁלַח בֶּן־הַמְרַצֵּחַ הַזֶּה לְהָסִיר אֶת־רֹאשִׁי
רְאוּ ׀ כְּבֹא הַמַּלְאָךְ סִגְרוּ הַדֶּלֶת וּלְחַצְתֶּם אֹתוֹ בַּדֶּלֶת הֲלוֹא קוֹל
רַגְלֵי אֲדֹנָיו אַחֲרָיו׃ לג עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְהִנֵּה הַמַּלְאָךְ יֹרֵד אֵלָיו
וַיֹּאמֶר הִנֵּה־זֹאת הָרָעָה מֵאֵת יְהוָה מָה־אוֹחִיל לַיהוָה עוֹד׃

ז א וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה כָּעֵת ׀ מָחָר
סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן׃ ב וַיַּעַן
הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ נִשְׁעָן עַל־יָדוֹ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר הִנֵּה

ריש דגוש

רש"י

שהיכולת בידו לבקש רחמים: (לב) וישלח איש מלפניו. המלך שלח להרגו ובטרם יבא אותו המלאך אל אלישע והוא נגלה לו ברוח הקודש ואמר אל הזקנים והנה המלאך יורד אליו והמלך אחריו: (לג) ויאמר. המלך: הנה זאת הרעה מאת ה׳. זאת אחת מן הקללות שקלל ע"י משה ואכלת פרי בטנך במצור ובמצוק וגו׳ (דברים כ"ח כ"ג): מה אוחיל לה׳ עוד. להושיע הלא לא יועיל:

מצודת ציון

(לב) הראיתם. בה"א השאלה: ולחצתם. ענין דחק: (לג) אוחיל. אקוה כמו על כן אוחיל לו (איכה ג׳):

מצודת דוד

לה׳ להסיר הרעה ואינו עושה: (לב) וישלח. המלך שלח אל אלישע לפני בואו שמה לשמרו לבל יברח עד יבא הוא ולהרגו בפניו: בטרם. עד לא בא השליח אמר אלישע אל הזקנים הראיתם ר"ל הלא אתם רואים זה לדבר הזה אשר שלח בן המרצח להסיר ראשי כי בנבואה נאמר לו: בן המרצח. את אחאב קורא מרצח לפי שמה שהרגה איזבל את כל הנביאים היה בהסכמת דעת אחאב: ראו וגו׳. השתכלו עד ביאת המלאך לפה וסגרו אז את הדלת ודחקוהו עם הדלת אל החוץ: הלא קול. עודו מדבר עמהם אמר הלא עתה אשמע לי בנבואה קול רגלי אדוניו המלך אשר הולך אחרי המלאך אשר שלח: (לג) ירד אליו. אל אלישע הביתה כי כשמעם שגם המלך יבא חדלו מלסגור הדלת מפני כבוד המלכות ויאמר כאשר בא גם המלך אמר המלאך אל המלך הנה רעת הרעב באה היא מה לתשלום גמול הפשעים ואף אוסיף לפשוע לשלוח יד בנביאו א"כ מה היא התקוה אשר אוחיל עוד לה׳ הלא לא יוסיף לרחם עוד בעבור העון הזה ומפני כבוד המלכות תלה הדבר בעצמו:

ז (א) ויאמר וגו׳. כשמעו דברי המלאך המאמין לשלוח בו יד מפחד ה׳ והמלך הסכים על ידו אמר הנה כעת הזאת ביום מחר יהיה סאה סולת בשקל וגו׳: בשער. מקום שמוכרין שם התבואה: אשר למלך נשען. מלת אשר עומדת במקום שתים כאלו אמר אשר למלך אשר היה נשען על ידו בבואו אל הנביא כמ"ש למעלה הלא קול רגלי וגו׳: הנה

השאלות

(לב) לפירוש המפרשים שהמלך שלח איש, קשה וכפרש יבא המלך וכן קשה הוא אמר בלא וי"ו:

לב מלכים

ועד עתה היה מצפה לרחמי ה׳ ולכן לבש שק להתשובה ותפלה, ועתה שכבר הגיעו לתכלית האבדון אבדה תקוה מלבו ורצה להרוג את הנביא על שלא התפלל להשיב חימה: (לב) **ואלישע יושב בביתו והזקנים יושבים לפניו** שבעת ההיא לא היה בבית מדרשו עם בני הנביאים רק ישב בביתו על הסנהדרין, והיו שופטים את העם, **וישלח איש**, פי׳ שכאשר ראה זה ברוח קדשו שלח את כל איש מלפניו שלא ישארו שם רק הזקנים, כי לא רצה שיתפרסם הענין הזה בין ההמון, **והוא אמר אל הזקנים** וכו׳ ר"ל כי לא היה ביד המלך להמית איש בלא עון דרך רוצח רק ע"י משפט, כמו שנראה בענין נבות שהוצרך לדון אותו ע"י זקני העיר לכן אמר אל הזקנים שימחו בידו כי יש זה בכחם כיון **שבא להסיר ראשו דרך רצח**, ולבל יירא[ו] שיגבר מלאך המלך בחיל וכח אמר שלא יחושו, **כי שומע קול רגלי אדוניו אחריו**: (לג) **ויאמר** זאת אמר המלך **הנה זאת הרעה מאת ה׳** ר"ל כי בסדר הקללות שבתוכחה הוא הסדר האחרון וסוף הקללות, וכיון שזאת הרעה מאת ה׳, והוא אחרית הזעם, **מה אוחיל לה׳ עוד** ועד מתי נדום ונקוה לה׳:

ז (א) **סאה** סולת בשקל, מבואר שגזרת הרעב לא נתבטל אז, ותניא בב"ב (דף צ"א) אין יוצאין מא"י לח"ל אא"כ יעמדו סאתים בסלע אר"ש אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח אבל בזמן שמוצא ליקח אפילו עומדה סאה בסלע לא יצא והרמב"ם פסק כת"ק, והיה ראוי שיהיה סאתים בשקל שזה ג"כ עת רעב כי בשעת הזול הם ד׳ סאין בסלע כמ"ש בכתובות (דף ס"ד), אמנם אלישע תקן זה בשני דברים, א] שיהיו סאתים שעורים בשקל, ויכולים לאכול שעורים, ב] שיהיה בשער שומרון ומוצא ליקח

יְהוָה עֹשֶׂה אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם הֲיִהְיֶה הַדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִנְּכָה רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכֵל׃ ג וְאַרְבָּעָה אֲנָשִׁים הָיוּ מְצֹרָעִים פֶּתַח הַשָּׁעַר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים פֹּה עַד־מָתְנוּ׃ ד אִם־אָמַרְנוּ נָבוֹא הָעִיר וְהָרָעָב בָּעִיר וָמַתְנוּ שָׁם וְאִם־יָשַׁבְנוּ פֹה וָמָתְנוּ וְעַתָּה לְכוּ וְנִפְּלָה אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם אִם־יְחַיֻּנוּ נִחְיֶה וְאִם־יְמִיתֻנוּ וָמָתְנוּ׃ ה וַיָּקֻמוּ בַנֶּשֶׁף לָבוֹא אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וַיָּבֹאוּ עַד־קְצֵה מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ׃ ו וַאדֹנָי הִשְׁמִיעַ ׀ אֶת־מַחֲנֵה אֲרָם קוֹל רֶכֶב קוֹל סוּס קוֹל חַיִל גָּדוֹל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה שָׂכַר־עָלֵינוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת־מַלְכֵי הַחִתִּים וְאֶת־מַלְכֵי מִצְרַיִם לָבוֹא עָלֵינוּ׃ ז וַיָּקוּמוּ וַיָּנוּסוּ בַנֶּשֶׁף וַיַּעַזְבוּ אֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֶת־סוּסֵיהֶם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר הִיא וַיָּנֻסוּ אֶל־נַפְשָׁם׃

ויבאו

ת״א וארבעה אנשים. סוטה כ״ז סנהדרין ק״ז: אם אמרנו. קמא מעכו״ם כ״ז עקידת שער ס׳: לכו ונפלה. ב״ק ס׳: ע״ש (ג) ירוש׳ סנהדרין י ב: (ו) פי׳ ואראה:

רש״י עם״ש

ז (ג) וארבעה אנשים. גיחזי ובניו: פתח השער. כמו שנאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו (ויקרא י״ג מ״ו): (ו) השמיע את מחנה ארם. נדמה להם כאלו שומעין:

מצודת דוד

ה׳ עושה. אף אם עושה ה׳ ארובות בשמים להשליך דרך שם על הארץ הכוסמים והשעורים וכי אפשר שיהיה הדבר הזה להיות כ״כ בזול: רואה. הזול ההוא: ומשם לא תאכל. כי תמות מיד ועל שלגלג על דבריו אמר לו כן: (ג) פתח השער. היו יושבים בפתח השער כדין המצורע כמ״ש מחוץ למחנה מושבו (ויקרא י״ג): עד מתנו. עד אשר נמות ברעב: (ד) נחיה. כי שם נמצא לחם: ומתנו. כלומר מה בכך אם נמות כלא ממ״כ אנו מעותדים למיתה: (ו) וה׳ השמיע. הסיבה היתה בלא מלאך שם איש כי ה׳ השמיע וגו׳ ר״ל בהשגחת ה׳ היה נדמה להם כאילו שומעים: לבוא עלינו. וזהו הקול שאנו שומעים: (ז) המחנה כאשר היא.

מצודת ציון

ז (ב) השליש. שר וחשוב כמו ומבחר שלישיו (שמות ט״ו): נשען. נסמך: ארובות. חלונות כמו וכעשן מארובה (הושע י״ג): הננה. הנה אתה והוא כמו הנך והה״א נוספת ודוגמתו הנצבת עמכה (ש״א א׳) ומשפטו עמך: (ד) ונפלה. ענין נטיה כמו אל הכשדים אתה נופל (ירמיה ל״ז): (ה) בנשף. בערב כמו מאחרי בנשף (ישעיה ה׳):

השאלות

(ג) הול״ל אנשים מצורעים היו פתח השער:
(ה) למה אמר שני פעמים ויבואו עד קצה המחנה כאן ובפסוק ח׳:
(ז) למה עזבו סוסיהם ונסו ברגליהם:

לב מלכים

ליקח, ובזה יש סברא שאפי׳ סאה בסלע לא יצא: (ג) וארבעה אנשים פי׳ חז״ל שהיה גחזי וג׳ בניו, כי מצורעים אחרים רפא אלישע, כ״ש מנעמן, וכמו שנראה מדברי הנערה שאמרה לאשת נעמן שאלישע ירפאהו ובודאי אמרה זאת מפני שהיה דרכו לרפאות, ומבואר שהיה זה גחזי ובניו שלא יכול לרפאותם, ועז״א היו מצורעים שהם נשארו מצורעים ולא נרפאו, וכיון שנלקו בשומרון שלחו אותם חוץ לחומה כדין המצורע משתלח מעירות המוקפות חומה כמ״ש בפ״ק דכלים: (ד) אם אמרנו ר״ל כיון שבכאן ודאי נמות בין אם נבוא העיר בין כשנשאר כאן, אבל כשנפול אל מחנה ארם יש ספק וא״כ דבר זה קרוב לריוח ורחוק מהפסד שאם יחיונו נרויח שנחיה ואם ימיתנו לא נפסיד מאומה שבל״ז ומתנו. ועז״א ג״פ ומתנו: (ה) ויקמו בנשף, הנה שיתקיים דבר הנביא שגבל הזמן ואמר בעת מחר היה צריך שהמצורעים יתיעצו ע״ז בלילה ההוא דוקא, וילכו בתחלת הלילה לשם, ושלא יחכו עד אור הבקר רק שיודיעו תיכף לבית המלך, שאם היו מודיעים בבקר והיו שולחים תחלה לראות, היה הזמן עובר מ״ש הנביא כעת מחר, ומ״ש ויבאו עד קצה מחנה ארם, כי דרך המחנה שמעמידים שומרים קצת רחוק מן המחנה לראות כל הנעשה, וע״ז כיון כאן, ולא מצאו שם איש משא״כ מ״ש שנית (בפסוק ח׳) ויבאו עד קצה המחנה היינו במחנה ממש: (ו) וה׳, והיה מן הנס שה׳ השמיע לאזנם קול חיל, ושנית שהתבהלו ועלה בלבם שהוא חיל מלכי מצרים ומלכי חתים שהיו מתיראים מהם ולא עצרו כח לעמוד נגדם: (ז) ויקומו, וכן היה מן הנס שנסו תיכף ולא לקחו אף סוסיהם שעי״כ יקל להם הניסה כי חשבו שהאויב כבר אצלם, ולכן נסו ברגלם בחשבם שעי״כ יתעסקו האויבים לשלול את המחנה האהלים והסוסים ולא

ח וַיָּבֹאוּ הַמְצֹרָעִים הָאֵלֶּה עַד־קְצֵה הַמַּחֲנֶה וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אֶחָד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם כֶּסֶף וְזָהָב וּבְגָדִים וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אַחֵר וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ׃ ט וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לֹא־כֵן ׀ אֲנַחְנוּ עֹשִׂים הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם־בְּשֹׂרָה הוּא וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים וְחִכִּינוּ עַד־אוֹר הַבֹּקֶר וּמְצָאָנוּ עָווֹן וְעַתָּה לְכוּ וְנָבֹאָה וְנַגִּידָה בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ י וַיָּבֹאוּ וַיִּקְרְאוּ אֶל־שֹׁעֵר הָעִיר וַיַּגִּידוּ לָהֶם לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ וְקוֹל אָדָם כִּי אִם־הַסּוּס אָסוּר וְהַחֲמוֹר אָסוּר וְאֹהָלִים כַּאֲשֶׁר הֵמָּה׃ יא וַיִּקְרָא הַשֹּׁעֲרִים וַיַּגִּידוּ בֵּית הַמֶּלֶךְ פְּנִימָה׃ יב וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ לַיְלָה וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו אַגִּידָה־נָּא לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־עָשׂוּ לָנוּ אֲרָם יָדְעוּ כִּי־רְעֵבִים אֲנַחְנוּ וַיֵּצְאוּ מִן־הַמַּחֲנֶה לְהֵחָבֵה בְהַשָּׂדֶה לֵאמֹר כִּי־יֵצְאוּ מִן־הָעִיר וְנִתְפְּשֵׂם חַיִּים וְאֶל־הָעִיר נָבֹא׃ יג וַיַּעַן אֶחָד מֵעֲבָדָיו וַיֹּאמֶר וְיִקְחוּ־נָא חֲמִשָּׁה מִן־הַסּוּסִים הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־

ת"א היום הזה. עקידה שער פ"ד: ויען אחד. שם שער ל"ו: ח במקום א. בשדה ק' בה

רש"י

ומצאנו עון. מתחייבין אנו למלכות: (י) כאשר המה. כמו שהיו מלאים מתחלתם לא הוציאו מה שבתוכם: (יב) כי רעבים אנחנו. ותאבים לצאת אל השלל ואל המזון: (יג) אשר נשארו בה. בתוך

מצודת ציון

(ט) מחשים. שותקים כמו גם אני ידעתי החשו (לעיל ב'): וחכינו. ענין איחור והמתנה כמו ונסתה ולא החכה (לקמן ט'): (יג) הנה. הנה הם: המון. ענין רבוי עם: המו.

מצודת דוד

הכל בשלימות כאשר היתה היא בעוד שהיו שם: אל נפשם. להציל את נפשם: (ט) לא כן. לא טוב ויושר כמו ולא יכין לדבר כן (שופטים י"ב): היום הזה וגו'. כי היום יש בו מה נבשר טוב ואנחנו שותקים מלבשר ואם נמתין עד הבוקר בלא יודע למלך ע"י אחרים ונאשם בעיניו על מה שלא מהרנו לבוא ולבשר: (י) שער העיר. שומר שער העיר: אסור. קשור אל האבוס כדרכו: כאשר המה. כשהיו מאז כאשר היו שם: (יא) ויקרא השערים. שוער השער קרא אל שומרי שערי בית המלך ואמר להם הדברים האלה והם הגידו הדבר לבית הפנימי מקום מושב המלך: (יב) את אשר וגו'. הערמה והתחבולה אשר עשו: כי יצאו. להמציא מה לאכול כי לגודל הרעבון לא ימתינו עד יחקרו על הדבר: (יג) אשר נשארו בה וגו'. כאומר אף אם האויב ימית את הרוכבים אין היזק בדבר כי יהיו ככל המון ישראל הנשארים בעיר כי כולנו מעותדים למות ברעב והרוכבים כאחד ממנו אם ישארו פה ואם ילכו שמה יוקדם להם המיתה

השאלות

(ט) מ"ש היום הזה מיותר, ומ"ש וחכינו עד אור הבקר שלא יכולים להתעכב עד חצות לילה שימלאו בתיהם שלל ואז ילכו ויגידו:

לב מלכים

יפנו לרדוף אחריהם באשר עזבו את כל השלל: (ט) לא כן אנחנו עושים אמרו שלא כן ונכון מעשיהם שלא להחיות הנעופים ברעב, ועז"א היום הזה, באשר ככל חטאו בכיוצא בזה בעבור חמוד ממון שלקחו מנעמן, ולמה נוסיף חטא על פשע ומ"ש וחכינו עד אור הבקר. כי אם לא יגידו עתה יצטרכו להמתין עד הבקר, שאם יגידו בחצות הלילה ידעו כי גנבו וכחשו ושמו בכליהם כי אין דרך ליפול אל מחנה האויב באמצע הלילה ויבינו שהלכו אל המחנה בתחלת הלילה, וישאלו אותם מדוע אחרו עד עתה ולא הגידו תיכף ויבינו כי נשאו משם שלל, ולפ"ז יצטרכו לחכות עד אור הבקר שלא יהיה עליהם חשד, וימצאו עון שבתוך כך יש פקוח נפשות הנעופים ברעב: (יא) ויקרא השערים שהם אמרו אל שוער העיר ר"ל הראש והממונה, והוא קרא וקבץ את כל השוערים ויגידו בית המלך: (יב) ויאמר אל עבדיו ספר רשעת המלך, שהגם שכבר אמר לו הנביא והבטיחו בתחיה השועה מחר והיה לו להאמין שנעשה איזה דבר שינוסו ארם, לא פנה לבו אל דבר הנביא, ותלה שזה ערמה מארם: (יג) ויקחו נא חמשה, ר"ל ואין לחוש אל מה שיסתכנו בלכתם, כי הגם שהנם ככל המון ישראל אשר נשארו, הנם ג"כ

בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֶהָמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־תָּמּוּ וְנִשְׁלְחָה וְנִרְאֶה׃ יד וַיִּקְחוּ שְׁנֵי רֶכֶב סוּסִים וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אַחֲרֵי מַחֲנֵה־אֲרָם לֵאמֹר לְכוּ וּרְאוּ׃ טו וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵיהֶם עַד־הַיַּרְדֵּן וְהִנֵּה כָל־הַדֶּרֶךְ מְלֵאָה בְגָדִים וְכֵלִים אֲשֶׁר־הִשְׁלִיכוּ אֲרָם בְּהֵחָפְזָם וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ׃ טז וַיֵּצֵא הָעָם וַיָּבֹזּוּ אֵת מַחֲנֵה אֲרָם וַיְהִי סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל כִּדְבַר יְהוָה׃ יז וְהַמֶּלֶךְ הִפְקִיד אֶת־הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר נִשְׁעָן עַל־יָדוֹ עַל־הַשַּׁעַר וַיִּרְמְסֻהוּ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּרֶדֶת הַמֶּלֶךְ אֵלָיו׃ יח וַיְהִי כְּדַבֵּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל וּסְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל יִהְיֶה כָּעֵת מָחָר בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן׃ יט וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר וְהִנֵּה יְהוָה עֹשֶׂה אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם הֲיִהְיֶה כַּדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִנְּךָ רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכֵל׃ כ וַיְהִי־לוֹ כֵּן וַיִּרְמְסוּ אֹתוֹ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת׃

ת"א ויהי לו כן. סנהדרין צ׳ : המון ק׳. בחפזם ק׳. עמ"ש. ואלישע

רש"י

העיר שלא מתו ברעב : הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה. אם יאמרו מסוכנים הם שלא יהרגום ארם הרי הם בעיר הזאת בסכנת הרעב כשאר כל המון ישראל אשר נשארו בה ואם ימותו הנם ככל המון ישראל אשר תמו ברעב : (טו) בחפזם. במהרם לנוס : (יז) אשר נשען על ידו. אתמול כשבא לבית אלישע :

מצודת דוד

שלא יהיו ככל המון ישראל שכבר תמו קודם להם ולזאת נשלחם ונראה : (יד) שני רכב. כי עכ"ז לא רצו להכניס בסכנה כ"א שנים : אחרי מחנה. ר"ל בדרך ארם : (טו) אשר השליכו. להקל משאם בעבור מהירת הניסה : (יז) הפקיד. מינה אותו אז להיות שומר השער : וירמסהו. מרוב הדחק מריבוי העם ההולכים לשלול שלל רמסוהו ברגליהם : (יח) ויהי כדבר. חוזר ומפרש למה דבר הנביא מיתת השליש ואמר לפי שכאשר דבר איש האלהים וגו׳ : (יט) ויען. ואז השיב השליש וכו׳ : ויאמר. ואז אמר לו הנביא הנך רואה וגו׳ : (כ) ויהי לו כן. וכאשר אמר הנביא כן היה :

מצודת ציון

נכלמו : (טו) בחפזם. ענין מהירות כמו ויהי בחפזם לנוס (ש"ב ד׳) :

השאלות

(טז כ) למה כפל ויהי סאה סולת וכו׳ כדבר ה׳ וירמסוהו העם כאשר דבר איש האלהים, ולמה כפל כדבר איש האלהים אשר דבר ברדת המלך אליו, ולמה זאת שנית ויהי כדבר איש האלהים וכו׳ ויען השליש וכו׳ ויהי לו כן וכו׳ שכל אלה הם דברים כפולים ומיותרים ? :

לב מלכים

ככל המון ישראל אשר תמו כי סופם למות ברעב : (יד) ויקחו בכ"ז לא שלחו רק שנים, שלא לסכן חמשה הנשים אחרי כי די בשני מרגלים : (טז—כ) ויצא העם ויבוזו ובזה נתקיים כל דבר הנביא, א] שגם במקום המחנה נעשה תיכף סאה סולת בשקל וכו׳ כדבר ה׳, ב] שגם מה שדבר הנביא מדעת עצמו שהשליש יתקיים שרמסוהו העם, וזה לא דבר בשם ה׳, רק שנעשה כדבר איש האלהים שדבר מעצמו בעת רדת המלך אליו, והנה מה שהפקיד המלך את השליש היה לעצור בעד העם שלא יבוזו אים לו כי השלל מגיע לאוצר המלך, ומנהו בשער לעכב ואם היה נשאר בשער לא היה מתקיים דבר ה׳ שיהיה סאה סולת בשקל כי היה בדעת השליש להוסיף על המקח ולבטל דברי הנביא, וז"ש שעל ידי שרמסוהו בשער וימות ע"כ ויהי כדבר איש האלהים אל המלך לאמר סאתים שעורים בשקל וכו׳ בשער שומרון שהגם שכבר אמר ויהי סאה סולת בשקל כדבר ה׳ זה לא היה בשער שומרון רק במקום מחנה ארם שהוא חוץ לעיר, אבל בעיר שמגיע מכס להמלך מן התבואה המובאה לעיר היה השער מתיקר,

ח א וֶאֱלִישָׁע דִּבֶּר אֶל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֶחֱיָה אֶת־בְּנָהּ לֵאמֹר קוּמִי וּלְכִי אַתְּ וּבֵיתֵךְ וְגוּרִי בַּאֲשֶׁר תָּגוּרִי כִּי־קָרָא יְהוָה לָרָעָב וְגַם־בָּא אֶל־הָאָרֶץ שֶׁבַע שָׁנִים׃ ב וַתָּקָם הָאִשָּׁה וַתַּעַשׂ כִּדְבַר אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתֵּלֶךְ הִיא וּבֵיתָהּ וַתָּגָר בְּאֶרֶץ־פְּלִשְׁתִּים שֶׁבַע שָׁנִים׃ ג וַיְהִי מִקְצֵה שֶׁבַע שָׁנִים וַתָּשָׁב הָאִשָּׁה מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וַתֵּצֵא לִצְעֹק אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־בֵּיתָהּ וְאֶל־שָׂדָהּ׃ ד וְהַמֶּלֶךְ מְדַבֵּר אֶל־גֵּחֲזִי נַעַר אִישׁ־הָאֱלֹהִים לֵאמֹר סַפְּרָה־נָּא לִי אֵת כָּל־הַגְּדֹלוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה אֱלִישָׁע׃ ה וַיְהִי הוּא־מְסַפֵּר לַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־הֶחֱיָה אֶת־הַמֵּת וְהִנֵּה הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֶחֱיָה אֶת־בְּנָהּ צֹעֶקֶת אֶל־הַמֶּלֶךְ עַל־בֵּיתָהּ וְעַל־שָׂדָהּ וַיֹּאמֶר גֵּחֲזִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ זֹאת הָאִשָּׁה וְזֶה־בְּנָהּ אֲשֶׁר־הֶחֱיָה אֱלִישָׁע׃ ו וַיִּשְׁאַל הַמֶּלֶךְ לָאִשָּׁה וַתְּסַפֶּר־לוֹ

ת"א כי קרא ס'. ברכות נ"ה תענית ס': ספרה נא לי. מגילה כ"ז: ויאמר גחזי. סנהדרין ק': ויתן ע"ש (א) חג' שמיני: (ה) ויק"ר טו: את ק'.

רש"י

ח (א) ואלישע דבר אל האשה. זה שבע שנים: כי קרא ה' לרעב. הוא הרעב אשר היה בימי יואל בן פתואל: (ג) אל ביתה ואל שדה. שהחזיקו בהם גזלנים: (ו) ויבא

מצודת דוד

ח (א) באשר תגורי. במקום שתרצה לגור: וגם בא. כבר התחיל לבוא אל הארץ ויתמיד שבע שנים: (ג) אל ביתה. כי החזיקו בה אחרים בהיותה בפלשתים: (ד) כל הגדלות. כל הנפלאות הגדולות אשר עשה כי לא ידע המלך מהלא: (ה) ויהי הוא מספר. בעת שספר למלך מה שהחיה אלישע את בן השונמית קרה מקרה שבאה אז השונמית

השאלות

(א--ו) למה יספר המעשה הזה שהוא ענין פרטי ואין שם לא נס ולא ענין כללי?:

לב מלכים

ולגב באר גודל תנאו של הנביא, א] שהנביא דבר זה אל המלך ולא היה לו להשיב להשיב, בפרט שהוטא כדון לפי הזמן והענין, ובזמן ובענין זה שבא המלך אל הנביא לתרגו, והנביא נשא זה, לא היה לו למרות פיו, שכפי דבריו היה מסכים שיהרג הנביא ולא יקבל הבטחתו, וז"ש אשר דבר ברדת המלך וכו', ב] שהנביא לא הבטיח דבר חוץ לטבע כי הוא אמר סאתים שעורים בשקל וסאה סולת בשקל ר"ל הלא המקח הוא בכל א"י סאתים שעורים בשקל, כי כן היה המקח בשנות רעבון אלה רק בשומרון לא יכלו לקנות כן מפני המצור, והבטיח שמקח זה יהיה כעת מחר בשער שומרון, וע"ז השיב השליש ויען והנה ה' עושה ארובות בשמים וזה לא מענין דברי הנביא, שאם היה הנביא מבטיח שיהיה המקח פחות ממה שהוא במדינה, לזה היה צריך שיעשה ה' ארובות בשמים ר"ל שיתן גשם שבזה יופסק הרעב ויוזל השער, אבל כיון שאמר שהשער יהיה כמו שהוא בכ"מ, ע"ז א"צ רק שיסתלק האויב משם, וזה דבר קל, ג] שהכחיש יכולת ה' שאמר והנה ה' יעשה ארובות וכי יד ה' תקצר?, ד] שהכחיש דברי נביא שאמר היהיה בדבר הזה, ונתחייב מיתה כדין, והיה ענשו מדה כנגד מדה וזה שאמר ויהי לו כן:

ח (א) ואלישע דבר אל האשה אשר החיה את בנה. זה היה מקודם מעת שהתחילו שני הרעב, ולכן הקדים השם אל הפעל ר"ל כדרך הדרוש כי היה כח אלישע לבטל גזרת הרעב, רק ע"י שהחיה את בנה ולקח מפתח של תחיה לא היה יכול ליקח מפתח של פרנסה כמ"ש חז"ל שמטעם זה בעת שהוצרך אליהו להחיות בן הצרפית הוצרך להחזיר מפתח של גשמים, כי קרא ה' לרעב ר"ל כבר יצאה הגזרה מאת ה', וגם כבר התחילה כי בא אל הארץ וימשך שבע שנים: (ב) ותקם האשה ותעש כדבר איש האלהים כי בעצמה לא היתה יוצאת מא"י לא"ל בל תענש כמו שנענש אלימלך, בפרט שגם היא היתה אשה חשובה, רק אחר שהיה ע"פ נביא עשתה כן: (ד) והמלך יספר איך עמד לה זכות אלישע, והזמין ה' שבאתו עת שבאה לפני המלך דרש המלך מגחזי שיספר לו כל הגדולות שעשה אלישע שיהיו הנפלאות שלא ידע מהם המלך, עז"א את כל: (ה) ויהי ובעת שספר לו מן המת שהחיה, באה האשה, וגחזי החזיק אמתת דבריו במה שאמר זאת האשה וזה בנה: (ו) וישאל והמלך שאל פיה וכוונו דבריהם, שמזה ידע אמתת הספור, ויתן לה המלך סריס אחד

וַיִּתֶּן־לָהּ הַמֶּלֶךְ סָרִיס אֶחָד לֵאמֹר הָשֵׁיב אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לָהּ וְאֵת כָּל־תְּבוּאֹת הַשָּׂדֶה מִיּוֹם עָזְבָה אֶת־הָאָרֶץ וְעַד־עָתָּה׃ ז וַיָּבֹא אֱלִישָׁע דַּמֶּשֶׂק וּבֶן־הֲדַד מֶלֶךְ־אֲרָם חֹלֶה וַיֻּגַּד־לוֹ לֵאמֹר בָּא אִישׁ הָאֱלֹהִים עַד־הֵנָּה׃ ח וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־חֲזָהאֵל קַח בְּיָדְךָ מִנְחָה וְלֵךְ לִקְרַאת אִישׁ הָאֱלֹהִים וְדָרַשְׁתָּ אֶת־יְהוָה מֵאוֹתוֹ לֵאמֹר הַאֶחְיֶה מֵחֳלִי זֶה׃ ט וַיֵּלֶךְ חֲזָאֵל לִקְרָאתוֹ וַיִּקַּח מִנְחָה בְיָדוֹ וְכָל־טוּב דַּמֶּשֶׂק מַשָּׂא אַרְבָּעִים גָּמָל וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו וַיֹּאמֶר בִּנְךָ בֶן־הֲדַד מֶלֶךְ־אֲרָם שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר הַאֶחְיֶה מֵחֳלִי זֶה׃ י וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱלִישָׁע לֵךְ אֱמָר־לֹא חָיֹה תִחְיֶה וְהִרְאַנִי יְהוָה כִּי־מוֹת יָמוּת׃ יא וַיַּעֲמֵד אֶת־פָּנָיו וַיָּשֶׂם עַד־בֹּשׁ וַיֵּבְךְּ אִישׁ הָאֱלֹהִים׃ יב וַיֹּאמֶר חֲזָאֵל מַדּוּעַ אֲדֹנִי בֹכֶה וַיֹּאמֶר כִּי־יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל רָעָה מִבְצְרֵיהֶם תְּשַׁלַּח בָּאֵשׁ וּבַחֻרֵיהֶם בַּחֶרֶב תַּהֲרֹג וְעֹלְלֵיהֶם תְּרַטֵּשׁ וְהָרֹתֵיהֶם תְּבַקֵּעַ׃ יג וַיֹּאמֶר חֲזָהאֵל כִּי מָה עַבְדְּךָ

ת״א ויבא אלישע. סוטה מ״ז סנהדרין ק״ז: ע״ש (ט) שה״ש ד ח: (י) מד״ר במואל יד כג א: הכלב

לא מפיק ה״א ועמ״ש, לו ק׳

רש״י

אלישע דמשק. להחזיר את גיחזי בתשובה: (י) חיה תחיה. כלפי חזאל אמר שיחיה תחת בן הדד למלכות: (יא) ויעמד את פניו. פניו של נער שנו שהיה מבקש לבכות העמיד שלא יבכה בפני חזאל ויסם לבו לעמוד ולהתאפק: עד בש. כמו בושש, ולא יכול להתאפק ויבך: (יב) תרטש. לשון ביקוע

מצודת דוד

עם בנה נלעוק אל המלך בעבור ביתה: (ו) השיב. אמור להשיב לה הכל ואף תבואות השדה אשר גדל בה מעת עזבה את השדה עד עתה: (ט) וכל טוב דמשק. כל מיני מאכל טוב הנמצא בדמשק: (י) אמר לו. ר״ל לנחמו אמר לו שיחיה אבל האמת הוא אשר הראני ה׳ בנבואתו כי מות ימות: (יא) ויעמד. העמיד את פניו נגד חזאל לבל יראה דמעות עיניו מזלפין: וישם עד בש. שם פניו בנגד חזאל עד התעכב זמן רב ובכלות יכול עוד להתאפק הרים קול בכי והחזיר פניו מעתה הואיל ולא עוד להסתיר הבכי: (יב) כי ידעתי וגו׳. וזוכר אני עתה בדבר ולזה אבכה: מבצריהם. ערי מבצריהם תבעיר באש: והרתיהם. הנשים ההרות תבקע בטנם להוציא הולדות: (יג) כי מה עבדך. וכי כתי

מצודת ציון

ח (ו) סריס. שר: עזבה. הניחה: (ט) בנך. ר״ל מוכנע לך כבן לאביו: (יא) בש. ענין איחור כמו ויחלו עד בוש (שופטים ג׳): (יב) תשלח. השבער קרוי שלוח כי עשה יעשה שליחותו ההולך ממקום למקום ושורף הכל: ועלליהם. הטפים הקטנים: תרטש. ענין בקיעה כמו עולליהם ירוטשו

השאלות

(י) אם הראהו ה׳ שימות איך צוה שיאמר לו שיחיה?:

לב מלכים

הנה כפי הדין הי״ל לשאול תחלה את המחזיק שם ימעון שקנה השדה כיון שאכל שני חזקה, וכן היה צריך שתביא ראיה שהיה השדה שלה, אולם כיון שגחזי נמצא שם העיד שכדבריה כן היא שהשדה והבית שלה כי הכיר פניה, וי״ל שהיה אז שעת חירום בין פלשתים לא״י, כי בשנה הי״ב ליהורם שזה היה סוף ז׳ שני רעב פרצו פלשתים ביהודה (כמ״ש בד״ה ב׳ כ״א), ומסתמא היה להם מלחמה מקודם שלכן הרגו כל בית המלך כנזכר שם והיתה המלחמה ד׳ שנים מקודם, בענין שבסוף שלש שנים הראשונים שהיתה בארץ פלשתים היה שעת חירום ואין מועיל חזקה (כמ״ש בחושן משפט סי׳ קמ״ג), לכן צוה להשיב לה כל אשר לה הבית והשדה ואת התבואות, לא שכר הדירה: (ז) **ויבא אלישע דמשק**, פי׳ שבא בעבורה של עיר, לא לדמשק ממש, שכן משמע מלשון **בא איש האלהים עד הנה**, ומלשון **לך לקראת איש האלהים**, שמשמע שעדיין לא היה בעיר, וכמו ויהי בהיות יהושע ביריחו, שפי׳ שהיה בעבורה של עיר, וע״כ אמרו חז״ל שבא להחזיר את גחזי בתשובה, שמסתברא שגחזי בשהיה מצורע ישב חוץ לעיר ולשם בא אלישע, שאחר שנדחה מאלישע יצא לח״ל, ואפשר בא לבקש שכר מגעמן שלרעתו נדבק בו: (י) **והראני ה׳** פי׳ שמן החולי הזה יחיה, ובכ״ז ימות מסבה אחרת שכן היה שחזאל המית אותו ע״י המכבר:

(יא) ויעמד ת״י ואסחר ית אפוהי ואוריך עד סגי:

הַכֶּלֶב כִּי יַעֲשֶׂה הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע הִרְאַנִי יְהוָה אֹתְךָ מֶלֶךְ עַל־אֲרָם׃ יד וַיֵּלֶךְ ׀ מֵאֵת אֱלִישָׁע וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה־אָמַר לְךָ אֱלִישָׁע וַיֹּאמֶר אָמַר לִי חָיֹה תִחְיֶה׃ טו וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיִּקַּח הַמַּכְבֵּר וַיִּטְבֹּל בַּמַּיִם וַיִּפְרֹשׂ עַל־פָּנָיו וַיָּמֹת וַיִּמְלֹךְ חֲזָהאֵל תַּחְתָּיו׃ טז וּבִשְׁנַת חָמֵשׁ לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ יְהוֹרָם בֶּן־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ יז בֶּן־שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ יח וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ ׀ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ בֵּית אַחְאָב כִּי בַּת־אַחְאָב הָיְתָה־לּוֹ לְאִשָּׁה וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ יט וְלֹא־אָבָה יְהוָה

ע"ש (יח) אגב"ר מה : שנים ק' — להשחית

רש"י

המעים ולב לכולן וקשתות נערים תרטשנה (ישעיה י"ג י"ח) : והרתיהם . מעוברות שלהם : (טו) המכבר . תרגום יונתן גונבא, וכן ותכסהו בשמיכה (שופטים ד' י"ח) תרגום בגונבא והוא בגד : ויפרש על פניו . להשמן : (טז) ובשנת חמש וגו' . יהושפט המליך את יורם בחייו שתי שנים כשחזרו מן המלחמה שנלחמו במלך מואב כך שנויה בסדר עולם בשנת חמש ליהורם ויהושפט בשנת חמשים שנגזרה גזירה על יהושפט

מצודת ציון

(הושע י"ד) : (טו) המכבר . ת"י גונבא והוא מין בגד עב כי ותכסהו בשמיכה (שופטים ד') תרגומו ג"כ בגונבא:

מצודת דוד

רב כל כך לעשות כדבר הזה : מלך . ואז יהיה בידך הכח הרב הזה : (טו) ויפרש על פניו . להקיר תמימות את החולי : וימת . בעבור זה מת כי הר החום מן החוץ אל הפנים : (טז) ובשנת חמש ליורם בן אחאב . שנויה בס"ע שיהושפט המליך את יהורם בנו שתי שנים בלימות בחייו דהיינו בשנת כ"ג למלכו כי כ"ה מלך והיה א"כ בשנת ה' ליורם בן אחאב כי הוא מלך בי"ט ליהושפט ולזה אמר ובשנת חמש ליורם בן אחאב וכו' ויהושפט וכו' ר"ל אז יהושפט מלך את יהורם בנו ויהיה מלך כמו המליך . או מלת חמש עומדת במקום שתים וכאילו אמר וחמש ליהושפט והוא מזמן מלחמות רמות גלעד שהיה ראוי למות לולי חמלת ה' עליו וכאלו נעשה אז בריה חדשה ומלך אז אבל ליורם בן אחאב הם חמש שנים מקוטעות והם קלת שנת י"ט מיהושפט וכ' וכ"א וכ"ב וקלת כ"ג כי אז המליך את יהורם בנו והם שתי שנים לפני מותו כי בכ"ה מת וליהושפט עצמו הם חמש שנים שלימות מזמן מלחמות רמות גלעד והם מקלת שנת שמונה עשרה מתחילת מלכותו וי"ט וכ' וכ"א וכ"ב ומקלת משנת כ"ג :(יז) ושמנה שנים. ומקוטעות היו ובהם כלולים שתי השנים אשר מלך בחיי אביו : (יט) ולא אבה . עם

לב מלכים

(טז) **ויקח** זה עשה הזאל כדי להמיתו ע"י שנחנק והוא א"ל שרפואה הוא עושה, וזה הבין מדברי הנביא שהוא ימיתהו : (טז) **ובשנת חמש**, לדעת חז"ל בסדר עולם נחשבו החמש שנים אלה ליהושפט, ומלחמת רמות גלעד שאז היה ראוי שיהרג כיון שהלך לעזור לרשע וכשצעק אל ה' הוסיף לו ז' שנים, ולבסוף חמש שנים מאותו שעה, שהיה חמש שנים ליהושפט מלך יהודה המליכו את יהורם בן יהושפט על יהודה ומלך ב' שנים בחיי אביו, ומ"ש למעלה (י"ז) וימלך יורם בשנת שתים ליורם בן יהושפט, לפי שיהושפט נתן הממלכה ליורם בשובו מרמות גלעד כמ"ש בד"ה, ומנו מאותו שעה גם ליורם, אבל לא המליכו מלכות שלמה כ"א ב' שנה קודם מותו, ולפ"ז צ"ל שעקר החשבון ליהושפט לא ליורם דהא אחזיה מלך באמצע שתי שנים, והרד"ק פי' שחסר מלת מת, והרלב"ג פירש שמפני החיתון שהיה ליהושפט עם אחאב היה יהושפט מולך ומנהיג מלכות ישראל (אחרי שמת אחאב) עם מלך ישראל, כי היו חולקים לו כבוד מפני שהיה זקן ושהתחתן עם אביהם, ופירש **בשנת חמש ליורם ויהושפט** כי שניהם הנהיגו את המלכות ממלך יהורם בן אחאב, וכן משמע בד"ה שיהושפט הנהיג את ישראל כמ"ש (בד"ה ב' י"ט) וישב ויצא בעם מבאר שבע עד הר אפרים וישיבם אל ה' אלהי אבותיהם, וזה היה במלכות אפרים, ונאמר ביהורם בן אחאב ויעש הרע רק לא כאביו וכאמו ויסר את מצבת הבעל אשר עשה אביו שזה גרם שותפות יהושפט : (יט) **ולא אבה ה' להשחית** הנה בברית אשר כרת ה' לדוד הבטיחו שאם יעזבו בניו את תורת ה' יענשם ולא יסיר מהם המלוכה, כמ"ש (ש"ב ז') אשר בהעוותו והוכחתיו וכו' וחסדי לא יסיר וכו', ובתהלות (פ"ט) אם יעזבו בניו תורתי וכו' ופקדתי בשבט וכו' וחסדי לא אפיר וכו', אולם על בני הבנים שמרדו יש תנאי שיסיר המלוכה מהם, כמ"ש תהלות (קל"ב) אם ישמרו בניך בריתי וכו' גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך, ולכן תמצא במלכות יהודה שבני מלכים הרשעים אם אחזו מעשה אבותיהם בידיהם לא נתקיימו, כמו אבים בן רחבעם,

להשחית את־יהודה למען דוד עבדו כאשר אמר־לו לתת לו ניר ולבניו כל־הימים׃ כ בימיו פשע אדום מתחת יד־יהודה וימלכו עליהם מלך׃ כא ויעבר יורם צעירה וכל־הרכב עמו ויהי־הוא קם לילה ויכה את־אדום הסביב אליו ואת שרי הרכב וינס העם לאהליו׃ כב ויפשע אדום מתחת יד־יהודה עד היום הזה אז תפשע לבנה בעת ההיא׃ כג ויתר דברי יורם וכל־אשר עשה הלא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה׃ כד וישכב יורם עם־אבתיו ויקבר עם־אבתיו בעיר דוד וימלך אחזיהו בנו תחתיו׃ כה בשנת שתים־עשרה שנה ליורם בן־אחאב מלך ישראל מלך אחזיהו בן־יהורם מלך יהודה׃

ת״א אז תפשע. יומא נ״ו שבועות י״ב: עמ״ש. יתיר י׳ בן

רש״י

ליהרג ברמות גלעד אלא שהלה לו בשביל שזעק שבע שנים: (יט) ניר. ממשלה: (כ) וימליכו עליהם מלך. ומימי דוד לא היה להם מלך כמו שנאמר ומלך אין באדום ויהם באדום נציבים (שמואל ב׳ ח׳ ו׳) שמונה מלכים מלכו באדום לפני מלך מלך לבני ישראל המנוים בספר בראשית (ל״ו ל״א) כנגדו מלכו בישראל שמונה מלכים. איש בושת. ודוד. ושלמה. ורחבעם. ואביס. ואסא. ויהושפט. ויהורם. ולא היה מלך לאדום. ומה שכתוב למעלה שהלך מלך אדום עם יהורם בן אחאב ועם יהושפט למלחמה על מלך מואב לא מלך גמור הוא אלא נציב שאף הוא היה קרוי מלך וכמו שנאמר ומלך אין באדום נצב מלך (מלכים א׳ כ״ב מ״ח) הנציב היה להם במקום מלך: (כא) הסבב אליו. הסמוכים אל הספר: (כב) תפשע לבנה. מרדו יושבי לבנה ומרדו במלך ואיני יודע מאיזה אומה היו שהרי לבנה מארץ ישראל היא, והומר אני שהיו משבט יהודה ומרדו במלך: (כד) ויקבר עם אבתיו בעיר דוד. ובדברי הימים ב׳ (כ״א כ׳) אומר בעיר דוד ולא בקברות המלכים:

מצודת דוד

שהיו ראוים להשחתה כי יהורם וביתו עשו הרע: את יהודה. ר״ל מלכי יהודה: כל הימים. ר״ל כל ימי המלכות:

(כ) וימלכו. כי עד הנה היה עליהם נציב מלך מהתת יד מלכי יהודה: (כא) צעירה. שם מקום מארץ אדום: קם לילה. כי לא עצר כח ללחום עמהם ביום בפומבי: הסביב אליו. הסמוך אליו ולא עצר כח ללכת בעומק המלחמה: וינס. אחר שהכה מה בהם, נס מיד לאהליו כי פחד מאדום: (כב) אז. בעת ההיא פשע גם לבנה ונזכרת היא ביהושע בערי נחלת יהודה והיתה סמוכה לאדום ופשעה גם היא במלך יהודה: (כה) בשנת שתים עשרה. כי יהורם בן יהושפט מלך בשנת ה׳ ליורם בן אחאב וח׳ שנים מקוטעות מלך הרי לנו בי״ב ליורם בן אחאב ואז מלך אחזיה:

מצודת ציון

(יט) ניר. כמו נר ור״ל מלך המאיר כנר:

השאלות

(כ—כב) אם הכה את אדום איך לא הכניעם? ולמה אמר ב״פ שפשע אדום?

לב מלכים

ויהואחז בן יהורם, אבל יורם עצמו לא הסירו ממלוך, שעז״א שלא אבה ה׳ להשחית את יהודה למען דוד שהבטיחו לתת לו ניר בבניו כל הימים ר״ל שהבנים יתקיימו כל הימים ואף שיחטאו, שרק בניהם אם יחטאו יסירם תיכף ממלכות, אבל הם יוסרו בשבט אנשים, כמו שיסר את רחבעם ע״י שישק, וכן מרדו אדום ביהורם שמימי דוד לא היה להם מלך והיו נכנעים תחת ישראל ועתה מרדו בו: (כא) ויעבר, וכבר הגיע יורם לתכלית החולשה שירא להלחם עמהם ביום רק קם לילה, ומבואר בד״ה שעבר עם שריו וכל הרכב עמו, ובכ״ז ירא להלחם ביום, והגם שקם לילה לא הכה רק את אדום הסובב אליו ר״ל אשר היה סביב לירושלים ואת שרי הרכב, ולא גמר המלחמה, וינס העם ר״ל עם ישראל איש לאהליו וירא להלחם: (כב) ועי״כ ויפשע אדום לגמרי, וכן לבנה שהיתה ממלכות יהודה פשעו בו: (כג) ויתר דברי יורם, כתוב בד״ה שהרג כל אחיו בני המלך ושהדיח את יושבי יהודה וה׳ העיר עליו רוח הפלשתים והערבים, וכבשו את יהודה ושבו כל נשיו ובניו ולא נשאר רק יהואחז קטן בניו, והוא מת בחלאים רעים: (כד) ויקבר עם אבותיו, בד״ה נזכר שלא נקבר בקברות המלכים:

כו בֶּן־עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אֲחַזְיָהוּ בְמָלְכוֹ וְשָׁנָה אַחַת מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ וְשֵׁם אִמּוֹ עֲתַלְיָהוּ בַּת־עָמְרִי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ כז וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ בֵּית אַחְאָב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּבֵית אַחְאָב כִּי חֲתַן בֵּית־אַחְאָב הוּא׃ כח וַיֵּלֶךְ אֶת־יוֹרָם בֶּן־אַחְאָב לַמִּלְחָמָה עִם־חֲזָהאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם בְּרָמֹת גִּלְעָד וַיַּכּוּ אֲרַמִּים אֶת־יוֹרָם׃ כט וַיָּשָׁב יוֹרָם הַמֶּלֶךְ לְהִתְרַפֵּא בְיִזְרְעֶאל מִן־הַמַּכִּים אֲשֶׁר יַכֻּהוּ אֲרַמִּים בָּרָמָה בְּהִלָּחֲמוֹ אֶת־חֲזָהאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַאֲחַזְיָהוּ בֶן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה יָרַד לִרְאוֹת אֶת־יוֹרָם בֶּן־אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל כִּי־חֹלֶה הוּא׃

ט א וֶאֱלִישָׁע הַנָּבִיא קָרָא לְאַחַד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים וַיֹּאמֶר לוֹ חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח פַּךְ הַשֶּׁמֶן הַזֶּה בְּיָדֶךָ וְלֵךְ רָמֹת גִּלְעָד׃ ב וּבָאתָ שָׁמָּה

רש"י

ט (א) ואלישע הנביא קרא וגו'. באותו הפרק שהיה יהורם חולה ביזרעאל: לאחד מבני הנביאים. יונה בן אמתי היה: חגר מתניך. כל הגורת מתנים לשון זריזות גבורה היא לפי שהוא בא לדבר

מצודת ציון

ט (א) פך. שם כלי מיוחד לשמן:

מצודת דוד

(כו) בן עשרים ושתים שנים. ובד"ה נאמר בן ארבעים ושתים שנה ובגויה בס"ע שמנין הזה אינה ללידת אחזיה כ"א לגמיחת מלכות עמרי על כל ישראל שהותה ע"י שנשא יהושפט את בתו לאשה כמ"ש שם (ויתחתן בשלשה שנה אחת לפני מלוך עמרי על כל ישראל והיה א"כ מ"ב שנה מקוטעות) ובעבור היות אחזיה מזרעו קרא לו שנהרג עם מלך ישראל ע"י יהוא ונגזר תלה מלכותו בגמיחת מלכות עמרי: בת עמרי. ולמעלה נאמר שיהורם אביו נשא בת אחאב וידמה שעמרי גדלה ונקראת בתו אף כי בני בנים הם כבנים: (כז) כי חתן. ר"ל ע"י החתון באה לו קורבתו עמהם כי אביו היה חתן בית אחאב: (כט) וישב. מן המלחמה: ברמה. היא רמות גלעד: לראות. ר"ל לבקרו על כי היה חולה מן המכים:
ט (א) לאחד וגו'. אז"ל שהיה יונה בן אמתי: חגור מתניך. ילך ולבוא בזריזות כי המתגור במתניו הוא קל

לב מלכים

(כו) בן עשרים ושתים שנה, ובד"ה כתוב בן ארבעים ושתים? ומלבד שסותר לכאן ה"א זה כלל דהא כל ימי יורם אביו היו ארבעים שנה, ואיך היה בנו בן מ"ב במותו? ופי' הרד"ק שיורם חי יותר מארבעים שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא שמונה שנה שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל לידי הערבאים וחלה לא מנה, ומאז מלך בנו והיה בן עשרים ושתים כמ"ש כאן, וזה נמשך עשרים שנה שחי יורם בחליו, וכשמת היה אחזיה בן ארבעים ושתים, כמ"ש בד"ה, וימי מלכות אחזיה אחרי מות אביו היה רק שנה אחת. ואני מתפלא מאד, הא אחזיה מת ביחד עם יורם בן אחאב ויורם בן אחאב לא מלך רק י"ב שנה, ואיך יתכן שהיו עוד עשרים שנה אחנעט? וחז"ל פי' בסד"ע, שר"ל שהיה בן ארבעים ושתים מהתחלת מלכות עמרי ור"ל שנגזר על מלכות עמרי שלא ימשך רק מ"ב שנה, ואח"כ ימח מארץ זכרו וזכר בניו, ואחזיה שהיה ג"כ נכד לעמרי מצד אמו מלך בשנה ההיא וע"כ נהרג ביחד עם בית אחאב לקיים מ"ש והכרתי לאחאב משתין בקיר, ועז"א ושם אמו עתליה בת עמרי וילך בדרך בית אחאב, ר"ל שהיה נלך משרשו וגם הלך בדרכו, ולכן עמו נפל שדוד ולמעלה אמר שיהורם נשא בת אחאב וקראה בת עמרי שבני בנים כבנים, וילך את יורם זה היה נסבה מה' למען יאבד עם בית אחאב כמ"ש בד"ה:

ט (א) ואלישע, הנה ה' אמר לאליהו לך ומשחת את חזאל למלך על ארם ואת יהוא למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך, ואת אלישע משח לפני הסתלקותו, ויען שהגזרה שנגזרה על אחאב האריך ה' אפו להביאה בימי בנו, ציוה אל אלישע שיעשה זה כנ"ל (י"ט ט"ו), ועז"א ויהי נא פי שנים ברוחך אלי, שימסר שני הדברים האלה אליו, שהגם שהוא פורענויות רצה לנקום נקמת דמי הנביאים ועבדי ה', ואחר שספר בס' הקודש שמשח את חזאל על ארם, ספר ששלח א' מבני הנביאים והוא יונה בן אמתי לקבלת חז"ל, למשוח את יהוא, וגם כי היה הזמן הזה נכון לזה באסף כל ישראל היו שומרים ברמות גלעד והמלך חולה ביזרעאל באין עוזר וסומך לא מן העם ולא מעצמו כי חולה הוא, ואם יתועדו השרים עם יהוא בקשר המרד בנקל יקימו מזימות לבבם, ולכן צוה שיחגור מתניו לרוץ מהרה: (ב) ובאת שמה ר"ל אם תלך במרוצה תמצא שם יהוא בן נמשי עם שאר השרים, גם יל"פ שיען שהנביא לא הכיר את יהוא צוהו שבבואו יראה את יהוא בעיר, כדי שיכירו, ואח"כ יבא בעת

וראה־שם יהוא בן־יהושפט בן־נמשי ובאת והקמתו מתוך אחיו והביאת אתו חדר בחדר: ג ולקחת פך־השמן ויצקת על־ראשו ואמרת כה־אמר יהוה משחתיך למלך אל־ישראל ופתחת הדלת ונסתה ולא תחכה: ד וילך הנער הנער הנביא רמת גלעד: ה ויבא והנה שרי החיל ישבים ויאמר דבר לי אליך השר ויאמר יהוא אל־מי מכלנו ויאמר אליך השר: ו ויקם ויבא הביתה ויצק השמן אל־ראשו ויאמר לו כה־אמר יהוה אלהי ישראל משחתיך למלך אל־עם יהוה אל־ישראל: ז והכיתה את־בית אחאב אדניך ונקמתי דמי עבדי הנביאים ודמי כל־עבדי יהוה מיד איזבל: ח ואבד כל־בית אחאב והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל: ט ונתתי את־בית אחאב כבית ירבעם בן־נבט וכבית בעשא בן־אחיה: י ואת־איזבל יאכלו הכלבים בחלק יזרעאל ואין קבר ויפתח הדלת וינס: יא ויהוא יצא אל־עבדי אדניו ויאמר לו השלום מדוע בא־המשגע הזה אליך ויאמר אליהם אתם ידעתם את־האיש ואת־שיחו: יב ויאמרו

ת״א והכרתי. בתרא י״ע: ואת איזבל. זבחים ל״א וג״ע שלא הביא הש״ס ראי׳ ממ״א כ״א כ״ג ע״ש: שקר

רש״י

הסכנה (צריך זירוז): (ד) הנער הנביא. נערו של אלישע הנביא, כך תרגם יונתן ואזל עולימא תלמידא דנביא: (יא) אתם ידעתם את האיש. אתם מכירים את האיש שהוא משוגע: (יב) ויאמרו שקר אתה

מצודת דוד | מצודת ציון

(ב) והקמתו. תאמר לו שיקום מבין רעיו ומביא אותו בחדר לפנים מחדר: (ג) ונסתה. תנוס מהם ולא תאחר מללכת בלא תסתכן כאשר יודע למלך:

לכת ומזורז: (ג) תחכה. המתין ותאחר כמו והכינו עד אור הבקר (לעיל ז׳): (י) בחלק. הנחלה תקרא כן כי נחלק לו: (יא) שיחו. דברו כמו כי

(ד) וילך הנער. וחוזר ומפרש שהנער של הנביא: (ה) דבר לי. יש לי מה לדבר עמך: (ז) בית אחאב. זרעו ובני ביתו: ונקמתי. על ידיך: (ח) משתין בקיר. זה הזכר שעושה קלוח: עצור. העוצר הכנוס בבית: ועזוב. המקנה העזב ע״פ השדה: בישראל. ר״ל בפרסום למען יקחו מוסר: (יא) יצא. מן החדר: ויאמר. אחד מהם שאלו השלום ר״ל אם הנביא ניבא טוב ושלום מדוע א״כ בא אליך לבד ולא אמר לכולנו: המשגע. כן קראו את הנביא לפי שבעת שהיה מתבודד בנבואתו היה נדמה להם כמשתגע על כי לא פנה אז בעניני העולם: אתם ידעתם. כאומר הלא

השאלות

(ד) למה כפל הנער הנער הנביא?:

(ו) למה הוסיף שם אלהי ישראל ומלות על עם ה׳ שלא אמר אלישע?, וכן יתר הדברים שדבר מעצמו?:

לב מלכים

שישב בין אחיו ויקים אותו מתוכם, ואז תביא אותו חדר בחדר בל יודע להעם שעי״כ יודע למלך, וגוה שימשחהו בשמן הפרסמון (מעין המשיחה בשמן המשחה שלא נתיחדה רק למלכי בית דוד) והיה זה לקיימו ולפרסמו למלך מפני המחלוקת, וגוה שיגוס תיכף ולא ימתין שם:

(ד) וילך הנער הנביא ר״ל כי אלישע לא אמר לו רק שיאמר משחתיך למלך על ישראל והוא הוסיף דברים, מצד שהיה נביא בעצמו וידע מנבואת אליהו וגם השיג יתר הדברי׳ בנבואתו וז״ש שהלך מצד שהוא הנער הנביא שהוא נביא בעצמו: (ה) אל מי מכלנו ר״ל כי מ״ש דבר לי אליך י״ל שלא הי׳ מקפיד על יהוא ביחוד רק רצה לדבר אל א׳ מהם יהיה מי שיהיה ושפגע במקרה אל יהוא, והשיב אליך השר דוקא אליך ביחוד:

(ו) כה אמר ה׳ אלהי ישראל, הוסיף שם אלהי ישראל שלא א״ל אלישע וכן הוסיף על עם ה׳ ר״ל שתמשח על עם ה׳ יראי ה׳ ושומרי מצותיו, והמושח אותך הוא אלהי ישראל שנקרא כן בשעה שהם צדיקים ומקיימים תורתו, ר״ל שתפר עבודת הבעל ותעבדו את ה׳ עם עמו ויראיו: (ז) והכית וכזה נוה לו, א] שיכה בית אחאב שהם עובדי הבעל ושינקום מאיזבל דמי עבדי ה׳: (ח) ונגד מ״ש והכית את בית אחאב מפרש בפרט שיאבד כל בית אחאב, ב] והכרתי ר״ל שישמיד את בניו ומיודעיו: (ט) ג] ונתתי

שלא

שֶׁקֶר הַגֶּד־נָא לָנוּ וַיֹּאמֶר כָּזֹאת וְכָזֹאת אָמַר אֵלַי לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה מְשַׁחְתִּיךָ לְמֶלֶךְ אֶל־יִשְׂרָאֵל: יג וַיְמַהֲרוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ בִּגְדוֹ וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו אֶל־גֶּרֶם הַמַּעֲלוֹת וַיִּתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ מָלַךְ יֵהוּא: יד וַיִּתְקַשֵּׁר יֵהוּא בֶּן־יְהוֹשָׁפָט בֶּן־נִמְשִׁי אֶל־יוֹרָם וְיוֹרָם הָיָה שֹׁמֵר בְּרָמֹת גִּלְעָד הוּא וְכָל־יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי חֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם: טו וַיָּשָׁב יְהוֹרָם הַמֶּלֶךְ לְהִתְרַפֵּא בְיִזְרְעֶאל מִן־הַמַּכִּים אֲשֶׁר יַכֻּהוּ אֲרַמִּים בְּהִלָּחֲמוֹ אֶת־חֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַיֹּאמֶר יֵהוּא אִם־יֵשׁ נַפְשְׁכֶם אַל־יֵצֵא פָלִיט מִן־הָעִיר לָלֶכֶת לְגִּיד בְּיִזְרְעֶאל: טז וַיִּרְכַּב יֵהוּא וַיֵּלֶךְ יִזְרְעֶאלָה כִּי יוֹרָם שֹׁכֵב שָׁמָּה וַאֲחַזְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה יָרַד לִרְאוֹת אֶת־יוֹרָם: יז וְהַצֹּפֶה עֹמֵד עַל־הַמִּגְדָּל בְּיִזְרְעֶאל וַיַּרְא אֶת־שִׁפְעַת יֵהוּא בְּבֹאוֹ וַיֹּאמֶר שִׁפְעַת אֲנִי רֹאֶה וַיֹּאמֶר יְהוֹרָם קַח רַכָּב וּשְׁלַח לִקְרָאתָם וְיֹאמַר הֲשָׁלוֹם: יח וַיֵּלֶךְ רֹכֵב הַסּוּס לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ הֲשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר יֵהוּא מַה־לְּךָ וּלְשָׁלוֹם סֹב

להגיד ק'

רש"י

אומר. מעלים ההם מה שאמר לך: (יג) אל גרם המעלות. על דרג שעיא כמין מעלות עשויות למול שעות היום לדעת על כל שעה ושעה כשהצל יורד שעה אחת. גרם הורלוי"ו בלעז לשון פגם. והגרמה שבהלכות שחיטה מן הלשון הזה הוא שוחט והולך ויורד ונראה כמין גבשושית למעלה: (טו) אם יש נפשכם. באמלוך: מן העיר. מן רמות גלעד: לגיד. כמו להגיד: (יז) שפעת. גדוד:

מצודת ציון

שיח וכי שיג לו (מ"א י"ח): (יג) גרם. עצם וגרם אחד הוא כמו תשבר גרם (משלי כ"ה) וכמו שעצמות הדבר נקרא בל' עצם כמ"ש בעצם היום (בראשית ז') כ"כ נקרא בלשון גרם: המעלות. המדרגות: (יד) ויתקשר. כן נקרא המרד כי רבים יתקשרו באגודה אחת: (טו) נפשכם. רצונכם כמו ואכלת ענבים כנפשך (דברים כ"ג): פליט. בורח שארית וכן שריד ופליט (ירמיה מ"ב): (יז) והצופה. הוא העומד במקום גבוה להביט למרחוק: שפעת. מלשון שפע ורבוי וכמו שפעת גמלים תכסך (ישעיה ס'): רכב. רוכב סוס: (יח) סב.

מצודת דוד

אתם מכירים אותו ואת דבריו שהמה של מה בכך לא לשלום ולא למלחמה והיה חפץ להעלים הדבר עד עת יראה כי יש לאל ידו: (יב) שקר. אתה מדבר שקר כי לא דברי רוח היו ואמת[?] הגד לנו: כזאת וכזאת. והוא ומפרש כה אמר ה' וגו': (יג) תחתיו. תחת יהוא לשבת למעלה מכולם כדרך המלך: אל גרם המעלות. על המעלות עצמן: (יד) ויתקשר. עשה קשר עם השרים שהיו עמו: ויורם היה שמר. אז היתה ישיבת קביעתו ברמות גלעד לשמור העיר מחיל חזאל: (טו) וישב. לפי שעה שב מרמות גלעד להתרפא ביזרעאל: אם יש נפשכם. אם יש רצונכם באמלוך אני שמרו לבל יצא מי מן העיר כי פן ילך ויגד ביזרעאל ויהיה המלך נבהל: (יז) בבאו. בעת בואו רבוי העם אשר עם יהוא: ויאמר השלום. הרכב יאמר להם השלום ר"ל אם באתם בעבור השלום או למלחמה: (יח) מה לך ולשלום. מה לך בתשאל[?] השלום האם נוגע בך הדבר: סב אל אחרי. ללכת עם

השאלות

(יב) מהו כזאת וכזאת?, מה הוסיף בדבריו?:
(יד—טו) למה ספר שנית שיורם מתרפא ביזרעאל שכבר אמר זה בס"ס הקודם?, ואמר שלישית בפעם כי יורם שוכב שמה, שכ"ז דברי מוסר?, וכן מ"ש שאחזיה ירד לראות את יורם כבר אמר בס"ס הקודם:

לב מלכים

שלא יקום ממנו יורש עצר כמו שנשמד בית ירבעם ובעשא: (יב) כזאת וכזאת ר"ל שחוץ מזה ספר מה שצוה להכות כל בית אחאב, ועז"א כזאת וכזאת, ועקר מה שא"ל שמשחו למלך אל ישראל: (יג) וימהרו והנה היה מהשגחת ה' שכולם שמעו לדבר הנביא והמליכו אותו, הגם שקראו אותו תחלה בשם משוגע היה הערת אלהים בלבם להסכים על הדבר: (יד—טו) ויתקשר, ר"ל והזמן היה מוכשר מאד לזה כי כל ישראל היו מקובצים ברמות גלעד מפני חזאל וטרודים במלחמה, והמלך היה חולה ולא היה נמצא בין החיל רק מתרפא ביזרעאל נפרד מכל בני חילו, ולכן בקש יהוא שלא יצא פליט מן העיר שלא יודע להמלך יברח משם ובתוך כך ישיג עזרה מבני חילו, ובהיות יהוא בטוח שלא יודע להמלך ושישגהו ביזרעאל: (טז) רכב לשם ומפרש כי ידע ששם ימצא את יורם וגם את אחזיה ושם יהרגם בקל בהיותם

אֶל־אַחֲרָי וַיַּגֵּד הַצֹּפֶה לֵאמֹר בָּא־הַמַּלְאָךְ עַד־הֵם וְלֹא־שָׁב׃
יט וַיִּשְׁלַח רֹכֵב סוּס שֵׁנִי וַיָּבֹא אֲלֵהֶם וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ
שָׁלוֹם וַיֹּאמֶר יֵהוּא מַה־לְּךָ וּלְשָׁלוֹם סֹב אֶל־אַחֲרָי׃ כ וַיַּגֵּד הַצֹּפֶה
לֵאמֹר בָּא עַד־אֲלֵיהֶם וְלֹא־שָׁב וְהַמִּנְהָג כְּמִנְהַג יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי
כִּי בְשִׁגָּעוֹן יִנְהָג׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוֹרָם אֱסֹר וַיֶּאְסֹר רִכְבּוֹ וַיֵּצֵא יְהוֹרָם
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַאֲחַזְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה אִישׁ בְּרִכְבּוֹ וַיֵּצְאוּ לִקְרַאת
יֵהוּא וַיִּמְצָאֻהוּ בְּחֶלְקַת נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי׃ כב וַיְהִי כִּרְאוֹת יְהוֹרָם
אֶת־יֵהוּא וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם יֵהוּא וַיֹּאמֶר מָה הַשָּׁלוֹם עַד־זְנוּנֵי אִיזֶבֶל
אִמְּךָ וּכְשָׁפֶיהָ הָרַבִּים׃ כג וַיַּהֲפֹךְ יְהוֹרָם יָדָיו וַיָּנֹס וַיֹּאמֶר אֶל־
אֲחַזְיָהוּ מִרְמָה אֲחַזְיָה׃ כד וְיֵהוּא מִלֵּא יָדוֹ בַקֶּשֶׁת וַיַּךְ אֶת־יְהוֹרָם
בֵּין זְרֹעָיו וַיֵּצֵא הַחֵצִי מִלִּבּוֹ וַיִּכְרַע בְּרִכְבּוֹ׃ כה וַיֹּאמֶר אֶל־בִּדְקַר
שָׁלִשֹׁה שָׂא הַשְׁלִכֵהוּ בְּחֶלְקַת שְׂדֵה נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי כִּי זְכֹר אֲנִי
וָאַתָּה אֵת רֹכְבִים צְמָדִים אַחֲרֵי אַחְאָב אָבִיו וַיהוָה נָשָׂא עָלָיו
את

ע"ש (כד) במ"ר לא תג' מפטוים : עמ"ש. ה"א במקום וא"ו

רש"י

(כה) את רכבים צמדים. את אשר אני ואתה היינו רוכבים צמדים (ס"א מלומדים) אחר אחאב ביום שהרג את

מצודת דוד

אחרי ולא תשוב אל המלך : (כ) והמנהג. הנני רואה הנהגת העם הבא הוא כמנהג יהוא אשר הנהגתו בשגעון מבלי סדר וישוב הדעת : בן נמשי. בן בנו של נמשי : (כא) אסר. קשור הסוסים אל הרכב : (כב) מה השלום. מהו השלום הראוי עד שיהא תשלום גמול זנוני איזבל וגו'. וכאומר וכי ראוים אתם לשלום : (כג) ויהפך. הפך ידיו האוחזות ברסני הסוסים להפכם לאחור ולנוס : מרמה. ור"ל הנה קשר ומרד ובמרמה היו מראים עצמם כאוהבים : (כד) מלא ידו. שם כל ידו במלואה בקשת לירות בכח רב : יכרע. כרע על ברכיו : (כה) כי זכר. תן דעתך לזכור כי אני ואתה היינו רוכבים צמדים ומחוברים אחרי אחאב

מצודת ציון

מלשון סבוב : עד הם. עד עליהם : (כח) בחלקת. בנחלת שדה : (כה) שלשו. ענין שר כמו ומבחר שלשיו (שמות ט"ו) : שא. הגבה אותו : צמדים. חבורים יחד כמו צמיד פתיל (במדבר י"ט) : נשא עליו. הטעים עליו : המשא.

השאלות

(יז—כא) למה בראשון אמר וילך לקראתו ובשני אמר ויבא אליהם ?, בראשון אמר בא עד הם ובשני אמר בא עד אליהם ?,
(כה) למה אמר ב"פ שא השליכהו בחלקה ? :

לב מלכים

נפרדים מן העם : (יט) ויבא אליהם הראשון הלך לקראתם מרחוק ירא מגשת, והשני ידע שאין סכנה לו כי לא עשו רע להראשון בא אליהם, ולכן בראשון אמר בא עד הם ובשני אמר בא עד אליהם : (כא) ויצא יהורם וכו' ויצאו לקראת יהוא ר"ל שיצאו כדי שלא יהיו בעיר כי כבר נפל ספק בלבם והתיראו מלהיות בעיר, ולכן כתיב ויצאו ויצאו. שבלא א' יצאו לקראת יהוא לראות מרחוק מה ענינו, ומלבד אחר יצאו שלא יהיו בעיר ואם ירצו שהוא קשר יברחו משם על סוס ורכב : (כב) ויהי בראות ר"ל תיכף כשראהו מרחוק, כי נשמר מלהתקרב אליו כנזכר וכפי המבואר יורם התקרב יותר עד שיעור שראה את יהוא ושמע קולו מרחוק, ואחזיה עמד רחוק מיהורם וכשהפך יורם נעק אל אחזיה שינוס כי יש מרמה וקשר : (כג) ויהוא קדם והכריעו בקשתו, וזה היה רחוק ממקום יואב שהיה בחלקת נבות : (כה) שא השלכהו כי מקום שהומת שם היה רחוק מחלקת נבות, וצוה שהשליש ישאהו וישליכהו שם, ואמר לו כי עליו הוטל זה, כי הם שניהם רכבו צמדים אחר אחאב בעת שנבא עליו אליהו את המשא הזה, והיה זה בהשגחה שהם שניהם שהם עדים על הנבואה הזאת ימלאו דבר ה' וידם תבלענה, ולכן אני הייתי ההורג אותו, ועליך מוטל לישא את פגרו אל החלקה הזאת באופן שהחזן יביה עליו הלך מחלקת נביא שם עמד יהוא, ובדקר יביא פגרו שנפל מרחוק אל החלקה הזאת להיות

אֶת־הַמַּשָּׂא הַזֶּה׃ כו אִם־לֹא אֶת־דְּמֵי נָבוֹת וְאֶת־דְּמֵי בָנָיו רָאִיתִי
אֶמֶשׁ נְאֻם־יְהוָה וְשִׁלַּמְתִּי לְךָ בַּחֶלְקָה הַזֹּאת נְאֻם־יְהוָה וְעַתָּה
שָׂא הַשְׁלִכֵהוּ בַּחֶלְקָה כִּדְבַר יְהוָה׃ כז וַאֲחַזְיָה מֶלֶךְ־יְהוּדָה רָאָה
וַיָּנָס דֶּרֶךְ בֵּית הַגָּן וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו יֵהוּא וַיֹּאמֶר גַּם־אֹתוֹ הַכֻּהוּ אֶל־
הַמֶּרְכָּבָה בְּמַעֲלֵה־גוּר אֲשֶׁר אֶת־יִבְלְעָם וַיָּנָס מְגִדּוֹ וַיָּמָת שָׁם׃
כח וַיַּרְכִּבוּ אֹתוֹ עֲבָדָיו יְרוּשָׁלְָמָה וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִקְבֻרָתוֹ עִם־אֲבֹתָיו
בְּעִיר דָּוִד׃ כט וּבִשְׁנַת אַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מָלַךְ

ע"ש (כו) נר"ר כב:

רש"י

נבות: וה' נשא עליו. ביד אליהו הנביא המשא הזה ואנחנו שמענו: (כז) הכהו על המרכבה וגו'. ובדברי הימים ב' (כ"ב ח') הוא אומר ויבקש את אחזיהו וילכדהו והוא מתחבא בשומרון ויביאוהו אל יהוא, יש ליישב המקראות וינס דרך הגן מיזרעאל לשומרון וירדוף אחריו יהוא, אך יש גמגום בדבר שהרי לא היתה ממשלת יהוא בשומרון עד יום המחרת כמו שמפורש בענין ויכתוב יהוא ספרים וישלח שומרון וגו', רבותינו פירשו באגדת חלק והוא מתחבא בשומרון שהיה קודר אזכרות וכותב עבודת ע"ז תחתיהם, ולפי דבריהם יש לומר שאין החבאה זו מפני יהוא אלא כך פירושו ויבקש את אחזיהו וילכדהו כשהיה נס דרך הגן והוא היה מרשיע לעשות מתחילה שהיה בא לשומרון והתחבא מפני שרי יהודה לעשות התועבה הזאת לפי שיושבי שומרון עובדי ע"ז היו ויביאוהו אל יהוא אנשי יהוא שרדפו אחריו ויאמר הכוהו אל המרכבה: במעלה גור. שם הביאוהו אליו: וינס מגדו. מוכה בכליות: (כט) ובשנת אחת עשרה שנה ליורם בן אחאב מלך אחזיה. למעלה הוא אומר בשנת י"ב ועל כרחך יהורם אביו לא מת אלא בשנת י"ב ליורם שהרי בשנת ה' ליורם מלך וח' שנים מלך ומהו שאמר כאן בשנת י"א, אומר אני שמלך בחיי אביו שנה לפי שהיה נגוף בתחלואים רעים כמו שנאמר (בד"ה ב' כ"א י"ח) ואחרי כל זאת נגפו ה' לחלי לאין מרפא ויהי לימים מימים יצאו מעיו עם חליו וגו' וימליכו יושבי ירושלים את אחזיהו. כאן הוא אומר בן כ"ב שנה אחזיהו במלכו (ובד"ה ב' כ"ב ב') בן מ"ב שנה היה במלכו וכל ימי יהורם אביו מ' שנה היו ולא יותר שנאמר בן ל"ב שנה במלכו וח' שנה מלך והיאך אפשר לבן להיות גדול מאביו שתי שנים, אלא כ' שנה לפני שנולד שהם ב' שנים קודם שנולד אביו נגזרה גזרה זו מיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזרה על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומר (בדה"ב כ"ב ז') ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו לבא אל יורם וגו' כך שנויה בס"ע ובתוספתא דסוטה, אך בכל המקרא לא מצינו שנשא יהושפט את בת עמרי אך מצאתי בדברי הימים ב' (י"ח א') ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו

מצודת ציון / מצודת דוד

בנגוהה: (כו) אמש. ואמר על הלילה העברה כמו ויוכח ואז נשא ה' עליו את המשא הזה ע"י אליהו: (כו) אם לא. וכה אמר אם לא וגו' ור"ל האם לא את דמי וגו' ראיתי אמש כי למחרת הריגת נבות ירד אחאב לרשת כרמו ואז אמר לו אליהו בדבר ה' אם לא את דמי וכו' ראיתי אמש והם צועקים ומבקשים עליו דין: ודמי בניו. יש מרז"ל אמרו שהרג גם בניו ומהם אמרו דמי בניו שהיה עתיד להוליד: ושלמתי לך. גם זה דברי אליהו שאמר בשם ה' שיקבל גמולו בחלקת נבות: ועתה. הואיל ודבר ה' הוא השליכהו אל החלקה ההוא: (כז) גם אתו הכהו. כי גם הוא מבית אחאב ועובד גלולים כמוהם: אל המרכבה. בעודו יושב במרכבה: במעלה גור. כאלו אמר והכהו במעלה גור וקצר הכתוב וסמך על מ"ש גם אותו הכהו: את יבלעם. סמוך ליבלעם: וינס מגדו. אחר אשר הכהו נס אל מגדו: וימת שם. ר"ל הומת כדבר הקצר הסיום של יהוא כי בד"ה נאמר שמת בשומרון כי לשם בא ממגדו: (כח) בקברתו. אשר כרה לו בחייו: (כט) ובשנת אחת עשרה. ר"ל אחר שעבר שנת י"א כי בי"ב מלך וכמ"ש למעלה בשנת שתים עשרה וגו' כי יהורם אביו מלך כו'

השאלות

(כז) וימת שם זה סותר לשנאמר בד"ה שמת בשומרון?:
(כט) סותר להנאמר למעלה (ח' כ"ה) בשנת שתים עשרה:

לב מלכים

להיות מאכל לכלבים שמה: (כו) **אם לא** זה היה המשא, מלת **אם לא** הוא לשון שבועה (כמו, אם לא בתים רבים לשמה יהיו), שהיה גז"ד בשבועה שתתקיים בהכרח, וה' נשבע לשלם לו בחלקה הזאת, במקום הרשע שמה המשפט ולכן **שא השליכהו בחלקה כדבר ה'**: (כז) **וינס מגדו וימת שם** ובד"ה אומר שלכדוהו והוא מתחבא בשומרון ויביאהו אל יהוא וימיתהו, ומבואר בד"ה שמת אחר שמתו אחי אחזיה שזה היה בעת שבא יהוא לשומרון, וי"ל שהיה מתחבא בשומרון ואחר שבא יהוא לשומרון יצא לברוח למגידו וילכדהו במגידו ויביאהו אל יהוא וימיתהו. ושני המעשים אמת והשלים עזרא מה שקצר בספר מלכים: (כט) **ובשנת אחת עשרה** ולמעלה (ח' כ"ה) אמר בשנת שתים עשרה, כי יורם

אחזיה על־יהודה : ל ויבוא יהוא יזרעאלה ואיזבל שמעה ותשם בפוך עיניה ותיטב את־ראשה ותשקף בעד החלון : לא ויהוא בא בשער ותאמר השלום זמרי הרג אדניו : לב וישא פניו אל־החלון ויאמר מי אתי מי וישקיפו אליו שנים שלשה סריסים : לג ויאמר שמטוהו וישמטוה ויז מדמה אל־הקיר ואל־הסוסים וירמסנה : לד ויבא ויאכל וישת ויאמר פקדו־נא את־הארורה הזאת וקברוה כי בת־מלך היא : לה וילכו לקברה ולא־מצאו בה כי אם־הגלגלת והרגלים וכפות הידים : לו וישבו ויגידו לו ויאמר דבר־יהוה הוא אשר דבר ביד־עבדו אליהו התשבי לאמר בחלק יזרעאל יאכלו הכלבים את־בשר איזבל : לז והית נבלת איזבל

ע"ש (ל) פדר"כ לב : (לה) פדר"א יז :   שמטוה ק'. והיתה ק'

רש"י

שנה ובשנת שלשים ואחת לאסא נשאה שנאמר בשנת ל"א לאסא מלך עמרי (מלכים א' ט"ז כ"ה) ושנינו בסדר עולם שמלך מלכות שלמה שהרי שם שנים קודם לכן מלך על חצי העם וכשנשא אסא את בתו ליהושפט נתעלה עמרי והרגו את תבני לא וחשוב משנת ל"א לאסא עד מות אחזיהו ותמצאם מ"ב : (ל) ותיטב את ראשה, ותקנת ית רישה כדי שתהא לחן בעיני יהוא וישאנה : (לא) ותאמר השלום. תרצה להיות עמי בשלום : זמרי הרג אדניו. אם הרגת את אדוניך אין זה דבר חדש שהרי זמרי גם הוא הרג את אלה בן בעשא : (לב) מי אתי. מי בכם לעזרתי : (לג) שמטוהו. מן החלון הרצה : (לה) הגלגלת

מצודת דוד

יורם בן אחאב וימי מלכותו ח' שנים מקוטעות וכלו א"כ בי"ב ליורם בן אחאב ואז מלך אחזיה : (ל) ותשם בפוך עיניה כמו ותשם פוך בעיניה וכן שלחו כאש מקדשך (תהלים ע"ד) ומשפטו שלחו אש במקדשך : ותיטב את ראשה. תקנה לעיף ראשה וקשטה עצמה למצוא חן בעיני יהוא לבל יהרגנה : (לא) השלום. האם תרצה להיות עמי בשלום : זמרי הרג אדניו. לפי שגם זמרי הרג את המלך אלה בן בעשא לזה קראה אותו בשם זמרי וכאילו באה לשקל אשמתו לומר שכבר היה לעולמים וכדי להחניפו אמרה כן : (לב) מי את מי. מי פה בעזרתי : וישקיפו אליו. כאומרים הננו למצותיך : (לג) שמטוה. הזיזו אותה מן החלון לנפילה לארץ : וירמסנה. יהוא רמסה ברגליו : (לד) פקדו נא. זכרו את הארורה הזאת וקברוה כי בת מלך היא ואין מדרך המוסר לנהוג בה בזיון אחר המיתה : (לה) כי אם הגלגלת וגו'. ושאר כל הגוף אכלו הכלבים כדבר ה' ואחז"ל בזכות שהיתה מרקדת ברגליה ומטפחת בידיה ומרכנת בראשה לפני הכלה לשמחה לזה נשארו ולא אכלום הכלבים : (לו) דבר ה' היא

מצודת ציון

אמש (בראשית ל"א) : (ל) בפוך. הוא כחול שחור וכן כי תקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד') : ותיטב. ענין תקון כמו מה תיטבי דרכך (שם ב') : ותשקף. ראתה והביטה : (לב) סריסים. שרים : (לג) שמטוה. ענין הזזה מן המקום כמו שמטו הבקר (ש"ב ו') : ויז. מלשון הזזה ונטיפה : (לה) הגלגלת. הראש :

לב מלכים

אביו אלה שנה א' והמלך בחיי אביו וזה בשנת י"א ליורם, ואחר מות אביו המלך שנית וזה בשנת י"ב ליורם, וספר זה פה להודיע שמלכותו לא היה ברצון כולם כמ"ש בד"ה וימליכו יושבי ירושלים את אחזיה כי שאר בני יהודה לא היה דעתם נוחה ממנו, רק שהמלך בחיי אביו ובחרו אותו ברצון אביו, וע"כ לא באו חילו (שעמדו ברמות גלעד) לריב ריב מלכם ולהצילו : (ל) **ותשם בפוך** היא חשבה שתמצא חן בין שרי החיל, ושימצא מי מהם שיחזיק בידה נגד העבד המורד באדוניו, ולכן אמרה **זמרי הרג אדוניו** להזכיר כי זמרי נהרג ולא אבו ישראל להמליך את המורד והורג אדוניו : (לה) **ולא מצאו בה כי אם הגלגלת** הנה היעוד היה שיאכלו אותה הכלבים בחלק יזרעאל, דהיינו בחלקת השדה ששם חומת נבות, והיא הומתה בעיר רחוק מן החלקה, והכלבים לקחו את גויתה ונשאוה לחלקת נבות ושם אכלוה, ולא מצאו במקום שהומתה רק הגלגולת וכפות ידים ורגלים, והשיעור שמטמא באהל הוא רוב בניינו או רוב מניינו (כמ"ש בפ"ב דאהלות), ורוב בנין דהיינו השדרה והשוקים והירכים נלקח משם, רוב מנין העצמות שהם כפות הידים והרגלים והגלגולת שהם קכ"ח עצמות נשארו ונקברו, ועז"א : (לו) **דבר ה' הוא** שמה שלקחוה הכלבים לחלקת נבות מפני שה' דבר **בחלק יזרעאל יאכלו הכלבים** : (לז) **והיתה** ר"ל ומה שלקחו את הגוף והשאירו הגלגולת וכפות הידים, מפני שאמר **שתהיה נבלת איזבל כדומן** שמשליכים אותו **אל פני השדה**, וכן גררוה לשדה נבות, **אשר לא יאמרו זאת איזבל** ולכן נכרת הראש ופרצוף פנים בל יוכר כלל שהיא איזבל :

כדמן על־פני השדה בחלק יזרעאל אשר לא־יאמרו זאת איזבל׃
י א ולאחאב שבעים בנים בשמרון ויכתב יהוא ספרים וישלח
שמרון אל־שרי יזרעאל הזקנים ואל־האמנים אחאב לאמר׃
ב ועתה כבא הספר הזה אליכם ואתכם בני אדניכם ואתכם
הרכב והסוסים ועיר מבצר והנשק׃ ג וראיתם הטוב והישר מבני
אדניכם ושמתם על־כסא אביו והלחמו על־בית אדניכם׃
ד ויראו מאד מאד ויאמרו הנה שני המלכים לא עמדו
לפניו ואיך נעמד אנחנו׃ ה וישלח אשר־על־הבית ואשר על־העיר
והזקנים והאמנים אל־יהוא | לאמר עבדיך אנחנו וכל אשר־
תאמר אלינו נעשה לא־נמליך איש הטוב בעיניך עשה׃ ו ויכתב
אליהם ספר | שנית לאמר אם־לי אתם ולקלי | אתם שמעים
קחו את־ראשי אנשי בני־אדניכם ובאו אלי כעת מחר יזרעאלה
ובני המלך שבעים איש את־גדלי העיר מגדלים אותם׃ ז ויהי
כבא הספר אליהם ויקחו את־בני המלך וישחטו שבעים איש

ע"ש (א) אס"ר א קס"ר סדר א מדר' שמואל ב ג ג :

רש"י

וברגליה. אמרו רבותינו שהיתה מרקדת לפני חתנים בידיה וברגליה ומכשכשת בראשה : (לז) כדמן. תרגומו כזבל :

י (א) ואל האמנים אחאב. אומנים את בניו : ואתכם הרכב והסוסים. ויש בכם כח להלחם : (ד) שני המלכים. יורם ואחזיהו : (ו) ובני המלך שבעים איש את גדולי העיר וגו'. כל זה כתב בספר ואני יודע שבעים שבעים איש והם עם גדולי העיר המגדלים אותם : (ז) בדודים. סירות : (ח) צבורים.

מצודת ציון

(לז) כדמן. כזבל כמו לדומן על פני האדמה (ירמיה ח') :
י (א) האמנים. כן יקראו מגדלי הילדים כמו על יד האמנה (ישעיה ס') : (ב) והנשק. כלי המלחמה כמו

מצודת דוד

סוה. ולא במקרה בא : (לז) כדמן. כזבל המפוזר בארץ כן היו אוברים מפוזרים : זאת איזבל. כי רוב הגוף אכלו הכלבים והנשאר לא היה שמה עליה :
י (א) האמנים אחאב. האמנים של אחאב : (ב) ועתה. לא הזכיר הכתוב ראשית הדברים שהיו כמנהג לפוקדים בשלום ואח"ז כתב ועתה וגו' : בני אדניכם. יורשי המלוכה : הרכב וגו'. וא"כ הכח בידכם להלחם : (ג) על בית. בעבור בית אדוניכם ובכדי לנסותם לדעת מה בלבם שלא אניסם בדברים האלה : (ה) אשר על הבית. הממונה על בית המלך : (ו) אם לי אתם. אם אתם מצלי ונכנעים אלי : כעת מחר. כעת הזאת ביום מחר : ובני המלך וגו'. גם זה מדברי יהוא שכתב להם יודע אני שהמה שבעים ובכית גדולי העיר ולא תוכלו להעלים ממני את מי מהם : את גדלי העיר. והמה עם גדולי העיר שהיו מגדלים אותם ר"ל שהיו בבית

לב מלכים

י (א) **אל שרי יזרעאל וכו' אחאב לאמר** שיעור הכתוב **אחאב לאמר אל שרי יזרעאל** כתב אגרת בשם אחאב שאחאב אומר ופוקד אל שרי יזרעאל (שברחו אז מיזרעאל לשומרון) **ואל הזקנים והאומנים**, שילחמו בעד ביתו, ולכן לא אמר אומני אחאב בסמיכות להורות גם הכוונה **אחאב לאמר** שאחאב אומר ופוקד להם אלה הדברים, ועתה כאילו אומר אם הייתם עצלים עד עתה ולא הגנתם על אדוניכם עכ"פ **עתה כבא הספר אליכם** להעיר אזניכם, תלאו ידי אובתכם, **ואתכם הרכב וכו'** הוא מאמר בעל שתי פנים, בלד אחד יאמר שאתכם רכב וכלי מלחמה, ובלד א' יאמר שאין מי מן העם אתכם רק הסוסים והרכב והנשק באין רוכבים ולוחמים, והיה המכתב בשם אחאב למען ידעו כי לא יהוא פוקד לדבר הזה ובכ"ז באו הדברים סתומים שנראה ג"כ שהם בשם יהוא, בדרך המליצה והשתול : (ה) **עבדיך אנחנו וכו'** וגגד עבדיך אנחנו אמרו, **לא נמליך איש** וגגד **כל אשר תאמר אלינו** נעשה

וַיָּשִׂימוּ אֶת־רָאשֵׁיהֶם בַּדּוּדִים וַיִּשְׁלְחוּ אֵלָיו יִזְרְעֶאלָה׃ ח וַיָּבֹא הַמַּלְאָךְ וַיַּגֶּד־לוֹ לֵאמֹר הֵבִיאוּ רָאשֵׁי בְנֵי־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר שִׂימוּ אֹתָם שְׁנֵי צִבֻּרִים פֶּתַח הַשַּׁעַר עַד־הַבֹּקֶר׃ ט וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד וַיֹּאמֶר אֶל־כָּל־הָעָם צַדִּקִים אַתֶּם הִנֵּה אֲנִי קָשַׁרְתִּי עַל־אֲדֹנִי וָאֶהְרְגֵהוּ וּמִי הִכָּה אֶת־כָּל־אֵלֶּה׃ י דְּעוּ אֵפוֹא כִּי לֹא יִפֹּל מִדְּבַר יְהוָה אַרְצָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה עַל־בֵּית אַחְאָב וַיהוָה עָשָׂה אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד עַבְדּוֹ אֵלִיָּהוּ׃ יא וַיַּךְ יֵהוּא אֵת כָּל־הַנִּשְׁאָרִים לְבֵית־אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל וְכָל־גְּדֹלָיו וּמְיֻדָּעָיו וְכֹהֲנָיו עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד׃ יב וַיָּקָם וַיָּבֹא וַיֵּלֶךְ שֹׁמְרוֹן הוּא בֵּית־עֵקֶד הָרֹעִים בַּדָּרֶךְ׃ יג וְיֵהוּא מָצָא אֶת־אֲחֵי אֲחַזְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר מִי אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ אֲחֵי אֲחַזְיָהוּ אֲנַחְנוּ וַנֵּרֶד לִשְׁלוֹם בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ וּבְנֵי הַגְּבִירָה׃ יד וַיֹּאמֶר תִּפְשׂוּם חַיִּים וַיִּתְפְּשׂוּם חַיִּים וַיִּשְׁחָטוּם אֶל־בּוֹר בֵּית־עֵקֶד אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם אִישׁ וְלֹא־הִשְׁאִיר אִישׁ מֵהֶם׃ טו וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת־יְהוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב לִקְרָאתוֹ וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲיֵשׁ אֶת־לְבָבְךָ יָשָׁר כַּאֲשֶׁר לְבָבִי עִם־לְבָבֶךָ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָדָב יֵשׁ וָיֵשׁ תְּנָה

רש"י

חמרין דגורין מוכטי"ה בלעז: (ט) צדיקים אתם. כולכם בעיניכם צדיקים ומחזיקים אותי בחזקת רשע על שהרגתי את המלך ועתה ראו הנה אני קשרתי על אדוני והרגתיו את כל אלה מי הכה אני לא הרגתים אך מאלה תדעו אפוא כי גזרת המלך הוא עליהם וההורגם צדיק הוא ומקיים את מצות המקום: (יב) בית עקד הרעים. בית כנישת רעיא: עקד. לשון קשר מקום אסיפת רועים: (יג) ובני הגבירה. איזבל: (טו) ויאמר אליו. יהוא היש את לבבך ישר. ושלם מה שאני עושה כאשר לבבי שלם עם לבבך: ויאמר יהונדב

מצודת דוד

גדולי העיר: (ח) עד הבקר. להיות מונחים עד הבקר בכדי שיראום העם: (ט) צדקים אתם. רצה לומר הנה תחשבו שאתם צדיקים ממני על שהרגתי את יורם ומי הרג את כל אלה הלא אנכי שמרון הרגום: (י) דעו אפוא. בזאת דעו עתה שלא יפול דבר ה' ארצה להיות בטל מה מדברו כ"א יפול על ראש מי אשר נגזר עליו: וה' עשה. הריגת המלך ובניו באה בהשגחה מה': (יב) הוא בית עקד. כשבא בבית עקד הרועים אשר עומדים בדרך: (יג) ויהוא מצא. שם מצא יהוא את אחי אחזיהו ר"ל בני אחי אחזיהו וכן נאמר בד"ה כי לא היו לו אחים כי כולם נהרגו מאז כמש"כ שם: לשלום. לשאול בשלום בני אחאב ואיזבל ולא ידעו כי נהרגו: (יד) וישחטום. כי גם המה היו מבית אחאב: בית עקד. העומד בבית עקד: היש את לבבך ישר. האם יש עם לבבך ישר ותמים עמי לאהוב אותי כאשר לבבי ישר עם לבבך: יש ויש. הכפל לחזק: תנה את ידך. בדרך אהבה וקיום ברית

מצודת ציון

נשק בית היער (שם כ"ב): (ז) בדודים. כעין קדירות וכן והכה בכיור או בדוד (ש"ב ב'): (ח) צברים. קבוצים כמו ויצבור יוסף (בראשית מ"ב): (י) אפוא. ת"י כען והוא תרגום של עתה: (יא) ומידעיו. קרוביו כמו מודע לאישה (רות ב'): וכהניו. כהני הבעל: שריד. שארית: (יב) בית עקד הרעים. בית שהרועים גוזזים בו הצאן ולפי שהדרך נעקדים ולקושרים בעת הגזיזה קרוי עקד מלשון ויעקד את

לב מלכים

נעשה אמרו הטוב בעיניך עשה כיון שאנחנו מוכנים למלאת דבריך: (ט) צדיקים אתם ר"ל כי כפי הדין אם אומר תנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג את כולכם יהרגו כולם ואל ימסרו וכו' אא"כ חייב מיתה כשבע בן בכרי (כמ"ש הרמב"ם פ"ה מה' יסודי התורה), וא"כ מי הכה את אלה, ואתם צדיקים אתם, ושארית ישראל לא יעשו עולה, וא"כ. (י) דעו אפוא שהם חייבים מיתה עפ"י דבר ה', וה' עשה לא אני ולא אתם: (יב—יד) הוא בית עקד שעירו כשהיה הוא בבית עקד הרועים ר"ל במקום שמתאספים שם הרועים מצא יהוא שם את אחי אחזיה שהיו שם בבית הזה, והם לא ידעו מכל הנעשה, וישחטם שם, באופן שגם מבית יורם שהיה חתן אחאב לא נשאר מאומה, ובד"ה מפרש שהיו בני אחי

אֶת־יָדְךָ וַיִּתֵּן יָדוֹ וַיַּעֲלֵהוּ אֵלָיו אֶל־הַמֶּרְכָּבָה: טז וַיֹּאמֶר לְכָה
אִתִּי וּרְאֵה בְּקִנְאָתִי לַיהוָה וַיַּרְכִּבוּ אֹתוֹ בְּרִכְבּוֹ: יז וַיָּבֹא שֹׁמְרוֹן
וַיַּךְ אֶת־כָּל־הַנִּשְׁאָרִים לְאַחְאָב בְּשֹׁמְרוֹן עַד־הִשְׁמִידוֹ כִּדְבַר יְהוָה
אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶל־אֵלִיָּהוּ: יח וַיִּקְבֹּץ יֵהוּא אֶת־כָּל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
אַחְאָב עָבַד אֶת־הַבַּעַל מְעָט יֵהוּא יַעַבְדֶנּוּ הַרְבֵּה: יט וְעַתָּה כָל־
נְבִיאֵי הַבַּעַל כָּל־עֹבְדָיו וְכָל־כֹּהֲנָיו קִרְאוּ אֵלַי אִישׁ אַל־יִפָּקֵד כִּי
זֶבַח גָּדוֹל לִי לַבַּעַל כֹּל אֲשֶׁר־יִפָּקֵד לֹא יִחְיֶה וְיֵהוּא עָשָׂה בְעָקְבָּה
לְמַעַן הַאֲבִיד אֶת־עֹבְדֵי הַבָּעַל: כ וַיֹּאמֶר יֵהוּא קַדְּשׁוּ עֲצָרָה לַבַּעַל
וַיִּקְרָאוּ: כא וַיִּשְׁלַח יֵהוּא בְּכָל־יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ כָּל־עֹבְדֵי הַבַּעַל וְלֹא־
נִשְׁאַר אִישׁ אֲשֶׁר לֹא־בָא וַיָּבֹאוּ בֵּית הַבַּעַל וַיִּמָּלֵא בֵית־הַבַּעַל
פֶּה לָפֶה: כב וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־הַמֶּלְתָּחָה הוֹצֵא לְבוּשׁ לְכֹל עֹבְדֵי
הַבָּעַל וַיֹּצֵא לָהֶם הַמַּלְבּוּשׁ: כג וַיָּבֹא יֵהוּא וִיהוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב בֵּית
הַבָּעַל וַיֹּאמֶר לְעֹבְדֵי הַבַּעַל חַפְּשׂוּ וּרְאוּ פֶּן־יֶשׁ־פֹּה עִמָּכֶם מֵעַבְדֵי
יְהוָה כִּי אִם־עֹבְדֵי הַבַּעַל לְבַדָּם: כד וַיָּבֹאוּ לַעֲשׂוֹת זְבָחִים וְעֹלוֹת
וְיֵהוּא שָׂם־לוֹ בַחוּץ שְׁמֹנִים אִישׁ וַיֹּאמֶר הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִמָּלֵט מִן־
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא עַל־יְדֵיכֶם נַפְשׁוֹ תַּחַת נַפְשׁוֹ: כה וַיְהִי

ת"א אחאב עבד את הבעל. סנהדרין ק"ב:

רש"י

ם ויש תנה את ידך. ואחוז בה והעלני אליך אל המרכבה: (יט) בעקבה. במרמה לשון ויעקבני (בראשית כ"ז ל"ו): (כ) קדשו עצרה. הכריזו אסיפה להיות נעצרים לבית הבעל: (כב) על המלתחה. ת"י לדממנא על קומטריא ארגזים וקופצאות שכורכין בתוכן וגוזין הכסיפי עובדי הבעל: (כד) נפשו תחת נפשו.

מצודת ציון

יעקב (בראשית כ"ב): (טז) בקנאתי. ענין נקימה כמו בקנאו את קנאתי (במדבר כ"ה): (יט) אל יפקד. אל יחסר כמו ולא נפקד ממנו איש (שם ל"א): בעקבה. ס"ל במוכמא וכן ויעקבני זה פעמים (בראשית כ"ז): (כ) קדשו. הזמינו: עצרה. אסיפה וקבוץ כמו עצרת בוגדים (ירמיה ט'): (כב) המלתחה. היא מקום גניזת כריכי מלבושי כהני הבעל וזהו ספוך מן וערפל חתולתו (איוב לח) וכן ת"י קומטרא ובמשנה כסוי קומטרא סהור (כלים פי"ו): (כג) חפשו.

מצודת דוד

ברית או להעלהו על המרכבה: (טז) בקנאתי. במה שאקנא קנאת ה' להנקם מבית אחאב ועובדי הבעל: (יח) אחאב עבד את הבעל מעט. כלומר והנה בעבור זה בא הרעה על ביתו: (יט) לי לבעל. יהיה לי אל הבעל: בעקבה. בכדי שיתקבלו כולם: (כ) קדשו עצרה. הזמינו יום להיות כולם נעצרים ונאספים: ויקראו. הכריזו יום קבוע: (כא) פה לפה. מקצה מהעבר מזה עד הפתח שממולו: (כב) הוצא לבוש. הכוונה היה שיהיו נכרים במלבושיהם לבל ימלט מי מהם: (כג) מעבדי ה'. כי חשש פן יבוא מי מהם לראות מה נעשה ויאבד עמהם: כי אם. ר"ל עבדי ה' יצאו מפה ולא ישארו עובדי הבעל: (כד) על ידיכם. המסורים

לב מלבים

אחזיהו כי אחי אחזיהו נהרגו בגדוד הערבים כמש"ש: (יח) אחאב עבד ה"ל בערמה שאחאב נענש מפני שלא עבד את הבעל הרבה רק מעט ולכן יהוא יעבדנו הרבה ולכן צוה שיתקבצו נביאי הבעל וכהניו: (כ) ויאמר צוה להם שיקדשו עצרה לבעל היינו שיקבעו יום מועד בשבילו ויהיה היום ההוא מקודש ואסור במלאכה וכן עשו ויקראו יום חג ועצרה לבעל: (כא) וישלח עפ"ז שלח לקבץ עובדי הבעל מכל ישראל לבא ליום החג: (כב) ויאמר רצה לברר מי שחייב מיתה, כי חשש פן יתערבו עמהם הבאים רק לראות, ולכן צוה שילבשו לבוש המיוחד לעבודתם וכ"א מעובדי הבעל היה לו לבוש מיוחד שמור באוצר שמה, ועפ"ז ידע שבאו בכוון, ולז"א ויוצא להם המלבוש היינו כל המלבוש שנמצא במלתחה, וגם היה זה תחבולה שלא יוכלו לברוח כי ניכרו ע"י מלבושיהם: (כד—כה) ויבאו לעשות זבחים ועולות, ובזה נתחייבו

כְּכַלֹּתוֹ ׀ לַעֲשׂוֹת הָעֹלָה וַיֹּאמֶר יֵהוּא לָרָצִים וְלַשָּׁלִשִׁים בֹּאוּ הַכּוּם אִישׁ אַל־יֵצֵא וַיַּכּוּם לְפִי־חָרֶב וַיַּשְׁלִכוּ הָרָצִים וְהַשָּׁלִשִׁים וַיֵּלְכוּ עַד־עִיר בֵּית־הַבָּעַל׃ כו וַיֹּצִאוּ אֶת־מַצְּבוֹת בֵּית־הַבַּעַל וַיִּשְׂרְפוּהָ׃ כז וַיִּתְּצוּ אֵת מַצְּבַת הַבָּעַל וַיִּתְּצוּ אֶת־בֵּית הַבַּעַל וַיְשִׂמֻהוּ לְמַחֲרָאוֹת עַד־הַיּוֹם׃ כח וַיַּשְׁמֵד יֵהוּא אֶת־הַבַּעַל מִיִּשְׂרָאֵל׃ כט רַק חֲטָאֵי יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא־סָר יֵהוּא מֵאַחֲרֵיהֶם עֶגְלֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בֵּית־אֵל וַאֲשֶׁר בְּדָן׃ ל וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יֵהוּא יַעַן אֲשֶׁר־הֱטִיבֹתָ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינַי כְּכֹל אֲשֶׁר בִּלְבָבִי עָשִׂיתָ לְבֵית אַחְאָב בְּנֵי רְבִעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ לא וְיֵהוּא לֹא שָׁמַר לָלֶכֶת בְּתוֹרַת־יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־לְבָבוֹ לֹא סָר מֵעַל חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ לב בַּיָּמִים הָהֵם הֵחֵל יְהוָה לְקַצּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּם חֲזָאֵל בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל׃

ת"א ויאמר ה'. סנהדרין ק"ב: ויכום. שם: ע"ש (ל) כח"ז ז: — למוצאות קרי

רש"י

נפש השומר תחת הנפש הנמלט: (כה) וישלכו. ורמו רהטיא וגבריא קטילין, השליכו חללים את עובדי הבעל: (כז) למחראות. לבנין בית הכסא, וכן לאכול את חוריהם (ישעיה ל"ו י"ב): (כט) רק חטאי ירבעם וגו'. מדאגה שלא תשוב הממלכה לבית דוד כמו שנתירא ירבעם: (ל) ויאמר ה' אל יהוא. ביד יונה: בני רבעים. ארבע דורות תחת שהשמדת את בית אחאב שמלכו ארבע דורות. עמרי. ואחאב. ואחזיהו. ויהורם: (לב) לקצות. כמו קצתי בחיי (בראשית כ"ז מ"ו):

מצודת דוד

בודקם לשמרם לבל יברחו: נפשו. נפש האומר שהוא בשמירתו תחת נפש הנמלט בפשיעתו: (כה) ככלתו. כאשר השלים יהוא לעשות העולה על ידיהם כי אמר בעצמו שעולה שתפרסם אמתת הדבר שהמה עובדי הבעל ומעתה לא יאמרו שהרג נקיים: וישלכו. אמר כן על דרך ההרחבה אבל מרוב החפזון כאילו השליכו א"ע ללכת עד העיר המיוחדת לבית הבעל: (כז) מצבת הבעל. הבסיס המעמדה עליו צורת הבעל: (כט) עגלי הזהב. מוסב על תחילת המקרא לומר ומה הם חטאי ירבעם עגלי הזהב אשר בבית אל וגו': (ל) ויאמר ה'. ע"י נביא: הטיבת לעשות וגו'. הישר בעיני עשית בלב הטוב וכפי מחשבות לבבי עשית וגו': בני רבעים. ד' דורות מזרעך ימלכו: (לב) החל ה'. התחיל ה' להכרית

מצודת ציון

חקרו כמו נחפשה דרכנו (איכה ג'): (כה) לרצים. הרצים רגלי לפני מרכבתו: ולשלשים. ולשרים: (כו) וישרפוה. כל אחת ואחת: (כז) ויתצו. מלשון נתיצה ושבירה: למוצאות. להפנות שם לגדולים: (לב) לקצות. להכרית כמו וקצותה את כפה (דברים כ"ה):

לב מלכים

כהתחייבו מיתה על הזביחה והעבודה, ואז צוה להכוהן כדין, ושם שומרים מבחוץ שמונים איש להכות הפלטים, ויאמר לרצים ולשלשים צוה שיכום בתוך בית הבעל, ויכום וישליכו הפגרים לחוץ, ומשם הלכו אל עיר בית הבעל: (כו) ויוציאו וישרפו מצבות בית הבעל שהיו של עץ והיו סביב בית הבעל: ויתצו מצבה אחת גדולה של אבנים שנקראת מצבת הבעל, רק חטאי ירבעם מלך שבזה החטיא את ישראל כו' ונעשה להם כדבר טוב וישר, אבל החטאים הפרטים של ירבעם שלא נמשכו אחריו כל ישראל לא נמשך יהוא אחריו: (ל—לא) ויאמר ספר שה' הבטיח ליהוא שישבו לו בני רבעים על כסא ישראל, ובכ"ז יהוא לא שמר ללכת בתורת ה' וכו' ולא סר מעל חטאת ירבעם, ר"ל שאם לא היה הקב"ה מבטיחו שבניו ימלכו אחריו עד דור רביעי, היה לו תירוץ שירא פן תשוב הממלכה לבית דוד ע"י שיעלו העם ירושלים, כמו שמטעם זה עשה ירבעם את עגלי הזהב, אבל אחר שיהוא לא נתירא שתשוב המלוכה מזרעו כי היה לו הבטחה מה' לכן חרה אף ה' בו, ויען שכבר הבטיח לו המלכות לא יכול לכלות חמתו בו, וע"כ, (לב) החל ה' לקצות בישראל ר"ל שהחל להכות היושבים בקצה, מעבר הירדן מזרחה:

לג מִן־הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ אֵת כָּל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד הַגָּדִי וְהָרֻאוּבֵנִי וְהַמְנַשִּׁי מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־נַחַל אַרְנֹן וְהַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן׃ לד וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֵהוּא וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְכָל־גְּבוּרָתוֹ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ לה וַיִּשְׁכַּב יֵהוּא עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ יְהוֹאָחָז בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ לו וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ יֵהוּא עַל־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים־וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה בְּשֹׁמְרוֹן׃

יא א וַעֲתַלְיָה אֵם אֲחַזְיָהוּ וְרָאֲתָה כִּי מֵת בְּנָהּ וַתָּקָם וַתְּאַבֵּד אֵת כָּל־זֶרַע הַמַּמְלָכָה׃ ב וַתִּקַּח יְהוֹשֶׁבַע בַּת־הַמֶּלֶךְ־יוֹרָם אֲחוֹת אֲחַזְיָהוּ אֶת־יוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָה וַתִּגְנֹב אֹתוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ הַמְּמוֹתְתִים אֹתוֹ וְאֶת־מֵינִקְתּוֹ בַּחֲדַר הַמִּטּוֹת וַיַּסְתִּרוּ אֹתוֹ מִפְּנֵי עֲתַלְיָהוּ וְלֹא הוּמָת׃ ג וַיְהִי אִתָּהּ בֵּית יְהוָה מִתְחַבֵּא שֵׁשׁ שָׁנִים וַעֲתַלְיָה מֹלֶכֶת עַל־הָאָרֶץ׃ ד וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שָׁלַח יְהוֹיָדָע וַיִּקַּח ׀ אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאיוֹת לַכָּרִי וְלָרָצִים וַיָּבֵא אֹתָם אֵלָיו בֵּית יְהוָה וַיִּכְרֹת לָהֶם בְּרִית וַיַּשְׁבַּע אֹתָם בְּבֵית יְהוָה וַיַּרְא אֹתָם אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ׃ ה וַיְצַוֵּם לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן הַשְּׁלִשִׁית מִכֶּם

ת"א ועתליה: שם ל"ס ע"ש (ב) שהמ"ר א' עו סא"ז: ראתה ק'. המומתים ק'. המאות ק'

רש"י

יא (ב) בחדר המטות. בעליית בית קה"ק כמו שהוא אומר ויהי אתה בית ה' מתחבא וגו' (לקמן פסוק ג') ועליו אמר דוד (תהלים כ"ז ה') כי יצפנני בסכה יסתירני בסתר אהלו, וקורא אותה חדר המטות על שם בין שדי ילין (שיר השירים א' י"ג) וזהו שיסד רבי אליעזר כנף חדר המטות הורכן ביתך יכפר עליהם: (ד) לכרי. שרי המאות לגבורים ושרי מאות לרצים. ולשון כרי שלא אמר לכרים שם דבר של קבוצת הגבורים ברבי"ר בלעז: ויכרת להם ברית. שיהיו בעזרתו להמליך את בן המלך: (ה) השלשית

מצודת ציון / מצודת דוד

יא (ד) לכרי. כמו לכרים וקראו כן השרים ע"ד הפלאה בישראל: בכל גבול ישראל. לא במקום אחד לבד: (לג) מזרח השמש. נגד המזרח הכה את כל ארץ הגלעד וכו': מערוער וגו'. מן ערוער הכה עד סוף הגבול: והגלעד. עיר הגלעד היתה מטרפולין לכל ארץ הגלעד ואמר מלבד שהכה ארץ הגלעד כמ"ש למעלה הכה גם עיר המטרפולין שלה:

יא (א) כל זרע.. בכדי במלוך הוא מבלי מערער: (ב) אתו ואת מינקתו. את יואש ומינקתו החביאה בחדר המטות שהיה בבה"מק: ויסתרו. אף היודעים הסתירו אותו לבל יודע לעתליה ולזה לא הומת: (ג) ויהי אתה. כי היא היתה אשת כ"ג והתמידה לשבת בבה"מק: ועתליה מלכת. וימי מלכותה ז' שנים מקוטעות: ובשנה השביעית. למספר השנים שהיה מתחבא: יהוידע. יתכן שהוא יוחנן הנזכר בד"ה (א' ה') ועיין בסוף הספר בחשבון הדורות: (ד) שרי המאות. מן הכהנים והלוים: לכרי ולרצים. גם לקח הכרים והרצים: ויכרת. להיות אתם בעצה ולהיות ידם עמו

לב מלכים

יא (ב) אתו ואת מניקתו, ובד"ה כתב ותתן אתו ואת מניקתו בחדר המטות, וכפי מה שפרש"י שם שהמיתה אותם ע"י דבר וסם המות, וידעה שהיה יונק חלב רצו לתת סם המות למניקתו כדי שיתקלקל החלב, והחדר ששכבו שם בני המלך החולים על מטות דוי, נקרא חדר המטות, ומשם גנבה אותו ואת מניקתו זה סיפר כאן, ובד"ה מספר כי המקום שהסתירה אותו שם בביהמ"ק קראו אותו ג"כ חדר המטות ע"ש המאורע וע"ש בין שדי ילין כדרשת חז"ל, ושם נתנה אותו בחדר המטות: (ד) שרי המאות לכרי ולרצים, יל"פ שרי המאות של הכרי והרצים, וכרי הוא מענין כרתי ופלתי שהם הגבורים, ויל"פ שלקח שרי המאות, וכן לקח הכרי והרצים, ובד"ה נז' אחר כך האדירים והמושלים, וירא אותם את בן המלך ובד"ה נז' שהם סבבו ביהודה ויקבצו את הלוים מכל

בָּאֵי הַשַּׁבָּת וְשֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ ו וְהַשְּׁלִשִׁית בְּשַׁעַר סוּר וְהַשְּׁלִשִׁית בַּשַּׁעַר אַחַר הָרָצִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת הַבַּיִת מַסָּח׃ ז וּשְׁתֵּי הַיָּדוֹת בָּכֶם כֹּל יֹצְאֵי הַשַּׁבָּת וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת בֵּית־יְהוָה אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ ח וְהִקַּפְתֶּם עַל־הַמֶּלֶךְ סָבִיב אִישׁ וְכֵלָיו

רש"י

מכם באי השבת. המשמרות היו מתחדשות ובאות בשבת משמרות כהונה ולויה אחת נכנסת ואחת יוצאת וצוה את המשמר הנכנס להחלק לשלשה חלקים השלישית בבית המלך לשמור שלא יעמוד איש על המלך להרגו והשלישית בשער סור הוא שער המזרחי שבעזרה שער הסירה. והשלישית בשער הרצים. אף הוא משערי העזרה, ויונתן תרגם בתרעא דבתלוהי תרעא רהטיא ושער הרצים דרך שם באין מבית המלך לבית המקדש כמה שנאמר בסוף הענין והוא שער העזרה שנאמר אחריו שער הרצים קראו (בדברי הימים ב' כ"ג ד') שער הספים: (ו) ושמרתם את משמרת הבית מסח. שמירה זו צוה על החלק הראשון שאמר עליו ושמרו את משמרת בית המלך: מסח. שמרוהו מאד שלא תסיחו דעתכם, לשון נואש (שמואל א' כ"ז ב') שלא יהא יאוש בדבר ומ"ם של מסח מן היסוד: (ז) ושתי הידות בכם. שאמרתי שיהא בשער סור ובשער הרצים ועמהם כל יוצאי השבת כל אנשי משמר היוצא: ושמרו את משמרת בית ה' אל המלך. שלא יבואוהו כאן מתוך בית ה' ולא הוצרך לכל זאת אלא שבת ראשונה עד שהומתה עתליה וברחו עוזריה

מצודת דוד

להמליך את בן המלך ולהשביעם על זאת: (ה) השלשית. חלק השלישי: באי השבת. כי משמרות הכהנים והלוים היו מתחלפים בכל שבת אלו יוצאים ואלו באים כמה שכתוב בדברי הימים וקראום המה באי השבת ואמר להם השלישית מכם ר"ל חלק שלישי משומרי המלך יהיו מאנשי באי השבת: ושומרי וגו'. המה יהיו שומרי משמרת בית המלך שלא יהרג בבית המלך מאוהבי עתליה והשמירה הזאת תהיה אחר שיבוא המלך אל הבית: (ו) והשלשית. חלק שלישי השני ישמרו בשער סור והרז"ל שהוא שער המזרחי ויקרא כן ע"ש שמשם היו הטמאים פורשים ע"ש הכתוב סורו טמא קראו למו (איכה ד') ובד"ה נאמר שער היסוד והוא היא לפי שהיתה מקום התחלת הקדושה כמו יסוד להבנין: והשלשית. חלק שלישי השלישי ישמרו בהשער אשר אחריו שער הרצים כן ת"י: את משמרת הבית. לבל יבוא מי בו להרוג את המלך: מסח. ת"י מדאתפלי ור"ל שישמרו מבלי היסח הדעת: (ז) ושתי הידות בכם. שני שלישים בשומרי המלך יהיו כל אנשי יוצאי השבת על כי המה פנויים הם מעבודת המקדש כי באו במקומם באי השבת והמה יעבדו עבודת המקדש ולזה לא כלו הם כולם לשמור על המלך כ"א מקצתם: ושמרו. יוצאי השבת ישמרו בבית ה' בעבור המלך: (ח) וכליו. כלי

מצודת ציון

וכמ"ש מדם כרים ועתודים (ישעיה ל"ד): (ו) מסח. מל' היסח הדעת: (ז) הידות. החלקים כמו ארבע הידות (בראשית מ"ז כ"ד): (ח) והקפתם. וסבבתם: השדרות.

השאלות

(ה—ז) בד"ה נאמר שוערי הספים, בית המלך, שער היסוד, והמפרשים רצו להשוות השנויים האלה ואמרו ששער הרצים הוא שוערי הספים ושער סור הוא שער היסוד, והדברים פליאים, וגם מדוע לא הודיע מה עשו יוצאי השבת?:

לב מלכים

ערי ישראל וראשי האבות לירושלים ושם כרתו ברית עם המלך וכו': (ה—ז) השלישית מכם וכו' בד"ה כתוב השלישית מכם באי השבת לכהנים וללוים לשוערי הספים, והשלישית בבית המלך והשלישית בשער היסוד, וכל העם בחצרות בית ה', ואל יבא בית ה' כי אם הכהנים והמשרתים ללוים וכו' ונדחקו המפ' להשוות המקראות ולפי הפשט, פי' הכתוב בכאן שהשלישית מכם הם יהיו באי השבת והם ישמרו משמרת בית המלך מבפנים, ועוד שתי שלישים יתחלקו בשמירת הבית מבחוץ, ויהיה שליש אחד בשער סור, ושליש אחד בשער אחר הרצים, ועתה מפרש השליש הראשון שהם באי השבת, ושמרתם את משמרת הבית, ר"ל בית המלך, מסח שלא יסיחו דעתם רגע ושתי הידות השניים (שהם אלה שעמדו שער סור ושער אחר הרצים) יהיו כל יצאי השבת, והם ישמרו את משמרת בית ה' מבחוץ (ויל"פ ושמרו את משמרת שישמרו את המשמרת, ר"ל שומרים סביב שומרים) ויהיו ג"כ לצורך המלך, והנה לא פורש כאן בפרטות איך נחלקו השומרים מבפנים מבאי השבת רק אמר סתם ושומרי משמרת בית המלך, ובד"ה פי' עזרא הסופר שמירת באי השבת נחלק לשלשה, א' לשוערי הספים, וא' בביתהמלך וא' בשער היסוד, וכל העם בחצרות בית ה' היינו יתר העם שהם שתי הידות יוצאי השבת יהיו בחצרות בית ה' שומרים מבחוץ, כמו שכתב בספר מלכים: (ח) והקפתם ובד"ה אומר והקיפו הלוים את המלך סביב איש וכליו בידו והבא אל הבית יומת והיו את המלך בבואו ובצאתו, וכבר באמרתי שפה דבר על השומרים מבפנים, וכאן דבר על השומרים בכלל, ופי' את השומרים שמבחוץ, כאן פי' והקפתם על המלך היינו השומרים בחוץ ושם אומר והקיפו את המלך היינו השומרים בפנים שהקיפו אותו ממש, כא

בְּיָדוֹ וְהַבָּא אֶל־הַשְּׂדֵרוֹת יוּמָת וִהְיוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּצֵאתוֹ וּבְבֹאוֹ׃ ט וַיַּעֲשׂוּ שָׂרֵי הַמֵּאיוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיִּקְחוּ אִישׁ אֶת־אֲנָשָׁיו בָּאֵי הַשַּׁבָּת עִם יֹצְאֵי הַשַּׁבָּת וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן׃ י וַיִּתֵּן הַכֹּהֵן לְשָׂרֵי הַמֵּאיוֹת אֶת־הַחֲנִית וְאֶת־הַשְּׁלָטִים אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ דָּוִד אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה׃ יא וַיַּעַמְדוּ הָרָצִים אִישׁ ׀ וְכֵלָיו בְּיָדוֹ מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית עַד־כֶּתֶף הַבַּיִת הַשְּׂמָאלִית לַמִּזְבֵּחַ וְלַבָּיִת עַל־הַמֶּלֶךְ סָבִיב׃ יב וַיּוֹצִא אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־הַנֵּזֶר וְאֶת־הָעֵדוּת וַיַּמְלִכוּ אֹתוֹ וַיִּמְשָׁחֻהוּ וַיַּכּוּ־כָף וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ׃ יג וַתִּשְׁמַע עֲתַלְיָה אֶת־קוֹל הָרָצִין הָעָם וַתָּבֹא אֶל־הָעָם בֵּית יְהוָה׃ יד וַתֵּרֶא וְהִנֵּה הַמֶּלֶךְ עֹמֵד עַל־הָעַמּוּד כַּמִּשְׁפָּט וְהַשָּׂרִים וְהַחֲצֹצְרוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ וְכָל־עַם הָאָרֶץ שָׂמֵחַ וְתֹקֵעַ בַּחֲצֹצְרוֹת וַתִּקְרַע עֲתַלְיָה אֶת־בְּגָדֶיהָ וַתִּקְרָא קֶשֶׁר קָשֶׁר׃ טו וַיְצַו יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֶת־שָׂרֵי

ע"ש (ט) סא"ז ג ; המאות ק' האמות ק' רש"י קמץ בז"ק

מן העיר: (ח) והבא אל השדרות. איש נכרי שיבא לתוך המחוז הקרוי שדרות והוא מקום מבוא המלך מביתו לבית ה', ולא ידעתי מהו לשון שדרות, ויונתן תרגם סידריא: (יב) את הנזר ואת העדות. ספר התורה כמו שכתוב והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו (דברים י"ז י"ט), ורבותינו אמרו הנזר הוא העדות שכל הראוי למלכות הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינה הולמתו: (יד) העמוד. הוא מעמד המלך בבית ה':

מצודת ציון

כמו הסדרות בסמ"ך והוא מלשון סדור ועריכה וכמו שהחיל המסודר יקראו מערכה כמו כן יקראו סדרות: (י) השלטים. כעין מגינים: (יא) מכתף. מצד: (יב) הנזר. הכתר:

מצודת דוד

זיינו: והבא. איש זר הבא אל תוך סדר מערכות השומרים יומת כי אולי הוא מאנשי עתליה ומבקש להרוג את המלך: בצאתו ובבואו. בצאתו מן הבית ובבואו אליו: (ט) איש את אנשיו. כל שר מאה מבאי השבת ויוצאי השבת לקח את אנשיו: (י) החנית. ר"ל קבוצת החניתות: אשר למלך דוד. אשר עשאם דוד והיו מונחים בבית ה': (יא) ויעמדו הרצים. מלבד באי השבת ויוצאי השבת עמדו הרצים ע"פ רוחב הבית ור"ל בעזרה: למזבח. לפני המזבח וההיכל: על המלך. סמוך למלך וסביבו: (יב) ויוצא. ממקום מחבואו: והנזר. כתר מלכות: העדות. היא התורה הנקראת עדות ותלו אותה בזרועו וכמ"ש רז"ל בס"ת היתירה של מלך או הוא מלשון עדי אקשוט ור"ל קשטו אותו בעדי מלוכה מאבני יקר: ויכו כף. היא דרך שמחה: (יג) קול הרצין העם. קול מרוצת העם וכאילו אמר קול העם הרצין: (יד) על העמוד. ר"ל על מקום מיוחד למלך לעמוד שם וזהו כמשפט ר"ל כמנהג המלך וכן נאמר בד"ה על עמדו והיא היא. קבר

לב מלכים

אמר שהבא אל השדרות יומת דהיינו במקום שמתחיל הכדל מבחוץ, ושם אמר שהשומרים הפנימים השניתו שנית שהבא אל הבית יומת, בהופן שלא יכנס שום אדם חוץ לגבולו, ולכן אמר כאן שיהיו עם המלך בצאתו ובבואו ושם אמר שיהיו עמו בבואו ובצאתו ששם מדבר מהשומרים הפנימים שהם קבלוהו בבואו ולוהו בצאתו וכשיצא לוהו השומרים החיצונים בצאתו וכן בחזרה בבואו ולכן אמר כאן בצאתו ובבואו: (י) את החנית ואת השלטים אשר למלך דוד ושלמה עשה שלטי זהב כנזכר למעלה (א' י') ויתכן אל דוד כי נעשה מן הזהב שהניח דוד, ובד"ה אמר ואת המגנים ולא נזכרו כאן, כי לקחם שישק והיו מגני נחושת תחתיהם הנזכר למעלה (א' י"ד): (יא) למזבח ולבית ר"ל קצתם שמרו למזבח שהם השומרים הפנימים מבאי השבת, וקצתם שמרו הבית שהם שומרים החיצונים ממוצאי השבת, ושניהם עמדו מכתף הימנית עד כתף השמאלית, משמרת לפנים ממשמרת: (יב) את הנזר ואת העדות פרש"י שהוא ספר תורה, ובאמת כפי הדין היה צריך שיכתוב לעצמו ס"ת אחר שמלך, רק לפי שעה נתנו עליו, ובפרט שיש להקור אם יוצא אח"כ בס"ת שנוה לכתוב כשהיה קטן, וימשחהו בד"ה כתוב וימשחהו יהוידע ובניו, כי משיחת המלך צריך שיהיה ע"פ נביא וזכריה בן יהוידע היה נביא, וכבר פי' חז"ל בהוריות וכריתות שהגם שמלך בן מלך א"צ משיחה, כאן משחוהו מפני מחלוקת עתליה: (יג) קול הרצין העם, פי' קול הרצים וקול העם, ובד"ה קול העם הרצים והמהללים את

הַמֵּאיוֹת ׀ פְּקֻדֵי הַחַיִל וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הוֹצִיאוּ אֹתָהּ אֶל־מִבֵּית לַשְּׂדֵרֹת וְהַבָּא אַחֲרֶיהָ הָמֵת בֶּחָרֶב כִּי אָמַר הַכֹּהֵן אַל־תּוּמַת בֵּית יְהוָה׃ טז וַיָּשִׂמוּ לָהּ יָדַיִם וַתָּבוֹא דֶּרֶךְ־מְבוֹא הַסּוּסִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַתּוּמַת שָׁם׃ יז וַיִּכְרֹת יְהוֹיָדָע אֶת־הַבְּרִית בֵּין יְהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם לִהְיוֹת לְעָם לַיהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם׃ יח וַיָּבֹאוּ כָל־עַם הָאָרֶץ בֵּית־הַבַּעַל וַיִּתְּצֻהוּ אֶת־מִזְבְּחֹתָו וְאֶת־צְלָמָיו שִׁבְּרוּ הֵיטֵב וְאֵת מַתָּן כֹּהֵן הַבַּעַל הָרְגוּ לִפְנֵי הַמִּזְבְּחוֹת וַיָּשֶׂם הַכֹּהֵן פְּקֻדֹּת עַל־בֵּית יְהוָה׃ יט וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת־הַכָּרִי וְאֶת־הָרָצִים וְאֵת ׀ כָּל־עַם הָאָרֶץ וַיֹּרִידוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ מִבֵּית יְהוָה וַיָּבוֹאוּ דֶּרֶךְ־שַׁעַר הָרָצִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב עַל־כִּסֵּא הַמְּלָכִים׃ כ וַיִּשְׂמַח כָּל־עַם־הָאָרֶץ וְהָעִיר שָׁקָטָה וְאֶת־עֲתַלְיָהוּ הֵמִיתוּ בַחֶרֶב בֵּית *מֶלֶךְ׃

הכואות ק׳ • מזבחתיו ק׳ • המלך ק׳

רש"י

קשר קשר. מרד מרד יש כאן: (טו) הוציאו אתה. מבית המקדש לשדרות והביאו אותה דרך בית השדרות לבית המלך ואל תניחוה לצאת דרך מוצא העזרה אל העיר פן תמצא עוזרים ומתחברים אליה: והבא אחריה. בעזרתה: המת בחרב. להמית בחרב: (טז) וישימו לה ידים. מקום אשטנג"א בלעז: (יז) בין ה׳ ובין המלך ובין העם. שיהיו המלך והעם אחרי ה׳ ואח"כ בין המלך ובין העם שיהיו עבדים למלך: (יח) פקדת. ממונים לשמור במקום משמרתם כהלכתן כי עתליה בטלה את סדר משמרות הבית: (יט) ויבאו דרך שער הרצים. אל בית המלך:

מצודת דוד

קשר. מרד יש כאן וכפלה דבריה כדרך החרד: (טו) פקדי החיל. הממונים על החיל: הוציאו אתה אל מבית לשדרות. ר"ל הוציאו אותה מחוץ לבה"מ אולם תלך אל מבית לשדרות ר"ל מבפנים למערכת השומרים לבל תמלט: והבא אחריה. להיות בעזרתה דתו להמית בחרב: כי אמר וגו׳. לזה לא הרגוה מיד: (טז) וישימו לה ידים. עשו לה מקום פנוי ללכת מבית ה׳ ובאה אל בית המלך בדרך אשר הסוסים באים בה ושם נהרגה: (יז) להיות לעם לה׳. מוסב גם על בין המלך שגם הוא יעבוד את ה׳: ובין המלך ובין העם. שהמלך ילחום מלחמות העם והם יעבדוהו כמשפט הראוי למלך: (יח) פקדת על בית ה׳. ממונים כפי שתקן דוד כי בהיותם עובדים לבעל בטלו הממונים: (כ) והעיר שקטה. לא נתעוררה עוד מלחמה בעבור זה כי את עתליה המיתו ולא היה עוד מי לעורר מלחמה:

מצודת ציון

העדות. מל׳ עדי וקשוט או על הס"ת יאמר: (יח) ויתצהו. מל׳ נתיצה ושבירה: היטב. ר"ל בחוזק וכן טחון היטב (דברים ט׳): מתן. כך שמו: (כ) שקטה. נחה:

לב מלכים

המלך, ויל"פ כאן ג"כ קול הרצים, וקול העם המהללים: (טו) **אל מבית לשדרות** אל מקום שהוא בפנים של סדרי המערכה של השומרים החילונים שהיו סביב הבית, כדי שלא תומת בבית ה׳: (יז) **בין ה׳** וכו׳ ר"ל כרת ברית שהמלך והעם יעבדו את ה׳, וזה הברית **בין ה׳ ובין המלך והעם**, ואח"כ כרת ברית **בין המלך ובין העם שיהיו** נאמנים למלכם, בענין שהברית השני תלוי בהראשון, וכן היה אח"כ שכאשר עזב את ה׳ קשרו עליו קשר והרגוהו: (יח) **ויבאו כל עם הארץ**, וכן עשו בפועל שהקדימו תחלה לקיים דברי הברית הראשון במה שבטלו בית הבעל והרגו את כהן הבעל, והכהן שם פקודות על בית ה׳, ומפרש בד"ה שהיו הפקודית שיקרבו התמידים כהלכתם, ולשמור את הבית כמלות הכתוב כמ"ש בדים מס׳ תמיד: (יט) **ויקח** אח"כ קיימו הברית השני בין המלך ובין העם, ומ"ש **את הכרי ואת הרצים** פי׳ בד"ה את האדירים ואת המושלים: (כ) **ואת עתליהו המיתו בחרב בית המלך**, כבר נזכר שהמיתו אותה. וי"ל שתחלה עשו אותה גוסס ואח"כ גמרו מיתתה כדין, וימיתוה בחרב של בית המלך, כדין המתחייב למלך שמיתתו בסייף:

יב א בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ׃ ב בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְיֵהוּא מָלַךְ יְהוֹאָשׁ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע׃ ג וַיַּעַשׂ יְהוֹאָשׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כָּל־יָמָיו אֲשֶׁר הוֹרָהוּ יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן׃ ד רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוֹאָשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים כֹּל כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יוּבָא בֵית־יְהוָה כֶּסֶף עוֹבֵר אִישׁ כֶּסֶף נַפְשׁוֹת עֶרְכּוֹ כָּל־כֶּסֶף אֲשֶׁר יַעֲלֶה עַל לֶב־אִישׁ לְהָבִיא בֵּית יְהוָה׃ ו יִקְחוּ לָהֶם הַכֹּהֲנִים אִישׁ מֵאֵת מַכָּרוֹ וְהֵם יְחַזְּקוּ אֶת־בֶּדֶק הַבַּיִת לְכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא

ע"ש (ג) במד"ר כג אגג"ר מח תנ' מסעי : (ה) מכילתא משפטים י' :

רש"י

יב (א) **כל** ימיו אשר הורהו יהוידע. אבל משמת יהוידע אז באו שרי יהודה להשתחוות למלך ועשאוהו אלוה אמרו לו הנכנס לבית קה"ק שעה אחת מסוכן למות ואתה נחבאת בו שש שנים כדאי אתה להיות אלוה אז שמע המלך אליהם (בד"ה ב כ"ד י"ז) : (ה) כסף עובר איש כסף נפשות ערכו, שני כספים יש כאן כסף עובר הוא כסף השקלים שבכל שנה הנאמר בו (שמות ל"ו י"ג י"ד) כל העובר על הפקודים, ואיש שיתנדב ערכת נפשו האומר ערכי עלי : כל כסף אשר יעלה וגו'. כגון האומר הרי עלי מנה לבדק הבית : (ו) יקחו להם הכהנים. יהיה שלהם והם יקבלו עליהם לחזק את בדק הבית

מצודת ציון / מצודת דוד

יב (ג) הורהו. למדהו כמו את מי יורה דעה (ישעיה **יב** (ב) בשנת שבע. כי כשמלך יהוא הרג את אחזיה ועתליה לא קבלה המלוכה עד שנה השביעית ליהוא והומתה בשנה השבית והיא התחלת השביעית ליהוא ואז מלך יהואש : (ג) אשר הורהו. ר"ל כל הימים אשר למדו יהוידע אוגם אחרי מות יהוידע ולא היה בעולם.ללמדו השחית דרכו כמ"ש בדברי הימים : (ד) רק הבמות. במות יחיד לשמים ואסור כזה מבנבנה הבית : (ה) כסף עובר. בתחילת המקרא אמר כל כסף וגו' וחוזר ומפרש מה הן הכספים ואמר כסף עובר רלה לומר מחצית השקל שנאמר בו זה יתנו כל העובר על הפקודים (שמות ל') : איש וגו'. גם הכסף הבא מהאיש אשר יערוך נפש שדמיו קצובים בתורה ולפי רוב השנים : אשר יעלה וגו'. גם הכסף העולה על לב איש להביא בנדבה : (ו) יקחו להם. כל הכספים האלו יקחו הכהנים לעצמם כ"א מאת מכירו ומיודעו ותמור זה יחזקו משלהם את ב"המ בכל

השאלות

(ה—ו) יש שנוים רבים מן הספור הנזכר כאן אל המסופר בד"ה כמו שתראה בפנים, וצריך להשוות ספורי עזרא עם ספורי וכתב ס' מלכים ?:

לב מלכים

יב (ג) **כל** ימיו אשר הורהו ר"ל כ"ז שהורהו יהוידע, כי אחרי מותו חטא, ובד"ה פי' כל ימי יהוידע הכהן, ויש הבדל אצלי בין הוראה ובין לימוד כמ"ש בפי' התוה"מ, ור"ל שלא למד היטב רק שהורה, והראה לו, ובמות המורה נטה מן הדרך מה שלא היה כן אם היה לומד להשכיל להטיב בדרך לימוד : (ה—ו) ויאמר יהואש, פה נזכר שצוה לכהנים שיקחו קדשי ב"ה לעצמם, ובעד זה הוטל עליהם לחזק את בדק הבית, וזכר שצוה להם לקחת שלשה מיני הקדש, א] כסף מחצית השקל, וזה כסף עובר על הפקודים, ב] כסף ערכין, ג] כסף נו"ל והקדשים והחרמים, ובד"ה נזכר שהיה עם לב יואש לחדש את בית ה' ויקבץ את הכהנים והלוים ויאמר להם צאו לערי יהודה וקבצו מכל ישראל כסף לחזק את בית אלהיכם מדי שנה בשנה ואתם תמהרו לדבר, ולא מהרו הלוים ויקרא המלך ליהוידע הראש ויאמר לו מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלים את משאת משה עבד ה' והקהל לישראל לאהל העדות, כי עתליה המרשעת בניה פרצו את בית האלהים וגם כל קדשי בית ה' עשו לבעלים, נראה שהם בני ספורים, כי יואש רצה לחדש את בית ה', היינו להעמידו ביופיו ובמתכונתו כמו שהיה בעת חדושו, ולזה לא היה מספיק הנו"כ וכסף עובר שזה היה מספיק רק לבדק הבית לא לחדושו, וזה נזכר בד"ה, ולתכלית זה צוה שהלוים יצאו לערי יהודה ויקבצו כסף לתכלית זה, ואיה שימהרו ויעשו זאת, והלוים לא מהרו, והיה עוד ציוי אחרת לתקן בבהמ"ק בדק הבית הרגיל שהיה נוהג תמיד, ולזה היה מספיק מותר שירי הלשכה ומינות ההולכים לבד"ה וזה נזכר במלכים, והמלך צוה שזה יקחו הכהנים מאת מכריהם ותחת זה הוטל עליהם לתקן בדק הבית, וכבר נזכר כי תיכף במלוך יואש שם יהוידע פקודות על בית ה' להעלות עולות ה' ככתוב בתורת ה', ר"ל עולת תמיד, וזה היה בא מתרומת הלשכה שהם

ממחלית

שָׁם בָּדֶק׃ ז וַיְהִי בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לֹא־חִזְּקוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ ח וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לִיהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וְלַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מַדּוּעַ אֵינְכֶם מְחַזְּקִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת וְעַתָּה אַל־תִּקְחוּ־כֶסֶף מֵאֵת מַכָּרֵיכֶם כִּי־לְבֶדֶק הַבַּיִת תִּתְּנֻהוּ׃ ט וַיֵּאֹתוּ הַכֹּהֲנִים לְבִלְתִּי קְחַת־כֶּסֶף מֵאֵת הָעָם וּלְבִלְתִּי חַזֵּק אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ י וַיִּקַּח יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֲרוֹן אֶחָד וַיִּקֹּב חֹר בְּדַלְתּוֹ וַיִּתֵּן אֹתוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ בְּיָמִין בְּבוֹא־אִישׁ בֵּית יְהוָה וְנָתְנוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי הַסַּף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃ יא וַיְהִי כִּרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף בָּאָרוֹן וַיַּעַל סֹפֵר הַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֵן

ת"א ויקב חר בדלתו. סנהדרין כ"ז ול"ב מנחות ל"ד: ע"ש (י) זוכר נא עו"ש: מימין קרי

רש"י

מאלהם: מאת מכרו. מאת מכירו הרגיל אצלו: בדק. בקיעה ופדק החומה: (ח) ועתה אל תקחו כסף. עוד ואל תחזקו הבית מאלהם: כי לבדק הבית תתנוהו. אם יפחות ואם יותיר יותיר: (י) אצל המזבח. בעזרה: מימין בבוא איש. מימין ביאת האנשים: שמרי הסף. ספי העזרה הממונים על מפתחות העזרה שהרי תרגמו יונתן אמרכליא, והאמרכלים שבעה היו לשבעה שערי העזרה, בתוספתא דשקלים: (יא) ויהי. מיום אל יום (תמיד) כראותם כי רב הכסף בארון ויעל סופר המלך וגו':

מצודת דוד

מקום שימצא שם בדק: (ח) אל תקחו כסף. אל תקחו לעצמכם אלא מיד בבוא לידכם תנו אותו לבדק הבית ר"ל הכניסו באוצר בית ה' עד יהיה בכם די לחזק הבדק: (ט) ויאתו הכהנים. נתרצו והוטב הדבר בעיניהם לבלי קחת הכסף לעצמם ולבלי לחזק מאלהם: (י) ויקב. עשה נקב לר בדלת הארון לזרוק דרך בו את הכסף אל הארון: בבוא איש וגו'. ר"ל בימין הבא אל הבית לא בימין היוצא: ונתנו שמה. מיד בבוא לידם נתנו בארון מדרך החור אשר לא יוכלו להוציא מה זולת פתיחת הדלת: (יא) ויהי כראותם. בכל עת כשראו שיש שם הרבה כסף: והכהן הגדול. לא בעצמו כ"א פקידו בא במקומו וכן מפורש בד"ה: ויצרו. עשו בכסף צורת מטבע להוציאם בהנאה ומנו המטבעות:

מצודת ציון

כ"ח): (ז) בדק. מקום השבר והרעוע יקרא בדק כי מהצורך לבדוק ולחפש אחריו כמו מחזיקי בדקך (יחזקאל כ"ז): (ט) ויאתו. נתרצו כמו בזאת נאות לכם (בראשית ל"ד): (י) ארון. ארגז: ויקב. עשה נקב ולהוספת ביאור אמר חור. כי חור הוא נקב: שמרי הסף. שומרי מזוזות השערים כי סף הוא מזוזה וכן ת"י אמרכליא והאמרכלים היו שבעה לשבעה שערי העזרה: (יא) ויצרו. מלשון צורה: וימנו.

השאלות

(י) פה אמר שנתן הארון אצל המזבח, ובד"ה אמר שנתנו בחוץ?:

לב מלכים

ממהצית השקל שהיו תורמין ובודאי היו גובין מחצית השקלים תיכף מעת שמלך יואש והוקם פקודת בית ה' על מכונו, ושירי הלשכה היה הולך לבד"ה, ולא הדש יואש רק שהכהנים יקחו אותו מאת העם ושם יחזקו בד"ה משירי מעות עובר ומן כסף ערכין וכסף גו"כ: (ז—ט) ובשנת עשרים ושלש ליואש, אז ראה שהכהנים לא חזקו את בית ה', נחשדם שלקחו המעות לעצמם, ובד"ה נזכר שעל הציוי שצוה שיסובו ביהודה ויקבצו כסף אמר ליהוידע למה לא דרש על הלוים וכו', ונראה שבזה רצה שיקבצו כסף השקלים של השנים שמלכה עתליה כיון שכסף הזה נלקח לבעלים הרי כאלו לא נתנוהו, וז"ש כי עתליה וכו' וגם כל קדשי בית ה' עשו לבעלים, ולכן נזכר בד"ה שנתנו קול ביהודה ובירושלים להביא לה' משאת משה וכו', ר"ל מחצית השקל של שנים שעברו: (י) ויקח יהוידע הכהן ארון אחד, ובד"ה נזכר שצוה המלך ויעשו ארון אחד ויתנוהו בשער בית ה' חוצה, ולמ"ש למעלה שם נזכר הארון שנעשו לתקלין עתיקין דהיינו לשקלי שנה העברה וזה נעשה בפקודת המלך, שצוה שיביאו שקלי השנים שעברו שנית, וזה נתנו בחוץ, ופה נזכר הארון של תקלין חדתין, וזה ניתן בפנים, ומבואר בפ"ו דשקלים כי י"ג שופרות היו במקדש וכתוב עליהם תקלין חדתין תקלין עתיקין קינים וגוזלים עולות עצים ולבונה וכו', וי"ל שרמז זה במ"ש ארון אחד, מלת ארון במסף, והרד"ק נדחק ארון של איש אחד, (וי"ל שרמז שכל הי"ג ארונות נקראו בשם ארון אחד שאחד מספרו י"ג, ולקח ארון של אחד ר"ל מן הי"ג ארונות ששם הכולל שלהם היה שם אחד): (יא) ויהי בראותם כי רב הכסף זה היה מתרומת הלשכה, אחר שהספיק לעולות תמידים לקחו המותר לבד"ה וזה היה ע"י סופר המלך והכ"ג, ובד"ה אמר ויהי בעת יביא את הארון של פקודת המלך ביד הלוים וכו', זה היה מארון של תקלין

הַגָּדוֹל וַיָּצֻרוּ וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית־יְהוָה׃ יב וְנָתְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַפְּקֻדִים בֵּית יְהוָה וַיּוֹצִיאֻהוּ לְחָרָשֵׁי הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יְהוָה׃ יג וְלַגֹּדְרִים וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן וְלִקְנוֹת עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־בֶּדֶק בֵּית־יְהוָה וּלְכֹל אֲשֶׁר־יֵצֵא עַל־הַבַּיִת לְחָזְקָה׃ יד אַךְ לֹא יֵעָשֶׂה בֵּית יְהוָה סִפּוֹת כֶּסֶף מְזַמְּרוֹת מִזְרָקוֹת חֲצֹצְרוֹת כָּל־כְּלִי זָהָב וּכְלִי־כָסֶף מִן־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃ טו כִּי־לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה יִתְּנֻהוּ וְחִזְּקוּ־בוֹ אֶת־בֵּית יְהוָה׃ טז וְלֹא יְחַשְּׁבוּ אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם לָתֵת לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם עֹשִׂים׃ יז כֶּסֶף אָשָׁם

ת"א ויצרו וימנו . בתרא ט' : אך לא יעשה. כתובות ע"ו: כי לעשי. בס : ידי ק' . המפקדים ק'
ע"ש (יד) ירוש' שקלים ו ד : (טז) שמ"ר נא שאל"ת דר"א סוטה כד תנחו' פקודי : (יז) ספרא כא ויקרא דהונס ירוש' שקלים ו ד :

רש"י

(יב) ונתנו את הכסף המתוכן . היו נותנין אותו הכסף המנוי לאחר שהוציאוהו מן הארון ושקלוהו ומנאוהו היו נותנין אותו על ידי הגזברין הממונים על עושי המלאכה : המתכן . לשון מנין כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה') : המפקדים . הממונים : ויוציאהו . לשון הוצאה לשכור חרשי העץ : ולבנים . הם הארדכלין חרשי האבן שחבריהם עושים על פיהם ראשי האומנות : (יג) ולגדרים . לבוני החומה תלמידי ארדכלין : ולחצבי האבן . מן ההר : (יד) ספות כסף מזמרות . והם כלי שיר : (טו) ולא יחשבו את האנשים. לא אמרכלין באין לחשבון עם האנשים הגזברין אשר יתנו האמרכלין את הכסף תמיד על ידם לתתו לעושי

מצודת ציון

מלשון מנין ו: ספר : (יב) המתכן . המנוי כמו מתכנת הלבנים (שמו' ה) : על ידי . אל ידו : לחרשי . לאומני : (יג) ולחצבי. לכורתי : (יד) ספות . שם כלים עשוים כצורת כדים כי ת"י קולין וכן וכדה על שכמה (בראשית כ"ד) ה"א וקולתא : מזמרות . כלי זמר : מזרקות . כפלים לזרוק מהם דם הקרבנות :

מצודת דוד

(יב) עשי המלאכה . הם האומנים הגדולים הממונים בבית ה' ומתחת ידם בונים האומ.ים הפועלים כפי אשר יורו אותם ובדרז"ל נקראים ארדכלין : ויוציאהו . הם הוציאו את הכסף בשכר האומנים הפועלים : לחרשי העץ . הם כורתי העצים בתמונה הנראה : ולבנים . הבונים העצים בקירות הבית : (יג) ולגדריס. הם הבונים קירות אבנים : ולחצבי האבן. החוצבים את האבנים מן ההר : ואבני מחצב. אף שסכרו חוצבי האבן הוצרכו עוד לקנות אבנים הצובים : ולכל אשר יצא . לכל שאר הדברים הנצרכים להוציא על הבית לחזק אותו : (יד) אך לא יעשה וגו' . מהכסף הזה לא עשו לצורך בית ה' ספות כסף וגו' ובד"ה נאמר שגם הכלים נעשו מן הכסף המובא ואמרו רז"ל בתחילת הבנין לא עשו כלי שרת ואחר שהשלימו והיה נותר עשו כלי שרת : (טז) ולא יחשבו . לא עשו חשבון עם האנשים אשר נתנו להם הכסף לשהם יתנו לעושי המלאכה הבונים והגודרים וכו' : כי באמונה. ידוע היה שעושים באמונה. ולכך יבהרו אלו מתחילה : (יז) כסף אשם וגו' . מי שהיה מפריש ממון לאשמו או

השאלות

(יא) בד"ה ספר זה בענין אחר ? :
(יד) בד"ה אמר שעשו כלים מכסף זה והכתובים סותרים א"ע:

לב מלבים

עתיקין שהיה כולו לבד"ה, ועז"א שם כה עשו ליום ביום , כי בזה לא היה זמן קבוע , משא"כ לתרומת הלשכה שהיה רק ג' פעמים בשנה , ושם אמר ויתנהו המלך ויהוידע הכהן אל עושי מלאכת עבודת בית ה' , ויהיו שוכרים חוצבים וחרשים לחדש בית ה' וגם לחרשי ברזל ונחשת לחזק בית ה' , זה היה מתקלין עתיקין שהיה כסף רב והיה מספיק לחדש בית ה' ר"ל לבנות מחדש את המקומות שנרצה עתליה, וכאן מדבר מתרומת שירי הלשכה שהיה מיוחד לחזק את בית ה' לא לחדשו , וכסף הזה צרו ומנו **ונתנוהו ע"י עושי המלאכה המופקדים** ר"ל הממונים על בדק הבית , ומ"ש **ויצאהו לחרשי העץ ולבונים** היינו האומנים האמרכולין הממונים על מלאכת חרשי עצים ועל מלאכת בונים באבנים : (יג) **ולגדרים** הם הפועלים עלמם הבונים גדרות של עצים ולחוצבי האבן וגם לקנות עצים ואבני מחצב : (יד) **אך לא יעשה** וכו' , ובד"ה אמר וככלותם הביאו לפני המלך ויהוידע את שאר הכסף ויעשהו כלים וכו' , ולמ"ש אין סתירה בין הכתובים כי שם דבר מכסף הארון שהביאו את השקלים משנים שעברו והיו מיוחדים מראש לבד"ה , וכבר פסק הרמב"ם פ"ד מהלכות שקלים כר"ע בכתובות (ק"ו ע"ב) דכלי שרת באים ממותר נסכים לא מתרומת הלשכה ולכן כאן שמדבר מתרומת הלשכה אמר שלא יעשה כלי שרת מהם , ושם שמדבר מקדשי בד"ה אמר שהמותר עשו ממנו כלי שרת , וכמ"ש המ"ל שם שבזה כ"ע מודו עכ"ל : (יז) **כסף אשם** כי היה ג"כ ארון מיוחד למותר חטאת ומותר אשם, ודרש יהוידע הכהן

וכסף חטאות לא יובא בית יהוה לכהנים יהיו׃ יח אז יעלה חזאל מלך ארם וילחם על־גת וילכדה וישם חזאל פניו לעלות על־ירושלם׃ יט ויקח יהואש מלך־יהודה את כל־הקדשים אשר־הקדישו יהושפט ויהורם ואחזיהו אבתיו מלכי יהודה ואת־קדשיו ואת כל־הזהב הנמצא באצרות בית־יהוה ובית המלך וישלח לחזאל מלך ארם ויעל מעל ירושלם׃ כ ויתר דברי יואש וכל־אשר עשה הלוא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה׃ כא ויקמו עבדיו ויקשרו־קשר ויכו את־יואש בית מלא היורד סלא׃ כב ויוזכר בן־שמעת ויהוזבד בן־שמר עבדיו הכהו וימת ויקברו אתו עם־אבתיו בעיר דוד וימלך אמציה בנו תחתיו׃

רש"י

המלאכה לפי שלא היו חשודים בעיניהם כי באמונה הם עושים: (יז) כסף אשם וכסף חטאות. המפריש מעות לחטאתו ולאשמו ולקח את הבהמה ונותר מן המעות: לא יובא בית ה'. לבדק הבית: לכהנים יהיו. והם לוקחים מהם עולות קיץ למזבח הבשר לעולה והעורות שלהם, כך שנינו בתמורה זה מדרש דרש יהוידע הכהן כל הבא ממותר החטאות וממותר האשם ילקח בהן עולות: (יח) אז יעלה חזאל. אחר מות יהוידע ועשה יואש את עצמו אלוה: (כא) בית מלא. באותו מקום, מלא שם מקום, סלא שם מקום: (כב) ויוזכר בן שמעת ויהוזבד בן שמר. כתוב (בדברי הימים ב' כ"ד כ"ו) שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית ולמה פירשו הכתוב ללמדך שנפרע ממנו הקב"ה ע"י אנשים כיוצא בו יבואו עמונים ומואבי' כפויי טובה שכפו בטובתו של אברהם אבינו שעשה ללוט שלהם עם המלכים לה[צ]ילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו, ויפרע מיואש שכפה בטובתו של יהוידע והרג את זכריהו בנו כמו שמפורש (בדברי הימים ב' כ"ד כ"ו) ומדרש זה בספרי:

מצודת דוד

לחטאתו וקנה הקרבן והותיר מן הממון הנה המותר זה לא בא לבדק הבית כ"א לכהנים יהיו לקחת מהם עולות והיה הבשר כליל והעורות לכהנים כן דרז"ל: (יח) אז. בימי יהואש עלה חזאל וגו': (כא) היורד סלא. העומדת בדרך היורד אל סלא:

לב מלכים

הכהן שזה אינו מיוחד לה' לבד, כי מלא שני כתובים בא' כתוב אשם לה' ובא' כתוב לכהן וכתוב מכריע, והוא שיקחו בהם עולות לקיץ המזבח והעור לכהן ויקוים שניהם, וכמו שבארתי בחבורי התו"ס ויקרא סי' שס"ט): (יח) אז יעלה חזאל זה היה אחרי מות יהוידע שהמלך עזב תורת ה' ויעבדו אשרים ועצבים והיה קצף עליהם, וכשלקח חזאל גת שהיה למלכי יהודה מימי דוד, שם פניו על ירושלים: (יט) ויקח כפר מה החטא גורם, שהגם שהיה לו זכות במה שהשתדל להרבות קדשי הבית, עבירה מכבה מצוה והוצרך לבזבז כל האוצרות ההקדש וגם אוצרות אבותיו ולתתם שוחד למלך ארם: (כ) ויתר דברי יואש בד"ה נזכר שאח"כ הוכיחם זכריה בן יהוידע הכהן והרגוהו בחצר בית ה' במצות המלך, ולתקופת השנה עלו עליו חיל ארם במתי מספר והשחיתו את כל שריו, ואת יואש עשו שפטים ועזבו אותו במחליים רבים, ואז התקשרו עליו עבדיו כנזכר, וזה היה הפעם השנית שבאו עליו חיל ארם בלא חזאל, וזה היה עונש מיוחד על הריגת זכריה, וירמיה כותב הספר לא הזכיר זה כי היה נודע בימיו, ודם זכריה היה תוסס ומעלה קצף: (כא) ויקומו עבדיו מפרש בד"ה שהתקשרו עליו בדמי בני יהוידע הכהן, ושם אומר שהרגוהו על מטתו, ר"ל ששכב על ערש דוי במקום שעזבו אותו חיל ארם, והיה שם המקום בית מלא ומפני שהיה עוד בית מלא הנזכר בשופטים ט' שהיה אצל שכם, אמר שהיה זה בית מלא היורד סלוא אצל ירושלים: (כב) עם אבתיו פי' בעיר ציון ששם שוכבים אבותיו, אבל לא נקבר בהמערה שהמלכים שוכבים שם כמו שכתוב בדברי הימים, ששם לא קברו רק הצדיקים:

יג א בשנת עשרים ושלש שנה ליואש בן־אחזיהו מלך יהודה
מלך יהואחז בן־יהוא על־ישראל בשמרון שבע עשרה שנה׃
ב ויעש הרע בעיני יהוה וילך אחר חטאת ירבעם בן־נבט אשר־
החטיא את־ישראל לא־סר ממנה׃ ג ויחר־אף יהוה בישראל
ויתנם ביד ׀ חזאל מלך־ארם וביד בן־הדד בן־חזאל כל־הימים׃
ד ויחל יהואחז את־פני יהוה וישמע אליו יהוה כי ראה את־לחץ
ישראל כי־לחץ אתם מלך ארם׃ ה ויתן יהוה לישראל מושיע
ויצאו מתחת יד־ארם וישבו בני־ישראל באהליהם כתמול
שלשום׃ ו אך לא־סרו מחטאת בית־ירבעם אשר־החטי את־
ישראל בה הלך וגם האשרה עמדה בשמרון׃ ז כי לא השאיר
ליהואחז עם כי אם־חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים
רגלי כי אבדם מלך ארם וישמם כעפר לדש׃ ח ויתר דברי
יהואחז וכל־אשר עשה וגבורתו הלוא־הם כתובים על־ספר
דברי הימים למלכי ישראל׃ ט וישכב יהואחז עם־אבתיו

ת"א כי אבדם. פסחים פ"ו: החטיא ק'
ע"ש (ז) שמ"ר כה במד"ר ב פסדר"כ יא עקב אגב"ר לט:

רש"י

יג (ה) ויתן ה' לישראל מושיע. את יואש בן יהואחז שנאמר בו שלש פעמים תכה את ארם:

מצודת ציון

יג (ד) ויחל. ויתפלל: לחץ. דחק: (ה) שלשום. יום השלישי שלפני היום: (ז) לדש. מלשון דישה וכתישה:

מצודת דוד

יג (א) בשנת עשרים ושלש. כי יהואש מלך בתחלת שבע ליהוא ויהוא מת בסוף כ"ח למלכו והוא כ"ג ליהואש ובתחלת השנה הבאה מלך יהואחז א"כ היא כ"ג ליהואש: שבע עשרה שנה. ומקוטעות היו: (ג) כל הימים. כל ימי יהואחז: (ד) כי ראה וגו'. ולולי ז"א לא היתה תפלתו כדאי להתקבל: (ה) מושיע. יהואש בנו היה המושיע כמו שיזכר אח"ז בימי מלכות יהואחז התחילה התשועה: (ו) אבל לא סרו. חוזר על המקרא שלפניו לומר אף שחלה יהואחז את פני ה' אך לא סרו הוא ועמו מחטאת בית ירבעם והיתה התפלה עם אחיזת העון: (ז) כי לא השאיר. כי בעבור זה לא השאיר ארם ליהואחז עם וגו': כעפר לדש. כעפר הנידש ברגלי אדם: (ח) וגבורתו. בשלחמו ביתר העמים

השאלות

(ג—ז) איך אמר שנתנם ביד מלך ארם כל הימים ותיכף אמר שיצאו מת"י ארם?, ומה ז"ש אך לא סרו וכו' כי לא השאיר ליהואחז וכו' מה שייכות זל"ז?

לב מלכים

יג (א) בשנת עשרים ושלש, לפי החשבון שנזכר למעלה שבשנת שבע ליהוא מלך יהואש ויהוא מלך כ"ח שנה, א"כ מת יהוא בשנת כ"א ליואש, ולפי' הרד"ק שהיו שנים מקוטעות שמ"ש בשנת שבע ליהוא מלך יואש היה בתחלת שבע, וכן מ"ש כאן בשנת עשרים ושלש היינו בתחלת אותו שנה והיה כ"א שנים שלמים: (ב) ויעש הרע וכבר היה רשע בן רשע שבזה פוקד עון אבות על בנים ולכן ויחר אף ה' בישראל להעניש אותם: (ג) ויתנם ר"ל שה' גזר גזרה שיהיו ביד חזאל וביד הדד בנו כל הימים ר"ל ימי חזאל והדד, ובודאי הודיע להם גזרה זאת ע"י נביא: (ד) ויחל אמנם ע"י תפלת יהואחז שמע אליו ה' להקל הגזרה ונלכד לזה שראה את לחץ ישראל, וזה עני קרא וה' שמע, ועי"כ: (ה) ויתן ה' לישראל מושיע זה היה בסוף ימי יואחז שמלך יואש בנו והושיע להם כמו שיתבאר: (ו) אך באשר שלא היתה התשועה ע"י שעשו תשובה ושב ה' מחרון אפו, כי באמת לא סרו מחטאת ירבעם. וגם האשרה עמדה להוסיף חטאת על חטאת רק סבת התשועה היתה, יען (ז) כי לא השאיר ליואחז עם וכו' וכבר נתקיים מ"ש ע"י אליהו והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל. ומלך ארם אבדם וישימם בעפר, עד שמגד זה ראה עני עמו שאם

וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ יוֹאָשׁ בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ י בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְיוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ יא וַיַּעֲשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִכָּל־חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּהּ הָלָךְ׃ יב וְיֶתֶר דִּבְרֵי יוֹאָשׁ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר נִלְחַם עִם אֲמַצְיָה מֶלֶךְ־יְהוּדָה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיִּשְׁכַּב יוֹאָשׁ עִם־אֲבֹתָיו וְיָרָבְעָם יָשַׁב עַל־כִּסְאוֹ וַיִּקָּבֵר יוֹאָשׁ בְּשֹׁמְרוֹן עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ יד וֶאֱלִישָׁע חָלָה אֶת־חָלְיוֹ אֲשֶׁר יָמוּת בּוֹ וַיֵּרֶד אֵלָיו יוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֵּבְךְּ

ת"א ואלישע חלה. סוטה מ"ו מציעא פ"ז סנהדרין ק"ז: ע"ש (יד) ספרי ואתחנן:

רש"י

(י) בשנת שלשים ושבע וגו'. מקרא זה מוכחש משני צדדין ולא מצאתי לו מתקן שהי' לו לומר שלשים ותשע שהרי עמד אביו בשנת עשרים ושלש ליואש ומלך שבע עשרה שנה נמצא שמת בשנת שלשים ותשע ליואש, ועוד הא אמר למטה בענין בשנת שתים ליואש בן יואחז מלך ישראל מלך אמציה בן יואש מלך יהודה, נמצא שעמד יואש בן יואחז בשנת ארבעים של יואש שהיתה שנה אחרונה לו, ובשנה שניה ליואש בן יואחז מלך אמציה, ואף כי תאמר שמלך אמציה בשנת מות אביו וקרא הכתוב שנת שתים ליואש למדת שלא מלך יואש מלך ישראל עד שנת שלשים ותשע של יואש מלך יהודה: (יג) וירבעם ישב על כסא. בנו היה. ויש לתמוה למה נכתבו כאן שני מקראות הללו שהרי עוד לפנינו הוא מספר והולך

מצודת דוד

זולת ארם: (י) בשנת שלשים ושבע. כי יהואש מלך ישראל מלך בחיי אביו ב' שנים לפי שבאה ע"י תשועה כמ"ש למעלה לזה המליכו בחייו ב' שנים והנה יהואחז מלך בכ"ג ליואש מלך יהודה וימי מלכותו י"ז שנים מקוטעות וכלו א"כ בל"ט ליואש מלך יהודה והנה יהואש מלך ישראל מלך בחיי אביו ב' שנים הרי מלך בל"ז ליואש מלך יהודה: שש עשרה שנה. מספר השנים ההם מלך אחר מות אביו: (יב) ויתר וגו'. אף שאח"ז יספר עוד ממעשה יואש ואף באו המקראות האלו אמורים שם ואולי לפי שרמז עליו בקצרה שיהיה מושיע לישראל מיד ארם וסמכה לספורי אביו כי באה בתפלתו ואף התחילו בימי מלכותו ולזה רצה להזכיר כל מעשיו בקצרה עד אחר מותו וחזר שוב לפרש מעשיו בארוכה ועד אחר מותו: (יד) אשר ימות בו. אשר היה מעותד למות מחולי זה: אבי אבי וגו'. רבי רבי שעזר

השאלות

(י—יד) לפי החשבון מלך בשנת הארבעים ליהואש לא בשנת הל"ז?, איך אחרי שספר שמת יואש ומלך ירבעם בנו ויקבר יואש, חזר לספר שנית ענייני יואש ומלחמותיו מן פסוק י"ד עד סימן י"ד פסוק ט"ו, ושם כפל שנית וישכב יהואש עם אבותיו ויקבר בשומרון וימלוך ירבעם תחתיו, וזה פלא זר מאד?:

לב מלכים

יעזבם עוד בלי תשועה ישחיתו לגמרי וכמ"ש בפסוק כ"ג ויפן אליהם למען בריתו וכו': (י) **בשנת שלשים ושבע ליואש** לפמ"ש בפסוק א' שבשנת עשרים ושלש ליואש בן אחזיה מלך יהואחז בן יהואש שבע עשרה שנה א"כ כלו בשנת הארבעים ליואש, ומוכרח שיהואש מלך על ישראל שתי שנים בחיי אביו שעז"א ויתן ה' לישראל מושיע, ועז"א (בס' י"ד) שבשנת שתים ליואש מלך אמציה, כמוא שמ"ש כאן ספור של יואש (שהוא כפול (בס' י"ד פ' ט"ו ט"ז) ששם מקומו, כי ספר מעשה יואש ועניניו) לא בא לגופו רק לפרש הכתובים הקודמים מ"ש **ויתן ה' לישראל מושיע** וכו' **אך לא סרו מחטאת ירבעם**, ומפרש מ"ש ויתן ה' לישראל מושיע כי בשנת שלשים ושבע ליואש, מלך יהואש, והוא התחיל להושיע בחיי אחזיה, ומ"ש אך לא סרו מחטאת ירבעם מפרש ויעשה הרע בעיני ה', ולהשלים מ"ש ויקם לישראל מושיע אמר ויתר דברי יואש וגבורתו וכו' ר"ל ששם כתוב בפרטות איך הושיע את ישראל, והתשועה הזאת נמשכה ימים רבים עד ימי ירבעם, שעז"א וירבעם ישב על כסאו ר"ל שהיה גבור ומושיע כמו אביו (כמ"ש לקמן שהוא השיב את גבול ישראל וכו') לפ"ז כ"ז נזכר אגב גררא להודיע שהגם שחטאו כל הזמן הזה, בההכתו ובחמלתו הוא גאלם ויושיעם למען שמו, ונמשכה התשועה בערך חמשים ושבע שנים, עד אח"כ שהתחיל מלך אשור לבא על הארץ: (יד) **ואלישע חלה** הנה אלישע משח את חזאל למלך על ארם (עפ"י נבואת אליהו) וגבא לו שיעשה רע לישראל, ולא היה אפשר שיתבטל זה בחייו, **ובעת חלה את חליו שהיה עתיד למות בו ירד אליו יואש**, זה היה בתחלת מלכותו, בעוד יואחז חי

על־פניו ויאמר אבי ׀ אבי רכב ישראל ופרשיו׃ טו ויאמר לו אלישע קח קשת וחצים ויקח אליו קשת וחצים׃ טז ויאמר ׀ למלך ישראל הרכב ידך על־הקשת וירכב ידו וישם אלישע ידיו על־ידי המלך׃ יז ויאמר פתח החלון קדמה ויפתח ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ־תשועה ליהוה וחץ־תשועה בארם והכית את־ארם באפק עד־כלה׃ יח ויאמר קח החצים ויקח ויאמר למלך ישראל הך־ארצה ויך שלש־פעמים ויעמד׃ יט ויקצף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או־שש פעמים אז הכית את־ארם עד־כלה ועתה שלש פעמים תכה את־ארם׃ כ וימת אלישע ויקברהו וגדודי מואב יבאו בארץ בא שנה׃ כא ויהי הם ׀ קברים איש והנה ראו את־הגדוד וישליכו את־

ת"א ויהי הם. סנהדרין ק"ז חולין י"ז: **ע"ש** (כא) קה"ר סדר ג שוח"ט כו:

רש"י

בדברי יואש וחוזר וכותב ויתר דברי יואש וגו' וישכב יואש עם אבותיו וגו', והומר אני שלא נכתבו אלא להפסיק שלא לסמוך מיתת אלישע למקרא של עבודת אלילים לומר ויעש הרע וגו' ואלישע חלה וגו': (יז) פתח החלון קדמה. מול ארץ ארם שהם במזרח כמה שנאמר ארם מקדם (ישעיה ט' י"ב): ירה ויור. שדי ושלא: ויאמר חץ תשועה וגו'. אלישע אמר החץ הזה יהיה סימן תשועה לישראל: באפק. שם העיר: (יט) ויאמר להכות חמש או שש פעמים. היה לך: אז. אם כך עשית הכית את ארם חמש או שש פעמים שהרי לסימן תשועה הרכבתי ידך על הקשת: (כ) יבאו בארץ. היו רגילין לבוא ולשלול בארץ: בא שנה. במיעל שתא בתשובת השנה בעוד הארץ מלאה דשאים ויש מאכל לבהמתם דרך חיילות לבא:

מצודת ציון

(יז) ירה ויור. ענין השלכת חצים:

מצודת דוד

ובר"ל בתפלתו כרכב ופרשים: (טז) הרכב. הנח ידך על הקשת ותפוש בו: (יז) קדמה. אל מול ארם היושב בקדם כמ"ש ארם מקדם (ישעיה ט'): ירה. השלך החצים מהקשת: ויור. שמע לו וירה: ויאמר. בעת שירה אמר הנביא חץ תשועה וגו' ר"ל ע"י החץ והוא תשועה המיוחדת לה' לבוא מאתו ובאחוזה עם יפול החץ שיהיה ע"י תשועה לישראל בארם יפול החץ: באפק. במקום אפק תכה אותם עד תכלם: (יח) הך ארצה. השלך עם הקשת את החצים לארץ: ויעמד. פסק מלהשליך עוד: (יט) להכות חמש וגו'. היה לך להכות חמש וכו'. ואז היית מכלה את ארם: (כ) יבואו בארץ. היו רגילים לבוא בארץ לשלול שלל: בא שנה. תרגום יונתן כמיעל שתא ר"ל בתחילת השנה בעוד הארץ מלאה דשאים למאכל בהמתם: (כא) ויהי הם. ר"ל פעם אירע כשהיו קוברין איש אחד ראו גדוד מואב בא:

השאלות

(טו—יח) למה הוצרך לפעולה זו לקחת חצים וקשת ולא ברכהו הנביא בדבורו שיגאל את ארם?:

לב מלכים

חי, ויבך על פניו עד שרחם הנביא עליו: (טו) ויאמר לו אלישע אחר שחזאל היה כחו ע"י דבורו של אלישע לא אתי דבור ומבטל דבור, והוצרך לעשות מעשה עם נבואתו כדי שיעמוד נגד דבור הראשון ויבטלנו, והיה זה במה שצוהו לקחת קשת וחצים: (טז) ויאמר, והיה בזה מעשה, א] במה שצוהו להרכיב ידו על הקשת והנביא שם ידיו על ידי המלך להשפיע בו כח מידיו קדש לעשות נפלאות: (טז) ויאמר ב] במה שפתח החלון קדמה להראות שהיריה תהיה נגד ארם שהוא במזרח כמ"ש ארם מקדם, ג] במ"ש ירה, וכשירה החצים אמר הנביא שיהיה חץ תשועה המיוחסת לה' וכחו הגדול ויהיה זה בארם, וציין לו שיכה אותם באופן ששם כבר הוכו ארם ע"פ נביא בימי אחאב והיה מקום מוכן לתשועה: (יח) ויאמר אחר שציין לו הנצחון הראשון שהיה בדרך פלא כי היו ישראל אז מתי מספר, צוה שיקח החצים ויכה לארץ, ורצה שיוסיף להכותם כמספר שיכה בהחצים ולא הכה רק ג' פעמים כי לא הבין כוונת הנביא, וא"ל שהיה לו להכות חמש או שש פעמים והיה מנצח כמספר הזה ועתה רק שלש פעמים יכה את ארם: (כ) וימת אלישע ספר עוד גם שעשה אלישע אחר מותו, שגדודי מואב יבאו בארץ בא שנה פי' אחר שבא שנה אחרת, ר"ל שעבר שנה מעת נקבר אלישע: (כא) ויהי, ובאשר אחר י"ב חדש כבר נתעכל הבשר חשבו שאין להקפיד בזה ומפחד הגדוד השליכו את המת בקבר אלישע עד שנגע

הָאִישׁ בְּקֶבֶר אֱלִישָׁע וַיֵּלֶךְ וַיִּגַּע הָאִישׁ בְּעַצְמוֹת אֱלִישָׁע וַיְחִי וַיָּקָם
עַל־רַגְלָיו׃ כב וַחֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם לָחַץ אֶת־יִשְׂרָאֵל כֹּל יְמֵי יְהוֹאָחָז׃
כג וַיָּחָן יְהוָה אֹתָם וַיְרַחֲמֵם וַיִּפֶן אֲלֵיהֶם לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם
יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְלֹא אָבָה הַשְׁחִיתָם וְלֹא־הִשְׁלִיכָם מֵעַל־פָּנָיו
עַד־עָתָּה׃ כד וַיָּמָת חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם וַיִּמְלֹךְ בֶּן־הֲדַד בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃
כה וַיָּשָׁב יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז וַיִּקַּח אֶת־הֶעָרִים מִיַּד בֶּן־הֲדַד בֶּן־חֲזָאֵל
אֲשֶׁר לָקַח מִיַּד יְהוֹאָחָז אָבִיו בַּמִּלְחָמָה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים הִכָּהוּ יוֹאָשׁ
וַיָּשֶׁב אֶת־עָרֵי יִשְׂרָאֵל׃

יד א בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְיוֹאָשׁ בֶּן־יוֹאָחָז מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ אֲמַצְיָהוּ
בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ ב בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ
וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ וְשֵׁם אִמּוֹ יְהוֹעַדִּין מִן־
יְרוּשָׁלָםִ׃ ג וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא כְּדָוִד אָבִיו כְּכֹל אֲשֶׁר־
עָשָׂה יוֹאָשׁ אָבִיו עָשָׂה׃ ד רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים
וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃ ה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר חָזְקָה הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ וַיַּךְ אֶת־
עֲבָדָיו הַמַּכִּים אֶת־הַמֶּלֶךְ אָבִיו׃ ו וְאֶת־בְּנֵי הַמַּכִּים לֹא הֵמִית
כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת־מֹשֶׁה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר לֹא־יוּמְתוּ
אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת כִּי אִם־אִישׁ בְּחֶטְאוֹ

ת״א וחזאל מלך ארם. בנת כ״ה: יתיר י׳

ע״ש (כב) אגב״ר י: (כג) ויק״ר לו אגב״ל ג׳ ירוש׳ סנהדרין י א: (ו) במד״ר יט:

מצודת דוד **מצודת ציון**

בקבר. סמוך להקבר: וילך ויגע. כאשר השליכוהו נתגלגל (כג) ויחן. מלשון חנינה וחמלה: ולא אבה. ולא רצה:
עד הקבר ונגע בעצמות אלישע: ויחי. המת הכוא וזהו
על כי לא רצה אלישע שישכב אצלו: (כג) עד עתה. ר״ל עד עולם כי כל הקורא במקרא הזה כ״א בזמנו אומר עד
עתה: (כד) וימת חזאל. בכדי נבוא תשועה לישראל מת חזאל ומלך בן הדד וכימיו נושעו:
יד (א) בשנת שתים. אף כי יואש מלך ב׳ שנים בחיי אביו מ״מ חשבון ימי מלכותו התחילו אחרי מות אביו והוא בל״ע
ליואש מלך יהודה ויואש מלך יהודה מלך מ׳ שנה וכלו בתחילת השנה השנית ליואש מלך ישראל ואז מלך

לב מלכים

שנגע בעצמותיו, ויחי ויקם על רגליו לצאת משם, כי גוף הצדיק ועצמותיו שהיו ארון מיוחד לקדושה
אין ראוי שיגע בהם הול: (כב) וחזאל שב לספר איך נתקיים דבר אלישע, שהגם שחזאל לחץ את ישראל
כל ימי יהואחז, בכ״ז, (כג) ויחן ה׳ אותם מצד ההנהגה. וירחמם מצד הרחמים, ויפן אליהם מצד
זכות אבות, כי גם עד עתה לא אבה השחיתם, כי היה העונש רק כדי שישובו בתשובה, ולא היה
העונש ע״י הסתר פנים רק בהשגחה, ועז״א ולא השליכם מעל פניו עד עתה, ולכן כשראה שיושחתו
לגמרי שב אליהם, והגם שבימי חזאל לא היה אפשר כי חזאל נמשח לזה ע״י נבואת אליהו: (כד) אז
מת חזאל וימלך בן הדד, והגם שהיתה הגזרה שיהיו גם תחת יד בן הדד (כמ״ש בפסוק ג׳) בטל הגזרה:
(כה) ויואש לקח את הערים וכו׳ והכהו ג׳ פעמים כדבר אלישע:
יד (א) רק לא כדוד אביו, ר״ל שעשה הישר מצות אנשים מלומדה מצד שכן עשה אביו, לא מאהבת
ה׳ כדוד, שכן גם יואש עשה רק מפני שהורהו יהוידע הכהן וסר מאת ה׳ במות יהוידע,
ובד״ה אמר ויעש הישר רק לא בלבב שלם: (ו) ככתוב בספר תורת משה והגם שחז״ל דרשו לא
יומתו אבות על בנים בעדות בנים, זה הוציאו מיתור הכתוב אים בחטאו יומתו ופשוטו כפשוטו, ולכן
הביאו

יָמוּת׃ ז הוּא־הִכָּה אֶת־אֱדוֹם בְּגֵיא־הַמֶּלַח עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְתָפַשׂ אֶת־הַסֶּלַע בַּמִּלְחָמָה וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ יָקְתְאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ח אָז שָׁלַח אֲמַצְיָה מַלְאָכִים אֶל־יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז בֶּן־יֵהוּא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לְכָה נִתְרָאֶה פָנִים׃ ט וַיִּשְׁלַח יְהוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר הַחוֹחַ אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן שָׁלַח אֶל־הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן לֵאמֹר תְּנָה אֶת־בִּתְּךָ לִבְנִי לְאִשָּׁה וַתַּעֲבֹר חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וַתִּרְמֹס אֶת־הַחוֹחַ׃ י הַכֵּה הִכִּיתָ אֶת־אֱדוֹם וּנְשָׂאֲךָ לִבֶּךָ הִכָּבֵד וְשֵׁב בְּבֵיתֶךָ וְלָמָּה תִתְגָּרֶה בְּרָעָה וְנָפַלְתָּה אַתָּה וִיהוּדָה עִמָּךְ׃ יא וְלֹא־שָׁמַע אֲמַצְיָהוּ וַיַּעַל יְהוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיִּתְרָאוּ פָנִים הוּא וַאֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בְּבֵית שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר לִיהוּדָה׃ יב וַיִּנָּגֶף יְהוּדָה לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּנֻסוּ אִישׁ לְאֹהָלוֹ׃ יג וְאֵת אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בֶּן־יְהוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָהוּ תָּפַשׂ יְהוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בְּבֵית שָׁמֶשׁ וַיָּבֹאוּ יְרוּשָׁלַםִ וַיִּפְרֹץ בְּחוֹמַת יְרוּשָׁלַםִ בְּשַׁעַר אֶפְרַיִם עַד־שַׁעַר הַפִּנָּה אַרְבַּע מֵאוֹת אַמָּה׃

ע"ש (ט) כר"ל פ עי"ש ספרי דברים תנחומא ויבלה : יומת ק'. מלח ק'. לאהליו ק'. ויבא ק'

רש"י

יד (ז) **ויקרא** את שמה יקתאל. שהיתה לו לקיהוי שינים כמ"ש (דה"ב כ"ה י"ד) ויהי אחרי בוא אמציהו מהכות את אדומים ויבא את אלהי בני שעיר ויעמידם לו לאלהים ולפניהם ישתחוה וגו' והוכיחו הנביא ואמר לו (ד"ה ב' כ"ה ט"ז) ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך ומה היא העצה שהסיאו להתגרות במלך ישראל: (ח) אז שלח אמציה מלאכים וגו' נתראה פנים. במלחמה: (ט) החוח אשר בלבנון. שכם בן חמור: שלח אל הארז. יעקב: ותעבר חית השדה. בני יעקב באו על החללים, אף כאן אתה בא להתמשל אלי ומשל בזיון הוא שדימהו לחוח ואת עצמו לארז: ותעבר חית השדה אשר

מצודת ציון

יד (ו) על בנים. בעבור בנים: (ט) החוח. מין קוץ: ותרמס. מלשון רמיסה ודריכה: (י) ונשאך לבך. ענין התרוממות וגאוה: תתגרה. ענין התחלת הריב:

מצודת דוד

אמציה: (ז) את הסלע. מבצר בנוי בסלע: (ח) נתראה פנים. כי בד"ה נאמר שאנשי יהואש פשטו בערי יהודה והכו בהם ולזה שלח אליו לאמר אין זה גבורה לבוא פתאום ולהכות אך נתראה פנים בפנים ונדעה הגבורה עם מי: (ט) החוח. המשיל את אמציה לחוח ואת עצמו לארז וכאלו אמר אף אם דברת לשלום לכלימה יחשב לי להתחבר עמך וכ"ש לרדת עמך למלחמה: ותרמס. על אשר נשאו לבו לדבר כזאת ורמז לו שאנשיו ירמסו אותו: (י) הכה. בעבור שהכית את אדום נתגאה לבך: הכבד ושב בביתך. ר"ל אם תשב בביתך ותתגדל מלכותם כי אז תאמר בכבודך שקנית מנצחון אדום: ולמה תתגרה ברעה. למה תתגרה עמדי בעבור הביא עליך הרעה ותפול אתה ועמך: (יג) בשער אפרים. כן היה שם השער ונעשה התחיל לפרוץ ופרץ עד השער העומד בפנת העיר והיתה הפרצה באורך ת' אמה:

השאלות

(ח) למה נפל אמציה הצדיק ביד יואש?:

לב מלכים

הביאו סוף הכתוב כי אם איש בחטאו יומת: (ח) **אז שלח אמציה** מלא' אז מציין שהיה אז סבה לזה, דבד"ה מבואר שבעת הלך על אדום שכר מאה אלף מבני אפרים לעזרו, וע"פ העצת הנביא שלחם לביתם, ובקצפם ע"ז פשטו בערי יהודה ויכו בהם ג' אלפים ויבוזו בזה רבה, ולכן רצה ללחום את יואש להנקם ע"מ שעשו בו עמו הרג רב, וגם היה אז סבה השגחיית שהכשילו ה' בזה כי בבואו משעיר הביא אתו אלהי שעיר ויעמידם לו לאלהים, וכמ"ש לו הנביא ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך, והסיאו להלחם עם יואש כדי שיפול בידו: (ט) **החוח** משל זה היה רגיל בין ב"י על ענין שכם בן חמור שרצה להתחתן עם יעקב, והשבטים שמשלו לחיות רמסוהו, וכמ"ש במדרש הזכירו משל הזה המורגל, שכמו ששכם גרם רעה לעצמו ולכל עמו, כן יגרום רע לעצמו ולבני יהודה: (יג) **ויפרוץ בחומת ירושלים** פי' מהרי"א שלא היה זה

כדי

יד וְלָקַח אֶת־כָּל־הַזָּהָב וְהַכֶּסֶף וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הַנִּמְצְאִים בֵּית־יְהוָה וּבְאוֹצְרוֹת בֵּית־הַמֶּלֶךְ וְאֵת בְּנֵי הַתַּעֲרֻבוֹת וַיָּשָׁב שֹׁמְרוֹנָה׃ טו וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹאָשׁ אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ וַאֲשֶׁר נִלְחַם עִם אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ טז וַיִּשְׁכַּב יְהוֹאָשׁ עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּשֹׁמְרוֹן עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ יָרָבְעָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ יז וַיְחִי אֲמַצְיָהוּ בֶן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ יח וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲמַצְיָהוּ הֲלֹא־הֵם כְּתֻבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ יט וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו קֶשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם וַיָּנָס לָכִישָׁה וַיִּשְׁלְחוּ אַחֲרָיו לָכִישָׁה וַיְמִתֻהוּ שָׁם׃ כ וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ עַל־הַסּוּסִים וַיִּקָּבֵר בִּירוּשָׁלִַם עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד׃ כא וַיִּקְחוּ כָּל־עַם יְהוּדָה אֶת־עֲזַרְיָה וְהוּא בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיַּמְלִכוּ אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו אֲמַצְיָהוּ׃ כב הוּא בָּנָה אֶת־אֵילַת וַיְשִׁבֶהָ לִיהוּדָה אַחֲרֵי שְׁכַב־

ע"ש (יד) אג"ל א:

רש"י

בלבנון ותרמס וגו'. לפי שנתגאית אף אתה ירמסוך גדודי חיילותי: (יד) את בני התערבות. בני השרים שהיו נתונים בבית המלך לערבון שלא ימרדו אבותם בו, וכן תרגם יונתן בני רברביא: (יז) ויהי אמציהו וגו'. כל חמש עשרה שנה מלך עוזיהו בנו בחייו שכן כתוב (בד"ה ב כ"ה כ"ח) ומעת אשר סר אמציהו מאחרי ה': (יט) ויקשרו עליו וגו'. משמעו מה שאמר הנביא כי יעץ ה' להשחיתך: וינס לכישה. שם היה כל ט"ו שנה: (כב) אחרי שכב המלך עם אבותיו. אחרי מות אמציה אביו מכאן

מצודת דוד

(יד) בני התערבות. בני השרים שהם ביד המלך לערבון שלא ימרדו בו אבותיהם: (יז) חמש עשרה שנה. כי אמציה מלך כ"ט שנה ויואש מלך ט"ז שנה מלבד שתי השנים שמלך בחיי אביו וכלו א"כ בט"ו לאמציה ואמציה הנה מלך כ"ט שנה א"כ עם השנה שמת בו יואש חי אחריו אמציה ט"ו שנה: (יט) בירושלים. כי אף שתפשו יהואש מכל מקום החזירו למלכותו: (כב) הוא בנה את אילת וישבה ליהודה. יתכן שהיתה פעם א' משל יהודה ובני אדום לקחו מהם וכאשר הכה אמציה את אדום לקחה מידם ועזריה בנה את חומתה להיות עיר מבצר ובזה השיבה ליהודה כי בעודה פרוצה אין להתחזק בה ולהחזיק בשלהם: אחרי שכב המלך. על אמציה יאמר כי אף שהוא לכדה עדיין לא הוחזרה ליהודה.

מצודת ציון

(יד) התערבות. מלשון ערבון ומשכון:

לב מלכים

כדי להשחית חומת ירושלים כי אם להתכבד, שכן היה מנהג הקסרים ברומי ועד היום הוא מנהג מלכים הגדולים שכאשר ילכו למלחמה וישיגו בה תשועה גדולה ונצחון עצום, כאשר יכנסו לעיר לא יכנסו בפתח העיר אבל יהרסו חלק מהחומה כדי שיכנסו באותה פרצה להעיד שפרצו פרץ גדול באויביהם, וכן עשה יואש לפרסם נצחונו: (טו) **ויתר דברי יהואש** כבר נזכר למעלה וכבר פירשתי ששם אמר זה לרמז על מעשיו המוסריים, ופה על מעשי תקפו וגבורתו, וכן י"ל כי יהואש מת בסבת המעשה הזה קודם זמנו, אם מפני שהתגאה בנצחונו, אם מפני שהיה בדעתו להשחית זרע בית דוד, והראה ה' כי חי המנוצח ט"ו שנה אחרי מות המנצח, וכן היה באביה וירבעם לאחר מ"ד שאביה מת קודם זמנו: (יט) **ויקשרו** מבואר בד"ה שמעת אשר סר אמציה מאחרי ה' קשרו עליו קשר בירושלים, כי בירושלים היו כהני ה' ועבדיו תלמידי יהוידע, ובלכיש מצא עוזרים שחזקו ידיו כל שנים הללו, ומ"ש **ויקחו כל עם הארץ** זה היה בחיי אמציה וכמו שיתבאר אח"ז שזה היה שלש שנים אחר מלחמת יואש ואמציה, ואפשר שאז נס לכישה, ומלך הוא בלכיש ועוזיה מלך בירושלים, ואחר י"ב שנה גברו הקושרים וישלחו אחריו לכישה וימיתהו שם, והיה הקשר תחלה בהצנע והתחיל מעת סר מאחרי ה' שהוא בשובו ממלחמת אדום, ויוכל להיות שהקושרים בעצמם יעצוהו עצה הרעה הזאת להלחם עם יואש כדי שיפול בידו, ואחרי שנפל בידי יואש מלך עדיין ג' שנים בירושלים: נפרץ הקשר וינס לכישה, וישב שם י"ב שנים, עד שהמיתוהו: (כב) **הוא בנה**

המלך עם־אבתיו׃ כג בשנת חמש־עשרה שנה לאמציהו בן־יואש מלך יהודה מלך ירבעם בן־יואש מלך־ישראל בשמרון ארבעים ואחת שנה׃ כד ויעש הרע בעיני יהוה לא סר מכל־חטאות ירבעם בן־נבט אשר החטיא את־ישראל׃ כה הוא השיב את־גבול ישראל מלבוא חמת עד־ים הערבה כדבר יהוה אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן־אמתי הנביא אשר מגת החפר׃ כו כי־ראה יהוה את־עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל׃ כז ולא־דבר יהוה למחות את־שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן־יואש׃ כח ויתר דברי ירבעם וכל־אשר עשה וגבורתו אשר־נלחם ואשר השיב

ת"א הוא השיב את גבול ישראל. יבמות צ"ח: קמץ בז"ק

ע"ש (כה) בר"ר צ"ח ירוש' חלה ב א תנחו' ויקרא פדר"א י סא"ר יז: (כו) סא"ר יז: (כז) במ"ר מד במד"ר ה תנחומא במדבר סא"ז:

רש"י

אתה למד שמלך עוזיה בימי אביו ומ"מ לא ניתנה אילת בידו עד לאחר מות אביו שאם לא מלך בחיי אביו למה לו לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו, וכשאתה מונה ימי הבית על פי שנות המלכים אם איתך מהסר ט"ו שנים הללו שנמנו לאמציה ולעוזיהו תמלא שעמד ארבע מאות ועשרים והמש: (כה) הוא השיב. מיד מלכי ארם: יונה בן אמתי. הוא שמשח את יהוא שאמר לו בני רבעים ישבו לך, אבל רבותינו דקדקו ויהי דבר ה' אל יונה שנית (יונה ג' א') ולא שלישית לפי שהבע כבוד הבן ולא הבע כבוד האב, והוקשה להם זה המקרא ותרלוהו כדבר ה' אשר דבר ביד יונה לנינוה ונהפכה גזרה רעה לטובה כך נהפך לישראל בימי ירבעם בן יואש מרעה שהיו בה אשר אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש ועכשיו יהפך להם לטובה: (כו) מרה מאד. מיגר מאוד קונטריאו"ש בלעז, כמו אשר ימרה את פיך (יהושע א'), ממרים הייתם (דברים ט') ותהיין מרת רוח (בראשית כ"ו ל"ח) ויש פותרים מורה מאד יכוד מאד לשון ירה בים:

מצודת ציון

(כו) מרה. מלשון תמורה והלוף: ואפס. הוא כענין לא: (כז) למחות. מלשון מחוי ומחיקה:

מצודת דוד

להחזיק בה עד כי מת ובא עוזיה ועשאה עיר מבצר: (כג) בשנת חמש עשרה. כי אמציה מלך בב' ליואש וימי מלכות יואש ט"ז שנים וכלו א"כ בט"ו לאמציה ואז מלך ירבעם ארבעים וגו' ומקוטעות היו: (כה) הוא השיב. כי בימי אבותיו המלכים לקחו מלכי עובדי גלולים את הגבול ההוא מישראל וחזר הוא והשיב להם: מלבוא חמת. מן המקום שבאים בה לחמת: עד ים הערבה. ר"ל כלפי ים הערבה והוא ים המלח: ביד עבדו יונה וגו'. הנבואה ההיא לא הוזכרה במקרא ורז"ל אמרו כמו בעל ידו יונה נהפך לנינוה מרעה לטובה כך נהפך לישראל בימי ירבעם: (כו) כי ראה וגו'. לא בזכותם רק כי ראה ענים המשתנה ומתחלף מרעה אל רעה ונכמרו רחמיו: ואפס עצור. לא נשאר בידם העוצר הכנוס בבית ולא המקנה העזוב ע"פ השדה: (כז) ולא דבר. ר"ל וה' לא רצה למחות את שמם ולזה הושיעם ביד ירבעם: (כח) ואשר השיב. כי מלכי

השאלות

(כה—כז) אחר שעשה הרע למה הושיעם ה' להגדיל גבול ארצם והיה די מה שכבר גבר אביו, ונגח את ארם?, ומז"ש ולא דבר ה' למחות וכו', הלא זה לא יחייב להגדיל גבול ארצם?:

(כח) מ"ש ליהודה בישראל אין לו פירוש?:

לב מלכים

אילת, היה מאדום כמ"ש מאילת ומעציון גבר וכן אמר בד"ה אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילת על שפת הים בארץ אדום, והיתה לדוד ושלמה שמשלו באדום, ובימי יהורם בן יהושפט פשע אדום ואמציה לקחה מידם והרסה, ועוזיה בנו בנה אותה וישיבה ליהודה כי עד עתה היתה חרבה ולא היתה לא לאדום ולא ליהודה ואחרי מות אמציה בנה אותה: (כה) הוא השיב כי יואש השיב רק מה שלקחו מלכי ארם וירבעם בנו השיב הכל, ומ"ש כדבר ה' כפי פשוטו התנבא יונה על תשועה זאת, ולדעת חז"ל דימה הדבר לגזרה שנגזרה ע"י יונה ונהפכה לטובה וכן הפך לטובה מה שגזר כליה על ישראל: (כו) כי ראה ר"ל שלא היה זה ע"י שעשו תשובה רק שראה ה' שע"י ענים הם ממרים מאד, וכמתיאשים מכל תקוה מפליגים ברשעתם, וכיון שאינו מועיל בדרך העונשים. וגם ראה שאם יניחם כך יאבדו כי אפס עצור וכו': (כז) ולא דבר ר"ל ולא היה אז רצון ה' לכלותם כי עדן לא נגזרה הגזרה בעת ההיא לכן הושיעם ביד ירבעם: (כח) ואשר השיב מעת שגבר יואש על אמציה נכבשה שבט יהודה תחת מלכי ישראל, כן בימי

אמציה

אֶת־דַּמֶּשֶׂק וְאֶת־חֲמָת לִיהוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ כט וַיִּשְׁכַּב יָרָבְעָם עִם־אֲבֹתָיו עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ זְכַרְיָה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

טו א בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְיָרָבְעָם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ

רש"י

טו (א) **בשנת** עשרים ושבע שנה לירבעם וגו'. אפשר לומר כן והלא עוזיה וירבעם מלכו כאחת כמו שפירשתי בסמוך אלא מה ת"ל בשנת עשרים ושבע לירבעם מלך עזריה שמלך

מצודת דוד

יהודה כבש מאז חמת ודמשק וחזר ארם ולקחום מידם ועתה השיבם הוא ליהודה: בישראל. ר"ל בכח גבורי ישראל אנשי בני עמו ולא בכח אנשי יהודה:

מצודת ציון

טו (א) עזריה. הוא עוזיהו האמור בדברי הימים ולמטה:

טו (א) בשנת עשרים ושבע. שנויה בס"ע שבשנת כ"ז לירבעם נתנגע עזריה ומלך מלכות מנוגעת אבל התחלת מלכות עזריה היתה כאחת עם מלכות ירבעם (ר"ל מה שמלך אחרי מות אביו יואש ולא התחלת חשבון ימי מלכותו כי ירבעם מלך שלש שנים בחיי אביו ומאז היתה חשבון ימי מלכותו) כי עזריה מלך ע"ו שנים בחיי אביו וכשהוא בעת מות יואש (ולכך לא תלה מלכותו המנוגעת במלכות עצמו כי לא היינו יודעין אם חושב מהזמן שמלך בחיי אביו או משמת אביו אבל עתה כאילו יאמר בשנת כ"ז למלכותו והוא כ"ז לירבעם א"כ חושב מזמן שמלך הוא בחיי אביו והוא הזמן

לב מלכים

אמציה שקשרו עבדים על אדוניהם, וגם אחרי מותו שמלך עוזיה לא התגבר לפרוק עול ירבעם עד כ"ז למלכות ירבעם כמו שיתבאר בס' שאח"ז, ולכן כשכבש את ארם השיב את חמת ודמשק שיהיה שייך ליהודה (כי כן היתה תחת רשותם בימי דוד כמ"ש ותהי ארם עבדים לדוד) והיתה יהודה ודמשק וחמת שתחת ממשלתה, כבושים לישראל, וז"ש **ליהודה וישראל** כי יהודה היתה כאפרכיא נתונה עם מלכה תחת ממשלת ישראל:

טו (א) **בשנת עשרים ושבע שנים לירבעם** בחשבון הזה לא מצאו בו כל אנשי חיל ידיהם, שהלא מלך ירבעם בשנת חמש עשרה שנה לאמציה ומלכות אמציה היתה כ"ט שנה, נמצא שאמציה מלך עד שנת ארבע עשרה לירבעם, ובסדר עולם פי' שמ"ש בשנת כ"ז לירבעם מלך עוזיה היינו שאז מלך מלכות מנוגעת, והרי"א הקשה ע"ז שהיל"ל בשנת כ"ז למלכות עצמו מלך מלכות מנוגעת כי לפי דעת חז"ל מלך עוזיה וירבעם כאחד, והרי"א פי' שמ"ש בשנת עשרים ושבע פי' שהיה עתיד למלוך עוד עשרים ושבע שנה, וגם זה איננו נכון דהא אמר אח"כ בשנת שלשים ושמונה לעזריה מלך זכריה, והי"ל בשנת עשרים ושבע, ובאמת בחשבון שאמר שזכריה מלך בשנת ל"ח לעוזיה לא נוכל לפרש בו שום פירוש כי כן הולך סדר זה אח"כ במלכות שלום ומנחם בן גדי, ומזה ידענו שירבעם בן יואש מלך שלש שנים קודם לעוזיה, ולכן כלה מלכותו שנמשך מ"א שנה בשנת ל"ח לעוזיה וא"כ מלך עוזיה י"ב שנה בחיי אמציה אביו, או לם כבר כתבנו שמעת שכבש יואש את אמציה נכבשה מלכות יהודה תחת מלכות ישראל וזה נמשך עד כ"ד שנה למלכות עוזיה שהוא כ"ז לירבעם שעד אז היתה תחת ממשלת ישראל, ובשנת העשרים ושבע התחזק עוזיה ומלך מלכות חזקה בפ"ע בלתי נכנע תחת ירבעם וכן לקמן י"ז א' כדוגמא זו ומבאר בד"ה שבחזקתו גבה לבו ונכנס להקטיר ונצטרע, ואם נאמר כדברי חז"ל שזה היה באמצע מלכות עוזיה ואמרו שיותם נולד בימי הלוטו היה זה שלש שנים אח"ז, וכבר מוכח שעוזיה נתנגע בחיי ירבעם ממה שעמוס נתנבא בימי עוזיה ובימי ירבעם שנתים לפני הרעש הרי שמתי שנים לפני הרעש היה עדיין ירבעם חי, וממ"ש בד"ה והמה התיחשו בימי ירבעם ובימי יותם שאמר זה על שיותם היה שופט את הבית מבואר שכבר היה מנוגע בימי ירבעם שזה בשנת הכ"ז לעוזיה, וידענו שהיה מנוגע ט"ו שנים לכל הפחות ועל שהיה מנוגע קודם זמן זה אין ראיה מפורשת רק מדרך הסברא כיון שידענו שבכ"ז שנה לירבעם התחזק במלכותו כמ"ש שבשנת עשרים ושבע לירבעם מלך עוזיה, מן הסברא שקרוב לזה הזמן נכנס להקטיר כי כן כתוב שבחזקתו גבה לבו עד להשחית, וממ"ש בנבואת הושע ועמוס שנבאו בימי עוזיה יותם וכו' ובימי ירבעם בן יואש, למה נזכר ירבעם? שאם רצה להזכיר מלכי ישראל שבימיהם נבא, הלא היו עוד כמה מלכים אחר ירבעם בימים האלה, וע"כ שהזכיר ירבעם כיון שבתחלת מלכות עוזיה היה כבר ת"י ירבעם, והיה המלכות ע"ש ירבעם, ועז"א בימי עוזיה ובימי ירבעם היינו בעת שהיה עוזיה ת"י ירבעם שאז נקרא המלכות ע"ש ירבעם, ובימי עוזיה היינו מכ"ז לירבעם ואילך שאז התחילו ימי עוזיה שמלך בפ"ע ומזה ידענו שנתים לפני הרעש שנבא עמוס היה עדיין ת"י ירבעם, וכיון שבשנת כ"ז לירבעם מלך עוזיה בפ"ע היה זה שנה או שנתים לפני הרעש עכ"פ, ומבואר שהרעש היה בשנת הכ"ה או הכ"ו לעוזיה ויותם נולד בימי הלוטו כדברי חז"ל. וכן מבואר ממ"ש בישעיה (ז' ח') ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם, שהוא נחשב מנבואת עמוס שהיה שנתים לפני הרעש עד שנת לחזקיה שגלו עשרת השבטים

עזריה בן־אמציה מלך יהודה׃ ב בן־שש עשרה שנה היה במלכו וחמשים ושתים שנה מלך בירושלם ושם אמו יכליהו מירושלם׃ ג ויעש הישר בעיני יהוה ככל אשר־עשה אמציהו אביו׃ ד רק הבמות לא־סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות׃ ה וינגע יהוה את־המלך ויהי מצרע עד־יום מתו וישב בבית החפשית ויותם בן־המלך על־הבית שפט את־עם הארץ׃ ו ויתר דברי עזריהו וכל־אשר עשה הלא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה׃ ז וישכב עזריה עם־אבתיו ויקברו אתו עם־אבתיו בעיר דוד וימלך יותם בנו תחתיו׃ ח בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה מלך זכריהו בן־ירבעם על־ישראל בשמרון ששה חדשים׃ ט ויעש הרע בעיני יהוה כאשר עשו אבתיו לא סר מחטאות ירבעם בן־נבט אשר החטיא את־ישראל׃ י ויקשר עליו שלם בן־יבש ויכהו קבל־עם וימיתהו וימלך תחתיו׃ יא ויתר דברי זכריה הנם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי ישראל׃ יב הוא דבר־יהוה אשר דבר אל־יהוא

ת"א וינגע ה'. הוריות:

ע"ש (ה) ויק"ר טו תנחו' מצעו: (ז) בר"ר נו: (יב) ירושלמי הוריות ג ב:

רש"י

מלכות מגוגעת למדנו שנתנגע בשנת עשרים ושבע למלכותו: (ה) וינגע ה' את המלך. מפורש בדברי הימים שנכנס להיכל להקטיר על המזבח הקטורת: בבית החפשית. עשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אמר במתים חפשי, בירושלמי: (ח) בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה מלך זכריהו. אף מכאן יש ללמוד שמלך עזריה משמת יואש מלך ישראל חמש עשרה שנה בחיי אמציה אביו שאם לא עמד על שמת אביו נמצא שלא עמד עד בשנת ט"ו לירבעם בן יואש וירבעם מלך ארבעים ואחת, נמצא שמת ירבעם בשנת כ"ז לעוזיה והיאך הוא אומר בשנת ל"ח אלא על כרחך עוזיה וירבעם מלכו כאחת אלא שירבעם מלך בחיי אביו יהואש שלש שנים לכך הוא אומר וירבעם ישב על כסאו שישב כבר ועוזיה עמד משמת יואש ומלך ירבעם מלכות שלימה. ובסדר עולם ראיתי שירבעם מלך בחיי אביו שנה ואיני יודע אם שיבוש הסופרים הוא שאיני יכול ליישב בשנת שלשים ושמונה לעזריה מלך זכריה אלא בענין זה: (י) ויכהו קבל עם. ומאחי קדם עמא. לעיני העם: (יב) ויהי כן. לא שהיתה כדאי מלכותו

מצודת ציון

(י) קבל עם. תרגום של נגד הוא קבל:

מצודת דוד

אשר מלך ירבעם משמת אביו): והמשים ושתים. ט"ו בחיי אביו ול"ז אחרי מות אביו: (ה) וינגע ה'. ובד"ה נאמר שבא לו בזעפו עם הכהנים בעת בא להקטיר ומיתו בו: בבית החפשית. רלה לומר עזב הנהגת המלכות והיה חפשי מזה העמל וכמ"ש רבותינו ז"ל שהמלכות יחשב לעבדות לפי רוב העמל: על הבית. היה ממונה על בית המלך להיות שופט משפט העם תחת המלך: (ח) בשנת שלשים ושמנה. כי ירבעם מלך שלש שנים בחיי אביו ושלשים ושמנה אחרי מות אביו ובין כולם מ"א וכלו א"כ בל"ח לעזריה כי התחלת מלכות עזריה שמלך בחיי אביו והתחלת מלכות ירבעם משמת אביו היו בזמן אחד אם כן קדמה מלכות ירבעם למלכות עזריה שלש שנים אם שמלך בחיי אביו וכלתה שנת מ"א שלו בל"ח לעזריה ואז מלך זכריה: (יב) הוא דבר ה'. מוסב על המקרא שלפני פניו שנאמר וימלוך תחתיו והוא דבר ה'

ל מלכים

מבואר שמן העת ההיא היה כ"ח שנים לעוזיה ט"ז של יותם ט"ז של אחז ושש של חזקיה הוא ס"ה, מבואר שמעת הרעש חי עוזיה כ"ו שנים כדברי חז"ל: (יב) הוא דבר ה' ר"ל לא היה ראוי שתמשך מלכות יהוא ד' דורות רק מפני דבר ה' שלטובה איננו חוזר, ולכן ויהי כן, כי בדקך הטבע היו מורדים

לאמר בני רביעים ישבו לך על־כסא ישראל ויהי־כן׃ יג שלום בן־יביש מלך בשנת שלשים ותשע שנה לעזיה מלך יהודה וימלך ירח־ימים בשמרון׃ יד ויעל מנחם בן־גדי מתרצה ויבא שמרון ויך את־שלום בן־יביש בשמרון וימיתהו וימלך תחתיו׃ טו ויתר דברי שלום וקשרו אשר קשר הנם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי ישראל׃ טז אז יכה־מנחם את־תפסח ואת־כל־אשר־בה ואת־גבוליה מתרצה כי לא פתח ויך את כל־ההרותיה בקע׃ יז בשנת שלשים ותשע שנה לעזריה מלך יהודה מלך מנחם בן־גדי על־ישראל עשר שנים בשמרון׃ יח ויעש הרע בעיני יהוה לא־סר מעל חטאות ירבעם בן־נבט אשר־החטיא את־ישראל כל־ימיו׃ יט בא פול מלך־אשור על־הארץ ויתן מנחם לפול אלף ככר־כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו׃ כ ויצא מנחם את־הכסף על־ישראל על כל־גבורי החיל לתת למלך אשור חמשים שקלים כסף לאיש אחד וישב מלך אשור ולא־עמד שם בארץ׃ כא ויתר דברי מנחם וכל־אשר עשה הלוא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי ישראל׃ כב וישכב מנחם עם־אבתיו וימלך פקחיה בנו תחתיו׃ כג בשנת חמשים שנה לעזריה מלך יהודה מלך פקחיה בן־מנחם על־ישראל בשמרון שנתים׃ כד ויעש הרע בעיני יהוה לא

ת"א בא פול. סנהדרין נ"ד

רש"י

לימשך כל כך אלא לקיים דבר מלך שנאמר כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו' (ישעיה נ"ה י"א): (טז) כי לא פתח. שר העיר לא פתח לו את העיר לקבלו למלך עליהם: ההרותיה. את הנשים ההרות שבה

מצודת דוד

וגו': וזהו כן. כי מלכו יהואחז ויואש וירבעם וזכריה ונפסק מזרעו המלוכה: (יג) בשנת שלשים ותשע. כי זכריה מלך בל"ח לעוזיהו ומלך ששה חדשים ואחריו מלך שלום והוא ל"ט לעוזיהו: (טז) מתרצה. מעבר תרצה: כי לא פתח. על שלא פתח שר תפסח את שער העיר לבוא בה ולזה הכה את תפסח ואת גבוליה אשר מעבר תרצה: בקע. פתח בטני ההרות להוציא וולדותיהן: (יז) בשנת שלשים ותשע. ר"ל אחר שעבר ל"ט לעוזיה כי שלום מלך בסוף ל"ט לעוזיה ונהרג אחר ירח ימים ובשנה הבאה בכלות ל"ט לעוזיה בתחלת מ' מלך מנחם: עשר וגו'. ומקוטעות היו: (יט) בא פול. כאשר בא פול הבטיח מנחם לתת לו אלף ככר כסף לעזור לו על המלוכה: (כ) ויוצא מנחם. הוציא את הכסף מגזלתו והטילו על ישראל מפרש שעל גבורי החיל הטיל על כל אחד חמשים שקל: ולא עמד. לא נתעכב: (כג) בשנת חמשים שנה. כי מנחם מלך בשנת מ' לעוזיה ומלך י' שנים

מצודת ציון

(יג) ירח. חדש על שהוא נמנה כמהלך הירח: (יט) ידיו, כח ידיו: להחזיק. מלשון חזק:

בו דהא הכה את זכריה קבל פס בלא פחד רק עד עתה נתקיים המלכות כדבר ה': (טז) כי לא פתח ויך הדיך הוא כשצריך על עיר אין מקיפים אותה מארבע רוחות אלא מניח לד א' פתוח שיברח מי שירצה' וכן הדין שאין הורגים נשים וטף כמ"ש הרמב"ם פ"ו מה' מלכים, והוא הכה את תפסח שהיתה מארס ואת גבוליה שמצד תרצה ואת כל אשר בה לא נמלט איש כי לא פתח את הצד הרביעי כפי

סָר מֵחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כה וַיִּקְשֹׁר עָלָיו פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ שָׁלִישׁוֹ וַיַּכֵּהוּ בְשֹׁמְרוֹן בְּאַרְמוֹן בֵּית־מֶלֶךְ אֶת־אַרְגֹּב וְאֶת־הָאַרְיֵה וְעִמּוֹ חֲמִשִּׁים אִישׁ מִבְּנֵי גִלְעָדִים וַיְמִתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃ כו וְיֶתֶר דִּבְרֵי פְקַחְיָה וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ כז בִּשְׁנַת חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן עֶשְׂרִים שָׁנָה׃ כח וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִן־חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כט בִּימֵי פֶּקַח מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בָּא תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּקַּח אֶת־עִיּוֹן וְאֶת־אָבֵל בֵּית־מַעֲכָה וְאֶת־יָנוֹחַ וְאֶת־קֶדֶשׁ וְאֶת־חָצוֹר וְאֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־הַגָּלִילָה כֹּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי וַיַּגְלֵם אַשּׁוּרָה׃ ל וַיִּקְשָׁר־קֶשֶׁר הוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה עַל־פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ וַיַּכֵּהוּ וַיְמִיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים לְיוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּה׃ לא וְיֶתֶר דִּבְרֵי פֶקַח וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ לב בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ לג בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ

ת"א בימי פקח, סנהדרין שם: בא תגלת. סנהדרין שם: המלך קרי

רש"י

בקע: (כה) שלישו. גבור שלו: את ארגב ואת האריה. כל ארגוב לשון פלטין החשובין וכל טרכונין בלשון ארמי פלטין החשובין למלכות. בארמון הגדול אשר אצל הארגוב: ואת האריה. יש לומר שהיה אריה של זהב עומד בחוצו ארמון: (ל) בשנת עשרים ליותם. היה לו לומר בשנת ארבע לאחז שהרי כל ימי מלכות יותם שש עשרה שנה אלא לפי שהיה אחז רשע רצה הכתוב למנות ליותם בקבר ולא לאחז בחיים,

מצודת ציון

(כה) שלישו שר. שלו: (כח) אצל בית מעכה. כן שם העיר: (כה) בארמון. בהיכל של בית המלך:

מצודת דוד

מקוטעות וכלו א"כ במ"ט לעזריה ובשנה שאחר מלך פקחיה והיא נ' לעזריה: שנתים. ומקוטעות היו: את ארגב ואת האריה. עם הארגוב ועם האריה והם שמות שני גבורים ואולי נקרא ארגוב על שהיה מושל בחבל הארגוב והאריה על שם גבורתו ופקח התחבר עמהם ועוד היו עמו נ' איש שסמיכו את פקחיה: (כז) בשנת חמשים ושתים. כי פקחיה מלך בנ' לעזריה ומלך שנתים מקוטעות וכלו בנ"א לעזריה ובשנה שאחר מלך פקח והיא נ"ב לעזריה: עשרים שנה. ומקוטעות היו: (ל) בשנת עשרים ליותם. כי פקח מלך בנ"ב לעזריה ובסוף השנה ההיא מת עזריה ובתחלת השנה שאחר מלך יותם בנו וימי מלכותו ט"ז שנה ופקח מלך כ' שנה והם שנה אחת ממלכות עזריה וט"ז ממלכות יותם וג' שנים אחרי מות יותם וכלו א"כ בי"ט מתחלת מלכות יותם ובתחלת השנה שאחר מלך הושע והיא כ' לתחלת מלכות יותם ורצה הכתוב למנות שנות הושע לימי יותם הצדיק בקבר ולא לימי אחז בנו הרשע בחיים: (לב) בשנת שתים. כי פקח מלך שנה אחת בימי עזיה ויותם מלך בשנה שאחר והיא בשנת ב'

השאלות

(ל) מ"ש בשנת עשרים ליותם ופלא והלא יותם לא מלך רק שש עשרה שנים?:

לב מלכים

הדין, וגם את כל ההוראתיה בקע שזה ג"כ נגד חוקי המלחמה ונגד דת ישראל: (כה) את ארגב שם גבור שעמד בארמון המלך ועמו אריה למוד לטרוף טרף כל הנכנס שלא ברשות, ועם ארגב היו חמשים מבני גלעד, וי"מ מלת ועמו על פקח שחמשים איש היו בעזרו על המרד: (ל) בשנת עשרים יען שפקח נלחם באחז ורצה לבטל מלכותו וכמ"ש נעלה ביהודה וכו' ונמליך מלך בתוכה את בן טבאל, לא

עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו ירושא בת־צדוק: לד ויעש הישר בעיני יהוה ככל אשר־עשה עזיהו אביו עשה: לה רק הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות הוא בנה את־שער בית־יהוה העליון: לו ויתר דברי יותם וכל־אשר עשה הלוא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה: לז בימים ההם החל יהוה להשליח ביהודה רצין מלך ארם ואת פקח בן־רמליהו: לח וישכב יותם עם־אבתיו ויקבר עם־אבתיו בעיר דוד אביו וימלך אחז בנו תחתיו:

טז א בשנת שבע־עשרה שנה לפקח בן־רמליהו מלך אחז בן־יותם מלך יהודה: ב בן־עשרים שנה אחז במלכו ושש־עשרה שנה מלך בירושלם ולא־עשה הישר בעיני יהוה אלהיו כדוד אביו: ג וילך בדרך מלכי ישראל וגם את־בנו העביר באש כתעבות הגוים אשר הוריש יהוה אתם מפני בני ישראל: ד ויזבח ויקטר בבמות ועל־הגבעות ותחת כל־עץ רענן: ה אז יעלה רצין מלך־ארם ופקח בן־רמליהו מלך־ישראל ירושלם למלחמה ויצרו על־אחז ולא יכלו להלחם: ו בעת ההיא השיב רצין מלך־ארם את־אילת לארם וינשל את־היהודים מאילות וארומים

ע"ש (כ) הגב"ר מת: ואדומים קרי

רש"י

כך הוא בסדר עולם: (לז) בימים ההם. בסוף ימיו של יותם: להשליח. לגרות:

מצודת דוד

לפקח: (לג) ושם וגו'. ומקוטעות היו: (לה) הוא בנה. ר"ל עשה עליו בנין נכבד וגדול ממה שהיה או שנפל ועשהו מחדש ואולי זהו הנקרא שער ה' החדש (ירמיה כ"ו): (לז) בימים ההם. אחרי מות יותם:

טז (א) בשנת שבע עשרה. כי יותם מלך בב' לפקח וימי מלכותו ט"ז שנה וכלו בי"ז לפקח ואז מלך אחז: (ב) ושם וגו'. ומקוטעות היו: (ג) העביר באש. היא עבודת המולך שמעביר בנו בין שתי מדורות אש: (ה) ולא יכלו להלחם. לא התגברו במלחמה על ירושלים: (ו) השיב וגו' את אילת. זו היא האמור למעלה אשר בנה עזריה והשיבה ליהודה ועתה בא רצין והשיבה לארם: וינשל. הגלה משם היהודים והאדומים ישבו בה כאשר ישבו בה מאז טרם לקחה

מצודת ציון

הגלילה. ארץ הגליל: (לז) החל. התחיל: להשליח. לגרות והסית כמו הנני משליח בך (שמות ח'):

טז (ג) הוריש. גירש: (ה) ויצרו. מלשון מצור: (ו) וינשל.

מלבים

מנו בימיו למלכות אחז רק למלכות יותם הגם שיותם כבר מת והיה זה בשנת ד' לאחז: (לה) הוא בנה ר"ל בנה שם בניינים גדולים כי השער הזה כבר היה, והיו נכנסים בו מבית המלך לבית ה' כמ"ש בדה"ב (כ"ג כ') אצל יהוידע ויבאו בתוך שער העליון בית המלך: (לז) בימים ההם בסוף מלכות יותם:

טז (ג) וגם את בנו העביר באש ובד"ה כתיב ויבער את בניו באש כי חזקיה סכתו אמו סלמנדרית (כמ"ש בסנהדרין ס"ג), ורק העביר בו אש ולא שלט בו, ובנו האחד העביר לגמרי (ועי' מ"ש לקמן כ"א ו'): (ה) ולא יכלו להלחם באמת נזכר בד"ה שארמים הכוהו, וכן מלך ישראל הכה בו מכה גדולה, רק אח"כ עלו על ירושלים עצמה ורצו לבטל מלכותו ולא עלה בידם, וכפי הנראה מישעיה סי' ז' עלה תחלה כ"א בפ"ע על ירושלים ולא יכלו להלחם ואח"כ התחבר ארם ואפרים ולא עלה בידם כמו שהתנבא ישעיה: (ו) את אילת שבנה עוזיה והשיבה ליהודה הצילו וגרשו היהודים משם

בָּאוּ אֵילַת וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ז וַיִּשְׁלַח אָחָז מַלְאָכִים אֶל־תִּגְלַת פְּלֶסֶר מֶלֶךְ־אַשּׁוּר לֵאמֹר עַבְדְּךָ וּבִנְךָ אָנִי עֲלֵה וְהוֹשִׁעֵנִי מִכַּף מֶלֶךְ־אֲרָם וּמִכַּף מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הַקּוֹמִים עָלָי: ח וַיִּקַּח אָחָז אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב הַנִּמְצָא בֵּית יְהוָה וּבְאֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח לְמֶלֶךְ־אַשּׁוּר שֹׁחַד: ט וַיִּשְׁמַע אֵלָיו מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיַּעַל מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶל־דַּמֶּשֶׂק וַיִּתְפְּשֶׂהָ וַיַּגְלֶהָ קִירָה וְאֶת־רְצִין הֵמִית: י וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ אָחָז לִקְרַאת תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ־אַשּׁוּר דּוּמֶּשֶׂק וַיַּרְא אֶת־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בְּדַמָּשֶׂק וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶל־אוּרִיָּה הַכֹּהֵן אֶת־דְּמוּת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־תַּבְנִיתוֹ לְכָל־מַעֲשֵׂהוּ: יא וַיִּבֶן אוּרִיָּה הַכֹּהֵן אֶת־הַמִּזְבֵּחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אָחָז מִדַּמֶּשֶׂק כֵּן עָשָׂה אוּרִיָּה הַכֹּהֵן עַד־בּוֹא הַמֶּלֶךְ־אָחָז מִדַּמָּשֶׂק: יב וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ מִדַּמֶּשֶׂק וַיַּרְא הַמֶּלֶךְ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיִּקְרַב הַמֶּלֶךְ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעַל עָלָיו: יג וַיַּקְטֵר אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־מִנְחָתוֹ וַיַּסֵּךְ אֶת־נִסְכּוֹ וַיִּזְרֹק אֶת־דַּם־הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר־לוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ: יד וְאֵת הַמִּזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר

בשורק ודגש אחריו

רש"י

טז (ט) **ויגלה** קירה. את העם אשר בה הגלה למדינה ששמה קיר: (יא) עד בוא. לפני בוא המלך מדמשק: (יד) ואת המזבח הנחשת ויקרב וגו'. אי אפשר לומר מזבח הנחשת שעשה משה שהרי נגנז. ואי אפשר לומר מזבח אבנים שעשה שלמה וקראו (בד"ה ב' ז' ז') מזבח הנחשת שהרי א"א לקרבו מזוית לזוית אלא אם כן הרסו והרי שנינו אש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה מעל המזבח עד שבא מנשה וסילקה שהוא הרס את המזבח כמו שמצינו באגדת חלק. אין לי לפרש מזבח זה אלא בכיורות ומכונות של נחשת שהיו צרכי מזבח והיו אצל המזבח הקדש וכשעשה אחז את המזבח לעבודת אלילים סילק את הכיור והקריבו לצד אחר מאת פני הבית שלא להפסיק בין המזבח שעשה ובין בית ה' ויתן.

מצודת ציון — מצודת דוד

ענין השלכה כמו ונשל גוים רבים (דברים ז'): (ח) בית אמליה ולפי שבא ארם להחזיר לאדום לזה אמר כתיב לארם כאלו היתה שלהם מאז כי באו במקום אדום: (ט) ויגלה. הגלה אנשי' אל קיר והיא מארץ אשור: (י) אוריה הכהן. יתכן שהוא אמריה הנזכר בד"ה א' ה' ועיין בסוף הספר בחשבון הדורות: את דמות המזבח. כי ישרה בעיניו תבניתו ושלח הדמות אל הכהן לעשות מזבח כדמותו: לכל מעשהו. ר"ל את תבנית הציורים הפרטיים שבו: (יא) ככל וגו'. אף הציורים הפרטים: עד בא. טרם בוא המלך וגו': (יב) ויקרב. קרב על המזבח והעלה עליו עולותיו: (יד) ואת המזבח. מזבח החדש גם עם מזבח הנחשת וכו' שעשה

לב מלכים

ואדומים ישבו בה וכמ"ש בד"ה שגם אדומים באו ויכו ביהודה: (ט) **וישמע אליו מלך אשור** בד"ה אומר שהצר לו ולא חזקו ואין זה סתירה כי גם ספר שבאו עליו אדומים ופלשתים, ומלך אשור לא הסיר מעליו רק את מלך ארם, ולא חזקו נגד כל הקמים עליו מסביב: (י יא) **וירא את המזבח** בד"ה מבואר שזבח לאלהי דמשק המכים בו, ובזה בחר ג"כ בתבנית המזבח שבדמשק והעמידו לצורך עבודת אלהי דמשק לבתף ע"ש וד"ל, וספר שגם הכה"ג מהר לעשות דבר מלך שלטון: (יב) **ויבא** ספר מרשעתו שבבואו עלה על המזבח והקטיר עליו בעצמו לכפור בכלל עבודת ה' וחק הכהונה, כי בנה מזבח שני הפך האחדות, וזר עובד בו הפך ברית הכהונה, ומ"ש **ויקרב על** כמו ויקרב אל המזבח: (יד) **ואת מזבח הנחשת** ובאשר מזבח של שלמה שהיה תחת מזבח הנחושת במשכן של משה עמד לפני ה' נגד פתח ההיכל ולא יכול להעתיקו ממקומו שהיה בנין מחובר, העמיד את המזבח החדש בצד צפונו, אבל הקריב אותו לצד ההיכל יותר מן מזבח הנחושת, בענין שעמד בין המזבח ובין בית ה' ויתן אותו בצד צפון של המזבח משוך אל ההיכל למערב, ומ"ש **ואת המזבח** פי' שע"י שמזבח הנחושת היה מקומו

לִפְנֵי יְהוָה וַיַּקְרֵב מֵאֵת פְּנֵי הַבַּיִת מִבֵּין הַמִּזְבֵּחַ וּמִבֵּין בֵּית יְהוָה וַיִּתֵּן אֹתוֹ עַל־יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפוֹנָה׃ טו וַיְצַוֵּהוּ הַמֶּלֶךְ־אָחָז אֶת־אוּרִיָּה הַכֹּהֵן לֵאמֹר עַל הַמִּזְבֵּחַ הַגָּדוֹל הַקְטֵר אֶת־עֹלַת־הַבֹּקֶר וְאֶת־מִנְחַת הָעֶרֶב וְאֶת־עֹלַת הַמֶּלֶךְ וְאֶת־מִנְחָתוֹ וְאֵת עֹלַת כָּל־עַם הָאָרֶץ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם וְכָל־דַּם עֹלָה וְכָל־דַּם זֶבַח עָלָיו תִּזְרֹק וּמִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת יִהְיֶה־לִּי לְבַקֵּר׃ טז וַיַּעַשׂ אוּרִיָּה הַכֹּהֵן כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה הַמֶּלֶךְ אָחָז׃ יז וַיְקַצֵּץ הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶת־הַמִּסְגְּרוֹת הַמְּכֹנוֹת וַיָּסַר מֵעֲלֵיהֶם וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־הַיָּם הוֹרִד מֵעַל הַבָּקָר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר תַּחְתֶּיהָ וַיִּתֵּן אֹתוֹ עַל מַרְצֶפֶת אֲבָנִים׃ יח וְאֶת־מֵיסַךְ הַשַּׁבָּת אֲשֶׁר־בָּנוּ בַבַּיִת וְאֶת־מְבוֹא הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה הֵסֵב

ויצוה קרי, את קרי, מוסך קרי — מלעיל

רש"י

אותו אצל המזבח הקדש לפונה, ומצינו שפירשו רבותינו דוגמתו (במסכת שבת דף כ"ה) ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת (יחזקאל ט' ב') מזבח הנחשת מי היה אמר להם התחילו ממקום שאומרין שירה לפני הרי כאן לכלי שיר של נחשת קראו מזבח: (טו) לבקר. לפרקים לכשיעלה בלבי לבקרו: (יז) את המסגרת המכונות. היא מעלאות שהמכונות עשויות עליהם כמו שנאמר וזה מעשה המכונות מסגרות להם: (יח) מוסך השבת. גג אהל עשוי לצל לשבת תחתיו בעזרה ביום השבת: ואת מבוא המלך. שהיה בא בו מביתו לבית

מצודת דוד

שלמה ר"ל מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחושת אשר עשה משה במדבר: ויקרב. מזבח החדש משך ממול פני ההיכל והוזר ומפרש שמשכו מבין מזבח הנחושת ומבין בית ה' כי מקומו הראוי לו היה בין מזבח הנחושת ובין ההיכל כי כן נוה להקריב לזה מהראוי שלא יפסיק דבר בינו ובין ההיכל הנה הוא לא העמידו במקום הראוי לו כי העמידו בצד מזבח הנחשת בצפונו והלא מזבח הנחושת הפסיק בינו לבין ההיכל: (טו) המזבח הגדול. כי מזבח החדש עשהו גדול משל שלמה: עולת הבקר. הוא תמיד של שחר: מנחת הערב. זה תמיד של בין הערבים: לבקר. לדרשו בעת מן העתים שיעלה על לבו להקטיר עליו: ויקצץ. כרת את המסגרות של המכונות והמה הלבזבזין ומחיצות המכונות אשר מתחת לכיורות האמור במ"א שעשה שלמה: את הכיור. מכל מכונה הסיר את הכיור הנתון עליו: מעל הבקר הנחשת. כי שלמה העמיד את הים על י"ב בקר נחושת כמ"ש במ"א והוא הסירו מהבקרים ההם ונתנו על רצפת אבנים: (יח) ואת מוסך השבת. גם הוריד את מוסך השבת וגו' והוא היה בנין מסוכך ממעל לשבת תחתיו אנשי המשמר היוצא בשבת על כי היו פנוים אז מעבודה כי משמר הנכנס באו במקומם ולזה ישבו תחת צל המוסך עד צאת היום עת הלכם לביתם: ואת מבוא המלך. מקום הכניסה של בית המלך שהיתה מצד החוץ הסבה אל בית ה' לסיות מקום הכניסה מבית ה' ועשה כן מפני מלך אשור שלא יבוא עליו מבחוץ פתאום:

מצודת ציון

ה'. בבית ה': (טו) לבקר. לדרוש כמו לא יבקר הכהן (ויקרא י"ג): (יז) ויקצץ. ענין כריתה: המכנות. מל' כן וכסים: הכיור. כעין דוד גדול עשוי לרחצה: הים. עשוי כגיגית גדולה: מרצפת. ענין הצעת אבנים בקרקע: (יח) מוסך. מלשון סכך:

לב מלכים

לפני ה' נגד הפתח, ולכן ויקרב מאת פני הבית שהוא מצד המזבח שאצל הפתח הקריבו לצד מערב שיהיה בין המזבח ובין בית ה', כאילו הוא קרוב יותר אל ההיכל ממזבח הנחושת והיה בצפון המזבח, ויל"פ ואת המזבח מוסב למעלה שזרק דם השלמים על מזבח שהביא מדמשק את ועם מזבח הנחושת, שעל שניהם זרק דם השלמים: (טו) וגם נוה ברשעתו שכל הקרבנות יקרבו עליו, ומזבח הנחשת יהיה רק לבקר לפעמים, באופן שהכהן עשה כל הקרבנות על מזבח הזה: (יז) ויקצץ אח"כ הוסיף ברשעתו לקצץ את המכונות ואת המסגרות של המכונות שבאר בהרתי (מ"א ז') שהיו מכונה ומסגרות וקצץ שתיהם, וגם הסיר הכיורות שהיו שם והוריד הים של שלמה מעל י"ב בקר, וכמ"ש בד"ה ויקצץ את כלי בית האלהים ויסגור את דלתות בית ה', באופן שסיבה כל עניני כלי המקדש ועניניו כפי חפץ רוחו בבלא האמין כי הכל מיד ה' השכיל את כל מלאכת התבנית: (יח) ואת מוסך היה מקום לאהל ולצל למשמרות הבאים והיוצאים בשבת, ואת מבוא שהיה למלך מבוא דרך החוץ לבית ה' הסב אותו לפנים, ועי"כ בטל שלא יבאו ויכנסו לבית ה' כי בא המלך דרך שם, וז"ש בד"ה שסגרו דלתות בית ה' ומאז כיבו הנרות ובטלו העבודה כמו שכתוב בדברי הימים, וכאן ספר זה בקיצור שעל זה רמז במ"ש ויתר דברי אחז וכו', ובד"ה נזכר תועבותיו באורך:

בֵּית יְהוָה מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ יט וְיֶתֶר דִּבְרֵי אָחָז אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ כ וַיִּשְׁכַּב אָחָז עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ חִזְקִיָּהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

יז א בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לְאָחָז מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ הוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה בְשֹׁמְרוֹן עַל־יִשְׂרָאֵל תֵּשַׁע שָׁנִים׃ ב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא כְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו׃ ג עָלָיו עָלָה שַׁלְמַנְאֶסֶר

ת"א ויעט כרע. גיטין פ"ה: עלה. סנהדרין ל"ט: ע"ש (ב) סא"ז ע: (ג) פתיחה: אוכ"ר כא"ז ע:

רש"י

ה' דרך המון הסב אותו במקום הגנע מפני מלך אשור שלא יחמוד אותן הכלים וגם את המבוא הסב שמא יצטרך להחבא ויברח בהגנע:

יז (א) בשנת שתים עשרה לאחז וגו'. א"א לומר שמלך הושע בשנת י"ב לאחז שהרי בשנת ד' לאחז הרג את פקח ומלך תחתיו וכשתבדוק בשנות פקח תמצא כן, וגם א"א לומר שלא מלך אלא ט' שנים שהרי מלך משנת ד' לאחז עד שנת ו' לחזקיהו שנלכדה שומרון הרי יותר מט"ז שנה ומה תלמוד לומר ט' שנים משמרד במלך אשור, קך שנויה בסדר עולם. וא"א לומר שבשנת י"ב לאחז התחיל למרוד שא"כ תמצא את שני מרדו חמש שנים בימי אחז ושש שנים בימי חזקיהו הרי אחת עשרה וכאן הוא אומר תשע, לא הוזכר שנת י"ב לאחז אלא לענין מקרא של אחריו עלה עליו שלמנסר וגו', שבשנת י"ב לאחז עלה סנחריב על הושע והגלה לאותן שבעבר הירדן, וכך שנינו בסדר עולם, ומקרא כתוב בדברי הימים א' (ה' כ"ו) ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולא פירש באיזה זמן וכאן פירש שבשנת י"ב לאחז היה. שלש גליות גלו עשרת השבטים, בשנת עשרים לפקח כמו שכתוב למעלה בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת דן וגו' כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה וזה היה שנת הארבע לאחז ובשיה ה' שנים ובא עליהם שנת י"ב לאחז והגלה לראובני ולגדי, וכשראה הושע בן אלה מרד בו ושלח מלאכים אל סוא מלך מצרים שהה במונה שנים ובא וצר על שומרון ונלכדה לקץ ג' שנים וגלו כולן וזהו שנאמר בישעיה (ח' כ"ג) כעת הראשון הקל ארצה זבולן וארצה נפתלי הקל אף בשניה שלא הגלה אלא שני השבטים. אבל האחרון הכביד טיאטא את הכל כזה שמכבד את הבית, ומכל מקום לפי החשבון שכתב כאן את מנין שני מרדו ט' שנים לא מרד בו עד שנת י"ד לאחז שהרי אחז מלך ט"ז שלש שנים של אחז היה המרד ושש שנים בימי חזקיהו: (ב) רק לא כמלכי ישראל. שביטל פרדיסאות שישבו מימי ירבעם על הדרכים לשמור שלא יעלו ישראל לרגל וזה בטלן לפי שגלו עגלי הזהב כבר בשתי גליות, בגלות הראשונה ויקח את עיון ואת דן הגלה עגל שבדן, ובשניה כשגלו ראובן וגד נטל עגל שבבית אל לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל (הושע י' ו') ולפי שבטלו פרדיסאות והם נמנעו מלעלות לרגל לפיכך נחתם גזר דינם לגלות בימיו שעד עכשיו תלו הקלקלה במלכיהם ועתה לא היה במי לתלות. וזהו

מצודת דוד

יז (א) בשנת שתים עשרה. כי מתחילה היה הושע תשע שנים מקוטעות נציב מלך מתחת יד מלך אשור ואח"ז מרד בו ומלך מעצמו ט' שנים מקוטעות ומ"ש למעלה שמלך הושע בכ' ליותם ר"ל אז נעשה נציב מלך והיה כקעד תחילת שנת י"ג לאחז תשע שנים מקוטעות כי כ' ליותם הוא ס' לאחז כי יותם מת בי"ז למלכו ומיד מלך אחז ומ"ש כאן בשנת שתים עשרה ר"ל אחר שעבר י"ב לאחז ובתחילת י"ג מלך הושע מעצמו ומרד במלך אשור: (ב) רק לא וגו'. הרז"ל בבטל השומרים שהושיב ירבעם לבל יעלו לירושלים

השאלות

(א) עם אמר שמלך בשנת שתים עשרה לאחז ולמעלה (ע"ו ל') אמר בשנת עשרים ליותם שר"ל שנת י' לאחז ?:

(ג) מהו לשון וישב לו מנחה הול"ל ויתן לו, לא לשון השבה:

לב מלכים

יז (א) בשנת שתים עשרה וכו', כי מ"ש למעלה (ט"ו ל') שמלך בשנת עשרים ליותם שר"ל בשנת ה' לאחז, אז היה נצב מלך תחת יד מלך אשור ובסוף שתים עשרה לאחז מלך מלכות בפ"ע כי מרד במלך אשור: (ב) רק לא כמלכי ישראל כי אז כבר הגלו העגלים, ובטל את השומרים שהושיבו מלכי ישראל מקודם שלא יעלו לרגל כי נבטלו עבודת העגלים: (ג) עליו עלה כי תחלה היה עבד לתגלת פלסר מלך אשור, וכשמת מלך בפ"ע, ועלה עליו שלמנסר ויהי לו עבד

 וישב

מלך אשור ויהי־לו הושע עבד וישב לו מנחה: ד וימצא מלך־אשור בהושע קשר אשר שלח מלאכים אל־סוא מלך־מצרים ולא־העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא: ה ויעל מלך־אשור בכל־הארץ ויעל שמרון ויצר עליה שלש שנים: ו בשנת התשיעית להושע לכד מלך־אשור את־שמרון ויגל את־ישראל אשורה וישב אותם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי: ז ויהי כי־חטאו בני־ישראל ליהוה אלהיהם המעלה אתם מארץ מצרים מתחת יד פרעה מלך־מצרים וייראו אלהים אחרים: ח וילכו בחקות הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל ומלכי ישראל אשר עשו:

ע"ש (ס) סא"ר ע:

רש"י

שאמר הושע בן בארי (שם ה' ג') כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל, עתה נגלית רעתכם: (ו) בשנת התשיעית. למרדו של הושע: ויגל את ישראל. ויגלה את ישראל וזה שעור כל תיבה שפעל שלה בה"א כגון פנה בנה גלה זנה רבה כשבא לחסר בראש התיבה וא"ו יו"ד אם המלה מוסבת על הפועל תהא היו"ד נקודה בחיר"ק, כגון ויבן שם מזבח (בראשית י"ב י"ז), ויפן וירד משה (שמות ל"ב ט"ו), ויגל יהודה מעל אדמתו (לקמן כ"ה כ"א), ותלך ותזן גם היא (ירמיה ג' ח'), וירב העם ויעצמו מאד (שמות א' ז'), ואם הוא מדבר בלשון מפעיל תהא היו"ד נקודה בסגו"ל, כגון ויפן זנב אל זנב (שופטים ט"ו ד'), ויגל את ישראל אשורה (כאן), ויזן את יושבי ירושלים (דברי הימים ב' כ"א י"א), וירב בבת יהודה תאניה ואניה (איכה ב' ה'): (ט) ויחפאו. בלאו, פתרונו לפי ענינו: ממגדל נוצרים. שאינו עשוי אלא להעמיד צופה לנצור,

מצודת דוד

ברגלים: (ג) וישב לו מנחה. לפי שהיה קבוע עליו לכל שנה אמר וישב כי נתן וחזר ונתן: (ד) וימצא. נודע למלך אשור כי הושע רוצה שוב למרוד בו ושלח למלך מצרים לעוזרו אף לא העלה לו המנחה כמו בכל שנה ושנה: ויעצרהו. כי אז כאשר נודע לו היה הושע עמו ועצרו מללכת לארצו ואסרו בבית הכלא: (ה) בכל הארץ. בכל ארץ ישראל לכבוש את הכל: (ו) בשנת התשיעית. מעת שמלך מעצמו (ולא מלך א"כ כל תשעת השנים כי הוא אסרו בבית הכלא עד לא עלה על שמרון וצרו עליה צר ג' שנים ומ"ש למעלה מלך הושע וכו' תשע שנים ר"ל מהתחלת מלכותו עד הגלות היה תשע שנים): נהר גוזן. ר"ל בחלח ובחבור העומדות על נהר גוזן: (ז) ויהי כי חטאו וגו'. ר"ל הגלות הזה היתה על שחטאו ב"י כי עד שלא מלך הושע היו קצת אנוסים כי המלכים החטיאום ולא הניחום לעלות לירושלים אבל הושע בטל השומרים ונתן הברירה ועל כל זה לא עלו לירושלים ועבדו עגלי הזהב אם כן החטא להם יחשב: (ח) ומלכי

מצודת ציון

רץ (ד) ויעצרהו. עכבו ומנעו כמו אל תעצר לי (לעיל ד'): כלא. ענין תפיסה כמו אשר כלאו צדקיהו (ירמיה ל"ב): (ה) ויצר. מל' מצור: (ו) ויגל. מלשון גלות: וישב. מלשון

לב מלכים

וישב לו מנחה שלא נתן כל ימי מרידתו השיב בעד שנים שעברו: (ד—ו) וימצא אבל אח"כ **מצא בו קשר ויעצרהו** בבואו אליו, ויאסרהו בבית כלא וצר על שומרון ג' שנים ולכדה בשנה התשיעית והוא היה הגלות האחרון הכללי: (ז) **ויהי** עתה ספר סבת גלות ישראל שהיה על רוב פשעיהם שהלכו מדחי אל דחי, תחלה **חטאו לה' המעלה אותם מארץ מצרים**, ר"ל כי כל העכו"ם נתונים תחת הטבע ומשטרי הכוכבים והמזלות, והעובדים לצבא השמים על שחושבים אותם לאמצעיים בין האלהים לא יוחשב להם עון, אבל ישראל בעת הוציאם מארץ מצרים הפלה ה' מכל העמים בהשגחתו המיוחדת והוציאם מהיות תחת מערכת הכוכבים שיהיו חלקו ונחלתו תחת השגחתו הפרטית, ואין להם ליראה מאלהים אחרים ומכחות הכוכבים ומשטרי שמים ומכ"ש לעבדם ולהשתחוות להם כי נתונים נתונים המה לה' בלא אמצעי, כמ"ש אשר חלק ה' אלהיך לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה, והיה החטא הראשון של ישראל במה **שיראו אלהים אחרים** שבזה חטאו לה' מזה הצד שהוציאם מארץ מצרים להיות תחת השגחתו: (ח) **וילכו** הוסיפו מרי ללכת בפועל **בחקות הגוים** ובחקות **שעשו מלכי ישראל**, שהיה מצד האמונה בכח צבא השמים כמ"ש מאותות השמים אל תחתו כי

יחתו

פ וַיְחַפְּאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל דְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא־כֵן עַל־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּבְנוּ לָהֶם בָּמוֹת בְּכָל־עָרֵיהֶם מִמִּגְדַּל נוֹצְרִים עַד־עִיר מִבְצָר׃ י וַיַּצִּבוּ לָהֶם מַצֵּבוֹת וַאֲשֵׁרִים עַל כָּל־גִּבְעָה גְבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן׃ יא וַיְקַטְּרוּ־שָׁם בְּכָל־בָּמוֹת כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־הֶגְלָה יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲשׂוּ דְּבָרִים רָעִים לְהַכְעִיס אֶת־יְהוָה׃ יב וַיַּעַבְדוּ הַגִּלֻּלִים אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם לֹא תַעֲשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ יג וַיָּעַד יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וּבִיהוּדָה בְּיַד כָּל־נְבִיאֵו כָל־חֹזֶה לֵאמֹר שֻׁבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְשִׁמְרוּ מִצְוֺתַי חֻקּוֹתַי כְּכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־אֲבֹתֵיכֶם וַאֲשֶׁר שָׁלַחְתִּי אֲלֵיכֶם בְּיַד עֲבָדַי הַנְּבִיאִים׃ יד וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם כְּעֹרֶף אֲבוֹתָם אֲשֶׁר לֹא הֶאֱמִינוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ טו וַיִּמְאֲסוּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אֲבוֹתָם וְאֵת עֵדְוֺתָיו אֲשֶׁר הֵעִיד בָּם וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ וְאַחֲרֵי הַגּוֹיִם

ע"ש (יג) במד"ר ט פתיחה דאיכ"ר בס ב פסדר"כ לג זוהר בלק ספרי האזינו : (יד) ת"ז ת סו :

נביאי קרי , ב' טעמים

רש"י

בכל בית גבוה העמידו עבודת אלילים : עד עיר מבצר. כמו מקטן ועד גדול : (יג) ויעד ה'. התרה בהם : נביאי כל חזה. נביאי כל חזון , יש חוזה שהוא שם דבר , כמו ועם שאול עשינו חוזה :

מצודת ציון

ישיבה : (ח) הורים. גירש : (ט) ויחפאו. מלשון חפוי וכסוי ור"ל הסתירו כדבר המכוסה : כן. ראוי והגון כמו ולא יכן לדבר כן (שופטים י"ב) : (יב) הגללים. מלשון גלל וסם עבודת גלולים : (יד) ערפם. הוא אחורי הראש : (טו) כהם. כמו הם :

מצודת דוד

ישראל. אלא בחוקות עומדת במקום שאיס וכאלו אמר ובחקות מלכי ישראל אשר עשו לעבודת גלולים: (ט) ויחפאו. אמרו בסתר על ה' דברים שאינם ראוים לאומרן כי כחשו בידיעתו והשגחתו וכמ"ש כי אומרים אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ (יחזקאל ח') ונאמר הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה וגו' (ישעיה כ"ט) : ממגדל נוצרים. אף במגדל שעומדים בו הצופים וקרואים מצרים כי ע"י נשמרים בני העיר: עד עיר מבצר. ר"ל בכל מקום כקטן כגדול: (י) ותחת כל עץ רענן. על מצבות הוזר: (יג) ויעד ה'. התרה בהם ועל כי סדרך להתרות בפני עדים אמר לשון ויעד : כל נביאי. כל נביאים ולתוספת ביאור אמר כל הוזה כי שם נביא משותף הוא גם לנביאי הבעל משא"כ חוזה כי הוא בלתי לה' לבדו : ואשר שלחתי. שמרו אשר שלחתי וגו' : (יד) ויקשו את ערפם. הוא מלשון הרחבה כאילו נתקשה העורף מבלי יוכלו להחזיר לאחור לבנות מול הנביא : כערף אבותם. הם עובדי העגל במדבר : (טו) אשר כרת על קיום התורה : ואת עדותיו. מאסו בהתראות שהתרה בהם ולא היו חוששין להם : וילכו. נעשו בעלי הבל ואדוקים

לב מלכים

יחתו הגוים מהמה כי חקות העמים הבל הוא , וגם כולל חקות ונמוסים הרעים של הגוים בעניני העריות וכדומה , כמ"ש בסוף פרשת עריות ולא תלכו בחקות הגוי וכו' כי כל אלה עשו ואקוץ בם : (ט) **ויחפאו** הוסיפו פשע להפלות עניני מינות באלהות כמו כת המשגים והמגשמים והמסלקים הידיעה וההשגחה , והמדברים סרה בתוארים וכדומה , ומזה באו לדתי **שבנו במות בבל עריהם** ומלאו הבמות בכ"מ **ממגדל** שמשם **נוצרים** כרמים ושדות **עד עיר מבצר** , ר"ל בכ"מ קטון וגדול , הגם שתחלה היו הבמות לעבודת האל רבר כפרו באחדות ה' ושצריך שיהיה עבודתו במקום מיוחד מובדל ומקודש לשמו לא בכ"מ : (י—יא) **ויציבו** אח"כ הוסיפו במרים **ויציבו מצבות ואשרים ויקטרו שם בבל הבמות** לע"ז **בגוים אשר הגלה** שהקטירו לע"ז ממש , והוסיפו יותר **שעשו דברים רעים להכעים** : (יב) **ויעבדו**, והוסיפו יותר שעבדו **גלולים** שהוא דמות חיות ובהמות המגועלים , וזה עשו רק מפני **שאמר ה' לא תעשו את הדבר הזה** עשו כן להכעים , הגם שידעו בעצמם שהם גלולים ושקוצים : (יג) **ויעד ה'**, אח"ז שלח נביאים רבים בימי אליהו ואלישע והעידו בם בעונשים העתידים לבא עליהם : (יד) **ולא שמעו, ויקשו את ערפם** והיה זה מגדר חסרון אמונה : (טו) **וימאסו** אח"כ הגיעו לתכלית הרוע עד **שמאסו את חקיו** מצד המיאוס כמ"ש ואם בחקותי תמאסו , **ואת בריתו** כמ"ש להפרכם את בריתי , **ואת עדותיו** כמ"ש בתוכחה ואם עד אלה לא תשמעו וכו' , **וילכו אחרי ההבל** כי במאסם את תורת ה' בחרו אמונת

אשר סביבתם אשר צוה יהוה אתם לבלתי עשות כהם: טו ויעזבו את־כל־מצות יהוה אלהיהם ויעשו להם מסכה שנים עגלים ויעשו אשירה וישתחוו לכל־צבא השמים ויעבדו את־הבעל: יז ויעבירו את־בניהם ואת־בנותיהם באש ויקסמו קסמים וינחשו ויתמכרו לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו: יח ויתאנף יהוה מאד בישראל ויסרם מעל פניו לא נשאר רק שבט יהודה לבדו: יט גם־יהודה לא שמר את־מצות יהוה אלהיהם וילכו בחקות ישראל אשר עשו: כ וימאס יהוה בכל־זרע ישראל ויענם ויתנם ביד שסים עד אשר השליכם מפניו: כא כי־קרע ישראל מעל בית דוד וימליכו את־ירבעם בן־נבט וידא ירבעם את־ישראל מאחרי יהוה והחטיאם חטאה גדולה: כב וילכו בני ישראל בכל־חטאות ירבעם אשר עשה לא־סרו ממנה: כג עד

שני קרי, וידח ק'

רש"י

(טז) שני עגלים. בבית אל ובדן: את הבעל. ע"ז ששמה בעל: (יז) ויתמכרו. מכרו עצמן לכך: (יח) ויסירם מעל פניו. שגלו עם הושע בן אלה: (כא) וידא ישראל. זה נקוד בהיר"ק שהוא לשון גלה ואינו לשון

מצודת דוד

לעבודת גלולים: ואחרי. מוסב על וילכו לומר שהלכו אחרי דרך העמים וגו': (טז) ויעשו להם מסכה וגו'. ילקי לעלמם העגלים: (יז) ויעבירו וגו' באש. זהו עבודת המולך: ויתמכרו. ר"ל התמידו לעשות הרע כאלו מכרו עצמם לכך: (יח) ויתאנף ה'. ובעבור כל זאת התאנף ה': מעל פניו. ר"ל מארצו: לא נשאר. בארצם: (יט) גם יהודה. ר"ל אף בגה יהודה לא שמר וכו': אשר עשו. החוקים אשר עשו ישראל: (כ) וימאס. ר"ל מכ"ז לא מאס עתה רק בישראל: מפניו. מארצו: (כא) כי קרע ישראל. ר"ל וזהו בעבור אשר כל ישראל התחילו בעבירה כי הם מעצמם קרעו ונפרדו ממלכות בית דוד ועפי ה' לא שאלו: וידא ירבעם. וזה היתה סיבה שהדיחם ירבעם בעגלי הזהב כי בראותו שמרדו במלכות בית דוד הבין פן גם בו ימרדו כאשר יבואו לירושלים ולזה עשה העגלים למנעם מלכת לירושלים כמ"ש במ"א אבל אם היו שואלים בדבר ה' ומלך על פיו לא היה בא לכלל זה: (כב) לא סרו ממנה. אבל אחר שבטל הושע את השומרים עכ"ז לא סרו ממנה מדעת עצמם: (כג) עד אשר. כ"כ הרשיעו עד שגרם הסתלקות והסירם ה' מעל פניו: עד היום הזה. ר"ל והנה שם עד היום הזה

מצודת ציון

(טז) מסכה. ענין יציקת מתכת כמו שפסל נסך חרש (ישעיה מ'): (יז) ויקסמו וינחשו. ענין כשוף וניחוש: (יח) ויתאנף. מלשון אף וחימה כמו והתאנפת בם (מ"א ח'): (כ) ויענם. מלשון עינוי: שסים. בוזזים כמו והשס

לב מלכים

הבל ורעיון רוח, וכל תועבות הגוים: (טז) ויעזבו עד עתה ספר מה שעשו יחידים ומעתה יספר כי היה הגאון והכפירה מן העם כולו שעזבו כל מצות ה' ויצאו מן הדת, וספר אחת לאחת גאוות העם בכלל במה שעשו העגלים בימי ירבעם שזה היה ראשית חטאת הכלל ואח"כ עשו אשירה לעבודת הירח, וישתחוו לכל צבא השמים ויעבדו את הבעל שהיא עבודת השמש, וזה היה בימי אחאב: (יז) ויעבירו והוסיפו לעשות יתר התועבות הנהשבים במקרא לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וכו': (יח) ויתאנף תחלה התאנף בישראל במה שהסירם מעל פניו דהיינו מעל השגחתו ר"ל שהסתיר פניו מהם כבלתי מביט על עניניהם רק יהודה נשאר תחת ההשגחה: (יט) גם אבל אח"כ ראה שגם יהודה נמשך אחרי חקות ישראל ואם יניחם על אדמתם ישחת גם יהודה עמם: (כ) וימאס, לכן ראה להעניש את ישראל בהשגחתו כדי שיראו יהודה ויקחו מוסר ולא ימשכו אחרי מעשיהם. והיה זה בהדרגה, תחלה ויענם בעוני, ואח"כ ויתנם ביד שוסים כמו שהיה בימי יהואחז שאבדם מלך ארם, עד אשר השליכם לגמרי מארצם וישליכם אל ארץ אחרת רחוק מפני השגחתו: (כא—כב) כי קרע באר הטעם שהשליך זרע ישראל לבדו ולא גם יהודה עמהם, א] כי ישראל היו המתחילים בחטא שהם קרעו א"ע מעל בית דוד, והיו נדחים מירבעם, והחטא הזה נמשך אצלם כל משך ימי מלכי ישראל, וז"ש וילכו בני ישראל בכל חטאות ירבעם לא סרו ממנה, כי הגם שעבודת הבעל נשבת בימי יהוא ובניו, העגלים עמדו עד סוף ימי מלכותם כי היה להם סבה חזקה

אשר־הסיר יהוה את־ישראל מעל פניו כאשר דבר ביד כל־עבדיו הנביאים ויגל ישראל מעל אדמתו אשורה עד היום הזה׃ כד ויבא מלך־אשור מבבל ומכותה ומעוא ומחמת ו*ספרוים וישב בערי שמרון תחת בני ישראל וירשו את־שמרון וישבו בעריה׃ כה ויהי בתחלת שבתם שם לא יראו את־יהוה וישלח יהוה בהם את־האריות ויהיו הרגים בהם׃ כו ויאמרו למלך אשור לאמר הגוים אשר הגלית ותושב בערי שמרון לא ידעו את־משפט אלהי הארץ וישלח־בם את־האריות והנם ממיתים אותם כאשר אינם ידעים את־משפט אלהי הארץ׃ כז ויצו מלך־אשור לאמר הליכו שמה אחד מהכהנים אשר הגליתם משם וילכו וישבו שם וירם את־משפט אלהי הארץ׃ כח ויבא אחד

ע"ש (כד) במד"ר ט תנחו' ויקב : (כה) הנהו' ויקב פדר"א נ"ח : ומספרוים קרי

רש"י

הגלה: (כה) לא יראו את ה'. אע"פ שהעמים עובדי ע"א הם יראים מפניו וקרו ליה אלהא דאלהיא כענין שנאמר ושמי נורא בגוים (מלאכי א') ואלו לא יראוני כי אמרו אילו היתה בו יראה לא נתן עמו לגלות:

מצודת ציון | מצודת דוד

סוסים (ש"א כ"ג) : (כו) וירם. ענין למוד כמו יורה ולא חזרו בבית השני כמו יהודה וכו"ז חוזר למעלה ליתן טעם מדוע חרה אף ה' בישראל ועדיין האריך אף ליהודה
ושלא דרך אחד להם ואמר לפי שעל ידי כל ישראל באה מתחילה התקלה ולבסוף אחזו מעלמם מבלי מכריח ולזה הרס גם והגלה אותם מבלי הזרה בבית השני אבל אנשי יהודה לא כאה התקלה על ידם כי אם על ידי המלאכים המכריחים ובסור המכריח אחזו עדיין בדרך ה' ולזה עדיין לא נתמלאה סאתם (ואף אחר שגלו חזרו בבית השני כי לא ידמו בחטאם לחטא ישראל כי תחילת התקלה לא באה על ידם כדרך שבאה על ידי ישראל): (כד) בערי שמרון. בערים הסמוכים לשומרון: (כו) ויאמרו. עבדי המלך: אשר הגלית. מבבל ומכותה וגו': את משפט. חוק האלהים הנוכן בארץ ההיא: וישלח. ולזה שלח בהם את האריות בעוד כאשר אינם יודעים משפט וגו' אבל כאשר ידעו לא שלח בהם עוד (ואף כי מאז היו בארצם לא ידעו משפט ה' מ"מ לא הקפיד על העבודת גלולים כ"א בהיותם בארצו המקודש ולא בארץ העובדי גלולים): (כז) וילכו וישבו שם. חוזר על העבודת גילולים מבבל ומכותה וגומר ורצה לומר כאשר הלכו לשם

השאלות | לב מלכים

(כו) למה כפל לא ידעו את משפט וישלח בם את האריות, וחזר ואמר והנם ממיתים אותם כאשר אין יודעים את משפט אלהי הארץ:
(כח) איך אמר שהכהן היה מורה איך ייראו את ה' ויהיו עושים גוי גוי אלהיו, בזה דבר הסותר א"ע

מגיד שקרעו מעל בית דוד ולא יכלו לעלות לירושלים שם מלכי ב"ד: (כג) עד אשר ר"ל שלא סרו ממנה עד שהסיר ה' את ישראל מעל פניו, ולכן הוכרח להגלותם כיון שראה שאין להם תקנה אחרת, משא"כ יהודה חטאו במקרה ע"י שראו מעשי בני ישראל, ובעת שהגלה את ישראל לא יהיה ליהודה ממי ללמוד: (כד) ויבא ויושב בערי שמרון כי שומרון עצמו נהרבה כמ"ש (מיכה א' ו') ושמתי את שומרון לעיי השדה למטעי כרם, ויירשו את שמרון לשדות וכרמים וישבו בעריה לישוב ב"א: (כה) לא יראו את ה' כי הגם שכל האומות הודו בה' וקרו ליה אלהא דאלהיא, כי חושבים עבודת הצלמים והכוכבים לאמצעים בין הסבה הראשונה ובין ב"א, הכותים לא יראו את ה' כלל, כי אמרו אם יש בו איזה כח איך לא הציל את עמו, וכל עוד שהאומות מודים בסבה ראשונה ועובדים הצלמים להיות אמצעי בינם ובין האל עדיין אין עליהם עון כ"כ באשר הם תחת מערכת הכוכבים ועוד צלם האגושי עליהם, אבל כאשר מהם יראת ה' לגמרי סר מהם תבנית בני אדם ומוראו וחתתו על בע"ח, והיו האריות אוכלים בהם: (כו) ויאמרו וכו', לא ידעו וכו' ר"ל שהאריות משהיתים בהם מגיד שני ענינים, א] מגיד השגחת ה' שע"י שלא ידעו משפט אלהי הארץ שלח בהם את האריות בכוונה להודיעם כי יש שופט ודן בעולמו, ב] שעתה ששלח בהם את האריות א"ל השגחה מיוחדת כי עתה האריות ממיתים אותם בעצמם כאשר אין יודעים את משפט אלהי הארץ וסר צלם וצלם אנושי מעליהם, ונחשבים כבהמה בעיניהם: (כה) ויבא אחד מהכהנים היה כהן לע"ז רק שישראל שעבדו

מֵהַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר הִגְלוּ מִשֹּׁמְרוֹן וַיֵּשֶׁב בְּבֵית־אֵל וַיְהִי מוֹרֶה אֹתָם אֵיךְ יִירְאוּ אֶת־יְהוָה׃ כט וַיִּהְיוּ עֹשִׂים גּוֹי גּוֹי אֱלֹהָיו וַיַּנִּיחוּ ׀ בְּבֵית הַבָּמוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ הַשֹּׁמְרֹנִים גּוֹי גּוֹי בְּעָרֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם יֹשְׁבִים שָׁם׃ ל וְאַנְשֵׁי בָבֶל עָשׂוּ אֶת־סֻכּוֹת בְּנוֹת וְאַנְשֵׁי־כוּת עָשׂוּ אֶת־נֵרְגַל וְאַנְשֵׁי חֲמָת עָשׂוּ אֶת־אֲשִׁימָא׃ לא וְהָעַוִּים עָשׂוּ נִבְחַז וְאֶת־תַּרְתָּק וְהַסְפַרְוִים שֹׂרְפִים אֶת־בְּנֵיהֶם בָּאֵשׁ לְאַדְרַמֶּלֶךְ וַעֲנַמֶּלֶךְ אֱלֹהַ* סְפַרְ*יִם׃ לב וַיִּהְיוּ יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מִקְצוֹתָם כֹּהֲנֵי בָמוֹת וַיִּהְיוּ עֹשִׂים לָהֶם בְּבֵית הַבָּמוֹת׃ לג אֶת־יְהוָה הָיוּ יְרֵאִים וְאֶת־אֱלֹהֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים כְּמִשְׁפַּט הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הִגְלוּ אֹתָם מִשָּׁם׃ לד עַד הַיּוֹם הַזֶּה הֵם עֹשִׂים כַּמִּשְׁפָּטִים הָרִאשֹׁנִים

ת"א ואנשי בבל. שם ס"ג וע"ב: ויעשו להם. קדושין ע"ד: אלהי קרי, ספרוים קרי

ע"ש (ל) ירוש' פז ג ב: (לא) שם: (לב) פדר"א ל"ח: (לג) במד"ר ח מכילתא מ[ש]פטים יז:

רש"י

(כט) אשר עשו השמרונים. ישראל בעודם שם: גוי גוי אלהיו. לאומה ואומה ע"א שהיו עובדים בארצם אף כאן עשו כן כל גוי בעיר אשר הושיבם סנחריב שם בערי ישראל: (ל) סכות בנות. דמות תרנגולת עם אפרוחיה: נרגל. דמות תרנגול: אשימא. דמות תיש, וכן קרוין בלשון כל אומה ואומה, וכן פירשו רבותינו בסנהדרין: (לא) נבחז. דמות כלב: תרתק. דמות חמור: לאדרמלך. דמות פרד: ענמלך. דמות סוס: (לג) כמשפט הגוים אשר הגלו אתם משם. אותם ע"א שעובדים הגוים אשר הגלו סנחריב ואוכלוסין שלו היו אלו עובדין כאן: (לד) אינם יראים את ה'. יראה שלימה כמשפט ישראל ואע"פ

מצודת דוד

כן נשארו יושבים בם והכהן ילמדם משפט ה': (כט) גוי גוי אלהיו. כל אומה עשתה לעצמה עבודת גלולים בעבדה בארצה ולא היה הכהן מעבירם מעבודת גלולים מכל וכל כי הוא היה מכהני הבמות ועבד עבודת גלולים כמותם: השמרנים. היהודים אנשי שומרון עד לא גלו: גוי גוי. כל אומה העמידה העבודת גלולים שלה בבית הבמות בהעיר אשר נתיישבה בה: (ל) סכות בנות. בלשון בבל הוא תרנגולת עם אפרוחים: נרגל. בלשון כותי הוא התרנגול הזכר וכן כ"א נקרא לפי לשון האומה ההיא: אשימא. הוא תיש: (לא) נבחז. הוא כלב: תרתק. הוא חמור: לאדרמלך וענמלך. הם הפרד והסוס: (לב) מקצותם. עשו מקצתם כהני במות לעשות עבודתם בבית הבמות: (לג) ואת אלהיהם. העבודת גלולים שלהם: כמשפט וגו'. כ"א עבד את העבודת גלולים שבארצו אשר הגלה ממנה: (לד) כמשפטים הראשונים. כפי מה שהורם הכהן בעת נתיישבו שמה: אינם יראים.

השאלות

שא"כ לא הורה אותם איך יראו את ה' ?, וא"ת שר"ל שהיה מורה והם לא שמעו לקולו איך אמר בפסוק ל"ב ויהיו יראים את ה' שהוא סותר למ"ש תחלה ולמ"ש אח"ז ויעשו כהני במות, ושלא לאמר את ה' היו יראים ואת אלהיהם הם עובדים, שזה דבר הסותר א"ע, וחזר ואמר עד היום וכו' אינם יראים את ה' שסותר למ"ש תחלה שהיו יראים, ושוב בפסוק י"א ויהיו הגוים יראים את ה' ?, ולמה האריך באמצע המאמר ממה שצוה ה' לבני ישראל (כמ"ש מפסוק ל"ד עד פסוק מ"א) והוא מדבר עתה מן הכותים, וכל הענין כפול ופירושו נעלם:

לב מלכים

ע"ז היו מאמינים במציאות ה' ושהוא אל עליון רק חשבו את הפסל והעגלים לאמצעים, והגם שבבחינת ישראל עברו חק נתקו מוסרות כי הם נלטוו על השיתוף, ושלא יעבדו בלתי לה' לבדו, כי הם אינם נהוגים תחת שום שר מזל וכוכב, אבל בבחינת הכותים היה זה מספיק שיקראו שהם יראים את ה', וכמ"ש (מלאכי א') כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים דקרו ליה אלהא דאלהיא, ובענין זה **הורה אותם איך יראו את ה'**, ומפרש, (כט) **ויהיו עושים גוי גוי אלהיו ויניחו אותם בבית הבמות** שהיו שם מכבר בימי ישראל, באופן שאנשי בבל עשו את סוכות בנות וכו': (לב) **ויהיו יראים את ה'** שהגם שעשו ע"ז שלהם, היו יראים את ה' ג"כ ולא לבד שכן עשו הם עצמם אבל שכן הנהיגו ג"כ בעבודתם הכללית שנעשה ע"י כהניהם **שעשו להם מקצות העם כהני במות וכן היו עושים** הכהנים **להם בבית הבמות** העבודה על אופן זה מהשיתוף, בענין, (לג) **שאת ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים**, **כמשפט הגוים** ר"ל ונדמו בזה להגוים שהגלה מארץ ישראל דהיינו לעשרת השבטים שהיו עובדים ג"כ באופן זה בשתפו ש"ש וד"א: (לד) **עד היום** ר"ל והגוים האלה שהם עשרת השבטים **הם עושים עד היום הזה כמשפטים הראשונים**, אבל יש הבדל בין עשרת השבטים. ובין

אֵינָם יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וְאֵינָם עֹשִׂים כְּחֻקֹּתָם וּכְמִשְׁפָּטָם וְכַתּוֹרָה וְכַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר־שָׂם שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ לה וַיִּכְרֹת יְהוָה אִתָּם בְּרִית וַיְצַוֵּם לֵאמֹר לֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא־תִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וְלֹא תַעַבְדוּם וְלֹא תִזְבְּחוּ לָהֶם׃ לו כִּי אִם־אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה אֹתוֹ תִירָאוּ וְלוֹ תִשְׁתַּחֲווּ וְלוֹ תִזְבָּחוּ׃ לז וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַב לָכֶם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת כָּל־הַיָּמִים וְלֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ לח וְהַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַתִּי אִתְּכֶם לֹא תִשְׁכָּחוּ וְלֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ לט כִּי אִם־אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם תִּירָאוּ וְהוּא יַצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד כָּל־אֹיְבֵיכֶם׃ מ וְלֹא

רש"י

שנתגיירו מיראת האריות אין יראתם את ה' יראה שלימה (כמשפט ישראל) כמו שמפרש והולך שאינם עוסקים בתורה ובמצות אשר צוה ה' את בני יעקב ואינם עושים כחקותם וכמשפטם שהיה עליהם לעשות משנתגיירו אלא כמו שהורה הכהן שהיה מן השמרונים שהיו עובדים ע"א: (לה) ויכרת ה' אתם ברית. כשנתן להם תורה בהר סיני:

מצודת ציון

דעה (ישעיה כ"ח): (לו) נטויה. כמשיל לגבור המטה זרועו במלחמה:

מצודת דוד

וגו'. יראה שלמה כ"א מפחד האריות: ואינם וגו'. אינם עושים כחק וכמשפט הראוי להם לעשות לאחר שנתגיירו: וכתורה וגו'. אינם עושים כתורה וכו' וראוי היה בכן יעשו הואיל ונתגיירו: אשר שם שמו ישראל. כאומר הלא השם הזה היה ע"ש כי שרה עם אלהים וגו' ויוכל ומזה נראה שאין לעבוד לשרי מעלה כי הלא בעזר אלוה גבר על השר של מעלה: (לה) ויכרת. בעת בצוה את בני יעקב התורה והמצות כרת עמהם ברית והזהירם על העבודת גלולים וחוזר הוא למעלה לומר הנה העובדי גלולים הבאים לערי שומרון לא עשו כדבר ה' אשר צוה וכו' וכרת עמהם הברית וכו' וכל הענין עד סופו וכאומר הנה העובדי גלולים ההם נתגיירו וידעו מהאזהרות ההם והיה מהראוי להיות זהירים בהם מעתה: (מ) ולא שמעו. אבל העובדי גלולים ההם לא

לב מלכים

הכותים, כי העברת השבטים שעבדו באופן זה מהשיתוף **אינם יראים את ה' ואינם עושים כחקותם וכו'**, שהגם שהגוים הכותים היה זה אצלם יראת ה', כי לא נצטוו על השיתוף ועבודה זו ראויה לפניהם, כי אין להם תורה אלהית אחרת, לא כן בני יעקב שהם כשעשו כן, אינם יראים את ה' שהזהיר אותם על זה והם מצווים שלא לעשות כן ואינם עושים כחקותם וכמשפטם, **ובתורה ובמצוה אשר צוה ה' את בני יעקב** מגיד **ששם שמו ישראל** שגם זה מורה כי שרית עם אלהים ובזאת נעלה מכל שר ומזל, ואחרי שתורת ומצות ישראל מזהיר אותם על עבודת השיתוף, הנה לא עשו כתורת ה' ולא יראו את ה' ג"כ: (לה) **ויכרת ה' אתם ברית ויצום לאמר**, הזהירם על עבודה אחרות מגיד ג' טעמים, א] **לא תיראו אלהים אחרים** וכו': (לו) **כי אם ה' אשר העלה אתכם מארץ מצרים בכח גדול**, שמגיד יציאתם ממצרים בכח נעלה מן הטבע הפלא מכל העמים אשר על פני האדמה, ואינם נתונים עוד תחת שום ממשלת מזל, כמ"ש ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר, וראוי שייחדו עבודתם ויראתם רק לו לבדו, וז"ש **אותו תיראו ולו תשתחוו**: (לז) **ואת**, ב] מגיד התורה שנתן להם שהשומר חוקיה ומצותיה יוצא מתחת יד הוראת המערכת והוא מושגח מה' לבדו, וז"ש **ואת החקים ואת המשפטים וכו'** ובזה **ולא תיראו אלהים אחרים**: (לח) **והברית**, ג] מגיד הברית שכרת ה' עמהם ונכלל בזה ברית שבת ומילה שכרת ה' עמהם שיהיו תחת השגחתו כי הוא אוהבם ובעל בריתם, וז"ש **והברית אשר כרתי אתכם לא תשכחו** ועי"ז **ולא תיראו אלהים אחרים**: (לט) **כי אם את ה' אלהיכם תיראו** כי אתם תחת השגחתו והנהגתו לבד לא תחת זולתו **והוא יציל אתכם** בהשגחתו המופלאת: (מ) **ולא שמעו רק שעושים כמשפטם הראשון** ולכן הגיעם בגלות המר ויתנם ביד אויביהם:

שָׁמֵעוּ כִּי אִם־כְּמִשְׁפָּטָם הָרִאשׁוֹן הֵם עֹשִׂים׃ מא וַיִּהְיוּ ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה
יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וְאֶת־פְּסִילֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים גַּם־בְּנֵיהֶם ׀ וּבְנֵי בְנֵיהֶם
כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָם הֵם עֹשִׂים עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

יח א וַיְהִי בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְהוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ חִזְקִיָּה
בֶן־אָחָז מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ ב בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ
וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ אֲבִי בַּת־זְכַרְיָה׃
ג וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה דָּוִד אָבִיו׃ ד הוּא ׀
הֵסִיר אֶת־הַבָּמוֹת וְשִׁבַּר אֶת־הַמַּצֵּבֹת וְכָרַת אֶת־הָאֲשֵׁרָה וְכִתַּת
נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־עָשָׂה מֹשֶׁה כִּי עַד־הַיָּמִים הָהֵמָּה הָיוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל מְקַטְּרִים לוֹ וַיִּקְרָא־לוֹ נְחֻשְׁתָּן׃ ה בַּיהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל
בָּטָח וְאַחֲרָיו לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּכֹל מַלְכֵי יְהוּדָה וַאֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו׃
ו וַיִּדְבַּק בַּיהוָה לֹא־סָר מֵאַחֲרָיו וַיִּשְׁמֹר מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה

רש"י

יח (א) **בשנת** שלש. למרדו של הושע: (ד) ויקרא לו נחשתן. לשון בזיון כלומר מה צורך בזה

מצודת דוד / מצודת ציון

הבנותו על כל הדברים האלה אף כי נתגיירו כי אם היו **יח** (ד) וכתת. ענין כתישה כמו וכתתו הרבותם (שם
עושים כמשפטם הראשון לעבוד עבודת גלולים כאשר עבדו ב
מא): (מא) ויהיו הגוים. ר"ל כאשר עשו בעת בואם ן עשו כל ימיהם והיו יראים את ה' ועובדים הפסילים וגם
בניהם וכו' כאשר עשו אבותם כן עושים גם המה עד היום הזה:

יח (א) בשנת שלש. ר"ל אחר שעבר שלש להושע בתחילת ד' למלכו מעלתו כי הושע מלך מעצמו בי"ג לאחז וימי מלכות
אחז היו י"ז שנה וכלו א"כ בד' להושע ואז מלך חזקיה: (ב) ועשרים וגו'. ומקוטעות היו: (ד) את הבמות
מה שהקריבו עליהם לגבוה ובאיסור נעשו כי מעת שנבנה הבית נאסרו הבמות: אשר עשה משה. בעת נגלה בישראל
הנחשים השרפים וצוה ה' לעשות נחש נחושת להביט בו הנשוך וחי כמ"ש בתורה: מקטרים לו. בחשבם שיש בו אלהות על
כי נתרפא הנשוך כאשר הביט בו: נחשתן. כאומר מה זה הלא הוא רק נחושת ולהקטין מעלתו הוסיף הנו"ן כי כן דרך

לב מלכים

(מא) ויהיו אמנם **הגוים האלה** ר"ל הכותים שהם לא החהרו על זאת והם נתונים תחת המערכת ומשטרי
השמים, הם לא נענשו על השיתוף והם כשעשו כן נקראים **יראים את ה'** במה **שאת פסיליהם הם
עובדים, גם בניהם ובני בניהם הם עושים עד היום הזה כאשר עשו אבותם** וה' לא קצף
עליהם ולא העניש כי די להם בעבודה ובירא כזאת ולכן אחר שלא כחשו בהשגחה הראשונה הגם שעבדו
אלהים אחרים לא אכלו האריות בהם, הגם שישראל נענשו על זה וגלו מארצם, כי ישראל יצאו ממצרים
ונתן להם תורה וכרת עמהם הברית:

יח (ד) **וכתת** נחש **הנחשת** פי' התוספות בחולין (ז' ע"א) שאסא ויהושפט לא בערום שטעו
שמפני שנעשה ע"פ הדבור אסור לבערו, נראה פי' כי יש פלוגתא בחולין ד' מ"א
אם אדם אוסר דבר שאינו שלו במעשה זוטא ובע"ז ד' כ"ד אמר עולא אר"י אע"פ שאמרו האשתחוה
לבהמת חברו לא אסרה עשה בה מעשה אסרה, ולמד לה ממה שגנז חזקיה הכלי שרת ששמש בהם אחז
לע"ז, שמזה מוכח שאדם אוסר דבר שאינו שלו במעשה, ושם ד' נ"ג ע"ב, עמ"ש רב ישראל שזקף
לבנה וכו' מכדי כתיב ואשריהם תשרפון באש והא אין אדם אוסר דשא"ש, הק' הר"ן בשם הרמב"ן דלמא
לזה אסר רחמנא משום דעבד בה מעשה ותי' דרב פליג אדעולא וס"ל דאין אדם אוסר דשא"ש במעשה,
וא"כ הראשונים היו ס"ל כדעת רב, וחזקיה לשיטתו שגנז כלים של אחז שס"ל דבמעשה אוסר דבר שא"ש,
לכן כתת נחש הנחושת, ועז"א ויקרא לו נחשתן היינו שנעשה כמו נחושת שלהם שיכולים לאסרו, אחר
שעשו בו מעשה: (ה) ואחריו לא היה כמוהו במדת הבטחון, שמ"ש ביאשיהו (לקמן כ"ג כ"ה) שכמוהו
לא

את־משה: ז והיה יהוה עמו בכל אשר־יצא ישכיל וימרד במלך־אשור ולא עבדו: ח הוא הכה את־פלשתים עד־עזה ואת־גבוליה ממגדל נוצרים עד־עיר מבצר: ט ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיהו היא השנה השביעית להושע בן־אלה מלך ישראל עלה שלמנאסר מלך־אשור על־שמרון ויצר עליה: י וילכדה מקצה שלש שנים בשנת־שש לחזקיה היא שנת־תשע להושע מלך ישראל נלכדה שמרון: יא ויגל מלך־אשור את־ישראל אשורה וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי: יב על | אשר לא־שמעו בקול יהוה אלהיהם ויעברו את־בריתו את כל־אשר צוה משה עבד יהוה ולא שמעו ולא עשו: יג ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך־אשור על כל־ערי יהודה הבצרות ויתפשם: יד וישלח חזקיה מלך־יהודה אל־מלך־אשור | לכישה | לאמר | חטאתי שוב מעלי את אשר־תתן עלי אשא וישם מלך־אשור על־חזקיה מלך־יהודה שלש מאות ככר־כסף

ע"ש (ט) ירוש' תענית ד ז: (יא) במד"ר ט:

רש"י

אינו אלא נחש נחושת: (ז) ישכיל. יצליח:

מצודת ציון

(ט) ויצר. מלשון מצור: (יא) וינחם. הניחם: המקרא וכן האמינון אחיך (ש"ב י"ג): (ז) ישכיל. יצליח (יג) הבצורת. מל' מבצר: ויתפשם. לכדם:

מצודת דוד

ב'): כי המצליח נראה הוא לבריות כאלו עושה מעשיו בהשכל: (ח) ממגדל נוצרים. מן המגדל שהצופים עומדים עליו ור"ל מקטן ועד גדול: (ט) היא השנה השביעית להושע. כי חזקיהו מלך בד' להושע: עלה שלמנאסר. עם שכבר נאמר למעלה חזר לספר שוב כאומר מה שעלה שלמנאסר וגו' וגבר אשור על ישראל ויגל את ישראל וגו' עד סוף הענין הנה זה לא היה בכח ידיו כ"א על אשר לא שמעו בקול ה' וגו' שהרי בימי חזקיה עלה אשור על ירושלים והוא תמו ברצות ה': (י) מקצה שלש שנים. כי לר עליה בתחלת ד' ולכדה בסוף ו': (יב) על־אשר לא שמעו וגו'. ולא בכח ידם: את בריתו. התורה אשר נתן בברית: (יד) חטאתי. במה שמרדתי בך: את אשר תתן וגו'. ר"ל הטונש אשר תשים עלי אשא ואסבול:

לב מלכים

לא היה לפניו, הוא במדת התשובה: (ז) והיה ה' עמו, כמו שדבק בה' כן היה ה' עמו ועי"כ השכיל בכל דרכיו פי' עזר אלוה ותחת שבימי אחז גבר עליו מלך ישראל והוצרך להיות עבד לאשור כדי שיושיעהו מידו, ופלשתים פשטו בארץ יהודה, היה הכל בהפך, הוא מרד במלך אשור, (ח) והכה את פלשתים ממגדל נוצרים שהם יעמדו שומרי השדות עד עיר מבצר הגדולים: (ח—יב) ובכ"ז לא עלה מלך אשור עליו רק עלה על שומרון שהם היו ח"י, ויגל אותם, וזה היה ע"י שלא שמעו בקול ה', וליהודה לא עשה דבר עד שנת י"ד לחזקיה, שאז בא עת מפלת אשור שיפול בירושלים: (יג) ובארבע עשרה שנה, מבואר בד"ה שאחרי שנתן לו הכסף והזהב הכין חזקיה שלח ומגנים לרוב, והכין א"ע למלחמה, וזה נודע למלך אשור ולכן עלה עליו שנית, ולכן רצה להגלות את העם כי התחזק אותו כמורד. והנה הכתובים האלה קאפיטיל י"ח י"ט כ' הוכפלו ככתבם וכלשונם בספר ישעיה סי' ל"ו ל"ז ל"ח ל"ט. ושם בארתי הכתובים האלה על מכונם, וגם בארתי קצת השנוים שבאו בשני הספרים, וכבר יצא הפירוש הזה לאור זה ימים רבים. וכאשר ספר מלכים נכתב ע"י ירמיה, א"כ ישעיה קדם לירמיה, וירמיה העתיק דבריו מחזון ישעיה, על כן פירוש הכתובים האלה קנה מקומו בישעיה, תדרשהו משם, ותמצא מרגוע לנפשך, כי אין להכפיל הדברים:

ושלשים ככר זהב: טו ויתן חזקיה את־כל־הכסף הנמצא בית־יהוה ובאוצרות בית המלך: טז בעת ההיא קצץ חזקיה את־דלתות היכל יהוה ואת־האמנות אשר צפה חזקיה מלך יהודה ויתנם למלך אשור: יז וישלח מלך־אשור את־תרתן ואת־רב־סריס ו ואת־רבשקה מן־לכיש אל־המלך חזקיהו בחיל כבד ירושלם ויעלו ויבאו ירושלם ויעלו ויבאו ויעמדו בתעלת הברכה העליונה אשר במסלת שדה כובס: יח ויקראו אל־המלך ויצא אליהם אליקים בן־חלקיהו אשר על־הבית ושבנה הספר ויואח בן־אסף המזכיר: יט ויאמר אליהם רבשקה אמרו־נא אל־חזקיהו כה־אמר המלך הגדול מלך אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת: כ אמרת אך־דבר־שפתים עצה וגבורה למלחמה עתה על־מי בטחת כי מרדת בי: כא עתה הנה בטחת לך על־משענת הקנה הרצוץ הזה על־מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה כן פרעה מלך־מצרים לכל־הבטחים עליו: כב וכי־תאמרון אלי אל־יהוה אלהינו בטחנו הלוא־הוא אשר הסיר חזקיהו את־

ע"ש (טז) קה"ר סדר ג: (כ) תנחו' ויקהל: (כב) שם:

רש"י

(טז) קצץ. את הדלתות שהיו של זהב: ואת האמנות. י"ת וית סקופיא איסקופית: (יז) את תרתן ואת רב סריס. למדנו בס"ע שלא באו שלשתם יחד אלא רבשקה לבדו כמ"ש בס' (ישעיה ל"ו ב') ותרתן ורב סריס באו בשליחות שניה כשבאה לו שמועה על תרהקה מלך כוש וישמע וישלח מלאכים אל חזקיהו וגו' (שם ל"ז ט'): בתעלת. גוסקיר"ה בלעז בריכה שעושין לגידול דגים: שדה כובס. שדה שהכובסין שוטחין בו בגדים, וכן תירגם יונתן חקל משטח קצריא: (יח) המזכיר. איזה משפט בא לפני המלך ראשון שיפסקנו ראשון: (כ) אמרת אך דבר שפתים וגו'. אמרת עד הנה לא תעבוד למלך אשור אך דבר שפתים היה כל זמן שלא יצא ממקומו לבוא עליך לא הוצרכת לעצה וגבורה אבל עכשיו שיצא ובא עצה וגבורה אתה צריך למלחמה הזאת, עתה אמור על מי בטחת: (כא) ובא בכפו. כשאדם נסמך על משענת קנה רצוץ שנשבר בידו באין ראשי הקרומיות ונוקבין את כפו: (כב) הלא הוא אשר הסיר חזקיהו וגו': יש ללמוד

מצודת דוד

ויפס. שם עליו עונש שלש מאות וגו': (טז) קצץ. קלף ציפוי הזהב מן הדלתות ומן מפתני הבית: אשר צפה חזקיה. כי בכל הימים נפסד הציפוי שעשה שלמה: (יז) וישלח מלך אשור. במרמה שם עליו העונש כי עכ"ז עלה עליו: בתעלת. בתעלה הנמשכת מהבריכה העליונה אשר היא במסילה ההולכת אל השדה שמכבסים שם את הבגדים ושוטחים שמה מול השמש לנגבם: (יח) אל המלך. קראו אל המלך לצאת אליהם: על הבית. הממונה על בית המלך: המזכיר. הממונה על ספר הזכרונות: (יט) מה הבטחון וגו'. אמור מה בטחונך אשר בעבורו מרדת בי לבל תשמע לי לצאת מארצך אל ארץ אחרת וכאשר אמר בסוף דבריו: (כ) אמרת. אתה חושב באמת כדבר שפתים בעלת יועצים ועצה המלחמה לא כן הוא כי צריכים אליה עצה עם גבורה: עתה. הואיל והצורך הוא גם אל הגבורה ואיננה בך א"כ על מי בטחת שיתן בך גבורה: (כא) עתה הנה בטחת. הואיל ואין בך גבורה מעצמך הנה מה בטחונך על מצרים הלא הוא כמו משענת קנה רצוץ ברצוץ אשר אם יסמוך אדם עליו באים בו עוד הקסמין והקרומיות בכפו ונוקבין אותה כן עוזרת פרעה נהפך עוד לרעה: (כב) הלא הוא. הלא זה הוא אשר הסיר חזקיה את במותיו אשר היו בכל הארץ ואמר לישראל שרק למזבח העומד בבה"מ

מצודת ציון

בית ה'. בבית ה': (טז) קצץ. כרת וקלף: האמנות. מפתני הבית וכת"י סקופיא: (יז) כבד. ענין רבוי: בתעלת הברכה. הברכה היא מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים והתעלה היא החפירה הסמוך לה ובעת הצורך ממשיכים לה את המים מן הברכה וכן אל קצה תעלת הברכה (שם ז'): במסלת. בדרך הכבושה: (כא) משענת. ענין סמיכה: הקנה. כמטה: הרצוץ. השבור ומרוסס כמו הרוצצות אביונים

בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר לִֽיהוּדָה וְלִירוּשָׁלִַם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ הַזֶּה תִּֽשְׁתַּחֲווּ בִּירוּשָׁלִָֽם׃ כג וְעַתָּה הִתְעָרֶב נָא אֶת־אֲדֹנִי אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶתְּנָה לְךָ אַלְפַּיִם סוּסִים אִם־תּוּכַל לָתֶת לְךָ רֹכְבִים עֲלֵיהֶֽם׃ כד וְאֵיךְ תָּשִׁיב אֵת פְּנֵי פַחַת אַחַד עַבְדֵי אֲדֹנִי הַקְּטַנִּים וַתִּבְטַח לְךָ עַל־מִצְרַיִם לְרֶכֶב וּלְפָרָשִֽׁים׃ כה עַתָּה הֲמִֽבַּלְעֲדֵי יְהוָֹה עָלִיתִי עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה לְהַשְׁחִתוֹ יְהוָֹה אָמַר אֵלַי עֲלֵה עַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהַשְׁחִיתָֽהּ׃ כו וַיֹּאמֶר אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ וְשֶׁבְנָה וְיוֹאָח אֶל־רַבְשָׁקֵה דַּבֶּר־נָא אֶל־עֲבָדֶיךָ אֲרָמִית כִּי שֹׁמְעִים אֲנָחְנוּ וְאַל־תְּדַבֵּר עִמָּנוּ יְהוּדִית בְּאָזְנֵי הָעָם אֲשֶׁר עַל־הַחֹמָֽה׃ כז וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רַבְשָׁקֵה הַעַל אֲדֹנֶיךָ וְאֵלֶיךָ שְׁלָחַנִי אֲדֹנִי לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲלֹא עַל־הָאֲנָשִׁים הַיֹּשְׁבִים עַל־הַחֹמָה לֶאֱכֹל אֶת־חֹרֵיהֶם וְלִשְׁתּוֹת אֶת־שֵׁינֵיהֶם עִמָּכֶֽם׃ כח וַיַּעֲמֹד רַבְשָׁקֵה וַיִּקְרָא בְקוֹל־גָּדוֹל יְהוּדִית וַיְדַבֵּר וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ דְּבַר־הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּֽׁוּר׃ כט כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ אַל־יַשִּׁא לָכֶם חִזְקִיָּהוּ כִּי־לֹא יוּכַל לְהַצִּיל אֶתְכֶם מִיָּדֽוֹ׃ ל וְאַל־יַבְטַח אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְהוָֹה לֵאמֹר הַצֵּל יַצִּילֵנוּ יְהוָֹה וְלֹא תִנָּתֵן אֶת־הָעִיר הַזֹּאת

ת"א המבלעדי ה'. סנהדרין צ"ד: ע"ש (כד) תנחומא ויקרא : צואתם ק', מימי רגליהם ק', עמ"ש

רש"י

מכאן לרבשקה ישראל מומר היה שהיה מודה שהקב"ה אינה אלא שרצונו לע"ז : (כג) התערב נא. השיאך עליו, בוא בערבון על מנה אם תוכל ליתן לך רוכבים על אלפים סוסים: התערב. גיי"ר בלעז : (כד) ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדוני. שהרי כל הקטן שבהם שר על אלפים הוא ואתה איך משיג לאלפים הוא, למדנו מכאן על ראשי גייסות מאה ושמונים וחמשה אלף שנפלו עם סנחריב שהקטן שבהם שר על אלפים הוא שעמו : (כה) המבלעדי ה'. וכי שלא ברשות באתי כבר נתנבא (ישעיה ז' י"ז) בימי אחז אביך יביא ה' עליך ועל עמך וגו' את מלך אשור: והשחיתה. את זו הוסיף משלו : (כו) כי שומעים אנחנו. אנו בני פלטין ומכירין בלשון ארמי ובשאר לשונות ואל תדבר אלינו יהודית שכל העם מכירין בו ואין אנו רוצים שישמעו : (כז) לאכול את צואתם. ברעב המצור, חריהם רעי היוצא דרך חור פי הטבעת, ורבותינו פירשו לכנותם לשון נאה צואתם : מימי שיניהם. צואה לאו שיני דכרכשא דקיימא אפלה שיני, או לשון

מצודת ציון

(עמוס ד') : ונקבה. מלשון נקב וחור : (כג) התערב. מלשון ערבון ומשכון כי כששנים חלוקים בדבר מה וכ"א מחייב עצמו בממון באם לא יהיה כדבריו כדרך הוא שכ"א נותן ערבון להיות בטוח ומקוים : (כד) פחת. ענין שררה : (כה) המבלעדי. ענינו כמו אלת : (כז) העל. כמו האל : חריהם. מלשון חור ונקב ר"ל צואה היוצא מנקב פי הטבעת : שיניהם. הוא מ"ר והוא קרוב מלשון שתן : (כט) ישיא.

מצודת דוד

אשר בירושלים תשתחוו ומיעט א"כ בעבודתו ונבאש בעיניו : (כג) התערב נא. התחייב עצמך עם אדוני אם תוכל למלאות הדבר אשר ישאל : לתת לך . לתת מאנשיך : (כד) ואיך תשיב. את פניך להלחם עם פני פחת וכו' כלא אף הקטן שבהם ממונה הוא על אלפים : ותבטח. א"כ בוודאי כל בטחונך ברכב ובפרשים על מצרים אשר הוא כקנה רצוץ : (כה) המבלעדי ה'. וכי מבלי גזירת המקום : ה' אמר. כבר ניבא ישעיהו ישא וגו' ואת שלל שומרון (ישעיה ח')

וטעה לומר שכן יעשה לירושלים : (כו) ארמית. בלשון ארמית : כי שומעים. כי מבינים אנחנו ארמית : יהודית. בלשון יהודית : באזני העם. בפניהם כשהם שומעים כי הכל מכירים בו וכאומר הנה אין מהדרך לפרסם דברי מלחמה בפני המון העם : (כז) העל אדניך. וכי רק אל אדוניך ואליך שלחני אדוני לדבר דברי : לאכל. להוסירם כי יבאו במצור ומעקת רעבון ומאין יוכרחו לאכול צואה ולשתות מי רגלים : עמכם. ר"ל גם הם גם אתם : (כח) וידבר ויאמר.

בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ לא אַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי כֹה אָמַר מֶלֶךְ אַשּׁוּר עֲשׂוּ אִתִּי בְרָכָה וּצְאוּ אֵלַי וְאִכְלוּ אִישׁ־גַּפְנוֹ וְאִישׁ תְּאֵנָתוֹ וּשְׁתוּ אִישׁ מֵי־בוֹרוֹ׃ לב עַד־בֹּאִי וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ לֶחֶם וּכְרָמִים אֶרֶץ זֵית יִצְהָר וּדְבַשׁ וִחְיוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְאַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי־יַסִּית אֶתְכֶם לֵאמֹר יְהוָה יַצִּילֵנוּ׃ לג הַהַצֵּל הִצִּילוּ אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אִישׁ אֶת־אַרְצוֹ מִיַּד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ לד אַיֵּה אֱלֹהֵי חֲמָת וְאַרְפָּד אַיֵּה אֱלֹהֵי סְפַרְוַיִם הֵנַע וְעִוָּה כִּי־הִצִּילוּ אֶת־שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי׃ לה מִי בְּכָל־אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־הִצִּילוּ אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי כִּי־יַצִּיל יְהוָה אֶת־יְרוּשָׁלִַם מִיָּדִי׃ לו וְהֶחֱרִישׁוּ הָעָם וְלֹא־עָנוּ אֹתוֹ דָּבָר כִּי־מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא לֵאמֹר לֹא תַעֲנֻהוּ׃ לז וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּה אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל־חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּדוּ לוֹ דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה׃ ס

יט א וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְהוָה׃ ב וַיִּשְׁלַח אֶת־אֶלְיָקִים אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְאֵת זִקְנֵי הַכֹּהֲנִים מִתְכַּסִּים בַּשַּׂקִּים אֶל־יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא בֶּן־אָמוֹץ׃ ג וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם־צָרָה וְתוֹכֵחָה

ע"ש (לה) שוח"ט ב כב מכילתא בשלח שירה כא"ר מ"ב סא"ז יא : (לז) קס"ר סדר ג שאילתות דף קי : (א) ירוש' מ"ק ג ז : עמ"ש

רש"י

גלל שבא על ידי לעיסת השינים: (לא) עשו אתי ברכה. שאילת שלום כמו ויברך יעקב את פרעה (בראשית מ"ז ז'): (לב) אל ארץ כארצכם. כן דרכי להעביר את האומות ממדינה למדינה, היה לו לומר אל ארץ טובה משלהם שהרי לפתותם בא אלא שידע שיכירו שדבריו שקר: ארץ דגן ותירוש. זו אפריקי: (לד) הנע ועוה. אותם מלך אשור החריבם והגלם: כי הצילו את שמרון. והשומרונים היו עובדים את אלהי ארם שהיו שכיניהם: (לז) קרעי בגדים. על ששמעו גידופי השם:

יט (ג) **ותוכחה**. שהרשעים מתווכחין ומרחין פנים לדבריהם לאמר לנו הכח והגבורה: בנים. ישראל: עד משבר. עד צרה הדומה לאשה יושבת על משבר ואין בה כח

מצודת דוד

כפל דבריו לחזק: (לא) עשו אתי ברכה. ר"ל עשו עמי שלום לתת תשורת שלום: ואכלו וגו'. ר"ל לא תהיו עוד כלואים בתוך העיר מבלי לצאת ללקוט פירות האילנות ולשאוב מי הבורות: (לב) ולקחתי. אקח אתכם משם להוליך אל ארץ טובה כארצכם כי כן היה דרכו להעביר את האומות שכבש מארצם לארץ אחרת: וחיו. משא"כ אם תעמדו במרד כי יכית. אשר יכית: (לג) ההצל וגו'. ר"ל כל אלוה את ארצו: (לד) הנע ועוה. הניעם ממקומם והעקימם: כי הצילו. וכן אלהי שומרון הצילו את שומרון מידי: (לז) קרועי בגדים. על ששמעו דברי רבשקה המחרף ומגדף כלפי מעלה להדמותו לאלהי עמי הארצות:

יט (ג) ותוכחה. האויב מתוכח להשתבח באלהיו ואומר ידי רמה: ונאצה. מנאץ את ה' בדברי חרוף: כי באו בנים

מצודת ציון

ענין הסתה ופתוי כמו הנחש השיאני (בראשי' ג'): (לא) ברכה. ענינו מנחה ותשורת שלום כמו קח נא את ברכתי (שם ל"ג): (לב) ותירוש. ענבי היין: זית יצהר. זיתים המושכין שמן: יסית. מלשון הסתה ופיתוי: (לד) הנע. מלשון נע: ועוה. מלשון עוות ועקום: (לו) והחרישו. שתקו:

יט (ג) ותוכחה. מלשון ויכוח ובירור דברים: ונאצה. ענין בזיון כמו כי נאצו האנשים (ש"א ב'): משבר. והוא מקום מושב היולדת וכן במשבר בנים (הושע י"ג):

וּנְאָצָה הַיּוֹם הַזֶּה כִּי־בָאוּ בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה׃
ד אוּלַי יִשְׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת ׀ כָּל־דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ
מֶלֶךְ־אַשּׁוּר ׀ אֲדֹנָיו לְחָרֵף אֱלֹהִים חַי וְהוֹכִיחַ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְנָשָׂאתָ תְפִלָּה בְּעַד הַשְּׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה׃ ה וַיָּבֹאוּ
עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ׃ ו וַיֹּאמֶר לָהֶם יְשַׁעְיָהוּ כֹּה
תֹאמְרוּן אֶל־אֲדֹנֵיכֶם כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אַל־תִּירָא מִפְּנֵי הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֲשֶׁר גִּדְּפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֹתִי׃ ז הִנְנִי נֹתֵן בּוֹ
רוּחַ וְשָׁמַע שְׁמוּעָה וְשָׁב לְאַרְצוֹ וְהִפַּלְתִּיו בַּחֶרֶב בְּאַרְצוֹ׃ ח וַיָּשָׁב
רַבְשָׁקֵה וַיִּמְצָא אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר נִלְחָם עַל לִבְנָה כִּי שָׁמַע כִּי נָסַע
מִלָּכִישׁ׃ ט וַיִּשְׁמַע אֶל־תִּרְהָקָה מֶלֶךְ־כּוּשׁ לֵאמֹר הִנֵּה יָצָא
לְהִלָּחֵם אִתָּךְ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר׃ י כֹּה
תֹאמְרוּן אֶל־חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר אַל־יַשִּׁאֲךָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר
אַתָּה בֹּטֵחַ בּוֹ לֵאמֹר לֹא תִנָּתֵן יְרוּשָׁלִַם בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ יא הִנֵּה ׀
אַתָּה שָׁמַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר לְכָל־הָאֲרָצוֹת לְהַחֲרִימָם
וְאַתָּה תִּנָּצֵל׃ יב הַהִצִּילוּ אֹתָם אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שִׁחֲתוּ אֲבוֹתַי
אֶת־גּוֹזָן וְאֶת־חָרָן וְרֶצֶף וּבְנֵי־עֶדֶן אֲשֶׁר בִּתְלַאשָּׂר׃ יג אַיּוֹ מֶלֶךְ־
חֲמָת וּמֶלֶךְ אַרְפָּד וּמֶלֶךְ לָעִיר סְפַרְוָיִם הֵנַע וְעִוָּה׃ יד וַיִּקַּח חִזְקִיָּהוּ
אֶת־הַסְּפָרִים מִיַּד הַמַּלְאָכִים וַיִּקְרָאֵם וַיַּעַל בֵּית יְהוָה וַיִּפְרְשֵׂהוּ
חִזְקִיָּהוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ טו וַיִּתְפַּלֵּל חִזְקִיָּהוּ לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה

ע"ש (טו) פסדר"כ ז שו"ט קב תנחו' ויקרא סא"ר ח :

רש"י

לילד. משבר שם מושב אשה הכורעת לילד: (ד) והוכיח. אישפרוביר"ר בלעז הראה פנים לדבריו שהגלית בכל אשר הלך: (ז) ושמע שמועה. ויעלה מעליכם ושב לארצו ולא מחמת השמועה אלא לאחר זמן ישוב לארצו בבושת פנים והפלתיו שם בחרב. ומה היא השמועה וישמע אל תרהקה שמע שיצא תרהקה להלחם עמו ועלה מעל ירושלים והלך לכוש ונלחם עם תרהקה ופוט ומצרים שעמו ונצחם ונטל חמדת אוצרותיהם ובא לירושלים ונפל שם הוא שאמר (ישעיה מ"ה י"ד) יגיע מצרים וסחר כוש וגו' עליך יעבורו וגו': (ט) וישב וישלח מלאכים. להודיע שאינו שב לארצו אלא להלחם עם כוש ולחזור כאן: (יב) עדן. שם מדינה: (יג) הנע ועוה. אותן מלך אשור:

מצודת ציון | מצודת דוד

(ד) אולי. הלואי כמו אולי יראה ה' בעיני (ש"ב ט"ז): בנים. דימה בני הדור לאשה הכורעת ללדת בנים ויושבת על
והוכיח. נתווכח: (ו) גדפו. חרפו: (ז) רוח. רצון כמו אל המשבר ואין בה כח להוליד הבנים: (ד) אולי ישמע ה'.
אשר יהיה שמה הרוח ללכת (יחזק' א'): (י) ישאך. יסית הלואי יתן לב לשמוע: והוכיח. התווכח בדברים כאשר
שמע ה': ונשאת. כלומר לזה שאלתי מעמך שתשא תפלה לה':

השארית הנמצא. שארית ישראל הנמצא בירושלים כי כבר כבש כל ערי הבצורות שביהודה: (ז) נתן בו רוח. אעיר רצונו ללכת מפה כאשר ישמע שמועה היא שמועת תרהקה מלך כוש: ושב לארצו. סוף הדבר יהיה שישוב לארצו בפחי נפש ובארצו אפיל אותו בחרב: (ט) וישמע אל תרהקה. ר"ל קבל דבריו ויצא גם הוא לקראתו למלחמה: וישב. שלח עוד מלאכים להודיע שאינו מסתלק לגמרי כ"א על מנת לשוב: (יא) ואתה. וכי אתה תנצל בתמיה: (יב) ההצילו. וכי אלהי העמים הצילו את העמים: (יג) לעיר ספרוים. לפי שהיתה גדולה וחשובה אמר בה לעיר: (יד) הספרים. כי

אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ טז הַטֵּה יְהוָה׀ אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח יְהוָה עֵינֶיךָ וּרְאֵה וּשְׁמַע אֵת דִּבְרֵי סַנְחֵרִיב אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ לְחָרֵף אֱלֹהִים חָי׃ יז אָמְנָם יְהוָה הֶחֱרִיבוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר אֶת־הַגּוֹיִם וְאֶת־אַרְצָם׃ יח וְנָתְנוּ אֶת־אֱלֹהֵיהֶם בָּאֵשׁ כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה כִּי אִם־מַעֲשֵׂה יְדֵי־אָדָם עֵץ וָאֶבֶן וַיְאַבְּדוּם׃ יט וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הוֹשִׁיעֵנוּ נָא מִיָּדוֹ וְיֵדְעוּ כָּל־מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ כִּי אַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ׃ כ וַיִּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְפַּלַּלְתָּ אֵלַי אֶל־סַנְחֵרִב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר שָׁמָעְתִּי׃ כא זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה עָלָיו בָּזָה לְךָ לָעֲגָה לְךָ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן אַחֲרֶיךָ רֹאשׁ הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלִָם׃ כב אֶת־מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ וְעַל־מִי הֲרִימוֹתָ קּוֹל וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ עַל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ כג בְּיַד מַלְאָכֶיךָ חֵרַפְתָּ׀ אֲדֹנָי וַתֹּאמֶר בְּרֹב רִכְבִּי אֲנִי עָלִיתִי מְרוֹם הָרִים יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחוֹר בְּרֹשָׁיו וְאָבוֹאָה מְלוֹן קִצֹּה יַעַר כַּרְמִלּוֹ׃ כד אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מַיִם זָרִים וְאַחְרִב בְּכַף־פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר׃

קמץ בז״ק, ברב קרי, קצו קרי

ת״א כיד כלאכיך. שם: מלון קצו. שם: אני קרתי. סנהדרין ד׳:

ע״ש (טז) בוה״ט עא תנחו׳ ויקרא: (יח) סא״ר ח: (יט) שם יז: (כ) תנחו׳ ויקרא: (כא) תנחו׳ בשלח: (כב) תנחו׳ שם: (כג) במ״ר יח במד״ר ח בוס״ט יח מכילתא בשלח שירה ב תנחו׳ שם: (כד) תנחו׳ שם אדר״נ כ״ז:

רש״י

(יז) אמנם. אמת הוא שהחריבו מלכי אשור את העמים ונתנו את אלהיהם באש: (כג) מרום הרים. הר הבית: ירכתי לבנון. בית המקדש שמלבין עונות: ואכרת קומת ארזיו. לא אשוב עד שאחריבנו: קצו. סופו: יער כרמלו. מליאת ארצו ויופי הדרו: (כד) אני קרתי ושתיתי מים זרים. כלומר הצלחתי בכל מעשה וגמלתי כזה הכורה בור ומוציא מים זרים ושותה, מים נובעים קורא זרים לפי שעד הנה לא הכירו בהם: ואחריב בכף פעמי. אם צרתי על עיר הבוטחת במימיה הבאתי עליה גייסות רבות שהוציאו יאוריה בשתייתם ושתית בהמתם ומרפס רגליהם: ואחריב. לשון הוה כן דרכי תמיד: (כה) הלא

מצודת דוד

במכתב אלה הדברים האלה: ויפרשהו. פרש כל אחת ואחת: (טו) הכרבים. שעל הכפורת אשר על הארון וכאומר ואיך א״כ תמסור בידו את ירושלים ויבאו הכרובים ביד צר: (טז) אשר שלחו. את המלאך המביא הספרים: (יז) אמנם ה׳. אמת ה׳ הנה אמת הוא שהחריבו את העמים: (יח) כי לא אלהים המה. אבל כ״ז היה בעבור שאין בהם אלהות ולזה האבידם: (כ) אל סנחריב. בעבור דברי סנחריב: (כא) עליו. על סנחריב: בזה לך. בת ציון תבזה אותך ותלעג עליך (וקראה בתולה על כי לא נכבשה עדיין מעולם למשול בה עם אחר כבתולה זו שלא באה ברשות בעל) וכן בתולת בת ציון (ישעיה כ״ג): אחריך. אחרי מפלתך תנוע בראשה בדרך לעג: (כב) את מי. למה לא שמת על לבך להבין את מי חרפת: מרום. לרום רקיע: (כג) מרום הרים. זה הר הבית: ירכתי לבנון. בסוף יער הלבנון מקום הארזים הגבוהים: קומת ארזיו. ר״ל השרים והגבורים: מלון קצו. הוא ב״המ שהוא מלון ומשכן השכינה והוא הקץ מכל הדברים הנחמדים אשר בעולם: יער כרמלו. ר״ל מיטב שבהו וכובד חזקו: (כד) אני קרתי ושתיתי מים. ר״ל מעולם הצלחתי במעשי כמו הכורה באר ומגלית למצוא המקור ושותה זרם מימיו: ואחריב בכף פעמי. כאשר באתי להלחם בעיר הבטוחה

מצודת ציון

ויפתח אותך: (טז) פקח. פתח כמו אפקח את עיני (זכריה י״ב): (כג) כרמלו. מקום שדות וכרמים משובחים קרוי כרמל: (כד) קרתי. חפרתי אחר מקור וכוא מלשון יקרוה עורבי נחל (משלי ל׳) שהוא ענין נקב ונקוע: זרים, שוטפים כמו זרם מים עבר (חבקוק ג׳): ואחריב. מלשון חורב ויובש: פעמי. רגלי: יאורי. ענין נהר ונחל: מצור. ענין חוזק והוא מלשון צור:

כה הֲלֹא־שָׁמַעְתָּ לְמֵרָחוֹק אֹתָהּ עָשִׂיתִי לְמִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ עַתָּה הֲבֵיאתִיהָ וּתְהִי לַהְשׁוֹת גַּלִּים נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת׃ כו וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי־יָד חַתּוּ וַיֵּבֹשׁוּ הָיוּ עֵשֶׂב שָׂדֶה וִירַק דֶּשֶׁא חֲצִיר גַּגּוֹת וּשְׁדֵפָה לִפְנֵי קָמָה׃ כז וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ וּבֹאֲךָ יָדָעְתִּי וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי׃ כח יַעַן הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ וַהֲשִׁבֹתִיךָ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּאתָ בָּהּ׃ כט וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אָכוֹל הַשָּׁנָה סָפִיחַ וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית סָחִישׁ וּבַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית זִרְעוּ וְקִצְרוּ וְנִטְעוּ כְרָמִים וְאִכְלוּ פִרְיָם׃ ל וְיָסְפָה פְּלֵיטַת בֵּית־יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ לְמָטָּה וְעָשָׂה פְרִי לְמָעְלָה׃ לא כִּי מִירוּשָׁלִַם

ע"ש (כז) שוה"ט קלע אגב"ר ב: (כח) בוה"ט קלע אגב"ר ב: עמ"ש

רש"י

שמעת למרחוק. למה תתפאר ותתגדל בזאת לא שלך היא כי שמעת למרחוק ע"י הנביאים שגזרתי על העמים להביאך עליהם כענין שנאמר הוי אשור שבט אפי (ישעיה י' ה'): למימי קדם. משנבראת העולם עלתה במחשבה שנאמר (ישעיה ל' ל"ג) כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן זה סנחריב שנשרף בה: גיהנם שנאמר (שם ל"א ט') נאם ה' אשר אור לו בציון: עתה הביאתיה. וזה הכח שבידך: ותהי. ביאתה של גזרתי להשאות ערים בצורות להיות לגלים נצים: להשאות. לשון שאיה גלמודה: גלים נצים. לגלי אדמה שצומחין בהן ירקות שאתה מחריבן בגזרתי: ויושביהן קצרי יד. הם שאני התשתי את כחן לפניך ואין הגבורה שלך אין אתה גבור אבל הם חלשים: חציר גגות. הממהר ליבש: ושדפה לפני קמה. כשבלים השדופות בטרם יתקשו לבא לידי קמה: (כז) ושבתך וצאתך ובאך. תירגם יונתן ומיתבך בעלה ומיפקך לאגחא קרבא ומיתך לארעא דישראל גלי קדמי מאתי נהיתא: ואת התרגזך אלי, ואת אשר סופך להתגאות ולהתעורר אלי ברוגז ורעם אשפרימי"ה בלעז: (כח) ושאננך. כמו ושאונך: חחי. כמין שיר הוא שמושכין בו בהמה שעסקיה רעים כמו שעינו כל בעלי השיר יוצאין בשיר: ומתגי. תרגם יונתן זמם והוא של ברזל ותוחבין אותו בנחירי הנאקה ומשכת בו לפי שעסקיה רעים, והוא שעינו ונאקה בחוטם: (כט) וזה לך האות. לחזקיה אמר הנביא וזה שאמרתי לך שסנחריב יפול כאן יהי לך לאות אף לימים הבאים שאתם לאוים למות ברעב לפי שסנחריב החריב את הארץ וגדע את האילנות: אכול השנה ספיח בשנה הזאת יצמחו לכם למהוים ותתפרנסו מהם: סחיש. גדועי אילנות שיצמחו וכשתראה דברי קיים במפלה האוכלסין היה לך לאות שאף הבטחה זו התקיים: (לא) קנאת ה' צבאות. שיקנא לכבודו ולשמו ולא שיש זכות

מצודת ציון

(כה) להשאות. מלשון שאיה ושממון כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל'): גלים. הוא כענין תל: נצים. פרחים כמו הנצו הרמונים (ש"ה ז'): (כו) חתו. נשברו: ושדפה. מל' שדפון וירקון (מ"א ח) והוא לקות הזרע: (כז) התרגזך. ענין תנועת חרדת המסירות וכן הרגיז ממלכות (ישעיה כ"ג): (כח) ושאננך. הוא מלשון שאון והמייה: חחי. הוא הטבעת המושם באף בהמה שעיסקה רעים למושכה ע"י וכן ונתתי החים בלחייך (יחזקאל ל"ח): ומתגי. הוא כענין רסן כמו מתג לחמור (משלי כ"ו): (כט) ספיח. הוא הצומח מהגרעין הנופל מאליו כמו ספיח קצירך (ויקרא כ"ה): סחיש. ענינו ספיחי

מצודת דוד

הבטוחה בחוזק נהרותיה אשר סביב לה אז הבאתי עליה חיילות רבות והחריבו הנהרות במדרך כף רגליהם: (כה) למרחוק. מזמן רחוק: אתה. את הגזירה הזאת עשיתי מימים קדמונים: ויצרתיה. ואני יצרתי את הדבר הזה וכפל הדבר במ"ש: עתה הבאתיה. אני הבאתי עתה את הדבר על ידך: ותהי. אתה תהיה למקל מרדות להחריב ערים בצורות לעשותם שממה וגלים מלאים נצים ופרחים: (כו) ויושביהן. יושבי הערים ההם עשיתים להיות קצרה ידם מלהלחם למולך: עשב שדה. כעשב שדה: חציר גגות. כחציר הגדל על הגגות שהוא הולם למהר: ושדפה. כשבלים הנשדפים טרם נגמר בשולם לבוא לכלל קמה כי אז המה חלושים עד למאד ור"ל הנה אני הוא המתיש ומחליש לפניך כח העובדי גלולים ולא בהם בעוצם ידך: (כז) ושבתך. ת"י ומתבך בעלה: ואת התרגזך. ואף את התרגזך ידעתי: (כח) אלי. בתה אלי: והשיבותיך. בע"כ אשיב אותך: (כט) וזה לך האות. אל מול חזקיה ידבר הנה התשועה הזאת תהיה לך לאות על הבטחה האחרת כי הנה הלגיונות החריבו וקלקלו הזרעים וגדעו האילנות והקב"ה מבטיחך לכלכל אתכם בשנה ההיא בספיחי הזרעים: ובשנה השנית סחיש. אולי היתה שנת השמיטה וכיון אסורים בחרישה וזריעה ולזה נתברכו ספיחי הספיחים: ובשנה השלישית זרעו. ולא תפחדו עוד לצאת השדה מפחד האויב: (ל) שורש למטה. ר"ל יהיו ממולאים בכל טוב כהאילן הנטוע במקום רטוב שמוסיף שורש למטה ומרבה לעשות פרי למעלה: (לא) כי מירושלים וגו'. ר"ל ירושלים תהיה השארית להנצל מיד סנחריב וכן ופליטה

תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר צִיּוֹן קִנְאַת יְהוָה ׳ תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃ לב לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֹא יָבֹא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא־יוֹרֶה שָׁם חֵץ וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן וְלֹא־יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סֹלְלָה׃ לג בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־יָבֹא בָּהּ יָשׁוּב וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת לֹא יָבֹא נְאֻם־יְהוָה׃ לד וְגַנּוֹתִי אֶל־הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי׃ לה וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מַלְאַךְ יְהוָה וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אָלֶף וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם פְּגָרִים מֵתִים׃ לו וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וַיֵּשֶׁב בְּנִינְוֵה׃ לז וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית ׀ נִסְרֹךְ אֱלֹהָיו וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר הִכֻּהוּ בַחֶרֶב וְהֵמָּה נִמְלְטוּ אֶרֶץ אֲרָרָט וַיִּמְלֹךְ אֵסַר־חַדֹּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

כ א בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה׃ ב וַיַּסֵּב אֶת־פָּנָיו אֶל־הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה לֵאמֹר׃ ג אָנָּה יְהוָה זְכָר־נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיֵּבְךְּ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל׃ ד וַיְהִי יְשַׁעְיָהוּ

צבאות קרי ולא כתיב, בגיו קרי ולא כתיב

ת״א בלאדן בן. סנהדרין ל׳: בימים ההם. ברכות י׳ בתרא קמ״ז: ויסב את פניו. ברכות שם: זכר נא. שם י״א: והטוב בעיניך. סנהדרין ק״ד: ויהי ישעיה. עירובין כ״ד:

ע״ש (לה) שמ״ר יח פתיחה איכה עי״ש א ד במד״ר ח ט וא זוהר בא שוח״ט יח תנחו׳ ואדא כבלא ויקרא סא״ר ז סא״ז א: (לו) תנחו׳ ויקרא: (לז) ויק״ר יח סא״ר יא סא״ז יא: (א) בר״ר עו פדר״א נב סא״ר ח: (ד) סא״ר ה:

רש״י

בידכם כי הרבה הרשיע אחז אביך: (לב) ולא יקדמנה. לא יערוך לפניה מגן: סללה, צבור אדמה להגביה אל לעמוד עליו להלחם על העיר ועל שם שהוא כובשו וחובטו בעצים ומקבות כדי שיהא נדוש וכבוש בחוזק קורהו סוללה לשון סולו סולו המסילה: (לה) ויהי בלילה ההוא. כששב סנחריב מעל כוש ובא עד נוב שהיתה סמוכה לירושלים: מאה שמונים וחמשה אלף. כולם ראשי גייסות: (לו) וישב בנינוה. היא ראש לארץ אשור: (לז) בית נסרך אלהיו. נסר מתיבתו של נח: הכהו בחרב. שמעו אותו שאמר לשוחטן לפניו אם יצילוהו שלא יהרגוהו שרי המלכות שמתו בניהם על ידו:

כ (א) בימים ההם. שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב: חלה חזקיהו. ויום שלישי כשעלה בית ה׳ יום מפלתו של סנחריב ויו״ט של פסח היה: כי מת אתה. בעוה״ז: ולא תחיה. לעוה״ב משום דלא נסבת אתתא כדאיתא בברכות: (ד) לא יצא חצר וגו׳. מיהר הקב״ה להודיע רפואתו

מצודת דוד

מהר ציון וכפל הדבר במ״ש: קנאת ה׳. כי יקנא לשמו אשר חרף רבשקה וסנחריב: (לד) למעני. למען כבוד שמי: (לה) ויצא מלאך ה׳. לאחר שנלחם בכוש חזר ובא לירושלים ואז יצא מלאך ה׳ וגו׳: וישכימו בבקר. סנחריב והמעט אשר נשארו חיים: (לו) בנינוה. היא ראש לממלכות אשור: (לז) בית נסרך. נסר מתיבתו של נח היה לו לאלוה ובעת אשר השתחוה לו הכוהו בניו: והמה. בני סנחריב אשר הכוהו:

כ בימים ההם. אחז״ל שהיה שלשה ימים לפני מפלת סנחריב: למות. ר״ל חולי אנושה ומסוכנת שיש בה כדי

מצודת ציון

ספיחים. הן ספיחי התבואות ואין לו דומה: (לב) יורה. ישליך: ולא יקדמנה. לא יערך לפניה כי התרגום של לפני הוא קדם וכן במה אקדם ה׳ (מיכה ו׳): סללה. הוא צבור העפר ששופכין מול העיר ועולים בה להלחם וכן ושפכו על ירושלים סללה (ירמי׳ ו׳): (לד) וגנותי. מל׳ הגנה:

כ (ב) הקיר. הכותל: (ג) אנה. הוא ענין לשון בקשה נא. עתה: (ד) התיכנה. האמצעית:

לא יצא העיר התיכנה ודבר־יהוה היה אליו לאמר׃ ס ה שוב ואמרת אל־חזקיהו נגיד־עמי כה־אמר יהוה אלהי דוד אביך שמעתי את־תפלתך ראיתי את־דמעתך הנני רפא לך ביום השלישי תעלה בית יהוה׃ ו והספתי על־ימיך חמש עשרה שנה ומכף מלך־אשור אצילך ואת העיר הזאת וגנותי על־העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי׃ ז ויאמר ישעיהו קחו דבלת תאנים ויקחו וישימו על־השחין ויחי׃ ח ויאמר חזקיהו אל־ישעיהו מה אות כי־ירפא יהוה לי ועליתי ביום השלישי בית יהוה׃ ס ט ויאמר ישעיהו זה־לך האות מאת יהוה כי יעשה יהוה את־הדבר אשר דבר הלך הצל עשר מעלות אם־ישוב עשר מעלות׃ י ויאמר יחזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הצל אחרנית עשר מעלות׃ יא ויקרא ישעיהו הנביא אל־יהוה וישב את־הצל במעלות אשר ירדה במעלות אחז אחרנית עשר מעלות׃ יב בעת ההיא שלח בראדך בלאדן בן־בלאדן מלך־בבל ספרים ומנחה אל־חזקיהו כי שמע כי חלה חזקיהו׃

ת"א והוספתי על ימיך . יבמות מ"ט : וגנותי על העיר . ברכות י"א כתובות קי"א סנהדרין ק"ח : כי ועבה ה' . עקידה שער י"ג : הצל ההורנית . עקידה שם : חצר ק'

ע"ש (ה) שמ"ר ט דב"ר ח תנחו' והרא סה"ר ח : (ו) זוהר מקן פקודי זוה"ח מא פדר"א נב : (ז) מכילת' בשלח פירה א : (ח) שת"ר ט יכוס' סנהדרין יא ו תנחו' והרא סה"ר ח : (ט) שם : (י) שם פדר"א נב : (יא) שם : (יב) שם :

רש"י

בטרם יצא קול הברה בעיר שנקנסה עליו מיתה כדאיתא בירושלמי : (ו) ומכף מלך אשור אצילך . למדנו שלפני מפלתו של סנחריב חלה : (ז) דבלת תאנים . כשהם לחין קרוין תאנים וכשנדרסים בעיגול קרויין דבלה : וישימו על השחין ויחי . נס בתוך נס שהרי אף בשר חי כשאתה נותן עליו דבלה נסרח והקב"ה נתן דבר המחבל לתוך דבר שנתחבל ונתרפא : (ט) הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות . הרי זה מקרא קצר כבר ירד הצל למעלות העשויות לשעות היום כמו אורלוגי"ן בלעז שעושין האנשים לבחון שעות היום . חפץ אתה שימתין במקום שהוא שם כדי מהלך עשר שעות או ישוב למעלה עשר מעלות ויהא נראה כאילו הוא שחרית : (י) ויאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות . דבר קל הוא לנטות במקומו ונוטה ועומד עשר מעלות אינו דבר הניכר כל כך לא כן אלא ישוב הצל ויהיה הדבר תימה שראו שפנה היום לערוב וחוזר להיות בוקר : (יא) אשר ירדה במעלות אחז . יום שמת אחז נתקצר היום ומיהר הצל לירד עשר מעלות כדי שלא יהא נספד ואותן עשר שעות חזרו עכשיו לחזקיהו : (יב) כי שמע כי חלה . ועל

מצודת ציון

(ז) דבלת תאנים . הם תאנים נדרסים יחד : השחין . מין נגע שנחלה על ידם וכן לשחין פורח אבעבועות (שמות ט') : ויחי . ענין רפואה כמו עד חיותם (יהושע ה') : (ח) מה אות . מלת מה יורה על גודל הדבר וחשיבותו כמו מה

מצודת דוד

כדי למות : לו. היה מגוש על עונו בוסך : (ח) מה אות. ר"ל מה מאוד יחשב לאות גדול ונפלא כאשר ירפאני ה' מכל מכאוב החולי ואעלה ביום השלישי אל בית ה': (ט) זה לך האות מאת ה'. המקום מעצמו אמר נתת לך אות על הדבר הזה אשר תעלה ביום הג' לבית ה': הלך הצל עשר מעלות . מעלות היו עשויות מול החמה לבחון בהם שעות היום כי כל שעה ירד הצל מעלה אחת ושאל לו באיזה אות יבחר יותר אם שילך הצל במהלכו לפנים עשר מעלות פתאום וברגע אחת (ויהיה הלקכמו ילך עבר במקום עתיד וכמוהו רבים במקרא) או אם תרצה שישוב הצל אחורנית עשר מעלות : (י) נקל לצל לנטות . האות הזה שינטה הצל במהירות הוא נקל מול אות החזרת הצל במהירות כי בנטית הצל במהירות הלא תלך גלגל החמה במהלכו ואך ימהר ללכת במרוצה ואין האות ניכר כ"כ ולזה ישוב הצל אחורנית כי האות הזה יותר חזק וקשה : (יא) ויקרא וגו' . לעשות האות אשר בחר חזקיה : במעלות אחז . ר"ל זה האות נעשה בהמעלות אשר עשה אחז ובהם שב הצל אחורנית עשר מעלות. ורז"ל אמרו שבא לאחור כחשבון שמיהר לרדת בהמעלות ביום שמת אחז לקצר את היום למעוט בהספדו : (יב) כי חלה . על שנתרפא

יג וישמע עליהם חזקיהו ויראם את־כל־בית נכתה את־הכסף ואת־הזהב ואת־הבשמים ואת ׀ שמן הטוב ואת * בית כליו ואת כל־אשר נמצא באוצרתיו לא־היה דבר אשר לא־הראם חזקיהו בביתו ובכל־ממשלתו׃ יד ויבא ישעיהו הנביא אל־המלך חזקיהו ויאמר אליו מה־אמרו ׀ האנשים האלה ומאין יבאו אליך ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו מבבל׃ טו ויאמר מה ראו בביתך ויאמר חזקיהו את כל־אשר בביתי ראו לא־היה דבר אשר לא־הראיתם באצרתי׃ טז ויאמר ישעיהו אל־חזקיהו שמע דבר־יהוה׃ יז הנה ימים באים ונשא ׀ כל־אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך עד־היום הזה בבלה לא־יותר דבר אמר יהוה׃ יח ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקח והיו סריסים בהיכל מלך בבל׃ יט ויאמר חזקיהו אל־ישעיהו טוב דבר־יהוה אשר דברת ויאמר הלוא אם־שלום ואמת יהיה בימי׃ כ ויתר דברי חזקיהו וכל־גבורתו ואשר עשה את־הברכה ואת־התעלה ויבא את־המים

ת"א בלאדן בן. סנהדרין צ"ו: לא יותר דבר. יומא נ"ג: ומבניך אשר יצאו. סנהד' צ"ג וק"ד: מנשה. שם ק"ה:

ע"ש (יג) סא"ר י"ח פדר"א נב: (יד) במד"ר כ: (טו) סא"ר ח: (יז) פדר"כ ח א פדר"א נ"ב סא"ר יז: (יח) פדר"א נב סא"ר ח: (יט) סא"ר יז: (כ) סוטה ז: ר"ע"י נכתו ק', עמ"ש, יקחו ק'

אותו היום לא היה אדם חולה וחיה, ואיך שמע למוד היה לאכול בשלש שעות ביום וישן עד תשעה כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו ניעור בתשע שעות ומצא שהוא שחרית בקש להרוג את עבדיו אמר אתם הנחתם אותי לישן יום ולילה אמרו אליו גלגל חמה חזר אמר להם מי החזירו אמרו לו אלהיו של חזקיהו, כדאיתא בפסיקתא: (יג) בית נכתו. בית גנזי בשמיו כמו נכאת וצרי ולוט (בראשית ל"ז כ"ד): ואת שמן הטוב. יש פותרין שמן המשחה ויש פותרין שמן אפרסמון (בלסמון) שהוא מצוי בארץ ישראל שנאמר (ביחזקאל כ"ז י"ז) יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג, וראיתי בספר יוסיפון פנג הוא אפרסמון וגדל ביריחו ועל שם הריח נקרא יריחו: לא היה דבר. את הארון והלוחות וספר התורה: (יד) מארץ רחוקה באו. זה אחד משלשה שבדקן הקב"ה ומצאן עביט של מימי רגלים. קין. בלעם. ויחזקיהו. קין לא ידעתי השומר אחי אנכי (בראשית ד' ח') היה לו לומר רבש"ע הלא כל הנסתרות גלויות לך, כדאיתא בתנחומא. בלעם שאמר לו המקום (במדבר כ"ב ט') מי האנשים האלה עמך היל"ל ה' אלהים אתה ידעת וכמו שנאמר (יחזקאל ל"ז ג') והוא השיב בגאוה בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי הרבה מבקשים יש לי. חזקיהו היה לו להשיב לישעיה אתה נביאו של מקום ואתה שואל אלי התחיל מתגאה ואמר מארץ רחוקה באו אלי לכך נענש ועל שמח עליהם והאכילם על שולחנו: (יז) לא יותר דבר. מדה כנגד מדה לא היה דבר: (יח) ומבניך חנניה מישאל ועזריה: (יט) טוב דבר ה'. מאחר שבימי יהיה שלום: (כ) ואשר עשה את הברכה וגו'. בדברי הימים:

מצודת דוד

בלא לדרוש בשלומו דרך אהבה וכד"ה נאמר. שבאו לדרוש המופת שנעשה בחליו: (יג) וישמע עליהם. יתכן שבקשו להראות להם את כל בית נכתו ושמע עליהם והראם: (יז) ונשא. יהי' נשא ונלקח: ואשר אצרו. אשר טמנו באוצר: לא יותר דבר. מכל אשר בביתך: (יח) ומבניך. הם דניאל חנניה מישאל ועזריה: אשר יצאו ממך אשר תוליד. כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המקרא: (יט) טוב דבר ה'. טוב הדבר בעיני ופירש דבריו ואמר הלא אם יהיה שלום בימי וה' יאמת לי הבטחתו זו אינני חושש במה שיהיה אחרי מותי: (כ) את המים. מולא מי גיחון בתוכה מחוץ לעיר הבית העירה:

מצודת ציון

אדיר שמך (תהלים ח'): אות. מופת: (יג) נכתו. ענין אוצר נחמד וכן נכאת וצרי (בראשית ל"ז) בר"ל דברים נחמדים: (יד) ומאין. מאיזה מקום: (יח) סריסים. שרים וממונים: (כ) הברכה. בנין אבנים על אסיפת המים: התעלה. חפירה למים:

הָעִירָה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃
כא וַיִּשְׁכַּב חִזְקִיָּהוּ עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ מְנַשֶּׁה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

כא א בֶּן־שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה מְנַשֶּׁה בְמָלְכוֹ וַחֲמִשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ חֶפְצִי־בָהּ׃ ב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ג וַיָּשָׁב וַיִּבֶן אֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר אִבַּד חִזְקִיָּהוּ אָבִיו וַיָּקֶם מִזְבְּחֹת לַבַּעַל וַיַּעַשׂ אֲשֵׁרָה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁתַּחוּ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם וַיַּעֲבֹד אֹתָם׃ ד וּבָנָה מִזְבְּחֹת בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה בִּירוּשָׁלִַם אָשִׂים אֶת־שְׁמִי׃ ה וַיִּבֶן מִזְבְּחוֹת לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם בִּשְׁתֵּי חַצְרוֹת בֵּית־יְהוָה׃ ו וְהֶעֱבִיר אֶת־בְּנוֹ בָּאֵשׁ וְעוֹנֵן וְנִחֵשׁ וְעָשָׂה אוֹב וְיִדְּעֹנִים הִרְבָּה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי

ע"ש (ו) פדר"א מ"ו:

מצודת ציון

כא (ג) הוריש. גירש: לצבא השמים. כוכבים ומזלות:

מצודת דוד

כא (ד) אשר אמר וגו'. כאלו המקרא קובל עליו לומר ראו מה עשה הלא ה' אמר שפה יבנון והוא שם במה מזבחות להאשרה: בירושלים. בבית העומד בירושלים: אשים את שמי. ר"ל אשרה שכינתי: (ה) בשתי חצרות. עזרת כהנים ועזרת ישראל: (ו) והעביר וגו'. היא עבודת המולך: ועונן וגו'. הוא מעונן בשעות:

מלבים

כא (ב) **ויעש הרע** הושב ממדרגה למדרגה תחלה עשה הרע בעצמו, ואחר כך, (ג) **וישב ויבן את הבמות**. הבמות היו כונס לשמים והיה בהם חטא שאסור להקריב חוץ למקדש, וחזקיה הסיר הבמות והוא בנה אותם וזה היה להחטיא את הרבים, (וגם כלל בזה הבמות שהיו לע"ז, ולכן אמר פה הבמות אשר אבד שזה על הבמות שהיו לשמים, ובד"ה אמר הבמות אשר נתץ חזקיה, שר"ל הבמות שהיו לע"ז שהיו צריכים נתיצה), מוסיף בחטאי עצמו שהקים **מזבחות לבעל ויעש אשרה** שהבעל היה מיוחד לשמש והאשרה לירח ושניהם עשה אחאב, (ובכאן אמר ויקם מזבחות לבעל ויעש אשרה ובד"ה אמר לבעלים בל"ר וכן אמר ויעש אשרות, כי בכאן אמר כאשר עשה אחאב ואחאב עשה לבעל א', ובד"ה ספר שאח"כ הוסיף גם לבעלים רבים נוסף על מעשה אחאב לכן לא אמר שם כאשר עשה אחאב) והוסיף על אחאב **שהשתחוה** ליתר **צבא השמים ויעבד אותם**, שעבודה מוסף על השתחויה שבהשתחויה היה גם לשם כבוד בחושב שהוא אמצעי בין ה' וכמו שמכבדים שרי המלך, אבל העבודה מורה שחושב שהיא אלהות: (ד—ה) ובנה וכו' ויבן וכו' הוסיף **שבנה מזבחות בבית ה'** חוץ ממזבח המיוחד ע"פ התורה וזה בנה להקריב לה' לומר שגם בעבודת ה' יש עבודות נפרדות, וזה כפירה באחדות ה', ותכלית ענינו שעי"כ **בנה** גם **מזבחות לצבא השמים בחצרות בית ה'**, והיו מזבחות לה' בבית, ולצבא השמים בחצרות, כאילו הם מנהיגים חיצונית העולם, וה' כמלך המנהיג בפנים, והיה בזה שיתוף ש"ש וד"א, ולכן כתוב בראשון ובנה בעבר גמור ובשני כתב **ויבן** בעבר המהופך לעתיד (שכלל אצלי שהעבר בוי"ו המחבר מורה על המשך הפעולה וקרוב עם ההוה), כי זה לא היה תכלית מעשהו רק מה שגמר ויבן מזבחות לצבא השמים, ומ"ש **אשר אמר ה' בירושלים אשים את שמי**, הוא טעם למעשהו שיען שירושלים נבחרה לשכינת ה' והנהגתו, בא בכפירתו לשום לו שותפים ועוזרים לו בהנהגה החיצונה המרומז בחצרות הבית נוסף על הנהגתו בפנים הבית: (ו) **והעביר** אח"כ התחיל תועבות הכנענים החמורים שהוא עבודת **המולך ונחש ועשה אוב וידעוני** והכתוב העיד שהיה תכלית מעשהו **להכעיס את ה'** לא לתיאבון או בשגגה, ובד"ה כתוב והוא **העביר את בניו באש בגיא בן הנום**, י"ל כיון שעשה להכעיס תחלה העביר בן אחד דמעביר כל זרעו פטור, וזה יספר במלכים ובד"ה מספר שאח"כ העביר יתר בניו, (כי אמון נולד אחר בעשה תשובה, כי אמון היה בן כ"ב במלכו) וכדי שלא יפטר עי"כ מן העונש, העביר הבן השני בעצמו שלא ע"י הכומרים, שמ"ש ומזרעך לא תתן להעביר למולך ודרשו מזרעך ולא כל זרעו, מיירי בנותן לידי הכומרים כי העביר ולא מסר פטור, וא"כ אם העביר

יְהוָה לְהַכְעִיס: ז וַיָּשֶׂם אֶת־פֶּסֶל הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר עָשָׂה בַּבַּיִת אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה אֶל־דָּוִד וְאֶל־שְׁלֹמֹה בְנוֹ בַּבַּיִת הַזֶּה וּבִירוּשָׁלַ͏ִם אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָשִׂים אֶת־שְׁמִי לְעוֹלָם: ח וְלֹא אֹסִיף לְהָנִיד רֶגֶל יִשְׂרָאֵל מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבוֹתָם רַק ׀ אִם־יִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִים וּלְכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה אֹתָם עַבְדִּי מֹשֶׁה: ט וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּתְעֵם מְנַשֶּׁה לַעֲשׂוֹת אֶת־הָרָע מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י וַיְדַבֵּר יְהוָה בְּיַד־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים לֵאמֹר: יא יַעַן אֲשֶׁר עָשָׂה מְנַשֶּׁה מֶלֶךְ־

ע"ש (ז) הגב"ר מח:

רש"י

כא (י) ביד עבדיו הנביאים. נחום וחבקוק ולפי שהיה מנשה רשע לא נקראו על שמו לפרש שבימיו

מצודת דוד

(ז) בבית וגו'. פסל האשרה שעשה שם אותה בבית ה': (ח) ולא אוסיף. גם זה מדברי ה' שאמר לדוד ולשלמה: אשר צויתים. הם אנכי ולא יהיה לך וגו' ששמעו מפי הגבורה: אשר צוה אותם עבדי משה. הם שאר המצות כולם ששמעו ממשה הנאמר לו מפי ה': (ט) ולא שמעו. אבל המה לא שמעו כי מנשה הטעה אותם לעשות הרע עוד יותר מן העמים וכו': (י) וידבר ה'. ולכן דבר ה' וגו':

מצודת ציון

(ח) להניד. מלשון נדידה: (ט) ויתעם. מלשון תועה:

לב מלכים

בן אחד כפי חק המולך שמסרו לכומרים והשני העביר בעצמו שלא ע"י הכומרים חייב על הראשון אף לדעת הכסף משנה שם"ל (שלא כדעת התוס') שאם העביר בן הראשון ואח"כ העביר כל זרעו פטור ממיתה, זה דוקא אם העביר כפי חק המולך, שצריך שימסרנו לכומרים ויחזור ויטול מהם, ועז"א שם שלא העביר את בניו ר"ל הוא בעצמו שלא באמצעות הכומרים, ולכן אמר שם בגיא בן הנם, שמכ"מ היה בגיא בן הנם במקום התופת: (ז) **וישם** זה היה התועבה היותר גדולה שהעמיד פסל האשרה בתוך הבית, עד שהשוה את עבודת נכר לעבודת ה' (וכמ"ש כי קצר המצע מהשתרע מהשתרר עליו שני רעים שהשוום כרעים יחד), ובד"ה אמר **את פסל הסמל**. כי אח"כ הוסיף ברשעו ועשה סמל, שהוא פסל של ד' צורות וכמ"ש חז"ל סנהדרין ק"ג ורבה דברים פ"ב, להיות מכוון כנגד ד' חיות הנושאות את הכסא את זה לעומת זה, וכמ"ש (דברים ד') ועשיתם פסל תמונת כל סמל, וחושב ד' מינים בהמה תבנית צפור תבנית דג תבנית רמש, שהם החי והמעופף והשוחה והחי במים וביבשה (חוץ מתבנית זכר שהוא כלל אל כל המינים), וזה היה סמל הקנאה (שכתוב ביחזקאל ח') שהיה מצפון לשער המזבח בפנים, וברבה בקרא (פט"ז) כנגע נראה לי בבית על צלם של מנשה שהיה מכוון כנגד ד' מראות נגעים, **בבית אשר אמר ה' אל דוד** וזה מגדיל חטאו בד' דברים, א] אחר שה' קבע מקום זה למשכן שם קדשו לעולם, ב] שבחר במקום זה **מכל שבטי ישראל**, כאילו כל הנעשה בבית הזה מהעבודה היא נעשה מכללות ישראל שכולם משתתפים שם, ושם הקשר שי"ל עם סגולתו: (ח) **ולא**, ג] שתלה בזה תנאי שעל ידי המקדש **לא אוסיף להניד רגל ישראל מן האדמה** וכמ"ש ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו וכמש"פ שם, וכמ"ש בברכות (ד' ז') ושם אי' כתיב (בשמואל) לענותו וכתיב (בד"ה) לכלותו מתחלה לענותו ולבסוף לכלותו, ר"ל בד"ה מדבר אחר חטאת שלמה, ולכן כאן אמר **ולא אוסיף להניד** ובד"ה אמר **ולא אוסיף להסיר** שהוא ההסרה לגמרי כי אחר החטא לא הבטיח על הטילטול והנדוד רק על הכליון וההסרה לגמרי, ד] אמנם היה בזה תנאי **שרק אם ישמרו לעשות ככל אשר צויתים**, ר"ל ציווי הנביאים ותורה שבע"פ **ולכל התורה** ר"ל תורת הכתב שצוה משה: (ט) **ולא שמעו ויתעם מנשה** ר"ל ע"י שלא שמעו לדברי התורה עי"כ היה יכול מנשה להטעותם, שאם היו שומעים לתורת משה היו מורדים בו ולא היו מניחים אותו להעמיד צלם בהיכל שזה היה חטא הרבים לא חטא המלך לבדו, כי המקדש שייך אל הכלל כמ"ש אשר בחרתי מכל שבטי ישראל ר"ל שכולם משתתפים בו, ובזה היו ב' דברים, א] **שהתעם לעשות הרע**, ב] **מן הגוים אשר השמיד** שהרעו יותר מן הכנענים: (יא) **יען** כלל ב' דברים, א] התועבות שעשה שהיו גרועים ממעשה האמורי, ב) **שהחטיא גם את יהודה**, ר"ל כי גם אחז הפליג ברשע אבל היה ביניהם הבדלים, שאחז עצמו לא הרע כ"כ, וכמ"ש (סנהדרין ק"ג) שאחז חתם התורה ומנשה קדר האזכרות, כי אחז לא עשה להכעיס

יהודה התעבות האלה הרע מכל אשר־עשו האמרי אשר לפניו ויחטא גם־את־יהודה בגלוליו: יב לכן כה־אמר יהוה אלהי ישראל הנני מביא רעה על־ירושלם ויהודה אשר כל־שמעיו תצלנה שתי אזניו: יג ונטיתי על־ירושלם את קו שמרון ואת־משקלת בית אחאב ומחיתי את־ירושלם כאשר־ימחה את־הצלחת מחה והפך על־פניה: יד ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים ביד איביהם והיו לבז ולמשסה לכל־איביהם: טו יען אשר עשו את־הרע בעיני ויהיו מכעסים אתי מן־היום אשר יצאו אבתם ממצרים ועד היום הזה: טז וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר־מלא את־ירושלם פה לפה לבד מחטאתו אשר החטיא את־יהודה לעשות הרע בעיני יהוה: יז ויתר דברי

ת"א וגם דם נקי. יומא ט' ודף כ"ג סנהדרין ק"ג ודף ק"ט:

ע"ש (טו) במד"ר ז פסדר"כ ד ספרי מסעי ברכה עי"ש יכוס' סנהדרין י ג: שמעה ק'

רש"י

היו: (יב) תצלנה. ל' מצלתים טינטני"ר בלעז: (יג) משקולת. הוא חוט שהבונים חומה קושרין בו עופרת לכוין בו את החומה: ימחה את הצלחת. יקנח את הקערה:

מצודת ציון

(יב) תצלנה. ענין התנועות הרעדה כמו צללו שפתי (חבקוק ג'): (יג) קו. חבל: ומחיתי. מלשון מחיה ומחיקה ור"ל אקנח: הצלחת. הוא כענין קדירה כמו ובדודים ובצלחות (דה"ב ל"ה): (יד) ונטשתי. ועזבתי: ולמשסה. ענין דריסה

מצודת דוד

(יב) תצלנה. כ"א מאזניו תרעד ותתנועע מגודל החרדה: (יג) קו שמרון. ר"ל כדרך הבנאי אשר ינטה קו ליישב ולהשוות הבנין כ"כ הרעה אשר תבוא לירושלים תדמה לרעת שומרון: ואת משקולת. היא העופרת הקשורה בהקו לשקול ולהכביד למטה: ומחיתי. אקנה אותה מכל אשר בה כמו שמקנחין את הצלחת ומהפכין אותה על פיה אחר הקנוח שלא תתטנף כן יהיה סוף הקנות של ירושלים כי לאחר שתתרוקן מכל תהיה נהפכת וחרבה: (יד) שארית נחלתי. כי שאר שבטי ישראל כבר הוגלו: (טו) ועד היום הזה. ולכן עתה נתמלאה הסאה: (טז) עד אשר מלא. כי ברלות העם שהקל מנשה בשפיכת דם למדו ממנו ושפכו גם המה ויחשב העון אף למנשה כאלו הוא

לב מלכים

רק רצה לפרק עול, אבל מנשה עשה להכעיס, וע"כ אמרו (שם דף ק"ד) שאחז היה לו בושת פנים מישעיה ומנשה הרג לישעיה, כי היה מומר להכעיס ואחז היה רק לתיאבון, ב] שאחז לא הטה את כלל ישראל שלא היו כולם הולכים אחר מעשיו וע"כ אמרו שאחז העמידו בעליה, כי לא היה לו כח להעמיד צלם בהיכל כי העם לא נמשכו אחריו, אבל מנשה החטיא את יהודה בגלוליו: (יג) **ונטיתי את קו שומרון** הקו מודדים בה את החומה ארכה ורחבה והמשקולת מכוונים אותה בגובהה, ומצייר כי על שומרון נטה קו תהו להחריבה מתחת ועל בית אחאב נטו משקולת להשמידו בגבהה, ר"ל שאין לו חלק לעוה"ב (עמ"ש בישעיה כ"ח על ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת), ומחיתי כמו שממחין ומקנחין את הצלחת להסיר כל הנדבק בו ואח"כ הופכים על פניו בל יתנו שם עוד ד"א, כן יסיר כל העם הנמצא בירושלים וילכו בגולה ואח"כ יחריבנה עד שלא יהיה באפשר עוד לדור שם מאדם: (ד) **ונטשתי** ואח"כ יטשם מעל אדמתם אל ארץ אחרת, ושם יתנם ביד אויביהם, ויהיו בידם לבז ולמשסה כמו שהיה בעת הגשאר בדלת הארץ לכורמים וליוגבים שהלכו למצרים ושם נפלו בשוד: (טו) יען מפרש, כי הגם שמנשה עשה תשובה כנזכר בד"ה לא שב ה' מחרון אפו, משני טעמים, א] שהעם לא עזבו תועבותיהם רק מנשה א"ל לעבוד את ה' אבל הם לא שבו מדרכם, וז"ש **יען אשר עשו את הרע בעיני** ולא עוד אלא שגלגל עליהם כל עונות אבותם (כמ"ש על ביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם כיון שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם פוקד עון אבות על בנים כמ"ש בברכות דף ז'), וז"ש **ויהיו מכעיסים אותי מן היום אשר יצאו אבותם ממצרים** וכו': (טז) וגם, ב] שהגם שמנשה שב מע"א לא שב על הרצח אשר עשה ועל יתר תועבותיו, וז"ש **וגם דם נקי שפך מנשה. שמלבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה** הוא עצמו נשאר בידו חטא שפיכת דמים, וע"כ לא זכר בכאן שעשה תשובה כמו שהזכיר בדברי הימים. וכמ"ש

מנשה וכל־אשר עשה וחטאתו אשר חטא הלא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה: יח וישכב מנשה עם־אבתיו ויקבר בגן־ביתו בגן־עזא וימלך אמון בנו תחתיו: יט בן־עשרים ושתים שנה אמון במלכו ושתים שנים מלך בירושלם ושם אמו משלמת בת־חרוץ מן־יטבה: כ ויעש הרע בעיני יהוה כאשר עשה מנשה אביו: כא וילך בכל־הדרך אשר־הלך אביו ויעבד את־הגללים אשר עבד אביו וישתחו להם: כב ויעזב את־יהוה אלהי אבתיו ולא הלך בדרך יהוה: כג ויקשרו עבדי־אמון עליו וימיתו את־המלך בביתו: כד ויך עם־הארץ את כל־הקשרים על־המלך אמון וימליכו עם־הארץ את־יאשיהו בנו תחתיו: כה ויתר דברי אמון אשר עשה הלא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה: כו ויקבר אתו בקברתו בגן־עזא וימלך יאשיהו בנו תחתיו:

כב א בן־שמנה שנה יאשיהו במלכו ושלשים ואחת שנה מלך בירושלם ושם אמו ידידה בת־עדיה מבצקת: ב ויעש הישר בעיני יהוה וילך בכל־דרך דוד אביו ולא־סר ימין ושמאול: ג ויהי בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו שלח המלך את־שפן בן־אצליהו בן־משלם הספר בית יהוה לאמר: ד עלה אל־חלקיהו הכהן הגדול ויתם את־הכסף המובא בית יהוה אשר אספו שמרי הסף מאת העם: ה ויתנה על־יד עשי המלאכה המפקדים בבית יהוה ויתנו אתו לעשי המלאכה אשר בבית יהוה לחזק

ויתנהו קרי, בית קרי

מצודת דוד

היא הממלאה: פה לפה. ר"ל מעט לבער: בעיני ה'. בבין האדם למקום: (יח) בגן ביתו. בהגן שהיה לו בביתו: (כו) בקבורתו. אשר כרה לעצמו בחייו:

כב (ד) ויתם את הכסף. ר"ל יאסף כל הכסף בשלמות: (ה) עושי המלאכה. הם האומנים הגדולים הנקראים בדרז"ל אמרכלין והיו ממונים בבית ה'. ומתחת ידם היו

מצודת ציון

ורמיסה כמו מי נתן למשיסה יעקב (ישעיה מ"ג): (יח) בגן עזא. כך שם הגן: (כג) ויקשרו. ענין מרד:

כב (ד) ויתם. מלשון תם והשלמה: שומרי הסף. הם השוערים: (ה) על יד. ביד: בדק הבית. רעוע הבית ע"ש שבודקים ומחפשים אחר מקום השבור והרעוע:

לב מלכים

וכמ"ש לקמן כ"ג אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול וכו' אשר הכעיסו מנשה, ובסי' כ"ד אך ע"פ ה' היתה ביהודה וכו' בחטאת מנשה וגם דם הנקי אשר שפך וכו' ובירמיה ט"ו: (כב) ויעזב כי מנשה שב אח"כ בתשובה ויכנע מאלהי אבותיו אבל אמון לא שב כלל:

כב (ד) **אשר** אספו שומרי הסף ובד"ה מפרש שהלוים אספו הכסף מכל שארית ישראל ויושבי ירושלים, והוא עפמ"ש למעלה (סי' י"ב) גבי יהואש שהיו שם שני כספים, הכסף שהובא לבית ה' והכסף שאספו הלוים מכל ישראל, וכאן כלל שניהם בקולר: (ה). המופקדים הם הממונים

אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ ו לֶחָרָשִׁים וְלַבֹּנִים וְלַגֹּדְרִים וְלִקְנוֹת עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־הַבָּיִת׃ ז אַךְ לֹא־יֵחָשֵׁב אִתָּם הַכֶּסֶף הַנִּתָּן עַל־יָדָם כִּי בֶאֱמוּנָה הֵם עֹשִׂים׃ פ ח וַיֹּאמֶר חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עַל־שָׁפָן הַסֹּפֵר סֵפֶר הַתּוֹרָה מָצָאתִי בְּבֵית יְהוָה וַיִּתֵּן חִלְקִיָּה אֶת־הַסֵּפֶר אֶל־שָׁפָן וַיִּקְרָאֵהוּ׃ פ ט וַיָּבֹא שָׁפָן הַסֹּפֵר אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיָּשֶׁב אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר וַיֹּאמֶר הִתִּיכוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בַבַּיִת וַיִּתְּנֻהוּ עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַמֻּפְקָדִים בֵּית יְהוָה׃ י וַיַּגֵּד שָׁפָן הַסֹּפֵר לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סֵפֶר נָתַן לִי חִלְקִיָּה הַכֹּהֵן וַיִּקְרָאֵהוּ שָׁפָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יא וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת־דִּבְרֵי סֵפֶר הַתּוֹרָה וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃ יב וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־חִלְקִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וְאֶת־עַכְבּוֹר בֶּן־מִיכָיָה וְאֵת ׀ שָׁפָן הַסֹּפֵר וְאֵת עֲשָׂיָה עֶבֶד־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר׃ יג לְכוּ דִרְשׁוּ אֶת־יְהוָה בַּעֲדִי וּבְעַד־הָעָם וּבְעַד כָּל־יְהוּדָה

עמ"ש

רש"י

כב (ח) ספר התורה מצאתי. טמון תחת הנדבך. שהטמינוהו שם כששרף אחז את התורה: (יג) דרשו

מצודת ציון

(ו) ואבני מחצב. אבנים הנכרתים ממקום גדולם: (ח) על שפן. אל שפן: (ט) התיכו. ענין הנתכה שע"י האור כמו כהתוך כסף (יחזקאל כ"ב): (יג) נצתה. מלשון הצתה

מצודת דוד

בונים האומנים הפועלים כפי מה שיורו אותם: ויתנו. וכה יתנו את הכסף להאומנים להפועלים בהכרח: (ו) לחרשים. הם כורתי העצים כתמונה הנרצה: ולבנים. הם הבונים העצים בקירות הבית: ולגדרים. הם הבונים קירות האבנים:

(ז) אך לא יחשב. לא עשו חשבון על הכסף וכו' כי ידוע היה שעושים באמונה ולזה נכתבו אלו: (ח) ספר התורה מצאתי, יתכן שעל כי אחז שרף את התורה כמ"ש רז"ל לזה פחדו הכהנים פן ישלח ידו גם בספר התורה המונח מצד הארון אשר כתב משה מפי ה' ולקחו הס"ת ההיא וטמנוהו מפניו ולאחר מותו חפשו אחריה ולא מצאוהו וכאשר היה הכ"ג מחפש אחר הכסף המובא ואחר בדקי הבית מצאה ואמרז"ל שמצאה כשהיתה מגוללת בפרשה תוכחות והיה התחלת הדף יולך ה' אותך ואת מלכך וגו' ועל כי מאז חפשו אחריה ולא מצאוהו אמר כמבשר ספר התורה ההיא מצאתיה בבית ה': ויתן וגו'. ר"ל הראה לו הנמצא כתוב בתחלת הדף כי חשב את הדבר לאות ורמז להחריד את העם: ויקראהו. כמתמיה ומשתומם: (ט) התיכו. לעשות מטבעות להוציאם בהוצאה: (י) ספר נתן לי. ר"ל נתן לי ספר הנאבד כשהיא מגוללת בדף הזה: ויקראהו. בהדף ההוא: (יא) ויקרע וגו'. בעבור החרדה כי גם הוא חשבה לאות וסימן: (יג) דרשו את ה'. שאלו לנביאים עלי ועל העם הנמצא פה ועל כל יהודה בעבור דברי הספר הנמצא כתוב בה

לב מלכים

הממונים, והממונים נתנו אותו לעושי המלאכה: (ח) ספר התורה מצאתי בבית ה', ר"ל הספר תורה שכתב משה שהיה מונח אצל הארון גנזוהו בימי מנשה ששרף התורה ועכשיו מצא אותו, ועז"א ספר התורה בה' הידיעה, ובד"ה מפרש מצא חלקיה הכהן את ספר תורת ה' ביד משה. ר"ל ספר תורה שכתב משה, ופי' חז"ל דספר עזרה לתחלתו הוא נגלל והוא מצא אותו גלול בפסוק יולך ה' אותך ואת מלכך, שמזה היה לו סימן שילכו בגולה, וז"ש ויתן חלקיהו את הספר אל שפן ויקראהו, והנה היה בזה ג"כ תוכחת מוסר לעומת שרצה לחזק את בדק בית ה' בחיצוניותו, רמז לו כמ"ש ירמיה (ס' ז') אל תבטחו לכם על דברי השקר לאמר שהיכל ה' הוא היכל ה', רק היכל ה' המה, שאלה המה רומז על מש"ש היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם במקום הזה, והדרכים הטובים הוא ההיכל שבו ישכון ה', א"ל למה תחזקו בדק החיצון של הבית ולא הבית הפנימי ההיכל הקדוש שעליו ישכון ה' שהוא הס"ת המונחת גנוזה צור תעודה חתום תורה, וז"ש ויבא שפן וישב את המלך דבר ויאמר התיכו עבדיך וכו' ויגד שפן הסופר למלך לאמר ספר נתן לי חלקיה שזה היה ג"כ מענין התשובה, לעורר אזניו שיחזק בדק הפנימי והריסות הדת יקים לא בדק החיצון לבד: (יג) לעשות ככל הכתוב עלינו ובד"ה לעשות ככל הכתוב על הספר הזה, ר"ל כי התורה הכתובה בספר ובדיו, כתובה ג"כ על לוח לב וחקוי הנפש כמ"ש בפי' הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי, ועז"א פה הכתוב עלינו, ויל"פ

עַל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר הַנִּמְצָא הַזֶּה כִּי־גְדוֹלָה חֲמַת יְהוָה אֲשֶׁר־הִיא נִצְּתָה בָנוּ עַל אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֲבֹתֵינוּ עַל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר הַזֶּה לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב עָלֵינוּ׃ יד וַיֵּלֶךְ חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן וַאֲחִיקָם וְעַכְבּוֹר וְשָׁפָן וַעֲשָׂיָה אֶל־חֻלְדָּה הַנְּבִיאָה אֵשֶׁת ׀ שַׁלֻּם בֶּן־תִּקְוָה בֶּן־חַרְחַס שֹׁמֵר הַבְּגָדִים וְהִיא יֹשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלַם בַּמִּשְׁנֶה וַיְדַבְּרוּ אֵלֶיהָ׃ טו וַתֹּאמֶר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִמְרוּ לָאִישׁ אֲשֶׁר־שָׁלַח אֶתְכֶם אֵלָי׃ טז כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵבִיא רָעָה אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־יֹשְׁבָיו אֵת כָּל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר קָרָא מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ יז תַּחַת ׀ אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים לְמַעַן הַכְעִיסֵנִי בְּכֹל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם וְנִצְּתָה חֲמָתִי בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְלֹא תִכְבֶּה׃ יח וְאֶל־מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשֹּׁלֵחַ אֶתְכֶם לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה כֹּה תֹאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמָעְתָּ׃ יט יַעַן רַךְ־לְבָבְךָ וַתִּכָּנַע ׀ מִפְּנֵי יְהוָה בְּשָׁמְעֲךָ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־יֹשְׁבָיו לִהְיוֹת לְשַׁמָּה וְלִקְלָלָה וַתִּקְרַע אֶת־בְּגָדֶיךָ וַתִּבְכֶּה לְפָנָי וְגַם אָנֹכִי שָׁמַעְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃ כ לָכֵן הִנְנִי

ת"א וילך חלקיהו הכהן, מגילה י"ד: בן תקוה. שם דף י"ד: את כל דברי. סוכה שם: יען רך לבבך. שם:

ע"ש (יד) כפרי בהעלותך פדר"א נג: (יט) פדר"א לד: (כ) ספרי ברכה:

רש"י

את ה' בעדי. רלה כהוב יולך ה' אותך ואת מלכך: (יד) אל חולדה. אמרו רבותינו לפי שהאשה מרחמת יותר מן האיש לכך לא שלח אל ירמיה, וי"א ירמיהו לא היה שם שהלך להחזיר עשרת השבטים: במשנה. בבית אולפנא שער יש בעזרה ששמו שער חולדה במסכת מדות. ויש שפותרים במשנה חוץ לחומה בין שתי החומות שהיא משנה לעיר. (במשנה, היתה מלמדת התורה שבע"פ לזקנים שבדור והיא היא המשנה הג"ה דר"ע): (במשנה מחלה הדברים עד לעיני כל ישראל וכן כל הדברים הנכפלים בתורה דרשה

מצודת דוד

בתחילת הדף אשר מהגרלה שבואה לאות אשר גדלה חמת ה' וגו': לעשות. אשר רוצה לעשות ככל הכתוב בתחילת הדף הזה: (יד) אל חלדה. אמרו ז"ל מפני שהנשים רחמניות הן

מצודת ציון

והנערה: (יז) תכבה. מלשון כבוי: (יט) רך לבבך. הוא הספוך מקשה הלב: ותכנע. מלשון הכנעה: לשמה. מלשון

הלכו אליה שהיא תתפלל בעדם. או יתכן אשר שאר הנביאים לא היו אז בירושלים: שמר הבגדים. של המלך: במשנה. בין שתי החומות שהיא משנה להעיר וכן ויללה מן המשנה (צפניה א'): וידברו אליה. את דברי המלך: (טו) הנני מביא. ר"ל האות הזה לא במקרה בא כ"א מה' וכאלו אמר הנני מביא רעה וגו': אשר קרא. אשר בא לקרות לפניו: (יח) ואל מלך יהודה. ר"ל דבר הנוגע אל המלך עצמו: הדברים אשר שמעת. ר"ל אף שהגזירה גוזרה כאשר שמעת לא תהיה כלונ עמכם: (יט) בשמעך אשר דברתי. ר"ל בעת השכלת כדברי האות הזה אשר הוא מה': ולקללה. מי

לב מלכים

שמ"ש לעשות ככל הכתוב נמשך על חמת ה' שחמת ה' נצתה בנו לעשות בכל הכתוב עלינו בתוכחה שבפ' תבוא וזה על אשר לא שמעו על דברי הספר הזה: (טז) הנני מביא רעה. ר"ל מה שקרא בספר שהיה נגלל בתוכחה של משנה תורה הוא סימן שאביא רעה, ויען היה נגלל בפסוק יולך ה' אותך ואת מלכך וכו' ועבדתם שם אלהים אחרים, אמר שזה יהיה לעונש מדה כנגד מדה תחת אשר עזבוני וכו': (יח) ואל מלך יהודה, כה אמר ה' הדברים אשר שמעת ר"ל מה ששמעת שקראו את הפסוק יולך ה' אותך ואת מלכך כה אמר ה' ר"ל כן היה גזרה גזורה עליך מאת ה', רק (יט) יען רך לבבך וכו' ותבכה לפני וגם אנכי שמעתי הפלתך, עי"ז בטל הגזרה שלא תלך בגולה: (כ) לכן הנני אוספך על אבותיך פי' רי"א שתוסף נפשך במעון הכוחני למעלה ממדרגת אבותיך הצדיקים

אֹסִפְךָ עַל־אֲבֹתֶיךָ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־קִבְרֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם וְלֹא־תִרְאֶינָה עֵינֶיךָ בְּכֹל הָרָעָה אֲשֶׁר־אֲנִי מֵבִיא עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיָּשִׁבוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר׃

כג א וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיַּאַסְפוּ אֵלָיו כָּל־זִקְנֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃ ב וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ בֵּית־יְהוָה וְכָל־אִישׁ יְהוּדָה וְכָל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם אִתּוֹ וְהַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִיאִים וְכָל־הָעָם לְמִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּקְרָא בְאָזְנֵיהֶם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי סֵפֶר הַבְּרִית הַנִּמְצָא בְּבֵית יְהוָה׃ ג וַיַּעֲמֹד הַמֶּלֶךְ עַל־הָעַמּוּד וַיִּכְרֹת אֶת־הַבְּרִית ׀ לִפְנֵי יְהוָה לָלֶכֶת אַחַר יְהוָה וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְאֶת־עֵדְוֹתָיו וְאֶת־חֻקֹּתָיו בְּכָל־לֵב וּבְכָל־נֶפֶשׁ לְהָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת הַכְּתֻבִים עַל־הַסֵּפֶר הַזֶּה וַיַּעֲמֹד כָּל־הָעָם בַּבְּרִית׃ ד וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶת־כֹּהֲנֵי הַמִּשְׁנֶה וְאֶת־שֹׁמְרֵי הַסַּף לְהוֹצִיא מֵהֵיכַל יְהוָה אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָעֲשׂוּיִם לַבַּעַל וְלָאֲשֵׁרָה וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם וַיִּשְׂרְפֵם מִחוּץ לִירוּשָׁלִַם בְּשַׁדְמוֹת קִדְרוֹן וְנָשָׂא אֶת־עֲפָרָם בֵּית־אֵל׃ ה וְהִשְׁבִּית אֶת־הַכְּמָרִים אֲשֶׁר נָתְנוּ מַלְכֵי יְהוּדָה וַיְקַטֵּר בַּבָּמוֹת

רש"י

ברבים וגלתה העונשים והגליות הנכפלים לעוברים על סודי ורמזי התורה, סוד מיבריס) : (כ) ונאספת אל קברתיך בשלום. ומהו השלום ולא תראינה עיניך בחורבן הבית :

כג (ג) **על** העמוד. מקום מעמד המלך בביהמ"ק : (ד) ואת כהני המשנה. סגני כהונה שהם שניים לכהנים גדולים : שמרי הסף. המרכלים הממונים על כל צרכי הבית ומפתחות העזרה בידם : בשדמות קדרון. במישר קדרון : ונשא את עפרם בית אל. אל מקום שמא אשר עשה שם את

מצודת ציון

שממה : (כ) אספך. ענין מיתה כמו יאסף אהרן (במדבר כ') : ונאספת. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותי (שופטים י"ט) :

כג (ד) שמרי הסף. השוערים : בשדמות קדרון. במישור הסמוך לנחל קדרון : (ה) והשבית. ענין ביטול : הכמרים. הם כהני עכו"ם הלובשים שחורים וכן וכמריו עליו יגילו

מצודת דוד

שיקלל את זולתו ויחול הקללה בהם לומר שיקולל כהם : (כ) אל קברתיך. ולא תקבר בארץ העובדי גלולים : בשלום. עם כי מת במלחמה מ"מ תחשב לו לשלום על כי לא ראה ברעה הבאה על ישראל : וישיבו. חלקיה וחבריו :

כג (ב) ספר הברית. ספור התוכחות הנאמרים בברית הנמצא בבית ה'. וזהו על כי בספר ההוא מצאו התוכחות גלולה בפתיחתה ואף היא כתובה בידו משה המקודשות ומפי ה' והמה סיבות עצומות להחריד את העם לשוב לה' : (ג) על העמוד. על המקום המיוחד למלך לעמוד שם : להקים. לקיים את דברי התורה הכתובה בברית : ויעמד וגו'. רצה לומר קבלו הברית : (ד) כהני המשנה. הכהנים שהמה שניים לו הסגן ומשוח מלחמה : בית אל. כי שם היה מקום טומאה כי העמיד בה ירבעם עגלי הזהב : (ה) והשבית וגו' ויקטר וגו'. ביטל הכמרים אשר העמידו מלכי יהודה להיות מקטרים בבמות בערי יהודה וסביבות

לב מלכים

הגדיקים, ונאספת והגם שימות בידי פרעה נכה ולא ימות בשלום יקבר בשלום כי הובילוהו ממקום המלחמה לקברות באין מוחה, ועי"כ ולא תראינה עיניך וכו' שלא יראה חורבן העיר וחורבן בית ה' :

כג (ב) **את** כל דברי ספר הברית מפני שמצאו שהיה נגלל בתוכחה שסיומה אלה דברי הברית, ואח"כ מתחיל פ' נצבים שהקהיל משה את כל ישראל, כמ"ש אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם וכו' לעברך בברית ה' וכו' וקרא את הספר בשם ספר הברית, וכן הקהיל ג"כ כל העם לעברם בברית ה' ובאלתו, ועז"א ויעמד כל העם בברית כמ"ש אתם נצבים היום כולכם : (ד) ויצו מפני שכתוב שם אזהרה על ע"א לכן התאמץ בכל כחו תיכף לבער כל מיני ע"א ולשרש אחריה והתחיל מן הכלים בהיכל : (ה) והשבית את הכמרים, והמקטרים שהיו במסבי ירושלים שהיו

עובדים

בְּעָרֵי יְהוּדָה וּמְסִבֵּי יְרוּשָׁלָ͏ִם וְאֶת־הַמְקַטְּרִים לַבַּעַל לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ
וְלַמַּזָּלוֹת וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם׃ ו וַיֹּצֵא אֶת־הָאֲשֵׁרָה מִבֵּית יְהוָה
מִחוּץ לִירוּשָׁלַ͏ִם אֶל־נַחַל קִדְרוֹן וַיִּשְׂרֹף אֹתָהּ בְּנַחַל קִדְרוֹן וַיָּדֶק
לְעָפָר וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־עֲפָרָהּ עַל־קֶבֶר בְּנֵי הָעָם׃ ז וַיִּתֹּץ אֶת־בָּתֵּי
הַקְּדֵשִׁים אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר הַנָּשִׁים אֹרְגוֹת שָׁם בָּתִּים
לָאֲשֵׁרָה׃ ח וַיָּבֵא אֶת־כָּל־הַכֹּהֲנִים מֵעָרֵי יְהוּדָה וַיְטַמֵּא אֶת־הַבָּמוֹת
אֲשֶׁר קִטְּרוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים מִגֶּבַע עַד־בְּאֵר שָׁבַע וְנָתַץ אֶת־
בָּמוֹת הַשְּׁעָרִים אֲשֶׁר־פֶּתַח שַׁעַר יְהוֹשֻׁעַ שַׂר־הָעִיר אֲשֶׁר־עַל־
שְׂמֹאול אִישׁ בְּשַׁעַר הָעִיר׃ ט אַךְ לֹא יַעֲלוּ כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֶל־
מִזְבַּח יְהוָה בִּירוּשָׁלָ͏ִם כִּי אִם־אָכְלוּ מַצּוֹת בְּתוֹךְ אֲחֵיהֶם׃ י וְטִמֵּא
אֶת־הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵי בְנֵי־הִנֹּם לְבִלְתִּי לְהַעֲבִיר אִישׁ אֶת־בְּנוֹ
וְאֶת־בִּתּוֹ בָּאֵשׁ לַמֹּלֶךְ׃ יא וַיַּשְׁבֵּת אֶת־הַסּוּסִים אֲשֶׁר נָתְנוּ מַלְכֵי

בן קרי : ע"ש (יא) שהש"ר א ו פסדר"כ כז :

רש"י

המזבח שעשה ירבעם ושרף עליו את כהני הבמות : (ה) ויקטר בבמות . ואותן שקטרו בבמות בערי יהודה : (ז) את בתי הקדשים . בתי הזימה : ארגות שם בתים . יריעות : (ט) לא יעלו . הכהנים שקטרו בבמות לעבודת אלילים לא יעלו עוד לשרת על מזבח ה' : כי אם אכלו מצות . כלומר כי אם בדבר זה לא יצאו מכהונתם שמותרין לאכול בקדשים , הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלים אבל לא מקריבין : אכלו מצות . מנחות וה"ה לכל הקדשים : (י) התפת . הוא המולך וע"ש שהיו הכהנים מקישים בתופים שלא ישמע האב את נהמת הבן כשהוא נכוה בידי הגורה של עבודת אלילים מולך קראוהו תופת : (יא) את הסוסים . אותם המשתחוים לחמה היו להם סוסים מוכנים לצאת לקראת החמה בבקר : נתן

מצודת דוד | **מצודת ציון**

ירושלים : ואת המקטרים וגו'. גם אותם השבית : (ו) בנחל (הושע י') : (ז) ויתן : מל' נתילה : הקדשים. דבר המוגדל
קדרון . סמוך לנחל : וידק לעפר . שרפה עד שהיתה דק מן האדם ואף בעבור הטומאה והאיסור נקרא בלבון קדש
בעפר : בני העם . אותם שהיו עובדים לפה בחייהם ועשה וכן פן תקדש המלאה (דברים כ"ב) : (יא) וישבת . ענין
כזאת לבזותם : (ז) בתי הקדשים. העשויים לשבת כהן
המיוחדים לעבודת האשרה : בתים . ר"ל יריעות לאהלות סביבה ודוגמתו בתים לבדים (שמות כ"ה) : (ח) ויבא וגו'. הכהנים
מזרע אהרן אשר נעשו כומרים לעבודת גלולים הביאם לירושלים להחזירם בתשובה : ויטמא. השליך שם נבלות וכדומה :
מגבע. הבמות אשר עמדו מגבע וגו' : במות השערים. אשר עמדו מול השערים : אשר פתח. כמו אשר בפתח
וכו' ולפי שהיתה גדולה מכולם זכרה לעצמה : שמאול איש. בבואו אל העיר : (ט) אך לא יעלו. עם שהחזירם למוטב
מ"מ לא הניחם לעבוד במזבח ה' : אכלו מצות. משירי מנחה הנאפה מצות וה"ה לשאר קדשים : בתוך אחיהם .
ר"ל לקחו חלק בין הכהנים והיו א"כ כבעלי מומין שאינם עובדים וחולקין : (י) את התפת. הוא המקום שהיו
מעבירים שם בניהם למולך ונקרא כן ע"ש שהיו מכים בתופים לבל ישמע האב נהמת הבן כשהוא נצרף בין המדורות
לבל יכמרו רחמיו : לבלתי להעביר. ר"ל טמא המקום ההוא לבל יעלה עוד על לב אדם להעביר שם למלך :

לב מלכים

עובדים בכלים הללו , באופן שבטל ע"א שהיה שרשו בהיכל ה', כליו וכהניו : (ו) ויוצא אח"כ בער ע"א מן העזרות כי האשרה עמדה אצל המזבח בעזרה : (ז) ויתץ את בתי הקדשים ששם היו נשים מיוחדות לזנות ולארוג בתים ויריעות לכסות האשרה : (ח) ויבא , אח"כ התחיל לבער הבמות , וכבר באַרתי (למעלה ס' כ"א) שרוב הבמות היו לשמים , או בשתוף ש"ש וד"א , והביא כהני הבמות שהם הגידו מכל המקומות שנמצאו במות שם וטמא את הבמות ע"י הכהנים עצמם , ולא נתצם מפני שהיו רובם לשמים , וכן נתץ את במות שהיו אצל שערי העיר , והבמה הגדולה שהיה בפתח שער יהושע שהשער הזה היה בשמאל של שער העיר , ומפני שהיה שער הזה שייך לשער העיר עשה לו במה מיוחדת וטמאו גם אותה : (ט) וכהני הבמות לא הוכשרו עוד לעבודה רק לאכול שירי מנחות : (י) וטמא התפת היה מקום חוץ לירושלים ששם היו מעבירים הבנים למולך והגם שקרקע עולם איננה נאסרת , מ"מ טמא את המקום כדי שלא ימצא להם מקום להעביר למולך : (יא) וישבת , הסוסים שנתנו לעבודת השמש הגם

שבע"מ

יהודה לשמש מבא בית־יהוה אל־לשכת נתן־מלך הסריס אשר בפרורים ואת־מרכבות השמש שרף באש׃ יב ואת־המזבחות אשר על־הגג עלית אחז אשר־עשו ׀ מלכי יהודה ואת־המזבחות אשר־עשה מנשה בשתי חצרות בית־יהוה נתץ המלך וירץ משם והשליך את־עפרם אל־נחל קדרון׃ יג ואת־הבמות אשר ׀ על־פני ירושלם אשר מימין להר־המשחית אשר בנה שלמה מלך־ישראל לעשתרת ׀ שקץ צידנים ולכמוש שקץ מואב ולמלכם תועבת בני־עמון טמא המלך׃ יד ושבר את־המצבות ויכרת את־האשרים וימלא את־מקומם עצמות אדם׃ טו וגם את־המזבח אשר בבית־אל הבמה אשר עשה ירבעם בן־נבט אשר החטיא את־ישראל גם את־המזבח ההוא ואת־הבמה נתץ וישרף את־הבמה הדק לעפר ושרף אשרה׃ טז ויפן יאשיהו וירא את־הקברים אשר־שם בהר וישלח ויקח את־העצמות מן־הקברים וישרף על־המזבח ויטמאהו כדבר יהוה אשר קרא איש האלהים אשר קרא את־הדברים האלה׃

רש"י

מלך. כך שמו: אשר בפרורים: לא ידעתי מה הם: (יב) וירץ משם. וביערם משם: (יג) להר המשחית. הר הזיתים הוא הר המשחה וכיון שהזכיר את שמו ע"י עבודה אלילים שינה שמו לגנאי:

מצודת ציון

ביטול: נתן מלך. כך שמו: בפרורים. ירעשו מגרשות (יחזקאל כ"ו) תרגם ירושלמי פרוריא ובדרז"ל בכל וכל פרורהא (כתובות נ"ד): (יב) נתץ. שבר וכתת: (יז) הציון.

מצודת דוד

(יא) לשמש. כי מלכי יהודה היו מיחדים סוסים לעבודת השמש לרכוב בהם לקראתו בבוקר ממקום שבאים בו לבית ה' אל לשכת וכו': מרכבות השמש. אשר משכו בם הסוסים השם: (יב) עלית אחז. של עלית אחז: בשתי חצרות. של הכהנים ושל ישראל: וירץ משם. הוליאם משם במרוצה ובמהירות: (יג) להר המשחית. הוא הר המשחה ובעבור העבודת גלולים כנהו לגנאי: אשר בנה שלמה. ר"ל הבית לנשיו לבנות: (יד) עצמות אדם. כי הוליא מהקברים עצמות עובדי גלולים: (טו) וגם את המזבח אשר בבית אל. עם שבית אל לא היתה מארץ יהודה מדינת מלכותו: הבמה. כמו והבמה והוא הבנין אשר עשה להעמיד בה העבודת גלולים והמזבחות: הדק לעפר. לעשות דק דק דומה לעפר: (טז) בהר של בית אל: וישרף. כי היו עובדים עבודת גלולים: אשר קרא. מאז בימי ירבעם קרא ולתוספת ביאור אמר עוד

לב מלכים

שבע"ה אינם נאסרים השבית אותם ואת המרכבות שרף, ומ"ש מבוא בית ה' שהיו הולכים בסוסים ומרכבה לקראת השמש בצאתו, והיה דרכם מן המקום שבאים לשם בית ה' עד הלשכה של הסרים שהיה שמו נתן מלך, ולשכה זו היתה במגרשי העיר במזרח, ועובדי השמש ציירו אותה בהולכת המרכבה ויצאו לקראתה מבית ה' כמ"ש אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה וכו': (יב—יג) ואת המזבחות ומזבחות אלה לא בער חזקיה כי היה די לו במה שבטל עבודתם, וכן אשר בנה מנשה בחצרות בית ה' באחר שעשה תשובה בטל עבודתם, וכן המזבחות שעשו נשי שלמה שלדעת המפרשים הקריבו אח"כ עליהם לגבוה, בפרט לדעת חז"ל שבקש לבנות ולא בנה, שע"כ אא"ל שלא בנה כלל, דהא כאן מבואר שהיה, רק שאח"כ הקריבו עליהם לגבוה לא לע"א, בכ"ז נתצם יאשיה כיון שהיה בהם שמץ דופי: (יד) ושבר, אמנם המצבות והאשרים שנעשו לע"א ואסורים לגבוה שבר וכתת ולא הסתפק במה שטמאים לבד: (טו) וגם את המזבח אשר בבית אל הגם שהיה חוץ לגבול יהודה נתץ לבער הע"א מכל ארץ ישראל ואחר שהיה לע"א נתץ ושרף: (טז) ויפן יאשיה כי היה דרך עובדי אלילים לעשות בית הקברות סמוך למזבח ובמות אליליהם, כי היו דבוקים בטומאה, ומזה ידע שהיו הקברים מאלו עובדי העגלים לכן וישלח

ויקח

יז וַיֹּאמֶר מָה הַצִּיּוּן הַלָּז אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַנְשֵׁי הָעִיר הַקֶּבֶר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּא מִיהוּדָה וַיִּקְרָא אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עַל הַמִּזְבַּח בֵּית־אֵל׃ יח וַיֹּאמֶר הַנִּיחוּ לוֹ אִישׁ אַל־יָנַע עַצְמֹתָיו וַיְמַלְּטוּ עַצְמֹתָיו אֵת עַצְמוֹת הַנָּבִיא אֲשֶׁר־בָּא מִשֹּׁמְרוֹן׃ יט וְגַם אֶת־כָּל־בָּתֵּי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר ׀ בְּעָרֵי שֹׁמְרוֹן אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיס הֵסִיר יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּעַשׂ לָהֶם כְּכָל־הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית־אֵל׃ כ וַיִּזְבַּח אֶת־כָּל־כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר־שָׁם עַל־הַמִּזְבְּחוֹת וַיִּשְׂרֹף אֶת־עַצְמוֹת אָדָם עֲלֵיהֶם וַיָּשָׁב יְרוּשָׁלִָם׃ כא וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר עֲשׂוּ פֶסַח לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּכָּתוּב עַל סֵפֶר הַבְּרִית הַזֶּה׃ כב כִּי לֹא נַעֲשָׂה כַּפֶּסַח הַזֶּה מִימֵי הַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר שָׁפְטוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְכֹל יְמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יְהוּדָה׃ כג כִּי אִם־בִּשְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה

ע"ש (כ"ב) תנחומא משפטים :

רש"י

(יז) מה הציון הלז. ראה קבר מצדו אחד עלה קמשונים וחרולים וצדו אחד הדסים ובשמים ותמה עליו ואמר מה זה והשיבו אותו, זה הקבר איש האלהים. ונביא השקר שנה לבניו שיקברוהו אצלו: (יט) אשר בערי שמרון. שהיה יאשיהו מלך על כל ישראל מה שחזרו מעשרת השבטים על ידי ירמיהו: (כב) לא נעשה כפסח הזה. לא נתקבצו רוב עם בכל פסח כמו שנתקבצו בזה: מימי השפטים. מימי שמואל כתוב בד"ה ב' (ל"ה י"ח) לפי שאף שמואל החזיר ישראל למוטב וקבצם המצפתה. דבר אחר לא נעשה כפסח הזה לה' בירושלים (אבל) משמלכו מלכי ישראל ומלכי יהודה לא עשו פסח כל ישראל בירושלים לפי שנחלקה המלכות לשנים מירבעם והיו הולכים לעגל שבבית אל ובדן עד עכשיו שגלו עשרת השבטים

מצודת דוד

(יז) מה הציון. ראה ציון על קבר משונה בגדלו ושאל עליו של מי הוא: הקבר. זה הקבר הוא של איש האלהים וגו': (יח) וימלטו עצמותיו. בעבור שלא יניעו עצמות איש האלהים השתדל מקחת עצמות הנביא הקבור סמוך לו כי חשש פן יניעו בזה עצמות איש האלהים: אשר בא משמרון. להשיב עמו את איש האלהים כאשר נאמר שם: (כ) אשר שם. אף שכבר גלו משומרון עכ"ז במעט אשר נשארו עבדו עבודת גלולים כמאז: עצמות אדם. של המתים: (כב) כי לא נעשה. ר"ל עם שגם לפניו עשו פסח מ"מ הוכרח לצוות לעשות ככתוב בטהרה גדולה כי לא נעשה כפסח הזה העשוי בטהרה מימי השופטים ובד"ה נאמר מימי שמואל כי שמואל היה סוף השופטים: וכל ימי מלכי ישראל. מוסב על לא נעשה לומר שלא נעשה כפסח הזה כל ימי מלכ

מצודת ציון

(יז) הציון. הוא סימן מצבת מת. וכן ובנה אצלו ציון (יחזקאל ל"ט): הלז. הזה: (יח) ינע. מלשון תנועה:

לב מלכים

ויקח את העצמות וכו' ובזה נתקיים נבואת הנביא בדבר ה': (יט—כ) **וגם את כל בתי הבמות כו' ויזבח את כל כהני הבמות**, כי בנבואת איש האלהים שם נאמר וזבח עליך את כהני הבמות המקטירים עליך ועצמות אדם ישרפו עליך, ולא היה כן שיזבח כהני הבמות על מזבח שבבית אל, והגם אחר שבית אל היה חרב בעת ההיא ולא היו כהנים מקטירים עליו, בהכרח היה פי' דבריו שיזבח כהני הבמות שימצאו ביתר ערי ישראל שכולם מתיחסים למזבח של בית אל שהיה השורש לכולם, והנעשה עליהם הוא כאילו נעשה עליו ולכן אמר שם **כי היה יהיה הדבר אשר קרא בדבר ה' על המזבח אשר בבית אל ועל כל בתי הבמות אשר בערי שומרון**, והנביא לא נבא רק על מזבח שבבית אל ושומרון לא נבנתה עוד בעת ההיא, וע"כ שמע מן הנביא פי' דבריו שמה שאמר שיזבח כהני הבמות יהיה ביתר ערי שומרון כי בית אל היתה חרבה, ולכן כששמע יאשיה מדברי הנביא הלך ליתר ערי שומרון וגם זבח את כהני הבמות: (כא—כב) **ויצו המלך** אחר שבער את הבמות והגלולים, צוה שיעשו הפסח שגם פסח מצרים היה עיקר ענינו לבטל תועבת מצרים שהיו עובדים למזל טלה, כמ"ש הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו, ומ"ש כי לא נעשה כפסח הזה אין פירוש שלא נעשה פסח מימי השופטים

לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ נַעֲשָׂה הַפֶּסַח הַזֶּה לַיהוָה בִּירוּשָׁלָם׃ כד וְגַם אֶת־הָאֹבוֹת וְאֶת־הַיִּדְּעֹנִים וְאֶת־הַתְּרָפִים וְאֶת־הַגִּלֻּלִים וְאֵת כָּל־הַשִּׁקֻּצִים אֲשֶׁר נִרְאוּ בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלַם בִּעֵר יֹאשִׁיָּהוּ לְמַעַן הָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַכְּתֻבִים עַל־הַסֵּפֶר אֲשֶׁר מָצָא חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן בֵּית יְהוָה׃ כה וְכָמֹהוּ לֹא־הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁב אֶל־יְהוָה בְּכָל־לְבָבוֹ וּבְכָל־נַפְשׁוֹ וּבְכָל־מְאֹדוֹ כְּכֹל תּוֹרַת מֹשֶׁה וְאַחֲרָיו לֹא־קָם כָּמֹהוּ׃ כו אַךְ ׀ לֹא־שָׁב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר־חָרָה אַפּוֹ בִּיהוּדָה עַל כָּל־הַכְּעָסִים אֲשֶׁר הִכְעִיסוֹ מְנַשֶּׁה׃ כז וַיֹּאמֶר יְהוָה גַּם אֶת־יְהוּדָה אָסִיר מֵעַל פָּנַי כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי

רש״י

והחוזים ירמיהו ומלך עליהם יאשיהו ובאו כולם לירושלים: (כד) התרפים. צורות שמדברים על ידי

מצודת ציון

(כד) התרפים. הם הנעשוי׳ בצורת אדם. ומגידי׳ עתידות ע״י כשוף: בער. פנה מן הארץ: הקים. מל׳ קיום: בית ה׳. בבית ה׳: (כה) מאדו. ענינו כמו ובכל מאדך (דברים

מצודת דוד

ישראל והם דוד ושלמה שמלכו על כל ישראל: (כד) על הספר. ר״ל בעבור הספר אשר מצא חלקיה כי הספר הזה היה סיבה לכל זה: (כה) וכמהו לא היה לפניו. ומה שנאמר בחזקיה ואחריו לא קם כמוהו הוא בדבר הבטחון בה׳ וכמ״ש שם אבל בדבר התשובה לא היה כיאשיהו ויש מרז״ל שאמרו שמעולם לא חטא ותשובתו היתה להחזיר מאלו כל דין שדן מבן ח׳ עד י״ח וז״ש ובכל מאודו: (כו) אך לא שב וגו׳. אף שיאשיהו עשה תשובה בכל לבבו והורה לעם דרכי ה׳: על כל הכעסים. בעבור כי בהצנע אחזו ישראל בהכעסים אשר הכעיס מנשה לעבוד עבודת גלולים

לב מלכים

עד ימי יאשיה, רק כמו שפי׳ מהרי״א שלא נעשה בטהרה ובביעור ע״א ובהסרת הבמות עד העת ההיא. לפי שבימי שאול ודוד היו הבמות בישראל וכן בימי שלמה עד ימי חזקיה, וגם בימי חזקיה לא עשאוהו כל ישראל כמו שנזכר בד״ה שקלסם היו מלעיגים על שלוחי חזקיה, ומ״ש מימי השופטים פי׳ בד״ה מימי שמואל, שבימי שמואל שבו כולם בתשובה, מה שלא היה זה עד ימי יאשיה: (כה) **וכמהו לא היה לפניו מלך** וכו׳ וגבי חזקיה כתיב בה׳ בטח ואחריו לא היה כמוהו בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו, ופירש מהרי״א שחזקיה נתעלה על כל המלכים במדת הבטחון כמו שהיה בענין סנחריב, ויאשיה נתעלה על כולם בענין התשובה, שגם למ״ד כל האומר יאשיה חטא אינו אלא טועה, פי׳ ששב בענין הדינים שכל דין שדן פחות מבן י״ח החזירם מכיסו, עכ״ד. ובפשוט היה התשובה בענין הכללי שהדור ההוא ע״פ מלכם עשו תשובה מכל הכעסים שהכעיסו המלכים הקודמים ובטל המזבחות והבמות מכל ערי ישראל מה שלא עשה כן חזקיה שהשליך המזבח שבבית אל והבמות שבערי שומרון והמזבחות אשר על גג עליית אחז, וכבר אמרו בפ׳ חלק שבקש הקב״ה לעשות חזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג רק שגרם איזה חטא ר״ל שהיה ראוי להיות אז הקיבוץ הכללי מן הגלות כי כבר באלתי (בביאור ישעיה סימן י״א ובכ״מ) שמן עת שהיה הגלות הכללי של עשרת השבטים ע״י סנחריב, הוחל זמן הגאולה, דהיינו שאם היו שבים בתשובה שלמה היה תיכף הקיבוץ הכללי המקוה, כי הגאולה י״ל שני זמנים כמ״ש זכו אחישנה לא זכו בעתה, ואם היו זוכים היה אז הגאולה הכללית לאסוף נדחים, ואחר שבימי חזקיה נדחה הדבר, היה ראוי שיהיה זה בימי יאשיה שאז שבו בתשובה שלמה, ובאמת אמרו חז״ל שירמיה הלך בעת ההיא להחזיר עשרת השבטים, כי חשב שעתה עת מלוא, ואמר הכתוב הסבה שנדחה הדבר גם בעת ההיא כמ״ש, (כו) **אך לא שב ה׳ מחרון אפו** שהגם שעשו תשובה כראוי וכבר נגזר גזר דין מחדש להגלות גם את יהודה ולהחריב את העיר והבית מסבת הכעסים שהכעיס מנשה, וכבר האריך מהרי״א לתמוה הלא מנשה עשה תשובה, ויעתר ה׳ לו וישמע תפלתו כמ״ש בד״ה, ויאשיה היה צדיק גמור, וכבר באלתי הדבר למעלה ס׳ כ״א, שהעם לא שבו בתשובה בימי מנשה, וגם מנשה לא עשה תשובה שלמה, ואם עזב דרכי ע״א לא שב מעון רציחה ויתר הכעסים עיין שם, וגם בימי יאשיה הגם שהעם עשו תשובה בשנה זו, שבו לעשות עבירות בסתר כמ״ש בירמיה (ג׳) ויאמר ה׳ אלי בימי יאשיה המלך וכו׳, ולא יראה בוגדה אחותה יהודה ותלך ותזן גם היא והיה מקול זנותה ותחנף את הארץ, ופרשתי שם שעשו בחונף טוב בנגליהם ורעה בסתרם ובמצפוניהם, ולכן נחתם גזר דינם להסיר גם את יהודה, וגזר דין זה נחתם כבר בימי מנשה כמ״ש בסי׳

את־ישראל ומאסתי את־העיר הזאת אשר־בחרתי את־ירושלם
ואת־הבית אשר אמרתי יהיה שמי שם׃ כח ויתר דברי יאשיהו
וכל אשר עשה הלא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי
יהודה׃ כט בימיו עלה פרעה נכה מלך־מצרים על־מלך אשור
על־נהר פרת וילך המלך יאשיהו לקראתו וימיתהו במגדו כראתו
אתו׃ ל וירכבהו עבדיו מת ממגדו ויבאהו ירושלם ויקברהו
בקברתו ויקח עם־הארץ את־יהואחז בן־יאשיהו וימשחו אתו
וימליכו אתו תחת אביו׃ לא בן־עשרים ושלש שנה יהואחז
במלכו ושלשה חדשים מלך בירושלם ושם אמו חמוטל בת־
ירמיהו מלבנה׃ לב ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר־עשו
אבתיו׃ לג ויאסרהו פרעה נכה ברבלה בארץ חמת במלך
בירושלם ויתן־ענש על־הארץ מאה ככר־כסף וככר זהב׃
לד וימלך פרעה נכה את־אליקים בן־יאשיהו תחת יאשיהו אביו
ויסב את־שמו יהויקים ואת־יהואחז לקח ויבא מצרים וימת
שם׃ לה והכסף והזהב נתן יהויקים לפרעה אך העריך את־
הארץ לתת את־הכסף על־פי פרעה איש כערכו נגש את־

ממלך קרי

רש"י

כשפים והעושה אותן צריך לכוין שעה אחת בשנה ושנה אחת ראויה לכך: (ל) וימשחו. לא היה צריך משיחה אלא מפני שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו שתי שנים כמ"ש בענין: (לה) איש כערכו. כפי עשרו:

מצודת דוד

כמוהו: (כט) לקראתו. למנעו ללכת דרך ארצו: כראתו. ר"ל בהלחמו עמו וכמו ויתראו פנים (לעיל י"ד) שר"ל נלחמו פנים בפנים והוא ראיית המלחמה: (ל) בקברתו. אשר כרה לעצמו בחייו: (לג) אבתיו. מנשה ואמון:

(לג) ממלך. להסירו ממלוך בירושלים: ויתן ענש. על שהמליכוהו לפני יהויקים אחיו הגדול ממנו אשר לו משפט המלוכה: (לה) אך העריך. לא לקח הכסף כפי אשר ישר בעיניו אך לקח מכ"א לפי ערך עשרו: על פי פרעה. מה שאמר פרעה בעבור העונש: איש כערכו נגש. בחוזק יד ובכפיה

מצודת ציון

ו'): (כט) נכה. ת"י חגירא וזהו מענין שבירה וכן בן נכה רגלים (ש"ב ד'): על נהר. סמוך לנהר: (לג) ויאסרהו. קשרו: (לד) ויסב. ויסבב: (לה) נגש. דחק וכפה:

לב מלכים

כ"א, ולא נקרע ע"י התשובה שעשו עתה: (כט) בימיו אבל יען שהבטיח לו ע"י נביא שלא תראינה עיניו בכל הרעה, לכן בימיו עלה פרעה נכה, ונאסף לפני הרעה: (ל) ויקח עם הארץ, פי' מהרי"א שלקחו אותו בחזקה והמליכוהו שלא עפ"י שורת הדין, ולכן וימשחו אותו כפי' חז"ל שהיה זה מפני שיהויקים אחיו היה גדול ממנו שתי שנים, כי מלך בן מלך א"צ משיחה, ולכן (לג) ויאסרהו, ובד"ה כתיב ויסירהו מלך מצרים בירושלים, תחלה הסירו ממלכותו ולקחו עמו לרבלה ושם אסרו בנחושתים כדי שלא ימלוך שנית, ויענש את הארץ מפני שהמליכו את הקטן לפני הגדול, והמליך את הראוי עפ"י הדין: (לה) והכסף שתחלה ענש פרעה את הארץ ואחר שהמלך יהויקים קבל עליו לתתו לו והיה לו ככר זהב ולא מאה ככר כסף (כי יאשיה בודאי לא עבר על וכסף וזהב לא ירבה לו מאד), וקבל רשות מפרעה להעריך את הארץ על הכסף ואח"כ הוסיף מדעתו וגבה את הכסף ואת הזהב מעם הארץ, גם יל"פ כי אחר שעם הארץ המליכו את יואחז הקטן לפני אחיו הגדול שלא כמשפט כנ"ל, ומסתמא השרים והסגנים היו ידם עם יהויקים, כי עם הארץ הם ההמון, וכיון שפרעה הענישם עונש ממון בעבור זה היה

הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב אֶת־עַם הָאָרֶץ לָתֵת לְפַרְעֹה נְכֹה׃ לו בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יְהוֹיָקִים בְּמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ זְבִידָּה בַת־פְּדָיָה מִן־רוּמָה׃ לז וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשׂוּ אֲבֹתָיו׃

כד א בְּיָמָיו עָלָה נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְהִי־לוֹ יְהוֹיָקִים עֶבֶד שָׁלֹשׁ שָׁנִים וַיָּשָׁב וַיִּמְרָד־בּוֹ׃ ב וַיְשַׁלַּח יְהוָה ׀ בּוֹ אֶת־גְּדוּדֵי כַשְׂדִּים וְאֶת־גְּדוּדֵי אֲרָם וְאֵת ׀ גְּדוּדֵי מוֹאָב וְאֵת גְּדוּדֵי בְנֵי־עַמּוֹן וַיְשַׁלְּחֵם בִּיהוּדָה לְהַאֲבִידוֹ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃ ג אַךְ ׀ עַל־פִּי יְהוָה הָיְתָה בִּיהוּדָה לְהָסִיר מֵעַל פָּנָיו בְּחַטֹּאת מְנַשֶּׁה כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ד וְגַם דַּם־הַנָּקִי אֲשֶׁר שָׁפָךְ

זבודה קרי והד' בדגש, קמץ בז"ק

רש"י

כד (ג) **אך** על פי ה'. כל הרעה הבאה ביהודה ע"י הגדודים האלה: (ו) וישכב יהויקים. לא מצ מטהו כי אסרו נבוכדנצר בנחושתים להוליכו בבלה והיו מגררין אותו ומת בידם כמ"ש (ירמיה כ"ב י"ט) קבורת חמור יקבר סחוב והשלך, ובד"ה ב' (ל"ו ו') כתיב שאסרו נבוכדנאצר להוליכו

מצודת ציון

כד (ב) גדודי. חיילי צבא:

מצודת דוד

וכספים גבה מכ"א לפי ערכו: (לו) בן עשרים וחמש. כי היה גדול ב' שנים מיהואחז אחיו:

כד (א) וישב. אחרי שלשת השנים: (ב) וישלח ה'. העיר את לב גדודי כשדים וכו' לבוא עליו למלחמה: וישלחם. לפי שארכו הדברים לכן חזר ואומר וישלחם וכן דרך המקרא: (ג) על פי ה'. רלה לומר לא גברו כעובדי גלולים בעולם ידם אך דבר ה' היתה: בחטאת מנשה. בעבור שאחזו בחטאת מנשה לעשות ככל אשר עשה הוא: (ד) וגם דם הנקי. גם דם הנקי גרם הדבר: אשר שפך. ר"ל על שהקיל מנשה בשפיכת דם למדו העם גם הם לשפוך

לב מלבים

היה עיקר העונש לעם הארץ והחמון, ויהויקים עשה כעין פשרה שהכסף לקח מכל הארץ, והזהב לקח רק מעם הארץ לבד, וז"ש אך העריך את הארץ לתת את הכסף, שזה נתנה הארץ בכלל, ועז"א איש כערכו נגש את הכסף, אבל ואת הזהב נגש את עם הארץ, שזה לקח מן עם הארץ לבד, והנה בד"ה חושב בני יאשיה ארבעה הבכור יוחנן והשני אליקים והשלישי צדקיה והרביעי שלום, ודעת חז"ל בהוריות ובכריתות שיוחנן הוא יואחז ואף שיהויקים הוא הבכור יוחנן היה בכור למלכות, ולדעת הראב"ע שלום הוא יהואחז, וראייתו ממה שכתוב בירמיה (כ"ב) כה אמר אל שלום בן יאשיה המולך תחת יאשיה אביו אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב שם עוד, ולדעת חז"ל שם שלום הוא צדקיה, ועיין מה שכתוב בירמיה שם:

כד (א) **בימיו** עלה נבוכדנצר, שנה הרביעית ליהויקים היא שנה הראשונה לנבוכדנצר כמ"ש בירמיה (כ"ה), ובדניאל א' אמר שבשנת שלש למלכות יהויקים צר נבוכדנצר על ירושלים וכבש את יהויקים והביאו עם כלי בית אלהים לבית אלהיו, ולדעת חז"ל בסדר עולם, כבש נבוכדנצר את יהויקים בשנה שניה למלכותו והיה לו עבד ג' שנים הרי שמונה שנים וימרוד בו ובסוף ג' למרדו שהוא י"א ליהויקים וח' לנ"נ כבש אותו, ולפ"ז מ"ש בדניאל שהביאו לבבל בשנת ג' למלכות יהויקים פי' למלכותו שמלך בפ"ע, וכמו שכן אמר גבי הושע בן אלה, וגבי עוזיה כמ"ש במקומו, ולפ"ז צ"ל שמ"ש עליו בירמיה קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים, שמלחו את נבלתו מבבל לא"י לגררה בבזיון סביב חומת ירושלים, או שבפעם שבא על יהויכין הביאו עמו ושם נהרג ונסחב בבזיון לבזות את בנו המולך תחתיו, ולדעת הרי"א עלה עליו נבוכדנצר תיכף בשנה א' שמלך, ועז"א בשנת שלש למלכות יהויקים כפשוטו, ור"ל בסוף שלש והיא הרביעית ליהויקים והראשונה לנ"נ ואז הביאו בבלה עם מקצת כלי בית האלהים, ושם היה לו עבד ג' שנים וישב לירושלים ואח"כ מרד, ואז בא אליו שנית ונהרג ונסחב מהלאה לשערי ירושלים, אולם הלא בירמיה (ל"ו) אמר שבשנת החמישית ליהויקים קראו צום ויהויקים שרף את המגלה שכתב ירמיה, הרי היה יהויקים אז בירושלים, וא"ל שאז כבר חזר ויהי עבד לנ"נ שאח"כ מדוע אמר שם אתה שרפת את המגלה לאמר מדוע כתבת לאמר בוא יבא מלך בבל וכו': (ב) וישלח ה' זה היה בעת מרדו, ובאר שזה היה מפני שנגזר גזר דין מכבר בחטאת מנשה כמ"ש

וימלא את־ירושלם דם נקי ולא־אבה יהוה לסלח: ה ויתר דברי
יהויקים וכל־אשר עשה הלא־הם כתובים על־ספר דברי הימים
למלכי יהודה: ו וישכב יהויקים עם־אבתיו וימלך יהויכין בנו
תחתיו: ז ולא־הסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי־לקח
מלך בבל מנחל מצרים עד־נהר פרת כל אשר היתה למלך
מצרים: ח בן־שמנה עשרה שנה יהויכין במלכו ושלשה חדשים
מלך בירושלם ושם אמו נחשתא בת־אלנתן מירושלם: ט ויעש
הרע בעיני יהוה ככל אשר־עשה אביו: י בעת ההיא עלה עבדי
נבכדנאצר מלך־בבל ירושלם ותבא העיר במצור: יא ויבא
נבכדנאצר מלך־בבל על־העיר ועבדיו צרים עליה: יב ויצא
יהויכין מלך־יהודה על־מלך בבל הוא ואמו ועבדיו ושריו
וסריסיו ויקח אתו מלך בבל בשנת שמנה למלכו: יג ויוצא משם
את־כל־אוצרות בית יהוה ואוצרות בית המלך ויקצץ את־כל־
כלי הזהב אשר עשה שלמה מלך־ישראל בהיכל יהוה כאשר
דבר יהוה: יד והגלה את־כל־ירושלם ואת־כל־השרים ואת | כל־

ע"ש (ה) ויק"ר יט תנחו' לך: (יג) סוה"ט יז: (יד) תנחומא נח: . עלו קרי

רש"י

בבלה: (ז) לצאת מארצו. לעזור ליהויקים: כי לקח מלך בבל וגו'. שנלחם במלחמה בשנת רביעית ליהויקים בכרכמיש על נהר פרת ככתוב בספר (ירמיה מ"ו ב'): (יב) ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך

מצודת דוד

דם א"כ מילא הוא את הדם לעשות את כולם רוצחים: ולא אבה. לזה לא רצה ה' לסלוח כי היו אוחזים ברשעת מנשה ואף בשפיכת הדם: (ו) עם אבותיו. ר"ל שמת עם אבותיו אבל לא נקבר עמהם כי אסר אותו להוליכו בבלה ומת בדרך ולא נקבר כלל כמ"ש בד"ה ובירמיה: (ז) לצאת מארצו. להמליך מלך ביהודה כמו שהמליך את יהויקים: (י) ותבוא העיר במצור. בנו סביבה כרכום לכבשה וכן ובנית מצור (יחזקאל ד') ונקרא כן ע"ש כי העם היושב בה המה במצור ובמצוק: (יא) צרים עליה. מכתרים עליה להצר לעם: (יב) ויצא יהויכין. מסר א"ע בידו לעשות בו חפצו בחשבו כי יחמול עליו בעבור הכנעתו: בשנת שמנה. והושב שנים מקיום גזרת: למלכו. למלכות נבוכדנאצר ובירמיה נאמר בשנת שבע ור"ל בשבע לכבוש יהויקים כי בשני למלכותו והיה ה' ליהויקים כבש את יהויקים בראשונה והוליכו לבבל וקבל על עצמו להיות לו לעבד והחזירו ועבדו שלש שנים וחזר ומרד בו וכבשו שנית בשנת ג' למרדו הוא האמור בדברי הימים ב' ובזה השנה מלך יהויכין ונגלה אחר ג' חדשים: (יג) ויקצץ. כרת וקלף את הזהב מהכלים:

לב מלכים

בס' כ"ב וכ"ג: (ז) **ולא הוסיף** מלך מצרים היה בא להמליך את יהויכין כמו שהמליך את יהויקים אביו, רק שלא יכול לצאת בעת ההיא עד ימי צדקיה כמ"ש בירמיה (ל"ז) וחיל פרעה יצא ממצרים: (ח) **בן שמנה עשרה יהויכין במלכו**, ובד"ה כתוב בן שמונה שנה יהויכין במלכו ושלשה חדשים ועשרת ימים מלך בירושלים, והרד"ק כתב שאליקים המליכו עמו בשנת הראשונה שמלך, והרי"א השיב עליו כמה תשובות, ופי' שמ"ש בד"ה ועשרת ימים היינו שנים ושיעור הכתוב כשהיה יהויכין בן שמונה שנה ובן שלשה חדשים ועשרת ימים פי' שנים אז מלך בירושלים, וזה דוחק, ונראה שבאשר עם הארץ המליכו את יואחז ומשחו אותו וע"כ הוצרך פרעה להוליכו מצרים כי היה מלך משוח מאת העם, וידע פרעה שהגם שלקח את יואחז יטענו בני יואחז טענת ירושת המלוכה מיואחז אביהם, ע"כ המליך גם את יהויכין שיהיה מלך תחת אביו, לבל יערערו בני יואחז אחר מות אביהם, ויהויכין היה אז בן שמונה, וסרו טענות הרי"א: (יד) **והגלה** וכו' **עשרת אלפים גולה**, ובפסוק ט"ז אמר **ואת כל**

גִּבּוֹרֵי הַחַיִל עֲשָׂרָה אֲלָפִים גּוֹלֶה וְכָל־הֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר לֹא נִשְׁאַר זוּלַת דַּלַּת עַם־הָאָרֶץ׃ טו וַיֶּגֶל אֶת־יְהוֹיָכִין בָּבֶלָה וְאֶת־אֵם הַמֶּלֶךְ וְאֶת־נְשֵׁי הַמֶּלֶךְ וְאֶת־סָרִיסָיו וְאֵת אוּלֵי הָאָרֶץ הוֹלִיךְ גּוֹלָה מִירוּשָׁלִַם בָּבֶלָה׃ טז וְאֵת כָּל־אַנְשֵׁי הַחַיִל שִׁבְעַת אֲלָפִים וְהֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר אֶלֶף הַכֹּל גִּבּוֹרִים עֹשֵׂי מִלְחָמָה וַיְבִיאֵם מֶלֶךְ־בָּבֶל גּוֹלָה בָּבֶלָה׃ יז וַיַּמְלֵךְ מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־מַתַּנְיָה דֹדוֹ תַּחְתָּיו וַיַּסֵּב אֶת־

ת"א והחרש וגו'. גיטין פ"ח סנהדרין ל"ח: וימלך מלך. הוריות י"ב כריתות ה': עשרה ק', אילי ק'

ע"ש (טז) ויק"ר יא רו"ר א ב אס"ר א שהש"ר ח יא ספרי האזינו תנחומא תזריע ירושלמי סנהדרין א ב: (יז) נדרים ו ח ירושלמי הוריות ג ב:

רש"י

בבל. לעשות לו כרצונו ולא למלחמה: (יד) החרש והמסגר. תרגום יונתן אומניא ותרעיא, ורבותינו אמרו חכמים גדולים בתורה שכשאחד פותח הכל שותקין כמ"ש (ישעיה מ"א א') החרישו אלי איים. מסגר הכל יושבין לפניו ולמדין הימנו כמ"ש (ישעיה כ"ב) ופותח ואין סוגר וסוגר ואין פותח: (טו) ואת אילי הארץ. אלו חורי יהודה ובנימין וצדיקים היו. עליהם הכתוב אומר (ירמיה כ"ד ה') כתאנים הטובות האלה כן אכיר את גלות יהודה: (טז) שבעת אלפים. ולמעלה הוא אומר עשרת אלפים בא הכתוב השלישי והכריע, בספר (ירמיה נ"ב כ"ח) זה העם אשר הגלה נבוכדנאצר בשנת שבע יהודים שלשת אלפים אמור מעתה ג' אלפים היו משבט יהודה ושבעת אלפים מבנימין ושאר שבטים, ואף בסדר

מצודת ציון

(יד) זולת. רק: (טו) אילי. הם השרים הגדולים והחזקים כי הוא ענין חוזק רב כמו יש לאל ידי (בראשית ל"א): (יז) תחתיו. במקומו:

מצודת דוד

(יד) עשרת אלפים. ובירמיה נאמר יהודים שלשת אלפים כ"ג ור"ל מבני יהודה היה החשבון האמור והמותר היו מבני בנימין ושאר השבטים אשר התגוררו בירושלים וזהו שאמר למטה שבעת אלפים וכולם יחד כמה עשרת אלפים ולא חש לחשוב עוד אותן הכ"ג האמור בירמיה: וכל החרש והמסגר. הם האומנים ושומרי השערים אשר סגרו אותם בעתם וכן תרגם יונתן: (טז) הכל גבורים. על אנשי החיל יאמר לא על החרש והמסגר:

לב מלכים

אנשי החיל שבעת אלפים והחרש והמסגר אלף, ובירמיה (נ"ב כ"ח) אמר **זה העם אשר הגלה נבוכדנצר בשנת שבע יהודים שלשת אלפים ועשרים ושבע**, ודעת המפרשים שמה שאמר כאן עשרת אלפים גולה הוא הסך הכולל, שהשרים וגבורי החיל והחרש והמסגר היו עשרת אלפים, ובפסוק ט"ז פי' שמן י' אלפים אלה היו שבעת אלפים אנשי החיל והחרש והמסגר אלף, ושני אלפים היו מן השרים וסריסי המלך, ובירמיה לא חשב אנשי החיל רק השרים והחרש והמסגר שהיו ג' אלפים, זה דעת מהרי"א וקרוב לזה דעת הרד"ק והרלב"ג רק שהם אמרו שהג' אלפים היו מבני יהודה והמותר מבני בנימין, ולי נראה שאחר שירמיה כתב ספרו וספר מלכים חשב כאן מה שהגלה נ"נ בשנת שמונה למלכו שהיה הגלות היותר גדול במספר אנשים, והיו עשרת אלפים, וגם שבעת אלפים מאנשי החיל והחרש והמסגר (שהיו מאנשי החיל) ג"כ אלף, ובספר ירמיה לא הזכיר מן הגלות הזה שכבר כתבו במלכים, ורצה להזכיר יתר הגולה חוץ מגלות שהגלו עם יהויכין שבשנת שבע הגלה שלשת אלפים ועשרים ושלשה, וזה היה שנה אחת קודם גלות יהויכין, בעת שהגלה את יהויקים, כי גלות יהויכין היה בשנת שמונה לנבוכדנצר, וגלות יהויקים היה שנה אחת קודם, ועז"א בד"ה ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנצר ויביאהו בבלה עם כלי חמדת בית ה' וזה סותר למ"ש במלכים שתיכף כשבא נבוכדנצר יצא אליו יהויכין ויקח אותו מלך בבל, רק שמ"ש שם לתשובת השנה היינו לגלות הראשון של יהויקים שהיתה בשנה הקודמת שאז חשב נבוכדנצר שנת שבע למלכותו, וז"ש חז"ל במגלה דף י"א גלו בשבע גלו בשמונה, ומבואר בדניאל שבעת שכבש את יהויקים צוה לאשפנז רב סריסיו להביא מזרע יהודה ומבני המלוכה ילדים וזה לא נזכר כמה הביא אתו מב"י וזכר ירמיה בספרו, וזכר עוד שם הגלות שהיה בשנת שמונה עשרה שהיא שנת החורבן ובשנת שלש ועשרים שהיא ה' שנה אחר החורבן, וכל אלה הגליות בכלל היו ד' אלפים ושש מאות חוץ מגלות יהויכין:

(יז) את מתניה דודו תחתיו, ובד"ה כתוב וימלך את צדקיהו אחיו, והרי"א הוכיח מזה שצדקיה לא היה בן יאשיה רק בן בנו והיה בן יהויקים כמ"ש (בד"ה י"ז) ובני יהויקים יכניה בנו צדקיה בנו, וצדקיה היה גדול מיהויכין אחיו שתים או שלש שנים דהא יהויכין היה בן י"ח במלכו ולא נחשבו בד"ה כסדר תולדותם רק כסדר המלכתם, והוא מכריח זה לדעתו ששלום הוא יואחז וא"כ היה יואחז הקטן שבבני יאשיה והיה בן כ"ג

שמו צדקיהו: יח בן־עשרים ואחת שנה | צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו חמיטל בת־ירמיהו מלבנה: יט ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר־עשה יהויקים: כ כי | על־אף יהוה היתה בירושלם וביהודה עד־השלכו אתם מעל פניו וימרד צדקיהו במלך בבל:

כה א ויהי בשנת התשיעית למלכו בחדש העשירי בעשור לחדש בא נבכדנאצר מלך־בבל הוא וכל־חילו על־ירושלם ויחן עליה ויבנו עליה דיק סביב: ב ותבא העיר במצור עד עשתי עשרה שנה למלך צדקיהו: ג בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר ולא־היה לחם לעם הארץ: ד ותבקע העיר וכל־

ת"א ויעש הרע. סנהדרין ל"ג: ע"ש (כ) איכ"ר ב: חמוטל קרי

רש"י

עולם למדנו כן: (יז) ויסב את שמו צדקיהו. יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי: (כ) כי על אף ה' היתה וגו'. לפיכך וימרד צדקיהו במלך בבל נתן הקב"ה בלבו למרוד בו כדי שיגלה:

מצודת דוד

(כ) כי על אף. כי בעבור שהיתה אף ה' בירושלים וביהודה כ"כ גדול עד להשליך אותם מעל פניו לזה הסיר לב צדקיהו למרוד במלך בבל להיות סיבה אל הגלות לשלחם מעל פניו:

כה (א) למלכו. למלכות צדקיהו: דיק. הוא מגדל הנבנה מול העיר ללכדה: (ב) ותבא העיר במצור. עמדה העיר והמצור סביבה עד וכו': (ג) בתשעה לחדש. בירמיה נאמר בחדש הרביעי: (ד) ותבקע העיר. חיל כ"נ בקעו

מצודת ציון

כה (א) ויחן. מלשון חניה:

לב מלכים

למלכו ויחוייב שצדקיה אחיו הגדול שמלך אחת עשרה שנה אח"כ יהיה בן ל"ד שנים או בן ל"ה, ואיך אמר בן עשרים ואחת, וע"כ הוכיח שצדקיה המולך היה אחי יכניה כמ"ש בד"ה, לא דודו כמ"ש במלכים, פי' דודו אוהבו וידידו, ועם העיון זה א"א כלל דהא ביואחז שהיה בן יאשיה אמר ושם אמו חמוטל בת ירמיה מלבנה וכן אמר בצדקיהו, הרי צדקיה ויואחז היו אחים בני אם אחת ולא היה צדקיה בן יהויקים, והגם כי י"ל זה עפמ"ש חז"ל שיהויקים בא אל אשת אביו, וי"ל שצדקיה נולד מחמוטל ע"י יהויקים והיה מתיחס לפ"ז ליאשיה כפי הנגלה ובאמת היה בן יהויקים ולכן חשבו בין בני יאשיה ובני יהויקים, וקראו כאן דוד יהויכין ובד"ה קראו אחיו, ואפשר שבעל המאמר הזה הוציא זה מן המקראות האלה, אבל ממ"ש חז"ל במק"א שצדקיה היה צדיק, אין ראוי לומר כזאת שנולד בממזרות, ולמה נרחיק מן הפשט שצדקיה היה בן השלישי של יאשיה, כמ"ש והשלישי צדקיהו, וגם ליהויקים היה לו בן ששמו צדקיה, ובעת יצא יהויכין אל נבוכדנצר ראה שעם הארץ ימליכו את צדקיהו בן יהויקים אחי יכניהו תחת אביו, והמליך את מתניהו דודו של יהויכין בן יאשיה והסב שמו צדקיהו ר"ל שהוא העומד במקום צדקיהו הטוען טענת ירושה בהמלכות, ובד"ה רמז כ"ז במה שקראו אחיו, ר"ל שהוא העומד במקום צדקיהו אחיו, ומה שהקשה מהרי"א אחר שיואחז הוא שלום והיה הבן הקטן ליאשיה והיה בן כ"ג למלכו ומלך אחריו יהויקים י"א שנה, וא"כ א"א שיהיה צדקיה הגדול משלום הוא יואחז בן כ"א במלכו, הנה מזה בעצמו ראיה ששלום אינו יואחז רק בן אחר, וכבר אמרו חז"ל שיוחנן הוא יואחז, ונולד לפני צדקיהו לא אחריו: (כ) ויעש הרע חז"ל קבלו שצדקיהו היה צדיק ודורו היו רשעים, כי בד"ה פירש ויעש הרע לא נכנע מלפני ירמיה הנביא מפי ה' וגם במלך בבל מרד אשר השביעו באלהים גם כל שרי הכהנים והעם הרבו למעול מעל בכל תועבות הגוים וכו' מבואר שחטא צדקיהו היה מה שלא שמע לדברי נביא ומה שעבר על השבועה לא זולת זה, רק הדור הוא הם שהרבו למעול מעל ולפ"ז מ"ש פה שעשה הרע ככל אשר עשה יהויקים היינו שגם יהויקים מרד בנ"נ ולא שמע לדברי הנביא. והסבה לזה היה, (כ) כי על אף ה' היתה שכבר נחתם גז"ד בעבור עונות הדור:

כג (ג) בתשעה לחדש, בחדש הרביעי, כמו שפי' בירמיה: (ד) ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה יברחו ויצאו מהעיר לילה כ"כ בירמיה, ובירמיה ל"ט מפרש שכל שרי בבל

אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה ׀ הַלַּיְלָה דֶּרֶךְ שַׁעַר ׀ בֵּין הַחֹמֹתַיִם אֲשֶׁר עַל־גַּן הַמֶּלֶךְ וְכַשְׂדִּים עַל־הָעִיר סָבִיב וַיֵּלֶךְ דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה׃ ה וַיִּרְדְּפוּ חֵיל־כַּשְׂדִּים ׀ אַחַר הַמֶּלֶךְ וַיַּשִּׂגוּ אֹתוֹ בְּעַרְבוֹת יְרֵחוֹ וְכָל־חֵילוֹ נָפֹצוּ מֵעָלָיו׃ ו וַיִּתְפְּשׂוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה וַיְדַבְּרוּ אִתּוֹ מִשְׁפָּט׃ ז וְאֶת־בְּנֵי צִדְקִיָּהוּ שָׁחֲטוּ לְעֵינָיו וְאֶת־עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַנְחֻשְׁתַּיִם וַיְבִאֵהוּ בָּבֶל׃ ח וּבַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ הִיא שְׁנַת תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים עֶבֶד מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלִָם׃ ט וַיִּשְׂרֹף אֶת־בֵּית־יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־כָּל־בֵּית גָּדוֹל שָׂרַף בָּאֵשׁ׃ י וְאֶת־חוֹמֹת יְרוּשָׁלִַם סָבִיב נָתְצוּ כָּל־חֵיל כַּשְׂדִּים אֲשֶׁר רַב־טַבָּחִים׃ יא וְאֵת יֶתֶר הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר וְאֶת־הַנֹּפְלִים אֲשֶׁר נָפְלוּ עַל־הַמֶּלֶךְ בָּבֶל וְאֵת יֶתֶר הֶהָמוֹן הֶגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים׃ יב וּמִדַּלַּת

ת"א ויעלו אתו. שם ל"ו: ובחדש החמישי. תענית כ"ט סנהדרין צ"ו: וישרוף את בית ה'. מגילה ע"ז סנהדרין צ"ו: ע"ש (ז) ויק"ר כ שוח"ט קמ"ט תנחומא ואתחנן: (ח) שמו"ר מו: (ט) ירוש' מגילה ג א סא"ר ל:

רש"י

כה (א) בשנת התשיעית למלכו. של צדקיהו: דיק. ת"י כרקום: (ד) דרך שער בין החומתים. מערה הולכת מביתו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זימן צבי הולך על גג המערה חוץ לעיר ורדפו כשדים אחר הצבי וכשהגיעו לפתח המערה בערבות יריחו ראוהו ולכדוהו הוא שאמר ביחזקאל (י"ב י"ג) ופרשתי רשתי עליו ונתפש במצודתי: (ו) וידברו אתו משפט. נתווכח עמו על השבועה: (ט) ואת כל בית גדול. בתי כנסיות שמגדלין בהן תורה ותפלה ובתי השרים: (יא) ואת הנופלים. ששמעו לקול נבוכדנצר ויצאו אליו מן העיר. כמו בלכתו אל ציקלג נפלו עליו ממנשה וגו' (ד"ה א' י"ב כ"א): (יב) וליוגבים. חופרי הארץ לשון יקבים שהם חפירות בקרקע:

מצודת ציון

(ה) נפצו. נתפזרו: (ו) ויתפשו. אחזו בחזק: (ז) בנחשתים. בשלשלאות נחושת: (י) נתצו. שברו וכתתו: (יא) הנפלים. הם היוצאים מעצמן למסור עצמן ולשכון בינותם וכן אל הכשדים אתה נופל (ירמיה ל"ז): ההמון. העם הרב: (יב) לכרמים. לעבוד הכרמים: וליגבים. ענין בורות כמו עשה הנחל הזה גבים גבים (לעיל ג') ורצה לומר לעבוד השדות בחפירות ובורות או הוא כמו וליוקבים מלשון יקב והיו כי גיכ"ק מתחלף

מצודת דוד

חומה וכאלו נעשית מעצמה כי אנשי ירושלים היו חלושים ברעב ולא עמדו למולם לעכב על ידם: הלילה. רצונו לומר ברחו בלילה ובירמיה נאמר ויברחו ויצאו מן העיר לילה: דרך שער וגו'. בדרך השער העומד בין שתי החומות אשר אצל גן המלך: וילך. המלך וכל אשר עמו: דרך הערבה. בדרך ההולך אל ערבות יריחו: (ה) וירדפו. ארז"ל שברח דרך מערה ההולכת עד ערבות יריחו ונזדמן צבי הולך ממעל המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי ובבואם לפתח המערה מצאו את המלך יוצא ותפשוהו: (ו) רבלתה. כי בהאריך ימי המצור הלך נבוכדנאצר לרבלה: משפט. התווכח עמו על מה שמרד בו ועבר על שבועתו כמ"ש בד"ה: (ח) תשע עשרה. כי בעת שכבש את יהויכין היה ח' למלכו וצדקיהו מלך י"א שנה הרי י"ט ובסוף ירמיה נאמר י"ח ור"ל לכבוש יהויקים בראשונה שהיתה בשנים למלכות נבוכדנאצר: רב טבחים. שר על ההורגים במצות המלך: (ט) בית גדול. הוא פי' על מה שאמר כל בתי ירושלים לומר שהם כל בית אדם גדול אשר בירושלים ואותם לבד שרף ולא זולתם: (י) אשר רב טבחים. אשר עם רב טבחים: (יא) הנשארים. אשר לא נהרגו: ואת יתר ההמון. הנשארים בכל

לב מלכים

באו וישבו בשער התוך שהבקיעה החומה החיצונה כי ירושלים היתה מוקפת ג' חומות: (ו) וידברו אתו משפט ובירמיה ס' ל"ט וס' נ"ב וידבר אתו משפטים, כי שרי המלך דברו אתו משפט על המרידה לכן אמר וידברו בל"ר, והמלך עצמו היה לו נגדו כמה משפטים, כמ"ש חז"ל שמצאו אוכל ארנבת חי ונשבע לו שלא יגלה ועבר על השבועה: (ח) בשבעה לחדש ובירמיה אמר בעשור לחדש בא נבוזראדן עמד לפני מלך בבל בירושלים וישרוף וכו'.. ופי' חז"ל בשבעה נכנס להיכל ובתשעה לעת ערב הציתו בו את

הָאָרֶץ הִשְׁאִיר רַב־טַבָּחִים לְכֹרְמִים וּלְיֹגְבִים׃ יג וְאֶת־עַמּוּדֵי
הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר בֵּית־יְהוָה וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת וְאֶת־יָם הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר
בְּבֵית יְהוָה שִׁבְּרוּ כַשְׂדִּים וַיִּשְׂאוּ אֶת־נְחֻשְׁתָּם בָּבֶלָה׃ יד וְאֶת־
הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמְזַמְּרוֹת וְאֶת־הַכַּפּוֹת וְאֵת כָּל־כְּלֵי
הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־יְשָׁרְתוּ בָם לָקָחוּ׃ טו וְאֶת־הַמַּחְתּוֹת וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת
אֲשֶׁר זָהָב זָהָב וַאֲשֶׁר־כֶּסֶף כָּסֶף לָקַח רַב־טַבָּחִים׃ טז הָעַמּוּדִים ׀
שְׁנַיִם הַיָּם הָאֶחָד וְהַמְּכֹנוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה לֹא־
הָיָה מִשְׁקָל לִנְחֹשֶׁת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ יז שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה אַמָּה
קוֹמַת ׀ הָעַמּוּד הָאֶחָד וְכֹתֶרֶת עָלָיו ׀ נְחֹשֶׁת וְקוֹמַת הַכֹּתֶרֶת שָׁלֹשׁ
אַמָּה וּשְׂבָכָה וְרִמֹּנִים עַל־הַכֹּתֶרֶת סָבִיב הַכֹּל נְחֹשֶׁת וְכָאֵלֶּה
לַעַמּוּד הַשֵּׁנִי עַל־הַשְּׂבָכָה׃ יח וַיִּקַּח רַב־טַבָּחִים אֶת־שְׂרָיָה כֹּהֵן
הָרֹאשׁ וְאֶת־צְפַנְיָהוּ כֹּהֵן מִשְׁנֶה וְאֶת־שְׁלֹשֶׁת שֹׁמְרֵי הַסַּף׃
יט וּמִן־הָעִיר לָקַח סָרִיס אֶחָד אֲשֶׁר־הוּא פָקִיד ׀ עַל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה
וַחֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים מֵרֹאֵי פְנֵי־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־נִמְצְאוּ בָעִיר וְאֵת הַסֹּפֵר
שַׂר הַצָּבָא הַמַּצְבִּא אֶת־עַם הָאָרֶץ וְשִׁשִּׁים אִישׁ מֵעַם הָאָרֶץ
הַנִּמְצְאִים בָּעִיר׃ כ וַיִּקַּח אֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים וַיֹּלֶךְ אֹתָם
עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה׃ כא וַיַּךְ אֹתָם מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְמִיתֵם בְּרִבְלָה

ת"א שלשת שמרי הסף. מגילה כ"ג: וחמשה אנשים. מגילה שם סנהדרין ז': ולגבים קרי. אמות קרי
ע"ש (יח) שהש"ר ג ז ירוש' סנהדרין א ב: (יט) במד"ר יא ע"ש שהש"ר ג ז ירוש' סנהדרין א ב:

רש"י

(יז) וקומת הכותרת שלש אמות. ובתחלת הספר (ז' ט"ז) הוא אומר חמש אמות ושם ישבתי את המקראות: שבכה. קופיי"א בלעז כמין כובע: וכאלה. רמונים: (יט) הספר שר הצבא. שהיה יודע מנין כל

מצודת דוד

בכל ערי יהודה: (יד) אשר ישרתו בם. שעשוים לעמוד ולשרת בהם בבה"מק: (טו) אשר זהב זהב וגו'. ר"ל בין של זהב בין של כסף הכל לקח: (יז) שמנה עשרה אמה וגו'. כבר נתבאר ענינם במ"א בספור מלאכתם ואין צריך א"כ בשנות הנה: וכאלה. מספר הרמונים שהיו באחד היו בהשני: (יט) מראי פני המלך. ר"ל היושבים תמיד עם המלך ובירמי' נאמר שבעה אנשים וזהו לפי שהשנים מהם לא היו חשובים כמו החמשה ולא כללם כאן עמהם: אשר נמצאו בעיר. ולא ברחו ממנה כיתר השרים: הספר שר הצבא. הסופר שר של הצבא. על פיו הוצאה כל עיר אנשים לצאת במלחמה: מעם הארץ. מהמכובדים שבהם אשר נמצאו בעיר ולא ברחו:

מצודת ציון

ור"ל לדרוך ולהשליך היין אל היקב: (יג) בית ה'. בבית ה': המכנות. הם כני ובסיסי הכיורות: ים. כעין גיגית גדולה עשויה לרחוץ בה: (יד) הסירות. הקדרות: היעים. המכבדות: והמגרפות. עשוים לגרוף בהם הדשן: המזמרות. כלי זמר: הכפות. הבזיכי': (טו) המחתות. כלים לחתות בהן האש: המזרקות. הספלים: (יז) ושבכה. עשויה היא כרשת: ורמונים. עשוים מנחשת: (יח) כהן הראש. זה כהן גדול: משנה. שני לו זה הסגן: שמרי הסף. הם השוערים כי מזוזות השער יקרא סף כמו וסף השער (יחזקאל מ'): (יט) סרים. שר: פקיד. ממונה: המצבא. מלשון צבא: (כ) על מלך. אל מלך:

לב מלכים

את האור ונשרף בעשירי. ור"ל בכאן אמר שבשבעה לחדש בא נבוזראדן לירושלים, ומ"ש וישרף את בית ה' זה היה אח"כ, ובירמיה אמר שבעשירי עמד לפני מלך בבל בירושלים, וביום ההוא בא מלך בבל לשם וצוה לשרוף הכל: (יז) קומת הכותרת הסתירה שיש בין כתובים דכאן לכתובים שבירמיה ושל מלכים א' פירשתי למעלה סי' ז': (יט) וחמשה אנשים ובירמיה ושבעה אנשים, י"ל שתחלה מצא חמשה ואח"כ

בארץ חמת ויגל יהודה מעל אדמתו: כב והעם הנשאר בארץ יהודה אשר השאיר נבוכדנאצר מלך בבל ויפקד עליהם את־גדליהו בן־אחיקם בן־שפן: כג וישמעו כל־שרי החילים המה והאנשים כי־הפקיד מלך־בבל את־גדליהו ויבאו אל־גדליהו המצפה וישמעאל בן־נתניה ויוחנן בן־קרח ושריה בן־תנחמת הנטפתי ויאזניהו בן־המעכתי המה ואנשיהם: כד וישבע להם גדליהו ולאנשיהם ויאמר להם אל־תיראו מעבדי הכשדים שבו בארץ ועבדו את־מלך בבל ויטב לכם: כה ויהי ׀ בחדש השביעי בא ישמעאל בן־נתניה בן־אלישמע מזרע המלוכה ועשרה אנשים אתו ויכו את־גדליהו וימת ואת־היהודים ואת־הכשדים אשר־היו אתו במצפה: כו ויקמו כל־העם מקטן ועד־גדול ושרי החילים ויבאו מצרים כי יראו מפני כשדים: כז ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין מלך־יהודה בשנים עשר חדש בעשרים ושבעה לחדש נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכו את־ראש יהויכין מלך־יהודה מבית כלא: כח וידבר אתו

ע"ש (כה) ירושלמי הוריות ג ה: (כז) מכילתא בשלח ש"א א פדר"א מ"ט:

רש"י

עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא: (כג) כל שרי החילים. שיצאו מן העיר להחבא במחלות ובמערות (ובצורים וביערים): (כז) נשא אויל מרודך. שמת נבוכדנאצר ומלך אויל מרודך תחתיו: בעשרים ושבעה לחדש. (ובירמיה נ"ב ל"א) הוא אומר בעשרים וחמשה אלא בעשרים וחמשה מת נ"נ ונקבר בעשרים

מצודת ציון — מצודת דוד

(כב) ויפקד. מענין מנוי וגזרות: (כג) החילים. צבאות (כג) והאנשים. אשר היו עמהם: גדליה המצפה. מקום מושב עם: (כז) נשא. הגביה והרים: מבית כלא. מבית גדליהו: וישמעאל וגו'. גם ישמעאל וגו' באו אליו אנשיהם: המאסר כמו ובבתי כלאים החבאו (ישעיה מ"ב): (כח) מעל. (כד) וישבע להם גדליהו. נשבע לכשדים בהם שאין להם לפחוד מן הכשדים כי לא יקחום בשבי: ועבדו. כמשמעו:

(כה) מזרע המלוכה. כאומר בעבור זה הרג לגדליה בחשבו שאליו ראוי הממשלה כי הוא מזרע המלוכה ולא לגדליה: ואת היהודים. גם היהודים והכשדים שהיו עם גדליה הרגו ישמעאל ואנשיו: (כו) כי יראו פן יאמרו הכשדים אשר בעצתם נהרג גדליה פקיד המלך והכשדים אשר עמו: (כז) בעשרים ושבעה. ובירמיה נ"ב נאמר בעשרים וחמשה כי בכ"ה מת נ"נ [illegible] ובכ"ו נקבר והוציאו אויל מרודך בנו מקברו וגררו בחוצות להודיע לכל שמת ובכ"ז מלך ונשא את

לב מלבים

אלא עוד שנים עד שהיו שבעה: (כד) **אל תיראו מעבדי הכשדים** היינו העמים שסביב ירושלים שהם עבדי הכשדים, כי אם יעבדו מלך בבל לא יגורו מפניהם, ובירמיה מ' אל תיראו מעבוד הכשדים, י"ל שלא יראו שהכשדים שהפקיד אתם יהיו אדוניהם, ויצטרכו לעבדם, וזה עצמו מ"ש כאן מעבדי הכשדים שהם הכשדים שהשאיר בארץ שהם עבדי אומות הכשדים, שאין צריכים לעבוד רק את מלך בבל לבד: (כה) **ויהי בחדש השביעי**, הספור הזה נתפרש בירמיה באורך (בס' מ' מ"א מ"ב) ופה קצר: (כז) **בעשרים ושבעה** ובירמיה נ"ב אמר בעשרים וחמשה נשא וכו' ויוציא אותו מבית הכלא, יש לפרש שבעשרים וחמשה הוציאו מבית הכלא ובעשרים ושבעה נשא את ראשו בגדולה וכבוד. וחז"ל אמרו שבעשרים

טֹבוֹת וַיִּתֵּן אֶת־כִּסְאוֹ מֵעַל כִּסֵּא הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּבָבֶל׃
כט וְשִׁנָּא אֵת בִּגְדֵי כִלְאוֹ וְאָכַל לֶחֶם תָּמִיד לְפָנָיו כָּל־יְמֵי חַיָּיו׃
ל וַאֲרֻחָתוֹ אֲרֻחַת תָּמִיד נִתְּנָה־לּוֹ מֵאֵת הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּו׃

חזק

ת"א וארחתו. סנהדרין מ"ח:
ע"ש (ל) במד"ר כ"ב מדר"ש יח כח א ירוש' קדושין א::

סכום פסוקי של ספר מלכים א' וב', **אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה**, וסימנו **אשרי הגוי** אשר ה' אלהיו, וסדריו **שלשים וחמשה**, סימן חן חן **לה** (ואצלנו מ"ז), וקאפיטולי שבספר ראשון **כ"ב**, סימן **בך** יברך ישראל, וספר שני **כ"ה**, סימן **כה** תברכו את בני ישראל, בין הכל **מ"ז**, והסימן **יזל** מים מדליו:

רש"י

ושנה ובעשרים ושבעה הוציאו אויל מרודך מקברו וגררוהו בשביל לבטל גזירותיו כמ"ש בישעיה (ס' י"ד י"ט) ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב וגו': (כח) וידבר אתו טובות. דברי נחומים:

מצודת דוד

ראש יהויכין: מבית כלא. ר"ל מיד כשהוציאו מבית הכלא נשאו וגדלו: (כח) טבות. דברים טובים ונחומים: מעל. עליון לכסא אשר המלכים אשר היו עמו: (כט) ושנא. היה משנה את בגדיו אשר יבש בהן בבית הכלא להחליפם באחרות: לחם. כל הסעודה קרויה ע"ש הלחם: לפניו. ר"ל עמו יחד: כל ימי חייו. של יהויכין: (ל) וארחתו ארחת תמיד. פרס הנתונה לו היתה פרס נתונה תמיד מבלי הפסק והיה למאכל לאנשי ביתו כי הוא בעצמו אכל לחם לפני המלך תמיד: דבר יום ביומו. הדבר הצריך לו בכל יום נתנו לו ביומו ולא העבירו המועד:

מצודת ציון

ממעל: (כט) ושנא. כמו ושנה בה"א והוא ענין חלוף והמורה: כלאו. מאסרו: (ל) וארחתו: הוא ענין פרס קבוע וכן ארחת ומשאת (ירמיה מ'):

לב מלכים

והמשה מת נבוכדנצר ובעשרים ושבעה התירלהו שמא הי הוא והוציאו מקברו ובעשרים ושבעה מלך לעיני כל וגדל את יהויכין:

מכתב תעודה

מהרב הגאון המחבר פירוש מקראי קדש נ"י .

להיות לעדה ביד שלשה אלה מטיבי לעד השותפים הנגידים חכמים ושלמים . מוה' חיים נח הייזענשטאדט מווארשא , ומו"ה נפתלי הערץ הערלאג מניעשוויעז , ומו"ה אליעזר יעקב איידעלשטיין מביאליסטאק . כי מכרתי להם הזכות בפירושי על נביאים וכתובים להיות להם למקנה . להדפיס התנ"ך עם פירושי . בכל אופן שירצו להדפיסו אם לבדו אם עם פירש"י ויתר מפרשים . והזכות הזה יהי' בידם עד עשרים שנה מיום כלות הדפוס הראשון . ויכולים קמה לחוק הפירוש באות ברזל ועופרת סטערעאטיפיע להדפיס ממנו כמה פעמים שירצו עד כלות משך זמן הנ"ל . כי אז תחזור הזכות לידי או לבאי כחי . ובכל משך זמן הנ"ל הוא מכור להם ולבאי כחם בכסף מלא אשר סלקו לידי במלואו . ומלבד שמחוקי המלכיות אין רשות לשום אדם להדפיס פירושי לא כולו ולא חלק ממנו וגם מסרתי לידם מכתב המועיל בדינא דמלכותא . הנני גוזר בגזרת נח"ש לבל ירים איש את ידו להדפיס פירושי הנ"ל והמדפיס והמוכר והקונה ילכדו במצודת האיסור ויקומו בארור . מסיג גבול רעהו . ולהיות לראיה בידם כתבתי וחתמתי עש"ק ג' שבט התרל"ג . מאהילב .

מאיר ליבוש מלבים

נביאים וכתובים

עם פירוש רש"י

ופי' יקר נקרא בשם

מקראי קודש

להרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ , כקש"ת מוהר"ר

מאיר ליבוש מלבים שליט"א

- כפי שנדפסו ע"י הגאון המחבר נ"י פעם ראשונה פה ווארשא •

ועתה מוסף על הראשונים

א) הוספות ותיקונים מהגאון המחבר :

ב) מצודת דוד ומצודת ציון .

ג) תולדות אהרן .

ד) עיני שמואל מאת הרב הג' מוהר"ר שמואל חיים שליט"א במוהר"א ז"ל . ציונים בירושלמי וזהר ומדרשים.

כרך רביעי

דברי הימים עם פירוש ימי קדם

ווארשא

בדפוס ר' יואל לעבענזאהן נ"י בהרבני חמנות מו"ה אביגדור ז"ל

שנת תרל"ד לפ"ק

НЕВУИМЪ УКСУВИМЪ

т. е. Священное Писаніе съ Коментаріемъ Раввина

М. Л. Малбимъ.

Дозволено Цензурою.
Варшава 22 Января (3 Февраля) 1874 г.

Въ Типографіи Ю. Лебенсона, въ Варшавѣ
на улицѣ Налевки N. 9.

א א אָדָ֖ם

שֵׁ֥ת אֱנֽוֹשׁ׃ ב קֵינָ֥ן מַהֲלַלְאֵ֖ל יָֽרֶד׃ ג חֲנ֥וֹךְ מְתוּשֶׁ֖לַח לָֽמֶךְ׃ ד נֹ֥חַ שֵׁ֖ם

ע"ש (א) זוהר ויחי ויקרא מצורע תנחומא ויצא: (ג) תנחומא וישב: א' רבתי

רש"י

א (א) אדם שת אנוש. עזרא כתב ספר היחוס הזה ע"י חגי זכריה ומלאכי בתוך י"ח שנה שמאותו זמן שבא לירושלים זרובבל ויהושע הכהן בימי כורש הראשון עד שבא כורש בן אסתר והכל משום יחוס דוד המלך והלוים לשוערים ולשומרים ולמשוררים היאך העמידן דוד על מעמדם והכהנים למשמרותם, ולפיכך יחשב מאדם עד אברהם, ולפי שהוצרך ליחס את אברהם הזכיר גם שאר האומות בניו ובני בניו ומשום בניו צריך ליחס שאר אומות בני כנען להודיע היאך ירש אברהם את ארצם ומאחר שהוצרך להזכיר ולייחס תולדות כנען הזכיר על גבם (תולדות) שאר אומות ומזכירם מעט מעט ומשליכם עד שהגיע לעיקר כדמפרש בבראשית רבה משל למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה לו מרגלית ועמד המלך וכבר בככרה העפר עד שמצא המרגלית כך אמר הקב"ה מה לי ליחס שם וארפכשד וכו' ושרח אלא למצוא אברהם ומצאת את לבבו נאמן (לפניך) ומפני כבודו של יצחק יחס בני עשו וישמעאל ובני קטורה ומשליכן מעט מעט ומניחן, ובני שעיר החורי מזכיר על כי בני עשו ירשום וגם ליחס תמנע שנעשית פילגש לבני אברהם להודיע שבחו של אברהם שהיתה בת נשיאים ואלופים ורצתה להיות פילגש לזרע אברהם דכתיב ואחות לוטן תמנע (בראשית ל"ו) וכתיב ותמנע היתה פילגש (שם) אלא לפי שאמרה אם איני כדאי להנשא לו לאשה אהיה לו פילגש, ועוד לכן יחס בני שעיר שהם היו אלופים ושרים וכל שעיר של שעיר היה ובאהבת יצחק נתנה הקב"ה לעשו דכתיב ובני עשו יירשום וישבו תחתם (דברים ב') ולהודיע קיום דברי הקב"ה שאמר ליצחק להרבות זרעו ולהשליטו בכל ובשביל כבוד של יצחק כתב כמו כן אלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום וגו' (לקמן א'): אדם שת אנוש. פתרונו כמו בני אדם שת ובני שת אנוש ולפי שאינו עיקר היחס מקצרן, ומה שלא הזכיר קין והבל לפי שלא העמידו תולדות אבל משת יצאו תולדות נח ואברהם ומאברהם עד דוד: (ד) נח שם וחם. והיה לו לחשוב בני שם

מצודת דוד

א (א) אדם שת אנוש. כאלו אמר הראשון אדם שולד והוא שאר התולדות על כי כולם שטו תמו במי המבול ולא נשאר מהם זרע על פני האדמה: (ד) נח שם. כאלו אמר נח הוליד את שולד את שת ושת את אנוש וכן עד נח ולא באם להזכיר

ימי קדם

א (א—ג) אדם שת אנוש, ר"ל בן אדם שת ובן שת אנוש, באשר עקר כונת הספר לחשוב היחוס של אנשי הלב והסגולה, שהם בני ישראל שהם סגולה מן העמים, וע"כ קצר ביחוס האומות ולא הזכיר רק הלב והסגולה מהם, וכבר כתב הכוזרי, שמתחלה היה נמצא הלב והסגולה רק ביחידים והמותר היו כקליפות, וזה היה מאדם ועד נח ומנח עד אברהם, ויש מהם שגם יחידים לא היו סגולה רק היה טמון בו סגולה לדור בניו או בני בניו, ולכן חלק מאמרו זה לג' פסוקים, כי אדם ושת ואנוש היו בעצמם סגולה, לא כן קינן מהללאל ירד שלא היו סגולה רק שבניהם היו לב וסגולה שהם חנוך מתושלח למך שהיו צדיקים כמ"ש חז"ל, וכן אמרו במדרש ב"ר (פ' כ"ג) בעון קומי אבא כהן ברדלא אדם שת אנוש ושתק (ר"ל נשא חלקם בפסוק מיוחד) א"ל עד כאן בצלם ובדמות, כי לא חזר הצלם והדמות עד חנוך מתושלח למך שהם היו בעצמם סגולה, וכאשר הגיע אל נח שמבניו נבנה העולם, השב: (ד) נח שם חם ויפת, כי מבניו יצאו השבעים אומות הקדמונים, כי כן חלק בחכמתו את ישוב העולם לשבעים, ומינה עליהם שבעים שרים למעלה, וכבר כתבנו במק"א כי כמו שבאילן הפרי היא הסגולה והעלים הם השומרים לפרי, והמותר הם קליפות, כן בני אדם יתחלקו לאנשים אלהיים אשר את האלהים יתהלכו שהם הפרי, ובעבורם נטע ה' עץ החיים על תבל וכל בני אדם כולם, ויש אנשים בהמיים שנמשכים רק אחר חומרם, ויש ממוצע יש בין שיהם שעוסקים במדיניות ושלימו שכלם אדומיהם בדתות נימוסיים, והם האמצעיים בין האלהיים ובין הבהמיים, ושלשה אלה נמצאו תיכף בשלשה בניו בני נח שהיו השורש לכל בני אדם שעתידים להולד, כמ"ש ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה שם חם ויפת שלשה אלה בני נח, ר"ל ששלשה אלה היו מוכרחים להולד מנח כי מהם נפצה כל הארץ, ויהיו בהם שלש כחות אלה, והיו מוכרחים להתראות תיכף בשרשם, שמבני שם יצאו האנשים האלהיים, ובני חם יצאו עם הארץ ועבד עבדים יהיה לאחיו, ויפת היה האמצעי, שישכון לפעמים באהלי שם,

חָם וָיָפֶת׃ ה בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס׃
ו וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְדִיפַת וְתוֹגַרְמָה׃ ז וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישָׁה
כִּתִּים וְרוֹדָנִים׃ ח בְּנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם פּוּט וּכְנָעַן׃ ט וּבְנֵי כוּשׁ
סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּא וְרַעְמָא וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָא שְׁבָא וּדְדָן׃
י וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרוֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבּוֹר בָּאָרֶץ׃ יא וּמִצְרַיִם
יָלַד אֶת־לוּדִיִּים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃ יב וְאֶת־
פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃
יג וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידוֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃ יד וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי

יתיר י'

רש"י

מיד למצוא מרגלית אברהם וכו' עד דוד ומשליך הטפל ומקצר היחס שלו ותופס העיקר וכן דרך כל היחס הזה דדברי הימים, וכן בסמוך בני אברהם יצחק וישמעאל אלה תולדותם בכור ישמעאל נביות כו' וכן ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל בני עשו אליפז שמזכיר תחלה ליחס הטפל ואחר כך העיקר: (ו) אשכנז ודיפת. (בדלי"ת) ובתורה כתיב (בראשית י') וריפת שמתחלה היו רפין ולא היו מתגברים על ישראל ולסוף נתמלאו דופי וריעוע: (ז) ובני יון אלישה. ומה שלא הזכיר מגוג ומדי לפי שלא הזכיר אלא היחס אבל בני מגוג ובני מדי לא הזכיר לפי שלא יצאו מהם ראשי אומות אלא כולם נקראו על שם כתים ודודנים: ורודנים. ולהלן (שם) הוא אומר ודודנים כשישראל חוטאים הם באים ורודים בהם וכשיד ישראל תקיפה הם אומרים בני דודינו אתם בתחלה היו נראין כאוהבים בשעת הגאון ולבסוף היו רודים בהם: (י) הוא החל להיות גבור בארץ. הוא התחיל לעשות מלחמות וגבורות בארץ: (יא) ומצרים ילד את לודים. בב"ר אמר רבי אבא בר כהנא כל מוציאה של מצרים אינה אלא בים א"ר יהושע בן קרחה בד"ה לודים לודיים כתיב בשני יודין לומר לך לודיים לודי ים ענמים ענמי ים להבים להבי ים נפתוחי ים: (יב) פתרוסים. פתרוסי ים כסלוחים כסלוחי ים פלשתים פלשתי ים כפתורים כפתורי ים לפיכך כת' בשני יודין לדרום וכן כולם: (יג) וכנען ילד וגו'. י"א הם וכנען עמהם הרי י"ב והיינו דכתיב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל (דברים ל"ב) כלומר גבולות עמים העמיד

מצודת ציון

א (ו) ודיפת. ובתורה כתיב וריפת ברי"ש ובשתי השמות היה נקרא והוא כלל גדול בכל שינוי השמות ולא הזכיר

מצודת דוד

שם ואת וכו': (ה) בני יפת. לפי שעיקר הספור הוא בעבור אברהם וזרע ישראל הבאים מהם ויאריך בהם הספור לזה הניח מלהזכיר את בני שם עד לאחרונה אבל בני יפת ובני חם ספור בהם מעט לזה הקדימם בראשונה ופסק מהם: (י) את נמרוד. לפי שהיה החשוב מכל בני כוש לזה אחזו לעצמו ולא עם יתר בניו: הוא החל וגו'. כי עד ימיו היו כל בני אדם שוים ולא התגבר מי מהם למשול על חבירו ונמרוד התחיל להתגבר ולמשול בארץ: (יב) אשר יצאו משם פלשתים. ר"ל מבני כסלוחים באה האומה של פלשתים: ואת כפתורים. חוזר הוא על מצרים שהוא ילד את כפתורים:

ימי קדם

ואז יהי כנען עבד גם לו: (ה) בני יפת כתב יחוסו של שם באחרונה מפני שבו יאריך, כי בו מצא את המרגלית שהם אברהם וזרעו כמ"ש חז"ל והביאם רש"י, שעקר כונת הספר לחשוב את הסגולה, והתחיל תמיד בהטפל כמו שכן דרכו בכל הספר, והקדים יפת שהיה גדול בשנים ובמעלה מחם: (ה—ז) בני יפת ובני גומר, לא חשב בכאן רק ראשי השבעים אומות, שגומר היה לו כמה בנים חוץ מארבעה הנחשבים פה וכולם היו לאומה מיוחדת בשם גומר, וע"כ לא הזכירם כי לא היו אומות בפ"ע, רק אשכנז ודיפת ותוגרמה היו לאומות בפ"ע, עד שגומר וג' בניו היו לד' אומות, וכן יון היה לו כמה בנים ונכללו בשם יון, חוץ מארבעה בנים שחשב שהיו ראשי אומות בפ"ע, אבל בני מגוג ומדי לא היו לאומות מפורדים רק כולם היו לאומה אחת תחת שם אביהם מגוג ומדי, והיו מבני יפת י"ד אומות, ובטעם החלופים מריפת לדיפת, מדודנים לרודנים, שבעת כותב ספר דה"י נשתנה שמם וכתבם כמו שהם נקראים בימיו, ויש בזה דרש לחז"ל ב"ר פל"ז: (ח—ט) בני חם, היו שלשים אומות וכוש היה לו כמה בנים חוץ מהנחשבים בפסוק ט' והיו כולם אומה אחת נקראה בשם כוש, ובניו סבא וחוילה היו לאומות מיוחדות וכן מצרים: (י) הוא החל להיות גבור, שעשה גבורות ומלחמות ומשל ממשל רב שלא היה עד עתה, וכ"ה בפי' המיוחס לרש"י, ובפי' התורה כתב רש"י כפי הדרש שהמריד את העולם על הקב"ה: (יב) אשר יצאו משם, מכסלוחים, וגם ילד את כפתורים:

וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי׃ (טו) וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הַעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃ (טז) וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי׃ (יז) בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם וְעוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמֶשֶׁךְ׃ (יח) וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃ (יט) וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן׃ (כ) וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃ (כא) וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃ (כב) וְאֶת־עֵיבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃ (כג) וְאֶת־אוֹפִיר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃ (כד) שֵׁם אַרְפַּכְשַׁד שָׁלַח׃ (כה) עֵבֶר פֶּלֶג רְעוּ׃ (כו) שְׂרוּג נָחוֹר תָּרַח׃ (כז) אַבְרָם הוּא אַבְרָהָם׃ (כח) בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל׃ (כט) אֵלֶּה תֹּלְדוֹתָם בְּכוֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ (ל) מִשְׁמָע וְדוּמָה מַשָּׂא חֲדַד וְתֵימָא׃ (לא) יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה אֵלֶּה הֵם בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל׃ (לב) וּבְנֵי קְטוּרָה

ע"ש (מ) מדרש שו"ט כה מד"ר אסתר א רו"ר ו:

רש"י

כנגד שבטי ישראל שגם הם י"ב כנגד שבטי ישראל, הגיב גבולות עמים דוגמת אשר הצבת לבדנה (בראשית כ"ח): (יט) כי בימיו נפלגה הארץ. נתחלקו ונמעטו ימיהם של בריות שמתחלה היו בני אדם חיים ת' מאות שנה ויותר ונחלו בימי ארפכשד ואילך לד' מאות שנה ויותר ומן פלג ואילך נחלו למאתים מאותן ד' מאות: (כג) כל אלה בני יקטן. שהיה מקטין עסקיו, נביא גדול היה עבר אבל שמות אחרים לא נתנו לידים כי לא על פי נביא נתן להם שמות: (כד) שם ארפכשד שלח. למעלה מנה בניו של שם ועתה התחיל שוב פעם אחרת מפני כבודו של אברהם, משל למלך שנפלה לו מרגליות כו' כדלעיל: (כז) אברם הוא אברהם. עכשיו יחס משם עד אברהם ומי הוא זה אברם הוא שנקרא אברהם: (לב) קטורה פילגש אברהם. כל גנאי שיכול לספר בהם הוא מספר משום כבודו של יצחק שכולם היו בני פלגש אבל הוא היה

מצודת דוד

(יח) עוץ וחול וגו'. אלו הד' היו בני ארם ולקצר השכם כל אלוף כשמות כי רבו אחד: (יט) נפלגה הארץ. בני הארץ נפרדו זה מזה ע"פ כל האדמה: (כד) שם ארפכשד וגו'. כאומר העולה מזה ששם ילד את ארפכשד והוא ילד את שלח וגו' עד שנולד אברהם: (כז) הוא אברהם. הוא הנקרא אחר זה בשם אברהם על שם אב המון גוים כמ"ש

מצודת ציון

(יט) נפלגה. ענין חלוקה ג"כ שם כי בני בנים הם כבנים: (יט) נפלגה הארץ.

ימי קדם

(ח) בני שם, היו כ"ו אומות כי גם שלח ועבר היו לאומות מפורדות חוץ מבניו, וע"כ חשבם כאן מלד שהיו אומות, ובפסוק (כ"ד כ"ה) הזכירם להזכיר שלשלת היחוס עד אברהם, ועוץ ר"ל ובני ארם עוץ וחול. ומשך ובתורה ומש, שם קצר השם להבדילו בין משך שנזכר בין בני יפת: (יט) כי בימיו נפלגה, שהיה דור הפלגה בימיו, וי"ל כי תחלה היו כולם מדברים שפת עבר ואחר פילוג הלשונות לא נשאר שפה הקודמת רק לבני פלג, דהא אברהם שילא מפלג דבר שפת עבר, ולכן נקרא הוא פלג, שכולם נפלגו ממנו בלשונם: (כג) כל אלה בני יקטן, כי בכמ"ש ומצרים ילד את לודים ואת ענמים היינו שאומות אלה ילאו מחלציו ומבני בניו, אבל בכ"ש ויקטן ילד היינו שהיו בניו ממש לא בני בניו: (כד—כה) שם ארפכשד, עתה חזר לחשוב הסגולה שהיתה תחלה באנשים יחידים וחושב מנח עד אברהם, ויש שהיו בעלמם סגולה כמו שם ועבר, ויש שהיו מוכנים שילא מהם סגולה כמו תרח וכמ"ש הכוזרי כנ"ל: (כז) אברם הוא אברהם, כמ"ש אשר בחרת באברם ושמת שמו אברהם, להורות שיהיה אב המון גוים, וכל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה לכן אמר הוא אברהם: (כח) יצחק וישמעאל, הקדים יצחק שהיה בן הגבירה וישמעאל עשה תשובה והקדימו תחלה, לא כן עשו, בפסוק ל"ד, וכן בתורה (בראשית כ"ה ט', ל"ה כ"ט): (כט) אלה תולדותם, היו י"ג עם ישמעאל, וכן בני קטורה הם י"ג, וע"ז אמרו במדרש שהיו ראויים י"ב שבטים לצאת מאברהם כי הי"ב שבטים הם י"ג עם לוי וכמו שהוליד מיסר נשיו היה ראוי שילאו גם שבטים לצד הקדושה: (לב) ובני קטורה, יען היתה פילגש כמ"ש ולבני הפילגשים אשר לאברהם קרא

פילגש אברהם ילדה את־זמרן ויקשן ומדן ומדין וישבק ושוח ובני יקשן שבא ודדן׃ לג ובני מדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה כל־אלה בני קטורה׃ לד ויולד אברהם את־יצחק בני יצחק עשו וישראל׃ לה בני עשו אליפז רעואל ויעוש ויעלם וקרח׃ לו בני אליפז תימן ואומר צפי וגעתם קנז ותמנע ועמלק׃ לז בני רעואל נחת זרח שמה ומזה׃ לח ובני שעיר לוטן ושובל וצבעון וענה ודישן ואצר ודישן׃ לט ובני לוטן חורי והומם ואחות לוטן תמנע׃ מ בני שובל עלין ומנחת ועיבל שפי ואונם ובני צבעון איה וענה׃ מא בני ענה דישון ובני דישון חמרן ואשבן

ע"ש (לו) תגמומא ויכב׃

רש"י

עיקר והאדון הבית: (לג) ובני מדין עיפה ועפר וגו'. ה' ראשי אומות על כן העמידו ה' מלכים לכל אומה מלכה דכתיב את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור וגו' חמשת מלכי מדין (במדבר ל"א): כל אלה בני קטורה. בשביל כבודו של אברהם: (לד) בני יצחק עשו וישראל. מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב: (לה) בני עשו אליפז. כדי לקצר ולהשליכו והזכירו לכבוד יצחק: (מא) חמרן ואשבן.

מצודת דוד

בתורה: (לב) ילדה. כמו אשר ילדה: (לג) כל אלה בני קטורה. כי בני בנים הם כבנים: (לו) ותמנע. כאלו אמר ותמנע היתה לו לפילגש ואת עמלק ילדה לו וכן נאמר בתורה ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק (בראשית ל"ו): (לח) ובני שעיר. לא היה שעיר מבני עשו והזכירו בעבור תמנע בת אחותו שהיתה פילגש לאליפז בן עשו: (לט) ואחות לוטן תמנע. אחותו מן האם ולא היתה בת שעיר אביו כי אליפז בא על אשת שעיר וילדה ...

ימי קדם

הבנים על שמה, משא"כ בהגר כתיב ותתן אותה לאברם אישה לו לאשה. שבא ודדן ממה שלא חשב אשורים ולטושים ולאומים מבואר שאינם שמות אומות כדעת רש"י בפי' התורה, רק שם אומנתם קא חשיב כדעת התרגום: (לד) ויולד אברהם, כמ"ש כי ביצחק יקרא לך זרע: (לו) ותמנע, בתורה כתב ותמנע היתה פילגש לאליפז ותלד לו את עמלק, והרשב"ם פי' שתמנע הנאמר שם בראש הכתוב נמשך גם למעלה וגעתם וקנז ותמנע, ותמנע היתה פילגש, והראשון זכר והשני נקבה, וכפי' הגרא"ו כמה דוגמאות לזה, אבל יפלא מאד מדוע לא חשב את תמנע בין אלופי אליפז, וזאת שנית שבין אלופי אליפז נחשב אלוף קרח והוא לא נזכר בין בניו, רק בין בני אהליבמה, וע"כ נראה כי אלוף קרח שנחשב בין אלופי אליפז הוא בנו תמנע, ואליפז בא על אהליבמה אשת עשו והוליד את קרח, וע"כ נחשב קרח בין בני אהליבמה ובין אלופי אליפז, וקרח זה נקרא בשני שמות, שאמו קראתו בשם קרח, ואליפז קרא שמו תמנע כשם פילגשו, וע"כ בתחלה כשחשב בני אליפז לא נזכר תמנע בנו בבאור, כי היה ממזר ובעת שנולד היו חושבים שהוא בן עשו, רק נרמז במלת תמנע שנקרא למעלה ולמטה כפי' רשב"ס, ובעת שחשב אלופי אליפז חשבו בין אלופי אליפז, ובשמו קרח, כי אז כבר נודע שהוא בן אליפז, ועזרא למדע זאת במה שחשב בין בני אליפז את תמנע, שהוא קרח שנחשב בין בני עשו, ודעת רש"י ז"ל שתמנע הנחשבת פה היא פילגש עשו והיתה ג"כ בתו, שבא על אשתו של שעיר וילדה תמנע מביניהם, ולקחה לפילגש, ואין זה זרות שיחשב הבת בין הבנים: (לח) ובני שעיר, מפני שבני עשו השמידו את בני שעיר וישבו תחתם ותחת אלופי שעיר נעשו אלופים מבניו של עשו, חשב אלופי שעיר כדי שנדע כמה אלופים היו תחתם תבניו של עשו וכשתמנה תראה שישמעאל ובניו הם י"ג ובני קטורה ג"כ י"ג ועשו ובניו הם ט"ז (שתמנע אינה מן החשבון לשני הפירושים) ובני שעיר הם כ"ו שנכנסו כ"ו בני עשו תחתם שה"כ הם ס"ח ועם עמון ומואב שהיו ג"כ ממשפחת אברהם הם שבעים, ובא להודיע שכמו שעמדו שבעים אומות בעולם הכללי עמדו שבעים נפש נשיאים ואלופים וראשים מזרע אברהם, וכנגדם שבעים נפש מבני יעקב שהיו שורש לכלל ישראל כמ"ש האריז"ל בספר הגלגולים

וְיִתְרָן וּכְרָן׃ מב בְּנֵי־אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן יַעֲקָן בְּנֵי דִישׁוֹן עוּץ וַאֲרָן׃
מג וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה׃ מד וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ
תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה׃ מה וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חוּשָׁם
מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי׃ מו וַיָּמָת חוּשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה
אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית׃ מז וַיָּמָת הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו
שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃ מח וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת
הַנָּהָר׃ מט וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר׃ נ וַיָּמָת
בַּעַל חָנָן וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד וְשֵׁם עִירוֹ פָּעִי וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל
בַּת־מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב׃ נא וַיָּמָת הֲדָד וַיִּהְיוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אַלּוּף
תִּמְנָע אַלּוּף עַלְיָה אַלּוּף יְתֵת׃ נב אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה
אַלּוּף פִּינֹן׃ נג אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר׃ נד אַלּוּף מַגְדִּיאֵל
אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱדוֹם׃

עוית ק׳ . עלוה ק׳

רש״י

ובתומם (בראשית ל״ו) כתיב חמדן. בתחילה היו חמודים וחמדין כלדיקים ולבסוף מכוערין כחמור, קרך כחמור בתחילה חמוד ולסוף נעשה מכוער והסוס מתחלה מכוער ולבסוף יפה: (מג) ואלה המלכים. מפורש בב״ר אמר רבי איבו קודם שלא עמד מלך מישראל (אבל משמלך מלך לישראל) נצב מלך באדום רבי יוסי בן חנינא אומר בשעה שזה מעמיד מלכים זה מעמיד שופטים זה מעמיד אלופים זה מעמיד נשיאים אמר ר״י בן לוי זה העמיד ח׳ וזה העמיד ח׳, ושמעתי וכי לא היה לאדום אלא אלו ח׳ מלכי׳ ולישראל ח׳ והלא יותר היו יורם אחזיה יואש וכו׳ אלא זה העמיד ח׳ מלכים פירוש מזמן שהמליכו אותן ח׳ מלכים של אדום לא המליכו את מלכי ישראל כי קודם דוד היו וראשי בית אבותיו:

מצודת דוד

אף המנע ונעשית פילגשו: (מג) לפני מלך מלך וגו׳. עד לא עמדו מלכים בישראל: בלע. ר״ל שמלך הראשון היה בלע: (מו) המכה את מדין וגו׳. כשבאו לעלחם על מואב בא הוא לעזרת מואב והכה את מדין: (נ) בת מי זהב. מטרד היתה בת מי זהב והוא שם אדם: (נא) ויהיו אלופי אדום. אחר שמת הדד פסקה מהם המלכות והנהיגו עצמן ע״פ אלופים:

מצודת ציון

והפרדס וכן בפלגות ראובן (שופטים ה׳): (נא) אלופי. ענין שררה וכן אלופים לראש (ירמיה י״ג):

ימי קדם

את זה לעומת זה: (מג) ואלה המלכים, בתורה לא כתיב וימת הדד רק וימלך תחתיו הדר וכו׳ ואלה שמות אלופי עשו, שהיה באדום מלך שבחרו תמיד מארץ אחרת ולא היה בהם מלך מעמם ולא מלך בן מלך, גם היו ביניהם תמיד י״א אלופים מבני עשו שהנהיגו את המדינה עם המלך אשר בראשם, ובעת שכתב משה את התורה היה המלך האחרון הדר עודהו בחיים, וגם הי״א אלופים שקועים במשמרתם היו אז כמ״ש אז נבהלו אלופי אדום, ומרע״ה נבא שעת ימלוך מלך לבני ישראל תופסק המלוכה מאדום, כי כשזה קם זה נופל כמ״ש ולאום מלאום יאמץ, וע״כ אמר שמלכים אלה יתקיימו לפני מלך מלך לבני ישראל ואחר יחדלו, ועזרא ספר לנו שאחר שמת הדר המלך האחרון שהיה בימי משה שאז כבשו ישראל את הארץ וישראל עושה חיל ויהושע היה המלך עליהם, לא קבלו אדום עוד מלך עליהם רק האלופים הנהיגו את המדינה, שנז״א ויהיו אלופי אדום, ר״ל הם נשארו לבדם בהנהגת המדינה, ולא מלך מלך עליהם, כל זמן שהיה לישראל מלך כמ״ש (ש״ב ח׳ י״ד) (מלכים א׳ כ״ב כ״ג) עד ימי יורם (שם ב׳ ח׳ כ׳):

ב א אֵלֶּה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה יִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן: ב דָּן יוֹסֵף וּבִנְיָמִן נַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר: ג בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה שְׁלוֹשָׁה נוֹלַד לוֹ מִבַּת־שׁוּעַ הַכְּנַעֲנִית וַיְהִי עֵר ׀ בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִיתֵהוּ: ד וְתָמָר כַּלָּתוֹ יָלְדָה לּוֹ אֶת־פֶּרֶץ וְאֶת־זָרַח כָּל־בְּנֵי יְהוּדָה חֲמִשָּׁה: ה בְּנֵי פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל: ו וּבְנֵי זֶרַח זִמְרִי וְאֵיתָן וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וָדָרַע כֻּלָּם חֲמִשָּׁה: ז וּבְנֵי כַּרְמִי עָכָר עוֹכֵר יִשְׂרָאֵל

ע"ש (ו) ויק"ר ס פ' יד:

רש"י

ב (ג) **רע** בעיני ה'. מפורש בב"ר שהיה חורש בגגות בא עליה שלא כדרכה: (ד) ותמר כלתו. תמיה אני היאך מזכיר גנות זקנתו של דוד: (ו) ואיתן והימן וכלכל ודרע. כולם בימי דוד ובימי שלמה היו והיו חכמים ביותר ועל זה נאמר (מלכים א' ה') ויחכם מכל אדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול להלן לענין חכמת שלמה נופל לשון זה דרדע אע"פ שנקרא דור דיעה בשביל חכמתו נתחכם שלמה מכולם, ומה שאמר האזרחי אל"ף יתיר כמו הזרחי (במדבר כ"ו) מזרח יצא ובהרבה מקומות נכנסת האל"ף בתיבה ואינה נקראת ודוגמתו (איוב י"ג) ואחוי והאזינתו (ישעיה י"ט) וכן והאספסוף (במדבר י"א) ופעמים נחסרת כמו ותמרו (שמואל ב' י"ט) ויכו הרמים (לקמן ב' כ"ב) כמו הארמים. ופסיקתא דורש מכל אדם זה אדם הראשון איתן זה אברהם הימן זה משה וכלכל זה יוסף ודרדע זה דור המדבר מחול שמחל להם מעשה עגל: (ז) ובני כרמי עכר. ולמה אני קוראהו עכר והלא

מצודת ציון

ב (ז) עוכר. ענין בלבול והשחתה כמו עכרתם אותי:

מצודת דוד

ב (ג) בני יהודה. לכבוד דוד מייחס את שבט יהודה בראשונה: רע בעיני ה'. כי חטא לו ולזה המיתו עד לא השלים ימיו: (ו) ובני כרמי. כרמי היה בן זבדי והוא ואף שאחד היה אמר ובני כי כן דרך לשון המקרא כמו ובני דן חושים (בראשית מ"ו) ורבים כמוהו: עכר. הוא עכן וקראו לגנאי כאמור כי היה עוכר ישראל

ימי קדם

ב (ב) **דן** יוסף, קדימת דן ליוסף נמצא עוד פעם אחד בסדר מסעי, וחז"ל אמרו במדרש מפני שבזכות דן נולד יוסף ובנימין: (ג) **שלושה נולד לו**, (תחת נולדו בל"ר), ר"ל שכל אחד נולד ביחוד ולא היו תאומים, כי לפי החשבון בס"ע הולידו כ"א בהיותם בני שמונה שנים, וה"א שנולדו תאומים, **הכנענית**, מבואר שמ"ש בת איש כנעני אין פירושו תגר רק כנעני ממש (וצ"ל שהמדרש דורש כנעני תגר ממה שלא אמר שם תמר הכנענית) ולא הזכיר מעשה אונן שהוא עשה זה מפני שידע כי לא לו יהיה הזרע, אבל ער היה כונתו רק רע, והאמת שדרך הספר שלא לכתוב כל פרטי הדברים כמ"ש בכ"מ: (ד) **כל בני יהודה חמשה**, באשר דרך הספר שלא יזכיר כל הבנים, רק המצויינים והשומים, וכ"מ שחושב בני איש אחד היה לו גם בנים אחרים אלתם, שלא הזכירם מפני שלא היו אנשים רשומים, לזה ישמיענו שיהודה לא נולדו לו בנים אחרים חוץ מאותם החמשה גם רמז שער ואונן באו בסוד הגלגול על ידי היבום בפרץ וזרח והיו כולם במציאות: (ה) **חצרון וחמול**, משפחות חמול לא יזכיר עוד רק משפחות פרץ מפני כבוד בית דוד: (ו) **ובני זרח זמרי**, הוא זבדי הנזכר ביהושע (סי' ז'), ויתכן שהי"ל שתי שמות ואחר ששם זבדי נזכר ביהושע לגנאי שהוא שמו בספר היחוס שממנו העתיק עזרא את דבריו וקראוהו זמרי, וכן איתן והימן היו בני זרח, ואמר כולם חמשה שלא היה לו יותר כנ"ל, ובמלכים (א' ה') ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן האזרחי וכלכל ודרדע בני מחול, הם היו בימי שלמה ושם אביהם היה מחול שקרא לארבעת בניו בשם בני זרח, והם היו חכמים גדולים, ענ"א שלמה היה חכם יותר מהם, ולדעת חז"ל שבני זרח התנבאו במצרים, י"ל שכיון על בני זרח עצמם שהיו נביאים וחכמים, אמנם המזמורים להימן האזרחי ולאיתן האזרחי (תהלות פ"ח פ"ט) א"א ליחסם אל כל אלה, שמבואר מענינם שהמשוררים מיסדי המזמור היו אחר החורבן וביטול מלכות בית דוד, והם היו אחרים מבני קרח בגלות בבל שהיה שמם גם כן כן, ואיתן והימן שנזכר לקמן בין המשוררים הם היו אחרים, שמבואר (לקמן ו') שלא היו בני איש אחד: (ז) **ובני כרמי**, כלל זה יהיה בידך בכל הספר, שעזרא העתיק ספרו מספר היחוס הגדול, ששם היו נמצאים יחוסי כל משפחה ושריגיה וענפיה מראש עד סוף, ועזרא לא העתיק רק הצריך ורק אנשים מסוימים, ושם היה כתוב ובני זמרי וחשב כל בני זמרי שהיו רבים ובתוכם כרמי, ואחר כך היו כתובים כל בני כרמי ובתוכם עכן, ועזרא דלג על הבלתי צריך ולא העתיק רק ובני כרמי ודלג עד עכן. והעתיק עכר

יכר

אשר מעל בחרם: ח ובני איתן עזריה: ט ובני חצרון אשר נולד לו את ירחמאל ואת רם ואת כלובי: י ורם הוליד את עמינדב ועמינדב הוליד את נחשון נשיא בני יהודה: יא ונחשון הוליד את שלמא ושלמא הוליד את בעז: יב ובעז הוליד את עובד ועובד הוליד את ישי: יג ואישי הוליד את בכרו את אליאב ואבינדב השני ושמעא השלישי: יד נתנאל הרביעי רדי החמישי:

ע"ש (ט) ירושלמי סנהדרין ב ג: (י) שם

רש"י

עכן שמו (ומפרש לפי שהוא עכר את ישראל שעבר על החרם ונפלו על ידו ל"ו איש והוא מה שפירשתי שכל מה שיכול לספר בגנות מספר (ואף על פי כן) (ס"א ועל כן לא) יצא מלכות מהם: (ח) ובני איתן עזריה. כמו ובני דן חושים (בראשית מ"ו): (ט) ואת כלובי. זהו כלב כמו שמוכיח למטה וכלב בן חצרון ובספר (שמואל א' כ"ה) כתיב והוא כלבי ותרגום מדבית כלב, וכך תרגם כלבי מחזיק היה ומתפאר בעצמו שאין מיוחס בכל השבט כמיהו כלומר אם שמואל נתן לו מלוכה (לי תבא המלוכה) וע"כ אמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים שהרי יצא מרות המואביה וירחמאל אחיו נשא נכרית כמ"ש למטה וזה כלובי מתנשא ומתגאה (ככל אשר נשאו לבו): (י) נחשון נשיא בני יהודה. לא בא לפרש אלא מפני כבודו של דוד: (יא) ושלמא הוליד את בעז. רבותינו אמרו אבצן זה בועז ותימה יש היאך יכול להיות והלא נחשון בשנה שניה ליציאת מצרים מת ושלמון בנו מת כבר והוא היה מבאי הארץ ובועז בנו שהוא אבצן בכניסתו לארץ נולד ומיציאת מצרים עד יפתח היו שלש מאות שנה וחכמים אמרו בשעה שבא בועז על רות והרתה מיד מת בועז ואבצן היה שופט לאחר מות יפתח דכתיב (שופטים י"ב) וישפוט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם ועל זה אני תמיה שהרי מצינו באברהם שהוא אמר לאחר שגלגל דמו וגו' ואמר הלבן מאה שנה יולד ואיך הוליד בועז בן ג' מאות שנה וי"ל על כן אמר (רות ד') ויתן ה' לה הריון דוגמתו (וילדהו ה'): אבצן. אב לכל הנגועים שהרי אשה בחורה שכבה אצלו ונזדמן ולא נגע

מצודת דוד

בדבר אשר מעל בחרם בימי יהושע ועי"ז נסו ישראל לפני האויב ונפלו בחרב: (י) ורם הוליד. מפני כבוד דוד הקדים לספר יחוסו עד לא הזכיר בני ירחמאל הבכור: דויד השביעי.

מצודת ציון

(בראשית ל"ד): מעל. ענין חטא ופשע: (ט) כלובי. הוא כלב: (יג) ואישי. הוא ישי:

ולא נגע השמיני שהוא אליהו שסקינו דוד לנגיד על יהודה ויתכן לומר שאליהו היה מאשה אחרת צרויה ואביגיל היו אחיות לשבעת האחים רק מן האם ולא מן האב ואם יתחשב עמהם גם את אליהו או לא היה יכול לומר ואחיותיהם צרויה ואביגיל כי לאליהו לא היו אחיות לא מן האב ולא מן האם וכמ"ש (בש"ב) אולם רז"ל לא אמרו

ימי קדם

עוכר ישראל, ולכן כתב ובני בלשון רבים כמו שהיה כתוב בס' היחוס, שאם הזכיר בנים רבים, וקראו אותו עכר ע"ש שעכר את ישראל, שהרי"ש והנו"ן מתחלף בשמות כמו נבוכדנצר נבוכדראצר: (ח) ובני איתן בספר היחוס הגדול היו כתובים כל בני איתן שהיו רבים ואח"כ היחוס של יתר בני איתן, ועזרא דלג את כולם ולא תפס רק בן הראשון עזריה ודלג המותר וכתב ובני בל"ר כמו שכתב בס' היחוס, וזה כאילו היה כתוב ובני איתן עזריה וגו', או וכו', כמו שתמצא זה בעזרא (ד' י"ז, ז' י"ב) שמשמש בזה במלת שלם או גמיר, להורות על מלת וע' או וגו', כי עזרא לא העתיק כל ספר היחוס רק ראשי דברים ורק הצריך לו, ולכן בא תמיד ובני על בן אחד, כי באמת היו רבים שלא זכרם בכאן (כנ"ל פסוק הקודם) וכן מ"ש ובני דן חשים, ובני פלוא אליאב, היו להם אח"כ עוד בנים ולא חשיב רק הצריך לו לעניננו שחושים היה מבאי מצרים, ובאליאב רצה לחשוב דתן, וזה כלל בכ"מ, וכן מ"ש למעלה (א' מ"א) ובני ענה דישן ר"ל עוד בנים שלא היו חשובים, וכן לקמן פסוק ל"א, וכן בכ"מ: (ט) ובני חצרון אשר נולד לו, כי יתבאר (בפסוק כ"א) שהיה לחצרון בנים שילדה לו בת מכיר שהם לא נתיחסו לחצרון רק למנשה, לכן אמר אשר נולד לו שהיו מיוחסים לו, ויתבאר עוד (פסוק כ"ד) שנולדו לו בנים אחר מותו לכן אמר אשר נולד לו ר"ל בחייו, ומ"ש את ירחמיאל, ביחוס הפעול בא לכלול גם בני בניו שאותם הוליד באמצעות בניו, ור"ל שהוליד עם ירחמיאל ובאמצעיתו וכן כולם, ומפרש תחלה מה שהוליד באמצעות רם, ואח"כ (פסוק י"ח) מה שהוליד באמצעות כלב, ואח"כ (פסוק כ"ה) מה שהוליד באמצעות ירחמיאל, כי בני בנים כבנים, וכלובי הוא כלב: (י) ורם הקדים את רם מפני יחוס בית דוד שבא משרשו, והזכיר מכ"א רק איש אחד שממנו יצא ישי אבי דוד:

(יא) ושלמא, הוא שלמה ושלמון המוזכר במגילת רות:

טו אֹצֶם הַשִּׁשִּׁי דָּוִיד הַשְּׁבִעִי: טז וְאַחְיוֹתֵיהֶם צְרוּיָה וַאֲבִיגָיִל וּבְנֵי צְרוּיָה אַבְשַׁי וְיוֹאָב וַעֲשָׂה־אֵל שְׁלֹשָׁה: יז וַאֲבִיגַיִל יָלְדָה אֶת־עֲמָשָׂא וַאֲבִי עֲמָשָׂא יֶתֶר הַיִּשְׁמְעֵאלִי: יח וְכָלֵב בֶּן־חֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־עֲזוּבָה אִשָּׁה וְאֶת־יְרִיעוֹת וְאֵלֶּה בָנֶיהָ יֵשֶׁר וְשׁוֹבָב וְאַרְדּוֹן: יט וַתָּמָת עֲזוּבָה וַיִּקַּח־לוֹ כָלֵב אֶת־אֶפְרָת וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־חוּר: כ וְחוּר הוֹלִיד אֶת־אוּרִי וְאוּרִי הוֹלִיד אֶת־בְּצַלְאֵל: כא וְאַחַר בָּא

ת"א ובני איתן. ב"ב קמ"ג: אחיותיהם. שבת נ"ד ב"ב י"ז: יתר הישמעאלי. יבמות ע"ז: וכלב. סוטה י"א י"ב תמורה ט"ז: ותמת. סוטה שם סנהדרין כ"ט:

ע"ש (טו) רו"ר ז מעו"ט כה יט: (יז) ירושלמי יבמות ח ג מעו"ט מ בבלי יבמות עז עח: (יח) מד"ר שמות פרשה א אגדב"ר מח: (יט) שמ"ר א ספרי בהעלותך:

רש"י

בה (שה"א): (יג) ואישי הוליד את בכרו.. מלא אל"ף כלומר איש גבור חיל: (טו) דויד השביעי. מלא יו"ד מפני כבודו של דוד ועתה מלא המרגלית לפיכך לא מנה השמיני אליהו: (טז) ואחיותיהם צרויה ואביגיל. מפני כבודו של דוד שהיו בני אחותו גבורים ואנשי חיל ושרים, כך מפורש לקמן: (יז) יתר הישמעאלי. (ובש"ב י"ז) כתיב הישראלי בארץ ישמעאל היה דר דוגמת בית עובד אדום הגתי (שם ב' ו' וכן מ"א ז') וישלח המלך ויקח את חירם מצור בן אשה אלמנה ואביו איש צורי: (יח) וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה. לפי שהיתה לו אשה שמה עזובה לכך כינה את שם בתו עזובה אשה כדכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת מכאן שהיתה לו אשה שמה עזובה. ותלד לו את חור: (כ) וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל. צא וחשוב שכל אחד מהם היה פחות מן ח' שנים

מצודת ציון / מצודת דוד

כן: (יח) וכלב בן חצרון. מפני כבוד כלב שהיה נשיא הקדים גם אותו לירחמאל הבכור: הוליד את עזובה אשה. הוליד בנים מן עזובה אשתו ומן יריעות וכן כלאתי את העיר (שמות ט') ומשפטו מן העיר: ואלה בניה. של האחת והיא עזובה: (כא) ואחר. ר"ל אחר שנולד לו שלשת הבנים

(יז) יתר הישמעאלי. הוא יתרא הישראלי האמור (בש"ב יז) ונקרא הישמעאלי על שהתגורר בארץ ישמעאל ולדעת

ימי קדם

(טו) **דויד השביעי**, וזה סותר למה שבשמואל (א' ט"ז י', י"ז י"ב) חושב לישי שמונה בנים ודוד הוא הקטן, ודעת חז"ל במדרש שהשמיני הוא אליהו הנזכר בין הנגידים שהקים דוד על יהודה, אליהו אחי דוד (לקמן כ"ז י"ח) והוא היה קטן מדוד וקרא לדוד קטן על שהיה מקטין א"ע וכן פרש"י, ורא"ע ורד"ק פירשו שאליהו היה אח מן האב ולא מן האם, ולכן לא חשבו פה מפני שאומר ואחיותיהם צרויה ואביגיל, והם היו אחיות מן האם ולא מן האב וא"כ לא היו אחיות לאליהו לא מן האב ולא מן האם, וכדבריהם נראה ממ"ש (ש"ב י"ז כ"ה) ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב, מבואר (לפי הפשט, והדרוש ידוע) שאביגיל היתה בת נחש לא בת ישי וא"כ היתה אחותם רק מן האם, לכן אמר אחות צרויה ולא אמר אחות דוד, מפני שאחות צרויה היתה מן האב ומן האם שגם צרויה היתה בת נחש, ואמם נשאת לישי באלמנותה: (יז) **יתר הישמעאלי**, הוא יתרא הישראלי וגר בארץ ישמעאל (רש"י ורד"ק), וי"ל שהיה גר ישמעאלי ואחר שנתגייר שינו שמו מיתר ליתרא, וקראוהו ישראלי, וכ"ה במדרש רות הובא בילקוט שמואל (סי' קכ"ז) שנתגייר ונתן לו ישי את בתו, ולמ"ש רש"י (בפסוק כ"א) שמ"ש ואחר בא חצרון היינו שלא ע"י אישות, י"ל גם כאן שמ"ש אשר בא אל אביגיל היינו קודם שנתגייר והדין הוא דהולד כשר, ואח"כ נתגייר: (יח) **וכלב בן חצרון הוליד**, לפרש"י שם בתו של כלב היה עזובה אשה, (וי"ל מפני שנולדה אחרי מות עזובה אמה, כלב קראה בשם עזובה אשה, ר"ל עזובה אשתי) וכן הוליד את יריעות, ובני יריעות הין ישר וכו', ולדעת הרד"ק פי' שהוליד מן עזובה אשתו ומן יריעות (וי"ל לדעתו שיריעות היתה פילגשו ועזובה היתה אשתו לכן אמר עזובה אשה), ולי נראה ששם אשת כלב היתה עזיבה, כמ"ש בסמוך, **והוליד עם עזובה** אשה שמה **ואת יריעות** ואלה ואת שייך אל שם העצם, ואל תתמה שיהיה מלת את שם, שמצאנו את והב בסופה, שמלת את שם אדם, כמ"ש ברים פרק הרואה את והב שני מצורעים היו, וכן לקמן פסוק מ"ח, וכן לא התפלא שיהיה וי"ו של ואת מעיקר השם שנמצא כאלה רבות, בני אלה וקנז (לקמן ד' ט"ו), ואלה ראשי בית אבותם ועפר (ה' כ"ד), וכדי שנדע שהוא שם עצם של אשה, אמר שהוליד **אשה ואת יריעות**, ואלה בניה של ואת יריעות (בת כלב) ישר ושובב: (יט) **ותמת עזובה** אשת כלב, **ויקח את אפרת**

והוליד

חצרון אל-בת-מכיר אבי גלעד והוא לקחה והוא בן-ששים
שנה ותלד לו את-שגוב : כב ושגוב הוליד את-יאיר ויהי-לו
עשרים ושלוש ערים בארץ הגלעד : כג ויקח גשור-וארם את-
חות יאיר מאתם את-קנת ואת-בנתיה ששים עיר כל-אלה

ת"א ואחר בא. יבמות ס"ב : ושגוב. ב"ב קי"א קי"ג :
ע"ש (כב) ספרי פנחס ירושלמי .

רש"י

כשהולידו שהרי כלב היה בן ארבעים שנים במרגלים דכתיב (יהושע י"ד) בן מ' שנה אנכי בשלוח וגו' ואותה שנה כבר נולדו כולם שהרי הוקם המשכן שעשה בצלאל כלב היה בן ח' כשהוליד עזובה אשה ובן ט' כשהוליד יריעות ואחר מיתת עזובה אשתו לקח את אפרת והולידה את חור בשנה האחרת הרי בן עשר שנים וחור בן ח' כשהוליד את אורי ואורי בן ח' כשהוליד בצלאל הרי כ"ו שנים וכתיב (שמות ל"ו) ואת כל איש חכם לב ואין איש פחות מי"ג שנה הרי בצלאל בשעה שעשה המשכן בן י"ג שנה הרי מ' שנה חסר אחת נמצא שכל אחד מהם היה פחות מן שמנה כשהולידו, וכן מפורש בפרק בן סורר ומורה ומדרש בן שש ושש הולידו : (כא) ואחר בא חצרון אל בת מכיר. כל זה משום כבודו של דוד שהרי חצרון בא אל בת מכיר ולקחה לפילגש שלא לשם אישות דוגמא כאשר בא אל בת שבע (תהלים נ"א) והוא היה בן ששים הרי שני דברים לבת מכיר לגריעותא. אחת שלא לקחה לשום אישות ואחת שחצרון היה זקן ומפני כבוד משפחות יהודה נתנוה לו וכשהוליד יאיר נתנו לו בני מכיר שלשה ועשרים עירים ליקח אשה אחת מבנותיו : (כג) ויקח גשור וארם. גשור הוא גשורי והמעכתי לפי שהיו קרובים לארמים שהיו יושבים במזרחה של ארץ ישראל וארם היו יושבים במזרח דכתיב (ישעיה ט') ארם מקדם ופלשתים מאחור ובימי השופטים כש[illegible] ישראל מסרם ביד אויב ביד ארם ואז הלכו (אלו) ולקחום מהם וכשבא דוד החזירן ולפי

מצודת דוד / מצודת ציון

האמורים ...ם : אבי גלעד. על כי גלעד היה חשוב שהוא מבני ישראל נקרא הישראלי : (כג) חות. תרגומו
ידוע לזה יחס את מכיר אחר בנו וכמוהו רבים : (כב) ויהי
לו. ארז"ל שלקח אשה מארץ הגלעד וממנה ירש הערים האלה ואין זה יאיר הכתוב בתורה : (כג) את חות יאיר.
על כי יאיר בן מנשה המוזכר בתורה קרא לעריו חות יאיר כזה קרא גם הוא לעריו חות יאיר כי היה שמו כשמו
ועריו מרובות וכמו יאיר הגלעדי השופט המוזכר בשופטים שהיו לבניו שלשים עירים וקראם ג"כ חות יאיר בעבור זה :
מאתם. ר"ל לאחר מות יאיר לקחו מבניו : את קנת. עם קנת ועם בנותיה שהיו בסמוך הסוף ששים עיר : כל אלה

ימי קדם

והוליד חור, כי עד עתה לא היה לו רק בת ובני הבת : (כ—כא) **ואחר בא חצרון אל בת מכיר**, כפי הפשט בא חצרון עליה שלא ע"י קידושין והוליד ממנה את שגוב, (וכן פרש"י שבא עליה היינו בלא קידושין), ואח"כ כאשר היה בן ששים שנה אז לקחה לאשה בחופה וקדושין, וכבר הוליד ממנה את שגוב מביאתה שבא עליה תחלה, ומ"ש ואחר בא ר"ל אחר שבא אל בת מכיר (בלא קדושין) אז לקחה בקדושין, והיה אז בשעת נשואין בן ששים שנה, ותלד לו את שגוב תחלה קודם נשואין, **ושגוב הוליד את יאיר**, והנה בתורה נזכר שמשה נתן את הגלעד למכיר בן מנשה ויאיר בן מנשה הלך וילכד את חותיהן ויקרא אתהן חוות יאיר, וכפי הפשט נראה שזה היה יאיר בן שגוב המוזכר פה, וקראו שם יאיר בן מנשה מפני ששגוב אביו נתיחס אל מנשה שבט אמו לא אל שבט יהודה כי הנולדים בלא קדושין היו מתיחסים אחר האם, כמו שהיה ביפתח שגרשו אותו אחיו וא"ל לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה, ומצאנו דוגמתו בעזרא ב' אשר לקח מבנות ברזלי הגלעדי אשה ויקרא על שמם, עי' בפי' שם, לכן אמר (פכ"ג) כל אלה בני מכיר, וכשנתן משה למכיר את הגלעד לכד יאיר בן שגוב (שנקרא ג"כ בן מנשה ע"ש שבט אמו) את חוות יאיר, וחז"ל אמרו ששגוב או יאיר לקח אשה מבנות מנשה ונפלו לו הערים בירושה, וגם זה נודק שאחרי שהיה נחשב לבני מנשה מצד אמו נתנו לו אשה מבנותיהם, והערים היו לו בנדוניא או בירושה, והספורים שבכאן ושבתורה הם אחדים (ולא כהרד"ק) : (כג) ויקח גשור, גשור וארם היו סמוכים לחבל הזה, (כמ"ש דברים ג' י"ד) יאיר בן מנשה לקח כל חבל ארגוב עד גבול הגשורי והמעכתי, וחזרו ולקחו הערים מבני יאיר שהי"ל חוות יאיר, ומבני נבח שהיה להם קנת ובנותי', (כמ"ש במדבר ל"ב מ"א מ"ב), והיו בין כולם ששים עיר כמ"ש (דברים ג' ד') ששים עיר כל חבל ארגוב, **כל אלה בני מכיר**, ר"ל שגוב ובניו ויאיר ובניו שלקחו הערים מהם היו מתיחסים למכיר מצד אמם כנ"ל, כי הוא היה אבי הגלעד וכולם זכו בערי
הגלעד

בני מכיר אבי־גלעד׃ כד ואחר מות־חצרון בכלב אפרתה ואשת חצרון אביה ותלד לו את־אשחור אבי תקוע׃ כה ויהיו בני־ירחמאל בכור חצרון הבכור ׀ רם ובונה וארן ואצם אחיה׃ כו ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה היא אם אונם׃ כז ויהיו בני־רם בכור ירחמאל מעץ וימין ועקר׃ כח ויהיו בני־אונם שמי וידע ובני שמי נדב ואבישור׃ כט ושם אשת אבישור אביהיל ותלד לו את־אחבן ואת־מוליד׃ ל ובני נדב סלד ואפים וימת סלד לא בנים׃ לא ובני אפים ישעי ובני ישעי ששן ובני ששן אחלי׃ לב ובני ידע אחי שמי יתר ויונתן וימת יתר לא בנים׃ לג ובני יונתן פלת וזזא אלה היו בני־ירחמאל׃ לד ולא־

ת"א ויהיו. סוטה י"א סנהדרין ק"ה: ע"ש (כו) רו"ר ז — כצ"ל בה"א

רש"י

שהחזירן כתבן כאן: (כד) בכלב אפרתה. על שם (כלב) אשתו קראו את העיר (כלב) אפרתה: ותלד לו את אשחור אבי תקוע. לאחר מיתת חצרון: אבי תקוע. שר של עיר תקוע שהיא של שבט יהודה: (כה) ויהיו בני ירחמאל בכור חצרון. לפי שהפסיק במשפחתו של כלב ע"כ הוצרך לומר בכור חצרון בכורו של חצרון: (כו) ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה. לפי שאשתו ישראלית היתה, וביבמות ירושלמי אמר שלקח נכרית להתעטר בה יפה ושרית היתה: היא אם אונם. (שמעהי) אם כמו שקמתי אם בישראל (שופטים ה') (והיא היתה) אונם שפל והלא היה לשון און וכמו לא אכלתי באוני ממנו (דברים כ"ו) וכמו כמתאוננים (במדבר י"א) ויצא ממנו ששן שנתן בתו לירחע המצרי עבדו, ומספר בגנותן כלומר לא

מצודת דוד

בני מכיר. מחסר כלמ"ד כאלו אמר כל הששים הערים האלה היו לבני מכיר: (כד) ואחר מות חצרון. ר"ל אחר שמת חצרון בעת שלקח כלב בנו את אפרת אז אשת חצרון שמה אביה ילדה לו את אשחור: אבי תקוע. שר של תקוע והוא שם עיר. או ר"ל כל אנשי תקוע היו בניו וזרעו וכן בכל מקום שנזכר לשון אבי על עיר: (כו) אשה אחרת. מלבד אם בנים האמורים למעלה: היא אם אונם. על כי אונם היה חשוב וידוע לזה ייחס אמו אחריו: (לב) לא

ימי קדם

הגלעד מכחו: (כד) ואחר מות חצרון בכלב אפרתה, נראה שב' בכלב הוא ב' הזמן, ומלת ואשת נמשך גם למעלה, ושיעור הכתוב אחר מות חצרון (באשת) כלב אפרתה ואשת חצרון אביה, כי בעת לקח כלב את אפרת (פסוק י"ט) לקח חצרון אשה ששמה אביה ומת, וילדה אביה אחר מותו את אשחור אבי תקוע (שידבר ממנו לקמן ד' ה'), ואמר זאת מפני שכלב ואפרת אשתו גדלו את אשחור שהיה יתום ונחשב להם כבן, וע"כ הזכיר שאשת כלב היתה אז אפרתה והיא גדלה אותו, ומצד זה נחשב אשחור (לקמן ד' ד"ה) עם בני כלב, וכמ"ש חז"ל בסנהדרין עמ"ש אשר ילדה לעדריאל המחולתי שהוא גדל אותו, ובזה יש לב' בכלב אפרתה עוד כונה שניה שמשמש במלא עם, שעם כלב ואפרת ילדה אביה אשת חצרון את אשחור, כי גם הם היו להם חלק בו על ידי שגדלו אותו: (כה) ויהיו, שב אל יחוס בן הבכור של חצרון והוא ירחמיאל; הבכור, ר"ל בכורו של ירחמיאל היה רם: (כו) ותהי אשה אחרת, פי' חז"ל בירושלמי שהיתה נכרית (כמו כי בן אשה אחרת אתה, שופטים י"א), ושמה עטרה שלקחה להתעטר בה שהיתה יפת תואר, (כי למה יאמר אשה אחרת בעוד לא הזכיר את הראשונה) ובא ללמד שע"י שלקח נכרית וע"י ששן נתן בתו לירחע עבדו יצא מהם (אחר כ"ד דורות לעטרה וט"ו דורות לירחע) ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג את גדליה בן אחיקם, שמ"ש בירמיה שישמעאל הי' מזרע המלוכה היינו מצד אמו, שע"ז לא אמר מבני המלוכה: (ל) לא בנים, כמו לא הסיר, שם תואר לחסר איזה דבר: (לא) ובני אפים ישעי, כבר בארתי למעלה (פסוק ז' ח') שעזרא העתיק מספר היחוס הגדול ושם חשב לאפים בנים רבים ועזרא לא העתיק רק אחד, והעתיק מלת ובני כמ"ש בס' היחוס, וכן ובני ישעי ובני ששן, ובני ששן אחלי עי' פסוק ל"ד: (לג) אלה היו בני ירחמיאל, ר"ל שנתיחסו אליו כי עטרה אם אונם נתגיירה, משא"כ בני ירחע (פסוק ל"ה) לא נתיחסו לירחמיאל: (לד) ולא היה לששן בנים, ר"ל בעת שנתן בתו לירחע, כי אח"כ היה לו בנים כמ"ש פסוק ל"א ובני

ששן

הָיָה לְשֵׁשָׁן בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וּלְשֵׁשָׁן עֶבֶד מִצְרִי וּשְׁמוֹ יַרְ
לה וַיִּתֵּן שֵׁשָׁן אֶת־בִּתּוֹ לְיַרְחָע עַבְדּוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־עַ
לו וְעַתַּי הֹלִיד אֶת־נָתָן וְנָתָן הוֹלִיד אֶת־זָבָד׃ לז וְזָבָד הוֹלִיד אֶ
אֶפְלָל וְאֶפְלָל הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד׃ לח וְעוֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יֵהוּא וְיֵ
הוֹלִיד אֶת־עֲזַרְיָה׃ לט וַעֲזַרְיָה הוֹלִיד אֶת־חָלֶץ וְחֶלֶץ הוֹלִיד אֶ
אֶלְעָשָׂה׃ מ וְאֶלְעָשָׂה הוֹלִיד אֶת־סִסְמָי וְסִסְמַי הוֹלִיד אֶת־שַׁלּ
מא וְשַׁלּוּם הוֹלִיד אֶת־יְקַמְיָה וִיקַמְיָה הוֹלִיד אֶת־אֱלִישָׁמָע׃ מב ו
כָלֵב אֲחִי יְרַחְמְאֵל מֵישָׁע בְּכֹרוֹ הוּא אֲבִי־זִיף וּבְנֵי מָרֵשָׁה
חֶבְרוֹן׃ מג וּבְנֵי חֶבְרוֹן קֹרַח וְתַפֻּחַ וְרֶקֶם וָשָׁמַע׃ מד וְשֶׁמַע הוֹ

רש"י

טיו ראויין למלכות ויצא ממנו ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג גדליה בן אחיקם (ירמיה
(לד) ולא היה לששן בנים כי אם בנות. ומה שאמר למעלה ובני ששן אחלי הולה שפל היה ומת בלא ב
(לה) ויתן ששן את בתו לירחע עבדו לאשה. מכאן אמרו בתך בגרה שחרר עבדך ותנהו לה ומכאן
חכמים ביבמות ירושלמי אל תאמן בגר עד ט"ו דורות וט"ו דורות הם מן עתי המצרי עד ישמעאל
ט"ו דורות עם ירחע, ומדרש רבותינו אפשר כן שהיה מזרע המלוכה והלא ישמעאל מזרע ירחמאל
ולא מן רם אלא שהעביר מזרעו למולך: (מב) ובני כלב אחי ירחמאל. לפי שיחס למעלה קצת מב
כלב והפסיק ביחס ירחמאל צריך לומר כלב אחי ירחמאל שלא תאמר כבר יחס כל משפחות כלב
הולך לומר כלב אחי ירחמאל שזה לא כלב אחר היה, וכן דרך כל היחס אינו מיחס כסדר אלא מיחס
ממשפחה פלוני ותופש משפחה אחרת וכשיחס קצת ממשפחה זו התחיל ליחס משפחה ראשונה כבתחילה
אחרת וכן מעורבב כל ספר היחס הזה: הוא אבי זיף. שר של זיף ושר כל בני מרשה ושר חברון
העיירות האלה כתובות בספר (יהושע ט"ו) כדכתיב זיף וטלם ובעלות (וכתיב) קעילה (שם) ו

מצודת דוד

בנים. בלא בנים: (לד) ולא היה לששן בנים. כי בני אחלי מתו בחייו ולא השאיר זרע: (מב) ובני כלב. עם שכבר התחיל לספר מזרע כלב פסק בו וחזר לספר מזרע ירחמאל אחיו ועתה חזר לספר עוד מזרע כלב וכן דרך הספר הזה

לספר קצת ולהפסיק בספור אחר ולחזור לספור הרא
מישע בכרו. אלו הנזכרים למעלה היו חשובים ממנו
הקדימם: ובני מרשה. תחסר מלת זיף וכאלו אמר
זיף מרשה וכו' ולפי שזה עתה הזכיר זיף סמך על סמ

ימי קדם

ששן אחלי, **עבד מצרי**, כי מה שנהגה לעבדו לא היה חטא שממילא נשתחרר, כדין שאם נתן לעבד
חורין יצא לחירות, וכבר אמרו בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה, רק שהיה מצרי ואסור לבא בק
(מב) **ובני כלב**, הנה לדעת בעלי הפשט מ"ש בפסוק י"ח וכלב בן חצרון הוליד את עזובה, הוא כ
בן חצרון, וחשב תחלה בני רם בן חצרון מפני כבוד דוד, ואח"כ חשב בני כלובי, ולא חשב כל בניו
החשובים מהם כמו חור ובצלאל שנזכרו בתורה, ואח"כ חשב בני ירחמיאל בכור חצרון, ועתה חוזר אל
בן חצרון לחשוב יתר בניו שנולדו לו קודם לבני עזובה ואפרת, כי חור לא היה בכור כלב שהבכור היה
מישע, רק חור היה בכור אפרתה כמ"ש בפסוק נ"ן, ודעת חז"ל שמ"ש בפסוק י"ח וכלב בן חצרון ה
את עזובה הוא כלב בן יפונה, וברור אצלי שלדעתם לא היה כלב זה בן חצרון דהא היה בן יפונה,
בן בני חצרון, כמו שדרך הספר הזה לקרא לכל יוצאי חלציו בשם בנו, שא"א שכלב היה בנו של חצר
דהא משמע שהג' בנים שנולדו לחצרון, נולדו לו קודם שלקח את בת מכיר, שלא היה עדיין בן ששים
כמ"ש בפסוק כ"א וחצרון היה מבאי מצרים, ואיך היה כלב בן ארבעים בשלוח אותו משה? וע"כ שמ
כלב בן חצרון היינו בן בנו של חצרון (כמו עכן בן זרח יהושע ז'), ולפ"ז לשטת חז"ל לא דבר עדיין מתול
כלובי בן חצרון אחי ירחמיאל, כי חשב תחלה הולדות רם ובתוכם מתולדות כלב בן יפונה שהיה
מתולדות רם ומיוחס לחצרון אבי אבותיו, ואח"כ חשב בני ירחמיאל שהיה הבכור, ועתה התחיל מכלו
לכן קראו אחי ירחמיאל כי הראשון לא היה אחי ירחמיאל, **הוא אבי זיף**, שמחלציו יצאו בני זיף
מרישה, (ולקמן (ד' כ"א) לעדה אבי מרישה? וי"ל שבני מרישה היה, או שמלעדה יצאו בני הכפ
שסביב מרישה), **אבי חברון** שהיה למישע בן ששמו חברון שמבניו יצאו ג"כ משפחות גדולות, כמו שמ

אֶת־רַחַם אֲבִי יָרְקְעָם וְרֶקֶם הוֹלִיד אֶת־שַׁמָּי׃ מה וּבֶן־שַׁמַּי מָעוֹן וּמָעוֹן אֲבִי בֵית־צוּר׃ מו וְעֵיפָה פִּילֶגֶשׁ כָּלֵב יָלְדָה אֶת־חָרָן וְאֶת־מוֹצָא וְאֶת־גָּזֵז וְחָרָן הוֹלִיד אֶת־גָּזֵז׃ מז וּבְנֵי יָהְדָּי רֶגֶם וְיוֹתָם וְגֵישָׁן וָפֶלֶט וְעֵיפָה וָשָׁעַף׃ מח פִּלֶגֶשׁ כָּלֵב מַעֲכָה יָלַד שֶׁבֶר וְאֶת־תִּרְחֲנָה׃ מט וַתֵּלֶד שַׁעַף אֲבִי מַדְמַנָּה אֶת־שְׁוָא אֲבִי מַכְבֵּנָא וַאֲבִי גִבְעָא וּבַת־כָּלֵב עַכְסָה׃ נ אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי כָלֵב בֶּן־חוּר בְּכוֹר אֶפְרָתָה שׁוֹבָל אֲבִי קִרְיַת יְעָרִים׃ נא שַׂלְמָא אֲבִי בֵית־לָחֶם חָרֵף אֲבִי בֵית־

ע"ש (מח) תנחו' תזריע : (מט) תנחומא תזריע : (נ) ספרי בהעלותך :

קטן בז"ק

רש"י

ומרשה : (מד) אבי ירקעם. כל אבי שנאמר כאן שר של אותה העיר הכתובה בסמוך : (מז) ובני יהדי. אחד מבניה של עיפה היה ומה שלא הזכיר מי היה אביו לפי שאינו צריך להזכיר שום מבנים של עיפה כי אם זה יהדי: (מט) ותלד שעף אבי מדמנה את שוא אבי מכבנא ואבי גבעא. שתי עיירות הללו שלו היו: ובת כלב עכסה. עתה מתחיל לראש ומקדים בעכסא משום שהיתה שרית אשת עתניאל כדכתיב שם ויאמר כלב אשר יכה קרית ספר וגו' : (נ) אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה. פתרון אלה היו בני כלב בן חור כמו בני הור והוא חור היה בנו הבכור לאפרת אשתו ולא בכור לכלב וכן מפורש למעלה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור. ע"א אלה היו וגו' חור היה בן לכלב והוליד בן ויקרא שמו כלב וכך פירושו ואלה הא בניו של כלב בנו של חור שובל וגו': בכור אפרתה. ולא בכור לכלב על חור

מצודת דוד

(מז) ובני יהדי. הוא אחד מבני עיפה פילגש כלב הנזכר למעלה ושמו שמות היה לו: (מח) ילד שבר. רלה לומר כלב ילד ממנה את שבר וכו' : (מט) ותלד שעף. ר"ל שעף וכו' הוליד את אשתו את שוא שהיה שר על מכבנא ועל גבעא או ר"ל אנשי הערים ההם היו מזרעו : (נ) כלב בן חור. למעלה אמר שחור בן כלב הוליד את אורי ואמר עתה בעוד היה בן לחור ושמו כלב ואלה הם בניו : בכור אפרתה. חור היה בכור לאמו ולא לאביו כי מיושע היה שם בכורו : (נג) הרואה חצי המנחות. שם האחד הרואה ושם האחד חצי המנוחות ואין לתמוה על צרוף שמות בני אדם שידמה ענת

ימי קדם

ובני חברון קרח וכו' : (מד—מה) רחם אבי ירקעם, בני עיר ירקעם יצאו מאליו, ומרקם בן חברון יצא מעון בן בנו, שאליו נתיחסו בני בית צור : (מו—מז) וחרן הוליד את גזז ובני יהדי, ר"ל שממנו יצאו בני יהדי שהיו מתיחסים אליו והיו בני בניו, והם רגם ויותם וכו' ושעף, ואינו חושב השתלשלות היחוס מאב לבן כסדר כמו שהיו כתובים בס' היחוס הגדול, שגם היה כתוב שהוליד את גזז וחשב היחוס עד יהדי ומשם בני יהדי, ועזרא דלג את הבלתי צריך ותפס רק הנודע ומצויין : (מח—מט) פילגש כלב מעכה ילד שבר, המפ' נדחקו מאד, ולדבריהם בא ילד תחת ילדה, ומ"ש שנית ותלד הוא מיותר ? ולדעתי, ר"ל שאיש ששמו שבר הוא עם אשתו תרחנה, ילד את מעכה פילגש כלב, ששבר ותרחנה אשתו היו מפורסמים בימים ההם, ובתם הנולדה להם היתה פילגש לכלב מחשיבותו, ועז"א ואת תרחנה, שמעכה היתה חשובה מאד אביה שבר, ומאד שילד אותה את תרחנה, שהיתה מגדולי היחוס, ומעכה (בת שבר ותרחנה) פלגש כלב ילדה את שעף אבי מדמנה שמאתו יצאו בני מדמנה, וגם ילדה את שוא שהיה אבי מכבנא ואבי גבעא, (גם י"ל שמלת את הוא מן השם שהיה שמו את שוא, כמ"ש למעלה פסוק י"ח בשם ואת ידיעות, שמלת את שהוא שם, וכן י"ל שמ"ש ואת תרחנה, היה שם האשה את תרחנה ור"ל שבר ואשתו את תרחנה ילד את מעכה פלגש כלב), וגם היא ילדה את עכסה בת כלב, והנה מצאנו שכלב בן יפונה הי"ל בת שמה עכסה, ומזה משמע כדעת חז"ל שפה מדבר מכלב בן יפונה, ושמן פסוק מ"ו ואילך חזר אל כלב בן יפונה שדבר ממנו בפסוק י"ח לדעת חז"ל, ולדרך הפשט שמדבר פה מכלב אחי ירחמאל, היה גם לו בת ששמה עכסה, ועל שמה נתן גם כלב בן יפונה שהיה אחריו לבתו שם עכסה : (נ) אלה היו בני כלב בן חור, פי' המפ' שחור בן כלב (הנזכר בפסוק י"ט כ') שהוליד את אורי, הוליד עוד בן ששמו כלב, וכלב דפה הוא אחיו של אורי. וחשב הולדותיו, והגם שלא הזכיר למעלה רק שחור הוליד את אורי, כבר כתבתי שלא יזכיר שם כל התולדות רק החשובים ביותר, ויש מקום לפרש, שמ"ש אלה היו בני כלב מוסב על כלב הקודם בן חצרון, ור"ל שגם אלה היו בניו, שבן חור בכור אפרתה היה שובל, וכן משמע בסי' ד' שבשם פסוק א' חשב חור ושובל ולא הזכיר כלל מכלב אבי שובל, מבואר ששובל היה בן חור, וכן סיים שם פסוק ד' אלה בני חור, רק ממה שהניח בעל הטעמים את האתנח על מלת אפרתה מבואר שפי' כפי' הראשון

גָּדֵר׃ נב וַיִּהְיוּ בָנִים לְשׁוֹבָל אֲבִי קִרְיַת יְעָרִים הָרֹאֶה חֲצִי הַמְּנֻחוֹת׃ נג וּמִשְׁפְּחוֹת קִרְיַת יְעָרִים הַיִּתְרִי וְהַפּוּתִי וְהַשֻּׁמָתִי וְהַמִּשְׁרָעִי מֵאֵלֶּה יָצְאוּ הַצָּרְעָתִי וְהָאֶשְׁתָּאֻלִי׃ נד בְּנֵי שַׂלְמָא בֵּית לֶחֶם וּנְטוֹפָתִי עַטְרוֹת בֵּית יוֹאָב וַחֲצִי הַמָּנַחְתִּי הַצָּרְעִי׃ נה וּמִשְׁפְּחוֹת סוֹפְרִים יָשְׁבוּ יַעְבֵּץ תִּרְעָתִים שִׁמְעָתִים שׂוּכָתִים הֵמָּה הַקִּינִים הַבָּאִים מֵחַמַּת אֲבִי בֵית־רֵכָב׃

ישבי קרי

ת"א ומשפחות סופרים שם סנהדרין שם וק"ו : ע"ש (נה) ש"ר א מכילתא יתרו ב משו"ס א ירושלמי :

רש"י

הוא אומר כן נראה לי : (נב) הרואה חצי המנחות. מדינה אחת היתה בארץ ומנחת שמה דכתיב ויגלם אל מנחת (לקמן ח') והוא המושל על חצי מדינה ולקמן נאמר מי משל על חצי מדינה האחרת : הרואה. פורמלדיפי"ו בלע"ז: (נג) ומשפחות קרית יערים. יושבי קרית יערים : מאלה יצאו הצרעתי והאשתאלי. יושבי צרעה ואל תתמה שכתב (שופטים י"ג) ותחל רוח ה' לפעמו בין צרעה ובין אשתאול דמשמע שהיו שתי עיירות הללו של בני דן כי כל אלה שנאמר כאן של בני יהודה היו שאנו יכולין לומר שעיירות והגבול שהיה בין צרעה ואשתאול היה של דן אבל צרעה ואשתאול עצמן של בני יהודה היו : (נד) בני שלמא בית לחם. בני שלמא היו מיושבי בית לחם : ונטופתי עטרות בית יואב. וגם מיושבי נטופות ועטרות בית יואב אבי מדינת המנוחתי תפשו להם בני צרעה והיו יושבים בהם שם מקומות הן בענה הנטופתי מהרי הנטופתי (ש"ב כ"ג) גבורי דוד : המנחתי. מנחת ויגלם אל מנחת (לקמן ח'): (נה) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ. סיעת יעבץ שהיה מושל עליהם כדכתיב למטה ויהי יעבץ נכבד מאחיו : תרעתים שמעתים שוכתים. כולם שמות בית אביהם : המה הקינים. והיכן מקומם של אלו והלא הם יושבי קין שם מקום דכתיב הקין וגבעה ותמנה ערים עשר (יהושע ט"ו) : הבאים מחמת אבי בית רכב. שיצאו מחמת

מצודת דוד / מצודת ציון

ודוגמתו גדלתי ורוממתי עזר (לקמן כ"ה) שידמה ענין וסס כפרני : (נה) סופרים . חכמים ובדרז"ל סופר מהיר.
שמות בני אדם: (נג) קרית יערים. יושבי קרית יערים: וכור יוצא (חולין ק"ח) :
מאלה. מן הבנים והמשפחות האלה יצאו יושבי צרעה ואשתאל
והם שתי עיירות מנחלת יהודה : (נד) בית לחם. אנשי בית לחם היו מבניו וגם אנשי נטופה : עטרות וגו'. כם שמות מקומות או משפחות : (נה) ומשפחות סופרים. גם מבניו היו משפחות הסופרים והחכמים סיעת יעבץ אשר ישבו עמו ועסקו בתורה והיו טפלים לו וכמ"ש ויהי יעבץ נכבד מאחיו (לקמן ד') : תרעתים וגו'. הם שמות משפחות הסופרים :

ימי קדם

(נב) הרואה, הוא ראיה בן שובל (לקמן ד' ב'), חצי המנוחות פירוש אבי חצי המנוחות, (שמלת אבי הקודם נמשך לשניהם), ר"ל מושל על חצי עיר מנוחות, או שחצי היושבים בה היו מאצליו ושייכים לבית אב שלו, וי"מ שחצי המנוחות הוא שם אדם, או שני שמות שהיו לו ג' בנים, א] הרואה, ב] חצי, ג] המנוחות, ואל תתמה על הה"א בראש השם שהוא מצוי לרוב, הסופרת (עזרא ב' נ"ה), הקוץ (שם מ"א נחמיה ג' כ"א), הלוחש (נחמיה ג' י"ב, י' כ"ה), ובספר זה הרבה הצלפוני (ד' ג'), האחשתרי (ו'), הצובבה, הרום (ח') וכן רבים : (נג) ומשפחות, רצה לומר והמשפחות של יושבי קרית יערים שהיו מבני שובל אבי קרית יערים, היו משפחות היתרי ומשפחות הפותי וכו', ומאלה יצאו הצרעתי והאשתאלי, היינו בני צרעה ואשתאל שבנחלת יהודה (יהושע ט"ו), כי היה עוד צרעה ואשתאל בנחלת דן (שופטים י"ג), ולקמן (ד' ב') יפרש איך יצאו הצרעתי משובל : (נד) בני שלמא בן חבני של כלב, היו בני בית לחם, כמה שכתוב שלמא אבי בית לחם, (ובני) נטופתי עיר ביהודה (שמואל ב' כ"ג כח), (ובני) עטרות בית יואב, (שם עיר, כי היו כמה ערים ששמם עטרות ונבדלים בכינויים, עטרות אדר, עטרות בית יואב), (ובני) חצי המנחתי הצרעי, חצי אנשי עיר מנחת שישבו שם בני צרעה, כי חצי האחר היה מבני שובל (כנ"ל נ"ב) (ומלת בני שבראש הפסוק נמשך חמשה פעמים ומוסב על כל השמות שבכתוב), ולדעת הרד"ק שצרעה ואשתאל הנזכר בשופטים היו מנחלת יהודה, ומ"ש ותחל רוח ה' לפעמו במחנה דן שבני דן חנו שם בלכתם לצבא על ליש כמ"ש (שופטים י"ח) על כן קראו למקום ההוא מחנה דן הנה אחר קרית יערים, יל"פ שע"ש זה נקראו מקומות אלה בשם מנוחות, מלשון נחה ותגם, ששם נחו וחנו בני דן, וחצי המנוחות שלצד אשתאל יצאו אנשיהם מראיה בן שובל, כמ"ש ומשפחת קרית יערים מאלה יצאו הצרעתי והאשתאלי, ומפרש שמבני שלמא יצאו חצי המנוחות שלצד צרעה, וזה"א וחצי המנחת הצרעי, שבגם שייחם (לקמן ד' ב') משפחות הצרעתי לראיה בן שובל, שיושבים במנוחות של דן שלצד צרעה היו בני שלמא : (נה) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ, פי' המפ' שר"ל הסופרים

ג א וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי דָוִיד אֲשֶׁר נוֹלַד־לוֹ בְּחֶבְרוֹן הַבְּכוֹר ׀ אַמְנֹן לַאֲחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵאלִית שֵׁנִי דָּנִיֵּאל לַאֲבִיגַיִל הַכַּרְמְלִית׃ ב הַשְּׁלִשִׁי לְאַבְשָׁלוֹם בֶּן־מַעֲכָה בַּת־תַּלְמַי מֶלֶךְ גְּשׁוּר הָרְבִיעִי אֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית׃ ג הַחֲמִישִׁי שְׁפַטְיָה לַאֲבִיטָל הַשִּׁשִּׁי יִתְרְעָם לְעֶגְלָה אִשְׁתּוֹ׃ ד שִׁשָּׁה נוֹלַד־לוֹ בְחֶבְרוֹן וַיִּמְלָךְ־שָׁם שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וּשְׁלֹשִׁים וְשָׁלוֹשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃ ה וְאֵלֶּה נוּלְּדוּ־לוֹ בִּירוּשָׁלָיִם שִׁמְעָא וְשׁוֹבָב וְנָתָן וּשְׁלֹמֹה אַרְבָּעָה לְבַת־שׁוּעַ בַּת־עַמִּיאֵל׃

ע"ש (ג) נכ"ר ג ירוש' סנהדרין ב ד סוכה ה ד מדרש כב לג א׃ הל' בדגש

רש"י

שהיה של בית רכב וישב בקין. ע"א יעבץ שם של עיר ושל יששכר היתה כדכתיב והרבית וקשיון ואבן (שם י"ט)׃ המה הקינים. גורפים ויתנהו לגורף תרגומו לקינאה (שופטים י"ז)׃

ג (א) **שני** דניאל לאביגיל. (ובשמואל ב' ג') כתוב והשני כלאב לאביגיל ובמדרש ויכולו מפרש לפי שדוד נשא אביגיל אחר מיתת נבל והיו תולין אותו הבן שהוא של נבל לכך קראו דוד שמות שנים כלאב ודניאל דניאל דני אל כלאב שהיה דומה כולו לאב׃ (ג) הששי יתרעם לעגלה אשתו.

מצודת ציון

ג (א) דניאל. הוא כלאב האמור (בש"ב)׃ (ה) לבת שוע. היא בת שבע׃ עמיאל. בהפוך האותיות הוא אליעם׃

מצודת דוד

המה הקינים. המשפחות האלה היו נקראים בשם כולל קינים׃ הבאים מחמת. ר"ל יונאי ירך איש אשר שמו חמת שהיה אבי בית רכב׃

ג (ב) לאבשלום. את אבשלום והלמ"ד היא במקום את וכן הרגו לאבנר (ש"ב ג')׃ (ג) אשתו. מוסב על כולן לומר כל אחת היתה אשתו לא פילגש׃ (ה) שמעא. לא מנאם כסדר תולדותם

ימי קדם

והחכמים שישבו בעיר אבץ (שבחלק יששכר יהושע י"ט) שהיו יודעי בינה לעתים, או שיעבץ בנה אותה וקראה על שמו, והם משפחות תרעתים שמעתים שוכתים, המה הקינים, פרש"י גורפים שתרגם גורף קינאה, ורד"ק פי' שבאים מבני קיני, או מעיר קין, ולדעתי נראה מפני שנאמר (שופטים א') ובני קיני עלו מעיר התמרים את בני יהודה וילך וישב את העם, וקבלו חז"ל שהם בני הקיני חותן משה שהלכו אצל עתניאל בן קנז הוא יעבץ ללמוד תורה ונתישבו ונתערבו עם בני יהודה, והם היו סופרים וחכמים וישבו בעיר יעבץ שבנה יעבץ במדבר יהודה, ונתפרדו אח"כ להרבה משפחות, תרעתים שמעתים שוכתים כשמות בתי אבות שלהם, או כדעת חז"ל שהשמות הורו על ענינם כפי חכמתם, ונחשבו אח"כ שהם ג"כ ממשפחת יעבץ ומבני יהודה, לכן הודיע עזרא כותב הספר שהם אינם ממשפחת יהודה רק המה הקינים בני קיני, הבאים מחמת שחמת היה ראש משפחתם, שחמת היה אבי בית רכב שמאתו יצאו הרכבים יושבי אהלים ופרושים מתאות העולם, כמו שנזכר בירמיה סי' ל"ה׃

ג (א) **ואלה** היו בני דויד, חוזר למה שהפסיק (למעלה ב') ביחוס רם אצל דוד, והושב בני דוד ויחוסם, שני דניאל, ובש"ב (ג' ג') ומשנהו כלאב, ושם הבאתי בשם המדרש שמפני שלצני הדור היו אומרים שהוא מנבל, היה קלסתר פניו כאביו וקרא כלו אב, ומזה מבואר שחדשי הבחנה הוא גזרה דרבנן ואז לא נגזרה הגזרה, והוא נשאה תיכף אחר עבור ימי האבל וספירת ז' נקיים וילדה, ויש קוראים לו כלב, כי נבל היה כלבי ממשפחת כלב (ש"א כ"ה ג') נגד זה קראו כלאב בא', ושמו העצמי היה דניאל, וי"ל שלכן התגאה אדוניה למלוך אף שדניאל נולד קודם לו, כי היו מליזים על דניאל שהוא ספק אם הוא בנו של דוד או של נבל, ולדעת חז"ל בברכות (ד' ד') י"ל שהיה עוסק בתורה תמיד ולא רצה למלוך׃ (ב) **השלישי לאבשלום**, הרד"ק פי' כמו את אבשלום, שמצאנו למ"ד במקום את, הרגו לאבנר, ולי נראה מפני ששם אבשלום מורה אבי השלום, שינה שמו לגנאי ע"י תוספת הלמ"ד שנקרא לא—אב—שלום, ואמר בן מעכה שמעכה גרמה לו שסיתה יפ"ת כמ"ש חז"ל, ואדוניה בן חגית אמו גרמה לו שגדלה אותו לרוע כמ"ש ואותו ילדה אחרי אבשלום לפרש"י שם׃ (ג) **לעגלה אשתו**, עמ"ש בש"ב (שם)׃ (ד) **שבע שנים וששה חדשים**, ובכלל לא היה רק ארבעים שנה, ופי' חז"ל שחשבון המרובה בולע את המועט, ועוד טעם לשם מששה חדשים נצטרע ולא מלך אז ואינם בחשבון׃ (ה) **ושלמה**, נולד קודם לג' אחיו כמבואר בשמואל, וחשבו לבסוף כדרך הככר להשליך הגרורות תחלה, כי רוצה להתחיל אח"כ ביחוס שלמה ובניו, **בת שוע בת עמיאל**, היא בת שבע בת אליעם, והאותיות

ויבחר ואלישמע ואליפלט: ז ונגה ונפג ויפיע: ח ואלישמע ואלידע ואליפלט תשעה: ט כל בני דויד מלבד בני־פילגשים ותמר אחותם: י ובן־שלמה רחבעם אביה בנו אסא בנו יהושפט בנו: יא יורם בנו אחזיהו בנו יואש בנו: יב אמציהו בנו עזריה בנו יותם בנו: יג אחז בנו חזקיהו בנו מנשה בנו: יד אמון בנו יאשיהו בנו: טו ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים השלשי צדקיהו הרביעי שלום: טז ובני יהויקים יכניה בנו צדקיה בנו:

ת"א ובני יאשיהו. הוריות י"ב כריתות ה': ובני יכניה, סנהדרין ל"ו:

ע"ש (יא) תנחומא בשלח הולדות אגדב"ר מד: (טו) שם ירושלמי שקלים ו ס הוריות ג הלכה ב: (טז) אגדב"ר מה

רש"י

מדרש וכי היה בלבד אשתו אלא שפתתה כעגלה וילדתו ושהיתה חביבה עליו כעגלה, כמו (שופטים י"ד) לולא חרשתם בעגלתי, ומפני חביבותה של מיכל קורא אותה אשתו: (ו) ואלישמע ואליפלט. ואלידע ואליפלט. (בשמואל ב' ה') אינו מונה אליפלט אלא פעם אחד ואינו מונה כי אם ז' וכאן מונה ט' [illegible] אליפלט בנו מת ונולד לו בן אחר לאחר כן ונקרא שמו כמו כן אליפלט שהיה הוא שמונה לשם, וגם אלישמע מונה כאן ב' פעמים כמו כן נוכל לומר שמת ונולד לו אחר וגם א' מאלו מת ונשארו שבעה הא שאינו מונה לשם כי אם שבעה, והט' שמונה משום כבודו של דוד שהיו לו בנים הרבה שהרי כל הספר נכתב מפני כבודו של דוד וזרעו: (יא) אחזיהו בנו יואש. משלמה עד יואש ח' דורות ולפי שראה דוד שהיה זרעו כלה בימי יואש ע"י עתליהו כדכתיב בספר זה (ב' כ"ב) ותקם ותדבר (עת) לשון דבר ע"י שם המות, עמד בתפלה ואמר זה המזמור למנצח על השמינית שמונה נימין (ס"א במנין) על דור שמיני הושיעה ה' כי גמר חסיד וגומר (שם) וכמלט יואש ומן יואש עד יאשיהו ח' דורות שראה דוד שיאשיהו ובניו כולם הולכין לאבדון זה נהרג וזה נקרו עיניו והתפלל עוד על השמינית על דור שמיני ה' אל באפך תוכיחני (שם ו') ובשביל תפלתו נשתיירו בני יהויקים, ובכל ספר תהלים אין יותר על השמינית אלא אלו שנים. ומיכניה (ס"א ומיהויקים) עד ענני שבעה שהוא מלך המשיח דכתיב (בדניאל ז') וארו עם ענני שמיא ל"ח בנים בין בנים ובין דורות לבנים הקב"ה יעשה כן בשביל שאמר להקב"ה ל"ח תשבחות בספר עזרא (ד"ה א' כ"ט) (וקראו ספר עזרא לפי שעזרא כתב ד"ה יוס"ה) מן ברוך ה' אלהי ישראל וגומר עד ולאזן ל"ש

מצודת דוד

תולדותם כי שלמה היה מראשון: (ז) ונגה. (בש"ב) לא הזכיר נוגה גם לא אליפלט השני ואולי מתו בקטנותם: (ט) כל בני דויד. אלה כל בני דוד מן הנשים: ותמר. ר"ל ומלבד תמר אחותם: (י) אביה בנו. של רחבעם וכן מונה והולך המלכים זה אח"ז: (יב) עזריה. הוא עוזיה המלך: (טו) הבכור יוחנן. הוא יהואחז שנזכר (ש"ב) ועם כי יהויקים היה גדול ממנו קראו בכור על כי היה בכור למלכות שמלך קודם יהויקים כמ"ש (במ"ב): שלום. אמז"ל שהוא צדקיה שנזכר וקראו גם רביעי ע"ש שהיה הרביעי למלכות כי יכניה בן יהויקים מלך לפניו: (טז) צדקיה בנו. אין זה צדקיה המלך כי זה היה בן יכניה וצדקיה המלך היה דודו בן יאשיהו:

ימי קדם

והאותיות דומות ומתחלפות: (ו—ז) ואליפלט ונגה, לא נחשבו שם (ש"ב ה'), ופי' הרד"ק שמתו אח"כ, ונראה שעזרא בא לפרש לנו איך נתקיים בדוד ואת הכבשה ישלם ארבעתים, שמ"ש רש"י ז"ל שהוא הילד ותמר ואמנון ואבשלום, הוא דרוש, כי הילד מת ע"י שא"ל גם הבן הילוד לך מות יומת, א"כ הוא אין מהמנין, ותמר לא מתה, ולמדנו שהיה לו עוד שני בנים שמתו והם שלמו החשבון, ואלישמע, ובשמואל (ה) ולקמן (י"ד ז') ואלישוע, שינו שמו לאלישוע אחר שקראו שם אחיו אלישמע, ופה הזכיר עקר השם: (טו) ובני יאשיה, בסדר הבנים האלה יש דעות שונות, ודעת מהרי"א שצדקיה המלך לא היה בן יאשיה רק בן יהויקים, ושלום האמר פה הוא יהואחז, עמ"ש בשמו בפי' מלכים (ב' כ"ד י"ז), ואני גליתי דעתי בארך שם, שצדקיהו המלך הוא בן השלישי של יאשיה, ויוחנן הוא יהואחז שמלך תחלה, ונקרא בכור אף שהיה קטן שתי שנים מן יהויקים, מפני שהיה בכור למלוכה, כמ"ש חז"ל, והשנים כסדר שמלכו, יוחנן הוא יהואחז תחלה, ואחריו יהויקים, ואחריו צדקיהו, ושלום בן יאשיה הגלו אותו לבבל בעת שהוליך את יהויקים בבלה כדי שלא יחלוק על מלכות צדקיהו, ועליו נבא ירמיה (כ"ב י"א) כמ"ש, פי' בכל אלה המקומות כי שם בארתי הדברים: (יז) ובני יכניה, חז"ל פי' שנגזר עליו להיות ערירי (ירמיה כ"ב ל') ועל ידי תשובה נתבטלה הגזרה, ולמה שפירשתי שם, היה הגזרה שלא ימלוך איש מבניו, לא שיהיה ערירי ממש, וגזרה זו נתבטלה, כי זרובבל עלה לגדולה אח"כ מגד אבותיו, והיה

ובני יכניה אסר שאלתיאל בנו: יח ומלכירם ופדיה ושנאצר יקמיה הושמע ונדביה: יט ובני פדיה זרבבל ושמעי ובן־זרבבל משלם וחנניה ושלמית אחותם: כ וחשבה ואהל וברכיה וחסדיה יושב חסד חמש: כא ובן־חנניה פלטיה וישעיה בני רפיה בני ארנן בני עבדיה בני שכניה: כב ובני שכניה שמעיה ובני שמעיה חטוש ויגאל ובריח ונעריה ושפט ששה: כג ובן־נעריה אליועיני וחזקיה ועזריקם שלשה: כד ובני אליועיני הודיוהו ואלישיב ופליה ועקוב ויוחנן ודליה וענני שבעה:

הודויהו ק'

ע"ש (יז) ויק"ר לו י שכש"ר ח ו פסיקתא מו אגדכ"ר מד: (יח) בס: (יט) אגדכ"ר מד: (כד) אגדכ"ר שם:

רש"י

חיבות: (כ) וחסדיה יושב חסד חמש. חמש היו לבד משלומית אחותם: (כב) ובני שמעיה חטוש ויגאל ובריח ונעריה ושפט ששה. אינם אלא חמשה ויש בו טעם כמו שכתוב למטה (כ"ה) במשמרות הלוים לידותון בני ידותון גדליהו וצרי וישעיה חשביהו ומתתיהו ששה. ואינם כי אם ה':

מצודת דוד

(יח) ובני יכניה. מלבד צדקיה הנזכר: שאלתיאל בנו. בן אסיר היה: (יח) ומלכירם וגו'. בני שאלתיאל היו ולקצר סמך על המבין שהזכיר את הבנים סמוך לאביהם: (יט) ובני פדיה זרבבל. ומה שנאמר במקומות אחרים זרובבל בן שאלתיאל כי בני בנים הם כבנים: ובן זרבבל. כמו ובני זרובבל ורבים כמוהו: (כ) יושב חסד. הוא שם אחד: חמש. הם האמורים במקרא זה ואולי הראשונים היו מאשה אחרת ולזה לא כללם יחד: (כא) בני רפיה. ר"ל בן ישעיה היה ובן רפיה היה ארנן וכו' ולקצר סמך על המבין ובני הוא כמו בן וכמוהו רבים: (כב) ששה. אינם אלא חמשה אלא אשתו היתה מעוברת וראה ברוה"ק שתלד בן זכר ודוגמתו נאמר בני ידותון וכו' ששה (לק' כ"ה) ואינו חושב כ"א חמשה או שהוא חוזר על שכניה לומר שלשכניה נולדו ו' וחושב הבן עם בני הבן:

ימי קדם

מושל ביהודה, הסך ממה שכתבו עליו שלא יצלח מזרעו איש מושל עוד ביהודה, עי"ש: (יז—יח) ובני יכניה אסיר, י"מ שאסיר תואר ליכניה שהיה אסור בבית האסורים ושם הוליד הבנים האלה, ודעת חז"ל שפירשו אסיר ושאלתיאל בנו, והי"ל שני בנים, ומלכירם ופדיה הם בני שאלתיאל, וגם יל"פ שכל הנחשבים הם בני יכניה, ועי' בסמוך: (יט) ובני פדיה זרובבל, ובעזרא וחגי ומלאכי נקרא זרובבל בן שאלתיאל, ויאמר הרד"ק שהיה בן בנו של שאלתיאל, ודעת הראב"ע (עזרא ג') פמ"ש שפדיה הוא אחי שאלתיאל, ושאלתיאל מת בלא בנים ופדי' יבם את אשתו ולכן נקרא זרובבל בן שאלתיאל ע"ש המת, להקים זרע לאחיו: (כ) ושלומית אחותם, כל אלה נולדו מאשה אחת, וחשובה וכו' חמש מאשה אחרת: (כא) בני רפיה, בס' היחוס נכתבו באורך, ושם היה כתוב רפיה ובני רפיה, פלוני ופלוני, ארנן ובני ארנן וכו', ופה תפס בקצור התחלת כל הענין כמ"ש כ"פ: (כב) ובני שכניה שמעיה ובני שמעיה, בני שמעיה נתגדלו אצל שכניה אבי אביהם ונחשבו לו כבניו, ונחשבם עם שמעיה אביהם לששה בנים, ועז"א ששה ונחשב רק חמשה: (כד) ובני אליועני, הנה האחרונים המנקרים הלכו בזה צלמות ולא סדרים ויוכיחו מזה כי יד סופר מאוחר שלטה בספר הזה, שאיך יצויר שעזרא יזכיר מזרובבל ז' דורות זרובבל חנניה שכניה שמעיה נעריה אליועיני וענני, וסתם דור הוא שלשים שנה, א"כ יצטרך ר"י שנה מזרובבל עד ענני, וכבר הראיתי בפי' נחמיה (סי' י"ב) שגם שם הקשו כזאת על יחוס הכ"ב שתושב, והראיתי טעותם, כי לנו לחשוב לכמה יוליד איש, ואם הוליד יכניה ובניו ובני בניו כ"א לי"ב שנה, שזה אינו יוצא מדרך הרגיל, א"כ מגלות יכניה שהיה ח"י שנה לפני חורבן הבית עד הזמן שבא עזרא כותב דה"י ונחמיה אחריו שהשלימו (כפי קבלת חז"ל בב"ב י"ד ע"ב), ונחמיה שב שנית לירושלים בשנת ל"ב לארתחשסתא, וגם אם נאמר שדריוש הוא ארתחשסתא היה נחמיה שלשים שנה אחרי בנין הבית, שהוא מאה שנה אחרי חורבן הבית, וק"ח שנה אחר גלות יהויכין, א"כ אם הוליד יכניה תכף אחר גלותו, ובניו הולידו דור דור לי"ג שנה, בשנים ק"ח נולד כבר הדור העשירי אחר יכניה, ועתה גם אם נפרש שזרובבל היה בן פדיה בן שאלתיאל, ענני הוא הדור התשיעי אחר יכניה, ויצויר שראה נחמיה את ענני, גם אם הולידו כולם כ"א לי"ד שנה, וכ"ש אם נאמר כמו שפירשתי לפי' אחד, שאסיר ושאלתיאל ופדיה אחים כולם בני יכניה, והיה ענני הדור השמיני אחר יכניה, יצויר שראה את ענני גם אם שמה מסם הולידו לט"ו שנים, ומה הרעש אשר הרעישו וקוצי עכבים אשר ארגו על השאלה הזאת על קו תהו ואבני בהו ?:

ד א בְּנֵי יְהוּדָה פֶּרֶץ חֶצְרוֹן וְכַרְמִי וְחוּר וְשׁוֹבָל׃ ב וּרְאָיָה בֶן־
שׁוֹבָל הוֹלִיד אֶת־יַחַת וְיַחַת הוֹלִיד אֶת־אֲחוּמַי וְאֶת־לָהַד אֵלֶּה
מִשְׁפְּחוֹת הַצָּרְעָתִי׃ ג וְאֵלֶּה אֲבִי עֵיטָם יִזְרְעֶאל וְיִשְׁמָא וְיִדְבָּשׁ
וְשֵׁם אֲחוֹתָם הַצְלֶלְפּוֹנִי׃ ד וּפְנוּאֵל אֲבִי גְדֹר וְעֵזֶר אֲבִי חוּשָׁה
אֵלֶּה בְנֵי־חוּר בְּכוֹר אֶפְרָתָה אֲבִי בֵּית לָחֶם׃ ה וּלְאַשְׁחוּר אֲבִי
תְקוֹעַ הָיוּ שְׁתֵּי נָשִׁים חֶלְאָה וְנַעֲרָה׃ ו וַתֵּלֶד לוֹ נַעֲרָה אֶת־אֲחֻזָּם
וְאֶת־חֵפֶר וְאֶת־תֵּימְנִי וְאֶת־הָאֲחַשְׁתָּרִי אֵלֶּה בְּנֵי נַעֲרָה׃ ז וּבְנֵי
חֶלְאָה צֶרֶת יִצְחָר וְאֶתְנָן׃ ח וְקוֹץ הוֹלִיד אֶת־עָנוּב וְאֶת־הַצֹּבֵבָה
וּמִשְׁפְּחוֹת אֲחַרְחֵל בֶּן־הָרֻם׃ ט וַיְהִי יַעְבֵּץ נִכְבָּד מֵאֶחָיו וְאִמּוֹ

ת"א ולאשחור. סוטה י"ב: ובני חלאה. שם: ע"ש (א) שמ"ר מ: (ג) נשא רבה י אגדב"ר יג וצהר ק'

רש"י

ד (ב) וראיה בן. מנהג היחס הזה אף על פי שלא הזכיר עדיין ראיה כי דורות דורות קחשיב וכן ובני חלאה צרת וצחר ואתנן וקוץ הוליד, ועדיין לא הזכיר את קוץ ומזכיר את בניו: (ה) ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים. מוסב למעלה ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע כי לא יחסו עד עתה: (ט) ואמו קראה שמו יעבץ לאמר כי ילדתי בעצב. וכינה שמו יעבץ ודוגמתו בן

מצודת דוד

ד (א) בני יהודה וגו'. בא להשלים יחוס בני יהודה ולדרך הכרם מזכיר שוב מי מבניו ובני בניו והם פרץ בן יהודה וחצרון בנו וכרמי בן זמרי בן זרח בן יהודה וחור בן כלב בן חצרון ושובל בן כלב בן חור: (ב) וראיה. הוא הרואה האמור למעלה: אלה משפחות הצרעתי. האמור למעלה שיצאו מבני שובל: (ג) ואלה. מוסב על המקרא של אחריו שאמר אלה בני חור וכו' ואמר מלבד בני חור הנזכרים למעלה הנה גם אלה היו בניו והם אבי עיטם יזרעאל וגו': (ד) אבי בית לחם. שלמא בן כלב בנו היה אבי בית לחם ונקרא ע"ש בן בנו וכאומר אבי של אבי בית לחם ואבי האב הוא כאב: (ה) ולאשחור. הוא הנזכר למעלה שהיה בן חצרון: (ח) וקוץ. אולי הוא אחד מהנזכרים למעלה והיה נקרא בשתי השמות וכן נאמר ברבים כמוהו אשר נמצא בזה הספר אשר לא יזכרו לפנים ממי היה וממי יצא: (ט) ויהי

ימי קדם

ד (א) בני יהודה, פסוק זה מוקשה כמבואר, ונראה שאחר שחזר פה שנית על יחוס בני יהודה מה שמלא במגלה אחרת להשלים היחוס, הציג ציונים ממה ידבר פה, והנה יחשב עוד יחוס בני חצרון אשחור (פסוק ה'), ע"ז ציין פרץ חצרון, ומבני זרח לא ידבר עוד לזה ציין כרמי, שהוא סוף יחוס זרח, ר"ל עליו אין להוסיף, ועוד ידבר מיחוס חור (פסוק ג' ד') ע"ז ציין חור, ועוד ידבר מיחוס שובל בן כלב עז"א שובל, ומפרש תחלה שובל, ואח"כ חור, ואח"כ חצרון, — אבל האמת הוא שבעל ספר העתיק מספר היחוס וכל מה שלא רצה להאריך ציין רק שם אחד, ודלג המותר, וכשבא שנית לדבר על יחוס בני יהודה שכבר העתיק מספר היחוס בסי' ב', ציין בני יהודה (הוא התחלת פסוק ג' מפרשה ב') כאומר בני יהודה וגו', פרץ מ"ש בפסוק ד' ה' פרץ בני פרץ חצרון וגו', עד כרמי וגו', (פסוק ז'), עד חור, (ר"ל ותלד לו את חור פסוק י"ט) וגו' עד שובל, ר"ל אלה היו בני כלב בן חור שובל (פסוק כ') וגו' והוא ציון על הפרשה הקודמת: (ב) וראיה בן שובל, הוא הרואה בן שובל (שם פסוק נ"ב) שאמר שם שממנו יצאו משפחות הצרעתי והאשתאלי, מפרש איך יצאו ממנו משפחות הצרעתי, וע"ז סיים אלה משפחות הצרעתי, שהם יצאו מן אחומי ולהד: (ג) ואלה, שם אדם ששמו אלה, והיה אבי עיטם, גם הוא נולד מראיה בן שובל, וכן יזרעאל וישמע וידבש נולדו מאם אחת, והיה להם אחות מצוינת שמה הצללפוני, וכן פניאל אבי גדור וכו' כולם בני ראיה, ונתיחסו לחור ראש היחוס, כי ראיה היה בן שובל בן כלב בן חור, וגם יל"פ שמן פסוק ג' מוסב למטה אלה ויזרעאל וכו' ופנואל וכו' הם בני חור מבניו האחרים, וקורא לחור אבי בית לחם, כי היה שלמא אבי בית לחם בן בנו כלב, ונתיחס הכל אליו: (ה) ולאשחור, אחר שהשלים עוד יחוס כלב בן חצרון שראיה בן שובל היה מתולדיו, שב אל אשחור שילדה אביה אשת חצרון אחר מותו וגדלו כלב ואפרתה אשתו כנ"ל (ב' כ"ד), ושם לא ספר מיחוסו וספרו פה: (ח) וקוץ, שיעורו ובני חלאה צרת וכו' וקוץ [אשר] הוליד את ענוב, גם קוץ היה בן חלאה, וכן משפחות אחרחל יצאו מחלאה, ועמ"ש לקמן (ח' ל"א) כי שם וקוץ מוסב למעלה למטה: (ט) ויהי, בין משפחה זו היה יעבץ הנכבד מאחיו, ואמו קראה שמו יעבץ כי ילדתו בעוצב.

קָרְאָה שְׁמוֹ יַעְבֵּץ לֵאמֹר כִּי יָלַדְתִּי בְּעֹצֶב׃ י וַיִּקְרָא יַעְבֵּץ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִם־בָּרֵךְ תְּבָרְכֵנִי וְהִרְבִּיתָ אֶת־גְּבוּלִי וְהָיְתָה יָדְךָ עִמִּי וְעָשִׂיתָ מֵּרָעָה לְבִלְתִּי עָצְבִּי וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֵת אֲשֶׁר־שָׁאָל׃ יא וּכְלוּב אֲחִי־שׁוּחָה הוֹלִיד אֶת־מְחִיר הוּא אֲבִי אֶשְׁתּוֹן׃ יב וְאֶשְׁתּוֹן הוֹלִיד אֶת־בֵּית רָפָא וְאֶת־פָּסֵחַ וְאֶת־תְּחִנָּה אֲבִי עִיר נָחָשׁ אֵלֶּה אַנְשֵׁי רֵכָה׃ יג וּבְנֵי קְנַז עָתְנִיאֵל וּשְׂרָיָה וּבְנֵי עָתְנִיאֵל חֲתַת׃ יד וּמְעוֹנֹתַי הוֹלִיד אֶת־עָפְרָה וּשְׂרָיָה הוֹלִיד אֶת־יוֹאָב אֲבִי גֵּיא

ת"א ויקרא. סמורס פ"ז :

רש"י

אוני (ס"א ואביו קרא לו בנימין) (בראשית ל"ה): (י) והרבית את גבולי. בנחלות: והיתה ידך עמי ועשית מרעה. אם תהיה עמי ותצילני מרעה: לבלתי עצבי. שלא יארע לי שום נזק וצער ועצב והוא נדר מה שנדר: ויבא אלהים את אשר שאל. ושלם נדרו ומכאן, מביאין ראיה כשפוסקין צדקה (בנדור) בעבור מה, שאין נודרין אלא נותנין בלא נדר, ומדרשו ידוע: (יא) וכלוב אחי שוחה. משפחות הוא דקחשיב בקצור לשון אע"פ שאין מזכירו למעלה וכן ובני קנז אע"פ שלא הזכירו למעלה וכן מעונתי כמו כן לא הזכירו, כן דרך כל הספר הזה: (יב) אבי עיר נחש. שם עיר. ותחנה שר (היה) עליה: אלה אנשי רכה. בני אשתון ישבו באותו מקום ברכה. ע"א אנשי רכה המשפחה היתה מכונה אנשי רכה: (יד) ושריה הוליד את יואב אבי גיא חרשים. יואב היה שר של עמק שיש בה חרשים ולמה אני קורא אותה גי חרשים

מצודת דוד

יעבץ. גם הוא לא נזכר שמו לפנים מי הוא: ילדתי בעצב. כאשר ילדה אותו היה לה עצבון מה ולזכרון קראה את בנה יעבץ בהפך אותיות מעצב כאלו תאמר שיהפך העצב לשמחה: (י) והרבית את גבולי. להיות נחלתי מרובה: ידך עמי. לעזרני בעת הצורך: ועשית מרעה. ר"ל תהפוך מהרעה אשר בעבורה נתעצבה אמי בעת ילדה אותי הרעה ההוא תהפוך לטובה לבלתי עצבי כאשר שאלה אמו בקריאת השם יעבץ והנה נדר מה אם כן יהיה ולא פירש מה נדר וכאלו אמר כאשר כן יהיה אשלם גמול הדבר ואלך בדרכי ה' ודוגמתו כל מכה יבוסי וכו' (ש"ב ה') ולא פירש מה יעשה לו והוא כאומר הנה יקבל גמול: (יא) וכלוב אחי שוחה. לא הוזכרו לפנים גם שניהם ואולי הוזכרו בשם האחר אשר היה להם. או כן דרך הספר להזכיר אנשים ותולדותיהם עם שלא הוזכרו לפניה ממי יצאו ומי אביהם: (יב) אלה אנשי רכה. כל בני כלוב היו נקראים אנשי רכה מטעם ידוע אצלם: (יג) ובני קנז. גם הוא לא נזכר לפנים בן מי היה (ולא אזכרם עוד מעתה כי מאד רבו): עתניאל. הוא שופט

ימי קדם

ר"ל שמחה בעת לדתה כמו שקראה רחל בן אוני: (י) ויקרא יעבץ, וכאשר נולד במזל רע התפלל לבטל גזרת המערכה ע"י ברכת ה' אשר לא תוסיף עצב עמה, וע"ז אם ברך תברכני, וגם כלל בתפלתו שאם יברכהו אלהים בזה ירבה גבולו בחכמה שזה היה הגבול שגבל לו, וכמ"ש חז"ל והרבית את גבולי בתלמידים, ואמר עוד שאם תהיה ידך עמי לעזרני לעבודת ה' אז ועשית מרעה לבלתי עצבי, שאז ישוו בעיניו כל עניני עולם ומן רעת העולם יעשה לו לבל יעצב מהם, כי יקבל הכל בשמחה וישמח על הרעה כעל הטובה, כענין גם זו לטובה, וכדרך השלמים ומושגחי ה' שהרעה תתהפך להם לטובה, ויבא אלהים אשר שאל, כי היה מושגח מה', וגם נכלל בזה שהוא הביא לאלהים אשר שאל, והרחיב גבול מלכות ה' על ידי שהפיץ תורה ברבים וכל עניני העולם היו שוים בעיניו הרע והטוב כפי ששאל: (יא) וכלוב, מבני אשחור יצא כלוב אחי שוחה שהוליד את מחיר, וכבר התבאר שעזרא העתיק דבריו מספר היחוס הגדול ולא העתיק כל הדברים רק דברים מצויינים והמותר הניח, ובס' היחוס היה כתוב השתלשלות הדורות באורך עד שוחה וכלוב אחיו, ושם כתיב יחוס שוחה, ואחריו כתוב וכלוב אחי שוחה וכו', ועזרא דלג על כולם שלא היו אנשים מצויינים והתחיל בכלוב: (יב) אלה אנשי רבה, כן נקראת משפחה זאת מטעם ידוע אצלם: (יג—יד) ובני קנז, היו ג"כ ממשפחה זאת, ולפי דעתי ליישר פשטות הכתובים ולהסיר. כל לחץ שנלחצו המפרשים, נראה שמן אשחור יצא קנז הראשון והוא הוליד את יפונה, שע"כ נקרא כלב בן יפונה הקנזי, ר"ל שיפונה היה בן קנז, ויפונה הוליד שני בנים, קנז וכלב, וע"כ אמר וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב, ר"ל שקנז אבי עתניאל היה אחי כלב, וכ"ז לא היה צריך לסופרנו להזכיר כי ידענו זאת מספר התורה וס' יהושע, והתחיל לבאר בני האחים קנז וכלב, שבני קנז (בן יפונה) היו עתניאל ושריה, ובני עתניאל היו חתת ומעונתי (אשר) הוליד את עפרה (וכדוגמת זה בפסוק ח', ולמ"ש לקמן (ח' ל"א) פי' חתת ומעונתי, ומעונתי הוליד), ושריה (בן השני של קנז) הוליד

חרשים כי חרשים היו: טו ובני כלב בן־יפנה עירו אלה ונעם ובני אלה וקנז: טז ובני יהללאל זיף וזיפה תיריא ואשראל: יז ובן־עזרה יתר ומרד ועפר וילון ותהר את־מרים ואת־שמי ואת־ישבח אבי אשתמע: יח ואשתו היהדיה ילדה את־ירד אבי גדור ואת־חבר אבי שוכו ואת־יקותיאל אבי זנוח ואלה בני בתיה בת־פרעה אשר לקח מרד: יט ובני אשת הודיה אחות נחם אבי קעילה הגרמי ואשתמע המעכתי: כ ובני שימון אמנון

ת״א ואשתו. מגילה י״ג סנהדרין י״ט:

רש״י

כי חרשים היו, פתרון אותן שישבו בגיא החרשים חרשים היו ועל שמם נקרא הגיא: (טו) ובני כלב בן יפונה. אמרו רבותינו כלב בן יפונה זה כלב בן חצרון ולמה נקרא בן יפונה שפנה מעצת מרגלים ואל תתמה שהרי ייחס כבר משפחת כלב בן חצרון שהרי כן הדרך שמייחס קצת ומדלג על משפחה אחר' ואח״כ תופש משפחה ראשונה: ובני אלה וקנז. כך היה שמו וקנז: (יח) ואשתו היהדיה. אשת כלב שנולד מיהודית: ירד אבי גדר וגו'. שרי העיירות כדכתיב ביהושע ויקדעם וזנוח והלחול בית צור וגדור ירמות עדלם שוכה ועזקה: ואלה בני בתיה בת פרעה. הוי״ו מפרדת בין בני יהודיה ובין בני בתיה: אשר לקח מרד. כלב הוא מרד שמרד בעצת מרגלים וכן דרך היחס שאפילו לאחד אומר בני כמו ובני אלה וקנז:

מצודת דוד

שופט הראשון על ישראל: (יד) כי חרשים היו. ר״ל לעבור זה היה נקרא המקום ההוא גיא חרשים על כי היו אנשיה חרשים ר״ל אומני אבן ועץ וברזל: (טו) כלב בן יפנה. הוא כלב בן חצרון ועל שפינה עצמו מעצת המרגלים נקרא בן יפונה כארז״ל ועם כי כבר ספר מתולדותיו בא עתה להשלים ספור כל תולדותיו וכן דרך הספר הזה: וקנז. כן שמו כוי״ו: (יז) ותהר. אשתו של מרד הרתה וילדה את מרים והוא שם איש: (יח) ואשתו היהדיה. אשת מרד היהודית כי הראשונה שזכר לא היתה יהודית כי היא היתה בתיה בת פרעה שאמר בסוף המקרא: ואלה. האמורים במקרא שלפניו והם מרים ושמי וכו' אלה היו בני בתיה וכו': (יט) אחות נחם. אשר היתה אחות נחם: אבי וגו'. ר״ל אלה בניה אבי קעילה וכו': (כ) בן חנן. כן

ימי קדם

את יואב שממנו יצאו בני גיא חרשים, ונקראה העיר ע״ש מלאכתם כי חרשים היו, ובנחמיה (י״א ל״ה) חשבה לבני בנימין שבימיו ישבו שם בני בנימין: (טו) ובני כלב, עתה חושב בני כלב אחי קנז בן השני של יפונה, והיה לו בנים מארבע נשים, הבנים מאשתו הראשונה (שלא הזכיר שמה) היו עירו אלה ונעם, ובני אלה היה שמו וקנז הוא״ו הוא מעקר השם כמ״ש דוגמתו למעלה (ב' י״ח), ובס' היחוס שממנו העתיק היו כתובים עוד בנים ולא העתיקם שלא היו רשומים לכן אמר ובני כמ״ש למעלה (ב' ז' ח'): (טז יז) ובני יהללאל, היא אשת כלב השניה, היה זיף וכו', ובן עזרה כך שמו כמו בן חנן בן זוחת (בפסוק כ') (ועמ״ש לקמן ח' ל״ח), וכן יתר ומרד וילון, כולם היו בני יהללאל, ותהר, אח״כ הרתה מהללאל אשת כלב את מרים ואת שמי ואת ישבח, ר״ל שהרתה כולם כאחד שלשה בכרס אחד לכן אמר ותהר ולא אמר ותלד: (יח) ואשתו היהדיה, אשה השלישית של כלב ששמה היהדיה, (וכבר בארתי למעלה (ב' כ״ב) שנמצאו שמות רבים שמתחילים בה״א וכמו הגלגפוני וכן הרבה) היא ילדה. את ירד שהיה אבי גדור, והיו ג' ערים מפורסים בית גדור (ב' נ״א) גדר (ד' ד') גדור שבכאן, ולדעת קצת גדרה (ד' כ״ג) וכן חבר אבי שוכו, ואלה בני בתיה, היא אשה הרביעית של כלב, אח״כ לקח בתיה בת פרעה (ולא ידענו אם פרעה זה שם איש ישראל, או שם מלך מצרים וכן פי' חז״ל) ונראה שהפסוק הזה מחובר אל של אחריו ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח, ר״ל שלקחה כלב, בניה היו מרד ובני אשת הודיה כמו שיתבאר: (יט) ובני אשת הודיה, בספר היחוס שממנו העתיק היה כתוב שבני בתיה היו מרד והודיה ושימון וישעי, ושם היה כתוב יחוס כל אחד בארוך, וחשב כל בני הודיה מכמה נשים שעזרא דלג אותם כי לא היו מצויינים ובתוכם בני הודיה שהי״ל מאשתו שהיתה אחות נחם שהם היו מצויינים ואותם הזכיר, ואמר שבני בתיה בת פרעה אשר לקח (כלב) היה מרד ובני אשת הודיה שהיתה אחות נחם, שעם אשה זאת הוליד את אבי קעילה הגרמי, ר״ל הגרמי הוא שם איש שהיה אבי קעילה, ואת אשתמוע שהיה ראש בעיר מעכה, ואל תתפלא שהגרמי שם איש, כבר בארתי כזה רבים למעלה [ב' ל״ב]: (כ) ובני שימון, וכן בני שימון היו מבני בתיה ולא חשב פי״ש

וְרִנָּה בֶּן־חָנָן וְתוֹלוֹן וּבְנֵי יִשְׁעִי זוֹחֵת וּבֶן־זוֹחֵת׃ כא בְּנֵי שֵׁלָה בֶן־
יְהוּדָה עֵר אֲבִי לֵכָה וְלַעְדָּה אֲבִי מָרֵשָׁה וּמִשְׁפְּחוֹת בֵּית־עֲבֹדַת
הַבֻּץ לְבֵית אַשְׁבֵּעַ׃ כב וְיוֹקִים וְאַנְשֵׁי כֹזֵבָא וְיוֹאָשׁ וְשָׂרָף אֲשֶׁר־
בָּעֲלוּ לְמוֹאָב וְיָשֻׁבִי לָחֶם וְהַדְּבָרִים עַתִּיקִים׃ כג הֵמָּה הַיּוֹצְרִים
וְיֹשְׁבֵי נְטָעִים וּגְדֵרָה עִם־הַמֶּלֶךְ בִּמְלַאכְתּוֹ יָשְׁבוּ שָׁם׃ כד בְּנֵי
שִׁמְעוֹן נְמוּאֵל וְיָמִין יָרִיב זֶרַח שָׁאוּל׃ כה שַׁלֻּם בְּנוֹ מִבְשָׂם בְּנוֹ
מִשְׁמָע בְּנוֹ׃ כו וּבְנֵי מִשְׁמָע חַמּוּאֵל בְּנוֹ זַכּוּר בְּנוֹ שִׁמְעִי בְּנוֹ׃

ת״א וויקים. כ״כ נ״א: סמה סיוצרים. סם: ע״ש (כס) סמ״ר א: ותילון ק׳

רש״י

(כא) בני שלה בן יהודה. לפי שעדיין לא יחסו מייחסו עתה שמשום כבודו של דוד מקדים ליחס בני תמר פרץ וזרח שמהם יצא גם הוא ועכשיו שייחס כל משפחות פרץ מתחיל לייחס כל משפחות שלה שהיו באותו הדור: ומשפחות בית עבדת הבץ. ליריעות המקדש אף הם היו מבני שלה: (כב) וויקים ואנשי כוזבא עד וישבי לחם. כל אלה בני שלה בן יהודה: ויואש ושרף. רבותינו אומרים זה מחלון וכליון: והדברים עתיקים. פתרונו אל תאמר לפי שהתחלתי לייחס אנשי דורנו שכולם היו אחרי כן אלא כולן שנאמרו בפסוק זה (העתיקים) הראשונים שהיו בימי קדמונים: אשר בעלו למואב. שלקחו נשים מואביות: (כג) המה היוצרים. המה יוקים ואנשי כוזיבא וישבי לחם היו יוצרי חומר למלאכת המלך וגם קדרות למאכל המלך וגם לכהנים: וישבי נטעים. שהיו עוסקים בנטיעות של מלך: וגדרה. אומנים גודרי גדר אבנים למלאכת המלך: עם המלך. פתרון הושיבן המלך באותן העיירות לפי שהיו עושים מלאכתו דוגמ׳ במשפטים בשור בעליו עמו לא ישלם כלומר עמו במלאכתו: (כד) בני שמעון. לפי ששמעון יושב בחלק יהודה הוא

מצודת ציון

(כא) הבוץ. פשתן כמו אחוז בחבלי בוץ (אסתר א׳): (כב) בעלו. ענין אדון כמו אם בעליו עמו (שמות כ״ב): עתיקים. ענין יושן כמו ועתיק יומין (דניאל ז׳):

מצודת דוד

ד (כא) ...שמו וכן בן זוחת: (כא) ומשפחות וגו׳. המשפחות שהיו עובדים עבודת הפשתן המיוחסים לבית אשבע: (כב) אשר בעלו למואב. אשר נלחמו עם מואב והיו אדונים להם: וישבי לחם. כן שם איש: והדברים עתיקים. כאומר אף כי התחלתי להזכיר מדבר מלחמה ונצחון ואין הדבר ידוע הנה אל תתמהו על זה כי הדברים האלה המה מיושנים ועבר זמן רב ונשכח מן הבריות: (כג) המה היוצרים. המה היו יוצרי חרס והיו יושבים במקום הנטעים לנטוע אותם והיו בעלי גדרה ר״ל בונים גדרות וכתלים: עם המלך. כשהיו עם המלך עוסקים במלאכתו היו יושבים שם במקום הנטעים מפני רבות מלאכתם אבל לא בזולת זה: (כד) בני שמעון. לפי שהיה בחן ליהודה בנחלתו לזה מיחסו אחריו וקודם ראובן: (כה) שלום בנו. של שאול הסמוך לו ומבשם בנו של

ימי קדם

עלמו שלא היה ראש רק בניו, **ובן חנן**, רק שמו, וכן בני ישעי היו ראשי משפחות מבני בתיה, **ובן זוחת**, רק שמו: (כא) **בני שלה**, אחר שיחס פרץ וזרח בא ליחס קצת ראשי משפחות של בני שלה, **ומשפחת בית עבודת הבוץ**, שהיו עושים מלאכה בבוץ הוא הפשתים היקר, ורש״י פי׳ בוץ לעבודת המקדש, ומשפחה זאת נקראת בית אשבע: (כב) **וויקים**, היה ראש משפחה, **אשר בעלו למואב**, פי׳ הרד״ק שכבשו את מואב והיו אדונים להם, **וישבי לחם**, היו ג״כ ראש ממשפחה הזאת, וי״מ שנשאו נשים מואביות, **והדברים עתיקים**, ספור זה הוא ספור ישן עתיק ימים שהיה להם קבלה עתיקה, או ר״ל שפרטי המעשה נעתקו על ספר מיוחד שהיה אז ביד עזרא: (כג) **המה היוצרים**, היו בעלי מלאכות בכלי הרס ולצור צורות בכל אבן שכ״ז נכלל בשם יוצר, כמו כאומר ביד היוצר, מה הועיל פסל כי פסלו יוצרו, וכן היו אומנים בנטיעות אילנות ועז״א **ויושבי נטעים**, וכן בגדרות אבן, בענין שהיה מלאכתם בדומם וצומח ובע״ח, גם יל״פ שהמקומות שישבו שם היו קרוים נטעים וגדרה, על שהיו מוכשרים לנטיעות וגדרות אבן, ועז״א **ישבו שם**, ר״ל במקומות אלה, **והיו עם המלך במלאכתו** שהיו עושים שם מלאכת המלך: (כד) **בני שמעון נמואל וכו׳**, יריב תחת יכין שבתורה, ויחס שמעון אחר יהודה כי נחלת שמעון בתוך בני יהודה: (כה—כו) **שלום**, לפי דעתי לא חשב רק הנשיאים, ומ״ש שלום בנו פירו בנו של שאול, כי בנו של שאול לא היה נשיא ודלג מספר היחוס שהעתיק ממנו עד שלום שהוא שלומיאל בן צורי שדי שהיה הנשיא הראשון מבני שמעון, ובס׳ היחוס כתוב צורי שדי, שלום בנו, ואח״כ הולך הנשיאות מבן לבן עד משמע, שם נפסק הנשיאות, ורשם ובני משמע ולא הזכירם כי לא היו נשיאים, עד חמואל שלמת מזרעו שהיה נשיא, ואחריו זכור, ואחרי שמעי, אלה היו נשיאי השבט, ויתר הבנים

כז וּלְשִׁמְעִי בָּנִים שִׁשָּׁה עָשָׂר וּבָנוֹת שֵׁשׁ וּלְאֶחָיו אֵין בָּנִים רַבִּים וְכֹל מִשְׁפַּחְתָּם לֹא הִרְבּוּ עַד־בְּנֵי יְהוּדָה׃ כח וַיֵּשְׁבוּ בִּבְאֵר־שֶׁבַע וּמוֹלָדָה וַחֲצַר שׁוּעָל׃ כט וּבְבִלְהָה וּבְעֶצֶם וּבְתוֹלָד׃ ל וּבִבְתוּאֵל וּבְחָרְמָה וּבְצִיקְלָג׃ לא וּבְבֵית מַרְכָּבוֹת וּבַחֲצַר סוּסִים וּבְבֵית בִּרְאִי וּבְשַׁעֲרָיִם אֵלֶּה עָרֵיהֶם עַד־מְלֹךְ דָּוִיד׃ לב וְחַצְרֵיהֶם עֵיטָם וָעַיִן רִמּוֹן וְתֹכֶן וְעָשָׁן עָרִים חָמֵשׁ׃ לג וְכָל־חַצְרֵיהֶם אֲשֶׁר סְבִיבוֹת הֶעָרִים הָאֵלֶּה עַד־בָּעַל זֹאת מוֹשְׁבֹתָם וְהִתְיַחְשָׂם לָהֶם׃ לד וּמְשׁוֹבָב וְיַמְלֵךְ וְיוֹשָׁה בֶּן־אֲמַצְיָה׃ לה וְיוֹאֵל וְיֵהוּא בֶּן־יוֹשִׁבְיָה בֶּן־שְׂרָיָה

רש"י

מקדימו ליחסו ולדבר בעיירותיו קודם לראובן: (כז) ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה. לא הרבו בנים כבני יהודה לפי שהיו מועטים וחלק יהודה רב מהם קבל יהודה שמעון בחלקו כי שמעון לא היה לו חלק בא"י שנאמר אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל (בראשית מ"ט) ושינו בברכאשית רבה אחלקם להעמיד סופרים בישראל בבתי כנסיות כו' ומנין שקבלו דכתיב (יהושע י"ט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם פן תרבה עליהם חית השדה, ומה שכתוב (שם) ויעל הגורל לבני שמעון כך היה המעשה הפילו גורל איזה שבט יקבל שמעון בחלקו ונפל הגורל בחלקו של יהודה וזה מ"ש (שופטים א) ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה בכנעני והלכתי גם אני אתך בחלק שנתתי לך: (כח) וישבו בבאר שבע. בני שמעון ישבו באותן עיירות של יהודה: (לא) אלה עריהם עד מלך דויד. פתרון כשהרבו בני יהודה עשו תרעומות על בני שמעון מימי שאול ורצו לגרשם מארצם ולא היו יכולים לגרשם ואף כי היה כל ימיו בטרדות ובמלחמות ומשמלך דוד באו שבטו לשאול מבני שמעון את ארצם שהשאילו להם והלך דוד וגרשם כי שאול לא חשש בכך מפני שנאת דוד שהיה מיהודה וזהו שכתב אלה עריהם עד מלך דוד וכשמלך דוד גרשם מפי' רבי אלעזר בר משולם ז"ל וכן פירש לי רבי שלמה בר לוי אחי רבי משה הדרשן: (לב) וחצריהם. הכפרים מי היו עיטם ועין ורמון וגו': (לג) זאת מושבתם והתיחשם להם. פתרון אע"פ שייחסם כאן מקלתן אל תאמר שלא היו כי אם אותן שהרי יש ספר יחוס אחר ושם היו יחוסין כל שבט ושבט כך היה מפרש יחוסו בפני עצמו: (לד) ומשובב. וכל הכתובים: (לה) אלה הבאים. בשמות נשיאים

מצודת דוד

של אלה וכו': (כז) וכל משפחותם. של בני שמעון לא הרבו בנים לגעת עד מספר בני יהודה אשר שכנו עמהם וכאומר אין המקום גורם מרבית הבנים כי בני יהודה ובני שמעון ישבו יחד ועכ"ז לא נתרבו אלו כאלו: (כח) וישבו בבאר שבע וגו'. הערים האלה היו מנחלת בני יהודה ונתנום לבני שמעון לשבת בהן ונזכרים המה בספר יהושע קצת בחלוף השמות: (לא) אלה עריהם. אשר ישבו בהן: עד מלוך דויד. אבל כאשר מלך דוד גברה יד בני שבטו וגרשום מנחלתם על כי נתרבו והיה צר להם המקום לשבת עם בני שמעון: (לב) וחצריהם. חצרי הערים שזכר הם עיטם וגו'. ואף שאמר בסוף המקרא ערים חמש מ"מ אל מול הערים שזכר בראשונה יחשבו כחצרים: (לג) הערים האלה. הם עיטם וגו': עד בעל. החצרות המגיעות עד בעל: זאת. המחוז הזאת נשארה להם לשבת בה: והתיחשם להם. המקומות האלה נשארו מיוחסות לבני שמעון (ועם כי עיקר שם יחוס הונח על גלוי משפחת האיש לדעת מבני מי הוא הנה הושאל על הגלות העיר לדעת של מי היא וכן על הגלות האיש לדעת מאיזה עם הוא או מאיזה מקום וכן קראו המדקדקים להיו"ד של מצרי והדומי יו"ד היחס):

מצודת ציון

(לב) וחצריהם. הם המקומות הסמוכות לעיר וקטנות ממנו

ימי קדם

לא הזכיר כי לא היה נשיא בהם: (כז) לא הרבו עד בני יהודה, ר"ל הגם שהרבו כמ"ש בפסוק ל"ח, לא הרבו כמו בני יהודה, ולכן היה נחלת שמעון תוך בני יהודה כנזכר בס' יהושע: (כח לא) וישבו בבאר שבע, עמ"ש בספ' יהושע י"ט, אלה עריהם עד מלוך דוד, כי במלוך דוד היתה צקלג למלכי יהודה (כמ"ש ש"א כ"ז ו') ונגרעה מנחלת בני שמעון: (לב) וחצריהם עיטם, לא נזכר ביהושע רק ערים ארבע, וי"ל שאחר שנתנה צקלג למלכי יהודה נתנו להם עיטם במקומו ולא היתה עיר רק חצר פרזי: (לג) זאת מושבותם והתיחשם להם, ר"ל שראשי המשפחות התיחשו אחר הערים, שכל משפחה בחרה עיר מיוחדת למושבה והתיחסה אחר העיר ההוא, כמו אשחור אבי תקוע, מישע אבי זיף, שובל אבי קרית יערים ודומיהם: (לד לז) ומשובב, והנה הערים של בני שמעון היו שלש עשרה (חוץ מן החצרות) ואחר שהתיחסו על הערים, היה להם שלש עשרה ראשי משפחות, לכן חשב שלש עשרה ראשים -

בֶּן־עֲשִׂיאֵל׃ לו וְאֶלְיוֹעֵינַי וְיַעֲקֹבָה וִישׁוֹחָיָה וַעֲשָׂיָה וַעֲדִיאֵל וִישִׂימִאֵל וּבְנָיָה׃ לז וְזִיזָא בֶּן־שִׁפְעִי בֶּן־אַלּוֹן בֶּן־יְדָיָה בֶּן־שִׁמְרִי בֶּן־שְׁמַעְיָה׃ לח אֵלֶּה הַבָּאִים בְּשֵׁמוֹת נְשִׂיאִים בְּמִשְׁפְּחוֹתָם וּבֵית אֲבוֹתֵיהֶם פָּרְצוּ לָרוֹב׃ לט וַיֵּלְכוּ לִמְבוֹא גְדֹר עַד לְמִזְרַח הַגָּיְא לְבַקֵּשׁ מִרְעֶה לְצֹאנָם׃ מ וַיִּמְצְאוּ מִרְעֶה שָׁמֵן וָטוֹב וְהָאָרֶץ רַחֲבַת יָדַיִם וְשֹׁקֶטֶת וּשְׁלֵוָה כִּי מִן־חָם הַיֹּשְׁבִים שָׁם לְפָנִים׃ מא וַיָּבֹאוּ אֵלֶּה הַכְּתוּבִים בְּשֵׁמוֹת בִּימֵי ׀ יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וַיַּכּוּ אֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֶת־הַמְּעִינִים אֲשֶׁר נִמְצְאוּ שָׁמָּה וַיַּחֲרִימֻם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתֵּיהֶם כִּי־מִרְעֶה לְצֹאנָם שָׁם׃ מב וּמֵהֶם ׀ מִן־בְּנֵי שִׁמְעוֹן הָלְכוּ לְהַר שֵׂעִיר אֲנָשִׁים חֲמֵשׁ מֵאוֹת וּפְלַטְיָה וּנְעַרְיָה וּרְפָיָה וְעֻזִּיאֵל בְּנֵי יִשְׁעִי בְּרֹאשָׁם׃ מג וַיַּכּוּ אֶת־שְׁאֵרִית הַפְּלֵטָה לַעֲמָלֵק וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

המעונים קרי

ת"א ומהם. ב"ב קכ"ב יומא נ"ד: וילכו. שם:

רש"י

במשפחותם: ובית אבותיהם פרצו לרוב. לא היה להם מקום לישב: (לט) וילכו. אל כן למבוא גדור וגו' לבקש מרעה לצאנם: (מ) כי מן חם היושבים שם לפנים. בשקט ובשלוה היו יושבים ולא בא אדם להרע להם לפיכך לא נזהרו כשבאו עליהם להלחם, ודוגמתו בשופטים ויבאו על ליש על עם שקט ובוטח וגו' ודבר אין להם עם אדם לפי שהיו שקטים לא היו יראים ולא כרתו ברית עם שום אדם לעזרם לפיכך נלחו אותם חמש מאות (ולמעלה כמו כן) וגם כתוב להם כמשפט צידונים שקט ובוטח וגו': (מג) ויכו את שארית הפליטה. מהכרתת דוד כי דוד הכרית כל זכר באדום:

מצודת ציון

ואינן מוקפות חומה: (לח) פרצו. ענין התחזקות כמו מה פרצת (בראשית ל"ח): (מ) ידים. מקומות כמו יד האבשלום (ש"ב י"ח): (מג) הפלטה. ענין שיור כמו שריד ופליט (יהושע ח'):

מצודת דוד

(לח) אלה הבאים בשמות. ר"ל אלה הנזכרים בשמותם היו נשיאים במשפחותם ובית אבותיהם התחזקו להיות עם רב ולא יכלו לשבת בשמחוז הנאמר: (לט) וילכו. ולזה הלכו עד המקום שבאים בו אל גדר וכו' לבקש מקום מרעה: (מ) רחבת ידים. מקומות רחבות וגדולות: ושקטת ושלוה. עם יושבת בהשקט ואינה נשמרת מן המלחמה: כי מן חם. כי המה מבני חם היושבים שמה מימים קדמונים ולא היה מי מתערב על ארצם להיות נשמרים מן המלחמה: (מא) הכתובים בשמות. הם משובב וימלך וגו': את אהליהם. ר"ל יושבי האהלים: המעונים. שם אומה מעון: עד היום הזה. ר"ל נחרמו ונאבדו מאז עד היום הזה ולא חזרו להם עוד לאחר שגלו ישראל מארצם: וישבו. אז בעת שהחרימום ישבו במקומם כי מקום מרעה הוא והוטב בעיניהם: (מב) ומהם. וחוזר ומפרש מן בני שמעון: בראשם. המה היו הראשים להם: (מג) את שארית הפלטה. הנשארת מה שלא החרימם שאול ודוד שנאמר בו עד הכרית כל זכר באדום (מ"א י"א) ועמלק הוא מבני אדום: עד היום הזה. כי חזרו לשבת שם כאשר שבו מבבל:

ימי קדם

שכל משפחה היה לה ראש מיוחד, ושמה היה בימי חזקיה (שנעשה על ידם המעשה שיזכיר בפסוק ל"ט) משובב וימלך וכו': (לח) אלה הבאים בשמות נשיאים במשפחותם, ר"ל שאלה היו נשיאי שבט שנכתב למעלה שהיה האחרון שמעי, רק נשיאי משפחות, י"ג נשיאים לי"ג משפחות, ובית אבותיהם פרצו לרוב, שבימי חזקיה מצאו שאין המקום מחזקת רוב יושביהם כי נחלת שמעון היתה מעטה, ולכן. (לט מ) וילכו למבוא גדור וכו' ושוקטת ושלוה, שאין להם מלחמה מבחוץ ולא מרד מבפנים (שזה גדר שלוה), ולכן לא היו מוכנים למלחמה כי הם מבני חם שישבו שם מלפנים, והחזיקו בארץ מקדם קדמתה: (מא) ויבאו אלה הכתובים בשמות, הם י"ג ראשי אבות הנ"ל וזה היה בימי חזקיה, ויכו את אהליהם, כי היו רועי צאן ויושבי אהלים, ואת המעונים, שם אומה נזכרה (שופטים י' י"ב, דה"ב כ"ו ז'), עד היום שגם אחר שגלו בני שמעון לא שבו לשם: (מב) ומהם מן בני שמעון, שהגם שראשיהם היו מבני מנשה (כמ"ש חז"ל שישעי הוא ישעי הנזכר לקמן ה' כ"ד בין בני מנשה), בכ"ז לא נשתתפו בני מנשה בנחלתם שם: (מג) את שארית הפלטה, שנשתיירו אחרי הכה שם שאול ודוד:

ה א ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לבכרה: ב כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכרה ליוסף: ג בני ראובן בכור ישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי: ד בני יואל שמעיה בנו גוג בנו שמעי בנו: ה מיכה בנו ראיה בנו בעל בנו: ו בארה בנו אשר הגלה תלגת פלנאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני: ז ואחיו למשפחתיו בהתיחש לתלדותם הראש יעיאל וזכריהו:

ת"א ובני. שם: ובחללו. ברכות ז' ב"ב קכ"ג: כי יהודה. ב"ב שם: ע"ש (ז) שמ"ר לח תנחו' תצוה:

רש"י

ה (א) **ובני** ראובן בכור ישראל. ואם תאמר אם כן שהיה בכור למה לא יצא ממנו מלכות כי הוא בודאי הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף. ואם תאמר אם כן למה לא מלכו בני יוסף לכך אמר ולא להתייחש לבכורה חלק בכור ולא בכורה כי יהודה אפילו לא חלל ראובן הבכורה ולא נלקחה ממנו אפילו הכי היה הגון יהודה למלך: (ב) כי יהודה גבר באחיו. שנאמר גור אריה יהודה (בראשית מ"ט): ולנגיד ממנו. שילא ממנו מלכות וע"ש כך נקרא המלך נגיד שהוא המוליא והמביא, והבכורה והמלכות נטלה מראובן ונתנה המלכות ליהודה כדכתיב כי יהודה גבר באחיו אבל חלק הבכורה נתנה ליוסף לשני בניו: (ג) בני ראובן בכור ישראל. מתחיל עתה כבראשונה: (ד) בני יואל. דורות דורות קא חשיב: (ו) אשר הגלה תלגת פלנאסר. קודם לסנחרב וכן היה סדרן פול (מלכים ב' טו) היה כשהומלך מנחם בן גדי וביותי פקח בן רמליה (שם) בא תלגת פלנאסר מלך אשור בימי הושע בן אלה (שם י"ז) בא שלמנאסר מלך אשור (שם טו), ובימי חזקיהו סנחרב ופילגו רבותינו

מצודת דוד

ה (א) כי הוא הבכור. ר"ל עם כי הוא הבכור והיה א"כ מהראוי להזכיר יחוסו ראשון: ובחללו. אבל בעת שחלל ובזה יצועי אביו ובלבלה לבל יהא מצוי תדיר אצל בלהה אז נלקחה הבכורה ממנו ונתנה ליוסף להיות נוטל פי שנים כבכור להיות בניו נחלקים לשני שבטים: ולא להתיחש לבכורה. לא שיהיה יוסף מיוחס לבכורה מכל וכל לשיוצא ממנו גם המלכות: (ב) כי יהודה גבר באחיו. בדבר המלוכה גבר יהודה מכל אחיו: ולנגיד ממנו. ר"ל להעמיד נגיד ומלך על ישראל אמר יעקב שיהא ממנו: והבכורה. בדבר נחלת השבטים היא לבדה נתנה ליוסף וכאומר הנה על כי לא נשאר מה מן המעלה לראובן לזה אחרו עד כה והקדים ליהודה מפני כבוד המלוכה: (ד) שמעיה בנו וגו'. כל מה שחושב היה אחד בן אחד: (ו) אשר הגלה וגו'. ר"ל אשר בעת שהגלה תלגת וגו' היה הוא אז נשיא לבני ראובן: (ז) ואחיו. מיודעיו וחבריו של בארה: למשפחתיו וגו'. ר"ל כ"א למשפחתו בהתייחסם לסדר תולדותם היה נראה אשר יעיאל היה הראש

מצודת ציון

ה (א) ובחללו. מלשון חולין ובזיון: יצועי. מצעות המטה

ימי קדם

ה (א) **כי הוא הבכור**, מפרש מ"ש בכור ישראל, מפני שהוא היה הבכור שנולד ראשון, ומה שנתנה הבכורה לבני יוסף היה רק לקחת פי שנים, שלכן היה ממנו שני שבטים מנשה ואפרים, אבל לא להתיחס לבכורה, שלענין היחוס נשאר ראובן הבכור כי הוא נולד ראשונה, ובמדרש יש פלוגתא בזה ר' לוי ור' סימון, חד אמר ליוסף מיחסין ולא לראובן, וח"א אין מיחסין ליוסף אלא לראובן, וגמ"ד הראשון פי' שנתן הבכורה לבני יוסף ולא להתיחס, שראובן לא יתיחס עוד לבכורה, ורש"י פי' כפי' השני, ואמר שהגם שנתנה הבכורה ליוסף לא נתנה לו, לא להתיחס וגם לא לענין שיגיע לו המלוכה: (ב) **כי יהודה גבר באחיו (וגבר) לנגיד ממנו**, (פעל גבר נמשך לשנים), שגבר מיוסף להיות הוא הנגיד, והלמ"ד פי' לענין הנגידות והמלוכה גבר ממנו, ורק הבכורה שדינה לקחת פי שנים נשארה ליוסף, (וע"ד דרוש התבאר אצלי במק"א כי האבות עצמם היו מסופקים אם דינם כב"נ או כישראל, וכמו שהאריך בזה פר"ד, ואם היה להם דין ישראל מגיע הבכורה ליוסף, כי קדושי רחל שקדשה בכסף בשכר עבודה קדמו לקדושי לאה ונשואי לאה שהיתה אחות אשתו היו שלא כדין, אבל אם היו כדין ב"נ שאין נוהג בם קדושי כסף קדושי לאה קודמים ומגיע הבכורה לראובן, וע"י שחלל יצועי אביו שאין לו תקנה רק כפי דין ישראל שבדין ישראל פילגש אביו מותר כי נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו וה"ה פלגש אביו שהיא בלא קדושין, היה זה תקנתו מה שלקחו ממנו הבכורה להורות שהם נדונים בדין ישראל ולא חטא באשת אביו): (ד) **בני יואל**, א' מן הנשואים שממנו התחילה הנשיאות ונמשכה דור אחר דור בירושה עד בארה שהיה הנשיא האחרון בזמן גלות מלך אשור שהיה בימי פקח בן רמליהו: (ז) **ואחיו למשפחותיו בהתיחש**, ר"ל בעת שהתיחסו, שזה היה בימי ירבעם ובימי יותם כמו שיאמר בפסוק י"ז, אז היה לאם המשפחות יעי'

וזכריה

ח וּבֶלַע בֶּן־עָזָז בֶּן־שֶׁמַע בֶּן־יוֹאֵל הוּא יוֹשֵׁב בַּעֲרֹעֵר וְעַד־נְבוֹ וּבַעַל מְעוֹן׃ ט וְלַמִּזְרָח יָשַׁב עַד־לְבוֹא מִדְבָּרָה לְמִן־הַנָּהָר פְּרָת כִּי מִקְנֵיהֶם רָבוּ בְּאֶרֶץ גִּלְעָד׃ י וּבִימֵי שָׁאוּל עָשׂוּ מִלְחָמָה עִם־הַהַגְרִאִים וַיִּפְּלוּ בְּיָדָם וַיֵּשְׁבוּ בְּאָהֳלֵיהֶם עַל־כָּל־פְּנֵי מִזְרָח לַגִּלְעָד׃ יא וּבְנֵי־גָד לְנֶגְדָּם יָשְׁבוּ בְּאֶרֶץ הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה׃ יב יוֹאֵל הָרֹאשׁ וְשָׁפָם הַמִּשְׁנֶה וְיַעְנַי וְשָׁפָט בַּבָּשָׁן׃ יג וַאֲחֵיהֶם לְבֵית אֲבוֹתֵיהֶם

ת"א מדברה. יבמות י"ג: ויעני. פסחים ס"ח: ע"ש (י) ספרי בהעלותך אדר"נ לג:

רש"י

פל וכולם סנחריב: הוא נשיא לראובני. באותו זמן שהגלהו תלגת פלנאסר: (ז) בהתיחש לתולדותם הראש יעיאל וזכריהו. פתרון הרי לא יחסתי לך מן ראובן כי אם קנת ועיקר יחוסו במקום יחוסו על דברי הימים למלכי ישראל היה יעיאל וזכריהו הראש שעל ידם כלל יחוסן: (ח) ועד נבו ובעל מעון, שבימים קדמונים קודם שבאו לידי ישראל נקראו נבו ובעל מעון על שם תועבותם כ"כ היה מנהג עכו"ם עד היום ההוא לקרות תועבותיהם בשם עיירותיהם אבל כשבאו לידי ישראל הסבו שמותם כדכתיב ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם (במדבר לב) כלומר ישראל הסבו שמותם ואת שבמה לפי שלא נקראת ע"ש עבודת גלולים לא הסבו שמה, ובמגילה מפרש כי נבו ובעל מעון שם עבודת גילולים הם: (י) עם ההגראים. הם הישמעאלים וע"ש אמם קוראם הגריאים בני הגר היו: וישבו באהליהם. שכן מנהג ערביים לישב באהלים: (יא) ובני גד לנגדם ישבו. אצלם כמו ואלכה לנגדך (בראשית ל"ג): (יג) ואחיהם לבית

מצודת ציון

וכן על ערש יצועי (תהלי' קל"ב): (י) ההגראים. שמם בני ישמעאל ונקראים ע"ש הגר אמו: (יא) לנגדם. בשוה להם וכן ואלכה לנגדך (בראשית ל"ג): (יב) המשנה. שני

מצודת דוד

מכולם וזכריה אחריו על כי אבותיהם היו אנשי המעלה יותר מאבות כולם: (ח) הוא יושב. זרעו ישבו בגבול ערוער ועד נבו. הוא הרוחב מצפון לדרום: (ט) ולמזרח ישב. כלפי המזרח ישבו עד המקום שבאים בו למדבר למן הנהר פרת והלא אף כי נהר פרת הוא גבול א"י למזרח נתרחקו לשבת כי נתרבו מקניהם מלשבת בארץ הגלעד כי היה צר להם המקום: (י) באהליהם. של ההגריאים: (יא) על כל פני. על כל עבר המזרחי מול הגלעד: (יב) בבשן. אלה שהיו בארבעה היו ראשים בבשן: (יג) ואחיהם. מיודעיהם ורעיהם

ימי קדם

זכריה: (ח) בן שמע בן יואל, הוא שמעי בן גוג בן בנו של יואל הנזכר בפסוק ד', הוא יושב בערוער, הנה מלבד שכל הדברים מיותרים שכבר נזכר בתורה ובס' יהושע נחלת ראובן ונחלת גד ומה ישמיענו פה, חוץ מזה נבוכו המפ' שהלא ערוער היתה בנחלת גד והם בנו אותה, כמפורש בפ' מטות (ל"ב ל"ד), ואיך יאמר כי ראובן ישב שם, וכן מ"ש בפסוק י"א שבני גד ישבו בארץ הבשן יפלא ג"כ, שלא בשן היה מנחלת בני מנשה כמפורש בס' דברים (ג' י"ג)? ולכן נראה כי בעל הספר יודיענו חדשות שבימי שאול שאז נלחמו עם ההגריאים וירחיבו את גבולם למזרח (כמ"ש בפסוק י'), אז עשו ביניהם חלוקה אחרת, שבני גד נתנו לבני ראובן את ערוער שהיתה מחלקם, כי בני ראובן לא יכלו להתפשט הרבה חוץ לגבולם מפני נהר פרת כמ"ש למזרח ישב עד לבוא מדברה למן הנהר פרת, ולכן נתנו בני גד להם את ערוער, ובני מנשה התפשטו חוץ מגבולם לשניר שמתחלה היה גבולם רק בתחלת הר חרמון אח"כ המה רבו ויוציאו את גבולם לחוץ לצד דמשק, והתפשטו יותר לצד מזרח, על שלפי מה שהתפשטו חוץ לגבולם יותר לצד גלעד (כי עקר הגלעד היה לבני מנשה כמ"ש ולמכיר נתתי את הגלעד וההגריאים היו במזרח לגלעד כמ"ש בפסוק י' וישבו באהליהם על פני כל מזרח לגלעד) הגיע רוב הכיבוש האחרון לבני מנשה, ולכן נתנו בני מנשה חלקם בבשן, לבני גד, ובני גד נתנו מחלקם לבני ראובן, וחידוש זה למדנו סופרנו פה, והגם שאמר שגם ראובן ישב במזרח עד לבא מדברה כי מקניהם רבו בארץ גלעד, לא היה זה מספיק כפי החלוקה החדשה, והוצרך כ"א לתת מחלקו לחברו להשוות נחלתם כפי הכיבוש האחרון שעשו: (ט) ולמזרח, למזרח גלעד, כי נחלתם היה במזרח א"י והם התפשטו ממזרח נחלתם עד המדבר, ונהר פרת בקצה גבול א"י (יהושע א'): (י) ובימי שאול, כ"ז היה בימי שאול שעשו מלחמה עם ההגריאים שישבו במזרח גלעד, וכבשו אותם וישבו באהליהם, ואז נשתנה החלוקה ביניהם: (יא) ובני גד לנגדם, גם הם התפשטו חוץ מגבולם במזרח לגלעד, וגם נתן להם מארץ מנשה חלק בבשן עד סלכה: (יב) יואל, בעת ההיא היה יואל ראש השבט, והוא יואל הנאמר בפסוק ד' שממנו התחיל הנשיאות דור דור עד בארי, ושפם הי' המשנה לו, ויעני ושפט היו ראשים בבשן שהתפשטו שם מחדש, ולדעת חז"ל (פסחים ס"ח ע"ב) הוא שפט אבי אלישע הנביא: (יג) ואחיהם, ראשי המשפחות, ועז"א לבית אבותיהם.

מִיכָאֵל וּמְשֻׁלָּם וְשֶׁבַע וְיוֹרַי וְיַעְכָּן וְזִיעַ וָעֵבֶר שִׁבְעָה׃ יד אֵלֶּה | בְּנֵי אֲבִיחַיִל בֶּן־חוּרִי בֶּן־יָרוֹחַ בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מִיכָאֵל בֶּן־יְשִׁישַׁי בֶּן־יַחְדּוֹ בֶּן־בּוּז׃ טו אֲחִי בֶּן־עַבְדִּיאֵל בֶּן־גּוּנִי רֹאשׁ לְבֵית אֲבוֹתָם׃ טז וַיֵּשְׁבוּ בַּגִּלְעָד בַּבָּשָׁן וּבִבְנֹתֶיהָ וּבְכָל־מִגְרְשֵׁי שָׁרוֹן עַל־תּוֹצְאוֹתָם׃ יז כֻּלָּם הִתְיַחְשׂוּ בִּימֵי יוֹתָם מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל׃ יח בְּנֵי־רְאוּבֵן וְגָדִי וַחֲצִי שֵׁבֶט־מְנַשֶּׁה מִן־בְּנֵי־חַיִל אֲנָשִׁים נֹשְׂאֵי מָגֵן וְחֶרֶב וְדֹרְכֵי קֶשֶׁת וּלְמוּדֵי מִלְחָמָה אַרְבָּעִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף וּשְׁבַע־מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים יֹצְאֵי צָבָא׃ יט וַיַּעֲשׂוּ מִלְחָמָה עִם־

ע"ש (יח) ויקר"כ א תזריע יד נשא יד :

רש"י

אבותיהם. במקום יחוסן: מיכאל ומשלם. אלו היו ראשי אבותיהם של אותו היחס כי כולם התיחשו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל: (יח) בני ראובן וגדי וחצי שבט מנשה מן בני חיל וגו'. כלומר כולם נתקבצו ועשו מלחמה עם ההגריאים: (יט) ויטור ונפיש. בניו של ישמעאל הם:

מצודת דוד

שהיו ראשים לבית אבותיהם הם מיכאל וגו': (טו) ראש וגו'. היה ראש לבית אבותם של האנשים אשר עמו: (טז) על תוצאותם. כמו עד תוצאותם ר"ל עד סופי הגבולים: (יז) התיחשו. חקרו לדעת סדר תולדותיהם: בימי יותם. כשהיה שופט מעת שנתנגע עוזיה אביו אבל לא מלך בימי ירבעם כ"א לאחר מותו כמ"ש במ"ב: (יח) מן בני חיל. ר"ל מן בני חיל התאספו אנשים וגו': יוצאי צבא. ההולכים

מצודת ציון

לו במעלה: (טז) ובבנותיה. הכפרים הסמוכים לה: מגרשי. הם הבתים העומדים מחוץ לחומת העיר הנקראים כאלו נגרשו מן העיר: (יח) ודרכי. הדרך הוא לדרוך ברגל על הקשת למתחו היטב לירות למרחוק: ולמודי. ענין הרגל

ימי קדם

פי' [ראשים] לבית אבותיהם, היינו ראשי בתי האבות, כי מלת ראש שבפסוק הקודם נמשך לשלשה, ויעני ושפט (ראשים) בבשן, ואחיהם (ראשים) היו מיכאל ומשולם, ומבואר בסדר ויגש ובסדר פנחס שגד היה שבעה משפחות, ולכן חשב פה שבעה ראשים: (יד טו) אלה, השבעה ראשים שחשב, היו בני אביחיל בן חורי וכו' בן בוז [בן] אחי וכו', בן גוני, שאחי היה ראש לבית אבותם, לכן כתב אחי בפ"ע להורות שמ"ש ראש לבית אבותם מוסב על אחי לא על גוני כפי' הרד"ק: (טז) וישבו בגלעד בבשן, הוא החלק שנתנו להם בני מנשה מחלקם כנ"ל, ובכל מגרשי שרון, וגם הרחיבו גבולם לחוץ אל השרון, ועז"א על תוצאותם, ר"ל במקום שיצאו חוץ מגבולם במה שכבשו מן ההגריאים: (יז) כולם התיחשו בימי יותם ובימי ירבעם, הנה לפי הנז' במלכים ובדה"י, מלך יותם קרוב לארבעים שנה אחרי מות ירבעם, ועפ"ז בקשו המבוכות שיותם מלך בעת שהיה אביו מצורע, ויפלו בזה מבוכות רבות, ובפשוט נראה שהתיחשו שתי פעמים, א' בימי ירבעם וא' בימי יותם, וכבר בארתי (מ"ב ובהושע סי' א') שבעת שכבש יואש מלך ישראל את אמציה מלך יהודה נכנעו מלכי יהודה תחת מלכי ישראל, וזה נמשך גם בעת שמלך עוזיה עד שתי שנים לפני הנגעו, שאז התחזק עוזיה וימלוך מלכות בפ"ע, אבל עד העת ההיא נקרא כלל המלכות ע"ש ירבעם, שמטעם זה אמר אצל הושע ואצל עמוס שנתנבאו בימי ירבעם בן יואש מלך ישראל, כמש"ש, ועז"א פה שהתיחשו בימי ירבעם היינו בעת מלך עוד ירבעם המלכות הכללי ויהודה הי' תחתיו, ומבואר (מ"ב י"ד כ"ה) שירבעם השיב גבול ישראל מלבוא חמת עד נחל הערבה, ועד ימיו היו ארם מושלים בישראל, והתפשטו ארמים על נחלת ב"ר ובני גד בעבר הירדן, ובימי ירבעם שבו ב"ר וגד לנחלתם, ואז התיחשו למשפחותם וסדרו את מחנותיהם אנשי חיל, וזה נמשך עד ימי יותם, כי בעת מלך יותם מלך פקח בן רמלי' על ישראל ואז בא תגלת פלסר מלך אשור והגלה אותם כמו שית', ונפסק יחוסם, ומפרש איך התיחשו אז: (יח) בני ראובן וכו', ר"ל כולם התיחשו ב"ר וגד וחצי שבט המנשי, מן בני חיל, ר"ל שהתיחשו אנשי חיל שלהם איש על דגלו לבית אבותם, ונמצאו אנשים נושאי מגן וחרב מ"ד אלף, זה היה כל ימי ירבעם עד יותם, והיחוס היה בעת שנמנו יוצאי צבא לפקודיהם, כמו שבמדבר נמנו והתיחשו לבית אבותם כל יוצאי צבא בישראל: (יט) ויעשו מלחמת, זה היה מלחמה אחרת חוץ מן המלחמה שעשו בימי שאול הנז' למעלה, שאז לקחו אהליהם וההגריאים התישבו הלאה מהם, ואח"כ בימי יהואחז מלך ישראל שאז גבר עליהם יד מלך ארם וישימם כעפר לדוש (כנזכר מ"ב י"ג וש"ס י"ד), ואז שבו ההגריאים ונתישבו במקומם, ובימי ירבעם בן יואש התגברו ועשו שנית מלחמה עם ההגריאים

ההגריאים ויטור ונפיש ונודב: כ ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגריאים וכל שעמהם כי לאלהים זעקו במלחמה ונעתור להם כי בטחו בו: כא וישבו מקניהם גמליהם חמשים אלף וצאן מאתים וחמשים אלף וחמורים אלפים ונפש אדם מאה אלף: כב כי חללים רבים נפלו כי מהאלהים המלחמה וישבו תחתיהם עד הגלה: כג ובני חצי שבט מנשה ישבו בארץ מבשן עד בעל חרמון ושניר והר חרמון המה רבו: כד ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי ואליאל ועזריאל וירמיה והודויה ויחדיאל אנשים גבורי חיל אנשי שמות ראשים לבית אבותם: כה וימעלו באלהי אבתיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ אשר השמיד אלהים מפניהם: כו ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת

ת"א וימעלו. מעילה כ"א: ע"ש (כא) בר"ל סא רו"א ספרי בהעלותך: (כב) ספרי בהעלותך: (כג) בר"ל מ:

רש"י

(כ) ויעזרו עליהם. כי ה' עזרם: ויתנו בידם ההגריאים וכל שעמהם. אומות אחרים לעזרם: ונעתור להם. דוגמת ויעתר להם ה': (כה) ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ אשר השמיד אלהים מפניהם. פתרון שם או אחרי אלהי עמי הארץ ואיזה עמים אשר השמידם אלהים מפניהם שאלהיהם לא היה יכול לעוזרם

מצודת ציון

כמו וילמד לטרוף טרף (יחזקאל י"ט): (יט) ויטור וגו'. גם המה מבני ישמעאל: (כ) ונעתור. ענין ריבוי כמו ועתר ענן הקטרת (שם ח'): (כא) וישבו. מל' שביה: (כד) ועפר. הוי"ו יתירה. או כן שמו בוי"ו וכמוהו רבים: (כו) ויער. מלשון התעוררות: רוח פול. רצון פול:

מצודת דוד

לצאת בצבא מלחמה: (כ) ויעזרו עליהם. היו נעזרים מה' להתגבר עליהם: וכל שעמהם. וכל אשר היו עמהם בעזרתם: ונעתור להם. קבל עתר תפלתם: (כא) מקניהם. מתחלה כלל ואח"כ מפרש גמליהם וגו': (כב) כי חללים רבים נפלו. כאומר אין לתמוה איך אפשר אשר מ"ד אלף ותש"ס יקחו בשבי מאה אלף כי בעבור שנפלו מן ההגריאים חללים רבים כי נצחון המלחמה היתה מה' ובעזרתו ולזה נפל פחד היהודים עליהם ומסרו עצמן לשבי: תחתיהם. במקום ההגריאים: (כג) ישבו בארץ. המה חזרו מן המלחמה וישבו בארצם אולם התפשטו מבשן עד בעל חרמון וגו' כי המה רבו והיה צר להם המקום אשר ישבו בה בראשונה ולזה התפשטו לשבת במקום אחיהם אשר הלכו מזה למקום ההגריאים: (כד) אנשי שמות. ר"ל ידועים בשמותם לגודל החשיבות: (כה) אשר השמיד וגו'. כאומר והיה להם להבין אם אלהים

ימי קדם

אז נלוו אל ההגריאים גם אומות יטור נפיש ונודב, שהם מבני ישמעאל שהם אחים עם בני הגר: (כ) **ויעזרו עליהם**, שירבעם עזרם במלחמה כי הוא נלא מלחמה זאת כמ"ש (מ"ב י"ד כ"ח), שהוא השיב את דמשק ואת חמת ליהודה, ויתנו ההגריאים בידם ע"י שזעקו אז לאלהים ובטחו בו: (כא—כב) **וישבו וכו' כי חללים רבים נפלו כי היתה המלחמה מאלהים**, כמ"ש במלכים (שם) כי ראה ה' בעני עמו, **וישבו תחתיהם עד הגולה**, שזה היה בימי יותם שהגלם מלך אשור, ועז"א שהתיחשו בימי יותם, ר"ל שעד ימיו היו מתיחסים לנחלותם: (כג) **ובני חצי מנשה**, כבר פרשתי בפסוק א', כי הוסיפו על נחלתם הקודם, **המה רבו**, שלפי ערך רבו על אחיהם ב"ר ובני גד, לכן התפשטו יותר: (כד) **ואלה ראשי בית אבותם**, הם ג"כ שבעה ראשי בתי אבות, מכוונים נגד משפחות בני מכיר שהיו ז' משפחות, כמ"ש לגלעד משפחות הגלעדי וכו', והוי"ו של ועפר הוא מעקר השם, כמ"ש למעלה (ב' י"ח): (כו) **ויער את רוח פול**, פול בא עליהם בימי מנחם בן גד (מ"ב ט"ו י"ט), ולא נזכר שם שהגלה את ישראל, והגלת פלנסר (או תגלת פלאסר) בא בימי פקח ויקח את עיון וכו' ואת הגלעד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה (שם שם כ"ט), וממ"ש את הגלעד משמע שהגלה את היושבים בעבר הירדן ביחד עם זבולון ונפתלי, וממ"ש (ישעיה ח') כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי וכו' דרך הים עבר הירדן גליל הגוים, משמע שתחלה הגלה זבולון ונפתלי שישבו בצד הים, ואח"כ עבר הירדן, ואח"כ גליל הגוים כולו בגלות שאחרון שהיה בימי הושע בן אלה, וכ"ה בסדר עולם, וכן מפורש אצלי בפירושי שם, ובמדרש איכה רבתי כיצד גלו, רבי אומר שבט ראובן גלו תחלה, ר"ל אמר זבולון ונפתלי גלו תחלה, והכתוב שבכאן מורה

רוּחַ תִּלְּגַת פִּלְנֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיַּגְלֵם לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה וַיְבִיאֵם לַחְלַח וְחָבוֹר וְהָרָא וּנְהַר גּוֹזָן עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ כז בְּנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי׃ כח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם יִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל׃ כט וּבְנֵי עַמְרָם אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה וּמִרְיָם וּבְנֵי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר׃ ל אֶלְעָזָר הוֹלִיד אֶת־פִּינְחָס פִּינְחָס הֹלִיד אֶת־אֲבִישׁוּעַ׃ לא וַאֲבִישׁוּעַ הוֹלִיד אֶת־בֻּקִּי וּבֻקִּי הוֹלִיד אֶת־עֻזִּי׃ לב וְעֻזִּי הוֹלִיד אֶת־זְרַחְיָה וּזְרַחְיָה הוֹלִיד אֶת־מְרָיוֹת׃ לג מְרָיוֹת הוֹלִיד אֶת־אֲמַרְיָה וַאֲמַרְיָה הוֹלִיד אֶת־אֲחִיטוּב׃ לד וַאֲחִיטוּב הוֹלִיד אֶת־צָדוֹק וְצָדוֹק הוֹלִיד אֶת־אֲחִימָעַץ׃ לה וַאֲחִימַעַץ הוֹלִיד אֶת־עֲזַרְיָה

ע"ש (כט) ס"ר ט :

מצודת דוד

כמה מדוע לא הגלה את עמם : (כו) ונהר גוזן . סמוך לנהר גוזן : עד היום הזה . ר"ל ועדנה עודם שם כי לא חזרו בבנין בית השני : (כח) ובני קהת . מפני כבוד משה והכהן הקדימו לגרשון : (לד) את צדוק. והוא הכ"ג הראשון שהיה בבהמ"ק

ימי קדם

כדעת רבי, דהא פול קודם לתגלת, אולם ממ"ש את רוח פול ואת רוח תגלת, משמע שגלות השבטים שבעבר הירדן היה ע"י שניהם, ובזה יתקיימו שני הדעות שקצת מהם הגלה פול בעת שבא בימי מנחם בן גדי, וקצת מהם הגלה תגלת בימי פקח בעת שהגלה את זבולון ונפתלי או אח"כ, ומשמע ששבט ראובן וקצת גד גלו ע"י פול ואלה הנותרים מבני גד וחצי מנשה שישבו בגלעד גלו אח"ז, שעז"א שהגלת פלאסר לקח את הגלעד, ובזה יתפרש מ"ש (בפסוק כ"ג) ובני חצי מנשה ישבו בארץ ר"ל שהם נשארו יושבים אף אחר שגלו ראובן וקצת גד נשארו ורבו בארץ עד בא תגלת שהגלה את הגלעד, ומ"ש חז"ל בערכין שמשגלו ראובן וגד בטלו היובלות, כי ראובן וקצת גד גלו בראשונה בימי פול ולא היו כל יושביה עליה, עד היום הזה שלא שבו מן הגולה בימי עזרא : (ל) אלעזר הוליד את פינחס, מונה יחוס בני אלעזר עד יהוצדק שהלך בגולה עם צדקיהו, והמפרשים חשבו שכל הנחשבים כאן היו כהנים גדולים והרבו להתפלא בזה, והאמת עד לעצמו שבכאן לא מנה כהנים גדולים, כי בס"ע זוטא וכן ביוסיפון מנה י"ח כהנים גדולים מן אחימעץ בן צדוק, והם אחימעץ, עזריה, יואחז, ויריב, יהושפט, יהוידע, פדיה, צדקיה, יואל, יותם, אוריה, נריה, הושע, שלום, חלקיה, עזריה, שריה, יהוצדק, ורק תמצא מהם מן הנחשבים פה רק אחימעץ (שמשם בימי רחבעם) ועזריה (שמשם בימי אביה) ושלום חלקיה עזריה שריה יהוצדק שהיו מימי אמון והילך, מבואר שפה רק סדר הדורות קחשיב, ונראה ג"כ שעזריה הנחשב בסדר עולם בימי אביה הוא עזריה בן יוחנן לא עזריה בן אחימעץ, שעז"א (פל"ו) הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה, ר"ל לא עזריה זקנו בן אחימעץ, אולם בספרי זוטא (הובא בילקוט קרח רמז תשנ"ד) עמ"ש ויבא אחריו עזריה ויעמדו על עוזיה המלך, עליו הוא אומר ויוחנן הוליד את עזריה הוא אשר כהן בבית, וכי הוא לבדו כהן· אלא בו נתקיימה מצות כהונה, והא"ל שעזריה היה כ"ג בימי עוזיה דהא בס"ע וביוסיפון כתבו שהכ"ג בימי עוזיה היה שמו יואל, רק שעזריה היה כהן הראש הממונה על הבית, שכהן הראש אינו הכ"ג, כמו אמריה כהן הראש בימי יהושפט (דה"ב י"ט י"א), ועזריה כהן הראש לבית צדוק בימי חזקיה (שם ל"א י') היו ראשים על הבית לא כ"ג, שהכ"ג בימי עוזיה ובימי חזקיה היה שמם יואחז ונריה כמבואר בס"ע, וז"ש אשר כהן בבית ה' ר"ל בענייני הבית, והכהן גדול יכונה בשם כ"ג לא בשם כהן הראש, אם לא בעת שהיה הכהן הגדול גם ממונה על הבית אז נקרא בשני השמות כמו (דה"ב כ"ד) יהוידע הכהן הראש, ובאמת היו שני כ"ג בימי יואש, יהוידע ופדיה כמ"ש בס"ע, וי"ל שיהוידע לא יכול לשמש אח"כ והיה לכהן הראש, ובזה הוסר הפליאה ממ"ש ויקח לו יהוידע שתי נשים, שאז לא שמש בכ"ג והיה מותר לו לקחת שתי נשים, ומ"ש שריה הכהן הראש היה גם ממונה על הבית, ולפי הספרי י"ל שעזריה שהיה כ"ג בימי אביה היה עזריה בן אחימעץ, ואחריו לא היה כ"ג מזרעו עד שלום, שמימיו עד החורבן היו כ"ג בני כ"ג מזרע אחימעץ בן צדוק, ובזה נכונים דברי חז"ל שאמרו י"ח כ"ג שמשו במקדש ראשון, שכן מונה בס"ע ח"י כ"ג מן צדוק אבי אחימעץ עד יהוצדק, שהלך בגולה ולא שמש בכ"ג, והנה בספ' עזרא (ז' א') מונה יחוס עזרא עד אהרן הכהן ושם נזכר כל היחוס הנאמר פה מלמעלה

ועזריה הוליד את־יוחנן׃ לו ויוחנן הוליד את־עזריה הוא אשר כהן בבית אשר־בנה שלמה בירושלם׃ לז ויולד עזריה את־אמריה ואמריה הוליד את־אחיטוב׃ לח ואחיטוב הוליד את־צדוק וצדוק הוליד את־שלום׃ לט ושלום הוליד את־חלקיה וחלקיה הוליד את־עזריה׃ מ ועזריה הוליד את־שריה ושריה הוליד את־יהוצדק׃ מא ויהוצדק הלך בהגלות יהוה את־יהודה וירושלם ביד נבכדנאצר׃

ו א בני לוי גרשם קהת ומררי׃ ב ואלה שמות בני־גרשום לבני ושמעי׃ ג ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל׃ ד בני מררי מחלי ומשי ואלה משפחות הלוי לאבתיהם׃ ה לגרשום לבני

רש"י

אלא שמו על לבם אחרי השמידם מפניהם ולא היה יכול לעזרם ולנו כמו כן לא יעזרו: (לו) הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה. יש מפרשים עזריה הוא היה עזריה הראשון ומעזריה עד שריה שהיה בחורבן הבית ח' כהנים ומכאן הוגהו ביומא בפ"א ובויקרא רבה ובספרי פרשת פינחס שמנה כהנים שמשו בבית הראשון, ויש אומרים י"ה, ולא זו וזה יש בהם רוח חיים כי צדוק הוא היה הראשון שכהן בימי שלמה ועוד אחד (אמריה) היה בימי יהושפט דכתיב והנה אמריהו כהן הראש (לקמן ב' י"ט) (והוא אמריה) בן עזריהו שהיה בימי עוזיה ובימי חזקיהו שהיה אחרי יהושפט וא"ת עזריהו אבי שריה היה והיכן חלקיהו הכהן הגדול שהיה בימי יאשיהו, אלא מצדוק יש לחשוב ושנים עשר כהנים היו מצדוק עד שריה, וכן מצינו בויקרא רבה מדוייק, ומ"ש בעזריה הוא אשר כהן בבית מפורש בספרי ירושלמי כך וכי הוא לבדו כהן בימי שלמה (כהן) והלא גם שאר כהנים כמו כן כהני אלא לפי שמסר נפשו על קדושת הבית שלא הניח את עוזיהו להקטיר לכך נאמר הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה והוא עזריה שהיה בימי עוזיה (לקמן ב' כ"ו) ובימי חזקיהו ועזריהו בן אחימעץ הוא אמריהו שכהן בימי יהושפט כמו שנקרא עוזיהו עזריהו דכתיב (במלכים ב' ט"ו) בשנת עשרים וז' שנים לירבעם וגו' מלך עזריה ונקרא עזריה בן אחימעץ זכריהו דכתיב ויהי לדרוש אלהים (לקמן ב' כ"ו) בימי זכריהו המבין בראות אלהים וגומר: (מא) ויהוצדק הלך בהגלות ה' את יהודה וירושלם. ומ"ש בספר (חגי א') יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לא יהוצדק שמש מעולם בכהונה גדולה דהא הוגלה לבבל בימי יכניה כדכתיב ויהוצדק הלך בהגלות וגו' אלא יהושע בנו היה כ"ג כשעלו מבבל בבית שני ומה שלא היה עזרא בן שריה הסופר כ"ג וכן אחיו יהושע בן יהוצדק כהן זהו הטעם לפי כי יהושע עלה עם זרובבל כמה ימים ושנים קודם שעלה עזרא:

מצודת ציון / מצודת דוד

ה (ג) לבני. הוא לעדן הנזכר למטה בחלוק המשמרות: והלכה הכהונה מאב לבן שנים עשר דורות: (לה) את עזריה. יתכן שהוא אמריה שנזכר בד"ה ב' י"ט ועיין בסוף מלכים בחשבון הדורות: את יוחנן. יתכן שהוא יהוידע הנזכר במ"ב ובד"ה ב': (לו) הוא אשר כהן. ארז"ל וכי הוא לבד כהן אלא שמסר נפשו על עבודת הבית שמיחה בעוזיה המלך כאשר בא להקטיר קטורת כמו שכתוב בד"ה ב': (לז) את אמריה. יתכן שהוא אוריה הנזכר (במ"ב ט"ז): את אחיטוב. יתכן שהוא עזריה הנזכר בד"ה ב' ל"א: (מ) את שריה. הוא כה"ג האחרון והומת ביד נ"נ בזמן גלות צדקיה כמ"ש סוף מ"ב ובסוף ירמיה: את יהוצדק. והוא לא שמש בכהונה גדולה ובני יהושע שמשו בתחלת בית שני: (מא) הלך. בגולה לבבל:

ו (א) בני לוי. בעבור לייחס הנשארים חזר להזכיר כולם: (ד) לאבותיהם. אשר מתייחסים אל אבותיהם מהבן אל

ימי קדם

למטה רק בבואו אל אמריה ועזריה אומר עזריה בן מריות והשמיט שם שמות הנאמרים פה מן מריות (פ' ל"ג) עד עזריה פסוק ל"ז, ומכאן ראיה למ"ש בספר עזרא שעזרא כתב ספר עזרא אחר ספר דברי הימים, אלכן דלג שם וקצר וסמך על הנאמר בכאן: (לח) ואחיטוב הוליד, לפמ"ש לקמן (פ' י"א) אחיטוב הוליד את מריות ומריות הוליד את צדוק: (לט—מ) שלום, כ"ג בימי אמון, ס"ע שם, וחלקיה כהן בימי יאשיה, ועזריה בימי יהויקים, ושריה הומת ע"י נבוכדנצר:

ו (א) בני לוי, למעלה (ה' כ"ז) אמר זה משום יחוס בני אהרן, ובכאן חזר ליחס את כולם שנית:
(ה) לגרשום לבני בנו, בפסוק כ"ה השבם עד לוי, ואם נשוה אותם שם ופה, ראיה

כי

בְּנוֹ יַחַת בְּנוֹ זִמָּה בְנוֹ׃ ו יוֹאָח בְּנוֹ עִדּוֹ בְנוֹ זֶרַח בְּנוֹ יְאָתְרַי בְּנוֹ׃ ז בְּנֵי קְהָת עַמִּינָדָב בְּנוֹ קֹרַח בְּנוֹ אַסִּיר בְּנוֹ׃ ח אֶלְקָנָה בְנוֹ וְאֶבְיָסָף בְּנוֹ וְאַסִּיר בְּנוֹ׃ ט תַּחַת בְּנוֹ אוּרִיאֵל בְּנוֹ עֻזִּיָּה בְנוֹ וְשָׁאוּל בְּנוֹ׃ י וּבְנֵי אֶלְקָנָה עֲמָשַׂי וַאֲחִימוֹת׃ יא אֶלְקָנָה בְּנוֹ אֶלְקָנָה צוֹפַי בְּנוֹ וְנַחַת בְּנוֹ׃ יב אֱלִיאָב בְּנוֹ יְרֹחָם בְּנוֹ אֶלְקָנָה בְנוֹ׃ יג וּבְנֵי שְׁמוּאֵל הַבְּכֹר וַשְׁנִי וַאֲבִיָּה׃ יד בְּנֵי מְרָרִי מַחְלִי לִבְנִי בְנוֹ שִׁמְעִי בְנוֹ עֻזָּה

פ"ש (ו) מאו"ע פ: בני ק'

רש"י

ו (יג) **ובני** שמואל הבכור ושני ואביה. ושני זה יואל או חסרון והשני אביה כלומר שני לראשון אשר היה אביה ושני לאביה הוא היה יואל שלא נכתב ודוגמתם כי אם הסוס אסור וחמור

מצודת דוד / מצודת ציון

באר: (ה) לגרשום. אלה התולדות אשר לגרשום: (ח) אלקנה (ה) יחת. הוא יאתי הנזכר למטה: (ז) עמינדב.
בנו. לא שהיה בנו של אסיר וכמו שחושב כולם אחד בן
אחד אלא אלקנה גם הוא היה בנו של קרח וגם אביאסף כמ"ש ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף (שמות ו'): ואסיר
בנו. זה אסיר השני היה בנו של אביאסף: (י) ובני אלקנה. הוא היה בן שאול: ואחימות. היה בנו של עמשי:
(יא) אלקנה. היה בנו של אחימות: בני אלקנה. ר"ל ואלה בני אלקנה צופי היה בנו וגו' וחושב אחד בן אחד: (יג) ובני
שמואל. הוא שמואל הנביא בן אלקנה: ושני. הוא יואל כאמור

ימי קדם

כי בשני המקומות דלג בינתים, וסמך כי אנחנו נוסיף מאחד אל חברו, וכן יהיה הסדר פה, לבני בנו יחת בנו (שמעי בנו) זימה בנו (איתן בנו) יואח בנו, (ולא רצה לדלג פה יחת ולכתוב לבני שמעי שהיה מתחלף בבני מררי (פסוק י"ד), ושם הוא הסדר בן אתני (בן יאתרי) בן זרח בן עדיה (בן יואח) בן איתן בן זימה בן שמעי בן יחת (בן לבני) בן גרשון, ומה שבכאן לא חשב היחוס, רק עד יאתרי, ולקמן מוסיף עוד שמה בתי אבות, אין תימה, שבודאי היה יאתרי איש מצויין בדורו ונחשב יחוסו בפ"ע: (ז—ט) **עמינדב**, הוא יצהר, **אסיר בנו**, פי' אסיר ואלקנה ואביאסף הם בני קרח כמ"ש בתורה, ואסיר השני הוא בן אביאסף כמ"ש בפסוק כ"ב בן אסיר בן אביאסף בן קרח, **תחת בנו אוריאל בנו**, ולקמן פסוק (כ"א—כ"ג) בהוספות ומגרעות, וצ"ל ג"כ כמ"ש בפסוק ה' שהשמיט בכ"א מן שלשלת היחוס כדי שנשלים אחד לחברו, ופה הסדר תחת בנו (צפניה בנו) אוריאל בנו עוזיהו בנו (יואל בנו) שאול בנו (אלקנה בנו) ובני אלקנה וכו', ושם הסדר בן אלקנה (בן שאול) בן יואל בן עזריה (בן אוריאל) בן צפניה בן תחת: (י—יב) **ובני אלקנה**, לפמ"ש לקמן פסוק כ' כ"א, היה אלקנה [אבי ציף] בן מחת בן עמשי בן אלקנה, וע"כ נדחקו המפ' שכאן פי' ובני אלקנה עמשי ובן עמשי אחימות [הוא מחת] ובן אחימות אלקנה, ולי נראה שעמשא מת בלא בנים ואחיו מחת יבם את אשתו ולא קראו שמו אחימות, ר"ל אחי המת, והוליד את אלקנה ע"ש אחיו המת, ומטעם זה אלקנה הוא בן מחת אף שילדו, ובן עמשי כי נקרא על שמו להקים לו שם בישראל מטעם היבום, ויצדק מ"ש פה בני אלקנה עמשי ואחימות ובניהם אלקנה כפשוטו, וע"כ בא הכתוב אלקנה בנו לרמז שהוא בן אחימות באמת, והקרי עמשא ואחימות ואלקנה (הם) בני אלקנה, כי אלקנה בן אחימות עמד לאלקנה אבי עמשא תחת עמשא בנו המת, **צופי**, צוף, בריש שמואל ובפסוק כ', ונחת הוא או תוחו [שם ושם], **אליאב**, אליאל לקמן, ואליהו בס' שמואל: (יג) **ובני שמואל**, שעורו שמואל בנו ובני שמואל, **הבכור ושני ואביה**, ושני פי' והשני, שמצאנו פעמים רבות שפת"ה של ה' הידיעה שנשמטה נופל על אות השימוש שלפניו, כמו **בשמים**, ושני כמו שני, כי מדינו היל"ל **שניי**, כמו שלישי, ורק נשתנה מפני כובד המבטא לבטא שני יודי"ן כאחד, ובא פה כדינו העקרי, ובס' היחוס שהעתיק ממנו היה כתוב הבכור והשני, יואל ואביה, ר"ל הבכור ומשנהו, (ובש"א כתוב שם הבכור יואל ומשנהו אביה, ושם משנה גדול משני, שבא על מי שהוא אחר הקודם באיזה מעלה או התמנות, כמו כהן הראש והמשנה, וכותב ספרנו השמיט שם יואל כדרכו לדלג בדברים הגלויים, כאלו כתב והשני וגו' ואביה, וע"כ נשאר ואביה בוא"ו כמו שכתוב בס' שהעתיק ממנו, וכן י"ל במ"ש [למעלה ד' ט"ו] ובני אלה וקנז, שהשמיט בינתים יתר בני אלה שכתובים בספר היחוס עיים וקנז, וכן רבים בספר זה כמ"ש זה כ"פ: (יד—טו) **בני מררי מחלי לבני בנו**, לפי המבואר לקמן (כ"ג כ"א כ"ב) היו בני מחלי אלעזר וקיש, ולא היה לו בן ששמו לבני, וע"כ פי' שלבני הוא בן בנו היינו בן קיש ע"ש, או שמ"ש בני מררי מחלי היינו מחלי בן מושי (שם כ"ג) ומיחס בני מושי, והיה מחלי בן מושי בן מררי **בן אחד שמו** לבני שמיחסו פה, ובן אחד שמו שמר שממנו יצא איתן שמיחסו

בפסוק

בְּנוֹ׃ (טו) שִׁמְעָא בְנוֹ חַגִּיָּה בְנוֹ עֲשָׂיָה בְנוֹ׃ (טז) וְאֵלֶּה אֲשֶׁר הֶעֱמִיד
דָּוִיד עַל־יְדֵי־שִׁיר בֵּית יְהוָה מִמְּנוֹחַ הָאָרוֹן׃ (יז) וַיִּהְיוּ מְשָׁרְתִים
לִפְנֵי מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד בַּשִּׁיר עַד־בְּנוֹת שְׁלֹמֹה אֶת־בֵּית יְהוָה
בִּירוּשָׁלָ͏ִם וַיַּעַמְדוּ כְמִשְׁפָּטָם עַל־עֲבוֹדָתָם׃ (יח) וְאֵלֶּה הָעֹמְדִים
וּבְנֵיהֶם מִבְּנֵי הַקְּהָתִי הֵימָן הַמְשׁוֹרֵר בֶּן־יוֹאֵל בֶּן־שְׁמוּאֵל׃ (יט) בֶּן־
אֶלְקָנָה בֶּן־יְרֹחָם בֶּן־אֱלִיאֵל בֶּן־תּוֹחַ׃ (כ) בֶּן־צִיף בֶּן־אֶלְקָנָה בֶּן־
מַחַת בֶּן־עֲמָשָׂי׃ (כא) בֶּן־אֶלְקָנָה בֶּן־יוֹאֵל בֶּן־עֲזַרְיָה בֶּן־צְפַנְיָה׃
(כב) בֶּן־תַּחַת בֶּן־אַסִּיר בֶּן־אֶבְיָסָף בֶּן־קֹרַח׃ (כג) בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת
בֶּן־לֵוִי בֶּן־יִשְׂרָאֵל׃ (כד) וְאָחִיו אָסָף הָעֹמֵד עַל־יְמִינוֹ אָסָף בֶּן־
בֶּרֶכְיָהוּ בֶּן־שִׁמְעָא׃ (כה) בֶּן־מִיכָאֵל בֶּן־בַּעֲשֵׂיָה בֶּן־מַלְכִּיָּה׃ (כו) בֶּן־
אֶתְנִי בֶן־זֶרַח בֶּן־עֲדָיָה׃ (כז) בֶּן־אֵיתָן בֶּן־זִמָּה בֶּן־שִׁמְעִי׃ (כח) בֶּן־יַחַת
בֶּן־גֵּרְשֹׁם בֶּן־לֵוִי׃ (כט) וּבְנֵי מְרָרִי אֲחֵיהֶם עַל־הַשְּׂמֹאול אֵיתָן בֶּן־
קִישִׁי בֶּן־עַבְדִּי בֶּן־מַלּוּךְ׃ (ל) בֶּן־חֲשַׁבְיָה בֶן־אֲמַצְיָה בֶּן־חִלְקִיָּה׃
(לא) בֶּן־אַמְצִי בֶן־בָּנִי בֶּן־שָׁמֶר׃ (לב) בֶּן־מַחְלִי בֶּן־מוּשִׁי בֶּן־מְרָרִי בֶּן־

פ"ש (יח) ע"כ לא תגמו' ויהי : (כב) כמד"ל יח תנחומא קרח :

צוף ק'

רש"י

אשוד (מלכים ב' ז') כמו והחמור וכן הספר שני דגדעון וכן הראשון (שופטים ו'): (טז) ואלה אשר העמיד דוד וגו'. כשהשיבוהו מבית עובד אדום כדכתיב (לקמן ט"ז) ויעזוב שם לפני ארון ברית ה' לאסף ולאחיו לשרת לפני הארון וגו' וכתיב ועובד אדום (שם) בן ידותון וחוסה לשוערים וגו' (שם) לפני משכן ה'. בבמה אשר בגבעון. ושלמה העמידן בבה"מק בירושלים: (יז) ויעמדו כמשפטם על עבודתם. כמשפט אשר עמידן דוד: (כד) ואחיו אסף העומד על ימינו. של הימן ובניו: (כט) ובני מררי אחיהם על השמאל. (אחיהם) דוגמת שאמר בלשון אשכנ"ז גבריד"ר. על השמאל של הימן ובניו שהימן ובניו באמצע:

מצודת דוד

כאמור בש"א ובשתי השמות היה נקרא: (טז) ואלה. הם הנאמרים למטה: על ידי שיר. ר"ל לשורר בבית ה': ממנוח הארון. מיום שנח הארון בירושלים כי לא זז משם כאשר מקודם שהיה מתהלך ממקום למקום: (יז) משכן אהל מועד. זה האוהל אשר נטה לו דוד כמ"ש בש"ב: ויעמדו כמשפטם. כאשר נבנה הבית יעמדו שם כמשפטם שתקן להם דוד על עבודתם המוטל עליהם וזהו עבודת השיר: (יח) ואלה העמדים. אלה הם הראשים העומדים לשורר ובניהם עמהם:

הימן המשורר. הוא היה הראש: בן יואל. הוא ושני הנזכר למעלה וכן ביותר השמות משתנים ממה שנזכר למעלה וזהו על כי היו נקראים בשתי השמות וזהו כלל גדול: (כד) ואחיו. ר"ל חברו: אסף וגו'. גם הוא היה לראש: אסף בן ברכיהו. ר"ל אסף זה היה בן ברכיהו וכו': (כז) בן שמעי. לקצר לא זכר למעלה שמעי וכאן לא הזכיר לבני בן גרשון: (כט) על השמאל. של הימן המשורר: איתן וגו'. גם הוא היה לראש:

ימי קדם

בפסוק (כ"מ—ל"ב), ומ"ש עשיה בנו, י"ל שהוא עשיה השר שמ' לקמן ט"ו ו' לכן מיחסו פה: (טז) ואלה, הנזכר מן פסוק י"ח עד ל"ג, **על ידי שיר**, שיהיו ממונים על השיר, **ממנוח הארון**, מעת שנח הארון באהל אשר נטה לו דוד, כמ"ש לקמן סי' ט"ו ט"ז: (יז) ויהיו, כי התבאר שם (ט"ז, ל"ז, ל"ט) שמקצתם עמדו לפני הארון שהם אסף ואחיו, ועז"א על ידי שיר בית ה', ומקצתם עמדו לפני משכן אהל מועד שהם הימן ואיתן שהיו בגבעון, ועז"א **ויהיו משרתים לפני משכן אהל מועד**, **עד בנות שלמה** שאז התאחדו כולם במק"א במקדש: ובניהם, פי' עם בניהם: (יט) **בן אלקנה**, עי' למעלה מן פסוק ז' עד י"ג: (כד) ואחיו, ר"ל רעהו בעבודת השיר, על ימינו, של הימן: (כו) **בן אתני**, פ"ש למעלה פסוק ה': (כט) **ובני מררי**, שהם עמדו עם איתן בשמאלו של הימן, שהימן ובני קהת הראשים עמדו באמצע, ואסף ובני גרשון בימין ובני מררי בשמאל:

 ואחיהם

לוי: לג ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת משכן בית האלהים:
לד ואהרן ובניו מקטירים על מזבח העולה ועל מזבח הקטרת
לכל מלאכת קדש הקדשים ולכפר על ישראל ככל אשר צוה
משה עבד האלהים: לה ואלה בני אהרן אלעזר בנו פינחס בנו
אבישוע בנו: לו בקי בנו עזי בנו זרחיה בנו: לז מריות בנו אמריה
בנו אחיטוב בנו: לח צדוק בנו אחימעץ בנו: לט ואלה מושבותם
לטירותם בגבולם לבני אהרן למשפחת הקהתי כי להם היה
הגורל: מ ויתנו להם את חברון בארץ יהודה ואת מגרשיה
סביבתיה: מא ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה:
מב ולבני אהרן נתנו את ערי המקלט את חברון ואת לבנה ואת
מגרשיה ואת יתר ואת אשתמע ואת מגרשיה: מג ואת חילן
ואת מגרשיה את דביר ואת מגרשיה: מד ואת עשן ואת
מגרשיה ואת בית שמש ואת מגרשיה: מה וממטה בנימן את
גבע ואת מגרשיה ואת עלמת ואת מגרשיה ואת ענתות ואת

ע"ש (לד) קהלת סד"א מדכ"ש מו כד ב: (לה) תנחומא שמיני: פמ"ם חילז כו'

רש"י

(לג) ואחיהם הלוים הנתונים לכל עבודת משכן בית האלהים. לשוערים ולהפשיט כדכתיב לקמן (ל"ס) והלוים מפשיטין: (לה) ואלה בני אהרן. המקטירים על המזבח העול' ועל מזבח הקטורת: (לח) צדוק בנו אחימעץ בנו. לא חשב כי אם אותם שהיו עד שלמה: (לט) ואלה מושבותם לטירותם בגבולם וגו'. עד כי להם היה הגורל ללוים ולכהנים מנחלתם של ישראל הפילו גורלות על ארץ ישראל כמה מארץ ישראל יצא להם ולכהנים וללוים ויצא ליהודה הגורל מתחלה וזהו כי להם היה הגורל בראשונה לתת להם אותם עיירות שכתוב כאן: (מא) נתנו לכלב. כי משה נתן לו: (מה) וממטה בנימין את גבע. כי

מצודת דוד

(לג) ואחיהם הלוים. ושאר הלוים היו נתונים לשאר עבודת המשכן להיות שוערים וממונים על צרכי המשכן: (לד) מקטירים. הם היו מקטירים וכו' והיו ממונים לכל מלאכת קדש הקדשים כי הלוים אסורים לבוא בה: (לה) ואלה בני אהרן. אשר היו ממונים על מלאכת קודש הקדשים וחשב עד אחימעץ שהיה כ"ג בימי דהע"ס: (לט) ואלה מושבותם. אלה המקומות אשר ישבו בהן הכהנים והלוים: לטירותם בגבולם. מקום מוכן לטירותם בהגבול הניתן להם: לבני אהרן למשפחת הקהתי. ר"ל ראשון למשפחת הקהתי נתנו לבני אהרן כי להם היה הגורל לקחת ראשונה: (מא) נתנו לכלב. כאשר צוה משה ע"פ ה': (מב) ולבני אהרן. על שהספיק במה שנתנו לכלב חזר לומר ולבני אהרן: ערי המקלט. כי כל הערים הניתן לכהנים וללוים היו קולטין את הרוצח וכן אחז"ל: את חברון. על שהזכיר השאר הזכיר שוב את חברון: (מה) וממטה בנימן. והנה הנזכרים למעלה הן מבני יהודה ומבני שמעון: שלש עשרה. אינם מנויין כאן כ"א י"א והשנים כלולים בהמגרשים וביהושע הזכיר כולם בשמם וקצתם בשינוי השמות והשתוקן נקראו: במשפחותיהם. בהחלקים בין משפחת הכהנים וכל משפחה

מצודת ציון

הוא ולשר הנזכר: (לט) לטירותם. ענין ארמון כמו תהי טירתם נשמה (תהלים ס"ט): (מב) המקלט. נקרא כן ע"ש שקולטת את הרוצחים מה שאין עיר אחרת מניחם לרוצחים לשבת עמהם:

ימי קדם

(לג) ואחיהם, יתר הלוים היו לשאר עבודות שחיטה והפשטה ולשוערים: (לד) ואהרן, ר"ל הכ"ג שעומד במקום אהרן, לכל מלאכת קה"ק ביוהכ"פ, ולכפר חטאות ואשמות: (לה) ואלה בני אהרן, כבר נחשב למעלה (ה' ל') יחוסם עד החורבן ומגלה זו נכתבה בימי דוד ושלמה ולא יחשב רק עד אחימעץ: (לט) ואלה מושבותם, מ כאן ואילך הושב מושבות ערי הלוים והכהנים כמ"ש בספר יהושע (פ' כ"א) עמש"ש, כי להם היה הגורל, פי' הגורל הראשון, (יהושע שם פסוק י'): (מד) ואת עשן, הוא עין (כס ע"ו), ועיר יוטה לא נזכר פה: (מה) גבע, וביהושע חשב גבע וגבעון, והגם

מִגְרְשֶׁיהָ כָּל־עָרֵיהֶם שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה עִיר בְּמִשְׁפְּחוֹתֵיהֶם׃ (מו) וְלִבְנֵי קְהָת הַנּוֹתָרִים מִמִּשְׁפַּחַת הַמַּטֶּה מִמַּחֲצִית מַטֵּה חֲצִי מְנַשֶּׁה בַּגּוֹרָל עָרִים עָשֶׂר׃ (מז) וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹם לְמִשְׁפְּחוֹתָם מִמַּטֵּה יִשָּׂשכָר וּמִמַּטֵּה אָשֵׁר וּמִמַּטֵּה נַפְתָּלִי וּמִמַּטֵּה מְנַשֶּׁה בַּבָּשָׁן עָרִים שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה׃ (מח) לִבְנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחוֹתָם מִמַּטֵּה רְאוּבֵן וּמִמַּטֵּה־גָד וּמִמַּטֵּה זְבוּלֻן בַּגּוֹרָל עָרִים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ (מט) וַיִּתְּנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם אֶת־הֶעָרִים וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶם׃ (נ) וַיִּתְּנוּ בַגּוֹרָל מִמַּטֵּה בְנֵי־יְהוּדָה וּמִמַּטֵּה בְנֵי־שִׁמְעוֹן וּמִמַּטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן אֵת הֶעָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־יִקְרְאוּ אֶתְהֶם בְּשֵׁמוֹת׃ (נא) וּמִמִּשְׁפְּחוֹת בְּנֵי קְהָת וַיְהִי עָרֵי גְבוּלָם מִמַּטֵּה אֶפְרָיִם׃ (נב) וַיִּתְּנוּ לָהֶם אֶת־עָרֵי הַמִּקְלָט אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ בְּהַר אֶפְרָיִם וְאֶת־גֶּזֶר וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ (נג) וְאֶת־יָקְמְעָם וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־בֵּית־חוֹרוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ (נד) וְאֶת־אַיָּלוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־גַּת־רִמּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ (נה) וּמִמַּחֲצִית מַטֵּה מְנַשֶּׁה

רש"י

הגורל נפל לבנימין לתת אלו העיירות: (מו) ולבני קהת הנותרים. כי הכהנים יצאו מקהת, וכבר אמרנו מה שנתנו לכהנים בני קהת ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה של לוי: וממחצית מטה חצי מנשה בגורל ערים עשר. ולחצי שבט המנשה נפל הגורל ליתן לבני קהת הלוים ערים עשר: (נ) ויתן בגורל ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון. אע"פ שלא הזכיר שמעון בנתינתן הוא נתן חלקו ממה שנתן לו יהודה וגם יהודה אינו נזכר למעלה בעיקר הנתינה וכל מה שהזכיר למעלה מויתנו להם את חברון עד וממטה בנימין הכל נתנו בני יהודה ובני שמעון ולפי שלא הזכירו למעלה מזכירו עתה כאן: אשר יקראו אתהם בשמות. כלומר אשר קרא אותם בשמות למעלה לפי שהיה בנימין חבר עמהם לבני אהרן מזכירו אף על פי שהזכירו כבר: (נא) וממשפחות בני קהת ויהי ערי וגו'. אע"פ שנתנו להם חצי שבט מנשה נתנו להם גם אפרים ע"פ הגורל: (נה) וממחצית מטה מנשה. עד חצי מנשה שבעבר הירדן שבארץ

מצודת דוד

ישבו לבדם ולא מעורבבים: (מו) הנותרים וגו'. כי הכהנים גם המה ממשפחות מטה קהת והם כבר לקחו: ממחצית. להם נתנו מנחלת חצי מטה מנשה: בגורל. הפילו גורל מה הם הערים אשר יתנו: ערים עשר. עם ערי אפרים ודן הנזכרים למטה: (מז) למשפחותם. הנחלק למשפחותם כי גם המה ישבו כל משפחה לבדה: בבשן. אשר ישבו בבשן שעמדה בעבר הירדן כי חצי שבט מנשה שנתנו לבני קהת המה ישבו בא"י עצמה: (מט) ויתנו. לפי שעתה בא לפרש שמו' הערים לזה אמר שוב ויתנו וגו': (נ) ויתנו בגורל וגו'. לפי שלמעלה לא הזכיר את שמעון ועתה בא להזכירו לזה זכר שוב את כולם: אשר יקראו. ר"ל אשר קראו ופרשו למעלה את שמות הערים: (נא) וממשפחות. ר"ל ומקצת משפחות בני קהת היו ערי גבולם וגו' ומונה כאן גם ערי בני דן עם שלא זכר את דן ולמעלה אמר ערים עשר ומפורשים הם ביהושע והשתים החסרים כאן כללם בהמגרשים: (נה) למשפחת. לכל משפחת

ימי קדם

והגם שנשמטו פה בא החשבון מכוון ערים שלש עשרה, וי"ל שבעת שנכתבה מגלה דלאן היו הערים האלה חרבות: (מו) ולבני קהת, הם לקחו מאפרים ומדן ומחצי מנשה כנזכר ביהושע, ויען שדן לא לקח נחלתו (כמו שית') לקחו רק מאפרים ומנשה שהיה גבולם כאחד, לז"א ממשפחת המטה, ר"ל מאפרים שהיה ממטה יוסף, והוא היה מטה שלם, וממחצית מטה, הוא מגביל נגד מטה, ר"ל מטה שלם ומחצית מטה, ומפרש חצי מנשה, ערים עשר, מוסב על בגורל, הגורל היה על ערים עשר, ובאמת לא לקחו רק שמונה ערים כי לא לקחו אלתקא וגבתון כמו שית' בפסוק נ"ד: (נג) יקמעם, ביהושע קבצים: (נד) ואת אילון ואת גת רמון, ביהושע חשב שנתנו להם מנחלת דן אלתקא גבתון אילון גת רמון, ופה דלג אלתקא וגבתון וחשב אילון גת רמון לפני אפרים, וזה מטעם שבני דן לא כבשו נחלתם כמוזכר בס' שופטים, ובני אפרים כבשו אילון וגת רמון ונתנום ללוים ונחשב על שמם, ואלתקא וגבתון לא נכבשו לכן השמיט אותם: (נה) ענר בלעם, וביהושע תענך גת רמון, נשתנה שמם בימי עזרא

את־ענר ואת־מגרשה ואת־בלעם ואת־מגרשה למשפחת לבני־קהת הנותרים׃ נו לבני גרשום ממשפחת חצי מטה מנשה את־גולן בבשן ואת־מגרשה ואת־עשתרות ואת־מגרשה׃ נז וממטה יששכר את־קדש ואת־מגרשה את־דברת ואת־מגרשיה׃ נח ואת־ראמות ואת־מגרשיה ואת־ענם ואת־מגרשיה׃ נט וממטה אשר את־משל ואת־מגרשה ואת־עבדון ואת־מגרשיה׃ ס ואת־חוקק ואת־מגרשה ואת־רחב ואת־מגרשיה׃ סא וממטה נפתלי את־קדש בגליל ואת־מגרשיה ואת־חמון ואת־מגרשיה ואת־קריתים ואת־מגרשיה׃ סב לבני מררי הנותרים ממטה זבלון את־רמונו ואת־מגרשיה את־תבור ואת־מגרשיה׃ סג ומעבר לירדן ירחו למזרח הירדן ממטה ראובן את־בצר במדבר ואת־מגרשיה ואת־יהצה ואת־מגרשיה׃ סד ואת־קדמות ואת־מגרשיה ואת־מיפעת ואת־מגרשיה׃ סה וממטה־גד את־ראמות בגלעד ואת־מגרשיה ואת־מחנים ואת־מגרשיה׃ סו ואת־חשבון ואת־מגרשיה ואת־יעזיר ואת־מגרשיה׃

ז א ולבני יששכר תולע ופואה ישיב ושמרון ארבעה׃ ב ובני

ישוב ק׳

רש"י

ישראל: למשפחת לבני קהת הנותרים. הם הלוים, ופתרון הכל נתנו אפרים ומנשה לאותו הנותר שאמר למעלה ולבני קהת הנותרים ממשפחות המטה: (נו) לבני גרשום ממשפחת חצי מטה מנשה. אע"פ שנתנו לבני קהת ע"פ הגורל נפל גם להם הגורל לתת כמו כן לגרשום: (סב) לבני מררי הנותרים ממטה זבולן. כלומר שלא הגיע להם אותם שתים עשרה עיירות שנתנו להם ראובן וגד וזבולן וזהו הנותרים ממטה זבולן מחלק זבולן נתנו לבני מררי הנותרים:

ז (א) ולבני יששכר תולע ופואה ישוב ושמרון. בחומש כתיב (בראשית מ"ו) ויוב יוב היה שמו ולפי

מצודת דוד

נגדם: הנותרים. כי הכהנים שהיו מבני קהת כבר לקחו: (סב) הנותרים. מבני לוי כי גרשון וקהת כבר לקחו: (סג) לירדן ירחו. לירדן הסמוך ליריחו וגם כאן חסרים ערים שתים וכלולים בהמגרשים:

ז (א) ולבני יששכר. ר"ל זהו היחוס של בני יששכר:

ימי קדם

עזרא: (נז—נח) קדש, והם קשיון, ראמות, והם ירמות, ענם, הם עין גנים: (נט—סא) משל, הם משאל, חוקק הם חלקת, חמון, הם חמות דאר, קריתים, הם קרתן: (סב) רמונו, תבור, וביהושע יקנעם, קרתה, דמנה, נהלל, ובאמת יקנעם כמאא בנחלת זבולן [י"ט י"א], וקרתא קטת [שם ט"ו], והוא קטרון [שופטים א׳], ונהלל [יהושע י"ט ט"ו], וי"ל שקטת ונהלל לא הוריש בני זבולן [שופטים א׳ ל׳], ומבואר בגבולי הארץ שקטת היה סמוך אל נהל אשר על פני יקנעם, עי׳ פירושי שם פ׳ ט"ו, ולא היה להם גם יקנעם, ונתנו להם רק רמונו, שהוא דמנה והוא רמון המתואר [שם י"ג], ותבור עיר בגבול תבור, ועזרא כתב כפי מה שהיו אח"כ שלא יכלו להורישם:

ז (א) לבני יששכר, הלמ"ד כמו למ"ד לבני שמעון תולדותיו למשפחותיו, אחר שכתב יחוס יהודה ושמעון ששכן אצלו, וראובן וגד וחצי מנשה, שכתב יחוס לוי באמצע השבטים, וחוזר אל יחוס

תּוֹלָע עֻזִּי וּרְפָיָה וִירִיאֵל וְיַחְמַי וְיִבְשָׂם וּשְׁמוּאֵל רָאשִׁים לְבֵית־אֲבוֹתָם לְתוֹלָע גִּבּוֹרֵי חַיִל לְתֹלְדוֹתָם מִסְפָּרָם בִּימֵי דָוִיד עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם־אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ג וּבְנֵי עֻזִּי יִזְרַחְיָה וּבְנֵי יִזְרַחְיָה מִיכָאֵל וְעֹבַדְיָה וְיוֹאֵל יִשִּׁיָּה חֲמִשָּׁה רָאשִׁים כֻּלָּם׃ ד וַעֲלֵיהֶם לְתֹלְדוֹתָם לְבֵית אֲבוֹתָם גְּדוּדֵי צְבָא מִלְחָמָה שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה אָלֶף כִּי־הִרְבּוּ נָשִׁים וּבָנִים׃ ה וַאֲחֵיהֶם לְכֹל מִשְׁפְּחוֹת יִשָּׂשכָר גִּבּוֹרֵי חֲיָלִים שְׁמוֹנִים וְשִׁבְעָה אֶלֶף הִתְיַחְשָׂם לַכֹּל׃ ו בִּנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וִידִיעֲאֵל שְׁלֹשָׁה׃ ז וּבְנֵי בֶלַע אֶצְבּוֹן וְעֻזִּי וְעֻזִּיאֵל וִירִימוֹת וְעִירִי חֲמִשָּׁה רָאשֵׁי בֵּית אָבוֹת גִּבּוֹרֵי חֲיָלִים וְהִתְיַחְשָׂם עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים וְאַרְבָּעָה׃ ח וּבְנֵי בֶכֶר זְמִירָה וְיוֹעָשׁ וֶאֱלִיעֶזֶר וְאֶלְיוֹעֵינַי וְעָמְרִי וִירֵמוֹת וַאֲבִיָּה וַעֲנָתוֹת וְעָלָמֶת כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי בָכֶר׃ ט וְהִתְיַחְשָׂם לְתֹלְדוֹתָם רָאשֵׁי בֵּית אֲבוֹתָם גִּבּוֹרֵי חָיִל עֶשְׂרִים

רש"י

שנתייששבו ללמוד תורה דכתיב (לקמן י"ב) מבני יששכר יודעי בינה לעתים לכך זכה ונקרא
ישוב: (ב) ובני תולע. מספרם בימי דוד עשרים ושנים אלף ושש מאות כל אלה בני תולע לבד
מבני עזי: (ג) ובני עזי וגו'. שלשים וששה אלף כי הרבו נשים ובנים. וכל אלה היו לבד מאותן
עשרים ושנים אלף ושש מאות של בני תולע: (ה) ואחיהם לכל משפחות. בין בני תולע בין בני עזי
בין כל גבורי החיילים של דוד שמונים ושבעה אלף: התיחשם לכל. פתרון לכל היחס שלהם: (ו) בנימין

מצודת דוד

(ב) ראשים. הם היו ראשים לבית אבותם: לתולע. לבני תולע נולדו גבורי חיל לכל תולדותם ועלו מספרם בימי דוד וגו': (ג) חמשה וגו'. כל החמשה היו ראשים האב וארבעת בניו: (ד) ועליהם. ועמהם את לדותם ומבית אבותם אנשי גדודים הראוים לצאת בצבא מלחמה היו ל"ו אלף כי הרבו נשים ועי"ז הרבו בנים: (ה) לכל משפחות. את כל המשפחות: התיחשם לכל. לכולם היו ספרי יחוסם: (ו) בנימין. זהו היחוס מבני בנימין: (ז) והתיחשם עשרים וגו'. למספר הזה היו ספרי יחוסם: (ט) והתיחשם וגו'. ר"ל ראשי האבות היו להם ספרי יחוסם לתולדותם ועמהם

ימי קדם

השבטים יששכר מנשה אפרים בנימין, ודן וזבולון ונפתלי נאבד ספר היחוס שלהם ע"י הגלות: (ב) ראשים
לבית אבותם לתולע, כי הראשון מבני תולע שהוא עוזי היה לו בן יזרחיה שנפרד להתיחס בפ"ע,
רק יתר בני עוזי נחשבו עם אחיו תחת פקודת עוזי אל תולע, והיו ששה ראשים מתיחסים אל תולע:
(ג) ובני עוזי יזרחיה, כי היה לעוזי עוד בנים שלא הזכירם בפ"ע, כי לא נפרדו בפ"ע רק היו תחת
עוזי לבית אב של עוזי, רק יזרחי' נפרד ממשפחת אביו, והיה לו כמה בנים שלא נזכר כי הם
היו כולם לבית אב אחד תחת יזרחי' אביהם שהיה לראש בית אב של הבנים הנותרים, וארבעה
בניו הנחשבים פה מיכאל וכו' היו לארבעה בתי אבות בפ"ע והיו עם יזרחיה חמשה ראשים: (ד) ועליהם, ותחת
חמשה ראשים אלה היו גדודי צבא מלחמה ל"ו אלף, והטעם שאחד מבני עוזי נתרבה במנין מכל בני
תולע כי הרבו נשים ובנים: (ה) ואחיהם, הם יתר בני יששכר, פואה ישוב ושמרון שהם כוללים
לכל משפחות יששכר, היו שמונים ושבעה אלף התיחשם לכל, ר"ל שהם התיחסו כ"א לבית אבותיו:
(ו) בנימין, לדעת רוב המפרשים הוא בנימין בן יעקב, ומלבד שיפלא שהלא יחוס בנימין נחשב בס' הבא
ולמה הביא פה את אלה לבד? הנה מ"ש שבלע ובכר הם בני בנימין הנזכר בתורה, הלא בני בלע שחשב
לקמן (ה' ג') נקראו שם בשמות אחרים? ומשפחת בכר לא נזכר לא בפרשה פינחס ולא לקמן סי' ח',
כי בכר מת בלא בנים, ואיך יזכיר פה בני בכר? ומי הוא ידיעאל שלא נזכר לא בתורה ולא לקמן? ומ"ש
רש"י שהוא אשבל הנזכר בתורה, הלא לקמן קורא אותו בשם אשבל ולמה יקראהו פה ידיעאל? וע"כ האמת
עד לעצמו שגם הוא מבני יששכר, והיה מבני פואה וישוב ושמרון, ומוסב לפסוק הקודם שכל משפחות
יששכר (ר"ל מלבד בני בנימין שיזכיר פה ביחוד) היו שבעה ושמונים אלף, וזה התיחשם לכל, ר"ל

יחוסם

אלף ומאתים ׃ י ובני ידיעאל בלהן ובני בלהן יעיש ובנימן ואהוד וכנענה וזיתן ותרשיש ואחישחר ׃ יא כל־אלה בני ידיעאל לראשי האבות גבורי חילים שבעה־עשר אלף ומאתים יצאי צבא למלחמה ׃ יב ושפם וחפם בני עיר חשם בני אחר ׃ יג בני נפתלי יחציאל וגוני ויצר ושלום בני בלהה ׃ יד בני מנשה אשריאל אשר ילדה פילגשו הארמיה ילדה את־מכיר אבי גלעד ׃ טו ומכיר לקח אשה לחפים ולשפים ושם אחתו מעכה ושם השני צלפחד

יעוש ק'

רש"י

בלע ובכר וידיעאל. זה שקורא בספר הישר אשבל (בראשית מ"ו): (יב) ושפם וחפם בני עיר. חשם בני אחר. עזרא שכתב ספר היחוס הזה לא היה יודע אם היו מבני בנימין אם לאו לפיכך כתבם לבדם, וגם משום דכתיב ומכיר לקח אשה לחפים מספקא ליה: (יג) בני נפתלי יחציאל וגו'. מה שלא נתייחס יותר זהו הטעם כדמפורש בשאלתי מגילת ירושלמי ג' ספרים מצא עזרא וכאו"א מן היחס ומה שמצא כ' ומה שלא מצא לא כ' ומן בני נפתלי לא מצא יותר, וזהו הטעם שכל היחס הזה מיוחס בדילוגים כי דילג מספר זה אל ספר זה וחברם, ומה שלא היה יכול לכתוב בספר זה כתב בספר עזרא, תדע כי נאמר בסמוך (לקמן ט') וכל ישראל התיחשו והנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה הגלו לבבל פתרון אם רצונך לידע יחם עשרת שבטים עד לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי כי ספר דברי הימים שלהם גלה עמהם אבל יהודה מצאתי ספרן בבבל ומה שמצאתי כתבתי: (יד) בני מנשה אשריאל אשר ילדה. פי' אשר ילדה לו אשתו דוגמת אשר

מצודת דוד

גבורי החיל כמספר כ' אלף וכו': (יא) לראשי האבות. ר"ל המה היו לראשי האבות מגבורי החילים שבעה עשר וכו': (יב) בני עיר. היו בני עיר יהוא עירי בן בלע הנזכר למעלה: בני אחר. אחר הוא שם איש והוא אחד מהנזכרים ושתי שמות היו לו: (יג) בני בלהה. היא אשת יעקב: (יד) אשריאל. לא היה בנו ממש כי הוא בן גלעד בן מכיר בן מנשה כמ"ש בתורה אבל בני בנים יקראו בנים: אשר ילדה. אשה הראויה מבנות ישראל: הארמיה. מבנות ארם: (טו) לחפים ולשפים. ר"ל אחות לחפים ולשופים: ושם אחותו. של כ"א מן האחים: ושם השני.

ימי קדם

יחוסם מלבד מבנימין, כי הי' מן בניהם איש שמו בנימין, אשר נפרדו בתי אבות רבות, ומתחיל לחשוב יחוסיהם, שבנימין הוליד שלשה בנים בלע ובכר וידיעאל, ומכל אחד יצאו ראשי בתי אבות, כמו שחושב בני בלע (ז') ובני בכר (ח' ט') ובני ידיעאל (י' י"א): (יב) ושפם, עוד היו שפם וחפם בני עירי בן בלע הנזכר בפסוק ז', והיו ג"כ ראשי אבות, וחשים [ואמרו שלא העתיקם עזרא מס' היחוס כי נכלל תחת בית אב של חשים) והם היו בני אחר, איש מפורסם בימים ההם ממשפחות הנזכרות, [והעתיק בני בל"ר כמ"ש בס' היחוס שאם אשב עוד בנים כמ"ש פעמים רבות], והנה כשתחשוב כל בני יששכר שנזכר מספרם בפרוטרוט עלו למאתים וחמשה אלף, וכ"ז היה בימי דוד [כמ"ש בפסוק ב' מספרם בימי דוד], ובזה תבין מ"ש לקמן [י"ב ל"ג] ומבני יששכר ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם, כי היו מאתים ראשים כל ראש ממונה על אלף והם באו להמליך את דוד בשם כל בני יששכר: (יג) בני נפתלי, לא מצא יחוסם ורשם רק התחלת דבריס, ובמ"ש בני בלהה כולל גם דן שלא מצא יחוסו, וי"מ שמ"ש חשם בני אחר סוא חשם בן דן, [וי"ל שקרא דן אחר, על שהיה הולך אחר המחנות תמיד, כמ"ש והמאסף הולך אחר המחנות, ועז"א שנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור, כי נסך ברגלים האחרונים, ולפ"ז יפורש חושים ובני נפתלי הם בני בלהה: (יד) בני מנשה, פה כשבר לאנשי חיל כל רשפי קשת, שאמ"ל שאשריאל זה הוא הנחשב בתורה, שהוא היה מבני גלעד בן מכיר בן מנשה? ובן מ"ש המפ' שצלפחד הנזכר פה הוא צלפחד בן חפר הנזכר בתורה שהיו לו בנות, שלא חפר היה מבני גלעד, ואם ידבר ממכיר? והכתובים בלתי מתישבים לכל הפירושים שנאמרו בהם, ובדעתי כראה פירושו כך, מנשה היה לו בן מפלגשו ששמו אשריאל, ולא נז' בתורה כי לא יצאו ממנו ראשי משפחות, ומכיר נולד ג"כ מפלגש הזאת אחר שנשאה לאשה, וז"ש בני מנשה אשריאל, [הוא הי' בן הבכור] אשר ילדה פלגשו הארמיה [ששמה של הפלגש היה הארמיה שכבר בארתי [למעלה ב' ח'] שכמה שמות מתחילים בה', או שהיתה מארץ ארם] ילדה את מכיר אבי גלעד ור"ל והפלגש הזאת ילדה ג"כ את מכיר, ואמר שנית מלת ילדה, כי לידת מכיר היה אחר שנשאת לו לאשה: (טו) ומכיר אחר שחשב בני מנשה יספר מבני מכיר, שמכיר לקח אשה לחפים ולשפים, מכיר לקח שתי נשים,

וַתִּהְיֶנָה לִצְלָפְחָד בָּנוֹת׃ טז וַתֵּלֶד מַעֲכָה אֵשֶׁת־מָכִיר בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּרֶשׁ וְשֵׁם אָחִיו שָׁרֶשׁ וּבָנָיו אוּלָם וָרָקֶם׃ יז וּבְנֵי אוּלָם בְּדָן אֵלֶּה בְּנֵי גִלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה׃ יח וַאֲחֹתוֹ הַמֹּלֶכֶת יָלְדָה אֶת־אִישְׁהוֹד וְאֶת־אֲבִיעֶזֶר וְאֶת־מַחְלָה׃ יט וַיִּהְיוּ בְּנֵי שְׁמִידָע אַחְיָן וָשֶׁכֶם וְלִקְחִי וַאֲנִיעָם׃ כ וּבְנֵי אֶפְרַיִם שׁוּתָלַח וּבֶרֶד בְּנוֹ וְתַחַת

ת"א ובני אפרים. סנהדרין צ"ב : **ע"ש** (כ) ס"ר כ מכילתא בשלח א שירס ט :

רש"י

ילדה אותה ללוי במצרים (במדבר כ"ו) אבל פלגשו הארמיה ילדה את מכיר: (כ—כא) ובני אפרים שותלח וגו'. והרגום אנשי גת וגו' כי ירדו לקחת את מקניהם. ולא היו בקיאים במוצאי הדרכים ובמוצאי הארץ והרגום

מצודת דוד

הוא חוזר על אשריאל האמור במקרא שלפניו ור"ל שהיה שני לו לסדר הדורות כי לצלפחד היה בן אחר אחיו וזכר רק את המפורסם שבהם : (טז) ובניו . חוזר על פרש: (יז) אלה בני גלעד . מוסב על אשריאל ולצלפחד לומר שלא היו בני מנשה ממש כי הם מזרעו ומגלעד באו והאריאל הוא בנו ולצלפחד בן בנו : (יח) ואחתו . אחות גלעד שהיתה מולכת ומושלת בקצת הארץ אשר לגלעד : (כ) וברד בנו וגו'. מוסב על אפרים בכולם היו בניו ולא בניו ממש כ"א בני בני

ימי קדם

שהיו אחיות של חפים ושפים בני עיר [הנזכר בפסוק י"ב] , בענין שאחת מהם היתה אחות חפים מן האם ואחת היתה אחות שפים מן האם , ושם השתי נשים היו מעכה וצלפחד , והיה באופן זה , שאם מעכה היתה נשואה לאיש אחר וילדה את מעכה , וכן אם צלפחד ילדה אותה מאיש אחר , ושתיהן נשאו לעיר בן בלע הנזכר בפסוק י"ב , וילד את מפים מאמו של מעכה , ואת חפים מאמו של צלפחד , וז"ש ומכיר לקח **אשה** [שהיתה אחות] **לחפים** [ואשה שהיתה אחות] **לשפים** , **ושם אחותו** [של חפים] **מעכה**, **ושם אחות השני** [היינו של שפים] **צלפחד** , [מלת אחותו שבפסוק זה נמשך למעלה ולמטה , אחות לחפים ולשפים , ושם אחות השני , וזה מצוי בתנ"ך כנודע] , **ותהיינה לצלפחד בנות** , ר"ל שהאשה צלפחד לא הולידה בנים למכיר רק בנות : (טז) **ותלד** , אבל מעכה אשת מכיר היא ילדה בן זכר , ששמו פרש , **בן** ששמו פרש , ובניו של פרש אולם ורקם : (יז) **אלה בני גלעד** , אחר שסיים לדבר מבני מכיר והודיע לנו דברים חדשים שלא ידענו מן היחוס הנמצא בתורה , שב להעתיק מן ספר היחוס היחוס של בני גלעד , ובס' היחוס היה כתוב אלה בני גלעד וכו' איעזר חלק אשריאל שכם שמידע חפר , ויחוס של תולדות הבנים האלה , ועזרא השמיטם כי שמות בני גלעד ידענו מדברי התורה , ובין יחוס הבנים לא מצא דברים מנויים , והתחיל רק ראשי הדברים כאלו אמר אלה בני גלעד בן מכיר בן מנשה וגו' כמו שפתבנו זה כ"פ , ובספר היחוס היה כתוב פה ראשי בתי אבות של הגלעד שכתובים למעלה [ה' כ"ד] , ועפר וישעי ואליאל ועזריאל וכו' שהיו ראשי אבות של בני מנשה שישבו בגלעד , ולא העתיקם עזרא כאן אחר שכבר כתבם למעלה , רק הוסיף פה : (יח) **שאחותו** [של גלעד] **המולכת ילדה את** **אישהוד** , ונראה שהיא היתה אשת יאיר בן שגוב הנזכר למעלה [ב' כ"א—כ"ג] , ובארנו שם ששגוב נולד לחצרון בן פרץ מן בת מכיר שבא עליה שלא ע"י חופה וקדושין , וע"כ לא נתיחס לשבט יהודה רק למכיר אבי אמו , ושגוב הוליד את יאיר ונתנו לו אשה משבט מנשה , ונפלו לו בנדוניא עשרים ושלש ערים בארץ הגלעד , ובאר עזרא פה שהאשה שנתנו ליאיר היתה ג"כ בת מכיר אחות גלעד , והיתה ליאיר אחות אם אביו ואז לא גזרו עוד על השניות , והיא קבלה נדוניא ממכיר אביה עשרים ושלש ערים שמלכה עליהם , וע"כ קראה אחותו המולכת , וילדה ליאיר את אישהוד ואת אביעזר וכו', וגם י"ל שכיון על בת מכיר שלקח חצרון והוליד עמה את שגוב והיא ילדה מאיש אחר עוד שלשה בנים אלה : (יט) **ויהיו בני שמידע בן גלעד**, [הנזכר בתורה] **אחין ושכם** וגם היו גם כן ראשי משפחות : **ובני אפרים שותלח וברד בנו ותחת בנו**, גם בזה נלאו המפרשים להשוותם עם מ"ש בתורה שבני אפרים שותלח בכר ותחן , ויאמרו שברד הוא בכר ותחת הוא תחן , והמוזהר הם עוד בנים שהיו לאפרים , ומלבד שקשה להחליף השמות בכר בברד , הלא סיים ע"ז שהרגום בני גת ובתורה חשבם לראשי משפחות , מבואר שלא נהרגו ? וכי תחלק את הכתוב לומר שמ"ש והרגום בני גת מוסב לבנים האחרונים מתחת ואילך ? ולדעתי גם בזה נהג כמו שכ"מ שלא לחזור דברים המבוארים בתורה רק דבר חידוש שמלא , יספר לנו מה שנעשה עם בני שותלח בן הבכור של אפרים [כי ממנו יצא יהושע בן נון שמצא לספר יחוסו , ומן בכר ותחן לא דבר פה כלל] ואמר **ובני אפרים שותלח וגו'** [כמ"ש כ"פ שצריך להוסיף מעצמנו מלת וגו'] , ומ"ש ברד בנו היינו בן שותלח , וכן תחת בנו של שותלח וכן כולם , שכל הנחשבים היו בניו של שותלח , והרגום אנשי גת פי' שהרגו את כל בני שותלח , (אבל בני בכר ותחן לא נהרגו כי לא נזכר פה) , ובמ"ש שהרגום אנשי

בנו ואלעדה בנו ותחת בנו: כא וזבד בנו ושותלח בנו ועזר
ואלעד והרגום אנשי־גת הנולדים בארץ כי ירדו לקחת את־
מקניהם: כב ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבאו אחיו
לנחמו: כג ויבא אל־אשתו ותהר ותלד בן ויקרא את־שמו
בריעה כי ברעה היתה בביתו: כד ובתו שארה ותבן את־בית־
חורון התחתון ואת־העליון ואת אזן שארה: כה ורפח בנו ורשף
ותלח בנו ותחן בנו: כו לעדן בנו עמיהוד בנו אלישמע בנו:
כז נון בנו יהושע בנו: כח ואחזתם ומשבותם בית אל ובנתיה
ולמזרח נערן ולמערב גזר ובנתיה ושכם ובנתיה עד־עיה ובנתיה:
כט ועל־ידי בני־מנשה בית־שאן ובנתיה תענך ובנתיה מגדו

ת"א וזבד בנו. שם: ויתאבל. שם: נון בנו. עיזנין ס"ג פסקים קי"ע מגילה י"ד: כ"ב ביו"ד
ע"ש (כט) בר"ר ויחי לז:

רש"י

אנשי גת הנולדים בארץ כי הם היו בקיאים בארץ ההיא: (כד) ובתו שארה ותבן את בית חורון: שארה בנאתו: ואת אזן שארה. על שמה קראה שם העיר: (כה) ורפח בנו. של בריעה: ורשף ותלח. בניו של רפח כמו כן חשב דורות: (כט) ועל ידי בני מנשה בית שאן. פתרון סמוך לבני מנשה כמו

מצודת דוד

בניו לבד משותלח היה בנו ממש: (כא) הנולדים בארץ. כאומר לפי שהמה היו מילדי הארץ ההיא וידעו מוצא הארץ ומבואה לא כן בני אפרים כי נולדו בארץ אחרת ולזה התגברו עליהם בני גת והפשוט והרגום על אשר ירדו לקחת את המקנה של אנשי גת: (כב) ויתאבל אפרים. הדבר נעשה בעוד אפרים חי: אחיו. אוהביו ומיודעיו ור"ל עם שאחיו נחמו אותו לא קבל מהם התנחומין והתאבל ימים רבים: (כג) כי ברעה. ר"ל כי נולד בעת רעה היתה בביתו עודו מתאבל: (כד) ובתו שארה. ר"ל ושם בתו שארה: אזן שארה. אולי היתה עיר אחרת ושמה אזן ולזה נקראת אזן שארה על שמה: (כה) ורפח בנו. חוזר על בריעה לומר שרפח היה: ורשף ותלח בנו. ר"ל היה בנו של רפח: ותחן בנו. הוא חוזר על תלח הסמוך: (כז) יהושע בנו. הוא יהושע בן נון הידוע: (כח) ואחוזתם ומושבותם. ענינם אחד והוא כפול בשמות נרדפות וכן אדמת עפר (דניאל י"ב): ולמזרח נערן. ולמזרח בית אל נערן ולמערב גזר וכו': (כט) ועל ידי. גם ישבו סמוך למקומות נחלת מנשה שהם בית שאן כו' שהיו מנחלת מנשה כמ"ש ביהושע:

ימי קדם

אנשי גת, י"מ שבני אפרים ירדו לגת לקחת מקניהם ולכן הרגום אנשי הארץ, ויש עוד פי' בזה, ועכ"פ היה מעשה זו בעת שהיו במצרים כי מבואר שאפרים היה חי עדיין, וזה כדעת חז"ל שיצאו ממצרים קודם זמן יצ"מ: (כב) ויתאבל אפרים אביהם, בא להודיע שהיה זה בעוד היה אפרים חי, אמנם מ"ש ויבואו אחיו לנחמו, נראה שר"ל אחיו של שותלח שבו התחיל הענין שכולם היו בניו ובני בניו ולא נשאר לו זרע כי נהרגו כולם, (כי אפרים לא היה לו אחים רק מנשה, ועכ"פ מ"ש ויבא אל אשתו קאי על שותלח): (כג) ויבא, אז בא שותלח אל אשתו ותלד בן ותקרא שמו בריעה, בזה נגלה מ"ש בתורה ואלה בני שותלח לערן משפחת הערני, שלא נודע מדוע לא חשב בני בכר ותחן, רק בן שותלח, כי עירן הוא בריעה הנזכר, שהיה שמו רע ורעה, והפכו לטובה לקראו ער בהפוך אותיות, והבדילו מער ואונן קראוהו עירן, ובאשר בניו הקודמים ספו תמו מן בלהות הודיעה התורה שאלה היו בני שותלח עירן, לא הקודמים, ואלה פוסל את הראשונים: (כד) ובתו שארה, בת בריעה, בית חורון שניהם היו לאפרים כמ"ש יהושע [ט"ז ה'], אזן שארה נקרא שארה על שמה: (כה—כז) ורפח בנו, יל"פ שארבעה שבפסוק זה הם בניו של בריעה, לכן נכתב ו' בכל אחד, ולעדן היה בנו של תחן, ועמיהוד בנו של לעדן, עכ"פ ידענו יחוסו של יהושע בן נון, שנון היה בן של אלישמע בן עמיהוד נשיא לבני אפרים, עמיהוד יצא מבריעה בן שותלח, וכל מ"ש לא יסכים לדעת ס' הישר שיצאו בני אפרים שלשים שנה קודם הקץ, ובפר"א פמ"ח דעתו שהיה קודם התחלת השעבוד, ובזה יצדק כל מה שפרשתי: (כח) ואחוזתם בית אל, היה במצר הדרומו של בני יוסף [יהושע ט"ז א'], נערן הוא נערתה שהיה במזרח [שם ז'], גזר הי' במערב [שם ג' וירד ימה עד גזר], ושכם היה בצפוני (שם י"ז ז'): (כט) ועל ידי בני מנשה, סמוך לערי מנשה ישבו ג"כ בני אפרים:

ובנותיה דור ובנותיה באלה ישבו בני יוסף בן־ישראל: ל בני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחותם: לא ובני בריעה חבר ומלכיאל הוא אבי ברזות: לב וחבר הוליד את־יפלט ואת־שומר ואת־חותם ואת שועא אחותם: לג ובני יפלט פסך ובמהל ועשות אלה בני יפלט: לד ובני שמר אחי ורוהגה יחבה וארם: לה ובן־הלם אחיו צופח וימנע ושלש ועמל: לו בני צופח סוח וחרנפר ושועל וברי וימרה: לז בצר והוד ושמא ושלשה ויתרן ובארא: לח ובני יתר יפנה ופספה וארא: לט ובני עלא ארח וחניאל ורציא: מ כל־אלה בני־אשר ראשי בית־האבות ברורים גבורי חילים ראשי הנשיאים והתיחשם בצבא במלחמה מספרם אנשים עשרים וששה אלף:

ח א ובנימן הוליד את־בלע בכרו אשבל השני ואחרח השלישי: ב נוחה הרביעי ורפא החמישי: ג ויהיו בנים לבלע אדר וגרא

ק"ש (ל) כר"כ ויאא עא: (לח) כו"כ ד ירוש' שמות ח ג: ברזית ק' ורהגה ק' וחבה ק'

רש"י

אים על ידו לדגליהם (במדבר ב'): (לא) הוא אבי ברזית. שר אותה העיר, ובב"ר ר' לוי ור' סימון ר' לוי אומר שהיו בנותיו נאות ונשואות לכהנים שנמשחו בשמן זית ר' סימון אומר שהיו בנות[illegible] וגשואות למלכים שנמשחו בשמן המשחה, ולפי שהיה להם שמן הרבה היו מושחין בו לכך היו נאות דהא באשר כתיב וטובל בשמן רגלו (דברים ל"ג) ואמר ר' יוחנן אמין ושמן שסכתני אמי האזירוני לנערותי:

ח (א) ובנימין הוליד את בלע בכורו. כבר יחסו (לעיל ז') ולפי שרצה ליחס עד שאול המלך מתחיל ליחס מבנימין ושמות ביש קוראם כאן וכל היחס למפרע והרוצה לדקדק

מצודת דוד

באלה וגו'. בני אפרים ישבו בבית אל וכו' ובני מנשה בבית שאן וכו': (לד) אחי. כן שמו: (לה) ובן הלם. כמו ובני הלם: אחיו. הלם זה היה אחיו של כל אחד מן הנזכרים במקרא שלמעלה: (לח) ובני יתר. הוא יתרן: (לט) ובני עלא. אולי הוא מהנזכרים והיה נקרא בשתי השמות: (מ) ברורים. נבחרים מכל בני השבט: ראשי הנשיאים. הם היו לראשים על נשיאי השבט: והתיחשם. היודעים ביחוסם מבני אשר היוצאים בצבא מלחמה היה מספרם כ"ו אלף אנשים השוכים:

ח (א) ובנימן. חזר להזכיר את בנימין לייחס אחריו שאול המלך: אשבל. למעלה אשר אחרים וכן יש הרבה שינויים בין זה לזה וכן דרך הספר מה שחוסר כאן גלה

ימי קדם

(לא) אבי ברזית, בני עיר ברזית היו מבני מלכיאל: (לה) ובן הלם, אחיו של ארם דהיינו שנולד עמו תאומים ושמו בן הלם והיה גם כן מבניו של שמיר: (לח) ובני יתר, הוא יתרן: (לח) ובני עלא, ר"ל וגם בני עלא היו מבני יתר, ר"ל עלא ובניו ארח וחניאל וכמ"ש דוגמת זה למעלה, ולא חשיב עלא בס"ע שלא היה ראש בית אב בס"ע רק בניו היו ראשי בתי אבות: (מ) ראשי, ר"ל מהם היו ראשי בית אבות ומהם היו ברורים נבחרים מפני מעלתם ומהם היו גבורי חילים ומהם ראשי הנשיאים:

ח (א—ג) ובנימין הוליד, בתורה חושב בני בנימין שהיו ראשי משפחות בלע אשבל אחירם שפיפם חופם, (כ"ה בפ' פנחס), ובימי עזרא שינו מקצת בתי אבות את שמם, תחת אחירם אחרח, תחת שפיפם נוחה, ותחת חופם רפא, (ובכר וגרא וראש שבפ' ויגש נחסרו כי לא הולידו משפחות): (ג—ה) ויהיו בנים לבלע, בתורה נאמרו לבלע שני ראשי משפחות ארד ונעמן, והם הכתובים בפ' ויגש בין בני בנימין והיו בני בניו, וכתובים פה בשם אדר ונעמן, ובדברות הימים נתוספו עליהם ראשי משפחות למשפחת אדר (בן בלע) נתוספו גרא ואביהוד ואבישוע, ולמשפחת נעמן

וַאֲבִיהוּד׃ ד וַאֲבִישׁוּעַ וְנַעֲמָן וַאֲחוֹחַ׃ ה וְגֵרָא וּשְׁפוּפָן וְחוּרָם׃ ו וְאֵלֶּה בְּנֵי אֵחוּד אֵלֶּה הֵם רָאשֵׁי אָבוֹת לְיוֹשְׁבֵי גֶבַע וַיַּגְלוּם אֶל־מָנָחַת׃ ז וְנַעֲמָן וַאֲחִיָּה וְגֵרָא הוּא הֶגְלָם וְהוֹלִיד אֶת־עֻזָּא וְאֶת־אֲחִיחֻד׃ ח וְשַׁחֲרַיִם הוֹלִיד בִּשְׂדֵה מוֹאָב מִן־שִׁלְחוֹ אֹתָם חוּשִׁים וְאֶת־בַּעֲרָא נָשָׁיו׃ ט וַיּוֹלֶד מִן־חֹדֶשׁ אִשְׁתּוֹ אֶת־יוֹבָב וְאֶת־צִבְיָא וְאֶת־מֵישָׁא וְאֶת־מַלְכָּם׃ י וְאֶת־יְעוּץ וְאֶת־שָׂכְיָא וְאֶת־מִרְמָה אֵלֶּה בָנָיו רָאשֵׁי אָבוֹת׃ יא וּמֵחֻשִׁים הוֹלִיד אֶת־אֲבִיטוּב וְאֶת־אֶלְפָּעַל׃ יב וּבְנֵי אֶלְפַּעַל עֵבֶר וּמִשְׁעָם וָשָׁמֶד הוּא בָּנָה אֶת־אוֹנוֹ וְאֶת־לֹד וּבְנֹתֶיהָ׃ יג וּבְרִעָה וָשֶׁמַע הֵמָּה רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיוֹשְׁבֵי

ע"ש (ט) ירוש' יבמות ח א: (יב) ירוש' מגילה א א: כן כתיב, בדלית

רש"י

לוד ערי הלוים ומגרשיהם האמורים כאן למפרע הן ביהושע כי עזרא ספרים מצא: (ו) ויגלום אל מנחת מי הגלם ומפרש אחריו בפסוק ונעמן ואחיה וגרא הוא הגלם: מנחת. שם מדינה היא כדכתי' (לעיל ב') הרואה חצי המנוחות וכתיב וחצי המנחתי (שם): (ח) ושחרים הוליד. הוא היה אחד מן הגולים ולאחר ששלחו אותו מן הגלות הוליד את אלה: חושים ואת בערא נשיו. כך היו שמותיהן של נשיו: (יא) ומחשים הוליד. זאת חושים אשתו שהזכירה למעלה ולפי שהספיקה בחדש אשתו:

מצודת דוד

במקום אחר והולכים. דרש בכל זה כמ"ש רז"ל לא ניתן ספר דברי הימים אלא לדרש: (ו) ואלה בני אחוד. יתכן שהוא בלע והיה נקרא בב' השמות: ויגלום. הראשים ההם הגלו את יושבי גבע אל מנחת: (ז) ונעמן וגו'. עתה מפרש מי ומי מהם אשר הגלום: ואחיה. יתכן שהוא אחוח הנזכר למעלה כי קרובים הם בלשון: הוא. מוסב על גרא לומר כאשר הגלם הוליד את עזא וגו': (ח) ושחרים. גם הוא מבני בנימן ואולי נזכר הוא למעלה בשמו האחר: בשדי מואב. בעת שהלך לגור שם: מן שלחו אתם וגו'. מן שאמר עומד במקום שנים כאלו אמר מן שלחו אותם ומן חושים ומבערא נשיו וכן שמות הנשים האחת שלחו אותם והשנית חושים והג' בערא ואת הוא כמו מן וכן כלאתי את העיר (שמות ט') וממשפטו מן העיר: (ט) מן חדש אשתו. היא שלחו אותם שזכר ובשתי השמות נקראת: (יב) הוא בנה. על שמר יאמר: (יג) ובריעה ושמע.

מצודת ציון

ח (ו) ויגלום. ענין הנוע ממקום למקום. ועם היא בלא שבי כמו וגם גולה אתה למקומך (ש"ב ט"ו):

ימי קדם

עמן (בן בלע) נתוספו אחות וגרא ושפופן וחורם: (ו) ואלה, ר"ל ואלה האחרונים שהם שפופן וחורם היו בני אחוד, שאים שמו אחוד ממשפחת נעמן הוליד אותם, והם ר"ל שפופן וחורם בני אחוד היו ראשי אבות ליושבי גבע, שבעת שהיה המעשה של פלגש בגבעה היו הם הראשים שמה, ויגלום אל מנחת, ואחר המלחמה של ישראל על גבע הגלו את הראשים שפופן וחורם אל מנחת שם עיר או מקום, שישראל לא הניחום לגור ביניהם מפני שהם היו הראשים ולא מיחו בדבר: (ז—ח) ונעמן, ואז הלך אחוד אביהם והגלה לשם גם את נעמן ואחוח וגרא ר"ל יתר ראשי בתי אבות של משפחות אלה שיצאו מנעמן בן בלע, כדי שיהיו כולם במקום אחד, וז"ש הוא הגלם, ר"ל אחוד הנזכר הוא הגלה את נעמן ואחיה [שהוא אחוח] וגרא, והוליד, ואז הוליד [אחוד] את עזא ואת אחיחוד ואת שחרים, ומפרש שאת שחרים הוליד בשדה מואב, [כי שני בנים הקודמים הוליד במנחת, אבל בעת שהוליד את שחרים גר בשדה מואב], מן שלחו אותם ר"ל שאחוד היה לו שלש נשים, שם האחת שלחו אותם, ושם האחת חושים, ושם השלישית את בערא, ומן שלשה נשיו אלה הוליד שלשה הבנים הנזכרים, וז"ש שהוליד[הבנים הנזכרים]מן שלחו אותם ומןחושים ומןאת בערא, שלשת נשיו, ואל תתמה שמלת את בערא יהיה שם, שכבר הבאתי כמה דוגמאות לזה [למעלה ב' י"ח] על ואת יריעות, וכל על שם שלחו אותם לא תתמה, שנמצא כאלה, וכן הרד"ק פי' בפי' א' ששלחו אותם הוא שם, ולמ"ש לקמן פסוק ל"א, פירושו הוא ששחרים הוליד עיי"ש: (ט—י) ויולד, אח"כ נשא אשה חדשה, ועז"א חדש אשתו, או שהיה שמה הדש, וממנה הוליד אח"כ את יובב ואת צביא וכו' ואת יעץ וכו', אלה בניו היו ראשי אבות: (יא) ומחשים הוליד אח"כ הוליד מן אשתו חושים [הנזכר פסוק ח'], את אביטוב ואת אלפעל: (יב—יג) ובני אלפעל עבר וכו' הוא בנה, ר"ל שמר בנה את אונו, וכן בריעה ושמע היו בני אלפעל והמה הבריחו

את

אַיָּלוֹן הֵמָּה הִבְרִיחוּ אֶת־יוֹשְׁבֵי גַת׃ יד וְאַחְיוֹ שָׁשַׁק וִירֵמוֹת׃ טו וּזְבַדְיָה וַעֲרָד וָעָדֶר׃ טז וּמִיכָאֵל וְיִשְׁפָּה וְיוֹחָא בְּנֵי בְרִיעָה׃ יז וּזְבַדְיָה וּמְשֻׁלָּם וְחִזְקִי וָחָבֶר׃ יח וְיִשְׁמְרַי וְיִזְלִיאָה וְיוֹבָב בְּנֵי אֶלְפָּעַל׃ יט וְיָקִים וְזִכְרִי וְזַבְדִּי׃ כ וֶאֱלִיעֵינַי וְצִלְּתַי וֶאֱלִיאֵל׃ כא וַעֲדָיָה וּבְרָאיָה וְשִׁמְרָת בְּנֵי שִׁמְעִי׃ כב וְיִשְׁפָּן וָעֵבֶר וֶאֱלִיאֵל׃ כג וְעַבְדּוֹן וְזִכְרִי וְחָנָן׃ כד וַחֲנַנְיָה וְעֵילָם וְעַנְתֹתִיָּה׃ כה וְיִפְדְיָה וּפְנִיאֵל בְּנֵי שָׁשַׁק׃ כו וְשַׁמְשְׁרַי וּשְׁחַרְיָה וַעֲתַלְיָה׃ כז וְיַעֲרֶשְׁיָה וְאֵלִיָּה וְזִכְרִי בְּנֵי יְרֹחָם׃ כח אֵלֶּה רָאשֵׁי אָבוֹת לְתֹלְדוֹתָם רָאשִׁים אֵלֶּה יָשְׁבוּ בִירוּשָׁלִָם׃ כט וּבְגִבְעוֹן יָשְׁבוּ אֲבִי גִבְעוֹן וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מַעֲכָה׃ ל וּבְנוֹ הַבְּכוֹר עַבְדּוֹן וְצוּר וְקִישׁ וּבַעַל וְנָדָב׃ לא וּגְדוֹר וְאַחְיוֹ וָזָכֶר׃ לב וּמִקְלוֹת הוֹלִיד אֶת־שִׁמְאָה וְאַף־הֵמָּה נֶגֶד אֲחֵיהֶם יָשְׁבוּ בִירוּשָׁלִַם

ע"ש (כז) תנאומה אלא בר"ר ויזא עם אלא ממס' אגילות׃ ופנואל ק'

רש"י

(יד) ואחיו ששק. כל אלה בני אלפעל. ע"א ועיקר מן אחיו וששק עד ויוחא כל אלה בני בריעה. ומזבדיה עד יובב כל אלה בני אלפעל ומן ויקים עד ושמרת כל אלה בני שמעי: (כט) ובגבעון ישבו אבי גבעון. פרשה זו עד כל אלה בני אצל כתובה שני פעמים בס' זה וכן פרשת והיושבים הראשונים אשר באחוזתם בעריהם (לקמן סי' ט') ופרשת ומן הכהנים ידעיה ויהויריב. כמו כן בס' עזרא (ר"ל נחמיה י"א) דכתיב ואלה בני המדינה וזהו שמפרש בסוף מגילת ירושלמי ג' ספרים מצא עזרא ספר מעונים ספר זאטוטי ספר האחים [היא] ובטלו דברי האחד וקיימו דברי השנים וכן מצאו הרבה ספרי יוחסין כשמצאו ג' או ה' בטלו המועט וקיימו המרובים וכשמצאו זוגות כמו ובגבעון ישבו אבי גבעון הוצרך לכתוב שני פעמים שאין סדר יחוסן שוה וכן היושבים הראשונים מצא זוגות וחלוקים זה על זה כתבוהו שני פעמים בכאן ובספרו ולמה לא כתב שיוהן כאן אותם שבנחמיה ואלה ראשי המדינה וגו' ולפי שייחס לשם עד ואלה הכהנים הלוים ומיחס עד ידעיה שהיה לאחר עזרא ומה ענין לפרש ולייחס בכאן בדברי הימים דורות ויחס שלאחר עזרא כי אם אותם שהיו בבית ראשון ובפרשה האחרת של ובגבעון ישבו וגו' ועוד אמרו חכמים בפסוק ולאצל ששה בנים תליסר אלפי גמלי טעוני מדרשות׃

מצודת ציון

(לב) נגד אחיהם. שוה לאחיהם כמו ואלכה לנגדך (בראשית ל"ג) ורבים כמוהו׃

מצודת דוד

(יג) הבריחו. בהלחמם עמהם: (טז) בני בריעה. חוזר על כולן מן אחיו: (יח) בני אלפעל. ושכן שהיו בני בניו ולא בניו ממש ולזה לא חשבם למעלה עם בניו: (כא) בני שמעי. הוא שמע בן אלפעל הנזכר למעלה: (כז) בני ירוחם. אולי נזכר למעלה בשמו האחר: (כח) לתולדותם ראשים. היו לראשים לבני תולדות אבותם ועם כי אמר ראשי אבות כפל הדבר לתוספת ביאור: (כט) אבי גבעון. שר של גבעון: (ל) וצור וגו'. גם המה היו בני אבי גבעון ועמו ישבו בגבעון: (לב) ומקלות. גם המה מבני אלפעל:

ימי קדם

את יושבי גת: (יד טז) ואחיו ששק וירמות, מפרש בני בריעה (י"ד ט"ו) ויתר בני אלפעל (י"ז י"ח), ובני שמעי (י"ט כ"א). ואח"כ חוזר אל יחוס בני ששק (כ"ב כ"ה), ואח"כ בני ירוחם, שכפי הנראה כיון על בני ירמות (כ"ו כ"ז): (כח) אלה, לתולדותם ראשים, ר"ל ראשים לבית אב שלהם אלה ישבו בירושלם גם לקמן [ט' ז' ח'] חשב בני בנימין שישבו בירושלים, שם חשב הראשים על כולם, ופה מפרש הראשים על תולדותם לבד, כי יבניה בן ירוחם שחשב שם היה ראש על הכלל ובני ירוחם שחשב פה היו ראשים רק על תולדותם לבד: (כט) ובגבעון ישבו, זה הוכפל לקמן סי' ט' [ל"ה—ל"ט] בתוס' קצת, אבי גבעון ולקמן באר ששמו יעואל, ושם אשתו מעכה ולקמן (שם ל"ה) ושם אחותו מעכה, י"ל שהי"ל גם אחות ששמה מעכה, (ובמגחת שי תקן ששם אשתו כמו בכאן): (ל) ובעל, ולקמן (שם ל"ו) ובעל ונר ונדב: (לא—לב) ומקלות, שם כתב וזכריה ומקלות, ומקלות הוליד את שמאה, ומזה נודע לנו שבכ"מ שכתב כזאת, השם נמשך למעלה ולמטה, כמ"ש ברשב"ם פ' וישלח עמ"ש ותמנע היתה פילגש ששם תמנע נמשך למעלה ולמטה, וכן תראה מבואר שלקמן שם

עִם־אֲחֵיהֶם׃ לג וְנֵר הוֹלִיד אֶת־קִישׁ וְקִישׁ הוֹלִיד אֶת־שָׁאוּל
וְשָׁאוּל הוֹלִיד אֶת־יְהוֹנָתָן וְאֶת־מַלְכִּי־שׁוּעַ וְאֶת־אֲבִינָדָב וְאֶת־
אֶשְׁבָּעַל׃ לד וּבֶן־יְהוֹנָתָן מְרִיב בָּעַל וּמְרִיב בַּעַל הוֹלִיד אֶת־מִיכָה׃
לה וּבְנֵי מִיכָה פִּיתוֹן וָמֶלֶךְ וְתַאְרֵעַ וְאָחָז׃ לו וְאָחָז הוֹלִיד אֶת־יְהוֹעַדָּה
וִיהוֹעַדָּה הוֹלִיד אֶת־עָלֶמֶת וְאֶת־עַזְמָוֶת וְאֶת־זִמְרִי וְזִמְרִי הוֹלִיד
אֶת־מוֹצָא׃ לז וּמוֹצָא הוֹלִיד אֶת־בִּנְעָא רָפָה בְנוֹ אֶלְעָשָׂה בְנוֹ
אָצֵל בְּנוֹ׃ לח וּלְאָצֵל שִׁשָּׁה בָנִים וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם עַזְרִיקָם ׀ בֹּכְרוּ
וְיִשְׁמָעֵאל וּשְׁעַרְיָה וְעֹבַדְיָה וְחָנָן כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי אָצֵל׃ לט וּבְנֵי עֵשֶׁק
אָחִיו אוּלָם בְּכֹרוֹ יְעוּשׁ הַשֵּׁנִי וֶאֱלִיפֶלֶט הַשְּׁלִשִׁי׃ מ וַיִּהְיוּ בְנֵי־
אוּלָם אֲנָשִׁים גִּבּוֹרֵי־חַיִל דֹּרְכֵי קֶשֶׁת וּמַרְבִּים בָּנִים וּבְנֵי בָנִים מֵאָה
וַחֲמִשִּׁים כָּל־אֵלֶּה מִבְּנֵי בִנְיָמִן׃

ט א וְכָל־יִשְׂרָאֵל הִתְיַחְשׂוּ וְהִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל

כ"ב באלף

רש"י

ט (א) וכל ישראל התיחשו. אמרתי לך קצת מן יחוסן מה שמצאתי אבל עיקר יחוסן על ספר מלכי ישראל ויהודה שהגלו לבבל במעלם ועמהם שיצאתי אני עזרא ויחוסם מצאתי כתוב וכתבתיו:

מצודת דוד

גם הוא בן אבי גבעון וכן נאמר למטה: ואף המה. ר"ל אף כי ישבו בגבעון מ"מ לפעמים ישבו בירושלים נגד אחיהם הנזכרים למעלה ושוו להם: עם אחיהם. הוא כפל ענין להורכת ביאור כי עם הוא כמו נגד: (לג) ונר. גם הוא בן אבי גבעון וכן נאמר למטה: אשבעל. הוא איש בושת שמלך תחת שאול והוא ישוי האמור בש"א: (לד) מריב בעל. הוא מפיבושת: (לז) רפה בנו. של בנעא וכן חושב אחד בן אחד: (לח) בכרו. כן שמו: (לט) ובני עשק אחיו. שהיה אחיו של אצל: (מ) מאה וחמשים. במספר מאה וחמשים:

ט (א) וכל ישראל התיחשו וגו'. כאומר אף שלא הזכרתי אני יחוס כל ישראל הנה כולם נחקר יחוסם והנם.

מצודת ציון

ט (א) והנם. הנה הם:

ימי קדם

(שם מ"א מ"ב) ותרחע ואחז הוליד, מבואר פה ותארע ואחז, ואחז הוליד, ולפ"ז ה"ה במ"ש למעלה (ד' ח') ואתנן וקוץ הוליד, צל"פ ואתנן וקוץ, וקוץ הוליד, וכן (שם י"ד) ובני עתניאל חתת ומעונתי הוליד, צל"פ חתת ומעונתי, ומעונתי הוליד, וכן (שם י"ז) ואשראל ובן יתר, (והמפרשים בן עזרא, בני עזרא) צל"פ ואשראל ובן עזרא, ובן עזרא הוליד, וכן במ"ש (למעלה פסוק ח') ואת אחיהוד ושחרים הוליד, צל"פ ואת אחיהוד ושחרים, ושחרים הוליד, ויהיו כל הבנים החשובים בני שחרים, ואף המה, אע"כ נתישבו גם מקצת ושמעה בירושלים עם אחיהם שחשב למעלה שישבו בירושלים כמ"ש (פסוק כ"ח), וזה היה **נגד אחיהם** ר"ל התנגדות אל דעת אחיהם שישבו בגבעון: (לג) **ונר הוליד את קיש**, הנה זה סותר למ"ש (בפסוק כ"ט ל') שאבי גבעון (שהיה שמו יעיאל כמ"ש לקמן ט' ל"ה) היה אבי קיש ונר ונדב, ומבואר שאבי גבעון היה נקרא ג"כ בשם נר, ובש"א מבואר שהיה נקרא גם בשם אביאל, שם (ט' א') קיש בן אביאל, ושם (י"ד נ' נ"א) אבנר בן נר דוד שאול, ושם, אבנר בן נר בן אביאל, מבואר שקיש ונר אבי שאול ואבי אבנר היו בני אביאל, כי יעיאל הנזכר שהיה אבי גבעון היה נקרא גם אביאל, וגם נר, ומ"ש פה בפי' הגרמ"ו ז"ל, ונר קאי אלמעלה שגם הוא היה מבני יעיאל והוא הוליד את קיש ולא נר שמו אלא אביאל שמו, שכותב לא כיון שמועתו יפה, בודאי שמע שנר הוא יעיאל בעצמו ושגם אביאל שמו, והדברים פלאים. **ואת אשבעל**, הוא איש בושת, שבושת ובעל אחד הוא, מזבחות לבושת מזבחות לקטר לבעל (ירמיה י"א י"ג), וכן ירובעל (שופטים ו'), ירובשת (ש"ב י"א) וזה שלא להזכיר שם הבעל: (לד) **מריב בעל**, ובשמואל מפי בושת: (לט) **ובני עשק**, פי' המפ' שר"ל בני אלעשה, ובפשוט שלא חשב בפסוק ל"ז כל בני מוצא רק החשובים והי"ל עוד בן ששמו עשק:

ט (א) **וכל ישראל התיחשו**, אחר שגמר לכתוב קצת מיחוסי השבטים, בא להודיע, על שלא יחוס כמה שבטים ולא הזכירם לגמרי כמו זבולון ודן ונפתלי, וגם אלה שכתב לא כתב רק

וִיהוּדָה הָגְלוּ לְבָבֶל בְּמַעֲלָם׃ ב וְהַיּוֹשְׁבִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר בַּאֲחֻזָּתָם בְּעָרֵיהֶם יִשְׂרָאֵל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְהַנְּתִינִים׃ ג וּבִירוּשָׁלַםִ יָשְׁבוּ מִן־בְּנֵי יְהוּדָה וּמִן־בְּנֵי בִנְיָמִן וּמִן־בְּנֵי אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה׃ ד עוּתַי בֶּן־עַמִּיהוּד בֶּן־עָמְרִי בֶּן־אִמְרִי בֶּן־בָּנִימִן־בְּנֵי פֶרֶץ בֶּן־יְהוּדָה׃ ה וּמִן־הַשִּׁילוֹנִי עֲשָׂיָה הַבְּכוֹר וּבָנָיו׃ ו וּמִן־בְּנֵי זֶרַח יְעוּאֵל וַאֲחֵיהֶם שֵׁשׁ־מֵאוֹת וְתִשְׁעִים׃ ז וּמִן־בְּנֵי בִּנְיָמִן סַלּוּא בֶּן־מְשֻׁלָּם בֶּן־הוֹדַוְיָה בֶּן־הַסְּנֻאָה׃ ח וְיִבְנְיָה בֶּן־יְרֹחָם וְאֵלָה בֶן־עֻזִּי בֶּן־מִכְרִי וּמְשֻׁלָּם בֶּן־שְׁפַטְיָה בֶּן־רְעוּאֵל בֶּן־יִבְנִיָּה׃ ט וַאֲחֵיהֶם לְתֹלְדוֹתָם תְּשַׁע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה כָּל־אֵלֶּה אֲנָשִׁים רָאשֵׁי אָבוֹת לְבֵית אֲבֹתֵיהֶם׃

בני מן ק'

מצודת ציון | מצודת דוד

(ב) והנתינים. הם הגבעונים ונקראים כן ע"ש שנאמר בהם הכתובים על ספר מלכי ישראל והספר הזה גלה עמהם ואינו בידי להעתיק ממנו כל יחוסם: ויהודה. אבל יהודה הגלו לבבל בעבור מעלם וספר יחוסן עמהם ומה שמצאתי בה העתקתי כי עמהם נמצאתי: (ב) והיושבים הראשונים. בני הגולה שעלו בראשונה עם זרובבל אשר עלה קודם שעלה עזרא ואנשיו אשר נתיישבו ראשונים בעריהם שאחזו ולא בירושלים שמה היו מכל שבטי ישראל אשר חזרו מבבל (כי אף שבני עשרת השבטים הגלו לאשור מ"מ רבים נשארו בארצם וגלו לבבל עם בני יהודה ובנימין וחזרו עמהם): הכהנים וגו'. גם מהם ישבו בערי אחוזתם ובנחמיה חשב גם בני עבדי שלמה: (ג) ובירושלים. אבל בירושלים לא נתיישבו מכל שבטי ישראל כ"א מבני יהודה וכו' ובנחמיה לא נזכר בני אפרים ומנשה כי מעט היו אשר ישבו בירושלים: (ד) עותי. ובנחמיה נאמר עתיה והוא הוא כי קרובים המה בלשון אולם השינוי בשמות האבות ובמספרם היא לפי שגם כאן גם בנחמיה לא חשב כל האבות כסדר עד אחד הראשון כ"א חשבם בדלוג וחשב כאן אחרים ממה שחשב בנחמיה: (ה) ומן השילוני. מבני שלה בן יהודה: עשיה. הוא מעשיה האמור בנחמיה: הבכור. שהיה הבכור מאחיו: (ו) ואחיהם. של יעואל ועשיה: שש מאות ותשעים. חושב על בני שלה גם על בני זרח ומספר בני פרץ נאמר בנחמיה: (ט) לתלדותם. מתולדות של אבותם של הנזכרים: תשע מאות וגו'. ובנחמיה נאמר מספר פחות ויתכן אשר שם חשב אנשי גבי סלי הנזכר שם וכאן חשב אנשי סלוא וגבריו: אנשים. ר"ל חשובים בכל אנשים שבמקרא: לבית אבותיהם. הוא כפל ענין לתוספת ביאור כי כבר

ימי קדם

יחוס איזה משפחות, עז"א שבאמת כל ישראל התיחשו והיחוס שלהם בפרטות כתוב על ספר מלכי ישראל, שם תמצא כל הפרטים, ויהודה, ר"ל וכן ויחוס של יהודה אשר הגלו לבבל תמצא בספר מלכי יהודה, שאז היו עדיין ספרי היחוס במציאות: (ב) והיושבים, עתה בא לכתוב מבני ישראל ששבו לא"י מגלות בבל ברשיון כורש, ואמר שהיושבים הראשונים התישבו בשובם כ"א בעיר אחוזת אבותיו שישבו בה לפני גלותם, ובא לספר עתה מי שהתישב בירושלים בימי עזרא ונחמיה כמ"ש בנחמיה, שהפילו גורלות להביא א' מעשרה לשבת בירושלים, והנה מה שנאמר כאן עד פסוק י"א, נאמר ג"כ בנחמיה (סי' י"א עד פסוק כ"ה), אמנם יש בין המסופר פה ובין המסופר שם סתירות ושנויים וחלופים רבים, בין בשמות האנשים, בין בשמות יחוסיהן, בין במספרם, ובכל ענייניהם, עד שמה שאמרו חז"ל בפסחים (דף ס"ב) שבין אצל לאצל היה להם תליסר גמלי טעונים דרשות, אין זה פלא כלל, כי מן סוף פסוק ל"ח שבפרשה הקודמת שמסיים כל אלה בני אצל, עד סוף פרשה זו שמסיים ג"כ בבני אצל, יש פליאות ותמיהות וסתירות עד שהמבארים בעלי הפשט גבבו תליסר גמלי דברי רוח, להשוות שמות מחולקים ולדרשם לאמר שהם שמות דומות, בדברים המביאים לידי שחוק, ואף כי אם נלך בזה בדרך הדרוש. אולם בפירושי לס' נחמיה בארתי שמ"ש עזרא בד"ה לא אמר נחמיה בספרו, רק נחמיה בא להוסיף ולבאר ולפרש את דברי עזרא, והוסיף דברים ששמיט עזרא, באופן שהוא השלים את מה שקצר עזרא באורו יפה, ושניהם מתאימות עולים בקנה אחד כפתור ופרח, ולא אכפיל פה את הדברים רק אציין בכ"מ על פירושי שם כי שם עקר מקומו: (ג ד) אפרים ומנשה, לא נזכר בנחמיה, ובמ"ש עותי בן עמיהוד וכו' נכתבו שם שמות אחרים משונים מכאן. ובארתיו הטעם בפירושי שם פ' ד': (ה) עשיה, שם האריך ביחוסו שבה דורות, ובארתי שם פ"ה: (ו) ומן בני זרח, זה לא נמצא בנחמיה רק שם כתב סך בני פרץ ארבע מאות ששים ושמונה, ובארתיו שם פסוק ו': (ז ט) סלוא, בנחמיה כתיב היחוס ז' דורות ושמות אחרים ממ"ש כאן, וכל המנויים בפסוק ח' לא נמצא שם, ושם הוסיף גבי סלי תשע מאות עשרים ושמונה, והתבאר שם פסוק ז', ועוד הוסיף שם דברים שלא נזכר

י וּמִן־הַכֹּהֲנִים יְדַעְיָה וִיהוֹיָרִיב וְיָכִין׃ יא וַעֲזַרְיָה בֶּן־חִלְקִיָּה בֶּן־מְשֻׁלָּם בֶּן־צָדוֹק בֶּן־מְרָיוֹת בֶּן־אֲחִיטוּב נְגִיד בֵּית הָאֱלֹהִים׃ יב וַעֲדָיָה בֶּן־יְרֹחָם בֶּן־פַּשְׁחוּר בֶּן־מַלְכִּיָּה וּמַעְשַׂי בֶּן־עֲדִיאֵל בֶּן־יַחְזֵרָה בֶּן־מְשֻׁלָּם בֶּן־מְשִׁלֵּמִית בֶּן־אִמֵּר׃ יג וַאֲחֵיהֶם רָאשִׁים לְבֵית אֲבוֹתָם אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים גִּבּוֹרֵי חֵיל מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית־הָאֱלֹהִים׃ יד וּמִן־הַלְוִיִּם שְׁמַעְיָה בֶן־חַשּׁוּב בֶּן־עַזְרִיקָם בֶּן־חֲשַׁבְיָה מִן־בְּנֵי מְרָרִי׃ טו וּבַקְבַּקַּר חֶרֶשׁ וְגָלָל וּמַתַּנְיָה בֶּן־מִיכָא בֶּן־זִכְרִי בֶּן־אָסָף׃ טז וְעֹבַדְיָה בֶּן־שְׁמַעְיָה בֶּן־גָּלָל בֶּן־יְדוּתוּן וּבֶרֶכְיָה בֶן־אָסָא בֶּן־אֶלְקָנָה הַיּוֹשֵׁב בְּחַצְרֵי נְטוֹפָתִי׃ יז וְהַשֹּׁעֲרִים שַׁלּוּם וְעַקּוּב וְטַלְמֹן וַאֲחִימָן וַאֲחִיהֶם שַׁלּוּם הָרֹאשׁ׃ יח וְעַד־הֵנָּה בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ מִזְרָחָה הֵמָּה הַשֹּׁעֲרִים לְמַחֲנוֹת בְּנֵי לֵוִי׃ יט וְשַׁלּוּם בֶּן־קוֹרֵא בֶּן־אֶבְיָסָף בֶּן־קֹרַח וְאֶחָיו לְבֵית־אָבִיו הַקָּרְחִים עַל מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה שֹׁמְרֵי הַסִּפִּים לָאֹהֶל וַאֲבֹתֵיהֶם עַל־מַחֲנֵה יְהוָה

רש"י

(יח) ועד הנה בשער המלך מזרחה. פתרון עד מעלה עד שער ששמו שער המלך המזרחה: המה השוערים שלום ואחיו ממחנות בני לוי: (יט) שמרי הספים לאהל. שלום בן קורא ואחיו לבית אביו הקרחים שומרי

מצודת דוד

אמר ראשי אבות והיא היא: (י) ומן הכהנים. ישבו בירושלים ידעיה ויהויריב ובנחמיה נאמר ידעיה בן יויריב ויתכן שהוא הוא והוא נמשך אחר הבן וטפל לו: (יא) ועזריה. הוא שריה כנאמר בנחמיה: נגיד וגו'. ממונה

מצודת ציון

ויתנם יהושע וגו' (יהושע ט'): (יז) והשערים. הממונים על שערי בית המקדש לשמור ולפתוח ולנעול: ואחיהם. והבריהם וכן בכל הספר: (יט) הספים. מזוזות השערים

על בית אלהים: (יב) ומעשי. הוא עמשי האמור בנחמיה: (יג) ואחיהם ראשים. ואחיהם אשר היו ראשים לבית אבותם שהיו במספר אלף וכו' גם הם ואנשיהם ישבו בירושלים ובנחמיה נאמר מספר פחות ויתכן אשר שם השב רק אותם שהיו תחת ממשלת השני' הנזכרים שם וכאן כלל את כל הכהנים כלם: מלאכת. לעשות מלאכת עבודת וכו': (יד) ומן הלוים. ומספר אנשיהם נאמר בנחמיה: (טז) היושב בחצרי נטופתי. על אלקנה יאמר כי ברכיה ישב בירושלים: (יז) שלום הראש. על שלום הנזכר ראשון יאמר שהוא היה הראש לכולם: (יח) ועד הנה. ר"ל כמו שיסד דוד ושמואל את השוערים כן היה כל ימי עמידת הבית ועד הנה בבית השני: בשער. לעמוד ולשמור בשער אשר המלך בא בו הפונה מזרחה: המה. שלום והבריו היו שוערים בשערי חצר הבית שהוא מחנה לויה: (יט) לבית אביו. ממשפחות בית אביו: על מלאכת. המה היו ממונים על מלאכת העבודה והוסיף ומפרש שהיו שומרי מזוזות פתחי האוהל ר"ל העזרה: ואבותיהם וגו' ר"ל וכמו שהיו אבותיהם ממונים על מחנה ה' והיו שומרים לבל יבוא מי בפתחי

ימי קדם

פה, והתבאר שם פסוק ס': (י—יא) ומן הכהנים וכו' ועזריה וכו', יש שם שנוים רבים ביחוס הזה, ובארתיו שם פסוק י' י"א: (יב—יג) ועדיה, בנחמיה יש בזה כמה דברים שלא נזכר בכאן, ומספרים מחולפים ויותרים לכאן, ובארתיו שם פי"ב: (יד—טז) ומן הלוים, בכאן ושם שנויים וחלופים רבים, ובארתים שם פסוק ט"ו ט"ז, ופסוק י"ז י"ח: (יז) והשוערים, עמש"ש פסוק י"ט, ושם נמצאו עוד הוספות רבות שלא נזכר בכאן עד פסוק כ"ה שם, ושם התבארו הכל על מכונו, ואין סתירה בין הספרים אין בם נפתל ועקש: (יח—יט) ועד הנה, ר"ל השוערים שהזכיר היה להם ירושה מאבותיהם שגם בימי דוד היו הם השוערים בשער המלך בצד מזרח, וכמ"ש לקמן (כ"ו א') למחלקות לשוערים לקרחים משלמיהו בן קורא מן בני אסף, ושם (פי"ד) ויפול הגורל מזרחה לשלמיהו וז"ש ושלום בן קורא וכו' שומרי הספים לאהל, שלא יכנס איש באהל מועד (כי זה היה בימי דוד שלא נבנה המקדש), ואבותיהם על מחנה ה' כי בני קהת היו על הארון והכפורת וכלי ההיכל כמ"ש בספר במדבר

שֹׁמְרֵי הַמָּבוֹא׃ כ וּפִינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר נָגִיד הָיָה עֲלֵיהֶם לְפָנִים יְהוָה ׀ עִמּוֹ׃ כא זְכַרְיָה בֶּן מְשֶׁלֶמְיָה שֹׁעֵר פֶּתַח לְאֹהֶל מוֹעֵד׃ כב כֻּלָּם הַבְּרוּרִים לְשֹׁעֲרִים בַּסִּפִּים מָאתַיִם וּשְׁנֵים עָשָׂר הֵמָּה בְחַצְרֵיהֶם הִתְיַחְשָׂם הֵמָּה יִסַּד דָּוִיד וּשְׁמוּאֵל הָרֹאֶה בֶּאֱמוּנָתָם׃ כג וְהֵם וּבְנֵיהֶם עַל־הַשְּׁעָרִים לְבֵית־יְהוָה לְבֵית־הָאֹהֶל לְמִשְׁמָרוֹת׃ כד לְאַרְבַּע רוּחוֹת יִהְיוּ הַשֹּׁעֲרִים מִזְרָח יָמָּה צָפוֹנָה וָנֶגְבָּה׃ כה וַאֲחֵיהֶם

ע״ש (כ) בכ״ר פ״ג סי׳ פ״ס בחקותי ל״ו ירושלמי מגילה א א (כב) במד״ר בהעלותך טו ירוש׳ סוכה ה ח תענית ד יב

רש״י

הספים של אוהל מועד שלא היו מניחים שום אדם לבא אל אוהל מועד כי אם הכהנים בעבודתן: (כ) ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה׳ עמו. שנתנבא לפנים ורבותינו אמרו הוא פינחס הכהן ועל שלא התיר ליפתח נדרו נסתלקה השכינה ממנו: (כב) המה יסד דויד ושמואל הרואה באמונתם. בקיומם:

מצודת ציון

כמו וסף השער (יחזקאל מ׳): המבוא. הפתחים שבאים דרך בם: (כב) הברורים. ענין בחירה: יסד. כמו תקן כי התקנה אל קיומה היא כמו היסוד אל הבנין: הרואה. הנביא על כי רואה במראה הנבואה: באמונתם. ענין קיום וכן והיה אמונת עתך (ישעיה ל״ג): (כג) למשמרות. דבר המוטל על הרבה בני אדם על כל אחד בזמן הקבוע לו קרוי משמר כי עליהם

מצודת דוד

השוערים שהוא מחנה שכינה: (כ) נגיד היה וגו׳. היה ממונה על אבותיהם הקרחים בימים הקדמונים כי ה׳ היה עמו ולזה נבחר לנגיד: (כא) שער פתח. גם הוא היה שוער שער פתח האוהל: (כב) כלם הברורים. ר״ל מספר כולם של הנבררים להיות שוערים לשמור בספים היו רי״ב ובנחמיה נאמר מספר פחות כי לא חשב שם רק השומרים במחנה לויה הוא הר הבית וכאן כלל כולם: המה בחצריהם. המה מן היושבים בחצריהם סביבות ירושלים להיות קרובים לבוא לבה״מ: התיחשם. והיה להם ספרי יחוסם: המה יסד. ר״ל במספר הזה יסד דוד ושמואל הנביא להיות מתקיים בתקנת קיומם לבל יפחתו מרי״ב שוערים: (כג) והם ובניהם. הנזכרים למעלה עם בניהם היו ממונים על השערים לשמור בהם: לבית ה׳ לבית האוהל. הוא כפל ענין במ״ש לתוספת ביאור: למשמרות. לא שהיו כולם שומרים בכל עת אלא היו חלוקים למשמרות וכ״א שמר בזמנו כחוזר חלילה: (כד) לארבע רוחות. בכל ארבע הרוחות יעמדו השוערים לשמור וגדולה וכבוד הוא לבית שיעמדו בה שומרים: (כה) ואחיהם. חבריהם של הנזכרים למעלה היושבים

ימי קדם

במדבר: (כ) ופינחס, בעת שנכנסו לארץ היה פינחס הראש, וה׳ היה עמו, כמ״ש הנני נותן לו את בריתי שלום, ולחז״ל בזה דרש שאח״ז נסתלקה הימנו שכינה ע״י מעשה דבת יפתח: פ׳ מלת לפנים נדבק אל ה׳ עמו: (כא) זכריה, מבואר לקמן (כ״ו יד) שהיה משמר בגד צפון: (כב כג) כולם הברורים, שהיו נבחרים לעמוד על הסף לשמור השערים, מאתים ושנים עשר, כשתחלקם לשבעת הימים, יהיו שלשים לכל יום, והם כ״ד לכ״ד משמרות, וששה לששה התמנות שהם עליהם, א) על הלשכות, ב) על האוצרות (פסוק כ״ו), ג) על כלי העבודה (פסוק כ״ח), ד) על הכלים והסולת והיין וכו׳ (פסוק כ״ט), ה) על מעשה החבתים (פסוק ל״א), ו) על לחם המערכה (פסוק ל״ב), או י״ל שמ״ש בפסוק כ״ט היו שנים ממונים אחד על הכלים ואחד על הסולת והיין וכו׳ והוציא מהם מעשה החבתים. המה בחצריהם התיחשם היו לפי מושבם בעריהם, המה [אשר] יסד דוד ושמואל באמונתם ובקיומם, כי הם ובניהם היו על השערים לבית ה׳ אחר שנבנה הבית, ולבית האהל קודם שנבנה והיה אהל מועד: (כד) וארבע רוחות, כמו שיפרש לקמן (כ״ו י״ח): (כה) ואחיהם בחצריהם, שכל שבוע באו לוים אחרים אל משמרתם, ומזה מבואר כמ״ש למעלה שרק כ״ד כהנים הוצרכו בכל יום למשמרות, וששה היו ממונים על שאר דברים, ובזה לא באו שוערים בכל שבוע רק קס״ח, כי מבואר לקמן [כ״ג ה׳] שהיו ארבעה אלפים שוערים והמשמרות היו מתחלפות, בכל כ״ד שבועות כנודע, א״כ כ״ד פעמים קס״ח, הם ארבעת אלפים ל״ב, והיו באמת ד׳ אלפים ל״ב שוערים ופורתא לא דק, והמותר מן קס״ח עד רי״ב, שהם ארבעה וארבעים, שעולים לכ״ד משמורות לאלף כ״ו, היו מיתר הלוים שהיו מופקדים על בית ה׳, ובזה תראה שחשבון ספרינו מתאים עם חשבון הנמצא בנחמיה (י״א י״ט) שהיו השוערים מאה שבעים ושנים וכשתוציא מהם הממונים שלום ועקוב וטלמון ואחימן נשארו קס״ח שוערים, ושם לא חשיב הממונים על האוצרות והכלים ויתר דברים שחשב בכאן, לכן לא חשב רק קס״ח לוים, ובכאן חשבם השוערים והממונים ביחד והיו מאתים ושנים עשר, קס״ח לשוערים וארבעים ושנים לששה ממונים בכל יום, ושנים שהיה ממונה א׳

הכולל

בְּחַצְרֵיהֶם לָבוֹא לְשִׁבְעַת הַיָּמִים מֵעֵת אֶל־עֵת עִם־אֵלֶּה׃ כו כִּי בֶאֱמוּנָה הֵמָּה אַרְבַּעַת גִּבֹּרֵי הַשֹּׁעֲרִים הֵם הַלְוִיִּם וְהָיוּ עַל־הַלְּשָׁכוֹת וְעַל־הָאֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים׃ כז וּסְבִיבוֹת בֵּית־הָאֱלֹהִים יָלִינוּ כִּי־עֲלֵיהֶם מִשְׁמֶרֶת וְהֵם עַל־הַמַּפְתֵּחַ וְלַבֹּקֶר לַבֹּקֶר׃ כח וּמֵהֶם עַל־כְּלֵי הָעֲבוֹדָה כִּי־בְמִסְפָּר יְבִיאוּם וּבְמִסְפָּר יוֹצִיאוּם׃ כט וּמֵהֶם מְמֻנִּים עַל־הַכֵּלִים וְעַל כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְעַל־הַסֹּלֶת וְהַיַּיִן וְהַשֶּׁמֶן וְהַלְּבוֹנָה וְהַבְּשָׂמִים׃ ל וּמִן־בְּנֵי הַכֹּהֲנִים רֹקְחֵי הַמִּרְקַחַת לַבְּשָׂמִים׃ לא וּמַתִּתְיָה מִן־הַלְוִיִּם הוּא הַבְּכוֹר לְשַׁלֻּם הַקָּרְחִי בֶּאֱמוּנָה עַל מַעֲשֵׂה הַחֲבִתִּים׃ לב וּמִן־בְּנֵי הַקְּהָתִי מִן־אֲחֵיהֶם עַל־לֶחֶם הַמַּעֲרָכֶת לְהָכִין שַׁבַּת שַׁבָּת׃ לג וְאֵלֶּה הַמְשֹׁרְרִים רָאשֵׁי אָבוֹת לַלְוִיִּם בַּלְּשָׁכֹת פְּטִירִים כִּי־יוֹמָם וָלַיְלָה עֲלֵיהֶם בַּמְּלָאכָה׃ לד אֵלֶּה רָאשֵׁי הָאָבוֹת לַלְוִיִּם לְתֹלְדוֹתָם רָאשִׁים אֵלֶּה יָשְׁבוּ בִירוּשָׁלָםִ׃ לה וּבְגִבְעוֹן יָשְׁבוּ

הב' בפתח. פטורים ק'

רש"י

(כה) לשבעת הימים. לסוף ז' הימים: מעת אל עת. משבעה לשבעה כל משמרת בשבתה: (כז) והם על המפתח. על מפתח העזרה: ולבקר לבקר. לפתוח: (כח) ומהם על כלי. כלי שרת במספר יוציאום במספר יביאום: (לג) ואלה המשררים וגו'. פטורים מכל דבר המלאכה כי אם לשורר שירה:

מצודת דוד

בחצריהם עליהם לבוא לשמור על שבעת הימים: מעת אל עת. בעת שאלו אז ילכו בכלות שבעת הימים ויבואו אחרים במקומם: עם אלה. ר"ל גם אלה הנזכרים בשמם יבואו בבוא עמהם ויתעכבו שבעת ימים: (כו) כי באמונה. כי הדבר הזה היה בתקון המתקיים לבל יבטל מי משמרו: המה. ר"ל גם המה ארבעת גבורי השוערים והם שלום וגו' שזכר למעלה עם יתר הלוים אין מי בהם שיבטל משמרו: והיו. השוערים היו גם ממונים על הלשכות ועל האוצרות של בית האלהים: (כז) וסביבות וגו'. ר"ל בבוא עת משמרתו: כי עליהם משמרת. עליהם מוטל לשמור את הבית: על המפתח. על פתיחת השערים: ולבקר לבקר. ר"ל יפתחו בכל בוקר: (כח) ומהם. מן השוערים היו ממונים על כלי העבודה כמזרקי ומחתות והדומים: יביאום. מלשכת הכלים אל מקום המזבח: יוציאום. משם אל הלשכות זכל נעשית על ידיהם: (כט) על הכלים. יתר הכלים שאינם כלי עבודה והם כלי בשול וכדומה: כלי הקדש. שלחנות ומנורות והדומים: ועל הסולת וגו'. הסולת והשמן למנחות והיין לנסכים והלבונה לתת בבזיכין על מערכת לחם הפנים והבשמים לקטורת: (ל) רוקחי וגו'. הם היו מערבבים וכותשים את הבשמים של הקטורת: (לא) באמונה. בקיום חזק היה ממונה על מעשה החביתים והם המנחות מעשה מחבת מעשירית האיפה שקרב בכל יום מחציתה בבוקר ומחציתה בערב והיה הוא ממונה עליו להזכיר ולזרז להיות קרב בזמנו: (לב) מן אחיהם. של בני קרח הנזכרים למעלה שגם המה מבני קהת: על לחם וגו'. היו ממונים על לחם הפנים הערוך על השלחן להכין אותו בכל שבת ושבת: (לג) ואלה המשררים. ר"ל אבל אלה המשוררים הנזכרים למעלה שהם ראשי אבות הלוים והם שמעיה וחביריו המה ישבו בתמידות בלשכות ללמד מעשה השיר ופטורים הם משאר עבודת בית ה' כי יומם ולילה מוטל עליהם לעסוק במלאכת השיר ואינם פנוים כמו השוערים לעסוק עוד בעבודה אחרת: (לד) אלה. הנזכרים למעלה: לתולדותם

מצודת ציון

לשמור לבל יעברו את הזמן: (ל) רקחי המרקחת. ענין ערבוב הבשמים כמו מעשה רוקח (שמות ל'): (לא) החביתים. מלשון מחבת והוא שם כלי מה: (לב) המערכת. מלשון עריכה וסדור: (לג) פטורים. הוא הפוך מן החיוב ודוגמתו כי לא פטר יהוידע (דה"ב כ"ג):

ימי קדם

הכולל על השוערים, וממונה א' על הממונים: (כו) **כי באמונה המה** שהיו נאמנים, ולכן היו הם השוערים וגם היו הממונים על הלשכות וכו' שעל כל א' היה די בממונה א' כי היו נאמנים: (כז) **וסביבות בית האלהים**, דהשמירה היה בלילה כדעת הרמב"ם בפ"ח מה' בהב"ח (עי' במ"ל שם). **והם על המפתח ולבקר**, ר"ל לפתוח בכל בקר: (כח—כט) **על כלי העבודה**, כלי שרת, **על הכלים**, כמו כלי שיר, **ועל כל כלי קדש** כמו אורגי פרכת ואורגי בגדי כהונה, כמ"ש במשנה דשקלים ע"ו ממונים שהיו במקדש: (לא) **מעשה החבתים**, מעשה מחבת: (לג) **בלשכות פטורים**, שהיו פטורים מכל מלאכה, **כי יומם ולילה עליהם במלאכה**, ללמד מלאכת השיר והמוסיקא: (לד) **אלה ראשי האבות**, שהיה הראשיית בירושה מאב לבנו, והראשים ישבו בירושלים: (לה) **ובגבעון ישבו**, זה

אֲבִי־גִבְעוֹן יְעוּאֵל וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מַעֲכָה׃ לו וּבְנוֹ הַבְּכוֹר עַבְדּוֹן וְצוּר
וְקִישׁ וּבַעַל וְנֵר וְנָדָב׃ לז וּגְדוֹר וְאַחְיוֹ וּזְכַרְיָה וּמִקְלוֹת׃ לח וּמִקְלוֹת
הוֹלִיד אֶת־שִׁמְאָם וְאַף־הֵם נֶגֶד אֲחֵיהֶם יָשְׁבוּ בִירוּשָׁלִַם עִם־
אֲחֵיהֶם׃ לט וְנֵר הוֹלִיד אֶת־קִישׁ וְקִישׁ הוֹלִיד אֶת־שָׁאוּל וְשָׁאוּל
הוֹלִיד אֶת־יְהוֹנָתָן וְאֶת־מַלְכִּי־שׁוּעַ וְאֶת־אֲבִינָדָב וְאֶת־אֶשְׁבָּעַל׃
מ וּבֶן־יְהוֹנָתָן מְרִיב בָּעַל וּמְרִי־בַעַל הוֹלִיד אֶת־מִיכָה׃ מא וּבְנֵי
מִיכָה פִּיתֹן וָמֶלֶךְ וְתַחְרֵעַ׃ מב וְאָחָז הוֹלִיד אֶת־יַעְרָה וְיַעְרָה הוֹלִיד
אֶת־עָלֶמֶת וְאֶת־עַזְמָוֶת וְאֶת־זִמְרִי וְזִמְרִי הוֹלִיד אֶת־מוֹצָא׃
מג וּמוֹצָא הוֹלִיד אֶת־בִּנְעָא וּרְפָיָה בְנוֹ אֶלְעָשָׂה בְנוֹ אָצֵל בְּנוֹ׃
מד וּלְאָצֵל שִׁשָּׁה בָנִים וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם עַזְרִיקָם ׀ בֹּכְרוּ וְיִשְׁמָעֵאל
וּשְׁעַרְיָה וְעֹבַדְיָה וְחָנָן אֵלֶּה בְּנֵי אָצֵל׃

י א וּפְלִשְׁתִּים נִלְחֲמוּ בְיִשְׂרָאֵל וַיָּנָס אִישׁ־יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים
וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים בְּהַר גִּלְבֹּעַ׃ ב וַיַּדְבְּקוּ פְלִשְׁתִּים אַחֲרֵי שָׁאוּל וְאַחֲרֵי
בָנָיו וַיַּכּוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־יוֹנָתָן וְאֶת־אֲבִינָדָב וְאֶת־מַלְכִּי־שׁוּעַ בְּנֵי
שָׁאוּל׃ ג וַתִּכְבַּד הַמִּלְחָמָה עַל־שָׁאוּל וַיִּמְצָאֻהוּ הַמּוֹרִים בַּקֶּשֶׁת

יעיאל ק'

רש"י

(לט) אשבעל. הוא איש בושת ולכך קיראו בושת לפי שבעל ל' אלהות הוא וכינהו בושת לגנאי: מריב בעל. זה מפיבושת אמר ר' יצחק בר שמואל מגרבונא משעה שעבדו ישראל את הבעל נקרא הבעל שם בושת דכתיב מזבחות לבשת מזבחות לקטר לבעל (ירמיה י"א) כי הבעל הוא בושת וגדעון נקרא ירובעל על שם ירב לו הבעל (שופטים ו') ונקרא ירובשת דכתיב על אבימלך מי הכה את אבימלך בן ירובשת וגו' בספר שמואל (ב' י"א) ונקרא ירובשת וירובעל כי בעל ובשת אחד הוא:

י (א) **ופלשתים** נלחמו בישראל. אינו מספר כי אם מפלתו של שאול וכאשר בא לספר מעשה דוד אינו מספר זולתו אלא גבורתו וגדולתו כי הספר שלו ולמלכי יהודה:

(ג) וימצאוהו המורים בקשת. בוא וראה כי אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' (משלי כ"א) כי נגד ה' דרכי איש, בנימין היו שונאיהם נופלים לפניהם בקשת כי הם בקיאים בקשת כדכתיב אטר יד ימינו וגו'

מצודת ציון

י (א) איש ישראל. כמו אנשי ישראל: (ג) המורים. ענין השלכת החצים כמו אשר אנכי מורה (ש"א כ'): ויחל.

מצודת דוד

ראשים. על בני תולדות אבותם היו ראשים וכפל הדבר לתוספת ביאור: (לה) ובגבעון ישבו. כל הפרשה הזאת כתובה למעלה ובזכירו מי מבנימין ישב בירושלים ומי בגבעון והולך ומספר הכהנים והלוים היושבים בירושלים ועתה על כי בא לספר ממלכות דוד שבאה אחרי מות שאול לזה התחיל לספר שוב מהתחלת יחוס שאול: אבי גבעון. שר של גבעון ושמו יעיאל: וגדור וגו'. גם המה היו בני אבי גבעון ועמו ישבו בגבעון: (לח) ואף הם. ר"ל אף כי ישבו בגבעון מ"מ לפעמים ישבו בירושלים נגד אחיהם הנזכרים למעלה ושוב להם: עם אחיהם. הוא כפל ענין לתוספת ביאור כי עם הוא כמו נגד: (לט) אשבעל. הוא איש בושת שמלך תחת שאול והוא ישוי האמור בש"א: (מ) מריב בעל. הוא מפיבושת: (מב) ואחז. גם הוא בן מיכה וכן נאמר למעלה: (מג) ורפיה בנו. של בנעא וכן חושב אחד בן אחד: (מד) בכרו. בן שנו:

י (ב) וידבקו. כרדפם השיגם והיו דבוקים אחריהם וקרובים להם: (ג) על שאול. על כי כבר הרגו את בניו היתה כל

ימי קדם

כבר נזכר למעלה ס' ח', ושם פירשנו, ולא נודע מדוע חזר זה שנית, ומדוע לא העתיק פה רק עד אצל, ולמעלה כתב גם בני עשק אחיו, ועז"א שמאצל לאצל היו להם חליפי גמלי נעוצים מדרשות, ויתר השנויים שבין פה ולמעלה התבאר למעלה וא"צ לכפול הדברים:

י (א) **ופלשתים,** כל זה כמוא ש"א ל"א. וינוסו, ועי"כ ויפלו חללים כי תחלת מפלה ניסה: (ג) ותכבד, אחר שמתו בניו כבדה כל המלחמה עליו, ויחל, [פרשו חול

וַיָּ֖חֶל מִן־הַיּוֹרִֽים׃ ד וַיֹּ֣אמֶר שָׁא֣וּל אֶל־נֹשֵׂ֣א כֵלָ֣יו ׀ שְׁלֹ֥ף חַרְבְּךָ֣ ׀ וְדָקְרֵ֣נִי בָ֗הּ פֶּן־יָ֜בֹ֨אוּ הָעֲרֵלִ֤ים הָאֵ֙לֶּה֙ וְהִתְעַלְּלוּ־בִ֔י וְלֹ֤א אָבָה֙ נֹשֵׂ֣א כֵלָ֔יו כִּ֥י יָרֵ֖א מְאֹ֑ד וַיִּקַּ֤ח שָׁאוּל֙ אֶת־הַחֶ֔רֶב וַיִּפֹּ֖ל עָלֶֽיהָ׃ ה וַיַּ֥רְא נֹֽשֵׂא־כֵלָ֖יו כִּ֣י־מֵ֣ת שָׁא֑וּל וַיִּפֹּ֥ל גַּם־ה֛וּא עַל־הַחֶ֖רֶב וַיָּמֹֽת׃ ו וַיָּ֣מָת שָׁא֗וּל וּשְׁלֹ֙שֶׁת֙ בָּנָ֔יו וְכָל־בֵּית֖וֹ יַחְדָּ֥ו מֵֽתוּ׃ ז וַיִּרְא֞וּ כָּל־אִ֧ישׁ יִשְׂרָאֵ֣ל אֲשֶׁר־בָּעֵ֗מֶק כִּ֣י נָ֔סוּ וְכִי־מֵ֖תוּ שָׁא֣וּל וּבָנָ֑יו וַיַּעַזְב֤וּ עָֽרֵיהֶם֙ וַיָּנֻ֔סוּ וַיָּבֹ֣אוּ פְלִשְׁתִּ֔ים וַיֵּשְׁב֖וּ בָּהֶֽם׃ ח וַיְהִי֙ מִֽמָּחֳרָ֔ת וַיָּבֹ֥אוּ פְלִשְׁתִּ֖ים לְפַשֵּׁ֣ט אֶת־הַחֲלָלִ֑ים וַֽיִּמְצְא֤וּ אֶת־שָׁאוּל֙ וְאֶת־בָּנָ֔יו נֹפְלִ֖ים בְּהַ֥ר גִּלְבֹּֽעַ׃ ט וַיַּפְשִׁיטֻ֕הוּ וַיִּשְׂא֥וּ אֶת־רֹאשׁ֖וֹ וְאֶת־כֵּלָ֑יו וַיְשַׁלְּח֨וּ בְאֶֽרֶץ־פְּלִשְׁתִּ֜ים סָבִ֗יב לְבַשֵּׂ֛ר אֶת־עֲצַבֵּיהֶ֖ם וְאֶת־הָעָֽם׃ י וַיָּשִׂ֙ימוּ֙ אֶת־כֵּלָ֔יו בֵּ֖ית אֱלֹהֵיהֶ֑ם וְאֶת־גֻּלְגָּלְתּ֥וֹ תָקְע֖וּ בֵּ֥ית דָּגֽוֹן׃ יא וַֽיִּשְׁמְע֔וּ כֹּ֖ל יָבֵ֣ישׁ גִּלְעָ֑ד אֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁר־עָשׂ֥וּ פְלִשְׁתִּ֖ים לְשָׁאֽוּל׃ יב וַיָּק֜וּמוּ כָּל־אִ֣ישׁ חַ֗יִל וַיִּשְׂא֞וּ אֶת־גּוּפַ֣ת שָׁא֗וּל וְאֵת֙ גּוּפֹ֣ת בָּנָ֔יו וַיְבִיא֖וּם יָבֵ֑ישָׁה וַֽיִּקְבְּר֨וּ אֶת־עַצְמֽוֹתֵיהֶ֜ם תַּ֤חַת הָֽאֵלָה֙ בְּיָבֵ֔שׁ וַיָּצ֖וּמוּ שִׁבְעַ֥ת יָמִֽים׃

ת"א ויכן. סנהדרין מ"ע :

רש"י

(שופטים כ) וכן ביהונתן כתיב צדה אורה לשלח לי למטרה בשמואל (א' כ') וכתיב לקמן (י"ב ב') בבנימן נושקי קשת מימינים וגו' וכן באסא בספר זה (ב' י"ד) ומבנימין נושאי מגן ודורכי קשת וגו' אבל כשהשם סר מעל שאול נפל ביד מורי קשת בדבר שהוא אומנתו: ויחל מן היורים. כמו ותתחלחל המלכה (אסתר ד'): (יב) ויביאום יבישה. ליבש גלעד: ויצומו שבעת ימים. ולמה נתאבלו ולמה מסרו עצמם בסכנה לקחת גופות שאול ובניו מהר גלבוע יותר משאר ישראל לפי שעשה להם שאול טובה שהצילם כשעלה נחש העמוני עליהם וכנגד אותם שבעת ימים שנתנו להם זמן אם יבא להם מושיע והיו צמים ומתענים אולי יבא להם מושיע ובא שאול והושיעם. כנגדן נתענו עתה גם הם ז' ימים וגם מפני אבילות שנהגו שבעת ימים כי גם קרוביהם היו כי כשהרגו ישראל את יושבי גבעה במעשה פלגש בגבעה (סוף שופטים) נתנו

מצודת דוד

פני המלחמה עליו לבד: המורים. האנשים המורים בקשת מצאו מקומו ופחד מהם שלא יתאזרו להתעולל בו: (ד) והתעללו בי. ליסרני ביסורי בזיון: כי ירא מאד. פחד מה' לשלוח יד במשיחו: ויפול עליה. להמית את עצמו בה: (ז) אשר בעמק. הוא עמק יזרעאל שהיה סמוך למקום המלחמה: (ט) וישאו את ראשו. כרתו אותו מן הגוף ונטלוהו: את עצביהם. כהני העבודת גלולים: (י) ואת גלגלתו. בש"א

מצודת ציון

מלשון הלהלה ופחד: (ד) שלף. ענין הוצאת החרב מתערה: ודקרני. ענין נעיצה ותחיבה כמו כל הנמצא ידקר (ישעיה י"ג): והתעללו. ענין לעג ובזיון כמו כי התעללת בי (במדבר כ"ב): ולא אבה. ולא רצה: (ח) לפשט. ענין הסרת הבגדים: (י) גלגלתו. ראשו: תקעו. תלו כמו והוקע אותם לה' (שם כ"ה): דגון. שם עבודת גלולים עשוי בדמות דג: (יב) האלה. שם אילן סרק:

ימי קדם

מבנין הפעיל], כי שאול לא היה רובה קשת כמ"ש ש"ב [א' כ"ב] שיונתן היה רובה קשת, והוא נפל במלחמה: (ד) והתעללו בי, עמש"ש פסוק ד', ויפול עליה, ולא כתיב וימת שנעשה גוסס והעמלקי גמר מיתתו כמ"ש (ש"ב א'): (ו) וכל ביתו, הוא כמ"ש בשמואל שם וכל אנשיו, כי יתר ב"ב נשארו בחיים: (ז) אשר בעמק, יזרעאל, ששם נלחמו (כמ"ש ש"א כ"ט), כי נסו, אנשי ישראל, כ"ה בשמואל שם: (י) ואת גלגלתו, זה הוסיף עזרא שלא ידענו מס' שמואל, כי שם כתוב שגויתו תקעו בחומת בית שן, ועז"א שכסאו גוית שאול מחומת בית. שן. אבל הראש לא יכלו להוציא כי היה נשאר

יג וימת שאול במעלו אשר־מעל ביהוה על־דבר יהוה אשר לא־שמר וגם־לשאול באוב לדרוש׃ יד ולא־דרש ביהוה וימיתהו ויסב את־המלוכה לדויד בן־ישי׃

יא א ויקבצו כל־ישראל אל־דויד חברונה לאמר הנה עצמך ובשרך אנחנו׃ ב גם־תמול גם־שלשום גם בהיות שאול מלך אתה המוציא והמביא את־ישראל ויאמר יהוה אלהיך לך אתה תרעה את־עמי את־ישראל ואתה תהיה נגיד על עמי ישראל׃ ג ויבאו כל־זקני ישראל אל־המלך חברונה ויכרת להם דויד ברית בחברון לפני יהוה וימשחו את־דויד למלך על־ישראל כדבר יהוה ביד־שמואל׃ ד וילך דויד וכל־ישראל ירושלם היא

ע"ש (יג) בר"ר לע אמור כו נשא ח מדר"ש כד לז ב ספרי נשא תנחו' אמור פודר"א יח שו"ט נב תנחו' שמות ספרי פנחס׃

רש"י

אנשי יבש בנותיהם לבנימין לבד מה שחטפו מן המחולות׃ (יג) וימת שאול במעלו אשר מעל. שתי מעילות מעל בשאלת אוב אחת ששאל אחרי שמואל ואחת שדרש באובות, ובאגדה דשמואל שניהן חמש מעילות מעל׃ על דבר ה' אשר לא שמר. מה שצוהו שמואל כדכתיב שבעת ימים תוחל (שמואל א' י') ועל אשר מעל במלחמת עמלק׃

יא (ב) אתה תרעה את עמי. על זה אמר דוד ה' רועי לא אחסר (תהלים כ"ג) אתה אומר לי אתה תרעה מה אני יכול לרעות אין הדבר תלוי בי אלא ה' רועי לא אחסר וגם אני לא אחסר להם, ודוגמתו בשמואל (ב' כ"א) אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו במלחמה ולא תכבה את נר ישראל, אמר להם דוד כי אתה נרי ה' וה' יגיה חשכי (שם כ"ב)׃ (ג) ויכרת להם דוד ברית. כאותו ברית שכרת יהוידע דכתיב (מלכים ב' י"א) ויכרות יהוידע את הברית בין ה' ובין המלך ובין העם להיות לעם לה', פתרון להיות לה' עבדים וגם בין המלך ובין העם להיות לו לעבדים כמשפט המלך וגם המלך לעשות כחק לעבדיו ללחום מלחמותם׃ לפני ה'. והלא לא היה המשכן בחברון אלא מהו לפני ה' כל מקום שעושין תנאי או כורתין ברית המקום שם הוא, דוגמא ויפתח לפני ה' במצפה (שופטים י"א) ודוגמא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו (ויקרא ה') כדמפורש בתורת כהנים׃ (ד) וילך דוד וגו'׃

מצודת ציון

יא (ב) שלשום. יום השלישי מהיום׃

מצודת דוד

הזכיר שתקעו גויתו ומה שעשה שם גלה כאן׃ (יג) במעלו. בעבור מעלו וכו' וחוזר ומפרש על דבר ה' אשר לא שמר למחות את עמלק מכל וכל גם אשר חטא לשאול באוב לדרוש בו עתידות׃ (יד) ולא דרש בה'. כי אף שדרש ולא נענה כמ"ש בש"א מ"מ היה לו לדרוש ולחזור ולדרוש ולהפציר בתפלה והוא לא כן עשה׃

יא (א) חברונה. אחר שמלך בחברון על יהודה׃ עצמך ובשרך. וכמו כל בית יהודה כי בני איש אחד נחנו׃ (ב) אתה המוציא. כאלו אמרו לא יגדל אהבת בית יהודה עליך על אשר מלכת בהם ראשונה כי גם עלינו משלת מאז את ישראל. א"כ עליך לרעות את כל ישראל אלו כאלו בשוה׃ (ג) כל זקני ישראל. אשר הכת בידם להמליכו׃ ברית וגו'. להיות להם לאוהב כמו לבית יהודה׃ לפני ה'. לפני ארון ה' כי הביאוהו שמה לפי שעה׃ (ד) ירושלים.

ימי קדם

בבית דגון, ועמ"ש בפי' שם׃ (ד) **ולא דרש בה'**, עמ"ש בפי' שמואל א' (כ"ח ה'), **ויסב את המלוכה**, כוונת כותב הספר בכ"מ להגביה מעלת דוד וכי שאול אבד המלוכה בחטאו, ומה' היתה לו לדוד כי שאול לא היה ראוי אליה, ולכן הקדים בספור זה קודם שיספר המלכת דוד׃

יא (א—ג) **ויקבצו**, עזרא דלג כל ספור המעשה מהמלכת איש בושת, ושמלך דוד באותם שנים על יהודה לבדו, כי הוא בא רק להגדיל מעלת דוד, ועקר ספורו מן המלוכה הכוללת שאז נתקיימו דברי שמואל. ומ"ש **ויקבצו כל ישראל**, שתחלה באו ישראל בעצמם וכמו שספר בסי' י"ב (מפסוק כ"ג ואילך) ואחר זה באו הזקנים שהם הסנהדרין למשחו, שהמלכת המלך צריך ע"פ זקני העדה, ואמר שהיה גם כן ע"פ נביא **כדבר ה' ביד שמואל**, ומ"ש לו הנה עצמך ובשרך אנחנו וכו' הסבאר בפי' (ש"ב ה' א' ג')׃ (ד) **וילך דוד**, כבר בארתי שבאשר התאחדו עתה שבט יהודה ובנימין

יְבוּס וְשָׁם הַיְבוּסִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ ה וַיֹּאמְרוּ יֹשְׁבֵי יְבוּס לְדָוִיד לֹא תָבוֹא הֵנָּה וַיִּלְכֹּד דָּוִיד אֶת־מְצֻדַת צִיּוֹן הִיא עִיר דָּוִיד׃ ו וַיֹּאמֶר דָּוִיד כָּל־מַכֵּה יְבוּסִי בָּרִאשֹׁנָה יִהְיֶה לְרֹאשׁ וּלְשָׂר וַיַּעַל בָּרִאשׁוֹנָה יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וַיְהִי לְרֹאשׁ׃ ז וַיֵּשֶׁב דָּוִיד בַּמְּצָד עַל־כֵּן קָרְאוּ־לוֹ עִיר דָּוִיד׃ ח וַיִּבֶן הָעִיר מִסָּבִיב מִן־הַמִּלּוֹא וְעַד־הַסָּבִיב וְיוֹאָב יְחַיֶּה אֶת־שְׁאָר הָעִיר׃ ט וַיֵּלֶךְ דָּוִיד הָלוֹךְ וְגָדוֹל וַיהוָה צְבָאוֹת עִמּוֹ׃

צ״ש (ט) הגדל״ל:

רש״י

הלך מיד למלחמה כשהמליכוהו כל ישראל שלא יאמרו ישראל כל המלחמות שעשה דוד בימי שאול כוכב מזלו של שאול היה ועתה דואג להלחם לכך הלך מיד למלחמה: (ה) ויאמרו יושבי יבוס לדויד לא תבא הנה. אינו מפרש כאן למה ובשמואל (ב׳ ה׳) מפרש ויאמרו לדוד לאמר לא תבא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים ראו שלא יוכלו לעמוד לפני דוד ונתנו עורים ופסחים לפני שער העיר לאמר לא יבא דוד הנה כי אם ילחם עם העורים הללו כי ידעו כי בזיון הוא למלך להלחם עם העורים ומתוך כך ישוב ולא ילחם עמהם, ודוד אמר בלבו אמת הוא כי לא נכון והגון לי להלחם עם עורים ועם פסחים אך כל מי שיכה היבוסי היאך שיגע בצנור וימשכם וישליכם משם את העורים על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית. אל בית דוד שיהא לו גנאי פן יאמרו עם אלו נלחם דוד: (ח) ויואב יחיה את שאר העיר. הוא בנה והחזיק לבנות בדקי החומה, דוגמא בעזרא היחיו את האבנים מערמות העפר

מצודת דוד

אל ירושלים להלחם בה: ושם היבוסי. כי בני יהודה ובני בנימין לא הורישום מאז: (ה) לא תבא הנה. ר״ל לא תוכל לכבשה בעבור חוזקה: מצודת ציון. שם מבצר חזק סמוך למקום יבוס: היא עיר דוד. לאח״ז נקרא שמה עיר דוד: (ו) בראשונה. לעלות במלחמה תחלה להכות בה: (ח) מן המלוא. סמוך לחומה היה מקום פנוי להיות מוכן להאסף שם מרבית האנשים וכן קראו מלוא (ירמיה ד׳) ומן המלוא ולפנים בנה בתים סביב: ועד הסביב. כפל הדבר לומר שהוא הכל בנה: יחיה. היה מחזק בדקי שאר העיר בחומות ומגדלים: (ט) הלוך וגדול. בכל עת הלך והגדיל יותר:

מצודת ציון

(ה) מצודת. ענין מבצר חזק כמו ושבי במצודה (ירמיה מ״ח): במצד. הוא מצודת ציון: (ח) יחיה. יאמר כדרך השאלה תקון בדק הבנין כמו שיחיו את האבנים (נחמיה ג׳)

ימי קדם

ובנימין למלכות אחת רצה שתהיה עיר המלוכה משותף לשני השבטים, וירושלים היתה חציו ליהודה וחציו לבנימין לכן הלך ללכוד את ירושלים לשומה לעיר מלכותו: (ה) ויאמרו, בשמואל (שם) בא השמועה באורך ועזרא לא רצה לחזור דברים הידועים מס׳ שמואל רק להוסיף דברים הבלתי נודעים משם, ושם כתוב ויאמר לדוד לאמר לא תבא הנה, הוסיף שזאת אמרו יושבי יבוס, ר״ל שלא הניחוהו ליכנס לדרך השער ולכד את המצודה שהיתה בצד האחר, כמש״ש, ושם כתוב ויאמר דוד כל מכה יבוסי ולא באר מה שאמר ובאר עזרא: (ו) **ויאמר כל מכה יבוסי בראשונה**, מי שיהיה הראשון בנצוח המלחמה, יהיה לראש ולשר, ויש הבדל בין ראש ושר, שיש שר שאינו ראש, כמו יואב שהיה שר הצבא מכבר ולא היה ראש על ישראל רק מנהיג הצבא, ולכן כאשר עלה יואב שכבר היה שר כתיב ויהי לראש, שהוסיף לעשותו ראש על העיר כמ״ש ויואב יחיה את שאר העיר: (ז ח) **וישב דוד**, בשמואל אומר וישב דוד במצדה ויקרא לה עיר דוד ויבן דוד סביב מן המלוא וביתה, וזה לא היה צריך עזרא להשמיענו שכבר ידענו זה מספר שמואל, רק השמיענו חדשות, כי יש הבדל בין מצד למצודה, מצד הוא ההר הגבוה שהוא חזק מצד עצמו, והמצודה הוא המבצר הבנוי על המצד, ותחלה ישב דוד רק במצודה שהיא מצודת ציון הבנויה, וקרא לה עיר דוד רק להמצודה לבדה, שישב תוך המבצר לבד, וסביב המצודה היה מקום רחב שנקרא בשם מלוא, מקום זה נשאר בלא בניינים, ולא בנה רק מן המלוא וביתה בתוך חומת המצודה, זאת יספר בס׳ שמואל, ועזרא הודיע שאח״כ התפשט מושב דוד, כי צר לו המצודה לשבתו עד שהרחיב ישיבתו חוץ למצודה על המצד, שהוא הר ציון מסביב, **על כן קראו שמו עיר דויד** שאז קראו גם להמצד היינו לכלל הר ציון בשם עיר דוד, כי דוד עצמו קרא שם זה רק להמצודה, והעם כנוהו אח״כ שם זה גם להמצד היינו לכלל הר ציון: (ח) **ויבן**, ואח״כ התחיל דוד לבנות בניינים גם מסביב למצודה על המצד, עד שבנה **מן המלוא ועד הסביב** נוסף ע״מ שבנה תחלה מן המלוא וביתה, ובניינים אלה לא נשלמו בימי דוד וגם שהמלוא לא הוקף בחומה בימיו וגם ירושלים לא היתה מוקפת עד ימי שלמה שכתוב [מ״א ט׳ ט״ו] שבנה את המלוא ואת חומת ירושלים, ושם (כ״ד) אך בת פרעה עלתה מעיר דוד אל ביתה אשר בנה לה אז בנה את המלוא, ושם (י״א כ״ז) בנה

ואלה ראשי הגבורים אשר לדויד המתחזקים עמו במלכותו עם כל ישראל להמליכו כדבר יהוה על ישראל: יא ואלה מספר הגברים אשר לדויד ישבעם בן חכמוני ראש השלושים הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל בפעם אחת: יב ואחריו אלעזר בן דודו האחוחי הוא בשלושה הגברים: יג הוא היה עם

ת"א שם. כ"ק ס': ע"ש (יג) רו"ל פ"ס סדר"ע כ ל ב ירוש סנהד' ב ס: השלישים

רש"י

(שמים ג'): (יא) ראש השלישים ראש הגבורים, כמו ושלישים על כלו (שמות י"ד): בן חכמוני. בשמואל (ב' כ"ג) כתיב תחכמוני הוא אביו ויפה כח האב מכח הבן שכתוב בו (שם) על ח' מאות (גבורים) חלל בפעם אחת: עורר את חניתו. כאשר הוא נלחם במלחמה לא היה חוזר במלחמה עד שיהרוג בחניתו ג' מאות חלל: (יב) הוא בשלושה הגבורים. הוא בכלל ג' הגבורים כי הוא אחד מהם וג' אלו גבורים יותר משאר ל"ג שנזכר בסמוך וכאן אינו מזכיר כי אם שנים ישבעם ואלעזר (ובשמואל ב'

מצודת ציון / מצודת דוד

(יא) השלושים. ענינו שרים וגבורים כמו ומבחר שלישיו (י) במלכותו. בדבר המלכות היו מתחזקים עמו לדבר על (שמות ט"ו): עורר. מלשון התעוררות והנענוע: (יג) בפס לב ישראל להמליכו כמו שדבר ה' על ישראל שהוא ימלוך עליהם: (יא) ואלה וגו'. אשר התחזקו עמו: ישבעם. הוא יושב בשבת האמור בש"ב כי פתרון אחד להם: בן חכמוני. הוא תחכמוני האמור בש"ב ופתרון אחד להם וכאשר איש ירושלים נקרא בן ירושלים וירושלמי: הוא עורר וגו'. ר"ל אחר שהרג שלש מאות חלל בפעם אחת סמוך לה היה עורר את חניתו ונלחם בה כאלו עתה התחיל ללחם (ובש"ב משבחו באהבת החכמה עם הגבורה לומר אחר שהרג שמנה מאות חלל חזר לשבת בישיבת החכמה): (יב) ואחריו. במעלה: הוא בשלשה הגבורים. הוא היה אחד מהשלשה

ימי קדם

את המלוא סגר את פרץ עיר דוד אביו, כי בימי דוד לא נשלם הבנין וגם היה פרוץ בלי חומה, ויואב יחיה את שאר העיר, כי על עיר דוד השגיח בעצמו, ועל ירושלים נעשה יואב ראש כמו שהשכים לו, והוא החיה את העיר, אם להוסיף בה דיורין ולהפיח בה רוח חיים שתהיה עיר הומיה קריה עליזה, אם להשגיח שימצאו בה חית ידם ומזון ומחיה: (י יא) ואלה ראשי הגבורים, ואלה מספר הגבורים, הנה מן מ"ש אלה מספר הגבורים מן פסוק י"א עד אוריה החתי שבפסוק מ"א נמצא ג"כ בספר שמואל (ב' סי' כ"ג), ועזרא הוסיף עוד גבורים שחשב בס' זה מפסוק מ"א עד סוף הסימן, ועוד גבורים שיחשוב בסי' י"ב, שלא נמצאו בס' שמואל, ששם לא חשב רק שמות הגבורים אשר לדוד שהיו אצלו תמיד, ופה חשב ראשי הגבורים אשר לדוד שהתחזקו עמו במלכותו שזה חשב בסי' י"ב, וענ"א ואלה ראשי הגבורים המתחזקים עמו וכו' להמליכו, וגם חשב מספר הגבורים אשר לדוד שהיו תמיד מראשית גבוריו, שהעתיק מס' שמואל, רק שבשמואל קצר ועזרא הוסיף עליהם עוד גבורים שמצא בדה"י אשר למלך, וגם פי' דברים הרבה מס' שמואל כדרכו בספרו זה, וענ"א ואלה מספר הגבורים, ותחת מ"ש בשמואל שמות הגבורים, ששם לא כיון להודיע כל מספרם רק שמות היותר מפורסמים מהם, הודיע עזרא כל מספרם שהיו יותר ממ"ש בשמואל: (יא) ישבעם בן חכמוני הנה בשמואל שם מנה שלשה גבורים, עדינו העצני, אלעזר בן דודו האחוחי, שמה בן אגא, ופה לא מנה רק שנים? שם אמר על שמונה מאות חלל ופה אמר שלש מאות? הגבורה שיחס פה לאלעזר ואמר שהיתה השדה מלאה שעורים יחס שם לשמה ואמר שהשדה היתה מלאה עדשים? אך הוא הדבר שדברנו בכל הספר שעזרא לא בא להעתיק דברי ספרי הקודמים, שספר שמואל מצוי ביד כל אדם רק בא לפרש דבריו ולהוסיף ויתר הדברים שיח שהקורא בס' שמואל יראה אותו משם, ובס' שמואל כתוב יושב בשבת תחכמוני ראש השלישי הוא עדינו העצני על שמונה מאות חלל בפעם אחת, משמע שהיה שמו עדינו העצני, ושם ספר חכמתו שיושב בשבת תחכמוני על שמונה מאות חלל, ר"ל שאחר שהרג שמונה מאות חלל לא נתבלבל מותו ובשובו מן המלחמה ישב בשבת תחכמוני ללמד בתורה עם חכמים, ומצד זה היה ראש השלישי שהיה לשלשת הגבורים היה ראש מצד חכמתו, [ושלשת הגבורים הם אלעזר ושמה שחשב שם], ועזרא ספר לנו חדשות, א] שנקרא ג"כ בשם ישבעם בן חכמוני, בשם זה נקרא ע"ש חכמתו ישב—עם, בן—חכם, שמצד חכמתו ישב בישיבה ללמד חכמה לעם, וספר גבורתו, שפעם אחד הרג שלש מאות חלל בפעם אחד ולא יגעה ידו רק שאח"כ עורר את חניתו הכבדה ומניעה בקל כקנה רצה, ומצד גבורתו לא היה ראש לשלשה הגבורים, שיאמר [בפסוק כ'] שגם אבשי אחי יואב היה מן הגבורים השנים במדרגה עשה כזאת, רק שהיה מצד זה ראש השלשים גבורים שהיתה גבורתם פחותה ממעלת הקודמים: (יב—יד) ואחריו אלעזר, היה ג"כ בשלשה הגבורים (שמדרגה הראשונה

דָּוִיד בַּפַּס דַּמִּים וְהַפְּלִשְׁתִּים נֶאֶסְפוּ־שָׁם לַמִּלְחָמָה וַתְּהִי חֶלְקַת הַשָּׂדֶה מְלֵאָה שְׂעוֹרִים וְהָעָם נָסוּ מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים׃ יד וַיִּתְיַצְּבוּ בְתוֹךְ־הַחֶלְקָה וַיַּצִּילוּהָ וַיַּכּוּ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיּוֹשַׁע יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה׃ טו וַיֵּרְדוּ שְׁלוֹשָׁה מִן־הַשְּׁלוֹשִׁים רֹאשׁ עַל־הַצֻּר אֶל־דָּוִיד אֶל־מְעָרַת עֲדֻלָּם וּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים חֹנָה בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ טז וְדָוִיד אָז בַּמְּצוּדָה וּנְצִיב פְּלִשְׁתִּים אָז בְּבֵית לָחֶם׃ יז וַיִּתְאָו דָּוִיד וַיֹּאמַר מִי יַשְׁקֵנִי מַיִם מִבּוֹר בֵּית־לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשָּׁעַר׃ יח וַיִּבְקְעוּ הַשְּׁלֹשָׁה בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם מִבּוֹר בֵּית־לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשַּׁעַר וַיִּשְׂאוּ וַיָּבִאוּ אֶל־דָּוִיד וְלֹא־אָבָה דָוִיד לִשְׁתּוֹתָם וַיְנַסֵּךְ אֹתָם לַיהוָה׃ יט וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵאֱלֹהַי מֵעֲשׂוֹת זֹאת הֲדַם הָאֲנָשִׁים

ע"ש (יד) מדר"ש כ ל ב ירוש' סנהד' ב ה: (יז) רות רבה ס' ירוש' סנהד' ב ה: (יח) מדר"ש כ לא א ירוש' סנהד' גם

רש"י

כ"ב י"א) מזכיר אף השלישי דכתיב ואחריו שמה בן אגא הררי: (יג) בפס דמים. שם מקום, ובש"א (י"ז) באפס דמים: והפלשתים נאספו שם למלחמה. שנזדרזו להנקם מישראל ומאותם גבורים שחרפו כמפורש בש"ב (כ"ג) בחרפם בפלשתים: מלאה שעורים. ורצו פלשתים לקוצרה ולהוליכה באש: (טו) וירדו שלשה מן השלושים, ג' אלו היו ראש לכל השלושים: (טז) ונציב פלשתים אז בבית לחם. שכבר בית לחם לקחו והעמידו בה נציב שופט, זה בתחלת מלכותו שעדיין פלשתים היו מושלים בה שכך מצינו שלפני בא דוד היו מושלים על ישראל בימי שמשון ושמואל דכתיב (בשמואל א' ד') התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים וגו': (יז) מי ישקני מים מבור בית לחם. זה היה מקומו של דוד דכתיב דוד בן עבדך ישי בית הלחמי (שמואל א' י"ז) ולפי שהיה דוד תדיר מלומד ורגיל באותן מים נתאוה להם, וכל מים וכל אויר שאדם רגיל בהם יפין לו ושאין רגיל בהם ניזוק ודוגמא ברית יוסיפון מלכה אחת שחלתה על שנשאת חוץ מארץ מולדתה ואמרו הרופאים אין לה רפואה עד שתרחץ ותשתה ממימי מקומה וכן עשו לה: (יח) וישאבו. כשהפלשתים עומדים בפני הבור באו ג' גבורי ישראל ובקעו ביניהם ושאבו על כרחם: וינסך אותם לה'. בר קפרא אומר חג הסוכות היה ונסכן על המזבח:

מצודת דוד

גבורים האמורים בש"ב שהיו עם דוד בחרפם בפלשתים וכו' ולקצר כמה על מה שנאמר שם: (יג) מלאה שעורים. בש"ב נאמר עדשים כי באמת לא זו היא המלחמה כי שם נאמר

מצודת ציון

דמים. שם מקום: חלקת השדה. אחוזת השדה: (טו) ונציב. ענין פקיד וממונה: (יז) ויתאו. מל' תאוה וחשק:

שמה ההררי: (יד) ויצילוה. הוא ואנשיו לבל ישרפוה פלשתים: (טו) מן השלשים ראש. כל אחד מהשלשה היה ראש מהשלשים הגבורים הנזכרים בש"ב ונזכרים גם כאן למטה אבל הוסיף עוד עליהם: (טז) במצודה. הוא הצור אשר במערת עדולם: (יז) מי ישקני מים. לא שהוא נצרך המים אלא כאומר מי יתן והיה נמצא לי מי בור בית לחם: (יח) ויבקעו. כאשר שמעו בהתאוה להם הלכו מעצמם לעשות נחת רוח לדוד ועברו דרך המחנה והלכו בקעו לעשות בה דרך ללכת: וינסך. שפכם ארצה לשם ה': (יט) ויאמר. נתן טעם על שלא שתה מהם ואמר חלילה וכו' ר"ל תולך

ימי קדם

שכולם היו עם דוד במלחמה זו שנלחם דוד עם פלשתים באפס דמים) ובשמואל לא נזכר רק שהכה בפלשתים ועשה תשועה, ועזרא ספר שגם הוא הציל אז חלקה מלאה שעורים, וזאת לא נזכר בשמואל רק שם נז' מהגבור השלישי שמה, שהוא הציל חלקה מלאה עדשים, וזאת לא הזכיר עזרא כי נודע זה מס' שמואל ולא היה לו בזה חדשות, רק ספר שגם אלעזר הציל אז חלקה אחרת של שעורים, ומה שלא הזכיר זה בשמואל כי הוא עשה זה בעזר חילותיו כמ"ש ויתיצבו ויצילוה בלשון רבים):
(טו—יט) וירדו שלשה, אחר השלשה הגבורים ממדרגה הראשונה היו עוד שלשה ממדרגה השניה, והיו ראש אל השלשים גבורים שחושב בס' זה, וכ"ז נזכר בשמואל שם, ושם באורתי שהיה זה בעת שבאה דוד למלך שעלו פלשתים עד עמק רפאים סמוך לירושלים ודוד הלך אל מערת עדולם והמצודה, סמוך לארץ פלשתים, כמ"ש (ש"ב ה' י"ז—כ') ובשמואל אמר ויבואו אל קציר שהיה זמן קציר, ופה הודיע שירדו (כי ההולך מירושלים לארץ פלשתים הוא יורד) ובאו על הצור ששם המצודה והמערה, ויצב

הָאֵלֶּה אֶשְׁתֶּה בְנַפְשׁוֹתָם כִּי בְנַפְשׁוֹתָם הֱבִיאוּם וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם אֵלֶּה עָשׂוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבּוֹרִים׃ כ וְאַבְשַׁי אֲחִי־יוֹאָב הוּא הָיָה רֹאשׁ הַשְּׁלוֹשָׁה וְהוּא עוֹרֵר אֶת־חֲנִיתוֹ עַל־שְׁלֹשׁ מֵאוֹת חָלָל וְלוֹ־שֵׁם בַּשְּׁלוֹשָׁה׃ כא מִן־הַשְּׁלוֹשָׁה בַשְּׁנַיִם נִכְבָּד וַיְהִי לָהֶם לְשָׂר וְעַד־הַשְּׁלוֹשָׁה לֹא בָא׃ כב בְּנָיָה בֶן־יְהוֹיָדָע בֶּן־אִישׁ־חַיִל רַב־פְּעָלִים מִן־קַבְצְאֵל הוּא הִכָּה אֵת שְׁנֵי אֲרִיאֵל מוֹאָב וְהוּא יָרַד וְהִכָּה אֶת־הָאֲרִי בְּתוֹךְ הַבּוֹר בְּיוֹם הַשָּׁלֶג׃ כג וְהוּא הִכָּה אֶת־הָאִישׁ הַמִּצְרִי אִישׁ מִדָּה ׀ חָמֵשׁ בָּאַמָּה וּבְיַד הַמִּצְרִי חֲנִית כִּמְנוֹר אֹרְגִים וַיֵּרֶד אֵלָיו בַּשָּׁבֶט וַיִּגְזֹל אֶת־הַחֲנִית מִיַּד הַמִּצְרִי וַיַּהַרְגֵהוּ בַּחֲנִיתוֹ׃

רש"י

ע"ש (כג) ווסר בראשית :

(יט) כי בנפשותם הביאום. שמסרו עצמם להריגה על המים : (כ) ואבשי אחי יואב הוא היה ראש השלושה. לאותם ג' שבקעו במחנה פלשתים ושאבו המים , ומה שאינו מזכיר את יואב עם ראש הגבורים לפי שאין כבודו למנותו עם אלו כי הוא היה שר צבא ראש לכולם : ולו שם בשלשה. אותו השם היה לו שגבורתו היתה כנגד כל גבורת כולם. וטעות הוא : (כא) מן השלושה בשנים נכבד. היה נכבד כאותן ג' אלא כנגד השנים היתה גבורתו ולכלל גבורת הג' לא בא (וזהו) ועד השלשה לא בא : (כב) בן איש חיל. דוגמא בן בליעל (ובשמואל ב' כ"ג) כתוב בן איש חי כי כן מנהג בני האדם כשרואים אדם זריז אומרים זה כולו חי : רב פעלים. פעולות של גבורות הרבה עשה : אריאל. גבורים בעלי כח ארי גבור וגם אל לשון אילי הארץ (יחזקאל י"ז) : והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג. ולא חשש מן הצינה והקור. ויש אומרים ביום השלג כל השנה כולה אין הארי מסוכן יותר מיום השלג , כשבא אדם נגדו זורק השלג ברגליו בין עיני האדם עד שלא יכול לראות והורגו , ואני שמעתי כך על זאת : איש מדה. שאר בני אדם אין צריך למדוד כי אם מעומד יכול לידע , ודוגמא אשר ראינו בתוכה אנשי מדות (במדבר י"ג) : כמנור ארגים. עץ שכורכים עליו הבגד :

מצודת ציון

(כג) כמנור אורגים. הוא העץ העגול אשר האורג כורך עליו השתי ובמשנה נקרא כובד (שבת קי"ג) : בשבט. בשרביט :

מצודת דוד

הוא לי לשתותם מחמת יראת ה' : הדם וגו'. וכי אשתה דם האנשים אשר הלכו בסכנת נפשותם כי הלא בסכנת נפשותם הביאום א"כ המים לדם יחשב : (כ) ראש השלושה. הוא היה הראש מהשלשה שבקעו המחנה להביא המים : והוא עורר וגו' על וגו'. ר"ל על ההריגה וסמוך לה הוא עורר את חניתו להלחם עמהם כאלו עתה התחיל להלחם : ולו שם בשלשה. ר"ל שהיה מפורסם לגבור בין שלשת הגבורים הראשונים. והם ישבעם ואלעזר ושמה הנזכר בש"ב ור"ל גם הם עם כל גבורתם החשיבו גם את אבישי לגבור : (כא) מן השלשה בשנים. ר"ל מבין שלשה שואבי המים בהשנים שהיו עמו היה הוא הנכבד מהם ולזה היה להם לשר : ועד השלשה. אבל לא בא למעלת השלשה הראשונים : (כב) רב פעלים. בעל הרבה גבורות : שני אריאל מואב. פ"י תרין רברבי מואב וע"ש גבורתם קראם אריאל שהוא מלה מורכבת מן ארי ומן אל שהוא ענין חוזק כמו ביד אל גוים (יחזקאל ל"א) : בתוך הבור. עם כי המקום דחוק להתחזק בו : ביום השלג. עם היות כי טבע הארי להתחזק ביותר בזמן הקור ומטבע האדם להמנע ממנו הפעולות החיוניות בהתגבורות הקור עכ"ז התגבר עליו והכהו נפש : (כג) איש מדה. ר"ל בעל מדה גדולה וכן אנשי מדות (במדבר י"ג) : כמנור ארגים. בית יד החנית היתה כמנור אורגים :

ימי קדם

הדברים באורתי בפי' שמואל שם : (כ) ואבשי, מפרש מי היו הג' גבורים, הראש מהם היה אבשי, ולו שם בשלשה, ר"ל שגם בשלשה הגבורים ממדרגה הראשונה הנ"ל היו לו שם, אחר שהוא ג"כ עורר את חניתו על שלש מאות חלל כמו עדינו העצני : (כא) מן השלשה בשנים, מן השלשה השנים שהיו ממדרגה השניה, ועז"א בשנים, היינו השלשה שהיו ממדרגה השנית, מהם היה נכבד, לאפוקי מן השלשה הראשונים, ועז"א ועד השלשה (ר"ל הראשונים), לא בא אל מדרגתם, (וכאן הוסיף עזרא לפרש את מ"ש בשמואל סתם מן השלשה הכי נכבד, והוסיף מלת בשנים) : (כב כג) בניה, הגבור השני היה בניה, היה בן איש חיל ורב פעלים מעיר קבצאל בחלקו של יהודה (יהושע טו ל"א), והוא הראה ג' גבורות, א] שהכה שני אריאל מואב, ר"ל גבורי מואב, ב] שהכה את הארי הגם שהארי היה בתוך הבור שלו, וביום השלג שאז יתגבר הארי יותר, ג] שהכה איש מצרי שהיה איש מדה גבוה חמש באמה, וביד המצרי היה חנית והוא הכהו בשבט, (וגם בזה פי' עזרא מה שלא נזכר

כד אֵלֶּה עָשָׂה בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְלוֹ שֵׁם בִּשְׁלוֹשָׁה הַגִּבֹּרִים׃ כה מִן־הַשְּׁלוֹשִׁים הִנּוֹ נִכְבָּד הוּא וְאֶל־הַשְּׁלֹשָׁה לֹא־בָא וַיְשִׂימֵהוּ דָוִיד עַל־מִשְׁמַעְתּוֹ׃ כו וְגִבּוֹרֵי הַחֲיָלִים עֲשָׂהאֵל אֲחִי יוֹאָב אֶלְחָנָן בֶּן־דּוֹדוֹ מִבֵּית לָחֶם׃ כז שַׁמּוֹת הַהֲרוֹרִי חֶלֶץ הַפְּלוֹנִי׃ כח עִירָא בֶן־עִקֵּשׁ הַתְּקוֹעִי אֲבִיעֶזֶר הָעַנְּתוֹתִי׃ כט סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי עִילַי הָאֲחוֹחִי׃ ל מַהְרַי הַנְּטֹפָתִי חֵלֶד בֶּן־בַּעֲנָה הַנְּטוֹפָתִי׃ לא אִיתַי בֶּן־רִיבַי מִגִּבְעַת בְּנֵי בִנְיָמִן בְּנָיָה הַפִּרְעָתֹנִי׃ לב חוּרַי מִנַּחֲלֵי גָעַשׁ אֲבִיאֵל הָעַרְבָתִי׃ לג עַזְמָוֶת הַבַּחֲרוּמִי אֶלְיַחְבָּא הַשַּׁעַלְבֹנִי׃ לד בְּנֵי הָשֵׁם הַגִּזוֹנִי יוֹנָתָן בֶּן־שָׁגֵה הַהֲרָרִי׃ לה אֲחִיאָם בֶּן־שָׂכָר הַהֲרָרִי אֱלִיפַל בֶּן־אוּר׃ לו חֵפֶר הַמְּכֵרָתִי אֲחִיָּה הַפְּלֹנִי׃ לז חֶצְרוֹ הַכַּרְמְלִי נַעֲרַי בֶּן־אֶזְבָּי׃ לח יוֹאֵל אֲחִי נָתָן מִבְחָר בֶּן־הַגְרִי׃ לט צֶלֶק הָעַמּוֹנִי נַחְרַי הַבֵּרֹתִי נֹשֵׂא כְּלֵי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה׃ מ עִירָא הַיִּתְרִי גָּרֵב הַיִּתְרִי׃ מא אוּרִיָּה הַחִתִּי זָבָד בֶּן־אַחְלָי׃ מב עֲדִינָא בֶן־שִׁיזָא הָראוּבֵנִי רֹאשׁ לָראוּבֵנִי וְעָלָיו שְׁלוֹשִׁים׃ מג חָנָן בֶּן־מַעֲכָה וְיוֹשָׁפָט הַמִּתְנִי׃ מד עֻזִּיָּא הָעַשְׁתְּרָתִי שָׁמָע וִיעוֹאֵל בְּנֵי חוֹתָם הָעֲרֹעֵרִי׃ מה יְדִיעֲאֵל בֶּן־

ויעיאל ק'

רש"י

(כה) מן השלושים הנו נכבד הוא ואל השלשה. לכלל גבורת הג' לא בא לאותן ג' שמזכיר למעלה (ולכן כתיב (פסוק כ') לא בא"ק): על משמעתו. ל' מנוי וכן ובני עמון משמעתם (ישעיה י"א): (כו) וגבורי החילים. אך לא כאותן של מעלה:

מצודת דוד

תורגים: (כד) אלה. הפועלים ההם: ולו שם. ר"ל שהיה מפורסם לגבור בין שלשה הגבורים שואבי מים שהיו ראשי השלשים ור"ל שעם כל גבורתם החשיבו גם אותו לגבור אבל שלשה הגבורים הראשונים לא החשיבו אותו למאומה לגודל הגבורה אשר היה בהם: (כה) מן השלושים האמורים בש"ב ונזכרים הם למטה: הנו נכבד הוא. הנה הוא היה נכבד מהם ולזה לא חשבוהו עמהם אבל לא בא למעלת שלשה שואבי המים ראשי השלשה ולזה לא חשבוהו גם עמהם: על משמעתו. להיות עמו לשמוע ולעשות כל אשר יצוה: (כו) וגבורי החילים. ואלה הם שאר גבורי החילים עשהאל כו' ובש"ב לא חשב אלא החשובים שבהם הנזכרים כאן הראשונים עד אוריה החתי אולם קצתם קראם בשם האחר שהיה להם: (לט) נשא כלי יואב. מוסב הוא על נחרי שהוא היה נושא כלי תשמישי יואב: (מב) ועליו. ר"ל הסמוכים עליו. וכמשכים אחריו:

ימי קדם

בשמואל שהיה איש מדה ושהחנית היה כמנור אורגים): (כד) ולו שם בשלשה הגבורים, השנים שזכר כאן: (כה) מן השלשים, מצד הכבוד היה נכבד מכל השלשים גבורים בכלל, כי היה ראש לסנהדרין, הגם שאל השלשה הראשונים לא בא בגבורתו, ודוד שמהו פקיד על אנשי משמעתו: (כו) וגבורי, כבר בארתי שם שהגבור השלישי מן השלשה גבורים הנזכרים היה עשהאל, ושם אומר עשהאל אחי יואב בשלשים, דהיינו שהגם שנחשב בין השלשה גבורים, לא היה אצל המלך תמיד כחמשה הראשונים, רק היה עם השלשים, וכמ"ש ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי, למה שת"י על קלעיא ועל קשתיא, וע"כ חשבו פה עם גבורי החילים וראש לכולם, והנה בשמואל חושב עוד גבורים עד אוריה החתי, שהוא בכאן בפסוק מ"א, וסיים כל שלשים ושבעה, ופרשתי שם שהם ל"ז עם השלשה הראשונים, עי"ש, ופה חושב גם גבורים אלה ומקצתם בשינוי שמותם, וי"ל שהי"ל שני שמות, או שמתו בתוך כך ובאו אחריהם תחתם ונחשבו עזרא, ומן אוריה ואילך מנה עזרא בס' דה"י עוד ששה עשר גבורים ונחשבו:

שמרי ויוחא אחיו התיצי: מו אליאל המחוים ויריבי ויושויה בני אלנעם ויתמה המואבי: מז אליאל ועובד ויעשיאל המצביה:

יב א ואלה הבאים אל־דויד לצקלג עוד עצור מפני שאול בן־קיש והמה בגבורים עזרי המלחמה: ב נשקי קשת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת מאחי שאול מבנימן: ג הראש אחיעזר ויואש בני השמעה הגבעתי ויזואל ופלט בני עזמות וברכה ויהוא הענתתי: ד וישמעיה הגבעוני גבור בשלשים ועל־השלשים: ה וירמיה ויחזיאל ויוחנן ויוזבד הגדרתי אלעוזי וירימות ובעליה ושמריהו ושפטיהו החריפי: ו אלקנה וישיהו ועזראל ויועזר וישבעם הקרחים: ז ויועאלה וזבדיה בני ירחם מן־הגדור: ח ומן־הגדי נבדלו אל־דויד למצד מדברה גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה ורמח ופני אריה פניהם וכצבאים על־ההרים למהר: ט עזר הראש עבדיה השני אליאב השלשי: י משמנה הרביעי ירמיה החמשי: יא עתי הששי אליאל השבעי:

ע"ש (ב) ש"ר לו בה"ע א ב מדר"ש יד כד א: (ח) ש"ר לה: ויזיאל ק' החרופי ק'

רש"י

יב (א) **עוד** עצור. נחבא: (ב) נשקי קשת. מזויינים בקשת ובחצים ומורים לפניהם ולאחריהם, ואף באבנים היו נותנים על יתר הקשת אבן ומורים, ואני ראיתי כן הרבה: מאחי שאול מבנימין. לפי שכולם יצאו מאיש אחד מבנימין קרוי כולם אחים, ולכבוד גדולת דוד אומר מאחי שאול שאפילו אחי שאול באו אליו בעוד שאול חי: (ד) ועל השלשים. ראש לשלשים: (ח) למצד מדברה. למצודת המדבר שנחבא מפני שאול דכתיב (שמואל א' כ"ג) ויקומו וילכו זיפה לפני שאול ודוד ואנשיו במדבר מעון בערבה, וכתיב (שם כ"ד) ויעל דוד משם וישב במצדות עין גדי: ופני אריה פניהם. מפוחדים כאריה: וכצבאים על ההרים למהר. קלים היו מרוצתם כי דרכן של צבאים לרוץ על ההרים

מצודת ציון

יב (א) עצור. נחבא וכלוא כמו עצור בחצר המטרה (ירמיה ל"ג): (ב) נשקי. ענין מזוין כמו נושקי רומי קשת (תהלים ע"ח): (ד) בשלשים. בשרים כמו ומבחר שלשיו (

מצודת דוד

יב (א) עוד עצור. בעוד שהיה נחבא מפני שאול: והמה בגבורים. נחשבים המה בין הגבורים עוזרי נלחמו המלחמה: (ב) מימינים וגו'. שולטים בשתי ידיהם לירות האבנים והחצים ע"י הקשת: מאחי שאול. מקרובי שאול מבני בנימין: (ג) הראש. מן הבאים היה הראש אחיעזר ובא עמו יואש אחיו והמה בני השמעה: (ד) גבור בשלשים. הוא היה הגבור בהשרים וממונה עליהם: (ו) הקרחים. אלקנה וכו' היו מבני קרח: (ח) נבדלו. מעם שאול נבדלו ללכת אל דוד אל המצודה אשר במדבר שהיה דוד נחבא שם: אנשי צבא. למודים לצאת בצבא מלחמה ועורכי מלחמה בצנה והוא כעין מגן: ופני אריה פניהם. מפחידים במראית פניהם כמו האריה: וכצבאים. ממהרים לרוץ כצבי

ימי קדם

יב (א) **עוד** עצור מפני שאול, ר"ל שלא באו בעת שבאו בני מנשה לציקלג (פסוק י"ט), שאז מת שאול בימים ההם, רק הם באו לפני זה בעת שישב בצקלג ימים וארבעה חדשים (ש"א כ"ז), שאז היה עצור שלא לשוב לארץ יהודה, בגבורים, היה בין גבורי דוד עוזרים לו במלחמותיו: (ב) נושקי, הכלי נשק שלהם היה בקשת, מימינים ומשמאלים כי רוב בני בנימין היו אטר יד ימין (שופטים כ'): (ג—ד) הראש אחיעזר ויואש, כי באו מהם כ"ג והיה עליהם שני שרי עשרות אחיעזר ויואש, וישמעיה גבור בשלשים, כי גם מן גד הגיעו י"א גבורים (פסוק ט'—י"ג) וא' היה הראש, נמצא בין כולם שלשים גבורים (חוץ מראשיהם, וישמעי') והיה ישמעיה גבור בין השלשים גבורים ושר השלשים: ומן הגדי, הם באו קודם בני בנימין הקודמים, נבדלו, כי היו שרי צבא כמ"ש (פי"ד) ועזבו צבאותיהם לבוא אל דוד, למצד מדברה, בעת שישב במצודות כמ"ש בשמואל (א' כ"ג י"ד):

ראשי

יב יוֹחָנָן הַשְּׁמִינִי אֶלְזָבָד הַתְּשִׁיעִי׃ יג יִרְמְיָהוּ הָעֲשִׂירִי מַכְבַּנַּי עַשְׁתֵּי עָשָׂר׃ יד אֵלֶּה מִבְּנֵי־גָד רָאשֵׁי הַצָּבָא אֶחָד לְמֵאָה הַקָּטָן וְהַגָּדוֹל לְאָלֶף׃ טו אֵלֶּה הֵם אֲשֶׁר עָבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וְהוּא מְמַלֵּא עַל־כָּל־גדיתיו וַיַּבְרִיחוּ אֶת־כָּל־הָעֲמָקִים לַמִּזְרָח וְלַמַּעֲרָב׃ טז וַיָּבֹאוּ מִן־בְּנֵי בִנְיָמִן וִיהוּדָה עַד־לַמְצָד לְדָוִיד׃ יז וַיֵּצֵא דָוִיד לִפְנֵיהֶם וַיַּעַן וַיֹּאמֶר לָהֶם אִם־לְשָׁלוֹם בָּאתֶם אֵלַי לְעָזְרֵנִי יִהְיֶה־לִּי עֲלֵיכֶם לֵבָב לְיָחַד וְאִם־לְרַמּוֹתֵנִי לְצָרַי בְּלֹא חָמָס בְּכַפַּי יֵרֶא אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וְיוֹכַח׃ יח וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת־עֲמָשַׂי רֹאשׁ השלושים לְךָ דָוִיד וְעִמְּךָ בֶן־יִשַׁי שָׁלוֹם ׀ שָׁלוֹם לְךָ וְשָׁלוֹם לְעֹזְרֶךָ

ע"ש (יח) עמר אחרי אגדב"ל נו : גדותיו ק'. השלישים ק'

רש"י

מצדין אותם: (יד) אלה מבני גד. כדכתיב למעלה ומן הגדי נבדלו אל דוד: אחד למאה הקטן. הקטן שבכולם ירדוף מאה והגדול לאלף והגדול שבכולן ירדוף אלף כאן נתקיים הפסוק ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם וגו': (טו) אלה הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשון. בניסן שהכל יודעו השלגים: ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב. עברו את הירדן ובקעו במגיהם את כל עמקי המים למזרח ולמערב ועברו ביבשה, וי"א ויבריחו את כל העמקים גוים היושבים בעמקים: (טז) מן בני בנימין ויהודה עד למצד לדויד. אל המצודה אשר דוד נחבא שם מפני שאול, ולקחו עמהם בן אחות דוד, לפי שדאגו בני בנימין מדוד שמא סבור הוא דוד שבאו בני בנימין לכפותו ולתתו ביד שאול לפיכך לקחו עמשא דודו עמהם וגם אשר מיהודה קרובי דוד כדכתיב מן בני בנימין ויהודה כדי שיראה דוד שבאו עמהם באמונה שלא יתפרדו בכל דבר: (יז) ויצא דויד לפניהם. מן המצד: ויען ויאמר להם וגו' לבב ליחד. לבבכם ולבבי יהיו כלב אחד: ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי. כי מה עשיתי לשאול כי הוא רודף את נפשי לקחתה על חנם: (יח) ורוח לבשה את עמשי. מלטכ"מ בלע"ז ולא רוח נבואה, כלומר זה הרוח והרצון

מצודת דוד

הכן אשר על ההרים להנצל מיד שאול: (יד) הקטן. ההולך שבהם שאחד ירדוף מאה והגבור שבהם שאחד ירדוף אלף: (טו) והוא ממלא. כי אז מתרבים המים מן הפשרת שלגים ובעבור זה היה הירדן מלא עד שהלכו המים על כל שפתיו ולגבורה גדולה תחשב לעבור במים עמוקים שוטפים ולא ישטפוהו המים: ויבריחו. עם כי נתייגעו בעברם במים מ"מ הבריחו כל יושבי העמקים לפה ולפה ולא עצרו כח לעמוד כנגדם: (יז) ויצא דויד. מן המצד: יהיה לי וגו'. ר"ל ה' יתן בלבי שיהיה לבבי עליכם להיות לעם אחד ר"ל אהובים זה לזה: ואם לרמותני. על שראה מהם מאחי שאול חשש בדבר ואמר אם ביאתכם הנה לרמות אותי למען לא אהיה נשמר מכם ורוצים אתם לתפשני ולהסגיר לי בהנם בלא חמס בכפי כי לא עשיתי מאומה רע לשאול: ירא אלהי וגו'. אזי יראה ה' בחמס הנעשה לי ויברר את הדבר להיות נגלה המרמה לבל אשמע לכם להיות לעם אחד: (יח) ורוח לבשה וגו'. ר"ל באה בלבו הרצון לדבר בעבור כולם: לך דויד. ר"ל נשתתף ונתחבר אלינו: ועמך. חפצים אנו להיות עמך ובעזרך: שלום שלום לך. ר"ל שלא רואים

מצודת ציון

(שמות פ"ו): (טו) גדותיו. שפתי הנהר: (יז) ויוכח. ענין ברור דברים כמו אשר הוכיח ה' (בראשית כ"ד): (יח) ורוח. ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (מ"ב י"ט): הגדוד.

ימי קדם

(יד) וראשי הצבא, בהיותם בביתם היו ראשי הצבא, בהיותם שרי הצבא, ואז בימי שאול היה לבני גד מלחמה עם ההגריאים כמ"ש (למעלה ה' י') עברו את הירדן והירדן היה מלא על כל גדותיו, ויבריחו כל ההגריים שהיו בעמק: (טז) ויבואו, בהיותו במצד באו גם מבני בנימין, והיו עמהם מבני יהודה ועמשי היה בראשם, כמו שפרש"י שהתירא שיחשוד דוד אותם, אחר שהם משבטו של שאול, שבאו לתפשו ולמסרו ביד שאול, לקחו עמהם את עמשי שאחיו של דוד (יז) אם לשלום, אמר זה בדרך תפלה, באשר לא ידע אם באו למוכתו או לרעתו. בקש מה' היודע תעלומות לב, שהוא יברר לו האמת, ואם באו לשלום ולעזרו יתן ה' בלבב דוד אהבה עליהם, ויהיה לבבו מוכן להתאחד עמהם, ואם באו לרמותו אותו (אחר שהוא בלא חמס בכפו יראה ה') יוכיח ה' ויברר לו האמת שיתן בלבבו להשמר מפניהם, (ויוכח היינו יברר הדבר, כמו את עניי ראה אלהים ויוכח אמש): (יח) ורוח לבשה, וכה אמר עמשא, הלא ראש השלישים לך דויד, ר"ל הלא אני העומד בראש השלישים והגבורים האלה הלא אני לך, כי אני שלך ובשרך, ועמך אני בן ישי, כי עמשא היה בן אביגיל:

כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד: יט וממנשה נפלו על־דויד בבאו עם־פלשתים על־שאול למלחמה ולא עזרם כי בעצה שלחהו סרני פלשתים לאמר בראשינו יפול אל־אדניו שאול: כ בלכתו אל־ציקלג נפלו עליו ממנשה עדנח ויוזבד וידיעאל ומיכאל ויוזבד ואליהוא וצלתי ראשי האלפים אשר למנשה: כא והמה עזרו עם־דויד על־הגדוד כי־גבורי חיל כלם ויהיו שרים בצבא: כב כי לעת־יום ביום יבאו על־דויד לעזרו עד־למחנה גדול כמחנה אלהים: כג ואלה מספרי ראשי החלוץ

ת"א וממנשה וגו'. עקידה שכ"ג: ע"ש (יט) תנחומ' ויגש אגדב"ר ס משו"ט י"ו:(כ) משו"ט כז: (כב) מדר"ש פג לט:

רש"י

לבשו שקפץ בראש לדבר לפני בני בנימין ויהודה הבאים עמו ודוגמתו ותהי על יפתח רוח ה' (שופטים י"א), ואמר לך דוד אתה אומר אם לשלום באתם ודאי לשלום באנו אליך: ועמך בן ישי. אנו רוצים להיות עמך ולעזרך: שלום שלום לך ושלום לעוזרך. ואתה שואל אלי לעזרני ודאי לעזרך באנו ולנו אין לך להחזיק טובה כי מאת ה' הוא, וזהו כי עזרך אלהיך: ויקבלם דויד. לאותם בני בנימין ויתנם בראשי הגדוד שלו: (יט) וממנשה נפלו על דויד. לעזרו: בבואו עם פלשתים על שאול למלחמה. באותו המלחמה שנהרג בה שאול: ולא עזרם. ח"ו שעזרו לפלשתים אלא בעצה שלחוהו סרני פלשתים (שמואל א כט) כי עלה נתיעצו הסרנים לשלחו לביתו כי אמרו בראשינו יפול אל אדוניו, דוגמת נפלו אל דוד: (כא) על הגדוד. של עמלקים כשכתבו גשו כי באותו פרק היה כי בלכתו אל צקלג כששלחוהו סרני פלשתים ובא אל צקלג כבר נשבו: (כב) כי לעת יום ביום יבואו על דויד לעזרו. פתרונו מה לך לספר יותר מי ומי באו אליו אלא סוף דבר בכל עת ועת באים אל דוד: עד למחנה גדול כמחנה אלהים. פתרון

מצודת ציון

בדול הגבהה: (יט) נפלו. ענין ביאה והתקרבות וכן אל הכשדים אתה נופל (ירמיה ל"ז): סרני. ענין שררה: (כג) החלוץ.

מצודת דוד

אנו אשר השלום עמך ועם העוזרים לך ולא השיגתם יד שאול וזהו בעזר אלהים ובהשגחתו. ומדוע א"כ נבא עמך ברמאות וכפל שלום שלום לחזק: ויקבלם. כי האמין לדברי עמשי בן אחותו: בראשי הגדוד. להיות גם המה לראשים על הגדוד: (יט) בבואו. כשבא דוד עם פלשתים כשהלכו להלחם בשאול ולא עזרם. אבל דוד לא עזר לפלשתים במלחמה כי בעצת הסרנים שלחוהו מן המלחמה לשוב למקומו כי אמרו בראשינו יפול וגו' ר"ל עם הבאת ראשינו ישוב אל שאול כי בזה ירצה אותו למחול לו על מה שמרד בו ובערמה הולך למלחמה: (כ) בלכתו. כשחזר מן המלחמה לשוב למקומו לצקלג: ראשי האלפים. כ"א היה ראש על אלף אנשים: (כא) עזרו עם דוד. ר"ל כמו שעזר דוד את עצמו כן המה עזרוהו על הגדוד מבני עמלק אשר שבו נשי דוד ואנשיו ובניהם כמ"ש בש"א: ויהיו שרים. כשרדף אחר עמלק מינה אותם לשרים על הצבא: (כב) כי לעת. כאומר סוף דבר אשר בכל יום ויום באו אנשים לעזרו: עד למחנה גדול. עד נתרבו להיות מחנה גדול כמחנה אלהים ר"ל מרובה מאד וכן דרך המקרא כשרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת אלהים כמו עיר גדולה לאלהים (יונה ג'): (כג) מספרי

ימי קדם

אביגיל, וכבר בארתי (למעלה ב' פ"ז) שאביגיל היתה אחות דוד מן האם ולא מן האב, כי אמה נשאת תחלה לנחש והולידה את אביגיל, ואח"כ נשאת לישי והולידה את דוד, ולא היה עמשי מבני ישי, רק מאם אמו היתה אשת ישי ואם דוד, ונתגדל בביתו, ובהיותו עם דוד שהוא אחי אמו נחשב כאלו הוא בן ישי, ואמר שאני מבית אביך ואמך, שלום ואל תירא, כי שלום לך ושולם לעוזרך שהאנשים האלה הבאים שלמים הם בין עמך בין עם עוזרך, כי עזרך ה', וי"ל שזה היה אחר שברת כנף המעיל לשאול שראו שעזר ה' נלוה אל דוד, (ולמ"ש מ"ש ראש השלישים מוסב למעלה ולמטה, עמשא ראש השלישים אמר ראש הלישים לך דוד): (יט כ) וממנשה נפלו, התחברו אל דוד, וזה היה בעת שהלך עם פלשתים עד אפק למלחמה נגד שאול, עפ"י בקשת אכיש מלך גת (ש"א כ"ח) ולא עזרו אנשיו כפלשתים אחר שלחוהו סרני פלשתים לשוב לציקלג כי אמרו במה יתרצה זה אל אדוניו הלא בראשי האנשים ההם בעת שובו פגע בבני מנשה שהלכו לעזור לשאול נגד פלשתים, והתחברו עמו: (כא) והמה עזרו על הגדוד של עמלק, ששבו את מחנה דוד, ויהיו שרים בצבא, שאחר כך כששב דוד בעת היה יהודה עשאם לשרי הצבא לבני מנשה שבאו אליו לחברון, ומפרש: (כב) כי לעת יום ביום יבואו, שמעת היה שאז שב דוד לארץ יהודה ויהודה המליכו אותו באו גם מיתר שבטים ונוספו על מחנותיו בכל עת, כמ"ש ש"ב (ג' א') ודוד הולך וחזק ובית שאול הולכים ודלים, וכמש"פ שם: (כג) **ואלה**

לַצָּבָא בָּאוּ עַל־דָּוִיד חֶבְרוֹנָה לְהָסֵב מַלְכוּת שָׁאוּל אֵלָיו כְּפִי יְהוָה׃ כד בְּנֵי יְהוּדָה נֹשְׂאֵי צִנָּה וָרֹמַח שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת חֲלוּצֵי צָבָא׃ כה מִן־בְּנֵי שִׁמְעוֹן גִּבּוֹרֵי חַיִל לַצָּבָא שִׁבְעַת אֲלָפִים וּמֵאָה׃ כו מִן־בְּנֵי הַלֵּוִי אַרְבַּעַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ כז וִיהוֹיָדָע הַנָּגִיד לְאַהֲרֹן וְעִמּוֹ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ כח וְצָדוֹק נַעַר גִּבּוֹר חָיִל וּבֵית־אָבִיו שָׂרִים עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ כט וּמִן־בְּנֵי בִנְיָמִן אֲחֵי שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְעַד־הֵנָּה מַרְבִּיתָם שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת בֵּית שָׁאוּל׃ ל וּמִן־בְּנֵי אֶפְרַיִם עֶשְׂרִים אֶלֶף וּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת גִּבּוֹרֵי חַיִל אַנְשֵׁי שֵׁמוֹת לְבֵית אֲבוֹתָם׃ לא וּמֵחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁמוֹנָה עָשָׂר אֶלֶף אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת לָבוֹא לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד׃ לב וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה לָעִתִּים לָדַעַת מַה־יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁיהֶם

ע"ש (כז) בר"ר פד"א מדר"ש פ"ו כ"ד ב : (לב) זוכר משפטים ויומא שבת"ל ח יב ויו"א ע"ב עם במדבר פב נשא ת... קרחית בס"ם ו ד מדרש תנחו' ויומי נשא ספרי נשא ברכם :

רש"י

לא היה המחנה של דוד להיות כך גדול אלא כי מהשם היה המחנה כך גדול שבאו לו בעזרת אלהים והוא כמחנה אלהים, ודוגמא מחנה אלהים דיעקב (בראשית ל"ב), ויש לומר מרוב חיילות קראו מחנה אלהים : (כג) להסב מלכות שאול אליו. מן בני שאול ודוגמא ותסוב המלוכה : (כד) בני יהודה נשאי צנה ורמח ששת אלפים ושמנה מאות. ואל תתמה שמיהודה באו לו מעט מכל שבט ושבט שבא לו שהרי אין צריך לבוא לו שום אדם מיהודה להמליכו, כי בני יהודה הם המליכוהו כבר בחברון אבל יתר השבטים שהיו עם בני שאול עד עתה הם הוצרכו לבוא בחברון להמליכו : חלוצי צבא. המזומנים מן העם ודוגמתו חלוצי צבא דממות. וי"א חלוצים כמו זריזים כמו חלצה והצילנו : (כז) ויהוידע הנגיד לאהרן. הוא אביו של בניהו הנגיד לאהרן המוציא והמביא : ועמו שלשת אלפים ושבע מאות, כולם מבני אהרן הכהן ויהוידע שהיה בימי יואב בן בניהו בנו של יהוידע : (כח) וצדוק נער. לפיכך אל תתמה שלא היה נגיד : ובית אביו שרים עשרים ושנים. זו היא גדולה גדולה ועל כן לקחו הכהונה גדולה מאביתר ונתנוה לצדוק הכהן : (כט) ומן בני בנימין אחי שאול וגו'. ואל תתמה שלא באו אלא כ"א ג' אלפים כי עד הנה מרביתם שמרים משמרת בני שאול לעזרן : (לב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. שיודעים לתת עצה לפי הענין של מעשה. שצריך לדוד להתיעץ היאך יתנ

מצודת דוד

על פי חשב כל שבט לעצמו אמר מספרי בלשון רבים : ראשי וגו'. הראשים של חלוצי הצבא : באו. אשר באו אל דוד לחברון אחר שמלך על בני יהודה : להסב. להסב אליו המלכות מבני שאול להמליכו על כל ישראל : (כד) נשאי צנה. בעת יבואו למלחמה : (כז) ויהוידע. הוא אביו של בניהו והיה השר על בני אהרן : (כח) נער. אז בבואו היה עדיין נער בשנים וגבור חיל ובאו עמו בית אביו השרים : (כט) אחי שאול. קרובי שאול : ועד הנה. עד הזמן ההוא עדיין היו מרבית אנשיהם שומרי' משמרת בית שאול להעמיד המלכות בידם ומעט מהם באו אל דוד בהיותו עוד עצור מפני שאול אבל לאחר שמת איש בושת הרבו לבוא גם מהם : (ל) אנשי שמות. היו מפורסמים וידועים בשמם בבית אבותם : (לא) ומחצי מטה מנשה. הם שנחלו בא"י עצמה : אשר נקבו בשמות. כי השבט פרשו בשמות מי ומי ההולכים לבא להמליך את דוד : (לב) יודעי בינה לעתים. המשכילים לקבוע

מצודת ציון

ענין מזוין כמו חלוצי צבא (במדבר ל"א) : (כט) מרביתם. מלשון רבוי : (לא) נקבו. נפרשו כמו ונוקב שם (ויקרא

ימי קדם

מעתה יספר בעת שבאו כל ישראל להמליכו, מספרי ראשי החלוץ, המספרים [illegible] לו ראשי [illegible] שכל ראש הודיע מספר אנשיו, באו, אשר באו : (כד) בני יהודה, הם שהמליכו אותו מכבר ולא באו רק לכבודו ולכן באו מעט כפרש"י : (כז) ויהוידע, אביו של בניהו, הנגיד שר ומושל : (כט) מרביתם, רובם היו אצל מלכות שאול מעומדי ראש המלך ושומרי ביתו והאמינים לו : (לא) אשר נקבו בשמות, שבאו ראשיהם והביאו שמותם חתום שמסכימים על המלוכה : (לב) יודעי בינת לעתים, הם יודעים לתת עצות על מעשה בני ישראל לפי הזמן, ואז"ל פי' שהיו בקיאים בקביעת

מָאתַיִם וְכָל־אֲחֵיהֶם עַל־פִּיהֶם׃ לג מִזְּבֻלוּן יוֹצְאֵי צָבָא עֹרְכֵי מִלְחָמָה בְּכָל־כְּלֵי מִלְחָמָה חֲמִשִּׁים אָלֶף וְלַעֲדֹר בְּלֹא־לֵב וָלֵב׃ לד וּמִנַּפְתָּלִי שָׂרִים אָלֶף וְעִמָּהֶם בְּצִנָּה וַחֲנִית שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה אָלֶף׃ לה וּמִן־הַדָּנִי עֹרְכֵי מִלְחָמָה עֶשְׂרִים־וּשְׁמוֹנָה אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ לו וּמֵאָשֵׁר יוֹצְאֵי צָבָא לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה אַרְבָּעִים אָלֶף׃ לז וּמֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִן־הָראוּבֵנִי וְהַגָּדִי וַחֲצִי ׀ שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה בְּכֹל כְּלֵי צְבָא מִלְחָמָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ לח כָּל־אֵלֶּה אַנְשֵׁי מִלְחָמָה עֹדְרֵי מַעֲרָכָה בְּלֵבָב שָׁלֵם בָּאוּ חֶבְרוֹנָה לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וְגַם כָּל־שֵׁרִית יִשְׂרָאֵל לֵב אֶחָד לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד׃ לט וַיִּהְיוּ־שָׁם עִם־דָּוִיד יָמִים שְׁלוֹשָׁה אֹכְלִים וְשׁוֹתִים כִּי־הֵכִינוּ לָהֶם אֲחֵיהֶם׃ מ וְגַם הַקְּרוֹבִים־אֲלֵיהֶם עַד־יִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן וְנַפְתָּלִי מְבִיאִים לֶחֶם בַּחֲמוֹרִים וּבַגְּמַלִּים וּבַפְּרָדִים ׀ וּבַבָּקָר מַאֲכָל־קֶמַח דְּבֵלִים וְצִמּוּקִים וְיַיִן־וְשֶׁמֶן וּבָקָר וְצֹאן לָרֹב כִּי שִׂמְחָה בְּיִשְׂרָאֵל׃

כצ"ל

ע"ש (לג) רבה קדושים פכ"ה: (לד) שהש"ר ח יב:

רש"י

המלוכה מפני שאול: לאשיהם מאתים. לבד מן האחר: וכל אחיהם על פיהם. על עצתם: (לג) ולעדר. ל' עדור ממש כמו (ישעיה ז') וכל ההרים אשר במעדר יעדרון, ומתוך כך יעמדו הם בעורכי המלחמה. וי"מ לעדור כמו לערוך מלחמה: בלא לב ולב. מפורש בד"ה אין במתכוין בין שלא במתכוין היו מגלחין: (לח) וגם כל שרית ישראל לב אחד להמליך את דוד. אע"פ שלא באו לחברון לכך שארית חסר אל"ף כלומר אפילו שארית לא היה שלא נשתיירו כ"א מעט כי כולם באו לחברון בשמחה: (לט) ויהיו שם עם דוד ימים שלשה. ואל תתמה היכן לקחו כל החיל הזה כל כך אכילה ושתיה שהיה מספיק להם כי אחיהם הכינו להם מקודם לכן: (מ) כי שמחה בישראל. שהיה להם מלך מגליח ומשכיל:

מצודת ציון

צ"ד): (לג) ולעדר. ענינו כמו ולערוך ועל שם זה נקראים המערכה וקבוצת המקנה בשם עדר: (לח) עדרי מערכה. עורכי מערכה: שרית. כמו שארית ונפלה האל"ף ודוגמתו יען ס' שלחך (שמואל א' א') והוא כמו שאלתך: (מ) ובפרדים. הם הבאים מן הסוס והחמור: דבלים. תאנים יבשים דרוסות יחד ונעשים גוף אחד: וצמקים. ענבים יבשים:

מצודת דוד

עתים לדעת מה יעשה ישראל ר"ל המה קבעו החדשים ועברו השנים כן ארז"ל. או ר"ל שהיו משכילים לקבוע עתים בדבר המלחמה וכדומה: ראשיהם. מהם באו ראשיהם והיו במספר מאתים וכל אחיהם הנשארים בארצם על פיהם יצאו ויבואו וכאומר והרי הוא כאלו באו כולם: (לג) ולעדר בלא לב ולב. ר"ל ובאו לערוך מלחמה בעבורו בלבב שלם ולא באו לערוך בלב ולב והוא ענין רמיה וכן בלב ולב ידברו (תהלים י"ב) ע"ש שנראה כאלו מדבר ועושה בשליחות לב האחד ולב האחר בל עמו והוא ענין מלוזה: (לז) בכל כלי. ר"ל בכל כלי זיין אשר יוצאים בהם בצבא מלחמה: (לח) בלבב שלם. כי רכי הלבב אף בעת יערכו מלחמה לבם חלוק אם ללחום אם לחדול אבל כל אלה לא כן המה: כל שרית ישראל. הנשארים בארצם ולא באו: לב אחד. ר"ל מבלי רמיה בלא לב ולב: (לט) כי הכינו. ולכן מצאו די ספוקם: אחיהם. הבריכם אנשי חברון: (מ) הקרובים אליהם. הסמוכים לאנשי חברון: עד יששכר וגו'. ואף כי נחלתם היה בקצה גבול א"י כמ"ש ביהושע מ"מ קרובים הם מבני עבר הירדן: ובבקר. טעונים על הבקר: מאכל קמח. גם הביאו מיני מאכל עשוי מקמח: כי שמחה בישראל. שמחה היתה בישראל על שהמליכו מלך משכיל ומוצלח ולזה הרבו להביא כל אלה לעשות משתה ושמחה:

ימי קדם

תקופות ומזלות, ראשיהם מאתים, ככר באַרתי למעלה (סימן ז') שבני יששכר היו להם מאתים שרי אלפים והם באו בשם כל השבט להמליך את דוד: (לג) ולעדר, הוא מין תכסים מלחמה שיתיצבו המחנות עדרים עדרים איש מול חברו, ובכ"ז יהיה לב כולם שלם זה עם זה להתגבר נגד האויב (לח) וגם כל שארית, אף אותם שלא באו:

יג א ויועץ דויד עם־שרי האלפים והמאות לכל־נגיד: ב ויאמר דויד לכל ׀ קהל ישראל אם־עליכם טוב ומן־יהוה אלהינו נפרצה נשלחה על־אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם ויקבצו אלינו: ג ונסבה את־ארון אלהינו אלינו כי־לא דרשנהו בימי שאול: ד ויאמרו כל־הקהל לעשות כן כי־ישר הדבר בעיני כל־העם: ה ויקהל דויד את־כל־ישראל מן־שיחור מצרים ועד־לבוא חמת להביא את־ארון האלהים מקרית יערים: ו ויעל דויד וכל־ישראל בעלתה אל־קרית יערים אשר ליהודה להעלות משם את ארון האלהים ׀ יהוה יושב הכרובים אשר־נקרא שם: ז וירכיבו את־ארון האלהים על־עגלה חדשה מבית אבינדב ועזא ואחיו נהגים בעגלה: ח ודויד

ע"ש (א) שמו"ב ס"ד:(ב) שמו"ב פרשה ד:(ד) שמו"ב ד':(ה) שמו"ב ד: (ו) פסוקי' דר"כ פ"מ שמו"ב ד ד:(ח) שמו"ב פ"ד:

רש"י

יג (א) **ויועץ** דוד עם שרי האלפים. שאמר להם דוד כבר עסקתם בהקנתכם להיות לכם מלך להושיע לכם ועתה תעסקו בכבוד אלהים: (ב) נפרצה נשלחה. נפרצה אותה גדר שהיתה גדורה עד עתה שלא דרש שום אדם לאלהים ונשלחה כל אחינו הנשארים מאז' כבוד הארון: (ד) מן שיחור מצרים ועד לבא חמת. דוגמא מלבוא חמת עד נחל מצרים (מ"א ח'): (ו) בעלתה אל קרית. פתרון בעלתה שהיא קרית יערים: להעלות משם וגו'. כדכתיב (בש"ב ו') אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו. כלומר שמו של הקב"ה נקרא על הארון אע"פ שגלה ארון לפלשתים לא זז ממנו שם הזה שם הקדש: (ז) וירכיבו את ארון האלהים על עגלה חדשה. מה ראה דוד שהרכיבו על עגלה ולא במשא הלוים כאשר עשה כשהביא אותו משם נציון באחרונה, לפי שאמר דוד כל עומת שבא אלי כשהשיבוהו פלשתים על עגלה חדשה כדכתיב וישימו את ארון ה' על העגלה וגו' (ש"א ו')

מצודת דוד

יג (א) לכל נגיד. ר"ל לא נתייעץ עם כולם כ"א את כל הנגיד אשר בהם ר"ל המובחרים: (ב) ויאמר דוד. לאחר שהסכימו הנגידים על הדבר אמר לכל ישראל אם הדבר טוב בעיניכם ואם מה' יצא הדבר להסכים על ידינו: נפרצה. נתחזקה ונשלחה בעבור אחינו הנשארים בארצם ולא באו עמכם: ועמהם. ר"ל ובעבור הכהנים והלוים אשר עמהם: בערי מגרשיהם. נקראים כן על כי אשר כל עריהם היה מגרש חוצה לכן: (ג) ונסבה וגו'. לדרוש בו ברכת עם להרבות כבוד הארון: אלינו. אל ירושלים המרובה באוכלסין: כי לא דרשנוהו. ככבוד הראוי לו: בימי שאול. כי בעבור שהרג נוב עיר הכהנים משרתי הארון בזה כאלו מיעט כבוד הארון: (ה) ועד לבוא חמת. עד המקום שבאים בה לחמת מקצה גבול א"י עד קצהו: מקרית יערים. כי שם היה מעת שהחזירוהו הפלשתים כמ"ש בש"א: (ו) בעלתה. קרית יערים נקראת גם קרית בעל כמ"ש ביהושע: יושב הכרובים. אשר על הארון: אשר נקרא שם. ר"ל אשר נקרא עליו שם ה' האמור ובש"ב נאמר שם ה': (ז) מבית אבינדב. כי בביתו היה הארון: נהגים בעגלה: היו מנהיגים הבקר הקשורים בעגלה למושכו: (ח) משחקים.

מצודת ציון

יג (ב) נפרצה. נתחזקה כמו מה פרצת (בראשי' ל"ח): (ג) ונסבה. מלשון סבוב: (ה) שיחור. שם הנילוס:

ימי קדם

יג (א) **ויועץ דויד**, בש"ב נכתב בקיצור ויוסף עוד דוד את כל בחור מישראל שלשים אלף, ועזרא בא, שתחלה התיעץ עם השרים ע"ז, וזה לא היה תיכף אחר המלכתו, כי בעת מעשה זו כבר כבש את ירושלים, וציון היתה עיר דוד כמבואר לקמן: (ב) **ויאמר לכל קהל ישראל**, שהם שריהם שעומדים במקומם, **ואם מן ה' אלהינו** יצא הדבר, **נפרצה**, מלשון התחזקות יותר על הגבול, כמו ופרצת ימה וקדמה: (ה) **ויקהל**, ובשמואל מבואר שנתקבצו כל בחור מישראל דהיינו ששלחו בחיריהם ושופטיהם מכל עיר ועיר כמש"ש, **מן שיחור**, ר"ל מגבול נגב עד גבול צפון לבא חמת עד נחל מצרים: (ו) **בעלתה**, כמ"ש בעלה היא קרית יערים (יהושע ט"ו ס) **יושב הכרובים אשר נקרא שם**, ר"ל אשר שה' נקרא בשם יושב הכרובים, שמוכן בין בדי הארון אם כן ראוי לחלק לו כבוד כי ה' שוכן עליו, וזה פי' למ"ש בשמואל אשר נקרא שם, שם ה' צבאות יושב הכרובים [נקרא] עליו, ר"ל בעבורו נקרא ה' בשם יושב הכרובים: (ג ח) וירכיבו וכו' ודוד וכו' בשמואל

וְכָל־יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי הָאֱלֹהִים בְּכָל־עֹז וּבְשִׁירִים וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְתֻפִּים וּבִמְצִלְתַּיִם וּבַחֲצֹצְרוֹת׃ ט וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן כִּידֹן וַיִּשְׁלַח עֻזָּא אֶת־יָדוֹ לֶאֱחֹז אֶת־הָאָרוֹן כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר׃ י וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּעֻזָּא וַיַּכֵּהוּ עַל אֲשֶׁר־שָׁלַח יָדוֹ עַל־הָאָרוֹן וַיָּמָת שָׁם לִפְנֵי אֱלֹהִים׃ יא וַיִּחַר לְדָוִיד כִּי־פָרַץ יְהוָה פֶּרֶץ בְּעֻזָּא וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא פֶּרֶץ עֻזָּא עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ יב וַיִּירָא דָוִיד אֶת־הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר הֵיךְ אָבִיא אֵלַי אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים׃ יג וְלֹא־הֵסִיר דָּוִיד אֶת־הָאָרוֹן אֵלָיו אֶל־עִיר דָּוִיד וַיַּטֵּהוּ אֶל־בֵּית־עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי׃ יד וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן הָאֱלֹהִים עִם־בֵּית עֹבֵד־אֱדֹם בְּבֵיתוֹ שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־בֵּית עֹבֵד־אֱדֹם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃

ת"א ויבואו. סוטה ל"ה: ע"ש (ט) שו"ע מו:(י) שו"ע טו: (יב) ירושלמי עז ג ג: (יד) רבה לך לט ויקהל מח:

רש"י

ולפיכך נענש: ועזא ואחיו. בני אבינדב היו כדכתיב בשמואל (שם ב' ו'): נוהגים בעגלה. כמנהג נוהגי עגלה אחד הולך לפני העגלה ומיישרה בדרך ישרה ואחד בצד העגלה שלא תהפך ליפול, וכן כתיב (בשמואל א' ו') ואחיו הולך לפני הארון ועזא בצד העגלה (שם) לפיכך שלח עזא את ידו לאחוז בארון כששמטו הבקר ולכך נענש: (ח) בכל עז. ובשמואל (שם) כתיב בכל עצי, פתרון בכל עצי כלי שיר, וכאן פתרון בכל עוז כלי שיר: ובשירים ובכנורות ובנבלים ובתפים. כולם כלי שיר הם אבל מצלתים לא כלי שיר היה ולא היה עשוי כ"א להשמעת קול, ודוגמתו כלי שיר (שקורין פויקי"ן בל"א) שמכין עליו במקלות והוא משמיע קול, וכן מוכיח לקמן (ט"ו) ומצלתים משמיעים, וכתיב (שם) והמשוררים הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת להשמיע, ועוד למטה כתיב בשיר בית ה' במצלתים וגו' (לקמן כ"ה) ועל שם כך נקרא מצלתים, וכן ירשם הצלצל (דברים כ"ח) מין ארבה המשמיע קול, כדכתיב בנבואת (יואל ב') על הארבה כקול מרכבות על ראשי ההרים ירקדון וגו': (ט) עד גורן כידן. שם מקום: (י) ויכהו על אשר שלח ידו על הארון, והוא שכתוב בשמואל (ב' ו') ויכהו שם האלהים על השל פתרון על השלח על שאחז בארון, ודוגמתו (במלכים א' כ"א) הכלבים יאכלו את איזבל בחל יזרעאל ופסוק אחר כתיב בחלק יזרעאל (שם ב' ט') לך נפרש כאן על השל השלח: וימת שם לפני אלהים. לפני ארון אלהים (ובשמואל ב' ו') כתיב וימת שם עם ארון האלהים: (יב) ויירא דוד את האלהים וגו' לאמר. מה הוא ירא לומר שאמר איך אביא אלי ארון ה': (יג) הגתי. מגת היה בתחלה ומקומו היה מתגורר בגת, ולוי היה כדכתיב (לקמן ט"ו) ואמר דוד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשוררים וכתיב בסמוך (שם) ועובד אדום ויחיה שוערים לארון:

מצודת ציון

(ח) ובמצלתים. הם שני כלי נחושת ומקישים זה בזה להשמיע קול גדול כמו בצלצלי שמע (תהלים ק"ן): (ט) כידן. ובש"ב נאמר נכון ובשתי השמות היתה נקראת: שמטו. ענין הנעה ממקומו כמו ויאמר שמטוה (מלכי' ב' ט'): (יא) פרץ. מלשון פרצה ושבר: (יב) היך. כמו איך בא"ל וכן והיך יוכל עבד אדוני (דניאל י'):

מצודת דוד

משחקים לפני הארון בכל כח: ובשירים. שרו בפה לה' ואף בכנורות וכו' והם מיני כלי שיר: (ט) וישלח. הושיט את ידו: כי שמטו הבקר. נענעוהו ממקומו וחשב שיפול מעל העגלה: (י) ויחר. על מיעוט האמונה בה' לחשוב שיפול ארונו וזה אשר שלח וגו': לפני אלהים. לפני ארון האלהים: (יא) ויחר לדוד. חרה על עצמו ובדברי המילר ונכשל: כי פרץ. בעבור דאגת הפרץ: (יב) את האלהים. את ארון אלהים בחשבו שה"א לשמור בקדושתו וזה לאמר וגו': (יג) ויטהו. נטה אותו מדרך עיר דוד להוליכו אל בית עובד וגו': (יד) עם בית. סמוך לבית מושבו כי ייחד לו חדר בביתו: ויברך וגו'. בעבור שעמד הארון אצלו וכן נאמר בש"ב:

ימי קדם

בשמואל מאריך יותר, ושם באלתי פרטי החטאים שחטאו בזה נגד קדושת הארון: (ט—י) לאחז, באר שמ"ם בשמואל ויאחז, ר"ל שרצה לאחוז, ומת על אשר שלח ידו על הארון הגם שלא אחז בו עדיין: (יד) עם בית עובד אדום, שישב אצלו ביחד עם כל בני ביתו ולא הוזק א' מהם, ויתר הדברים באלתי בשמואל שם (סי' ז'):

יד א וישלח חירם מלך־צר מלאכים אל־דויד ועצי ארזים וחרשי קיר וחרשי עצים לבנות לו בית: ב וידע דויד כי־הכינו יהוה למלך על־ישראל כי־נשאת למעלה מלכותו בעבור עמו ישראל: ג ויקח דויד עוד נשים בירושלם ויולד דויד עוד בנים ובנות: ד ואלה שמות הילודים אשר היו־לו בירושלם שמוע ושובב נתן ושלמה: ה ויבחר ואלישוע ואלפלט: ו ונגה ונפג ויפיע: ז ואלישמע ובעלידע ואליפלט: ח וישמעו פלשתים כי־נמשח דויד למלך על־כל־ישראל ויעלו כל־פלשתים לבקש את־דויד וישמע דויד ויצא לפניהם: ט ופלשתים באו ויפשטו בעמק רפאים: י וישאל דויד באלהים לאמר האעלה על־פלשתיים ונתתם בידי ויאמר לו יהוה עלה ונתתים בידך:

ע"ש (ב) רבה במדבר ב מגילתא שירה א: חורם ק', יתיר י'

רש"י

יד (א) **וישלח** חירם מלך צור, מפורש בב"ר למוד היה האיש הזה להיות אוהב לשבט יהודה שכן עשה חירה העדולמי ליהודה: וחרשי קיר וחרשי עצים, אומנים: (ב) **וידע דויד** כי הכינו ה' למלך. כשראה ששלחו לו מלכי עמים תשורות: (ג) ויקח דויד וגו'. כל זה חזקו של דוד: (ח) וישמעו פלשתים כי נמשח דויד למלך על כל ישראל ויעלו כל פלשתים. לפי כי פלשתים היו מושלים כל הימים עד שבא שאול ודוד כדכתיב (שופטים ט"ו) בשמשון ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים וכן (בשמואל א' ד') התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם וגו' וכן למעלה בפרשה (י') ויראו כל איש ישראל וגו' ויעזבו עריהם וינוסו ויבאו פלשתים וישבו בהם, ובאותן ז' שנים שמלך דוד בחברון לבד לא אמרו דבר ולא חששו על שמלך דוד על חברון שאמרו מה לנו שמא נציב או שר מנוהו לדוד על חברון, אבל כשנמשח למלך על כל ישראל אז עלו כל הפלשתים לבקש את דוד שלא רצו שיהא מלך בישראל אלא שעוד הם יהיו מושלים עליהם: (י) וישאל

מצודת דוד

יד (א) ועצי ארזים. וכדומה עצי ארזים: וחרשי. גם שלח לו אומנים הבונים קיר אבנים ובנין עצים: (ב) וידע דוד. במה שעם לא ידעו יעבדוהו ידע שה' הכינו למלך: בעבור עמו. ר"ל גם ידע אשר בעבור ישראל נשאת מלכותו למעלה ולא תלה הדבר בעצמו: (ד) שמוע. הוא שמעא האמור למעלה ולא חשבם כסדר תולדותם כי שלמה היה הראשון: (ה) ואלישוע. הוא אלישמע האמור למעל': (ז) ובעלידע. הוא אלידע האמור למעל': (ח) כל פלשתים. על כי ידעו מגבורתו לזה עלו כולם

מצודת ציון

יד (ט) ויפשטו. מל' התפשטות וכדרך הנלחמים:

ימי קדם

יד (א) **וישלח**, בשמואל (סי' ה') נאמרו מעשים אלה שבפ' זו קודם להעלאת הארון, באשר שם רצה לספר מהבאת הארון בשני הפעמים בספור אחד, אבל עזרא גלה לנו שהעלאת הארון בפעם הראשונה זה היה תחלה ותיכף אחר שכבש את מצודת ציון ויחד לו עיר דוד לשבתו, וכאשר ישב הארון בבית עובד, בג' חדשים אלה, היו הדברים הנאמרים בפ' זו, שחירם שלח מלאכים לכרות עמו ברית שלום, ועצי ארזים וחרשים לבנות לו בית, וע"כ אמר: (ב) **וידע דוד**, ר"ל מאז שאספו כל ישראל משיחור מצרים עד לבא חמת ע"פ פקודתו ידע שהכינו ה' למלך על ישראל, (כי תחלה לא באו עדיין כולם להמליכו), וממה ששלח חירם אליו מלאכים ידע כי נשאת למעלה מלכותו, עד שמלכי גוים יאשרוהו: (ג—ז) **ויקח**, אז התחיל להוסיף לקחת עוד נשים להרבות בנים ובנות, ועמ"ש בשמואל שם, ולמעלה סי' ג': (ח—ט) **וישמעו**, באשר עד עתה היה בעל בריתם ולוחם מלחמת אכיש, רצו לראות אם יכנע להם, בשנם שהם היו עד עתה מושלים בישראל, עז"א שהלכו לבקש ולדרוש איך יתנהג כנגדם, ובשמואל כתיב וישמע דוד וירד אל המצודה, ופי' עזרא שר"ל שיצא לפניהם, היינו שרצה להקדים אותם וליפול בארצם לבל יניחם להתפשט בא"י, ולכן הלך אל המצודה היא המצודה שבמדבר מעון, שהיתה קרובה לארץ פלשתים, אבל הם הקדימו א"ע בתוך ארץ ונפשטו בעמק רפאים שהוא סמוך לירושלים: (י) **וישאל האעלה**, כי ההולך מן המדבר לנגד ירושלים

הוא

יא וַיַּעֲלוּ בְּבַעַל־פְּרָצִים וַיַּכֵּם שָׁם דָּוִיד וַיֹּאמֶר דָּוִיד פָּרַץ הָאֱלֹהִים אֶת־אוֹיְבַי בְּיָדִי כְּפֶרֶץ מָיִם עַל־כֵּן קָרְאוּ שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בַּעַל פְּרָצִים׃ יב וַיַּעַזְבוּ־שָׁם אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וַיֹּאמֶר דָּוִיד וַיִּשָּׂרְפוּ בָּאֵשׁ׃ יג וַיֹּסִיפוּ עוֹד פְּלִשְׁתִּים וַיִּפְשְׁטוּ בָּעֵמֶק׃ יד וַיִּשְׁאַל עוֹד דָּוִיד בֵּאלֹהִים וַיֹּאמֶר לוֹ הָאֱלֹהִים לֹא תַעֲלֶה אַחֲרֵיהֶם הָסֵב מֵעֲלֵיהֶם וּבָאתָ לָהֶם מִמּוּל הַבְּכָאִים׃ טו וִיהִי כְּשָׁמְעֲךָ אֶת־קוֹל הַצְּעָדָה בְּרָאשֵׁי הַבְּכָאִים אָז תֵּצֵא בַמִּלְחָמָה כִּי־יָצָא הָאֱלֹהִים לְפָנֶיךָ לְהַכּוֹת אֶת־מַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים׃ טז וַיַּעַשׂ דָּוִיד כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ הָאֱלֹהִים וַיַּכּוּ אֶת־מַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים מִגִּבְעוֹן וְעַד־גָּזְרָה׃ יז וַיֵּצֵא שֵׁם־דָּוִיד בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וַיהוָה נָתַן אֶת־פַּחְדּוֹ עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃

טו א וַיַּעַשׂ־לוֹ בָתִּים בְּעִיר דָּוִיד וַיָּכֶן מָקוֹם לַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֶּט־לוֹ אֹהֶל׃ ב אָז אָמַר דָּוִיד לֹא לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים כִּי

רש"י

דויד באלהים. על ידי אורים ותומים: (יא) ויעלו בבעל פרצים. שנקרא אחרי כן בעל פרצים על שם מעשה: אשר פרץ האלהים את אויבי בידי. שנסו ונפרצו זה מעל זה: כפרץ מים. כגלי ימים שנפרצים ממקומם ונופלים למקום אחר: (יד) הסב מעליהם. אמרה מדת הדין לפני המקום רבש"ע למה העברת את שאול מלפני דוד, אמר לה על שלא המתין לשמואל שבעת ימים כאשר צוהו, אמר לה הקב"ה אנסה עתה את דוד הסב מעליהם וגו' וכל זה שמר דוד:

טו (ב) **כי** אם הלוים כי בם בחר. כלומר בלוים בחר ולא בעגלה שלפי שהרכבנוהו בעגלה נענש עוזה וזהו שאמר למטה כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו

מצודת דוד

לבקשו ולהלחם בו: (יא) בבעל פרצים. הוא עמק רפאים ואמר על שם הוא שקראוהו בעל פרצים: כפרץ מים. ר"ל פתאום כמים שוטפים פורצים גדר: (יד) לא תעלה אחריהם. ר"ל לא תלך בדרך המיומן אך הסב מהם ללכת בדרך עקלתון ותבוא עליהם ממול אילני הבכאים אשר גדלו שם: (טו) כשמעך. כאשר תשמע קול צעדה וכו' אז תלחם כי אז יצא האלהים לפניך וכו' ר"ל אז שלח מלאכו להכות בהם. ועם שאין מעצור לה' להושיע מבלי התחבולות הסבוב ומבלי קביעות זמן מ"מ אמר כן לנסותו הישמור מצותיו בדבר המלחמה או יקל בעיניו כאשר הקל בהם שאול: (טז) מגבעון. בדרך הבא מגבעון עד בואם לגזר:

טו (א) ויכן וגו'. הכין מקום על הארון ופירש עליו אוהל: (ב) אז. כשמת עוזא על אשר שלח ידו בארון:

מצודת ציון

(יד) הבכאים. הם אילני תותים וכן עוברי בעמק הבכא (תהלים פ"ד): (טו) הצעדה. מל' צעד ופסיעות: (טז) מגבעון. ובש"ב נאמר גבע והיא היא:

ימי קדם

הוא עולה: (יא) **ויעלו בבעל פרצים**, בשמואל כתיב ויבא דוד בבעל פרצים, שנוכל לפרש שבבוא דוד בבעל פרצים הלכו פלשתים לקראתו ויתגרו בו מלחמה, ופירש עזרא שהפלשתים עלו בבעל פרצים, שעלו מן העמק אל ההר להתקרב אל ירושלים, ודוד בא שם מאחריהם ויכה אותם, ע"כ קרא בשמואל אמר ע"כ קראו, פירש עזרא שקראו השם ע"פ דבר שנתן שם זה: (יב) **ויעזבו**, בשמואל כתיב את עצביהם ופירש עזרא שעצבים אלה לא היו אלים כעין טלמסאות רק אלהות ממש, ועמ"ש בשמואל וישאם דוד, שמשמע שנשא אותם לירושלים, פירש עזרא ששרף אותם, אחר שהיו עבודת גלולים, ופי' וישאם מענין משאת עשן שהרפם, ועמ"ש עוד בשמואל שם: (יד) **ויאמר לו האלהים**, בשמואל כתיב לא תעלה הסב אל אחריהם, ופירש עזרא, שר"ל לא תעלה אחריהם כמו בפעם ראשונה שנפל מאחריהם רק הסב אל הצד, [ר"ל שמלת הסב הנאמר בשמואל הוא מאמר מוסגר לא תעלה [רק הסב מעליהם] [לא תעלה] אל אחריהם, ויתר הדברים התבארו בפי' שמואל שם:

טו (א) **ויעש** ויכן מקום של בנין אבנים, ויט לו **אהל** של יריעות מלמעלה, שעד עתה היה מתהלך באהל ובמשכן כמ"ש (יהושע י"ח א', ש"ב ז' ו'): (ב) **לא לשאת, כי**

אִם־הַלְוִיִּם כִּי־בָם בָּחַר יְהוָה לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וּלְשָׁרְתוֹ עַד־עוֹלָם׃ ג וַיַּקְהֵל דָּוִיד אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְרוּשָׁלָםִ לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֲשֶׁר־הֵכִין לוֹ׃ ד וַיֶּאֱסֹף דָּוִיד אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וְאֶת־הַלְוִיִּם׃ ה לִבְנֵי קְהָת אוּרִיאֵל הַשָּׂר וְאֶחָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים׃ ו לִבְנֵי מְרָרִי עֲשָׂיָה הַשָּׂר וְאֶחָיו מָאתַיִם וְעֶשְׂרִים׃ ז לִבְנֵי גֵרְשׁוֹם יוֹאֵל הַשָּׂר וְאֶחָיו מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים׃ ח לִבְנֵי אֱלִיצָפָן שְׁמַעְיָה הַשָּׂר וְאֶחָיו מָאתָיִם׃ ט לִבְנֵי חֶבְרוֹן אֱלִיאֵל הַשָּׂר וְאֶחָיו שְׁמוֹנִים׃ י לִבְנֵי עֻזִּיאֵל עַמִּינָדָב הַשָּׂר וְאֶחָיו מֵאָה וּשְׁנֵים עָשָׂר׃ יא וַיִּקְרָא דָוִיד לְצָדוֹק וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם לְאוּרִיאֵל עֲשָׂיָה וְיוֹאֵל שְׁמַעְיָה וֶאֱלִיאֵל וְעַמִּינָדָב׃ יב וַיֹּאמֶר לָהֶם אַתֶּם רָאשֵׁי הָאָבוֹת לַלְוִיִּם הִתְקַדְּשׁוּ אַתֶּם וַאֲחֵיכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֵת אֲרוֹן יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הֲכִינוֹתִי לוֹ׃ יג כִּי לְמַבָּרִאשׁוֹנָה לֹא אַתֶּם פָּרַץ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בָּנוּ כִּי־לֹא דְרַשְׁנֻהוּ כַּמִּשְׁפָּט׃ יד וַיִּתְקַדְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־הַלְוִיִּם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה כִּדְבַר יְהוָה בִּכְתֵפָם בַּמֹּטוֹת עֲלֵיהֶם׃ טז וַיֹּאמֶר דָּוִיד לְשָׂרֵי הַלְוִיִּם לְהַעֲמִיד אֶת־אֲחֵיהֶם הַמְשֹׁרְרִים בִּכְלֵי־שִׁיר נְבָלִים וְכִנֹּרוֹת וּמְצִלְתָּיִם מַשְׁמִיעִים לְהָרִים־

ע"ש (יא) רבה נשא יב ספרי נשא: (יב) ספרי נשא: (יג) רבה פנחס כא תנחו' פנחס ספרי נשא: (יד) ספרי נשא:

מצודת דוד

כי בם בחר ה'. ולא יבוא בידם המכשול שנכשל בו עזא: (ג) להעלות. מבית עובד אדום: (ה) לבני קהת. היו הגדולים אוריאל השר וחבריו: (יב) אתם ראשי וגו'. ועליכם הדבר: התקדשו. הטהרו: אל הכינותי. אל המקום אשר הכינותי לו: (יג) כי למבראשונה. בהעלאה הראשונה מקרית יערים: לא אתם. לא הייתם אתם המעלים ולזה נתגלגל הדבר שפרץ ה' בעוזא כי לא דרשנוהו כמשפט התורה שאמרה שבני לוי ישאו את הארון ובעבור זה באה התקלה: (טו) בכתפם. לא בעגלה על ידי הבקר כי אם בכתפם בבדים אשר שמו עליהם: (טז) ומצלתים משמיעים. המשמיעים קול גדול וכן נאמר בצלצלי שמע (תהלים קנ):

ימי קדם

כבר בארתי (ש"ב ו' ב'—ד') שחטאו אז, א] במה שעוזא ואחיו נשאוהו בכתף מבית אבינדב אל העגלה שהם לא היו לוים, וגם שנשאוהו בידיהם בלא מוטות, ב] מה שנתנוהו על העגלה, ע"כ אמר **לא לשאת כי אם הלוים**, לא ישראלים, והנה במדבר נשאוהו רק בני קהת, ולמד דוד שזה אינו מצוה מוכרחת, דהא בפ' עקב (י' ח') בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה' לעמוד לפני ה' וכו' עד היום הזה ע"כ לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו, מזה מבואר שמצות נשיאת הארון הוא על כל בני לוי, ושנשיאה בכתף היא מצוה נהוגה לדורות, דהא אמר עד היום הזה, וע"כ אמר כי בם בחר ה' לשאת את ארון האלהים ולשרתו עד עולם, שהם דברי הכתוב שבפ' עקב, שמשמעו הוראה שהיא מצוה לדורות, שבזה טעה תחלה וחשב שהיה רק במדבר: (ג—ד) ויקהל ויאסף, התבאר אצלי שהמקהיל הוא ע"י קול וכרוז חוזר לכל ישראל, אבל הלוים באו מעצמם והוא אספם אליו לדבר עמהם: (ה) לבני קהת עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל, היו עמרם ויצהר למשפחה אחת, וחברון לבד ומעוזיאל יצאו שתי משפחות עוזיאל ואליצפן בנו, וגרשון ומררי כ"א משפחה אחת: (יא) **ויקרא לצדוק**, כי הכהנים היו צריכים לכסות את הארון בפרוכת וכסוי עור תחש ובגד כליל תכלת, כמבואר (במדבר ד' ד') ואח"כ נשאו הלוים: (יג) **לא אתם**, מלת והעליתם נמשך לשתים, לא העליתם אתם:

בקול לשמחה׃ יז ויעמידו הלוים את הימן בן־יואל ומן־אחיו אסף בן־ברכיהו ומן־בני מררי אחיהם איתן בן־קושיהו׃ יח ועמהם אחיהם המשנים זכריהו בן ויעזיאל ושמירמות ויחיאל ועני אליאב ובניהו ומעשיהו ומתתיהו ואליפלהו ומקניהו ועבד אדם ויעיאל השוערים׃ יט והמשררים הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת להשמיע׃ כ וזכריה ועזיאל ושמירמות ויחיאל ועני ואליאב ומעשיהו ובניהו בנבלים על־עלמות׃ כא ומתתיהו ואליפלהו ומקניהו ועבד אדם ויעיאל ועזזיהו בכנרות על־השמינית לנצח׃ כב וכנניהו שר־הלוים במשא יסר במשא כי מבין הוא׃ כג וברכיה

ת"א וכניהו. ערכין יד: ע"ש (כב) מהו"ס פ"ז:

רש"י

כמשפט. שהרכבוהו בעגלה: (טו) כדבר ה' בכתפם לשאת אותו. ולא ממש בכתפם כי אם במוטות עליהם: (יח) ועמהם אחיהם המשנים. משנה להם לשוערים: זכריה בן. כך שמו, וכל אלו משוררים ושוערים היו בדרך שהביאו את הארון והמשוררים והשוערים שהעמיד דוד לאחר שנתנו הארון אל האהל אשר נטה לו דוד, ובמשכן שילה היו שוערים ובדרך לא היו שוערים לפי שלא הוצרכו כל כך שוערים לפיכך נעשו משוררים חוץ משניים ברכיה ואלקנה, וכל זה היה בדרך אבל בנוח הארון היו משוררים שוערים: (יט) והמשררים הימן אסף ואיתן וגו' להשמיע. קול, הם היו ממונים על אותן כלי שיר: (כ) וזכריה ועזיאל וגו'. אלו שנאמרו בפסוק למעלה שהיו שוערים החזירו כאן להיות משוררים: על עלמות. על אותן כלי שיר שמנגנין בהם אותן מזמורים למנצח על עלמות וגו': (כא) ומתתיהו ואליפלהו וגו' על השמינית לנצח. אותו כלי שיר שמנגנין עליו אותן מזמורים למנצח על השמינית: (כב) וכנניהו שר הלוים במשא. במה היה שר במשא בנשיאות השיר: יסר במשא. מייסר ומוכיח אותם על המשא בנגון נעימות שיר אם להרים קול אם להשפיל:

מצודת ציון

מצודת דוד

מן (כב) במשא. מל' נשיאה והרמה: יסור. כמו יסוד. לשמחה. לעורר השמחה בעת העלות הארון: (יח) המשנים. שניים להם במעלה: זכריהו בן. כן שמו: השוערים. שהיו שוערים מאז כשהיה הארון בשילה ובנוב ובגבעון: (יט) במצלתים. ר"ל שמה הקישו במצלתים של נחושת להשמיע קול גדול: (כ) על עלמות. ועל עלמות וגם הוא שם כ"ז ונזכר בתהלים: (כא) על השמינית. בכנור שיש בו שמנה נימין: לנצח. המנגנים יקראו מנצחים על כי דרכם לנצח זה את זה בהרמת הקול והכרעת הנעימות: (כב) במשא. בדבר הרמת הקול: יסר במשא. היה שר וגדול בענין הרמת הקול וכפי דברו: כי מבין הוא. בדבר זה להרים הקול ולהכריע במקום הראוי: (כג) שערים לארון. מאז היו שוערים באוהל הארון ועתה שב להיות

ימי קדם

(טו) בכתפם במוטות, כי גם בזה לא עשו ברחשונה כמשפט שנשאו מבית אבינדב שלא במוטות: (טז) להרים בקול, כמו להרים קול, או יהיה פעל להרים הלבבות ע"י קול וע"י שמחה (יז) הימן מבני קהת, ואסף מבני גרשון, ואיתן מבני מררי (כנ"ל ו'): (יח) אחיהם המשנים, שניים להם במעלה, זכריה בן, שעורו זכריה בן יעזיאל ויעזיאל, ר"ל ויעזיאל אביו, כי כן הוא מונה בפסוק כ', השוערים, שעד עתה היו שוערים במשכן: (יט—כא) והמשוררים, מפרש מה עשו עתה, שהמשוררים (הנזכר בפסוק י"ז) היו במצלתים, ומן השוערים (הנחשבים בפסוק י"ח), נגנו אלים בנבלים על עלמות ואלים בכנורות על השמינית, והם מיני נגונים, או כלי שיר, (ועזזיה לא נחשב תחלה שהוא לא היה מן השוערים). והנה כפי הדין אין לשוערים לסייע למשוררים (רמב"ם ה' כה"מ פ"ג) רק בכאן לא היה שיר לעבודה בבהמ"ק דהא כפי הדין אין מוסיפים על ששה נבלים ולא פוחתין מתשעה כנורות (רמב"ם שם), וכאן היו שמונה נבלים וששה כנורות, והצלצל אחד לבד וכאן היו המצלתים שלשה, כי היו רק לכבוד הארון: (כב) וכנניהו שר הלוים במשא, שהיה השר על הלוים המשוררים בפה, שהשיר זה נקרא משא, שהיו נושאים בו דברי תהלות במשל ומליצה, יסור במשא, הוא היה אוסר קשר המשוררים, על פיו ערכו את השיר, על פיו התחילו וסיימו, כי מבין הוא בחכמה זו, (כמו מי יאסור את המלחמה שהוא העורך המערכה וקושרה יחד): (כג—כד) וברכיה וכו', הנה הלוים היו הולכים אחרי הארון, ושבעה הכהנים בחצוצרות הלכו לפני הארון, (כמו בעת כיבוש יריחו שהלכו

ואלקנה שערים לארון: כד ושבניהו ויושפט ונתנאל ועמשי וזכריהו ובניהו ואליעזר הכהנים מחצצרים בחצצרות לפני ארון האלהים ועבד אדם ויחיה שערים לארון: כה ויהי דויד וזקני ישראל ושרי האלפים ההלכים להעלות את־ארון ברית־יהוה מן־בית עבד־אדם בשמחה: כו ויהי בעזר האלהים את־הלוים נשאי ארון ברית־יהוה ויזבחו שבעה־פרים ושבעה אילים: כז ודויד מכרבל ׀ במעיל בוץ וכל־הלוים הנשאים את־הארון והמשררים וכנניה השר המשא המשררים ועל־דויד אפוד בד: כח וכל־ישראל מעלים את־ארון ברית־יהוה בתרועה ובקול

ת"א ויזבחו. סוטה ל"ה: וכל ישראל. סוטה שם: ע"ש (כה) במד"ר ד סי"ג א ה: יתיר צ

רש"י

כי מבין הוא. (במשא) בנשיאות הנגון, ול' מבין נופל על למוד השיר ודוגמא ויהי מספרם עם אחיהם מלמדי שיר לה' כל המבין וגו' וכתיב ויפילו גורלות וגו' מבין עם תלמיד (לקמן כ"ה): (כד) מחצצרים. כתוב בשני צד"י הראשונה נקראת והשניה אינה נקראת, וכן יששכר שי"ן הראשונה נקראת והשניה אינה נקראת, וכן מחייאל ילד את מתושאל (בראשית ד'), וכן יראייה בן שלמיה (ירמיה ל"ז) הראשונה נקראת והשניה אינה נקראת: שערים לארון. כלומר אע"פ שהיו שוערים היו ג"כ משוררים: (כו) ויהי בעזר האלהים את הלוים. בי"ת בעזר בסגו"ל ומפטפה בפת"ח על המנהג, ומעם בעזר שלא נכשלו. בנשאם הארון כאשר נכשלו בתחלה כשמת עוזא, ובספר שמואל (ב' ו') אמר כי כאשר צעדו ששה צעדים זבחו זה הזבח, ורבותינו אמרו מכאן שהארון נושא את נושאיו: (כז) ודויד מכרבל. מעוטף כמו בדניאל (ג') בכרבלתהון דוגמת כרבלתא דתרנגולא: וכל הלוים. כמו כן מכורבלים במעיל בוץ, ולפי שהיה דוד מעורר כמו הלוים לבש גם הוא לבושיהם שלבשו גם הם, ודאיה במנהגי האומות הקדמונים כך היה מנהג מלכים ושרים של עכו"ם שאוכלים עם כהניהם כחוקם היו לובשים לבושי כהניהם: ועל דויד אפוד בד. כאותו אפוד של אהרן שהיה כמין שני לבדין אחד לפנים ואחד לאחור ומגיע על מתניו והיה האזור ארוג ממנו וחגרו בו: וכנניה השר המשא. חסר הנסמך השר של המשא וכן הארון הברית

מצודת דוד

מעוררים: (כד) מחצרים. היו מנגנים בחצוצרות ולהוספת כנור אמר בחצוצרות וכן ותשרנה שרשיה (תהלים פ'): ועבד אדום. אולי הוא אחר ולא זהו האמור למעלה: שערים לארון. גם המה היו מאז שוערים ועתה שבו להיות מעוררים: (כה) בשמחה. חוזר על תחלת המקרא לומר ויהי דוד וכו' בשמחה: (כו) בעזר. ר"ל בעבור שעזרם האלהים ולא נכשלו בנשאם לזה זבחו הקרבנות הללו מלבד השור ומריא שזבחו אחר כל ששת הצעדים האמורים בשמואל ב': (כז) מכרבל. היה מעוטף במעיל של בוץ וכן כל הלוים וגו': השר המשא המשררים. השר בהרמות הקול על המשוררים: אפוד בד. מין לבוש עשוי כמין האפוד של כהן גדול והיא מיוחדת להמתבודדים בעבודת ה' וכן נאמר בשמואל שהיה חגור אפוד בד עם כי היה לוי: (כח) ובקול

מצודת ציון

בשי"ן והוא מל' שר: (כז) מכרבל. מעוטף והוא מל' ארמי ודוגמתו פטשיהון וכרבלתהון (דניאל ג') ור"ל עטופיהון: במעיל. שם מלבוש העליון כעין המעיל של כהן גדול:

ימי קדם

ז'. כהנים בשופרות היובלים לפני הארון), והיו שני שוערים מן הלוים אחרי הארון, שהם ברכיה ואלקנה שהיו מפסיקים בין הארון ובין הלוים בל יקרבו אליו, וע"ז קראם שוערים לארון, ושני כהנים עובד אדום ויחיה היו שוערים לארון לפניו, מפסיקים בין הארון ובין הכהנים שלא יקרבו אליו: (כה) ויהי, כל הנאמר עד עתה הוא הוספה עמש"ם (ש"ב ו' י"ב) וילך דוד ויעל את ארון האלהים מבית עובד אדום עיר דוד בשמחה, ושם קצר ופירש עזרא בתולך ושיים, שדוד והזקנים והשרים היו בשמחה, שהיו מלאים שמחה: (כו) ויהי בעזר, בשמואל (פסוק י"ג) ויהי כי צעדו נושאי ארון ברית ה' ששה צעדים ויזבח שור ומריא, והוסיף עזרא שבכל סדר שהלכו ששה פעמים ששה צעדים הקריב ז' פרים וז' אלים כמו שפי' חז"ל, ועמש"ם: (כז—כח) ודוד, בשמואל ספר שדוד התיחד בג' ענינים, א) בגופו שרץ בכל עוז לפני הארון, ב) במלבושיו שהיה חגור אפוד כלבוש הכהנים לא כלבוש מלכות, ג) מה שהשתתף עם כלל ישראל שהעלו את הארון בתרועה ובקול שופר, וכ"ז לא הוצרך עזרא לכתוב שנית כי נודע משם, רק הוסיף לפרש שדוד הלך מכורבל ומעוטף (כמו כרבלתהון, דניאל ג') במעיל

שופר ובחצצרות ובמצלתים משמעים בנבלים וכנרות: כט ויהי ארון ברית־יהוה בא עד־עיר דויד ומיכל בת־שאול נשקפה בעד החלון ותרא את־המלך דויד מרקד ומשחק ותבז לו בלבה:

טז א ויביאו את־ארון האלהים ויציגו אתו בתוך האהל אשר נטה־לו דויד ויקריבו עלות ושלמים לפני האלהים: ב ויכל דויד מהעלות העלה והשלמים ויברך את־העם בשם יהוה: ג ויחלק לכל־איש ישראל מאיש ועד־אשה לאיש ככר־לחם ואשפר ואשישה: ד ויתן לפני ארון יהוה מן־הלוים משרתים ולהזכיר ולהודות ולהלל ליהוה אלהי ישראל: ה אסף הראש ומשנהו זכריה יעיאל ושמירמות ויחיאל ומתתיה ואליאב ובניהו ועבד אדם ויעיאל בכלי נבלים ובכנרות ואסף במצלתים משמיע:

ת"א אסף הראש. ערכין י"ג: ע"ש (כט) נ. במדבר רבה ד: (ג) מגו"ע ע:

רש"י

(יהושע ו') והאחרים זולתם: (כח) משמיעים בנבלים. פירוש משמיעים קול: (כט) ומיכל בת שאול וגו'. לפי שספר דברי הימים בשביל כבוד דוד הוא לפיכך אין כתיב כאן מה אמרה מיכל לדוד כמו שכתוב בשמואל מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים כי זילותא של דוד היה שאמרה לו אשה כן:

טז (ב) ויברך את העם בשם ה'. שנקרא על הארון כדכתיב למעלה את ארון האלהים ה' יושב הכרובים אשר נקרא שם: (ג) ואשפר. אחד מששה בפר: ואשישה. אחד מששה בהין, ואשישה דוגמת אשישי ענבים (הושע ג') גלוסקות: (ד) ולהזכיר ולהודות ולהלל. להזכיר לומר אותן שני מזמורים שכתוב בהם מזמור לדוד להזכיר (תהלים ל"ח), ולהודות הודו לה' קראו בשמו (שם

מצודת ציון

בוץ. פשתן: (כט) נשקפה. ענין ראיה והבטה: בעד החלון. דרך החלון: מרקד. ענין דלוג וקפיצה של שמחה: ומשחק. ענין שמחה:

טז (א) ויציגו. ענין העמדה: (ג) ואשפר. ענין מנה יפה והוא מלשון אמרי שפר (בראשית מ"ט): ואשישה. כן שם הכלי אשר ישימו בו היין וכן סמכוני באשישות

מצודת דוד

שופר. הוא קול פשוט: (כט) ארון ברית. ארון שמונחים בו הלוחות הכתובים בברית: ותבז. בזתה אותו בלבה בחשבה שאין מהראוי למלך להקל בכבודו כ"כ ועם שהוא לכבוד ארון ה':

טז (ב) בשם ה'. בהזכרת שם ה': (ג) לאיש. ר"ל לכל אחד: (ד) משרתים. לכבד ולרנן לפני הארון: (ה) ומשנהו. השני לו: במצלתים. היה מקיש במצלתים להשמיע קול גדול:

ימי קדם

בוץ, וכן היו מעטפים הלוים הנושאים את הארון הלוים והמשוררים, ר"ל שהמשוררים שהיו משוררים בפה, וכנניהו השר שלהם היו מעוטפים כן, וביחוד היה על דוד אפוד בד על המעיל כלבוש הכהנים, והוסיף עוד שחוץ ממה"ש שכל ישראל היו מעלים בתרועה ובקול שופר, היו להם ג"כ חצוצרות ומצלתים ונבלים וכנורות, וגם ישראל יודעי נגן היו מנגנים: (כט) ויהי, זה נאמר גם בשמואל, ושם כתיב בא עיר דוד, ועזרא פי' עד עיר דוד, שראתה מרחוק ותבז בלבה, ושם כתיב מפזז ומכרכר, ופירש עזרא מרקד ומשחק:

טז (א—ג) ויביאו, ג' פסוקים אלה נזכרו בשמואל, ושם סיים וילך כל העם איש לביתו וישב דוד לברך את ביתו, ועזרא מצא בדה"י אשר למלכי בית דוד כי בטרם שהלכו העם סדר דוד תחלה את משמרת הארון ועבודת המשכן ככל המסופר בספר זה, והעתיקו, לבאר שרק אחר המעשים האלה הלכו העם לביתם ודוד לביתו: (ד—ה) משרתים, לכבד ולרנן לפניו, וגם נתן לוים להזכיר, ר"ל מעשה ה' בימי קדם, ולהודות על טובותיו, ולהלל בספור שבחיו, וע"ז

ו וּבְנָיָהוּ וְיַחֲזִיאֵל הַכֹּהֲנִים בַּחֲצֹצְרוֹת תָּמִיד לִפְנֵי אֲרוֹן בְּרִית־הָאֱלֹהִים׃ ז בַּיּוֹם הַהוּא אָז נָתַן דָּוִיד בָּרֹאשׁ לְהֹדוֹת לַיהוָה בְּיַד־אָסָף וְאֶחָיו׃ ח הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו׃ ט שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ־לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאֹתָיו׃ י הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְהוָה׃ יא דִּרְשׁוּ יְהוָה וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד׃ יב זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי־פִיהוּ׃ יג זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו׃ יד הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו׃

רש"י

ק"ה), ולהלל אותן מזמורים שמתחילין הללויה: (ו) ובניהו ויחזיאל הכהנים וגו'. חצוצרות כלי שיר של כהנים הוא, דוגמא למעלה (ט"ו) ושבניהו וגו' ובניהו ואליעזר הכהנים מחצצרים בחצוצרות: (ז) להודות לה' ביד אסף ואחיו. שאסף היה מתחיל הודו לה' קראו בשמו ואחרי כן כל אחיו עונים אחריו ודוגמא בעזרא (נחמיה י"א) ומתניה בן מיכא בן זבדי בן אסף ראש התחלה יהודה לתפלה. לכלי שיר הידות שמו כדכתיב בעזרא (שם י"ב) והלוים ישוע בנוי קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הידות: (ח) הודו לה' וגו'. זה המזמור שוררו אותו היום לפני הארון, ובס' תהלים הוא כתוב ג"כ אלא שיש ביניהם שינוי מעט במקצת תיבות והענין אחד. ושם הוא עד ובנביאי אל תרעו, והנה ג"כ הוא תכלית מזמור הודו לה', כי שירו לה' כל הארץ הוא מזמור אחר. ובס' תהלים ג"כ זה המזמור אלא שיש ביניהם שינויי מעט והענין אחד. הודו לה' דברי דוד למשוררים ולקהל: קראו בשמו. קראו ה' (ה') יעזור לארונו דוגמא (מ"א י"ח) וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם ה', אבל ה' נופל לומר לשון קריאה שנפלאות עשה: הודיעו בעמים עלילותיו. פי' עלילותיו העלילות שהתעולל בפלשתים על דבר הארון: (ט) שירו לו זמרו לו. בפה ובכלים: שיחו בכל נפלאותיו. גם תשיחו תמיד זה לזה בכל נפלאותיו: (י) התהללו בשם קדשו. לומר כל מי שמאמין באלהינו הוא יעזרנו, דוגמא ובקדוש ישראל תתהלל (ישעיה מ"א): בשם קדשו. שיש לך אלוה קדוש כאלהינו וכן כה' אלהינו בכל קראנו אליו (דברים ד'): ישמח לב מבקשי ה'. ובהיטיב יכול לשמוח לבו מי שמבקש לה' בלב שלם, לכך. (יא) דרשו ה' ועזו. מקדש הארון נקרא עזו דכתיב ויתן לשבי עזו (תהלים ע"ח) שנתן ארונו להביאו בשבי וכתיב קומה ה' למנוחתך אתה וארון עוזך (שם קל"ב) ועל כן נקרא אלעזר השומרו עזא על שם ששמר הארון שנקרא עוז, דוגמא על שם ד' מאות שקל כסף והוא חשבון גימטריא של עפרן וכן הרבה דן ידין עמו (בראשית מ"ט) יהודה אתה יודוך אחיך (שם): (יב) זכרו נפלאותיו. מכת עכברים ושלקחו פרות עלות ובניהם כלאו בבית וישרנה הפרות (ש"א ו') ולא חזרו לאחוריהם ופרץ בעזא, וכל השיר נעשה על הארון והיו אומרים אותו על תמיד של שחר ושירו לה' על תמיד של בין הערבים, ולמי אני אומר שיזכרו נפלאותיו של תמים דעים: (יג) לזרע ישראל עבדו. ובס' תהלים זרע אברהם עבדו, ואמר הנה זרע ישראל כי כוונת זרע אברהם שאמר שם הוא על זרע ישראל כי זרע אחר היה לאברהם אבל זרע ישראל הוא מיוחד בנו וכשאמר זרע אברהם על זרע ישראל ר"ל: (יד) הוא ה' אלהינו. אע"פ שבכל

מצודת דוד

(ז) אז נתן וגו'. אז מסר בתחלה ביד אסף להודות לה' בזה השיר: (ח) הודו לה'. ר"ל וזהו השיר הודו לה' וגו': קראו בשמו. בהשם המיוחד לו לבדו המורה על גדולתו:

מצודת ציון

(ש"ס ב'): (ח) עלילותיו. מעשיו כמו ועולל למו (איכה א'): (ט) שיחו. ענין דבור התמידי כמו ישיחו בי יושבי

הודיעו. פרסמו בין העמים פלאי מעשיו: (ט) שירו לו. בפה: זמרו לו. בכלי שיר: שיחו. דברו בתמידות בכל נפלאותיו: (י) התהללו. שבחו את"ע להתפאר בשם קדשו אשר יורה על יכלתו: ישמח. למען ישמח לב כ"א ממבקשי ה' בשמעו כל אלה: (יא) ועזו. דרשו לראות לכם עוזו ויכלתו: (יב) ומשפטי פיהו. המשפטים שעשה בעכו"ם במאמר פיו: (יג) זרע ישראל. אתם זרע ישראל עבדו: בחיריו. הבחורים לה' מיתר העכו"ם: (יד) הוא ה'. דעו

ימי קדם

היה אסף הראש: (ו) ובניהו, כפי הדין שהכהנים תוקעים בחצוצרות, וצריך שני כהנים כמבואר בערכין, וכנראה הם עצמם אמרו שיר גם בפה והיו י"ב כדין דאין פוחתין מי"ב על הדוכן, ובאשר לא היו רק לזכר היו י"ב בין הכל: (ז) **אז נתן דוד בראש**, כי היו מהללים בכמה מזמורים רק שני מזמורים אלה נתן לאמרם בראש: (ח) הודו, הנה מבואר בסדר עולם שמזמור הראשון עד פסוק כ"ג היו אומרים בבקר, והמזמור השני מפסוק כ"ג ואילך היו אומרים בין הערבים, ומזמור הראשון יסדו דוד בספר תהלותיו סי' ק"ה, ושם פירשנו הדברים כפי דרכנו והקורא ידרוש פירושו משם, לבד שבא שם

טו זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר׃ טז אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק׃ יז וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם׃ יח לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ־כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם׃ יט בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ׃ כ וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אַחֵר׃ כא לֹא־הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח

רש"י

הארץ משפטיו הוא אלהינו ואנחנו עמו: (טו) זכרו לעולם בריתו. ובתהלים זכר לעולם בריתו. פי' שהברית שכרת עם אברהם זכר אותה לעולם ולבניו, והדבר שהיה לו עמו וההבטחה שהבטיחו לוה שיעמוד לאלף דור, או פי' לוה גזר כמו ה' לא לוה (איכה ג') ופי' הדבר שגזר בין הבתרים לתת לבניהם את ארץ כנען יהיה לאלף דור, ומה שאמר הכא זכרו פי' בריתו שהוא עמכם לעולם זכרו אותה תמיד: (ט) אשר כרת את אברהם. כמו שכתוב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי וגו' (בראשית ט"ו) ואותו הברית והשבועה ליצחק היה כלומר בעבור יצחק לא בעבור ישמעאל ובני קטורה כי מה שאמר לזרעך בברית ובשבועה ליצחק היתה כמ"ש כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כ"א) והשבועה היתה בעקידת יצחק כמו שכתוב בי נשבעתי (שם כ"ב) ואמר ליצחק והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך (שם כ"ו) ואותה הברית והשבועה העמידה לחוק לבני ישראל ברית עולם. כי על זרעו המיוחד היתה הברית והשבועה לא על עשו. וכן אמר יצחק ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם (שם כ"ח): (יט) בהיותכם מתי מספר. אז נשבע לתת להם את ארץ כנען חבל נחלתכם וזהו דבר גדול שאין לומר מרוב עם שהיתם תפשתם ארץ כנען אלא בהיותכם מתי מספר, וא"ת אפי' לאלף ויותר יש מספר ומהו שכתוב גם בהיותם מתי מספר לכך נאמר כמעט וגרים בה פתרון אם למיושב אחד הייתי אומר לאברהם לבד ליצחק בלבד ליעקב בלבד לאחד מהם היה אומר לך אתן ארץ כנען לא היה תימה שהרי מיושבים בה היו אלא הוא נשבע לתת לכם את הארץ בשעה שהיו אבותיכם גרים בה דכתיב (שם ל"ה) היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק, ועוד אם לגר תושב היה אומר לך ולזרעך אתן את הארץ הזאת לא היה פלא כל כך כזה שאפי' גרים ותושבים לא היו, אלא. (כ) ויתהלכו מגוי אל גוי. אברהם הלך למצרים ולגרר וכן יצחק וכן יעקב היה בבית לבן עשרים שנה וגם עתה כי וילכו לא נאמר אלא ויתהלכו פורמנ"ר בלעז: (כא) לא הניח לאיש לעשקם. אף על פי שהלכו ממקום למקום ומנהג להזיק עוברי דרכים ושבאין למלון מוצאין עליהם עלילות אבל אלו לא הניח הקב"ה להזיקם ולעשקם, דוגמא או עשק את עמיתו (ויקרא ה'), ואם תאמר מה שלא עשקום חומסי דרכים ושאר הארצות שעברו אלו בתוכן לפי שלא הרגישו בם אבל אם היו מרגישים בם היו עושקים אותם, לכך נאמר ויוכח עליהם מלכים כלומר ודאי עשקום כגון פרעה לאברהם ואבימלך ליצחק ולבן ושכם ליעקב, ואמר להם הקב"ה.

מצודת ציון

שער (תהלים פ"ט): (יח) חבל. ענין חלק כמו מחבל בני יהודה (יהושע י"ט) ע"ש שדרך לחלוק נחלה בחבל המדה: (יט) מתי. אנשי: (כא) לעשקם. מלשון עושק וגזל: ויוכח. ענין תגלומין גמול כרחה כמו וצור לתוכית יסדתו (חבקוק

מצודת דוד

הם' הוא אלהינו בהויתו ובכל הארץ שולטים משפטיו כמאז: (טו) בריתו. התורה הנתונה בברית: דבר צוה. והוא הדבר אשר צוה לנו אחר אלף דור כי תתקע"ד דורות העביר הקב"ה מן העולם ולא נבראם ולאחר כ"ו דורות מגברא העולם נתן את התורה הרי אלף דור: (טז) אשר כרת. על הדבר אשר כרת עליו ברית עם אברהם ועליו היתה השבועה ליצחק: (יז) ויעמידה. הדבר ההוא העמידה ליעקב לחוק קבוע לישראל וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יח) לך אתן. ולא לישמעאל ועשו עם שהמה מזרעם: חבל. מה שהיא עתה חבל נחלתכם: (יט) בהיותכם. בעוד היותכם מתי מספר בחשבון היותר מעט ר"ל בימי האבות שהיו מעטים והיו בהארץ ההיא כגרים: (כ) ויתהלכו. לא ישבו במקום אחד והלכו מגוי האחד אל גוי האחר וממ ממלכה זו וכו' ודרך בני המדינה לעשוק הנכרי הבא לגור בלי קבע: (כא) ויוכח. בעבורם הוכיח במכאוב את מלך מצרים ומלך פלשתים על

ימי קדם

בקצת שנויים, כי במזמור זה בא להזכיר שה' הבטיח את הארץ לאברהם, ושלוה להאומות בל יגעו בם ודבר לוה קיים לאלף דור, כי כן הראה נפלאותיו בשדה פלשתים, בל יגעו בארון קדשו ובישראל עמו, שם אמר זרע אברהם עבדו, כי ראשית ההבטחה היתה לאברהם, ופה אמר זרע ישראל, כי נפלאותיו בארון היה מגד ישראל אבי האומה ביחוד, ושם אמר זכר לעולם בריתו, ופה אמר זכרו, מצוה עתה שישראל יזכרו בריתו וישמרוהו, וכן יש להבין יתר השנויים: (כג) שירו, מזמור זה נמצא בספר תהלות סי' צ"ו, וכבר פירשתי המזמור וענינו בפי' ס' תהלות, ויש גם בזה איזה שנויים כפי הצורך לענין הארון, שכונת ההודאה על הנס והפלא שעשה ה' ע"י הארון בעת שבו אותו פלשתים, ועי"כ הכירו העמים נפלאותיו ושכל אלהי העמים אלילים, כי דגון אלהיהם נפל לפני ארון ה', ושם אמר עוז ותפארת

במקדשו

עֲלֵיהֶם מְלָכִים׃ כב אַל־תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל־תָּרֵעוּ׃ כג שִׁירוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־אֶל־יוֹם יְשׁוּעָתוֹ׃ כד סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת־כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו׃ כה כִּי גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ כו כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה׃ כז הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ׃ כח הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ כט הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ׃ ל חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל־הָאָרֶץ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט׃ לא יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְהוָה מָלָךְ׃ לב יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ

ע"ש. (כג) זוהר חדש י א: (כד) אותיות דר"ע בפתיחה שו"ע כ: (לא) זוהר ויחי ויקרא אמור רכה ש ית אמור ל
זה"ח יד ב תק"ו הקדמה ג ע:

רש"י

(כב) אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו. באברהם כתיב (בראשית י"ב) וינגע ה' את פרעה וכתיב (שם כ') ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויאמר לו הנך מת וגו', ביעקב כתיב (שם ל"א) ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויאמר לו השמר לך וגו', ועוד ביעקב שבאו עליו להרגו על שהרגו שכם וחמור כתיב (שם ל"ה) ויסעו ויהי חתת אלהים, ובספר (תהלים ק"ה) מפורש יותר כי המזמור אינו מסיים כאן כדכתיב התם ויקרא רעב על הארץ וגו' כדי להגלותם למצרים: (כג) שירו לה' כל הארץ בשרו מיום וגו': (כד) ספרו. ישועה שעשה לנו כשגלה הארון אל ארץ פלשתים: בכל העמים נפלאותיו. שעשה עם הארון: (כו) כי כל אלהי העמים אלילים. הם מעשה ידי אדם, ודוגמתו בנבואת (חבקוק ב') מה הועיל פסל כי פסלו יוצרו וגומר עד לעשות אלילים אלמים: וה' שמים עשה. באלילים כתיב לעשות אבל הקב"ה עושה שמים וארץ וכל צבאם: (כז) הוד והדר לפניו עוז וחדוה וגו'. אבל האלילים כמת מוטלים במקום שמשימין אותם שם מונחים, לפי שאלהינו הוא אלהים אמת: (כח) הבו לה' משפחות עמים. ומה יתנו לו ומפרש כבוד ועוז: (כט) הבו לה' כבוד שמו. שמו אדוני וסוא אדון לכל וזהו הבו לה' כבוד שמו כי כשמו כן תהלתו: השתחוו לה' בהדרת קדש. כי כן אמרנו הוד והדר לפניו: (ל) חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט. בשר ודם כשרואה שדואגים ויראים ממנו אז הוא מטיל עליהם יותר אימה והם דואגים ממנו יותר שלא יחריב כל בתיהם, ומדת הקב"ה אינו עושה כן כשהעולם יראים ממנו אז תכון תבל בל תמוט שהוא עושה נקמה מלסטים והיסרים מתקיימים והארץ מתקיימת ואינה מתמוטטת, לכן חילו מלפניו כל הארץ אך אל תדאגו כי לא יבא הקב"ה כי אם לתקן כל העולם לישבו, אבל כשאין הבריות יראים ממנו ומוטאים אז יהפכם ויאבדם: (לא) ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים ה' מלך. כשבשר ודם מתגדל הכל עצבים שאינם יודעים

מצודת דוד

כי לקחו את שרה (ואמר עליהם כי בעבור זה פחד אבימלך לגעת ברבקה): (כב) אל תגעו. בהמכאוב שהבית הוא כאלו אמר אל תגעו וגו' ולאבימלך אמר בסירוס: במשיחי. ר"ל בגדולי ונשיאי וכן למשיחו לכורש (ישעיה מ"ה): ובנביאי. שהאבות היו נביאים: אל תרעו. אל תעשו רעה:

(כג) בשרו. בכל יום בשרו הישועה הבאה כי בכל יום תהיה: (כה) על כל אלהים. הם שרי מעלה של עכ"ום: (כו) אלילים. הוא מלה מורכבת מאל ולא ור"ל דבר שאין בו ממש וכן רועי האליל (זכריה י"א): וה'. אבל ה' עשה את השמים וכאו רב: (כז) הוד והדר. יסוד הסוד והסדר הוא לפניו: (כח) הבו לה'. וחוזר ומפרש הכבוד והעוז הבו לה' ר"ל אמרו שהכבוד והעוז הוא לו ובידו וכן נתנו לדוד רבבות (ש"א יח): (כט) כבוד שמו. הכבוד הראוי לשמו: בהדרת. באוהל הארון המהודר בקדושה: (ל) כל הארץ. יושבי הארץ: אף תכון. ר"ל אף את תבל עמדי על כנך ובסיסך ואל תהי נוטה לפול כל הימים אשר גזר המקום לעמוד על עמדך: (לא) ישמחו וגו'. ר"ל עת יבא גלות מלכותו וישמחו צבאות השמים ויושבי הארץ: ה' מלך. ר"ל גלה מלכותו: (לב) ומלואו. הבריות הממלאים

מצודת ציון

א'): (כג) בשרו. ענין ספור החדשות: (כז) וחדוה. ענין שמחה: (כח) הבו. תנו: (כט) שאו. הרימו: (ל) חילו. ע מלשון חלחלה ורעד: תמוט. מלשון נטיה: (לא) ותגל. ע ענין שמחה: (לב) ירעם. מל' רעם ורעש: יעלץ ענין

ימי קדם

במקדשו ופה אמר עז וחדוה במקומו, כי הנס שישב הארון בשדה פלשתים הראה את עוזו ושמח על מפלת אויביו, שם אמר שאו מנחה ובאו לחצרותיו וכאן אמר שאו מנחה ובאו לפניו, כי פה ידבר שה' שוכן אצל הארון, והבאים באים לפניו, וכן תמצא ידך לפרש עד"ז יתר השנויים, כשתעיין על פירוש

הַשָּׂדֶה וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ׃ לג אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְהוָה כִּי־בָא לִשְׁפּוֹט אֶת־הָאָרֶץ׃ לד הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ לה וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ׃ לו בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַיהוָה׃ לז וַיַּעֲזָב־שָׁם לִפְנֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לְאָסָף וּלְאֶחָיו לְשָׁרֵת לִפְנֵי הָאָרוֹן תָּמִיד לִדְבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ לח וְעֹבֵד אֱדֹם וַאֲחֵיהֶם שִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה

ע"ש (לה) שו"ט יד: (לו) זוכר ברכאות וימי שמות וארא מכילתא שירה פה:

רש"י

אם ים שטף בדינו אבל כשימלוך הקב"ה ישמחו השמים ותגל הארץ וכל הישרים יאמרו עתה מלך ה' שהחזיר לנו את הארון: (לג) ירעם הים ומלואו. כל בריות שבים דוגמא רנו שמים כי עשה ה'. על שהחזיר לנו את הארון ואלה מלאכי חבלה לעשות משפט בפלשתים: (לד) הודו לה' כי וגו' חסדו. זה אינו סיום המזמור (תהלים צ"ו) בפסוק זה אלא ממזמור הודו לה' קראו בשמו (שם ק"ה) וגם ואמרו הושיענו אלהי ישענו מאותו מזמור ואף המזמור (שם ק"ו) הוא מתחיל בפסוק זה כי היאך נופל כאן ואמרו הושיענו וקבצנו מן הגוים כי היכן גלו בימי דוד שאומר וקבצנו מן הגוים, וכך סדר בתהלים המזמור מתחיל הודו לה' קראו בשמו ואינו מסיים כי אם עד ברוך ה' אלהי ישראל וגו' (שם) עד אמן הללויה שהכל מענין אחד, ולפי שהוא מזמור גדול חלקו ומתחיל הודו לה' כי טוב, וכן איוב (איוב כ"ט) כשהוצרך להאריך המענה קצרו וחלקו לשנים ואומר ויוסף איוב שאת משלו, כי בשירה מחמת בגעועי שמחתו לא יכול להאריך וחלקו לשנים, וכן לענין קינה מחמת רוב צערו אינו יכול להאריך וחלקו לשנים כי גם שירה וגם קינה כאחת נאמרים, שהרי חנה כשבאה להתפלל בעזרה (שמואל א' א') חשבה עלי לשכורה שהיה סבור שמחמת יין עשתה והיא אמרה ויין ושכר לא שתיתי וגו' כי מרוב שיחי וכעסי, מכלל שבענין אחד שכור וצער הם מתנהגים: (לה) ואמרו הושיענו. בסוף המזמור (תהלים ק"ו) שמדבר למעלה בשביה ויחלצום אויביהם ויכנעו תחת ידם וכתיב אחריו ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם ועכשיו נופל לומר הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים כאשר עשית להם ובתהלים אין כתיב ואמרו כ"א הושיענו כי כן נופל לומר ולכך אמר דוד כשהביא הארון ב' מזמורים הללו, ומפורש בב"ר לפי שהספרות כששרו אמרו שני מזמורים הללו (עיין מסכת ע"ז כ"ד) רבי שמואל בר נחמני אמר ישרנה הפרות מה שירה אמרו הודו לה' קראו בשמו רבי אלעזר אומר שירו לה' כל הארץ וגו' לפיכך תקנם דוד לאומרם לפני הארון מזמור אחד שחרית ומזמור אחד ערבית. מפי רבינו אלעזר בר משולם ז"ל: (לז) לשרת לפני הארון תמיד. בשיר: לדבר יום ביומו. ערב ובקר: (לח) ועבד אדום ואחיהם.

מצודת ציון | מצודת דוד

שמחה כמו יעלוז ויעלוס כי זשר"ן מתחלף: (לז) לדבר אותו: (לג) עצי היער. הוא ענין מליצה לומר שמחה יתרבה השמחה בעולם: מלפני ה'. הרננה תהיה מלפני ה' כאשר

זבוא לשפוט את הארץ לשלם לכ"א גמול כמפעלו: (לד) כי טוב. כי ה' הוא טוב לכל וכי הוא עושה חסד לעולם: (לה) ואמרו. דוד אמר להם התפללו לה' בעבור בני הגולה שתהיה לאחרונה ואמרו בעבורם הושיענו כי אתה מעולם אלהי ישענו: להודות וגו'. על הישועה הבאה: להשתבח בתהלתך. לשבח את עצמנו בתהלתך כי לשבח יחשב להדבק בה' המהולל מאוד: (לו) מן העולם וגו'. מן העולם הזה עד העולם הבא: ויאמרו. לוה דוד שיאמרו כולם אמן ר"ל אמת הדבר אף יאמרו הלל לה' כ"א לפי מהללו: (לז) לאסף. את אסף: לשרת. בדבר השיר: לדבר יום.

ימי קדם

שם ותשכיל על דבר: (לד—לו) הודו, פסוק זה הוא ציון של התחלת מזמור ק"ו, ופסוק שאחריו הוא סוף המזמור, על שכפי השערתי אמרו בבוקר כל סימן ק"ה ובערב כל סימן ק"ו, או שאמרו תחלת הסימן וסופו לרמז על מזמור זה וענינו, שבמזמור ק"ה ספר מהחסדים שעשה ה' עם ישראל בצאתם ממצרים ובמדבר, ובסי' ק"ו ספר איך מרו את דבריו ומשלו בם שונאיהם ועי"כ הלכו שבי לפני צר וסיים בבקשה שיקבצם מן הגוים שהלכו שבי תחתם, וכל העם ענו ברוך ה' אלהי ישראל, לברך על הטובה ועל הרעה, ובתהלים לא נמצא מלת ואמרו רק הושיענו, ומשמע שזה צווי אל העם שיאמרו שני פסוקים אלה האחרונים, ועיין ברש"י מ"ש בזה: (לז) ויעזב לאסף, עזב סדר העבודה לאסף שהוא יסדר השיר הצריך לאמר תמיד מעניני דיומא: (לח) ועובד אדום ואחיהם, פי' הרד"ק בניו ואחיהם ששים ושמונה (ולקמן כ"ו ח') חשבם ששים ושנים, וצ"ע ששה מהם נמסרו בימי הדבר שהיה אז, או שפי'

ועבד אדם בן־ידיתון וחסה לשערים׃ לט ואת ׀ צדוק הכהן ואחיו הכהנים לפני משכן יהוה בבמה אשר בגבעון׃ מ להעלות עלות ליהוה על־מזבח העלה תמיד לבקר ולערב ולכל־הכתוב בתורת יהוה אשר צוה על־ישראל׃ מא ועמהם הימן וידותון ושאר הברורים אשר נקבו בשמות להודות ליהוה כי לעולם חסדו׃ מב ועמהם הימן וידותון חצצרות ומצלתים למשמיעים וכלי שיר האלהים ובני ידותון לשער׃ מג וילכו כל־העם איש לביתו ויסב דויד לברך את־ביתו׃

יז א ויהי כאשר ישב דויד בביתו ויאמר דויד אל־נתן הנביא הנה אנכי יושב בבית הארזים וארון ברית־יהוה תחת יריעות׃

ע"ש (א) אסתר רבה א׃

רש"י

עזב עם אסף לשורר ועובד אדום בן ידותון וחסה היה לשוערים לארון: (לט) ואת צדוק הכהן. היה ראש ואחיו הכהנים עמו נתן דוד לפני משכן ה' אשר בגבעון ולא עזב שום כהן עם הארון כי לא הוצרכו לעבוד עבודת זבח לקרבן: (מא) ושאר הברורים. המובחרים: אשר נקבו בשמות. אנשים גדולים קרויים בשם לשורר לפני המזבח בשעת הקרבת הקרבנות: (מב) ובני ידותון לשער. כמו לשוערים, ובשעת הארבעים למלכות בית דוד שמו אותם ראש למשוררים דכתיב (לקמן כ"ה) לידותון בני ידותון וגו' ששה על ידי אביהם ידותון בכנור הנבא על הודות והלל לה':

יז (א) ויהי כאשר ישב דויד. (בש"ב ז') כתיב וה' הניח לו מסביב וגו' וארון האלהים ישב בתוך היריעה. כדכתיב למעלה הימנו (שם ו') בתוך האהל אשר נטה לו דוד אמר דוד הקב"ה קיים בו (דברים י"ב) והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגם אנכי מוטל עלי לעשות מה שכתוב בסמוך

מצודת דוד

שירה הראוי בכל יום ושירו ביומו: (לח) לשוערים. להיות שומרים שערי אוהל הארון: (לט) לפני משכן ה'. היו משמשים לפני המשכן: בבמה. במזבח אשר עמד בגבעון:

(מ) להעלות. שהם יעלו שמה את התמידין: ולכל הכתוב. המה המוספין: (מא) אשר וגו'. אשר פרשם בשמות מי ומי יעמדו לפני המשכן: כי לעולם חסדו. ומהראוי להודות לו על זה: (מב) ועמהם. ר"ל עם הימן וידותון היו החצוצרות וכו': למשמיעים. העשוים להיות משמיעים קול גדול: וכלי שיר. ושאר כלי שיר העשוים לשורר בהם לפני משכן האלהים: לשער. היו ממונים לשמור שער המשכן: (מג) ויסב דויד. מאת פני אוהל הארון: לברך את ביתו. כדרך שבירך את העם בשם ה':

יז (א) בביתו. ר"ל בבית הראוי לו לפי מעלתו: בבית הארזים. המסוכך בתקרת ארזים: תחת יריעות. בוא האוהל

מצודת ציון

יום. ענין כל יום: (מא) הברורים. הנבחרים: נקבו. נתפרשו כמו ונוקב שם (ויקרא כ"ד):

ימי קדם

פי' עובד אדום וחוסה ואביהם היו שנים ושמונה, ומפרש שעובד אדום וחוסה היו מיוחדים לשוערים, והגם שחושב לקמן (שם י') בנים שלשה עשר לחוסה, בעת ההיא נתרבו: (לט) ואת צדוק מ"ש רש"י ולא עזב שום כהן עם הארון הוא שלא בדוקא כמ"ש בפסוק ו': (מא—מב) ועמהם הימן, ר"ל שהימן וידותון היו בין עם המשוררים בפה, שעז"א שהיו עמהם היינו עם הכהנים, עם שאר הברורים, היינו הנבחרים שנקבו אז בשמותם להודות ה' בפה, וגם היו עמהם הימן וידותון לנגן ע"י חצוצרות ומצלתים ויתר כלי שיר כי היו בקיאים בין לשורר בפה בין בכלי, ובני ידותון היו מיוחדים לשער: (מג) וילכו, ואחר שסדר דוד עבודת הארון והמשכן ומשמרות הכהנים והלוים בכ"א, אז הלכו העם לבתיהם ודוד נסב לברך את ביתו, ולא הזכיר פה ממיכל בת שאול שכבר נאמר בשמואל שם:

יז (א) ויהי, כל הספור והחזיון הנפלא בסימן זה הועתק מס' שמואל סי' ז', ובאשר בו נמצא הבטחה עתידה על מלכות דוד היה ספור זה יקר בעיני עזרא להעתיקו שנית עם איזה שנויים אשר בא לבאר ולפרש הדברים או לקצר, ובאשר כבר פירשנו הדברים באורך בדרך המושכל בפי' שמואל, לא אכפיל הדברים רק אעיר על השנוים הבאים בספר זה, בביתו ושם וה' הניח לו מסביב מכל אויביו, בבית הארזים, שם בבית ארזים, פי' שר"ל הארזים הידועים שלא חירם שהיה

ב ויאמר נתן אל-דויד כל אשר בלבבך עשה כי האלהים עמך: ג ויהי בלילה ההוא ויהי דבר אלהים אל-נתן לאמר: ד לך ואמרת אל-דויד עבדי כה אמר יהוה לא אתה תבנה-לי הבית לשבת: ה כי לא ישבתי בבית מן-היום אשר העליתי את-ישראל עד היום הזה ואהיה מאהל אל-אהל וממשכן: ו בכל אשר-התהלכתי בכל-ישראל הדבר דברתי את-אחד שפטי ישראל אשר צויתי לרעות את-עמי לאמר למה לא-בניתם לי בית ארזים: ז ועתה כה תאמר לעבדי לדויד כה אמר יהוה צבאות אני לקחתיך מן-הנוה מן-אחרי הצאן להיות נגיד על עמי ישראל: ח ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרית את-כל-אויביך מפניך ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ: ט ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיהו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא-יוספו בני-עולה לבלתו

ת"א ועשיתי לך. פסחים ק"ט: לבלותו. ברכות ז': בצ"ל עמ"ש

ע"ש (ד) אסתר רבה א' מדר"ש כו לג ב שו"ט סב: (ט) דברים רבה ה: (ח) שהש"ר ו ב:

רשי

(שם) והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם, כלומר אעשה לו משכן: (ג) ויהי בלילה ההוא וגו'. מפורש במדרש אמר לו הקדוש ברוך הוא לנתן הנביא האדם הזה שאני שולח אליו כדרכן הוא לא ואמור לו עד שלא ישבע לבנותו לא אתה תבנה לי הבית לשבתי. ד"א האדם שאני שולח אצלו זריז הוא לך אמור לו קודם שישכור פועלים: (ה) ואהיה מאהל אל אהל וממשכן. כלומר ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן אל משכן מגלגל לשילה ומשילה לנוב ומנוב לגבעון ואף על גב שהייתי מטולטל מאהל אל אהל וממשכן למשכן: (ו) בכל אשר התהלכתי בכל ישראל הדבר דברתי וגו'. זה לא עשיתי ואף הם מאליהם לא עלה במחשבתם לבנות לי בית כאשר עלה במחשבתך: (ז) כה אמר ה' צבאות. מה שעלה במחשבתך אני אשלם לך: מן הנוה. נוה הרועים וגדרות צאן: (ח) ועשיתי לך שם כשם הגדולים. כשם מלכים גדולים כי למעלה (י"ד) כתיב ויצא שם דוד בכל הארצות: (ט) ושמתי מקום וגו' ושכן תחתיו. לא כמו שהיה בימי שאול כשנהרג שאול וינוסו ישראל וישבו

מצודת ציון

(ז) הנוה. מדור הרועים כמו נות רועים (צפניה ב'): (ט) ירגז. ענין הנעת החרדה: לבלתו. מל'

מצודת דוד

האמור למעלה וכאומר וכי זו היא הבית הראויה לארון: (ב) כל אשר בלבבך. כאומר אם חפצך לבנות בית לה' עשה חפצך: (ה) כי לא ישבתי. אשר לא ישבתי וגו' ר"ל הנה עד הנה לא ישבתי בבית וכן אתה לא תבנה לי: ואהיה מאוהל. הייתי מתהלך מאוהל שילה אל אוהל נוב וכו': וממשכן. כאלו אמר וממשכן אל משכן והוא מקרא קצר ומעצמו יובן החסרון: (ו) בכל אשר וגו'. בכל המקומות אשר התהלכתי וגו' וכי דברתי אל אחד מהשופטים: אשר צויתי לרעות את עמי וגו'. וכאומר הנה מזה תדע שבנין הבית שמורה הוא למי שיבנהו ואין כולם ראויים לה ולזה לא צויתי עליה מאז: (ז) ועתה. ר"ל הואיל ודבר גדול הוא אמור לדוד עבדי שלא הרבה טובה עשיתי עמך כי לקחתיך מן הנוה וגו': (ח) שם כשם הגדולים. להתפרסם בעולם ככל הגדולים אנשי השם ורז"ל אמרו שזהו מה שאומרים מגן דוד: (ט) ושמתי מקום. שבימיך שמתי מקום מנוחה וקבוע לעמי ישראל ונטעתיו על אדמתו ושכן במקומו ולא יחרד עוד לנוע ממנה כאשר בראשונה ר"ל טרם הקמת

ימי קדם

בנין גדול ובית מלכות, ותחת יריעות זה פירוש מש"ם בתוך היריעה: (ב) עשה, ר"ל תוכל לעשות, וזה פי' מש"ם לך עשה שאינו ציווי: (ד) לא אתה. שם האתה תבנה לי בית, ופי' שר"ל כי לא אתה תבנה הבית רק בנך: (ה) מן היום, זה פי' מש"ם למיום העלותי, מאהל אל אהל, זה פי' מש"ם ואהיה מתהלך באהל ובמשכן, כי משכן שילה היה אהל מלמעלה ומשכן של בנין מלמטה, והתהלך מאהל שבמדבר אל משכן שילה ששם ישב באהל ובמשכן ביחד: (ו) אחד שופטי ישראל, זה פי' מש"ם את אחד שבטי ישראל, מלשון שבט מושלים: (ח) ואכרית, ושם ואכריתה, ובאשר עד ועשיתי דבר בעתיד

כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה׃ י וּלְמִיָּמִים אֲשֶׁר צִוִּיתִי שֹׁפְטִים עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְהִכְנַעְתִּי אֶת־כָּל־אוֹיְבֶיךָ וָאַגִּד לָךְ וּבַיִת יִבְנֶה־לְּךָ יְהוָה׃ יא וְהָיָה כִּי־מָלְאוּ יָמֶיךָ לָלֶכֶת עִם־אֲבֹתֶיךָ וַהֲקִימוֹתִי אֶת־זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יִהְיֶה מִבָּנֶיךָ וַהֲכִינוֹתִי אֶת־מַלְכוּתוֹ׃ יב הוּא יִבְנֶה־לִּי בָּיִת וְכֹנַנְתִּי אֶת־כִּסְאוֹ עַד־עוֹלָם׃ יג אֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן וְחַסְדִּי לֹא־אָסִיר מֵעִמּוֹ כַּאֲשֶׁר הֲסִירוֹתִי מֵאֲשֶׁר הָיָה לְפָנֶיךָ׃ יד וְהַעֲמַדְתִּיהוּ בְּבֵיתִי וּבְמַלְכוּתִי עַד־הָעוֹלָם וְכִסְאוֹ יִהְיֶה

רש"י

פלשתים תחתם: ולא יוסיפו בני עולה לבלתו. כמו לענותו: (י) ולמימים אשר צויתי שופטים על עמי ישראל. לא היה מנוחה להם כמוך אשר הכנעתי את כל אויביך לפניך: ואגיד לך, מה יהיה שבכך שרצית לבנות לי בית: ובית יבנה לך ה'. אתה חשבת לבנות לי בית לשמי באותה מדה יהיה שכרך ומבשרך הקב"ה כי בית יעשה לך ה' שיתן לך בן שימלוך תחתיך וישב על כסא ישראל במקומך, וכל דבר שמתקיים בבן אדם אחריו קרוי בית וכן הוא אומר והקימותי את זרעך אחריך: (יא) והיה כי מלאו ימיך ללכת עם אבתיך. כלומר אל תירא שאני ממהר את הדבר אלא כי מלאו ימיך אז יהיה והקימותי את זרעך אחריך וגו' (מ"א א') והכינותי את מלכותו. וכן הוא אומר בשלמה (מ"א ב') ותכון מלכותו מאד: (יג) אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן. (ובשמואל ב' ז') כתיב אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים, ופתרון אם יחטא נגדי איסרנו על יד כאדם שמייסר את בנו בשבט אנשים, שהקים לו לשטן את רזון ואת הדד וגו'.

מצודת דוד   מצודת ציון

השופטים: (י) ולמומים. מוסב למקרא של מעלה לומר בלוים וספד כמו בלה בשרי (איכה ג'): (יד) נכון.
לא יוספו עוד לבלותו כאשר בראשונה וכאשר בזמן השופטים:
ואגד לך. ומלבד זאת אגיד לך שעוד ייטב ה' עמך ויבנה לך בית מלכות לזרעך אחריך וא"כ די לך בטובות האלה אף אם לא תבנה בית ה': (יא) והיה. אבל כאשר ומלאו ימיך וכו': (יב) הוא יבנה. כי אליו שמורה הגדלת השם בבנין ביתו: עד עולם. לזרעו אחריו: (יג) לאב. כמו האב שמייסר את בנו בשבט ואל המיתו כל ישא נפשו: וחסדי. לא אסיר חסדי ממנו למאס בו כאשר הסירותי חסדי מעם שאול אשר היה מלך לפניך: (יד) בביתי. בבית

ימי קדם

המוסף לעבר, שעל זה בא הוי"ו בקמץ, ומן ועשיתי מדבר מן העתיד והוא"ו הוא וא"ו החבור כמש"פ שם, ילדק יותר ואכרית בלא ה"א, שהה"א הבא נוסף על הפעל מורה על גלות רצון לא על עבר מוחלט כמ"ש בכ"מ: (י) לבלותו ושם לענותו, ופי' חז"ל ברכות דף ה', מתחלה לענותו ולבסוף לבלותו, שאחר שחטאו נשתנה ההבטחה, והיו מעונים מבני עולה רק שנשאר ההבטחה שלא יבלו אותם להומם ולאבדם: (יא) ולמימים, זה פי' מש"ש ולמן היום, והכנעתי ושם והניחותי, ואחר החטא לא מצא מנוחה לגמרי רק שנכנעו תחתיו כמ"ש בפסוק י' מדברי חז"ל. ואגיד לך, שם והגיד לך ה' כי בית יעשה לך ה', ופירשתי שם שר"ל שהגיד לו זאת בנבואה אחרת הטעם שלא יבנה הבית מפני ששפך דמים הרבה כמו שהזכיר נבואה זאת לקמן [כ"ח ג'], ופירש עזרא שאז לא נאמר לו עדיין נבואה זו, כי אז לא שפך עדיין דם לרוב, שהמלחמות הגדולות עשה אחרי זה הדבור, ואחרי זאת א"ל ה' דמים הרבה שפכת, ועזרא ואגיד לך ר"ל שבעתיד אגיד לך טעם הדבר, ובית יעשה הוא הבטחה שיבנה לו ה' בית נאמן כמו שמפרש: (יא—יב) ללכת עם אבותיך, ושם ושכבת את אבותיך, ועזרא יודיע כי הצדיקים אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב שנאמר ילכו מחיל אל חיל כמ"ש חז"ל בסוף ברכות, ע"ד ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, אשר יהיה מבניך ושם אשר יצא ממעיך, ועזרא פירש שלא יהיה זרע מבנותיו, רק מבניו הזכרים, והכינותי את מלבותו ושם את ממלכתו, וכן במ"ש וכוננתי את כסאו אומר שם כסא ממלכתו, וכבר בארתי ששם ממלכה מציין את העם בכלל שעליהם מולך, וזה לא נתקיים כי הממלכה נחלקה לשתים, רק המלכות נשארה והכסא שנשאר במלכות על שבט יהודה: (יג) לבן, שם הוסיף אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים, ועזרא השמיט זה אחר שאח"כ גרמו העונות שנטה המלוכה ואת עיני לדקיהו עור כמו שקונן ע"ז המשורר [תהלות סי' פ"ט], כאשר הסירותי ושם כאשר הסירותי מעם שאול אשר הסירותי מלפניך, שמשמע שהסיר החסד משאול באשר מצא את דוד יותר ראוי להסד זה, ועזרא שהיה מגמתו לומר ששאול לא היה ראוי עוד למלוכה [כמ"ש למעלה י' י"ג], תקן הדבר שהוסר החסד משאול בעבור חטאיו: (יד) והעמדתיהו, שם אומר ונאמן ביתך

נָכוֹן עַד־עוֹלָם׃ (טו) כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל הֶחָזוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִיד׃ (טז) וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ דָּוִיד וַיֵּשֶׁב לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר מִי־אֲנִי יְהוָה אֱלֹהִים וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִיאֹתַנִי עַד־הֲלֹם׃ (יז) וַתִּקְטַן זֹאת בְּעֵינֶיךָ אֱלֹהִים וַתְּדַבֵּר עַל־בֵּית־עַבְדְּךָ לְמֵרָחוֹק וּרְאִיתַנִי כְּתוֹר הָאָדָם הַמַּעֲלָה יְהוָה אֱלֹהִים׃ (יח) מַה־יּוֹסִיף עוֹד דָּוִיד אֵלֶיךָ לְכָבוֹד אֶת־עַבְדֶּךָ וְאַתָּה אֶת־עַבְדְּךָ יָדָעְתָּ׃ (יט) יְהוָה בַּעֲבוּר עַבְדְּךָ וּכְלִבְּךָ עָשִׂיתָ אֵת כָּל־הַגְּדוּלָּה הַזֹּאת לְהֹדִיעַ אֶת־כָּל־הַגְּדֻלּוֹת׃ (כ) יְהוָה

כ"ב בס"מ

רש"י

אותו פסוק נופל לומר וחסדי לא אסיר ממנו כאשר הסירותי מעם שאול שהיה לפניך והפשטת לפני שהעברתי המלוכה ממנו ומזרעו, ובשמואל (שם) כתיב מעם שאול, ומה שלא נכתב כאן אשר בהשותו וגו', משום כבודו של דוד שאינו רוצה לדבר בזה הספר שום זילותא לבית דוד: (טז) כי הביאתני עד הלום. מנוה רועים הביאתני למלכות: (יז) ותקטן זאת בעיניך. שנתת לי המלכות: למרחוק. שהעמדת את מלכותי לעתים רחוקות שאמרת והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד העולם: וראיתני כתור האדם המעלה. שהשויתני והושבתני שורות הגדולים כלומר קטן הייתי והושבתני בשורות נדיבי עמך שאמרת לי ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים: כתור. פתרון שורה ודוגמא (בכלאים) ראש תור ירק: (יח) מה יוסיף עוד דויד אליך. פתרון מה צורך עוד לדוד לבקשך: לכבוד את עבדך. בשביל לעשות כבוד לי שאני עבדך ואתה ידעת מאליך, ובשמואל (שם) כתיב ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך ואתה ידעת את עבדך ה': (יט) ה' בעבור עבדך. כך מוסב פסוק זה על העליון וכל כך עשית להודיעני את כל הגדולה הזאת שהודעתני והכל מרצון לבך, לכן. (כ) ה' אין כמוך. ושמא תאמר גדול כמוהו

מצודת ציון

מתוקן על כנו: (טו) החזון. מראה הנבואה: (טז) הלום. לכאן כמו אל תקרב הלום (שמות ג'): (יז) כתור. ענין תבנית ותואר וכן נאוו לחייך בתורים (ש"ה א') הם הפנינים המסודרים בתואר ובתכונה יפה: (יח) ידעת. הוא מענין

מצודת דוד

המלכות ולתוספת ביאור אמר במלכותו וכפל עוד לומר וכסאו וכו' וכן דרך המקרא לכפול הדברים פעמים ושלש להזוק: עד העולם. לזרעו אחריו: (טו) כן דבר נתן. ר"ל עם שמתחלה הסכים על ידו ואמר לו כל אשר בלבבך עשה לא בוש לחזור ולמחות בו בדבר ה': (טז) לפני ה'. לפני הארון: ומי ביתי. כי הלא מרות המואביה אני בא: עד הלום. עד המעלה שאני בא עכשיו: (יז) ותקטן, החסד הזה הוא עוד קטנה בעיניך עד שדברת על בית עבדך למרחוק ר"ל לדורות העתידים לתת המלוכה לזרעו עד עולם: וראיתני. ראית אותי להחשיבני כתכונת ותואר האדם גדול המעלה עם שאני שפות ונבזה: (יח) מה יוסיף. מעתה מה יוסיף עוד לבקש לעשות כבוד עם עבדך ר"ל מעתה אין לי לשאול עוד ואמר כאחר המדבר: ואתה. הואיל ואתה ידעת ורחמת את עבדך לעשות לו כזאת מבלי שאלה ובקשה: (יט) בעבור עבדך. ר"ל אם עשית כזאת בעבור שאני עבדך מ"מ בלבך עשית הגדולה הזאת כי אין זכותי כדאי לה לולי רצון לבך: להודיע ר"ל ואף להודיע לי את זאת כאלו בא

ימי קדם

וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם, ועזרא הוסיף שהיה הבטחה גם לשלמה, שתהיה המלוכה שמורה לזרעו תמיד לא ליתר זרע בית דוד: (יז) **וראיתני כתור האדם המעלה**, ושם וזאת תורת האדם, מבואר שפי' מלת תורת שרשו תור, והוא לדעת הרד"ק לשון תכונה, וקרוב לו נאוו לחייך בתורים, הפנינים המסודרים על סדר ותכונה, ומ"ש האדם היינו האדם המעלה והחשוב, אולם למה שפירשתי שם שר"ל שהוכיח מזה שהחסד הזה שניתן לו אינו מצד שהוא אדם פרטי, רק מצד שהוא אדם כללי, והוא הולך מהלך השלמות אל הכלל, וכל בני אדם יחד, והאדם הכללי הסוגיי הוא למעלה מן האדם האישיי הפרטי, כי אין איש בשכל ולא מין חוץ לשכל, והאדם המעלה המצויר בשכל העליון ית' הוא האדם הכללי, ועז"א שראיתני **כתור האדם** העליון העומד **למעלה** שהוא האדם הכללי, וזה פי' וזאת תורת האדם, ר"ל האדם הכלליי הסוגיי: (יח) **מה יוסיף**, ושם ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך ואתה ידעת את עבדך, ועזרא פי' שר"ל על הכבוד הזה הנעשה את עבדך לחשבו כאדם המעלה, היינו אדם הכללי הסוגיי, מה יוסיף ע"ז דוד מצד שהוא איש פרטי, ומדבר אליך מצד אישיותו שזה בטל במעלתו שהוא הולך מהלך השלימות אל האדם הכללי וכוללם יחד שידעת אותו מצד זה ככל הסוגיים הנקשרים בידיעת השכל הכולל הנב"ת: (יט—כ) **ה' בעבור עבדך**, ושם בעבור דברך וכלבך עשית את כל הגדולה הזאת להודיע את עבדך ע"כ גדלת ה' אלהים כי אין כמוך וכו', ושם פירשתי שר"ל שההודעה הזאת היה ככל הודעות שיודיע ה' ע"י נביאיו ענינים הכוללים שהם לתכלית מין האנושי בכלל, שה' יגלה מה שבלבו ורצונו הנעלם להשלמת כל הדורות, ומזה מבואר שגדלת ה'

אֵין כָּמוֹךָ וְאֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ בְּאָזְנֵינוּ׃ כא וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ אֲשֶׁר הָלַךְ הָאֱלֹהִים לִפְדּוֹת לוֹ עָם לָשׂוּם לְךָ שֵׁם גְּדֻלּוֹת וְנֹרָאוֹת לְגָרֵשׁ מִפְּנֵי עַמְּךָ אֲשֶׁר־פָּדִיתָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם׃ כב וַתִּתֵּן אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ׀ לְךָ לְעָם עַד־עוֹלָם וְאַתָּה יְהוָה הָיִיתָ לָהֶם לֵאלֹהִים׃ כג וְעַתָּה יְהוָה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ עַל־עַבְדְּךָ וְעַל־בֵּיתוֹ יֵאָמֵן עַד־עוֹלָם וַעֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ כד וְיֵאָמֵן וְיִגְדַּל שִׁמְךָ עַד־עוֹלָם לֵאמֹר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל וּבֵית־דָּוִיד עַבְדְּךָ נָכוֹן לְפָנֶיךָ׃ כה כִּי ׀ אַתָּה אֱלֹהַי

כ"ב בס"מ

ע"ש (כא) זוכר ויחי במד"ר י מכולתא בא יד מדר"ש ז יג ג שם כז מר ג סנהו לך שלא ספרי ברכה:

רש"י

שאינו אבל מעט קטן ממנו יש, לכן נאמר, ואין אלהים זולתך. אין כמוך ואין זולתך באלהים אף בעממים: ככל אשר שמענו באזנינו. כל ימינו: (כא) ומי כעמך ישראל גוי אחד. ממה הם מיוחדים מכל העמים מזה אשר הלך אלהים בעצמו לפדות לו עם. לעם כמה שכתוב אני יוצא בתוך מצרים (שמות י"א) מזה אנו מיוחדים שלא עשה זה לשום אומה בעולם: לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים. ולפי שאתה יחיד בעולמך ועמך מיוחדים מכל אום לכך נאה לך לתת להם מלך הגון וגדול: (כד) ויאמן ויגדל שמך עד עולם לאמר. שיאמרו ה' צבאות אלהי ישראל אלהים לישראל וגם קיים דברו: ובית דוד עבדך נכון לפניך. שדברת וכסאו יהיה נכון עד עולם: (כה) כי אתה אלהי גלית. פתרון ודאי נאה לך לאמן דבריך כי אתה בעמך גלית אוזן עבדך לבנות לו בית כדכתיב (לעיל פסוק י') ואגיד לך ובית יבנה לך

מצודת דוד / מצודת ציון

לתשלום גמול על מעשי: (כ) אין כמוך. בכדי להעריך הערכה והדמיון כמו רק אתכם ידעתי (עמוס ג'): (כג) יאמן.
ממנו עוזק מחשבותיך: ככל אשר שמענו. ככל הדברים
הנפלאים אשר שמענו: ומי כעמך. ר"ל הואיל ואין זולתך א"כ מי ומי מעובדי גלולים הוי מאושר ומשובח כעמך ישראל אשר המה גוי מיוחד בארץ: לפדות לו עם. לפדות ממצרים להיות לו לעם: לשום לך וגו' לפרסם את שמך בעולם: גוים. מוסב על לגרש ר"ל הוצאתם לגרש מפניהם העמים אשר בארץ כנען: (כב) עד עולם. לא יחליפו באומה אחרת: (כג) יאמן. יקוים להיות המלכות מזרעי עד עולם: (כד) ויאמן. שמה שיאמן הדבר יגדל שמך עד עולם כי יאמרו הכל שעד עולם הוא אלהי ישראל ואף בית דוד נכון לפניו למלוכה עד עולם ואין בו אצלם השתנות לחזור מדבריו: (כה) כי אתה וגו'. ר"ל הואיל והודעתני שתבנה לי בית מלכות לזה מצאתי את לבי

ימי קדם

ע"י שאתה קושר הסבות והמסובבים מראש ועד סוף עי' בפירושי שם, ועזרא אסיף ופי' שעשית את כל הגדולה הזאת להודיע את כל הגדולות בעבור עבדך וכלבך, ר"ל שההודעות האלה הוא למען גלות מה שבלבך להשלמת הכלל באחרית הימים, ובעבור עבדך שידע ע"כ כי ה' מי כמוך, ושיעור הכתוב שם בשמואל ה' בעבור דברך [וכלבך עשית הוא מאמר מוסגר] את כל הגדולה הזאת להודיע את עבדך על כן גדלת ה' אלהים, ר"ל ע"י דברך שדברת את כל הגדולה הזאת והודעת ההודעה הזאת ע"י נביא, ע"כ הודעת את עבדך שעל כן גדלת וכו', ומ"ש וכלבך עשית הוא מאמר מוסגר שעשית זאת כפי לבך ורצונך הנעלם וכמ"ש שם: (כא) אשר הלך האלהים, ושם אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם, ופי' רש"י שהלכו שלוחיו שהם משה ואהרן, ועזרא פירש שם זה קדם, ובא בל"ר לכבוד כנודע ושכבר היו לו לעם טרם שפדאם כמו שקראם בשם עמי גם לפני יצ"מ, לשום לך שם, ושם ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה ונוראות לארצך מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו, והכתוב שם מוקשה מאד, ופירש עזרא, שהוא בא במאמרים מקבילים, וכך סדרו, לעשות לו שם הגדולה ונוראית ולעשות לכם לארצך. [לעשות] מפני עמך אשר פדית ממצרים לגוים ואלהיו, בענין שמ"ש הגדולה ונוראות עונה על לשום לו שם, ומלת לארצך עונה על לעשות לכם, ומלת לעשות נמשך לשתים [ופי' לעשות נקמה] וכן הלמ"ד של לארצך נמשך על גוים, וע"כ שינה הלשון לגרש מפני עמך: (כג—כד) יאמן ושם הקם, ופי' עזרא שה"ל להתפלל שיקים ה' דברו רק שיאמן דהיינו בל יטעו העולם שההבטחה לא תתקיים, כמו בזמן הגלות שהגם שבאמת יקים ה' את דברו באחרית הימים יש הבלתי מאמינים בזה, וכן הוסיף ויאמן ויגדל שמך [ושם לא נמצא מלת ויאמן] ר"ל שע"י שיאמן ע"כ יגדל שמך, כי בזמן

גָּלִיתָ אֶת־אֹזֶן עַבְדְּךָ לִבְנוֹת לוֹ בָּיִת עַל־כֵּן מָצָא עַבְדְּךָ לְהִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ׃ כו וְעַתָּה יְהוָה אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים וַתְּדַבֵּר עַל־עַבְדְּךָ הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃ כז וְעַתָּה הוֹאַלְתָּ לְבָרֵךְ אֶת־בֵּית עַבְדְּךָ לִהְיוֹת לְעוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּי־אַתָּה יְהוָה בֵּרַכְתָּ וּמְבֹרָךְ לְעוֹלָם׃

יח א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיַּךְ דָּוִיד אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּכְנִיעֵם וַיִּקַּח אֶת־גַּת וּבְנֹתֶיהָ מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ ב וַיַּךְ אֶת־מוֹאָב וַיִּהְיוּ מוֹאָב עֲבָדִים לְדָוִיד נֹשְׂאֵי מִנְחָה׃ ג וַיַּךְ דָּוִיד אֶת־הֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ־צוֹבָה חֲמָתָה בְּלֶכְתּוֹ לְהַצִּיב יָדוֹ בִּנְהַר־פְּרָת׃ ד וַיִּלְכֹּד דָּוִיד מִמֶּנּוּ אֶלֶף רֶכֶב

רש"י

ה': על כן מצא עבדך להתפלל לפניך. כלומר אם לא היית בעצמך אומר לי להביא על זרעי הטובות האלה לא היה עולה על דעתי לבקש אשר מי אני אשר הביאותני אפי' עד הלום אבל הואיל שאמרת למענך להביא לי כל הטובות הללו לפיכך אני מתפלל שתאמן את דבריך: (כז) כי אתה ה' ברכת. כלומר ברכתני: ומברך לעולם. כלומר ועבדך יהא מבורך לעולם:

יח (א) ויהי אחרי כן ויך דויד. אחר שאמר דוד לבנות בית ואמר לו הקב"ה לא תבנה אתה אמר דוד הואיל ואין עלי לבנות הבית אלא בני עתה אכינה ואסדר לו הכל לכשיבא בני לבנות הבית שיהא לו הכל מזומן, ועתה מניח הכל והולך ומספר היאך זימן לו הבנין שגלהם עם אויביו והקדיש שללם לבנין הבית וכן דרך הפסוק לדבר, ודוגמא באליהו ובאלישע מאחר שאמר (מ"ב ב') ויהי נא פי שנים ברוחך אלי מניח כל המעשה מן המלכים ומספר והולך מן נפלאות אלישע היאך היו פי שנים עד שישלים הכל: (ג) ויך דויד את הדדעזר מלך צובה חמתה. בחמת היתה המלחמה ובחמת הכהו דוד. חמתה כמו לחמת: להציב ידו. פתרונו כשהלך להציב כחו להשיב גבולו ולהציב בנהר פרת שהיה משיג לגבול נהר פרת, ודוגמא(ש"ב י"ח) ואבשלום לקח ויצב לו בחייו וגו' ויקרא לה יד אבשלום שפתרונו את גבול אבשלום. ד"א ויקרא לה יד אבשלום בתוך המצבה צר אבשלום צורת אורך ידו. כדכ' בלותו פסוק, כי אמר זאת הצורה המצויירת אחר יד אבשלום (מפי ר' יצחק בר שמואל בנרבונ"א שמעתי כן): (ד) ויעקר דויד, משום דכתיב (דברים י"ז) לא ירבה לו סוסים, וכדכתיב ואת סוסיהם תעקר (יהושע

מצודת ציון

מלשון שאמנה וקיום: (כז) הואלת. ענין חפץ ורצון כמו ויואל משה (שמות ב'):

מצודת דוד

וערב לגשת להתפלל עליה עם כי הוא דבר גדול: (כו) אתה הוא האלהים. א"כ בידך הכח למלאות דבריך: ותדבר. אתה דברת הדבר הזה כי נאמן נתן לנביא ודבר ה' בפיו:

(כז) ועתה הואלת. ר"ל והואיל וכן הוא א"כ מעתה להתפלל עוד על הדבר אבל שאלתי רצה נא לברך וגומר שיהיו לעולם לפניך ר"ל ברכה במתנת לב מסור ללכת בתורתך בכדי שיהיו ראוים לקבל החסד הגדול הזה: כי אתה וגו'. ר"ל הנה בכר ברכת ומבורך לעולם כי אין שום מניעה מפאת המברך ולזה אשאל עוד שגם לא יהיה מניעה מצד המקבל הברכה:

יח (ג) חמתה. הכהו בעיר חמת: להציב ידו. להציב מקומו להאזור להחריב גבול ארצו: (ד) ושבעת אלפים

ימי קדם

גלות יש חילול השם, ורק בזה יגדל שמך ע"י שבית דוד נכון לפניך תמיד, וע"כ השמיט מלת יהיה שכתוב שם: (כז) ועתה הואלת, ושם ועתה הואל וברך ופירש עזרא שמלת הואל הוא כענין מקור עם מה שאתה מתחיל בכך שיהיה כן לעולם, כי אתה ה' ברכת, ושם אומר כי אתה ה' דברת ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם, ופירש עזרא שר"ל הלא דברת ודבורך היא הברכה וממילא הוא מבורך לעולם:

יח (א) ויהי, כל סי' זה מועתק משמואל סי' ח' עם הוספות וחסורים, את גת, שם את מתג האמה, ופירש עזרא שכן קרא את עיר גת,וכמו שדרשו חז"ל טעם שם זה: (ב) ויך, קיצר בכאן כי ילאה הקורא יהר הדברים בס' שמואל: (ג) ויך, בזה גלה חדשות במה שהוסיף מלת חמתה, מזה מבואר שמלך צובה הלך אז למלחמה על חמת, ללחום על תועי מלך חמת, שלכן שלח תועי מלך חמת מתנות לדוד בעבור זה, ושלכן אמר [בפסוק י'] כי איש מלחמות תועי היה הדדעזר, כי יצא אז ללחום עם תועי, והטעם שהכה דוד אותו מפרש מפני שהלך להציב ידו בנהר פרת, שאם היה כובש את חמת היה לו יד וכח בנהר פרת שהוא מגבול א"י, ושם כתיב להשיב ידו, היינו שמן חמת היה משיב שגיו לנהר פרת להתקרב אל א"י, ופירש עזרא להציב ידו: (ד) אלף רכב, ובשמואל אלף ושבע מאות

ושבעת אלפים פרשים ועשרים אלף איש רגלי ויעקר דויד את־כל־הרכב ויותר ממנו מאה רכב : ה ויבא ארם דרמשק לעזור להדדעזר מלך צובה ויך דויד בארם עשרים־ושנים אלף איש : ו וישם דויד בארם דרמשק ויהי ארם לדויד עבדים נשאי מנחה ויושע יהוה לדויד בכל אשר הלך : ז ויקח דויד את שלטי הזהב אשר היו על־עבדי הדדעזר ויביאם ירושלם : ח ומטבחת ומכון ערי הדדעזר לקח דויד נחשת רבה מאד בה | עשה שלמה את־ים הנחשת ואת־העמודים ואת כלי הנחשת : ט וישמע תעו מלך חמת כי הכה דויד את־כל־חיל הדדעזר מלך־צובה : י וישלח את־הדורם־בנו אל־המלך דויד לשאול־לו לשלום ולברכו על אשר נלחם בהדדעזר ויכהו כי־איש מלחמות תעו היה הדדעזר וכל כלי זהב וכסף ונחשת : יא גם־אתם הקדיש המלך דויד ליהוה עם־הכסף והזהב אשר נשא מכל־הגוים מאדום וממואב ומבני עמון ומפלשתים ומעמלק : יב ואבשי בן־צרויה הכה את־אדום בגיא המלח שמונה עשר אלף : יג וישם

יתיר ו'

רש"י

(יח): ויותר ממנו מאה רכב. לא ירבה לו סוסים הא כדי מרכבתו מותר: (ה) ויבא ארם דרמשק. (בשמואל ב' ח') כתיב דמשק ולכך הפסוק לדבר כן כמו מן שבע שרביע שהרי אייסר אתכם בשוטים (מ"א י"ב) תרגום שרביטים (גם זו א"ר יצחק): (ו) וישם דויד בארם דרמשק. פתרון נציבים (ובשמואל שם) כתיב בפירוש וישם דוד נציבים בארם דמשק: (ז) שלטי הזהב. בוכל"ש בלעז, דוגמתו (ירמיה נ"א) הברו החצים מלאו השלטים: (ח) נחשת רבה מאד בה עשה וגו'. וזהו שאמרתי כיון שאמר דוד לבנות הבית ואמר לו הקב"ה לא אתה תבנה הבית כי אם בנך מספר והולך היאך זימן לו לבנות הבנין: (י) כי איש מלחמות תעו. בעל מחלוקתו היה וכן מוכיח למעלה ויך דוד את הדרעזר וכי מה ענין הם לחמת לערוך בו מלחמה אלא הדרעזר מלך צובה הלך להלחם על תעו מלך חמת בחמת ובעוד כן בא דוד עליו והכהו: וכל כלי זהב וכסף ונחשת הביא לדוד, וכן (בשמואל ב' ח') ובידו היו כלי

מצודת דוד

פרשים ובש"ב נאמר אלף ושבע מאות כי לא זכר רק החשובים שבהם: ויעקר. כי אסור להרבות סוסים כמ"ש בתורה: (ו) וישם דוד. ר"ל שם בהם דבר הראוי להשים במדינה הכבושה והם הנציבים האמור בש"ב: (י) כי איש מלחמות. הדרעזר היה שונא ואיש מלחמה עם תועו: וכל כלי זהב. ר"ל כל מה שהיו מזומנים בידו: (יא) גם אתם. מה שהביאו למנחה הקדיש עם השלל אשר לקח בעצמו מכל הגוים והם אדום וכו': (יב) ואבשי וגו'. ובש"ב נאמר

מצודת ציון

יח (ד) ויעקר. הסיר העיקר והם הרגלים שהם העיקר בבהמה וכן ועקרת סירותיו לדאמו (שם כ"ג) ור"ל לבסיר סדמן: (ז) שלטי. כענין מגן: (ח) ומטבחת ומכון. ובש"ב נאמר ומבטח ומברותי ובשני השמות היו נקראות וכמוהו רבים במקרא: (יא) נשא. נטל ולקח:

ימי קדם

פרשים, ופירש עזרא שהיו אלף רכב, והפרשים הנזכר שם הם ראשי הפרשים, שכל פרש [רוכב סוס] היה מעשר סוסים, ואחד פרש ממונה עליהם, והיו א"כ שבעת אלפים פרשים: (ו) וישם, פי' שם שם נציבים, ועזרא לא כתב כן כי יבואר בסי' י"ט שלחמו ארם עם ב"י, וע"כ פירש שרצה לשום ולא עלתה בידו: (ח) ומטבחת, ושם ומבטח ומברותי, בימי עזרא נשתנה שמם, בה עשה שלמה לא נזכר בשמואל, רק שם הוסיף במ"ש בפסוק י"א ומעמלק ומשלל הדדעזר מלך צובא: (יב—יג) ואבשי, עמ"ש בשמואל [פסוק י"ג], ששם אמר שהכה את ארם וכן במ"ש בפסוק הקודם מאדום וממואב כתוב שם מארם

וממואב

באדום נציבים ויהיו כל־אדום עבדים לדויד ויושע יהוה את־דויד בכל אשר הלך: יד וימלך דויד על־כל־ישראל ויהי עשה משפט וצדקה לכל־עמו: טו ויואב בן־צרויה על־הצבא ויהושפט בן־אחילוד מזכיר: טז וצדוק בן־אחיטוב ואבימלך בן־אביתר כהנים ושושא ספר: יז ובניהו בן־יהוידע על־הכרתי והפלתי ובני־דויד הראשנים ליד המלך:

יט א ויהי אחרי־כן וימת נחש מלך בני־עמון וימלך בנו תחתיו: ב ויאמר דויד אעשה־חסד ׀ עם־חנון בן־נחש כי־עשה אביו עמי חסד וישלח דויד מלאכים לנחמו על־אביו ויבאו עבדי דויד אל־ארץ בני־עמון אל־חנון לנחמו: ג ויאמרו שרי בני־עמון

רש"י

כסף וכלי זהב וכלי נחשת: (יג) וישם באדום נציבים. שלטונים שלא רצה להמליך עליהם מלך: (יד) משפט וצדקה. מנע עצמו מלהלחם עוד ומלצאת לצבא עוד במלחמה והיה יושב ושופט עם תמיד ישראל בצדקה: (טו) ויואב וגו' על הצבא. לפי שמנע ידו מלצאת עוד בצבא הניח יואב על הצבא להלחם כל מלחמתו, כל זה מוסב על עשה משפט וצדקה, ומה שהפסיק ויואב וגו' על הצבא משום הכי הוצרך שלא תאמר הואיל ודוד עשה משפט א"כ לא היו ישראל עוד נלחמים לכך נאמר ויואב על הצבא: מזכיר. חוזר לראש שהיה מזכיר איזה דין בא לפני המלך תחלה, ודוגמא להביא את ספר הזכרונות דברי הימים (אסתר ו' א'): (טז) ושושא סופר. אחילוד מזכיר ושושא כותב על ידו: (יז) על הכרתי והפלתי. פתרונו אומות היו כדכתיב (צפניה ב') הוי גוי כרתים ומאומתם היו עם דוד אנשים גבורי חיל ובניהו עליהם, ודוגמא (בשמואל ב' ט"ו) וכל עבדיו עוברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגתים וגו': ובני דוד הראשונים ליד המלך. פתרונו ובני דוד היו תמיד ראשונים אצל המלך לעשות כל צרכו:

יט (ב) כי עשה אביו עמי חסד. כאשר לקח דוד אביו ואמו ואחיו ובית אביו והושיבם במחת מלך מואב כדכתיב (ש"א כ"ב) וילך דוד משם מצפה מואב ויאמר אל מלך מואב יצא נא אבי ואמי אתכם וגו' ובאו בני מואב והרגום כולם חוץ מאליהו אחי דוד שברח לארץ בני עמון וקבלו נחש מלך בני עמון שהרי לא נזכרו עוד חוץ מאליהו שכתוב במחלקות בנשיאים

מצודת דוד

שדוד הכה גם כי כל נאמן המלחמה נקרא ע"ש המלך ובתהלים נאמר שיואב הכה בהם ואמרז"ל שב' מלחמות היו ולא זהו שאמור כאן: (יד) משפט. בין איש לאחיו: וצדקה. נתן משלו צדקה לכל עמו הנצרכים לקבל צדקה: (טו) על הצבא. היה שר על קבוצת החיל: מזכיר. היה ממונה על ספר הזכרונות: (טז) כהנים. ר"ל שרי הכהנים צדוק היה משוח מלחמה ואבימלך סגן ולא חשב את אביתר לכ"ג כי לא הועמד עתה כ"א מאז מלך על יהודה אבל יואב עם כי היה שר צבא מאז מ"מ נעשה עתה שר צבא של כל ישראל או על בחזר דוד והעמיד את צדוק לכ"ג לזה לא חשב את אביתר כי לא היה דבר המתקיים: (יז) הראשונים. הם היו הראשונים למקום המלך ועל פיהם נעשה הכל:

יט (ב) כי עשה וגו'. אחז"ל שהחסד היה שהטמין את אחיו אשר ברח אליו מאת מלך מואב כשהמית את אביו ובניו אחר שהוליכם אליו מן מערות עדולם כמ"ש בש"א: (ג) המכבד דויד את אביך בעיניך. וכי סבור אתה

מצודת ציון

(טז) ואבימלך. הוא אחימלך הנזכר בש"ב: הכרתי והפלתי. ת"י קשתנא וקלעיא:

ימי קדם

וממואב, ועי' בפירושי שמה: (טז) ואבימלך, והם ואחימלך, כי אביתר אביו היה הכ"ג וצדוק ואחימלך היו כהנים תחתיו כמו שמבואר לקמן סי' כ"ד, ועמ"ש בשמואל [סי' כ' כ"ה], ושושא בשמואל שם ושריה סופר, ושם סי' כ' ושוא סופר שאז מת שריה ונעשה שושא שהוא שוא סופר תחתיו: (יז) ובניו, בכאן העתיק כמו בשמואל סי' כ', שאז היה בניהו ממונה על הכרתי, משא"כ בתחלה לא היה ממונה עליהם כמו שנראה בסי' ח', ואז לא היו בני דוד כהנים רק הראשונים ליד המלך כמ"ש שם סימן כ':

יט (א) ויהו. הועתק משמואל סי' י', ועמ"ש בפי' שם:

לְחָנוּן הַֽמְכַבֵּד דָּוִיד אֶת־אָבִיךָ בְּעֵינֶיךָ כִּֽי־שָׁלַח לְךָ מְנַֽחֲמִים הֲלֹא בַּעֲבוּר לַחְקֹר וְלַהֲפֹךְ וּלְרַגֵּל הָאָרֶץ בָּאוּ עֲבָדָיו אֵלֶֽיךָ׃ ד וַיִּקַּח חָנוּן אֶת־עַבְדֵי דָוִיד וַֽיְגַלְּחֵם וַיִּכְרֹת אֶת־מַדְוֵיהֶם בַּחֵצִי עַד־הַֽמִּפְשָׂעָה וַֽיְשַׁלְּחֵֽם׃ ה וַיֵּֽלְכוּ וַיַּגִּידוּ לְדָוִיד עַל־הָאֲנָשִׁים וַיִּשְׁלַח לִקְרָאתָם כִּֽי־הָיוּ הָאֲנָשִׁים נִכְלָמִים מְאֹד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׁבוּ בִירֵחוֹ עַד אֲשֶׁר־יְצַמַּח זְקַנְכֶם וְשַׁבְתֶּֽם׃ ו וַיִּרְאוּ בְּנֵי עַמּוֹן כִּי הִֽתְבָּאֲשׁוּ עִם־דָּוִיד וַיִּשְׁלַח חָנוּן וּבְנֵי עַמּוֹן אֶלֶף כִּכַּר־כֶּסֶף לִשְׂכֹּר לָהֶם מִן־אֲרַם נַֽהֲרַיִם וּמִן־אֲרַם מַעֲכָה וּמִצּוֹבָה רֶכֶב וּפָרָשִֽׁים׃ ז וַיִּשְׂכְּרוּ לָהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף רֶכֶב וְאֶת־מֶלֶךְ מַעֲכָה וְאֶת־עַמּוֹ וַיָּבֹאוּ וַֽיַּחֲנוּ לִפְנֵי מֵֽידְבָא וּבְנֵי עַמּוֹן נֶאֶסְפוּ מֵעָרֵיהֶם וַיָּבֹאוּ לַמִּלְחָמָֽה׃ ח וַיִּשְׁמַע דָּוִיד וַיִּשְׁלַח אֶת־יוֹאָב וְאֵת כָּל־צָבָא הַגִּבּוֹרִֽים׃ ט וַיֵּֽצְאוּ בְּנֵי עַמּוֹן וַיַּֽעַרְכוּ מִלְחָמָה פֶּתַח הָעִיר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבַדָּם בַּשָּׂדֶֽה׃ י וַיַּרְא יוֹאָב כִּֽי־הָיְתָה פְנֵֽי־הַמִּלְחָמָה אֵלָיו פָּנִים וְאָחוֹר וַיִּבְחַר מִכָּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל וַֽיַּעֲרֹךְ לִקְרַאת אֲרָֽם׃ יא וְאֵת יֶתֶר הָעָם נָתַן בְּיַד אַבְשַׁי אָחִיו וַֽיַּעַרְכוּ לִקְרַאת בְּנֵי

רש"י

ליהודה אליהו מאחי דוד (לקמן א' כ"ז), וחנו כי עשה אביו עמי חסד ועל פי אותה אגדה הכה דוד את מואב והתעולל בהם יותר מיתר אויביו דכתיב בשמואל (ב' ח') ויך את מואב וגו': (ג) המכבד דויד את אביך בעיניך. והלא כתיב בתורתם לא תדרוש שלומם וטובתם (דברים כ"ג), וסבור אתה שמניח מצות אלהיו ובא לדרוש שלומך ולכבוד אביך שלח לך מנחמים הלא בעבור חקור וגו': (ד) מדויהם. כמו מדו בד (ויקרא ו'): בחצי עד המפשעה. עד ערותן פנים ואחור, ובשמואל (ב' י') כתיב שתותיהם עד ערותן כמו השופי שת ערות מצרים (ישעיה כ'): (ו) מן ארם נהרים ומן ארם מעכה. ארמים הרבה הין וזהו ארם מעכה ארם היושבים במעכה ומן הארמים יושבים על נהר פרת וארם צובה וארם סתם הוא עיקר האומה, וכן עמונים היושבים בעמון קרוים עמונים ועיקר האומה בשאר מקומות, וכן בני עשו בארץ שעיר והעיקר באדום: (ט) לבדם בשדה. חלקו חיילותם לשתי מערכות בני עמון במערכה אחת פתח העיר כנגד כל ישראל והמלכים אשר עמהם במערכה אחרת לבדם בשדה מאחור לישראל: (יא) ביד

מצודת דוד

מדוד מכבד את אביך בעיניך על כי שלח לך מנחמים: הלא. באמת לא שלח כ"א לרגל הארץ: (ד) בחצי. במחצית ארכם והוא עד המפשעה: (ה) וילכו. שלוחיהם: על האנשים. בעבור מקרה האנשים: וישלח לקראתם. לאמר להם לשבת ביריחו האמור בסוף המקרא והפסיק לומר הסיבה למה לא באו למלך ואמר כי היו נכלמים ולכן שלח לקראתם: ושבתם. לביתכם: (ו) כי התבאשו. התעיבו את עצמם בעיני דוד כדבר הנבאש ולזה פחדו מן המלחמה: (ט) פתח העיר. מול פתח שער העיר: (י) פני המלחמה. פני

מצודת ציון

ט (ג) לחקר. מלשון חקירה וחפוש: ולהפך. ת"י ולמבדק כי הבודק דבר מה מהפך מעבר אל עבר: ולרגל. גם הוא ענין חקירה וחפוש: (ד) מדויהם. מלבושיהם כמו וילבש שאול וכו' מדיו (ש"א י"ז): המפשעה. כמו המפסעה בסמ"ך והוא מלשון פסיעה ור"ל הרגלי' שפוסעים בהם והוא כינוי לעגבות שהיא ברגלים ממעל ושמה יכלה חגור המלבוש: (ה) יצמח. יגדל:

אנשי

ימי קדם

(ד) המפשעה, מקום התחלת הפסיעה בין ירכיו, כמ"ש ישעיה [כ"ז ד']: (ו) ארם נהרים, הוא ארם בית רחוב המוזכר שם: (ז) שנים ושלשים אלף רכב, ושם החשבון ל"ב אלף רגלי, וצ"ל שהתחלה שכרו רגלים, ואח"כ שלחו אלף ככר כסף [שזה לא נזכר בשמואל] ושכרו רוכבים כמספר הזה: (י—טו) וירא

 יואב

עמון : יב ויאמר אם־תחזק ממני ארם והיית לי לתשועה ואם־
בני עמון יחזקו ממך והושעתיך : יג חזק ונתחזקה בעד־עמנו
ובעד ערי אלהינו ויהוה הטוב בעיניו יעשה : יד ויגש יואב והעם
אשר־עמו לפני ארם למלחמה וינוסו מפניו : טו ובני עמון ראו
כי־נס ארם וינוסו גם־הם מפני אבשי אחיו ויבאו העירה ויבא
יואב ירושלם : טז וירא ארם כי נגפו לפני ישראל וישלחו מלאכים
ויוציאו את־ארם אשר מעבר הנהר ושופך שר־צבא הדדעזר
לפניהם : יז ויגד לדויד ויאסף את־כל־ישראל ויעבר הירדן ויבא
אלהם ויערך אלהם ויערך דויד לקראת ארם מלחמה וילחמו
עמו : יח וינס ארם מלפני ישראל ויהרג דויד מארם שבעת
אלפים רכב וארבעים אלף איש רגלי ואת שופך שר־הצבא
המית : יט ויראו עבדי הדדעזר כי נגפו לפני ישראל וישלימו עם־
דויד ויעבדהו ולא־אבה ארם להושיע את־בני־עמון עוד :

כ א ויהי לעת תשובת השנה לעת ׀ צאת המלכים וינהג יואב
את־חיל הצבא וישחת ׀ את־ארץ בני־עמון ויבא ויצר את־
רבה ודויד ישב בירושלם ויך יואב את־רבה ויהרסה : ב ויקח

ת"א וירא ארם. סוטה מ"ב : ע"ש (א) שו"ע י :

רש"י

אבשי. לאבישי, שבכל דברי הימים כתיב אבשי וגם אבשי קרינן לבד מן שניה שיאנו מן הכלל על פי המסורה, ולכך בכל הספר הזה אבשי שכל הספר הזה נכתב בשביל כבודו של דוד ואין זה כבודו שיקראו לבן אחותו אבישי דמשמע גם אני חשוב כדוד כי אבי הוא ישי לכך בכל הספר הזה אבשי ובכל ספר שמואל אבישי לבד חד אבשי ואת יתר העם נתן ביד אבשי (ש"ב י') וע"פ המסורה שהרי כן הוא שהיה ישי אבי אמו נראיה שהיא היתה אמו : (טו) ושופך שר צבא. ובשמואל (שם) כתיב ושובך שר צבא, פירשו רבותינו בסוטה שובך שהיה גבוה כשובך שופך שהיה שופך דמים כמים :

כ (א) ויהי לעת תשובת השנה. כשהעשבים בשדה להאכיל הסוסים : (ב) ובה אבן יקרה. בעטרה :

מצודת ציון

כ (א) ויגר. מלשון מגור : (ב) מלכם. העבודת גלולים

מצודת דוד

אנשי המלחמה : (יג) חזק ונתחזקה. חזק אתה והעם אשר עמך וגם אנו נתחזק : בעד עמנו. שלא ילכו בשבי : ובעד ערי אלהינו. שלא יכבשום האויב : וה' הטוב וגו'. ר"ל ואם בכל ההתחזקות לא נועיל יעשה ה' הטוב בעיניו ונקבל באהבה : (יז) ויערך אליהם. הכין עצמו לערוך אליהם מלחמה : (יח) שבעת אלפים. ובש"ב לא חשב כ"א התשובים שבהם אף לא זכר שם אנשי רגלי וזכר הפרשים ולא זכרם הנה ומה שמקרא אחד סותם גלה השני וכמוהו רבים במקרא : (יט) וישלימו. עשו שלום : ולא אבה. ולא רצה עוד להושיע וגו' :

כ (א) תשובת השנה. ר"ל בעת תשובת השמש אל הנקודה שהיא בעצמה שהיתה בה בעת צאת המלכים בשנה שעברה

ימי קדם

יואב, באר תי כ"ז בשמואל שם : (יח) שבעת אלפים רכב, ובשמואל שבע מאות, עזרא באר שכל רכב היה מעשרה סוסים והיה ס"ה ז' אלפים, וארבעים אלף איש רגלי ושם ארבעים אלף פרשים, פירש עזרא שבא פרש על שם הגבורה והלימוד לרכוב על סוסים ואז היו רגלי :

ב (א) ויהי, ר"ל בשנה הבאה לעת צאת המלכים בימי הקציר, ופסוק זה נעתק משמואל י"א א', ומ"ש ויך יואב הוא סוף הספור שם (י"ב כ"ו—ל"א), שהגם שדוד בא

דָּוִיד אֶת־עֲטֶרֶת־מַלְכָּם מֵעַל רֹאשׁוֹ וַיִּמְצָאָהּ ׀ מִשְׁקַל כִּכַּר־זָהָב וּבָהּ אֶבֶן יְקָרָה וַתְּהִי עַל־רֹאשׁ דָּוִיד וּשְׁלַל הָעִיר הוֹצִיא הַרְבֵּה מְאֹד׃ ג וְאֶת־הָעָם אֲשֶׁר־בָּהּ הוֹצִיא וַיָּשַׂר בַּמְּגֵרָה וּבַחֲרִיצֵי הַבַּרְזֶל וּבַמְּגֵרוֹת וְכֵן יַעֲשֶׂה דָוִיד לְכֹל עָרֵי בְנֵי־עַמּוֹן וַיָּשָׁב דָּוִיד וְכָל־הָעָם יְרוּשָׁלִָם׃ ד וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַתַּעֲמֹד מִלְחָמָה בְּגֶזֶר עִם־פְּלִשְׁתִּים אָז הִכָּה סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי אֶת־סִפַּי מִילִדֵי הָרְפָאִים וַיִּכָּנֵעוּ׃ ה וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּךְ אֶלְחָנָן בֶּן־יָעוֹר אֶת־לַחְמִי אֲחִי גָּלְיָת הַגִּתִּי וְעֵץ חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר אֹרְגִים׃ ו וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה בְּגַת וַיְהִי ׀ אִישׁ מִדָּה וְאֶצְבְּעֹתָיו שֵׁשׁ־וָשֵׁשׁ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע וְגַם־

כצ"ל · יעיר קרי

רש"י

ותהי על ראש דויד. יש מפרשים על ראש דוד ממש, ויש לתמוה היאך ראשו סובלת, ורבותינו פירשו אבן שואבת היתה בה, ושמעתי בנרבונא כי מנהג מדינה בארץ ישמעאל שתולין כתר של מלך מלמעלה על ראשו והוא יושב כנגדה מלמטה תחתיה על כסא, ומה שכתוב ותהי על ראש דוד אגרלית כמו על ראשו: (ד) ויהי אחרי כן ותעמד מלחמה בגזר. מה שמחוסר כאן בזו הפרשה כתיב בשמואל (ב' כ"א) ותהי עוד מלחמה לפלשתים את ישראל וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את פלשתים, ואף זה משום כבודו של דוד לא נכתבה כאן שהרי כתיב שם ויעף דוד וכתיב (שם) וישבי בנוב אשר בילידי הרפה וגו' והוא חגור חדשה ויאמר להכות את דוד ולולי שעזרו אבישי בן צרויה היה נופל בידו של ישבי ולפי אותו גנאי לא כתבו כאן: אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפאים. ובשמואל (שם) כתיב את סף אשר בילידי הרפה שהיה אחיו של גלית הפלשתי ואחי ישבי בנוב: (ה) ויך אלחנן בן יעיר. אחד מגבורי דוד היה: את לחמי אחי גלית הגתי ועץ חניתו כמנור ארגים. כאותו עץ עגול שכורכין בו הבגד בשעת האריגה, ויונתן תרגם אותו פסוק בשמואל וקטל דוד בן ישי מחי פרוכתא בי מקדשא דמבית לחם. ופתרון יעיר כמו יער הלבנון מדה כנגד מדה יבא דוד שאמו אורגת פרוכת לבית המקדש במנור אורגים ויהרוג את גלית שעץ חניתו כמנור אורגים, ולמה קראו אלחנן שחננו ה', ונראה שגלית הגתי אינו גלית הפלשתי, אחת ששם קורהו גלית הפלשתי, ואחת שהרי למעלה כתיב אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפאים וגם למטה כתוב כן וגם הוא נולד להרפה מכלל שלא מזכיר אף בלחמי גלית הגתי מילידי הרפה שאינו בנה: (ו) ויהי איש מדה. דוגמת אנשי מדות (במדבר י"ג) כלומר

מצודת דוד

להנחם בישראל ולעזור לבני עמון כמ"ש למעלה: (ב) ותהי על ראש דויד. למעלה מראשו היתה תלויה כשהוא יושב על הכסא כי איך יסבול על ראשו משא של ככר: (ה) ועץ חניתו. הוא בית יד החנית: (ו) איש מדה. בעל מדה גדולה וכן אנשי מדות (במדבר י"ג): שש ושש. ר"ל היו שש ולזה נחשב שבאצבעות ידיו וכן באצבעות רגליו היו שש

מצודת ציון

הקרויים מלכום או כפשוטו: יקרה. חשובה: (ג) וישר. כלי המלא פגימות אשר יכרתו בו העצים קרוי משור כמו אם יתגדל המשור (ישעי' י') וע"ש שכורתים בו העצים ע"י גרירה קרוי ג"כ מגרה כמו מגוררות במגרה (מלכי' א' ז') והיה די לומר וישר שפירושו חתך במשור אבל לתוספת ביאור אמר במגרה וכן רתקו בזיקים (נחום ג'): ובחריצי הברזל. כלי ברזל עשוי חריצים כמו כי לא בחרוץ יודש קצח (ישעיה כ"ח): ובמגרות. גם הם כלים מלאים פגימות אבל קטנים הם מן המשור: (ד) הרפה. הענקים כמו נשאר מיתר הרפאים (דברים ג'): (ה) כמנור ארגים. הוא העץ העגול אשר האורג כורך בו חוטי השתי ובמשנה נקרא כובד

ימי קדם

שם לנסוף עקר הכובש היה יואב כמבואר: (ג) וישר, פרשו נסר, כמו אם יתגדל המשור על מניפו ובא הנה תמורת הדגש, ובמגרות כלי אחד מורכב מכמה מגרות, ושם ובמגזרות, כמו לגוזר ים סוף: (ד) ויהי אחרי כן, הועתק מש"ב (כ"א י"ח) ואלה היו מלחמותיו האחרונים כמש"ש, ואז לא היה דוד יוצא למלחמה בעצמו כנזכר שם, בגזר, ושם חושב ג' מלחמות בנוב, מפני שהרפאים היו בנוב והמלחמה היתה בגזר: (ה) ויך אלחנן, ושם ויך אלחנן בן יערי אורגים בית הלחמי את גלית הגתי, ופירש עזרת ששם הגבור המכה היה אלחנן בן יערי ממשפחות אורגים היינו ממשפחת בצלאל, ושלא היה גלית רק לחמי אחי גלית, ועל שאחי גלית היה גבור כגלית אחיו והורג אותו היה ג"כ תפארתי כדוד, ממשפחת בצלאל, משלו המושלים שבית הלחמי (ר"ל ממשפחת דוד מבית לחם הרג את גלית: (ו) איש מדה, פי' על איש מדון האמור שם, שפרשו מדד:

הוא נולד להרפא: ז ויחרף את־ישראל ויכהו יהונתן בן־שמעא אחי דויד: ח אל נולדו להרפא בגת ויפלו ביד־דויד וביד־עבדיו:

כא א ויעמד שטן על־ישראל ויסת את־דויד למנות את־ישראל: ב ויאמר דויד אל־יואב ואל־שרי העם לכו ספרו את־ישראל מבאר שבע ועד־דן והביאו אלי ואדעה את־מספרם: ג ויאמר יואב יוסף יהוה על־עמו | כהם מאה פעמים הלא אדני המלך כלם לאדני לעבדים למה יבקש זאת אדני למה יהיה לאשמה לישראל: ד ודבר־המלך חזק על־יואב ויצא יואב ויתהלך בכל־ישראל ויבא ירושלם: ה ויתן יואב את־מספר מפקד־העם אל־דויד ויהי כל־ישראל אלף אלפים ומאה אלף

ת"א ויעמד. ברכות ס"ב: ע"ש (ב) שהש"ר פו:

רש"י

איש גדול ולפי שהיה גדול כל כך שצריך למודדו קורהו איש מדה: ואצבעותיו שש ושש עשרים וארבע. י"ב בידים וי"ב ברגלים (ובשמואל ב' כ"א) אומר עשרים וארבע במספר כלומר זה בצד זה שיכול למנות וגם זה היה כחו שיכול לאחוז החרב בכח גדול בידו, ומסכת בכורות מפרש ל"ל דכתיב שש ושש עשרים וארבע צריכא אי כתב (רחמנא) שש ושש הוה אמרינן שית דידיה ושית דכרעיה לכך כתיב כ"ד ואי כתיב כ"ד הוה אמרינן שבע בהא וחמש בהא לכך כתב (רחמנא) שש ושש עשרים וארבע:

כא (א) **ויעמד** שטן על ישראל. אע"פ שפרשה זו אינה לכבוד דוד נכתבה כאן משום שנאמר בסוף הפרשה שבנה מזבח וענהו ה' מן השמים וזה כבוד דוד: (ה) מספר מפקד העם. דוגמת וכל פקודיכם לכל מספרכם: ויהיו כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף וגו' ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף. (ובש"ב כ"ד) כתיב שמנה מאות אלף וגו' ואיש יהודה ה' מאות אלף. דמשמע דלא היו מישראל כל כך כאשר נאמר כאן אלא לפי שהקצף היה מאת הקב"ה על דוד לא כתב לשם מספר כולם שמנה ואף יואב לא מנה כל השבטים כמה שכתוב כי נתעב דבר המלך את יואב אבל כאן משום כבודו

מצודת ציון

(שבת ק"ג): (ו) להרפה. להענק: (ח) אל נולדו. כמו אלה נולדו וכן התועבות האל (ויקרא י"ח):

כא (א) ויסת. ענין פתוי: (ג) לאשמה. הוא מלשון שממה וכן עדרי הצאן נאשמו (יואל א'): (ה) מספר מפקד. לתוספת ביאור כפל במ"ש וכן אדמת עפר (דניאל

מצודת דוד

ג' לכ"א לזה אמר עשרים וארבע: (ז) ויחרף. אחפש בדברים:

כא (א) ויעמד שטן. הוא היצה"ר המתעה בלב האדם: על ישראל. ר"ל לעשות דבר הרע לישראל: (ג) יוסף ה'. על כי היה נראה משאלת המלך אשר יחשוב כי רבים המה ולכן התאוה לדעת מספרם ולזה אמר לו יואב מי יתן ועוד יוסף ה' עליהם כמו שהם עתה ועוד יתכפלו ויחזרו ויתכפלו עד מאה פעמים: הלא וגו'. ר"ל הלא אדוני המלך ידע אשר כולם לאדוני לעבדים ואם עוד ירבו הנה ברוב עם הדרת מלך וא"כ למה יבקש לדעת מספרם למה יהיה זה סיבה לאשמה לישראל כי אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין: (ה) אלף אלפים. ר"ל אף שיואב

ימי קדם

כא (א) **ויעמוד** שטן, כל פרשה זו נזכרה בשמואל סי' כ"ד, ושם באורתי באורך, מפני שהעם שעזבוהו וילכו אחרי שבע בן בכרי לא בטח בהם עוד שיתאספו לפקודתו בעת מלחמה, ורצה למנותם ולכתוב שמות הגברים בספרי הזכרונות, שיהיה כל איש מחויב לצאת לצבא בעת מלחמה, וזה היה הסתה וגירוי, כי באמת היו ישראל שלמים אתו, ושם כתיב למנות את ישראל ואת יהודה, ועזרא באר שעקר הכונה היה בשביל ישראל כי יהודה היו נאמנים אליו: (ב) לכו ספרו, באורתי שם שעקר כונתו היה הספירה שהוא על חשבון הפרטי, לדעת כל איש ואיש, לא על פקידה, שהוא החשבון הכולל, כמש"ש באורך, וזה היה החטא עי"ש: (ג) **ויאמר הלא כולם לאדוני לעבדים**, ר"ל שהם נאמנים למלכם וא"צ לכ"ז, וגם שיהיה לאשמה שהמספר מביא הנגף: (ה) **מספר** מפקד, באורתי שם, וכן הסתירה שיש בענין המספר בין כאן לשם התבאר שם פסוק ט'

איש שלף חרב ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף איש שלף חרב: ו ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי־נתעב דבר־המלך את־יואב: ז וירע בעיני האלהים על־הדבר הזה ויך את־ישראל: ח ויאמר דויד אל־האלהים חטאתי מאד אשר עשיתי את־הדבר הזה ועתה העבר־נא את־עוון עבדך כי נסכלתי מאד: ט וידבר יהוה אל־גד חזה דויד לאמר: י לך ודברת אל־דויד לאמר כה אמר יהוה שלוש אני נטה עליך בחר־לך אחת מהנה ואעשה־לך: יא ויבא גד אל־דויד ויאמר לו כה־אמר יהוה קבל־לך: יב אם־שלוש שנים רעב ואם־שלשה חדשים נספה מפני־צריך וחרב אויביך ׀ למשגת ואם־שלשת ימים חרב יהוה ׀ ודבר בארץ ומלאך יהוה משחית בכל־גבול ישראל ועתה ראה מה־

רש"י

כל דוד מזכיר כאן מספר וחשבון שמנה כי זהו כבודו שחיל כגד כזה היה בשבטו, וכן מוכיח כמה שפירשתי שאפי' אותו קצת מישראל שמנה לא כתב כל מספרם בשמואל אבל כאן כתב כל אותו מספר שמנה דהא כתיב כאן ויהי כל ישראל ובשמואל לא כתיב כל, ובפירוש מוכיח כאן לפנינו כדכתיב יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל ולא עלה המספר במספר דברי הימים למלך דוד (לקמן כ"ז כ"ד): (ו) ולוי ובנימין לא פקד בתוכם וגו'. יואב היה יודע שיהיה לאשמה לעם לנגף לפיכך אמר יואב יכול אני להציל שבטים הללו מן המנין לוי אם יאמר דוד למה לא מנית את לוי השיבנו כי לא התפקדו בתוך בני ישראל (במדבר ב') וכן אומר לבנימין הלא בפלגש בגבעה נגפו ואם יתנגפו עתה מה ישתיירו להם: (ח) ועתה העבר נא את עוון עבדך. עון זה מלא בשני ווי"ן כלומר העבר נא על העון המלא שעשיתי, וד' מלאין הן בקריאה וזה אחד מהם. והשני (בתהלים נ"א) הן בעוון חוללתי וכמפורש בויקרא רבה באשה כי תזריע (בפרשה י"ד ע"ש) אפילו חסיד שבחסידים א"א שלא יהא לו אחד בעבירה בלא נתכוין (אבא) והלא לא נתכוין אלא לצורך עצמו, והשלישי עוונותיו ילכדנו את הרשע (משלי ה') עוונותיו המרובים. והרביעי (במלכים ב' ז') ומצאנו עוון ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך, שאמרו אם לא נלך ונגיד בית המלך יהיה עוון גדול כי יבואו עליהם אויבים:

מצודת דוד | מצודת ציון

נתן למלך מספר מועט מהאמור בש"ב האמת הוא שהיו אלף י"ב): (ח) נסכלתי. מלשון סכלות ושטות: (יב) נספה אלפים וגו': (ו) ולוי ובנימין. ר"ל על כי לא פקד בתוכם לוי ובנימין לזה לא עלה החשבון שנתן למלך כמ"ש כאן כי החשבון האמור כאן היה עם לוי ובנימין. (ואף כי לא מנם אותם יתכן שאמר כן באומד הדעת): כי נתעב. נתן טעם למה לא פקד את לוי ובנימין ואמר כי דבר מלך היה נתעב בעיני יואב ולזה היה מתאמץ לומר שלא גם בימי משה לא התפקדו מטה לוי בתוך בני ישראל ובבני בנימין היה משתמט לומר די להם מה שנתמעטו בימי פילגש בגבעה: (ז) על הדבר הזה. בעבור שמנו בלא כופר נפש: ויך את ישראל. ר"ל עי"ז בא הנגף כאשר באר דוד: (ח) הדבר הזה. למנותם בלא כופר נפש: העבר נא וגו'. ר"ל לא ימותו לשחת וא"כ ממילא יעבור העון וילך לו הואיל ולא יהיה הנגף: כי נסכלתי מאוד. ר"ל שלא אני עשיתי סכלות גדול מאד למנותם בלא כופר נפש ומה שטעו הם מיתתו במגפה וכאשר לא ימותו לא ימצא בי עון: (ט) חוזה דויד. כי כל נבואותיו היו לדוד: (י) שלוש. ר"ל אחת משלוש וכן בשתים תתחתן בי (ש"א י"ח) ור"ל באחת משתים: (יב) אם שלוש שנים רעב. תמור הנגף שבאה בעבור המנין מבלי כופר: למשגת. להיות משגת אותך: שלשת ימים חרב ה'. ר"ל יקל בדבר להיות זמן מוגבל ובהשגחת המקום: ודבר וגו'. כפל הדבר פעמים ושלש כמ"ש כדרך המקרא:

ימי קדם

פי"ש: (ז) ויך, שהדבר התחיל אז זה אולי בין העם: (י—יא) שלש אני נוטה, א"ל דע שנתחייבת להענש בשלש עונשים רעב וחרב ודבר, רק ע"י שתבחר אחת ברצון אעשה לך, בל אעניש רק באחת אשר תבחר, ועז"א גד קבל לך, ר"ל קבל הדין ברצון: (יב) אם שלש שנים רעב, ובשמואל אמר שבע שנים רעב, ואחר שזה היה בסוף ימי דוד באר עזרא שלא היה אפשר שיהיה רק ג' שנים, כי בתוך כך מת ושלמה היה לו הבטחה שיהיה שלום ושקט בימיו, נספה, כי שם אמר נוסך לפני צריך והוא רודפך, באר שפי' שישיג אותך במרוצו לא רדיפה לבד, ומ"ש שם שלשה ימים דבר, פי' שלא יהיה

אָשִׁיב אֶת־שֹׁלְחִי דָּבָר׃ יג וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־גָּד צַר־לִי מְאֹד אֶפְּלָה־
נָּא בְיַד־יְהוָה כִּי־רַבִּים רַחֲמָיו מְאֹד וּבְיַד־אָדָם אַל־אֶפֹּל׃ יד וַיִּתֵּן
יְהוָה דֶּבֶר בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּפֹּל מִיִּשְׂרָאֵל שִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ׃ טו וַיִּשְׁלַח
הָאֱלֹהִים ׀ מַלְאָךְ ׀ לִירוּשָׁלִַם לְהַשְׁחִיתָהּ וּכְהַשְׁחִית רָאָה יְהוָה
וַיִּנָּחֶם עַל־הָרָעָה וַיֹּאמֶר לַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית רַב עַתָּה הֶרֶף יָדֶךָ
וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד עִם־גֹּרֶן אָרְנָן הַיְבוּסִי׃ טז וַיִּשָּׂא דָוִיד אֶת־עֵינָיו
וַיַּרְא אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה
בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל־יְרוּשָׁלִָם וַיִּפֹּל דָּוִיד וְהַזְּקֵנִים מְכֻסִּים בַּשַּׂקִּים עַל־
פְּנֵיהֶם׃ יז וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־הָאֱלֹהִים הֲלֹא אֲנִי אָמַרְתִּי לִמְנוֹת
בָּעָם וַאֲנִי־הוּא אֲשֶׁר־חָטָאתִי וְהָרֵעַ הֲרֵעוֹתִי וְאֵלֶּה הַצֹּאן מֶה
עָשׂוּ יְהוָה אֱלֹהַי תְּהִי נָא יָדְךָ בִּי וּבְבֵית אָבִי וּבְעַמְּךָ לֹא לְמַגֵּפָה׃
יח וּמַלְאַךְ יְהוָה אָמַר אֶל־גָּד לֵאמֹר לְדָוִיד כִּי ׀ יַעֲלֶה דָוִיד לְהָקִים
מִזְבֵּחַ לַיהוָה בְּגֹרֶן אָרְנָן הַיְבֻסִי׃ יט וַיַּעַל דָּוִיד בִּדְבַר־גָּד אֲשֶׁר
דִּבֶּר בְּשֵׁם יְהוָה׃ כ וַיָּשָׁב אָרְנָן וַיַּרְא אֶת־הַמַּלְאָךְ וְאַרְבַּעַת בָּנָיו

ת"א וישלח. שם:

רש"י

(יג) צר לי מאד. אתה אומר בחר לך, הקל שבהם קשה לי וצר לי מאד עליו, משל לאדם שאמרו ל[ו] סך מת ובאיזה קבר רצונך שתקבר אלא אביך או אמך אמר להם אוי להם לאזנים שכך שומעות: אפלה נא ביד ה'. בדבר ששוה בכל עשירים ועניים: כי רבים רחמיו. אולי ירחם אבל אויבינו לא ירחמו עלינו: (טז) נטויה על ירושלם. ומה שכתוב (ביהושע ה') והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וגו' הלנו אתה אם לצרינו, יהושע היה עומד ואחוריו כנגד צריו ובא מלאך כנגדו לפיכך תמה ואמר לו הלנו אתה אם לצרינו לעזרנו הואיל ואתה עומד לנגדי או לצרינו לעזור שגם אתה עומד כנגדן, אבל כאן בין שראה החרב של מלאך שהיתה נטויה על ירושלים ידע בעצמו שבא לנגוף שונאי ישראל: (יז) ואלה הצאן

מצודת ציון / מצודת דוד

ענין כליון כמו אסוף אסיפם (ירמיה ח'): (טו) הרף· ראה. בראיית הלב והבנתו: את שלחי. הוא הנקוב ב"ש
מלשון רפיון: (טז) שלופה. הוצאה: (יג) צר לי מאד. כאומר הנה כולם קשות הם למאד ועכ"ז
אפלה ביד ה' זו הדבר כי רחמיו מרובים ורחם ירחם
וביד אדם. כי גם בעבור הרעב יצטרכו לבני אדם והמה לא ירחמו: (טו) וכהשחית. וכאשר התחיל להשחית ראה ה'
בענוים וינחם על הרעה: רב עתה. די עתה במה שמתו והרף ידך מלהשחית עוד כזאת כ"א מעט מעט: עם גרן
סמוך לגורן ארנן: (טז) בין הארץ וגו'. ר"ל עמד באויר: (יז) ואלה הצאן. ר"ל בני העם: ידך. מכת ידך זו הדבר
לא למגפה. לא תשלוט בהם מגפה: (יח) כי יעלה דוד. אשר יעלה דוד אל הגורן להקים בה מזבח: (כ) וישב ארנ[ן]

ימי קדם

בדבר הרגיל רק חרב ה' ומלאך משחית חוץ מדרך הטבע: (טו) וישלח, הוא פי' מש"ש וישלח יד המלאך ירושלים, שר"ל שה' שלח ידו והוא המלאך שהוא יד ה' המשחית בעת הדבר, וכהשחית ראה ה' שצוה לו שירף ידיו שלא ישחית את דוד, כי המשחית לא יבחין בין טוב לרע: (טז) עומד בין הארץ, כי נסתלק מן הארץ אחר שלא נתן לו רשות לנגוף, ולא עלה לשמים שגם ע"ז לא ניתן ל[ו] רשות, ויען שתחלה היתה חרבו שלופה נגד הר ציון, כשא"ל ה' הרף ידך הפכה נגד ירושלים שהיה שם תחלה, ועל זה אמר נטויה על ירושלים: (יח) ומלאך ה', מבאר שמש"ש שאמר גד לדוד להקים מזבח, קבל נבואה זו על ידי מלאך המשחית בעצמו, שאחר שלא עשה שליחותו הקודם היה הוא המגיד הנבואה אל גד, שהנבואה תהיה באמצעות המלאכים, והוא עצמו הכין הרפואה אל הנגף, ע"ד מחל[ץ] עני ברפה: (כ—כח) וישב, המלאך התראה עתה במקום הגורן שהם מקום הרפואה, וארנן הסת[כל]

עִמּוֹ מִתְחַבְּאִים וְאָרְנָן דָּשׁ חִטִּים׃ כא וַיָּבֹא דָוִיד עַד־אָרְנָן וַיַּבֵּט אָרְנָן וַיַּרְא אֶת־דָּוִיד וַיֵּצֵא מִן־הַגֹּרֶן וַיִּשְׁתַּחוּ לְדָוִיד אַפַּיִם אָרְצָה׃ כב וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־אָרְנָן תְּנָה־לִּי מְקוֹם הַגֹּרֶן וְאֶבְנֶה־בּוֹ מִזְבֵּחַ לַיהוָה בְּכֶסֶף מָלֵא תְּנֵהוּ לִי וְתֵעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל הָעָם׃ כג וַיֹּאמֶר אָרְנָן אֶל־דָּוִיד קַח־לָךְ וְיַעַשׂ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב בְּעֵינָיו רְאֵה נָתַתִּי הַבָּקָר לָעֹלוֹת וְהַמּוֹרִגִּים לָעֵצִים וְהַחִטִּים לַמִּנְחָה הַכֹּל נָתָתִּי׃ כד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ דָּוִיד לְאָרְנָן לֹא כִּי־קָנֹה אֶקְנֶה בְּכֶסֶף מָלֵא כִּי לֹא־אֶשָּׂא אֲשֶׁר־לְךָ לַיהוָה וְהַעֲלוֹת עוֹלָה חִנָּם׃ כה וַיִּתֵּן דָּוִיד לְאָרְנָן בַּמָּקוֹם שִׁקְלֵי זָהָב מִשְׁקַל שֵׁשׁ מֵאוֹת׃ כו וַיִּבֶן שָׁם דָּוִיד מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וּשְׁלָמִים וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה וַיַּעֲנֵהוּ בָאֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם עַל מִזְבַּח הָעֹלָה׃ כז וַיֹּאמֶר יְהוָה לַמַּלְאָךְ וַיָּשֶׁב חַרְבּוֹ אֶל־נְדָנָהּ׃ כח בָּעֵת הַהִיא בִּרְאוֹת דָּוִיד כִּי־עָנָהוּ יְהוָה בְּגֹרֶן אָרְנָן הַיְבוּסִי וַיִּזְבַּח שָׁם׃ כט וּמִשְׁכַּן יְהוָה אֲשֶׁר־עָשָׂה מֹשֶׁה בַמִּדְבָּר וּמִזְבַּח הָעוֹלָה בָּעֵת הַהִיא בַּבָּמָה בְּגִבְעוֹן׃ ל וְלֹא־יָכֹל דָּוִיד לָלֶכֶת

ת״א ויתן דויד. זבחים קט״ז : ע״ש (כט) כר״ל ענ נשא יה ספרי נשא ראה .ברכות מדל״ע לב :

רש״י

מה עמו. שהם כאותן הצאן המובאים לשחיטה שאינן יכולין להנצל מהשחיטה כי לשחיטה הן עומדים : (כ) מתחבאים. מפני המלאך לקיים הפסוק (ישעיה כ״ו) לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם, ואומר (שמות י״ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר : וארנן דש חטים. לפי שאמר לפניו והחטים למנחה שלא תתמה וכי היאך היו לשם חטים : (כג) והמוריגים לעצים. גסרים שדשין בהם התבואה כמו ששנינו במסכת ע״א עיזא דקורקסא דדייסא דישתא דומה למורג חרוץ חדש : (כה) שקלי זהב משקל שש מאות (ובספר ש״ב) כתיב בכסף שקלים חמשים הא כיצד נטל מכל שבט ושבט חמשים שקלים הרי שש מאות שקלים כדי שיהיה חלק לכל ישראל במזבח : (כז) ויאמר ה׳ למלאך. להשיב חרבו וישב חרבו אל נדנה, וכן ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה וגו׳ : (כח) בעת ההיא בראות דויד כי ענהו ה׳. פרשה זו לא נכתבה בשמואל ומשום כבוד דוד נכתבה כאן שעשה מזבח, וכל פסוקי דפרשה זו דבוק פסוק אל פסוק כאילו כולו פסוק אחד : (כט) ומזבח העולה. של משה עדיין בעת ההיא בבמה אשר בגבעון : (ל) ולא יכול דויד. אז כשהיה אותו מעשה שלוה לו הקב״ה להעלות

מצודת דוד

סמויר פניו : את המלאך. המשחית בעם : והרבעת בניו. אשר היו עמו מתחבאים א״ע מפחד המלאך : (כא) עד ארנן. סמוך אל הגורן : (כב) בכסף מלא. במחיר כסף מלא כל משקלו : ותעצר. כדי שתעצר המגפה : (כג) קח לך. את הגורן. ויעש. מאלי יעשה עולות את הטוב בעיניו ראה וגו׳ : לעצים. להבעיר האש על המזבח : (כד) לא אשא. לא אקח אשר לך לתתם לה׳ : והעלות. ולהעלות עולה מהדבר הניתן לי בחנם : (כה) במקום. בעבור כל השדה סביב הגורן : (כו) באש. ר״ל הענין היתה במה שירדה האש על המזבח : (כז) ויאמר וגו׳. להשיב חרבו וכן עשה וישב חרבו לבל להשחית כלל מעתה : (כח) ויזבח. היה רגיל לזבוח שם קרבנותיו : (כט) בבמה. הבית שעמד בה המשכן והמזבח נקרא במה ע״ש הבמה שעמד בה והיא המזבח : (ל) ולא יכל וגו׳. ולזה זבח קרבנותיו על המזבח שעשה בגורן ארנן :

מצודת ציון

(כב) ותעצר. ענין מניעה : (כג) והמוריגים. כעין לוח עץ בתחתיתו תחובים אבנים דקים ובו דשים התבואה וכן למורג חרוץ (ישעיה מ״א) : (כז) נדנה. הוא נרתק

ימי קדם

מפניו, רק שדוד בא עדיו ואז יצא ממחבואו : (כה) שקלי זהב משקל שש מאות, ובשמואל ב׳ שקנה את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים, ופי׳ חז״ל שכאשר ראה שירדה האש ורצה ליחד מקום זה לבית המקדש קנה כל המקום סביב, ונתן שקלי זהב. ועוד פי׳ שגבה החמשים שקלים מכל שבט וכו׳ ע״ש : (כח—ל) בעת ההיא, זה נמשך אל מה שיאמר בסי׳ כ״ב (א) שאמר זה הוא בית ה׳, שזה

לְפָנָיו לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים כִּי נִבְעַת מִפְּנֵי חֶרֶב מַלְאַךְ יְהוָה׃

כב א וַיֹּאמֶר דָּוִיד זֶה הוּא בֵּית יְהוָה הָאֱלֹהִים וְזֶה־מִּזְבֵּחַ לְעֹלָה לְיִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר דָּוִיד לִכְנוֹס אֶת־הַגֵּרִים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲמֵד חֹצְבִים לַחְצוֹב אַבְנֵי גָזִית לִבְנוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים׃ ג וּבַרְזֶל לָרֹב לַמִּסְמְרִים לְדַלְתוֹת הַשְּׁעָרִים וְלַמְחַבְּרוֹת הֵכִין דָּוִיד וּנְחֹשֶׁת לָרֹב אֵין מִשְׁקָל׃ ד וַעֲצֵי אֲרָזִים לְאֵין מִסְפָּר כִּי־הֵבִיאוּ הַצִּידֹנִים וְהַצֹּרִים עֲצֵי אֲרָזִים לָרֹב לְדָוִיד׃ ה וַיֹּאמֶר דָּוִיד שְׁלֹמֹה בְנִי נַעַר וָרָךְ וְהַבַּיִת לִבְנוֹת לַיהוָה לְהַגְדִּיל ׀ לְמַעְלָה לְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת לְכָל־הָאֲרָצוֹת אָכִינָה נָּא לוֹ וַיָּכֶן דָּוִיד לָרֹב לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ ו וַיִּקְרָא לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ וַיְצַוֵּהוּ לִבְנוֹת־בַּיִת לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיֹּאמֶר דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְּנוֹ אֲנִי הָיָה עִם־לְבָבִי לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָי׃

ע"ש (א) פסדר"כ מג סו"ע ד : בני קרי

רש"י

קרבן לא היה דוד יכול ללכת לפניו לדרוש אלהים כלומר לפני המזבח אשר בגבעון כי נבעת מפני חרב מלאך ה' והלך דוד כדברי ה' ובנה מזבח וענהו ה':

כב (א) ויאמר דוד זה הוא בית ה' האלהים וזה מזבח לעולה לישראל. מכאן ואילך שכל שמבקש ה' להקריב לו קרבן יבא ויקריב על אותו מזבח: (ב) לכנוס את הגרים. גרים שנתגיירו שלא רצה להעביד בישראל עבודת פרך, וכן מצינו בשלמה למטה (דה"ב ב') ויספר שלמה וגו' שבעים אלף איש סבל וגו' ועוד כתיב (שם ח') כל העם הנותר מן החתי וגו' אשר לא מישראל המה וגו' ומן בני ישראל אשר לא נתן שלמה לעבדים וגו': (ג) למסמרים לדלתות השערים ולמחברות הכין דויד. הברזל שמחברים ומחזיקים הדלתות והשערים בהם: (ד) והצרים. עם חירם מלך צור: נער ורך. לפי שאפילו בן מ"ב שנה קרוי נער דכתיב ויהושע בן נון נער לא ימיש וגו' (שמות ל"ג) שהרי יהושע לא מלך אחרי משה כי אם כ"ח שנה וחי ק"י שנה נמצא (בשנה ראשונה כשהיו ישראל במדבר) העיד עליו הכתוב ויהושע בן נון נער ואז היה בן מ"ב שנה על כן הוצרך לכתוב רך שלא היה כי אם בן שתים עשרה שנה כשמלך: להגדיל למעלה. גדול מאד שהגביהו שלמה עד מאה ועשרים אמה כדכתיב (במלכים א' ו') והאולם על פני היכל הבית וגו':

מצודת ציון

חרב ודוגמתו כנו נדנה (דניאל ז'): (ל) נבעת. מלשון בעתה וחרדה:

כב (ב) האבנים. כן יקראו כורתי האבנים ממקום גדולם: גזית. הוא מלשון גזיזה ורצה לומר כרותות ומסותתות כיושר: (ג) למסמרים. ליתדות: ולמחברות. ר"ל לחבר קרש אל קרש: (ה) נער. בשנים: רך. מעוט ביותר:

מצודת דוד

כי נבעת. ואין כחו מעתה ללכת לגבעון:

כב (א) זה הוא וגו'. למקום הזה יבנה הבית: מזבח לעולה. לפי שרוב הקרבנות הקבועים המה עולות לזה נקרא מזבח העולה: (ב) את הגרים. הם הגבעונים: (ג) למסמרים וגו'. לעשות מסמרים המוצרכים אל הדלתות: אין משקל. לא היה מהאפשר לדעת המשקל לגודל הרבוי: והבית לבנות. הבית אשר עליו לבנות לה' מהראוי להגדיל הבנין למעלה להיות לשם וגו' גם

ימי קדם

נודע לו, א] ממה שראה כי ענהו ה' הוא מה שירדה אש מן השמים ונעצרה המגפה, ב] ממה שזבח שם, שזה היה עפ"י ה', הגם שמשכן ה' ומזבח העולה היה בעת ההיא בגבעון, ולא יכול דוד ללכת כי הבעיתו המלאך והוכרח להעלות דוקא שם ושם לא נבעת מן המלאך, הגם שהתראה שם כנ"ל פסוק כ', מכל זה ידע שהוא מקום המיועד לבית הבחירה, וע"כ ויאמר דוד זה הוא בית ה' האלהים וכו':

כב (ב ג) ויעמוד, אותם שיהיו חוצבים, וגם להכין ברזל לרוב, כמ"ש אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחשת, ולמחברת, פי' למסמרים למחברות הם העצים שמחברים את הבנין כמ"ש [לקמן ב' ל"ד י"א] ועצים למחברות ומחזקים אותם במסמרים של ברזל: (ה) נער, בשנים, ורך בטבעו, והבית מגד שהוא לבנות לה' צריך להגדיל למעלה, כפי גדולת ה' השוכן בו כי ה' עליון נורא, וכן צריך שיהיה לשם ולתפארת לכל הארצות גם בפני כל

ח וַיְהִי עָלַי דְּבַר־יְהוָה לֵאמֹר דָּם לָרֹב שָׁפַכְתָּ וּמִלְחָמוֹת גְּדֹלוֹת עָשִׂיתָ לֹא־תִבְנֶה בַיִת לִשְׁמִי כִּי דָמִים רַבִּים שָׁפַכְתָּ אַרְצָה לְפָנָי׃ ט הִנֵּה־בֵן נוֹלָד לָךְ הוּא יִהְיֶה אִישׁ מְנוּחָה וַהֲנִיחוֹתִי לוֹ מִכָּל־אוֹיְבָיו מִסָּבִיב כִּי שְׁלֹמֹה יִהְיֶה שְׁמוֹ וְשָׁלוֹם וָשֶׁקֶט אֶתֵּן עַל־יִשְׂרָאֵל בְּיָמָיו׃ י הוּא־יִבְנֶה בַיִת לִשְׁמִי וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן וַאֲנִי־לוֹ לְאָב וַהֲכִינוֹתִי כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל עַד־עוֹלָם׃ יא עַתָּה בְנִי יְהִי יְהוָה עִמָּךְ וְהִצְלַחְתָּ וּבָנִיתָ בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר עָלֶיךָ׃ יב אַךְ יִתֶּן־לְךָ יְהוָה שֵׂכֶל וּבִינָה וִיצַוְּךָ עַל־יִשְׂרָאֵל וְלִשְׁמוֹר אֶת־תּוֹרַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יג אָז תַּצְלִיחַ אִם־תִּשְׁמוֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה עַל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת׃ יד וְהִנֵּה בְעָנְיִי הֲכִינוֹתִי לְבֵית־יְהוָה זָהָב

ע"ש (ט) זוהר מקץ פסדר"כ מב בר"ל לך מח וישלח עו שמיני יב מכילתא בא טז ירושלמי ברכות א ס זו"ח יז פדר"א לב טו"ע ד: (י) פסדר"כ מב: (יד) זוהר משפטים דב"ר פב ירושלמי פיאה ד א טו"ע ס כט סב:

מצודת דוד

הכינה לו לצורך הבנין להקל מעליו: (ח) דם לרב שפכת. עם שנלחם מלחמת ה' מכל מקום מנעו מבנות את הבית כמו שמנע להניף ברזל על המזבח על שעושים מהם כלי רציחה: (ט) איש מנוחה. יהיה תמיד במנוחה ולא יתגרה במי: והניחותי לו. אתן לו מנוחה מאויביו ולא יתגרו בו: ושלום וגו'. זכרון שמו הוא לאות על השלום: (י) לבן. חביב כבן לאביו: לאב. לחמול עליו כאב על בנו: עד עולם. לזרעו אחריו: (יב) ויצוך על ישראל. ר"ל יתן בלבך בינה לדעת לצוות את ישראל את המעשה אשר יעשו ובזאת הבינה הרי הוא כאלו הוא מלך על ישראל: ולשמור. גם יתן לך בינה לשמור את התורה: (יג) אז תצליח וגו' הוא כפל הדבר כאומר אם תשמור וגו' אז תצליח: חזק ואמץ. בדבר הנהגת המלוכה: (יד) בעניי. ר"ל עם שאני

מצודת ציון

(ט) ושקט. ענין מנוחה: (יג) ואמץ. גם הוא ענין חוזק: תחת. ענין פחד ושבר כמו אל תערוץ ואל תחת (יהושע א'):

ימי קדם

הטעמים: (ח) ויהי דבר ה', זה דבר אחרי נבואת נתן (הנ"ל סי' י"ז) כמש"ש פסוק י', וקודם שנולד שלמה כמ"ש בפסוק ט', דם לרוב, א] שספך דם שלא לצורך במלחמות הרשות שעשה, ב] מלחמות גדולות עשית מה שהיה מוכרח לעשות מלחמות מצוה או עם אויבים שהתגרו בו מלחמה ומ"מ לא תבנה בית כי דמים הרבה שפכת, והנאי בנין הבית הוא בעת מנוחה וע"י איש מנוחה כמ"ש [ש"ב ז']: (ט) הוא יהיה איש מנוחה בטבעו, ולא יתגרה מלחמה, והניחותי לו ולא יהיה מוכרח למלחמת חובה, ומפרש שיהיה איש מנוחה פי שלמה יהיה שמו, ועמ"ש והניחותי לו אמר ושלום ושקט אתן: (י) הוא יהיה לי לבן, הוא מ"ש לו אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים וכו' וחסדי לא אסיר ממנו, שבארתי שם שהבטיח לו שישגיח עליו בל יתמוטט מצדקתו עד שיופסק החסד ממנו, כי יוכיחהו תכף בהעותו וישיבהו אל הטוב, וז"ש ע"י שאהיה לו לאב ע"כ והכינותי את כסא מלכותו עד עולם, וגם ר"ל שע"י שיבנה הבית ע"כ אכין מלכותו עד עולם. וכמו שבארתי (תהלות סי' קל"ב) שע"י שבחר ה' בציון ע"כ תתקיים גם מלכות דוד לעולם, כמ"ש גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך כי בחר ה' בציון, עמש"ש: (יא) עתה בני, אחרי ההבטחה הזאת בודאי יהי ה' אלהיך עמך בשני דברים אלה, א] והצלחת כמ"ש והניחותי לו מכל אויביו מסביב, ב] ובנית כמ"ש הוא יבנה בית לשמי: (יב) אך, זה תלוי בדבר אחר אם יתן לך אלהים שכל ובינה, אם להנהגת העם בצדק ובמשפט שעז"א ויצוך על ישראל, ואם לשמור את תורת ה' אלהיך: (יג) אז תצליח, כי עקר ההצלחה תלויה בזה, ונגד מ"ש ולשמור את תורת ה' אלהיך אמר אם תשמור לעשות כל החוקים שתהיה השמירה ע"מ לעשות בפועל, ולא לבד המצות השכליות כי גם החקים שהם המצות השמעיות שאין להם טעם, ונגד מ"ש ויצוך על ישראל אמר שתעשה את המשפטים אשר צוה ה' את משה על ישראל שיהיו המשפטים כפי משפטי התורה, וצוה שיתחזק ויאמץ בזה ואז לא תירא ולא תחת (וכבר התבאר לשון זה ביהושע סי' א'): (יד) והנה בעניי הכינותי לה', ר"ל שהקדשתי כל עשרי לה', עד שאני עני ואביון כי כל נכסיי מוקדשים לשמים:

ככרים מאה־אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחשת ולברזל אין משקל כי לרב היה ועצים ואבנים הכינותי ועליהם תוסיף: טו ועמך לרב עשי מלאכה חצבים וחרשי אבן ועץ וכל־חכם בכל־מלאכה: טז לזהב לכסף ולנחשת ולברזל אין מספר קום ועשה ויהי יהוה עמך: יז ויצו דויד לכל־שרי ישראל לעזר לשלמה בנו: יח הלא יהוה אלהיכם עמכם והניח לכם מסביב כי ׀ נתן בידי את ישבי הארץ ונכבשה הארץ לפני יהוה ולפני עמו: יט עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש ליהוה אלהיכם וקומו ובנו את־מקדש יהוה האלהים להביא את־ארון ברית־יהוה וכלי קדש האלהים לבית הנבנה לשם־יהוה:

כג א ודויד זקן ושבע ימים וימלך את־שלמה בנו על־ישראל: ב ויאסף את־כל־שרי ישראל והכהנים והלוים: ג ויספרו הלוים מבן שלשים שנה ומעלה ויהי מספרם לגלגלתם לגברים שלשים ושמונה אלף: ד מאלה לנצח על־מלאכת בית־יהוה עשרים וארבעה אלף ושטרים ושפטים ששת אלפים: ה וארבעת אלפים שערים וארבעת אלפים מהללים ליהוה

ע"ש (א) אגדב"ר לה תנחומא היי שרה: (ג) רבה נשא ו ירושלמי סוכה ג יב: (ד) ירושלמי סוכה ג יב:

מצודת ציון

כג (ג) לגברים. לאנשים: (ד) לנצח. מלאכת השיר נקראת בלשון נצוח כי דרך בעלי השיר לנצח זה את זה בהרמת הקול ובהכרעת הנעימה: ושטרים. הם הנוגשים והכופים

מצודת דוד

נחשב לעני על צורך הראוי לבנין בית ה' הנה הכינותי זהב וגו': ועליהם. ע"כ האמור למעלה הוא חוזר: (טו) וכל חכם וגו'. כל מין חכמה בכל מיני מלאכה: (טז) לזהב. הן למלאכת הזהב וכו': אין מספר. אל החכמים: קום. הוא ענין לשון זרוז: (יח) הלא ה'. ר"ל וכה אמר להם הלא ה' וכו': ונכבשה. כבשנו ולכדנו את הארץ: לפני ה' וגו'. ר"ל בעזר ה' ועל ידי עמו: (יט) ובנו. גם אתם תסייעו לבנות הבנין: הנבנה. כי בעת ההבאה כבר תהיה בנויה:

כג (ד) מאלה לנצח. מאלה העמיד לנצח וגו': על מלאכת וגו'. בעת עבודת המזבח: (ה) בכלים. כי ימי קדם

(טו) ועמך, ר"ל הנה הכינותי החומרים הצריכים למלאכה וגם הפועלים, ור"ל עמך עושי מלאכה לרוב, בין חוצבים האבנים מן ההרים, ובין החרשים לפתח ולפסול האבנים, ובין כל חכם בכל מלאכה הם האומנים הגדולים בכל מלאכת חרש וחושב: (טז) לזהב, חוץ מזה לזהב אין מספר, רמז לו כי יש עוד סגולה (המוזכר לקמן כ"ט ד') עד שאין מספר גם לזהב ולכסף, ואתה אין חסר לך דבר רק שתקום והעשה, ושיהיה ה' עמך, כי אם לא ה' יבנה בית שוא עמלו בוניו בו: (יח) הלא ה' כי המנוחה מהאויבים היא תנאי אל בנין המקדש כמ"ש והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך והיה המקום אשר יבחר ה':

כג (א) ודוד וכו' וימלך, שכבר המליך את שלמה כנזכר במלכים, ופה בא לספר מה שעשה דוד לפני מותו אחר שהמליך את שלמה והכין א"ע ללכת בדרך כל הארץ, שאז סדר משמרות כהונה ולויה, ואח"כ צוה את שלמה ונאסף אל עמיו: (ג) מבן שלשים שנה, שמאז יתחיל זמן עבודת הלוי כמ"ש בתורה: (ד) מאלה, הם דברי דוד כמו שסיים (בפסוק ה') אשר עשיתי, צוה

בַּכֵּלִ֕ים אֲשֶׁ֥ר עָשִׂ֖יתִי לְהַלֵּֽל׃ ו וַיֶּֽחָלְקֵ֥ם דָּוִ֖יד מַחְלְקֹ֑ות לִבְנֵ֣י
לְגֵרְשׁ֖וֹן קְהָ֥ת וּמְרָרִֽי׃ ז לַגֵּרְשֻׁנִּ֖י לַעְדָּ֥ן וְשִׁמְעִֽי׃ ח בְּנֵ֣י לַעְדָּ֗ן הָרֹא
יְחִיאֵ֛ל וְזֵתָ֥ם וְיוֹאֵ֖ל שְׁלֹשָֽׁה׃ ט בְּנֵ֣י שִׁמְעִ֗י שְׁלֹמ֛וֹת וַחֲזִיאֵ֥ל וְהָ
שְׁלֹשָׁ֑ה אֵ֛לֶּה רָאשֵׁ֥י הָאָב֖וֹת לְלַעְדָּֽן׃ י וּבְנֵ֣י שִׁמְעִ֔י יַ֥חַת זִינָ֖א וִיעוּ
וּבְרִיעָ֑ה אֵ֥לֶּה בְנֵֽי־שִׁמְעִ֖י אַרְבָּעָֽה׃ יא וַֽיְהִי־יַ֙חַת֙ הָרֹ֔אשׁ וְזִיזָ֖ה הַשֵּׁ
וִיע֤וּשׁ וּבְרִיעָה֙ לֹא־הִרְבּ֣וּ בָנִ֔ים וַיִּהְיוּ֙ לְבֵ֣ית אָ֔ב לִפְקֻדָּ֖ה אַחַ
יב בְּנֵ֣י קְהָ֔ת עַמְרָ֣ם יִצְהָ֗ר חֶבְר֥וֹן וְעֻזִּיאֵ֖ל אַרְבָּעָֽה׃ יג בְּנֵ֥י עַמְ
אַהֲרֹ֣ן וּמֹשֶׁ֑ה וַיִּבָּדֵ֣ל אַהֲרֹ֡ן לְהַקְדִּישׁוֹ֩ קֹ֨דֶשׁ קָֽדָשִׁ֜ים הֽוּא־וּבָ
עַד־עוֹלָ֗ם לְהַקְטִיר֩ לִפְנֵ֧י יְהוָ֛ה לְשָׁרְת֥וֹ וּלְבָרֵ֛ךְ בִּשְׁמ֖וֹ עַד־עוֹלָ
יד וּמֹשֶׁ֖ה אִ֣ישׁ הָאֱלֹהִ֑ים בָּנָ֕יו יִקָּרְא֖וּ עַל־שֵׁ֥בֶט הַלֵּוִֽי׃ טו בְּנֵ֖י מֹשֶׁ
גֵּרְשׁ֥וֹם וֶאֱלִיעֶֽזֶר׃ טז בְּנֵ֖י גֵּרְשׁ֑וֹם שְׁבוּאֵ֖ל הָרֹֽאשׁ׃ יז וַיִּהְי֥וּ בְנֵ
אֱלִיעֶ֖זֶר רְחַבְיָ֣ה הָרֹ֑אשׁ וְלֹֽא־הָיָ֤ה לֶֽאֱלִיעֶ֙זֶר֙ בָּנִ֣ים אֲחֵרִ֔ים וּבְ
רְחַבְיָ֖ה רָ֥בוּ לְמָֽעְלָה׃ יח בְּנֵ֥י יִצְהָ֖ר שְׁלֹמִ֥ית הָרֹֽאשׁ׃ יט בְּנֵ֖י חֶבְר
יְרִיָּ֣הוּ הָרֹ֔אשׁ אֲמַרְיָה֙ הַשֵּׁנִ֔י יַחֲזִיאֵל֙ הַשְּׁלִישִׁ֔י וִֽיקַמְעָ֖ם הָֽרְבִיעִֽי
כ בְּנֵ֣י עֻזִּיאֵ֔ל מִיכָ֖ה הָרֹ֑אשׁ וְיִשִּׁיָּ֖ה הַשֵּׁנִֽי׃ כא בְּנֵ֤י מְרָרִי֙ מַחְלִ֣י וּמוּ

שלמית קרי

ע"ש (יג) רבה שמיני פה במדבר ד נשא י קרח יח תנחו' תצוה קרח שו"ט לט : (יד) שמיני רבה יא שו"ט קלא :
(יז) סק"ז סיקון כא לא ב רבה בשלח טז תנחו' עקב :

מצודת דוד | מצודת ציון

הכ"ד אלף האמורים במקרא שלפניו המה שהרו כפה : לעשות דברי השוערים : (יא) לפקדה . ענין מנוי ונזכר
(ו) מחלקות . לחלקים : לבני לוי . את בני לוי היה מחלק
והם גרשון וגו': (ז) לגרשני . לגרשון היו בנים לעדן ושמעי : (ט) בני שמעי . אין זה שמעי בן גרשון כ"א אחד מ
לעדן ושלשת בניו היו ראשי אבות : (י) ובני שמעי . זהו בן גרשון : (יא) הראש . הוא היה בית אב הראשון כ
שמעי : וזיזה . הוא זינא הנזכר : אחת . מוסב גם על לבית אב ור"ל שהיו לתבורה אחת וראש אחד להם : (יג) ולב
בשמו . הוא ברכת כהנים בנשיאות כפים : (יז) רבו למעלה .

ימי קדם

זה איך יתחלקו לעבודתם : (ו) ויחלקם , כמו ויחלקם : (ז—י) לעדן, לדעת הרד"ק הוא לב
(הנזכר בתורה ולמעלה ו' ב') , ולפי דבריו פי' המפ' שיחיאל וזתם ויואל הם יחת זימה ויואח ש
למעלה (שם ה') בני לבני, וכל זה טעות כי למעלה חושב מאב לבן , כמו שמוכח (שם כ"ז כ"ח) , והע
שלעדן אינו לבני , רק א' מבני לבני שמשם התחיל הבית אב , ושמעי (הנזכר בפסוק ט') הוא שמ
בן יחת בן לבני , הנזכר למעלה (שם פסוק כ"ז כ"ח) כמ"ש בפי' שם שיחת היה בן לבני , ובזה נב
איך נתפרדו מלבני שתי בתי אבות לעדן בן לבני , ושמעי בן יחת בן לבני, ובני לעדן היו יחיאל , וז
ויואל היו בני יחיאל כמו שמבואר לקמן (כ"ו כ"ב) , ובאמת נראה שם שיחיאל וזתם היו רחוקים כמ
דורות מלבני , דהא היו בימי דוד ובני שמעי בן יחת היו שלומית וכו' והיה לו עוד בן ששמו זמ
הנזכר למעלה שם, ולא היה לבית אב מיוחד, ובני שמעי שבפסוק י' הם בני שמעי בן גרשון:(יא) ויהיו לבית אב
וא"כ היה מגרשון תשעה בתי אבות (ומה שכתב בפי' הגרא"ו שלא נהיה לבית אב א' עד ימי עזרא , אינו נכ
כי פה מדבר מימי דוד) : (יג—יד) בני עמרם , ר"ל ואין לחשב מבניו אל שבט הלוי רק משה לבדו
כי אהרן נבדל מן הלוים להיות קדש קדשים : (יז) ולא היה לאליעזר , ומ"ש לקמן (כ"ו כ"ה) לאליע
רחביה בנו וישעיה בנו , פי' בנו של רחביה , רבו , בא כמשפט נחי ל"ה , ויל"פ שהוא מענין גדול
והתנשאות כי מבואר לקמן שלומית מבני רחביה ואחיו היו ממונים על כל אוצרות הקדשים שהקדי
לבהמ"ק שהיו נשמונים גדולים והון עתק ולא ימסרו רק לאנשים גדולי המעלה מאד : (יט) אמרי

בני מחלי אלעזר וקיש: כב וימת אלעזר ולא־היו לו בנים כי אם־בנות וישאום בני־קיש אחיהם: כג בני מושי מחלי ועדר וירמות שלושה: כד אלה בני־לוי לבית אבתיהם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמות לגלגלתם עשה המלאכה לעבדת בית יהוה מבן עשרים שנה ומעלה: כה כי אמר דויד הניח יהוה אלהי־ישראל לעמו וישכן בירושלם עד־לעולם: כו וגם ללוים אין־לשאת את־המשכן ואת־כל־כליו לעבדתו: כז כי בדברי דויד האחרונים המה מספר בני־לוי מבן עשרים שנה ולמעלה: כח כי מעמדם ליד בני־אהרן לעבדת בית יהוה על־החצרות ועל־הלשכות ועל־טהרת לכל־קדש ומעשה עבדת בית

רש"י

כג (כז) **המה** מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה. כלומר אז תיקן דוד משמרות אלו בשיבא שלמה בנו שיהיו מזומנים לו: כי מעמדם ליד בני אהרן וגו'. דוגמא (במדבר י"ח) וילוו עליך וישרתוך: ועל טהרת לכל קדש. שאם יטמא הבית וכליו שיהיו הם ממונים לטהרו, שכן מצינו בחזקיהו כדכתיב (לקמן ב' כ"ט) ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה וכתיב ויחלו באחד

מצודת דוד

נתרבו מאד: (כב) וישאום. נשאום לנשים: אחיהם. קרוביהם: (כד) לבית אבותיהם וגו'. לבני בית אבותיהם כיו אלו ראשי האבות לכל הפקודים שבהם: במספר שמות. שמנויין במספר זכרון שמותם לגלגלותם: עשה המלאכה וגו'. המשוררים השוערים והממונים: (כה) כי אמר דוד. בא לתת טעם למה מנה דוד מבן עשרים הלא התורה אמרה מבן שלשים ואמר כי אמר דוד הניח ה' וגו' עד לעולם ולא יזוז עוד משם: (כו) וגם ללוים. וא"כ אין גם ללוים לשאת את המשכן ממקום למקום כמו שנשאו עד הנה ואינם אלא לשיר ודי בבן עשרים כי לעבודה בכתף הוצרך לשלשים למלאות הכח ולא לשיר: ועבודתו. פעשוי לעבודת המשכן: (כז) כי בדברי וגו'. ר"ל אף שבדברי דוד עצמו נאמר למעלה מבן שלשים זהו כי בדברי דוד האחרונים המה ספורים מבן עשרים אבל בראשונה לא עלתה זאת על דעתו ורצה למנותם כמ"ש בתורה מבן שלשים: (כח) כי מעמדם. ר"ל הואיל והופקדו להיות מעמדם תחת יד בני אהרן וכו' א"כ די בבן עשרים: על החצרות. יפרש מהו עבודת בית ה' ואמר שיהיו ממונים על החצרות וגו': ועל טהרת. לשמור

ימי קדם

השני, השלשה האחרונים הם בני יריהו כמפורש לקמן (כ"ד כ"ג): (כב) וימת אלעזר, ולפ"ז לא נמצא רק כ"ב משמרות אבל דברי תורה עשירים במק"א, שלקמן (כ"ד כ"ז) אמר בני מררי מחלי ומושי בני יעזיהו בנו, בני מררי ליעזיהו בנו ושוהם וזכור ועברי, ופי' שממחלי יצאו בני יעזיהו בנו, היינו בן בנו, והיא הנזכר למעלה (ו' י') בני מררי מחלי לבני בנו שמעי בנו עזה בנו שמעה בנו, ועוזה הוא יעזיהו המוזכר פה, ובני יעזיהו היו שוהם הוא שמעה הנזכר למעלה, ולשוהם היו שני בנים זכור ועברי, והם היו ראשי אבות אחר שמת אלעזר בלא בנים, והם השלימו הכ"ד משמרות, שהיו פ' משמרות מגרשון וט' מקהת ושבה ממררי: (כד—כו) עושה המלאכה מבן עשרים, דוד הקדים להם זמן החנוך מבן עשרים, ובאר הטעם כי אמר דויד, שדוד פירש שמה שאמרה תורה שיהיה בן שלשים הוא רק במדבר שהיה שם משא בכתף שצריך שיהיה בעל כח, ובן שלשים לכח, אבל אחר שהניח ה' לעמו וא"כ אין ללוים לשאת את המשכן וא"צ שיהיה בן שלשים, וזה כפי תירוץ האחרון שכתב הכ"מ [פ"ג מה' כה"מ ה"ז] ליישב דברי הרמב"ם שם, שמה שצריך שיהיה בן שלשים הוא רק בזמן שהיו נושאים בכתף, ולתירוץ הא' שכתב שהוא רק לעבודת השיר י"ל שהלוים הצעירים היה משתמש בהם לעניינים אחרים כמו שית': (כז) כי, בל תשאל הא למעלה (פסוק ג') אמר ויספרו הלוים מבן שלשים, ע"ז משיב שאח"ז צוה דוד לספרם מבן עשרים: (כח) כי מעמדם, וע"י שהיה צריך עבודות רבות והלוים הגדולים מבן שלשים לא היו מספיקים, נתנו עבודות שאינם עקרים להפחותים מבן שלשים, והשיר והשוער וכדומה להלוים שהם מבן שלשים, ועל טהרת לטהר את הטומאה שנמצאה בקדש, כמ"ש (לקמן דה"י ב' כ"ט) ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון, ופי' על החצרות וטהרת כלי קדש של החצרות והלשכות, כי טומאה הנמצא במקדש

האלהים: כט וללחם המערכת ולסלת למנחה ולרקיקי המצות ולמחבת ולמרבכת ולכל משורה ומדה: ל ולעמד בבקר בבקר להדות ולהלל ליהוה וכן לערב: לא ולכל העלות עלות ליהוה לשבתות לחדשים ולמעדים במספר כמשפט עליהם תמיד לפני יהוה: לב ושמרו את משמרת אהל מועד ואת משמרת הקדש ומשמרת בני אהרן אחיהם לעבדת בית יהוה:

כד א ולבני אהרן מחלקותם בני אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: ב וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם ויכהנו אלעזר ואיתמר: ג ויחלקם דויד וצדוק מן בני אלעזר ואחימלך מן בני איתמר לפקדתם בעבדתם: ד וימצאו בני

ע"ש (ד) ספרי נשא ירושלמי תענית ד ב:

רש"י

אדם הראשון לקדש וגו': (לא) ולכל העלות עלות לה' לשבתות לחדשים. פתרון הם יהיו ממונים על הלשכות וגם על לשכת בית הטלאים שהקרבנות שם והם יביאו אל הכהנים תמיד בכל יום במספר מה צריכים בכל יום בין בחול בין בשבתות ובחדשים ובמועדים שמוסיפים על התמיד כל אלה יביאו במספר כמשפט וגם מסייעים לכהנים להפשיט הזבח, וכן מצינו בחזקיהו רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העולות ויחזקום אחיהם הלוים וגו':

כד (א) ולבני אהרן. פתרון אלה בני אהרן וגו' על מחלקותם: (ב) וימת נדב ואביהוא וגו' ובנים לא היו להם. לפי שלא היו להם בנים כיהנו אלעזר ואיתמר במקומם אבל אם היו לנדב ואביהוא בנים היו קודמים לאלעזר ואיתמר בכהונה גדולה, שכך מצינו (בעזרא ג') שהרי יהוצדק אביו של יהושע היה ויהוצדק ועזרא בני שריה היו כדכתיב (לעיל ה') ושריה הוליד את יהוצדק (ובעזרא ז') כתיב עזרא בן שריה ויהוצדק הלך בגולה לבבל וכשעלו מבבל עלה יהושע ושימש ולא שימש עזרא לפי שהיה יהוצדק הבכור וקדמו בן אחיו הבכור כדכתיב בנבואת חגי (א') ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול: (ג) ואחימלך מן בני איתמר. זה אחימלך בן אביתר כדמוכח בסמוך (ו') ויכתבם שמעיה וגו' עד ואחימלך בן אביתר: (ד) ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר. מתחלה

מצודת דוד

טהרת דברים הקדושים שלא יטמאו: ומעשה. ושאר מעשה עבודת וגו': (כט) וללחם המערכת וגו'. להכין לחם הפנים וסולת למנחת הסולת: ולרקיקי וגו'. והם מיני מנחות האמורים בתורה: ולכל משורה. להיות ממונים על מדות הלח והיבש הנצרכים בעזרה: (ל) ולעמד וגו'. לשורר בעת הקרבת התמידין: (לא) ולכל העלות. להודות ולהלל בכל זמן העלאת עולות ה' לשבתות וגומר והם עולות המוספין: במספר. ר"ל העולות הבאים במספר הקבוע כמשפט התורה על ישראל להקריב תמיד לפני ה' ולא יעבור: (לב) ושמרו וגו'. הם ישמרו את משמרת האוהל לבל יקרב איש זר קודם. דברים המקודשים: ומשמרת בני אהרן. לסייע אותם בדבר הצריך לעבודת בית ה' כהפשטת עור העולה וכדומה

כד (א) ולבני אהרן. ואת בני אהרן היה כמו כן מחלקותם למשמרות: (ב) לפני אביהם. בחיי אביהם כהנו. ר"ל והם נשארו כהנים לה': (ג) לפקדתם בעבדתם. לפי מספרם העובדים בהעבודה המוטל עליהם:

מצודת ציון

(כט) המערכת. מלשון עריכה וסדור: לרקיקי. הרקיקים דקות כמו רקיקי מצות (ויקרא ב'): ולמחבת. מנחה מעשה מחבת: ולמרבכת. ענין חליטה ברותחין כמו מרבכת תביאנה (שם ו'): משורה. היא מדת הלח כמו במדה במשקל ובמשורה (שם י"ט):

ימי קדם

במקדש מגוס בכהנים להוציאה כמבואר בסוף עירובין: (כט) וללחם המערכת, כמ"ש למעלה (ט ל"ב) ולסלת למנחה (שם כט) ולמחבת ולמורבכת (שם לא) ולכל משורה ומדה, מדת הלח והיבש: (ל) ולעמד בבקר, הוא השירה, וע"ז היה צריך לוים מבן שלשים ומעלה: (לא) ולכל העלות, כי השיר היו אומרים בעת העלאת עולת צבור, וגם יל"פ שהיו משגיחים לבקר את הטלאים ועל ההפשט והנתוח:

כד (א) ולבני אהרן, יחשוב סידור משמרות של הכהנים: (ג) ואחימלך הוא אחימלך בן אביתר שאביתר אביו נגרש אז ממשרתו כמ"ש מ"א: (ד) רבים, שמתחלה היו רק ט"ז משמרות ח' מאלעזר וח' מאיתמר וכשראה שבני אלעזר רבים עשה מהם ט"ז משמרות, ואיתמר כברא

אֶלְעָזָר רַבִּים לְרָאשֵׁי הַגְּבָרִים מִן־בְּנֵי אִיתָמָר וַיַּחְלְקוּם לִבְנֵי אֶלְעָזָר רָאשִׁים לְבֵית־אָבוֹת שִׁשָּׁה עָשָׂר וְלִבְנֵי אִיתָמָר לְבֵית אֲבוֹתָם שְׁמוֹנָה׃ ה וַיַּחְלְקוּם בְּגוֹרָלוֹת אֵלֶּה עִם־אֵלֶּה כִּי־הָיוּ שָׂרֵי־קֹדֶשׁ וְשָׂרֵי הָאֱלֹהִים מִבְּנֵי אֶלְעָזָר וּבִבְנֵי אִיתָמָר׃ ו וַיִּכְתְּבֵם שְׁמַעְיָה בֶן־נְתַנְאֵל הַסּוֹפֵר מִן־הַלֵּוִי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וַאֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֶבְיָתָר וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם בֵּית־אָב אֶחָד אָחֻז לְאֶלְעָזָר וְאָחֻז ׀ אָחֻז לְאִיתָמָר׃ ז וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל הָרִאשׁוֹן לִיהוֹיָרִיב לִידַעְיָה הַשֵּׁנִי׃ ח לְחָרִם הַשְּׁלִשִׁי לִשְׂעֹרִים הָרְבִעִי׃ ט לְמַלְכִּיָּה הַחֲמִישִׁי לְמִיָּמִן הַשִּׁשִּׁי׃ י לְהַקּוֹץ הַשְּׁבִעִי לַאֲבִיָּה הַשְּׁמִינִי׃ יא לְיֵשׁוּעַ הַתְּשִׁעִי לִשְׁכַנְיָהוּ הָעֲשִׂרִי׃ יב לְאֶלְיָשִׁיב עַשְׁתֵּי עָשָׂר לְיָקִים שְׁנֵים עָשָׂר׃ יג לְחֻפָּה שְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְיֶשֶׁבְאָב אַרְבָּעָה עָשָׂר׃ יד לְבִלְגָּה חֲמִשָּׁה עָשָׂר לְאִמֵּר שִׁשָּׁה עָשָׂר׃ טו לְחֵזִיר שִׁבְעָה עָשָׂר לְהַפִּצֵּץ שְׁמוֹנָה עָשָׂר׃ טז לִפְתַחְיָה תִּשְׁעָה עָשָׂר לִיחֶזְקֵאל הָעֶשְׂרִים׃ יז לְיָכִין אֶחָד וְעֶשְׂרִים לְגָמוּל שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים׃ יח לִדְלָיָהוּ שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים לְמַעַזְיָהוּ אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים׃ יט אֵלֶּה פְקֻדָּתָם לַעֲבֹדָתָם לָבוֹא לְבֵית־יְהוָֹה כְּמִשְׁפָּטָם בְּיַד אַהֲרֹן

ע"ש (ה) שבט"ר א' ב' ספרי נסח אגד"ל כב : (ו) ויק"ר א' ספרי נסח :

רש"י

במשכן שילה לא היו אלא ט"ז משמרות ח' מאלעזר וח' מאיתמר כמפורש במסכת תענית וכשבא דוד שהיו ראשי הגברים לאלעזר רבים חלקם לכל משמר ומשמר של אלעזר לשנים והעמידם על ט"ז משמרות ומשמרת בני איתמר העמיד על מעמד משמר כבראשונה על שמונה משמרות וכן מוכיח בסמוך (פסוק ו') בית אב אחד אחז לאלעזר ואחז אחז לאיתמר. כלומר כאחוז למעמד במשמרתם שבמשכן כמו כן העמידן דוד עתה בבה"מ: (ה) ויחלקום בגורלות אלה עם אלה. למי יפול הגורל להיות ראשון או שני או שלישי או רביעי וכן כולם: (ו) ויכתב שמעיה. להיות להם לזכרון מי ראשון ומי שני וכן כולם: (יט) אלה פקדתם לעבדתם. אלו שכתובין כאן ראשי משמרות פקודתם על משמרות היו:

מצודת דוד

(ד) לראשי הגברים. למספר ראשי הגברים הראויין לעבודה: ראשים לבית אבות. עשה ששה עשר ראשי בתי אבות והם המשמרות: (ה) בגורלות. מי ישמש ראשון ומי שני וכו': כי היו שרי קדש וגו'. כי כלם היו שרי קדש וגו' ולזה לא נתן מעלה לאחד על השני להקדימו מבלי גורל: (ו) ויכתבם. שמות בתי האבות כתבם על פתקים לשומם בקלפי הגורל: בית אב אחד אחז וגו'. ר"ל מתחילה היו שמונה בתי אבות לאלעזר ושמונה לאיתמר ועל שמלא דוד רבים לבני אלעזר חלק כל בית אב לשתים וז"ש בית אב אחד אחז לאלעזר ר"ל כל בית אב אחוז עוד אחד להיות בה שתים: ואחז אחז לאיתמר. ר"ל מה שהיה אחוז לאיתמר מאז נשאר אחוז ולא הוסיף כלום: (יט) אלה פקדתם. אלה מספר המשמרות לבוא לבית ה' לעבודתם

ימי קדם

כבראשונה כמ"ש במס' תענית: (ה) ויחלקום בגורלות מי שיהיה ראשונה או שני, כי היו, והיו שוים במעלה, ולא יכלו לסדרם כפי מעלתם רק כפי הגורל: (ו) אחד אחז, שהוציאו א' מבני אלעזר וא' מבני איתמר, עד המשמר הי"ז ולמעלה שהיה כולו מאלעזר, ובאשר באלעזר היו משמרות חדשות אמר אחד אחוז, ובאיתמר היו הקודמים אמר ואחז אחז, ר"ל שהוא נאחז בין המשמורים מתחלה, עפ"י חז"ל במס' תענית: (יט) אלה פקודתם לבא, ר"ל שיבא כ"ד בשבוע שחל בו המשמר שלו:

אביהם כאשר צוהו יהוה אלהי ישראל: כ ולבני לוי הנותרים לבני עמרם שובאל לבני שובאל יחדיהו: כא לרחביהו לבני רחביהו הראש ישיה: כב ליצהרי שלמות לבני שלמות יחת: כג ובני יריהו אמריהו השני יחזיאל השלישי יקמעם הרביעי: כד בני עזיאל מיכה לבני מיכה שמור: כה אחי מיכה ישיה לבני ישיה זכריהו: כו בני מררי מחלי ומושי בני יעזיהו בנו: כז בני מררי ליעזיהו בנו ושהם וזכור ועברי: כח למחלי אלעזר ולא היה לו בנים: כט לקיש בני קיש ירחמאל: ל ובני מושי מחלי ועדר וירימות אלה בני הלוים לבית אבתיהם: לא ויפילו גם הם גורלות לעמת | אחיהם בני אהרן לפני דויד המלך וצדוק ואחימלך וראשי האבות לכהנים וללוים אבות הראש לעמת אחיו הקטן:

כה א ויבדל דויד ושרי הצבא לעבדה לבני אסף והימן וידותון הנביאים בכנרות בנבלים ובמצלתים ויהי מספרם אנשי מלאכה

שמיר ק׳, הנבאים ק׳

רש״י

כה (א) **ויבדל** דויד ושרי הצבא לעבודה. לשורר השיר: לבני אסף וגו׳. מכל הלוים לא הבדיל כ״א בני אסף: והימן וידותון הנבאים. כשהיו מנגנים בכלי שירים הללו היו מתנבאים

מצודת דוד

[כמשפטם] האמור ביד אהרן כאשר צוהו ה׳: (כ) ולבני לוי הנותרים. היה כן מחלוקתם ואמר הנותרים כי כבר חשב הכהנים מבני לוי ובני גרשון בן לוי ואף שגם שמם נזכרים עמהם למעלה מ״מ חשבם שוב על כי נשתנה בהם שמות בתי האבות ועל בני מררי נתוסף עוד: לבני עמרם שובאל וגו׳. ר״ל בית האב מבני עמרם שהיתה נקראת מתחלה ע״ש שובאל עתה הוחזרה להיות נקראה ע״ש יחדיהו שהיה מבני שובאל וכן כולם הנאמרים בענין: (כא) לרחביהו. לבית אב של רחביה נעשה מבניו ושיה לראש ונקראה בית האב על שמו: (כב) ליצהרי. בית האב מבני יצהר שהיתה נקראת ע״ש שלומית נקראת עתה ע״ש יחת: (כג) ובני יריהו. ר״ל בית האב שהיה נקראת ע״ש יריהו נעשה עתה לבית אב אחת עם אמריהו שהיתה שני לה ונקראו שניהן ע״ש אמריהו: יחזיאל. בית האב ההיא לא נשתנה שמה וכן יקמעם: (כה) אחי מיכה ישי׳. ר״ל בית האב שהיתה נקראת ע״ש ישיה שהיה אחי מיכה הוחזרה להיות נקרא ע״ש זכריה שהיה מבני ישיה: (כו) בני מררי. ר״ל מה שהיו בתי אבות לבני מררי רק מבני מחלי ומושי נתוסף עתה בתי אבות בני יעזיהו בן מררי שלא הוזכר למעלה: (כז) בני מררי. אלה בתי האבות מבני מררי ליעזיהו בנו היו שהם וכו׳: (כח) ולא היו לו בנים. ולא היה א״כ לבית אב: (כט) לקיש. בית האב של קיש נקרא עתה ע״ש ירחמאל שהיה מבני קיש: (ל) ובני מושי מחלי וגו׳ בתי האבות ההם לא נשתנו שמם: לבית אבותיהם. של בני משפחותיהם (והיו א״כ נחלקים עתה לכ״ד מחלקות כמו הכהנים תשעה מבני גרשון ושמנה מבני קהת ושבעה מבני מררי): (לא) גורלות. מי ישמש ראשון ועבודתם היה לשורר בשיר: לעמת אחיהם. ר״ל כמו אחיהם בני אהרן ודומה להם בדבר הגורל: אבות הראש וגו׳. הראש מכל בני בתי האבות היה נקרא בשמו אבות ולזה אמר עם שהאבות הזה היה הראש לכולם עכ״ז היה מונח בגורל לעומת אחיו הקטן מכולם ולא הועיל לו מעלתו להקדים ראשון את בית האב שלו:

כה (א) ויבדל. הבדילם משאר הלוים אל העבודה הנמסר להם בהלל בכלי שיר: הנבאים. אשר היו מתנבאים ברוה״ק: בכנרות. הבדילם לנגן בכנורות וגו׳: אנשי מלאכה

ימי קדם

(כ) ולבני לוי, כבר חשבם בסי׳ כ״ג, רק בא לחזר בני קהת ומררי לפרש עוד דברים שלא פירש שם, ובני גרשון נדע משם, וחדש שם הראש של בני שובאל (כ״ג ט״ז) ורחביה (יז) בני שלומית (י״ח) ושמ״ש (י״ט) יריהו הראש, היינו שהוא היה אב של אמריה וכו׳, וכן לבני מיכה וישיה שם הראש שלהם, וכן בפסוק כ״ו כ״ז למדנו דברים חדשים מי השלים חשבון הכ״ד משמורות, כמ״ש למעלה סי׳ כ״ג פ׳ כ״ב: (לא) ויפילו לעומת אחיהם, כל משמרת לויה עם איזה משמרות כהונה ישמש ביחד לפרהו, אבות הראש ר״ל שבגורל היה שוה הגדול והקטן, ולא היה שום ראשיות לאחד על חברו:

כה (א) **ויבדל**, הבדיל לוים לעורך השיר, ושרי הצבא לעבודה, השרים של הצבא המיוחדים לעבודה, כמו כל הבא לצבא לעבוד עבודה בא״מ, הנבאים, קורא את השיר

לַעֲבֹדָתָם׃ ב לִבְנֵי אָסָף זַכּוּר וְיוֹסֵף וּנְתַנְיָה וַאֲשַׂרְאֵלָה בְּנֵי אָסָף עַל יַד־אָסָף הַנִּבָּא עַל־יְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ ג לִידוּתוּן בְּנֵי יְדוּתוּן גְּדַלְיָהוּ וּצְרִי וִישַׁעְיָהוּ חֲשַׁבְיָהוּ וּמַתִּתְיָהוּ שִׁשָּׁה עַל יְדֵי אֲבִיהֶם יְדוּתוּן בַּכִּנּוֹר הַנִּבָּא עַל־הֹדוֹת וְהַלֵּל לַיהוָֹה׃ ד לְהֵימָן בְּנֵי הֵימָן בֻּקִּיָּהוּ מַתַּנְיָהוּ עֻזִּיאֵל שְׁבוּאֵל וִירִימוֹת חֲנַנְיָה חֲנָנִי אֱלִיאָתָה גִדַּלְתִּי וְרֹמַמְתִּי עֶזֶר יָשְׁבְּקָשָׁה מַלּוֹתִי הוֹתִיר מַחֲזִיאוֹת׃ ה כָּל־אֵלֶּה בָנִים לְהֵימָן חֹזֵה הַמֶּלֶךְ בְּדִבְרֵי הָאֱלֹהִים לְהָרִים קָרֶן וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים לְהֵימָן בָּנִים אַרְבָּעָה עָשָׂר וּבָנוֹת שָׁלוֹשׁ׃ ו כָּל־אֵלֶּה עַל־יְדֵי אֲבִיהֶם בַּשִּׁיר בֵּית יְהוָֹה בִּמְצִלְתַּיִם נְבָלִים וְכִנֹּרוֹת לַעֲבֹדַת בֵּית הָאֱלֹהִים עַל יְדֵי הַמֶּלֶךְ אָסָף וִידוּתוּן וְהֵימָן׃ ז וַיְהִי מִסְפָּרָם עִם־

ע"ש (ד) במד"ר פד ; (ס) עפס"ר ב ס: (ו) במדכ"ר ד :

רש"י

דוגמא באלישע (מלכים ב' ג') קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה': ויהי מספרם אנשי מלאכה. כלומר המשמרות כ"ד על כ"ד משמרות ד' בנים של אסף וששה של ידותון וי"ד של הימן הרי כ"ד ולמטה כלל מספר כולן כדכתיב ויהי מספרם עם אחיהם וגו': (ג) ומתתיהו ששה. לא תמצא אלא חמשה אמנם היתה מעוברת את שמעי ורואה ברוח הקדש שגם הוא עתיד להיות ראש משמרה לפיכך אמר ששה, וזהו שנאמר לפנינו (פסוק י"ז) העשירי שמעי, וזהו שיסד הפייטן (בקדושה של יוצר דפרשת שקלים) רשום מבטן להפקד במשמרת הקדש: על ידי אביהם ידותון. דוגמא ועל ידו החזיק (נחמיה ג'): הנבא על הודות והלל. שהיו מנגנים בכנור מזמורי הודו ומזמורי הללויה והיה מתנבא: (ד) ורוממתי עזר. שם אחד הוא: (ה) חוזה המלך בדברי האלהים להרים קרן. קרן הנבואה שמתנבא למלך דוגמא וירם קרן משיחו (שמואל א' ב'): ויתן האלהים להימן. כלומר אם לא שנתן לו אלהים הבנים אי אפשר שהיו לו י"ד בנים ושלוש בנות וכולן ראויין להיות ראשי משמרות, דוגמא (רות ד') ויתן ה' לה הריון ותלד בן אם לא שהיתה מתנה זו מה' אי אפשר שיוליד בועז שהיה זקן, וכן ויראהו ה' את כל הארץ (דברים ל"ב) אם לא מאת ה' היתה ראיה זאת אי אפשר להביט כל כך למרחוק: (ז) כל

<table>
<tr><th>מצודת ציון</th><th>מצודת דוד</th></tr>
<tr><td>כה (ה) קרן. ענין ממשלה וחוזק והושאל מפע"ת בעלי הקרנות אשר יתחזקו בהם בהלחמם עם מי: (ז) מלמדי. ענין הרגל כמו וילמד לטרוף טרף (יחזקאל י"ט):</td><td>לעבדתם. בקיאים וחכמים בעבודת הנגון: (ב) לבני אסף זכור. לבני אסף היה המספר זכור ויוסף וגו': על יד אסף. ר"ל הם השכילו בחכמת הנגון על יד אסף אביהם כי הוא למדם: הנבא. אל אסף יאמר שהיה מתנבא ברה"ק על ידי</td></tr>
</table>

המלך כי הוא הכינו להשיבו אל הנבואה: (ג) לידותון. זה הוא המספר לידותון: ששה. אינם אלא חמשה ואז"ל שאשת ידותון היתה מעוברת ונבא דוד ברוח הקדש שתלד בן ויהיה ראש משמרה והוא שמעי האמור למטה העשירי שמעי: על ידי וגו'. ר"ל ע"י אביהם השכילו לנגן בכנור כי הוא למדם: הנבא. על ידותון יאמר שהיה מתנבא ברה"ק בהודות והלל לה': (ד) להימן. זהו המספר להימן: ורוממתי עזר. הוא שם אחד ועם שהמה שתי תיבות: (ה) חוזה המלך וגו'. הוא היה מתנבא למלך בדבר אלהים שירים קרן ממשלתו: (ו) על ידי אביהם בשיר. ע"י אביהם השכילו לדבר בשיר בבית ה' במצלתים וגו': לעבודת וגו'. בעת עבודת הקרבנות: על ידי המלך. ר"ל בהלולים שתיקן המלך ואסף וכו' כי גם הם תקנו מזמורים כמ"ש בספר תהלים: (ז) ויהי מספרם. של ראשי המשמרות הנזכרים

ימי קדם

בשם נבואה שמדברים דבורים למים אלהיים, ויהי מספרם אנשי מלאכה לעבודתם, שהיו מספרם כפי האנשים הצריכים למלאכת עבודתם, שלצורך השיר בפה צריך שיעמדו י"ב לוים על הדוכן, ולצורך השיר בכלי הדין הוא שלא יפחות משני נבלים ותשעה כנורות וצלצל א' שהם ג"כ י"ב, כמבואר במס' ערכין וברמב"ם ה' כה"מ: (ב) על יד אסף, שאסף היה המורה אותם בשיר והוא נבא ודבר השירים על ידי המלך, מזמורי נעים זמירות שחבר המלך: (ג) ששה, עם שהעי המובא בפסוק י"ז, ולא חשבו בכאן שלא הגיע עדיין לבן שלשים, ושמש אביו והגדיל תחתיו עד ימלאו ימיו: (ד) ורוממתי עזר, שם אחד כמבואר בפסוק ל"א: (ה) חוזה המלך, שראה חזון להמלך שירים ה' את קרנו וינליה, והיה זה בהיזה מלחמה שהיה לדוד שרמה קרנו בה': (ז) מאתים שמונים ושמונה

אֲחֵיהֶם מְלֻמְּדֵי־שִׁיר לַיהוָה כָּל־הַמֵּבִין מָאתַיִם שְׁמוֹנִים וּשְׁמוֹנָה׃ ח וַיַּפִּילוּ גּוֹרָלוֹת מִשְׁמֶרֶת לְעֻמַּת כַּקָּטֹן כַּגָּדוֹל מֵבִין עִם־תַּלְמִיד׃ ט וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל הָרִאשׁוֹן לְאָסָף לְיוֹסֵף גְּדַלְיָהוּ הַשֵּׁנִי הוּא־וְאֶחָיו וּבָנָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ י הַשְּׁלִשִׁי זַכּוּר בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ יא הָרְבִיעִי לַיִּצְרִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ יב הַחֲמִישִׁי נְתַנְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ יג הַשִּׁשִּׁי בֻּקִּיָּהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ יד הַשְּׁבִעִי יְשַׂרְאֵלָה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ טו הַשְּׁמִינִי יְשַׁעְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ טז הַתְּשִׁיעִי מַתַּנְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ יז הָעֲשִׂירִי שִׁמְעִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ יח עַשְׁתֵּי־עָשָׂר עֲזַרְאֵל בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ יט הַשְּׁנֵים עָשָׂר לַחֲשַׁבְיָה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ כ לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר שׁוּבָאֵל בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ כא לְאַרְבָּעָה עָשָׂר מַתִּתְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ כב לַחֲמִשָּׁה עָשָׂר לִירֵמוֹת

ת"א כל אלה. שם : ע"ש (ח) שהש"ר ב ט במדבר ד ירושלמי יבמות ט יב :

רש"י

המבין. לענין שירה נופל לומר מבין כדכתיב מבין עם תלמיד וכנניהו שר הלוים במשא יסור במשא כי מבין הוא (לעיל ט"ו): (ח) ויפילו גורלות משמרת לעומת משמרת, פתרון משמרת לעומת משמרת, ודוגמא למעלה(ע"ז) ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן פתרון ממשכן אל משכן: כקטן כגדול מבין עם תלמיד. פתרון הפילו גורלות על המשמרות זו לעומת זו משמרת לעומת. משמרת כקטן כגדול מבין הרב עם התלמיד כולם היו שוין בזה למי שיגיע הגורל הראשון אם לקטן כן יקדים הוא להיות ראשון ואם אחרון יהיה אחרון, וכן כולם בין מבין בין תלמיד בין קטן בין גדול ומשמרות אלו של לוים הולכים אחר משמרות של כהנים למי שניפל הגורל הראשון משמרתו עם משמרת יהויריב הכהן ולמי שיפול הגורל השני ישמש הוא ומשמרתו עם משמרת ידעיה הכהן: (ט) ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף. בנו הראשון: גדליהו השני. גדליהו בכור ידותון: הוא ואחיו ובניו שנים עשר וגו'. פתרון כולם על כל משמרה ומשמרה יבאו י"ב לוים שהרי היו כולם רפ"ח וכשנתחלקם לכ"ד חלקים יהיה כל חלק וחלק י"ב לוים כ"ל, וזה ואחיו ובניו מוסב ליוסף ולגדליהו ולפי שבפסוק אחד שניהם נזכרים כתב לבד פעם אחת הוא ובניו ואחיו. וכל אחיו ואחיהם שבענין לאו אחיו ממש אלא חבורה אחת קורא אחים (ברידערשאפט בלשון אשכנז): (י) השלישי זכור. בכור אסף: (יא) הרביעי ליצרי. שני של ידותון: (יב) החמישי נתניהו. שלישי של אסף כך נפל הגורל מזה לזה:

מצודת דוד

עם הבניהם המלומדים לדבר בשיר : כל המבין. בדבר השיר : מאתים וגו'. ולא חשב כ"א המבינים ביותר בדבר הנגון אבל מספר כולם היו ארבעת אלפים כמ"ש למעלה : (ח) גורלות. מי ישמש ראשון ועבודתם היה לנגן בכלים : משמרת לעמת. כמו משמרת לעומת משמרת וקאי בדבר המובן : מבין. היותר נבון בדבר השיר עם מי שצריך להתלמד עוד ולא הועיל לו רוב בינתו להקדימו ראשון : (ט) לאסף ליוסף. מבני אסף עלה הגורל הראשון ליוסף : גדליהו השני. הוא היה בן ידותון וכן כולם לא היו בסדר התולדות כ"א כאשר עלה הגורל : הוא ואחיו ובניו. מוסב גם על יוסף הראשון כי בכ"א היו י"ב ולכ"ד משמרות עולה רפ"ח במספר האמור למעלה והם היו המבינים ביותר בדבר השיר :

מצודת ציון

(ח) לעומת. נגד : (יא) ליצרי. הוא צרי האמור למעלה וכן ימצא קצת שינוי השמות בשאר הנזכרים וכדרך המקרא :

ימי קדם

כ"ד משמרות כ"א י"ב לוים, עולה כמספר הזה : (ח) משמרת לעומת, ר"ל משמרת לעומת מבין עם תלמיד כקטן כגדול, שכיונו שבכל משמר ימצאו מבינים לשיר בעצמם ותלמידים והבלתי מבינים כ"כ רק מתלמידים מהמבינים, והיו המשמרות שוות כקטן כגדול (כנ"ל כ"ד ל"א) : (ח) ליוסף גדליהו, יוסף מבני אסף, וגדליה מבני ידותון, ושוב זכור מבני אסף, ויצרי מידותון, וכן כולם. הוא ואחיו, החבורה של כ"א מהם :

בניו ואחיו שנים עשר: כג לששה עשר לחנניהו בניו ואחיו שנים עשר: כד לשבעה עשר לישבקשה בניו ואחיו שנים עשר: כה לשמנה עשר לחנני בניו ואחיו שנים עשר: כו לתשעה עשר למלותי בניו ואחיו שנים עשר: כז לעשרים לאליתה בניו ואחיו שנים עשר: כח לאחד ועשרים להותיר בניו ואחיו שנים עשר: כט לשנים ועשרים לגדלתי בניו ואחיו שנים עשר: ל לשלשה ועשרים למחזיאות בניו ואחיו שנים עשר: לא לארבעה ועשרים לרוממתי עזר בניו ואחיו שנים עשר:

כו א למחלקות לשערים לקרחים משלמיהו בן־קרא מן־בני אסף: ב ולמשלמיהו בנים זכריהו הבכור ידיעאל השני זבדיהו השלישי יתניאל הרביעי: ג עילם החמישי יהוחנן הששי אליהועיני השביעי: ד ולעבד אדם בנים שמעיה הבכור יהוזבד השני יואח השלשי ושכר הרביעי ונתנאל החמישי: ה עמיאל הששי יששכר השביעי פעלתי השמיני כי ברכו אלהים: ו ולשמעיה בנו נולד בנים הממשלים לבית אביהם כי־גבורי חיל המה: ז בני שמעיה עתני ורפאל ועובד אלזבד אחיו בני־חיל אליהו וסמכיהו: ח כל־אלה מבני | עבד אדם המה ובניהם

רש"י

כו (א) **למחלקות** לשערים. אין חוזרים אלילה אלא כנגד שערים חלקים ושוב הפילו גורלות מי לשער זה ומי לשער אחר, כך מפורש לקמן: לקרחים משלמיהו בן קרא מן בני אסף. ודוגמא למעלה ושלום בן קורא וגו' (לעיל ט') : (ה) כי ברכו אלהים. כדאמר (לעיל י"ג) ויברך ה' את בית עובד אדום וגו': (ו) הממשלים לבית אביהם. פתרון אותם מושלים היו על ידי אביהם, ודוגמא בסוף דניאל ומשל ממשל רב: (ח) איש חיל. לא בכח ולא במלחמה אלא כאדם שאומר

מצודת דוד

כו (א) למחלקות. ר"ל אלה הנחלקים לשוערים לבני קרח היה לשוער משלמיהו וגו': (ד) ולעבד אדם. גם הוא היה שוער כמ"ש למעלה: (ד) כי ברכו אלהים. ברכוהו בנים וארז"ל על שעמד הארון אצלו כמ"ש למעלה: (ו) הממשלים. המושלים על בית אביהם: (ז) אחיו בני חיל. כן שמות בניו האחד אחיו והשני בני חיל: (ח) איש

ימי קדם

כו (א—ג) **למחלקות**, יספר איך היה חלוקת השוערים, **לקרחים**, למשפחת הקרחים, וכבר התבאר למעלה כי שלום בן קורא על שומרי הספים, ושם פכ"א זכריה בן משלמיה שוער פתח לא"מ, ויתבאר (בפסוק י"ז י"ח) שהיו שומרים בכ"ד מקומות, וכן חשב כאן כ"ד ראשים, כ"א היה ראש לשער מיוחד, והיו כ"ד הנקובים בשמות בני משלמיה שבעה, מבני עובד אדום שמונה ואי מ"ו, בני שמעיה ששה ונגרע מהם שמעיה כי בניו היו ראשים תחתיו, ובני חוסה ארבעה, וכבר באלתי למעלה (פ' כ"ב) כי לכ"ד משמרות היה צריך ארבעה אלפים ל"ב שוערים, והגשמים פה היו הממונים עליהם כ"ד לכ"ד מקומות שצריכים שימור, ולכן לא חשב למעלה רק ארבעת אלפים שוערים, כי הם היו חוץ מכ"ד הנזכר פה שהיו הראשים, ומשלמיה ועובד אדום ושמעיה וחוסה, שהיו בראש הראשים ואינם מן החשבון כנ"ל, הם כ"ח מן הל"ב החסרים, ובארבעה לא דק לפרטם: (ה) כי ברכו אלהים, כמ"ש חז"ל בסוף ברכות: (ו) הממשלים, פרש"י שהיו מושלים וממונ' יס

וַאֲחֵיהֶם אִישׁ־חַיִל בַּכֹּחַ לַעֲבֹדָה שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם לְעֹבֵד אֱדֹם׃ ט וְלִמְשֶׁלֶמְיָהוּ בָּנִים וְאַחִים בְּנֵי־חָיִל שְׁמוֹנָה עָשָׂר׃ י וּלְחֹסָה מִן־בְּנֵי־מְרָרִי בָּנִים שִׁמְרִי הָרֹאשׁ כִּי לֹא־הָיָה בְכוֹר וַיְשִׂימֵהוּ אָבִיהוּ לְרֹאשׁ׃ יא חִלְקִיָּהוּ הַשֵּׁנִי טְבַלְיָהוּ הַשְּׁלִשִׁי זְכַרְיָהוּ הָרְבִעִי כָּל־בָּנִים וְאַחִים לְחֹסָה שְׁלֹשָׁה עָשָׂר׃ יב לְאֵלֶּה מַחְלְקוֹת הַשֹּׁעֲרִים לְרָאשֵׁי הַגְּבָרִים מִשְׁמָרוֹת לְעֻמַּת אֲחֵיהֶם לְשָׁרֵת בְּבֵית יְהוָה׃ יג וַיַּפִּילוּ גוֹרָלוֹת כַּקָּטֹן כַּגָּדוֹל לְבֵית אֲבוֹתָם לְשַׁעַר וָשָׁעַר׃ יד וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל מִזְרָחָה לְשֶׁלֶמְיָהוּ וּזְכַרְיָהוּ בְנוֹ יוֹעֵץ בְּשֶׂכֶל הִפִּילוּ גוֹרָלוֹת וַיֵּצֵא גוֹרָלוֹ צָפוֹנָה׃ טו לְעֹבֵד אֱדֹם נֶגְבָּה וּלְבָנָיו בֵּית הָאֲסֻפִּים׃ טז לְשֻׁפִּים וּלְחֹסָה לַמַּעֲרָב עִם שַׁעַר שַׁלֶּכֶת בַּמְסִלָּה הָעוֹלָה מִשְׁמָר

ת"א הוא ואחיו וכו'. ערכין י"ג:

רש"י

עליו פלוני הטוב וכן איש גבור חיל ושמו בעז (רות ב'): (יב) משמרות לעומת אחיהם. ראשי כ"ד משמרות: (יג) ויפילו גורלות כקטן כגדול לבית אבותם לשער ושער. למי יבוא שער זה ולמי שער זה

מצודת דוד

חיל. כ"א היה איש חיל: לעבדה. לפתוח ולנעול את השערים: ששים ושנים. ולמעלה נאמר ששים ושמונה ואולי מתו שמה לעת זקנת דוד: (י) ולחסה. גם הוא היה שוער כמ"ש למעלה: כי לא היה בכור. יפרש למה אמר בהכריו הבכור ובזו אמר הראש ואמר כי באמת לא היה בכור וגו': (יב) לאלה וגו'. ר"ל כל אלה המוזכרים למעלה היו מחלקין כל השוערים שהיו במספר ארבעת אלפים כמ"ש למעלה והמוזכרים כאן היו הראשים עליהם: לראשי הגברים משמרות. ר"ל שהמשמרות חלקו לפי מספר ראשי הגברים שיהיו כולם שוין (ולא בצמצום כי א"א לנתחלק ד' אלפים שוערים על כ"ד חלקים שוים שכן היה מספר המשמרות): לעומת אחיהם. ר"ל כמו אחיהם המשוררים ודומה להם: לשרת בבית ה'. בדבר פתיחת ונעילת השערים: (יג) כקטן כגדול לבית אבותם. הקטן אשר במשפחתם היה שוה אל הגדול בדבר הגורל: לשער ושער. ר"ל והגורל היה מי יהיה שומר בשער זה ומי בשער זה לא לדעת איזה מהם קודם כאשר היה הגורל במשמרות הכהנים והמשוררים: (יד) מזרחה לשלמיהו. שער המזרחי נפלה בגורל לשלמיהו הוא ואחיו: יועץ בשכל. שהיה בעל עצה בהשכל רב ולזה ז"א ואחיו הפילו הגורלות ויצא גורלו בשער הצפוני: (טו) בית האסופים. נקרא כן על ענין ידוע אצלם והיתה מול שער הדרומי: (טז) לשפים. אולי נזכר למעלה בשם האחר: שער שלכת. כן שם השער שעמד במסילה ושביל העולה אל מעלה ההר: משמר לעומת משמר. ר"ל זמן מה ישמור שופים למערב

ימי קדם

וממוגים, כנ"ל: (ח) ששים ושנים עמ"ש למעלה ע"ז נ"ה: (ט) ולמשלמיה, זה היה ראוי להאמר אחר פסוק ג' רק שבא לבאר איך ברך ה' את עובד אדום שמן שמונה בנים היו לו ששים ושנים ומשלמיה שהי"ל שבעה בנים לא היו לו רק שמונה עשר ולחסה רק י"ג: (יב) לאלה מחלקות השוערים, ר"ל שמחלקות השוערים כולם שהיו ד' אלפים היו עומדים תחת פקודת אלה ראשי הגברים שהם הכ"ד אנשים הנזכרים, משמרות לעומת אחיהם והמשמרות היו לעומת אחיהם כ"ד בתי משמרות לכ"ד שבועות, כמו יתר הלוים שנחלקו לכ"ד משמרות: (יג) ויפילו, והכ"ד אנשים הנ"ל שהם ראשי המשמרות הפילו גורלות מי יפקד על כל שער ושער: (יד) ויפול הגורל מזרחה, הנה יבואר (בפסוק י"ז) שבמזרח היו עומדים ששה שומרים, ובצפון ודרום ארבעה בכ"א, ונפל על משלמיה צד המזרח, והוא היה שבעה ראשים, ונותר אחד, והתיעץ זכריה בנו בשכל וקבל עליו לצאת ממקומו, שלא ידחה אחר יהיה לו בושה אבל הוא באשר הוא הבכור לא יאמרו שנדחה מפני איזה פחיתות, ואז הפילו גורלות לאיזה צד ישמור, ויצא גורלו צפונה: (טו—טז) לעובר אדום, הנה הגורל השני נפל לעובד אדום וממילא היה לו שלשה משמרים הנותרים בצד צפון, שצפון כבר יצא מן הגורל, רק שעובד אדום הי"ל שבעה בנים (חוץ משמעיה שבניו היו ראשים בפ"ע), ונשארו לו עוד ד' בנים, ויצא הגורל נגבה, ואח"כ יצא הגורל על בניו, שהיו בפ"ע שהם בני שמעיה שהיו ראשים בפ"ע (כמ"ש בפסוק ז'), והם היו ששה ויצא להם הגורל על בית האסופים, ששם עמדו ד' שומרים (כמ"ש בפי"ז), ועוד נשארו בנים מבניו (שהיו ששה), ויצא להם הגורל לשפים, שזה השער שלכת שהיו משליכים שם את האשפות, כמו שער האשפות ונקרא שפים מל' אשפה, והוא עצמו המקום שקורא בפי"ח פרבר, אפר בר, ששם היו משליכים את האפר לחוץ, (ובחז"ל פרבר כלפי בר) והוא היה במערב, וכן ולחוטה למערב, לחוסה הגיע ג"כ

לְעֻמַּ֥ת מִשְׁמָֽר׃ יז לַמִּזְרָח֮ הַלְוִיִּ֣ם שִׁשָּׁה֒ לַצָּפ֤וֹנָה לַיּוֹם֙ אַרְבָּעָ֔ה לַנֶּ֥גְבָּה לַיּ֖וֹם אַרְבָּעָ֑ה וְלָאֲסֻפִּ֖ים שְׁנַ֥יִם שְׁנָֽיִם׃ יח לַפַּרְבָּ֖ר לַֽמַּעֲרָ֑ב אַרְבָּעָה֙ לַֽמְסִלָּ֔ה שְׁנַ֖יִם לַפַּרְבָּֽר׃ יט אֵ֗לֶּה מַחְלְק֛וֹת הַשֹּׁ֥עֲרִ֖ים לִבְנֵ֣י הַקָּרְחִ֑י וְלִבְנֵ֖י מְרָרִֽי׃ כ וְהַלְוִיִּ֗ם אֲחִיָּה֙ עַל־אֽוֹצְרוֹת֙ בֵּ֣ית הָאֱלֹהִ֔ים וּלְאֹצְר֖וֹת הַקֳּדָשִֽׁים׃ כא בְּנֵ֣י לַעְדָּ֗ן בְּנֵ֤י הַגֵּֽרְשֻׁנִּי֙ לְלַעְדָּ֔ן רָאשֵׁ֧י הָאָב֛וֹת לְלַעְדָּ֥ן הַגֵּרְשֻׁנִּ֖י יְחִיאֵלִֽי׃ כב בְּנֵ֖י יְחִיאֵלִ֑י זֵתָם֙ וְיוֹאֵ֣ל אָחִ֔יו עַל־אֹצְר֖וֹת בֵּ֥ית יְהוָֽה׃ כג לַעַמְרָמִ֖י לַיִּצְהָרִ֑י לַֽחֶבְרוֹנִ֖י לָֽעָזִּיאֵלִֽי׃ כד וּשְׁבֻאֵל֙ בֶּן־גֵּרְשׁ֣וֹם בֶּן־מֹשֶׁ֔ה נָגִ֖יד עַל־הָאֹצָרֽוֹת׃ כה וְאֶחָ֖יו

ת"א למזרח. תמיד כ"ז: לפרבר. שם זבחים נ"ה: ושבאל. נדרים י' בבא קמא ק"י וע"ש בתוס':

רש"י

למזרח למערב לצפון לדרום וכן לכל שערים שבעזרה: (יז) ולאספים. מקום ששמו אסופים: (יח) שנים לפרבר. מפורש במסכת תמיד אמר רבא לפרבר כלפי בר: (כ) והלוים אחיה על אוצרות וגו'. הוא היה ממונה על מעות שקונין מהם קרבנות לבית אלהים כגון קרבן קדשים: (כא) בני לעדן. ללעדן הגרשוני היה ראש האבות יחיאל הוא לעדן האמור (לעיל כ"ג): (כב) ויואל אחיו. אחיו של יחיאל

ימי קדם

והוכה בשער שלכת ולעומת זמן זה יתחלף המשמר וכן יסבור חלילה: (יז) למזרח. אתה מונה והולך שמות המקומות אשר ישמרו שם ומספר כתות השומרים ואמר בפאת המזרח יהיו ו' כתות לוים נשמרים: ליום ארבעה. ר"ל בכל עת ישמרו ד' כתות: שנים שנים. יתכן שהיו האסופים שתים מקומות ולזה מזכיר בלשון רבים בכ"א ישמרו ב' כתות במקומות חלוקות זו מזו: (יח) לפרבר למערב. כלפי המערב אל הפרבר והוא שם חדר מה: ארבעה. יהיו ארבעה כתות ב' במסלה ההולכת אל הפרבר ושנים בפרבר עצמו והרי הן במספר כ"ד וכן אחז"ל: (יט) אלה מחלוקת. חלוקי מקומות שומרי השערים: (כ) והלוים. ר"ל וגם זאת פקודת הלוים: בית האלהים. הגנוז לתקון הבית: והקדשים. שלוקחין בהם קרבנות הצבור: (כא) בני הגרשוני. מבית גרשון: ללעדן ראשי האבות וגו'. כאומר הנה לעדן נשא גדולה הרבה ללעדן היו ראשי האבות במספר המרובה מכולן ללעדן נולד יחיאל שהיה שר וגדול ובניו היו ממונים על האוצרות כמ"ש במקרא שלאחריו: (כב) בני יחיאל וגו'. ר"ל המה וגם זתם ויואל אחיו בני לעדן היו על אוצרות בית ה' והם כלי זהב וכסף שבבית ה': (כג) לעמרמי וגו'. ר"ל וכן מבני עמרם וכו' היו ממונים בבית ה' כאשר יזכור למטה ולא זכר מבני עזיאל ואולי כללם בבני חברון: (כד) נגיד על האצרות. היה ממונה על כל האוצרות ושאר הממונים היו תחת ידו: (כה) ואחיו. של שבואל מגרש

ימי קדם

למערב, ומפרש **עם שער שלכת**, שלבני עובד אדום הגיע המשמר קרוב לשער שלכת שמשליכין שם את האשפה והאפר, ולחוסה הגיע הגורל **במסלה העולה** שהוא במערב, כמו שמפורש בפסוק י"ח, ויהיה **משמר לעומת משמר**, במזרח ובמערב היו ששה כנגד ששה, ובדרום ובצפון היו ארבע כנגד ארבע, וכן האספים היו ג"כ מגבילים זה כנגד זה, עתה פירש הדבר איך היו המשמרות: (יז) **למזרח**, היו הלוים השומרים **ששה** [ליום], **לצפונה** היו **ליום**, [פי' לכל יום], **ארבעה** שומרים וכן **לנגבה בכל יום ארבעה**, **ולאספים** [שם מקום או לשכות] היו בשני אסופים **שנים** בכל אחד מן האסופים והיו בשניהם ארבעה שומרים: (יח) **לפרבר**, ועוד עמדו שומרים לפרבר, הוא מקום שמשליכין שם את האפר לבר, [שהוא השפיס מקום האשפות ושער שלכת הנזכר לעיל בפט"ז] וכן עמדו שומרים **למערב** ביתר מערב, [שהוא במסלה העולה הנזכר שם], ומפרש **ארבעה** שומרים עמדו **למסלה**, **ושנים** שומרים עמדו **לפרבר**, [ואע"ג שבגמ' זבחים (דף נ"ה ע"ב) מפרש לפרבר בענין אחר, הלא תראה להראב"ד בפי' מס' תמיד פירש לפרבר כלפי בר ר"ל מקום מובדל שאין בני אדם הולכים שם, וזה יתכן לפי פירושי], ודע שמה שכתבתי שהלוים שמרו בכ"ד מקומות הוא כדעת הסמ"ג מ"ע ס' קס"ה והרע"ב שגם במקומות ששמרו הכהנים שמרו הלוים ג"כ, והמפ' במס' תמיד לו שטה אחרת וכ"כ מדעת הרמב"ם וכמו שהאריך במ"ל הלכות בהב"ח, ואנכי בחרתי את הקרוב בפשט הכתוב כדרכנו: (כ) **והלוים**, ר"ל הלוים השוערים, מהם היו ג"כ ממונים על אוצרות בית האלהים, וכמ"ש למעלה [פ' כ"ו] כי באמונה המה ארבעת גבורי השוערים הם הלוים והיו על הלשכות ועל האוצרות בית האלהים והממונה עליהם היה אחיה: (כא) **בני לעדן**, וכן מבני לעדן המוזכר למעלה [כ"ג ז' ח'] היו בני יחיאל על אוצרות בית ה', שהוא מ"ש [למעלה פ' כ"ט] ומהם ממונים על הכלים וכו' ועל הסולת והיין וכו' אולם לקמן כ"ט ח' משמע על אוצרות של כסף וזהב ונדבות למקדש: (כג—כד) **לעמרמי**, וכן היו פקידים מבני עמרם ומבני יצהר וכו', ומפרש לעמרמי

שמבני

לֶאֱלִיעֶזֶר רְחַבְיָהוּ בְנוֹ וִישַׁעְיָהוּ בְנוֹ וְיֹרָם בְּנוֹ וְזִכְרִי בְנוֹ וּשְׁלֹמוֹת בְּנוֹ׃ כו הוּא שְׁלֹמוֹת וְאֶחָיו עַל כָּל־אֹצְרוֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ דָּוִיד הַמֶּלֶךְ וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְשָׂרֵי־הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וְשָׂרֵי הַצָּבָא׃ כז מִן־הַמִּלְחָמוֹת וּמִן־הַשָּׁלָל הִקְדִּישׁוּ לְחַזֵּק לְבֵית יְהוָה׃ כח וְכֹל הַהִקְדִּישׁ שְׁמוּאֵל הָרֹאֶה וְשָׁאוּל בֶּן־קִישׁ וְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה כֹּל הַמַּקְדִּישׁ עַל יַד־שְׁלֹמִית וְאֶחָיו׃ כט לַיִּצְהָרִי כְּנַנְיָהוּ וּבָנָיו לַמְּלָאכָה הַחִיצוֹנָה עַל־יִשְׂרָאֵל לְשֹׁטְרִים וּלְשֹׁפְטִים׃ ל לַחֶבְרוֹנִי חֲשַׁבְיָהוּ וְאֶחָיו בְּנֵי־חַיִל אֶלֶף וּשְׁבַע־מֵאוֹת עַל פְּקֻדַּת יִשְׂרָאֵל מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מַעְרָבָה לְכֹל מְלֶאכֶת יְהוָה וְלַעֲבֹדַת הַמֶּלֶךְ׃ לא לַחֶבְרוֹנִי יְרִיָּה הָרֹאשׁ לַחֶבְרוֹנִי לְתֹלְדֹתָיו לְאָבוֹת בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְמַלְכוּת דָּוִיד נִדְרָשׁוּ וַיִּמָּצֵא בָהֶם גִּבּוֹרֵי חַיִל בְּיַעְזֵיר גִּלְעָד׃ לב וְאֶחָיו בְּנֵי־חַיִל אַלְפַּיִם וּשְׁבַע מֵאוֹת רָאשֵׁי

ושלמית קרי

ת"א למלכות . שמות כ"ז : ע"ש (לב) פרקי דר"א ג':

רש"י

דכתיב למעלה (שם) יחיאלי ושם ויואל: על אוצרות בית ה'. אוצרות הרבה היו בעזרה כל אוצר ואוצר לתקונו ועל כל אחד ואחד היה ממונה אחד: (כד) ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות. כמו כן נגיד על אחד מאוצרות העזרה. ויש מפרשים נגיד על האוצרות כל האמרכלים כולם היו תחתיו: (כט) ליצהרי כנניהו ובניו למלאכה החיצונה. מלאכה שעושין חוץ לעיר ביערים ובהרים ולכרות ארזים ולחצוב אבנים ולחרוש שדה של הקדש: (ל) לחברוני חשביהו וגו' לכל מלאכת ה'. הם שוטרים על אותם שהיו עושים מלאכת ה' בעבר הירדן: ולעבדת המלך. אף הם ממונים על יושבי נחלת המלך ואוצרות המלך, וכן לפנינו (פסוק ל"ב) לכל דבר האלהים ודבר המלך: (לא) בשנת הארבעים וגו'. וגם כל החשבונות הללו בשנת הארבעים היו:

מצודת דוד

של אליעזר: רחביהו בנו. הוא היה בן אליעזר וכן כולם היו אחד בן אחד: (כו) על כל וגו'. ר"ל כל הנקדשים דבר גדול היה מוסרו לידו והוא הביאו אל בית האוצר וכמ"ש במקראות שלאחריו: וראשי האבות לשרי וגו'. ראשי האבות אשר הועמדו להיות שרי האלפים והמאות: (כז) מן המלחמות וגו'. אשר הקדישו מה שלקחו במלחמות וממה שללו מן המקומות אשר כבשו: לחזק וגו'. להיות גנוז באוצר על תקון הבית: (כח) ההקדיש. אשר הקדיש כי הה"א הוא במקום אשר: על יד. היה מוסרו לידו להביאו אל בית האוצר: (כט) למלאכה החיצונה. על המלאכה הנעשה חוצה לעיר לצורך הבית להכין עצים ואבנים וכדומה המוטל על ישראל היו המה לשוטרים ולשופטים על הדבר ההוא: (ל) על פקדת. המה היו על הגזברות של ישראל היושבים בעבר הירדן בחלק המערבי ממנו הפונה מול ארץ ישראל: לכל מלאכת ה' וגו'. על כל המלאכה המוטל עליהם לבית ה' ולעבודת המלך: (לא) לתולדותיו לאבות. למשפחתו לכל בתי האבות היה הראש: נדרשו. בני חברון נדרשו לדעת אם יש בהם אנשי חיל: ביעזר גלעד. ביעזר שעומדת בארץ הגלעד: (לב) ואחיו. האחים של יריה שהיו בני חיל אלפים וכו': על הראובני וגו'. ר"ל היושבים בחלק

ימי קדם

שמבני גרשון היה שבואל הראש [כנ"ל כ"ג ט"ז] והיה נגיד על האוצרות: (כה—כח) ואחיו לאליעזר ממנו היה בן בנו שלומית [שהוא דור החמישי לרחביה] ממונה על ההקדשות שהקדיש דוד ושרי הצבא מן שלל המלחמות וכל מה שהקדיש שמואל וכו' הכל היה על ידי שלומית בן בנו של רחביה בן אליעזר: (כט) ליצהרי היה כנניה שהיה מבניו ממונה על המלאכה החיצונה בשדות וביערים של הקדש וכדומה כמו שפרש"י, וכן היו מהם שוטרים ושופטים: (ל) לחברוני, היו על פקודת ישראל ממונים בעבר הירדן המזרחי, וגם אחרי שמלאו עוד ממשפחת החברוני מבני יריה [כנ"ל כ"ד כ"ג] שהוא הראש לבניו, ונמצאו ביעזר אשר בארץ הגלעד בעבר הירדן המזרחי, מינה אותם המלך על השבטים שבעבר המזרחי ומן עזיאל השמיט ולא הזכיר פקודתם:

הָאָבוֹת וַיַּפְקִידֵם דָּוִיד הַמֶּלֶךְ עַל־הָרְאוּבֵנִי וְהַגָּדִי וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי לְכָל־דְּבַר הָאֱלֹהִים וּדְבַר הַמֶּלֶךְ׃

כז א וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל ׀ לְמִסְפָּרָם רָאשֵׁי הָאָבוֹת ׀ וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים ׀ וְהַמֵּאוֹת וְשֹׁטְרֵיהֶם הַמְשָׁרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ לְכֹל ׀ דְּבַר הַמַּחְלְקוֹת הַבָּאָה וְהַיֹּצֵאת חֹדֶשׁ בְּחֹדֶשׁ לְכֹל חָדְשֵׁי הַשָּׁנָה הַמַּחֲלֹקֶת הָאַחַת עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ ב עַל הַמַּחֲלֹקֶת הָרִאשׁוֹנָה לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן יָשָׁבְעָם בֶּן־זַבְדִּיאֵל וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ ג מִן־בְּנֵי־פֶרֶץ הָרֹאשׁ לְכָל־שָׂרֵי הַצְּבָאוֹת לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן׃ ד וְעַל מַחֲלֹקֶת ׀ הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי דּוֹדַי הָאֲחוֹחִי וּמַחֲלֻקְתּוֹ וּמִקְלוֹת הַנָּגִיד וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ ה שַׂר הַצָּבָא הַשְּׁלִישִׁי

ת״א וכני ישראל. כתובות ס״ב: לכל דבר המחלקות. שם:

רש״י

כז (א) **לכל** דבר המחלקות. כל זה היה מתחלת מלכותו ואילך ואגב שאמר מספר הלוים מספר ואלך מי היו שרי מחלקות דוד: הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה. שהיו ישראל חלוקים לשנים עשר חלקים וכל חלק וחלק שמש את המלך חדש והמלך נותן להם הוצאותם כדכתיב בספר מלכים (א׳ ד׳) ולשלמה שנים עשר נציבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו והם מזומנים ללחום מלחמתו ולכל עבודתו בזה החדש וכל זה תחילת מלכותו היה: עשרים וארבעה אלף. אע״פ שהיו ישראל יותר מי״ב פעמים כ״ד אלפים דוד לא בחר אלא אנשי חיל ועשירי העם אשר יוכלו לעזוב עסקיהם ולעסוק בעסקי המלך, אבל עניי העם הצריכים לפרנס עצמם לא לקח דוד: (ג) הראש לכל שרי הצבאות. ישבעם מן בני פרץ היה והיה ראש לכל י״ב שרי צבאות ולפי שהיה מן בני פרץ מנהו דוד ראש: (ד) ומקלות הנגיד. בר מחלוקתו המסייע עמו מקלות: (ה) שר הצבא השלישי. משום כבוד בניהו קורהו שר הצבא יותר מהאחר לבד מישבעם שהיה מבני פרץ שקוראו כמו כן ראש.

מצודת ציון

כו (לב) ויפקדם. ענין מנוי וגזברות: לכל דבר. ענין וכן על דבר פעור (במדבר כ״ה):

כז (א) המחלקות. מלשון חלק: (ד) ומקלות. כן שמו נגידי השלטים. שרים וממונים כמו ומבחר שלישיו

מצודת דוד

כו (לב) ויפקדם. שמזרחי כי בחלק המערבי היו חשבים ואחיו לממונים לכל דבר. על כל דבר המוטל עליהם מעבודת בית אלהים ומעבודת המלך:

כז (א) למספרם. לכל מספר אנשיהם היו ממונים עליהם ראשי האבות וכו׳ ומתחלת ימי מלכותו היו הממונים ההם ועל שמתב כאן מנוי המשמרות סמך להם להזכיר את כל הממונים: ושטריהם. ומהם היו שוטריהם של השרים הנזכרים הממונים מפיהם המשרתים את המלך בכל דבר המוטל על המחלקות לזרז ולכופם לעשות בזמנו: הבאה והיוצאה. כל מחלקות היתה באה בתחלת החודש ויוצאת בסופה ונכנסת אחרת תחתיה בחוזר חלילה לכל חדשי השנה וכן בכל שנה ושנה ועל כל אחת היה מוטל בחדשה לעשות כל צרכי המלך: המחלקת האחת. מספר אנשי מחלוקה האחת היו כ״ד אלף: (ב) על המחלקת. הממונה על המחלוקת הראשונה המשמשת בחדש הראשון היה ישבעם ועל מחלקתו. מספר האנשים שעל מחלוקתו היו כ״ד אלף: (ג) מן בני פרץ. ישבעם היה מבני פרץ קרוב לדוד וגם היה הראש לכל שרי הצבאות והם הממונים על המחלוקה: (ד) ומחלקתו. המסייע לו בדבר מחלוקתו היה ומקלות

ימי קדם

כז (א) ובני ישראל למספרם, המלך חלק את ישראל לי״ב חלקים שכל חלק מהם יכלכלו אותו וישרתו אותו חדש בשנה, ויודיע כאן כמה שרתו אותו בכל חדש ומי היו הממונים עליהם, ומ״ש למספרם ראשי האבות ירמוז ג״כ עמ״ש חז״ל בל״ב מדות של ר״א בנו של ריה״ג ליישב סתירת הכתובים, שבשמואל כתיב שהיו ישראל שמנה מאות אלף ובדה״י כתיב שהיו אלף אלפים ומאה אלף, שלש מאות אלף אלו מה טיבן, והשיבו שבשמואל לא מנה את המשרתים את המלך שהיו י״ב פעמים כ״ד אלף הם רפ״ח אלף וי״ב אלף נשיאי ישראל, ח״ש שצריך להוסיף על בני ישראל למספר הנאמר בשמואל שרי האלפים והמאות והמשרתים את המלך, שהם לא נמנו שם, שכל מחלוקה בכל חדש היתה של כ״ד אלף: (ג) הראש לכל, שהיה ממונה על כל השנים עשר: (ד) ומחלקתו ומקלות, הוא סייע לו בהנהגה, וזה״ו ומקלות הוא כן השם כמ״ש למעלה ב׳ י״ח: (ה—ו) ראש, שהיה ראש על הכרתי והפלתי כנזכר לעיל [י״ח י״ז],

לחדש השלישי בניהו בן־יהוידע הכהן ראש ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃ ו הוא בניהו גבור השלשים ועל־השלשים ומחלקתו עמיזבד בנו׃ ז הרביעי לחדש הרביעי עשהאל אחי יואב וזבדיה בנו אחריו ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃ ח החמישי לחדש החמישי השר שמהות היזרח ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃ ט הששי לחדש הששי עירא בן־עקש התקועי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃ י השביעי לחדש השביעי חלץ הפלוני מן־בני אפרים ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃ יא השמיני לחדש השמיני סבכי החשתי לזרחי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃ יב התשיעי לחדש התשיעי אביעזר הענתתי לבנימיני ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃ יג העשירי לחדש העשירי מהרי הנטופתי לזרחי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃ יד עשתי־עשר לעשתי עשר החדש בניה הפרעתוני מן־בני אפרים ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃ טו השנים עשר לשנים עשר החדש חלדי הנטופתי לעתניאל ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃ טז ועל שבטי ישראל לראובני נגיד אליעזר בן־זכרי לשמעוני שפטיהו בן־מעכה׃ יז ללוי חשביה בן־קמואל לאהרן צדוק׃ יח ליהודה אליהו מאחי דויד ליששכר עמרי בן־מיכאל׃ יט לזבולן ישמעיהו בן־עבדיהו לנפתלי ירימות בן־עזריאל׃ כ לבני אפרים הושע בן־עזזיהו לחצי שבט מנשה יואל בן־פדיהו׃ כא לחצי המנשה גלעדה ידו

לבן ימיני ק'

רש"י

דכתיב הראש לכל שרי הצבאות מפני כבודו של דוד שהיה מבני פרץ כמוהו: הכהן ראש. שהיה ראש, וי"א שהיה כהן גדול ואינו כן שהרי צדוק ואביתר היו כהנים גדולים: (ו) גבור השלשים. בשלשה (י"ס) דכתיב מן השלשים הנו נכבד וגו': (ז) הרביעי וגו' עשהאל אחי יואב וזבדיה בנו אחריו. שהרי עשהאל נהרג בתחלת מלכותו שהרגו אבנר (שמואל ב' ב') ונתן זבדיה בנו אחריו תחתיו על מחלוקתו: (ח) השר שמהות היזרח. הזרחי: (טז) שבטי ישראל. כבר אמרנו דאלו המחלוקות אשר לדוד ועתה

מצודת דוד

הנגיד: (ה) שר הצבא. על כי כולם קוראים שרי צבאות מ"מ פרש בבניהו לכבודו ואף קראו ראש: (ו) גבור השלשים. הוא הגבור שבשלשים וממונה עליהם: ומחלקתו. המסייע לו: (ז) אחריו. כי עשהאל הומת מיד בתחלת מלכותו: ועמד בנו אחריו: (יא) לזרחי. מבני זרח בן יהודה:

(טו) לעתניאל. מבני עתניאל בן קנז באופן ההוא: (טז) ועל שבטי ישראל. לכל שבט עומד שר מבני שבטו: (יח) מאחי דויד. הוא הנאמר אליאב בן ישי אחי המלך: (כא) גלעדה. היושבים בארץ הגלעד בעבר הירדן:

זמני קדם

גבור השלשים. כנ"ל י"א כ"ד: (ז) אחריו, אחר שנהרג עשהאל [ש"ב ב']: (ח) היזרח הזרחי:

בֶּן־זְכַרְיָהוּ לְבִנְיָמִן יַעֲשִׂיאֵל בֶּן־אַבְנֵר׃ כב לְדָן עֲזַרְאֵל בֶּן־יְרֹחָם אֵלֶּה שָׂרֵי שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ כג וְלֹא־נָשָׂא דָוִיד מִסְפָּרָם לְמִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּלְמָטָּה כִּי אָמַר יְהוָה לְהַרְבּוֹת אֶת־יִשְׂרָאֵל כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם׃ כד יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה הֵחֵל לִמְנוֹת וְלֹא כִלָּה וַיְהִי בָזֹאת קֶצֶף עַל־יִשְׂרָאֵל וְלֹא עָלָה הַמִּסְפָּר בְּמִסְפַּר דִּבְרֵי־הַיָּמִים לַמֶּלֶךְ דָּוִיד׃ כה וְעַל אֹצְרוֹת הַמֶּלֶךְ עַזְמָוֶת בֶּן־עֲדִיאֵל וְעַל־הָאֹצָרוֹת בַּשָּׂדֶה בֶּעָרִים וּבַכְּפָרִים וּבַמִּגְדָּלוֹת יְהוֹנָתָן בֶּן־עֻזִּיָּהוּ׃ כו וְעַל עֹשֵׂי מְלֶאכֶת הַשָּׂדֶה לַעֲבֹדַת הָאֲדָמָה עֶזְרִי בֶּן־כְּלוּב׃ כז וְעַל־הַכְּרָמִים שִׁמְעִי הָרָמָתִי וְעַל שֶׁבַּכְּרָמִים לְאֹצְרוֹת הַיַּיִן זַבְדִּי הַשִּׁפְמִי׃

רש"י

מספר מי היו שרי ישראל שר של כל שבט ושבט: (כג) ולא נשא דויד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה. פתרון כבר אמרנו שמנה ישראל וחלקן למחלקות וגם הלוים מנה וישימם על עבודתם וכל אלו שמנה לא מנה אחד מהם פחות מבן כ': ככוכבי השמים. כמו שאין יכול אדם למנות כוכבי השמים כך אין יכול למנותם: (כד) ולא כלה. פתרון ועוד אני אומר לך הלא יואב התחיל פעם אחרת למנות העם למעלה מעשרים ולא כלה: ויהי בזאת קצף על ישראל. מאותו קצת שמנה היה קצף על ישראל לפי שעלה במחשבתו למנות כל ישראל ולעבור על הפסוק אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ וגו' (בראשית י"ג) ולעבור על הפסוק הבט נא השמימה וגו' (שם ט"ו): ולא עלה המספר. פתרון אע"פ שאני אומר החל למנות ולא כלה לא מנה כי אם מעט שהרי לא עלה מספר המנויין בספר שמואל כמספר המנויין כאן (לעיל כ"א) אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף ובסוף שמואל ב' שמנה מאות אלף ויהודה חמש מאות אלף, ואל תאמר שני מספרים היו שפעמים מכאן ח' בשמואל וא' כאן אלא כך הוא לא עלה המספר כמספר ד"ה כי אותו המספר שמנה לא כתוב בשמואל כי אם קצת מן המספר משום צער ואבילות שנגפו אפילו על אותן מעט וכאן משום כבוד דוד אפילו אם היה המספר יותר היה אמרו לפי שהיה משמע שלא על חנם היה קצף על ישראל שהרי כבר מנה הרבה מישראל ועוד

מצודת ציון

(שמות ל'): (כג) נשא. ענין מספר כמו כי תשא (שם ל'): (כד) החל. התחיל: ולא כלה. לא השלים:

מצודת דוד

(כג) ולא נשא וגו'. ר"ל כל המנויין שמנה לא מנה בהם פחות מבן עשרים כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי שמים שאין למנותם כמ"ש הבט וגו' וספור הכוכבים אם תוכל לספור וגו' כה יהיה זרעך (בראשית ט"ו) ולכן לא מנה הפחותים מבן עשרים לבל יודע מספר כל בני ישראל: (כד) החל למנות. את היתרים מבן עשרים: ולא כלה. לספור את כולם כי לא מנה אז שבט לוי ובנימין כמ"ש למעלה ועם כל זה היה בזאת קצף על ישראל ובא בהם הדבר כמ"ש למעלה: ולא עלה המספר. ר"ל לכן חדל מלמנות את הפחותים מעשרים ולא עלה המספר שלהם כמספר האמור בדברי הימים וכו' כי המספר האמור שם הלא המה הן היתרים מבן עשרים: (כה) ועל אצרות המלך. הממונה על אוצרות המלך היה עזמות: בשדה בערים וגו'. אוצרות התבואה וכלי מלחמה וכדומה: (כו) לעבדת האדמה. לחרוש ולזרוע ולקצור: (כז) ועל הכרמים. על העבודה אשר יעשה בהם עד אחר הבציר: ועל שבכרמים. על העבודה אשר יעבד בהענבים עד להביא היין אל האוצרות

ימי קדם

(כג—כד) ולא נשא. כבר בארתי בש"ב [סי' כ"ד], שדעת דוד בצותו למנות את ישראל היה למנות גם הפחותים מבן עשרים ולכתוב שמותם בספר דה"י אשר למלך לדעת כמה יולדו וכמה יפקדו, כדי שבאם תקראנה מלחמה יהיו כולם מזוינים ללכת לצבא ובשם יקראון, וע"ז היה הקצף, ולכן נתבטל הדבר ולא נשא דוד עוד מספרם מבן עשרים ולמטה כי עי"ז חל הנגף, שעי"כ נודע כל פרטי מניינם, משא"כ אם מונה היה רק מבן עשרים כמש"ש באורך, ועז"א שיואב החל למנות [גם הפחותים מבן עשרים] ולא כלה, כי בזה היה קצף וחל הנגף, וע"כ לא עלה המספר [של פחות מבן עשרים] כמספר דה"י למלך דויד, כמו שהיה ברצונו לעשות, וגם יכוין עמ"ש חז"ל שבמספר שמנה בס' שמואל חסרים לוי ובנימין, שיואב לא נתן לו כל המנוים מפני קצף שהיה על ישראל בעבור זאת: (כה) ועל אוצרות כסף וזהב, ועל האוצרות בשדה תבואה ופירות: (כז) ועל הכרמים מלאכת הכרמים, ועל שבכרמים

כח וְעַל־הַזֵּיתִים וְהַשִּׁקְמִים אֲשֶׁר בַּשְּׁפֵלָה בַּעַל חָנָן הַגְּדֵרִי וְעַל־אֹצְרוֹת הַשֶּׁמֶן יוֹעָשׁ׃ כט וְעַל־הַבָּקָר הָרֹעִים בַּשָּׁרוֹן שִׁטְרַי הַשָּׁרוֹנִי וְעַל־הַבָּקָר בָּעֲמָקִים שָׁפָט בֶּן־עַדְלָי׃ ל וְעַל־הַגְּמַלִּים אוֹבִיל הַיִּשְׁמְעֵלִי וְעַל־הָאֲתֹנוֹת יֶחְדְּיָהוּ הַמֵּרֹנֹתִי׃ לא וְעַל־הַצֹּאן יָזִיז הַהַגְרִי כָּל־אֵלֶּה שָׂרֵי הָרְכוּשׁ אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ דָּוִיד׃ לב וִיהוֹנָתָן דּוֹד־דָּוִיד יוֹעֵץ אִישׁ־מֵבִין וְסוֹפֵר הוּא וִיחִיאֵל בֶּן־חַכְמוֹנִי עִם־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ לג וַאֲחִיתֹפֶל יוֹעֵץ לַמֶּלֶךְ וְחוּשַׁי הָאַרְכִּי רֵעַ הַמֶּלֶךְ׃ לד וְאַחֲרֵי אֲחִיתֹפֶל יְהוֹיָדָע בֶּן־בְּנָיָהוּ וְאֶבְיָתָר וְשַׂר־צָבָא לַמֶּלֶךְ יוֹאָב׃

כח א וַיַּקְהֵל דָּוִיד אֶת־כָּל־שָׂרֵי יִשְׂרָאֵל שָׂרֵי הַשְּׁבָטִים וְשָׂרֵי הַמַּחְלְקוֹת הַמְשָׁרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְשָׂרֵי כָל־רְכוּשׁ־וּמִקְנֶה לַמֶּלֶךְ וּלְבָנָיו עִם־הַסָּרִיסִים וְהַגִּבּוֹרִים וּלְכָל־גִּבּוֹר חָיִל אֶל־יְרוּשָׁלִָם׃ ב וַיָּקָם דָּוִיד הַמֶּלֶךְ עַל־רַגְלָיו

רש"י

שרטי ק'

משום כבודו שהיו כולם לו לעבדים כאיש אחד: (כח) ועל אוצרות המלך. אוצרות כסף וזהב. כל זה הולך ומספר לגדולת דוד ואפילו מי שהיה ממונה על האתונות שלו: ועל האוצרות בשדה. ועל מה שגדל בשדה תבואות יין ושמן וכל מיני אוכלין ומשקין: בערים. לאחום הערים ולאחום ערי המלך ומגדלותיו: (כו) ועל עשי מלאכת השדה לעבדת האדמה. לחרוש האדמה: עזרי בן כלוב. היה ממונה על כך לצוות לחרוש האדמה והוא נותן להם הבקר וכל כלי המחרישה: (כז) ועל הכרמים. לעדור ולזמור הכרמים: ועל שבכרמים. הוא אוצרות היין: (כח) ועל הזיתים. לנוטען ולמסוק: (כט) ועל הבקר הרעים בשרון שרטי השרוני. הבקי בעניינם: (ל) הישמעלי. היודע בטיב עסקן של גמלים: (לא) ועל הצאן יזיז ההגרי. כי ההגרים יושבי אהל בשדה לכן מנהו על צאנו: (לב) ויחיאל בן חכמוני עם בני המלך. מגדלן ואומן שלהם מלמדם תרבות: (לג) וחושי הארכי רע המלך. קרית ספר תרגום קריתא דארכי. ומדרש רבה במסכת דוד בבת שבע שאל לחושי הארכי אם ישוב בתשובה אם יקבלהו הקדוש ברוך הוא בתשובה לתת לו ארוכה לחטאו ואמר לו הן. רע המלך, שושביניו, למרעהו אשר רע לו דשמשון תרגומו שושביניה (שופטים י"ד): (לד) ואחרי אחיתופל. לאחר שמת לקח לו דוד את יהוידע ואביתר במקומו:

כח (א) ויקהל דויד את כל שרי ישראל. אלו השרים שרי שבטים כדכתיב (לעיל כ"ז) ועל שבטי ישראל לראובני: ושרי המחלקות. אלו י"ב מחלקות של מלך (כדלעיל כ"ז) ובני ישראל למספרם וגו': ושרי האלפים. כדלעיל: ושרי המאות. שוטריהם: ושרי כל רכוש ומקנה למלך

מצודת דוד

זהו דריכת הענבים בגת וכדומה: (כח) והשקמים אשר בשפלה. מין אילני תאנים הגדלים בעמק וכן השקמים אשר בשפלה לרוב (דה"ב ט'): (כט) בשרון. בארץ מיוחד ומקום שמן: השרוני. הרגיל לרעות בשרון וכן כל הממונים העמיד על כל דבר אדם הרגיל בה: (לא) שרי הרכוש. מלת רכוש כולל כסף וזהב ומקנה וכל המטלטלין ושדות אשר למלך. אשר הופקדו למלך דוד: (לב) איש מבין. בעל בינה: עם בני המלך. היו בתמידות עם בני המלך ללמדם חכמה: (לג) יועץ למלך. הוא היה המיוחד לעצת המלך אבל יהונתן דודו לא היה מיוחד למלך: רע המלך. הוא היה יושב בתמידות עם המלך להשתעשע עמו: (לד) ואחרי אחיתופל. אחר מותו לקח במקומו את יהוידע ואת אביתר: ושר וגו'. המיוחד על כל מלאכה אשר למלך היה יואב:

כח (א) המשרתים. חוזר הוא על המחלקות: ולכל גבור חיל. כפל הדבר לומר שאיש לא נעדר מכל הגבורים: (ב) על

מצודת ציון

(לב) וסופר. חכם ובדרז"ל סופר מהרך ובור יואל (חולין ק"ח):

כח (א) הסריסים. ענין שרים: (ב) ולהדם. הוא שרפרף הכסא הנתון תחת רגלי האדם כשהוא יושב

ימי קדם

לאסוף תבואת הכרם, וכן בפסוק שאחר זה: (ל—לא) הישמעלי, המרנתי, ההגרי, בני נכר היו וע"ד ועמדו זרים ורעו צאנכם, הם היו בקיאים במלאכה זו: (לב) עם בני המלך, מגדלם: (לד) ואחרי אחיתופל, אחרי שמת היו יהוידע ואביתר במקומו:

כח (א) כל שרי ישראל, כלל, ואחריו פרט שרי השבטים המנוים [כ"ז פ"ז—כ"ב], שרי המחלקות

ויאמר שמעוני אחי ועמי אני עם־לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית־יהוה ולהדם רגלי אלהינו והכינותי לבנות: ג והאלהים אמר לי לא־תבנה בית לשמי כי איש מלחמות אתה ודמים שפכת: ד ויבחר יהוה אלהי ישראל בי מכל בית־אבי להיות למלך על־ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על־כל־ישראל: ה ומכל־בני כי רבים בנים נתן לי יהוה ויבחר בשלמה בני לשבת על־כסא מלכות יהוה על־ישראל: ו ויאמר לי שלמה בנך הוא־יבנה ביתי וחצרותי כי־בחרתי בו לי לבן ואני אהיה־לו לאב: ז והכינותי את־מלכותו עד־לעולם אם־יחזק לעשות מצותי ומשפטי כיום הזה: ח ועתה לעיני כל־ישראל קהל־יהוה ובאזני אלהינו שמרו ודרשו כל־מצות יהוה אלהיכם למען תירשו את־הארץ הטובה והנחלתם לבניכם אחריכם עד־עולם: ט ואתה שלמה־בני דע את־אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש

רש"י

אוצר שמזכיר לעיל על אוצרות המלך ועל הכרמים ועל הזיתים והמקנה השרים שהיו על הבקר ועל הגמלים ועל הצאן שכל מין הבהמה קרוי מקנה כדכתיב גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי (קהלת ב'): (ח) כל ישראל. כגר כאזרח: ובאזני אלהינו. לפני אלהינו, דוגמא אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם (דברים כ"ט) וכן ויעמוד המלך על העמוד אשר לפני ה' (מלכים ב' כ"ג): שמרו ודרשו כל מצות ה' אלהיכם. זה אמר לכל ישראל יחד. אבל לשלמה אמר לפני כל ישראל ועבדהו: (ט) בלב שלם. בלבב שלם לא נאמר שיהא משמע שני לבבות אלא בלב שלם

מצודת ציון

כמו והארץ הדום רגלי (ישעיה ס"ו) ואחז במשל מדרך האדם: (ט) יצר. הוא ענין מעשה כמו מי יצר אל (שם

מצודת דוד

רגליו. כלומר עם כי חשש כאן בעבור שזקנה עכ"ז התחזק לעמוד על רגליו לכבוד שרי ישראל שנאספים אליו: גם לבבי לבנות. עם לבבי היה לבנות בית וכו' גם הכינותי כל המצטרך לה: (ג) ודמים שפכת. ולכן מנעו מלבנות וכאשר מנע מלהניף ברזל על המזבח על שעושים ממנו כלי רציחה: (ד) ויבחר וגו'. כלומר אולם לא לעון יחשב הדם ההוא ולא נמאסתי בעבור זה מן המלוכה אלא ונבחרתי עד עולם כל ימי חיי: בחר לנגיד. להיות מלך מזרעו: בית אבי. בחר את בית אבי: (ה) ויבחר בשלמה. בא לרמז שלא נשא בחטאת את בת שבע כ"א היתה בחטא לא היה נבחר בנה למלוכה הואיל ובניו מרובים ויש א"כ מי למלוך זולתו: (ו) לי לבן. להיות אהוב לי כבן: לאב. לחמול עליו כאב על בנו: (ז) כיום הזה. אשר עתה הוא מתחזק לעשות מצות ה': (ח) לעיני כל ישראל. ר"ל בפני כולכם אני מזהיר אתכם לאמר שמרו ודרשו וכו'. ובאזני אלהינו. כלומר וה' יהיה לעד: למען תירשו. למען יתקיים לכם ירושת הארץ ולהנחיל אותה לבניכם ובניכם לבניהם וכן עד עולם: (ט) דע את אלהי אביך. כלומר חקור בשכלך לדעת אותו ואם הקצר השכל עכ"ז לא תעזבנו

ימי קדם

[שם א'—ס"ז], שרי כל רכוש [שם כ"ה—כ"ח], ומקנה [שם כ"ט—ל"א]: (ב—ג) עם לבבי והכינותי, ר"ל לא חסר אל הבנין, לא הרצון, שעדיין עם לבבי לבנות, ולא הכנות האומריים אל הבנין, כי הכנותי לבנות, שהכל מוכן ואין חסר רק לבנות, רק שה' אמר לי שלא אבנה. לארון ולהדום, כמ"ש נבואה למשכנותיו נשתחוה להדום רגליו, שהוא סוף משכנותיו והנהגתו לעולם השפל, כמ"ש בפי' ישעיה על ושוליו מלאים את ההיכל: (ד—ז) כי ביהודה, ר"ל שאלו היו ג' בחירות, ע"י שבטו, וע"י ביתו, ועל ידו, ובשלמה נוסף בחירה שלישית שבחר בו מכל בני דוד, הגם שלא היה הבכור: (ז) אם יחזק כי מלכות בנו של דוד היה בלי תנאי אבל מלכות זרעו היה בתנאי כמו שבארתי בפי' תהלות קל"ב ובכ"מ: (ה—ט) ועתה, ר"ל כי כפי שיוסיף ה' להטיב עם האדם כן חייב לו בתוספת

חֲפֵצָה כִּי כָל־לְבָבוֹת דּוֹרֵשׁ יְהוָה וְכָל־יֵצֶר מַחֲשָׁבוֹת מֵבִין אִם־תִּדְרְשֶׁנּוּ יִמָּצֵא לָךְ וְאִם־תַּעַזְבֶנּוּ יַזְנִיחֲךָ לָעַד׃ י רְאֵה׀ עַתָּה כִּי־יְהוָה בָּחַר בְּךָ לִבְנוֹת־בַּיִת לַמִּקְדָּשׁ חֲזַק וַעֲשֵׂה׃ יא וַיִּתֵּן דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ אֶת־תַּבְנִית הָאוּלָם וְאֶת־בָּתָּיו וְגַנְזַכָּיו וַעֲלִיֹּתָיו

רש"י

אלא יהיה לך אלא לב אחד לאביו שבשמים, וכן יסד הפייט (בקדושתא דמוסף של יום א' דר"ה) שני לבבות לך כאחד לאחד. ודוגמתו (מלכים א' ח') והיה לבבכם שלם עם ה' אלהינו שלמים לא כתיב אלא שלם כל שני לבותכם יהיו לב אחד שלם, וכן מפורש בב"ר וסעדו לבכם אחר תעבורו (בראשית י"ח) מלמד שאין למלאכים אלא לב אחד וגם לעתיד לבא יהיה כן כדכתיב שיתו לבכם לחילה (תהלים מ"ח): כי כל לבבות דורש ה'. כאן נופל לומר לבבות כל לבבות דורש ה' בין טוב ובין רע: וכל יצר מחשבות מבין. בב"ר שנינו קודם שנוצר יציר מבין הקב"ה מה שהאדם עתיד לחשוב: אם תדרשנו ימצא לך. לכך אני אומר (לעיל י"ח) ודרשו כל מצות ה': יזניחך לעד. יעזבך אין כתיב כאן אלא יזניחך שהוא קשה ממנו כמו והאזניחו (ישעיה י"ט). זנח ה' מזבחו (איכה ב'): (י) כי ה' בחר בך לבנות בית למקדש. לא לבנות לו לדור בו כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אלא למקדש לצורך הארון שנקרא מקדש דכתיב (במדבר י') ונסעו הקהתים נושאי המקדש והוא הארון, ולא בחר בך מפני שאתה משובח מאלף אבנים אלא למענו ולמען רחמיו לכך חזק ועשה: (יא) תבנית האולם. ארכו ורחבו וגבהו כדכתיב

מצודת דוד / מצודת ציון

ס אלהי אביך הוא וסמוך על הקבלה כי בוודאי האב מ"ד): יזניחך. ענין עזיבה כמו למה זנחתני (תהלי' מעמיד את בנו על האמת: ובנפש חפצה. ר"ל מאהבה מ"ג): (יא) תבנית. ענין תואר וצורה: וגנזכיו. מקום מרצון ולא מיראת העונש: דורש ה'. דרושים הם לפניו

לדעת כל מה שהם: וכל יצר מחשבות. כל פעולת המחשבות הוא מבין: אם תדרשנו. להשיג גדולת רוממותו: ימצא לך. ר"ל יפתח לבבך לדעת ולהבין: יזניחך לעד. יעזבך לעולם אם לא תשוב לו: (י) ראה עתה. הגדולה הנתונה לך מה': למקדש. לשום לו למקדש: (יא) ויתן דויד וגו'. ר"ל למדו ומסר בידו: האולם. אשר לפני ההיכל: ואת

ימי קדם

עבודה והכנעה יתירה, והכ"ג כורע בסוף כל ברכה וברכה והמלך כיון שכרע שוב אינו זוקף, וע"כ ממצות המלך שתהיה עמו ספר משנה תורה וקרא בו כל ימי חייו, ויתר מצות המלך נוסף על כלל המצות, ועפ"ז א"ל שכל ישראל שקבלו מה' טובת ירושת הארץ מחוייבים לשמור מצותיו שבזה יתקיימו בארץ הם ובניהם עד עולם, אבל אתה שלמה בני, שהפליא ה' עמך בחסדים גדולים אין די לך בזה לבד, רק דע, אם באמונות ודעות לא די שתסמך על הקבלה בלבד רק דע את אלהי אביך ע"פ הידיעה, שתשכיל בדרכיו ואמתיותיו ע"פ ידיעת השכל, ואם במעשים עבדהו, כעבד העובד תמיד בלי הפסק שתהיה העבודה בלב שלם ובנפש חפצה, שלא תהיה בעבור שום פניה חיצונית רק בלב שלם, ולא מתוך הכרח ויראת העונש רק מאהבה עד שנפשך תחפוץ בעבודתו, כי כל לבבות דורש ה' הלב מציין כח הממשלה אשר בנפש, ויצרי המחשבות הם קודמים לבחירת הלב, שהאדם יחשוב מחשבות, והנפש תעלה ממעמקיה ציורים רבים ורובם נוטים לרעה, כמו ציורי התאוה והגאוה והכעס וכדומה, ואז צריך להלחם עם היצר והלב שהוא כח המושל ימשול על יצרי המחשבות, וה' דורש את הלב באיזה דרך יבחר, וגם את ציורי המחשבות המצטיירים ועולים על הלב, ומ"ש כל לבבות דורש הוא עונה על עבדהו בלבב שלם, ומ"ש וכל יצר מחשבות מבין הוא עונה עמ"ש בנפש חפצה, שמי שהגיע למדרגת עד שנפשו תחפוץ ותחשוק בעבודת ה', לא יצטייר בלבו ציור אחר שהוא נגד עבודת ה' ולא יחפוץ ברע כלל, עד שלא תתקומם בנפשו מלחמה כלל ולא יצטרך לכבוש את יצרו כי לבבו מלא מיראת ה' ואמת בעבודתו, ולא תאמר שדבר זה קשה והוא נגד טבע האדם, כי אם תדרשנו ימצא לך, בין בענין הידיעה שאמר דע אלהי אביך שתשכיל האמתיות וענינים אלהיים, בין בענין העבודה הבא לטהר מסייעין לו, ואם תעזבנו יזניחך לעד, וכבר התבאר אצלי שפעל זנח מורה שעושה רופס כדבר המרוחק מאתו [עמ"ש ישעיה י"ט] וכ"כ בפי' רש"י פה שזנח קשה מן עזב: (י) ראה עתה, שהפליא ה' טובותיו עמך עוד ביתר שאת ובחר לך לבנות בית למקדש, וא"כ חזק ועשה, וגם ירמוז כי מתנאי שיבנה המקדש הוא שיבנה תחלה מקדש ה' בקרב לבבו עד שישכון ה' עליו ברוחו ונפשו, כמו שכתבתי בשה"ש דרוש ג', וא"כ חזק ועשה: (יא) את תבנית האולם, האגף החיצונה שעל פני ההיכל, ואת בתיו סיציעים סביב, וגנזכיו, הלשכות שנעשו לגנוז שם אוצרות הקדשים, וחדריו הפנימים, הוא ההיכל

והחדרים

וַחֲדָרָיו הַפְּנִימִים וּבֵית הַכַּפֹּרֶת׃ יב וְתַבְנִית כֹּל אֲשֶׁר הָיָה בָרוּחַ עִמּוֹ לְחַצְרוֹת בֵּית־יְהוָה וּלְכָל־הַלְּשָׁכוֹת סָבִיב לְאֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים וּלְאֹצְרוֹת הַקֳּדָשִׁים׃ יג וּלְמַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וּלְכָל־מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה וּלְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה׃ יד לַזָּהָב בַּמִּשְׁקָל לַזָּהָב לְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה לְכֹל כְּלֵי הַכֶּסֶף בְּמִשְׁקָל לְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה׃ טו וּמִשְׁקָל לִמְנֹרוֹת הַזָּהָב וְנֵרֹתֵיהֶם זָהָב בְּמִשְׁקַל־מְנוֹרָה וּמְנוֹרָה וְנֵרֹתֶיהָ וְלִמְנֹרוֹת הַכֶּסֶף בְּמִשְׁקָל לִמְנוֹרָה וְנֵרֹתֶיהָ כַּעֲבוֹדַת מְנוֹרָה וּמְנוֹרָה׃ טז וְאֶת־הַזָּהָב מִשְׁקָל

רש"י

(במלכים א' ו') והאולם על פני היכל הבית וגו': וגנזכיו. מקום שאוצרות הקדשים מונחים: (יב) אשר היה ברוח עמו. כאשר הראהו שמואל הרואה כדכתיב (לעיל ט') המה יסד דוד ושמואל הרואה, ורבותינו אמרו וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הנה בניות ברמה (ש"א י"ט) עוסקין היו בבניינו של עולם הוא ביהמ"ק ולמד לו באותה שעה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמוד בכמה שנים: סביב לאוצרות בית האלהים ולאוצרות הקדשים. ולא מפרש איזה מהקדשים אשר הקדיש דוד וראשי האבות שאותו פרק היו ממונים עליו עד שיבנו בית המקדש אבל אוצרות אלו תמיד היו כל עוד שהבנין קיים: (יג) ולמחלקות הכהנים והלוים. שחלקם לכ"ד משמרות כדלעיל כל זה מסר לו: ולכל כלי עבדת בית ה'. משקל כמה וכמה כל כלי וכלי כמפורש: (יד) לזהב במשקל לזהב לכל כלי עבודה ועבודה. וכן לכל כלי הכסף במשקל: (טו) ונרותיה זהב. משקל לכל נר ונר: במשקל מנורה ומנורה. כי י' מנורות עשה: כעבודת מנורה ומנורה. ומשקל כלי עבודת מנורה מלקחיה ומחתותיה, וגם משקל. (טז) לשלחנות המערכת. לערוך עליו לחם הפנים למשקל שלחן ושלחן כי עשרה שלחנות של זהב עשה בהיכל. ומשקל הכסף לשלחנות שבעזרה, שמפשיטין עליהם הקרבנות. ומשקל המזלגות והמזרקות:

מצודת ציון

אוצרות והוא מלשון גניזה והטמנה: (יג) ולמחלקות. מחלקות והלמ"ד הוא במקום את כמו לכל כליו (שמות

מצודת דוד

ואת בתיו. בית החליפות שמזה ומזה: בית הכפורת. הוא בית קדש הקדשים: (יב) כל אשר היה ברוח עמו. ר"ל אשר נגלה לו ברוח הקדש תבנית הנעשית לחצרות וגו': לאצרות בית האלהים. אשר בהם יניחו הנדבות על תיקון בדק הבית: ולאוצרות הקדשים. בהם יניחו הממון של קרבנות הצבור: (יג) ולמחלקות. גם מסר בידו סדר מחלקות הכהנים והלוים והממונים על כל מלאכת עבודת הבית ואת תבנית כל כלי עבודה: (יד) לזהב. לכלי הזהב מסר בידו במשקל הראוי לזהב לכל כלי וכלי: לכל כלי הכסף במשקל. ר"ל במשקל הראוי לכסף כי לא ישוה משקל הכסף למשקל הזהב: (טו) ומשקל. גם מסר לו משקל לעשרה המנורות שעשה שלמה מזהב הם ונרותיהם העשויין כעין בזיכין לשום בהם השמן והפתילות: במשקל מנורה. כמה יהיה משקל של כ"א ומשקל נרותיה: ולמנורות הכסף. עשויים להעמידן בלשכת הכהנים להאיר להם בעת יאכלו קדשים בלילות: כעבודת. כפי המשקל הראוי לפי מלאכת תבניתם: (טז) ואת הזהב וגו'. משקל הזהב לשולחנות העשוי' למערכת לחם הפנים: וכסף. משקל הכסף לשלחנות הכסף העומדים בעזרה להפשיט עליהם את הקרבנות וגם

ימי קדם

והחדרים סביב לו, ובית הכפורת, הוא קה"ק: (יב) ותבנית, מלבד הפשט רומז ג"כ כי כל המקדש וחדריו מרמזים לענינים גדולים ונפלאים הן בעולם הגדול הן בעולם הקטן שהוא האדם, שעניניהם ערוכים ומסודרים כפי סדר המקדש ליודעי דעת, על שברוח דוד היה תבנית המקדש וכל אוצרותיו ולשכותיו, וכמש"ש בדרוש הנ"ל מ"ש כי בית יעשה לך ה', שדוד עצמו היה כציור הבית למעלה בקדש, וז"ש אשר היה ברוח עמו: (יג) ולמחלקות, שמסר לו סדר חלוקת משמרות כהונה ולויה הנזכר למעלה, ולכל מלאכת, איך יהיה סדר העבודה והשיר ומעמד משרתי העבודה ולכל כלי, וכן עניני כלי המקדש ועניניהם: (יד) לזהב, לכלים של זהב היה המשקל כפי הראוי לזהב, וכלי הכסף במשקל הראוי לכסף שהיו נהוגים במשקל אחר, וזה לכל כלי כפי ענינה, וגם יכוון על ההבדל בין זהב וכסף שאזכור בפסוק הבא: (טו) ומשקל למנורות, כי עשה עשרה מנורות, ומ"ש ונרותיהם זהב פי' מ"ש בספר מלכים [ז' מ"ט], ולמנורות הכסף, שלמה לא עשה מנורות כסף כי אין כסף נחשב בימי שלמה, ודוד לא ידע שיתעשר כ"כ, כעבודת מנורה, כי מנורות הזהב היו כולם שוים משקלם ככר כמפורש בתורה, אבל מנורת כסף א"א להיות מככר וכמ"ש במנחות דף כ"ז, ועז"א כעבודת מנורה ומנורה כי לא היו משקלם שוה: (טז) לשלחנות הכסף, לא עשה שולחנות כסף מטעם הנ"ל, או שר"ל השולחן שמניח עליו לחם הפנים

לְשֻׁלְחֲנוֹת הַמַּעֲרֶכֶת לְשֻׁלְחָן וְשֻׁלְחָן וְכֶסֶף לְשֻׁלְחֲנוֹת הַכָּסֶף׃ יז וְהַמִּזְלָגוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַקְּשָׂוֹת זָהָב טָהוֹר וְלִכְפוֹרֵי הַזָּהָב בְּמִשְׁקָל לִכְפוֹר וּכְפוֹר וְלִכְפוֹרֵי הַכֶּסֶף בְּמִשְׁקָל לִכְפוֹר וּכְפוֹר׃ יח וּלְמִזְבַּח הַקְּטֹרֶת זָהָב מְזֻקָּק בַּמִּשְׁקָל וּלְתַבְנִית הַמֶּרְכָּבָה הַכְּרֻבִים זָהָב לְפֹרְשִׂים וְסֹכְכִים עַל־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה׃ יט הַכֹּל בִּכְתָב מִיַּד יְהוָה עָלַי הִשְׂכִּיל כֹּל מַלְאֲכוֹת הַתַּבְנִית׃ כ וַיֹּאמֶר דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ חֲזַק וֶאֱמַץ וַעֲשֵׂה אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת כִּי יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהַי עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ עַד־לִכְלוֹת כָּל־מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה׃ כא וְהִנֵּה מַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְכָל־עֲבוֹדַת בֵּית הָאֱלֹהִים וְעִמְּךָ

ת"א הכל בכתב. שם סוכה נ"א זבחים ל"ג ס"ב חולין פ"ע בכורות י"ו עקידה שער ל':
ע"ש (יט) ירושלמי מגילה א' א' מדר"ש ט"ו כה א':

רש"י

(יז) ולכפורי הזהב במשקל. כפורי כלי שרת לקבל בכלים הדם מהם, ודוגמא בפרק שני דבבא מציעא סכינא גברא דכפר ידיה בגלימא דחבריה, וכל כפרה לשון קינוח וחפוי הוא: (יח) זהב מזוקק. כמו כסף מזוקק: ולתבנית המרכבה. הם הכרובים שהשכינה רוכבת עליהם: לפרשים. כלומר המפורשים והסוככים על הארון כדאמר והיו הכרבים פורשי כנפים וגו' (שמות כ"ה): (יט) הכל בכתב. פתרון הכל בכתב סדר לו סכום משקל ומשקל של כל כלי וכלי משמואל הרואה: כל מלאכות התבנית. תבנית הבית תכמני והשכלני כמו תבנית אורך ורוחב וגובה, והכל דרש שמואל מן התורה ברוח הקודש כמו ששנינו הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה (שם כ"ז) דרש אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים חמשים פעמים חמשים הם כ"ה מאות ר"ל דהתכם לחמש רצועות להיות חמש מאות על חמש מאות, והוא מיוסד בסילוק קריבן של שבת חנוכה המתחיל מנשה את אפרים ואפרים את מנשה וגו' והכל דרש שמואל ברוח הקדש ולמד לדוד כן: (כ) חזק ואמץ. כדי שתתקיים מלכותך כמו שהבטיח לך הקב"ה (לעיל פסוק ז') והכינותי את מלכותו עד לעולם אם יחזק לעשות מצותי וגו': (כא) והנה מחלקות הכהנים והלוים לכל עבודת בית האלהים ועמך בכל מלאכה. כלומר הכל ערכתי וסדרתי וזמנתי

מצודת דוד

גם הוזכרו בבנין שלמה נזכרים שם בבנין יחזקאל וכן היו בבית שלמה: (יז) והמזלגות וגו'. גם מסר לו תבנית כל הכלי' האלה: זהב טהור. שיהיו מזהב טהור: במשקל. כמה יהיה משקל כ"א: (יח) ולמזבח. את המזבח שיהיה מזהב מזוקק מסר לו כמה יהיה משקלו: ולתבנית המרכבה. והזהב ומשקל בהם הכרובים שעמדו בארץ להיות פורשים כנפיהם לסכך על הארון והיו דומים למעשה חיות המרכבה אשר פני אדם להנה כי גם אל הכרובים היו פני תינוק: (יט) הכל בכתב. ר"ל כן אמר דוד לשלמה הנה לך הכל מסודר בכתב אשר מיד ה' עלי השכיל ר"ל אשר בא הם עלי מידו להשכילני כל מלאכת התבנית של הבית וכל כליו: (כ) אל תירא. לחשוב שלא תוכל לגמור את הכל: עד לכלות. עד אשר תשלים את הכל: (כא) לכל עבדת. המופקדים לכל עבודת בית האלהים: ועמך. שם יהיו עמך

מצודת ציון

כ"ז) ורבים כמוהו: (יז) והמזלגות. הם כלי בעלת שנים ובו תוחבים הבשר להעלות מן הסירה: והמזרקות. הספלים אשר יקבלו בהם הדם לזריקה: והקשות. סניפין כעין יתדות עמדו אצל השולחן מזה ומזה לצורך לחם הפנים כמ"ש בתורה: ולכפורי. גם המה כעין מזרקות וכן כפורי זהב משנים (עזרא א') וע"ש שהכהן הזורק מקנח ידו בשפתו קרויים כפורי ובדרז"ל מבעי לכפורי ידים (גיטין נ"ו): (יח) מזוקק. ענין צרוף כמו מזוקק שבעתים (תהלים י"ב): (כ) תחת. ענין פחד ושבר: לכלות. להשלים:

ימי קדם

מכון שהיה של כסף כמ"ש חז"ל: (יז) והמזלגות והמזרקות היו שני מינים, א] מנחשת מרוק [לקמן ב' ד' ט"ז] ואחד מזהב [שם כ"ב], ואף שלא זכר מזלגות, הלא במלכים לא הזכיר מזלגות כלל, ועזרא כתב במקום מזרקות מזלגות, עי' שם, ולכפורי מין מזרק נזכר בעזרא (א'): (יח) ולתבנית, שהכרובים היו ציור למרכבת ה' ושכינת עזו כמו שראה יחזקאל, לפורשים כמ"ש והיו הכרובים פורשי כנפים סוככים בכנפיהם: (יט) הכל, נמשך עמ"ש בסי"א ויתן דוד לשלמה הכל בכתב, ואמר לו דע כי מיד ה' עלי השכיל, שכ"ז השגתי בנבואה [שיד ה' בא על השגת הנבואה, כי שמואל מסר כ"ז בנבואה] ועלי השכיל, [שהשכל השוב בא על רוה"ק] שהשיג ברוה"ק ושכיל כל מלאכת התבנית וכל סודותיו ופנימותיו: (כ) חזק ואמץ וכו', עי' באורו יהושע א', עד לכלות, ר"ל ועשה עד לכלות, ולא תעמוד באמצע המלאכה: (כא) והנה, אל תירא שאחר שתבנה לא תשיג התכלית מהעבודה הראויה, כי הנה מחלקות

בְכָל־מְלָאכָה לְכָל־נָדִיב בַּחָכְמָה לְכָל־עֲבוֹדָה וְהַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם לְכָל־דְּבָרֶיךָ׃

כט א וַיֹּאמֶר דָּוִיד הַמֶּלֶךְ לְכָל־הַקָּהָל שְׁלֹמֹה בְנִי אֶחָד בָּחַר־בּוֹ אֱלֹהִים נַעַר וָרָךְ וְהַמְּלָאכָה גְדוֹלָה כִּי לֹא לְאָדָם הַבִּירָה כִּי לַיהוָה אֱלֹהִים׃ ב וּכְכָל־כֹּחִי הֲכִינוֹתִי לְבֵית־אֱלֹהַי הַזָּהָב לַזָּהָב וְהַכֶּסֶף לַכֶּסֶף וְהַנְּחֹשֶׁת לַנְּחֹשֶׁת הַבַּרְזֶל לַבַּרְזֶל וְהָעֵצִים לָעֵצִים אַבְנֵי־שֹׁהַם וּמִלּוּאִים אַבְנֵי־פוּךְ וְרִקְמָה וְכֹל אֶבֶן יְקָרָה וְאַבְנֵי־שַׁיִשׁ לָרֹב׃ ג וְעוֹד בִּרְצוֹתִי בְּבֵית אֱלֹהַי יֶשׁ־לִי סְגֻלָּה זָהָב וָכָסֶף

כצ"ל ע"פ המסרה

רש"י

לך מחלוקות ופועלים ואין לך לעכב כ"א מיד לבנות הבית: והשרים. הממונים על הפועלים ושוטריהם: וכל העם לכל דבריך. לעשות צוויך:

כט (א) **שלמה** בני אחד וגו'. ואפילו אם היו מאה לא די לבנותו ועוד שהוא נער ורך: והמלאכה גדולה. וא"ת הקטין הבית, זה אי אפשר. כי לא לאדם הבירה כי לה' אלהים, הגדול והנורא אשר לא יכלכלוהו השמים ושמי השמים ואעפ"כ אל תבהל לבנות בית גדול כזה כי אני בכל כחי הכינותי לבית אלהים הזהב לזהב והכסף לכסף וגו' לפיכך אין לך טורח גדול כל כך: (ב) אבני שהם ומלואים. דוגמת המשכן אבני שהם וגו' (שמות כ"ט): אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה. לתת בקירות הזהב ובכלי הכסף: ואבני שיש. לעמודים ולטלאות ולרצפה: (ג) ועוד ברצותי בבית אלהי פתרון מרוב רצון שרציתי בבית אלהי: יש לי סגולה. קבלתי לי קבולת זהב וכסף כדפירש

מצודת ציון

כט (א) הבירה. הארמון ועל המקדש יאמר: (ב) אבני פוך. אבני יקר ומראיהם כעין הפוך והוא הכחול: ורקמה. ידיעות מרוקמות במיני לבעונין: יקרה. חשובה: שיש. שם מין אבן חשוב לבנין: (ג) סגלה. ענין אוצר

מצודת דוד

לעזור בכל מלאכה: לכל נדיב. את כל מי מהם אשר נדבו לבו בחכמה להשכיל לעשות את כל העבודה המצטרך אל הבנין: לכל דבריך. המה נכונים לעשות את כל דבריך:

כט (א) אחד. כאומר ואיך יכול אחד לאסוף הון רב כ"כ לבנות בית לה': בחר בו אלהים. ואף בו בחר למלוך על ישראל ויתרד מאד בדבר המלוכה: נער ורך. ואות נער בשנים ומעונג ביותר ולא נסה לטרוח הרבה: כי לא לאדם. לא בעבור צורך אדם נעשה הבית כ"א לה' ואם כן מהצורך לפארו מאד: (ב) ובכל כחי. כאומר הנה אני עשיתי מה שעלי ובכל כחי הכינותי וכו': הזהב לזהב. הזהב הכינותי על כלי הזהב וכן כולם: ומלואים. כן יקראו אבני יקר ע"ש שממלאים את הגומא העשוי במשבצת להושיב בו האבן: (ג) ברצותי. בעבור שאני מרוצה וחפץ בבית ה' הנה יש לי עוד סגולה מיוחדת מזהב וכסף נתתי גם

ימי קדם

הכהנים וכו', ור"ל שלא תמצא חרשים ואומנים כפי הצריך כי ועמך בכל מלאכה, ולא שלא תמצא דברים הצריכים אל הבנין, כי השרים והעם לכל דבריך:

כט (א) **שלמה** בני אחד, מלבד פשוטו שאמר להם שבאשר שלמה הוא יחיד ורך למלאכה גדולה שהיא גדולה כפי גדולת האל שיעשהו לכבודו, צריך שיעזרו לו בדבר זה, רצוף בו עוד כונה שניה, כי לבל יאמרו שמלאכה כזאת היא למעלה מכח העם, וא"א להם לבנות מקדש מלך כזה, הוכיח להם שעקר הבנין יעשה ע"י ה' ובעזרתו, וכמו שהמליצו עמ"ש והבית בהבנותו שמאליו היה נבנה, וברר להם זאת, כי בענינים הטבעיים יבחר ה' תמיד באמצעיים נכונים ומספיקים אל התכלית הנרצה, ואם היה רצון ה' שיבנה בכח האדם לבד לא היה לו לבחור על זה את שלמה שהוא נער ורך, או עכ"פ היה לו לבחור עמו עוד עוזרים במלאכתו כמו במלאכת המשכן שהכין לזה את בצלאל ואהליאב, אבל שלמה בני אחד ואין עוזר לו, והוא נער ורך, והמלאכה גדולה מכחו, ובכל זאת בחר בו אלהים שהוא יבנה בנין הזה, ומזה מבואר כי לא לאדם הבירה, ר"ל שמלאכת הבירה לא תתיחס לאדם, כי לה' אלהים, שהוא ישלח עזרו מקדש אל הבנין למעלה מדרך הטבע, ובמעשה המיוחס אל האלהים יבחר תמיד אמצעיים חלושי החומר ושלמי הצורה שיחול עליהם עזרתו לפי מעלת נפשם בקדש: (ב—ג) ובכל כחי, הגם שהכינותי לבית אלהי ככל כחי מכל מיני החומריים הצריכים והוכרחים למלאכה, בכל זאת ועוד ברצותי בבית אלהי ע"י שרציתי לפארו ולהדרו ביתר שאת ויתר עז מצד שהוא בית אלהים שאין גבול להדרו ותפארתו, יש לי עוד סגולה, שעי"ז אפאר אותו עוד יותר מאד שעלה במחשבתי תחלה, וסגולה זאת נתתי לבית אלהי למעלה מכל הכינותי לביהמ"ק

הוא

נָתַתִּי לְבֵית־אֱלֹהַי לְמַעְלָה מִכָּל־הֲכִינוֹתִי לְבֵית הַקֹּדֶשׁ׃ ד שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים כִּכְּרֵי זָהָב מִזְּהַב אוֹפִיר וְשִׁבְעַת אֲלָפִים כִּכַּר־כֶּסֶף מְזֻקָּק לָטוּחַ קִירוֹת הַבָּתִּים׃ ה לַזָּהָב לַזָּהָב וְלַכֶּסֶף לַכֶּסֶף וּלְכָל־מְלָאכָה בְּיַד חָרָשִׁים וּמִי מִתְנַדֵּב לְמַלֹּאות יָדוֹ הַיּוֹם לַיהוָה׃ ו וַיִּתְנַדְּבוּ שָׂרֵי הָאָבוֹת וְשָׂרֵי ׀ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וּלְשָׂרֵי מְלֶאכֶת הַמֶּלֶךְ׃ ז וַיִּתְּנוּ לַעֲבוֹדַת בֵּית־הָאֱלֹהִים זָהָב כִּכָּרִים חֲמֵשֶׁת־אֲלָפִים וַאֲדַרְכֹנִים רִבּוֹ וְכֶסֶף כִּכָּרִים עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וּנְחֹשֶׁת רִבּוֹ וּשְׁמוֹנַת אֲלָפִים כִּכָּרִים וּבַרְזֶל מֵאָה־אֶלֶף כִּכָּרִים׃ ח וְהַנִּמְצָא אִתּוֹ אֲבָנִים נָתְנוּ לְאוֹצַר בֵּית־יְהוָה עַל יַד־יְחִיאֵל הַגֵּרְשֻׁנִּי׃ ט וַיִּשְׂמְחוּ הָעָם עַל־הִתְנַדְּבָם כִּי בְּלֵב שָׁלֵם

ע"ש (ד) רבה תרומה לה נשא יב שה"ש ג י׃ (ט) רבה ויצא ע בא יט מדר"ש ב ד א׃

רש"י

לפניו׃ (ד) מזוקק. לבן הרבה׃ לטוח קירות הבתים. ואין אדם יכול לטוח שום דבר לא בכסף ולא בזהב כי אם שיהיה מזוקק׃ (ה) לזהב לזהב ולכסף לכסף ולכל מלאכה (ונתתיו) ביד חרשים. אומנים וזה אשר הכינותי לבית המקדש ואע"פ שקבלתי כל זאת ומי בכם שמתנדב למלאות ידו היום לה' להביא זהב וכסף וכל דבר לבנין, דוגמת כל נדיב לב הביאו חח ונזם (שמות ל"ה). למלאות, דוגמת ומלאת יד אהרן ויד בניו (שם כ"ט) ותרגומו ותקריב קרבן דאהרן׃ (ו) ויתנדבו שרי האבות וגו'. אותם שכתוב למעלה על שבטי ישראל וגו' וכתוב כן למעלה (כ"ז) ובני ישראל למספרם ראשי האבות וגו'׃ ולשרי מלאכת המלך. וגם שרי עבודת אדמת המלך ועל שבכרמי המלך וגו' כדלעיל׃ (ז) ואדרכנים רבו. קלינ"ש בלעז׃ (ח) נתנו לאוצר בית ה' על יד יחיאל הגרשני. שהיה נגיד על האוצרות כדלעיל (כ"ו) בני יחיאלי זתם ויואל אחיו על אוצרות בית ה'׃ (ט) כי בלב שלם. בלב אחד נתנו ברצון נפשם ולא בשני לבבות שיש אדם שנותן בעל כרחו ולא בנפש חפצה

מצודת דוד

אותם לבית ה'׃ למעלה מכל וגו'. ר"ל נוסף על כל אשר הכינותי מאז לבית המקדש׃ (ד) שלשת אלפים. ר"ל הנה המכון הסגולה שלשת אלפים וכו'׃ לטוח וגו'. חוזר הוא על הזהב כי לא טחום בכסף ורז"ל אמרו שהכסף האמור כאן ר"ל זהב טוב המכסיף כל הזהבים׃ (ה) לזהב לזהב. את הזהב לכלי הזהב וכו' ולכל מלאכה וכו' ואת כל דבר הנצרך למלאכה הלא כמה מסורים ביד החרשים׃ ומי מתנדב. אמר על העומדים לפניו מי בכם מתנדב מה לחנך את ידו היום לתת נדבה לה' וכאומר מעתה התחילו להתנדב על בנין הבית׃ (ו) שרי האבות. הם ראשי הלבות האמור למעלה׃ ולשרי. ואת השרים הממונים על מלאכת המלך הם שרי הרכוש האמור למעלה׃ (ז) ואדרכנים. הם מטבע ידוע אגלס ורבו הוא עשרת אלפים ולא באו עדיין למשקל ככר׃ (ח) והנמצא. ואשר נמצא אתו אבנים נתנו אותם לאוצר הבנין׃ על יד יחיאל. על ידו מסרו האבנים והוא הביאם אל האוצר׃ (ט) על התנדבם. שמחו על הנדבה כי היתה בלבב שלם כי המתנדב ולבו כל עמו הוא נעלב

מצודת ציון

כמו וסגולת מלכים (קהלת ב')׃ (ד) לטוח. מלשון טיחה ומשיחה כמו וטח את הבית (ויקרא י"ד) ואמר כדרך המקרא כי בעשים הטו הבית ולא ע"י טיחה ומשיחה כדרך שעושים האומנים ומרבית הזהב יוכים׃ קירות. כותלי׃ (ה) חרשים. אומנים׃ למלאות. ענין חנוך כמו ומלאת יד אהרן (שמות כ"ט)׃ (ז) ואדרכנים. שם מטבע ידוע אגלס

ימי קדם

הוא למעלה מן ההכנה שהכינותי תחלה שמספיק לבנות בית הקדש, שע"י הסגולה הזאת שבזהב הזה יפיתו קירות הבית בזהב ובכסף מזוקק, יתעלה הבית למעלה ביתר שאת ממה שהכינותי תחלה, וכאלו תחלה הכינותי לבית הקדש ועתה נתתי לבית אלהי, שמלד שהוא בית הקדש לריך גם כן להבנות בפאר וכבוד, והיה די בבית הבנוי לתלפיות מאבני גזית, אבל ע"י שהוא בית אלהי לריך לטוחו בזהב וכסף׃ (ה) לזהב לזהב, ר"ל אמנם הגם שהכינותי כל הצורך בחיצוניות הבנין, הן בענין המאטריים הגריכים, מה שלריך לזהב הוא לזהב, ומה שלריך בענין הפועלים לכל מלאכה הוא ביד חרשים, וזה מוכן הכל, אבל הלא לתנאי המקדש שתחול בו קדושה לריך עוד דבר אחד והוא נדבת לב העם והכונה שע"ז תחול הקדושה, כמ"ש מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי, שעקר תרומת ה' היא נדבת הלב, שע"ז תחול הקדושה והרצון מאת ה' וא"כ מי מתנדב למלאות ידו היום לה', שבנדבה לבו ימלא ידו לה' כי זה הוא הגרלה בעיניו׃ (ט) וישמחו על התנדבם, כי עקר הכונה היה שיתנדבו בלב שלם,

הִתְנַדְּבוּ לַיהוָה וְגַם דָּוִיד הַמֶּלֶךְ שָׂמַח שִׂמְחָה גְדוֹלָה׃ י וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת־יְהוָה לְעֵינֵי כָּל־הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם׃ יא לְךָ יְהוָה הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ

ת״א לך ס׳. ברכות נ״ח :

ע״ש (י) ויגה רבה ע מדר״ש פב ד ה : (יא) זוכר בראשית מולדות בראשית ויתי משפטים אמור השא שלח סאזינו משפטים נשא פנחס אותיות דר״ע מ ראה משפטים ל לג תרומה במדבר ה מכילתא שירה ה סא״ז כד טו״ע קמד יס״ק כע ה זו״ח ל ב מח ב נס ב מס׳ אצילות טו״ע קמד תק״ז הקדמה יג ה פ״ז תיקון ס יד ב יע כע ב כא מס ב יפ״ז מכב מע ה מו סי׳ ה מו ס ב ל א ע לא ב :

רש״י

אף שמתביישים מאחרים והוא נקרא שני לשבות אבל אלו ברצון ׳ שפשם נתנו כולם : וגם דוד המלך שמח שמחה גדולה . ושלא תאמר כשם ולא יותר מכולם לכך אמר וגם דוד המלך שמח וגו׳ יותר מכולם כי הוא היה בעל המעשה , דוגמת (שופטים ה׳) הרים נזלו מפני ה׳ זה סיני יותר מכולם מפני אשר ירד עליו ה׳ באש (שמות י״ט) : (י) ויברך דויד את ה׳ לעיני כל הקהל . שהקהיל כדאמר לעיל (כ״ח) ויקהל דויד ויברכם על התנדבם : ויאמר דויד ברוך אתה ה׳ אלהי ישראל אבינו . לפיכך הזכיר ישראל יותר מאברהם ויצחק לפי כי יעקב גם הוא נדר דכתיב וידר יעקב נדר (בראשית כ״ח) : ישראל אבינו . ישראל סבא , וגם בבראשית רבה מפורש כך נדרתי אני דוד ועמי כמו ישראל סבא וכל הנודר צריך להזכיר בנדרו ישראל וכן אשר נדר לאביר יעקב (תהלים קל״ב) : מעולם ועד עולם . אמר דוד גר אחד היה יתרו בין שש מאות אלף ואמר ברוך ה׳ אשר הציל אתכם נגאי גדול הוא זה לכל ישראל ואני הריני מוסיף לברך את הקב״ה יותר מיתרו : (יא) לך ה׳ הגדולה . נתן שבח להקב״ה שנתן לו כל כך כח לקבץ הממון כזה לבנין בית המקדש דכתיב לעיל (י״ז) הוא יבנה לי בית וסמיך ליה ה׳ בעבור עבדך ולבך עשית את כל הגדולה וגם לשון גדולה נופל על בנין בהמ״ק כדכתיב (לעיל כ״ב) והבית לבנות לה׳ להגדיל למעלה : לך ה׳ הגדולה . אף על פי שקבלתי כל הממון הזה לבנין בית המקדש שנקרא גדולה אתה נתת לי כל הגדולה הזאת : והגבורה . שנתת לי גבורה להלחם עם שונאי ישראל ולבוז שללם לפניו ולבנות הבית כדלעיל אחר שנלחם עם כל אויביו ונלחם כתיב (לעיל י״ח) גם אותם הקדיש המלך דוד וגו׳ : והתפארת . כל שבחות אלו שבחו על שנתן לו הקב״ה כח לקבץ ממון לבנין ב״ה שנקרא פאר דכתיב (ישעיה ס׳) לפאר מקום מקדשי , וגם למעלה (כ״ב) כתיב לשם ולתפארת : והנצח . שנתן לו הקב״ה נצחון לשלול שלל העכו״ם לצורך הבנין : כי כל בשמים . לך הוא אפילו על מה שעל השמים אתה מושל כל שכן על מה שבארץ לפיכך אתה יכול ליתן גדולה למי שאתה רוצה : ובארץ . אתנחתא שאם מסיים הפסוק ומוסב כמענה הימנו כדפירשתי : לך ה׳ הממלכה והמתנשא לכל לראש . פתרון מלך בו״ד אם נתן לעבדו אחד שררה וממשלה במלכות אחר השר הוא עבדו בכ״מ שהוא אבל המלכות אינו של מלך ומי שהמלכות שלו אין העבד המושל שלו . אבל הקב״ה שלו הוא העבד הממונה למושל וגם המלכות שלו

מצודת ציון

וכן לאדרכונים אלף (עזרא ח׳) : (יא) והתפארת . מלשון פאר : והנצח . מלשון נצחון : וההוד . ענין הדר ויופי :

מצודת דוד

על חסרון הממון : (י) אלהי ישראל אבינו . מלת אבינו חוזר על ישראל ולפי שיעקב היה תחלה לנודרים ובא לדבר דבריו בעבור הנדבה לזה הזכיר שם ה׳ על ישראל : מעולם וגו׳ . מהעולם הזה עד העולם הבא : (יא) לך וגו׳ . ר״ל הגדולה שאני בה והגבורה והתפארת אשר בי והנצחון שעשיתי והסוד שבי הכל הוא מידך : כי כל וגו׳ . מוסב על לך לומר כי לך כל אשר בשמים ובארץ : לך וגו׳ . אתה הוא

ימי קדם

ועז״א כי בלב שלם התנדבו , ועי״ז שמח דוד כי זה העוזר לספיק רצון מה׳ , כמ״ש באחרונות השלום דרוש כ׳ : (י) ברוך אלהי ישראל אבינו , באשר יעקב ראה בהר המוריה מראה הסולם ואמר אין זה כי אם בית אלהים , לכן ברך את ה׳ מגד שהוא אלהי ישראל סבא , ושם נגלה אליו והראהו הבית הזה ושער השמים : (יא) לך ה׳ הגדולה , כבר התבאר אצלי כי בשם גדול יקרא ה׳ על שהוא ראשית כל הסבות ואחרית כל המסובבים והוא המנהיג כל מסובבי הטבע מראש ועד סוף , ובשם גבור יקרא בעת ישדד סבות הטבע ויעשה מעשים נגד הטבע , ובשם נורא יקרא בעת ינהיג הנהגה השגחיית פרטיית כפי רצונו מסכים עם השכר והעונש , עד שכלל ההנהגה היא בענין אלהי ואז יתפאר בעולמו , כמ״ש כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת , עפ״ז יאמר שלש ההנהגות האלה , הנהגת הטבע , ושידוד הטבע לפרקים , וההנהגה המפוארת שינהג הכל כפי ההשגחה הפרטיית , הכל הוא לך , וכ״ז בהנהגת העולם המוחש והגשמי , וגם לך הנצח וההוד , שהוא הנהגת העולם הרוחני , שהוא למעלה מן הזמן והמקום , וכבר מבואר אצלנו (ישעיה סי׳ כ״ז ובכ״מ) ששם נצח מובדל משם עולם במה שמורה על זמן הגלתי של

יְהוָה הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל ׀ לְרֹאשׁ׃ יב וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל׃ יג וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ׃ יד וְכִי מִי אֲנִי וּמִי עַמִּי כִּי־נַעְצֹר כֹּחַ לְהִתְנַדֵּב כָּזֹאת כִּי־מִמְּךָ הַכֹּל וּמִיָּדְךָ נָתַנּוּ לָךְ׃ טו כִּי־גֵרִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ וְתוֹשָׁבִים כְּכָל־אֲבֹתֵינוּ

ת"א והמתנשא. כ"ב ל"א: כי וגו'. עקידה שער כ"ב:

ע"ש (יב) רבה משפטים לא מכילתא בשלח א פס"ו כד ש"ם קכו:

רש"י

אקוטרי"א בלעז, ולפיכך כתיב לך ה' הממלכה והמתנשא פליאה דאפילו ריש גרגותא משמיא מנו ליה, ועוד פירשו והמתנשא לכל לראש כשאנו סבורין שסבחת לך כל ההודאות ואין לך עוד שבח אחר עדיין אינו כלום שהמשבח עומד לראש השבחות, וכן כשסיים דוד כל תשבחותיו בתהלים הוא מתחיל במזמור האחרון שירו לה' שיר חדש כלומר כל השבחות חדשים הם כאילו לא שבחנוהו מעולם. כך פירש לי רבי אלעזר בר מאיר בר יצחק מאורלינ"ש, וכן בחגיגה ירושלמי כמדומה לי: (יב) והעשר והכבוד מלפניך. מידך הכבוד נופל על העושר כדכתיב בזו כסף בזו זהב וגו' כבוד וגו' (נחום ב') וכמו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה (בראשית ל"א) כלומר כל העושר שסגלתי מאתך הוא כי אתה מושל בכל ובידך כח וגבורה וגו': ועתה אלהינו מודים אנחנו לך. על שחלקת לנו מטובך: (יד) וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב. שהחזקנו עצמנו להתנדב כל כך בזאת הנדבה ולא משלנו אלא ממך הכל וחלקת לנו שמם: ומידך נתנו לך. ומה שנתת לנו מידך נתנו לך מקצת, נו"ן דגושה במקום נו"ן שניה נתננו לך: (טו) כי גרים אנחנו לפניך. אין לנו חלק ונחלה בארץ ולא אחוזה אלא לגור בה, דוגמא כי גרים

מצודת דוד

הממליך-מלכים ואתה הוא המתנשא את כל אשר הועמד לנשוא לראש: (יב) מלפניך. ממך הם נתונים: לכל. את כל אשר תחפוץ: (יג) מודים וגו'. על כל העושר הרב אשר נתת לנו: (יד) מי אני וגו'. ר"ל וכי עולם ידינו גדול כ"כ לעצור כח להתחזק לאסוף הון להתנדב נדבה גדולה כזאת: כי ממך. כל העושר הזה בא ממך והבאה מידך הורנו ונתנו לך: (טו) כי גרים. למול שנותיך ימי שנותינו מעטים המה כימי הגר בארץ נכריה וא"כ הוא מן

מצודת ציון

(יג) מודים. מלשון הודאה: (יד) נעצר כח. נעכב אותנו הכח כמו נעצרה נא אותך (שופטים י"ג): (טו) ותושבים. היושב זמן רב במקום אחד קרוי תושב מלשון ישב:

ימי קדם

הרוחניים שהוא למעלה מן הזמן הידוע לנו, וכן ההוד מובדל מן הדר שמורה על ענין הרוחני הפנימי [כמ"ש בס' השו"ה קדושים], כי כל בשמים ר"ל לך כל הגדולה וכו' והגלה הנמצא בשמים והנמצא בארץ, שכל כח וגבורה הנמצא בארץ בעולם הגופים וכל נצח והוד הנמצא בשמים בעולם הרוחניים [כי שמים שם כולל גם לעולם הרוחניים כמ"ש בכ"מ] הכל מיוחס לך, כי הכל מושפע מאתך ואתה שורש ומקור לכולם, לך ה' הממלכה, [שם ממלכה מובדל משם מלוכה שמציין את השם בכלל בעליהם מלך מלך], ר"ל כל המציאות הרוחני והגשמיי, כל העולמות שהם הממלכה הכללית, הוא לך ה', כי אתה מולך בהם ומנהיג אותם כנפש המנהגת את הגויה, שמצד זה יקרא ה' חי העולם ומלך העולם, ואנו מציירים אותו יתברך בצד זה כנפש אשר היא תוך הגויה כן שפעו ואורו מלא כל העולמות ומחיה את כולם, ובצד אחר אנו מציירים אותו שהוא מתנשא מן העולמות ונבדל מהם והוא לראש לכולם ומקיף את כולם, כענין שאמרו האלהיים ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין, על הצד שהוא ממלא את כולם אמר לך ה' הממלכה, ועל הצד שהוא סובב את כולם ועומד בראש הסולם נבדל מן העולם אמר והמתנשא לכל, הוא מנושא מכל והוא לראש על כולם: (יב) והעושר, כל העושר והכבוד אשר בעולם בא מלפניך שתתנהו למי שימצא חן בעיניך, ואיך כאשר נותן שאחר הנתינה אין הדבר עוד ברשותו, כי אתה מושל בכל, כי לא יתקיים ביד הניתן לו רק בעוד שתרצה ותשפיע עליו, והכח והגבורה נשאר תמיד בידך, עד שבידך לגדל ולחזק לכל בכל עת שתרצה, כמ"ש הקב"ה עושה סולמות ברקיע מוריד לזה ומעשיר לזה: (יג) ועתה, אחר שכל העושר הזה שגדלנו הוא מידך ובידך, א"כ מודים אנחנו לך על הטובה שנתת לנו עושר כזה, ומהללים לשם תפארתך כי העושר הזה אינו שלנו רק שלך ואנו מקבלים קיומו כל רגע מאתך: (יד) וכי מי אני, באר הדבר כי הלא א"א שאנו מצד כחנו נתגבר כ"כ בעושר מופלג כזה עד שנוכל להתנדב כזאת, אין זה לא בכחי ולא בכח עמי, רק כי ממך הכל, כל העושר הזה קבלנו ממך, וגם עתה אינו שלנו עד שנאמר שנתנו לך מידנו, רק מידך נתנו לך, כי עדיין הוא בידך וברשותך והוא שלך עד שנתנו לך את שלך, ואת אשר בידך: (טו) כי גרים, כי

כַּצֵּל יָמֵינוּ עַל־הָאָרֶץ וְאֵין מִקְוֶה׃ טז יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כֹּל הֶהָמוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר הֲכִינֹנוּ לִבְנוֹת־לְךָ בַיִת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ מִיָּדְךָ היא וּלְךָ הַכֹּל׃ יז וְיָדַעְתִּי אֱלֹהַי כִּי אַתָּה בֹּחֵן לֵבָב וּמֵישָׁרִים תִּרְצֶה אֲנִי בְּיֹשֶׁר לְבָבִי הִתְנַדַּבְתִּי כָל־אֵלֶּה וְעַתָּה עַמְּךָ הַנִּמְצְאוּ־פֹה רָאִיתִי בְשִׂמְחָה לְהִתְנַדֶּב־לָךְ׃ יח יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ

ת"א וידעת אלהי. עקידה שער י"א: סנהדרין. יומא ב' פסחים ק"ו:

ע"ש (יז) אותיות דר"ע בפתיחה: (יח) אגד"ר בראשית. עט:

הוא קרי

רש"י

ותושבים אתם עמדי (ויקרא כ"ה): ככל אבותינו. אדם שיש לו בנים ונחלות ומכר כל הנחלות ואם באים בניו לגור באותה נחלה לימים ושנים הם נקראים גרים ותושבים אבל אבותינו היו אורחים, וכן אמר דוד אנו אין כן אלא גם אנו וגם אבותינו כולנו גרים ותושבים בעולם דכתיב לך שמים אף לך ארץ תבל ומלואה אתה יסדתם (תהלים פ"ט): כצל ימינו על הארץ. מפורש במדרש קהלת לא כצל האילן ולא כעוף הפורח העושה צל לימים ושנים או לשעה אחת עושה צל אלא כצל כנפי הדבורה שיש לה כנפים ואין לה צל: ואין מקוה. אין מי שיש לו תקוה שלא ימות: (טז) אשר הכינונו. דוגמת אשר הבינונו: (יז) וידעתי אלהי כי אתה בוחן לבב. אתה בוחן מי שיש לו שני לבבות אחד לטוב ואחד לרע: ומישרים תרצה. ולב טוב ויושר תרצה, וכן אני יודע שביושר לבבי שישרתי לטוב לבבי ללב ה' בהתנדבי את כל אלה ומן עמך שהתנדבו, פתרון בשלי אני בקי ויודע ובשל אחרים איני יודע אלא מה שראיתי שבשמחה התנדבו, אני אומר, ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה וגו'. כלומר ראיתי ששמחו בהתנדבם ואיני יודע אם מרצון לבם היה כדכתיב (לעיל פ' ט') וישמחו העם על התנדבם: הנמצאו פה. הנמצאים כאן הם הכתובים למעלה (כ"ח) ויקהל דויד את כל שרי ישראל וגו' אבל עשירי ישראל כולם אשר בכל עיר ועיר לא נמצאו פה וע"כ רבונו של עולם נתמעטה הנדבה שאילו היו שאר כל ישראל כאן אז תתרבה הנדבה: (יח) שמרה זאת לעולם. זכור לנו זאת הנדבה למצוה רבה ולצדקה: ליצר מחשבות לבב עמך. כי יצר

מצודת ציון

(טז) ההמון. ענין מרבית ההון כמו ומי אוהב בהמון (קהלת ה'): (יז) בחן. מלשון בחינה ונסיון: הנמצאו. אשר נמצאו הה"א היא במקום אשר וכן ההקדיש שמואל (לעיל כ"ו): (יח) ליצר. הוא ענין פעולה כמו מי יצר אל (ישעיה מ"ד) וכן וכל יצר מחשבות לבו (בראשית ו'):

מצודת דוד

הנמנע לאסוף הון רב כזה בזמן מועט בעולם יד גלוי ה' שהיה לנו: ותושבים. ר"ל כל מה שאנחנו תושבים בעולם אין אנו תושבים אלא ככל אבותינו שהלכו להם ומהו וא"כ נגרים נחשב: כצל. הפונה בכל עת בנטיית השמש כן ימינו על הארץ בכל עת פונה ועובר מהיומים הקצובים: ואין מקוה. ואין תקוה להאדם להאריך ימיו יותר מן הקצוב:

(טז) כל ההמון. מרבית העושר הזה: מידך הוא. מידך באה לנו והכל שלך: (יז) וידעתי. אתה אלהי הן ידעתי שאתה בוחן לבב האדם לדעת מחשבתו ורוצה אתה ביושר לבב לכן התנדבתי הנדבה הזאת ביושר לבב: ראיתי בשמחה. ראיתי אני אשר בשמחה נדרו להתנדב לך א"כ גם המה התנדבו ביושר לבב כמוני: (יח) שמרה זאת. זכות דבר הזאת שמור לעולם: ליצר מחשבות. את פעולת מחשבות לבב עמך שיהיה במחשבה טובה ורצויה: והכן. אמן לבבם

ימי קדם

א"ת שיהיה לנו איזה קנין פה בארץ, אחר שאנחנו גרים פה, שכמו שהגר בא מארץ אחרת ואינו מאזרחי הארץ כן אנחנו באים לפה ואיננו מתושבי קדם רק נולדנו בזמן קרוב והנפש שבנו שרשה מעולם אחר, וגם בעת שאנחנו תושבים פה אנחנו **תושבים ככל אבותינו**, שישבו בארץ רק לזמן מוגבל ואח"כ נסעו מפה, כן **כצל ימינו על הארץ**, כמו שהצל כל שיגדל ויתארך יותר הוא סימן שקרוב לכלות ולהיות אפס, כן כל עוד שנרבה ימים אנו קרובים יותר אל המיתה, **ואין מקוה** שנאריך ימים פה, וא"כ הקנינים שיש לנו הם רק לפי שעה ואינם שלנו: (טז) **ה' אלהינו**, עפ"ז סיים דבריו שכל ההמון מכסף ומזהב שהכינונו מידך הוא, שינו מידנו רק מידך, **כי לך הכל**, ולא נתנו את כספנו רק את כספך ולא מידנו רק מידך: (יז) **וידעתי אלהי**, אמנם בכל זאת, הגם שהזהב והכסף שנתנו אינו שלנו, הלא אתה לא תביט על הכסף והזהב רק אתה **בוחן לבב** ועקר הוא אצלך מחשבת הלב, ואיך רוצה בכסף וזהב רק במישרים, ואתה יודע **כי אני ביושר לבבי התנדבתי כל אלה**, וא"כ תקבל נדבת לבי וזה יהיה לך לרצון, אחר שבחנת וידעת שהתנדבתי בלי שום פניה רק ביושר לבב, **ועתה עמך (אשר) נמצאו פה** הגם שאין אני יודע מצפוני לבם, עכ"פ **ראיתי בשמחה להתנדב לך**, ע"י השמחה ששמחו בעת הנדבה ראיתי והבנתי שהיה לבבם להתנדב לך, וגם הם נדבו ביושר לב שלא לשום פניה חיצונית וזה הוא העקר בעיניך, אחר שאיך נריך אל הכסף רק אל הלב הטהור והנדיבות: (יח) **ה' אלהי אברהם, שמרה זאת לעולם**, וא"כ הנדיבות הזה ויושר לבבם זאת תשמור לעולם, ותזכור זכות זה **ליצר**

מחשבות

שָׁמְרָה־זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ׃
יט וְלִשְׁלֹמֹה בְנִי תֵּן לֵבָב שָׁלֵם לִשְׁמוֹר מִצְוֺתֶיךָ עֵדְוֺתֶיךָ וְחֻקֶּיךָ
וְלַעֲשׂוֹת הַכֹּל וְלִבְנוֹת הַבִּירָה אֲשֶׁר־הֲכִינוֹתִי׃ כ וַיֹּאמֶר דָּוִיד
לְכָל־הַקָּהָל בָּרְכוּ־נָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וַיְבָרְכוּ כָל־הַקָּהָל
לַיהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיהֶם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה וְלַמֶּלֶךְ׃ כא וַיִּזְבְּחוּ
לַיהוָה זְבָחִים וַיַּעֲלוּ עֹלוֹת לַיהוָה לְמָחֳרַת הַיּוֹם הַהוּא פָּרִים אֶלֶף
אֵילִים אֶלֶף כְּבָשִׂים אֶלֶף וְנִסְכֵּיהֶם וּזְבָחִים לָרֹב לְכָל־יִשְׂרָאֵל׃
כב וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ לִפְנֵי יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא בְּשִׂמְחָה גְדוֹלָה וַיַּמְלִיכוּ

ת"א ומשתו גה', סנהדרין כ"א: ע"ש (יט) ירוש' פסחים ז ה: (כא) שם ביצה כ ד סא"ר יח: (כב) שם:

רש"י

(יח) לבבם ומחשבותם לטובה ומוסב הוא על כי אתה בוחן לבב וגו': והכן לבבם אליך. שני לבבם אם להיות לבו אחד אליך. וכן תפרש, (יט) ולשלמה בני תן לבב שלם. להכין לבבו שלם עם אלהיו לשמור מצותיו וגו'. וכן בקש שלמה יהי ה' אלהינו עמנו עד והיה לבבכם שלם (מלכים א' ח'): ולבנות הבירה אשר הכינותי. אפריימש"י בלעז ועתה לפי שהכינותי וזמנתי הכל לפיכך נקל לשלמה לבנות ובכל שתהא ידך בו: (כ) ויאמר דויד לכל הקהל. מוסב על ויקהל דויד את כל שרי וגו': ברכו נא את ה' אלהיכם. אלהי אבותיכם לא נאמר אלא אלהיכם דמשמע ולא אלהי אבותיכם לכך נאמר ברכו נא את ה' אלהיכם והם אמרו אלהינו ואלהי אבותינו, ולכך ויברכו כל הקהל לה' אלהי אבתיהם מתוך ריצוי לבון ומחמת קדושתו: (כא) למחרת היום. אותו היום של וועד זה שדבר דוד כל דבריו כי אותו היום לא היה להם פנאי כי כשהלכו מן הוועד עסקו לקנות בהמות לצורך הקרבנות עד הלילה ולמחר ויזבחו לה' זבחים וגו': פרים אלף אילים אלף כבשים אלף ונסכיהם. דוגמא אילים חמשה עתודים חמשה וגו' (במדבר ז') שיעור אחד לכולם: וזבחים לרב. כן דרך המקרא לדבר כשמדבר בשנים וב' דברים מניח הראשון עד לבסוף ומפרש האחרון מיד, וכן ויבא לבן באהל יעקב עד ויבא באהל רחל (בראשית ל"א) והלא כבר נאמר ויבא לבן באהל יעקב הוא אהל רחל אלא ולא מצא הוא מוסב על האמהות האחרונות ושוב מפרש הראשון ויצא מאהל לאה תחלה ויבא באהל רחל מאהל לאה הלך אל אהל רחל, לפי שדברים אחרים צריך לומר על זה ורחל לקחה וגו' ושוב אין נופל לומר ובאהל שתי האמהות ולא מצא, הכא נמי צריך לומר על הזבחים דברים אחרים, ויאכלו וישתו לפני ה' ביום ההוא וגו', ואם היה אומר ויזבחו לה' זבחים היה מפסיק בין הזבחים והעולות בדברים אחרים וכדי שלא להפסיק לא אמרן מיד והמתין עד לבסוף ואומר וזבחים לרוב ויאכלו וישתו, וכן הרבה דוגמא: (כב) ויאכלו וישתו לפני ה'. דוגמא ויקח יתרו חתן משה וגו' (שמות י"ח): וימליכו שנית לשלמה בן דויד. כבר המליכוהו פעם א' כדכתיב

מצודת דוד   מצודת ציון

לאבנות אליך: (יז) ולעשות הכל. את כל דברי התורה והכן. מלשון הכנה: (כ) ברכו. שבחו והללו: ויקדו. כפוף
וכפל דברו לחזוק: אשר הכינותי. את כל דבר הצריך
אל בנין: (כא) וזבחים. זבחי שלמים זבחו לרוב: לכל ישראל. ר"ל כולם סביאו שלמים: (כב) לפני ה'. כאיל
אשר זבחו שלמים: וימליכו שנית. כי בפעם הראשון כשנמלך מפני מחלוקת אדוניהו כמ"ש במ"א לא היו את

ימי קדם

מחשבות לבב עמך, שכן יהיה תמיד ציורי מחשבות לבבם, שהציורים שיעלה הרוח על הלב יהיו תמיד ציורים טובים לצדקה ולירא את ה', וכן תכין לבבם אליך, שגם אם יעלה על רוחם איזה ציור רע ישגבר הלב בכח המושל אשר בו להכניע את הציור הרע ולהתגבר עליו ולמשול בעז בירא את ה', [וזה מתאחד עמ"ש [לעיעלה כ"ח ט'] שבא ג"כ כפל זה, לב ויצר מחשבות, עיי"ש]: (יט) ולשלמה בני תן לבב שלם, שלא ימצא בלבו שום נטיה לרע ושום פנים חיצונית, רק לשמור מצותיך, שישמור בין המצות בין העדות בין החקים ולא יעבור על מצות ל"ת, ולעשות הכל שיקיים מצות עשה שבהם, (כי השמירה הוא בשוא"ת והעשיה בקום עשה, וההבדל בין מצות עדות וחקים התבאר בכמה מקומות וביחוד בפתלות מזמור קי"ט): (כ) ברכו את ה' אלהיכם, דוד אמר להם שכ"ז הוא בזכותם וה' שוכן עליהם והם אמרו שהוא בזכות אבותיהם: (כא) פרים, מפרש תחלה ויעלו עולות, ואח"כ מפרש ויזבחו זבחים שהיו לרוב, וכמו שפירש"י: (כב) וימליכו שנית, שכבר המליכוהו ומשחוהו פעם א' ע"י ציווי דוד

שֵׁנִית לִשְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד וַיִּמְשְׁחוּ לַיהוָה לְנָגִיד וּלְצָדוֹק לְכֹהֵן׃
כג וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל־כִּסֵּא יְהוָה׀ לְמֶלֶךְ תַּחַת־דָּוִיד אָבִיו וַיַּצְלַח
וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ כד וְכָל־הַשָּׂרִים וְהַגִּבֹּרִים וְגַם כָּל־בְּנֵי
הַמֶּלֶךְ דָּוִיד נָתְנוּ יָד תַּחַת שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ׃ כה וַיְגַדֵּל יְהוָה אֶת־
שְׁלֹמֹה לְמַעְלָה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן עָלָיו הוֹד מַלְכוּת אֲשֶׁר
לֹא־הָיָה עַל־כָּל־מֶלֶךְ לְפָנָיו עַל־יִשְׂרָאֵל׃ כו וְדָוִיד בֶּן־יִשַׁי מָלַךְ
עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ כז וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה
בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַםִ מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלוֹשׁ׃ כח וַיָּמָת
בְּשֵׂיבָה טוֹבָה שְׂבַע יָמִים עֹשֶׁר וְכָבוֹד וַיִּמְלֹךְ שְׁלֹמֹה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

ת"א ויתב שלמה . שם ע"ד :

ע"ש (כג) ספרי רמז שו"ע כא עב ווסר וימי יתרו פוריע רבה ואגה פ"ח דא מו נשא יג יד מס"ש ה ו פ"ה כ יה שם מא ב אגדב"ר מע תנחו' אחרי יתרו נשא : (כה) רבה כא מו אגדב"ר סב שו"ע קד :

רש"י

במלכים (א' א') ויקח צדוק הכהן את קרן וגו', מפורש בהוריות מלך בן מלך אין מושחין אותו ולמה משחו את שלמה דוד צוה למשחו כדי להוציא מלבן של עוזרי אדוניהו להמליכו : וימשחו לה' לנגיד. מלמד צידו תרגום של משכו ועל שם אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם (במדבר כ"ז) : ולצדוק לכהן. לפי שמשח אביתר את אדוניהו : (כג) וישב שלמה על כסא ה' למלך. כאן נופל לומר מלך על כסא ה' שהכסא של ה' הוא להמליך עליו מי שירצה. ובמדרש מפורש כסאו היה מלא כמו הלבנה בט"ו בחדש כי מאברהם עד שלמה ט"ו דורות, אברהם, יצחק, יעקב, יהודה, פרץ, חצרון, רם, עמינדב, נחשון, שלמון, בועז, עובד, ישי, דוד, שלמה, וזה שכתוב וכסאו כשמש נגדי (תהלים פ"ט) שאינו נחסר לעולם ואם אתה רוצה לדמותו לירח יהיה כירח שיכון לעתיד לעולם ומשלמה ואילך נתמעטו המלכים מגדולתם כלבנה המחסרת והולך עד צדקיהו ואת עיני צדקיהו עור (מ"ב כ"ה) : וישמעו אליו כל ישראל. מיד מה שאין כן בשאול כדכתיב (ש"א י') ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה. גם דוד לא מלך מתחילה כי אם בחברון שבע שנים : (כד) וכל השרים והגבורים. מה שאין כן באדוניהו כדכתיב (במ"א א') והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדוניהו : וגם כל בני המלך דויד נתנו יד. מה שאין כן באדוניהו שלא שמו ידם תחתיו. נתנו יד, באמונה תקעו כף לשלמה לעבדו בלבב שלם : (כה) ויתן עליו הוד מלכות. פתרונו נתן עליו חן מלכות, דוגמא ונתת מהודך עליו (במדבר כ"ז) שהכל אמרו

מצודת ציון

קדקוד : (כה) למעלה. מלשון עליה ורמה :

מצודת דוד

כ"א אנשי ירושלים לכן שבו להמליכו בקהל כל שרי ישראל : וימשחו לה'. ע"פ מצות ה' משחוהו למלך : ולצדוק. ואת צדוק משחו לכ"ג : (כג) על כסא ה'. ר"ל לעשות משפט ה' : כל ישראל. ולא היה מי מערער עליו : (כד) נתנו יד. תקעו כפם להיות תחת ממשלתו : (כה) לעיני כל ישראל. כולם ראו גדולתו : הוד מלכות. ר"ל שהיה נראה בעיני כל אשר הוא סגון וראוי למלוכה מפאת עצמו : על כל מלך. על שום מלך שהיה לפניו על ישראל : (כז) שבע שנים. זלא חש לחשוב עוד ששת החדשים שמלך בחברון או לפי שהיה נרדף ששה חדשים לפני אבשלום בנו ולא היה נחשב למלוכה לכן לא חשב נמולם אלו ששה החדשים : (כח) עושר וכבוד. מוסב על מלת שבע לומר שהיה שבע עושר וכבוד :

ימי קדם

כנזכר במ"א א', ועתה נעשה זה ע"י כל ישראל, וימשחו [אותו] לנגיד לה', ולצדוק [משחו] לכהן שיהיה כ"ג במקום אביתר שהיה בקושרים עם אדוניה : (כד) וגם כל בני המלך, הגם שהיו במעשה אדוניה להמליכו כנזכר מ"א א', נתנו יד להכנע תחתיו, [כמו מצרים נתנו יד] : (כה) ויגדל, עם הוד מלכות, והדר מלכות, ההדר הוא החיצוני שבו יתהדר לפני העם בעושר וברוב חיל, ועז"א שהגדיל ה' את שלמה למעלה לעיני כל ישראל דהיינו בהדרו שיראוהו הכל בעינים, וההוד הוא ענין פנימי נפשיי, אם הוא מלא רוח משפט וענוה צדק רחמים וחמלה וחכמה ובינה [כמ"ש בחבורי התו"ס קדושים], ועז"א ויתן עליו הוד מלכות : (כו—כח) ודויד, ר"ל שבכ"ז עדיין מלך דוד ונחשב עדיין למלכות דוד עד שחשבו לו שמלך ארבעים שנה, רק אחר שמת דוד התחילו למנות למלכות שלמה, כמ"ש

כט וְדִבְרֵי֙ דָּוִ֣יד הַמֶּ֔לֶךְ הָרִאשֹׁנִ֖ים וְהָאַחֲרֹנִ֑ים הִנָּ֣ם כְּתוּבִ֗ים עַל־דִּבְרֵי֙ שְׁמוּאֵ֣ל הָרֹאֶ֔ה וְעַל־דִּבְרֵי֙ נָתָ֣ן הַנָּבִ֔יא וְעַל־דִּבְרֵ֖י גָּ֥ד הַחֹזֶֽה׃ ל עִ֥ם כָּל־מַלְכוּת֖וֹ וּגְבֽוּרָת֑וֹ וְהָֽעִתִּים֙ אֲשֶׁ֣ר עָבְר֣וּ עָלָ֔יו וְעַל־יִשְׂרָאֵ֔ל וְעַ֖ל כָּל־מַמְלְכ֥וֹת הָאֲרָצֽוֹת׃

רש"י

הגון זה, ובדניאל (י"א) כתיב ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות: (כט) ודברי דויד המלך הראשונים. מה שאירעהו לדוד מתחלתו עד סופו: הנם כתובים על דברי שמואל. בספר שמואל: ועל דברי גד. במעשה המגפה ולכבוד המלך מגיד ומזכיר לומר כל פרשת גדולתו של מלך כתיב כאן ובמקומות אחרים, וכן דמרדכי על ספר ד"ה למלכי מדי ופרס: (ל) והעתים אשר עברו עליו. עתות צרה שעברו עליו, וזה שאמר דוד (תהלים ל"א) בידך עתותי הצילני מיד אויבי ומרודפי: ועל ישראל. עתות שעברו על ישראל: ועל כל ממלכות הארץ. שבאו על ישראל דוגמא בשמואל (א' ז') וירעם ה' בקול גדול וגו' על פלשתים ויהומם וגו' וכן ביהושפט (ד"ה ב' כ') ובעת החלו ברנה ותהלה נתן ה' וגו' וכן בסנחריב (ישעיה ל"ז) וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים:

מצודת דוד

(כט) הראשונים. כשהיה עוד נרדף מפני שאול: על דברי שמואל. ר"ל ספר שמואל: ועל דברי נתן וגו'. גם הם כתבו ספרים ואינם אתנו: (ל) עם כל מלכותו. ר"ל שמה יסופר דברי דוד עם כל הארצות שמלך עליהם: והעתים וגו'. עתים לטובה עתים לרעה: ועל ישראל. העתים אשר עברו בימיו על ישראל: ועל כל ממלכות הארצות. העתים אשר עברו עליהם בהלחמם עם דוד:

מצודת ציון

(ל) והעתים. מלשון עת וזמן:

ימי קדם

וימת וימלוך שלמה בנו תחתיו: (כח—ל) הנם כתובים, ר"ל שדבריו הראשונים כתב שמואל בעודו חי שהוא מרם שהמלך דוד, ודבריו האחרונים כתב נתן וגד בספריהם, והם כתבו ספורי מלכותו וספורי גבורתו, וגם ספרו את העתים אשר עברו עתי הטובה והרעה בין על ישראל בין על יתר ממלכות:

א וַיִּתְחַזֵּק

שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד עַל־מַלְכוּתוֹ וַיהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וַיְגַדְּלֵהוּ לְמָעְלָה׃ ב וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לְכָל־יִשְׂרָאֵל לְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וְלַשֹּׁפְטִים וּלְכֹל נָשִׂיא לְכָל־יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי הָאָבוֹת׃ ג וַיֵּלְכוּ שְׁלֹמֹה וְכָל־הַקָּהָל עִמּוֹ לַבָּמָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן כִּי־שָׁם הָיָה אֹהֶל מוֹעֵד הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בַּמִּדְבָּר׃ ד אֲבָל אֲרוֹן הָאֱלֹהִים הֶעֱלָה דָוִיד מִקִּרְיַת יְעָרִים בַּהֵכִין לוֹ דָּוִיד כִּי נָטָה־לוֹ אֹהֶל בִּירוּשָׁלִָם׃ ה וּמִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר עָשָׂה בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר שָׂם לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה וַיִּדְרְשֵׁהוּ שְׁלֹמֹה וְהַקָּהָל׃ ו וַיַּעַל שְׁלֹמֹה שָׁם עַל־מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת

ע"ש. (ג) ירושלמי יומא' ס ב :

רש"י

א (א) **ויתחזק** שלמה וגו'. מפני שה' אלהיו עמו: (ב) ויאמר שלמה לכל ישראל. ומי הם אותם כל ישראל הם שרי האלפים כדכתיב (לעיל כ"ח) ויקהל דויד את כל שרי ישראל ופה אמר להם שיבאו עמו לבמה אשר בגבעון: (ג) וילכו שלמה וכל הקהל עמו וגו'. וכן דרך הפסוקים לקצר ויאמר ה' לדג ויקא את יונה, אמר לו להקיא ויקא, וכן (לעיל כ"א) ויאמר ה' למלאך וישב חרבו

מצודת דוד

א (א) ויתחזק שלמה וגו' וה' וגו'. ר"ל על כי היה ה' עמו לכן התחזק: (ב) ויאמר שלמה וגו'. אמר להם ללכת עמו אל הבמה אשר בגבעון וקצר הדבר במובן:

האבות. שהם ראשי האבות: (ד) בהכין. במה שהכין לו מקום: כי נטה. הטה ופירש: (ה) וידרשהו. ר"ל הקריב עליו קרבנות: (ו) ויעל עליו. לפי שהפסיק בדברים אמר

לכל ישראל. וחוזר ופירש שאמר להשרים שבהם: ראשי

ימי קדם

א (א) **ויתחזק**, עד עתה היה נשען על כחו ועצתו של אביו ועתה התחזק בעצמו, כמ"ש (מ"א ב' י"ב) הנני הולך בדרך כל הארץ והתחזקת וכו', **ויגדלהו**, מ"ש למעלה [כ"ט כ"ה] ויגדל ה' את שלמה למעלה לעיני כל ישראל, היא גדולה והתנשאות בעניני המלוכה, שלכן אמר לעיני כל ישראל, ופה מודיע שגדלו למעלה בעניני נפשו הרוחנית, שזה ע"י שה' אלהיו עמו: (ב) **ויאמר, לשרי האלפים**, הנה בכ"מ יקדים הנשיאים וראשי האבות לפני שרי האלפים והמאות, כמו שתראה למעלה [דה"א סי' כ"ז וסי' כ"ח] כי פקודת המלך תצא אל ראשי השבט וראשי האבות, והם יפקדו לשרי האלפים אשר תחתיהם, אולם בזה שהיה לכבוד ה' שלח פקודתו לשרי האלפים בעצמם לא ע"י אמצעי, ואח"כ שלח להנשיאים מהם שיתאספו גם המה: (ג) **וילכו שלמה**, במ"א [ג' ג'] אמר ויאהב שלמה את ה' ללכת בחקות דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ומקטיר וילך המלך גבעונה לזבח שם, וכבר גליתי שם דעתי שאחר שהעלה שם העולות בגבעון ולן שם, לקח את מזבח הנחשת וכלי אוהל מועד מגבעון והביאם ירושלים, וכמו שנ"ל מלשון הכתוב [פסוק י"ג], שכן תראה שבמלכים [א' ח' י"ד] ויעלו את ארון ה' ואת אהל מועד ואת כל כלי הקדש אשר באהל שמשמע שכולם היו נמצאים בירושלים שמשם הארון, ומשם העלה אותם ביחד, שאל"כ הי"ל שהעלו אותם מגבעון, וכן אמר לקמן [ה' ה'], וא"כ יפלא מתי העלו את האהל וכליו מגבעון, וע"כ שזה היה תכף אחר שהקריב את העולות, באשר ראה שהוא תמה להקריב בבמות כ"ז שאהל מועד עומד על מכונו, והיה טורח לו לעלות בכל פעם לגבעון, העלה אותו לירושלים, ואז או שהקריב בירושלים על מזבח הנחשת, או שהותרו הבמות אחר שלקחו כלי האהל והמזבח מגבעון, ולתכלית זה אסף את כל הראשים לכבוד אהל מועד וכליו בעת פרוקו, והעלם שם אלף עולות בעת סלוקו, כמו שהרבה בעולות בעת חנוכו, ועז"א **אבל ארון האלהים העלה דוד**, ר"ל שאותו העלה כבר ועתה לא הוצרכו להעלות רק כלי א"מ לבדם שמזבח הנחשת נשאר שם לפני משכן ה', וע"כ דרש

 אותו

לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר לְאֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו עֹלוֹת אָלֶף׃ ז בַּלַּיְלָה הַהוּא נִרְאָה אֱלֹהִים לִשְׁלֹמֹה וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁאַל מָה אֶתֶּן־לָךְ׃ ח וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לֵאלֹהִים אַתָּה עָשִׂיתָ עִם־דָּוִיד אָבִי חֶסֶד גָּדוֹל וְהִמְלַכְתַּנִי תַּחְתָּיו׃ ט עַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים יֵאָמֵן דְּבָרְךָ עִם דָּוִיד אָבִי כִּי אַתָּה הִמְלַכְתַּנִי עַל־עַם רַב כַּעֲפַר הָאָרֶץ׃ י עַתָּה חָכְמָה וּמַדָּע תֶּן־לִי וְאֵצְאָה לִפְנֵי הָעָם־הַזֶּה וְאָבוֹאָה כִּי־מִי יִשְׁפֹּט אֶת־עַמְּךָ הַזֶּה הַגָּדוֹל׃ יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לִשְׁלֹמֹה יַעַן אֲשֶׁר הָיְתָה זֹאת

ע"ש (י) טו"ע קיט :

רש"י

אל נדנה : (ז) שאל מה אתן לך . בחר ושאל כל מה שתרצה ואני אתן לך : (ט) עתה ה' אלהים יאמן . פראבריס"ם בלעז : כי אתה המלכתני . כלומר כיון שהמלכתני על עם רב כזה צריך אני שיהא בי חכמה וכח לצאת לפניהם וללחום מלחמותיהם , כענין שנאמר בשמואל (א' ח') ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו והואיל ועלי לשאול מה שבלבי אשאל מה שאני צריך וזה שתתן לי חכמה : (י) ואצאה לפני העם הזה ואבואה . וגם למלך צריך שיהא לב חכם לידע לשפוט העם ואני נער וכך אפילו אלף אנשים חכמים היה קשה להם לשפוט עם גדול כזה אי אפשר בלא עסקים רבים שבאים לדון ואין לי מתון לעיין בדינים שעוד זה קובל ואינו מפסיק דבריו והנה בא אחר וצועק ומי יוכל לפסוק אלף דינין ביום אחד אם לא חכם ונבון אשר רוח אלהים בו וזה אני שואל שתתן לי חכמה ומדע לשפט עמך זה הגדול כי זה אני צריך שתתן לי : (יא) יען אשר היתה זאת עם לבבך . שאין אדם שואל דבר זה אלא מי שיש יראת שמים בלבו כענין שנאמר ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים (שמות י"ח) : ואת

מצודת דוד / מצודת ציון

טוב ורע וכן דרך המקרא : (ח) והמלכתני . במה שהמלכת — א (ט) יאמן . מלשון אמנה וקיום : (יא) יען . בעבור :
אותי מבין אחר בניו הראת לדעת שלא חטא אבי בבת שבע
אמי ולחסד גדול יחשב : (ט) יאמן . יקוים דבריך מה שדברת עם דוד אבי להיות המלוכה נכון בידי : על עם
רב . וא"כ עסקיהם מרובים : (י) עתה . הואיל וכן שאלתי היא לתת לי חכמה לדעת לצאת ולבוא לפני העם הזה : כי
מי ישפט . ר"ל לשפוט עם כאלה מחכמת לבבו מבלי עזר — מן

ימי קדם

אותו בעולות לפני סלוקו משם : (ז) בלילה, סיפור זה נזכר במלכים [א' ג'] וכבר הודעתי פעמים רבות , כי הספר הזה כשחוזר סיפור שכבר נמצא בספרים הקודמים , כוונתו להשלים או לפרש איזה דבר , וכל מה שאין לו בו חידוש יקצר כי יתר הדברים יראה הקורא בספרים הקודמים , ולכן מכל מה שהאריך שם [פסוק ז—ח] בדברי שלמה אל ה', כתב הבקשה בקצור , כי הקורא בס' מלכים ימצא יתר הדברים , לבד הוסיף , מ"ש עתה ה' אלהים יאמן דברך עם דויד אבי , שלא נמצא שם , ללמד כי אם לא יתן לו ה' לב חכם לשמוע משפט לא נתקיים דברו והבטחתו לדוד שבנו ימלוך תחתיו , כי תכלית המלוכה הוא לעשות משפט ולהנהיג את העם בחכמה והוא פרי המלוכה , ואם לא יהיה זה אינו מלך על העם ולא נתקיימו דברי ה' , גם תחת מ"ש ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע , כתב עזרא חכמה ומדע תן לי ואצאה לפני העם הזה ואבואה , באר כי שיהיה לו לב שומע לשפוט צריך חכמה ומדע , שכבר בארנו בפי' ס' משלי , שהחכמה הוא לדעת דרכי ההנהגה בכל הדברים שיפול עליהם שם טוב ורע , והמדע הוא לדעת ידיעה ברורה מכל דבר שיוכל להשיג ע"י החושים או מושכלות ראשונות וכדומה , והנה אל המשפט צריך שידע חקי המשפט , מה צדק ומה עול , מה טוב ומה רע , וא"א שידע זאת מעצמו רק ע"י הקבלה מה' כמו שבארתי בכ"מ , וע"ז בקש חכמה , זאת שנית צריך שיכיר את האמת ואת השקר בין האנשים הנגשים לריב , כמו במשפט של שתים נשים זונות , שהשיג האמת ע"י המדע בחוש ובמושכל ראשון , וע"ז צריך מדע , וכן לצאת ולבא לפני העם בכל הנהגתם צריך חכמה ומדע : (יא) יען אשר היתה זאת עם לבבך , ושם כתוב יען אשר שאלת את הדבר הזה , וכבר בארתי בפי' שה"ש סי' א' פ' ז' כי אחז"ל שעל מה ששאל שלמה את החכמה בחלום לילה מצא חן בעיני ה' , כי הרעיונים שעולים על רוח איש בחלום אינם בהשכל ובבחירה רק מכח המדמה , רק שממה ששאל זה בחלום מבואר שכבר היה לבבו מלא מרעיונות אלה בהקיץ וחשב תמיד ע"ז שיתן לו ה' חכמה ומדע , וע"כ באה תשובתו בחלום לפי מה שקדם לחשוב ע"ז בהקיץ , ועז"א יען היתה זאת עם לבבך , ויאמר

עִם־לְבָבֶךָ וְלֹא שָׁאַלְתָּ עֹשֶׁר נְכָסִים וְכָבוֹד וְאֵת נֶפֶשׁ שֹׂנְאֶיךָ וְגַם־
יָמִים רַבִּים לֹא שָׁאָלְתָּ וַתִּשְׁאַל־לְךָ חָכְמָה וּמַדָּע אֲשֶׁר תִּשְׁפּוֹט
אֶת־עַמִּי אֲשֶׁר הִמְלַכְתִּיךָ עָלָיו׃ יב הַחָכְמָה וְהַמַּדָּע נָתוּן לָךְ וְעֹשֶׁר
וּנְכָסִים וְכָבוֹד אֶתֶּן־לָךְ אֲשֶׁר ׀ לֹא־הָיָה כֵן לַמְּלָכִים אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ
וְאַחֲרֶיךָ לֹא יִהְיֶה־כֵּן׃ יג וַיָּבֹא שְׁלֹמֹה לַבָּמָה אֲשֶׁר־בְּגִבְעוֹן
יְרוּשָׁלִַם מִלִּפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ יד וַיֶּאֱסֹף שְׁלֹמֹה
רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַיְהִי־לוֹ אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת רֶכֶב וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף
פָּרָשִׁים וַיַּנִּיחֵם בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעִם־הַמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלִָם׃ טו וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ
אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב בִּירוּשָׁלִַם כָּאֲבָנִים וְאֶת־הָאֲרָזִים נָתַן

ת"א ויבא שלמה. יומא נ"ג: ע"ש (יג) במד"ר ל' זוהר אחרי פסדר"כ יד: (טו) ירוש' שבועות פ ג:

רש"י

נפש שונאיך. לנקום: (יב) החכמה והמדע נתון לך. מה ששאלת: ועשר ונכסים וכבוד. אשר לא שאלת אתן לך: אשר לא היה כן למלכים אשר לפניך ואחריך לא יהיה. מוסב על עושר וכבוד אשר לא שאלת, כי החכמה שאני נותן לך בה תלוי גם עושר גם כבוד גם אריכת ימים דכתיב (משלי ג') אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. והו שכתוב (במלכים א' י"א) ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעושר ולחכמה וגו': (יד) ויניחם בערי הרכב. הניח מקצת אותם פרשים ורכב בערי הרכב ועל שם שרוכבי המלך שם היו קוראים אותן העיירות ערי הרכב ומקצתם הניח עמו בירושלים (עי' במלכים א' על פסוק זה מה שפירש"י שם, וצריך עיון): (טו) כאבנים. מרוב כסף וזהב שהיה לו לא היה מקפיד על נתינת

מצודת ציון / מצודת דוד

נכסים. הוא כולל למטלטלין ומקנה ועדים: (טו) כשקמים מן השמים: (יא) זאת. השאלה הזאת: (יב) נתון לך. עתה נתון לך מאתי: (יג) לבמה וגו'. ר"ל מהדרך אשר
עלה לבמה וכו' שב ובא לירושלים מלפני אוהל מועד: וימלך. ר"ל קבלוהו למלך באהבה רבה בעבור רוב החכמה שנתונה בו בלילה ההוא: (יד) בערי הרכב. הערים המיוחדים להעמיד בהם הרכב: ועם המלך. ומקצתם היו עמו בירושלים: (טו) ויתן וגו'. ר"ל עושה בחוצות כי בעבור שהיו רבים המשקל הוו נשמרים כי לא היה מפחד לגנבם

ימי קדם

הדברים בארתי בספ' מלכים עיי"ש: (יג) ויבא שלמה לבמה, הלמ"ד מורה תמיד הגבול שאליו בא, וזה כמ"ש למעלה שאז לקח את מזבח הנחושת מגבעון ופרק את א"מ והביאו לירושלים, ופיעור הכתוב, ויבא מלפני אהל מועד ירושלים לבמה אשר בגבעון, שבבואו ירושלים היתה שם הבמה אשר בגבעון, וזה פירוש עמ"ש במלכים (שם ע"ו) ויקץ שלמה והנה חלום ויבא ירושלים וכו' ויעל עולות ויעש שלמים, שיפלא מאד אחר שהלך לגבעון להעלות עולות על מזבח הנחשת שם ושם ראה את המראה היה לו להקריב את קרבנותיו שם, ולא לשוב ירושלים להקריב בבמת יחיד נגד מצות התורה, לכן פירש עזרא שאז פרק את אהל מועד, שעז"א ויבא מלפני אוהל מועד, והביא את הבמה אשר בגבעון לירושלים, ושם הקריב על מזבח הנחושת או על במת יחיד (שהיה מותר אחר שנתפרק המשכן), והנה עזרא דלג הפסוק של משפט זונות, שלא היה לו בו דבר חדש, רק רשם וימלוך על ישראל שהוא התחלת סימן ד' שם, ושם בארתי מה רצה בזה, ודלג כל הנאמר שם בסי' ד' ובסי' ה' עד פסוק י', שבו גלה לנו דבר חדש כמו שיתבאר: (יד) ויאסף, במלכים אמר (במקום הזה) ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו, ושם (י' כ"ג) (אחרי ספור ביאת מלכת שבא ועשיית הכסא) אמר, ויאסף שלמה רכב ופרשים ויהי לו אלף וארבע מאות רכב וכו' וכל הנאמר פה מן פסוק י"ד עד פסוק י"ז, ותחת זה אחרי שספר עזרא מביאת מלכת שבא ועשיית הכסא סיים (לקמן ט' כ"ה) ויהי לשלמה ארבעת אלפים אריות סוסים ומרכבות, ושם יתבאר כי החשבון ארבעת אלף מתאחד עם חשבון של ארבעים אלף עיי"ש, ואחרי העיון ראיתי שעזרא בא ליישב הסתירה הנמצא במלכים, באמר תחלה שהי"ל ארבעים אלף אוריות סוסים ואח"כ אמר שהיה לו אלף וארבע מאות רכב, ופירש עזרא ששם לא באו הדברים כסדר הזמני, שתחלה היה לשלמה רק אלף וארבע מאות רכב לצורך מרכבו ביחוד לתשמישו, ואח"ז הוסיף תמיד לקנות סוסים עד שלבסוף היה לו ארבעים אלף אוריות סוסים לצורך חיל שיהיו רוכבי סוסים, ולכן הפך עזרא וספר תחלה מן המספר של אלף וד' מאות ואח"כ מן המספר הגדול: (טו) ויתן המלך, פסוק זה נכפל

כַּשִּׁקְמִים אֲשֶׁר־בַּשְּׁפֵלָה לָרֹב׃ טז וּמוֹצָא הַסּוּסִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה מִמִּצְרָיִם וּמִקְוֵא סֹחֲרֵי הַמֶּלֶךְ מִקְוֵא יִקְחוּ בִּמְחִיר׃ יז וַיַּעֲלוּ וַיּוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם מֶרְכָּבָה בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְסוּס בַּחֲמִשִּׁים וּמֵאָה וְכֵן לְכָל־מַלְכֵי הַחִתִּים וּמַלְכֵי אֲרָם בְּיָדָם יוֹצִיאוּ׃ יח וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה וּבַיִת לְמַלְכוּתוֹ׃

ב א וַיִּסְפֹּר שְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ סַבָּל וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף אִישׁ חֹצֵב בָּהָר וּמְנַצְּחִים עֲלֵיהֶם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ב וַיִּשְׁלַח

ע"ש (א) רבה גלא מדר"ש כה מג א: א' במקום ה', א' במקום ה'

רש"י

כסף וזהב בכל העיר לעשות שולחנות וכסאות, ורבותינו אמרו כאבני עשר וח' אמות שהיה לו אבני גזית כן עשה מהכסף: (טז) מוצא הסוסים אשר לשלמה. כלומר כל מוצא סוסים אשר לשלמה לא היה כי אם ממצרים: ומקוא סחרי המלך. ומקוה אסיפת הסוסים במצרים וקורין לה בלשון אשכנז (שטוטע):

מצודת דוד

ונגבה: אשר בשפלה. הגדלים בעמק הרבה מאוד: (טז) ומוצא הסוסים. מקום מוצא הסוסים היה לו ממצרים ומן קוא והוא שם מקום והסוסים מצויים שם: סחרי המלך. ר"ל שלמה שלח סוחרים והם יקחו הסוסים מן קוא במחיר ולפי ערך שוין של כ"א: (יז) ויעלו ויוציאו ממצרים. ר"ל אבל למצרים לא שלח סוחרים כי אנשי מצרים עצמם היו מעלים ומוציאים לו מרכבה שהם ד' סוסים בעבור שש מאות שקל כסף כי כן היה המקח קצוב ביניהם: וסוס בחמשים ומאה. ומזה נשמע שהמרכבה הם ד' סוסים: וכן לכל מלכי החתים. גם להם מכרו אנשי מצרים במקח הקצוב הזה עם שהיו קרובים להם ולא היה להם מרחק רב להוליך הסוסים: בידם יוציאו. אנשי מצרים עצמם הוציאו הסוסים בידם להביאם למקום הקונים אותם או שעל מלכי החתים וכו' יאמר שהם יוציאו בידם ור"ל עם שגם הם נתנו ערך קצבת שלמה מ"מ בהבאה למקומם לא היה להם יפוי הכח כשלמה: (יח) למלכותו. לפי הראוי והנגון למלכותו:

מצודת ציון

מין אילני סאנים: (טז) ומקוא. התרגום לא תרגם אותו מקום ולזה נראה כי קוא שם מקום והמ"ם הוא במקום מן: במחיר. ענין ערך הדבר ושויו כמו אקנה מאותך במחיר (ש"ב כ"ד):

ב (א) סבל. נושא משא כמו והנושאים בסבל (נחמיה ד'): חצב. כן יקרא כריתת האבן: ומנצחים. מלשון נוגש

ב (א) ומנצחים עליהם. רודים ונוגשים עליהם לבל ירפו וידיהם מן המלאכה: (ב) כאשר עשית וגו' לאומר מן

ימי קדם

נספרנו לקמן (פ' כ"ז), ובא ללמד לנו הדרש שדרשו חז"ל שהקשו ע"ז והכתיב אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה, ופירשו שמ"ש שנתן את הכסף כאבנים היה אחר שנשא את בת פרעה, ומן הכתוב במלכים שכתוב זה בסי' י' אחר מ"ש שהיה לו אלף וד' מאות רכב לא מוכח דרש זה, כי שם מדבר מתחלת מלכותו (כמ"ש בפסוק הקודם) ואז לא היה לו עדיין כסף הרבה, וכן מ"ש עזרא כאן מדבר מתחלת מלכותו, וע"כ כתבו שנית בסי' ט' אחר מ"ש שהיה לו ארבעת אלף אוריות סוסים שזה היה אח"כ, ובכ"ז הכסף להיות לו שיווי וזה מפני התפח: (יז—יח) ומוצא הסוסים, גם זה נאמר במלכים שלא במקומו, כי זה היה בתחלה בעת שלא היה לו רק אלף וד' מאות רכב, אבל אח"כ לא הספיקו לו סוסי מצרים, וע"כ כתבו עזרא כאן שמדבר בתחלת מלכותו, ולקמן כשכתב שהיה לו ארבעת אלפים אוריות סוסים כתב ומוציאים סוסים ממצרים לשלמה ומכל הארצות, ומקוה, הוא מקום שמגדלים שם הסוסים המובחרים ונקוים לשם סוסים רבים, ומפרש כי סוחרי המלך יקחו מקוה במחיר, שלא קנו סוסים לאחדים רק קנו כל המקוה והאוסף של הסוסים וכל הנולדים שם היו של סוחרי שלמה, ועי"כ היה בידם להעלות את המקח, ועי"כ ויעלו, ר"ל שהעלו את המחיר ושם כתיב ותעלה, ופי' שהסוחרים העלו את המקח: (יח) ויאמר שלמה, פסוק זה הוסיף עזרא ללמד שעל בנין בית ה' כבר הכין דוד ארזים לרוב ולא היה צריך לשלוח לחירם שישלח לו ארזים מן הלבנון שבצד צידון, כי היו מספיקים לזה הארזים שבלבנון אשר בגבול א"י, וכן לא היה צריך להוסיף נושאי סבל והוצב בהר יותר ע"מ שהכין דוד, כמו שמבואר בדה"א [כ"ב א'—ג' י"ג) רק מה שהוסיף פועלים ומה ששלח אל חירם (נוסף על השליחות שנזכר במלכים כמו שיתבאר בסי' שאח"ז) היה מפני שרצה לבנות גם בית למלכותו וע"ז לא הספיקו הארזים שבא"י והאומנים שהכין דוד:

ב (א) ויספר, ולכן הוסיף לספור הגרים שנוספו על מספר הגרים שספר דוד (כמו שיתבאר בפסוק ט"ז) ובמ"ש כאן שש מאות כתוב במלכים שלש מאות ושם באַרתי הדברים עיי"ש, אגם בזה בא עזרא לפרש ספר מלכים הקודם לו: (ב) וישלח שלמה, השליחות ששלח שלמה אל חירם

שְׁלֹמֹה אֶל־חוּרָם מֶלֶךְ־צֹר לֵאמֹר כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִם־דָּוִיד אָבִי וַתִּשְׁלַח־לוֹ אֲרָזִים לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת לָשֶׁבֶת בּוֹ: ג הִנֵּה אֲנִי בוֹנֶה־בַיִת לְשֵׁם ׀ יְהוָה אֱלֹהָי לְהַקְדִּישׁ לוֹ לְהַקְטִיר לְפָנָיו קְטֹרֶת־סַמִּים וּמַעֲרֶכֶת תָּמִיד וְעֹלוֹת לַבֹּקֶר וְלָעֶרֶב לַשַּׁבָּתוֹת וְלֶחֳדָשִׁים וּלְמוֹעֲדֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם זֹאת עַל־יִשְׂרָאֵל: ד וְהַבַּיִת אֲשֶׁר־אֲנִי בוֹנֶה גָּדוֹל כִּי־גָדוֹל אֱלֹהֵינוּ מִכָּל־הָאֱלֹהִים: ה וּמִי יַעֲצָר־כֹּחַ לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת כִּי הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלֻהוּ וּמִי אֲנִי אֲשֶׁר אֶבְנֶה־לּוֹ בַיִת כִּי אִם־לְהַקְטִיר לְפָנָיו: ו וְעַתָּה שְׁלַח־לִי אִישׁ־חָכָם

רש"י

ב (ג) להקדיש לו. לצורך מה: להקטיר לפניו קטרת. שהוא דרך כבוד. וגם מכפיל לקמן (פ"ה) כי אם להקטיר לפניו: לעולם זאת על ישראל. לכך אני מבקשך בשלות אלי בנין טוב וחזק לפי שלעולם זקוק על ישראל להקריב קרבנס בבית זה אשר אני בונה: (ד) והבית אשר אני בונה גדול. לפיכך צריך אני שתשלח לי מבנייך וא"ת תקטין את הבית כדי שלא תצטרך לאחרים איני יכול כי גדול אלהינו מכל האלהים ולכך איני יכול להקטינו ולהמעיטו: (ה) ומי יעצר כח לבנות לו בית. לפי שאמר והבית אשר אני בונה גדול שמא יהא משמע לך גדול כל סיפוקו ואין זה כי מי יעצר כח מי יכול לדחוק ולעצור כח עצמו כל כך לבנות לו בית הראוי לו, ודוגמא למעלה (א' כ"ט) כי נעצור כח להתנדב, כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו ולכך הוא אומר ומי אני אשר אבנה לו בית ומה שאני

מצודת ציון

ועיטה: (ה) יעצר. ענין עכבה וכן נעצר כח (דה"א כ"ט): יכלכלהו. ענין החזקה כמו אלפים בת יכיל (מ"א ז'): (ו) וארגון. הוא ארגמן וכן תרגומו: וכרמיל. הוא תולעת

מצודת דוד

עשה עמדי וכאשר יאמר בסוף דבריו להקדיש לו נדרי קרבנות: למערכת תמיד. הם לחם הפנים: ועולות. לבעלות לו עולות תמיד בבקר ובערב: לשבתות וגו'. הם המוספין: לעולם זאת. הדבר הזה קבוע הוא לעולם על ישראל וכאומר ובעבור זה מהצורך לבנות בית חזק ומתקיים: (ד) גדול. אעשנו גדול בבנין וביופי: (ה) ומי וגו'. כאומר הנה עם כל גודל הבית אל תחשוב שהיא לשבתו כי מי יעצר כח וכו': ושמי וגו'. הם השמים העליונים אשר ממעל השמים הנראים: לא וגו'. לא יחזיקו אותו כי הוא מקום העולם ואין העולם מקומו: ומי אני. עם כי אני מלך מי אני נגדו הלא כמוני כאין: כי וגו'. אינה עשויה כ"א להקטיר בה לפניו: (ו) עם החכמים. לעשות במלאכה

ימי קדם

וחירם אל שלמה נזכר גם במלכים (ה' ט"ו—כ"ה), ודברי השליחות שם וכן בקשת שלמה ותשובת חירם, משונה מן השליחות והשאלה דפה, כמו שבארתי שם בארוך, וכבר כתבתי שם שעזרא לא כתב כאן שום דבר מן הנאמר בספר מלכים, רק סיפר דברים אחרים חדשים, שבמלכים נזכר שחירם שלח אל שלמה לנחמו ולחזק עמו הברית והאהבה, ואז שלח שלמה אל חירם ובקש שחירם ישלח לו את עבדיו שיעשו לו מלאכה לכרות ארזים מן יער הלבנון שבגבול א"י [כי הם אומנים בכריתת ארזים) ושהוא ישלם שכרם, ושחירם הבין מדברי שלמה שמבקש בלבו יותר מזה, והשיב לו כי יוסיף עמו יותר מאשר שאל וישלח לו ארזים מן הלבנון שבגבול צור, זה הספור הנזכר במלכים, ועזרא הודיע לנו שאחר שקבל שלמה התשובה מחירם שמתנדב לתת לו ארזים מחלק הלבנון אשר בגבול חירם, אז עלה על לבו לבנות בית גם למלכותו כמ"ש בסוף סימן הקודם, (כי הארזים שנמצאו בא"י לא היו מספיקים לשני הבניינים, וכן אז ספר הגבים כי האומנים שהכין דוד לא היו מספיקים רק לבנין בית ה' לבד], ואז שלח שלמה אל חירם הכתב הנזכר פה שהוא לא נזכר במלכים, כאשר עשיתי עם דויד אבי [חסר], כי גם לדוד שלח ארזים מגבול צור (ורמז לו ג"כ שגם הוא יבנה בית מארזים): (ג) הנה אני בונה, ר"ל אם שלחת ארזים לכבוד מלך ב"ו כ"ש שתשלח לכבוד השם, ובאר שאינו בנין ערלאי אם מצד החמדת העבודה בו להקדיש ולהקטיר ומערכת, כל זה יהיה תמיד, ר"ל בכל יום ויום, ומלת תמיד מוסב גם על להקדיש ולהקטיר, וכן עולות לבקר וכו', ואם מצד נצחיותו שעל זה אמר לעולם זאת על ישראל, שנשבעו על זה לעולם: (ד) והבית, ומצד זה הבית הזה צריך להיות גדול, כפי גדולת ה' שהוא גדול מכל האלהים: (ה) ומי יעצר, שאם היה צריך בית לשבת בו היה די שיהיה הבית כבית דירה הראויה למלכות, אבל אחר שאי אפשר לבנות לו בית לשבתו, כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו, והבית הוא רק לכבודו להקטיר שם לפניו, א"כ צריך שיגדל כבוד הבית כפי גדולת מי שלכבודו נבנה: (ו—ז) ועתה,

לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון וכרמיל ותכלת וידע לפתח פתוחים עם־החכמים אשר עמי ביהודה ובירושלם אשר הכין דויד אבי׃ ז ושלח־לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון כי אני ידעתי אשר עבדיך יודעים לכרות עצי לבנון והנה עבדי עם־עבדיך׃ ח ולהכין לי עצים לרב כי הבית אשר־אני בונה גדול והפלא׃ ט והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים | מכות לעבדיך כרים עשרים אלף ושערים כרים עשרים אלף ויין בתים עשרים אלף ושמן בתים עשרים אלף׃ י ויאמר חורם מלך־צר בכתב וישלח אל־שלמה באהבת יהוה את־עמו נתנך עליהם מלך׃ יא ויאמר חורם ברוך יהוה אלהי ישראל אשר עשה את־השמים ואת־הארץ אשר נתן לדויד המלך בן חכם יודע שכל ובינה אשר יבנה־בית ליהוה ובית למלכותו׃

רש"י

בונה לו לא כלום הוא כי אם להקטיר בו לפניו: (ו) ובארגון. זה ארגמן: וכרמיל. זו תולעת שני תדע שהרי לא נזכר כאן תולעת שני: וידע לפתח פתוחים. דוגמת פתוחי חותם (שמות כ"ח) שיודעי' לחתוך ולצייר באבנים (גריביר בל"א): (ט) נתתי חטים מכות. (בל"א פול הויף) ויש אומרים מכת

מצודת דוד

עם החכמים אשר עמי: (ז) מהלבנון. אשר בארצך: יודעים לכרות וגו'. לפי שהקב"ה הרגילם למלאכת הבנין: עם עבדיך. יהיו עם עבדיך לסייע להם: (ח) ולהכין. כוס להכין לי וגו': והפלא. ברוב הגודל ומהאורך א"כ לעצים מרובים: (ט) לחטבים. ולתוספת ביאור אמר לכורתי העצים: נתתי.

מצודת ציון

שני: לפתח פתוחים. ענין חתירת הצורות: באבנים. כמו פתוחי חותם (שמות כ"ח): (ז) ואלגומים. הוא הפך מן אלמוגים האמור במ"א והוא מין עץ יקר וחשוב: (ט) כרים. שם מדת של שלשים סאין: בתים. בת הוא מדת הלח מחזקת שלשה

כמו אתן: מכות. כתות וטחון. או הוא מלשון נכת והוא תרגום של נשך ור"ל לנשך בשיניהם ולאכלם ויהיה כמ"ש במ"א מכולת שהוא כמו מאכולת: (י) באהבת. בעבור שה' אוהב את עמו לזה העמיד אותך עליהם למלך להיות להם לפאר ולעזר: (יא) אשר יבנה. אשר יהיה בונה בית ה' ובית ההגון למלכות ישראל ולאומר אם הוא יהיה הבונה או

ימי קדם

עפ"ז הוסיף עוד לשאול, א] שישלח לו איש חכם לעשות בזהב ובכסף, שזה לא שאל בשאלה הראשונה הנזכר במלכים, ב] שישלח לו עצי ארזים ממדינת צור, שתחלה בקש רק אומנים לכרות ארזים בא"י, ג] בקש עצי אלגומים, שזה לא שאל תחלה: (ח) ולהכין, עוד הוסיף שיכינו לו עצים לרוב יותר מן הצריך לבית ה' שיהיה לו גם לבנין ביתו, כי הבית אשר אני בונה [שהוא בית מלכות שיבנה לעצמו] גדול והפלא יותר על הבית שבנה חירם לדוד, וזה מוכרח שכיון בזה על בית מלכותו דהא כבר אמר בפסוק ד' והבית אשר אני בונה גדול, ולמה כפל דבריו, וכן מבואר מתשובת חירם בפסוק י"א: (ט) והנה לחוטבים, במלכים נזכר ששלמה נתן לחירם עשרים אלף כור חטים מכולת לביתו ועשרים כור שמן כתית, וזה היה תמיד, וזאת לא העתיק עזרא כי ידענוהו משם, רק עזרא הוסיף מה שנתן לחוטבים בשכרם שנתן להם עשרים אלף כורים חטים, מכות היינו חטים כדוכים במדוך לעשות מהם קמח, וגם להאומנים נתן שעורים ויין מה שלא נתן לחירם, אבל מה שנזכר במלכים זה נתן לחירם עצמו והיה נותן לו זה מדי שנה בשנה כמבואר שם, ולא נתן רק חטים ושמן לא יין ושעורים: (י—יא) ויאמר, א"ל, א] שמה שנתן אותו ה' למלך הוא באהבתו את עמו ועפ"ז ברך את ה' שנתן לדוד בן חכם, כי שלמה לא הזכיר בפירוש שיבנה לו בית למלכותו רק רמזו ע"י מה שהאריך בלשונו וכפל כי הבית אשר אני בונה גדול, כנ"ל פי"א, כי לא רצה לומר בפירוש מבנין ביתו, באשר תחלת שאלתו היה על בית ה'

וחירם

יב וְעַתָּה שָׁלַחְתִּי אִישׁ־חָכָם יוֹדֵעַ בִּינָה לְחוּרָם אָבִי׃ יג בֶּן־אִשָּׁה מִן־בְּנוֹת דָּן וְאָבִיו אִישׁ־צֹרִי יוֹדֵעַ לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף בַּנְּחֹשֶׁת בַּבַּרְזֶל בָּאֲבָנִים וּבָעֵצִים בָּאַרְגָּמָן בַּתְּכֵלֶת וּבַבּוּץ וּבַכַּרְמִיל וּלְפַתֵּחַ כָּל־פִּתּוּחַ וְלַחְשֹׁב כָּל־מַחֲשָׁבֶת אֲשֶׁר יִנָּתֶן־לוֹ עִם־חֲכָמֶיךָ וְחַכְמֵי אֲדֹנִי דָּוִיד אָבִיךָ׃ יד וְעַתָּה הַחִטִּים וְהַשְּׂעֹרִים הַשֶּׁמֶן וְהַיַּיִן אֲשֶׁר אָמַר אֲדֹנִי יִשְׁלַח לַעֲבָדָיו׃ טו וַאֲנַחְנוּ נִכְרֹת עֵצִים מִן־הַלְּבָנוֹן כְּכָל־צָרְכֶּךָ וּנְבִיאֵם לְךָ רַפְסֹדוֹת עַל־יָם יָפוֹ וְאַתָּה תַּעֲלֶה אֹתָם יְרוּשָׁלִָם׃ טז וַיִּסְפֹּר שְׁלֹמֹה כָּל־הָאֲנָשִׁים הַגֵּירִים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ

רש"י

כתושין להוציא חטים מן השבולת: ויין בתים. לשון בת מדה בלח. כור ביבש: (יב) יודע בינה לחורם אבי. אומן חכם של אבי היה וגם שלי הוא: (יג) בן אשה. אלמנה היתה: מן בנות דן. משבט דן: ואביו איש צורי יהודי היה יושב בצור, דוגמת עובד אדום הגתי (שמואל ב' ו') שהיה יושב בגת ולוי היה. ובמלכים (א' ז') כתיב בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש צורי אלא אמו מדן ואביו מנפתלי, ומה צריך לייחס מאיזה שבט היה אביו ואמו הוא שכתוב (בראשית ל') דנני אלהים וגם נפתולי אלהים וגו' (שם) אמרה רחל מעתה עקמתי פתולים עקמומיות עשיתי עד שאני יכולה לדמות עצמי ללאה אחותי, אם לאה תתפאר בבצלאל בנה שיעשה המשכן יצטרך להשתתף במלאכתו אחד מבני דן שנא' (שמות ל"א) ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן, ואם שלמה בן אחותי יבנה בה"מ צריך להשתתף עמו מבני דן ונפתלי: ואביו איש צרי. ללמדך אע"פ שאמו אלמנה צריך אדם לחפש אומנות אביו ולהחיות אמו. (כן שמעתי מפי רבינו שלמה בר לוי ממגנצ"א בן אחותו של רבי משה הדרשן): (טו) רפסדות. ובמלכים (א' ה') כתיב דוברות בלע"ז (פלייטין): על ים יפו. פירוש על חוף הים כמו וירד יפו דיונה (יונה א'): (טז) ויספר שלמה כל האנשים הגירים. מלא בב' יודי"ן ומתחילה כשספרם דוד נקראו שם

מצודת ציון

סאין: (יג) ובבוץ. הוא פשתן: רפסדות. הם דוברות כאמור במ"א והם הקורות הקשורות יחד להשיטם במים אל מקומם הנרצה ולשון רפסודות הוזכר בתלמוד ירושלמי

מצודת דוד

יהיה בתכלית הפאר והיופי: (יב) ועתה וגו'. גם זה מדברי הכתב ששלח אל שלמה ועל שהתחיל בה לומר ברוך ה' וגו' לזה הפסיק וסמך לו שאמר אז להעומדים לפניו ברוך ה' וגו' וחוזר לדברי הכתב: לחורם אבי. כמו לחורם אבי ור"ל יודע בינה והאומן מובהק שלי ומאז היה אומן מובהק של אבי או הלמ"ד הוא במקום את ועל האומן אמר כי גם שמו היה חירם כמ"ש במ"א וקראו אבי בלשון חשיבות על רוב חכמתו כי אב הוא ענין שר וחשוב: (יג) איש צרי. ר"ל מאז התגורר בצור: ולחשוב. להמציא מלאכות יקרות בבואה ממחשבת הלב וכן מעשה חושב (שמות כ"ח) ויאמר על מעשה האריגה מחילוף הצורות בהעבר מזה ומן העבר מזה: אשר ינתן לו. לעשות אותם עם חכמיך: (טו) ואנחנו. ר"ל עבדיו: על ים יפו. שהיה קרוב אל הלבנון ועל הים ההוא השיטו את העצים: ואתה. ר"ל עבדיך יעלו אותם מן המים לשאתם לירושלים: (טז) הגירים. הם הגבעונים:

ימי קדם

וחירם באר לו שהבין מה שבלבו שרוצה לבנות גם בית למלכותו: (יב—יג) ועתה שלחתי לך בן אשה מן בנות דן, כבר בארתי בפי' מלכים [ז' י"ג] שזה הנזכר בכאן אינו הנזכר במלכים שם ששלח שלמה אחריו אחר שגמר כל בנין הבית, כי הנזכר בכאן היתה אמו מבנות דן ואביו איש צורי [ר"ל מבני צור], ונשלח מן המלך בתחלת הבנין והוא היה יודע לעשות בזהב ובכסף ועשה כל מלאכת עית הבתים ואחר שבע שנים מת, [ולא זכר ממנו במלכים כי שם לא זכר מן האגרת השני ששלח שלמה שבקש זאת מחירם שישלח לו איש חכם לעשות בזהב ובכסף] ואחר שמת שלח שלמה ולקח את בנו של חירם הראשון (שבא ע"י שליחות שלמה אחריו לא ע"י פקודת מלך צור) והוא היה בן אשה אלמנה ממטה נפתלי, כמ"ש במלכים כי חירם אביו שמת היה לו אשה ממטה נפתלי שממנה הוליד את חירם השני, והוא לא היה יודע לעשות רק בנחושת כנזכר במלכים שם: (יד) ועתה החטים והשעורים, הוא מה שהבטיח באגרת האחרון הנזכר פה לתת לכורתי העצים, כי מה שהבטיח לחירם עצמו כבר נזכר באגרת הראשון של חירם במלכים שם (פ' כ"ג) ואתה תעשה את חפצי לתת להם ביתי, ושלמה נתן לו (כמש"ש פכ"ה): (טו) רפסודות, כשמקשרים עצים הרבה יחד להוליכם על הים נקרא אסדא, כמ"ש במס' ברכות היה יושב בקרון או באסדא, ובלשון הכתוב (מ"א ה' כ"ג) דוברות על שמנהיגים אותם בים, גם נקראו רפסודות, ובירושלמי פ"ד דברכות הוא אסדא הוא רפסודות: (טז) ויספור, עתה בא לפרש מ"ש

יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַסְּפָר אֲשֶׁר סְפָרָם דָּוִיד אָבִיו וַיִּמָּצְאוּ מֵאָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ יז וַיַּעַשׂ מֵהֶם שִׁבְעִים אֶלֶף סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת מְנַצְּחִים לְהַעֲבִיד אֶת־הָעָם׃

ג א וַיָּחֶל שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־בֵּית־יְהוָה בִּירוּשָׁלַםִ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה אֲשֶׁר נִרְאָה לְדָוִיד אָבִיהוּ אֲשֶׁר הֵכִין בִּמְקוֹם דָּוִיד בְּגֹרֶן אָרְנָן הַיְבוּסִי׃ ב וַיָּחֶל לִבְנוֹת בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשֵּׁנִי בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְמַלְכוּתוֹ׃ ג וְאֵלֶּה הוּסַד שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים הָאֹרֶךְ אַמּוֹת

ת"א ויחל לבנות. ר"ס ג' וזהוס קי"ע :

ע"ש (ב) ספרי ראה ירושלמי סנהדרין א ג : (ב) ירושלמי ר"ה א א : (ג) רבה לא :

רש"י

גרים ביו"ד אחת אבל שלמה ספרם בשעת מעשה כשבנה ולכך כתיב מלא, ודוגמא והעליתם את עצמותי מזה חסר אתכם בפרשה ויחי ובשעת מעשה (בפרשת בשלח) כשלקחן כתיב אתכם : ויספר וגו' אחרי הספר. למעלה דכתיב (לעיל א' כ"ב) ויאמר דוד לכנוס את הגרים : (יז) ויעש מהם שבעים וגו'. מה שחזר ומזכיר המספר בשביל שהפסיק הענין לכך הוצרך לומר אף עתה ולא יפסוק עד שיכלה כל הבנין ואומר מיד ויחל שלמה לבנות וגו', ואפילו בפסוק אחד מנהגו שיפסיק הענין ומתחיל לדברו הראשון כמו זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וגו' (במדבר ט"ז) ולמחרתו כתיב (שם) ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך וגו' ואוזר ואומר וקחו איש מחתתו וגו' אלא לפי שהפסיק בכמה פסוקים הוצרך שנית להכתב וכ"ש כאן :

ג (א) **בהר** המוריה. לפי אשר שם נראה הקב"ה לדוד בגורן ארנן בהעצר המגפה והוא הר המוריה מקום דוד : (ב) ויחל לבנות בחדש השני. מפורש בתחלת ראש השנה ירושלמי, ופתרון בחדש השני בשני בחדש אייר לפי שרוצה לומר בשנת ארבע למלכותו הוצרך לכפול ולומר בשני, ודוגמא והמים היו הלוך וחסור עד חדש העשירי (בראשית ח'), ודוגמא (במלכים א' ו') בשנה הרביעית בחדש זיו הוא חדש השני למלוך שלמה וגו' מוסב על השנה הרביעית ואז בשנת ארבע למלכותו התחיל בשני כי כל ימי החורף לא היה יכול מפני הקור ובניסן לא היה יכול מפני הפסח : (ג) הארך אמות במדה. ולפי שהפסיק ואמר במדה הראשונה אומר עוד אמות כלומר אורך אמות הבית ששים אמה בין דביר והיכל ורחב אמות עשרים :

מצודת דוד

(יז) ויעש מהם וגו'. עם כי כבר נאמר למעלה חזר ואמר לסמכו לספור הבנין : מנצחים. רודים ונוגשים את העם לעשות העבודה ולא ירפו ידיהם מן המלאכה :

ג (א) אשר נראה. אשר שם נראה המקום ברוך הוא לדוד אביו ויאמר על ירידת האש שעל המזבח כמ"ש ויענהו באש מן השמים (דה"א כ"א) : אשר הכין. על שלמה יאמר שהוא הכין לבנות במקום שקבע דוד בגורן כו' : (ב) בשני. ביום שני בשבת או בחודש ורז"ל דרשו בו בר"ה : (ג) ואלה הוסד. אלה מספרי האורך והרוחב אשר הניח היסוד לבנות וכו' : במדה הראשונה. במדת האמה שנעשה בה המשכן

מצודת ציון

(ברכות פרק ד') : (יז) מנצחים. מלשון נצחון והתגברות ונגישה :

ג (א) ויחל. מלשון התחלה :

ימי קדם

בתחלת הענין (שהעתיק מס' מלכים) שספר שבעים אלף סבל וכו', באר פה שזה היה אחרי הספר שספר דוד, ר"ל חוץ מן הגרים שספר דוד ויחדם אל בנין המקדש, וכבר בארתי (מ"א ט' כ"ג) שבימי דוד היו כ"ה אלף, וזה היה חוץ מסבל שלמה, ויתר הדברים התבארו במלכים (ה' כ"ט, ט' כ"ג) :

ג (א) **ויחל** וגו' **אשר נראה** ה' שמה **לדוד**, ע"י שירדה שם אש מן השמים, ויתכן כי באשר נאמר בהר ה' יראה, ששם יראה ה' בעתיד ותתגלה שכינתו בבהמ"ק שם היה המקום שנעקד יצחק, עז"א אשר נראה לדוד, **אשר הכין**, שדוד הכין שם המקום, כי דוד חפר היסודות וכרה שיתין ועשה הכנות בעמקי האדמה כמ"ש חז"ל, ונקרא המקום ההוא מאז מקום דוד, ע"ש מ"ש ע"פ עד אמצא מקום לה', וכשמצא המקום קראו על שמו, המקום שמצא דוד בגורן ארנן : (ב) **בחדש השני בשני**, הוא פי' למ"ש במלכים בשנה הרביעית הוא החדש השני למלוך שלמה, שר"ל מפני שלמלכי ישראל מניסן מונין הוא בשנה הרביעית וחדש השני למלכותו, כמו שפי' חז"ל בר"ה, ושלא נפרש שמ"ש למלוך שלמה מוסב על השנה לבד כפי' המפ', באר בחדש השני (למנין החדשים) בשני בשנת ארבע למלכותו למנין שנות וחדשי המלוכה : (ג) **האורך**, שיעורו האורך אמות ששים, וכמלוה "אמות במדה הראשונה

בְּמִּדָּה הָרִאשׁוֹנָה אַמּוֹת שִׁשִּׁים וְרֹחַב אַמּוֹת עֶשְׂרִים׃ ד וְהָאוּלָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֹרֶךְ עַל־פְּנֵי רֹחַב־הַבַּיִת אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְהַגֹּבַהּ מֵאָה וְעֶשְׂרִים וַיְצַפֵּהוּ מִפְּנִימָה זָהָב טָהוֹר׃ ה וְאֵת ׀ הַבַּיִת הַגָּדוֹל חִפָּה עֲצֵי בְרוֹשִׁים וַיְחַפֵּהוּ זָהָב טוֹב וַיַּעַל עָלָיו תִּמֹּרִים וְשַׁרְשְׁרוֹת׃

ע"ש (ה) רכס יג:

רש"י

(ד) והאולם אשר על פני הארך. אורך, של אולם שעל פני רחב הבית ד שהרי אורך האולם בכל רוחב הבית ד' אמה מצפון לדרום וכל מדה יתירה קרויה אורך והפחותה קרויה רוחב ולפי שההיכל מדתו ממזרח למערב יתירה קרויה אורך ומן הצפון לדרום פחותה קרויה רוחב, ובאולם שמדתו מן הצפון לדרום יתירה קרויה אורך ומדתו מן המזרח למערב שהיא פחותה קרויה רוחב, ורחב האולם עשר כמפורש (במלכים א' ו') עשר באמה רחבו על פני הבית: והגבה מאה ועשרים. ובמלכים (שם) כתיב ושלשים אמה קומתו הא כיצד גובה הקומה מקרקעית הבית עד קירוי עליה ראשונה שלשים אמות ומעליה לעליה עד גג העליון שלשים אמות כדכתיב (ד"ה א' כ"ח) ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו מכלל שהיו שם עליות: ויצפהו מפנימה זהב. בפנים ההיכל שהוא הבית הגדול חפה זהב אלא האולם, וזהו שמפרש והולך היאך עשה ואת הבית הגדול חפה מבפנים כל הבית זהב טהור: (ה) חפה עצי ברושים. שכל הבית הדביר וההיכל צפה מתחילה עצי ברושים ואח"כ ויחפהו זהב טוב על קירות הברושים ומשום צפוי זהב שרצה לצפות הבית חפהו מתחילה בעצים כדי שיתקיים הזהב בחוזק שהיה מחזק לזהב במסמרים בציורי העץ שהיה מצייר ציורין בעץ: תמורים. הם אילנות כמין תמרים וכרובים, ובמלכים (שם) כתיב וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמורות ופטורי ציצים כמו (במדבר י"ז) ויצץ ציץ ופטורי כמו פוטר אדם אחיו (עטווארפין מל"א) (מפי רבינו אליעזר ב"ר משולם ז"ל): ויחפהו זהב. כלומר כשצייר כל הציורים צפה הקירות זהב אחר הציורין ומחזקן במסמרות בכותל העץ

מצודת ציון | מצודת דוד

(ה) חפה. ענין צפוי וכסוי: ושרשרת. שלשלאות: שהיתה הראשונה לבנין המקדש והיא היתה בת ששה טפחים:

(ד) אשר על פני הארך וגו'. ר"ל אשר האורך עמד לרוחב ההיכל הוא היה במדת אמות עשרים כי המדה המועטת תקרא רוחב וההיכל היה מ' על כ' והאולם היה רחבו עשרה כמו שנאמר במ"א וארכו כ' א"כ עמד אורך האולם ע"פ רוחב ההיכל: והגבה מאה ועשרים. ובמ"א נאמר שלשים ויתכן לומר כי שם נאמר על הבית וכאן על האולם. או נאמר כי תשעים אמות היו העליות זו על זו כמ"ש תבנית האולם וגו' ועליותיו (דה"א כ"ח): מפנימה. בעבור הכתלים שבפנים בחללו ועל הבית יאמר לא על האולם: (ה) הבית הגדול. זה ההיכל שהיתה גדולה מכולם מ' על כ': חפה. את קרקע הבית חפה בעצי ברושים וכן נאמר במ"א: ויחפהו. על העצים חפה הזהב: ויעל עליו. העלה

ימי קדם

הראשונה", מוסגר, ופי' המפ' שר"ל באמת בת ששה, שחשבו אמות בנין בימי משה, (כי סתם אמות היו קטנות כמו שנראה ממ"ש ביחזקאל (מ"ס, ה"א) באמות אמה וטפח), ויש לומר ג"כ שדוד מדד מספר האמות בעת שחפר היסודות ומשמיענו שלמה לא שינה המדה הראשונה שמדד אביו: (ד) והאולם אשר על פני האורך, מלמדנו בזה פי' חדש עמ"ש במלכים והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו, על פני רוחב הבית, שקורא בשם היכל את הדביר שהוא פנימי לבית ובשם בית את הבית הגדול שלפני הדביר, כי בדביר חשבו האורך מדרום לצפון, כמ"ש בפסוק ח' ויעש את בית קה"ק ארכו על פני רוחב הבית, ובבית חשבו האורך ממערב למזרח, נמצא שאורך האולם שהיה מדרום לצפון היה מגביל נגד האורך של היכל הבית, לא נגד האורך של הבית, ועמ"ש במלכים, והאולם על פני היכל הוסיף עזרא על פני האורך של היכל הבית על פני רוחב הבית, והגובה מאה ועשרים במלכים אמר שלשים אמה קומתו, והודיע עזרא בזה רק עד התקרה בפנים, אבל עד הגג היה גבוה מאה ועשרים, ומפני שהאולם היה בלא תקרה העומד באולם בפנים ראה שהיה גבהו עד תקרת הגג מאה ועשרים, וע"כ יחס הגובה של מאה ועשרים אל האולם, וכבר בארתי בכל הספר שעזרא לא בא להעתיק כל הדברים הנאמרים בספרי קדם הקודמים, שהם היו ידועים בימיו והיו ביד כל אדם, רק בא לפרש דברים הסתומים שם, או להוסיף דברים שלא נזכרו שם והוא מצאם בספרים אחרים, וכן בספור בנין הבית, לא כתב רק דברים שנתחדשו לו, וע"כ דלג כל הנאמר במלכים שם מן פסוק ד' עד פסוק ט"ז מבנין הבית והיציעים ומן המראה שראה, כי לא היה לו בזה דברים חדשים, ואמר ויצפהו מפנימה זהב טהור, ר"ל שגם את האולם חפה בזהב, וזה לא נזכר במלכים: (ה) ואת הבית הגדול, זה פי' למ"ש במלכים שם פסוק ט"ו ויצף את קרקע הבית בצלעות ברושים, שרק את הבית הגדול חפה עצי ברושים לא את הדביר, שרצפת הדביר לא היה מחופה בעץ רק בזהב לבד, ויחפהו זהב טוב ר"ל את הרצפה, וזה לא נזכר

ו וַיְצַף אֶת־הַבַּיִת אֶבֶן יְקָרָה לְתִפְאָרֶת וְהַזָּהָב זְהַב פַּרְוָיִם׃ ז וַיְחַף אֶת־הַבַּיִת הַקֹּרוֹת הַסִּפִּים וְקִירוֹתָיו וְדַלְתוֹתָיו זָהָב וּפִתַּח כְּרוּבִים עַל־הַקִּירוֹת׃ ח וַיַּעַשׂ אֶת־בֵּית־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב־הַבַּיִת אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְרָחְבּוֹ אַמּוֹת עֶשְׂרִים וַיְחַפֵּהוּ זָהָב טוֹב

ת"א זהב פרוים. יומא מ"ה: **ע"ש** (ח) ירושלמי יומא ה א:

רש"י

כדי שלא ימוט, מה שלא היה יכול לעשות בכותל האבן ומשום זה הטעם היה מחפה כל הבית מתחלה שעלי ברושים: ושרשרות. פתרונו לייל ציורין הרבה מלא כלו וכשראה שהיה כלוס חלק בין ציור לציור היה מצייר ציור כעין שרשרות שמדביקין בו כל דבר כמו כן היה עושה כאן בין ציור לציור כדי שלא יהא חלק בנתיים. ענין אחר ממש שרשרות של זהב עשה ודבק הצורות בהן יחד: (ו) ויצף את הבית אבן יקרה. שקע ורבץ אבנים יקרות בזהב בקירות הבית לתפארת ולנוי: והזהב. שאומר ויחפהו זהב מזהב פרוים היה. פרוים שם מקום ורבותינו פירשו שדומה לדם פרים מרוב שבחו ולדמימותו: (ז) ויחף. פתו וילף מה לפה בבית ומפרש הקירות והספים: וקירותיו. של כפי הבית שהיו של אבנים ומפרש קירותיו ודלתותיו זהב, ובמלכים (א' ו') כתיב עד קירות הספון ולכך קורא הגג קירות הספון שהגג היה כמו ספינה ועריבה הפוכה שכן מנהג לקרות את הקרוי עגול כעין ספינה: ויעש את בית וגו'. כך היה לו לומר ויעש את בית קה"ק כ' על כ' אלא לפי שאמר למעלה כך והאולם וגו' על פני רוחב הבית אמות עשרים וגו' אמר כאן כמו כן: ויחפהו זהב טוב. אף בקדש הקדשים בנה תחלה קירות עץ ועליו חפה הזהב ומה שאין מזכיר כאן בקדש הקדשים שום עץ זהו משום גדולתו של בית המקדש

מצודת דוד

מעלה על התיפוי ציורי אילני תמר ושרשרות: (ו) ויצף וגו'. בקירות הבית שקע אבנים יקרות במשבצות הזהב להיות לנוי ולתפארת: (ז) הקרות. קורות התקרה: הספים. מזוזות הדלתות: וקירותיו. הכתלים: ופתח. חרת צורות כרובים על הכתלים: (ח) ארכו על פני רחב הבית. על שאמר כן באולם שהיתה כ' על עשר אמר כן בבית ק"הק עם שהיתה כ' על כ':

מצודת ציון

(ו) פרוים. שם מקום ורז"ל אמרו שדומה לדם הפרים (יומא מ"ה): (ז) ויחף. ענין לפוי: כרובים. תרגום של נער הוא רביא כי פרצוף תינוק להם:

ימי קדם

במלכים בפירוש שלפה זהב על עלי ברושים של רלפת ההיכל, ולמדנו עזרא, **ויעל עליו תמורים ושרשרות**, היינו על הרלפה של ההיכל, וגם בזה למדנו חדשות, כי במלכים שם [פסוק י"ח] אמר וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים ופטורי ציצים, ושם (פ' כ"ט) ואת כל קירות הבית מסב קלע פתוחי מקלעות כרובים ותמורות ופטורי ציצים מלפנים ולחיצון, שמלבד שפסוק י"ח כפול עם פסוק כ"ט, יש סתירה, שבפסוק י"ח לא הזכיר שהיו שם כרובים, ופירש עזרא שבפסוק י"ח מדבר מן ליפוי הרלפה והיו שם רק מקלעת פקעים ופטורי ציצים שהוא תמורים ושרשרות הנזכר שם, ולא היו כרובים רק על הקירות שמזה מדבר בפסוק כ"ט: (ו) **ויצף את הבית אבן יקרה**, בזה גלה לנו דבר נפלא מאד, להבין הכתובים במלכים, ששם פ' ע"ז אמר ויבן את עשרים אמה מירכתי הבית בצלעות ארזים מן הקרקע עד הקירות, ושם פסוק כ"ף ולפני הדביר עשרים וכו' ועשרים אמה קומתו ויצפהו זהב סגור, שכבר התפלאו הקדמונים הלא קומת הדביר היה שוה עם קומת ההיכל והיה גבהו שלשים אמה, ופירשנו שם שר"ל שהבנין הפנימי של עץ והיפוי הזהב אשר עליו לא היה רק עד עשרים אמה בגובה, [שלכן לא אמר בדביר עד קירות הספון כמש"ש [פ' ט"ו] בהיכל עיי"ש] ולא ידענו במה היו מחופים העשר אמות שנשתיירו בגובה עד קירות הספון, ולמדנו עזרא שהיה מלופה באבן יקרה לתפארת, [שמ"ש פה ויצף את הבית היינו הבית הקטן, שאת ההיכל קרא בפסוק הקודם בשם הבית הגדול], וכבר באררנו שם שלכן אמר שם [פ' י"ח] וארז אל הבית פנימה אין אבן נראה, שבא להוציא הדביר ששם היו אבנים טובות על החפוי בשליש העליון, והזהב גם בזה מלמדנו הבדל חדש שהזהב שהיה הבית הקטן [ר"ל הדביר] מלופה בו היה זהב פרוים שיקר מאד, שזה לא נאמר במלכים: (ז) ויחף, בזה מפרש מ"ש שם [פ' כ"א] ויצף שלמה את הבית מפנימה זהב סגור, ושם [פ' כ"ג] ואת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית, ששם דברים מיותרים, ופי' שבפסוק כ"ג מדבר מציפוי התקרות והספים והדלתות, **ופתח כרובים על הקירות** כמ"ש בפסוק ה', שרק על הקירות היו כרובים לא על הרלפה, וזאת למדנו עזרא בפירוש הכתובים במלכים: (ח) ארכו, מפני שהכרובים היו עומדין מצפון לדרום מקיר אל קיר חשב זה לאורך, והארון עמד נגד מערב באמצע האורך לכן קרא גד זה בשם אורך, וכמ"ש כן גם למעלה פ"ד כנ"ל, ויחפהו, למעלה [פסוק וא"ו] דבר מחפוי הקירות ופה מדבר מחפוי הרלפה שלא היה מחופה בעץ, וא"א לחפות זהב על אבנים רק זהב עב שיעמוד בפ"ע, ועז"א שהיו משקל מאות ככרים, והיה צריך על חיפוי אמה

על

לְכִכָּרִים שֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ט וּמִשְׁקָל לְמִסְמְרוֹת לִשְׁקָלִים חֲמִשִּׁים זָהָב וְהָעֲלִיּוֹת חִפָּה זָהָב׃ י וַיַּעַשׂ בְּבֵית־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים כְּרוּבִים שְׁנַיִם מַעֲשֵׂה צַעֲצֻעִים וַיְצַפּוּ אֹתָם זָהָב׃ יא וְכַנְפֵי הַכְּרוּבִים אָרְכָּם אַמּוֹת עֶשְׂרִים כְּנַף הָאֶחָד לְאַמּוֹת חָמֵשׁ מַגַּעַת לְקִיר הַבַּיִת וְהַכָּנָף הָאַחֶרֶת אַמּוֹת חָמֵשׁ מַגִּיעַ לִכְנַף הַכְּרוּב הָאַחֵר׃ יב וּכְנַף הַכְּרוּב הָאֶחָד אַמּוֹת חָמֵשׁ מַגִּיעַ לְקִיר הַבָּיִת וְהַכָּנָף הָאַחֶרֶת אַמּוֹת חָמֵשׁ דְּבֵקָה לִכְנַף הַכְּרוּב הָאַחֵר׃ יג כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים הָאֵלֶּה פֹּרְשִׂים

רש"י

כלומר כל כותלי בית הארון היו של זהב ולא היה בהן עץ וזה כבוד לקדש הקדשים, ובמלכים (שם) מוכיח כן, ותדע שבשביל כבוד הבית אין מזכיר שום עץ שהרי כתיב (שם) ויצף את הבית אבן יקרה ובמלכים לא כתיב אבן יקרה הא כיצד אלא לפי שבספר דברי הימים למלכי יהודה הודיעך כי שלמה כוונתו לכבוד הבית: לככרים. מככרים: (ט) ומשקל למסמרות. לחזק בהם הזהב בקירות העץ: לשקלים. למשקל שקלים חמשים שקלים של זהב: (י) מעשה צעצועים. דוגמתו (ישעיה כ"ב) הצאצאים והצפיעות ותרגומו בניא ובני בניא, תבנית ילדים וילדות עשה לכרובים כרביא ושל עץ היו ושוב ויצפו זהב, (ובמלכים א' ו') ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן וכל מה שבפנים מעץ אינו רוצה להזכיר בזה הספר משום כבודו: (יא) וכנפי הכרובים ארכם אמות עשרים. כיצד כנף האחד לאמות חמש וסוף האמה מגעת לקיר הבית לדרום והכנף האחר מגיע לכנף הכרוב האחר שבצדו הרי עשר אמות לכרוב האחד וכן לאחר נמצא כנף כרוב אחד מגיע לצפון וכנף כרוב אחד לדרום נמצא שהיו ארוכות ככל כותל המערב שהיה עשרים אמות, וגופם אמרו רבותינו בנס היו עומדין, ולפי פשוטו נראה לי שהיה גופן בולט מהם כעוף זה שפורש

מצודת ציון

(י) צעצועים. כמו צאצאים בחל"ף והוא מלשון הצאצאים והצפיעות (ישעיה כ"ב) ותרגומו בניא ובני בניא ואף כי אמר כרובים אמר לתוספת ביאור מעשה צעצועים:

מצודת דוד

אמות עשרים. ר"ל והיתה אמות עשרים: לככרים: עלה לככרים שש מאות: (ט) למסמרות. הם היתדות שחבר בהם את חפוי הזהב על העצים: העליות. כמלוי בנין העליות: (י) ויעש וגו' כרובים. הם עמדו בארץ והיו מעץ ומצופים

ימי קדם

על אמה של הרצפה ככר זהב וחצי, עד שהגיע טסין עבים של זהב ובהם רצף את הרצפה: (ט) ומשקל, מוסב למעלה, שאחר שהרצפה לא יכול לחפות זהב על אבנים רק להגיע טסין עבים של זהב, חבר אותם שיהיו מחוברים להרצפה ע"י מסמרות, וכל מסמר היה משקלו חמשים שקלים, והעליות, עליות בית קה"ק או כל העליות, וגם זה לא נזכר במלכים, עד שכל הנאמר עד כאן הם דברים חדשים שחדש עזרא ולא ידענו אותם מספר מלכים: (י) ויעש, במלכים כתיב שני כרובים שהיו שוים, ועזרא למדנו שהיו שנים בלתי שוים מצד שזה זכר וזה נקבה זה משפיע וזה נשפע כמ"ש חז"ל, שכן גם בתורה כתיב בציווי שנים כרובים ובעשיה שני כרובים מטעם זה, כמ"ש בחבורי התו"ה פ' אחרי, עוד למדנו שהיו מעשה צעצועים, נראה פירושו שהיו נראים כפורחים, כי הכנפים היו עשוים ככנפי העוף העשוים להתפשט ולהתקמץ [ושרשו צעה שפי' מענין תנועה פנימית כמ"ש ישעיה נ"א על מהר צועה להפתח, שהוא קרוב עם זועה וסועה עיי"ש, וכפל ס' ועי"ן הפעל כמו שעשועים תעתועים], ויצפו אותם זהב, מפני שבמלכים נזכר שהיה מדה זו קודם הצפוי [ששם נזכר הציפוי לבסוף] למדנו עזרא שעקר המדה היה אחרי הצפוי: (יא—יג) ארכם אמות עשרים, מפני ששם לא כתיב רק שעשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו, וי"ל שעמדו זה אחרי זה, וכמ"ש בב"ב (דף צ"ט), דא"כ הכרובים לא בנס היו עומדים, לכן באר עזרא שעמדו זה אצל זה והי' ארכם עשרים אמה, ומזה מוכח שבנס היו עומדים כדברי חז"ל, או שהיו שתי הכנפים דבוקים מאחריהם זה אצל זה כפי' המפרשים, ולבל תאמר שעמדו פניהם איש אל אחיו, ובזה משכחת שיהיו עשרים חוץ מגוף הכרובים, עז"א שפניהם לבית, ולבל תאמר שא' עמד על רגליו וא' רבוץ תחתיו ובזה משכחת שיגעו כנפיהם זה בזה אחד למעלה מחברו, ושיעמדו באורך עשרים עם גוף הכרובים, עז"א שהם עומדים על רגליהם, ולפי הפשט ג"כ ופניהם איש אל אחיו היו בכרובים שעל הארון, אבל הכרובים שעשה שלמה עמדו פניהם לבית, ולחז"ל ע"ז דרש שכאן עושין רצונו ש"מ פניהם לבית, ר"ל כרובי משה שעמדו על הארון רמזו לזמן שישראל עושים רצונו ש"מ וההשפעה יורדת מארון הברית ששם פניהם איש אל אחיו מקבלים ומושפעים מאת ה' בלא אמצעי, וכרובים שהוסיף

אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְהֵם עֹמְדִים עַל־רַגְלֵיהֶם וּפְנֵיהֶם לַבָּיִת׃ יד וַיַּעַשׂ אֶת־הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְכַרְמִיל וּבוּץ וַיַּעַל עָלָיו כְּרוּבִים׃ טו וַיַּעַשׂ לִפְנֵי הַבַּיִת עַמּוּדִים שְׁנַיִם אַמּוֹת שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ אֹרֶךְ וְהַצֶּפֶת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁוֹ אַמּוֹת חָמֵשׁ׃ טז וַיַּעַשׂ שַׁרְשְׁרוֹת בַּדְּבִיר וַיִּתֵּן עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים וַיַּעַשׂ רִמּוֹנִים מֵאָה וַיִּתֵּן בַּשַּׁרְשְׁרוֹת׃

ת"א ופניהם לבית. ב"ב נ"ט:

ע"ש (יד) רבה תצא יב שס"ע ג י

רש"י

כנפיו בולט גופו מחוץ כנפיו, וקומתן מפורש במלכים (שם) קומת הכרוב האחד עשר באמה וכן הכרוב השני: (יג) עומדים על רגליהם. בקרקעות הבית למערב: ופניהם לבית. לפנים שלא היו ראשיהם זקופים שנראה כמביטין לחוץ אלא ראשם היה כפוף ומביטין לפניהם כדכתיב (שמות כ"ה) ופניהם איש אל אחיו, וכאן אומר ופניהם לבית אלא פונים היו ראשם זה כנגד זה וגם ראשיהם היו כפופים לבית כלפי פנים והארון היה עומד במקום פרישת שני הכרובים והיו כנפי הכרובים מגין מן הכותל וסוככין על הכפורת ועל הארון בכנפיהם, ולבד מכרובים אלו היו הכרובים שעשה משה מן הכפורת עדיין אדוקין ומדובקין על הכפורת ועומדין עליו, ואל תתמה שהרי כמו כן עשה עשר שולחנות ועשר מנורות לבד מאותן של משה: (יד) ויעש את הפרכת תכלת וארגמן. ותלה על הדלת שהיה באמה טרקסין שבו נכנסין לפני ולפנים אע"פ שהיה בו דלתות תלה עליו כדלקמן (ד' כ"ב) ופתח הבית דלתותיו הפנימיות לקדש הקדשים וגו': ויעל עליו כרובים. ציורי כרובים: (טו) שלשים וחמש ארך. קומה, ובמלכים (א' ז' ט"ו) ויצר את שני העמודים נחשת י"ח אמות פירש רבינו שלמה ז"ל יוצקם שניהם כאחד ואח"כ חלקן לשנים והאמה החסרה היינו חושבה לפי שאינה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמר בענין (ז' כ"ב) ועל ראש העמודים מעשה שושן, וגם רבי יוסף פירש כן. ולא נראה דמה לנו גבהו י"ח, אלא כך שמעתי ודאי יצקם שניהם כאחד ואח"כ חלקם לשנים ומלאו כל אחד י"ז אמה וחצי והצפת שהיא כותרת שנאמר לשם עביו חצי אמה הרי כל אחד י"ח אמות. והצפת הוא לפוי כמו ויצפה אותם זהב כלומר היה עשוי כמין כובע חלול ועביו חצי אמה מלמטה וכשהופכו ונתנו על העמוד נמצא העובי חצי אמה הרי י"ח אמות (ובמלכים א' ז') קורהו כותרת לשון כתר כדכתיב ושתי כותרות וגו': (טז) ויתן בשרשרות. עשה שרשרות בראש הצפת תחתיו ובתוך השרשרות קבע גורת רמונים כדי לכסות אלל הצפת כדכתיב (שם) לכסות את שתי גולות הכתרות ועל שם חללו קורא להם גולות, וזו השבכה שכתב שם הם השרשרות לשון ועל שבכה יתהלך (איוב י"ח) לשון ענפים כמו בסבך בקרניו (בראשית כ"ב), ויש אומרים

מצודת דוד

זהב: (יג) פרשים. כשהם פרושים ברוחב קס"ק: לבית. מול חלל הבית ולא פנו זה מול זה: (יד) את הפרכת. מול פתח בית קס"ק ועם שהיו שם דלתות כמ"ש למטה וכמ"א: ויעל. ציור עליו כרובים במעשה רוקם: (טו) לפני הבית. בחלל האולם: שלשים וחמש ארך. של שניהם יחד: והצפת. היא הכותרת האמור במ"א וקרויה צפת לפי שסיתה לפוי וכבוי על העמוד ממעל: (טז) ויעש שרשרות. הוא האמור במ"א ויעבר ברתוקות וכו' ור"ל שעשה בריחים משלשלאות זהב לפני המחילה שבין ההיכל לבית ק"סק: בדביר. המחילה ההיא נקראת דביר כמו בית קדש הקדשים עצמה: ויתן על ראש העמודים. נתן שרשרות על ראש העמודים ובהם היו הרמונים הרוזים ולפי שזכר מלת שרשרות בתחלת המקרא חסרו כאן וסמך על המבין ועם שאינם במקום השרשרות ההם: מאה. לכל טורסין מאה ולכל עמוד היו שתי טורים

ימי קדם

שלמה בא לרמז שגם בעת שלא יעשו רצונו ש"מ ויעמדו לפני הארון, יקבלו השפע על ידי אמצעי, ובזה היה פניהם לבית בלתי מקבלין דין מן דין: (יד) ויעש את הפרכת, זה לא נזכר במלכים והוסיפו עזרא, והפרוכת היה לפני פתח בית קס"ק: (טו) שלשים וחמש, שבמלכים [ז' ט"ו] שכל עמוד היה גבוה י"ח אמה, ולמד עזרא שבעת יצק שניהם כאחד היו ל"ה אמה ואח"כ הקים בקורים על כ"ח ונתארך חצי אמה כמ"ש בפי' שם, והצפת, היא הכותרת [מלשון נגיף, או על שעומד כצופה מלמעלה] ומפני שהיו בו ב' חלקים קרא לשניהם בשם צפת: (טז) ויעש שרשרות, לא הזכיר מן השבכה שיזכירה לקמן (ד' י"ב), רק למדנו שהשרשרות היו מצופים בראשם בשבכה ובסופם היו הרמונים תלוים, וקרא מתחית השבכה בשם דביר, שהוא החדר הפנימי המכוסה, שהיו דומים כמונחים בדביר וחדר לפנים מחדר, ויעש רמונים מאה, היינו בכל שרשר היו תלוים מאה רמונים, וזה מ"ש במלכים [פסוק כ'] והרמונים מאתים, ר"ל שני טורים, כל טור של מאה רמונים, וכמ"ש בסוף ירמיה, וכבר נפרשי דבר זה היטב בפי' מלכים שם, עיי"ש:

יז וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּדִים עַל־פְּנֵי הַהֵיכָל אֶחָד מִיָּמִין וְאֶחָד מֵהַשְּׂמֹאול וַיִּקְרָא שֵׁם־הַיְמִינִי יָכִין וְשֵׁם הַשְּׂמָאלִי בֹּעַז׃

ד א וַיַּעַשׂ מִזְבַּח נְחֹשֶׁת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים אַמָּה רָחְבּוֹ וְעֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ׃ ב וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ אֶל־שְׂפָתוֹ עָגוֹל ׀ סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקָו שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃ ג וּדְמוּת בְּקָרִים תַּחַת לוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב סוֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּיפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנַיִם טוּרִים הַבָּקָר יְצוּקִים בְּמֻצַקְתּוֹ׃ ד עוֹמֵד עַל־שְׁנֵים עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה

יתיר י׳

רש"י

קופיא ור׳ אליעזר פי׳ ענפים: (יז) על פני ההיכל. על פתח ההיכל בחוץ באולם כדמוכח (במלכים א׳ ז׳) וכותרת אשר על ראש העמודים מעשה שושן באולם: אחד מימין. הפתח. ואחד מהשמאל. הפתח: יכין וגו׳ בועז. יכין על שם מלכות בית דוד שנמשל לירח כדכתיב כירח יכון עולם (תהלים פ"ט). בועז כנגד השמש שהוא יוצא בגבורה ועוז שנאמר ישיש כגבור לרוץ (שם י"ט) והבי"ת בבועז כמו מ׳ (בנה יכתמנו) בשמואל כי מה׳ שאלתיו (ש"א א׳): ויקרא שם הימני יכין. אע"פ שירח קטן מהשמש שומיל לו ויהיה נכון כירח יכון ולא כלבנה המתחסרת אמר שלמה אם הקב"ה כינס מלכותי לשמש וירח אף אני אעשה דבר נכון וקיים עמודי נחשת גדולים. ד"א הירם שהיה מבני דן עשה את העמודים וקרא את האחד יכין על שם אביו שמשון שנאמר בו (שופטים ט"ז) וילפת שמשון את שני עמודי התוך (וגו׳ נכון וגו׳). ושלמה קרא לשני בועז ע"ש זקנו בועז, דוגמא ויקרא לו לבן יגר שהדותא (בראשית ל"א):

ד (ב) עשר באמה משפתו אל שפתו. י׳ על י׳ באמצעיתו עגול סביב: וקו שלשים באמה יסב אותו. כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש ברחבו טפח: וחמש באמה קומתו. עומקו: (ג) ודמות בקרים תחת לו. צורות דמות בקרים יצק ממנו לעמוד עליו והדוקים בו כדאמר בסוף הפסוק הבקר יצוקים במצוקתו: סביב סובבים אותו עשר באמה מקיפים את הים. אין מפורש כאן מה הדבר שסובבן אלא במלכים (א׳ ז׳) כתיב ופקעים מתחת לשפתו סביב וגו׳, פקעים כגון שעושין לכוסות פומילי"ש עגולים משום נוי, ומתחת לשפתו סביב היו עומדים בשלש אמות התחתונות מרובעות ושתים עליונות עגולות, ואי אפשר להכיל אלפים בת יכיל שהם מאה וחמשים מקוה טהרה אלא בענין זה כמו שמפורש בערכין, והעליונות מרובעות והתחתונות עגולות א"א לומר דכי כתיב עגול סביב סביב אשפתו כתיב וזה שאמר בפקעים הללו עשר אמה לכל רוח אבל במקום עגול אי אפשר לומר עשר באמה סביב: שנים טורים. היו הפקעים: יצוקים במצקתו. הכל יצוקים יחד לא בחבר לו את הפקעים אחר יציקתו על ידי מסמרות

מצודת ציון

ד (ב) וקו. חבל:

מצודת דוד

כמ"ש במ"א: (יז) יכין. לסימן טוב שיכון הבית לעד: בעז. הוא מלה מורכבת בו עז ר"ל בהבית הזה ימצא עוז וחוזק לישראל:

ד (א) מזבח נחושת. ר"ל מזבח אבן תחת מזבח נחשת שעשה משה במדבר: (ב) את הים. כעין גיגית גדולה עשוייה בדמות ים: מוצק. ביציקה נעשה ולא בהקשת הקורנס: משפתו. משפת זה עד השפה שממולו: עגול סביב. בכל סביבו היה עגול: וקו שלשים. כי כל מה שיש ברחבו אחד יש בהקיפו שלשה: (ג) ודמות בקרים. כעין ראשי בקרים ובמ"א נאמר פקעים כי עשו בפקעים צורות ראשי בקרים: תחת לו. ר"ל בשלש האמות התחתונות שהיו מרובעות אבל שתי האמות העליונות היו עגולות כמ"ש רז"ל בערובין וז"ש עשר באמה מקיפים וכו׳ ר"ל ארבע הפאות שבכל אחת עשר אמות היו הבקרים מקיפים וכו׳: שני טורים. שני שורות בקרים הקיפו זה למעלה מזה: יצוקים. הבקרים ההם היו ניצוקים כאחד עם יציקת הים ולא נקבו בפ"ע וחברם אח"כ במלאכה: (ד) עומד. הים הזה היה עומד על י"ב בקר

ימי קדם

ד (א) ויעש, זה לא נזכר במלכים, ולדעת ר׳ יוסי בזבחים (דף נ"ט) לא עשה את מזבח הנחושת עד בעת החינוך שמזבח הנחושת של משה היה קטן מהכיל, ומפשטות דברי הכתוב נראה שלמדנו עזרא כדעת ר׳ יהודה בזבחים [שם], שמ"ש במלכים [א׳ ס"ד] ביום ההוא קדש המלך תוך החצר דברים כהבנן, ומזבח של שלמה כבר היה מתחלה, וכן מורה לשון הכתוב לקמן [ז׳ ז׳], ולר׳ יוסי צריך לדחוק בפי׳ הכתובים כמ"ש בפי׳ מלכים שם, ומ"ש שעשה מזבח נחושת היינו מזבח אבנים תחת מזבח נחשת של משה, ומ"ש כ׳ אמה ארכו היינו מקום המערכה היה עשרים על עשרים: (ב—ה) ויעש הים, זה העתיק כמו שהוא בס׳ מלכים (ז׳ כ"ג—כ"ו) רק תחת שנאמר שם פקעים כתוב פה בקרים,

ותחת

פנים | צפונה ושלושה פנים ימה ושלשה | פנים נגבה ושלשה
פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה וכל־אחריהם ביתה: ה ועביו
טפח ושפתו כמעשה שפת־כוס פרח שושנה מחזיק בתים
שלשת אלפים יכיל: ו ויעש כיורים עשרה ויתן חמשה מימין
וחמשה משמאול לרחצה בהם את־מעשה העולה ידיחו בם
והים לרחצה לכהנים בו: ז ויעש את־מנרות הזהב עשר
כמשפטם ויתן בהיכל חמש מימין וחמש משמאול: ח ויעש
שלחנות עשרה וינח בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאול
ויעש מזרקי זהב מאה: ט ויעש חצר הכהנים והעזרה הגדולה

ת"א מחזיק בתים. עירובין י"ד: ויעש שלחנות. שם:
ע"ש (ה) רבה נשא יג ספרי נשא ירושלמי עירובין: (ח) ירושלמי שקלים ו ג פסי' כדס"מ ח ב:

רש"י

על ידי דבק שקורין שולדור"א בלעז: (ד) וכל אחריהם ביתה. אחוריהם של בקרים הללו היו פונים ביתה (אל) המתיהם שבצפון פונים אחוריהם כנגד אותן שבדרום ושל מזרח כנגד שבמערב: (ה) ועביו טפח. עוביו ודפנותיו אלא שאל פיו היה דק מרוקע ומרודד: כמעשה שפת כוס. שעושין בו ומצויר פרח שושן: מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל. אף זה מחזיק, ובמלכים (שם) כתיב אלפים בת יכיל גודשא תלתא שהבת ג' סאין שנאמר האיפה והבת תוכן אחד להם הרי לך ששת אלפים סאין נמצאו מאה וחמשים מקוה טהרה לארבעים סאות כאין מאה מקואות נמצא גם לעשרים סאות סאין הנותרים חמשים מקואות, ואף לכשתבדוק הכלי לפי המדה ששיערו חכמים אמה על אמה ברום שלש אמות למקוה תמצאו כן לשלש אמות מרובעות קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו מרובעות מאה מקואות ולשתים אמות עגולות קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו עגולות חמשים מקואות שמרובע יותר על העגול רביע: (ו) ויעש כיורים עשרה. לבד מאותו של משה: ויתן חמשה מימין. לכיור של משה: וחמשה משמאל. לרחצה בהם קדוש ידים ורגלים: את מעשה העולה ידיחו בם. מן מימי הכיור ידיחו קרבי העולה, ודוקא עולה אבל שלמים לא שהוא נאכל לבעלים ובכל העיר, הכיורים היו לקידוש והים לטבילה: (ז) ויעש את מנורת הזהב עשר כמשפטם. למה נאמר במנורות כמשפטם לפי שמודיענו למה עשה עשרה מנורות, והכל דרש מן התורה פרחים כפתורים גביעים משקדים נאמרו בפ' שבעים הרי לכל עשרה מנורות שבעה נרות. (כן פי' אחי אמי דודי ר' קלונימוס ב"ר יהודה ומדר"ש הוא): ושבעה נרותיה. כנגד ז' כוכבים הנכ"ל שנ"ס: ויתן בהיכל חמש מימין. למנורה של משה: וחמש משמאל. וכולם בדרום: (ח) משמאל. של שלחן בצפון: ויעש מזרקי זהב מאה. שזורקין בו הדם על המזבח: (ט) ויעש את

מצודת דוד | מצודת ציון

עמוס מנחושת: פנים. את פניהם: והים עליהם. לתוספת באור כפל הדבר: וכל אחריהם. אחורי הבקר היו לצד פנים אחורית של זה מול אחוריו של זה: (ה) ועביו. עוביו

(ה) יכיל. יחזיק כמו קטן מהכיל (מ"ב ח'): (ו) כיורים. כעין דוד ולא דדים המריקים מים: ידיחו. ענין שטיפה:

ודפנותיו: ושפתו. השפה היה ממעל היה מעשה דק ומרודד כמעשה שפת כוס המצוייר בפרח ושושן: מחזיק בתים. ותחזיר ומפרש שלשת אלפים יכיל: (ו) מימין. של הכיור מעשה משה: לרחצה בהם. את ידיהם ואת רגליהם במ"ש בתורה: את מעשה וגו'. אף היו מדיחים בהם מעשה העולה הקרביים וכיוצא: לרחצה. לכהנים לטבול בו מה מאחז והרז"ל שלא יהו המים שאובים. כי רגלי הבקרים שעמדו תחתיו היו נקובים וחלולים ודרך בם באו המים מן המעין: (ז) כמשפטם. כתמונת מנורת משה בגביעים וכו': מימין. של מנורת משה וכן השלחנות: (ט) והעזרה הגדולה. הוא עזרת ישראל:

ימי קדם

מאת אלפים בת כתוב פה ג' אלפים בת, ושם כתבתי להשוות הכתובים עיי"ש: (ז—ח) ויעש את מנורות עשר ויעש שלחנות עשרה, בא לפרש שמ"ש במלכים [ז' מ"ח מ"ט] ואת השולחן וכו' ואת המנורות חמש מימין וחמש משמאל, מוסב גם על השולחן, שגם הוא היה חמש מימין, ופי' מימין לשולחן-ומנורה של משה ומשמאל לה, והיו השולחנות בצפון והמנורות בדרום כמשפטם, וזה פלוגתא בירושלמי דשקלים אם בעבר על פי המנורות וערך על כולם או לא, וכן בגמ' מנחות צ"ח: (ט) חצר

דלתות לעזרה ודלתותיהם צפה נחשת: י ואת־הים נתן מכתף הימנית קדמה ממול נגבה: יא ויעש חורם את־הסירות ואת־היעים ואת־המזרקות ויכל חירם לעשות את־המלאכה אשר עשה למלך שלמה בבית האלהים: יב עמודים שנים והגלות והכתרות על־ראש העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את־שתי גלות הכתרות אשר על־ראש העמודים: יג ואת־הרמונים ארבע מאות לשתי השבכות שנים טורים רמונים לשבכה האחת לכסות את־שתי גלות הכתרות אשר על־פני העמודים: יד ואת־המכנות עשה ואת־הכירות עשה על־המכנות: טו את־הים אחד ואת־הבקר שנים־עשר תחתיו: טז ואת־הסירות ואת־היעים ואת־המזלגות ואת־כל־כליהם עשה חורם אביו

חורם ק'

רש"י

הכהנים. זו עזרת הכהנים: והעזרה הגדולה. זו עזרת ישראל: (י) מכתף הימנית קדמה ממול נגבה. ויזהק אותו מן המזרח מן כנגד הפתח לדרומה של עזרה לפי שאין כבוד ונאה שיהו מטבילין כנגד פתח האולם: (יא) ויעש חורם את הסירות. סירות נחשת שעשויים לחתות הדשן לתת לתוך הסירות: (יב) והגלות והכתרות על ראש העמודים שתים. לשתי העמודים: והשבכות שתים. אלו השרשרות שנאמרו למעלה (ג') ותדע שכן הוא שהרי לא בכאן ולא במלכים מזכיר בפרשה זו בשום מקום שרשרות: לכסות את שתי גלות הכתרות. לכסות חלל הכותרות בשבכות, ואותן ענפים כענפי חריות כמו שפירשתי: (יג) ואת הרמונים ארבע מאות. למעלה הוא אומר ויעש רמוני מאה הא כיצד אלא כך יש לנו לפרש ודאי ד' מאות רמונים עשה כאשר נאמר כאן ומה שאמר מאה הרי מאה לכל טור וטור וד' טורים הם כדאמר שני טורים לשבכה אחת וכן שני טורים רמונים לשבכה האחת הרי ד' טורים והרמונים היו מחורזים בתוך השבכות המשובצים ותקועים לכסות בה היטב את שתי גולות הכותרות: (יד) ואת המכנות עשה. ובמלכים כתיב ויעש את המכונות עשר מכונות הם כני הכיור ושם מפורש מלאכתם (טז) ואת הסירות ואת היעים ואת המזלגות. אף על פי שאמרנוהו כבר למעלה בא וחזר ושנה עוד להודיענו כי נחשת היו וגם מודיענו מזלגות שלא הוזכר למעלה: מרוק. דוגמת מרקו הרמחים (ירמיה מ"ו) ומורק ושוטף במים (ויקרא ו'), ובמלכים (א' ז') כתיב ממורט כמו כי ימרט ראשו (ויקרא י"ג) ותרגומו

מצודת דוד

ה' וקרויים עזרה על כי נעזרים מה' כאשר יתפללו בה: (י) מכתף הימנית. בפאת הדרום: קדמה ממול נגבה. ר"ל מבוך כלפי מקצוע מזרחית דרומית שבאולם הכהנים: (יא) בבית האלהים. בעבור צורך בית האלהים: (יב) והגלות והכתרות. הגלות של הכותרות: (יג) לשתי השבכות. נתלותן סביבן כמ"ש במ"א: לכסות וגו'. על השבכה יאמר שכסתה על גולות הכותרות אשר על פני העמודים ומעשה הכותרות מפרש במ"א: (יד) על המכנות. להושיבם על המכונות: (טז) ואת הסירות וגו'. עם שכבר נאמר למעלה אמר שוב לומר שהיו מנחשת מרוק: כל כליהם. של הכרובים בית ה': חורם אביו. שהאוי לאביו ותחסר כ"ף הדמיון וכן ויטיב גסה (משלי י"ז) והראוי כגהה ור"ל חורם עשאם

מצודת ציון

(יא) הסירות. כעין קדרה כמו והיו הסירות בבית ה' (זכריה י"ד): היעים. מכבדות לגרוף הדשן והוא מל׳ ויעה ברד (ישעיה כ"ח): (יב) והגלות. כן יקרא חלק התחתון מן הכותרת על כי מעשהו כספל והוא מלשון וגולה על ראשה (זכריה ד'): והשבכות. כן יקרא חלק העליון מן הכותרת על כי מעשהו כעין שבכה ורשת: (יג) על פני. ר"ל בגבהם ועל כי פני האדם הוא בגובהו נקרא הגובה על פני בלשון שאלה: (יד) המכנות. מלשון כן ובסיס: (טז) מרוק. זכה ובהירה כמו מרקו הרמחים (ירמיה מ"ו):

ימי קדם

הכהנים, עזרת כהנים, והעזרה גדולה, עזרת ישראל: (י) ואת הים נתן, כמ"ש בתורת כהנים ויקרא [פרשה דנדבה ד' משנה י"ד] ובזבחים [דף כ"ט]: (יא) את הסירות, הוא פי' כירות [מלכים שם פסוק מ"ם] כמש"ש, ועמש"ש שמ"ש ויעש חירום הוא חירם הראשון, ומ"ש ויכל חירם הוא חירם השני שהוא עשה גם העמודים: (יב—יג) והגלות והכותרות, הוא פי' למש"ש הגולות הכותרות כמ"ש בפי' שם, ויתר הדברים המבואר במלכים שם פסוק מ"א מ"ב: (יד) ואת המכונות עשה, ושם המכונות עשר, ועזרא מודיענו שכל זה עשה חירם השני, אבל. (טז) ואת הסירות וגו' עשה חירם

לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה נְחֹשֶׁת מָרוּק׃ יז בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בַּעֲבִי הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צְרֵדָתָה׃ יח וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה לָרֹב מְאֹד כִּי לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ יט וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית הָאֱלֹהִים וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָנוֹת וַעֲלֵיהֶם לֶחֶם הַפָּנִים׃ כ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת וְנֵרֹתֵיהֶם לְבַעֲרָם כַּמִּשְׁפָּט לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר׃ כא וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרוֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב הוּא מִכְלוֹת זָהָב׃ כב וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וּפֶתַח הַבַּיִת דַּלְתוֹתָיו הַפְּנִימִיּוֹת לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים וְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

ת"א נחשת מרוק. ערכין י': ואת השלחנות. מנחות צ"ט: ואת המנרות. שם:

רש"י

נחשת מב: (יז) בעבי האדמה. תרגומא גרגושתא באהרדיל"א בלעז: בין סכות ובין צרדתה. ובמלכים כתיב צרתן, צרדתה הוא מקומו של ירבעם וירבעם בן נבט אפרתי מן הצרדה ושם אמו צרועה אשה אלמנה (מלכים א' י"א) לפי שמת מטמא באהל וגם מצורע כמו כן וכן עכו"ם כמ"ש בפ"ג דעכו"ם בסופו, אלמנה שאלמן ישראל מאלהיו מן צרדתה נראה שהפר התורה ולא הרחיבה הפר דת אלהינו, כ"ן פיר"ש לי דוד"י ז"ל: (כ) ואת המנרות ונרותיהם. להוציא מלבן של מפרשים נרות היו עושין מגופה של מנורה ואדוקין בה שהרי כתיב ואת המנורה ונרותיהם ומה שהזכיר את הנרות בפני עצמן ולא שאר מעשה המנורה בפני עצמן גביעים כפתורים ופרחים מכלל שלא היו הנרות אדוקין והואיל ואין אדוקין בה נראה כמעשה אחר וצריך להזכיר נרותיהם אבל שאר מלאכות שהיו אדוקים בה אינו מזכירם שנקראים ע"ש המנורה. ומה שעשה עשר מנורות ועשר שלחנות ועשר כיורים והכרובים וכל אשר עשה מפורש בברייתא דר' פנחס בן יאיר: (כא) והפרח. פירשו רבותינו הוא כנגד אותו פרח שהוסיף משה נפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה וגו' שלא נאמר בתרומה: והמלקחים זהב. שמגביהים הפתילה מן הנר שיש בו השמן: הוא מכלות זהב. מזוקק וצרוף פיי"ן בלעז, ובמנחות מפורש מכל זהב שהיה לו לשלמה מרוב הזהב שנכנס במנורה לזוקקה ולקיים מנורת זהב טהור: (כב) והמזמרות. כלי זמר: והמזרקות. לזרוק בהם דם על המזבח: והכפות. לבזיכי לבונה: והמחתות. לחתות בהם תרומת הדשן (ושאר הדשן) להרים מעל המזבח ולקח מלא המחתה וגו' (ויקרא ט"ז):

מצודת דוד

ויפים כאביו כלומר כפי מה שהוא עושה אביו שהיה נודע לאומן גדול כמ"ש במ"א: (יז) בעבי האדמה. עפר האדמה צורות הכלים ההם ושפך שם הנחושת לאחר התכה: (יח) כי לא נחקר. כ"כ היו ברבוי מופלג עד אשר לא נחקר לדעת משקלם: (יט) אשר בית. אשר לבית האלהים: ועליהם. על השלחנות סדרו לחם הפנים: (כ) לבערם. העשויים להדליק בהם הנרות כמשפט התורה אשר עמדו לפני הדביר שהם היו מזהב סגור: (כא) והפרח. קבולת הפרח: זהב. היו מזהב: הוא מכלות זהב. היה כליל זהב מבלי תערובות סיג: (כב) דלתותיו. בין דלתותיו הפנימיות הנעשים ביתור אשר לקדש הקדשים ובין דלתות ההיכל היו מצופים זהב:

מצודת ציון

(יז) בככר. במישור: צרדתה. ובמ"א נאמר צרתן ובשתי השמות נקראה: (כ) ונרתיהם. הם העשויים כעין בזיכים ובהם השמן והפתילות: לבערם. מלשון הבערה והדלקה: הדביר. זהו בית קה"ק: סגור. הנכגר בכור הצורף לטהרו מסיג: (כא) והפרח. כעין פרחי אילן הנעשים במנורה כמ"ש בתורה: והמלקחים. הצבתים שבהם לוקחים הפתילה למושכה ולהושיבה במקומה: מכלות. מלשון כל: (כב) והמזמרות. כלי הזמר: והכפות. הבזיכין שבהם הלבונה הנתון על מערכת לחם הפנים: והמחתות. הכלים העשוים לחתות ולשאוב בו האש על הקטורת:

ימי קדם

אביו, היינו חירם הראשון, כי הם היו מנחשת ממורט ומלאכה זו לא ידע חירם השני: (יז) בככר, עמ"ש מלכים שם פ' מ"ו, ושם בין סוכות ובין צרתן, ובימי עזרא נשתנה השם: (יח) ויעש, ושם ויצח עמש"ש: (יט—כ) ואת השולחנות, ובמלכים לא הזכיר רק שלחן א', ומ"ש ועליהם לחם הפנים לומ"ד שלא סדרו רק על של משה פי' שהיו ראוים להניח עליהם, וכן מ"ש לבערם לומ"ד שלא היו מדליקין רק את של משה פי' לבער את הנרות: (כא) הוא מכלות זהב, שהיה מזהב מזוקק כמו זהב המנורה, ועמש"ש [פ' מ"ט]: (כב) והמזמרות, כלי זמר, ופתח הוא פי' לממ"ש ופותות, שהם המפתחות, ופי' מפתחות הבית לדלתותיו הפנימי' ולדלתי הבית היו זהב:

ה א וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־עָשָׂה שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה וַיָּבֵא
שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי ׀ דָּוִיד אָבִיו וְאֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־כָּל־
הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים׃ ב אָז יַקְהֵיל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־
יְרוּשָׁלִָם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִיד הִיא צִיּוֹן׃
ג וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי׃
ד וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַלְוִיִּם אֶת־הָאָרוֹן׃ ה וַיַּעֲלוּ אֶת־
הָאָרוֹן וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל הֶעֱלוּ
אֹתָם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃ ו וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים
עָלָיו לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ
מֵרֹב׃ ז וַיָּבִיאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־

רש"י

ה(א) **ויבא** שלמה את קדשי. כל מה שבפסוק לפי פשוטו מה שנשאר לו מן ההקדשות שהקדיש דוד כדכתיב למעלה (א' י"ח) גם אותם הקדיש המלך דוד לה' עם הכסף והזהב אשר נשא מכל וגו' ומה שהותיר לו נתן באוצרות בית האלהים, ומדרש אגדה יש מחכמים אומרים לפי שהיה יודע שסופו ליחרב ושלא יהו אומרים שעכו"ם קשה יראתנו שלקחו נקמה מן הבית הזהב שנבנה מן הגזילות וחמסים שגזל דוד מבתי עכו"ם שלהם, ויש אומרים כך אמר שלמה רעב היה בימי דוד אבי שלש שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשות שלנו להחיות בהן עניי ישראל, ואני מביא סיוע שהרי בכל ההקדשות שדוד הקדיש כמו שכתוב למעלה (שם) לא נאמר בהן בה עשה שלמה דבר פלוני זה כאשר נאמר בנחשת שנאמר (שם) ומטבחת ומכון ערי הדרעזר לקח דוד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את ים הנחשת וגו' אבל מכסף ומזהב שלא נאמר בו עשה שלמה מהן שום דבר מכלל שלא עשה מהן שום דבר כי אם כסף וזהב, ולפי פשוטו נראה לי מה שלא אמר נחשת לפי שהנחשת בזול ואינו ראוי וכדאי והגון להביא נחשת באוצרות בית ה': (ב) אז יקהיל שלמה את זקני ישראל. נהג במדת חכמה שהקהיל זקנים ולא הבחורים יותר מדוד שהקהיל הוא אף הבחורים כדכתיב ויקהל דוד את כל ישראל ירושלים וגו' (לעיל כ"ח) (ג) בחג. הוא חג הסכות: (ה) ואת אהל מועד. שעשה משה גנז שלמה בבית אוצרות האלהים עם שאר כלים וההקדשות לפי שלא הוצרך לו, ורבותינו אמרו שנגנזו: ואת כל כלי הקדש אשר באהל. אשר נתן דוד לארון, העלו אותם הכהנים הלוים. פתרונו מוסב למעלה שאמר וישאו הלוים את הארון ומפרש מי היו אותם הלוים שאמרתי לך למעלה, הכהנים הלוים שאף הכהנים מבני לוי הם ולא לוים ממש היו וכן כתוב (במלכים א' ח') וישאו הכהנים את הארון וגם הכלים ואהל מועד העלו עמהם

מצודת ציון

ה (ו) הנועדים. מלשון וועד ואסיפה כמו שנועדים על ה':

מצודת דוד

ה (א) את קדשי. מה שהקדיש דוד אביו כי כל הבנין והכליו עשה שלמה משלו ממה שקבץ הוא (לבד כלי נחשת) עשה ממה שלקח אביו מערי הדרעזר כמ"ש (בד"ה א' י"ח): ואת הכסף וגו'. יפרש מה הם קדשי אביו והוי"ו יתירה: נתן. כמו ונתן ר"ל שהביא קדשי אביו ונתן אותם באוצרות העשויות בבית ה': (ד) הלוים. הכהנים מבני לוי כי במ"א אמר הכהנים: (ה) ואת אהל מועד. בגבעון היה ומשם העלוהו וגנזוהו באוצרות בית ה': הכהנים הלוים. הכהנים העלו את הארון והלוים את אוהל מועד: (ו) לפני הארון. ללכת לפני הארון: אל מקומו. אל המקום העשוי לו: אל

ימי קדם

ה (א) ויבא, לפי' דברי חז"ל עשה שלמה הכל משלו וקדשי דוד נתן באוצרות, ונתנו טעמים לדבר ולפי פשוטו הנותר מן הקדשים הביא באוצרות: (ג) אז יקהל, לקדש הבית עפ"י סנהדרין ולכבוד הארון: (ד) וישאו הלוים, ובמלכים (א') וישאו הכהנים, וכן פי' חז"ל בג' מקומות נשאו הכהנים את הארון והשבו כשהכניסוהו לבית קה"ק, וי"ל שרק בהכניסה נשאו הכהנים ומזה מדבר שם, ובדרך נשאו הלוים ומזה מדבר פה, ובפסוק ז' באר שהכהנים הביאוהו אל מקומו: ([illegible]) והמלך,

דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃ ח וַיִּהְיוּ הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם עַל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיְכַסּוּ הַכְּרוּבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה׃ ט וַיַּאֲרִיכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הָאָרוֹן עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיְהִי־שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ י אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי הַלֻּחוֹת אֲשֶׁר־נָתַן מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ יא וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ כִּי כָּל־הַכֹּהֲנִים הַנִּמְצְאִים הִתְקַדָּשׁוּ אֵין לִשְׁמוֹר לְמַחְלְקוֹת׃ יב וְהַלְוִיִּם הַמְשֹׁרְרִים לְכֻלָּם לְאָסָף לְהֵימָן לִידֻתוּן וְלִבְנֵיהֶם וְלַאֲחֵיהֶם מְלֻבָּשִׁים בּוּץ בִּמְצִלְתַּיִם וּבִנְבָלִים וְכִנֹּרוֹת עֹמְדִים מִזְרָח לַמִּזְבֵּחַ וְעִמָּהֶם כֹּהֲנִים לְמֵאָה וְעֶשְׂרִים מַחְצְרִים

רש"י

הלוים כמשפטם: (ח) ויהיו הכרובים פורשים כנפים על מקום הארון. במקום שהארון עומד שם, לפיכך ויכסו הכרובים על הארון ועל בדיו מלמעלה. למעלה לארון כך היו עומדים הבדים ומשכו כ"כ לחוץ כלפי מזרח שהיה יכול הארון לעמוד תחת הכרובים ממש בלא עכוב הבדים ולפיכך ויכסו הכרובים על הארון וגם את הבדים כסו קצת אצל הארון ולא כולם שהיו מגיעים עד המזרח ואיך יכול לפרש שכסו הכרובים על כל הבדים, וגם משום דבר זה: (ט) ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הארון על פני הדביר. שאם לא כן אלא כ"א מדה אחת היו מושכין זה מזה והלא הבדים שעשה משה עדיין הם היו שם והם עומדים בקדשי הקדשים של אהל מועד שלא היה כי אם עשר וזה היה עשרים והיה מגיע מקיר אל קיר והכרובים של משה שנאמר אף בהם פורשים וסוככים אין צריך לזוז כלל מן הבדים ממקומם שהרי הכרובים של משה עומדים היו למעלה לארון על הכפורת וכרובים שנאמר כאן אותם שעשה שלמה עומדים על רגליהם בקרקע ואעפ"כ ארון של משה עדיין היו אדוקין על הכפורת כך פי' ר' נתן. (ורבי פי') הכהנים רצו להכניס הארון עם בדיו בדביר ולא הספיקו כי הענן מלא את בית ה' ולא יכלו להביא את הכרובים עד כותל מערבי ממש ועל כן היו בולטים בפרוכת, אך קשה לי דכתיב ויהי בצאת הכהנים וגו' ואחר כן מלא כבוד ה' את בית האלהים. (ור' יוסף זצ"ל פי') ויאריכו לא נאמר דמשמע ויארכו כן עצמן אלא ויאריכו דמשמע אחרים מאריכין אותם ומפרש האומנין האריכו הבדים עד לעשרים והיו מגעין שתי קצותם לכותל מזרחי ושתי קצותם לכותל מערבי, ותימה יש והיאך יכלו לפרוש כנפיהם ולכסות הארון שהיה עשר אמות (רחוק) מהן: (יא) בצאת הכהנים מן הקדש. מיד היה לו לסמוך והבית מלא ענן בית ה' אלא שמפסיק בינתים, וכן במלכים (א' ח') ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית ה': כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו. לדבר זה: אין לשמור למחלקות. כ"ד של לוים וכ"ד של כהנים אלא כל

מצודת דוד

תחת כנפי הכרובים. הם שעשה שלמה ועמדו בארץ: (ח) ויהיו הכרובים. רצה לומר מתחלה נעשו שיפרשו כנפיהם על מקום עמידת הארון ולזה בהכנס הארון אל מקומו היו א"כ הכרובים מסככין עליו: (ט) ויאריכו הבדים. ר"ל משכו הבדים לחוץ כלפי המזרח והיו נראים לפני הדביר בהיותם דוחקים ובולטין לפרוכת שהיה מול הפתח אבל לא היו נראים החוצה להיות מקרעין בפרוכת לנראה חוצה לה: ויהי שם. על הבדים יאמר שכ"א היה שם באותה הנחה ומצב: עד היום הזה. ר"ל עד אשר נגנז הארון בימי יאשיה: (י) אשר כרת. בעת שנתנם: (יא) מן הקדש. אחר שהניחו שם את הארון: כי כל הכהנים. בא ליתן טעם למה לא יזכיר מי הם הכהנים ששמשו אז ואמר כי כל הכהנים הנמצאים אז בירושלים עסקו עמהם בעבודה ולא היה אז מקום לשמור קביעת חלוק המשמרות שיעבדו משמר הקבוע לבד וזהו לפי שהיו הזבחים רבים ולא הספיקו בני המשמר לעבוד את כולם לבדם: (יב) לכלם. את כולם העמידו ותוזר ומפרש את אסף וכו': מלובשים. כולם היו מלובשים בגדי בוץ וכידם מצלתים וגו': מחצרים. היו מנגנים בחצוצרות ולתוספת ביאור אמר בחצוצרות וכמוש

מצודת ציון

(במדבר ע"ז): עליו. כמו אליו: (ח) בדיו. מוטות עשויים לשאת בהם את הארון:

ימי קדם

הפסוקים האלה הועתקו ממלכים שם ושם פירשתי, ושם אומר כי הכרובים פורשים כנפים וכאן אומר ויהיו הכרובים, וזה ראיה למש"ש בפירושי עי"ש: (יא) אין לשמור, שלא שמרו אז משמרת העבודה לפי חלוקות המשמרות רק כולם התקדשו לעבודה: (יב) לכולם, ר"ל גם הם באו כולם [והלמ"ד מציין הלוים הפייטים לכולם) לכל משמר מהכ"ד משמרות בין לאסף וכו' שהסתכלו למעלה

בַּחֲצֹצְרוֹת׃ יג וַיְהִי כְאֶחָד לַמְחַצְּצְרִים וְלַמְשֹׁרְרִים לְהַשְׁמִיעַ קוֹל־אֶחָד לְהַלֵּל וּלְהֹדוֹת לַיהוָה וּכְהָרִים קוֹל בַּחֲצֹצְרוֹת וּבִמְצִלְתַּיִם וּבִכְלֵי הַשִּׁיר וּבְהַלֵּל לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְהַבַּיִת מָלֵא עָנָן בֵּית יְהוָה׃ יד וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמוֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים׃

ו א אָז אָמַר שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר לִשְׁכּוֹן בָּעֲרָפֶל׃ ב וַאֲנִי בָּנִיתִי בֵית־זְבֻל לָךְ וּמָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים׃ ג וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל עוֹמֵד׃ ד וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו אֵת דָּוִיד אָבִי וּבְיָדָיו מִלֵּא לֵאמֹר׃ ה מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת־עַמִּי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא־בָחַרְתִּי בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִבְנוֹת בַּיִת לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם וְלֹא־בָחַרְתִּי בְאִישׁ לִהְיוֹת נָגִיד עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ ו וָאֶבְחַר בִּירוּשָׁלִַם לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם וָאֶבְחַר בְּדָוִיד לִהְיוֹת עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃

יתיד צ

רש"י

שנגאלים כהקדשו: (יג) ויהי כאחד למחצצרים. פתרון ויהיו אחודים יחד למחצצרים כולם יחד, ולמה היו אחודים, לדבר זה להשמיע קול אחד יחד להלל ולהודות לה':

ו (א) אז אמר שלמה. הואיל והבית מלא ענן עכשיו אני ידע שהשכינה שרויה בו בערפל כי כן דרכו דכתיב (שמות כ') ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים ודאי שרצה להתעכב בו, ובספרי פירש אז אמר שלמה כשראה הענן אמר עתה אני רואה שהשכינה שרויה בבית אשר בניתי שהרי כך הבטיח לבוא ולשכון בו מתוך ענן וערפל, והיכן אמר (ויקרא ט"ז) כי בענן אראה על הכפרת: (ב) בית זבול. מדור: לשבתך עולמים. שמשנבחרה לא שרתה שכינה במקום אחר ולא הותרו הבמות: (ג) ויברך את כל קהל ישראל. ברכה האמורה בסוף הענין: (ד) אשר דבר בפיו. שיתן לו בן שיבנה לו בית: מלא. קיים דברו הטוב: (ה) מן היום אשר הוצאתי. סוף זה דברת אל אבי: (ו) ואבחר בירושלים. מוסב על

מצודת ציון

(יג)ענן. הוא כעין ענן:

ו (ב) זבול. מדור כמו מזבול קדשך (ישעיה ס"ג): ומכון.

מצודת דוד

רבים במקרא: (יג) ויהי כאחד. ר"ל כולם נגנו באחדות אחת להשמיע כאלו הוא קול אחד להלל וכו' ולא הקדים אחד לחבירו: וכהרים קול. וכאשר הרימו את הקול בחצוצרות וכו': ובהלל לה'. ר"ל בהלול האמור בו כי טוב וכו' והוא הנקרא הלל הגדול: והבית. ר"ל אז בעת שיצאו הכהנים מבית קדש הקדשים וכולם הרימו בקול וכו' אז נתמלא הבית ענן הרגיל להיות בבית ה': (יד) מפני הענן. מפני אשכת הענן: כבוד ה'. הוא הענן שזכר:

ו (א) אז. בראות הענן אמר רואה אני כי באה השכינה כי ה' אמר לשכון בערפל כמ"ש אל הערפל אשר שם האלהים (שמות כ') וערפל הוא עב הענן: (ב) ואני בניתי. ר"ל הואיל ובאה השכינה בניתי א"כ בית זבול לך ולא היה עמלי בחנם ואמר בדרך משל כאדם הדר בבית אחד: ומכון. ויהיה מכון לשבתך בה עד עולם כי מעתה לא תשרה השכינה עוד במקום אחר: (ג) ויסב וגו'. אל מול העם. ויברך. הברכה האמורה במ"א אחר התפלה: עומד. כי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד: ובידו מלא. בכח ידיו השלים דברו אשר דבר לאמר: (ה) ובנות בית. לבנות בה

ימי קדם

(א' כ"ה) שהיו רפ"ח ראשי משמרות, עומדים מזרח, שהדוכן היה במזרח כנודע, ועמהם כהנים, שהחצוצרות היו ע"י כהנים ואין להוסיף על מאה ועשרים כמבואר ברמב"ם פ"ג מה' כה"מ: (יג) ויהי כאחד, לא נהגו כמשוררים במקהלות א' פותח ואחרים עונים רק היו כאיש אחד, ומפרש להשמיע קול אחד:

ו (א) אז אמר שלמה, כל הנאמר בסימן זה הועתק ממלכים, ושם פירשתי הכל בארוך ואין לכפול הדברים, רק בפסוק ה' הוסיף לפרש מה שקצר שם לא בחרתי בעיר ואבחר בדוד

ז וַיְהִי עִם־לְבַב דָּוִיד אָבִי לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִיד אָבִי יַעַן אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבְךָ לִבְנוֹת בַּיִת
לִשְׁמִי הֱטִיבוֹתָ כִּי הָיָה עִם־לְבָבֶךָ׃ ט רַק אַתָּה לֹא תִבְנֶה הַבָּיִת
כִּי בִנְךָ הַיּוֹצֵא מֵחֲלָצֶיךָ הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי׃ י וַיָּקֶם יְהוָה אֶת־
דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֵּר וָאָקוּם תַּחַת דָּוִיד אָבִי וָאֵשֵׁב ׀ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וָאֶבְנֶה הַבַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ יא וָאָשִׂים
שָׁם אֶת־הָאָרוֹן אֲשֶׁר שָׁם בְּרִית יְהוָה אֲשֶׁר כָּרַת עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יב וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה נֶגֶד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו׃
יג כִּי־עָשָׂה שְׁלֹמֹה כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וַיִּתְּנֵהוּ בְּתוֹךְ הָעֲזָרָה חָמֵשׁ אַמּוֹת
אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רָחְבּוֹ וְאַמּוֹת שָׁלוֹשׁ קוֹמָתוֹ וַיַּעֲמֹד עָלָיו וַיִּבְרַךְ
עַל־בִּרְכָּיו נֶגֶד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו הַשָּׁמָיְמָה׃ יד וַיֹּאמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֵין־כָּמוֹךָ אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ שֹׁמֵר הַבְּרִית
וְהַחֶסֶד לַעֲבָדֶיךָ הַהֹלְכִים לְפָנֶיךָ בְּכָל־לִבָּם׃ טו אֲשֶׁר שָׁמַרְתָּ
לְעַבְדְּךָ דָּוִיד אָבִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לוֹ וַתְּדַבֵּר בְּפִיךָ וּבְיָדְךָ מִלֵּאתָ
כַּיּוֹם הַזֶּה׃ טז וְעַתָּה יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹר לְעַבְדְּךָ דָוִיד אָבִי

ע"ש (ט) אותיות דר"ע פב : (יא) שם ז : (יד) זוכר בראשית :

רש"י

לא בחרתי בעיר: ואבחר בדויד. מוסב על ולא בחרתי באיש: (ח) הטיבות כי היה עם לבבך. כלומר גם אני בוחר בבית אשר עלה בלבך לבנותו לשכן שמי שם כמו שאמר למעלה: (יב) ויפרש כפיו. היה לו לומר כך ויפרוש כפיו השמימה ויאמר וגו' אלא שמפסיק בינתים להודיע על מה עמד, וכן במלכים (א' ח') ויפרוש כפיו השמימה ויאמר: (יג) כי עשה שלמה. מוסב על נגד כל קהל ישראל כלומר שיהא היה גבוה מכולם להשמיע דבריו: ויעמד עליו. ועתה יכולין לראותו כל ישראל ומשום שהפסיק הענין צריך לומר כבראשונה נגד כל קהל ישראל וכן ויפרוש כפיו השמימה: (יד) אין כמוך אלהים. ממה שאתה שומר הברית והחסד שאתה גוזר מן השמים לתת לאוהביך אתה מגיעו וגומר הברית והחסד לקיים הבטחתך בארץ: ההלכים לפניך. כמו שהלך דוד אבי, וזה. (טו) אשר אמרת לעבדך דויד. בלשון אמנת הבטחה: (יח) כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ. ל' תמיהה וכי אפשר שיאמין אדם שישב אלהים על הארץ כי שמים ושמי השמים וגו' אלא מחמת חסד שגמלת לדוד אבי למלאת שכינתך: אף כי הבית הזה אשר

מצודת דוד

בית: (ח) הטיבות. טוב עשית בזה ולזכות תחשב כי ע"י באה ההכנה לבנות עליו ולהכין הכל: (ט) רק אתה וגו'. עם שתכין הכל: (יא) ואשים שם. בבית הזה: אשר שם. בזה הארון: ברית ה'. לוחות הברית אשר כרת ברית עם ישראל בעת שנתנה: (יב) ויפרש כפיו. כדרך שואל החסד: (יג) כי עשה שלמה. בא לפרש איך היה נגד כל ישראל ואיך ראוהו הרחוקים ממנו ואמר כי עשה וכו': ויעמד עליו. וראוהו א"כ כולם: השמימה. למעלה כלפי השמים: (יד) שומר הברית. הגמול שהבטיח בברית: (טו) אשר שמרת. רצה לומר אשר נראה לכל ששמרת לו הבטחתך אשר הבטחתו שהוא יבנה הבית: ותדבר. כמו שדברת כן מלאת בכח ידך כאשר נראה היום: (טז) שמר וגו'. ר"ל שמור גם ההבטחה

מצודת ציון

מל' הכנס: (ט) מחלציך. הם המתנים והוא כינוי לאבר המשגל על כי הוא סמוך להם: (י) ויקם. קיים: (יג) ויברך. ענין כריעה ולתוספת ביאור אמר על ברכיו:

ימי קדם

וכמש"ש: (יג) **כי עשה**, זה לא נמצא במלכים, ועזרא פירש על איזה מקום עמד שלמה אז, ומ"ש חמש אמות ארכו היינו מן האמצע כי היה למעלה עגול ולמטה מרובע, והיה המרובע נחלק לשתים, ממקום שבא העגול עד קצהו והיו חמש אמות לכל צד. ומ"ש ויברך על ברכיו לא נזכר ג"כ במלכים, רק כן מבואר ממש"ש בסוף הענין (א' כ"ד) קם וכו' מכרוע על ברכיו: (טז) ללכת בתורתי,

את אשר דברת לו לאמר לא־יכרת לך איש מלפני יושב על־כסא ישראל רק אם־ישמרו בניך את־דרכם ללכת בתורתי כאשר הלכת לפני: יז ועתה יהוה אלהי ישראל יאמן דברך אשר דברת לעבדך לדויד: יח כי האמנם ישב אלהים את־האדם על־הארץ הנה שמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי־הבית הזה אשר בניתי: יט ופנית אל־תפלת עבדך ואל־תחנתו יהוה אלהי לשמע אל־הרנה ואל־התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך: כ להיות עיניך פתחות אל־הבית הזה יומם ולילה אל־המקום אשר אמרת לשום שמך שם לשמוע אל־התפלה אשר יתפלל עבדך אל־המקום הזה: כא ושמעת אל־תחנוני עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל־המקום הזה ואתה תשמע ממקום שבתך מן־השמים ושמעת וסלחת: כב אם־יחטא איש לרעהו ונשא־בו אלה להאלתו ובא אלה לפני מזבחך בבית הזה: כג ואתה | תשמע מן־השמים ועשית ושפטת את־עבדיך להשיב לרשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו:

כצ"ל בשי"ן ימין, ערש"י (מ"א ח ל"א) ורד"ק בשרשים ובפירוש.

רש"י

בניתי. ולמה בניתיו להתפלל לפני האלהים ולפנות הוא אל תפלתנו: (יט) לשמע אל הרנה. זו צעקה כמו (מלכים א' כ"ב) ויעבר הרנה במחנה, ועל כרחך על צעקתם של כל אדם שהוא גם מפני צרתו אל יתפלל אלא בצעקתו בסתר, כך חבור המקראות וסוף הענין מוכיח שאמר ואתה תשמע ממקום שבתך למדת שלא בנאו אלא לדעת כן להוריד בו שכינה כדי שישב על הארץ לשמוע ממכון שבתו אל התפלות שיתפללו בו: (כ) להיות עיניך פתוחות. בכל עת אשר יתפללו אליך: (כב) אם יחטא איש. מקרא זה על כל ישראל המחייב חבירו שבועה אם באמת הוא משביעו והנשבע נשבע לשקר אתה תשמע השמים, ואם הדין עם הנשבע שבעל הדין מזקיקו על שבועה של חנם אף המשביעו קרוי רשע: (כג) ולהצדיק צדיק. שלא לענשו על השבועה שהרי באמת הוא נשבע. ותוספתא דסוטה מפרש אם יחטא. בועל אשת איש. ונשא בו אלה, ויחייב בו אלה כשם שהמים בודקים אותה כך המים בודקין אותו. לפני מזבחך, כדכתיב (במדבר ה')

מצודת ציון

(טו) מלאת. ענין השלמה: (יז) יאמן. מלשון האמנה וקיום: (יח) האמנם. אמנם הוא ענין אמת והיא בה"א התמיה: יכלכלוך. ענין החזקה כמו שלשת אלפים יכיל (לעיל ד'): אף כי. הוא ענין ק"ו וכ"ש: (כב) ונשא. ענין חוב כמו כאשר נושה בו (ישעיה כ"ד): אלה. קללת השבועה כמו

מצודת דוד

ההיא אשר הבטחתו שאם זרעו ילכו לא יפסק מהם המלוכה: (יז) יאמן דברך. ר"ל עשה דבר לשיהא נקרא שם הבית אשר בניתי בית ה': (יח) כי האמנם. ה"ם אמת הדבר שישב אלהים עם האדם בביתו שעשו על הארץ בתמיה הלא השמים לא יכלכלוך ומכ"ש הבית וא"כ במה יהיה בית ה': (יט) ופנית. לזאת פנה נא אל תפלתי מה שהתפלל על עיקר כוונת תועלת הבית ובמה יקרא בית ה': (כ) להיות וגו'. וזהו תפלתי להיות עיניך וכו': אל המקום הזה. במקום הזה וכן אל הארון (שמות כ"ה) ותפשיו ובהארון: (כא) ושמעת וגו'. ר"ל כמו שאני מתפלל שתשמע תפלתי כן אני שואל לשמוע תפלת כל עמך: ואתה תשמע וגו'. ר"ל לא שתשב פה לשמוע כ"א התפלה העשויה פה ישמע אל השמים ותקבלה ברחמים ותכלה לעון המתפלל: (כב) איש לרעהו. בדבר ממון: ונשא בו אלה. ויחייב בו אלה שבועה להשביעו: ובא אלה. ר"ל וישבע לפני המזבח: (כג) להשיב לרשע. כגמולו ולהשיב דרכו בראשו אם הנשבע לשקר אם המשביעו בחנם ולפי שאמר למעלה ושמעת ובלהת אמר על זה לא השלה הואיל וחלל הבית

ימי קדם

הם ללכת לפני: (יח) וישב, שם כתיב ישב אלהים על הארץ, ועזרא תקן שר"ל שישב את האדם ושוכן בין בני ישראל, ביתר הדברים לא נמצא מכאן עד סוף פסוק מ"ם רק שינויים קטנים לתיקון הלשון, וכבר באררתי כל התפלה הזאת בפירוש ס' מלכים די נאר, והקורא ידרוש פירושו משם:

כד וְאִם־יִנָּגֵף עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אוֹיֵב כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְשָׁבוּ וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וְהִתְפַּלְלוּ וְהִתְחַנְּנוּ לְפָנֶיךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃ כה וְאַתָּה תִּשְׁמַע מִן־הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וַהֲשֵׁיבוֹתָם אֶל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לָהֶם וְלַאֲבֹתֵיהֶם׃ כו בְּהֵעָצֵר הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ מֵחַטָּאתָם יְשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֵם׃ כז וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עֲבָדֶיךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כִּי תוֹרֵם אֶל־הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ וְנָתַתָּה מָטָר עַל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר־נָתַתָּה לְעַמְּךָ לְנַחֲלָה׃ כח רָעָב כִּי־יִהְיֶה בָאָרֶץ דֶּבֶר כִּי־יִהְיֶה שִׁדָּפוֹן וְיֵרָקוֹן אַרְבֶּה וְחָסִיל כִּי יִהְיֶה כִּי יָצַר־לוֹ אוֹיְבָיו בְּאֶרֶץ שְׁעָרָיו כָּל־נֶגַע וְכָל־מַחֲלָה׃ כט כָּל־תְּפִלָּה כָל־תְּחִנָּה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְכָל־הָאָדָם וּלְכֹל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵדְעוּ אִישׁ נִגְעוֹ וּמַכְאֹבוֹ וּפָרַשׂ כַּפָּיו אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה׃ ל וְאַתָּה תִּשְׁמַע מִן־הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְסָלַחְתָּ וְנָתַתָּה לָאִישׁ כְּכָל־דְּרָכָיו אֲשֶׁר תֵּדַע אֶת־לְבָבוֹ כִּי־אַתָּה לְבַדְּךָ יָדַעְתָּ אֶת־לְבַב בְּנֵי הָאָדָם׃ לא לְמַעַן יִירָאוּךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכֶיךָ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־הֵם

ת"א והתפללו אליך. ברכות ל':

רש"י

והעמיד הכהן את האשה. לתת דרכו בראשו, כדכתיב ונפלה בטנה (שם). ולהצדיק צדיק, דכתיב ונקתה ונזרעה זרע (שם): (כד) ואם ינגף עמך. ולא מפני שידך קצרה מלהושיע אלא דבר זה גורם כי יחטאו לך: ושבו והודו את שמך. פתרון והודו את עונם, והאחרון מוכיח והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תענם: (כה) והשיבותם. והשב אותם אל האדמה. כי כשנופלים ונגפים לפני אויביהם תופשים מהם שבוים ומביאים אותם בשביה אל ארץ אחרת: (כו) בהעצר השמים. כדכתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר (דברי' י"א): (כז) כי תורם אל הדרך. כמו שעשית כשהיה רעב בימי דוד ג' שנים (שמואל ב' כ"א) והורית והארת להם אל שאול ואל בית הדמים כמו כן תורם איזה חטא גורם להם על מה נעצרו השמים: (כח) כל נגע. פתרון הרי זכרתי לך דבר שדפון וירקון נגיפה אף עצירת גשמים ומה עוד להרבות אלא כל נגע וכל מחלה כי יהיה והתפלל. ופרש כפיו אל הבית הזה, וזה שאמר (כט) כל תפלה וכל תחנה. שיתפלל ויתחנן על זאת מכל אחת מהדברים האלה: אשר ידעו איש נגעו. כלומר אם יתפלל על נגעו ועל מכאובו להסירו ממנו: (ל) וסלחת ונתתה לאיש ככל דרכיו וגו' לרשע כרשעתו ולצדיק כצדקתו שאם לא ישלם לרשע כפי רוע מעלליו ימיח דברים כלפי מעלה ויאמר אין אלהים (אז) יודע לבבו ויביא מיראת השם, כמו כן תעשה לצדיק כצדקתו שתעשה לו כשיתפלל לפניך: (לא) למען ייראוך. וישוב הרשע מדרכו

מצודת דוד

עם השבועה: ולהצדיק צדיק. אם הנשבע באמת אם המשביע בצדק: (כד) כי יחטאו. כאשר יחטאו: (כה) והשיבותם. ר"ל כאשר יצאו עוד למלחמה לא יהיו עוד נגפים ללכת בשבי אבל ישובו לארצם: (כו) כי תענם. ישובו מחטאתם למען אשר תענם בעת הצרה ולא מאהבת המקום: (כז) ועתה תשמע. עם כל זה אף מאהבה: כי תורם. בזה תלמדם דרך הטובה לעשות מאהבה בראותם חסדי המקום: ונתתה. ולזה מלא משאלותם ותן המטר: (כח) רעב כי יהיה. מסיבות רוח לא מעצירת המטר: שדפון וגו'. והרעב מוכן לבוא: כי יצר לו. כשיבא אויב לצור עליו בחלו ובשעריו: כל נגע. או כל מיני נגע ומחלה אשר יבוא בו: (כט) לכל האדם. בין לאיש יחידי בין לכל עמך: אשר ידעו. אשר יכיר בנגע לבבו לדעת שבא המכאוב בעבור נגע העון: (ל) ככל דרכיו. כפי כל הדרכים שאתה ידע. וזה ל"ל אשר תדע את לבבו שלם עמך: (לא) למען ייראוך. בראותם שעם התפלה והתשובה סלכם

מצודת ציון

בשבועת האלה (במדבר ה'): (כו) בהעצר. ענין מניעה: תענם. מלשון עניה והכנעה: (כז) תורם. תלמדם כמו יורה דעה (ישעיה כ"ח): (כח) שדפון. ענין לקות הזרע עד לא נגמר הבשול: ירקון. הכספת פני התבואה ונהפך למראה ירקון: וחסיל. מין ארבה: יצר. מלשון מצור:

חיים על־פני האדמה אשר נתתה לאבתינו : לב וגם אל־הנכרי אשר לא־מעמך ישראל הוא ובא ׀ מארץ רחוקה למען שמך הגדול וידך החזקה וזרועך הנטויה ובאו והתפללו אל־הבית הזה : לג ואתה תשמע מן־השמים ממכון שבתך ועשית ככל אשר־יקרא אליך הנכרי למען ידעו כל־עמי הארץ את־שמך וליראה אתך כעמך ישראל ולדעת כי־שמך נקרא על־הבית הזה אשר בניתי : לד כי־יצא עמך למלחמה על־איביו בדרך אשר תשלחם והתפללו אליך דרך העיר הזאת אשר בחרת בה והבית אשר־בניתי לשמך : לה ושמעת מן־השמים את־תפלתם ואת־תחנתם ועשית משפטם : לו כי יחטאו־לך כי אין אדם אשר לא־יחטא ואנפת בם ונתתם לפני אויב ושבום שוביהם אל־ארץ רחוקה או קרובה : לז והשיבו אל־לבבם בארץ אשר נשבו־שם ושבו ׀ והתחננו אליך בארץ שבים לאמר חטאנו העוינו ורשענו : לח ושבו אליך בכל־לבם ובכל־נפשם בארץ שבים אשר־שבו אתם והתפללו דרך ארצם אשר־נתתה לאבתם והעיר אשר בחרת ולבית אשר־בניתי לשמך : לט ושמעת מן־השמים ממכון שבתך את־תפלתם ואת־תחנתיהם ועשית משפטם וסלחת לעמך אשר חטאו־

ע"ש (לג) מס' שמחות ל טו : (לד) שהש"ר ד ד : (לח) במד"ר ג ירושלמי ברכות ד ד :

רש"י

ולכך אני מתפלל לתת לו לאיש כדרכיו : (לג) ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי . בישראל אני מתפלל לתת לו כדרכיו אבל לעכו"ם ככל אשר יקרא לך, לפי שישראל מכירין בהקב"ה ויודעין שהיכולת בידו לעשות ואם אין תפלתו נשמעת תולה בעצמו בחטאיו ומפשפש במעשיו אבל העכו"ם קורא תגר ואומר שמעתי שמעו בכל העולם ונתיגעתי בדרכים הרבה עד שבאתי והתפללתי במקום הזה ולא מצאתי בו ממש כשאר אלהות לפיכך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי : (לד) דרך העיר . פניהם נגד ירושלים : (לה) ועשית משפטם . נקמתם באויביהם, ע"א נרכיהם דוגמא לעשות משפט עבדו (מלכים א' ח') : (לח) אשר בניתי לשמך . פתרון הבית הזה אשר בניתי כדי נגדל שמך כי אז כשתקבל תפלתם אז יתפללו לך בבית הזה או בכל מקום שהם ויפנו לביתך זה : (לט) ושמעת וגו'

מצודת ציון

מחלה . מלשון חולי : (לב) הנטוים . מלשון הטיה : (לו) ואנפת. ענין כעס כמו כי אנפת בי (שם י"ב): ושבום . מלשון שביה : (לז) והשיבו . מלשון השבה : נשבו שם. מל'

מצודת דוד

לם הכרה ידעו שיד ה' עשתה : (לג) למען שמך . בעבור פרסום שמך : (לד) אשר תשלחם . כי אין יוצאים במלחמה טרם ישאלו בה' : דרך העיר . כי בהיותם בדרך לא יוכלו לבא נכח ה' להתפלל בה ולזה אמר אף כשיכוונו שתלך תפלתם כשמתים דרך העיר והבית : (לה) ועשית משפטם . לנקום נקמתם מיד העכו"ם : (לו) כי אין אדם וגו' . ר"ל אם אין בהם אדם אשר לא יחטא בכדי לסגן הוא על כולם ואז בודאי תחנף בם : (לח) דרך ארצם . כי בהיותם בארץ העובדי גלולים היה הכוונה שתעבור התפלה דרך ארצם והעיר והבית : (לט) ועשית משפטם , לנקום מהעובדי גלולים

ךְ׃ מ עַתָּה אֱלֹהַי יִהְיוּ־נָא עֵינֶיךָ פְּתֻחוֹת וְאָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לִתְפִלַּת הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ מא וְעַתָּה קוּמָה יְהוָה אֱלֹהִים לְנוּחֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ כֹּהֲנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהִים יִלְבְּשׁוּ תְשׁוּעָה וַחֲסִידֶיךָ יִשְׂמְחוּ בַטּוֹב׃ מב יְהוָה אֱלֹהִים אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ זָכְרָה לְחַסְדֵי דָּוִיד עַבְדֶּךָ׃

ז א וּכְכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל וְהָאֵשׁ יָרְדָה מֵהַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל הָעֹלָה וְהַזְּבָחִים וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַבָּיִת׃ ב וְלֹא יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לָבוֹא אֶל־בֵּית יְהוָה כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה׃ ג וְכֹל ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רֹאִים בְּרֶדֶת הָאֵשׁ וּכְבוֹד יְהוָה עַל־הַבָּיִת וַיִּכְרְעוּ אַפַּיִם אַרְצָה עַל־הָרִצְפָּה וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְהוֹדוֹת לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ד וְהַמֶּלֶךְ וְכָל־הָעָם זֹבְחִים זֶבַח לִפְנֵי יְהוָה׃ ה וַיִּזְבַּח

רש"י

תפלתם. ועל זה יתגדל שמך בעולם: (מא) ועתה קומה ה'. שלא להטלטל כאשר עד עתה משילה לנוב ומנוב לגבעון: אתה וארון עזך. שלא יטלטל עוד מעתה. עזך, על שם כן קרוי עוזך על שעשה נפלאות ונצחות בפלשתים וכן כתיב (לעיל ט"ז) בהודו לה' דרשו ה' ועזו, ועוד אמרו רבותינו ז"ל במסכת עכו"ם ויקרנה הפרות (שמואל א' ו') מה שירה אמרו הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו (תהלים צ"ח): ילבשו תשועה. שמחת שלא יטלטלו ממקום למקום, כמו והיה צדק אזור מתניו (ישעיה יא): וחסידיך ישמחו בטוב. ברוב שבות ומעשרות שניתן ללוים בשכר שומרין את הארון ומשוררין לפניו: (מב) אל תשב פני משיחך. מלעשות טובה עמדי, ואם לא למעני עשה למענך:

מצודת דוד

גלולים למען יכירו שלא טוב בעיני ה' הכבדת עולם על ישראל: (מא) קומה ה'. קום ממקומך להשרות השכינה במקום המנוחה והיא בית קודש הקדשים: ילבשו תשועה. ר"ל תשועתך יקיפם מסביב כבגד יעטה: בטוב. בהטובה הבאה ממך: (מב) אל תשב וגו'. ר"ל אל תשב פני ריקם לבל נקבל תפלתי: לחסדי דויד. למעשה החסד שעשה דוד אבי ובעבורו אל תשב פני ריקם:

ז (א) וכבוד ה' וגו'. ר"ל שכן היה מלא כאשר היה קודם ירידת האש מעת שיצאו הכהנים מן הקדש והתחילו להרים קול וכו' כמ"ש למעלה: (ג) והודות לה'. אמרו הודו לה' את ההלול האמור בה כי טוב וכו' והוא הלל הגדול:

מצודת ציון

שביה: (מ) קשובות. ענין שמיעה כמו ואין קשב (מ"א י"ח): (מא) עזך. ענין חוזק:

ז (ג) הרצפה. הקרקע המרוצפה במלא אבנים וכן על רצפת בהט ושש (אסתר א'): (ה) ויחנכו. התחלת הדבר

ימי קדם

(מ—מב) עתה ה' אלהי, בכאן קצר את תפלת שלמה ולא העתיק שלשה הפסוקים האחרונים שם, ולנגדם העתיק מה שמצא בספרים אחרים שסיים משני פסוקים מן שיר המעלות (סימן קל"ב) שנאמר על הכנסת הארון כמו שפירשתי שם, ובאו בכאן בשינוי קצת, וכבר באלתי זה בפירוש תהלות דרשהו משם:

ז (א) והאש, במלכים לא נזכר מירידת האש, וחז"ל בס"ע ובספרא ויקרא (סי' מ"ט) אש שירדה בימי משה לא נסתלקה ממזבח הנחשת עד שבאו לבית העולמים, א"כ בא האש ממזבח הנחשת של משה וע"כ לא הזכירו ירמיה בס' מלכים, ועזרא הזכירו כי העם ראו איך אש השמים נעתקה ממזבח זה אל מזבח זה, אולם יפלא לי הלא לר' יוסי בזבחים (ד' נ"ט) מ"ש בפסוק ז' שקדש תוך החצר הוא שבנה מזבח אחר חוץ ממזבח הנחשת, והחלה עמד מזבח של משה, ואיך יאמר ר' יוסי בסדר עולם שלא נעתקה האש ממזבח הנחשת? וצ"ל לדידיה שבאו הכתובים שלא כסדר ומ"ש בפסוק ז' שקדש תוך החצר (שהוא לדעתו מזבח שבנה) היה קודם ירידת האש, ובל"ז כתבתי בפירוש מלכים שפשטות הכתוב בד"ה שאמר כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה מורה כדעת ר' יהודה בזבחים שם שמ"ש שקדש תוך החצר דברים כפשטן, וגם מ"ש למעלה (ה' כ"א—כ"ו) ויפגאו באש מן השמים לא נזכר בספרים הקודמים: (ג) וכל ב"י וכו' ויכרעו על הרצפה, כי אסור להשתחוות על רצפת אבנים רק במקדש כמו שלמד בספרא סוף בהר ובמס' מגלה, ואחר שראו שזה הוא המקום הנבחר הש'

הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אֶת־זֶבַח הַבָּקָר עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף וְצֹאן מֵאָה
וְעֶשְׂרִים אָלֶף וַיַּחְנְכוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים הַמֶּלֶךְ וְכָל־הָעָם׃
ו וְהַכֹּהֲנִים עַל־מִשְׁמְרוֹתָם עֹמְדִים וְהַלְוִיִּם בִּכְלֵי־שִׁיר יְהוָה אֲשֶׁר
עָשָׂה דָּוִיד הַמֶּלֶךְ לְהֹדוֹת לַיהוָה כִּי־לְעוֹלָם חַסְדּוֹ בְּהַלֵּל דָּוִיד
בְּיָדָם וְהַכֹּהֲנִים מַחְצְרִים נֶגְדָּם וְכָל־יִשְׂרָאֵל עֹמְדִים׃ ז וַיְקַדֵּשׁ
שְׁלֹמֹה אֶת־תּוֹךְ הֶחָצֵר אֲשֶׁר לִפְנֵי בֵית־יְהוָה כִּי־עָשָׂה שָׁם הָעֹלוֹת
וְאֵת חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים כִּי־מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־עָשָׂה שְׁלֹמֹה לֹא
יָכוֹל לְהָכִיל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַחֲלָבִים׃ ח וַיַּעַשׂ
שְׁלֹמֹה אֶת־הֶחָג בָּעֵת הַהִיא שִׁבְעַת יָמִים וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל
גָּדוֹל מְאֹד מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־נַחַל מִצְרָיִם׃ ט וַיַּעֲשׂוּ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי
עֲצָרֶת כִּי ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ עָשׂוּ שִׁבְעַת יָמִים וְהֶחָג שִׁבְעַת יָמִים׃
י וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שִׁלַּח אֶת־הָעָם לְאָהֳלֵיהֶם

יחיד צ

רש"י

ז (ו) **והכהנים** על משמרותם. כאשר חלקן דוד לכ"ד משמרות לשרת כל משמרה ומשמרה שבוע שלה והלוים כמו כן על כ"ד משמרות שלהם: להודות. בכלי שיר שהיו אומרים הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו: בהלל דויד. בכלי שיר שהיו אומרין בו הלל של דוד וההודיות בידם של לוים: והכהנים מחצרים נגדם. שעליהם לשורר בחצוצרות שנאמר ובני אהרן הכהנים יתקעו וגו' (במדבר י'): (ז) ויקדש שלמה את תוך החצר. רבותינו חולקין בדבר זה (זבחים כ"ט) רבי יהודה אומר קדש את רצפת העזרה בקדושת המזבח להקטיר על הרצפה כי מזבח הנחשת קטן מהכיל שרבו קרבנות לשם, אמר לו רבי יוסי והלא כבר נאמר (לעיל ב' א') ויעל עליו עולות אלף על מזבח שעשה משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ומנין עולות תמצא שזה של אבנים גדול משל משה, שהמזבח של משה מקום מערכתו אמה על אמה ושל שלמה מקום מערכתו כ"ד על כ"ד הרי של שלמה חמש מאות ושבעים ושם כשל משה גם כן מה הוא קדש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה: לא יכול להכיל. של משה הוא אומר, כאדם האומר ננס פלוני ופסול לעבודה: (ח) מלבוא חמת. שהוא בצפון של ארץ ישראל: עד נחל מצרים. שהוא כנגדו כמפורש באלה מסעי: (י) וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי

מצודת ציון **מצודת דוד**

עמוד בה משה ושלשה קרוי חנוך בלשון מקרא: (ז) להכיל (ו) על משמרותם. כל משמרה במקום מיוחד: להודות לה'. ר"ל עמדו בכלי שיר להודות לה' בהלול האמור בה
כי לעולם חסדו: בהלל דויד בידם. ר"ל בידם היה כלי שיר שעשה דוד להלל בה וזה כפל ענין במ"ש: מחצרים. תוקעו בחצוצרות: נגדם. מול הלוים: עומדים. לשמוע ההלול: (ז) את תוך החצר. רצפת חצר הכהנים קדש בקדושת המזבח כי עשה וכו': מזבח הנחשת. ר"ל מזבח אבנים ההוא מזבח נחושת שעשה משה במדבר: לא יכול להכיל את וגו'. מרבית הקרבנות: (ח) ויעש וגו'. ר"ל מלבד ימי החנוך הרבו עוד להביא קרבנות ימי החג בעבור חנוכת הבית: מלבא חמת. מן המקום שבאים בה לחמת והיא בפאת הצפוני עד נחל מצרים שהיא בפאת הדרומי: (ט) כי חנוכת המזבח. רצה לומר כאשר השלימו לעשות שבעת ימי חנוכה ושבעת ימי החג עשו עצרת כמשפט התורה:
וביום עשרים ושלשה. הוא יום המחרת מן יום שמיני העצרת: לדויד. שקיים לו הבטחתו אשר בנו היושב על כסאו בנה

ימי קדם

השתחוו על הרצפה: (ד—ו) והמלך, פסוק ד' ה' הועתק ממלכים, ופסוק ו' הוסיף עזרא שכולם עמדו על משמרותם, והלוים בכלי שיר והכהנים בחצוצרות כמו במועדים, כמ"ש ביום שמחתכם וכו' ותקעתם בחצוצרות, ושהיו הכהנים נגד הלוים שהלוים עמדו על הדוכן במזרח והכהנים בצד מערב: (ז) ויקדש, שם פסוק ס"ד כתוב כי מזבח הנחושת אשר לפני ה', ועיין מה שכתבתי שם בפירושי: (ח—ט) שבעת ימים, שם כתיב שבעת ימים ושבעת ימים, ועזרא באר שבשבעה ימים הראשונים לא היה חג רק חנוכת המזבח והיה מותר בעבודה, ולפ"ז י"ל שהתענו ביוהכ"פ אחרי שלא היה כחג, וחז"ל אמרו שאכלו ביוהכ"פ וזה ממה שכתוב במלכים עליו שם חג: (י) וביום עשרים ושלשה, במלכים

שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְדָוִיד וְלִשְׁלֹמֹה
וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃ יא וַיְכַל שְׁלֹמֹה אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ
וְאֵת כָּל־הַבָּא עַל־לֵב שְׁלֹמֹה לַעֲשׂוֹת בְּבֵית־יְהוָה וּבְבֵיתוֹ הִצְלִיחַ׃
יב וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה בַּלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתֶךָ
וּבָחַרְתִּי בַּמָּקוֹם הַזֶּה לִי לְבֵית זָבַח׃ יג הֵן אֶעֱצֹר הַשָּׁמַיִם וְלֹא־
יִהְיֶה מָטָר וְהֵן־אֲצַוֶּה עַל־חָגָב לֶאֱכוֹל הָאָרֶץ וְאִם־אֲשַׁלַּח דֶּבֶר
בְּעַמִּי׃ יד וְיִכָּנְעוּ עַמִּי אֲשֶׁר נִקְרָא־שְׁמִי עֲלֵיהֶם וְיִתְפַּלְלוּ וִיבַקְשׁוּ
פָנַי וְיָשֻׁבוּ מִדַּרְכֵיהֶם הָרָעִים וַאֲנִי אֶשְׁמַע מִן־הַשָּׁמַיִם וְאֶסְלַח
לְחַטָּאתָם וְאֶרְפָּא אֶת־אַרְצָם׃ טו עַתָּה עֵינַי יִהְיוּ פְתֻחוֹת וְאָזְנַי
קַשֻּׁבוֹת לִתְפִלַּת הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ טז וְעַתָּה בָּחַרְתִּי וְהִקְדַּשְׁתִּי אֶת־

ע"ש (יד) רבה לך מד קהלת ב ירושלמי סוטה ב א: (טז) שמו"ר ב במדבר ג פתיחה דאיכה תנחומא ויגש ה"ו
תיקון כא לג א:

רש"י

שלח את העם. שהוא ט' לחנוכת הבית, ובמלכים (א' ח') כתיב וביום השמיני שהוא כ"ב לחדש שהרון ביום ט' נתן להם רשות לילך לאחר החג ולמחר כשילא החג לא הלכו כולם יחד. ע"א ביום ח' נתן להם רשות ושלא אותם שיושבים בתוך התחום שבת וכל מי שירצה ליסע ולילך באותו היום באותו התחום ולמחר שלח הל העם כולו, ובב"ר מפרש נטלו רשות ממנו והמתינו עוד שם יום אחד וחזרו ונטלו רשות עוד למחר פעם שנים לכך נאמר ביום כ"ג בחדש: שמחים וטובי לב וגו' לדויד ולשלמה. כי מה שדבר בפיו (לעיל כ"ח) שלמה בנך הוא יבנה ביתי וגו' מלא בידו שנתן לו בן יושב על כסאו שבנה הבית לשם ה', ובב"ר מפרש אמר ר' לוי כתיב כי חנוכת וגו' שמחים מוסב על אשר עשה ה' לדוד שקיים מה שנדר לשלמה שבחר בו מכל אחיו כי חכם הוא: ולישראל עמו. כדכתיב במלכים (א' ח') לא נפל דבר אחד וגו'. ע"א ולישראל עמו שהיה להם מושל שהיו יושבין בבטחון ובהשקט כדכתיב וישב יהודה וישראל וגו' (שם ה'): (יב) וירא ה' אל שלמה בלילה. בחזיון לילה: שמעתי את תפלתך. בלשון שאמר שלמה ושמעת השיב הקב"ה שמעתי תפלתך, הוא התפלל בהעצר השמים השיב הקב"ה הן אעצור. הוא התפלל רעב וארבה והקב"ה משיבו והן אצוה על חגב. הוא התפלל על דבר והקדוש ברוך הוא משיבו ואם אשלח דבר בעמי. ויכנעו עמי.

מצודת דוד

הבית: ולישראל עמו על כי ראו אשר שרתה השכינה בהבית ושמחו: (יא) ואת כל הבא וגו'. את כל מה שחשב לעשות עשה והצליח: (יב) לבית זבח. להיות לי בית זבח:

מצודת ציון

(יג) אעצר. ענין מניעה: חגב. מין ארבה: (טו) קשבות. שומעות:

(יג) הן אעצר וגו'. ר"ל כל צרה שתבוא בהם הן עצירת השמים מן המטר הן שילוח החגב וכו': (יד) ויכנעו. ואשר יכנעו עמי וכו': ואני אשמע. אז אני אשמע וכו': (טו) לתפלת המקום הזה. אל התפלה אשר יתפללו במקום

ימי קדם

כתיב ביום השמיני שלח את העם, ובאר עזרא שביום זה לא שלחם לאהליהם, כי שמיני עצרת מעון לינה רק שלחם חפשי מהחינוך, וגם לא כתיב שלח לאהליהם. וביום כ"ג אז שלחם לאהליהם: (יא) ואת כל הבא, (שם ט' א') כתיב ואת כל חשק שלמה אשר חפץ לעשות, ועזרא תקן זה דהא בנה בניינים רבים אחר דבור זה כמו שיתבאר, רק שהצליח במה שרצה לעשות בשני בניינים האלה שהיו עיקרים בעיניו: (יב) וירא ה', מראה זו וכל המדובר בה נזכר במלכים (ט') רק מ"ש פה פסוק י"ג י"ד ט"ו, הוא נוספות ולא נזכר שם, ויתר הדברים באו שם בקצת שנויים, שמעתי את תפלתך כי שלמה התפלל על ב' דברים, א) שישכין ה' שכינתו שם וישמע תפלת המתפללים לפניו, ב) על התמדת מלכות בית דוד, וא"ל ששמע וקבל את תפלתו. אם על השראת השכינה, בחרתי במקום הזה לי לבית זבח וגם על קבלת התפלות. (יג—יד) הן אעצור, חזר מ"ש בתפלתו (ו' כ"ו—כ"ט) שאם יעצר השמים גשמים או חגב או דבר יקבל תפלתם ותשובתם, וע"י שיסלח לחטאתם ירפא את ארצם, כי יתבטל המכה והתשובה היא הרפואה: (טו) עתה עיני, ר"ל שיהיה שם השראת השכינה בתמידות, ויקבל שם את התפלות באזנים קשובות: (טז) ועתה בחרתי וכו' להיות שמי שם, עיין פי' במלכים

הַבַּיִת הַזֶּה לִהְיוֹת־שְׁמִי שָׁם עַד־עוֹלָם וְהָיוּ עֵינַי וְלִבִּי שָׁם כָּל־הַיָּמִים׃ יז וְאַתָּה אִם־תֵּלֵךְ לְפָנַי כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִיד אָבִיךָ וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ וְחֻקַּי וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמוֹר׃ יח וַהֲקִימוֹתִי אֵת כִּסֵּא מַלְכוּתֶךָ כַּאֲשֶׁר כָּרַתִּי לְדָוִיד אָבִיךָ לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל׃ יט וְאִם־תְּשׁוּבוּן אַתֶּם וַעֲזַבְתֶּם חֻקּוֹתַי וּמִצְוֹתַי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם וַהֲלַכְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ כ וּנְתַשְׁתִּים מֵעַל אַדְמָתִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם וְאֶת־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־הִקְדַּשְׁתִּי לִשְׁמִי אַשְׁלִיךְ מֵעַל פָּנָי וְאֶתְּנֶנּוּ לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכָל־הָעַמִּים׃ כא וְהַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר הָיָה עֶלְיוֹן לְכָל־עֹבֵר עָלָיו יִשֹּׁם וְאָמַר בַּמֶּה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת וְלַבַּיִת הַזֶּה׃ כב וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצִיאָם

רש"י

במה שיתפללו ויבקשו פ׳ וישובו מדרכיהם הרעים, הרי ג׳ כנגד ג׳, הן אעצר והן ארבה ואם אשלח. כנגד שלשה תפלות ואני אשמע ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם: (טז) והיו עיני ולבי. תרגום יונתן ותהי שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא. והיו עיני שם. אם לבי ואפני שם: (כ) אשליך מעל פני. כתרגומו שביני וביניכם ואם לא תשמעו לי (ויקרא כ״ו) מה נאמר והשימותי את מקדשיכם: ואתננו למשל. כענין שמושלים משל על מי שאירע לו דבר פגע: ולשנינה. כמו (דברים ו׳) ושננתם לבניך ותתינון לי׳ סיפור רעות וכן תרגום ויספר ואשתעי ולשנינה ולשועי: (כא) לכל עבר עליו ישום. כלומר יחרב הבית ואז כל עובר עליו ישום כמו (איוב י״ח) על יומו נשמו אחרנים: במה עשה ה׳. כמו על מה עשה ה׳ (דברים כ״ט) וכן כתיב (במלכים א׳ ט׳):

מצודת ציון

(כ) ונתשתים. ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א׳): ולשנינה. ענין התמדת הדבור כמו ושננתם לבניך (דברים ו׳): (כא) ישם. ענין תמהון כמו ישום וישרוק (ירמיה י״ט):

מצודת דוד

הזה: (טז) עד עולם. לא אסיר עוד שכינתי במקום אחר: עיני ולבי. רצה לומר השגחתי: (יח) והקימותי. להיות מתקיים לעולם לזרעך אחריך: לך. ר״ל מזרעך: (יט) אתם ועזבתם לישראל בכללם יאמר: (כ) אשליך. ר״ל אמאס בם:

למשל. מן חורבן הבית יביאו למשל על חרבנות אחרות: (כא) היה עליון. שהיה קודם החורבן במעלה לכל עובר עליו עתה בחורבנו ישום כל אחד על גודל החורבן: במה. בעבור מה: (כב) ואמרו. המשיבים יאמרו: הביא. ה׳ אלהי אבותיהם האמור למעלה:

ימי קדם

במלכים שם: (יז—יח) ואתה, שם כתוב כאשר הלך דוד אביך בתם לבב וביושר וכו׳, והקימותי את כסא ממלכתך על ישראל לעולם כאשר דברתי על דוד אביך לאמר לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל, נראה שעזרא הוסיף ענין אחר, שבמלכים נזכר אם ילך בתום וביושר שהוא המעשה השלמה בלא שום פניה חיצונית אז תקום כסא הממלכה, (שיש הבדל בין כסא מלוכה שמציין רק שימלוך, ובין כסא ממלכה שמציין העם שמולך עליהם) היינו שימלוך על כל ישראל ושיהיה לעולם, וע״ז לא כרת ברית לדוד, רק דבר אליו, ועזרא הוסיף שגם אם לא תהיה המעשה בתום וביושר וישמור מצות ה׳ שלא לשמה, בכ״ז עכ״פ יקים כסא המלוכה על קצת ישראל (וע״ז לא אמר לעולם) וע״ז היה כריתת ברית. שיהיה מבניו עכ״פ איש מושל בישראל גם אם לא תהיה ממשלה כללית על כל העם: (יט—כ) ואם תשובון אתם, ושם אם שוב תשובון אתם ובניכם וכו׳ והכרתי את ישראל וכו׳ ואת הבית אשלח וכו׳, שם מדבר אם הוא ובניו ישובו מה׳ שהוא בתמידות, שעז״א שוב תשובון שהמקור הבא לפני הפעל מורה על תמידות הפעולה, שאז יכרית ישראל לגמרי ואת הבית ישלח בהחלט, ופה מדבר אם רק הוא לבדו ישוב מה׳ עכ״פ ינתש את ישראל שהוא עקירת הנטוע ממקומו הגם שלא יכריתם לגמרי. והבית ישליך שלא ישגיח עליו בהשראת שכינתו הגם שלא ישלחהו רק ישליך מסמים ארץ: (כא) אשר היה עליון, הוא פי׳ למש״ש והבית הזה יהיה עליון:

מארץ מצרים ויחזיקו באלהים אחרים וישתחוו להם ויעבדום על־כן הביא עליהם את כל־הרעה הזאת׃

ח א ויהי מקץ ׀ עשרים שנה אשר בנה שלמה את־בית יהוה ואת־ביתו׃ ב והערים אשר נתן חורם לשלמה בנה שלמה אתם ויושב שם את־בני ישראל׃ ג וילך שלמה חמת צובה ויחזק עליה׃ ד ויבן את־תדמר במדבר ואת כל־ערי המסכנות אשר בנה בחמת׃ ה ויבן את־בית חורון העליון ואת־בית חורון התחתון ערי מצור חומות דלתים ובריח׃ ו ואת־בעלת ואת כל־ערי המסכנות אשר־היו לשלמה ואת כל־ערי הרכב ואת ערי הפרשים ואת ׀ כל־חשק שלמה אשר חשק לבנות בירושלם ובלבנון ובכל ארץ ממשלתו׃ ז כל־העם הנותר מן־החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי אשר לא מישראל המה׃ ח מן־בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא־כלום בני ישראל

ע"ש (א) ספרי בהעלותך : (ד) קה"ר א :

רש"י

ח (א) ויהי מקץ עשרים שנה. פתרון מקץ עשרים שנה שנגמר כל הבנין של בית ה' שבע שנים ואת ביתו י"ג שנים כדכתיב במלכים (שם ז'): (ד) ויבן את תדמר במדבר, ובמלכים (א' ט') כתיב את תמור ותדמור קרינן וזה ששנינו ביבמות אין מקבלים גרים מן התרמודים, ובב"ר בפרשת עקידה אמרה שעזרו לשונאיהם של ישראל ולפי שהמירו עצמם ונתחלפו לרעה בסוף על כן נכתב במלכים תמור לשון תמורה שהיה להם לעשות לישראל חסד שעשה עמהם שלמה שבנה להם כרך תדמור, ומשום שלמה לא נכתב כאן תמור אלא תדמור כלומר עיר חשובה הכל לכבוד שלמה שאין כבוד שלמה לומר כאן הוא בנה כרך שמרדו בו וקלקלו בו ועל כן כתיב תדמור ולא תמור : (ה) ערי מצור . לפי שהיו עומדי

מצודת דוד

ח (א) אשר בנה. רצה לומר אשר השלים הבנין : (ב) והערים . רצה לומר ואחר שבנה הערים וכו' והושיב שם וגו' (ובמ"א אין מזכיר מן הערים שנתן חירם לשלמה (כי אם מהערים שנתן שלמה לחירם וכן דרך המקרא מה שכתוב זה גלה זה) : (ג) וילך . אחר כל המעשים האלו הלך במלחמה על חמת צובה ונתגבר עליה וכבשה : (ד) ויבן . ואחר זה בנה תדמור וכל ערי המסכנות וכו' כי בעודו בונה בית ה' וביתו לא נתעסק בזה : (ה) ויבן את בית חורון וגו' . אף שנאמר (בדברי הימים א') אשר שארה מבנות אפרים בנתה הערים ההם כי יתכן אשר נחרבו וחזר שלמה ובנאם או שבנאם להיות ערי מבצר מוקפות חומה וכו' : (ו) כל ערי המסכנות. מלבד מה שבנה בחמת : ואת כל ערי וגו' . ר"ל כל הדברים האלה בנאם אחר כלות בנין בית ה' וביתו : (ח) למס . ר"ל למס עובד לבנות את הבניינים האמורים :

מצודת ציון

ח (ד) ערי המסכנות . ערי אוצרות וכן ויבן ערי מסכנות (שמות א') : (ה) ערי מצור . ערי מבצר נקראות ערי מצור על כי אין לבוא בהן כ"א יצורו עליהן מסביב לבלתי תת יוצא ובא להביא מזון ומים : (ו) חשק . ענין תאוה : ובלבנון . כך שם היער : (ח) כלום . מלשון כליון :

ימי קדם

ח (ג) והערים , במלכים. אמר שלמה נתן לחירם עשרים עיר בארץ הגליל וחירם יצא לראות את הערים ולא ישר בעיניו, ובארתי שם שנתנה לו להוציא מהם העשרים אלף כור חטין ועשרים אלף כור שמן שנתן לו מדי שנה בשנה, ולא ישרו בעיני חירם כי א"ל שהוא ארץ כבול ולא יוציאו די תבואה בשיעור הזה, ופה עזרא שנתן חירם לשלמה את הערים בחזרה, ושלמה בנה אותם ויושב שם ב"י שהם יעבדו את אדמתם ויוציאו את העשרים אלף כורים לתת לחירם : (ג—ו) וילך, על מה שנאמר במלכים [שם ט"ו—י"ט] הוסיף עזרא דברים שלא נזכר שם , א] שכבש חמת ובנה שם ערי מסכנות , ושם נזכר שבנה בית חורון התחתון , ועזרא ספר שאח"כ בנה אותה שנית להיות עיר מבצר , וגם בנה עמה בית חורון העליון לעיר מבצר, ולא ספר מבנין גזר שבבל נזכר במלכים באורך :

וַיַּעֲלֵם שְׁלֹמֹה לְמַס עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ט וּמִן־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא־נָתַן שְׁלֹמֹה לַעֲבָדִים לִמְלַאכְתּוֹ כִּי־הֵמָּה אַנְשֵׁי מִלְחָמָה וְשָׂרֵי שָׁלִישָׁיו וְשָׂרֵי רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו׃ י וְאֵלֶּה שָׂרֵי הַנִּצִּיבִים אֲשֶׁר־לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם הָרֹדִים בָּעָם׃ יא וְאֶת־בַּת־פַּרְעֹה הֶעֱלָה שְׁלֹמֹה מֵעִיר דָּוִיד לַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה־לָהּ כִּי אָמַר לֹא־תֵשֵׁב אִשָּׁה לִי בְּבֵית דָּוִיד מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כִּי־קֹדֶשׁ הֵמָּה אֲשֶׁר־בָּאָה אֲלֵיהֶם אֲרוֹן יְהוָה׃ יב אָז הֶעֱלָה שְׁלֹמֹה עֹלוֹת לַיהוָה עַל מִזְבַּח יְהוָה אֲשֶׁר בָּנָה לִפְנֵי הָאוּלָם׃ יג וּבִדְבַר־יוֹם בְּיוֹם לְהַעֲלוֹת כְּמִצְוַת מֹשֶׁה לַשַּׁבָּתוֹת וְלֶחֳדָשִׁים וְלַמּוֹעֲדוֹת שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה בְּחַג

רש"י

יתיר י'

על החומה שהגביהו חוק כ"כ: (ט) למלאכתו. למלאכת בניינו לא נתן הגרים למלאכתו ולא אנשי ישראל, לפי כי ישראל המה אנשי חיל ואנשי מלחמה ושרי רכבו ופרשיו: (י) חמשים ומאתים. ובמלכים (א' ט') חמשים וחמש מאות, אלא זה וזה אחד הוא שמחסר לשם שלש מאות ושנה ומנה פורש שוב שהרי שם כתיב למעלה לבד משרי הנצבים וגו' שלשת אלפים וגו' מאות הרודים וכאן כתיב לעיל שלשת אלפים ושש מאות נמצא מה שחסר בפסוק אחד הוסיף בפסוק אחר ונשלמו בשביל שהג' מאות היתרים גרים היו והיו ממונים על אותן ג' אלפים וג' מאות הרודים על ע' אלף נשא סבל ופ' אלף חוצב בהר ואלו חמשים ומאתים הנאמר כאן ישראלים היו ממונים על אותן שלש מאות גרים: (יא) העלה שלמה מעיר דויד. היא ציון שהושיבה בעיר דוד כשלקחה והיתה לשם עד כלותו לבנות את ביתו: כי קדש המה. כל העיר וכל הבתים: אשר באה עליהם. לפי שבאה אליהם ארון ה' באה לי נקבה דוגמא (שמואל א' ד') וארון ברית ה' נלקחה: (יב) על מזבח ה'. זה מזבח הנחושת שבנה שלמה. וי"מ מזבח הנחשת שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שבנה משה, ותימה בדבר שהרי כתיב (מ"ב ט"ז) ואת עולת כל עם הארץ וגו' וכל דם עולה וגו' יהיה לי לבקר כלומר מזבח הנחשת שהיה שם קודם לכן יהיה לי לבקר מכלל שהמזבח של נחשת של

מצודת ציון   מצודת דוד

(ט) שלישיו. גבוריו: (י) הנצבים. הממונים כמו נציב עד היום הזה. ר"ל עד כלות כל הבנייניס: (ט) ומן בני פלשתים (ש"ב י"ג): הרדים. ענין ממשלה כמו ורדה ישראל אשר וגו'. ר"ל אבל מן בני ישראל הם אשר לא נתן וכו': (י) ואלה שרי. אלה מספר של השרים אשר הם ממונים על הנצבים מן הגרים כמ"ש (כמ"א): הרדים. הנוגשים בעם עושי המלאכה והן מן החתי וכו' המוזכרים למעלה: (יא) אשה לי. ר"ל אשה המיוחדת לי לתשמיש: בבית דויד. רצה לומר בקבולת בתי דוד: אשר באה. על אשר באה אליהם הארון ועם שלא באה אלא לאחת מהן חשב את כולם כמו קדושים על שהיו סמוכים אל מקום הארון: (יב) אז. בכלות הבנין העלה עולות רק על המזבח שלפני האולם כי מעתה נאסרו הבמות: (יג) ובדבר יום ביום. ובכל דבר הבא יום ביום: להעלות. לה' כמצות משה: לשבתות וגו'. את כולם העלה על המזבח הזה: (יד) ויעמד כמשפט. העמיד מחלקות הכהנים כפי החק שעשה דוד: על משמרותם. כל משמר בזמנו: ולגרת

ימי קדם

(ט—י) ומן בני ישראל וכו', אלה שרי הנצבים וכו', במלכים אומר ששרי הנצבים אשר על המלאכה לשלמה היו חמשים ושש מאות, ושם כתבתי ליישב הסתירות שיש בין הכתוב שם ובין הכתוב [שם ה' ל"ד], ועל הסתירה שיש בין מספר דפה ומספר דשם פירשתי ששם מדבר על שרי הנצבים של הגרים שספר דוד, [כמו שנזכר בדה"א כ"ב], שהיו כ"ה אלף והיו עליהם חמש מאות שרי חמשים וחמשים שרי חמש מאות, ופה מדבר משרי הנצבים שהיו ממונים על ישראל שהיו תמיד בלבנון עשרת אלפים עי"ש. ולכן אמר מן בני ישראל אשר לא נתן שלמה לעבדים למלאכתו [הוסיף מלת אשר], ר"ל שלא היו עבדים רק היה מהם עשרת אלפים בלבנון להשגיח על עושי המלאכה, עליהם היו שרי הנצבים חמשים ומאתים הרודים בעם, ולא כתב בעם העושים במלאכה כמ"ש במלכים, כי הם לא עשו מלאכה רק השגיחו על בריאת העצים: (יא) ואת בת פרעה העלה, במלכים כתיב אך בת פרעה עלתה, ופי' עזרה שזה היה ע"י שהעלה אותה משם מפני שהמקום קדש: (יב—יג) אז העלה, שם כתיב והעלה שלמה שלש פעמים בשנה, ופרשתי שם שהקרבנות של שלש רגלים העלה על הוצאותיו, והספר עזרא שמח"ז קבל על הוצאותיו כל הקרבנות בין עולת תמיד העשויים בכל יום בין מוספי שבת ור"ח ורגלים: (יד) מחלקות הכהנים, כנ"ל [דה"א כ"ד]. והלוים להלל, [שם כ"ה]. והשוערים

המצות ובחג השבעות ובחג הסכות׃ יד ויעמד כמשפט דויד אביו את־מחלקות הכהנים על־עבדתם והלוים על־משמרותם להלל ולשרת נגד הכהנים לדבר־יום ביומו והשוערים במחלקותם לשער ושער כי כן מצות דויד איש־האלהים׃ טו ולא סרו מצות המלך על־הכהנים והלוים לכל־דבר ולאצרות׃ טז ותכן כל־מלאכת שלמה עד־היום מוסד בית־יהוה ועד־כלתו שלם בית יהוה׃ יז אז הלך שלמה לעציון־גבר ואל־אילות על־שפת הים בארץ אדום׃ יח וישלח־לו חורם ביד־עבדיו אניות ועבדים יודעי ים ויבאו עם־עבדי שלמה אופירה ויקחו משם ארבע־מאות וחמשים ככר זהב ויביאו אל־המלך שלמה׃

ט א ומלכת־שבא שמעה את־שמע שלמה ותבוא לנסות את־שלמה בחידות בירושלם בחיל כבד מאד וגמלים נשאים בשמים וזהב לרב ואבן יקרה ותבוא אל־שלמה ותדבר עמו את כל־אשר היה עם־לבבה׃ ב ויגד־לה שלמה את־כל־דבריה ולא־נעלם דבר משלמה אשר לא הגיד לה׃ ג ותרא מלכת־

סמך בגושה, יתיר ג׳

רש"י

מסה היה שם: (טז) עד היום מוסד בית ה׳. מיום היסדו עד כלותו:

ט (א) לנסות את שלמה. אם אמת מה ששמעה מחכמתו ובאה לנסותו: בחידות. כמו (שופטים י"ד) אחודה נא לכם חידה דשמשון: (ב) ולא נעלם דבר. כיון שראתה שהגיד לה כל ולא נעלם דבר ממה ששאלה אשר לא הגיד לה אז הודתה על השמועה כי אמת שמעה. וכתרגום

מצודת דוד

לדבר היום: נגד הכהנים. בעת שיעבדו המה על המזבח: לדבר יום ביומו. לשורר בכל יום שיר הקבוע בו: והשוערים. שומרי השערים העמיד כפי מה שנחלקו מי לשער זה ומי לשער כן כן מצות דוד. להיות שוערים מיוחדים לכל שער ושער לבד שכתוב בדברי הימים א׳: (טו) מצות המלך. מצות המלך אשר היה על הכהנים והלוים לכל דבר העבודה ובמנוי אותם ולשמור האוצרות: (טז) ותכן. שהמלאכה היתה נכונה מבלי מניעה עד היום שנגמרה: מוסד. ר"ל מעת בנין היסוד ועד כלותו: שלם בית ה׳. כל שלמות בנין בית ה׳ וכפל הדבר פעמים וכאלו לומר שלא היה לו מניעה ועכבה בשלם: (יז) אז. אחר כלות הבנין הלך למלחמה על עציון גבר וגו׳ וכבשם: (יח) יודעי ים. יודעי דרך הים ללכת בה בספינות: אופירה. הוא מקום עפרות הזהב:

ט (א) לנסות. לשאלו דברים סתומים קשה הידיעה לבחון חכמתו אם יוכל להגידם: עם לבבה. אשר הסתירה מכל אדם ושמרה בלבבה ולא גלתה מאז לחבוש שיהיה הדבר נשמע לשלמה: (ב) את כל דבריה. אשר שאלה אותו: אשר

מצודת ציון

בקרב אויביך (תהלי׳ ק"י): (יד) מחלקות. מלשון חלק ור"ל המשמרות: (יח) אניות. ספינות:

ט (א) לנסות. מלשון נסיון: בחידות. דברים סתומים קשה ההבנה: ובחיל. ענין עושר ורכוש כמו חילך וכל אוצרותיך (ירמיה י"ז): כבד. ענין רבוי: יקרה. חשובה:

ימי קדם

[שם כ"ו]: (טו) ולא סרו, מלשון סורר ומורה, לא מרו מצותו: (טז) עד היום, ר"ל המלאכה נעשה עד שהגיע היסוד, שאז הכין הצריך למלאכה והמלאכה נעשה עד כלותו, ועתה שלם בית ה׳, שהשלים גם מלאכת העבודה וכמ"ש מלכים [שם] ושלם את הבית: (יז) אז הלך שלמה, הוא מ"ש במלכים ואני עשה בעציון גבר מפני שאז הלך וכבש מקומות אלה: (יח) אניות, הוא פי׳ מ"ש וישלח חירם באני, רצה לומר ששלח גם אניות, ארבע מאות וחמשים, שם כתוב ועשרים ופירש עזרא שהיו עוד שלשים שנתן לעבדיו בשכרם:

ט (א) ומלכת, כל ספור זה הועתק ממלכים י׳, ושם פירשתי הדברים, דרוש משם:

שבא את חכמת שלמה והבית אשר בנה: ד ומאכל שלחנו
ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם ומשקיו ומלבושיהם
ועליתו אשר יעלה בית יהוה ולא־היה עוד בה רוח: ס ה ותאמר
אל־המלך אמת הדבר אשר שמעתי בארצי על־דבריך ועל־
חכמתך: ו ולא־האמנתי לדבריהם עד אשר־באתי ותראינה
עיני והנה לא הגד־לי חצי מרבית חכמתך יספת על־השמועה
אשר שמעתי: ז אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה העמדים
לפניך תמיד ושמעים את־חכמתך: ס ח יהי יהוה אלהיך ברוך
אשר חפץ בך לתתך על־כסאו למלך ליהוה אלהיך באהבת
אלהיך את־ישראל להעמידו לעולם ויתנך עליהם למלך
לעשות משפט וצדקה: ס ט ותתן למלך מאה ועשרים ככר
זהב ובשמים לרב מאד ואבן יקרה ולא היה כבשם ההוא אשר
נתנה מלכת־שבא למלך שלמה: י וגם עבדי חירם ועבדי
שלמה אשר־הביאו זהב מאופיר הביאו עצי אלגומים ואבן

חורם קרי, דגש אחר מלואפום

רש"י

מגלת אסתר שם כתוב קלא מן החידות אשר שאלתו: (ד) ומאכל שלחנו. ברבורים אבוסים ומיני מעדנים העולים על שלחנו לרוב: ומושב עבדיו. שכל אחד ואחד היה מכיר את מקומו כשהיו יושבים על השלחן ורואי פני המלך תדיר לא היה אחד רשאי לישב במקום חבירו כל ימי חייו: ומעמד משרתיו. כל אחד ואחד היה מחזיק במעמד שלו ובשירות שלו ולא היה משנה למחר: ומלבושיהם. לא כמלבושיהם שהם לובשים היום לובשים למחר: ומשקיו. רוב משקיו: ועליתו. מסלות עליותיו אשר יעלה עליהם מביתו לבית ה': ולא היה עוד בה רוח. שהיתה סבורה שאין חכמה בכל המלכיות כי אם בארצה וכמו חכמים כי ארצם במזרח ולפיכך הם חכמים ביותר לפי שמסתכלין במזלות כדאיתא בפרק קמא דראש השנה לדידן מכס סיסרא י"ח שעות דארץ ישראל במערב בבל וזהו שכתוב ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם (מ"א ה') שהם היו במזרח כדכתיב ויהי בנסעם מקדם (בראשית י"א) ומכל חכמת מצרים (שם א' ה') שהיו מכשפים וחרטומים ואשפים וחכם היה בטיי"ר כך כתוב בפסיקתא. טייר הוא ל' ערבי ובויקרא רבה בפרשת בן המצרי כי עוף השמים יוליך את הקול (קהלת י') זה עורב וחכמת טויארי: (ו) חצי מרבית. רבוי חכמות: (י) עצי אלגומים. מפרש בפסיקתא כתוב א' אומר אלמוגי' וכתוב ס' אומר אלגומי' אלא אלגומי' שמם ונקרא אלמוגי' לפי שהיה מתמוגג

מצודת דוד / מצודת ציון

(ו) מרבית. מלשון רבוי: (י) אלגומים הוא הפוך. מן לא הגיד לה. אשר לא יוכל להגיד לה: (ד) ומושב עבדיו. כל אחד במקום הראוי לו וכן היה מעמד משרתיו כ"א במקום הראוי לשירותו: ומלבושיהם. הראוי לכל אחד לפי מה שהוא: ומשקיו. המשרתים להשקות את המסובין: ועליתו. דרך עלותו לבית ה': ולא היה וגו' אמר בלשון גוזמא לרוב התמהון: (ו) יספת. החכמה הנמצא בך מרובה יותר מאשר הוגד לי: (ח) באהבת. בעבור שהשם אוהב את ישראל שיתקיימו לעולם לזה העמידך למלוך בם להנהיגם במישור לפי רוב החכמה: (ט) ולא היה כבשם ההוא. בכמות רב

ימי קדם

(ו) חצי מרבית חכמתך, שם והנה לא הוגד לי החצי הוספת חכמה וטוב, ופירש עזרא ר"ל לא הוגד לי חצי חכמה וטוב [אשר] הוספת על השמועה: (ח) לתתך, מ"ש לתתך על כסא ישראל, פירש עזרא מפני שכסא ישראל הוא כסא ה' ומלכם הוא מלך המיוחס לה', ושם אמר באהבת ה' את ישראל לעולם, פי' שע"י אהבתו רצה אותם שיעמדו לעולם ע"י שתעשה משפט וצדקה: (ט) ולא היה, שם אמר לא בא כבושם ההוא עוד לרוב, ועזרא הוסיף שהיו ביניהם מינים שלא היה עוד אצל שלמה כלל: (י—יא), וגם, פרשתי במלכים שם. מסלות, ושם מסעד, ר"ל שיסעד

יְקָרָה׃ יא וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ אֶת־עֲצֵי הָאַלְגּוּמִּים מְסִלּוֹת לְבֵית־יְהוָה
וּלְבֵית הַמֶּלֶךְ וְכִנֹּרוֹת וּנְבָלִים לַשָּׁרִים וְלֹא־נִרְאוּ כָהֵם לְפָנִים
בְּאֶרֶץ יְהוּדָה׃ יב וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה נָתַן לְמַלְכַּת־שְׁבָא אֶת־כָּל־
חֶפְצָהּ אֲשֶׁר שָׁאָלָה מִלְּבַד אֲשֶׁר־הֵבִיאָה אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתַּהֲפֹךְ
וַתֵּלֶךְ לְאַרְצָהּ הִיא וַעֲבָדֶיהָ׃ יג וַיְהִי מִשְׁקַל הַזָּהָב אֲשֶׁר־בָּא
לִשְׁלֹמֹה בְּשָׁנָה אֶחָת שֵׁשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ כִּכְּרֵי זָהָב׃
יד לְבַד מֵאַנְשֵׁי הַתָּרִים וְהַסֹּחֲרִים מְבִיאִים וְכָל־מַלְכֵי עֲרַב וּפַחוֹת
הָאָרֶץ מְבִיאִים זָהָב וָכֶסֶף לִשְׁלֹמֹה׃ טו וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
מָאתַיִם צִנָּה זָהָב שָׁחוּט שֵׁשׁ מֵאוֹת זָהָב שָׁחוּט יַעֲלֶה עַל־הַצִּנָּה
הָאֶחָת׃ טז וּשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת מָגִנִּים זָהָב שָׁחוּט שְׁלֹשׁ מֵאוֹת זָהָב
יַעֲלֶה עַל־הַמָּגֵן הָאֶחָת וַיִּתְּנֵם הַמֶּלֶךְ בְּבֵית יַעַר הַלְּבָנוֹן׃ יז וַיַּעַשׂ
הַמֶּלֶךְ כִּסֵּא־שֵׁן גָּדוֹל וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר׃ יח וְשֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּא

ת"א ויהי וגו׳ חולין ד׳ : זהב שחוט. חולין ג׳ מ"ד : ע"ש(יב) פסיקתא לג : (יז) אס"ר א :
דגש אחר מלואפו"ם

רש"י

ונכסף מתוך רכיכותו כמו כוסות שהוא נכסף מתוך חשיבתו : (יא) מסלות. מדרגות (ובמ"א י׳) כתיב משעד כלדך שעושין לעולין בדרך מעלות ומדרגות, וי"א משעד ומסילה אחד הם : וכנורות ונבלים לשרים. י"א לבני לוי המשוררים בכלי שיר. ורבי אליעזר ז"ל פי׳ לשרים המשוררים לטייל לפני המלך דוגמא (שם ס׳) ויהי שירו חמשה ואלף הם שירות של חול שעשה לשורר לפניו לטייל, והוא שכתוב (לקמן ל"ה) ויקונן ירמיהו על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות וגו׳ : (יב) מלבד אשר הביאה. משום כבוד מלכי יהודה כתיב כאן דמשמע שהיא נתנה לו יותר ממה שנתן לה ובמלכים (שם י׳) כתיב מלבד אשר נתן לה כיד המלך דברים המצויים בא"י ואינן מצויים במקומה : (יד) לבד מאנשי התרים. שהיו דואגים לעבור ממדינה למדינה וממלכות למלכות בלא תייר והיו נותנין לו שכר תיור : והסחרים מביאים. שהיו מביאים לו ע"י עלילה כדי לראות חכמתו : וכל מלכי ערב. מלכי ערביים : ופחות הארץ. כולם מביאים כדי לראות חכמתו : (טו) מאתים צנה. צנה מקפת את האדם משלש רוחותיו הוא שכתוב (תהלים ה׳) כצנה רצון תעטרנו : זהב שחוט. זהב רך ונוח להרקע מרוב חשיבותו שנטוה כחוט : שש מאות זהב. שש מאות זהובים והוא שש מנים שהזהב הוא דינר : (טז) יער הלבנון. בית גדול בנה שלמה בירושלים כדמוכח לקמן וכל אותם מגינים לקח שישק ומריבוי עצי לבנון הגדולים עשאו כדכתיב במלכים (א׳ ז׳) ויבן את בית יער הלבנון וגו׳ על ארבעה טורי ארזים ושם נתן אותם מגינים והוא שכתוב ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער (ישעיה כ"ב) : (יז) כסא שן. שן של פיל : (יח) ושש מעלות לכסא. מדרגות לעלות בו :

מצודת דוד

רב מאד : (יא) מסלות. היא סטליות שזכר למעלה שהיתה כעין מסלה : לבית ה׳ ולבית המלך. ר"ל מזה לזה : לשרים. למשוררים : כהם. כרוב הגודל : לפנים. קודם הזמן הזה : (יב) כל חפצה. מהדברים היקרים שראתה בבית שלמה : מלבד אשר הביאה. ר"ל מלבד אשר נתן לה מעצמו זולת שאלתה מול התשורה אשר הביאה היא לשלמה : ותהפוך. הפכה פניה והלכה לה : (יג) אשר בא. מן אופיר : (יד) לבד. מן הזהב הבא לו מאנשי התרים והסוחרים שהיו מביאים : (טו) שש מאות זהב. רצה לומר דינרי זהב : יעלה. היה נכנס בו : (טז) בבית יער הלבנון. בית גדול עשה ביער הלבנון

מצודת ציון

אלמוגים והוא מין עץ יקר : (יא) מסלות מלשון מסילה ודרך : (יד) התרים. הוא מלשון לתור את הארץ (במדבר י"ג) והם הסוחרים הקטנים המחפשים ומרגלים אחר הסחורה לקנותם במקום הזול : ופחות. שלטונים כמו פחת יהודה (חגי א׳) : (טו) צנה. הוא כעין מלבוש מקיף את הגוף להציל ממכת חרב כמו כצנה רצון תעטרנו (תהלים ה׳) : שחוט. נמשך כמו חץ שחוט (ירמיה ט׳). ור"ל זהב טוב הנמשך כשעוה : (טז) מגינים. כלים עשוים לאחוז במלחמה להגן : (יז) שן. שן הפיל : (יח) מעלות. מדרגות : וכבש. עשוי כעין גשר

ימי קדם

בדרכו על המסלות, וז"פ מ"ש [בפ"ד] ועליתו אשר יעלה בית ה׳ : (יב) מלבד אשר הביאה, זה פי׳ למש"ש מלבד אשר נתן לה, שפי׳ שנתן לה כנגד מה שהביאה מנחה כנגד מנחה : (יג—טז) ויהי בועתק ממלכים [שם י"ד—י"ז], ושם פרשתי : (יז—יט) ויעש, גם זה שם, לבד במקום שכתוב שם

וְכֶבֶשׁ בַּזָּהָב לַכִּסֵּא מָאֳחָזִים וְיָדוֹת מִזֶּה וּמִזֶּה עַל־מְקוֹם הַשָּׁבֶת וּשְׁנַיִם אֲרָיוֹת עֹמְדִים אֵצֶל הַיָּדוֹת׃ יט וּשְׁנֵים עָשָׂר אֲרָיוֹת עֹמְדִים שָׁם עַל־שֵׁשׁ הַמַּעֲלוֹת מִזֶּה וּמִזֶּה לֹא־נַעֲשָׂה כֵן לְכָל־מַמְלָכָה׃ כ וְכֹל כְּלֵי מַשְׁקֵה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה זָהָב וְכֹל כְּלֵי בֵית־יַעַר הַלְּבָנוֹן זָהָב סָגוּר אֵין כֶּסֶף נֶחְשָׁב בִּימֵי שְׁלֹמֹה לִמְאוּמָה׃ כא כִּי־אֳנִיּוֹת לַמֶּלֶךְ הֹלְכוֹת תַּרְשִׁישׁ עִם עַבְדֵי חוּרָם אַחַת לְשָׁלוֹשׁ שָׁנִים תָּבוֹאנָה ׀ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ נֹשְׂאוֹת זָהָב וָכֶסֶף שֶׁנְהַבִּים וְקוֹפִים וְתוּכִּיִּים׃ כב וַיִּגְדַּל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִכֹּל מַלְכֵי הָאָרֶץ לְעֹשֶׁר וְחָכְמָה׃ כג וְכֹל מַלְכֵי הָאָרֶץ מְבַקְשִׁים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה לִשְׁמֹעַ אֶת־חָכְמָתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן הָאֱלֹהִים בְּלִבּוֹ׃ כד וְהֵם מְבִיאִים אִישׁ מִנְחָתוֹ כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂלָמוֹת נֵשֶׁק וּבְשָׂמִים סוּסִים וּפְרָדִים דְּבַר־שָׁנָה בְּשָׁנָה׃ כה וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה אַרְבַּעַת אֲלָפִים אֻרְיוֹת סוּסִים וּמַרְכָּבוֹת וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים וַיַּנִּיחֵם בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעִם־הַמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלִָם׃ כו וַיְהִי מוֹשֵׁל בְּכָל־הַמְּלָכִים מִן־הַנָּהָר וְעַד־אֶרֶץ

רש"י

וידות מזה ומזה על מקום השבת. כמין מקלות מפאה לפאה מימין ומשמאל לסמוך זרועותיו עליהם: ושנים אריות עומדים אצל הידות. של זהב וכל צורת הכסא וצורת החיות שבכסא מפורש בתרגום של מגלת אסתר: (כא) שנהבים. שן של פיל ופיל עצמו: וקופים (בל"א מעער קאצען): ותוכיים. פווען: (כב) ויגדל המלך שלמה וגו'. לקיים מה שאמר לו וגם אשר לא שאלת נתתי לך וגו' גם כבוד (מ"א ג'): (כג) וכל מלכי הארץ וגו'. לקיים מה שאמר לו הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה (שם): והם מביאים איש מנחתו. על ידי עלילה שבאים לשמוע חכמתו כי אין כבוד לבוא לפני המלך ריקם דוגמת ולא יראה את פני ה' ריקם (דברים ט"ז): נשק. כלי זיין: (כה) ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם.

מצודת ציון

משופע ובמשנה רצין ועולין בכבש (יומא כ"ב): (כ) סגור. הנסגר בכור הצורף להסיר הסיג: (כא) שנהבים. שן הפיל: וקופים. שם חיה קוף ונזכר בדרז"ל (יומא כ"ט): ותוכיים. הם העופות יפות הנוצות בהלוך סגולים וקרויים טווס: (כד) ושלמות. מלבושים: נשק. כלי זיין: (כה) אריות. אבוסים כי אבוס בעליו (ישעיה א') תרגומו אוריא וכזה

מצודת דוד

כמ"ש במ"א: (יח) וכבש בזהב. קודם שעלו על המעלות היה עשוי כבש מזהב ודרך בו עלה במעלות לשבת על הכסא: לכסא מאחזים. חוזר הוא על המעלות לומר שהם היו מאחזים לכסא: וידות. כעין זרועות יצאו אצל מקום הישיבה להשען בהם: אריות. עשוים מזהב: מזה ומזה. בשש מזה וששה מזה: (כ) למאומה. לכלום: (כא) הלכות תרשיש. אשר היו הולכות אל תרשיש ואחת לשלש שנים תבאנה מתרשיש ונושאות זהב וכו' (ויתכן שאין זה הוסיף שאמור למעלה ושתי המקומות שלא אניות): (כג) מבקשים וגו'. ר"ל חפצים לראות את פני שלמה: (כד) דבר שנה בשנה. מנהג שנה בשנה כי כן היה עת בואם פעם בשנה: (כה) ארבעת אלפים אריות. ובכ"א עמדו עשרה סוסים וז"ש במ"א ארבעים אלף אורות ור"ל ארבעים אלף סוסים עמדו באורות: ויניחם. מקצתם הניח בערי הרכב ומקצתם נשארו עם המלך בירושלים: (כו) מן הנהר. היוצא מן העדן והוא תחלת המזרח:

ימי קדם

שם ולא עגול לכסא מאחריו כתוב פה וכבש בזהב לכסא מאחזים, פה הוסיף שהיה הדום הרגל ג"כ מזהב, וכבש בא על מדרך הרגל, כמו דרך שכבשוהו לססים, ומאחזים היינו מלופים היטב, כמו ויאחז הבית בעצי ארזים, ויתר הדברים בארתי בפי' מלכים: (כא) כי אניות, עמ"ש בפי' מלכים בזה על דברי מהרי"א שדבר קשות על סופרנו: (כג) וכל מלכי הארץ, זה פי' עמש"ש וכל הארץ: (כה) ויהי לשלמה, במלכים [ה' ו'] ארבעים אלף ארות סוסים, בכל אוריה היו עשרה חדרים, נמצא היו ארבעה אלפים אוריות גדולות וארבעים אלף הדרים, והסתירה מפה למ"ש למעלה [א' י"ד] הכבאר שם: (כו) ויהי מושל, מלכים [א' ה' א'] ושם כתיב מן הנהר ארץ פלשתים, ופירש עזרא מן הנהר

פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרָיִם׃ כז וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת־הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלִַם כָּאֲבָנִים וְאֵת הָאֲרָזִים נָתַן כַּשִּׁקְמִים אֲשֶׁר־בַּשְּׁפֵלָה לָרֹב׃ כח וּמוֹצִיאִים סוּסִים מִמִּצְרַיִם לִשְׁלֹמֹה וּמִכָּל־הָאֲרָצוֹת׃ כט וּשְׁאָר דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־דִּבְרֵי נָתָן הַנָּבִיא וְעַל־נְבוּאַת אֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי וּבַחֲזוֹת יֶעְדִּי הַחֹזֶה עַל־יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט׃ ל וַיִּמְלֹךְ שְׁלֹמֹה בִירוּשָׁלִַם עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ לא וַיִּשְׁכַּב שְׁלֹמֹה עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּעִיר דָּוִיד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ רְחַבְעָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

י א וַיֵּלֶךְ רְחַבְעָם שְׁכֶמָה כִּי שְׁכֶם בָּאוּ כָל־יִשְׂרָאֵל לְהַמְלִיךְ אֹתוֹ׃ ב וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וְהוּא בְמִצְרַיִם אֲשֶׁר בָּרַח מִפְּנֵי שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ וַיָּשָׁב יָרָבְעָם מִמִּצְרָיִם׃ ג וַיִּשְׁלְחוּ וַיִּקְרְאוּ־לוֹ

יעדו קרי

רש"י

מקאתם ועבר על לא ירבה לו סוסים: (כט) על דברי נתן הנביא. ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה' אל נתן וגו' עד ויקרא שמו ידידיה (שמואל ב' י"ב): ועל נבואת אחיה השילוני. מלכים (א' י"א) שקרע ממנו המלכות ונתנה לירבעם: (ל) על כל ישראל ארבעים שנה. מה שאין כן בדוד שבחברון מלך ז' שנים ובירושלים שלשים ושלש:

י (א) כי שכם באו כל ישראל להמליך אותו. בשכם שהוא מקום ירבעם שבחלק אפרים וירבעם אפרתי וכל זאת היתה סיבה מאת הקב"ה לקיים דברו קרוע אקרע הממלכה: (ב) ויהי כשמע. פתרון ויהי כשמוע מקודם לכן שבאו להמליכו בשכם כשהוא עודנו במצרים: (ג) וישלחו ויקראו לו ויבא כל זה להודיענו רצונו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שאפילו ירבעם עצמו בא להמליכו לרחבעם והסב הקב"ה

מצודת דוד

(כז) ויתן וגו' כאבנים. הניחם ברחוב העיר כאבנים ובעבור כי היו רבי המשקל לא היה מהאפשר לשאתם ולגנבם: אשר בשפלה. הגדלים בשפלה הרבה מאוד: (כח) ומוציאים. אנשי מצרים היו מוציאים סוסים מארצם להביא לשלמה וכן מכל הארצות: (כט) הראשונים. בראשית ימיו ובאחרית ימיו: על דברי נתן. על הספר אשר כתב נתן הנביא ובספר נבואת אחיה ובספר חזות יעדו החוזה בספור הנבואה שנבא על ירבעם (וכל הספרים האלה אינם נמצאים אצלינו): (ל) על כל ישראל. לפי שגם דוד מלך ארבעים שנה ולא היו כולם על כל ישראל כי בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים על יהודה לבד לכן אמר כי שלמה מלך על כל ישראל כל הארבעים שנה:

(א) כי שכם וגו'. בחשבם אשר בירושלים בהיות מקומו יתחזק למלוך מבלי למלאות שאלתם: כשמע. שמע שלמה: והוא במצרים. כשעוד היה במצרים: (ג) וישלחו ויקראו לו ללכת

מצודת ציון

מקום מאכל הבהמות: (כז) כשקמים. מין אילן תאנים: בשפלה. בעמק: (כט) ובחזות. ענין מראות נבואה ור"ל בספר נבואות יעדו הוא עדו החוזה:

ימי קדם

נהר פרת עד ארץ פלשתים: (כז) ויתן. עמ"ש למעלה [א' ע"ו]: (כח) ומוציאים, עמ"ש למעלה [שם י"ד]: (כט) ושאר דברי שלמה, במלכים [י"א מ"א] ויתר דברי שלמה כתובים על ס' דברי שלמה והוא עפמ"ש בהבדל בין נשאר ובין יותר שהנותר הוא הנותר מעצמו והנשאר הוא בכונה, ושם מדבר מדברים שאין גם צורך להכתב בספרי הקדש, עז"א ויתר, והם כתובים בדברי שלמה, ר"ל בספר דה"י שלו, ופה מדבר מדבריו שהם קדושים ולא כתבם בכאן מפני שהנביאים עשו מהם ספורים מיוחדים, עז"א ושאר, וכן המנהג שתמיד אומר ויתר, כמו ויתר דברי רחבעם ודומיהם, כי מדבר מדברי חול, רק פה מדבר מדברי קדש אמר ושאר:

י (א) וילך, כל סימן זה הועתק ממלכים סי' י"ב: (ב) וישב ירבעם, שם כתוב וישב ירבעם במצרים, ר"ל תחלה נשאר יושב שם ולא שב מעצמו עד שקראו לו ושב ממצרים, זה ספר במלכים, ועזרא הוסיף ששב ממצרים (אחרי שקראוהו לשוב) וגם קראו לו ללכת בראשם אל

ויבא ירבעם וכל־ישראל וידברו אל־רחבעם לאמר : ד אביך הקשה את־עלנו ועתה הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר־נתן עלינו ונעבדך : ה ויאמר אלהם עוד שלשת ימים ושובו אלי וילך העם : ו ויועץ המלך רחבעם את־הזקנים אשר־היו עמדים לפני שלמה אביו בהיתו חי לאמר איך אתם נועצים להשיב לעם־הזה דבר : ז וידברו אליו לאמר אם־תהיה לטוב להעם הזה ורציתם ודברת אלהם דברים טובים והיו לך עבדים כל־הימים : ח ויעזב את־עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את־הילדים אשר גדלו אתו העמדים לפניו : ט ויאמר אלהם מה אתם נועצים ונשיב דבר את־העם הזה אשר דברו אלי לאמר הקל מן־העל אשר־נתן אביך עלינו : י וידברו אתו הילדים אשר גדלו אתו לאמר כה תאמר לעם אשר־דברו אליך לאמר אביך הכביד את־עלנו ואתה הקל מעלינו כה תאמר אלהם קטני עבה ממתני אבי : יא ועתה אבי העמיס עליכם על כבד ואני אסיף על־עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני בעקרבים : יב ויבא ירבעם וכל־העם אל־רחבעם ביום השלשי כאשר דבר המלך לאמר שובו אלי ביום השלשי : יג ויענם המלך קשה ויעזב המלך רחבעם את עצת הזקנים : יד וידבר אלהם כעצת הילדים לאמר אכביד את־עלכם ואני

כצ"ל ועמ"ש

רש"י

אחר דבריו עד שמלך ירבעם : (ד) אביך הקשה את עלינו . כי היה טורח במלאכה היה ועלינו הטיל לפרנס פועליו והמס כדכתיב במלכים (א' ה') ויעל המלך שלמה מס וגו' : (ו) נועצים . כמו יועצים וכן יאמר מן יודעים נודעים . אך יועצים להבא , נועצים נתיעצו כבר : (י) קטני עבה ממתני אבי . אצבע קטנה שלי גדולה ממתני אבי , כלומר אני חזק ממנו : (יא) העמיס . כמו (בראשית מ"ג) ויעמוס

מצודת ציון

י (ה) העמיס . ענין הטענת משא כמו ויעמוס איש על חמורו (בראשית מ"ד) : יסר . מכת יסורין : בשוטים . ענין שרביט כמו שוט לסוס (משלי כ"ו) : בעקרבים . הם מין קוצים וכן ואל עקרבים אתה יושב (יחזקאל ב') :

מצודת דוד

ללכת עמהם אל רחבעם : (ד) הקשה את עלנו . לכלכל בני ביתו הרכב ומרכבות הסוסים ואמרו במשל מעול כבד הסובל על צואר הבהמה : ועתה הואיל ואינך בגודל מעלת אביך אבל בלא לראות פניו מאפסי ארץ א"כ מה לך לטרבות בהנאי בית וסוסים עזוב אותם והקל עולנו : (ה) עוד שלשת ימים . המתינו עוד שלשת ימים ואח"ז שובו אלי : (ז) לטוב . לאיש טוב לדבר רכות : ורציתם . רצה אותם בדברי רצוי ופיוס : והיו לך . אז יהיו לך לעבדים לעולם כי תמלוך בכל אשר תאוה נפשך : (ח) ויעזב . כי לא ישרה בעיניו : גדלו אתו . יחד מקטנותם : (י) קטני . אצבעי הקטן היא עבה יותר ממתני אבי כאומר אני אהיה במעלה יותר מאבי ומהלוכך לטרבות סוס ובני בית : ועתה . הואיל והרבה סוס ובני בית עם כי אבי הכביד עליכם עול כבד הנה אני אוסיף עול כי הכל יהיה עליכם לכלכל : יסר אתכם . במלקות די מחסורו : בעקרבים . המכאוב יותר : (יד) אכביד . אני

ימי קדם

רחבעם : (ז) אם תהיה לטוב , זה פי' מש"ם אם היום תהיה עבד לעם הזה עי' בפי' שם , ויתר דברי הסימן הזה התבאר בפי' מלכים בארך :

אסיף עליו אבי יסר אתכם בשוטים ואני בעקרבים׃ טו ולא־שמע המלך אל־העם כי־היתה נסבה מעם האלהים למען הקים יהוה את־דברו אשר דבר ביד אחיהו השלוני אל־ירבעם בן־נבט׃ טז וכל־ישראל כי לא־שמע המלך להם וישיבו העם את־המלך ׀ לאמר מה־לנו חלק בדויד ולא־נחלה בבן־ישי איש לאהליך ישראל עתה ראה ביתך דויד וילך כל־ישראל לאהליו׃ יז ובני ישראל הישבים בערי יהודה וימלך עליהם רחבעם׃ יח וישלח המלך רחבעם את־הדרם אשר על־המס וירגמו־בו בני־ישראל אבן וימת והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם׃ יט ויפשעו ישראל בבית דויד עד היום הזה׃

יא א ויבא רחבעם ירושלם ויקהל את־בית יהודה ובנימן מאה

בנ"ל ועמ"ש

רש"י

איש על חמורו: בעקרבים. ברית"ן בל' אשכנ"ז שעוקצין כעקרבים: (טו) כי היתה נסבה וגו' למען הקים ה' את דברו. כמו שמפורש (במלכים א' י"א) להסיר ממנו י' השבטים וליתן לירבעם חתו לא יסור שבט מיהודה (בראשית מ"ט) לא ידח ממלכותו עד כי יבא שילה פתרון עד כי יבא יהודה שילה להמליך שם רחבעם ושם לו יקהת עמים להגליכו ושם נחלקה המלכות ואבד מלכות של עשרת השבטים, ושכם עיר קטנה סמוכה לשילה כדכתיב (סוף שופטים) הנה חג ה' בשילה מימים ימימה וגו' למסילה העולה מבית אל שכמה, וכתיב בירמיה (מ"א) משכם ומשילה ולכבוד משכן שילה נאספים לשכם שהוא ראוי לאסיפת בני אדם וסמוכה לשילה וכשנאספים בשכם אז יסיר שבט מיהודה שעם המלכות נחלקה: (טז) לאהליך ישראל. מוסב על מה לנו חלק בדוד מה לעזוב אהלינו ולילך אחריו לא כן אלא לכו כל ישראל איש לאהליו: עתה ראה ביתך דויד. מוסב על ולא נחלה בבן ישי כלומר אין לנו בו נחלה אלא בביהמ"ק שבירושלים שאנו זובחים בו ונראות בו בשלש רגלים: ראה ביתך דויד. אין אנו צריכין לו לילך שם יהיה לך לבדך (וכל זה לא נראה לי) אלא ראה ביתך דוד אי אפשנו לא בך ולא בבהמ"ק שלך: (יח) הדרם. הוא אדונירם (מלכים א' ד') שבימי שלמה גדולתו גדולה ובימי רחבעם נשפלה גדולתו על כן נקרא הדורם: וירגמו בו בני ישראל אבן. ולפי שרחבעם לא ידע הסבה והקשר שהשבו ממנו על כן נהרג כששאל המס שקצב עליהם שלמה: (יט) ויפשעו ישראל בבית דויד. ל' מרדות דוגמא (מלכים ב' א') ויפשע מואב וגו' (משלי י"ח) אח נפשע מקרית עוז. אז תפשע לבנה (לקמן כ"א):

יא (א) ויקהל את בית יהודה ובנימן. שהיו בתחום יחד וגם ירושלים היתה של שניהם ובית

מצודת דוד

אכביד העול ועוד אני אוסיף עליו בכל פעם ודבר בגאוה ובגודל לבב: (טו) אל העם. אשר שאלו להקל העול: כי היתה נסבה. לא לגודל סכלותו לא שמע אל העם כ"א מה' היתה: אל ירבעם. שימלוך הוא כמ"ש במ"א: (טז) וכל ישראל ראו כי וגו'. ר"ל וכל ישראל כאשר ראו כי לא שמע המלך להם אז השיבו העם את המלך וכו': מה לנו. ר"ל מהו החלק הניתן לנו בעבור דוד לשנהיה עבדים לזרעו: ולא נחלה. אבל לא ניתן לנו נחלה בעבור בן ישי: איש לאהליך ישראל. אתם ישראל לכו כל אחד לאהלו ולא תמליכו אותו: עתה. רצה לומר אתה רחבעם הבא מדוד מעתה ראה בהנהגת ביתך כאחד העם ואין לך עסק במלוכה: (יח) וישלח. שלח את העם להחזירם בדברי רכות: התאמץ וגו'. כי פחד לנפשו: (יט) עד היום הזה. רצה לומר עד אשר גלו מארצם:

יא (א) ובנימין. כי גם עליהם מלך על כי ירושלים עיר המלוכה היתה לנחלה ליהודה ובנימין ומפני כבוד שבט

מצודת ציון

(טו) נסבה. מלשון סבה והוא ענין סבת הדבר והגורם לה: (יח) וירגמו. כן נקרא השלכת אבנים: התאמץ. מלשון אומץ וחוזק: (יט) ויפשעו. ענין מרידה וכן ויפשע מואב (מ"ב א'):

ימי קדם

יא (א) ויבא, דלג מש"ש פסוק כ' ויהי כשמוע כל העדה כי שב ירבעם וישלחו ויקראו אותו, כי זה נכלל במ"ש בפסוק ב' כמש"ש, ואמר להשיב את הממלכה ושם המלוכה, כי המלוכה

ושמונים אלף בחור עשה מלחמה להלחם עם־ישראל להשיב את־הממלכה לרחבעם׃ ב ויהי דבר־יהוה אל־שמעיהו איש־האלהים לאמר׃ ג אמר אל־רחבעם בן־שלמה מלך יהודה ואל כל־ישראל ביהודה ובנימן לאמר׃ ד כה אמר יהוה לא־תעלו ולא־תלחמו עם־אחיכם שובו איש לביתו כי־מאתי נהיה הדבר הזה וישמעו את־דברי יהוה וישבו מלכת אל־ירבעם׃ ה וישב רחבעם בירושלם ויבן ערים למצור ביהודה׃ ו ויבן את־בית־לחם ואת־עיטם ואת־תקוע׃ ז ואת־בית־צור ואת־שוכו ואת־עדלם׃ ח ואת־גת ואת־מרשה ואת־זיף׃ ט ואת־אדורים ואת־לכיש ואת־עזקה׃ י ואת־צרעה ואת־אילון ואת־חברון אשר ביהודה ובבנימן ערי מצורות׃ יא ויחזק את־המצורות ויתן בהם נגידים ואצרות מאכל ושמן ויין׃ יב ובכל־עיר ועיר צנות ורמחים ויחזקם להרבה מאד ויהי־לו יהודה ובנימן׃ יג והכהנים והלוים אשר בכל־ישראל התיצבו עליו מכל־גבולם׃ יד כי־עזבו הלוים

רש"י

המקדש על התוס שניהם בנוי, ובגבולים ביהושע מפרש היאך היו תאומן יחד וגם רבותינו אמרו רצועה יוצאה מחלק בנימין ונכנסת בחלקו של יהודה ועליה מזבח בנוי לכך לא היו יכולין להפרד זה מזה וגם כתיב בסמוך: (ד) עם אחיכם. והלא אחיכם בני איש אחד: (ה) ויבן ערים למצור. ערים קטנים בנה וסבב כל סביבותיהם מים משום חוזק וזה מצור כדלקיש (ישעיה ל"ז) אני קרתי ושתיתי מים ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור, ועתה הוצרך לכך כי פשעו בו ישראל: (יא) ויתן בהם נגידים. שרים וגזברים לשמור הערים והכרכים: ואוצרות מאכל ושמן ויין. כדי שיהא להם מאכל מזומן אם יעלו בית ישראל למצור: (יד) כי עזבו הלוים את מגרשיהם. שבכל

מצודת ציון מצודת דוד

יא (יא) נגידים. פקידים: (יב) צנות. מגשון לנס והוא יהודה לא הוזכרו בנימין עמהם כי אינם רק טפלים להם: מכלי מלחמה: ורמחים. כעין חנית: (יד) הזניחם. (ג) ביהודה ובנימין. היושבים בארץ יהודה ובנימין: (ה) למצור ביהודה. בארץ יהודה בנה ערים להיות ערי מבצר להשגב בהן: (י) אשר ביהודה ובנימין. מהם היו בנחלת יהודה ומהם בבנימין: ערי מצורות. להיות ערי מבצר: (יא) ויחזק. חזקם בכל עת: ואוצרות מאכל. לספק על עת המצור: (יב) להרבה מאד. בהרבה מיני חוזק: ויהי לו וגו'. נגה עלם עליו מלך ישראל ללקחם מאתו בעבור חוזק הערים: (יג) התיצבו עליו. באו מכל גבולם להתיצב ולעמוד בארץ

ימי קדם

היה לו גם עתה רק לא הממלכה כמ"ש כ"פ בהבדל שם מלוכה וממלכה: (ד) **לא תעלו**, להלחם עמם בעריהם, **ולא תלחמו**, שתזמינו אותם למלחמה, **שובו איש לביתו** וא"ל שתעמדו תלוים מירלאה שיבואו למלחמה עליכם, **וישובו מלכת**, וזה נגד אל תעלו, ובמלכים אומר וישובו ללכת, וזה נגד שובו איש לביתו: (ה) **וישב רחבעם**, כמו שספר במלכים איך חשב ירבעם תחבולות לחזק מלכותו, כן ספר כאן איך עשה רחבעם שהיו עמו מעט נגד עם ירבעם, לעומת שירבעם הוצרך לבנות שכם לעיר מלכות ישב רחבעם בירושלים הבנויה מכבר, ומירלאתו מפני ירבעם בנה ערי מבצר: (יא) **ויחזק** זאת שנית שחזק את המצורות בל יוכל לכבשם, ג] שנתן נגידים ומנהיגים עליהם, ד] שנתן שם אוצרות מאכל ושמן לימי המצור: (יב) **ובכל**, ה] שגם בערים הבלתי בצורות נתן שם כלי נשק ויחזקם, עתה יספר איך שהתחזק גם מצד שעם, א] ויהי לו יהודה ובנימין, שהם היו כולם לו, משא"כ ירבעם שעזבוהו מקצת עמו והלכו לחזק מלכות רחבעם, זאת שנית: (יג—טז) שהכהנים והלוים התיצבו

אֶת־מִגְרְשֵׁיהֶם וַאֲחֻזָּתָם וַיֵּלְכוּ לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלִָם כִּי־הִזְנִיחָם יָרָבְעָם וּבָנָיו מִכַּהֵן לַיהוָה׃ (טו) וַיַּעֲמֶד־לוֹ כֹּהֲנִים לַבָּמוֹת וְלַשְּׂעִירִים וְלָעֲגָלִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃ (טז) וְאַחֲרֵיהֶם מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל הַנֹּתְנִים אֶת־לְבָבָם לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּאוּ יְרוּשָׁלִַם לִזְבּוֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם׃ (יז) וַיְחַזְּקוּ אֶת־מַלְכוּת יְהוּדָה וַיְאַמְּצוּ אֶת־רְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה לְשָׁנִים שָׁלוֹשׁ כִּי הָלְכוּ בְּדֶרֶךְ דָּוִיד וּשְׁלֹמֹה לְשָׁנִים שָׁלוֹשׁ׃ (יח) וַיִּקַּח־לוֹ רְחַבְעָם אִשָּׁה אֶת־מָחֲלַת בֶּן־יְרִימוֹת בֶּן־דָּוִיד אֲבִיהַיִל בַּת־אֱלִיאָב בֶּן־יִשָׁי׃ (יט) וַתֵּלֶד לוֹ בָּנִים אֶת־יְעוּשׁ וְאֶת־שְׁמַרְיָה וְאֶת־זָהַם׃ (כ) וְאַחֲרֶיהָ לָקַח אֶת־מַעֲכָה בַּת־אַבְשָׁלוֹם וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אֲבִיָּה וְאֶת־עַתַּי וְאֶת־זִיזָא וְאֶת־שְׁלֹמִית׃ (כא) וַיֶּאֱהַב רְחַבְעָם אֶת־מַעֲכָה בַת־אַבְשָׁלוֹם מִכָּל־נָשָׁיו וּפִילַגְשָׁיו כִּי נָשִׁים שְׁמוֹנֶה־עֶשְׂרֵה נָשָׂא וּפִילַגְשִׁים שִׁשִּׁים וַיּוֹלֶד עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנָה בָּנִים וְשִׁשִּׁים בָּנוֹת׃ (כב) וַיַּעֲמֵד לָרֹאשׁ רְחַבְעָם אֶת־

בת קרי, כצ"ל בה"א

רש"י

ארץ אחזת השבטים: כי הזניחם ירבעם. הזניחם מלעבוד ומלכהן לה': (טו) כהנים לבמות. כלומר למה הזניח ירבעם הכהנים והלוים לפי שהעמיד כהנים כומרים לשעירים: (טז) ואחריהם. של לוים וכהנים: (יח) אביהיל בת אליאב. כמו ואביהיל, דוגמא (ירמיה י"א) ככבש אלוף וזה שטעה שמואל הרואה כשהעביר ישי את אליאב לפני שמואל ואמר (שמואל א' ט"ז) אך נגד ה' משיחו זה שהקב"ה עתיד לומר קום משחהו כי זה הוא וטעה בו שמואל שראה בתו של אליאב אשת רחבעם מלכה ועל זה הדבר טעה שמואל כי כששאל לו שאול איזה בית הרואה (שם א' ט') ויאמר אנכי הרואה שלא ענהו דרך ענוה לומר מה תגלה אמר לו הקב"ה חייך אתה עתיד לראות ולא תדע מה תראה כי טעה באליאב ובתו המלכה:

מצודת דוד

יהודה תחת ממשלתו: (יד) את מגרשיהם. שהיו להם בארץ אחזת השבטים: כי הזניחם. הכריחם לעזוב עבודת המקום מלכהן לה' ולא נתנם ללכת לבית המקדש ולזה עזבו את מגרשיהם והלכו ליהודה: (טו) ויעמד לו. ירבעם העמיד לעצמו כהנים ולא מבני אהרן: לשעירים. שדים הנראים בדמות שעירים למי שמאמין בהם: (טז) ואחריהם. אחר בואת הכהנים והלוים: (יז) ויחזקו. הבאים מהם חזקו מלכות יהודה והיו ידם עמהם: כי הלכו. הבאים ההם הלכו בדרך דוד לעבוד את ה': (יט) ותלד לו. האחת מהן: (כב) ויעמד לראש לרחבעם. רחבעם העמיד לראש את אביה להיות לנגיד בכל אחיו כי חשב להמליכו אחר מותו ולזה העמידו בחייו

מצודת ציון

ענין עזיבה כמו זנח ה' מזבחו (איכה ב'): (יז) ויאמצו. מלשון אומץ וחוזק: (יח) ירימות. לא נזכר בבני

ימי קדם

עליו, ע"י שירבעם הפריע עבודת ה' והעמיד כהני הבמות מישראל הוכרחו לעזוב את עריהם: (טז—יז) ג] שאחריהם נמשכו רבים מישראל שרצו לבקש את ה' ויבואו ירושלים לזבוח לה' וכל אלה חזקו את מלכות יהודה הקטנה עד שנעשית ממלכה חזקה ברב עם, ובזה אמצו גם את רחבעם נגד ירבעם, [והאימוץ מורה על אימוץ הלב], באופן שמה שהשתכל ירבעם להחזיק מלכותו ע"י העגלים אשר עשה וע"י שהעביר כהני ה' מפקודתם כמבואר במלכים, זה היה לו למוקש, שעי"כ נתחזקה מלכות ב"ד, וזה נמשך שנים שלש, שבשלש שנים הראשונים הלכו בדרך דוד, כי אח"כ מעלו גם המה ונהלה מלכותו כמו שיתבאר אח"ז: (יח—יט) ויקח, אח"ז חשב רחבעם מחשבות להשאיר יורש עצר בל יתעורר מלחמה בין בניו ע"ד המלוכה, כי לקח אשה מזרע דוד כדי שהבכור אשר ימלוך יהיה מזרע דוד גם מצד אמו, והיא לא ילדה לו, ואחריה לקח בת אליאב בן ישי והיא ילדה לו: (כ) ואחריה לקח את מעכה, והיא היתה בת הדיוט [כמו שיתבאר י"ג ב'] ולא היה ראוי שהיא תהיה הגבירה ולא שבנה אביה שנולד אחרי בני אביהיל בת אליאב יהיה המולך תחתיו, אבל. (כא) ויאהב, ע"י שאהב את מעכה מכל נשיו ופלגשיו, [כי היה לו נשים ופלגשים ובנים ובנות רבים] לכן מאהבת אשתו שרצה שהיא תהיה הגבירה: (כב) העמיד לראש רחבעם את אביה, ר"ל שנתן

לאביה

אֲבִיָּה בֶן־מַעֲכָה לְנָגִיד בְּאֶחָיו כִּי לְהַמְלִיכוֹ׃ כג וַיָּבֶן וַיִּפְרֹץ מִכָּל־בָּנָיו לְכָל־אַרְצוֹת יְהוּדָה וּבִנְיָמִן לְכֹל עָרֵי הַמְּצֻרוֹת וַיִּתֵּן לָהֶם הַמָּזוֹן לָרֹב וַיִּשְׁאַל הֲמוֹן נָשִׁים׃

יב א וַיְהִי כְּהָכִין מַלְכוּת רְחַבְעָם וּכְחֶזְקָתוֹ עָזַב אֶת־תּוֹרַת יְהוָה וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ׃ ב וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם עָלָה שִׁישַׁק מֶלֶךְ־מִצְרַיִם עַל־יְרוּשָׁלִָם כִּי מָעֲלוּ בַּיהוָה׃ ג בְּאֶלֶף וּמָאתַיִם רֶכֶב וּבְשִׁשִּׁים אֶלֶף פָּרָשִׁים וְאֵין מִסְפָּר לָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ עִמּוֹ מִמִּצְרַיִם לוּבִים סֻכִּיִּים וְכוּשִׁים׃ ד וַיִּלְכֹּד אֶת־עָרֵי הַמְּצֻרוֹת אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיָּבֹא עַד־יְרוּשָׁלִָם׃ ה וּשְׁמַעְיָה הַנָּבִיא בָּא אֶל־רְחַבְעָם וְשָׂרֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־נֶאֶסְפוּ אֶל־יְרוּשָׁלִָם מִפְּנֵי שִׁישָׁק וַיֹּאמֶר

ע״ש (א) תנחומא בשלח : (ב) מכילתא בשלח ויסע א׳ אגדב״ר סג :

רש״י

(כב) לנגיד באחיו. כדי להמליכו : (כג) ויפרץ. פזר בניו לכל ארצות יהודה דוגמא (לעיל א׳ ד׳) ובית אבותיהם פרצו לרוב :

מצודת ציון

דוד ואולי נזכר הוא בשמו האחר : (כג) ויפרץ. ענין התחזקות כמו מה פרצת (בראשית ל״ח) : המון. ענין רבוי :
יב (ב) מעלו. פשעו ומרדו : (ג) לובים וגו׳. שמות העם :

מצודת דוד

לנגיד : (כג) ויבן. הבין בדבר מרד ופחד ממנה ולזאת התחזק במה שפזר את כל בניו לכל ארצות יהודה ובנימין לכל ערי המבצר לשמרו מן המרד : לרב. לכל יצטרכו לשאול מאתם : וישאל המון נשים. להשיאם לבניו למען יתחזק המלוכה בעזר אבות הנשים : יב (א) כי מעלו בה׳. ובעון זה בא אליהם האויב :

ימי קדם

אביה משפט הבכורה שהוא יהיה לראש לרחבעם, ר״ל ראש הבית, ומלבד זה היה **לנגיד באחיו, כי** זה עשה כדי **להמליכו**, להעביר המלכות מבני אביחיל אל בן מעכה : (כג) **ויבן**, ובאשר ירא שיחד בניו יעמדו נגד אביה בפרט אחר מותו, הבין לתקן זאת, במה שהפריץ **מכל בניו לכל ארצות יהודה ובנימין**, שנתן לכל אחד איזה שררות על ארץ מיוחדת, וכן הפקידם **על ערי המצורות ויתן להם רוב מזון וישאל** לצרכם **המון נשים**, באופן שכ״א היה מתעסק בתפקודתו ושמח בחלקו ימרוד בהנהגת נשיו וביתו ולא יתעוררו על המלוכה. וגם י״ל שמ״ש **ויבן** מוסב על אביה, שאביה הבין תיכף ויפרוץ ויתגבר מכל בני רחבעם לכל ארצות יהודה (הלמ״ד במקום ב׳), שהתגבר בכל ארצות יהודה ובכל ערי המצורות והכין מזון לרוב בערי המצורות באופן שהחזיק תיכף בהנהגת המדינה עד שראו שהוא יהיה המולך, וישאל תיכף והמון נשים בידעו כי הוא ימלוך :

יב (א) **ויהי**, העובד את ה׳ מאהבה בלי פניה חיצונית רק לשם ה׳ בלבד הוא לא ימוש מעבודתו בשום אופן, אבל העובד את ה׳ לתכליתים חיצוניים וכוונות אחרות יעזוב את ה׳ בעת יפסקו הענינים שבעבורם עבדו, וכן רחבעם עבד את ה׳ רק בעבור שידע שבזה תתחזק המלכות בידו נגד ירבעם עובד עגלים, לכן בעוד שהיה ירא מירבעם עבד את ה׳, אבל **כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו** ע״י שבנה ערים בצורות ונפלו עליו רבים מישראל, ולא ירא עוד מירבעם, **עזב את תורת ה׳**, וכל ישראל שמרו התורה ג״כ רק מפני פקודת המלך עזבוה עמו : (ב) **ויהי**, הודיע שנתקיים מה שהבטיח ה׳ לדוד (ש״ב ז׳) הוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים וחסדי לא יסיר ממנו, שיתנהג עם בני דוד כאב עם בנו, שעת יסור מדרך הטוב לא יניחנו עד יושחת לכלה רק יענישהו תיכף כדי להחזירו למוטב ולכן לא התנהג עמו כעם ירבעם שלא הענישו עד שמלא סאתו שנחרץ עליו גז״ד של כליון, רק אחר שעזב תורת ה׳ בשנה הרביעית למלכו (כנ״ל י״א י״ז) תיכף **אחרי עלה שישק**, וסבת עלייתו היה **כי מעלו בה׳** לא אמר כי חטאו, שלא המתין עד שירבו חטאים רק תיכף שמעלו הוכיחם, ואז ראה שלא הועיל מה שקבץ אליו רב מישראל כי הוא עלה עליו : (ג—ד) **באלף ומאתים רכב וכו׳**, ולא הועילו ערי המצורות אשר חזק, כי לכד את ערי המצורות : (ה) **ושמעיה**, וגם בזה נהג ה׳ עמהם כאב עם בנו שמודיעו כי הוא הכיהו ושמיסרו בעבור חטאו

לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אַתֶּם עֲזַבְתֶּם אֹתִי וְאַף־אֲנִי עָזַבְתִּי אֶתְכֶם
בְּיַד־שִׁישָׁק׃ ו וַיִּכָּנְעוּ שָׂרֵי־יִשְׂרָאֵל וְהַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ צַדִּיק ׀ יְהוָה׃
ז וּבִרְאוֹת יְהוָה כִּי נִכְנָעוּ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־שְׁמַעְיָה ׀ לֵאמֹר
נִכְנְעוּ לֹא אַשְׁחִיתֵם וְנָתַתִּי לָהֶם כִּמְעַט לִפְלֵיטָה וְלֹא־תִתַּךְ חֲמָתִי
בִּירוּשָׁלִַם בְּיַד־שִׁישָׁק׃ ח כִּי יִהְיוּ־לוֹ לַעֲבָדִים וְיֵדְעוּ עֲבוֹדָתִי
וַעֲבוֹדַת מַמְלְכוֹת הָאֲרָצוֹת׃ ט וַיַּעַל שִׁישַׁק מֶלֶךְ־מִצְרַיִם עַל־
יְרוּשָׁלִַם וַיִּקַּח אֶת־אֹצְרוֹת בֵּית־יְהוָה וְאֶת־אֹצְרוֹת בֵּית־הַמֶּלֶךְ
אֶת־הַכֹּל לָקָח וַיִּקַּח אֶת־מָגִנֵּי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה׃ י וַיַּעַשׂ
הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם תַּחְתֵּיהֶם מָגִנֵּי נְחֹשֶׁת וְהִפְקִיד עַל־יַד שָׂרֵי הָרָצִים
הַשֹּׁמְרִים פֶּתַח בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ יא וַיְהִי מִדֵּי־בוֹא הַמֶּלֶךְ בֵּית יְהוָה
בָּאוּ הָרָצִים וּנְשָׂאוּם וֶהֱשִׁבוּם אֶל־תָּא הָרָצִים׃ יב וּבְהִכָּנְעוֹ שָׁב

רש"י

יב (ז) נכנעו לא אשחיתם. דוגמא לקמן (י"ד) עודנו הארץ לפנינו כי דרשנו ה' אלהינו דרשנו וגו'. כן דרך הפסוק כשמפסיק בנתים כופל עוד התיבה לאומרה דוגמא (במדבר י') והיה כי תלך עמנו והיה הטוב וגו': (יח) כי יהיו לו לעבדים. לשישק ולשאר אומות כמפורש: וידעו עבודתי. כשישובו לא יהיה עליהם שום מושל ממלכי העמים אבל כשתשובו מאחרי תורתי תדעו עבודת מלכי הארצות ותעבדו להם: (י) והפקיד על יד וגו'. לקח המגנים מבית יער הלבנון והפקידם לשרי הרצים ואח"כ השיבם אל תא הרצים חדר הרצים כלומר אל מקומם. ענין אחר מפי מורי לפי שהיה דואג ממלך מצרים וממלך ישראל היו נושאין אותן לפניו: (יב) ובהכנעו שב ממנו חרון אף ה'. הי' לו לומר למעלה מיד כשאמר ויעל שישק וגו' אלא שהפסיק בנתים לצורך ויעש תחתיהם מגני נחשת:

מצודת דוד

(ז) כמעט לפליטה. רצה לומר פליטה מועטת: ביד שישק. להיות נשחתים בידו: (ח) וידעו וגו'. ידעו מה טוב אם לעבוד את ה' אם לעבוד ממלכות הארצות כ"א עבדו את ה' לא היו מושלים בהם הממלכות: (יא) ונשאום. להגין עליו מהאויב הבא פתאום: והשיבום. אחרי בואו לבית המלך: (יב) ובהכנעו. בעבור הכנעו שב וכו' ולא

מצודת ציון

עובדי כוכבים הם: (ז) לפליטה. הצלה ושארית: תתך. ענין יציקה והרקה כמו ותתך עלינו האלה (דניאל ט'): (י) תחתיהם. במקומם: והפקיד. מלשון פקדון: על יד. ביד: (יב) מדי. מתי רצה לומר בכל עת וכן מדי עלותה (ש"א א'): תא. ענין חדר הם כמו והתא קנה אחד (יחזקאל מ'):

ימי קדם

כן בא הנביא להודיעם שלא באה הרעה במקרה רק ע"י שעזבו את ה': (ז) **ובראות ה' כי נכנעו** והודו שנענשו בצדק על חטאתם, **היה דבר ה' נכנעו,** ר"ל שיש הבדל בין אם ה' מעניש דרך השחתה להנקם, ובין אם מכה דרך רפואה להשיבם עי"כ אל דרך הטוב, ויש הבדל בין אף ובין חמה, שהאף הוא הקצף החיצוני המתראה, והחמה היא שמירת השנאה בלב, והעונש הבא דרך השחתה בא ע"י חמה ושנאה בלב, אבל העונש הבא דרך רפואה, הגם שהוא אף חיצוני למראית עין ידמה כבן שאביו מכהו ומראה לו פנים של זעם ובלבו אהבתו עליו וחושב לטובתו ולרפאותו, וז"ש אחר **שנכנעו לא אשחיתם** דרך השחתה ובזה ישתנה העונש הזה בשני ענינים, א] **ונתתי להם כמעט לפליטה,** שאם היה דרך השחתה לא היה נשאר להם שום פליטה, ב] **שלא תתך חמתי ביד שישק,** שלא יהיה העונש מצד החמה רק לרפואתם: (ח) **כי במה שיהיו לו לעבדים** עי"כ ישימו לב **וידעו** ההבדל **בין עבודתי ובין עבודת ממלכות הארצות** וישובו אל עבודתי שהיא טובה וקלה: (י) **ויעש,** אחר שראה כהבעס שע"י הכנעתו שב חרון אף ה' ממנו, עשה לו זכר בל ישוב לכסלה כשיסור האויב ממנו, **שעשה לו מגני נחשת** תחת מגני הזהב, שיזכור תמיד שבחטאיו נלקחו ממנו מגני הזהב שהיו תפארת לו מאבותיו, **והפקיד אותם על יד הרצים,** ולא עשה את המגנים לאיזה צרך כי לא השתמש בהם בלכתו אל המדינה או למלחמה, רק (יא) **מדי בוא המלך בית ה'** להתפלל שאז לא היה צריך שמירה והגנה, **באו הרצים ונשאום** לפניו למען יכנע לבבו בלכתו בית ה', שיזכר כי תחת הזהב הביא נחשת בחטאתו ויכנע לבו: (יב) **ובהכנעו,** וע"י הכנעה זו שהראה תמיד,

מִמֶּנּוּ אַף־יְהוָה וְלֹא לְהַשְׁחִית לְכָלָה וְגַם בִּיהוּדָה הָיָה דְּבָרִים טוֹבִים׃ יג וַיִּתְחַזֵּק הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם בִּירוּשָׁלַםִ וַיִּמְלֹךְ כִּי בֶן־אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה רְחַבְעָם בְּמָלְכוֹ וּשְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה ׀ מָלַךְ בִּירוּשָׁלַםִ הָעִיר אֲשֶׁר־בָּחַר יְהוָה לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְשֵׁם אִמּוֹ נַעֲמָה הָעַמֹּנִית׃ יד וַיַּעַשׂ הָרָע כִּי לֹא הֵכִין לִבּוֹ לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה׃ טו וְדִבְרֵי רְחַבְעָם הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים בְּדִבְרֵי שְׁמַעְיָה הַנָּבִיא וְעִדּוֹ הַחֹזֶה לְהִתְיַחֵשׂ וּמִלְחֲמוֹת רְחַבְעָם וְיָרָבְעָם כָּל־הַיָּמִים׃ טז וַיִּשְׁכַּב רְחַבְעָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִיד וַיִּמְלֹךְ אֲבִיָּה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

יג א בִּשְׁנַת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ יָרָבְעָם וַיִּמְלֹךְ אֲבִיָּה עַל־יְהוּדָה׃ ב שָׁלוֹשׁ שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלַםִ וְשֵׁם אִמּוֹ מִיכָיָהוּ בַת־

רש"י

ויתחזק המלך רחבעם. ומפרש למה שהרי כשהומלך תחילה היה בן מ"א לפיכך היה בו כח וחוזק להתחזק מעצמו כי היה בן שנה כשמת דוד שהרי שלמה מלך מ' שנה ושלמה עדיין לא מלך כשנולד רחבעם נמצא שרחבעם היה בן מ"א כשמלך: העיר אשר בחר ה' לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל. אלא שנתקלקלו במעשיהם כדכתיב ויעש הרע כי לא הכין לבו לדרוש את ה' וגרמו שנסתלקה שכינה מהם וכאלו קובל ומפגין על כך: (טו) בדברי שמעיה הנביא. כל נביא ונביא היה כותב ספרו מה שהיה מתנבא וזהו שמעיה שאמר לעיל (ב' י"א) ולקמן (י"ג) מוכיח ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו כתובים במדרש הנביא עדו ספרו היה נקרא מדרש:

יג (ב) **שלש** שנים מלך בירושלם. ולא יותר כדמוכח במלכים (א' ט"ו) ובשנת כ' לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה נמצא שאפילו שלש שנים שלמים לא מלך: מכיהו בת

מצודת דוד

אתר להשחית בכליון גמור: וגם ביהודה. באנשי יהודה נמצאו דברים טובים ויושרים והגין עליהם זכותם: (יג) כי בן ארבעים ואחת וגו'. ועל שהיה גדול בשנים היה בו כח להתחזק: מכל שבטי. מכל ערי שבטי ישראל: (יד) ויעש הרע. בעבור שהיתה אמו בת עובד גלולים ולמדה אותו לעשות הרע: כי לא הכין לבו. לא חקר להשכיל לדרוש את ה' לדעת אותו כי סמך על מה שלמדתו אמו: (טו) להתיחש. ר"ל בספריהם אשר יסופר בהם זכרון היחוס: כל הימים. המלחמות שביניהם היה כל הימים ועם כי מתחלה צוה ה' לרחבעם שלא ילחם בירבעם בדבר הנבואה מ"מ לאחר זמן תוך להלחם עמו כל הימים עד מותו:

יג (א) בשנת שמנה עשרה. כי ירבעם ורחבעם מלכו כאחד ומת רחבעם בי"ז למלכו ובשנה הבאה מלך הבנו היא שהיא בי"ח לירבעם: (ב) מיכיהו בת אוריאל. היא מעכה

ימי קדם

שב אף ה' ממנו, ר"ל כי ההכנעה הכלשונה שנכנע בעוד הגר במדינתו לא הועילה שישוב אף ה' לגמרי ושלא להענישו כלל, רק החמה שבה ממנו אבל האף נשאר, כי נמסרו עבדים לשישק, אבל ע"י שנכנע באמת גם אח"כ שזה היה ע"י פעולה מתמדת מזכרון המגנים שנשאו לפניו לתכלית זה, שב גם אף ה', עד שנפדו מעבודת שישק, **ולא להשחית**, ר"ל כי לפעמים תשוב חרון אף ה' כדי להשחית, שמי שהרבה לחטוא והקשה ערפו, יסיר ה' אפו המעניש, [כי האף מציין העונש] כדי שיוסיף בחטאו ויתמלא סאתו וישחת עד לכלה, אבל פה שב האף לגמרי ע"י הכנעת המלך, וגם מלד הטעם כי נמצא בם **דברים טובים** שבעבורם נושעו, ומלד זה. (יג) **ויתחזק המלך** שנית **וימלך**, ולא היה עבד לשישק רק מלך בפ"ע, שהגם שעברו כבר חמש שנים ממלכותו הלא **שבע עשרה שנה מלך** ונתקיים במלכותו, וגם זכות ירושלים עמדה לו כי **היא העיר אשר בחר ה'**: (יד) **ויעש הרע**, והגם שע"י הכנעתו נתחזק במלכותו, בכ"ז לא נוכל לומר שהיה כדוד, כי עשה הרע מלד **שלא הבין לבו לדרוש ה'**, באופן שהיה נדון כשוגג ומתרשל, שלא חטא מלד המזיד או הכפירה רק שלא הכין לבו אל הטוב ולא חקר ודרש, ומלד זה לא נדון ככופר וכמזיד, ולכן חס ה' על ירושלים והשאירו במלכותו: (טו) **הראשונים**, קודם שחטא, **והאחרונים**, אחר שחטא, **להתיחש**, ר"ל עדו כתב ס' היחוס של בית דוד וגם הוא כתב מלחמות שהיו בין רחבעם וירבעם כל הימים, ויתר הדברים כתב שמעיה הנביא:

אוּרִיאֵל מִן־גִּבְעָה וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין אֲבִיָּה וּבֵין יָרָבְעָם׃ ג וַיֶּאְסֹר אֲבִיָּה אֶת־הַמִּלְחָמָה בְּחַיִל גִּבּוֹרֵי מִלְחָמָה אַרְבַּע־מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ בָּחוּר וְיָרָבְעָם עָרַךְ עִמּוֹ מִלְחָמָה בִּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ בָּחוּר גִּבּוֹר חָיִל׃ ד וַיָּקָם אֲבִיָּה מֵעַל לְהַר צְמָרַיִם אֲשֶׁר בְּהַר אֶפְרָיִם וַיֹּאמֶר שְׁמָעוּנִי יָרָבְעָם וְכָל־יִשְׂרָאֵל׃ ה הֲלֹא לָכֶם לָדַעַת כִּי יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נָתַן מַמְלָכָה לְדָוִיד עַל־יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם לוֹ וּלְבָנָיו בְּרִית מֶלַח׃ ו וַיָּקָם יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט עֶבֶד שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד וַיִּמְרֹד עַל־אֲדֹנָיו׃ ז וַיִּקָּבְצוּ עָלָיו אֲנָשִׁים רֵקִים בְּנֵי בְלִיַּעַל וַיִּתְאַמְּצוּ עַל־רְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה וּרְחַבְעָם הָיָה נַעַר וְרַךְ־לֵבָב וְלֹא הִתְחַזַּק לִפְנֵיהֶם׃ ח וְעַתָּה ׀ אַתֶּם אֹמְרִים לְהִתְחַזֵּק לִפְנֵי

ע"ש (ח) מבילתא בעלת פה:

רש"י

אוריאל. ולמעלה (ב' י"א) קורא לה שם אחר מעכה בת אבשלום ובמלכים כתיב כמו כן מעכה בת אבישלום, מיכיהו בת אוריאל היה שמה וכאן קורא אותה כן לפי שהוא ספר היחס של יהודה ובמלכים שהוא ספר מלכי ישראל ויהודה קראה בשם כנויה מעכה בת אבישלום ולפיכך כינו שמה משם גמור שלה מיכיהו מעכה ושם אביה אוריאל אבישלום לפי שעל שם כלתה נקראת שהיתה אשת חיל גברתנית ככתוב (לקמן ט"ו) וגם מעכה אם אסא המלך הסירה מגבירה ומשום כבודה של כלתה קראה לחמותה על שם כלתה כך מפורש בירושלמי, והמסורת הזה תקח בידך בשם רבינו אליעזר וכן אמר לי בשם אביו וכן מצאתי בפירוש אביו שכל מקום שהוסיף וי"ו בשם אשה ע משום שבחה כמו עתליה ועתליהו מולכת על הארץ (לקמן כ"ב) כי אשת חיל היתה וכן יכליה יכליהו לפי שהיתה גברתנית כי אמציה בעלה נס לכישה ויהי שם חמש עשרה שנה עד שמת והיא שפטה את העם כל אותן חמש עשרה השנים ושוב כשמת המליכו את בנו עזיהו אהריו בן שש עשרה שנה: (ד) ויקם אביה. שהלך אביה למלחמה על ירבעם במתוח של ירבעם בהר אפרים: (ה) ברית מלח. בקיום ואמונה, ופתה. (ו) ויקם ירבעם וגו' עבד שלמה וגו'. ועל זאת יש בזיון גדול: (ז) ויקבצו עליו אנשים רקים. רשעים: ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב. ולפי שמצאו בו שפלות ורכיכות לבב התאמצו עליו: נער. אע"פ

מצודת דוד

בת אבישלום הנזכרת למעלה ושתי שמות היו לה ולאביה וכמוהו רבים בזה הספר: (ג) ויאסור. ראש המלחמה נקרא אוסר על כי הוא מעמיד את אנשי המלחמה וקושר אותם בהזהרות בעניני המלחמה וכן מי יאסור המלחמה (מ"א כ'): (ד) מעל להר צמרים. ר"ל במקום גבוה מן ההר: (ה) הלא לכם לדעת. ר"ל הלא כולכם יודעים. ברית מלח. בכריתת ברית המתקיים כמלח הזה המתקיים ואינו מסריח: (ז) היה נער. ר"ל בלא אמיץ הלב כנער בשנים: ורך לבב. הוא הפוך מן קשה הלב ור"ל שהיה מתפחד לרדת במלחמה:

מצודת ציון

יג (ד) צמרים. מלשון גובה כמו צמרת הארז והוא הסעיף העולה למעלה מכולם (יחזקאל י"ז): (ז) רקים. פחותים ורקים מכל מעלה: בליעל. בלי עול ר"ל שפרקו עול שמים: ויתאמצו. התחזקו: (ח) המון. ענין רבוי

ימי קדם

יג (ב) ושם אמו מיכיהו, ולמעלה (י"א י"ט) וכן במלכים (ט"ו ב') מעכה בת אבשלום, וי"ל שמה מיכיהו נתנו לה אחר שנעשית גבירה, וכן שנו שם אביה אוריאל לשבח, ומלחמה היתה, מלחמת אביה וירבעם נזכר במלכים (שם ז') בקיצור ופה יספר באורך: (ה) כי ה', ר"ל מלכות ב"ד יש לה שורש חזק בהשגחה, א) כי הוא לו מה', ב) שנתנה לו ולבניו, ג) שנתנה לו בברית מלח, שכמו שהמלח לא יפסד לעולם כן לא תופסק המלכות אף אם בניו חוטאים, כמ"ש אם יעזבו בניו תורתי וכו' וחסדי לא אפיר מעמו: (ו—ז) אולם התחלת מלכות ירבעם היא בשורש מהרך.ניה, א) הוא היה עבד מורד, ב) אנשיו שהתקבצו עליו הוו בני בליעל, ג) ויתאמצו, שיש הבדל בין חיזוק ובין אימוץ, החיזוק בפועל והאימוץ בלב, שלא התחזקו עליו במלחמה רק התאמצו בלבם שהעיזו פנים נגדו, ואם היה נלחם אתם היה מתחזק עליהם, רק שהיה נער ורך לב ולא התחזק לפניהם, וא"כ לא כהגתם שלא יתחזקו בני דוד עליכם בעת מלחמה: (ח) ועתה אתם אומרים להתחזק בפועל ע"י מלחמה. לפני ממלכת ה', וה' עמהם לעזרם, ואתם מה כחכם אם

מַמְלֶכֶת יְהוָה בְּיַד בְּנֵי דָוִיד וְאַתֶּם הָמוֹן רָב וְעִמָּכֶם עֶגְלֵי זָהָב
אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יָרָבְעָם לֵאלֹהִים׃ ט הֲלֹא הִדַּחְתֶּם אֶת־כֹּהֲנֵי
יְהוָה אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וְהַלְוִיִּם וַתַּעֲשׂוּ לָכֶם כֹּהֲנִים כְּעַמֵּי הָאֲרָצוֹת
כָּל־הַבָּא לְמַלֵּא יָדוֹ בְּפַר בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שִׁבְעָה וְהָיָה כֹהֵן לְלֹא
אֱלֹהִים׃ י וַאֲנַחְנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְלֹא עֲזַבְנֻהוּ וְכֹהֲנִים מְשָׁרְתִים
לַיהוָה בְּנֵי אַהֲרֹן וְהַלְוִיִּם בַּמְלָאכֶת׃ יא וּמַקְטִרִים לַיהוָה עֹלוֹת
בַּבֹּקֶר־בַּבֹּקֶר וּבָעֶרֶב־בָּעֶרֶב וּקְטֹרֶת־סַמִּים וּמַעֲרֶכֶת לֶחֶם עַל־
הַשֻּׁלְחָן הַטָּהוֹר וּמְנוֹרַת הַזָּהָב וְנֵרֹתֶיהָ לְבָעֵר בָּעֶרֶב בָּעֶרֶב כִּי־
שֹׁמְרִים אֲנַחְנוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתֶּם עֲזַבְתֶּם אֹתוֹ׃
יב וְהִנֵּה עִמָּנוּ בָרֹאשׁ הָאֱלֹהִים ׀ וְכֹהֲנָיו וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה לְהָרִיעַ
עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַל־תִּלָּחֲמוּ עִם־יְהוָה אֱלֹהֵי־אֲבֹתֵיכֶם כִּי־לֹא
תַצְלִיחוּ׃ יג וְיָרָבְעָם הֵסֵב אֶת־הַמַּאְרָב לָבוֹא מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּהְיוּ
לִפְנֵי יְהוּדָה וְהַמַּאְרָב מֵאַחֲרֵיהֶם׃ יד וַיִּפְנוּ יְהוּדָה וְהִנֵּה לָהֶם

ת"א על השלחן. יומא כ"ח: ומנורת הזהב. מנחות נ"ט:

רש"י

שהיה בן מ"א שנה כשמלך קורהו נער, ופי' (לעיל א' כ"ב) על שלמה: (ט) כעמי הארצות. כל הרוצה לבא ולמלא ידו ולהיות כהן לעגל זהב יביא עמו פר בן בקר ואילים שבעה ויקבלוהו והיה כהן ללא אלהים: למלא ידו. להבדיל בין טומאה לטהרה דוגמא (שמות כ"ט) למשוח בהם ולמלא בם את ידם:

מצודת ציון

ולתוספת ביאור אמר רב: (ט) למלא ידו. ענין חנוך כמו ומלאת את ידם (שמות כ"ח): (יא) ומערכת. ענין סדור: ונרותיה. כעין בזיכין והשמן והפתילה נתון בהם: לבער. להדליק כמו ובער עליה הכהן (ויקרא ו'):

מצודת דוד

ולא נתחזק. לקחת המלוכה מיד ירבעם: (ח) ביד בני דוד. הנתונה ביד בני דוד: ואתם המון רב. ר"ל ואם הבטחון הוא בעבור שאתם המון רב והלא עמכם עון עגלי הזהב ולא תוכלו לעמוד עם כי אתם המון רב: (ט) הדחתם. ע"י נדחו ממקומם ובאו לשבת עמדי וזה על כי לא הנחתם לבוא לשרת בבית ה': כל הבא. כל הרוצה להנך עצמו לעבודה: בפר וגו'. היה לכהן לעגלי הזהב: (י) ואנחנו. אבל אנחנו ה' הוא אלהינו: בני אהרן. המה בני אהרן: במלאכת. המה במלאכתם המוטל עליהם לשורר בבית ה': (יא) ומקטרים. הוא חוזר על בני אהרן: בבקר בבקר. ר"ל בכל בוקר: ומערכת. ועורכים מערכת לחם הפנים: ומנורת וגו'. ר"ל וזהירים הם בדבר המנורה לבער את הנרות בכל ערב: (יב) בראש. ללכת בראש המלחמה: להריע עליכם. להעלות זכרוניו לטובה כמ"ש וכי תבואו מלחמה וגו' והרעותם וגו' ונזכרתם וגו' (במדבר י'): (יג) הסב. הסתיר האנשים במארב וסיבב אנשי המארב לבוא מאחרי בני יהודה: ויהיו. ירבעם והעם אשר עמו:

ימי קדם

כרוב עם, אתם רק המון רב בלתי מסודר, לא ממלכה ואנשי חיל, ואם ע"י עזרת האל אשר לו המלחמה הלא עמכם עגלי הזהב, ולא תאמרו שאין כהם עובדי ע"ז רק הוא מין עבודה לה' ואיא ירצה בזה, לא כן כי אשר עשה לכם ירבעם לאלהים לשם אלהות, ובאר זה בראיות, א] מצד העובדים. (ט) הלא הדחתם את כהני ה', ב] מצד העבודה עצמה כל הבא למלא ידו בפר לא כפי העבודה הסדורה מה', ג] מצד הנעבד והיה כהן ללא אלהים: (י) ואנחנו, אם מצד הנעבד ה' הוא אלהינו, ואם מצד העובדים וכהנים משרתים וכו' והלוים במלאכת, ר"ל שוערים ומשוררים, ואם מצד העבודה. (יא) ומקטירים לה' עולות וכו', הכל כפי מצות התורה, וזה לראיה כי שומרים את משמרת ה' כפי דיני הקרבנות שבתורה, ומזה נ"כ הלות כי אתם עזבתם אתו: (יב) והנה, לפ"ז השלשה דברים אלה הם הולכים עמנו בראש, א] האלהים, ב] וכהניו העובדים, ג] וחצוצרות שהם אנו מריעים בעת העבודה, ובשלשת אלה נריע עליכם תרועת נצחון, ומלחמתכם

המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליהוה והכהנים מחצצרים בחצצרות׃ טו ויריעו איש יהודה ויהי בהריע איש יהודה והאלהים נגף את־ירבעם וכל־ישראל לפני אביה ויהודה׃ טז וינוסו בני־ישראל מפני יהודה ויתנם אלהים בידם׃ יז ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה ויפלו חללים מישראל חמש־מאות אלף איש בחור׃ יח ויכנעו בני־ישראל בעת ההיא ויאמצו בני יהודה כי נשענו על־יהוה אלהי אבותיהם׃ יט וירדף אביה אחרי ירבעם וילכד ממנו ערים את־בית־אל ואת־בנותיה ואת־ישנה ואת־בנותיה ואת־עפרון ובנתיה׃ כ ולא־עצר כח־ירבעם עוד בימי אביהו ויגפהו יהוה וימת׃ כא ויתחזק אביהו וישא־לו נשים ארבע עשרה ויולד עשרים ושנים בנים ושש עשרה בנות׃ כב ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו כתובים במדרש הנביא עדו׃ כג וישכב אביה עם־אבתיו ויקברו אתו בעיר דויד וימלך אסא בנו תחתיו בימיו שקטה הארץ עשר שנים׃

יד א ויעש אסא הטוב והישר בעיני יהוה אלהיו׃ ב ויסר את־

ע״ד צ׳ עפרין קרי

רש״י

והלוים במלאכת. כלומר במלאכתם זה לשיר וזה לשוער כל איש למלאכתו כאשר הכין דוד׃ (כ) ולא עצר כח וגו׳ ויגפהו ה׳. לירבעם׃ וימת. לא שמת מיד אלא הולך וחסר בעבור המלחמות, ובנ״ל מפורש ויגפהו ה׳ לאביה׃

מצודת דוד / **מצודת ציון**

(יד) המלחמה. אנשי המלחמה׃ מחצרים. היו תוקעים (יט) בנותיה. הכפרים הסמוכים לה׃ (כ) עצר. ענין בחצוצרות ולתוספת ביאור אמר בחצוצרות׃ (טו) ויריעו עכבה׃ תרועה נצחון כי בטחו בה׳ שינצחו המלחמה׃ נגף. הכה והפילם׃ (כ) ולא עצר כח. לא היה יכול להתחזק עוד בימי אביה׃ וימת. ר״ל היה מנוגף ומוכה עד כי מת בימי אסא בנו׃ (כא) ויתחזק. וכאשר התחזק במלוכה נשא לו נשים וכו׳׃ (כב) במדרש. בספר מדרש של הנביא עדו ונקרא כן ע״ש שבו היה נדרש ספור עניני המלכים׃ (כג) שקטה הארץ. נחה מן המלחמה׃

ימי קדם

הוא נגד ה׳ ולא הצליחו׃ (יד—טו) ויצעקו, הוא הג׳ דברים שחשב בפי״ב, א] לה׳, ב] הכהנים ג] חצוצרות התרועה, ובזה ויריעו איש יהודה וינצחו בכח ה׳׃ (טז—יז) ויתנם, אחר האיסם נתנם ה׳ שנית בידם עד שהכו מהם ה׳ מאות אלף׃ (יח) ויכנעו, ויאמצו, באר שלא בחיל ולא בכח נצחו, רק שישראל נכנעו, ויהודה אמצו לבם ע״י המשענת החזק שנשענו בה׳׃ (כ—כא) ויגפהו, פי׳ הא״ל שנגף לאביה מפני שלא בטל העגל שבבית אל ועוד טעמים, אבל לפי הפשט מורה שמוסב על ירבעם, שלא עצר כח עוד ונעשה חולה מאז, הגם שחי עוד שנה אחרי אביה היה מנוגף במחלה רעה, ואביה התחזק ונשא עוד נשים עד שכל נשיו היו ארבע עשרה, ועז״א תחלה [י״א כ״ג] וישאל המון נשים לפי׳ השני שם׃ (כב) דברי אביה, במלכים אמר שדברי אביה וכל אשר עשה כתובים בספר דברי הימים, ר״ל מלחמותיו, ועזרא יאמר שדרכיו ודבריו כתובים במדרש עדו שהוא ספר אחר׃

יד (א) הטוב, בדברים שבין אדם למקום, והישר, בדברים שבין אדם לחברו׃ (ב) מזבחות, מקריבים עליהם רבים ובקביעות, והבמות, הם ליחידים ולפי שעה, מזבחות ובמות הם מאבנים הרבה ומקריבים עליהם, ומצבות הם מאבן אחת ואין מקריבים עליה, ונוסכים שמן על ראשה, המצבות ואילני האשרה היו מעמידים לפני המזבח, כמ״ש לא תטע לך אשרה אצל מזבח ה׳ ולא

מִזְבְּחוֹת הַנֵּכָר וְהַבָּמוֹת וַיְשַׁבֵּר אֶת־הַמַּצֵּבוֹת וַיְגַדַּע אֶת־הָאֲשֵׁרִים׃ ג וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם וְלַעֲשׂוֹת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה׃ ד וַיָּסַר מִכָּל־עָרֵי יְהוּדָה אֶת־הַבָּמוֹת וְאֶת־הַחַמָּנִים וַתִּשְׁקֹט הַמַּמְלָכָה לְפָנָיו׃ ה וַיִּבֶן עָרֵי מְצוּרָה בִּיהוּדָה כִּי־שָׁקְטָה הָאָרֶץ וְאֵין־עִמּוֹ מִלְחָמָה בַּשָּׁנִים הָאֵלֶּה כִּי־הֵנִיחַ יְהוָה לוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה נִבְנֶה ׀ אֶת־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְנָסֵב חוֹמָה וּמִגְדָּלִים דְּלָתַיִם וּבְרִיחִים עוֹדֶנּוּ הָאָרֶץ לְפָנֵינוּ כִּי דָרַשְׁנוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דָּרַשְׁנוּ וַיָּנַח לָנוּ מִסָּבִיב וַיִּבְנוּ וַיַּצְלִיחוּ׃ ז וַיְהִי לְאָסָא חַיִל נֹשֵׂא צִנָּה וָרֹמַח מִיהוּדָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וּמִבִּנְיָמִן נֹשְׂאֵי מָגֵן וְדֹרְכֵי קֶשֶׁת מָאתַיִם וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף כָּל־אֵלֶּה גִּבּוֹרֵי חָיִל׃

ת"א ויבן ערי. מגילה ד': ויאמר ליהודה. שם:

רש"י

יד (ג) ויאמר ליהודה לדרוש. ולא כעשרת השבטים שדרשו לאלהים אחרים חדשים מקרוב באו ולא את אלהי אבותם לא דרשו: (ו) עודנו הארץ לפנינו. בעוד שהמלכות נכונה לפנינו אנחנו נצרכנו לכם יתן לנו למנוס, וכל אלה היה בעשר שנים שכתוב בימיו שקטה הארץ ולאחר אותן עשר שנים היתה מלחמה בינו ובין בעשא כל ימיהם כי בשנת שלש לאסא מלך בעשא וז' שנים היה שלום ביניהם וכן מוכיח אף כאן ואין עמו מלחמה בשנים האלה אבל בשנים האחרות היתה עמו מלחמה, ולמטה (ט"ו) כתיב ומלחמה לא היתה עד שנת ל"ה למלכות אסא, אבל יכולים אנו לפרש אותה מלחמה שהיתה לו עם הכושים לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכותו, אבל זה קשה לי שכתוב למטה (ט"ז) בשנת ל"ו למלכות אסא עלה בעשא וגו' עד נסכלת על זאת כי מעתה יש עמך מלחמות, משמע שקודם לכן לא היו לו מלחמות והוא לא חי לאחר כן כי אם ה' שנים ובמלכים (א' ט"ו) כתיב ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא וגו' כל ימיהם, ובסדר עולם מפרש היטב: כי דרשנו את ה' אלהינו דרשנו וגו'. לפי שדרשנוהו הניח לנו מסביב ויבנו (ערים) ויצליחו, ודוגמא (לעיל י"ב) וכהכון

מצודת ציון

יד (ג) ויגדע. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (ישעיה ט'): (ו) ונסב. ונסבב: (ז) ודרכי קשת. הדרך לדרוך הקשת ברגל למותחו היטב לירות למרחוק:

מצודת דוד

יד (ג) הנכר. של אלהי הנכר: והבמות. הבמים הנעשים המזבחות קרויים גם הם בשם במות: המצבות. המזבחות העשויות מאבן אחת: (ד) החמנים. הצורות העשויות לעבודת החמה: (ה) ערי מצורה. ערי מבצר: כי שקטה. והיה לו פנאי לבנותן: (ו) עודנו וגו'. נחזק הערים בעודם לפנינו עד לא בא האויב: דרשנו וינח לנו. על שדרשנו לה' לכן

ימי קדם

חקים לך מנבה: (ג) ויאמר, אחר זה צוה לכל השבט, לדרוש, הוא חלק העיון, ולעשות, חלק המעשה, התורה שבכתב, והמצוה שבעל פה, ועי"כ. (ד) ויסר מכל ערי יהודה החמנים צורת חמה. ותשקט, המלך בתחלת מלכותו יחרידוהו ג' ענינים, א] המתנגדים לו בדבר המלוכה כמו רחבעם שהיה ירבעם לשטן לו ואביה היה ירא מאחיו שהעביר המלוכה מהם, אבל אסא שקטה הממלכה לפניו ר"ל לפני מלכו מאז, ירבעם לא עצר כח, ובית אביו הסכימו על מלכותו כי הוא הבכור: (ה) ויבן, ב] יחרידוהו לפעמים מורדים בתוך מלכותו, ואז לא יוכל לבנות ערי מצורות ולהכביד עול על העם, ע"ז אמר שבנה ערי מצורה כי שקטה הארץ מבפנים, ג] יחרידוה ומלחמות מבחוץ, ועל זה אמר ואין עמו מלחמה ולא היה זה מצד הזמן שרמז במ"ש בשנים האלה, שבאמת היה אז שעת חירום כמ"ש לקמן [ט"ו ו'] רק כי הניח ה' לו: (ו) ויאמר, אמר להם, מי יודע מה יולד יום, כי המנוחה של עתה איננה מחויבת מצד הזמן, רק היא נסיית מצד השגחת ה', ולא בכל יומא מתרחיש ניסא, וטוב שנשתדל בעת הזאת על אמצעיים טבעיים שנחזק אח"כ גם בדרך הטבע, וז"ש נבנה בעוד עודנו הארץ לפנינו, כי המנוחה הזאת היא נסיית ע"י שדרשנו את ה' אלהינו, דרשנו, ר"ל הדרישה את ה' אין לה תכלית ועבודת ה' יש בה מדרגות רבות, וכפי שהוספנו לדרוש כן הוסיף לנו מנוחה, וז"ש דרשנו, דרשנו וינח שתוספת הדרישה גרמה תוספת המנוחה: (ז) צנה, מגין בפני חרב ורומח, ומגן, מגין בפני קשת:

וַיֵּצֵא אֲלֵיהֶם זֶרַח הַכּוּשִׁי בְּחַיִל אֶלֶף אֲלָפִים וּמַרְכָּבוֹת שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיָּבֹא עַד־מָרֵשָׁה׃ ט וַיֵּצֵא אָסָא לְפָנָיו וַיַּעַרְכוּ מִלְחָמָה בְּגֵיא צְפַתָה לְמָרֵשָׁה׃ י וַיִּקְרָא אָסָא אֶל־יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמַר יְהוָה אֵין־עִמְּךָ לַעְזוֹר בֵּין רַב לְאֵין כֹּחַ עָזְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־עָלֶיךָ נִשְׁעַנּוּ וּבְשִׁמְךָ בָאנוּ עַל־הֶהָמוֹן הַזֶּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה אַל־יַעְצֹר עִמְּךָ אֱנוֹשׁ׃ יא וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הַכּוּשִׁים לִפְנֵי אָסָא וְלִפְנֵי יְהוּדָה וַיָּנֻסוּ הַכּוּשִׁים׃ יב וַיִּרְדְּפֵם אָסָא וְהָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ עַד־לִגְרָר וַיִּפֹּל מִכּוּשִׁים לְאֵין לָהֶם מִחְיָה כִּי־נִשְׁבְּרוּ לִפְנֵי־יְהוָה וְלִפְנֵי מַחֲנֵהוּ וַיִּשְׂאוּ שָׁלָל הַרְבֵּה מְאֹד׃ יג וַיַּכּוּ אֵת כָּל־הֶעָרִים סְבִיבוֹת גְּרָר כִּי־הָיָה פַחַד־יְהוָה עֲלֵיהֶם וַיָּבֹזּוּ אֶת־כָּל־הֶעָרִים כִּי־בִזָּה רַבָּה הָיְתָה בָהֶם׃ יד וְגַם־אָהֳלֵי מִקְנֶה הִכּוּ וַיִּשְׁבּוּ צֹאן לָרֹב וּגְמַלִּים וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלִָם׃

רש"י

ה' כי נכנעו וגו': (י) אין עמך לעזור. כלומר אע"פ שאנו מעטים והם רבים כחול הים ואין כח לנו בפניהם עמך לעזור בין רב לאין כח, כלומר כי ידוע שיש לך כח לעזור לפיכך עזרנו ה' אלהינו כי עליך נשענו: אל יעצר עמך אנוש. אל יהיה לאויבינו אותו אנוש כי אנוש אנוש מושל עוצר ידיו עמך נגדך לנצחנו שלא יאמר נצחנו אלהיהם. ד"א מפי הרב אל יהי לנו אנוש, שאנו אנושים עוצר יד מלנצחם

מצודת דוד

בנוי לנו מסביב: (ט) בגיא צפתה למרשה. בהעמק הנראה ומשקף אל העומד במרשה: (י) אין עמך לעזור. אין הפרש אצלך לעזור בין לעם רב בין למי שאין בו כח כלל: ובשמך. בבטחון שמך: אל יעצור עמך. אל יעצור אדם כח למולך לעכב הכח בידו להתגבר: (יב) לאין להם מחיה. עד לא נשאר להם חיות: (יג) כי היה פחד ה'. ולא עצרו כח להלחם בהם: כי בזה רבה. ולזה התעכבו לשלול את כל הערים: (יד) אהלי מקנה. אנשי אהל מקנה:

מצודת ציון

(ט) צפתה. מלשון צפיה והבטה: (י) נשענו. ענין תמיכה: ההמון. רב עם: אנוש. הוא שם משמות האדם המורה על חולשתו והוא מלשון אנוש לשברך (ירמיה ל'): (יב) וישאו. ולקחו: (יד) וישבו. מלשון שביה:

ימי קדם

(י) אין עמך לעזור, ר"ל העזר של בשר ודם הוא כח מוגבל ולכן יקל לו לעזור את מי שיש לו רב, שזה אינו צריך רק עזר מעט ויצטרף כח העוזר אל כח הנעזר להקימו, ויקשה לו לעזור למי שאין לו כח, כי אז יצטרך לעשות הכל בעצמו, לא כן אתה שכחך בלתי בעל תכלית ואינך צריך אל הנעזר שיסייע לך בכחו, כי אתה הוא העוזר לבדך ואין עמך לעזור, ר"ל אין מי משתתף עמך לסייע לך עד שיהיה אצלך הבדל בענין העזר בין אם הנעזר עם רב ובין אם הוא אין כח וסומך רק על כחך, ואם כן עזרני מצד שני דברים, א] מצדנו כי עליך נשענו, ב] מצד שמך הגדול אחר כי בשמך באנו על ההמון הזה, וצריך אתה להראות נפלאות שיתגדל ויתקדש שמך, ולכן ה' אלהינו אתה, אתה לבדך תעשה, ואל יעצר עמך אנוש, לעשות לך איזה סיוע שישתתף כחו עם כחך. בקש שיהיה הנצחון באופן שיראו הכל כי לא ידי אדם עצרו בפני האויב רק ה' לבדו: (יא) ויגוף, כאשר בקש כן היה, ה' נגף את הכושים לפני אסא בלא מלחמה כלל: (יב) ויפול, גם אחר שנסו נפלו מהם רבים לאין להם מחיה, מצד שלא היה להם חיות ללכת, כי נטל החיות מהם יען שנשברו כבר לפני ה' ולא היה בהם מחיה וכח, ועי"כ נשאו שלל הרבה מאד, כי לא היה להם עסק להרוג את האויב שנפל מעצמו רק לקחת השלל של המלחמה שהפיל ה' לפניהם, ויש הבדל בין בזה ובין שלל [כמ"ש ישעיה סי' ה'], שהשלל הוא הנשאר מעצמו בנפול בעליו במלחמה, ומספר שלא הוצרכו לבוז כי הכל היה שלל בנעשה מעצמו: (יג) ויכו, רק הערים שסביבות גרר [שהיו מפלשתים] והם לא נפלו ע"י יד ה', הכום המה, כי כבר היה פחד ה' עליהם, ושם בזזו כי לא היה לשלל מעצמו: (יד) וגם אהלי מקנה הכו, מאת הערביים הרועים שם, וישבו, שהשבי הוא בדברים שיש בהם רוח חיים:

טו א ועזריהו בן־עודד היתה עליו רוח אלהים: ב ויצא לפני אסא ויאמר לו שמעוני אסא וכל־יהודה ובנימן יהוה עמכם בהיותכם עמו ואם־תדרשהו ימצא לכם ואם־תעזבהו יעזב אתכם: ג וימים רבים לישראל ללא ו אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה: ד וישב בצר־לו על־יהוה אלהי ישראל ויבקשהו וימצא להם: ה ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומות רבות על כל־ישבי הארצות: ו וכתתו גוי־בגוי ועיר בעיר כי־אלהים הממם בכל־צרה: ז ואתם חזקו ואל־ירפו ידיכם

ע"ש (ג) רבה מלרע יע: (ו) סדר"א ע:

רש"י

יתיר י'

דוגמא (דברים י"א) ועצר את השמים, כי עצר עצר ה' (בראשית כ') וכמו אם תעצרני (שופטים י"ג): **טו** (ג) **וימים** רבים לישראל ללא אלהי אמת. עד שבאת אתה: וללא כהן מורה. שאין מי שמורה להם שום דבר תורה משום הכי לא יורו אתכם הכהנים: (ד) וישב בצר לו על ה' אלהי ישראל. כלומר עתה כשבאת צרה להם בקשו את ה' אלהי ישראל ויבקשוהו לפיכך וימצא להם המלוי והושיעכם בכל אשר הלכתם: (ה) ובעתים ההם. באותן הימים רבים לישראל ללא אלהי אמת אין שלום ליוצא ולבא וגו'. ברחבעם כתיב (לעיל ב' י"ב) עלה שישק מלך מצרים על ירושלים כי מעלו בה' וכל הפרשה ואף לאביה היו מהומות רבות: (ו) וכתתו גוי בגוי. דוגמא (במדבר י"ד)

מצודת ציון

טו (ג) מורה. מלמד: (ו) וכתתו. ענין שבירה ורציצה כמו וכתתו חרבותם (ישעיה ב'): הממם. ענין שבירה

מצודת דוד

טו (ב) ויצא. יצא ממקומו ובא לפני אסא בשובו מן המלחמה: בהיותכם. בעבור היותכם עמו לשמור דברו: (ג) וימים רבים. הנה היו ימים רבים לישראל שיעבדו ללא אלהי אמת והם בימי אחז ומנשה והדומים: וללא כהן מורה. על הכהן להורות דרכי ה' כמ"ש יורו משפטיך וגו' (דברים ל"ג) ואמר שהם ישאלו דבר ללא כהן הראוי להורות כ"א מאשר יבחרו הם בנביאי הבעל והדומים: וללא תורה. לא יתפשו בתורת ה' אבל יתפשו ללא תורה והם דברי כהני עבודת גלולים: (ד) וישב בצר לו. וכאשר יהיה צר לישראל ישוב אל ה' וכאשר יבקשוהו ימצא להם: (ה) ובעתים ההם. בעוד יחזקו במרדם ליוצא ולבא בדרך בהליכה בין בחזרה: הארצות. הם ארצות בני ישראל: (ו) וכתתו גוי בגוי. ילחמו יהודה עם ישראל: הממם. ישברם ויכתתם בכל מיני צרה: (ז) ואתם. אבל אתם כאשר הכילותם לאחוז בדרכי ה' חזקו בה ואל ירפו

ימי קדם

טו (ב) ה' עמכם, ההשגחה העליונה נמשכת אחר מעשה התחתונים וכמדתם, אם אתם עם ה' הוא עמכם להשגיח עליכם, ואם הדרשוהו יותר. להוסיף הדרישה והעיון בו והשקידה בעבודתו, אז ימצא לכם יותר ותרבה השפע והטוב, ובהפך אם תעזבוהו אז יעזוב אתכם, כי הכל תלוי במעשיכם, והביא להם מופת ע"ז, כי הלא. (ג) ימים רבים חלפו לישראל, ללא אלהי אמת, ר"ל כי ההשגה תהיה, א] ע"י הערת השכל שיכירו את אלהי אמת מצד דרשם המאמתיות והשיגם אותם, ואז יכירו את ה' וידבקו בעבודתו מצד עיון השכל, ב] ע"י הערת התורה שתלמד דעת איך יעבדו את ה' ותיעד בגמול ועונש לעובד ולממרה, כמ"ש בחוה"ל [שער העבודה] בהבדל שני ההערות האלה, והערה התוריית תהיה או ע"י המורים, או ע"י הלימוד בספר התורה, והנה בימים הרבים שחלפו, היו אצלם ללא ר"ל לאין ואפס, אלהי אמת, וכן היה אצלם כהן מורה ללא ואין, וכן התורה היתה אצלם ללא, עד שלא דרשו את ה' לא מצד הערת השכל ולא מצד הערה התוריית, והגם שזה נמשך ימים רבים, מ"מ. (ד) וישב, אחר ששבו לה' אלהי ישראל הגם שלא שבו מאהבה רק בצר לו, ע"י צרתם שזו מדרגה קטנה מאד, בכל זה עת שבקשוהו נמצא להם והאיר פניו אליהם: (ה) ובעתים, ר"ל עתה ראו ההבדל בין הזמן הקודם ובין עתה, כי בעתים ההם שסר מהם השגחת ה' נעזבו אל המקרה, ולא היה שלום לא ליוצא חוץ מהמדינה, ולא לבא לביתו, ומבאר, שלא היה שלום לבא כי היו מהומות רבות על כל יושבי הארצות שבכל ארץ היה מהומה ליושביה כמו דבר ורעב וחיה רעה, ולא היה שלום ליוצא למדינה אחרת, כי. (ו) וכתתו גוי בגוי ע"י מלחמות, ואף עיר בעיר, ולפ"ז נודע בין מריבוי הצרות ובין ממה שהיו ממינים שונים ובין ממה שנתפשטו בכל הארצות שלא היה מצד הטבע, רק כי האלהים הממם בכל הצרות האלה והיו עונשים השגחיים: (ז) ואתם, ששבתם אל ה' ושב השגחת ה' עליכם להגיע לכם ע"י שדרשתם אותו, חזקו בעבודת ה', ואל ירפו ידיכם להוסיף אומן, כי המלאכה רבה והשכר

כי יש שכר לפעלתכם: ח וכשמע אסא הדברים האלה והנבואה
עדד הנביא התחזק ויעבר השקוצים מכל־ארץ יהודה ובנימן
ומן־הערים אשר לכד מהר אפרים ויחדש את־מזבח יהוה אשר
לפני אולם יהוה: ט ויקבץ את־כל־יהודה ובנימן והגרים עמהם
מאפרים ומנשה ומשמעון כי־נפלו עליו מישראל לרב בראתם
כי־יהוה אלהיו עמו: י ויקבצו ירושלם בחדש השלישי לשנת
חמש־עשרה למלכות אסא: יא ויזבחו ליהוה ביום ההוא מן־
השלל הביאו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים: יב ויבאו
בברית לדרוש את־יהוה אלהי אבותיהם בכל־לבבם ובכל־
נפשם: יג וכל אשר לא־ידרש ליהוה אלהי־ישראל יומת למן־
קטן ועד־גדול למאיש ועד־אשה: יד וישבעו ליהוה בקול גדול
ובתרועה ובחצצרות ובשופרות: טו וישמחו כל־יהודה על־
השבועה כי בכל־לבבם נשבעו ובכל־רצונם בקשהו וימצא
להם וינח יהוה להם מסביב: טז וגם־מעכה אם ׀ אסא המלך

רש"י

ידכם ויכתום: (ז) ואתם חזקו. לדרוש באלהים: (יא) ויזבחו לה' ביום ההוא מן השלל הביאו. פתרון ומן השלל שהביאו זבחו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים ששבו וממנו הביאו כדלמעלה (ב' י"ד) וגם אהלי מקנה הכו וישבו צאן לרוב וגו', ד"א נראה לי, ויזבחו לה' ביום ההוא שנלחו ובאו בשלום בירושלים. מן השלל הביאו כלומר מן השלל אשר הביאו הביאו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים: (טז) וגם מעכה אם אסא המלך הסירה מגבירה. לפי שעשתה לאשרה מפלצת, מפליא ליצנותא, זכרות

מצודת דוד

ידיכם ממנה לעזבה: כי יש שכר. הרבה שכר נכון לפני המקום ליתן גמול פעולתכם: (ח) והנבואה. כשמעו את הנבואה של עודד הנביא גם הוא הסכים כדברים האלה ועם שלא נזכר במקרא: השקוצים. העבודת גלולים המאוסים

מצודת ציון

כמו והמס גלגל עגלתו (שם כ"ח): (ט) נפלו. ענין הטיה כמו ותפל מעל הגמל (בראשית כ"ד) ור"ל נטו עצמם לסיום תחת ממשלתו:

בשקוצים: ויחדש. תקנו וכוננו מחדש: (יא) מן השלל הביאו. מן השלל אשר הביאו: (יד) ובתרועה. רצה לומר בקול שמחה: (טו) כי בכל לבבם. לא מהכרח מצות המלך לשוטיו עלבים בדבר: וימצא להם. ולזה היה נמצא להם והניח להם מסביב: (טז) אם אסא. אם אביו היתה ועל שגדלתו קראה אמו: מגבירה. מהיות עוד גבירה ומושלת לכל הבית

ימי קדם

הרבה כי יש שכר לפעולתכם, הפעולה הוא העסק בדבר, אף שלא גמר הדבר שזה נקרא מעשה [כמ"ש בהבדל שבין מעשה ובין פעולה בכ"מ], אף שלא תקראו עושים רק פועלים, כי המלאכה אין לה קצבה, בכ"ז תקבלו שכר בעד העסק, כי לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין לבטל ממנה: (ח) וכשמוע, מזה הבין אסא שעוד מוטל עליו לעשות ושהוא צריך להתחזק עדיין להשלים מה שלא עשה עד הנה. והנבואה עודד הנביא, יש בזה כוונה כפולה, א] הנבואה של בן עודד, ב] שראה שנבא זאת ברוח אלהים חזק מאד על שהנביא התעודד והתחזק ברוח נבואתו [מלשון ואנחנו קמנו ונתעודד], ועודד פעל יוצא הנבואה עודד וחזק את הנביא, וזה סימן על שלימות הנבואה הזאת, לכן התחזק כמ"ש לו חזקו ואל ירפו ידיכם, ויעבר השקוצים שעוד לא בער אותם, ומן הערים ששם לא בער כלל: (יא) מן השלל הביאו, אשר הביאו: (יב—יג) ויבואו בברית, ע"י עגל שכרתו לשנים שכל העובר כן יעשה לו, כמ"ש ירמיה [ל"ד י"ח], וז"ש וכל אשר לא ידרוש יומת: (יד) וישבעו, הברית היה לקיים העונש להעובר, והשבועה היה כדי שיירא כל איש מפני השבועה אף לעבור בסתר: (טו) וישמחו, שלא היה ע"י כפיה רק בשמחה, כי, א] בכל לבבם נשבעו לא כשבועת אונס

הֱסִירָהּ מִגְּבִירָה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה לַאֲשֵׁרָה מִפְלָצֶת וַיִּכְרֹת אָסָא אֶת־מִפְלַצְתָּהּ וַיָּדֶק וַיִּשְׂרֹף בְּנַחַל קִדְרוֹן׃ יז וְהַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ מִיִּשְׂרָאֵל רַק לְבַב־אָסָא הָיָה שָׁלֵם כָּל־יָמָיו׃ יח וַיָּבֵא אֶת־קָדְשֵׁי אָבִיו וְקָדָשָׁיו בֵּית הָאֱלֹהִים כֶּסֶף וְזָהָב וְכֵלִים׃ יט וּמִלְחָמָה לֹא הָיָתָה עַד שְׁנַת־שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ לְמַלְכוּת אָסָא׃

טז א בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָשֵׁשׁ לְמַלְכוּת אָסָא עָלָה בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל עַל־יְהוּדָה וַיִּבֶן אֶת־הָרָמָה לְבִלְתִּי תֵּת יוֹצֵא וָבָא לְאָסָא

רש"י

עשתה לו לצלם והיתה נבעלת לו: (יז) והבמות לא סרו. במות יחיד שהורגלו להקריב עליהם לשמים מחרבה שילה עד שנבנה הבית והיו ענושים עליהם כרת: (יט) ומלחמה לא היתה וגו'. תניא בסדר עולם בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא אפשר לומר כן והלא מת כבר בעשא בשנת כ"ו למלכות אסא כדכתיב במלכים (א' ט"ז) בשנת כ"ו שנה לאסא וגו' מלך אלה בן בעשא אלא מה ת"ל בשנת ל"ו למלך אסא כנגד ל"ו שנים שנתחתן שלמה בבת פרעה שהרי כתיב כן (במ"א ב') ויהי מקץ ג' שנים ויברחו שני עבדים לשמעי (שם) עד ויצו המלך את בניהו וגו' ויצא ויפגע בו וכתיב בסמוך (שם ג') ויתחתן שלמה וגו' ויקח את בת פרעה כלומר מיד אחר אותן ג' שנים ובשנת ד' לקחה והוא מלך מ' שנים נמצא שהיתה עמו ל"ו שנים וכנגדן ל"ו שנים שנגזרה גזרה על מלכי ארם להיות שוטנים על ישראל ובאחרונה ליפול ביד בני דוד לכך נאמר בשנת ל"ו למלך אסא ובשנת ט"ו למלכותו לאחר שנפל זרח הכושי בידו היא שנת ל"ו משמת שלמה ובשנת ט"ז לאסא כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באסא וקלקל אסא שנאמר ויוציא אסא כסף וזהב וגו' לאמר ברית ביני ובינך, וישמע בן הדד, ולא פסקו מלכי ארם מלהיות שוטנים לישראל עד שמת אחז ובשנת ג' לאחז כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באחז ולא היה זכות באחז שיפלו בידו ונפלו שניהם ביד תגלת פלאסר מלך אשור:

מצודת דוד

אותם לעבודת גילולים: אשר עשתה. על אשר עשתה מפלצת והיא דמות מה להיות לעבודת גילולים וכמו שהעבודת גילולים נקראים עצבים ע"ש שמעציב לב עובדיהם כן יקרא מפלצת כי מביא רעדה כי הוא מלשון פלצות בעתתני (ישעי' כ"א): וידק. עשאה דק דק: וישרף בנחל קדרון. ר"ל שרפה והשליך אפרה בנחל קדרון כי אפר עבודת גילולים אסור בהנאה: (יז) והבמות. אשר היו עשויות לשמים ולפי שכאמר נבנה הבית נאסר הבמות בכל מקום לזה יקרא לחטא: (יח) קדשי אביו. אולי אחר שהקדישם חזר ולקחם מן ההקדש והביאם אסא לבית ה': (יט) ומלחמה. בינו ובין מלך ישראל: עד שנת שלשים וחמש. עד סוף שנת ל"ה למלכות אסא:

טז (א) בשנת שלשים ושש. אמרו בסדר עולם שמלחמה שהיתה לבעשא עם אסא היא היתה בשנת שש עשרה

ימי קדם

שאין פיו ולבו שוים, ב] ובכל רצונם בקשוהו, שגדר הרצון והבדלו מן חפץ שעושה זה מגד שמטיב טוב הדבר בעצמותו, לא ע"י פניות אחרות מתקות גמול ויראת עונש שזה בכלל חפץ [כמ"ש בחבורי הפו"ה על ונרצה לו לכפר עליו] ולכן וימצא להם וינח להם: (טז) וגם מעכה אם אסא, י"ל שם אביו וקראה אמו על שגדלתו, או שגם אביה הי"ל אשה שמה מעכה, ובמלכים כתב וישרוף והוסיף פה וידק וישרוף: (יז—יח) והבמות, כי לבב העם לא היה שלם כראוי אבל לבב אסא היה שלם והוא לא הקריב בבמה, בהכך כי הביא קדשי אביו וקדשיו לבית ה' לחזק את ביתו, וזה הפך ממקריבים בבמות שהיו מניחים קדשיהם בבתי הבמות: (יט) ומלחמה, עד שנת שלשים וחמש, כבר פי' חז"ל שמ"ש אח"ז שבשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא על יהודה א"א"פ כפשוטו, שבעת ההיא כבר מת בעשא כמבואר במלכים, רק שר"ל למלכות של עתה שהתחיל החשבון מיום שנחלקה מלכות ב"ד שהיה מלכות משונה מהקודם, שהיה מלך על יהודה לבדו, ונשלמו ל"ו שנים בשנת ט"ז לאסא [והם י"ז של ירבעם ושלש של אביה בנו וט"ז של אסא], וממ"ש למעלה פסוק י' ויקבצו ירושלים בשנת חמש עשרה למלכות אסא שזה היה בעת שלחם עם זרח הכושי, כמ"ש ויזבחו מן השלל הביאו, מבואר שמלחמתו עם הכושים היה בשנת ל"ה למלכות הכולל מימי רחבעם, ועז"א כאן שעד עת ההיא לא היתה מלחמה, ור"ל מלחמה גדולה, כי מלחמות קטנות היו שם קודם, כמ"ש [י"ג כ"ג] בימיו שקטה הארץ עשר שנים, משמע שאחר כך לא שקטה ממלחמות קטנות:

טז (א) בשנת שלשים ושש, הוא ט"ז לאסא, שנה אחר מלחמת הכושים, ויבן את הרמה, כדי

מלך־יהודה: ב ויצא אסא כסף וזהב מאצרות בית יהוה ובית המלך וישלח אל־בן־הדד מלך ארם היושב בדרמשק לאמר: ג ברית ביני ובינך ובין אבי ובין אביך הנה שלחתי לך כסף וזהב לך הפר בריתך את־בעשא מלך ישראל ויעלה מעלי: ד וישמע בן־הדד אל־המלך אסא וישלח את־שרי החילים אשר־לו אל־ערי ישראל ויכו את־עיון ואת־דן ואת אבל מים ואת כל־מסכנות ערי נפתלי: ה ויהי כשמע בעשא ויחדל מבנות את־הרמה וישבת את־מלאכתו: ו ואסא המלך לקח את־כל־יהודה וישאו את־אבני הרמה ואת־עציה אשר בנה בעשא ויבן בהם את־גבע ואת־המצפה: ז ובעת ההיא בא חנני הראה אל־אסא מלך יהודה ויאמר אליו בהשענך על־מלך ארם ולא נשענת על־יהוה אלהיך על־כן נמלט חיל מלך־ארם מידך:

ת"א וויים רבים. ע"ן ו"ו:

רש"י

טז (ב) בדרמשק. ובמלכים (ב' פ"ו) כתיב דמשק ובפסוק אחר דומשק וכולו א' הוא, ודוגמא שום שבט שרביט: (ז) על כן נמלט. שלא יכולת לו למה שלא בטחת בהקב"ה כי אם בטחת בהקב"ה כשנשבעו וכרתו ברית יחד מלך ישראל ומלך ארם עליך כאשר בטחת בו כשבאו עליך הכושים לא נמלטו מידך והיית נוצח לכולם ואף לא היית מאבד ממונך שנתת לו כדי להפר בריתו עם בעשא ועתה

מצודת דוד

לאסא (כי לא חי בעשא עד ל"ו לאסא כמ"ש במ"א) ומנין ל"ו שנים היא מעת שנחלק מלכות בית דוד כי רחבעם מלך י"ז שנים ואביה בנו ג' שנים הרי נשלמו ל"ו שנים בי"ו לאסא ולפי שהיה שלמה חתן פרעה במספר ל"ו שנים כי בסוף ד' למלכותו נשאה ומלך מ' שנה לכן כשחשבון כזה נגזרה שתחלק מלכות בית דוד וראויה היתה לחזור בי"ו לאסא ועל שנשען על מלך ארם כמ"ש למטה לזה לא חזרה ומש"כ למלכית אסא ר"ל לתחלת המלכות אשר מלך בה אסא כי התחלת המלכות היא על שבט יהודה לבד היתה בימי רחבעם ומשם הוא ל"ו שנה: את הרמה. מגדל גבוה מול שערי ירושלים להשליך ממנו אבנים ליוצא ולבא: (ג) ויעלה מעלי. ר"ל לך והלחם בו ויעלה מעלי: (ז) בהשענך. בעבור השענך: על כן נמלט.

מצודת ציון

טז בדרמשק. הוא דמשק האמור במ"א: (ג) הפר. ענין בטול: (ד) אבל מים. הוא אבל בית מעכה האמור במ"א: מסכנות. ערי אוצרות כמו ויבן ערי מסכנות (שמות

ימי קדם

הנראה היה זה ע"י שראה שרבים מעמו נפלו אל אסא (כנ"ל ט"ו ט') רצה לעכב על עמו שלא יבאו לארץ יהודה ובנה את הרמה לסגור גבול ארצו לבלתי תת יוצא ובא לארץ יהודה: (ב) וישלח אל בן הדד, כפי הנראה התקשר בעשא עם בן הדד להלחם עם אסא, ועשו כריתת ברית ביניהם, [כמו שנאמר בפסוק ד'], וכמו שהיה בימי אחז שהתחברו ארם ואפרים נגד יהודה, ומזה נתירא ושלח אליו לאמר. (ג) ברית, ר"ל אם סבת התחברך אל בעשא הוא מפני הברית שכרת עמו, הלא גם ביני וביניך יש כריתת ברית, וברית זה חזק יותר כי היה גם בין אבי ואביך מה שלא היה עם אבי בעשא שהיה הדיוט, ואם מפני שהבטיח לך כסף וזהב הנה שלחתי לך גם אנכי כסף וזהב, וא"כ לך הפר בריתך את בעשא, בשגם כי אני איני מבקש ממך עזר רק שלא תעזור לצרי וממילא יעלה מעלי, כי הוא לבדו לא יערב לבו להלחם אתי: (ד) וישמע וישלח את שרי החילים, מזה מבואר שלא היה צריך לשלוח חילים, שכבר היו שם חיל מלך ארם לעזור לבעשא, רק שלח שרי החילים שהם ילכו אל החילים שהיו שם להכות את בעשא: (ה) וישבת, כי גם מלאכות אחרות עשה נגד מלך יהודה ועזב הכל, ובמלכים אמר וישב בתרצה, ר"ל שלא עשה עוד שום דבר: (ו) ואסא, בנה מבצרות במקומות ההם לעמוד בעד האויב, ורמה היתה סמוכה לשם, כמ"ש [שופטים י"ט י"ג], וכן מצפה, שלכן אמר [הושע ה'] כי פח הייתם למצפה, ששם רצה לעכב כל יהיה יוצא ובא ליהודה: (ז) בהשענך, א"ל מה שבאו חיל ארם עליך פה בעשא היה מאת ה' כדי שיתנם בידך, ואם היה

ח הֲלֹא הַכּוּשִׁים וְהַלּוּבִים הָיוּ לְחַיִל לָרֹב לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים לְהַרְבֵּה מְאֹד וּבְהִשָּׁעֶנְךָ עַל־יְהוָה נְתָנָם בְּיָדֶךָ׃ ט כִּי יְהוָה עֵינָיו מְשֹׁטְטוֹת בְּכָל־הָאָרֶץ לְהִתְחַזֵּק עִם־לְבָבָם שָׁלֵם אֵלָיו נִסְכַּלְתָּ עַל־זֹאת כִּי מֵעַתָּה יֵשׁ עִמְּךָ מִלְחָמוֹת׃ י וַיִּכְעַס אָסָא אֶל־הָרֹאֶה וַיִּתְּנֵהוּ בֵּית הַמַּהְפֶּכֶת כִּי־בְזַעַף עִמּוֹ עַל־זֹאת וַיְרַצֵּץ אָסָא מִן־הָעָם בָּעֵת הַהִיא׃ יא וְהִנֵּה דִּבְרֵי אָסָא הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר הַמְּלָכִים לִיהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל׃ יב וַיֶּחֱלֶא אָסָא בִּשְׁנַת שְׁלוֹשִׁים וָתֵשַׁע לְמַלְכוּתוֹ בְּרַגְלָיו עַד־לְמַעְלָה חָלְיוֹ וְגַם־בְּחָלְיוֹ לֹא־דָרַשׁ אֶת־יְהוָה כִּי בָּרֹפְאִים׃ יג וַיִּשְׁכַּב אָסָא עִם־אֲבֹתָיו וַיָּמָת בִּשְׁנַת אַרְבָּעִים וְאַחַת לְמָלְכוֹ׃ יד וַיִּקְבְּרֻהוּ בְקִבְרֹתָיו אֲשֶׁר כָּרָה־לוֹ בְּעִיר דָּוִיד וַיַּשְׁכִּיבֻהוּ בַּמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר מִלֵּא בְּשָׂמִים וּזְנִים מְרֻקָּחִים

ת"א ויקברו וגו'. קמא י"ז : **ע"ש** (ס) רבה תלוס ל"ו זוכר נח :

רש"י

שלא בטחת בהקב"ה אבדת ממוך וגם מלך ארס נמלט מידך : (י) בית המהפכת. בית הסוהר שעשוי מלאכת המהפכת (גוועלב"ם בלשון אשכנז) : (יב) עד למעלה חליו. נפח שברגליו עלה מכף רגלו עד קדקדו : (יד) וזנים. מיני בשמים הם והבשמים היו מרוקחים במרקחות מעשה רוקח מרקחת, וזה

מצודת ציון

א') : (ס) וישבת. ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד) : (ע) משטטות. ענין הנעה והדחיפה ממקום למקום כמו שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיה ה') : נסכלת. מלשון סכלות וטפות : (י) בית המהפכת. הוא מלשון כיפה בהפוך אותיות והוא מקום מאסר כעין כיפה : וירצץ. ענין שבירה כמו קנה רצוץ (ישעיה מ"ב) : (יד) כרה. חפר כמו בור כרה (תהלים ז') : וזנים. ר"ל מינים הרבה כי מסעוף

מצודת דוד

כי הוו ממחדים לפול בידך : (ח) והלובים. גם המה באו עם זרח הכושי ועם שלא נזכר למעלה : לחיל לרב. לקבוץ חיל לרוב ולקבוץ רכב וכו' : (ט) עיניו משוטטות. ר"ל משגיח על כל : להתחזק. לתת חוזק עם אשר לבבם שלם אליו לבטוח בו : נסכלת. נעשית סכל בעבור זאת : יש עמך מלחמות. ר"ל כבר מוכן מלחמות שילחמו עמך : (י) כי בזעף עמו. כי היה עמו בכעס על אשר דבר שדבר הוא בעת ההיא. כי גברה בו הכעס ורצץ גם מהעם בכעס :

(יא) וישראל. כי גם בד"ה של מלכי ישראל יסופר מדברי אסא : (יב) עד למעלה חליו. חולי רגליו נתגברה ועלתה עד למעלה לקדקדו : לא דרש. להתפלל אל ה' : כי ברפאים. שם בטחונו ברופאים לבדם : (יד) אשר כרה לו.

ימי קדם

שנשען על ה' היית כובש גם את חיל ארס וע"י שנשענת על עזרת אגר נמלט מידך : (ח) הלא, ר"ל למה יראת ? אם מפני שהיו שני מלכים הלא גם במלחמת זרח מלך הכושי היו הכושים והלובים שני עמים גדולים, ואם מפני שי"ל חיל רב הלא גם הם היו לחיל לרוב, ר"ל מה שנוגע לענין החיל היו לרוב, וכן לרכש ולפרשים, ובכ"ז ע"י שנשענת על ה' נתנם בידך : (ט) כי ה', ר"ל ואם תאמר מפני מה הביא ה' שני המלכים עליך, משיב שזה היה בהשגחה, א] לנסיתך אם לבבך שלם, ב] כדי שאם יהיה לבבך שלם אליו יחזק אותך להפיל לפניך גוים גדולים, וז"ש להתחזק עם לבבם שלם, ולכן נסכלת שלא הבנת זאת. באופן שעד עתה לא היה לך מלחמה, כי הם לא הביאם ה' למלחמה עליך רק להפילם תחתיך, רק מעתה שעזבך ה' בידי הטבע, יש עמך מלחמות ותצטרך לזרוע בשר : (י) ויכעס, הרואה הזה לא אמר לו הדברים בדרך נבואה ובשם ה' רק בדרך תוכחה מצד השכל והאמונה, ולכן קראו בשם רואה, שיש הבדל בין רואה ובין חוזה, החוזה צופה בחזון ענינים אלהיים, והרואה יביט כפי השכל ורואות החושים [כמ"ש פי' ישעיה סי' ל'], ואם היה אומר לו זה בנחת ובדרך כבוד לא היה כועס עליו, ומה שכעס היה מפני כי בזעף עמו על זאת, שהרואה אמר לו זה בזעף ובהרים יד במלך, וכן קבץ אליו מן העם שעמדו לצדו נגד המלך, לכן וירצץ אסא גם מן העם בעבור זאת : (יא) הראשונים, קודם זה המעשה, והאחרונים, אח"ז שמעדו אחוריו קלת : (יב) עד למעלה, שחולי עלתה מן הרגלים אל חלקי הגוף העליונים, וגם, ר"ל גם בזה חטא שסמך עצמו על המלאכים טבעיים שזה מורה שלא היה בטחונו שלם :

בְּמִרְקַחַת מַעֲשֶׂה וַיִּשְׂרְפוּ־לוֹ שְׂרֵפָה גְדוֹלָה עַד־לִמְאֹד׃

יז א וַיִּמְלֹךְ יְהוֹשָׁפָט בְּנוֹ תַּחְתָּיו וַיִּתְחַזֵּק עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיִּתֶּן־חַיִל בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתֵּן נְצִיבִים בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבְעָרֵי אֶפְרַיִם אֲשֶׁר לָכַד אָסָא אָבִיו׃ ג וַיְהִי יְהוָה עִם־יְהוֹשָׁפָט כִּי הָלַךְ בְּדַרְכֵי דָּוִיד אָבִיו הָרִאשֹׁנִים וְלֹא דָרַשׁ לַבְּעָלִים׃ ד כִּי לֵאלֹהֵי אָבִיו דָּרָשׁ וּבְמִצְוֺתָיו הָלָךְ וְלֹא כְּמַעֲשֵׂה יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיָּכֶן יְהוָה אֶת־הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ וַיִּתְּנוּ כָל־יְהוּדָה מִנְחָה לִיהוֹשָׁפָט וַיְהִי־לוֹ עֹשֶׁר וְכָבוֹד לָרֹב׃ ו וַיִּגְבַּהּ לִבּוֹ בְּדַרְכֵי יְהוָה וְעוֹד הֵסִיר אֶת־הַבָּמוֹת וְאֶת־הָאֲשֵׁרִים מִיהוּדָה׃ ז וּבִשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמָלְכוֹ שָׁלַח לְשָׂרָיו לְבֶן־חַיִל וּלְעֹבַדְיָה וְלִזְכַרְיָה וְלִנְתַנְאֵל וּלְמִיכָיָהוּ לְלַמֵּד

רש"י

פתרון מרוקחים במעשה רוקח: וישרפו לו שרפה גדולה. שרפו לו בשמים טובים לאפר ואותו אפר זרו עליו, ויש מפרשין כמו ששורפין על המלכים ומהו שורפין וכו' עוקרין על המלכים:

יז (ג) **בדרכי** דויד אביו הראשונים. ולא האחרונים שפשע במעשה בת שבע וגם הסית אותו שטן למנות את ישראל, ועיקר. ויש מפרשים ראשונים ראש לשלמה ורחבעם, שלמה נטה לבבו באחרית ימיו ובנה במה לכמוש תועבת מואב ולמולך שקוץ בני עמון, ורחבעם כתיב (לעיל ב' י"ב) ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת ה', ולא כאביה שכתוב בו במלכים (א' ט"ו) ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו, ולא כאסא שלא נשען בה', אלא כדוד אביו שלא היה לו אלא לב אחד לאביו שבשמים: ולא דרש לבעלים. כמעשה ישראל שבימיו כי אחאב היה בימיו שעבד את הבעלים הוא וישראל שבימיו: (ו) ויגבה לבו בדרכי ה'. גבה לבו בדבר זה שלא הלך כי אם בדרכי ה', דוגמא (שמות ל"ה) אשר נשאו לבו אותנה בחכמה: (ז) שלח לשריו לבן חיל. כך היה שמו, ויש מפרשים שלח לשריו כל שר בן חיל, וקשיא לי א"כ לא היה לו לומר אלא לעובדיה אלא ממה שאמר

מצודת דוד

חפר לעצמו בחייו: מרוקחים במרקחת. מעשה מעורבבים במעשה מרקחת ר"ל בערבוב בשמים מעשה רוקח: וישרפו לו. מטתו וכלי תשמישו כי כן היו בימים הקדמונים הדרך לשרוף על המלכים כמ"ש ובמשרפות אבותיך המלכים (ירמיה ל"ד):

יז (א) ויתחזק. עשה התחזקות להתחזק במלוכה:

מצודת ציון

למינהו (בראשית ז') ת"א לזנוהי: מרקחים. ענין הרכוב הבשמים וכן אשר ירקח כמוהו (שמות ל'): במרקחת. שם יקרא שם האומנות והאומן נקרא רוקח:

יז (ב) נציבים. פקידים:

(ג) הראשונים. שלא חטא בהם אבל בימים האחרונים חטא בדבר אוריה ובמה שמנה את ישראל: (ד) ולא כמעשה ישראל. הם בני עשרת השבטים שחטאו בעבודת גלולים: (ו) ויגבה לבו בדרכי ה'. ר"ל אף שאז היה לו עושר וכבוד לא גבה לבו בעבורם כי אם במה שהלך בדרכי ה' כי כל העושר והכבוד לא נחשב לו למאומה מול דרכי ה': ועוד הסיר. ר"ל לא סוף כל דבר שהוא בעצמו הלך בדרכי ה' אלא אף היה מכריח לזולתו: (ז) לשריו. את שריו: לכן

ימי קדם

יז (א) **ויתחזק**, כי אסא היה ירא מבעשא ולא היה יכול לאחוז במקומות שכבש ממלכות אפרים, והוא התחזק גם על ישראל, ומפרש. (ב) ויתן, שנתן חיל בכל ערי יהודה הבצורות לשמרם ולחזקם, וביתר ערי יהודה ובערי אפרים נתן נציבים: (ג—ד) **בדרכי דויד הראשונים**, ר"ל כי הצדקות ישוער לפי ערך הדור, עד שבעת ההיא מי שלא עבד ע"ז כמלכי ישראל היו אומרים שהולך בדרכי דוד, והכונה שלפי ערך הדור האחרון הוא הולך בדרכי דוד, אבל הוא הלך בדרכי דוד שבדור הראשון, דהיינו כדוד ממש, **ולא דרש** שלא תאמר שהיה פוסח על שתי הסעיפים, ודרש תחלה בבעלים וכשראה שאין בם ממש דרש בה', כי לא דרש וחקר אחריהם כלל, **רק לאלהי אביו דרש ולא כמלכי ישראל** שהיו דורשים בשיתוף: (ה) **ויכן**, ועי"כ **הכין ה' את הממלכה בידו** שהוא העם שהוא מולך עליהם שהיו כולם עשירים ומוצלחים [שזה ההבדל בין מלוכה ובין ממלכה כמ"ש בכ"מ] ועי"ז נתנו כולם מנחה ליהושפט מרוב עשרם, ועי"כ היה לו עושר וכבוד לרוב: (ו) ויגבה, בל תאמר שגבה לבו בעשרו, כי מה שגבה לבו היה בדרכי ה', וכל שהוסיף להצלית הוסיף ביראת ה' ובער יתר הבמות והאשרים: (ז—ט) **ובשנת שלש שלח שריו ועמהם לוים** וכהנים

בְּעָרֵ֥י יְהוּדָֽה׃ ח וְעִמָּהֶ֣ם הַלְוִיִּ֡ם שְֽׁמַֽעְיָהוּ֩ וּנְתַנְיָ֨הוּ וּזְבַדְיָ֜הוּ וַעֲשָׂהאֵ֣ל וּשְׁמִֽירָימ֣וֹת וִיהוֹנָתָ֗ן וַאֲדֹנִיָּ֛הוּ וְטוֹבִיָּ֥הוּ וְט֖וֹב אֲדוֹנִיָּ֣ה הַלְוִיִּ֑ם וְעִמָּהֶ֛ם אֱלִישָׁמָ֥ע וִיהוֹרָ֖ם הַכֹּהֲנִֽים׃ ט וַֽיְלַמְּדוּ֙ בִּֽיהוּדָ֔ה וְעִמָּהֶ֕ם סֵ֖פֶר תּוֹרַ֣ת יְהוָ֑ה וַיָּסֹ֙בּוּ֙ בְּכָל־עָרֵ֣י יְהוּדָ֔ה וַֽיְלַמְּד֖וּ בָּעָֽם׃ י וַיְהִ֣י ׀ פַּ֣חַד יְהוָ֗ה עַ֚ל כָּל־מַמְלְכ֣וֹת הָאֲרָצ֔וֹת אֲשֶׁ֖ר סְבִיב֣וֹת יְהוּדָ֑ה וְלֹ֥א נִלְחֲמ֖וּ עִם־יְהוֹשָׁפָֽט׃ יא וּמִן־פְּלִשְׁתִּים֙ מְבִיאִ֣ים לִֽיהוֹשָׁפָ֔ט מִנְחָ֖ה וְכֶ֣סֶף מַשָּׂ֑א גַּ֣ם הָֽעַרְבִיאִ֗ים מְבִיאִ֥ים לוֹ֙ צֹ֔אן אֵילִ֗ים שִׁבְעַ֤ת אֲלָפִים֙ וּשְׁבַ֣ע מֵא֔וֹת וּתְיָשִׁ֕ים שִׁבְעַ֥ת אֲלָפִ֖ים וּשְׁבַ֥ע מֵאֽוֹת׃ יב וַיְהִ֥י יְהוֹשָׁפָ֛ט הֹלֵ֥ךְ וְגָדֵ֖ל עַד־לְמָ֑עְלָה וַיִּ֥בֶן בִּֽיהוּדָ֛ה בִּירָנִיּ֖וֹת וְעָרֵ֥י מִסְכְּנֽוֹת׃ יג וּמְלָאכָ֥ה רַבָּ֛ה הָ֥יָה ל֖וֹ בְּעָרֵ֣י יְהוּדָ֑ה וְאַנְשֵׁ֧י מִלְחָמָ֛ה גִּבּ֥וֹרֵי חַ֖יִל בִּירוּשָׁלִָֽם׃ יד וְאֵ֥לֶּה פְקֻדָּתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבוֹתֵיהֶ֑ם לִיהוּדָ֞ה שָׂרֵ֣י אֲלָפִ֗ים עַדְנָ֤ה הַשָּׂר֙ וְעִמּ֣וֹ גִּבּ֣וֹרֵי חַ֔יִל שְׁלֹ֥שׁ מֵא֖וֹת אָֽלֶף׃ טו וְעַל־יָד֖וֹ יְהוֹחָנָ֣ן הַשָּׂ֑ר וְעִמּ֕וֹ מָאתַ֥יִם וּשְׁמוֹנִ֖ים אָֽלֶף׃ טז וְעַל־יָד֗וֹ עֲמַסְיָה֙ בֶּן־זִכְרִ֔י הַמִּתְנַדֵּ֖ב

יתיר י׳

רש״י

ולעובדיה מכלל לבן חיל שם אדם הוא: ללמד בערי יהודה. תורה ולהורות בני ישראל: (ח) ועמהם. מן הלוים שמעיהו ונתניהו וגו׳. ועמהם אלישמע ויהורם הכהנים. כי על הכהנים והלוים ללמד ולהורות כדכתיב (דברים כ״ד) ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים והשרים הלכו עמהם לפי שלא ימרו את פיהם ולהכריחם לשמוע להם ולשמור לעשות כמצות השופטים, דוגמת (שם ט״ז) שופטים ושוטרים תתן לך שופטים לשפוט את העם ושוטרים להכריחם לעשות צווי השופטים: (י) ויהי פחד ה׳ על כל ממלכות הארצות. בזכות שלמדו תורה: (יא) וכסף משא. משאות של כסף דוגמא (ישעיה מ״ו) נשואותיכם עמוסות משא: (יב) ויהי יהושפט הלך וגדל. שלשה נאמר בהם בלשון זה יצחק שמואל יהושפט, אבל משה דוד מרדכי נאמר בהם וגדול אבל יצחק שמואל יהושפט כתוב בהם וגדל שאין נכון לומר וגדול. בשמואל כתיב ויגדל הנער שמואל עם ה׳ וא״א לומר גדול עם ה׳ וכאן כמו כן גדל עד למעלה לכן לא הגון לומר גדול, וכן ביצחק: בירניות. מגזרת בירה מגדלים גדולים לחוזק: וערי מסכנות. ערי אוצרות לתת בהם תבואה ויין ודגן: (טז) ועל ידו. אצלו, דוגמא חלקת יואב אל ידי (ש״ב י״ד): המתנדב לה׳. דוגמא (שופטים ה׳) בהתנדב עם ברכו ה׳:

מצודת ציון

(ח) וטוב אדוניה. הוא שם איש אחד: (יא) הערביאים. שם העם: (יב) בירניות. ארמונות וכן לא לאדם הבירה

מצודת דוד

חיל. אם בן חיל והוא שם אדם: ללמד. להכריחם על שלמוד כי הכהנים והלוים למדום: (ט) ועמהם ספר וגו׳. ועמהם הביאו ספר תורת ה׳: (יא) וכסף משא. כסף הרבה אשר משאם רב: צאן. הוא כולל אילים ותישים וכלל בתחלה ואח״ז פרט: (יב) עד למעלה. עד אשר נתרומם למעלה: (יג) ומלאכה רבה. יאמר אל האומנים מתעסקים עושי מלאכת חרש וחושב: (יד) ואלה. במספר הזה היו פקודתם של מספר בית אבותיהם: שרי אלפים. השרים שהיו על קבוצת האלפים: (טו) ועל ידו. סמוך לו במעלה אחריו:

ימי קדם

וכהנים ללמד ביהודה, ולא מצות שכליות רק עמהם תורת ה׳, ויסובו בכל הערים וילמדו לכל העם קטן וגדול: (י—יא) ויהי, ע״כ נתן ה׳ פחד על כל הממלכות והחדלו מללחום אתו, והפלשתים והערביים הביאו לו מנחה [וי״ל שר״ל שהפחד שפחדו הם מה׳ התפשט על הארצות שעי״ז פחדו מהם]: (יב—יג) ויהי, ועי״כ היה הולך וגדל עד קצה המעלה, עד שבנה בירניות שהם ערים גדולות וערים לאוצרות, ותחת שמלך החלוש יבנה הבירניות וערי מסכנות קרוב לעיר מלכותו ואנשי חיל יעמיד בערי הגבול, עשה הוא בהפך הבירניות בנה בערי יהודה וכן הי״ל שם מלאכה רבה, ואנשי חילו עמדו בירושלים: (יד) לבית אבותיהם, שהיו ביהודה שלשה בתי אבות פרץ זרח ושלה, ונגדם היו גם שלשה ראשים:

לַיהוָה וְעִמּוֹ מָאתַיִם אֶלֶף גִּבּוֹר חָיִל׃ יז וּמִן־בִּנְיָמִן גִּבּוֹר חַיִל אֶלְיָדָע וְעִמּוֹ נֹשְׁקֵי־קֶשֶׁת וּמָגֵן מָאתַיִם אָלֶף׃ יח וְעַל־יָדוֹ יְהוֹזָבָד וְעִמּוֹ מֵאָה־וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא׃ יט אֵלֶּה הַמְשָׁרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ מִלְּבַד אֲשֶׁר־נָתַן הַמֶּלֶךְ בְּעָרֵי הַמִּבְצָר בְּכָל־יְהוּדָה׃

יח א וַיְהִי לִיהוֹשָׁפָט עֹשֶׁר וְכָבוֹד לָרֹב וַיִּתְחַתֵּן לְאַחְאָב׃ ב וַיֵּרֶד לְקֵץ שָׁנִים אֶל־אַחְאָב לְשֹׁמְרוֹן וַיִּזְבַּח־לוֹ אַחְאָב צֹאן וּבָקָר לָרֹב וְלָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיְסִיתֵהוּ לַעֲלוֹת אֶל־רָמֹת גִּלְעָד׃ ג וַיֹּאמֶר אַחְאָב מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה הֲתֵלֵךְ עִמִּי רָמֹת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר לוֹ כָּמוֹנִי כָמוֹךָ וּכְעַמְּךָ עַמִּי וְעִמְּךָ בַּמִּלְחָמָה׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל דְּרָשׁ־נָא כַיּוֹם אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ ה וַיִּקְבֹּץ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַנְּבִאִים אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ

רש"י

יח (ב) **וירד** לקץ שנים. ובמלכים (א' כ"ב) כתיב ויהי בשנה השלישית וירד יהושפט וגו' בשנה השלישית משמלחמת אחאב בן הדד: ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד. כמו שכתוב שם בספר מלכים הידעת כי לנו רמות גלעד, כי כשהליץ יעקב אבינו שם את הגל (בראשית ל"א) וקרא לו גלעד הוחזק בו ואבותינו לקחו גלעד והרמות משוכים ומוחזקים אחרי העיר ואבותינו אז בימי משה. כשתפסו גלעד שתקו אז מלקחת אותם כי לא חששו בהם או שמא בימי משה לקחום ואחרי כן לקחום האומות מיד ישראל ושלנו הם: (ד) דרש נא כיום את דבר ה'. ולא מנביאי הבעלים אשר אתה בוטח בהם: (ה) ויקבץ מלך ישראל את הנביאים ארבע מאות. וכולם נביאי אמת היו כי מה ששאל ממנו יהושפט קבץ לו וכן מוכיח בסמוך (פ"כ) ויצא הרוח וגו' ויאמר אני אפתנו וגו' עד והייתי לרוח שקר בפי כל נביאיו שאומר להם לאחאב עלה ויתן האלהים וגו' מכלל שהיו נביאי ה' שלא היו מתנבאים אלא דבר ה'. שאם היו נביאי שקר אין הפתוי נופל עליהם שלא היו מתנבאים אלא מה שהיו בודים מלבן, ועוד שאמר יהושפט שוב האין פה נביא לה' עוד

מצודת דוד / מצודת ציון

(טז) המתנדב לה'. דרכו היה להתנדב לה' נדבות מרובות: (דה"א כ"ט): מסכנות. אוצרות: (יז) נשקי קשת. מזויינים בקשת: גבור חיל. ר"ל כ"א מהם היה גבור חיל: (יט) המשרתים את המלך. אשר היו עמו בתמידות בירושלים: (יח) חלוצי צבא. מזויינים ללכת בצבא מלחמה:

יח (א) ויתחתן לאחאב. כי יהורם בנו לקח את בת אחאב לאשה: (ב) לקץ שנים. לסוף כמה שנים מעת החיתון ולא פירש כמה: ויסיתהו. הסית ופיתה אותו: לעלות. להלחם עליה: (ג) כמוני כמוך. כמו שתלך אתה אלך כן גם אני; ועמך במלחמה. ויעלו עמך במלחמה: (ד) דרש נא כיום. ר"ל אם אינך רגיל לדרוש בדבר ה' הנה כעת דרוש נא: (ה) הנביאים. נביאי הבעל: ויתן האלהים. בפני יהושפט אמרו בשם ה' שיחשוב שהמה נביאי ה':

ימי קדם

יח (א) **ויהי** ליהושפט, כאשר כבר [י"ז ה'], וכפל שנית להודיע שאף אחר שבנה בניינים הרבה והוסף חיל לרוב לא נתמסכן עי"כ: (ב) לקץ שנים, כי בעת ההיא כבר עברו רוב ימי מלכותו שמלך כ"ה שנה אם היה בשנת י"ז למלכותו, ויסיתהו, מבואר אצלי כי גדר פעל הסית והבדלו מן, פתה, השיא, שהמסית מראה להמוסת איזה תועלת בדבר, ולפ"ז צ"ל שהבטיח לו איזה משכורת מזה, אבל זה לא נראה מפשטות הכתובים פה ובמלכים, וע"כ אמרו חז"ל בריש חולין שהסיתו בזיוה, שיגודר התועלת לא מן הפעולה רק ע"י שמאכילו אכילה ושתיה, עד שימשך אל רצונו, ועז"ש ודלמא בדברים, אין הסתה בדברים [ר"ל שזה נקרא מפתה לא מסית], ומקשה והכתיב כי יסיתך אחיך [ר"ל ושם שומר נעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת, א"כ לא ידע תועלתם וקוראהו מסית] ומתרץ התם נמי באכילה ושתיה, והכתיב ותסיתני בו לבלעו חנם, למעלה שאני, ר"ל שלמעלה לא יצדק לשון פיתוי, ולא שיהיה לו הנאה מדבר ובכל מה שיעשה י"ל הכלים וע"ז יצדק הסתה: (ג) ויאמר אחאב, כל סימן זה במלכים (א' כ"ג), ועמך למלחמה, הוא פי' מש"ש כסוסי כסוסיך ר"ל ללכת עמך למלחמה: (ה) ארבע, ושם כארבע, ופי' פה שהיו ארבע

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הֲנֵלֵךְ אֶל־רָמֹת גִּלְעָד לַמִּלְחָמָה אִם־אֶחְדָּל וַיֹּאמְרוּ עֲלֵה וְיִתֵּן הָאֱלֹהִים בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הַאֵין פֹּה נָבִיא לַיהוָה עוֹד וְנִדְרְשָׁה מֵאֹתוֹ׃ ז וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל ׀ אֶל־יְהוֹשָׁפָט עוֹד אִישׁ־אֶחָד לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה מֵאֹתוֹ וַאֲנִי שְׂנֵאתִיהוּ כִּי אֵינֶנּוּ מִתְנַבֵּא עָלַי לְטוֹבָה כִּי כָל־יָמָיו לְרָעָה הוּא מִיכָיְהוּ בֶּן־יִמְלָא וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אַל־יֹאמַר הַמֶּלֶךְ כֵּן׃ ח וַיִּקְרָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־סָרִיס אֶחָד וַיֹּאמֶר מַהֵר מִיכָ*הוּ בֶן־יִמְלָא׃ ט וּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה יוֹשְׁבִים אִישׁ עַל־כִּסְאוֹ מְלֻבָּשִׁים בְּגָדִים וְיֹשְׁבִים בְּגֹרֶן פֶּתַח שַׁעַר שֹׁמְרוֹן וְכָל־הַנְּבִיאִים מִתְנַבְּאִים לִפְנֵיהֶם׃ י וַיַּעַשׂ לוֹ צִדְקִיָּהוּ בֶן־כְּנַעֲנָה קַרְנֵי בַרְזֶל וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה בְּאֵלֶּה תְּנַגַּח אֶת־אֲרָם עַד־כַּלּוֹתָם׃ יא וְכָל־הַנְּבִאִים נִבְּאִים כֵּן לֵאמֹר עֲלֵה רָמֹת גִּלְעָד וְהַצְלַח וְנָתַן יְהוָה בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ יב וְהַמַּלְאָךְ אֲשֶׁר־הָלַךְ ׀ לִקְרֹא לְמִיכָיְהוּ דִּבֶּר אֵלָיו לֵאמֹר הִנֵּה דִבְרֵי הַנְּבִאִים פֶּה־אֶחָד טוֹב אֶל־הַמֶּלֶךְ וִיהִי־נָא דְבָרְךָ כְּאַחַד מֵהֶם וְדִבַּרְתָּ

מיכיהו ק'

רש"י

עוד האיש יודע אני שהם נביאי ה' אלא מקובלני מבית אבי אבא שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד ולשון אחד והללו כולם מתנבאים עלה והצלח: (ז) כי כל ימיו לרעה. כי זהו שאמר (מלכים א' כ') יען שלחת את איש חרמי וגו': (ח) מהר מיכהו. כתיב חסר יו"ד משום דזיון כינה לו שם אחר מיכהו: מלובשים בגדים. בגדי מלכות: ויושבים בגורן פתח שער שומרון. בא להודיענו כי כשנתנבאו הנביאים לפניהם היו יושבים חוץ לעיר ושם באו מרגלים של מלך ארם ושמעו שהודיע למלך ישראל שהוא לבדו יפול במלחמה והוא שצוה מלך ארם לחיילותיו (לקמן פ' ל') לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו לקיים דברי מיכיהו לפיכך כתיב בגורן שהיה מקום מרגלים לרגל אבל אם הועד בתוך העיר לא היו המרגלים של מלך ארם יכולין לבא שמא ירגישו בהם שהם מרגלים אבל כשהם חוץ לעיר אפילו ירגישו בהם ויבינו כי מרגלים הם יכולים הם לומר למקום אחר אנו הולכים ומה שקרבנו פה אל הגורן בשביל הרגש גדול וקבוץ חיילות הנה פתח העיר תמהנו ופנינו מן הדרך לראות מה זה, והמרגלים הם הודיעו למלך ארם והוא צוה שלא להרוג שום אדם כי אם מלך ישראל לבדו שאל"כ מה עלה בלבו שצוה שלא להרוג מישראל רק המלך לבדו אלא מרגלים היו לו ושמעו את מיכיהו אומר ראיתי את כל ישראל נפוצים וגו' ויאמר ה' לא אדונים לאלה. סימן שיהרג המלך אבל ישראל ישובו איש לביתו לשלום ושמעו את זה שאמר אם שוב תשוב בשלום (לקמן פ' כ"ז) הכל שמעו המרגלים והגידו למלך

מצודת דוד

(ו) האין פה וגו'. ר"ל וכי כולם הרגה איזבל ולא נשאר עוד נביא לה' ור"ל שהשכיל יהושפט לדעת אשר לא נביאי ה' המה על כי כולם אמרו בסגנון אחד ואין כן דרך נביאי ה': (ז) לדרוש. אשר נוכל לדרוש את ה' מעמו: אל יאמר וגו'. כי את אשר ישים ה' בפיו אותו ידבר: (ח) אל סריס. אל שר אחד משריו: מהר. אמור למיכיהו שיבא מהר: (ט) בגדים. ר"ל בגדי מלוכה: בגרן פתח. בגורן העומד מול פתחו של השער: (י) צדקיהו. הוא היה מנביאי הבעל: באלה. ר"ל תחזק להתגבר עליהם כאלו נגחת אותם בקרני ברזל וכן היה דרך נביאי ה' לעשות דמיונות ודוגמא לדברי הנבואה: (יב) פה אחד. בהסכמה אחת מנבאים

ימי קדם

ארבע מאות. בכיוון נביאי האשרה [מ"א י"ח י"ט], הנלך תחת מ"ש האלך, כי על שניהם שאל: (ז) כי איננו, שם כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע, ופי' פה שאמר טעם לזה מפני שכל ימיו מתנבא עליו לרעה ומסתמא גם עתה יתנבא רע, וביתר הדברים יש שנויים קטנים שתקן עזרא את הלשון וכבר פרשתי שם את כל הענין בפירושי דרשהו משם:

טוב׃ יג ויאמר מיכיהו חי־יהוה כי את־אשר־יאמר אלהי אתו אדבר׃ יד ויבא אל־המלך ויאמר המלך אליו מיכה הנלך אל־רמת גלעד למלחמה אם־אחדל ויאמר עלו והצליחו וינתנו בידכם׃ טו ויאמר אליו המלך עד־כמה פעמים אני משביעך אשר לא־תדבר אלי רק אמת בשם יהוה׃ טז ויאמר ראיתי את־כל־ישראל נפוצים על־ההרים כצאן אשר אין־להן רעה ויאמר יהוה לא־אדנים לאלה ישובו איש־לביתו בשלום׃ יז ויאמר מלך־ישראל אל־יהושפט הלא אמרתי אליך לא־יתנבא עלי טוב כי אם־לרע׃ יח ויאמר לכן שמעו דבר־יהוה ראיתי את־יהוה יושב על־כסאו וכל־צבא השמים עמדים על־ימינו ושמאלו׃ יט ויאמר יהוה מי יפתה את־אחאב מלך־ישראל ויעל ויפל ברמת גלעד ויאמר זה אמר ככה וזה אמר ככה׃ כ ויצא הרוח ויעמד לפני יהוה ויאמר אני אפתנו ויאמר יהוה אליו במה׃ כא ויאמר אצא והייתי לרוח שקר בפי כל־נביאיו

רש"י

ארם ואז זה מלך ארם לעשות כדבר מיכיהו להרוג המלך אחאב לבדו: (יד) עלו והצליחו וינתנו בידכם. כלומ' שלואי שתצליחו וינתנו בידכם: (טז) נפוצים על ההרים. כי כשבורחים מן המלחמה בורחים על ההרים לבית מנוס כמו (בראשית י"ד) והנשארים הרה נסו, ועוד שהמלחמה היתה ברמות גלעד מקום הרים וגבעות: ויאמר ה' לא אדונים לאלה. לפיכך נפוצים כצאן על ההרים שאין להם רועה שמלכם יהרג: ישובו איש לביתו בשלום. שאחאב לבדו יהרג אבל שאר ישראל ישובו איש לביתו לשלום כאשר צוה מלך ארם לעמו: (יח) וכל צבא השמים עומדים על ימינו ושמאלו. אלו מלאכי השחת (ס"א מלאכי השרת) העומדים לפניו: (כ) ויצא הרוח. פתרון ויצא המלאך שהרי אומר לעיל וכל צבא השמים וגו' ועתה יצא אחד מן המלאכים ויאמר אני אפתנו כדאמר (תהלים ק"ד) עושה מלאכיו רוחות ולפיכך קדם ואמר לעיל וכל צבא השמים עימדים שאל תתמה כשתאמר ויצא הרוח מי הוא ומהיכן יצא וכשאמר וכל צבא השמים עומדים בדין כדי להודיע מהיכן יצא משאר הרוחות העומדים עליו. ורבותינו פירשו זהו רוחו של נבות: (כא) בפי כל נביאיו. שישים דבר בפיהם לאמר עלה והצלח ויעלה ויפול מכלל שהיו נביאי אמת שלא היו מתנבאים כי אם מה שישים השם בפיהם: תפתה וגם תוכל. לפי שים מספה הבא לפתות חבירו פעמים שהמפותה מבין שזה רוצה לפתותו והוא מהר ואינו שומע להתפתות אבל באחאב תפתה וגם תוכל: (כה) הך רואה. שיהרג אחאב:

מצודת דוד

טוב על המלך לזה הנבא כמוהם לטובה: (יד) עלו והצליחו. מעצמו אמר לו בברכה הלואי שתצליחו וימסרם ה' בידכם או שאמר בלעג והתול כסגנון נביאי הבעל: (טו) עד כמה פעמים. ר"ל אני משביעך עתה לא פעם ולא שתים כ"א עד כמה פעמים אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה' ולא שקר בלעג והתול ולא מעצמך בברכה ועל שלא אמר הנביא כה אמר ה' עלו והצליחו השכיל לדעת שאין זה דבר ה' והיה מסתפק אם אמר בלעג או אם אמר בברכה: (טז) ראיתי. במראה הנבואה: נפוצים. מפוזרים אנה ואנה: אין להן רועה. להנהיגם יחד: לא אדנים לאלה. ר"ל הואיל ואין להם אדון ישובו וגו' וכאומר שאחאב מלכם ימות והעם ישובו בשלום: (יז) הלא אמרתי וגו'. ר"ל מפני השנאה יאמר כן ולא דבר ה' הוא: (יח) לכן. ר"ל הואיל וחשדתני בזה אפרש לך מוצא הדבר והשכיל לדעת שהאמת אתי: על ימינו ושמאלו. ארז"ל על ימינו רמז למלמדים זכות ושמאלו להמלמדים חובה: (יט) מי יפתה. על כי נגמר הדין לחובה אמר מי יפתנו לעלות למלחמה לקבל שם העונש (וכל הדברים האלה נאמרו במשל להסביר את האוזן כדרך מנהגי בני אדם): ויאמר. כ"א אמר דברו: זה אמר ככה. ר"ל באופן זה יפותה: (כ) הרוח. ארז"ל רוחו של נבות היזרעאלי: (כא) והייתי לרוח שקר. ר"ל אני אדבר שקר בפי נביאיו להבטיחו על ההצלחה: תפתה וגם תוכל. בזה תפתה אותו וגם תוכל לו כי יהיה נפתה וילך למלחמה: לא

מצודת ציון

יח (כא) לרוח. ענין דבור הבא בנשימת הרוח וכן וברוח שפתיו (ישעיה י"א): תוכל. מלשון יכולת:

ועתה

ויאמר תפתה וגם־תוכל צא ועשה־כן: כב ועתה הנה נתן יהוה רוח שקר בפי נביאיך אלה ויהוה דבר עליך רעה: כג ויגש צדקיהו בן־כנענה ויך את־מיכיהו על־הלחי ויאמר אי זה הדרך עבר רוח־יהוה מאתי לדבר אתך: כד ויאמר מיכיהו הנך ראה ביום ההוא אשר תבוא חדר בחדר להחבא: כה ויאמר מלך ישראל קחו את־מיכיהו והשיבהו אל־אמון שר־העיר ואל־יואש בן־המלך: כו ואמרתם כה אמר המלך שימו זה בית הכלא והאכילהו לחם לחץ ומים לחץ עד שובי בשלום: כז ויאמר מיכיהו אם־שוב תשוב בשלום לא־דבר יהוה בי ויאמר שמעו עמים כלם: כח ויעל מלך־ישראל ויהושפט מלך־יהודה אל־רמת גלעד: כט ויאמר מלך ישראל אל־יהושפט התחפש ובוא במלחמה ואתה לבש בגדיך ויתחפש מלך ישראל ויבאו במלחמה: ל ומלך ארם צוה את־שרי הרכב אשר־לו לאמר לא תלחמו את־הקטן את־הגדול כי אם־את־מלך ישראל לבדו: לא ויהי כראות שרי הרכב את־יהושפט והמה אמרו מלך־ישראל הוא ויסבו עליו להלחם ויזעק יהושפט

עמ"ש

רש"י

(כו) שימו זה בית הכלא. ואף על פי שלא ראינו שנתנו קודם לכן בבית הכלא אלא מסוף שאמר והשיבוהו תוכל לומר שנתנו קודם לכן בבית הכלא, ואם תרצה לומר שלא נתנוהו קודם לכן מעולם לא תקשה לך והשיבוהו כי כן דרך המקראות כמו (תהלים ט') ישובו רשעים לשאולה וכן הרבה: לחם לחץ ומים לחץ. דוגמא (ישעיה ל') לחם צר ומים לחץ: (כט) התחפש ובא. פתרון צריך אני להתנכר ולהתחפש בבגדים אחרים שלא יכירוני שאני מלך ישראל כי חשש לדברי מיכיהו שאמר לו אם שוב תשוב בשלום וגו' ואמר ליהושפט אני רוצה להשתנות עצמי ולבא במלחמה שיש לי לחוש שמא שמעו ארמים מה שאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום ולא יסבו להלחם כי אם עלי: ואתה לבש בגדיך. תכסיסי מלכות ושריונות וכלי מלחמה של מלכות כי אין לחוש בדברי הנביא כי אם מלך ישראל לבדו כי כן הגידו מרגלים שלו דברי מיכיהו: (לא) ויזעק יהושפט. אמר לדגלו וחיילותיו שיבאו לעזור לו כמו אות אריה שבדגלו או דגל בני יהודה וכן מנהג כשנלחמים שני גדודים מכה כל גדוד וגדוד שם אחד לסימן לדגלו לצורך הגדוד שעמו שאם יתפרדו איש מעל אחיו או יתערבו הגדודים זה בזה יצעקו כל גדוד וגדוד שם סימן שלו ויכירו בקול הסימן ויתקבצו כולם יחד ויהיו באגודה אחת כבראשונה,

מצודת ציון

(כג) הלחי. הוא המקום שאצל העין: (כד) הנך. הנה אתה: (כו) בית הכלא. בית האסורים: (כט) התחפש. ענין השתנות המלבוש כמו ויתחפש שאול (ש"א כ"ח):

מצודת דוד

ועשה כן. חזר לרצון על הדבר: (כב) הנה נתן ה'. ר"ל בהשגחה באה הדבר: וה' דבר. אבל ה' דבר רעה עליך. כאשר אדבר אני בשם ה': (כד) הנך רואה. ביום המלחמה תראה שכן יהיה אשר בעבור זה תחביא עצמך לבל יהרגך על שוותך הנה לכל זה: (כה) והשיבהו. אולי יצא שם פעם ולזה אמר השיבהו לשם: (כו) לחם לחץ. ר"ל בדוחק רק די החיות נפשו: (כז) לא דבר ה' בי. ר"ל אז תאמר שמלבי אדבר ולא מה': ויאמר. אמר דברו להשמיע לכולם ואמר שמעו עמים כולם ר"ל כל השבטים כי כל שבט קרוי עם: (כט) התחפש ובוא. ר"ל לי ראוי להתחפש ולבוא במלחמה מתנכר בשינוי בגדים לבל יכירו בי אנשי ארם אבל אתה תוכל ללבוש בגדיך המיוחדים לך כי אין לך לפחוד אם יכירוך כי הנביא לא ניבא הרעה כ"א עלי ולא על זולת ואף שלא האמין לנבואה מ"מ חשש לדבריו: (לא) מלך ישראל הוא. על כי ראוהו בלבוש מלכות: ויזעק. לאנשיו לבוא לעזר

ויהוה עזרו ויסיתם אלהים ממנו: לב ויהי כראות שרי הרכב כי לא היה מלך ישראל וישובו מאחריו: לג ואיש משך בקשת לתמו ויך את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין ויאמר לרכב הפך ידיך והוצאתני מן המחנה כי החליתי: לד ותעל המלחמה ביום ההוא ומלך ישראל היה מעמיד במרכבה נכח ארם עד הערב וימת לעת בוא השמש:

יט א וישב יהושפט מלך יהודה אל ביתו בשלום לירושלם: ב ויצא אל פניו יהוא בן חנני החזה ויאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזר ולשנאי יהוה תאהב ובזאת עליך קצף מלפני יהוה: ג אבל דברים טובים נמצאו עמך כי בערת האשרות מן הארץ והכינות לבבך לדרש האלהים: ד וישב יהושפט

רש"י

ולא שצעק לאלהיו, וכן מוכיח (במלכים א' כ"ב) ויזעק יהושפט ולא נאמר לשם וה' עזרו ויסיתם אלהים ממנו אך כתיב מיד ויהי וגו': (לב) ויהי כראות שרי הרכב כי לא היה מלך ישראל. שהכירו והבינו מיד כשצעק אחר הסימן של דגלו כדמפורש כמו שהכירוהו וישובו מעליו כנגוי מלך ארם ומה' הוא שהכירוהו: (לג) ואיש משך בקשת. איש ישראל מתכוין לירות במחנה ארם ובלא כוונתו: ויך. הכה את מלך ישראל: בין הדבקים ובין השרין. בין אותה רצועה שמדביקין הכובע שעל ראשו לשריון, ואין לומר ארמי היה כי למי נתכוין והלא מלך ארם צוה לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו ואף לו לא נתכוין שהרי כתיב לתומו, אלא בעל כרחו י"ל ישראל היה המורה ונתכוין לירות במחנה ארם ולפי תומו הכה את מלך ישראל: ויאמר לרכב. להמנהיג את המרכבה: והוצאתני מן המחנה. כלומר מן המערכה הזו הראשונה והושיבני במערכות האחרונות: (לד) ותעל המלחמה. נסתלקה ולא הוחק ה' מישראל כי אם מלך ישראל לבדו כדבר הנביא שאמר (לעיל פ' מ"ז) לא אדונים לאלה ישובו איש לביתו בשלום לשלום לא נאמר כי נהרג אחאב: מעמיד במרכבה. החזיק ועמד במרכבה שלא יבינו ישראל מכתו ויברחו ותחילת נפילה ניסה:

יט (ג) כי בערת האשרות. כדלעיל (ב' י"ז) ועוד הסיר את הבמות וגו'. לדרוש האלהים: כדלעיל

מצודת דוד

וה' עזרו. לא הניחו עזרוהו כ"א ה' במה שהסית אותם לסרף ממנו: (לב) ויהי כראות וגו'. כי ראו אשר אנשי יהודה לבד באו לעזרו ומזה ידעו שאין זה מלך ישראל: (לג) לתמו. בתמימות שלא נתכוין לאחאב שהרי לא היה ניכר: בין הדבקים ובין השרין. השרין הוא מעשה מברזל כעין לבוש ועשוי נקבים נקבים ודבוקים בו קליפים כעין קשקשים וכמ"ש ושריון קשקשים הוא לבוש (ש"א י"ז) ועשויים הם לסתום נקבי השרין לבל יכנס בהם חץ והם הם הקרויים דבקים כי המה דבוקים בהשריון ולזה אמר שבא החץ בין אחד מהקשקשים ובין השרין ונכנס בנקב השרין ונתקע בהגוף: לרכב. הוא המוליך את הרכב: הפוך ידך. לשוב לאחור: החליתי. נעשיתי חולה ולא גלה לרכבו שהוכה שלא יבעתו אותו ויודע לכולם וינוסו מן המלחמה: (לד) ותעל המלחמה. עלתה למעלה כי נתחזקו מערכה מול מערכה: היה מעמיד. בכוחו הוצרך למתנם היה מתחזק לעמוד במרכבה מול ארם שלא ירגישו בו אנשיו וימס לבבם: לעת בוא השמש. כאשר שקעה השמש:

יט (ב) אל פניו. לקראתו: הלרשע לעזר. היתכן שהלכת לעזור לרשע והוא אחאב: ובזאת. ובעבור זאת יש עליך קצף מה': (ג) אבל דברים טובים. ר"ל אבל מ"מ גם

ימי קדם

יט (ב) הלרשע, ר"ל הנה חטאת בין בפעל בין במחשבה, בפעל הלרשע לעזור, הלא בזה אתה מסייע ידי עוברי עבירה, ובמחשבה הלשנאי ה' תאהב, כי העזר יצוייר גם שלא מתוך אהבה אם יעזור לו בעבור שכר או תועלת, אבל לא יאות לעזור לרשע, והאהבה הוא דבר שבלב ולא יאות שיאהב לשונאי ה', כמ"ש הלא משנאך ה' אשנא, וא"כ היה ראוי שישנא את אחאב וגם שלא יעזרהו, ובזאת עליך קצף והיה קטרוג עליך שתפול בחרב: (ג) אבל, רק שנמצא עליך מלאך מליץ הדברים טובים שנמצאו בך, נגד החטא שבפעל בערת האשרות, ונגד חטא המחשבה הכינות לבבך לדרוש האלהים: (ד) וישיבם במצות שבין אדם למקום במצות

בִּירוּשָׁלָ͏ִם וַיָּשָׁב וַיֵּצֵא בָעָם מִבְּאֵר שֶׁבַע עַד־הַר אֶפְרַיִם וַיְשִׁיבֵם אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם׃ ה וַיַּעֲמֵד שֹׁפְטִים בָּאָרֶץ בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת לְעִיר וָעִיר׃ ו וַיֹּאמֶר אֶל־הַשֹּׁפְטִים רְאוּ מָה־אַתֶּם עֹשִׂים כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַיהוָה וְעִמָּכֶם בִּדְבַר מִשְׁפָּט׃ ז וְעַתָּה יְהִי פַחַד־יְהוָה עֲלֵיכֶם שִׁמְרוּ וַעֲשׂוּ כִּי־אֵין עִם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַוְלָה וּמַשֹּׂא פָנִים וּמִקַּח־שֹׁחַד׃ ח וְגַם בִּירוּשָׁלַ͏ִם

ת"א ויאמר אל השופטים. סנהדרין ו': ועמכם. שם:

רש"י

(שם) כי לאלהי אביו דרש וגו': (ה) ויעמד שפטים. כשאמר לו החוזה דברים טובים נמצאו עמך כי בערת האשרות בא לו אצל ספר התורה אם בערם כמשפט ומתחילה ראה כתיב אבד תאבדון עד ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ונזכר שכתוב בכי תשא (שמות ל"ד) ואת מצבותם תשברון וגו' תמה בעצמו על שהוטב בעיני ה' שבער האשרים אשירי ישראל שהרי לא הזהירם אלא על אשיריהם, ושוב חזר בשופטים ושוטרים ומצא כתוב (דברים ט"ז) לא תטע לך אשרה ואז שמח שבערם גם כאלה שם כתוב שופטים ושוטרים תתן לך (שם) מיד ויעמד שופטים מוחזקים בכל ערי יהודה לעיר ועיר: בכל ערי יהודה הבצורות. העמיד מוחזקים להכריחם ולכופן לדין מתחילה, ושוב העמיד שופטים שאינן מוחזקים כל כך לעיירות שאינן בצורות לפי שהן יראים להיות סרבנים יותר מאותן היושבים בערים בצורות שבוטחים בערי מבצרם: (ו) כי לא לאדם תשפטו. פתרון אל תחשבו בלבבכם לומר מה לנו אם אנו מטים את הדין לזכות את אוהבינו ולהטות דין דלים ולישא פני עשירים הלא אין המשפט לה', לכך נאמר לה' שלו הוא אם חייבת את הזכאי כאלו גזלת ולקחת משל בוראך ודין שמים עקלת את משפט מעוקל לפיכך תראו מה שתעשו ויהיה לבבכם בכל דין ודין כאלו הקב"ה עומד לפניכם בדין, וזהו ועמכם בדבר משפט, ובסנהדרין מפורש מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה' ושמא יאמר הדיין מה לי ולצער הזה ת"ל ועמכם בדבר משפט כלומר מוטל עליכם לעשות משפט ואין לו לדיין לעשות אלא מה שעיניו רואות: (ז) אין עם ה' אלהינו עולה ומשא פנים ומקח שחד. והוא עמכם במשפט לפיכך אינו רוצה שתעשו עול במשפט: (ח) וגם בירושלם העמיד. אע"פ שהוא היה בעצמו בירושלים: למשפט ה' ולריב. משפט נופל לומר על דיני ממונות, דוגמא (במדבר כ"ז) והיתה לבני ישראל לחקת

מצודת ציון מצודת דוד

יט (ג) בערת. ענין הפנוי מן העולם וכן ובערתי ויעזבך כי נמצאו עמך דברים טובים המגינים עליך: (ד) וישב
אחרי בית ירבעם (מ"א י"ד): (ז) ומשא פנים. נקרא יהושפט בירושלים. ר"ל נמנע מעתה לבוא לבית אחאב:
כן על כי החייב מתבייש ונופלים פניו להטות כלפי הקרקע וישב ויצא. ר"ל הלך פעם בפעם בין העם: (ו) ראו מה
אתם עושים. ר"ל אחד הסתכלו במעשה המשפט: כי לא
לאדם. אין המשפט מצות אדם לשתוכלו לכחש ולומר לפניו כן היה הדעת נוטה ולא במעל יצא המשפט מעוקל: כי לה'.
ויודע הוא אם נעשה במעל אם בטעות הדעת: ועמכם. ה' עמכם בדבר המשפט לדעת תעלומות לב: (ז) ועתה. הואיל
והכל ידוע לפניו יהי פחדו עליכם: שמרו ועשו. כתורה וכמצוה: כי אין עם ה' וגו'. אין חפצו במעשה העולם לעול
את המשפט ולשאת פנים במשפט ולקחת שוחד וענש יענש עליהם: (ח) לישראל. של בני ישראל: למשפט ה'. לשפוט
משפט ה' בדבר המצות: ולריב. בדבר שבין אדם לחברו: וישובו. יהושפט ואשר עמו שבו אל ירושלים אחר שהעמיד
שופטים בארץ (ואף שבא לירושלים עד לא העמיד בה שופטים מ"מ סיים העמדת השופטים בירושלים להעמדת השופטים

ימי קדם

ודעות ומעשים: (ה) ויעמד שופטים, לדון בדברים שבין אדם לחבירו: (ו) כי לא, עפמ"ש אלהים נצב בעדת אל שהם הבע"ד, בקרב אלהים ישפוט הם השופטים כי הוא בין השופטים ודן עמהם, ועז"א ועמכם בדבר המשפט, והוא ג"כ בין הבעלי דינים, כאלו הוא הנידון, והעול הנעשה לבעל דין כאלו נעשה אליו, ועז"א כי לא לאדם תשפטו כי לה': (ז) ועתה יהי פחד ה' עליכם, אחר שהוא הדיין והנידון, שמרו במל"ת, כמו לא תקח שוחד לא תכיר פנים, ועשו במ"ע, כמו בצדק תשפוט וכדומה, ומבאר אחר שאתם דנים ונדונים עם ה' והוא עמכם בדבר משפט, אין עמו לא עולה וכו' כי הטיית המשפט יהיה או ע"י עולה, או ע"י שנושאים פנים לא' מן הבע"ד, או שיקחו שוחד והוא לטובת הדיין ובצעו, וכ"ז לא יתכן עם ה' אחרי שהוא בנידון לא יתכן משוא פנים, והוא הדיין ולא יתכן מקח שוחד, והנשיאת פנים יגרום לרוב שוא"ת שלא יזדקקו לדין אלם, נגד זה אמר עשו, ומקח שוחד יגרום קום ועשה להטות הדין, נגד זה אמר שמרו: (ח) וגם, כמו שהעמיד סנהדרי קטנה בכל עיר ועיר כן העמיד סנהדרי גדולה בירושלים, והיו גם לוים וכהנים, (כפי הדין שימצאו כהנים בסנהדרין), ומראשי האבות המופלאים, כמ"ש ובאת אל הכהנים הלוים ואל

העמיד יהושפט מן־הלוים והכהנים ומראשי האבות לישראל למשפט יהוה ולריב וישבו ירושלם׃ ט ויצו עליהם לאמר כה תעשון ביראת יהוה באמונה ובלבב שלם׃ י וכל־ריב אשר־יבוא עליכם מאחיכם׀ הישבים בעריהם בין־דם׀ לדם בין־תורה למצוה לחקים ולמשפטים והזהרתם אתם ולא יאשמו ליהוה והיה־קצף עליכם ועל־אחיכם כה תעשון ולא תאשמו׃ יא והנה אמריהו כהן הראש עליכם לכל׀ דבר־יהוה וזבדיהו בן־ישמעאל הנגיד לבית־יהודה לכל דבר־המלך ושטרים הלוים לפניכם חזקו ועשו ויהי יהוה עם־הטוב׃

כ א ויהי אחרי־כן באו בני־מואב ובני עמון ועמהם׀ מהעמונים

רש"י

משפט ולריב נופל על דיני נפשות וחבלות, דוגמא (שמות כ"א) וכי יריבון אנשים וגו': (ט) כה תעשון. משום זריזות וזהירות ולחזק הוסיף נו"ן כמו (בראשית ל"ב) כה תאמרון לאדוני לעשו. וכמו וכה תדבקין עם נערותי עיניך בשדה אשר יקצרון (רות ב') וכמו אשר תדעין איך יפול דבר כי לא ישקט האיש וגו' (שם ג'): (י) בין דם לדם. בין דם לגיאות שוגג למזיד: והזהרתם אתם. את אחיכם: והיה קצף עליכם ועל אחיכם. לפיכך כה תעשון והזהרתם את אחיכם. ולא תאשמו. אתם מכל מקום שאם תקבלו את האזהרה לא יהיה לכם קצף ואף לא יהיה בשום דבר אשם עליכם הואיל ועשיתם חובתכם המוטלת עליכם לעשות: (יא) ויהי ה' עם הטוב. עם עושה הטוב והישר:

כ (א) ועמהם מהעמונים. זה עמלק ולמה נקראו עמונים לפי ששינה כסותו ולשונו כעמונים ונתערבו בהם ובא להלחם בישראל. וכן מוכיח למטה בענין (פסוק כ"ב) ובעם

מצודת דוד / מצודת ציון

בכל הארץ ואח"ז אמר ששב לירושלים עם כי שב מקודם): וכמ"ש ולמה נפלו פניך (בראשית ד') והמכיר לו פנים הוא
(ט) עליכם. על שופטי ירושלים: כה תעשון ביראת וגו'. כאלו נושא הפנים בנפלו: (י) תורה. מלשון הוראה ולמוד:
כן שעשו את דבר המשפט עמו אותם ביראת ה' וגו': (י) וכל יאשמו. מלשון אשם וחטא: (יא) ושטרים. הם הרודים
ריב. כאשר יהיו שופטי הערים חלוקין בדבר מה ויבואו ונוגשים לקיים דברי השופטים:
לשאול את פיכם: בין דם לדם. בין יהיו מחולקים בדבר משפט רציחה אם הוא דם מזיד או לשוגג יחשב: בין תורה
למצוה. ר"ל בין בדבר הוראה באחת ממצות ה' שבין אדם למקום: לחקים. הם המצות שהשם כחק מבלי טעם:
ולמשפטים. בדברים שבין אדם לחברו: והזהרתם אותם. לעשות כמו שתאמרו אתם: ולא יאשמו לה'. לעשות כמו
שאמרו הם: והיה קצף עליכם. אם לא הזהרתם אותם: ועל אחיכם. על שעמדו בדבריהם: כה תעשון. להזהירם בדבר
ולא תאשמו. הואיל ועשיתם את שלכם והם אם ישמעו ואם יחדלו: (יא) אמריהו. יתכן שהוא עזריה הנזכר (בד"ה ה')
ועיין בסוף מלכים בחשבון הדורות: הראש עליכם. אשר הוא הראש עליכם הוא יהיה לכל דבר ה' וכל דבר הקשה
מכם תביאו אליו: לכל דבר המלך. את פיו תשאלו בכל דבר הנוגע בחק המלוכה: לפניכם. מזומנים לפניכם לכל
אשר תצוום להכריח את העם על המשפט: עם הטוב. עם העושה הטוב והישר בעיני ה':

כ (א) מהעמונים. שם האומה נקראה ע"ש מקומה וכן נאמר ויתנו העמונים מנחה לעוזיהו (לקמן כ"ו) אולי

ימי קדם

השופט, והם היו למשפט ה' בדברים שבין אדם למקום, ולריב בין אדם לחבירו, [או ר"ל משפט ה' המשפט בענין גדול, ששם ה' בא לפעמים להגדיל, כמו רוח ה', שלהבת יה, וריב, ספיקות שיסתפקו חכמי ישראל], וישובו, כי בחר את אלה מכלל יהודה ושבו עמו ירושלים לשבת בלשכת הגזית: (ט) כה תעשון ביראת ה', שלא לעבור על ל"ת, באמונה, בדברים העיוניים, ובלבב שלם, שלא לשם פניה חיצונית ושלא לשמה בעשיית המצות עשה: (י) וכל ריב, כמ"ש כי יפלא ממך דבר למשפט, ונגד בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע, אמר בין דם לדם לחקים בדיני נגעים, ומשפטים שהם דינים, ותורה הוא החלק העיוני, ומצות הוא החלק המעשי, וכולל גם כן תורה שבעל פה כמ"ש חז"ל התורה זו מקרא והמצוה זו משנה, כה תעשון, ר"ל וגם אתם תעשו כן כמ"ש יש נאה דורש ואין נאה מקיים וכו': (יא) אמריהו לענינים הנוגעים לדבר ה', וזבדיהו הנגיד להנוגע בדבר מלכות:

כ (א) מהעמונים, מבואר לקמן שהיו יושבי הר שעיר, וי"ל ששם ישבו עמונים בעת ההיא

על־יהושפט למלחמה: ב ויבאו ויגידו ליהושפט לאמר בא עליך המון רב מעבר לים מארם והנם בחצצון תמר היא עין גדי: ג וירא ויתן יהושפט את־פניו לדרוש ליהוה ויקרא־צום על־כל־יהודה: ד ויקבצו יהודה לבקש מיהוה גם מכל־ערי יהודה באו לבקש את־יהוה: ה ויעמד יהושפט בקהל יהודה וירושלם בבית יהוה לפני החצר החדשה: ו ויאמר יהוה אלהי אבתינו הלא אתה־הוא אלהים בשמים ואתה מושל בכל ממלכות הגוים ובידך כח וגבורה ואין עמך להתיצב: ז הלא | אתה אלהינו הורשת את־ישבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל

חסר י'

רש"י

החלו ברנה ותהלה נתן ה' מארבים על בני עמון ומואב והר שעיר וגו' נמצא שהעמונים שנאמר כאן הם עמלקים ששינו לשונם וכסותם, והוא שיסד הקליר בפרשה זכור זכור עריץ בעמונים נחבא פרץ כרמי עין גדי כהובא, כלומר זכור מה שעשה עמלק העריץ שנחבא בין העמונים ובא לפרוץ כרמי ישראל באותו זמן כדכתיב והנם בחצצון תמר הוא עין גדי ועין גדי סמוך למחוז של עמלק כמו שנאמר בלך לך (בראשית י"ד) ויכו את כל שדי העמלקי וגם את האמורי היושב בחצצון תמר: (ב) היא עין גדי. כלומר שאמרו לו כבר באו כל כך בקרוב לנו: (ד) גם מכל ערי יהודה. שלא תאמר כשאמר בתחלה ויקבצו יהודה לבקש אלו יושבי ירושלים לבד הם אלא מכל ערי יהודה באו: (ו) ואתה מושל בכל ממלכות הגוים ובידך כח וגבורה. לנהוג ממשלתך עליהם לכך אנו מבקשים ממך לעזרנו מהם: ובידך כח. בעל כח וגבורה הרדי"ץ בלעז: ואין עמך להתיצב. אין שום בריה יכולה לעמוד נגדך בכל ממלכות הגוים, ודוגמתו (יהושע א') לא יתיצב איש לפניך, וכן (איוב מ"א) מי הוא לפני יתיצב (כך פי' רבינו מנחם בר חלבו זצ"ל): (ז) ותתנה לזרע אברהם. לפיכך עליך להחזיקה בידם ולגרש העמים האלה כי אפילו מלך ב"ו ואפי' שום אדם כשנתן מתנה לאוהבו ובא אחר לגוזלו הימנו דוחק בעצמו להחזיקה בידו כ"ש אתה, ושמא תאמר לא נתתיה לכם אלא לפי שעה, בשביל כך נאמר לעולם,

מצודת דוד

אלו הם מן העמונים שזכר שם. וכמדרש אמר שהם עמלקים. והם בני שעיר האמור למטה וקראם עמונים כי התלבשו בבגדי עמונים שלא יכירום בני ישראל כי כל בני אדום כללם בזה תחת ממשלת יהודה עד שפשעו בימי יהורם בן יהושפט: (ב) מעבר לים. הוא ים המלח: מארם. בדרך מהלכם באו מעבר ארם: והנם. והנה הם עתה בחצצון תמר: (ג) את פניו. ר"ל שם מגמתו לדרוש לה': (ד) ויקבצו יהודה. מיושבי ירושלים: (ה) החצר החדשה. אולי תקנו אותה וחדשו הבנין: (ו) ואין עמך. אין מי להתיצב ולעמוד למולך: (ז) הורשת. גרשת אותם: ותתנה וגו' לעולם. כאומר והנה מדרך הנותן מתנה לעולם לעזור

ימי קדם

(ב) מעבר לים מארם, ארם הוא בצפון, והם היו מצד דרום ארץ ישראל רק שהמגיד לא ידע איזה אומות הם וחשב שהם מארם: (ד) גם מכל ערי יהודה, כולל הערים שנספחים שהיו עתה תחת מלכות יהודה: (ו) הלא אתה, ר"ל שה"א שתעזוב אותנו לא ע"י חסרון היכולת ולא ע"י שינוי רצון ולא ע"י חסרון ידיעה, ואמר נגד חסרון היכולת שה"א שנאמר שמזל האומות האלה וכח השר שלהם בשמים חזק ולא תוכל לנצחו, כי אתה הוא האלהים בשמים, ולא שיתגברו מצד חוזקם בארץ, כי אתה מושל בכל ממלכות הגוים, ולא מצד גבורתם כי בידך כח וגבורה, שלא נמצא כח ביד שום נמצא רק בידך, עד שכל גבורה וכח היא אצילות ושפע מכחך, כמ"ש ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל, וא"כ אין עמך להתיצב, א"א שיתיצב מי עמך, כי איך יוכל להתגבר עליו רק שלא השפיע עליו כח וגבורה רגע והיה כאין: (ז) הלא, ולא מצד שינוי רצון שהלא אתה הורשת את יושבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל, ואם היית רוצה שישבו בה או"ה הלא כבר היו שם ולמה הורשת אותם, ואתה הלא בלתי משתנה ואם הורשת גוים מפני ישראל במ"ש שלא תטעם שם אחר שגרשתם, ולא תאמר שאז היו ישראל זוכים לזה ע"פ מעשיהם ועתה נשתנה מעשיהם ונשתנה הרצון, כי הלא ותתנה לזרע אברהם אוהבך, שלא היה הנתינה מצד מעשי ישראל בעת ההיא כי הנתינה הובטחה לאבותם לתת לזרעו מבלי הסקף על מעשה, וא"כ היתה הנתינה לעולם, וא"א

שישתנה

וַתִּתְּנָהּ לְזֶרַע אַבְרָהָם אֹהַבְךָ לְעוֹלָם׃ ח וַיֵּשְׁבוּ־בָהּ וַיִּבְנוּ לְךָ ׀ בָּהּ מִקְדָּשׁ לְשִׁמְךָ לֵאמֹר׃ ט אִם־תָּבוֹא עָלֵינוּ רָעָה חֶרֶב שְׁפוֹט וְדֶבֶר וְרָעָב נַעַמְדָה לִפְנֵי הַבַּיִת הַזֶּה וּלְפָנֶיךָ כִּי שִׁמְךָ בַּבַּיִת הַזֶּה וְנִזְעַק אֵלֶיךָ מִצָּרָתֵנוּ וְתִשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ׃ י וְעַתָּה הִנֵּה בְנֵי־עַמּוֹן וּמוֹאָב וְהַר־שֵׂעִיר אֲשֶׁר לֹא־נָתַתָּה לְיִשְׂרָאֵל לָבוֹא בָהֶם בְּבֹאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּי סָרוּ מֵעֲלֵיהֶם וְלֹא הִשְׁמִידוּם׃ יא וְהִנֵּה־הֵם גֹּמְלִים עָלֵינוּ לָבוֹא לְגָרְשֵׁנוּ מִיְּרֻשָּׁתְךָ אֲשֶׁר הוֹרַשְׁתָּנוּ׃ יב אֱלֹהֵינוּ הֲלֹא תִשְׁפָּט־בָּם כִּי אֵין בָּנוּ כֹּחַ לִפְנֵי הֶהָמוֹן הָרָב הַזֶּה הַבָּא עָלֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה־נַּעֲשֶׂה כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ׃ יג וְכָל־יְהוּדָה עֹמְדִים לִפְנֵי יְהוָה גַּם־טַפָּם נְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם׃ יד וְיַחֲזִיאֵל בֶּן־זְכַרְיָהוּ בֶּן־בְּנָיָה בֶּן־יְעִיאֵל בֶּן־מַתַּנְיָה הַלֵּוִי מִן־בְּנֵי אָסָף הָיְתָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה בְּתוֹךְ הַקָּהָל׃ טו וַיֹּאמֶר הַקְשִׁיבוּ כָל־יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם

כצ"ל

רש"י

ירושת עולם נתת לנו: (ח) ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר. אם תבוא עלינו רעה חרב שפוט זה שפוט דין ודבר ורעב: (ט) ונזעק אליך מצרותינו. בבית המקדש: ותשמע ותושיע. כאשר התפלל לפניך שלמה והבטחתו לעשות כך, כמ"ש (לעיל ב' ו') ואם ינגף עמך וכל הפרשה עד וסלחת ונתת להם ככל דרכיו ויעתר לו ה' כדכתיב (שם ז') וירא ה' אל שלמה ויאמר לו שמעתי את תפלתך וכל הפרשה עד ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם, ועתה אני מתפלל שתזכור אותה הבטחה שהבטחתו ותשמע ותושיענו מאויבינו הבאים עלינו: (י) ועתה. על כל זאת שהבטחתנו להושיענו מאויבינו הבאים עלינו הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נתתה לישראל לבוא בהם להלחם בבואם מארץ מצרים. ועליהם היה לזכור את החסד ולבא בעזרתנו והם לא די להם שאינן זוכרין לנו אותו החסד להיות עמנו בכל צרותינו אלא שגומלין אלינו רעה ובאין עלינו: (יא) לגרשנו מירושתך אשר הורשתנו. אתה בעצמך, ולפיכך מה יש להם לערער על ירושתנו: (יב) כי עליך עינינו. להושיענו: (יג) גם טפם. כמנהג

מצודת דוד / מצודת ציון

להתקבל להשאר בידו: (ח) לאמר. ר"ל כי אמרו על ידו ב (יא) גמלים, ענין תשלום שכר: הורשתנו. מלשון ירושה:
היו נושעים וכמ"ש במקרא שלאחריו: (ט) שפוט. משפט
ובהגיות: ולפניך. ר"ל והעמידה ההיא הלא תהיה לפניך כי שמך בבית הזה: (י) לבוא בהם. לרשת את ארצם:
(יא) והנה הם גמלים. ר"ל והנה רעה בגמול שמשלמים לנו לבוא לגרשנו וכו' וכי הוא הגמול הראוי: (יב) מה
נעשה. לכלל מידם: כי עליך עינינו. אלא עינינו עליך להצילנו מידם: (יג) לפני ה'. לפני בית ה': (יד) בתוך הקהל.

ימי קדם

שהתנה תנאי זה: (ח) וישבו, וא"א שיתגברו מצד חסרון ההשגחה, כי בעת ישבו בה בנו לך מקדש שם תשכון בתוכם, והיה לשמך הגדול שיתקדש על ידו בראותם כי אתה משגיח ומושיע, לאמר (ט) אם תבא עלינו רעה נעמדה לפני הבית הזה, ובזה נעמוד לפניך, אחר כי שמך בבית הזה, וממילא שכינתך והשגחתך עלינו ע"י המקדש, וכן אתה מוכן להושיע ע"י התפלה במקדש [כמ"ש שלמה בתפלתו], וז"ש ונזעק אליך ותשמע ותושיע: (י) ועתה, ר"ל ולא תאמר שהעמים האלה באים עלינו בדין ובמשפט, עז"א הלא הם בני עמון ומואב ושעיר שסרו ישראל מגבולם בעת שנכנסו לארץ, יען שאמר ה' שארצם [שכבשוהו מן הענקים שהורים ה' מפניהם] ניתן להם ואין לישראל בה ירושה: (יא) והנה, ואיך יהיה זה הגמול לעשות לנו תחת זה לגרשנו מירושתנו, וא"כ אנו מבקשים משפט על העול הזה: (יב) אלהינו הלא תשפט בם, ולא תאמר שאנחנו בעצמנו נכין עצה וגבורה למלחמה, שאין לנו גבורה כי אין בנו כח לפני ההמון הרב הזה, ולא עצה כי אנחנו לא נדע מה נעשה רק עליך עינינו: (טו) אל תיראו ואל תחתו, שאתה הוא התפלה כוח מצד שרואה

והמלך יהושפט כה־אמר יהוה לכם אתם אל־תיראו ואל־תחתו
מפני ההמון הרב הזה כי לא לכם המלחמה כי לאלהים׃ טז מחר
רדו עליהם הנם עלים במעלה הציץ ומצאתם אתם בסוף הנחל
פני מדבר ירואל׃ יז לא לכם להלחם בזאת התיצבו עמדו וראו
את־ישועת יהוה עמכם יהודה וירושלם אל־תיראו ואל־תחתו
מחר צאו לפניהם ויהוה עמכם׃ יח ויקד יהושפט אפים ארצה
וכל־יהודה וישבי ירושלם נפלו לפני יהוה להשתחות ליהוה׃
יט ויקמו הלוים מן־בני הקהתים ומן־בני הקרחים להלל ליהוה
אלהי ישראל בקול גדול למעלה׃ כ וישכימו בבקר ויצאו למדבר
תקוע ובצאתם עמד יהושפט ויאמר שמעוני יהודה וישבי
ירושלם האמינו ביהוה אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו
והצליחו׃ כא ויועץ אל־העם ויעמד משררים ליהוה ומהללים
להדרת־קדש בצאת לפני החלוץ ואמרים הודו ליהוה כי לעולם

רש״י

כשהגדודים באים על הארץ בורחים מן הכפרים לערי מבצריהם הם נשיהם ובניהם׃ (טו) אל תיראו
ואל תחתו. מוסב על שאמרו אין בנו כח לפני ההמון, והנביא אמר להם אף על פי שהם רבים מכם אל
תיראו מהם׃ כי לא לכם המלחמה כי לאלהים. מוסב על ואנחנו לא נדע והשיב הנביא ודאי כאשר
אמרתם שעל הקב״ה עיניכם ובטחונכם להושיעכם כן יעשה כי לא לכם המלחמה כי לאלהים׃
(טז) במעלה הציץ. שם מקום׃ (יז) התיצבו. מוסב על לא לכם המלחמה׃ וראו את ישועת ה׳.
מוסב למעלה הלא אתה אלהינו הורשתנו, ואמר להם הקב״ה הדין עמכם עלי להחזיק בידכם׃ מחר
צאו. ואלחם בעדכם והם האמינו ונזדרזו וישכימו בבקר׃ (כ) ותאמנו. ותהיו בני אמונה ותצליחו

מצודת ציון / מצודת דוד

(טו) תחתו. ענין פחד ושבר׃ (כא) החלוץ. האנשים בעמדו בתוך הקהל׃ (טו) לא לכם המלחמה. לא עליכם
ללחום עמהם כי ה׳ ילחם לכם׃ (טז) הנם עולים. עתה
הם שם במקום שעולים בה אל הציץ הזה שם מקום׃ ומצאתם. למחר תמצאו אותם בסוף הנחל לפני מדבר ירואל
אמן לכם הזאת למען יחזק לבבם׃ (יז) בזאת. במלחמה הזאת׃ התיצבו עמדו. ואל תתגרו בם מלחמה ולזרז כאל
הדבר׃ (יח) ויקד. כפף הקדקוד והשתחוה על פניו ארצה לפני ה׳׃ (יט) להלל לה׳. על בשורת התשועה׃ למעלה.
ר״ל גדול מאד׃ (כ) ותאמנו. ותתקיימו כמו והיה אמונת עתך (ישעי׳ ל״ג)׃ (כא) אל העם. את העם׃ להדרת קדש.

ימי קדם

ר״ע אלוף נגד חברו הגם שאין ירא מרעתו, ור״ל אל תיראו שיעשו עמכם רעה ואל תחתו מצד שתחשבו
שאתם חלשים נגדם ולא תוכלו לעשות להם רעה, כי המלחמה הזאת היא לא לכם רק האלהים ילחם
עמם, וגם רצו לומר שהם אינם לוחמים עמכם רק עם האל [כמ״ש בתהלות סי׳ פ״ג שנוסד ע״ז
[כמש״ש] כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרותו], וא״כ גם ה׳ ילחם עמהם׃ (טז) הנם עולים, עתה
ומצאתם אותם. בעת שתפגשו אותם׃ (יז) לא לכם, ר״ל מה שאמרתי מחר רדו עליהם לא
תחשבו כי תרדו כדי להלחם. לא כן, רק תחלה התיצבו בחוזק, ואח״כ עמדו שא״צ להתחזק רק לעמוד
ולראות [כמ״ש כ״פ בהבדל שבין נצב ובין עומד] את ישועת ה׳, ומה שאמרתי מחר רדו עליהם,
היינו שמחר צאו לפניהם מבלי לעשות כל מאומה, כי ה׳ עמכם והוא יעשה׃ (כ) האמינו בה׳,
לעומת שצריך עצה וגבורה למלחמה, על הגבורה שהוא לחזק לב העם, אמר אינכם צריכים גבורה
והיזוק רק שתאמינו בה׳, ובזה תאמנו, יאמין לכם ולא ישנה מה שהבטיח לכם. וכן האמינו בנביאיו
שאמר שלא תעשו מאומה, כי בזה תצליחו בזכות האמונה׃ (כא) ויועץ נגד העצה, והעמיד
משוררים לה׳ מצד עצמו שהוא בורא העולם, ומהללים מצד פעולותיו והשגחתו על ישראל בפרטות,
הדרת קדש על שמתראה לפניהם בהדרו, בצאת, במה שהוא יוצא לפני החלוץ להלחם

חַסְדּוֹ׃ כב וּבְעֵת הֵחֵלּוּ בְרִנָּה וּתְהִלָּה נָתַן יְהוָה ׀ מְאָֽרְבִים עַל־בְּנֵי עַמּוֹן מוֹאָב וְהַר־שֵׂעִיר הַבָּאִים לִֽיהוּדָה וַיִּנָּגֵֽפוּ׃ כג וַיַּֽעַמְדוּ בְּנֵי עַמּוֹן וּמוֹאָב עַל־יֹשְׁבֵי הַר־שֵׂעִיר לְהַחֲרִים וּלְהַשְׁמִיד וּכְכַלּוֹתָם בְּיוֹשְׁבֵי שֵׂעִיר עָזְרוּ אִישׁ בְּרֵעֵהוּ לְמַשְׁחִית׃ כד וִֽיהוּדָה בָּא עַל־הַמִּצְפֶּה לַמִּדְבָּר וַיִּפְנוּ אֶל־הֶהָמוֹן וְהִנָּם פְּגָרִים נֹפְלִים אַרְצָה וְאֵין

רש"י

דוגמא (ישעיה ז') לא תאמנו וגו': (כב) נתן ה' מארבים. נתן מארבים להשמידם ולהחרימם, דוגמא באביה בן רחבעם (לעיל ב' י"ג) וירבעם הסב את המארב כמו כן הסיבה הקדוש ברוך הוא זה בזה שוב אחר מואב ועזר לבני עמון וקמו שניהם על בני שעיר, (כג) ויעמדו בני עמון ומואב על ישבי הר שעיר להחרים ולהשמיד וככלותם ביושבי שעיר עזרו וגו'. הסיבן הקב"ה זה אל זה להשחיתם עד כלותם עד שנפלו הפגרים לארץ לאין פליטה: (כה) לאין משא. מרוב: נקהלו

מצודת דוד

על המקום ברוך הוא יאמר שהוא מהודר ומפואר בקדושה: כולם. בעת שילאו לפני החלוץ ישוררו ויהללו ויהיו אומרים הודו וגו': (כב) נתן ה' מארבים. נתן בלב אנשים לארוב עליהם ולהכות בהם: וינגפו. הוכו מן האורבים ההלכו: (כג) על ישבי הר שעיר. כי חשבו שבני המארב הם מאנשיהם: ביושבי שעיר. להשמיד את כולם: עזרו איש ברעהו. שאחד עזר את חברו לסוות משחית את הבא כנגדו להלחם בו אחר זה בא אחר לעזור לאחד מהם להשחית את השני וכן היה הולך וחוזר עד כלותם: (כד) על המצפה. על המקום שצופים בה אל המדבר מקום המחנה

מצודת ציון

המזויינים בכלי מלחמה: (כב) החלו. התחילו:

ימי קדם

אויביהם, ואומרים הודו לה' כי טוב שאינו יוצא כדי להרע לאו"ה רק כדי להטיב עי"כ לישראל כי לעולם חסדו קיים עליהם: (כב) **ובעת החלו ברנה**, כמ"ש משוררים לה', **ותהלה** כמ"ש ומהללים, **נתן ה' מארבים**, הענין היה כך, כי באשר היו שם ג' אומות מפורדות מואב ועמון ושעיר, שהם היו שונאים זל"ז רק שהתאחדו נגד ישראל, ונתן ה' בלב מואב שיחשב מחשבות להשמיד את עמון ושעיר שכניו, והתחבר בלאט עם בני שעיר להשחית את עמון, וז"ש **שנתן ה' מארבים על בני עמון** מארב לו בעלמה, ומי היו המארבים **מואב והר שעיר**, **וינגפו** בני עמון, ואז אחר שראה מואב שנגפו בני עמון, רצה להחליש גם את בני שעיר והשלים עם בני עמון הנותרים בתנאי שיעזרוהו נגד הר שעיר, ואז. (כג) **ויעמדו בני עמון ומואב על יושבי הר שעיר**, והרגו בהם **להחרים ולהשמיד**, כי מבני עמון לא הרגו רק מקצתם, כי רצה מואב שישאר מהם פליטה שהם יעזרו לו נגד בני שעיר, אבל את בני שעיר השמיד לגמרי, ועז"א **וככלותם ביושבי שעיר** שהם כלו לגמרי, ואז לא נשארו רק הפליטה מבני עמון ולנגדם היה יכול מואב לעמוד, **עזרו איש ברעהו למשחית**, ר"ל שאז נודע שמה שעזרו איש ברעהו היה להם למשחית, שע"י שעזרו בני שעיר תחלה על בני עמון ובני עמון אח"ז על בני שעיר עי"כ נשחתו מיד מואב, וגם ר"ל שאז היה מהומה ביניהם וחרב איש ברעהו להשחית כל איש לרעהו, כ"ז נראה מפשטות הכתובים, אולם בהשקפה הנכונה יפלא מאד איך היו אדום ומואב ובני עמון למחנה כבדה כ"כ עד שהתירא יהושפט מהם, והלא מואב היה תחת יד ישראל כל הזמן הזה ולא פשעו עד אחרי מות אחאב, כנזכר [מלכים ב' א' א', ג' ו'] ואדום היה תח"י יהושפט ומלך אין באדום נצב מלך (מ"א כ"ב מ"ח), ויהושפט ויהורם ומלך אדום הכו את מואב (מ"ב ג'), ואיך התירא יהושפט מהם, ואם אסא שלא היה לו רק תק"פ אלף אנשי חיל נצח את הכושים שהיו אלף אלפים, איך התירא יהושפט שהיו לו חיל אלף אלפים וק"פ אלף? גם מ"ש בפסוק ג' ויגידו ליהושפט בא עליך המון רב מעבר לים מארם, פליאה מאד, שמואב ואדום ובני עמון היו בנגב יהודה, וארם בצפון, והיה במערב? ומ"ש שהמגיד טעה הוא דוחק מאד, וע"כ כי מואב ואדום רצו לפרק אז עול שעבוד ישראל מעליהם והם שכרו גדודים רבים מעבר לים, והם האומות הנחשבים בתהלות סי' פ"ג שנוסדה על מלחמה זאת, פלשת עם יושבי צור באו מצד הים, וישמעאלים ובני אשור באו דרך ארם, והם התחברו ע"פ מואב אדום ועמון להשחית את יהודה, ובאו מעבר לים מארם ומשם סבבו אל צד עבר א"י להתחבר עם בני עמון אדום ומואב, ובעברם דרך גבול מזרח א"י התחברו עמהם ההגריים שהיו שם (כמ"ש דה"א ה' י'), ובחצצון תמר התחברו העמלקים עמהם, (כמ"ש בראשית י"ד ז'), ועז"א שם אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים, מזכיר מ"ש בפסוק י"א לגרשנו מירושתך, ובעת המהומה עזרו לכל א' החיל שהיו מבעלי בריתו, ועי"כ היה מהומה ביניהם וחרב איש ברעהו: (כד) **על המצפה למדבר**, זה היה מדבר ירואל

פְּלֵיטָה׃ כה וַיָּבֹא יְהוֹשָׁפָט וְעַמּוֹ לָבֹז אֶת־שְׁלָלָם וַיִּמְצְאוּ בָהֶם לָרֹב וּרְכוּשׁ וּפְגָרִים וּכְלֵי חֲמֻדוֹת וַיְנַצְּלוּ לָהֶם לְאֵין מַשָּׂא וַיִּהְיוּ יָמִים שְׁלוֹשָׁה בֹּזְזִים אֶת־הַשָּׁלָל כִּי רַב־הוּא׃ כו וּבַיּוֹם הָרְבִעִי נִקְהֲלוּ לְעֵמֶק בְּרָכָה כִּי־שָׁם בֵּרְכוּ אֶת־יְהוָה עַל־כֵּן קָרְאוּ אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא עֵמֶק בְּרָכָה עַד־הַיּוֹם׃ כז וַיָּשֻׁבוּ כָּל־אִישׁ יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם וִיהוֹשָׁפָט בְּרֹאשָׁם לָשׁוּב אֶל־יְרוּשָׁלִַם בְּשִׂמְחָה כִּי־שִׂמְּחָם יְהוָה מֵאוֹיְבֵיהֶם׃ כח וַיָּבֹאוּ יְרוּשָׁלִַם בִּנְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת וּבַחֲצֹצְרוֹת אֶל־בֵּית יְהוָה׃ כט וַיְהִי פַּחַד אֱלֹהִים עַל כָּל־מַמְלְכוֹת הָאֲרָצוֹת בְּשָׁמְעָם כִּי נִלְחַם יְהוָה עִם אוֹיְבֵי יִשְׂרָאֵל׃ ל וַתִּשְׁקֹט מַלְכוּת יְהוֹשָׁפָט וַיָּנַח לוֹ אֱלֹהָיו מִסָּבִיב׃ לא וַיִּמְלֹךְ יְהוֹשָׁפָט עַל־יְהוּדָה בֶּן־שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה בְּמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִַם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲזוּבָה בַּת־שִׁלְחִי׃ לב וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אָבִיו אָסָא וְלֹא־סָר מִמֶּנָּה לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ לג אַךְ הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ וְעוֹד הָעָם לֹא־הֵכִינוּ לְבָבָם לֵאלֹהֵי אֲבֹתֵיהֶם׃ לד וְיֶתֶר דִּבְרֵי

רש"י

(כו) נקהלו לעמק ברכה. לאותו עמק שלאחר כן נקרא עמק ברכה על שם המעשה כמו שמפורש בסמוך כדאמר כי שם ברכו את ה' והודו על כל הטובה אשר עשה להם שעזרם מאויביהם: (כח) ויבאו ירושלם בנבלים ובכנורות ובחצוצרות. הרי ג' כלי שיר כנגד ג' כל איש יהודה וירושלים ויהושפט: (לב) וילך בדרך אביו אסא ולא סר. מאיזה דבר לא סר, מלעשות הישר, מדרך הטוב והישר של אביו לא סר אבל מדרכיו הרעים של אסא סר כמו שכתוב (לעיל ב' ט"ז) ויוצא אסא כסף וזהב וכל הפרשה, אבל יהושפט לא עשה כן אלא בטח כל ימיו בהקב"ה: (לד) בדברי יהוא בן חנני.

מצודת ציון

(כה) ורכוש. הוא שם כולל זהב וכסף ומטלטלין: וינצלו. ענין רקות כמו וינצלו את מצרים (שמות י"ב): (כו) נקהלו. נאספו כמו ויקהל משה (שם ל"ה): (לד) אתחבר. כמו התחבר ובא האל"ף במקום ה"א:

מצודת דוד

הסיר: ואין פליטה. לא נשאר בהם שאריה: (כה) ופגרים. ר"ל מלאום פגרים מתים ואין מי מוחה מלקחם: וינצלו להם. עשו המקום ריק לקחת הכל לעצמם: לאין משא. עד שלא יוכלו לשאתם מגודל הרבוי: (כו) לעמק ברכה. אמר ע"ש סופו שקראו לו עמק ברכה: (כז) מאויביהם. במה שעזרם מאויביהם: (ל) ותשקט מלכות יהושפט. לא היה מי מערער על מלכותו: (לא) וימלך יהושפט. ר"ל קבלו מלכותו באהבה ברצותם הצלחתו: (לב) לעשות הישר ר"ל בא הלך בדרכי אביו לעשות הישר כמוהו אבל לא הלך בדרכו מה שלא בטח בה': (לג) הבמות. הנעשים לה [illegible] הם מעוכבים הבית: ועוד העם לא הכינו. ורק הוא לבד הכין לבו לה': (לד) אשר העלה. ספורי יהושפט העלה

ימי קדם

(בפסוק מ"ז): (כה) רכוש, כסף וזהב, ופגרים הלבושים בבלי חמדות, וינצלו לא יכלו לקחת כל השלל וגללו והפריסו לאין משא, היינו דברים שאינם משא כבדה ובכ"ז בזזו ימים שלשה יען שהיה השלל רב: (כז) לשוב, גמרו בדעתם לשוב בשמחה, כמ"ש ויבואו בנבלים וכו', כי שמחם ה' מאויביהם, ראו שמה שבאו עליהם אויבים היה מאת ה' כדי לשמחם בישועתו: (ל) ותשקט, תוך המדינה, וינח מסביב, מאומות שסביב א"י: (לג) הבמות לא סרו, וזה לא היה מאשמת יהושפט שהוא לא הקריב בבמה כמו אסא אביו, רק מצד העם שלא הכינו לבבם ואם היה מסיר הבמות היו מורדים נגדו, כי היה זה מנוס בעיניהם שיהיה מוקטר מוגש לשמו בכל מקום, וכמ"ש הלא הוא אשר הסיר חזקיה את במותיו, ולא הכינו לבבם לדעת שהעבודה לאל המיוחד הוא רק במקום מיוחד: (לד) בדברי יהוא, שהוא כתב דברי הימים למלכי יהודה בעת ההיא, אשר המו ואשר העלה ר"ל הספור שנכלל

יהושפט הראשנים והאחרנים הנם כתובים בדברי יהוא בן־חנני אשר העלה על־ספר מלכי ישראל: לה ואחרי־כן אתחבר יהושפט מלך־יהודה עם אחזיה מלך־ישראל הוא הרשיע לעשות: לו ויחברהו עמו לעשות אניות ללכת תרשיש ויעשו אניות בעציון גבר: לז ויתנבא אליעזר בן־דדוהו ממרשה על־יהושפט לאמר בהתחברך עם־אחזיהו פרץ יהוה את־מעשיך וישברו אניות ולא עצרו ללכת אל־תרשיש:

כא א וישכב יהושפט עם־אבתיו ויקבר עם־אבתיו בעיר דויד וימלך יהורם בנו תחתיו: ב ולו־אחים בני יהושפט עזריה ויחיאל וזכריהו ועזריהו ומיכאל ושפטיהו כל־אלה בני יהושפט מלך־ישראל: ג ויתן להם | אביהם מתנות רבות לכסף ולזהב ולמגדנות עם־ערי מצרות ביהודה ואת־הממלכה נתן ליהורם כי־הוא הבכור: ד ויקם יהורם על־ממלכת אביו ויתחזק ויהרג את־כל־אחיו בחרב וגם משרי ישראל: ה בן־שלשים ושתים שנה יהורם במלכו ושמונה שנים מלך בירושלם: ו וילך בדרך |

ת"א ויתן להם. קדושין כ: ואת הממלכה. כתובות ק"ג הוריות יב כריתות ה: ע"ש (ג) שהש"ר א' ע"ז (ה) מדרש עו"מ ד ג:

רש"י

שאמר אל המלך יהושפט (שם יט) הלרשע לעזור: (לז) ולא עצרו. פתרון לא עצרו כח האניות ללכת וישברו:

מצודת דוד

נכתב על ספר דברי הימים של מלכי ישראל: (לה) הוא הרשיע לעשות. אף כי אחזיה הרשיע לעשות הרע לא נמנע יהושפט מלהתחבר עמו: (לו) ויחברהו עמו. יהושפט חיבר את אחזיה להיות עמו לעשות יחד אניות וגו': (לז) בהתחברך.

בעבור שהתחברך עם אחזיה פרץ ה' וגו' ר"ל הכות מכה ושבר במעשיך ולא הצלח בהם: ולא עצרו. לא עכבו אלא כח להתחזק ללכת עד תרשיש ובמ"א נאמר בענין אחר ואולי שנאמר שם היה בפעם אחר:

כא (ד) ויהרג וגו'. לבל יהיו מערערים על המלוכה: משרי ישראל. אותם שהיו ידם עם אחיו:

מצודת ציון

כא (ג) ולמגדנות. המלה הזאת יורה על דבר המשובח והמעולה בין בפירות בין בבגדים בין באבני יקר כמו ומגדנות נתן לאחיה (בראשית כ"ד): מצורות. עיר

ימי קדם

במלכים ב' סי' ג': (לה) הוא הרשיע, כי אחאב הסתה אותו איזבל אשתו והוא הרשיע מעצמו: (לו—לז) ויחברהו, תחלה עשו האניות בשותפות ונשברו, וזה פי' לת"ש במ"א [כ"ב מ"ט] שיהושפט עשה אניות ונשברו, היינו בשותפות עם אחזיה, ומש"ש אניות תרשיש, פי' עזרא דהיינו ללכת תרשיש להוציא מדברי הרי"א [שהבאתי בפי' מ"א י' כ"ב]. בעציון גבר, שם היה החוף ושברו אניות בעציון גבר כמ"ש במלכים שם, ועיי"ש פסוק כ':

כא (א) ויתן להם אביהם, זה היה בשובו מרמות גלעד, כמו שנראה במ"ב (א' י"ז) שכתב מלכות יורם בן אחאב בשנת שתים למלכות יורם בן יהושפט, ושם (סי' ג') אמר שהיה בשנת י"ח ליהושפט, הרי שהמליכו בשנת י"ז למלכותו, וכמ"ש בפי' מ"ב (ח' פ"ז): (ד) ויקם יהורם זה היה אחרי מות יהושפט שהתחזק במלכותו לבדו, ואז ראה ביניהם איזה מרידה, וי"ל שרצו למחות בידו על שהלך בדרך בית אחאב והרגם עם שרי ישראל שהיו עמהם בקשרים: (ה—י) בן שלשים, כל הנאמר פה עד פסוק י"א נעתק ממלכים ב' ה', ותחת שכתוב שם ולא אבה ה' להשחית את יהודה למען דוד, פירש עזרא שר"ל שלא אבה להשחית את בית דוד [שהוא המלכות מיהודה], למען הברית שכרת לדוד, ובזמנו עמש"ש בפירושי עיי"ש. ובמש"ש אז תפשע לבנה, פירש עזרא שזה היה מפני שעזב את

מלכי ישראל כאשר עשו בית אחאב כי בת־אחאב היתה לו אשה ויעש הרע בעיני יהוה: ז ולא־אבה יהוה להשחית את־בית דויד למען הברית אשר כרת לדויד וכאשר אמר לתת לו ניר ולבניו כל־הימים: ח בימיו פשע אדום מתחת יד־יהודה וימליכו עליהם מלך: ט ויעבר יהורם עם־שריו וכל־הרכב עמו ויהי קם לילה ויך את־אדום הסובב אליו ואת שרי הרכב: י ויפשע אדום מתחת יד־יהודה עד היום הזה אז תפשע לבנה בעת ההיא מתחת ידו כי עזב את־יהוה אלהי אבתיו: יא גם־הוא עשה במות בהרי יהודה ויזן את־ישבי ירושלם וידח את־יהודה: יב ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא לאמר כה ׀ אמר יהוה אלהי דויד אביך תחת אשר לא־הלכת בדרכי יהושפט אביך ובדרכי אסא מלך־יהודה: יג ותלך בדרך מלכי ישראל

ע"ש (ח) מגדכ"ר י"א עמ"ש

רש"י

כא (ז) ניר. פי' עול על ישראל: (ח) בימיו פשע אדום וגו'. כי דוד הכרית כל זכר באדום ויתן בהם נציבים במקום מלך ופרעו לו מס וכן היו עושין כל מלכי יהודה נותנין הנציבים הטובים בעיניהם ומימיו של יהורם ואילך פשעו מתחת יד יהודה: הסובב אליו. ויך אותו אדום הסובבים וסומכים לו לעזרו כי היה דרכם כשנוצחים במלחמה היו תופשים האנשים הגבורים ומביאים אותן עמהם שלא יתוספו על שונאיהם להיות לעזרה לאדום בני עמם וקם לילה פתאום והרגום, ורבותינו פירשו הסובב אליו סמוכים לפניו. (י) ויפשע אדום. והלא כבר נאמר למעלה בימיו פשע אדום אלא כן דרך הפסוק לפי שהפסיק בנתיים פסוק אחר ורוצה לומר אז תפשע לבנה לכך סידרן מתחלה ואומר ויפשע אדום: אז תפשע לבנה, של יהודה היתה והיתה עומדת על גבול אדום כדכתיב בספר יהושע (פ"ו) ויהי הערים מקצה למטה בני יהודה אל גבול אדום וכשראו שמרדו אדומיים מרדו אף הם בעת שהיו יושבי' על גבול אדום ועזרו לאדום וזהו אז תפשע לבנה: כי עזב את ה' אלהי אבותיו. מגיד מה גרם לו שמרדו בימיו יותר מאחר מלכי יהודה שהיו לפניו: (יא) ויזן. כל מי שעוזב וממיר יראת הקדוש ב"ה בעבודת אלילים נופל לומר זנות, שעשה דוגמא אשה מזנה ומנאפת עם אחרים, ודומה חנו לאחרי אלהי נכר וגו' (דברים ל"א) כי זנה תזנה הארץ (הושע א'): (יב) ויבא אליו מכתב מאליהו. לאחר

מצודת ציון

מבלר: (ז) ולא אבה. ולא רצה: (ח) פשע. מרד:

מצודת דוד

(ז) ולא אבה ה' להשחית. אף שהיו ראוים להשחתה: ניר. כמו נר ור"ל מלוכה כי המלך מאפיע ומאיר כנר: (ח) וימליכו. כי עד הנה היה עליהם נציב מלך מתחת יד מלכי יהודה: (ט) ויעבר. אל ארץ אדום: ויהי קם לילה. כי לא עצר כח ללחום עמהם ביום בפומבי: הסובב אליו. הסמוך אליו ולא עצר כח ללכת בעומק המלחמה: (י) אז. בעת ההיא פשעה גם לבנה ודמה שהיתה מארץ יהודה סמוכה לאדום ופשעה גם היא במלך יהודה: כי עזב את ה'. ובא עליו אלה העונש: (יא) עשה במות. לעבודת גלולים: ויזן. ההיתם לזנות אחר עבודת גלולים: וידח. הדיחם מעבודת ה': (יב) מכתב. אגרת כתובה ועם שהיתה אחר שעלה בסערה השמים כי נגלה לאחד מהנביאים ושם הדברים אשר בפיו וצוהו לכתבו בספר ולהביא אליו: לאמר. וכזה נאמר בה כה אמר ה' וגו': (יג) כהזנות וגו'. כמו שזנו הם

ימי קדם

ה' והם רצו במלך שילך בתורת ה', ולכן מרדו בו: (יא) ויזן, כ"מ שבא זנות על ההכנסיה יכוין על ע"ז: (יב) מכתב מאליהו, זה היה אחר הלקחו ומבואר שהוא חי וקיים ונגלה בזה העולם לפעמים כקבלת חז"ל, ויען שאליהו נבא על כליון בית אחאב והוא היה חתן אחאב, כלה נבואתו בו שיהיה נכלל באבדן בית אחאב, כמו שאחזיה שהיה נכד אחאב מת עם יורם, תחת, ר"ל בל תתמה שהאריך ה' בלית עמדי ומלכי ישראל הרשעים ואחאב יענים הכף, כי אתה היה לך ממי ללמוד ולא הלכת בדרכי אסא ויהושפט: (יג) ותלך בדרך מלכי ישראל, זאת שנית ותזנה את יהודה שהיו צדיקים עד עתה, שהרגת

ותזנה את־יהודה ואת־ישבי ירושלם כהזנות בית אחאב וגם את־אחיך בית־אביך הטובים ממך הרגת׃ יד הנה יהוה נגף מגפה גדולה בעמך ובבניך ובנשיך ובכל־רכושך׃ טו ואתה בחליים רבים במחלה מעיך עד־יצאו מעיך מן־החלי ימים על־ימים׃ טז ויער יהוה על־יהורם את־רוח הפלשתים והערבים אשר על־יד כושים׃ יז ויעלו ביהודה ויבקעוה וישבו את כל־הרכוש הנמצא לבית־המלך וגם־בניו ונשיו ולא נשאר־לו בן כי אם־יהואחז קטן בניו׃ יח ואחרי כל־זאת נגפו יהוה במעיו לחלי לאין מרפא׃ יט ויהי לימים מימים וכעת צאת הקץ לימים שנים יצאו מעיו עם־חליו וימת בתחלאים רעים ולא־עשו לו עמו שרפה כשרפת אבתיו׃ כ בן־שלשים ושתים היה במלכו ושמונה שנים מלך בירושלם וילך בלא חמדה ויקברהו בעיר

ע"ש (יד) זוכר בשלח ויקהל אגדב"ר ג' ל"ח מכילתא בא פ"ז פ"א זוכר נח שמות פסיקתא דר"כ פ"מ רכה ושכ פ"ד ספרי שלח: (יז) זוכר בא רכה רות קפי' א':

רש"י

תפלה לשמים, בא לו כתב זה של נבואה זו: (יז) ויבקעוה. כמו (ישעיה ז') נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקיענה וכן (מלכים ב' ג') להבקיע אל מלך אדום: (יט) וכעת צאת הקץ. אותו קץ שאמר לו הנביא: ולא עשו לו עמו שרפה. אף ע"פ שהיה צריך לאותו שרפה לפי שחלה בחליים רעים ובשרו מוסרח לא חפץ הקב"ה בכבודו שיעשו לו שרפה וגם לא נקבר בקברות המלכים: (כ) בלא חמדה. פתרון כל ימיו היה ברעה ובתחלואים, ועליו נתקיים כאשר נתתי לפניך היום את החיים וגו' (דברים ל) וגם (איוב י"ד) קצר ימים ושבע רוגז:

מצודת דוד / **מצודת ציון**

אחר העבודת גלולים: (טו) ואתה בחליים. ואתה תהיה (טז) ויער. לשון התעוררות: רוח. ענין רצון כמו הנני נותן בחליים רבים: ימים על ימים. בכל יום ויום: (טז) על בו רוח (מ"ב י"ט):
יד. הסמוכים לארץ כוש: (יז) ויבקעוה. בקעו חומות העיר ועלו בה: יהואחז. הוא אחזיהו בהפוך האותיות: (יח) לחלי לאין מרפא. חולי אנושה עד לא מצא רפואה לפי שעה: (יט) ויהי לימים מימים. החולי ההוא היה לו מתחלת השנה עד סופה מבלי הפסק: וכעת. וכאשר בא עת יציאת הקץ של שתי שנים עם חליו במכאוב החולי יצאו מעיו אל החוץ מכל וכל: בתחלואים רעים. אחר שעברו עליו תחלואים רעים מת: ולא עשו וגו'. לשרוף עליו מטתו וכלי תשמישו כדרך שהיו שורפין על המלכים: (כ) וילך. הלך מן העולם בלא חמדה כי כל ימי חייו לא היה לו קורת רוח למלאות חמדתו כי היה מעונה ומדוכא:

ימי קדם

בן] שהרגת את אחיך על שמתו בך על רוע דרכך: (יד—טו) הנה, נבא עליו שתי פורעניות, א] מכת חרב על ב"ב, ב] תלאים עליו, חליים רבים, שונים זה מזה, והמחלה האחרונה תהיה מחלת מעים, ולא כצדיקים שמתים בחולי מעים רק מיתה מגוולת שיצאו מעיך מזמן לזמן: (טז—יז) ויער, נתקיים מכת חרב שהעיר ה' רוח הפלשתים והערבים שהיו מגישים מנחה ליהושפט (כנ"ל י"ז י"א), נגד בעמך ויעלו ביהודה, ונגד בכל רכושך וישבו את כל הרכוש, ונגד בניך ונשיך וגם בניו ונשיו: (יח—יט) ואחרי זאת נתקיים העונש השני, ומ"ש ויהי מימים לימים, ר"ל שהיה ושם זמן קבוע ליציאת מעיו, והוסת נתקלקל תמיד, למשל תחלה היה הוסת משלשים יום לשלשים יום, ואחר כך מכ"ט לכ"ט, וכן תמיד יום פחות, עד שלבסוף יצאו מעיו בכל שני ימים, ואז לעת צאת הקץ לימים שנים, אז יצאו מעיו עם חליו וימת, ר"ל כבא הקץ והוסת לבסוף שיצאו המעים לשני ימים יצאו לגמרי, וימת בתחלואים רבים, שהתעוררו אז כל התלאים וימת מיתה מגוולת: (כ) בן שלשים ושתים, כבר אמר זה בפסוק ה', רק שבא לדייק, בראשון בא לדייק מפני שיהושפט המליך את יורם בנו שבע שנים לפני מותו כמ"ש רש"י מ"ב (ח' י"ז), והיה יורם אז בן כ"ה שנים, ובא להשמיע שלא נחשב למלכותו רק מעת שהיה בן שלשים ושתים שהוא אחרי מות יהושפט, ופה בא להודיע שכלה מלכותו בשנת הארבעים שאז מלך אחזיה כמו שית' בסי' שאח"ז פ"ב:

דָּוִיד וְלֹא בְּקִבְרוֹת הַמְּלָכִים׃

כב א וַיַּמְלִיכוּ יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַםִ אֶת־אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ הַקָּטֹן תַּחְתָּיו כִּי כָל־הָרִאשֹׁנִים הָרַג הַגְּדוּד הַבָּא בָעַרְבִים לַמַּחֲנֶה וַיִּמְלֹךְ אֲחַזְיָהוּ בֶּן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ ב בֶּן־אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אֲחַזְיָהוּ בְמָלְכוֹ וְשָׁנָה אַחַת מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ וְשֵׁם אִמּוֹ עֲתַלְיָהוּ בַּת־עָמְרִי׃ ג גַּם־הוּא הָלַךְ בְּדַרְכֵי בֵּית אַחְאָב כִּי אִמּוֹ הָיְתָה יוֹעַצְתּוֹ לְהַרְשִׁיעַ׃ ד וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּבֵית אַחְאָב כִּי הֵמָּה

ע"ש (א) פסיקתא דר"כ מ"ג ש"עד:

רש"י

כב (ב) בן ארבעים ושתים. ובמלכים (ב' ח') הוא אומר בן עשרים ושתים הא כיצד לפי זה היה הבן גדול מאביו ב' שנים, אלא ב' שנים קודם שנולד יהורם אביו נגזרה גזירה זו על בית דוד שתכלה עם בית אחאב, וכן הוא אומר ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו וגו', ומיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזירה זו כך שנויה בסדר עולם ובתוס' דסוטה, אך בכל המקראות לא מצינו שנשא יהושפט בת עמרי אך מצאתי (מ"ב ח' ולעיל ב' י"ח) ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא, ובשנת ל"א לאסא כאשר שני' (במלכים א' ט"ז) ובשנת ל"א לאסא וגו' מלך עמרי וכשנשא אסא את בתו ליהושפט בנו נתעלה עמרי והרג תבני, לא ותשוב משנת ל"א לאסא עד שמלך אחזיהו ותמצא מ"ב שנה, ועוד כתוב אחד אומר (במ"ב ח') בשנת י"ב שנה ליורם בן אחאב וגו' מלך אחזיהו בן יהורם וכתוב אחד אומר (שם ב' ט') ובשנת י"א שנה ליורם וגו' מלך אחזיהו על כרחנו יהורם אביו לא מת אלא בשנת י"ב ליורם בן אחאב שהרי כתיב (שם ב' ח') בשנת ה' ליורם בן אחאב וגו' מלך יהורם בן יהושפט וגו' וח' שנים מלך, ומה שאמר שוב בשנת י"א ליורם לפי שמלך בחיי אביו שנה אחת לפי שהיה אביו נגוע בחלואים קשים כמ"ש (לעיל ב' כ"א) ואחרי כל זאת נגפו ה' וגו' וימליכו יושבי ירושלים את אחזיהו בנו הקטן

מצודת ציון

כב (א) בערבים. הבי"ת הוא במקום מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח') ומשפטו מבשר ומלחם:

מצודת דוד

כב (א) הבא בערבים. הבא מערבים אל מחנה פלשתים להלחם ביהורם כמ"ש למעלה: (ב) בן ארבעים ושתים שנה. שנוים בס"ע שסימנין הזה הוא לגמיחת מלכות עמרי על כל ישראל אשר היתה ע"י שנשא יהושפט את בתו לאשה וכמ"ש שם ויתכן שנשאה שנה אחת לפני מלוך עמרי על כל ישראל ובעבור היות אחזיה מזרעו קרה לו שנהרג עם מלך ישראל על ידי יהוא ולזה תלה מלכותו בצמיחת מלכות עמרי: בת עמרי. ולמעלה נאמר שיהורם אביו נשא בת אחאב ויהושפט אבי אביו נשא בת עמרי ודמה שעמרי

ימי קדם

כב (ב) בן ארבעים ושתים, זה דבר שא"א כלל, דהא כל ימי יהורם אביו לא היה רק ארבעים שנה ואיך היה בנו במותו בן ארבעים ושתים? ובמלכים כתוב בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו, וחז"ל בס"ע ובתוספתא אמרו שר"ל ארבעים ושתים ממלכות אחאב, שנגזר עליו שיכלה עם זרע עמרי, וזה דרש, והקרוב אלי, במה שיש עוד סתירה שבמלכים (ב' ח' כ"ה) בשנת י"ב ליורם בן אחאב מלך אחזיהו, ושם (ט' כ"ט) ובשנת אחת עשרה שנה ליורם מלך אחזיה, ופרשתי שם כי תכף כשחלה יורם המחלה החזקה המלך אחזיה תחת אביו, וזה היה בשנת י"א ליורם בן אחאב, ושנה שאח"ז שמת יורם אביו המלך שנית להנהיג מלכות בפ"ע, וזה היה בשנת י"ב ליורם בן אחאב, ולפ"ז נראה שני הפסוקים פה, פסוק א' ופסוק ב' מדובקים, וימלוך אחזיה בן יהורם מלך יהודה בן ארבעים, שאחזיה מלך בעת שיהורם אביו היה בן ארבעים, שהוא מה שמלך בחיי אביו בעת תקפו החולי שאז היה יורם בן ארבעים וילך אחזיה תחתיו, ועפ"ז יאמר ושתים שנה אחזיהו במלכו [מלך בירושלים], ושנה אחת מלך בירושלים, שבנגד אחד בעת מלכו שהיה בחיי אביו מלך שתי שנים, ובנגד אחד מלך רק שנה אחת שהוא מה שמלך שנית אחרי מות אביו, ויואל יתכן זה במ"ש למעלה (א' ח' ל"ב), להראות שדרך סופרנו שהמלה האחרונה מן פסוק האחרון תמשך על פסוק הראשון כמ"ש ואחיו וזכר. ומקלות הוליד שמעורו וחבר ומקלות, ומקלות הוליד, עיי"ש באורך בכמה ראיות, ובכ"כ שהש"ס על ואמות לופן המגע, וכן כאן שיעורו וימלוך אחזיה בן יהורם מלך יהודה, יהורם מלך יהודה בן ארבעים, ר"ל שאז היה אביו בן ארבעים, ומ"ש מלך בירושלים נמשך גם למעלה ושתים שנה במלכו מלך בירושלים ר"ל מנד התחלת מלכותו בחיי אביו, ושנה אחת מלך מנד מלכותו בעצמו: (ג—ד) גם הוא הלך ר"ל שהוא בהנהגת עצמו הלך בדרכי בית אחאב וזה היה בעצת אמו, וגם אחר שמלך עצם

הָיוּ־לוֹ יוֹעֲצִים אַחֲרֵי מוֹת אָבִיו לְמַשְׁחִית לוֹ׃ ה גַּם בַּעֲצָתָם הָלַךְ וַיֵּלֶךְ אֶת־יְהוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לַמִּלְחָמָה עַל־חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם בְּרָמוֹת גִּלְעָד וַיַּכּוּ הָרַמִּים אֶת־יוֹרָם׃ ו וַיָּשָׁב לְהִתְרַפֵּא בְיִזְרְעֶאל כִּי הַמַּכִּים אֲשֶׁר הִכֻּהוּ בָרָמָה בְּהִלָּחֲמוֹ אֶת־חֲזָהאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַעֲזַרְיָהוּ בֶן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה יָרַד לִרְאוֹת אֶת־יְהוֹרָם בֶּן־אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל כִּי־חֹלֶה הוּא׃ ז וּמֵאֱלֹהִים הָיְתָה תְּבוּסַת אֲחַזְיָהוּ לָבוֹא אֶל־יוֹרָם וּבְבֹאוֹ יָצָא עִם־יְהוֹרָם אֶל־יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי אֲשֶׁר מְשָׁחוֹ יְהוָה לְהַכְרִית אֶת־בֵּית אַחְאָב׃ ח וַיְהִי כְּהִשָּׁפֵט יֵהוּא עִם־בֵּית אַחְאָב וַיִּמְצָא אֶת־שָׂרֵי יְהוּדָה וּבְנֵי אֲחֵי אֲחַזְיָהוּ מְשָׁרְתִים לַאֲחַזְיָהוּ וַיַּהַרְגֵם׃ ט וַיְבַקֵּשׁ אֶת־אֲחַזְיָהוּ וַיִּלְכְּדֻהוּ וְהוּא מִתְחַבֵּא בְשֹׁמְרוֹן וַיְבִאֻהוּ אֶל־יֵהוּא וַיְמִתֻהוּ וַיִּקְבְּרֻהוּ כִּי אָמְרוּ בֶּן־יְהוֹשָׁפָט הוּא אֲשֶׁר־דָּרַשׁ אֶת־יְהוָה בְּכָל־לְבָבוֹ וְאֵין לְבֵית

ת"א ויבקש את. סנהד' ק"ב: ע"ש (ט. זוהר מקץ פסיקתא דר"כ מ"ב רבה לך פ"ס ושלח ע"ו שמיני י"ב מכילתא בא פ"ג ירושלמי ברכות א' ה' זו"ח י"ב ב' פדר"א ל"ב בו"ע ד':

בכ"ף בס"מ

רש"י

שנה אחת בחיי אביו והו דכתיב בשנת י"א ליורם ומה שאמר בשנת י"ב ליורם לאחר שמת אביו אז היה י"ב ליורם: (ה) ויכו הרמים. כמו הארמים הרבה מקומות חסר אל"ף כגון ולעמשא תאמרו (ש"ב י"ט) ופעמים האל"ף נוספת בתיבה כגון איתן האזרחי (תהלים פ"ט) כמו הזרחי ואל"ף של ואחותי באזניכם (איוב י"ג): (ו) כי המכים אשר הכהו. פתרון מן המכים, וכן הוא (במלכים ב' ח'): ועזריהו בן יהורם. זה אחזיהו, וכן הוא אומר (שם) ואחזיהו בן וגו' ירד לראות את יורם: (ז) תבוסת. פתרון עירבוב כמו (יחזקאל ט"ז) מתבוססת בדמיך: (ח) ובני אחי אחזיהו. ומה שלא נאמר ואחי אחזיהו לפי שנהרגו בימי יהורם אביהם דכתיב (לעיל כ' כ"א) ויעלו ביהודה ויבקעוה וגו' ולא נשאר

מצודת דוד

גדלה ונקראת בתו אף כי בני בניה הם כבניה: למשחית לו. וכאומר עצתם לא היה לטובתו כ"א להשחיתו: (ה) גם בעצתם הלך. הם היו מייעצים אותו וגם הוא הלך בעצתם ושמע להם: (ו) כי המכים. הוא מקרא קצר וכאלו אמר כי כאבו לו המכים וגו' ולזה היה צריך לרפואה: ועזריהו. הוא אחזיהו ולמעלה קראו יהואחז ובעלת השמות היה נקרא: ירד לראות. ר"ל לבקרו בחליו: (ז) ומאלהים היתה. מה' באה רמיסת אחזיה ולזה נתן בלבו לבוא אל יורם ומזה באה לו המיתה: (ח) כהשפט. כאשר עשה משפט מות לבית אחאב: משרתים לאחזיהו. אשר היו משרתים לאחזיה: (ט) והוא מתחבא. בעת שבקשוהו היה מתחבא בשומרון ומצאוהו שם: ויקברוהו. צוה להוליכו לירושלים לקברו בקבר שראוי לו כמ"ש במ"ב: כי אמרו וגו'. ובעבור כבוד אביו ראוי לקברו בדרך כבוד: בן יהושפט. בן יהורם בנו היה אבל בן הבן יחשב לבן: ואין וגו'. לא נשאר

מצודת ציון

(ה) הרמים. כמו הארמים בהל"ף: (ז) תבוסת. מלשון בסיסה ורמיסה כמו כפגר מובס (ישעיה י"ד): (ט) מתחבא. מסתתר:

ימי קדם

הרע בעיני ה' בהנהגת הכלל וזה היה בעצת יועציו שהיו מבית אחאב והם יעצוהו למשחית: (ה—ו) גם, מה שהלך למלחמה על חזאל היה ג"כ בעצתם, כי היה לו ללמוד מזקנו שנתחרט ע"מ שהלך עם אחאב למלחמה על ארם, וגם אחרי שהכו הארמים את יורם והי"ל למהר לשוב לביתו לא חש ע"ז וירד לראותו ולבקרו ביזרעאל, ומ"ש כי המכים, כמ"ב (ח' כ"ח) מן המכים, ופירש עזרא שר"ל שלכן לא נשאר ברמה להתרפא שם כי הארמים המכים נשארו ברמה, שהגם ששרי המלך היו ברמה כמ"ש פ' ח' גם ארם היה קרוב לשם, כמו שנראה שם פ"ד: (ז) ומהאלהים, שזה היה בהשגחה שיאבד עם בית אחאב כי אמו היתה מביתו: (ח) וימצא, הוא פי' למ"ש שמצא בדרך את אחי אחזי', דהיינו בני אחיו כי אחיו נהרגו כולם כנ"ל פסוק א': (ט) וילכדוהו והוא מתחבא בשומרון, זה פי' למ"ש שרדף אחריו יהוא, שאז נס לשומרון והתחבא שם, ואחר שהלך יהוא לשומרון והרג בני אחי אחזיה בדרך נס משומרון, והכוהו במרכבתו במעלה גור אשר את יבלעם שהיה סמוך למגידו, וגם משם למגדו, ויבלעם ומגדו סמוכים זל"ז בחלק מנשה, ושם לכדוהו ויהוא המית אותו ונתן רשות לקברו

אחזיהו לעצר כח לממלכה׃ י ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי־מת בנה ותקם ותדבר את־כל־זרע הממלכה לבית יהודה׃ יא ותקח יהושבעת בת־המלך את־יואש בן־אחזיהו ותגנב אתו מתוך בני־המלך המומתים ותתן אתו ואת־מינקתו בחדר המטות ותסתירהו יהושבעת בת־המלך יהורם אשת יהוידע הכהן כי היא היתה אחות אחזיהו מפני עתליהו ולא המיתתהו׃ יב ויהי אתם בבית האלהים מתחבא שש שנים ועתליהו מלכת על־הארץ׃

כג א ובשנה השבעית התחזק יהוידע ויקח את־שרי המאות

ע"ש (י) פדר"כ מ"ב : (יד) זוכר מפפעים דברי רבה פ"ב ירושלמי פיאה ד' א' שו"ט ס' פדר"כ ס"ב : (א) אגדב"ר ל"ס :

רש"י

לו בן כי אם יהואחז קטן בניו : (י) ותקם ותדבר . לשון דבר , ובמלכים (ב' י"א) כתיב ותאבד ועל הדור הזה אמר דוד (תהלים י"ב) למנצח על השמינית שראה דוד ברוח הקודש שבדור שמיני יהרג כל זרעו ע"י עתליהו שהרי משלמה עד כאן שמנה דורות והתפלל שישתייר זרעו לזכרון ואומר (שם) הושיעה ה' כי גמר חסיד וגו' , ובמ"ב (י"א) אומר שע"י שם המות הרגתם שהרי כתיב שם ותגנוב אותו מתוך בני המלך הממותים וקרינן המומתים ויש אם למקרא ויש אם למסורת , המומתים משמע שכבר מתו ואם למסורת הממותים שמתים והולכים ע"י יסורים לשון הוה ולא לאחר וזהו מיתת כיסוף שם המות שלא מתים לאלתר אלא הולכים ומדוכים בתחלואים ושוב מתים , ודוגמא (ירמיה ט"ז) ממותי תחלואי וגו' וברעב כי גם הם אינם מתים לאלתר : (יא) בחדר המטות . תרגום באדרון בית ערסתא כלומר בעזרה בחדר שכיבת הכהנים , ורבינו שלמה ז"ל פי' בעליית בית קדש הקדשים כדכתיב במלכים (ב' י"א) ויהי אתה בית ה' מתחבא וגו' ועליו אמר דוד (תהלים כ"ז) כי יצפנני בסוכה וגו' וקורא חדר המטות (מלכים ב' י"א) על שם בין שדי ילין והוא שיסד ר' אליעזר הקליר (בזכרונות דיום א' של ר"ה הפנה יסד זה ע"ש אות כ') אם פן להמטות גפן חדר המטות לכפור יזכור , הורבן הבית יכפר עליכם :

מצודת ציון

כב (א) לעזרים . את עזרים :

מצודת דוד

מי מבית אחזיה לעצר כח אגלו להתחזק במלוכה כי כל זרע הממלכה היו קטנים : (י) ותדבר . הביאה עליהם הדבר כי האכילה אותם דבר ארסי וכדומה : לבית יהודה . של בית יהודה : (יא) בת מלך . בת יהורם שהיא אחות אחזיה : בחדר המטות . שהיה בבה"מ : יהוידע הכהן . יתכן שהוא יוחנן הנזכר בד"ה א' ה' ועיין בסוף מלכים בחשבון הדורות : כי הוא וגו' . ולזה חמלה על בנו : מפני עתליה . מוסב על ותסתירהו . לומר שהסתרה היה מפני עתליה : (יב) ויהי אתם . יואש היה עם יהושבעת ובעלה בבית האלהים כי יהוידע בעלה היה כ"ג ושעמידו לשבת בב"המ :

כג (א) עמו בברית . לקחם עמו בברית להיות ידם עמו להמליך את יואש :

ימי קדם

זבזה אין סתירה בין הכתובים , ואין לבית אחזיה לעצור כח לממלכה , ר"ל שלא נשאר לו יורש אשר שיהיה לו כח לעצור בעם ולמלוך , כי בני אחי אחזיה שהם בני יורם ועתליה הומתו ע"י יהוא , ונפרש למ"ש במלכים שבני יהודה לא הסכימו על מלכות אחזיה ולא המלך רק מיושבי ירושלים לבד , ולכן לא באו חילו לעזרו מיד יהוא . וע"כ קמה עתליה לתפוש המלכות לעצמה : (י) ועתליה , כל הספור הבא הועתק מס' מלכים סי' י"א בשנוים רבים , כמו שנבאר , ותדבר הוא פי' למ"ש ותאבד , שאבדה אותם ע"י דבר ושם המות : (יא) ותתן , שם כתוב מתוך בני המלך המומתים אותו ואת מניקתו בחדר המטות , ופרשתי שם שהמקום שאכבו שם המומתים בשם קורא חדר המטות ששם שכבו על מטותיהם , ועזרא ספר בנה המקום שהחביאה אותו שם בבהמ"ק נקרא ג"כ חדר המטות ע"ש המאורע :

כג (א—ג) ויקח , שם כתוב ויקח את שרי המאות לכרי ולרצים וכו' , ופירש עזרא מי היו שרי המאות , ושמ"ש לכרי ולרצים , היינו שעשאם שלוחים לסבב ביהודה ולקבץ את הלוים [ופי' כרי שליח רץ , כמ"ש על שלחו כר מושל ארץ , ישעיה ט"ז] ושכרת הברית עם הלוים

לַעֲזַרְיָה בֶן־יְרֹחָם וּלְיִשְׁמָעֵאל בֶּן־יְהוֹחָנָן וְלַעֲזַרְיָהוּ בֶן־עוֹבֵד וְאֶת־מַעֲשֵׂיָהוּ בֶן־עֲדָיָהוּ וְאֶת־אֱלִישָׁפָט בֶּן־זִכְרִי עִמּוֹ בַבְּרִית׃ ב וַיָּסֹבּוּ בִּיהוּדָה וַיִּקְבְּצוּ אֶת־הַלְוִיִּם מִכָּל־עָרֵי יְהוּדָה וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ אֶל־יְרוּשָׁלִָם׃ ג וַיִּכְרֹת כָּל־הַקָּהָל בְּרִית בְּבֵית הָאֱלֹהִים עִם־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לָהֶם הִנֵּה בֶן־הַמֶּלֶךְ יִמְלֹךְ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עַל־בְּנֵי דָוִיד׃ ד זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ הַשְּׁלִשִׁית מִכֶּם בָּאֵי הַשַּׁבָּת לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם לְשֹׁעֲרֵי הַסִּפִּים׃ ה וְהַשְּׁלִשִׁית בְּבֵית הַמֶּלֶךְ וְהַשְּׁלִשִׁית בְּשַׁעַר הַיְסוֹד וְכָל־הָעָם בְּחַצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃ ו וְאַל־יָבוֹא בֵית־יְהוָה כִּי אִם־הַכֹּהֲנִים וְהַמְשָׁרְתִים לַלְוִיִּם הֵמָּה יָבֹאוּ כִּי־קֹדֶשׁ הֵמָּה וְכָל־הָעָם יִשְׁמְרוּ מִשְׁמֶרֶת יְהוָה׃ ז וְהִקִּיפוּ

ע"ש תנחומא חיי שרה: (ג) רבה נשא ו' ירושלמי סוכה ג' י"ב: (ד) ירושלמי סוכה ג' י"ב:

רש"י

כג (ג) ויכרת כל הקהל ברית בבית האלהים עם המלך. שיהיו לעזרתו: (ד) באי השבת. וגם יוצאי השבת כדכתיב בסמוך (פסוק ח') ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת המשמרות היו מתחדשות בשבת כהונה ולויה אחת יוצאת ואחת נכנסת ואז עכב יהוידע גם משמר היוצא עם משמר הנכנס וחלקן. לשלשה חלקים: (ה) והשלשית בבית המלך. לשמור שלא יקבצו עליו להרוג אותו: והשלשית. היא השניה: בשער היסוד. ובמלכים (ב' י"א) כתיב ובשער סור, וביומא ירושלמי מפורש ז' שמות היו לו לשער היסוד סור על שם שהיו מטהרים שם את המצורעים על בהן ידם ועל שם סורו טמא קראו למו (איכה ד'): (ו) וכל העם ישמרו. שלא יבאו בית ה': (ז) וכליו

מצודת דוד / מצודת ציון

(ג) עם המלך. להיות בעזרתו: ויאמר. יהוידע הכהן אמר (ד) הספים. הוא בית האסופים האמור בדה"א וכמ"א להם הנה בן המלך ראוי למלוך כאשר דבר ה' וגו': נאמר בשער אחר הרצים והיא היא: (ז) והקיפו. וסבבו:
(ד) השלישית. חלק שלישי: באי השבת. כי משמרות הכהנים והלוים היו מתחלפים בכל שבת אלו יוצאים ואלו באים וקרויים המה באי השבת ואמר להם השלישית מכם ר"ל חלק שלישי מהם יהיו שומרי השער ויהיו מאנשי באי השבת מן הכהנים ומן הלוים: לשוערי הספים. ר"ל במספר שלישי ישמרו שערי הספים אולם לא באי השבת היו שומרים שם כי מקום משמרתם היה משמרת בית המלך כמ"ש במ"ב: (ה) והשלישית. משומרי המלך יהיו שומרים בבית המלך אחר שיבוא המלך אל ביתו: והשלישית. שני השלישים היו מיוצאי השבת כמ"ש במ"ב וזהו לפי ביוצאי השבת המה פנוים מעבודה כי באי השבת באו במקומם: בשער היסוד. ישמרו בשער היסוד והוא שער המזרחי שהוא מקום התחלת הקדושה כמו היסוד שהוא התחלת הבנין: וכל העם. מבני ישראל ישמרו בחצרות בית ה': (ו) בית ה'. הוא ההיכל: והמשרתים ללוים. משרתי הבית מן הלוים: ישמרו וגו'. לבל יקרבו לגשת אל המקום האסור להם: (ז) וכליו. כלי זיינו: והבא. איש זר הבא שמה יומת כי אולי הוא מאנשי עתליה.

ימי קדם

הלוים וראשי האבות שהתקבצו, שכ"ז לא נזכר במלכים: (ד—ה) **זה הדבר אשר תעשו**, במלכים כתיב השלישית מכם באי השבת ושומרי משמרת בית המלך, והשלישית בשער סור, והשלישית בשער אחר הרצים, ושמרתם את משמרת הבית מסח, ושתי הידות בכם כל יוצאי השבת ושמרו את משמרת בית ה' אל המלך, ופירשתי שם שחלקם לג' חלקים, שליש אחד הם באי השבת ישמרו מבפנים, וח"ש באי השבת ושומרי משמרת בית המלך, ושתי שלישים יוצאי השבת יעמוד א' בשער סור וא' בשער אחר הרצים, ומפרש על באי השבת ושמרתם את משמרת הבית מסח ר"ל שלא יסיחו דעתם, ושתי ידות שהם יוצאי השבת ישמרו משמרת בית ה' מבחוץ, ומכ"ז לא הוצרך עזרא לכתוב פה שכבר ידעו זאת מספר מלכים, רק בא לפרש איך יתחלקו באי השבת שהם שמרו מבפנים, והודיע שהם נתחלקו לשלשה חלקים, א] **השלישית מכם מבאי השבת, מן הכהנים והלוים, יהיו שוערי הספים, והשלישית** מבאי השבת יעמדו **בבית המלך** מבפנים, והשלישית מבאי השבת יעמדו **בשער היסוד**, וכ"ז מבאי השבת שמרו מבפנים, **וכל העם**, שהם השני שלישים יוצאי השבת יעמדו **בחצרות בית ה'** מבחוץ, כמ"ש במלכים שחצי מהם עמדו בשער סור וחצי מהם בשער אחר הרצים: (ו) **ואל יבא**, גם זה לא נזכר במלכים שאל הבית יבואו רק כהנים ולוים משרתים: (ז) **והקיפו**, במלכים אמר ג"כ והקפתם וכו', והבא

הַלְוִיִּם אֶת־הַמֶּלֶךְ סָבִיב אִישׁ וְכֵלָיו בְּיָדוֹ וְהַבָּא אֶל־הַבַּיִת יוּמָת וִהְיוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּבֹאוֹ וּבְצֵאתוֹ׃ ח וַיַּעֲשׂוּ הַלְוִיִּם וְכָל־יְהוּדָה כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיִּקְחוּ אִישׁ אֶת־אֲנָשָׁיו בָּאֵי הַשַּׁבָּת עִם יוֹצְאֵי הַשַּׁבָּת כִּי לֹא פָטַר יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֶת־הַמַּחְלְקוֹת׃ ס ט וַיִּתֵּן יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן לְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת אֶת־הַחֲנִיתִים וְאֶת־הַמָּגִנּוֹת וְאֶת־הַשְּׁלָטִים אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ דָּוִיד אֲשֶׁר בֵּית הָאֱלֹהִים׃ י וַיַּעֲמֵד אֶת־כָּל־הָעָם וְאִישׁ ׀ שִׁלְחוֹ בְיָדוֹ מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית עַד־כֶּתֶף הַבַּיִת הַשְּׂמָאלִית לַמִּזְבֵּחַ וְלַבָּיִת עַל־הַמֶּלֶךְ סָבִיב׃ יא וַיּוֹצִיאוּ אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ וַיִּתְּנוּ עָלָיו אֶת־הַנֵּזֶר וְאֶת־הָעֵדוּת וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ וַיִּמְשָׁחֻהוּ יְהוֹיָדָע וּבָנָיו וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ׃ ס יב וַתִּשְׁמַע עֲתַלְיָהוּ אֶת־קוֹל הָעָם הָרָצִים וְהַמְהַלְלִים אֶת־הַמֶּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־הָעָם בֵּית יְהוָה׃ יג וַתֵּרֶא וְהִנֵּה הַמֶּלֶךְ עוֹמֵד עַל־עַמּוּדוֹ בַּמָּבוֹא וְהַשָּׂרִים וְהַחֲצֹצְרוֹת עַל־הַמֶּלֶךְ וְכָל־עַם הָאָרֶץ שָׂמֵחַ וְתוֹקֵעַ בַּחֲצֹצְרוֹת וְהַמְשׁוֹרְרִים בִּכְלֵי הַשִּׁיר וּמוֹדִיעִים לְהַלֵּל וַתִּקְרַע עֲתַלְיָהוּ אֶת־

ת"א וויציאו את בן. ע"ז מ"ד: ע"ש (יג) רבה שמיני פי"א במדבר ד' נשא י קרח יח תנחו' הלוס קרח ש"ט ל"ס:

רש"י

בידו, כלי מלחמתו בידו: (ח) באי השבת עם יוצאי השבת כי לא פטר. אותן מחלקות היוצאים ללכת לביתם אלא עכבם שם עם הבאים, דוגמא בלשכה פטורי' (לעיל א' ט') כלומר פטורים היו מכל מלאכות שבעזרה כי אם לשמור הלשכות כי יומם ולילה חובה עליהם במלאכה לשמור העזרות והלשכות לפיכך היו פטורים מכל שאר מלאכת העזרה: (י) ואיש שלחו בידו. כלי זיינו, כמו ובעד השלח (יואל ב): (יא) את הנזר. היא העטרה שלקח דוד מרבת בני עמון כדכתיב (לעיל א' כ') ויקח דוד את עטרת מלכם וגו' ותהי על ראש דוד ומשם והלאה היו מלכי יהודה מניחים אותה הנזר על ראשם: ואת העדות. זה ספר תורה וכן הוא אומר (דברים י"ז) וקרא בו כל ימי חייו, ורבותינו אמרו הנזר זה העדות שכל הראוי למלכות הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינו הולמתו: (יג) עומד על עמודו. כדאמר (לעיל ב' ו') ויעמוד לפני מזבח ה' וגו' כי עשה שלמה

מצודת ציון

(ח) פטר. הוא חלוף החיוב וכן בלשכות פטורים (דה"א ט'): המחלקות. המשמרות הנחלקים לחלקים: (ט) השלטים. הם מין מגינים: (י) שלחו. חרבו כמו בשלח יעברו (איוב ל"ג):

מצודת דוד

ומבקש להרוג את המלך: ובבואו. אל הבית בצאתו ממנה: (ח) איש את אנשיו. כל שר מאה מבאי השבת ויוצאי השבת לקח את אנשיו: כי לוי פטר וגו'. לא נתן רשות למשמרת יוצאי השבת ללכת לבתיהם כדרכם תמיד אבל הטיל עליהם החיוב להתעכב עוד: (ט) אשר למלך דויד. אשר המה למלך דוד שעשאם הוא: בית האלהים. בבית האלהים: (י) ואיש. וכל איש חרבו בידו: למזבח. לפני המזבח וההיכל: (יא) ויוציאו. ממקום מחבואו: הנזר. כתר מלכות: העדות. היא התורה הנקראת עדות ותלו אותה בזרועו וכמ"ש רז"ל בס"ת היתירה של מלך. או הוא מלבוש עדי וקשוט ור"ל קשטו אותו בעדי כלוכה מאבני יקר: (יב) קול העם הרצים. קול מרוצת העם וקול המהללים את המלך: (יג) על עמודו. על המקום המיוחד למלך לעמוד שם: במבוא. במקום שבאים בו

ימי קדם

על השדרות יומת, שם יזכיר מה שצוה על השומרים המקיפים מבחוץ, וכאן ממה שצוה על השומרים המקיפים מבפנים: (ח) ויעשו הלוים, שם ויעשו שרי המאות, כי שם עקר הדבור מן השומרים מבחוץ, וכאן עקר הדבור מן השומרים בפנים שהיו הלוים, ומ"ש כי לא פטר לא נזכר שם, והוא פי' למ"ש שנשארו יוצאי השבת שדרכם ללכת לביתם כי לא פטר אותם ולא נתן להם רשות ללכת: (ט—י) ויתן, כ"ז מועתק ממלכים שם, והשנוים שבין כאן ושם בארתי רובן בפי' שם: (יח—יט) וישם וגו', מפרש מש"ש שמו פקודות היינו להעלות עולות כי בימי עתליה דחוי עבודת התמיד ובית ה' ולא

בגדיה ותאמר קשר קשר: יד ויוצא יהוידע הכהן את שרי
המאות | פקודי החיל ויאמר אלהם הוציאוה אל מבית השדרות
והבא אחריה יומת בחרב כי אמר הכהן לא תמיתוה בית
יהוה: טו וישימו לה ידים ותבוא אל מבוא שער הסוסים בית
המלך וימיתוה שם: טז ויכרת יהוידע ברית בינו ובין כל העם
ובין המלך להיות לעם ליהוה: יז ויבאו כל העם בית הבעל
ויתצהו ואת מזבחתיו ואת צלמיו שברו ואת מתן כהן הבעל
הרגו לפני המזבחות: יח וישם יהוידע פקדת בית יהוה ביד
הכהנים הלוים אשר חלק דויד על בית יהוה להעלות עלות
יהוה ככתוב בתורת משה בשמחה ובשיר על ידי דויד:
יט ויעמד השוערים על שערי בית יהוה ולא יבא טמא לכל
דבר: כ ויקח את שרי המאות ואת האדירים ואת המושלים
בעם ואת | כל עם הארץ ויורד את המלך מבית יהוה ויבאו
בתוך שער העליון בית המלך ויושיבו את המלך על כסא

ע"ש (יד) שמיני רבה יא ש"וט קלה: (יז) תק"ו תיקון כה ג: ב רבה שלה ע"ז תנחומא עקב:

רש"י

כיור נחשת וגו' ויעמוד עליו ויברך על ברכיו (שם) ועד היום מנהג כשמתוועדים יחד עומד המלך או הדוכס במקום גבוה כדי שיוכלו לראותו ולשמוע את דברו: קשר קשר. מרד מרד: (יד) השדרות. פירש"י מקום מבוא המלך מביתו לבית ה', ולא ידעתי מה לשון שדרות, ויונתן תרגם סדריא: והבא אחריה יומת. אל תניחוה לבא דרך מובא העזרה אל העיר פן תמלא עוזרים המתחברים אליה והבא אחריה לעזרה יומת, המיתוהו: (טו) וישימו לה ידים. מקום לנוס: (טז) ברית בינו ובין כל העם ובין המלך. שיהיו כולם המלך והעם אחרי ה': (יח) פקדות. ממונים על זה להעלות עולות וכל האמור בפרשה, דוגמא (ירמיה כ') וישמע פשחור וגו' והוא פקיד נגיד בבית ה': (יט) ולא יבוא טמא לכל דבר. אף היו פקידים שלא יניחו ליכנס בעזרה שום טמא משום ערך כל דבר:

מצודת דוד

גבורים: ומודיעים. מלמדים דעת זה לזה איך לכלל: קשר קשר. מרד יש כאן. וכפלה דבריה כדרך הצועק: (יד) ויוצא. מבית ה': פקודי החיל. הממונים על החיל: הוציאוה אל מבית השדרות. ר"ל הוציאו אותה מחוץ לבית המקדש אולם הלך אל מבית השדרות ר"ל מבפנים למערכת השומרים לבל תמלט: והבא אחריה. להיות בעזרתה יומת בחרב: כי אמר וגו'. ולזה לא הרגוה מיד: (טו) וישימו לה ידים. עשו לה מקום פנוי ללכת מבית ה' ובאה אל בית המלך בדרך אשר הסוסים באים בה ושם נהרגה: (טז) בינו וגו'. ר"ל כולם קבלו עליהם הברית להיות לעם לה' ולעבדו: (יח) וישם וגו'. עשה ממונים בבית ה' כי בהיותם עובדים לבעל בטלו הממונים: ביד הכהנים. הממונה הזה מסר ביד הכהנים בני לוי כפי אשר חלק דוד להממונים על בית ה' להעלות עולות בזמנם: על ידי דוד. בשיר הנעשה על ידי דוד מה שתקן הוא: (יט) השוערים. הממונים לשמור שערי המקדש: ולא יבוא. לשמור שלא יבא בהם הטמא

מצודת ציון

מכתף. מעבר: (יד) השדרות. כמו הסדרות בסמ"ך ועוד מלשון סדור ועריכה וכמו שהחיל המסודר נקראים מערכות כן יקראו סדרות: (טו) מבוא. מלשון ביאה: (יז) ויתצוהו. מלשון נתיצה ושבירה: צלמיו. מלשון צורה ודמות: מתן. כן שמו: (יח) פקדות. ממונים: (כ) האדירים. ר"ל השרים:

ימי קדם

במגן קלופת המקדש כראוי: (כ—כא) ואת האדירים, מוסיף עמש"ם את הכרי ואת הרצים, ומ"ש בתוך שער העליון הוא שער הרצים הנזכר שם:

הַמַּמְלָכָה׃ כא וַיִּשְׂמְחוּ כָל־עַם־הָאָרֶץ וְהָעִיר שָׁקָטָה וְאֶת־עֲתַלְיָהוּ הֵמִיתוּ בֶחָרֶב׃

כד בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע׃ ב וַיַּעַשׂ יוֹאָשׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כָּל־יְמֵי יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן׃ ג וַיִּשָּׂא־לוֹ יְהוֹיָדָע נָשִׁים שְׁתָּיִם וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ד וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן הָיָה עִם־לֵב יוֹאָשׁ לְחַדֵּשׁ אֶת־בֵּית יְהוָה׃ ה וַיִּקְבֹּץ אֶת־הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וַיֹּאמֶר לָהֶם צְאוּ לְעָרֵי יְהוּדָה וְקִבְצוּ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל כֶּסֶף לְחַזֵּק ׀ אֶת־בֵּית אֱלֹהֵיכֶם מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְאַתֶּם תְּמַהֲרוּ לַדָּבָר וְלֹא מִהֲרוּ הַלְוִיִּם׃ ו וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ לִיהוֹיָדָע הָרֹאשׁ וַיֹּאמֶר לוֹ מַדּוּעַ לֹא־דָרַשְׁתָּ עַל־הַלְוִיִּם לְהָבִיא מִיהוּדָה וּמִירוּשָׁלִַם אֶת־מַשְׂאַת מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה וְהַקָּהָל

ע"ש (ד) ספרי נשא ירושלמי תענית ד' ב': (ה) שה"ש א' ב' ספרי נשא אגד"ב כב: (ו) ויקרא רבה א' ספרי נשא:

רש"י

כד (ב) כל ימי יהוידע. ובמלכים (ב' י"ב) כתיב כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן אבל לאחר שמת אז באו שרי המלך להשתחוות לו לעשותו קדש, ובמדרש מפורש לפי שנטמן בבית קדש הקדשים ולא הוזק אמרו כדאי אתה להיות אלוה: (ג) ויולד בנים ובנות. לפי שנאמר למטה (פסוק כ"א) שהרג יואש את בנו של יהוידע הוצרך לומר שהיו לו בנים: (ה) וקבצו מכל ישראל. כלומר קבצו אותו כסף שהיו ישראל נותנים מדי שנה בשנה כדכתיב (שמות ל') כל העובר על הפקודים ובמלכים (ב' י"ב) כל כסף הקדשים אשר יובא בית ה' כסף עובר וגו' שלש כספים היו כסף עובר שקלים בכל שנה שנאמר (שמות ל') כל העובר על הפקודים, עובר על שם העובר, וכסף נפשות ערכו, כל איש שהתנדב ערך נפשו כמו האומר ערכי עלי, וכל כסף אשר יעלה על לב איש נדבה לבדק הבית: ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים. מפורש בסוף (במלכים ב' י"ב) שאמר המלך יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו ויתעצלו בדבר להסריח מכריהם וכשראה המלך כן אמר להם (שם) ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לבדק הבית תתנוהו. זה שאמר כאן ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים: (ו) משאת משה עבד ה'. כלומר

מצודת ציון

(כא) שקטה. נחה:

כד (ה) מדי. מתי ר"ל בכל עת שנה ושנה כמו מדי עלותה (במ"א א'): (ו) משאת. ענין דורון ותשורה

מצודת דוד

לכל דבר ממיני הטומאות: (כא) והעיר שקטה. לא נתעורר עוד מלחמה בעבור זה כי את עתליהו המיתו ולא היה עוד מי לעורר מלחמה:

כד (ד) לחדש. לתקנו ולבנות מה שנתרועע: (ה) מדי שנה בשנה. להוצאות התקון הצריך בכל שנה ושנה: תמהרו לדבר. לכו מהרה וקבצו הכסף: (ו) מדוע לא דרשת. כלומר היה לך לדרוש עליהם אם ממהרים הם להביא מיהודה וכו': את משאת משה. ובמ"ב מפורש שלשה כספים והם מחצית השקל המוטל על כל איש מישראל ומי שהעריך עצמו וזולתו ומי שהקדיש מה לבדק הבית וכולם קרואים משאת משה ר"ל התמורה שלוה משה להביא: והקהל ישראל. ר"ל ומה שהיה מדרך הקהל מישראל להביא מאז לאוהל

ימי קדם

כד (א—ב) בן שבע, מלכים שם כ"ד, ושם כתוב כל ימיו, ופי' עזרא שרק כל ימי חיי יהוידע שאח"כ חטא כמ"ש בפי"ח: (ג) וישא, כבר הק' איך נשא ב' נשים והוא כ"ג, ויל"פ שנשא זו אח"ז, ומודיע שאע"פ שהיה בן תשעים שנה נשא שתי נערות בתולות [דכ"ג אסור לקחת בוגרת], והם מתו בחייו והוא הוליד עוד בנים ובנות כמ"ש עוד ינובון בשיבה: (ד) ויהי, ספור זה נזכר במלכים בפנים אחרות, וכבר בארתי שם שהם שני ספורים מחולקים שם יספר שתקן שהכהנים יקחו לעצמם כל הנדרים והנדבות ועליהם יוטל לתקן את בדק הבית הרגיל, והם לא תקנו את בדק הבית, ופה יספר ענין אחר שיואש רצה לחדש את בית ה' היינו להעמידו ביופיו כמו שהיה בעת הבנין ועל זה לא יספיקו הנו"כ, ולתכלית זה. (ה) ויקבץ, צוה שהכהנים והלוים ילכו לערי יהודה ויקבצו כסף לזה, ושכן יעשו שנה בשנה, והלוים לא מהרו לעשות פקודתו: (ו—ז) ויקרא, וע"ז קרא ליהוידע מדוע לא דרש על הלוים ע"ז, וגם רצה שיביאו מחצית השקל של שנים העוברות שמלכה עתליה, באשר עתליה ובניה לקחו כסף זה לבעלים, והקהל מחוייבים לתת מעות

 אמרים

לְיִשְׂרָאֵל לְאֹהֶל הָעֵדוּת: ז כִּי עֲתַלְיָהוּ הַמִּרְשַׁעַת בָּנֶיהָ פָרְצוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים וְגַם כָּל־קָדְשֵׁי בֵית־יְהוָה עָשׂוּ לַבְּעָלִים: ח וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲשׂוּ אֲרוֹן אֶחָד וַיִּתְּנֻהוּ בְּשַׁעַר בֵּית־יְהוָה חוּצָה: ט וַיִּתְּנוּ־קוֹל בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלַםִ לְהָבִיא לַיהוָה מַשְׂאַת מֹשֶׁה עֶבֶד־הָאֱלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר: י וַיִּשְׂמְחוּ כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם וַיָּבִיאוּ וַיַּשְׁלִיכוּ לָאָרוֹן עַד־לְכַלֵּה: יא וַיְהִי בְּעֵת יָבִיא אֶת־הָאָרוֹן אֶל־פְּקֻדַּת הַמֶּלֶךְ בְּיַד הַלְוִיִּם וְכִרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף וּבָא סוֹפֵר הַמֶּלֶךְ וּפְקִיד כֹּהֵן הָרֹאשׁ וִיעָרוּ אֶת־הָאָרוֹן וְיִשָּׂאֻהוּ וִישִׁבֻהוּ אֶל־מְקֹמוֹ כֹּה עָשׂוּ לְיוֹם בְּיוֹם וַיַּאַסְפוּ־כֶסֶף לָרֹב: יב וַיִּתְּנֵהוּ הַמֶּלֶךְ וִיהוֹיָדָע אֶל־עוֹשֵׂה מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה וַיִּהְיוּ

ת״א וככלותם. כתובות כו:

רש״י

שקלים שצוה עליהם במדבר. משאת על שם כי תשא: (ז) כי עתליהו המרשעת בניה פרצו. הוצרך לומר כי מחדש בנאו שלמה בנין חזק כי משבנאו שלמה עד יואש לא היו רק קכ״ה שנה וכבר היה נפרץ שאם לא שפרצוהו עתליהו ובניה עדיין היה קיים שהרי מיואש עד יאשיהו יותר ממאתים שנה ולא הוצרכו לחזקו עד יאשיהו ואף על פי שלא עשאו יואש חדש כבתחילה, ומגמר הבית עד יואש קכ״ה כיצד שלמה מלך מ׳ שנה ובד׳ שנה למלכותו התחיל לבנותו ושם שנה עכב בבנינו הרי י׳ שנים ונשאר ל׳ ורחבעם מלך י״ז הרי מ״ז ואביה ג׳ הרי נ׳ ואסא מ״א הרי צ״א ויהושפט כ״ה הרי קט״ז ויהורם ח׳ הרי קכ״ד ואחזיהו אחד הרי קכ״ה ומיואש עד יאשיהו ר׳ כיצד אמציה מלך כ״ט שנים עזיהו נ״ב יותם ט״ז אחז ט״ז חזקיה כ״ט מנשה נ״ה ואמון ב׳ הרי מאתים חסר אחת ועוד שנים יותר שהיה יואש לאחר חזקת הבית נמצא שלא הוצרכו לחזק את בדק הבית אם לא עתליה המרשעת ובניה פרצוהו: כי עתליהו וגו׳. לכן אין תימה אם צריך מהרה כל כך חיזוק, וגם אל תתמה שלא היה כסף וזהב של הקדשות באוצרות בית ה׳ עד שהוצרכו ליתן קול ביהודה ובירושלים להביא משאת כי גם כל קדשי בית ה׳ עשו לבעלים: (ח) ויעשו ארון אחד. (ובמלכים ב׳ י״ב) כתיב ויקב

מצודת דוד

סעבות: (ז) בניה. שהיה לה מאוש אחר הם פרצו את בית האלהים א״כ מהצורך לתקן וגם כסף הקדשים שהיה בבית ה׳ עשו לבעלים ואפס א״כ הכסף ולכן מהצורך לקבץ כסף מאת הקהל על צורך התקון: (ח) חוצה. בהעבר שכלפי החוץ: (ט) ויתנו קול. ר״ל הכריזו ברבים: על ישראל מה שצוה על ישראל בהיותם במדבר והם הכספים האמורים למעלה: (י) וישמחו. ר״ל הביאו הכסף בשמחה: עד לכלה. ר״ל הביאו יום יום עד שכלו כולם להביא איש לא נעדר: (יא) ויהי בעת יבא וגו׳. בעת שהביאו את הארון אל תוך הבית בפקודת המלך אשר ביד הלוים וכאשר ראו את הכסף רב בו כי משקלו כבד אז בא סופר המלך וכו׳: ויערו. שפכו הכסף מן הארון: ליום ביום. כי מצות המלך היה להביאו בכל לולה מן החוץ אל תוך הבית וכאשר ראו שרב הכסף אז שפכו הכסף ממנו: (יב) אל עושה מלאכת וגו׳. הם האומנים הגדולים הממונים בבית ה׳ ומתחת ידם בונים האומנים הפועלים כפי אשר יורו אותם ובדרז״ל נקראים אדרכלין: ויהיו שכרים. והם יהיו שוכרים חוצבי אבן וחרש

מצודת ציון

כמו ארוחה ומשאת (ירמיה מ׳): (ז) פרצו. שברו: (ח) ארון. ארגז: (יא) אל פקדת. כמו בפקודת וכן ואל הארון (שמות כ״ה) ומשפטו ובהארון ופקדת הוא ענין צואה כמו והוא פקד עלי (לקמן ל״ו): ויערו. ענין שפיכה והרקה כמו ותער

ימי קדם

אחרים תמורתם: (ח—ט) ויאמר המלך, שם נזכר שעשו ארון ויקב חור בדלתו ונתנו אותו אצל המזבח כי שם מדבר מן הארון שנתנו לשם נו״כ החדשים, שאחר שהכהנים לא חזקו בדק הבית נוה שיתנום בארון ומזה יקנו עולות והמותר יהיה לבדק הבית, ופה מדבר מתקלין עתיקין, כמ״ש שנתנו קול להביא משאת משה מבנים שעברו שזה הולך כולו לבד״ה וארון זה נתנו מבחוץ: (יא) ויהי, גם זה ענין אחר ממ״ש במלכים, ששם מדבר מתקלין חדתין ואמר שבראותם כי רב הכסף בארון מנו הכסף ונתנוהו ע״י עושי המלאכה, וזה היה רק ג׳ פעמים בשנה בעת שראו שנותר מתרומת הלשכה, ופה מדבר מתקלין עתיקין וזה לקחו מן הארון יום ביום כי היה כולו לבד״ה, והיה זמנו יום יום כדין: (יב—יג) ויתנהו, במלכים שם נזכר שנתנו הכסף לחזק בדק הבית, ופה נזכר שנתנו לחדש בית ה׳, שהוא להעמידו במדותו ותפארתו כנ״ל פסוק ד׳, ועז״א שהעמידו בית האלהים על מתכונתו, היינו שהדשוהו

שֹׂכְרִים חֹצְבִים וְחָרָשִׁים לְחַדֵּשׁ בֵּית יְהוָה וְגַם לְחָרָשֵׁי בַרְזֶל וּנְחֹשֶׁת לְחַזֵּק אֶת־בֵּית יְהוָה׃ יג וַיַּעֲשׂוּ עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה וַתַּעַל אֲרוּכָה לַמְּלָאכָה בְּיָדָם וַיַּעֲמִידוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים עַל־מַתְכֻּנְתּוֹ וַיְאַמְּצֻהוּ׃ יד וּכְכַלּוֹתָם הֵבִיאוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וִיהוֹיָדָע אֶת־שְׁאָר הַכֶּסֶף וַיַּעֲשֵׂהוּ כֵלִים לְבֵית־יְהוָה כְּלֵי שָׁרֵת וְהַעֲלוֹת וְכַפּוֹת וּכְלֵי זָהָב וָכָסֶף וַיִּהְיוּ מַעֲלִים עֹלוֹת בְּבֵית־יְהוָה תָּמִיד כֹּל יְמֵי יְהוֹיָדָע׃ טו וַיִּזְקַן יְהוֹיָדָע וַיִּשְׂבַּע יָמִים וַיָּמֹת בֶּן־מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּמוֹתוֹ׃ טז וַיִּקְבְּרֻהוּ בְעִיר־דָּוִיד עִם־הַמְּלָכִים כִּי־עָשָׂה טוֹבָה בְּיִשְׂרָאֵל וְעִם־הָאֱלֹהִים וּבֵיתוֹ׃ יז וְאַחֲרֵי מוֹת יְהוֹיָדָע בָּאוּ שָׂרֵי יְהוּדָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַמֶּלֶךְ אָז שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵיהֶם׃ יח וַיַּעַזְבוּ אֶת־בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם וַיַּעַבְדוּ אֶת־הָאֲשֵׁרִים וְאֶת־הָעֲצַבִּים וַיְהִי־

רש"י

חור בדלתו וע"י אותו חור היו זורקין בארון ההקדשות ולא לפתוח הדלת פן יבא רמאי ויגנוב ממנו: ויתנהו בשער בית ה' חוצה, כדי שיוכלו לבא אליו כל נדיב לב לתת בו את תרומת ה': (יא) וכראותם כי רב הכסף. אז בא סופר המלך ופקיד כהן הראש משרתו הממונה תחת כהן הראש והוא סגן כהונה עם סופר המלך, ובמלכים (שם) כתיב ויעל סופר המלך וכה"ג. פתרון ויעל סופר המלך ואף כ"ג שלח פקידו הוא הסופר הכותב מה שכ"ג מצוה לו כי אין הגון וכבוד לכ"ג לילך עם עבדי המלך: ויערו את הארון. דוגמא ותער כדה (בראשית כ"ד): וישאהו. בכל יום ויום כשרואין כי רב הכסף שבו מביאין אותו לפקיד המלך בתוך העזרה ומערין אותו ונושאין אותו ומחזירין אל מקומו בשער ה' חוצה: (יג) ותעל ארוכה למלאכה. דוגמא היחיו את האבנים דעזרא (נחמיה ג'), וגם לעיל (ד"ה א') ויואב יחיה את שאר העיר: על מתכונתו. על מכונו: (יד) כלי שרת והעלות. (שמויסיל בלשון אשכנז) היא שכותשין את הבשמים במכתשת, דוגמא (משלי כ"ז) אם תכתוש את האויל במכתשת וגו', כן אמר לי ר' יצחק בר שמואל מנרבונ"א. ויש אומרים והעלות אלו המסרים שחותכין עליהם בשר, ודוגמא בביצה אין מטלטלין את העלי לקצב עליו בשר: וכפות וכלי זהב וכסף. ובמלכים (ב' י"ב) כתיב אך לא יעשה בית ה' ספות כסף, הא כיצד מפורש בכתובות

מצודת ציון

כדה (בראש' כ"ד): (יג) ארוכה. הוא ענין רפואה ובא בדרך השאלה על חיזוק הבנין וכן כי עלתה ארוכה לחומות ירושלים (נחמיה ד'): ויאמצהו. מלשון אמוץ וחוזק: (יד) וככלותם. כהשלימם: והעלות. היא יד המחתה וקרויה כן ע"ש שמעלין ומורידין אותה בעת החתיה וכן

מצודת דוד

עץ: לחרשי ברזל. גם היו שוכרים את חרשי ברזל ונחשת: (יג) ויעשו וגו'. עשו מה שעליהם לעשות: ותעל וגו' בידם. על ידם עלתה חזוק למלאכת התקון: על מתכנתו. על כנו ובסיסו ור"ל שתקנו את כל הצריך לתקן: (יד) וככלותם. לחזק את כלי בית ה': וכלי זהב. ושאר כלי זהב וכסף: תמיד. הם התמידין שבכל יום בבוקר ובערב: (טז) בישראל. במה שהעמיד להם מלך מזרע דוד: ועם האלהים. במה שקרב את ישראל לעבודת המקום: וביתו. במה שהעמיד הם הממונים: (יז) וישתחוו. אחז"ל שעשאוהו אלוה באמרם אליו הנה נאמר והזר הקרב יומת (במדבר י"ח) ואתה הוים בכ"הג שש שנים ועודך חי מהראוי לעבוד אותך עבודת אלהות: אז שמע המלך. קבל דבריהם: (יח) ויעזבו וגו'. ונמשך

ימי קדם

ביופיו ותפארתו: (יד) ובכלותם, לפמ"ש אין סתירה בין הכתובים, שהם אומר שלא עשו כלי שרת מן הכסף המובא בית ה' וכאן אמר שעשו כלי שרת, כי שם מדבר מתרומת הלשכה שאין לעשות ממנו כלי שרת כמ"ש הרמב"ם, וכאן מדבר מכסף שהביאו מפנים שעברו שהיו מיוחדים מראש לבד"ה: (טז) כי עשה טובה בישראל, שפדה אותם מיד עתליה המרשעת והקים מלכות ב"ד, ועם אלהים וביתו, שהעמיד בית ה' על מכונו: (יז) וישתחוו למלך, פי' חז"ל שהשתחוו לו לשם אלהות שאמרו שאחר שעמד בבית קדש הקדשים ימים רבים יש בו אלהות, ובעוד יהוידע חי לא שמע אליהם ואז שמע אליהם: (יח) ויעזבו, אחר שעשו אותו לאלהות עשו לו עצבים דמות דיוקנו ואשרים שנטעו לשמו ועזבו בית ה', ויהי קצף וכו' באשמתם זאת, הגם שלא עבדו ע"ז אחרת זה היה עבודה זרה ממש:

קצף על־יהודה וירושלם באשמתם זאת: יט וישלח בהם נבאים להשיבם אל־יהוה ויעידו בם ולא האזינו: כ ורוח אלהים לבשה את־זכריה בן־יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם כה ׀ אמר האלהים למה אתם עברים את־מצות יהוה ולא תצליחו כי־עזבתם את־יהוה ויעזב אתכם: כא ויקשרו עליו וירגמהו אבן במצות המלך בחצר בית יהוה: כב ולא־זכר יואש המלך החסד אשר עשה יהוידע אביו עמו ויהרג את־בנו ובמותו אמר ירא יהוה וידרש: כג ויהי ׀ לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם ויבאו אל־יהודה וירושלם וישחיתו את־כל־שרי העם מעם וכל־שללם שלחו למלך דרמשק: כד כי במצער אנשים באו ׀ חיל ארם ויהוה נתן בידם חיל לרב מאד כי עזבו את־יהוה אלהי אבותיהם

רש"י

בפסוק י"ג בעא מיניה רב הונא מרב כלי שרת מהו שיעשו מקדשי בדק הבית וכו': (כ) מעל לעם. גבוה מכל העם כדי להשמיע קולו, ובאיכה רבתי דרש סמך על עצמו שהיה שר גבוה מכל העם נביא וכהן וביום הכפורים וחתן המלך ולא נתירא מלומר נבואה ועל זה נאמר (איכה ב') אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא: (כב) ובמותו אמר ירא ה' וידרוש. כי לא הרגוני אלא על שאמרתי שליחותו של מקום ומאחר שהרגתני עליו מן הדין והגון. ובודאי הוא שידרוש דמי, וכן היה כי מיד נדרש דמו כי לתקופת השנה וגו': (כג) ויהי לתקופת השנה. לפי שבני יהודה רשעו יותר מאחר שבטים כמו שאמר לעיל (פסוק י"ח) ויעזבו את בית ה' אלהי אבותיהם: וישחיתו את כל שרי העם. מוסב למעלה ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך והתעיבו את יואש להרגיהם על זה נפרע להם גמולם שבאו חיל ארם והשחיתו את כל שרי העם: מעם.

מצודת ציון / מצודת דוד

מזה שעזבו את בית ה' ועבדו האשרים: באשמתם זאת. בתוך הריסות בעלי (משלי כ"ז): (כד) במצער. במעט כמו
בעבור אשמתם זאת: (יט) ויעידו בם. התרו בם ע"ש
שדרך המתרה להתרות בעדים למען לא יכחש בדבר: ולא האזינו. לא הטו אוזן לשמוע: (כ) מעל לעם. במקום
גבוה מכל העם למען ישמעו כולם: (כא) במצות המלך. הוא צוה לרגמו באבן: (כב) החסד אשר עשה. אשר הצילו
מן המיתה והמליכו על ישראל: ירא ה'. שעל הנס הורגים אותי וידרוש מהם את דמי לקחת נקמתי: (כג) לתקופת
השנה. ר"ל כאשר הקיפה החמה לבוא אל הנקודה הסיא בעצמה שעמדה בעת שנהרג: מעם. ר"ל מן העם כי
עזבו את העם והשחיתו את השרים לבד להראותם שבא בעונם על אשר השתחוו למלך: (כד) כי במצער. רצה
לומר נראה הדבר שבא בעונם, ובהשגחה כי בא ארם באנשים מעטים ובני יהודה היו חיל רב ועכ"ז נפלו בידם:

ימי קדם

(כ) ורוח, הליע דברים להגדיל חטאם בהריגת זכריה שהיה גדול מאד א] שהיה אז מלובש ברוח אלהים ובנבואה והיה שליח ה', ב] שעמד מעל לעם במדריגה העליונה כי היה כהן גדול, וכמ"ש אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא, ג] שלא נבא עליהם רע רק אזהרה ותוכחת מוסר אמר להם למה אתם עוברים רצה לומר לאיזה תכלית, אם תחשבו שעי"כ תצליחו הלא בהפך לא תצליחו כי ה' יעזוב אתכם עי"ז: (כא) ד] ויקשרו עליו, שלא הרגוהו דרך משפט על ידי הזקנים רק דרך קשר, ולא תמה מפני המלוכה כי רגמוהו אבן במצות המלך, והמלך לא היה לו רשות להרוג רק בסייף, ה] שהיה בחצר בית ה' ומקום קדוש: (כב) ולא, ו] שלא זכר החסד, ושלם רעה תחת טובה, ז] שבמותו מסר דין לשמים: (כג) ויהי, ולא נתאחר ענשם כי תכף לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם, ומבואר במלכים (שם) כי קודם לזה רצה חזאל מלך ארם לעלות עליו ונתן כל אוצרותיו שיעלה מעליו, ועי"ז הוכיחו זכריה שע"י עזבם את ה' לא יצליחו, ועזרא סיפר שלתקופת השנה עלה חיל ארם מעצמם בלא מלכם וישחיתו את כל שרי העם: (כד) כי, ר"ל שהיה גלוי ומבואר שהיה עונש השגחי, כי באו במצער אנשים, רק ה' נתן בידם חיל לרוב מאוד על כי עזבוהו, ע"ד כי נורס מכרם, ואת יואש עשו שפטים ענוים קשים, וחז"ל פירשו שעגוהו, שמלת שפוטים בא על התועבה הזאת,

וְאֶת־יוֹאָשׁ עָשׂוּ שְׁפָטִים׃ כה וּבְלֶכְתָּם מִמֶּנּוּ כִּי־עָזְבוּ אֹתוֹ בְּמַחֲלֻיִים רַבִּים הִתְקַשְּׁרוּ עָלָיו עֲבָדָיו בִּדְמֵי בְּנֵי יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיַּהַרְגֻהוּ עַל־מִטָּתוֹ וַיָּמֹת וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּעִיר דָּוִיד וְלֹא קְבָרֻהוּ בְּקִבְרוֹת הַמְּלָכִים׃ כו וְאֵלֶּה הַמִּתְקַשְּׁרִים עָלָיו זָבָד בֶּן־שִׁמְעָת הָעַמּוֹנִית וִיהוֹזָבָד בֶּן־שִׁמְרִית הַמּוֹאָבִית׃ כז וּבָנָיו וְרֹב הַמַּשָּׂא עָלָיו וִיסוֹד בֵּית הָאֱלֹהִים הִנָּם כְּתוּבִים עַל־מִדְרַשׁ סֵפֶר הַמְּלָכִים וַיִּמְלֹךְ אֲמַצְיָהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

כה א בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ אֲמַצְיָהוּ וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ יְהוֹעַדָּן מִירוּשָׁלָ͏ִם׃ ב וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא בְּלֵבָב שָׁלֵם׃ ג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר חָזְקָה הַמַּמְלָכָה עָלָיו וַיַּהֲרֹג אֶת־עֲבָדָיו הַמַּכִּים אֶת־הַמֶּלֶךְ אָבִיו׃ ד וְאֶת־בְּנֵיהֶם לֹא הֵמִית כִּי כַכָּתוּב בַּתּוֹרָה בְּסֵפֶר מֹשֶׁה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר לֹא־יָמוּתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יָמוּתוּ עַל־אָבוֹת כִּי אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יָמוּתוּ׃ ה וַיִּקְבֹּץ אֲמַצְיָהוּ אֶת־יְהוּדָה וַיַּעֲמִידֵם לְבֵית־

ע"ש (ב) מס"ע ד' ד': (ג) רבה ל"ד מדרש שמואל ל"ב מ"ו ח': (ה) איכה רבה ב' מדר"ש פ"ב ד' ב' מדל"ש ד' ב' ירב ק'

רש"י

מסיות עם: (כה) בדמי בני יהוידע. בשביל דמי זכריה שהיה בן יהוידע כי היה לו לזכור טובה וחסד שגמל עמו יהוידע ובשביל אותו עון נתקשרו עליו עבדיו והרגוהו על מטתו מדדו לו מדה כנגד מדה על שהרג זכריה שקט ושליו ובטוח שאין לו לדאג כי בן יהוידע הוא ולכבודו יהגנו בו כבוד ושפכו דמיו לארץ וע"כ נהרג גם הוא בשלום והשקט על מטתו: (כו) המואבית. מה לי מי היו וממי יצאו אם מבני ישראל או ממואבים אלא יצאו כפויי טובה שכפו טובתו של אברהם אבינו ללוט אביהם שנלחם עם המלכים כששמע ששבה לוט והם שכרו את בלעם לקלל בניו ויפרעו מיואש שכפה טובתו של יהוידע והרג את זכריה בנו, כן מפורש במכילתא:

מצודת ציון   מצודת דוד

וביא מלער (בראשית יט): (כ) התקשרו. עשו קשר אגודת עשו שפטים. עשו בו דין משפט יסורין: (כה) ובלכתם. מרידה: (כו) זבד. ובמ"א נאמר יוזבד ובשתי השמות ובעת שהלכו הארמים ממנו ולא על שחמלו עליו רק כי היה נקרא וכן כאן שמרית ושם שומר: (כז) ירב. מלשון עזבוהו חולה בחלאים רבים כי עשו בו מה שמלאם ידם: רבוי: התקשרו. בעת ההיא התקשרו עליו עבדיו בעבור נקמת דמי בני יהוידע ואם שרק זכריה נהרג אמר בני וכן ובני דן חושים (בראשית מ"ו): (כז) ובניו. זכרון ספור בניו ורב המשא עליו. ומה שרבה עליו המשא ר"ל מרבית הנבואות שנבאו עליו הנביאים: ויסוד. ספור יסוד בית האלהים אשר חיזק ותקן: על מדרש. הספר של דברי הימים מהמלכים נקרא מדרש כי בו נדרש ספורי ענייני המלכים והקורות:

כה (ד) כי ככתוב. כי עשה ככתוב בתורה ובתוספת ביאור אמר בספר משה: על בנים. בעבור עון בנים: איש בחטאו ימותו. ר"ל על המתים כמו כל איש בחטאו ולא בחטא זולתו: (ה) לבית אבות וגו'. לכל בית

ימי קדם

אחז עונש על מעשה א"ע אלוה: (כה) ובלכתם, במלכים אומר שהרגוהו בית מלוא, והיינו שאם שכב על מטתו חולה ושם הרגוהו והיה לעונש בדמי בני יהוידע: (כו) ובניו, לפי הכתיב פירוש ובניו, וכן רב המשא שנאמר עליו, היינו נבואת הנביאים, ויסוד בית האלהים איך חדש תחלה את בית האלהים, כ"ז כתוב על ס' מדרש המלכים, ולפי הקרי, כן היה שם בניו, א' נקרא בשם ירב המשא עליו, ואחד נקרא בשם יסוד בית האלהים, והספור של בניו, כתובים במדרש המלכים:

כה (א—ד) בן עשרים, עד פסוק ד' הועתק ממלכים [ב' י"ד ב'—ו'], ועיין בפי' שם: (ה—ו) וימצאם, תראה כי בימי יהושפט היו ארבעה פעמים ממספר הזה וגם

אבות לשרי האלפים ולשרי המאות לכל־יהודה ובנימן ויפקדם למבן עשרים שנה ומעלה וימצאם שלש־מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רמח וצנה: ו וישכר מישראל מאה אלף גבור חיל במאה ככר־כסף: ז ואיש האלהים בא אליו לאמר המלך אל־יבוא עמך צבא ישראל כי אין יהוה עם־ישראל כל בני אפרים: ח כי אם־בא אתה עשה חזק למלחמה יכשילך האלהים לפני אויב כי יש־כח באלהים לעזור ולהכשיל: ט ויאמר אמציהו לאיש האלהים ומה־לעשות למאת הככר אשר נתתי לגדוד ישראל ויאמר איש האלהים יש ליהוה לתת לך הרבה מזה: י ויבדילם אמציהו להגדוד אשר־בא אליו מאפרים ללכת למקומם ויחר אפם מאד ביהודה וישובו למקומם בחרי־אף: יא ואמציהו התחזק וינהג את־עמו וילך גיא המלח ויך את־בני־שעיר עשרת אלפים: יב ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע וכלם נבקעו:

ת"א וישחטו הפסח. יומא מ"ע זבחים י"ד:

רש"י

כה (ז) כי אין ה' עם ישראל כל בני אפרים. לפי שירבעם משבט אפרים והוא היה הראשון שהחטיא את ישראל ובכל דור ודור אחריו היה להם למוקש שהיו עובדין לעגלי זהב של ירבעם: (ח) כי אם בא אתה. פתרון אם לא תאמין בדברי הלא הנסה בא אתה ועשה וחזק למלחמה: לעזר ולהכשיל. פתרון יש לו כח וגבורה לעזור לך בלא חיל של אפרים ולהכשיל אותך אם תוליכם עמך: (יב) וכולם נבקעו וגו' ויהי אחרי בא וגו'. באיכה רבתי עליו נאמר ורגז ושחק ואין נחת (משלי ל"ט):

מצודת דוד

לבד ולכל שר א' ומלא עם אשיו לבד: (ז) כל בני אפרים. מלכות עשרת השבטים קרוים ע"ש אפרים על כי ירבעם המלך הראשון שע' יהם ... מב' י אפרים: (ח) כי אם בא אתה. בא למלחמה לבד ולא עמהם: יכשילך. ר"ל פן יכשילך ומפלת תבין חסרונו ור"ל אם יבואו עמך גם ישראל פן יכשילך האלהים לפני האויב: (ט) ומה לעשות. ר"ל וכי אפסיד הכסף הלא לא יחזירו לי: ... לה' וגו'. ומלא חסרונך ממקום אחר: (י) ויבדילם. מבין אנשי ... ודם: ויחר אפם. כי לבזיון יחשב להם: (יב) נבקעו. נבקעו

מצודת ציון

כה (יב) שבו. מלשון שביה:

ימי קדם

בימי אסא היו כפלים, וע"כ שכר מאה אלף מישראל: (ז) כי אין ה', ר"ל אם תסמוך על ישועת ה', אין ה' עם בני אפרים, וכבר הכריזו במלחמה שאיש הירא מעבירות שבידו ילך וישוב לביתו, וא"ת שאינך סומך על הנלחם ע"י ה' רק על כח וגבורה בדרך הטבע ולכן תצטרך רוב עם, ע"ז אני אומר לך. (ח) כי אם בא אתה, ר"ל אם תרצה לבא בכחך, עשה חזק למלחמה, תעשה תחבולות ותתחזק ברוב עם, אבל לא לעזר ולא להועיל כי יכשילך האלהים לפני אויב, כי ענין ישראל לא ינהג בדרך הטבע רק ע"י ה', והוא או יעזור הבוטחים בו, או יכשיל הסומכים על זרוע בשר: ויש כח באלהים וכו': (ט) ומה לעשות למאת הככר, כי השוכר את הפועל וחזר בו אחר שהלך הפועל, אם בפשיעת הבעה"ב צריך לתת לו שכר כפועל בטל, ואם היה באונס נפטר (ח"מ סי' של"ג) והוא אונס הוא כי לא עלה על דעתו שהנביא יזהיר אותו, ואם כן הם צריכים להחזיר לו המאה ככר, והשיב יש לה' לתת לך הרבה מזה ויהיה הכסף אצלם: (י) ויבדילם, שילכו למקומם, והם חשבו שבני יהודה מיחו במלכם בל ילכו עמהם משנאתם אותם וע"כ חרה אפם על בני יהודה: (יא—יג) ואמציה התחזק, על ידי ששמע לדברי ה', וכבר אמרו חז"ל שמה שהשליך

יג וּבְנֵי הַגְּדוּד אֲשֶׁר הֵשִׁיב אֲמַצְיָהוּ מִלֶּכֶת עִמּוֹ לַמִּלְחָמָה וַיִּפְשְׁטוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה מִשֹּׁמְרוֹן וְעַד־בֵּית חוֹרוֹן וַיַּכּוּ מֵהֶם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַיָּבֹזּוּ בִּזָּה רַבָּה׃ יד וַיְהִי אַחֲרֵי בוֹא אֲמַצְיָהוּ מֵהַכּוֹת אֶת־אֲדוֹמִים וַיָּבֵא אֶת־אֱלֹהֵי בְּנֵי שֵׂעִיר וַיַּעֲמִידֵם לוֹ לֵאלֹהִים וְלִפְנֵיהֶם יִשְׁתַּחֲוֶה וְלָהֶם יְקַטֵּר׃ טו וַיִּחַר־אַף יְהוָה בַּאֲמַצְיָהוּ וַיִּשְׁלַח אֵלָיו נָבִיא וַיֹּאמֶר לוֹ לָמָּה דָרַשְׁתָּ אֶת־אֱלֹהֵי הָעָם אֲשֶׁר לֹא־הִצִּילוּ אֶת־עַמָּם מִיָּדֶךָ׃ טז וַיְהִי ׀ בְּדַבְּרוֹ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הַלְיוֹעֵץ לַמֶּלֶךְ נְתַנּוּךָ חֲדַל־לְךָ לָמָּה יַכּוּךָ וַיֶּחְדַּל הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי כִּי־יָעַץ אֱלֹהִים לְהַשְׁחִיתֶךָ כִּי־עָשִׂיתָ זֹּאת וְלֹא שָׁמַעְתָּ לַעֲצָתִי׃ יז וַיִּוָּעַץ אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּשְׁלַח אֶל־יוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז בֶּן־יֵהוּא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לְךָ נִתְרָאֶה פָנִים׃ יח וַיִּשְׁלַח יוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר הַחוֹחַ אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן שָׁלַח אֶל־הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן לֵאמֹר תְּנָה אֶת־בִּתְּךָ לִבְנִי לְאִשָּׁה וַתַּעֲבֹר חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וַתִּרְמֹס אֶת־הַחוֹחַ׃ יט אָמַרְתָּ הִנֵּה הִכִּיתָ

ת"א ויכו אחרי. סנהדרין ק"ג: ע"ש (י"ז) מדר"ש לג מ"ז ח':

רש"י

(יג) ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד בית חורון. לאחר שחזרו למקומם כדלעיל ויחר אפם מאד ביהודה וישובו למקומם שאם לא כן אלא מיד שנבדלו מאמציה פשטו בערי יהודה היה לו לומר ויפשטו בערי יהודה מבית חורון עד שומרון: (טו) כי יעץ אלהים להשחיתך. כלומר אם אין אתה שומע לעצתי לינך בדרך ישרה דע לך אתה המלך כי יעץ ה' להשחיתך הואיל כי עשית זאת ולא שמעת לעצה ומה היא העצה שהשיאך להתגרות במלך ישראל וליפול לפניו כדכתיב ויועץ אמציה מלך יהודה וישלח אל יואש וגו': (יז) לך נתראה פנים. להראות גבורתנו על סוסים ברמחים: (יח) החוח אשר בלבנון. שהוא שפל רוח שלח אל הארז. שהוא שר גדול מכל האילנות: ותעבר וגו' ותרמס. ולא רצה הארז להרגו כי זילות הוא בעיניו לכרות החוח אלא עברה עליו ורמסתו לבזיון, כי היאך נשאו לבו לשלוח בזיון גדול כזה לארז גבוה אף אתה כחוח שאין לך רק שני שבטים ועתה עבדי יקומון עליך וירמסוך כשימשמעו הבזיון הזה:

מצודת ציון

(יג) ויפשטו. מלשון התפשטות ופזור כדרך הגלחמים והשוללים: (יז) לך. ענינו כמו לכה בה"א: (יח) החוח. הוא מין קוצים כמו כשושנה בין החוחים (ש"ה ב'): ותרמס. ענין דריסה ברגל: (יט) והשאך לבך. ענין התרוממות וגאוה: תתגרה. מלשון תגר ומחלוקת וכן ואל תתגר בם (דברים ב'):

מצודת דוד

הריסה: (טו) אשר לא הצילו. ונראה א"כ שלא אלהים המה: (טז) הליועץ. וכי מי מינה אותך להיות יועץ למלך: חדל לך. מדבריך אלה: למה יכוך. מי מאנשי: כי יעץ אלהים. יען הם עצתי: (יז) נתראה פנים. כלומר אין זה גבורה מה שנלחו אנשיך פתאום והכו בעמי אך נתראה פנים בפנים ונדעה הגבור: עם עמי: (יח) החוח. המשיל את אמציה לחוח ואת עצמו לארז ובאלו אומר אף אם דברת לשלום לכלימה יחשבו לי להתחבר עמך מכ"ש לרדת עמך במלחמה: ותרמס. על אשר נשאו לבו לגבר כזאת ורמז לו שאנשיו ירמסו אותו: (יט) אמרת הנה הכית גו'. ולדבר גבורה יחשב אצלך ולזה נתגאית ורוצה אתה לגבורות כבודך בהלחמך עמי: עתה. הואיל וקנית כבוד מה בנצחון אדום שב בביתך והשאר בכבודך: למה תתגרה ברעה. ומה

ימי קדם

השבוים מראש הסלע היה שלא כפי הדין ועי"ז נענשו שהכו בם גדודי אפרים: (טז) הליועץ, באשר לא אמר לו זה בשם ה' רק בדרך עצה כעס עליו, ויאמר אני לא אמרתי זאת מלבי רק ידעתי בנבואה שיעץ אלהים להשחיתך בעבור חטא זה שעשית זאת, לכן אמרתי לך דרך עצה שתעשה תשובה ולא שמעת לעצתי להסיר ממך חרון אף ה': (יז) ויועץ אמציה, עתה ספר איך יעץ אלהים להשחיתו שנתן בלבו עצה להלחם עם יואש על ההרג שעשו גדוד אפרים באנשי יהודה. מכאן עד סוף הסימן מועתק ממלכים [סי' כ"ה]: (יט) להכביד, שם ונשאך לבך הכבד ושב בביתך,

את־אדום ונשאך לבך להכביד עתה שבה בביתך למה תתגרה ברעה ונפלת אתה ויהודה עמך: כ ולא־שמע אמציהו כי מהאלהים היא למען תתם ביד כי דרשו את אלהי אדום: כא ויעל יואש מלך־ישראל ויתראו פנים הוא ואמציהו מלך־יהודה בבית שמש אשר ליהודה: כב וינגף יהודה לפני ישראל וינסו איש לאהליו: כג ואת אמציהו מלך־יהודה בן־יואש בן־יהואחז תפש יואש מלך־ישראל בבית שמש ויביאהו ירושלם ויפרץ בחומת ירושלם משער אפרים עד־שער הפונה ארבע מאות אמה: כד וכל־הזהב והכסף ואת כל־הכלים הנמצאים בבית־האלהים עם־עבד אדום ואת־אצרות בית המלך ואת בני התערבות וישב שמרון: כה ויחי אמציהו בן־יואש מלך יהודה אחרי מות יואש בן־יהואחז מלך ישראל חמש עשרה שנה: כו ויתר דברי אמציהו הראשנים והאחרונים הלא הנם כתובים על־ספר מלכי־יהודה וישראל: כז ומעת אשר־סר אמציהו מאחרי יהוה ויקשרו עליו קשר

רש"י

(יט) ונשאך לבך. לרדוף אחר הכבוד ורוצה אתה להתכבד אף בי, ובמלכים (ב' י"ד) הכבד ושב בביתך: (כ) כי מהאלהים היא למען תתם ביד. כלומר בידיהם כדלעיל ידעתי כי יען אלהים להשחיתך: (כא) בבית שמש. היתה המלחמה והוצרך לומר שלא תאמר כשתפשו אמציה למה הביאו לירושלים ולא לשומרון לפי שהיה בית שמש סמוך לירושלים: (כג) ויפרץ בחומה. שאמר מעתה לא ימרוד בי כי לא יגבה לבו כל כך למרוד הואיל ונפרצה החומה: (כד) הנמצאים בבית האלהים עם עבד אדום. כי הוא ובניו נגידים על האוצרות כל ימיהם כדלעיל (א' כ"ו): ואת בני התערבות. שלא הניחו ישראל את אמציהו להיות עוד מלך בירושלים עד שנתן בני השרים ערבון שלא ימרדו עוד בו וכן תרגם יונתן אותו במלכים (ב' י"ד) בני רברביא. ורבינו יוסף פירש תערובות אוחן התערובות שהיה לו למלך נתונים בערבות שלא ימרדו אבותם בו, ולא נראה לי כי לא מצינו שגברה יד יהודה כל כך על אחרים שיהיו צריכים ליתן ליהודה בניהם לערבון: (כז) ומעת אשר סר אמציהו מאחרי ה'. ונפל לפני מלך ישראל מיד ויקשרו עליו קשר בירושלים

מצודת דוד | מצודת ציון

התגרה עמדי בענין: כי אם עליך ברעה ותפול אתה ועמך: (כג) שער הפונה. הוא שער הפינים שנאמר במ"א
(כ) למען תתם. את אמציה ועמו ביד מלך ישראל: כי השער העומד בפינה הוא פונה לכאן ולכאן:
(כא) ויתראו פנים. ר"ל נלחמו פנים בפנים: (כג) משער (כד) התערבות. מלשון ערבון ומשכון כמו מה הערבון
אפרים. יתחיל לפרוץ מן השער הנקרא שער אפרים ופרץ (בראשית ל"ח):
עד השער הנקרא שער הפונה ויהיה באורך ת' אמה: (כד) וכל הזהב. ר"ל ולקח את כל הזהב וגו' ואמציהו הכין
תפרונו: עם עבד אדום. עם כל הנמצא בבית עו"ד אדום כי בבית הארון שם בימי דוד היה, בביתו אוצרות הקדשים ושארו שמה
עד אז: שנלקח הארון משם: בני התערבות. הם בני השרים שנתנו ביד המלך לערבון שלא ימרדו בו מלכות: (כז) ומעת וגו' ויקשרו.

ימי קדם

ופירשו עזרא שרצה לומר הכבד אתה רוצה כבוד, ועי"ז נשאך לבך להלחם כדי להכביד להשיג כבוד, שיגדל כבוד בית יהודה, ע"ז איעצך שב בביתך והיתה מתחזק כבוד: (כ) ולא שמע אמציה, כ"ש שם ועזרא פירש שהיה זה מה' להעניש על שדרש לאלהי אדום: (כג) ויביאהו, שם ויבא, ופירש עזרא שגם את אמציה הביא אתו שבי אל עיר מלכותו לקלון ו[illegible]: (כו) ויתר במלכים אמר שדבריו כתובים על ס' מלכי יהודה, ועזרא הוסיף שדבריו האחרונים כתובים על ספר מלכי ישראל, כי מאז היה נכנע תחת מלכי ישראל (כמ"ש בתחלת הושע) וכתבו שם קורותיו: (כז) ומעת, כהני ה' קשרו עליו קשר תיכף כשסר מעל ה', ואחר שפרץ הקשר גם ללכיש, ושם מצא עוזרים כל הימים האלה עד

 שגבר

בִּירוּשָׁלָ͏ִם וַיָּנָס לָכִישָׁה וַיִּשְׁלְחוּ אַחֲרָיו לָכִישָׁה וַיְמִיתֻהוּ שָׁם׃ כח וַיִּשָּׂאֻהוּ עַל־הַסּוּסִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר יְהוּדָה׃

כו א וַיִּקְחוּ כָּל־עַם יְהוּדָה אֶת־עֻזִּיָּהוּ וְהוּא בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו אֲמַצְיָהוּ׃ ב הוּא בָּנָה אֶת־אֵילוֹת וַיְשִׁיבֶהָ לִיהוּדָה אַחֲרֵי שְׁכַב־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו׃ ג בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה עֻזִּיָּהוּ בְמָלְכוֹ וַחֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ יְכִילְיָה מִן־יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ ד וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה אֲמַצְיָהוּ אָבִיו׃ ה וַיְהִי לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים בִּימֵי זְכַרְיָהוּ הַמֵּבִין בִּרְאֹת הָאֱלֹהִים וּבִימֵי דָּרְשׁוֹ אֶת־יְהוָה הִצְלִיחוֹ הָאֱלֹהִים׃ ו וַיֵּצֵא וַיִּלָּחֶם בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּפְרֹץ אֶת־חוֹמַת גַּת וְאֵת חוֹמַת יַבְנֵה וְאֵת חוֹמַת אַשְׁדּוֹד וַיִּבְנֶה עָרִים בְּאַשְׁדּוֹד וּבַפְּלִשְׁתִּים׃ ז וַיַּעְזְרֵהוּ

ת"א ויהי לדרוש. סוטה מ"ח: ע"ש (ד) במד"ר פ"ד: (ה) שמ"ר ב' ס': (ו) במד"ר ד': יסוד י'

רש"י

להרגו כי היה לבם דואג איש על בנו ועל אחיו ועל קרובו שנהרגו על ידו לפי שנתגרה במלך ישראל: (כז) וינס לכישה. עיר מבצר אשר נלחם עליה סנחריב ונס לכישה ויהי שם ט"ו שנים עד ששלחו אחריו לכישה וימיתוהו שם, ואותן ט"ו שנה שהיה בלכיש מולכת יכליהו אם עזיהו תחתיו כן נראה לי. ובפירוש ר' יוסף ז"ל ראיתי גם אותן ט"ו שנים שהיה בלכיש מלך עזיהו בנו תחתיו, ולא נכון לפותרו כן שהרי כתיב בסמוך והוא בן שש עשרה שנה נמצא שלא היה בזמן שברח אביו אלא בן שנה ועוד שא"כ היה לו לומר ויקחו את עזיהו וימליכו אותו תחת אביו בחייו אלא משמע שלא מלך בחיי אביו:

כו (ד) ויעש הישר בעיני ה'. ככל הישר שעשה אביו עשה ולא עשה כרשעו: (ה) בימי זכריהו. זה עזיהו וג' שמות נקראו לו עזיהו זכריהו עזריהו ודוגמא (מלכים ב' י"ד) יהואחז

מצודת דוד

מפני שהיה החילו לקשור עליו ולמרוד בו: (כח) בעיר יהודה. ר"ל בהעיר המיוחדת אשר היה דוד והיא עיר ציון:

כו (ב) הוא בנה את אילות ליהודה. כי שלמה כבשה מאדום כמ"ש אז הלך שלמה וגו' ואל אילות (לעיל ח') ובני אדום חזרו ולקחו אותה מיהודה וכאשר הכה אמציה את אדום לקחה מידם ועזיהו בנה את חומתה להיות עיר מבצר ובזה הטיבה ליהודה כי בעודה פרוצה אין להחזיק בה ולהחזיקה בשלהם: אחרי שכב המלך. על אמציה אמר כי אף שהוא לכדה עדיין לא הוחזר ליהודה להחזיק בה עד כי מת ובא עזיהו ועשאה עיר מבצר: (ד) ויעש הישר וגו' ככל וגו'. ר"ל בדבר הישר עשה אביו ולא בדבר מה שלא טוב עשה: (ה) ויהי לדרש אלהים. היה

ימי קדם

שנפל ביד הקושרים וימיתוהו שם, וכבר בארתי (שם) שבלא שנים אחר מלחמת אמציה עם יואש נפרץ הקשר והמליכו את עוזיה בחייו והוא היה בלכיש ומלך שם, ואחר י"ב שנים גברו הקושרים וימיתוהו, ועז"א מיכה רתום המרכבה לרכש יושבת לכיש כמו שפירשתי שם:

כו (א—ד) ויקחו, הועתק מס' מלכים עד פסוק ד', ועזרא הוסיף שעם הארץ המליכו אותו, כי המליכוהו בחיי אביו כמ"ש, ושבנה את אילת שהוא מאדום, וזה לא היה בעוד מלך בחיי אביו רק אחר מות אמציה: (ה) ויהי לדרוש אלהים, ר"ל שהיה אז העת המוכן לדרוש אלהים, כי היה בימי זכריה המבין בראות אלהים, שהנביאים ובעלי רוה"ק היו צופים במראות אלהים כמו יחזקאל שראה המרכבה, ויתר מחזות שראו הנביאים, והיה ביניהם מדרגות שיש מהם שלא הבינו כל המראה על אמתתה, כי המראות הם ציורים מושכלים שעל ידם יציירו להם ההשגות הנוראות כמו העולמות וההיכלות והפרצופים והספירות שרואים הנכנסים בפרדס, שיש מהם שהציץ ונפגע, ומעשה בתינוק שיצא אש מחשמל, כי צריך בינה יתירה להבין דבר מתוך דבר כר"ע שנכנס בשלום ויצא בשלום, וזכריה היה מבין המראות, ובדור שנמצא איש כזה היה העת לדרוש אלהים ממנו, ובימים שדרשו את ה' הצליחו, עתה יתחיל לספר הצלחותיו. א] נגד האויב החיצון. (ו) ויצא וילחם בפלשתים וכבש ערים בצורות, וגם החזיק במדינה ובנה שם ערים כאדם העושה בשלו: (ז) ויעזרהו, שאח"ז נתחברו הפלשתים עם הערביים והמעונים והם נלחמו את יהודה בימי יהורם (כנ"ל

הָאֱלֹהִים עַל־פְּלִשְׁתִּים וְעַל־הָעַרְבִיִּים הַיֹּשְׁבִים בְּגוּר־בָּעַל וְהַמְּעוּנִים׃ ח וַיִּתְּנוּ הָעַמּוֹנִים מִנְחָה לְעֻזִּיָּהוּ וַיֵּלֶךְ שְׁמוֹ עַד־לְבוֹא מִצְרַיִם כִּי הֶחֱזִיק עַד־לְמָעְלָה׃ ט וַיִּבֶן עֻזִּיָּהוּ מִגְדָּלִים בִּירוּשָׁלַםִ עַל־שַׁעַר הַפִּנָּה וְעַל־שַׁעַר הַגַּיְא וְעַל־הַמִּקְצוֹעַ וַיְחַזְּקֵם׃ י וַיִּבֶן מִגְדָּלִים בַּמִּדְבָּר וַיַּחְצֹב בֹּרוֹת רַבִּים כִּי מִקְנֶה־רַּב הָיָה לוֹ וּבַשְּׁפֵלָה וּבַמִּישׁוֹר אִכָּרִים וְכֹרְמִים בֶּהָרִים וּבַכַּרְמֶל כִּי־אֹהֵב אֲדָמָה הָיָה׃ יא וַיְהִי לְעֻזִּיָּהוּ חַיִל עֹשֵׂה מִלְחָמָה יוֹצְאֵי צָבָא לִגְדוּד בְּמִסְפַּר פְּקֻדָּתָם בְּיַד יְעוּאֵל הַסּוֹפֵר וּמַעֲשֵׂיָהוּ הַשּׁוֹטֵר עַל־יַד־חֲנַנְיָהוּ מִשָּׂרֵי הַמֶּלֶךְ׃ יב כֹּל מִסְפַּר רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְגִבּוֹרֵי חָיִל אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ יג וְעַל־יָדָם חֵיל צָבָא שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וְשִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת עוֹשֵׂה מִלְחָמָה בְּכֹחַ חָיִל לַעְזֹר לַמֶּלֶךְ עַל־הָאוֹיֵב׃ יד וַיָּכֶן לָהֶם עֻזִּיָּהוּ לְכָל־הַצָּבָא מָגִנִּים וּרְמָחִים

ע"ש (ח) שמס"ר ב' ס' במדבר ד' ירושלמי יבמות ד' י"ב: יתיר י'. יעיאל ק'. בצ"ל עמ"ש.

רש"י

האלהים: המבין בראות אלהים. שהבין בראיית האלהים שסובה היא ונראית מה': (ט) ויבן עזיהו מגדלים וגו'. שהוצרך לחזק מה שפרצו בחומה בימי אביו: (י) אכרים ארא"ש"רי בלעז: וכרמים. דוגמא (שם ב' כה) לכרמים וליוגבים שומרי בהמות היה לו: כי אהב אדמה היה. מסורת בב"ר ב' להוטים אחרי קניינים

מצודת דוד

דרכו לדרש אלהים: המבין בראות אלהים. היה בעל בינה להבין בראות במראות הנבואה הבאה מאלהים: (ח) העמונים אולי הם המעונים שזכר והוא הפוך: וילך שמו. פרסום שמו הלך עד שבא אל מצרים: עד למעלה. ר"ל גדול מאד: (ט) ויחזקם. בכל פעם חיזק את המגדלים ההם: (י) ויחצב בורות. חצב במקום אבנים קרוי חוצב בשון מקרא: כי מקנה רב. ולזה צריך לבורות רבים להשקות המקנה: ובשפלה ובמישור. מהם רועים בשפלה ומהם במישור: כי אהב אדמה. אוהב היה לעסוק בעבודת אדמה: (יא) במספר פקדתם. במספר מנינם הנמסר ביד יעואל וכו': על יד חנניהו. ואז היה מוסר בידם הספר: (יב) לגבורי חיל. של גבורי החיל: (יג) ועל ידם. הנתונים בידם ותחת ממשלתם: בכח חיל. הוא כפל ענין במ"ש ויורה על רב הכח: (יד) ולאבני קלעים. הכלים הנצרכים לאבני הקלע:

מצודת ציון

כו (ט) המקצוע. הזויות כמו לשני המקצעות (שמות כ"ו): (י) ובשפלה. בעמק: אכרים. הם עובדי האדמה בחרישה כמו וקראו אכר אל אבל (עמוס ה'): וכרמים. עובדי הכרמים: ובכרמל. ענין גבעות שמנים ועובים כמו ורעה הכרמל והבשן (ירמיה נ'): (יד) ויכן. מלשון הכנה: וכובעים. עשוים הם מברזל ישימו על הראש להגן ממכת חרב: ושריונות. ענין מלבוש מברזל ולבשו

ימי קדם

א' ע"ז) ובדרך הטבע היה קשה לנצחם רק שה' עזרו למעלה מדרך הטבע: (ח) ויתנו, עד שנפל פחדו על כל הארצות והעמונים נתנו לו מנחה, ושמו הלך עד למצרים, כי החזיק בכל הארצות עד למעלה מגבולו, עד שיצא לו שם לתהלה ולתפארת: (ט) ויבן, ב] ספר איך השתדל בארצו שבנה מגדלי עוז מפני אויב ויחזק אותם בכלי נשק: (י) ויבן, ג] ספר רוב עשרו שע"י שהיה לו מקנה רב במדבר רועות שם, בנה שם מגדלים להיות למבצר מפני שודדים, וחצב בורות רבים להשקות הצאן, והיה לו מקנה גם בשפלה ובמישור בא"י, וגם היה לו אכרים וכורמים והיה עוסק בעבודת אדמה שיהיה בר ומזון בא"י ולא ישאו חרפת רעב: (יא) ויהי, ד] שהיה לו חיל עושה מלחמה, כי גם לאמציה היה חיל, רק שלא היו קבועים למלחמה תמיד כי אם מזומנים לעת צר ובעת שלום הלכו לבתיהם, אבל אלו היו יוצאי צבא לגדוד, שלא היה להם עסק אחר רק שנפלו גדודים בפעם בפעם על העמים סביבותיהם, והיה פקודתם במספר תמיד ביד יעיאל הסופר וע"י השוטר שהיו משגיחים שלא יחסר מנינם בשום פעם: (יב) כל מספר ראשי האבות, כשתדקדק תמצא שהיו שרי מאתים ושרי חמש מאות ושרי אלף ושרי עשרת אלפים ושבעה שרים על גביהם: (יד) ויכן להם

וְכֹבָעִים וְשִׁרְיֹנוֹת וּקְשָׁתוֹת וּלְאַבְנֵי קְלָעִים׃ טו וַיַּעַשׂ ׀ בִּירוּשָׁלַםִ חִשְּׁבֹנוֹת מַחֲשֶׁבֶת חוֹשֵׁב לִהְיוֹת עַל־הַמִּגְדָּלִים וְעַל־הַפִּנּוֹת לִירוֹא בַּחִצִּים וּבָאֲבָנִים גְּדֹלוֹת וַיֵּצֵא שְׁמוֹ עַד־לְמֵרָחוֹק כִּי־הִפְלִיא לְהֵעָזֵר עַד כִּי־חָזָק׃ טז וּכְחֶזְקָתוֹ גָּבַהּ לִבּוֹ עַד־לְהַשְׁחִית וַיִּמְעַל בַּיהוָה אֱלֹהָיו וַיָּבֹא אֶל־הֵיכַל יְהוָה לְהַקְטִיר עַל־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ יז וַיָּבֹא אַחֲרָיו עֲזַרְיָהוּ הַכֹּהֵן וְעִמּוֹ כֹּהֲנִים ׀ לַיהוָה שְׁמוֹנִים בְּנֵי־חָיִל׃ יח וַיַּעַמְדוּ עַל־עֻזִּיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־לְךָ עֻזִּיָּהוּ לְהַקְטִיר לַיהוָה כִּי לַכֹּהֲנִים בְּנֵי־אַהֲרֹן הַמְקֻדָּשִׁים לְהַקְטִיר צֵא מִן־הַמִּקְדָּשׁ כִּי מָעַלְתָּ וְלֹא־לְךָ לְכָבוֹד מֵיְהוָה אֱלֹהִים׃ יט וַיִּזְעַף עֻזִּיָּהוּ וּבְיָדוֹ מִקְטֶרֶת לְהַקְטִיר וּבְזַעְפּוֹ עִם־הַכֹּהֲנִים וְהַצָּרַעַת זָרְחָה בְמִצְחוֹ

ת"א וכחזקתו גבה. סנהדרין מ"ת ערכין ו׳ : והצרעת. סנהדרין שם ערכין שם : כצ"ל עמ"ש

רש"י

היו ולא נמצא בהם תועלת, הוא וקין: (טו) חשבנות מחשבות חושב. דוגמא (שמות כ"ח) מעשה חושב, כלי מלחמה עשה באומנות כגון דיק ואילים המנגחים בחומה כדכתיב (משלי כ"ד) כי בתחבולות תעשה לך מלחמה: (טז) וימעל בה׳ אלהיו. כאן נופל לומר מעילה כי בשגגה עשה דוגמא (ויקרא ה׳) נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה: ויבא אל היכל ה׳. שאמר נאה למלך לשרת למלך הכבוד: (יט) ובידו מקטרת

מצודת ציון

במלחמה להגן: (טו) הפנות. המה כעין מגדלים כמו ועל הפנות הגבוהות (צפניה א׳): לירוא. להשליך כמו ירה בים (שמות ט"ו): (טז) וימעל. ענין חטא ופשע: (יט) ויזעף. ענין כעס: מקטרת. כן יקרא המחתה כשהיא עם הקטרת אכונה להקטיר: (כ) נדחף. מלשון דחיפה ומהירת הילוכה:

מצודת דוד

(טו) חשבנות. מעשה אומנות הבאה ע"י מחשבה ועיון לב ולתוספת ביאור אמר מחשבת: חושב. ר"ל הנעשה במחשבות של החושב והוא הרגיל במחשבת העיון: להיות על המגדלים. מעשה האומנות ההם עשה לשומם על המגדלים לירות בהם בחצים ובאבנים: כי הפליא. עשה דברים נפלאים להיות נעזר בהם עד כי נתחזק על ידיהם: (טז) עד להשחית. עד כי נשתה להרשיע בעבור רוב גובה הלב: (יח) לא לך. לא הותר לך להקטיר: כי מעלת. כי פשעת בזה: ולא לך לכבוד. ר"ל לא כמו שתחשוב אתה שיהא לך בהקטרה זו כבוד מה׳ כי לא כן הוא: (יט) ויזעף. על שמיחה בו: ובידו מקטרת. ובכל היה בידו המחתה ובו הקטרת: ובזעפו. ובעת זעפו פרחה הצרעת במצחו ולפי שהצרעת לבנה היא כמ"ש ואם בהרת לבנה היא (ויקרא י"ג) לזה אמר לשון זריחה כי מבהיק בעברו הלובן: מעל. בעמדו מעל המזבח:

ימי קדם

הכין להם כלי נשק מאוצר המלך, כי החיל ההולך למלחמה לפרקים בעת הצורך יהיה להם כלי נשק שלהם, אבל אלה שהיו מזומנים למלחמה תמיד על הוצאת הממלכה גם כלי נשקם היה מוכן מאוצר הממלכה: (טו) ויעש בירושלים, חוץ מזה היה חכם גדול בחכמת החשבון והמעכאניק שע"י מלאכת מחשבת יניעו משאות כבדות ויורו אותם בכח קל במרחק רב, וע"י זה יזרקו אבני בליסטראות מעל החומה, וזה העוזר מאד במלחמה כנודע, וערך מערכות כאלה על המגדלות לירות מהם על האויב, ובזה יצא שמו עד למרחוק כי בזה הפליא להעזר ע"י תחבולות מלחמה חדשים לא ידעום מלפנים: (טז) ובחזקתו גבה לבו, כי לפעמים יהיה גבהות הלב לטובה כמ"ש ביהושפט ויגבה לבו בדרכי ה׳, אבל הוא גבה לבו יותר מן המדה עד להשחית, שחשב בגבהו שהוא ראוי לכהונה גדולה, כי הנהגת העם היה תח"י המלך והנהגת הדת תח"י הכהן, ולא היה המלך יכול לחדש דבר בלי הסכמת הכהן, וע"כ רצה בכהונה שיהיה גם הדת תחת רשותו, וזה מלך שרצה להשחית את הדת וימעל בה׳ ורצה להקטיר: (יח) לא לך, ר"ל אתה נוגע בגבול שאינו שלך, כי הכהונה נתנה לבני אהרן שהם מקודשים, וא"כ צא מן המקדש כי אין זר רשאי ליכנס להיכל שלא נצרך ואתה מעלת בקדש, ולא לך לכבוד, שמי שראוי לכהונה היא לו לכבוד מאלהים, ומי שאינו ראוי לה ולוקחה בע"כ היא לו לבוז כי בוזיו יקלו: (יט) ויזעף, גדר הזעף שמתעצב ורוחו כהה על שלא עשה הדבר כרצונו ובתוך זעפו זרחה הצרעת במצחו לסימן על רוע מחשבותיו שבקעה הטומאה דרך המצח:

ויבהלוהו

לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים בְּבֵית יְהוָה מֵעַל לְמִזְבַּח הַקְּטֹרֶת: כ וַיִּפֶן אֵלָיו עֲזַרְיָהוּ כֹהֵן הָרֹאשׁ וְכָל־הַכֹּהֲנִים וְהִנֵּה־הוּא מְצֹרָע בְּמִצְחוֹ וַיַּבְהִלוּהוּ מִשָּׁם וְגַם־הוּא נִדְחַף לָצֵאת כִּי נִגְּעוֹ יְהוָה: כא וַיְהִי עֻזִּיָּהוּ הַמֶּלֶךְ מְצֹרָע ׀ עַד־יוֹם מוֹתוֹ וַיֵּשֶׁב בֵּית הַחָפְשִׁית מְצֹרָע כִּי נִגְזַר מִבֵּית יְהוָה וְיוֹתָם בְּנוֹ עַל־בֵּית הַמֶּלֶךְ שׁוֹפֵט אֶת־עַם הָאָרֶץ: כב וְיֶתֶר דִּבְרֵי עֻזִּיָּהוּ הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים כָּתַב יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא: כג וַיִּשְׁכַּב עֻזִּיָּהוּ עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בִּשְׂדֵה הַקְּבוּרָה אֲשֶׁר לַמְּלָכִים כִּי אָמְרוּ מְצוֹרָע הוּא וַיִּמְלֹךְ יוֹתָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו:

כז א בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יוֹתָם בְּמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ יְרוּשָׁה בַּת־צָדוֹק: ב וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה עֻזִּיָּהוּ אָבִיו רַק לֹא־בָא אֶל־הֵיכַל יְהוָה

ת"א וכלרעת. סנהדרין שם ערכין שם: ע"ש (כד) מס' לנזות: (א) ד' מדר"ש כ"ח ל"ג א':

החפשית ק'

רש"י

להקטיר. ורצה להכות בו שהכהן המונעו מלהקטיר קטרת: (כא) בית החפשית. ובירושלמי מפרש עשה לו בית בבית הקברות על שם במתים חפשי (תהלים פ"ח): כי נגזר. לו מלבא עוד בין הבריות דוגמא (מגילה ב') ואת אשר נגזר עליה: (כג) בשדה הקבורה. ולא במערה עם המלכים:

כז (ב) בכל אשר עשה עוזיהו אביו. כטובות שעשה אביו, וזהו שאמר רבי שמעון בן יוחאי במסכת סוכה אלמלי יהיה אברהם אבינו מקבל עליו כל עונות הדורות עד לו, אני הייתי מקבל עלי חטאי הדורות מאברהם עד לי, ואם היה יותם בן עוזיהו עמי היינו מקבלין עלינו מאברהם ועד סוף הדורות שבכל המלכים שלפניו ולאחריו מצינו בהם חטא חוץ מיותם. דוד רק באוריה החתי. שלמה נשיו הטו לבבו. רחבעם עזב את תורת ה'. אביה וילך בכל חטאת אביו. אסא הוציא כסף וזהב מאוצרות בית ה' ונתן הנביא בית המהפכת. יהושפט נתחבר לרשע. יהורם הרג אחיו. אחזיהו אמו יועצתו להרשיע. יואש הרג זכריה ונעשה קדש. אמציה השתחוה לפסילי שעיר. עוזיהו נכנס להיכל להקטיר. אחז הלך בדרכי מלך ישראל וגם עשה מצבות לבעלים. חזקיה גבה לבו ויהי עליו קצף, ועל שלשה לא הודו לו, מנשה עשה את הרע בעיני ה', יאשיהו לא שמע דברי נבואה מפי אלהים. צדקיה עשה הרע בעיני

מצודת דוד

(כ) ויבהילוהו. הוציאוהו משם בבהלה ומהירות: נדחף לצאת. מעצמו היה נדחף לצאת מהר כי ראה שה' נגעו ובעונש בא: (כא) בית החפשית. בבית החפשית ר"ל עזב הנהגת המלוכה והיה חפשי מן העמל הזה וכמ"ש רז"ל שהמלכות לעבדות יחשב לפי רב העמל: כי נגזר. כי נכרת מלבוא לבית ה' בעבור טומאת צרעתו לזה עזב גם הנהגת המלוכה: על בית המלך. היה ממונה על בית המלך להיות שופט העם תחת המלך: (כג) בשדה הקבורה. ולא במערה של קבורת המלכים: מצורע הוא. ואין מהראוי א"כ לקוברו במערה עם המלכים:

כז (ב) ככל אשר עשה. ר"ל בדבר הישר עשה כאביו רק לא כדבר המעל ולא בא אל ההיכל להקטיר כמו שבא אביו: ועוד העם. ר"ל עם כי יותם היה צדיק גמור עכ"ז היו העם משחיתים דרכיהם ולא למדו מדרכיו:

מצודת ציון

(כא) נגזר. נכרת:

ימי קדם

(כ) ויבהילוהו, כי מצורע מטמא בביאה, רק שעדן לא החליטו על הנגע שם טומאה, אבל היו מחויבים שלא לעכב ולכן הבהילוהו שימהר לצאת וגם הוא נדחף שהרגיש שה' נגעו בהשגחה: (כא) וישב בבית החפשית, כי מצורע משתלח חוץ לג' מחנות, ובבתי ערי חומה משתלח חוץ מן החומה, וחז"ל אמרו שעשה לו בית בבית הקברות, שגם בית הקברות היה חוץ מן החומה, ולפי הפשט שנעשה חפשי מעבודת המלכות: (כג) בשדה הקבורה, בשדה שאצל קבורת המלכים ולא במערה, כי אמרו מצורע הוא:

כז (ב) רק לא בא, שלא נכנס להיכל פנימה לפנים מעזרת ישראל כאביו: ועוד העם משחיתים

וְעוֹד הָעָם מַשְׁחִיתִים׃ ג הוּא בָּנָה אֶת־שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הָעֶלְיוֹן וּבְחוֹמַת הָעֹפֶל בָּנָה לָרֹב׃ ד וְעָרִים בָּנָה בְּהַר־יְהוּדָה וּבֶחֳרָשִׁים בָּנָה בִּירָנִיּוֹת וּמִגְדָּלִים׃ ה וְהוּא נִלְחַם עִם־מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן וַיֶּחֱזַק עֲלֵיהֶם וַיִּתְּנוּ־לוֹ בְנֵי־עַמּוֹן בַּשָּׁנָה הַהִיא מֵאָה כִּכַּר־כֶּסֶף וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כֹּרִים חִטִּים וּשְׂעוֹרִים עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים זֹאת הֵשִׁיבוּ לוֹ בְּנֵי עַמּוֹן וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וְהַשְּׁלִשִׁית׃ ו וַיִּתְחַזֵּק יוֹתָם כִּי הֵכִין דְּרָכָיו לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו׃ ז וְיֶתֶר דִּבְרֵי יוֹתָם וְכָל־מִלְחֲמֹתָיו וּדְרָכָיו הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃ ח בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃ ט וַיִּשְׁכַּב יוֹתָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּעִיר דָּוִיד וַיִּמְלֹךְ אָחָז בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

כח א בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה אָחָז בְּמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְלֹא־עָשָׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּדָוִיד אָבִיו׃ ב וַיֵּלֶךְ בְּדַרְכֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וְגַם מַסֵּכוֹת עָשָׂה לַבְּעָלִים׃ ג וְהוּא הִקְטִיר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם וַיַּבְעֵר אֶת־בָּנָיו בָּאֵשׁ כְּתֹעֲבוֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וַיְזַבֵּחַ וַיְקַטֵּר בַּבָּמוֹת וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן׃ ה וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהָיו בְּיַד מֶלֶךְ אֲרָם וַיַּכּוּ־

ע"ש (ג) קטלא רבה ג' מפ"ג א' ה' אגדב"ר ל"ח ס"ח :

רש"י

ה' ולא נכנס מפני יראה. אבל יותם לא נמצא בו שום דופי (כך אמר לי ר' אליעזר בר משה) : ועוד העם משחיתים. כדכתיב (במלכים ב' ט') עוד העם מזבחים ומקטרים : (ג) ובחומת העפל. דוגמא (ישעיה ל"ב) עופל ובחן היה בונה מגדלות: (ד) ובחרשים בנה בירניות. לשון בירה גדולה :

מצודת ציון

כז (ג) העפל. שם מגדל וכן ויבוא אל העופל (מ"ב ה') : (ד) ובחרשים. ביערות כמו ותרש מצל (יחזק' ל"א) ור"ל סעיף : בירניות. ארמונות וכן לא לאדם הבירה (דה"א כ"ט) : (ה) השיבו. לפי שהלוהו בלשם פעמים לזה אמר השיבו ר"ל שלחו והשיבו ושלחו :

כח (ב) מסכות. פסילים יצוקים ממסכה וכן אלהי מסכה (שמות ל"ד): (ג) ויבער. ענין שריפה : הוריש. גרש:

מצודת דוד

(ג) הוא בנה. ר"ל בנה עליו בנין גבוה. או שנפל וחזר הוא ובנאו מחדש : ושעורים עשרת אלפים. מוסב הוא על כורים :

כח (ג) ויבער את בנו. היא עבודת המולך: (ו) כעונש.

ימי קדם

פירשתי במלכים שהיו מקריבים בבמות : (ג) שער העליון, נזכר למעלה (כ"ג כ'), שמשם הלכו אל בית המלך ובגר אותו, ובחומת העופל נזכר נחמיה (ג' כ"ו) עי"ש : (ד) בחרשים, ביערות העבים בנה מבצרים, עיין מה שכתבתי ישעיה י"ז על כעזובת החורש והאמיר, וספר כי רגב כאביו לבנות ערים בצורות רק אביו בנה באשדוד ובפלשתים והוא בנה ביהודה: (ה) והוא נלחם, אחר שנתנו מנחה לאביו מרדו בו ונלחם עמהם ויחזק עליהם, זאת השיבו לו, ר"ל בפעם הראשון השיבו לו את החוב שהיו חייבים מן השנים שעברו שמרדו ולא נתנו המס המוטל עליהם, ואח"כ גזר עליהם קנס שיתנו כן עוד שתי שנים, לענוש על מרידתם : (ז) בן עשרים וחמש, אמר זה שנים מפני שמלכי ישראל חשבו למלכותו השנים שמשפט בחיי אביו כמ"ש בפי' מלכים, לכן דייק שפה תושב שם שמלך בעצמו אחרי מות אביו :

כח (א—ד) בן עשרים, המבאר במלכים סי' ט"ז עי"ש בפירושי :

בוֹ וַיִּשְׁבּוּ מִמֶּנּוּ שִׁבְיָה גְדוֹלָה וַיָּבִיאוּ דַּרְמָשֶׂק וְגַם בְּיַד־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל נִתָּן וַיַּךְ־בּוֹ מַכָּה גְדוֹלָה: ו וַיַּהֲרֹג פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ בִּיהוּדָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף בְּיוֹם אֶחָד הַכֹּל בְּנֵי־חָיִל בְּעָזְבָם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם: ז וַיַּהֲרֹג זִכְרִי ׀ גִּבּוֹר אֶפְרַיִם אֶת־מַעֲשֵׂיָהוּ בֶּן־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־עַזְרִיקָם נְגִיד הַבָּיִת וְאֶת־אֶלְקָנָה מִשְׁנֵה הַמֶּלֶךְ: ח וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֲחֵיהֶם מָאתַיִם אֶלֶף נָשִׁים בָּנִים וּבָנוֹת וְגַם־שָׁלָל רָב בָּזְזוּ מֵהֶם וַיָּבִיאוּ אֶת־הַשָּׁלָל לְשֹׁמְרוֹן: ט וְשָׁם הָיָה ׀ נָבִיא לַיהוָה עֹדֵד שְׁמוֹ וַיֵּצֵא לִפְנֵי הַצָּבָא הַבָּא לְשֹׁמְרוֹן וַיֹּאמֶר לָהֶם הִנֵּה בַּחֲמַת יְהוָה אֱלֹהֵי־אֲבוֹתֵיכֶם עַל־יְהוּדָה נְתָנָם בְּיֶדְכֶם וַתַּהַרְגוּ־בָם בְּזַעַף עַד לַשָּׁמַיִם הִגִּיעַ: י וְעַתָּה בְּנֵי־יְהוּדָה וִירוּשָׁלַםִ אַתֶּם אֹמְרִים לִכְבֹּשׁ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת לָכֶם הֲלֹא רַק־אַתֶּם עִמָּכֶם אֲשָׁמוֹת לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם: יא וְעַתָּה שְׁמָעוּנִי וְהָשִׁיבוּ הַשִּׁבְיָה אֲשֶׁר שְׁבִיתֶם מֵאֲחֵיכֶם כִּי חֲרוֹן אַף־יְהוָה עֲלֵיכֶם: יב וַיָּקֻמוּ

ע"ש (ז) ספרי ברכה הס"ע א' א' מכילתא בשלח פיס' פ"ב : (ט) בר"ר פ' כ"ח סו"ס י"ד מ"ה קי"ע תק"ז הקדמה ה' אגדב"ר פ"ב מדר"ש פ"ה פ' א' : (יא) אגדב"ר ג"ח : (יב) מדר"ש ע"ו כ"פ א' :

צ"ע

רש"י

כח (ז) את מעשיהו בן המלך. אתו הרג זכרי גבור אפרים*, ואת עזריקם ואת ואת דוגמא (ברכות ל"ו) והיס

מצודת דוד נ"ע מצודת ציון

בעבור עזבם ובעונם בא: (ח) בנים ובנות. ר"ל (ז) נגיד הבית: פקיד הבית: משנה המלך. שני למלך:
קטנים וקטנות: (ט) לפני הצבא. לקראת הצבא: בחמת ה'. (י) לכבש. לאחוז בחוזק כמו ולכבשו אותם (ירמיה ל"ד):
בעבור שבערה חמת ה' על יהודה לזה נתנם בידכם ולא בעבור זכותכם: בזעף. בכעס רב וגדול עד שהגיע אל השמים לרוב גדלו והוא מלשון מליצה וכאומר והנה בזה קבלו די גמולם:
(י) ועתה. הואיל וקבלו די הגמול וכי מהראוי לכבשם עוד לעבדים ולשפחות: הלא רק אתם. ר"ל השבויה ההיא לא נעוה לכם שבאתם עמכם רק אתם מביאים עמכם אשמות ופשעים: (יא) כי חרון. כי פן יהיה חרון אף ה' עליכם:

ימי קדם

(ה) ויתנהו ה', לפי המבואר במלכים וישעיה סי' ז' נראה שתחלה כ"א בפ"ע על ירושלים ולא יכלו לכבשה וז"ש במלכים (ב' ט"ז) אז יעלה רצין ופקח ירושלים למלחמה ולא יכלו להלחם היינו כ"א בפ"ע, וכן אמר בישעיה (סי' ז'). והם אמר ולא יכול להלחם בלשון יחיד, ר"ל כ"א בפ"ע, ובכ"ז הגם שלא יכלו לכבוש את ירושלים עשו הרג ואבדון באשר ערי יהודה, וזה הנזכר פה, ומ"ש בישעיה ויוגד לבית דוד לאמר נחה ארם על אפרים, היינו שאח"כ התחברו ארם ואפרים יחד להלחם עליו, ואז שלח אל מלך אשור כמו שיתבאר, וז"ש ויתנהו ה' ביד מלך ארם, היינו במלחמה שלחם עמו בערי יהודה, וכן ניתן באופן זה ביד מלך ישראל: (ו—ח) ויתנהו, סיפר מפלתם בג' ענינים, א] שהרג פקח ק"כ אלף גבורים על שעזבו ה', ב] שגבור אפרים הרג את בן המלך וכו', ג] ששבו מאתים אלף לעבדים ושפחות: (ט) הנה בחמת ה', ר"ל מה שנתנם בידכם הוא עונש השגחיי ע"י חמת ה'. ויש הבדל בין איכות העונשים, שבעת הגדל החמה להשמיד מוסר אותם ביד זרים ואכזרים. ובעת שהקצף מעורב ברחמים מסר אותם ביד אחיהם שמטבעם לרחם עליהם, וז"ש שמלד שהוא אלהי אבותיכם נתנם בידכם, שאב אחד ואל אחד לכולם, ותהרגו בם בזעף, לא הרגתם באופן שאתם שלוחי ההשגחה רק בזעף שיש לכם עליהם לא ע"י חמת ה', ולא בחמלה על אחיכם רק בזעף, ולא במדת העונש שגזר ה' להעניש אותם, רק בענין שעד לשמים הגיע צעקתם כי לא חמלתם: (י) ועתה בני יהודה וכו' לכבוש לעבדים, מה שע"ז לא שלח ה' אתכם ולא חשב מחשבות שתחזיקו בם לעבדים שהוא נגד דת התורה, שגם הקונה עבד עברי שש שנים יעבוד, והגונב עבד עבדו מבואר, הלא רק

אנשים מראשי בני־אפרים עזריהו בן־יהוחנן ברכיהו בן־משלמות ויחזקיהו בן־שלם ועמשא בן־חדלי על־הבאים מן־הצבא׃ יג ויאמרו להם לא־תביאו את־השביה הנה כי לאשמת יהוה עלינו אתם אמרים להסיף על־חטאתנו ועל־אשמתנו כי־רבה אשמה לנו וחרון אף על־ישראל׃ יד ויעזב החלוץ את־השביה ואת־הבזה לפני השרים וכל־הקהל׃ טו ויקמו האנשים אשר־נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל־מערמיהם הלבישו מן־השלל וילבשום וינעלום ויאכלום וישקום ויסכום וינהלום בחמרים לכל־כושל ויביאום ירחו עיר־התמרים אצל אחיהם וישובו שמרון׃ טז בעת ההיא שלח המלך אחז על־מלכי אשור לעזר לו׃ יז ועוד אדומים באו ויכו ביהודה וישבו־שבי׃ יח ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו את־בית־שמש ואת־אילון ואת־הגדרות ואת־שוכו ובנותיה ואת־

ת"א ויקומו האנשים. סוטה מב:

רש"י

זעם, וכן נרדם ורכב וסוס (תהלים ע"ו): (טו) ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות. למעלה, מי הם אותם אנשים שהם מראשי בני אפרים עזריהו בן יוחנן וחביריו: וכל מערמיהם. לשון ערום ועריה (יחזקאל ט"ז): (יח) ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב. שהוא כנגדם דכתיב בפלשתים יושבי חבל הים (צפניה

מצודת ציון

(יד) החלוץ. אנשי המלחמה המזויינים: (טו) נקבו. נתפרשו כמו ונוקב שם (ויקרא כ"ד): ויחזיקו. אחזו: וינהלום. ענין הנהגה כמו אתנהלה לאטי (בראשית ל"ג): כושל. ענין תשות כח כמו כשל כח הסבל (נחמיה ד'): עיר התמרים. על שם

מצודת דוד

(יב) על הבאים. לעורר לבבם לעזוב השבוים: (יג) הנה. אל שומרון: כי לאשמת ה'. כי את אשמת ה' ר"ל דבר הנחשב בעיני ה' לאשמה אתם אומרים להוסיף עלינו עוד על חטאתינו אשר מאז: כי רבה. הדבר הזה והיה לנו אשמה רבה וחרון אף מה' על ישראל: (יד) ויעזב וגו'. לפני השרים. עזבו הכל מידם והעמידם לפני השרים לעשות בהם הטוב בעיניהם: (טו) אשר נקבו. עזריהו וחביריו הנזכרים למעלה: ויחזיקו בשביה. שהיו תחת ידם וברשותם: וכל מערומיהם. כל מי בהם שהיה ערום מבלי לבוש הלבישו מן השלל: וינעלום. נתנו מנעלים ברגליהם: ויסכום. בשמן: וינהלום. הנהיגום על החמורים את כל מי שחלש כחו ונחלש ללכת ברגליו: אצל אחיהם. מבני שבט יהודה: (טז) בעת ההיא. כשלחם בו מלך ישראל: (יח) בערי השפלה והנגב

ימי קדם

אתם עמכם אשמות, הלא חטא יהודה כבר נתכפר וכבר קבלו עונש, רק אתם עמכם נשארו אשמות לה' שעדן לא נתכפרו, ועתה אתם החייבים אל ה' לא המה, ואיך תכבשו אותם לעבדים: (יג) כי לאשמת ה' עלינו. ר"ל הלא כבר שמעתם מהנביא שיש עלינו אשמת ה', היינו עונות שאנחנו אשמים וראוים עליהם לעונש (שזה גדר האשם) ואיך אתם אומרים להוסיף בין על חטאתינו שבזה יגדל מספר החטאים, בין על אשמתנו שבזה יגדל עלינו חיוב העונש, בשגם שהבינו שמה שעשאם לשלוחים להכות באחיהם זה מרוב אשמותיהם היה לידם שהם יהיו המכים ויענשו אח"כ על הרציחה, וז"ש כי רבה אשמה לנו ועי"כ יש חרון אף ה' על ישראל: (יד) השביה, מבני אדם, ואת הבזה מן הרכוש: (טו) ויחזיקו, כי הראשונים עזבו אותם מרשותם והם החזיקו להטיב עמהם להאכילם ולהלבישם: (טז) בעת ההיא שלח, כתב בארתי שזה היה בעת שהתחברו ארם ואפרים ללחום עליו ביחד, ומבואר בישעיה סי' ז' שישעיה נבא לו אז שלא יירא מפניהם והוא לא האמין ושלח אל מלך אשור: (יז—יח) ועוד אדומים באו, ארם היה ממזרח א"י, ופלשתים ממערב כמ"ש (ישעיה ט') ארם מקדם ופלשתים מאחור, ואדום היה מנגב ליהודה ואפרים בצפונה, נמצא שבאו עליו אויבים מד' רוחות, וכאשר שלח אל

תִּמְנָה וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־גִּמְזוֹ וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ יט כִּי־הִכְנִיעַ יְהוָה אֶת־יְהוּדָה בַּעֲבוּר אָחָז מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כִּי הִפְרִיעַ בִּיהוּדָה וּמָעוֹל מַעַל בַּיהוָה׃ כ וַיָּבֹא עָלָיו תִּלְּגַת פִּלְנְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיָּצַר לוֹ וְלֹא חֲזָקוֹ׃ כא כִּי־חָלַק אָחָז אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיִּתֵּן לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר וְלֹא לְעֶזְרָה לוֹ׃ כב וּבְעֵת הָצֵר לוֹ וַיּוֹסֶף לִמְעוֹל בַּיהוָה הוּא הַמֶּלֶךְ אָחָז׃ כג וַיִּזְבַּח לֵאלֹהֵי דַרְמֶשֶׂק הַמַּכִּים בּוֹ וַיֹּאמֶר כִּי אֱלֹהֵי מַלְכֵי־אֲרָם הֵם מַעְזְרִים אֹתָם לָהֶם אֲזַבֵּחַ וְיַעְזְרוּנִי וְהֵם הָיוּ־לוֹ לְהַכְשִׁילוֹ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל׃ כד וַיֶּאֱסֹף אָחָז אֶת־כְּלֵי בֵית־הָאֱלֹהִים וַיְקַצֵּץ אֶת־כְּלֵי בֵית־

ת"א הוא המלך. מגילה י"א: ויאמר כי. סנהדרין ק"ג: ע"ש (יט) ירושלמי מגילה פ' א' ה' מדר"ש ע"ז כ"ה א':

רש"י

(יט) כי הפריע ביהודה. דוגמא (שמות ל"ב) כי פרעה אהרן, בפרוע פרעות (שופטים ה'): (כ) ויבא עליו. שבא אחריו לעזור לו, כמו שכתוב במלכים (ב' ט"ז) וישלח אחז מלאכים אל תגלת פלסר: ויצר לו. מה שחלק לו את בית ה' ואת בית המלך וגו': (כא) ולא לעזרה לו. אף על פי שמגיע במלכים (שם) ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית לא היה לו לעזרה כל כך לחזקו ולהשיב לו הערים שלקחו ממנו פלשתים: (כד) ויסגר את דלתות בית ה'. כדי שלא יבואו הכהנים לעבוד עבודתם

מצודת דוד

בערים שעמדו בעמק ובערים הדרומיות של יהודה: (יט) כי הפריע ביהודה. הוא גלה מעשיהם הרעים כי ע"י עשו בפרסום רב: ומעול. וגם הוא עצמו מעל בה': (כ) ויצר לו. עם שהוא שלח אליו לעזרו הוא צר לו עוד ולא חזקו כאשר שאל ממנו ואף שנלחם בעבורו עם מלך ארם כמ"ש במ"ב מ"מ לא יחשב לעזר הואיל והוא הצר לו בסוף: (כא) כי חלק. אף כי חלק אחז את האוצרות הנמצא בבית ה' וגו' ונתן חלק אחד למלך אשור אף על פי כן לא היה לו לעזרה: (כב) ובעת הצר לו. בעת שהיה צר לו לא שב לה' כי אם עוד הוסיף למעול יותר: הוא המלך. ר"ל כל ימיו היה בהויתו ולא חזר בו: (כג) המכים בו. הוא חוזר על אנשי דרמשק: להכשילו. כי בעבור זה היה ה' מענשו עוד יותר: (כד) ויקצץ. קצץ וכרת מהם את הזהב: ויסגר. לבל יבוא מי לבית המקדש:

מצודת ציון

שגדלו' בה תמרים הרבה: (יט) הפריע. ענין גלוי כמו ופרע את ראש האשה (במדבר ה'): (כ) תלגת פלנאסר. הוא תגלת פלאסר האמור במ"ב: ויצר. מלשון צר ודוחק: (כד) ויקצץ. ענין חיתוך וכריתה כמו ויקצץ פתילים (שמות ל"ט): פנה. זוית:

ימי קדם

מלך אשור הנה שהגלה את ארם (כמ"ש במלכים ט"ז) וגם הגלה מעשרת השבטים, וסלק את האויבים מרוח צפון ומזרח, נתעוררו אויבים אחרים מרוח דרום ומערב, א"ש ועוד אדומים באו ופלשתים פשטו, זה היה אחר שפלה אל מלך אשור, ועל אויבים באלה לא התנה עמו, והפלשתים היו נכנעים בימי עוזיה והאדומים בימי אמציהו ועתה הרימו ראש וזש"ה כי הכניע ה' את יהודה וכו': (כ—כא) ויצר לו ולא חזקו, ומפרש מ"ש ויצר לו כי חלק אחז וכו', שאחר שכבר שלח את הכסף הנמצא בבית ה' ובאוצרות בית המלך כאשר במלכים, א"כ בבואו לארצו הוצרך לחלק את בית ה' בעצמו לקחת הזהב של ציפוי ההיכל וציפוי בית המלך ולתת למלך אשור, ובזה הציר לו, [ויצר הוא מבנין הפעיל] ומ"ש ולא חזקו אמר ולא לעזרה לו, שלא עזר לו נגד האויבים החדשים שפרצו במדינתו: (כב) ובעת הצר לו, הנה תכלית מה שיכה ה' את העם הוא כדי שישובו ע"כ בתשובה, אבל אחז שהיה כופר בה' היה בהפך שהוסיף למעול בה' עד שהוא המלך אחז, ר"ל נשאר ברשעו ובהוייתו מתחלה ועד סוף: (כג) ויזבח, מפרש איך היה זה, שאחר שהכהו ה' ע"י ארם חלה שהסבה הוא מפני שאלהי ארם עוזרים לעובדיהם, ובמלכים נזכר שכאשר הלך לקראת תגלת פלסר לדמשק צוה לעשות בהיכל ה' את תבנית המזבח אשר בדמשק ובטל את מזבח הנחושת וקצץ כל כלי ה', וזה מפני שתחלה התחיל לזבח לאלהי ארם, ואחר שהגלה אשור את ארם קירה חשב שאלהי ארם עזר לו על שעבדו ולכן בטל את מזבח ה' מפני מזבח המיוחד לאלהי ארם, והם היו לו להכשילו ולכל ישראל, שכאשר התחיל לבטל את מזבח הנחושת גמר אח"כ בכל הכלים: (כד) ויאסף את כלי בית אלהים ולקחם לעצמו, והוציאם לחול, כי סגר דלתות ה' אח"ז ובטל העבודה, והוסיף לעשות במות להכעיס:

הָאֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר אֶת־דַּלְתוֹת בֵּית־יְהוָה וַיַּעַשׂ לוֹ מִזְבְּחוֹת בְּכָל־פִּנָּה בִּירוּשָׁלִָם׃ כה וּבְכָל־עִיר וָעִיר לִיהוּדָה עָשָׂה בָמוֹת לְקַטֵּר לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיַּכְעֵס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו׃ כו וְיֶתֶר דְּבָרָיו וְכָל־דְּרָכָיו הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל׃ כז וַיִּשְׁכַּב אָחָז עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרֻהוּ בָעִיר בִּירוּשָׁלִַם כִּי לֹא הֱבִיאֻהוּ לְקִבְרֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ יְחִזְקִיָּהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

כט א יְחִזְקִיָּהוּ מָלַךְ בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ אֲבִיָּה בַּת־זְכַרְיָהוּ׃ ב וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה דָּוִיד אָבִיו׃ ג הוּא בַשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה לְמָלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן פָּתַח אֶת־דַּלְתוֹת בֵּית־יְהוָה וַיְחַזְּקֵם׃ ד וַיָּבֵא אֶת־הַכֹּהֲנִים וְאֶת־הַלְוִיִּם וַיַּאַסְפֵם לִרְחוֹב הַמִּזְרָח׃ ה וַיֹּאמֶר לָהֶם שְׁמָעוּנִי הַלְוִיִּם עַתָּה הִתְקַדְּשׁוּ וְקַדְּשׁוּ אֶת־בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנִּדָּה מִן־הַקֹּדֶשׁ׃ ו כִּי־מָעֲלוּ אֲבֹתֵינוּ וְעָשׂוּ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֵינוּ וַיַּעַזְבֻהוּ וַיַּסֵּבּוּ פְנֵיהֶם מִמִּשְׁכַּן יְהוָה וַיִּתְּנוּ־עֹרֶף׃ ז גַּם סָגְרוּ דַּלְתוֹת הָאוּלָם וַיְכַבּוּ אֶת־הַנֵּרוֹת

ע"ש (ד) רבה תרומה ל"ס נשא יב שה"ש ג' י"ד:

רש"י

בפלל מועד כי אם לבוא למזבחות שעשה בכל פינה בירושלים, וחזקיה פתח דלתות בית ה' (לקמן כט) לפי שאבי סגר דלתות בית ה':

כט (ג) ויחזקם. לפי שאחז קצץ את כל כלי בית האלהים: (ה) והוציאו את הנדה. מ"א את המת לא נאמר כאן כי אם נדה ומאוס יותר מן המת המוטל שלם, דוגמא כטומאת הנדה כי דם נדה מאוס ומוסרח: (ז) ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ועלה לא העלו בקדש לאלהי

מצודת ציון

כט (ה) התקדשו. הטהרו: הנדה. מלשון נדידה: (ג) פתח. כי אחז אביו סגרם כמ"ש למעלה ובא הוא ופתחם: ויחזקם. תקנם בבנין: (ד) לרחוב המזרח. העומדת בשער הבית: (ה) עתה התקדשו. הואיל ופתחתי את הדלתות התקדשו בטבילה למען תוכלו לבוא לבית ה': וקדשו וגו' והוציאו. קדשו בזה מה שתוציאו ממנה את הנדה היא העכו"ם הראוים להנידם ממקומם ולהשליכם חוצה כדבר הנמאס ומתועב: (ו) ויסבו פניהם. תורו פניהם ממנו לבל להסתכל אליו: (ז) את הנרות. של המנורה:

מצודת דוד

(כז) כי לא וכו'. בעבור גודל רשעתו: מלכי ישראל. כי גם דוד ושלמה נקברו שמה אשר היו גם מלכי ישראל:

ימי קדם

כט (ג) בשנה הראשונה בחדש הראשון, למ"ש חז"ל שעבר אז את השנה קוראהו חדש הראשון למלכו, [כי לפי סברתו היה זה חדש אדר], פתח דלתות שהיו סגורים בימי אחז, ויחזקם כי נהרסו בעת שהפכו פניהם ממקדש ה': (ה) ויאמר להם, א] התקדשו בעצמכם, וקדשו מטומאת ע"ז את הבית מן הצורות שחקק אחז, והכלים לגנוז ולעשות אחרים כמ"ש בפי"ם, ג] שיוציאו הנדה שהיא ע"ז שמטמאה במשא כנדה: (ו) כי מעלו, תחלה מעלו ועשו הרע שעברו על התורה, ואח"כ הפכו ממשכן ה' הוא עבודת הבעל והשמש שהיו משתחוים לו למזרח, כמו שכתוב אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה: (ז) גם, ואח"כ סגרו דלתות האולם ובטלו עבודת בית ה' לגמרי שזה היה סוף מעשה אחז

וקטרת לא הקטירו ועלה לא־העלו בקדש לאלהי ישראל׃ ח ויהי קצף יהוה על־יהודה וירושלם ויתנם לזועה לשמה ולשרקה כאשר אתם ראים בעיניכם׃ ט והנה נפלו אבותינו בחרב ובנינו ובנותינו ונשינו בשבי על־זאת׃ י עתה עם־לבבי לכרות ברית ליהוה אלהי ישראל וישב ממנו חרון אפו׃ יא בני עתה אל־תשלו כי־בכם בחר יהוה לעמד לפניו לשרתו ולהיות לו משרתים ומקטרים׃ יב ויקמו הלוים מחת בן־עמשי ויואל בן־עזריהו מן־בני הקהתי ומן־בני מררי קיש בן־עבדי ועזריהו בן־יהללאל ומן־הגרשני יואח בן־זמה ועדן בן־יואח׃ יג ומן־בני אליצפן שמרי ויעואל ומן־בני אסף זכריהו ומתניהו׃ יד ומן־בני הימן יחואל ושמעי ומן־בני ידותון שמעיה ועזיאל׃ טו ויאספו את־אחיהם ויתקדשו ויבאו כמצות־המלך בדברי יהוה לטהר בית יהוה׃ טז ויבאו הכהנים לפנימה בית־יהוה לטהר ויוציאו את כל־הטמאה אשר מצאו בהיכל יהוה לחצר בית יהוה ויקבלו הלוים להוציא לנחל־קדרון חוצה׃ יז ויחלו באחד לחדש הראשון לקדש וביום שמונה לחדש באו לאולם יהוה ויקדשו את־בית־

ת״א ויבואו הכהנים. עירובין קה: וביום ששה עשר. ערכין יא: ע״ש (ט) הנה ויאל ע׳ גא י״ט מדר״ש כ׳ ד׳ ס׳:
(י) ויב׳ הנה ע׳ מדר״ש פ״כ ד׳ א׳: (יא) ספרי ואתחנן: (יז) ירושלמי פסחים ט׳ א׳ מדרש ו׳ ס׳:

לזועה ק׳. ויעיאל ק׳. יחיאל ק׳.

רש״י

ישראל. אבל לאלהים אחרים עשו במות לכל עיר ועיר לקטר להם: (יא) אל תשלו. לשון שגגה: (טז) ויבאו הכהנים לפנימה. כי לא על הלוים ליכנס פנימה: לחצר בית ה׳. מקום מעמד הלוים כאומר ויקבלו הלוים וגו׳: (יז) ויחלו באחד לחדש וגו׳ ויקדשו את בית ה׳ לימים שמונה. לכך עכבו בטהרה לפאר כל כך לפי שאחז צייר על הכתלים צלמי משכית כדכתיב (יחזקאל כ״ג) צלמי כשדים חקוקים בששר ועכבו

מצודת דוד

(ח) ויהי קצף. ובעבור זה היה הקצף: ויתנם לזועה. נתנם לחרדה לכל השומע כי יחריד שלא יקרה לו כמקרם: כאשר אתם רואים. אשר כן הוא: (ט) בשבי. הנה הם בשבי: (יא) אל תשלו. לא יהיה לכם שכחה ושגגה בדבר עז״ת הבית: כי בכם וגו׳. א״כ מהראוי שתהיו זהירים בעבודת המקום: (טו) בדברי ה׳. כדבר שהוא עבודת ה׳: (טז) לפנימה. הוא היכל ולתוספת ביאור אמר בית ה׳: הטומאה. העבודת גלולים: ויקבלו הלוים. כאשר קבלו מיד הכהנים כי לא הו רשאים ליכנס להיכל: חוצה. מחוץ לעיר: (יז) לקדש. לטהר את ההיכל: את בית ה׳. זה ההיכל: כלו. גמרו לטהר את כל המקדש:

מצודת ציון

(ו) ערף. הוא אחורי הפנים: (ח) לזועה. מלשון זיע וחרדה כמו ונתתים לזועה (ירמיה ט״ו): לשמה. לתמהון: ולשרקה. כן יקרא הקול הנעשה בקבוץ השפתים ודרך בני אדם לעשותה על דבר חשוב שנחרב וכן ושמתי את העיר הזאת לשמה ולשרקה (שם י״ט): (יא) תשלו. ענין שכחה ושגגה כמו על השל (ש״ב ו׳): (יז) ויחלו. התחילו:

ימי קדם

אחז והשעתו: (ח—ט) ויהי קצף, והנה נפלו, חושב בעונש ג״כ ג׳ מדרגות, זעוה ואח״כ שמה ושרקה, אח״כ נפלו בחרב, שכן יעד בתוכחה על חטא ע״ז: (י) עתה עם לבבי לכרות ברית, ובזה יחדש גם ה׳ בריתו הקודם, כמ״ש בצר לך ומצאוך וכו׳ ושבת וכו׳: (יא) אל תשלו, מענין שגגה או שכחה, לשרתו, הם הלוים, משרתים ומקטירים הם הכהנים: (טז) ויבואו הכהנים לפנימה, כפי הדין בסוף עירובין שיכנסו כהנים לפנים, ולא לוים: (יז) וביום שמונה, תחלה קדשו הכלים והיה צריך הזיית ג׳ וז׳ ונשלם בשמונה לחדש, ואח״כ הטהרו הכהנים עצמם שנגעו בטומאה ונמשך

יְהוָה לְיָמִים שְׁמוֹנָה וּבְיוֹם שִׁשָּׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן כִּלּוּ׃ יח וַיָּבוֹאוּ פְנִימָה אֶל־חִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ טִהַרְנוּ אֶת־כָּל־בֵּית יְהוָה וְאֶת־מִזְבַּח הָעוֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־שֻׁלְחַן הַמַּעֲרֶכֶת וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו׃ יט וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר הִזְנִיחַ הַמֶּלֶךְ אָחָז בְּמַלְכוּתוֹ בְּמַעֲלוֹ הֵכַנּוּ וְהִקְדָּשְׁנוּ וְהִנָּם לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה׃ כ וַיַּשְׁכֵּם יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֶּאֱסֹף אֵת שָׂרֵי הָעִיר וַיַּעַל בֵּית יְהוָה׃ כא וַיָּבִיאוּ פָרִים־שִׁבְעָה וְאֵילִים שִׁבְעָה וּכְבָשִׂים שִׁבְעָה וּצְפִירֵי עִזִּים שִׁבְעָה לְחַטָּאת עַל־הַמַּמְלָכָה וְעַל־הַמִּקְדָּשׁ וְעַל יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לִבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים לְהַעֲלוֹת עַל־מִזְבַּח יְהוָה׃ כב וַיִּשְׁחֲטוּ הַבָּקָר וַיְקַבְּלוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וַיִּזְרְקוּ הַמִּזְבֵּחָה וַיִּשְׁחֲטוּ הָאֵלִים וַיִּזְרְקוּ הַדָּם הַמִּזְבֵּחָה וַיִּשְׁחֲטוּ הַכְּבָשִׂים וַיִּזְרְקוּ הַדָּם הַמִּזְבֵּחָה׃ כג וַיַּגִּישׁוּ אֶת־שְׂעִירֵי הַחַטָּאת לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַקָּהָל וַיִּסְמְכוּ יְדֵיהֶם עֲלֵיהֶם׃ כד וַיִּשְׁחָטוּם הַכֹּהֲנִים וַיְחַטְּאוּ אֶת־דָּמָם הַמִּזְבֵּחָה לְכַפֵּר עַל־כָּל־

רש"י

ח' ימים עד שהסירו דמות הצלמים מן הכתלים וביום ט"ז לחדש כלו הכל הבית והעזרה: (יט) הכנו והקדשנו. מפורש במסכת ע"ז בפ' ר' ישמעאל כלים ששמשו בבית חוניו מהו כו' עד איתביה אשר הזניח המלך וגו' הכנו והקדשנו מאי לאו הכנו דאבטליגהו הקדשנו דאקדשינהו אמר לו ברוך אתה לשמים שהחזרת לי אבדתי הכנו שגנזום והקדשנו שהקדשנו אחרים תחתיהם: (כא) וצפירי עזים וגו'. הוראת שעה היתה: על מזבח ה'. ולא על אותן מזבחות שעשה אחז אביו: (כד) לכפר על כל ישראל. שחטאת

מצודת ציון

(יט) הזנית. ענין עזיבה כמו זנח ה' מזבחו (איכה ב'): (כא) וצפירי עזים. ושעירי עזים וכן צפירי חטאת (עזרא

מצודת דוד

(יח) פנימה. אל בית הפנימי מקום מושב המלך: המערכת. שעורכין עליו לחם הפנים: (יט) הזניח. בעזב מהם עבודת המקום ושמש בהם לעבודת גלולים: במלכותו. בימי מלכותו: במעלו. ברוב מעלו: הכנו. הסרנו להיות מוכנים לעבודה והקדשנום לה' כבתחלה. ורז"ל אמרו שגנזום והקדישו אחרים תחתיהם כי נמאסו לגבוה: (כא) על הממלכה. לרצות לה' לכפר להם שיתקיים בהם המלכות: ועל המקדש וגו'. למען יעמדו ויתקיימו: (כד) ויחטאו. מתן הדם הנתון באצבע קרוי חטוי וכן וחטאת על המזבח (שמות כ"ט): כי לכל ישראל וגו'. בעבור כל ישראל אמר המלך להקריבם: העולה. הפרים והאילים והכבשים הביאו לעולה והצפיר

ימי קדם

עוד שמנה ימים, ובירושלמי אומר שמצאו גולגלתו של ארונה תחת המזבח שהיו צ"מ שצריך הזיה ג' וז': (יט) הכנו, שהכנו אחרים תחתיהם מפני שהשתמש בהם לע"ז והקדשנו אותם לגבוה: (כא) ויביאו פרים, הוא כעין חטאת ועולה שמביאים על העלם ד"ר של ע"ז כמ"ש בפ' שלח, שמביאים פר לעולה ושעיר לחטאת, וכבר גלו ראובן וגד וחצי מנשה וזבולון ונפתלי, וחשב גלות חצי מנשה כאלו נבטל השבט ונשארו ז' שבטים, וס"ל דמה דפסקינן שגוררים אחריהם יתר השבטים הוא דוקא אם ישנם בא"י, וע"כ לא הביא רק ז' פרים ע"כ אמר על הממלכה ועל המקדש ועל יהודה, וחשב עונם כשגגת הוראת הסנהדרין שהיו עם אחז בעצה אחת אחר שלא מיחו בידו, והאילים והכבשים היו נדבה: (כב) וישחטו הבקר, אף שדם חטאת קודם לדם עולה, בהעלם דבר הדין הוא דעולה קודם לחטאת, ואגב הקדים גם האילים שהיו נדבה לבד: (כג) ויסמכו, כמ"ש וסמכו זקני העדה, ויסמך המלך וב' מן הסנהדרין, ולדעת ר' שמעון המשה סומכין, ולמ"ש התרגום יונתן וכן בירושלמי הוריות נשיאי השבטים סומכים: (כד) ויחטאו, כי חטאת טעון חיטוי על ד' קרנות, ולמ"ש שהיו כעין קרבן העלם דבר היה צריך חיטוי

ישראל כי לכל־ישראל אמר המלך העולה והחטאת: כה ויעמד את־הלוים בית יהוה במצלתים בנבלים ובכנרות במצות דויד וגד חזה־המלך ונתן הנביא כי ביד־יהוה המצוה ביד נביאיו: כו ויעמדו הלוים בכלי דויד והכהנים בחצצרות: כז ויאמר חזקיהו להעלות העלה להמזבח ובעת החל העולה החל שיר־יהוה והחצצרות ועל־ידי כלי דויד מלך ישראל: כח וכל־הקהל משתחוים והשיר משורר והחצצרות מחצצרים הכל עד לכלות העלה: כט וככלות להעלות כרעו המלך וכל־הנמצאים אתו וישתחוו: ל ויאמר יחזקיהו המלך והשרים ללוים להלל ליהוה בדברי דויד ואסף החזה ויהללו עד־לשמחה ויקדו וישתחוו: לא ויען יחזקיהו ויאמר עתה מלאתם ידכם ליהוה גשו והביאו זבחים ותודות לבית יהוה ויביאו הקהל זבחים ותודות וכל־נדיב לב עלות: לב ויהי מספר העלה אשר־הביאו הקהל בקר שבעים אילים מאה כבשים מאתים לעלה ליהוה כל־אלה: לג והקדשים

ת"א ויאמר חזקיהו. סוכה נ"א סנהדרין י"א: ע"ש (כו) רבה בהעלותך ט"ו: (כח) ירושלמי תענית פ' ב':

יתיר צ'

רש"י

בעבודת אלילים כן אמר המלך הוי העולה והחטאת עבור כל ישראל, בפרשת שלח לך (במדבר ט"ו) כתיב ועשו כל העדה פר וגו' וכתיב (ויקרא ד') והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת וכאן כתיב ויביאו פרים ואילים וכבשים ואפילו עזים שבעה אלא הוראת שעה היתה: (כ) כי ביד ה' המצוה ביד נביאיו. לשורר הלוים בכלי שיר לא כתיב בתורה שיהא קרבן טעון שירה אלא מצות ה' שצוה ביד נביאיו לשורר על הקרבן, ורבותינו פירשו במס' ערכין מניין שהלוים טעונין לשורר בכלי שיר דכתיב (במדבר ד') עבודת עבודה איזוהי עבודה שצריכה עבודה אחרת עמה הוי אומר זה השיר בכלי שיר, ועבודת משא (שם) נכון לפרש אל השיר כדכתיב (לעיל א' ט"ו) וכנניהו שר הלוים במשא כי מבין הוא שהיה ממונה להרים קול הנגון של שיר: (כו) והכהנים בחצצרות. ככתוב ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות (במדבר י'): (ל) להלל לה' בדברי דוד. זה הודו לה' קראו בשמו ככתוב למעלה (א' ט"ז) ביום ההוא אז נתן דוד בראש להודות וגו': (לא) ויביאו הקהל זבחים ותודות. דבר המותר לבעלים באכילה: וכל נדיב לב עלות. קצת מהם מי שהתנדב לבו הביא עולות ולא כולם לפי שאין לבעלים היתר אכילה בהם: (לג) והקדשים. קדשים

מצודת דוד

לעשות לחטאת: (כה) במצות דויד. כמו שצוה דוד וכו': כי ביד ה'. מצות השיר המורה הוא מה' ביד נביאיו ועם אלא הוזכר בפירוש בתורת משה: (כז) החל העולה. העלאת העולה: ועל ידי וגו'. חוזר על השיר לומר שהשיר היה ע"י כלי השיר שעשה דוד: (כח) והשיר משורר. ר"ל השיר היה משורר על ידי בעלי השיר: הכל. לא פסקו המשוררים ותוקעי החצוצרות עד שגמרו העלאה: (ל) בדברי דוד. בהלולים שעשה דוד ואסף: עד לשמחה. מרוב הדבקות אל המקום ברוך הוא שהיה להם בעת ההלול באו אל השמחה: (לא) מלאתם ידכם. התחלת הדבר וחנוכו נקרא מלוי ידים כמו ומלאת יד אהרן (שמות כ"ט) ר"ל הנה עד עתה חדלתם מעבודת המקום ברוך הוא ועתה התחלתם לעבדו: זבחים. שלמים: ותודות. שלמי תודה: נדיב לב. לפי שהעולה כולה כליל ואין לבעלים בהם כלום לכן קורא למביאין נדיב לב: (לב) כל אלה. היו עולות ואמר להוספת ביאור: (לג) והקדשים. אמר הקדשים וגם שלמים ותודות:

מצודת ציון

ח'): (כה) במצלתים וגו'. שמות מיני כלי זמר: (כז) החל. התחיל: (כט) כרעו. נפלו על ברכיהם: (ל) ויקדו. ענין כפיפת הקדקוד: (לא) ויגש. ענין הרמת הקול כמו ועם

ימי קדם

על מזבח הזהב, ועז"א לכפר על כל ישראל: (כה—לא) ויעמד, היה זה אצלם כענין חינוך, כי כבר היתה העבודה בטלה ימים רבים, וע"כ העמיד הכהנים בחצוצרות כמו בעת חינוך שלמה ובית שני, ועז"א

בקר שש מאות וצאן שלשת אלפים: לד רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את־כל־העלות ויחזקום אחיהם הלוים עד־כלות המלאכה ועד־יתקדשו הכהנים כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים: לה וגם־עלה לרב בחלבי השלמים ובנסכים לעלה ותכון עבודת בית־יהוה: לו וישמח יחזקיהו וכל־העם על ההכין האלהים לעם כי בפתאם היה הדבר:

ל א וישלח יחזקיהו על־כל־ישראל ויהודה וגם־אגרות כתב על־אפרים ומנשה לבוא לבית־יהוה בירושלם לעשות פסח ליהוה אלהי ישראל: ב ויועץ המלך ושריו וכל־הקהל בירושלם

רש״י

קלים זבחים ושלמים מה שהבעלים נהנים מהם: (לד) רק הכהנים היו למעט. כלומר אותן שהקדישו היה עדיין למעט: ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים. וא״ת היאך יתקדשו הלוים ולא יתקדשו הכהנים, ומפרש לפי כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים ויצרו לבם הלוים להתקדש יותר מהכהנים והיו הכהנים והלוים וכל יראי השם מתחבאים ומתנכרים ואף מסתתרים כל ימי המלכים הרשעים וכשבא חזקיהו שהיה צדיק לא היו יכולים מיד להתקדש ולטהר שזה בשנה ראשונה היה למלכו והיו באים ומתקדשים על יד כדכתיב (משלי כ״ח) בעלוץ צדיקים רבה תפארת ובקום רשעים יחופש אדם וכתיב (שם) בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים, כלומר בקום רשע אחז יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים חזקיהו וסיעתו: (לו) על ההכין האלהים לעם. לעבדו ולעשות רצונו, דוגמא דלמטה (ל׳ פסוק י״ט) כל לבבו הכין לדרוש וגו׳ וגם שמחו כי בפתאום היה הדבר עליהם בשנה ראשונה למלכו לשוב אל ה׳ ושבו מיד:

ל (א) וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה וגו׳. כי עדיין לא גלו כי זה היה בשנה ראשונה למלכו והם לא גלו כי אם בשש למלכו כדכתיב (במלכים ב׳ י״ח) וילכדה מקצה שלש שנים בשנת שש

מצודת ציון

הלוים וכו׳ קול רם (דברים כ״ז): (לד) להפשיט. להסיר העור: (לה) בחלבי. עם חלבי כמו הרק אך במשה (במדבר י״ב) ומשפטו עם משה: ותכון. מלשון הכנה:

מצודת דוד

(לד) ויחזקום. ר״ל היו מסייעין להם: המלאכה. מלאכת ההפשט: ועד יתקדשו הכהנים ר״ל וכן בכל פעם היו מסייעין להם עד אשר נתקדשו הכהנים להיות די בהם לכל המלאכה: כי הלוים ישרי לבב. המה היו ישרי לבב להקדש עצמן יותר מן הכהנים אשר נתעצלו בדבר: (לה) וגם עולה לרוב. ר״ל לזה היו צריכים הלוים לסייע את הכהנים כי המלאכה היתה מרובה כי הקריבו גם עולות מרובות עם חלבי השלמים ועם הנסכים לעולה ולא יכלו הכהנים להקריב על אלה ולהפשיט: ותכון. כי הלוים סייעו בעבודת ההפשט: (לו) על ההכין. על אשר הכין האלהים להעם להיות הכל בסדור נפלא ועם כי נעשה הדבר בפתאום:

ל (ב) בחדש השני. באייר ור״ל לעבר השנה לשיקרא ניסן:

ימי קדם

מלאתם ידכם לה׳ שהחינוך קרוי מילוי יד: (לד) ויחזקום הלוים, זה היה משני טעמים, א] מפני שהיה המלאכה רבה ביום ההוא, ועז״א הכהנים היו למעט וכו׳ עד כלות המלאכה, ב] מפני שרבים מן הכהנים לא נתקדשו, ועז״א ועד יתקדשו הכהנים, ומה שהקדימו הלוים להתקדש, כי הלוים ישרי לבב שלענין הקידוש היו זריזים יותר שהם ישרי לבב נפרשים מן התאוות ולבם מושל בירא ת אלהים ע״פ היושר הנטוע בלבם: (לה) וגם, טעם ג׳ שהכהנים היו עסוקים בהעלאת האיברים והקרבתם שהיו רבים, א] שהעולות שכולם כליל ולכל עולה צריך כמה כהנים היו רבים, ב] שהיו צריכים להעלות חלבי השלמים ונסכי העולות שזה א״א בלוים: (לו) וישמחו על ההכין, א״כ שהיה פתאום ובלי הכנה באתערותא דלתתא, הרגישו שהוא ע״י אתערותא דלעילא שהכין לבם לטהרת הקדש והכין לבם ליבוי הזבחים כפי שמחת היום:

ל (ב) ויועץ לעשות פסח בחדש השני, בסנהדרין יש פלוגתא בזה שדעת ר״י וחכמים שעבר את השנה [שלא מדעת חכמים], ופי׳ בחדש השני למלכותו, כי הוא עשה ממנו חדש

לעשות הפסח בחדש השני: ג כי לא יכלו לעשתו בעת ההיא כי הכהנים לא־התקדשו למדי והעם לא־נאספו לירושלם: ד ויישר הדבר בעיני המלך ובעיני כל־הקהל: ס ה ויעמידו דבר להעביר קול בכל־ישראל מבאר־שבע ועד־דן לבוא לעשות פסח ליהוה אלהי־ישראל בירושלם כי לא לרב עשו ככתוב: ו וילכו הרצים באגרות מיד המלך ושריו בכל־ישראל ויהודה וכמצות המלך לאמר בני ישראל שובו אל־יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל וישב אל־הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי

רש"י

לחזקיה היא שנת ס' להושע מלך ישראל כאשר תמצא כתוב בסוף הספר: (ג) כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא. בחדש הראשון בניסן: כי הכהנים לא התקדשו למדי. לא התקדשו להיות די לישראל בהם להקריב פסחיהם, ואין צריך לומר שלא היו יכולים לעשותו בניסן שהרי לא כלו לקדש את הבית עד ט"ז בניסן, וכן פתרונו כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כלומר אפי' אם לא עכבו טהרת הבית שלא כלו עד ט"ז בניסן לא היינו יכולין לעשותו עתה לפי כי הכהנים לא התקדשו למדי: והעם לא נאספו. עדיין כולם לירושלים: (ה) מבאר שבע ועד דן. זהו תחום עשרת השבטים: כי לא לרב. פתרון כי רוב שנים עברו שלא עשוהו כהלכתו: (ו) וישב אל הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור. אע"פ שלא הגלו עדיין קורא להם פליטה כי היה נחשב בעיניהם כאשר גלו כבר, ועוד כי מלכי אשור תפשו הכל בימי אחז ומה שהיה בעיניהם כאילו גלו לפי כי שם שנים היו ישראל למלך אשור עבדים נושאי מנחה והיה מושל בהם ומוליכן בגולה ועושה בהם כרצונו וזה היה בתוך אותן שש שנים וכבר גלו כמה פעמים בימי מלכי ישראל ואחז וכם יודעים מיד כשימרדו ישראל במלך אשור יוליכם בגולה ולהם קורא פליטת אשור לפי שלא משל בהם

מצודת דוד

(ג) בעת ההיא. ר"ל בעת הראוי בחודש הראשון: למדי. למן די. ר"ל שיהיה די בהם להקריב פסחי כל ישראל: (ד) ויישר הדבר. למעלה אמר שהיו מתייעצים בדבר וכאן אמר שהיה הדבר ישר בעיני כולם והסכימו לעבר השנה: (ה) ויעמידו דבר. גזרו אומר להכריז בכל מקומות ישראל וגו': כי לא לרב. כי לזמן מרובה לא עשו פסח ככתוב בתורה ולזה היה מהצורך להזכירם ולזרזם: (ו) וכמצות המלך לאמר. נאמר להם כמצות המלך אתם בני ישראל שובו וגו': וישב. ואז ישוב גם הוא אל הפליטה הנשארת לעזוב לכם: מכף מלכי

מצודת ציון

ל (ו) הרצים. ההולכים במרוצה ורדיפה: באגרות.

ימי קדם

ניסן שהוא חדש ראשון לחדשי השנה, ודעת ר' שמעון בן יהודה משום ר' שמעון שפירש בחדש אייר שהשיאם לעשות פסח שני, ויש לתמוה לפי זה שא"כ הקרבנות שהביאו בששה עשר לחודש הראשון [ככ"ל כ"ט י"ז] היה בפסח, א"כ איך אמר [שם פסוק ל"א] גשו והביאו זבחים ותודות, הא אין מקריבים תודה בפסח מפני החמץ, וא"ל שקרא השלמים בשם תודה, דהא בזבחים דף ז' אמר תודה קרויה שלמים ואין שלמים קרוים תודה, וגם שלפי דעתו עשו רוב הצבור פסח ראשון כמ"ש בגמרא שם שהיו רוב עם הנשים עיי"ש, והא שם משמע שלא כלו לטהר את המקדש עד יום ששה עשר ואיך הקריבו פסח, וע"כ תאמר שבא הפסח בטומאה ואיך אמר פה שלא יכלו לעשותו כי הכהנים לא התקדשו למדי, ובאמת הרמב"ם תפס להלכה שעבר אז את השנה, ושהיה שלא ע"פ הסנהדרין מפני שעבר ביום הראוי לקבעו ניסן, או שעבר מפני הטומאה ואין מעברין מפני הטומאה וע"כ כתיב ויועץ המלך ושריו [לא החכמים], וכל הקהל לא העדה, שכבר בארתי בספר התו"ה ויקרא שבעת שזקני העדה בראשיהם קרוים בשם עדה, ובלא הזקנים קרוים בשם קהל, ופי' שנתיעץ מכבר ביום שלשים של אדר, וע"כ כתוב ויישר הדבר ולא כתיב וייטב כי לא היה טוב כי לא הסכימו הסנהדרין לזה: (ה) ויעמידו, להסיר השטה רבא בסנהדרין שם, שיזלזלו בחמץ בפסח שלחו שלוחים תיכף, ולשון ויעמידו דבר, מפני שחכמים חלקו עליו בזה שעמידוהו בפקודת מלך ושרים, כי לא לרוב עשו, ר"ל שהם לא היו מעברים והיו עושים בראשון בטומאה היו מתאספים ישראל מועטים וחשב שיהיה מועט מישראל והמיעוט אין עושים פסח בטומאה וחכמים חלקו עליו בזה כי הדין אם שמעברים ברוב הנכנסים בעזרה אף שהם מיעוט ישראל, וא"כ לא היה לו לעבר מפני הטומאה: (ו) באגרות, שהיו ביד הרצים אגרות כתובים בם הדברים האלה וגם היה מצות המלך שיאמרו זאת

אַשּׁוּר׃ ז וְאַל־תִּהְיוּ כַּאֲבוֹתֵיכֶם וְכַאֲחֵיכֶם אֲשֶׁר מָעֲלוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם וַיִּתְּנֵם לְשַׁמָּה כַּאֲשֶׁר אַתֶּם רֹאִים׃ פ ח עַתָּה אַל־תַּקְשׁוּ עָרְפְּכֶם כַּאֲבוֹתֵיכֶם תְּנוּ־יָד לַיהוָה וּבֹאוּ לְמִקְדָּשׁוֹ אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ לְעוֹלָם וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָשֹׁב מִכֶּם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ פ ט כִּי בְשׁוּבְכֶם עַל־יְהוָה אֲחֵיכֶם וּבְנֵיכֶם לְרַחֲמִים לִפְנֵי שׁוֹבֵיהֶם וְלָשׁוּב לָאָרֶץ הַזֹּאת כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא־יָסִיר פָּנִים מִכֶּם אִם־תָּשׁוּבוּ אֵלָיו׃ י וַיִּהְיוּ הָרָצִים עֹבְרִים מֵעִיר ׀ לָעִיר בְּאֶרֶץ־אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְעַד־זְבֻלוּן וַיִּהְיוּ מַשְׂחִיקִים עֲלֵיהֶם וּמַלְעִגִים בָּם׃ יא אַךְ אֲנָשִׁים מֵאָשֵׁר וּמְנַשֶּׁה וּמִזְּבֻלוּן נִכְנְעוּ וַיָּבֹאוּ לִירוּשָׁלִָם׃ יב גַּם בִּיהוּדָה הָיְתָה יַד הָאֱלֹהִים לָתֵת לָהֶם לֵב אֶחָד לַעֲשׂוֹת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים בִּדְבַר יְהוָה׃ יג וַיֵּאָסְפוּ יְרוּשָׁלִַם עַם־רָב לַעֲשׂוֹת אֶת־חַג הַמַּצּוֹת בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי קָהָל לָרֹב מְאֹד׃ יד וַיָּקֻמוּ וַיָּסִירוּ אֶת־הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם וְאֵת כָּל־הַמְקַטְּרוֹת הֵסִירוּ

רש"י

ולא בכל ארץ יהודה: (ז) ואל תהיו כאבתיכם וכאחיכם. פתרון וא"ת עדיין בוטחים אנו שיעלה מעלינו מלך אשור אל תהיו כאבותיכם כל דור ודור שהיה לפניכם, ומה אירע להם כשעזבו את ה' וימעלו בו מעל ויתנם לשמה כאשר אתם רואים: (ח—ט) עתה אל תקשו ערפכם וגו', כי בשובכם על ה' אחיכם ובניכם יהיו לרחמים לפני שוביהם ולשוב לארץ הזאת. אפי' אותן קצת שגלו כבר שהיו נלחמים עם ישראל ויכלו להם ומוליכין את בניהם ואת בנותיהם בשביה ואם תשובו אליו יתנם לרחמים לפני שוביהם לשובם לארץ הזאת כי חנון ורחום ה' אלהיכם: (יד) המקטרות. מקום שהיו בו *) (כהנים ולוים):

*) נ"ל מקום שהיו מקטרין בו לנכח השמים

מצודת ציון | מצודת דוד

בספרים: הפליטה. ענין הצלה (ז) לשמה. לתמהון: אשור. כי אותם שבעבר הירדן כבר גלו מארצם על ידי
(ח) אל תקשו. הוא ענין מליצה כאלו נתקשה העורף אשור: (ח) תנו יד. ר"ל תקעו כף דרך התחייבות:
עד שא"א להחזיר הפנים מול ה' והאמר מעתה אל תקשו (ט) אחיכם ובניכם. אשר הם בגולה יתן אותם המקום
ושהחזירו פניכם אל ה': (יב) יד אלהים. כח האלהים: לרחמי לפני שוביהם לתת להם רשות לשוב להארץ הזאת
(יא) ומנשה וזבלון. אף ששחקו על הרצים מ"מ אנשים
מהם נכנעו ובאו: (יב) לב אחד. ר"ל הסכמה אחת: בדבר ה'. בדבר שהוא מצות ה': (יד) המקטרות. המזבחות

ימי קדם

בפיהם, שובו וכו' וישוב, א] שובו בתשובה כדי שלא ישחית ה' את יתר הפלטה בעונש השגחיי, שעז"א.
(ז) ואל תהיו כאבותיכם אשר מעלו ויתנם לשמה ע"י העונש ההשגחיי כמו שנאמר כי צרם מכרם: (ח) עתה אל תקשו ערפכם, ותיראו מיראת העונש תנו יד לה', והגם שיהיה מיראת העונש יספיק כי ישיב מכם חרון אפו שמענים אתכם בעונש השגחיי: (ט) כי בשובכם, הוסיף לאמר שאם תשובו בתשובה מאהבה, ועז"א על ה', ר"ל בסבתו מכבוד שמו ורוממותו, אז יוסיף עמכם שלא לבד שלא יענש הפלטה הנשארת בעונש השגחיי, כי אחיכם ובניכם שהם כבר בשבי ירחם עליהם בשתי פנים, א] שיהיו לרחמים לפני שוביהם, ב] שעוד יעזרם לשוב לארץ הזאת כי חנון ורחום ה' וישגיח חנינה ורחמים ולא יסיר פנים לעזוב אתכם אל הטבע המקרה רק ישגיח עליכם לטוב:
(י) משחיקים, כבר בארתי בפי' הושע בכ"מ, שבימי הושע היה להם רשות ללכת לעבוד את ה' בירושלים בענין שלא היו אנוסים ע"י המלך רק הם עצמם שחקו ולעגו כי היו רעים וחטאים וע"כ נחתם אז גז"ד של השבטים לגלות: (יא) אך אנשים, יחידים, נכנעו מיראת העונש לא מיראת הרוממות:
(יב) גם ביהודה, שכבר שבו מה' בימי אחז היה עזר אלוה בזכות חזקיה שלא מרו פי מלך בזה:
(יד) ואת כל המקטרות, כי המאכיל פסח למומר לע"ז לוקה ובן נכר לא יאכל בו, ע"כ הקדישו

 לבער

וַיַּשְׁלִיכוּ לְנַחַל קִדְרוֹן׃ (טו) וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם נִכְלְמוּ וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבִיאוּ עֹלוֹת בֵּית יְהוָה׃ (טז) וַיַּעַמְדוּ עַל־עָמְדָם כְּמִשְׁפָּטָם כְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים הַכֹּהֲנִים זֹרְקִים אֶת־הַדָּם מִיַּד הַלְוִיִּם׃ (יז) כִּי־רַבַּת בַּקָּהָל אֲשֶׁר לֹא־הִתְקַדָּשׁוּ וְהַלְוִיִּם עַל־שְׁחִיטַת הַפְּסָחִים לְכֹל לֹא טָהוֹר לְהַקְדִּישׁ לַיהוָה׃ (יח) כִּי מַרְבִּית הָעָם רַבַּת מֵאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה יִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן לֹא הִטֶּהָרוּ כִּי־אָכְלוּ אֶת־הַפֶּסַח בְּלֹא כַכָּתוּב כִּי הִתְפַּלֵּל יְחִזְקִיָּהוּ עֲלֵיהֶם לֵאמֹר יְהוָה הַטּוֹב יְכַפֵּר בְּעַד׃ (יט) כָּל־לְבָבוֹ הֵכִין לִדְרוֹשׁ הָאֱלֹהִים ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתָיו וְלֹא כְּטָהֳרַת הַקֹּדֶשׁ׃

ת"א כי מרבית. סנהדרין יב: ע"ש (יט) ירושלמי פסחים ט' ה' נדרים ו' ח' סנהדרין א' ב' שו"ע ק"ח:

רש"י

(טו) והכהנים והלוים נכלמו. שעכבו להתקדש ולפיכך עכבו כל כך מלבוא עד עתה כי לא יוכלו להאמין לדבר הזה קודם לכן לפי שהזקין אחז מכהן וכך היו אומרים אפשר אתמול עבד אחז עבודת אלילים ובנו וחזקיהו לאחר בשנה ראשונה מיד בחדש הראשון ויאמר לכהנים וללוים לעבוד לאל אחד לבדו ויערך לנו, ולכך נתעצלו ונתרשלו מלבא וגם שאר יהודה שלפניו הזניח אחז וכשחקרו והבינו בדבר שהכל היה לשם שמים באו ויתקדשו כלם: (טז) הכהנים זרקים. כי מקבלה ואילך מצות כהונה, ואל תתמה למה לא שחטו בעלים עצמם לפי שכתוב בסמוך כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלוים היו על שחיטת פסחיהם: (יז) לכל לא טהור. שהיה לוי במקומו להקדישו לה': (יח) כי אכלו את הפסח בלא ככתוב. שלא כהלכה שאכלוהו בטומאה כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר וגו': (יט) כל לבבו הכין. כך מפורש בברייתא דר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי המתחלת בכל מקום שאתה מוצא דברי ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי באגדה עשה אזנך כאפרכסת שנא' (משלי ב') להקשיב לחכמה אזנך, משלשים ושתים מדות שהאגדה נדרשת וזה אחד מהם נחלק הסדר כגון זה ה' הטוב יכפר בעד אל מי שכל לבבו הכין לדרוש

מצודת דוד

שעשוו להקטיר בהם לעבודת גלולים את הקטורת: (טו) נכלמו. על מה שאחרו להתקדש עד הנה ובעבורם עכבו הפסח: ויביאו עולות. נדבות לה' על מה שאחרו להתקדש: (טז) ויעמדו על עמדם. מוסב הוא על הלוים ולפי שאמר שהכהנים היו זורקים את הדם מיד הלוים לזה אמר שהלוים עמדו על מקום מעמדם ולא הוליכו את הדם כי ההולכה לעבודה יחשב והמה זרים לעבודה וז"ש כמשפטם כתורת משה שאסר עליהם העבודה: מיד הלוים. כי הכהנים קבלו את הדם והוליכו אל המזבח והשיבו המזרקות על ידי הלוים להיות מוכן לזריקה: (יז) כי רבת בקהל. בא ליתן טעם מדוע לא שחטו הבעלים עצמן את פסחיהם ואמר כי רבים היו נמצאים בהם אשר לא נתקדשו ולא הותרו לבוא לעזרה ולזה היו הלוים ממונים על שחיטת הפסחים לשחוט בעבור מי שלא היה טהור להקדיש לה'. ר"ל לעשות בעצמו את ההקדש והוא שחיטת הפסח: (יח) רבת מאפרים. בא לפרש מי היו מרבית העם ואמר שהיו מאפרים וגו': כי אכלו. בא לפרש אם לא נטהרו איך אכלו הפסח ואמר כי באמת אכלו את הפסח בדרך אשר לא כן כאשר כתוב בתורה: כי התפלל. כי בעבור העון הזה התפלל חזקיה עליהם ואמר ה' הטוב לכל יכפר בעד העון הזה והוא מקרא קצר ומובן מאליו ובע"כ עשו שלא כהוגן כי לא היה מהאפשר להעמיד אחרים במקומם כי אין הפסח נאכל אלא למנויו אבל בדבר ביאת העזרה לשחוט הפסחים הואיל והיה אפשר בלוים לא באו בטומאה לעזרה: (יט) כל לבבו הכין. על יחזקיהו חוזר: ולא כטהרת הקדש. ועם שע"י נאכלו הפסחים שלא בטהרה הראוי לקדש מ"מ הכנת

מצודת ציון

(טו) נכלמו. ענין בושה: (יח) מרבית. מלשון רבוי:

ימי קדם

ונער כל מיני ע"ז: (טו) נכלמו, על שלא התקדשו תחלה כמ"ש בפסוק ג': (יז) כי רבת, מבאר הטעם שהכהנים זרקו הדם מיד הלוים, שהיינו שהלוים שחטו והכהנים קבלו את הדם וזרקו, ולמה לא שחטו הבעלים, מפני שרובם לא היו טהורים, ולכל איש שלא היה טהור היו הלוים במקומו לשחוט פסחו כדי להקדיש לה' שתהיה זריקת הדם בטהרה, הגם שהבעלים אכלו בטומאה, ומפרש איך הביאו ואכלו הפסח בטומאה. (יח—כ) כי מרבית העם רבת, ר"ל שרובם היו טמאים, וכשרוב הקהל טמאים הפסח בא בטומאה, ואכלו את הפסח בלא ככתוב ר"ל בטומאה, כי התפלל חזקיהו עליהם לאמר ה' הטוב יכפר בעד כל איש אשר הכין לבבו, הגם שהביא הקרבן שלא כטהרת הקדש כי היה טמא, ישקוף ה' על לבבו המוכן הגם שגופו אינו מוכן בטהרה ויכפר בעדו על שאוכל הפסח

כ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶל־יְחִזְקִיָּהוּ וַיִּרְפָּא אֶת־הָעָם: כא וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצְאִים בִּירוּשָׁלִַם אֶת־חַג הַמַּצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים בְּשִׂמְחָה גְדוֹלָה וּמְהַלְלִים לַיהוָה יוֹם ׀ בְּיוֹם הַלְוִיִּם וְהַכֹּהֲנִים בִּכְלֵי־עֹז לַיהוָה: כב וַיְדַבֵּר יְחִזְקִיָּהוּ עַל־לֵב כָּל־הַלְוִיִּם הַמַּשְׂכִּילִים שֵׂכֶל־טוֹב לַיהוָה וַיֹּאכְלוּ אֶת־הַמּוֹעֵד שִׁבְעַת הַיָּמִים מְזַבְּחִים זִבְחֵי שְׁלָמִים וּמִתְוַדִּים לַיהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם: כג וַיִּוָּעֲצוּ כָּל־הַקָּהָל לַעֲשׂוֹת שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיַּעֲשׂוּ שִׁבְעַת יָמִים שִׂמְחָה: כד כִּי חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה הֵרִים לַקָּהָל אֶלֶף פָּרִים וְשִׁבְעַת אֲלָפִים צֹאן וְהַשָּׂרִים

רש"י

שהלוים לעשות פסחו להקריב קרבנו אע"פ שלא עשו כטהרת הקדש כי לא הטהרו ויהודה כולם נטהרו לפי שהיו קרובים לירושלים והיו יכולים לטהר ולהתקדש ולשוב לירושלים אבל רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבולון אין להם כל כך פשע בדבר לפי שהיה להם הדבר רחוק על ידי אגרות ולא היה להם להמתין ולאחר מלבוא עד שיתקדשו לפיכך באו ולא נטהרו ולפי שלא היתה פשיעתם לפיכך תכפר בעדם וכן (ישעיה ל"ה) ישושום מדבר וציה וגו' הוא נחלק הסידור: (כא) והכהנים בכלי עז. בחצוצרות: (כב) המשכילים שכל טוב לה'. לענין שירה נופל לומר לשון שכל כמו שנא' (לעיל א' כ"ו) ונפל הגורל מזרחה לשלמיהו חכריהו בנו יועץ בשכל וגו' ודבר חזקיהו על לבם תנחומים ודברים טובים לחזקם ולעזור להם כדי שיחזקו אף הם בשיר שכל טוב לה': ומתודים לה'. על זבח תודה ומודים לה' על הנס שעשה להם, שזבח תודה על נס הוא בא: (כג) שבעת ימים אחרים. כמו שמפורש ויעשו שבעת ימים שמחה: (כד) הרים.

מצודת ציון

(כ) וירפא. ענין כפרה כי החטא הוא חולי הנפש ותחשב הכפרה לרפואה וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלים מ"א): (כד) הרים. הפרישו כמו ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה):

מצודת דוד

לנבו היתה לה' והורחא שעם היתה: (כ) וישמע ה'. לזה שמע ה' אל תפלתו וכפר על העון הזה: (כא) ויעשו וגו'. ר"ל בגבר הקרבנות הקדושים: בכלי עז. בכלים חזקים וגבו יש: (כב) על לב. ר"ל דברים המקובלים לבבים בלבם אהבת המקום: ל.'. בדבר עבודת ה': את ה ו ד. זבח המועד והוא מקרא קצר: מזבחים. היו מזבחים: ומתודים. על של שלמי התודה הבא להודות עליו על הנסים: (כג) שבעת וגו'. לשמוח בהם ולזכות נס' מלבד שבעת ימי חג המצות: (כד) כי חזקיהו. בא לומר מהיכן ומאין היה להם בשר לכל העם הזה לאכול לשמוח בכל הימים הללו אמר כי המלך

ימי קדם

בטומאה, וה' שמע אל חזקיה וירפא את העם ויסלח להם על זה. ומשמע מפשטות הכתוב שהתפלה היה על פסח שאכלו כמה שלא התקדשו למדי, והוא נגד דברי חז"ל שהתפלל על עצמו, על שעבר את השנה שלא כהלכה או על שהשיאן לפסח שני, אך באמת הדברים אחדים שאם היו מטוהרים כולם, לא היה מתפלל על עצמו על שעבר מפני הטומאה או על שעבר ניסן בניסן, אחר שבדיעבד אם עברוה מפני הטומאה מעוברת, ואם עבר ביום למ"ד של אדר מעובר ומקודש כרב נחמן שם, לא היה מקום לתפלה זו, וכמו שמשמע מדברי הברייתא דס"ה אם מפני הטומאה עברוה מעוברת, אלא מ"מ בקש רחמים ע"ע מפני שעבר ניסן בניסן, [והרמב"ם פ"ד מה' ביאת מקדש כתב ב' הטעמים שבקש רחמים על שעבר מפני הטומאה ועל שעבר ביום למ"ד של אדר, וכמ"ש הכ"מ שם, כי הגם שבדיעבד מעובר, אחר שבאמת לא היו טהורים גם אח"כ נגלה למפרע שעבר שלא כדין, ולא הרויח בעבור זה, וממילא הוצרך להתפלל גם בעד עצמו, וי"ל אריכות בסוגיית הגמ' שם והכ"מ]: (כא) והכהנים בכלי עז, פרש"י בחצוצרות, וכמו שהדין לתקוע בחצוצרות על הקרבן במועדות, והלוים יאמרו שירה [רמב"ם פ"ג מה' כה"מ]: (כב) וידבר, הוא כמ"ש הרמב"ם [פ"ב מה' חגיגה הי"ד] שמצוה לשמח את הלוי בשלמי שמחה יותר מן הכל לפי שאין לו חלק ונחלה ואין לו מתנות בבשר, ועז"א ויאכלו את המועד, ומ"ש ומתודים, פרש"י על זבח תודה וכו' שזבח תודה על נס הוא בא, וזה תמוה איך הקריבו תודה בפסח, וצ"ל שהוסם בחמת מ"ד שהיה פסח שני, ובזה יצדק מ"ש [בפי"ח] שלא ככתוב שאכלוהו בטומאה כי פסח שני אינו נאכל בטומאה, וצ"ע: (כג) ויועצו, כי ז' הראשונים היו שמחת החג ואין מערבים שמחה בשמחה רק

הֵרִימוּ לַקָּהָל פָּרִים אֶלֶף וְצֹאן עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וַיִּתְקַדְּשׁוּ כֹהֲנִים לָרֹב׃ כה וַיִּשְׂמְחוּ ׀ כָּל־קְהַל יְהוּדָה וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־הַקָּהָל הַבָּאִים מִיִּשְׂרָאֵל וְהַגֵּרִים הַבָּאִים מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְהַיּוֹשְׁבִים בִּיהוּדָה׃ כו וַתְּהִי שִׂמְחָה גְדוֹלָה בִּירוּשָׁלָ͏ִם כִּי מִימֵי שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֹא כָזֹאת בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ כז וַיָּקֻמוּ הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וַיְבָרְכוּ אֶת־הָעָם וַיִּשָּׁמַע בְּקוֹלָם וַתָּבוֹא תְפִלָּתָם לִמְעוֹן קָדְשׁוֹ לַשָּׁמָיִם׃

לא א וּכְכַלּוֹת כָּל־זֹאת יָצְאוּ כָּל־יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצְאִים לְעָרֵי יְהוּדָה וַיְשַׁבְּרוּ הַמַּצֵּבוֹת וַיְגַדְּעוּ הָאֲשֵׁרִים וַיְנַתְּצוּ אֶת־הַבָּמוֹת וְאֶת־הַמִּזְבְּחֹת מִכָּל־יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וּבְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה עַד־לְכַלֵּה וַיָּשׁוּבוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לַאֲחֻזָּתוֹ לְעָרֵיהֶם׃ ב וַיַּעֲמֵד יְחִזְקִיָּהוּ אֶת־

ע"ש (כז) ספרא במכילתא דמילואים ירושלמי תענית ד' א' סוט"ע א' :

רש"י

מלאנו ומבקרו : לקהל אלף פרים וגו'. והיו אוכלים ביחד המלך והשרים והעם שמחים : (כו) כי מימי שלמה בן דוד מלך ישראל לא כזאת בירושלם. שמחה עם רב יותר היו באין לרגל לירושלים בימי שלמה אבל שמחה גדולה לא היתה בירושלים כזאת מימות שלמה כי ביותר שמחו על זה שאם היו כל רגל ורגל מקובלים בירושלים לפי שלא היה להם חדוש אין להם שמחה אבל עתה שכל ימי אחז ומלכי יהודה הרשעים לא עלו לרגל לירושלים ועתה הורשו לעלות לירושלים שמחו שמחה גדולה, ולפי שהיה כמה שנים שלא עלו לירושלים עד עתה הוקטן בעיניהם ז' ימים דחג המצות והוסיפו עוד ז' ימים כדי לשמוח בהם ושמחו שמחה גדולה : (כז) ויברכו את העם. אם תרצה לומר ברכם בזה שבקשו לטוב מארץ טוביהם וישמע ה' בקולם ויטיבום , או ד"א וישמע בקולם , וכן כתוב למעלה (ב' ל') וישמע ה' אל יחזקיהו וירפא את העם :

לא (ב) **איש** כפי עבדתו. הכהנים לשרת והלוים להיות משוררים ושוערים וכל איש ואיש על עבודתו

מצודת דוד

והשרים הרימו לקהל פרים וכו' יש הרבה והכהנים מרובים שטהרו והקריבו שלמים ואכלו קהל את הבשר : (כה) והגרים. אשר נתגיירו מן העובדי גלולים : (כו) לא כזאת. לא היתה שמחה כזאת בירושלים כי היתה דוגמת חנוכת הבית שעשה שלמה : (כז) ישמע בקולם. ה' שמע בקולם והסכים על ידיהם :

לא (א) הנמצאים. בירושלים : עד לכלה. עד שהשלימו לשבור ולהחריב הכל : (ב) את מחלקות. המשמרות שנחלקו כעמוד כ"א על משמרתו : כפי עבדתו. אשר מוטל על כל אחד מהכהנים להקריב העולות והשלמים והלוים

מצודת ציון

(כז) למעון. ענין מדור כמו השקיפה ממעון קדשך (דברים כ"ו) :

לא (א) ויגדעו. ענין כריתה כמו גדע בחרי אף (איכה

ימי קדם

ליחד לשמחה זו ימים מיוחדים : (כו) כי מימי שלמה , ר"ל שרק בימי שלמה היו כל ישראל מתאחדים בירושלים ואח"כ לא עלו עשרת השבטים לרגל עד עתה : (כז) וישמע בקולם , הוא מאמר מגביל וישמע בקולם למעון קדשו, ותבא תפלתם לשמים , ע"ד ושמו את שמי על ב"י , שהכהנים ע"י ברכותיהם ישכינו שם ה' על ישראל שתהיה השכינה קבועה במעון קדשו ר"ל במקדש , ונשמע בקולם בענין הנוגע למעון קדשו שישכין שכינתו שם ויפיה שמו על ב"י , ותבא תפלתם לשמים שע"ז ברך ה' את עמו כמ"ש ואני אברכם :

לא (א) **ובאפרים** , מזה מבואר כמ"ש בפי' הושע [סי' ח' ד', וסי' י' א'—ה', עמוס ס' א'] שהושע בן אלה בטל את עבודת העגלים , וע"כ יכלו בני עמו לעשות כזאת בעבי ישראל , וע"כ ערב לב חזקיה לשלוח אגרות שיבואו לירושלים , שכ"ז לא יעזר בעוד שהמלך החזיק בעבודת העגלים : (ב) לכהנים וללוים , ומפרש, לכהנים לעלה ולשלמים , וללוים לשרת, כמו שהיה

וכפפסם

מַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם עַל־מַחְלְקוֹתָם אִישׁ ׀ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם לְעֹלָה וְלִשְׁלָמִים לְשָׁרֵת וּלְהֹדוֹת וּלְהַלֵּל בְּשַׁעֲרֵי מַחֲנוֹת יְהֹוָה׃ ג וּמְנָת הַמֶּלֶךְ מִן־רְכוּשׁוֹ לָעֹלוֹת לְעֹלוֹת הַבֹּקֶר וְהָעֶרֶב וְהָעֹלוֹת לַשַּׁבָּתוֹת וְלֶחֳדָשִׁים וְלַמֹּעֲדִים כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת יְהֹוָה׃ ד וַיֹּאמֶר לָעָם לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַםִ לָתֵת מְנָת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְמַעַן יֶחֶזְקוּ בְּתוֹרַת יְהֹוָה׃ ה וְכִפְרֹץ הַדָּבָר הִרְבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל רֵאשִׁית דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר וּדְבַשׁ וְכֹל תְּבוּאַת שָׂדֶה וּמַעְשַׂר הַכֹּל לָרֹב הֵבִיאוּ׃ ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה הַיּוֹשְׁבִים בְּעָרֵי יְהוּדָה גַּם־הֵם מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן וּמַעְשַׂר קָדָשִׁים הַמְקֻדָּשִׁים לַיהֹוָה אֱלֹהֵיהֶם הֵבִיאוּ וַיִּתְּנוּ עֲרֵמוֹת עֲרֵמוֹת׃ ז בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי הֵחֵלּוּ הָעֲרֵמוֹת

ע"ש (ה) ירושלמי בבכורים א' ג':

רש"י

הסכוכה: (ג) ומנת המלך מן רכושו לעולות וגו'. אשר נתן לעשות אותם (ברצון): (ד) ויאמר לעם ליושבי ירושלים וגו' למען יחזקו בתורת ה'. יותר ברצון, ועוד שיהא להם פרנסתם מזומנת יוכלו לעשות ולעסוק בתורת ה' לפי שלא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה: (ה) וכפרץ הדבר.. מפי המלך לתת מנת לכהנים והלוים: הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש. דבש תמרים: וכל תבואת שדה. וכל אלו לא מתבואת השדה הם אלא כך מפורש במסכת נדרים בפרק הנודר מן הירק הנודר מן הירק מותר בדלועים מתיב רב יוסף וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל וגו' ואי אמרת דגן כל אלו כמי דגן משמע מאי וכפרוץ וגו' אמר אביי לאתויי פירות האילן וירק עד אמר רבא תבואה לחוד ותבואת שדה לחוד: (ו) ומעשר קדשים המקדשים לה'. המעשר מן המעשר שהלוים נותנים לכהנים: ויתנו ערמות ערמות. (הויפען בל"א) דוגמא (שיר ז') ערמת חטים: (ז) החלו

מצודת ציון

ה'): (ג) ומנת. ענין הגורל כמו ומשלוח מנות (אסתר ט'): מן רכושו. מן נכסיו: (ה) וכפרץ. ענין חוזק כמו מה פרצת (בראשית ל"ח): תירוש. יין: יצהר. שמן: (ז) ערמות. צבורים כמו בקצה הערמה (רות ג')

מצודת דוד

לשרת בדבר השיר וכו': מחנות ה'. זה ב"מ: (ג) ומנת המלך. ו תורות מלך מן רכושו היה על דמי העולות וא[illegible] ומפרש לעולות הבקר וכו': (ד) מ.ת וגו'. הם תרומה והכפל ומעשר: למען יחזקו. כאשר לא יהיו טרודים בפרנסתם יחזקו בתורת ה' בדבר העבודה המוטלת עליהם:

(ה) וכפרץ הדבר. וכאשר נתחזק הדבר הרבו להביא ראשית דגן וגו' והיא תרומה הקרויה ראשית כמ"ש ראשית דגנך (דברים י"ח): ודבש. הוא דבש תמרים וע"ש אינם חייבין מן התורה בתרומה: (ו) גם הם. הביאו גם הם אף מעשר בקר וצאן: ומעשר קדשים. אף מהקדשים שהקדישו הביאו מהם המעשרות אע"פ שהמה פטורים מן המעשר: הביאו. הם כל אלה הביאו לירושלים הניחום ערמות: (ז) החלו. התחילו ליסד את הערמות ר"ל להתחיל לצבור והוא שואל

ימי קדם

והפשטה, להודות ולהלל, הוא השיר, בשערי מחנות הם השוערים שהיו בשערים לשמור: (ג) ומנת המלך, מנה היא מנתו המגיע לו מן העם, כמו מנת הכהנים [בפסוק שאח"ז], ~~[illegible]~~ צריכים לבא מקופת הצבור, ונתן המלך המנה והפרס שקבל מן הצבור [שזה היה רכושו] להקריב מהם תמידים, ובזה היה דינו כקופת הצבור כי היה מן הצבור, וכמו שכן יהיה לע"ל שהנשיא יתן קרבנות הצבור מן מנתו מן הצבור, כמבואר ביחזקאל [מ"ה י"ג—ט"ז]: (ד) ויאמר, לוה שהמעשר והתרומה שהוא מנת הכהנים והלוים לא יתנו לכהנים ההולכים בטלים רק להעוסקים בתורה שהנתינה יהיה שעי"כ יחזקו בתורת ה': (ה) וכפרץ, וכאשר רבו כהנים ולוים עוסקים בתורה שהוטל על ישראל לפרנסם, הוסיפו ב"י שלא לבד שנתנו להם ראשית דגן תירוש ויצהר שחייב מן התורה, כי הביאו גם מן יתר תבואת שדה כמו קטניות, וגם מעשר הכל, שעשרו כל אשר היה להם, כמו מעשר כספים והריות שלהם, ומכל הביאו לרוב, עד שהיה מספיק לפרנסתם: (ו) ובני יהודה, הוסיפו עוד שגם מעשר בקר וצאן שדינו שיוקרב האימורים על המזבח והבשר נאכל לבעלים, נתנו אותם ללוים וכהנים, וגם מעשר קדשים שהדין הוא שהקדשים פטורים מן המעשר והם הפרישו ממנו מעשר קודם ההקדש ואחר כך הקדישו, עד שעי"כ הביאו ויתנו ערמות כי היה המעשר רב מאד יותר מכדי צורך הלוים: (ז) בחדש

השלישי

ליסוד ובחדש השביעי כלו: ח ויבאו יחזקיהו והשרים ויראו את־הערמות ויברכו את־יהוה ואת עמו ישראל: ט וידרש יחזקיהו על־הכהנים והלוים על־הערמות: י ויאמר אליו עזריהו הכהן הראש לבית צדוק ויאמר מהחל התרומה לביא בית־יהוה אכול ושבוע והותר עד־לרוב כי יהוה ברך את־עמו והנותר את־ההמון הזה: יא ויאמר יחזקיהו להכין לשכות בבית יהוה ויכינו: יב ויביאו את־התרומה והמעשר והקדשים באמונה ועליהם נגיד כונניהו הלוי ושמעי אחיהו משנה: יג ויחיאל ועזזיהו ונחת ועשהאל וירימות ויוזבד ואליאל ויסמכיהו ומחת ובניהו פקידים מיד כונניהו ושמעי אחיו במפקד יחזקיהו המלך ועזריהו נגיד בית־האלהים: יד וקורא בן־ימנה הלוי השוער למזרחה על נדבות האלהים לתת תרומת יהוה וקדשי הקדשים:

הסמ"ך בדגש׳ יתיר ו׳ יתיר ו׳

ע"ש (יג) ירושלמי שקלים פ׳ ב׳:

רש"י

הערמות ליסוד. כל תחלת דבר נקרא יסוד כמו יסד הבית שהוא ראש לבנין, ודומה לו (בעזרא ז׳) הוא יסוד המעלה וגו׳: (ח) ויברכו את ה׳. שנתן בלב ישראל להפריש תרומותיהם ומעשרותיהם: (ט) וידרש יחזקיהו. לפי שראה חזקיהו הערימות גדולות אמר בלבו שמא לא לקחו הכהנים והלוים מהם ולא נגעו בהם שאם נגעו בהם איך נתרבו כל כך ותמה ודרש מהם על דבר הערימות על מה זה: (י) ויאמר אליו עזריהו. הוא היה בימי עוזיהו: מהחל התרומה לביא. אכלנו אכול ולא אכילת ערמי אלא אכול ושבוע והותר ומה שאתה מתמה על שאכלנו ארבעה חדשים ואף על פי כן ערמותיהם כל כך גדולות זה הדבר כי ברך ה׳ את עמו ונתן להם תבואות הרבה לפיכך הרבו התרומות והמעשרות שלנו והנותר. מן אכילתנו זה: את ההמון הזה. אשר אתה רואה ערמות: (יא) להכין לשכות בבית

מצודת דוד　　**מצודת ציון**

מלשון יסוד הבנין: כלו. השלימו את הערמות: (ח) את יורה אל הרבוי: (י) ההמון. ענין רבוי: (יב) נגיד. פקיד ה׳. על שנתן בלב העם להביא עד להרבות: (ט) על ערמות. אם כבר לקחו מה מהם: (י) עזריהו הכהן. יתכן שהוא את עוב הנזכר ב"ה (א׳ ה׳) ועיין בסוף מלכים בחשבון הדורות: לבית צדוק. אשר היה מבני צדוק: מהחל. מעת שהתחילו להביא התרומה היה לנו מהם לאכול ולשבוע ועוד נותר מהם עד לרוב כי נתברכו התבואות ומ זכים התרומות: את ההמון. מרבית הערמות הללו הם הנותר: (יב) ויביאו. אל הלשכות: והקדשים. הם התרומות והמעשרות שהקדישו מהדברים שאינם חייבים מן התורה: (יג) פקידים. היו ממונים תח: יד כנניהו וכו׳: במפקד יחזקיהו. במצות יחזקיהו וכו׳: (יד) השוער. שומר שער המזרח: על נדבות. היה ממונה על הנדבות המובאות בדבר אלהים לחלקם בין הכהנים מן התרומה מן בשר ק"הק:

ימי קדם

השלישי, שאז התחיל הקציר נתנו יסוד אל הערמות מן הבכורים שהביאו ובחדש השביעי שנגמר האסיף, כלו ע"י תרומות ומעשרות: (ט) וידרוש, על ידי הערמות דרש על הכהנים והלוים, אחר שראה שרבו ערמות התבואה היה נראה לו שלא באו הכהנים והלוים לקחת מתנותיהם כי אין עוסקים בתורה ובעבודה, ועי"כ נשאר המעשר ולא נתחלק, או מפני שלא נתנו להם די ספוקם: (י) ויאמר אליו עזריה הכהן הראש [אינו הכ"ג שהכ"ג בימי חזקיה היה שמו נריה כמבואר בס"ע, רק כהן הממונה על סבית כת"ע למעלה פיס הבדל בין כהן הגדול ובין כהן הראש]. מהחל התרומה, השיב לו שמה שנותר הרבה ערמות אינו מפני מיעוט הכהנים והלוים או שלא נתנו להם כדי ספוק, כי באמת אכל ושבוע והותר, רק שמעת החלו להביא התרומה לבית ה׳ בא ברכה, אם בתבואת העם כי ברך ה׳ את עמו, בין בתבואת הערמות, ושעורו וכי ברך ה׳ את הנותר את ההמון הזה, שבהמון הערמות האלה שנותרו בא בם ברכת ה׳ ולכן הם רבים ע"י ברכת ה׳: (יד) לתת, הראשונים היו ממונים לקבל הקדשים תרומות ומעשרות בירושלים, וקורא בן ימנה היה ממונה לחלק את התרומה וק"ק בערי הכהנים והלוים,

טו וְעַל־יָדוֹ עֵדֶן וּמִנְיָמִן וְיֵשׁוּעַ וּשְׁמַעְיָהוּ אֲמַרְיָהוּ וּשְׁכַנְיָהוּ בְּעָרֵי הַכֹּהֲנִים בֶּאֱמוּנָה לָתֵת לַאֲחֵיהֶם בְּמַחְלְקוֹת כַּגָּדוֹל כַּקָּטָן׃ טז מִלְּבַד הִתְיַחְשָׂם לִזְכָרִים מִבֶּן שָׁלוֹשׁ שָׁנִים וּלְמַעְלָה לְכָל־הַבָּא לְבֵית־יְהוָה לִדְבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לַעֲבוֹדָתָם בְּמִשְׁמְרוֹתָם כְּמַחְלְקוֹתֵיהֶם׃ יז וְאֵת הִתְיַחֵשׂ הַכֹּהֲנִים לְבֵית אֲבוֹתֵיהֶם וְהַלְוִיִּם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּלְמָעְלָה בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בְּמַחְלְקוֹתֵיהֶם׃ יח וּלְהִתְיַחֵשׂ בְּכָל־טַפָּם נְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם לְכָל־קָהָל כִּי בֶאֱמוּנָתָם יִתְקַדְּשׁוּ־

רש"י

ה'. לשום בהם התרומות : (יז) ואת התיחש הכהנים לבית אבותיהם והלוים. עם יחוס טפם נשיהם בניהם ובנותיהם לכל אותם קהל היו מספיקין מזונותיהם מהתרומות ומעשרות הקדש והתרומות והמעשרות כל אלו שאמרנו לאותן העומדים לשרת בעזרה וגם לבני אהרן הכהנים שלא הגיע משמרותם לשרת והם

מצודת דוד

(טו) ועל ידו . ואחריו במעלה היו ממונים עדן וגו' להיות בערי הכהנים ממונים באמונה לתת לכ"א חלקו בין גדול בין קטן : (טז) מלבד וגו'. ר"ל מלבד הניתן בעריהם היו נותנים עוד לזכרים המיוחסים הנועדים לכהנים אשר היו מבן שלש שנים ולמעלה בעת באו לבית ה' : לדבר. להיות להם למאכל ביום ויום : לעבודתם . ר"ל לא בכל עת בואם כ"א בבואם לעבודתם במשמרתם הקבוע להם כפי שנחלקו כי אז היה דרכם להביא עמהם בניהם הקטנים להרגילם לעבודה ואז ניתן להם : (יז) ואת התיחש . הממונים חלקו תרומה לכהנים המיוחסים לסדר תולדות בית אבותיהם והמעשר חלקו ללוים מבן עשרים שנה ומעלה לאותם הקבועים במשמרות כפי אשר נחלקו : (יח) ולהתיחש . ולכל המיוחסים של כל טפם וגו' של כל קהל הלוים : כי באמונתם. בעבור שהיו נאמנים לה' היו מקדשים את הקדש לשמרו

ימי קדם

ועז"א לתת את תרומת ה' היינו לחלק : (טו) ועל ידו , ר"ל ותחתיו היו עדן ומנימן והם היו ממונים בערי הכהנים לתת לאחיהם , ר"ל לחלק להכהנים והלוים שלא באו לעבודה והם בעריהם , והם קבלו החלוקה ע"י קורא והממונים תחתיו עדן ומנימן והיתה החלוקה שוה כגדול כקטן : (טז) מלבד , שני פסוקים כאלה הוא מאמר מוסגר , שקורא והממונים אתו היו ממונים רק על ערי הכהנים לחלק לכהנים ולוים היושבים בעריהם , אבל הכהנים שבאו לעבודה הם היו מקבלים החלוקה ע"י כנני' הלוי ושמעי והממונים שתחיהם שחשב בפסוק י"ב י"ג , ושיעור הכתוב מלבד הבא לבית ה' לדבר יום ביומו לעבודתם , ר"ל שהבאים לבית לעבודה לא היו תחת קורא בן ימנה כי הם לקחו במשמרותם כמחלקותיהם שכל משמר העובד לקחו הלקם ע"י כנני' שהיה ממונה בירושלים , והם לקחו החלוקה בענין אחר , אחר שעסקו בעבודה , וספר כי היו בכלל זה גם בניהם הבאים עמהם , שכהן או לוי שבא למשמרו והביא אתו בניו הזכרים מבן שלש ומעלה ללמוד אצל אביו , היו נותנים לו חלוקה גם בעד בניו אע"פ שאין ראוים לעבודה , והגיה שם יחוש יאמר בין על היחוס למטה שמזה מדבר פה מ"ש התיחשם לזכרים , שהזכרים שלהם התיחשו אליהם והיו נותנים לאביהם מזון לפרנסם בירושלים , ובין על היחוס למעלה , ועז"א . (יז) ואת התיחש הכהנים [ובן הלוים] לבית אבותיהם , ויחוש זה היה מבן עשרים שנה , שכל מי שהיה בן עשרים היה בפני עצמו , והתיחש על בית אבותיו מאיזה בית אב הוא והיה לוקח חלוקה בפ"ע , ואם היה אתו בנים זכרים מבן שלש ומעלה היו מיחשים את בניו אליו ונתנו לו חלק גם כפי מספר נפשות בניו שעמו , וזה היה במשמרותם כ"א לפי משמרו , ובמחלקותיהם לפי חלוקתו , כי אנשי משמר זכו כל אחד בזכיות מיוחדות ביום שעבד בו , בבשר ובעורות קדשים וכדומה שהיו מגיעים לאנשי המשמר , וכ"ז היה בכהנים ולוים שעבדו בבהמ"ק שקבלו חלקם ע"י הממונים הראשונים שחשב בפסוק י"ב י"ג , ומלבד כל אלה נתנו חלוקה להכהנים והלוים שלא באו לעבודה וישבו בעריהם , שע"ז היה ממונה קורא בן ימנה ואשר אתו שחשב בפסוק י"ד ט"ו : (יח) ולהתיחש , זה שב לפסוק ט"ו , מ"ש לתת לאחיהם במחלקות כקטן כגדול , שאלה שחלקו התו"מ בערי הכהנים והלוים שם היו כולם שוים בחלוקה , ושם היו מתיחשים בכל טפם נשיהם ובניהם לכל קהל , שכל קהל מן כהנים או לוים שישבו בעריהם היו נותנים להם חלוקה כפי מספר הנפשות הגדולים והקטנים הזכרים והנקבות , והיו מיחשים כמה בנים ובנות ונשים יש לכ"א וכמספרם קבל את החלוקה , חוץ מן העובדים שחוץ מה שקבלו נשיהם ובנותיהם בעריהם קבלו הם ובניהם הזכרים חלוקה אחרת בירושלים : כי באמונתם , שהגם שלא עבדו במקדש התקדשו להיות קדושים לאלהיהם ע"י אמונתם וצדקתם , שהיו מאמינים בתורה ובה' והיו אנשי אמונה , והיו קדושים ,

קדש: יט ולבני אהרן הכהנים בשדי מגרש עריהם בכל־עיר ועיר אנשים אשר נקבו בשמות לתת מנות לכל־זכר בכהנים ולכל־התיחש בלוים: כ ויעש כזאת יחזקיהו בכל־יהודה ויעש הטוב והישר והאמת לפני יהוה אלהיו: כא ובכל־מעשה אשר־החל | בעבודת בית־האלהים ובתורה ובמצוה לדרש לאלהיו בכל־לבבו עשה והצליח:

לב א אחרי הדברים והאמת האלה בא סנחריב מלך־אשור ויבא ביהודה ויחן על־הערים הבצרות ויאמר לבקעם אליו:

ת"א אחרי הדברים. סנהדרין לג:

רש"י

בשדה מגרש עריהם בכל עיר ועיר: (יט) אנשים אשר נקבו בשמות. למעלה (פסוק י"ב וכו') כנניהו ואחיו היו ממונים עליהם לקבל המנות התרומות והמעשרות מאת ישראל לתת המנות לכל זכר בכהנים ולוים: לכל זכר בכהנים. וגם לכל נשיהם בניהם ובנותיהם, ומה שאמר כאן לכל זכר משום רבותא שאפי' לזכרים קטנים היו מספיקין כדלעיל (פסוק ט"ז) לזכרים מבן שלש ומעלה וכל שכן שהיו מספיקין לנשיהם ולבניהם ולבנותיהם:

לב (א) אחרי הדברים והאמת האלה וגו' ויאמר לבקעם. כמו לבקעה כמו (עמוס ב') על מכרם בכסף כמו מכרם וסמוך ליה (שם א') על בקעם הרות הגלעד, ופתרונו ודוגמא

מצודת דוד

בספרם וזה חלקו לכולם את המעשר: (יט) בשדי וגו'. ר"ל הכהנים היושבים בעריהם אותם היושבים בשדי וגו' ר"ל הכהנים היושבים בעריהם שלא הגיע זמן עבודת אנשי משמרתם: אנשים וגו'. עליהם היו ממונים האנשים אשר נקבו בשמות למעלה והם עדן והבירו ועליהם לתת מנות וגו' ולכל הלוים המיוחסים וכא נומר בהממונים ההם לא חלקו כ"א ליושבים בעריהם ולא אל הבאים לבית ה': (כ) כזאת. הלואה הבאה ג"ם בכל ארץ יהודה לחלק תרומה ומעשר לכל הכהנים והלוים היושבים בכל הארץ: והאמת. עשה הכל באמת לשם ה' ולא ברמיה: (כא) בעבודת וגו'. כי בדבר עבודת בית ה' בין בדבר התורה ובין בדבר מצוה לדרוש לאלהיו את הכל עשה בכל לבבו והצליח בהם:

לב ( ) אחרי וגו'. ר"ל אחר הדברים הטובים האלה שעשה יחזקיהו באמת לשם ה' מ"מ בא עליו סנחריב וזה לפי שבני יהודה הרעו מעשיהם: ויאמר לבקעם. חשב לבקעם וכן בקעם ודוגמתו להרגו בערמה (שמות

מצודת ציון

וממונים: משנה. שני לו: (יט) מגרש עריהם. כן נקרא ערי הכהנים והלוים על שם שהיה לכולם מגרש סביב. והם בתים חוץ לחומה כאלו נגרשו מן העיר: נקבו. נתפרשו: (כא) החל. התחיל:

לב (א) ויחן. מלשון חניה והשכנה: לבקעם. ר"ל לשבור

ימי קדם

ולכן לקחו מעשר ותרומה: (יט) ולבני אהרן, וחוץ מן הממונים הכוללים שהזכיר בפסוק י"ד וט"ו היו לבני אהרן היושבים בערים ואין עובדים בביהמ"ק בכל עיר ועיר אנשים מצוינים הנקובים בשמות שהם היו מחלקים מנות הכהנים, והיו נותנים לכל זכר בכהנים, ר"ל שהכהנים לא היו צריכים להתיחס כי אין בודקים מן המזבח ולמעלה, וכל זכר בכהנים היה לוקח מנות, כי כל זכר עבד במקדש וזה היה יחוסו, אבל הלוים היו צריכים להראות כתב יחוסן, ועז"א ולכל התיחש בלוים: (כ) ויעש הטוב במצות שבין אדם למקום, והישר בדברים שבין אדם לחברו, והאמת באמונות ודעות: (כא) ובכל מעשה, ובכל אשר החל באיזה מצוה בין בעבודה בין בתורה בין במצוה היה בכל לבבו בלי שום פניה, ועי"כ הצליח ועלה בידו כי היה לו סייעתא דשמיא על כל מעשיו:

לב (א) אחרי הדברים, בא להוציא בל נאמר שבא סנחריב עליו ע"י איזה חטא שרצה ה' להענישו, כי בהפך שבא אחרי הדברים והאמת האלה שהיה כל עבודתו באמת ובלב בלא זיוף, ולא נטה מדרכו הטוב, שגם זה נכלל בשם אמת שמורה על קיום הדבר, רק זה היה בהשגחה שיעשה נס על ידו ומפול סנחריב על הרי ציון, כמ"ש בישעיה סי' ט' ובכ"מ, וחז"ל אמרו שבקש נעשות לחזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג, לפ"ז בי"ת סנחריב היה להגדיל שם ישראל ושם מלכם, והיה מסובב מן הדברים והאמת האלה. בא סנחריב, במלכים ב' י"ח נזכר שעלה על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ושלח לו חזקיה שלש מאות ככר כסף וכו' ואח"כ שלח מלך אשור את רבשקה, ופירש עזרא מה שהיה הסבה ששלח לו שלש מאות ככר, ואחר שקבלם ממנו למה שלח עליו שנית את רבשקה, ופי' שמה שהכניע חזקיה א"ע לפניו היה מפני שראה שכבר בא סנחריב ופניו למלחמה על ירושלים והוא

ב וירא יחזקיהו כי־בא סנחריב ופניו למלחמה על־ירושלם: ג ויועץ עם־שריו וגבריו לסתום את־מימי העינות אשר מחוץ לעיר ויעזרוהו: ד ויקבצו עם־רב ויסתמו את־כל־המעינות ואת־הנחל השוטף בתוך־הארץ לאמר למה יבואו מלכי אשור ומצאו מים רבים: ה ויתחזק ויבן את־כל־החומה הפרוצה ויעל על־המגדלות ולחוצה החומה אחרת ויחזק את־המלוא עיר דויד ויעש שלח לרב ומגנים: ו ויתן שרי מלחמות על־העם ויקבצם אליו אל־רחוב שער העיר וידבר על־לבבם לאמר: ז חזקו ואמצו אל־תיראו ואל־תחתו מפני מלך אשור ומלפני כל־ההמון אשר־עמו כי־עמנו רב מעמו: ח עמו זרוע בשר ועמנו יהוה אלהינו לעזרנו ולהלחם מלחמתנו ויסמכו העם על־דברי יחזקיהו מלך־יהודה: ט אחר זה שלח סנחריב מלך־אשור עבדיו ירושלימה והוא על־לכיש וכל־ממשלתו עמו על־יחזקיהו מלך יהודה ועל־כל־יהודה אשר בירושלם לאמר: י כה אמר סנחריב מלך

ע"ש (ה) רבה קהלת סד"ג ב"ר פ"ע פתיחה דאיכה: (ח) רבה בא פי"ח:

רש"י

(ישעיה ז') ונבקיענה, ויבקע עני עולה (ברחשית כ"ב): (ה) ויחזק את המלוא. דוגמא בנה את המלוא (מ"א י"א): ויעש שלח לרב. כלי זיין, דוגמא איש שלחו המים (נחמיה ד'): (י) על מה אתם

מצודת ציון

ולפתוח החומות: (ג) העינות. המעיינות כמו עין הקורא (שופטים ט"ו): (ד) השוטף. כן יקרא מרוצת המים בחוזק: (ה) המלוא. מקום המוכן לאסיפת העם כמו קראו אחריך מלוא (ירמיה י"ב): שלח. קבוצת חרב כמו ואיש שלחו בידו (לעיל כ"ג): (ז) תחתו. ענין פחד ושבר: ההמון. רבוי העם: רב. גדול וחוזק: (י) במצור. מל' צר ומצוק:

מצודת דוד

כ"א) ור"ל חשב לסרגו וכן הרגו: (ב) ופניו. שם פניו לפנות להלחם בירושלים: (ג) לסתום וגו'. שלא ימצא מים לשתות וילך לו: ויעזרהו. לסתמם: (ד) בתוך הארץ. מתוך לירושלים: (ה) ויעל וגו'. ר"ל הגביה את החומות למעלה מן המגדלות: ולחוצה. מן החומה הזאת בנה עוד חומה אחרת וחזק פרצות המלוא שהיתה בעיר דוד: (ח) זר ע[illegible] בשר. עזרת זרוע בשר: (ט) והוא על לכיש. אז היה נלחם על לכיש ועמו כל אנשי ממשלתו: על חזקיהו. חוזר על ראשית המקרא לומר ששלח אל יחזקיהו: (י) על מה

ימי קדם

הכין א"ע למלחמה כנראה כזו, ורצה להרויח זמן להכין עצה וגבורה למלחמה, ולכן כפר שניו במנחה למען יעלה מעליו, עוד ספר פה שאחר שחדל סנחריב להלחם עליו הכין א"ע למלחמה ככל הנזכר פה, ואחת נודע למלך אשור כי מכין א"ע למרוד בו ולכן שב עליו שנית, וכבר בארתי הדבר היטב בפי' ישעיה סי' ל"ו: (ג) ויועץ, אחר שנתן שוחד למלך אשור למען ירף ממנו, התיעץ עם שריו לפרוק עולו מעליו שלא יצטרך להיות לו למס, והיה העצה לסתום מי המעינות שהם חוץ לחומה לבל ימצא האויב הצר על העיר מים לשתות: (ד) ואת הנחל, הוא גיחון, כמבואר בפסוק ל' וכמ"ש חז"ל: (ה) החומה הפרוצה, הוא בצפון ירושלים ששם פרץ יואש משער אפרים עד שער הפינה, ושם בנה חומה כפולה בתוכה מגדלות, וז"ש ויעל על המגדלות ולחוצה העלה החומה אחרת, והוא הנקרא בנחמיה ג' החומה הרחבה, וכן חזק את המלוא שכבר בארנו ענינה למעלה דה"א י"א ח', וגם הכין שלח ומגנים, והתבאר בגלי ששלח מובדל מן חרב שהוא החרב החדה בראשה הדוקרת ועשויה בתבנית חרב ורומח יחד: (ז—ח) חזקו ואמצו, התבאר נדרש יהושע א'. עמנו, ר"ל הזרוע אשר עמנו רב מהזרוע אשר עמו, כי עמנו ה' אלהינו לעזרנו שנלחם אנחנו, וגם להלחם מלחמותינו עד שלא נצטרך ללחום כלל: (ט) אחר זה, שנודע לסנחריב שעושה הכנות למרוד שלח את רבשקה: (י—טז) כה אמר סנחריב,

אַשּׁוּר עַל־מָה אַתֶּם בֹּטְחִים וְיֹשְׁבִים בְּמָצוֹר בִּירוּשָׁלִָם׃ יא הֲלֹא
יְחִזְקִיָּהוּ מַסִּית אֶתְכֶם לָתֵת אֶתְכֶם לָמוּת בְּרָעָב וּבְצָמָא לֵאמֹר
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יַצִּילֵנוּ מִכַּף מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ יב הֲלֹא־הוּא יְחִזְקִיָּהוּ הֵסִיר
אֶת־בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלִַם לֵאמֹר לִפְנֵי
מִזְבֵּחַ אֶחָד תִּשְׁתַּחֲווּ וְעָלָיו תַּקְטִירוּ׃ יג הֲלֹא תֵדְעוּ מֶה עָשִׂיתִי
אֲנִי וַאֲבוֹתַי לְכֹל עַמֵּי הָאֲרָצוֹת הֲיָכוֹל יָכְלוּ אֱלֹהֵי גּוֹיֵ הָאֲרָצוֹת
לְהַצִּיל אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי׃ יד מִי בְּכָל־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר
הֶחֱרִימוּ אֲבוֹתַי אֲשֶׁר יָכוֹל לְהַצִּיל אֶת־עַמּוֹ מִיָּדִי כִּי יוּכַל אֱלֹהֵיכֶם
לְהַצִּיל אֶתְכֶם מִיָּדִי׃ טו וְעַתָּה אַל־יַשִּׁיא אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ וְאַל־
יַסִּית אֶתְכֶם כָּזֹאת וְאַל־תַּאֲמִינוּ לוֹ כִּי־לֹא יוּכַל כָּל־אֱלוֹהַּ כָּל־גּוֹי
וּמַמְלָכָה לְהַצִּיל עַמּוֹ מִיָּדִי וּמִיַּד אֲבוֹתָי אַף כִּי אֱלֹהֵיכֶם לֹא־יַצִּילוּ
אֶתְכֶם מִיָּדִי׃ טז וְעוֹד דִּבְּרוּ עֲבָדָיו עַל־יְהוָה הָאֱלֹהִים וְעַל יְחִזְקִיָּהוּ
עַבְדּוֹ׃ יז וּסְפָרִים כָּתַב לְחָרֵף לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְלֵאמֹר עָלָיו
לֵאמֹר כֵּאלֹהֵי גּוֹיֵ הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר לֹא־הִצִּילוּ עַמָּם מִיָּדִי כֵּן לֹא־
יַצִּיל אֱלֹהֵי יְחִזְקִיָּהוּ עַמּוֹ מִיָּדִי׃ יח וַיִּקְרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל יְהוּדִית עַל־

ע"ש (טו) רנס כראשים יח:

רש"י

בטחים. לפי שכתוב (במלכים ב' י"ח) בה' אלהי ישראל בטח וגם כתוב לשם וימרד במלך אשור לכן אמר על מה אתם בוטחים שמרדתם בי: וישבים במצור בירושלם. כדכתיב (כאן) למות ברעב ובצמא: (יב) הלא הוא יחזקיהו. הבוטח באלהיו הלא הוא פשע, ואפי' אם היה יכולת לעזור לו לא היה עוזרו כי חטא לו שהסיר את במותיו ואת מזבחותיו: ויאמר ליהודה ולירושלם לפני מזבח אחד תשתחוו. ולא מוטב שתשתחוה יהודה לפני מזבח אחד וירושלים לפני אחד או שנים ויותר ומה מועיל אחד לעם רב כזה, שהיו סבורים שכל אותן במות שהסיר כדלעיל.(ל"א) ויגדעו האשרים וגו' שהיו בנוים לשם אלהי ישראל: (יד) החרימו אבותי. הוא מלך אשור ותגלת פלאסר: (יז) וספרים כתב לחרף לה' אלהי ישראל. (ובמ"ב י"ט, ובישעיה ל"ז) כתיב ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויקראם ויעל בית ה' ויפרשהו חזקיהו לפני ה': (יח) בקול גדול יהודית וגו' ליראם ולבהלם. כאן סתם הענין ובמלכים (שם) מפורש היטב מה:

מצודת דוד / מצודת ציון

וגו'. כ'ומר אם הוא ל ס בטחון מה להנצל מידי הוא (טו) ישיא. ענין הסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג')
מה:לאוי לשבת במצור ובמצוק זמן מה להשיג תכלית טוב
אבל הואיל ובטחון אין ובע"כ תהיו נמסרים בידי. מה לכם לשבת במצור לאו מיד אני ועבדו אותי: (יא) הלא יחזקיהו.
כא מר זה הסתת יחזקיהו תועיל שתמותו ברעב ובצמא ולא לטובה היא כי אומר ה' יצילנו ואין זה בטחון: (יב) הלא
הוא. כי הלא הוא בעצמו הסיר את הבמות הנעשים למקום ואמר לכם לפני מזבח אחד תשתחוו וגו' ונוטע א"כ בעבודת
האלוה ואיך א"כ יעזרו: (טו) כזאת. בדבר הבטחון כזאת: ף כ'. כ"ש אלהיכם לא יציל אתכם הואיל והסיר
יחזקיה את ב ותיו וכמ"ש למעלה וא"כ אין לכם בטחון מה: (טז) ועוד דברו. דברי חרוף: (יח) יהודית. בלשון

ימי קדם

דברים אלה כתובים במלכים ובישעיה באורך, ולא העתיק עזרא כל הדברים כי ימצאם הקורא בספרים ההם, ושם נזכר שאלה אליו עוד הפעם עת יצא להלחם עם מלך כוש, ועזרא עשה קיצור מתוכן כל הדברים מה שגדף את ה' שלא יוכל להושיעו, שעי"ז נפל בחרב כמ"ש בפי' ישעיה, וכלל יתר הדברים במ"ש ועוד דברו עבדיו על ה' וכו': (יז) וספרים כתב, זה נזכר שם ולא נזכר מה היה כתוב בספרים

 וסירש

עַם יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר עַל־הַחוֹמָה לְיָרְאָם וּלְבַהֲלָם לְמַעַן יִלְכְּדוּ אֶת־הָעִיר׃ יט וַיְדַבְּרוּ אֶל־אֱלֹהֵי יְרוּשָׁלִָם כְּעַל אֱלֹהֵי עַמֵּי הָאָרֶץ מַעֲשֵׂה יְדֵי הָאָדָם׃ כ וַיִּתְפַּלֵּל יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וִישַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא עַל־זֹאת וַיִּזְעֲקוּ הַשָּׁמָיִם׃ כא וַיִּשְׁלַח יְהוָה מַלְאָךְ וַיַּכְחֵד כָּל־גִּבּוֹר חַיִל וְנָגִיד וְשָׂר בְּמַחֲנֵה מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיָּשָׁב בְּבֹשֶׁת פָּנִים לְאַרְצוֹ וַיָּבֹא בֵּית אֱלֹהָיו וּמִיצִיאֵו מֵעָיו שָׁם הִפִּילֻהוּ בֶחָרֶב׃ כב וַיּוֹשַׁע יְהוָה אֶת־יְחִזְקִיָּהוּ וְאֵת ׀ יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם מִיַּד סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וּמִיַּד־כֹּל וַיְנַהֲלֵם מִסָּבִיב׃ כג וְרַבִּים מְבִיאִים מִנְחָה לַיהוָה לִירוּשָׁלִַם וּמִגְדָּנוֹת לִיחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּנַּשֵּׂא לְעֵינֵי כָל־הַגּוֹיִם מֵאַחֲרֵי־כֵן׃ כד בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה יְחִזְקִיָּהוּ עַד־לָמוּת וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וַיֹּאמֶר לוֹ וּמוֹפֵת נָתַן לוֹ׃ כה וְלֹא־כִגְמֻל עָלָיו הֵשִׁיב יְחִזְקִיָּהוּ כִּי גָבַהּ לִבּוֹ וַיְהִי עָלָיו קֶצֶף וְעַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃ כו וַיִּכָּנַע יְחִזְקִיָּהוּ בְּגֹבַהּ לִבּוֹ הוּא וְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם וְלֹא־בָא עֲלֵיהֶם קֶצֶף

ת״א ויפלח ס׳. שם נ״ס: ויבא בית אלהיו. שם: ע״ש (כג) רבה שמ״ש ו׳ י׳ קהלת ס׳ א׳ רות פ״ב: (כה) רבה שמ״ש ד׳ פ׳:

ומיציאי קרי

רש״י

אמר להם, וגם בישעיה: (יט) וידברו אל אלהי ירושלם. מי שכתב ספר זה הוא קובל על גנאי זה שסנחריב שחירף אלהים חיים: כעל אלהי עמי הארץ. שהם מעשי ידי אדם ודמו את אלהי יוצרנו יוצר הכל לאלהי העמים שהם מעשי ידיהם כמו שאמר לעיל (פסוק י״ד) מי בכל אלהי וגו׳ כי יוכל אלהיכם להציל אתכם מידי: (כ) ויתפלל יחזקיהו. במלכים ובישעיה (שם) מפורשת התפלה: (כא) ומיציאי מעיו. כדכתיב (שם) ובניו הכוהו בחרב: (כד) ויתפלל אל ה׳. כדמפורש במלכים (שם): ויאמר לו. מה האות: ומופת נתן לו. וזה לך האות הכל מפורש לשם: (כה) ולא כגמול עליו השיב. לא כמו שגמל הקב״ה על יחזקיהו שרפאהו השיב לו יחזקיהו: כי גבה לבו. כמ״ש (שם כ׳) ויראם את כל בית נכתו וגו׳ עד ובכל ממשלתו: ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלם. על זאת והכותב הספר הזה קצרו כאן לפי שכתוב (במ״ב כ׳, ובישעיה ל״ט): (כו) ויכנע יחזקיהו בגבה לבו. כדכתיב לשם ויאמר חזקיהו אל

מצודת ציון

ולבהלם. מלשון בהלה: (כא) ויכחד. ענין כריתה כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט׳): (כב) וינהלם. ענין הנהגה בנחת כמו על מי מנוחות ינהלני (תהלים כ״ג): (כג) ומגדנות. המלה הזאת יורה על דבר המעולה בין הפירות

מצודת דוד

יסודות למען יבונו כולם: למען ילכדו. בחוזקם שימם לבבם ולא יעצרו כח להלחם: (יט) מעשה וגו׳. אשר המה מעשי ידי אדם: (כא) ומיציאי מעיו. בניו המיתו אותו בבית אלהיו כמ״ש במ״ב: (כב) וינהלם מסביב. את כולם מסביב נהגם בנחת ובהשקט: מאחרי כן. אחר שנעשה לו הנס הזה היה מנושא ומכובד לעיני כל העמים: (כד) בימים ההם. שלשת ימים לפני מפלתו של סנחריב: עד למות. עד שהיה קרוב למות: ויאמר לו. קצר וסמך על המבין שאמר לו שקבל תפלתו ויחיה וגם נתן לו מופת על זה כמו שכתבתי במלכים ב׳: (כה) ולא כגמול. לא כמו שגמל עליו המקום ב״ה השיב לו: כי גבה לבו. במה שהראה לשלוחי מלך בבל את כל בית נכותו להתגאות בהם כמ״ש במ״ב: (כו) בגבה לבו. בעבור עון גובה לבו:

ימי קדם

ופירש עזרא שהיה כתוב בם גדופים על ה׳: (כ) ויתפלל, ונוסח תפלת חזקיהו כתובה בספרים הקודמים, ועזרא הודיע שגם ישעיה התפלל: (כב) וינהלם, מורה על הנהגה בנחת את מי שאין לו כח בעצמו: (כד) ומופת נתן לו, שם קוראהו בשם אות והתפלספו קצת לאמר שרק הצל נטה לא השמש כמ״ש הרלב״ג, וע״כ הודיע עזרא שהיה מופת, שגדר המופת הוא דבר זר היוצא מן הטבע כי השמש בעצמו עמדה אז, וכמ״ש בפי׳ ישעיה: (כה) ולא כגמול, כבר בארתי שם שתכלית המופת הזה היה להגדיל מעלת ישראל כדי שאויביהם ייראו מפניהם, וחזקיהו יחס מופת זה שהיה לכבודו עיי״ש באורך, וגם י״ל שמ״ש כי גבה לבו הוא עמ״ש בסמוך שעשה לו אוצרות לזהב ולכסף שזה אסור למלך כמ״ש. וכסף וזהב לא

יהוה בימי יחזקיהו׃ (כז) ויהי ליחזקיהו עשר וכבוד הרבה מאד ואוצרות עשה־לו לכסף ולזהב ולאבן יקרה ולבשמים ולמגנים ולכל כלי חמדה׃ (כח) ומסכנות לתבואת דגן ותירוש ויצהר וארות לכל־בהמה ובהמה ועדרים לאורות׃ (כט) וערים עשה לו ומקנה־צאן ובקר לרב כי נתן־לו אלהים רכוש רב מאד׃ (ל) והוא יחזקיהו סתם את־מוצא מימי גיחון העליון ויישרם למטה־מערבה לעיר דויד ויצלח יחזקיהו בכל־מעשהו׃ (לא) וכן במליצי ׀ שרי בבל המשלחים עליו לדרש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל־בלבבו׃ (לב) ויתר דברי יחזקיהו וחסדיו הנם כתובים בחזון ישעיהו בן־אמוץ הנביא על־ספר מלכי־יהודה וישראל׃ (לג) וישכב יחזקיהו עם־אבתיו ויקברהו במעלה קברי בני־דויד וכבוד עשו־לו במותו כל־יהודה וישבי ירושלם וימלך מנשה בנו תחתיו׃

ת"א וישכב יחזקיהו. ב"ק ע"ז: וכבוד עשו. שם: — יו"ד נח

ע"ש (ל) רכס אסתר א' אדר"נ ב שו"ע ק"ב:

רש"י

ישעיה טוב וגו' והשכינה לא באה עליהם הקצף בימיו: (כז) ולכל כלי חמדה. עשה מיני אוצרות: (כח) ומסכנות לתבואת. על אוצרות התבואה נופל לומר מסכנות בכל מקום כמו (שמות א') מסכנות לפרעה וכן (לעיל ב' ח') ויבן את תדמר במדבר ואת כל ערי המסכנות אשר בנה בחמת, ועל כרחך לצורך תבואה, שבמדבר לא היה לו לאצור זהב וכסף: וארות לכל בהמה ובהמה. אויספלאות גדולות: (ל) ויישרם למטה מערבה. הנהיגם דרך ישר למטה מערבה לעיר דוד: (לא) וכן במליצי. שלוחי, דוגמא (בראשית מ"ב) כי המליץ בינותם, על שם שהשליח מליץ בין השולח למשתלח ונופל על פסוק שאמר ויצלח יחזקיהו בכל מעשיו, ואחר כל הטוב הזה שהצליחו הקב"ה עזבו האלהים לנסותו לדעת כל אשר בלבבו ביד מליצי שרי בבל המשלח עליו לדרש המופת אשר היה בארץ. לא עמד בנסיון והראה להם את כל בית נכתו, ומסיפא לרישיה נדרש: (לג) במעלה. במיטב כדמפורש בסוף פרק קמא דבבא קמא:

מצודת דוד

(כח) לכל בהמה ובהמה. לכל מין ומין בפני עצמו: ועדרים לאורות. בכל אבוס העמיד עדרים: (ל) את מוצא. את מקום מוצא העליון של גיחון: ויישרם. הוליכם בדרך ישר אל מטה אל רוח המערבי לעיר דוד: בכל מעשהו. ר"ל ברוב כי הרוב הוא ככל: (לא) וכן וגו'. חוזר למעלה כאומר הנה ברוב הדבר יש כוס מוצלח וכן פעם נסהו ולא הצליח בו והוא בדבר מליצי שרי בבל: לדרש המופת. לשאול אמיתת המופת שנעשה בארץ בעת חליו כמ"ש למעלה: עזבו האלהים. ר"ל לא הטה אז את לבבו לא לטובה ולא לרעה: לנסותו. למען נסותו לדעת כל אשר בלבבו: (לב) בחזון ישעיהו. ר"ל בדברי נביאות ישעיה: על ספר. כמו ועל ספר: (לג) במעלה. במקום המעולה שבהם ואצ"ל עם דוד ושלמה:

מצודת ציון

בין בבגדים בין באבני יקר: (כח) ומסכנות. מקום אוצרות וכן ויבן ערי מסכנות (שמות א'): וארות. הם מקומות אשר ישכינו שם הבהמות כי אבוס בעליו (ישעיה א') תרגומו אוריא דמרוהי: ועדרים. כן יקראו קבוצת המקנה: (לא) במליצי. השליח נקרא מליץ כי מביא דברי המשלח אל מי שנשלח אליו והוא מלשון כי המליץ בינותם (בראשית מ"ב): (לג) במעלה. במקום מעולה ומכובד:

ימי קדם

ידבה לו מאד לבלתי רום לבבו מאחיו: (כח) ועדרים לאורות, כבר באר׳תי [חבקוק ג' י"ז], ששם אורות בא על שמחיהם שם אויר רב, ובלשון ארה, ואם הבהמות עומדות באויר בלתי מכלאות תוך מחיצות, קורא המקום אורה, ר"ל מקום אויר, ור"ל שהיו לו עדרים עומדים באויר שלא במכלאות לאין: (ל) והוא יחזקיה, ר"ל זה עשה הוא מדעת עצמו, כי חכמים לא הסכימו עמו בזה, כמ"ש חז"ל, מערבה, כי ברכת השלח היה נגד מערב כמבואר בנחמיה ג', ויצלח, הגם שהיה זה שלא מדעת חכמים הצליח במעשיו כי ראה ה' לנסותו אם יסמוך על ה' לבדו ולא יעשה תחבולות אנושיות: (לא) וכן במליצי, גם זה היה נסיון שלא עמד בו, מה שהתפאר לפני שרי בבל, וכמ"ש זה באורך בספ׳ [ישעיה סי' ל"ט]:

לג א בן־שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם: ב ויעש הרע בעיני יהוה כתועבות הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל: ג וישב ויבן את־הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו ויקם מזבחות לבעלים ויעש אשרות וישתחו לכל־צבא השמים ויעבד אתם: ד ובנה מזבחות בבית יהוה אשר אמר יהוה בירושלם יהיה־שמי לעולם: ה ויבן מזבחות לכל־צבא השמים בשתי חצרות בית־יהוה: ו והוא העביר את־בניו באש בגי בן־הנם ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו: ז וישם את־פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים אשר אמר אלהים אל־דויד ואל־שלמה בנו בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את־שמי לעילום: ח ולא אוסיף להסיר את־רגל ישראל מעל האדמה אשר העמדתי לאבתיכם רק ׀ אם־ישמרו לעשות את כל־אשר צויתים לכל־התורה והחקים והמשפטים ביד־משה: ט ויתע מנשה את־יהודה וישבי ירושלם לעשות רע מן־הגוים אשר השמיד יהוה מפני בני ישראל: י וידבר יהוה אל־מנשה ואל־עמו ולא הקשיבו: יא ויבא יהוה

ת"א בן שתים עשרה. סנהדרין ק"א ק"ב וק"ג: ויעש הרע. שם ושם ושם: וישם את פסל. שם ק"ג:
ע"ש (א) ספרי ואתחנן: (י) רבה רות פ"ה ספרי ואתחנן ירושלמי סנהדרין י' ב': (יא) ב"ר פ"ב ספרי ואתחנן ירושלמי

רש"י

לג (ד) בירושלם יהיה שמי לעולם. הפסוק קובל על מנשה שבנה מזבחות לע"א בבית שאמר הקב"ה אני רוצה שישכון שמי שם, וגם פסוק שאמר בסמוך לשון קובלנא הוא, וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים אשר וגו', וגם הפסוק ולא אוסיף להסיר את רגל: (ו) ועשה אוב וידעוני. מלא בוי"ו לפי שהרבה לעשות והוא הוסיף על פסל הסמל אשר עשה: (ז) לעילום. לעולם: (ח) ולא אוסיף להסיר את רגל ישראל. מוסב על פסוק של מעלה והכל קובלנא הוא. כלומר הקב"ה אומר כך אמרתי אל דוד ואל שלמה בבית הזה אשים שמי שם לעולם וגם הבטחתים לא אוסיף להסיר רגל ישראל מעל האדמה רק אם ישמרו וגו', ועתה. (ט) ויתע מנשה וגו'. נמצא שעל ידו נסתלקה

מצודת ציון

לג (ב) הוריש. גרש: (ג) צבא השמים. כוכבים ומזלות: (ז) הסמל. צורה מה וכן סמל הקנאה (יחזקאל ח'): (ט) ויתע. הוליך אותם בדרך תועה: (י) הקשיבו. ענין שמיעה: (יא) בחוחים. היא טבעת שמשימים בלחיי החיה להוליכה בע"כ כמו ונתתי חחים בלחייך (שם כ"ט) ואמר

מצודת דוד

לג (ד) אשר אמר וגו'. כאלו המקרא קובל עליו לומר ראה מה עשה: בירושלים. בבית ה' אשר בירושלים: (ה) בשתי חצרות. עזרת הכהנים ועזרת ישראל: (ו) והוא העביר וגו'. הוא עבודת המולך: ועונן וגו'. הם מעשי כשפים: (ז) בית וגו'. פסל הסמל שעשה שמהו בבית האלהים: לעילום. כמו לעולם: (ח) ולא אוסיף וגו'. גם זה מדברי ה' שאמר לדוד ושלמה: (ט) מן הגוים. יותר מן הגוים וכו': (י) וידבר ה'. על ידי הנביאים:

ימי קדם

לג (א—י) בן שתים עשרה, מכאן עד פסוק י' הועתק ממלכים סי' כ"א, ושם באורתי השנוים שבאו בשני הספרים עיי"ש, ומ"ש וידבר ה' אל מנשה במלכים שם פי' מה היה הדבור שדבר ע"י נביאיו: (יא) ויבא ה', כל הספור עד סוף הסימן הוסיף עזרא על ס' מלכים, ובחוחים,

הם

עֲלֵיהֶם אֶת־שָׂרֵי הַצָּבָא אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּלְכְּדוּ אֶת־מְנַשֶּׁה בַּחֹחִים וַיַּאַסְרֻהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם וַיּוֹלִיכֻהוּ בָּבֶלָה׃ יב וּכְהָצֵר לוֹ חִלָּה אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו וַיִּכָּנַע מְאֹד מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו׃ יג וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו וַיֵּעָתֶר לוֹ וַיִּשְׁמַע תְּחִנָּתוֹ וַיְשִׁיבֵהוּ יְרוּשָׁלַ͏ִם לְמַלְכוּתוֹ וַיֵּדַע מְנַשֶּׁה כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃ יד וְאַחֲרֵי־כֵן בָּנָה חוֹמָה חִיצוֹנָה ׀ לְעִיר־דָּוִיד מַעְרָבָה לְגִיחוֹן בַּנַּחַל וְלָבוֹא בְשַׁעַר הַדָּגִים וְסָבַב לָעֹפֶל וַיַּגְבִּיהֶהָ מְאֹד וַיָּשֶׂם שָׂרֵי־חַיִל בְּכָל־הֶעָרִים הַבְּצֻרוֹת בִּיהוּדָה׃ טו וַיָּסַר אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר וְאֶת־הַסֶּמֶל מִבֵּית יְהוָה וְכָל־הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בְּהַר בֵּית־יְהוָה וּבִירוּשָׁלָ͏ִם וַיַּשְׁלֵךְ חוּצָה לָעִיר׃ טז וַיִּכֶן אֶת־מִזְבַּח יְהוָה וַיִּזְבַּח עָלָיו זִבְחֵי שְׁלָמִים וְתוֹדָה וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה לַעֲבוֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ יז אֲבָל עוֹד הָעָם זֹבְחִים בַּבָּמוֹת רַק לַיהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ יח וְיֶתֶר דִּבְרֵי מְנַשֶּׁה וּתְפִלָּתוֹ אֶל־אֱלֹהָיו וְדִבְרֵי הַחֹזִים הַמְדַבְּרִים אֵלָיו בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנָּם עַל־דִּבְרֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט וּתְפִלָּתוֹ וְהֵעָתֶר־לוֹ וְכָל־חַטָּאתוֹ וּמַעְלוֹ וְהַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בָהֶם בָּמוֹת וְהֶעֱמִיד הָאֲשֵׁרִים וְהַפְּסִלִים לִפְנֵי הִכָּנְעוֹ הִנָּם כְּתוּבִים עַל דִּבְרֵי חוֹזָי׃ כ וַיִּשְׁכַּב

ת"א וכהצר לו. שם: ויתפלל אליו. שם ג' ק' ק"א ק"ב וק"ג: (עיין סנהדרין ק"ג. וצ"ל שהיה כתוב בד"ה אשר לשמ רשב"י ויחתר לו והל' פתחה כי כן מצינו פעמים רבות ע' שבת נ"ה: תוס' ד"ה מעבירים): והעמיד האשרים. שם ק"ג:

ע"ש סנהדרין י' ב': (יב) רמ"ר פ"ט: (יג) רבה אמור ל' נשא פי"ד ב"ר פ"ב רות פ"ה ספרי ואתחנן ברכה ירושלמי סנהדרין י' ב' תנחומא נשא סא"ז ע' אדר"נ ל"ו פדר"א מ"ג:

מלרע, ויבן ק'

רש"י

הכינה וגם אנו עדיין בגלות על ידו: (יד) לגיחון בנחל. אצל נחל גיחון, שם מקום: וסבב לעפל. וסבב משם חוזק המגדלים הבנויים במלאכת עופל: (טו) וישלך חוצה. ולא שברם ולא גנזם מן העין לפיכך נכשל בהם בנו כדכתיב (לקמן פסוק כ"ב) ולכל הפסילים אשר עשה וגו' שלקח אותם ממקום שהשליך אותם: (טז) ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה. שהביא קרבן תודה והתודה להקדוש ברוך הוא שהשיבו לירושלים ולמלכותו: (יח) ותפלתו. היאך נתפלל: (יט) והעתר לו. והשיבו על מלכותו: (כ) ויקברהו ביתו. כמו בביתו, ובמ"א (כ"א) כתוב בגן ביתו לא זכה ליקבר עם אבותיו:

מצודת דוד

(יד) מערבה. ממערב מי גיחון ההולך בנחל: ולבא. משם בשער הדגים ומשם הלך והסבב את העופל: והוא שם מגדל: (טז) ויכן את המזבח. ר"ל שהיו מחוסרים הם מתוקנים: (יז) רק לה'. ועכ"ז אסורים הם כאלו לעבור ע"ז: (יח) הנם על דברי. הנם כתובים על דברי הימים של מלכי ישראל: (יט) והעתר לו. מה שה' קבל תפלתו:

מצודת ציון

בלשון מלוים ואזקים: בנחשתים. שלשלאות של נחושת: (יב) וכהצר. מלשון צרה: חלה. ענין תפלה כמו ואחל נא (מ"א י"ג): (יג) ויעתר. קבל התפלה כמו ויעתר לו ה' (בראשית כ"ה): (יד) בנחל. בעמק: (יט) חוזי. כן שם נביא: (כ) ביתו. בביתו:

ימי קדם

שם. זקים שמושכים בהם את החיות הרעות: (יב—יג) חלה ויתפלל, אלות פנים הוא להסיר קצף, והתפלה להפיק רצון: (יד) מערבה לגיחון, הוא בצד מערב ירושלים, ולבא בשער הדגים היה מצד מזרח, ושם ה. העופל כנזכר בנחמיה ג': (יח—יט) ותפלתו וכו' ותפלתו והעתר לו, תפלה והתשובה שהתפלל בעודו במאסר כתובה על דברי מלכי ישראל ונמצאת בספרי אפאקריפען. והיא תפלה שהתפלל אח"כ היא קדושה ונמצאת בדברי חוזי, והוא בתהלים [ס' ס"ו] כמש"ש שם, והחוזים ששם

מְנַשֶּׁה֙ עִם־אֲבֹתָ֔יו וַֽיִּקְבְּרֻ֖הוּ בֵּית֑וֹ וַיִּמְלֹ֛ךְ אָמ֥וֹן בְּנ֖וֹ תַּחְתָּֽיו׃ כא בֶּן־עֶשְׂרִ֤ים וּשְׁתַּ֙יִם֙ שָׁנָ֔ה אָמ֖וֹן בְּמָלְכ֑וֹ וּשְׁתַּ֣יִם שָׁנִ֔ים מָלַ֖ךְ בִּירוּשָׁלִָֽם׃ כב וַיַּ֤עַשׂ הָרַע֙ בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֔ה כַּאֲשֶׁ֥ר עָשָׂ֖ה מְנַשֶּׁ֣ה אָבִ֑יו וּֽלְכָל־הַפְּסִילִ֗ים אֲשֶׁ֤ר עָשָׂה֙ מְנַשֶּׁ֣ה אָבִ֔יו זִבַּ֥ח אָמ֖וֹן וַֽיַּעַבְדֵֽם׃ כג וְלֹ֤א נִכְנַע֙ מִלִּפְנֵ֣י יְהוָ֔ה כְּהִכָּנַ֖ע מְנַשֶּׁ֣ה אָבִ֑יו כִּ֛י ה֥וּא אָמ֖וֹן הִרְבָּ֥ה אַשְׁמָֽה׃ כד וַיִּקְשְׁר֤וּ עָלָיו֙ עֲבָדָ֔יו וַיְמִיתֻ֖הוּ בְּבֵיתֽוֹ׃ כה וַיַּכּוּ֙ עַם־הָאָ֔רֶץ אֵ֥ת כָּל־הַקֹּשְׁרִ֖ים עַל־הַמֶּ֣לֶךְ אָמ֑וֹן וַיַּמְלִ֧יכוּ עַם־הָאָ֛רֶץ אֶת־יֹאשִׁיָּ֥הוּ בְנ֖וֹ תַּחְתָּֽיו׃

לד א בֶּן־שְׁמוֹנֶ֥ה שָׁנִ֖ים יֹאשִׁיָּ֣הוּ בְמָלְכ֑וֹ וּשְׁלֹשִׁ֣ים וְאַחַ֣ת שָׁנָ֔ה מָלַ֖ךְ בִּירוּשָׁלִָֽם׃ ב וַיַּ֥עַשׂ הַיָּשָׁ֖ר בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֑ה וַיֵּ֗לֶךְ בְּדַרְכֵי֙ דָּוִ֣יד אָבִ֔יו וְלֹא־סָ֖ר יָמִ֥ין וּשְׂמֹֽאול׃ ג וּבִשְׁמוֹנֶ֨ה שָׁנִ֜ים לְמָלְכ֗וֹ וְה֙וּא עוֹדֶ֣נּוּ נַ֔עַר הֵחֵ֕ל לִדְר֕וֹשׁ לֵאלֹהֵ֖י דָּוִ֣יד אָבִ֑יו וּבִשְׁתֵּ֨ים עֶשְׂרֵ֜ה שָׁנָ֗ה הֵחֵ֞ל לְטַהֵ֤ר אֶת־יְהוּדָה֙ וִיר֣וּשָׁלִַ֔ם מִן־הַבָּמ֗וֹת וְהָֽאֲשֵׁרִים֙ וְהַפְּסִלִ֔ים וְהַמַּסֵּכֽוֹת׃ ד וַיְנַתְּצ֣וּ לְפָנָ֗יו אֵ֚ת מִזְבְּח֣וֹת הַבְּעָלִ֔ים וְהַֽחַמָּנִ֛ים אֲשֶׁר־לְמַ֥עְלָה מֵעֲלֵיהֶ֖ם גִּדֵּ֑עַ וְהָאֲשֵׁרִ֨ים וְהַפְּסִלִ֤ים וְהַמַּסֵּכוֹת֙ שִׁבַּ֣ר וְהֵדַ֔ק

ת"א פי' כאן אמון. שם: ויפם פיפר. שבת נ"ו: ע"ש (כב) אגדב"ר מ"ח: (כג) ירושלמי סנהדרין י' ב':

רש"י

לד (א) והוא עודנו נער החל לדרוש. פתרון אע"פ שהיה נער החל לדרוש אלהי דוד אביו, דוגמא (בראשית ל"ז) והוא נער את בני בלהה וגו' ויבא יוסף את דבתם רעה, ואין תימה מדבר אבל אם היה בן שלשים שנה לא היה עושה, וזה תימה שהיה נער ואף ע"פ כן החל לדרוש וגו': החל לטהר את יהודה וירושלם מן הבמות והאשרים. שעשה מנשה והוסיף אמון בנו כדלמעלה (ב ל"ג) וישב ויבן את הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו וגו': (ד) והחמנים. צורת חמה: אשר למעלה. שהושיבו למעלה מהם גבוה כנגד החמה ומשתחוים לו, כל זה עשה מנשה כדכתיב לעיל (שם) וישתחו לכל צבא השמים ויעבוד אותם: ויזרק על פני הקברים. כאן נתקיים מה שנאמר לירבעם (מלכים א' י"ג) פס

מצודת ציון

(כג) אשמה. פשע ועון: (כד) ויקשרו. ענין מרידה:

לד (ג) החל. התחיל: (ד) והחמנים. צורת חמה: גדע. ... והדק. עשאם דק דק: הזבחים. של הזובחים לפסל

מצודת דוד

(כג) כי הוא אמון. ר"ל הוא לא היה בטוחו מתהלל עד סוף ברבה אשמה ולא שב מדרכיו:

לד (ג) ובשמונה וגו'. בעת שהיה בן שמונה שנים והוא גם מלכו בתחלת מלכותו, (ד) וינתצו. אנשיו נתצו לפניו:

ימי קדם

גם תפלותיו בפרטות, וחוזי כמו חוזים: (כ) ביתו. בביתו ושם ויקבר בגן ביתו, ויתר הדברים עד סוף הסימן הועתק ממלכים בתוספת קצת:

לד (ג) והוא עודנו, ר"ל הגם שהיה אז נער בן ט"ז שנה החל לדרוש, ובשתים עשרה, במלכים נזכר שבטל את האלילים בשמנה עשרה שנה למלכו אחר שמצאו הס"ת וכרתו הברית אשר בסי' זה עד פסוק ל"ג, ועזרא הודיענו שכבר החל לבטל הגלולים מן הארץ בשתים עשרה שנה למלכו, ולכן חשב פה ביחד מה שעשה בענין זה הגם שמקצת מעשים נעשו בי"ח שנה למלכו, ובפ' ל"ג אומר שאחר כריתת הברית הסיר יתר התועבות שנשארו, וי"ל שגם המסופר במלכים [ס' כ"ג] לא נעשה הכל בשנת י"ח כי התחיל בזה בשנת י"ב, רק שם סדר הכל בעת הגמר, ופה סדר הכל בעת התחלה: (ד—ז) וינתצו, תחלה עשה כן בערי יהודה, ובפסוק ז' ספר שגם עשה כן בערי מנשה ואפרים,

ויזרק על־פני הקברים הזבחים להם: ה ועצמות כהנים שרף על־מזבחותים ויטהר את־יהודה ואת־ירושלם: ו ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד־נפתלי בחר* בתיהם סביב: ז וינתץ את־המזבחות ואת־האשרים והפסלים כתת להדק וכל־החמנים גדע בכל־ארץ ישראל וישב לירושלם: ח ובשנת שמונה עשרה למלכו לטהר את־הארץ והבית שלח את־שפן בן־אצליהו ואת־מעשיהו שר־העיר ואת יואח בן־יואחז המזכיר לחזק את־בית יהוה אלהיו: ט ויבאו אל־חלקיהו הכהן הגדול ויתנו את־הכסף המובא בית־אלהים אשר אספו־הלוים שמרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל ומכל־יהודה ובנימן וישבי ירושלם: י ויתנו על־יד עשה המלאכה המפקדים בבית יהוה ויתנו אתו עושי המלאכה אשר עשים בבית יהוה לבדוק ולחזק הבית:

יתיר י׳ • בתיבתיהם קרי • וישובו קרי

רש"י

אמר ה׳ הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך וגו׳ ועצמות אדם וגו׳: (ו) ובערי מנשה ואפרים וגו׳. מאותן עוללות שנשתיירו מחרב ומשבי סנחריב: בחרבתיהם. בחר בתיהם כתיב לפי שלא היו כי אם עוללות מעט נשיירו לישב בשפלה כי אם לקבוע בהר בתיהם: (ח) המזכיר. בכל מקום שכתוב סופר כתיב בסמוך מזכיר שהיה לכל מלך סופר לכתוב כל המאורע לו במלכות בין טוב ובין רע, והיה לו מזכיר יושב אצל הסופר להזכיר כל דבר ודבר והסופר כותב על פיו: (ט) אשר אספו הלוים שומרי הסף מיד מנשה ואפרים וגו׳. בחרבותיהם סביב: (י) לבדוק ולחזק. לראות את ערות הבית

מצודת דוד

(ה) כהנים. כהני עובדי גלולים שהכר מתו: (ו) ומערי מנשה וכו׳. ואף שכבר גלו עשרת השבטים מ"מ נשאר מהם נשארו בארצותם: בחרבתיהם. ר"ל נתן אלהותם מסביב בחרבותיהם של עצמם והם כלים העשוים לנתוץ בהם כמו ומגדלותיך יתוץ בחרבותיו (יחזקאל כ"ו):

(ח) למסר. ר"ל אחר גמר טהרת הארץ והבית אז שלח את שפן וכו׳: המזכיר. הממונה על ספר הזכרונות:

(י) עשה המלאכה. הם האומנים הגדולים הממונים בבית ה׳ ונקראים בדרז"ל אמרכלין ומתחת ידם נותנים לאומנים הפועלים כפי מה שיורו אותם: ויתנו אותו. והם יתנו אותו אל עושי המלאכה וכו׳ ר"ל הם יבלעו שכר הפועלים:

מצודת ציון

לאמן לנותם: כרת: והדק. מלשון דק: ויזרק. השליך: (ז) כתת. ענין שבר וכתיתה: שמרי הסף. ענין מזוזה כמו וסף השער (יחזקאל מ׳): (י) על יד. ביד: לבדוק. לתקן הבדק והוא מקום השבור והסרוס ונקרא בדק

ימי קדם

ות"ם על פני הקברים הזובחים פירוש של האבנים, והוא מה שכתוב מלכים [שם פ"ז] וישלך את עפרם על קבר בני העם, ועצמות כהנים שרף כמש"ם פמ"ז: (ח—ט) ואת מעשיהו, במלכים שם לא נזכר רק שפן לבדו, וכבר כתבתי שם, שהשליחות שבמלכים היה שיתם את הכסף של נדרים ונדבות שאספו בבהמ"ק כמש"ם אשר אספו שומרי הסף מאת העם, וזה שלח ע"י שפן הסופר, ופה מספר שלח אל חלקיהו לתת לידו את הכסף שאספו הלוים בערי ישראל ויהודה שסבבו שם לקבץ נדבות וישובו אל ירושלם, וזה שלח ע"י מעשיהו שר העיר ויואח המזכיר: (י) ויתנו על יד עושה המלאכה, היא לגבאי הכולל של הגבאים המופקדים, ושם כתוב על יד עושי המלאכה, ויתנו אתו, והמופקדים יתנוהו [על יד] עושי המלאכה הם האומנים, ושם כתוב אשר בבית ה׳, ותקן עזרא אשר עושים בבית ה׳ כי הם אינם בבית רק עושים בבית, לבדוק ושם כתוב לחזק את בדק הבית, פירוש אחר שיבדקו הבית ואם ימצאו שם קלקול יחזקוהו, ועז"א פה לבדוק ואח"כ לחזק, ועצים למחברות ושם כתוב לקנות עצים ואבני מחצב, ופירש פה שהעצים צריכים במקום שנפרד הבנין הקודש יתחברו על ידי עצים:

יא ויתנו לחרשים ולבנים לקנות אבני מחצב ועצים למחברות ולקרות את־הבתים אשר השחיתו מלכי יהודה׃ יב והאנשים עשים באמונה במלאכה ועליהם ׀ מפקדים יחת ועבדיהו הלוים מן־בני מררי וזכריה ומשלם מן־בני הקהתים לנצח והלוים כל־מבין בכלי־שיר׃ יג ועל הסבלים ומנצחים לכל עשה מלאכה לעבודה ועבודה ומהלוים סופרים ושטרים ושוערים׃ יד ובהוציאם את־הכסף המובא בית יהוה מצא חלקיהו הכהן את־ספר תורת־יהוה ביד־משה׃ טו ויען חלקיהו ויאמר אל־שפן הסופר ספר התורה מצאתי בבית יהוה ויתן חלקיהו את־הספר אל־שפן׃ טז ויבא שפן את־הספר אל־המלך וישב עוד את־המלך דבר

רש"י

(בראשית מ"ב) מתרגמינן למחזי ית בדקא דארעא : (יא) ועצים למחברות, ספנגין בלשון אשכנז : ולקרות. פרבי"ר בלעז : (יב) לנצח. רימי"ש פרי"ד בלעז, וכן (עזרא ג') לנצח על מלאכת בית ה' וכן ושם מאות מנצחים (לעיל ב' ב') : והלוים כל מבין. בכ"מ אמור לענין שירה הבנה, וכן למעלה (א' כ"ה) כשהפילו גורלות כתיב כקטן כגדול מבין עם תלמיד, וכן (שם) מלמדי שיר לה' כל המבין וכתיב (לעיל א' ט"ו) וכנניהו שר הלוים וגו' כי מבין הוא והיה ממונה עליהם ליסר המשא היאך ישאו כי מבין הוא : (יג) ומהלוים סופרים. לכתוב את הכסף המובא בית ה' והיאך גבו אותו : ושוטרים. במלאכה : (יד) את ספר תורת ה' ביד משה. משנה תורה : (טו) ויתן חלקיהו את הספר אל שפן. שהרי על הסופר לקרות את הכל לפני המלך : (טז) וישב עוד את המלך דבר. שמתחלה השיב למלך שליחותו ששלחו המלך לחזק בית ה' אלהיו כמו שכתוב למעלה (פסוק ח') שלח את שפן בן אצליהו וגו' : (יז) ויתיכו. ויציקו כמו (בראשית כ"ח) ויצוק שמן ומתרגמינן ואתיך : (יח) ויגד שפן הסופר. אחר

מצודת דוד / מצודת ציון

כל שם שבודקין ומחפשין אחריו : (יב) מפקדים. ממונים : אשר יתקנו ויחזקו את הבית : (יא) ויתנו לחרשים. יפרש
לנצח. מלשון נצחון וחוזק ורצה לומר לנגוש בחוזקה : מי הם הפועלים ואומר לחרשים הם כורתי העצים בתמונה
הנרגה : ולבנים. בוני הקיר : אבני מחצב. אבנים הנחצבים
ציור : למחברות. הם המקבצין את הבנין להיות הכל בחבור אחד : ולקרות. על תקרת המכסה : (יב) והאנשים. האומנים הפועלים : לנצח. לזרז על המלאכה ולנגוש אותם : כל מבין. כל מי שהיה בעל בינה בדבר השיר עומד בכלי שיר לשורר בעת הבנין : (יג) ועל הסבלים. גם העמיד ממונים על הסבלים והם נושאי המשאות לבנין : ומנצחים. העמיד נוגשים על כל עושה המלאכה לכל מין עבודה ועבודה : סופרים. לכתוב מספר הכסף הבא בנדבה לבדק הבית : ושוטרים. הם הכופים לתת את הכסף מה שיש בו כ"א : ושוערים. שומרים שערי המקדש ורואים את הבאים אל המלאכה : (יד) ובהוציאם וגו'. לצורך הבנין : ביד משה. ר"ל מה שכתב משה בידו : (טו) ספר התורה מצאתי. יתכן שעל כי אחז דרך את התורה כמ"ש רז"ל לזה פחדו הכהנים פן ישלח יד גם בספר התורה שמונח מצד הארון אשר כתב משה מפי ה' ולקחו הס"ת הזה והטמינו מפניו ולאחר מותו הכהן אחריו ולא מצאוה וכאשר היה בכ"ג מחפש אחר הכסף המובא ואחר בדקי הבית מצאה ואחז"ל שמצאה כשהיתה מגוללת בפרשת תוכחות והיה התחלת הדף יולך ה' אותך ואת מלכך וכו' ועל כי מאז חפשו אחריו ולא מצאוה אמר כמבשר ספר התורה הזה מצאתיו בבית ה' : ויתן וגו', ר"ל שראה לו שמצאה כתוב בתחילת הדף כי הבין את הדבר לאות ורמז להחריב את

ימי קדם

(יב) והלוים, ר"ל הלוים הנזכרים שהיו ממונים היו כל מבין בכלי שיר, שהם היו שרי המשוררים המבינים חכמת המוזיקא והם היו הנכבדים ביניהם כמ"ש למעלה [א' ט"ו כ"ב] וכנניה שר הלוים במשא כי מבין הוא, ואמר [שם כ"ו י"ט] כנניה ובניו למלאכה החיצונה על ישראל, שנתנו בידו פקודה גדולה לחשיבותו, וכן אלה הלוים שהיו מבינים בכלי שיר נתנו בידם פקודת בית ה' לחשיבותם : (יג) ועל, שהם היו פקידים ג"כ על נושאי סבל וחוץ מזה היו מנצחים על כל עושי מלאכה, על כל מיני עבודה היה מנצח אחר, וכן היו מהלוים סופרים ושוטרים : (יד—טו) ובהוציאם, בעת שעסקו בזה מצא חלקיהו, ספר תורת ה' ביד משה שמצא את הספר תורה שכתבו משה בעצמו, ועז"א ספר התורה בה' הידועה, ספר הנודע שהיה יקר מאד והסתירו אותו בימי מנשה ואמון בנו, והיו מחפשים אחריו ולא

לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־נִתַּן בְּיַד־עֲבָדֶיךָ הֵם עֹשִׂים׃ יז וַיַּתִּיכוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְּבֵית־יְהוָה וַיִּתְּנוּהוּ עַל־יַד הַמֻּפְקָדִים וְעַל־יַד עוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה׃ יח וַיַּגֵּד שָׁפָן הַסּוֹפֵר לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סֵפֶר נָתַן לִי חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן וַיִּקְרָא־בוֹ שָׁפָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יט וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֵת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃ כ וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־חִלְקִיָּהוּ וְאֶת־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וְאֶת־עַבְדּוֹן בֶּן־מִיכָה וְאֵת׀ שָׁפָן הַסּוֹפֵר וְאֵת עֲשָׂיָה עֶבֶד הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר׃ כא לְכוּ דִרְשׁוּ אֶת־יְהוָה בַּעֲדִי וּבְעַד הַנִּשְׁאָר בְּיִשְׂרָאֵל וּבִיהוּדָה עַל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר נִמְצָא כִּי־גְדוֹלָה חֲמַת־יְהוָה אֲשֶׁר נִתְּכָה בָנוּ עַל אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְרוּ אֲבוֹתֵינוּ אֶת־דְּבַר יְהוָה לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב עַל־הַסֵּפֶר הַזֶּה׃ כב וַיֵּלֶךְ חִלְקִיָּהוּ וַאֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ אֶל־חֻלְדָּה הַנְּבִיאָה אֵשֶׁת׀ שַׁלֻּם בֶּן־תּוֹקְהַת בֶּן־חַסְרָה שׁוֹמֵר הַבְּגָדִים וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלַם בַּמִּשְׁנֶה וַיְדַבְּרוּ אֵלֶיהָ כָּזֹאת׃ כג וַתֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִמְרוּ

יתיר ו'

רש"י

שהשיב המלך דבר משליחותו הגיד לו שליחות של חלקיהו הכהן ויקרא את הספר לפניו: (יט) ויקרע את בגדיו. כששמע שהיו קורין (דברים כ"ח) יולך ה' אותך ואת מלכך וגו' ודרש בעצמו אשר הקים עליך העם המליכו ולא נביא על פי הדבור: (כא) אשר נתכה בנו. לפי שהחימה היא אש נופל עליהם לנתך כתוך ודוגמתו למטה (פסוק כ"ה) ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה: (כב) אל חלדה הנביאה. לבעליה דרשו לפי כי האשה רחמנית יותר מן האיש לכן לא שלח אל ירמיהו הנביא: שומר הבגדים. אם הרבה לומר או בגדי כהונה או בגדי מלכות: יושבת בירושלים במשנה. שני חומות היו לעיר והיא יושבת בין שני החומות, ותרגומו בית אולפנא פירוש במקום תורה כי לשכה אחת היתה לה לחולדה סמוכה ללשכת הגזית לשכת חולדה היתה פתוחה לחוץ וסתומה כלפי סנהדרין שבלשכת הגזית כך כתוב במסכת מדות מפני הניעות: (כג) אמרו לאיש. לפי שרצה להפסיק חזון הזעם על המקום הזה ועל יושביו והמיפלא שהוא חזון או מבשר הטוב ואל מלך יהודה השולח אתכם ומקבל נבואת המקום ויושביו ומסלקו והוסיף הכבוד

מצודת דוד

העם: (טז) כל אשר נתן. ר"ל דבר המוטל עליהם ונתון בידם: (יז) ויתיכו. התיכו את הכסף לעשות מטבעות עגולות כצורתם: על יד המפקדים. הם האומנים הגדולים הפקידים הרדכלין והמה נתנו על יד עושי המלאכה הם האומנים הפועלים: (יח) ספר נתן לי. ר"ל נתן לי ספר שנאמר כשהיא מגוללת כדף הזה: ויקרא בו. כסדר הכתוב:

(יט) ויקרע וגו'. בעבור שהרגיש כי גם הוא חטאו לאבות וסיפון: (כא) דרשו את ה'. שאלו לנביאים עלי ועל הנשאר במלכות פה ועל כל יהודה בעבור דברי הספר שנמצא כתוב בו בתחלת הדף אשר מסגרתו שבוא לאום אשר גדלת ... ה' וגו': לעשות. אשר רצה לעשות ככל הכתוב בתחלת הדף הזה: (כב) ואשר המלך. ר"ל ואלו השרים אשר שלח המלך: אל חלדה. אחז"ל מפני שהנשים רחמניות הן הלכו אליה שהיא תתפלל בעדם. או יתכן אשר שאר הנביאים לא היו אז בירושלים: שומר הבגדים. של המלך: במשנה, בין שתי החומות שהוא מגנה לשמור

מצודת ציון

(יג) הסבלים. ענין טעינת משא: (יז) ויתיכו. ענין הוצאה כמו כהתוך כסף (שם כ"ב): (כ) עבדון. ובמ"ב נאמר עכבור ובשתי השמות היה נקרא: (כא) נתכה. ענין יציקה והרקה כמו ותתך עלינו האלה (דניאל ט'): (כב) תוקהת בן חסרה. ובמ"ב נאמר תקוה בן חרחס: והוא כזה:

ימי קדם

נודע מקומו: (טז—יז) כל אשר ניתן, כי היו שני מיני כספים, הכסף של בה"מ שהיה ביד חלקיה מכבר, והכסף שקבצו מערי יהודה שנתן בידם עתה, והשיב שמה שנתן ביד עבדך עתה מן הכסף שמקבלין, הם עושים ר"ל יעשו עתה להתיכו וליתנו לעושי המלאכה, אבל הכסף הנמצא בבית ה' מכבר שהוא הכסף שהיה ביד הכ"ג מן הגו"ל שנתנו בבית המקדש, זה התיכו כבר ויצאו כבר לעושי המלאכה עד טרם שבאה ע"י הפקודה מן המלך עשו זה מעצמם, ויתר הדברים כמבואר בפירוש מלכים שם:

לָאִישׁ אֲשֶׁר־שָׁלַח אֶתְכֶם אֵלָי׃ כד כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵבִיא רָעָה
עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־יוֹשְׁבָיו אֵת כָּל־הָאָלוֹת הַכְּתוּבוֹת עַל־הַסֵּפֶר
אֲשֶׁר קָרְאוּ לִפְנֵי מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ כה תַּחַת ׀ אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ
לֵאלֹהִים אֲחֵרִים לְמַעַן הַכְעִיסֵנִי בְּכֹל מַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם וְתִתַּךְ חֲמָתִי
בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְלֹא תִכְבֶּה׃ כו וְאֶל־מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשֹּׁלֵחַ אֶתְכֶם
לִדְרוֹשׁ בַּיהוָה כֹּה תֹאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמָעְתָּ׃ כז יַעַן רַךְ־לְבָבְךָ וַתִּכָּנַע ׀ מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים
בְּשָׁמְעֲךָ אֶת־דְּבָרָיו עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־יֹשְׁבָיו וַתִּכָּנַע לְפָנַי
וַתִּקְרַע אֶת־בְּגָדֶיךָ וַתֵּבְךְּ לְפָנָי וְגַם־אֲנִי שָׁמַעְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃
כח הִנְנִי אֹסִפְךָ אֶל־אֲבֹתֶיךָ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־קִבְרוֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם וְלֹא־
תִרְאֶינָה עֵינֶיךָ בְּכֹל הָרָעָה אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־
יֹשְׁבָיו וַיָּשִׁיבוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר׃ כט וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיֶּאֱסֹף אֶת־כָּל־
זִקְנֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃ ל וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ בֵּית־יְהוָה וְכָל־אִישׁ יְהוּדָה
וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־הָעָם מִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן וַיִּקְרָא
בְאָזְנֵיהֶם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי סֵפֶר הַבְּרִית הַנִּמְצָא בֵּית יְהוָה׃ לא וַיַּעֲמֹד
הַמֶּלֶךְ עַל־עָמְדוֹ וַיִּכְרֹת אֶת־הַבְּרִית לִפְנֵי יְהוָה לָלֶכֶת אַחֲרֵי יְהוָה

יתיר י׳

רש״י

שמלך שהיה מרובה: (כח) ונאספת אל קברותיך בשלום. והלא נהרג אלא בשלום מזה שלא תראינה **עיניך** בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל יושביו כלומר חורבן הבית: (ל) ספר הברית. דברי כל האלדים שהגיד המלך על שנמצא כתוב (שם) יולך ה׳ אותך וכאשר שקראה התורה אותה ברית (שם) אלה דברי הברית ולכך אף הוא כרת ברית וכאשר כתוב בסמוך אחריו (שם כ״ט) ושמרתם את דברי וגו׳ **ועשיתם** אותם גם כאשר יאשיהו כתוב בסמוך (שם) אתם נצבים היום כולכם וגו׳ עד מפכם ושיכם עד לעברך [illegible] בשמו דוגמא הכרות אף אני ברית שבם כתוב אתם נצבים וגו׳ אף אני ויעמד את כל הנמצא בירושלים מקטן ועד גדול: (לא) ויעמוד המלך על עמדו. לשון נצבים: בכל

מצודת ציון

(כד) האלות. הקללות: (כה) ותתך. ענין יציקה והרקה: תכבה. כזאת. כדברי המלך: (כז) רך לבבך. הוא לשון כמוי והוא שושאל מכבוי האש: (כח) אוסיפך. נאספת. ענין הכנסה כמו נאין מאסף אותי (שופטי׳ י״ט):

מצודת דוד

(כד) הנני מביא. ר״ל האות הזה לא במקרה בא כ״א מה׳ ובאלו אמר הנני מביא רעה: **ספק** מקשה שלא: (כו) ואל מלך יהודה. ר״ל דבר הנוגע אל המלך עצמו: הדברים אשר שמעת. ר״ל אף שהגזרה גזורה כאשר שמעת לא תהיה בלול עמהם: (כז) בשמעך את דבריו. ר״ל בעת **שקרא** בדברי האלות הזה אשר היה מה׳: (כח) אל קברותיך. ולא תקבר בארץ העמים: בשלום. עם כי מת במלחמה **מ״מ** נחשב לו לשלום על כי לא ראה ברעה הבאה על ישראל: וישיבו. חלקיה וחבריו: (ל) ספר הברית. ספור **התוכחות** הנאמרים בברית: הנמצא בית ה׳. זהו על כי בספר ההוא נמצא תוכחות גדולות בפתיחתם ואף היה כתובה **בידי** משה שמקודשות ויראי ה׳ והנה סיבות עצומות להחריד את העם לבב לה׳: (לא) על עמדו. על המקום המיוחד

ימי קדם

(כד) את כל האלות, הוא פירוש עת״ם במלכים את כל דברי הספר שקראו לפניו אז אם התוכחה שבמשנה תורה, ואמרו חז״ל שמצאוהו נגלל בפסוק יולך ה׳ אותך ואת מלכך, וקראו לפניו במקום שמצאו [illegible] במלכים שם: (לא) בכל לבבו, שם כתוב בכל לבב, ועזרא הוסיף שגם הוא נכנס

ולשמור את־מצותיו ועדותיו וחקיו בכל־לבבו ובכל־נפשו לעשות את־דברי הברית הכתובים על־הספר הזה: לב ויעמד את כל־הנמצא בירושלם ובנימן ויעשו יושבי ירושלם כברית אלהים אלהי אבותיהם: לג ויסר יאשיהו את־כל־התעבות מכל־הארצות אשר לבני ישראל ויעבד את כל־הנמצא בישראל לעבד את־יהוה אלהיהם כל־ימיו לא סרו מאחרי יהוה אלהי אבותיהם:

לה א ויעש יאשיהו בירושלם פסח ליהוה וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון: ב ויעמד הכהנים על־משמרותם ויחזקם לעבודת בית יהוה: ג ויאמר ללוים המבונים לכל־ישראל הקדושים ליהוה תנו את־ארון־הקדש בבית אשר בנה שלמה בן־דויד מלך ישראל אין־לכם משא בכתף עתה עבדו את־יהוה אלהיכם ואת עמו ישראל: ד והכונו לבית־אבתיכם

ת"א ויאמר ללוים. יומא נ"ב הוריות י"ב כריתות ה': ע"ש (ג) ירושלמי שקלים ו' א' פסיקתא נדרים ו' א':

המבינים קרי · והכינו קרי ·

רש"י

לבבו ובכל נפשו וגו'. כאשר מצא שם כתוב (שם ל') ושבת עד ה' אלהיך וגו' בכל לבבך ובכל נפשך: (לב) כברית אלהים אלהי אבותיהם. בכל אותן שכתוב בהם אלהי אבותם לפיכך כתוב כאן אלהי אבותיהם שכרת לאבותם במדבר, וכל ברית של שם על עכו"ם דכתיב (שם כ"ט) ותראו את שקוציהם וגו' עד פונה היום מעם ה' לפיכך ויסר יאשיהו את כל התועבות וגו':

לה (א) ויעש יאשיהו בירושלים פסח. לפי שכל מלכי יהודה הרשעים לא עשו פסח כמשפטו: (ג) תנו את ארון הקודש. לפי פשוטו שהעבירו מנשה ואמון את הארון וישימו תחתיו פסיליהם כדמוכח במנשה (לעיל ב' ל"ג) וישם את פסל הסמל וגו' לפיכך צוה יאשיהו להשיבו וליתן הארון במקומו אשר בנה שלמה, ורבותינו אמרו שאמר ללוים לגונזו שם: אין לכם משא בכתף. זו משנה אחרת היא ותחלת מלה היא שאמר להם אין לכם שום טורח משא בכתף מכל כלי בית ה' שתוכלו לומר משום טורח משא בכתף אין אנו יכולין לעבוד את ה' ועמו לפיכך מעתה עבדו את ה' אלהיכם בשיר ואת עמו ישראל לשחוט

מצודת דוד

למלך לעמוד שם: את דברי הברית. דברי התורה הנתונה בברית: (לב) ויעמד. העמיד כולם בברית: ויעשו. מאז והלאה עשו כדברי התורה הנתונה בברית: (לג) ויעבד. העביד את כל הנמצא בישראל והזהיר ומפרש מהו העבודה ואמר לעבוד את ה':

לה (א) לחדש הראשון. לפי שנאמר למעלה שיחזקיה עשה פסח בחדש השני לזה אמר שיאשיהו עשה בחדש הראשון כמשפט: (ב) על משמרותם. כ"א במשמר שלו: ויחזקם. זרזם בהזהרה לעשות עבודת ה': (ג) ללוים המבינים. להבנים בני לוי המלמדים בינה לישראל וכו': תנו את ארון. רז"ל אמרו שצוה לגנוז במקום המטמון שעשה שלמה למען לא יוליכוהו בגולה עם ישראל ולפי פשוטו יאמר כי המלכים הרשעים אשר קדמו לו העבירו את הארון ממקומו והעמידו תחתיו הפסל לזה אמר להם להחזירו למקומו: אין לכם משא בכתף. ר"ל אחר שתשאו את הארון בכתף להחזירו למקומו שוב לא יהיה לכם מעתה שום עבודת משא בכתף ולזה תהיו פנוים ועבדו את ה' ועמד כדבר הקרבנות: (ד) והכינו. את עצמכם הכינו כל אחד לבית

ימי קדם

נכנס בברית הזה על עצמו לעשות ככל התורה: (לב—לג) ויעמד, שהעמידם לעשות כברית וכזה העביד אותם לעבוד עבודת ה' כל ימיו:

לה (ג) תנו, שהארון לא היה במקומו בימי מלכי ישראל הרשעים כפרש"י, וחז"ל פי' שראה שעתידים לגלות [כפי שאמרה לו חולדה הנביאה] וצוה לגנזו, ושלמה עשה מקום גנזה במחילת בית קה"ק שיהיה בית לארון לגנזו שם בעת הצורך, וי"ל שהיה מכון נגד מקומו למעלה בקה"ק וצוה שיתנו אותו שם, אין לכם משא כמו במדבר, וכל עבודתכם הוא עתה לעבוד את ה' ואת עמו

בְּמַחְלְקוֹתֵיכֶם בִּכְתָב דָּוִיד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּבְמִכְתַּב שְׁלֹמֹה בְנוֹ׃ ה וְעִמְדוּ בַקֹּדֶשׁ לִפְלֻגּוֹת בֵּית הָאָבוֹת לַאֲחֵיכֶם בְּנֵי הָעָם וַחֲלֻקַּת בֵּית־אָב לַלְוִיִּם׃ ו וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח וְהִתְקַדְּשׁוּ וְהָכִינוּ לַאֲחֵיכֶם לַעֲשׂוֹת כִּדְבַר־יְהוָֹה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ז וַיָּרֶם יֹאשִׁיָּהוּ לִבְנֵי הָעָם צֹאן כְּבָשִׂים וּבְנֵי־עִזִּים הַכֹּל לַפְּסָחִים לְכָל־הַנִּמְצָא לְמִסְפַּר שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּבָקָר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אֵלֶּה מֵרְכוּשׁ הַמֶּלֶךְ׃ ח וְשָׂרָיו לִנְדָבָה לָעָם לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם הֵרִימוּ חִלְקִיָּה וּזְכַרְיָהוּ וִיחִיאֵל נְגִידֵי בֵּית הָאֱלֹהִים לַכֹּהֲנִים נָתְנוּ לַפְּסָחִים אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּבָקָר שְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ ט וְכָוֹנַנְיָהוּ וּשְׁמַעְיָהוּ וּנְתַנְאֵל אֶחָיו וַחֲשַׁבְיָהוּ וִיעִיאֵל וְיוֹזָבָד שָׂרֵי הַלְוִיִּם הֵרִימוּ לַלְוִיִּם לַפְּסָחִים חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וּבָקָר חֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ י וַתִּכּוֹן הָעֲבוֹדָה וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים עַל־עָמְדָם וְהַלְוִיִּם עַל־מַחְלְקוֹתָם כְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ׃ יא וַיִּשְׁחֲטוּ הַפָּסַח וַיִּזְרְקוּ הַכֹּהֲנִים מִיָּדָם וְהַלְוִיִּם מַפְשִׁיטִים׃ יב וַיָּסִירוּ הָעֹלָה לְתִתָּם לְמִפְלַגּוֹת לְבֵית־אָבוֹת לִבְנֵי הָעָם לְהַקְרִיב לַיהוָֹה כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר מֹשֶׁה וְכֵן לַבָּקָר׃

ע"ש (ז) רבה אחרי כ' קהלת כ': יחיד ר'

רש"י

ולהפשיט פסחיהם כדמוכח למטה ושחטו הפסח והתקדשו וגו': (ה) לפלגות. למחלקות לעשות הפסח כהלכתו כדבר ה' ביד משה: (ז) וירם יאשיהו לבני העם. דוגמא (במדבר י"ח) כן תרימו גם אתם, לשון הפרשה: לכל הנמצא. לכל ישראל הנמצאים הפרים נתן לפסחים: למספר שלשים אלף. (בין) נתן בין כבשים בין עזים: ובקר שלשת אלפים. לשלמי חגיגה: (יג) ויבשלו הפסח באש כמשפט. צלי אש (שמות י"ב): ויריצו לכל בני העם. הלוים והשכינו לכל ישראל אחר כך הכינו להם הלוים לעצמם

מצודת ציון

לה (ה) לפלגות. לחלקים כמו כי בימיו נפלגה הארץ (בראשי' י'): (ז) וירם. והפריש: (יג) בסירות. קדרות: ובדודים. מלשון דוד ויורה: ובצלחות. כעין קדרה וכן את

מצודת דוד

אבותיו כפי אשר נחלקתם כאמור בכתב דוד ושלמה: (ה) בקדש. בעזרה: לפלגות בית האבות. למחלוקת בית האבות כ"א ל ד: לאחיכם בני העם. את בני ישראל צוה להעמיד כל בית אב לבד לעשות את הפסח: וחלוקת וגו'. וכן הלוים יעמדו כל בית אב לבד: (ו) והתקדשו. טהרו את עצמכם: והכינו. גם הכינו וזרזו את אחיכם לטהר את עצמם לעשות הפסחים כדבר ה': (ז) לכל הנמצא. בירושלים: ובקר. לשלמי חגיגה: (ח) לעם. חוזר ומפרש שהם לכהנים וללוים: חלקיה. ר"ל השרים חלקיה וכו' פקידי בית אלהים הם נתנו לכהנים לפסחים וכו': (י) ותכון העבודה. נעשית העבודה בתקון ובהכנה: על עמדם. על מקום מעמדם כל משמ' לבד: על מחלקותם. כפי שנחלקו למשמרות: כמצות המלך. אשר צוה שתעמוד כל משמר לבד: (יא) וישחטו. הלוים שחטו כי השחיטה כשרה בזרים: מידם. מיד הלוים כי הכהנים הושיבו בידם המזרקות עם הדם להיות מוכן לזריקה: מפשיטים. עורות הפסחים: (יב) ויסירו העולה. מכל פסח הסירו ר"ל העולה ממנו על מזבח והם האימורים: לתתם. לתת הפסחים לפי המחלוקות מבתי אבות וכו': להקריב לה'. חוזר על ראשית המקרא לומר הסירו העולה להקריב לה': וכן

ימי קדם

לעבודת המקדש: (ה—ו) לפלגות, שכל בית אב מישראל הי"ל כנגדו בית אב מן הלוים לעשות עבודתו ועז"א והכינו לאחיכם, שכל בית אב מן הלוים יכין לבית אב מישראל אשר כנגדו: (ז—ח—ט) וירם יאשיהו הרים פסחים הצריכים לעם ישראל, והשרים הרימו פסחים הצריכים לכהנים, ושרי הלוים הרימו פסחים הצריכים ללוים: (יא) וישחטו, השחיטה וההפשטה היה ע"י הלוים, והזריקה וה"ה הקבלה היה על ידי הכהנים, ועז"א מידם שקבלו בכלי אחר ששחטו בידם: (יב) ויסירו העולה, החלבים והאימורים העולים לגבוה הסירו כדי לתת בשר הפסח למפלגות לבתי אבות של העם, ולתת האמורים לכהנים

יג ויבשלו הפסח באש כמשפט והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות ויריצו לכל־בני העם׃ יד ואחר הכינו להם ולכהנים כי הכהנים בני אהרן בהעלות העולה והחלבים עד־לילה והלוים הכינו להם ולכהנים בני אהרן׃ טו והמשררים בני־אסף על־מעמדם כמצות דויד ואסף והימן וידתון חוזה המלך והשערים לשער ושער אין להם לסור מעל עבדתם כי־אחיהם הלוים הכינו להם׃ טז ותכון כל־עבודת יהוה ביום ההוא לעשות הפסח והעלות עלות על מזבח יהוה כמצות המלך יאשיהו׃ יז ויעשו בני־ישראל הנמצאים את־הפסח בעת ההיא ואת־חג המצות שבעת ימים׃ יח ולא־נעשה פסח כמהו בישראל מימי שמואל הנביא וכל־מלכי ישראל׀ לא־עשו כפסח אשר־עשה יאשיהו והכהנים והלוים וכל־יהודה וישראל הנמצא ויושבי ירושלם׃

רש"י

ולכהנים שלא היה להם פנאי להכין : (טו) חוזה המלך. כל אחד ואחד היה חוזה : (יח) ולא נעשה פסח כמוהו. במ"ב (כ"ג) כתיב כי לא נעשה כפסח הזה מימי השבטים מיום שנחלקו ישראל לשתי ממלכות שפרשו י' שבטים מעל מלכי יהודה וישלימו עליהם מלך לבדם, שכל הימים שהיו לשני גוים היו שבט יהודה ובנימין עושים פסח לשם ה' בירושלים ואלו לשם עכו"ם בבית אל ובדן, והדבר זה לא אירע כל ימי השופטים שנחלקו ישראל לשתי משפחות ולא היה להם לכל דור ודור רק שופט אחד ואותו השופט היה מכריחם ללכת בדרך ה' כמפורש בשופטים והיה ה' עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וכל עשרת השבטים היו הולכים לשילה ועושים פסח לשם ה', וכפסח הזה לא נעשה כל ימי מלכי ישראל ויהודה יחד עושים פסח אבל בימי יאשיהו שכבר פסק מלכות עשרת השבטים ושהחזיר ירמיה עשרת השבטים לא המליכו עליהם עוד מלך אלא יאשיהו מלך עליהם ועשו כולם פסח יחד לשם שמים בירושלים, וזהו לא נעשה כפסח הזה לה' בירושלים, ופתרו"ן ז"ה מטע"ה אות"י מאד ולא נרא"ה לי. נהי נמי דהחזיר ירמיה לעשרת שבטים ויאשיהו מלך עליהם בירושלים היאך יכול להיות שלא עשו כפסח הזה כל ימי השופטים ובימי שמואל הרואה ובימי דוד ושלמה שהיו ישראל שרוין על אדמתם שלוים ושקטים ולא היה להם אלא מלך אחד והיה לבם לשמים, אך כ"ך פתרונו וכך פת"ר לי רבי אליעז"ר ב"ר משלם ז"ל, ולא נעשה פסח כמוהו מעולם שיתן המלך והשרים בהמות לפסחים די ספוקם ובקר לשלמי חגיגה וגם ללוים להכין

מצודת דוד

הבקר. וכן עשו לבקר של שלמי חגיגה שהסירו מתחלה האימורים ואח"ז נתנו הבקר לבעליהם : (יג) ויבשלו הפסח באש. ר"ל צלו אותו באש וזהו כמשפט : והקדשים. בשלמים ; ויריצו. הוליכו במרוצה את הבשר לפני העם : (יד) ואחר. אח"ז הכינו גם לעצמם ולכהנים כי הכהנים היו עסוקים בהעלאת העולות והאימורים ולזה היו הלוים מכינים לעצמם ולכהנים : (טו) על מעמדם. עמדו על מקום מעמדם לשורר : כמצות דויד. ר"ל בהלוים שתקן דוד ואסף וכו' כי גם המה תקנו מזמורים כמ"ש בספר תה"ים : והשוערים. שומרי השערים עמדו במקומם כ"א בשערו : אין להם לסור. לא היה להם צורך לסור מעבודתם להכין פסחיהם כי אחיהם הלוים הפנוים מעבודתם הם הכינו להם : (טז) ותכון. הכל היה בתקון רב ובסדר נפלא בין בדבר הפסח בין בדבר העולות : (יז) הנמצאים. בירושלים : ואת חג המצות. ר"ל הקרבנות הקבועות בכל יום ועולות ראיה ושלמי חגיגה : (יח) כמוהו. להיות כמוהו בעשרה יקרים

ימי קדם

לכהנים להקריב לה' : (יג) ויבשלו, כי היה צאן לפסח ובקר לחגיגה כנ"ל ז' ח' פ', ואת הפסח צלו באש והחגיגה בשלו במים : (יד—טו) ואחר שהכינו לבני העם, הכינו פסחיהם ופסחי הכהנים, כי הכהנים לא יכלו להכין להם כי היו טרודים בהעלות העולה והחלבים, וע"כ הלוים הכינו להם ולכהנים, וגם הכינו למשוררים ושוערים שאין להם לסור מעל עבודתם : (טז) לעשות הפסח, האוכל לישראל, והעלות עולות, החלבים והאמורים לגבוה : (יח) ולא נעשה פי' הרי"א שתמיד היו מקריבים בבמות

יט בִּשְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמַלְכוּת יֹאשִׁיָּהוּ נַעֲשָׂה הַפֶּסַח הַזֶּה׃ כ אַחֲרֵי כָל־זֹאת אֲשֶׁר הֵכִין יֹאשִׁיָּהוּ אֶת־הַבַּיִת עָלָה נְכוֹ מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהִלָּחֵם בְּכַרְכְּמִישׁ עַל־פְּרָת וַיֵּצֵא לִקְרָאתוֹ יֹאשִׁיָּהוּ׃ כא וַיִּשְׁלַח אֵלָיו מַלְאָכִים ׀ לֵאמֹר ׀ מַה־לִּי וָלָךְ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־עָלֶיךָ אַתָּה הַיּוֹם כִּי אֶל־בֵּית מִלְחַמְתִּי וֵאלֹהִים אָמַר לְבַהֲלֵנִי חֲדַל־לְךָ מֵאֱלֹהִים אֲשֶׁר־עִמִּי וְאַל־יַשְׁחִיתֶךָ׃ כב וְלֹא־הֵסֵב יֹאשִׁיָּהוּ פָנָיו מִמֶּנּוּ כִּי לְהִלָּחֶם־בּוֹ הִתְחַפֵּשׂ וְלֹא שָׁמַע אֶל־דִּבְרֵי נְכוֹ מִפִּי אֱלֹהִים וַיָּבֹא לְהִלָּחֵם בְּבִקְעַת מְגִדּוֹ׃ כג וַיֹּרוּ הַיֹּרִים לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַעֲבָדָיו הַעֲבִירוּנִי כִּי הָחֳלֵיתִי מְאֹד׃ כד וַיַּעֲבִירֻהוּ

ת"א וישלח אליו מלאכים. תענית כ"ב: ויורו היורים. מ"ק כ"ח סנהדרין מ"ח: ע"ש (כ) רמז איכה א': (כא) רמז איכה ה' פ"ס ספרא יא: (כג) רבה מסעי פכ"ג איכה ה' תנחומא מסעי מדרש שמואל פכ"ס ל"מ ב':

רש"י

להם ושלום לכל איש ואיש לפי אכלו: (כ) אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים. הפסוק קובל ומתקונן על יאשיהו שלא נעשה לו נס כמו לחזקיהו שכתוב בו (לעיל ל"ב) אחרי הדברים והאמת בא סנחריב על חזקיהו ונעשה לו נס: להלחם בכרכמיש על פרת. על מלך אשור כדכתיב במלכים ב' (כ"ג) ורוצה לעבור דרך ארץ ישראל עליו ופרעה נכו לא היה יכול לבוא עליו דרך נהר פרת אם לא יעבור דרך ארץ ישראל שהרי מצרים בדרומה של ארץ ישראל ונהר פרת בצפונו של ארץ ישראל: ויצא לקראתו. שדרש וחרב לא תעבור בארצכם (ויקרא כ"ו) אפי' חרב של שלום לא תעבור בארצכם ולא ידע חטא ליצני הדור אשר אחרי הדלת קמו לסדור כמו שמפורש במסכת תענית: (כב) ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים. שאמר לו מפי אלהים, כי כן אמר (ישעיה י"ט) וסכסכתי מצרים במצרים, וזהו שיסד הקליר כלה המוניו ללכת ארם נהרים, למען לא תעבור חרב כל שהוא באפרים, לא שמע לחוזה לשוב אחורים, כי נגזרה גזירה לסכסך מצרים במצרים: על רכב המשנה. לפי שדרך המלך לרכוב על שתי מרכבות הראשונה עיקר ואם יצטרך ישב בשניה, בראשונה יצא לשניהם ובתחלה הרכיבוהו על רכב המשנה:

מצודת ציון

כלותם (מ"ב כ"ה): (כ) נכו. ת"י חגירא והוא מענין נכה רגלים (ש"ב ט'): (כב) התחפש. ענין לבישת בגדים משונים מבגדים שרגיל בהם ודוגמתו התחפש ובוא במלחמה (לעיל י"ח): (כג) ויורו. ויטילו: היורים. רובה קשת:

מצודת דוד

יבתקון נפלא: מלכי ישראל. הם דוד ושלמה שהיו גם מלכי ישראל: הנמצא. הבא מעריו ונמצא בירושלים: (כ) אחר הכין וגו'. אשר העמיד דבר הבית על מכונו ובסיסו כשעמדם המשמרות והכהונה: נכו. פרעה נכו וכן נאמר במ"כ: על פרת. סמוך לנהר פרת: (כא) מה לי ולך. ר"ל מה לי לך ומה לך עלי וכי אויבים אנחנו זה לזה: לא עליך אתה היום. היום הזה אינני הולך עליך ואמר אתה לתוספת ביאור: אל בית מלחמתי. אל מקום מלחמתי והוא על מלך אשור: ואלהים אמר לבהלני. אולי שמע מפי ירמיה בדבר ה' [...] על חבור: חדל לך מאלהים. ר"ל חדל לך מלהלחם עם האלהים אשר עמי וכאומר שלא מפי ה' אני הולך וא"כ הוא עמי ואם תעכב על ידו מלכת יחשב כאלו תלחם עמו לזה חדל לך ולא ישחיתך האלהים: (כב) ולא הסב. לא החזיר פניו ממנו ובכדי להלחם בו שינה בגדי המלוכה ללבוש בגדי מלחמה: מפי אלהים: מה שאמר לו דברי ירמיה מפי אלהים: (כג) ויורו היורים. המורים בקשת ירו בו חצים: העבירוני. העבירו אותי מן המרכבה הזאת כי נעשיתי חולה מאוד וקשה לי לרכוב בה: (כד) על רכב המשנה. השנית ההולכת אצל מרכבתו הנותנת

ימי קדם

שלא נעשה כמו בעת ההיא שבערו כל ע"ז ובטלו הבמות קודם, וגם שהתאספו אליו כל ישראל הנמצאים אז בארץ ישראל: (כא) **לא עליך**, איני הולך להלחם עליך **אתה מלך יהודה! היום**, כי אני הולך **אל בית מלחמתי**, [שהלך להלחם עם מלך אשור כמ"ש במלכים], **ואלהים אמר לבהלני** נוח לי שאמהר למלחמה זו [כמו ויבהילו להביא את המן] ואין לך להתירא שאתעכב בתוך כך לכבוש גם את ארצך, כי אני מצווה למהר דרכי, ואחר שאין מלחמה זו נחוצה לך כי לא באתי עליך **חדל לך מאלהים אשר עמי**, שאני הולך למלחמה זו על ידי דבר אלהים: (כב) **ולא הסב**, יאשיה חשב שהוא **מתחפש להלחם בו**, שמה שאומר שהולך דרך ארצו לכרכמיש הוא ערמה מאתו שבזה מתחפש להסתיר מעשיו שלא ישמר ממנו ועי"כ יכבשהו בקל, וע"כ לא הסב פניו ממנו, ולא שמע מ"ש לו נכו מפי אלהים שהוא ממהר למלחמה זו, וגם שכלל במ"ש והאלהים אמר לבהלני שצוה לו שימהר דרכו וע"כ הולך דרך ארצו שהיא דרך הקרובה בדי [...] מהר, ויאשיה לא שמע לתירוץ הזה וחשב שהוא ערמה מאתו: (כד) ויאמרו, שהקיפהו

עֲבָדָיו מִן־הַמֶּרְכָּבָה וַיַּרְכִּיבֻהוּ עַל רֶכֶב הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ וַיּוֹלִיכֻהוּ יְרוּשָׁלַםִ וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר בְּקִבְרוֹת אֲבֹתָיו וְכָל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלַםִ מִתְאַבְּלִים עַל־יֹאשִׁיָּהוּ׃ כה וַיְקוֹנֵן יִרְמְיָהוּ עַל־יֹאשִׁיָּהוּ וַיֹּאמְרוּ כָל־הַשָּׁרִים וְהַשָּׁרוֹת בְּקִינוֹתֵיהֶם עַל־יֹאשִׁיָּהוּ עַד־הַיּוֹם וַיִּתְּנוּם לְחֹק עַל־יִשְׂרָאֵל וְהִנָּם כְּתוּבִים עַל־הַקִּינוֹת׃ כו וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֹאשִׁיָּהוּ וַחֲסָדָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת יְהוָה׃ כז וּדְבָרָיו הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃

לו א וַיִּקְחוּ עַם־הָאָרֶץ אֶת־יְהוֹאָחָז בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּמְלִיכֻהוּ תַחַת־אָבִיו בִּירוּשָׁלָםִ׃ ב בֶּן־שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה יוֹאָחָז בְּמָלְכוֹ וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ׃ ג וַיְסִירֵהוּ מֶלֶךְ־מִצְרַיִם בִּירוּשָׁלָםִ וַיַּעֲנֹשׁ אֶת־הָאָרֶץ מֵאָה כִכַּר־כֶּסֶף וְכִכַּר זָהָב׃ ד וַיַּמְלֵךְ מֶלֶךְ־מִצְרַיִם אֶת־אֶלְיָקִים אָחִיו עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלַםִ וַיַּסֵּב אֶת־שְׁמוֹ יְהוֹיָקִים וְאֶת־יוֹאָחָז אָחִיו לָקַח נְכוֹ וַיְבִיאֵהוּ מִצְרָיְמָה׃ ה בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יְהוֹיָקִים בְּמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלַםִ וַיַּעַשׂ

מ״ש (כד) רכב אוכס ד׳: (כה) פרקי דר״א י״ז:

רש״י

(כה) ויאמרו כל השרים. לשון שירה מעוררים כי גם שירה וקינה בקול אחד נאמרים, עליו נבא (עמוס ח׳) והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור זה יומו של יאשיהו שמת בן תשעה ושלשים שנה בחצי ימיו דכתיב (תהלים צ׳) ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכתיב (עמוס ח׳) והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה וגו׳ ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר, וזהו שאמר ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם וכל יהודה וירושלים מתאבלים עליו: ויתנום לחק. כשמזדמן להם שום צער ובכיה שהם מתקוננים ובוכים על המאורע הם מזכירים זה הצער עמו. דוגמא בתשעה באב שמזכירים קינות על ההרוגים בגזירות שאירעו בימינו, כן יבכיון על יום מות יאשיהו, דוגמת (שופטים י״א) ותהי חק בישראל וגו׳ (שם) לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה: והנם כתובים על הקינות. על ספר הקינות: (כו) וחסדיו ככתוב בתורת ה׳. (ובמלכים ב׳ כ״ג) כתיב וכמוהו לא היה לפניו מלך והוא שאמר כאן הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה:

לו (א) וימליכוהו תחת אביו. אע״פ שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו כ״ח חדשים: (ג) ויסירהו מלך מצרים בירושלם. מבואר היטב במלכים (שם) ויאסרהו פרעה נכה ברבלה בארץ חמת: בירושלם. ממלוך בירושלם: ויענש את הארץ. ליתן מסים. דוגמא וענשו אותו מאה כסף (דברים כ״ב): (ד) ויסב את שמו יהויקים. כך דרך המלכים והשרים שמכנים למשרתיהם שם שהם

מצודת דוד

יוסף לרכוב בה: (כה) השרים והשרות. המשוררים והמשוררות וכאשר המשורר בדבר שמחה נקרא משורר כן בדבר קינה וילל נקרא משורר כי תוכן אחד להם בדבר הרמת הקול ובהכרעת הנעימה: בקינותיהם. ר״ל בעת אשר קוננו קינה עם אמרו אז זכרון מיתת יאשיהו לקונן גם עליו:

ויתנום לחק. קבעו חוק בישראל להזכיר מיתת יאשיהו בקינותיהם: והנם כתובים. הקינות של יאשיהו: על הקינות. כספר איכה: (כו) וחסדיו. החסדים אשר עשה ככתוב בתורה:

לו (ג) בירושלים. ר״ל ממלוך בירושלים: ויענש. ענ

ימי קדם

שאמר ירמיהו על יאשיהו, אמרו כל השרים והשרות אז, וכן עד היום נשארה קינה זו בין הקינות במגלות איכה, בקינת איכה יועם זהב נאמרה ע״ז, וישראל מקוננים אותה עם יתר הקינות שעל החורבן:

לו (א—ה) ויקחו, כ״ז מועתק ממלכים כ״ב למ״ד, ועמ״ש: (ו—ז) עליו עלה, עמ״ש במלכים שם

הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהָיו: ו עָלָיו עָלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל
וַיַּאַסְרֵהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם לְהֹלִיכוֹ בָּבֶלָה: ז וּמִכְּלֵי בֵּית יְהוָה הֵבִיא
נְבוּכַדְנֶאצַּר לְבָבֶל וַיִּתְּנֵם בְּהֵיכָלוֹ בְּבָבֶל: ח וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹיָקִים
וְתוֹעֲבֹתָיו אֲשֶׁר־עָשָׂה וְהַנִּמְצָא עָלָיו הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי
יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וַיִּמְלֹךְ יְהוֹיָכִין בְּנוֹ תַּחְתָּיו: ט בֶּן־שְׁמוֹנֶה שָׁנִים
יְהוֹיָכִין בְּמָלְכוֹ וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַעֲשֶׂרֶת יָמִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ
וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה: י וְלִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה שָׁלַח הַמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר
וַיְבִאֵהוּ בָבֶלָה עִם־כְּלֵי חֶמְדַּת בֵּית־יְהוָה וַיַּמְלֵךְ אֶת־צִדְקִיָּהוּ אָחִיו
עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ: יא בֶּן־עֶשְׂרִים וְאַחַת שָׁנָה צִדְקִיָּהוּ בְמָלְכוֹ

ת"א ויתר דברי. סנהדרין ק"ג: ולתשובת השנה. יומא נ"ג:

ע"ש (ח) אגדב"ר פ"ג מ"א: (י) ירושלמי שקלים ו' א': (יג) אגדב"ר מ"א:

רש"י

רוצים, דוגמא (בראשית מ"א) ויקרא פרעה שם יוסף וגו', וכן (במדבר י"ג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע, וכן (דניאל א') וישם להם שר הסריסים שמות וגו'. והכל כדי להודיע שהוא מושל בו לכנות לו שם כרצונו: ויסב את שמו יהויקים. למה קרא שמו יהויקים למעלה מפורש כי לאחר שהרג פרעה יאשיהו המליכו מלך והעמידם למס עובד: (ו) עליו עלה נבוכדנאצר. כי לא יכול פרעה לצאת מארצו כמו שכתוב במלכים (ב' כ"ד) ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר היתה למלך מצרים שנלחם בשנה הרביעית בכרכמיש על נהר פרת כמפורש בירמיה (מ"ו): להוליכו בבלה. ולא הוליכו ממש אלא בדרך מת והשליכו נבלתו וכן ניבא ירמיה (כ"ב) קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים ואיכן קבורת חמור במעי הכלב, וכן מוכיח במלכים (ב' כ"ד) וישכב יהויקים עם אבותיו ולא כתב ויקברהו: (ז) ומכלי בית ה'. ומקצת כלי בית ה'. ועל זה נתנבא ירמיה (כ"ז) כי כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל על הכלים הנותרים וגו'. ומקצת בסדר עילם בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה וגו' ויתן ה' בידו, וכאן מוכיח שהיה ב"א למלכו מה ת"ל בשנת שלש למרדו שנאמר במלכים (ב' כ"ד) ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרוד בו ג' שנים ובשנת ג' למרדו עלה עליו והוא שנת שמונה לנבוכדנאצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה כבש יהויקים. (וג' שנים עבדו וג' שנים מרד בו) והוא לא מלך כי אם בשנת ארבע ליהויקים שנאמר (ירמיה כ"ה) בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנאצר: (ח) ותועבותיו. שבא על אמו: והנמצא עליו. כתובת קעקע: (י) ולתשובת השנה. שהגלה יהויקים: עם כלי חמדת בית ה'. דברים החמודים אותם לקח והשאר הניח עד גלות צדקיה אז לקח הכל עמו, (במלכים ב' כ"ד) מפורש שיצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל וגו': וימלך את צדקיהו אחיו. אחיו של יהויקים, וכן (במלכים שם) וימלך מלך בבל את מתניה דודו תחתיו ויסב את שמו צדקיה

מצודת דוד

שהמליכו את יהואחז לפני יהויקים היו כגדול ממנו אשר לו משפט המלוכה: (ו) ויאסרהו. קשרו בשלשלאות של נחושת להוליכו אל בבל ומת בדרך כמ"ש בירמיה: (ז) בהיכלו. בארמונו שהיה לו בבבל: (ח) והנמצא עליו. ר"ל תועבותיו שבסתר אשר נתגלו לאחר זמן: (ט) בן שמונה שנים. ובמ"ב נאמר בן שמונה עשרה שנה ואולי יהויקים אביו המליכו בהיותו עשר שנים על כי ראה אשר עם הארץ המליכו לפניו את אחיו הקטן ממנו וחשש פן לאחר מותו ימליכו הקטן לפני הגדול לזה המליכו בחייו ואמר כאן עת מלכו בחיי אביו ובמלכים ב' עת מלכו לאחר מות אביו: ושלשה חדשים וגו'. ר"ל משמלך לאחר מיתת אביו ובמ"ב לא חש לכתוב עוד עשרה ימים: (י) ולתשובת השנה. ר"ל לעת שבא השמש אל הנקודה ההיא בעצמה שהיתה עומדת כאשר שלח גדודיו על יהויקים אז שלח על יהויכין בנו (אולם כבוש יהויקים והמלכת יהויכין וכבושו והמלכת צדקיה היה הכל בשנה אחת): ויביאהו בבלה. במ"ב נאמר שיצא אליו מעצמו למסור בידו: כלי חמדת. כלים החמודים של בית ה': צדקיהו אחיו. לפי שנאמר

ימי קדם

בתחלת ספר דניאל, ומ"ש ויתנם בהיכלו היינו בהיכל ע"ז שלו כנזכר בדניאל: (ח) והנמצא עליו, פרש"י כתובת קעקע, ויל"פ כל מה שמצאו בספרים מספוריו כתבו על ספר מלכי ישראל: (ט) בן שמונה, במלכים כתוב בן שמונה עשרה, וכבר באַרתי שם שפרעה המליכו בעת שהמליך את יהויקים, עיי"ש טעמו, וזה השמיענו עזרא: (י) שלח, התחלה שלח חיילותיו ואח"כ בא בעצמו ויביאהו

וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ׃ יב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהָיו לֹא נִכְנַע מִלִּפְנֵי יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא מִפִּי יְהוָה׃ יג וְגַם בַּמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר מָרָד אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ בֵּאלֹהִים וַיֶּקֶשׁ אֶת־עָרְפּוֹ וַיְאַמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ מִשּׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ יד גַּם כָּל־שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים וְהָעָם הִרְבּוּ לִמְעָול־מַעַל כְּכֹל תֹּעֲבוֹת הַגּוֹיִם וַיְטַמְּאוּ אֶת־בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ בִּירוּשָׁלָםִ׃ טו וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם עֲלֵיהֶם בְּיַד־מַלְאָכָיו הַשְׁכֵּם וְשָׁלוֹחַ כִּי־חָמַל עַל־עַמּוֹ וְעַל־מְעוֹנוֹ׃ טז וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים וּבוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתַּעְתְּעִים בִּנְבִאָיו עַד עֲלוֹת חֲמַת־יְהוָה בְּעַמּוֹ עַד־לְאֵין מַרְפֵּא׃ יז וַיַּעַל עֲלֵיהֶם אֶת־מֶלֶךְ כַּשְׂדִּיים וַיַּהֲרֹג בַּחוּרֵיהֶם בַּחֶרֶב בְּבֵית מִקְדָּשָׁם וְלֹא חָמַל עַל־בָּחוּר וּבְתוּלָה זָקֵן וְיָשֵׁשׁ הַכֹּל נָתַן בְּיָדוֹ׃

ת"א ויביאהו. כתובות ה: וגם במלך. נדרים ס"ה שבועות ל"ו הוריות י"ב כתובות ה': ויהיו מלעיבים. שבת קי"ט:

ז"ש (ג) רבה אחרי פ"ב אסתר ג': (טו) רבה משפטים ל"א ספרי האזינו תנחומ' ויקרא: (יז) תנחומ' בשר מצו"ע מזמור כב:

יתיר ו' יתיר י'

רש"י

של יהויכין: (יב) ויעש הרע. מהו הרע שלא נכנע לפני ירמיהו הנביא מפי ה' כמפורש (בירמיה ל"ח) ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כה אמר ה' אלהי צבאות אלהי ישראל אם יצא תצא וגו' עד אני דואג את היהודים וגו' וחוץ מחטא זה לא חטא אלא בזה שלא שמע לדברי נביא מפי ה' ושעבר על שבועת נבוכדנאצר אבל בתועבותיו והכנעה עליו על יהויקים לא הרע לעשות. מפי ר' אליעזר ב"ר משלם זצ"ל: (יג) אשר השביעו באלהים. כמפורש (ביחזקאל י"ז) אמר נא לבית המרי וגו' וכל הפרשה נאמרה על יהויכין וצדקיהו (שם) ויקח את מלכה ואת שריה ויבא אותם אליו בבלה זה יהויכין וסיעתו (שם) ויקח מזרע המלוכה ויכרות אתו ברית זה צדקיהו: (יד) גם כל שרי הכהנים. שהיה להם להורות את ישראל כדכתיב (דברים כ"ד) ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים ולא כהנים הדיוטות אלא שרי הכהנים שהיכולת בידם למחות ולא מיחו: ויטמאו את בית ה'. בשקוציהם אשר הקדיש בירושלים. לשכן שמו שם לעולם: (טו) וישלח ה'. כל זה צדוק הדין שלא תאמר לא התרה בהם לשוב מדרכיהם הרעים אלא לאלתר ויצרוף לעד אפו לכך נאמר וישלח ה' אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו והתרה בהם לשוב מרעתם ולא פעם אחת בשנה או בחדש אלא בכל יום ויום השכם ושלוח: כי חמל על עמו. ולא חפץ במיתתן: ועל מעונו. על דירת בית המקדש שאפילו מלך בשר ודם חומל על עמו ועל בית מדורו מלהחריבם: (טז) ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים. בשלוחי הקדוש ברוך הוא: ובוזים דבריו. של הקדוש ברוך הוא שודאי הדין עמו שאפילו שלוחי בשר ודם אין מבזין אותן ויראים לעבור על צוויים בין לרע בין לטוב ועמו בזו דבריו והלעיבו ותעתעו בנביאיו כל כך וגו':

מצודת דוד

לו למעלה שאחר יהויקים מלך יהויכין בנו אמר כאן שחזר והמליך את צדקיהו אחיו של יהויקים: (יב) מפי ה'. אשר אמר לו מפי ה': (יג) אשר השביעו. להיות לו לעבד: ויקש את ערפו. הוא ענין מליצה כאילו נתקשה ערפו עד שהיה לו מהאי אפשר להסב פניו אל ה': (טו) וישלח. שלח דבריו עליהם: השכם ושלוח. שלח בהשכמה ר"ל בזריזות: כי חמל. וחשב אולי ישובו ולא יאבדו הם והבית לא יחרב: (טז) ומתעתעים בנביאיו. ר"ל אמרו שעוד הנביאים המה תועים מדרך הישר. או הוא ענין לעג כמו והייתי בעיניו כמתעתע (בראשית כ"ז) ור"ל כמלעיג ומשתעשע: עד לאין מרפא. עד שלא רצה לכפר עוד ועל שהשחתה הוא חולי הנפש אמר לשון רפואה על הכפרה וכן ושב ורפא לו

מצודת ציון

(יג) ויאמץ. חיזק: (טו) מעונו. מדורו כמו השקיפה ממעון קדשך (דברים כ"ו): (טז) מלעיבים. ענין לעג כי והייתי בעיניו כמתעתע (בראשית כ"ז) פ"א כמשלעג:

ימי קדם

מזכר שם, צדקיהו אחיו, שם כתוב דודו, ועמ"ש בארוך: (יב—טז) ויעש הרע, עמ"ש במלכים שם פסוק כ', ור"ל חטאי צדקיהו היה שלא שמע לדברי ירמיה ועבר על השבועה, ועם זה חטאו לבו שהיו רשעים, ועם זה שלח ה' נביאיו יום ויום ולא שמעו עד עלות חמת ה' עד

יח וְכֹל כְּלֵי בֵּית הָאֱלֹהִים הַגְּדֹלִים וְהַקְּטַנִּים וְאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה וְאֹצְרוֹת הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו הַכֹּל הֵבִיא בָבֶל׃ יט וַיִּשְׂרְפוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים וַיְנַתְּצוּ אֵת חוֹמַת יְרוּשָׁלִָם וְכָל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שָׂרְפוּ בָאֵשׁ וְכָל־כְּלֵי מַחֲמַדֶּיהָ לְהַשְׁחִית׃ כ וַיֶּגֶל הַשְּׁאֵרִית מִן־הַחֶרֶב אֶל־בָּבֶל וַיִּהְיוּ־לוֹ וּלְבָנָיו לַעֲבָדִים עַד־מְלֹךְ מַלְכוּת פָּרָס׃ כא לְמַלֹּאות דְּבַר־יְהוָה בְּפִי יִרְמְיָהוּ עַד־רָצְתָה הָאָרֶץ אֶת־שַׁבְּתוֹתֶיהָ כָּל־יְמֵי

ע"ש (יט) מנחומא חסר: (כ) הנחומא חסר:

רש"י

(יז) ויעל עליהם את מלך כשדים. שהם אותה משפחה שנאמר (ישעיה כ"ג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה, וכאן נתקיים (דברים ל"ב) הם קנאוני בלא אל וגו' עד בגוי נבל אכעיסם: ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם. והשיב להם גמולם כמו שכתוב (לעיל פסוק י"ד) ויטמאו את בית ה', ונתקיים מה שאמר (יחזקאל ט') והכו אל תחום עיניכם וגו' עד לאו ויצאו והכו בעיר: ולא חמל על בחור ובתולה זקן וישש. מה שאין כן מנהג אנשי חיילים כשנוצחים במלחמה והורגים אנשי המלחמה אבל על זקן בחור ובתולה חומלים ומתמלאים רחמים. וגם נבואת משה רבינו נתקיימה (דברים ל"ב) מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה וגו': (יח) וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטנים. שנשארו מגלות יהויקים ויכניה: (כ) ויהיו לו ולבניו עבדים עד מלוך מלכות פרס. ולמה עד מלכות פרס כי עד מלכות פרס עד אותו הזמן לא נתפייסה הארץ את שבתותיה והוא שכתוב (ויקרא כ"ו) כל ימי השמה תשבות: (כא) עד רצתה הארץ את שבתותיה. כי קודם לכן לא רצתה הארץ שבתותיה: כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה. של שמיטה ויובל שבטלו ישראל בארץ, וכנגדן גלו שבעים שנה אותן שבעים שבתה ארץ ישראל שנים שהכעיסו ישראל בארצם ארבע מאות ושלשים שנה, מהם שלש מאות ושבעים שנה משנכנסו לארץ עד שגלו ממנה עשרת השבטים, ואתה אולא אותם מפורשים מאתים ארבעים ושלשה ממלך ירבעם עד שהגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטים שהכעיסו ק"א שנים והשאר סתומים הוא כמאמר (ביחזקאל ד') ואתה שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל וגו' שלש מאות ותשעים יום וגו' וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני שנית ונשאת את עון בית יהודה ארבעים יום יום לשנה מלמד שחטאו בית יהודה משגלו עשרת השבטים עד שחרבה ירושלים ארבעים שנה, כיצד עשרים ושתים של מנשה כדכתיב (מלכים ב' כ"א) ככל אשר עשה אחאב ואחאב מלך כ"ב שנים ול"ג עשה תשובה הרי כ"ה מלך. ושתים לאמון וי"א ליהויקים הרי ל"ח שנה, ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לצדקיהו הרי ארבעים סך כולם מישראל ויהודה ארבע מאות ושלשים שנה הרי לארבע מאות שנה ס"ד שמיטין ויובלות ל"ה שנים הרי ה' שמיטין הרי ס"ט ושנת היובל האחרונה נחשבת להם לעון שהרי בעונם גלו ממנה הרי שבעים שנה מקודשים של שמיטה שלא שמרו ישראל לפיכך גלו שבעים שנה לקיים מה שנאמר (ויקרא כ"ו) אז תרצה הארץ את שבתותיה, כך מפורש בסדר עולם, וכאן מסיים בזה דברי הימים לפי שאמר למלאות שבעים שנה הוצרך לומר כאן פסוקים אלו של עזרא

מצודת ציון

במלאכי. בשלוחי: (יז) וישש. כמו וישיש והוא רב הימים מאד כמו גם שב גם ישיש בנו (איוב ט"ו) והוא מלשון יש ר"ל עמד בו הישות וימים רבים: (כא) למלאות. ענין השלמה: רצתה. מלשון רצוי ופיוס: שבתותיה. ענין בטול עבודה כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד): שבתה. בטלה ונחה מן

מצודת דוד

(ישעיה ו'): (יז) ויעל. העיר לב מלך כשדים לעלות עליהם: הכל נתן בידו. ה' מסר בידו את הכל: (יט) להשחית. שברו וקלקלו להשחית אותם: (כ) השארית. מה שנשארו מן החרב הגלה לבבל: עד מלוך וגו'. עד שכבש מלך פרס את בבל ומלך בה: (כא) למלאות ד ב ר ה'. ר"ל מה שהיו בגולה כפי מספר הימים ההם היה בכדי לשלים דבר ה' אשר היה בפי ירמיה שיהיו בגולה עד שתתרצה הארץ להתפייס על שלא שבתה מעבודה בשנות השמטות והיובלות כי בעודם עליה לא קיימו השמיטות והיובלות כתקן: כל ימי השמה שבתה. ר"ל ובזה התפייסה כי השנים השמיטות והיובלות שבתה מעבודה כל הימים שהיתה שממה מאנשים ואין עובר בה: למלאות שבעים שנה. להשלים שבעים שנה

ימי קדם

לאין מרפא יען ראה שאין להם שום רפואה כי אינם רוצים לשוב בכל אופן: (כא) למלאת, פירוש ה' למלאת דבר ה' מפי ירמיה שלחשבון זה כלה השבעים שנה בימי כורש אז שלמו שבעים שנה מגלות הראשון, וכן היו צריכים להיות עוד בגלות עד רצתה הארץ את שבתותיה וזה לא השלים עד ימי דריוש האחרון, שנשלמו שבעים שנה מן חורבן הבית, לכן היתה פקידה בשנת אחת לכורש ובזה נתמלאו דברי ירמיה, ואח"ז בטל הבנין עד שתים לדריוש, ובזה נתקיים עד רצתה הארץ את שבתותיה, והנה

הַשַּׁמָּה שָׁבָתָה לְמַלֹּאות שִׁבְעִים שָׁנָה׃ כב וּבִשְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס לִכְלוֹת דְּבַר־יְהוָה בְּפִי יִרְמְיָהוּ הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרַס וַיַּעֲבֶר־קוֹל בְּכָל־מַלְכוּתוֹ וְגַם־בְּמִכְתָּב לֵאמֹר׃ כג כֹּה־אָמַר כּוֹרֶשׁ ׀ מֶלֶךְ פָּרַס כָּל־מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא־פָקַד עָלַי לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת בִּירוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר בִּיהוּדָה מִי־בָכֶם מִכָּל־עַמּוֹ יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיָעַל׃

ע"ש מדרש שוח"ט מזמור ז' ג'

חזק

כבום פסוק' של דברי הימים א' וב', הם אלף ושבע מאות ושמונים ושבעה, וסימנו לבנות לו בית בירושלים אשר ביהודה מי בכם מכל עמו יהוה אלהיו עמו ויעל, והקאפיטולי הם ששים וחמשה. והרמז הם כל בשר מפני ה', וחצים ועל אצרות המלך עזמות בן עדיאל (ד"ה כ"ז כ"ה), והסדרים חמשה ועשרים, עד כה ברכני ה' סימן:

רש"י

(השמה) להודיענו שכלו אותן שבעים שנה שיאמר אחר הגלגל שחזרו לארץ לכך הוצרך לומר כאן בשנת אחת לכורש מלך פרס עד מי בכם מכל עמו וגו' ויעל, ולכך נוספת וי"ו זו של ובשנת לפי שספר דניאל מפסיק בנתים בהרי ספר עזרא משוך וסדור אחר ספר דניאל ולכן וי"ו מוסב מזה לזה: (כב) את רוח כורש. רצונו: ויעבר קול. כרוז הכריז לכל בני מלכותו: וגם במכתב. שלח לכל בני מלכותו לאמר. (כג) כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ. שאני מושל ומלך על כל ממלכות: והוא פקד עלי. והוא צוה עלי על ידי ישעיה לבנות לו בית בירושלים שנאמר (ישעיה מ"ד) האומר לכורש רועי וגו'. כה אמר ה' למשיחו לכורש (שם מ"ה) וכבר נאמרה לו נבואה זו של ישעיהו: אשר ביהודה. בירושלים במדינת יהודה: מי בכם מכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל - כך היה הכרוז על המדינות מי בכל עמו של הקדוש ברוך הוא יבוא לבנות ביתו אשר בירושלים: ויעל. ויהי הקדוש ברוך הוא בעזרו ובעזרתנו:

מצודת דוד

של שמטות מול השמים שנה של שמטות ויובלות שבטלו וכמ"ש רז"ל בס"ע: (כב) ובשנת אחת. בשנה הראשונה: לכלות. לעת כלה הזמן אשר דבר ה' בפי ירמיה והוא בכלות שבעים שנה מעת שכבש נ"נ את יהויקים בראשונה וכאשר פרש ו בדניאל: ויעבר קול. צוה להכריז: בכל מלכותו. בכל מדינות מלכותו: וגם במכתב. שלח הדברים האלה במכתב לאמר. וכה אמר: (כג) נתן לי. ר"ל הואיל וה' מסר בידי כל הממלכות א"כ מהראוי לי לעשות מצותו: פקד עלי. צוה עלי לבנות וכו' כמ"ש האומר לכורש וכו' והיכל תוסד (ישעיה מ"ד): אשר ביהודה. אשר בארץ יהודה: מי בכם. כי הדברים האלה צוה להכריז ובלה אל האומות ולזה אמר מי הנמצא בכם מעם ה' יהיה ה' עמו ובעזרתו: ויעל. אל הארץ ר"ל הרשות נתון ממני לעלות:

מצודת ציון

השמה. השממה: (כב) העיר. מל' ון התעוררות: רוח. רצון כמו כנוי נותן בו רוח (מ"ב י"ט): ויעבר קול. ענין הכרזה כמו ויעבירו קול (שמות ל"ו):

ימי קדם

כתבתי בריש ס' עזרא שספר עזרא נמשך לס' ד"ה, וסוף דה"י הוא תחלת עזרא ושם השלים הענין אך נתקיימו שני התבנות אלו, עיי"ש:

ד' ד' . זבדי נ"ל זכרי ,

ה' ד' סוף פסוק ח'. והוא ציון על הפרשה הקודמת ,ואחר כל שם צריך להוסיף אלה וגו' או וכו' כמ"ש למעלה (ב' ח') ובכל הספר כנ"ל :

שם פסוק ג' . והיה להם אחות מצוינת שמה הצללפוני , נ"ב ולקבלת חז"ל היתה אמו של שמשון ועז"א ברבה במדבר (פ' י') ששמשון בא משבט דן ומשבט יהודה , ולמ"ש למעלה (ב' נ"ד) בשם הרד"ק שצרעה ואשתאל היו בנחלת יהודה תבין מ"ש החל רוח ה' לפעם את שמשון במחנה דן בין צרעה ובין אשתאל, כי שם דרו אחי אמו שהיו מיהודה בני בניה של שובל אבי קרית יערים שמשם חנו מחנה דן ומנוח שהיה מדן לקח בעת ההיא משע שם אשה משם :

שם פסוק כ"ה בנושו . כי לא היה נשיא בהם , ונראה שמשעי שבו פסק הנשיאות הוא שמעי הנ' לקמן: (פ' ל"ז) וע"כ מייחס את זיזא בן שפעי עד שמעי' ומן שמעי' עד זיזא לא הי' נשיא השבט רק נשיא במשפחה שהיו י"ג נשיאים לי"ג משפחות וכן בפסוק ל"ה ויהוא בן יושביה וכו' כל הנכתבים היו נשיאי משפחות וע"כ הזכירו ביחוסו, וכ"מ שהזכיר היחוס עד למעלה היו אנשים מצוינים וידועים בשמותם כמ"ש בכ"מ:

סימן ה' פסוק י"ב ושפט היה המשנה לו , נ"ב ויואל היה נשיא השבט כו' כנ"ל פסוק ד' וששם הי' מבנהו, ומ"ש בפסוק ה' ואחיו למשפחותם בהתיחש זה הי' בימי יותם שאז התיחסו ואז היה הראש יעיאל ונראה שלא הי' נשיא שבט דהא חשב נשיאי השבטים עד בארה רק נשיא משפחה, אם לא שנאמר שדלג תהלה מן היחוס מן בארה עד יואל את יעיאל או בלע :

שם סוף ג' . בבשן שהתפשטו שם בני גד מהדם כנ"ל :

סימן ו' פסוק מ"ד ואת עשן הוא עין בס ע"ז, נ"ב ואחרי העיון נראה שהיתה עיר אחרת דהא למעלה (ד' כ"ח) וישבו בבאר שבע וכו' וחצריהם עיטם ועין ועשן וא"כ ישבו בם בני שמעון ולא נתנו ללוים וע"כ היתה עיר אחרת שנקרא עין בימי יהושע ועשן בימי עזרא , והנה כתב אני הה"ג מהר"ה ברלין להגה"ק מאסקוי להמוס עמ"ש בסנהדרין דף ק"א עמ"ש אין הולקין עיר אחת לב' שבטים מיתבי' ערים תשעה מאת שני השבטים האלה מאי לאו ארבע ופלגא מהאי וארבע ופלגא מהאי לא ארבע מהאי וחמש מהאי והרי בכתוב מבואר שלא נתנו משמעון רק עיר אחת ולמ"ש עיר עין או עשן אינו עיר של שמעון, ועוד דהיה ממ"ש וחצריהם עין ועשן וערי הלוים אין עושין אותם קשנים וכמו שבאר זה במ"ל פ"ח מה' רוצח וחצרים הייע קטנים כמ"ש בספרי התו"ס בהר סי' סא, וע"כ שאינו עיר של שמעון , ואחר שיהודה נחל התלה ואח"כ הפרים מחלקו ערים לשמעון, והיו הערים מחושב ביהושע י"ט ולמעלה ד' והוך מזה ארבע ערים שהפרישו לשמעון לתתם ללוים ולא הבכם בנחלת שמעון כי לא נשאר בידם ועין או עשן שניתן ללוים אינו מן הערים שחשב בנחלת שמעון ששם לא חשב רק הערים שישבו בם וכנ"ל :

סימן ז' בני לאה . נ"ל בני בלהה :

שם פסוק י"ז . כמ"ש זה כ"פ שצריך להוסיף אלה וגו' כנ"ל :

סימן ח' פסוק ל"א . ובן יתר נ"ל ובן עזרא :

סימן ט' פ' ב' . הליכר גמלי נ"ל ד' מאה גמלי וכן לקמן הליכר נ"ל ד' מאה :

שם פסוק כ"ה . כ"ד כהנים נ"ל כ"ד לוים :

שם סוף י'. חשבה נ"ל חשב :

סימן כ"ג פי"ח . כמ"ש והניח לכם מכל אויביכם וכו' והיה המקום כנ"ל :

ה' כ"ה פ"ח . והבלאי נ"ל הבלתי :

שם בם . מתלמידים נ"ל מהלמדים :

נביאים וכתובים

עם פירוש רש"י

ופי' יקר נקרא בשם

מקראי קודש

להרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ , כקש"ת מוהר"ר

מאיר ליבוש מלבים שליט"א

כפי שנדפסו ע"י הגאון המחבר נ"י פעם ראשונה פה ווארשא.

והנה נוסף על הראשונים

א) הוספות ותיקונים מהגאון המחבר.
ב) מצודת דוד ומצודת ציון.
ג) תולדות אהרן.
ד) עיני שמואל מאת הרב הג' מוהר"ר שמואל חיים שליט"א במוהר"א ז"ל. ציונים בירושלמי וזהר ומדרשים.

כרך חמישי.

ישעיה עם פירוש חזון ישעיהו

ווארשא

בדפוס ר' יואל לעבעניאהן נ"י בהרבני המנוח מו"ה אביגדור ז"ל

שנת תרל"ד לפ"ק

НЕВУИМЪ УКСУВИМЪ

т. е. Священное Писаніе съ Коментаріемъ Раввина М. Л. Малбимъ.

Дозволено Цензурою.
Варшава 8 (20) Ноября 1874 г.

въ Варшавѣ, въ Типографіи Ю. Лебенсона
на улицѣ Налевки N. 9

הקדמה

אל ספופי על במתי עב, אל חשאי אבר, אל חנבאי, אל תטיפי, אל אחודי חדה, אל „ממשלי משל, אל תדברי נשגבות", פקדתי, צויתי, השבעתי, כל חרט, כל עט, כל כנף, כל שבט סופר, אחזה מיני לכתוב בה הבאורים האלה אשר אנכי נותן לפניכם היום, בהרט אנוש על ספר וגליון, „לא אל בנים עמקי שפה וכבדי לשון את שלוחה" — כה דברתי אליה — „לא אל חכמים אל יושבי שער, לא אל בונים אנשי לשון ומליצה", — כה דברתי אל עט וקסת — „לא אל חכמי חרשים והמה מועטים, כי אל המונים רבים, כעם ככהן כחכם כסכל, כי אל המונים רבים את שלוחה, אל הגוי כולו, אל בית ישראל; ועת תחוללי גויות, בם רוח מלפני יעטוף, עת תבראי גולמים, בם ישכנו נשמות אני עשיתי", — כה דברתי אל אברה חסידה ונוצה — „אל תלבישים רקמה, אל יעדו עדי, אל יתעטפו מחלצות, אל ימשחו פניהם בששר, פן יתנכרו בעיני עם הארץ, פן יהיו כעם נכרי או כבני אלים בעיניהם, הוציאים נא בכתנתם, פארי פשתים יהיו אל ראשם, כתנות אור ישאו, כי כן תלבשנה בנות ההמון מעילים, למען יכירו, למען יתהלכו באשר יתהלכו, המונים סביבם יתאספו, פה אל פה ידברו בם, במראה אליהם יתועדו, במראה ולא בחידות":

באשר בעת הסתיו כל בנות השיר ישאו, בימי שלג כל בני הזמיר ידמו, בעוד תבשל האם ההרה ללדת, האדמה המלאה לה זרע והריון, את חמוקי בטנה, תחת מכסה שלג ומעטפות קלח., בעוד כל משוררי הטבע בחורי עפר וכיפים יתחבאו; כן נאלמה דומיה כנף רננים בת הזמיר הזאת, כל עוד הרעיון אשר תחתיה הרה ללדת, כל עוד לא באו עד משבר, לא שלחו חבליהן העלמים אשר בבטן המחשבה המלאה, כל עוד ספרו ירחים תמלאנה עד תכרענה ילדיהן תפלטנה כל עוד דבקה לארץ בטנה אל ביציה על עפר תחמם. — אך כמעט קצו מלטה בקעה דגרה בצלה, כמעט קצו ואפרוחיה לבשו נוצה עטו כנפים התכסו רקמה, כמעט קצו נולדה המחברת. הוקם הבית; ואנכי פניתי כה וכה לבקש חתולים או מעיל קטן לנער היולד, ולבי הלך הנה והנה למדוד את הכנית הבית מוצאיו ומבואיו ואולמיו, והנה חמקה עברה הבת השובבה, רוח האביב נרר אותה בכנפיה ותגבא בין הארץ ובין השמים, עת הזמיר הגיע אל הדרור מגעים זמירות, בהביטו הארץ תחתיו והנה התעטפה לרגליו במעטה פרחים ושדי תרומות. — כמעט התרגש צור לבבי בקול כנפי הכרוב המשיקות אשה אל אחותה, כי רוח החיה בהמה. ונפשי רגע שטטה עפה דאה על כנפי רוח על גפי בת שמים הזאת המדברת גדולות, כמעט החל רוח השיר לפעמה, רוח המליצה לפרוש על פי נבליה, כמעט רפו ידי נלעלור בעד המעופפת הזאת מעופפת שחקים, ובפני תועפות מליצותיה לא עצרתי כח; והנה קול המונים רבים — אליהם יחדתי דברתי בכל המחברת הזאת — קורא באזני, לאמר „נא אל תדבר אלינו נשגבות, אל תבוא לנסותנו בחידות, דבר אלינו יהודית „באזני כל העם אשר על החומה". וכרגע התעוררתי מחלומותי אלה, הכנורות דמו, שרים ושרות שלמו, וכחלום מהקיץ כבו חזיונות המליצה מעל פני, וארא והנה פני הכרוב פני אדם, עם וקסת ידי אדם תחת כנפיהם, וכל בעלי כנף להם כאחד האדם פה ולשון ושפתים. —

ועתה אל תשתאה, אל תשומם, אל תסוג אחור, ידידי הקורא! כי מעתה כאחד האדם אדבר עמך, כאחד האדם אשר כגילך, מעתה אדבר עמך בכל לשון שאתה שומע, מעתה שפת לא ידעת לא עוד תשמע:

מבוא המחברת

הבאור הלא הואלתיו עתה לאור שמש על חזון ישעיהו, וכמוהו החלקים אשר יבואו אחריו — אם רצון שוכני סנה יעזרני — הולך הוא בין בכללו בין בפרטיו במסלת הפשט הכבושה לרבים, מבקש את הדרך היותר קרוב להגיע בו אל אמתת כונת החוזה ברוח אלהים ומחשבותיו, כפי אשר יבקשהו מבקש האמת דורש הפשט הפשוט אשר לו משפט הבכורה. איננו מרחיק ללכת במעגלי הדרש, איננו מעמיק לחפור במעבר המחקר, איננו משרש כל גזר ונטע משרשיו השרש גם מימי קדם, איננו אורג קורי עכביש לכסות בם מערומי דעות או חכמות התחדשו בדור האחרון. לא תמצא בו לא דרוש ולא מחקר, לא סוד ולא רמז, רק הפשט הפשוט, וכל זאת נטו מעגלותיו מדרך המפרשים הידועים לנו עד הנה, ועומד נפרד נבדל מהם כתורן על ראש ההר לבדנה:

עמודי התוך אשר הפירוש נשען עליהם, הם שלשה:

א) לא נמצא במליצות הנביאים כפל ענין במלות שונות, לא כפל מאמר, ולא כפל מליצה, לא שני משפטים שענינם אחד, לא שני משלים שהנמשל אחד, ואף לא שני מלות כפולות:

ב) לא נמצאו במליצות הנביאים ובמאמריהם, הפשוטים או הכפולים, מלות או פעלים הונחו במקרה מבלתי כונה מיוחדת, עד שכל המלות והשמות והפעלים שמהם הורכב כל מאמר, לא לבד שהם מוכרחים לבא במאמר ההוא, כי גם לא היה אפשר להמליץ האלהי להניח תחתיה מלה אחרת, כי כל מלות המליצה האלהית שקולה במאזני החכמה והדעת, ערוכים ושמורים מנוים וספורים במדת החכמה העליונה, אשר אך היא לבדה תשגיב בכחה לדבר כן:

ג) לא נמצא במליצות הנביאים קליפה בלא תוך, גויה בלא נשמה, לבוש בלא מתלבש, מאמר ריק מרעיון נשגב, דבור לא השכון תבונה בו, כי דברות אלהים חיים כולם אל חי בקרבם, רוח חיים באפם, רוח איום אביר אדיר ונורא:

ההנחות האלה שלשתן אשר יסדנו יסוד מוסד אל מליצות הנביאים אשר רוח ה' דבר בם ומלתו על לשונם, יודה בם כל מאמין כי רוח ה' דבר בפי הנביאים ומלתו על לשונם, כל מאמין בלבב שלם בלא לב ולב כי הם דברי אלהים חיים, היעלה על לבך כי הדבור הנשגב אשר לוה שמים ונבראו, לכן ותעמוד, אור ויהי, היה בפי נביאיו כבלויי הסחבות לכסות בם מערומי השיר והמליצה?, הדבורים החיים בם יפח נשמת חיים לפגרים מתים, התחשוב כי שבו כגופים דוממים מתים בפי מלאכי אל ונביאיו החיים? —

אחר כי כמוך כמוני כלבבך כלבבי בלתי מכחים השלשה יסודות אשר הנחנו, והנם עתה כחותם על לבך כטוטפות בין עיניך, גם נא עתה, דרוש מעל ספר ה' וקרא פרשה אחת מספרי הנבואה בכל מקום אשר יבחר, והעבר נא את דבריה במסורת הברית אשר כרתי עמך, אם לא תאמר עתה כי כל דברי הנבואה — הגם שדרשת אחר כל דברי המפרשים הראשונים והאחרונים — כדברי הספר החתום, כי לא תמצא מליצה אחת מן המליצות הנבואיות שימלטו משלשה אלה המחללים את שם קדשה: א) שימצאו בה מאמרים או משפטים או מלות כפולות: ב) שהמלות אשר באו בכל אחד מן המשפטים הכפולים היה ביד המליץ להניחם במשפט השני שכנגדו המגביל לו: ג) הראה בם רב דברים ומעט ענין, דבורים כבירים וכל רוח חכמה אין בהם, וזה נגד השלש פנות אשר הנחנו? — אנכי לא ארחיק ללכת עמך, כי נפתח את ספר ישעיהו שאנו עוסקים עתה בבאורו: „הוי גוי חוטא עם כבד עון וכו'", על אבן אחת שבעה עינים? מה הבדל בין גוי חוטא ובין עם כבד עון ובין זרע מרעים, וכן בין כל השבעה כפולים שבפסוק? וקראת הכתובים שאחריו וכולם משולשים משלש שלש כפולים, כל ראש, כל לבב, מכף רגל? פצע, חבורה, מכה טריה? לא זורו, לא חובשו, לא רוככה? ארצכם, עריכם, אדמתכם? כסוכה, כמלונה, כעיר? — זאת שנית, למה בחר להניח שם גוי אצל חוטא ושם עם אצל כבד עון וזרע אצל מרעים, הלא כן היה יכול לאמר עם חוטא זרע חוטא בנים חוטאים, גוי כבד עון, זרע כבד עון, וכן כולם? כן היה יכול לאמר עזבו את קדוש ישראל נאצו את ה'?, ועתה תאמר כי נפלו המלות האלה מפי המליץ כפי הזדמן, וזה הפך ההנחה השנית אשר הנחנו?. זאת שלישית, הכלים האלה ריקים מכל תוך, הדברים יגעים וכל רוח ורעיון ומושכל אין בקרבם? וכי יפגשך איש לועז, ויבקש כי תאמר לו בלשון עמו מה מלאת כתוב במקראות האלה מן פסוק ד' עד י', אז אם לא אויל שפתים אתה, לא תמצא להשיב לו רק „ה' דבר, ישראל הרבו לפשוע ולכן הוכו במכאובים ותרב

כרכם", והם ישאלך שנית ומה קראת מן פסוק י' עד פסוק ט"ז, תענה „ה' אמר שנאתי קרבנותיכם, מועדיכם, בואכם אלי, ותפלתכם"? כשאלות האלה ישאלך לבבך עתה אם לא חבר לב אתה, בכל פרשה ובכל מאמר בכל הספר מראש ועד סוף, ועניתו ואמרת פליאה דעת ממני, נשגבה לא אוכל לה, לא אוכל כי חתום הוא, לא ידעתי ספר:

אולם טרם אוליכך בין שורות הכרם אשר נטעתי, אשר שם עמל תשכח, אשר שם תמצא מרגוע לנפשך העיפה, שם תאכל ענבים כנפשך שבעך, וגם אל כליך תתן, חכה לי עוד רגע עד תשמע מה עשיתי לכרמי, רוב העמל אשר היה לי בעת הכינותי גדרו ומשוכתו, בעת עדרתיו זמרתיו ושמרתיו, טרם הבשילו אשכלותיו ענבים, או אז ידעתי כי תשמרנו תנצרנו כאישון עיניך, כרם חמר תען לו גם אתה, והבאת עלי ברכה ולא קללה:

עד לא קרבתי אל המלאכה היקרה הזאת מלאכה הקדש לפרש ספרי ה' ולבארם, יגעתי תחלה לבקש לתור ולדרוש על גדרי השמות והמלות והפעלים אשר באו בספרי הקדש, עד שיתברר לי גדריהם ומהותם בידיעה ברורה, והעיון הזה השתרע כפי הדרישה על שמונה ענינים:

א) לתת גדר לכל שורש ושורש, והוא למצוא הנקודה האמתיית בה יתקבצו כל הוראת המתחלפות אשר יורה עליהם השורש הזה, עד שנוכל לגדרו בגדר לאמר כי הוא זה, ושישוה בזאת בכ"מ שבאו בתנ"ך, ושכל ההוראות המסתעפות ממנו בדרך שאלה או שיתוף ידמו לפניו כקוים היוצאים ושבים אל נקודת מרכז השטח:

ב) לבאר התחלפות כונת שורש מן השרשים לפי יחוסו, אם בא ביחוס הפעול או ביחוס שבו, או ביחוס שממנו, למשל יש הבדל בפעל שמח בין כשנקשר עם ב', או עם אל, או עם על (באור המלות ל"ט ב'), פעל ענה יש בו הבדל בין אם נקשר עם ב', או למ"ד, או את (ג' ט') ודומיהם רבים:

ג) התחלפות הוראת הפעלים לפי צורת בניניהם, אם בא בקל או בפיעל או בהפעיל, יש הבדל בין יהלוך יהליך (ב', י"ח), בלע בקל בלע בכבד (ג', י"ב), נגע מגיע (ה', ח'), צופה מצפה (כ"א, ו') ודומיהם:

ד) הבדלי השמות והמלות והפעלים הנרדפים, והם שני שמות שהוראתם אחת גוי עם (א', ד'), זרע בנים, ה' קדוש ישראל, נאץ הכעיס (שם), נזור נסוג, מריע משחית, חטא עון (שם) ודומיהם רבים:

ה) הסגולות שיש לכל אחד מן הנרדפים שלא נמצא בזולתו, פעל ראה נקשר עם את ופעל הביט עם אל (ה', י"ב), פעל ראה אם נקשר עם אל מה דינו? (י"ז, ז'):

ו) השתנות הוראת כל השמות והפעלים כשבאו אצל ה', עליה אל ה', גאות הבא אל ה' (י"ב, ד'), פעל ראה, ישב, שם כסא שבת אל ה' (ו'), שם כנפים למלאך, יחוס פנים ורגלים למלאך (שם):

ז) התחלפות הוראת השרשים בהשקף על המלות והשמות והפעלים שיתקשרו עמהם במאמר, אם בהרכבת המאמר בכלל, וקרוב לבא עתה, וימיה לא ימשכו (י"ג, כ"ב), אם בהרכבת שני שמות או פעלים או שם ופעל, בדרך תואר ומתואר, פיעל ופעול, סבה ומסובב ודומיהם, או סמיכה הפעל למלה מיוחדת, למשל יש הבדל בין פרש כפיו ובין נשא ידיו (א', ט"ו). פעל מלא הנקשר עם יד יש לו הוראה אחרת (י' י"ד). פעל בקש הנקשר עם מלת מיד יש לו הוראה מיוחדת, ודומיהם רבים:

ח) קישור המאמרים והרכבתם וצירוף המשפטים וחבור המלות והסגולות הנמצאים בשימוש הלשון, למשל מה הבדל יש בין מספר מחובר אל המתואר ובין מספר מופשט מן המתואר? בין כשיקדים הנושא אל הנשוא או הנשוא אל הנושא? בין כשיקדים מלת היחוס קודם הנושא או הנשוא או מלת השלילה, ובין כשיבוא אחריהם, ובזה יש כללים אין מספר אשר הוצרכתי אליהם ביחוד בפי' התורה בחלק ההלכות לבאר עפ"י היסודות האלה דרשות חז"ל, וקושב הורה שבע"פ, והדרכים אשר בהם הלכו המקבלים בהוצאת ההלכות מן המקראות:

אחרי עברתי משער לשער במחנה העברים, ודרכתי עד מקום שידי הקצרה מגעת, והוצאתי כל אשר היה בכחי להוציא באלה הענינים, אז נגשתי באימה את פני פרוכת הקדש, ואת פני האדון השוכן בארון הברית התפללתי, יגול המסך יגול הפרוכת יגל עיני, ויראני את טוהו, אביטה נפלאות מתורתו, ואז התחלתי לבאר ולפרש מקראי קודש, תנ"ך, עפ"י השלשה דרכים אשר יחדתי לשלשה חלקיהם, כפי שיעדתי להודיעך זאת ביחוד במכתב המבשר, אשר הוצאתי אל אצילי בני ישראל לוקחי המחברת. כי עתה לא באתי אך להראותך מבוא הספר אשר נתתי לפניך היום, למען תדע דרכיו מעגליו ואורחותיו, ובל תתעתע במעגלים הרבים ההולכים בלולים בתוך הגן הנה והנה. הנה אעשה לך ציונים אכין לך תמרורים להשכילך בדרך זו תלך, איעצה עליך עיני, כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל:

הדבר הראשון אשר שמנו עין עליו, הוא למלאות התנאי הראשון
אשר הצגנו בפתח דברינו, לפרש דברי המליצה באופן
שלא ימצא בה כפל ענין במלות שונות, והם השני מינים:

א) הכפולים אשר המה נרדפים, והוא שהמלות אשר מהם הורכבו שני משפטים הכפולים, הם נרדפים בעניינם, רצוני ששני המשפטים הורכבו ממלות שמובנם אחד, וזה או מלות מיוחדות כפולות באותו משפט, כמו מי פעל ועשה, ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, ויורד המונה ושאונה ועלז בה, וחלף ביהודה שטף ועבר ודומיהם רבים, או משפטים כפולים, כמו מהר שלל חש בז, על פרי בטן לא ירחמו על בנים לא תחוס עינם, אוקיר אנוש מפז ואדם מכתם אופיר ודומיהם. הנה לבאר הכפולים האלה נעזרנו ע"י ההבדלים אשר שמנו בין השמות והפעלים הנרדפים, כי עפ"י ההבדלים האלה נודע לנו שהמלות אשר יתדמה לנו שהמה נרדפים, הם מובדלים זה מזה באמת:

ב) הכפולים אשר אינם נרדפים, והם רוב דברי הספר, שהמשפטים הכפולים הם דומים בעניינם הגם שהמלות אשר הורכבו המשפטים מהם אינם נרדפים למשל (קאפיטל מ"ח) הראשונות מאז הגדתי „ומפי יצאו ואשמיעם פתאום עשיתי ותבאנה, מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך „נחושה. ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך, פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום. „שמעת חזה כולה ואתם הלא תגידו השמעתיך חדשות מעתה ונצורות ולא ידעתם. „עתה נבראו ולא מאז ולפני יום ולא שמעתם פן תאמר הנה ידעתין. גם לא שמעת „גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזניך„. הכתובים האלה כפולים, בין במלות, למשל מאז הגדתי, מפי יצאו, ואשמיעם?, בין במשפטים, למשל קשה אתה, גיד ברזל ערפך, מצחך נחושה? ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך? — וכן יתר המשפטים. — בין במאמרים שלמים, שמי לא יראה שהפסוק הראשונות מאז הגדתי, עם פסוק ואגיד לך מאז וכו' כפולים ועניינם אחד. אם כפל ענין שהענין כולו כפול, אין רוח בו. וכזה וכזה תראה בכל מקום אשר תפגוש, ובזה לא נוכל להעזר מן הבדלי המלות הנרדפים, כי כל אדם יודע הבדלם לבדם, אבל אינו יודע להבדיל את המשפטים הכפולים, וצריך להשכיל על באור מקראות כאלה מצד העיון והדריכה בענין הנבואה עצמה, ולדלות מים מבארות עמוקים לעמוד על עומק מחשבות המליץ וכונתו. והמלות עצמם הם יורו לנו את הדרך, למשל כשאמר עצבי עשם, פסלי ונסכי צום, אחר שההבדל בין עשה ובין צוה ידוע לנו, ידענו שבמשפט הא' מדבר שהעצב בעצמו העושה ובורא הדבר, ובמשפט הב' ידבר שהפסל רק מצוה ולא עושה, ובזה נעמוד בשני משפטים האלה הם שני כצעות מוגבלים לעומת השני כצעות המגבילות להם בחצי המאמר הראשון, ואגיד לך מאז, בטרם תבוא השמעתיך, כי גם בשני משפטים אלה ידענו ההבדל בין אגיד לך ובין השמעתיך, ובין מאז ובין בטרם תבוא, כמו שתראה בפרושי שם, וממנו תקיש על כל מקום:

הכפולים האלה הסירותי והמעקשים שמתי למישור באחד משלש פנים:

א) או שהראיתי שכל אחד משני המשפטים הכפולים מורה ענין מיוחד נבדל מזולתו, כמו אנחם מצרי ואנקמה מאויבי, את מי אשלח ומי ילך לנו, ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה. וכן שני משלים הדומים שהנמשל בהם אחד, הראיתי שכל אחד מורה על נמשל מיוחד, כמו כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאנה, הן כולם כבגד יבלו עש תאכלם ודומיהם:

ב) או שהראינו שהמליצות הכפולים הם שני עניינים שנתהוו זה אחר זה, או זה אצל זה בשני זמנים או שני מקומות מובדלים, כמו כסוכה בכרם כמלונה במקשה כעיר נצורה, על הר נשפה שאו גם הרימו קול הניפו יד, לשלול שלל ולבז בז:

ג) או שהראיתי שהמשפט השני מוסיף תמיד על המשפט הראשון הכפול עמו, כמו הוי גוי חטא (ויותר מזה) עם כבד עון (ויותר מזה שהם) זרע מרעים (ויותר מזה שהם) בנים משחיתים (ויותר מזה) שעזבו את ה' וכו'. וכן אם יהיו חטאיכם כשנים (ויותר מזה גם) אם יאדימו כתולע:

ודע שזה כלל גדול ויסוד מוסד שהמליצה תעלה תמיד במושגיה מן הקל אל החמור, מן הקטן אל הגדול, מן המעט אל הרב, ולא בהפך, וכ"מ שתמצא בכתבי הקדש שתי מלות או עניינים שוים, בהכרח שהשני מוסיף על הראשון, או אמור בלשון המורגל, המליצה תדבר תמיד בדרך לא זו אף זו, ולא בדרך זו ואין צריך לומר זו, ואם תמצא מקום בתנ"ך שידמה שהמלה או המשפט השני קל וקטן מן הראשון, תדע בטח שלא הבנת פירוש הכתוב על מכונו, וכבר הזכירו כל זה בעלי הלשון, אבל לא שמרוהו ולא השתמשו בו, כי לדעתם הוא רק ברוב פעמים לא בכולם, ואנכי אומר שלא נמצא מקום אחד שיצא מכלל זה, וכ"מ שיתדמה שסותר אל הכלל, העירונו עליו, כמו כסדום היינו לעמורה דמינו, מאופל ומחשך עיני עורים תראינה. עד שדבר זה היה לנו לעינים לדעת על ידו גדלי השמות הנרדפים, שכל מלה המאוחרת ידענו בטח שכוללת יותר מן הקודמת לה, וכן המשפט המאוחר כולל יותר מן הקודם אליו, למשל והיה הנשאר בציון ומוסיף אף להנותר בירושלם יאמר קדוש, ידענו שמשפט השני

וגל יותר מן הראשון, שמוסיף שגם להמון יאמר קדוש, כשאומר **להשמיד בלבבו ולהכרית** (י', ז') **ידעכו** שההכרתה כוללת יותר מן השמדה, ולזה כשבא בשלילה אמר (מ"ח, י"ט) **לא יכרת ולא ישמד** ר"ל ואף לא ישמד, כי בזה תכלול השמדה רבותא יותר, כי הכל לפי ענין המאמר הכונה. —— **לא ינום ולא יישן** (ה', כ"ז), **אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך** (משלי ו', ד'), כי פה מדבר מבחינת העדר מניאות השינה, ובזה העדר מניאות השינה הטבעיית רבותא יותר, ובמשלי מדבר שלא יישן ברצון מוסיף שלא לבד שלא יישן שינת קבע אף לא ינום תנומה עראי, ושמור זאת. —

אחר שמלאתי את התנאי הראשון, אודיעך איך שמרתי בפרושי גם התנאי השני אשר הצגתי בפתח דברי, והוא להראות שכל מלות הנבואה לא באו בהזדמן רק בכוונה מכונת ובבחירה שכליית בחכמה ודעת ועצה עמוקה:

בכל מקום שבא בספר שני משפטים השוים במלותיהם וענינם אחד, הנה למלאות התנאי הראשון והוא לחלק בין שני המשפטים שלא יהיה ענינם אחד, היה די לנו אם היינו מבדילים בין מלה אחת מן המלות שהורכב המשפט מהם ובין מלה המקבלת לה במשפט השני, למשל בכפל שני המשפטים מהר שלל חש בז, היה די לנו אם נמצא הבדל בין שלל ובין בז, שהבזה הוא אחר השלל, כי בזה אין המשפטים כפולים, ואם היינו הולכים בדרך זה, היתה מלאכתנו זאת נקלה מאד, כי אז בשני משפטים נרדפים אשר כל אחד מורכב משתי מלות, למשל **ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו**, יש לנו שני ברירות, או שנבדיל בין פעל ה' ובין מעשה ידיו, ובזה כבר יבדלו שני המשפטים, במה שהפעול של האחד אינו הפעול של המשפט השני, או שנבדיל בין לא יביטו ובין לא ראו, וגם בזה יבדלו המשפטים במה שאיכות הפעולה משונה בכ"א. ובמשפטים מורכבים משלש או ארבע ענינים, נוכל להבדיל ביניהם בשלש או ארבע אופנים. למשל **במדבר פנו דרך ה', ישרו בערבה מסלה לאלהינו**. שני משפטים האלה הנרדפים נוכל להבדילם, או. א) ע"י שנמצא הבדל בין פנו דרך ובין ישרו דרך, ונאמר שהמשפט השני כל חדושו הוא מ"ש ישרו. או, ב) שנבדיל בין במדבר ובין בערבה, ונאמר שחידוש המשפט השני הוא שיהיה הדרך גם בערבה. או, ג) שנמצא הבדל בין דרך ובין מסלה, ונאמר שחידוש המשפט השני הוא שיהיה גם מסלה. או, ד) שנמצא הבדל בין ה' ובין אלהינו, ונאמר שחידוש המשפט השני הוא רק שהדרך הזה יהיה גם לאלהינו. ובדרך הזה הלכו כל החכמים האחרונים אשר דרשו לבאר השמות הנרדפים, שהספיקו לעצמם אם מצאו הבדל אחד בכל המשפט, וחשבו שיתר המלות השוות בשני המשפטים באו לתפארת המליצה וכפי ההזדמן, ולכן גם הכללים אשר המציאו וההבדלים אשר נתנו, לא יכלו לבררם במופת, כי היו דבריהם רק השערה דמיונית לבד. אבל אנכי חק נתתי ולא יעבור כי לא באו בסוד ה' מלות או פעלים בדרך מקרה, רק בהשכל ובבחירה, ולכן העבודה אשר העמסתי עלי רבתה וקשתה ועלתה על כל מלאכה זולתי בכמו אלה, כי בשני משפטים הכפולים שכ"א מורכב משתי תיבות, כמו **מהר שלל חש בז** הוצרכתי לבאר שלשה דברים: א) להבדיל בין מהר ובין חש, ב) להבדיל בין בז ובין שלל, ג) להראות שהמליץ היה מוכרח לשמש בפעל מהר אצל שלל, ובפעל חש אצל בז, ואם היה אומר חש שלל מהר בז היה מחטיא חקי הלשון וכלליו, וכן בשני משפטים שכל אחד מורכב מהרבה תיבות, הוצרכתי לברר שכל המלות שבאו בכל משפט, מוכרחים לבא רק במשפט ההוא ולא במשפט המקביל לו. ואתה תוכל לסדר לך, בכל שני משפטים כאלו, את חלקי כל משפט, נגד חלקי המשפט השני איש אל אחיו, ולדרוש על! כל אחד מדוע לא בא במשפט השני, ולפי פרושי בכל מקום תמצא פשר דבר, למשל.

ואשיבה

במשפטים בעלי	א' שופטיך	א' ויועציך
שני איברים.	ב' כבראשונה	ב' כבתחלה

אחרי כן יקרא לך

א' עיר	א' קריה
ב' הצדק	ב' נאמנה.

א' מהר	א' חש	א' אנחם	א' אנקמה
ב' שלל	ב' בז	ב' מצרי	ב' מאויבי.

א' נצב	א' עומד	א' ההולכים בחשך	א' יושבי בארץ צלמות
ב' לריב	ב' לדין	ב' ראו אור גדול	ב' אור נגה עליהם.

נגל אלה תוכל לשאול הבדל כל אבר מאברי כל משפט מאבר המקביל לו במשפט השני, למשל מה ההבדל

מבוא המחברת

ההבדל בין נצב ובין עומד? בין לריב ובין לדין? ואחר זאת לברר שהיה מוכרח לאמר רק נצב לריב ועומד לדין, ולא יכול לאמר עומד לריב או נצב לדין, כי היה נגד חקי הלשון, וכן תדין בכל מקום. וכזה תעשה בשני משפטים שכל אחד מורכב משלש איברים או יותר.

משפטים	א' ויספו ענוים	א' ואביוני אדם	א' בושת	א' חרפת
בעלי ג'	ב' בה'	ב' בקדוש ישראל	ב' עלומיך	ב' אלמנותיך
איברים	ג' שמחה	ג' יגילו	ג' תשבחי	ג' לא תזכרי עוד.

			למען	למען
בעלי ד'	א' במדבר	א' בערבה	א' תינקו	א' תמוצו
איברים	ב' פנו	ב' ישרו	ב' ושבעתם	ב' והתענגתם
	ג' דרך	ג' מסלה	ג' משוד	ג' מזיז
	ד' ה'	ד' לאלהינו	ד' תנחומיה	ד' כבודה.

ובמשפט כזה בעל ד' איברים, תשקיף על ארבעה איברי כל משפט מדוע התיחדו רק במשפט זה ולא במשפט שכנגדו. דרך משל מדוע אמר בראשון למען תינקו ובשני למען תמוצו ולא בהפך? וכן מדוע אמר בראשון ושבעתם ובשני והתענגתם? מדוע אמר בזה משוד, ובזה מזיז? וכן ביתר איברי המשפט. ואם תקרא את פרושי תראה, כי לא בא שום מלה במקרה, אך הכל ברוח ה' עליו ובכח החכמה העליונה:

ובמאמר שנמצא בו שלשה משפטים כפולים או יותר, תסדר איברי כל המשפטים איש מול אחיו ותדרוש על כולם בדרך זה. למשל,

א' גוי	א' עם	א' זרע	א' בנים
ב' חוטא	ב' כבד עון	ב' מרעים	ב' משחיתים.

והראה ג"כ ע"פ באורי כי לא היה אפשר לשנות דבריו, ולהחליף אחד מן הנושאים אל נשוא אחר או בהפך, כנ"ל:

אחר הראיתיך את כל אלה, אמסור לך עוד מפתח גדול, אשר זולתו ישארו הרבה שערים סגורים לפניך, מפתח אשר לא מצאוהו כל המבארים, ועל כן לא יכלו לפתוח הדלתות ולא באו תוך החדרים הפנימים, והוא שהיה דרך המליץ הגדול הזה לסדר מליצותיו ברוח ה' עליו, בצלעות מגבילות אשה אל אחותה, שימצאו במאמריו מליצות מורכבים מארבע צלעות או ארבעה משפטים, ומסודרים באופן שהצלע הראשונה תגביל אל הצלע השלישית, והצלע השנית תגביל אל הצלע הרביעית. כמו,

א' הזלים זהב מכים	ב' וכסף בקנה ישקולו
ג' ישכרו צורף	ד' ויעשהו אל:

שהסדר הנכון הזלים זהב מכיס ישכרו צורף, וכסף בקנה ישקולו ויעשהו אל:

ודבר זה שידבר בכתבי הקדש במאמרים מגבילים, כבר הזכירוהו דורשי הלשון, אבל הם לא מצאו זאת רק ג' או ד' פעמים בתנ"ך, ואני מצאתיה בספר ישעיהו לבדו יותר ממאה פעמים, עד שנמצאו פרשיות שלמות המסודרות כן, כמו פרשת רני עקרה (סי' נ"ד), וכן תראה (ס"א ס"ב) שם עשרה צלעות מגבילות, שמונה מול שמונה במקום אחד, וכולם ענין אחד, משולבות אשה אל אחותה.

א' שוש אשיש בה'	ב' תגל נפשי באלהי
ג' כי הלבישני בגדי ישע	ד' מעיל צדקה יעטני
ה' כחתן יכהן פאר	ו' ככלה תעדה כליה
(כי) ז' כארץ תוציא צמחה	ח' כגנה זרועיה תצמיח
(כן ה' אלהים יצמיח)	
ט' צדקה	י' ותהלה
י"א למען ציון לא אחשה	י"ב למען ירושלם לא אשקוט
י"ג עד יצא כנגה צדקה	י"ד ישועתה כלפיד יבער
ט"ו וראו גוים צדקך	ט"ז כל מלכים כבודך:

בדלתות האלה המגבילות תוכל לחבר הצלעות א' ג' ה' ז' ט' י"א י"ג ט"ו מצד אחד ותקראם כאחד, שוש אשיש בה' כי הלבישני בגדי ישע כחתן יכהן פאר וכו'. והצלעות ב' ד' ו' ח' י' י"ב י"ד ט"ז מצד השני ותקראם ג"כ כאחד. עד שצלעות צד האחד הימני מגבילות כנגד הצלעות של צד השני השמאלי. כמו שתראה היטב בפרושי שם:

ואם תרצה לבחון פה את אשר אמרנו למעלה כי גם חיברי המשפטים מגבילות אשה אל אחותה, ומכוונות ושקולות במאזני צדק, תמצא פה בתמונה צלעות הכפולות האלה משני צדדים, שלשים ושמונה חיברים, י"ט מצד זה וי"ט מצד זה, כזה

א' שוש אשיש		א' תגל נפשי
ב' בה'		ב' באלהי
ג' כי הלבישני		ג' יעטני
ד' בגדי		ד' מעיל
ה' ישע		ה' צדקה
ו' כחתן		ו' וככלה
ז' יכהן		ז' תעדה
ח' פאר		ח' כליה
ט' בארץ		ט' כגנה
י' תוציא		י' תצמיח
י"א צמחה		י"א זרועיה
	כן ה' אלהים יצמיח	
י"ב צדקה		י"ב ותהלה
	נגד כל הגוים	
י"ג למען ציון		י"ג ולמען ירושלם
י"ד לא אחשה		י"ד לא אשקוט
ט"ו עד יצא		ט"ו יבער
ט ז כנוגה		ט"ז כלפיד
י"ז צדקה		י"ז ישועתה
	וראו	
י"ח גוים		י"ח וכל מלכים
י"ט צדקך		י"ט כבודך

ואחר שתעיין על באורי איך בארתי הכתובים האלה תמצא איך כל המלות שבא בצד ימין א"א להניחם בצד שמאל שכנגדו, למשל א"א לומר עד יבער כנוגה צדקה, כי הנוגה אינו בוער, כי אין לו אור מצד עצמו, אי אפשר לומר כי עטני בגדי ישע, כי הבגד אינו עוטה בו מלמעלה רק המעיל, וכן כולם. וכדוגמא זה סדרתי הדלתות בישעיה (סי' כ"ד) למען תעמידך על דברים אלה, ומעתה תהיה כחכם המבין מדעתו, עד שלא הוצרכתי להזכיר זאת בפירושי בכל פעם, כי סמכתי על המבין אשר מגיעו בראשו:

אחר שמלאתי שני הענינים הראשונים, נשאר לי להודיעך איך מלאתי בפרושי זה גם התנאי השלישי אשר הצגתי בפתח דברי, והוא שלא תמצא מליצה ריקה מרעיון נשגב, כי מלבד באור הכפולים אשר דברתי מהם עד כה, הפירוש בכללו חדש הוא, כל מקומות הקשים והזרים מתבארים בלי דוחק, כל מקומות שידומה שדבר החוזה כאחד האדם ההמוני, הראיתי איך דבריו נשגבים ועמוקים מאד, אם מצד מליצתם, אם מצד הכונה הנשגבה הצפונה בם, עד שאמרתי לעצמות היבשות חיו ויחיו ויעמדו על רגליהם חיל גדול מאד, לבשו עדי עדיים, לבשו הוד והדר. כן גם בקיבוץ המאמרים והענינים, רחקתי מאד מדרך המבארים, עד שרוב הענינים שהנה העתקתם עתה לפי פרושי, נמשכת פירוש המפרשים אשר קדמוני, עד שבכל דברי הנבואה מלאים יופי וחן ורגשות המליצה היותר נעימה מצד אחד, וסדר הגיוני וערך מחשבי, ודבור פילוסופיי מלא חכמה ודעת וסדר מצד השני. ואתה תראה כזאת וכזאת בכל סימן וסימן, בכל מקום אשר ישוטטון עיניך הרואות. — מעתה נשים קנצי למלים. לבד עוד רגע אדבר עמך להודיעך את הסדר אשר שמרתי בהעלות מחשבותי והגיון לבי על ספר:

סדר המחברת

חשבתי מחשבות בל ינעשו יריעות הספר, בל יתארכו הדברים, עד כי יהיו למשא אל המביא לבית הדפוס, למשא אל כיס הקונה, ולמשא אל הקורא, כי לא נאוה שפת יתר לנדיבים אף כי לחכמים. לכן מלאתי בו שני טורי אבן, הטור האחד באור הענין, והטור השני באור המלות, טובים השנים מן האחד, כי אם יפול האחד השני יקימו. — בטור באור הענין, בארתי כוונת הכתובים בפרט ובכלל במעתיק ספר מלשון אל לשון בלשון קל וצח וברור ומרחיב הדברים קצת להודיע הכונה, הכפולים בארתי באופן שיתראה לכל שאין בו כפל, אבל הנרדפים לא בררתי עניניהם בטור הזה רק זכרתי ההבדל בסתם, וסמכתי כי יבא רעהו הוא הטור השני וחקרו. במקום שהכפולים מורכבים מנושא ונשוא, אם ראיתי כי לא יתבלע נחות הבאור במה שארמוז גם על שני הכפלים והשווים, הזכרתים כאחד יד, ואם ראיתי כי ע״ז יתבלבל הקורא, הנחתי באורם אל הטור השני, וכן במקום שבאור הכפל בכללו אינו שייך אל באור הענין הנחתיו ובארתיו בבאור המלות:

בטור השני, בארתי כל השמות הנרדפים הנמצאים בכל פסוק, והודעתי הבדלם, וגם בזה שמרתי חמשה תנאים:

א) שלא בארתי רק שני השמות הנרדפים שנזכר בכתוב זה, לא יתר השמות שהם נרדפים עמהם למשל (א׳, ד׳) מה בין עם וגוי? — ולא בארתי שם נרדף לאום, עד שבאתי לסי׳ ל״ד, שם נרדפו גוים לאומים אז הזכרתי נרדף לאום, וכן כולם:

ב) לא הודעתי בכ״מ רק ההבדל המוכרח לצורך הבנת הכתוב שאני מבארו, לא כל פרטי ההבדלים, למשל בפסוק למה תאמר יעקב ותדבר ישראל (מ׳) הזכרתי הבדל בין דבור ובין אמירה, ובאמת נמצאו ביניהם עוד הבדלים רבים אשר יתבאר כ״א במקום הצריך, כי פה לא הזכרתי רק ההבדל הפרטי הצריך לענין שאני בו:

ג) לא הארכתי בראיות, כי הבאתי ראיה אחת או שתים, ובכל זאת יבטח הקורא כי כל גדר וכל הבדל וכל כלל שנתתי הוא שמור אצלי בכל התנ״ך, והעיר עליו בכ״מ אשר יתראה בראשית ההשקפה שהוא סותר אל החק שהנחתי, ולכן אל ימהר הקורא להשיב על דברי מאיזה מקום בתנ״ך עד יבואו דברי אי״ה בחלקים הבאים ויראה כי תקנתי הדבר במקומו בעזה״י. למשל מי אשר ישמע הגדר שנתתי על שם צורף והבדלו מן חרש, הלא יבאל שהכתוב מבואר להפך, **הפסל נסך חרש וצורף בזהב ירקענו**, אבל אם יעיין על דברי אז ידום:

ד) במקום הראשון אשר פגעתי שני נרדפים בררתי עניניהם, ולרוב הראיתי וציינתי שם יתר המקומות שבאו בספר הזה, ושמות שהם מועטים בתנ״ך ציינתי כל מקומותם בתנ״ך למען יהיו לאחדים בידך, וביתר המקומות ציינתי לעיין במקום הנזכר, למשל הבדלי גוי עם בארתי בסי׳ א׳ פסוק ד׳, ושם ציינתי מקומם בכל הספר, וביתר מקומות רשמתי לאמר עיין א׳, ד׳. וכן כולם:

ה) בבאור הנרדפים והגדרים הכריחני הענין לכתוב הדברים ברוב המקומות בלשון חכמים. ובשפת הפילוסופים ובעלי ההגיון, כי טבע עניינים האלה מחייב זאת להלבישם בלשון חכמים, גם תדע כי הגם שנכר קדמוני כמה חכמים לתת הבדלים בשמות הנרדפים, אשר מקצת ספריהם בידי והם ספר גן נעול וספר יריעות שלמה, בכל זאת לא סמכתי בזה על דברי שום אדם רק בחנתי כל דבר בעצמי, אם יתפרשו כל הכתובים ע״פ המסלה אשר סללתי לעצמי, ולכן דבר אין לי בזה עם אדם, לא בניתי ולא סתרתי ע״פ דברי זולתי, כי על כל חק וכלל עיינתי לעצמי ואת שיקול דעתי העליתי על ספר, ואם ימצא שגם זולתי העמיד את הכלל מסכים עם דברי, זה לאות כי הדבר הפשוט והישר ישקיף עליו כל בעל שכל בדרך אחד:

ואני תפלה ה׳ יגמר בעדי, ה׳ חסדך לעולם מעשי ידיך אל תרף:

חותם י׳ כסליו התר״ח לפ״ק:

מאיר ליבוש מלבים

בתוך עמי אנכי יושב פה ק״ק קעמפין.

ישעיה א

א א חזון

ישעיהו בן־אמוץ אשר חזה על־יהודה וירושלם בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה: ב שמעו שמים

תולדות אהרן חזון ישעיהו. פסחים פ"ז סוטה י' בתרא ע"ו: שמעו שמים. עקידה שער ס"ג ס' הזוהר פרשת האזינו:
עיני שמואל (א) רבה בחקתי פל"ו מש"ט מזמור קל"ה אגדב"ר פי"ד: (ב) זוהר פ' האזינו רבה כי"ד"ר פ"ב דברים רבה פ"י קהלת פד"א מכילתא בא פי"ב ספרי האזינו אגדב"ר פי"ד תנחומא פקודי עו"ש תנחומא האזינו:

רש"י

א (א) **חזון** ישעיהו בן אמוץ וגו'. אמר רבי לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה מלך יהודה אחים היו: אשר חזה על יהודה וירושלם. והלא על כמה אומות נתנבא משא בבל משא מואב הא למדת שאין זה תחלת הספר ולא נקרא הספר על שם החזון הזה, וכן שנינו בברייתא דמכילתא בשנת מות המלך עזיהו תחלת הספר, אלא שאין מוקדם ומאוחר בסדר, והדברים מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנצטרע עזיהו נאמר ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו ואומר הנני שלחני (לקמן ו') למדנו שהוא תחלת שליחותו ונבואה זו נאמרה אחרי כן ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלים כשם שאמר על משא כל אומה ואומה משא אומה פלונית אף כאן כתב חזון זה חזה על יהודה וירושלים, ולפי שהם תוכחות קושי קראם חזון שהוא קשה מעשרה לשונות שנקראת נבואה כמו שאמר בבראשית רבה וראיה לדבר חזות קשה הוגד לי (לקמן כ"א): בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה. ארבעה מלכים הללו קפח בימיו, ביום שנצטרע עזיהו שרתה שכינה עליו ונתנבא כל ימי המלכים הללו עד שעמד מנשה והרגו (ונבואה זו נאמרה בימי חזקיהו אחר שגלו עשרת השבטים כה"י): (ב) שמעו שמים והאזיני ארץ. ומשה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ (דברים

מצודת דוד

א (א) חזון. זו היא מראית הנבואה של ישעיה אשר ראה במראה הנבואה על יהודה וירושלים ואין זה תחלת הספר לומר שכל נבואתו היתה על יהודה וירושלים לבד כי באמת ניבא גם על או"ה אלא שבא לומר שהנבואה הזאת היתה על יהודה וירושלים וכדרך שאמר משא בבל משא מואב אבל תחלת הספר הוא בשנת מות המלך עוזיהו וגו' ואין מוקדם ומאוחר בסדר והדברים מוכיחים כן שהרי שם נאמר ואשמע וגו' את מי אשלח וגו'. למדנו שאז היתה תחלת השליחות: בימי עוזיהו וגו'. בימי ארבעת המלכים האלה ניבא עד שעמד מנשה והרגו: (ב) שמעו שמים. מה שאני קורא ומתרעם על ישראל: והאזיני ארץ. אמר כל

מצודת ציון

א (א) חזון. ענין ראיה והבטה כמו ותחז בציון עינינו (מיכה ד') ועל שם זה נקרא הנביא בשם חוזה כי רואה

באור הענין — חזון ישעיהו — באור המלות

א (א) **חזון** ישעיהו. נבואה זאת נבא בימי עוזיהו ושנה אותה בימי כל מלך ומלך. על יהודה וירושלם, נבואה זאת מחולקת לשתים מן פסוק ב' עד פסוק כ"ה נבא על שבט יהודה, ומן פסוק כ"ח עד פסוק כ"ז נבא על עיר ירושלים, ומשם עד סוף הקאפיטל נבא על שניהם יחד א): (ב) שמעו, קורא לשמים ולארץ הנמצאים היותר מפורסמים והקיימים לעד, ישמעו ריב

(ב) שמעו, והאזינו. באמרתי ההבדלים בפירוש התורה (דברים

הערות

א) המבארים נחלקו בזמן נבואה הזאת, מהם אומרים כי היא היתה הנבואה הראשונה, ומ"ש אשר חזה בימי עוזיהו, הוא ציון כולל לכל דברי הספר, ומ"ש בפרשה ו' ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח וכו', שנראה שאז היה תחלת השליחות, הוא כי מאז נבא בקביעות, משא"כ מה שנבא מתחלת מלכות עוזיה (כנראה קצת מדה"ב כ"ו כ"ב) לא היה בקביעות, וראיה לדעה זאת, א) ממ"ש אשר חזה בימי ובימי, שבהכרח מוסב על כלל הספר, ב) ממ"ש פה שחזה בימי עוזיה, ולקמן (ו') היה בשנת מות המלך עוזיהו. אולם דעת חז"ל (במכילתא פרשת בשלח הביאה רש"י לקמן ו', וברבה קהלת ובסדר עולם רבה פי"ט) כי הנבואה שבפרשה ו' היתה תחלת נבואתו והיה בשנת עשרים ושבע

וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי׃ ג יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא

תולדות אהרן ידע וגו'. מכות כ"ג עקידה שער פ"ז:

עיני שמואל (ג) רבה במדבר פר"ז תיקוני זוהר תיקון ה' (ק' א') ספרי פ' האזינו תנחומא פ' תשא ופ' אמור

רש"י

ל"ב), למה שינה ישעיהו את הלשון שנו רבותינו בדבר זה ומדרשות רבים בפרשת האזינו בספרי. ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אילו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידים ואומרים כשנקראנו לעדות זו בימי משה באמר העידותי בכם היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה וחלק את הדבר נמצאו שניהם מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה: כי ה' דבר. (שתהיו עדים בדבר כשהעידותי בכם בימי משה לכן בואו ושמעו שאני מתווכח עמהם שעברו על ההתראה, אני לא סרחתי בהם אלא גדלתים ורוממתים והם פשעו בי ס"א) שתהיו עדים בדבר והיכן דבר האזינו השמים ואדברה (שם) כך שנוי במכילתא: (ג) קונהו. מתקנו בחרישה ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו אבל חמור אבוס אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא נספקה לידע כשור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קנה חקותי והם עזבוני כדמפורש (ביחזקאל כ' ל"ט) ואומר איש את גלולי וגו', ואף לאחר שהגאלתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתי אותם עמי בני ישראל לא התבוננו כחמור (ס"א), ד"א ידע שור קונהו מכיר השור קונהו להיות מוראו עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אלו שנבראו לשמשכם ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לשילום פורעניות אם חוטאים לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם וישראל שאם זוכים מקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורעניות עאכו"כ: לא ידע. לא אבו

מצודת ציון

במראה הנבואה וכאשר יקרא רואה ונוסף: (ב) והאזיני. הטי האזן לשמוע וכן האזין עד תבונותיכם (איוב ל"ב): פשעו. מרדו כמו מלך מואב פשע בי (מ"ב ג'): (ג) אבוס. הוא המקום המיוחד למאכל הבהמות וכן אם ילין על אבוסך

מצודת דוד

יחיד כי סדנא דארעא חד הוא מא"כ השמים כי שבעם יקיימים הם: כי ה' דבר. לא מאלי אני אומר כי דבר ה' בפי ולזה שמעו אמרי: בנים גדלתי. ר"ל זהו דברי ראו נא הטובה שעשיתי לבני בכורי ישראל אשר גדלתים ורוממתים על כל האומות והם לא השיבו כגמולי כי מרדו בי: (ג) ידע שור. הלא אף השור יודע ומכיר את בעליו אשר קנהו ונשמע הוא אליו והחמור הזה עם שהוא סכל ביותר עכ"ז יודע הוא מקום האבוס של בעליו והולך שמה להנאתו: לא ידע. לא אבו לדעת אותי להיות נשמע לי: עמי. עם שהמה עמי ואני בעזרתם עכ"ז לא יתבוננו לדעת מה טוב להם כי הלא בשמעם טוב הארץ יאכלו ואינם

חזון ישעיהו

באור המלות

ל"ב א'): גדלתי ורוממתי. גדול מתאר הכמות וכנגדו קטן, ורם מתאר המקום וכנגדו שפל. ובשניהם בפעל הוראה, מורה גדול העתק בכמות ובא גם על גידול הבנים ואמונם, כמו ויגדל הילד ויגמל, ורם מורה העתק המקום משפל אל מרום אל המדרגה והמעלה, ואמר. מים גדלוהו תהום רוממתהו (יחזקאל ל"א ד'), שגדל ע"י המטר, והתרומם על כל עץ ע"י תהום רובצת תחת. ועי' לקמן (כ"ג ד'): (ג) אבוס. שם בשמוך ונפרד, והבדלו מן מכלא הוריה רפת, כי שם אבוס מורה על הכלי שבו נותנים בליל המין לפטם הבהמה שרוצים להשמינה, ועפ"ז שור המפוטם נקרא שור אבוס (משלי ט"ו י"ז), וברבורים אבוסים (מ"א ה' ג'), ואוצרות שאוצרים שם השעורים והעדשים, פתחו מאבוסיה (ירמיה נ' כ"ו) בהפעיל, על שמסבבים הפיטום. ואמר (איוב ל"ט ט') היאבה רים עבדך אם ילין על אבוסך, ר"ל לא לבד שלא יעבדך לעבדך, אף על אבוסך שעומד שם להנאתו להפטם לא ילין. ולכן אמר פה שהשור יכיר את בעליו מצד שהוא קונהו בגם שעובד אותו, והחמור יכירהו רק אם יפטמהו על האבוס שמזה לא ישיג בעליו שום תועלת כי בשר החמור המאובס לא יאכל:

באור הענין

ריב ה' עם עמו. כי ה' דבר, ומי לא ישמע? (מאמר זה ימשך עד פסוק ד'), ואלו הם דברי ה': בנים, הן מחק המוסר כי בן יכבד אב אף אם לא עשה עמו שום טובה רק שגדלו כאומן את היונק, וכ"ש אם הגביהו במעלה על יתר בניו שאז חייב בהודאה כפלים, והנני בנים גדלתי ואומנתי אותם, ויותר מזה כי רוממתי אותם על כל עם ולשון, והם תחת שנתחייבו עבודה והודאה כפלים עוד פשעו ומרדו בי: (ג) ידע, הלא ראינו שני מיני הבריות האלה נחתים נחונים הם גם בטבע הבע"ח הבלתי מדברים, כי השור יכיר את בעליו רק ע"י שקנה אותו בלבד, והחמור שאין לו הכרה כ"כ עכ"פ יכירהו ע"י שנותן לו באבוס לאכול, אבל ישראל לא ידע, ר"ל בעת שקראתי אותם בשם ישראל.

הערות

למלכות עזיהו שאז נצטרע והושם בבית החפשית, ונפסק מלכותו ולכן קראה שנת מותו, ואין מוקדם ומאוחר בסדר הספר וכ"ה ברבה שמות פ"א, וראיה לדבריהם, א) מנ"מ אשר חזה על יהודה וירושלים

הִתְבּוֹנָן׃ ד הוֹי ׀ גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֺן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים

תולדות אהרן הוי. עקידה שער פ"ו: בנים משחיתים. קדושין ל"ו:

עיני שמואל סדר"א פרק מ"ס: (ד) רבה ב"ר פס"ו פסיקתא דר"כ פל"ג א"ז תיקון י"ט (ל"א א') ותיקון ס"ט (פ' א') ספרא פ"ר ס' מצורע וכ"ד אמו: תנחומא בחקתי:

רש"י

לידע, וידעו השו בעקב ועמי לא נתן לב להתבונן: (ד) הוי. כל הוי שבמקרא ל' קובל וקינה כאדם שנוגה מלבו וצועק אהה, אלא שיש מהם מועטין שהם ל' צעקת קריאת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון (זכריה ב') ותרגומו אכלו ל' הכרזה, הוי יש לצעוק על גוי קדוש שנהפך להיות גוי חוטא, ועם שנאמ' בו כי עם קדוש אתה (דברים י"ד) נהפך להיות עם כבד עון: עם כבד עון. כבידות עון כבד אדם שהוא כבד פישב"ע בלעז, כבד שם דבר של כבדות פיסגנומ"א בלעז ודבוק עם תיבות עון: זרע מרעים.

מצודת דוד

אפילו כחמור הזה המכיר באבוס: (ד) הוי. הנבואה מתאוננת וקובל על ישראל שהיו מאז גוי קדוש ונהפכו להיות גוי חוטא: עם כבד עון. מאז היו עם קדוש ונהפכו להיות עם כבד עון: זרע מרעים. מאז היו זרע בירך ה' ונהפכו להיות זרע מרעים: בנים משחיתים. מאז היו בני אל חי

מצודת ציון

(איוב ל"ט): (ד) הוי. המלה הזאת היא ענין קריאה בין לצער בין לשמחה כמו הוי אחי והוי אחות (ירמיה כ"ב) וכמו הוי ציון המלטי (זכריה ב'): כבד. ענין רבוי כמו עמך הכבד הזה (מ"א ג'): מרעים. רשעים: נאצו. הוא מושאל על הבזיון וכן כי נאצו האנשי' את מנחת ה' (ש"א ב'): נזרו

חזון ישעיהו

באור הענין

ישראל לאות שהם חלקי וקניני ועבדי הם (וזה נגד בנים גדלתי), והיה להם להכיר בעליהם כשור מ"מ לא רצה לידע, וגם עמי, בעת שרוממתי אותם מכל העמים במה שקראתים עמי ונחלתי (וזה נגד בנים רוממתי), והיה להם להכיר עכ"פ הטובה הפרטית כחמור, מ"מ **לא התבונן**, לא רצה להבין. ב), (ע"כ דברי ה' אל השמים והארץ, מעתה יתחיל הנביא את דבריו וימשוך הענין עד פסוק י'): (ד) הוי, היא מלת הקריאה, וכל הפסוק הזה נוסח לפסוק שאחריו על מה תכו, אומר הה, אתם גוי חוטא אתם עם כבד עון (אשר) עזבו את ה' וגו', אשאלכם על תועלת מה תוכו? — עם כבד עון, החוזה עולה במעלות ומגדיל איכות חטאתיהם מדרגה אחר מדרגה, אומר

באור המלות

(ד) הוי. הה' הוא ענין הכרזה, ואוי בא' מיוחד אל הודעת הצער, ונקשר בלמ"ד, אבל הוי אינו נקשר: גוי, עם. ההבדל ביניהם, גוי יקרא מצד הקיבוץ לבד, כי גוי מענין קיבוץ. וזה יהיה ע"פ ארבעה דברים, א] שיתקבלו מצד הארץ והמדינה שיושבים בה, ב] מצד שפתם שמדברים בה. ג] מצד משפחתם שיצאו ממנה, ד] מצד הסכמתם וקבוצם להיות גוי אחד עפ"י נמוסים שחקקו להם לאחד הקיבוץ שלהם, כמ"ש (בראשית י' ה') מאלה נפרדו איי הגוים, א] בארצותם, ב] איש ללשונו, ג] למשפחותם, ד] בגויהם, פי' בקבוציהם, והוכפל שם (ל"א). אבל בשם עם יקרא מצד הממשלה אשר עליהם אשר תשימם לגוי אחד ותנהיג אותם כנפש המנהגת את הגויה, ומצד זה יבוא שם עם בכינוי הקנין, עמי, עמו, עמך, עם ה', לא כן שם גוי כי התיחסות הקיבוץ אל אדוניהם יהיה מצד הממשלה, לא מצד הקיבוץ. ומה שנמצאו ויתר גויי ינחלום (צפניה ב' ט'), לשמוח בשמחת גויך (תהלים ק"ו ה') זה ידבק אל ה' לבד, כי לו יתיחס צירוף הקבוץ גם בגוף יצוריו בעצמם בזולת השקף על קשר המלוכה, לפ"ז מבואר כי בכ"מ שם עם מציין מדרגה גדולה יותר משם גוי, יען שזה מורה על שהם מונהגים מאיזה משרה, וזה מורה רק הקיבוץ לבד, וכן הגבולים. ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר (דה"א ט"ז כ'. תהלים ק"ה י"ג). ואמר ואני אקניאם בלא עם (רק) בגוי נבל אכעיסם, מבואר שיש גוי שאינו עם. ואמר ההימיר גוי אלהים וגו' ועמי המיר כבודו (ירמיה ב' י"א). עיניו בגוים תצפינה הסוררים אל ירומו למו סלה (אבל) ברכו עמים אלהינו וזמ"ש ונתתיך לבז בגוים והכרתיך מן העמים (יחזקאל כ"ה ז'), ר"ל עמים החשובים יכריתו אותך מארצם לגמרי, וגם הגוים הפחותים אשר שם תמצא בית תהיה לבז בתוכם, וע"כ ציין ברוב המקומות שם עם לישראל עם קבוצו, ושם גוי, לגוים עובדי אלילים, לבד בעת שירצה לדבר מן הריבוי היותו גוי גדול, אז יבחר בשם גוי, כי שם גוי כולל קיבוץ גדול, ושם עם יבא על פרט וחלק מן הקיבוץ וגם על משפחה מיוחדת, עם הארץ ירגמוהו באבן (ויקרא כ' ב'), ציון על העומדים במעמד שם, ואם היה אומר גוי, היה הכונה על כל האומה, ומלאנוהו גם על

הערות

והלא גם על עשרת השבטים נתנבא, וגם על כמה אומות, ב) ממ"ש חזון ישעיהו והיל"ל חזיונות לכלול את כולם, ג) למה שמבואר אצלי כי חזון הוא ענין פרטי מיוחד מעניני הנבואה, והלא תמצא שהתנבא נבואות שנקראים משא וזה לא נכלל במלת חזון, והיל"ל דברי ישעיהו, כמו דברי ירמיהו לכלול כולם:

ב) במראה הנפלאה הזאת נגיע בה כמה דברים. א) בטבע האדם ומדותיו, כי הנה שכל מוהר ומתן שיתן האב לבנו, כאין נחשב נגד הטובה העקרית שסבב לו שהביאו אל המציאות ואמנו וגדלו, מ"מ לאיתנו טבע האדם, כי יגדל אצלו אהבת הוריו עת יוסיפו להעניקו רכוש ועושר ורוממוהו מכל אחיו משאם לא יטיבו לו בהלה, כמאמר רחל ולאה (בראשית ל"א ט"ו) הלוא נכריות נחשבנו לו, ב) הגיון הזה ימצא קן לו בקרב איש ולב עמוק גם בהכרת הטובה וההודאה אשר חייב לבוראו יוצרו אביו קונהו

מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר׃

רש"י

והם היו זרע ברך ה', בנים היו להקב"ה ונהפכו למשחיתים: נאצו. הרגיזו: נזורו אחור. אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישות, וכן הוא אומר וינזרו מקדשי בני ישראל (ויקרא כ"ב), נזיר אחיו (בראשית

חזון ישעיהו

באור המלות

שלשה אנשים, אמנם כי אתם עם (איוב י"ב ב'), וע"כ אמר, וראה כי עמך הגוי הזה (שמות ל"ג ג'), עמך הוא שם הכבוד וגוי שם הריבוי. וכן רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (דברים ד' ו'). ואמר כן העם הזה וכן הגוי הזה לפני (חגי ב' י"ד), ר"ל בין העם שהם הכהנים המצויינים בהדרת קדש, וכן הגוי בכלל אלה קדושתם, ועיין לקמן (כ' ג' וד'. ט' ב'. י' ו'. י"א י'. י"ד ו'. י"ח ב' וז'. כ"ה ג'. ל' כ"ח. מ"ב ו'. מ"ט כ"ב. ס"א ט'. ס"ה א' וב'), ומש"ש: זרע, בנים. עם היות שזרע מעולה מן עם, שמציין היחוס ושלשלת המולידים אל בניהם, מ"מ אחר ששם זה מצאנוהו גם על זרע בהמה, גם על זרע השדה אשר זרעם בם על הארץ, בהכרח יהיה שם בנים מעולה יותר מן זרע שמורה על הבנין, נחלת אבות אל בניהם: חוטא, כבד עון. חטא הוא מענין חסרון, קולע אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ' ט"ז) והוא שמחטיא מעשיו מצד השגגה שמדמה שהדבר מותר, או מצד התאוה שמעורת עיניו. אבל עון נגזר מענין עוה ועוות, והוא שמעוות דרכיו במזיד, ע"י שסכלו מצא טענות לכפור במצוה או במצוה עליהם (כן באר בג"ן בארך), וקרוב לזה בחז"ל הטא שוגג עון מזיד (ועיין לקמן ה' י"ח. ו' ז'. כ"ז ט'. מ"ג כ"ד. נ"ט ב' י"ב): מרעים, משחיתים. המריע יעשה לפעמים בעבור תועלת מדומה אליו או בעבור הנאה, אבל המשחית עושה שלא לתועלת וצורך והנאה (ועיין לקמן י"א י"ט. ס"ה כ"ה): נאצו. פעל נאץ מורה שמקיל חשיבות איזה דבר ומבזהו, וזה המבדיל בינו ובין פעל מכעיס: ה', קדוש ישראל. דע כי כ"מ שיזכיר בספר שם ה' סתם, מדבר עליו מצד שהוא בורא העולם ומחדשו ומנהיגו בחפצו וחכמתו ויכלתו. וכ"מ שיזכירנו בכינוי אל ישראל, כמו אלהינו, אלהי יעקב, אלהי ישראל, אביר יעקב, קדוש ישראל, וכדומה, ידבר עליו מצד הענינים המיוחדים הנפלאים אשר עשה בעבור ישראל, אם מהשגחתו המיוחדת, אם מאותותיו היוצאים מן ההנהגה הכללית, אם מהקשר והדיבוק והאהבה שבינו לבינם. ויתבאר כ"א במקומו, ועיין דוגמא לזה לקמן (י"ב ה' ו'. ל"א א'. ל"ה ב'. מ' ג'. מ"א י"ד ע"ו י"ז כ' כ"א. מ"ג ג'. מ"ט ז'. ועוד במקומות רבים): נזרו. יש בונים אותו נפעל מנחי העי"ו, שרשו זור, כמו זורו רשעים מרחם, ע"מ שדום נבונו והעקר שהנו"ן שרשית, בשקל יבולו, והוא נרדף עם פעל נכונו, שמורה שפורש ומתרחק מאיזה דבר. ודע שיש הפרש בין נזר ונסג, כי נסג מורה שמתרחק מן הדבר בעבור שמואס או שאינו רוצה בו, או בלא סבה. ונזר לא יבא על הנסיגות, רק אם נסוג מן הדבר בעבור איזה פרישות ומצוה או קדושה, אם באמת אם לפי דמיונו, ובזה משתתף עם הוראה אחרת שיש לפעל נזר על הפרישות, לנדור נדר נזיר להזיר לה' (במדבר ו' ב'). וינזרו מקדשי בני ישראל (ויקרא כ"ב ב'). ולפ"ז כשאומר ונסוג מאחרי אלהינו (לקמן נ"ט י"ג), רוצה שנזורו מעבודתו בלא סבה, אבל וינזרו מאחרי (יחזקאל י"ד ז'), הוא שנסוגו מה' בחשבם שיש בעבודת האליל קדושה יותר, ומדמים כי נזורם מה' לצדקה תחשב להם, וביחוד כשמציין עם שפעל הזה הגבול שאליו, נזורו אחור, ויענה

באור הענין

אומר, לא לבד שאתם **גוי חוטא**, שהחטא הוא בשוגג, אבל אתם **עם כבד עון** שהעון הוא מזיד, ולא לבד שעשיתם עון לפרקים, אבל אתם **זרע מרעים**, מרעים הוא שם התואר ומורה על שהתמידו ברעתם, ולא זאת שחטאתם למלאת תאותכם או להשיג איזה תועלת, אבל אתם גם **בנים משחיתים** שם המשחית מורה שעושה רע שאינו משיג ממנו הנאה ותועלת כלל רק משחית נפשו הוא יעשנה, (ראה נא כי כמו שהעלה המליץ איכות חטאתיהם ממדרגה למדרגה מצד החטא עצמו, כן הפליא עצה להעלות גם מדרגות החוטאים בדרך זה, **גוי**, **עם**, **זרע**, **בנים**, וכל המאוחר בסדר הזה חשוב מן המוקדם אליו, עם מעולה מן גוי, זרע מן עם, בנים מן זרע, כמ"ש בבאור המלות, כי זה מבואר שכמו שיגדל איכות החטא מצד עצמו כן יגדל מצד עושהו, שגם חטא קטן יגדל למעלה ראש אם עושהו הוא אדם גדול, וסדר הכתובים לפ"ז אמר, הוי גוי חוטא, ואף כי, כי אתם עם, ויגדל החטא מצד עושהו וגם החטא עצמו גדול יותר מצד שהוא עון מזיד, וכ"ש כי אתם זרע ויגדל יותר מצד עושהו, ומצד החטא מרעים, וכן בנים משחיתים כנ"ל. **עזבו את ה'**, מוסיף לאמר אם עכ"פ בכל גודל חטאתם לא היו עוזבים את ה' מכל וכל, והיה ענינם כפי שנאמר בשומרונים את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים (מ"ב י"ז ל"ג), אבל הם עזבוהו בהחלט. **נאצו**, מוסיף לאמר שאם עכ"פ לא היו מבזים את ה' ומכעיסים אותו ולא היה כונתם רק לפרוק עול, אבל הם היו בכונה להכעיס. **נזרו אחור**, מוסיף שאם היה עכ"פ סבת רעתם בעבור שחפצים להיות חפשי מכל עבודת עבודה, ולא היו עובדים לא את ה' וגם לא לאל אחר, היה עוד למוד זכות עליהם כי אהבת הבטלה ונסיים חפצם

הערות

כי כל אשר הוסיף להטיב עמו בהשבה פרטית נתחייב לעומתו עבודה פרטית, כי בעבור זה נצטוו ישראל מצות יתרות על ב"נ, ובני אהרן על אחיהם בני ישראל, והכ"ג על אחיו הכהנים, כמ"ש בחה"ל שער העבודה, וז"ל זה קלע למטרה במ"ש בנים גדלתי ורוממתי, ג) יען שנפש האדם כוללת כל מעשי בראשית, ובכנסיה נצרות כל הכחות המפוזרות בכל החי מכל בשר למיניהם, כחותיהם וסגולי כחותיהם

ה עַל־מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָּי׃

עתי שמואל (ה) תכו הוכו קמ"ץ ה' פסיקתא פל"ג אוסיות דר"ע נאות ר'.

רש"י

מ"ש), אף כאן נזורו נסוגו לאחוריהם מאצל המקום: (ה) על מה תכו וגו'. אדם שלוקה וחוזר על סרחונו חבירו מוכיחו ואומר לו על זה לקית ואיך נותן לב לומר על סרחון זה לקיתי לא אשוב לעשות עוד, אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לסור מאחרי המקום, הלא כבר כל

מצודת דוד

ונהפכו להיות בנים משחיתים את דרכם: נזורו אחור. פרשו מה' ללכת לאחור כאדם הממאן לשמוע דברי המדבר אליו: (ה) על מה תכו. על העבירה עצמה שלקיתם עליה על העבירה היא בעצמה הוסיפו עוד לעשות סרה ר"ל עשיתם שוב העביר' היא בתוספת איסור ואיככם מאיימים על לב לחזור אלא בשבילה לקינו: כל ראש לחלי: הלא על ידי ההכאה נחלה כל הראש וכל הלב ומדוע לא תקחו מוסר:

מצודת ציון

ענין הפרשה כמו אשר נזרו מעלי (יחזקאל י"ד): (ה) סרה. ענין הסרה מדרך הישר וכן סורר ומורה (דברים כ"א):

חזון ישעיה

באור הענין

הפלס אל ההפשיות הגיאה לבבם מאת ה', אבל הם הלא נזורו אחור, שנסוגו מאלהי קדם אל האחור לגד אלהים אחרים לעבדם, בחשבם כי עבודת האליל היא יותר טובה מעבודת ה', וגדול עונם מנשוא, עבודת האליל הכבדה יותר כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם לא היה עליהם למשא, ובעבודת ה' יגעו ונלאו ג): (ה) **על מה תכו**, מסיים את דבריו שקרא בפסוק הקודם, אומר, א"כ אחר שהרבתם לפשוע עד תכלית המרי והמרד, אשאלכם נא על תועלת מה תכו? ר"ל כי המוכה ביסורים ומתעורר עי"כ לשוב עד המכהו בתשובה שלמה, אז ההכאה הוא לו לתועלת, כי הרפא חולי נפשו, כאשר ירפאו הסמים המרים חולי הגוף, אבל אתם מה הועיל לכם ההכאה, הלא. **עוד תוסיפו סרה**, ידעתי כי בכל זאת ודאי תוסיפו לסור מאחרי ה' ולא תשימו על לב לשוב, והראיה לזה כי הלא כל ראש לחלי וכו' ואעפ"כ לא זורו ולא חובשו, ולא התחלתם עוד לעסוק ברפואה כלל, כי אינכם שמים אל לב, וא"כ על תועלת מה תוכו. **כל ראש לחלי**, תפש משל האומה הישראלית לאיש פרטי המוכה במכאובים מכף רגלו ועד קדקדו, והחולי הכללית היא חולי הראש, כי כל ההרגשות יוצאות מן המוח, וכל האיברים מרגישים בצערו. והחולי אשר הוא במדרגה למטה ממנו הוא מדוה הלב שהוא הוא הנותן חיות לכל האיברים ע"י מרוצת הדם השוטף דרך ורידי הדם מן הלב אל כל הגויה ואליו ישובו כולם, ובהיות הלב דוי הגם שהוא במדרגה אחר הראש, מ"מ ירגישו צערו בפרטות יותר מאשר ירגישו בצער כאב הראש, והחולי הפרטיי יותר הוא אם נתפשט החולי בכל איברי הגוף מקטן עד גדול עד שאין בו מתום, וכ"ז

באור המלות

לבושת, היינו שפרשו מאלהי קדם, אל גד האחור לאלהים אחרים, ובזה תבין את אשר כתבתי בבאורי: (ה) סרה. שם תואר, ועניינו דברי סרה: לחלי. הלמ"ד מוספת על כל ראש, והטעם לכל ראש חלי, וכמהו יש לאל ידי (בראשית ל"א כ"ט), יש אל לידי, וכן וכל לבב, הטעם ולכל לבב, הלמ"ד

הערות

בארח נשגב ובדרך כללי, לכן כל כח אשר נמצאהו בנפש אחד הבעלי חיים, בהכרח כי נמצא הכח הזה ביתר שאת ויתר עז בנפש האדם, ואם נראה האדם מתעלם מדלות הכח הזה ממקורות נפשו, להזיל מים ממעינותיה, הנה הטא ואשם על נפשו, לכן תפש הנביא וימצא שני מיני הכרות האלה שכלל במ"ש בנים גדלתי ורוממתי בנפש השור והחמור, ויוכיח את עמו איך ישראל לא ידע? ובזה מלבד אשר חלפו חק הנמוסי והשכלי להשיב הודאה ליולדיו וטובה למטיביו, פרעו גם משפט הטבעי, אחרי מצאנוהו שתול בטבע החיים וכח נפשותיהם:

ג) פלס ומאזני משקל ביד המוכיח האלהי, בו ישקול חטא יהודה וירידתם משמי הקדושה אל שאול השפירה על כל מדרגותיו. והנה שני סולמות מוכנים לפני השלמים לעלות בהר ה' ולקום במקום קדשו, בתחלה יעלה בשליבה התחתונה לעבדו מאהבת הגמול ויראת העונש ע"י שיודע כי טובותיו גם רעותיו מיד ה' המה. ואחריו יעלה אל אהבת ה' ויראת הרוממות, לעבדו לא בעבור תקות גמול ויראת עונש, רק מגד שהוא צור היצורים. ואחר שהתגללו בני ישראל את עדים נפלו תחלה מן המדרגה הראשונה אל שתחתיה, ולא היו עובדים מאהבת ה' ויראתו הרוממת, ועל זה הוכיחם, **בנים גדלתי, ידע שור קונהו, ישראל לא ידע**, ואחריו נפלו גם מן המדרגה התחתונה ולא עבדו אף העבודה מיראת עונש ותקות גמול, וע"ז הוכיחם, **בנים רוממתי, ידע חמור אבוס בעליו, עמי לא**

ו מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה

עיני שמואל (ו) פסיקתא כל"ג:

רש"י

ראש לחלי ולמה לא הבינו: (ו) מתם. לשון תמימות שלם מאין מכאוב: פצע. מכת חרב: וחבורה. לשון חבלה: ומכה טריה. תירגם יונתן מרססא, כתותה ומרוססת, טריה דמילייד"ה בלעז, ובלשון גמרא יש טריה לריסיה, ומנחם פירש לשון לחות כלומר לחה ורטובה תמיד נובעת מייסט"א בלעז: לא זרו. הנגעים האלה לא זורו על ידי רופאים אבקי סממני תחבושת, לשון יזורה על נוהו גפרית (איוב

מצודת ציון

דוי. ענין מכאוב כמו על ערש דוי (תהלים מ"א): (ו) מכף רגל. כן נקרא שטחית הרגל וכמו שנקרא שטחית היד כף יד: מתם. מל' תמימות ושלימות: פצע. מכה שנבקעה ונפתחה ומוציאה דם: וחבורה. מכה שנצרר הדם תחתיה וממעל נראה כתם אדום כמו ונמר חברבורותיו (ירמיה י"ג) וכן פצע תחת פצע חבורה וגו' (שמות כ"א): טריה. לחה כמו לחי חמור טריה (שופטים ט"ו): זרו. ענין פזור כמו

מצודת דוד

(ו) אין בו. אין בכל א' מקום שלם ממכה במקום אחד יש פצע ובמקום וגו': לא זרו. לא נפזר עליהם אבק סמנים המרפאים:

חזון ישעיהו

באור המלות

נמשך אל שתיהם: (ו) מתם. שם זה בא בחירק בכ"מ, לבד מעיר מתום עד בהמה (שופטים כ' מ"ח) בחולם, ולדעתי מתים הוא אנשים, מתום בחולם מציין שם המושפט של האנושיות המתאר את העיר, ולכן מגבילו עם בהמה מן האנושיות עד הבהמה, ועפ"ז מ"ש פה וכן (תהלות ל"ח ד' ח') אין מתום בבשרי, ר"ל שאין אבר בגוף אשר נשאר בו צורה אנושיית: פצע וחבורה. פצע מכת חרב הבוקע הבשר ופותחו ופוצעו ופולחו, ומתחלף עם פלח פלח, וחבורה נצרר הדם ע"י הכאת אבן או אגרוף ולא נפתח. ושורש חבר יפרד לשלשה ראשים, א] חבורה וריפיה, ב] חובר חבר ומכשף, ג] חבורת פצע, עקרו מורה התחברות, החובר חבר מאסף נחשים או חיות בלהטיו (סנהדרין דף ס"ח), חבורת פצע נתחבר הדם ונצרר, ולפי זה חבורה קל מפצע, וכן סדרם (שמות כ"א) פצע תחת פצע (ואף) חבורה ת ת חבורה צריך לשלם לו. וא"כ מ"ש פה פצע וחבורה לא יכון לפי כללי המליצה, אשר דרכה להעלות מושגים מן הקל אל החמור, לא בהפך. ולכן מוכרח כמ"ש בפי', שר"ל חבורה הבאה במקום הפצע: ומכה טריה. לחה ורטובה נובעת תמיד

באור הענין

וכ"ז הוא משל ציורי אל כלל האומה, והנמשל יבואר בפסוק ז': (ו) מכף רגל. כולל כל איברי הגוף. אין בו מתם, אין בשום אחד מן האיברים אבר תמים שיהיה לו צורה אנושיית רק כולם מלאים פצע וכו'. פצע, הוא מכת חרב שנפתח הבשר. וחבורה הוא מכה שהדם נצרר בתוך הבשר, ורפואת הפצע הוא להניח תחבושת שיסגר המקום הנפתח וירפא, ורפואת החבורה היא להניח סמים מרככים שיפתח מקום שנצרר הדם והמוגלא שיצא המותרות לחוץ, וכשיש פצע וחבורה במק"א אין לו רפואה, כי רפואת הפצע מזיק אל החבורה וכן להפך, ור"ל פצע וגם חבורה במקום הפצע. ומכה טריה, מכה שמוציאה תמיד השיקוי מעצמותיו, ורפואת המכה טריה היא לקחת סמים המיבשים ועוצרים בעד נזילת הליחות, ורפואה

הערות

התבונן, [ועז"א בספרי (פרשת האזינו) ישראל לא ידע לשעבר, עמי לא התבונן להבא. להבא היינו מה שיכול להרע להם או למגוע הטוב]. אחריו יאהו מדהי אל דחי למרות פי עליון בפועל, וחשב בזה שמונה ענינים, א) חטא שוגג, ב) עון מזיד, ג) ההמדתם בחטא, ד) עשותם בשאט נפש להכעיס, ה) הגדלת החטא לפי ערך הגדלת מעלתם, ו) הכביד העונש בהשקף על הענין שבין החוטא ובין ה' המלוה עליו שעזבוהו לגמרי, ז) שנאצוהו ובזוהו, ח) שהחליפו את עבודתו בעבודת אלילים שעז"א נזורו אחור. עוד השקיף במ"ש נזורו אחור ענין נכבד, והוא, כי האדם מתחלת יצירתו בראשית הבריאה עד סוף כל הדורות, הוכן שיצעד במהלך השלמות ממדרגה למדרג', תחלה אחר חטא אדה"ר היה ככל החי ההולך על ארבע. ואחריו בימי נח התעלה למדרגת מדבר ואז הותר לו בשר לאכול, ואחריו בימי האבות התחילו לעלות בהר הקודש להשיג מעלת הישראלי. וכן הגביהו עוף עד עת שעמדו בהר סיני בשעת מתן תורה שאז עלו למעלה ראש, ומשם נסעו ממעלה למעלה בהכנסם לארץ ואח"כ בבנין בית הבחירה, וכן היה ראוי שיתקרבו אל האלהים עד שיתוקן העולם בכללו, אבל הם נזורו אחור, ר"ל לא די שלא הלכו לפנים עוד הלכו לאחור ושבו לאחוריהם, ממדרגת ישראל למדרגת מדבר ומשם למדרגת הבהמה, ומשם למדרגה גרוע ממנה, ידע שור וחמור ישראל לא ידע. —

עוד כיון להעלות את מרים ולהשפיל כבודם במ"ש עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל, שהזכיר תחלה שם ה' ואח"כ שם קדוש ישראל, והוא עפ"י מה שבארתי בחבורי זה בכ"מ, כי בכ"מ שמזכיר שם ה' או שם אלהים סתם, ידבר על העולם הנשגב מצד שהוא בורא העולם או מנהיגו בכללו, אבל כשיזכירנו בכינוי אל ישראל, ידבר עליו מצד האהבה היתירה שהראה לעם סגולתו, ומצד

לא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן׃ ז אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה

עיני שמואל (ז) רבה פתיחה דאיכה פסיקתא פל"ג אגדב"ר פרק י"ד :

רש"י

י"ח). ומנחם פירש לשון רפואה כמו אין דן דינך למזור (ירמיה ל') : ולא חבשו . לשון רפואה : ולא רככה בשמן . לא רוככה מכתם בשמן כמשפט שאר מכות, ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור והחבישה נופל לשון על כל הג' לפיכך נופל בם לשון רבים לא זורו הנגעים ולא חובשו, ויונתן פתר כל המקרא בלשון דוגמא על שהם מלוכלכים ומגוגעים בעון, ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנם ועד גדולם אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה סטעים ועוכות וחטאים: לא זרו וגו'. כלומר לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רוככה בשמן אפילו צד הרהור תשובה אין בלבם : (ז) לנגדכם זרים אוכלים אותה. לעיניכם יאכלוה אויביכם : ושממה.

מצודת דוד

ולא חבשו. לא נכרך עליהם מטלית כדרך שכורכים על המכות : ולא רככה . לא נתרככה המכה בשמן כדרך שמרככין המכות ר"ל שלא עדיין לא נרפאתם מהמכות אשר באו עליכם מאז על העבירות שעשיתם ומדוע חזרתם לעשותם שוב והוא דרך משל לומר שלא מאז באו הפורעניות על השרים ועל יתר העם ועדיין מטמטת בכם ולמה תחטאו שוב : (ז) ארצכם . לכן תהיה ארצכם שממה : אדמתכם. פרי אדמתכם : לנגדכם . בעיניכם תראו ואין לאל ידכם לעמוד כנגדם : ושממה . ותהיה שממה כארץ אשר יבואו עלי' אויבים זרים ורחוקים כי המה מהפכים ומחריבים הכל ועושים שממה על כי המה לא יעמדו בה משא"כ כשהאויב

מצודת ציון

וזריתי פרש (מלאכי ב') : חבשו . ענין קשור הכריכה שעל המכה כמו ולנשברת לא חבשתם (יחזקאל ל"ד) : רככה . מל'

חזון ישעיהו

באור הענין

ורפואה זו מזקת גם להפצע גם להחבורה, שעניהם לא ירפאו אלא בעוד שהבשר רוטפש ורענן כרטוב, ור"ל שהמכות נעשו גרות זו לזו עד שרפואתם נמנע. —לא זרו, לא נתפזר עליהם אבק סמים המרפאים. ולא חבשו, לא נכרך עליהם מטלית כדרך שכורכים סביב המכה שלא תצא ממקומה למקום אחר מהגוף. ולא רככה, לא נתרככה מכתם בשמן (דרך רפואת המכה, הלא מרככים אותה בשמן עד שתתרכך, ואח"כ חובשים סביבותיה במטלית שלא תתפשט ממקומה, ואח"כ זורים אבקת סמים לרפואה, ע"כ אומר לא לבד שלא זורו, שהוא סוף עסק הרפואה אף גם לא חובשו, שזה נעשה קודם, וגם לא רוככה בשמן שהיא התחלת עסק הרפואה, ור"ל לא התחלתם לעסוק ברפואה כלל) : (ז) ארצכם, עתה התחיל לבאר הנמשל, מ"ש במשל כל ראש לחלי, היינו שארצכם שממה, שכמו שהראש הוא כלל הגוף כן המדינה היא כלל האומה, וכל איש ואיש מכללות האומה ירגיש בשממון אשר יקרה בכלל המדינה וראש הממלכה, ונגד מ"ש במשל כל לבב דוי, אומר עריכם שרופות אש, שבכל עיר ועיר נגע בה שרפת אש, כי כמו שהלב עם היותו במדרגה למטה מן הראש, מ"מ האיברים מרגישים לצרו ביותר פרטות מאשר ירגישו כאב הראש, כי במדוה הלב יקרה עילוף והליסות לכל האיברים, כן שרפת הערים הפרטיים הגדיל השממון וההתעלפות לאישי המדינה, ונגד מ"ש במשל מכף רגל ועד ראש אין בו מתום, אומר אדמתכם, היינו אדמת כל אחד ואחד זרים אוכלים פריה לנגד עיניכם, עד שנגע המורכן והאבדון אל כל איש בפ"ע. ולעומת מ"ש במשל לא זורו ולא חובשו, אומר ושממה כמהפכת זרים,

כמהפכה

באור המלות

ומוציאה שיקוי עצמותיו, ותכרו לחי חמור טריה (שופטי' ט"ו) : זרו. י"מ עבר מהקל מנע"ו, כמו ויזר את הגזה (שופטים ו' ל"ח), וי"מ מטעם מזור ורפואה. והעקר שהוא מנל"ה שרשו זרה, ענין פיזור, כמו יזורה על נוהו גפרית (איוב י"ח ט"ו). ויוכל להיות מבנין פֻּעַל ונפתחה הקיבוץ להולם מכבת הרי"ש אשר לא תדגש : חבשו. חבש הוא מענין קשירה ואסירה בכ"מ, ובא על חבישת הבהמה במתג ורסן לבלום, וצמד חמורים חבושים (ש"ב ט"ז), על חבישת המגבעת על הראש, וחבשת להם מגבעות (שמות כ"ט). על המושל העוצר בעם והוכשם בבית הסוהר, לא אהיה חובש (לקמן ג'), על קשירת השבר או המכה בל תתפשט, ולנשברת לא חבשתם (יחזקאל ל"ד), יך ויחבשנו (הושע ו') : (ז) זרים. כמו זרם מים, מהפכה של גשם זורם ושוטף, וזרם וזרים שם שני משקלים כמו קדם וקדים, או יהיה תואר כמו שכיר, כן פי' ר"ם גאון הביאו ראב"ע בס' שפת יתר, והצילו מטרף ר' אדונים, וכ"פ בן מלך. ואף שלדעתם מלה זאת בודדת, מצאתי לה אחים ורעים, שאון זרים תכניע (לקמן כ"ה ה'), מים זרים (מ"ב כ"ד. ירמיה י"ח). ועיין

הערות

הקשר בינו לבינם שבעבורו עשה כל מה שעשה מהאותות והמופתים ושינוי סדרי בראשית, והנה יותר יהיה לבז ולקלון לעם הזה אם יחללו שם קדוש ישראל, שהוא מאסם בהקדושה אשר אצל עליהם, ובזותם את הדיבוק אשר יש לו עמהם, מאשר ימרו שם ה' שהוא ההנהגה הכוללת לכל העמים, ות"ש לא לבד

כְּמַהְפֵּכַת זָרִים׃ ח וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה׃ ט לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד

עיני שמואל (ט) רבה ס"ס קפי' ח' פסוק ט' מבו"ם מזמור כ"ז:

רש"י

מכם כנחלה הנהפכת לזרים והיא שממה מבעליה, כך תירגם יונתן: (ח) ונותרה בת ציון. ריקנית כסוכה בכרם כי יבצרו: מתוכה כאשר תותר סוכת הכרם שעשאה נוטר, ובעת יבצר הכרם מניח סוכתו והולך, בתר דקטפוהי לאחר שבצרו אותה: כמלונה במקשה. כאשר תעזב המלונה שעשה נוטר בראש המקשה לשמור קישואין שלה ומשלקטה מניחה והולך, זו שבכרם קרויה סוכה לפי שהוא גר שם יומם ולילה ביום שומרה מן העופות ובלילה מן הגנבים, אבל הקישואין קשים הם ואין לירא מן העופות ואין צורך לשומרה ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילות, כפרסא מבתותא כמטלל המלונה במקשיא (במקשה) בתר דאבעיוהי, לאחר שלקטוהו והוא לשון המשנה שלש אבעיות ביום: כעיר נצורה. כעיר שצרו עליה ועושין סוכות סביב לה להסתתר שם החיילות וכשמסתלקין מעליה מניחין אותה והולכין, כל זה תירגם יונתן: (ט) לולי ה' צבאות הותיר וגו'. מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו: כמעט כסדם

מצודת ציון

רך וטוב (בראשית י"ח): (ח) בת ציון. עיר ציון: כמלונה. מל' מלון: במקשה. מל' קשואין והוא שם פרי: נצורה. מל' מצור: (ט) לולי. אם לא: שריד. שארית כמו פליט ושריד (איכה ב'): דמינו. מל' דמיון והשואה:

מצודת דוד

הוא מבני הארץ הזאת וסמוך אליה: (ח) ונותרה. הנשאר רקנית מיושביה כמו סוכת הכרם מה שהשומר יושב בה כי בעת יבצר כרמו מניח סוכתו ריקן והולך לו: כמלונה במקשה. כמו המלונה העשויה בשדה קשואין כי משלקט מניחה ריקן והולך לו (וזו שבכרם קרוי סוכה כי השומר יושב בה ביום ומשמרה מפני העופות ובלילה מפני הגנבים אבל הקשואין קשים הם למאכל העופות ואינו שומרם אלא מפני הגנבים ובלילה ולכן נקראת מלונה העשויה ללינה): כעיר נצורה. כמו העיר אשר האויבים צרים עליה העושים סוכות לעצמם להסתתר בהם וכשמסתלקין מעליה נשארים הסוכות ריקן: (ט) לולי ה'. אם לא היה המקום משאיר

חזון ישעיהו

באור המלות

דוגמא לזה מש"ל (ה' ט"ז): (ח) מלונה. סוכה העשויה ללינת הלילה לבד, וע"ל (כ"ד כ'): נצורה. נפעל משורש נצר, והשורש מקום הולם, ענין מצור. וי"מ ענין מורכה, וכן בנצורים ילינו (לקמן ס"ה ד'), והנכון עיר העומדת ליחרב ע"י מצור: (ט) הותיר לנו שריד. אצל שריד בא תמיד פעל שאר, השאיר שריד, ופה לבד אמר הותיר שריד, ויובן עפמ"ש (לקמן ה' ו') בהבדל בין פעל שאר ופעל הותיר

באור הענין

כמהפכה הנעשית ע"י זרם מים כבירים שוטפים, שמשחיתים כ"כ עד שלא נשאר אחריהם שום תקוה ותוחלת, כן אין שארית ותרופה למכתם, (ומה נכונה מליצתו זאת, שתפס שני דברים מתנגדים להגדיל הכאב מאד, כי מאד יצר אל האדם עת יראה יגיע כפו ביד אויביו, משא"כ אם נשחת עד לכלה וגם לו גם להם לא יהיה לא יצטער כ"כ. לעומת זה אמר זרים אוכלים אותה. אולם מצד אחר ינחם העם המנוצח מני צר עת יראה כי עוד נשאר שארית בארץ ועוד יש תקוה לבעליו בעתיד, לעומת זה אמר. כי יהיה שממה כמהפכת זרם שוטף שלא נשאר תקוה לבעליו, ויפה מליצתו במלת זרים הסובל שני הבאורים). והנה צייר בזה סדר החורבן והשממון שקרה לארץ יהודה מיום בוא מלך אשור לכבשה, כי בפעם הראשון שבא שם בימי אחז (מ"ב י"ז) ואז הגלה עשרת השבטים, לא נגע השממון רק לכלל המדינה, ועדיין היו ערים שישבו בשלוה, ועל עת הזאת אמר. ארצכם שממה. ובפעם הב' שבא בימי חזקיהו ותפש את ערי יהודה הבצורות (שם י"ח) כבר נגע החורבן לכל עיר ועיר, ועז"א עריכם שרופות אש, ועדין היו נמצאים יחידים שישבו בטח, אבל בפעם הג' כשהחל לצור על ירושלים, כבר נגע האבדון לכל איש ואיש בפ"ע, ועל זה אמר אדמתכם וכו': (ח) ונותרה, מצייר ירידת ציון מדרגה אחר מדרגה בשלשה זמנים הללו, כי בפעם הראשון נותרה ירושלים בדודה גלמודה מרבת עם אשר היו מתקבצים אליה תמיד ונדמית כמו הסוכה בכרם שאין נמצא בתוכה רק שומר הכרם לבד, כן לא נמצא בה איש ממקום אחר רק אנשי ירושלים לבד, — אחר שבא לשם בפעם הב' נדמית כמלונה במקשה, סוכה העשויה בשדה קשואים, שגם השומר עצמו אינו יושב שם רק בלילה וביום היא שממה לגמרי (כי את הקשואים שהם קשים א"צ לשמור ביום מן העופות רק בלילה מפני הגנבים), כן אף אנשי ירושלים היו מתחבאים כל היום במערות ונקיקים מפני פחד אויב ולא נמצאו בעיר רק בלילה, ואחר הפעם הג' שצר על ירושלים עצמה עם מחנהו היתה דומה כעיר נצורה במצור: (ט) לולי ה' צבאות, אם לא היה משאיר לנו שארית

הערות

שעזבו, אף גם נאצו, ולא לבד שם ה', אף גם שם קדוש ישראל, אשר בו יחדם והפלם מכל העמים, — ואחר שהעביר על פניהם שנים עשר מדרגות בהעתם אשר בם ירדו פלאים עד שנזורו אחור לקצה השפלות.

כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ׃ י שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה׃ יא לָמָּה לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם

ת"א כמעט כסדם. ברכות י"ט ודף ס' כתובות ח': שמעו דבר ה'. ברכות שם כתובות שם: למה וגו'. ברכות פת"ה. ע"ש (יא) תנחומא פ' ויקרא:

רש"י

היינו. כולנו כלים: (י) קציני סדם. שרים שמעשיהם כסדם. מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן: (יא) (שבעתי עולות אילים. כמו פן ישבעך ויגאך) (משלי כ"ה): מריאים. בהמות לאן פטומות:

מצודת דוד

כסדם היינו. היינו רצוים להיות כלים כסדום ועמורה מבלי שארית מה: (י) קציני סדום. שרים הדומים לשרי סדום: (יא) למה לי וגו'.

מצודת ציון

לנו בחסדו שארית כהשבון המעט: (י) קציני. ענין שררה כמו כל קציניך נדדו (לקמן כ"ב): (יא) מריאים. פטומים ושמנים וכן ושלם מריאיכם (עמוס ה'):

חזון ישעיהו

באור הענין

שארית מעט בחסדו, אז. **כסדום היינו**, ר"ל אחר שהיינו דומים במעשינו כסדום, שגברה רעתם יותר מרעת אנשי עמורה. **לעמורה דמינו**, היינו דומים בענין החורבן והאבדון לעמורה שלא נמלט מהם איש, ולא כסדום שנמלטו שם לוט ושתי בנותיו. (בזה השלים הענין, ומתחיל ענין חדש, תוכחת מגולה אודות הקרבנות והמעשים הגרלים אל ה', איכות התשובה ועזיבת החטא, וימשך עד פסוק כ"א): (י) **שמעו דבר ה'**, הוא דבר הנבואה, **קציני סדם**. שרים הדומים לשרי סדום ברשעתם, כי רעת השופטים גבר בסדום יותר מבעמורה. **תורת אלהינו**, זאת התורה אשר שם משה, כי התוכחה שהוכיחם פה על ריבוי הקרבנות הוא מבואר בתורה שאין הקרבן מכפר בלא וידוי ותשובה וחרטה: (יא) **למה לי**, העם היו רגילים בעת ההיא להביא קרבנות רבות ושמנות, וחשבו כי בזה ישיגו התכלית הגדולה. יאמר לאיזה תועלת תביאו רוב זבחיכם אלה, אחר שהמעשה הריקה מן הכונה היא גויה בלא רוח ונשמה, ומה בצע במעשה הקרבנות, והנה חלק את הקרבנות לארבעה מינים. (המין הא') קרבנות נדבה, והם משני מינים, א] עולה, וכולה כליל, ב] שלמים ותודה, שאין מקטירים מהם רק החלב, על הא' אמר **שבעתי עולות אילים**, על הב' אמר **שבעתי חלב מריאים**, ר"ל

באור המלות

כי שאר הוא הנשאר בכוונה, ונותר הוא שלא בכונה ולכן מבמש אלל שריד תמיד בפעל שאר, ר"ל שלא נשאר שריד בכונה, שהגם שנותר אחד היה שלא בכונה רק שהיהה לו נפשו לשלל מבלי דעת האויב השנלה. ופה בא להקטין השריד שלא השאירוהו האויב בכונה רק נותר מעצמו ונמלט מחרב, וגם. זה היה רק מעט על ידי השגחת ה': כמעט. מוסב על שריד, והאתנה עד, והכ"ף כ"ף האמתיות, ככ"ף השבעס לי כווס: כסדם היינו לעמרה דמינו. העברי ידבר בערך הדמיון לפעמים בפעל דמה ונקשר עם למ"ד. לעמורה דמינו, ולפעמים בפעל היה ונקשר לרוב עם כ"ף כסדום היינו. ויש הבדל גדול ביניהם, כי פעל היה הנקשר עם כ"ף מורה שהיה כן ממש, אבל דמה עם למ"ד, מורה שנדמה לו רק במקצת או בדבר אחד, היה ה' כאויב (איכה ב' ה') היה כן ממש, אבל דומה דודי לצבי (שיר ב' ט') היא רק במהירות מרוצתו, כדברי המורה (בראשון מראשון) ואחר שהמליצה זאת תפארתה, שמושגים יתעלו מן הקטן אל הגדול, מן הקל אל החמור, הנה מחק המליצה וכלליה, שלא תרד רק תעלה במושגים, ולפ"ז אחר שאמר כסדום היינו, שהוא השיווי המוחלט, איך יאמר לעמורה דמינו שהוא הדימוי במקצת, והיה ראוי לאמר בהפך לעמורה דמינו (ויותר מזה) כי כסדום היינו, וכן אמר המתפלל (תהלות ק"ב ה') דמיתי לקאת מדבר (ויותר מזה, כי) הייתי ככוס חרבות, שזה בהחלט. ומזה תראה כי מ"ש בפירושי לא דבר ריק הוא: (י) שמעו, האזינו. יש הבדל בין שמיעה להאזנה, שהשמיעה מורה יותר ההבנה מפעל האזין, וכארתי בפי' התורה (דברים ל"ב א') כי כשירדפו שני פעלים אלה אל שני נושאים מתחלפים ידבר אל נושא החשוב בפעל שמע, ואל נושא הפחות בפעל האזנה, ולכן אל הקצינים אומר שמעו ואל העם האזינו, גם יש הבדל בין דבר ה' ובין תורת אלהינו. דבר ה' הוא הנבואה, והתורה היא תורת משה, ותמצא כפל זה (לקמן ב' ג', ה כ"ד). וכבר באררתי בפי' התורה (שם) כי כשיבואו שני הפעלים שמיעה האזנה על שני נושאים מתחלפים יוחס אל הנבואה המעולה שצריך להטות לב להבינו לשון שמיעה, ואל הנבואה המובן בקל לשון האזנה, ולכן על דבר ה', שהנבואה דברים חתומים וסתומים, ורק הקצינים והגדולים יבינוהו, אחרי שיפימו גבם להבין ולהשכיל, אמר לשון שמיעה, ואל תורת ה' המובנת לכל לפי פשוטה, אמר לשון האזנה: (יא) מריאים. ת"י פטימין, ור"נ מין המוני הבקר הגדולים. ואולי לשון מרי, שרבו מרה והא' נוספת, ע"ש מריס ומרדס

הערות

שם פניו להחליש עליהם היאוש והאבדון משני פנים, א) מצד המפורסמות והשכל. החולה אשר עומד על פתחי שאול ושתה קובעת כוס המות היעלה ארוכה לו? וכן הבא עד שאול המיתות הישוב לראות באור החיים? וזה גלה ביאור פסוק הקודם אשר שמהו נושא לפסוק זה, גוי חוטא! על תועלת מה תוכו?, ב) מצד הנסיון. החולה אשר אינו רוצה לבקש מרפא איך ירפא? וזאת הודיע ביאור הכתוב שאחריו שהוסם נושא לפסוק זה. על מה תוכו? הלא כל ראש לחלי ומ"מ לא זורו ולא חובשו, —

יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי׃ יב כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי׃ יג לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן

תולדות אהרן נ"ס חגיגה ד': כי תבאו. חגיגה ד':

עיני שמואל (יב) זוכר בשלח במדבר ת"ז תיקון י"ג (כ' ב') תנחומא פ' וירא זו"ח נ"ד ב': (יג) גשות"ע מזמור מ"כ:

רש"י

לא חפצתי. אחר שהם עוברים על תורתי זבח רשעים תועבה: (יב) מי בקש זאת מידכם רמס חצרי. לרמוס את חצרי אחרי שאין לבבכם שלם עמי: (יג) לא תוסיפו הביא מנחת שוא. מתרה אני בכם לא תביאו לי מנחת שוא שלכם, שהעשן העולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא לנחת רוח: חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגו'. ולקרוא מקרא חדש ושבת שאתם מוסיפים לקרא עצרה ואסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבבכם הנוטה לעבודה זרה והעצרת עמו שאין שני הדברים הללו ראויין יחד לקרוא עצרת

מצודת ציון

ועתודים. הם הזכרים מן העזים: (יב) פני. כמו לפני והחסר סלמ"ד: רמס. ענין דריסה ברגל כמו ורמסו בחומר (נחום ג'): (יג) קטרת. ענין העלאת עשן והוא מל' קטור הארץ כקטר הכבשן (בראשית י"ט): אוכל. מל' יכולת: און. ענינו מחשבת שקר כמו הנה יחבל און (תהלים ז'): ועצרה. ענין קבוצת אנשי' כמו עצרת בוגדים (ירמיה ט') ע"ש שהם

מצודת דוד

הלא כל עולה שוכנת באה להתוודות עם שבאהו ואתם הואיל ואינכם שבים מה לי הזבח: שבעתי וגו'. ר"ל אני קץ בהם כאדם השבע שהוא קץ בדבר שהוא שבע ממנו: לא חפצתי. הואיל ואינכם שבים: (יב) כי תבואו. כאשר תבואו: לראות פני. ברגל אז אומר לכם מי בקש זאת מידכם לדרוך ולרמוס בחצרי: (יג) מנחת שוא. כי הואיל ואינכם שבים ואינה לי לרצון היא מנחת שוא כי אין בה תועלת כי בקטרת הקומץ היא תועבה לפני: חדש ושבת. בין בר"ח בין בשבת בין בימי המועד אשר תקראו מקרא קדש ואתם נעצרים

חזון ישעיהו

באור המלות

כפרים סוררה, והכתוב עד, כעת במרום תמריא תשחק לסוס ורוכבו (איוב ל"ט): עתודים. הזכרים מן העזים: (יב) פני. חסר למ"ד לפני, ויורמז דעת חז"ל יִרְאֶה יֵרָאֶה, כך בא לֵרָאוֹת, כי לא בעין בשר והראה, רק יתראה ע"י שהוא רואה וצופה ומשגיח בכל, וכן: מי בקש זאת מידכם. פעל בקש נקשר עם מ"ם הוא בקשה ושאלה, ואם נקשר עם מלת מיד הוא השואל מחברו שישיב לו את המגיע לו ממנו (בראשית ל"א ל"ט. מ"ג ט"ו. ש"א כ' ט"ז): רמוס. הולך, דורך, פוסע. הוא כדרכו, והרומס, הוא להשחית ולקלקל? והרמוס את החוח (מלכים ב' י"ד ט'). ר"ל משחיתים חצרי, ותפס חצרי כי בהיכל לא נכנסו רק הכהנים: (יג) שוא. דבר שאין בו ממש, וזה גדרו בכ"מ, והמבאר שוא, שקר, שקר בימינו: קטרת. שם קיטור, הונח על השדים והשלקים

באור הענין

אחר שתכלית המבוקש מקרבנות אלה, הוא להראות הכרת חסד ה' וטובתו והכנעתו לפניו, אתם שאינכם מכוונים זאת בהביאכם הקרבן, כמדומים אתם כי הרעב לשבוע חלב ובשר לשובע, משיב אני לכם, שבעתי בם, ואיני רוצה בהם עוד. (המין הב') קרבנות חובה הבאים לכפרת החטא, והם החטאות והאשמות, ועקרם הוא הדם הנזרק שבו תלוי הכפרה, אומר אחר שתכלית המבוקש בקרבנות אלה הוא, שיתחרט החוטא ויתודה ויכנע וישוב, אתם שאינכם שבים בתשובה, כמדומים אתם כי אל דם הקרבן אני צריך, דעו **כי דם פרים וכבשים לא חפצתי** בו. (המין הג') הם קרבנות נדבה שעשאם ה' עליהם חובה והם עולות ראיה ושלמי חגיגה שהיו מביאים בעת עלייתם לרגל, שהגם שהם נדבה, ואם לא עלו לרגל אין חייבים בהם, מ"מ אם ראו פנים בעזרה ולא הביאו קרבן, לא לבד שלא קיים מ"ע של יראה כל זכורך, עבר ג"כ על ל"ת של ולא יראו פני ריקם, (רמב"ם פ"א מה' חגיגה), והכונה בקרבנות אלה, שאחר שצוה להם לעלות לעיר הקודש ג"פ בשנה, ללמוד שם יראת ה' ודרכיו מפי הכהנים והנביאים, כמ"ש למען תלמד ליראה את ה' אלהיך, לעומת זה צוה להם להביא דורון לפניו, אות הרצון והאהבה, כי חפץ בביאתם וכי לקח מידם עולה ומנחה, ועז"א. (יב) **כי תבאו לראות פני**, בשלש רגלים, שאז הלא צויתיכם לעלות ולראות וא"כ הלא תאמרו הלא אז אתם מוכרחים ומצווים על הבאת הקרבן? אני משיב לכם **מי בקש זאת מידכם**, גם זאת בעצמו שתרמסו חצרי להראות פנים מי בקש מידכם? ואחר שחיוב הקרבן הוא רק אם מתראה פנים בעזרה הלא טוב שלא תלכו לעזרה ולא תביאו קרבן. **רמס חצרי**, ר"ל אחר שאינכם מכונים בעליה זאת ללמוד שם יראת ה' א"כ אינכם עושים בזה שום מצוה רק מה שאתם רומסים חצרי בחנם, וא"כ. (יג) **לא תוסיפו** אחר שגם זאת שתרמסו חצרי איני רוצה בו, והוא נגד רצוני, כ"ש שאין לכם להוסיף עוד על מה שאתם באים שם נגד רצוני **להביא** עוד **מנחת שוא** והבל, קרבן החגיגה והראיה שאיני רוצה **בו** כלל, כי **קטרת** הקטור של המנחה **היא תועבה לי**, כמי שבא אל היכל המלך נגד רצונו ומוסיף

וַעֲצָרָה׃ יד חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא׃ טו וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־

תולדות אהרן חדשיכם ומועדיכם. שבת קמ"ה מגלה ל"א: ובפרשכם כפיכם. ב כות ל"ב:

עיני שמואל (יד) זוהר ס' בראשית יתרו רבה פרשת ויקרא פ"ג בא פס"ו פנחס פכ"א ת"ז תיקון ס"ט תנחומא פ' פנחס: (טו) זוהר פ' וישב ויחי רבה בא פט"ו בשלח פכ"ב היכל קפי' א' פסיקתא פכ"ג כפרא במכילתא

רש"י

ליאסף לפני והאון שבלבבכם לעבודה זרה ואין אתם מוציאין אותו מתוך לבבכם: (טו) ובפרשכם כפיכם

מצודת דוד

לפני בשבאת קרבנות הנה לא אוכל לסבול האון שבלבבכם עם העצרה שאתם נעצרים לפני כי אין שני אלו ראויים להתאחד: (יד) חדשיכם. זבחי חדשיכם וגו': לטרח. למשא כבד המטריח עד שאני עיף לשאת את המשא ואמר בלשון הנופל באדם להשמיע האוזן כפי שהורגלה: (טו) ובפרשכם כפיכם. בעת התפלה: ידיכם וגו'. לפי שידכם מלאים

מצודת ציון

עצורים ועכובים במקום אחד: (יד) נלאיתי. ענין יגיעה כמו ומה הלאתיך (מיכה ו'): נשא. מל' משא: (טו) אעלים. מל' העלמה והסתרה:

חזון ישעיהו

באור הענין

תאה על פשע וממלא ביתו קטור ועשן. (המין הד') הם קרבנות מוספים שהביאו הצבור בשבתות והחדשים ומועדות, והיה להם תכלית אחר מיוחד מתיחס עם ענין היום, כי כמו שהימים הקדושים האלה נבחרו, למען יפנו בם מהבלי העולם ויתקדשו לעבודת ה', כן נהגו בם קרבנות מיוחדים שהיו הצבור מתאספים לבהמ"ק לעמוד על הקרבנות ולהעצר לפני ה' בתפלה ועזיבת עסקי התבל. והנה בימים האלה היו בהם שני ענינים, למדום חז"ל משינוי הכתובים, במק"א אומר עצרת לה' אלהיך ובמקא"א עצרת תהיה לכם, כי היו מחלקים את היום לשני ענינים חציו הראשון להעצר לפני ה', וחציו השני למשתה ושמחה, אולם גם מצות העונג והשמחה היה צריך שיהיה בקדושה לשם ה' בלבד, עז"א חדש ושבת קרא מקרא, שהם המועדות שאתם קוראים אותם מקרא קדש. לא אוכל און ועצרה, ר"ל גם בחצי היום הראשון שבו אתם מתעצרים לפני בבהמ"ק, מ"מ לא אוכל לסבול העצרה הזאת אחר שלבבכם מלא און עם העצרה אשר בפועל, ואין מעשה העצרה מסכים עם המחשבה שבלב: (יד) חדשיכם, ר"ל וכ"ש חצי היום השני שאתם מיחדים לצרכיכם לאכול ולשתות שלכן קראו החדשים שלכם לצרכיכם, זה שנאה נפשי לגמרי, כי אין בו לא מעשה טובה ולא מחשבה, אחר שאינכם מתענגים לשם ה'. היו עלי לטרח, הדבר מצד עצמו היא טרחא בעיני, מצד שהוא נגד רצוני. וגם נלאיתי נשא, מצד אורך הזמן שאתם מתמידים ושונים בהטא, (כי משא כבד יהיה למעמסה אף זמן מועט, וגם משא קלה ילאה הנושאה זמן ארוך, וכ"ש הנושא משא כבד זמן ארוך): (טו) ובפרשכם, אחר שהוכיחם עד הנה לאמר, כי הפועל הטוב מהבאת הקרבנות והעצרה בבהמ"ק לא יועיל אם לא תסכים עמו טיב המצפון והמחשבה הזכה, יאמר כי גם טוב המחשבה לא יועיל אם האדם מלוכלך בחטאים בפועל. כי גם עת תפרשו כפיכם להתפלל, והוסיף לאמר. גם כי תרבו תפלה, שגדר מלת תפלה היא שפיכת הנפש במחשבה זכה ורצויה, בזה הלא הכיוותם לבבכם אלי, מ"מ אעלים עיני מכם ולא אוכל לשמוע תפלתכם מצד שידיכם דמים מלאו במה שאתם שופכים דם נקיים, ובזה רוע המעשים ישחיתו זכות הכונה, כי מתנאי העבודה השלמה שניהם הפעל והמחשב יתקדשו לפני ה', ואם תשאלו ובמה נכף לה' ונראה לפניו? הגיד לך אדם מה טוב, ואיך תשובו לה' ומה הם

באור המלות

המומים העולים מגשם לא כשיותם באור, וזה המבדיל בינו לבין שם עשן שבא מן פירוד החלקים בעצמם, וע"כ בקרבנות שהם גשמיים לחים יאמר קטרה בכ"מ. וקטרת, שם מופשט נכרת, המנהה המסבבת העלאת הקיטור היא תועבה: קרא מקרא. חסר ו' העיטוף, ור"ל המועדות שהב"ד קוראים אותם כמ"ש אשר תקראו אותם אתם (ויקרא כ"ג), ונאמר בם תמיד מקרא קדש יהיה לכם, על שהבית דין קובעים אותו: עצרה. עקרו מורה מניעה ועכבה, הנה נא עצרני ה' מלדת (בראשית ט"ז), ומשם הושאל על החג, עצרת היא, על שנעצרים לפני ה' ונמנעים מעסקיהם. על המלכות, זה יעצור בעמי (שמואל א' ט' י"ז) על שהמלך עוצר בעם ומונעם מלכת בברירות לבם. ואון מורה כח ההפשי בתוכו וכחו, וזה הפך עצרה. לא אוכל, הטעם לא אוכל סבול און אם עצרה, וכן אותו לא אוכל (תהלות ק"א ה'): (יד) לטרח נלאיתי. מושג הטרחא היא בהנשות, ומתאחד עם סבל ומשא ודומיהם, רק שנבדל מהם במה שכולל כל דבר שיקון בו האדם יהיה משא או הליכה או דבור. ומו ג הלאות הוא בהנושא ומתאחד עם פעל יגע, עיף, עמל, רק שנבדל מהם במה שהוראתו המיוחד על פסיקת הכח בהחלט: (טו) ובפרשכם כפיכם. פרישת הכף הוא לתפלה בכ"מ (שמות ט' ל"ג. מ' א'. ויקרא כ"ב ל"ח ל"ד. עזרא ט' ה'). כי הדוכן יבא בלשון נשיאת ידים (ויקרא ט' כ"ב). ולכן דברי חז"ל (ברכות ל"ב) אסמכתא, וכן ברבה (בשלח פכ"ב) פי' על התפלה: תפלה. שרשו פלל, מורה על שפיטת כח הפנימי ושפיכת הנפש והדבקה בהעליון הבלתי ב"ת, ומצד זה עקר הוראתו על זוך הלב, טהרת הנפש, התנשאות הרוח, בדידת המחשבה, דבקות החלק בהכל הכולל בקשר אמון, ולא יבוא פעל זה מאדם לאדם (נגד לקמן מ"ה י"ד עמש"ש), וזה גדרו והבדלו מיתר רעיו תחנה בקשה ודומה:

שנאי

תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ׃ טז רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ׃ יז לִמְדוּ הֵיטֵב

תולדות אהרן ידיכם דמים. שם נדה י"ג: למדו היטב. יומא ל"ט קידושין כ"ג:

עיני שמואל דמלואים ידוע מי ברכות פ"ד הלכה א' ותענית פ"ד הלכה א' עו"ש תנחומא פ' וירא: (טז) רבה ויקרא פמ"ח במדבר כ"ב נשא פי"ד פסיקתא פ"מ ירושלמי מס' ר"ה פ"ד הלכה ז' תנחומא פ' וישלח: (יז) רבה נשא פי"ד הדר"ע בפתיחה ירושלמי מס' ר"ה פ"ד ה"ז תנחומא פ' וישלח:

רש"י

אעלים עיני מכם. לפי שידכם דמים מלאו: דמים. רציחה: (טז) רחצו הזכו. (נחת הוא) לשון ליווי, לפי שהוא מגזרת רחץ, אבל רחצו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת רחץ, רחצו הזכו הסירו חדלו למדו דרשו אשרו שפטו ריבו לכו, עשרה אזהרות של לשון תשובה יש כאן כנגד עשרת ימי תשובה וכנגד' עשרה מלכיות זכרונות ושופרות: חדלו הרע. חדלו ממעשיכם הרעים: הרע. כמו להרע, ואין צריך לכתוב (מלהרע) שכן לשון המקרא נופל על לשון חדל, וחדל לעשות הפסח (במדבר ט'), עד כי חדל לספור (בראשית מ"א), כלומר חדלה הספירה חדלה העשייה, אף כאן תחדלו הרעה: (יז) למדו. רפי נקוד והוא מגזרת לימוד, היו למדין להיטיב, הלמד לעצמו הוא ממשקולת לשון קל לפיכך צווי לשון רבים ש.ו נקוד בחיר"ק כמו אמרו שמעו, אבל המלמד לאחרים הוא ממשקולת לשון כבד המודגש, ואם בא לצוות את הרבים הוא נקוד למדו וכן דרשו מגזרת דרוש אבל אשרו שהשי"ן מודגשת ממשקולת לשון כבד ומגזרת אשר לפיכך לשון ציווי לרבים נקוד פתח (כמו אמרו דברו כפרו בשרו): אשרו חמוץ. החזיקו את הגזול והוא לשון משנה אשרנוהי, הי איש חילי, ישר כחך, לשון אחר הדריכוהו בנתיב אמת לזכות בשלו לשון באשורו אחזה רגלי (איוב כ"ג), ואשר בדרך לבך (משלי כ"ג): חמוץ. גזול ודומה לו מכף מעול וחומץ (תהלים ע"א): שפטו יתום. פלוני זכאי ופלוני חייב: ריבו אלמנה. השתדלו בריבה להתווכח

מצודת ציון

(טז) הזכו. מל' זכות ובהירות: חדלו. מנעו: (יז) אשרו. מל' ישר ובא האל"ף במקום היו"ד וכן בהפוך כמו ובכבודם תתימרו (ישעיה ס"א) ומשפטו תתאמרו: חמוץ. עשוק כמו מכף

מצודת דוד

מטפיכת דם: רחצו הזכו הסירו. כתמות העון בתשובה: הסירו וגו'. לפי ברוע מעללו גבר עומדים מול ה' לקטרג עליו לזה אמר עשו תשובה וכזה הסירוס מנגד עיני: הרע. מלהרע: (יז) היטב. להטיב מעשיכם: דרשו. חקרו המשפט. לדעת הדין עם מי והיו מוסרים את העשוק ושפטו משפט היתום וריבו ריב האלמנה כי המה הנעשקים ע"פ רוב:

חזון ישעיהו

באור המלות

(טז) הזכו. י"מ התפעל מנל"ם, ודגש הכ' לחסרון הד' הזדכו, ולאות הבנין, ולדעתם דגשות הזיי"ן זרה? וי"מ נפעל מהכפולים, ודגשות הז' לחסרון נו"ן הבנין, ודגשות הכ' להשלים הכפל. ולדעתם ראוי שתהיה המלה מלעיל, כמו הסבו נושאי כלי ה'? לכן נראה כי מלה זו הורכבה בכונה מנל"ם והכפולים, כי ממשפט המלולה ברשו זכך, כי ריעו הוא רחצו. וממשפט הכונה הוא ביעשו מהעונות זכיות, כי ברתולם היא כיבום המדות ונקייתם וברשו זכה, לכן הורכבה משניהם: (יז) אשרו. כמו מאשריך מתעים (לקמן ג' י"ב) לשון הדרכה: חמוץ. כמו חמוס בחילוף מוצא הביניים, כמו מכף מעול וחומץ (תהלות ע"א): שפטו, ריבו. הבא הפעול שפטו (משפט) יתום, ריבו (ריב) אלמנה. ויש הבדל בין ריב ומשפט, הריב הוא סדור הטענות בדבר שעדן אין ענינו מבואר, והמשפט הוא עיון על הפסק בדבר המבואר, וכן היתום משפט נחלתו מבואר בתורה, אבל האלמנה שתובעת כתובה או מזונות אין משפטה מבואר, וצריכה להשבע שבעת כתובה, לכן אמר ריבו (וע"ל ג' י"ג):

באור הענין

תנאי התשובה וגדריה, תחלה. (טז) רחצו, כתמי העונות הקודמים, ע"י חרטה ועזיבת החטא, ולא די ברחיצה ושטיפה בעלמא, רק הזכו בזכוך היטב שיסור הכתם מכל וכל, ר"ל שובו מאהבה עד שיהיו מן העונות זכיות. ומתי די בחרטה לבד? רק בעבירות שבין אדם למקום שאין העון קיים עודנה, אבל בעבירות שהם קיימים עודנה שהם עבירות שבין אדם לחברו, בזה הסירו רע מעלליכם מנגד עיני, ר"ל מעללים שעדן עומדים לנגד עיני, והחטא ישנו עוד במציאות, צריך שתסירו אותו, גזל ישיב, אונאה יחזיר, חבול ישלם, מוציא ש"ר יפייס. — כ"ז לתקן חטא העבר. עתה יורה איך יתנהג הבא בעתיד, חדלו מלהרע הוא סור מרע מעתה והלאה, ולא די בזה לבד רק.

(יז) למדו, עצמכם להיטב שהוא עשה טוב, ובחובתך נגד בן אדם רעך זאת עשו דרשו משפט בין הנגשים לריב לברר הדין עם מי, וכשתדעו מי הנגזל, אז אשרו את החמוץ בנתיב משפטו, ולא לבד שתדרשו משפט עת יבואו שני בעל"ד להתיצב לפניכם, רק גם שפטו (משפט) יתום הגם שהוא קטן ואינו יודע לתבוע את בעלי דיניו לדין, ולא זאת בהמשפט משפט יתום שמשפטו קצוב ומבואר שהוא קם תחת אביו לנחלה, רק גם ריבו (ריב) אלמנה, האלמנה שגם היא אין לה יכולת לתבוע בעלי ריבה לדין וגם משפטה אינו ברור כמשפט יתום, כי יש במשפטי כתובתה טענות והכחשות ע"פ הרוב, אימר נדרי אתפסה וכדומה, (כי זה ההבדל בין ריב ומשפט)

מכל

דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה׃ יח לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ׃ יט אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ׃ כ וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

תולדות אהרן אשרו חמוץ. סנהדרין ל"ה: אם יהיו וגו'. שבת פ"ו יומא ס' ודף כ"ה: אם תאבו. קידושין ס"א: ואם תמאנו. שם: חרב תאכלו. שם ס"ב:

עיני שמואל (יח) רבה ויחי פנ"ע ויקרא פ"א אמור פכ"ז עו"ש במדבר פ"ב נשא פ"ח ופ' יו"ד שה"ש קפי' א' פסוק ס' וקפי' ה' פסוק ע"ז רו"ש וקפי' ז' פסוק ה' זוכר פ' בראשית במות תרומה תזריע פנחס עו"ש פסיקתא פנ"ז עו"ש ת"ז תיקון כ"א (מ' א') ותיקון ל"ב (כ"ס א') עו"ש ותיקון ע' (ל"ז א') תנחומא פ' וישלח פ' אמור ספרי פ' דברים ואתחנן ירושלמי מס' ר"ה פ"ד הלכה ז' ומס' יומא ס"ו תל' ס' כא"ז פרק כ"כ: (יט) רבה שמיני פי"ג בחקתי פל"ה ד"ר פ"ד מ' משלי יו"ד כ' ספרי פ' עקב: (כ) מכילתא בא פי"ב ספרי פ' עקב:

רש"י

בעדה שאינה יוצאה לחזור אחרי בעלי דינה (כא"א): (יח) לכו נא ונוכחה. יחד אני ואתם ונדע מי סרח על מי, ואם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב: אם יהיו חטאיכם כשנים. כתומים לפני כאודם שני הלבינם כשלג: יאמר ה'. תמיד הוא אומר לכם כן, כמו על פי ה' יחנו (במדבר ט'), דבר אחר לכו נא ונוכחה מה כתיב למעלה ממנו חדלו הרע למדו היטב, ואחר שתשובו אלי לכו נא ונוכחה יחד להודיעני, עשינו מה שעלינו עשה מה שעליך, ואני אומר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג וגו': כתולע. צבע שצובעין בו אדום גרעינים הם ויש תולעים בכל אחד ואחד: (כ) כי פי ה' דבר. והיכן

מצודת דוד

(יח) ונוכחה. נברר הדברים לדעת מי סרח על מי: אם יהיו וגו'. ר"ל וכאשר תודו שהדין עמדי ותשובו לי אז אם יהיו חטאיכם הדומים כשני תולעת ילבינו כשלג ר"ל אכפר על הטאתיכם (דימ' העון לכתם אדום שהוא צבע חזק ונרא' למרחוק ולא יוסר מהר בכבוס): (יט) אם תאבו. להיות מוכנעים לי ושמעתם בקולי אז תאכלו מיטב הארץ: (כ) ואם תמאנו. ואם תהיו ממאנים לשמוע אמרי ותמרו פי: חרב תאכלו.

מצודת ציון

(יח) לכו. הוא ענין לשון זרוז כמו ועתה לכו ונהרגהו (בראשית ל"ז) והלא לא הלכו אליו: ונוכחה. ענין ברור דבר כמו אשר הוכיחו ה' (שם כ"ד): כשנים. מעול וחומץ (תהלים ע"א): הוטי' צבוע אדום כמו ותולעת שני (שמות כ"ה): כתולע. הוא שם הצבע שצובעים בו אדום: (יט) תאבו. תרצו כמו לא אבי' יבמי (דברים כ"ה): (כ) תמאנו. מלשון מיאון וסרוב: ומריתם. מל' מרי ומרד:

באור הענין   **חזון ישעיהו**   **באור המלות**

מכל מקום ריבו אתם את ריבה שענו בעדה עד יצא לאור משפטה: (יח) לכו, בואו נא ונוכחה יחד, מדוע אינכם עושים כן? מדוע אינכם שבים אל ה' כאשר הוריתיכם? מה תדאגו ותיראו לשוב, הלא גם אם יהיו חטאיכם צבועים ואדומים כחוט השני מה בכך הלא כשלג ילבינו? אם תרחצו ותזכו כמ"ש רחצו והזכו, יתכבסו הכתמים ונטהרתם מכל חטאתיכם, ולא זאת לבד אלא גם אם יאדימו כתולע, הוא התולעת אשר בדמו צובעים. את צבע השני, (וכיון בזה לשני ההבדלים אשר בין התולע ובין השני הנצבע ממנו, א] שהתולע הצבע האדום עצמי לו לא כן השני שקבל הצבע במקרה ע"י התולע, ור"ל גם אם תתהרבו בחטא עד שישוב עצמי לכם, וזה החוטא מכבת הכפירה והמרד שעז"א אם יאדימו כחוזק כתולע, ב] שהתולע צובע אחרים לא כן השני, ור"ל גם אם חטאתם והחטאתם את הרבים, הגם שאז

(יח) לכו. ענין זרוז: ונוכחה. הוא וכוח בראיות ומופתים בכנויים: ילבינו. הוא הפעיל עומד, כי לא נמצא בותר הבנינים, אבל יאדימו יוצא בהכרח כי נמצא בקל אדמו עצם מפנינים, ועיין בפי': כתולע. תולעת השני, שם רמש ילבעו מדמו מראה אדום (קארמעזין בל"א): כצמר. אשר התואר בצמר לבן, וכמוהו מלובשים בגדים (מ"א כ"ב י'), ימותו אנשים (ש"א ב' ל"ג): (יט—כ) אם תאבו, ואם תמאנו. יש הבדל בין אבה ובין לא אבה, הממאן הוא כפה, והבלתי אובה הוא בלב, ויצוייר האובה וממאן. והבלתי אובה ובלתי ממאן, כשאין פיו ולבו שוים. והיה לו לאמר פה אם תאבו אם לא תאבו? אבל כיון, כי לא די אם תשמעו בפועל כשאינו בלב מסכים, וצריך שתאבו בלב. אבל אם תמאנו בפועל הגם שבלבבכם אתם אובים לשמוע תענשו, כי רוב החוטאים הבלתי מורדים לנם תאב לשמוע, רק יצרם מנצחם. לכן אמר ומריתם כי יש הבדל בין ממרה ומורד, המורד פורק עול, והממרה רק מחליף מצות אדניו, (כמו לא יחליפנו ולא ימיר ויקרא כ"ז י') אבל אינו מורד בהחלט: חרב. בחרב, כמו כי ששת ימים, ירחצו מים: תאכלו. המליצה תצייר את החרב כנוף טורף אוכל בשר ומלא ורוה דם ושבע

התשובה קשה מאד שעז"א יאדימו בהפעיל) מ"מ עת תשובו (גם אם לא ישוב להיות לבן כשלג עכ"פ) כצמר יהיו? וא"כ מדוע אינכם שבים בתשובה, הלא אין לך דבר שעומד בפני התשובה?, זאת שנית הלא בהכרח ראוי לכם לשוב, כי ראוי לכם לשום על לב את גודל התועלת אשר ימשך לכם מן התשובה ומוב המעשים, כי. (יט) אם תאבו, ותתרצו ושמעתם את דברי, הלא אז. טוב הארץ תאכלו, וכן ראוי לכם לשום על לב הנזק אשר ימשך לכם מרוע המעשים ומניעת התשובה, כי הלא. (כ) אם תמאנו, לשמוע ומריתם את פי הלא אז בחרב תאכלו, כי פי ה' דבר ולא יפול מדבריו ארצה, וא"כ מדוע לא תיראו

כא אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים׃ כב כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם׃

תולדות אהרן איכה היתה. מגילה ל"א: מלאתי וגו'. סנהדרין ל"ח ספר הזוהר פרשת מצורע: כספך וגו'. בתרא פ"ו:

עיני שמואל (כא) רבה לך פמ"ג ויקרא פ"ד פנחס פכ"א שה"ש ק"י א' פסוק ט' וקפי' ה' פסוק י"ב פתיחה דאיכה איכה קפי' א' קפי' ב' קהלת כד"א זהר פ' בראשית פ' בהר נשא פסיקתא פט"ו בפר הבהיר ואדר"פ באות ג' תנחומא פ' פנחס שופטים: (כב) רבה בראשית פכ"ח משפטים פל"א תנחומא פ' משפטים:

רש"י

דבר והבאתי עליכם חרב (ויקרא כ"ו): (כא) לזונה. תועה מעל אלהיה: קריה. שהיתה נאמנה ומלאה משפט, וצדק היה לן בה ועתה מרצחים: מלאתי משפט. כמו רבתי עם (איכה א'): צדק ילין בה. תמיד של שחר היה מכפר על עבירות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום, דבר אחר שהיו מלינין בה דיני נפשות, כשלא היו מוצאין לו זכות ביום הראשון לא היו גומרין את דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות, ועתה נעשו רוצחין, ומצינו בפסיקתא רבי מנחם בר אושעיא אמר ארבע מאות ושמונים ואחד בתי כנסיות היו בירושלים כמנין מלאתי בגימטריא, ועתה מרצחים הרגו את אוריה והרגו את זכריה: (כב) כספך היה לסיגים. שעושין מעות נחשת ומצפין אותם בכסף להונות בהם: סבאך מהול במים. משקים שלכם מעורבים במים, כדאיתא בפסיקתא: מהול. מעורב, ואין לו דמיון במקרא, ובמדרש

מצודת ציון

(כא) קריה. עיר: מלאתי. היו"ד נוספת ובעבור תוספת היו"ד נהפכה הה"א לתי"ו להסמיכה אל היו"ד: ילין. ענין התמדה וכן ולנה בתוך ביתו (זכריה ה'): (כב) לסגים. הוא פסולת הכסף כמו סיגים כסף היו (יחזקאל כ"ב): סבאך. כן נקראים משקים המשכרים כמו ונסבאה שכר (לקמן כ"ו): מהול. מזוג ומעורב ודומה לו לשחוק אמרתי מהולל (קהלת

מצודת דוד

לא תהיו אוכלים אלא אכולים לחרב: כי פי ה' דבר. וכידו לקיים מאמרו: (כא) איכה. מתאונן לומר איך ירושלים עיר אמונה נהפכה להיות מופקרת בה' כזונה המופקרת בבעלה: מלאתי. מעולם היתה מלאה משפט והצדק התמיד בה ועתה נהפכו אנשים להיות מרצחים: (כב) כספך. הכסף שאתה נותן לזולת הוא סיגים ואתה מרמה ומאנה אותו:

חזון ישעיהו

באור המלות

ודשן (דברים ל"ב מ"ב. לקמן ל"ד ה' ו'): (כא) איכה. משך פניו מפסוק זה לשלאחריו מנוכח לנסתר? ולמה שפרשתי הנהו נכון: נאמנה, משפט. דע כי כל מקום שיורדפו שני שמות אלה, אמונה משפט, אמונה צדק, תהיה האמונה בין אדם למקום, ומשפט או צדק בין אדם לחבירו (הושע ב' כ"ב. ירמיה ה'). ועיין מזה (למן י"א ה'. נ"ט ד'): מלאתי. יו"ד נוספת, כמו רבתי עם, תואר כדמות פעול, וחז"ל דרשוהו (פסיקתא פט"ו סכ"ד, ופע"ז ס"ז, ורבה איכה בפתיחה דר"ת בר פפא ובפסוק בלע ה' לא חמל, ומדרש הזית פסוק לסוסתי) תפ"א בתי כנסיות היו בירושלים כמספר מלאתי: משפט, צדק. ההבדל בין ב' שמות אלה ידוע, משפט הוא עשות הנכון לפי הדת הכולל האלהי או הנימוסי, והצדק עפ"י היושר והטוב מצד הנושא המיוחד שישתנה לפעמים מן הדת הכולל לפי הזמן והענין, והוא מעלה יותר מפעולת המשפט, ולא חרבה ירושלים אלא מפני שהעמידו דבריהם על דין תורה: ילין. להמפרשים הושאל מן הלינה אל ההתמדה בדבר, כמו בצוארו ילין עז (איוב מ"א י"ד). וחז"ל נתקשה להם זאת ודרשוהו (בסנהדרין ל"ה, ורבה פנחס פכ"א). ולמ"ש הוא פשוט: מרצחים. יש הבדל בין רוצח בקל, ובין מְרַצֵּחַ בכבד, המרצחים הם חבורה וקשר רוצחים כמלאכה ביניהם מצוים ומקבלים צווי. ולא תמצא שם זה בודד, רק על הרבה שלהם, (מ"ב ו' ל"ב). וביתר מקומות בא בלשון רבים כב"מ: (כב) כספך. מה יקשה סדר זה לפי' המפרשים, שאחר עון רציחה יחשוב

באור הענין

שדון? מדוע לא תשובו אל ה'? (ושנה האדם יניח מעשות דבר מה, אם מפני שהשגת הדבר ההוא ועשייתו כבד וקשה עליו, אם מפני שאינו מכיר תועלת בעשייתו והפסד בהנחתו, לעומת זה ערך ה' המתוכח את טענותיו, להראות. א] שהשגת התשובה והדרך הטוב קלה על האדם, כמ"ש (דברים ל') כי המצוה הזאת וכו' לא נפלאת היא ממך וכו', ב] שעזיבתה תסבב חרב, ומציאותה תסבב אושר וטוב לבעליה). (עד כאן נבא על יהודה, מעתה יתחיל נבואתו על ירושלים וימשך עד פסוק כ"ז): (כא) איכה, מצייר במליצתו, כאילו איש פלוני אלמוני, ראה את ירושלים זה מקרוב, והיתה בתכלית הצדק והאמונה, ועתה בא שנית לתוכה וראה כי נהפכו כולם לרוע לה' ולאנשים, והוא מתפלא ושואל איך נהיתה השינוי הזאת פתאום, כי אם יקרה שהצדיק הגמור ישחית דרכו ויהפוך לרשע גמור, בהכרח יהיה זה בהדרגה שתחלה יתחיל לעבור על חטאים קלים וכן ימשך מצדקתו לאט לאט עד שישוב להיות רשע גמור, אבל זה נמנע במציאות שברגע זו שהוא צדיק גמור יתהפך לאיש משחית, וא"כ ישתומם איך נהיה השינוי הפתאומית הזאת בירושלים? **היתה לזונה** יען ששלמות האדם תלוי בשני ענינים, א] במעשים שבינו לבין קונו, ב] במעשה הצדק בינו לבין חבירו, לזה כפל דבריו ר"ל אם בשלמות שבין אדם למקום, הלא זה כרגע היתה **קריה נאמנה** לאלהיה בתכלית האמונה, ואיך בעוד שהיא נקראת בפי כל בשם קריה נאמנה נהפכה לבגוד בה' כזונה הבוגדת באלוף נעוריה? ואם בשלמות שבין אדם לחברו, הלא היתה **מלאה משפט** בכל רחובותיה, ולא תחשוב שהיה זה בזמן קדום רק **צדק ילין בה** שעוד בלילה הזו העברה, לן בה הצדק והיה בתוכה עד אור הבקר, וא"כ איך ועתה בלילה הבאה (ילינו בה) **מרצחים** לרצוח נפשות?: (כב) **כספך**, הנביא משיב אל השואל המתפלא, אומר אל תדמה בנפשך שהיה יציאה זו מן הצדק אל הרצח פתאום, לא כ[ן]

כג שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם׃ כד לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן

עניני שמואל (כג) רבה משפטים פ"ל ת"ז תיקון כ' (נ"ח א): (כד) תנחומא פ' משפטים שופטים:

רש"י

אגדה סותר לשחוק אמרתי מהולל (קהלת ב') מעורבב: (כג) סוררים. סרים מן הדרך הישרה: ורודף שלמנים. תשלומין, תרגום יונתן אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך, שופט שהיה בזלן והנגזל צועק עליו בפני שופט אחר זה אומר לו לדקני היום ואני אשלם גמולך כשיצעקו עליך בפני, הוי רודף תשלום גמולות: וריב אלמנה לא יבוא אליהם. האלמנה באה לצעוק והיתום יוצא וזו פוגעת בו ושואלתו מה הועלת בצעקתך לפני השופט, והוא אומר כל היום הזה יגעתי לו במלאכה וסופו לא הועלתי וזו חוזרת לאחוריה ואומרת ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כ"ש, הוי יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם כלל: (כד) נאם האדון. שהכל שלו ובידו לעקור אתכם מארצכם ולנטות

מצודת דוד / מצודת ציון

(כג) סוררים. סרים מדרך הטוב ומתחברים עם הגנבים: כלו. ב'): (כג) שלמנים. מלשון תשלומין: (כד) אביר. ענין
כל העם: שלמונים. האחד אומר לחבירו הצדיקני היום בדיני
ואמחר אצדיקך בדינך: לא יבוא. כראותם שאף היתום לא הועיל עם כי הוא איש ומכ"ש היא ותחדל לבוא: (כד) האדון.

חזון ישעיהו

באור הענין

הוא, כי כבר קדמו לנטות מני דרך הישרה מעט מעט עד שמרעה אל רעה יצאו, כי כבר מימים רבים לפנים היו מערבים סגים בכסף לרמאות בהם, ועוד קודם לכן היו מוכרי המשקים המשכרים מערבים מים ביין לרמאות, כי היה זה עון קל בעיניהם, ומזה יצאו מדחי אל דחי עד שהגיעו לבסוף אל תכלית הרשע לרצוח נפשות: (כג) שריך, ר"ל והסבה היותר ראשונה לפרצות העם, היו השרים והסגנים, שהם סרו מני דרך והתחברו אל הגנבים שנתנו להם חלק מן הגנבות למען יעלימו עין. והגם כי זה לא היה כולל לכל השרים, כי לא כלם היו חברי גנבים, אבל כלו אהב שחד, באהבת השחד הושוו כל השרים, לא היה אחד נקי מחטא זה, וע"י שאהבו שוחד היו רודפי שלמונים, היו עוסקים תמיד בבוא משפט לפניהם לעשות פשרה בין הצדדים, כי תחלה לקחו שוחד משני הצדדים, ולא יכלו לזכות ולחייב שום אחד מהם, ולכן היו מוכרחים לעשות ביניהם שלום ופשרה, באופן שנדמה לכ"א שהוא הרויח ע"י השוחד שנתן, אבל את היתום שלא נתן שוחד לא שפטו משפטו כלל ולא עסקו אף בפשר כי לא קבלו שוחד רק מצד שכנגדו. וריב, ר"ל הנה משפט היתום הוא ביד הב"ד שהם אבי יתומים ומשפטו מבואר (כנ"ל י"ז) ובכ"ז לא שפטוהו, וממילא ריב האלמנה שמשפטה אינו מבואר לא בא אליהם כלל. והנה המוכיח האלהי העוסק פה לרפאות שבר בת עמו, סדר את דבריו כרופא מומחה, המבקש מזור למחלה אנושה, כי אחרי ידרוש לדעת מהות החולי ועניינו, יתור אחרי הסבה הקרובה אשר סבבה את המחלה, ואחריו יתור אחר הסבה הראשית. כן אחרי הגיד מהות החולי האנושה הוחלה הגויה הכללית המון בית ישראל, היתה לזונה ועתה מרצחים, בגר את הסבה הקרובה במ"ש כספך היו לסיגים, ואחריו את הסבה הראשית לכל, שהוא שריך סוררים. אמנם כמו שהרופא הנאמן ברפואתו תחלה ישתדל להסיר את המחלה עצמה, ואח"ז ישתדל להסיר את הסבה הקרובה, ואחריו את הסבה הראשית, לבל ישובו ויפריחו את הנגע, כן סדר את דבריו פה, תחלה מבאר איך ירפא ה' את החולי עצמו, אומר. (כד) לכן נאם האדון, שכולם עבדיו והמורד בו

באור המלות

החטאים הקלים בערכו, ולמש"פ הנהו נכון: לסיגים. פסולת הכסף, סיגים כסף היו (יחזקאל כ"ב י"ח): סבאך. פעל כבא נגד פעל שתה הוא כיחוס פעל זלל נגד אכל. האוכל והשותה, כתפארת אדם, והזולל והסובא מגונה, הסובא הוא לשכרון, והסבאך הוא המשקה שעקר הנאתה לשכרון, ואין דרך לערב בה מים, ופי' מהול מזוג ומעורבב וכערבי אל מהל, ויש מזוגים לו לשחוק אמרתי מהולל (קהלת ב' ב'): (כג) שלמנים. לדעתי הוא מענין שלום ופשרה, והנו"ן כנו"ן זרענים (דניאל א' ע"ז). וכן יעיד שם רדיפה הנסמך לו, כמו בקש שלום ורדפהו (תהלות ל"ד ט"ו): (כד) אנחם. פעל נחם גדרו השנאתרים התהפכות מחשבת האדם או תכונתו, אל מחשבה ותכונה השניית אליה, מן האבל אל השמחה, ומזה בא נחם מן האבל, ממחשבה אל מחשבה. ומזה בא על הרעה, פן ינחם העם (שמות י"ג י"ד). על התחבולות והמחשבות, מתנחם לך להרגך (בראשית כ"ז מ"ב). ופה בא על כונת ניחום האבל והצער, אמנה נחמה ומנוחה מן הצער שהיה לו מצרי, כמ"ש ויקרא שמו נח לאמר זה ינחמנו (שם ה' כ"ט). ויודע כי יש הבדל בין צר ואויב. הצר, מציר בפועל. והאויב, דורש רעה ואינו מציר בפועל. עד שיצוייר צר שאינו אויב, אם אינו מציר מפני איבה רק להנאת עצמו, ואויב שאינו צר, אם לא תשיג ידו להציר לאויבו. ואצל ה', אחר שציירו הכתובים ענינו עם בני אדם, כאילו נמצא לו בניהם אויבים וצוררים ומציקים שהם המעותים ארחותיו, והחולקים על מלכותו, הנה צוררי ה', הם החוטאים ומריעים להנאת עצמם אף שאינם אויבי ה' לעשות למען הכעיסו, ושעיהם יהיו לרוב בין אדם לחברו גזל ורצח וחמס, להנאת עצמם, ואויבי ה' הם הכופרים בו ומכחישים אלהותו, הגם שלא יהיו צוררים ולא יחטאו בחטאים גדולים. לכן מצייר כי ה' ינחם מצריו כי הם המסבבים לו אבל וצער מרוע מעשיכם, ועתה ימצא מנוחה מהם, ומאויביו ינקם, כי מאויביו לא יצטרך נחמה כי הם לא הרעו בפועל. וכן מצריו לא יתאוה נקמה כי לא פגעו בו ולא רבו עליו, כי לא חטאו רק להנאת עצמם. ותפס

רפאי

יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃
כה וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ׃
כו וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא

תולדות אהרן ואשיבה ידי. שבת קל"ט מגילה י"ז סנהדרין ל"ח: ואצרוף כבר. סנהדרין שם:
עיני שמואל (כו) לכם משפטים פ"ל תנחומא פ' משפטים שופטים:

רש"י

בה אחרים: אביר ישראל. תוקפו של ישראל: הוי. לשון הזמנה והכרזה, ודומה לו הוי הוי ונוסו מארץ צפון (זכריה ב'), ידעו הכל כי אנחם מצרי שהכעיסוני במעשיהם: (כה) ואשיבה ידי עליך. מכה אחר מכה עד כלות הפושעים: כבר. לשון בורית שבו"ן בלעז וכן לועז רש"י בכריתות דף ו' ע"א בד"ה בורית, ולשונו לשון נקיון כמו ובר לבב (תהלים כ"ד) על שם שהוא מנקה הבגד מכתמיו: סגיך. האמור למעלה כמו כספך היה לסיגים תערובת נחשת בכסף קרוי סיג, אף כאן תערובת רשעים עם הכשרים אני אכלה הפושעים שהם הסיג: כל בדיליך. בדיל המעורב בכסף כלומר הרשעים שבך, בדיל איסטיי"ע בלעז: (כו) כבראשונה. אעמיד לכם שופטים כשרים: עיר הצדק. כבתחלה צדק ילין בה:

מצודת ציון

חוזק כמו מידי אביר יעקב (בראשית מ"ט): (כה) ואצרף. ענין זכוך וזקוק: כבר. כבורית שמנקין בו הבגדים: בדיליך. הוא מין מתכת כמו ואת הבדיל

מצודת דוד

שהכל שלו ובידו מאין מוחה: אנחם. במה שאכלה כגמולם אנחם על הכעס שהכעיסוני: (כה) ואשיבה. להכותך מכה אחר מכה: ואצרוף. אסיר ממך הסיג כמו שמסירים כתמי הבגד ע"י הבורית. ור"ל אכלה ממך הפושעים והמורדים: (כו) ואשיבה. אעמיד עליך שופטים כשרים וצדיקים כמו שהיה מאז:

חזון ישעיהו

באור המלות

הציור כדרך בני אדם עם צורריהם ואויביהם (ועיין לקמן נ"ט י"ח): (כה) כבר. כמו תרבי לך בורית (ירמיה ב' כ"ב) (זייפע): בדיליך. מין מתכות (במדבר ל"א) והרבים על המינים השונים: (כו) שפטיך, יעציך. תואר יועץ במוזכר בתם הוא רק היועץ לטוב. והנה היועץ יהיה בין במדיניות בין באלהות, אבל השופט הוא רק במדיניות, ופה שמגביל יועץ נגד שופט מדבר ביועץ על דברים שבין אדם למקום. והעד סוף הכתוב הנגבל אל תחלתו ביחוס המסובב אל הסבה, שמגביל צדק נגד שופטיך, וקריה נאמנה נגד יועציך: כבראשנה, כבתחלה. ראשון הוא מלת המספר וסופר שני אחריו, אבל תחלה אינו סופר שני אחריו, ותשב ידו ותהי כבראשנה (מ"א י"ג ו') כי היד היתה בריאה תחלה, אבל ומראיהן רע כאשר בתחלה (בראשית מ"א כ"א) כי בהפרות לא היה שום השתנות. וכן אל מקום אשר היה שם אהלו בתחלה (שם י"ג ג'). אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשנה (שם ד'). שהמזבח עשהו שני פעמים. אבל לא קבע אהל אחר חדש שיצויר בו ראשון ושני. והנה בשם שופט יקרא גם השופט בעול, והיה להם לישראל שופטי צדק, ואחריהם שופטי רשע, ולכן אמר שישובו להיות שופטי צדק כבראשונה, אבל היועץ לרעה לא יקרא בשם יועץ כי הרע אינו עצה. ובתחלה היה להם יועצים, ואח"כ שהפך הוא מני דרך לא היה להם יועצים, כי המדיחים אינם יועצים, לכן אמר כבתחלה: הצדק, נאמנה. צדק בין אדם לחברו, אמונה בין אדם למקום (כנ"ל כ"א): עיר, קריה. הקריה מוקפת חומה, ונקראת קריה על שם הקירות, והקריתם לכם ערים (במדבר ל"ה י"א), ותז"ל (ברכות ט') מאי קיר בקירותו. אבל העיר כולל גם הפרזי. והנה הצדק נגד חברו צריך שתראהו בגלוי, אבל האמונה בה' הוא ענין שבין האדם ובין קונו וצריך לשמרה במצפון, כמ"ש והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו (לקמן י"א ה' עמש"ש), לכן דנה

באור הענין

ראוי לעונש. ה' צבאות, שכל צבאות מעלה ומטה בידו ובידו לענוש. הוי, הוא שם הקריאה. אנחם מצרי, הצרים הם המצירים בפועל, והאויבים הם השונאים אותו, ויתיחס פה שם צרים על העוברים עברות בין אדם לחברו, שהם אינם אויבי ה' כי אינם עושים זאת להכעיסו רק להנאתם, אבל הם צורריו, אומר כי ימצא מנוחה מהם ויתנחם מן האבל שהיה לו מהם, ושם אויבים יתיחס פה על הכופרים בו ומכחישים יכלתו והשגחתו, ומהם ינקם, וכזה באר איך יסיר המחלה, במה שהיתה קרית ירושלים לזונה נמלאה, תרפא ע"י שיסיר הזונים מעליו ויתנקם מאויביו, ובמה שהיו בה מרצחים, תרפא ע"י שינחם מצריו. — עתה באר איך אחר שיסיר המחלה יסיר הסבה הקרובה שגרמה את החולי, שהוא מ"ש כספך היה לסיגים, אומר אח"כ. (כה) ואשיבה ידי עליך, פעם אחר פעם. ואצרף, תחלה אצרוף את הכסף בכור לברר ולהבדיל הסיגים מן הכסף שלא יהיה מעורב עמו, ואחר שיוכר הסיג לבדו. אז ואסירה כל בדיליך, לבל ימצאו בעולם כלל, ולא ימצאו המזייפים מתכות גרוע בה יזייפו את הכסף, (ומאמר זה י"ל נורא ג"כ שהמשיל הרשעים בין הצדיקים כסיגים בין הכסף, יאמר שיבדיל הערב מישראל ואחר שיוכרו לבדנה יכרית אותם ויחליפם מן העולם), עתה באר איך יסיר גם הסבה הראשית לכל חטאת, שהיו השופטים הרעים, אמר. (כו) ואשיבה שפטיך, הם השופטים בין אדם להבירו. כבראשנה, שהיתה מלאתי משפט. ויעציך, היועצים בדברים שבין אדם למקום. כבתחלה, שהיתה קריה נאמנה, ע"י יועצים טובים. אחרי כן, הוא מאמר מגביל, ע"י שאשיב שפטיך כבראשנה, יקרא לך עיר הצדק בין אדם

לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה׃ כז צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה׃ כח וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי יְהוָה יִכְלוּ׃ כט כִּי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם וְתַחְפְּרוּ מֵהַגַּנּוֹת אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם׃

תולדות אהרן ואשיבה שפטיך. שבת קל"ט מגילה יז סנהדרין כ"ח : ציון במשפט. שבת שם סנהדרין שם: ושבר פשעים. מגילה י"ז: ועזבי ה'. ברכות ח':

עיני שמואל (כז) זוהר פ' נו ס' האזינו רבה משפטים פ"ל ד"ר פ"ג מש"ע מזמור קי"ט פסיקתא פי"א אודב"ר פרק ס"ו תנחומא פרשת משפטים: (כח) משח"ע מזמור קי"ט אדר"ע כתות ש' ירושלמי מס' מגילה פ"ד הל' ד': (כט) זו"ח נ"ד א':

רש"י

(כז) במשפט תפדה. ע"י שיהיו בה עושי משפט: תפדה. מעונותיה: ושביה. עושי תשובה שבתוכה: בצדקה. במצדיקים עצמם במשפט ובצדקה שבתוכה: (כח) ושבר פשעים וגו'. שבכולן הוכיחן למעלה, והם פשעו בי גוי חוטא עזבו את ה': פשעים. מורדים ומינין לעכו"ם: והטאים. אלו עבריינים העוברים על שאר איסורין: (כט) מאילים. לשון אלה, מין אילן שקורא אולמ"א בלעז: אשר חמדתם. לעבוד תחתיהם האלילים כענין שנאמר תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הושע ד'): מהגנות. שם היו

מצודת דוד

(כז) במשפט. ע"י המשפט שיעשו בה תהיה פדויה מן האומות: ושביה. השבים מן הגולה תהיה על ידי הצדקה אשר יעשו: (כח) ושבר. הפושעים והחוטאים בהם ישברו יחדיו זה כזה איש לא נעדר: יכלו. בלי שארית: (כט) כי יבשו. עוזבי ה' יבושו אז ממה שחמדו האילים להעמיד העכו"ם בצלם כמ"ש תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הושע ד'): מהגנות. ממה שבחרו גנות להעמיד בם העכו"ם

מצודת ציון

(במדבר ל"א): (כט) מאילים. שם אילן סרק כמו הנחמים באלים (לקמן נ"ז):

חזון ישעיהו

באור הענין

אדם לחבירו, וע"י שאשיב יועציך כבתחלה, יקרא לך קריה נאמנה בדברים שבין אדם למקום: (כז) ציון, אחר שחתם את הנבואה שנאה מתחלת הספר עד הנה על יהודה וירושלים, ושתשקיף היטב תראה כי ריב התוכחה שהוכיח מתחלת הספר עד (פסוק כ"א), שהיא הנבואה המיוחדת על שבט יהודה היה על מעשים שבינם למקום, אודות הקרבנות והתשובה והתפלה, ורוב התוכחה שהוכיח מפסוק איכה היתה לזונה עד הנה היה על ענינים שבין אדם לחברו מהזיוף והגזלה ונטיית המשפט, כי בין אנשי יהודה אשר ישבו חוץ לירושלים היה רגיל יותר החטאים נגד המקום, ובעיר המלוכה ירושלים היה רגיל יותר החטאים שבין אדם לאדם, מרוב המסחר והמרכולת שמה. חתם החוזה עתה דבריו לאמר, כי כל אחד בדבר אשר חטא בו בעצמו יהיה תקנתו, וע"י שיתקן עותתו ישוב על כנו. ציון, עיר המלוכה שחטאה במה שעותה משפט, במשפט תפדה. עת תשוב לעשות משפט תמצא פדות והצלה. ושביה, שבט יהודה שישובו אל ציון מן הגולה שהיה חטאם במה שעותו צדקה בין אדם למקום, הם (יפדו) בצדקה, ע"י שיצדיקו מעשיהם נגד קונם ובוראם: (כח) ושבר, שיעור הכתובים ציון במשפט תפדה ושבר פושעים יחדו, ר"ל פדיית ציון ושביה, ושבר של הפושעים והחטאים יהיו יחדיו בזמן אחד, שבעת שתפדה ציון ע"י משפט וצדקה, בעת הזאת יבא ג"כ שבר של הפושעים, ועוזבי ה' יכלו אז מן העולם, ומתחיל עתה לבאר איך ישברו הפושעים בשני סוגיהם שהזכיר עד הנה, שהם הפושעים נגד ה' והחוטאים נגד בני אדם: (כט) כי יבשו, עוזבי ה' אלה, הם יבושו אז מן האלים אשר חמדתם לעבדם. והנה נמצאו אז שני כתות יש היו עובדים האליל מצד החמדה שחושיהם וכת המדמה שעשו אותם שהאלים האלה הם דברים נשגבים ונמצא בם אלהות, ויש שבחרו בע"ז מצד בחירת השכל,

באור המלות

הצדק עם העיר הפרזי כי פרזות תשב, אבל האמונה מוקפת חומה דלתים ובריח כל זר לא יבא בסודה: (כז) במשפט, בצדקה. דע כי צדקה ומשפט הנרדפים בכתבי הקדש, תהיה הצדקה בין אדם למקום, והמשפט בין אדם לחברו, כמ"ש צדקת ה' עשה, ומשפטיו עם ישראל (דברים ל"ג כ"א), וכן בהרבה בכ"מ בתנ"ך. (יע"ל ה' ז' י"ז. ט' ז'. כ"ח י"ז. ל"ב ט"ז. ל"ג ה'. נ"ו א'. נ"ח ב'. נ"ט י"ד): (כח) ושבר פשעים וחטאים, יש הבדל בין מעוה פושע והוטא. המעוה כופר במצוה או במצוה, והפושע והחוטא מודים בשתיהם רק הפושע מורד באדוניו ופורק עול, והחוטא הוא מנולא מתאותו לפי שעה ואינו מורד. המעוה מגלה בטענות ומופתי השכל. והחוטא מנולא מן התאוה. והפושע אינו לא מגלה ולא מנולא רק פורק עול והולך אחרי שרירות לבו, לפ"ז פושע גדול מחוטא. ויל"פ לפ"ז באומר ושבר פושעים וחטאים יהיה יחדיו, שישוה שבר החטאים עם הפושעים, הגם שאלה גרעו מהם, אבל גם למ"ש בפ.יס א"ל למה שנלחנו המפ' לבאר מלת שבר שהוא שם תחת פעל: (כט) יבשו, ותחפרו. יש הבדל בין בושה, כלימה, חרפה, חפר. בושה היא בעצם המתביים, וכלימה וחרפה הם בעצם המביים. והחפר והחרפה גדולה מכלימה, ויצוייר שמכלים על לא דבר אבל לא שמחרף על לא דבר. ודבר פה בנוכח ונסתר כמו שמעו עמים כולם (מיכה א' ב'). ויל"פ החוטאים ופושעים יבושו מאלים אשר חמדתם אתם הגוי כולו והם עבדוהו ויבושו ממנו (ועיין לקמן נ"ד): חמדתם, בחרתם. החמדה תהיה מצד החוש, והבחירה בעצת השכל, ורק בהשקפה לחיזה תכלית אמת או מדומה:

בבבבה

ל כִּי תִהְיוּ כְּאֵלָה נֹבֶלֶת עָלֶהָ וּכְגַנָּה אֲשֶׁר־מַיִם אֵין לָהּ׃ לא וְהָיָה הֶחָסֹן לִנְעֹרֶת וּפֹעֲלוֹ לְנִיצוֹץ וּבָעֲרוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וְאֵין מְכַבֶּה׃

ב א הַדָּבָר אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ׃

עיני שמואל (ל) מכילתא יתרו פ"ב: (לא) ת"ז תיקון כ"א (מ' ב') וחיקון ס"ו (ס"ע ב') ירושלמי שבת פ"ב כל' א' אגב"ר פרק כ': בצ"ל חסר

רש"י

עובדים עבודה זרה כמה דאת אמר המתקדשים והמטהרים אל הגנות (לקמן ס"ו): (ל) נבלת עלה. העלה שלה נובלת, כמוש פליסטישנ"ט בלעז, בבא עליו שרב או קרח הוא כמוש ולחלוחו אבד וכלה, ואין נובל לשון ריקבון כמו בלה שאין נו"ן נופלת בהותו לשון, אלא נבל לשון דבר הגלאה וכלה כחו, מגזרת נבול תבול (שמות י"ח) כמו תנבול ומתרגמינן מילאה תלאיה: אשר מים אין לה. להשקות זרעיה, בדבר שהוא טועים בו משווה פורענותם: (לא) החסן. התוקף שהיו אונסים את העניים וגוזלין אותן ומתחסנין בממון כמו שאומר למעלה וחברי גנבים, יהיה אותו ממון לנעורת שמנערין מן הפשתן שהוא קל ונוח לישרף: ופעלו. והעושה אותו תוקף יהיה לניצוץ אש ובערו זה בזה: ניצוץ. אישטנציל"א בלעז, ת"י ופועלו ועובד ידיהון, ואין זה אחר לשון העברי שאם כן היה לו לינקד ופֹּעלו חטף קמץ ויהא נבאר לשון פעול, עכשיו שהוא נקוד מלאפום (ר"ל חו'ם) נבאר לשון פועל: ואין מכבה. תירגם יונתן ולא יהא עליהון חיים:

מצודת ציון

(ל) נבלת. ענין כמישה כמו נבל ציץ (לק' מ'): עלה. העלין שלה: (לא) החסן. החזק וכן חסין יה (תהלים פ"ט): לנערת. הוא הפסולת שמנערין מעלי הפשתן: לניצוץ. הוא הנתז מן תבערת האש וכן נוצצים כעין נחשת (יחזקאל א'): ובערו. ענין שרפה והדלקה: מכבה. מל' כבוי:

מצודת דוד

כענין שנאמר המתקדשים והמטהרים אל הגנות (לקמן ס"ו): (ל) כי תהיו. בעבור שבחרתם באלה תהיו דומים לכם בדבר העונש כי תהיו כמושים מבלי להלוחית טובה כעלי אילן האלה הכמושים ביותר: אין לה. להשקותה ולרוות למחונה: (לא) החסן, הפסל העשוי מעץ חזק כמ"ש עץ לא ירקב יבחר (לקמן מ'): לנערת. שהוא דבר הלש וקל לשרף: ופעלו. כחרש העושה הפסל יהיה דומה לניצוץ אש: שניהם. הפסל והחרש: ואין מכבה. לא ימצא מי מכבה ואין ביד הפסל לעזור ואף לא לעצמו:

חזון ישעיהו באור הענין

בחשבם כי בידם להטיב ולהרע ואז היו מעמידים האלילים על הגנות שלהם למען על ידם יורק שפע וברכת שמים מהטל והמטר על גנותיהם, וחטא זה היה גדול יותר כי יד השכל והבחירה היה במעל הזה, לכן אמר כי אלה שבחרו הגנות שהטיב הע"ז להם יחפרו שהיא גדולה מבושה: (ל) כי תהיו, מבאר איך יהיה העונש מדה כנגד מדה, עד שהעונש יתדמה עם החטא בין באיכותו בין בכמותו, כי נגד האלים אשר חמדו בחשבם שיש בהם אלהות בעצמותם יהיו דומים כאלה בעת שעליה נובלים, שנפסק כחה העצמי הלחות והצמיחה אשר בה, ונגד הגנות אשר בחרו בחשבם כי הגנות יקבלו טל ומטר מן הע"ז, יהיו דומים כגנה שחסרה מים, שיחסר לה השפע הבא לה מבחוץ, וכמו שהגנה אשר מים אין לה לא נשאר מן הירקות שורש וענף, ואבידתה רבה יותר מן האלה הנובלת שעכ"פ נשאר השורש, כן יצייר בזה עונש יותר גדול שיכרתו לגמרי, נגד מ"ש ותחפרו מהגנות, שהוא גדול מן הבושה. והנמשל בזה כי הצלחת עם ה' תלוי בשני דברים, א] בגבורתם העצמיית הטבעיית אם יהיו גבורים עשירים וחכמים, ב] ע"י ההשגחה העליונה הדבקה עמהם, בזה מדד שאת עונם במדת עונם, נגד שחמדו הע"ז וחשבו שיש כח אלהות בעצמותה, תחסר מהם כחם העצמיי כאלה וכאלון אשר בשלכת, ובזה עדן יש להם תקוה כי יושפו מברכת שמים מעל ע"י אל משיעם, אבל ע"י שבחרו הגנות וחשבו ששפעם מן הע"ז וכפרו בטובת ה' עליהם, יחסרו מהם גם מי הישועה הנוזלים מן המקור העליון אשר לא יכזבו מימיו. ובזה באר שבר הפושעים נגד ה'. עתה מבאר עונש החוטאים נגד בני אדם: (לא) והיה החסן, הגזלה בעצמה אשר לקחוהו בתוקף וכח, תדמה לנעורת של פשתן המוכן להתלהב בקל מכשף אש. ופעלו, הפועל את החסן שהוא הגזלן יהיה דומה לניצוץ המבעיר את הנעורת והניצוץ תלהיב את הנעורת ויחדיו יבערו ויחדיו כולם יכליון, והיא מליצה נשגבה לאמר, העון היא המשחית את עושהו, ופועל העון הוא בעצמו מכין את העון ויוצר אותו לכלי משחית, אשר ישחיתנו ויאבדנו:

ב (א) הדבר אשר חזה, בתחלת הסימן יספר איך באחרית הימים כל העמים ילכו בשם ה'. ומן הסיפור הזה התעורר לקרא לבית יעקב שילמדו מוסר ממה שיעשו העמים וילכו תכף באור ה'. אולם כרגע התבהל מחזותו מלב בני דורו, שהם לומדים תעתועי העכו"ם והבליהם, ויבא עליהם תוכחה ועונש עד סוף הסימן. ויען בהרואה תחלת הנבואה יטעה כי החזון הזה עקרו על העמים לעתיד, הודיע בנושא הנבואה שחזה זאת על יהודה וירושלם, כי ראשית הנבואה היא רק הוצעה אל מה שיוכיח מפסוק ה' והלאה:

ב וְהָיָה ׀ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית־יְהוָה בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם׃ ג וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ ׀ וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהוָה אֶל־בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלָ͏ִם׃ ד וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכִתְּתוּ

תולדות אהרן והיה באחרית. ס' הזוהר פ' תשא ופ' פקודי: ונהרו אליו. בתרא ד': והלכו עמים. פסחים פ"ח: כי מציון. בתרא כ"א: והלכו וגו'. עקידה שער מ"ו:

עיני שמואל (ב) זוהר פ' ויחי משו"ע מזמור ל"ו ומזמור נ' ומזמור פ"ו ספרי פ' דברים ואתחנן עקב ברכה תנחומא פ' עקב אגדב"ר פרק מ"ו ופרק פ"א: (ג) זוהר פ' יתרו כ' ויקהל פ' פקודי עו"ש נשא עו"ש רבה קדושים פכ"ד משות"ע מזמור ב' ומזמור י"ד ומזמור ל' ומזמור ס"א פסיקתא פמ"א אדר"ע ד' ספרי פ' דברים ואתחנן עקב האזינו ברכה ירושלמי נדרים פ"ו הלכה ח' סנהדרין פ"א הלכה ב' אגב"ר פ' מ"ג ופ' ס"ח: (ד) זוהר פ' ויקרא ירושלמי שבת פ"ו הל' ד' תנחומא פ' שופטים:

רש"י

ב (ב) **באחרית** הימים. לאחר שיכלו הפושעים: נכון. מתוקן: בראש ההרים. בהר שהוא ראש לכל ההרים בחשיבות ההרים: ונשא מגבעות. יגדל נס שנעשה בו מנסי סיני וכרמל ותבור: ונהרו. יתקבצו ימשכו אליו כנהרות: (ג) אל בית אלהי יעקב. לפי שהוא קראו בית אל לפיכך יקרא על שמו, אבל אברהם קראו הר, בהר ה' יראה, יצחק קראו שדה לשוח בשדה: (ד) לאתים. קולטר"ש בלעז: למזמרות. שרפ"ה בלעז שזומרין בהן הכרמים:

מצודת דוד

ב (א) באחרית הימים. בימי המשיח: הר בית ה'. ההר שיעמוד עליו בהמ"ק: בראש ההרים. בהר החשוב והראש שבכל ההרים: ונשא. ינשא במעלה וחשיבות: (ג) והלכו. עם לעם: ואמרו. אלו לאלו: ויורנו. המקום ילמד אותנו ע"י יודעי התורה: מדרכיו. מה מדרכיו: כי מציון. כי התורה האמתית היא היוצאת מציון ואין זולתה בעולם: (ד) ושפט. ר"ל וכאשר יבקשו כן יהיה כי השופט והוא מלך המשיח הוא ישפוט בין האומות בדברי ריבותם והוא יברר המשפט לעמים רבים: וכתתו. אשברו כלי המלחמה לעשות

מצודת ציון

ב (ב) נכון. מוכן ומתוקן: ונהרו. ר"ל ימשכו אליו כנהר המושך וכן ונהרו אל טוב ה' (ירמיה ל"א): (ג) לכו. הוא ענין לשון זרוז: ויורנו. ענין למוד: (ד) והוכיח. ענין ברור דברים: וכתתו. ענין כתיתה: לאתים. שם כלי

חזון ישעיהו

באור הענין

(ב) **באחרית הימים**, בימי המשיח. **נכון יהיה**, יהיה מכונן בכל יופי והדר. **הר בית ה'**, ההר שעליו יבנה בהמ"ק. **ונשא**, על ידי הגבעות שסביבותיו שיעמוד לתלפיות עליהם יהיה מנושא עוד יותר. **ונהרו**, ימשכו אליו כנהר המושך, וימליץ שהגם שיהיה המקום גבוה מאד ימשכו אליו מרוב החשק כנהר הנמשך בטבעו אל מקום נמוך: (ג) **והלכו**, עם לעם. **ואמרו**, זה לזה לכו אתם ונעלה עמכם. **אל בית**, מן ההר נעלה אל בית המקדש. **ויורנו מדרכיו**, הדרכים, הם הגדולים. **וארחות**, הם הקטנות המסתעפות מהם, ור"ל הגם שלא יורנו רק דרכיו הגדולים שהם שרשי הדת ועקריו, מ"מ אנחנו מעצמנו **נלכה בארחתיו** הפרטיים ושבילים הקטנים, והוא שנשתדל להשיג גם פרטי הדת ענפיו וסעיפיו (גם אמר הגם שגם מן הדרכים הגדולים לא יראה לנו רק מדרכיו מקצת דרכיו, מ"מ נחנו בשקידתנו נשיג כל הארחות כולנה, שעז"א בארחותיו כנ'). **מציון**, ששם היה מושב הסנהדרין והכ"ג ומלכות ב"ד. **תצא תורה**, לכל העולם כמ"ש כי יפלא ממך דבר למשפט וכו' וקמת ועלית וכו', **אם היה רק בציון, ודבר ה'**, הוא דבר הנבואה (תצא) **מירושלם**, שבה היו הנביאים מתאספים, שואבים רוח ה' בכל העיר, כי הנביאים לא ישבו בלשכת הגזית. וכל זה דברי העמים זה לזה: (ד) **ושפט**, ר"ל וכאשר יבקשו כן יהיה באמת, כי השופט בעת ההיא, והוא המשיח ישפוט ויורה ויוכיח. **בין הגוים**, כי הצורך אל תכסיסי מלחמה הם שני דברים, א] בין עם לעם

באור המלות

ב (ב) ההרים. מגבעות. הר גדול מגבעה, ההרים רקדו כאלים (הגדולים) גבעות כבני צאן (הקטנים) (תהלות קי"ד ד'), והגבעות סביב ההרים לרוב. וכן ירושלים היתה מכוננת בגבעה ועליה הר המוריה שבו בהמ"ק, כמ"ש הר בת ציון גבעת ירושלים (לקמן י' ל"ב), על הר בת ציון ועל גבעתה (ל"א ד'), ר"ל ההר עצמו יהיה בראש ההרים, ויהיה מנושא יותר מסבת הגבעות שסביבותיו, והמ"ם מ"ם הסבה: ונהרו. לשון המשכה, ומבואר אצלי כי שם נהר מיוחד לו, בעבור המים המוגרים במורד: (ג) כל הגוים, עמים רבים. מוסיף שגם עמים שהם במדרגה יותר מגוים כמ"ש (למעלה א' ג') ילכו בשם ה'. ובדבר השנוים בנבואת מיכה באַרתי שם במקומו: מדרכיו, בארחתיו. דרך וארח שניהם מיוחדים לרבים (כי זה הבדלם מן נתיב המיוחד ליחיד), רק הדרך הוא הגדול ההולך ממדינה למדינה, וממנו יסתעפו ארחות לערים ולכפרים: תורה ודבר ה'. מבואר למעלה (א' י'): (ד) ושפט. השופט, כמו ויאמר ליוסף, ויגד ליעקב (בראשית מ"ח א' ב'): ושפט, והוכיח. השופט מגביל דבריו על פי דת קבוע אנשי או נימוסי,

אחר

חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתֽוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־יִשָּׂא גוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָֽה׃ ה בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר יְהוָֽה׃ ו כִּי נָטַשְׁתָּה עַמְּךָ בֵּית יַעֲקֹב כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם וְעֹנְנִים כַּפְּלִשְׁתִּים וּבְיַלְדֵי נָכְרִים יַשְׂפִּיקוּ׃ ז וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב

תולדות אהרן ונשגב ה׳ וגו׳ ר״ס ל״א סנהדרין ל״א ודף ל״ו:
עיני שמואל (ה) ינס יתרו פכ״ח פסיקתא פל״ז: (ו) ספרי פ׳ האזינו: (ז) ספרי פ׳ האזינו:

רש״י

(ה) בית יעקב וגו׳. האומות יאמרו להם כן, והמקרא הזה הוא מוסב על והלכו עמים רבים וגו׳: לכו ונלכה באור ה׳. יאמרו להם כן, וי״ת ימרון דבית יעקב אתו וגו׳: (ו) כי נטשתה עמך בית יעקב. הנביא מיסב הדיבור אל השכינה ואומר כי עד הנה עזבת את עמך בשביל עונם, (ד״א הנביא הוכיחן ואמר להם כן כי נטשתה עמך בית יעקב וגו׳ עזבת את מעשה הטוב אשר על ידו נהיית לעם אתם בית יעקב): כי מלאו מקדם. נתמלאו בתיהם ממעשי ארמיים היושבים במזרח שהם מכשפים ומשתמשים בשם הטומאה: ובילדי נכרים ישפיקו. בועלים בת אל נכר ומתערבים בגוים ויולדות להם ילדים נכרים והם הם מספיקים תמיד ומתעסקין ומתרפקין ונטרחים בהם, לשון פן יסיתך בספק (איוב ל״ו) דיבכינג״ע בלעז:

מצודת ציון

למזמרות. הם הכלי שכורתין בו הזמורות מל׳ וכרמך לא תזמור (ויקרא כ״ה): (ו) נטשתה. עזבת: ועננים. הוא מין כשוף כמו לא תנחשו ולא תעוננו (ויקרא י״ט): ובילדי. כן יקראו המחשבות והעלות לפי שהלב מוליד אותם: ישפיקו. ענין די הצורך כמו אם ישפוק עפר שומרון (מ״א כ׳): (ז) ואין

מצודת דוד

חפירה וכן את מחרשתו ואת אתו (ש״א י״ג): מהם כלי עבודת אדמה כי לא יעשו עוד מלחמה ולא ילמד אותה כי המשיח ישפוט בדברי ריבותם: (ה) בית יעקב. הנביא מזרזם לומר הואיל וכן יהיה נלכה נא באור ה׳ ר״ל באור התורה והמצוה כי יש תקוה: (ו) כי נטשתה. הנביא מיסב הדבור כלפי המקום ואמר כי עד הנה בדין עזבת עמך כי מלאו כשפים יותר מבני קדם המלאים כשפים: ובילדי נכרים ישפיקו. מספיקים עצמם במחשבות ועלות האומות ואינם חוששים למחשבת התורה ועלתה: (ז) ותמלא. בעבור שארצו של העם הנזכר נתמלאה בכסף ובזהב וגו׳, ובעבור

חזון ישעיהו

באור המלות

זהתוכיח יוליא דבריו מן השכל והמוסר, והנה בין עם לעם לא ימנלא דת ונימוס, מודיע מעלת השופט שגם בין שני עמים מפורדים שדתיהם שונות ימליא נימוס קבוע לחקת משפט. ובדברי ריבות אשר בתוך המדינה שקל לשפטם ע״י נימוס המדינה, מודיע מעלתו כי בזה לא יצטרך אל חקת המשפט רק בתוכחת השכל ויתווך השלום ביניהם (וע״ל י״א ד׳). וככר בארתי למעלה (א ג׳) ההבדל בין עם לגוי, שגוי מורה הקיבוץ בלא ממשלה, ומודיע מעלת השופט שגם קבוצים כאלה לחק משפטו ישמעון, ועם מורה שיש להם ממשלה וחקת משפט, ומודיע כי אלה לא בנימוסיהם ישפוט רק לתוכחתו ישמעון: אתים. כלי שחופרים בה את האדמה (פלוגאייזען): מזמרות. כלי שחותכין בו את הזמורות (רעבמעססער). והנה גם בזמן הזה ישמשו בחניות לחפירה, ובחרב לחתוך הזמורות, וכי תקראנה מלחמה ילטשום וישובו לקדמותם. ועקר הרבותא כי יעשו מהחרבות אתים ומהחניתות מזמרות שאז יצטרכו לכתתם ולכתתם לגמרי, וכן (ביואל ד׳ י׳): (ו) כי. כי הראשון מלשון אם והשני מל׳ דהא: עננים. שם תואר: ישפיקו. די הסיפוק והצורך, אם ישפוק עפר שמרון, מ״א

באור הענין

אחר שאין דת ממוצע בין שני עמים שדתיהם שונות בהבדלת החרב תשפוט ותכריע ביניהם, כן שמירת הממשלה והסדר תוך המדינה בל ימרדו ויפרקו עול. לעומת זה אמר כי אז יתבטלו הסבות האלה, כי בדברי ריבות הנופלים **בין הגוים** בין גוי לגוי ישפוט הוא, וכן **יוכיח** בתוכחה לבד יעצור עמים רבים ולא יעברו חק, ואחר שלא יצטרכו למלחמה ממילא וכתתו חרבותם וכו׳ ולא ילמדו עוד תכסיסי מלחמה כלל: (ה) **בית יעקב**, אחר ההוצעה הזאת קורא אל בית יעקב א״כ אתם **לכו מעתה באור ה׳**, ולמדו ק״ו ממה שיעשו העמים לעתיד, וגם אתם לא ככל העמים תצטרכו לבקש מאופל ומחשך את ה׳ בציון, כי האור זורח על ראשכם רק אתם לכו באורו. — בזה שם קנוי למליס בדברו זאת התרגש מאד כי חזה את בני דורו, שחלף שהיה ראוי שילמדו ממה שיעשו העמים לעתיד, הם לומדים הבלי העכו״ם בזמנם, מסב פניו אל ה׳ ואומר. (ו) **כי נטשתה**, אתה ה׳! אם נטשת עמך לדקת מאד כי מלאו מקדם. **עמך בית יעקב**, ר״ל שנטשת אותם שלא יהיו עמך, עם ה׳, וגם שלא יקראו עוד בית יעקב כי אבדו גם את יחוסם, ומבאר מה שנטשתם מהיות עמך **כי מלאו** ממעשה ארמיים שישבו למזרח א״י, **ועננים כפלשתים**, שישבו במערב כמ״ש (לקמן ט׳ י״א), ומגד זה אינם עמך כי לא נחש ביעקב, ומה שנטשת אותם מהיות בית יעקב הוא כי. **בילדי נכרים ישפיקו**, לוקחים נשים נכריות ומולידים מהן בנים וזאת ישפיק להם שאין לוקחים בת ישראל בלל, ובזה אבדו גם יחוסם מלהקרא בית יעקב כי ולד שפחה ועכו״ם כמותה: (ז) **ותמלא**, מפליג חטאם, אם מגד החטא עצמו אם מגד הסבה שגרמה את החטא. על הסבה של החטאים אומר **ותמלא**

וְאֵין קֵצֶה לְאֹצְרֹתָיו וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ סוּסִים וְאֵין קֵצֶה לְמַרְכְּבֹתָיו׃ ח וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ אֱלִילִים לְמַעֲשֵׂה יָדָיו יִשְׁתַּחֲווּ לַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו׃ ט וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ וְאַל־תִּשָּׂא לָהֶם׃ י בּוֹא בַצּוּר וְהִטָּמֵן בֶּעָפָר מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאֹנוֹ׃ יא עֵינֵי גַּבְהוּת אָדָם שָׁפֵל וְשַׁח רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא׃

עיני שמואל (ח) ספרי פ׳ האזינו : (ט) פסיקתא פ׳ יו״ד עו״ש עו״ש תנחומא פ׳ תשא : (יא) זוהר בראשית עו״ש פרשת יתרו רבה ויגלת פע״ז זו״ה כ״א נ׳ :

רש״י

(ז) ואין קצה. לשון קץ : (ח) ישתחוו. כמו משתחוים : (ט) וישח אדם. הקטנים : וישפל איש. הגדולים והגבורים אנשי החיל: ואל תשא להם. הנביא אומר להקב״ה וידעתי כי לא תסלח להם מלהפרע מהם : (י) בא בצור. לבא בצור לברוח בנקרת הצורים: והטמן בעפר. ולהטמן בעפר: (יא) עיני גבהות אדם. גסות הרוח, וכן כל לשון גובה עינים ורחב לבב (תהלים ק״א) כמה דאת אמר גבה עינים שבמקרא :

מצודת דוד

שנתמלאה ארצו סוסים וגו׳ : (ח) ותמלא. מוסב למעל׳ לומר בעבור שנתמלאה ארצו כסף וגו׳. לכן נתמלאה ארצו אלילים וכן נאמר וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל (הושע ב׳) : ישתחוו. כולם ישתחוו כל אחד למעשה ידיו : (ט) וישח. בעבור זה יהיה כ״א כפוף ושפל : וישפל. כפל הדבר במ״ש : ואל תשא. כן ידעתי שלא תשא להם העון : (י) בוא. אז יאמר איש לאחיו בוא להטמן בנקיקי הצור ובמחילות שעפר מפני הפחד והוא ענין מליצה כי אין מסתור לפניו : (יא) עיני גבהות וגו׳. אז ישפיל עיני גבהות שבאדם ר״ל בעלי הגאוה :

מצודת ציון

קצה. אין סוף : (ט) וישח. ענין השפלה וכפיפה כמו שחו רעים לפני טובים (משלי י״ד) : תשא. ענין מחילת העון :

חזון ישעיהו

באור הענין

ארצו, שע״י רוב כסף שהיו להם, וע״י רוב סוסים שע״י ירדו למצרים למען הרבות סוס, ע״י שנה זאת. (ח) ותמלא ארצו אלילים, וזה מגדלת החטא מצד שבא מצד היותם כפויי טובה. ומרוב טוב והצלחה בעטו ומרדו. והוסיף על החטא עצמו אומר, למעשה ידיו ישתחוו, ויותר מזה כי גם למעשה אצבעותיו בעצמו, וזה מורה על גודל סכלותם. וא״כ אני אומר לך גם אם. (ט) וישח אדם, ויכנע בלבבו ורוחו ומצפונו, וגם אם וישפל איש בפועל בצום ובמעשים, מ״מ אני אומר. ואל תשא להם, בל תמחול עונותיהם, כי הראוי כי. (י) בוא בצור, שיבואו בצורים מפני העונש. ודלתות הכתוב מגבילים, בוא בצור מפני פחד ה׳, והטמן בעפר מהדר גאונו, הצור הוא מקום משגב ושם יבואו להשגב מפני פחד העונש, והעפר איננו מקום משגב רק מקום סתר, שם יטמנו מפני יראת הרוממות, כעטלף הנחבא מפני אור השמש בגבורתו. ——מעתה מתחיל לאמר כי כאשר גזר עליהם כן יהיה באמת, כי. (יא) עיני גבהות אדם, ישפלו ור״ל בני אדם הגבוהים בעצמותם מצד מעלתם בחכמה או בגבורה ישפילו עיניהם ויכניעו א״ע לפני ה׳. ושח, גם אנשים שאין להם מעלה עצמית רק מעלה מקרית כמו העשירים והשרים שמעלתם מצד מקומם, ישחו קומתם לפני ה׳. ונשגב, לא יתנו שום רוממות בלתי לה׳ לבדו, ומה יהיה הסבה שיתעוררו לשוב ולהכנע?

באור המלות

כ׳ ו׳) : (ח) למעשה ידיו, אשר עשו אצבעותיו. מעשה ידיו יכלול גם הנעשה בפקודתו ע״י עושי רצונו, ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי (קהלת ב׳ י״א). אבל מעשה אצבעותיו, פורט מה שעשה בעצמו. אצבע אלהים הוא (שמות ח׳ ט״ו), ר״ל אינו ע״י הטבע בפקודת ה׳, רק מעשהו בעצמו בבלתי אמצעי : (ט) וישח אדם וישפל איש. השחות הוא בגוף העקב, והשפלה הוא במקומו, והנאות לנו בנמשל, שישחת הוא הכנעה בלב, וישפל הכנעה בפועל שיעזוב מעלתו וגאונו, וע״כ אמר אדם איש, כי מבואר אצלנו תמיד שאדם שם פרטי אל מין האדם לבדו, ואליו מיוחס השחות והכניעה הנפשיות הלביות. ואיש הוא שם כללי לכל יש ונמצא, ואליו מיוחס ההכנעה בפועל שיכניע ישותו ומציאותו (ועיין לקמן פסוק י״א) : (י) בצור. סלע חזק ומבצר (עיין לקמן ח׳ ט״ו) : (יא) עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים. גבוה, יגביל כמות העצם. ורם, יגביל מקום העצם. ולפ״ז למ״ש (למעלה ט׳) הראוי שישוח הגבוה וישפיל הרם, כמליצת הכתוב (לקמן י״ז), וכ״ה בכ״מ שיהיה ההשפלה ע״י הכרת שחון לעצם המשתנה, (ש״א ב׳ ז׳, ש״ב כ״ב כ״ח, איוב ה׳ י״א, תהלות ע״ה ח׳, קהלת י׳ ו׳). אולם פה שמדבר בכניעה הרצונית המיוסדת בבחירת העצם המשתנה. הפך המליצה בכונה, כי השב ברצונו הגם שיכניע א״ע אין מן ההכרח שיעזוב מעלתו העצמיית, למשל האדון נקרא רם, כי מעלתו מצד מקומו שהוקם על. הגבור יקרא גבוה כי מעלתו מצד עצמו, אין מתנאי התשובה שהאדון ישפיל מקומו שיניח שיעזוב שררותו, רק שיכניע א״ע בלבבו, וזה במליצה שהרם ישוח א״ע, וכן א״צ שהגבור ישוח קומתו היינו שיחליש גופו, רק שישפיל מקומו שהוא גאותו וגאונו והתנשאות לבבו. ויחס גבהות אל שם אדם, ורם אל שם אנוש למ״ש (למעלה ט׳) כי אדם מציין גדר האדם ביהוד וגו תיותם הגובה העצמיית, ואיש ואנוש מורה שישות וגו היותם בהרוממות שהוא מעלה מקרית מצד האנה והמקום. (וממ״ש כי אני השפלתי עץ גבוה (יחזקאל י״ז כ״ד) אין הסתירה לדברינו

יב כִּי יוֹם לַיהוָה צְבָאוֹת עַל כָּל־גֵּאֶה וָרָם וְעַל כָּל־נִשָּׂא וְשָׁפֵל׃ יג וְעַל כָּל־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים וְהַנִּשָּׂאִים וְעַל כָּל־אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן׃ יד וְעַל כָּל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל כָּל־הַגְּבָעוֹת הַנִּשָּׂאוֹת׃ טו וְעַל כָּל־מִגְדָּל גָּבֹהַּ וְעַל כָּל־חוֹמָה בְצוּרָה׃ טז וְעַל כָּל־אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ וְעַל כָּל־שְׂכִיּוֹת הַחֶמְדָּה׃ יז וְשַׁח גַּבְהוּת הָאָדָם וְשָׁפֵל רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא׃ יח וְהָאֱלִילִים כָּלִיל

תולדות אהרן ועל כל ההרים וגו'. סוטה ה' שבועות ז' :

עיני שמואל (יב) זוהר פ' מצורע פכ"ו מכילתא בשלח שירה פ"ב : (יז) רבה בראשית פי"ב נשא פ' י' מש"ס מזמור ק"ד (יח) רבה נשא פ"י בראשית פי"ב כא פס"ו אותיות דר"ע באות ד פדר"א פי"ה :

רש"י

(יג) ארזי הלבנון. דוגמא היא על הגבורים (ס"א המלכים): אלוני הבשן. שלטונים, כמו שאלונים פחותים מן הארזים : (יד) ועל כל ההרים הרמים. על יושביהם : (טז) ועל כל אניות. ת"י ועל כל דיתבין בנסי ימא, באיי הים שמושבן ומובאן באניות : תרשיש. שם ים ששמו תרשיש : שכיות החמדה. פלטרין דצופין במשכית רצפת שיש, כמו ואבן משכית (ויקרא כ"ו), ע"ש שסוככין בו את הקרקע : (יז) ביום ההוא.

מצודת ציון

(טז) שכיות. מל' סכך ומכסה והיא הרצפה וכן ואבן משכית (ויקרא כ"ו) : (יח) כליל. מלשון כל וכן כליל תכלת (שמות

מצודת דוד

ושח וגו'. כפל הדבר במ"ש : ונשגב וגו'. אז יודע לכל שבכח הוא לה' לבדו : (יב) כי יום. יש יום מוכן לה' לשלם לכ"א כפי הגמול : (יג) ארזי הלבנון וגו'. הוא משל על המלכים והשלטונים : (יד) ועל כל ההרים וגו'. ר"ל על היושבים שמה : (טו) מגדל גבה. ר"ל הבוטחים במבצר חוזק המגדל : (טז) אניות תרשיש. ההולכים באניות על ים תרשיש : שכיות החמדה. השרים היושבים בהיכלי עונג הרצופים ברצפת אבנים חמודים : (יז) ושח. אז ישפל גבהות האדם : (יח) כליל יחלף. את כולם יעביר מן העולם :

חזון ישעיהו

באור המלות

כי שם אינו מדבר בבע"ח) : (יב) נשא ושפל. להמפרשים הוא פעל עתיד, ולפ"ז אין הדלתות מגבילים ? ולדעתי שפל שם התואר כמו רם, ובניהם באו להגביל השם הראשון, גאה והוא רם, נשא והוא שפל : (יג) הרמים והנשאים. רם, מציין נקודת המעל בהחלט. ונשא, מציין ההעתק מן השפל אל המעל, ומציין ברוב דבר הנשא ממדרגה למדרגה, מן התחת אל הגובה, או מתנשא ברוח באמת או בדמיון. ור"ל רמים בהחלט ועוד מתנשאים יום על ידי הגידול והצמיחה : (יד) ההרים. באורתי (למעלה ב') גבעה קטנה מאד, ההר בתכלית הרום, והגבעות צומחות ומתנשאות כנ"ל בפסוק הקודם : (טו) מגדל, ידוע, בנין חזק ישגבו בו מפני צר, ממנו יורו המורים, והוא חזק יותר מן חומה בצורה : (טז) שכיות החמדה. להמפרשים חמדה תואר והיה ראוי חמודות ? ולדעתי חמדה שם מופשט, ר"ל ציורי החמדה. המליץ מציין את החמדה כעצם מופשט, מציירת היופי והחשק אל כל דברים היקרים, ותורה היציה אל לב האדם לבקשם. ולכן יכנה חשק החושקים ודברי יקרי המציאות, כאילו הם ציורי החמדה, שהחמדה עטרה אותם חן ויופי, והסתכלה כמו בעין, רואי : (יח) יחלף, יעביר מן העולם, שורש זה נמצא בג בבניינים, בקל, והלף ביהודה (לקמן ח' ט'), בכבד ויחלף שמלותי (בראשית מ"א י"ד), בהפעיל וארזים נחליף (לקמן ט' ט'), ויפלא בעיניך אחר שפה פעל יוצא מדוע בא בקל? אודיעך כי שורש זה כשבא בכבד או בהפעיל הוא מלשון חליפין ותמורה בכל מקום, והעברה הוא תמיד בקל בין יוצא בין עומד :

באור הענין

הוא. (יב) **כי**, יש יום מוכן לה' בו יפקוד, **על כל גאה ורם**, ר"ל בין על מי שמתגאה והוא רם באמת שהוא מאנשי המעלה, ובין **על המתנשא** בלבבו והוא **שפל** באמת שהוא מבני בלי שם. ופסוק הזה הוא כלל, שיפקוד על הגדולים ועל הקטנים, ועתה מתחיל לפרוט. (יג) **ועל כל ארזי הלבנון**, הם המתנשאים במעלת עצמם בחכמה או תואר וקומה כארזים שגבוהים בעצמם, (וזה נמשל של גאה ורם). **אלוני הבשן**, קטנים מארזים (וזה נמשל של נשא ושפל) : (יד) **ההרים הרמים**, המתנשאים בנוה שסוכנים על הרים רמים ובטוחים מצר ואויב, וזה משל אל הגבורים הגדולים (לעומת גאה ורם). **הגבעות**, קטנות מהרים (לעומת נשא ושפל) : (טו) **מגדל**, שבוטחים במגדל עוז (לעומת גאה ורם). **חומה בצורה**, קטנה בבטחונה מן מגדל, (נגד נשא ושפל) : (טז) **אניות תרשיש**, המתגאים בעושר שמביאים זהב מאופיר על ים תרשיש (כמ"ש במ"א ט' כ"ח) (נגד גאה ורם). **שכיות החמדה**, אשר יש להם דברים חמודים ומתגאים במו, והוא מדרגה קטנה מן אניות תרשיש בענין העושר (נגד נשא ושפל) : (יז) **ושח**, השם ישות גבהות בני אדם הגדולים במעלה עצמיית (נגד גאה ורם). **ושפל רום אנשים**, שמתרוממים במעלה מקריית (כנ"ל י"א) (נגד נשא ושפל), ונשגב רק ה' לבדו, אבל. (יח) **האלילים כליל יחלף**, מן העולם, ר"ל לא ינהוג אתם כמו עם גבהות האדם שיכניעם לבד רק

יַחֲלֹֽף׃ יט וּבָ֗אוּ בִּמְעָר֣וֹת צֻרִ֔ים וּבִמְחִלּ֖וֹת עָפָ֑ר מִפְּנֵ֞י פַּ֤חַד יְהוָה֙ וּמֵהֲדַ֣ר גְּאוֹנ֔וֹ בְּקוּמ֖וֹ לַעֲרֹ֥ץ הָאָֽרֶץ׃ כ בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא יַשְׁלִ֤יךְ הָֽאָדָם֙ אֵ֚ת אֱלִילֵ֣י כַסְפּ֔וֹ וְאֵ֖ת אֱלִילֵ֣י זְהָב֑וֹ אֲשֶׁ֤ר עָֽשׂוּ־לוֹ֙ לְהִֽשְׁתַּחֲוֺ֔ת לַחְפֹּ֥ר פֵּר֖וֹת וְלָעֲטַלֵּפִֽים׃ כא לָבוֹא֙ בְּנִקְר֣וֹת הַצֻּרִ֔ים וּבִסְעִפֵ֖י הַסְּלָעִ֑ים מִפְּנֵ֞י פַּ֤חַד יְהוָה֙ וּמֵהֲדַ֣ר גְּאוֹנ֔וֹ בְּקוּמ֖וֹ לַעֲרֹ֥ץ הָאָֽרֶץ׃

עיני שמואל (יח) סא"ר פרק ל"א זוהר פ' ויקרא פ' שמות נשא סנהם רבה נא פט"ו זו"ח ס"א ב': (כ) רבה נא פס"ו מכילתא בשלח שירה פא:

רש"י

הוא יום הדין: (יח) כליל יחלף. כולו יחלוף, כולם יאבדו: (יט) ובאו. יושבי הארץ: במערות צרים ובמחלות. הם הם מערות: בקומו. ליום הדין: לערוץ הארץ. לשבור רשעי הארץ: (כ) להשתחות לחפר פרות. צלמי אלהיהם בדמות הפרפרות מיני שרצים שחופרין הארץ שקורין טלפ"ש בלעז, עטלפים קלב"א סורי"ץ בלעז, וכן יש לפתור עוד את אליליו אשר עשה לו להשתחות ישליך האדם בחריצין ובנקיקין

מצודת דוד

(יט) ובאו. עובדי האליל יבואו להטמן במערות וגו': הארץ. יושבי הארץ: (כ) אשר עשו לו. אשר עשו כולם כ"א לעצמו להשתחות אליהם: לחפר פרות. מוסב על מלת ישליך לומר האלילים ישליך אל החפירות העמוקות ואל חורי העטלפים: (כא) לבוא. ר"ל כשילך לבוא בנקרת הצורים וגו' אז בדרך

מצודת ציון

כ"ח): יחלף. ענינו העברה מן העולם: (יט) ובמחלות. הוא כענין מערה: לערץ. לשבר כמו לא תערוץ מפניהם (דברים ז'): (כ) לחפר פרות. פתרונו כמו מלה אחת והוא מל' חפירה ונכפלה הפ"א ולמ"ד הפעל לומר בחפירות עמוקות כמו אדמדם שפי' אדום ביותר וכן ירקרק והד"מוס: ולעטלפים. שם עוף עטלף והוא הפורח בלילה: (כא) בנקרות ענין חור ונקב כמו ואל מקבת בור נקרתם (לקמן נ"א): ובסעפי. ענינו שן הסלע הבולט וכן בסעיף סלע עיטם (שופטים ט"ו) והוא לשון מושאל מהענף הבולט מן האילן הנקרא סעיף כמ"ש וכלה סעיפיה (לק' כ"ז):

באור הענין

חזון ישעיהו

באור המלות

יעבירם כליל בכליון גמור: (יט) ובאו, לעומת מה שטען הנביא (בפסוק י') שראוי שלא ישא חטאם ויבואו בנקרת הצורים מפני פחד ה', אומר כי כן יהיה באמת בעת שיקום לערוץ ולשבור רשעי הארץ, מפני פחד ה', המאמרים נגבלים (כנ"ל י'): (כ) ביום ההוא, באור הכתוב הזה, כי עובדי האלילים הקדמונים היו מיחסים אלהות גם לתבנית בע"ח, חיות היבשה הישוב והמדבר והים ועוף כנף, עד שגם לשרצים המאוסים השוכנים במחילות עפר, חפרפרות ועטלפים, היו חולקים כבוד וממשלה. ובלי עבודתם היה לפי אמונתם בשות נתעה, כי בבע"ח או הכחות הרוחניות אשר אליהם יתיחסו שולטים איש איש במקום מגורתו, חיות המדבר יש"ל ממשלה על המדבר, חיות היבשה על היבשה, הדגה אשר במים מולכת על המים, התניניס על הימים, והשרצים האלה חפרפרות ועטלפים מושלים על מחילות האדמה ומערות צורים אשר שם שכונתם, והיה דרכם ליחד עבודה לכל אחד מן התבנים בע"ח בעת שהיו צריכים להפיק רצון מן המקום ההוא אשר החי הזה שולט שם, למשל בעת שהיו צריכים לשוט במים, היו משתחוים לאלהי דגון, בעת שהיו רוצים לחרוש האדמה היו מקטרים לתבנית שור, כי רב תבואות בכח שור, ובעת שהיו צריכים להחבא במערות ומחילות היו משתחוים לצורת השרצים האלה חפרפרות ועטלפים. עפ"י ההנחה הזאת אומר כי אחר שהאלילים כליל יחלוף, לא יעשו עוד כמו שעושים היום, שבעת שבאים להתחבאות במערות ומחילות משתחוים לחפרפרות ועטלפים, כי אז אף שיבואו במערות צורים ובמחלות עפר מפני פחד ה', מ"מ לא לבד שלא יעשו פסילי השרצים האלה מהדש להשתחוות, כי ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואפי' אלילי זהבו החשובים יותר אף אותם אשר עשו לו מכבר, להשתחות לחפר פרות ישליכם אז ולא יעבדם בעת ההיא, ומה יהיה הסבה לזה שישליכם אז? כי. (כא) לבוא, הנה מה שיצטרך לבוא בנקרת הצורים יהיה. מפני פחד ה', מפני ענשו ויראתו הרוממה (כנ"ל), ואיך אפשר שישתחוה לאל

(יט) במערות, ובמחלות. המערה, בטבע; והמחלה, הנל הנעשה ע"י ב"א. המערות הם משגב (האהלע), ורובם בצורים חזקים, והמחלות רק בעפר רך ואינם למשגב רק להטמן שלא יתראה, (קעללער): (כ) לחפר פרות. שרצים הגרים בחפירות ונקרי הבתים, וכא ע"מ ירקרקות אדמדמות ר"ל כחופר תמיד: ועטלף. לחז"ל (סנהדרין נ"ח, בכורות ז') עוף הפורח בעלטה (פלעדערמויז) וכ"ד הרד"ק, וגם מין זה שוכן במחבא תמיד, ולמ"ד של לחפר פרות, הוא יחוס הפעול, כמו להשתחות לו (ש"א ב' נ"ו): (כא) בנקרות ובסעפי. נקר הוא חלל עגול סביב והונח בעצם על נקירת העינים, ומשם הושאל אל כל מקבת עגול הנעשה כתמונה זאת, ונקרים כאלה מצויים בצורים ומשתמשים למשגב, וסלע רך מצור, וסעיף הוא פנוים המסתעפות בהסלעים כהתפרד סעיפי האלנות, ואינם למשגב רק להסתתר שלא יראה דבר מבעית העובר תחת שן הסלע מזה:

כב חִדְלוּ לָכֶם מִן־הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא׃
ג א כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מֵסִיר מִירוּשָׁלִַם וּמִיהוּדָה מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה כֹּל מִשְׁעַן־לֶחֶם וְכֹל מִשְׁעַן־מָיִם׃ ב גִּבּוֹר וְאִישׁ

הולדות אהרן חדלו לכם. ברכות י"ד: כי הנה. חגיגה י"ד: גבור. שם:
עיני שמואל (כב) ב"ר פ"ט זוהר פ' תצוה רבה אסתר פ"ו: (א) זוהר פ' מצפטים:

רש"י

שימלא לביו כשהולך לברוח ולהטמן : (כב) חדלו לכם מן האדם. שלא לשמוע לאותן המתעים אתכם מאחרי ולהשתחוות למעשה ידיו : אשר נשמה באפו. אשר כל חיותו וכחו תלויה בנשמת אפו שהוא רוח פורח שהיום ישנה בו ומחר הלא ממנו וקל וחומר לדמות הפרפרות שאין בו ממש, דבר אחר חדלו לכם מכל הדרכים הרעים ולמדו מן האדם אשר נשמה באפו הראיתם למה נחשב הוא וקל וחומר לע"א שאינו נחשב לכלום :
ג (א) מסיר מירושלים וגו'. כולה מפורשת במס' חגיגה שמנה עשר קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד: (ב) וקסם. זה מלך שנא'

מצודת ציון

ג (א) משען לחם. על כי חיות האדם תלוים בלחם ובמים ונשען בהם אמר משען לחם וכמ"ש כל מטה לחם שבר

מצודת דוד

מהלכו ישליך האלילים מידו : (כב) חדלו לכם. מנעו עצמיכם מעבודת האלילים כי הבינו הדבר מן האדם אשר יש נשמה באפו הראיתם במה נחשב הוא שלא תלא רוחו ישוב לאדמתו ואיך א"כ ראוי לעבוד האליל שאפילו נשמת חיים אין בו :
ג (א) מסיר וגו'. ר"ל לא ימצא בהם לא איש ולא אשה אשר יחונן דלים להספיק להם לחם ומים : (ב) גבור

באור המלות — חזון ישעיהו — באור הענין

ג (א) משען. שם תואר לזכר : ומשענה. שם תואר לנקבה וידוע כי בעלי הלשון בהעריכם עצמים חזקים לעומת ספחותים מהם, יעריכום בערך הזכר אל הנקבה, וכן פה משען גדול ומשענה קטנה: (ב) גבור, בטבע : ואיש מלחמה. ע"י לימוד או עצה ותחבולות (ש"א ע"ז י"ח, מ"ב כ"ד י"ט, ד"ה י"ז כ', לקמן מ"ב י"ג), ומבואר כי גבור מעולה מאיש מלחמה: שופט. בכ"מ מגביל שופט עם זקן (דברים כ"א ב', יהושע ח' ל"ג כ"ג כ' כ"ד א', עזרא י' י') ושני מינים שופטים היו. שפט כללי, מימות יהושע עד מלוך מלך לבי"ו והיה גדול מן הזקן. ושופטים פרטיים קבועים בכל עיר ופלך והם היו אחר הזקנים נמדרגה, ולכן בכ"מ מקדים הזקנים, ובפה מדבר מן הכללי : ונביא וקסם. הנביא מגיד עתידות בדבר ה'. והקוסם עפ"י ניחוש או גורל או אלעננינות, והוא אחר הנביא, והמנחם סמוכים לרוב לפי מדרגתם, חזון וקסם (ירמיה י"ד ג'. יחזקאל י"ב כ"ד. י"ג ו' ז',

אחר, אחר שיכיר מלכות ה' ופחדו : (כב) חדלו, מדי הזכיר תעתוע אנשי דורו אשר המירו כבודם בתהו להשתחוות לשרצים נמאסים כאלה, כאילו הרמשים האלה חשובים יותר מן האדם, אומר אם כן אתם עושים חדלו לכם מלהקרא עוד בשם אדם אשר נשמה באפו, כי אינכם בגדר אדם חי אשר בו נשמת חיים ואינכם ממינו כלל. כי, אם אתה מין ממין האדם. במה נחשב הוא, ומה מותר האדם מן הבהמה ? (ור"ל כי כל משפט שנשואו סותר את נושאו הוא משפט כוזב, ובהכרח צריך להעביר אחד מקצות המשפט הנושא או הנשוא, והמשפט אשר הניחו התועים האלה „האדם צריך שישתחוה אל הבע"ח" נושא המשפט, שם אדם, שמורה הבדלו המיוחד שהוא חי מדבר ונעלה מסוגו הכולל, שהוא חי, סותר אל נשואו שהוא „צריך להשתחוות אל הבע"ח", שזה מורה שהבע"ח מעולה מן האדם, כי הנעבד מעולה מן העובד אותו. ובהכרח להעביר או נשוא המשפט, שגזרו שהאדם יכבד את הבע"ח, ואם אינכם רוצים לבטל קצה הזה מן המשפט, בהכרח להעביר נושא המשפט, שם אדם), ועז"א חדלו לכם מלהקרא בשם אדם אשר נשמה באפו, כי אם תקראו בשם אדם, עם הנחתכם שהוא תחת הבע"ח, במה נחשב הוא ובמה נבדל מסוגו להקרא בשמו המיוחד שהוא שם אדם ? :
ג (א) כי הנה, מספר איך ערבה שמש האומה בזמן ההוא, ואיך הסרה מכל מיני השלמות המוכרחים להצלחת העם. מירושלם עיר הממלכה, ומיהודה מכל השבט, משען גדול ומשענה קטנה, זה דרך כלל. עתה מבאר דבריו וחושב כי הצלחת האומה תלויה בשבעה דברים, ומכל אלה לא ימצא ביניהם לא משען גדול ואף לא משענה קטנה. א] שימצא ביניהם עשירים נדיבי לב מחזיקים כושל. עז"א שלא ימצא לא משען לחם שהוא משען גדול, ואף לא משען מים, שנמצא בזול. ב] שיהיה להם גבורי חיל להצילם מאויב הילוני, עז"א שלא ימצא ביניהם.(ב) גבור, גדול כשמשון בגבורתו, ואף לא איש מלחמה, המלומד בתכסיסי מלחמה שהוא משענה קטנה. ג] שיהיה להם מנהיגים טובים, והם א] שופטים בין איש לרעהו בדברי ריבותם, ב], ד] נביאים מישרים אותם נגד המקום. עז"א שלא ימצא להם, לא שופט כללי כיהושע והדריו, ואף לא זקן שקטן משופט והוא משענה קטנה. וכן לא נביא ואף לא קוסם, היודע עתידות ע"פ משפטי הכוכבים שהיא משענה, ה] שיהיה להם שרים למשול

מִלְחָמָה שׁוֹפֵט וְנָבִיא וְקֹסֵם וְזָקֵן׃ ג שַׂר־חֲמִשִּׁים וּנְשׂוּא פָנִים וְיוֹעֵץ וַחֲכַם חֲרָשִׁים וּנְבוֹן לָחַשׁ׃ ד וְנָתַתִּי נְעָרִים שָׂרֵיהֶם וְתַעֲלוּלִים יִמְשְׁלוּ־בָם׃ ה וְנִגַּשׂ הָעָם אִישׁ בְּאִישׁ וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ יִרְהֲבוּ הַנַּעַר בַּזָּקֵן וְהַנִּקְלֶה בַּנִּכְבָּד׃ ו כִּי־יִתְפֹּשׂ אִישׁ בְּאָחִיו

תולדות אהרן ונתתי נערים. שם: ירהבו הנער. שם י"ד: כי יתפש. שבת קי"ט חגיגה שם:
עיני שמואל (ד) זוהר פ' תרומה: (ו) רבה נשא פ"ט סדר הנשיא תנחומא פ' אחרי:

רש"י

קסם על שפתי מלך (משלי ט"ז): (ג) ויועץ. יודע לעבר שנים ולקבוע חדשים: וחכם חרשים. שכשפותח בדברי תורה נעשו הכל כחרשים: ונבון לחש. ראוי למסור לו סתרי תורה שנתנו בלחש כגון מעשה בראשית ומעשה מרכבה: (ד) ונתתי נערים שריהם. אלו בני אדם המנוערין מן המצות: ותעלולים ימשלו בם. שועלים בני אדם חלשים, ואני אומר לפי פשוטו תעלולים ליצני בני אדם המתעוללים בהן ומבזין אותם, כמו (איוב ט"ז) ועוללתי בעפר קרני, את אשר התעללתי (שמות י'): (ה) ונגש העם. יהיו דוחקין ונוגשין זה על זה בתיגור וחירוף: ירהבו הנער בזקן. יתגדל הנער על הזקן: והנקלה בנכבד. כפשוטו, ומדרשו יבא מי שחמורות דומות עליו כקלות וירהב במי שהקלות דומות עליו ככבדות: (ו) כי יתפש איש באחיו. כאשר יתפוש איש באחיו בבית אביו לאמר עשיר אתה בתורה ומחוורת היא

מצודת דוד

וגו'. מוסב על מלת מסיר שאמר במקרא שלפניו: (ג) שר חמשים. מסיר שר חמשים כי יבוטל השררה מכל וכל: ונשוא פנים. איש נכבד שהכל נושאים לו פנים: וחכם חרשים. חכם על חכמים אחרים כלומר שיש לו תלמידים חכמים: ונבון לחש. המבין סתרי תורה הנאמרים בלחש והם מעשה בראשית ומעשה מרכבה: (ד) נערים שריהם. כי הנער לפי עזות נערותו ישתרר בהם: ותעלולים. הליצנים ימשלו בם ע"י ליצנותם כדברי שחוק: (ה) ונגש העם. כ"א יהיה נוגש בחבירו על כי לא יהיה בהם מושל: ירהבו. הנער יתגאה על הזקן והאדם נקלה על איש נכבד: (ו) כי

מצודת ציון

(תהלי' ק"ה): וקסם. הוא החוזה בכוכבים ויודע מה מהעתידות: (ג) חרשים. הוא ענין מחשבה כמו אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג') ור"ל חכמים כי החכמה היא במחשבה: לחש. ענין קול נמוך הנאמר בלחישת האוזן: (ד) ותעלולים. ענין שחוק ולעג כמו כי התעללת בי (במדבר כ"ב): (ה) ונגש. ענין לחץ כמו מפני נוגשיו (שמות ג'): ירהבו. ענין התחזקות וגאוה כמו רהב הם שבת (לקמן ל'): בזקן. הבי"ת היא במקום על כמו וכן ינתן בו (ויקרא כ"ד) ומשפטו עליו כי על עונש ממון ידבר: (ו) יתפש. ענין אחיזה: שמלה. שם מלבוש: לכה. כמו לך: קצין. שר:

חזון ישעיהו

באור הענין

בם ולעצור במעיזים ומרשיעים, עז"א שלא ימצא להם אף, (ג) שר חמשים, ר"ל כל שררה ומשרה ואף לא נשוא פנים, שאינו מושל, רק דבריו נשמעים מצד כבודו וזה משענה ג"כ לא יהיה להם, ו] יועצים היושבים ראשונה במלכות ומפקחים על עניני העם. עז"א שלא ימצא להם יועץ, ויען שיועץ כולל היועץ הגדול והקטן נכלל בזה משען ומשענה, ז] שיהיה ביניהם חכמים בכל מדע בעיונית ובמלאכתיות, עז"א שלא ימצא ביניהם חכם חרשים, חכם גדול החורש בשדה העיון, והחורש במלאכת חרש וחושב, ואף לא נבון לחש, היודע איזה סודות וסגולות מקובלות לו, כמו ללחש חיות או כיוצא בו ג"כ לא ימצא ביניהם, ומי יהיה המנהיג אותם? . (ד) ונתתי, נערים יהיו השרים. ותעלולים, שהם המדות המגונות והתאוות הרעות ימשלו בם, בהנערים המושלים, באופן שהעם יהיו משועבדים אל ממשלת נערים אשר הם משועבדים אל תאות לבבם, עד שתאות הנערים היא תנהיג את ההמון כולו. ובל תחשוב שהעם בעצמו יהיו בעלי נימוס וא"צ להנהגה, אומר. (ה) ונגש, יהיו נלחצים איש ע"י איש ואף ע"י רעהו. וגם הנער ירהב ויתגאה על הזקן, אף שחייב לכבדו ממצות התורה, ואף הנקלה ירהב על הנכבד, הגם שהוא נגד הטבע השואלת הכנעה טבעיית שהנקלה יכנע אל הנכבד: (ו) כי יתפש,

באור המלות

ס' כ"ג, מיכה ג' ו' ז'): (ג) יועץ. יועץ כללי (מעניסטער) כמו אחיתופל הגילוני יועץ דוד (ש"ב ט"ו י"ב), וכל לא ג"כ יועץ פרטי בדברים פרטיים: חרשים. פעל חרש הונח בעצם על חרישת האדמה לכל זרע אשר יזרע, ומשם נטה אחכו אל כל החופר בעומק איזה דבר, חרשי עץ אבן ברזל, בעלי העיון החורשים בשדה החכמה משדדי עמקים, כי החופר בחלקת העיון ישדד עמקים אחריו, ישאל יפליא יקשה יסתור, ואמר החכם ראשית חכמה פליאה, ונקראו החוקרים האלה חכמי חרשים, החרש והמסגר (מ"ב כ"ד י"ד), לולא חרשתם בעגלתי (שופטים י"ד י"ח): לחש. מלה זאת הונחה על הסגה בקול ענות חלושה מפה לאזן לא ישמע, עלי יתלחשו כל שונאי. ולכן נקראו נזמי האזן לחשים, ומושאל על לחישת הנחשים (תהלות נ"ח, ירמ ה ח', קהלת י'), כי היו אומרים אותו בלחישה וזה ההבדל בין לחש וסוד, כי סוד עקרו על הדבר שיעלימהו אח"כ ולא יגלהו, והלחש על הדממה דקה בעת הדבור מפה לאזן, אף שיגלהו אח"כ: (ד) ותעלולים. שם תעלול מתאחד עם פעל התעולל שמורה תמיד על פעל מגונה ויצא מגדר המוסר ולומד מתכונה רעה אשר בנפש, וכמוהו בם תעלול תכונות רעות וציורים מגונים מושרשים בנפשות אשר הטהרו לכל תאוה ומדה, ור"ל התכונות הרעות ימשלו בם בהנערים. להמפרשים יהיה תעלולים שם התואר, והוא נגד חקי הלשון, כי תעלול שם המקרה, וכן לקמן (ס"ו): (ה) ונגש. פעל זה הונחו על הנלחץ לתת ממון או לעבוד

מספר

בֵּית אָבִיו שִׂמְלָה לְכָה קָצִין תִּהְיֶה־לָּנוּ וְהַמַּכְשֵׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדֶךָ׃ ז יִשָּׂא בַיּוֹם הַהוּא ׀ לֵאמֹר לֹא־אֶהְיֶה חֹבֵשׁ וּבְבֵיתִי אֵין לֶחֶם וְאֵין שִׂמְלָה לֹא תְשִׂימֻנִי קְצִין עָם׃ ח כִּי כָשְׁלָה יְרוּשָׁלִַם וִיהוּדָה נָפָל כִּי־לְשׁוֹנָם וּמַעַלְלֵיהֶם אֶל־יְהוָה לַמְרוֹת עֳנִי כְבוֹדוֹ׃

תולדות אהרן והמכשלה. גיטין מ"ג: ישא ביום. חגיגה שם: חסר י'
עיני שמואל (ח) מבו"ם מזמור ל"ט:

רש"י

בידך כשמלה: קצין תהיה לנו. ותלמדנו: והמכשלה. שאנו נכשלים בה באיסור או בהיתר בטומאה או בטהרה תחת ידך היא שאתה יודע להורות לנו, דבר אחר שמלה לך להלבים ערום, והמכשלה פיילנ"א בלעז מחסרוני שאני מחוסר לחם תחת ידיך להספיקני ולכך קצין תהיה לנו, והוא משיב בביתי אין לחם ואין שמלה ומה עיני לקצין: (ז) ישא ביום ההוא. אין ישא אלא לשון שבועה, הוא ישבע להם: לא אהיה חבש. לא אהיה מחובשי בית המדרש: ובביתי אין לחם ואין שמלה. אין בידי לא טעם משנה ולא טעם אגדה, דבר אחר לפי פשוטו לא אהיה חובש לא אהיה שופט, שהוא חובש את הגדולים בבית הסהר: (ח) כי כשלה ירושלם. כולם חסרים ונפולים ואין עוזר זה לזה, ולמה כי מאנו לשמוע ועמה כולם מכעיסים: כי לשונם ומעלליהם אל ה'. לנגדו להכעיסו: למרות עיני כבודו. להקניט לפני כבודו,

מצודת ציון

(ז) ישא. ענין שבועה כמו לא תשא (שמות כ'): חבש. ענין מאסר כלא כמו חבוש בטמון (איוב מ'): (ח) ומעלליהם. ומעשיהם: למרות. כמו להמרות והוא מל' תמורה והלוף:

מצודת דוד

יתפש. כאשר יתפוש איש באחיו ולא אחיו ממש אלא הקרוב אליו מבית אביו ויאמר לו הלא יש לך שמלה ר"ל הלא אתה מלובש מלבושי פאר ושעתך מצלחת ויהיו דבריך מקובלים לזאת תהא לנו לקצין ולראש: והמכשלה הזאת. מה שאנו נכשלים איש ברעת רעהו תהיה תחת יד ממשלתך ר"ל אתה תסיר המכשול בכח הזרוע: (ז) ישא. והוא ישיב לומר בשבועה לא אהיה. מובן החובש את המחויב במאסר כי אינני ראוי למשול: ובביתי. ר"ל אף שאני מתראה בחוץ לבוש מלבושי פאר אבל בביתי אין כל ואין שעתי מצלחת למשול: (ח) כי כשלה. במרבית העון: אל ה'. ר"ל להקניט אותו: למרות עיני כבודו. ר"ל שאומרים בעיני המקום כמה מחולפים מעיני האדם כי לא יביט ולא ישגיח

חזון ישעיהו

באור המלות

עבודה שאינו חייב בה עפ"י הלואה, ובא על נגישת המס מטעם זה, וזה המבדיל בינו ובין לחץ דחק ודוחקים שאינו לוקח מידו דבר, ובין שם נושה, שדוחקו לשלם מה שלוה ממנו: כאיש. הכ' כ' הכלי: (ו) בית אביו. כמו וסקול נשמע בית פרעה, בבית אביו: שמלה. בשם המין ישמש בעל הלשון במספר היחיד לרבים, כמו שפרש"י על ויהי לי שור וחמור (בראשית ל"ב), וכן עץ פרי (שם א'), ר"ל שמלות הרבה: (ז) ישא. בתחלת הדבור, ישא עליך משל: חבש. בבית הסוהר (ע"ל א' ו'): (ח) עיני כבודו.

באור הענין

מספר איך תחת אשר בימים הקדמונים היה כ"א משתדל שיובחר לקצין והיה לכבוד לו ולכל משפחתו, עתה **עת יתפש איש באחיו בבית אביו**, ויאמר לו, אתה הלא **שמלה לך**, ואתה לבוש במלבושי כבוד, לך יאתה כי **קצין תהיה לנו**, ויהיה זה לך ולמשפחתך לכבוד, וזאת שנית כי **הלא המכשלה הזאת** מהעזות והחוצפה המצויה, ורעת ממשלת הנערים, הלא היא **תחת ידך**, אתה יכול לתקן המכשלה, ואם תמנע מההתמנות הנה ידיך עשו את המכשלה, ואתה הגורם, (ותפס בדרך הלצה שמלה לך, כאילו מרוב שפלת האומה יספיק לשיהיה מי שיש לו שמלה, הנכבד ונשוא פנים בעם): (ז) **ישא ביום ההוא**, ישיב לו לאמר. **לא אהיה חבש**, ר"ל הגם שבימים קדומים היה התמנות הקצין כבוד ותפארת, אז לא היו עזי פנים מצויים, והיה זה שררות, אבל עתה לא קצין אהיה רק חובש, שוטר החובש והוסר בבית הסוהר, זאת תהיה מלאכתי עתה, כי רבו המעיזים. זאת שנית, כי אהיה מוכרח להתבטל ע"כ מכל עסקי, עד שאח"כ אבד מנכסי. ושיעור הכתוב, **לא אהיה חובש**, עד שע"ז אבד מנכסי, **ובביתי אין לחם ואין שמלה**, כי אהיה מוכרח לפנות מכל עסקי אל דין ודברים ומריבות עם, לכן אבקש, **לא תשימני קצין עם**. ומה היה הסבה לירידתם פלאים כ"כ? הוא. (ח) **כי כשלה ירושלם**, עיר הממלכה, ועי"כ כל **יהודה נפל**, כי יפלו המתנהלים עת יכשל המנהל. **כי לשונם**, הנה במלות שבין אדם למקום היו צבועים, לובשים אדרת שער למען כחש כאילו הם עובדים את ה', אומר מה **שבלשונם ובמעלליהם** בגלוי ירמו כי הם **אל ה'**, ועובדים אותו, מה יועילו בזה אחר שלבם לא נכון עמו הלא זה רק, **למרות עיני כבודו**, בזה ימרו כבוד עיני השגחתו כאילו כעיני בשר עיניו הבלתי צופה התעלומות לב. זאת שנית כי גם את בני אדם לא יוכלו לרמאות

ט הַכָּרַת פְּנֵיהֶם עָנְתָה בָּם וְחַטָּאתָם כִּסְדֹם הִגִּידוּ לֹא כִחֵדוּ אוֹי לְנַפְשָׁם כִּי־גָמְלוּ לָהֶם רָעָה׃ י אִמְרוּ צַדִּיק כִּי־טוֹב כִּי־פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ׃ יא אוֹי לְרָשָׁע רָע כִּי־גְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ יב עַמִּי נֹגְשָׂיו מְעוֹלֵל וְנָשִׁים מָשְׁלוּ בוֹ עַמִּי מְאַשְּׁרֶיךָ מַתְעִים וְדֶרֶךְ

תולדות אהרן הכרת פניהם. יבמות ק"כ בכורות מ"ו: אמרו צדיק. יומא ל"ח חגיגה י"ב קידושין מ"א בהרא י"א עקידה שער מ"א: אוי לרשע. קידושין שם:

עיני שמואל (ט) זוהר פ' יתרו קהלים רבה פרשת תולדות פס"ה בהר פל"ג רות פ"ז מבו"ט מזמור קי"ט ת"ו הקדמה (י' ב') ירושלמי יבמות פט"ו הלכה ג' סוטה פרק ט' הלכה ג'. מס' ד"א רבה פרק א' מדרש הנעלם על ח"מ ד' כ"א: (י) זו ר בראשית עו"ש שם פ' לך לך שמות תרומה בהר רבה בראשית פי"ב פל"ג אמור פכ"ז במדבר פ"ג טו"ס כב ע"ב קיח ת"ו כם ספרי האזינו ירושלמי פאה ה' א' תנחומא אמור אדר"נ מ' ד"א ב' א"ר נח זו"ח דף א' כס לב מ: (יא) זוהר בראשית ויחי שמות בר"ר לג ויקרא כו בו"ט קיח אדר"ע פתיחה ספרי האזינו ירושלמי פאה א' א' תנחו' אמור אדר"נ מ' א"ר לא: (יב) זוהר משפטים ויקרא אס"ר ג':

רש"י

ד"א עניני כבודו: (ט) הכרת פניהם. עון שהם מכירים פנים בדין היא ענתה בם לפני, ל"א הכרת פניהם ניכרים הם בעזות פניהם: כסדם הגידו לא כחדו. בפרהסיא עשו: (י) אמרו. למי שהוא צדיק כי טוב עשה: (יא) אוי לרשע רע. שהוא רע לעצמו ורע לאחרים, גורם רעה לו ולאחרים בתנחומא, והמקרא מוסב על אמרו צדיק כי טוב לו ואוי לו לרשע רע: (יב) נגשיו מעולל. ליצנים הם: ונשים

מצודת דוד

במעשה הבריות: (ט) הכרת. היכר עזות פניהם העידה על רשעותם: וחטאתם. מפרסמי' החטא כאנשי סדום כי המה מגידים ומספרים אותם ולא מנעו מלהגיד וכפל הדבר במ"ש: כי גמלו. במעשיהם גמלו רעה לנפשם: (י) אמרו לצדיק. שבחו ורוממו את הצדיק כי עשה את הטוב כי הצדיקים יאכלו גמול מעשיהם ולזה שבחוהו למען ילמדו ממנו לטוב להם: (יא) אוי. אבל לרשע האוחז ברעה ולא שב ממנו אוי לו כי יקבל גמולו משלם: (יב) נגשיו מעולל. הליצנים שבהם המה נוגשים אותם ומושלים בהם והנשים הנואפות הנה משלו בהם כי הטו לב השרים אחרי דעתן: מאשריך. המנהיגים המדריכים אותך המה מתעים אותך מדרך הישר:

מצודת ציון

(ט) ענתה. העידה כמו לא תענה (שמות כ'): לא כחדו. לא מנעו: (י) אמרו. ענינו שבח ורוממות כמו את ה' האמרת (דברים כ"ו) והוא ל' מושאל מהענף העליון ברוש האילן הנקרא אמיר כמ"ש בראש אמיר (לק' י"ז): (יב) נגשיו. לוחציו: מעולל. ענין שחוק ולעג: מאשריך. ענין דרך והלוך כמו אם תטה אשורי (איוב ל"א): מתעים. מלשון

חזון ישעיהו

באור הענין

בזה, כי הלא. (ט) **הכרת פניהם**, סימני הצביעות והחנופה הנכרים על הפנים. **ענתה בם**, הם יעידו על אשר בם במעמקי לבבם מהזיוף והחונף, כי כבר יוכר על הפנים יראת ה' באמת מן המזייף והצבוע. וזאת שלישית, כי גם אם בדברים שבין אדם למקום נסתרה דרכם, הלא. **וחטאתם כסדם**, החטאים שדמו בם אל סדום, שהם החטאים שבין אדם לחברו שזה היה ג"כ חטאת סדום. **הגידו לא כחדו**, הלא חטאים כאלה עושים בפרהסיא, ומי יטעה לחשוב שהם יראי ה'. וזאת רביעית שגם אם תמצא ידם לרמאות ולזייף הלא אין מרמאים רק א"ע, כי **אוי לנפשם כי גמלו להם** לעצמם **רעה** ופורעניות, כי. (י) **אמרו אל הצדיק**, והודיעו אותו לאמר כי הצדק איננו דבר הנדרש לצורך תועלת חיצוני, להשיג ע"י כבוד או גמול, עד שהצדק יהיה רק אמצעי להשיג ע"י את הטוב המבוקש, רק **כי טוב**, הצדק טוב מצד עצמו והוא תכלית לעצמו, עד שאין לבקש עמו טוב זולתו. **כי פרי**, מעללי הצדק נמשלים לעץ עושה פרי ותנובה, ומהו פרי העץ הזה, הגמול שישא בעד מעלליו, ר"ל גמול הצדק איננו דבר נפרד ממעללי הצדק, רק הם פרי הצדק ותולדותיו, כל הנוטע עץ הצדק יאכל פריו, וכן. (יא) **אוי לרשע רע**, הרע המוצאת את הרשע איננו ע"י סבה חיצונית, רק הרשע עצמו הוא הרע היותר גדול מכל רע זולתו, כמ"ש ודעו וראו כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך. **כי גמול ידיו**, העונש המגיע אליו איננו ע"י סבות חיצוניות רק יעשה לו גמול שהכינו לו ידיו בעצמו, הרע עצמו אם היא עד אבדון תאכלנו: (יב) **עמי נגשיו מעולל**, שעורו, עמי מעולל ומתלוצץ על נוגשיו הנגשים אותו לפרוע מס, יען, **כי נשים**

באור המלות

כבוד עיניו, או כי עינים שהם כלים גשמיים לא יתיחסו לעולם הנשגב, אבל יתיחסו העיני' לכבודו, כי כבודו הוא המלא עולם כמו שת"א בכל מקום יקרוה דה': (ט) הכרת. הכרה בחוש, וידיעה בשכל, והכרת הפנים, הוא הרושמים הנראים על הפנים בם יוכרו תהלוכות הנפש וסתריה, (דיא פיזיאגנאמיא): ענתה בם. ענה הנקשר עם את, הוא תשובת שאלה. עם למ"ד, הרמת קול. עם ב', ענין עדות, לא תענה ברעך עד שוא: לא כחדו. המכחיש חברו, הוא בדבר שיודע בו, והמכחד הוא בדבר שאין יודע בו. אבל פה הכחד עזות יותר מן כחש, שגם חטאתם שאינה גלויה פרסמו הם בעצמם, וכדברי חז"ל (יומא פ"ו) הא בחטא מפורסם וכו': (יב) מעולל. נמפרשים לנים או עוללים, היה צ"ל מעוללים בל"ר, ולדעתי שפעל מעולל מוסב על עמי: ונשים. כתרגומו ורש"י, כמו נושים וכ"פ קצת מפרשים. וכן במדרש אסתר (בפסוק גם ושתי

מבלו

אֹרְחֹתֶיךָ בִּלֵּעוּ׃ יג נִצָּב לָרִיב יְהוָה וְעֹמֵד לָדִין עַמִּים׃ יד יְהוָה בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם־זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם גְּזֵלַת

תולדות אהרן ה' במשפט. שבת נ"ד: בערתם. ברכות ו':

עיני שמואל (יג) בר"ר פ"ב פדר"כ יב: (יד) שר"ס דברים א' רות א' תנחומא משפטים קדושים זכר משפטים תזריע:

רש"י

משלו בו. נשים נוהגות משלו בו כמו שאמר למטה יען כי גבהו בנות ציון והטו לבם לרעה (לפיכך כל הנשים משלו) בו, ויונתן תירגם לשון (נושים): מאשריך. מדריכיך שיש להם לאשרך בדרך טוב הם מתעים אותך: בלעו. קלקלו: (יג) נצב לריב. של ישראל מעומד שלא לדקדק בדינם: ועמד לדין עמים. מתעכב ומאריך בדינם של עכו"ם, עמידה זו לשון עכבה: (יד) ה' במשפט יבא עם זקני עמו. שהיה להם למחות, ולעכו"ם אומר אתם בערתם את כרמי אני קצפתי מעט ואתם עזרתם לרעה: גזלת העני. דור שהיו עניים במעשים טובים, כל זה במדרש אגדה, ולפי משמעות פשוטו משמע כל הענין על ישראל. ועמד לדין עמים, הם השבטים. ואתם בערתם הכרם, הזקנים והשרים אכלו את שאר העם:

מצודת ציון

תועה: בלעו. ענין השחתה: (יד) ואתם. הוי"ו הוא במקום אבל כמו ועבדיך באו (בראשית מ"ב): בערתם.

מצודת דוד

בלעו. משחיתים דרך הישר שהלכת בו מאז למען לא תשוב אליו וכפל הדבר במ"ש: (יג) נצב. לכן נצב ה' לעשות מריבה עם העמים ולדון אותם (ולפי שכל שבט לעצמו קרוי עם לזה קרא לכל ישראל בכללם בלשון עמים): (יד) ה' במשפט יערוך ויכוח עם זקני עמו ושריו וכה יאמר לא האומות שבאותו עמי אבל אתם בעצמיכם רעיתם את כרמי ר"ל ישראל הקרואים כרם ה' צבאות (לקמן ה') הם היו לכם למרעה כי אכלתם אותם בכל פה: גזלת העני. לא חמסתם אף על העני וגזלתם אותו והנה עדיין בבתיכם ולא

חזון ישעיהו

באור המלות

שלכם) וכ"כ (למעלה ס') כי נוגש בדבר שלא לקח כמי כמס, ונושה בהלואה שלקח: מאשריך. פעל אשר על ההדרכה נבדל מרעיו במה שמיוחד על ההדרכה בדרך המאושר, ומ"ש ואל תאשר בדרך רעים (משלי ד' י"ט), ר"ל אל תחשוב שהוא דרך מאושר: ודרך ארחתיך. הדרך הגדול שמסתעפים ממנו ארחות הקטנים, כמו שכתבתי הבדלם (למעלה ב' ג'): בלעו. בלע בכבד מורה השחתה בכ"מ, והבדלו מן שחת, במה שבלע מורה שנבלע עד שאינו ניכר עוד במציאות כלל, וגזם משתתף עם בלע בקל על הבליעה תוך גרונו אם יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח'). אם אבלע (ואף) אם אשחית (ש"ב כ' כ'). ופה ר"ל שלא נשאר מן הדרך רושם כלל: (יג) נצב לריב, ועמד לדין. ריב מורה על טענות בעלי הדינים, כי יהיה ריב בין אנשים, ודין ומשפט על חקירת המשפט מצד השופטים. והבדל בין פעל יצב ובין פעל עמד, העמידה הוא רק הפך הישיבה או ההליכה, וההצבה הוא ההתחזקות לעמוד על, אצל, נוכח, נגד, איזה עצם, ובא ביחוד במקום שצריך להתאמץ על העמידה שהוא כמו לפני גדול, לפני אויב, בעל דין נגד בעל דינו. והכלל כל נצב עומד ולא כל עומד נצב, ולכן אצל ריב אמר נצב, ואצל דין עומד וכן ברבה (במדבר פ' י"א) ובמדרש חזית (פסוק דומה דודי לצבי) ובפסיקתא (פסוק אלהים נצב) אלהים עומד אין כתיב אלא אלהים נצב בעדת אל, מהו נצב אטומוס, כמד"א ונצבת לי שם על ראש ההר, וכתיב והיה טרם יקראו ואני אענה, ופי' הערוך, אטומוס. מוכן שם טרם בואם, ומוכן במ"ש: לריב, לדין. שניהם מקור מהפעיל, עקרם להריב להדין, כי אם היו שמות היו נקודים בשו"א: (יד) במשפט יבא עם. לשון זה בא על שני בע"ד הבאים אל מקום

באור הענין

משלו בו, יען שהנושים ובעלי חובות משלו בכל נכסיהם, וכל אשר להם משועבד אל הבעלי חובות והנושים שלהם, ולכן מצחקים על נוגשי המס באין להם מה לקחת מידם. עמי, דע כי מאשריך המוליכים אותך בדרך המאושר הם מתעים אותך מני דרך, ולא זאת לבד אלא כי גם הדרך הישר שהלכת בו עד הנה בלעו והשחיתו עד שלא יוכר עוד כלל ולא תוכל לשוב אליו כי נבלע ואיננו. ור"ל כי דרך התורה היא הדרך הסלולה הקבוע לרבים והם עקרי הדת ושרשיו, ומן הדרך הזה מתפשטים ארחות רבות ענפים וסעיפים, ומאשרי הזמן ההוא הטו את העם אל ארחות עקלקלות, והיו יראים פן יעזבו רוע דרכם ע"י הדרך הגדול שהוא עקרי הדת והאמונה, לכן השחיתו גם הדרך הזה במה שהתעום מעקרי האמונה ובזה סרו לאין מרפא. (ודבר פה נגד שני מיני ההצלחות, נגד ההצלחה הגשמיית מהעושר והפרנסה אמר עמי נוגשיו מעולל, ונגד ההצלחה הנפשיית בעבודת ה', אמר מאשריך מתעים): (יג) נצב, אומר בעת ירצה ה' לשפוט עמו על רוע מעשיהם ויראה כי עקר האשמה תלויה בהזקנים ובהשופטים אשר השחיתו את העם, לכן בעת שיעמוד כשופט על עמו יגביל ג"כ שופטים לפניהם יבא בריב עם הזקנים והשרים, ובזה צייר את ה' כשופט ובע"ד, וז"ש נצב לריב ה', שעומד כבעל דין, וגם עומד לדין עמים שיעמוד גם כן כשופט, והנה כשופט יעמוד לדין עמים שהם ישראל, אבל עם מי ילך לדין? אומר. (יד) ה' במשפט יבוא, שיבא במשפט לפני השופטים עם. זקני עמו ושריו, לבקש עליהם דין ולערוך טענותיו נגדם. אל הזקנים (שהם המדריכים במצות שבין אדם למקום), יאמר והלא. ואתם בערתם הכרם, שישראל מצד היחוס שבינם לה' נמשלו לכרם (לקמן ה'), ופרי הכרם הם המעשים הטובים, ואתם נוטרי הכרם עוד בערתם וקלקלתם אותו. ואל השרים (שהם המדריכים בדברים שבין אדם לחברו), יאמר אתם הממונים

להציל

הֶעָנִי בְּבָתֵּיכֶם׃ טו מַלָּכֶם תְּדַכְּאוּ עַמִּי וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחָנוּ נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת׃ טז וַיֹּאמֶר יְהוָה יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן וַתֵּלַכְנָה נְטוּוֹת גָּרוֹן וּמְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם הָלוֹךְ וְטָפֹף תֵּלַכְנָה וּבְרַגְלֵיהֶם תְּעַכַּסְנָה׃ יז וְשִׂפַּח אֲדֹנָי קָדְקֹד בְּנוֹת צִיּוֹן וַיהוָה

תולדות אהרן ויאמר ה'. שבת ס"ב יומא ע': נטוית גרון. סוטה מ"ז: ושפח אדני. שבת שם:

עיני שמואל (טז) בר"ר י"ח ויקרא ע"ז י"ז במדבר ז' ס' א"ר א' ד' פדר"כ כ"ז לא לג תנחומא נשא ׃ (יז) זוהר נשא ויקרא ע"ז י"ז במדבר ז' א"ר ד' תנחומא מצורע ׃

מה לכם ק'. נטויות ק'.

רש"י

(טו) מלכם. כמו מה לכם: תטחנו. תכהתו ותמעיטו לבזותם בדינם (ויאמר ה' על הנשים אשר מפלו בעמי יען כי גבהו וגו'): (טז) ומשקרות עינים. לשון הבטה, ד"א צובעות עיניהם בסיקרא ובכחול: הלוך וטפוף תלכנה. לשון דבר צף על גבי חבירו, כמו (דברים י"א) אשר הציף ומתרגמינן דאטיף, כך היתה ארוכה מהלכת בין שתי קצרות כדי שתהא נראית צפה למעלה מהם, ויונתן תירגם ובפתהן מקפן, היו קושרות פיאות נכריות קליעת שערות תלושין כורכות עם קליעותיהן שיראו גסות ומפופות: וברגליהם תעכסנה. כשהיו עוברות בשוק אצל בחורי ישראל דורסתו ברגלו ורמזתו לד חיבת נואפות כדי להבעיר בו יצר הרע כעכס זה של נחש, עכס הוא ארס של נחש: (יז) ושפח. לשון צרעת כמו (ויקרא י"ג) מספחת היא, ועל שנכתב בשי"ן דרשו בו רבותינו שתעשנה שפחות מכודנות, ויש שדרשוהו שהרבה בהן

מצודת דוד

כשורתם לו: (טו) מה לכם. ר"ל מדוע תדכאו את עמי ומדוע תטחנו פני עניים: (טז) יען כי גבהו. בעבור שהולכות בקומה זקופה: נטויות גרון. נוטות בגרון אילך ואילך להראות יפיין: ומשקרות עינים. רומזות עם העינים אל הנואפים: הלוך וטפוף. הולכות דרך גאוה בנחת כדבר הצף ע"פ המים: תעכסנה. כשהיא עוברת אצל בחורי ישראל דורסת במנעל אשר ברגלה ומבערת בו את היצה"ר כארס של נחש: (יז) ושפח. כגמול זה תהיינה מוכות

מצודת ציון

רעיתם כמו ובער בשדה אחר (שמות כ"ב): (טז) גרון. צואר כמו קרא בגרון (לק' נ"ח): ומשקרות. ענינו הבטה קרילה ורמיזה כי עין שזפתו (איוב כ') תרגומו עינא דסקרתא: וטפוף. ענין הליכה ממעל כי אשר הציף (דברים י') ת"א דאטיף: תעכסנה. ענין ארס כמו וכעכס אל מוסר אויל (משלי ז'): (יז) ושפח. מלשון ספחת הנגעת שאת או ספחת (ויקרא י"ד): קדקד. הוא אמצעית הראש מקום יחלק שם השער אילך ואילך: פתהן. כליכן

חזון ישעיהו

באור הענין

להציל עשוק מיד עושקו, אבל מי נמצא גזלת העני? הלא בבתיכם: (טו—טז) מה לכם תדכאו עמי, ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון, הכתוב הזה נקשר עם שלאחריו בדרך שאלה ותשובה, השם שואל מה לכם תדכאו עמי? ומשיב לעצמו יען כי גבהו בנות ציון. כי שרי ירושלים היו עושקים וגוזלים ולוקחי שוחד, והסבה לזה היה כי נשיהם בנות שאנן אבדו הון ברוב התכשיטין שחשב (מפסוק י"ח עד כ"ג), ולמלאות ספקם אלצו את בעליהן השרים אל העושק והגזל. עפ"ז שואל השם מה לכב תדכאו עמי, למה לא תשבעו כסף? למה לא תאמרו הון? נאם האדון ה' צבאות, ר"ל כן שואל האדון ה'. ויאמר ה', וישיב תשובה על שאלתו זאת שהוא יען כי גבהו בנות ציון וכו'. ועפ"ז גוזר עליהם ג"כ עונש שיען שגבהו והלכנה נטויות גרון, בקומה זקופה ומבטת בעינים. הלוך וטפוף, כמנהג הטף במרוצה. וברגליהם תעכסנה, מגללים

באור המלות

המשפט, ומלת עם לעד. וכן ואותי תביא במשפט עמך (איוב י"ד). יל"פ כן כמו יחדו למשפט נקרבה (לקמן מ"א) נשפטה יחד (מ"ג): (טו) מלכם. ה' מה חסרה במכתב ונבלעת בדגש וכן מזה בידך: תדכאו, תטחנו. דוך הוא שנידך במדוך, וטחינה ברחים, הדוכם תהיה ע"י הרמת העלי והורדתו תוך המכתש, ויכול לתת בתוך המדוך גם דברים גבוים והם מתפרדים לחלקים דקים, אבל אין נעשים קמח, והטחינה היא בהפך, לא יתנו ברחים רק דברים דקים תבואה קטניות, ושם נעשים קמח, והשרוצים לעשות קמח מדברים גסים נותנים תחלה תוך המדוכה, ושם יתפורר, ואח"כ ברחים ושם יעשה קמח. ואכות אושו שמן היטב (דברים ט' כ"א) תחלה ואכות, ואח"כ טחון. וטחנו ברחים או דכו במדוכה ובשלו בפרור (במדבר י"א). טחנו, כשרצו לעשותו קמח. ודכו, כשרצו לבשלו בפרור. והמליץ פה תחלה דכו את העשירים, בעוד נדמו כחלקים גסים בכמות רב מעושר, במדוכת הלחץ, עד שנעשו דקים רזים דלים ועניים, ואח"כ פני עניים טחנו ב ריחים לעשותו קמח דק אבק ועפר: (טז) ומשקרות. כודר, י"מ צובעות, וי"מ הבטה, וכחז"ל ב"ר (פי"ח) פי' שבטה, ובויקרא (רבה פרשה ט"ז) ומדרש איכה (פסוק נעו עורים) צובעות בסקרא, ובשבת (דף ס"ב) דסויין מליין עיניא כותלא ורמזין כולל שתי הפירושים: וטפוף. מלשון טף, שהלכו כמנהג הילדים, ובויקרא רבה (שם) ומדרש איכה ופסיקתא (פל"א) שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה: תעכסנה. במד' (שם ושם) ובשבת (שם) מפרש לשון עכסא ונהב, מכניסות ארס התאוה, ובירושלמי (שבת פ"ו ה' ד') העכסים קורדיקיא כמ"ש וברגליהם תעכסנה, מפרש מגעלים עבים, והמפרש פי' כבלים או פעמונים להשמיע קול, וכן פי' כעכס אל מוסר אויל. ויל"ש שם על הנהגת כמגלגל (קלאפפערשלאנגע): (יז) ושפח. צרעת, גמ' ומדרש (שם ושם) ורבה במדבר (פ"ו) והשי"ן שמאלית וסמ"ך

פתהן יערה : יח ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים והשביסים והשהרנים : יט הנטפות והשרות והרעלות : כ הפארים והצעדות והקשרים ובתי הנפש והלחשים : כא הטבעות ונזמי האף : כב המחלצות והמעטפות והמטפחות והחריטים : כג הגלינים והסדינים והצניפות והרדידים : כד והיה תחת בשם

תולדות אהרן י יז תחת בשם. שם: וקנתה לארץ. נדה ס"ו : עמ"ש

עיני שמואל (יט) ירוש' שבת ו' ד' ע"א כ"א :

רש"י

משפחות משפחות של כנים: פתהן יערה. כליהן יערה, לשון ארמי הוא פתיא אוכמא, הן היו אומרות ימהר יחישה מעשהו דוכוס רואה אותי ונוטל אותי, כשבא הפורענות היו שרי נבוכדנצר נוטלין אותן להיות לנשים מחמת יופין, רמז הקב"ה למעיינות שלהן והיו שופעות דם זיבה כאדם המעורה מכלי אל כלי והיו נמאסות עליהן ומשליכין אותן לארץ מעל קרונות שלהן, ויונתן תירגם יקרהן יעדי. פתהן לשון רוחב לשון גודל : (יח) ביום ההוא. לעתיד לבא כשיבא הקב"ה להשיב את ישראל אליו יסיר ה' מהם את תפארת העכסים שלא יהיו תולין תפארתם בנוי תכשיטי נשים ודברי נבלה: העכסים. המנעלים אשר ברגליהם אשר בהם תעכסנה: והשביסים, מיני שבכה לתכשיטי הראש, והרבה יש בלשון משנה שבים של שבכה: והשהרנים. יונתן תירגם סבכיא: (יט) הנטפות. ענקיא, לשון ענקים לגרגרותיך (משלי א'), ולשון נטיפות על שם שתלויות על הצואר ונוטפות על החזה והם כמין מרגליות נקובות והרוזות בחוט מוסיטגלא"ש בלעז: והשרות. צמידי הזרוע דמתרגם שירייא: והרעלות. צניף שמצניפות בו כל פרצופיהן חוץ מגלגל העין כדי שיתאוה אדם ליזון במראות הנסתות (ס"א), ל"א והרעלות מיני סרבלים נאים להתעטף בהם, ובלשון משנה יש ערביות רעולות במסכת שבת: (כ) הפארים. תרגום כליליא כמו (שמות ל"ט) פארי המגבעות: והצעדות. אצעדה של שוקיים: והקשרים. כמשמעו, קשורים קלרים שקושרין בהן שערן, ויש שעושין אותן מוזהבין פרשייר"ש בלעז: ובתי הנפש. שכנגד הלב נושק"א בלעז: והלחשים. נזמי האוזן מקום שלוחשין לה שם: (כב) המחלצות. כיתוניא כמו (זכריה ג') וקח לך את חליצתו, שהגוף מלובש בהם וכשפושטין אותם חולצין אותם מן הגוף: והמעטפות. מעטפת המטה כתרגומו שושיפיא: והמטפחות. מפות: והחריטים. תרגומו מחכייא, דפוס של בית הרחם כדמתרגמינן וכומז (שמות ל"ה) מחוך: (כג) והגלינים. הן המראות כתרגומו מחזייתא ספיקיי"ן בלעז, ועל שם שמראות צורת הפנים קרויי גליונים, או שמא מראות שלהם נגללות היו: והסדינים. של פשתן הם שמתעטפין בהם: והצניפות ן

מצודת ציון

ובדרז"ל פתיא אוכמא (פסחים פ"ח) ועל בית הרחם יאמר ואמר כל' זה ע"ש שכל הנפתח כילדו נפתח בה או הוא מל' והפותות לדלתות (מ"א ז'): יערה. ענין הרקה ושפיכה כמו ותער כדה (בראשית כ"ד) או הוא ענין גלוי ערוה כמו מקורה הערה (ויקרא כ') : (יח) העכסים. המנעלים שברגליהן אשר בהם תעכסנה: והשביסים. מין שבכה

מצודת דוד

בגרעת על הקדקד : פתהן יערה. לפי שאמרו ימהר יחישה מעשהו ומה בכך דוכס רואה אותי ביפיי ויקחני במרכבתו וכן היה באמת ורמז הקב"ה למעיינותיהן יהיו שופעות דם זיבה ונמאסו ונפלו מן המרכבה או ר"ל שילכו בגולה ערומות בגלוי ערוה : (יח) יסיר ה'. ר"ל לא יתקשטו עוד

לתכשיט הראש ובדרז"ל ושבים של שבכה (נגעים פי"א) : והשהרנים. תכשיט עשוי בדמות ירח כי תרגום של ירח הוא סיהרא וכן לבד מן השהרונים (שופטים ח') : (יט) הנטיפות. מרגליות הרוזות בחוט התלוי בצואר ונוטף על החזה: והשרות. צמידי הזרוע כי תרגום של צמידים הוא שיריא: והרעלות. סרבלים נאים עשויין להתעטף ובדרז"ל ערביות רעולות (שבת ס"ה) : (כ) הפארים. כעין כיפת כובע כמו פארי המגבעות (שמו' ל"ט) : והצעדות. עדי שמשימות בשוקיהן כמו אצעדה וצמיד (במדבר ל"א) : והקשרים. חוטי משי שקושרות בהם שער ראשן: ובתי הנפש. עדי זהב שהנשים תולות בין שדיהן על לבן: והלחשים. נזמי האוזן התלוי במקום שלוחשין שם: (כב) המחלצות. מין מלבוש נאה וכן והלבש אותך מחלצות (זכריה ג'): והמעטפות. כסות שמתעטפות בו: והמטפחות. כעין צעיף וכן הבי המטפחת (רות ג') : והחריטים. מין כיסים נאים וכן ויצר וגו' בשני חריטים (מ"ב ה') : (כג) הגליונים. הם המראות ע"ש שפני האדם נגלה אליו כשרואה בו וכן יקרא האבנט (ובעדיות פ"ג גלגולין וע"ש בפוי"ט) : והסדינים. כדיני פשתן עשויין להתעטף : והצניפות. מצנפת הראש : והרדידים. תכשיט מה מרודד

חזון ישעיהו

באור המלות

והכמ"ך אחד הוא, כמו בשורי מסס (הושע ט'), וכן ספח משפחת : פתהן יערה. יגלה מקום פאת ראשן. ערה ענין גילוי, כמו פשוטה ועורה. ואם נוסף בו וא"ו, יורה התגלות מקום שיש גנאי בגלותו, לגלות ערוה :

באור הענין

מגללים להשמיע קול, לכן. (יז) ושפח, ידבק על קדקדם צרעת ממארת ואת פאת ראשן יעשה קרחה, (וזה הפך ממה שנהגו המה לגלות הקדקד ולהרבות מקום הפאות בשערות), הוא יגלה מקום שהיה מכוסה בשער ויכסה בצרעת מקום הקדקד שהיה מגולה: (יח) ביום ההוא, ואז יסיר כל התכשיטין

מַק יִהְיֶה וְתַחַת חֲגוֹרָה נִקְפָּה וְתַחַת מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה קָרְחָה וְתַחַת פְּתִיגִיל מַחֲגֹרֶת שָׂק כִּי־תַחַת יֹפִי׃ כה מְתַיִךְ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וּגְבוּרָתֵךְ בַּמִּלְחָמָה׃ כו וְאָנוּ וְאָבְלוּ פְּתָחֶיהָ וְנִקָּתָה לָאָרֶץ תֵּשֵׁב׃

עיני שמואל (כה) ע"ר ג' ספרי נרכס: (כו) פתיחה איכה י': א"ר כ' ת"ו ו':

רש"י

מולקינ"ש בלעז: והרדידים. וכבינתא פרמל"ן בלעז, והם של זהב שמכבנין בה הסרבל שהאשה מתעטפת בו: (כד) והיה תחת בשם מק יהיה. מקום שהיו מתבשמות בו יהיה נימק: ותחת חגורה נקפה. מקום שהיו מתבשמות בו יהיה נימק: ותחת חגורה נקפה. מקום בחוגרת שם יהיה ניקף נהפך בחבורות ורשומי מכות כמו (איוב י"ט) ואחר עורי נקפו, וגקף סבכי היער (לקמן י'): ותחת מעשה מקשה. מקום שהיו עושות בו המעשה האמור למעלה הלוך וטפוף תלכנה והוא בגובה הראש שם תהיה מקשה קרחה מכה המקרחת את הראש, מקשה לשון דא לדא נקשן (דניאל ה'). ואני הייתי מפרשו תחת מעשה מקשה מקום שהיו שם חגורות נותנות עשי הזהב העשויות מקשה בעדי"ן בלעז, אלא שהוא נקוד פת"ח (סגו"ל) והוא במסורת בעשרה נקודות פת"ח ואין אחד מהם דבוק לתיבה של אחריו, וכל מעשה שהוא דבוק לתיבה של אחריו נקוד קמ"ץ (ציר"י): ותחת פתיגיל. הרי כשתי תיבות פתי גיל כלי שהוא מביאן לידי גילה והוא בית הרחם האמור למעלה, פתחן חילוף אותה גילה תהיה מחגורת שק בכל מתנים: כי תחת יפי. כי זאת הוגנת להיות להם תחת יופי שהיו מתהלות בו: (כה) מתיך. גבוריך, מתי מלחמותיך היוצאים בצבא במנין: (כו) ואנו. לשון אנינה: פתחיה. שערי עיירות ובתים, בכל שעריהם יהא הספד: ונקתה. ותהרוקן מכל, כמו וגם אני נתתי לכם נקיון שינים (עמוס ד') ובלשון משנה יצא פלוני נקי מנכסיו: לארץ תשב. מגובה לשפלות, ישבו לארץ ידמו (איכה ב') כהשעה כאב:

מצודת דוד

בתכשיטי פאר כמאז: (כד) תחת בשם. במקום שהיו מתבשמות שם יהיה שמה המקק והמסה: ותחת חגורה. במקום שהיו חוגרות שם בתכשיטי פאר שמה יהיה שבירה ורגילה: ותחת מעשה מקשה. במקום שהיו מתקשטות בעדי זהב מעשה מקשה שמה יהיה קרחה כי יפול שער ראשן והוא דבר מגונה ומאוס: ותחת פתיגיל. במקום שהיו חוגרות בחגורה של פאר שמה יהיה מתגורת שק בעבור הצער והאבל: כי תחת יפי. ר"ל כי כן ראוי והגון לכן במקום שהיו מייפות א"ע בפני הנואפים והוא מקרא קצר ומאליו יובן: (כה) מתיך. אנשיך יפלו בחרב האויב: וגבורתך. הגבורים שבך אשר לא ימסרו עצמן לחרב האויב ויצא נמולם למלחמה עכ"ז שמה במלחמה יפלו בחרב כי האויב יתגבר עליהם: (כו) פתחיה. בכל פתחי הבתים יהיה אנינות ואבלות: ונקתה. תהיה נקיה וריקנית מכל טובה ותשב לארץ בשפל המצב:

מצודת ציון

ודק כמו נשאו את רדידי (ש"ה ה'): (כד) מק. ענין המסה והמגה כמו המק בשרו (זכריה י"ד): נקפה. ענין שבירה ורגילה כמו ואחר עורי נקפו (איוב י"ט): מקשה. תכשיט הנעשה בהקשת הקורנס: קרחה. ענין נפילת השער כמו קרח הוא (ויקרא י"ג): פתיגיל. חגורה רחבה של משי ואין לו דומ' ויתכן שהוא לשון מורכב כי פתי הוא תרגומו של רחב כי ירחיב ה' את גבולך (דברים י"ב) ת"א ופתי וגיל הוא ענין שמחה כי הדרך לחגור בה בשמחות לרקד בה במחולות. או הוא מלה מורכבת לשון פתיל גיל ר"ל אבנט הנעשה מפתילים (ועיין בתוי"ט בעדיות פ' ג') ופתיל ענינו חוט כמו פתיל תכלת (במדבר כ"ח) וגיל ענינו אבנט מל' הגליונים שנאמר למעלה: (כה) מתיך. אנשיך כמו מתי מספר (בראשית ל"ד): (כו) ואנו. מל' אנינות: ואבלו. מלשון אבלות: ונקתה. מל' נקי:

באור הענין | הזון ישעיהו | באור המלות

התכשיטין ומיני הקישוט שהיו מתפארין בהם: (כד) **תחת בשם**, במקום שהיו מתבשמים שם בבשמים יהיה הבשר נימוק עד שא"א להתבשם שם. **ותחת**, ובמקומות שהיו חוגרים שם בגדיהם בדוחק יהיה נקוף וכתות עד שא"א לחגור שם עוד. **ותחת**, במקום שהיו מקשים שערותם שיעמדו תלתלים יהיה קרות בלי שער. **ותחת**, במקום שהיו לובשים בגד רחב יחגרו שק קצר. **כי תחת יפי**, קיא ומיאוס ומכוה יהיה בכ"מ שהיה שם איזה יופי: (כה) **מתיך**, את ציון! אנשיך האלופים יפלו בחרב אויב בביתם, והגבורים יפלו בשדה המלחמה, (ותפס שם המקרה **וגבורתך**, לאמר כי לא יפלו במלחמה כגבורים המחרפים נפשם ביום קרב, שהם יפלו אבל גבורתם תקום לעד וזכר לדור אחרון, כי הם יפלו כחלשים רכי לב, עד שגם גבורתך, היינו הגבורה עצמה תפול ג"כ במלחמה, כי שם יראו כי אין גבורה אתך ליום קרב): (כו) **ואנו**, הפתחים של עיר ציון יתאבלו מאין יוצא ובא. **ונקתה**, התנקה מכל אשר לה כ"פ המפרשים. ולדעתי כי מנהג עמי קדם היה שלא להתאבל על הגבור הנופל במלחמה שלא להרך לב העם, ונהפך הוא כי יום מיתתו קבעו ליום משתה ושמחה להורות כי קנה לו שם עולם והוא

(כד) פתיגיל און ע ריע, והקרוב כלו של גילה כמז"ל, מלבוש העשוי ללבוש ביום שמחה וגיל, אגדו הגורת שק בימי אבל, ופתיא כלי בארמי, שתיא אוכמא. ובכלל כלי, הלבוש, לא יהיה כלי גבר על אשה. ומלת כי פרשתי כמפרש מענין כויה: (כה) מתיך. מתים הם האלופים, והבדל בין חרב ומלחמה מבואר וכן לקמן (כ"ב ב'): (כו) ואנו ואבלו. עיין לקמן (י"ט ח'), הפתחים יאבלו כמו דרכי ציון אבלות. ופעל ונקתה בא לרוב על

שהוסר

ד א וְהֶחֱזִיקוּ שֶׁבַע נָשִׁים בְּאִישׁ אֶחָד בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר לַחְמֵנוּ נֹאכֵל וְשִׂמְלָתֵנוּ נִלְבָּשׁ רַק יִקָּרֵא שִׁמְךָ עָלֵינוּ אֱסֹף חֶרְפָּתֵנוּ: ב בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה צֶמַח יְהוָה לִצְבִי וּלְכָבוֹד וּפְרִי הָאָרֶץ לְגָאוֹן וּלְתִפְאֶרֶת לִפְלֵיטַת יִשְׂרָאֵל: ג וְהָיָה | הַנִּשְׁאָר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר

תולדות אהרן והיה הנשאר. בהרא ע"ס סנהדרין צ"ב:

עיני שמואל (א) ויקרא ל"ס במדבר י"ג שהש"ר ב' רות א' זוכר לך וירא במות בשלת מפספים פסיקתא ע"ו התוספת קדושים אדר"נ ל"א א"ר ל"א:

רש"י

ד (א) והחזיקו. ויאחזו: שבע נשים באיש אחד. מרוב אלמנות רבות באיש אחד מבקשות ממנו שישא אותן: אסף. השמן חרפתנו כמו (דברים כ"א) ואספתו אל תוך ביתך שהאשה כשהיא נשואה אין נוהגין בה מנהג הפקר, ומדרש אגדה נבוכדנצר גזר שלא יבעלו אשת איש שלא יענשו לכך היו מבקשות שיהא עליהן שם אישות: (ב) ביום ההוא. לאחר שיכלו נויי תכשיטי הנואפות והנבלות לא (תכלה) [ס"א תכולא] עוד צבי תפארת עמי וצבי נוי כבודם באלה: יהיה צמח ה'. לכם לנוי: לצבי ולכבוד. הם הצדיקים הנשארים בם והחכמים תלמידי התורה בהם יתלו את צבי כבודם: ופרי הארץ. הם בני הצדיקים פרי עץ חיים הם יהיו לגאון ולתפארה אשר בהם יתפארו ויתהללו פליטת ישראל. צבי הוא נוי, דבר לציון שיש חפץ בו: (ג) והיה הנשאר. בהם בציון יתיישב: והנותר. בכל מקום ישכנו בירושלים: קדוש יאמר לו. כולם יהיו צדיקים, ואם תאמר צדיקים המתים לפני אותו היום אבד

מצודת ציון

ד (א) והחזיקו. ענין אחיזה: אסף. הכנס כמו ואין איש מאסף (שופטים י"ט): (ב) לצבי. להדר ויופי כמו וצבי עדיו (יחזקאל ז'): לגאון. לממשל רב וכן לפני שבר

מצודת דוד

ד (א) והחזיקו. אחז"ל נ"נ גזר על עמו שלא יאנסו הנשואות לאיש ועל שיתרבו האלמנות יחזיקו שבע נשים באיש אחד להנשא לו: לאמר. וכה תאמרנה אל ההוא לדאוג על צורך הספוק והמזון כי נאכל לחמנו ונלבש שמלתנו ואין לנו עליך כלום: רק יקרא שמך עלינו. לומר שאתה בעל שלנו ואנו נשואות לך: אסף. כנוס החרפה מאתנו שלא יאנסו אותנו חיל נ"נ: (ב) ביום ההוא. ר"ל אחר שיתמרק עון ישראל בקושי השעבוד ובמרבית היסורים אז תהיה גאולה שלימ' ויהיה צמח ה' להדר ולכבוד והוא משיח בן דוד הנקרא צמח כמש"ה והקימותי לדוד צמח צדיק (ירמיה כ"ג): ופרי הארץ. גם זה על המשיח יאמר: לפליטת ישראל. להנשארים שהכו במקום ועמדו באמונתם: (ג) הנשאר בציון. הנשאר מישראל ישב בציון והנותר מהם ישכון בירושלים וכפל הדבר במ"ש: יאמר לו. על כל הנשאר

באור המלות

שנפטר מעונש, ונקה לא ינקה: (ג) הנשאר, והנותר. שניהם ציינו השאר החלק מן הכל, והבדלם אשר הרש"ף. שאר, הוא בכונה. ונותר, הוא מעצמו. ובבאור התורה

חזון ישעיהו

באור הענין

האוצר שלו והיו מעשים קרובי הגבור ואלמנותו אם התאבלו עליו. עפ"ז אמר, אז אשר כל הגבורים ימותו וכולם יפולו, והאלמנות הגבורים ישבו בדודות ופאהיהן אבילות באין בא לבקרם, עד שפתחיה (של האלמנה) יאנו ויאבלו, אז ונקתה מעונש גם אם לארץ תשב ותאבל, כי לא יודע לאיש, ולא ילך לב מי בעבור זה. והוא דבור הצלוי, מצייר אבדן כל אנשי קרב ובני קשת, שבת אלמנות הגבורים באין חונן ומנחם. יאום הכללי מעשות חיל עד שלא יקפידו על המסת לב העב, כי תאבד מהם תקוה:

ד (א) והחזיקו, האלמנות תרבנה כ"כ עד שנים רבות יחזיקו באיש אחד, ותאמרנה לו, שיפטור מחיוב המוטל על הבעל לתת להם לחם ושמלה, רק שישא אותם כדי לאסוף חרפתן, וזה עונש מדה במדה נגד גאותן בימי קדם.—ואם תשאל אחר שהגאוה תכנע, ועדי זהב וחלי כתם לא יהיה עוד מה יהיה אז כבוד בית ישראל? אומר. (ב) **ביום ההוא יהיה צמח ה'**, הוא הדור הנשאר, והצדיקים שימצאו בתוכו הם יהיו צבי וכבוד בית ישראל. **ופרי הארץ**, הם מעשי הצדיקים ופרי מפעליהם יהיו **לגאון ולתפארת**: א) (ג) **והיה הנשאר בציון**, הנשאר הוא הנשאר בכונה והנותר הוא שלא בכונה, והנה בציון שם היו יקירי ישראל בני המלכים ותופשי התורה

הערות

א) דע כי קניני המעלות הם משני מינים. א) מעלת הגשם בחמרו וחיצוניותו המושג חוש ומדמה, כמו היופי החן והתואר ויפול עליהם לשונות צבי חמדה תאוה ודומיהם. ב) מעלת הדבר לצורתו או מעלה מוסריית, שלא תושג רק במושכלות השכל והדעת כמו מעלת החכמה והזקנה. בחוש לא

בִּירוּשָׁלַ͏ִם קָדוֹשׁ יֵאָמֶר לוֹ כָּל־הַכָּתוּב לַחַיִּים בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ ד אִם ו רָחַץ אֲדֹנָי אֵת צֹאַת בְּנוֹת־צִיּוֹן וְאֶת־דְּמֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם יָדִיחַ מִקִּרְבָּהּ

תולדות אהרן אם רחץ ה'. סוטה י"ב :

עיני שמואל (ד) בר"ר פ"ח במדבר רבה י"ד א"ר א' קה"ר ג' תנחומא וירא אג"ר ס"ו :

רש"י

כבודם תלמוד לומר כל הכתוב לחיי העולם הבא יהיה בירושלים, כך תירגם יונתן : (ד) אם רחץ . כי רחץ, יש אם משמש כן בלשון כי וכן (איוב ח') אם יבלענו ממקומו כי יבלענו, עד אם כלו לשתות (בראשית כ"ד) : צאת. תנאלת כתרגומו, כלומר העביר עונם על ידי יסורין וביעור מן העולם : ידיח. לשון רחיצה בלשון משנה, ובמקרא ושם ידיחו את העולה (יחזקאל מ') : ברוח משפט. על ידי היסורין פלנ"ט בלעז שיעלה על רוחו לשפוט אותם : וברוח בער. לבערם מן העולם : בער. כמו לבער,

מצודת דוד

ויאמר עליו שהוא קדוש : כל הכתוב . כל מי שכתוב בספר לחיות הי' בעולם הנצחי ישכון בירושלים : (ד) אם רחץ ה'. רצה לומר הדבר הזה יהיה כאשר ירחץ ה' את צואת וגו' רצה לומר כשיסיר מהם לכלוכי העון : דמי ירושלים. דם

מצודת ציון

גאון (משלי ט"ז) : לפליטת . לשארית : (ד) אם . ענינו כמו כאשר וכן ואם יהיה היובל (במדבר ל"ו) : צאת . מל' צואה ויאמר על עבירות מגונות : ידיח . מל' הדחה ושטיפה : בער . ענין הסרה מן העולם כמו הנני מבעיר אחרי בעשא

חזון ישעיהו

באור הענין

התול' שמהם השאיר האויב בכונה, כמו שנזכר (בדניאל א'), ולא לבד הנשאר בציון אף גם הנותר בירושלם, בכלל העיר שמשם ישבו ההמון שמהם לא השאיר בכונה רק נותרו מקצתם במקרה, גם ההמון הזה. **קדוש יאמר לו**, כי צדיקים יהיו כולמו. **כל הכתוב**, ר"ל כי באמת לא ימלט שישארו רשעים ג"כ ולהם בודאי לא יאמר קדוש, לכן התנה, רק **לכל הכתוב בירושלם לחיים**, רק להצדיקים שישארו לחיי עולם רק לאלה יאמר קדוש לא להרשעים שיכתבו לחרפות ולדראון עולם (כמ"ש דניאל י"ב) להם לא יאמר קדוש : (ד) **אם רחץ**, לא לכל הנשאר יאמר קדוש, כי מה שיהיו קדושים לא יהיה תיכף רק אחר שירחץ ה' תחלה צואת בנות ציון הנואפת, וידית

באור המלות

קבצתי בו מסמרות בכ"מ : בציון, בירושלם. מבואר אצלי תמיד כי מצודת ציון היא עיר דוד, וירושלים כולל כל העיר : (ד) רחץ, ידיח. רחץ, כבס, ידוח, הבדלם רחץ שטיפה בעלמא. כיבוס, הוא כיבוס היטב. והדיח, הוא דבר שנגלד על פניו, דבר שמתיבש כדם ודבר שמן שצריך לשפשפו היטב, כמ"ש (דה"ב ד' ו') ויעש כיורים עשרה לרחצה בהם, את מעשה העולה ידיחו בהם, כי הפרש והצואה די ברחיצה, ודם של העולה צריך הדחה, וכן פה תפס בצואה רחיצה ובדם הדחה, ולפי הכונה, צואת עון הניאוף קל ההסרה מעון הרציחה כי לא יכופר כי אם בדם

הערות

לא ישפוט לכבד את החכמה או הזקנה, רק השכל יחייב זאת, השכל יגזור אומר, שהחכמה מכובדת מצד שהיא מעלה עיונית, הזקנה מכובדת מצד שהיא מעלה מוסרייה, ועל מעלות אלה יפול לשונות של כבוד. מבואר כי שני לשונות שיחס אל צמח ה', צבי וכבוד, יחס אליו מצד שתי בחינותיו, צבי מצד חמרו, וכבוד מצד צורתו, ר"ל צמח ה' שהיא פליטה הנשארת יהיה שלם אם בחמרו מהודר ביופי והדר לעיני רואים, אם בצורתו יהיה מכובד כי ישיג שלמות הנפשיי והרוחני. — ודע כי גאון ותפארת שבמשפט השני, שיחס אל פרי הארץ, מגבילים עם צבי וכבוד. גאון הוא גאון הדבר ועוזו המושג מצד החוש ומגביל עם צבי, שהוא ג"כ חושיי. ותפארת, היא מצד מעלה עיונית, מושגת מן השכל כמו תפארת החכמה התבונה ויתר המעלות הנפשיות, ומגביל עם שם כבוד שבמשפט הראשון. — אולם ההבדל בין צבי וגאון. וכן בין כבוד ותפארת? דע כי קניני המעלות בין החומריות בין הצוריות יתחלקו לשתי חלוקות. א) המעלות שיש לאיזה עצם מצד התולדה והטבע, בין הגשמיות האוהל היופי ודומיהם, בין הצוריות הזקנה ודומיה. ב) אשר קנה ע"י הבחירה והשקידה וההשתדלות, בין הגשמיות, הלמד תכסיסי מלחמה, העושר ודומיהם, בין הצוריות העוסק בחכמה, המתקן מדותיו, יראת ה' ודומיה. וכבר הסכימו החוקרים, כי לא יתכן התפארת אל מעלה טבעיית, רק אל מעלה הנקנית בבחירה ורצון, כי כמו שלא נספר הדבורה בשלמות מלאכתה בבתי השעוה המששיות, השממית בקורי עכביש אשר תארוג חורי, כי הוא טבעי להם, כן לא יתפאר האדם בחוזק ויופי או בזקנה. וע"כ יכבדו את הזקנים ויפארו את החכמים, וזה ההבדל בין כבוד ותפארת במעלות הבאים מצד הצורה, הכבוד ראוי אל מעלה טבעית, והתפארת אל מעלה בחירייה. וזה בעצמו ג"כ ההבדל בין צבי וגאון במעלות החומריות, צבי יפול על מעלות חושיות גשמיות טבעיות, וגאון על מעלות גשמיות שקנה מצד שקידתו, כי לא יתגאה אדם במעלה טבעיית כמו שלא יתפאר בה, ואם יתגאה בה אינו גאון אמתי שכיון אליו פה.

בְּר֥וּחַ מִשְׁפָּ֖ט וּבְר֥וּחַ בָּעֵֽר׃ ה וּבָרָ֣א יְהוָ֡ה עַל֩ כָּל־מְכ֨וֹן הַר־צִיּ֜וֹן וְעַל־מִקְרָאֶ֗הָ עָנָ֤ן ׀ יוֹמָם֙ וְעָשָׁ֔ן וְנֹ֛גַהּ אֵ֥שׁ לֶהָבָ֖ה לָ֑יְלָה כִּ֥י עַל־

תולדות אהרן ונרא ה׳. נתרא ע״ה: במ״ס מלא יו״ד.

עיני שמואל (ה) בר״ר מ״ד ש״ר ל׳ במדבר כ״א זוכר ויהי בשלח בו״ש פ״ו פסיקתא ל״א מכילתא בא אג״ר ס״ו תנחומא בא תרומה זו״ח כ״ג:

רש״י

דישקומבמנ״ט בלעז ל׳ פעול הלוך: (ה) ועל מקראיה. הקרואים בתוכה: ענן יומם ועשן. להגין מן העכו״ם: כי על כל כבוד. האמור להם תהא החופה שאחופף שכינתי עליהם, ושבע חופות יש כאן ענן

מצודת ציון

(ה) מוכן. מל׳ הכנה: מקראה. הקרואים הנקי שנאסף בה: ונגה. האורה וזריחה: חפה. ענין כמו סרוה שזה מייבש את הלחלוחית כן ימרקו היסורין

מצודת דוד

(מ״א ע״ז): ברוח משפט. בחוזק משפט יסורין ור״ל ומזומנים לבוא בה: לחלוחית העון: וברוח בער. היסורין יבער החטאים מן העולם: (ה) וברא וגו׳. אז יברא ה׳ ענן חדש להיות שוכן ביום על כל מקומות המוכן לשבת אשר שמה בהר ציון: ועל מקראה. על האנשים הקרואים לבוא בהמה: ועשן וגו׳ לילה. כל אלה ישכנו עליהם בלילה: ונגה אש להבה.

באור המלות חזון ישעיהו באור הענין

שופכו: (ה) מקראיה. מושב על העיר לא על השר שהוא זכר, כי הרשעים ימצאו בעיר ולא יעלו בשר ה׳: ענן יומם ועשן. הענן נעשה מאויר מן האד הלח. וענן ה׳ הנזכר בכתבי הקדש נקרא בשעתו לצורך התגלות האור האלהי, אולם העשן נולד משריפת איזה גשם והתפרד חלקיו, ולא כושאל בשום מקום על התגלות אור הנשגב בחסדו, והוא מורה אף וחמה ופורעניות הרשעים. ואמר גם כן בריאה, כי כאש שלמעלה אין מטבעה להעלות עשן וכן נוגה מורה האורה (ע״ל ט׳ א׳), ולהבה מורה שרפה על הרשעים, וכ״ה בב״ב (דף ע״ה) ומד׳ במדבר רבה

וידית העת בני ירושלים אשר שפכו דם נקיים, ובמה ירחץ עונות אלה? **ברוח משפט וברוח בער**, ר״ל שהכליון שיבא אז לא יהיה כליון כללי בלתי מבחין בין הטהור והטמא, רק יהיה ברוח וחפץ של משפט, שישפוט תחלה כל איש כפי מעלליו, ואחר שיתבררו הרשעים לבדנה, אזי ישלקם ברוח וחפץ של ביעור ואבדון: (ה) **וברא**, החוזה הפליא עצה לבאר במליצתו, כי לא כולם יתקיימו בירושלים, ולא לכולם יאמר קדוש, כי כמו שהצדיקים יתענגו על נועם ה׳, כן להבה תלהט רשעים, ומליצתו מותאמת עם נבואת מלאכי (ג׳) כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא, וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, צייר נשגבות במליצתו, כי הדבר ההוא אשר ילהט את הרשעים, בו בעצמו יתענגו הצדיקים, ונשא משל מן השמש, המאיר לעינים זכות, ומעור עיני העטלף והשבלול, וכן אור ה׳ אשר בו הצדיקים יראו אור, הוא עצמו ישרוף את הרשעים לאפר, כמו שהיה במצרים, אור לישראל והשך למצרים. עפ״ז צייר פה כבוד הצדיקים, במה שהיה בימי קדם במדבר, שילך ה׳ לפניהם בעמוד ענן יומם ולילה בעמוד אש, ואומר ה׳ יברא **על מכון הר ציון ועל כל הקרואים** שיהיו בתוכה, כולל הצדיקים גם הרשעים. **ענן יומם ועשן**, ביום יהיה ענן שהוא ענין אלהי נכבד כעמוד הענן במדבר לצדיקים, והוא עצמו יהיה עשן המכלה ומעור עיני הרשעים הכהות. וכן **בלילה יהיה נוגה אש**, עמוד אש מאיר לצדיקים והוא עצמו יהיה **להבה** שורף את הרשעים. **כי על כל כבוד חפה**, החופה הנזכר שיהיה

הערות

עפ״ז נבוא אל הביאור. החוזה צייר את הדור ההוא הנשאר פליטי חרב אחרי האבדון הכללי שהיה אז לבית ישראל, ליער צומח עצים או פרדס, שנכרתו כל שריגיו וענפיו גזעיו ושרשיו עד לכלה, ואחר שנחרב צמח שנית בחפץ ה׳ ויעש בדים ופארות, וזה קרא פה צמח ה׳ כי לא ידי אדם עסקו בו זאת הפעם אך ה׳ לבדו. והוא המשל אל הדור ההוא החדש אשר צמח בחפץ ה׳ תחת הדור הנכרת בידי חרב. וצייר את הצמח הזה שיהיה לצבי ולכבוד, ר״ל שימצאו בו שני מיני השלמיות, הגשמי בגבורה ועושר, והרוחני בחכמה ודעת ויראת ה׳, אבל לא ייחס אליו גאון ותפארת, כי לא צמח בהשתדלות אדם רק בדבר ה׳, מעתה מעתיק א״ע בחזיונו ומצייר את הצמח הזה אחרי גדלו ויפרה ויוציא ציץ ויעש ענבים שזה קרא במליצתו פרי הארץ, שייחס הפרי אל הארץ לא אל ה׳ כמו הצמח, כי הפרי שיעשה יהיה מצד עצמו וכחו ומצד הארץ. וזה במשל, אחרי שיפרה הדור ההוא ויתחזקו במע״ט שיעשו הצדיקים, שזה פרי הצמח ותנובתו, ענפי הכרם אשר נטע ה׳, והמעשים מיוחסים אל הדור עצמו כי זה תלוי בכח בחירתם, ע״כ יחס עליהם הגאון והתפארת שייחסו אל מעשים בחיריים, שלעומת שהיו תחלה לצבי יהיו לגאון ע״י גבורתו ועשרו. ולעומת שהיו לכבוד יהיו לתפארת, שהכבוד לא יירשוהו רק המתכבד לבד, עתה על ידי מעלותיו הנפשיים יזדקו בו רבים וגו יתהללו:

כָּל־כָּבוֹד חֻפָּה׃ ו וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל־יוֹמָם מֵחֹרֶב וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר׃

ה א אָשִׁירָה נָּא לִידִידִי שִׁירַת דּוֹדִי לְכַרְמוֹ כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי

תולדות אהרן וסוכה תהיה. סוכה ב׳ ודף ו׳: אשירה נא. כוכה מנחות נ״ג ספר הזוהר פרשת לך לך: ויעזקהו. ר״ה כ״ג:

עיני שמואל (ו) בר״ר א׳ מ״ת במדב״ר יד שהש״ר א׳ קה״ר ג׳ זוהר נח פנחס שו״ט י״ג תנחומא תרומה מכילתא בא בשלח ת״ז הקדמה ירושלמי סוכה יא א׳: (א) זוהר לך לו תי״ר ב׳ שו״ט ע״ס מד״ש ד׳ ספרי עקב ברכה ירושלמי חגיגה ג׳ א׳ תנחומא תרומה וילך:

רש״י

וענן נוגה אש להבה חופה שכינה: (ו) וסכה תהיה לצל יומם מחרב. להגין מלהט יום הבא שנאמר ברשעים ולהט אותם היום הבא (מלאכי ג׳) שהקב״ה מוציא חמה מנרתקה ומקדרה עליהם: ולמחסה. לשון כיסוי: ולמסתור. להסתר בה: מזרם. אש המקלחת מנהר דינור על הרשעים בגיהנם שנא׳ על ראש רשעים יחול (ירמיה כ״ג) במסכת חגיגה: וממטר. מטר היורד על הרשעים כענין שנאמר ימטר על רשעים פחים (תהלים י״א):

ה (א) **אשירה** נא לידידי. הנביא אומר אשירה נא לידידי תחת ידידי ובמקומו ובשליחותו כמו ה׳ ילחם לכם (שמות י״ד) בשבילכם: שירת דודי. היא זו אשר שר בשביל כרמו על עסקי כרמו, כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כ״ו): כרם היה לידידי בקרן בן שמן. בזוית העושה

מצודת דוד	מצודת ציון
האירה להבת אש: כי על כל וגו׳. מלבד הכבוד שיהיה להם אז יהיו כל אלה להוסיף עליהם להגן מן האומות: (ו) וסכה תהיה. כענין הזה יהיה לסכך עליהם להיות לצל ביום להציל מחורב ושרב השמש: מזרם. משטיפת המים וזהו דרך משל לומר שיגין עליהם לצל השוכב יד האויב:	מחסה: (ו) מחרב. ענין יובש כמו ונתתי יאוריה חרבה (יחזקאל ל׳) ור״ל משרב וחום המכה היובש: מזרם. ענין שטיפת ומרוצת המים:
ה (א) לידידי. אמר הנביא אשירה נא במקום ידידי ובשליחותו: שירת דודי. השירה אשר ישיר דודי על עסקי	ה (א) לידידי. אהובי וכן דודי: בקרן. פנה וזוית וכן על קרנות המזבח (ויקרא ד׳): בן שמן. הראוי

חזון ישעיהו

באור הענין

שיהיה אז מעמוד ענן ואש, לא תהיה בכ״מ רק על כל כבוד, רק על כל מקום הראוי לכבוד. רק שם יחופף, לא כן על אהלי רשעים לא יחופף רק ילהט כל הקרב אליו: (ו) וסכה, גם מליצתו זאת לקח מן הסוכות שהיו לישראל במדבר כי בסכות הושבתי (ויקרא כ״ג מ״ג). **לצל יומם מחרב**, ר״ל שישמרם ה׳ מרע תמידי כמו החורב וגם מרעה הבאה לפרקים כזרם ומטר. **ולמחסה**, הסיה היא קטנה ממסתור, ואמר בדרך לא זו אף זו שיהיה גם **למסתור**, מזרם גדול, ואף ממטר שהוא הגשם היורד כדרכו. ר״ל שישמרו מכל פגע, גם הודיע שהשגחת ה׳ העשה דבר והפוכו כמו שהגן על חורב וזרם שענינם הפוכים בטבעם זה לח וזה יבש, (ועל צד המליצה יאמר שהצדיקים יהיו נשמרים אז בשמירה השגחיית כ״כ עד שיומלץ שהרע עצמו יהיה השומר את הצדיקים להצילם מרעתו. **הסוכה תהיה לצל יומם**, וממה תהיה הסוכה מן החורב, החורב עצמו יסוכך ויגן על הצדיקים. (**וסוכה תהיה**) **למחסה** ולמסתור, וממה תהיה הסוכה? **מזרם וממטר**, הזרם והמטר עצמו יסוככו על הצדיקים בל יגע בם רע):

ה (א) **אשירה**, מוכיח את ישראל בדרך משל ומליצה, ושר שיר בעבור ידידו השם ב״ה השיר אשר שר דודו ה׳ בעבור כרמו. **כרם**, המשיל דבר ה׳ עם ישראל כאילו היה לידיד:

באור המלות

(פכ״א) ענן בתוספת למה? לסבה בתוספת למה? למי שעינו נרות וכו׳: (א) לידידי. השם ב״ה (ספרי ברכה סימן שנ״ב ומנחות נ״ג) והלמ״ד תחת בעבור, וכן למ״ד לכרמו. דודי, מנהי עי״ן. וידידי, מנחי היו״ד, והענין אחד כמו ישע ושוע: בקרן בן שמן. קרן לו שלשה מובנים, א] קרנות בע״ח, ב] הסלע, ג] קרני האור וזהרו, הנחת השם בעצם הוא על הבליטה היוצאת בגובה להחיות בעלי הקרנים. וממנו הושאל אל כל דבר הבולט על זוית נצבת או על זוית נוטה, ומשם הושאל אל קרני האור הנופלים בפגישתם על גשם המלוטש לאחוריהם על זוית נצבת שדומה לקרנים, וקרן פה בא על הסלע והזוית. והבדל בינו בין צד כתף צלע, כי קרן בא על הבליטה לבד, ולכן לא מצאנוהו על שיתוף שם צלע רק אצל המזבח, ור״ל בליטת המזבח בקצה הזויות. ונזיר כל א״י כבליטה היוצאת בגובה על כדור הארץ, וכן תרגומו בטור רם, ובספרי (עקב ל״ז) בקרן כמו שהשור אין גבוה בו מקרניו כך א״י גבוה מכל הארצות. אולם באשר שתף עמו יהוס השמן, הצלתי בו כונה מליצית, כי מצאנו בכ״מ שהקרן ימליץ המלוכה והמשרה, רמה קרני בה׳, תרוממנה קרנות צדיק, כי משיחת המלכים היה בקרן מלא שמן (שמואל א׳ ט״ז י״ג, מלכים א׳ א׳ ל״ט), ובמשיחה זו רמזו שני ההצלחות הקרן כלי המשיחה רומז על הגבורה, והשמן רומז אל ההצלחה הנפשיות כמ״ש שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי (תהלות קל״ב), ותרם כראם קרני בלותי בשמן רענן. הקרן והשמן וכנגד אהרין. קרן, על ההצלחה הגופיית. והשמן, על האושר הנפשי. ויען שהצלחה הגופיית של א״י מסובב מן הנפשיות והשגחת ה׳ בה, נמצא שהקרן הוא בן השמן ותולדתו, וזה מ״ש בספרי (שם) יכול כשם שהקרן גרוע מכל, כך א״י,

בְּקֶרֶן בֶּן־שָׁמֶן׃ ב וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ וְגַם־יֶקֶב חָצֵב בּוֹ וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים׃ ג וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם וְאִישׁ יְהוּדָה שִׁפְטוּ־נָא בֵּינִי וּבֵין כַּרְמִי׃ ד מַה־לַּעֲשׂוֹת עוֹד לְכַרְמִי וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ מַדּוּעַ קִוֵּיתִי לַעֲשׂוֹת

עיני שמואל (ב) זוכר לך נר"ר י"ע ש"ר כ' ח"ז ע' ירו' ר"ה כ' ג' : (ג) ספרי האזינו : (ד) במד"ר פ"ז

רש

פירות שמנים כשמן טוב: בן שמן. זוית ראוי לשמן לזיתים לעשות שמן, כמו בן מות (שמואל ב' י"ב) ראוי למות, ודוגמא היא זו ובסוף הענין יפרשנה: (ב) ויעזקהו. סייגו וגדרו סביב מוקף כמין טבעת דמתרגמינן עיזקא: ויסקלהו. הוציא אבנים מתוכו הרעים לגפנים כמו סקלו מאבן (לקמן ס"ב): ויטעהו שרק. הם זמורות היפות לנטיעה משאר זמורות: ויבן מגדל בתוכו. גת לעצור ענבים: וגם יקב חצב בו. הבור שלפני הגת לקבל היין וכן כל יקב שבמקרא לשון בור הוא וכן עד יקבי המלך (זכריה י"ד) תרגם יונתן עד שיחית דמלכא הוא עומק הוקיינוס, ולכן נופל בו כאן לשון חציבה כמו ובורות חצובים (דברים ו'): ויקו לעשות ענבים. ויקו ידידי לעשות לו הכרם הזה ענבים ויעש לו באושים דומים לענבים

מצודת ציון

לעשות פירות שמנים וכן בן מות הוא (ש"א כ') שרוצה לומר ראוי למות: (ב) ויעזקהו. תרגום של טבעת עזקא ור"ל גדר כניכו כהיקף כעין טבעת: ויסקלהו. הסיר האבנים מתוכו וכן סקלו מאבן (לקמן ס"ב): שרק. זמורות נבחרים כמו ואנכי נטעתיך שורק (ירמיה ב'): מגדל. הוא הגת שעוצרים בו הענבים להוציא היין: יקב. הוא הבור שלפני הגת והיין יורד בו: חצב. החפירה באבנים נקראת חציבה כלשון המקרא: ויקו. מל' תקוה: באשים. פירות דומים לענבים וגרועים מהן וכן ותחת שעורה באשה (איוב ל"א)

מצודת דוד

כרמו: כרם. וזהו השיר הנה כרם היה לידידי וגו': (ב) ויעזקהו וגו'. גדרו מסביב ופנה אותו מן האבנים ונטע בו זמורות יפות ועשה בו גת וחצר בו יקב: ויקו. על פי המעשים והתקונים האלה היה מקום שיעשה הכרם ענבים טובים ולא כן היה כי עשה באושים: (ג) ועתה. הואיל וכן היה: יושב ירושלים. כל מי היושב בירושלים וכל איש מאנשי יהודה: שפטו נא. בררו הדבר הנעשה ביני ובין כרמי וראו הדין עם מי: (ד) מה לעשות. מה היה לי לעשות עוד לכרמי מכל הדברים שעושים לכרם ולא

חזון ישעיהו

באור המלות

ת"ל בן ש"ן. ר"ל כל האמר שאין בו רק או' ריות גופניות, כוסיף בן שמן, שהרשה רוחני אלהי: (ב) ויעזקהו. הקיפו בגדר סביב כטבעת, תרגום טבעת עזקא: ויסקלהו. סקל בקל מורה הנחת האבנים, ובכבד, מורה הרמתם. וסגולה זאת ישתרע בפעלים רבים לשמש דבר והפוכו, כפרש בפעלים הנגזרים מבמות: שרק. מתאחד עם שריג, ענפים הדקים הנסרגים ונטוים זע"ז, וכן גידי פחדיו ישורגו (איוב ל"ט), ושורג בלשון התלמוד, ומזה עובדי פשתים שריקות, וגפן הזה נק' א שורקה: מגדל. עיין למעלה (ב' ט"ו), ופה הושאל על סוכת השומר, שרואה ממנו כצופה מן המגדל, וכן כנגד' באלה (פ"כ): יקב. בור בו יאספו הענבים, ויען יחצב בקרקע קשה אמר לשון חציבה: באשים. שנרו אחת שעורה באשה (איוב ל"א) סרות ונפסד, ורב האי פורש ענבים פראיים, ובמשנה הענבים האובשים: (ד) מדוע. במלת למה שואל את התכלית, ובמלת מדוע על הסבה:

באור הענין

לידידו ה' כרם, שנתלו על הר גבוה ותלול במקום שמן, אשר ירוייב מגד המקום שיגדל ביין חמר, גם לא חסר כל הצריך לתקוני הכרם. א] (ב) ויעזקהו, הקיפו בגדר להיות נצור מהיזק הבא מחוץ. ב] ויסקלהו, פנה אבני מכשול מתוכו בל יעכבו בפני התפשטות השרשים, והוא סילוק ההיזק הבא מתוכו. ג] ויטעהו שרק, נטעו על אופן שיוכל להיות בעל בדים ושריגים ע"י שנתן ריוח בין גפן לגפן. ד] ויבן, בנה מגדל שישב שם שומר לשמרו מעופות ומגנבים. ה] וגם חצב בו יקב וגת, בו ידרוך הענבים להוציא יינם, ובאופן זה. ויקו לעשות ענבים, אחר שלא חסר לו שום דבר, והוא עשה באשים, סירי הגפן נכריה: (ג) ועתה, מזמין את יושב ירושלים, עיר הממלכה ואת כל שבט יהודה שעדיין לא חטאו, הם יהיו שופטים בין ה' ובין כרמו שהם עשרת השבטים ומלכות אפרים, לראות מי החייב בדבר, וטוען בפני השופטים לאמר. (ד) מה לעשות עוד, לצורך תקוני הכרם אשר לא עשיתי ומדוע קויתי ונכזבה תוחלתי? (והנמשל מבואר בפסוק ז"ן, עדת ישראל הם הכרם אשר נטע ה', בקרן בן שמן היא הארץ הקדושה המוכנת שישיגו שם בני מיני השלמיות, הם שלמות הנפשיי שבין האדם ובין קונו, באשר היא ארץ מקודשת מוכנת לטהרה וקדושה ונבואה, ואם שלמות ההנהגה בין אדם לאדם, באשר היא ארץ לא תחסר כל בה ולא יצטרכו לעשוק ולגזול או להסיג גבול, והם הענבים שקוה ה' שהם משפט וצדקה (כמ"ש בפסוק ז') משפט נגד האדם וצדקה נגד המקום. וגם עשה כל צרכי הכרם המבוארים במשל, א] שגדרם בגדר והבדל מן העכו"ם שביבותיהם בל יתערבו עמהם, ב] שסקל אבני נגף מקרבם במה שצוה להם להמתות הכנענים לבל ידיחום מה', ג] שייחד לכ"א נחלת שדה וכרם בפ"ע כי בזה נטעם שורק שיפרו משפט וצדקה בשיהיה דעתם פנויה לעבודת ה', וצרכיהם נמלאים מבלי צורך לעשוק, ד] שבנה מגדל בתוכו

הוא

עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים׃ ה וְעַתָּה אוֹדִיעָה־נָּא אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר־אֲנִי עֹשֶׂה לְכַרְמִי הָסֵר מְשׂוּכָּתוֹ וְהָיָה לְבָעֵר פָּרֹץ גְּדֵרוֹ וְהָיָה לְמִרְמָס׃ ו וַאֲשִׁיתֵהוּ בָתָה לֹא יִזָּמֵר וְלֹא יֵעָדֵר וְעָלָה שָׁמִיר וָשָׁיִת

עיני שמואל (ה) ירושלמי ב"ק א' א' : (ו) ב"ר פ כ"א ש"ר ל"ב קפ"ר ג' :
הכ' בדגש עמ"ש

רש"י

תקלין פותס לנברויינ"ש בלע"ז: (ה) הסר משוכתו. להסר גדר המסכך ומגין עליו, משוכה הוא היג קוצים, גדר הוא גדר אבנים: והיה (הכרם) לבער. שירעו בו בהמה וחיה: (ו) ואשיתהו בתה. ל' שממה ורקבות הוא וכן (לקמן ז') בנחלי הבתות: ולא יעדר. לשון הפירות כרם הוא: ועלה שמיר ושית. מיני קוצים פתר בהם מנחם בן סרוק, ואני אומר שמיר לשון תולעת חזק הוא המבקע אבנים שבו בנה שלמה את ב"ה כענין שנא' (יחזקאל ג') כשמיר חזק מצור: ושית. לשון השאת והשבר (איכה ג') ולשון תשאה שממה (לקמן ו') לדו מאין דורש ליכנס בו ומתוך כך תעלה בו תולעת: (ז) כי כרם ה' צבאות בית ישראל. לכרם הזה אתם משולים בית ישראל כי כל מה שעשה לכרם הזה עשה לישראל, והכרם הוא אדם הראשון, כי מצינו במ"א במקומות הרבה בתנחומא ובבראשית רבה שמקראות הללו נדרשין עליו, לא נמרד אדם הראשון עד שחירף וגידף שנא' ויקו לעשות ענבים וגו', ובמקום אחר מצינו הושיב עליו שומרים שלא יאכל מעץ החיים שנא' ועל העבים אצוה, וכן מדרשו עליו, (א) כרם זה אדם הראשון, לידידי זה הקב"ה, בן שמן בג"ע: (ב) ויעזקהו. בעשר חופות האמורות (ביחזקאל כ"ח) בפ' חירם מלך צור: ויסקלהו. מיצר הרע עד שאכל מן העץ ונכנס בו יצר הרע: ויטעהו שרק. תחלת יצירתו ממקום המזבח: ויבן מגדל בתוכו. ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים: וגם יקב חצב בו. מעין נובע מקיר חכמה: ויקו לעשות ענבים. שיודה וישבח לשמו: ויעש באשים. דברים נבאשים, חירף וגידף: שפטו נא. לפי שסוף המשל בא לומר שאף הם עשו כמותו שואל להם המשפט: (ה) אודיעה נא אתכם. מה נראה בעיני לעשות לו ועשיתי: הסר משוכתו. סרדתיו מתוך חופותיו: והיה לבער. סוסו למות ולמשול בו חיות רעות: פרץ גדרו. סרדתיו מתחילת גן עדן: (ז) ואשיתהו בתה. לדו כושבתיו שלא נתתי תורה בימיו: לא יזמר ולא יעדר.

מצודת דוד

עשיתי לו אותן הדברים : מדוע קויתי. ר"ל מדוע לא היה כן כמו שקויתי : (ה) את אשר אני עשה. את אשר בלבבי לעשות לכרמי : הסר. להסר גדרו ויהיה למרעה: פרץ. לפרוץ גדרו ויהיה למרמס הרגל והוא כפל ענין במ"ש : (ו) ואשיתהו. אשים אותו שממה : לא יזמר. לא יחתכו הזמורות להרבות ענפים כדרך שעושים לכרמים : ולא יעדר. לא יחפרו תחת האילנות כדרך שחופרים בכרמים לתקן הגפנים : ועלה שמיר ושית. יגדל קוצים

מצודת ציון

שר"ל שעורה גרועה : (ה) משוכתו. הוא הגדר הסוכך ומגין בעדו כמו הלא אתה שכת בעדו (איוב א') : והיה. כמו ויהיה : לבער. למרעה כמו ובער בשדה אחר (שמות כ"ב) : למרמס. למדרך הרגל : (ו) ואשיתהו. אשים אותו : בתה. ענין שממון כמו בנחלי הבתות (לק' ז') : יזמר. כן יקרא קציצת ענפי גפן כמו וכרמך לא תזמור (ויקרא כ"ה) : יעדר. ענין חפירה כמו וכל ההרים אשר במעדר יעדרון (לקמן ז') : שמיר ושית. שמות מיני קוצים :

חזון ישעיהו

באור הענין

הא הבהמ"ק בו ישב שומר ישראל לא ינום ולא יישן לשמרם מכל צר ואויב, ה] חצב יקב הוא השפע האלהית שירד אלף מעשיהם שהוא היין ותכלית המקוה מן המעשה, ובכ"ז עשה הכרם באושים כמ"ש ויקו למשפט והנה משפח) : (ה) ועתה, אחר שברר לפני השופטים שהכרם עצמו אשם ופשע בעצמו, מודיע את העונש אשר בדעתו לעשות לו. הסר, דרך הכרם שיעשו סביבו גדר אבנים בל יהיה למרמס, ויען שעדן אינו בטוח שיקפצו בהמות על הגדר עושין למעלה על הגדר משוכה של קוצים לבלא גם רגל בהמה, אומר שיסיר תחלה מסוכת הקוצים ויהיה לבער לבהמות, ואח"כ יפרץ גם הגדר עצמו ויהיה למרמס והפקר, ובירושלמי ריש ב"ק הסר משוכתו והיה לבער זה השן, פרוץ גדרו זה הרגל. (והנמשל כי יסלק מעליהם השגחתו הפרטיית הסוככת עליהם למעלה מן הפגעים הטבעיים ותולדות הימים, גם יחלים כח גבורתם הטבעיית אשר ע"י ישמרו מכל צר ואויב) : (ו) ואשיתהו, ואח"כ אקבעהו שיהיה מקום שמם לנצח, ומגד זה. לא יזמר, לכרות זמורות הגסים המכחישים את הגפנים, וגם לא יעדר סביבו להסיר הקוצים והדרדרים עד כי יעלה שמיר ושית, וגם אצוה שלא ימטירו העבים עליו. (והנמשל שאחר שיבא רגל זרים להרגם

באור המלות

(ה) הסר. מקור וכן פרוץ : משוכתו, גדרו. משוכה, הוא של קוצים, מן לשכים בעיניכם. גדר, הוא של אבנים ועצים, וזה דגש עם הנח שלא כמשפט ? ונראה כי לפי המשל הוא מנחי ע"ו מענין קוצים, ולפי הנמשל הוא מן הכפולים מענין סכך הסוכך מלמעלה וע"כ הורכב משניהם וכמוהו למעלה (א ט"ז) : לבער. אכילת הבהמה דרך השחתה : מרמס. דריכה דרך השחתה (כנ"ל א' י"ב) : (ו) ואשיתהו. שיתה מוסיף על שימה שמורה שקבעו במקום קבוע (רש"ף), ומתאחד עם שתות ויסוד, ר"ל שישאר שמה ימים רבים : בתה. מקום בלתי ראוי לבנין ועבודה, וכן בנחלי הבתות (לקמן ז') ומזה שם בת הספק בן, שמורה על בנין בית אביו, ובת לא תקום לנחול ולבנות הבית : יזמר. משמש דבר וספוכו (כנ"ל ב') : ויעדר. הפירס, והכרו

וְעַל הֶעָבִים אֲצַוֶּה מֵהַמְטִיר עָלָיו מָטָר׃ ז כִּי כֶרֶם יְהוָה צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ יְהוּדָה נְטַע שַׁעֲשׁוּעָיו וַיְקַו לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׂפָּח לִצְדָקָה וְהִנֵּה צְעָקָה׃ ח הוֹי מַגִּיעֵי בַיִת בְּבַיִת שָׂדֶה

עיני שמואל (ז) ש"ר פ' ל"ד שהש"ר ב' ז' ח' ויקר"ר ל"ב זוהר בראשית תנחומא חיי שו"ע יו"ד י"ב פסיקתא כ"ס מד"ר משלי כ"ב כ"ע ת"ז ס"ע ו' מכ"ת א"ר ז' מדרס"נ ת"מ אגב"ר ל"ד: (ח) בר"ל ס"ת פתיחה איכה:

רשה"י

לא ילמדו ממנו לא זכות ולא מעשה טוב: ועלה שמיר ושית. שלט בו יצר הרע ובדורותיו אחריו לעשות מעשים מקולקלים: ועל העבים אצוה. נביאי עליו שומרים לשמור את דרך עץ החיים: (ז) כי כרם ה' צבאות בית ישראל. כי כאותו הכרם לי בית ישראל. עשרת השבטים הם היו לי ככרם יין ככרם זית בקרן שמן בארץ שמינה. שמן כהונה שמן מלכות שמן מנורה שמן מנחות, עזקתים תחלה בהיקף ענני כבוד במדבר, וסקלתים ונקיתים מפושעי הדור, נטעתים שורק שם מאות ושם מלות כמנין שורק הוספתי עליהם על שבע מצות שנצטוו בני נח: בניתי מגדל בתוכו. משכני ומקדשי: וגם יקב, המזבח והשיתין: ויעש באשים. קלקלו מעשיהם: ועתה יושב ירושלים ואיש יהודה. אשר לא הגליתים עדיין ישפטו נא ביני וביניהם על הרעה שהבאתי עליהם מי כרח על מי מה היה לי לעשות עוד טובה לכרמי ולא עשיתי לו: אודיעה נא אתכם. גם אתם המכעיסים אותי את אשר הנני בעיני לעשות לכרמי ככל אשר עשיתי לאדם הראשון: הסר משוכתו. אסלק שכינתי מעליהם המסככת עליהם כמה שנאמר (לקמן כ"ב) ויגל את מסך יהודה: פרץ גדרו. אתוץ חומותיו: ואשיתהו בתה. ואשויגון רטישין: לא יזמר ולא יעדר. לא אסתערון ולא יסתמכון: ועלה שמיר ושית. ויהון מטלטלין ושביקין, דוגמת שמיר ושית של כרם, ואצל הכרם ממש במקום אחר הוא מתורגם סובאי ובור: על העבים אצוה. ועל נבייא אפקיד דלא יתנבאון עליהון, הנבואה נמשלה למטר שהעננים מקבלין אותה מן השמים כך הנביאים מקבלין הנבואה מפי הקדושה: נטע שעשועיו. כמו נטע, ולפי שהוא דבוק נקוד פת"ח כמו בקר זבח השלמים (במדבר ז'): ויקו. שיעשו משפט והנה משפח" אסיפת חטא על חטא כמו מהסתפח (שמואל א' כ"ו) ספחני נא (שם ב'), ד"א לשון נגע, ולפי שהוא לשון נופל על הלשון בקריאתו דומה משפט למשפח וכן צעקה לצדקה נפל בו רוח הקודש בפי הנביא: (ח) הוי מגיעי בית בבית. עשרים ושנים אשרי נאמר בספר תהלים על מקיימי התורה ועשרים ושנים הוי אמר ישעיה על הרשעים. הוי, לשון

מצודת ציון

(ז) שעשועיו. ענינו התעסקות בדבר מה לשמוח בו: משפח. ר"ל אסיפת חטא כמו ונספחו על בית יעקב (לקמן י"ד) או הוא מלשון ספחת הצרעת ולפי שלשון משפח נופל על לשון משפט אמר כן: (ח) אפס. הוא כמו אין:

מצודת דוד

כדרך השדה שאינה נעבדת: מהמטיר. ר"ל שלא להמטיר עליו מטר והמ"ם הוא מ"ם השלילה וכן מעבור מי נח (לקמן נ"ד): (ז) כי כרם וגו'. עכשיו מפרש המשל ואמר שבית ישראל הם כרם: נטע שעשועיו. הנטיעה שהוא משתעשע ושמח בה: ויקו. לפי מרבית הטובה שעשה להם היה מקוה שיעשו משפט והנה לא כן הוא כי אספו חטאים רבים או עשו מעשים מגונים כנגע צרעת: לצדקה. היה מקוה שיעשו צדקה והנה נשמע צעקת עשוקים: (ח) הוי. ר"ל יש להתאונן על מה שהמה מגיעים בית בבית כשאדם

חזון ישעיהו

באור המלות

(לקמן ז' כ"ה) כמעדר יעדרון: (ז) משפט, צדקה. כ"כ למעלה (א' כ"ז) שמשפט בין אדם לחברו, וצדקה בין אדם למקום בכ"מ: משפח. חיבור טפל אל עקר וזה על חיבור הבתים: צעקה. הרמת קול שלא כרגיל, ויפול גם על שכור צועק מיינו: (ח) מגיעי בית בבית. נגע בהפעיל מורה תמיד על הגעה (ערייכען), ונבדל מנגע בקל שמורה על נגיעה (אנריהרען), ונמצאו תמיד ביחוס שאליו, וכן פעל קרב (עמש"ש בפי' תהלת נ"א י') ופה שבא ביחוס שבו נודד בתנ"ך? וצ"ל שבא לומר שהגיעו הבתים באופן שעשו משניהם בית אחד בעסקם נחלת העני אשר בתוך: והושבתם. מבנין

באור הענין

ויהיה למרמס ישבית את האומה מגוי, יכרית מהם מלך ושרים ומנהיגים, וגם הנבואה יסלק מהם שהוא המטר העליון, כת"י ועל נבייא אפקיד דלא יתנבאון להון): (ז) **כי כרם**, מתחיל לבאר המשל, **הכרם המשליי הזה בית ישראל המה**, אשר נטעם ה' בקרן בן שמן כמ"ש בפסוק ד', וכמו שבכל כרם ימצא נטע המובחר שבו ישתעשע בעליו, כן הוא בכרם הזה **איש יהודה**, כי ממנו הצמיח קרן לדוד ושבט מושלים. **ויקו למשפט**, הם הענבים אשר קוה ה' משפט בין אדם לחבירו וצדקה בין אדם למקום, והם עשו באושים, **תחת משפט הנה משפח**, מדבקים הבתים זא"ז לגזול גבול העני, כמ"ש (פסוק ח' ס' י') **ותחת צדקה הנה צעקה** על היין, כמ"ש (פסוק י"א י"ב). (בפסוק הזה דבר דרך כלל, ועתה מתחיל לבאר תחלה מ"ש למשפט והנה משפח): (ח) **הוי**, בעלי זרוע היו מקרבים את בתיהם זל"ז באופן שגזלו גבול העני אשר בתוך, אבל את השדות לא הקריבו, כי שדה וכרם לא נחשב בעיניהם בעת ההיא לעבוד את האדמה, ע"ז קורא כמתאבל עליהם, **הוי!** קורא אני אל **המגיעי בית בבית** הלא טוב יותר כי **שדה בשדה יקריבו** לקחת מהעני גם גבול שדהו **עד אפס מקום**, עד שלא ימצא העני שום מקום

לא

בְשָׂדֶה יַקְרִיבוּ עַד אֶפֶס מָקוֹם וְהוּשַׁבְתֶּם לְבַדְּכֶם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ ט בְּאָזְנָי יְהוָה צְבָאוֹת אִם־לֹא בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ גְּדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ י כִּי עֲשֶׂרֶת צִמְדֵּי־כֶרֶם יַעֲשׂוּ בַּת אֶחָת וְזֶרַע חֹמֶר יַעֲשֶׂה אֵיפָה׃ יא הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר שֵׁכָר יִרְדֹּפוּ מְאַחֲרֵי בַנֶּשֶׁף יַיִן יַדְלִיקֵם׃ יב וְהָיָה כִנּוֹר וָנֶבֶל תֹּף וְחָלִיל וָיַיִן

תולדות אהרן באזני ה'. ברכות נ"ח: הוי משכימי. בבא קמ"ע סוטה מ"ח: והיה כנור. סוטה שם:

עיני שמואל (ט) פתיה' איכה בו"ע קכ"ס: (יא) אס"ר ה' הנהוגה במיני:

קמץ בטרחא

רש"י

נעקת אנחה על פורענות העתידה לבא. מגיעי בית בבית, מקרבים בתיהם זה אצל זה ומתוך כך גוזלים קרקע העניים שהלשים שבין ב' הבתים, וכן בדה בשדה יקריבו: עד אפס מקום. שאין מקום לעני לישב: והושבתם לבדכם בקרב הארץ. כסבורים אתם שאין חלק להקב"ה ולא לעניים בארץ חלקו במעשרות אתם נחלים ולעניים את ארלם בחייו לבדכם יושבים בה: (ט) באזני ה' צבאות. אמר הנביא שתי אזני שמעו כשנגזרה עליהם גזירה מאת ה' ובשבועה אם לא על דבר זה בתים רבים לשמה יהיו ובתים גדולים וטובים יהיו מאין יושב: (י) כי עשרת צמדי כרם. ומפני הרעה יגלו יושבי הבתים מאין יושב בה, וגם זאת תהיה לכם מדה במדה על הקרבת השדה בשדה שגזלתם חלקו של מקום במעשר הארץ: עשרת צמדי כרם. ארפינ"ט בלעז, ואומר אני כדי עבודת יום אחד בצמד בקר קרוי צמד: יעשו בת אחת. מדה אחת של יין בת שלש סאין, וזרע חמר, בית כור שהוא שלשים סאין של תבואה יעשה איפה שלש סאין: (יא) מאחרי בנשף. לשתות יין בלילות: יין ידליקם. בוער בם: (יב) כנור ונבל. מינין יהירות יש בנבל מן הכנור

מצודת דוד

אלא שיש לו בית בין בתי אנשים הזקים בעלי זרוע היה החזק במלד זה מגיע ביתו בתוך גבול בית החלש ולקח מגבולו וכן זה שמלד השני עד שלא נשאר מקום להחלש בביניהם: והושבתם. אמר הנביא לבעלי הזרוע וכי סבורים אתם שרק אתם לבדכם תשבו ותתקיימו בקרב הארץ ואין להחלש מקום עמכם: (ט) באזני ה' צבאות. באזני אמר ה' צבאות ותחסר מלת אמר ומאליו יובן: אם לא. הוא ענין לשון שבועה כאדם האומר אם לא יהיה כן אני יהיה ענשי כך וכך ומגזם ואינו אומר וכן אם לא כאשר דמיתי (לקמן י"ד): בתים רבים וגו'. וכאומר הואיל וכן מה תועלת לכם מה שלוקחים עוד מגבול החלשים: (י) כי עשרת וגו'. מקום עבודת עשרת וגו'. יעשה בת אחת יין ומקום זרע חומר יעשה איפה אחת ובעבור הרעב יעזבו בתיהם וילכו להם וישארו שממה מבעליהן: (יא) משכימי בבקר. ורודפים לבקש יין המשכר ומאחרים לשבת בערב

מצודת ציון

(י) צמדי. ענין זוג כמו צמד בקר (ש"א י"א) ועבודת יום אחד בצמד בקר קרוי צמד כרם: בת. מדת הלח מחזקת ג' סאין: חמר. הוא כור מחזיק שלשים סאין: איפה. מדת היבש מחזקת שלשה סאין: (יא) בנשף. בחשכת הלילה כמו נשף חשקי (לק' כ"א): (יב) כנור ונבל תף וחליל. הם שמות כלי נגון:

באור הענין | **חזון ישעיהו** | **באור המלות**

לא בעיר ולא בשדה, ובזה תרויחו, כי והושבתם תשארו יושבים לבדכם בקרב הארץ והעניים כלה גרש יגרשו. וזאת שנית הלא טוב לכם השדות והכרמים מן הבתים, כי הלא. (ט) באזני, קול קורא לאמר ה' צבאות הוא לשון שבועה שנשבע ה' בשמו הגדול, כי בתים רבים לשמה יהיו, ולא שיהיו לשמה מפני קטנה או גריעותם, כי גם (בתים) גדולים וטובים (לשמה יהיו) מסבת מאין יושב, כי תלא אני העיר בגולה, וא"כ למה לריק תגזלו בית העני להגדיל בתיכם, אבל בהשדות והכרמים בהם הלא תמלאו חפץ: (י) **כי עשרת צמדי כרם**, לא יעשו רק מדה אחת של יין, וזרע **חמר** לא יעשה רק איפה, שהיא עשירית מן הרגיל. ומלד זה תצטרכו לכרמים ושדות גדולים. וכמהתל עליהם יאמר, הייתם מרויחים יותר בגזלת השדות מגזלת הבתים שיעמדו שממה. (עתה מתחיל לבאר מ"ש ויקו לצדקה והנה צעקה על היין): (יא) **הוי**! מגייר כי רואה אנשים משכימי קום, ושואל הוי משכימי בבקר, על מה הם משכימים? הילכו לבית ה' להתפלל? משיב לא, כי שכר ירדפו! רואה שנית כי אלה הם מאחרי שבת, ושואל **הוי מאחרי בנשף**, על מה? משיב, שם יין ידליקם. מוסיף לחקור עוד מה יעשו בבית המשתה כל היום, היביטו אם פועל ה' ומעשהו? משיב לא, כי. (יב) והיה, שם יהיה. **כנור ונבל**, מצורף אל יין **משתיהם**,

אלא נזכ' שם פעלו, שרשו ישב ומוסב לעתיד מפני הוי"ו: (ט) באזני ה' צבאות. לדעתי ה' צבאות שזכר הוא לשון השבועה שנשבע ה' בשמו הגדול, כמו כי נשבעתי נאום ה', וכן פי' לקמן (כ"ב י"ד): (י) צמדי. י"מ מה שיחרוש צמד בקר ליום, וי"מ עשרה כרמים נצמדים יחד: בת. בלא כמו איפה ביבש: וחמר. הוא הכור והוא עשר איפות: (יא) שכר. הוא היין קיוץ המשכר, ודרך לשתותו בלילה כשרוצה לישן, והם עשו בהיפך תיכף בבקר רדפו אחר השכר, ובערב גם היין הדליקם: מאחרי. מבואר אצלי כי איחור הוא תמיד בבחינת הזמן הקבוע, ופה ר"ל מאחרים זמן הקבוע

אבל

מִשְׁתֵּיהֶם וְאֵת פֹּעַל יְהוָה לֹא יַבִּיטוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא רָאוּ׃ יג לָכֵן גָּלָה עַמִּי מִבְּלִי־דָעַת וּכְבוֹדוֹ מְתֵי רָעָב וַהֲמוֹנוֹ צִחֵה צָמָא׃ יד לָכֵן הִרְחִיבָה שְׁאוֹל נַפְשָׁהּ וּפָעֲרָה פִיהָ לִבְלִי חֹק וְיָרַד הֲדָרָהּ

תולדות אהרן ואת פעל ה'. שבת ע' וקי"ד עקידה שער ח':

עיני שמואל (יג) במד"ר ג' אס"ר ס' (יד) ש"ר י"ט קס"ר ג' שו"ט ו' י"א אדר"נ פס' ירושלמי קדושין א' ע' אגד"ר כ' א"ר י"ח תנחומא לך הוריע:

רש"י

ולמה נקרא שמו נבל שמנבל כל מיני כלי זמר, במדרש תהלים: תף. של עור הוא: וחליל. אבוב של קנה אלמיי"ל בלעז: ואת פעל ה' לא יביטו. ובאורייתא דה' לא איסתכלו: ומעשה ידיו לא ראו. עשו עצמם כאלו לא ראו את גבורותיו, ד"א לא קלסוהו שחרית יוצר אור ולא ערבית המעריב ערבים: (יג) מבלי דעת. לפי שהיה לבם בלי דעת: וכבודו מתי רעב. נכבדיו ימותו ברעב: צחה צמא. צמא כנגד רוב משתיהם: צחה תרגום של צמאה: (יד) לכן הרחיבה. מדה במדה הם הרחיבו נפשם לבלוע מאכל ומשתה לרוב ופערו פיהם לבלוע, אף שאול תרחיב נפשה לבלוע: ופערה. ופתחה: לבלי חק. באין סוף, ולמה לבלי חק לפי שלא היה בידם של אלו חק וקצבה לתפנוקיהם: וירד. שם הדרה של ירושלים: ועלז בה. העליזים

מצודת ציון

(יג) מתי רעב. אנשי רעב: צחה. ענין יובש וצמאון כמו על צחיח סלע (יחזק' כ"ד): (יד) ופערה. פתחה ביותר כמו פי פערתי (תהלים קי"ט): לבלי חק. בלא קצבה: והמונה. המון עמה: ושאונה. הוא כמו המונה וכפל הדבר

מצודת דוד

לשתות הרבה עד אשר היין דולק ובוער בהם: (יב) והיה כנור וגו'. בידם היה הכנור וגו' לנגן בעת השתיה לתענוג וגם יין משתיהם היה בידם: פעל ה'. אינם נותנים לב להסתכל פועל ה' שעל הכל יביא במשפט: ומעשה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יג) מבלי דעת. על שמאנו לדעת דרכי המקום: וכבודו. אנשי הכבוד והחשובים יהיו מתי רעב והמון העם ימותו בעבור יובש הצמאון ומלת מתי משמשת בשתים: (יד) הרחיבה. מדה במדה על שהרחיבו נפשם להתענג יותר לכן תרחיב השאול נפשה לבלוע את הכל: הדרה. תפארת עדתם: בה. בהשאול ומוסב על וירד. ור"ל הכל תרד אל השאול: (טו) וישפל איש. כפל הדבר במ"ש: ועיני גבהים. העינים שהיו מגביהים להסתכל כלפי מעלה כדרך גסי הרוח: תשפלנה. להסתכל

חזון ישעיהו

באור המלות

לשונה, וזה הבדלו מן מהומה ובושה: (יב) ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו. יש הבדל בין פועל ה' ובין מעשה ידיו, כמו שיש הבדל לדעת הרש"ף בין פעולה ומעשה, שעסק שאדם מתעסק באיזה דבר נקרא פעולה, ודבר שנגמרה מלאכתו וא"צ שום תיקון נקרא מעשה. וכן המבחין על המציאות כמו שהוא עומד נגמר ונשלם מעת הבריאה הקדומה, נאמר שמבחין מעשה ידיו, אבל המבחין בו פעולת ה' המתמדת בו תמיד, איך המחדש הבריאה וקיומה הוא ג"כ בריאה חדשה, וכי ידי היוצר עודם פועלים בתמידות בלי הפסק במציאות כולו, ומחדש בכל יום מעשה בראשית, נאמר שבוחן פעולת ה'. — וכזה אמר פה שלא הביטו אל פעולת ה', שהוא העיון השכלי לחקור אחר פועל ה' והנהגתו התמידית, ומוסיף שגם מעשה ידיו כמו שהם עומדים סדורים וערוכים מששת ימי בראשית שמעידים על סבה ראשונה חכם ויכול ורוצה, שזה יכלו לראות בעינים חושיים, ג"כ לא ראו. — ודע שיש הבדל בין ראיה והבטה, ראיה, הוא ראות העין החושיי ויפול גם על ראיה הפתאומית בלי כונה. והבטה, פירוש שמשים לב על הענין לדעת ענינו ומהותו. לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם (שמות י"ד) שלא יבואו לנגד עיניכם כלל, פני ה' חלקם לא יוסיף להביטם (איכה ד'), לא ישים לב אליהם אף שיראם בעיניו, אל תבט אל מראהו (ש"א ט"ז ז') אל תשים לבך אליו. ומצד זה יבא הבטה קודם ראיה על מי שמשים לב לראות המובט ואח"כ רואהו בעיניו, ויבט הפלשתי וירא את דוד (ש"א י"ז), הבט משמים וראה (איוב ל"ה). יביטו יראו בי (תהלים כ"ב). רק בעיניך תביט, (ותרצה לדעת זאת) ושלומת רשעים תראה בעין ממש (שם צ"א). אם אביט אליך, (ויותר מזה גם) ואם אראך (אף בלי כונה) (מ"ב ג'), ואמר ראה ה' והביטה (איכה א'), ראה בעין ושים לב לדעת. ובזה תראה איך שקל את דבריו בפלס, שיחס ההבטה אל פועל ה', כי לא יובחן רק בעין השכל, והראיה אל מעשה ידיו, כי זה יתראה בעין החושיי. —ודע כי פעל ראה נקשר עם את ופעל הביט עם אל בכ"מ, והביט אל נחש הנחשת וראה אותו. — כי הראיה המוחשת הפעול והפעל מגלגלים הפוגשים מן המובט בעין המביט בע"ז מורה מלת הפעול את, לא כן ההבטה היא הבדיות שקשורו עם המובט הוא הגיוני לא במציאות זולת פה יצא מן הכלל, וצ"ל מפני שמלת את נמשך גם למעשה ידיו ואת מעשה ידיו: (יד) מבלי דעת. בימוש המ"ם כמו בלי, וכן ממחרת השבת יניפנו הכהן (ויקרא כ"ג), ביום זבחכם יאכל וממחרת (שם ז'), שהוא וביום מחרת: מתי רעב. אנשי רעב, והשו"א עד, לא כן נקמן (כ"ב ב') בניר"י: צחה. שרשו צחח, והוא תואר בפלס אחד. וכבדנו מן

באור הענין

אבל את פועל ה' לא יביטו, שמה לחקור על הנהגת ה' והשגחתו, כי מעשה ידיו לא ראו מימיהם, ואיך ישימו עליו לב עתה במשתה היין: (יג) לכן בעבור כל הנזכר בעבור שעשו באושים, גלה בבלי דעת. וכבודו נכבדיהם ימותו ברעב, תחת שהשיגו גבולות להרבות עשרם, והמונו ימותו בצמא תחת שסבאו יין ושכר: (יד) לכן, מוסב על לבלי חק. השאול ירחיב פיו אל בלי חק, אל מי שלא שם חק לתאותו, וכן גם השאול לא ישים גבול לתאותו לבלוע נפשות. וירד הדרה, כשתשבת עיר, יתבטל תחלה שאונה, שהוא קול ההמולה הגדולה שבה קול ששון ושמחה וכדומה, ואח"כ המונה שהוא ההמיה המורגלת, ואח"כ הדרה שהוא המלך ושרים, עד שהשפל הוא שירד שאונה והמונה

יבא

וְהֲמוֹנָהּ וּשְׁאוֹנָהּ וְעָלֵז בָּהּ׃ טו וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ וְעֵינֵי גְבֹהִים תִּשְׁפַּלְנָה׃ טז וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה׃ יז וְרָעוּ כְבָשִׂים כְּדָבְרָם וְחָרְבוֹת מֵחִים גָּרִים

תולדות אהרן (טו) שוח"ט ה': ויגבה ה'. ברכות י"ב: וחרבות. פסחים ס"ח:

עיני שמואל (טז) ויק"ר כ"ד דב"ר ה' שו"ט ג' ה' ק"א מד"ר משלי י"ט ת"ז ע' תנחומא קדושים: (יז) א"ר ה':

במ"ס נקדש בקמץ

רש"י

שבה: (טו) וישח. ויחלש תקוף גברין, ולפי מדרשו זה הקב"ה שהם גרמו לו להראות כאיש נדהם, וכן הוא אומר צור ילדך תשי (דברים ל"ב), ואומר בעצלתים ימך המקרה (קהלת י'): (טז) ויגבה ה' צבאות במשפט. כשיעשה משפטים בהם יגבה שמו בעולם, במשפט יושטיצ"א בלעז: והאל הקדוש. יתקדש בתוך צדיקים הנשארים בהם: (יז) ורעו כבשים כדברם. צדיקים הנמשלים כעדר הרחלים: כדברם. כמנהגם בדבור ובמדה מכלכלים דבריהם במשפטם ככבשים הללו: וחרבות מחים. בתי הרשעים שהן שמנים: גרים יאכלו. הצדיקים שהם כגרים יאכלום: מחים. שמנים כמו עולות מחים (תהלים ס"ו), ורבותינו דרשו כדברם

מצודת דוד

למפה כדרך הפרוי בלרה ולער: (טז) ויגבה וגו' במשפט. כשיעשה משפט יתרומם ויתעלה שמו: נקדש בצדקה. יתקדש שמו במה שיעשה צדקה להכשרים שבדור: (יז) כבשים. הצדיקים הנמשלים לעדר הרחלים המה ירעו בנחת והשקט

מצודת ציון

במ"ש: ועלז. ענין שמחה: (טו) וישח. ענין כפיפה כמו שחו רעים לפני טובים (משלי י"ד): (יז) כדברם. כמנהגם כי וינהג תרגומו ודבר וכן ואני אשימם דברות בים (מ"א ה') שהוא ענין הנהגה: מחים. רשעים השמנים בעלי המוח:

חזון ישעיהו

באור הענין

וצרה, והמליץ פה הפך הסדר לאמר שתושבת פתאום כאילו השאול פתח פיו ובלע כל העיר בפתע פתאום, עד שנשבת הכל פעם אחד, ועז"א ועלז בה, כאילו בעודם בשכרותם ועליזתם יפלו לשאול ולא ירגישו ועוד יעלזו וישחקו בבטן שאול, ומלת בה מוסב על השאול: (טו) וישח, האדם יכניע את עצמו בלב ובפועל, ועיניו ישפלו לפני ה' בתשובה וחרטה (עיין פירוש הפסוק למעלה ב' ט'): (טז) ויגבה, ואז ישובו לעשות ענינים שהם משפט וצדקה. ויגבה ה' ע"י המשפט, שיעשו בין אדם לחברו. ויקדש ע"י הצדקה, שיעשו בין אדם למקום: א) (יז) ורעו, המליץ חפש פה משל משני כבשות הצאן, האחת הורגלה לרעות על נאות דשא, והשניה פה שמנה אשר נתפטמה על האבוס, ובעת רעבון שהאבוס ריק ואין בה אוכל להאבוסה תמות ברעב, אבל השה הרזה תמצא מחיתה גם אז בשדה במדבר. וז"ש ורעו כבשים כדברם ומנהגם לרעות בשדה. אבל וחרבות מחים גרים יאכלו, החורב והיובש שיתיבש המוח שבעצמות מאן הפטומות יאכלו וימיתו את הגרם והעצם, שהצאן הפטומות שמלומדים במאכל דשן ושמן ועתה יחסר להם זה תחרבנה

באור המלות

יבש חר׳, שהוא מורה יבשות העצם בפנימותו מכל וכל, כמו צחיח סלע: (יד) ופערה. פער הוא הגילוי הבלתי ראוי ויותר מן הרגיל, ולמ"ד נבלי חק, הוא הגבול שאליו: המונה ושאונה. ההמון, רגיל. והשאון, יותר מן הרגיל, קול המולה גדולה (ע"ל י"ז י"ב): ועלז. שמחה ורעדה, והשכרתים למען יעלזו (ירמיה נ"א), הרועד מחמת שמחה ושכרות, והוא פעל, יעלוז בשאול: (טו) וישח, וישפל. עיין למעלה (ב' י"א): (יז) כדברם. כמנהגם, כמו וידבר עמים תחתי: וחרבות. לשון חורב ויובש: ומחים. אינו תואר רק שם, המוח שבעצמות. והרבים, על מיני המוח, משא"כ עולות מחים אעלה, תואר. והרבים על העולות. ושם גרים הוא לדעתי מלבון עצם כמו יששכר חמור גרם, וכן גרמיו כאפיק נחושה (איוב מ' י"ח), ובא גרם וגרים על שני משקלים כמו קדש קדים, וכמ"ש למעלה (א' ז') על זרם זרים. וכינוי הרבים יאכלו, מוסב על הרבות מחים,

הערות

א) דע כי כל השמות והתוארים שאנו מיחסים אל ה' הם רק בערכנו, ואינם חלוים בעצמותו ית', למשל אנו קוראים אותו צבאות, שם זה מורה שהוא מנהיג ומקיים צבאותיו אשר ברא, הנה שם זה לא יתכן ליחס אליו רק אחר שברא שני חלקי הבריאה העליונים והתחתונים, אבל טרם נברא כל יצור לא היה מכונה בשם צבאות, ובכ"ז ידענו שלא נשתנה בעצמותו אחר שברא הבריאה וקנה שם צבאות לעצמו ממה שהיה קודם הבריאה שלא היה מכונה בשם זה. מבואר כי שם זה אין לו קשר בעצמות ה', ואנו מכנים לו שם זה רק בערכנו שמצד שאנחנו צבאותיו נקראהו ה' צבאות או אלהי הצבאות, דעתנו בזה שהוא מנהיג וקושר ומחיה ומקים צבאות הבריאה בכללם. ואחר ששם זה אינו מיוחס אליו רק מצד צבאותיו, מבואר כי כבוד השם הזה יתרבה או יתמעט ג"כ מצד צבאותיו והנהגתם, רצוני, שבעת שצבאות הבריאה מסודרים בסדר נכון ומונהגים בהנהגה נכונה, אז תפארת השם הזה שהוא שם צבאות מתגדל ומתרבה, ובעת שצבאות הבריאה

שופטים

יֹאכֵלוּ׃ יח הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֺן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה׃
יט הָאֹמְרִים יְמַהֵר ׀ יָחִישָׁה מַעֲשֵׂהוּ לְמַעַן נִרְאֶה וְתִקְרַב וְתָבוֹאָה

תולדות אהרן כוי מובכי. ברכות ב"ד סוכה נ"ב סנהדרין ל"ם כ' זוהר פ' בראשית ופ' מקן:
עיני שמואל (יח) זכר בראשית מקן בנ"ר כ"א כ"ב ת"ז ס"ם ספרי שלח:

רש"י

למדובר בס נחמות הנדברות להם: (יח) הוי משכי העון. גוררים יצר הרע עליהם מעט מעט, בתחלה. בחבלי השוא. כחוט של קורי עכבים ומשנתגדל בהם מתגבר והולך עד שנעשה כעבות העגלה שקושרין בו

מצודת ציון

(יח) וכעבות. חבלים עבים:

מצודת דוד

כמנהגם מאז ולא יהיו נגלים עם הרשעים: וחרבות מחים. בתי ההרבות של הרשעים בעלי המוח יאכלו הצדיקים שהמה עתה כגרים מול הרשעים: (יח) משכי העון. ממשיכים על עצמן את היצה"ר המסית על העון: בחבלי השוא. בחבלים דקים וכמעט שאין בהם ממש: וכעבות. לבסוף ממשיכים היצה"ר המסית בחבלים עבות שמושכים בהם

באור המלות חזון ישעיהו באור הענין

לא על גרים, מות החרב יאכל את הגרם והעצם: (יח) העון, הטאה. בארתי למעלה (א' ד') המעוה היא בעצת השכל, והחטאת הוא מנוגע מתאותו: ושוא. דבר שאין בו ממש כמ"ש בשבועות (דף כ'), אוכל ולא אוכל שקר, אכלתי ולא אכלתי שוא: וכעבות. בפלם שאור יאור בסמוך ובנפרד,

תחרבנה מוחות עצמותיהם ויכלו גם העצמות. והנמשל שאחר שישובו לעשות משפט וצדקה ולא יגזלו איש את רעהו, אז הרגילים להתפרנס מיגיע כפם ימצאו מחייתם גם אז וירעו כמנהגם, אבל הרגילים להתפרנס מן הגזל עתה תחרבנה עצמותיהם השמנות, כי בקום המשפט על מכונו לא ימצאו חית ידם: (יח) הוי, שיעור הכתוב. הוי מושכי העון בחבלי השוא (ובחבלי) כעבות העגלה (מושכים) חטאה, ובאור הדבר, כי האדם י"ל תמיד מלחמה פנימית, עת יזדמן לפניו דבר הערב אשר הוא מוזהר ממנו, אז התאוה תעוררהו ליהנות מן הדבר, והשכל יזהירהו שלא ליגע בו מפני מצות ה', ועת תנצח התאוה ויעבור על המצוה נקרא חטא בכתבי הקדש, שחטא מן המטרה ועבר ואשם, והחוטאים באופן זה מצאים תרעה, כי אחרי ימצאו האוסם יפקחו עיניהם ויכירו את אשר הרעו. ויש אנשים אשר עת תסיתם התאוה לעבור מצוה ויראו כי השכל עומד לשטן להם יקראו גם אל השכל לעזור אל התאוה, ע"י שיכשרו במצוה או במצוה עליה, בגמולו ובענשו וכדומה, וזה הנקרא בשם עון כי העוה דרכיו במזיד, וזה לא יתחרט לעולם, ועם הכת הזה התוכח הנביא פה, כמ"ש בפסוק שאח"ז האומרים ימהר יחישה מעשהו, שהם הכופרים בעונשי ה', יטעון עליהם שידרשו על עקר הסבה אשר סבבה התפקרותם, אם היה זה מחקר השכל לבדו ומופתי העיון, אבל באמת לא כן הוא עקר הסבה לזה היה בולמום תאותם אל הדברים האסורים, זה משך אותם בעבותות חזקים כעבות העגלה, ואז משכו את העון שהוא טענות השכל לעזרת התאוה והחטא. אבל לא בחבלים חזקים רק בחבלי השוא שאין בם ממש. וז"ש הוי משבי העון, מה שהם מושכים את העון שהוא טענת השכל, הם חבלי שוא וקורי עכבים אשר במעט קט ינתקו כי אין ממש במופתיהם, אבל (בחבלי) כעבות העגלה (מושכים) חטאה, וזה הוא עקר סבת החטא, כי ראה גא יבחן את טענותיהם אשר יעריכו נגד הנביא המוכיח אותם, ראה נא הבלי שוא האלה, הנה הם, האומרים

הערות

שוסדים והורס סדרם, כן תשארת השם הזה מתמעט ומתקטן, ואחר שהקו אשר לסיבו יתוקן סדר ההנהגה המדינית וקשר הנבאות בסדר נכון הוא המשפט, כי עת לא ישימו משפט לקו תפסד ההנהגה הכללית ושם צבאות יתמעט כבודו, אחר שהצבאות האלה אשר אליהם יתיחס זה השם הם כחיות הטורפות וזאבי ערב, עפ"ז יאמר. ויגבה ה' צבאות במשפט, שע"י שישובו לעשות משפט יתרבה השם ויוגבה. — וכן הקדושה שאנו מיחסים אל העלם הנשגב ומתארים אותו בתואר קדוש אין לו שום שייכות בעצמותו, כי הקדושה הוא ענין מיוחס אל האדם עת יעזב עניני הטבעיים ויעלה להתנהג בענין נעלה מן הטבע הגשמיית, אבל השם, הוא לא יתעלה אל מדרגה למעלה ממה שהוא, שבעבורו תיוחס לו הקדושה, אבל ניחס לו הקדושה מצדנו, שמצד שעקר הקדושה אצלנו שאנו עוזבים דרכים הטבעיים להתדמות אל דרכי היוצר הרוחניים, שעל קוטב זה יסבו כל המצות שבין אדם למקום כמ"ש והייתם קדושים כי קדוש אני בהכרח ניחס מקור הקדושה אל האל יתברך, נמצא שבעת שאין התחתונים מתנהגים בקדושה גם הוא לא יתואר בשם קדוש, אחר שהתואר זה אינו שייך בו. וז"ש והאל הקדוש נקדש בצדקה, שע"י הצדקה עד המקום יקרא בתואר קדוש, בשהוא המקור והשורש לקדושתם:

עֲצַת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְנֵדָעָה׃ כ הוֹי הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע שָׂמִים חֹשֶׁךְ לְאוֹר וְאוֹר לְחֹשֶׁךְ שָׂמִים מַר לְמָתוֹק וּמָתוֹק לְמָר׃ כא הוֹי חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם וְנֶגֶד פְּנֵיהֶם נְבֹנִים׃ כב הוֹי גִּבּוֹרִים

תולדות אהרן הוי האמרים. סוטה מ"א ומ"ז: עמ"ש

עיני שמואל (יט) ע"ז או"ר ד' פסיקתא כ"א ספרי האזינו אגב"ר כ': (כב) ויק"ר י':

רש"י

את הקרון למשוך: השוא. דבר שאין בו ממש: חטאה: חטאה. (יט) יחישה מעשהו. פורענות שהוא אומר להביא: למען נראה. דבר מי יקום: (כ) האומרים לרע טוב. מקלסין עובדי ע"א ורע בעיניהם לעבוד הקב"ה שהוא טוב: שמים חשך לאור. דבר שהוא עתיד להביא עליהם חשך אומרים שיאיר להם: שמים מר למתוק. עון שהוא עתיד להביא עליהם פורענות מר אומרים שימתיק להם: ומתוק למר. עבודת הקב"ה

מצודת דוד

את העגלה ר"ל בתחלה מעט נמשכים אחריו ולבסוף נמשכים הרבה: (יט) האמרים וגו'. אומרים בלעג ימהר להביא מעשה הפורעניות שאומר למען יראה אם יוכל עשותו: ותקרב ותבואה. כפל הדבר במ"ש: ונדעה. שיש בידו הכח: (כ) לרע. על עבודת האליל אומרים שהוא טוב: ולטוב. הוא עבודת המקום: שמים חשך וגו'. כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המליצה ולהתמדת הדבר: (כא) בעיניהם.

מצודת ציון

(יט) יחישה. הוא כמו ימהר וכן אחישה מפלט לי (תהלים נ"ה) וכפל הדבר בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י"ב):

חזון ישעיהו

באור הענין

(יט) **האמרים** אל הנביא המנבא שישובו ומודיעם הפורעניות שיביא ה' עליהם, הם משיבים לו הלא לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא, וצריך שה' ימהר מעשיו שאז יהיה ראיה שהוא בהשגחה. ובזה צריך, א] שימהרם בזמן, ב] **שיחיש** ויעשם בזריזות, לא כן עתה שמאחרם בזמן, וגם בעת שמביא הרעה מביאה במתינות נוכל לתלותה במקרה. **ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל**, העצה הנאמרת אצל ה' בכ"מ הוא התכלית אשר עבורו יפעל מעשהו, למשל מלך שמרדה עליו מדינה ומתיעץ איך יכבשם ואיך ישלח אנשי חיל ואיך ילחם אתם עד שיכנעו תחתיו, הנה הגדודים ששולח שמה ומלחמתו עמהם הוא המעשה שעושה להשלים העצה שהוא שיביאו נוחרים תחת עולו, ובעת שילחם עמם נאמר שהשלים מעשהו, ובעת שיכבש אותם נאמר שנשלמה עצתו. מבואר כי אצל ה' אשר אינו צריך לעצות ותחבולות, לא יפול שם עצה רק על התכלית הנרצה ממנו במעשהו, ובעת יגזור פורעניות על איזה אומה, שתכלית כונתו למען יכירו אלהותו ויכלתו, הפורעניות שמביא הוא מעשהו, וכונתו שיכירו כחו וגבורתו הוא עצתו. עפ"ז אומר אחר שתכלית כונתו שע"י העונש נשוב בתשובה צריך, א] שימהר המעשה בעצמה שהוא העונש, ב] שימהר גם העצה שנשיג שהוא העושה הכל, וז"ש **ותקרב** שלא תעמוד העצה במקום רחוק עד שאינה נראית כלל וגם ותבואה, שלא תעמוד במקום אחד רק תלך ותבא אלינו ועי"כ **ונדעה** בהשגה שכלית שכן הוא, לא כן עתה שבין מעשהו בין עצתו נעלמים מעינינו, זה מענתם טענת העון, והוא חבלי שוא ושהו, כי ידוע שה' מאחר העונש כדי שיהיה מקום לבחירה, או מצפייתו פן ישובו בתשובה, ועוד טעמים ידועים: (כ) **הוי האמרים לרע טוב**, שם דבריו לעומת שלשה ההבחנות אשר בכח האדם, א] הבחנה השכלית, להבדיל בין הטוב האמתי והרע האמתי, כמו המצוה והחטא, ב] הבחנת כח המדמה להבדיל בין המועיל והבלתי מועיל כמו האור והחשך, ג] הבחנת הנפש המרגשת בין הערב להבלתי ערב כמו הדבש והלענה, וכמו שיקרה בחליי הגופות שיטעמו המר מתוק והמתוק מר, או חולי העינים שידמו האור חשך והחשך אור, כן ימצא בחולי הנפשות שישוב אצלם הרע טוב והטוב רע. ושיעור הכתוב, הוי קורא אני אל **האמרים לרע טוב ולטוב רע**, הלא הם **שמים אור לחשך וחשך לאור, מר למתוק ומתוק למר**, כי נדמו בחליים הנפשיי, כמחלה אנושה גופיית עד שנעדר מאתו כח ההבחנה והרגשה. אמנם לעומת שהחולים יסמכו על עדות הבריאים העומדים נגדם שמגידים להם שזה אור ומתוק, או חשך ומר, לא כן אלה, כי. (כא) **הוי**, הם **חכמים בעיניהם**, הגם **שנגד פניהם** עומדים **נבונים**, המשכילים ומבררים להם מה הוא הטוב ומה הוא הרע: (כב—כג) **הוי גבורים** וכו' **מצדיקי רשע**, ר"ל עקר תפארת הגבורה הוא שיעשה משפט ויציל עשוק, וא"כ קורא הוי, **גבורים ואנשי חיל**, איך הם בעצמם הם **מצדיקי רשע** ע"י **שוחד**, **ולשתות יין למסך שכר**, הוא מאמר מוסגר, כמתלונן עליהם

באור המלות

והוא קלוע, ולדעת חז"ל לא פחות משלשה מיתרים, וקרוב לבאורי פי' כס' ג"ן: (יט) ימהר יחישה, מהר יאמר בבחינת הזמן, וחש בבחינת האדם, למשל כשקוראים אדם והולך תיכף אבל בנחת, הוא ממהר ובלתי חש, וכשרץ אבל לאחר שעה, הוא חש ולא ממהר (ועיין לקמן ח' א'): (כא) ונגד פניהם. למה שיש הוא כמו בעיניהם, אבל לא מצאנו לשון נגד פניו על החכם בעיניו, (משלי ג' ז', כ"ו ה' י"ב, כ"ח י"א), כי נגד פניו הוא דבר העומד נכחו: (כב) גבורים, ואנשי חיל. גבור בטבע, ואיש חיל ע"י למוד

לשתות יין ואנשי־חיל למסך שכר: כג מצדיקי רשע עקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו: כד לכן כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה כי מאסו את תורת יהוה צבאות ואת אמרת קדוש־ישראל נאצו: כה על־כן חרה אף־יהוה בעמו ויט ידו עליו ויכהו וירגזו ההרים ותהי

תולדות אהרן לכן. סוטה מ"א:

עיני שמואל (כג) כנ"ר ס"ס במד"ר י': (כד) זכר נלך במד"ר ז' פתי' איכה ספרי פקב ההוזאה מגורע:

רש"י

שמתוקה אומרים מרה היא: (כב) למסך שכר. למזוג שכר, תיקון המשקה קרוי מסך: (כג) וצדקת צדיקים. שהן ראוין לזכות בבית דין יסירו ממנו ומחייבין אותן בדין וגוזלין ממונו: (כד) לכן. והיה הדבר הזה לכם וגו': כאכל קש לשון אש. כאכול את הקש לשון האש: וחשש. תירגם יונתן עמירא קאין של שבולין וכחשש אשר הלהבה תרפנו ותעשנו אפר: כמק. כדבר הנימוק: ופרחם. גדולתם כאבק העולה לפני רוח ומסתלק כך תסתלק: (כה) על כן. על מעשיהם הללו: וירגזו ההרים. מלכיהם ושריהם: כסוחה. כרוק וקיא הניסח מתוך גופו של אדם שהוא מאוס, ובלשון חכמים קרויה סחי, וכן סחי ומאוס (איכה ג'): בקרב חוצות. כן יהיו מאוסים בין האומות: בכל זאת. הבאה עליהם: לא שב אפו. לא נתקנו במעשיהם

מצודת ציון

(כב) למסך. מזיגת היין קרוי מסך: (כג) עקב. בשכר כמו והיה עקב תשמעון (דברים ז'): (כד) קש. תבן: חשש. הוא תבן הדק וכן תהרו חשש (לקמן ל"ג): ירפה. מל' רפיון: כמק. מל' המקק והמסס: ופרחם. המגילה גדולה לפרחי האילן: יעלה. יסתלק כמו כעלות גדיש (איוב ה'): נאצו.

מצודת דוד

מחזיקים א"ע לחכמים: ונגד פניהם. לפי השכלות פניהם וכפל הדבר במ"ש: (כב) לשתות יין. מראים גבורות לשתות יין הרבה: ואנשיו וגו'. כפל הדבר במ"ש: (כג) מצדיקי. מצדיקין בדין את הרשע בשכר שוחד: יסירו ממנו. מכ"א מן הצדיקים מסירים צדקתו לומר עליו שאינו צדיק בדינו: (כד) לכן. בעבור העוית המשפט: כאכל קש לשון אש. כמו לשון אש שורף את הקש וכמו להבה מרפה את החשש ומחליטו עד כי ישוב לאפר כן יחלש שרשם להיות כדבר הנמק: ופרחם. גדולתם יסתלק כאבק דק שמסתלק ברוח קטנה: (כה) עליו. על עמו: ההרים. המלכים והשרים: כסוחה. כרוק המושלך בקרב חוצות: בכל זאת. עם כל

חזון ישעיהו

באור המלות

(כנ"ל ג' ב'): למסך. הוא תיקון המשקה: (כג) ממנו. יחיד על רבים, ר"ל מכל צדיק, ודרשו שינוי זאת בב"ר (פס"ס): (כד) מאסו, נאצו. המיאוס בלב, והניאוץ בדבור ובפועל, והבדל בין תורה ואמרת ה' מבואר (למעלה א' י', ב' ג'), תורת משה, ואמרת הנבואה: כאכל קש. כאכול את הקש

באור הענין

הסגיר בדבריו, גבורים, אבל לא לגבורה רק לשתות יין, אנשי חיל, אבל רק למסוך שכר, כי אין מכונים גבורתם לתכלית הנרצה, (ומבואר אצלי כי הגבור הוא הגבור בטבע, ואיש חיל איננו גבור רק יודע תכסיסי מלחמה, לכן מיחס אל הגבור שתיית היין בעצמו, ואל איש חיל רק מזיגת השכר ועריכתו, תכסיסי השכרות נגד תכסיסי המלחמה). אומר איך הגבורים האלה הם מצדיקים הרשע, שרשעו גלויה ואין מחפשים כלל לתת טעם למה הצדיקו אותו, כי מבואר לכל שהצדיקו אותו רק עקב שוחד שנתן, וצדקת צדיק הגלויה יסירו ממנו: (כד) לכן, לאותו הכתוב מגבילים, לכן כאכל קש לשון אש, שרשם כמק יהיה, כי מאסו תורת ה' צבאות. וכמו שחשש להבה ירפה, פרחם כאבק יעלה, כי את אמרת קדוש ישראל נאצו. ר"ל כי במה שנאצו את אמרת קדוש ישראל שהוא דבר הנבואה חטאם גדול בשתים ממה שמאסו את תורת ה', א] כי המיאוס רק בלב והניאוץ הוא בפה, ב] שדבר הנבואה חמורה יותר כי באה בעונשים ואזהרות מיוחדים אליהם, ומצד שהוא קדוש ישראל והתיחדות השגחתו עליהם, ולכן עונש נאצות הנבואה קשה מעונש מיאוס התורה. ובזה מגביל עונש מיאוס התורה, שידמו עבורה כקש הנאכל מלשון אש. דמה המשל בשתי פנים, א] הקש הוא שורש השבולת, ב] האש ממיקו אבל אין נעשה אבק רק האפר נשאר במקומו. וכן שרשם כמק יהיה, א] שלא יגיע העונש רק אל השורש לא אל הפרח שהם הבנים, ור"ל רק אל החוטא עצמו, ב] שרק כמק יהיה דבר הנימוק ונשאר במקומו. אבל בעבור עונש ניאוץ הנבואה דמה אותם כחשש הנרפה מן הלהבה, א] החשש הוא ראש פרח השבולת, וכן פרחם כאבק יעלה שהם תולדותיהם שהם הפרח, ב] החשש הנאכל נעשה כאבק שהרוח נושאו ומעלהו באויר וכן מתבטל ממציאות לגמרי, וכן בנמשל אומר כאבק יעלה, עד שיגדל העונש לעומת החטא: (כה) ויט ידו עליו ויכהו כמשל אדם המכה שמרים ידו על תגרו ומכהו, וירגזו ההרים, שתרעש הארץ ותבלע יושביה, ועי"ז ותהי נבלתם כסוחה וכרותה

נִבְלָתָם כַּסּוּחָה בְּקֶרֶב חוּצוֹת בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃ כו וְנָשָׂא־נֵס לַגּוֹיִם מֵרָחוֹק וְשָׁרַק לוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ וְהִנֵּה מְהֵרָה קַל יָבוֹא׃ כז אֵין־עָיֵף וְאֵין־כּוֹשֵׁל בּוֹ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן וְלֹא נִפְתַּח אֵזוֹר חֲלָצָיו וְלֹא נִתַּק שְׂרוֹךְ נְעָלָיו׃ כח אֲשֶׁר חִצָּיו שְׁנוּנִים וְכָל־קַשְּׁתֹתָיו דְּרֻכוֹת פַּרְסוֹת סוּסָיו כַּצַּר נֶחְשָׁבוּ וְגַלְגִּלָּיו

רש"י

להשיב אפו מהם: נטויה. להרע להם: (כו) ונשא. הקב"ה נס לגוים וירמוז להם רמזים להאסף ולבא עליהם, נשיאת נס הוא כמו כלונס ארוך ומתנין בראשו בגד ועולין בראש הר גבוה ורואין אותה מרחוק והוא סימן לקיבוץ בני אדם, וכן ואל עמים ארים נסי (לקמן מ"ט) וכן ושים אותו על נס (במדבר כ"א), כלונס פירק"א בלעז ועל שם שהוא לאות קרוי נס: ושרק. שיבלי"ר בלעז אף הוא סימן לקיבוץ: מקצה הארץ. שיבאו מרחוק לצור על ישראל: קל יבוא. האויב עליהם כמו שמפרש והולך: (כז) אין עיף ואין כושל בו. לא ייעף ולא יכשל במרוצתו לקיים ימהר יחישה שהם אומרים לפניו: נפתח. לשון ניתר כמו ויפתח הגמלים (בראשית כ"ד): ולא נתק. ולא יראו שום סימן כשלון לירא ממנו מלבא: (כח) כצר. תירגם

מצודת דוד

הפורעניות הזאת לא שב אף ה' ועוד ידו נטויה להכות בהם: (כו) ונשא נס. ר"ל יעורר בלב האומות היושבים ממרחק לבא עליהם כאילו נשא להם נס וכאילו שרק להם להתאסף ולבוא: (כז) אין עיף. בהעם הבא לא ימצא בו עיף וכושל: לא ינום. ר"ל לא יהיה מי מתעצל בדבר: ולא נפתח. רצה לומר לא יהיה למו שום צד עיכוב: (כח) אשר חציו שנונים. יהיה עם אשר חציו יהיו שנונים רצה לומר יהיה מוכן למלחמה: כצר. חזקים כסלע ולא יתנגפו במרוצתם: כסופה. ימהרו ללכת כרוח סופה:

מצודת ציון

ענין בזיון: (כה) כסוחה. כרוק הניסח מן הגוף וכן סחי ומאוס תשימני (איכה ג'): (כו) נס. הוא כלונס ארוך ובראשו בגד ועשוי לרמז בו ולהתאסף ולבוא: ושרק. הוא קול הנעשה בקבוץ השפתים והוא סימן להתאסף וכן אשרקה להם ואקבצם (זכריה י'): (כז) נפתח. ענין התרת הקשר כמו ויתרו פתח (איוב ל'): נתק. נעתק ממקומו: שרוך. ענין קשורים כמו אם מחוט ועד שרוך נעל (בראשית י"ד): (כח) שנונים. חדודים: דרכות. הדרך לדרוך ברגלו על הקשת למתחו היטב: פרסות. הוא כענין מנעלים:

חזון ישעיהו

באור הענין

בקרב חוצות. בכל זאת, ר"ל בכל המכות האלה, לא שב אפו ועוד ידו נטויה, להכותם בידי אדם על ידי אויבים ואורבים שקשה יותר, כמ"ש דוד נפלה נא ביד ה' וביד אדם אל אפולה: (כו) ונשא נס, הוא הדגל שמרימים לגדודים העומדים במקום רחוק שיתקבצו למלחמה, ומוסיף לאמר כי לא יהיה צריך כלל אל נס, כי רק ושרק שריקה בשפתים לבד, ואף שיהיה האויב מקצה הארץ, מ"מ והנה מהרה קל יבוא, מהרה הוא שילא הכף ממקומו, וקל הוא זריזות ההליכה ומרוצתה: (כז) אין עיף, מצייר קלות מהלכתו שלא יקרה לו שום עיכוב שלא ייעף מצד עצמו, ואין כושל, מסבה חיצונית שיעכב דרכו, וגם לא ינום, ההתנמנמות מסבת יגיעה, ואף גם לא יישן, השינה הטבעית ההכרחיית שבני אדם ישנים בלילה, עד שיוכל לילך ביום ובלילה ולא לבד שלא יקרה לו עיכוב מצד גופו, כי גם מצד מלבושיו לא יקרה לו עכוב, כי לא נפתח אף אזור התחתון שתחת חלציו שיתעכב עי"כ, ואף גם לא נתק שרוך נעליו, אף שזה מצוי שינתק בהלכו דרך רחוקה, וגם אינו מתעכב ע"י כ"כ כי יוכל לילך בלא שרוך, מ"מ אפילו סבה קלה לא יקרה לו: (כח) אשר, מוסיף והולך בציור מהירת ההליכה שאף לא יצטרך לעכב עד שילטשו החצים, כי יהיו שנונים מכבר ערוכים למלחמה, ואף גם לא יצטרך לדרוך הקשת במלחמה כי קשתותיו דרוכות מעצמם, וכ"ז משל מליצי איך יחיש האויב דרכו, ולא יצטרך להתעכב עד שיחפו פרסות סוסיו בברזל, כי פרסות סוסיו נחשבו כצר, כצורי החלמיש עד שלא יוזקו מן הסלעים ולא יצטרכו חיפוי, ולא זאת לבד אלא כי לא יצטרכו לסוסים כלל למשוך המרכבות, כי גלגליו אופני מרכבותיו יהיו כסופה, והם בעצמם יבאו המרכבות באויר, וכ"ז ציור איך יתקיים מ"ש ימהר

באור המלות

לשון אב הקדים הפעול לפועל: (כה) כסוחה. כרותה, קוצים כסוחים, כפלים שכולה: (כו) ושרק. קיבוץ השפתים ונגלל קול: מהרה קל, מהרה, בזמן (כנ"ל י"ט), וקל, ברגליו, לא לקלים המרוץ: (כז) לא ינום ולא יישן. השינה, היא הטבעיות. והתנומה, מחמת עיפות דרך עראי, וכשידבר בבחינת השינה עצמה, התנומה קלה מהשינה, (תהלים קל"ב ד' משלי ו' ד' י', כ"ד ל"ג), כם יאמר לא לבד שינה גדולה אף לא התנומה קלה. וכשמדבר מבחינת הסבת הבאה בטבע"ת שמכרחת אותו לישן, תורה תנומה עיפות ותשובות מיוחד, אבל שינה הוא הסיבות כולל כל מין האדם, ובענין זה מדבר פה ובתהלות (קכ"א ד', לא ינום (וגם) לא יישן שומר ישראל: (כח) אשר. בא לאמת הענין, כמו אשר שמעתי בקול ה'

כְּסוּפָה: כט שְׁאָגָה לוֹ כַּלָּבִיא וְשָׁאַג כַּכְּפִירִים וְיִנְהֹם וְיֹאחֵז טֶרֶף וְיַפְלִיט וְאֵין מַצִּיל: ל וְיִנְהֹם עָלָיו בַּיּוֹם הַהוּא כְּנַהֲמַת־יָם וְנִבַּט לָאָרֶץ וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ צַר וָאוֹר חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ:

ו א בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא

תולדות אהרן ואראה את אדני. יבמות מ"ט עקרים פ"ז ס' ס.וזר פ' בראשית: ישאג ק'
עיני שמואל (א) זוכר בראשית נח יתרו ש"ר א' בבב"ר ה' קס"ר א' תנחומא נו נשא מכילתא שירה ז' סילות:

רש"י

יונתן כפירנא כמו צר: וגלגליו. אופני מרכבותיו: (כט) שאגה. אימה תהיה לו עליכם כמו לביא: ויפליט. יצילנו לטרפו מיד כל הבאים להצילו, יפליט איסקמוציי"ר בלעז: (ל) וינהם. אותו האויב על עם ה' הנזכר למעלה: כנהמת ים. אשר יהמו גליו כן יבא בהיילות הומות: ונבט לארץ. לשון הבטה יביטו ישראל וילפו שיעזרום מלכי ארץ שהם סומכין עליהם כענין שנאמר היורדים מצרים לעזרה (לקמן ל"א): והנה חשך. שלא יהיה עוזר להם: ונבט. לשון נפעל כמו לא נפתח ולא נתק והוי"ו גורמת לו להסב הדיבור להבא אויר"ע איסגרד"י בלעז: צר ואור חשך. כמו וכשל עוזר ונפל עזור (שם), מי שצר לו שאהת עליו הצרה וזה שבא להאיר לו שיהם השכו, ויש פותרים צר היא הלבנה שנתמעטה ואור היא החמה: בעריפיה. בשמיהם שלא לשון יערף כמטר (דברי' ל"ב), וכן דרך בערוף מעט האור מאפיל:

ו (א) בשנת. סימן זה תחלת הספר ותחלת נבואת ישעיה והמבה סימנים הקדומים נאמר אחר זה

מצודת ציון

כצר. כסלע: גלגליו. אופן העגלה: כסופה. רוח חזק: (כט) כלביא. שם מבמות האריה: וינהם. מל' המייה: ויפליט. ענין הצלה: (ל) כנהמת. מל' המייה: ונבט. מל' הבטה וראיה: בער פיה. כן נקראים השמים על כי יערפו ויזלו את הטל כמ"ש אף שמיו יערפו טל (דברים ל"ג) הו ר"ל במאפלים:

ו (א) ושוליו. תחתיתו ר"ל רגליו: מלאים. ממלאים:

מצודת דוד

(כט) שאגה לו. להעם הזה: ויפליט. יציל הטרף לעצמו מיד הבא לחטוף מידו: ואין מציל. לא יהיה ביד מי להציל מידו: (ל) עליו. על ישראל: ונבט לארץ. יביטו למלכי הארץ אולי ימצא מהם עוזרים: והנה חשך צר. יש לו חשך מהצר והאויב הבא עליו כי לא מצא עוזר: ואור חשך בעריפיה. אור השמש חשך לו בשמים מרוב הצרה. או בעריפיה ר"ל בבוא מאפליה ועל כי בעת יערוף כמטר מאפיל האור אמר בעריפיה:

ו (א) בשנת מות. שנצטרע כשנכנס בהיכל לסקטיר כמ"ש והצרעת זרחה במצחו (דה"ב כ"ו) כי המצורע חשוב

חזון ישעיהו

באור המלות

(ש"א ט"ו): (כט) שאגה לו. מורה יחוס הקנין. וישאג, מורה הפעולה: וינהם. האריה ישאג בעת שיש לו טרף, ישאג אריה ביער וטרף אין לו, וינהום בעת שאין לו טרף ונוהם מהמת צער, ונהמת באחריתך: (ל) ונבט. הוא נדעתי נפעל מבורם נבט, אויל בפתוח ולבע, מענין יגיעה, ונפלם למ"ד הפעל כמו נקח מן נלקח, שני כפירים נתעו מן נלהעו, ונשלם ע"י דגש הב': וצר. הוא סלע קשה, כמו פרסות סוסיו כצר נחשבו (פ' כח): ואור. מלאנוהו על הענן והמטר (איוב ל"ו ל', ושם ל"ב), ועקר הוראתו על מים הנשפכים בזלף ומענין יאור, כמ"ש במק"א: בעריפיה. לשון יערוף כמטר לקחי על שפיכת הגשם, וכינוי הנקבה על האניה הנעלמת בכונת המליצה הגם שלא נזכרה בהאור:

ו (א) אראה, פע: ראה אלא ה' מורה על ראיית השכל, ע"ד

באור הענין

יהיסה מעשהו. מעתה מתחיל לצייר גבורת האויב ואכזרותו: (כט) שאגה לו, שאגת הלביא חזקה מן הכפיר שהוא גור אריות, אבל לעומת זה הכפיר מתמיד לשאוג בכל עת ולא כן הלביא, לעומת זה אומר, איכות שאגתו תהיה חזקה כלביא, וישאג בתמידות ככפירים. וינהם, האריה נוהם במרירות רק בעת שאין לו טרף אבל הוא ינהם אף שיאחז טרף, ור"ל הגם שישיג יחלק שלל לא תשבע נפשו, ויפליט את הטרף אל חוריו עד שלא יוכלו להצילו מידו, ומוסיף לאמר ואין מציל, שלא ימצא מציל במציאות כלל כי אין מי יעמוד נגדו: (ל) וינהם, אחר שצייר אימת האויב בציור ארי טורף ושואג, המשיל אל הצרה ציור אחר מליצי, בציירו את האומה הנכבשת מן האויב כאניה המטורפת בים הגדול, הים הולך וסוער, הגלים נשאו דכים, והאניה חשבה להשבר, ועז"א וינהם עליו ביום ההוא כנהמת ים, כמו שהשתמש במליצה זו גם לקמן (י"ז י"ב) והמשורר בתהלות (ס"ג), להדמות שאון האויב כנהמת ים וגליו. ונבט לארץ, מצייר איך בני האניה מתלבטים ויגעים לשוב לארץ ליבשה אל עיר מושב ולא יוכלו, כי נקבצו כל הסבות המוכנים לשבר את הספינה, א] והנה חשך, כשיהיה אפלה ואין יכולים לראות מקום החוף. ב] צר, לקראתם צר וסלע גדול, ויראים שתשבר על הצורים. ג] ואור, נגדם עב וענן היורד לשתות מימי הים והוא סכנה גדולה להספינה כידוע. ד] חשך בעריפיה, כי הענן בהיא האור הנזכר שפך עליהם מטרו והפיץ ענן אורו בנפץ ובשף (וואלקענברוך), עד שנחשך להם מצד העריפות והמטר ואין תקוה להנצל, כי כל חכמת המלחים תתבלע אז. וזה ציור יפה על גודל הצרה ותכלית היאוש:

ו (א) בשנת מות, (עיין בהערה קאפיטל א'): ואראה את ה', העצם הנשגב לא יושג בעין בשר, והראיה

דָּם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל׃ ב שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם ׀ יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם

תולדות אהרן שרפים עומדים. עקידה שער ס״ז ס׳ סוכה פ׳ תרומה: שש כנפים. חגיגה י״ג:

עיני שמואל (ב) זוהר ויתי תרומה ויקהל פקודי שמיני תזריע אחרי נשא הנא בר״ר א׳ ג׳ כ״ו ס״ס ש״ר פ״ו כ״ס ל״ג מ״ג ויק״ר כ״ו במד״ר י״ב דב״ר ו׳ רו״ר א׳ ה׳ ספרי האזינו ת״ו יו״ד כ״ב ב״ה מ״ב ס״ע כ״א סות״ע א׳ כ״ד פסיקתא ל״ג אדר״ע ה׳ ירו׳ ברכות ז׳ ס׳ סדר״א ד׳ תנחומא בראשית אמ״ר תנב״ר ל״א זו״ח ל״ו כ״ד:

רש״י

בסימן הלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה, ורא״יה לדבר ישעיה נבא ונותרה בת ציון כסכה וגו׳, זה היה לאחר שהחריב והגלה סנחריב את עשרת השבטים ונשארו רק יהודה וירושלים, לכך אמר חזון ישעיה וגו׳ על יהודה וירושלים וגו׳ על מה תכו עוד תוסיפו סרה וגו׳ (אברבנאל): (א) בשנת מות. כשנצטרע: ושוליו. כמו שולי המעיל (שמות כ״ח) תחתיתו, ראיתיו יושב על כסאו בשמים ורגליו בהיכל הדום מרגלותיו בבית המקדש לדון על עוזיהו שבא ליטול כתר כהונה: (ב) שרפים עומדים ממעל. בשמים. לו לשמשו, כן תירגם יונתן שמשין קדישין ברומא קדמוהי: בשתים יכסה פניו. שלא יביט לצד השכינה: ובשתים יכסה

מצודת דוד

כמת: (ב) ממעל. בשמים: לו. לשמשו: לאחד. לכל אחד ואחד: יכסה פניו. לבל יביט כלפי השכינה: יכסה

חזון ישעיהו

באור הענין

והראיה הנאמרת פה היא ראיית השכל והשגה בלבד, ואחר שמן הנמנע להשיג את הבלתי בעל תכלית מצד עצמו רק מצד פעולותיו, מבואר כי ההשגה שהשיג לא היה מצד עצמותו רק מצד דרכי הנהגתו, (וכמ״ש חז״ל בסוף החולך, והראה את ה׳ והכתיב לא יראני האדם וחי? ל״ק כאן באספקלריא המאירה (ר״ל לראות אמתת העצם א״א), כאן באספקלריא שאינה מאירה (היינו להשיג רק דמות כבודו על ידי מעשיו וקשר המסובבים עד הסבה הראשונה, כמשיג אור השמש לא בעצמו רק האור החוזר המתפלש מן הגשם המקבל האור, זה הפשר). ודע כי ההנהגה העליונה תתראה בשני פנים, א] ההנהגה הטבעיית הסדורה מראשית קבועה ועומדת לא תשתנה, והכלים אשר על ידם ינהיג ההנהגה הזאת הם צבא השמים, אשר ע״י מהלכם ותנועותיהם ימזגו היסודות יפרדו ויורכבו ויוכנו לקבל מזגים וצורות שונות, ב] ההנהגה הנסיית ההשגחיית שיהרוס סדר הטבע בעת הצורך, וכלי ההנהגה הזאת הם צבא המלאכים, שהם גבוהים במעלה מצבא השמים והם ישדדו כח המערכה בפקודת רם ונשא, אולם הנהגה זאת אינה מתמדת, כי לא יבטל הסדר הטבעי רק לצורך גדול, החוזה פה צייר תחלה ההשגה שהשיג מן ההנהגה הטבעיית, וצייר המנהיג העליון הזה כמלך **יושב על כסאו**, שיען שהנהגה זאת קבועה, צייר המנהיג יושב, כי הישיבה מורה מנוחה וקביעות, והכסא הם צבא השמים, כמו שכתיב השמים כסאי והארץ הדום רגלי, ה׳ בשמים הכין כסאו, עליהם יושב ויפשט ממשלתו על ההנהגה] הקבועה הטבעיית המתמדת, **רם ונשא**, מוסב על ה׳ הנזכר, והוא מאמר מוסגר, כי יען אחר אותו כמלך יושב על כסא בא להרחיק ענין ההגשמה בל יקחו הדברים על פשוטם, אומר השם הזה הוא רם ונשא ונעלה בעצמו מתוארים אלה שבאו רק לשבר האזן בלבד. **ושוליו**, של הכסא ר״ל סוף ההנהגה הטבעיית הזאת. **מלאים את ההיכל**, כי סוף ממשלת הכסא שהוא השתלשלות ההנהגה השמיימיות יורדת אל ההיכל להתפשט משם אל העולם השפל, כמ״ש והארץ הדום רגלי, ואמר **מלאים**, כי גם הנהגת הארץ אינה נבדך כללי רק בהשגחה אישיית ואין דבר ריק מהשגחתו: (ב) **שרפים**, עתה שב לבאר ההשגה השניה אשר השיג מן ההנהגה הנסיית הנעלה מן ההנהגה הטבעית, הנעשית באמצעות השרפים, **עמדים ממעל לו**, שהם עומדים ממעל להכסא (לו מוסב על הכסא), כי הם המניעים את הכסא שהיא המערכת וגבוהים ממנה, ואמר עומדים, כי יען שהנהגה זאת אינה קבועה, הם עומדים מוכנים לעת יצטוו. **שש כנפים לאחד**, צייר מליצות המלאכים לבעלי כנפים, והוא עפ״י שלש בחינות, כי כבר בארתי בבאור המלות שהעברי ישמש בשם כנף על ג׳ ענינים, א] על הקצה והגבול, כנפות הבגד, ב] העלם וכיסוי, ולא יכנף עוד מוריך, ג] העפיפה. ומצד ג׳ בחינות אלה ייחס להם הכנפים כמו שחלקם בשתים יכסה פניו וכו׳, א] להורות שהם בעלי גבול ומדה, שהגם שלא ימצא בהם כמה מתפשט היולי, באשר אינם בעלי גשם, יצייר אלם כמה מתפשט פנימי, כמה שכחם מוגבל בהכרח, וזה נודע מצד הפנים שלהם

באור המלות

ולבי ראה הרבה חכמה ודעת (מו״נ פ״ד מראשון). ועל ישב הנאמר ענין, הושאל על הורתת שלא ישתנה, כשיב׳ מור׳ הקביעו׳ וכנהות על ענין אחד, (שם פי״א). והכסא מורה אלוו על ההנהגה וההשגחה ונקראו השמים כסא ה׳ על הנהגתו והשגחתו על ידם (שם פ״ע). רם ונשא הנאמר עליו הוא התרוממות מדרגה (שם פרק כ׳), ועיין למעלה (ב׳ י״ב) ההבדל בין רם ונשא, ופה ר״ל רם בעצמו ונשא ע״י בריותיו, שגם הם משיגים שהוא נעלה מאלה הענינים הגשמיים עילוי רב: (ב) שרפים. טעם שם זה אל המלאכים פה, לאשר ראה בנבואתו זאת פורעניות כמ״ש ובית ימלא עשן, ואין עשן בלא אש, ולשליחות זה היו מיוחדים אתה, קראם בשם שרפים: כנפים. שם כנף סונח על הנולות המתוברות לבעלי הכנפים בקלס

יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ ג וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ ד וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת

תולדות אהרן ובשתים יעופף. חגיגה י"ג: וקרא זה אל זה. שם עקידה שער ס"ו: קדוש קדוש. חולין צ"א: מלא כל הארץ. ברכות מ"ג קידושין ל"א:

עיני שמואל (ג) זכר בראשית בה כשלא מבפטים אמור נשא פנחס דברים עקב בר"ר נ"ב ס"ד כ"ג ל ויק"ר א סו"פ ב' כ"ד ק"ו הדר"ע פתיח' א' מ' פסיקתא כ מכילתא בשלח בכר ת"ו סקדמס י' י"כב"א ס"א מב"ת ו' אגב"ר ג' כ"ד אגילות תנחומא חיי בשלח קדושים הדר"ג י"ב פדר"א יו"ד א"ר ל"א כה"ז י ג זו"ח מ"ב:

רש"י

רגליו. לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו, ובתנחומא ראיתי כיסוי הרגלים לפי שהם ככף רגל עגל שלא להזכיר לישראל עון העגל: ובשתים יעופף. ובתרגום משמש: (ג) וקרא זה אל זה. נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה אלא אם כן פתחו כולם כאחד, וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כולם כאחד עונים וכו', ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תירגם קק"ק ג' פעמים כתרגומו: (ד) וינעו אמות הספים. אילות סיפי הם מזוזות הפתח שנמדדין במדות אמות לגובה ולרוחב וכן מזוזות ההיכל:

מצודת ציון

(ד) וינעו. מל' תנועה: אמות הספים. הם המזוזות הנמדדות באמות כמ"ש והסף קנה אחד (יחזק' מ'):

מצודת דוד

רגליו. לצניעות שלא יראה בכל גופו לפני בוראו ורז"ל אמרו שלא להזכיר מעשה העגל כי כף רגליהם ככף רגל עגל: יעופף. יעוף בשליחות המקום: (ג) וקרא וגו'. כדרך קורא לחבירו לומר קדוש כאחד ולא יקדים האחד לחבירו: ואמר הקול יוצא מבין כולם כאחד כאלו הוא קול אחד: קדוש וגו'. ר"ל שהוא מקודש ומרומם בעולם המלאכים ובעולם הגלגלים ובעולם השפל: מלא וגו'. כבודו מלא בכל הארץ: (ד) וינעו. מזוזות הפתח היו נעים מחוזק קול הקריאה ושרים ממקומם הרכס אמות ולא פירש כמה:

חזון ישעיהו

באור המלות

האבר המעופף, (כי הפרק עצמו נקרא אבר והנוצות נקראו כנף) גם יגביהו עוף ע"י הרוח, כמ"ש נכר רוח אותה בכנפים (הושע ד' י"ט), ומזה הושאל גם כנף על כל דבר המעופף בקל. על הרוח, כנפי רוח. על השחר, אשא כנפי שחר. על השמש, שמש צדקה ומרפא בכנפיה. על דבר המעופף מזכרון האדם, כי עשה יעשה לו כנפים (משלי כ"ג ה'), ויען שהעוף פורש כנפיו ומרחיבם בעת עופו, בא לשון פריסה על הכנפים, יפרוש כנפיו יקחהו. וגם ע"י הפריסה, ארץ צלצל כנפים. והסיה תחת הצל, אחסה בצל כנפיך. ויען שדרך העוף להסתיר את גוזליו תחת כנפיו הושאל לשון סתר על הכנפים, אחסה בסתר כנפיך, עד שיבוא גם כנף עצמו על הסתר ולא יכנף עוד מוריך (לקמן ל' כ'), וכן לא יגלה כנף אביו, פי' במורה בשם אבן גאנת סתר אביו. ויען שהכנפים הם סוף הגוף וקצה האבר המעופף הושאל אל כנף וקצה, על כנפות הבגד המעיל כנפות הארץ וכדומה, ומזה בלשה בהיות אלה הונחו על המלאכים כמ"ש בפירוש עיי"ש: רגליו. שם רגל אצל הרוחניים יכוין בו על המסובב מאתם, (מו"נ פ' כ"ח מראשון, ופ"ד משלישי), ויבוך ס' אופן לרגלי, לסבתי. ופנים פה הוא הסבה: (ג) וקרא,

באור הענין

שיומשך על עלתם וסבתם, שמצד שיש להם עלה והם עלולים אינם בב"ת בהכרח, כנודע בחכמת מה שאחר הטבע, ועז"א בשתים יכסה פניו, ב] להורות על ההעלם והכיסוי שעצמותם אינו מושג אלינו, כי שכל האדם לא ישיג דבר הנעלה ממשיגי הזמן והמקום שהם תנאי השגות הא"ס, ועז"א ובשתים יכסה רגליו, מצד הרגלים שלהם שהם מסובביהם אשר לרגלי, יכבר בהם כנפים על צד הכונה השניה המורה ההעלם והכיסוי, ג] להורות על העפיפה עצמה, שהוא ציור עניגם העלמי שרלים לעשות רצון קונם, ועז"א ובשתים יעופף, ותרגומו ובתרין משמש, וכמה שיתם בכ"א בני כנפים, הורה לנו ג"כ כי הגם שהם מופשטים מגשם מ"מ לא ימצא בהם האחדות הפשוט כמו שימצא בבוראם, וע"כ תפש מספר הזוגי בכנפיהם המורים על עניגם, ואמר בשתים יכסה פניו, כי מצד שמקבלים שפע ותיות וקיום מעלה אשר עליהם יוכר בהם הרבוי, אחר שמשכילים את עצמם ואת עלתם, וכן בשתים יכסה רגליו, מצד שהם משפיעים למסובביהם עניגם מורכב ממה שנמצא בכח עצמם וממה שנמצא בו בערך שהוא משפיע אל זולתו. וכן בשתים יעופף כי בעניגו העלמי יתראה בו ההרכבה עניגו בו בעצמו ועניגו לצורך התכלית המכוון בעפיפתו להשלים חפץ בוראו. (ועניגים האלה ממציאות המלאכים ושהם עלות ועלולים משפיעים ומקבלים ושכח השכלתם מורכב מצדדים אלה מוסכם מן הקבלה עם הפילוסופיא הקדומה היונית): (ג) **וקרא זה אל זה**, תרגומו ומקבלין דין מן דין, מסכים לדעות המחקרים והמקובלים שהמלאכים כ"א נשפע מחברו, וכאלו השיג כי הזמינו זה את זה להשכיל גדולת יוצרם וקדושתו. **קדוש קדוש**, לפי פשוטו הוא כענין מלך מלכי המלכים, ר"ל השם קדוש יותר ממי שהוא קדוש על כל הקדושים, ור"ל שאין קדוש כקדושתו. ותרגומו קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכינתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא. ר"ל קדוש בשמים שנבדל מן הגורם, קדוש בארץ שנבדל מן החומר, קדוש לעלמי עלמיא שנעלה מן ההעדר. ונראה שסוף הכתוב מבאר את ראשו, מ"ש ה', הוא קדיש לעלמי עלמיא שהשם הויה מורה על הנצחיות בעבר הוה ועתיד. **צבאות**, הוא קדיש בשמי מרומא שעקר שם צבאות על צבא מעלה (כדברי הראב"ע בפרשת בא). **מלא כל הארץ כבודו**, הוא קדיש על ארעא. ובזה הבליס כל

הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃ ה וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃ ו וַיָּעָף אֵלַי

תולדות אהרן והבית ימלא עשן. יומא נ"ג: ואומר אוי לי. ערכין י"ז: ובתוך עם טמא. יבמות מ"ט: כי את המלך. עקרים שם:

עיני שמואל (ד) ש"ר ע' מכילתא בא תנחומא וארא נו: (ה) שהש"ר ה' פסיקתא י"א אדר"נ פתיחה תנחומא וישלח: (ו) זהר בראשית פנחס ש"ר ל"ג ויק"ר ו' דב"ר ח' פסיקתא ל:

רש"י

מקול הקורא מקול המלאכים הקוראים, והוא היה יום הרעש שנא' בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו (זכריה י"ד) בו ביום עמד עוזיהו להקטיר בהיכל ורעשו שמים לשורפו לומר דינו בשריפה כמו שנא' ותאכל את החמשים ומאתים איש (במדבר ט"ז), וזהו שקראם שרפים שבאו לשורפו, רעשה הארץ לבולעו כסבורה דינו לבולעו כקרח שערער על הכהונה, יצאה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגו' (שם) ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה כקרח בבליעה וכעדתו בשרפה אלא כאשר דבר ה' ביד משה בכהונה הבא נא ידך בחיקך (שמות ד') והוציאה מצורעת כשלג, אף כאן הצרעת זרחה במצחו: והבית ימלא עשן. היה נמלא עשן: (ה) כי נדמיתי. הריני מת שלא הייתי כדאי שאראה פני השכינה, ודוגמתו מצינו במנוח מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים י"ג): נדמיתי. כמו כי נדמה כל עם כנען (צפניה א'):

מצודת דוד

והבית. ההיכל: ימלא עשן. יהיה נמלא עשן: (ה) ואמר. אמרתי הוי לי וגו' כי פחד פן ימות על שראה מראה כבוד ה': כי איש וגו'. על כי אני איש טמא שפתים וגו' ואינני א"כ כדאי לא מצד מעשי ולא מצד מעשה העם אשר אני בקרבו: כי את המלך וגו'. מוסב למעלה כלומר אוי לי וגו' כי את המלך וגו' כי איש וגו':

מצודת ציון

(ה) נדמיתי. ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י') ור"ל נאבדתי כי הנאבד מן העולם הוא מובדל כי לא ישמע קולו וכן מואב נדמה (לקמן ט"ו):

חזון ישעיהו

באור הענין

כל דברי החזיון, שנגד ההנהגה הטבעית אמר קדיש על ארעא כי עקרה בארץ, ונגד הנסיית אמר קדיש בשמי מרומא, ונגד עצמותו מצד עצמו אמר קדיש לעלם, שגם טרם כל יציר נברא קדושתו לא השתנה, גם יכלול בזה ג' ההשכלות שנמצא בשרפים כנ"ל. א] להכיר עצמם שעז"א בשתים יכסה פניו, ע"ז קראו זל"ז להודיע כי קדוש ה' ונעלה מהשגתם במה שהוא היה הוה ויהיה ונעלה מהשגתם ואין לו קשר עמהם, ב] ההשגה שיש להם להכיר א"ע שעז"א בשתים יעופף, נגד זה קוראים קדיש בשמי מרומא שנבדל מהמלאכים עליוני רב, ג] להכיר את השפע מהם שהם התחתונים, אומר קדיש על ארעא, יכירו כי גם שם קדוש ה' ונבדל מכל. **מלא כל הארץ כבודו**, ר"ל הגם שהוא קדוש בתכלית הקדושה והרוממות מ"מ כבודו ותהלתו מלא גם כל הארץ שהוא הקצה השפל מבריאותיו, כי השגחתו מלאה את כל אין דבר ריק ממנה: (ד) **וינעו אמות הספים**, כמה בחזיונו כי מרעש הקול אשר בא מחוץ לבית אל הבית, התפלצו סיפי השער וכל **הבית** התחיל **להתמלאות עשן**, הודיעו לו בחזיון הזה כי הבית הזה שהוא משל אל העולם השפל בכלל ואל כנסת ישראל בפרט, שעליו אמר ושוליו מלאים את ההיכל, נתמלא עשן מקצף ה' עליהם כמ"ש עלה עשן באפו, והראו לו עוד, כי תחלה התפלצו ספי ההיכל ושעריו, והוא משל אל הנביאים שהם הנמשלים לשומרי הסף כמ"ש צופה נתתיך לבית ישראל, כי בראשם האשם תלוי ראשונה, במה שלא הוכיחו ויסרו את ישראל: (ה) **ואמר**, אחר שראה החזיון שהתנענעו הספים, והבית נמלא עשן, והבין הנמשל, ואמר **אוי לי כי נדמיתי**, ר"ל כי נדמה ונמשל לי משל ודימוי בדמיון הזה שראיתי, שבו המשילו לי, א] **כי איש טמא שפתים אנכי**, זה היה משל התנענעות אמות הספים, שהנביא חטא בשפתים שאינו מוכיח, ב] **כי בתוך עם טמא שפתים אנכי ישב**, שאין שומעים לתוכחה שזה היה משל הבית שנמלא עשן. ואחר שה' קוצף עלי ועל עמי, **אוי לי כי את המלך ה' צבאות ראו עיני**, ואני ועמי אין ראוים לזה: (ו) **ויעף אלי אחד מן השרפים**, מלאך מיוחד להגעת הנבואה אל הנביאים, ותז"ל (ברכות ה') קבלו שהוא

באור המלות

אל. קרא הנקשר בלמ"ד, קריאה ממש, והנקשר עם אל, הזמנה וזירוז, כ"כ המבארים: (ד) אמות הספים. המכונות שכפי השער נכונים עליהם, ובמכלתא (בא פ"ו וסי"א) אין סף אלא אסקופה שנא' אמות הספים, והוא לשון אם הבנים, או לשון חוזק, אמת בצעך (ירמיה נ"א): מקול הקורא. קורא תואר אל הקול וע"כ בא ביחיד: ימלא. עתיד במקום עבר, שהתחיל להתמלאות: עשן. כמו שהענן והעשן הפכיים בטבעם, הענן מאד קלה ומרוה גם הוא יורד גשמי ברכה, והעשן והקיטור משריפות חלקי הגשם, מלוחים חריפים מכלים העינים, כן כשיבואו למשל ברוחניות, יצייר הענן כבוד ה' ושפעו וחסדו, והעשן יצייר דין ועונש, ומ"ש והר סיני עשן כולו, שם הפה הר כגיגית בתוקף הדין לממרים מצותיו: (ה) נדמיתי. מלשון משל ודמיון, כמו נמשל כבהמות נדמו. את המלך. כתרגומו ית יקר שכינת מלך עלמיא, והעקרים פי' שנצטער כי ראה דמיון ותמונה, שזה סימן

אחד מן־השרפים ובידו רצפה במלקחים לקח מעל המזבח: ז ויגע על־פי ויאמר הנה נגע זה על־שפתיך וסר עונך וחטאתך תכפר: ח ואשמע את־קול אדני אמר את־מי אשלח ומי ילך־לנו ואמר הנני שלחני: ט ויאמר לך ואמרת לעם הזה שמעו שמוע ואל־תבינו וראו ראו ואל־תדעו: י השמן לב־העם הזה

תולדות אהרן וסר עונך. ברכות נ"ז שבת קי"ט : השמן לב. ר"ה י"ז עקידה שער נ"ח :

עיני שמואל (ו) זכר אחרי נכר: (ח) ויק"ר י"ז ד פסיקתא ל"ג אגב"ר י"ג א"ר ט"ז : (ט) א"ר בס :

רש"י

טמא שפתים. דמגעל בחובין : (ו) רצפה. גחלת, וכן עוגת רצפים (מ"א י"ט) כמו עוגת רשפים, ונאמר בישעיהו ובאליהו בגד"י רצפה מפני שאמר דלטוריא על ישראל, זה קרא עם טמא שפתים, וזה אמר כי עזבו בריתך (שם), אמר הקב"ה למלאך רוץ פה שאמר דילטוריא על בני, ויונתן תרגם ובידו רצפה ובפומיה מי"לל, לשון רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון : במלקחים. בצבת : לקח מעל המזבח. קבל הדיבור מפי הקב"ה מכסאו בשמים שהיה מכוון כנגד המזבח שבהיכל : (ז) ויגע על פי וגו' וסר עונך. זה ליסרך לכפר עונך שחרפת את ישראל, וגדול כחו שהמלאך ירא לקחתה כי אם במלקחים והגיעה על שפתי הנביא ולא הוזק, בתנחומא, וזה שנאמר כי רב מאוד מחנהו (יואל ב') אלו מלאכים, כי עצום עושי דברו (שם) הם הנביאים : (ח) את מי אשלח. להוכיח את ישראל, שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס לפי שהיה כבד לשון והוא נתנבא שנתים לפני הרעש והיו ישראל אומרים הניח הקב"ה את העולם והשרה שכינתו על הדין קטיע לישנא וכו', כדאיתא בפסיקתא : (ט) שמעו שמוע. אני אומר לכם שמעו שמוע ואתם אין אתם נותנים לב להבין וראו נסים שעשיתי לכם ואינכם נותנים לב לדעת אותי: (י) השמן לב העם הזה. כמו והכבד את לבו (שמות ח'), לשון הלוך (לשון) פעול, לבם הולך הלוך

מצודת ציון

(ו) רצפה. גחלת והוא כמו רשפה בשי"ן כי זסשר"ץ מתחלף וכן עוגת רצפים (מ"א י"ט) : במלקחים. בצבת כמו מלקחיה ומחתותיה (שמות כ"ה) :

מצודת דוד

(ו) במלקחים. בצבת לקח גחלת מעל המזבח: (ז) ויגע. השרף נגע הגחלת על פי: הנה נגע. ר"ל בכוית נגיעת הגחלת קבלת העונש ובזה סר עונך ואמרז"ל שם ון היה בה. שאמר ובתוך עם טמא שפתים וגו' ולא היה ראוי לומר כן על ישראל: (ח) אשלח. לדבר דברי לישראל: לנו. בשליחותינו וכאלו מדבר עם השרפים ונמלך בהם: הנני. הנה אני מוכן ללכת ושלחני : (ט) שמעו שמוע. הלא אתם שומעים דבר מפי הנביאים ואינכם נותנים לב להבין : וראו ראו. הלא אתם רואים נפלאותי ואינכם שמים על לב לדעת ולהכיר בהם : (י) השמן. הואיל הנטוע בלבו הוא השמן והאטים את הלב

חזון ישעיהו

באור המלות

שנתפעל מכח המדמה, ואין נביאתו שלמה : (ו) רצפה. גחלת, עוגת רצפים (מ"א י"ט ו'), רצוף אהבה (שיר ג' י') : במלקחים. הצבת ע"ש שלוקחים בו, ו: כפר הזוגיי, ספ:קין שנים : (ז) ויגע. נגע בהפעיל הוא הגעה בכ"מ (כנ"ל ה' ה'), והוא כמו והגעתם אל המשקוף, ר"ל הניחו בם : (ט) ואל תבינו. יש הבדל בין מלת אל למלת לא, כי מלת לא תבא על כל מיני השלילות בכל חלק הזמן והפעלים,

באור הענין

מיכאל שר צבא ישראל. **ובידו רצפה**, תרגומו ובפומיה ממלל, המשיל את הדבור שקבל המלאך מאת ה' להגיעו אל הנביא, לרשף אש, כאומר הנה שנדמה לו המלאך שרף אש, מ"מ היה הדבור נעלה ממנו עד שנכוה ממנו כמרשף אש, (ע"ד שאחז"ל בכיוצא בזה כ"א נכוה מחופתו של חברו). **במלקחים**, וכשקבל הדבור מעל המזבח ממקום הנורא מאלהי הצבאות השוכן שם, קבלו ע"י מלקחיים לבל יכוה בו, והיה מליצה מהנהיג אל בני אדם שמקבלים רשף ע"י צבת בל יכוו בו, והזכיר המזבח יען הודיע לו כי הרשף הזה יכפר עונותיו שזה מיוחד אל המזבח העשוי להסיר עון ולהתם חטאת, וכ"ז משל והנמשל יבואר בפסוק ח' : (ז) **ויגע**, שהגיע הרשף שהוא דבור הנבואה אל פיו ע"ד ראה נתתי דברי בפיך, **הנה נגע**, במה שנגע **זה על שפתיך**, ר"ל במה שתקבל הנבואה ותלך בשליחותי לנבאות ולהוכיח, עי"כ **וסר עונך**, הוא העון הנזכר (פסוק ה'), שאמר איש טמא שפתים אנכי על שנמנע מהוכיח, ואף **חטאתך תכפר**, שלא ישאר אף חטא בשגג : (ח) **ואשמע**, עתה באר הנמשל שהזכיר בשני פסוקים הקודמים שהרצפה שהגיע השרף לתוך פיו הוא הוא הדבור ששמע עתה מפסוק זה עד סוף הפרשה, שכל דבור זה היה ע"י המלאך. **את מי אשלח**, לכל שליחות צריך שני תנאים, א] שיהיה השליח נרצה אל המשלח וראוי אל השליחות. ועז"א **את מי אשלח**, ב] שתהיה השליחות נרצה אל השליח שיאבה ללכת בשליחות זה, ועז"א **ומי ילך לנו**. **ואמר הנני שלחני**, ר"ל מצדי לא יבצר כי **הנני** מוכן ללכת בשליחות, רק הדבר תלוי מצדך אם אני נרצה אליך, ועז"א **שלחני**, אם רצונך בכך : (ט—י) **ויאמר לך ואמרת** וכו' **השמן לב העם הזה**, שיעור הכתוב, **לך ואמרת שמעו שמוע**

והל

וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃ יא וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ יב וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ יג וְעוֹד

תולדות אהרן ולבבו יבין . מגילה י"ז: ועוד בה. כתובות ק"ב: קמץ ברביע

ע"ש (י) שם זכר קדושים מכילתא יתרו ת"ו כ"א כ"ב ס"ג ירו' ברכות ב' ב' שהדר"ג ס"ו: (יא) א"ר ס"ז: (יב) שם קס"ר א':

רש"י

והשמן אנגרייש"ש בלעז, ואזניו הולכים הלוך והכבד משמוע: ועיניו השע. טחים. כענין שנאמר (לקמן מ"ד) כי טח מראות עיניהם, השוח מתרגמינן דאיתשע: פן יראה בעיניו. נתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאות שהם יראים שמא ייטבו בעיניהם דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואתם: (יא) עד מתי. יכבידו את לבם ולא ישמעו: ויאמר. ידעתי כי לא ישובו עד תבא פורענות עליהם וילכו בגולה ושאו עריהם מאין יושב: שאו תשאה. לשון גלמוד מאין יושב: (יב) ורבה העזובה. שהארץ תעזב מהם, וכן הלשון ירבו מקומות עזובים בקרב הארץ: (יג) ועוד בה עשיריה. גם אותה העשירית אשיב ידי עליה

מצודת דוד

לבל יבין ויקצר כדבר המובן מאליו כי זהו דרך מעשה הנביא: הכבד. הנביא הכביד אזניו לבלי שמוע והסיר עיניו לבל יראה: פן יראה. כי הנביא חושב פן כשיראה בעיניו וישמע באזניו ויבין בלבבו שלא עשה את הטוב ויעשה א"כ תשובה ויבוא לו בזה רפואת הנפש והיא הסליחה ואין דעת הנביא נוחה מזה כי אינינו דורש אליו לשלום ולזה מטמטם את הלב למען ישאר חייב: (יא) עד מתי. יהיה לבם אטום מלהבין: עד אשר וגו'. ר"ל לבם יהיה אטום עד שיבוא הפורעניות ותהיה עריהם חרבה ובתיהם שוממה: (יב) ורחק וגו' האדם. ישראל הקרואים אדם יהיו גולים למקום רחוק: ורבה

מצודת ציון

(י) השע. ענין הסרה כמו השע ממני ואבליגה (תהלים ל"ט): (יא) אם. כמו אשר וכפל המלה כשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל י"ב): שאו תשאה. ענין

חזון ישעיהו

באור הענין

ואל (תאמר) תבינו, (ואמרת) ראו ראו (ואל תאמר) תדעו פן יראה בעיניו ושב ורפא לו. (תיבת ואמרת נמשך לכל הכתוב, והשמן לב העם הזה הוא מאמר מוסגר). וכאור הדברים, כי לב ישראל היה נסוג אחור בעת שהיא מקבל כל דבר חכמה ומוסר, ולא היו רוצים לשמוע לדבר הנביא כלל. יען לו ה' שבעת יבא אליהם לדבר עמהם יאמר להם בסתם שמעו שמוע או ראו ראו ולא יאמר להם שיבינו או שידעו. כי אם יזכיר להם שנמצא בדבריו דבר בינה או דעה ימאנו מהקשיב ומלראות, ואם תשאל ומה אהוית במה שישמעו או שיראו, אם לא יבינו וידעו. עז"א בזה תרויח פן ע"י שיראה בעיניו וישמע באזניו יתן לבסוף הדברים על לבו ויבין ג"כ (הגם שלא נתכוין לזה) וישוב בתשובה וימצא רפואה לחולי נפשו. ובאר הטעם למה מנוה שלא יאמר להם שיבינו וידעו? כי על ידי שהשמן לב העם הזה מכל חכמה ושכל זה הוא הסבה שגם אזניו הכבד ועיניו השע, ובאם ישמעו שנמצא בדבריך דבר חכמת בינה יכבידו אזניהם משמוע וישתמו עיניהם מראות, אבל ע"י שתאמר להם רק שמעו שמוע ולא תאמר להם תבינו ותדעו, פן יראה בעיניו וממילא ובלבבו יבין וכו'. (ומה שסדר בדבריו ראיה שמיעה הבנה, כי תחלה נכיר את הבורא ע"י ראיית ההוים מהמון מעשיו ובריאותיו, ואח"כ ע"י הקבלה הנמשכת מדור דור, ואח"כ ע"י מופתי השכל והדעת כמ"ש לקמן (מ"ס), הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם. ע"כ סדר פן יראה ישמע יבין. ותחלה סדר בהפוך שמעו שמוע או עכ"פ ראו ראו שהיא התחלת ההשגה): (יא) ואמר עד מתי ה', אתנהג עמהם כן שאומר להם שישמעו ולא יבינו, הלעולם יהיו סוררים והולכים? ויאמר עד אשר אם שאו ערים, השיב לו ה', כן תנהג והם לא יבינו, עד יחרבו עריהם ויתקיים כל הנאמר פה עד כלה וכאלון, ואז ישאר זרע קדש מצבתה שהם ישמעו ויבינו וידעו. — אם שאו, תחלה יחרבו הערים, ועוד ישארו בהם יחידים, ואח"כ גם הבתים יחרבו מאין אדם, ועדן ימצאו רועים ועדריהם ואח"כ האדמה בכלל תשאה שממה: (יב) ורחק, העצבת השבטים שיגלה מלך אשור לא יגלו למקום קרוב שיהיה תקוה שישובו, כי ירחקם

באור המלות

אבל מלת אל תבא רק על העתיד, ולא בעתיד התלוי רק ברצוני ובקשתי, וע"כ בא ברוב בצווי ובקשה וגלות רצון. ולפרש"י ומפר' פה נ"ל ולא תבינו ולא תדעו? — תמהים ויעמוד נגד פרושי פה, ההבדל המבואר בין מלת פן ובין מלת אולי, שמלת אולי מורה שרצון המדבר נוטה יותר אל החיוב, ומלת פן מורה שרצון המדבר נוטה יותר אל השלילה, ולפרושי היה נ"ל אולי יראה בעיניו? אולם יש לפרש גזרה זאת נמשך לשתים, השמן לב העם הזה מטעם שירא פן יראה בעיניו. ועל כונה זו בא מלת פן, גם נמשך שנית שיאמר ראו ראו שע"י שיראה בעיניו ולבבו יבין ושב ורפא לו, ונמצא במליצה רבות כאלה: (יא) עד אשר אם. כפל אשר אם מורה אם כבר יהיה זה, יהיה זה, אם הוא מלת התנאי, ואשר היא מלת ההגבלה, עד אשר יתקיים תנאי זה: (יב) האדם. בא הכלל על הקלת: העזובה. בא

בָּהּ עֲשִׂרִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃

ז א וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַםִ לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃ ב וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם

תולדות אהרן ויהי בימי. מגילה י׳ : מלעיל

עיני שמואל (יג) פסיקתא ל״ג מ׳ א״ר ט״ז : (א) בר״ר כ״ג ויק״ר י״א רות א׳ : (ב) בר״ר ס״ז :

רש״י

בצירוף אחר צירוף, והיתה לבער עד שלא ישארו אלא צדיקים גמורים שישובו אלי בכל לבם : כאלה וכאלון. אשר בעת זמן שלכת שלהן, שהן משליכים עלה שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שילוך עד שאין נותר בה זולתי המצבת, אף הם זרע הקדש המצאין בה עומדין בקדושתן הם יהיו למצבת. ד״א מצבתה נטיעתה, לכך אילני מכלה אותה נטעתים זרע קודש. ויש פותרים שער שלכת היתה בירושלים, כמו שאמור בד״ה (א כ״ו), והיו שם אלה ואלון נטועים :

ז (א) ויהי בימי אחז. מה ראה הכתוב לייחסו אלא מפני שסופו של הכתוב לומר ולא יכול להלחם עליה, ולמדך שזכות אבות עמדה לו, אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה ווי (ס״א) מי הוא זה שמלך רשע זה אמר להם בן יותם הוא בן עוזיהו הוא אבותיו היו צדיקים לפיכך אי אפשי לפשוט ידי בו, הדא הוא ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו, (בבראשית רבה) : (ב) ויגד לבית דוד. לפי שרשע היה לא הזכיר שמו : נחה ארם על אפרים. נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבא עליך, נחה לשון נקבה על שם שהמלכות נחה פוסי״ר בלעז לשון וינח בכל גבול מצרים (שמות י׳) : וינע לבבו. לפי שהכהר נלחם בו על כל אחד מהם בפני עצמו ויכול לו שנאמר ויתנהו ה׳ אלהיו ביד מלך ארם וגו׳ (ד״ה ב׳ כ״ח),

מצודת ציון

שממון וכן ושאיה יוכת שער (לקמן כ״ד) : (יג) לבער. כלוון כמו אם יהיה לבער קין (במדבר כ״ד) : כאלה וכאלון. שמות אילני סרק : בשלכת. מל׳ השלכה : מצבת היא הנטיעה הנצב ומתקיים והתרגום של ויטע הוא ונציב :

ז (ב) נחה. ענין הניה : על אפרים. עם אפרים כמו ויבואו האנשים על הנשים (שמות ל״ה) : וינע. מל׳ תנועה :

מצודת דוד

העזובה. זמן מרובה תהיה הארץ עזובה מהם : (יג) ועוד בה עשיריה. עוד ימלכו בה עשרה מלכים כי זה נאמר אחר שנצטרע עוזיה ומלכו אחריו יותם אחז חזקיה מנשה אמון יאשיהו יהואחז יהויקים יהויכין צדקיה ובימיו תשוב להיות לבער וכליון או ר״ל מעט חלקים יהיו אבודים ותשאר חלק עשירי ואף היא תשוב להיות לבער : אשר בשלכת. בימי הסתיו עת שמשליכין העלין דרכם להשליך מעט מעט עד שלא ישאר כ״א הנטיעה אשר בם כמות שהיא ואמר שכן יהיה ישראל לבעור אחר בעור : זרע וגו׳. הנשאר בם יהיה זרע קדש ולפי שהמשיל לאילנות אמר מצבתה לשון הנופל באילן ור״ל שארית :

ז (א) למלחמה עליה. לעשות מלחמה עליה : ולא יכול. מוסב על רצין כי הוא היה העיקר במלחמה : להלחם עליה. להתגבר ולהתחזק במלחמת עם כי מאז כשנלחם פקח לבד התגבר במלחמה כמ״ש בדה״ב כ״ח או מוסב הוא על אחז לומר שהוא לא היה יכול לעמוד למולם להלחם בעבור העיר : (ב) ויגד. ארם עלה למלחמה : לבית דוד. הוא אחז ועל שהיה רשע לא רצה להזכירו בשמו : נחה ארם וגו׳. ארם עם אפרים חנו עליהם להלחם בהם : וינע. מגודל

באור המלות חזון ישעיהו באור הענין

כתמונת שם מופשט, והכונה מקומות העזובים : (יג) עשיריה, מספר חנקי, אחד מעשרה : מצבת. שמעו והשורש, הרגום ויטע ונציב : מצבתה. כינוי הנקבה מוסב על עשיריה שברא׳ המקרא :

(ב) נחה ארם. וכן והערוך ישראל (ש״א י״ז כ״א), ותשול שבה, איוב א׳ ט״ו) : אפרים. נקראו כן י׳ השבטים,

ה׳ לנהר גוזן וערי מדי. ורבה העזובה, גם הסלפה שישארו מדלת העם בארץ לכורמים ויוגבים יעזבו הארץ מעלמם : (יג) ועוד בה עשיריה, עוד ישאר חלק אחד מעשרה שהוא שבט יהודה, וגם היא תהיה לבער. באלה, המשילם לאילנות אלה ואלון שעליהם רבים (כמ״ש הושע ד׳ י״ג אלון ואלה כי טוב צלה). ומ״מ בסתיו העלים נובלים רק המצבת נשאר, כן הרשעים שהם הקליפות והעלים יבולו והמצבת ישאר. וזה מוסב על השאלה עד מתי ה׳. והשיב עד יהיו כאלה וכאלון שישאר רק המצבת, והם ישמעו לדברי הנבואה. ובאר המעם כי זרע קדש מצבתה. כי המצבת שתשאר יהיה זרע קדש צדיקים בדורו של חזקיהו, שהם שבו אל ה׳ בכל לבם :

ז (א) בן יותם, פי׳ חז״ל שהזכיר אבותיו, לאמר שזכותם הגינה בעדו. עלה רצין, תחלה עלה רצין בפ״ע (דה״ב כ״ח ה׳) ופקח בפ״ע (שם ו׳), וכ״א כבש את יהודה, אבל על ירושלים לא יכלו כ״א בפ״ע להלחם, כי הגילם ה׳ : (ב) ויגד, אח״כ נודע לבית דוד כי ארם ואפרים נתחברו יחד, ויירא מפניהם

עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ ד וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ ה יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ ו נַעֲלֶה

תולדות אהרן (א) אמר ס'. סנהדרין ק"ד :

עיני שמואל (ג) ויק"ר ל"ז ירושלמי סנהדרין יו"ד ה' : (ו) ירושלמי ע"ז א' א' :

רש"י

ואומר ויהרג פקח וגו' ק"כ אלף איש ביום אחד, שניהם בד"ה (שם) : כנוע עצי יער. קול אילני סרק נשמע יותר מקול אילני פירי כדאיתא בבראשית רבה : (ג) ושאר ישוב בנך. שארית מעט שישובו אלי על ידך והם כב.יך : אל קצה תעלת. שם תמצאהו : תעלת. פוס"יר בלעז : הברכה. כעין מקוה מים שעושין לדגים : העליונה. במורד ההר, ויש בריכה אחרת למטה הימנה בתחתיתו : שדה כובס. שדה שהכובסים שוטחים שם בגדים לנגבם, כך ת"י, ורבותינו דרשו נכנע אחז לפני ישעיהו ושם על ראשו אוכלא דקצרי, כפה עליו כלי, פי' כלי מנוקב של כובסים שמזלפין בו מים על הבגדים: (ד) השמר. שב בשלוה כיין על שמריו : זנבות האודים העשנים. יהיו בעיניך כזנבות אודים שכבתה שלהבת שלהם, אודים טיזונ"ש

מצודת דוד

ספוד נעם לבבו כמו נעו עצי היער הנעים ברוח : (ג) אתה ושאר ישוב בנך. גם אתה לא לקראתו גם בנך אשר נקרא שמו שאר ישוב לאות וסימן אשר שארית יהודה ישובו מן הגלות בימי עזרא : אל קצה וגו'. כי שם תמצאנו : העליונה. כי שתים היו אחת ממעל ואחת מתחת : שדה כובס. השדה שהיו שוטחים שמה אל מול השמש את הבגדים המכובסים : (ד) השמר והשקט. השמר מעשות מלחמה והשקט לבך אל תירא ולא יבא מורך בלבבך : זנבות האודים, שהמה כמו האודים האלה שאין בהם כח לבער אלא לעשן כך אין כח בידם לעשות לך מאומה רע רק המה מפחידים : בחרי אף. הבאים בחרי אף : רצין. עכשיו מפרש מי הם האודים: ובן רמליהו. פי' עם אפרים כמ"ש רצין וארם וסמך על המבין : (ה) יען. בעבור שיען מתחבום כהלו

מצודת ציון

(ג) תעלת הברכה. הברכה הוא מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים והתעלה היא החפירה הסמוך לה ובעת הצורך ממשיכים לה את המים מן הברכה וכן בתעלת הברכה (מ"ב י"ח) : מסלת. מלשון מסילה ושביל : (ד) זנבות. מל' זנב : האודים. הם העצים שמגלגלין בהם האש לישבו על מקומו ונשרף מעט מעט ע"י התחיה באש וכשחוזר להיות קטן ואינו ראוי עוד לאחוז ביד משליכים אותו ומעלה עשן רב וזהו נקרא זנב האוד וכן כאוד מוצל

באור הענין   חזון ישעיהו   באור המלות

מפניהם. **כנוע עצי יער**, אילני סרק שאין עליהם פירות יניעם הרוח יותר מאילני פירות שפירותיהם מכבידים עליהם, כן הם שהיו ריקים מכל זכות ותקוה על ישועת ה', נעו מפחד אויב : (ג) **שאר ישוב בנך**. ישעיהו קרא שם בנו שאר ישוב להתעוררות שאר ישראל ישובו אל ה', וצוה ה' שיקח אותו עמו לעוררהו ברמז, **תעלת הברכה העליונה**, היא התעלה והברכה שהסיב חזקיהו מפני מלך אשור,

בעבור שסוס מלכם הראשון מאפרים : (ג) תעלת הברכה. מי הברכה מכונסים. והתעלה, החפירה הסמוכה לה להגרת המים בעת שירצו, ואמר העליונה כי היתה עוד אחרת למטה כמ"ש לקמן (כ"ב פ' י"א) : ומסלה. מענין רוממות כב"מ ושם עמדו מכבסי הבגדים : (ד) השמר. השמר מלרע וכב"מ מלעיל כי נס ג אחור ע"י מלת לך בבא אחריו : אל תירא ולבבך אל ירך. וכן אום תירא ורך הלבב. ירא, מפני אויב. רך הלב, בטבע : זנבות. שפולו של ד.ר וקצהו הפחות : והאוד. עץ אחוז בו האש. וב' בחרי. הוא ב'

כמ"ש ואשר עשה את הברכה ואת התעלה ויבא המים העירה (מ"ב כ"ב), וחכמי ישראל לא הסכימו עמו בזה (ברכות ט"ז), ויתכן כי גם אחז יצא למקום ההוא לסתום המעין והברכה לבל ימצא האויב מים לשתות וצוה ה' לישעיהו שיעכב על ידו : (ד) **השמר**, מעשות שום דבר. **והשקט**, ברוחך. **אל תירא**, מן האויב. **ולבבך אל ירך**, מעצמך (כמי שסבל רעות רבות שנעשה רך לב בטבע), **משני זנבות האודים**, המשיל מחנה ארם ומחנה אפרים לשני זנבות **אודים עשנים**, ר"ל אינם עץ חזק רק אוד אשר בני קצותיו אכלה האש, וגם לא ידמו כאמצעו של אוד שלא שלט בו האש רק כזנבות האוד וקצהו, וגם לא כאוד בוער בהם שיוכל לשרוף הנוגע בו, רק כאוד שנכבה ומעלה עשן, שאינו יכול לסבב רק כאב עינים לבד, וגם אינו מתעשן ע"י אש, כי הוא מתעשן, **בחרי אף רצין וארם**, ע"י חרי אף רצין, ור"ל אינו מתעשן על ידי אף ה' כענין אשור שבא אפי רק על ידי אף בני אדם להבל נדמו : (ה) **רעה**, עצה רעה. **לאמר**, יעצו לאמר :

ונקיצנה

בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־טָבְאַל׃ ז כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לֹא תָקוּם וְלֹא תִהְיֶה׃ ח כִּי רֹאשׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק וְרֹאשׁ דַּמֶּשֶׂק רְצִין וּבְעוֹד שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם׃ ט וְרֹאשׁ אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן וְרֹאשׁ שֹׁמְרוֹן בֶּן־רְמַלְיָהוּ

רש"י

בלשו: (ו) ונקיצנה. נעוררנה במלחמה: ונבקיענה אלינו. נשוה אותה עמנו כבקעה זו שהיא שוה, וכן תרגם יונתן ונשויה עמנא, שיהיו שוין עם עשרת השבטים במלך אחד: את בן טבאל. בן הטוב אלינו, כן ת"י, ויש לפרש טוב אל, אשר לא טוב בעיני המקום, ובגימטריא של אותיות אלב"ם טבאל הוא רמלא, ס"ר ב"ש א"ל, בן טבאל בן רמלא: (ז) לא תקום. עצתם זאת שתהא יהודה כבושה תחתיהם: (ח) כי ראש ארם דמשק. ואין לירושלים עמהם כלום: וראש דמשק רצין. בדמשק יהיה ראש ולא בירושלים, וגם פקח ועשרת השבטים בעוד ששים וחמש שנה מיום שנגזר בימי עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז'): יחת אפרים. תרוץ אפרים מעם, שיגלם סנחריב עם מלכם הושע בן אלה, צא וחשוב מנבואת עמוס עד שגלו עשרת השבטים ותמצאם ס"ה שנים, נבואת עמוס היתה שתי שנים לפני שנתנגע עוזיהו שנאמר (בעמוס א') שנתים לפני הרעש ועוזיהו נתנגע עשרים וחמש שנה הרי כ"ז, וי"ו של יותם, וי"ו של אחז, ושש של חזקיהו שנאמר (מ"ב י"ח) וילכדה וגו' בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע וגו' ויגל וגו' את ישראל אשורה הרי ס"ה, ומנין שימי חלוטו של עוזיהו כ"ה שנים שנאמר (שם ט"ו) בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם (בן יואש) מלך ישראל מלך עזריה בן אמציה מלך יהודה, אפשר לומר

מצודת ציון

מהרפה (עמוס ד'): (ו) ונקיצנה. ענין מאוס כמו קצתי בחיי (בראשית כ"ז): ונבקיענה. מל' בקוע: (ח) ובעוד. ר"ל בתוך משך זמן: יחת. ישבר כמו חתת קשתותם (ירמיה נ"א): (ט) תאמנו. ענין קיום כמו אמונת עתיך

מצודת דוד

נלחם במלחמה תלויה בכח המתנו: (ו) ונקיצנה. ר"ל נעשה לה מצור עד שיקוצו משנינו ויפתחו לנו שערי העיר: ונבקיענה. אז נבקיע חומה לצרכינו ליכנס בה ותהיה א"כ תחת ממשלתינו: ונמליך בתוכה את בן טבאל. והוא היה איש מחשר אפרים: (ז) לא תקום. לא תתקיים עצתם ולא תהיה כן והוא כפול במ"ש: (ח) ראש ארם. עיר המלוכה של ארם היא דמשק ואין לה כלום על ירושלים: וראש דמשק רצין. והוא ראש ומלך על דמשק ולא על ירושלים: ובעוד. ר"ל ואף מה שבידו לא ישאר כי במשך זמן ס"ה שנה מעת שנגזר הדבר בנבואת עמוס שאמר ושברתי בריח דמשק (עמוס א') יחת וישבר מלכות ארם וכמ"ש ויעל וגו' דמשק ויתפשה (מ"ב ט"ז) וזה היה בימי אחז והרחיב הזמן בעבור שזכר גם אפרים: אפרים מעם. תחסר הנו"ר ומשפטו והאפרים מעם ור"ל גם מלכות אפרים תשבר במשך זמן ס"ה שנה מהיות עוד עם כי ילכו גולה בימי הושע בן אלה והיתה בשנה הששית לחזקיה בתוך זמן ס"ה שנה מנבואת עמוס שניבא על ארם ועל מלכות אפרים כמ"ש הנה אנכי מעיק וגו' (עמוס ב') וישראל גלה יגלה (שם ז') כי נבואתו היתה שתי שנים קודם שנצטרע עוזיה כמ"ש שנתים לפני הרעש (שם א') והרעש היה כשנצטרע עוזיה בכ"ז למלכו כמ"ש בשנת עשרים ושבע וגו' (מ"ב ט"ו) וכמ"ש שם וכל ימי מלכותו נ"ב הרי נשאר כ"ה ושנתים לפניהם הרי כ"ז ימי יותם ט"ז ימי אחז ט"ז ושש של חזקיה הרי היתה בתוך זמן ס"ה שנה כי יותם ואחז מלכו שנים מקוטעות כמ"ש במ"ב ועי"ש בחשבון הדורות: (ט) וראש. ואף עתה עיר המלוכה של אפרים היא שומרון ואין לה כלום על ירושלים: וראש שמרון בן רמליהו. הוא ראש ומלך על

חזון ישעיהו

באור המלות

שכלו: (ו) ונקיצנה. מלשון קוץ וסילון: (ז) תקום, תהיה, היה, הווית הדבר בתחלתו, יהי אור. תקום, קיומו והעמדתו, הוא אמר ויהי, הוא צוה ויעמוד: (ח) יחת. קל מבעלי הנו"ן והציר"י לתשלום הדגש. ומ"ם מעם, אינו מ"ם השלילה רק מורה גבול שממנו כמו וירד מהר, ירד

באור הענין

(ו) ונקיצנה, המשילו את ירושלים בגנות כמורסא מלאה מוגלא שמנקבים אותה בקוץ ומבקעים אותה ומוציאין המוגלא לחוץ כמו שהוא בלשון המשנה המפיס מורסא, וכן נכבוש אותה ונגזור את רכושה אלינו. **בן טבאל**, איש מבית אפרים שהיו חושבים להמליכו על ירושלים: (ז) **כה אמר ה'**, אבל ה' אמר, לא לבד כי **לא תקום**, שלא יבצעו מעשיהם שיתקיים הדבר, אף גם **ולא תהיה** לא יהיה לה התחלה כלל כי לא ילחמו כלל: (ח) **כי ראש**, עיר מלכותו של **ארם** הלא היא **דמשק** שהיה אז רעתה מפורסמת, ומרעת עיר הממלכה נוכל לדון על רעת כלל העם והמדינה. **וראש דמשק**, ומלכם הלא הוא **רצין** שהיה ג"כ רשע, ובודאי כל משרתיו רשעים, וכל בני מדינתו בני בליעל, ואיך יעיזו אלה למשול על ירושלים. וגם אפרים אין לו זכות לזה, שהלא כבר נתחתם גזר דינם ע"י עמוס שנתנבא בעת הרעש (שם ז' י"ז), וישראל גלה יגלה מעל אדמתו, נבואה זו שגורה בפי כל אחז, שאמר עליהם, "**כי בעוד ששים וחמש שנים**, מעת ההיא יחת **אפרים מהיות עם**", ואעפ"כ לא נתנו לבם לשוב מרשעם, כי הלא נודע רעת אפרים מרעת שמרון ופקח מלכה, כי הלא גם אחר נבואה זאת בכ"ז עדיין. (ט) **ראש אפרים שמרון**, ולא שינו את

אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ׃ י וַיּוֹסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֶל־אָחָז לֵאמֹר׃ יא שְׁאַל־לְךָ אוֹת מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַעְמֵק שְׁאָלָה אוֹ הַגְבֵּהַּ לְמָעְלָה׃ יב וַיֹּאמֶר אָחָז לֹא־אֶשְׁאַל וְלֹא־אֲנַסֶּה אֶת־יְהוָה׃ יג וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא בֵּית דָּוִד הַמְעַט מִכֶּם הַלְאוֹת אֲנָשִׁים כִּי תַלְאוּ גַּם אֶת־אֱלֹהָי׃ יד לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֶם אוֹת הִנֵּה

עיני שמואל (י) א"ז ט': (יא) בכ"ר מ"ד שו"ע ב' א"ז ט': (יב) אגב"ר מ"ח א"ז ט': (יג) א"ז ס':

רש"י

ושלא עוזיהו ויותם מלכו כאחת לפי החשבון שהמצא בספר מלכים, אלא שמלך מלכות מנוגעת בשנת עשרי' ושבע למלכותו נצטרע, והוא מלך חמשים ושתים שנה, ואי אפשר לימנות ובעוד שתים וחמש שנה מיום שאמר ישעיה נבואה זו, שהרי בימי אחז אמרה והם גלו בשנת שש לחזקיהו, וכן מפורש בסדר עולם שמנה הכתוב לנבואתו של עמוס: (ט) אם לא תאמינו. לנבואתי אתם ואחז ועמו אשר ידעתי כי רשעים אתם: לא תאמנו. לא אמון בכם: (י) ויוסף ה'. ואוסיף נבואה דה': (יא) שאל לך אות. לדבר הזה כי ידעתיך שאין אתה מאמין לדברי הקב"ה: העמק שאלה. העמק ושאל: שאלה. כמו (דניאל ט') שמעה סלחה, שאל אות בעמקי תהום להחיות לך מת, או הגבה למעלה לשאול אות בשמים: (יב) ולא אנסה. אין רצוני שיתקדש שמו על ידי: (יג) הלאות אנשים. נביאי ה': כי תלאו וגו'. לפי שהוא יודע שאתם אין מאמינים בו והנעתם לפניו ברשעכם: (יד) יתן ה' הוא לכם אות. יתן הוא מאליו על כרחכם:

מצודת דוד

שמרון ולא על ירושלים: אם לא תאמינו. אם אינכם מאמינים לדברי אלה זהו לפי שאין אתם נאמנים וקיימים באמונת האל: (י) דבר. ע"י ישעיהו: (יא) אות. לעשות אות למען דעת שיתקיימו דברי: העמק שאלה. שאל שאלה לעשות אות בעומק התהום או בגבהי השמים ממעל: (יב) לא אשאל וגו'. לא אשאל אות ולא ארומם את המקום בעשיית האות כי לא רצה שיתקדש שם שמים על ידו: (יג) המעט מכם. וכי מעט לכם מה שאתם מייגעים אנשים בגאוה ורמות רוח כי גם תרצו לייגע לפני המקום ב"ה בדברי עזות כאלה: (יד) לכן. הואיל ואין רצונך שיתקדש

מצודת ציון

(לק' ל"ג): (יב) אנסה. מל' נס ועניינו התנשאות ורוממות כנס והוא כלונס ארוך: (יג) הלאות. ענין יגיעה כמו ומה הלאתיך (מיכ' ו'): (יד) העלמה. כן תקרא הרכה

חזון ישעיהו

באור הענין

דרכם כי עדן שומרון ראש הממלכה של אפרים, וכן רמלי' הוא מלכה וזה סימן על רוע העם. — אם לא תאמינו, יען שראה הנביא בו שאינו מאמין לדבריו, קצף עליו ואמר, האם לא תאמינו, לדברי ה' בעבור כי לא תאמנו אתם? הכי בעבור שאתם אין אמון בכם תעיזו פנים לבלתי האמן גם לדברי ה'?: (יא) שאל לך אות, יען ראה בו שאינו מאמין. העמק שאלה, שאל לך אות בעמק, שישנה דבר מן היסודות. או הגבה למעלה, שיעשה לך אות בשמים, כהעמדת השמש וכדומה, כי המבקש אות, יש או לצרכו כדי שיאמין הוא, או כדי שיאמינו אחרים, וז"ש אם תבקש אות לצרכך העמק שאלה, כי בזה די לך, וטוב להקל בנס, ואם תבקשהו כדי שיאמינו אחרים הגבה למעלה כדי שיתפרסם לרבים: (יב) לא אשאל ולא אנסה, אם היה כונת דבריו שלא ישאל מפני שמאמין בלא אות ומופת היה צריך לומר לא אנסה ולא אשאל, והיה ענינו לא אנסה לצורך עצמי כי הוא מנוסה אלי מכבר, ואיני מסופק כלל, ואף גם לא אשאל לצורך אחרים, יען שדבר ה' נאמן אצל כולם, אבל מסדר דבריו לא אשאל ולא אנסה מבואר שהיה כונתו, לא אשאל לצורך אחרים, כי איני רוצה כלל שיתקדש שמו ושיאמינו בו אחרים, ואף גם לא אנסה לצורך עצמי, כי גם בכל האותות והמופתים לא אאמין לדבריו, (וכן מבואר במלכים ב' (ט"ז), שבאמת לא חשש לדבר הנביא שא"ל השמר והשקט ושלא שוחד למלך אשור, וזה היה לו וליהודה לצור מכשול, שע"י זה עלה מלך אשור לבא על יהודה כפעם בפעם, וכמ"ש אח"כ מן פסוק י"ז עד סוף הפרשה): (יג) הלאות אנשים, שאתם מיחסם לאות ופסיקת הכח של הנביאים, ולא תאמינו שיש בכח הנביא לעשות אות או מופת. כי תלאו, עד שתיחסו לאות ופסיקת כח גם אל אלהי, לבלי האמין באותותיו: (יד) לכן יתן ה' הוא (מעצמו) לכם אות, (הנה האות הזה לא היה בו איזה פלא ושינוי טבע, רק ר"ל אות וסימן כמו וקשרתם לאות על ידך, שע"י שצוה לקרא שם הילד עמנו אל זה

באור המלות

ממדרגתו שהיה עם: (ט) אם. התימה כמו האם, ומלת כי משמש פה במלת בעבור: (יא) אות. סימן שיקיים הבטחתו, ויש ש' לקין אות, וא"ל שיהיה דבר היוצא מן הטבע שזה נקרא מופת, כמ"ש לקמן (ח' י"ח): (יג) הלאות. הבטיל, וכן תלאו, וגדרו פסיקת הכח כנ"ל. (א' י"ד): (יד) הוא. כפילות הכינוי ר"ל הוא מעצמו: העלמה.

הָעַלְמָה הָרָה וְיֹלֶדֶת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּאֵל׃ טו חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל לְדַעְתּוֹ מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב׃ טז כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר מָאֹס בָּרָע וּבָחֹר בַּטּוֹב תֵּעָזֵב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה קָץ מִפְּנֵי שְׁנֵי מְלָכֶיהָ׃ יז יָבִיא יְהוָה עָלֶיךָ וְעַל־עַמְּךָ וְעַל־בֵּית אָבִיךָ יָמִים

עיני שמואל (טו) במד״ר י״ד: (יח) ש״ר ג׳ במד״ר י״ה תנחומא חקת:

רש״י

הרה. לשון עתיד הוא, כמו שמצינו באשת מנוח שאמר לה המלאך (שופטים י״ג) והרית וילדת בן, וכתיב (שם) ויאמר לה הנך הרה וילדת בן: הנה העלמה. אשתי הרה השנה הזאת, והיא היתה שנת ארבע לאחז: וקראת שמו. רוח הקדש תשרה עליה: וקראת שמו עמנואל. לומר שיהא צורנו עמנו, וזה האות שהרי נערה היא ולא נתנבאת מימיה ובזו תשרה בה רוח הקודש, וזהו שנאמר למטה ואקרב אל הנביאה וגו׳ לא מצינו אשת נביא שנקראת נביאה אלא אם כן נתנבאה, ויש פותרים שעל חזקיהו נאמר, ואי אפשר שהרי כשתחשב מונה שנותיו תמצא שנולד חזקיהו לפני מלכות אביו תשע שנים, ויש פותרים שזה האות שעלמה היתה ואינה ראויה לילד: (טו) חמאה ודבש יאכל. הוולד, שתהא ארצנו מלאה כל טוב: לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב. כשידע למאוס ברע ובחור בטוב, ומאין לנו הטובה הזאת הלא עתה הארץ חרבה בגדודי מלכי ארם ופקח בן רמליהו: (טז) כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב תעזב האדמה. מיושביה אדמת רצין ואדמת פקח: אשר אתה קץ. ותגור מפני שני מלכיה רצין ופקח. שבאותה שנה עלה מלך אשור על דמשק כי שכרו אחז, כמה שנאמר בספר (מלכים ב׳ ט״ז) ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית, ואותה שנה (שם) ויקשר קשר הושע בן אלה על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו וגו׳ בשנת עשרים ליותם (שם) שהיא שנת ארבע לאחז: (יז) יביא ה׳ עליך ועל עמך. על חזקיהו בנך המולך אחריך

מצודת ציון

בנים ואם היא בעולה וכן דרך גבר בעלמה (משלי ל׳): (טז) קץ. ענין מאוס:

מצודת דוד

שם שמים לזה יתן המקום אות מאליו ויתקדש שמו: העלמה. היא אשת אחז: הרה. עדיין לא היה נודע אם היא הרה: וקראת. העלמה עלמה תקרא שמו עמנואל והשם הזה יורה שהאל יהיה עמנו ולא תבלע בנו יד האויב: (טו) חמאה ודבש יאכל. מעת הוולדו יאכל חמאה ודבש כי יתאוה באלה: לדעתו. לדעת עצמו ימאס ברע ויבחר בטוב עודו לא יבוא למספר הימים הראוים לדעת ולהבחין בין רע לטוב: (טז) כי בטרם וגו׳. אשר עד לא יבוא זה האות תעזב האדמה מהם כי ילכו להם ולכל יבוזו שוב אמר לו אות: אשר אתה קץ. האדמה אשר אתה קץ בה עכשיו מפני שני המלכים החושבים להיות מלכים ולמשול בה: (יז) יביא ה׳ עליך. אולם ממקום אחר יביא ה׳ עליך וגו׳. ימים רעים שלא היו כמוהם מיום שנחלק אפרים מעל יהודה

חזון ישעיהו

באור המלות

הרה ועלמה, מצויים שמות התארים, בין בתולה בין בעולה, כי מצאנו נערה בתולה, מבואר שיש נערה בעולה, ומצאנו ג״כ, ודרך גבר בעלמה (משלי ל׳), רק עלמה מציין יותר חוזק הגוף מנוערה וכן עלם מן נער, עמש״ש בפי׳ בראשית (כ״ד מ״ד): (טז) מפני. מסבת, כמו מפני

באור הענין

היה אות וסימן שיזכרו כי ה׳ עמנו. וכן יתר האותות שנתן כמו קריאת הילד מהר שלל חש בז, וכתיבת המגלה (לק׳ ח׳) היה רק סימן לבד. והמפרשים שבקשו למצוא באות הזה שינוי טבע טרחו בחנם, כי באמת במה שיגיד הנביא אחרית דבר מראשית ובא הדבר אשר דבר בשם ה׳ הוא האות האמתי לאמתת נבואתו, רק יען שהנבואה לא תתקיים לפעמים, וזה ימצא בעת יבא לרעה. שבשוב רשע מרשעתו תתבטל הנבואה כמ״ש ירמיה לחנניה בן עזור (ירמיה כ״ח), אבל כשיצוה ה׳ אל הנביא לעשות איזה פעולה עם נבואתו, אז תבא הנבואה בכל אופן, כמו שבארתי זה במק״א באורך. ולכן מה שצוה ה׳ אל ישעיה שיקרא שם הילד עמנו אל ומהר שלל ולכתוב על הגליון. היה זה אות וסימן שנבואתו תתקיים ולא יחזור בה אף אם ישתנה ענין העם שהתנבא עליהם, וזה האות שכיון פה, (וא״צ עמו מופת חוץ לטבע). **הרה**, שכבר היתה הרה. **העלמה**, אשת הנביא. **וקראת**, צווי, צוה ה׳ שתקרא כן שם הילד לסימן ולאות שה׳ יהיה עמנו: (טו) **חמאה**, בעת שיגיע הנער לזמן שידע למאוס ברע ולבחור בטוב יאכל חמאה ודבש היערים, ור״ל שמצייר עם הילד ציור האומה בכללה, שכמו ששמו עמנו אל מצייר כלל האומה שה׳ עמהם, כן אכילתו חמאה ודבש מצייר כלל האומה שעמה אל באכל חמאה ודבש. וכל זה מן האות והסימן שאף בעתה ארץ יהודה חרבה, ה׳ ברחמיו יותיר לה שאריה — ואיך יהיה זה? מבאר: (טז) **כי בטרם**, שהוא לזמן קרוב. **תעזב האדמה אשר אתה קץ בה**, היא אדמת רצין ופקח אשר אתה קץ ומואס אותה. תעזב מיושביה. **מפני שני מלכיה**, מסבת רעת שני מלכיה ורשעתם, וממילא אחר שתחרב ארצם יהיה שארית לארץ יהודה: (יז) **יביא**, אבל גם אתה מפני שאינך בוטח בה׳ צוה לך השמר

והשקט

אֲשֶׁר לֹא־בָאוּ לְמִיּוֹם סוּר־אֶפְרַיִם מֵעַל יְהוּדָה אֵת מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃
יח וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁרֹק יְהוָה לַזְּבוּב אֲשֶׁר בִּקְצֵה יְאֹרֵי מִצְרָיִם
וְלַדְּבוֹרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר׃ יט וּבָאוּ וְנָחוּ כֻלָּם בְּנַחֲלֵי הַבַּתּוֹת
וּבִנְקִיקֵי הַסְּלָעִים וּבְכֹל הַנַּעֲצוּצִים וּבְכֹל הַנַּהֲלֹלִים׃ כ בַּיּוֹם הַהוּא
יְגַלַּח אֲדֹנָי בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה בְּעֶבְרֵי נָהָר בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶת־הָרֹאשׁ

תולדות אהרן ונכל. מגילה שם: ביום ההוא. סנהדרין נ"ה:
עיני שמואל (כ) זכר הזכיע בר"ר מ"א שה ש"ר ח':

רש"י

ולפי שהוא צדיק לא קראו בנו: ימים אשר לא באו. מיום שנחלקה מלכות בית דוד וכל אפרים מעל יהודה ומה הם הימים ימי חיל מלך אשור ואף בהם יעשה ליהודה כן וכן מצינו (בד"ה ב' כ"ח) שבא מתחלה על אחז דכתיב ויבא עליו תלגת פלנאסר וגו' ויצר לו ולא חזקו, ובימי יחזקיהו בנו נעשה הנס: (יח) ישרק ה'. ירמוז להם שיתקבצו: לזבוב. חילות רבות כזבובים, מארץ מצרים יבאו עם סנחריב: יארי מצרים. לפי שכל ארץ מצרים עשויה יאורים, שאין הגשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה: ולדבורה. חיל גבורים עוקצים כדבורים: (יט) בנחלי הבתות. נחלי עמקים שדות בורים: ובנקיקי הסלעים. לארוב בנקיקי נקרות הצור: ובכל הנעצוצים. מקום הסירים שקורין ברונ"ש בלעז, וכן תחת הנעצוץ יעלה ברוש (לקמן נ"ה): הנהללים. בתי תשבחתא: (כ) יגלח ה' בתער השכירה. הגדולה, וכן גם שכיריה בקרבה (ירמיה מ"ו) ת"י רברבהא: בעברי הנהר. ביושבי עבר הנהר, ובמי מן היושבים במלכות אשור את הראש יגלח ואת שער הרגלים, לפי שהוא דבוק נשתנה לינקד פת"ח: תספה. תכלה, והתגלחת היא ההריגה והתער היא החרב: את הראש. הוא המלך: הרגלים. משריתיה: הזקן. שלטונית,

מצודת דוד

בימי ירבעם שאז נחלקה מלכות בית דוד ואז התחילו הרעות לבוא על ישראל: ועל בית אביך. זהו חזקיה בנו ולפי שאחז היה רשע וחזקיהו היה צדיק לא קראו בנו: את מלך אשור. ר"ל את מי יעורר לעשות הרע את מלך אשור והוא תגלת פלנאסר שהצר לו וסנחריב הצר לחזקיהו בנו כי כבש כל ערי הבצורות ביהודה זולת לירושלים: (יח) ביום ההוא. ביום בוא סנחריב מלך אשור: ישרק. רצה לומר יעיר לבם: לזבוב. חיילות רבות כזבובים: אשר וגו'. כי כל חיל מצרים מקצתו יבואו בעזרת סנחריב: יארי מצרים. אמר כן לפי שכל ארץ מצרים עשויה יאורים יאורים והנילוס עולה דרך בם להשקות השדות: ולדבורה. חיילות גבורים עוקצים כדבורים: (יט) בנחלי הבתות. על כי יהיו רבים לזה יחנו אף במקומות השמם: (כ) ביום ההוא. כאומר אבל אחריתו עדי אובד כי ביום ההוא יגלח וגו' והתער הוא משל על החרב והתגלחת על ההרג: השכירה. כי התער שמשכרין אותה בדמים היא חדה מאד: בעברי נהר. באנשי עבר הנהר ובמו במלך אשור: את הראש.

מצודת ציון

(יח) ישרק. ענין השמעת קול בקבוץ השפתים וכן שרקו ויניעו ראשם (איכה ב'): יארי. בתורה ת"א נהרא: (יט) בנחלי. ענין עמק וכן ויחפרו עבדי יצחק בנחל (בראשית כ"ו): הבתות. השוממות כמו ואשיתהו בתה (לעיל ה'): ובנקיקי. ענינו שן הסלע וכן בנקיקי הסלע (ירמיה י"ג): הנעצוצים. מין קוצים וכן תחת הנעצוץ (לקמן נ"ה): הנהללים. שם אילני סרק פחותים ונבזים: (כ) השכירה. מל' שכר או הוא ענין גדלות וחשיבות וכן גם שכיריה בקרבה (ירמיה מ"ו): תספה. ענין

חזון ישעיהו

באור הענין

והשקט, ואתה לא בטחת בו וקראת אל מלך אשור לישועה, לכן גם עליך יעבור כוס, וה' יביא אליך את מלך אשור כפעם בפעם להחריב הארץ (כמ"ש במ"ב ט"ז, ודה"ב כ"ח), ומספר והולך מה שיעשה מלך אשור. למיום סור אפרים, מיום שנחלקה מלכות ב"ד: (יח) והיה ביום ההוא, כששב מלך אשור ממצרים שם פניו לכבוש את ארץ יהודה, והמשיל מצרים לזבוב שהוא חלוש מדבורה, כן היו חלושים מאשור: (יט) ובאו ונחו, הזבובים והדבורים האלה ינוחו בבקעת החרבות ובחורי הצורים בין הקוצים והנהלים מקום שדרך הזבובים לשכון שם, והוא משל על התפשטותם בכל הארץ: (כ) והיה ביום ההוא, כל זה בימי אחז. יגלח ה', ה' יגלח אז ע"י תער השכירה אשר בעברי נהר, ומפרש מי היה התער השכירה הזאת. במלך אשור, היינו ע"י מלך אשור שבא מעבר הנהר והוא נמשל לתער השכירה המשיר כל השער בו יגלח ה' את הראש וכו', ר"ל כי שערות הראש היה דרך לגדלם בימים ההם, והיה גנאי שלא פרע שער ראשו, (שכן הוזהרו הכהנים שלא לגדל פרע והמלך מסתפר בכל יום), ושער הרגלים היה נוול ג"כ, אבל לא כ"כ כי היה נוול בסתר, אבל שער הזקן היו מגדלים אותו לכבוד ולתפארת. עפ"ז המליץ כי התער הלז והוא מלך אשור יגלח שער הראש,

באור המלות

אשר ירד עליו ה' באש (שמות י"ט): (כ) השכירה. הגדולה כמו גם שכיריה בקרבה, וב' במלך אשור ב' הכלי, והוא באור של תער השכירה: תספה. נקבה נסתרת, מוסב על התער, והוא יונח, ואת הפעול עד, וענינו השחתה:

וְשַׂעַר הָרַגְלָיִם וְגַם אֶת־הַזָּקָן תִּסְפֶּה׃ כא וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יְחַיֶּה־אִישׁ עֶגְלַת בָּקָר וּשְׁתֵּי־צֹאן׃ כב וְהָיָה מֵרֹב עֲשׂוֹת חָלָב יֹאכַל חֶמְאָה כִּי־חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל כָּל־הַנּוֹתָר בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ כג וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה כָל־מָקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם אֶלֶף גֶּפֶן בְּאֶלֶף כָּסֶף לַשָּׁמִיר וְלַשַּׁיִת יִהְיֶה׃ כד בַּחִצִּים וּבַקֶּשֶׁת יָבֹא שָׁמָּה כִּי־שָׁמִיר וָשַׁיִת תִּהְיֶה כָל־הָאָרֶץ׃ כה וְכֹל הֶהָרִים אֲשֶׁר בַּמַּעְדֵּר יֵעָדֵרוּן

תולדות אהרן וגם את הזקן. שם נ"ו: והיה ביום. שם נ"ד חולין קל"ג: והיה ביום. סנהדרין נ"ט:
עיני שמואל (כא) בר"ר מ"ב ויק"ר י"א במד"ר י"ג אס"ר א' רות א' תנחומא שמיני: (כה) מדר"ש כ' ירו' נזיר ע' ו':

רש"י

ורבותינו אמרו גילוח ממש, ושפת הזקן תריכתא באש: הזקן. זקן זה סנחריב, כדאיתא באגדת חלק: (כא) יחיה איש וגו'. לפי שתהא ארצם ריקנית שיבוזו החיילות את הבהמות ובמעט הנותר אתן ברכה: (כב) והיה מרב עשות חלב. שיעשו ב' הצאן הללו יבוזו בעיניהם החלב ויאכלו החמאה היא שומן החלב: כל הנותר. הצדיקים הפליטים מחרב סנחריב, בשורה גדולה היה מבשר להם שתזדמן להם פרנסה אחר כל השממון הזה: (כג) והיה ביום ההוא. אשר תהיה הארץ שממה יהיה מקום שיהיה שם לפני בא חילות אלף גפן. שוות אלף כסף יהיו לשמיר ולשית כי יניחום בעליהם וברחין, והם מעלות קמשונים ותולעים ועקרבים: (כד) בחצים ובקשת יבא שמה. כל הרוצה ליכנס לתוכו יצא צריך קשת וחצים בידו למלט עצמו מחיות רעות ונחשים ועקרבים: (כה) וכל ההרים. אשר שם שדות לבן לתבואה: אשר במעדר יעדרון.

מצודת ציון / מצודת דוד

כליון כמו ספו תמו (תהלים ע"ג): (כג) לשמיר ולשית. שמות מיני קוצים: (כה) במעדר יעדרון. הנחפרים בכלי העם: וגלח את שער הראש ואת שער הרגלים ר"ל השרים ויתר העם: וגם את הזקן תספה. השער ההיא תכלה גם שער הזקן וזהו המלך כי גם הוא נהרג אז מבניו: (כא) יחיה איש. כל אחד יגדל בביתו עגלת בקר ושתי צאן ומרוב הברכה יהיה לו די בהם: (כב) מרב. מחמת רוב עשיית החלב לא יחוש על החלב ויאכל החמאה: כי חמאה וגו'. מרוב כל: (כג) באלף כסף. הנמכר באלף כסף: לשמיר ולשית. לא יעבדו הגפנים והקוצים יצמחו שם כי לא יחושו על היין כי דורו של חזקיה הרבו לעסוק בתורה והדלו מן היין: (כד) בחצים וגו' שם. הרוצה ליכנס שמה יהיה צריך לכלי זין למלט נפשו מהחיות הטורפות אשר ישכנו שמה על כי לא יהיה שם דריסת רגלי אדם: (כה) וכל ההרים וגו'. ר"ל אבל שדות התבואה הנחרשים בכלי מחרישה: ירשם

באור המלות חזון ישעיהו באור הענין

(כג—כד) לשמיר ולשית. הלמ"ד ל' הקנין, ופעל יבא להמפרשים חסר הנושא, ולדעתי השמיר ושית הוא הנושא: והוא משל אל הרשעים הגדולים שעוונם גלוי וחטאם מפורסם, וגם שער הרגלים והם החוטאים בסתר שעוונם נסתר, אבל כיון שנתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע, והתער עצמה (לא ע"י ה') תספה גם את הזקן, שהוא משל אל הצדיקים, וע"כ ייחס זה אל התער לא אל ה', ואמר תספה לא תגלח, כי זה אינו גלות רק השחתה: (כא) והיה ביום ההוא, מ"מ גם אז יתקיים האות של עמנו אל, ואות שיאכל הילד חמאה ודבש, כי מרוב השממון שתחרב המדינה יחיה כל איש לעצמו עגלת בקר: (כב) והיה, ובזה תהיה השפע רב כ"כ עד שיאכלו חמאה, כי החלב אינו מתקיים ובהכרח יעשו ממנו חמאה, כי לא יוכלו למכור החלב לסחורה כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ, ומי יקנה, אחר שכולם יהיה להם חמאה ודבש: (כג) והיה, ואם תשאל, למה יאכלו חמאה ודבש ולא לחם ויין? משיב, כי כל הארץ תהיה לשממה, עד שהמקום שיש שם אלף גפנים השוים אלף כסף יהיה שמיר ושית וכ"ש כי שדי תבואה יהיה שממה, ולכן יצטרכו להחיות א"ע מחלב הבהמות. לשמיר ולשית יהיה, המליצה מצייר, כאילו השמיר והשית הוא יהיה אדוני הארץ, עד שהכרם היקר השוה אלף כסף יהיה שלו וקנינו: (כד) בחצים, מצייר כאילו השמיר והשית יבא שמה אל הכרמים היקרים בחצים ובקשת ויכבוש אותם בחרבו ובקשתו עד שיהיו שלו וקנינו, והוא ציור מליצי, ועתה מבאר המליצה, כי שמיר ושית תהיה כל הארץ: (כה) וכל, ואם תשאל א"כ איפה ירעו הבהמות אחר שכל הארץ תהיה שמיר ושית? משיב, ההרים הגבוהים אשר א"א לחרוש שם בכלי חרישה מרוב גובהם, רק במעדר וכלי חפירה יעדרון, אל ההרים האלה, לא תבא שמה היראה והממשלה של השמיר והשית, מצייר כאילו השמיר והשית הכובש את הארץ לא השיג ידו לכבוש

לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה יִרְאַת שָׁמִיר וָשָׁיִת וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר וּלְמִרְמַס שֶׂה׃

ח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קַח־לְךָ גִּלָּיוֹן גָּדוֹל וּכְתֹב עָלָיו בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז׃ ב וְאָעִידָה לִּי עֵדִים נֶאֱמָנִים אֵת

תולדות אהרן ואעידה לי. מכות כ"ד:

עיני שמואל (ב) א"ר ה' ספרי עקב:

היא כענין מרים שקורין פושי"ר בלע"ז: לא תבוא שמה יראת שמיר ושית. כי בהם יתעסקו לזרוע תבואה למאכל, שאי אפשר בלא התבואה אבל הגפנים יהיו לבז, כי אותו הדור של חזקיהו ישובו אלי לעסוק בתורה ולא לשתות יין, וכן היתה כדאיתא בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש שלא היה בקי בהלכות איסור והיתר וטומאה וטהרה, ועל אותו הדור הוא אומר והיה כל מקום וגו', הוא שנאמר (משלי כ"ה) אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה: והיה למשלח שור. שם ירעו בהמותיהם מרעה שמן:

ח (א) **גליון**. מגלה: בחרט אנוש. במכתב כתב אשר ירוץ כל אנוש קורא בו אפי' אנוש כל שהוא ואפילו אינו חכם, וכן תירגם יונתן כתב מפרש: למהר שלל. לבא סנחריב ולשלל את כל הון עשרת השבטים, ולהחיש לבוז אחריו נבוכדנצר את צדקיהו ודורו: (ב) ואעידה לי. גם באותן

מצודת דוד

שמיר. ר"ל לא יפחדו פן יגדל שם קוצים וזהו הואיל וא"א להיות בלא תבואה: למשלח שור. בהמתם ירעו שם ויאכלו כרצונם ירמסו ברגליהם ולא יחושו כי יגדל הרבה תבואה:
ח (א) בחרט אנוש. לפי שהיה זה במראה הנבואה אמר לו שיכתוב זה בחרט אנוש במעשה ממש ולא במראה הנבואה לבד: למהר שלל. ר"ל לנחת הגליון באמרים שיהיו מורים על מהירות בוא זמן השלל מן דמשק ועל מהירות בוא זמן הבזה של שומרון: (ב) ואעידה. אלה

מצודת ציון

חפירה וכן לא יעדר (לעיל ה'): ולמרמס. ענין דריסה ברגל:
ח (א) גליון. הוא מלשון מגילה ונקרא ע"ש כופו כמו ובגדי ערומים תפשיט (איוב כ"ב) והדומים: בחרט. ענינו עט וקולמוס ודומה לו ויצר אותו בחרט

חזון ישעיהו

באור הענין

ההרים הגבוהים ולהפיל יראתו עליהם, ושם יהיה למשלח שור ושה שם ירעו וירבצו. והכונה כי מקומות היקרים יהיו שממה ומקומות הבלתי חשובים יהיו מיועדים לרבץ בקר וצאן:

ח (א) **ויאמר ה' אלי**, (זה נמשך לענין האות שזכר למעלה (הקאפיטל הקודם פי"ד) שנתן לו ה', על שיהיה עמה ע"י קריאת שם הילד עמנו אל, עתה צוהו שיעשה ג"כ אות וסימן על מפלת רצין ופקח, ע"י חרט הגליון וקריאת שם הילד השני מהר שלל חש בז. וכל המאמר שבסימן הקודם מן פסוק י"ז עד סוף הקאפיטל, הוא מאמר מוסגר, שאגב הודיע לו שיען שלא סמך על דבר ה', ובקש עזר ממלך אשור, לא יבא האות של עמנו אל בימיו בשלמותו, כי גם עליו יעבור כוס ע"י מלך אשור שסמך עליו, והאות של עמנו אל לא יתקיים עתה אך במקצת כי יתן להם מחיה מעט, עד זמן חזקיהו שאז יתקיים שם זה בשלמות כמו שיתבאר בתחלת סימן ט'). **גליון גדול**, קלף עב וקשה. **בחרט אנוש**, צוהו לצייר צורות של אנשים לוחמים ובוזזים ושוללים, ויהיה מצויר בו ציור המורה **מהר שלל**, שבזמן קרוב יהיה ארם ואפרים לשלל ובזה: (ב) **ואעידה**, השם אומר,

באור המלות

(א) גליון. מגלה היא מן הכפולים, שרשו גלל, וענינו ספר העשוי להיות נגלל כס"ת שלנו. ומגלת ספר, ספר העשוי כגלילה. מגלה עפה, שמגלה זו לא נגללה אך רק נכפלה. אבל גליון, מגל"ה, שרשו גלה, לוח של קלף קשה, ומציירו בו צורות משוחים בששר ותולים אותו על הקיר גלוי לא נגלל: בחרט אנוש. חרט שם המכתב נהגו בו החרטומים בימי קדם לצייר מושגים ועניינים ע"י תמונות מוסכמים ביניהם מן חיות עופות בני אדם אילנות וכדומה (היראגליפענשריפט) וחרטומי מצרים השתמשו בו, וע"ז אמר (שמות ל"ב) ויצר אותו בחרט, שצייר תחלה צורת העגל בכתב חרטום. וחרט אנוש נקרא אם צורו המושגים על ידי תמונת אנשים, ציור של אנשים, כמו פה שצוה ה' אל הנביא שיצייר ציור מהר שלל, על ידי תמונות אנשים מצוירים לוחמים והורגים בוזזים ונהרגים ונבוזים, וע"כ היה צריך גליון גדול לצייר עליו שני מחנות, מחנה מנצחת, ומחנות ארם ואפרים מנוצחים: מהר שלל חש בז. יש הבדל בין שלל לבזה. שלל, הוא הרכוש והקנינים הנשאר בער אחרי נפול בעליהם במלחמה, מענין השמטה. כי ישל זיתך, אף שלא בזזוהו עדיין, אבל בז לא יקרא עד אחר שבוזזים אותו איש לו, וע"כ נמצא פעל בז על השלל, ושלל הערים בזונו לנו (דברים ב'), וכן לשון חלוקה, ארדוף אשיג אחלק שלל (שמות ט"ו), ולא נמצא לשלול בז, או יחלק בז, וכן נמצא לשון שלל על הצלת נפשו, והיה לך נפשך לשלל (ירמיה כ"א ט', ל"ח ב', ל"ט י"ח, מ"ה ה'). ר"ל להשמטה מן ההורגים, גם מצאנו שלל שלא בעת מלחמה, כמוצא שלל רב. ובזה אמר פה תחלה מהר שלל, יהיה הכל שלל והפקר בההרג בעליהם ואח"כ יחיש האויב לבוזו, וע"כ תפס פעל מהר אצל שלל ופעל חש אצל בזה, כמ"ש למעלה (ה' י"ט) כי מהר הוא בבחינת הזמן ונופל על שלל שנעשה מאליו, ויחש הוא בבחינת האדם כמ דרז. ונופל על בז שנעשה ע"י בני אדם: (ב) ואעידה. יש מחליפים הא' בה', וי"א בבוא עתיד במקום עבר ולמש"פ נכון: עדים. מעיד כולל גם ההתראה

אוּרִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת־זְכַרְיָהוּ בֶּן־יְבֶרֶכְיָהוּ׃ ג וָאֶקְרַב אֶל־הַנְּבִיאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קְרָא שְׁמוֹ מַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז׃ ד כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר קְרֹא אָבִי וְאִמִּי יִשָּׂא׀ אֶת־חֵיל דַּמֶּשֶׂק וְאֵת שְׁלַל שֹׁמְרוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ ה וַיֹּסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֵלַי עוֹד

עיני שמואל (ג) ס"ר י"ח : (ס) בכר ס"א:

רש"י

הימים בימי יהויקים על אותו פורענות שני עדים נאמנים, האחד לבשרם רעה העתידה לבא עליהם, אוריה הכהן שהרגו יהויקים שנאמר (ירמיה כ"ו) וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריה בן שמעיהו מקרית היערים וינבא על העיר הזאת ועל הארץ הזאת ככל דברי ירמיהו : ואת זכריהו בן יברכיהו. בשנת שתים לדריוש עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים (זכריה ח') אוריה סימן לזכריה אם תראו שתתקיים נבואת אוריה תצפו שתתקיים נבואת זכריה, כמו שהעידותי בבא סנחריב עמוס וישעיהו, עמוס לפורענותן של עשרת השבטים וישראל גלה יגלה (עמוס ז'), וישעיה (לקמן ל"ב) להבטחתו של חזקיהו כשימלוך : (ג) ותלד בן. הוא הבן עצמו שקראה הנביאה עמנואל על שם שיהיה הקב"ה בעזרתו של חזקיהו כשימלוך, ואי אפשר לומר שבן שני הוא שהרי שניהם בשנת ד' לאחז נאמרה נבואה זו ובשנת ארבע לאחז נהרג פקח ואי אפשר לשני בנים להוולד בשנה אחת בזה אחר זה, וישעיה אביו קרא שמו מהר שלל על שם פורענות העתידה לבא על רצין ובן רמליהו שהיו באין ליטול מלוכה מבית דוד והשבת מלכות של חזקיהו : (ד) ישא את חיל דמשק וגו'. ויעל דמשק ויתפשה (מלכים ב' ט"ז) : ואת שלל שמרון. לאחר שנהרג פקח ומלך

מצודת ציון

(שמות ל"ב) : חש. ענין מהירות : (ג) ואקרב. ענין תשמיש : הנביאה. כן תקרא אשת הנביא : (ד) חיל, הון

מצודת דוד

דברי ישעיה באמר אחר שכתבתי הדברים האלה העדתי לי עדים נאמנים ר"ל שחתמו עליו אלה העדים שהיה כתובה וחתומה בעדים שכן תהיה בקרוב : אוריה הכהן. יתכן שהוא אוריה כ"ג שהיה בימי אחז : זכריהו. יתכן שכן היה שם אחד מחשובי ירושלים בזמן ההוא ורז"ל אמרו שאוריה הוא הנביא בימי יהויקים וזכריהו הוא שהיה בתחלת בית השני ופירשו שאמר המקום כאשר תתקיים נבואת פורעניות אוריה תהיה לעדות שתתקיים נבואות נחמות זכריהו : (ג) ואקרב. אח"ז קרבתי אל אשתי ותהר וגו' : מהר שלל וגו'. להיות לאות על דברי הגליון : (ד) בטרם ידע. עדיין לא יהיה בו דעת לקרוא אבי ואמי : ישא. הנושא ישא והוא מקרא קצר : לפני מלך אשור. כי הוא ישללם כמ"ש ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה וגו' (מ"ב ט"ז) ונאמר עליו עלה שלמנאסר מלך אשור וגו' וישב לו מנחה (שם י"ז) וזהו השלל והמסים היו בימי אחז : (ה) ויוסף וגו' עוד. הוסיף לדבר עוד

חזון ישעיהו

באור המלות

שהתראה בשעה מהרה בו, וזה המבדיל בינו ובין עוגה, וע"כ ידקדק שם זה על הנביאים המתרים ומזהירים : (ד) ישא נסמך חסר הפועל, ולדעתי מוסב על הנער.

באור הענין

ואני אעיד לי עדים שיחתמו על הגליון הזה לקיים דבריו בכל תוקף, והם **אוריה וזכריה**, (והמליצה בזה כי יען שהגליון הזה היה מורה פורעניות על אפרים, ותכלית הפורעניות היה להושיע את יהודה, שע"ז היה מורה שם עמנו אל, והיה מעורב בנבואה טובה ורעה יחד, הזמין ע"ז שני עדים מתנגדים בשליחותם, כי אוריה התנבא פורעניות בימי יהויקים, וזכריה התנבא נחמה, ואמרו חז"ל כשם שנתקיים נבואת אוריה וכו' : (ג) **ואקרב אל הנביאה**, אשת ישעיה. **ותלד בן**, הוא היה בן אחר (רש"י נתקשה איך אפשר שנולדו שניהם בשנה אחת, וי"ל למ"ש למעלה הנה העלמה הרה שהיתה הרה מכבר, יצויר שהיה בחדש התשיעי להריונה, או שהעלמה היתה אשת אחז, ומ"ש הילדים אשר נתן לי ה', ר"ל לי לאותות). **קרא שמו**, (מה שנתן על מפלת רצין ופקח שני אותות, ועל תשועת יהודה רק אות אחד מבואר במ"ש (למעלה ז' י"ד), כי תוכן האות היה לקיום דבר הנביא ע"י שבא עם נבואתו דבר פעליי, שבזה א"א שיחזור ה' מדבריו אף שישתנה ענין העם אשר נבא עליהם, כי זה היה ענין כל המעשים שצוה ה' אל הנביאים, כמו הליכת ישעיהו ערום ויחף, ושיקנה ירמיהו אזור פשתים ויצא מוטות וכדומה, וידוע כי יש הבדל בין מה שיתנבא הנביא לטובה שבזה לא ישוב ה' מדבריו אף שיחטאו העם, ובין מה שיתנבא לרעה שישוב ה' מדבריו אם ישובו העם מדרכם הרעה, וכמו שמבואר בירמיה (כ"ח ח' ט'), ולכן על תשועת יהודה שהיא לטובה היה די בסימן אחד, ועל מפלת רצין ופקח שהיה לרעה היה צריך לחזקו בפעולות שונות ונתן שני אותות) : (ד) **ישא**, מוסב על הילד, **הילד הזה החלש אשר אינו יכול לקרא עוד אבי ואמי**, יתעלם בכח **וישא לפני מלך אשור חיל דמשק ושומרון**, והיא מליצה נפלאה, שמציין בהילד הזה הנבואיי, הפעולה הנבואיית שהוא מורה עליה כאילו הוא הנושא השלל והוא הפועל כל זאת, כמו מציין בילד הקודש שיאכל חמאה ודבש, שהיא מליצה על אכילת האומה בכללה : (ה) **ויוסף**, (מבואר

לֵאמֹר׃ ו יַעַן כִּי מָאַס הָעָם הַזֶּה אֵת מֵי הַשִּׁלֹחַ הַהֹלְכִים לְאַט וּמְשׂוֹשׂ אֶת־רְצִין וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ ז וְלָכֵן הִנֵּה אֲדֹנָי מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם אֶת־מֵי הַנָּהָר הָעֲצוּמִים וְהָרַבִּים אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶת־כָּל־כְּבוֹדוֹ וְעָלָה עַל־כָּל־אֲפִיקָיו וְהָלַךְ עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו׃ ח וְחָלַף בִּיהוּדָה

תולדות אהרן יען כי מאס. סנהדרין צ"ד : ולכן הנה . שם : וחלף ביהודה. סנהדרין נ"ה:

עיני שמואל (ו) בר"ר ע"ח במד"ר י"ה פסיקתא פ"ז תנחומא קרח מ' משלי י"ח: (ז) ש"ר פ"ח במד"ר כ' משלי י"ח: (ח) שוח"ט ע"ט תנחומא תזריע :

רש"י

הושע עלה עליו שלמנאסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד וישב לו מנחה (שם י"ז) הוא שגלה שומרון, כל זה (היה) בשנת ארבע לאחז: (ו) את מי השלח ההלכים לאט. במלכותא דבית דוד דמדבר להון בניח כמי שילוחא דנגדין בניח: שלח. מעין הוא ושמו גיחון ושילוח, שרצו להסב את מלכות בית דוד בימי אחז לפקח בן רמליהו, (ועוד) ויבא כאן על שבנא וסיעתו שרצו למרוד בחזקיהו שמאסו בו על שראוהו שלא היה בוחר בשולחן מלכים אלא אוכל ליטרא ירק ועוסק בתורה, עליו נאמר צדיק אוכל לשובע נפשו (משלי י"ג) וראו את פקח בן רמליהו אוכל ארבעים סאה גוזלות בקינוח סעודה והיו מליזין על חזקיהו ואומרין זה הגון להיות מלך אין (זה) מלך אלא רצין ובן רמליהו הין ראוין למלוך בחייכן, וזהו ומשוש את רצין וגו', אמר להם הקב"ה אוכלין אתם לשבעה מביא אני עליכם אוכלין הרבה, הנה ה' מעלה עליכם את מי הנהר העצומים תחת מי השילוח ההלכים והנוחים: (ז) ועלה. הנהר: על כל אפיקיו, יתגברו מימיו לעלות על כל אפיקי מולא מימיו: והלך. הנהר ממולא, על כל גדותיו. על גידודיו הן שפתותיו הזקופות במקום שהנהר עוסק בין גידודין זקופין הוא כבתוך מרזב: (ח) וחלף ביהודה. בארץ יהודה ושטף בחזקה: עד

מצודת דוד

בדבר רצין ובן רמליהו: (ו) כי מאס. רבים מאנשי יהודה מאסו במלכות בית דוד כי היתה הלוכה מול מלכות אפרים והיו רוצים במלכות פקח בן רמליהו: את מי השלח. המשיל מלכות בית דוד למי השלוח ההולכים בנחת מבלי הרעשת קול וכן רוב מלכי בית דוד הנהיגו המלכות בנחת

מצודת ציון

ועובר: (ו) השלח. שם נהל קטן: לאט. בנחת וכן אתנהלה לאטי (בראשית ל"ג): (ז) אפיקיו. הוא המקום שנגרים שם המים בחוזק. וכן כאפיקים בנגב (תהלים קכ"ו): גדותיו. הם שפתי האפיקים וכן והירדן מלא על כל

ובענוה: ומשוש. ר"ל בוחרים השמחה וההתפארות אשר עם רצין ובן רמליהו: (ז) ולכן. על שמאסו בנהל קטן: העצומים. המרעישים בקול גדול: את מלך אשור. ר"ל הוא הנמשל להמים העצומים ואותו יעלה עליהם: ואת כל כבודו. יעלה עמו כל כבוד עשרו כי יהיה לבו נכון בטוח להתגבר על כל ואין פחד מלחמה לנגד עיניו: ועלה וגו'. ר"ל במרבית אנשיו וכסה פני תבל: (ח) וחלף ביהודה. ויעבור בארץ יהודה וישטוף ויעבור להלן ר"ל יכבש ערי

חזון ישעיהו

באור הענין

כי נמצא אז קשר ביהודה, אשר רצו לפרוק עול מלכות יהודה ולהתחבר עם פקח, ועז"ז בא אל הנביא נבואה מיוחדת, להזהיר את העם מנקשר המרד. והודיעם כי מלכות אפרים תכלה במהרה, בשנת שש לחזקיה, ובאז יתרומם קרן בית דוד, וזה נמשך עד סימן ע' פסוק זיי"ן): (ו) את מי השלח, היה דרכם למשול המלכים אל מעייני מים, ומלכי דוד משלו אל מי השלוח, מעין קטן נמשך בנחת והיה לאות כי מלכותם תמשך בנחת ובבטחה, מלייר כי מאסו מלכות השקטה הזאת, ושמחתם הוא את רצין וארם ופקח בן רמלי' שרוצים להתחבר אליו: (ז) ולכן, כי לא רציתם במעין, יעלה ה' עליכם את מי הנהר, מליצה על מלכות אשור שנמשלו אל נהר פרת להורות על מלכות שוטפת ומכלת. העצומים, באיכות והרבים בכמות. ומבאר נגד העצומים את מלך אשור, ונגד הרבים את כל כבודו חילותיו הרבים. ועלה, הנהר. על כל אפיקיו, מולאי מימיו, ר"ל כי יקרה שהנהר יתמלא עד שיעבור את גדותיו, בעת שיסתמו את אפיקיו שהם הצינורות ששם יגרו מימיו, אבל הנהר הזה הגם שיעלה על כל אפיקיו מ"מ יתרבה כ"כ עד שיתמלא ויעבור את גדותיו, והנמשל שהגם שמלך אשור ילחם בעת ההיא בעמים רבים, אשר ישלח גדודיו לשם, מ"מ תהיה מחנהו גדולה כ"כ עד שימלא גם ארץ יהודה, כמ"ש וחלף ביהודה: (ח) וחלף, תחלה יחלוף ביהודה דרך עראי, מבלי יעשה רושם כלל, ואח"כ יתפשט יותר עד כי ישטף את כל אשר יפגע, ואח"כ ועבר בקביעות כפעם בפעם,

באור המלות

(ו) השלח. נהר גיחון, משם הגלו את שלמה (מ"א א'), והוא"ל בכורים (י"א) כריתות (ה'): ומשוש. שם, מקור לשמחת את, וכן מקום לא ידע אל: (ז) אפיקיו. צינורות להגרת המים, מלשון נפק בארמי, או משמש עם פעל שתאפק דבר והפוכו: (ח) וחלף, ועבר. חליפה דרך עראי, ואינו שוטף-רוחב, והעברה בקביעות. אם עובר מקום לקצה נקשר עם את, ובמקום עצמו נקשר עם ב': מטות. שרשו נטה, והדגש למלאות הנו"ן, שכמו שנמצא על האהל פריסה ונטיה, ויפרוש את האהל, ויט אהלו, כן בכנף, יפרוש כנפיו אם פורש

שָׁטַף וְעָבַר עַד־צַוָּאר יַגִּיעַ וְהָיָה מֻטּוֹת כְּנָפָיו מְלֹא־רֹחַב אַרְצְךָ עִמָּנוּאֵל׃ ט רֹעוּ עַמִּים וָחֹתּוּ וְהַאֲזִינוּ כֹּל מֶרְחַקֵּי־אָרֶץ הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ׃ י עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל׃ יא כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי בְּחֶזְקַת הַיָּד וְיִסְּרֵנִי מִלֶּכֶת בְּדֶרֶךְ הָעָם־הַזֶּה לֵאמֹר׃ יב לֹא־תֹאמְרוּן קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמַר

עיני שמואל (י) הס״ר ו׳ :

רש״י

צואר. עד עיקר חוזק צוארם, ות״י עד ירושלים ימטי: מטות כנפיו. כרך קטן שבסוף הכנף קרוי מוטה, וראיתי בתנחומא כמה הם מוטות כנפי התרנגול אחד מן ששים, אחד מן ששים באוכלוסי סנחריב מלא רוחב ארץ יהודה: עמנואל. הוא שבט יהודה שהבטיחו הקב״ה להיות עמם בימי חזקיהו כדברי הנביאה שקראה שם בנה עמנו אל: (ט) רעו עמים. לשון רעהו רעך, כת״י איתחברו, התחברו יחד אוכלוסי סנחריב: וחתו. ותשברו: התאזרו וחתו. התאזרו בכל מיני גבורה וסופכם להיות חתים: (י) עצו. לשון צווי: (יא) בחזקת היד. בהתגבר הנבואה עלי כשהוסיף לדבר אלי בדבר זה כמ״ש למעלה ויוסף ה׳ דבר אלי (לעיל ז׳) וכל זה אמר (יחזקאל ג׳) ויד ה׳ עלי חזקה, לשון נבואה: ויסרני מלכת וגו׳. הזהירני שלא להיות בעצת שבנא הסופר וסיעתו שנקשרו למרוד על חזקיהו כמו שמפורש בסנהדרין, ויש רמז בספר הזה (לקמן כ״ב) לך בא אל הסוכן וגו׳: ויסרני. כמו וליסרני: (יב) לא תאמרון קשר. אתם סיעתו של חזקיהו אע״פ שאתם מועטין

מצודת ציון

גדותיו (יהושע ג׳) : (ח) וחלף. ועבר: מטות. מלשון הטיה: כנפיו. מלשון כנף: (ט) רעו. ענינו שבירה ורציצה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב׳): וחתו. גם הוא ענין שבירה כמו יחת אפרים מעם (לעיל ז׳): התאזרו. התחזקו כי האזור במתניו הוא מחזק ומזרז

מצודת דוד

בצורות ויצור על אחרות: עד צואר יגיע. יבוא עד חוזק הצואר והוא ירושלים ולפי שהמשילו למי הנהר אחז לשון שכונת מים שוטפי׳ המגיע אל הצואר: מטות כנפיו. התפשטות מחנהו יהיה מלוא רוחב ארצך אתה עמנואל והוא יהודה שבטיחם המקים להיות עמם כאשר יורה שם עמנואל כן העלמה אשת אחז: (ט) רעו. אתם חיל סנחריב שברו עמים רבים ואח״ז תשברו גם אתם: והאזינו וגו׳. הבאים ממרחק לעזרת סנחריב האזינו אמרי והדלו לכם: התאזרו. התחזקו במלחמה ובסוף תשברו וכפל הדבר לחזק הענין: (י) עצו וגו׳. התייעצו מה לעשות ומה בכך כי הלא תופר: דברו וגו׳. דברו דבריכם אבל לא תתקיים כי עמנו אל ולא יעזבנו בידכם: (יא) כי כה אמר ה׳ אלי. חוזר למעלה שאמר עצו עצה ותופר וגו׳ כי כה אמר ה׳ אלי בתופר עצתכם וגו׳: בחזקת היד. ר״ל יפר עצתם בחוזק יד ובזרוע נטויה כגבור והיא מלחמה כי יכה את כל חילו חרב: ויסרני. גם הוכיח והזהיר אותי מלכת בדרך העם הזה והם שבנא וסיעתו שהמה מתפחדים מחיל סנחריב הוסכים למרוד בחזקיה מלכם ולהשלים עם סנהריב: לאמר. וכה אמר אלי (יב) לא תאמרון קשר וגו׳. ר״ל עם כי שבנא וסיעתו המה הרוב מול חזקיה וסיעתו והתורה א׳ רה אחרי רבים להטות

חזון ישעיהו

באור המלות

למעלה, ונטיית הכנפים אל הצדדים: (ט) רעו. מענין התחברות, רועך וריע אביך: וחתו. מענין שבר, ושרשו חתת: (י) עצו עצה, דברו דבר. העצה היא ענין עיוני, דורש הטוב שבאמצעיים האפשריים להגיע אל התכלית, ולזה נאמר שמיעץ, ועת הסכים וגמר בלבו הטוב והקרוב מכל צדדי האפשר, נקראת ההסכמה זאת עצה. והדבר הוא ענין מעשי, שדובר לעשות ולפעול, ויפול אם לפני העצה, עת שמסכים על איזה תכלית מרוצה אצלו, למשל ללחום, נאמר שדבר דבר, ואח״ז מיעץ עצה על האמצעיים, ובכזה אמר (שופטים כ׳ ז׳) שימו לכם דבר ועצה הלום, ואם אחר העצה אם פוקד לעושי רצונו להוציא עצתו אל הפועל, ובכזה אמר (שם י״ט ל׳) עוצו ודברו. וכן פה על כונה זו: (יא) בחזקת היד. כמו ויד ה׳ עלי חזקה: ויסרני. תוכחה, בא לרוב בין אנשים שוים. ומוסר בא לרוב, מן הגדול אל הקטן: (יב) קשר. כן נקרא קשר המרד על שמתקשרים לרוב בשבועה:

באור הענין

(ונזכר בתוספתא כי בשלש מחנות עבר סנחריב לארץ יהודה, ועי׳ למעלה א׳ ו׳). **עד צואר יגיע**, אחר שיקבע הנהר מהלכו שם יחרבו מימיו בעומק עד שיגיע עד צוארו של אדם באופן שכל העובר בו יהיה בסכנה גדולה, ולא לבד שיתפשט באורך ובעומק, כי גם ברחבו **יהיה מוטות ונטיית כנפיו** ופריסת מחנהו, **מלא רוחב ארצך** אתה **עמנואל**, מדבר כן אל הילד, כי נייר את האומה בהילד הזה, וקורות האומה מיחס אל הילד, ר״ל אתה יהודה. (ט) **רעו**, אחר ההודעה הזאת מסב פניו אל הקושרים אומר א״כ **רעו** והתחברו **אל העמים**, וכרתו ברית עמהם למרוד באדוניכם אבל **וחתו**, דעו כי תשברו. **והאזינו**, **כל מרחקי ארץ יאזינו** מה שאני אומר. **התאזרו**, למרוד אבל תחתו, התאזרו שנית וכ״ז לא יועיל כי תחתו: (י) **עצו**, איך לקיים הקשר אבל העצה הזאת תופר, וגם **הדברו דבר** וההסכמה **ולא יקום כי האל עמנו** אשר יפר עצתכם: (יא) **כי**, דבר זה אמר ה׳ לי בעת התגבר עלי הנבואה, ואז יסרני בל אלך עם הקושרים, וכה אמר אלי. (יב) **לא תאמרון**, שיעור הכתוב, **לכל אשר יאמר העם הזה קשר לא תאמרון** קשר

הָעָם הַזֶּה קָשֶׁר וְאֶת־מוֹרָאוֹ לֹא־תִירְאוּ וְלֹא תַעֲרִיצוּ׃ יג אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֹתוֹ תַקְדִּישׁוּ וְהוּא מוֹרַאֲכֶם וְהוּא מַעֲרִצְכֶם׃ יד וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וּלְאֶבֶן נֶגֶף וּלְצוּר מִכְשׁוֹל לִשְׁנֵי בָתֵּי יִשְׂרָאֵל לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ

תולדות אהרן לא תאמרון. שם כ"ו: והיה. סנהדרין ל"ח:
עיני שמואל (יד) זכר ברחשית:

רש"י

מסיפת שבנא לא תאמרו אחרי רבים להטות: לכל אשר יאמר העם הזה. שעם שבנא לפי שהוא קשר רשעים ואינו מן המנין, וכן בקשר של עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים: ואת מוראו. העם הזה שהם אומרים לכם לירא מסנחריב ולהשלים עמו: לא תיראו ולא תעריצו. לא תאמרו חזק הוא, כן ת"י לא תימרון תקיף: (יג) והוא מעריצכם. מחזיקכם: (יד) והיה למקדש. אותה עצה שיעץ שבנא ושיען פקח להשבית מלכות בית דוד יהיה לזימון פורענות לבא עליהם: למקדש. כמו התקדשו למחר (יהושע ג'): ולאבן נגף. שהרגלים ננפים בו, לשון מכשיל, כמו ובטרם יתנגפו רגליכם (ירמיה י"ג) פן תגוף באבן רגלך (תהלים צ"א): ולצור מכשול. הוא לשון אבן נגף שהצור הוא אבן: לשני בתי ישראל. שבאו להיות

מצודת דוד

מ"מ לא תאמרון להתקשר ולהתחבר לכל אשר יאמר העם הזה בקשר המרד: ואת מוראו. לא תיראו מפחד סנחרב ולא תעריצו. לא תתנו לו כפה העריצות והחוזק לומר עליו שהוא חזק ביותר כאשר יאמרו העם הזה: (יג) אתו תקדישו. ר"ל השענו בה' וקדשו שמו: והוא מוראכם. רק הוא לבד יהיה מוראכם ר"ל לא תפחדו מאי כ"א ממנו יתברך: והוא מעריצכם. והוא יתן לכם עריצות וכח מול האויב: (יד) והיה למקדש. המקום ברוך הוא יהיה לשני בתי ישראל והם חזקיה וסיעתו ושבנא וסיעתו לאחד יהיה לארמון מבצר ומגדל עוז להשגב בו והוא חזקיה וסיעתו כי ונצלו מיד סנחריב ולאחד יהי' לאבן נגף ולצור מכשול והוא שבנא וסיעתו כי אחר שהשלימו עם סנחריב ויצאו אליו נאבדו כולם: לפח ולמוקש. חוזר למעלה לומר למה יהיה לאחד

מצודת ציון

ביותר: (יב) קשר. ענין אגודה א': תעריצו. ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ'): (יד) למקדש. ענין ארמון מבצר וכן כי מקדש מלך הוא (עמוס ז'): נגף. ענין הכאה: (טו) ונוקשו. יפלו בהמוקש:

חזון ישעיהו

באור הענין

קשר מה שיחלטו העם שהוא קשר של קיימא, אני מגזכם בל תאמרו שהוא קשר, כי אינו קשר ולא יתקיים. **ואת מוראו** של הקשר **לא תיראו** כי לא יוכל להרע לכם, ואף גם **בל תעריצו**, בל תחשבו אותו לדבר חזק ועריץ כי חלום הוא בעצמותו, (כי לפעמים יירחו מחלש אם יוכל להזיק, ולא ייראו מגבור בלתי מזיק ומ"מ יחזיקו אותו לגבור, לכן כפל דבריו), רק. (יג) **את ה'** רק אותו תקדישו, ע"י שתשמעו מצותיו, **והוא** יהיה סבת **מוראכם** על ידו ייראו מפניכם, ולא שיראו מפניכם יראה דמיונית רק, **והוא מעריצכם** ומחזיקכם באמת: (יד) **והיה למקדש**, כשם שתקדישוהו כן יהיה למקדש מעוז מכל צר ונוקה, אבל להקושרים יהיה ה' לאבן נגף. והנה היו אז שני כתות, א] שני בתי ישראל, שהוא הפריס ועשרת השבטים עם פקח, ובית יהודה שגרו חוץ לירושלים אשר כבשם פקח במלחמה הראשונה, והיו גם כן נגד מלכות ב"ד, ב] כת הקושרים בתוך ירושלים אשר חשבו לפרוק עול ולהדבק בפקח, ונגד זה אמר, **כי לשני בתי ישראל** שהם יסדו את הקשר, יהיה הקשר **לאבן נגף**, כי על ידי קשרם סבבו שבא עליהם מלך אשור והגלה אותם, אבל **ליושב ירושלם** שגם שם נמצא קושרים על מלכם, **יהיה הקשר לפח ומוקש**, שהפח אינו מזיק רק למי שבא אל תוכו ונלכד בו, כן הותם שיצאו מירושלים אל פקח הסיגם ג"כ חרב מלך אשור, אבל אותם שלא יצאו מן העיר לא תשיגם הרעה. (וכפל ואמר **אבן נגף וצור מכשול**, כי סכנת צור מכשול גדול יותר מן סכנת אבן נגף, אף שבגלל אחר אבן נגף גרוע יותר שהוא עצמו המזיק, לא כן הצור שהוא רק גורם שנכשלים בסבתו. כן בנמשל העלה של הקשר שיחשבו למרוד יהיה כאבן נגף להיזק קטן כי לא יוע לו במרדם. אבל ההיזק שיבא להם בסבת הקשר ובגללו יהיה קשה כצור מכשול שעל ידו יבא מלך אשור ויגלם בגולה. וכן על כונה זו כפל, **לפח ולמוקש**, היזק של המוקש גדול יותר מהיזק הפח, כי המוקש מזיק והורג את החי, אף

באור המלות

מוראו. מציין היראה כשהיא מופשט: תעריצו. ערץ מענין מורא בא תמיד בקל, ולכן פרשתי פה ענין חוזק, ועריץ הוא יותר מן גבור, שמתאר את הגבור, כגבור עריץ (ירמיה כ' י"א), ר"ל גבור מופלג בגבורתו: (יד) למקדש. ארמון מבצר, כי מקדש מלך היא (עמוס ז'): אבן נגף. צור מכשול. צור קשה מאבן, והבדל בין נגף ומכשול הוא, א] הנגף מתנגפים בו בעצמו, ובהמכשול נכשלים רק בסבתו, ב] נגף רק נגיפה והכאה, פן תגוף באבן רגלך, והמכשול גורם נפילה לגמרי, הנפילה המוכה אגל מכשול בכל מקום: לפח ולמוקש. מובדלים בב' דברים, א] הפח, לד ואינו מזיק, הפח נשבר ואנחנו נמלטנו, והמוקש, לד ומזיק, בי וקשים ינקב אף (איוב מ'), ב] המוקש, הוא הסבה בהמצא בפח שבו ילכד החי, והוא הנולכד בעצמו, וע"כ הונח על כל דבר מזיק שם מוקש, ובפעל פן תוקש בו, אבל הפח, אינו לד רק ע"י המוקש, כתפול צפור על

שבגלל

לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִָם׃ טו וְכָשְׁלוּ בָם רַבִּים וְנָפְלוּ וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃ טז צוֹר תְּעוּדָה חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמֻּדָי׃ יז וְחִכִּיתִי לַיהוָה הַמַּסְתִּיר פָּנָיו מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוֵּיתִי לוֹ׃ יח הִנֵּה אָנֹכִי וְהַיְלָדִים

תולדות אהרן צור תעודה. שם ק"ג: וחכיתי לה'. מגילה כ"ד:

עיני שמואל (טז) שם נו הלא בר"ר מ"ב ויק"ר י"א אס"ר א' רו"ר א' תנחומא תצוה א"ז ס: (יז) זכר מקץ בר"ר מ"ב ויק"ר י"א אס"ר א' שהש"ר ה' ר"ר א' ירושלמי סנהדרין י' ב' י"ח: (יח) זכר וילך בר"ר מ"ב ויק"ר י"א אס"ר א' רו"ר א' שו"ט ג' ירו' שם:

רש"י

לפח ולמוקש ליושבי ירושלים, ומי הם שני הבתים פקח בן רמליהו וסיעתו ושבנא וסיעתו: (טו) וכשלו בם רבים. באותן האבנים יכשלו אלו וסיעתם שניהם יפלו ביד שונאיהם, פקח נהרג שהרגו הושע, ועשרת השבטים נשבו ביד סנחריב, ושבנא יצא מירושלים כשעלה סנחריב מעליה לילך על תרהקה מלך כוש, שטף שבנא וסיעתו והלך לו: (טז) צור תעודה. כל זה מן הנבואה שנאמרה למעלה כי כה אמר ה' אלי ועוד זאת אמר לי צור תעודה לשון העידותי בכם היום (דברים ל') לשון התראה, קשור התראותי וחתום התורה על לב לימודי תלמידיך ויראי שמים הנקראים למודי ה', ואם תאמר אין לשון קשירה נופל בלימוד תורה, נופל הוא בו שנאמר קשרם על לבך תמיד (משלי ו'): (יז) וחכיתי לה'. אמר ישעיה אני המחכה לה' המסתיר פניו מעשרת השבטים, וקויתי לו לאמת דברי אלה ולהושיע את בית דוד: (יח) הנה אנכי והילדים וגו' לאותות. לשני אותות, פורענות פקח כמו שנקרא הילד מהר שלל חש בז, ותשועת בית דוד כמו שנקרא הילד

מצודת ציון

(טז) צור. ענין קשירה כמו מי צרר (משלי ל'): תעודה. ענין ההתראה ע"ש שדרך להתרות בעדים לבל יכחישו והתורה נקראה כן על שהיא מלאה מהתראות ואזהרות: חתום. ענין סגירה כמו הספר החתום (לקמן כ"ט): בלמודי. ר"ל בתלמידים וכן וכל בניך למודי ה' (לקמן נ"ד): (יז) וחכיתי. ענין תקוה כמו אשרי כל חוכי לו (לקמן ל'):

מצודת דוד

לאבן נגף וגו' לפי שהוא היה לפח ולמוקש למלך היושב בעיר שלים והוא חזקיה: (טו) וכשלו בם. בהאבן הנגף ובצור המכשול יכשלו רבים והם סיעת שבנא: ונפלו וגו'. כפל הדבר במ"ש להחזיק הענין: (טז) צור תעודה. הולם קשור התעודה וכפל במ"ש ואמר חתום התורה בלב התלמידים למען לא ישכחו אותה כי לולי זאת לא אהיה להם למקדש ולצור מכשול ולאבן נגף: (יז) וחכיתי לה'. כשתשמעו לדבר דבר ה' אמר אקוה לה' שכן יהיה עם כי עתה הוא המסתיר פניו מבית יעקב הם עשרת השבטים לא יסתיר פניו מבית יהודה אם ישמרו התורה: וקויתי לו. כפל הדבר במ"ש להחזיק הענין: (יח) הנה אנכי. ר"ל הנה המעשה בעצמי אנכי והוא כתיבת הגליון ושמות הילדים אשר נתן לי ה' והם שאר ישוב ומהר שלל חש בז בשמם לאותות ומופתים

באור המלות

פח האדן ומוקש אין לה (עמוס ג' ה'): (טז) צור. מענין צורה, כמו ויצר אותו בחרט (שמות ל"ב): תעודה. מענין עדות, וכ' בלמדי, הוא כ' הכלי: (יז) וחכיתי, וקויתי. הכה הבא על התקוה מתקרב אל השמות המורים על ההמתנה כמו והכינו עד אור הבוקר (מ"ב ז' ט'), ממתין על דבר שיבא בעתיד: (יח) לאותות ולמופתים. כבר באר‌תי בפי' התורה, ההבדל בין אות ומופת, כי האות רק לסימן בלבד בין שהוא טבעי או נשגב מן הטבע, והמופת מציין רק דבר שבלתי נתון תחת חקי הטבע, או לשהות דבר זר בעיני אנשים, מפליא רואים, עד שלא בא לסימן אל דבר אחר חוץ ממנו, כי הוא דבר נראה לעצמו מצד עצמו, ושם קריאת שמות הילדים עמנו אל, ומהר שלל, הם הם אות. וציור שמגלה בהרט אנוש, וכל העתיד לבא לא היה סימן

באור הענין

שבלד אחד פח גרוע ממוקש, כי הצידה של הפח בא ע"י כח הציד ופועל כפיו שמושך הפח ולד את הבע"ח, אבל המוקש מזיק ולד מעצמו בלא כח הציד, וכזה הציד רק גורם ומסבב, כן הקשר בעצמו שיצאו מירושלים להתחבר אל פקח היה להם לפח ולהיזק קטן שנלודו בתוכו ע"י פקח שיחזיק אותם לעבדים, אבל ההיזק שיבא להם בסבת הקשר וגרמתו שהגלו ביחד עם עשרת השבטים היה דומה כמוקש גדול, כמו‌א פח מגביל עם אבן נגף, ומוקש מגביל עם צור מכשול): (טו) וכשלו בם, בהאבנים זה מגביל עם אבן נגף וצור מכשול. ונוקשו ונלכדו. זה מגביל עם פח ומוקש: (טז) צור, אחר שהודיע ה' לי הנבואה הזאת מאשר יכשלו שני בתי ישראל בעצת פקח, אמר לי צייר את התעודה, העדות וההתראה הזאת, (והוא מה שצוה לו לצור על הגליון בחרט אנוש צורת השוללים להיות לתעודה בישראל), גם חתום את התורה והלימוד הזה על ידי למודי שהם זכריה ואוריה (שזה נ"ם ואעידה לי עדים שחתמם על הגליון להיות עדים בדבר): (יז) וחכיתי, יאמר הנביא, מעתה אחכה ואמתין לה' הגם שהוא עתה מסתיר פניו מבית יעקב, ועזבם ביד אויביהם מ"מ וקויתי לו, שלא יפול מדבריו ארצה, כי. (יח) הנה אנכי, המעשים שעשיתי אנכי שהוא ציור התעודה על הגליון מהר שלל חש בז וחתימת התורה בעדים נאמנים אוריה וזכריה. וגם הילדים אשר נתן לי ה', שהם קריאת שמות הילדים עמנו אל ומהר שלל,

אֲשֶׁר נָתַן־לִי יְהוָה לְאֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת הַשֹּׁכֵן בְּהַר צִיּוֹן׃ יט וְכִי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דִּרְשׁוּ אֶל־הָאֹבוֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים הַמְצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים הֲלוֹא־עַם אֶל־אֱלֹהָיו יִדְרֹשׁ בְּעַד הַחַיִּים אֶל־הַמֵּתִים׃ כ לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה אִם־לֹא יֹאמְרוּ כַּדָּבָר

תולדות אהרן וכי יאמרו. סוטה י"ב:

עיני שמואל (יט) ב"ר א' ויק"ר ו' ע"ז תנחומא הגא אמור שופטים: (כ) ויק"ר ו':

רש"י

עמנו אל, זהו הישוב בענין לפי פשוטו, ומדרש אגדה בבראשית רבה ע"ש אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות שלא ילמדו תינוקות של בית רבן תורה, אמר אם אין גדיים אין תיישים אם אין צאן אין רועה אגרוס לו לסלק שכינתו, אמר לו הנביא כל מה שאתה קושר התעודה וחותם התורה לסותמה שלא תמצא בישראל לא יועיל לך, וחכיתי לה' המסתיר פניו וגו' אין לך נבואה קשה כאותה שעה שאמר משה (דברים ל"א) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא, ואף בו ביום הבטיחם ועתה השירה הזאת לפני לעד כי לא תשכח מפי זרעו (שם), הנה אנכי והילדים וגו' הם תלמידים שחביבים עליו כבנים, יהיו לאותות ולמופתים שתתקיים תורה בישראל על ידם: (יט) וכי יאמרו אליכם. אמר ר' סימון בארה אביו של הושע בן בארה נבא שני מקראות הללו ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה, ובא אותם לגלות עשרת השבטים כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי (והגלום עמהם) כמה שנ' (ד"ה א' ה') בארה בנו אשר הגלה תגלת פלאסר וגו' הוא נשיא לראובני: וכי יאמרו אליכם. האומות: דרשו אל האבות וגו' המצפצפים והמהגים. לשון נגעי הוא שאף הדבור אין בהם אלא כעופות הללו שמצפצפין בקולם, צפצוף והגה לשון נופל בעופות (לקמן ל"ח) כסוס עגור כן אצפצף, אהגה כיונה, וכן מצינו לשון צפצוף בקול נמוך שנאמר (לקמן כ"ט) והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף: הלא עם אל אלהיו ידרש. זו תהא תשובתכם הלא עם כמונו אשר לו אלהים כאלהינו אל אלהיו ידרש, שאתם תאמרו לנו להיות כמותכם לדרוש צורכי החיים מן המתים: (כ) לתורה ולתעודה, מחובר למעלה הימנו שאנו נדרוש אל המתים לתורה ולתעודה בעד החיים להורות לנו מה נעשה, כל זה לפי המדרש, ולפי פשוטו יש לפתור וכי יאמרו אליכם וגו' גמר נבואתו הוא שאמר ויסרני מלכת בדרך העם הזה, והוכיחו הקב"ה לנביא ולסיעתו של חזקיה כשיאמרו אליכם שבנא וסיעתו שיראו את חזקיה מבטע בעכו"ם דרשו אל האובות ואל הידעונים ובחרו בעכו"ם כאשר עשו אבות ראשונים והשיבו את המלוכה אל סנחריב: הלא עם אל אלהיו ידרש. עובדים לעכו"ם ודורשים בעד החיים אל המתים, אף אתם יש לכם לעשות כן: לתורה

מצודת דוד

בישראל ר"ל לרמז על הקורות אותם. דעו שהכל נאמר מעם ה' וגו' ולא מלבי נעשה הדברים: (יט) וכי יאמרו אליכם ואם המסיתים יאמרו אליכם דרשו הדבר אל האובות ואל הידעונים והם יגידו לכם אם האמת כן הוא כי יפתו אתכם לומר הלא תראו שהם מצפצפים ומהגי' וא"כ יש ממש בהם ויוסיפו עוד לומר הלא כל עם מהאומו' דורש אל אלהיו ועכ"ז בעד דברי החיים ידרשו אל המתי' ר"ל ישאלו באובות לדעת אם האמת הוא כדברי החיים ולא יחשבו זאת לעון ולמכאוב באלהיו ומדוע לא תעשו כמותם: (כ) לתורה ולתעודה. ר"ל הריני נשבע בתורה אם לא יאמרו המסיתים דברי הבאי כדבר הזה אשר נראה לעין כל שאין בו זוהר ובהירות כי אין להדמות אמונת האליל לאמונת האל ור"ל כמו שהאלהים הוא

מצודת ציון

(יט) האבות. המעלים את המת נקרא אוב וממנו עתידות: והידענים. המכניסים עצם חיה ששמה ידוע והעצם מדבר על ידי כשוף: המצפצפים. כן נקרא השמעת קול העוף כמו ופוצה פה ומצפצף (לקמן י'): והמהגים. כן נקרא השמעת קול היונה כמו אהגה כיונה (לקמן ל"ח): (כ) לתורה. באה הלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט') ומשפטו בכסא: ולתעודה. כן נקראת התורה

באור הענין — חזון ישעיהו — באור המלות

הם עומדים לאותות ומופתים, והאותות האלה רק הגדת העתיד כהוייתו, וזה היה המופת: (יט) האבות. אלא הם מעם ה' צבאות, ובודאי לא ישיב ה' שואלים במתים (ש"א כ"ח), וכן הידענים, מכנים עצם את דבריו אחור אחר שבאו עליהם אותות ומופתים ועשיית מעשים בפועל: (יט) וכי, שיעור הכתוב. וכי יאמרו אליכם המצפצפים והמהגים דרשו אל האבות, שלעומת שנתן להם הנביא אותות ומופתים מה' שלא ימרדו, אשר קראם בשם תורה ותעודה, כמ"ש צור תעודה חתום תורה, הנה המצפצפים והמהגים דברי הבל ורעות רוח, יאמרו אליכם דרשו אל האבות וידעונים, שהם יאמרו הפך מדברי הנביא, ויביאו לכם ראיה שיש ממש בדברי האובות והידעונים, ושאין חטא לדרוש בהם, שהלא כל עם ועם אל אלהיו ידרש, וכל אומה מאמנת באלהים ודורשת אליו, ומ"מ (ידרוש) בעד החיים ופניהם אל המתים, הם האובות וידענים שהם עלמות המתים. — אני אמר לכם (דרשו). (כ) לתורה ולהעודה, שנתן לכם הנביא כמ"ש צור תעודה, אם לא יאמרו

התורה

הַזֶּה אֲשֶׁר אֵין־לוֹ שָׁחַר׃ כא וְעָבַר בָּהּ נִקְשֶׁה וְרָעֵב וְהָיָה כִּי־יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו וּפָנָה לְמָעְלָה׃ כב וְאֶל־אֶרֶץ יַבִּיט וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֵׁכָה מְעוּף צוּקָה וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח׃ כג כִּי

תולדות אהרן וכיס כי. עכו"ם ל'ו: ואל ארץ. שם: כי לא מועף. סנהדרין נ"ד וק"ד:
עיני שמואל (כא) תנחומא יתרו: (כב) במד"ר כ"ג פתיח' איכה בשרי עקב תנחומא מסעי:

רש"י

ולתעודה. זו תהא תשובתכם שתאמרו את התורה כמה שנאמר למעלה צור תעודה חתום תורה, ולא תאמינו לדבריהם: אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר. מאחר שתשיבו להם תשובה זו תראו ותשמעו אם לא יהיו מודים כשרים שבהם לדבריכם ויאמרו כדבר הזה אמת אשר אין לו לאלוה אוב וידעוני שום שחר, אין ראוי לשחר פניו כן תירגם יונתן, ומדרש אגדה על עצמו אינו מזריח השחר שכהו עינים לו ואינו רואה ואיך יזריח על אחרים. ענין אחר אם לא יאמרו כדבר הזה, עתה תראו אם לא יאמרו אליכם כדבר הזה דרשו אל האובות אע"פ שאין לו שחר ולא ממש בדבר הזה לא יבושו מלומר אליכם כך: (כא) ועבר בה נקשה ורעב. מוסב למעלה מה אמור בתחלת הענין ויסרני מלכת בדרך העם הזה ופי' מה הוא הדרך לא תאמרון קשר לקשר עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים, ופירש את עונשן והיה למקדש וכשלו בם וכל הענין: ועבר בה. העובר באותה הדרך שעוזבים את הקב"ה וסומכין על מלכי מצרים: נקשה. מאורע קשה: נקשה ורעב. נלאה בצרות קשות ורעב, כי קושי ומצור ומצוק ורעב יבא עליהם בימי מצור שלש שנים שצר סנחריב על שומרון: והיה כי ירעב וקלל. בעגלים ובעלים שהיו עובדים להם: ופנה למעלה. לבקש מאת הקב"ה ולא ישמע כי יתחתם גזר דין וכן תירגם יונתן: (כב) ואל ארץ יביט. אולי ימצא עזר אשר שלח מלאכים (הושע בן אלה) אל סוא מלך מצרים (מלכים ב' י"ז): והנה צרה. כי לא יעזרהו וגם שבנא יצא לסנחריב לרעה לו: מעוף צוקה. עיפות צוקה: ואפלה מנדח. על ידי אפילה הוא מנודח, שכ

מצודת ציון

ואם באמר לתורה אמר גם לתעודה וכן אדמת עפר (דניאל י"ב) והדומים: שחר. ענין זוהר ואורה וכוה מלשון אור השחר: (כא) נקשה. מל' קשה: והתקצף. מל' קצף וכעס: (כב) מעוף. ענין החשך כמו תעופה

מצודת דוד

הוא הבל ואין בה ממש כן יהיו כל הראיות שיביאו וכאומר השמרו בנפשותיכם לבל תהיו נפתים להם כי כל אמריהם אמרי נואש: (כא) ועבר בה. ומי שעבר בדרך הזה לדרוש באובות והם בני עשרת השבטים: נקשה ורעב. בא עליו מאורע קשה וסבל הרעבון כי נחסר לחמו: וקלל במלכו ובאלהיו. כי לא מצא עזר לא מהמלך ולא מעגלי הזהב והבעלים שעבדו: ופנה למעלה. לבקש עזר מאלוה האמתי וכאומר הנה פנה אבל לא הועיל כי כבר נחתם הגזר דין: (כב) ואל ארץ יביט. אולי ימצא עזר ממלכי ארץ: והנה צרה ותבכה. כי לא מצא עזר: מעוף צוקה. צרה הצוקה וכפל הדבר במ"ש: ואפלה מנדח. יהיה מנודח אל האפלה:

חזון ישעיהו

באור המלות

את הוד זרועו ושואל בו (סנהדרין ס"ח): (כא) נקשה. קשה יום, קשה עורף, בסבל מאורעות קשות, והקשה אליהם ויסגם: וקלל במלכו. לא נמצא בשום מקום קלל בה שאחריו ב' שיהיה הב' סימן הפעול, וע"כ באורו וקלל בשם מלכו, כמו ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו (ש"א י"ז), והסר הפעול, ויקלל את יומו, או עצמו: (כב) צרה, צוקה. הבדלם הוא כי צרה היא הצרה התיכונות. וצוקה היא הצוקה הפנימית, צרה היא מענין צר ומצור, וראשית הנחתו על צרירת

באור הענין

(התורה והתעודה הם יאמרו) כדבר הזה, והוא שיודיעו לכם אשר אין לו להקשר הזה שחר ותועלת ואין ראוי לשחרו ולבקשו. (מלת דרשו וידרוש בפסוק שלפני זה נמשך לשתים, דרשו אל האובות, דרשו לתורה ולתעודה. אל אלהיו ידרוש, ידרוש בעד החיים): (כא) ועבר בה, שב להשלים נבואתו מה שיהיה בארץ אפרים בעת הגלות בשנת שש לחזקיהו, מצייר כי כולם יגלו, והאדם אשר יעבר בה בארץ יהיה איש נקשה, שהקשה גופו לכל המאורעות הקשות וגם יהיה רעב כי תהיה הארץ שממה, וכי ירעב והתקצף וקלל את יומו בשם מלכו ואלהיו, ולכל מקום אשר יפנה בין אם יפנה למעלה להסתכל שם, או אם. (כב) אל ארץ יביט, והנה צרה בארץ וחשכה בשמים למעלה. — מוסיף לאמר, לא לבד שתהיה צרה חיצונית כי גם יהיה מעוף צוקה, עיפות של צוקת הנפש הפנימית, שגדולה מן צרה, ולא לבד שיהיה חשכה, כי גם יהיה אפלה שהוא גדול מחשיכה, עד שיהיה מנודח מן האופל. (ועל צד המליצה נראה שמצייר במליצתו ההשגחה, את הצוקה והאפלה כעצמים מוחשים, וייחס אליהם העיפות וההתנדחות, אמר במליצתו הצוקה תהיה עיפה, מצייר כי הצרה השחית כל יושבי הארץ עד שלא ימצא שם איש לקבל הצוקה שבאה אחר הצרה, שהיא צוקת הנפש, כי לא יהיה איש, באופן שימלין שהצוקה הזה עיפה ונלאה מפעול פעולתה. וכן האופל הבא אחרי החשך יהיה מנודח מן הארץ ולא יבא שמה, כי החשך בעצמו ישמיד את יושבי הארץ ולא ימצא האופל מקום לחול, ותכלית המליצה שלא ימשכו ימי הרעה כדרך כל רעה, שתחלה תבא צרה ואחריה צוקה, תחלה חשך ואחריו אופל, כי עם ביאת הצרה והחשכה בראשיתה יכריתו

לֹא מוּעָף לַאֲשֶׁר מוּצָק לָהּ כָּעֵת הָרִאשׁוֹן הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן וְאַרְצָה נַפְתָּלִי וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד דֶּרֶךְ הַיָּם עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם׃

תולדות אהרן כעת הראשון. שם נ"ד: עיני שמואל (א) סו"ס כ"ב תנחומא נח:

רש"י

לשון מדה נופל באפלה, כמו (ירמיה כ"ג) לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפילה ידחו ונפלו בה, ולאפילה הם מנודחים: (כג) כי לא מועף לאשר מוצק לה. כי מלך אשור אשר ניתן למוצק ולהצר לה לארצכם אינו עיף ואינו עצל מלבא עליהם עד שלש פעמים, אחת בימי פקח (מלכים ב' ט"ו) ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה ואת ינוח וגו' ואת הגליל כל ארץ נפתלי, והגלות ההיא בשנת ד' לאחז, ובשנת שתים עשרה ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה, מקרא זה (בדברי הימים א' ה') וגלות זה בשנת שתים עשרה לאחז תחלת מרדו של הושע בן אלה כענין שנאמר (מלכים ב' י"ז) ויעל מלך אשור בהושע קשר וגו' לאחר שנשתעבד לו שמנה שנים ואין החשבון מפורש במקרא בגלוי אבל יש ללמוד מברייתא דסדר עולם, והשלישית בשנת שש לחזקיהו שנת תשע למרדו של הושע אשר נלכדה שומרון היא עיר המלוכה וגלו כולם וזה האמור כאן כי לא עייפות לאויב אשר הוא מוצק לה לארץ ישראל האמורה בענין ואל ארץ יביט: כעת הראשון הקל ארצה זבלון. הגלות הזו האמצעית קלה תהיה כאותה של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולון ונפתלי, שאף בשנייה לא הגלה אלא שני השבטים וחצי המטה שבעבר הירדן. אבל האחרון מסע השלישי הוא הכביד. שיסע את הכל כמכבד את הבית, ויש לפרשו אף לשון כובד לפי ענין המקרא שפתח ראשונה בל' הקל ארצה זבולון והאחרון הכביד, וכשאמר ישעיה נבואה זו כבר גלו הראשונים: דרך הים. אותן היושבין על ימה של טבריא היא ארץ נפתלי שנאמר ים ודרום ירשה (דברים ל"ג): עבר הירדן. היא גלות שניה של ראובן וגד: גליל הגוים. היא כל ארץ ישראל שהיתה גוללת אליה כל הגוים, שהכל מתאוין לה ובאין לה לסחורה, כענין שנא' (ירמי' ג') נחלת צבי צבאות גוים, ויונתן תירגם ל' אחר:

מצודת דוד

(כג) כי לא מועף. כי לא יהיה עייפות ותשות כח לכעס אשר הועמד להיות לה למוצק ולהצר כי שלש פעמים יבוא עליהם: כעת הראשון. גלות האמצעית תהיה קלה כאותה של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולון וארץ נפתלי וכן בגלות האמצעית לא יגלה רק אותם שבעבר הירדן: והאחרון הכביד. אבל גלות האחרון יכבד מהם כי הכל יגלו: דרך הים. עכשיו מונה סדר גלותם ואמר בתחלה גלו היושבים דרך ימה של טבריה והיא ארץ נפתלי שנאמר בו ים ודרום ירשה (דברים ל"ג) וזה היה בימי פקח בן רמליהו כמ"ש (מ"ב ט"ו) והיה בשנת ד' לאחז: עבר הירדן. אח"ז גלו אותם שבעבר הירדן כמ"ש ויער וגו' ויגלם לראובני וגו' (דה"א ה') וזה היה בימי הושע בן אלה והיה בשנת י"ב לאחז כן משמע בס"ע: גליל הגוים. אח"ז גלו כולם בסוף ימי הושע והיה בשנת ו' לחזקיה כמ"ש (במ"ב י"ז) (א"י בכללה נקראת גליל הגוים שהיתה גוללת אליה כל הגוים שהכל היו מתאווים לה ובאים לה לסחורה כענין שנאמר נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג') וכ"ז חוזר למעלה שאמר לא פשו נפתים אחר המסיתים לדרוש באובות כי בני עשרת השבטים דרשו באובות והגיע להם הרבה מהרעות):

מצודת ציון

כבקר תהיה (איוב י"א): (כג) מועף. מל' עייפות: מוצק. מלשון צוקה וצרה: גליל. ענין סבוב:

חזון ישעיהו

באור הענין

את הכל. ומפרש כי לא מועף לאשר מוצק לה, נותן טעם למה תעוף הצוקה, יען שלא ייעף המציק שהוא האויב, וישמיד את הכל, וע"כ תיעף הצוקה ולא תמצא מקום לחול): (כג) **כי לא מועף**, מלך אשור המציק לא ייעף מבא פעם אחר פעם להשחית הארץ. **כעת הראשון**, תחלה בא עליהם בימי פקח (מ"ב, ט"ו), ויקח את עיון וכו' ואת הגלילה כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה, וזה היה בשנת רביעית לאחז, ובשנת י"ב לאחז הגלה לראובני ולגדי וחצי שבט מנשה, וגלות זה היה ג"כ קל כגלות הא' יען לא היה כללי, אבל **והאחרון הכביד**, גלות האחרון היה כבד כי הי' כללי. עתה חושב שלשה הגליות כסדרן, תחלה הגלה **דרך הים**. ארץ נפתלי היושבת בימה של טבריה כמ"ש ים ודרום ירשה. ואח"כ **עבר הירדן** הם ראובן וגד וחצי המנשה שישבו בעבר הירדן, אבל בגלות האחרון כלל **גליל הגוים**, גלילות כל השבטים לגוייהם:

באור המלות

האויב על עיר נלחם עליה לתפשה, אל תצר את מואב, ונשאל ממנו אל כל צרה הבאה ע"י סבה חיצונית, צרת חולי ומכאוב, צרת עוני, צרת בנים, ודומיהם. אבל צוקה, היא הצקת הנפש לאדם עד שמואס בחייו (פערצווייפלונג) וימצא צוקה בלא צרה, שלפעמים יקוץ האדם מעמדו, ורוחו בפנימו כים נגרש, ויש הדמיון ישא שאון דכיו עליו לפרקים את שלומו על לא דבר, ויגד לה כי הציקתהו (שופטים י"ד), ויתקבצו אליו כל איש מצוק (שמואל א' כ"ב), וכן יהיה צרה בלא צוקה באדם אשר ככפיר יבטח ולא יחוש לפגעי הזמן אשר סביב שתו עליו, לפ"ז כשאומר במצור ובמצוק אשר יציק לך אויבך (דברים כ"ח), צרה וצוקה (צפניה א', תהלות קי"ט, משלי א'), ר"ל צרת אויב מבחוץ, וצוקת הנפש פנימה, כי עת יפגשו את האדם שני אלה, מכתו אנושה, כי המצור דרכו להסתתר בבית עד יעבור זעם. והמציק דרכו לצאת ולשוטט בחוצות להקל דאבון נפשו לרוח היום, אבל המצור ומציק, אין לו תקנה: חשך, ואפלה. אופל קשה מחשך, חשך רק מניעת האור השמשי, והאופל בשלא יגיה גם אור ירח וכוכבים, וכן (איוב ג') היום ההוא יהי חשך, הלילה ההוא יקחהו אופל, קלל כ"א לפי ענינו. (ועיין לקמן נ"ח י', נ"ט ט'):

ט א הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר גָּדוֹל יֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ צַלְמָוֶת אוֹר נָגַהּ עֲלֵיהֶם׃ ב הִרְבִּיתָ הַגּוֹי לֹא הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה שָׂמְחוּ לְפָנֶיךָ כְּשִׂמְחַת בַּקָּצִיר כַּאֲשֶׁר יָגִילוּ בְּחַלְּקָם שָׁלָל׃ ג כִּי | אֶת־

לו קרי

תולדות אהרן ג׳ הגדלת. ספר הזהר פרשת וירא ופרשת ויחי:

עיני שמואל(ג) זהר וירא ויחי: (ג) בר״ר כ״ו קס״ר ג׳:

רש״י

ט (א) **העם** ההלכים בחשך. הם יושבי ירושלים שהיו חשוכים מדאגת סנחריב, כענין שאמר יחזקיהו (לקמן ל״ז) יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה: ראו אור גדול. במפלתו של סנחריב: (ב) הרבית הגוי. נעשו גדולים לכל שומעיהם כששמעו האומות הנסים שנעשו להם: לו הגדלת השמחה. ולא לאויביו, וכתב לא בלמ״ד אל״ף לפי שלא היתה שמחת חזקיה שלימה, לפי שבאותו הפרק נאמר לו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך (לקמן ל״ט): כשמחת בקציר. ת״י כחדוות נצחי קרב, שהוא כענין הקציר, הרוצי אדם קוצרי צוארים, ושנה הכתוב בלשונו לדרוש שהיה אותו הנס בליל קציר העומר: כאשר יגילו בחלקם שלל. מצרים בימי משה שאף כאן חלקו שלל כוש ומצרים וחמדת כל הגוים (כמ״ש לקמן ל״ז), שכשחזר משל תרהקה מלך כוש בא לו לירושלים עם כל אוצרות כוש ומצרים כענין שנאמר (לקמן מ״ה) יגיע מצרים וסחר

מצודת ציון

ט (א) צלמות. צלו של מות ר״ל חשכת הקבר: נגה. ענין הארה וזריחה: (ב) הרבית. ענין גדולה כמו רבי מלך בבל (ירמיה ל״ט): (ג) כבלו. מל׳ כבל ומשא: שכם. כן יקרא המושל כמו לא יסור שבט מיהודה (בראשית מ״ט): הנגש. ענין לחץ ודחק: החתת. ענין שמחו לפניך. בב״המק נהגו שבת ושמחו שמחה גדולה:

מצודת דוד

ט (א) העם ההלכים בחשך. מוסב למעלה לומר אבל העם הזה על שלא היו כמואס עם כי אף הם הלכו בחשך מפחד סנחריב הנה בסוף ראו אור גדול בעת מפלתו: ישבי וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (ב) הרבית הגוי. הוה נעשו גדולים וחשובים בעיני הכל: לו הגדלת השמחה. ר״ל אם למלכות ישראל היה חשך אפלה הנה ליהודה הגדלת השמחה: כשמחת בקציר. כמו שדרך העולם לשמוח בעת הקציר:

חזון ישעיהו

באור המלות

(א) אור נגה עליהם. פעל נגה הונח על האור החוזר מגשם מלוטש שאין לו אור מעצמו רק מקבל אור מדבר אחר, כמו כדור הירח, כמו שיבואר לקמן (י״ג י׳), ולכן בא פעל זה על צאת אור היום מן האופק המזרחי קודם הנץ החמה, וקרא לדיקים כאור נוגה (משלי ד׳ י״ח), יען כי האור הנראה אז איננו מגוף השמש רק מפגישת אור השמש בקצורים העבים העולים מן הארץ, כמ״ש הרמב״ם בפי׳ המשניות (ריש ברכות): (ב) הגוי. אחר שעם שבפסוק הקודם על ישראל, יהיה שם גוי פה על אשור כמ״ש למעלה (ח׳ ג׳), ומלת לו מוסב על העם, והכתיב לא בא׳ בא למעט הגוי: כשמחת. התי״ו במקום ה׳, וכן אם אתן שנת לעיני, שפעת אני רואה, ויתכן שרמז למ״ש חז״ל שמפלת סנחריב היה בליל פסח בעת קציר העומר, וע״כ בא בסמוך שבסכרת חסר הסמך כשמחת קציר בקציר, ויהיה ב׳ בקציר ב׳ הזמן, ר״ל בעת קציר בניסן, שמחו כשמחת קציר: ויגילו. ההבדל בין שמחה וגיל, מבואר אצלי בכל התנ״ך, שמהם מורה השמחה התמידית על דבר משמח הבא בתמידות, וגיל היא השמחה החדשה על ענין התחדש פתאום כמו מציאה, בשורה טובה, ודומיהם, וע״כ על הקציר שרגילים

באור הענין

ט (א) **העם**, אחר שבאר איך לשבט אפרים שמתה שמש ההצלחה זורח עליהם יהיה אז חשך ואפלה מנודח, אומר לעומת זה לעם ההולכים עתה בחשך שהם שבט יהודה יהיה אור בשנת ט״ו לחזקיה אחר מפלת אשור. והנה לפעמים יהיה איש שרוי בחשך בעת יזרח אור, אם יסתתר א״ע מפני האורה בחדר חשך, וזה א״צ רק שיצא לחוץ ויראה את האור, נגד זה אמר **העם ההולכים בחשך**, והסתירו פניהם מן האור **יראו אור גדול**, הנמצא סביבותם. ולפעמים ישרה איש בחשך מצד שאין אור במציאות כלל כמו בלילה שהאור תחת האופק, וזה צריך שיזרח האור ויגיה אל אופקו, נגד זה אמר גם **ישבי בארץ צלמות** מ״מ **אור נגה** ויזרח **עליהם**, (והנמשל בזה, כי שבט יהודה אור ה׳ וישועתו זורחת בארצם רק הם הסתירו פנים ממנה ולא ראו האור ואז יכירו הישועה בהתגלותה. וגם יושבי בארץ צלמות והם הגולים בחלח וחבור, שרחוק מהם ישועה, ישובו אז לה׳ ויחסו בצל חזקיה): (ב) **הרבית**, הנביא מסב פניו אל ה׳ ואומר, הנה **הרבית** והגדלת את הגוי שהוא מחנה סנחריב במה שנתת בידם כל ממלכות הארץ, אבל בזה **אך לו** להעם ההולכים בחשך שהם שבט יהודה. **הגדלת השמחה**, שעי״כ גדלה שמחתם בכפל בנושעו מגוי תקיף כזה, ועי״ז יצא שמם בכל הארץ. **שמחו לפניך כשמחת בקציר**, ר״ל כי מצד אחד ישמח האדם יותר באסיפת תבואתו בקציר מבאסיפת השלל במלחמה, כי באסיפת השלל בהכרח נהרגו ג״כ מעמו במלחמה, אבל בצד אחר ישמח יותר באסיפת השלל, כי שמחת הנצחון גדולה מכל. אבל פה שלא לחמו ולא נהרג מהם איש, שמחתם דומה בצד אחד כשמחת בקציר שאוסיף בלי מלחמה ובלא סכנה, ובצד האחר דומה **באשר יגילו בחלקם שלל**, **כי**

נגחו

עַל סֻבֳּלוֹ וְאֵת מַטֵּה שִׁכְמוֹ שֵׁבֶט הַנֹּגֵשׂ בּוֹ הַחִתֹּתָ כְּיוֹם מִדְיָן׃
ד כִּי כָל־סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ וְשִׂמְלָה מְגוֹלָלָה בְדָמִים וְהָיְתָה

תולדות אהרן כי כל סאון. סוטה ג׳ ע׳:
עיני שמואל (ד) במד"ר פ׳ שו"ט פ"א ירושלמי סוטה ח׳ ו׳:

רש"י

כהם ושבאים וגו׳ והכל בזו חזקיה ועמו: (ג) כי את עול סבלו. עול שהיה סבל לחזקיה ושהיה מטה את שכמו למשא כבד להעלות מס קשה, ואת שבט יהודה שהיה נוגש בו בחזקיהו: החתת. שברת יחד בלילה אחת: כיום מדין. בימי גדעון שאף הם נפלו יחד בלילה אחת ובליל קציר העומר, כמ"ש והנה צליל לחם שעורים מתהפך במחנה מדין (שופטים ז׳): (ד) כי כל סאון סאן ברעש. יש פותרין אותו לשון סאה ומדה כמו שדרשוהו רבותינו, אך לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרש מגזרתו מאחר שאין הוי"ו והנו"ן מעיקר התיבה, אלא כמו שאין מן שאה והמון מן המה וחרון מן חרה לא יתפעל עם הנו"ן לומר סיאן אלא סואה כמו מן המון הומה ומן שאון שואה ולא יאמר שיאן הומן חורן, ואני אומר שפתרונו לפי הענין ואין לו דומה במקרא, ופתרונו לשון אהלת נאחון במלחמה: כי כל סאון סאן ברעש. קול נאחון שוס נואח במלחמה ברעש שעטת סוסים והגפת תריסין הוא, ושמלת הרוגי מלחמה מגוללה בדמים, אבל נאחון זה אין בו רעש ואין בו

מצודת דוד

כאשר יגילו. כמו ששמחו בעת שחלקו שלל סנחריב כן הרבו לשמוח לפניך כב"המק: (ג) כי את על סבלו. כעול שהיה סובל חזקיהו ומי שהיה מטה שכמו להעמיס עליו משא כבד להעלות מס קשה ואת השבט שהיה נוגש ורודה בו והוא אשור וכפל הדבר במ"ש לתפארת המליצה: החתת. כעת הזה שברת בלילה אחת כמו עת מפלת מדין בימי גדעון כי גם המה נאבדו בלילה אחת: (ד) כי כל סאון. כל שאון המיית מלחמה הדרך נעשות בהמייה ברעש גדול ושמלת ההרוגים מגוללת בדמים ומלוכלכת בו: והיתה. אבל נאחון המלחמה הזאת היתה דומה לשרפה הנאכל באש כי לא נשמע רעש מלחמה ולא נראה דם כי המלאך הכה

מצודת ציון

שברון: (ד) סאון. כמו שאון בשי"ן והוא המיית מלחמה: ושמלה. ענין מלבוש: מגוללה. מלשון גלגול

חזון ישעיהו

באור הענין

נהרגו את אויבם והאויב נפל ע"י מלאך ה׳: (ג) **כי את על סבלו**, נשא משלו, משל שבעליו מטה שכמו אל עבודת האדמה שיש בזה ג׳ דברים, א] העול שמוטל על צוארו, ב] בעליו שהולך אצלו ומטה שכמו ע"י העול באכזריותו, ג] השבט שבו מכה אותו בכל עת. והמשיל שעבודם אל אשור בג"ד אלה. א] כובד המס הוא העול שסבלו, ב] המושל האכזר הוא המטה שכמם לסבול העול של המס, ג] חיילותיו ומחנהו הוא השבט בו הכה אותם כל עת שלא שמעו למשמעתו. והנה לפעמים יסור מהם העול וכובד המס, אבל עדיין המושל האכזר קיים, ולפעמים שמת גם המושל אבל עדן עמו ומחנהו קיימים שהם השבט, עז"א כי במפלת סנחריב נושעו מכל צד, כי בפעם אחד נשבר **על סבלו**, שהוא המס והעבודה שעבד בם, וגם **מטה שכמו** הוא מלך אשור שנהרג ע"י בניו, וגם נשבר **שבט הנגש בו**, שהוא מחנהו שנהרגו ע"י המלאך, וכולם **החתת** ושברת **כביום מדין** שהגיעו לישראל והרגו ג"כ ע"י נס כולם בלילה אחד (שופטים ז׳), ולדברי חז"ל היה מפלת מדין ואשור שניהם בליל פסח ובזכות העומר: (ד) **כי כל סאון סאן ברעש**, הלביש את דבריו פה משל ודמיון. אומר **השאון שואן ברעש**, הציג בציור המליצה את השאון כעצם מופשט, וכאילו הוא שואן והומה על עצמו ברעש, המשל כי השאון ההמון על עמים רבים, עתה שאן בקול המולה על עצמו והאביד את עצמו ע"י הרעש. **ושמלה**, היא השמלה האדומה שמרימים אותה על נס, לאות שישפכו דם ולא יחמלו, עתה היא מגואלת ומלוכלכת בדמיה אשר שפכה. **והיתה לשרפה**

באור המלות

בו תמיד אמר שמחה, ועל השלל שהוא הידוע אמר גיל: (ג) על סבלו. עול הוא עול הבהמה, ואם בעל השור חס עליו מרים את העול בל יטה שכמו, ואהי להם כמרימי עול (הושע י"א), ואם הוא אכזר מכביד עליו ומטה שכמו, ועז"א ואת מטה שכמו. וסבלו, הוא שם והב׳ בקמץ חטף וענינו סבל המשא. כיום, כמו כביום, כמו כבור סיגיך (למעלה א׳): (ד) סאון. לדעתי כמו שאון בימנית, ונמצא ממנו מנל"ס שרשו שאה, על ההמון, אם שאו ערים, וכל תשואות ורעש, קול שאון מעיר. גם נמצא ממנו מה ששרשו שוא, על שממון, אמש שואה ומשואה (איוב ל׳), על הרעש תשואות סוכתו (שם ל"ו). גם נמצא ממנו ששרשו נשא, להשאות גלים (לקמן ל"ז), ומזה. תכסה שנאה במשאון (משלי כ"ו). ולפ"ז יהיה סואן, בינוני פועל, והנו"ן נוספת, או יהיה במציאות גם פעל ששרשו שאן. על הורתת הכ.ש, וי"ל ושאננך עלה באזני (לקמן ל"ז), שפי׳ מענין שאון ורעש, א"כ שרשו שאן והנו"ן השניה למשקל השם, ולפ"ז תהיה פה הנו"ן שרשית, ופעל רעש הונח בעצם על רעש הארץ, והושאל ממנו על כל דבר המרעיש ועוקר עצמים בסערתו: ושמלה. הבדל בין שמלה לריעיו כסות בגד והדומים, כי שמלה כולל גם מה שאינו ספור למדת האדם. ופרשו את השמלה. וכן פה השמלה הפרושה על נס ודגל צבא המלחמה: מגוללה. ענין מיאוס וטינוף. על פגרי גלוליכם (ויקרא כ"ו), ועמשא מתגולל בדם (ש"ב כ׳): לשרפה מאכלת אש. פעל אכל ופעל שרף, מובדלים מיתר לשונות המורים על השרפה, כמו דלק בער יצת, במה שהם מורים על עצם השרפה ואכילת האש, משא"כ בער דלק שעקרם על תחלת התבערה (ע"ל י"ז), והבדל בין אכל ובין שרף, אכל יאמר תמיד בהשקף מצד שהאש אוכלת ומכלה

מאכולת

לְשְׂרֵפָה מַאֲכֹלֶת אֵשׁ׃ ה כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם׃ ו לְםַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־

עמ"ש. מ"ם סתומה באמצע תיבה.

תולדות אהרן כי ילד. סנהדרין צ"ד: למרבה המשרה. שבת נ"ה סנהדרין שם:
עיני שמואל (ה) זהר ויקרא נו נשא במד"ר ב' דב"ר א' פסיקתא מ"ו פ' השלום:

רש"י

דס: והיתה לשרפה. יקוד מאכולת: (ה) כי ילד ילד לנו. אע"פ שאחז רשע הוא בנו הנולד לו זה כמה שנים להיות לנו תחתיו למלך צדיק יהיה, ותהיה משרת הקב"ה ועולו על שכמו שהיה עוסק בתורה ושומר מצות ויגה שכם למשאו של הקב"ה, ויקרא שמו הקב"ה שהוא מפליא עצה ואל גבור ואבי עד קרא שמו של חזקיהו שר שלום, כי שלום ואמת יהיה בימיו: (ו) למרבה המשרה. למי יקרא השם הזה למלך המרבה המשרה של הקב"ה על עצמו לירא מפניו. משרה. לשון שררה, ע' לתשובת התלמידים, אך י"ל שאף שר שלום משמותיו של הקב"ה וקריאת שם זה אינה לשם ממש אלא לשם גדולה ושררה, כמו וקרא שם בבית לחם (רות ד') וכמו ועשיתי לך שם (ש"ב ז') אף כאן ויקרא שמו ויתן לו שם ומשלה: ולשלום. הניתן לו אין קץ שהי' לו שלום מכל עבריו, ואין קץ זה לשון הפסק עולמית אלא אין קץ לסביביו, על כסא מלכות בית דוד יהי' שלום זה במשפט ובצדקה שעשה יחזקיהו: ולשלום. וי"ג זו תיקון המל' הוא, שרבה משרה על שכמו, ומה גמול ישלם

מצודת ציון | מצודת דוד

וכבוד: (ה) המשרה. מלשון שררה וממשל: אבי עד. כהם: (ה) כי ילד ילד לנו. כל זה בזכות הילד אשר יולד לנו וזהו חזקיה בימיו היתה מפלת סנחריב: ותהי המשרה
ממשלת ה' תהיה על שכמו ר"ל יטה שכמו לסבול עול התורה והמצוה: ויקרא שמו פלא יועץ וגו'. ר"ל ה' שהוא פלא יועץ ואל גבור ואבי עד יקרא שם הילד שיולד שר שלום: (ו) למרבה המשרה. ר"ל השם שר שלום יורה על מרבית הממשלה ועל מרבית השלום עד אין סוף: על כסא דוד. מרבית הממשלה והשלום יהיה על כסא דוד ר"ל על

באור המלות | חזון ישעיהו | באור הענין

את הגוף הבוער. ושרף יאמר על העצם שכבר נשרף והיה לאפר, ר"ל פעל אכל מצייר עת הכליון, ופעל שרף, השינוי שנעשה אחר הכליון שנשרף והיה אפר, ועז"א והיתה לשרפה מאכלת אש, מציין את האויב בפעל אכל, שהוא אוכל ומכלה באש את הכל, ומפלתו בפעל שרף שנב לעפר ואפס: (ה) ילד. כולל כל הויה חדשה, לדת כל חי, התחדשות ילדי יום, כי לא תדע מה יולד יום (משלי כ"ז), בטרם לדת חק, (צפניה ב'), אלה תולדות יעקב, שפירשו המפרשים התחדשות מקריו וגלגולי כבוסיו. וכן פה מזל אדם וסבה חדשה: על שכמו. לא מצאנו שיהיה השכם נושא המשרה, רק העול? אך מגביל לעומת שאמר, (פ"ג) ואת מטה שכמו, אומר עתה המשרה תהיה במקום העול, ור"ל לא יתגאה בשררתו, כענין, כלום שררות אני נותן עליכם עבדות אני נותן עליכם: פלא יועץ. הנכון יועץ פלא. אבי עד, מוליד הזמן ומחדשו, כי מלת עד מציין הזמן הנמשך עד אחרית הזמן, כמו בטחו בה' עדי עד והוא כולל כל עוד שיהיה הזמן במציאות, ויען שנצחיות ה' אינו נופל תחת הזמן רק הוא בורא הזמן ומחדשו נקרא אבי עד ומחוללו: (ז) למרבה. שם, ויען שהוא סמוך נקוד צירי במשקל ור"קם למא יוסיל, לרוב המשרה, ומורה רוב הכמות והאיכות ונמשך לשתים לרוב המשרה ולרוב השלום. אין קץ, כמו אין קץ לכל

מאכלת אש, המאכלת אש היתה בעצמה לשרפה, האויב שהאכיל את כל, שרף את עצמו, המליצה אמריה תאמר, הרעש הרעים את עצמו, השמלה האדומה היתה לנס על עצמה, והמאכלת אש שרף את עצמו, המות המית את עצמו, האויב לא ידי אדם שלטו בו, אך הוא עצמו סבב על עצמו שמד ואבדון ע"י מלאך ה': (ה) כי, ר"ל ומאיזה סבה הגיה לנו התשועה הזאת, ? כי ילד ומקרה חדשה ומזל חדש נולד לנו, ומי סבב הילד והמזל הזה? בן נתן לנו, בן יורש עצר המלוכה הוא חזקיה אשר תהי המשרה על שכמו, לא העול של אשור, ויקרא שמו שיעור הכתוב, ה' שהוא פלא יועץ ואל גביר ואבי עד קרא שמו של חזקיה שר שלום, לאמר שלא תהיה המשרה שלו ע"י מלחמות רק ע"י שלום. (ושלש התוארים שאמר פה את ה', הוא להורות שהבטחתו תתקיים ולא תשתנה בשום אופן, כי הבטחת האדם תשתנה מפני שלשה דברים, א] שתשתנה מחשבת המבטיח ורצונו ויחליף את עצתו הקדומה, וזאת לא יצוייר אצל ה' כי הוא יועץ פלא, ועצתו לא תשתנה, ב] מפני חסרון היכולת שלא יוכל למלא הבטחתו, אבל ה' הוא אל גבור בעל היכולת המוחלט, ג] כי למחר ימות ועמו תמות ההבטחה, אבל השם הוא אבי עד הוא אבי הנצחיות הקיים לעולם. ועפ"י שלשה התוארים הנמצאים אצל ה', שהיא החכמה והיכולת והנצחיות אשר הם תנאים לקיום ההבטחה, יקום דבר, שהבטחת ה' לא תשתנה, ואחר שהוא קרא שמו שר שלום, דברו לא תשוב ריקם), ולמה קרא שמו שר שלום? אומר כי. (ו) למרבה, שלא יהיה קץ וגבול לרוב המשרה ולרוב השלום, הפך מהנהוג שעם רוב המשרה א"א שתהיה רוב שלום כי יתגוררו עליה קנאת מקנאים. ודלתות הכתוב מגבילים, למרבה המשרה, על כסא דוד, ולמרבה השלום, על ממלכתו, ר"ל על כסא דוד יהיה רוב עצם

מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃ ז דָּבָר שָׁלַח אֲ־ֹנָי בְּיַעֲקֹב וְנָפַל בְּיִשְׂרָאֵל׃ ח וְיָדְעוּ הָעָם כֻּלּוֹ אֶפְרַיִם וְיוֹשֵׁב שֹׁמְרוֹן בְּגַאֲוָה וּבְגֹדֶל לֵבָב לֵאמֹר׃ ט לְבֵנִים נָפָלוּ וְגָזִית נִבְנֶה שִׁקְמִים

ת"א דבר שלח. חולין נ"א: ע"ש (ו) ויק"ר ל"ו במד"ר י"א רו"ר ז' זבר ברא"ית ת"ז ס' כ"א בפרי נשא ירושלמי סנהדרין י"ב טו"ס ו' (ט) אדר"ע ד':

רש"י

לו הנה לשלומו אין לו קץ ואין קצבה: מעתה ועד עולם. עולמו של יחזקיהו שלם כל ימיו וכן מלינו שאמר' הגר ויסב שם עד עולם (ש"א א'), ולתשובת החולקים האומרים לדעתם יש להשיבם מהו מעתה והלא לא בא אלא עד סוף חמש מאות שנה ויותר: קנאת ה' צבאות. שקנא לציון על אשר יען עליה ארם ופקח: תעשה זאת. ולא אחז ראוי לכך ואף זכות אבות תמה (תוספות), ואמרו רבותינו בקש הקב"ה לעשות לחזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מי שקצץ דלתות ההיכל ושיגרן למלך אשור יעשה משיח מיד סתמו הכתוב: (ז) דבר שלח ה' ביעקב. הנבואה שנתנבא לפורענות פקח בן רמליהו: ונפל בישראל. מעתה תתקיים בהם: (ח) בגאוה ובגדל לבב לאמר. מה שהיו אומרים בגאוה ובגודל לבב: (ט) לבנים

מצודת דוד | מצודת ציון

המלך היושב על כסא: ועל ממלכתו. גם על אנשי אנשי עולם: (ו) ולסעדה. ענין השענה: (ט) וגזית.
ממלכתו יהיה מרבית הממשל והשלום: להכין אותה.
להשאר עומד על כנה וביסוסה ויחזר על הכסא ועל העדה: ולסעדה. לבל תהיה נופלת: במשפט ובצדקה. ר"ל אם במשפט לבד לא יזכו כדאים לזה כי אין הזכות רב כ"כ מ"מ יעשה עוד צדקה: מעתה ועד עולם. כל ימי חזקיה: קנאת ה'. כ"ז הצדקה יעשה על כי יתקנא על מה שחרף סנחריב כלפי מעלה: (ז) דבר וגו'. זה אמר על מלכות אפרים דעו כי הפורעניות הבאה עליהם לא במקרה באה כי הדבר הזה שלח ה' ע"י הנביאים הקודמים להתנבאות עליהם וכן היה כי נפל ונתקיים כי כבר גלו מקצתן: (ח) וידעו. כי העם הנשארים ידעו שלא כן דבריהם אשר ידברו בגאוה ובגודל לבב והוא מקרא קצר ומובן מאליו: (ט) לבנים נפלו. מה בכך שנפל בנין שלבנים הלא נבנה תמורתן באבני גזית ר"ל

באור הענין | חזון ישעיהו | באור המלות

שימשול ממשל רב, ועל ממלכתו ומדינתו יהיה רוב שלום שחרב לא תעבור בארצו. להכין אתה, גם פה הדלתות מגבילים, להכין אתה במשפט מעתה, ולסעדה בצדקה עד עולם, כי עקר מה שמיסדים הכסא ומכינים אותה בתחלתה הוא בעבור המשפט, שיעשה המלך משפט בין אדם לחברו שאלמלא מוראה של מלכות א"ש את רעהו חיים בלעו, וזו ההכנה מעתה. ובמה יסעדו את הכסא שיתקיים, זה יהיה בצדקה שהיא צדקת המעשים בין אדם למקום כמ"ש וכתב לו את משנה התורה והיתה עמו וכו' למען יאריך ימים על ממלכתו, וסעד הזה היא עד עולם, ואף שאין ישראל ראוים לנסים אלה, הנה קנאת ה' תעשה זאת בעבור שמו הגדול: (ז) דבר, (השיב פניו אל עשרת השבטים, לנבא בפרטות על הרעה העתידה עליהם), העמים הקדמונים היו מאמינים בדבר הנקרא אָרַאקֶעל, והוא מאמר מתפשט בפי ההמון אשר חשבו כי הגיע

שעם (קהלת ד'), אין גבול לריבוי הזאת: ממלכתו. יש הבדל בין ממלכה ובין מלוכה. נושא שם ההגיוני של מלוכה הוא המלך, ונושא השם ההגיוני של ממלכה הוא העם וה דינה, וכבררתי זה במקום אחר: להכין, ולסעדה. ההכנה מורה ענין הזמנה בדבר שיוזמנו האמצעיים ואין חסר רק התכלית, וזה ההבדל בינו ובין נרדפו. והסעד הוא שעושים חיזוק לדבר העשוי מכבר, לא יתמוטט בעתיד: במשפט ובצדקה. מבואר אצלי בכל התנ"ך שמשפט בין אדם לחברו וצדקה בין אדם למקום: ועד עולם. מלאנוהו על זמן רב אף שאינו נצחי, כמו ועד דור נעולם: (ז) ביעקב. כוש"ל. כמו שיעקב היה לו שני שמות, שם יעקב היה שם הלווי, ושם ישראל היה שם הכבוד והשררה, כן בניו המכונים בשמות אלה, שהיחדו השמין בשם יעקב, והנכבדי העם בשם ישראל, כמו שיבואר לקמן (י' כ', י"ד א', כ"ז ו'. כ"ט כ"ג, מ' כ"ז, מ"א א' י"ד, מ"ב, כ"ד, מ"ג א' כ"ב כ"ח, מ"ד א' ה' כ"א כ"ג, מ"ה ד', מ"ו ג', מ"ח א' י"ב, מ"ט ה' ו'), ובכ"מ בתנ"ך: ונפל. ישמש ג"כ על העברת דבר. מאיש לאיש, ממקום למקום, וממנשה נפלו אל דוד (דה"א י"ב י"ט): (ח) בגאוה ובגודל לבב. המתגאה ידע בעצמו כי שקר נסכו, אבל הגדול בלבבו, טועה בעצמו שהוא כן כמו שידמה: (ט) שקמים. מין אילנים

אליהם מאמר זה כדמות גזרה או פקודה מן השמים, ואַרַאקֶעל כזה, נולד לרוב אצל ההמון, ומהם הגיע לאזני הגדולים, ומשם נתפשט אל הגוי כולו. עפ"ז מגייר כי מאמר זה של לבנים נפלו (פסוק ט'), היה אצלם כמו הוא דבר אשר שלח ה' אליהם מן השמים, ודבר זה התחיל ביעקב שהם ההמון, ומשם נפל ונתפשט בישראל שהם הגדולים, עד כי. (ח) וידעו אותו כל העם כולו, היתה שומה בפי כלל העם, בין אפרים שהיא המדינה ובין יושב שמרון, בעיר המלוכה, ולא לבד שאמרו מאמר זה בגאוה להתגאות כי גם בגדל לבב שלבבם היה בוטח על מאמר זה לאמר, וזה ענין המאמר. (ס) לבנים נפלו, שאמרו מה לנו לפחד על מה שנפל רצין על ידי מלך אשור, הלא עתה

גדעו וארזים נחליף׃ י וישגב יהוה את־צרי רצין עליו ואת־איביו יסכסך׃ יא ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את־ישראל בכל־פה בכל־זאת לא־שב אפו ועוד ידו נטויה׃ יב והעם לא־שב עד־המכהו ואת־יהוה צבאות לא דרשו׃ יג ויכרת

ע"ש (יא) זכר פנחס א"ר א' אס"ר א' פסיקתא ל"ג:

רש"י

נפלו וגזית נבנה. המלכים שהיו לנו קודם שמלך פקח כגון יהואחז בן יהוא שבימיו נתמעטו כענין שנאמר (מ"ב י"ג) כי אבדם מלך ארם, שפלים היו והם הלכו להם כבנין לבנים רעוע השפל, אבל זה שהוא עכשיו חזק הוא כבנין אבני גזית וכן ארזים טובים משקמים לבנין: (י) וישגב ה' את צרי רצין עליו. הם בוטחי' במה שנסמכו על רצין מלך ארם והקב"ה ישגב את מלך אשור עליו (ויסכסך רצין וצריו זה בזה ומתוך כך לא יהיה לישראל לעזרה, ס"א) כך שמעתי. ואני אומר את אויביו כלפי השכינה הוא אומר, הקב"ה יסכסך את אויביו זה בזה גוי בגוי ארם ופלשתים בישראל וישראל זה בזה כמו שנאמר למטה בענין מנשה את אפרים וגו': (יא) ארם מקדם. ארם הרעו להם מקדם בימי יהואחז ויואש, ופלשתים הרעו להם מאחור שהפלשתים להם במערב: בכל זאת וגו' ועוד ידו נטויה. עד שיביא עליהם את סנחריב, ד"א ארם מקדם ופלשתים מאחור היו מבחיתים ביהודה בימי אחז כמו שמפורש בד"ה (ב' כ"ח) ועל ישראל ועל יהודה כי' ישעיה מתאונן על הצרות הללו: (יב) עד המכהו. עד הקב"ה שהוא מביא עליו המכות

מצודת ציון

אבנים גזוזים ומחוטבים ביותר רב: שקמים. מין אילן תאנה וכן ובולס שקמים (עמוס ז'): גדעו. נכרתו כמו ואשריהם תגדעון (דברים ז'): (י) יסכסך. ענין

מצודת דוד

אם האויב הגלה מקצת הנה עתה נתחזק ביותר כי חוצבים סג' במקרה והיא לא תתמיד: שקמים גדעו. אם נכרתו השקמים נחליף ארזים המעולים מהם וכפל הדבר במ"ש: (י) וישגב. כאומר הנה כל עצמם לא סמכו אלא על רצין ודעו שה' ישגב ויחזק את צרי רצין עליו וא"כ כשל עוזר ונפל עזור: ואת איביו יסכסך. וכזה יבלבל דעת אויביו הם רשעי ישראל: (יא) ארם מקדם. אף כי מאז בימי יהואחז הרעו להם ארם היושב במזרח א"י וגם פלשתים היושבים במערב הרעו להם: בכל פה. ר"ל מלאו כל תאותם מהם: בכל זאת. בכל הפורענות שעבר בא לא שב אף ה' מישראל ועוד ידו נטויה להכות עוד בהם: (יב) לא שב. לא עשו תשובה המגעת עד ה' שהכה בם כי חושבים

חזון ישעיהו

באור המלות

בהם בזול מאד כבקיום אשר בשפלה לרוב (מלכים א' י' כ"ז): (י) צר, אויב. הצר מציר בפועל, והאויב דורש רעה ואינו פועל כנ"ל (א' כ"ד), ומלת את אויביו ישמש במלת גם: יסכסך. מענין סך, כמו הנני כך את דרכך בסירים, והוא מן המכופלים כמו בלבל כוזו וע' לקמן (י"ט ב'): (יב) המכהו. ה' הידוע עם הכנוי שלא כמשפט?

באור הענין

נבחר עוזרים אחרים שיהיו חזקים יותר מארם, ונדמה כמי שנפל ביתו שהיה בנוי מלבנים שבונה תחתיו בית מגזית שחזק יותר. שקמים גדעו, מוסיפים בדבריהם שעוד יתרון להם בזה על המשל הראשון ממי שבונה גזית תחת לבנים, שזה עכ"פ יצטער על ההפסד של הבית שנפל וריבוי ההוצאות שצריך להוציא על הגזית, כי אנו לא נצטער כלל על אבדן רצין, רק נדמה כמו במשל השני מי שיש לו יער של שקמים שהם אילנות גרועים שבעליו יגדע אותם בעצמו כדי לנטוע תחתיהם ארזים, ובזה בודאי ישמח אם גודעו ע"י אחרים, כן אנחנו עוד נשמח על מפלת רצין, שהיה עזר חלש, שתחתיו נכרות ברית עם ארזים וגבורים (ובני המשלים מבדילים נגד בגאוה ובגודל לבב, משל של לבנים נפלו אמרו בגאוה, ומשל של שקמים גודעו אמרו בגודל לבב, שנדמה להם באמת שהוא לטובתם): (י) וישגב, הנביא משיב להם, הן אמת כי הלבנים יפלו והשקמים יגודעו, כי ה' ישגב את צרי רצין עליו, ובזה יפול ויגדע העזר החלוש שהיה לכם מרצין. ואת איביו יסכסך, דרך המלחמה שהגבורים עומדים בתוך ולוחמים ומנצחים, והבלתי גבורים כ"כ עומדים מסביב וסוככים כגדר וחומה בל יתנו יד להאויב המנוצח לברוח, ובזה לייר כי צרי רצין שהם המצירים לו בפועל הם יתגברו עליו במלחמה. ועם איביו, (כי האויב הוא הדורש רעה ואינו מציר בפועל). יסכסך ויסך בעדו סביב סביב שלא יוכל לברוח. שהאויבים יסוככו שלא יברח והצרים יהרגוהו בחרב, אולם הגם שחצי המאמר המורגל בפיכם, שהוא לבנים נפלו, שקמים גדעו, יתקיים ויבא, בכל זאת חצי השני של המאמר שהוא וגזית נבנה וארזים נחליף לא יתקיים, כי לא תמצאו עוזרים חדשים, כי אחר מפלת רצין, אז. (יא) ארם מקדם, גם ארם עצמו שהיה עד עתה בעזרכם יבא עליכם מצד המזרחי, והפלשתים יבואו עליכם מאחור, מצד המערב, ויאכלו אתכם בכל פה, ובכ"ז לא שב חרון אף ה' עמכם, ומבאר הטעם. כי. (יב) והעם לא שב עד המכהו, שהם שבים תמיד לבקש עזר מאת העמים המכים

יהוה מישראל ראש וזנב כפה ואגמון יום אחד: יד זקן ונשוא־פנים הוא הראש ונביא מורה־שקר הוא הזנב: טו ויהיו מאשרי העם־הזה מתעים ומאשריו מבלעים: טז על־כן על־בחוריו לא־ישמח | אדני ואת־יתמיו ואת־אלמנותיו לא ירחם כי כלו חנף ומרע וכל־פה דבר נבלה בכל־זאת לא־שב אפו ועוד ידו

ת"א על כן. שנת ל"ג כהוכות ה' : ע"ש (טז) א"ר י"ג:

רש"י

הלה : (יג) כפה ואגמון . לשון מלכים ושלטונים : כפה. ארקוול"ר בלע"ז כלומר אותם החופפים עליהם ככיפה זו : ואגמון . אף היא כיפה קטנה וע"ש שכפופה כאגמון קורא לה אגמון . ובברייתא דשמואל מצינו בין מזלות ברקיע ממונים ואלה שמותם וכאן אמר הנביא שכל חכמיהם המתנבאים להם וחוזים בכוכבים את הבאות עליהם יכרית ה' מהם : (טו) מאשרי . מדריכי כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כ"ג) : (ומאשריו. שלמדו דרכם מדרכי שטותם סא"א) : ומאשריו מבלעים. הדורכים בדרך המתעים המאשרים אותם בדרכים הללו דרכים מסותרים ונבוכים שאין פתח לצאת מהם, ולשון בילוע נופל על הדרך כענין שנא' במקום אחר עמי מאשריך מתעים ודרך אורחותיך בלעו (לעיל ג') : (טז) ומרע. רשע כמו זרע מרעים (לעיל א') :

מצודת דוד

הכל למקרה ואינם דורשים את ה': (יג) ויכרת ה'. לכן יכרת הכל ביום אחד החשוב והשפל: כפה ואגמון. השרים הדומים לענף יפה והנבזים הדומים לגומא הגדל במים וכפל הדבר במ"ש : (יד) ונשוא פנים. מי שהכל נושאים לו פנים לפי רוב החשיבות : מורה. המלמד לעשות שקר: הוא הזנב. הוא השפל שבעם : (טו) מאשרי. המדריכים את העם המה מתעים אותם ללכת בדרך לא ישר : ומאשריו. אותם שהיו מיושרים בעיני העם המה נשחתים : (טז) לא ישמח. כי כשאדם חוטא וכלה עליו ה' בעונש אין שמחה לפני המקום : כלו חנף. כולם מחניפים לרשעים : ועוד ידו נטויה. להכות בהם עוד יוסף :

מצודת ציון

בלבול וכן וסכסכתי מצרים (לקמן י"ט) : (יג) ראש. ר"ל החשוב : וזנב . ר"ל השפל : כפה. כן נקרא הענף כמו וכפתו לא רעננה (איוב ט"ו) לפי שהיא כפופה : ואגמון . הוא הגומא הגדל במים : (יד) מורה. מלמד כמו את מי יורה דעה (לקמן כ"ח) : (טו) מאשרי . מדריכי כמו ואל תאשרו בדרך רעים (משלי ד'): מתעים. מלשון תועה : ומאשריו. כמו ומיושרי ובאה האל"ף במקום היו"ד וכן אשרו חמוץ (לעיל א') : מבלעים. ענין השחתה כמו בלע ה' (איכה ב'): (טז) ומרע. מרשיע : נבלה. דבר מגונה : נטויה. מלשון הטיה :

באור המלות | חזון ישעיהו | באור הענין

ור"ל מכהו האמתי, ע"כ בא סימן בתוך סימן : (יג) כפה. ענף, וכפתו לא רעננה (איוב ט"ו), והאגמון גדל במים והלא מכסה : (טו) מאשרי, מבלעים. (עיין לעיל ג י"ב):

אותם, והלא עמים אלה אינם המכים באמת כי הם רק כשבט ביד ה', ומדוע לא שב עד המכה האמתי? ומי הוא המכהו? אומר **ואת ה' צבאות** שהוא המכה אותם ע"י העמים מדוע אותו **לא דרשו**, ובעבור זה. (יג) **ויכרת ראש וזנב**, הם הראשים שלהם כמו שיפרש בפסוק שאח"ז, אותם יכרית על שלא למדום ללכת בדרך הטוב, גם יכרית **הכפה והאגמון**, ענף החזק והחלוש, שהוא משל אל הגבורים והחלשים, כי גם העם אשמים בדבר כמו שיבואר בפסוק ט"ו ט"ז: (יד) **זקן**, מתחיל לבאר מי הוא הראש והזנב, ואומר כי הזקן בחכמה ובשנים, **והנשוא פנים** מפני מדותיו החשובות **הוא הראש, והנביא השקר הוא הזנב**, ור"ל כי הבעל חי כשילך לפניו ילך אחר הראש, אבל כשילך לאחוריו ילך אחר הזנב, וכן כשישראל הולכים לפניהם אל דרכי ה' ילכו אחר הראש, וישימו להם מנהיג זקן ונשוא פנים. אבל כשילכו לאחור ולא לפנים ויסורו מדרכי ה', ישימו להם מנהיג נביא מורה שקר וילכו אחרי הזנב: (טו) **ויהיו**, עתה באר הטעם למה יכרית הכפה והאגמון שהוא העם בעצמו, אומר כי כן אמת כי **מאשרי העם הזה היו מתעים** אותם מני דרך, שלכן גזר הכרתה על הראש והזנב, אבל גם **מאושריו** שהם העם המאושרים ומודרכים מהם, היו ג"כ **מבולעים** מצד עצמם: (טז) **ע"כ**, לא לבד שיכרית מאשריהם ומנהיגיהם, כי גם **על בחוריו** וגבוריו **לא ישמח ה'** בגבורתם כי יכלם, וזה נמשל של הכפה. **ואת יתמיו לא ירחם**, זה נמשל האגמון. (ויען שהמלך ישמח מלהכרית גבוריו מצד שמשמחים אותו בגבורתם, ישמר מלהכרית החלושים כיתומים ואלמנות מצד הרחמים, ע"כ אמר שעל בחוריו לא ישמח ויתומיו לא ירחם). **כי כלו חנף**, בנגליהם מזייפים שהם עובדי ה' ולבם בל עמם, כי זה ענין החנופה, ויותר מזה **ומרע** שעושים רע בפועל, ויותר מזה **וכל פה דבר נבלה**, ואין בושים לפרסם רשעם בגלוי, וע"כ, בכל זאת לא שב חרון אף ה':

נְטוּיָה: יז כִּי־בָעֲרָה כָאֵשׁ רִשְׁעָה שָׁמִיר וָשַׁיִת תֹּאכֵל וַתִּצַּת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר וַיִּתְאַבְּכוּ גֵּאוּת עָשָׁן: יח בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת נֶעְתַּם אָרֶץ וַיְהִי הָעָם כְּמַאֲכֹלֶת אֵשׁ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֹא יַחְמֹלוּ: יט וַיִּגְזֹר עַל־יָמִין וְרָעֵב וַיֹּאכַל עַל־שְׂמֹאול וְלֹא שָׂבֵעוּ אִישׁ בְּשַׂר־זְרֹעוֹ

ת"א ויגזר על ימין. שבת ל"ג בתרא פ"ט: איש בשר. תענית ה': ע"ש (יז) פסיקתא כ"ט א"ר י"ס:

רש"י

(יז) כי בערה כאש רשעה. רשעתם תבער בהם ותאכלם כאש: שמיר ושית. שלהם תאכל המורדים והפושעים שבהם: בסבכי היער. גדולת העם, סבכי ענפים: ויתאבכו גאות עשן. יהיו נבוכים ומסוגרים בחוזק עשן התבערה: ויתאבכו. כל לשון נבוך אין יסוד תיבה אלא בך, כמו מבכי נהרות (איוב כ"ח) עמק הבכא (תהלים פ"ד) והנו"ן באה לו לפרקים וכאן בא בו אל"ף במקום נו"ן כמו אל"ף של אבחת חרב (יחזקאל כ"א) ואל"ף של אחוותי באזניכם (איוב י"ג): (יח) נעתם ארץ. יונתן תרגם חרובת ארעא וקשה בעיני לפרש כן שהיה לו לומר נעתמה הארץ ואחרי שאין לו דמיון במקרא (לא אחר לשון התרגום ולא לשון אחר) אני מפרשו לפי ענינו בעברת הקב"ה נעתם העשן הזה לארץ, והוא לשון נגוז על הארץ, או לשון נתך והגיע לארץ: (יט) ויגזר על ימין. יבוזו ויגזלו זה את זה על ימין או על שמאל ולא ימצא להם: איש בשר

מצודת ציון

(יז) שמיר ושית. מיני קוצים: ותצת. מל' הצתה והבערה: בסבכי היער. הענפים המסובכים ונאחזים זה בזה כמו עד סירים סבוכים (נחום א'): ויתאבכו. הוא ענין התרוממות ואין לו דומה: גאות. מל' גאוה: (יח) בעברת. מל' עברה וזעם: נעתם ארץ. ת"י חרובת ארעא: אל אחיו. על אחיו: (יט) ויגזר. ענינו חטיפה כי החוטף דבר מה גוזרו וכורתו ממקומו: על ימין. בימין על במקום בית כמו עמדתם על חרבכם (יחזקאל ל"ג):

מצודת דוד

(יז) כי בערה. הרשעה שעושים תבער כמו אש ותחלה תשרוף הפחותים שבעם ואח"ז הגדולים שבהם ר"ל העון עצמו יקטרג עליהם ויפרע מהם: ויתאבכו. בעבור מרבית התבערת יתרוממו גאות העשן כי הנשא למעלה למעלה ר"ל הפורענות תגדל מאד: (יח) בעברת ה'. בחמת ה' תתחרך ותשרף הארץ: כמאכלת אש. כמו הדבר הנאכל באש שהעשן נאחז בו כי האש מדליק את השכן האחר כן העם הזה איש על אחיו לא יחמלו ולא יהיה די להם הרע שעשה האויב: (יט) ויגזר. יחטוף ממי שעומד בימין ויאמר עדיין רעב ויאכל ממי שעומד בשמאל ולא ישבעו כי מעט ימצא בהם: איש. כ"א יאכל בשר זרועו מעקם

חזון ישעיהו

באור המלות

(יז) בערה. תאכל, ותצת, בער ויצת באים על תחלת ההדלקה. ואכל על פעולת הכליון שנעשה בהגשם הנשרף, והבדל בין פעל בער ויצת ודלק. דלק מציין אחיזת האש בהגשם כמו הדלקת הנר. ובער מציין התבערה הנעשית בסבת ההדלקה. ויצת מציין תמיד התלקחות האש בפעם אחד ע"ד שהאש מגלה הכבות, ומגלה לחמם או לבשל נגזר, כמו שמבעיר בית או יער מכל צדדיו, והצתי אש ביערה, והצתי אש בעריו (ירמיה כ"א י"ד נ' ל"ב), ומתאחד עם הוראה השנית שיש לפעל זה על השממון. נצתה כמדבר (שם ט' י"ב), ומצייר פה, הרשעה הדליקה האש, ותאכל הקוצים, ומשם הוצתה בפעם אחד בכל היער ע"י הסבכים והענפים, ושמיר ושית מיני קוצים. וסבכי הם הענפים הגסים הנסבכים ונכרכים א' על חברו, והשריגים הם הדקים כנ"ל (ה' ב'): ויתאבכו. ענין גלגול סדר העשן בעלייתו בגובה ומשם למטה ע"י הרוח, ומתאחד עם נבוכים הם בארץ: (יח) נעתם. מענין אטם וסתימה, והמפרשים פירשו מענין חשך בערבי:

באור הענין

(יז) כי בערה, מדמה הרשעה לאש בוער, והאומה ליער צומח עצים, וידוע כי היער כשיהיה לשרפה, תתחיל האש בקוצים והשיחים שיבערום עברי ארח, ומהם יבערו סבכי האילנות והענפים, ובכל זאת לא תשלוט האש בגוף האילנות, כי ענפיהם יהיו למאכלת אש, אבל המצבת בעצמו לא ישרף רק ישחרו מן העשן עד שלא יגדלו עוד. אולם אם יהיה סער ורוח גדול עד שאחר שיעלה האש והלהבה אל השריגים אשר בראש האילנות יוריד הרוח את האש למטה ע"י העשן הנאטם ונסתם למטה על ידי הרוח, אז ישלוט האש שנית גם בגוף העצים. דמות הזה ספט עתה ברוח החוזה, ומצייר תבערת היער שהיא האומה, שהרשעה היתה לאש, ותאכל שמיר ושית והקוצים, (משל אל הרשעים הגדולים), ומשם תצת בסבכי היער, (משל אל הבינונים) עד שנמלאו עשן, ואח"כ. (יח) בעברת ה', מצייר העברה בדמות רוח גדולה אשר יסתום את האש והעשן להורידו ארץ, (כי ידוע שהאש שנתכבה ועשנו עולה ומתחבר במקום דולק למעלה ממנו ידלק גם הגשם התחתון המכובה, שנית, כי חלק העשן העליון מתלהב מן האש ותיכף יתלהב כולו ומדליק הגשם המכובה שנית, ומרוב המהירות מתדמה כאילו ירד עמוד אש מלמעלה למטה), ועי"ז היה העם שהוא כלל האומה (נמשל המצבה). כמאכלת אש, שדרך האש הבוער בעצים שידליק העץ את שכנו הקרוב אליו, וכן תתפשט האש משכן לשכן ומאח לאח, וכן בנמשל, איש את אחיו לא יחמלו: (יט) ויגזר, מצייר רוב הרעה ביניהם שא' אוכל את ברו, כמי שיש לו בולמוס התאוה, ואוכל מה שנגד ימינו ועדיין רעב כבתחלה, ואוכל מה שנגד שמאלו ועדן לא שבע, עד שמרוב חולי הרעבת

יֹאכֵלוּ׃ כ מְנַשֶּׁה אֶת־אֶפְרַיִם וְאֶפְרַיִם אֶת־מְנַשֶּׁה יַחְדָּו הֵמָּה עַל־יְהוּדָה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃

י א הוֹי הַחֹקְקִים חִקְקֵי־אָוֶן וּמְכַתְּבִים עָמָל כִּתֵּבוּ׃ ב לְהַטּוֹת מִדִּין דַּלִּים וְלִגְזֹל מִשְׁפַּט עֲנִיֵּי עַמִּי לִהְיוֹת אַלְמָנוֹת שְׁלָלָם וְאֶת־יְתוֹמִים יָבֹזּוּ׃ ג וּמַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם פְּקֻדָּה וּלְשׁוֹאָה מִמֶּרְחָק תָּבוֹא

ע"ש (כ) א"ר י"ב: (א) ויק"ר ל"ה א"ר יו"ד:

רש"י

זרעו. ת"י גבר נכסי קריבי' יבזון: (כ) מנשה את אפרים. מנשה יתחבר עם אפרים: ואפרים את מנשה. עם מנשה ויחדיו המה יתחברו על יהודה:

י (א) חקקי און. ספרי און. ספרות מזוייפין: ומכתבים. לשון ערבי הוא כמו מכתבים (סמ' בחירק) בל' עברי: (ב) להטות. על ידי ספרות שקר את הדלים מדין זכות הראויה להם: (ג) ליום פקדה. שיפקוד הקב"ה עליכם עוניכם: ולשואה. לשון חורבן: על מי תנוסו לעזרה. הקב"ה אינו בעזרתכם: ואנה

מצודת דוד

רעבון: (כ) מנשה את אפרים. מנשה יבוז וישלול את אפרים: יחדו המה. שניהם יחד ילכו על יהודה לשלול שלל: ועוד ידו נטויה. להכות עוד:

י (א) הוי. יש להתאונן על החוקקים הם כופרי הדיינים על כי המה חוקקים און ר"ל כותבי' דבר שאינו הגון וכש' : ומכתבים. הדיינים עצמם המצוים לסופריהם לכתוב המה יצוו לכתוב דברי עמל: (ב) להטו'. מכתבם יהי' כיונה להטות את הדלים מן הדין הראוי להם: ולגזל. להעביר משפט האמת מן העניים: לסיות. עי"ז היינה האלמנות שללם ר"ל הרי כאלו הם בוזזים ושוללים את האלמנות והיתומים: (ג) ומה תעשו. כאומר אם אין כח ביד האלמנות והיתומים אבל מה תשיבו להמקום ב"ה בעת יפקוד עליכם העון הזה: ולשואה. לעת תבוא עליכם השואה ממרחק וזהו מלך אשור: לעזרה. לעזור לכם: ואנה תעזבו. כשתלכו בגולה איה תעזבו ההון אשר

מצודת ציון

י (א) החקקים. ענין כתיבה: (ג) פקדה. ענין זכרון כמו ותפקוד עלי עון האשה (ש"ב ג'): ולשואה. ענין חושך כמו אמש שואה (איוב ל'): על מי. כמו אל מי:

חזון ישעיהו

באור הענין

אכל בשר עצמו, שיחתוך את זרועו לאכול את בשרה, שמה שירויח במלאכה יחסר לו בזרועו, עד גוף האומה אכל קצתו את קצתו, כמ"ש. (כ) מנשה את אפרים וכו', עד שהשחיתו זה את זה:

י (א) הוי, שם הקריאה, (שני פסוקים האלה נסמכים על פסוק ג', הוי החוקקים וכו' להטות מדין דלים וכו', אשאלכם, ומה תעשו ליום פקודה?). החקקים, השופטים הניחו נימוסים של און, והמון מכתבים של עמל כתבו: (ב) להטות, (המאמרים מגבילים החקקים חקקי און להטות מדין דלים, ומכתבים עמל כתבו להיות אלמנות שללם), ר"ל הנימוסים האלה של און הניחו למען יוכלו להטות ע"י את הדלים מן דינם, והמכתבים של עמל כתבו שהם שטרות מזויפים שעשו להם, שעי"כ יהיו אלמנות שללם, עשו להם שטרי חוב על בעל ואבי האלמנה והיתום, שעי"כ לוקחים את כל אשר להם ואת היתומים לוקחים לעבדים: (ג) ומה, אתם המרשיעים כ"כ מה תעשו ליום פקודה, הוא היום המיועד מאת ה' לפקוד על עונכם, ולא זאת לבד אלא ולשואה ממרחק תבא, כי היום הזה יש בו שני ריעותות,

באור המלות

(א) החקקים. מניחי הדתות והחקים נקראים מחקקים בכ"מ (דברים ל"ג כ"א, לקמן ל"ג כ"ב, תהלות ס' ט', ק"ח ט', משלי ח' ט"ו, ל"א ה'), כי כל דבר שהוא מבורר לכל רק כמצוה שדבר יודע טעמו נקרא חק, ולכן נקרא מניח החקים האלה מחוקק. ומכתבים בכבד, מפני שלא כל אחד יודע לזייף השטר רק עושהו ע"י סופרים הבקיאים במלאכת הזיוף לכן הוא פעל יוצא. ובארנו במק"א כי און מורה הכח החפשי שלא במשפט, ובא לרוב על השתמשות באונו וכחו זה נגד חברו להעביר דינו. ועמל מציין יגיעת הנפש בדבר נגדיי לה ותעת בערכה, לכן השטרות המזויפות מכנה עמל, כי א"ל לזה און ועמל. ולהטות מדין דלים מכנה און: (ב) מדין, משפט. דין ומשפט שניהם מציינים ענין הבעלי דינים לפני השופט, כי זה הבדלם מן ריב, שמציין מצות ומריבות הבע"ד בעצמם. והבדל בין דין ומשפט. הדין, הוא הטענות, או של הבע"ד, או השקפת השופט על טענותיהם זכיותיהם והוכחותיהם. והמשפט מציין השקפת השופט על פסק הדין, ובא לרוב בדבר שמשפטו גלוי ומבואר. (עי' תהלות ט' ה', ק"מ י"ג, איוב ל"ו י"ז, ומש"ש). ע"כ אמר להטות מדין, ומוסיף גם לגזול משפט המבורר: שללם, יבזו. כבר באורתי למעלה (ח' א') ההבדל בין שלל לבז. ומציין פה בנפול הבעל על ידם, ידמו האלמנות בעיניהם כשלל הנשאר בעצמו מן הנופל במלחמה, ומהם יבוזו עולליהם לעבדים, כבוזז הבוחר מן השלל את הראוי אליו: (ג) יום פקדה. יום מוכן על גמול העון, שנת פקודתם (ירמיה י"א כ"ג כ"ח), עת פקודתם (מ"ו כ'): שואה. חשך פתאומי (משלי א'), ועל מי כמו אל מי, וכן הרמתם על ביתו (ש"ה ב'):

א] שיהיה בו שואה שהיא צרה פתאומית שלא תדעו תחלה לבקש הצלה ממנה, ב] שהבא ממקום רחוק,

עד

עַל־מִי תָנוּסוּ לְעֶזְרָה וְאָנָה תַעַזְבוּ כְּבוֹדְכֶם׃ ד בִּלְתִּי כָרַע תַּחַת אַסִּיר וְתַחַת הֲרוּגִים יִפֹּלוּ בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃ ה הוֹי אַשּׁוּר שֵׁבֶט אַפִּי וּמַטֶּה־הוּא בְיָדָם זַעְמִי׃ ו בְּגוֹי חָנֵף אֲשַׁלְּחֶנּוּ וְעַל־עַם עֶבְרָתִי אֲצַוֶּנּוּ לִשְׁלֹל שָׁלָל וְלָבֹז בַּז וּלְשִׂימוֹ מִרְמָס

ת"א זעמי. מקרים מ"כ פ"ו : ע"ש (ס) מו"ס י"ז : ולשומו קרי

רש"י

תעזבו. את כל הכבוד אשר אתם קובצים מן הגזל כשתלכו בגולה: (ד) בלתי כרע תחת אסיר. במקום אשר לא כרע ולא יבין אחד מכם שלא היה שם כריעת הארכבה, שם באותו המקום תהיו אסורים, כלומר חוץ מארצכם תאסרו, וכן ת"י בר מן ארעכון אסירין תתאסרון: תחת. מקום כמו שבו איש תחתיו (שמות ט"ז): ותחת הרוגים יפלו. ובאותו מקום יפלו הרוגים: (ה) הוי. עשיתי את אשור שבט אפי לרדות בו את עמי, ומטה הוא זעמי בידם של בני אשור: (ו) בגוי חנף. ישראל:

מצודת ציון

ואנה. איה: כבודכם. כן יקרא העושר וכן נאמר את כל הכבוד הזה (בראשית ל"א): (ד) בלתי. ענינו כמו לא: תחת. במקום כמו שבו איש תחתיו

מצודת דוד

הספתם בגזל הלא לא ישאר לא בן ולא בת: (ד' בלתי כרע. במקום אשר לא כרע כריעת הארכבה שם באותו המקום יהיה אסור ר"ל חוץ מארצכם תאסרו: ותחת. ובא הם מקום יפלו ההרוגים: ועוד ידו נטויה. להכות בהם בהיותם בארץ אויביהם: (ה) הוי אשור וגו'. יש להתאונן על כי אשור יהיה השבט לנקות בהם אפי להכות ולכלות אותם: ומטה. הזעם מה שאני זועם על ישראל הוא ביד אשור למטה כי ע"י יכה בהם כרגזו: (ו) בגוי חנף. הם

חזון ישעיהו

באור המלות

(ד) כרע, מקור בדמות פעל עבר ענינו לכרוע. ואסיר, כמו אסורים ובא הכלל בל"י כמו ויהי לי שור וחמור: הרוגים יפלו. נסמך מלת אשר, הרוגים (אשר) יפולו: (ה) אפי, זעמי. אף משתתף עם שמות המורים על הקצף. וזעם משתתף עם שמות המורים על הקללה, ונרדף עם ארה קבה, (במדבר כ"ג ז' ח', משלי כ"ד כ"ד). וגדרו, הקללה והגיעול שיגזור הקוצף בעת קצפו, וכן ואיפת רזון זעומה (מיכה ו' י'), מאוסה ומגועלה וקללה שורה עליה, ועי' מ"ש (יחזקאל כ"א ל"ו, תהלות כ"ט כ"ב, ע"ח מ"ט, ק"ב י"א): שבט, מטה. במקום שיציינו ההכאה, יהיה מטה יותר מכאיב משבט (לקמן כ"ד), ואם יציינו הממשלה יהיה שבט ציון הממשלה (בראשית מ"ט י', במדבר כ"ד י"ז, תהלות מ"ה ז', עמוס א' ה' ח') ומטה, יציין הנוגשים והשוטרים (מיכה ו' ט', יחזקאל ז' י'), ואמר (יחזק' י"ט י"ד) מטה עוז שבט למשול, ר"ל שופטים ושוטרים: (ו) בגוי, ועל עם. באר' מעלה (א' ג') כי בגוי אחד ימנאו כמה עמים, כי עם יציין לפעמים חלק מן הקיבוץ שהוא בגוי: חנף. אין תוכו כברו, אבל לא יעשה רע בגלוי כנ"ל (ט' ט"ז), והבדל בין לשלול ולבוז בארתי למעלה (ח' א'): מרמס כחמר חוצות. זה מובדל מאד ממ"ש (מיכה ז' י'), למרמס כטיט חוצות, כי הטיט הוא האדמה הלחה הנמצאת בבורות ואצל שפת הימים והנחלים, והאדמה הנרפשת בעת הגשמים, ואינו ראוי לכלום, אבל החומר, הוא העפר המתרכך במים ויתקשה באש כאבן, יעשו ממנו בנינים או כלי חרש או החותם, או טיח הבתים, כי יש בו כמה מינים, ואינו נרמס דרך השחתה רק דרך

באור הענין

עד שלא תרגישו מהות הצרה וענינה כלל על מי תנוסו: (ד) בלתי כרע, המאמרים מגבילים על מי תנוסו לעזרה בלתי כרע תחת אסיר, ואנה תעזבו כבודכם (בלתי כרע) תחת הרוגים יפלו, ר"ל כי ביום הרג רב, יש מבקש הצלת נפשו, וימכור א"ע ליד האויב למען יניחו בחיים, ויש מבקש הצלת כבודו, ואינו רוצה ליפול ביד אויב כאחד הריקים ובוחר יותר מות מחיים, כן אתם, אם תבקשו עזרה והצלת נפשכם, אל מי תנוסו לעזרה, אין לכם שום עזר בלתי אם לכרוע תחת אסירים וליפול ביד האויב. ואם תבקשו הצלת כבודכם, אנה תעזבו כבודכם, ע"ז אין שום עצה, (בלתי אם לכרוע) תחת ההרוגים אשר יפולו, כי בזה תעזבו כבודכם לזכר עולם בשדה המערכה, כגבור שחרף למות נפשו, ויעזב כבודו לזכר בין החיים, (מעתה יתחיל לנבאות על אשור המרעיש ממלכות כי גם עליו תעבור כוס, ונפל בחרב לא איש ע"י זכות חזקיהו): (ה) הוי אשור, (מאמר זה נמשך על פסוק דיי"ן, הוי אשור שבט אפי, והוא לא כן ידמה). הוי שם הקריאה, קורא לאמר הלא אשור הוא רק שבט אפי, הוא אין לו ממשלה מעצמו, רק אפי נתן בידו שבט המושל, שע"י תחרה אפי על העמים נתתי בידו שבט להחריבם. ומטה, מוסיף לאמר, שגם השבט והממשלה שלו איננה בלתי מוגבלת, רק המטה אשר הוא בידו הוא זעמי וקללתי, לא יוכל להכות רק ע"י קללתי, ועם אשר לא זעמתי ולא קללתי אותו אין לו רשות עליו. עתה מבאר דבריו, (נגד הוי אשור שבט אפי אומר). (ו) בגוי חנף אשלחנו, מה שנתתי בידו שבט המושל הוא למען אשלחנו בגוי חנף אלו ישראל, (ונגד ומטה הוא בידם זעמי אומר), ועל עם עברתי אצונו, שאין לו ממשלה להכות את כל הגוי כצדיק כרשע, כי צויתיו ומניתיו רק על עם עברתי, הוא השבט שקללתי וזעמתי עליהם שהוא שבט אפרים לא על שבט יהודה שהיו צדיקים. וגם על השבט שהמאו אין לו רשות להשמידם, רק לשלל

שלל

כְּחֹמֶר חוּצוֹת׃ ז וְהוּא לֹא־כֵן יְדַמֶּה וּלְבָבוֹ לֹא־כֵן יַחְשֹׁב כִּי לְהַשְׁמִיד בִּלְבָבוֹ וּלְהַכְרִית גּוֹיִם לֹא מְעָט׃ ח כִּי יֹאמַר הֲלֹא שָׂרַי יַחְדָּו מְלָכִים׃ ט הֲלֹא כְּכַרְכְּמִישׁ כַּלְנוֹ אִם־לֹא כְאַרְפַּד חֲמָת אִם־

רש"י

(ז) והוא. סנחריב: לא כן ידמה. שהגזרה מאתי ואני שולחו: ידמה. קווידי"ר בלע"ז: ולבבו לא כן יחשב. שאלחהו על עסקי ממון לשלול שלל ולבוז בז: כי להשמיד בלבבו. להשמיד את הכל בגאותו: (ח) כי יאמר וגו'. לכך נגס לבו: (ט) הלא ככרכמיש. כאשר בני כרכמיש שרים ושלטונים כן בני כלנה, ע"כ אם לא כארפד אשר הוא משלשלת חמת שלקחתי מארם: אם לא כדמשק. שלקחתי מיד ארם כן עשיתי לשומרון. אם לא

מצודת דוד

הרגל המתניפים לגורם למהלות שאלתו ושסויו: עברתי. מה שאני מלא עליו עברה וזעם: ולשומו מרמס. לרמסו ברגל כטיט המושלך בחוצות: (ז) והוא. אבל סנחריב מלך אשור לא ידמה כן כמו שהיא שגזרה היא מלפני: ולבבו וגו'. כפל הדבר במ"ש: כי להשמיד בלבבו. כי חושב לבבו להשמיד הכל ואף ירושלים כאלו נעשה הנצחון בכח זרועו: ולהכרית. חושב להכרית הכל לבל ישאיר אף מעט: (ח) יחדו. זה כזה כ"א חשוב כמלך לפי מרבית העם שיש לכ"א: (ט) הלא ככרכמיש. הלא כמו שכבשתי את כרכמיש כן כבשתי את כלנו: אם לא וגו'. האם לא כמו שכבשתי

מצודת ציון

(שמות ס"ז): (ז) ידמה. מל' דמיון המחשבה:

חזון ישעיהו

באור הענין

שלל את ממונם, אבל אל נופשם, לא נתתי לו רשות רק לשומו מרמס כחמר חוצות, שירמסוהו כחומר הראוי לבנין שרומסים אותו כדי לתקנו לעשות ממנו לבנים או כלי חרס, כן ירמסם כדי להקנס ולהחזירם בתשובה לא לכלותם ולאבדם: (ז) והוא, פה נשוא המאמר, ר"ל אבל הוא אשור לא כן ידמה, שהוא רק שבט אפי. והמאמרים מגבילים, עד מ"ש, אשור שבט אפי, בגוי חנף אשלחנו, אמר והוא לא כן ידמה, שאינו מדמה דמיונו כשבט ביד מרימיו, כי הוא מדמה שכחו מעצמו לא מאת ה', ונגד מ"ש ומטה הוא בידם זעמי, על עם עברתי אצוונו לשלל שלל, אומר ולבבו לא כן יחשב, הוא לא יחשוב כן במחשבתו שתכלית הליכתו לתקן את העם ולהחזירם בתשובה לא לכלותם. כי להשמיד בלבבו, שנגד מה שה' הגביל בשליחותו שלשה תנאים. א] שלא ילך ע"מ להשמיד רק ע"מ לתקן ולהחזיר האופאים בתשובה כמ"ש ולשומו מרמס כחומר חוצות. ב] שישלוט רק על ממונם לא על נפשותיהם, כמ"ש לשלול שלל. ג] שלא יריע רק להחוטאים לא להצדיקים כמ"ש ועל עם עברתי אצונו. אבל הוא לא כן יחשוב, כי א] להשמיד בלבבו, לא לתקנם בתשובה רק להשמידם מן דתם ואלהיהם. ב] להכרית גוים, לא לשלול נכסיהם לבד רק להכרית הגוים בעצמם. ג] גוים לא מעט, שלא יחשוב שנשלח רק על עם עברתי, כי בלבבו להכרית גוים רבים וגדולים לא להכרית מעט, כי בעיניו שוה כצדיק כרשע: (ח) כי יאמר, (זה מגביל עד והוא לא כן ידמה), מבאר הטעם מדוע לא ידמה א"ע שהוא רק כשבט ביד אף ה' וממשלתו איננה מכחו, כי הוא יאמר איך אפשר זה, הלא כחי רב כ"כ עד ששרי יחדו מלכים, כ"א משרי יש לו צבא רב וממשלה כמלך, וכחי מצד עצמי וריבוי מחנותי: (ט) הלא, (זה מגביל עד ולבבו לא כן יחשב), מבאר הטעם מדוע אינו מאמין שהממשה שבידו הוא רק זעם ה' וקללתו, וכי לא ניתן לו רשות רק על העם שחטאו ושזעם ה' עליהם, כי הוא מוכיח בראיות להפך, הוא אומר, הלא כמו שכבשתי את עיר ברכמיש כן כבשתי את עיר כלנה, וכן כבשתי את ארפד וחמת וכן את דמשק ושמרון, ואיך אפשר שלא נמצא בתוכם עיר אחת שלא חטאה לפני ה', ומ"מ לא עזר ה' בפני מלהחריבה, וכן גם אם תאמר שכולם חטאו, הלא בהכרח לא השוו כולם באיכות וכמות פשעיהם, ומ"מ השוו כולם באיכות וכמות הורבנם כמ"ש הלא ככרכמיש וכו', ומזה ראיה שלא האפס

באור המלות

תיקון לעשות ממנו כלי, וע' לקמן (מ"א כ"ה) מש"ש: (ז) ידמה, יחשב. הבדל שני הפעלים האלה כשבא: שני הכחות אשר ישתעפו מהם, הכח הדמיוני והכח המחשבי. הדמיוני לוקח ציוריו מן המושים, ומדמה דבר אל דבר לפי מבפע המושים והנאיהם בזמן ובמקום, ויטעה ג"כ בדמיוניו נכוב. והמחשבי לוקח ציוריו מן כחות השכל והבינה המוטבעים בנפש עצמה. אמר, אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך (אסתר ד' י"ג), ר"ל אל תצייר ממה שאתה שופט בהשגת החוש, כי החוש יכזב לרוב. וכן דמינו היות הבית כמוך (תהלות נ' כ"א), ר"ל וכוף דמיון מתעה, ומזה בא שעל דמה על הערך. אדם להבל דמה, אמר (שופטים כ') אותי דימו להרוג. אבל (אסתר ט') אשר חשב על היהודים לאבדם. כי במעשה הנבעה לא להרגו רצו רק נדמה כן, שאם היה מותה בידם היה זה סבה לשיהרגוהו. ופה אמר ידמה על הדמיון, שדמהו לשבט, והוא מדמה את עצמו בדמיון וערך אחר. ואמר יחשוב על מחשבתו בפעולותיו ובתכליתם: להשמיד ולהכרית. ההכרתה הוא ביטול העצם לגמרי, והשמדה הוא ביטול המקרים שלו, שבעבורו הוא נס שהוא, כמו ביטול הדת, ביטול שם הכבוד, כמו שבארתי זה (ש"א כ"ה, ויקרא כ"ו, לקמן מ"ח י"ט, כ"ו י"ד, תהלות ל"ז ל"ח),

לֹא כְדַמֶּשֶׂק שֹׁמְרוֹן: י כַּאֲשֶׁר מָצְאָה יָדִי לְמַמְלְכֹת הָאֱלִיל
וּפְסִילֵיהֶם מִירוּשָׁלִַם וּמִשֹּׁמְרוֹן: יא הֲלֹא כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשֹׁמְרוֹן
וְלֶאֱלִילֶיהָ כֵּן אֶעֱשֶׂה לִירוּשָׁלִַם וְלַעֲצַבֶּיהָ: יב וְהָיָה כִּי־יְבַצַּע אֲדֹנָי
אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂהוּ בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִָם אֶפְקֹד עַל־פְּרִי־גֹדֶל לְבַב
מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וְעַל־תִּפְאֶרֶת רוּם עֵינָיו: יג כִּי אָמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי

ע"ש (י) כמד"ר ע"ו שפש"ר ו':

רש"י

כארפד חמת. דבוק הוא כארפד של חמת לכך נקוד פת"ח: (י) ופסיליהם. היו מירושלים ומשומרון, מכאן שרשעי ישראל היו מספיקין דמות עכו"ם שלהם לכל האומות ואחרי שעובדי פסילי שומרון וירושלים נפלו בידי ולא הצילום פסיליהם כך שומרון וירושלים לא תנצל: (יא) כאשר עשיתי לשמרון וגו', זה יאמר לאחר שיכבוש את שומרון: (יב) והיה כי יבצע וגו'. אבל לא יהיה כמו שדימה אלא מאחר שיגמור הקב"ה את כל מעשהו ונקמתו בישראל ובהלאת ערי יהודה ומאותה יראה יכנעו בני ציון וירושלים לשוב אלי, אודיע למלך אשור כי לא בכחו גבר: אפקוד על פרי גדל לבב מלך אשור. על אשר הפרה והרבה גודל לבב מלך אשור להתהלל בכחו על שקר: פרי גדל. קריישמנ"ש דנרגדיי"א בלע"ז של לב סנחריב: תפארת רום עיניו. על שנתפאר בגאותו: תפארת. ווסמנ"ט בלע"ז. רום עיניו. גסות רוחו כענין שנאמר גבה עינים ורחב לבב (תהלים ק"א): (יג) כי אמר בכח ידי עשיתי. כל גבורתי לא מאת הקב"ה: נבנותי. חכמתי: ועתודותיהם. מעמדם

מצודת ציון

(יב) יבצע. ענין השלמה כמו וידיו תבצענה (זכריה ד'): אפקד. ענין השגחה כמו פקדו נא וראו (ש"א י"ד):

מצודת דוד

את ארפד אשר היא מושלמות חמת האם לא כמו שכבשתי את דמשק כן אכבש את שומרון: (י) כאשר מצאה ידי. כאשר השיגה ידי לכבוש הממלכות האלה עובדי האליל ובלא פסיליהם חזקים מפסילי ירושלים ומפסילי שומרון וכאומר א"כ כל שכן שאכבוש את ירושלים ואת שומרון: (יא) הלא כאשר וגו'. אחר שיכבוש שומרון בבואו על ירושלים יאמר הלא כאשר וגו': ולאליליה, כי גם האלילים שבה ולקח עמו לאשור: (יב) כי יבצע. כאשר ישלים ה' את מעשהו להביא חיל סנחריב על ציון וירושלים: אפקד. אשגיח על מה שהפרה והרבה גודל לבב: ועל תפארת. על התפארות גאותו: (יג) עשיתי. כל מה שעשיתי בדבר

חזון ישעיהו

באור המלות

ופעל להכרית נמשך לבתים, להכרית גוים (להכריתם) לא מעט: (י) מירושלם. המ"ם מ"ם היתרון, כמ"ש הב רך מנכים יעל: (יא) אליליה, עצביה. עצבים נקראו על ידי מלאכתם כמו העצב נבזה, ואלילים על ידי ענינם שאין בם ממש, כמו רופאי אליל כולכם, ולכן אלילי שומרון שכבש ידע שאין בם ממש, ושל ירושלים עוד לא כבש, קראם עצבים: (יב) פרי גדל. כמו פרי מחשבותיו, פרי מעלליהם המסובב ע"י גודל לבב אשור: (יג) בכח ידי. המיוחד לידי לא לסבה אחרת, וכן כחי ועוצם ידי עשה לי את

באור הענין

גרם חורבן האומה רק בחירתי החפשית ורצוני: (י) **כאשר**, מוסיף לאמר, ומעתה אני דן ק"ו שאוכל לכבוש את ירושלים, **כי אחר שמצאה ידי לממלכות האליל**, ר"ל שהממלכות האלה אשר כבשתי היו מתמידים בעבודת אליליהם כ"כ, עד שהקדישו ממלכותיהם לאליליהם, ונקראו על שמם. ממלכת אליל פלוני, ובודאי היה ראוי שהאליל יריב ריבם ויעזרם. **ופסיליהם**, של הממלכות האלה היו יותר **מפסילי ירושלם ושמרון**, וא"כ אם כבשתי הממלכות האלה, שהתמידו וגם הרבו בעבודת האלילים כ"ש שאכבוש את ירושלים: (יא) **הלא**, ואם תאמר כי אלהי ישראל כחו גדול מכל אלהי העמים ההם ויוכל להציל את ירושלים מידי. **הלא כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה**, שגם הם מעם ישראל והאל לא הצילם, **כן אעשה לירושלם**, לכן. (יב) **והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו**, עת יגמור ה' כל אשר בדעתו לעשות ע"י מלך אשור להעניש כל המורדים בו, ומתי יגמור מעשהו? מתי יאמר לצרת העמים די?, **בהר ציון ובירושלם**, עת יבא סנחריב לכבוש את הר ציון שאז יהיה גמר הזעם, אז **אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור**, יעניש אותו על המעשים שעשה ופרו ע"י גודל לבבו, שהוא מה שנזכר עד הנה שהחריב גוים עצומים ע"י גודל לבבו, וה' לא צוהו רק לשלול שלל, (וזה נגד ולבבו לא כן יחשוב), ועוד מזה יבא פקודה גם **על תפארת רום עיניו**, על שהיה מתפאר ברום עיניו וגאותו ולא רצה להכיר שהוא רק כשבט ביד ה' המרימו, והעיז פניו ליחס הכח אל עצמו, (וזה נגד והוא לא כן ידמה): (יג) **כי אמר**, הנה למלחמה צריך שני דברים, א] כח וגבורה, ב] עצה והתבונה בתכסיסי מלחמה, כמ"ש עצה וגבורה למלחמה. ומלך אשור התפאר כי הוא מלא שני הענינים האלה ביתר שאת עד שא"צ לעזר מה'. נגד הגבורה אמר **בכח ידי עשיתי**, לא הייתי

וּבְ חָכְמָתִי כִּי נְבֻנוֹתִי וְאָסִיר ׀ גְּבוּלֹת עַמִּים וַעֲתִידֹתֵיהֶם שׁוֹשֵׂתִי וְאוֹרִיד כַּאבִּיר יוֹשְׁבִים׃ יד וַתִּמְצָא כַקֵּן ׀ יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת כָּל־הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי וְלֹא הָיָה נֹדֵד כָּנָף וּפֹצֶה פֶה

ועתודותיהם קרי. כביר קרי.

ת״א ואסיר. ברכות כ״ח ידים ע״ו: שיתפאר. עקידה שער י״ם עקרים מ״ב מ״ג: ע״ש (יג) בר״ר פ״ע זהר יתרו בסו״ד הקדמה מגורע סדר״א מ״ד: (יד) מכילתא בשלח התחלה שם סדר״א י״א א״ז י׳:

רש״י

ומלכם: ואוריד. הורדתים מגדולתם: כביר יושבים. יושבים רבים: כביר. פלשור״ש בלע״ז: (יד) כקן. כקיני עופות הפקר: וכאסוף ביצים עזובות. וכאשר יאסף איש ביצים עזובות שעזבתם האם ואין מוחה בידם לכסות עליהם: נדד כנף ופוצה פה ומצפצף. כל הלשון הזה נופל בעופות לפי שדימה אותם כגוזלים

מצודת דוד

כאלהון שעיתי בכח ידי ובחכמתי כי אני נבון: ואסיר. כי לכל עם יש גבול לארצו לפי התפשטות המלכות באמרם ע״כ גבול מלכות זו וע״כ וגו׳. וכיון שכבש הכל הסיר הגבולים כי נחשב הכל כמלכות אחת: ועתודותיהם שוסתי. שללתי אוצרותיהם: ואוריד. הורדתי היושבים במקום חוזק ומוזר על תהלת המקרא שאומר את כל אלה עשה בכח הזרוע ובחכמה נפלאה: (יד) ותמצא כקן ידי. רצה לומר השיגה ידי לצבא העמים כמו שיד כל מוצאת קן לצפור המופקר: וכאסף וגו׳. אספתי אני את כל אנשי הארץ כמו המאסף ביצים שעזבתם האם והלכה לה: ולא היה נדד כנף. לפי שדמה הגולים לקן צפור וכביצים עזובות אמר לשון הנופל בעופות שמגדנדים

מצודת ציון

(יג) ועתודותיהם. אוצרותיהם המזומן לעת הצורך והוא מל׳ התעתדו לגלים (איוב ט״ו) שהוא ענין הזמנה: שוסתי. כמו שוסתי בסמ״ך והוא ענין בזה ושלל כמו שוסים את הגרנות (ש״א כ״ג): כביר. ענין חוזק כמו כביר כח לב (איוב ל״ו): (יד) כקן. הוא מדור העוף וכן גם דרור קן לה (תהלים פ״ד): לחיל. ענין צבא העם: ופוצה.

חזון ישעיהו

באור הענין

צריך לכח זולתי ועזר אלהי רק כח ידי, וכנגד החכמה אמר בחכמתי עשיתי, כי נבנותי מעצמי, ולא הייתי צריך לעצת ה׳. (עתה מתחיל לבאר שני ענינים אלה, תחלה מבאר אופני החכמה והשתכלות שלו). ואסיר גבולות עמים, לא נהגתי כמו המלכים לפני, שכבשו ארצות ולא הורישו יושבי הארץ מגבולם רק הכניעום למס עובד, וגבולות עם ועם נשארו כמקדם, ועת מצאה ידם מרדו ופרקו עול, אבל אני הסרתי הגבולות, כי הגליתים מארצם והושבתי שם עמים אחרים, ולא זאת לבד כי גם ועתודתיהם שושתי, שלקחתי מהם גם הזכות שיוכלו לטעון על ארצם בעתיד לאמר הארץ הזאת שלנו היתה, כי התחכם להחליף יושבי הארצות באופן שהתבלבלו הגבולות ונתערבו עד שלא ימצא להם זכות בעתיד, ולא לבד שהגליתי עמים שישבו בארצם מימים לא כביר ולא החזיקו כ״כ בארצם, כי גם אוריד כביר יושבים, גם היושבים בארץ מזמן כביר הורדתים והגליתים, ובזה באר החכמה והעצה שלו שישארו העמים תחת ממשלתו למס עובד. (עתה יתחיל לבאר הכחו הגבורה שלו): (יד) ותמצא, הנה מלך עריץ אשר יכבוש ממלכות, לא יתחזק עליהם לבוז אוצרותיהם עד אחר מלחמות רבות ובתוך כך נתדלדלה המדינה ויתמעטו האוצרות, עד שימצא מדינה דלה וריקנה, אבל אנכי ידי מצאה והשיגה לחיל העמים ועשרם כמו שמוצא קן, שהעוף יושב עליו והאם רובצת על האפרוחים, כן כבשתי אותם פתאום בעת שהיו שלוים ושקטים, יושבים על חילם ועשרם כצפור על קנו, ומ״מ הגם שאם יבא איש אל הקן לקחת את גוזליו הלא הלחם עמו האם בכנפיה ובפיה ולא תניחהו לקחת, אבל אנכי באסוף ביצים עזובות (חיל) כל הארץ אני אספתי, אסיפת חיל כל הארץ היה אצלי בקל כמי שאוסף ביצים עזובות של הפקר שאין האם בקנה, ואין מי שיעמוד נגדו, כן לא היה נדד כנף, כדרך העוף שלוחם בכנפיו תחלה נגד הבא לקחת את אפרוחיו, ואף לא היה פצה פה לנשוך, כמו שעושה העוף שנמרטו כנפיו, ואף לא היה מצפצף להרים קול עכ״פ. ר״ל הגם שבאתי על חיל עם ומדינה שהיו כולם שלוים וגבורים ויושבים בחוזק מ״מ לא היה מוחה בידי ולקחתי את חילם באפס

באור המלות

החיל: ובחכמתי כי נבונותי. החכמה לפעמים מקובלת, אבל הבינה רק בכח המבין, וע״ז אמר חכמתי אינה מקובלת רק נבונותי בה מעצמי: ועתודותיהם, כמו ועתדה בשדה לך (משלי כ״ד), וגדרו מבין יתר נרדפיו, שמורה הכנה לזמן עתיד שיבא אחר הימים, וחש עתידות למו, כ״לך עתיד לבודר: שוסתי. כמו שוסתי וגדרו בזו דרך הבהמה, עי׳ לקמן (מ״ב כ״ב): יושבים. אינו סותר רק בינוני, היושבים מזמן כביר: (יד) לחיל העמים. כתב הרד״ק שבא הלמ״ד תחת את הפעול כמו הרגו לאבנר. ואינו נכון, כי מציאה עם יד, אינו מציאת הנאבד, רק השגה, אם לא תמצא ידה די שה (ויקרא י״ב ד׳, וכן ש״א י׳ ז׳, כ״ה ח׳) ונקשר בלמ״ד תמיד, כאשר מלאה ידי לממלכות האליל (למעלה פסוק י׳), תמצא ידך לכל אויביך (תהלים כ״א ט׳), ומלת לחיל נמשך לשניהם, (היינו) כל הארץ אספתי: נדד כנף

וּמְצַפְצֵף׃ טו הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן עַל הַחֹצֵב בּוֹ אִם־יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר עַל־מְנִיפוֹ כְּהָנִיף שֵׁבֶט אֶת־מְרִימָיו כְּהָרִים מַטֶּה לֹא־עֵץ׃ טז לָכֵן יְשַׁלַּח הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת בְּמִשְׁמַנָּיו רָזוֹן וְתַחַת כְּבֹדוֹ יֵקַד יְקֹד כִּיקוֹד אֵשׁ׃

ת"א לכן ישלח. סנהדרין צ"ד ול"ה : ותחת כבודו. שבת קי"ג סנהדרין נ"ב: וכיס אור. עקרים מ"ב כ"ט:
ע"ש (פ"ז) ב"ר י"ח ויק"ר ז' שו"ט י"ח תנחומא לו: עמ"ש שצ"ל ואת.

רש"י

לקן לספרים ולביצים עזובות אמר למון זה, לא נפלפו עליהם האב והאם: (טו) היתפאר הגרזן. הקב"ה אומר לא היה לך להתהלל בזאת כי איך אלא כגרזן שלי ואני החוצב בך נפרע על ידך מאויבי, אתה המשור ואני המניפו, וכי דרך המשור להתהלל על מניפו: משור. מגיר"א בלע"ז: כהניף שבט את מרימיו. כאלו היה השבט מניף את עצמו ואת יד המרימו והלא אין שבט מניפו אלא האדם: כהרים מטה לא עץ. לא העץ הוא המרים אלא האדם הוא המרים: (טז) ותחת כבודו. תחת בגדיהם יהיו נשרפין הבגדים הם מכבדים את האדם: יקד יקד. ישרף שריפה כשריפת אש. ומדרש אגדה כאן פרע לבני. שם הכבוד שעשה שם לאביו

מצודת ציון

ענין פתיחה כמו פליתי פי (שופטים י"א): ומצפצף. כן נקרא השמעת קול העופות: (טו) הגרזן. שם הכלי שחוטבים בו העצים כמו ונדחה ידו בגרזן (דברים י"ט): החוצב. ענין חטיבה ובקיעה ודומה לו וגם יקב חצב בו (לעיל ה'): המשור. שם כלי מלא פגימות עשוי לחתוך בו העצים וכן וישר במגרה (דה"א כ'): מניפו. מלשון הנפה והרמה: כהרים. מלשון הרמה והגבהה: (טז) במשמניו. מל' שמן: רזון. מלשון רזון וכחשות: ותחת. במקום:

מצודת דוד

בכנפיהם ופותחים פיהם ומצפצפים כמושבם בבזה ויגלגלו ור"ל שלא עמד מי למנוע למחות בידו: (טו) היתפאר. אמר הנביא וכי מה ראוי שיתפאר הגרזן על החוצב בו לומר אני החוצב ולא אתה ר"ל הנה אשור אינו אלא כגרזן ביד האל ולא בכחו יגבר: אם יתגדל וגו'. כפל הדבר במ"ש: כהניף שבט. ר"ה כאלו יאמר מי השבט המכה הניף את עצמו ואת יד המרים אותו: כהרים מטה. כאלו המטה הרים וגו' וכפל הדבר במ"ש: לא עץ. הנה באמת לא העץ הוא המרים כ"א האדם הוא המרים ור"ל הנה כן לא אשור הוא בעל נצחון כ"א המקום שהשפילו: (טז) לכן. בעבור גודל לבבו: במשמניו רזון. ירזה את השמנים שבעמו ר"ל יאבדו מן העולם: ותחת כבודו. ובמקום שהיה מתכבד בעצמו לתלות הדבר בכח זרועו במקום זה יהיה ללעג וקלס לו:

חזון ישעיהו

באור המלות

אלה: (טו) הגרזן. כלי ברזל המבקע עצים, נגרזתי נגד עיניך (תהלות ל"א): ומשור, מגרה, והכרו וישר במגרה, מפעלי הכפל ע"מ מעוז: מניפו. מוליך ומביא, וזה ההבדל בינו ובין מרים (עיין לקמן י"ג ב'): (טז) במשמניו. הגבורים, ויהרוג במשמניהם (תהלות ע"ח), כל שמן וכל

באור הענין

יד ובלא מלחמה, וזה מורה על רוב גבורתו: (טו) היתפאר, משיב לו לאמר, מה תתפאר בכחך זה. היתפאר הגרזן על החצב בו, לאמר כי בכח עצמו חצב העץ, וכן אתה הלא ה' הרימך ונתן לך כח, מוסיף לאמר אם יתגדל המשור, כי הגרזן יוכל להתפאר עכ"פ במה שעקר החציבה שנעשה על ידי הורדת הגרזן על העץ נעשה מעצמו, והגם שהתחלת הפעולה שהיא ההרמה מיוחס אל האדם, מ"מ הגמר מיוחס אל הגרזן עצמו, וכן האמר במשל שהגם שה' הרים אותך ונתן לך ממשלה על העמים, מ"מ גמר הפעולה מה שכבשת ארצות וגרשת עמים רבים זה יתייחס אל כחך בעצמך, אבל האם יתגדל המשור על מניפו, המשור המנסר באחזים, גם גמר הפעולה נעשה בכח האדם שמוליכו ומביאו בכחו ומנסר בו, וכן גם גמר הפעולה והכיבוש הכל היה רק בכח ה', (וזה נגד מ"ש ומטה הוא בידם זעמי). כהניף, ר"ל וק"ו הוא שלא יצוייר שהגרזן והמשור עוד יתפארו לאמר שלא לבד שהם עשו הכל בכחם, עוד הם הרימו יד מרימם, כאילו יתפאר השבט לאמר שהרים את עצמו ואת יד מרימיו, כי כן הסכלות אתה להתפאר שלא לבד שהכל עשית בכחך, עוד אתה מרים את מרימך, שאתה תכרית כח ה' וגבורה העליונה כפי רצונך, וכי תכבוש את ישראל ותתגבר על אל מעוזם. כהרים, ויותר מזה אם יתרומם המטה לאמר שאינו עץ, רק יש בו נפש חיונית מתנענעת מעצמה, כי כן היספת סרה להתרומם שאיך בן אדם כלל כי תאמר אל אנכי ולא היה ואדמה לעליון. (בזה הגדיל סכלותו בארבעה דברים, א] שכפר שכל כחו ופעולתו היא פעולת ה', ב] שכפר גם בזאת שעכ"פ הממשלה וראשית הכח מה' ניתן לו, (וזה נגד שני הענינים שאמר אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי), ג] שחשב כי עוד יתגבר גם על אל אלים, ד] שנתפשט כ"כ עד שכחת שהוא בן אדם ויאמר אדמה לעליון): (טז) לכן, הנה תפארת הממלכה תלוי בשני דברים, א] בכחה הפנימי היינו גבורת הגבורים ואבירת לב ההמון, ב] בכבודה החיצון, ריבוי העם וכבוד עשרו, והמליץ צייר הממלכה כאיש פרטי, שתפארתו תלוי ג"כ בב' דברים אלה, א] כחו הפנימי שיהיה איש שמן וגבור ובריא, ב] כבודו החיצון, עשרו ורוב בניו. והמשיל מפלת מחנה סנחריב כי נהרס תחלה כחם הפנימי, ואבד גבורתם ואבירת לבבם מפחד ה', והמשיל זה כאיש גבור שמן שחלה חולי הרזון (אבצעהרונג), ועל זה אמר לכן ישלח ה' במשמניו רזון, והמשיל כי ביטול כחם הפנימי בא להם מגד עצמם לא מסבה

פיקוד אש: יז והיה אור־ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד: יח וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד־בשר יכלה והיה כמסס נסס: יט ושאר עץ יערו מספר יהיו

ת"א ושאר עץ. סנהדרין צ"ה:
ע"ש (יז) זכר תרומת ש"ר וע"ו דב"ר א' שו"ע כ"ב כ"ז פסיקתא י"א: (יח) שו"ט ע"פ: (יט) פתיחה איכה ושם ד' שו"ט ע"פ

רש"י

שבכסה ערות נח אביו שנאמר (בראשית ט') ויקח שם ויפת וגו': (יז) אור ישראל. התורה שעוסק בה חזקיהו תהיה לאש לסנחריב: וקדושו. הקב"ה. ד"א וקדושו לדיקים שבדור: שיתו ושמירו. שריו וגבוריו: (יח) וכבוד יערו וכרמלו. הם רבוי חיילותיו: כרמל. יער גבוה: כמסס נסס. לפי שדימה אותם לעצי יער דימה פורענותם לתולעת הנוסר בפיו וטוחן העץ וקורהו סס כמו כבגד יאכלם סס (לקמן נ"א), כמסס נסס, כמנור המגורר: כמסס נסס. כמסוס של נוסס שהוא נטחן דק דק שהתולעת טוחן כך היה האשפ נשרפת גופן דק: מסוס. הוא הנטחן ונופל על ידי התולעת, נוסס הוא התולעת: (יט) ושאר עץ יערו.

מצודת דוד

שבער הבערה כתבערת אש ר"ל כל אנשיו ומותו ע"י המלאך שמכה בהם כאלו נשרפו באש וכן נאמר בו והיתה לשרפה מאכולת אש (לעיל ט'): (יז) והיה אור ישראל. האל המאיר לישראל: וקדושו. הוא האל קדוש ישראל וכפל הדבר במ"ש: שיתו ושמירו. הם השלטונים והסגנים וקראם כן לפי שבהם היה מכאיב פעמים כקוץ מכאיב: (יח) וכבוד יערו. מרבית אנשיו כעצי היער אשר היה מתכבד בהם: וכרמלו. ר"ל בעלי העושר ככרמל הזה שהוא מלא ברכת ה' שדות וכרמים: מנפש וגו'. כי ישרף גופם ונפשם: והיה. העם ההוא יהיה כהנטחן מן התולעת אשר יטחן בפיו את העצים דק דק ולפי שהמשילם לעצי היער אמר הנופל כהשחתת העצים: (יט) ושאר. שאר העץ הנשאר ביערו ר"ל הנשאר במחנהו:

מצודת ציון

יקד. ענין הבער כמו על מוקדה (ויקרא ו'): (יז) שיתו ושמירו. מיני קוצים: (יח) וכרמלו. שם כרמל הונח למקום שדות וכרמים וכמ"ש והיה מדבר לכרמל (לקמן ל"ב): כמסס נסס. שם התולעת האוכל וטוחן את העץ נקרא נוסס ודומה לו וכאמר יאכלם סס (לקמן נ"א) והנטחן עצמו נקרא

חזון ישעיהו

באור הענין

חיצונית כחולי הרזון שבא ע"י הליסות האצטומכא וכח העיכול, ב] שאח"כ בשל גם כבודם החיצוני ע"י סבה חיצונית כאיש שבאה שריפת אש והכלה כל כבודו ורכושו, ועז"א ותחת כבודו יקד יקד כיקוד אש, וזה מליצה על אש השמים שהכלה את מחנהו, וכן נראה מדברי חכמינו ז"ל שתחלה נפל עליהם פחד ה' והרגו זה את זה ואח"כ נשרפו ע"י אש מן השמים, וכן נראה לקמן פסוק כ"ו: (יז) והיה אור ישראל, הנה ישועת עם ה' מצרותם תלוי בשני דברים, א] בזמן, כי לכל צרה יש זמן מוגבל, ובכלות זמנה תסור בה רק כמו שתסור הלילה בהאיר השחר, ב] בהטבת המעשים, שאחר שהעונות ה"ל סבה והוא החטא, אם יסירו הסבה וייטיבו מעשיהם יסור המסובב בהכרח, ויושעו גם קודם הזמן (כמ"ש זכו אחישנה לא זכו בעתה). ומבואר כי אם יושעו ע"י מעשיהם תהיה התשועה יותר שלמה ומופלגת מאשר יושעו ע"י הזמן. עפ"ז אמר כי פה במפלת סנחריב נתקבצו שני הענינים, א] מצד הזמן, שכבר הגיע עת תשועה וסוף הלילה, (כמ"ש בפסוק והיה כי יבצע ה' את מעשהו), ועז"א והיה אור ישראל, הוא אור הבקר שהגיע זמנו להאיר לישראל את הלילה, היה לאש אל סנחריב לשרפו, (והמליצה כי האור פועל שני דברים מאיר ושורף, ואמר האור עצמו שיאיר לישראל בכח שבו יאיר, ישרוף מחנה סנחריב בכח שבו ישרף), ב] מצד טהרת המעשים וקדושתם, ועז"א וקדושו של ישראל יהיה ללהבה שהיא גדולה יותר מאש, כי היא לוהטת גם נראית למרחוק, כן ע"י זכיות ישראל גדלה התבערה במחנה אשור, גם נודע הנס למרחוק. ובערה, ע"י האש. ואכלה, ע"י הלהבה. שיתו ושמירו, הקוצים שלו וזה משל על מחנהו (ובמה שנקרא ה' אור ישראל וקדוש ישראל עפ"י מעשיהם עי' למעלה א' ד', ה' ע"ז): (יח) וכבוד יערו וכרמלו, הם שריו ויועציו וגבוריו, כי היער חזק מן הכרמל והוא ציור הגבורים, אבל הכרמל חשוב מן היער והוא משל השרים והיועצים. מנפש ועד בשר, תפס משל יער הנשרף ש פעמים לא ישרף המגבת, רק יהיו מני אש עד שיעדר כח הצומח, וזה כמשל שנשרף הנפש הצומחת לא הגוף, ובנמשל שתתפרד המחנה עד שיעדר ממנה רוח החיים שהיא המלוכה וההנהגה, אבל הגוף שהם היחידים הפרטים של המחנה ישארו קיימים, אומר כי מנפש ועד בשר יכלה, שיכלו כולם. והיה כמסס נסס, גם הנוסס הוא סנחריב הנושא נס לעמים למלחמה, גם הוא יהיה בסוף כמסוס ודבר הנימס: (יט) ושאר עץ יערו, מעט הנשאר מן המחנה יהיו מתי מספר,

באור המלות

איש חיל (שופטים ד'), ואמר ויבא רזון בנפשם (תהלות ק"ו), (וע"ל י"ז ד'): יקד יקד. יקד נבדל מנרדפיו, שנבדלו מדורה גדולה במקום מכונס: (יז) אש להבה. להבה גדולה מאש, (כנ"ל ה' כ"ד), וההבדל בין בער, אכל, ע"ל (ט' י"ז): (יח) יער. צומח עצים: וכרמל. ישא תנובה, (ע"ל כ"ט י"ז): כמסס. לשון מסמס כדבר הנמס. נסס, הוא הנושא הנס והדגל, לשון נופל על הלשון: (יט) מספר. מועטים, ואני מתי מספר (בראשית ל"ד): (כ) שאר

ונער יכתבם: כ והיה | ביום ההוא לא־יוסיף עוד שאר ישראל ופליטת בית־יעקב להשען על־מכהו ונשען על־יהוה קדוש ישראל באמת: (כא) כא שאר ישוב שאר יעקב אל־אל גבור: כב כי אם־יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו כליון חרוץ שוטף צדקה: כג כי כלה ונחרצה אדני יהוה צבאות עשה בקרב כל־הארץ: כד לכן כה־אמר אדני יהוה צבאות אל־תירא

ע״ש (כא) מדר״ש י״ם:

רש״י

הנותרים בחיילותיו: מספר יהיו. נוחים לספור כי מעט הם ונער יוכל לכתבם, ואמרו רבותינו עשרה נשארו מהם שאין לך קטן שאינו כותב יו״ד קטנה: (כ) להשען על מכהו. לסמוך על מלכי מצרים שהם היו ההולכים המציקים להם: (כא) שאר ישוב. השארית שבהן ישובו אל הקב״ה: אל גבור. שהראה להם גבורה בסנחריב: (כב) כי אם יהיה עמך. לחזקיה אמר הנביא אם יהיה עמך כחול הים השאר שישוב בו למוטב יבטף את כליון החרוץ לבוא עליהם ויעכבנו מלבא, בצדקה שיתנהג בה: (כג) כי כלה ונחרצה. תראו שהקב״ה עושה [דין] ברשעים והכנעו ותשובו אליו: (כד) לכן. לפי שידעתי שתשובו אליו חזקיהו וסיעתו (ד״א לכן לשון שבועה לכן באמת): כה אמר ה' וגו' אל תירא וגו' מאשור בשבט יככה. בשבט פיו יהרף

מצודת ציון

מקום: (כב) חרוץ. גזור וחתוך כמו כן משפטך אתה חרצת (מלכים א' כ'): (כג) ונחרצה. נגזרה ונחתכה:

מצודת דוד

מספר יהיו. יהיו מעט מתי מספר: ונער. אף הנער לא יוכל לכתבם ולפרטם כי מעטים יהיו: (כ) ביום ההוא. כשיראו גודל הנס הזה: על מכהו. על מצרים שהם היו ההולכים המציקים להם: באמת. בכל לבב: (כא) שאר ישוב. השארית ישובו ולתוספת ביאור אמר שאר יעקב וגו' ר״ל השארית מבני יעקב הם ישובו לה' בהראהם גבורות באשור: (כב) כי אם וגו'. ר״ל אעפ״י שיהיו מרובים לא ישאר בהם כ״א שארית אשר ישובו לה' כי כליון חרוץ יבוא כנחל שוטף במשפט צדק ואמת כי יהיו רא יש לכליון: (כג) כי כלה ונחרצה. ר״ל הכלה תהיה נחרצה מה שיעשה ה' בקרב הארץ ובזה ישארו מעט מהרבה: (כד) לכן. לפי

חזון ישעיהו

באור המלות

ישראל ופליטת בית יעקב. יש הבדל בין יעקב וישראל כמ״ש (למעלה ט' ז'), כי ישראל יבא על גדולי העם ויעקב על הפחותים. גם יש הבדל בין שאר ופליטה, כי שאר הוא הנשאר במקומו, ופליטה הוא שנמלט ע״י ניסה ובריחה למקום אחר. מבואר כי פה יקרא את בני ציון העיקרים שאר ישראל, כי הם נשארו במקומם, ופליטת בית יעקב קורא הגולים מבית אפרים, שהם מכונים בית יעקב לשפלות מדרגתם, אז ופליטה כי נסו וברחו, ומוסיף שלא לבד שאר ישראל, כי גם פליטת בית יעקב לא ישען רק על ה': (כב) כליון חרוץ. חרוץ יאמר על דבר הנגזר בלי השנות, אם חרוצים ימיו ר״ל קצובים, כן משפטך אתה חרצת, ומתאחד עם הוראתו על הכריתה, חריצי הברזל, מורג חרוץ. על כריתת הדין והתיכתו, ובדברי חז״ל הפטו אם

באור הענין

והמספר יהיה קטן כ״כ עד שנער קטן יוכל לכתוב את שמותם: (כ) והיה ביום ההוא, שיראו כח ה' ועוזו. לא יוסיף עוד שאר ישראל ופליטת בית יעקב, (עיין בביאור המלות). להשען על מכהו, לא יבקשו עוד עזר מאשור או מאומה אחרת, שלא די שלא עזר לו עוד הכה אותו (כמ״ש בד״ה ב כ״ח), (וימלין כי המטה משמש שני דברים להכאה ולמשענת, והם בהסמכם על האומה להשען עליה נהפכו למקל חובלים). רק ונשען על ה', כי הוא יהיה להם משענת, אחר שישענו עליו באמת לא ברמיה, ואף בעתה בית יעקב שהם בית אפרים ועשרת השבטים עע״ג הם, מ״מ. (כא) שאר ישוב, הנשארים מהם פליטי חרב ישובו אל ה', ובל תחשוב כי רק מקצת מהנשארים ישובו, לא כן, רק כל שאר יעקב כולם ישובו אל אל גבור. מגד שיראו גבורת ה' ועוזו: (כב) כי אם יהיה, סדר הכתוב, ישראל! עמך כחול הים! כי אם יהיה שאר ישוב בו, צדקה שוטף כליון חרוץ, ובאורו, אתה ישראל, עמך אשר עתה הוא רב ונמנה כחול הים, גם אם יהיה אחר גלות מלך אשור רק שאר ישוב בו, הגם שהשארית שישארו וישובו מן העם הגדול הזה יהיה רק שאר מעט מזער, מ״מ יגדל זכותם כ״כ עד שהצדקה וצדקת מעשיהם ישטוף את הכליון החרוץ והנגזר והנחתך לבא עליהם וה' ירחם על עמו: (כג) כי כלה ונחרצה, ר״ל והגם שה' גזר כליון, וגם הגזרה נחרצה ונגמר דינה עד שההכרח שתבא הגזרה אחר שהוא לאחר גמר דין, מ״מ ה' יהן אדם תחתם ותהיה הכלה בעכו״ם מגאלי ה', וז״ש הכלה אשר נחרצה ה' עושה, ונגמר אותה בקרב כל הארץ, ועם אלהים יגלו וירוחמו: (כד) לכן אל תירא עמי, הגם ששאר אומות יראו מאשור אתה עמי אל תירא, והגם שגם עשרת השבטים יראו מאשור עכ״פ אתה עמי ישב ציון אל תירא

עַמִּי יֹשֵׁב צִיּוֹן מֵאַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּכָּה וּמַטֵּהוּ יִשָּׂא־עָלֶיךָ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃ כה כִּי־עוֹד מְעַט מִזְעָר וְכָלָה זַעַם וְאַפִּי עַל־תַּבְלִיתָם׃ כו וְעוֹרֵר עָלָיו יְהוָה צְבָאוֹת שׁוֹט כְּמַכַּת מִדְיָן בְּצוּר עוֹרֵב וּמַטֵּהוּ עַל־הַיָּם וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃ כז וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יָסוּר סֻבֳּלוֹ

ת"א והיה כיום. סנהדרין ס"ז: כה על עת. ס' כזוכר פ' נח וס' ויחי:

רש"י

וינדף אתכם ע"י רבשקה: ומטהו ישא עליך. לאיים כדרך שעשה למצרים. ועוד יש לפרש בשבט יככה אשר עד הנה הכך בשבטו והורגל לשאת עליך מטהו ואימתו כדרך המצריים, משום ר' מנחם אמר לי ר' יוסף: (כה) כי עוד. ימים: מעט מזעיר וכו'. הזעם בלי שינתן למטה ביד אשור כמו שאמור למעלה ומטה הוא בידם זעמי: ואפי. שהיה לשבט ישוב. על תבליתם. לשון תבל עשו (ויקרא כ') על חירופים וגידופים אשר גדפו נערי מלך אשור אותי: (כו) ועורר עליו. ולעורר עליו: שוט. מכת יסורין: כמכת מדין. שנהרגו בלילה אחת והמלכים שברחו מהם ונמלטו נהרג עורב בצור עורב כדמפורש בס' שופטים (ז) אף זה לאחר שישוב לארצו ימות שם בחרב: ומטהו על הים. ועוד יעורר עליו את מטהו אשר היה על הים בפרעה וחילו: ונשאו. ומסלו מן העולם כדרך שנשא את מצרים: (כז) וחבל על. סנחריב מפני חזקיהו

מצודת דוד

שידעתי אשר חזקיה וסיעתו המה ישובו אלי: בשבט יככה. ר"ל לא יעשה בך כלה רק יכה אותך בשבט המכאיב וישא עליך מטהו לאיים להפחיד: בדרך. כענין שעשו מצרים שהכאיבו לישראל ואיימו עליהם ולא כלו אותם: (כה) וכלה זעם. הזעם שלי הנתון ביד אשור להיות לו למטה כמ"ש למעלה ומטה הוא בידם זעמי הנה במעט זמן יכלה הזעם: ואפי. חמתי תשוב על התבל שעשו הם החרופין והגדופין אשר גדפו נערי מלך אשור ור"ל החמה תחול עליהם לגמול התבל: (כו) ועורר. ה' יעורר עליו שוט המכה דוגמת מכת מדין בימי גדעון שנפלו בלילה אחד והמלכים שברחו נהרגו עורב בצור עורב וכן כולם כמ"ש בשופטים (ז) ולקצר לא זכר אלא אחד מהם ור"ל כמוהם יהיה סנחריב אחר שישוב לארצו ימות שם בחרב: ומטהו. חוזר על מלת ועורר לומר שיעורר עליו מטהו אשר היה על הים בפרעה וחילו: ונשאו. יטלטלו מן העולם כדרך שנשא את מצרים: (כז) סבלו. המשא שהטעים סנחריב על בני ישראל יוסר אז: ועלו. העול שניתן על צוארך יוסר וכפל הדבר כמ"ש: וחבל על.

מצודת ציון

(כה) מזער. ענינו כמו מעט וכן זעיר שם (לקמן כ"ח) וכפל במלות נרדפות להמעטת הזמן: תבליתם. ענינו דבר מגונה שאינו ראוי לעשותו כמו תבל הוא (ויקרא כ'): (כו) ועורר. מלשון התעוררת: שוט. ענינו כמו שבט וכן שוט לסוס (משלי כ"ו): ונשאו. מל' משא וטלטול: בדרך. בענין: (כז) סבלו. ענין משא כבד כמו נושא סבל (מ"א ה'): שכמך. כתפך: ועלו. היא המוטה בצואר הבהמה בשעת חורשת: וחבל. ענין השחתה כמו וחבל את

חזון ישעיהו

באור הענין

מאשור, כי לא יוכל לך, כי רק בשבט יככה, שהכאת השבט איננה מסוכנת, ולא יככה במטה שהכאתו מסוכנת. כי מטהו רק ישא עליך, ויפחידך בו בעת שילך בדרך מצרים, להלחם שם עם תרהקה מלך כוש ועם מצרים אז יפחידך במטהו ע"י רבשקה [לקמן ל"ז], אבל לא יוכל להכותך בו בפועל, כי במהרה יפול וישבר: (כה) כי עוד מעט מזער, בימים לא כבירים. וכלה זעם, הזעם שהוא קללתי אשר היא היתה המטה בידו להכות עמים, כמ"ש ומטה הוא בידם זעמי, יכלה, כי לא אזעום עוד, וא"כ לא יהיה בידו מטה להכות, ואפי אבל האף שלי לא יכלה עדיין, אך לא יהיה האף על בני תבל, רק על תבליתם ותועבתם של בני אשור: (כו) ועורר, ה' יעורר על אשור שוט כמו שהכה את מדין בצור עורב, שמחנה מדין הרגו זה את זה ע"י פחד ה' שנפל עליהם, ושרים שלהם שברחו נהרגו אח"כ [כמ"ש שופטים ז'], וכן נפל פחד ה' על מחנה אשור והרגו זא"ז, והמלך שברח בניו הכוהו בחרב. ומטהו, ואח"כ יעורר ה' עליו את מטהו שבו הכה את מצרים על הים, שזה היה כולה ע"י ה' לבד, וכן הרג בם מלאך ה' אח"כ ושרף אותם, (וזה מסכים עמ"ש למעלה פסוק ט"ז). ונשאו בדרך מצרים, הוא דבור מליצי, כאילו בעת ילך מלך אשור בדרך מצרים, בהזיכתו מן תרהקה מלך כוש על ירושלים, (כמו שהביא רש"י לקמן ל"ז ל"ו מסדר עולם), ועבר אז דרך ים סוף, נשא מן הים סוף את המטה הזה, שהוא המטה של ה' על הים, והביאו אתו עד א"י ושם נלקה בו מה'. והנמלץ כי מאז שב ממצרים וישם פניו על ירושלים מאז היה מוכן שילקה ע"י מלאך ה' כמו שלקו המצרים: (כז) והיה, יסור סבלו, שלא תצטרך לתת לו מס וגם יסיר עולו שלא תהיה כפוף תחתיו. וחבל עול מפני שמן, תכם המשל, עת צואר השור עב ושמן, והעול צר מלהקיף את הצואר, אז שוברים העול

באור המלות

דיגו: (כד) שבט, מטה. המטה עב, והשבט דק, הכאת השבט אינו מסוכן, הושך שבטו שונא בנו, אתה בשבט תכנו (משלי י"ג כ"ג), ועיין לקמן (כ"ח כ"ז): (כה) מעט מזער. מעוטא למעוטא, פחות מן זעיר, זמן קטן מאד: תבליתם. מעשים מגונים, תבל עשו (ויקרא כ'): (כו) שוט. שבט של ארז עב וכן עלי שטים, והכאתו מכאבת מאד, בוש שוטף כי יעבור (לקמן כ"ה): (כז) סבלו, ועלו. עמ"ש

מֵעַל שִׁכְמֶךָ וְעֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ וְחֻבַּל עֹל מִפְּנֵי־שָׁמֶן׃ כח בָּא עַל־עַיַּת עָבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמָשׂ יַפְקִיד כֵּלָיו׃ כט עָבְרוּ מַעְבָּרָה גֶּבַע מָלוֹן לָנוּ חָרְדָה הָרָמָה גִּבְעַת שָׁאוּל נָסָה׃ ל צַהֲלִי קוֹלֵךְ בַּת־גַּלִּים הַקְשִׁיבִי לַיְשָׁה עֲנִיָּה עֲנָתוֹת׃ לא נָדְדָה מַדְמֵנָה יֹשְׁבֵי הַגֵּבִים הֵעִיזוּ׃ לב עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד יְנֹפֵף יָדוֹ הַר בַּית־צִיּוֹן גִּבְעַת

בת קרי.

ת"א נדדה מדמנה. סנהדרין צ"ד: עוד היום. מגילה י"א סנהדרין צ"ד ל"ס ס' הזהר פ' בלק:

ע"ש (כז) בסש"ר א': (ל) זהר ויקא ויחי פתיח' איכה ת"ו י"ג: (לב) זהר בלק פקודי מגילתא שירה מדה"ג ת"מ:

רש"י

שהיה נוח לדורו כשמן, ורבותינו פירשו מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהשיאם לעסוק בתורה כענין שנאמר אשר העתיקו אנשי חזקיהו וגו' (משלי כ"ה): (כח) בא על עית. מונה והולך מסעות שנסע סנחריב ובא על ערי יהודה לבא ירושלים ביום מפלתו. עית מגרון ומכמש רמה גבעת שאול בת גלים ליהש ענתות מדמנה גבים כולן מקומות הן: (כט) לנו. לשון לינה: נסה. ברחה ברחו כולן מפני חיילותיו: (ל) צהלי קולך. להזהיר לשה: הקשיבי ליהש. את קול השופר וברחו לכם וכן עניה ענתות: (לא) העיזו. נאספו לברוח ורבותינו דרשו צהלי קולך וכל המקרא במדרש אחר באגדת חלק, והעמידו המסעות על עשר אבל יונתן תירגם את כולן שמות מקומות: (לב) עוד היום בנב לעמד

מצודת ציון

מעשה ידיך (קהלת ה'): (כח) למכמש. במכמש ובא הלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט') ומשפטו בכסא וכמוהו רבים: יפקיד. מלשון פקדון וגניזה: (כט) נסה. ענין בריחה: (ל) צהלי. ענין השמעת קול גדול וכן צהלו מים (לקמן כ"ד): (לא) העיזו. ענין אסיפה כמו שלח העז (שמות ט'): (לב) ינפף. ענין הרמה: (לג) מסעף. ענין ענפים כמו

מצודת דוד

הוא מאמר הלוי על כי הדרך אשר שומן הלואר נשחת מהנו העול אמר שיהיה בהפך שיושחת העול מפני השומן ר"ל סנחריב המטיל העול יאבד ע"י חזקיה: (כח) בא אל עית. התחיל הנביא להגיע על סנחריב על שבא במהירות נמרץ לכבוש ירושלים עד שהלך מסעות רבות ביום אחד ואמר שבא על עית ומשם עבר במגרון ובמכמש הניח רוב כלי המלחמה להקל המשא ובהושבו שלא יצטרך לכולם: (כט) עברו. אנשיו עברו עבר הירדן: גבע. בעיר גבע לנו במלון בטוחים מבלי פחד ולא חנו בבדה כדרך אנשי המלחמה: חרדה. אז אנשי הרמה חרדה אחזתם ואנשי גבעת שאול נסו מפחדם: (ל) צהלי קולך. ר"ל המקומות ההם שלחו ואנשי בת גלים לומר אליהם הרימו קול להזהיר להעם למהר לברוח ואתם בני ליש הקשיבו הקול ומהרו לברוח וכן ישמעו העדה בעניה אשר בענתות ויברחו גם המה: (לא) נדדה. עדת מדמנה נדדה ממקומה וברחה: העיזו. נאספו יחד לברוח: (לב) עוד היום. כ"כ מיהר בהליכתו למען יעמוד בנוב בעוד יום כי משם יכול הרואה לראות את ירושלים: ינפף. כשראה את ירושלים היה מניף ידו עליה בדרך בזיון ולעג

חזון ישעיהו

באור המלות

לקמן (י"ד כ"ה): (כח) בא על עית. עיר עי, ובנחמיה נקראה עיה (י"א ל"ב), ומגרון היה אצל גבע ומכמש (ש"א י"ד ב'): (כט) מעברה. מעבר מכמש בין שני סנעים מצד א' גבע ומצד אחר מכמש (ש"א י"ד ד' ה'): הרמה היתה אצל גבע בנימין (שופטים י"ט י"ג, מ"א ט"ו כ"ב). וגבע בנימין אינו גבע הנזכר שהיתה עיר הלוים (יהושע י"ח כ"ד כ"א י"ז): גבעת שאול. מקום מולדתו ועיר מלכותו (שמואל א' י"א ד', ט"ו א'): (ל) בת גלים. היה בחלק יהודה (יהושע ט"ו נ"ט), ונזכר בשמואל א' (כ"ה מ"ד): (לא) מדמנה. (יהושע ט"ו), ויושבי הגבים לא נמצא עוד בתנ"ך: (לב) נב. עיר הכהנים סמוך לירושלים (ש"א כ"ב י"א י"ט): לעמד. פעל עמד ישמש לפעמים על הפסקת הדבר, והנה הנגע עמד בעיניו, והעמוד מלדת: ינפף ידו. המנופה הפעולה ידים וכל אברי הגויה גם לעצם ה

באור הענין

ומשהיתים אותו מפני שמן של ישהית הצואר, כן זכות חזקיה גדול מאד, ועולו של אשור קטן מהכיל ולעצור כח נגד זכות הזה, ובהכרח ישבר העול מפניו ולא יקום נגדו: (כח) בא על עית, מצייר איך מצד אחד בא מלך אשור בכח גדול וכל הארץ נמוגה מפניו, ובצד אחר מצייר איך ירושלים והר ציון צוחקים ומלעיגים על כחו הרב, ויודעים כי שם יעמוד יפול ולא יקום. אומר, בראשית בואו כבש עיר עי, ומשם עבר במגרון ואיש לא לחם נגדו, ובמכמש הניח כליו להקל משאו: (כט) עברו, משם עבר מעבר מכמש ולן בגבע אשר בשן סלע מכמש מהעבר מזה, ואז נודע בואו לכל יושבי הארץ קרובים והרחוקים, עד שהרמה חרדה, וגם גבעת שאול נסה לברוח: (ל) בת גלים, מצוה לה שתרים בקול צעד שתקשיב ליש וגם עיר ענתות העניה, להודיע לערים האלה לאמר, כי כבר. (לא) נדדה מדמנה, וגם יושבי הגבים העיזו ואספו את כל רכושם למקום בטוח מן האויב: (לב) עוד היום,

לעומת

יְרוּשָׁלָ‍ִם׃ לג הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדֻעִים וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ׃ לד וְנִקַּף סִבְכֵי הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל׃

ת"א ורמי הקומה, סוטה ס' : והלבנון גיטין :
ע"ש (לד) פי"ר א' מגילה בשלח ספרי פנחס דברים ואתחנן ירושלמי ברכות ב' ג' אדר"נ ז' אגב"ר ס"א

רש"י

עג הלך הוא נתלבט כדי לעמוד בנוב היום לפי שאמרו לו איצטגניניו אם תלחם בה היום תכבשנה וכשעמד בנוב וראה את ירושלים קטנה לא חש לדברי איצטגניניו והתחיל להניף ידו בגאוה וכי על עיר זו הרגשתי כל החיילות הללו נלין פה הלילה ולמחר ישליך בה איש אבנו : הר בת ציון . להר בת ציון : (לג) הנה האדון . בלילה ההוא : מסעף פארה במערצה . יפשח פארותיו עיקר ענפי אילנותיו : במערצה. במיסור המקצץ הענפים אין פארה זו ל' גת שהרי לא נכתב בוי"ו כמו פורה דרכתי (לקמן ס"ג) וכמו לחשוף חמשים פורה (חגי ב') אלא באל"ף כמו ותארכנה פארותיו (יחזקאל ל"א) ומסעף הוא ל' מקצץ ענפים איבברנקי"ר בלע"ז כמו וכלה סעיפיה (לקמן כ"ז) וכן בסעיפיה פוריה (לקמן י"ז) : במערצה. בכלי משחית העורץ ושובר אותם : ורמי הקו..ה. הגבורים : גדעים . אין לשון גידוע נופל אלא באילנות ודבר קשה : (לד) ונקף. אף זה לשון קציצה כמו כנוקף זית : ונקף לשון נפעל : סבכי היער . הענפים החשובים והגבורים: והלבנון. שבי יערו וכרמילו הן מרבית חיילותיו : באדיר יפול. על ידי מלאך יפלו, ד"א באדיר בזכות חזקיהו שהוא אדירם ומושלם של ישראל כמה שנא' והיה אדירו ממנו (ירמיה ל') :

מצודת דוד

כאומר הלא בנקל אכבשנה : הר וגו' גבעת וגו'. כפל הדבר במ"ש: (לג) הנה האדון. כאומר אבל לא היה כמו שחשב כי הנה האדון ה' כרת ענפיו בכלי המשחית ר"ל שלח המלאך והכה בהם: ורמי הקומה. האילנות גבהי הקומה נעשו כרותים ר"ל מתו הגבורים : (לד) ונקף. הענפים המסובכים זה בזה יוכרתו בברזל ר"ל חילו הרב יומתו ע"י המלאך : והלבנון. עצי הלבנון יפלו ע"י אדיר ותוק והוא המלאך וכפל הדבר במ"ש לחזוק הענין ולתפארת המליצה :

מצודת ציון

וכלה סעיפים (לק' כ"ז) ור"ל יסיר הסעיפים וכן ויסקלהו (לעיל ה') ור"ל הסיר האבנים : פארה. גם הוא ענין ענף כמו ותארכנה פארותיו (יחזקאל ל"א) ועם כי אמר מסעף אמר גם פארת לתוספת באור וכן רתקו בזקים (נחום ג') : במערצה. כן שם הכלי המשחית ומשבר והוא מלשון בקומו לערוץ הארץ (לעיל ב') : ורמי הקומה. ענינו רוממות וגבהות : גדעים. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (לעיל ט') : (לד) ונקף. ענין כריתה כמו כנוקף זית (לק' י"ז) : סבכי. ענין התאחזות כמו עד סירים סבוכים (נחום א') : והלבנון. כן שם יער בא"י :

חזון ישעיהו

באור הענין

לעומת היור הזה שמצייר איך כל הערים סביב ירושלים חרדו והתפלצו מפני האויב, מצייר איך הר ציון מצחק על כל זאת, והר ציון וירושלם ינפף ומרמז בידו אל הערים הבורחים לאמר למה תברחו, למה תירֿאו, הלא עוד היום בנב לעמד, עוד היום יוכרח לעמוד בנוב ולא ילך משם והלאה, כי בנוב סמוך לירושלים שם נפל שדוד. ואיך יהיה מפלתו? מספר. (לג) הנה האדון, אשר לו הצבאות בידו והוא ינוסס נס למעלה מן הטבע להכרית היער הגדול הזה של מחנה סנחריב, מסעף, הנה הכורת עצים מן היער לצרכו יכרות תחלה סבכי היער הבלתי חשובים כ"כ והעצים הבלתי גבוהים. אבל פה שיכרות להשחית יהיה הדבר בהפך, תחלה יסעף פארה, הענפים הגוהים פאר אל האילן, אלא שיגזוז אותם במספרים להשוותם לנוי כמו שנוהגים, רק במערצה להשחית, אח"כ רמי הקומה הם האילנות שהם רמים על יתר עצי היער יגדע, אח"כ גם הגבוהים ישפלו, תכלול הכריתה כל מה גבוה, עד שלא ישאר רק סבכים שפלים וקטנים, ואח"כ. (לד) ונקף, יקיף בברזל כל סבכי היער וכל ענפיו וגזעיו, עד שכל הלבנון בכללו בברזל אדיר יפלו, והמשל על נפילת מחנהו ע"י מלאך ה' שיפלו תחנה שריו וגבוריו ואח"כ כלל מחנהו :

באור המלות

בלתי בעלי אברים, נתן תהום קולו רום ידיהו נשא (חבקוק ג') : (לג) מסעף. בבנין הכבד יורה עקירת הסעיפים, כמו שרש הקל בכבד : פארה. ראש האילן עם ענפים הדקים, שהם נקראים סעיפים, שהם כפאר וכוכב עליו. כמו פארי המגבעות: מערצה. כלי כבד וחזק מברזל ששובר ע"י כבדו, ומצחקף עם עריצות על הכח המופלג ועם שבירה : (לד) ונקף. גדרו כריתה או שבירה סביבות מכל צד, ומשותף עם פעל בעל הנו"ן נוקף זית, ועם בעל היו"ד יקיף. וכן תחת חגורה נקפה (למעלה ג') , שנוקף סביב, כמו שתחלה חגור סביב : בברזל. שגן אחר והלבנון (בברזל) אדיר יפול :

יא א וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה׃ ב וְנָחָה עָלָיו

ת״א ונלר משרשיו. סנהדרין מ״ג: ונחה שם נ״ג:

ע״ש (א) ירושלמי שם אגב״ר בס מ״ר פ״ס א״ר א׳ שו״ט ע״ב פסיקתא ל״ג: (ב) זהר ויראה משפטים תאס בר״ר ב׳ א׳ במד״ר יו״ד י״ג י״ד רו״ר ז׳ פסיקתא ל״ג בה״ר פדר״א ג׳ זו״א י״ד מדס״ג ת״מ י״א ת״ו כ״א כ״ו ס״ע מב״ח נ׳ ו׳ג

רש״י

יא (א) ויצא חטר מגזע ישי. ואם תאמרו הרי תנחומין לחזקיהו ועמו שלא יפלו בידו, ומה תהא על הגולה אשר הגלה בחלח וחבור שמא אבד סברם, לא אבד, סוף שיבא מלך המשיח ויגאלם: חטר. שבט מלכות: ונלר. לשון יונק אילן: ונלר משרשיו יפרה. וכל הענין ובסופו והיה ביום ההוא

מצודת ציון

יא (א) חטר. ענינו כמו מטה וכן חוטר גאוה (משלי י״ד) ור״ל שבט מלוכה: מגזע. משורש ובדרז״ל גזעו מהליף (תענית כ״א) וכן אף בל שורש בארץ גזעם (לקמן

מצודת דוד

יא (א) ויצא חטר. כאומר אל תתמהו מהפלא הגדול הזה כי יבוא זמן שיפליא לעשות עוד ייתר מזה כי יצא שבט מלוכה משורש ישי מזרע דוד והוא מלך המשיח: ונלר וג׳.

חזון ישעיהו

באור המלות

(א) חטר מגזע, ונלר משרשיו. ההבדל בין גזע לשורש, ידוע, השורש תחת הקרקע, והגזע הוא העץ ה ולט סמוך לקרקע, כמ״ש אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו (איוב י״ד), ר״ל האילן הזקן שהגזע מת לגמרי, והשורש כבר הזקין, ראה כי תפס הגל השורש בארץ בתוך הקרקע, והאל הגזע בעפר, שהוא על הארץ, ואייר שהגזע מת ונפסק חיותו, לא כן בהשורש, כי במות השורש לא יצמיח עוד. והגדל מן הגזע נקרא חוטר מלשון הטוטרת יבליטה שהוא חזק, אבל הצומח מן השורש נקרא נלר, שלריך לנולרו כי הוא רך ויונק, כמ״ש ועמד מנלר שרשיה כנו (דניאל י״א

באור הענין

יא (א) ויצא, (המליצה נקשרת עם הענין שלמעלה היער הגדול של מחנה סנחריב יקצץ), אמנם היער אחד יצא מגזע ישי הוא יהיה יער גדול, כמ״ש (לקמן כ״ז) הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל. ולפ״ז מבואר מסדר הכתובים שנבואה זאת היא על חזקיה, אך היעודים המובטחים בה לא נתקיימו אז? ולכן האמת עד לעצמו, כי היא נבואה עתידה על אחרית הימים, ורש״י רצה לתקן המשך המקראות במה שפי׳ כי עקר נבואה

זאת נאמרה על עשרת השבטים שגלו בימי חזקיה, והם לא שבו אז ונשארו בחלח וחבור עד עת קץ, לכן אחר שהזכיר מפלת סנחריב הומר ואם תשאל, ומה יהיה עם האובדים והנדחים האלה? משיב עוד חזון למועד בעתיד כי יצא הוטר מגזע ישי, עכ״ד. ועם ההשקפה הנכונה מצאנו בדברים האלה שורש חזק, והוא, כי תיכף מעת הגלות הראשון הכללי שהיה בימי סנחריב מעת היא התחילה זמן הגאולה, רלוני, שמעת ההיא התחילו הנביאים לנבאות כי יבא גואל כללי שיקבץ הנדחים האלה מארבע כנפות הארץ, כי הגאו ה שהיתה בינתים מגלות בבל לא היתה רק לשבט יהודה לא כללית, ואחר שהגאולה הכללית יש לה שני זמנים, כמ״ש זכו אחישנה לא זכו בעתה, שהיא, א] הזמן הקצוב אשר לא יעבור מן הוא והלאה, ב] לפני הזמן ההוא אם יזכו ע״י מעשים טובים (כנ״ל י׳ י״ז), הנה אפשריות הגאולה עפ״י זכות המעשים והתשובה התחילה תיכף מימי חזקיהו. ועל הכונה הזאת אמרו בפרק חלק שבקש ה׳ לעשות את חזקיהו משיח ואת סנחריב גוג ומגוג רק שגרם איזה חטא ע״ש, כונתם שאם הין זוכים היה חזקיהו עצמו הגואל הכללי, וכל היעודים העתידים היו מתקיימים בימיו, ואחר שלא זכו אז, הדבר תלוי ועומד על אפשריותו עד בוא זמן המוגבל שאז יגאלו בהכרח. ולכן סמך נבואה זו של ויצא חוטר מגזע ישי אל מפלת סנחריב, כי אם היו זכאים היתה מתקיימת הנבואה אז, אולם התנאים האלה שדברנו באר החוזה עצמו בכפל לשונו ויצא חוטר מגזע ישי, ונלר משרשיו יפרה. כי יש הבדל בין גזע ובין שורש, השורש הוא תחת הארץ, והגזע הוא העץ הבולט מן הארץ סמוך לשרשו, ויש הבדל בין חוטר ובין נלר, כי האילן הזקן וגזעו עדן קיים, וישוב להצמיח מגזעו אז הגזע עצמו יגבה לאט לאט ויגדל, גידול זה נקרא חוטר כי הבד היוצא מן הגזע הוא עב וחזק, אבל אם גם הגזע נקצץ, רק השרש נשאר בארץ וישוב לצמוח משרשו, אז הגידול הזה לא יתיחס עוד אל העץ הראשון רק כנטיעה חדשה, והיונק הזה העולה מן השורש הוא רך ותלוש ונקרא נלר, וז״ש או כי יצא חוטר מגזע ישי, והוא אם יזכו ותהיה הגאולה הכללית תיכף בימי חזקיהו, שאז היה עדן מלכות ב״ד קיימת, והוא במליצה שגזע ישי עדן קיים, ויחס המשיח אל מלכות ב״ד הוא כיחוס החוטר אל הגזע, שהוא גוף האילן הקודם המתחדש בכח והדר, או כי ונצר משרשיו יפרה, שהוא אם לא יזכו להגאל עתה, ויעברו עדן ועדנים עד שגם הגזע יתבטל, שהוא שהופסק מלכות ב״ד מכל וכל, ברם עקר שרשוהי בארעא שבוקו, ולא ישאר רק השורש הטמון בארץ בלתי מתראה, מ״מ בהגיע הזמן אז יפרה נלר מן השרש, שזה מתיחס להפראה חדשה ע״י נלר רך ויונק, שאין לו שום יחוס עם האילן הקודם. וסדר הכתוב או ויצא חוטר תיכף, או עכ״פ ונצר משרשיו יפרה: (ב) ונחה עליו, השלמות יהיה בג׳ דברים, א] השלמיות התלוים מצד שי״ל נפש משכלת, שהם כח החכמה והבינה, החכמה היא המקובלת לו מרבותיו, והבינה היא הולדת דבר מדבר ע״י היקשים, ועז״א ונחה עליו רוח חכמה ובינה, ב] השלמיות התלוים מצד שהוא אדם, וזה יהיה בעצה ובגורה, שהעצה כולל שלמות כח המדמה עד שיסקיף במחשבות כל דבר

הערה

רוּחַ יְהוָה רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְהוָה: ג וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה וְלֹא־לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא־לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ: ד וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי־אָרֶץ וְהִכָּה־אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע:

ע"ש (ג) זה: וקבל פתח בהיר מדפ"ג ת"מ ה': (ד) זהר ויחי רו"ר ס' בהש"ר ו' שו"ט ב' כ"א פסיקתא ל"ז תנחומא תולדות אגב"ר מ"ד זו"ח ב"ז:

רש"י

יוסיף ה' שנית ידו, הרי שנאמרה נבואה זו לנחמת הגולים מאשור: (ג) והריחו ביראת ה'. ימלא רוח יראת ה', ובלעז אירלוגמירלו"י: ולא למראה עיניו ישפוט. כי בחכמת הקב"ה בקרבו ידע ויבין מי זכאי ומי חייב: (ד) במישור. לשון נוח ורך: והכה ארץ בשבט פיו. כתרגומו וימחי

מצודת דוד

אל הדבר במ"ש: (ב) רוח ה'. רוח נבואה: רוח חכמה וגו'. כל אלה ינוחו עליו ובו ימלאו: (ג) והריחו. לפי שבינת היא מרגשה קלה מאד לכן קורא להרגשה קלה בשם ריח ור"ל במעט שכנה והתבוננות ירגיש ויבחין בבני אדם העוונים במה הם רעים: ביראת ה'. ההרגשה הזאת תהיה לו בעבור יראתו מה': ולא למראה וגו'. בשפטו בני אדם לא יצטרך לראות הדברים בעיניו ולשמוע באזניו כי בלבבו יבין מדעתו: (ד) ושפט בצדק דלים. יקח משפט הדלים בצדק מן העשירים ולא יהדר פני הגדולים ואת החזקים יוכיח במישור כפי הראוי בעבור ענוי הארץ שלא יגזלום עוד מעתה: והכה ארץ. רשעי הארץ יכה בקללת פיו והרי הוא כשבט המכה: וברוח וגו'. כפל הדבר במ"ש:

מצודת ציון

מ"): ונצר. ענף כמו כנצר נתעב (לקמן י"ד): יפרה. יעשה פרי: (ג) והריחו. מל' ריח: יוכיח. ענין ברור דבר: (ד) והוכיח. מל' הוכחה ומוסר: במישור. מל' ישר: לענוי. הלמ"ד הוא במקום בעבור כמו פתח פיך לאלם (משלי ל"א): וברוח. הוא הדבור שבא בהפחת רוח

חזון ישעיהו

באור הענין

השערה נכונה, כמ"ש המורה, והגבורה באה מפאת שלמות כח המתעורר, עז"א רוח עצה וגבורה, ג] השלמיות התלוים מצד שי"ל נפש קדושה אצולה ממרום שמעלתה גבוהה מנפש המשכלת, ושלמות הנפש הזאת תלוי במה שיהיה לו דעת ה'. היינו לידע דעות אמתיות באמתת ה' השגחתו ודרכיו שזה מדרגת הנביאים שהשיגו אמתיות אלה בנבואה. שיהיה לו רוח של יראת ה', כי הדעת בלא היראה אינה כלום, וכן יראה בלא דעת אינו יודע ממי הוא ירא. עפ"ז אומר כי שלש שלמיות אלה יהיה אצל המשיח בשלמות נשגב עד שלא יהיה טבעי רק יתיחס לרוח ה' נשגב מן הטבע: (ג) והריחו, ע"י יראת ה' ישוב להיות רוחני שיתפשטו מעליו כחותיו הגשמיים, ולא ישמש עם החושים וכחות החומריים כלל, רק יהיה כולו רוח ונפשי, לכן **ולא למראה עיניו ישפוט**. והנה המשפט הוא בין אדם לחברו להציל עשוק מיד עשקו, ובזה ישפוט השופט לפי מה שיראה בעיניו, מי החייב ומי הזכאי, ולפעמים יטעה בראות עיניו ויוציא משפט מעוקל, אבל המשיח לא ישפוט למראה עיניו, רק ידע האמת מצד רוחניותו. **ולא למשמע אזניו יוכיח**, התוכחה הוא על מעללים לא טובים שנודעו לו מאת העם ויוכיחם עליהם, ודרך המוכיח שיוכיחם עפ"י מה ששמע מספרים עליהם, כמ"ש לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם ה', וגם בזה לפעמים ישמיעו לאזניו הפך האמת, אבל המשיח יוכיח מצד שידע הדברים ברוח קדשו: (ד) ושפט, צלעות הכתוב הזה מקבילים לצלעות הכתוב הקודם, **לא למראה עיניו ישפוט**, רק **ושפט בצדק דלים**, הצדק עצמו הוא יהיה אבן ומאזן בידו בו יבחן את המשפט, יאחז בידו הצדק לקו בו ישפוט משפט דלים. כי לא יטעה ע"י טענות בעלי דינים לעות צדק. **ולא למשמע אזניו יוכיח**, רק **והוכיח במישור לענוי ארץ**, היושר עצמו הוא יהיה בידו פלס בו יוכיח במוסרו לענוים שיקבלו מוסר, ולא יטה מן הישר ימין ושמאל. **והכה**, מצייר כי אם ימצא ארץ ומדינה שלא תקבל דבריו יכה אותה כולה בשבט פיו וקללתו, ולא יצטרך שבט ורצועה כי פיו יהיה השבט בו יכה ארצות ומדינות, ואת הרשע הפרטי שימרה נגדו, לו לא יצטרך לקללו כלל רק ברוח שיוצא רק משפתיו החיצונים ימיתנו, פיו כולל כל השפה, ושפה הוא השפה החיצוני, ודרך המדבר בפיו

באור המלות

ז'): (ב) חכמה, ובינה. ידוע שחכמה היא המקובלת, ובינה מה שמוציא מדעתו, ודעת הוא ידיעת אמתת הדבור אחרי שהשתמש במופתי הבינה עפ"י דרכי החכמה שקבל: (ג) והריחו. הפעיל משורש רוח מענין רוחניות ומלאכיות, ועל ההפך אמר ומצרים אדם ולא אל וסוסיהם בשר ולא רוח (לקמן ל"א): ישפוט, יוכיח. השופט, הוא בין איש לרעו עפ"י חקי הנימוס. והמוכיח, יוכיח במוסר עפ"י חקי השכל כנ"ל (ב' ד'). וצדק, שייך לענין המשפט (כנ"ל א' כ"א). ומישור, לענין התוכחה, שהוא הדרך האמצעי במדות ובהנהגה כמ"ש הרמב"ם בח' פרקיו. וכן הדלים הם ברכוש, ושייך לענין המשפט. וענוים במדות, ושייך לענין התוכחה: (ד) פיו. שפתיו. הפה כולל גם הלשון וכל כלי הדבור. ושפה, מציין רק השפה החיצונית, ה' שפתי תפתח ופי יגיד (תהלות נ"א י"ז), בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם (שם ל"ג ו'), מצייר כאילו נעשו השמים בהדבור העקרי, וצבאם ברוח שנשאר בפיו, ולא היה צריך ליחד

ה והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו: ו וגר זאב עם־כבש ונמר עם־גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג בם: ז ופרה ודב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל־תבן: ח ושעשע יונק על־חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו

ת"א היה צדק, עקידה שער פ"ד: וגר זאב. עקידה שער מ"א:

ע"ש (ה) זכר כלק אדר"ע א': (ו) זכר פנחס מד"ש י"ע תו"כ שם סנהדרין ושלח: (ח) פסיקתא ל"ג תו"כ שם:

רש"י

הייבי ארעא: וברוח שפתיו. ובממלל ספוותיה: (ה) והיה צדק אזור מתניו. ויהון צדיקיא סחור סחור ליה, דבקים בו כאזור: (ו) ומריא. שור פטם: (ח) ושעשע. ושחק: על חר פתן. על חור עפר שהנחש מקנן בתוכו, קרו"ע בלעז. פתן נחש משהזקין נעשה חרש ונקרא פתן ושוב אין לו לחש, כמאמר (תהלים נ"ח) אשר לא ישמע לקול מלחשים: ועל מאורת צפעוני. י"ת היזו גלגלי עינוהי הוי חירמן, ומנחם פתר בו לשון נקב וחורי עפר, וכן אור כשדים (בראשית י"א), וכן באורים כבדו ה' (לקמן כ"ד): גמול. תינוק הגמול משדי אמו: ידו הדה. ת"י ידוהי יושיט, כמו הד

מצודת ציון

הפה: (ה) אזור. חגורה: מתניו. חלציו. פתרון אחד להם: (ו) וגר. ידור: ונמר. שם חיה: ירבץ. ענינו השכיבה לנוח: וכפיר. שם משמות האריה: ומריא. בהמה פטומה וכן וחלב מריאים (לעיל א'): נהג בם. יוליך אותם: (ח) ושעשע. ענין התעסקות לשמוח כמו אני הולך שעשעתי (תהלים קי"ט): חר. נקב כמו והנה חר אחד בקיר (יחזקאל ח'): פתן. מין נחש רע: מאורת. ענינו בקוע וחרין כמו באורים כבדו ה' (לקמן כ"ד): צפעוני. מין נחש רע: גמול. היונק הנעתק מקרוב משדי אמו נקרא גמול כמו ביום הגמל את יצחק (בראשית

מצודת דוד

צדק וגו'. הצדק והאמונה שיחזיק בהן יהיו לו לחוזק כאדם החגור אזור במתניו שהוא מזורז ומחוזק: (ו) וגר זאב. אף החיות לא יטרפו טרף והזאב ידור יחד עם הכבש ולא יטרפנו: יחדו. ירבצו יחדיו ולא ירעדו זה מזה: נהג בם. ולא יזיקו את הנער: (ז) תרעינה. כל אחת תרעינה במקום מרעה ואף הדוב לא יטרף טרף: יחדו. במקום אחד ירבצו ילדיהן ולא יחרדו זה מזה: כבקר. כמו הבקר אוכל תבן כן יאכל האריה: (ח) ושעשע. תינוק היונק יתעסק לשמוח בשושעת ידו על הנקב אשר הפתן יושב שם ולא יזיקנו: ועל מאורת. על הבקע אשר הצפעוני יושב שם: גמול.

באור המלות

הדבור בשבילם, וכן לקמן (ל"ד ט"ז): (ה) צדק, אמונה. צדק בין אדם לחברו, והאמונה נגד המקום כמ"ש כנ"ל (א' כ"א): אזור מתניו, אזור חלציו. אזור מתניו הוא החגור העליון שעל בגדיו, מתניכם חגורים, אזכו מלומדת על מתניו, והאזור חלציו הוא החגור שתחת בגדיו, פשוטה ועירה וחגורה על חלצים (לקמן ל"ב), כל גבר ידיו על חלציו כיולדה (ירמיה ל'), וכן תמצא תמיד בכך אשר יצא מחלציך, לא ממתניך: (ו) גדי. ולד הכך היונק כין של שה בין של עז ורחל (רש"י משפטים): ומריא. שור גדול או פטים: (ח) מאורת. הוא האבן שהוא כאש בוער ונקרא שמיד שרף על שורף הנוגע בו, ויען שלעתיד לא ישרוף ולא ישאר בו רק האורה שיאיר, קראו מאורת: צפעוני, קשה מנחש, (לקמן י"ד כ"ט, ירמיה ח' י"ז, משלי כ"ג ל"ב): יונק, גמול. הבדלם ידוע, ומוסיף באף הגמול שיש בו דעת לא ייראה: הדה. הענין הד הרים שהוא בהזרת

חזון ישעיהו

באור הענין

שאחר שיפסק לדבר יצא עוד רוח קל מן השפה, עפ"ז מצייר כי אחר שיכה ארץ בדברי פיו, ברוח הקל שישאר עוד בשפה שלו אחרי הדבור ימית רשע יחידי, ולא יצטרך לדבר למענו כלל: (ה) והיה צדק, מצייר כי הצדק והאמונה לא יהיו אצלו קנין חיצוני רק כאזור הדבוק אל מתניו וחלציו שהוא דבר השייך אל גופו, כן יהיו הצדק והאמונה דבוקים בו דבוק עצמי לא יתפרדו ממנו בשום פעם, כמ"ש כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש וכו' (ירמיה י"ג) ודמה את הצדק לאזור מתניו שהוא החגור שעל בגדיו, כן הצדק שהוא בין אדם לחברו יהיה נראה לכל, והאמונה אשר הוא בין אדם למקום דמה להאזור שתחת בגדיו אשר לא יתראה רק לאלהים הלובשו לבדו, כי יהיה הנלפן כין אמונתו בלב יותר מן הנגלה ממנו לרבים, כי זה תנאי המאמין השלם שיהיה מצפונו יותר על נגלהו כמ"ש החובה"ל בשער העבודה: (ו) וגר, מוסיף לאמר. כי אפילו נמר שהוא עז שבחיות לא יזיק ואפילו עם גדי, שהוא הולד היונק שקל לו להזיקו מ"מ ירבץ עמו ביחד ולא יזיקנו, ולא יהיה חידוש כלל שיתפלאו ע"ז, כי עגל וכפיר ומריא ילכו יחדו כמו שרגילים עתה שילך השור הגדול והעגלים קטנים, ילך אז אצל השור העגל עם הכפיר שהוא האריה הקטן, ונער קטן ינהג בם כדבר המורגל: (ז) ופרה, וא"ת מה יאכלו אז החיות הטורפות, אומר שהדוב ירעה אז בהמה ולא יצטרך לטרוף טרף, גם ילדיהם יגדלו יחד כאילו היו מין אחד, ולא לבד הדוב שגם עתה יאכל גם מאכלים אחרים רק אפילו האריה שעתה כל מזונו רק בשר, יאכל תבן כבקר: (ח) ושעשע, מוסיף לאמר שאף הנחש שהושת איבה בינו ובין האדם לא יזיק, ולא לבד שלא יזיק בכונה, אבל גם על מאורת צפעוני, על אור האבן שבו יטה הגמול את ידו והאבן לא יזיקנו כי לא יהיה אבן כלל, רק עצם מבריק

הדה ט לא־ירעו ולא־ישחיתו בכל־הר קדשי כי־מלאה הארץ דעה את־יהוה כמים לים מכסים: י והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עמד לנס עמים אליו גוים ידרשו והיתה מנחתו כבוד: יא והיה | ביום ההוא יוסיף אדני | שנית ידו לקנות את־שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת ומאיי הים: יב ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפצות

ת"א לא ירעו. בתרא ע"ד: והיה ביום ההוא. ס' הזהר פ' פקודי עקרים פ"א: ונשא נס. עקידה שער ע"ב:

ע"ש (ט) שהש"ר ב' זהר בראשית היי יתרו מכילתא שירה ת"ו יו"ד כ"ה ס"ט ירו' סוטה א' ע' אגב"ר ע"ד: (י) בר"ר נ"ת נ"ס זהר הרומה פקודי בו"ט כ"א: (יא) בר"ר מ"ב ס' ש"ר א' במד"ר י"ג אי"ר א' רו"ר ח' שו"ט ו' ק"ז פסיקתא נ"ג מ"ד תרומה ז': (יב) במד"ר כ"ג אי"ר א' פסיקתא י"ד כ"ס:

רש"י

הבים (יחזקאל ז'), וכמו הידד (לקמן ט"ז), שהוא לשון הרמת קול, אף זה לשון הרמה, וה"א התרוצה בא בתוכה יסוד נופל, כמו עשה בנה קנה: (ט) דעה את ה'. לדעת את ה': (י) לנס עמים. להיות עמים מרימים נס להקבץ אליו: (יא) שנית. כמו שקנאם ממצרים שהיתה גאולתם ברורה מאין שיעבוד, אבל גאולת בית שני אינה מן המנין שהרי משועבדים היו לכורש: ומאיי הים. הן איי כתים ויונים: (יב) ונשא נס. פירק"א בלעז, והיה לאות לקבץ אליו ולהביא את גליות ישראל

מצודת דוד

תינוק הנגמל משדי אמו יושיט שם ידו ולא יוזק: (ט) לא ירעו. הנחשים הרעים לא ירעו עוד ולא ישחיתו את מי: כי מלאה וגו'. ובעבור זה יהיה הטובה הזאת: כמים לים מכסים. מקום המים קרוי ים והמים ממלאים אותו המקום עד שלא יראה הקרקע ואמר כמו שכל הים מכוסה במים כן יהיו כולם מכוסים וממולאים בדעה: (י) שרש ישי. משיח הנולד מגזע ישי אשר יהיה עומד ביום ההוא הוא יום קבוץ גליות: לנס עמים. יהיה הוא לכל העמים כמו נושא הנס אשר הדרך הוא שכל אנשי החיל הולכים אחריו כן ידרשו כל העכו"ם אל המשיח ואחריו ילכו לעשות מה שיאמר: והיתה מנוחתו כבוד. לפי שהמנוחה למלכים הוא לו לבושת לכלימה כי מקולר יד בוחר במנוחה ולא יתגרה במי אבל מנוחת המשיח תהיה לו לכבוד כי כולם יהיו נשמעין אליו: (יא) יוסיף ה' וגו'. כי מאז קנה אותם מבית עבדים מיד מצרים ועתה יוסיף שנית ידו לקנות את הנשארים בגולה אשר לא מתו: מאשור וגו'. חוזר על מלת לקנות לומר לקנות אותם מאשור וגו': (יב) ונשא נס. ר"ל יעורר לב

מצודת ציון

כ"א): הדה. ענין הרמת היד להושיט והוא קרוב מלשון הידד השבתי (לקמן ט"ז) אשר יאמר על ענין הרמת קול: (י) לנס. הוא כלונס ארוך וכראשו בגד ועשוי להוליכו לפני אנשי החיל וכלם הולכים אחריו: (יא) לקנות. מגזנו לשון קנין בלא מחיר ואף אם אין מוכר וכן קונה שמים וארץ (בראשית י"ד): (יב) ונפצות. ענין פזור:

באור הענין | חזון ישעיהו | באור המלות

מבריק ואינו שורף: (ט) לא ירעו, מוסב על החיות הטורפות שהיה דרכם להרע להנאתם, ולא ישחיתו מוסב על הפתן והצפעוני שהיו רק משחיתים שלא להנאתם כלל. כי מלאה, יאמר במליצתו שהכרת ה' תתפשט כל כך עד שגם החיות הטורפות יכירו כי הגיע עת התיקון, הגם שאין כח השכל אצלם, ומדמה זה למים המכסים חפירת הים שאין מקום מעצור בפני המים שלא יכסו אותו, כן גם חומר הבע"ח הבלתי מוכן להשכלה לא יעצור בפני ידיעת ה' אשר תתפשט על כל בשר, והיא מליצה על שינוי טבע הבע"ח בדבר ה': (י) שרש ישי, המלך המשיח כמ"ש ונצר משרשיו יפרה. אשר עמד לנס עמים, אשר בתחלת התגלותו ישאו כל העמים נס לקבוץ להלחם נגדו במלחמת גוג ומגוג ואז אליו גוים ידרשו, שיכירו כי הוא הגואל האמתי. והיתה מנחתו כבוד, שלא תהיה מנוחתו כמנוחת מלך הבלתי חשוב שאין משימים לב להלחם נגדו, כי אדרבה תהיה יתקבצו כולם עליו, והמנוחה שישיג אח"ז תהיה לו לכבוד גדול, כי יד ה' תעוז לו ותניחהו: (יא) שנית, כנגד גאולת מצרים, כי אחרי שיכירו אמתת הגואל תהיה קיבוץ גליות: (יב) ונשא נס, בסימן שיקבצו את הגליות כמ"ש והביאו את אחיכם מכל הגוים מנחה לה'. ואסף, העשרה השבטים

קול הכד, ופה כחזרת היד פעם אחר פעם: (ט) ירעו, ישחיתו. בארתי למעלה (א' ד') המריע יעשה לפעמים להנאתו, והמשחית כונתו רק להשחית שלא לתועלת כלל: ים. הוא החפירה העמוקה שבו המים מתקבצים, והסעד ים הנחושת שעשה שלמה: (י) לנס. מרימים אותו לסימן קיבוץ ולהתם: עמים, גוים. בארתי למעלה (א' ד') עם גדול מגוי, עם יש להם מלכות לא כן גוי, ע"ז מוסיף שגם גוים יכירו אמתת הגואל העתיד: (יב) ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה יקבץ. ההבדל בין אסף ובין קבץ, פעל אסף מלאכותו ברוב על כניסת איזה דבר למקום מיוחד, לא על קיבוץ המפוזר שע"ז בא פעל קבץ בכל מקום. ויאסוף אותם אל משמר (בראשית מ"ב ס"ז), ואין איש מאסף אותם הביתה (שופטים י"ט ט"ו), והוא משתתף בהוראתו עם פעל כנס לבד שאסף מורה על הסכנסה מן החוץ אל הפנים, ופעל כנס מורה מה שכונסו בבית עצמו אל האוצר או כ"מ משומר,

יְהוּדָה יְקַבֵּץ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ יג וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ אֶפְרַיִם לֹא־יְקַנֵּא אֶת־יְהוּדָה וִיהוּדָה לֹא־יָצֹר אֶת־אֶפְרָיִם׃ יד וְעָפוּ בְכָתֵף פְּלִשְׁתִּים יָמָּה יַחְדָּו יָבֹזּוּ אֶת־בְּנֵי קֶדֶם אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם׃ טו וְהֶחֱרִים יְהוָה אֵת לְשׁוֹן יָם־מִצְרַיִם וְהֵנִיף יָדוֹ עַל־הַנָּהָר בַּעְיָם רוּחוֹ וְהִכָּהוּ

ע"ש (יג) בר"ר נ"ס מכילתא בשלח הגב"ר ס"פ פ"ת: (יד) במד"ר י"ד: (טו) זכר ברכות קס"ר א' שו"ט נ"ב:

רש"י

מנחה לו: (יג) אפרים לא יקנא את יהודה. משיח בן יוסף ומשיח בן דוד לא יקנאו זה בזה: (יד) ועפו בכתף פלשתים ימה. יעופו וירוצו ישראל שכם אחד על הפלשתים אשר הם במערבה של ארץ ישראל ויכבשו את ארצם, כמו דרך ירצחו שכמה (הושע ו'), שכם אחד (צפניה ג'), וכן ת"י ויתחברון כתף חד למחי פלישתאי די במערבא: ובני עמון משמעתם. כתרגומו ישתמעון להון, מקבלין מצותם עליהם: (טו) והחרים. ליבשו כדי שיעברו בו גליות ישראל ממצרים: על הנהר. נהר פרת

מצודת ציון

כנפות. קצות: (יג) צרר. מלשון צרה: (יד) ועפו. מל' עפיפה: בכתף. בצד ועבר: יבזו. מל' בזה ושלל: (טו) והחרים. ענין כריתה ואבוד: לשון ים מצרים. הוא המגום ולפי שהוא מתדבק אל הים נראה כאלו הוא לשון הים וע"ש שהוא נמשך כלשון נקרא לשון: והניף. ענין הרמה:

מצודת דוד

האומות לשלוח את ישראל מן הגולה וכאלו נשא להם נס לרמז על הדבר: ואסף. וכזה יאסף נדחי ישראל וגו': (יג) וסרה קנאת אפרים. לא יתקנאו ביהודה על כי יהיה המשיח ממשפחתם לא כמו שהיה לשעבר בעת נחלקה המלוכה בימי רחבעם: וצוררי יהודה. הם בני אפרים שצרר וכפל הדבר במ"ש: יכרתו. ר"ל לא יהיו עוד צוררים כי השנאה תכרת ואינה: אפרים וגו'. ר"ל משיח בן יוסף הבא מאפרים ומשיח בן דוד לא יתקנאו זה בזה ולא יצירו זה לזה: (יד) ועפו. ימהרו כעוף הפורח ללכת בצד פלשתים היושב במערבה של א"י: יחדו. יהודה ואפרים: משלוח ידם. יהיו משלוח ידם ר"ל ישלחו ידם בהם לבוזזם: משמעתם. יסורו אל משמעתם. ר"ל יהיו נשמעים להם לקבל מצותם: (טו) והחרים. יכרית מי נהר מצרים להיות בו דרך לעבור בו הגאולים: על הנהר. זה נהר פרת: והכהו. את כל

חזון ישעיהו

באור המלות

לאסוף ולכנוס (קהלת ב' כ"ו), לאסוף מן החוץ אל הבית ולכנוס אח"כ בבית אל האוצר לבל יוציאנו. ומזה בא פעל אסף על התחבר הדבר אל עצמו. ויאמר הכהן אסוף ידיך (ש"א י"ד י"ט), שיאסוף ידיו אל גופו, ואספתו מצרעתו, ואסף המצורע, שהמצורע מחוץ למחנה מושבו ובהרפאו נאסף אל תוך המחנה. ולכן גם בעת ישמש פעל אסף על הקיבוץ, אין כונת הקיבוץ לקבץ נפזרות רק להכניס הנדח בחוץ אל מקום מיוחד, ונאספו שמה כל העדרים, שמה למקום הזה. האספו ואגידה לכם את אשר יקרה אתכם באחרית הימים הקבצו ושמעו בני יעקב (בראשית מ"ט א' ב'), ודרשו חז"ל שבקש לגלות את הקץ ונסתלקה שכינה והכיר שיש בלבם מחלוקת, וכן בב"ר שאמר להם הקבצו על המחלוקת, והוציאו זה ממ"ש תחלה האספו, שלא היו מפוזרים שיצטרכו קיבוץ רק שיתקרבו למקום אשר הוא שם, ואח"ז חשב שיש ביניהם פיזור פנימי ושנאת הלב אמר הקבצו. וידוע כי פעל נפץ ופעל נדח, אינם נרדפים, כי נפץ מורה על פיזור דבר המתאחד, מזה הפיצם ה' על פני כל הארץ. ונדח הוא דבר יחידי הנודד ממקומו, ועיין לקמן (י"ג י"ד). לפ"ז אסף הוא הפך של נדחי, הנדחים ממקומם יאספם למקומם, וקבץ הוא ההפך מן נפוצות, המפוזרים יקבץ: (יג) יקנא את. שלשה מיני קנאה יש, א] המקנא בזולתו להיות נכבד כמוהו ולא יעורר איבה נקשר עם ב', ותקנא רחל באחותה. ב] המקנא על כבוד זולתו המחולל נקשר עם למ"ד, קנא קנאתי לה'. ג] המקנא בחברו שנהרע לו נקשר עם את. והבדל בין קנא את, ובין צרר, כי צורר הוא מפני שנאה או מפני שעשה עמו רעה, וקנא את, הוא שמתקנא על שחושב שחברו מגרע מאתו איזה תועלת או הנאה שמגיע לו, ויקנאו אותו פלשתים, שחשבו שהעושר של יצחק נגרע מאתם, וקנא את אחיו, שחושב שמגרעת ממנו מה שבאה הייבת אליו: (יד) בכתף פלשתים. בצד של פלשתים, כמו אל כתף ים כנרת, אל כתף היבוסי: (טו) בעים. אין לו דמיון ולפי

באור הענין

שהם אינם מפוזרים רק נדחים ממקומם מהלאה לנהרי כוש, ושם יושבים כולם מקובצים יחד, כמו שבאת בקבלת חז"ל, אותם יאסוף ויכניס ארצם. ונפצות יהודה שבט יהודה שהפיצו ה' לארבע רוחות השמים יקבצהו מארבע כנפות הארץ. ועיין באור המלות: (יג) וסרה, בזמן הקודם היה למלכות יהודה שני מנגדים, א] קנאת אפרים שהם לא היו צוררים ליהודה רק מקנאים על דבר המלוכה, ב] צורריהם מן העמים. עתה הקנאה לא תהיה עוד, והצוררים יכרתו. אפרים, תחלה אפרים היה מקנא את יהודה בעת היה כל המלכות ליהודה בחשבו שמגרע ממנו חלק המלוכה המגיע אליו. ויהודה היה צר את אפרים על שמרד במלכות דוד, ועתה ידעו כי המלוכה מגיע לבית דוד ולא יקנאו זא"ז, (וחז"ל דרשו על שני המשיחים, ומבואר ג"כ בדברי): (יד) ועפו, יעופו במהירות אל כתף וצד פלשתים שהוא במערב א"י, וכן יבזו בני קדם במזרח, ואדום ומואב נגבה, ובני עמון צפונה. משלוח ידם, עד שם תתפשט רשותם. משמעתם, יסורו אל משמעתם: (טו) והחרים, ליבשו שיעברו בו הנדחים בארץ

לְשִׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיךְ בַּנְּעָלִים׃ טז וְהָיְתָה מְסִלָּה לִשְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר כַּאֲשֶׁר הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם עֲלֹתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

יב א וְאָמַרְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא אוֹדְךָ יְהוָה כִּי אָנַפְתָּ בִּי יָשֹׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי׃ ב הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עָזִּי וְזִמְרָת

ת"א אודך ה'. נדה ל"א: כי עזי. עקידה שער ע': ע"ש (א) ויק"ר ל"ב סו"ס י"ב ס' קי"א קל"ו א"ז י"א:

רש"י

לעבור בו גליות אשור: בעים רוחו. אין לו דמיון במקרא, ולפי הענין יפתר בחוזק רוחו: לשבעה נחלים. לשבעה גזרים לעבור בו שבע גליות האמורות למעלה מאשור וממצרים וגו' ומאיי הים אינו מאותו לד: והדריך. בתוכו את הגליות: בנעלים. ביבשה: (טז) והיתה מסלה. בתוך הים לשאר עמו: **יב** (א) **ואמרת**. בראותך את העכו"ם שנדונין לחרפות ולדראון: אודך ה' כי אנפת בי. והגליתני וכפר גלותי עלי ועתה נרצה עוני וישוב אפך ותנחמני, ויונתן תירגם אודך ה' כי מטאתי לך ועל כן אנפת בי ולולא רחמיך לא הייתי כדאי לשוב אפך ולנחמני והנה שב אפך ממני: (ב) עזי וזמרת יה ה'. עז ושבח של הקב"ה הוא היה לי לישועה, ואין לפרש עזי

מצודת דוד

אחד יכה לשוב נחלק לשבעה נחלים ויהיה שביל ודרך בין נחל לנחל: והדריך. דרך השבילים ההם ידריך בני הגולה לדרוך בנעלים אשר ברגליהם כי אשוב לשוב ויבשה: (טז) והיתה מסלה. תהיה דרך סלולה כאלו היה שם דרך מגולם: אשר ישאר. שלא מתו בגולה: מאשור. חוזר על מלת מסלה לומר שמסלה בדרך ישר והיה מאשור: כאשר וכו'. כמו שהיתה מסלה בים סוף ביום עלותו וגו' כן תהיה מסלה בנהר פרת ונהר מצרים:

יב (א) כי אנפת בי. והגליתני וכפר גלותי עלי ועתה נרצה עוני וישוב מעלי אפך ותנחמני בהבאת הטובה: (ב) הנה אל ישועתי. הואיל ועמי אל ישועתי אשכון בטח לא אפחד עוד: כי עזי וגו'. העוז והשבח של המקום היה

מצודת ציון

בעים. ענין חוזק ואין לו דומה: והדריך. מל' דרך והלוך: (טז) מסלה. דרך סלולה וכבושה:

יב (א) אנפת. כעסת כמו פן יאנף (תהלים ב'): (ב) עזי. ענין חוזק והיו"ד יתירה: וזמרת. מל' זמר ושבח:

חזון ישעיהו

באור הענין

מצרים. **על הנהר**, נהר פרת שיעברו בו האובדים בארץ אשור. **והכהו לשבעה נחלים**, נגד השבעה מקומות שחשב בפסוק י"א, חוץ ממצרים. **והדריך בנעלים**, במקום שינעול שם את הנהר במנעולים ויסגיר בעד מסיכת מימיו, בשבעה מקומות הנזכר יעשה שם דרך כבושה לרבים: (טז) **והיתה מסלה**, לעביר בו הגליות לא"י דרך ימים ונהרות כימי קדם בים ובירדן:

יב (א) **ואמרת ביום ההוא**, בעת הגאולה. **אודך ה' כי אנפת בי**, פעל אנף מורה על הראות פנים זועמים בגלוי, וזה ההבדל בינו ובין חמה שהוא נטירת הכעס והאיבה בסתר, ובזה ישבחו את ה' על שאנף בם ועגשם על הטאם, שעי"כ ישוב אפו וסר לגמרי, עד שישוב וינחמם, כמי שהרע להכרו ונתפייס עמו שעוד ינחמהו על הצער שסבל, משא"כ אם לא היה ה' מעניש רק היה שומר חמה עליהם לא היה להם תקנה: (ב) **הנה אל ישועתי**, בא לבאר מ"ש אבטח ולא אפחד, שיבטחו שלא יבואו עוד בגלות, ושתהיה התשועה תשועת עולם, ונתן שני טעמים. א] כי הבוטח על אדם יש לו להתירא פן ימות או יחלש המושיע, אבל אני הלא **אל ישועתי**. ב] הנעזר יש לו להתירא שלא יתמיד העזר, לא כן הנושע, כי יש הבדל בין עזרה וישועה, שהעזר הוא רק סיוע והנעזר צריך לעשות העקר, אבל בהתשועה לא יפעול הנושע מאומה, כי את הכל יעשה המושיע. ובתשועת ה' אם יהיה זה ע"י מעשה בני אדם וזכותם נקרא עזר, ואז יצוייר שאם אח"כ ירשעו מעשיהם יסתיר פניו מהם, אבל אם הוא בחסד ה' מבלי השקף אם הם ראוים או לא נקרא תשועה, ואז יוכלו לבטוח שלא יסיר חסדו מעמם גם אם לא יהיו ראוים, אחר שלא השקיף עתה על זכותם. ועז"א הנה הוא **אל ישועתי**, בחסד גמור, וא"כ לא אפחד. (גם המאמרים מגבילים ע"י שהוא **אל אבטח**, כהוה,

באור המלות

משפטו בחוזק רוחו: בנעלים. לשון נעילה וסגירה, כרחל ונחשת מנעליך, ר"ל יעשה דרך במקום סגירת הנהר, ע"ד ויסך בדלתים ים, וכ' ואשים בריח ודלתים (איוב ל"ח):

יב (א) אנפת. באורתי בכ"מ כי יש הבדל בין אף ובין חמה. חמה מציין נטירת הכעס והשנאה בלבו, ואף מציין הכעס החיצוני שנראה מן הפעולה או הדבור, שמראה לו שהוא כועס, ולפעמים יצוייר אף בלא חמה, אם בלבו אינו כועס עליו. ומלאנו עוד פעל אנף, וגדרו לפי דעתי, אם מכלה את חרון אפו ושופך עליו העונש עד לכלה, גם כי התאנף ה' וישבע לבלתי עברי את ה ירדן (דברים א' ל"ז, ד' כ'). ר"ל ובזה כלה חרון אפו, ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו (שם ט' כ'), דרשו הז"ל דמ"מ עשה האניפה רושם ומתו נדב ואביהוא. ועוד באורתי במקומותם: (ב) ישועתי. ההבדל שהזכרתי בין עזר וישועה הזכירו דורשי הלשון, ועוד

יָהּ יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ ג וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה׃ ד וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ׃ ה זַמְּרוּ יְהוָה כִּי גֵאוּת

ת"א ושאבתם מים. סוכה מ"ח ותף נ' וס' כאשר פ' בלק: ואמרתם. עכו"ם כ"ד: זמרו. עקידה שער ה' ל"א:

ע"ש (ג) זהר בלק רו"ר ד' ירו' סוכה ה' א' א"ר יו"ד: (ד) זהר שלח וילך: (ה) זהר ויקח שהש"ר ד' שו"ט קי"ח:

רש"י

עזי. שלי שלא מצינו במקרא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק עזי, חוץ משלש מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת, ולא וזמרה כמו וזמרתי, אלא ע"כ וזמרת דבוק הוא לתיבה שלאחריו, לכך אני אומר שאין יו"ד של עזי אלא כמו יו"ד של שכני סנה (דברים ל"ג): יה ה'. עד הנה היה שמו חלוק, ובמפלתו של עמלק נעשה שלם, וכן הוא אומר כי יד על כס יה (שמות י"ז), אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שתהא מלחמה לה' בעמלק: ויהי לי לישועה. כמו היה לי לישועה, ודרך מקראות לדבר כן כמו (שם ח') ואשר לא שם לבו וגו' ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו, ועוד בדברי הימים (ב' י') ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם: (ג) ושאבתם. ותקבלון אולפן חדת: ממעיני הישועה. כי ירחיב לבם על ידי ישועה הבאה להם ויתגלו להם רזי התורה שנשתכחו בגלות ע"י הצרות: (ד) עלילותיו. מעלליו: הזכירו. לשבח כי נשגב הוא:

מצודת ציון

ויהי לי. כמו היה לי וכן ויעזוב את עבדיו (שמות ט'): ומשפטו עוז: (ג) ושאבתם. לקיחת המים נקראת שאיבה: (ד) עלילותיו. מעשיו: נשגב. חזק:

מצודת דוד

לי לישועה. ר"ל לומר השבועה היתה למען כראות הזקו ולמען אומר בשבחו: (ג) ושאבתם מים בששון. רצה לומר כמו השואב מים מן המעין הנובע הנה שואב הוא בששון כי לא ידאג פן יכלו המים כן תשאבו בששון את הישועה ממעיני הישועה כי לא תופסק הישועה כי יד ה' לא תקצר: (ד) ואמרתם. תאמרו זה לזה דרך זרוז: הודיעו. לפרסם שם: הזכירו. היו מזכירים זה את זה שבחי המקום: כי נשגב שמו. ומשראוי א"כ להזכיר שבחיו: (ה) זמרו ה'.

חזון ישעיהו

באור המלות

יש ביניהם גדרים מיוחדים ויזכרו במקומם: (ג) ושאבתם. דלה הוא מבאר עמוק, מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה (משלי כ' ה'), יזל מים מדליו (במדבר כ"ד), ר"ל גם מדליו יצאו מעצמם כאילו נוזלים מן המעין. ומשתתף עם ארוממך ה' כי דליתני. לא כן שאב: (ד) קראו בשמו. קריאה בשם ה' בא לרוב על הפרסום, (בראשית י"ב ח', י"ג ד', כ"ו כ"ה), ובכ"מ: עלילותיו. כמו שעלילה אצל בני אדם נבדלה מן פעולה ומעשה במה שמורה על פעולה יוצאת מתכונה נפשיית מוסריית כמו שבאר הרש"ף, כן אצל ה' יורה על הנהגה מיוחדת, ונבדלת מן פעולה ומעשה, שמורים על פעולות טבעיות, ומן נפלאות שמורים שידוד הטבע. כי עלילות מורים הנהגה השגחיית שבששה מצד דרכיו אשר כיוצא בהם אצל בני אדם יצאו מתכונה נפשיית, כמו רחמים וענוה וחנינה וחסד וכדומה: (ה) גאות. הגאוה הנאמרת אצל ה', מורה על שיתנשא על החקים הקבועים שיסד בעולמו אל ענין נשגב מהם, השירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים. רוכב שמים בעזרך,

באור הענין

כי לו הכח להושיע, וע"י שהוא ישועתי מצד החסד, לא אפחד בעתיד, כי החסד לא יופר לעולם, אחר שאינו תלוי במעשה בני אדם). כי עזי וזמרת יה, מוסיף טעם אחר שאין לו לפחד לעולם, כי הלא העז והחוזק שלי הוא בעצמו זמרת ושבח של יה, שע"י שהיה לי למעוז יכירו הכל כחו וגבורתו ואמתת דבר נביאו, וא"כ לא יטוש ה' את עמו שנית, בעבור שמו הגדול. ויהי לי לישועה, מוסיף טעם שלישי שאין לו לפחד על שיעזבם אחר הגאולה אחר שהיה לי לישועה מעולם, וישועה זו הבטיח לי ע"י נביאיו, ודברו לא ישוב ריקם. והם הג' טעמים שבאר העקרים (מאמר ד') שבהכרח יקים ה' דברו, א] מצד החסד אשר לא יכלה, ב] מצד כבוד שמו שלא יתחלל, ג] לאמת הבטחתו, כמ"ש א] כי לשמך תן כבוד, ב] על חסדך, ג] על אמתך: (ג) ושאבתם, מוסיף לאמר כי לא לבד שלא תפחדו בל תחלוף הישועה מכם, כי גם תשיגו מדי עת ישועות חדשות, כאילו נפתחו מעיני הישועה, הנובעים תמיד ומתוספים כל עוד שיוסיפו לשאוב מהם, עד שהשואב מהם שואב בששון, כי יודע שלא יכלה המקור, ולא יכזבו מימיו. (גם יש הבדל בין השואב והדולה, הדולה הוא מבארות עמוקים ויש בו טורח והשואב הוא בלי טורח, ובנמשל כי תשיגו ישועות בלי עמל וטורח): (ד) ואמרתם ביום ההוא, הנהגת ה' את עולמו עפ"י חקי הטבע נקראים בכתבי קדש בשם פעולות או מעשים, אבל הנהגתו הנסיית אשר ישדד את חקי הטבע וינהיג עפ"י חקי מופתים בחיריים נקראים עלילות בכתבי קדש. והנה העכו"ם אין מכירים רק ההנהגה הטבעיית, ואמר כי לעתיד הודו לה' על הטובות שיעשה עמכם בכל רגע, ועי"ז קראו בשמו ופרסמו גדולתו ביחוד ע"י שתודיעו בעמים עלילותיו, שהיא הנהגתו ההשגחיית, ומצורף לזה הזכירו אותם ג"כ כי נשגב שמו שהוא מה שגם הם יודעים מכבר ששמו נשגב גם בעיניהם על ידי שהוא הסבה הראשונה: (ה) זמרו, אבל עתה זמרו ותנו שבח לה' ביחוד על כי גאות עשה,

שבס

עָשָׂה מֹידַעַת זֹאת בְּכָל־הָאָרֶץ׃ ו צַהֲלִי וָרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃

יג א מַשָּׂא בָּבֶל אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ׃ ב עַל הַר־נִשְׁפֶּה שְׂאוּ־נֵס הָרִימוּ קוֹל לָהֶם הָנִיפוּ יָד וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים׃ ג אֲנִי

ת"א אני צויתי. ברכות ט': ע"ש (ו) זכר שלא שהש"ר א' ירושלמי תענית ב' ג':

מודעת קרי

רש"י

יג (א) משא בבל. משא פורענות של בבל: (ב) על הר נשפה שאו נס. להקבץ על הר שקט ובוטח בשופי: שאו נס. לגוים: והרימו קול. לנקבצים שיבאו עליו: הניפו יד. לרחוקים שאין יכולים לשמוע, ויראו אות הנפת היד, ויבאו בפתחי נדיבים של שרי בבל: פתחי. כמו בפתחי, כמו ותשב בית אביה (בראשית ל"ח) הנפתר בבית אביה, ומנחם בן סרוק פתר חרבות, כמו והמה פתיחות (תהלים נ"ה): (ג) אני צויתי למקדשי. שיבואו ויתחילו להתגרות בם והם פרס ומדי אנשי כורש ודריוש שזמנתים לכך: קראתי גבורי לאפי. לעשות חרון אפי בהם, שהם עליזי גאותי שאני

מצודת דוד

זמרו אל ה' כי עשה דבר הראוי להתגאות בו: מודעת זאת. בגאות ההיא נודעת ומפורסמת בכל הארץ: (ו) צהלי. הרימי קולך ברנן כי קדוש ישראל גדול בקרבך ר"ל ע"י הנפלאות הנעשה בקרבך נתגדל שמו והוא מקרא מסורס:
יג (א) משא בבל. זו הנבואה על בבל: (ב) על הר נשפה. הרימו נס על הר גבוה שיהא נראה למרחוק וקראו בקול רם לאנשי פרס ומדי: הניפו יד. לרמז להם שימהרו ללכת ויבואו בפתחי נדיבי בבל: (ג) צויתי. מעוררתי להם

מצודת ציון

(ו) צהלי. ענין הרמת קול וכן צהלי קולך בת גלים (לעיל י'):
יג (א) משא. כן נקראת הנבואה. ע"ש שהיא נשאת בפי האדם: חזה. ראה במראה הנבואה: (ב) נשפה. ענין גבהות כמו השפת על שפיים נהרות (לקמן מ"א): פתחי. כפתחי: נדיבים. כן יקראו בעלי העושר כי על

חזון ישעיהו

באור הענין

שבם גאות הנזכר אל ה' מודה על שהתעלה מן ההנהגה הטבעיית אל הנהגה גבוה ממנה נסיית, ולא כנסים שעשה בימים הקודמים שלא נתפרסמו בכל חלקי הישוב רק לישראל לבד, כי עתה מודעת הנהגה זאת בכל הארץ, שגם העמים יראו נפלאותיו ומופתיו, ומ"מ הגם שההנהגה הנסיית תתפשט בכל הארץ. (ו) צהלי ורני, ביחוד את יושבת ציון יען כי גדול בקרבך קדוש ישראל, כי הנסים והמופתים יהיו רק למענך, בעבור שהוא קדוש ישראל עפ"י קדושתך, כי עקר האותות והמופתים יעשה לך ובשבילך:

יג (א) משא בבל, ידוע כי מפלת בבל היה ע"י שמרדו שרי בלשאצר בכשדיהם, ע"י המראה שראה בלילה הזאת שכתב המלאך על הכותל ופתרו דניאל לרעה, והמורדים האלה הם הודיעו הדבר לחיל פרס ומדי שלחמו אז עם בבל, ושבו על בבל והחריבוה. עפ"ז נשא המשא הזאת, כי נותה הוא איך הקדים ה' גבורי חיל אכזרים להחריב את בבל, שהם חיל מדי ופרס. ויען שהם מארץ רחוקה ואין יודעים איך לבא ואיך לכבוש את העיר, הזמין אנשים מאנשי בבל שהם יקראו לחיל מדי ויראום איך יכבשו את המדינה: (ב) על הר נשפה, תחלה ידבר אל שרים המורדים בבלשאצר שישאו נס לאנשי מדי לקרוא להם, ומצייר בהדרגה תחלה ישאו נס שיראוהו מרחוק וילכו אחריו, ואחר שיתקרבו אליהם ירימו קול להם, כי ישמעו הקול וילכו אחריו, ואחר שיתקרבו יותר יניפו יד (להם). הוא הולכה והובאה ביד לסימן בואו הנה אל פתח העיר. ויבאו, ע"י שיקראו אותם ויראו להם דרך מבא העיר יבואו בפתחי נדיבים של בני בבל, (והוא מאמר הלציי, כמו שהנדיב פתחו פתוחה לקבל כל אורח הבא ממרחק, כן יקבלו בני בבל את האורחים האלה אשר במלחמות תנופה ילחמו בם): (ג) אני צויתי למקדשי. מוסב על כל האמור בפסוק הקודם, ר"ל כל זה צויתי למקודשי, שהם שרי בלשאצר שהקדים אותם ה' למרוד באדונם עפ"י נבואת דניאל ולקרוא לחיל מדי ופרס. גם קראתי גבורי,

באור המלות

היא הנהגה הקבועה אשר מסודרת בטבע. ובגאותו שחקים הנהגה מעולה ממנה הנעלמת בשחקים שגבוהים משמים כמ שבארתי בכ"מ: (ו) קדוש ישראל. עיין למעלה (א' ד') מה שכתבתי שם:

יג (א) משא. הנבואות שנרשמו בשם משא, משונות בסדרן ובמליצתם מיתר נבואות, שנושא דבריו תמיד במשל ומליצה, ישים דבריו בפי מדברים ונושאים שונים, וברוב בא שם ענין ספורי, מצוייר בגוונים משונים, ומעריך דמות הענין אשר קרה בדמיונות ומליצות. עד שירמיה (כ"ג) התמרמר על שאמרו משא ה'. והוא מלשון ישא עליך משל: (ב) נשפה. הר גדול, מלשון נשף על שם תוקדם ותתאחר זריחת השמש, או על נשיבת רוח אלא בו, מלשון גם נשף בהם ויבשו, או מענין וילך שפי, הר שקט ובוטח: הניפו. הרמה בגובה. הנפה, מעלה ומוריד מוליך ומביא, כמ"ש חז"ל בהנפת המנחה: פתחי. חסר בי"ת, כמו ימי עניה ומרודיה:

צִוֵּיתִי לִמְקֻדָּשָׁי גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי לְאַפִּי עַלִּיזֵי גַּאֲוָתִי׃ ד קוֹל הָמוֹן בֶּהָרִים דְּמוּת עַם־רָב קוֹל שְׁאוֹן מַמְלְכוֹת גּוֹיִם נֶאֱסָפִים יְהֹוָה צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא מִלְחָמָה׃ ה בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמָיִם יְהֹוָה וּכְלֵי זַעְמוֹ לְחַבֵּל כָּל־הָאָרֶץ׃ ו הֵילִילוּ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהֹוָה כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא׃ ז עַל־כֵּן כָּל־יָדַיִם תִּרְפֶּינָה וְכָל־לְבַב

ע"ש (ה) ירושלמי תענית ב' ה' א' סו"ע ה' פ"ו : עמ"ש

רש"י

מתפאר בהם : (ה) וכלי זעמו. הם גבורי מדי ופרס : לחבל כל הארץ. של בבל : (ו) כשד. כיום ביזה מאת הקב"ה יבא : (ז) כל ידים. של בבל :
לירים

מצודת ציון

על פי רוב המה נדיבי לב : (ג) למקדשי. ענין הזמנה כמו התקדשו למחר (במדבר י"א) : עליזי. ענין שמחה כמו ויעלוז שדי (תהלים צ"ו) : (ד) דמות. מלשון דמיון : שאון. המייה : מפקד. ענין מספר ומנין כמו ויפקדם בטלאים (ש"א ט"ו) : (ה) לחבל. להשחית כמו וחובל עול (לעיל י') : (ו) הילילו. מלשון יללה : כשד. מלשון שדידה ועושק הנפש וכן מקטב ישוד צהרים (תהלים צ"א) : (ז) תרפינה. מל'

מצודת דוד

למקדשי. הם פרס ומדי המזומנים לכך : לאפי. לעשות בבבל חרון אפי : עליזי גאותי. להיות שמחים בגאותי בהתגאם על בבל על ידם : (ד) קול המון. קול המיה נשמע בהרים דמות קול עם רב והוא קול שאון ממלכת פרס ומדי הנאספים יחד : מפקד. המקום ילוה לספור אנשי צבא המלחמה כדרך שעושה עורך המלחמה ר"ל ולניהו במלחמה כאלו המקום יהיה עורך המלחמה : (ה) מקצה השמים. אמר דרך הפלגה : ה' וכלי זעמו. כאלו יבוא ה' להיות עורך המלחמה וכלי זעמו עמו והם חיל פרס ומדי : לחבל. להשחית כל ארץ בבל : (ו) הילילו. כאלו לבבל יאמר ביעצו יללה כי קרוב יום הפורענות הבא מה' לא במקרה : כשד משדי יבוא. ר"ל תהיה גדולה וקשה כדרך השוד הבא משדי בעל היכולת : (ז) כל ידים. כל ידי אנשי בבל יהיו רפוים מרוב אימה וכל לבב אנשיהם ימס :

חזון ישעיהו

באור המלות

(ג) למקדשי. ענין הזמנה, ומובדל מנרדפיו, שגדרו על הפרשת אנשים מעסקיהם לדבר מיוחד, וזוה הקדושה מעניני הגוף. והקדשה המיוחדת לזנות : (ד) דמות. מורה שאינו רואה הדבר עצמו רק דמותו, דמות ארבע חיות, דמות המזבח : שאון, המון. המון מורגל, ושאון בבלתי מורגל,

באור הענין

הם חיל מדי ופרס המוכנים לאפי, למלאת נקמת חרון אפי. עליזי גאותי, שהם ישמחו במה שתתראה גאותי על ידם, (ור"ל כי באנשי חיל היוצאים לצבא יש שתי מדות, יש היוצאים רק להחריב ארצות ומגדל שהם אכזרים ומתאוים לשפך דם. ויש היוצאים להגדיל שמם ושם מלכם ע"י גבורתם, והנה האכזרים ישחיתו יותר מן אותם היוצאים רק להתגאות לבד, אבל לעומת זה אחר שעקר כונתם רק אכזריות, לא יתאמצו כ"כ להראות גבורתם להיות לשם עולם, אבל אם בני הצבא נמצא ברוחם שתי המדות, האכזריות וגם אהבת הכבוד והגאוה, הם ירימו דגל להראות גבורתם, גם ישחיתו עד לכלה, ועז"א כי מחנה מדי ופרס בשתי אלה ירימו קרן, א] שהם מוכנים לאפי ואכזריות, ב] שהם עליזי גאותי לבעבור הגאוה והכבוד : (ד) קול המון, יצייר עתה חזיון המחנה הבאה פתאום על בבל, כאיש היושב בטח בארמונו ושומע פתאם קול המון בהרים, ועדיין אינו יודע מה קול ההמון הלז אם רועים, קוצרים, המון חוגג, או צבא מלחמה. ואחר שיתקרבו יותר השיג כי הוא קול שאון של ממלכות גוים הנאספים למלחמה, ואחר שיתקרבו יותר אז עיניו יביטו מי הוא השר צבא ההולך בראשם, וראה כי ה' צבאות הוא שר הצבא המפקד צבא למלחמה, כי לא הלכו בפקודת מלך ומושל רק ע"י דבר ה' ע"י המלאך : (ה) באים, עתה התקרבו יותר עד שיכול לשאול מי ומאין המה. ונגד השאלה מאין המה, ימצא מענה באים מארץ מרחק, ומוסיף מקצה השמים שהוא קצה הישוב, ונגד השאלה, מי המה, משיב ה' וכלי זעמו, ונגד השאלה לאן ולאיזה תכלית הם הולכים, משיב להבל כל הארץ של בני בבל. (וכונת המליצה לצייר בואם פתאום בעת שבני בבל היו שלוים ושקטים וחוגגים יום משתה ושמחה על נצחון האויבים, ולא הרגישו בהם כמו שתמצא ציור הזה עצמו, לקמן סי' כ"א) : (ו) הילילו, עתה מתחיל לדבר לנכח אל בני בבל, אין לכם שום תקוה עוד, רק הילילו ובכו, כי קרוב, עת יגיע קול שמועה במדינה כי צר ואויב יבא בשעריהם, יש הבדל בין אם יום הבאה קרוב או רחוק, ובכל אחד יש מעלה וחסרון, כי אם יום הבאה קרוב, יש חסרון כי הפחד הפתאומי מביא מורך בלבבם, ומעלה שעי"כ מהאחרים ביותר עוז להכן לקראת צבא אחר שהזמן קרוב, ואם יום הבאה רחוק אז לא ימס לבבם כ"כ, אבל כן הרפינה ידיהם מהכין צרכי המלחמה כי בוטחים אח"כ שעוד יש עדן ועדנים, עפ"ז אומר כי בבשורה זאת יש שני חסרונות, א] כי קרוב יום ה', ומגד זה הגדל הפחד הפתאומי, ובכל זאת גם לא יוכלו להתאמץ בהכנת צרכי המלחמה, יען כי בשוד משדי יבוא, השוד יבא משדי בעל היכולת אשר אין עצה וגבורה לנגד ה' : (ז) על כן, מגביל עם הקודם, יען

אֱנוֹשׁ יִמָּס׃ ח וְנִבְהָלוּ ׀ צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן כַּיּוֹלֵדָה יְחִילוּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם׃ ט הִנֵּה יוֹם־יְהוָה בָּא אַכְזָרִי וְעֶבְרָה וַחֲרוֹן אָף לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה׃ י כִּי־כוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ

עין משפט (ט) זהר ויראה שו"ע ב' א"ר י"ע: (י) זהר מקן שהש"ר ס' תנחומא בראשית:

רש"י

(ח) צירים וחבלים. הם ל' יסורי אשה הכורעת לילד, בצירי דלתי בטנה מתפרקים להפתח: יחילון. חיל וחלחלה לשון רתת הם: איש אל רעהו יתמהו. בני בבל על הצובאים עליהם כי מבוהלים הם: פני להבים פניהם. אומר אני שפניהם לסובים ומאוויימין מאד, רז"ל שהם עם חוטבי מחשבות, ואת בני בבל דימה להם על שם התמהון: (ט) וחטאיה. חוטאיה: (י) וכסיליהם. מזלותיהם: יהלו. יאירו, וכן בהלו נרו (איוב כ"ט), וכן אור כי יהל:

מצודת דוד

(ח) ונבהלו. יהיו בהולים ופחודים: יאחזון. יאחזו אותם צירים וחבלים וכאשת לידה יחילון: איש אל רעהו. בני בבל יתמהו זה מול זה על הצובאים עליהם כי יהיו פניהם לסובים כלהבת אש: (ט) אכזרי. היום ההוא יהיה יום אכזרי ויהיה עוד עמו עברה וחרון אף: ארץ. ארץ בבל: וחטאיה. אנשים החוטאים: (י) לא יהלו

מצודת ציון

רפיון: (ח) צירים. הם יסורי האשה הכורעת לילד בצירי דלתי בטנה מתפרקין להפתח וכן כי נהפכו עליה ציריה (ש"א ד'): וחבלים. גם הוא ענין מכאובי לידה כמו חבלי יולדה (הושע י"ג): יחילון. מלשון חיל וחלחלה: (י) וכסיליהם. מזלות השמים וכן כסיל וכימה (איוב ט'): יהלו. יזהירו כמו בהלו נרו (שם כ"ט): יגיה. ענין הארה כמו וה'

חזון ישעיהו

באור הענין

בשוד משדי יבוא, על כן **כל ידים תרפינה**, ולא יעשו דבר להכין צרכי המלחמה, ויען כי קרוב **יום ה'**, לכן כל לבב אנוש ימס מן הפחד הפתאומי: (ח) **ונבהלו**, עתה מצייר מעמד העם בעת ביאת הצרה, תחלה יתבהלו פתאום, אח"ז יאחזו אותם **צירים** הבאים אל האשה בעת שאלד מתחיל לפתוח דלתות בטנה, וגם **חבלים** המשככים בעת שיושבת על המשבר, גם **יחילון** וירעדון כיולדה הרועדת בכל איבריה ע"י החבלים, וחוץ ממה שיתבהל כ"א בפ"ע, על **איש אל רעהו יתמהו**, תגדל להם התמהון וההשתוממות עת יביט איש על חברו, כמי שהוא בבהלה פתאומית הבאה על הרבים שתגדל פחד כ"א עת יראה את העומדים סביבו איך גם הם מפחדים ונמוגים. **פני**, וגם לא יצטרכו שיודיע איש לחברו פחדו והמהומו, כי על הפנים לבד יהיה ניכר הפחד שיהיו פניהם דומים כלהבות אש, גם כמו שהלהבים כל שירבו הדברים המתלהבים כן יגדל הלהב, כן יתלהבו בלהב הפחד אחד מרעו, ויצרבו כל פנים מפני חברו: (ט) **הנה**, מתחיל לצייר היכות היום בעצמו, ומדמהו בחזיונו כאכזרי הטורף בלי רחמים כיום אפל מחותל בצלמות ולא סדרים. **אכזרי ועברה**, ר"ל כי המתעבר ואינו אכזרי בטבעו, או גם אכזר שלא בעת חמתו, עוד יש קצת תקוה, אבל היום הזה יהיה אכזרי בטבעו וגם בעת עברתו, ועברה **וחרון אף**, באורתי (בבאור המלות) ההבדל ביניהם, כי חרון אף הוא רק על מי שחטא כנגדו, ועברה הוא מה שיתעבר בעת חמתו להשחית הכל גם את מי שלא חטא נגדו. ועפ"ז אומר כי היום הזה יבא על החוטאים, ובעברתו ישחית גם את מי שלא חטא שהוא כלל המדינה, ומפרש נגד **עברה**, **לשום את הארץ לשמה**, שהיא כלל הארץ והמדינה, ונגד **חרון אף** על החוטאים, אומר **וחטאיה ישמיד ממנה**: (י) **כי כוכבי**, מצייר את היום כי הסכו שמשו וכוכבי נשפו מרוב הצרות שתהיה בו. **לא יהלו**, באורתי בבאור המלות ההבדל בין אור, נגה, הלל, כי אור הוא המאיר לאחר, ונגה הוא המקבל אור מגשם אחר כמו הירח המקבל אור השמש, והלל הוא מה שנמצא הארה בעצמו ואינו מאיר לאחרים. עז"א הכוכבים לא ימצא בעצמותם שום הלל **חוזר**, השמש תחשך, ולא יהיה כמו בלילה עת תחשך השמש, שאז הירח תוציא אור מן השמש והאיר לארץ, לז"א כי גם **הירח לא יגיה**

באור המלות

כנזכר לעיל (ס' י"ד): (ח) ונבהלו. בהלה נרדף עם הפחד, ועם המהירות, וגדרו התרגם פתאום מאיזה דבר, עד שאובד כדרו הטבעי והעצה ויישוב הדעת: צירים וחבלים. שניהם מורגלים בעברי אבל יולדה, צירים מורה התפתחות צירי דלתות הרחם, מלשון הדלת תסוב על צירה. וחבלים המכאובות בתסבול אח"כ, וחיל הוא הרעדה והרתת שי"ל ע"י הלידה ומכאוביה: יתמהו. התמהון נבדל מרעיון, מתפלא, משתאה, שאלה יהיה בשכל, ותמהון אבדון ההרגשה והלב ועומד כאיש נדהם, אבה כל שום בתמהון, ויתמהו האנשים איש אל רעהו: (ט) ועברה וחרון אף. העברה נבדלת מיתר לשונות הבאים על הקצף, במה שעברה משתתפת עם פעל עבר שמורה שעובר גבול איזה דבר, ומציין מי שברוב כעסו מלא קצף בכלל, בין על מי שחטא כנגדו בין על מי שלא חטא כנגדו, כמו שבארתי בפי' התורה דברים (ג' כ"ו) בפסוק ויתעבר ה' בי למענכם, ובכל מקומות שנזכר שם עברה בתנ"ך: (י) יהלו אורם, יגיה. ההבדל בין אור, נוגה, הלל, אור הוא דבר המאיר מצד עצמו כמו השמש ואור הנר, ונוגה, בא רק על דבר שאין לו אור מצד עצמו רק מקבלו מזולתו, ככדור הירח,

וְיָרֵחַ לֹא־יַגִּיהַ אוֹרוֹ׃ יא וּפָקַדְתִּי עַל־תֵּבֵל רָעָה וְעַל־רְשָׁעִים עֲוֺנָם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן זֵדִים וְגַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל׃ יב אוֹקִיר אֱנוֹשׁ מִפָּז וְאָדָם מִכֶּתֶם אוֹפִיר׃ יג עַל־כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז וְתִרְעַשׁ הָאָרֶץ מִמְּקוֹמָהּ בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ יד וְהָיָה כִּצְבִי

ע"ש (יא) מכילתא שירה: (יג) זכר כלק :

רש"י

(שם ל"ה) : חשך השמש. מתוך צרתם נדמה להם כאילו חשך השמש : (יא) על תבל. על ארצם : (יב) אוקיר אנוש מפז. בו בלילה הכבד את דניאל מפז. כשהביאוהו לקרות מכתב מנא מנא תקל ופרסין. באדין אמר בלשאצר והלבישו ית דניאל ארגונא וגו' (דניאל ה') : מכתם אופיר. קבוצת זהב אופיר : (יג) שמים ארגיז. כל צבאם ירגזו כשאפיל שריה של בבל. שאין הקב"ה נפרע מן האומות עד שנפרע משריהם תחל' שנאמר (לקמן כ"ד) יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואחר כך ועל מלכי האדמ' ואומר (לקמן י"ד) איך נפלת משמים הילל בן שחר ואחר כך נגדעת לארץ חולש על גוים. אף כן תחל' שמים ארגיז ואחר כך ותרעש הארץ ירעשו יושביה לקול מפלתה שיתמהו בדבר : (יד) והיה. יושב בבל : כצבי

מצודת ציון

יגיה חשכי (ש"ב כ"ב) : (יא) ופקדתי. ענין זכרון כמו וה' פקד את שרה (בראשית כ"א) : תבל. כן נקראת הארץ : והשבתי. ענין בטול כמו שבת נוגש (לקמן י"ד) : גאון. ענינו כמו גאוה : זדים. רשעים : עריצים. חזקים כמו כגבור עריץ (ירמיה כ') : (יב) אוקיר. מל' יקר וחשוב : מפז. הוא זהב הטוב : מכתם אופיר. מזהב טוב הבא מאופיר : (יג) ארגיז. ענין רעדה כמו רגזו ואל תחטאו

מצודת דוד

אורם. מרוב הצרה ידמה להם שאין אורם מזהיר : בצאתו. אם כי אז נרגש ביותר הפסקת אורו : (יא) ופקדתי על תבל רעה. אזכיר על ארץ בבל את הרעה שעשו לישראל ואשלם להם גמול : ועל רשעים. ועל אנשי בבל אזכיר עונם : (יב) אוקיר. אז אחשוב בן אנוש יותר יקר מפז כי האויב לא יקח פז מחירו לבל יהרגנו : ואדם וגו'. כפל הדבר במ"ש : (יג) על כן. בעבור הרעה הבאה על בבל ארגיז צבא השמים בהפילו שרה של בבל שאין הקב"ה נפרע מן האומה עד שמפיל שרה תחלה כמ"ש יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ על מלכי האדמה באדמה (לקמן כ"ד) : ותרעש הארץ. מחרדת מפלת בבל ירעשו יושבי הארץ ביום בוא עברת ה' וחרון אפו : (יד) והיה וגו'. כבוא פרעת

חזון ישעיהו

באור המלות

שמקבל אורו מן השמש, ומשתתף עם הוראה השנית שיש לפעל זה מענין הוצאה. הגו סגים מכסף, על שנדמה כאילו מוציא נגוהי האור מהגשם המאיר אליו. ושם הלל, יהלו, מורה על דבר שאינו נותן אור לאחרים רק מבריק ומתנוצץ בעצמו אבל אינו מאיר, ויבואר זה כ"ה במקומו : (יא) גאון, וגאוה. הגאוה הוא רק בעצם המתגאה, שמתגאה ברוחו לדמות א"ע יותר ממה שהוא. והגאון היא חוץ לעצם המתגאה, המעלות שבעבורם יתגאו, כמו עושר גבורה חכמה מופלגת : זדים, עריצים. אינם נרדפים, זדים, הם החוטאים בזדון. ועריצים, הם הגבורים התקיפים : (יב) אנוש. מורה אדם קטן בכ"מ כמו שהערותי בכ"מ שנזכר שם זה, אבל אדם גדול מאנוש במעלה, וכן כתם

באור הענין

אורו של השמש, לא יוציאנו להאירו להארץ ע"י אור חוזר, והנמשל על מפלת שר בבל וכוכב המזלות בשמים ממעל : (יא) ופקדתי, לשון מינוי, ימלין השם ימנה את הרעה למושל על בבל לשלם להם כרעתם. **על תבל**, כונתו כמ"ש בפסוק ט', שיעניש את החוטאים וע"י העברה הכללית תדבק הרעה על כלל התבל, גם אשר לא חטאו, באופן שהרעה יהיה לו פקודה על התבל שלא חטאו. והעון על הרשע שחטא. **והשבתי**, ובזה הזדים ומזידים וחוטאים ישבית גאונם ותקפם, והעריצים החזקים אשר לא הזידו לחטוא, רק שהתגאו ברוחם במלכותם, ובהם הגם שגאונם שהוא תקפם ועשרם אינו שנוא בעיני ה' אחר שלא הזידו ולא חטאו, מ"מ אחר שגאותם שהתגאו ברוחם הוא שנוא בעיני ה' ישפיל גאות לבם. והנמשל, שרי בבל ומלכם שהם חטאו והזידו לה' יעניסם על זדונם וישבית מלכותם, והמון עם שלא חטאו, מ"מ ישפיל גאותם על שהתגאו ע"י מלכות הזדון של נבוכדנצר. ועי' בבאור המלות : (יב) **אוקיר**, מבאר הטעם שיגדל הקצף על בבל כ"כ, כי גם **אנוש** הקטן ששפכו את דמו יהיה יקר אצלי יותר מפז, **ואדם** הגדול במעלה יהיה עוד יקר יותר מכתם אופיר שהוא יקר מפז : (יג) **על כן**, אחר שהחשיב חשיבות בני אדם שנשפך דמם ע"י בני בבל, אשר אבדו גוים רבים. **שמים ארגיז וכו'**, ר"ל שלא תהיה מפלתם רק למטה רק יעקר גם שרם ומזלם למעלה, ומצייר כאילו ירגיז השמים שהוא המקיף וממילא תרעש הארץ אשר היא המרכז תוך עגולת השמים. **בעברת ה' וביום חרון אפו** בארתי למעלה פסוק ט' : (יד) **והיה**, עתה החל לצייר איכות אבדם והשמדתם בפרטיות, ומתחיל תחלה מן הנכרים אשר נמצאו בבבל מארצות שונות, אשר גרו או סחרו בה, באשר היתה צבי הארצות ומסחר העמים. **כצבי**, **וכצאן**, יש הבדל בין הצבי המודח ובין הצאן המפוזרות, כי הצאן צריכים

מֻדָּח וּכְצֹאן וְאֵין מְקַבֵּץ אִישׁ אֶל־עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ יָנוּסוּ׃ טו כָּל־הַנִּמְצָא יִדָּקֵר וְכָל־הַנִּסְפֶּה יִפּוֹל בֶּחָרֶב׃ טז וְעֹלְלֵיהֶם יְרֻטְּשׁוּ לְעֵינֵיהֶם יִשַּׁסּוּ בָּתֵּיהֶם וּנְשֵׁיהֶם תִּשָּׁגַלְנָה׃ יז הִנְנִי מֵעִיר עֲלֵיהֶם אֶת־מָדָי אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ׃ יח וּקְשָׁתוֹת

ע"ש (טז) מס' סופרים ע': תשכבנה קרי.

רש"י

מדח. ממקומו: (טו) כל הנמלא. בתוך ידקר: וכל הנספה. על בני העיר להיות נקלט עמהם במלור: יפול בחרב. כשתלכד העיר: הנספה. לשון ספות הרוה (דברים כ"ט) ספו שנה (לקמן כ"ט). ספו על זבחיכם (ירמי' ז') אקוויל"ר בלעז: (טז) ירטשו. יתבקעו וכן נערים תרטשנה: (יז) הנני מעיר עליהם את מדי. דריוש המדי הרג את בלשאלר וכן הוא אומר ביה בליליא קטיל בלשאלר (דניאל ה') ודריוש מדאה קבל מלכותא (שם ו'): וזהב לא יחפלו בו. אין חוששים כי אם להרוג ולהנקם על כל הרעה אשר עשו מלכי בבל לכל העמים: (יח) וקשתות. של בני מדי: נערים. של בבל: תרטשנה.

מצודת דוד

על בבל אז העם הנכרי אשר בבבל יהיה כלבי המודח ממקומו ע"י רודפים שהוא רץ מפניהם בכל כחו כן אשר בבבל מעם אחר ילאו בחפזון מהומה איש אל עמו וגו' ולא ישובו עוד כלאן הנדחה מהעדר ואין מי מקבלם: (טו) כל הנמלא. כי כל הנמלא בתוכה ידקר בחרב ואם הוא מעם נכרי: וכל הנספה. כל הנוסף על בני העיר להיות עמהם יפול בחרב והוא כפל ענין במ"ש: (טז) ועלליהם. קטניהם יתבקעו לעיניהם ואין לאל יד למחות: ישסו בתיהם. יבוזו ויבללו בתיהם ויאנסו נשיהם: (יז) את מדי. לפי שהוא אכזר ביותר לזה הזכיר אותו לבדו: לא יחשבו. לקחת בפדיון נפש: וזהב. ואף זהב לא יחפלו בו: (יח) וקשתות. הקשתות של אנשי פרס ומדי תבקענה את נערי בבל בהגיעם

מצודת ציון

(תהלים ד'): כעברת. מל' עברה וזעם: (טו) ידקר. ענין נעילה ותחיבת חרב בגוף כמו והביטו אלי את אשר דקרו (זכריה י"ב): (טז) ירטשו. ענין בקיעה וכן אם על בנים רטשה (הושע י'): ישסו. ענין בזה ושלל: תשגלנה. מלשון משגל ומשכב: (יז) מעיר. מל' התעוררות: (יח) תתום.

חזון ישעיהו

באור הענין

אל הקיבוץ שיהיה העדר ביחד והרועה ישמרם מכל פגע, ואז הם בטוחים הגם שרועים בשדה או ביער, ובעת יתפזרו יאבדו ויהיו לטרף בפי זאבים, אבל הלבי מדרכו ללכת בדד ואין מטבעו שיתקבלו הלביים עדרים עדרים, כמ"ש דמה לך דודי ללבי על הרי בתר, רק שלריך הוא למעון ומקום מיוחד בו ישכון ויתלונן על שן סלע ומלודה ויסתר מן החיות החזקים ממנו, ובעת שידח ממעונתו ומקומו אינו בטוח מטרף. לפ"ז הלבי מודח מבקש את מקומו, והלאן המפוזרות מבקשים את העדר שלהם, ולריכים להתקבץ. כמשל הזה אמר כי הנכרים אשר ימלאו בבבל אשר עד עתה היה להם ארץ בבל כארלם, ועם הפדים כעמם, עתה בעת תלכד העיר יהיו נחשבים אם כלבי מודח המבקש את ארלו, ואם כלאן המפוזרות המבקשים את בני עמם, ומפרש נגד כלבי מודח איש אל ארצו ינוסו, ונגד כלאן ואין מקבץ, איש אל עמו יפנו, ור"ל שיפנה כל איש לבקש את בני עמו למען יתחברו ביחד וינוסו אל ארלם: (טו) כל הנמצא, הטעם שאיש אל עמו יפנו כי ירא לנוס לארלו בדד, כי כל הנמלא יחידי בדרך ידקר, והטעם שאיש אל ארלו ינוסו, ולא יתחברו עם בני בבל להלחם נגד האויב, כי כל הנספה אל לבא המלחמה יפול בחרב: (טז) ועלליהם, גם זה מוסב על הגרים בבבל מארלות אחרות, עולליהם אשר לא יוכלו לברוח עמהם ירוטשו אל הקירות לעיניהם באכזריות וישסו בתיהם וישכבו עם נשיהם. (ובזה אין כפל ענין במה שכפל דבר זה בפסוק י"ח, כי שם מדבר מבני בבל עלמם): (יז) הנני, עתה התחיל לספר מה שיעשו לבני בבל עלמם, עליהם לא יבוא האויב כמו על הגרים הנכרים שיבואו לשוסם בתיהם בעד ממון לבד, כי מאתם לא יבקשו כסף וזהב אך נפשות, עליהם, על אזרחי בבל. כסף לא יחשבו, דקדק במליצתו, כי הכסף לא היה בחשיבות אללם למאומה, והזהב הגם שא"א כלל שימלא אדם שיכחיש חשיבות הזהב, מ"מ הם לא יחפלו בו, ר"ל שיניחו כל כסף וזהב וילכו רק להשמיד ולאבד: (יח) וקשתות, יל"פ שנמשך למעלה הנני

באור המלות

הוביל יקר מפז: (יד) מדח, ואין מקבן. מודח מליין חוץ למקומו, וע"כ בא אללו פעל הסבה בכ"מ (דברים כ"ב א', ש"ב י"ד ג', ירמיה ט"ז ט"ו, מ' י"ב, מ"ג ה', יחזקאל ל"ד ד' ט"ז), ולא בא עליו פעל קיבוץ רק כשמדבר מן גלות ישראל שעם הנדיחה נקשר מושג הפיזור והניפון מעלמו (דברים ל' ד', ירמיה כ"ג ג', כ"ט י"ד, ל"ב ל"ז, מיכה ד' ו', לפניה ג' י"ט), אבל קיבוץ הוא הפך הפיזור והניפון כנ"ל (י"א י"ב): (טו) הנספה. שרשו ספה ושתי הוראות לו, כליה, ויש נספה בלא משפט, תוספת, ספו שנה על שנה, הא' משתתף עם סוף מנע"ו, יחדו יסופו, יבא סופם וקלם. הב', עם יסף מנפ"י. ומתאלעים, כמו שמשמשים דבר וספוכו, וענינו פה על הנוסף על אנשי המלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו: (טז) ירטשו. לא נמלא רק על פגר אדם, וענינו העברת הלורה עד שלא יוכרו האיברים: (יז) לא יחשבו, לא יחפלו. בלתי נרדפים, כי ילוייר שיחשב

נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה וּפְרִי־בֶטֶן לֹא יְרַחֵמוּ עַל־בָּנִים לֹא־תָחוּס עֵינָם׃ יט וְהָיְתָה בָבֶל צְבִי מַמְלָכוֹת תִּפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְׂדִּים כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה׃ כ לֹא־תֵשֵׁב לָנֶצַח וְלֹא תִשְׁכֹּן

רש"י

תבקענה בחציהם אשר יורו בקשתותיהם: ופרי בטן. עוללים דקים: (יט) והיתה בבל. שתי פורעניות באו לה בשתי שנים דריוש הרג בלשאצר ומלך שנה ולשנה השנייה נהפכה כמהפכת סדום מן השמים וכן שנינו בסדר עולם (ירמיה נ"א) ובא בשנה השמועה הזאת של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות וגו' שהיתה מלב וראש הממלכות ושהיתה תפארת גאון כשדים עתה והיתה כמהפכת סדום: (כ) ולא יהל שם ערבי. כמו לא יאהל לא יפרוש שם אהל, אפילו ערביים שדרכם ליושב באהלים ולהסיע מקניהם ממקום למקום לא תמצא חן בעיניהם לקבוע שם אהליהם כי אף למרעה צאן לא תהיה ראויה ואל תתמה על לא יהל הנאמר כאלו היתה בו אל"ף כי הרבה מקומות יש שחסרת קול האות במקום אות וכן (איוב ל"ה) מלפנו מבהמות הארץ כמו מאלפנו וכן (משלי י"ז) שקר מזין על לשון הות כמו שקר

מצודת ציון

ענין המלה כמו יחוס על דל (תהלים ע"ב): (יט) צבי. ענין הדר ופאר כמו נחלת צבי צבאות גוים (ירמי' ג'):

מצודת דוד

אשר יורו עליהם: ופרי בטן. עוללים דקים: על בנים. ר"ל בנים קטנים: (יט) צבי ממלכות. אשר היא פאר כל הממלכות: תפארת. אשר היא תפארת לבני כשדים אנשים כי הוו מתפארים ומתגאים בה: כמהפכת. בזה עתה תהיה כמהפכת אשר הפך ה' את סדום וגו': (כ) לא תשב. לא תהיה מיושבת עד עולם: ולא תשכון. לא תהיה בנויה מבני אדם עד סוף ימי הדורות וכפל הדבר במ"ש: ולא

חזון ישעיהו

באור המלות

אוזה דבר מפני מעלתו, ובכ"ז לא יחפוץ בו, וזוויל שיחפוץ גם דבר בלתי חשוב: (יח) בנים, פרי בטן. בנים גדולים, פרי בטן קטנים, כאן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי (מיכה ו ז'), מצייר שיתן בן הגדול בעד פשע המרד הגדול, והעולל הקטן בעד חטאת השוגג הקטן: ירחמו, תחוס עינם. הרחמים, לא יהיה רק מאדם לאדם, במה שיתפעל מצרת חברו, והחסה תהיה גם על בע"ח וכלים, ועינכם אל תחוס על כליכם, אתה חסת על הקיקיון, כי ענינו שחס מלהשחית דבר שיקוה ממנו תועלת או צורך. ובזה תבין דברי הגמ' (ברכות ל"ג) האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקים אותו, פליגי בה תרי אמוראי, ח"א מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים, וח"א מפני שמטיל קנאה במ"ב, שאי דנחית קמי' דרבה ואמר אתה חסת על קן צפור חוס ורחם עלינו, אמר רבה כמה ידע האי גברא לרצויי למרי', א"ל אביי והא משתקין אותו תנן, ורבה להדודי לאביי עביד. כי המתפלל הזה שנה דבריו ואמר אתה חסת על קן צפור, ולא אמר אתה רחמת, ולמ"ד הטעם מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים, לא היה ראוי להשתיק אותו, ולכן לא השתיק הו אז, אך הלא להטעם מפני שמטיל קנאה במ"ב, אי הבדל בזה במ"ש אתה חסת על קן צפור, שלא מפני רחמנות צוה המצוה, רק מפני חסתו שלא יתמעטו בריותיו שיש לעולמו צורך בהם, יש קנאה במ"ב, כאילו אין צורך להעולם רק בקן צפור לא בשאר מינים, ולטעם הזה לא יפה התפלל. ואחר ברכה שבח אותו, השיב לו אביי והא משתקין אותו תנן, והשיב לא כאמרה הטעם, ולא היה ראוי לו להתפלל בלשון שיש ספק בכוונת אמירתו, כי לא ידענו איזה מני הטעמים הוא עקר: (כ) תשב, תשכון. פעל שכן המוגבל אל פעל תשב תורה שישיבה הקבועית, והשכינה תורה דרך עראי, ע"ל (י"ה ג', נ"ב ט"ז). לנצח, דור ודור. בכ"מ שידבר על הזמן בבחינת נצחיותו מראש עד סוף, יאמר לעולם או לנצח, וכשידבר בבחינת שהוא מתחלק במחשבה לימי דורות, יאמר לדור ודור, כמו בהשירותי ע"ז תמיד במקומו. ופה, על הישיבה הקבועיית יצדק לעולם, כי היא נמשכת בלי הפסק, ועל השכינה הארעיית, שהוא מקרה, המתחיל ופוסק בחלק מן הזמן, אומר שלא יקר מקרה זה בשום דור: יהל. מענין אם הראה אור כי יהל

באור הענין

מעיר את מדי, והנני מעיר קשתות אשר נערים תרטשנה, או ישואל שהכיתו הנערים בהקשתות במקום החצים, וישליכו אותם מן הקשת אל הקירות כזרוק אבני קלע. **על פרי בטן וכו'**, הבדלתי בבאור המלות, פרי בטן הם יונקי שדים ובנים הם הגדולים, וההבדל בין רחם וחוס, רחמים לא יצדק רק על בעלי חיים שקצרה נפשו מראות בצרתם, וחוס הוא על איבוד ממון שחס על ממונו לבל יאבדהו. וידוע שמטבע אנשי הצבא להתמלא רחמים על הילדים הרכים יותר מעל הבחורים, כי על הגדולים יתאכזרו לנקום מהם, לא על היונקים. אולם באופן אשר יהיו יותר את הגדולים שיוכלו לכבשם לעבדים ושפחות ותחוס עיניהם עליהם, אבל היונקים לא ישיגו מהם תועלת, לעומת זה אמר שעל פרי בטן שדרך לרחם עליהם הם לא ירחמו, ועל בנים הגדולים שדרך לחוס עליהם מפני תועלת הממון לא תחוס עינם אשר שלא יחשבו כסף וזהב: (יט) **צבי ממלכות**, שכל המלכיות היו נכנעים תחת בבל והיתה חמדת הממלכות, וידוע כי לפי גדולת גאון הממלכה וגדלה ראוי שעיר המלוכה תבנה לתפארת וכלילת יופי, ובזה בבל היתה תפארת גאון כשדים, שגאונה של כשדים היה מתפאר בבבל עיר הממלכה שהיתה נערכת ביפיה לעומת גאונה של כשדים, עתה תהיה כמהפכת וכו': (כ) **לא תשב**, שתתישב בקביעות, ואף גם לא תשכן אפילו דרך עראי, (עיין באור המלות). **ולא יהל**, גם מי שיתעכב לו נסיעתו בערב ויוכרח ללון שם לא יהל שם, היינו שלא ידליק שם אור וגם לא יחזיק כל דבר אשר לו הלל והארה פן ירגישו בו החיות והנחשים השוכנים

בעיי

עד־דור ודור ולא־יהל שם ערבי ורעים לא־ירבצו שם׃ כא ורבצו־שם ציים ומלאו בתיהם אחים ושכנו שם בנות יענה ושעירים ירקדו־שם׃ כב וענה איים באלמנותיו ותנים בהיכלי ענג וקרוב לבוא עתה וימיה לא ימשכו׃

יד א כי ירחם יהוה את־יעקב ובחר עוד בישראל והניחם על־

ת"א ושכנו שם. חולין ס"ד: ושעירים. שבת קנ"ב:

ע"ש (כא) זהר ויגש נב"ר ל"ו ס"ס ויק"ר ס' כ"ב פסקא בחקותי: (א) זהר ו חי ש"ר י"ס:

רש"י

מאזין: (כא) ציים. ת"י תמון הם גמיות מרטריג"ש בלע"ז: אוחים. לא ידעתי מה מין חיה הם (אוחים לשון קולים וחוחים ודרדרים): ושעירים. שדים: (כב) וענה איים באלמנותיו. ויגורו חתולים בארמנותיו: וענה. כמו וענתה שמה (הושע ב') ומעונותיו טרפה (נחום ב') ויש לפרש עוד וענה ל' עניית קול: ותנים. יענו בהיכל עונג שלהם: וימיה. ימי טובתה: לא ימשכו. כי כבר הובטחו ישראל (ירמיה כ"ט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם ואותה פקידה ע"י כורש מלך פרס שיטול המלוכה מבבל אחר דריוש המדי כי שניהם מדי ופרס נתחברו עליהם והתנו ביניהם אי מינן מלכי מנייכו אפרכי:

יד (א) כי ירחם ה' את יעקב. לומר להם הבטחת גאולתם מיד בבל: ובחר עוד בישראל. לעתיד

מצודת דוד

יהל. אף הערבי השוכן באהלים ע"פ השדה לא יטה שם אהלו לגודל השממון: לא ירבצו שם. את מקניהם: ורבצו שם. לגודל השממון ירבצו שם חיות היער: (כב) וענה. כ"א מהאיים יצעק בהארמנות והתנים יצעקו גם המה בהיכליהם שהיו מתענגים בהם (דרך האיים והתנים לצעוק בתמידו'): וקרוב. הזמן קרוב לבוא עלי' עת פורענות' וימי שלום' לא יהיו נמשכין לזמן מרוב' וכפל הדבר במ"ש לחזק הענין:

יד (א) כי ירחם ה'. חוזר למעלה לומר לזה יקרב עת קץ בבל כי ירחם וגו' ובחורבן בבל תהיה תשועה לישראל: ובחר עוד. כאומר והקטן עוד זאת בעיני ה' כי

מצודת ציון

גאון. מל' גאוה: (כ) יהל. כמו יאהל ונפלה האל"ף וכן ולעמשא תאמרו (שמואל ב' י"ט) משמעו תאמרו: ירבצו. ענין השכיב' לנוח: (כא) ציים אחים. שמות מיני חיות: בנות יענה. שם עוף בת היענה: ושעירים. הם השדים הנראים בדמות שעיר למי שמאמין בהם וכן ושעיר על רעהו יקרא (לקמן ל"ד): ירקדו. ענין קפיצה ודלוג: (כב) וענה. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וגו' קול רם (דברים כ"ז): איים. שם חיה: באלמנותיו. כמו בארמנותיו או הוא מל' אולם: ותנים. מין נחש: עתה. מלשון עת:

יד (א) והניחם. תרגומו וישרינון: ונלוה. ענין חבור

באור הענין

חזון ישעיהו

בעיי החרבות. ואפילו הרועים הרובצים את צאנם ביום, ג"כ לא ירביצו שם כי יהיה מקום שמם לגמרי: (כא) ורבצו, מצייר ענינה כמדינה מיושבת שדרך להמצא בני אדם הדרים בבתים ובהמות הרובצים בשדות ועופות השוכנים על האילנות וילדים קטנים מרקדים ברחובות, נגד בהמות הרובצות אומר כי ירבצו ציים, נגד הגרים בבתים אומר כי יהיו אוחים מין קוף תחת אדם, נגד העופות השוכנים (כי ל' שכינה בא על עופות), אומר כי יהיו בנות יענה והמרקדים יהיו שעירים: (כב) וענה, בהיכלי השרים יש היכל גדול אשר שם יתקבצו כולם יחד להתענג בשמחה ושירים, והדרים קטנים המיוחדים שיתבודד שם איש איש לבדו, עפ"ז אומר כי האיים שהיא חיה הבאה מאיי הים, ואינה יכולה להתחבר אל יתר החיות הם יצעקו באלמנותיו שהם החדרים הקטנים, והתנים יצעקו בהיכל הגדול. וקרוב, הפסק מלכות אחת יהיה באחד משני פנים, א] על צד הרעה שנתמלאת סאתה ובא עת פקודתה, ב] מפני שהגיע זמן הצלחת מלכות אחרת ותמו ימי מלכות זה, כי אין מלכות נוגעת בחברתה, עז"א שמלכות בבל תכלה מצד שתי הסבות האלה. א] על צד הרעה כי קרוב לבוא עתה. עת פקודתה להעניש אותה על מה שהרעו והצירו לישראל. ב] מצד שהגיע זמן מלכות ישראל ובנין בית הבחירה, שמוכרח שתכלה מלכות בבל תחלה, ועי"כ ימי בבל הקצובים למלכותה היו רק שבעים שנה מיום גלות ישראל, עז"א וימיה הקצובים לה למלכות וממשלה לא ימשכו, כי יכלו לסוף שבעים שנה:

יד (א) כי ירחם, הנה גאולת ישראל תלויה באחד משני דברים, או מצד רחמי ה', או מצד מעשיהם

באור המלות

(איוב ל"א כ"ו): וערבי. מענין ערב ונשף, הגר שם בערב: (כא) ורבצו. פעל רבץ בא תמיד על הבהמות, ופעל שכן בא על העופות לרוב, (בראשית ג' כ"ד, לקמן ל"ד י"א, יחזקאל י"ז כ"ג, ל"א י"ג, ל"ב ד', תהלות נ"ב ז', ק"ד י"ב): ואחים. מין קוף בעל זנב: וציים. מלשון ציה, בעל חי שלא ימצא רק במדבר ציה ולא יכנע לעולם: (כב) באלמנותיו. כמו ואלמני הגר (יחזקאל מ"ח ט"ז), חדרים קטנים שלפני הבית. ואיים, חיה הנמצאת באיים רחוקים:

(א) יעקב, ישראל. באורתי הבדלם למעלה (י' כ'): ונלוה,

אַדְמָתָם וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם וְנִסְפְּחוּ עַל־בֵּית יַעֲקֹב׃ ב וּלְקָחוּם עַמִּים וֶהֱבִיאוּם אֶל־מְקוֹמָם וְהִתְנַחֲלוּם בֵּית־יִשְׂרָאֵל עַל אַדְמַת יְהוָה לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְהָיוּ שֹׁבִים לְשֹׁבֵיהֶם וְרָדוּ בְּנֹגְשֵׂיהֶם׃ ג וְהָיָה בְּיוֹם הָנִיחַ יְהוָה לְךָ מֵעָצְבְּךָ וּמִרָגְזֶךָ וּמִן־הָעֲבֹדָה הַקָּשָׁה אֲשֶׁר עֻבַּד־בָּךְ׃ ד וְנָשָׂאתָ הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאָמָרְתָּ

ת"א ונלוה הגר. יבמות מ"ז קידושין ע': הס"ם בחיר"ק.

ע"ש (ב) בר"ר ע"ז מ' במד"ר י"ד ספרי באחנו: (ג) זהר בראשית קדושים: (ד) ויק"ר ע"ו:

רש"י

יגאלם גאולה שלימה: ונספחו. ונוספו וכן ספחני נא (שמואל א' ב') וכן מהסתפח בנחלת ה' (שם כ"ו): (ב) והתנחלום. יהיו נוחלים אותם וכן והתנחלתם אותם (ויקרא כ"ה): ורדו. לשון רדיה ונגישה כמו לא תרדה בו (ויקרא כה): (ג) ביום הניח ה' לך. לישראל הכתוב מדבר: מעצבך ומרגזך. שעצבך והרגיזך מלך בבל ובראותך מפלתו ינוח לך כי תרא חפצך: (ד) מדהבה. לשון מרבית

מצודת ציון

כמו כי לוית חן (משלי א'): ונספחו. ענין אסיפה וקבוץ כמו ההם הרול יסופחהו (איוב ל'): (ב) שבים. מל' שבי: ורדו. ענין ממשלה כמו וירד מיעקב (במדבר כ"ד): (ג) ומרגזך. ענין תנועת החרדה כמו ותחתי ארגז (חבקוק ג'): (ד) שבת. ענין בטול כמו רהב הם שבת (לקמן ל'):

מצודת דוד

עוד יבחר בכל ישראל בימי המשיח והיה גאולה שלימה ואת כולם יניח על אדמתם: ונלוה. יתחברו גרים אליהם: ונספחו וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ב) ולקחום. העמים יקחו את ישראל ויביאום אל מקומם: והתנחלום. בית ישראל ינחלו מהם בהיותם על אדמתם להיות להם לעבדים ולשפחות: והיו שבים. הם ישבו את האומות אשר שבו אותם מאז: ורדו. ימשלו באותם שנגשו אותם לעבוד': (ג) והיה ביום. חוזר הוא על מפלת בבל: הניח ה'. כיתן לך מנוחה ממה שהיית עד הנה בעצב וברוגז: ומן העבודה. ויהיה לך מנוחה מן העבודה הקשה אשר מלך בבל עובד בך: (ד) ונשאת. תרים קול לדבר כמשל הזה וגו': שבת נגש. מתבטל הנוגש לעבוד עבודה: שבתה. נתבטלה העבודה המוזהבת

חזון ישעיהו

באור המלות

ונספחו. הנלוה והנספח שניהם טפלים, כי זה ההבדל בין נוה והגר, רק הנספח, הוא שספילתו כדבר נוסף ומוס בעיקר, ואמרו קנים גרים כספחת: (ב) ורדו בנגשיהם. הנוגש והרודה לוחץ על מס או עבודה, רק עם מושג הרדיה מקושר מושג הממשלה הקשה הלוחצת: (ג) מעצבך ומרגזך ומן העבדה. העוצב והרוגז, התפעלות נפשיים, העוצב הוא לרוב על דבר שחסר לו והאבד ממנו, והרוגז על רעה או דבר זר מתחדש עליה עתה, ושניהם יוליאו את הנפש ממעמד המנוחה אל התנועה והטלטול הפנימי. והעבודה תוציא את הגוף ממעמד מנוחתו, ויצוייר שהנפש והגוף, הא' במעמד המנוחה, והשני במעמד הטלטול, לכן אמר פה ביום שיניח ה' את גופך מטלטול העבודה, ואת נפשך משני הטלטולים, העוצב על הטוב שחסר לו, והרוגז על

באור הענין

מעשיהם הטובים, כי אם יהיו זכאים בעת הגאולה אז אין צריכים לרחמים וחמלה, רק כמו שבחר ה' בהם מקדם להיות לו ממלכת כהנים וגוי קדוש כן ישוב יבחר בם, אבל אם לא יהיו זכאים, ולא יהיו מובחרים שיבחר ה' בהם מצד הבחירה, (שגדר הבחירה הוא, בעת שחלק הנבחר הוא המעולה והנאות אצל הבוחר), אז עכ"פ יפדם מצד הרחמים והחמלה שירחם על עניים ושעבודם ויחוס פן יאבדו בעכו"ם. וידוע כי שם יעקב יאמר על ההמונים והפחותים ובשם ישראל יקראו בעת היותם במדרגה מעולה ונשאה. עז"א הגאולה תהיה או מצד כי ירחם ה' את יעקב, על ההמונים שאין ראוים מצד מעשיהם, או מצד כי יבחר עוד בישראל שהם המעולים. והניחם על אדמתם, יתן להם שם מנוחה מכל אויב ומציק, ובהכרח לבטל מלכות כשדים תחלה. ונלוה הגר עליהם, מצד שלותם והצלחתם. ונספחו, יהיו טפלים אל בית יעקב: (ב) ולקחום, ר"ל תחלה יקבלו גרים שיתגיירו בעת שלא יהיו בשלוה גמורה, אבל אח"כ יקחו עכו"ם אותם ויביאו אותם אל מקומם ולא יתקבלו עוד לגרים רק יתנחלו (אחר שכבר יהיו על אדמת ה'), לעבדים ולשפחות. והיו שבים, ישלמו אל העכו"ם שהרעו להם מדה כנגד מדה, את שוביהם ישבו גם המה, ומי שהוסיף להרע להם ונגש אותם בעבודת פרך, כן גם המה ירדו בם בעבודה קשה. (והנה מסדר הכתובים מבואר שנבא זאת על גאולת בבל, ובאמת לא נתקיימו אז היעודים האלה. אמנם הנית דעתך בזה עם מ"ש בתחלת קאפיטול י"א, שזמן הגאולה העתידה כבר התחילה מימי חזקיה ותלויה ועומדת, על עת יזכו, ואם היו זוכים היו היעודים האלה מתקיימים בצאתם מבבל, ואחר שלא זכו נתאחר הדבר עד יבא החזון למועד ויפח לקץ וכמ"ש חז"ל ברכות ד'): (ג) והיה ביום הניח, שהוא אחר מפלת בבל (ועי' בבאור המלות): (ד) איך, מצייר שמואלים איך ומה היה הדבר שפתאום נשבת הנוגש

על

איך שבת נגש שבתה מדהבה: ה שבר יהוה מטה רשעים שבט משלים: ו מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רדה באף גוים מרדף בלי חשך: ז נחה שקטה כל־הארץ פצחו רנה: ח גם־ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא־יעלה הכרת עלינו: ט שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך עורר לך רפאים כל־

ת"א איך שנה. שנת קמ"ע: שבר ה' מטה. שם קל"ס: נחה שקטה. שם קמ"ט:

ע"ש (ה) במד"ר י"ב שהש"ר ב' שו"ט מ"ו נ"ס פסיקתא ס' ע"ו אדר"ע ש' ירושלמי מגילה א' י"א: (ז) שו"ט נ"ס מכילתא שירה: (ח) א"ר א'

רש"י

נאוה ומשא כבד. ורבותינו דרשו שאומרים מדוד והבא: (ה) שבר ה' מטה רשעים. שהיה מכה עמים בעברה: (ו) מרדף בלי חשך. מורדף כל גוי וגוי על ידו בלי חשך עצמו מלרדוף ומדלוק אחר כל אומה ואומה: (ז) פצחו רנה. זאת הרנה פצחו נחה שקטה כל הארץ: (ח) גם ברושים שמחו. אף אילונין אדילא שמחו על מפלתך: (ט) לקראת בואך. כשתרד לגיהנם ומה היא ההרגזה לעורר לקראתך

מצודת דוד

ר"ל העשירה בעלת מרבית הזהב: (ה) מטה רשעים. ר"ל שהיו מכים באומות כמטה הזה: שבט וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ו) בעברה. בחרון אף: מכת בלתי סרה. הכה מכה מתמדת שלא תסור מן המוכה: רדה באף גוים וגו'. ר"ל על כי הוא משל על העכו"ם באף ובחימה שפוכה לכן היה הוא מורדף מבלי מניעה כי היה מורדף עד לכלה: (ז) נחה. ה"ה עתה במפלתו שקטה הארץ ואנשיה פצחו רנה: (ח) גם ברושים וגו'. הוא משל על השרים והפלטונים:

מצודת ציון

מדהבה. תרגום של זהב הוא דהבא יכן נאמר בו אנת הוא רישא די דהבא (דניאל ב'): (ו) רדה. ענין ממשלה: חשך. ענין מניעה כמו ולא חשכת (בראשית כ"ב): (ז) נחה שקטה. פתרון אחד להם וכפל המלה בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל י"ב) והדומים: פצחו. ענין פתיחת פה והרמת קול שמחה וכן פצחי רנה וצהלי (לקמן נ"ד): (ט) שאול. גיהנם: רגזה. ענין תנועת החרדה:

אלו. יאמרו בשמחתם הנה מאז שמת נ"כ לא יעלה עוד הכורת עלינו ולפי שהמשיל אותם לברושים וארזים אמר לשון הנופל בהם: (ט) שאול מתחת. בני שאול אשר מתחת לארץ חרדו לקראת בואך שמה והוא ענין מליצה והפלגה כאלו יפחדו ממנו גם שמה: עורר לך. השאול הקים בעבורך את המתים מן העתידים הם השרים המנהיגים את העם כעתודים

חזון ישעיהו

באור הענין

על המסים, ואיך פתאום נפלה מדהבה, המלכות שנקראת מלכות הזהב. משיב לא נהיה זה במקרה, כי. (ה) שבר ה', שברו בהשגחה. מטה רשעים, הם הנוגשים והשוטרים הלוחצים את העם, ושבט מושלים הוא המושל בעצמו. ומבאר נגד מטה רשעים: (ו) מכה, שהיה מכה עמים בעברה (שם עברה מורה שכעס על לא דבר). מכת בלתי סרה, שהיתה המכה בלא סרה וחטא, שהגם שהעם לא חטאו היה מכה אותם. ונגד שבט מושלים אומר שהשבט הזה היה רודה גוים באף, ובקצף, הגם שהמורדף בלי חשך א"ע, ר"ל שהגם שהגוי שנרדף מפניו לא חשך את עצמו מן הרודף. והיה מוכן אליו לעשות לו כרצונו, מ"מ רדה אותם באף כאילו מרדו בו ופרקו עולו. ועתה נחה שקטה כל הארץ: (ז) נחה, מצייר כי כל הארץ למעלה כבר נחה שקטה, וכבר שכחה כל אשר עבר עליה מהמרגיז הזה, עד שפצחו רנה. והשמחה נתפשטה כ"כ עד כי. (ח) גם ברושים וארזים, שמחו לך על מותך, כי מעתה לא יעלה כורת עליהם, כמו עד עתה שהיה כורת יערות לעשות סוללה ודיק, ור"ל על כדור הארץ למעלה יש שמחה כללית עתה שלוה ושקט, אבל לעומת זה ההלדם עתה רוגז במקום אחר, כי. (ט) שאול מתחת רגזה לך, שהתרגזה השאול בשמעו כי הבא לשם בחשבו כי באת לשם להשמיד גוים ולאבד ממלכות: לקראת בואך, בעת ישמע מבואך כי א"כ ירא שאתה פגר מובס. עורר. וכבר יחל השאול לעורר מתרדמתם את הרפאים והענקים וכל העתודים שהם השרים הישנים שם שנת עולם, כאילו יעורר אותם שילכו ויתחברו אל מתנותיך להלחם מלחמתך, וכבר

באור המלות

הרעה הרוגשת אותם כל עת: (ד) מדהבה. כמו מזהבה, זהב, דהב בלשון כשדי, ונבוכדנצר נקרא אז מלכות הזהב, כי כן פתרו דניאל אנת הוא רישא די דהבא: (ה) מטה, שבט. באמרתי למעלה (י' ה'), שבט הוא המושל, ומטה הוא הנוגש על ידו: (ו) בעברה, באף. באמרתי הבדלם (י"ג ט'), עברה מצייר קצף הנס, שע"י שהוא באף על חוטא, יתעבר על הכלל, ומצייר שהוא באף על גוים, ועי"כ מכה עמים קטנים שלא חטאו, כמ"ש בלתי סרה. וסרה, כמו תוספו סרה, החטא נקרא סרה, ובלתי סרה בלא עון. וכ"כ למעלה (א' ד'), שבגוי אחד יצוייר כמה עמים, לכן מצייר הרדיה ותפיסת ממשלה, על גוים גדולים, והכאה והיסור בהם, לעמים פרטיים, כדרך מושל אכזר, ומורדף שם להנו דף, ר"ל רודה באף הגם שלא חשך המורדף ואין מקום לאף: (ז) נחה שקטה. שקט הוא יותר מנוחה, כמ"ש לא שקטתי (ואף גם) לא נחתי (איוב ג'), ופה מוסיף נחה גם שקטה לגמרי, גם פצחו רנה, כי שהתפשטה מהתפעלות היגון והרוגז אל השמחה: (ט) רגז. ענין תנועה. הארגיז ארץ ממקומה: עורר. מקור, לעורר:

הקים

עַתּ֣וּדֵי אָ֔רֶץ הֵקִים֙ מִכִּסְא֣וֹתָ֔ם כֹּ֖ל מַלְכֵ֥י גוֹיִֽם׃ י כֻּלָּם֙ יַֽעֲנ֔וּ וְיֹאמְר֖וּ אֵלֶ֑יךָ גַּם־אַתָּ֥ה חֻלֵּ֛יתָ כָמ֖וֹנוּ אֵלֵ֥ינוּ נִמְשָֽׁלְתָּ׃ יא הוּרַ֥ד שְׁא֛וֹל גְּאוֹנֶ֖ךָ הֶמְיַ֣ת נְבָלֶ֑יךָ תַּחְתֶּ֙יךָ֙ יֻצַּ֣ע רִמָּ֔ה וּמְכַסֶּ֖יךָ תּוֹלֵעָֽה׃ יב אֵ֛יךְ נָפַ֥לְתָּ מִשָּׁמַ֖יִם הֵילֵ֣ל בֶּן־שָׁ֑חַר נִגְדַּ֣עְתָּ לָאָ֔רֶץ חוֹלֵ֖שׁ עַל־גּוֹיִֽם׃

ת"א גם אתה. בס: איך נפלת. שבת קמ"ט: קמץ בז"ק. עמ"ש.

ע"ש (יא) רו"ר ג' קה"ר א': (יב) זהר בשלח ש"ר ע"ו שמ"ר ח' מכ לה שירה ת"ז הקדמה פ"ג תנחומא בשלח:

רש"י

רפאים. ענקים השוכבים שם: כל עתודי ארץ. כל מלכי אומות השרים והשרות הכתוב מושלם לפרים ולשרות ולעתודים כמו (תהלים כ"ב) כי סבבוני פרים וכמו (עמוס ד') פרות הבשן אשר בהר שומרון וכאן משלם לעתודים: הקים. השליך מכסאותם שבגיהנם כל מלכי גוים: (י) גם אתה חלית כמונו. תמיהים אנו איך באת עליך רעה שגם אתה נחלית להיות כמונו למות: (יא) המית נבליך. נבלים וכנורות שהיו מזמרים לפניך ויש לפתור המית נבליך המית בני נבל עושי נבלה שבחייליותיך וכמדומ' אני שבמסורה הגדולה חיבר את זה ואת וזמרת נבליך (עמוס ה') באלפ"א בי"ת של ב' לשונות: (יב) הילל בן שחר. כוכב נוגה המאיר אור ככוכב הבוקר או הקינה על שרה של בבל נאמרה שיפול משמים: נגדעת לארץ. אתה נבוכדנצר שהיית חולש על גוים. מטיל גורל עליהם על המלכים מי מהם ישרתוך

מצודת ציון

עורר. מלשון התעוררות והקמה: רפאים. כן נקראים המתים כי נרפו ונחלשו ע"י המות: (י) יענו. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וגו' קול רם (דברים כ"ז): חלית. מלשון חולה: נמשלת. ענין דמיון והשואה: (יא) הורד. מלשון ירידה: המית. מל' המיה ושאון: יוצע. מל' מצע המשכב: (יב) הילל. ענין האורה ונוגה כמו בהלו נרו (איוב כ"ט) ויקרא כן ככב הבקר על כי הוא המאיר ביותר: נגדעת. ענין כריתה כמו שקמים גודעו (לעיל ט'): חולש. ענין גורל ובדרז"ל

מצודת דוד

הקים. השאול הקים כל המלכים ההולכים בראש העדר: מכסאותם לצאת לקראתך וענין מליצה הוא: (י) כלם יענו. כולם ירימו קול ויאמרו אליך גם אתה עם רוב ממשלתך הנה נעשית חולה במכאובי המיתה ויסורי גיהנם כמונו: (יא) הורד. מה שהיית מתגאה עודך חי הנה הורד הגאוה אל השאול כי הנך כאחד העם: המית נבליך. קול המית נבלים וכלי נגון שהיה נשמע בביתך הנה גם היא ירדה שאולה כי פסקו אותן השמחות: תחתיך. הרימה היתה לך למצע והתולע למכסה ממעל: (יב) משמים. ר"ל מרום המעלה והממשלה: הילל בן שחר. אתה נ"נ אשר היית דומה לכוכב הבקר המאיר ביותר: נגדעת. נכרת לנפול בארץ אתה המטיל גורלות על האומות על מי ילך להלחם כמ"ש כי עמד מלך בבל וגו' לקסום קסם וגו' (יחזקאל

חזון ישעיהו

באור המלות

רפאים. הם הענקים: (יא) רמה, תולעה. פ"ס שפורש נקרא רמה, ואחר שרוחש ממקומו נקרא תולעה, וירם תולעים, אנוש רמה ובן אדם תולעה (איוב כ"ה). אנוש הקטן ממשיל כרמה. ובן אדם, שמציין הולד אדם מאדם, מציין עם תולעה הפורשת מרמתה, וכן פה הרמה שוכבת למצע, והתולעה רוחשת ומכסה למעלה: (יב) חולש. מענין חולשה וגבר ימות ויחלש: הילל בן שחר. ר"ל התנוצצות השחר והארתו,

באור הענין

הקים כל מלכי גוים, הנמצאים בשאול מכסאותם, כאילו כולם מתחילים לעזוב כסא מלכותם אשר בשאול, מיראתם מפניך, אבל כ"ז יהיה לקראת בואך טרם תבא, אבל עת שתבא אל בני השאול וירחוק, אז. (י) כלם יענו, אחר שאנו רואים כי חלית כמונו, וגם בך שלט חולי והפסד ההרכבה כעל כל מורכב מבשר ודם, א"כ הלא אלינו נמשלת, אנוש אנוש כמונו, וכמונו גם אתה: (יא) הורד שאול גאונך, וגם הורד שאול המית נבליך, כי יתר המלכים הגם שגאונם ירד קבר, מ"מ עדן זוכרים את מעשיהם לדור אחרון בשירי האומה אשר שירו עליו אהבים ופורטים את גבורותיו עפ"י הנבל, ואתה גם נבליך דממו לא יזכירו מעשיך עוד, רק תחתיך יוצע רמה: (יב) איך, ידוע שעמי קדם היו מיחסים הצלחת המלכות אל הכוכבים, ואמרו כי כוכב ההצלחה שלו בשמים מאיר עליו ומגיה אור. ועפ"ז מדמה כוכבו לאור בן השחר, ר"ל אור המתחיל לזרוח על האופק מצד מזרח, שהכוכב אשר הוא במעמד העליה יזריחה אין דרכו לשקוע רק לעלות, ואיך נפלת לאחור משמים הארץ. ובנמשל כי היית בתכלית ההצלחה והעליה ואיך נפלת נפילה פתאומית. נגדעת לארץ חולש, מצייר כי הכוכב הזה בנפלו נפל על גוים רבים, והתפוצץ לשברים בין הגוים, עד שנתחלק אורו בארץ לחבלים רבים בין גוים שונים, אבל לא נפלה בהאור הגדול שהיה לך מקדם, רק חולש והסר כח, כאילו האור החלש והכהה שנפל עתה נפל על גוים, והם חלקוהו ביניהם בקו, שזה משל על שנתחלק מלכותו ואורו לגוים רבים ומלכיות שונות, אבל לא בגבורה והוד והדר כמקדם, רק בחולש ורפיון, כענין שנאמר בכיוצא בו (דניאל י"א), וכעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים ולא כמשלו אשר משל:

יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי־אֵל אָרִים כִּסְאִי וְאֵשֵׁב בְּהַר־מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן׃ יד אֶעֱלֶה עַל־בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן׃ טו אַךְ אֶל־שְׁאוֹל תּוּרָד אֶל־יַרְכְּתֵי־בוֹר׃ טז רֹאֶיךָ אֵלֶיךָ יַשְׁגִּיחוּ אֵלֶיךָ יִתְבּוֹנָנוּ הֲזֶה הָאִישׁ מַרְגִּיז הָאָרֶץ מַרְעִישׁ מַמְלָכוֹת׃ יז שָׂם תֵּבֵל כַּמִּדְבָּר וְעָרָיו הָרָס אֲסִירָיו לֹא־פָתַח בָּיְתָה׃

ת"א אעלה על. פסחים נ"ד חגיגה י"ג חולין פ"ט: אך אל שאול. פסחים נ"ד חגיגה י"ג:

ע"ש (יג) ש"ר כ"א ויק"ר י"ח שוח"ט י"ד מב לאח שם אגב"ר ב' א"ר פ"ו: (יד) במד"ר ה' פ' כ' ש"ר א' מכילתא שם תנחומא וארא פדר"א נ"ס א"ר ע"ו א"ז י"א: (טו) ש"ר ע' במד"ר ע' א"ר ע"ו ל"א א"ז י"א: (טז) א"ר ל"א:
(יז) בר"ר פ"ג ויקר"ר י"ח י"ע תנחומא תזריע א"ר ל"ה: (יז) בר"ר פ"ג ויק"ר י"ח י"ע תנחומא תזריע א"ר ל"א:

רש"י

ביום פלוני ורבותינו דרשוהו שהיה מפיל גורל על המלכים למשכב זכור: (יג) ממעל לכוכבי אל. ישראל: **בהר מועד**. הר שהכל מתועדים הוא הר ציון: בירכתי צפון. בעזרה מקום שנבחר בו ירך הצפוני כענין שנאמר (ויקרא א') על ירך המזבח צפונה: (יד) אעלה על במתי עב. אהי כדאי לדור עם בני אדם אעשה לי עב קטנה באויר ואשב בה ויונתן תירגם אסק עלוי כל עמא: (טז) ישגיחו. יביטו דרך חורין **וחרכין** אבוטי"ר בלע"ז: יתבוננו. בורקשי"ר בלע"ז: (יז) לא פתח ביתה. לא פתח להם בית הסוריהם

מצודת דוד

כ"א): (יג) השמים אעלה. ר"ל אעלה במעלה רמה למשול על כולם עד ימי עולם: ממעל וגו'. כפל הדבר במ"ש: בהר מועד. הוא הר ציון כי שם היו נועדים כל ישראל והשכינה עמהם: בירכתי צפון. הוא ציון שעומדת בצד צפון ירושלים וכפל הדבר במ"ש: (יד) על במתי עב. על גבהי העב: אדמה לעליון. להיות כמוהו לשבת מופרד מבני אדם והוא ענין מלוגלג על מרבית הגאוה שהיה לו: (טו) אך. כלפי שאמר אעלה על במתי עב אמר לא כן יהיה לך אך תורד לשאול ולתחתיות הבור: (טז) ראיך. הרואים אותך בשאול יביטו אליך ויתבוננו להסתכל אליך בכונת הלב ויאמרו היתכן שזהו האיש אשר היה מרגיז הארץ בחייו: (יז) שם תבל. מקום המיושב שמה לשממה כמדבר: ועריו. אף ערי עצמו הרס בעברתו: לא פתח ביתה. לא התיר אסיריו ללכת לביתם: (יח) איש בביתו. כל אחד נקבר בכבוד בקברו:

מצודת ציון

ומטולין הלכים על הקדשים בי"ט (שבת קמח): (יג) מועד. מל' ועד והאסיפה כמו הנה המלכים נועדו (תהלים מ"ח): בירכתי. ענינו צד ועבר וכן ירך המזבח (ויקרא א'): (יד) במתי. גבהי וכן על במותימו תדרוך (דברים ל"ג): עב. ענן: אדמה. מל' דמיון: (טו) ירכתי. ענינו סוף ותחתית וכן וירכתו על צידון (בראשית מ"ט): (טז) ישגיחו. ענין הבטה בכונת הלב: יתבוננו. ענין הסתכלות בעיון רב כמו ואתבונן אליו בבוקר (מ"א ג'): מרגיז. ענין תנועת הרעדה: (יז) תבל. כן נקרא מקום הישוב: ביתה. הה"א

באור המלות | חזון ישעיהו | באור הענין

כמו בן חיל בן מות: (יג) הר מועד. כמו אהל מועד, המיועד לשכינתו הגדולה: (טז) ישגיחו. שגח הוא הבטה יתירה, משגיח מן החלונות, ואחריו ההתבוננות להכיר את

(יג) ואתה אמרת בלבבך, העמים בימי קדם עובדי האלילים, חלקו את אליליהם לשלש מחלקות, התחתים שנים ושלישים, א] הכוכבים המושלים למעלה ויסימו משערם בכח אלהות, ב] בני אלים השוכנים בארץ על הרים הגבוהים הנועדים להם, ג] אלים אמצעיים השוכנים באויר. ואחר שהיו מיחסים אל מלכיהם כח אלהות, היו מיחדים לו כוכב בשמים המושל ממשל רב בין בני עליון כמו שהמלך מושל למטה, ואת המלך הושיבו בין בני אלים התחתונים יושבי הר מועד, ומהבילים עליו כי ביכלתו לעלות על במתי עב אל בני אלים האמצעים, ומשם יפרד להיות כוכב בשמים, (כידוע בהמיטאלאגיע הנמצאת בידנו שארית מלמודי הכשדים והחזיות אשר הולידו ימי קדם). וז"ש נגד טכנו בשמים שהיה מתפאר שיעלה בשמים להרים כסאו על כל כוכבי אל, ולמשול עליהם ממשל רב, ונגד המלך עצמו למטה שהתפאר שישב בקביעות בהר מועד הנמצא בירכתי צפון, אשר שם ישבו בני אלים, החיים חיי האושר והאלהות ועם אדם לא ינוגעו, וגם התפאר כי מן ההר ההוא יתנשא אל בני אלים השוכנים בין הארץ והשמים, כי. (יד) אעלה על במתי עב. אל אלים האמצעים, ובזה יהיה לו דימוי בצד מה אל האל העליון שהוא הכוכב אשר בשמים: (טו) אך, אמנם לעומת שהגבת, א] לעלות מן השפל עד השמים, ב] להתפשט בממשלתך על כל כוכבי אל שהוא נמשל אל ספיסת מלכות וממשלה על כל העולם, יהיה בשניהם בהפך, כי נגד העליה לשמים אל שאול תורד, ונגד התפשטות המשרה לקצוי ארץ, הנה לשוכך יהיה מוגבל ומצומצם רק בירכתי בור, שם יהיה מקומך לא אף אמה אחת משם והלאה: (טז) ראיך, גם אותם שרגילים לראותך, עתה אליך ישגיחו בהשגחה הכנה ואליך יתבוננו, כי יסתפקו בך אם אתה הוא, כי ישאלו לעצמם וכי אפשר כי זה הוא האיש אשר הרגיז כל כדור הארץ ממקומו בהגועה אחת, וע"י התנועה החזקה הזאת הרעיש ממלכות הגרים על הארץ והפכם ע"י הרעש, עד כי. (יז) שם תבל, המיושב שמם כמדבר, וגם עריו של עצמו

(יח) כל־מלכי גוים כלם שכבו בכבוד איש בביתו: (יט) ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב לבש הרגים מטעני חרב יורדי אל־אבני־בור כפגר מובס: (כ) לא־תחד אתם בקבורה כי־ארצך שחת עמך הרגת לא־יקרא לעולם זרע מרעים: (כא) הכינו לבניו

ת"א כל מלכי. שבת קמ"ט: ואתה השלכת. סנהדרין מ"ג:

ע"ש (יח) א"ר ט"ו: (יט) ויק"ר י"ח תנחומא תזריע א"ר ה' כ"א א"ז כ"ה: (כ) א"ר ט"ו: (כא) אס"ר ד' א"ר ט"ו:

רש"י

להוציאם כל ימי חייהם לפוטרם ללכת לביתם, כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה.: (יח) איש בביתו. בקברו וכן ת"י בבית עלמיה: (יט) כנצר נתעב. כיונק אילן המתעב בעיני בעליו, שהוסר ומגרש ומשליכו כך הושלכת מקברך. אמרו חכמים כשנעשה בהמה וחיה ז' שנים המליכו עם הארץ את אויל מרודך וכשחזר למלכותו נטלו וחבשו בבית האסורין עד יום מותו, כשמת הוציאו אויל מרודך מבית הסוהר להמליכו ולא קבל עליו אמר אם ישוב למלכותו יהרגני אמרו לו מת ונקבר ולא האמין עד שהוציאוהו מקברו וגיררוהו: לבוש הרגים. בלבוש מלוכלך כמו לבוש הרוגים: מטעני חרב. מדוקרי רמחים מדוקר בלשון ערבי מוטען: יורדי אל אבני בור. אל עמקי בור מקום שהאבנים נוללים שם ירדת: כפגר מובס. ת"י מודש כמו נבוס קמינו (תהלים מ"ד) ועל הרי אבוססו (לקמן פסוק כ"ה) מתבוססת בדמיך (יחזקאל ט"ז) הגדוש כטיט חוצות: (כ) לא תחד אתם בקבורה. לא תשוה לשאר

מצודת ציון

בסופה במקום למ"ד בתחלתה: (יט) כנצר. כענף וכן ונצר משרשיו יפרה (לעיל י"א): מטעני חרב. מדוקרי חרב והוא לשון ערבי: אבני בור. עומק הבור מקום שהאבנים נוללים ויורדים: כפגר. כן נקרא גוף ההרוג וכן רב הפגר (עמוס ח'): מובס. נרמס ונדרס כמו יבוס צרינו (תהלים ס'): (כ) תחד. מלשון חד ואחד: (כא) מטבח. מקום טבחם:

מצודת דוד

(יט) ואתה. אבל אתה נשלכת מקברך כמו שעוקרין ענף המתועב לזרקו להלן כי חז"ל בשעה שנטרד נ"נ לשבת שבע שנים עם החיות המליכו עם הארץ את אויל מרודך בנו וכשחזר למלכותו נטלו וחבשו בבית האסורים עד יום מותו כשמת הוציאו את אויל מרודך להמליכו ולא קבל אמר אם ישוב למלכותו יהרגני ולא האמין שמת עד שהוציאוהו מקברו וגררוהו: לבוש הרגים. בלבוש מלוכלך כמו לבוש הרוגים מדוקרי חרב מרוב הלכלוך: יורדי אל אבני בור. ר"ל אשר מרוב הלכלוך יורדים במלבושים כאלה בעמקי הבור כגוף הפגר הנרמס כי לגודל המאוס לא יפשטו הלבושים מעליהם ואמר שבמלבוש כזה יגררו פגר נ"נ ללעג ולקלס: (כ) לא תחד. לא תהיה לאחד להיות שוה למלכי העכו"ם בדבר הקבורה לנוח בכבוד: כי ארצך שחת. ולזה פחד אחד ממנו עד שהוציאוהו מקברו: עמך הרגת. כמ"ש ואמר לסובד' לכל חכימי בבל (דניאל ב'): לא יקרא וגו'. כיון שהם זרע מרעים לא יקרא לזמן רב לומר אלו מזרע נ"נ כי במהרה יכרת זרעו: (כא) הכינו. האומות יאמרו זו לזו הכינו מטבח לבני נ"נ: בל יקמו.

חזון ישעיה

באור המלות

הדבר: (יט) כנצר. נצר נקרא מקום שמשליכים שם פגרי הבהמות, ומגביל אל קבר של בני אדם, היושבים בקברים ובנצורים ילינו (לקמן ס"ה), ופה הוא מתאר את הקבר שדומה כנצר של פגרי בהמות, לא כקבר בני אדם: מטעני חרב. מנושאי חרבות כמו טענו את בעירכם (בראשית מ"ה),

באור הענין

הרם, בעברתו הרם כמה ערים גם מארץ כשדים אשר לא שמעו לפקודתו, **אסיריו לא פתח** מן האזיקי' גם בעת שהיו **ביתה**, בבית הסוהר כלואים שם, אשר אין חשש שיברחו מ"מ לא פתח אסירי ידיהם, ואיך נהפך עתה אחר מיתתו מן כל המלכים, כי.

(יח) **כל מלכי גוים**, התכבדו במיתתם בשני ענינים, א] באיכות הקבורה, **כי שכבו בכבוד**, שהשכיבו אותם אל קבריהם בכבוד גדול כחק המלכים, ב] במקום הקבורה כי שכבו **איש בביתו**, בקברות המלכים אשר הכינו להם בחיים בהיכליהם: (יט) **ואתה**, נהפכת בשני דברים אלה לבוז ולקלון, א] כי קברך דמה **כנצר נתעב** מקום שישליכו שם פגרי הבהמות, ב] כי גם שם לא הניחו אותך לשכב, כי **מן קברך** זה הדומה **כנצר נתעב** השלכת לחוץ, בבזיון גדול, והלבישוך אז **בלבוש הרוגים** שנהרגו בידי, **טועני** ונושאי **חרב**, שציירו על לבושך הרוגים מדוקרים בחרב, להזכיר רוב הרגה שרצחת. (וספרו חז"ל כי אחר מותו גררוהו מקברו והסחיבוהו בחוצות בבל בבזיון). מוסיף לאמר, למה הדמיון הזה שדמיתי כי לא דמה כבודך במותך לכבוד המלכים במיתתם, הלא גם **יורדי אל אבני בור**, הפגרים שמשליכים אותם ערומים בלא תכריכין על אבני הבור, כפגר המובס ונרמס, שאין מתעסקים בו להלבישו תכריכין, גם עם יורדי בור האלה. (כ) **לא תחד אתם בקבורה**, גם אתה איך ראוי להתאחד ולהיות דומה בקבורה, כי איך ראוי להקבר כלל, רק ליתן בשרך לכלבים. **כי ארצך שחת**, ומי יכבדך אחרי מותך אם בחה גם ארצך והרגת גם עמך, ולכן ראוי שלא לבד שיספכו כולם חמתם עליך אחרי מותך, כי גם ראוי **שלא יקרא לעולם זרע מרעים**, שגם זרעו לא יקראו על כסא הממלכה לעולם. כדברו זאת יתרגש המליץ, מוסיף המרים, ולמה תרצה רק שלא יקראו למלוכה הלא מהראוי הוא, כי. (כא) **הכינו**

מַטְבֵּחַ בַּעֲוֺן אֲבוֹתָם בַּל־יָקֻמוּ וְיָרְשׁוּ אָרֶץ וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל עָרִים׃ כב וְקַמְתִּי עֲלֵיהֶם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל שֵׁם וּשְׁאָר וְנִין וָנֶכֶד נְאֻם־יְהוָה׃ כג וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וְאַגְמֵי־מָיִם וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ כד נִשְׁבַּע יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי כֵּן הָיָתָה וְכַאֲשֶׁר יָעַצְתִּי הִיא תָקוּם׃

ת"א וקמתי. מגילה ו': ושמתיה. ברכות נ"ז עירובין י"ט: וטאטאתיה. ברכות י"ז ר"ה כ"ו מגילה י"ח קמא נ"ה: נשבע ה'. סנהדרין נ"ד: ע"ש (כב) א"ר פ"ו אג"ר כ"ט ז: (כג) בר"ר ע"ע פתיחה דאיכה ירושלמי ברכות ע' א' א"ר פ"ו: (כד) תנחומא שופטים: (כה) מכילתא שירה: קמץ בז"ק

רש"י

אלכים לנוח בקברך: כי אלך שחת. ברוב עבוד' ועמק הרגת חנם כמו שמפורש (בדניאל ב') ואמר להובד' לכל חכימי בבל לכך שאוך ונהגו בך בזיון להשליך מקברך: לא יקרא לעולם זרע מרעים. ואף בניך ילקו בעונך ולא יתקיימו אחריך ימים רבים כי יתהכרו עליהם שונאיך וישחיתום. ויאמרו זה לזה. (א) הכינו לבניו מטבח. לבל יקומו וירשו ארץ ותמלא הארץ שונאים מלוקים וכן תירגם יונתן בעלי דבבין כמו (שמואל א' כ"ח) ויהי ערך, ועוד יש לפתור ומלאו פני תבל ערים כלפי שאמרנו למעלה שם תבל כמדבר ועריו הרס הזר ואמר יכלה זרעו ויחזרו יושבי הערים למקומן ומלאו פני תבל עיירות: (כב) ושאר. שארית: ונין. בן מושל במלכות אביו: ונכד. בן הבן. נין זה בלשצר ונכד א ושתי: (כג) קפד. הריצון בלע"ז: וטאטאתיה. לשון כיבוד אשקובי"ר בלע"ז כמו שאמרו רבותינו לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה עד דשמעוה וכו': (כד) כאשר דמיתי. כאשר כן היתה. אתה

מצודת דוד

לבל יקומו לרשת הארץ: ומלאו. ואז כשיולכת זרעו ימלאו פני תבל ערים ולפי שאמר למעלה ועריו הרס לכן אמר שמנתה ימלאו ערים: (כב) וקמתי. אקום להפרע מהם: שם ושאר וגו'. לא ישאר מה משלו להיות שם ונזכר עליו ולא ישאר מי מבאר בשרו לא בן ולא בן בנו: (כג) ושמתי. אשים את בבל להיות למורשה לקפוד ואגמי מים כי שמה הדור הקפוד ושם יהיו אגמי מים כדרך המקומות ההריבות: וטאטאתיה. הכבד והנקה אותה כמכבדות של השמדה כי תתרוקן מכל טוב ולא ישאר מאומ': (כד) אם לא. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר והרי הוא כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה עשי כך וכך וכן אם לא בתים רבים (לעיל

מצודת ציון

(כב) ושאר. ענינו קרוב כמו שאר בשרו (ויקרא י"ח): ונין. הוא בן: ונכד. הוא בן הבן וכן אם תשקר לי ולניני ולנכדי (בראשית כ"א): (כג) למורש. מל' ירושה: קפד שם עוף מדברי: ואגמי מים. כן נקרא מקום קבוצת המים וכן לאגם מים (תהלים ק"ז): וטאטאתיה במטאטא. ענין נקוי וכבוד במכבדו' העשוי לכבד את הבי' וכדרז"ל שקולי שאטיתא ועאטי ביתא (ר"ה כ"ו): (כד) דמיתי. ענין מחשבה כמו אותי דמו להרוג (שופטים כ'): תקום. תתקיים:

חזון ישעיהו

באור הענין

לבניו מטבח, בל יותר מהם איש, כי זאת להם מצד שני ענינים, א] מגיע להם זה בעון אבותם העבר, שהחריבו תבל, ב] לשמור הנזק בעתיד בל יקומו ויתגברו בשום פעם וירשו ארץ, כי הם יטענו טענת ירושה על כל הארץ מצד אבותיהם שמלכו בכפה, לכן הכינו להם מטבח, למען ימלא פני תבל ערים מיושבים, שזה לא יהיה אם הם יירשו ארץ כי אז יחריבוהו. משיב ה' אל דברי המליץ לאמר. (כב) וקמתי, ה' אומר אני בעצמי אקום עליהם, ולא לבד שאכרית בית נבוכדנצר, כי גם והכרתי לבבל שם ושאר שאכרית המלוכה מבבל בכללה, ולא לבד המלוכה, כי גם. (כג) ושמתיה למורש קפד, שתהיה שממה לעולם: (כד) נשבע ה', וה' קיים דבר זה בשבועה. לאמר, וכה אמר לברר דבריו. הלא כאשר דמיתי, התכלית שירצה ה' במעשהו הוא העצה שלו (כנ"ל ה' י"ט), והאמצעיים שיעשה להקים התכלית ולהביאו אל הפועל הוא המחשבה. והנה במפלת אשור, תכלית מפלתו היה שלא ירע לישראל, וזו היא העצה, והאמצעיים שהכין לזה הוא מפלת אשור בהר ציון, שעי"כ ראו גבורות ה' והשגחתו על עמו ולא יסף שוב עליהם עוד. אומר ה' הלא כאשר דמיתי האמצעיים אל עצתי הלא כן היו, ומבואר שגם העצה שיעצתי שהוא בל ישתעבדו ישראל, לא לבד שהיתה כי גם תקום לעולם

באור המלות

הנהרגים מיד נושאי הרבות: (כב) שם ושאר. והשפן כן יעמד זרעכם ושמכם (לקמן ס"ה), ונין בן הבן ונכד בן בנו הבן, עי' (בראשית כ"א) אם תשקור לי ולניני ולנכדי: (כג) קפד. ע"ל (ל"ד): מטאטא. הוא מכבדי הבית: (כד) דמיתי, ועצתי. העצה אצל ה' היא התכלית הנרצה אצלו, והמחשבה היא הכנת האמצעיים להשגת התכלית (ע"ל ה' י"ט), שהמחשבות שהם האמצעיים צריכים לקבוע אל המטרה שהוא העצה והתכלית, כמ"ש מחשבות בעצה תכון (משלי כ' י"ח), אולם האדם אין בכחו לקבוע התכלית האמתי, כי הוא נתון לו מה', וכל אשר הוא חושב מחשבות שהם אמצעיים יובילוהו רק להקים התכלית שקבע ה' שהוא עצת ה', כמ"ש רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום (שם י"ט כ"א), ואמר ה' הפיר עצת גוים, שהוא התכלית שלהם, ומניא הניא מחשבות עמים, שהם האמצעיים

כה לִשְׁבֹּר אַשּׁוּר בְּאַרְצִי וְעַל־הָרַי אֲבוּסֶנּוּ וְסָר מֵעֲלֵיהֶם עֻלּוֹ וְסֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמוֹ יָסוּר׃ כו זֹאת הָעֵצָה הַיְּעוּצָה עַל־כָּל־הָאָרֶץ וְזֹאת הַיָּד הַנְּטוּיָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ כז כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת יָעָץ וּמִי יָפֵר וְיָדוֹ הַנְּטוּיָה וּמִי יְשִׁיבֶנָּה׃ כח בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ אָחָז הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה׃ כט אַל־תִּשְׂמְחִי פְלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי נִשְׁבַּר שֵׁבֶט מַכֵּךְ כִּי־מִשֹּׁרֶשׁ

ת"א לשבור אשור. סנהדרין נ"ד: ע"ש (כו) שם: (כז) ת"ו ה' מנ"ס ק"א: כ"ט זכר כראשית לן נשא ת"ו ס"ט: קמץ בטרחא.

רש"י

נבוכד נצר ראיתיה שנתקיימו דברי נביאי ישראל בסנחרב: (כה) לשבר אשור בארצי. ובזאת תדע כי את אשר יעצתי אליך גם היא תקום: לשבר אשור וגו' מוסב על כאשר דמיתי כן היתה: אבוסנו. אשר אמרתי לרומסו ולבוססו: (כו) על כל הגוים. על אשור בשעתו ועל בבל בשעתה: (כח) בשנת מות המלך אחז. ומלך חזקיהו בנו היה המשא הזה על פלשתים: (כט) אל תשמחי פלשת כלך. שהרימותה ראש בימי אחז שהיה רשע שגרם לו רשעו שנמסר בידכם כענין שנאמר (דברי הימים ב' כ"ח) ופלשתים פשטו בערי השפלה וגו': כי נשבר שבט מכך. כי נחלשה ונשפלה מלכות בית דוד שהיו למודים להכות

מצודת ציון

(כה) אבוסנו. ענין רמיסה ודריסה: עלו. אמר בל' שאלה המעול המושם על צואר הפרה לחרוש בשדה ור"ל הכבדת העבודה: וסבלו. ענין טעינת משא וכן יסור סובלו (לעיל י'): שכמו. כתפו: (כז) יפר. ענין בטול ומניעה: (כח) לפע

מצודת דוד

ס'): כאשר דמיתי. כמו כאשר חשבתי [באשור כן היתה וכן כאשר יעצתי בבבל היא תקום: (כה) לשבר. חוזר על כאשר דמיתי וגו' לומר המחשבתי היה לשבור את אשור בארצי כי סביב ירושלים נפל: וסר. ואז יסור מישראל העול מה שמם אשור עליו: וסבלו. המשא שהעמים אשור על שכמו.

יסור אז: (כו) זאת העצה. כן תהיה העצ' הזאת היעוצ' על כל הארץ על אשור בשעתו ועל בבל בשעתה: היד הנטויה. להכות בהם בשעתה ובפל הדבר במ ש: (כז) ומי יפר. וכי ומצ' מי יפר עצתו: וידו הנטויה. ר"ל ידו שלא היא נטוי' להכות וכי ומצא ישיב ידו: (כט) פלשת כלך. כל ארץ פלשתים: כי נשבר. כי המלכים שמלכו קודם אחז היו מכים בך ובימי אחז נחו המלכות: כי משרש נחש. ר"ל מגזע המלכים המכים בך מאז יצא מלך מולך הדומה לצפע והוא

חזון ישעיהו

באור המלות

(תהלות ל"ג י'). והנה התכלית קיים לעולם, כי עצת ה' לא תשתנה, אבל האמצעיים הם רק לפי שעה עד שיוקם התכלית הנרצה, כמ"ש עצת ה' לעולם תעמוד, אבל מחשבות לבו שהם האמצעיים הם רק לדור ודור לפי הדור, ולכן אמר פה, כאשר דמיתי כן היתה לפי שעה, אבל מה שיעצתי שהוא התכלית תקום לעולם, כמ"ש בהבדל בין היה ובין תקום (למעלה ז' ז'): (כה) וסר מעליהם עלו, וסובלו מעל שכמו יסור. ולמעלה (י' כ"ז) הקדים סבל אל העול? כי העול בעל הצואר הוא המכריח את השור לסבול הסבל על השכם, ולמעלה דבר בבחינת העם, שהם פורקים הסבל תחלה, ואינם רוצים לתת מס ועבודה. ואז רוצה להכריחם ע"י העול ואז יפרקו העול כמס שיגלחוהו. אבל פה ייחס הדבר אל ה' המושיע והוא הסיר תחלה העול, והמס מחנה אשור, וסר הסבל

באור המלות

לעולם, כי לא לבד שהצלתים מאשור כי כן אציל אותם מכל נוגשיהם. עתה מפרש, (נגד כאשר דמיתי). (כה) **לשבר אשור**, שהמחשבה שלי בהאמצעיים היו שני ענינים, א] לשבור את אשור בל ירע לישראל, ב] לשברו **בארצי ועל הרי אבוסנו** בתבוסה מופלגת שיראו כולם שאני עשיתי זאת, ובל יזידו שום אומה ולשון עוד להלחם בהם, זה היו האמצעיים, והתכלית שהוא העצה (**נגד כאשר יעצתי**) היה, שעי"כ **וסר מעליהם עלו**, ועי"כ יסיר סבלו, (עיין באור המלות), עתה מבואר וברור כי. (כו) **זאת העצה היועצה על כל הארץ**, לא על מלך אשור לבד, כי התכלית שלא ישתעבדו ישראל היה תכלית כולל, וממילא גם **זאת היד הנטויה על כל הגוים**, שימלאו לבם להשתעבד בם יפלו ג"כ ע"י ה' כמו אשור, כי אם היתה העצה רק על שעבוד אשור היו האמצעיים לריק, כי היה די אם היה נופל במדינתו ע"י סבה אחרת, לא ע"פ נס גדול כזה, ועתה אחר שהעצה הזאת והאמצעיים האלה הם ענינים כוללים, מבואר ג"כ מ"ש וכאשר יעצתי היא תקום היינו שתקום לעולם: (כז) **כי**, אחר אשר ה' צבאות **יעץ ומי יפר** ומי ישנה את התכלית שבחר ה' לעצמו, וכן א"א שלא יוכל תמיד למצוא האמצעיים הצריכים למלאות התכלית, ולא תגבר ידו על כל העמים, כי הלא **ידו הנטויה מי ישיבנה** ומי יעמוד בפניו: (כח) **בשנת מות המלך אחז**, מבואר (בד"ה ב') כי עוזיהו מלך יהודה יצא וילחם בפלשתים ויפרוץ את חומת גת ואשדוד ויבנה ערים באשדוד ובפלשתים (כ"ו וא"ז), ובימי אחז מרדו הפלשתים ופשטו בערי השפלה והנגב ולכדו חלק גדול מיהודה (שם כ"ח י"ח), עד מות אחז שמלך חזקיה והכניעם שנית, וע"ז נבא המשא הזאת: (כט) **אל**, אתה פלשת, עד עתה שמחת כולך בחיי אחז, יען **כי נשבר שבט מכך**, כי **יד** יהודה פלאים בימי אחז ולא יכלו לך, מעתה אל תשמחי עוד. **כי משרש נחש**, שהם מלכי יהודה הקודמים

נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע וּפִרְיוֹ שָׂרָף מְעוֹפֵף׃ ל וְרָעוּ בְּכוֹרֵי דַלִּים וְאֶבְיוֹנִים לָבֶטַח יִרְבָּצוּ וְהֵמַתִּי בָרָעָב שָׁרְשֵׁךְ וּשְׁאֵרִיתֵךְ יַהֲרֹג׃ לא הֵילִילִי שַׁעַר זַעֲקִי־עִיר נָמוֹג פְּלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי מִצָּפוֹן עָשָׁן בָּא וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעָדָיו׃ לב וּמַה־יַּעֲנֶה מַלְאֲכֵי־גוֹי כִּי יְהוָה יִסַּד צִיּוֹן וּבָהּ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמּוֹ׃

ע"ש (לב) ש"ר כ' ל"א תנחומא קדושים :

רש"י

בכם כמו שמצינו בדוד וכן עוזיהו מלך יהודה שהכה אתכם כענין שנאמר (ד"ה ב' כ"ו) ויצא וילחם בפלשתים ויפרוץ את חומת גת : כי משרש נחש . משרש אותו נחש יצא צפע שהוא קשה מנחש ומי היה זה זה חזקיהו שנאמר בו (מלכים ב' י"ח) הוא הכה את הפלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר : ופריו שרף מעופף . ת"י ויהון עובדוהי בכון כחיוי : (ל) ורעו בכורי דלים . ורעו בימיו שרי ישראל שהן עכשיו דלים מפניכם : בכורי . ל' שרים כמו (תהלים פ"ט) אף אני בכור אתנהו : (לא) כי מצפון עשן בא . פורענות קשה כעשן תבא עליהם מצפון עזה וגבוליה שהכה חזקיה היו בדרומה של ארץ ישראל במקצוע דרומית מערבית כמצאת ארץ ישראל לה מצפון וכן מצינו בספרי בהאזינו בקשו לברוח כלפי דרום היו מסגירין אותן שנאמר (עמוס ב') על שלשה פשעי עזה למדנו שעזה בדרום : ואין בודד במועדיו . ת"י ולית דמאחר בזמנוהי בגדודים שיעד לבא עליכם ואין מאחר שעמיו להיות בודד ובא בודד לבדו אלא כולם כאחד יבואו בחזקה : (לב) ומה יענה מלאכי גוי . ומה יגידו בימי

מצודת דוד

חזקיה שירבה להטות בך : ופריו . השורש והיה שרף הדולג במסורות כעפיפת העוף וגם זה יאמר על חזקיה וכפל הדבר במ"ש : (ל) ורעו בכורי דלים . ירעו מרעה שמן הראשים שבישראל אשר כמה עתה עם דל ואביון : ואביונים . כל העם בכללם : שרשך . היסוד והעיקר של פלשתים : ושאריתך . הנשארים מן הרעב יהרוג חזקיה : (לא) הילילי שער . עשי יללה על חורבן השער וזעקי מרה על שוממות העיר : נמוג . נמס ונחרב כל פלשת : כי מצפון . מא"י היושבת לצפון מזרח פלשת בא עליה פורעניות קשה כעשן : ואין בו ד במועדיו . אין מי באנשי חזקיה יבוא בדד בזמן המועדו שקבע להלחם בו כי כולם יחד יבואו : (לב) ומה יענה מלאכי גוי . כל אחד ממלאכי האומות ההולכים בשליחות מארץ לארץ כשישאלו

מצודת ציון

שרף . מיני נחשי' רעים : (ל) בכורי . ענין גדולים וחשובים וכן בכור אתנהו (תהלים פ"ט) : ירבצו . ענין השכיבה לנוח : (לא) הילילי . מ.' יללה : נמוג . ענין המסה והמקה : בודד . מל' בדד ויחידי : במועדיו . מל' מועד וזמן : (לב) יענה . ענין תשובה : מלאכי . שלוחים :

חזון ישעיהו

באור המלות

ממילא : (כט) צפע . קשה מנחש כנ"ל (י"א ח') : (ל) דלים ואביונים . אביון קשה מדל , שאביון אין לו מאומה , ויבואר (לקמן כ"ה ד', עמוס ד' א', ח' ו'. תהלות קי"ג ז', משלי י"ד ל"א) : (לא) הילילי שער זעקי עיר . בנאת לנשק נגון ולהליל , מיללים בעיר הנשים ורכי לב הנשארים וזועקים בשער הגבורים משיבי מלחמה שערה , אבל כאין תקוה , זועקים בעיר , שיאחו להליל ולגוע , אבל בשער מיללים , כי רפתה ידם , ומלת כולך מוסב על הילילי זעקי כולך , ואמרי נמוג פלשת : במועדיו . כמו ויועדו כל המלכים (יהושע י"א ח'):

באור הענין

הקודמים , יצא צפע נחש מזיק יותר , ופרי הצפע הזה יהיה שרף וארס מעופף המזיק למרחוק , שהוא חזקיה ופרי מעשיו הטובים שיזיקו לך : (ל) ורעו , מצייר שלות ישראל כבהמות הרועות בנאות דשא שהגדולות רועות והקטנות רובצות על ידם , כן בכורי דלים ירעו , והאביונים שהם גרועים מדלים ירבצו לבטח , אבל את היה בהפך , בכוריכם ירעו , ואת והמתי ברעב שרשך , שהוא הגבורים והגדולים ימותו ברעב בימי המצור . הם אביוניהם ירבצו בטח , ואת . ושאריתך , אחרי המצור יהרוג האויב הכובש , בחרב : (לא) הלילי , סנחריב כבש את פלשתים שלש שנים קודם שנפל בארץ יהודה (לקמן כ') וזה מה שנבא בפסוק הקודם ושאריתך יהרוג . עתה מציין כי בלכת סנחריב על ארץ יהודה לתפשה שעבר אז קרוב לארץ פלשתים הסירתו ובמוננו שנית פן יבא שנית עליהם , ושלחו מרגלים לראות ואז השיגו התשובה כי נפל שדוד בהר ציון , ואין להם להתירא . וז"ש הלילי שער וזעקי בעיר , לאמר נמוג פלשת כלך , מדמה אותם לדונג הנמוג מפני האש , אבל יאמר כי עוד לא בא האש רק מצפון עשן בא , לא בא עדיין רק העשן שהאש היה עדיין ברחוק רק עשנו הגיע לכם , ר"ל אם האויב קרוב ומשחית בצפון , וכבר החל לעלות כליל העשן לפלשת , וכבר החל הדונג הרך הזה להתמוגג בפני העשן הזה , והרו הטעם שנמוג לבבם בפני העשן , כי אין בודד במועדיו , האנשי חיל אשר הוא מיעד ומזמין לא נמצא שילכו בודד , הוא אינו מזמין יחידים רק מחנות מחנות עוברים מכל צד , והאין ספק תעבור גם מחנה מועדת ממחנותיו דרך ארצנו ותחריב המדינה שנית : (לב) ומה יענה , מצייר כי המלאכים ששלח פלשת לתור אחר הדבר , ולידע מקום מהלך האש הזה , ודרך העשן ונתיבותיו , מה התשובה שהביאו להם לנחמם ? ענו בבשורה . ה' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו , מן הגר

טו א מַשָּׂא מוֹאָב כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד עָר מוֹאָב נִדְמָה כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד קִיר־מוֹאָב נִדְמָה׃ ב עָלָה הַבַּיִת וְדִיבֹן הַבָּמוֹת לְבֶכִי עַל־נְבוֹ וְעַל מֵידְבָא מוֹאָב יְיֵלִיל בְּכָל־רֹאשָׁיו קָרְחָה כָּל־זָקָן גְּרוּעָה׃ ג בְּחוּצֹתָיו

ע"ש (א) בכ"ר מ"א ה"ר פ"א א' ל"ג הנתימה בפסיקתא: כצ"ל ברי"ש עמ"ש

רש"י

חזקיהו מלאכי ישראל ההולכים לבשר בשורות כן יגידו ה' יסד בציון והקים בה מלך הגון וחזק וסי' עמו : ובה יחסו עניי עמו. אף מעשרת השבטים באים שם כמו שמפורש (בד"ה ב' ל') ששלח חזקיהו מלאכים בכל גבול ישראל לשוב להקב"ה :

טו (א) **משא** מואב. נתנבא ישעיה שיבא סנחרב על מואב ויגלם כמו שנאמר (לקמן ט"ז) בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב: כי בליל שדד ער מואב נדמה. מואב כאלו ישן דומה ואין יכול להלחם ובליל אחר אשר שודד בו קיר מואב נדמה ת"י ואיגון דמימין, ער וקיר שתי מדינות מואב הם : (ב) עלה הבית ודיבון. עלה מואב הבית ואנשי דיבון עלו הבמות : לבכי.

מצודת ציון

טו (א) שדד. ענין עושק ואבדון : נדמה. ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י') ויאמר כן על האבדון והכריתה על כי הוא מושתק מעתה ולא נשמע קולו וכן אוי לי כי נדמתי (לעיל ו') : (ב) קרחה. ענין מריטת השער :

מצודת דוד

אותו חדשות מה יענה לשואלים : כי ה' וגו'. כאומר את זה יענה לומר דעו אשר ה' יסד את ציון ולא גבר עליה סנחריב : ובה יחסו. בציון יחסו להסתתר מפני סנחריב כי לא כבשה :

טו (א) משא מואב. נבואה זו על מואב אשר בליל בעת שינה בא השודד ושדד את העיר ער העומדת במואב ונכרת עמה : קיר מואב. העיר קיר העומדת במואב גם היא נשדדה בליל ונכרתה עמה : (ב) עלה הבית. מואב עלה לבית העכו"ם ואנשי דיבון עלו על הבמות לבכות שמה כחושבם שהעכו"ם תרחם עליהם ותצילם : על נבו. על חורבן נבו ומידבא יילול מואב : קרחה. כי ימרטו שערות ראשם ויאשר קרח : גדועה. תלשו השערות ונתשר מהם : (ג) בחוצותיו. בפרסום חגרו שקים לאבל הצער : כלה יילול.

חזון ישעיהו

באור המלות

(א) בליל. בלא ה"א מורה ליל המצויין, (לקמן כ"א י"א). וכבר באורתי למעלה (א' כ"ו) שעיר, פרזי, וקריה, מוקפת חומה בכל מקום, וכן ער מואב היה פרזי, וקיר מואב היה מוקף : (ג) בחוצותיו, וברחבתיה. חוץ הוא אחורי הבתים. ורחוב מקום השוק סרטיא ופלטיא, מקום רחב ששם הרבים מתאספים, לאננו מאליפות וכו' בחוצותינו, אין פרץ וכו' ברחובותינו (תהלות קמ"ד), הלאן נמצאים בהחוצות, והגוחם דרכם ברחובות, להכרית עולל מחוץ בחורים מרחובות (ירמיה ט' כ'), כי העולל לא ימצא ברחוב רק הבחורים. וכן תרחה עוד (שם ה' ה', משלי ז' י"ב, ה' ט"ז, עמוס ה' ט"ז): הבמות. שם גובה, במתי ארץ. ירד, הוא בינוני מהקל מנחי פ"י, וא"א להכרו עם ארוד בשיחי, שהוא בפעיל מנע"ו. ולדעתי, חבירו הוא וירדתי על ההרים (שופטים י"א), וענינו השפלה ודכאון מרוב הצער, ומשתתף בזה, עם רוד ועם ירד, ודע כי העיר והמדינה תדבר עליה

באור הענין

הצר הזה, כי הפילו ה' לפניהם. וכונת המליצה הזאת, כי הגם ששמחו הפלשתים על מפלת יהודה, מ"מ שב עתה ישועת ציון להם לבשורה טובה, שע"י נצלו מאויב יותר גדול, הוא סנחריב שהשחיתם לגמרי :

טו (א) **משא** מואב, במשא הזאת נושא משל ומליצה על מפלת מואב, ועל רפיון ידי גבוריה, כאילו אחר ששדדו ממנה שני ערים גדולים ער וקיר העומדים בגבול מואב לא הרגישו עדיין, ואחר שכבשו מהם גם נבו ומידבא העומדים באמצע המדינה, אז הרגישו והתרגשו, אבל לא למלחמה, רק לבכות, כנשים האלמים אשר לא יעצרו כח להלחם, רק אחר שכבר כבש מהם האויב חלק גדול במדינה והחריב חשבון ואלעלה לבי תפארת מואב, אז התעוררו גבוריו למלחמה, אבל אך לחנם, כי כבר הנחת גבורתם. כי בליל, בליל אשר שדד ער, עיר פרזי ממדינת מואב שעמדה אצל הספר. מואב נדמה, שהק לא הפעל מזה מאומה. גם בליל אשר שדד קיר, עיר בצורה ומוקפת חומה אשר בגבול מואב, גם עליה לא פתח לבו, רק נדמה, אח"כ. (ב) עלה, מואב. הבית, על הבתים. ודיבון, עיר במואב (עלה) על הבמות בגובה, אבל לא למלחמה רק לבכי על נבו ועל מידבא, שנכבשו בתוך כך וזאת העיר לבדה לבכות עד שכל מואב יליל, כי הרגישו בצרתם, ותחת שראוי לגבורי חיל לאמץ לבב המדינה, עלו הם לבכות כמתיאש, ולא לבד שבכו בנגעה, אבל גם בכל ראשיו קרחה, כמתאבל על שבר שאין לו רפואה כלל. וגם כל זקן גרועה, הגם שהזקן היה נכבד אצלם יותר ולא מרטו שערותיו אם לא נגע היאוש במעמקי לבבם : (ג) בחוצותיו, ולא תאמר שהיה האבל בחדרי משכיתם, כי גם בחוצותיו ששם אנשים עוברים ושבים חגרו שק וגם על גגותיה, שהם גלוים יותר על ידי שהם בגובה, ואף גם ברחבתיה שהרחוב הוא מקום השוק שרבים מתאספים שם תמיד נתעידות כי הם המיוחדים לרנת

חֲגְרוּ שָׂק עַל־גַּגּוֹתֶיהָ וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה יְיֵלִיל יֹרֵד בַּבֶּכִי׃ ד וַתִּזְעַק חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה עַד־יַהַץ נִשְׁמַע קוֹלָם עַל־כֵּן חֲלֻצֵי מוֹאָב יָרִיעוּ נַפְשׁוֹ יָרְעָה לּוֹ׃ ה לִבִּי לְמוֹאָב יִזְעָק בְּרִיחֶהָ עַד־צוֹעַר עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה כִּי | מַעֲלֵה הַלּוּחִית בִּבְכִי יַעֲלֶה־בּוֹ כִּי דֶּרֶךְ חֹרֹנַיִם זַעֲקַת־שֶׁבֶר יְעֹעֵרוּ׃ ו כִּי־מֵי נִמְרִים מְשַׁמּוֹת יִהְיוּ כִּי־יָבֵשׁ חָצִיר כָּלָה

קמץ בז"ק ס"א חסר ס"א מו"ק

רש"י

אלו בוכים בבית ואלו בוכים ברחבי במותיהם: (ג) ירד בבכי. גונח וזוהם בבכי כמו(שופטים י"א)וירדתי על ההרים וכן (איכה ג') זכור עניי ומרודי: (ד) על כן חלצי מואב יריעו. על אשר מזויני מואב יריעו לקראת המלחמה ונפשו של מואב ירעה לו מהרועעת כאבל על עצמו: (ה) לבי למואב יזעק. נביאי ישראל אינם כנביאי אומות העולם בלעם היה מבקש לעקור את ישראל על לא דבר ונביאי ישראל מתאוננים על פורעניות הבאה על האומות: בריחה עד צוער. על כל חזקה של מואב יזעק לבי עד צוער שהיא עגלה שלישיה עיקר רוחק שלהם כעגלה שהיא שלישית לבטן, ל"א שלישיה גברתנית וי"ת בריחיה כמו בורחיה יברחו מהם להמלט עד צוער כמו שעשה לוט אביהם שברח לצוער: מעלה הלוחית. מקום מעלות הר ששמו מעלה הלוחית וכן במורד חורנים (ירמיה מ"ח) יבכו הבורחים דרך שם וכל המקומות האלה ממואב הם: יעערו. יצעקו ולשון ארמי הוא שת"י לא ידכוך הדוכך הידד (לקמן ט"ז) לא יעוערון בקלהון: כי מי נמרים. נהר של אותו מקום: משמות יהיו. מדם חללים המתערב ונופל בהם: כי יבש חציר וגו'.

מצודת דוד

בכל מקום מהמקומות האלה ישמע קול יללה ונהימ' בבכי: (ד) ותזעק חשבון. עדת השבון: קולם. קול זעקתם: על כן. בעבור זעקת העם גם חלוצי הצבא שבמואב יריעו גם המה תרועת שבכי והיללה ולא שתו לבם להלחם עוד: נפשו ירעה לו. נפשו של מואב ירעה תרועת שבר על עצמו:

(ה) לבי למואב יזעק. הנביא מדבר כן על לשון העם שיאמר כל אחד ואחד לבי למואב יזעק ר"ל אזעק ממרירות לב ולא לפנים: בריחה וגו'. ר"ל הנה מעולם היתה מואב מדינה חשובה כעגל השלישי לבטן המעולה ביותר ועתה ברחו מפני המלחמה ובאו הבורחים עד צוער וכרם המקרא: כי מעלה הלוחית. כי בעת יברחו דרך מעלה הל' הנוהית הנה יעלו שם בבכי: דרך הרנים. בדרך חורנים יעורו זעקת שבר: (ו) מי נמרים. מי נהר נמרים יהיה שממה ר"ל יהרגו מיושבים:

מצודת ציון

גרועה. מל' גרעון וחסרון: (ג) ירד, ענין נפילה וגניחה כמו אריד בשיחי (תהלים נ"ה): (ד) חשבון ואלעלה יהץ. שמות מקומות: חלצי. מזוין בכלי קרב: יריעו ירעה. מל' תרועה: (ה) בריחה. מל' הבריחה וניסה: יעערו. כמו

באור הענין חזון ישעיהו באור המלות

באור הענין

עם, גם שם כלו ייליל ולא נשארו כלל להכתיר אבלם. והיה היללה גדולה כ"כ עד שכ"א יורד ושבר מרוב הבכי, ובכל זאת לא נבער בקרבם רשף קנאה כלל לצאת למלחמה: (ד) ותזעק, רק אחר שגם חשבון והלעלה התחילו לזעוק שגם אותם החריב האויב והם היו הפארת גאון מואב והדרה, וזעקתם גדלה כ"כ עד אשר עד יהץ נשמע קולם, כי נגע החורבן עד יהץ שאז כבר נכבש עין הארץ. רק אז חלצי מואב יריעו למלחמה, אבל כבר לא היה תרועת מלחמה ותרועת נקמה וגבורה, רק נפשו ירעה לו, תרועת שבר שהריעו על נפשם כאילו לבם נבא להם שבר ואבדון: (ה) לבי, במעמקי החזיון הזה, הלביש החוזה דבריו משל ומליצה, ימליץ כאילו לבבו הרואה אחרית דבר, הוא עלם חי עומד וקורא בקול לצבא מואב היוצאים למלחמה, ומזהיר אותם, אל הלכו להלחם כי לא תצליחו, רק זאת העצה, כי בריחיה, הבורחים של מואב והם עגלת שלישיה מעגל וחברם השלישים והגבורים של מואב יברחו עד צוער ולא ילחמו, כי עת ילחמו אני מודיעם כי מעלה הלוחית בבכי יעלה בו, הגבור אשר יפלט מן המלחמה ויגלל, יען כי דרך חורנים, שהיה בבקעה לפני המעלה, ושם היה שדה המערכה, שם זעקת שבר יעערו, כי יפלו לפני אויביהם, ולכן טוב יותר שיברחו לצוער ולא ילחמו כלל, כ"ז זעקת לב הנביא וקריאתו לגבורי מואב: (ו) כי, הנה עושר של מואב ורכושו, היה ע"י המסחר שהיה ע"י חוף אניות שהיה לו על מי נמרים, שעל הנהר הזה הביאו אניותיהם מרכולת אל תוך המדינה, והוציאו סחורה ממנה לחוץ, והנה המסחר יהיה בשני דברים, א] במה שמוכרים

באור המלות

המלולה בלשון זכר ונקבה יחיד ורבים גם יחד, כנודע לבעלי הלשון: (ה) בריחים. שם התואר מענין בריחה, ומבואר כי נוסה הוא בעת הצרה. ובריחה לפני הצרה: עגלת שלשיה. עגלת מענין ויבא המעגלה (ש"א י"ז כ'), והאול בוכב במעגל (כ"ו ה'), שהיא המחנה המוכנת למלחמה השוכנים בעיגול. והשלישים הוא מענין ומבחר שלישיו (שמות ט"ו ד') שהם השרים והנכבדים, ור"ל מעגל של שרי מואב, ומחנה של מבחר גבוריו: יעערו. מענין ערה בכפל הפ"א כמו יעירו: (ו) יבש חציר כלה דשא ירק לא היה. חציר כולל מיני ירקות הצומחים מאליהם ורובם למאכל בהמה (מ"א י"ח ה', איוב מ' ט"ו, תהלים ק"ד י"ד), רק פעם אחד מוכירו למאכל אדם גרוע (במדבר י"א), והוא גדל בלי מים ובמקום יבש (עיין לקמן ל"ה ז' מ"ד ד'), וכ"ז מתיבש

דֶשֶׁא יֶרֶק לֹא הָיָה׃ ז עַל־כֵּן יִתְרָה עָשָׂה וּפְקֻדָּתָם עַל נַחַל הָעֲרָבִים יִשָּׂאוּם׃ ח כִּי־הִקִּיפָה הַזְּעָקָה אֶת־גְּבוּל מוֹאָב עַד־אֶגְלַיִם יִלְלָתָהּ וּבְאֵר אֵלִים יִלְלָתָהּ׃ ט כִּי מֵי דִימוֹן מָלְאוּ דָם כִּי־אָשִׁית עַל־

ס"א מד"ם

רש"י

כלומר גבוריהם ומלכיהם ושליטיהם, ולפי ששבחה של ארץ מואב הוא מרעה הטוב שבה כמו שפירשנו אילים ממואב לפיכך משל את פורענותה בחורבן מרעה שלה: (ח) על כן יתרה עשה. על אשר יתרה עשה תבא עליו הפורענות הזה שהיו כפויי טובה שהרי בכמה מקומות עמד אברהם ללוט בצאתו מחרן ובלכתו למצרים ובזכותו פולט מתוך ההפכה ונלחם עליו עם אמרפל וחביריו והיה להם לגמול טובה לזרעו והם היו מונים אותם כשהגלה סנחרב לראובני ולגדי והיו ישראל בוכים ומתאוננים והיו אומרים להם על מה אתם מתאוננים והלא לבית אביכם אברהם אתם הולכים לא מעבר הנהר בא וזהו שנאמר (צפניה ב') שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון ועוד שסייעו את סנחרב שלש שנים שצר על שומרון הוא שנאמר (לקמן ט"ז) בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כל כבוד מואב: ופקדתם. ת"י ותחומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב והוא מלשון מינוי כמו (במדבר ד') ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן כלומר ארצם שפקדתם אליה תלקח מהם: על נחל הערבים ישאום. יקחו האויבים אותם את הגבולין, ועוד יש לפרש ופקדתם שתבוא עליהם זו תהיה על נחל הערבים ישאום האויבים יגלו אותם אל ארץ בבל שהיא נחל ערבים שנאמר (תהלים קל"ז) על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו: (ח) אגלים ובאר אלים. מקומות הם בגבול מואב: יללתה. של מואב: באר אלים. כמו ולבאר אלים: (ט) מי דימון. שם הנהר: מלאו דם. כשם הנהר: כי אשית על דימון נוספות. דם שמו ודם חללים אוסיף למלאתו והוא לשון

מצודת ציון

יעורו ונכפלה פ"א הפעל: (ז) יתרה. מל' יתרון והוא ענין רבוי: עשה. ענינו הקבוץ והאסיפה וכן וישראל עושה חיל (במדבר כ"ד): ופקדתם. מל' פקדון וגניזה: (ח) הקיפה. ענין סבוב: (ט) אשית. אשים: לפליטת. ענין שארית:

מצודת דוד

ויבש חציר. לפי שכל שבח ארץ מואב במרעה שמן ודשן לכן אמר בחורבנה שיחרב מימיהם ויכלה המרעה: ירק לא היה. כ"כ תחרב כאלו לא היה שם ירק מעולם: (ז) על כן. בעבור כובד המלחמה: יתרה עשה. יתרון העושר ומרבית ההון שקבץ והממון הפקוד והגנוז אצלם את הכל ישאום על הנחל הגדלים שם ערבים לטמנים מעיני השודד תוך ענפי הערבים: (ח) כי הקיפה. בכל הגבול מסביב ישמע קול זעקה: עד אגלים יללתה. יללת מואב תהיה נשמע עד אגלים ועד באר אלים שעמדו בסוף גבול ארצם: (ט) מי דימון. שם נהר: מלאו דם. מדם הרוגיהם: כי אשית על דימון נוספות. שמי דימון מלאו דם ואוסיף עליו דם חללים וכו׳

חזון ישעיהו

באור המלות

לפני כל העשבים (ע"ל כ"ז מ' ו'). ודשא כולל הלבשות הארץ במיני עשבים שונים (רש"י בראשית א') ומתקיים יותר, וירק כולל כל הירקות למיניהם אשר לחלוותם רב ונאכלים ירוקים, (מ"א כ"א ב', משלי ט"ו י"ז, איוב ל"ט ח'), לכן אמר לא לבד חציר אף דשא ואף ירק נתיבשו מאין מים, גם הוסיף לא לבד שיבש אף גם כלה לגמרי, ואף גם לא היה, בטל עצמותו כאילו לא היה; ובזה נשמר סדר המליצה והדרגותיה בטוב טעם: (ז) יתרה עשה. אשר עשה, כמו בעבור זה עשה ה' לי, את הדרך ילכו בה: ופקדתם. מענין חסרון, ולא נפקד ממנו איש: נחל הערבים. הוא

באור הענין

היתרת, שהם דברים שתוציא הארץ יותר על הצורך, אל שאר מדינות, ב] במה שמביאים החסר דברים הבלתי נמצאים במדינה, מחוץ אל המדינה. עפ"ז ימליץ כי מי נמרים, הנהר הזה היה לשמה חרב ויבש, ע"י רוב החום ועצירת הגשמים שהיה אז, עד שיבש חציר, וגם כלה הדשא שמתקיים יותר, ואף ירק שמתקיים יותר מכולם לא היה. (עיין באור המלות): (ז) על כן, ע"י שחרב הנהר וחוף האניות ולא יכלו לסחור בו, לכן יתרה (אשר) **עשה**, הם דברים שגדלו במדינה יתר על הצריך שהיה דרכם להוליכם על האניות לחוץ. **ופקדתם**, דברים שהיו חסרים במדינה שהיו מוליכים אותם על האניות על מי נמרים לתוך המדינה, מעתה על **נחל הערבים ישאום**, ילך המסחר הזה על נחל מצרים; כי מלך אשור שכבש אותם הוליכם דרך נהר מצרים, שדרך שם הולכים ממדינת מואב אל אשור, (או כיון על נחלי בבל אם מלך בבל היה המחריב), והיא מליצה הלציית, על שסבת המסחר שלהם, וכל רכושם הלך שבי דרך נחל הערבים לארץ אויביהם, כאילו ע"י יבושת הנהר שלהם הוסב המסחר אל נהר אחר: (ח) **כי הקיפה**, אחר שצייר השממון שהיה בתוך המדינה, אומר כי גם **את גבול מואב הקיפה הזעקה**, כי גם בצאתם מארצם השיגם חרב אויב, וגם **עד עגלים** שהוא חוץ מגבול מואב, וגם (עד) **באר אלים** שרחוק יותר ממואב **הקיפה יללתה**, כי לא נחו מאויביהם גם אחר שברחו הלאה מגבולם. (ומצייר את הצעקה כעצם מופשט הנועק סביב לארץ מואב, כי בכל סביבות גבולם קרא שוד ושבר): (ט) **כי**, גם **מי דימון** שהיה רחוק יותר ממואב **מלאו דם** מהרוגי מואב. **כי אשים על דימון נוספות**, מחנות צוררים אשר יתאספו שם שנית להלחם עם הבורחים. **לפליטת**, ר"ל וגם ליתר הפליטה שימלטו מיד אויבים ויבאו ביערות (הבית

עליהם

דימון נוספות לפליטת מואב אריה ולשארית אדמה:

טז א שלחו־כר מושל־ארץ מסלע מדברה אל־הר בת־ציון: ב והיה כעוף־נודד קן משלח תהיינה בנות מואב מעברות לארנון: ג הביאו עצה עשו פלילה שיתי כליל צלך בתוך צהרים

ת"א שלחו כר. סנהדרין נ"ו נדה ל"ח: עמ"ש. הביאי קרי. עשי קרי.

רש"י

ספו שנה על שנה (לקמן כ"ט) ספות הרוה (דברים כ"ט) וי"ת נוספות כנישת משיריין מחנות האספות יחד: לפליטת מואב אריה. הפליטה שישאיר סנחריב יבא נבוכדנצר בעתו וישחיתה והוא נקרא אריה, כענין שנאמר (ירמיה ד') עלה אריה מסובכו: ולשארית. ישראל: אדמה. אדמתכם:

טז (א) שלחו כר מושל ארץ. אל תתגאו בגאותכם הלא ידעתם שמושל ארץ שלכם מישע מלך מואב (במלכים ב' ג') היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים שלחו אותו כר המושל שלכם מסלע מדברה אל הר בת ציון: (ב) כעוף נודד. מקינו: קן משלח. האפרוחים משולחים מקינם שהולכים מטולטלין כן תהיינה בנות מואב למעברות ארנון: (ג) עשי פלילה.

מצודת דוד

ענין פליטה לשון נופל על לשון: לפליטת מואב אריה. על הפליטים ממואב יבוא האריה וחיות הטורפות ולא ישאירו שארית: ולשארית אדמה. על הנשארים באדמת מואב יבוא האריה והיתה יער ולפי שדבר במ"ש לחזק הענין:

טז (א) שלחו כר. אמר הנביא אותם הכרים שהייתם רגילים לשלוח מאז למס למלך ישראל כמ"ש ומישע מלך מואב וגו' והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים (מ"ב ג') ובמות אחאב פשע ואמר הנביא היה לך לשלוח אותם הכרים למלך יהודה אל הר בת ציון שהיה מלך כשר ואם כן עשית לא קרה לך כזאת: מושל ארץ. אתה המושל בארץ מואב היה לך לשלוח הכרים מסלע מדברה היא עיר המלוכה שבמואב: (ב) והיה כעוף נודד. ובעבור שלא כן עשית לכן תהיה ארץ מואב כעוף הנודד ממדורו: קן משלח. כאפרוחי הקן המשולחים ממנה ונעזבים לרצון עצמם והולכים מטולטלים נעים ונדים: תהיינה. כן תהיינה בנות מואב משולחות מפה לפה כי השבאים יעבירו אותן לארנון שהוא גבול מואב להלקם שמה ביניהם ומשם יעברון בגולה: (ג) הביאי עצה. אמר הנביא היה לך להביא עצה ולעשות

מצודת ציון

טז (א) כר. קבוצת כרים והמה הכבשים השמנים: (ב) קן. הוא מדור האפרוחים: משלח. נעזב לרצון עצמו כמו ונער משלח (משלי כ"ט): (ג) פלילה. ענין משפט כמו פקו

חזון ישעיהו

באור הענין

עליהם) אריה וחיות רעות שיכלו בהם, ולשארית (מואב אשית) אדמה, ולהשארית המעט שישארו נחבאים במדינה, אשית עליהם את האדמה בעצמה שאדמת מואב החרבה תמית את יושביה ברעב ובדבר, (ופסוק זה הוא דברי השם):

טז (א) שלחו, אחר שנשא חזונו על משא מואב, בא ליעצם איך ינצלו, ואמר שאין להם הצלה, רק לשלוח שליח לבני ירושלים ולבקש מאתם שיתנו להם חירות לגור ולהסתתר בארץ יהודה, וישים בפי השליח מה שידבר אל הר בת ציון (פסוק ג' ד'). והנביא מבטיחם כי בני יהודה ירחמו עליהם וימלאו בקשתם, אבל רואה כי מואב בגאותו אינו רוצה להשפיל עצמו לבקש הצלה מבני יהודה, ולכן אמר כי הם אשמים בעצמם ומרעה אל רעה יצאו. זה תורף המשא בכלל. ועתה אבאר בפרטות. שלחו כר, הוא שליח רץ במהירות, ומי יהיה הכר? מושל ארץ, המושל של מואב בעצמו יהיה שליח מסלע מדברה שהוא ראש ממלכת מואב אל הר בת ציון ראש מלכות יהודה, לבקש עזר מיהודה שיקבלום בארצם ויהיה להם שארית ופליטה: (ב) והיה, ובני מואב לא ימתינו עד שיבא השליח בחזרה, רק בעת שילך השליח אל ציון, יעברו בנות מואב ועריה, דרך מעברות ארנון שהוא סמוך לתחום א"י לנוס לא"י, כי הזמן קצר מלהמתין עד בוא השליח כי רגל האויב ממהרת לבא, וגם אין להם לפחד פן לא יקבלום בני יהודה, כי בודאי יקבלום כמ"ש (פ"ה): כעוף נודד קן משלח, ר"ל כי העוף שלוקחים ממנו את קנו ועי"ז מוכרח להיות נודד. אז הקן משולח תחלה מהעוף המקנן עליו ואח"כ העוף נודד ממקומו. וכן במשל אם היה האויב כובש את המדינה תחלה ועי"ז העם מוכרחים להיות נעים ונדים, אבל פה שמלוה אותם שיברחו בעצמם ויעזבו את המדינה טרם בוא האויב, מדמה אותם לעוף העוזב קנו ברצונו, שבזה העוף נודד תחלה ואח"כ הקן משולח ונעשה הפקר ממילא: (ג) הביאי, עתה ישים הנביא בפי הכר

באור המלות

נחל מצרים, מלבוא חמת עד נחל הערבה (עמוס ו' י"ד), פרש"י נחל מצרים, או נחלי בבל כפרש"י שם, שאז היו ערבים גדלים (תהלות קל"ז), שדרכם לגדל אצל הנחל, ערבי נחל, (ויקרא כ"ג, איוב מ', לקמן מ"ד): (ט) נוספות. ת"י כנישת משרין, מחנות נוספות על הקודמות, והבדל בין פליטה ושארית מבואר, פליטה ע"י בריחה, ושארית במקומו, ומלת אשית, וכן מלת מואב, מושך אחר, (אשית) אריה ולשארית (מואב אשית) אדמה:

(א) כר. כן במכבש מרקדה, לכרי ולרצים (מ"ב י"א) בכרכרות (לקמן ס"ו): (ג) פלילה. משפט בדבר גדול

סִתְרִי נִדָּחִים נֹדֵד אַל־תְּגַלִּי׃ ד יָגוּרוּ בָךְ נִדָּחַי מוֹאָב הֱוִי־סֵתֶר לָמוֹ מִפְּנֵי שׁוֹדֵד כִּי־אָפֵס הַמֵּץ כָּלָה שֹׁד תַּמּוּ רֹמֵס מִן־הָאָרֶץ׃

רש"י

דישריינמג"ש בלע"ז הוא לשון ויכוח משפט לבחור לך את הטוב כמו (איוב ל"ד) משפט נבחרה לנו : שיתי כליל צלך. שיתי לך צל בצהרים שיחשיך עליך כלילה להסתר בו מפני אויביך : סתרי נדחים. אם יברחו עוד נדחי עמי דרך עליכם בימי נבוכדנצר אל תסגירם אלא תסתירם : (ד) יגורו בך נדחי. בני ישראל הבורחים : הוי סתר למו. כי גם את תדעי נפש הגר די מה היא צרתם : כי אפס המץ. המץ שלך עברך וכבודך שהיה לך על ידי צאנך ובקרך שאת מוצאת מהם חלב וחמאה : כלה שד. לשון שדים המספיקין חלב כמו (לקמן ס') ושד מלכים תינקי : תמו רמס. הבהמות שלך הרומסות בארץ :

מצודת ציון

פלוני' (לק' כ"ח) : (ד) יגורו. ידורו : הוי. היה : אפס. הוא כענין כליון : המץ. מל' מציצה : שד. כמו שודד וכן המבליג שוד (עמוס ה') : תמו. מל' תם והשלמה : רמס.

מצודת דוד

משפט בעצמך להצלת ישראל כי אחריהם אויבם עשה הרבה להצלת לוט : שיתי. היה לך לעשות צלך להיות השוך כחשכת הלילה להסתיר בו את ישראל שהיו בורחים מפני האויב דרך ארצך : בתוך צהרים. שהוא עת תוקף החמימות ר"ל בעת שהיו ישראל בצרה היה לך להסתירם : סתרי נדחים. היה לך להסתיר הנדחים מארצם ולא היה לך לגלות איה הטמין הנודד את עצמו : (ד) יגורו וגו'. אתה מואב הלא הנכון היה אשר נדחי עמי יגורו בארצך ותהי' סתר להם מפני השודד וכפל הדבר פעמים רבות לתפארת המליצה ולגודל התרעומות : כי אפס המץ. ר"ל אם היית מסתירם היו יכולים עתה לחזור למקומם כי עתה אפס המוצץ דמם וכלה השודד אותם והרומס ארצם ספו תמו כי סנחריב

חזון ישעיהו

באור המלות

ועניים גדולים, מיוחדים לשפיטת הרעיון והמחשבה : (ד) אפס, כלה, תמו. פעל אפס ידבר על העדר הנעדר בבחינת שעתה שאינו עוד במציאות, אין ואפס (לקמן מ"א י"ב), מאפס ותהו (מ' י"ז), פעל כלה ידבר על העדר בבחינת שהיה הלוך והסור עד שנאפס, ומציין התנועה מן היש אל האין, והוראתו השתופיית לעד, מה שמורה גמר ותכלית מעשה, ויכל את הבית, ויכל מלאכתו, מענין כל וכליל, וכמוהו בא על תכלית הכליון עד שנעדר. ופעל תמם, ידבר על העדר הנעדר, בבחינת שהיה תחלה תם ושלם, וכן נעדר מבלי הסרון, למשל ויהי כאשר תמו כל העם לעבור את הירדן (יהושע ג'), עד תום שנת ממכרו (ויקרא כ"ה), עד תום פגריכם (במדבר י"ד), עד תום כל הדבר (יהושע ד'), בכל אלה המכוון שהיה הדבר בשלמות, לא כן כלו בעשן ימי, כלו בדמעות עיני, וכלה זעם, וכלה אפי, לא נקשר בו תנאי השלמות, רק תנועת ההעדר — כלו תפלות דוד בן ישי (תהלות ע"ב), תמו דברי איוב (איוב ל"ד), דברי איוב היו שלמים שלא היה עוד להוסיף עליהם, אבל תפלות דוד לא תמו כי מי ישלים תהלות ה', רק כלו מצד שלא התפלל עוד. (ועמ"ש בפי' התורה בראשית מ"ז ט"ו י"ח), לכן על האויב המוצץ אמר אפס, כי לא כלה ותם, רק הדל מארצם, על השדים שהוא העושר, כלה, לאט לאט, על הרומס שהם בני מואב, תמו, כי עליהם נגזר כליון על כולם וכן התמו בשלמות. שד, שדים, ושוד מלכים תינקי. רמס, הבהמות, כי האדם דורך או הולך,

באור הענין

הזה הדברים אשר ידבר אל הר בת ציון, יאמר את הר בת ציון הביאי לנו עצה ועשי פלילה. **הביאי עצה**, העם הנלחץ מצורריו ויבקש עזר להסות בצל עם אחר, יהיה זה באחד משלשה פנים. א] אם העם הנרדף עוד יש לו כח וגבורה למלחמה לנצח את אויביהם, רק שאינו יודע התחבולות והעצות ותכסיסי המלחמה, יבקש רק עצה איך יתנהגו להתגבר על האויב, ועז"א **הביאי עצה** שנתגבר בעצמנו על האויב, ב] אם העם הנרדף תם כחם מלעמוד נגד חיל הצורר אותם יבקשו מהעם האחר שהם ישלחו להם גדודים וצבא מחנות ויעשו משפט באויביהם, עז"א, אם רואה אתה שאין עצה שאנחנו בעצמנו נתגבר על האויב, א"כ **עשי** (את הר בת ציון), **פלילה** ומשפט לדק לריב ריבנו מצד היושר והמשפט. ג] אם האויב חזק כ"כ שגם העם המבוקש מאתם עזר לא יוכלו לעמוד כנגדו, יבקשו מהם עכ"פ שיפתחו להם שערי מדינתם לקבל פליטיהם ולהסתירם מחמת אויב, עז"א ואם אין בכחך שתלחם בעדנו, עכ"פ **שיתי כליל צלך** **וסתרי נדחים**. **שיתי**, העמיד את שאלת הכל בצלם מדרגות זו אחר זו, תחלה בקש שיעשו עמם חסד ליתן להם בארצם מקום אחד נסתר ששם יוכלו להסתר לבל ירגים בהם האויב לבא לבקשם שם, ודמה זה **כצל הלילה בתוך אמצע הצהרים** והאורה, ר"ל במדינה הסלוה ושקטה שאור השלוה זורח שם ואין חשך ואין צלמות להסתר שם, תכין במקום מיוחד צל עלטה כלילה שיחבאו שם פליטי מואב. ב] העלה בקשתו יותר מזה שלא לבד שיתנו להם מקום מיוחד להחבאות שם ביער או במערות, אף גם. **נודד אל תגלי**, שגם מי שיהיה נודד בתוך המדינה הנה והנה ולא יחביא עצמו, אל תגלי להסגיר אותו ביד האויב מירא פן יהרה אפו בך שקבלת פליטי חרבו. ג] בקש יותר מזה, בל יעלימו הדבר כלל רק יתנו להם הירות לגור בארצם ביד רמה בכל מקום אשר ירצו, ועז"א. (ד) **יגורו בך נדחי מואב**, (ר"ל מואב נדחי, כי הכרי הזה שהוא מושל ארץ מואב קורא להעם בשם נדחי שהם שלו שהוא המושל עליהם), והיינו שתתני להם רשות לגור בכל אשר יחפצו, ולא לבד שלא תסגירם ביד אויב רק עוד הוי סתר למו מפני שודד, שאתה תריב בעדם אם ירצה איש לנגוע בהם לשדדם. **כי אפס המץ**, מצייר את מואב ואת האויב המוצץ ויונק חלבם ורכושם, כבהמה שיש לה חלב

הרבה

ה וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא וְיָשַׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת בְּאֹהֶל דָּוִד שֹׁפֵט וְדֹרֵשׁ מִשְׁפָּט וּמְהִר צֶדֶק׃ ו שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־מוֹאָב גֵּא מְאֹד גַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ וְעֶבְרָתוֹ לֹא־כֵן בַּדָּיו׃ ז לָכֵן יְיֵלִיל מוֹאָב לְמוֹאָב כֻּלֹּה יְיֵלִיל

רש״י

(ה) והוכן בחסד כסא. כשיבא עליך הסבר הזה אז יכון כסא דוד ויגדל שבאותו הפרק יפול סנחריב על ידי חזקיהו ויהיה נכון כסאו בחסד שיעשה כמו שמצינו שהיה גומל חסד שנאמר בדברי הימים (ב׳ ל׳) כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפי צאן: יושב עליו וגו׳. שופט ודורש משפט ומהיר צדק ת״י ועביד קשוט: (ו) גא מאד. נתגאה מאוד: גאותו וגאונו. שלא כדין הוא כי עיקר גידול בניו ע״י ממזרות וניאוף הבנות מאביהן: ועברתו. עיבורו והריון שלו ד״א ועברתו חמתו שאמר לישראל: לא כן בדיו. לא כן גבוריו עשו שהיו כפויי טובה: (ז) ייליל מואב

מצודת דוד

ועמו נפלו סביב ירושלים: (ה) והוכן בחסד. המקום הכין ככה המלוכה בירושלים: וישב עליו באמת. המלך שיושב על הכסא והוא חזקיה הנה ישב עליו באמת ומתקיים: באהל דוד. בבית המלכות: שפט. לכל הבא למשפט: ודרש. יחקור מעצמו לעשות משפט העשוקים ואף אם לא יצעקו לפניו: ומהר צדק. יהיה מהיר וזריז לעשות צדק ומ״ש למעלה לומר הואיל ונפל סנחריב והוכן כסא חזקיה א״כ יכולים היו לחזור למקומם אם היות מסתירם: (ו) שמענו. מאמר הנביא בשם האומות שיאמרו הנה מעולם שמענו גאות מואב שהיה מתגאה מאד: גאותו. חוזר על מלת שמענו לומר שמענו גאותו וגאונו וכפל הדבר פעמים רבות לפי רוב הגאוה: ועברתו. גם שמענו עברתו שהיה מתעבר ומתקצף ללא דבר מרוב הגאוה: לא כן בדיו. לא היה אמת הדבר שבדה מלבו כי לפי רוב הגאוה בדה מלבו מה שעלה בדעתו: (ז) לכן. הואיל והתגאה על כולם לא ימצא מי שיצטער בצרתו ורק מואב עצמו ייליל על מואב ולא זולת: כלה ייליל. ר״ל כל כלולה ייליל הוא ולא אחר

מצודת ציון

ענין דריסת הרגל: (ה) באמת. ענינו דבר המתקיים: (ו) גאון. מל׳ גאוה: גא. כמו גאה: ועברתו. מל׳ עברה וזעם: כן. ענינו כמו אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ״ז): בדיו. ענין דבר כזב הבדוי מן הלב כמו בדיך מתים יחרישו (איוב י״א): (ז) לאשישי. הם היסודות

חזון ישעיהו

באור הענין

הרבה בשדיה, ובהמה אחרת מוצצת את כל חלבה ממנה, ובזה מדמה את אנשי מואב לבהמה החולבת, ואת רכושם וחלב הארץ לשדים המלאים חלב וחמאה, ואת האויב להמוצץ ויונק את השד, ובזה אומר הכרי, אמת כי אפס המץ והמוצץ, שכבר מנע האויב א״ע מבא בגבולם, אבל זה הוא מפני שכבר כלה שד, שאין עוד השד והדדים ליניק מהם, שכבר כלה כל רכושם, ולא זאת אלא גם תמו רמס, שגם הבהמות הרומסות תמו מן הארץ שהם הנושאות את השדים, היינו שלא לבד שכלה עשרם ורכושם, אף גם ספו תמו גם אנשי המדינה, והארץ חרב מאין יושב. (עד הנה דברי הכרי שידבר אל הר בת ציון): (ה) והוכן, אומר הנביא, אם תעשו כן לשלוח כרי לבקש עזר מיהודה אני מבטיחכם, כי יוכן כסא להמלך שישב לדרוש ולחקור אחר המשפט אם ראוי שיריב ריבכם, בחסד, לא עפ״י הדין רק מחסדו להיטיב, וישב על הכסא באהל דוד באמת. שלא יהיה החסד לחקות גמול רק לאהבת האמת. שופט. ויותר מזה כי יהוא דרש משפט, שאינו רק שופט בין שני בעלי דינים הבאים לפניו, רק דורש אחר המשפט לבקש ולתור אחריו, ואחר שיראה מי הצדיק בדינו, אז הוא מהיר צדק, מהיר להוציא הצדק לאור ולאשר חמוץ לאמץ ברכים כושלות, והמלך הזה מבית דוד (שהוא חזקיה) בודאי יתן לכם רוח והצלה: (ו) שמענו, אבל אנחנו שמענו כי גאון מואב גא מאד, מציין את הגאון וגדלו של מואב כעצם מופשט שיש בו גאוה, ר״ל שמענו כי מואב הגדול בעצמותו עתה מתגאה ברוחו לבל ישפיל א״ע לפני בני יהודה לבקש מהם עזר. גאותו, ר״ל שמענו שלשה הסבות שמנעה למואב. א] גאותו, מה שיש ברוחו גאוה והתנשאות. ב] וגאונו, הגאון והגודל שיש לו עתה באמת שהוא עתה אומה חזקה וגדולה. ג] ועברתו, העברה והשנאה והחמה השמור בלבו מאז על ישראל, וע״י שלשה אלה לא כן בדיו ומחשבותיו, אינו חושב לעשות כפי שיעצנו ליתן לבקש חסיה בצל מלכי יהודה, א] כי בוטח בגאונו וגבורתו, ב] שגאות לבו תמנעהו מלהיות נכנע לפני יהודה, ג] השנאה שיש לו עם ישראל: (ז) לכן ייליל מואב למואב, יען שהיה בידם עצה להמלט ומגאותם לא אבו לשמוע, לכן רק מואב עצמו ייליל על מפלת מואב ולא ישתתף אחר

באור המלות

ומן הארץ מוסב על כולם: (ו) גאותו וגאונו. הבדלם באהרתי למעלה (י״ג י״א), הגאון אמת, והגאוה מדומה: בדיו. מחשבותיו, בדיך מתים יחרישו, מושאל מן בדי האילן, כמו סעיף ושרעף, על בדי האילנות והמחשבות: (ז) לאשישי. מבצרים חזקים, וישתתף עם נפלו אשויתיה מנל״ס, כדרך נהי הלמ״ד והכפולים שיתאחדו בעונים: תהגו. ענין הוצאה, הגו סגים מכסף, כאשר הוגה מן המסלה וידוע שכל הפעלים המורים הוצאה והסרה, כשאחריהם למ״ד מורים קירוב, הוציאם אלי, סורה אלי, וכשאחריהם מ״ם מורים ריחוק, הוציאם מעי, סורו ממני, ודומיהם: נכאים. שרשו נכה, המוכים במלחמה, וזה מצוי בבעלי הס״א שיבא א׳ תמורתם, מן חלה תחלואי רעב. מן רנה,

לַאֲשִׁישֵׁי קִיר־חֲרֶשֶׂת תֶּהְגּוּ אַךְ־נְכָאִים׃ ח כִּי שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן אֻמְלַל גֶּפֶן שִׂבְמָה בַּעֲלֵי גוֹיִם הָלְמוּ שְׂרוּקֶּיהָ עַד־יַעְזֵר נָגָעוּ תָּעוּ מִדְבָּר שְׁלֻחוֹתֶיהָ נִטְּשׁוּ עָבְרוּ יָם׃ ט עַל־כֵּן אֶבְכֶּה בִּבְכִי יַעְזֵר גֶּפֶן שִׂבְמָה אֲרַיָּוֶךְ דִּמְעָתִי חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה כִּי עַל־קֵיצֵךְ וְעַל־קְצִירֵךְ

דגש אחר ת״ג. מלעיל.

רש״י

למואב. על מואב: לאשישי קיר חרשת. אל חומות קיר חרשת. אשישי כמו (ירמיה נ׳) נפלו אשיותיה: תהגו אך נכאים. שבורים: תהגו. תקוננו: (ח) שדמות. שדות תבואה: גפן שבמה. יש ללמד שחשבון היתה מקום שדות ושבמה מקום כרמים, ואם תאמר כל אלה ערי עבר הירדן הם וישראל לקחום מיד סיחון ואימתי חזרו ליד מואב, כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי באו המואבים הסמוכים להם וישבו בהם: אמלל. הרב: שרוקיה. נטיעות שורק שלה: עד יעזר נגעו. שדמות הגפן ושורק הנזכרים כאן אינם אלא משל והם מחנות וסיעות ושלטונים וכה״י: עד יעזר נגעו. הלכו בגולה: תעו מדבר. למדבר: שלחתיה. זמורותיה, והם משל גליותיה: נטשו. נפלו כמו ונטשתיך המדברה (יחזקאל כ״ט) והנם נטושים (שמואל א׳ ל׳) וינטשו בעמק רפאים (שם כ״ה): (ט) אבכה בבכי יעזר. תרגם יונתן כמא דאיתיתי מחריין על יעזר כן אייתי קטולין על שבמה, ולשון המקרא הנביא אומר כעין קינות יעזר יש לי לקונן עליך את הגפן שבמה: אריוך דמעתי. ארוה עליך דמעה יש תיבה משמשת בשתי תיבות כמו דברו

מצודת ציון

כמו נפלו אשויתיה (ירמי׳ נ׳): קיר חרשת. שם מקום: תהגו. ענין המיה כמו המצפצפים והמהגים (לעיל ח׳): נכאים. ענין שבירה כמו נאספו עלי נכים (תהלים ל״ה): (ח) שדמות. שדות תבואה כמו ושדמות לא עשה אוכל (חבקוק ג׳): אמלל. ענין כריתה כמו ימולל ויבש (תהלי׳ צ׳): בעלי. ענין אדון ושר כמו אם בעליו עמו (שמות כ״ב): הלמו. ענין שבירה כמו והלמה סיסרא (שופטים ה׳): שרוקיה. זמורות נבחרים כמו ויטעהו שורק (לעיל ה׳): נגעו. מלי׳ נגע ור״ל נגפו וכן וינגעו יהושע וכל ישראל (יהושע ח׳): שלחותיה. ענין התפשטו׳ הענפי׳ וכן שלחיך פרדס רמונים (ש״ה ד׳): נטשו. ענין פזור והתפשטות כמו ונטשו בלחי (שופטים ט״ו): (ט) אריוך. ענין שביעה כמו

מצודת דוד

עליו: לאשישי קיר חרשת. על עקירת היסודות של קיר חרשת תהמו אך נשברים אנשי מואב ולא יהמה מי זולתם: (ח) כי שדמות חשבון. השדות של חשבון נכרתו והגפנים של שבמה הנה שרי העכו״ם שברו הזמורות היפות שבהם: עד יעזר נגעו. היו מנוגעים ונגפים עד יעזר: תעו מדבר. תעו מדרך הישר לברוח המדברה: שלחתיה. התפשטות ענפיה פשטו למרחוק ועברו את הים ר״ל הגולים גלו למרחוק: (ט) על כן. אמר הנביא בלשון מואב על כן בענין הבכי שבכיתי על יעזר בזה הענין עצמו אבכה על אבדן גפן שבמה: אריוך וגו׳. אתם חשבון ואלעלה ארוה את כל אחת מכם בדמעות עיני ואחז במשל כאלו הוא מטר המרוה את הארץ: על קיצך. על תלישת פירות הקיץ ועל

חזון ישעיהו

באור המלות

כנוח ודוב. מן תלם, והוא חייך תלואים. מן שנה, ושנא שכהם הטוב, וכן נכאו מן הארץ (איוב ל׳ ח׳): (ח) שדמות. מקום אילנות או גפנים, והעד מגפן סדום ומשדמות עמורה (דברים ל״ב): בעלי. עלי נקרא יד המכתש, או כלי שכותשין בו הריפות, אם תכתוש את האויל בעלי (משלי כ״ז כ״ב), ועלי לשון רבים, וכב׳ ב׳ הכלי: הלמו. הלם יותר מן הכאה, הוראתו בנפרד הדבר מהרכבתו ע״י רוב ההכאה, נמוג וילך והלום (ש״א י״ד), הכוני בל חליתי (יותר מזה כי) הלמוני (ומ״מ בל ידעתי (משלי כ״ג): שרוקים. הענפים הדקים הנטוים אחד על חברו כנ״ (ס׳ ב׳): ושלחותיה. מובדלים מן נטישות, השליחות מתפשטים לאורך והנטישות לרוחב כמ״ש הרש״פ: (ט) בבכי. מובן אחר: אריוך. שרשו רוה, היו״ד עפ״ם והוי״ו לה״פ: קיצך. פירות הקיץ:

באור הענין

בלערם כי דמם בראשם. ולא תאמר כי רק מקלתם יילילו על מקלתם רק כלו ייליל, כי האבדון יכלול כלל המדינה. **לאשישי**, אל החומות הבצורות של **קיר חרשת** לא יוציאו שמה את הגבורים שילחמו שם מן החומה, רק תהגו והוציאו לשם **אך הנכאים** המוכים במלחמה, אותם תביאו אל המשגב לרפאם שם, אבל לא ישגבו שם להלחם: (ח) **שדמות חשבון**, מקומות הכרמים והאילנות, וכן **גפן שבמה** שהיה מובחר מאד **אמלל**. **בעלי גוים**, בהמכתש שכותשין בו הריפות גוים רבים, **הלמו שרוקיה**, כתתו וכתשו את הענפים של הגפן המשתרגים זה על זה ונטוים יחד והפרידו את חבורם עד שאחר שהתפשטו בארך **עד יעזר נגעו**. נתארכו עד יעזר, והנמשל הוא על חברת הגבורים המתאחדים יחד בקשר אמיץ בקשרי המלחמה נתפזרו מקשרם ע״י שהכו בהם האויבים ונפוצו עד יעזר, ומשם **תעו אל המדבר** איש איש לבדו, וברחו אל המדבריות. **שלחותיה**, הם הענפים הבלתי משתרגים ונטוים יחד רק עומדים מפושטים בארך הם **נטשו** ונפזרו לרוחב הנה והנה **ועברו ימים רחוקים**. והנמשל על יתר העם שלא התלכדו יחד בקשר המלחמה, הם נתפזרו תיכף ועברו דרך ימים לנדוד בארצות אחרות: (ט) **על כן אבכה בבכי יעזר**, עת שאבכה בכי יעזר אבכה אז ג״כ (**בבי של**) **גפן שבמה**, כי בעת שחרב יעזר שם הגיע ג״כ קיצם של גבורי שבמה, אשר עד **יעזר נגעו**, ואז נפלו שם בדוד ונלכדה ג״כ יעזר בעת ההיא. **אריוך**, ובדמעות האלה **ארוה אותך**

הֵידָד נָפָל׃ י וְנֶאֱסַף שִׂמְחָה וָגִיל מִן־הַכַּרְמֶל וּבַכְּרָמִים לֹא־יְרֻנָּן לֹא יְרֹעָע יַיִן בַּיְקָבִים לֹא־יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ הֵידָד הִשְׁבַּתִּי׃ יא עַל־כֵּן מֵעַי לְמוֹאָב כַּכִּנּוֹר יֶהֱמוּ וְקִרְבִּי לְקִיר חָרֶשׂ׃ יב וְהָיָה כִי־נִרְאָה כִּי־נִלְאָה מוֹאָב עַל־הַבָּמָה וּבָא אֶל־מִקְדָּשׁוֹ לְהִתְפַּלֵּל וְלֹא יוּכָל׃

רש"י

לשלום (בראשית ל"ז), ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו), בני יגלוני (ירמיה י'): קיצך. תאנים שמייבשין בקיץ: הידד. קול שודדים ובוזזים: (י) מן הכרמל. הוא מקום יער ושדות תבואה: לא ירעע. לשון תרועת שמחה: הידד השבתי. קול המתאספים להטיל הקורה לעצור הענבים: (יא) יהמו. בקינה: (יב) כי נלאה מואב. להלחם על במות המגדלים: ובא אל מקדשו. אל מקום אשר הם מתקדשים שם

מצודת דוד

קציר שדך הנה קול הידד והוא קריאת צעקת השוללים הבאים בהמון: (י) ונאסף. מעתה כלה שמחה מן הכרמל כי לא יגדל שם מאומה: לא ירנן. לא ישמע שם קול רנה וקול תרועת שמחה: יין ביקבים. להוציא יין להמשיך ביקבים לא ידרוך מי שהוא רגיל לדרך כי האויב יכלה הכל: הידד השבתי. בטלתי את קול צעקת הידד כי גם היא לשון קריאת צעקת דורכי היין לזרז זה את זה וכן נאמר הידד כדורכים יענה (ירמיה כ"ה): (יא) על כן. בעבור גודל החורבן ואמר בלשון מואב: מעי למואב. בני מעי יהמו ככנור על החרבן מואב: וקרבי וגו'. הוא כפל ענין במ"ש: (יב) כי נראה. כאשר יראה מואב אשר הוא נלאה ועיף לעמוד על הבמה להלחם שמה מול האויב: אל מקדשו. לבית העכו"ם שלו להתפלל לפניו לעזור לו: ולא יוכל. עכ"ז לא יוכל להתחזק

מצודת ציון

כגן רוה (לק' נ"ח): קיצך. פירות הקיץ: נפל. ענין חניה כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כ"ה): (י) ונאסף. ענין כליון כמו אסוף אסיפם (ירמי' ח'): הכרמל. הוא מקום שדות וכרמים כמו והיה מדבר לכרמל (לקמן ל"ב): ירנן. מל' רינה: ירעע. מל' תרועה: ביקבים. הוא הבור שלפני הגת והיין יורד בו: ידרך הדרך. לדרוך ברגל על הענבים להוציא היין: השבתי. ענין בטול כמו שבת נוגש (לעיל י"ד): (יא) מעי וקרבי. פתרון אחד להם: (יב) נלאה. ענין עייפות כמו שמעט מכם הלאות אנשים (לעיל ז'): הבמה. ענינו מקום גבוה ורם כמו במתי עב

חזון ישעיהו

באור הענין

ג"כ את חשבון ואלעלה, כי גם את אליהם נפלא. כי על קצך, פירות הקיץ. הידד נפל, ימלין כי ההידד שהזכיר בפסוק שלא"ז שנשבת מן היקבים שדרך לצעוק שם קול הידד של שמחה, ההידד הזה נפל ונתפשט משם אל קציר חשבון ואלעלה שחלף מה שהיו צועקים בחשבון הידד על דריכת היין הידד של שמחה, קול הידד של מלחמה נתנו האויבים בחשבון ואלעלה: (י) ונאסף שמחה וגיל, השמחה היא השמחה התמידית שמשמחים כל השנה בתבואת הכרמל הוא בבית שיש להם אוכל לשובע, והגיל מה שגלים לפי שעה בעת הקציר שראו שלא עמלו לריק, ר"ל לא לבד שלא יאספו תבואתם הביתה אף גם לא יקצרו אותם כלל, ולא תגדל התבואה כלל כי זרים יחריבו את הארץ. ובכרמים לא ירנן לא ירעע, הדרך הוא בעת בצירת הכרם ודריכת היין, שהלה מריעים בשופר או בחבוב של קנה שיתאספו הפועלים בכל יום, ואחר שכלו את מעשיהם אז ישירו ויזמרו על שמחתם, אמר לא לבד שלא ירונן כי לא יבצעו מלאכתם אף גם לא ירועע ולא יקבצו הפועלים כלל, כי אין יבול בגפנים: יין, מוסיף לאמר לא זאת לבד שלא יבצרו הכרם, אף גם יין הנמצא מכבר ביקבים, שכבר נתנו הענבים אל היקב, מ"מ לא ידרך אותו הדרך, יען הידד השבתי, שלא יצעקו עוד הידד לאסוף פועלים הרבה הצריכים להדריכה, כי לא ימצאו שם בני אדם: (יא) על כן מעי למואב, הליג במשל את הכנור שפורטים על מיתריו והקול נכנס לתוך חלל הכנור בפנים ומנגן, וכן ידמה את בני מעיו להמיתרים שעליהם יפרוט, ואת חלל גופו לחלל הכנור שמתוכו ישמע הקול. ויחס את המיתרים למואב ואת חלל הכנור לקיר חרש, לפ"מ שאמר למעלה כי אל אשישי קיר הרשת הובאו החולים אשר הוכו ונפצעו במערכה, א"כ שם נשמע קול היללה והצעקה אשר פרטו והכו במואב על מיתריו, במואב הוכו על המיתרים, ופרטו על פי כנור המילל, והקול נשמע בקיר חרש ששם צועקים הכואבים והנאים: (יב) והיה כי נראה, אחר שנהנזה מואב ונתלכלך בדמו, וגם נלאה מואב, ולא היה לו עוד כח לעמוד על הבמה ששם לחם עם האויב, אז ובא אל מקדשו להתפלל שם, וחשב אולי בזה ינצל, אבל לא יוכל

באור המלות

הידד. נגזר מן הד הרים, הוא קול המתגלגל מן ההרים, והושאל על קול דורכי הגת שהם רבים, צועקים ועונים, וממנו אל קול מחנה נושקי קרב: נפל. יבא ג"כ על העברת דבר ממקום למקום או מגוף לגוף, ע"ל (ט') ונפל בישראל: (י) שמחה וגיל. שמחה, מורה שמחת הלב על דבר תמידי, והויית אך שמח, והוא הפך העצבות, לב שמח ובעצבות לב (משלי י"ז כ"ב). וגיל, על דבר התחדש לו, מגיאים, בשורות טובות וכדומה, והמוזכר בספר זה (למעלה ט' ב', לקמן כ"ה ט', כ"ט י"ט, ל"ה א' ב', ס"א י"ד, ס"ה י"ח י"ט, ס"ו י"ד): (יא) מעי, וקרבי. קרבי, כולל כ' חלל הבטן, ומעי, בפרטות על המעים לרוב, ויספך מעיו ארצה (ש"ב כ') ויצאו מעיו עם חליו (דה"ב כ"א): (יב) נראה. מענין ראיון, נראות כך (יחזקאל כ"ח), מורחה ומגלה (לפנים

יג זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מוֹאָב מֵאָז׃ יד וְעַתָּה דִּבֶּר יְהוָה לֵאמֹר בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְנִקְלָה כְּבוֹד מוֹאָב בְּכֹל הֶהָמוֹן הָרָב וּשְׁאָר מְעַט מִזְעָר לוֹא כַבִּיר׃

יז א מַשָּׂא דַּמָּשֶׂק הִנֵּה דַמֶּשֶׂק מוּסָר מֵעִיר וְהָיְתָה מְעִי מַפָּלָה׃ ב עֲזֻבוֹת עָרֵי עֲרֹעֵר לַעֲדָרִים תִּהְיֶינָה וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד׃ ג וְנִשְׁבַּת

רש"י

ומזדמנים שם להתפלל: (יג) זה הדבר. סוף כלייתו של מואב ביד נבוכדנצר: אשר דבר ה' אל מואב מאז. מימים רבים לפני בא הרעה עליו ניבא לו ישעיה את זאת. ד"א מאז. מעת אשר שכר בלק את בלעם: (יד) ועתה דבר ה'. לקרב את הפורענות להם: בשלש שנים כשני שכיר. בשביל שלש שנים שסייעו את סנחריב כשצר על שומרון ועזרוהו בלי בצע כאלו היו לו שכירים לפיכך ונקלה כבוד מואב בין כל אחר המונו של סנחריב שניטפס בשבי מתיך אותו החיל וילך לו וכן מפורש בסדר עולם שטף עמונים ומואבים שהיו מסייעין אותן כשצר על שומרון שלש שנים לקיים מה שנאמר שלש שנים כשני שכיר וגו'. ועוד יש לפרש שלש שנים כשני שכיר שלש שנים נגזרו עליהם לאורך זמן אבל מצומצמין יהיו ולא יאחר עוד הפורענות כאשר ידקדק השכיר בשני שכירותו לצמצם: ונקלה כבוד מואב. בעיני כל המון סנחריב הרב: ושאר. פליטה הנשארת למואב מעט מזער תהיה: לוא כביר. לשון רוב:

יז (א) מוסר מעיר. לשון הסרה: מעיר. מהיות עיר: מעי. לשון שפלות ועומק (כמו מעות ימים): (ב) עזובות ערי ערער. י"ת לשון חורבן כמו ערער תתערער (ירמיה נ"א) ופירשו על ערי ארם, ומ"א מתמיה לפי שערוער מארץ ישראל היתה שנאמר (במדבר ל"ב) ואת ערוער, עומד בדמשק ומכריז בערוער אלא שהיו בדמשק שווקים כמנין ימות החמה וכל אחת יש בה עבודת אלילים

מצודת ציון

(לעיל י"ד): מקדשו. מקום המזומן לו: (יד) ונקלה. מל' קלות: ההמון. ענין עם רב ולתוספת ביאור אמר הרב: מזער. ענינו כמו מעט כמו כתר לי זעיר (איוב ל"ו): כביר. ענין רבוי כמו יתן אוכל למכביר (שם): יז (א) מעי. גל ודגור כמו לעי השדה (מיכה א'): (ג) ונשבת. ענין בטול: ככבוד. העושר נקרא כבוד כמו

מצודת דוד

כי אין בידו לעזור: (יג) מאז. מימים הרבה נגזרה עליו: (יד) ועתה דבר ה'. עתה הוסיף לקבוע זמן: כשני שכיר. ר"ל מצומצמות כשכיר הזה המצמצם בשני שכירתו: ונקלה כבודו יהיה נקלה ונבזה גם כל ההמון הרב שיש לו כי לא יועילו לו: ושאר. השארית שיהי' לו שנה יהיו מעט מזער לא הרבה ישארו וכפל הדבר לחזוק: יז (א) מוסר מעיר. יהיה סר מהיות עיר: מעי מפלה. ימלא תלים מן מפולת הבתים: (ב) עזובות. הלא הערים הסמוכות לערוער כבר עזובות הנה כי גלו מהם הראובני והגדי: לעדרים. והרי הם נתונות לעדרי צאן וכמה רובצים שם ואין מי מחרידם כי שממה הנה ואין מי בא שמה: (ג) ונשבת. וכן יושבת כל ערי מבצר מאפרים וכן יושבת הממלכה מדמשק ואף רצין מלך ארם ופקח מלך ישראל

חזון ישעיהו

באור המלות

ג'): ונלאה. נדרו פסוקה סכה (כנ"ל ז'): (יד) מעט מזער. מעוטא דמעוטא, וכביר מורה הפלגה, ולרוב בא על החוזק, וכן פה שמעט הזה בכמות לא יהיה חזק באיכות: (א) מעיר. ממין הערים, ועיר פה שם המין כמו עץ פרי, ויהי לי שור וחמור, ר"ל תוסר מן מין הערים והיתה מן מין העיים, ומפלה שם ועי סמוך אליו עי של מפלה, וכ"כ, כי המלוח הדבר על הערים כדבורי זכר ונקבה: (ב) ורבצו. בקביעות (לקמן כ"ז י'):

באור הענין

לעמוד נגד האויב גם תפלתו לא תחזקהו: (יג) **זה**, והטעם שלא תועיל לו שום דבר, **כי זה הדבר אשר דבר ה' אל מואב מאז**, הגזרה נגזרה עליו מימים רבים ע"י נביאים הקדמונים: (יד) **ועתה**, האריך ה' דברו וגבל להם זמן כי **בעוד שלש שנים** מצומצמים **כשני שכיר** שהם שלש שנים, וכשיעור שהשכיר חיילותיו לסנחריב בלחמו על ישראל. **ונקלה כבוד מואב**, הכבוד שי"ל ע"י **ההמון הרב** שלו, **וישאר** ממנו **מעט מזער** מעט מן כל שהוא, וגם המעט הזה **לא כביר** לא יהיה חזק באיכות:

יז (א) **הנה דמשק**, אומר ראה ההבדל בין דמשק ובין אפרים, **דמשק** אשר נהרגה **הוסר** לגמרי מלהחשב עוד בין חשבון **הערים**, רק יחשבוה מעתה בין חשבון של **העיים** הנעשים על ידי **מפולת** של הבתים, כי כל הבתים יפלו והיה שמם שלא יוכל איש לבא שמה: (ב) **עזובות**, אבל **ערי ערוער** מאפרים העזובות מכבר אינם שממים כ"כ רק **לעדרים תהיינה**, ירעו שם עדרי צאן ולא לבד ירעו שם לפרקים רק **ורבצו** בקביעות **באין מחריד**, כי לא ימצאו שם חיות רעות ומפולת בתים. ויען שארם ואפרים התחברו יחד להלחם על יהודה, ועי"ז נפלו שניהם ביד סנחריב כנ"ל (ז) לכן צרף מפלת שניהם יחד: (ג) **ונשבת**, ע"י מפלת דמשק **ישבת מבצר מאפרים**, כי דמשק היה עיר מבצר ומשגב לאפרים,

מבצר מאפרים וממלכה מדמשק ושאר ארם ככבוד בני־ישראל יהיו נאם יהוה צבאות: ד והיה ביום ההוא ידל כבוד יעקב ומשמן בשרו ירזה: ה והיה כאסף קציר קמה וזרעו שבלים יקצור והיה כמלקט שבלים בעמק רפאים: ו ונשאר־בו עללות

רש"י

ועובדים לה יום אחד בשנה וישראל עשו את כולן קיבוץ אחד והיו עובדין את כולם בכל יום לכך הזכיר מפלת ערוער אצל דמשק. ואני מפרשו לפי פשט המקרא על שנתחברו רצין ופקח בן רמליהו יחד והנביא היה מתנבא על מפלת דמשק ואומר הנה דמשק מוסר מעיר עזי ערוער שהיו של פקח ככר היו עזובות שגלו הראובני והגדי ככר והרי תמיד לעדרי צאן הם נתונים ורובצים שם צאן מוחה ואין מחריד, עוד תסי מלכות פקח הולכת וכלה והלכד גם שומרון בימי הושע ואז ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק שיהרג רצין: (ג) ככבוד. עשרת השבטים יהיו גם אלו, אלו גלו לחלח וחבור ואלו יגלו לקיר שנאמר ויגלה קירה ואת רצין המית (מלכים ב' ט"ז): (ד) ומשמן בשרו ירזה. ועוד יקריה יגלה: (ה) והיה כאסף קציר קמה. כמו שבשעת קצירת קמה אוסף הקוצר בבת הקמה בידו אחת וזרועו השנית שבלים יקצור במגל. כן יעקר סנחריב ויגלה הכל ואף לקט הנושר בשעת קצירה ילקט וישאנו כלומר אף הבורחים לא ימלטו מידו וילקטום (כמו שמלקטו שבלים): בעמק רפאים. הוא הגי אשר ע"פ ירושלים בספר יהושע (ט"ו) תמלא שעמק רפאים סמוכה לירושלים: (ו) ונשאר בו. חזקיהו

מצודת דוד

שתחברו להלחם על ירושלים לכן אמר שהמה שניהם יפלו ביד סנחריב וירושלים ת.לל: ושאר ארם. השליטים הנשארת מארם יהיו ככבוד בני ישראל כי גם כבודם ידל: (ד) ידל כבוד יעקב. יהיה דל ורש כי יוקח עשרו: ומשמן. שמנונית בשרו יהיה רז וכחוש ר"ל לא ישאירו בידו מאומה: (ה) והיה כאסף קציר. הדבר יהיה דומה כמו הקוצר אשר בידו האחת אוסף בבלי הקמה ובזרועו השנית יקצרם כן האויב יקבלם ויגלם מן העולם: והיה כמלקט. ר"ל אף הבורחים לא ימלטו מידו כי ילקטם אחד אחד כמלקט שבלים: בעמק רפאים. והוא הגיא הסמוך לירושלים כמ"ש ביהושע (ט"ו) והמקום היה רזה וכחוש ומעט תבואה צמח שם אחת הנה ואחת הנה ונלקטים אחת אחת: (ו) ונשאר בו עללות. זה חזקיה וסיעתו שהיו תוך ירושלים והמה מעט כעוללות הכרם:

מצודת ציון

ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה. (בראשית ל"א): (ו) עללות. הם הענבים הקטנים הנשארים באילן ואין נוי

חזון ישעיהו

באור הענין

וממלכה (ישבת) מדמשק ומשאר ארם. ככבוד, ארם יהיו דומים בכבוד בני ישראל, אשר הושפל קודם להם — (ע"כ נבא המשא של דמשק, מעתה התחיל לנבאות על אפרים): (ד) **ידל כבוד יעקב**, כבוד עשרו. ואח"כ גם **משמן בשרו ירזה**, ר"ל שימעטו אנשיו ויהיו מתי מספר: (ה) **והיה**, מצייר השלש גליות שגלו ע"י סנחריב כנ"ל (א' ז' ח'. ח' כ"ג). והנה בגלות הראשון היה דומה **באסוף קציר** של **קמה**, כמי שאוסף קציר שדה העומדת מלאה בקמותיה מלאה ברכת ה', כן היתה הארץ מלאה יושבים שלוים וקופאים על שמריהם, בפעם השני **וזרועו שבלים יקצור**, לא היה דומה רק כמי שקוצר שבלים מפוזרים לא קמה מלאה, כן היתה הארץ ריקן אז ע"י הגלות הראשון. — ובפעם השלישי **והיה כמלקט שבלים בעמק רפאים**, מקום רזה שלא היו גדלים שם רק שבלים מעטים, והבא לכנסם לא היה יכול לקצרם במגל וחרמש רק ללקטם אחד אחד, כן לא מצא אז רק שרידים מפוזרים אשר לקטם והגלם לגולה: א) (ו) **ונשאר**, גם העוללות אשר דרכם להשאירם בכונה לעניים לא רבים יהיו, רק בראש

באור המלות

(ג) ושאר ארם. מעומד בהתנהגות וכן בארתי: (ד) ידל, ומשמן. כמליצה זאת (למעלה י' ט"ז) עמש"ש: (ה) קציר קמה. סמוך ומצוי הרכה שיבא במשקל שנגרד, וקמה היא שדה מלאה תבואה העומדת נקצרה, ולמ"ש בהערה יהיה כאסוף נמשך לשתים.— וזרועו חסר כ' בזרועו, כמו חרב תאכלו (א' כ') כי זרוע, נקבה: (ו) ונשאר. בכונה (למעלה ס' ג'): אמיר. סעיף

הערות

א) ועל דרך המליצה יש לפרש, והיה כאסוף קציר. (כן יהיה אסוף) קמה, הקמה שהיא התבואה המחוברת בקרקע יאספו בנקל כ"כ כמו שיאספו בנקל את הקציר שהיא התבואה הקצורה ככר. **וזרעו**, גם בזרועו לבד בלי מגל וחרמש כלל יקצור את השבלים בלא יגיעה כלל, ומ"מ והיה כמלקט שבלים, יקצור את הכל בלי ישאיר מאומה כמי שבא ללקט שבלים **בעמק רפאים**, שם מקום שאין יכולים לקצור שם בחרמש רק מלקטים אחד אחד שבו אין משאיר מאומה. וכונת המליצה, שהגם שהשבט אפרים מושרשים בארצם כקמה המשורשת בקרקע, מ"מ יאספם מלך אשור בנקל כ"כ להגלותם, כמי שאוסף אומה חלושה המוכנים לנדוד בארצם בהיות הנמשל של הקציר, וגם לא יצטרך אליהם חרב ומלחמה, כי באפס יד יוליכם לגולה, ומ"מ יאסוף את כולם ולא ישאיר אחד:

בְּנֹקֶף זַיִת שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה גַּרְגְּרִים בְּרֹאשׁ אָמִיר אַרְבָּעָה חֲמִשָּׁה בִּסְעִפֶיהָ פֹּרִיָּה נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁעֶה הָאָדָם עַל־עֹשֵׂהוּ וְעֵינָיו אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּרְאֶינָה׃ ח וְלֹא יִשְׁעֶה אֶל־הַמִּזְבְּחוֹת מַעֲשֵׂה יָדָיו וַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו לֹא יִרְאֶה וְהָאֲשֵׁרִים וְהַחַמָּנִים׃ פ ט בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ ׀ עָרֵי מָעֻזּוֹ כַּעֲזוּבַת הַחֹרֶשׁ וְהָאָמִיר

רש"י

וסייעתו שהם תוך ירושלים אנשים מעט כעוללות כרם וכנוקף זית המשאיר שנים שלשה גרגרים : כנקף זית . קוצץ זתים ללוקטן מן האילן וכן ונקף בסבכי היער (לעיל י'). ורבותינו דרשו ונשאר בו בהמון סנחריב אנשים מעט כנוקף זית כדאיתא באגדת חלק : בראש אמיר . בראש הענף : בסעפיה . בענפיה . וכן וכלה סעפיה (לקמן כ"ז) וכן מסעף פארה (לעיל י') : (ז) ישעה . יפנה אל עושהו כמו וישע ה' אל הבל (בראשית ד') : האדם . צדיקים שנשארו בם : (ח) לא יראה . לא יחשבו בעיניו : (ט) ערי מעוזו . של

מצודת ציון

חופש להם והוא מלבון עולל ויונק : כנקף . ענין כריתה כמו ונקף סבכי היער (לעיל י') : גרגרים . כן יקראו פירות דקים יחידי : אמיר . הוא נוף העליון וכן כעזובת החורש והאמיר האמור למטה : בסעפיה . בענפיה כמו בסעפותיו קננו (יחזקאל ל"א) : (ז) ישעה . יפנה כמו וישע ה' אל הבל ואל מנחתו (בראשית ד') : על . כמו אל : (ח) והאשרים. הוא האילן הנעבד : והחמנים . צלם מה עשוי לחמה : (ט) מעוזו . ענין חוזק : החרש . ענינו יער בעל סעיפים

מצודת דוד

כנקף זית . ככורת זיתים מן האילן אשר ישארו שנים או שלשה זיתים יחידים בראש הנוף העליון לפי שקשה לכרתם שמה : ארבעה חמשה . וישארו ארבעה או חמשה גרגרים בענפים של אותה הזית שהיתה בעלת פרי ר"ל כמו כן מעט ישארו שלא יכבשם סנחריב : (ז) ישעה האדם . יפנה האדם אל ה' בעשה אותו ובו יבטח : ועיניו וגו' . כפל הדבר במ"ש : (ח) אל המזבחות מעשה ידיו . אל המזבחות הנעשים לעכו"ם שהמה מעשה ידיו : ואשר וגו' . לא יתכל עוד אל העכו"ם אשר עשו אצבעותיו וגם האשרים והחמנים לא יראה עוד : (ט) ערי מעוזו . ערי המבצר שהיו לו למעוז וחוזק : כעזובת החרש והאמיר . עזובות תהיינה מיושביהן כמו שנע

חזון ישעיהו

באור המלות

העליון או המובחר , וכ' האמירך היום : בסעפיה . הענפים הדקים נושאי הפירות הנעתקים מן הענף הגדול , רש"פ : (ז) ישעה , יראה . בעיון , פניות לב הג ף . וראה , רק בעין , והנה פעל ראה נקשר עם את בכ"מ , או עם בי"ת עת יכוון אחזה דריפה והפלאה בהעלם הנראה , ולא נקשר בשום מקום עם אל ? ובזה מוכרח מ"ש בפנים , כי העלם הנשגב לא יושג בעין בשר , וראיית העיונים פה , הוא הסגבלה שיגביל עוניו נגדו לא נגד אל נכר : (ח) מעשה ידיו , עשו אצבעותיו . בארתי למעלה (ב' ח'), כי מעשה אצבעותיו פורש מה שעשה בעצמו שלא ע"י אמצעי , ושמר פה כסדר ההדרגה , מוסיף בגנאי שפסל הלא עשו אותה אצבעותיו בעצמו ויודע באין בו ממש : (ט) כעזובה . מענין חוזק

באור הענין

האמיר המובחר לא יהיה רק שנים שלשה , ובהסעיפים אשר פרים רבים יהיה ארבעה או חמשה , ור"ל גם המעט שישאיר סנחריב לכורמים וליוגבים יהיה מעט מזער : (ז) **ביום ההוא** , הנה בין עובדי האלילים היו שני כתות , כת אחת הכחישו בורא שמים וארץ לגמרי , והיו מיחסים הכל אל האליל , וכת אחרת הודו כי נמצא יוצר כל , רק כפרו בהשגחתו ואמרו עזב ה' את הארץ לממשלת הכוכבים , וחשבו כי האליל יהיה האמצעי בינם לבין ה' , ועל ידו יקבלו השפע מאת ה' . לעומת זה אמר כי ביום ההוא יסורו שני הכתות . נגד הכת הראשונה אמר **ביום ההוא ישעה האדם על עשהו** ויכיר כי יש אלוה שעשהו הוא הבורא כל ולא האליל עשהו , ולעומת שעדיין יש לטעות ככת השניה , שאף שה' עשהו , מ"מ אינו משגיח עליו , ובזה אף שישעה בגופו אל עושהו , מ"מ יעשה את האליל אמצעי בינו ובין ה' , ויכוין אליו בעבודתו להוריד על ידו השפע , שזה שאף שבגופו ישעה אל עושהו , מ"מ עיניו יכונו אל הפסל לראותו בעת עבודתו ותפלתו אל ה' להשיג רצון על ידו , לז"א כי גם **עיניו אל קדוש ישראל תראינה** ויאמין בהשגחת ה' שהוא לבדו משגיח עליו לא ע"י אמצעי , (לזה אמר קדוש ישראל ששם זה מורה על השגחתו הפרטית המיוחדת שנתבררה ע"י הדיבוק שי"ל עם ישראל , ע"י קדושתם , עד שקדושתו מתיחסת אליהם בשם מצטרף , כמ"ש למעלה (א' ד', ה' כד) : (ח) **ולא ישעה** , שני הדלתות של הכתוב הזה מגבילים עם שני דלתות של הכתוב הקודם , **ישעה האדם על עשהו ולא ישעה אל המזבחות** (של) **מעשה ידיו** , כי הכת הראשונה שכפרו במציאות ה' וחשבו כי האליל הוא הבורא כל , בנו לו מזבחות ושעו אליו אך לו לבדו . **ועיניו אל קדוש ישראל תראינה ואת אשר עשו אצבעתיו לא יראה** , כי הכת השניה שהודו במציאות ה' רק כפרו בהשגחה וחשבו את הפסל רק לאמצעי בינם לבין ה' , הם לא בנו לו מזבחות , כי עבודתם העקרית היה לבורא שמים וארץ , כמ"ש כי בכ"מ מוקטר מוגש לשמי (מלאכי ג'), רק העמידו את האליל והאשרות לפני עיניהם לראות אותו בעת עבודתם , ולהיות הוא הסרסר בינם לבין יוצרם , אבל אחר שיודו בהשגחה לא יציגוהו גם לנגד עיניהם לכוון עבודת ה' נגדם : (ט) **כעזובת החרש והאמיר** , הוא היער

אֲשֶׁר עָזְבוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיְתָה שְׁמָמָה׃ י כִּי שָׁכַחַתְּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵךְ וְצוּר מָעֻזֵּךְ לֹא זָכָרְתְּ עַל־כֵּן תִּטְּעִי נִטְעֵי נַעֲמָנִים וּזְמֹרַת זָר תִּזְרָעֶנּוּ׃ יא בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי וּבַבֹּקֶר זַרְעֵךְ תַּפְרִיחִי נֵד קָצִיר

רש"י

ישראל: כעזובת החרש והאמיר. עזובת כיער הזה חריבות מאין אדם. חרש הוא יער כדמתרגם ביער בחורשא, והאמיר אף הוא יער מקום אילנות, כעזובת ערי האמורי שהניחום חריבות בימי יהושע כחורש והאמיר וברחו להם מפני בני ישראל והיתה ארץ ישראל שממה: (י) על כן תטעי וגו'. על כן כאשר נטעתיך מתחלה נטעת נטעי נעמנים שנים עשר בני יעקב, ובהעלות נטעך לזמורות נתנו זרע שאינו הגון כזמורות זרות שאינם ממין גפן אלא דומות לגפן: תזרענו. אתני זרעך באותו נטע, ועוד י"ל וזמורת זר תזרענו שתתחתן במצרים ותערבו בהם: (יא) ביום נטעך תשגשגי. לשון סכסוך, כשתגשגו זמורותיך

מצודת דוד

שהוא עזוב מבני אדם וכמו הענף העליון מן האילן שלרוב גבהו עזובה היא מאנשים כי אין מי עולה שמה: אשר עזבו. חוזר על מלת כעזובת לומר וכעזובה אשר עזבו הכנענים מפני בני ישראל כי רבים מהכנענים עזבו עריהם והלכו להם מפני בני ישראל בפלוטם ממצרים: והיתה שממה. ותהיה ארצם שממה מאין יושב: (י) כי שכחת. כענין אשר שכחת וגו': וצור מעזך וגו'. כפל הדבר במ"ש: על כן. על אשר מתחלה נטעת נטעי נעמנים וערבים ועתה תזרע ארצך זמורת זר שאינו ממין הגפנים ר"ל הפכת עבודת האל לעבודת האליל: (יא) ביום נטעך לכן היית מצלחת בתחלה כי ביום שנטעו אותך נתגדלת למעלה ובבקר שאחריו הוציא פרחי הזרע ר"ל במהירות רב באה לך הגדולה: נד קציר. אבל

מצודת ציון

כמו וחורש מצל (יחזקאל ל"א): והאמיר. הוא הענף העליון: (י) ומעוז. ענין חוזק: נעמנים. מל' נועם ויופי: וזמורת. כן נקרא ענף הגפן וכן ויכרתו משם זמורה (במדבר י"ג): (יא) תשגשגי. ענין גדול למעלה למעלה כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צ"ב) ונכפלו הפ"א ועי"ן הפעל ומורה על ההפלגה וכן לחפור פרות (לעיל ב') שפירושו חפירות עמוקות ביותר: נד. מלשון נדידה: קציר. ענינו ענף כמו תשלח

חזון ישעיהו

באור הענין

אשר היה בהר אפרים הנזכר בספר יהושע (יז) כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו וכו', כי תוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו, ופרש"י שהיושבים ביער היה להם רכב ברזל ע"ש. והכנענים **עזבו** וחזקו בעת ההיא את היער והחורש הזה **מפני בני ישראל** שלא יוכלו לכבשו, ואעפ"כ נכבשה אז העזובה והמחוזק הזה, **והיתה שממה**, היינו העזובה והמחוזק הזה שהוא המבצר שעשו אז ביער היתה שממה מיושביה, וכן יהיה ערי מעוזו שבצרו עתה וחזקו אותם מפני האויב, שהיה ג"כ רובם בהר אפרים, (ששם היה שכם ורבים ערי מבצר ממלכות אפרים כי שם ישב ירבעם ראש ממלכות אפרים מקדם) יחרבו ג"כ ויהיו שממה, ר"ל מה שהיה להפריזי יושב ההר ההוא לפנים, יהיה עתה לבני אפרים: (י) **אלהי ישעך**, שהיה מושיעך מימות עולם, זאת **שכחת** לגמרי, וגם **צור מעוזך**, מה שגם עתה הוא הצור שבו תמצא מעוז, והצור והמבצר הזה הוא לנגד עיניך עד שאי אפשר לך שתשכחהו. מ"מ **לא זכרת**, לא רצית לזכר בו ולהעלותו על לב. **על כן תטעי**, ממליץ במליצתו כמי שיש לו נטע נעמן היפה ונחמד מאד ומרכיב בו הרכבת זמורה ממין אחר פחות וגרוע, שמשחית בזה תמונת הנטע ומינו, וגם משחית יפיו והדרו, כן הם יש להם צור מעוז באלהי מרום, והם עצמם זרע קדש בני אל חי, והרכיבו זמורת זר, עז שרשו מעמים ואלהים אחרים, שבזה השחיתו והעיבו את גדרם ועצמותם וקדושתם: (יא) **ביום נטעך**, וזולת מה שהסכלת עשו שהרכבת בנטיעתך מין זר וגרוע, עוד שהתחלת למהר גידול הרכבת הכלאים מזעה עד שתרצי לשגשג ולהשגיא ולגדל פירה תכף באותו היום אשר נטעת אותו, ובבקר

באור המלות

וכנין, ויעזבו ירושלים עד החומה (נחמיה ג'), וכן אשר עזבו, אשר חזקו בנו ובצרו: החרש. יער, ובחרשים בנה בבניות (דה"ב כ"ז): והאמיר. יער שענפיו גבוהים ומוגבהים, כי כמו ששם חורש בא על הענף, חורש מצל (יחזקאל ל"א), ועל היער, כן יבא שם אמיר על הכלל והפרט, ומלת והיתה מוסב על העזובה, שהיא נקבה יחידה, בלדעת המפרשים ז"ל והיה: (י) שכחת, לא זכרת. לא זכר, הוא רצוני, שאינו רוצה לזכור, ושכח הוא הכרחי, שנשכח מאתו בחמת, ולא זכר שר המשקים את יוסף (כפשוטו) ה' כלוה עמה בהוה לא שייך שכח, כי באות קיום נגד עינים, רק לא זכרוהו, לא אבו לזכרו. ומצאנו זכור אל תשכח, ושם יהיה הכונה עשה פעולת הזכירה כדי שלא תשכח, ובארוהו חז"ל (מגלה י"ח) זכור בפיך, ואל תשכח בלבך. וכן וזכרתני ולא תשכח את אמתך (ש"א א'), כי הזכירה יציין גם הפעולה, בדרכיך יזכרוך (לקמן ס"ד): נעמנים. משורש נעים ונעימות, ויל"פ עוד ששרשו עמם, היינו נטע בני עמם, לא נטע זר מעם אחר, ושני הנוני"ן הם נוספים, כנו"ן נפתול, וזכרון: וזמרת זר תזרענו. זריעה לא נמצא רק על שדה תבואה וזרעוני גנה, לא על העצים שעליהם בא שם נטיעה בכ"מ, ולא נמצא שם זריעה על האילנות רק בעת הרכבת הכלאים שמרכיב זמורה ממין אחד באילן אחר, לא תזרע כרמך כלאים, ויתנהו בשדה זרע (יחזקאל י"ז): (יא) תשגשגי. ענין ריבוי, שרשו שגא או שגה, כארז בלבנון ישגה, והוכפל פ"א ועי"ן הפעל וכפולת השורש מורה על הריבוי כמו כרכר הרהר גלגל: תפריחי. פרח, הוא פריחת האילנות בעת הגיע תור גידול הפירות: נד. מגזרת נע ונד, ובא ע"מ פעל כמו כי מת הילד: קציר. מענין תשלח קציריה עד ים, וגדר השם

בְּיוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ׃ יב הוֹי הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים כַּהֲמוֹת יַמִּים יֶהֱמָיוּן וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים יִשָּׁאוּן׃ יג לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם רַבִּים יִשָּׁאוּן וְגָעַר בּוֹ וְנָס מִמֶּרְחָק וְרֻדַּף כְּמֹץ הָרִים לִפְנֵי־רוּחַ

רש״י

במיני דשאים וערבובים המקלקלים ענפי הגפן, כלומר במקום שנטעתיך לי לכרם שם קלקלת במעשיך, הוא שאמר להם (יחזקאל כ׳) ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים, ואומר (שם) וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי וגו׳, ואף כאן השגשגי נתערבת בתועבת המצרים: ובבקר זרעך תפריחי. וליום המהרת כשהוצאתיך משם והכנסתיך לארץ גם שם זרעך הרע הפרחת: נד קציר ביום נחלה. גדיש של קציר רע אשר הונח ביום ובלילה, נחלה אותו קציר הגיע ליום צרה: נד. הוא לשון גובה, וכן נצבו כמו נד נוזלים (שמות ט״ו), וכן כונס כנד (תהלים ל״ג), ואין נד ונוד שוים: וכאב אנוש. שנשלמת שכרך: אנוש. נעכר בחולי רע, וכן ויאנש (שמואל ב׳ י״ב), וכן כי אנושה מכותיה (מיכה א׳), ד״א ובבקר זרעך תפריחי עד שלא בא השרב הפרחתם, ודרך הכרם לפרוח בבוא השרב והמפריח בבקר אינו הגון, זה במדרש רבי תנחומא: (יב) הוי המון עמים רבים. מדה מהלכת על פני כל הדורות שבט שישראל לוקים בו סופו ללקות, לפיכך הנביאים הנבאים פורענות ישראל ע״י האומות סומכין אחריו פורענות האומה שלקה ישראל על ידה: המון עמים. אוכלוסי סנחריב: ישאון. לשון תשואה והומה: (יג) וגער בו. הקב״ה באותו שאון: כמץ הרים. משל את הרשעים במקולקל שבמינים ובמקולקל שבאותו המין, מוץ הרים

מצודת ציון

קציריה (תהלים פ׳): נחלה. מל׳ חולי: אנוש. כאוב ביותר וכן אנוש חצי בלי פשע (איוב ל״ד): (יב) המון ושאון. פתרון אחד להם: כבירים. חזקים או מרובים: (יג) כמץ. הוא פסולת התבואה כמו כמוץ אשר תדפנו רוח (תהלים א׳): וכגלגל. הוא פרח הקוצים העשוי כגלגל: סופה. רוח סערה:

מצודת דוד

עתה בהשחיתך דרכך הנה ינוד העוף ממך ביום בוא עליך נחלה ומכאוב אנוש ור״ל ביום בוא האויב יכלה הכל מבלי שארית: (יב) הוי. הנביא מתאונן על רב הבלבול שיעשה סנחריב: המון עמים רבים. הם אוכלוסי סנחריב: כהמות. כהמיות הומים יהמו: כשאון וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (יג) לאמים וגו׳. כפל עוד לחזוק הענין: וגער בו. אבל סוף הדבר אשר המקום יגער בו וינוס מפני הקול הבא ממרחק מן השמים ר״ל הנשארים ינוסו מפני הכאת המלאך שהכה במחנה: ורדף. יהיה נרדף כמוץ אשר בהרים הנרדף מפני רוח כי לפי שהמוץ הוא דבר קל והרוח שולט בהרים

חזון ישעיהו

באור המלות

זה, הוא מורה על הענף הכולל חוץ מן השורש, שרשי פתוח עלי מים וטל ילין בקצירי (איוב כ״ט י״ט), מתחת שרשיו ייבשו וממעל ימל קצירו (שם י״ח ט״ז), ועשה קציר כמו נטע (י״ד ט׳): נחלה. לדעתי הוא כמו נחלה עבר על נפשנו (תהלים קכ״ד) נחל מים, כי לדעת המפרשים חסר מלת מכה מהוחלה, והכתוב שאחריו המון מים רבים, יבאר מהו הנחלה: וכאב אנוש. כמו כי אנושה מכותיה, ומשתתף עם אנוש המורה על האנושיות, מכה שמוצאה מגדר האנושיות, ככל השרשים המשמשים דבר והפוכו, כמו סקלו מאבן, ובכל תבואתי תשרש: (יב) עמים, לאמים. הבדלם בארתי בנק״א בארוך, עמים מורה על קבוצים שיש להם ממשלה (כי זה המבדיל בין עם לגוי. שגוי מורה הקיבוץ לבד כנ״ל א׳ ד׳), ולאום מורה על אומה המתאחדת מצד שיש לה דת מיוחד, ואיזה אמונה אשר תפרדם, לא מצד הממשלה שיש להם מלך אחד רק מצד האמונה שיש להם אמונה אחת, וכן מצאתי ברבה בראשית (פרשה ס״ג) ולאום מלאום יאמץ, ר׳ חלבו אמר עד כאן קריין כבתא ורעמה וסבסכא, מכאן ואילך יהודין וארמאין עכ״ל, ר״ל שיהיה שינוי דת ביניהם, וע״ל (ל״ד א׳), ובזה לאומים כולל יותר מעמים, כי עמים רבים וממלכות שונות יתקבצו תחת דת אחת: המון, ושאון, יהמיון, ישאיון. בארתי הבדלם למעלה (ה׳ י״ד, י״ג ד׳). המון הוא ההמיה המורגלת. ושאון הוא שאון גדול המרגיש ומתחולל הבלתי מורגל, וע״ל (כ״ב ב׳): רבים, כבירים. כבר כתבתי למעלה (ט״ז י״ד) כי רבים הם הרבים בכמות וכבירים הם העצומים באיכות. ובזה תראה כי בדקדוק יחס אל העמים את ההמון המורגל, ואל לאומים החזקים יחס את השאון הבלתי מורגל

באור הענין

ובבקר שאחריו זרעך תפריחי, עסקת בו כ״כ עד שצמח ביום הנטיעה ויגדל, ובבקר שאחריו פרח ויוציא ציץ וזרע, אמנם תדעי כי בכל זאת לא תצליחי במעשיך ולא תקצור את הזרע אשר זרעת, כי נד נדד הקציר ממך ביום נחלה, ביום נחל מים כבירים שוטפים ששטפו כל הקציר, ועם השטף הזה בא ג״כ אליך כאב אנוש ומכה רבה. והנמשל שבקשו עזר מעמים אחרים והשתדלו למהר ביאת העם העוזרים, אבל בעת שהיו צריכים לעזרו שטף גם אותו מלך ירב, ויגל את ארם קירה: (יב) הוי, עתה מבאר מהו הנחל שהזכיר בפסוק הקודם? משיב כי הוא **המון עמים רבים הדומה כהמות ימים**, שהוא מחנה סנחריב, והוא הנחל אשר ישטוף את הקציר של הרכבת הכלאים. **ושאון**, ר״ל מחנה זו היה לו, א] ריבוי הכמות, שזה כולל בהמון מורגל של עמים רבים, ב] ריבוי האיכות שזה כולל בשאון לאומים, (וע׳ באור המלות): (יג) **לאמים**, עתה הסב פניו אל מחנה אשור כי בסוף יפול עם כל מחנהו. אומר **הלאומים האלה ישאון** (נא) **ויהמון**, אבל מקולות מים אדירים אדיר במרום ה׳. **וגער בו**, ה׳ יגער בו בהשאון הנזכר. **ממרחק**, משמי קדשו **וינוס**, וישוב בכלימה אל נינוה. **ורדף**,

מנערת

וּכְגַלְגַּל לִפְנֵי סוּפָה׃ יד לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה בַלָּהָה בְּטֶרֶם בֹּקֶר אֵינֶנּוּ זֶה חֵלֶק שׁוֹסֵינוּ וְגוֹרָל לְבֹזְזֵינוּ׃

יח א הוֹי אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ׃ ב הַשֹּׁלֵחַ

רש"י

כמשל עמקים: וכגלגל. הוא מפרח של קוצים שקורין קרדונ"ש בלעז, הדומים לאותו שגוררים בהן בגדי צמר ואינן קשין, וכשהגיע סמוך לסוף הקיץ הם מתפצלין מאליהן והרוח מפזרן, ואותו הניפוץ עשוי כמין גלגל עגולה כמין העץ (ס"א העין) באמצע וחמש זרעותיו סביב לה: (יד) והנה בלהה. שדים באים על האויב ומבהלין אותו: בטרם בקר איננו. והאויב אין בעולם: זה חלק שוסינו. חלק סנחריב וחלק גוג ומגוג כשיבואו לבזזנו:

יח (א) הוי ארץ צלצל כנפים. ת"י דאתן לה בספינן מארע רחיקא וקלעיהון פריסן כנשרא דטאס בכנפוהי. ואני אומר לפי שהן שרויין במזרח והארץ חמה, העופות נאספים והיא שם

מצודת דוד

נשרים נרדף הוא ביותר: וכגלגל וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יד) לעת ערב. כי המלאך הכה בהם בלילה במכה המבהילה: איננו. אינו בעולם כמ"ש וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים (לקמן ל"ז): זה חלק. אמר הנביא זהו החלק הנחלק לאבוד אשר שסה אותנו: וגורל לבוזזינו. כפל הדבר במ"ש:

יח (א) הוי ארץ. כאלו קורא אליהם ואומר אתם ארץ אשר שלא רב בך מקלעי הספינות הפרושים ככנפי העופות: אשר מעבר. אשר הארץ ההיא יושבת מעבר נהרי כוש: (ב) השלח. אשר ישלח שלוחים דרך הים ללכת בספינות

מצודת ציון

(יד) בלהה. הוא הפוך מן בהלה וכן בלהות שיית (יחזקאל כ"ו): שוסינו. ענין בזה ושלל: וגורל. הוא כמו חלק ע"ש שדרך לחלוק ע"פ גורל:

יח (א) הוי. הוא ענין קריאה: צלצל. מל' צל: (ב) צירים. שלוחים כמו וציר בגוים שולח (עובדי' א'): גמא. מין עץ הקל לשוט על המים וכן תיבת גומא (שמות ב'):

חזון ישעיהו

באור הענין

מגערת ה'. וכגלגל, הגלגל של קוצים ירדף מן הרוח יותר מן המוץ, כי המוץ רק הרוח ישאהו והגלגל חוץ מאשר יניעהו הרוח, יעוף גם הוא על כנפי הגלגל שלו המתגלגל והולך מעצמו ג"כ, ובפרט מפני סופה שהוא גדול מרוח. ובזה מוסיף שחוץ ממה שיברח מלך אשור ממכת ה' בו, ירדף אח"כ גם מעמו ונבני מדיהו ולסוף בניו הכהו בחרב: (יד) לעת ערב, מדמהו במליצתו לפחד בלהות השדים שיהיה לעת ערב, ולא ימשך פחד זה רק בעת החשך באמצע הלילה, אבל בטרם בקר איננו, ונתברר כי לא היה מאומה, כן בין לילה אבד כאילו לא היה. זה חלק הראוי לשוסינו ע"פ מדתם, וגם לבוזזינו שהם המחנות שבאו עמו רק לשלול שלל ולהרויח יקחו ג"כ מנת הכלם עמו, (ע' באור המלות). (פה דבר במשל המון עמים רבים וכו', ובקאפיטל שאח"ז יבאר הנמשל):

יח (א) הוי, עתה מפרש המשל, מי הם המון עמים רבים, אומר הוא ארץ החמה אשר מעבר נהרי כוש, שהוא ארץ אשור: (ב) השלח, הוא שלח שלוחים אל ישראל ונתן אתם כלי גומא שילכו בקלות ומהירות. לכו, אלה הדברים אשר שם בפי הצירים שיאמרו לישראל, ושיעור הכתוב אתם גוי קו קו ומבוסה לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט, הצירים יאמרו להם, אתם ישראל שאתם גוי שחלקו ארצכם בקו ובססו נחלתכם, אשר בזאו נהרים ארצכם, אין לכם עצה להמלט רק שהלכו מלאכים קלים במהירות אל גוי

באור המלות

ובכירים שמורה על העולם והריבוי באיכות: (יג) סופה. גדול מרוח כידוע, ובזה מוסיף על המשפט הראשון: (יד) בלהה, ראיתי לאחד מן המבארים בפסוק תצעידהו למלך בלהות, מביא בשם הרנה"ו בהבדל בין שם בלהה לשם בהלה, כי בלהה מציין כחות השדים והמזיקים שהיו מבהילים את המבהילים בימי הקדמונים, או את לאותי רשף וקטב מרירי, והממונים על השאול והתפתה וכדומה עכ"ד, ולפי הנודע היה עקר שליטתם ופחדם בלילה, כמ"ש מפחד בלילות, בו תרמוש כל חיתו יער, ובהגיע אור הבקר היו מתפזרים ושבו לאפס, עפ"ז ימליץ את מחנה סנחריב שבאו ירושלים בלילה, ואז נפל פחדם על ישראל, ובבקר סר הפחד ושבו לאין ואפס, כבלהות השדים שירבה פחדם בלילה ויסור באור הבקר: חלק שוסינו וגורל לבוזזינו. ההבדל בין חלק וגורל, מבואר, חלק הוא הקנין הבא לו ע"י חלוקה, וגורל הוא הקנין שזכה בו ע"י גורל, בחלק לא ישיג רק הדבר המגיע לו אשר יש לו בו שותפות, רק שע"י החלוקה מתברר כי זאת חלקו, ובגורל יזכה גם דבר הבלתי מגיע לו מקודם, שיפול בגורלו חלק גדול, ויותר מכדי חלקו, גם תדע ההבדל בין שוסה ובוזז, הבוזז עקר מגמתו הוא השלל והרכוש והממון, והשוסה עקר מגמתו הוא ההשחתה שרוצה להשחית שלל אויבו, הבוזז לוקח את אשר ביכלתו ליקח ואת המופקר יניח, והשוסה יקח את אשר יקח ואת המותר יחרים, ומשתתף עם שם מן הכפולים, שסוהו כל עוברי דרך (תהלות פ"ט), ועי"ל (מ"ב כ"ג) מש"ש, עפ"ז אמר כי שוסיהם, הם אשר כונתם רק להשחיתם ולכלותם, זה חלקם בשלימות, וגם בוזזיהם הם אשר אינם צוררים להם, וכונתם לא היה רק להנאת עצמם, מ"מ הגם שאין זאת חלקם, נפל עונש זה בגורלם, נפל להם גורל יותר מן המגיע להם:

(א) צלצל כנפים. על רוב האניות אשר בה, או לרוב העופות המתאספים שם כמו שהוא בארצות החמים: (ב) צירים. ההבדל בין ציר ובין מלאך, המלאך רק שליח להגיד דבר לפי שגם את אליו, והציר הוא הסובב ממקום למקום וצריך שיחזיר תשובה לשולחיו. ציר נאמן לשולחיו (משלי כ"ה) צריך

בים צירים ובכלי־גמא על־פני־מים לכו | מלאכים קלים אל־גוי ממשך ומורט אל־עם נורא מן־הוא והלאה גוי קו־קו ומבוסה אשר־בזאו נהרים ארצו׃ ג כל־ישבי תבל ושכני ארץ כנשא־נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו׃ ד כי כה אמר יהוה אלי אשקוטה ואביטה במכוני כחם צח עלי־אור כעב טל בחם קציר׃

יתיר ו'

רש"י

מגוללת בכנפי עופות, ונבואה זו על אוכלוסי גוג ומגוג, כענין שנא' (ביחזקאל ל"ח) פרס כוש ופוט אתם: (ב) לכו מלאכים קלים. לראות אם אמת הוא שחזרו ישראל למקומם, אשר הוא גוי ממושך וממורט אל עם אשר הוא נורא בחזקתו: מן הוא והלאה. מן היום אשר נבחר לעם והלאה: גוי קו קו. שנפרע בו בעונו מדה במדה וניתן למבוסה, ד"א קו קו לשון קיא סחי ומאוס (איכה ג'): נהרים. מלכים: (ג) ישבי תבל וגו'. אינכם צריכים לשלוח צירים על כך, כי. כנשא נס הרים תראו. בהקבץ הגליות וכתקוע שופר תשמעו: (ד) אשקטה. מהשלום שכרו של עשו, אפנה מכל עסקי ואביטה במכוני להטיב לו: כחם צח עלי אור. יאיר ויבהיק לו כחום השמש צח על ירק, כמו ללקט אורות (מלכים ב' ד'): כעב טל. שהקוצרים

מצודת ציון

(ב) מלאכי'. שלוחים: ממשך. מל' משיכה: ומורט. ענין הליטת השער כמו ואמרט' משער ראשי (עזרא ט'): והלאה. ולהלן: קו. מל' תקוה: ומבוסה. ענין למוסה ודריסה כמו יבוס צרינו (תהלים ס'): בזאו. בזזו ובא האל"ף במקום אות הכפל וכן ימאסו כמו מים (שם נ"ח) ומשפטו ימססו: (ג) נס. כלונס הרוך: (ד) אשקטה. ענין מנוחה: ואביטה. מלשון הבטה והשגחה: במכוני. מל' הכנה: צח. ענין זוהר ובהירות כמו צחו מחלב (איכ' ד'): אור. ענינו מטר כמו

מצודת דוד

מעלי גומא הקלים לשוט ע"פ המים: לכו. וכה יאמר אתם מלאכים ההולכים בקלות ובמרוצה לכו אל גוי ממשך וגו' וזה יהיה בימי המשיח כשישמעו שחזרו ישראל לארצם וישלחו שלוחיהם אליהם לדעת אם האמת כן הוא: ממשך ומורט. אשר מאז היו נמשכים בידי האומות ומרטו שער ראשם וזקנם במשכם: אל עם נורא. אשר נראה בהם מעשים נוראים: מן הוא והלא. מן היום אשר היה לעם והלאה: גוי קו קו ומבוסה. בכל זמן גלותם היה מקוה לה' ותוחל ומקוה ועם כי היה נדרס ונרמס ברגלי האומות: אשר בזאו. אשר העכו"ם בזזו את ארצו ורמסוהו ברגליהם: (ג) כל ישבי תבל. כאלו יאמר להם מה לכם לשלוח ולדעת אם האמת כן הוא הלא כל יושבי תבל בעיניהם הראו החזרת ישראל כאשר יראה נשיאת הנס על ההרים ובאזניכם תשמעו הדבר כאשר ישמע תקיעת השופר: (ד) אשקטה. לפי שנאמר למען ציון וגו' לא אשקוט עד יצא כנוגה צדקה (לקמן ס"ב) לזה אמר כשיצא כנוגה צדקה ויגאלו אז אשקטה ואביטה בב"המק המכון לשבתי להטיב לו: כחם צח. כמו חום צח וברור שהוא לטובה כשבא על המטר וסמוך לו כי אז תצמח האדמה וכמ"ש מנוגה ממטר דשא מארץ (ש"ב כ"ג): כעב טל. כעב המביא טל בחום הקציר כי בעבור החום שבעת הקציר יתאוו הקוצרים לטל להקר נפשם בקרירות הטל שאינו מזיק

חזון ישעיהו

באור המלות

צריך לסחור הסוכה, וציר בגוים שולח (עובדיה א') שוכב מגוי לגוי, ומשתתף עם הדלת תסוב על צירה (משלי כ"ו י"ד), רגל הדלת הסוב"ב לחוץ ולפנים: גוי, עם. באתרתי הבדלם למעלה (א' ד'), ור"ל תקיף מצד קבוצם, ונורא מצד מלכותם: ממשך. מורה שמשכת המחנה ברבויה, ומשכת בהר תבור (שופטים ד' ו'), וימשוך האורב (כ' ל"ז): ומורט. מליצה על גבורתם כי הרבה הוחדה וגם מורטה (יחזקאל כ"א י"ד): קו קו. הראשון פעל והשני שם, שמדדו ארצו וחלקוהו בקו, ונטה כל אחד את חלקו: (ג) ישבי, ושכני. באתרתי למעלה (י"ג כ') ישיבה בקביעות, ושכונה דרך ארעי, ותבל הוא הישוב שם יושבים, והארץ שאינו מיושב רק שוכנים: (ד) צח. פעל, חום המיבש: אור. הוא המטר שגדול הסותף עיין למעלה (ה' ל') ונא הוא יותר

באור הענין

אשור שהוא גוי ממושך ומורט, היינו שהוא גוי גדול ומדינתו משוכה למרחוק וארצו מורטה וחדה, והוא עם נורא מן הוא והלאה, ר"ל שמתיראים ממנו ממקום אשר שוכן שם והלאה עד קצה הארץ, ותמסרו אל אשור לעשות עמכם כרצונו (כמ"ש לקמן ל"ו ט"ז): (ג) כל ישבי, גם זה מדברי הצירים של אשור, אומרים, לא לבד ישראל מוכרחים להמסר אליו, אבל גם כל יושבי תבל בקצות הישוב, ואפי' שכני ארץ הבלתי מיושב, לא תמלטו מידו, רק כולכם תראו בעת ישאו נס על ההרים לבא אליכם למלחמה, ואח"כ תשמעו גם קול תרועת המלחמה בעצמו: (ד) משיב לו הנביא, לא כמחשבותיך אשור! מחשבות ה' צבאות, כי כה אמר ה' אלי תחלה אשקטה, ואניח לך להחריב רבים עמים, אבל בכל זאת. ואביטה במכוני, שהוא ירושלים ובהמ"ק עליו אביט שלא יעבור רעתך שם. כחם, אהיה דומה שם כחום המיבש אחרי המטר שהוא משבית רעת המטר ושטיפתו, וגורם שיהיה בו ברכה. וכעב טל המשבית פעולת חם הקציר ורעתו, כן אשבית רעתך ואהפכנו לברכה ושיהיה לישראל לשם עולם. (ואשם שני דברים מתנגדים, איך היובש משבית הליחות, ואיך הליחות משבית היובשת, שהוא הפך טבעו, כן אעשה פעולות מתנגדות, אחר שאכין אותך ליסר גוים ולהאבידם, תהיה זאת בעצמו סבה להגדלת שם חזקיהו ולתפארת ישראל):

כי

ה כִּי־לִפְנֵי קָצִיר כְּתָם־פֶּרַח וּבֹסֶר גֹּמֵל יִהְיֶה נִצָּה וְכָרַת הַזַּלְזַלִּים
בַּמַּזְמֵרוֹת וְאֶת־הַנְּטִישׁוֹת הֵסִיר הֵתַז׃ ו יֵעָזְבוּ יַחְדָּו לְעֵיט הָרִים
וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְקָץ עָלָיו הָעַיִט וְכָל־בֶּהֱמַת הָאָרֶץ עָלָיו תֶּחֱרָף׃
ז בָּעֵת הַהִיא יוּבַל־שַׁי לַיהוָה צְבָאוֹת עַם מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט וּמֵעַם
נוֹרָא מִן־הוּא וָהָלְאָה גּוֹי | קַו־קָו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ
אֶל־מְקוֹם שֵׁם־יְהוָה צְבָאוֹת הַר־צִיּוֹן׃

פתח בס"פ

רש"י

מאחורים לו להשיב נפש בחום קציר : (ה) כי לפני. ביאור קצירו של עשו ושל גוג טרם תמלא תאותו ושברו
שהוא זומם לכלות את אחיו : כתם פרח. שלו ויתקרב להתבשל תבואה במילואתיה ולהיות פני נצה של גפנה
בוסר וגומל, וגמל להיות גסים כפול הלבן : בוסר. הוא גרוע : וכרת. הכורת את זלזלי הגפן הם הזמורות
והשריגים : במזמרות. פרפ"ש בלע"ז (עיין לעיל ב' ד') : ואת הנטישות. הם עיקרי הגפנים שקורין ציפ"ש
בלעז : התז. כרת וקצץ, כלומר יהרוג המלכים והשרים של עשו ושל גוג וחיילותיו ועוזריו : (ו) יעזבו יחדו.
פגריהם : לעיט הרים. לעוף הרים : וקץ עליו. כל ימות הקיץ : תחרף. כל ימות החורף, מכאן אמרו
משפט גוג לעתיד לבא י"ב חדש :

מצודת דוד

לקציר כמו שמטר : (ה) כי לפני קציר. לפני בוא עת הקציר :
כתם פרח. כשיתם הפרח ויהיה קרוב להתבשל : ובסר גומל
יהיה נצה. ר"ל כשיהיה הגן בוסר הנגמל מעט מעט עד
שיתבשלו הענבים מכל וכל : וכרת. אז יכרות הכורת את
יונקות הגפנים הרכים במזמרות ואת הענפים הגדולים יסיר
בהכרתה וזה משל על גוג ומגוג לומר כשיהיו קרובים לגמור
הצלחתם עד כיבשו ירושלים ויצא חצי העיר בגול' אז יצא
ה' ונלחם בגוים ההם ויאבדם כשלף קוץ : (ו) יעזבו יחדו.
כולם יחדיו יהיו נעזבים לעופות המצויים בהרים : וקץ.
העופות ישכנו עליהם בימי הקיץ והבהמות בימי החורף ויאכל
מבשרם וישתו מדמם : (ז) יובל שי. יובא דורון את עם
ישראל שהיה עם ממשך ומורט כי היו נמשכים בידי האומות
ותלשו שערם במשכם : ומעם נורא. יובא דורון מהעם אשר
נראה בהם מעשים נוראים מן היום אשר היה לעם והלאה
וכפל הדבר במ"ש : גוי קו. אשר בכל ימי גלותם היה
מקוה לה' וחוזר ומקוה עם כי היה נרמס ברגלי האומות אשר בזזו את ארצו ורמסוהו ברגליהם : אל מקום. שהבאה תהיה
אל המקום אשר נקרא שמה שם ה' צבאות וסוא הר ציון וכן נאמר והביאו וגו' מנחה לה' וגו' על הר קדשי (לקמן ס"ו) :

מצודת ציון

יפיץ ענן אורו (איוב ל"ז) : (ה) כתם. ענין השלמה : ובסר
כן נקרא הפרי שלא נגמר בשולו כמו אבות אכלו בוסר
(ירמיה ל"א) : גמל. ר"ל תגדל מעט מעט והושאל מל' הילד
הנגמל משדי אמו שמרגילין אותו לאכול מעט מעט : נצה.
הוא כעין פרח וגדול ממנו וכן נאמר והיא כפורחת עלתה
נצה (בראשית מ') : הזלזלים. הם יונקות הגפנים הרכים :
במזמרות. שם הכלים שכורתים בו הזמורות וכן ומזמרותיכם
לרמחי' (יואל ד') : הנטישות. כן יקראו הענפים הגדולים
המתפשטים אנה ואנה והוא מלשון ויטשו בלחי (שופטי'
ט"ו) וכן הסירו נטישותיה (ירמיה ה') : הסיר. מל' הסרה:
התז. ענין כריתה וחתוך ובדרז"ל התיז את הראש (חולין
ל') : (ו) לעיט. שם עוף דורס וכן וירד העיט (בראשי'
ט"ו) : וקץ. מל' קיץ : תחרף. מל' חורף : (ז) יובל.
יובא : שי. מנחה ודורון כמו יובילו שי למורא (תהלים ע"ו) :

חזון ישעיהו

באור הענין

(ה) **כי לפני קציר**, מוסב על המליצה שזכר בסימן
הקודם, שזרעו זמורות זר ועד קציר ביום נחל מים,
ולא קצרו קציר הזר הזה, כי שבולת מי מהגה אשור
שטפתהו, לעומת זה אמר **טרם שיתבשל הקציר**
מן ההרכבה הזרה שהרכיבו ישראל בנטיעתם, מה
שהתערבו בעמי הארץ. **כתם הפרח**, שכבר פרח,
וגם **הציץ ציץ** שהוא אחרי הפרח, והנצה גדלה
ועשתה פרי **עד שהפרי היה בוסר** ולא נתבשלה
לגמרי. אז **וכרת הזלזלים** שהם הזמורות זר שזללו
מן הנטע הקדום, שהם האומות שסמכו ישראל עליהם
והתחברו להם כרתם במזמרות. **ואת הנטישות**,
הענפים של הנטע עצמה שנתפשטו מאד, שהם עשרת
השבטים שקלטו ההרכבה והתערבו בגוים, **הסיר**
ממקומה, **והתז** אותה אל ארץ אחרת, והגלם
נגולה : (ו) **יעזבו יחדו**, להיות הפקר לעופות וחיות, בקיץ ובחורף למאכלם, ושתהיה נבלתם
מושלכת כל השנה למאכל עוף ובהמה : (ז) **בעת ההיא**, ואחרי זאת, אחרי שיכרתו הרשעים מישראל,
אז

באור המלות

מיכה כנ"ל (שם י"ג) : (ה) פרח, נצה. יש אילנות שהפרח
קודם להציץ כמו השקדים ודומיהם, וע"כ תמצא במקום
אחר ויוצא פרח ויצץ ציץ, ומזה המין מדבר פה במליצתו,
ויש אילנות שהנץ יוקדם להפרח, וע"כ אמר לקמן (כ"ז)
יציץ ופרח ישראל : בסר גמל. גומל של בוסר הם ענבים
שלא נתבשלו עדיין, אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה :
הזלזלים. לא נמצא לו ריע, ולפי ענינו מבואר שהוא הענפים
הזרים שהרכיבו במין אחר שזוללים ואוספים ליחות האילן,
מלשון זולל וסובא, או שמזילין מיץ האילן, ועד שמנו,
מלשון יזל מים מדליו : הנטישות. הענפים המתפשטים ברוחב
חוץ מגבולם שצריך לקצצם : (ו) עיט. הוא העוף הדורס :
בהמת. י"מ חיות כי הבהמות אין אוכלות בשר, ויתכן
שתפס בהמות לפי המשל, שמדבר בהזלזלים וזמורות שזה
מאכל בהמות, והדרך העיט לאכול ענפים דקים בקיץ,
והבהמות בקץ תרעינה על נאות דשא, רק בחורף אוכלות
ענפים דקים ולחים :

יט א מַשָּׂא מִצְרָיִם הִנֵּה יְהוָה רֹכֵב עַל־עָב קַל וּבָא מִצְרַיִם וְנָעוּ אֱלִילֵי מִצְרַיִם מִפָּנָיו וּלְבַב מִצְרַיִם יִמַּס בְּקִרְבּוֹ׃ ב וְסִכְסַכְתִּי מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם וְנִלְחֲמוּ אִישׁ־בְּאָחִיו וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ עִיר בְּעִיר מַמְלָכָה בְּמַמְלָכָה׃ ג וְנָבְקָה רוּחַ־מִצְרַיִם בְּקִרְבּוֹ וַעֲצָתוֹ אֲבַלֵּעַ

רש"י

יט (א) רכב על עב קל. מהרה, לשלוח קל מהרה גזרת דברו ליפרע ממצרים: ונעו אלילי מצרים מפניו. לא יהיה להם כח להציל את עמם מיד שלוחיו של אשור, וזה שאמר הנביא פורענות מצרים בלשון הזה מה שלא אמר בלשון הזה לשאר אומות מפני שהם למודים ללקות במדה הזאת, ועברתי בארץ מצרים (שמות י"ב), ובכל אלהי מצרים (שם), ודרך ארץ מייראין את האדם במכה שכבר לקה בה: (ב) וסכסכתי מצרים במצרים. סופו מפרש את תחלתו ונלחמו איש באחיו: (ג) ונבקה רוח. תתרוקן חכמתו, כמו (לקמן

מצודת ציון

יט (ב) וסכסכתי. ענין בלבול וערוב כמו ואת אויביו יסכסך (לעיל ט'): (ג) ונבקה. ענין רקות כמו בוקק הארץ (לק' כ"ד): בלע. השחתה: האטים. הם ממיני הכשוף הנעשה בנחת ובהשאי והוא מלשון ויהלך אט (מ"א

מצודת דוד

יט (א) רכב וגו'. ר"ל מהרה ישלח דברו להפרע מהם: ונעו. תנועת החרדה והרתת: בקרבו. בתוך הגוף: (ב) וסכסכתי. אעשה בלבול ותגר ביניהם ונלחמו זה בזה: ממלכה בממלכה. ממלכות רבות היו בארץ מצרי': (ג) ונבקה

חזון ישעיהו

באור המלות

(א) רכב על עב. משתתף עם מלואת בשיר ס' השם עבים רכובו (תהלות ק"ד): ונעו. יבואר תנועה מחמת יראה, וירא העם וינועו (שמות כ' י"ח), או תנועת ירידת המעלה והמדרגה, הניעמו בחילך והורידמו (תהלות נ"ט י"ב), ע"ד ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים: (ב) וסכסכתי. בארתיו למעלה (ט' י') מענין מזור מבורש סוך או סכך עיי"ש, ושני"ת של במצרים היא ב' הכלי. ומצרים הראשון הוא שם המדינה, והשני הוא שם אנשי המדינה, ר"ל אנשי מצרים יצורו על מדינת מצרים: (ג) ונבקה. ענין ריקות, כמו בוקק בוקק הארץ (לקמן כ"ד ג'): רוח. כולל רוח העצה והמחשבה החכמה והבינה הגבורה וכל כחות הנפש כמו שבארתי במק"א: אבלע. ענין השחתה (עיין לעיל ג' י"ב):

באור הענין

אז יובל שי לה' צבאות, ומי יוביל את השי? עם ממשך ומורט, שהוא אשור בעצמו, ומאין יובל השי. מעם נורא, מארץ אשור יובילו שי לה', ומה יהיה השי גוי קו קו ומבוסה, שאשור יביא את ישראל מנחה לה'. אל מקום שם ה' צבאות אל הר ציון, שבימי חזקיהו שבו הרבה מעשרת השבטים לירושלים להסתופף בצל חזקיהו. (והנה דעת חז"ל שנבואה זו עתידה, וכן פי' המפרשים, אולם גם לאשר נטיתי מדרכם לפי הפשט, בכל זאת כבר הזכרתי בתחלת סימן י"ח, כי הנבואות העתידות התחילו מימי חזקיהו, וכמו שהודיע זאת הנביא עצמו בהתחלת קאפיטל מ"ח, עי' בפירושי שם):

יט (א) הנה, מצייר בחזיונו, כי רואה את ה' רוכב על עב קל, משל למהירת ההליכה. ובא למצרים, האלילים ינועו מפניו, ולבב האומה ימס. וטעם הציור הזה, כי המצרים בימים הקדמונים היו עובדים לנהר נילוס ומיחסים לו אלהות בצירוף יתר אליליהם, והיו מהבילים פ' האלילים הם המונעים את העננים מבוא בארצם, כי הענן והגשם סימן רע להם, וגם עוד היום אבל כבד הוא למצרים, יען שבתיהם בנוים מעפר וטיט, ובבוא הגשם תמס יהלוכו, ומצד זה עת קרה להם גשם בימי קדם, היו מיחסים אותו, אל לקות אליליהם העוצרים בעד הגשם, ומצד זה צייר ביאת השם ותנועת האלילים ממקומם, שיבא ה' על העב וישים עבים רכובו: (ב) וסכסכתי, (מאמר זה נמשך עד פסוק ה' שסיים נאום האדון ה'), מצייר כי שמע קול ה' אומר בעת לכתו לשם אלה הדברים. אנכי אלך, ואסבב את מדינת מצרים ע"י אנשי מצרים בעצמם, שיצורו מקצת אנשי מצרים על קצתם, כי תהיה חרב איש ברעהו. ונלחמו איש באחיו, הנה דרך הנהוג בעת ילחמו ממלכה בממלכה, ישלימו כל הערים העומדים תחת פקודת הממלכה ביניהם, ויהיו לאגודה אחת ללחום נגד מתקוממיהם בלב אחד, וכן עת תלחם עיר בעיר, ישלימו בני העיר להיות כאיש אחד נגד העיר העושה עמה מלחמה, וכשילחמו משפחה עם משפחה אחרת, איש ברעו, אז יצטרפו כל האחים והקרובים אשר במשפחה ההיא להיות בקשר אחד. אבל פה תחלה ילחמו איש באחיו, עד שתהיה פירוד בין האחים בני המשפחה, ואח"כ איש ברעהו, אשר אינו ממשפחה אחת, יצרו משפחה במשפחה, ואח"כ ילחמו עיר בעיר אחרת, ואח"כ ממלכה בממלכה אחרת, ובאופן זה תהיה המלחמה עליהם מבית ומחוץ, מלחמה פנימית של האחים והמשפחות והערים, ומלחמה חיצונית של הממלכות: (ג) ונבקה, רוח החכמה והגבורה של מצרים שהיו חכמים וגבורים מעולם תתרוקן עתה מהם. ועצתו, גם העצה הנמצאת אצלם מכבר בעניני המלחמה והנהגת המדינה, אבלע ואשחית אותה. ודרשו, וכשיהיו ריקם מכל עצה וגבורה

וְדָרְשׁוּ אֶל־הָאֱלִילִים וְאֶל־הָאִטִּים וְאֶל־הָאֹבוֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים׃ ד וְסִכַּרְתִּי אֶת־מִצְרַיִם בְּיַד אֲדֹנִים קָשֶׁה וּמֶלֶךְ עַז יִמְשָׁל־בָּם נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת׃ ה וְנִשְּׁתוּ־מַיִם מֵהַיָּם וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ׃

רש"י

כ"ד) בוקק הארץ: האטים. אחד מן השמות של עכו"ם: (ד) וסכרתי. כמו וסגרתי, ויש עוד לפרש לשון ויסכרו מעינות תהום (בראשית ח'), הסתמנו והחכשנו: ביד אדנים קשה. כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים ואפי' יחיד, כמו (שמות ל"ט) אדני יוסף, עד בא אדניו (שם): ומלך עז. מלך אשור: (ה) ונשתו מים מהים. יחרבו מים מן הים. ונשתו לשון השאת והשבר (איכה ג'), לפי שכל שבח ארץ מצרים על ידי נילום הוא שאין גשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה אותם דרך יאורים העשויים בידי אדם, לפיכך הוא נדמה פורעניות שלא ליובש יאורות ונשתו מים מהים ולא יחזיר הים את נילוס לאחוריו וירד נילוס לתוכו

מצודת דוד

התרוקן רוח השכלי אשר בקרבו והאהית עלתו זלא ויעלו כ"א): האבות הידענים. מיני כשוף: (ד) וסכרתי. כמו בחכמה ובוא כפל ענין במ"ש: ודרשו וגו'. כראותם שכלתה עליהם הרעה ידרשו אל האלילים וגו' וכאומר הנה יהיו עסוקים בדברי הבאי: (ד) וסכרתי. אמסרם ביד אדון קשה והוא מלך אשור: ומלך עז. כפל הענין במ"ש: (ה) ונשתו. מי הים יבור ויעתק ממקומו ולא יוכלו להביא להם בר ומזון דרך אניה בלב ים: ונהר. הנילוס יחרב מימיו ולא ישקה שדותם והאדמה לא תצמח ויכלו ברעב ולפי שכל שבח מצרים

מצודת ציון

וסגרתי כי גיכ"ק מתחלף והוא ענין מסירה כמו הסגירני בעלי קעילה (ש"א כ"ג): אדנים. זהו ענין לשון תפארת ליחיד לומר עליו בלשון רבים וכן אדוני יוסף (בראשית ל"ט): עז. חזק: (ה) ונשתו. ענין העתקה והסרה וכן

חזון ישעיהו

באור הענין

ידרשו אל הבלים לבלתי הועיל: א) (ד) וסכרתי, ועי"ז תהיה אחריתם, שאסגור את מצרים ביד אדונים קשים ואכזרים, שימשלו עליהם הרבה אדונים אכזרים, שזה גרוע יותר מאם ימלוך עליהם מלך אחד אכזר שלא יוכל להשפיע אכזריותו כ"כ על כל האנשים הפרטיים, ואינו משחית רק את הכלל, משא"כ כשהם רבים. ומלך, ר"ל וגם לא יהיה להם שום תקוה לפרוק עול האדונים מעל צואריהם, יען שמלך עז ותקיף ימשול בהאדונים האלה, והוא יחזיק את ידם בממשלתם. נאם ה', עד כאן דברי ה' שאמר בעת לכתו, ומעתה יתחיל הנביא את דבריו בפני עצמו: (ה) ונשתו, מספר והולך איך ע"י אבדת ממשלתם, וע"י היותם למס עובד תחת שבט אכזריים, אבדו גם מחיתם ופרנסתם, והושב בזה חמשה דברים, א] הנה טוב ארץ מצרים היה ע"י נהר הנילוס שעלה בכל שנה והשקה את אדמתם, ובזה היה תלוי כל הצלחתם, וע"כ צייר חורבנם ביבושת הנהר ההוא. ויען שלדעת הקדמונים כל הנהרות מתמלאים ממי הים, והנילוס כאחד מהם, מצייר כי המים נעתקו ונכרתו מהים וממילא נתייבש

נהר

באור המלות

(ד) וסכרתי. נמצא מענין סתימה, כל עושי שכר (נהלן י"), ובנינו נפעל ויסכרו מעיינות תהום, ומענין מסירה ביד אויב בבנין פועל, ומשתתף עם פעל סגר שיש בו ג"כ בני ההוראות האלה: קשה, עז. ההבדל אשר ביניהם, עז, מצטרף עם השמות המורים על העוז והכח והאומץ והגבורה והאון והתוקף. וכם קשה, יצטרף עם השמות המורה על הקישוי והכובד, הומר קשה, עבודה קשה, קשה לב ואכזר, (בראשית מ"ט ז') ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה, מבואר במ"ש למעים (י"ג ט'). אף הוא הכעס היוצא לנקום נקם ולהכניע את התועה כמדתו, מצייר כי האף הזה עז הוא, ודיו רב לו ליסר ולהעניש. ועברה, הוא מה שעובר את הגבול מתוך כעסו לשפוך את חמתו על כל מי שפוגע בדרכו גם על מי שלא חטא, וזה מצד אכזריותו, כי קשתה מאד: (ה) ונשתו. שרשו נשת, ענין העתקה, או הפסד, כמו נשתה גבורתם (ירמיה נ"א ל'): הים. כן נקרא העומק בו יתקבלו המים הרבים, ולמקוה המים קרא ימים, והעד ים הנחושת אשר עשה שלמה (ע"ל י"א ט'): ונהר. נהר, נחל, יאור, יקראו ע"ש התפשטות תיכותם, נהר, הוא הנהר השוטף, והוא קטן מן הים בעומק אורך ורוחב. נחל, הוא המתפשט ברוחב ואינו עמוק ושוטף כנהר. ויאור, הוא קטן מכולהם ועקר שמו נלקח ע"ש שעולה ומתמלא ממי גשמים, שנקראים אור, על כפים כסה אור, ולכן נמצא שם זה לרוב על נחל מצרים, מצרים כיאור יעלה, ועלתה כיאור כולה וכו', ולא נמצא רק שתים ושלש מקומות שם יאור על נהר אחר חוץ מיאור מצרים, כי הנילוס עקר גדלו ממי גשמים, הנובעים מן ההרים הרמים היורדים ממדינת אביסיניאן, ומצאנו על נהר ני וס, שם נהר פעם נהר ע"ש התפשטותו ונביעתו (ע"ל ב' א') ונהרו אליו כל

אחד (בראשית א') שם נחל בכ"מ, ונ"ל כי היה נחל בצורתו, הגוים, ושם יאור ע"ש ההגלותו ממי גשמים: יחרב ויבש, ההבדל בין חורב ליובש, ידוע, חורב יאמר בבחינת שלא נתיבש, ויובש אחר שמתיבש, וע"כ אמר יחרב תחלה מלהותו, אח"כ יתיבש לגמרי, ועיין (יהושע ד' כ"ב ומ"ש

הערות

א) חוזק העם תלוי בשני דברים. א] בהאחדות אשר ביניהם שיהיו כולם כגוף אחד. ב] בעצה וגבורה למלחמה. וע"כ צייר סבת ירידתם, בשני דברים אלה. א] במלחמה אשר בין איש לרעהו. ב] בשאבדו גבורתם ונסרחה חכמתם:

ו וְהֶאֶזְנִיחוּ נְהָרוֹת דָּלְלוּ וְחָרְבוּ יְאֹרֵי מָצוֹר קָנֶה וָסוּף קָמֵלוּ׃
ז עָרוֹת עַל־יְאוֹר עַל־פִּי יְאוֹר וְכֹל מִזְרַע יְאוֹר יִיבַשׁ נִדַּף וְאֵינֶנּוּ׃

ת״א קנס . סוטה י״ג : במ״ס בשני יודי״ן

רש״י

ולא יעלה וישקה את מצרים. ונהר זה נילוס: (ו) והאזניחו. כשהמים מתמעטין הטיט ניכר בהם ונעשין רפש וזוהמין: דללו. במחברת אם דל הוא (ויקרא י״ד): יאורי מצור. יאורים עמוקים בחריצי מצורי עיירות: קנה וסוף, שהיו גדלים שם מרוב מימיהם: קמלו. כשיבשו היאורים עמדו הקנים מלגדל עוד והם מתייבשים ונופלים, ת״י קמלו לא יסקון, ובמקום אחר תרגם התפיד לגנון קמל נתר, ואומר אני שהוא ל׳ קילוס שנקצצים מאליהן מחמת יובשן ונופלין: (ז) ערות על יאור על פי יאור וכל מזרע יאור יבש וגו׳. ערות ל׳ דבר המעורה ונשרש יפה יפה, ודומה לו (תהלים ל״ז) רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן, וכן חברו מנחם במחברתו,

מצודת ציון

גיד סנסה (שם ל״ב): יחרב. ענין יבושת: (ו) והאזניחו. האל״ף נוספת כי הוא ענין עזיבה כמו כי לא יזנח (איכה ג׳): דללו. ענין הרמה כמו דלו מאנוש נעו (איוב כ״ח): מצור. מל׳ צור וחוזק כי חריצי המים המה יד לעיר הם לה לחוזק. וכן והחריב בכף פעמי כל יאורי מצור (לק׳ ל״ז): קנה וסוף. מיני דשאים הגדלים על שפת הנהר כמו כאשר ינוד הקנה במים (מ״א י״ד) וכמו ותשם בסוף (שמות ב׳): קמלו. ענין כריתה כמו התפיד לגנון קמל (לקמן ל״ג): (ז) ערות. ענינו דבר המעור׳ ונשרש יפה כמו ומתערה כאזרח רענן (תהלים ל״ז): נדף. ענין התיזה כמו אל ידפנו (איוב ל״ג): ואיננו. ואין נו:

מצודת דוד

הוא מה שהנילוס עולה ומשק׳ אלותה המשול חרבנה אל יבושת המים: (ו) והאזניחו נהרות. נהרות מצרים יעזבו מימיהם: דללו וגו׳. המים אשר ביאורות העמוקים הנקווים בחריצי מצורי העיירו׳ הורמו ממקומם ונסתלקו ונשאר מקומם יבש: קנה וסוף. הגדלים על שפתי היאורים יכרתו מחסרון המים: (ז) ערות. העשבים המשרשים ונאחזים על היאור וחוזר ומפרש על פי יאור ר״ל על שפת היאור: וכל מזרע יאור. הזרעים הנזרעים בידי אדם על שפת היאור: יבש.

חזון ישעיהו

באור המלות

שם): (ו) והאזניחו. פעל זנח, נבדל מן פעל עזב נטש, במה שזנח מורה על התיעוב והריחוק לגמרי, ובכבד בהפעיל מורה שעשה בו איזה רושם בל יוכל עוד למלאכתו, כמו וכל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו, כמ״ש חז״ל (ע״ז דף מ״ג) שעשה את הכלים כמה שעשה בהם לע״ז, וכן (דה״ב י״א) כי הזניחם ירבעם ובניו, וגם (א׳ כ״ח ט׳) ואם תעזבנו יזניחך לעד, היינו שיעשה בך רושם השרחקה, אבל בקל מורה רק התיעוב והשיקוץ בהדבר הזונח מתועב אל השונא, כמ״ש זנח ה׳ מזבחו, הלא אתה אלהים זנחתנו, ר״ל הרחקתנו תעבתנו: דללו. פעל דלל, מורה על המעטת איזה דבר, אם על עוני שנתמעט עשרו, אם על חולי שנתמעט בריאת גופו, מדוע אתה ככה דל בן המלך, המעטת הכבוד ידל כבוד יעקב, הנה אלפי הדל במנשה, ר״ל הפחות, ופה ר״ל נתמעטו תחלה מכמותם ואח״כ יבשו לגמרי: יאורי מצור. יאורים המכונסים בחפירה לצורך המצור למצוא מים לשתות, וכן לקמן (ל״ז כ״ה). קנה וסוף, סוף הוא מין גומא הגדל על שפת היאור, והיה מצוי בשפת יאורי מצרים, כמ״ש ותשם בסוף על שפת היאור, והוא לא יותר מן קנה. ור״ל לא לבד קנה, אלא גם סוף שלא יותר קמל ונכרת. קמלו, ענין כריתה ע״י יובש, וכן (לקמן ל״ג ט׳) התפיד לגנון קמל: (ז) ערות. לשון ומתערה כאזרח רענן, התפשטות השרשים והסתבכותם סביב. על יאור, על ידי היאור ובסבתו, כמו אבריכם זורעי על כל מים, על פי יאור, כמו על פי השער, על פי המערה, ר״ל במקום התחלת היאור ובשפתו. ולא רחוק הוא לפרש על פי יאור, כמו על פי אהרן ובניו, על פי פרעה, ומוסב למעלה ר״ל בין הזרעים הערות על היאור על פי היאור ופקודתו, דהיינו שגדלו שם מעצמם כאילו היאור צוה להם לצמוח שם וידי אדם לא עמלו בם, ובין וכל מזרע יאור בידי אדם. נדף, נדחף ע״י הרוח, כדבר שנתייבש ונעתק לעפר שהרוח נושאו, כמו

באור הענין

נהר הנילוס ג״כ: א) (ו) והאזניחו, הנהר והים שנעתקו ונתייבשו יעזבו מעתה את הנהרות הקטנים שהיו מתפשטים מן הנילוס בכל ארץ מצרים בעת עלותו, שהתפשטו ממנו זרועות ותעלות לכלל המדינה. דללו, וגם היאורים הנמשכים בידי אדם לתוך החפירות שכרו בעומק להקוות שם מים לעמוד זמן רב שיהיה להם לתועלת בעת המצור, שא״א לשאוב מן הנהר, והם עמוקים מאד, נתדללו וגם חרבו לגמרי. קנה, ולא לבד שחרבו המים, אלא גם הקנה וסוף הגדלים אצל היאורים נתייבשו מרוב היובש שלא נשאר שום ליחות אף להחיות הקנה וסוף שאין גדלים רק במקום מים: (ז) ערות, (ענין הב׳) היו מצרים מתפרנסים, מרוב התבואה הגדלה בארצם, עד שהיתה נקראת אוצר הדגן, כי לשם היו באים מארצות רחוקות לשבור בר ולחם, אומר בין הזרעים הגדלים מעצמם ע״י היאור ובסבתו, ואפי׳. על פי יאור, הגדלים על שפת היאור ששם לא יחסרו המים לעולם. וכל מזרע יאור, מוסיף שלא לבד הזרעים הגדלים מעצמם, אלא אף הנזרעים ע״י אדם, ששרשם חזק יותר ומתקיים, מ״מ יבש וגם נדף ונדחף ממקומו

הערות

א) רבים עמדו ע״ז, מה ענין הים למפלת מצרים, וגם אשר כתבתי בפנים אינו עולה לפי דעת רבים, המיחסים סבת עליית הנהר, ע״י ריבוי הגשמים, אשר במדינת אביסיניאן. ועלה בדעתי לבאר הים שנאמר פה על הבריכה הגדולה שעשו שיזובו המים לתוכו בעת עלותו, ומן הבריכה הזאת עשו חפירות והמשיכו נהרות ויאורים להשקות השדות, והבריכה הזאת נקראת (מעריס), אולם יען שמליצה זאת

ח וְאָנוּ הַדַּיָּגִים וְאָבְלוּ כָּל־מַשְׁלִיכֵי בַיְאוֹר חַכָּה וּפֹרְשֵׂי מִכְמֹרֶת עַל־פְּנֵי־מַיִם אֻמְלָלוּ׃ ט וּבֹשׁוּ עֹבְדֵי פִשְׁתִּים שְׂרִיקוֹת וְאֹרְגִים חוֹרָי׃ י וְהָיוּ שָׁתֹתֶיהָ מְדֻכָּאִים כָּל־עֹשֵׂי שֶׂכֶר אַגְמֵי־נָפֶשׁ׃ יא אַךְ־

רש"י

אפים הנשרשים על נילוס ואפי' על פי שפתו וכל המזרעים עליו הכל יבש ונדף: (ח) ואנו. לשון און ואבל: הדיגים. הם מצרים שצדין דגים מנילוס שהוא מתפשט ועולה ביאורים רבים העשוין על שפתו על פני ארץ מצרים כולה מה שאין כן בכל הנהרות: חכה. אמ"ו בלעז: (ט) עבדי פשתים. זורעי פשתים על הנהר: שריקות. פשתים שסורקין אותן ואורגין מהם מצודות דגים שהן עשויות חורין חורין: חורי. כמו בהמות שדי (שם ח') וקרע לו חלוני (ירמיה כ"ב): (י) והיו שתתיה מדכאים כל עשי שכר. אישקלוס"א בלעז, כמו

מצודת דוד

כל אחד ותייבש ויכחש ולא יהיה בעולם: (ח) ואנו הדיגים. הרגילים לצוד את הדגים יתאוננו כי כשיחרב המים לא ימצאו דגים: כל משליכי. כל הרגילים להשליך ביאור כלי צדיה לצוד הדגים יתאבלו והפורשים רשתות ע"פ המים יכרתו וכפל הענין במ"ש: (ט) ובשו וגו'. העושים מלאכתם בפשתים לסרקו במסרק והאורגים רשתות העשויות חורים חורים יתברו ויבושו כי לא יהי' עוד צורך במלאכתם: (י) והיו שתתיה מדכאים. לכך ניצודי דגים לבתים בפני המים שמתפשטים

מצודת ציון

(ח) ואנו. מלשון אנינות: הדיגים. הצדים את הדגים: ואבלו. מל' אבלות: חכה. שם כלי צדיה עשוי כמטה כפוף וכן המשוך לויתן בחכה (שם מ'): מכמרת. רשת כמו ויאספהו במכמרתו (חבקוק א'): אמללו. נכרתו כמו ימולל ויבש (תהלי' צ'): (ט) עבדי פשתים. עושי פשתים וכן יכיר מעבדיהם (איוב ל"ד): שריקות. מל' מסרק והוא שם כלי עשוי לסרוק הפשתן להפרידו ולהבדיל הקסמין ממנו: חורי. נקבים וכן הסל חורי (בראשית מ'): (י) שתתיה. ענין יסודות כמו השתות

חזון ישעיהו

באור הענין

ע"י הרוח והיה כאין ואיננו: (ח) ואנו, (ענין הג') הן מתפרנסים ע"י צידת דגים שהיה שם לרוב וגם זה נסבת ביבוש הנהר. הדיגים, הם האנשים שפרנסתם ע"י צידת דגים יתאוננו כי חסר לחמם. ואבלו, אח"כ יתאבלו ג"כ גם אותם שהיו צדים הדגים הגדולים ביותר שלא יצודו רק ע"י חכה אחד אחד, כי אח"ז ימותו גם הדגים הגדולים. ופרשו, וגם אותם שצדים ע"י רשת ומכמורת שפורשים ע"פ המים, ובו רגיל להתאסף דגים רבים, וגם בעת שהדגים מועטים ולא יוכלו לימצא ע"י חכה, לא ימלט שימצאו איזה מהם במכמורות, מ"מ גם הם אומללו, כי ימותו כולם: (ט) ובשו, (ענין הד') היו המצרים מרויחים ע"י הפשתה שגדל לרוב במצרים, שש ובד וחטובות אטון מצרים כנודע בקורות ימי קדם, עתה גם זה יכרת מהם, ויבושו העובדי עבודת הפשתים, והעובדים הפשתים המסורק והאומנים האורגים הבגדים הלבנים: (י) והיו, (ענין הה') היו רבים מתפרנסים על ידי עבודת הבניינים שהיו עושים להגיר המים מן הנילוס אל החפירות

באור המלות

אל ידפנו (איוב ל"ב), ולקמן (מ"א כ') כקש נדף קשתו: (ח) ואנו, ואבלו. ההבדל ביניהם, האונן הוא בלב וזה תיכף במות המת והאבלות הוא בפרהסיא וכן אמר במדרש איכה אנינות מבפנים ואבלות מבחוץ שהוא אחר שנקבר המת שחדל האונן בלב ומתחיל האבלות, וע"כ המליץ פה כי הדייגים בכלל יתאוננו תיכף ביבוש היאור, שנתמעט פרנסתם, ומשליכי חכה לצוד הדגים הגדולים אחד אחד לבדו, הם לא ירגישו תיכף החסרון, כי הדגים הגדולים לא ימותו תיכף, ולהם יתיחס האבילות בהיות אחר שנתיבש היאור והורגלו בו. חכה, הוא הברזל הכפוף שבו צדים הדגים הגדולים אחד אחד לבדו ע"י שתוחב הברזל בין לחייו ומושכו מן הנהר, וכן התמשוך לויתן בחכה (איוב מ"ם כ"ה), וכחכי איש גדודים (הושע ו' ט'). מכמרת, היא הרשת הגדולה שמניחים אל המים והדגים מתקבצים בתוכו הרבה בפ"א, ועי' חבקוק (א' ט"ו) שם באורתי זה: (ט) עבדי. נמשך לשניהם, עובדי פשתים ועובדי שריקות. ודע שפעל עבד לא מצאנוהו על מלאכת חרש וחושב רק על עבודה כבדה שמשועבד לה, עובד אלהיו, עובד אדוניו, עובד אדמתו, כרמו גפנו וכדומה. ולכן המפרשים פה שריקות לשון מסרק שסורקים הפשתים, או שריקות שצובעים הפשתים, לא יצדק בעיני, כי היה ראוי לומר עושי שריקות. והעקר כי שריקות הוא מין פשתים מובחר, משתפע בגדולו לשריגים רבים, כמו ויטעהו שורק, או כהרד"ק שהמשי המובחר נקרא בערבי אל שורק, ויתכן שהוא מין בוץ המשובח מאד שלבשו אנשי מצרים מקדם הנקרא ביסוס, חורי, הפשתים הלבן ביותר, ואולי הוא המין הנקרא באשכנז (בוימוואללע) שגדל במצרים לרוב והוא לבן ביותר. וי"מ חורי שאורגים בגדים נקובים. ולא רחוק לפרש חורי פעל מענין ולא עתה פניו יחורו (לק"ן כ"ט) ומגביל עם ובושו, עובדי פשתים יבושו, והאורגים יהיה חורי, כלומר הכסף פניהם: (י) שתותיה, מבארים היסודות, ויל"פ המיסדים היסודות מענין כי השתות יהרסון, ויוסד

הערת

מתאחדת עם מ"ש (איוב י"ד) אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש, ואיוב לא היה מגורתו במצרים רק בארץ עוץ. ויתכן לבאר עפ"י מה שנודע כי קדמוני מצרים היו מאמינים בהבליהם כי האליל המקודש אצלם המיוחס אל הנילוס, יש לו מלחמה עם האליל אשר היה מיוחס אליו, ובשיתמלא הים ויתגבר יחסר הנילוס, כי בנפול זה יקום השני, וע"כ היו בני מצרים הקדמונים נמנעים מלעבור דרך ים באניות מפחד הים חצפו, ע"ז הליץ עליהם לפי דעתם שהנה שנשתו מים מהים, מ"מ לא יתמלא הנהר, כי מיד ה' יהיה זה לא מצד כח האלילים בהבליהם:

אֱוִילִים שָׂרֵי צֹעַן חַכְמֵי יֹעֲצֵי פַרְעֹה עֵצָה נִבְעָרָה אֵיךְ תֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה בֶּן־חֲכָמִים אֲנִי בֶּן־מַלְכֵי־קֶדֶם׃ יב אַיָּם אֵפוֹא חֲכָמֶיךָ וְיַגִּידוּ נָא לָךְ וְיֵדְעוּ מַה־יָּעַץ יְהוָה צְבָאוֹת עַל־מִצְרָיִם׃ יג נוֹאֲלוּ שָׂרֵי צֹעַן נִשְּׁאוּ שָׂרֵי נֹף הִתְעוּ אֶת־מִצְרַיִם פִּנַּת שְׁבָטֶיהָ׃ יד יְהוָה

ת"א נואלו. ברכות כ"ג : כצ"ל

רש"י

(בראשית ח') ויסכרו מעינות תהום, שסוכרים המים היוצאין חוץ לשפת הנהר ומתפשטים ונעשים אגם מים הנקוים ועומדים במקומן ורבים שם דגים, ואמר הנביא שיהיו יסודו' הפירותיהן מדוכאים ויפלו אגמי השכר שעשו : אגמי נפש. אגמי שבת, ל' שבת וינפש (שמות ל"ב), שמי האגמים נוחים ועומדים במקום אחד, ויונתן תרגם דהוו עבדין סיכרא וכנשין מיא גבר לנפשיה : (יא) איך תאמרו. מעתה לפרעה כל איש מכם על עצמו בן חכמים אני, ומאחר שיכשל בעצתכם איך תתהללו לפניו לאמר בני חכמים אנחנו אתה בן מלכי קדם : (יג) נואלו. לשון אוילים : נשאו. נתעו, כמו הנחש השיאני (בראשית ג') : (יד) מסך בקרבה. משקה

מצודת ציון

יסרכון (תהלים י"א) : מדכאים. ענין כתישה כמו דכא לארץ חיתי (שם קמ"ג) : שכר. ענין סתימה כמו ויסכרו מעינות תהום (בראשית ח') : אגמי. כן יקראו מים מכונסים כמו לאגם מים (תהלים ק"ז) : נפש. ענין מנוחה והשקט כמו שבת וינפש (שמות ל"ב) : (יא) נבערה. ענין כסילו' כמו איש בער לא ידע (תהלים צ"ב) : מלכי קדם. מלכי מזרח : (יג) נואלו. ענין אוילות ובערות כמו אשר נואלנו (במדבר י"ב) : נשאו. ענין הסתה ופתוי כמו הנחש השיאני (בראשית ג') : והתעו. מי ששוגה בדעתו קרוי תועה והשואל מהתועים בדרך : פנת. דבר החשוב נקרא בלשון שאלה פנה על כי בדרך לשום האבן המובחרת בפנת הבנין להיות נראה מבחוץ כ

מצודת דוד

ויוצאים משפת הנהר שנה ושובי למקומם והמים המתפשטים נעשים אגמים נחים ועומדים במקומם ובהם לדים הדגים ולזה אמר כשיחרב היאור ידוכאו יסודי הסתימה של כל עושי סתימה להיות אגמי נפש כי יאזל ואין מים אין עוד צורך בהסתימות ההם : (יא) אך אוילים. החכמה הלכה מבני צוען ונשארו אך אוילים : חכמי יועצי פרעה. החכמים אשר יועצי פרעה ועצו עצה נבערה ובסילות כי לא הועילו בעצתם להציל עצמם : איך תאמרו. כל אחד מהם היה משתבח עצמו לפני פרעה ואמר אני בן חכמים והחכמה מוחזקת בידי מאבותי : בן מלכי קדם. אבותי היו מלכי קדם אשר שם נמצא הכשוף וידיעת שמות הטומאה : (יב) איה אפוא. כאלו לפרעה יאמר איה הם ואיה פה חכמיך ויגידו לך עתה במה תגלל : וידעו. יתחכמו לדעת מה יעץ ה' וגו' להיות נשמר מהרעה העתידה : (יג) נואלו. שרי צוען נעשו אוילים ושרי נוף נפתו בהסתת החכמים והיועצים בעצתם הנבערה. התעו. השרים התעו את העם היושב במצרים אשר הוא ראש

חזון ישעיהו

באור המלות

נראה מענין הזלת המים, וכן בדברי הכמים זותת ויורד : שכר. מענין סתימה כמו ויסכרו מעינות תהום, והוא כמוך אל אגמי נפש לרוב מפרשים, אגמים שמימיהם נחים מלשון שבת וינפש, וי"מ אגמי נפש כמו עגמי נפש בעי"ן, עגמה נפשי לאביון : (יב) איה אפוא. ההבדל בין איה ואיפוא, איה שואל אם העצם פה, כמו איה שרה אשתך, כי צריכה לשיות בבית. איה הקדשה היא בעינים, ואיפוא שואל על עצם שעומד במקום רחוק ומורכב משני מלות אי פה, אי במקום שיאמר שם כי פה הוא, איפה הם רועים, איפה לקטת היום, שואל על מקום רחוק : (יג) נשאו. מפרשים

באור הענין

החפירות המיועדות להם, ומקצתם היו עושים בניינים לסתום המים שיעמדו שם לעת הצורך. ואומר שאותיה הם העושים במלאכה להגיר המים בעת רבוי המים ועלייתו הם יהיו מדוכאים בעוני, וכן העושים סתימות של אגמים שינפשו שם המים וינוחו ולא יגירו לחוץ, יהיו אגמי נפש מחוסר לחם : (יא) אך אוילים, עתה מסב הנביא דבריו אל שרי פרעה ויועציו, איך לא השכילו עצת עליון הנגזר עליו, והבטיחו אותו על הבל, עד שנשחת מלכותו. שרי צוען, מדבר, א] נגד השרים המנהיגים הנהגות המלכות, ב] חכמיו ויועציו בדברי עצה בין בדבר חכמת בינה, בין בדבר הכמות אלהות כענין חרטומי מצרים, אל החכמים אומר. איך תאמרו אל פרעה, להתפאר לפניו לאמר. בן חכמים אני, החכמה מקובלת אצלי מאבותי, ואל השרים אומר איך תאמרו אל פרעה אני בן מלכי קדם, ומקובל אני מאבותי ענין הנהגת המלוכה : (יב) אים, משיב לעומת החכמים אפוא הם ומדוע לא הבינו עצת ה' ? אפוא חכמיך, המאמר מוגבל איה חכמיך ויגידו נא לך, אפוא (חכמיך) וידעו מה יעץ ה', כי ההבדל בין איה ובין אפוא, במלת איה שואל על העצם אם ישנו פה לפנינו, ובמלת אפוא שואל על העצם אם נמצא כלל במציאות באיזה מקום בעולם, ולזה איה חכמיך האם ישנם אצלך למען יגידו לך מה יעץ ה', ומוסיף לאמר אפוא חכמיך גם אם אינם פה שיגידו לך האם ישנם כלל במציאות באיזה מקום שידעו עכ"פ הם בעצמם מה יעץ ה' ומה נגזר על מצרים, כי לא נמצא כלל בהם חכם שידע את זאת, שאל"כ לא היו מפיאים אותך בהבליהם : (יג) נואלו, עתה מסיב פניו אל שרי צוען, שהם היו צריכים להדריך את העם, והם עצמם נואלו ומהם נשאו ונפתו שרי נוף הקטנים מהם לבטוח מן הרע המשקיף עליהם. והתעו, ר"ל ולכן פנת שבטיה, שהם הראשים שבה, התעו את העם ההמוני ויתעם

מָסַךְ בְּקִרְבָּהּ רוּחַ עִוְעִים וְהִתְעוּ אֶת־מִצְרַיִם בְּכָל־מַעֲשֵׂהוּ כְּהִתָּעוֹת שִׁכּוֹר בְּקִיאוֹ׃ טו וְלֹא־יִהְיֶה לְמִצְרַיִם מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה רֹאשׁ וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן׃ טז בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִצְרַיִם כַּנָּשִׁים וְחָרַד ׀ וּפָחַד מִפְּנֵי תְּנוּפַת יַד־יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר־הוּא

ת"א ביום הכוה . מגחום קם :

רש"י

מזג להם בתוכה שיטוה את רוחם, לשון מסכה יינה (משלי ט"ז), עירוב משקה בחביות עד שמעמידו בטעמו קרוי מסך: עועים. הם הולי כל טירוף הדעת: (טו) אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון. הם החרטומים והאצטגנינים החוזים בכוכבים שיש ברקיע מזלות כוכבים המכונים כן ועשויין דוגמת ראש וזנב והם נתונים בטלה (ס"א בתלי),

מצודת דוד

הממלכה כי השרים הטיחו את העם בדברי היועצים לאמר שהם יהיו המנצחים במלחמה: (יד) ה' מסך. המקום ערבב ובלבל בהם רוח עוות ועקום ר"ל בלבל דעתם בענין תכסיסי המלחמה: והתעו. היועצים והשרים התעו את מצרים בכל הדברים כמו השכור אשר יהיה נתעה בעת יקיא מאכלו בעבור רוב השכרות אשר לא ידע אז מה לעשות: (טו) ולא יהיה. לו שום לא יהיה תועלת בכל מעשה אשר יעשה הן הראש הן הזנב ר"ל לא יצליחו לא במעשה הראשים ולא במעשה הפחותים: כפה ואגמון. ר"ל לא במעשה החזק ולא במעשה החלש וכפל הענין במ"ש: (טז) כנשים. תשושי כח ורכי לבב כנשים: מניף עליו. להכותו בו:

מצודת ציון

הגדלים וכמ"ש אבן וגו' היתה לראש פנה (תהלים קי"ח): שבטים. מל' שבט ומשפחה: (יד) מסך. ענין ערבוב ובלבול כמו מסכה יינה (משלי ט') שהוא ערבוב המים ביין: עועים. מל' עוות ועקמימות: בקיאו. ענין החזרת המאכל אל החוץ כמו וספק מואב בקיאו (ירמי' מ"ח): (טו) וזנב. תחתית הדבר קרוי זנב ויורה על השפלות: כפה. ענינו ענף כמו כפות תמרים (ויקרא כ"ג): ואגמון. הוא למטה כך והוא הפוך מן גומא וכן הלכוף כאגמון ראשו (לק' נ"ח): (טז) וחרד. ענין רעדה: תנופת. ענין הרמה:

חזון ישעיהו

באור הענין

בתהו לא דרך: א) (יד) ה' מסך, אומר, אבל באמת מה' היתה זאת כי הוא מסך בקרבם, ומזג בם רוח בלבול וטרוף הדעת. כמי שמוזג את היין שיהיה כח לשתות, ומן יין העועים הלז המשכר, שתהה מדינת מצרים ושמכרה, ועי"ז והתעו, השרים האלה את מצרים. כהתעות שכור בקיאו, כמו שהשכור תועה לשוב ולשתות את קיאו, אשר פלט ממעיו ומבטנו הוריסתהו הטבע, שאינה יכולה לסבלו, והוא בדמיונו כי יין הוא שותהו, כן התעו אותם לעשות מעשים נגד טבעם, מעשים אשר תקיא הארץ אותם ולא תוכל להכילם: (טו) ולא יהיה, ועי"כ לא ישאר למצרים מעתה איזה מעשה ופעולה שיעשה לו לתועלתו, אחד מראשיו הגדולים, או מן הראשים הפחותים. וגם אפי' שיתעורר איזה כפה היינו אחד מגבוריו ועשיריו לאיזה תועלת כללי, או אפי' אגמון שהם ההמון העם החלשים, כולם ירפו ידיהם מעשות כל דבר: (טז) כנשים, החרדים ומתפחדים מכל דבר. וחרד ופחד, חרדה היא הבהלה הפתאומית

באור המלות

לשון הסתה ופיתוי, ומבואר (לקמן ל"ח) ההבדל בין השיא פתה הסית, כי השיא מציין שהשיאה מבטיח את המושא בל ירא מן הרע שדואג מפניו, כי שלום יהיה לו בעשותו הדבר ההוא, וכזה מתאחד עם נשא מלשון רוממות, שמתנשא בלבבו לאמר שלום יהיה לי: פנת שבטים. כמו ויתיצבו פנות כל העם (שופטים כ' ב'), הם הראשים המובדלים שבעם: (יד) מסך. ענינו עירוב, ועקר הנחתו על מזיגת היין שמוזגים אותו במים שיהיה טוב לשתיה, ומשתתף עם מזג אך יחסר המזג, שזיי"ן מתחלף בסמ"ך והכ"ף בגימ"ל: עועים. כ דד בתנ"ך, ולדעתי שרשו עוה, שמורה על הערבוב וטרוף הדעת, עוה עוה אשימנה (יחזקאל כ"א), והוא מן המכופלים שנכפל פ"א ועי"ן הפעל, שמורה על ריבוי הדבר כמו שעשועים, רק בראשון נשמט ה' למ"ד הפעל שנופל ברוב, ובשני נשמט גם הוי"ו אשר גם הוא יפול בנופלים: (טו) ראש וזנב כפה ואגמון, באררתי למעלה (ט'): (טז) וחרד ופחד. ההבדל בין חרדה ופחד, חרדה, היא הבהלה הפתאומית,

---

הערות

א) נודע כי קוטב הנבואה הזאת, חזה על המהומה והמבוכה הגדולה אשר היתה במצרים בעת ההיא אחרי מות (סעטהאס) מלכם, שאז התפרדו לשנים עשר מושלים ושבטים, עד מלוך עליהם (פסאממטיכעס) כנודע מקדמות ימי קדם, וזה סבב השחתת הארץ שנלחמו עיר בעיר ממלכה בממלכה (כמ"ש בפסוק ב'). והנה צוען, שהוא העיר (טאנעס) הנודעת בספרי קורות העתים למצרים הקדומה, משם יצא תמיד שבט מושלים מלכים ושרים על ארץ מצרים, ובעת ההיא הרימו ראש שרי נוף (מעמפיס) ומרדו בראשיהם שרי צוען, ומשם יצא הרעה והמבוכה לחלק את הארץ לגזרים בשנים עשר נשיאים לאומותם. וז"ש ע"י שנואלו שרי צוען, ולא ידעו הנהגת המלוכה, נשאו שרי נוף, לבטוח בל ייראו מאימת שרי צוען ומרדו בם, ובזה והתעו את מצרים, ובמה התעו אותם? אומר פנת שבטיה, במה שהניאו שרי נוף לאבן פנה, להקים פנת השבטים שמזה נצמח ראש וזנב, והשחתת המדינה:

מניף עליו: יז והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא כל אשר יזכיר אתה אליו יפחד מפני עצת יהוה צבאות אשר הוא יועץ עליו: יח ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליהוה צבאות עיר ההרס יאמר לאחת:

רש"י

ויל"פ כתרגומו רשו והגמון שלטון ואיטרון: (יז) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא. כשישמעו הנותרים במצרים משבי סנחריב את מפלתו שיפול בארץ יהודה בלא שום מלחמת זרוע בשר, ידעו כי יש שכינה בישראל ומושיעם חזק, וייראו ויפחדו מפני אדמת יהודה. חגא לשון שבר ואימה ופחד. לשון יחוגו וינועו כשכור (תהלים ק"ז), וכן חגוי הסלע (שיר ב'): מפני עצת ה' צבאות אשר הוא יעץ עליו. להפילו ביד חזקיה, ויהודה ימלט מידו: (יח) ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו'. שניה בסדר עולם אחר מפלתו של סנחריב עמד חזקיה ופטר את האוכלוסין שהביא עמו ממצרים ומכוש בקולרין לפני ירושלים, וקבלו עליהם מלכות שמים וחזרו למקומן. שנאמר ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו', הלכו ובנו מזבח לה' בארץ מצרים ומקריבין עליו קרבן לשמים, לקיים מה שנאמר ביום ההוא יהיה מזבח לה' בארץ מצרים, ויש מרבותינו שדרשוהו במסכת מנחות על מזבח בית חוניו בנו של שמעון הצדיק שברח לו למצרים ועשה שם מזבח: מדברות שפת כנען. כישראל שבארץ כנען: עיר ההרס יאמר לאחת. (ת"י קרתא דבית שמש דעתידא למחרב יתאמר היא חדא מנהון): ההרס. ת"י לבית שמש, לשון האומר לחרס ולא יזרח (איוב ט'), ולשון הריסה וחורבן,

מצודת ציון

(יז) לחגא. ענין בקיעה ושבר כמו יונתי בחגוי הסלע (ש"ה ב'): (יח) ההרס. מלשון הריסה ונתיצה:

מצודת דוד

(יז) אדמת יהודה. ר"ל השכינה השורה באדמת יהודה תהיה למצרים לשבר רוח ופחד לבב: כל אשר. ר"ל כל זמן אשר המזכיר יזכיר אותה אליו יפחד: מפני עצת. כי בעת שכבש סנחריב את מצרים חשב שבמקרה בא זה אבל כשיראה שנפל סנחריב סביב ירושלים ע"י המלאך ה' בזה ישכיל לדעת שהיתה בעצת ה' אשר יעץ עליו להפילו ביד סנחריב: (יח) שפת כנען. ל' הקדש: ונשבעות וגו'. כי מעתה יאמינו בה' ויקבלוהו לאלוה: עיר ההרס. ר"ל ישכימו ביניהם שאם אחת מהערים ההם תשוב מאחרי המקום שיאמר עליה עיר ההרס ר"ל שיעמדו עליה ויהרסוה: (יט) מזבח וגו'. כי מצרים יקריבו קרבנות לשמים: ומצבה. מזבח מאבן אחת:

חזון ישעיהו

באור המלות

כמו ויחרד יצחק חרדה גדולה, ויחרד האיש וילפת. ופחד, הוא שפחד המתמיד, ופחדת לילה ויומם, אשרי אדם מפחד תמיד, ותפחד תמיד כל היום. חרדה, היא מן הרע העומד נגד עיניו, חרדת הרמה. ויחרד כל העם אשר במחנה. פחד, הוא מדבר אשר אינו לפניו, כי פחד פחדתי ויאתיני, אשרי אדם מפחד תמיד, ג' הפחד לא יהיה רק מדבר שיש לדאג מפניו שירע, והחרדה יבוא על דבר פתאומי שיחרד האדם לקראתו, ויחרדו זקני העיר לקראתו (ש"א ט"ז ד'), ויחרד אחימלך לקראת דוד (שם כ"א ב'): תנופת. ההבדל בין הרמה לתנופה ע"ל (י"ג א'): (יז) עצת ה' צבאות. עי' לעיל (ה') בארתי שעל יען שנזכר אצל השי"ת, הוא גזרת דינו המחולט: (יח) ונשבעות לה'. שבועה שנקשרת אל השם שאחריו בבי"ת, מורה על השם שבו ישבע בשבועתו, אשר נשבעת בה'. שבועה שאחריו יחוס שאליו, מורה שהתקשר אל העצם שהוא לעשות לו איזה דבר בשבועה, כמו אשר נשבע לאבותיך, אשר נשבעת להם בך, להם העצם שאליו נשבע, בך, העצם שבו נשבע. ולפ"ז יבואר פה שנשבעו לה' לקיים לו איזה דבר ולא כמפרשי שישבעו

באור הענין

הפתאומית מפגע חדש אשר פגעו, והפחד הוא הפחד הנמשך ימים רבים מעצם שאינו נגד עיניו. והנה יקרה לפעמים שהאדם יתבהל פתאום ויחרד גם לדבר קטן פתאומי אשר פגעו, אבל אחר שראהו כבר כי אך דבר קטן הוא לא יפחד עוד אח"כ, וכן יצוייר שיפחד האדם גם מפני דבר שאין בו ממש, וזה בא מסבת שלא השיג את הדבר שהוא מפחד ממנו, ונדמה לו כי הוא עצם נשגב שביכולתו להרע לו, אבל אחר שחרד מפני הדבר ההוא ע"י שפגע בו, א"א שיפחד אח"כ ממנו, כי הלא כבר היה לנגד עיניו וראה שהוא דבר קטן. לעומת זה אומר, כי מצרים יהיו רכי לבב כ"כ עד שגם רק מפני תנופת יד ה', שזה מורה הנפה קטנה ורמיזה קלה שיורה לו בידו, (כי זה המבדיל בין הרמה לתנופה), ור"ל על ידי רמיזה קטנה שידמה להם שהוא אות לרעה, יחרדו פתאום בעת יראו הרמיזה והאות הקטן ההוא, וגם אחר כך יפחדו ממנו בתמידות כדרך הנפשים המבהילות והמלאות מורך לב: (יז) והיתה, גם אדמת יהודה תהיה להם לחרדה, שאיש אשר יזכור פתאום את עצמו בארץ יהודה, יחשוב זאת לאיזה אות, אולי ה' צבאות יועץ עליו איזה דבר, וע"י שהוא נזכר למעלה אצל ה', הוא זוכר למטה את אדמת הקדש וארץ ה', (וידוע שהמצריים היו מעוננים לכל דבר, ועפ"ז צייר גם יראתם את ה' בדרך זה, שכמו שהיה סימן אצל האומות בימי קדם כשהיה זוכר איזה דבר רע או טוב פתאום, היה מנחש מזה איזה דבר שיקרה לו כנודע, כן מצרים אחרי יכירו קדושת ארץ יהודה כי ה' שוכן בקרבה, אם יעלה על זכרונם פתאום ארץ יהודה, יחשבו זאת לסימן שה' זוכר אותו ויעץ עליו איזה דבר, טוב או רע): (יח) שפת כנען, לשון הקדש, ונשבעות,

יט בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַיהוָה בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם וּמַצֵּבָה אֵצֶל־גְּבוּלָהּ לַיהוָה׃ כ וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד לַיהוָה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּי־יִצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה מִפְּנֵי לֹחֲצִים וְיִשְׁלַח לָהֶם מוֹשִׁיעַ וָרָב וְהִצִּילָם׃ כא וְנוֹדַע יְהוָה לְמִצְרַיִם וְיָדְעוּ מִצְרַיִם אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְעָבְדוּ זֶבַח וּמִנְחָה וְנָדְרוּ־נֵדֶר לַיהוָה וְשִׁלֵּמוּ׃ כב וְנָגַף יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם נָגֹף וְרָפוֹא וְשָׁבוּ עַד־יְהוָה וְנֶעְתַּר לָהֶם וּרְפָאָם׃

רש"י

ומהיכן למדה יוחנן מנבואתו של ירמיה שנבא בתחפנחס ושבר את מצבות בית שמש אשר בארץ מצרים (ירמיה מ"ג), למדנו שבית שמש בארץ מצרים ומצבתה עתידה ליחרב, ומצבות האמורה שם היא מצבה אצל גבולה לה' האמורה כאן, ויש לומר שהיתה בית שמש יושבת בגבול מצרים על הספר, לכך נאמר אצל גבולה: (כ) והיה. המזבח לאות ולעד ביום ובין המקום: מושיע ורב. מושיע ושר: (כא) ונודע ה'. יהיה כח גבורתו ניכר להם: (כב) ונגף, לשון מכה הוא: נגף ורפוא. ואחר המכה יברא להם רפואה: ונעתר

מצודת דוד

(כ) לאות ולעד. המזבח יהיה לאות ולעד בארץ מצרים שהמה עובדים לה' ואם יצעקו לה' וגו' ישלח להם מושיע והמושיע יהיה גדול ונכבד והוא יצילם מיד הלוחצים: (כא) ונודע. יהיה נודע למצרים: וידעו. וכמה יתנו לב לדעת: זבח ומנחה. בזבח ובמנחה: ושלמו. את נדרם: (כב) ונגף . כאשר יתעאו

מצודת ציון

(כ) לאות. לסימן: לחצים. ענין דחק כמו וגר לא תלחץ (שמות כ"ג): ורב. ענינו גדול וחשוב כמו ורבי המלך (ירמי' מ"א): (כב) ונגף. ענין הכאה כמו ונגפו אשה הרה (שמות כ"א): ונעתר. הוא ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטורת (יחזקאל ח') ור"ל יקבל מרבית תפלתם ויתרצה להם וכן ונעתר להם

חזון ישעיהו

באור הענין

שישבעו לה' לאמר כי אחת מהנה שתשוב אחור ממנו יאמר לה עיר ההרס, יהרסוה ויחרבוה: א) (יט) מזבח, המזבח יהיה בתוך הארץ להקריב עליו קרבנות, והמצבה תהיה אצל הגבול לאות שה' הוא אלהיהם, והוא יריב ריבם מן הבא לגבולם לעשות להם רעה כמו שיבאר: (כ) והיה לאות ולעד לה', מוסב על המזבח והמצבה, המצבה תהיה לאות לה' יזכרו בו כי ה' הוא הרב ריבם והמושיע להם מצורריהם, והמזבח הוא יהיה לעד להם להתרות בהם בעתיד שיעבדו את ה' להקריב לו זבח ומנחה. (ובזה יל"פ מ"ש לה' לצבאות בארץ מצרים, הוא מאמר מגביל לאות לה' צבאות ולעד בארץ מצרים. האות יהיה כנגד ה' שיזכר ע"י המצבה שהוא יושיעם ויצילם, והעד יהיה בארץ מצרים שהמזבח יעיד בם ויתרה להם לעבוד את ה'). כי יצעקו, עתה מבאר דבריו מ"ש והיה לאות לה' צבאות, הוא כי יצעקו אל ה' מפני לחצים, עת יבואו אויבים למדינתם, וע"י האות הזה שהיא המצבה יזכר ה' וישלח להם מושיע ויריב ריבם והצילם: (כא) ונודע, עתה מבאר מה יהיה העד בארץ מצרים, אומר כי ע"י שיעזור ה' למצרים יודע להם, ואח"כ יתחילו להתבונן בו ולהכיר מעשיו הכללים והפרטים וידעו מצרים את ה', מעצמם ג"כ, מצד השכלתם, ועי"כ יעבדו את ה' בזבח ומנחה, על המזבח אשר יהיה בארץ מצרים, וגם ידרו נדרים על העתיד וישלמו אותם באמונתם ובטחונם ובמלאת ה' כל חפצם, וזה יהיה העד: (כב) ונגף, אומר מעתה לא יתנהג ה'

באור המלות

בשם ה': (כ) לאות ולעד, אות מורה על ציון דבר העבר, וקשרתם לאות על ידך, לדעת איזה דבר ולזכרו. ועד מורה על העתיד להעיד בל יעשו איזה פעולה או שיעשהו בהבאת מפני העד המעיד ומתרה בם. עד הגל הזה ועדה המצבה. ורב שרשו רוב כמו הוי רב את יוצרו: (כא) ועבדו זבח ומנחה, חסר בי"ת השימוש בזבח ומנחה, כמו כי ששת ימים עשה ה'. וכן נין גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות וכו' כי ממנו נקח לעבוד את ה': (כב) נגף ורפוא, לא

הערות

א) מתי נתקיים זאת נחלקו המפרשים, י"מ נבואה זו עתידה, וי"מ על מזבח שבנה חוניו בן ר' שמעון הצדיק באלכסנדריא של מצרים כמ"ש במנחות (ק"ט ע"ב), ובירושלמי יומא (פרק טרף בקלפי), ודעת חז"ל במנחות (ק"י) שהיה זה בימי חזקיהו שמצא חזקיהו מבני מצרים עם נפל אשור קבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז. וכן משמע בפסיקתא דרב כהנא (פרשה י"ז) ושם חשב חמש ערים בתוכם אלכסנדריא שהוא נוא אמון, כמ"ש בב"ר (פ"א) ונוף (מנפוח) ט"ס וצ"ל (מנפוס), ותחפנחס, ועיר השמש הילופילוס, היא העליופאליס, עיר השמש בלשון יון, וכן בירמיה (מ"ג י"ג) בית שמש אשר בארץ מצרים, ובה היה מושב הרבה מכהניהם וחכמיהם כידוע. ואמר כי עיר הזאת תהיה ג"כ מן המקבלים עליהם עבודת ה':

כג ביום ההוא תהיה מסלה ממצרים אשורה ובא אשור במצרים ומצרים באשור ועבדו מצרים את־אשור: כד ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור ברכה בקרב הארץ: כה אשר ברכו יהוה צבאות לאמר ברוך עמי מצרים ומעשה ידי אשור ונחלתי ישראל:

כ א בשנת בא תרתן אשדודה בשלח אתו סרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה: ב בעת ההיא דבר יהוה ביד־ישעיהו

רש"י

להם. ירצה להם: (כג) תהיה מסלה. ותהיה דרך כבושה שילכו בה תמיד ממצרים לאשור: ובא אשור במצרים. ת"י ויגיחון אתוראי במצראי: (כד) יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור. לשלום ולברכה, לפי שלא היתה אומה חשובה בעולם באותו הזמן כמצרים וכאשור. וישראל היו שפלים בימי אחז ובימי הושע בן אלה, ואמר הנביא ע"י הנס שיעשה לחזקיהו יגדל שם של ישראל למעלה, ויהיו חשובים כאחת מאלו הממלכות לברכה ולגדולה: (כה) אשר ברכו. לישראל: ברוך עמי. ישראל אשר בחרתי לי לעם בהיותם במצרים: ומעשי ידי. הראיתי להם בגבורות שהפלאתי באשור. ועל ידי אותם נסים ישובו אלי ויהיו כאילו עתה עשיתים מחדש והם יהיו נחלתי ישראל, ודוגמא זו ת"י:

מצודת ציון

(דה"א ה'): (כד) שלישיה. מל' שלש או יתכן שהוא מעני ממשל' ונשיאות כמו ומבחר שלישיו (שמות ט"ו):

כ (א) סרגון. הוא סנחריב כן אחז"ל: (ב) לך. הוא ענין זרוז: ופתחת. ענין הסרה כמו יתרו פתח (איוב ל'): מתניך. חלציך: תחלץ. ענין שליפה כמו חלוץ הנעל

מצודת דוד

לו ינגוף אותם אבל לא תתמיד כי מיד אחר הנגיפה ירפאם ר"ל לא יצטרך להם עד שתתמלא סאתם וינגפו מבלי תקומה כי לטובתם יפרע מהם מעט מעט: ושבו. כאשר יעשו תשובה יתרצה להם ויקבל עתר תפלתם וירפאם: (כג) תהיה מסלה דרך כבושה תהיה מזה לזה כי מרוב אהבה ואחוה ירבו לבוא אלה באלה: את אשור. מצרים יעבדו את עבודת המקום עם אשור כי המה יכירו עוד יותר מפלאות ה' כשהכה בהם מלאך ה': (כד) שלישיה. שלישית תהיה להם באמונת האל או שתהיה' מושלת על מצרים ועל אשור: ברכה. כל השלשה יהיו ברכה בקרב הארץ שתהיה לשם ברכה יותר מכל האומות: (כה) אשר ברכו. אשר כל אחד משלשתן ברכו ה' ויאמר ברוך עמי מצרים ר"ל ברוך הוא על שבא להיות עמי להאמין בי: ומעשה ידי. חוזר על מלת ברוך לומר ברוך מעשה ידי אשור ר"ל ברוך הוא על אשר הכיר שמה שעלתה בהם היה מעשה ידי ולא במקרה: ונחלתי ישראל. גם זה חוזר על מלת ברוך לומר ברוך נחלתי ישראל ר"ל ברוך הוא על אשר מעולם הוא נחלתי ומאמין בי:

כ (א) בשנת וגו'. אז התחיל אשור לעשות גבורות ולכבוש ארצות העמים: (ב) ופתחת השק. כי ישעיה היה מתאבל על גלות עשרת השבטים ולבש השק על מתניו ואמר לו המקום שיסיר השק מעל מתניו לנער ולאבל ואשר ערום כ'

חזון ישעיהו

באור המלות

למען רפואה אלא מגפה זולת במקום הזה, כי נגף הוא המכה המביאה המות בהכרח. ונעתר, עתר הוא הרבוי ברוב תחנונים ודברים הרבה, וגדרו ריבוי תחנונים ודברים, והנפעל מורה שנעתר ונרצה ע"י רוב דבריהם ובקשתם:

באור הענין

ה' עם מצרים כאשר יתנהג עם אומה אחרת מאומות השנואים בעיניו, אשר עת ינגוף אותם הוא דרך נקמה להשחית האום הזה ולבלעו. לא יהיה כן אבל מצרים רק עת ינגף ה' את מצרים, יהיה זה דרך רפואה, שאם יליזו מדרך הישר ינגוף אותם כדי שע"י המגפה יתנו אל לבם כי חטאו **ושבו אל ה'** בתשובה ונעתר להם וירפא אותם: (כג) **תהיה מסלה**, כי יהיה שלום ביניהם. **ועבדו**, כמשמעו, וי"מ ועבדו לה' בזבח ומנחה מצרים עם אשור: (כד) **שלישיה**, תהיה משולשת לענין הברכה, שתהיה מבורך ע"י מצרים ואשור בשלשה ענינים: (כה) **אשר ברכו ה' וכו' ברוך עמי מצרים**, שיעור הכתוב לאמר מצרים, ברוך עמי, ולאמר אשור ברוך מעשה ידי ולאמר ישראל ברוך נחלתי. היינו מצרים יכירו מעלת ישראל מצד שבחרם ה' לו לעם בהוציאם ממצרים, והם יברכו את ישראל מצד שהם עם ה'. אשור יכיר מעלת ישראל מצד שראה שם מעשה יד ה' הגדולה ונפלאותיו אשר הכה את כל מחנהו בלילה אחת, והוא יברכם ע"י מעשה יד ה' הנראה עליהם. וישראל עצמם יכירו מעלתם העקרית שהם נחלת ה', מצד נפשם האלוהית ממעל, והם ממלכת כהני ה' וגוי קדוש, אשר לא ימירם בעם אחר לעולם, ומצד זה יתברכו בעצמם כי הם נחלת ה' לעולם:

כ (א) **בשנת**, זה היה ג' שנים לפני מפלת סנחריב. סרגון, הוא סנחריב:

בֶּן־אָמוֹץ לֵאמֹר לֵךְ וּפִתַּחְתָּ הַשַּׂק מֵעַל מָתְנֶיךָ וְנַעַלְךָ תַחֲלֹץ מֵעַל רַגְלֶךָ וַיַּעַשׂ כֵּן הָלֹךְ עָרוֹם וְיָחֵף : ג וַיֹּאמֶר יְהוָה כַּאֲשֶׁר הָלַךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָהוּ עָרוֹם וְיָחֵף שָׁלֹשׁ שָׁנִים אוֹת וּמוֹפֵת עַל־מִצְרַיִם וְעַל־כּוּשׁ : ד כֵּן יִנְהַג מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־שְׁבִי מִצְרַיִם וְאֶת־גָּלוּת כּוּשׁ נְעָרִים וּזְקֵנִים עָרוֹם וְיָחֵף וַחֲשׂוּפַי שֵׁת עֶרְוַת מִצְרָיִם : ה וְחַתּוּ וָבֹשׁוּ מִכּוּשׁ

ת״א כאשר הלך. שבת קי״ד :   הפ׳ בפת״ח

רש״י

כ (ב) ופתחת השק מעל מתניך. ת״י ותיסר שקא בחרצך, והדברים מוכיחים שהרי עד עכשיו לא צוהו להגור שק שהוא אומר לו להתירו, ועוד שהוא אומר ונעלך תחלוץ, זהו סי׳ להבלות, ופירוש ופתחת כמו (שמות ל״ט) מפותחות פתוחי חותם, להגור שק בדוחק על בשרו כדי שתראה חקוקה בבשרו : מעל מתניך. למעלה ממתניך : ערום. ת״י פחיח, בבגדים קרועים ובלואים ולא ערום ממש : (ג) שלש שנים. ילך כן לאות ולמופת למצרים ולכוש, שלסוף ג׳ שנים ינהג מלך אשור את שבי מצרים וגו׳, למדנו שכבש תרתן את אשדוד שלש שנים לפני מפלתו של סנחריב, שהרי מפלתו היתה כשהביא את שבי מצרים ותרהקה מלך כוש לפני ירושלים בקולרין כשבא לצור על חזקיהו : (ד) וחשופי שת. כמו חשוף שת, והיו״ד יתירה כיו״ד הלוני וחורי ושדי : שת. בית מוצא הרעי, וכן (שמואל ב׳ י׳) ויכרות את מדויהם עד שתותיהם, וגמול זה היה להם תחת חם אביהם אשר ראה ערות אביו ולא כסה אותה, מדה כנגד מדה : (ה) וחתו ובושו. כל המביטים ומצפים על עזרת כוש והמתפארים במבען מצרים : תפארתם. ועט״ש בלע״ז :

מצודת דוד

אותו לגר לבש: הלך. היה מהלך ערום ויחף : (ג) שלש שנים. זהו סימן מה שיהיה בסוף שלש שנים על מצרים ועל כוש : (ד) כן ינהג. כמו שהלך ישעיה כן ינהג וגו׳ : וחשופי שת. מגולה עגבות וערות מצרים וכן כוש כי כבר זכר שניהם ואמר מצרים לרוב גנותן שנאמר בהם גדלי בשר (יחזקאל ט״ז) : (ה) וחתו. ישראל שהיו מביטים לעזרת כוש והיו מתפארים בבטחון מצרים כבוא המפלה יחתו ויבושו :

מצודת ציון

(דברים כ״ה) : ויחף. ענין הוסר מנעלים כמו מנעי רגלך מיחף (ירמי׳ ב׳) : (ג) שלש שנים. כמו לשלש שנים ותחסר הלמ״ד : אות ומופת. פתרון אחד להם והם ענין סימן וכפל המלה בשמות נרדפים כמו אדמת ... (דניאל י״ב) והדומים : (ד) וחשופי. ענין מגולה כמו מחשוף הלבן (בראשית ל׳) : שת. ענין יסוד כמו שתותיה מדוכאים (לעיל י״ט) והוא כינוי לעגבות שהוא מקום החזק שבאדם כמו היסוד בבנין וכן עד שתותיהם (ש״ב י׳): (ה) וחתו. ענין שבר :

חזון ישעיהו

באור הענין

(ב) ופתחת השק, שהיה לבוש שק מיום גלות עשרת השבטים, וצוה שיסיר שקו ויחלוץ נעליו. ערום ויחף, לא הלך כן רק יום אחד או שעה קטנה בביתו : (ג) שלש שנים, ר״ל אחרי שלש שנים יהיה דבר זה אות על מצרים וכוש שילכו ערומים בגולה, (וכבר באר׳תי במק״א כי כל דברי ה׳ שנבא ע״י הנביא לרעה על עם אחד, היה אפשרות שלא יהיה הדבר ולא יבא, כי רחום וחנון ה׳ ובעת שעשו תשובה בטל את הגזרה, והעד נבואת יונה בנינוה, ודברי ירמיה לחנניה בן עזור (שם כ״ח) אבל כל שחזק ה׳ את דברי הנביא במה שצוה לו לעשות מעשה בפועל אז הדבר מוכרח שיבא, וכ״ש אם היה הפועל ההוא דבר זר מפליא אזני השומעים ועיני הרואים, שכל שהוא זר יותר יהיה הוראתו וקיומו יותר חזק, וע״ז קראו אות ומופת, אות לסימן וזכרון, ומופת מפני זרות הדבר ההוא לעיני הרואים וזה היה הענין שצוה ה׳ להושע לקחת אשה זונה ודומיהם, וא״צ לדברי הרמב״ם וחבריו אשר כתו בזה לדרך אחר שלא כמשפט) : (ד) שבי מצרים, מצרים לא הגלה רק שבה ממנו שבי, ואת כוש הגלה כולו. ערות מצרים, ידוע שמצרים נקראת אשת הזימה והנביאים גינו אותה תמיד בזה וע״כ פרט את מצרים בגנאי הזה : (ה) וחתו, המאמר מגביל, וחתו מכוש מבטם, ובשו ממצרים תפארתם, אותם שהביטו אל כוש להשיג מהם עזר, עתה יחתו כי יראו שאין להם עוד תקוה, ואותם שהיו מתפארים במצרים ולא הביטו אליהם לעזרה רק היו מתפארים בכבודם ובגבורתם

באו׳ המלות

(ב) ופתחת. הסרת השק מעליו, כמו פתחת שקי ותאזרני שמחה : (ג) אות ומופת. בארתי הבדלם למעלה (ז׳ י״ד, ח׳ י״ח), אות הוא מה שהוא לסימן אל דבר אחר, ומופת הוא על דבר זר שרבים מתפלאים עליו, ובזה במה שהלך ערום ויחף היה אות על מצרים, ובמה שהיה שלא כמנהג שהנביא ילך ערום ויחף היה מופת : (ד) שבי, גלות. הבדלם מבואר, גלות הוא אם מגלה כל האומה, ושבי הוא אם אינו שובה רק מקצתם לעבדים ושפחות, והאומה נשארת במקומה, וכן את כוש הגלה, אבל את מצרים לא הגלה רק שבה מהם שבי. וחשופי, מושך אחר וחשופי ערום :

ובגבורתם

מִבָּטָם וּמִן־מִצְרַיִם תִּפְאַרְתָּם׃ ו וְאָמַר יֹשֵׁב הָאִי הַזֶּה בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה־כֹה מַבָּטֵנוּ אֲשֶׁר־נַסְנוּ שָׁם לְעֶזְרָה לְהִנָּצֵל מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֵיךְ נִמָּלֵט אֲנָחְנוּ׃

כא א מַשָּׂא מִדְבַּר־יָם כְּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב לַחֲלֹף מִמִּדְבָּר בָּא מֵאֶרֶץ נוֹרָאָה׃ ב חָזוּת קָשָׁה הֻגַּד־לִי הַבּוֹגֵד ׀ בּוֹגֵד וְהַשּׁוֹדֵד ׀ שׁוֹדֵד עֲלִי

רש"י

(ו) יושב האי הזה. ארץ ישראל שהיו נשענים על פרעה לעזרה: האי. לשון איי הים:

כא (א) **משא** מדבר ים. הנבואה הזאת על בבל כמו שמפורש בה, ואם תאמר הרי כבר נבא עליה (לעיל י"ג) על הר נשפה שאו נס וכל הפרשה כולה, פעמים שהנבואה באה בפיו היום בסגנון אחד ולאחר זמן בסגנון אחר: משא מדבר ים. תירגם יונתן מטל משריין דאתין ממדברא כמי ימא: כסופות בנגב. כרוח סופה המתהפך בארץ יבשה שהוא מעלה אבק רב: לחלוף. כך יחלפו לבא מחנות רבות על בבל: ממדבר. יבאו לה: מארץ נוראה. תירגם יונתן מארעא דאיתעבידא בה נסינין, ויש לפרש שהוא מקום נחש ועקרב, כמו שנאמר (דברים ח') במדבר הגדול והנורא: (ב) חזות קשה. הנביא אומר נבואה זו קשה על בבל הוגד לי: הבוגד בוגד. ת"י אניסיא מתאנסין ובזוזיא מתבזזין, ול' העברית לפי התרגום כך פירושו, את הבוגד בא אחר ובוגד אותו (ס"א אותך), ואת השודד בא אחר

מצודת ציון

(ו) כה. כמו כן: נסנו. מל' ניסה ובריחה:

כא (א) כסופות. רוח סופה וסערה: בנגב. ענין יובש כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכ"ו): לחלוף. לעבור כמו וחלף ביהודה (לעיל ח'): (ב) חזות. מראה נבואה: הבוגד. ענין מרד: והשודד. ענין עושק: עילם. היא ממדינות מדי: צורי. מלשון מצור והוא סיקף גייסות סביב

מצודת דוד

ממבטם ותפארתם: (ו) ישב האי הזה. זהו א"י שהוא בגבול הים: כה מבטנו. כזאת עלתה להאומות אשר היינו מביטים אליהם לעזרה אשר חשבנו לנוס אליהם להנצל ממלך אשור: ואיך נמלט אנחנו. אם כך עלת' בהם ולא יכלו למלט את עצמם איך נמלט אנחנו בעזרתם:

כא (א) מדבר ים. ר"ל על בבל היושבת אחר המדבר במערכה של פרס ומדי הבאים עליה למלחמ': כסופות. כרוח סופה שמתהפך בארץ נגובה ויבשה שמעלה אבק רב: לחלוף. כן יהיה מרבית האבק לעת יחלוף נבא רב לכלחם על בבל: ממדבר בא. מדרך המדבר יבוא: מארץ נוראה. כן יקרא המדבר שהוא מקום נחשי' ועקרבים המיוראים את העובר בו וכמ"ש המדבר הגדול והנורא (דברים ח') וכפל הדבר במ"ש: (ב) חזות. נבואה קשה נאמר לי על בבל: הבוגד בוגד. כל הרוצ' לבגוד בוגד בו וכל הרוצה לשדוד משדד אותו: עלי עילם. אתה עילם עלו למלחמה ואתם מדי

חזון ישעיהו

באור המלות

(ו) האי. המחוז שאין נהר או ים מקיפים אותו נקרא ג"כ אי, כי פירוש מלת אי מחוז, בין שנהר או ים מקיף אותו או לא כמו זה שאומר על ירושלים (ו' מלך):

באור הענין

ובבריתם, יבושו עתה לעומת מה שהתפארו תחלה: (ו) **ואמר ישב האי**, ארץ יהודה שבטחו על מצרים וכוש, ויראו כי הם לא יכלו לעזור לעצמם, ואיך יצילו את אחרים?:

כא (א) **משא מדבר ים**, נבואה זו נבא על בבל, וקראה מדבר ים, לפי שמדי ופרס היו במזרחית צפונית של בבל, וממילא בבל מערבית דרומית לפרס, ואמר, מדבר, שבין בבל למדי ופרס היה מדבר, ודרך מדבר זה שבמערב של בבל באו האויבים, ועל ביאת האויב דרך המדבר נבא המשא, (תוכן המשא הזאת, מצייר ענין מפלת בבל על צד המליצה בדבורים נשגבים, כי ידוע שבבל לחמה עם מדי ופרס וכבשה אותם ועשה בלשאצר לחם רב ומשתה ביום הכיבוש, ובו בלילה בעת המשתה, קמו עבדי המלך עליו קשר בדבר ה' והרגוהו, והודיעו לחיל פרס שהיו עדיין בדרך, ושבו וכבשו והחריבו את בבל, עפ"ז מצייר איך צופה אחד עומד בו בלילה על חומת בבל, ובבא מחנה פרס שמת על בבל, נדמה לו כאבק הנישא מפני רוח המדבר, ואח"ז נודע לו מן המרד, וכי הבאים הם האויבים השבים להחריב את בבל. ובזה מספר איך הצופה מצטער ומתאונן על המראה בפלצות ורעדה — אח"ז מצייר שלית איך נביא אחד מבני ישראל המבקשים למלאות דבר ה' במפלת בבל, עומד ג"כ על החומה ומצפה על אחרית בבל, ורואה ג"כ הדבר הזה, וקורא בקול שמחה וששון כי יום בשורה הוא לו. עתה נבאר בפרטות. **כסופות**, הצופה אומר, נדמה לי כאילו סופות חולפים **בנגב** המדבר, במקום שהארץ נגובה ומעלים אבק גדול ועפר. משקיף יותר ואומר ממדבר בא הסופה והאבק הזה, רואה יותר — הנה זה בא **מארץ נוראה**, מארץ פרס הנוראה לבני בבל שמתפחדים ממנו: (ב) **חזות**, אומר אבל אין זה סופה ואבק, כי חזות קשה הוגד לי, שהוא כי הבוגד בוגד, שנעשה בגידה ומרד בין עבדי המלך שבגדו באדוניהם, ומתוך כך והשודד שודד. **עלי עילם**, הצופה מספר מה שהוגד לו כי הבוגד אומר

עלי

עֵילָם צוּרִי מָדַי כָּל־אַנְחָתָה הִשְׁבַּתִּי׃ ג עַל־כֵּן מָלְאוּ מָתְנַי חַלְחָלָה צִירִים אֲחָזוּנִי כְּצִירֵי יוֹלֵדָה נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ נִבְהַלְתִּי מֵרְאוֹת׃ ד תָּעָה לְבָבִי פַּלָּצוּת בִּעֲתָתְנִי אֵת נֶשֶׁף חִשְׁקִי שָׂם לִי לַחֲרָדָה׃ ה עָרֹךְ הַשֻּׁלְחָן צָפֹה הַצָּפִית אָכוֹל שָׁתֹה קוּמוּ הַשָּׂרִים

עמ"ש , הה' רפה , פתח בס"פ

רש"י

ושודד אוהו (ס"א אותך), אלו פרס ומדי שבוזזין ושודדין את בבל, ששדדה ובזזה עד עתה את כל המדינות: עלי עילם. ובואי עליה: צורי מדי. על בבל במצור, אלהי צורי (שמואל ב' כ"ב) הטעם למטה ברי"ש, וזה טעמו למעלה בצד"י, כמו קומי שובי: כל אנחתה השבתי, לא מפיק ה"א, לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם, והוא לשון אנחה מרובה של אנשים רבים, שושפיר"ש בלעז, כל אנחות השבתי, שהיה העולם נאנח מפני עולה של מלכות בבל, עתה השבתי אותם: (ג) מלאו מתני חלחלה. הנביא הוא רחמני ומתאנה על פורענות האומות, זו מדרש אגדה, ולפי פשוטו הנביא אומר, הקינה והאניות כאילו זו בבל מתאוננת: צירים. לשון חיל וחבלי', ורבותינו אמרו יש דלתות וצירים לאשה כמו שיש צירים לדלתות הבית: נעויתי. חולי הוא הקרוי עוית בל' חכמים: (ד) פלצות. בהלה: את נשף חשקי. לילה שהייתי חושק בה לשמחה ולמשתה, ובספר יוסיפון מצינו שהיה שמח על שנצחו גדודיו את חיל פרס, אותו לילה שם לי לחרדה, שנאמר (דניאל ה') בלשאצר מלכא עבד לחם רב וגו' אשתיו חמרא וגו'. ביה בליליא קטיל וגו' (שם ו') ודריוש מדאה קביל מלכותא: (ה) צפה הצפית. זקוף המנורה, בברייתא רבה אותין למנרתא צפיתא: אכול שתה. ומתוך האכילה והשתייה נעקו קומו השרים: משחו מגן. מגיני

מצודת דוד

שים עליה מצור: כל אנחתה. כל האנחות שהיתה בבל מאנחת את העכו"ם במה שהטילה עליהם עול כבד הנה עתה בבוא מפלתה בטלתי כל האנחות: (ג) על כן. בעבור גודל הצרה: מלאו מתני חלחלה. הנביא אמר בלשון בבל: צירים אחזוני כאבים אחזו אותי כמו כאבי יולדה: נעויתי משמוע. נתעקם גופי מקול השמועה ונבהלתי מראיית מפלתי האבדון: (ד) תעה לבבי. לא ידע לבבי מה לעשות מרוב צער: פלצות בעתתני. הרעדה בעיתה והפחידה אותי וכפל הדבר במ"ש לגודל החרדה ופחד: את נשף חשקי. הלילה שהייתי חושק ומתאוה לה לעשותה משתה ושמחה על אשר נצחו את חיל פרס כמ"ש ביוסיפון: שם לי לחרדה. מי שבידו להשים שם לי הלילה ההיא לחרדה כי בה נהרג בלשאצר ונכבשה בבל ומלך בה דריוש כמפורש (בדניאל ה'): (ה) ערך השלחן. בעת שהיו עורכים השלחן על המשתה אמרו אלו לאלו צפה הצפית ר"ל יעמוד

מצודת ציון

סביר לכבשה (ג) חלחלה. ענין רעדה ורתת: צירים. ענין כאב כמו צירים וחבלים יאחזון (לעיל י"ג): נעויתי. מל' עוות ועקום: (ד) תעה. מי שאינו יודע מה לעשות נקרא תועה והושאל מהתועה בדרך ואינו יודע להיכן ילך: פלצות. ענין חרדה כמו ועמודיה יתפלצון (איוב ט'): בעתתני. מל' בעת ופחד: נשף. ערב כמו קדמתי בנשף (תהלים קי"ט): חשקי. ענין תאוה כמו חשק שלמה (מ"א ט'): (ה) ערך. ענינו סדור המאכל: צפה. ענין ראיה כמו יצף ה' (בראשית ל"א): הצפית. העומד ורואה אם גייסות באים

חזון ישעיהו

באור הענין

עלי עילם על בבל, ואת מדי צורי עליה, אל תירא עוד מבלשאצר וגבורתו, כי כל אנחתה, כל האנחה ומורא שהיה מפני כמו בבל השבתי, ע"י שהרגתי את בלשאצר, זאת דברי הבוגד: (ג) זה מדברי השומר המדבר בשם בבל, כי נתחלחל מפני השמועה הפתאומית, ואח"כ, צירים אחזוני וכאב גדול, ואח"כ בא גם הושי, נעויתי ובטלו סדרי הכחות המנהיגים את הגוף עד שלא יכולתי לשמוע. ונבהלתי עד שלא יכולתי לראות: (ד) אח"כ, נתבטל גופו בכלל כי תעה לבבי, ונתבטל כח החיים שלו ויותר מזה כי פלצות בעתתני, קונוואלסיאן, והרעדת כל הגידים וביטול כל הגוף ומיתריו ועורקיו, וזה הוא יען כי את נשף חשקי, מה ששף ונעתק ההשק שלי זאת שם לי לחרדה, כי הרעדה ופחד הפתאומי המגיע בעת השמחה והששון, תכפיל השגעון והתמהון, ע"י העתקת הגוף והוציאו מן הששון אל הפחד הגדול, עד שהוא תועה בין השמחה והבהלה, ועיניו יחזו לו משאות שוא וחזיונות הגיל והשמחה עם מחזות ההרג והמלחמה אשר יוליכהו בתהומות מבהילות ומגולות שאון הנפש: (ה) ערוך, עפ"ז יצייר המליץ את האיש המספר כאילו אחזהו השגעון וילפת מתמהון לב בין השמחה והחרדה, ושני הדמיונות מרגישים את נפשו, קורא הוא. ערוך השלחן למשתה, צפה הצפית לקראת המלחמה, חוזר וקורא אכל ושתה,

באור המלות

(ג) נעויתי. עוה מורה בלבול וטרוף, וזה המבדיל בינו לבין יתר לשונות המורים על העיקום והעיקוש, ובא על טירוף הדעת, הדרך, היושר, בלבול כחות הגוף, ועי' לקמן (כ"ד א'): (ד) פלצות, הוא גדול מיראה ורתת ורעד וכל לשונות המורים על הפחד והרעדה, וענינו התפלצות כל כחות החיים, וגידי הדם: נשף חשקי. אינו שם דבר רק פעל נשיפת חשקי, מה שנשף וקפץ ממני חשקי ותאותי, כי נשף מורה על העתק הדבר ממקומו, שמזה נגזר שם נשף על העתק היום או הלילה, כמ"ש (ברכות ד') תרי נשפי הוו, נשף יממא, נשף ליליא, ופרש"י כמו בוקא דאטמא דשף מדוכתא: (ה) צפית. מענין צופה, העומד לראות על המגדל אם אויב בא לעיר, ושם צפית הוא על המשמרת

ומתהפך

מִשְׁחוּ מָגֵן׃ ו כִּי כֹה אָמַר אֵלַי אֲדֹנָי לֵךְ הַעֲמֵד הַמְצַפֶּה אֲשֶׁר
יִרְאֶה יַגִּיד׃ ז וְרָאָה רֶכֶב צֶמֶד פָּרָשִׁים רֶכֶב חֲמוֹר רֶכֶב גָּמָל
וְהִקְשִׁיב קֶשֶׁב רַב־קָשֶׁב׃ ח וַיִּקְרָא אַרְיֵה עַל־מִצְפֶּה ׀ אֲדֹנָי אָנֹכִי
עֹמֵד תָּמִיד יוֹמָם וְעַל־מִשְׁמַרְתִּי אָנֹכִי נִצָּב כָּל־הַלֵּילוֹת׃ ט וְהִנֵּה

רש"י

עור שלוק הן, ומושחין אותן בשמן כדי שיחליק את הזיין, וכך נאמר בשאול כי שם נגעל מגן גבורים וגו' (ש"ב א'), פלט את משיחהו ולא קיבלה, ונעשה מגן שאול כאילו לא נמשח בשמן: (ו) לך העמד המצפה. עתיד אחד מתלמידך לקרא תגר על מדותי על אורך שלוותה של בבל, והוא חבקוק שעג עוגה ועמד בתוכה, ואמר (חבקוק ב') על משמרתי אעמודה וגו' ואצפה לראות מה ידבר בי, אמר הקב"ה לישעיה העמידהו לאותו מצפה והבטיחהו מאחר שיעמוד על מצפהו, ואשר יראה במפלתה של בבל יגיד: (ז) וראה רכב. ואני אראנו שם כמין רכב צמד פרשים, אחד רוכב חמור ואחד רוכב גמל, וסימן הוא לפרס ומדי: והקשיב קשב. ושם ישמע בנבואתו כמין רוב הומיות תשואות חיילות: (ח) ויקרא אריה. הוא חבקוק, אריה בגימטריא כמנין חבקוק, ישעיה נתנבא שעתיד חבקוק להתפלל על זאת ולומר כן: על מצפה אדני. ה' אלהי על מצפה אנכי עומד תמיד יומם להודיעני על זאת: (ט) והנה זה בא.

מצודת ציון

נקרא צופה: משחו מגן. יש מגן עשוי מעור שלוק ומושחין אותו בשמן להחליק מעליו מכת חרב וחנית וכן מגן שאול בלי משוח בשמן (שמואל ב' א'): (ו) המצפה. כמו הצופה: (ז) צמד. זוג כמו צמד בקר (איוב א'): פרשים. כן יקראו רוכבי הסוס המלומדים בכך וכן פרש מעלה (נחום ג'): והקשיב. ענין שמיעה: (ח) מצפה. כן נקרא המקום שעומד

מצודת דוד

הצופה על המצפה לראות אם באים חיל פרס ומדי: אכול שתה. בעוד שהיו אוכלים ושותים אמרו אלו לאלו קומו השרים ומשחו המגן לרדת אל המלחמה: (ו) לך העמד המצפה. הנביא יאמר על לשון שרי בבל שיאמרו זה לזה לך העמד המצפה שיגיד את אשר יראה: (ז) וראה. כאלו העומד על המצפה ראה רכב ברוכבים עליו זוג פרשי' וראה ג"כ רכב חמור וגו'. ר"ל א' רוכב על חמור ואחד רוכב על גמל ר"ל ראה הרבה מיני בעלי מלחמ': והקשיב קשב. הקשיב באזניו אשר רב הקשב ר"ל קול המון העם היה נשמע מאד ויורה שיש המון רב: (ח) ויקרא אריה על מצפה. ר"ל העומד על המצפה קרא לאמר הנה בא אריה והמשיל פרס ומדי לאריה הטורף או שקרא לאמר הנה האריה על מצפה והמשיל פרס ומדי לאריה העומד על מצפה ומביט אילך ואילך אנה יטרוף: ה' אנכי עמד וגו'. כשראה הנביא את כל זה במראה' הנבואה אמר אתה ה' הנה אנכי עומד תמיד בכל יום ומצפה מתי תחרב בבל על שהרעו לישראל: ועל משמרתי. ר"ל כאדם היושב ומשמר שאינו זז ממקומו כן לא זזתי מלצפות: (ט) והנה זה בא. ר"ל זמן רב הייתי מצפה לה עתה הנה זה בא רכב המיוחד לאיש ועליו זוג פרשים ר"ל באו פרס

חזון ישעיהו

באור המלות

עצמו מושפע מהמתואר, לא על השומר: (ו) המצפה. ההבדל בין צפה, ובין יתר לשונות המורים על הראיה וההבקפה, כי צו.ה, מכין את עצמו לראות את העתיד לבא, ואין עצם המובט עוד נגד עיניו, ומענין זה צופה נתחיך לבית ישראל וכדומה, ושבא בבנין הכבד, נקשר עם התקוה, שמצפה ומקוה אל הדבר לראותו, ואני בה' אצפה (מיכה ז' ז') בוקר אערך לך ואצפה (תהלות ה' ד'): (ח) מצפה, משמר. מצפה הר גבוה ותלול משם יביט למרחוק ביום. ומשמר, מקום ששם ישמור החומה בלילות, ותשם במצפה, עומד. ובמשמר, נצב, עפ"מ שבארתי למעלה (ג' י"ג) שעמידה היא רק הפך הישיבה, וההתיצבות הוא המתחזק לעמוד על עמדו, אם נגד האויב וכדומה, וזה הלשון נופל על משמר

באור הענין

ומתספק בחזיונו. קומו השרים משחו מגן למלחמה, כאיש משוגע ממראה עיניו: (ו) כי כה אמר, עתה יספר בחזיונו את הצופה השני שהעמיד בדבר ה'. הוא אשר קראו מצפה, שהוא עומד ומצפה על מפלת בבל למלאות דבר ה' ביד נביאיו: (ז) וראה, ציין איך המצפה הלז, אחר עמדו ימים רבים על המשמר, וצפה וקוה על מפלת בבל, בהגיע הור הבשורה שבא עתה שנפלה בבל, לא ראה רק רכב של צמד פרשים, הוא שני שרים שברחו מבבל בלילה ההוא שהרגו את בלשאצר, וברחו אל חיל פרס ומדי, וזו היתה מפלת בבל, ומציין שהמצפה הלז נתבהל כי ראה שאחרי שעמד ימים רבים על המצפה וחשב שעתה תפול בבל, לא ראה רק צמד רוכבים, שאחד רוכב על החמור ואחד על הגמל, כמנהג הבורחים שלא יכלו לברוח על הסוסים כי נחפזו להמלט ולא מצאו רק חמור וגמל. והקשיב, שאלה הבורחים השמיעו קול קשב כאילו מאתם תצא בשורת קץ בבל: (ח) ויקרא, ובחשבו כי נכזבה תוחלתו קרא בכח כאריה, הלא זה ימים רבים עמדתי על מצפה שיתקיים דבר ה' במפלת בבל: (ט) והנה, והלא הנה עתה לא בא רק רכב איש של צמד פרשים ומה יחריבו בבל גבי ממלכות? ההם יועילו אלה? אולם בחוק נעקתו זאת הכיר, כי כבר נפלה בבל, וכי על ידי הרכב הלז נודע לו שהרגו את המלך, ושמרדו בבל, ובתוך כך ויען בקול ויאמר נפלה נפלה בבל. והוא ציור מכוון איך מפלת בבל היתה פתאום, על ידי שני שרים שהרגו את המלך, ואיש לא הרגיש ולא עלה זאת על לבו, עד בוא הדבר וראה כי דבר אלהים

היא

זֶה בָא רֶכֶב אִישׁ צֶמֶד פָּרָשִׁים וַיַּעַן וַיֹּאמֶר נָפְלָה נָפְלָה בָּבֶל וְכָל־פְּסִילֵי אֱלֹהֶיהָ שִׁבַּר לָאָרֶץ׃ י מְדֻשָׁתִי וּבֶן־גָּרְנִי אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִגַּדְתִּי לָכֶם׃ יא מַשָּׂא דּוּמָה אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר שֹׁמֵר מַה־מִּלַּיְלָה שֹׁמֵר מַה־מִּלֵּיל׃ יב אָמַר שֹׁמֵר

רש"י

כשיתפלל על כך יראה כמין רכב אדם וגו' : נפלה נפלה בבל . ת"י נפלת ואף עתידה למיפל , ב' נפילות שנה אחר שנה , אחת על ידי מדי ופרס , ובשנה השנית על ידי שמים והיתה בבל לצבי ממלכות כמהפכת סדום , וכן מצינו בס"ע (ירמיה נ"א) ובא בשנה השמועה זו של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות וגו' כמהפכת וגו' (לעיל י"ג) : (י) מדשתי ובן גרני . תבואת קדש לי ערימת חטים , אשר נלפויתי מפני רוח הקדים לתקן אתכם בדרך הישרה , כאדם הדש וזורה תבואתו בגורן : אשר שמעתי . מאתו הגדתי לכם : (יא) דומה . הוא אדום . וכן הוא אומר מי כצור כדומה בתוך הים (יחזקאל כ"ז) : אלי קורא משעיר . אמר הקב"ה אלי קורא הנביא או המלאך מעול מלכות שעיר : שמר מה מלילה שומר ישראל מה תהא מן הלילה והחשכה הזאת : (יב) אמר שומר . הקב"ה : אתא בקר . יש לפני להזריח

מצודת דוד

ומדי המחריבים את בבל : ויען ויאמר . המלאך הדובר בי אמר עתה נפלה בבל וכפל המלה לחזק הענין : שבר . המשבר שבר אותה והפילה לארץ : (י) מדשתי . גם אלה דברי המלאך

מצודת ציון

עליו הגופה : (ט) פסילי . כן יקראו הגלולים כי המה נפסלים ונחצבים והוא מל' ויפסלו בוני שלמה (מ"א ה') : (י) מדשתי .

שאמר בבבל תהיה מדושתי ר"ל אני אדוש אותה כמו שדשים התבואה : ובן גרני . התבואה נקראת בן גורן לפי שיונח ונדש בגורן וכפל הדבר במ"ש : אשר שמעתי . אמר הנביא הדבר אשר שמעתי מאת ה' וגו' אותה הגדתי לכם : (יא) דומה . הוא מבני ישמעאל כמ"ש ומשמע ודומה ומשא (בראשית כ"ה) : אלי קרא משעיר . אמר הנביא אלי קורא קול הנבואה כי משעיר יבא המחריב אותם : שמר מה מלילה . ר"ל בעת יבוא האויב וישימו שומרים בעיר ובני העיר יקומו ויסובבו בעיר וישאלו לשומר ויאמרו אתה שומר מה היה בלילה אם בא האויב : שמר מה מליל . דרך הבהלים ומתפחדים לכפול אמריהם : (יב) אמר שמר . השומר ישיב לאמר אף אם בא הבקר ואין פחד מהאויב אבל גם הלילה תבוא ומהלוך

חזון ישעיהו

באור הענין

הוא : (י) מדשתי , הנה בנבואה הזאת לא נבא רק איך תתחיל מפלת בבל , וראשית הקשר שמרדו עבדי המלך בכשדים , ולא הודיע פה ציור ההרג והאבדון שיעשו חיל פרס ומדי בבבל , כי על זאת כבר נשא משא מיוחד למעלה קאפיטיל י"ג וי"ד , וקרא להמשא שנבא למעלה בשם מדושתי ובן גרני , ר"ל המשא של הדישה שידוש ה' את בבל וישחיתנה , אשר שמעתי מאת ה' מכבר הגדתי לכם כבר זה ימים רבים כי נבואה שלמעלה נבא קודם לנבואה זאת : (יא) משא דומה , על מפלת אדום , לדעתי משא זו מיוסד על דבר החוזה עובדיה אם גנבים באו לך וכו' עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך וכו' . ובארתי בבאורי שם , כי אדום יצא מגבול ארצו להלחם עם האויב , ע"י מרמת יועצים שהתנכלו עליו והשיאוהו לכך , ובהיותו חוץ מגבול ארצו נכנסו אויביו לארצו והרגו הטף והנשים ושללו כל ממונו , ולכן מדמה אותם הנביא שם לגנבים ושודדי לילה , הנכנסים בערמה בהחבא בלי ידיעת בעל הבית , והם בזו יותר מהגנבים שלא יקחו רק המונח בגלוי , ולא יוכלו לחפש אחר המטמוניות , והם חפשו גם אחר מטמוני מסתרים , כי שללו ביום ובלילה , ועז"א שם איך נחפשו עשו נבעו מצפוניו . עפ"ז נשא מליצתו פה , כי השומר שהניחו לשמור את ארצם , מספר , איך שואלים אותו מה נהיה שם בשעיר , והוא משיב מה לכם לבקש את האויב חוץ למדינתכם , שובו אל המדינה כי שם תמצאון אותו . אלי , (אמר שומר שבפסוק שאח"ז נמשך גם לפסוק זה) . אמר שומר אלי קרא משעיר , ושואלים אותי , שמר מה נהיה מלילה , מה נתהוה בליל הגורא בשעיר : (יב) אמר שמר , משיב להם , אל תחשבו כי בא כגנב בלילה וברח לו באור הבקר אבל כבר אתא בקר ועדיין הוא לילה וחשכה וצרה גדולה , שעוד האויב שולל ובוז גם ביום . אם תבעיון בעיו , אם אתם מבקשים את האויב . שבו

באור המלות

הלילה : (ט) ויען . הרמת קול , כמו וענו לכם מרים : (י) מדשתי ובן גרני . כן קורא להמשא ששמע מה' בסי' י"ג וי"ד , שבו סיפר דישת בבל , ולשון דישה על הרג רב בחומה , תמלאנה לרוב . ועל בבל עצמו השתמש במליצה זאת (ירמיה נ"א ל"ג , מיכה ד' י"ג) , כי כמו שתכלית התבואה לאספה בגורן ולדוש אותה , כן תכלית בבל לדוש אנשיה בחריצי הברזל ומורג פיפיות : (יא) דומה . אדום לקבלת חכמים , וכ"נ ממלת משעיר , וגם אם נאמר כרד"ק וראב"ע שהוא חלק מארץ הערביים , שנתישבו שם בני ישמעאל , הן ידוע שארץ שעיר הוא חלק מארץ הערב , וי"ל שהקרובים נשאו המשא על אדום : מלילה , מליל . נפילת הה"א מורה על הפלגת הלילה שנעשה בה דבר רשום , כי ה"א הנקבה בנלמד אל לילה שהוא זכר , היא מסבת הגיפת כח הלילה שהוא רק העדר האור , ובנפול ה"א הרפיון מורה על הפלגתו בדבר רשום , וכן ליל שמורים , ליל התקדש חג , ליל שודד

אתא בקר וגם־לילה אם־תבעיון בעיו שבו אתיו: יג משא בערב ביער בערב תלינו ארחות דדנים: יד לקראת צמא התיו מים ישבי ארץ תימא בלחמו קדמו נדד: טו כי־מפני חרבות נדדו

ת"א לקראת צמא. תענית ז': כי מפני. סנהדרין צ"ה: משא וגו'. תענית כ"ט בספר הזוהר פרשת מקץ:

רש"י

לעשות בקר לכם: וגם לילה. מתוקן לרשעים לעת קץ: אם תבעיון בעיו. אם תבקשו בקשתכם למהר הקץ: שבו אתיו. בתשובה: (יג) משא בערב. על ערבייא: ביער בערב תלינו. ראיתי מה עשיתם בהגלות אשור את עמי, והיו מבקשים לשבאים שלהם להוליכם דרך עליכם, לפי שאתם בני דודיהם אולי תרחמו עליהם, ואתם הייתם יוצאים ולנים ביער דרך העברת שיירות: ארחות דדנים. בני דודכן: (יד) לקראת צמא. דרך להביא מים, ואתם יושבי ארץ תימא לא עשיתם כן, אלא בלחמו קדמו נדד. הביאו להם מיני מאכלים מלוחים ונודות נפוחים מליאי רוח והיה אוכל ומבקש לשתות, ונותן פי הנוד לתוך פיו והרוח נכנס במעיו והוא מת. ד"א לקראת צמא התיו מים, לא כן עשיתי לאביכם כשהיה צמא גליתי לו באר מים: (טו) כי מפני חרבות נדדו. עמי: חרב נטושה. פשוטה על פני הארץ, כמו

מצודת ציון

מל' דוש: (יב) אתא. ענין ביאה כמו ואתא מרבבות קדש (דברי' ל"ג): תבעיון בעיו. ענין שאלה ודריש' וכדרז"ל בעי מיני' וכו' ודומה לו נבעו מצפוניו (עובדי' א') שהוא ענין דרישת החפוש וכמו שמלת בקשה הונח לדרישת שאל' ונדרישת החפוש כן מלת בעה הונח לשתיהם: אתיו. בואו: (יג) בערב. הבי"ת במקום על כמו כן ינתן בו (ויקרא כ"ד) ומשפטו עליו: תלינו. מל' לינה: אורחות. שיירות הולכי אורח: (יד) התיו. הביאו: קדמו. הביאו לפניהם וכן אשר לא קדמו (דברים כ"ג): (טו) חרבות. מל' חרב:

מצודת דוד

לשמור עוד מפחד האויב: אם תבעיון בעיו. אם תשאלון לדרוש שאלה כזאת שובו ובואו למחר ולמחרתו כי בכל הלילות מהלורך לשמור ותוכלו לשאול בכולם: (יג) בערב. על ערב והם בני קדר: ביער בערב וגו'. אתם שיירות בני דדן שהייתם רגילים ללון באהלי אנשי ערב הנה עתה שהרכו אהליהם תלינו ביער אשר בערב: (יד) לקראת צמא. לקראת ערב הצמא בלכתו בגולה הביאו לו מים לשתות: ישבו וגו' אתם היושבי' בארץ תימא קדמו כל אחד בלחמו לקראת ערב הנודד ממקומו: (טו) כי מפני וגו'. כאומר ואם תשאל.

באור המלות

ער, שיתו כליל צילך, כליל רשום כבפלגת האופל: (יב) אתא. ההבדל בין אתא ובין בא, כי אתא מורה על הביאה המוחלטת, ובא יורה לפעמים גם על ביאה הבלתי מוחלטת שמתחיל לבא ולא בא עדיין, כש"ש, ור"ל שכבר בא בקר ממש. לילה, יורה בהבנתו המשותפת על כל צרה ואפלה, כידוע. תבעיון, ענין חפוש ובקשה, וכן נבעו מצפוניו (עובדיה) כנו"ן תשמרון: (יג) ביער בערב. ביער אשר בערב. ויל"ש ערב מענין ואבי ערב, יער שמלא אילנות ושיחים. ארחות, כמו אורחות ישמעאל, והיא מקום נבחר, אתם בני ערב תלינו ביער כשהלכו לארחות בני דדן שדרך שם תגלו, כמו ארחות דרכם (איוב ו'): (יד) קדמו. אם היה ליווי היה צ"ל קדמו בפתח אם היה מכבד, או בלא דגש אם היה מקל, כשגם כי לא נמצא פעל זה בקל בתנ"ך, ולכן פי' המפרשים לא יכר בעיני:

חזון ישעיהו

באור הענין

אתיו, לארצכם כי שם תמצאון אותו: א) (יג) משא בערב, על מפלת בני קדר נבא שנפלו ביד סנהריב. ביער אשר בערב תלינו, מעתה אתם ארחות ושיירות של בני דדן, שהיו נוסעים דרך ארץ קדר, ובני קדר היו מכניסי אורחים, שכן מנהג בני ערב עד היום, ולנו שם מעתה שחרבה קדר הלינו ביער באין מקום מושב: (יד) לקראת, אתם יושבי ארץ תימא, אשר דרך ארצכם יעברו פליטי קדר הבורחים מחרב אויב, קדמו אותו במים, (ואמר דרך מליצה כי בתימא היו המים מצויים, שם היה בקעה ושפלה ונקוו המים לשם, כמ"ש הביטו ארחות תימא (איוב ו') וא"כ נקל לכם להביא מים להגולים האלה), בלחמו הלא בני ארץ קדר היו תמיד מכניסי אורחים, וקדמו את כל נודד בלחם ומזון, ראוי שתקדמו אותם עכ"פ במים שהם בזול: (טו) כי, בפרט שלא הלכו מארצם ברצונם רק מפני חרב אויב, והחרב

הערות

א חז"ל פירשוהו על גלות האחרון של אדום, כמו שתרגמה באבות דר' נתן פ"א, ובירושלמי תענית פ"א. רבה שמות פר' י"ח וכ"ג, נשא פר' י"א, שלח פר' י"ז), ורש"י נמשך אחריהם בפירושו, ולא רחוק הוא מדרך הפסוק, שאחר שהודיע קץ בבל, הודיע גם קץ האחרון. ולפ"ז יל"פ עפ"י פשטו, ישראל קוראים לה' מתי תכלה הלילה, זמן הגלות הארוך הזה, משיב להם הלא כבר אתא בקר וזמן הגאולה ועדיין הוא לילה כי הדבר תלוי בתשובה, או כיון על דברי חז"ל כי יש שני זמנים אל הגאולה, זכו אחישנה, לא זכו בעתה, והם סוברים שמן המנע שיגאלו רק בכלות הלילה ובהגיע תור הגאולה, משיב להם יש אפשרות שיאתה בקר גם בעוד שעדיין הוא לילה, תוכלו להגאל גם לפני כלות זמן הגלות, ולפני בוא יום המיועד, אבל אם תבעיון זאת שובו בתשובה:

מִפְּנֵי ׀ חֲרָב֙ נְטוּשָׁ֔ה וּמִפְּנֵי֙ קֶ֣שֶׁת דְּרוּכָ֔ה וּמִפְּנֵ֖י כֹּ֥בֶד מִלְחָמָֽה׃ טז כִּי־כֹ֛ה אָמַ֥ר אֲדֹנָ֖י אֵלָ֑י בְּע֤וֹד שָׁנָה֙ כִּשְׁנֵ֣י שָׂכִ֔יר וְכָלָ֖ה כָּל־כְּב֥וֹד קֵדָֽר׃ יז וּשְׁאָ֧ר מִסְפַּר־קֶ֛שֶׁת גִּבּוֹרֵ֥י בְנֵֽי־קֵדָ֖ר יִמְעָ֑טוּ כִּ֛י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל דִּבֵּֽר׃

כב א מַשָּׂ֖א גֵּ֣יא חִזָּי֑וֹן מַה־לָּ֣ךְ אֵפ֔וֹא כִּֽי־עָלִ֥ית כֻּלָּ֖ךְ לַגַּגּֽוֹת׃ ב תְּשֻׁא֣וֹת ׀ מְלֵאָ֗ה עִ֚יר הֽוֹמִיָּ֔ה קִרְיָ֖ה עַלִּיזָ֑ה חֲלָלַ֙יִךְ֙ לֹ֣א חַלְלֵי־חֶ֔רֶב

רש"י

(שמואל א' ל) והנם נטושים על פני כל הארץ, (שמואל ב' ה') וינטשו בעמק רפאים. ד"א נטושה כמו לטושה, כל אותיות אשר מוצאיהם קרובים להיות ממקום אחד מתחלפות זו בזו, נו"ן בלמד, כענין שנאמר (נחמיה י"ג) לעשות לו נשכה כמו לשכה: (טז) כשני שכיר. אדקדק בם לגמלם המועד, כשכיר הנשכר לשנים שמדקדק במועד תשלום שנתו: (יז) ושאר. שארית: קשת גבורי בני קדר. בעלי רובי קשת שהם כאביהם, שנאמר בו (בראשית כ"א) ויהי רובה קשת:

כב (א) גיא חזיון. היא ירושלים גיא שנתנבאו עליה רוב נבואות: כי עלית כלך לגגות. כשבא עליהם חיל עולים על גגותיהם לראות החיל ולהלחם, ורבותינו פירשו על כהנים שעלו על גגו של היכל ומפתחות העזרה בידם, כדאיתא במסכת תענית. ומדרש אגדה אומר שהיו גסי הרוח, באיכה רבתי: (ב) תשאות מלאה. עיר שהיתה מליאה תשואות, קול רוב אדם הומיה ועליזה, עכשיו

מצודת דוד

לפה נדדו ממקומם אשר לומר שנדדו מפני חרבות האויב: חרב נטושה. אשר פשטה בארץ: קשת דרוכה. הדרך לדרוך ברגל על הקשת למותחו היטב לירות למרחוק: כבד מלחמה. חוזק מלחמה: (טז) בעוד שנה. בעת תשלום שנה מהיום: כשני שכיר. ר"ל מצומצם כשכיר המדקדק בשני שכירתו: כל כבוד קדר. מרבית ההמון עם ערבי בני קדר: (יז) ושאר. השארית של מספר רובי קשת מגבורי בני קדר יהיו הולכים ומתמעטים: כי ה' וגו'. דבר ובידו לקיים:

כב (א) גיא חזיון. זה ירושלים שהיתה מקום הנבואה ועם כי עמדה בהר קראה גיא לכנותה לרעה ולומר שהשפילוה האויבים בהטלתה ומהר נעש' גיא: מה לך איפוא. מה נעש' לך עתה אשר עלית על הגגות כי כן הדרך כשבאה העיר במצור עולים על הגגות לראות כמה יש המון עם הצרים: (ב) תשאות. עד הנה היית מלאה המיית אנשים: עיר הומיה. כפל הדבר במ"ש: קריה עליזה. ככך מלאה שמחה במרבית הממשלה והעושר: חלליך. עתה איך עלתה

מצודת ציון

נטושה. ענין התפשטות כמו וינטשו בלחי (שופטים ט"ו): (טו) כבד. ענין רבוי:

כב (א) גיא. עמק: חזיון. ענין נבואה: אפוא. כמו עתה וכן עשה זאת אפוא בני (משלי ו'): כלך. מל' כל: (ב) תשאות. ענין הומיה כמו תשואות נוגש (איוב ל"ט): קריה. כרך כמו הענין קריה (משלי י"א): עליזה. ענין

חזון ישעיהו

באור הענין

והחרב היתה נטושה על פני כל הארץ עד שלא יכלו לעמוד, וגם לא הועיל להם גבורתם שהיו מלומדי מלחמה בקשת, כי גם האויב בא בקשת דרוכה, ובכל זאת לא ברחו תיקף בהחל המלחמה רק ברחו מפני כובד מלחמה שלהמו בכל כחם, רק יד צורריהם גברה והכבד ידו עליהם: (טז) כשני שכיר, שהם מצומצמים, וכלה כל כבוד קדר במחנהו הרב: (יז) ושאר, גם מספר הגבורים שישאיר האויב בכונה להיות מבני מלחמתו גם הם ימעטו, כי כך גזר ה' עליהם מפני שהרעו לישראל:

כב (א) משא גיא חזיון, נבואה זאת נבא על ירושלים שנפלה ביד נבוכדנצר, וקראה גיא חזיון על שעל גיא הזה חזו כל החוזים חזיונות הרבה, ומשא זו נמשכת עד פסוק ט"ו. מה לך אפוא, במשא זו מצייר התלה איך איש אחד עומד וצופה על כל אשר נעשה בירושלים מתחלת המצור עד שנכבשה העיר. ורואה דברים זרים המורים כי לא נכבשה בדרך הטבע רק יד ה' היתה בם להומם ולאבדם, תחלה רואה איך בתחלת המצור עלו כולם על הגגות להלחם משם, ומתמה על זאת, כי דרך הגבורים לצאת להלחם בשער לא לעלות על הגגות, שזאת לא יעשו רק הנשים והחלשים, ועז"א למה עלית כולך לגגות? גם הגבורים: (ב) תשאות, רואה שנית בעת המצור העיר מלאה מתי רעב, שואל מדוע לא יצאו למלחמה ומתו ברעב, והן יקרה שלא תוכל לעמוד במלחמה, א] עיר שהיא שקטה בטבעה ולפעמים לא נסו בזאת, עז"א הלא את תשאות מלאה, שנשמע בך תמיד שאון ורעש כי אסיך גבורי כח ומרי נפש? ב] יקרה שלא תוכל להלחם עיר שאנשיה מועטים, עז"א הלא את עיר הומיה תמיד מרוב

באור המלות

(ב) תשאות, שאון ותשואות מורה על קול רעש הבלתי מורגל וקשה שאון בעמך (הושע י' י"ד), וזה בשאון מואב (עמוס ב' ב'): הומיה, היא המורגלת המון בני אדם, ועי' למעלה (ה' י"ד, י"ג ד', י"ז י"ב): עיר, קריה. עיר כוללת

וְלֹא מֵתֵי מִלְחָמָה׃ ג כָּל־קְצִינַיִךְ נָדְדוּ־יַחַד מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ כָּל־נִמְצָאַיִךְ אֻסְּרוּ יַחְדָּו מֵרָחוֹק בָּרָחוּ׃ ד עַל־כֵּן אָמַרְתִּי שְׁעוּ מִנִּי אֲמָרֵר בַּבֶּכִי אַל־תָּאִיצוּ לְנַחֲמֵנִי עַל־שֹׁד בַּת־עַמִּי׃ ה כִּי יוֹם מְהוּמָה וּמְבוּסָה וּמְבוּכָה לַאדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת בְּגֵי חִזָּיוֹן מְקַרְקַר

רש"י

מה לך מתאבלת: חלליך לא חללי חרב. טובים היו אילו חללי חרב היו מעכשיו שהם חללי רעב: (ג) כל קציניך נדדו יחד. צדקיהו ושריו שיצאו לברוח בלילה: מקשת אסרו. אשר מאימת המורים אנשים בקשת היו נאסרים להסגר בתוך העיר, וכל הנמצאים בו אוסרו יחד בזיקים, ורובן מרחוק ברחו קודם לכן: (ד) שעו מני. חדלו ממני, כך הקב"ה אומר למלאכי השרת: (ה) ומבוסה. מרמס, כמו בוססו את

מצודת ציון

שמחה: (ג) קציניך. שריך כמו קצין תהי' לנו (לעיל ג'): (ד) שעו. ענין מנוע' והסר' כמו שעה מעליו (איוב י"ד): מני. ממני: אמרר. מל' מרירות: תאיצו. ענין דחק כמו ואני לא אצתי (ירמי' י"ז): שד. עושק: בת. כנסיה: (ה) מהומה. ענין שברון כמו והמם גלגל עגלתו (לק' כ"ח): ומבוסה. ענין רמיס' ודריסה כמו יבוס צרינו (תהלי' ס'): ומבוכה. ענין בלבול כמו נבוכים הם בארץ (שמו' י"ד): מקרקר. מל' קיר וכותל. ור"ל הורס את הקיר ולתוספת

מצודת דוד

כך אמר הנביא לא חללי חרב המה כי ברעב מתו הקשה ממיתת חרב: (ג) כל קציניך. צדקיה ושריו אשר נדדו יחד וברחו הנה נאסרו מרובי הקשת כי כאשר ברחו דרך המערה הזמין הקב"ה צבי אחד כך על המערה ממעל ורדפו אחריו רובי קשת וכשבאו לפתח המערה מצאו את צדקיה ושריו יוצאים ותפשום ואסרום: כל נמצאיך. את כל הנמצאים כולם יחדיו אסרו: מרחוק ברחו. אשר ברחו למרחוק מפאת האויב ואסרם: (ד) שעו מני. חדלו ממני ואל תנחמוני: אמרר בבכי. אמרר לב השומעים במרבית הבכי: אל תאיצו. אל תדחקו לנחמני על העושק של בת עמי כי רב הוא להנחם עליו וכפל הדבר במ"ש כדרך המקרא: (ה) כי יום וגו' לה'

חזון ישעיהו

באור המלות

גם הבלתי מוקף חומה כל שהיא עיר מושב, וקריה היא רק המוקפת חומה, ומזה נמצא הפעל והקריתם לכם ערים (במדבר ל"ה י"א), שיושבו בה קירוי, ומזה על גפי מרומי קרת (משלי ט' ג' י"ד), וכן קריה בצורה, קריה נשגבה, קרית עוז. ובזה משתתף עם שם קירוי וקורה, לקרות את שערי הבירה (נחמיה ב' ח') ועיין למעלה (א' כ"ו, ט"ו א'). חללי חרב, מתי מלחמה, באורתי ההבדלם למעלה (ג' כ"ה) חללי חרב שלא בעת מלחמה, מתי מלחמה הם הנופלים בשדה המערכה: (ג) אסרו. מצאנו פעל אסר על המלחמה, מי יאסור המלחמה (מ"א כ' י"ד), ויען שפעל אסר נבדל מיתר פעלים המורים על הקשירה, במה שאסר יציין תמיד הנאסר בהכרח שלא ברצון, שבזה משתתף עם הפעל יסר מנחי פ"י שמורה על אסירת הנפש בהכרח כמו שבארתי במק"א, כן יבדל פעל אסר הנמצא אצל המלחמה, מפעל קשר, שכשאומר ויקשרו כולם יחדיו להלחם, הוא הקשר שעושים העם בעצמם ברצונם, ואוסר המלחמה הוא השר נצב באוסרם בהכרח, וכזה המליץ פה שגם שהקצינים נדדו, ולא היה מי שיאסור המלחמה, מ"מ נמצאיך אסרו, היה כאילו היה מכריח ואוסר אותם להלחם, כי לא יכלו לברוח, אחר שראו כי הקצינים הבורחים נלכדו: יחד, יחדו. יחדו מורה התאחדות או השוות הפועלים יחד, לכן בהנדידה אמר יחד, בזמן אחד נדדו, ובקשר המלחמה אמר יחדו שהתאחדו יחדיו בשוה: (ה) מהומה. שורש זה בא על שלש תמונות. הום, המם, המה. המה, מורה על המיית העם המורגל. המם, מורה ביטול העם וביטול המייתם, והוא עם פעל המה כענין השרשים המשמשים דבר והפוכו, על שביתת ההמון וביטול מן אותם. הום, מורה על הרעשת כל העם על דבר זר ומחזה נפלאה, ותהום כל העיר, ומזה נגזר שם מהומה על הרעשת העם בעת מלחמת האויב עת יראו כי נבוכה מערכתם, ואבדה עצה מהם: ומבוסה. רמיסת עלם עד בנמ"ס ונתגאל ע"י הרמיסה הלז כפגר מובס: ומבוכה. ידוע, התועה בלי דרך, הנבוך בלי עצה, נבוכים הם בארץ: מקרקר. עוקר הקיר, מן פעלים

באור הענין

עם וקהל גדול ? ג] יקרה שלא יצאו למלחמה יושבי ערים הפרזות העמלים תמיד להביא טרף לביתם, ואנשים תמיד על לחמם ולא יריעו לקראת נשק, עז"א הלא את קריה מוקפת חומה דלתים ובריח ועליזה, ושמחה תמיד מרוב כל, ואנשים כאלה הלא המלחמה היא משוש דרכם, וא"כ אשאלך, מדוע **חלליך לא חללי הרב** וכו'. כי הנופלים בעת המלחמה בשדי המערכה נקראים מתי מלחמה, והנופלים בחרב האויב בעיר אחר הכיבוש נקראים חללי חרב, ואתם לא במלחמה ולא בחרב נפלתם רק ברעב כי לא נלחמתם כלל ? : (ג) **כל קציניך**, רואה עוד איך בסוף ימי המצור ברחו השרים והקצינים מן העיר ורק דלת העם נשארו לעמוד על נפשם ולהלחם, וזה ג"כ הפך הרגיל, ובזה רואה עוד איך נתהוה הפך הרגיל. **הקצינים נדדו יחד**, מן העיר אבל לא הועילו מאומה, כי **מקשת אסרו**, מסבת רובי קשת אוסרו בזיקים והוליכום שבי לפני צר, כמוזכר (מ"א כ"ה, ירמיה נ"ב). **כל נמצאיך**, הם ההמון **הם אסרו יחדו**, ר"ל שהתקשרו בקשר אחד לעמוד על נפשם ולהלחם, וא"כ כשגבר יד האויב **מרחוק ברחו**: (ד) **על כן**, אחר שנכבשו שלא כדרך הרגיל וגדלה מפלתם כ"כ. **אמרר בבכי**, הגם שהרגיל הוא שע"י הבכי תשקוט הנפש מזעפה, אבל אבכי עוד אמרר את עצמי ע"י הבכי, וגם אל תאיצו והדחקו עצמכם לנחמני, כי מאנה הנחם נפשי: (ה) **כי יום מהומה**, קודם הכיבוש המם אותם עד שנמסרו ביד האויב. **ומבוסה**, בעת שנכבשה העיר בסם ודרך אותם על חלליהם. ומבוכה, אחר סור האויב הלכו נבוכים

נבוכות

קִר וְשׁוֹעַ אֶל־הָהָר׃ ו וְעֵילָם נָשָׂא אַשְׁפָּה בְּרֶכֶב אָדָם פָּרָשִׁים וְקִיר עֵרָה מָגֵן׃ ז וַיְהִי מִבְחַר־עֲמָקַיִךְ מָלְאוּ רָכֶב וְהַפָּרָשִׁים שֹׁת שָׁתוּ הַשָּׁעְרָה׃ ח וַיְגַל אֵת מָסַךְ יְהוּדָה וַתַּבֵּט בַּיּוֹם הַהוּא אֶל־נֶשֶׁק בֵּית הַיָּעַר׃ ט וְאֵת בְּקִיעֵי עִיר־דָּוִד רְאִיתֶם כִּי־רָבּוּ וַתְּקַבְּצוּ

ת"א מקרקר קיר. תענית כ"ט:

רש"י

חלקתי (ירמיה י"ב), וכמו כגבורים בוסים בטיט חוצות (זכריה י): מקרקר קיר. יום קרקור קיר החומה: ושוע אל ההר. וקול שועה לנוס אל ההרים להמלט: (ו) נשא אשפה. אשפות חצים, קוכרי"ן בלעז: וקיר ערה מגן. תירגם יונתן ועל שורא דבקו תריסין, והוא כמו ערות על יאור (לעיל י"ט), ומתערה כאזרח רענן (תהלים ל"ז), ויש לפרש וקיר ערה מגן, קיר שם העיר כמו (מ"ב ט"ז) ויגלה קירה, בני אותה מדינה גלו מגיניהם על ירושלים: (ז) שת שתו השערה. שמו מצור על השערים, ודוגמתו יש במלכים במלחמות בן הדד וישימו על העיר (שם א' כ'): (ח) ויגל. ל' גילוי: מסך יהודה. הוא בית המקדש, שהיה מגין ומיסך ומסכך עליהם: ותבט ביום ההוא. התחלות להלחם בה: אל נשק בית היער. הם המגינים. שלש מאות ומאתים (נגה) שעשה שלמה ויתנם המלך בית יער הלבנון (שם א' י'): (ט) בקיעי עיר דוד. בקיעי החומה: ראיתם כי רבו ותקבצו את מי הברכה. י"ת וכנשתון ית עמא למי בריכתא ארעיתא, שהוא אצל בקיעי עיר דוד להלחם שם, לפי שראיתם שיש שם הורפה לירושלים ונוחה ליכבש

מצודת דוד

וגו'. מוכן לה' להביא על ירושלים יום מהומ' וגו': מקרקר קיר. האויב יהרוס קירות החומות: ושוע אל ההר. האויב ינעק עלו להר ציון וכבשוה: (ו) ועילם. בני עילם שהיא ממדינת מדי באו גם המה לעזרת בבל ונשאו אשפות מלאים חצים ובאו עם רכב המיוחד לאדם ועליו פרשים: וקיר. אנשי קיר גלו המגיני' לקראת המלחמה: (ז) מבחר עמקיך. העמקים המובחרים מלאו מרכב מאנשי המלחמ': שת שתו. שמו פניהם לשערי ירושלים להלחם: (ח) ויגל. האויב גלה את מסך יהוד' כי היו סבורים שיהיו מסוככין מדעת האויב לפי שבהמ"ק היה בנחלתם ובא האויב וגלה המסך ר"ל לא הועיל להם סכך המקדש: ותבט. אל מול יהודה ויאמר כמראות אשר בא האויב הבטת אל הנשק אשר בבית יער הלבנון שנתן שם שלמה מגינים וצנות כמ"ש ויעש המלך שלמה מאתים צנה וגו' ושלש מאות מגינים וגו' ויתנם המלך בית יער ה.בנון (מ"א י') ונתת עיניך בהם להלחם עמהם וכאומר הכינות עצמך למלחמה ולא לתשובה: (ט) בקיעי עיר דוד. ראיתם שנתרבו בקיעות וסדקים בחומות ציון והיתה נוחה לכבוש משם: ותקבצו. וכזה קבלתם את המים המפוזרים להיות מוכן לגבל הטיט לבנות פרצות החומה: ותתצו. ר"ל כי היא היתה

מצודת ציון

ביאור אמר קיר וכן מסיף פארה (לעיל י'): ושוע. ענין צעקה כמו שועתי שמעת קולי (יונ' ב'): (ו) אשפה. הוא נרתק החצים כמו עליו תרנה אשפה (איוב ל"ט): וקיר. שם מקום כמו ויגלה קירה (מ"ב ט"ו): ערה. ענין הגלות הדבר כמו מקורה הערה (ויקרא כ): מגן. כעין מלבוש ברזל עשוי ללבוש במלחמה להגן ממכת חרב וחנית: (ז) שת שתו. ענין שימה כמו שתו עלי (תהלים ג'): (ח) מסך. מל' סכך ומכסה: נשק. כלי מלחמה כמו ועיר מבצר והנשק (מ"ב י'): (ט) הברכה. הוא מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים כמו תעלת הברכה (לעיל ז'): (י) ותתצו:

חזון ישעיהו

באור הענין

לארצות שונות לגולה, וכ"ז היה להם מאת ה' צבאות ונזכרו. מקרקר, מספר איך לא השכילו במלחמתם ולא ידעו הנהגת המלחמה, שהלא בעת בא האויב בעוד שהחומה היתה חזקה ולא נפרצו בה פרצות אז היה להם לקחת את נשק בית היער ולהלחם מעל החומה, והם עשו בהפך, תחלה האויב קרקר ועקר את קיר החומה, והם לא עמדו נגדו רק ושוע אל ההר, פנו לישועה אל ההר להסתר בהר ציון, והניחו את האויב להשחית החומה: (ו) ועילם, בתוך כך לכדו האויבים את החומה, ועילם נשא לבסם אשפות החצים שהיו רבים כ"כ עד שהוצרכו לשאת אותם ברכב ופרשים הנושאים את האדם, שעל המרכבות והכרכרות נשאו את החצים אל מקום החומה שלכדו. וקיר, מצייר איך עילם רובה בחצים, ועם קיר אוחז המגן ומסיך בפני הרובה קשת כמו שהיה כן בשרי הצבא שנעריהם יאחזו המגן והלכו לפניהם, כמ"ש (ש"א י"ז) ונושא הצנה הולך לפניו: (ז) ויהי, ר"ל עד עתה לא שמת לב להלחם, עד שראית שכבר נתמלאו מבחר עמקיך ברכב, והפרשים כבר שמו פניהם ליכנס אל השער: (ח) וגם, כבר גלה את מסך יהודה, שפרץ כל החומה הסוכך בעדם. ותבט, ר"ל רק אז רק ביום ההוא התחלת להביט אל הנשק שהניחו המלכים הקדומים בבית יער הלבנון ששם היה בית נשק (צייגהויז) למלכי יהודה, והלא זה היה לך לעשות תיכף טרם נפרצה החומה: (ט) ואת, ויען שאז שמת על לבך כי רבו בקיעי החומה, וקבצתם את

באור המלות

המשמשים דבר והפוכו, כמו סקלו מאבן: ושוע. ההבדל בין שועה ליתר לשונות המורים על הצע ה, שוע יורה על צעקת ישועה בכ"מ שקורא לישועה: (ו) ברכב אדם. רכב של בני אדם, והסר וי"ו ופרשים: ערה. ענין גילוי, עיין

את־מי הברכה התחתונה: י ואת־בתי ירושלם ספרתם ותתצו הבתים לבצר החומה: יא ומקוה עשיתם בין החמתים למי הברכה הישנה ולא הבטתם אל־עשיה ויצרה מרחוק לא ראיתם: יב ויקרא אדני יהוה צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגר שק: יג והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר נמות: יד ונגלה

ת"א ויקרא אדני. הנוגה ה' עכ"וס ג': והנה ששון. תענית י"א: **הת' רפה**

רש"י

משם: (י) ואת בתי ירושלים ספרתם. כמה בתים יש לכל אחד, שיתנו מהם לפי חשבון כדי לקחת האבנים והעצים לבצר את החומה: לבצר. לחזק, לשון ערים בצורות (במדבר י"ג): (יא) ומקוה עשיתם. אגם מים להיות חוזק לעיר: בין החמתים. החומות כפולות חיל וחומה, ובין מי הברכה הישנה: ולא הבטתם אל עשיה. ואם תאמר אף חזקיהו עשה כן, שנאמר (ד"ה ב' ל"ב) ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלות ולחוצה החומה אחרת ויחזק את המלוא עיר דוד, חזקיהו בי"י אלהי ישראל בטח וגו' (מ"ב י"ח), אבל אתם בימי יהויקים וצדקיהו לא הבטתם אל עושיה: ויוצרה מרחוק. מאז שברא את העולם. עלתה ירושלים ובהמ"ק במחשבה: לא ראיתם. לא חשבתם: (יג) והנה ששון ושמחה. הקב"ה כביכול אבל לפניו, ואתם אוכלים ושמחים: כי מחר נמות. בעולם הבא, הנביאים אומרים לנו מאת הקב"ה שלא

מצודת ציון

מל' נתילה והריסה: לבצר. מל' מבצר ר"ל לחזק: (יא) ומקוה. מקום כנוס המים כמו ומקוה מים (בראשית א'): הישנה. בנעשה מזמן רחוק: ויוצרה. ענין בריאה: (יב) ולקרחה. ענין תלישת השער על כי מקומו נשאר קרח וכן ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא (ויקרא י"ג): (יג) הרג. ענין שחיטה

מצודת דוד

סמוכה אל החומה: (י) ספרתם. לקחת לפי הערך להרסם לחזק באבניהם את החומה: (יא) ומקוה. עשיתם חריץ להקוות מים בין החומות הכפולות להיות נמשך למי הברכה הישנה נכונות להחזק להעיר מול האויב: ולא הבטתם. ר"ל הנה עשיתם הכנות אנושיות אבל לא הבטתם אל ה' העושה ותקנה עד הנה כי לא שאלתם עזר ממנו: ויוצרה. היוצר את ירושלים מזמן רחוק להיות למשכן לו אותו לא ראיתם לשוב אליו בתשובה: (יב) ויקרא ה'. ע"י הנביא קודם בוא הפורעניות קרא ה' להזהיר להעם למען יספדו ויבכו ויקרחו קרחה לשוב מעונותיהם: (יג) והנה ששון ושמחה. והם לא עשו כן כי הנה לפניהם היה ששון ושמחה: הרג בקר. שחטו בהמות ואכלו בשר ושתו יין ואמרו זה לזה דרך לעג

חזון ישעיהו

באור המלות

למעלה (ג' י"ז): (יא) עשיה ויוצרה. באורתי לקמן (כ"ט ע"ז). יוצר, הוא כלי צורת הדבר, צורה המתדבקת בהעצם, ועושה הוא הגומר את הדבר בכל יפיו ותקונו עיי"ש, ו.הנרצה פה על גזרת הדבר שה' גזר את הפורעניות הזאת, הגזרה הקדומה עת גזר על הדבר נקרא שיוצר את הגזרה, ועת הביאה אל ההוצאות בכל פרטיה נקרא שעשה את הדבר וגמר אותו בכל פרטיו, וכבר באורתי למעלה (ה' י"ב) ההבדל בין ראה והביט, ראה הוא מראות העין המוחשת, והביט על ההשקפה המחשביית שרוצה לדעת מהות הדבר. והנה שידעו שגם כל פרטי הדברים, כיבוש האויב ודרך נצחונו בכל פרטיו לא ידי בשר הוא רק ה' הוא העושה כל זאת, והוא רק כגרזן ביד החוצב בו, לזה צריך הבטה שכליית ושימת לב על כל הפרטים, שמהוכם יראה שהנהגתן היה שלא כטבע, ומעשה אלהים הוא, עז"א הבטתם, אומם שידעו זאת שהגזרה בכללה ושאם עליכם מאת ה', לזה ה"ל בהכלה כלל רק ראיית עין, כי כבר שמעו זאת מקדם מאת החוזים, וראו עתה כי לא נפל דבר ה' ארצה: (יג) ששון ושמחה. ההבדלם באורתי (לקמן ל"ה א') שמחה היא שמחת הלב הפנימית, וששון היא המהול והריקוד והמשתה אשר יעשו לפרים גם

באור הענין

מי הברכה להיות מים מוכנים לעשות חומר לבנין הפרצות: (י) ואת, ספרתם הבתים שמי שהיה לו בית יתר, ונתצתם אותו לחזק החומה: (יא) ומקוה, ובין שני החומות שמקיפים העיר קבצתם מי הברכה הישנה להקוות שם המים שלא ימצא האויב מים לשתות. או להיות מזומנים למצור. **ולא הבטתם**, אומר למה לכם כל היגיעה הזאת והמלאכות האלה היה לכם להביט בהשקפת השכל כי לא האויב עשה כל זאת רק ה' עשה כל זאת, והוא הפיל אתכם לפני אויביכם, ולא לבד שלא שמתם על לב כי כל מעשה האויב ונצחונו אינו טבעי רק מעשי ה', גם **יצרה מרחוק לא ראיתם**, הלא זאת היה לכם לראות עין בעין כי ה' יצר את הגזרה הזאת מרחוק, שהלא כבר נבאו לכם זאת הנביאים מקדם וראיתם כי לא נפל מדבריהם ארצה, והיה לכם לשוב לה' לבטל גזרתו, ואתם אל תחבולות מלחמה שמתם פניכם, ומה יועילו לכם, אם ה' אמר ותהי: (יב) ויקרא, הלא ה' קרא בואה זו ע"י הנביאים טרם בואה כדי שיבכו ויספדו וישובו לפני ה' וינחם על הרעה, והם לא עשו כן, רק. (יג) והנה ששון ושמחה, הרוג בקר למען אכול בשר. והם אומרים אכול ושתו כי מחר נמות, וטוב שנתענג היום עכ"פ

בְּאָזְנָי יְהוָה צְבָאוֹת אִם־יְכֻפַּר הֶעָוֺן הַזֶּה לָכֶם עַד־תְּמֻתוּן אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת׃ טו כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת לֶךְ־בֹּא אֶל־הַסֹּכֵן הַזֶּה עַל־שֶׁבְנָא אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת׃ טז מַה־לְּךָ פֹה וּמִי־לְךָ פֹה כִּי־חָצַבְתָּ לְּךָ פֹּה קָבֶר חֹצְבִי מָרוֹם קִבְרוֹ חֹקְקִי בַסֶּלַע מִשְׁכָּן לוֹ׃ יז הִנֵּה יְהוָה מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה גָּבֶר וְעֹטְךָ עָטֹה׃

ת״א אדני אלהים. חגיגה ע״ז : לך בא . סנהדרין ס״ו : מה לך פה. שם: הנה ה׳ . כתובות כח סנהדרין כ״ו :

קמ״ץ בטרחא

רש״י

יהיה לנו חלק לעוה״ב , נעשה לנו הנאה בחיינו : (יד) עד תמתון . תירגם יונתן מותא תנייתא לעולם הבא : (טו) הסכן . בעל האוצרות היה, וכן (שם א׳ א׳) ותהי לו סוכנת, ומדרש אגדה אומר מן סכני היה ובא לו לירושלים, בויקרא רבה : אשר על הבית. ממונה היה על בית המקדש, יש אומרים כהן גדול, ויש אומרים אמרכל : (טז) מה לך פה . הכתוב מגנהו לפי שרצה להסגיר את חזקיהו למלך אשור, כדאמרי׳ בסנהדרין כתב פיתקא ושדא בגירא, שבנא וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו : ומי לך פה . מי ממשפחתך קבור כאן : חצבי מרום קברו . שחצב לו קבר בקברי בית דוד ליקבר בין המלכים, לכך הוא אומר לו מה ירושה לך בקברות הללו : חצבי , חקקי . יו״ד יתירה , כמו שכני סנה (דברים ל״ג) , מקימי מעפר דל (תהלים קי״ג) : (יז) טלטלה גבר . כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר, ורבותינו אמרו טלטולא דגברא קשה מדאיתתא : ועטך עטה. כמו (ש״א כ״ה) ויעט בהם, ל׳ עיט, יפריחך כעוף

מצודת דוד

גאכול ונשתה בעודנו חי כי מחר נמות ביד האויב ואם לא עכבין אימתי : (יד) ונגלה באזני ה׳ צבאות. מאמר הנביא בשם ה׳ שאמר הנה דבריכם נגלה באזני אני ה׳ צבאות ותחסר מלת אני : אם יכפר . ר״ל לכן הריני נשבע אם העון הזה יכופר לכם בגלות כ״א עד תמותון בחרב : (טו) אל הסכן . אל הממונה על האוצר והוא ופירש אל שבנא אשר הוא פקיד על בית המלך : (טז) מה לך פה . כאלו אמר ואמרת אליו מה לך פה וגו׳ ולפי שחשב למסור את ירושלים ביד סנחריב אמר לו מה לך חלק בהעיר הזאת למסרה ביד סנחריב : ומי לך פה. ר״ל וכי יש לך פה משפחה מתושבי העיר לעשות בה דבר כזה : כי חצבת לך פה קבר. ר״ל אשר תדמה בנפשך לחצוב לך פה קבר כאלו פה תמות ופה תקבר כאחד מתושבי העיר אבל בעבור כך נשאך לבך לדבר כזה: חצבי מרום קברו. אתה כמי שחוצב קברו במקו׳ גבוה שלא יפחד שיורידהו משם וכמי שחוקק בסלע מקום שכנו שהוא לו למשגב ר״ל סבור אתה שתהי׳ לעולם בעיר הזאת בהשרר׳ שאתה בה היום ולא יורידך מי ממנה ולזה מלא לבך להסגיר העיר ביד סנחריב : (יז) הנה ה׳ מטלטלך. ר״ל לא כן יהיה כמו שחשבת כי ה׳ יטלטל ויגלה אותך מכאן : טלטל׳ גבר. טלטול גדול וחזק : ועטך עטה . ויפריחך

מצודת ציון

ואמר בל׳ בזיון : (טו) הסכן . ממונה על האוצרות כמו ערי מסכנות (שמות א׳) : על שבנא. אל שבנא : (טז) פה. הוא כמו כאן : חצבת. חפירה באבנים נקרא בלשון חציבה : מרום. מל׳ רם וגבוה : (יז) גבר . ר״ל גדול וחזק : ועטך עטה. ענין עפיפה והפרחה כמו ותעט אל השלל (ש״א י״ד) :

חזון ישעיהו

באור הענין

(יד) ה׳ צבאות, נשבע ה׳ בשמו הגדול שלא יסלח להם זאת עד ימותון בחטא, (גם יל״פ עד תמתון כמו לעד , ר״ל שמותון מיתת עולם גם בעולם הבא) : (טו) כה , מכאן עד סוף הקאפיטל מתחיל נבואה אחרת על שבנא שמרד במלכות חזקיה , וקשר קשר למרוד באדוניו ולצאת אל סנחריב בעת צר על ירושלים : (טז) מה לך, שבנא היה גר מעיר אחרת לכן שואל: אותו האם יש לך פה נחלת שדה ובית אחוזת אבותיך , או מי לך פה ממשפחת בית אביך אשר תחשוב להקבר פה ר״ל שתחשוב שתהיה פה לאורך ימים . חצבי, ר״ל לך אני אומר אתה הרשע החוצב מרום קברו וכו׳ דע כי הנה ה׳ מטלטלך וכו׳. חצבי , דרכם היה לחצוב מערה גדולה לאחוזת קבר , ובתוך המערה היה מנית הכוך והארון שבו היה מונח הגוף הנקבר, ושבנא חצב קברו בהר גבוה ותלול , לכבוד ותפארת, שם חצב מערה , ובתוך המערה בנית סלע שבו היה חקוק הארון והכוך להיות משכן לו , והיה מליצה על שרצה למשול בירושלים תחת בית דוד : (יז) הנה ה׳ , ה׳ יטול וישא אותך לאויר השמים אתה הגבר ויעשה אותך כעיט ועוף הפורח באויר , והוא הנמשל

באור המלות

הגיל והחדוה : (טו) הסכן . הממונה על בית המלך , לאצור ולשמור הסולאה וההכנסה , ומזה ערי מסכנות, הם יאצרו התבואה, ותהי למלך סוכנת, (מ״א א׳), ומזה מה שיורה על התועלת וההנאה, וכן המסכנות הם שאצרו פירות ותבואה וצרכי הבית למאכל : על שבנא. כמו אל שבנא, ויל״פ כה אמר ה׳ נמשך לשתים, כה אמר ה׳ לך בא אל הסוכן (כה אמר ה׳) על שבנא : (טז) חצבי, חקקי. החוצב יחצוב במחובר, והחוקק חוקק בתלוש : (יז) מטלטלך. שרשו טלל, ונכפל העי״ן והלמ״ד להורות על תכ פות והתמדת הפעולה ועניננו הגבהה ממקומו, שמשתתף בזה עם פעל נשא. וינטלם וינשאם, כן אייס כדק יטול : ועטך. מענין עיט שהוא עוף הדורס, כלומר יפריחך, ואף שהרד״ק כתב שאינו משרשו, מלאנו שרש זה גם בנחי ל״ה, ויעט העם אל השלל (ש״א

יח צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנֵפָה כַּדּוּר אֶל־אֶרֶץ רַחֲבַת יָדָיִם שָׁמָּה תָמוּת וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת כְּבוֹדֶךָ קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ׃ יט וַהֲדַפְתִּיךָ מִמַּצָּבֶךָ וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֶרְסֶךָ׃ כ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְקָרָאתִי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ׃ כא וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ וְאַבְנֵטְךָ אֲחַזְּקֶנּוּ וּמֶמְשַׁלְתְּךָ אֶתֵּן בְּיָדוֹ וְהָיָה לְאָב לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַםִ וּלְבֵית יְהוּדָה׃ כב וְנָתַתִּי מַפְתֵּחַ בֵּית־דָּוִד עַל־שִׁכְמוֹ וּפָתַח וְאֵין סֹגֵר וְסָגַר וְאֵין פֹּתֵחַ׃

ת"א לנוף. סנהדרין שם:

רש"י

בגלות, ורבותינו אמרו לרעת פרחה בו, כד"א על שפם יעטה (ויקרא י"ג): (יח) צנוף יצנפך. כמצנפת המקפת את הראש, יקיפוך אויבים ומציקים: כדור. כשור מקף, ורבותינו פירשו ל' כדור שקורין פלוט"א בלעז, שזורקין אותו ומקבלין מיד ליד: אל ארץ רחבת ידים. בכשיפיא שם המקום: שמה תמות. ולא תקבר בקברי בית דוד, ושמה יהיו מרכבות כבודך, והפכים לקלון בית אדוניך, שבקשת: (יט) וממעמדך. ומשימושך במקדש יהרסך: (כ) לאליקים, הוא היה על הבית כשגלו סנחריב כמו שמצינו כשיצאו אל רבשקה וגלה לו שבנא וסיעתו, וגררוהו בזנבות סוסיהם, כדאיתא בסנהדרין כשהלך סנחריב אל תרהקה מלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו, כך שנינו בסדר עולם: (כב) מפתח בית דוד. ת"י מפתח בית מקדשא

מצודת ציון

(יח) צנוף יצנפך צנפה. מל' מצנפת: כדור. כמו ככדור ותחסר כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה (משלי י"ז) ומשפטו כגהה וכדור הוא כלי מה שזורקין מיד ליד ומקבלים אותו וכן עתיד לכידור (איוב ט"ו): ידים. ענין מקום כמו והארץ רחבת ידים (שופטי' י"ח): קלון. ענין חרפה: (יט) והדפתיך. ענין דחיפה כמו אשר תדפנו רוח (תהלים א'): ממצבך. מל' מצב ומעמד: (כא) כתנתך. מין מלבוש מפואר: ואבנטך. כמו ובאבנטך והיא החגורה כמו ועשית לפם אבנטים (שמות כ"ח): לאב. למנהיג טוב ויועץ נאמן כמו וישימני לאב לפרעה (בראשית מ"ה): (כב) מפתח.

מצודת דוד

כעוף בגלות: (יח) צנוף יצנפך צנפה. ר"ל תהי' מסובב באויבים ומציקים כמצנפה המסבבת את הראש מסביב: כדור אל ארץ רחבת ידים. תהיה מושלך בגולה למרחוק ככדור המושלך אל ארץ רחבת ידים ר"ל במקום שלא ימצא דבר המעכבו שאז מתגלגל והולך למרחוק: שמה תמות. במקום שתגלה תמות ולא פה כמה שחשבת: ושמה מרכבות כבודך קלון בית אדניך. במקום שתהיה מטולטל תרכב במרכבות שתחשוב אותן לנפשך כבוד גדול ואם היית רוכב בם בבית אדוניך ר"ל בעוד היותך אדון היה לך בם קלון ר"ל מה שיהי' נחשב לך בגולה לכבוד הנה נחשב לך במקומך לקלון: (יט) והדפתיך. אמר במקום האל אהדוף אותך מן המצב שלך ר"ל לא תהיה עוד לך הממשל' אשר אתה עתה בה: וממעמדך יהרסך. זה מאמר הנביא לומר שהאל יהרוס אותו ממעמדו והוא כפל ענין במלות שונות: (כ) וקראתי וגו'. להיות פקיד וממונה במקומך: (כא) והלבשתיו כתנתך. הוא דרך משל לפי שהכתונ' הוא מלבוש הוד ותפארת לגדולה ר"ל אלבישנו בהוד הגדול' שיש לך עתה: ואבנטך אחזקנו. אחזק אותו בחגורת האבנט להיות חזק ומזורז כמוך עתה: וממשלתך וגו'. מפרש המשל לתוספת ביאור: והיה לאב. ולא כמו אתה שרצית למסור העיר ביד סאויב: (כב) מפתח בית דוד. ר"ל הוא יסבול טורח לצורך בית המלכות: ופתח.

באור המלות   חזון ישעיהו   באור הענין

י"ד ל"ג): (יח) כדור. כדור הוא דבר כעגול שהתינוקות משחקים בו וזורקים אותו, ויל"פ עוד שכדור שרשו דור, אם גדול בוער, כמו דור העצמים תחתיה (יחזקאל כ"ד ה'), שמזה נגזר שם מדורה, והכ"ף הוא כ"ף הדמיון: (יט) ממצבך וממעמדך. כבר באורתי למעלה (ג' י"ג) ההבדל בין עומד ונצב, עומד מורה שאינו יושב, ונצב מורה ההתחזקות לעמוד במקום גדולים וכמעלה נשגבה ממעלתו הפשוטה. ואמר נוכח ונסתר עיין למעלה (א' כ"ט), וי"ל ראשית הסידוף תהיה ע"י האל ואח"כ יהרס מעצמו בהיותו ביד מלך אשור:

על שילא מירושלים אל מחנה סנחריב: (יח) צנוף, ואח"כ יסבב אותך במצנפת סביב סביב עד שידמה גופך לכדור שזורקים ומגלגלים אותו בארץ רחבת ידים כדרך המשחקים בכדור, ר"ל התחלה תפרח ברצון כעוף הפורח, ואח"כ יגלגלו אותך בעל כרחך ככדור. ושם תמות, ושם יהיה מרכבות כבודך, אתה העבד הרע שהיית קלון בית אדוניך, שהיה קלון וחרפה לבית אדוניך שגדלו רשע כזה תוך ביתם: (יט) והדפתיך, תחלה אהדוף אותך ממצבך החזק שהיית נצב בראש המעלה, שר ונכבד, ואח"כ גם ממעמדך הפשוט יהרסך שלא יהיה לך שום עמידה וקיום כלל: (כ) וקראתי, אתן בלב חזקיה שימנה את אליקים לפקיד במקומך: (כא) והלבשתיו, היה דרכם להלבש הממונים מהמלך אבנט וכתונת יקר לתפארת גדולתו, כמו וילבש אותו בגדי שש. לאב, ירחם עליהם כאב על בניו וידריכם בדרך ישרה: (כב) מפתח בית דוד, היה ממונה על בית ה' ובית המלך, ודרך השרים הממונים על בית המלך ישא המפתח על שכמם לאות, (קאממערהעררשליססעל). ופתח, בלעדו לא ירים

כג וּתְקַעְתִּיו יָתֵד בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְהָיָה לְכִסֵּא כָבוֹד לְבֵית אָבִיו׃ כד וְתָלוּ עָלָיו כֹּל ׀ כְּבוֹד בֵּית־אָבִיו הַצֶּאֱצָאִים וְהַצְּפִעוֹת כֹּל כְּלֵי הַקָּטָן מִכְּלֵי הָאַגָּנוֹת וְעַד כָּל־כְּלֵי הַנְּבָלִים׃ כה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תָּמוּשׁ הַיָּתֵד הַתְּקוּעָה בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְנִגְדְּעָה וְנָפְלָה וְנִכְרַת הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר־עָלֶיהָ כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

כג א מַשָּׂא צֹר הֵילִילוּ ׀ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי־שֻׁדַּד מִבַּיִת מִבּוֹא

רש"י

ושולטן בית דוד: (כג) ותקעתיו יתד במקום נאמן. ואמניני' אמרכל מהימן משמש באתר קיים, תרגם יונתן נאמן לשון קיום, מקום שהוא נאמן לשעינים עליו כי לא ימוט, סרס את המקרא ותקעתיו יתד נאמן במקום: (כד) הצאצאים והצפעות, תרגם יונתן בניא ובני בניא, ומנחם חברו עם צפיעי הבקר (יחזקאל ד'), לימד שהוא לשון עוללים דקים היוצאים ממעי אמן, ויהיה צפיעי לשון יציאה דבר היוצא, כל כלי הקטן. הקטנים שבמשפחתו יהיו מתפארים בו ונסמכין עליו: מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים. ת"י מכהניא לבשי אפודא ועד בני לוי אחדי נבליא, ויהיה אגנות לשון כלי שרת שמשרתין בהם הכהנים בבית המקדש, הנבלים שאומרים בני לוי בהן השיר: (כה) תמוש היתד, גדולתו של שבנא: ונכרת המשא אשר עליה. בני משפחתו וסיעתו הנסמכין עליו, והתולים בו כלי תפארתם, ולפי שדמהו ליתד דימה המתפארים בו ונשענים עליו למשא שמטעינים על היתד, ויש פותרים אותו ותתקיים הנבואה שנתנבא עליו:

כג (א) הילילו אניות תרשים. שהיו מתעשרים ע"י סוחרי צור, שהיו מביאים אניות תרשיש סחורה לצור: תרשיש. שם הים: כי שדד מבית מבוא. כי שודד מבתים, מקום שהייתם

מצודת דוד

כמפתח שערי הבי' אין מי יסגור וגו' ר"ל שכל יבא נעשה על ידו: (כג) ותקעתיו יתד במקום נאמן. ר"ל לא יהיה נעתק ממשלתו כיתד התקוע' במקום חזק ומתקיים: והיה לכסא כבוד וגו'. ר"ל כל משפחת בית אביו יתכבדו בו: (כד) ותלו עליו. לפי שהמשילו ליתד אמר ותלו עליו ל' הנופל ביתד ור"ל כולם יהיו סמוכים עלי: כל כבוד וגו'. כבוד בית אביו יהיה סמוך עליו ונשען בו: הצאצאים והצפעות. בנים והבנות: כלי הקטן. כלי התשמיש הקטן במין ולפי שהמשילו ליתד אמר לשון הנופל ביתד שתולין בו כלים הגדולי' עם הקטני' ור"ל אף הקטנים יהיו מתכבדים ומתפארי' בו כי תהיה גדולתו מפורסמת מאד: מכלי האגנות. בין כלי אגנות בין כל מין כלי נבלים ור"ל כולם יתכבדו בו איש לא נעדר: (כה) תמוש היתד. ר"ל שבנא שהיה כיתד קבוע בממשלתו כיתד התקועה במקום המתקיים הנה ביום ההוא תסור ממשלתו: ונגדעה. תהיה נכרתה ממקומה ותפול לארץ. ר"ל הבוטל הממשלה והושפל מעלתו: ונכרת המשא. בנפלו היתד ישבר ויוכרת משא הכלים התלוים בה ור"ל לומר בהפלת שבנא תושפל משפחתו ואנשיו שהתכבדו בו ונשענים עליו: כי ה' דבר. ובידו לקיים:

כג (א) הילילו אניות תרשיש. אנשי הספינות ההולכי' על ים תרשיש לסבות סחורה לצור הילילו מעת' על חורבן

מצודת ציון

שם הכלי שפותחין בו המנעול: שכמו. כתפו: (כג) ותקעתיו. ענין תחיבה כמו ותתקע את היתד (שופטים ד'): יתד. מסמר: נאמן. ענינו מתקיים כמו ונאמן ביתך (ש"ב ז'): (כד) ותלו. מל' תליה: הצאצאים. הבנים היוצאים מרחם אמן: והצפעות. ענינו היוצאים מן הגוף וכן צפיעי בקר (יחזקאל ד') שהוא דבר היוצא מן הגוף ועל הבנות יאמר כאלו אמר הצאצאים והצאצאות: האגנות. הספלים כמו אגן הסהר (ש"ה ז'): הנבלים. שם כלי נגון: (כה) תמוש. תסור כמו לא ימוש עמוד הענן (שמות י"ג): ונגדעה. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (לעיל ט'):

כג (א) הילילו. מל' יללה: שדד. נעשק: מבית. מהיות בית וכן מבוא ודוגמתו וימאסך ממלך (ש"א ט"ו) ופי'

חזון ישעיהו

באור הענין

איש את ידו: (כג) ותקעתיו, גדולתו תהיה קבועה בל תמוט כיתד הקבוע במקום חזק: (כד) ותלו. לפי שדמהו ליתד אומר הכל יתלו כבודם על היתד הזה גם הבנים הקטנים, וכל כליהם יתלו עליו, מליצה שכל צרכם ישיגו על ידו: (כה) תמוש, תסור גדולתו של שבנא, תחלה תמוש ממקומה, אח"כ תגדע ע"י שיוליכהו אסור בזיקים, ומתדמה אל המליצה שבפסוק י"ח:

באור המלות

(כד) והצפעות. מענין צפיעי הבקר, כמו שצואה מבורש יצאת ובא ממנו שם צאצאים, כן בא שם צפיעות והם קטנים מצאצאים, כערך צפיעי הבקר נגד צואת האדם: מכלי האגנות. הם המזרקות שבהם היו זורקין את הדם על המזבח, ויקח חצי הדם וישם באגנות (שמות כ"ד), וכלי הנבלים הם כלי השיר, ר"ל הלוים והכהנים יתלו כבודם עליו:

(א) צר. היא העיר המפורסם בימי קדם, בארץ פעניציען

כג (א) משא צר, נשא משאו, איך אחר שנפלה צור ביד נבוכדנצר ברחו פליטים לארץ כתים והודיעו שם השמועה ברחבוה, ובעת עברו אניות של עיר תרשיש שהלכו לצור לסחורה דרך ארץ כתים, נגלה להם ע"י בני כתים מפלת צור. ושיעור הכתוב מארץ כתים נגלה למו (לאניות תרשיש) אלה הדברים, בני כתים אמרו להם, הילילו אתם אניות תרשיש, כי שודד

מֵאֶרֶץ כִּתִּים נִגְלָה־לָמוֹ׃ ב דֹּמּוּ יֹשְׁבֵי אִי סֹחֵר צִידוֹן עֹבֵר יָם מִלְאוּךְ׃ ג וּבְמַיִם רַבִּים זֶרַע שִׁחֹר קְצִיר יְאוֹר תְּבוּאָתָהּ וַתְּהִי סְחַר גּוֹיִם׃ ד בּוֹשִׁי צִידוֹן כִּי אָמַר יָם מָעוֹז הַיָּם לֵאמֹר לֹא־חַלְתִּי וְלֹא־

רש"י

רגילים לפונדק, מלבוא עוד לתוכו, ולא יהיה עוד לכם מקום בצור ללון שם: מארץ כתים. הם הרומיים: נגלה למו. השודד לאנשי צור. ד"א מארץ כתים נגלה לאנשי תרשיש שוד של צור, שברחו בני צור אצל כתים ומשם נשמעה השמועה: (ב) דמו יושבי אי. התאבלו ושבו דומים יושבי אי הים, למה סוחרי צידון עוברי ימים היו רגילים למלאותך כל סחורה, עכשיו כשתפול צור תפול צידון עמה, בסמוכות היו זו לזו בתוך מהלך יום: (ג) ובמים רבים. היה בא זרע ממצרים היושבת על נהר שיחור אל צור: קציר יאור. ממצרים היה תבואה של צור: שיחור. הוא נילוס, שנאמר (יהושע י"ג) מן השיחור אשר על פני מצרים, והיו מביאים התבואה לצור באניות מצרים: ותהי. צור. סחר גוים. מעם רב שהי' בה כל הגוים מביאין לה סחורה: (ד) בושי צידון. שסמוכה לצור: כי אמר ים. כי אמרה צור היושבת במעוז הים, שהוא עיקר ראש המלכות, הריני כמו שלא חלתי ולא ילדתי בחורים כי כולם נהרגו. והריני כמו שלא רוממתי בתולות, וכן ת"י, ורבותינו אמרו באגדה בושי צידון, כי אמר ים מה אני שאין לי בנים ובנות לידאג עליהם שלא יתפשו בעוני איני משנה מצות קוני לעבור גבול חול אשר שם לי, על אחת

מצודת ציון

מהיות תוך: למו. להם: (ב) דמו. ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י') ור"ל התעצבו כי דרך המתעצב לשבת דומם: (ג) שחר. הוא הנילוס: יאור. הנילוס יקרא יאור: (ד) מעוז. ענין חוזק: חלתי. כן יקראו חבלי הלידה וכן חלנו כמו ילדנו (לקמן כ"ו): רוממתי. ענינו כמו גדלתי:

מצודת דוד

צור: כי שדד. כי צור שודד מהיות בה בית מהיות מי בא בה: מארץ כתים. שוד צור נתגלה לאנשי האניות מארץ כתים כי שמה ברחו בני צור: (ב) דמו יושבי אי. יושבי כל אי מהאיים סב בות צור שבו דומם והתעצבו כי עיר סחורתכם נחרב': סחר צידון. ר"ל וכן כל סוחר מסוחרי צידון: עבר ים מלאוך. כי כל מי שהוא עובר ים בספינו' היה ממלא אותך צור בסרבה סחורות ומזה היה לסוחר צידון ריוח גדול ועתה שבת המסחרם: (ג) ובמים רבים. בדרך מים רבים היה בא לצור זרעי' ממצרים היושבת על שיחור: קציר יאור תבואתה. התבוא' הבאה אל צור היה מקציר יאור ר"ל הקצירות מעדו' מצרים הגדל ע"י השקאת היאור והיתה רבת התבואה וטוב למאכל והיא כפל ענין במ"ש: ותהי סחר גוים. צור היתה סחר גוים כולם היו סוחרים עמה: (ד) בושי צידון. כיון שחרב' מקום סחורתך בושי והכלמי: כי אמר ים. כי הים המקיף את צור אמר ומקונן בעד צור וכה יאמר אתה צור מעוז כל הערים היושבים לחוף

חזון ישעיהו

באור המלות

הקדומה הנודעת בשם טירוס, רבת המסחר והמרכולת לאיים רחוקים: וצידון. גם היא היתה מהוללה מאד ע"י המסחר ויפוזו זרועותיה לרבים עמים ע"י חורבן צור: תרשיש. היא העיר אשר נשענים במדינות שפאניען הקדומה שהיתה קשורה עם צור בערבון ומסחר: מבית. מהיות בית, וימאסך ממלך (ש"א ט"ו) מהיות מלך, והשכתיך מזונה (יחזקאל ט"ז) מהיות זונה, וכן מבוא, מהיות בוא, מקום לבוא בו: (ב) סחר צידון עבר ים. לשון יחיד על רבים, כמו ויהי לי שור וחמור, כי אם הטים אשור והחמור אסור, שהלשון לכם קצין תהיה לנו, ודומיהם: (ג) תבואתה. חסר ו"ו ותבואתה כמו שמש ירח, ראובן שמעון, וס"א הנקבה מוסב על הזרע: (ד) גדלתי, רוממתי. כאמרתי למעלה (א'

באור הענין

מבית שלא תמצאו בית אכסניא ללון, ואף גם מבוא שלא תמצאו אף חוף שיבאו האניות שם, כי אחר שכבש נבוכדנצר את צור והרס כל הבתים, עלה הים והציף הכל עד שנחרב גם החוף שהיה שם לאניות: (ב) דמו, צידון היתה סמוכה אל צור, ובעת שלות צור לא היתה נחשבת לכלום, ואחר מפלתה הוסב כל המסחר אל צידון ונתעשרה מאד, עד שנחרבה אח"כ גם היא ע"י נבוכדנצר, ומציר כי צידון מתאבלת על צור, כי היה לאנשי צידון אז היזק רב, כי היה להם בצור רכיש ומרכולת, והנביא אומר להם, דמו אתם ישבי אי למה תבכו על חורבן צור, בפרטות אתה סחר צידון למה תבכה, הלא מעתה עבר ים ימלאוך בסחורה, כי יסוב המסחור אליך, והסחוק בצור יתמלא עתה כפלים: (ג) ובמים רבים זרע שיחור, גם תתמלא עתה בזרע שיחור הוא יאור מצרים ששולחים אותו על מים רבים לאיים רחוקים לסחורה, כי מצרים היתה מגדלת תבואות רבות, והיתה מספקת למדינות רבות. זרע קציר תבואתה, ר"ל בין הזרע בין קציר יאור, בין תבואתה של היאור, כי היו מוציאין ממצרים תבואה מיוחדת לזרע שילא דוגמתה, וגם היו מוכרים אותה כמו שהיא עם הקשין והשבולת וזה נקרא קציר יאור, וגם היו מוכרים תבואה שנתמרחה בכרי שזה נקרא תבואה, ובכל אלה המינים העומדים למסחר עובר ים ימלאוך, עד כי ותהי סחר גוים, תהיה עתה עיר מסחר לגוים רבים, ולכן אין לכם להצטער על מפלת צור: (ד) בושי צידון, הכל ישוב הנלוץ מדבריו, חוזר אל תדמי, לאגם בתחלת לשמוח על מפלת צור ועל שהוסב מסחרה אליך, בושי על שמחתך זאת, כי זה גרם גם חורבנך וע"י שלותך עתה בא האויב גם להחריבך. כי אמר ים, ר"ל הים, ובפרטות מעוז הים המקום החזק

של

יָלַדְתִּי וְלֹא גִדַּלְתִּי בַחוּרִים רוֹמַמְתִּי בְתוּלוֹת׃ ה כַּאֲשֶׁר שֵׁמַע לְמִצְרָיִם יָחִילוּ כְּשֵׁמַע צֹר׃ ו עִבְרוּ תַּרְשִׁישָׁה הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי אִי׃ ז הֲזֹאת לָכֶם עַלִּיזָה מִימֵי־קֶדֶם קַדְמָתָהּ יֹבִלוּהָ רַגְלֶיהָ מֵרָחוֹק

ת"א אשר סחריה. פסוקים נ' בסרא ע"ס׃

רש"י

כמה וכמה בושי צידון שיש לך לידאג בכל אלה: (ה) כאשר שמע למצרים. אשר שמעו על מצרים שהבאתי עליהם עשר מכות, וסוף טבעו בים: יחילו. יבהלו: כשמע. השומעים כשילא שמע צור. כי גם מכותיה של צור יהיו דוגמת אותן מכות, דם ואש (יואל ב') דוגמת מכת דם, קול שאון מעיר (לקמן ס"ו) זו קרקור הצפרדעים, ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית (לקמן ל"ד) דוגמת מכת כנים, וירשוה קאת וקפוד (שם) דוגמת מכת ערוב, ונשפטתי אתו בדבר (יחזקאל ל"ח) דוגמת מכת דבר, המק בשרו (זכריה י"ד) דוגמת מכת שחין, וכרה הזלזלים (לעיל י"ח) דוגמת הברד והארבה, וטבח גדול בארץ אדום (לקמן ל"ד) כנגד מכת בכורות. השיטה הזאת אם צור זו היא אדום רומי, ואם צור ממש לפי שבסה אותה הים הוא אומר עליה כאשר שמע למצרים, ואני אומר שכל הענין מדבר בצור העיר, שהרי סמוך לה צידון: (ו) עברו. אנשי צור לברוח לתרשישה: (ז) הזאת לכם עליזה. הרי נפלה לפניכם, ויאמר לכם הזאת העיר שהיתה עליזה בעיניכם, אשר מימי קדם קדמתה היתה עליזה, עכשיו יובילוה רגליה מרחוק לבקש

מצודת דוד

הים יש לך לומר ולקונן הריני כאלו לא חלתי וכאלו לא ילדתי וכו' כי נבהרתי שממה מבלי בנים ובנות והואיל וכן בושי צידון כי להיכן תליך כשורתך: רוממתי. האר על מלת ולא כאלו אמר ולא רוממתי בתולות: (ה) כאשר שמע למצרי'. כאשר והיה נשמע למצרים הבדן צור יחילו מפחד האויב שלא יבוא גם עליהם וימלאו רעדה כמו שחרדו אנשי צור בשמעם אשר האויב בא עליהם: (ו) עברי תרשישה. אתם הסוחרים המסתחרים אל צור מעתה עברו לארץ תרשיש להסתתר שמה ושיא גם היא יושבת בתוך הים ויש מקום להסתתר שמה בשעת הדחק: ישבי אי. יושבי כל אי מהאיים סביבות צור עשו יללה כי מעתה לא תלכו שמה להסתחר: (ז) הזאת לכם. אמר כנגד אנשי צור וכי זאת חשבתם שתהיה לכם צור שהיתה קרים עליזה מרוב העושר והכבוד: מימי קדם קדמתה. קדמת העיר ורא"י בנינה היא מימי קדם ר"ל משנים מרובות: יבלוה. חוזר לתהילת המקרא לומר כי חשבתם שאנשי עיר כזאת יוליכו אותם רגליהם לארץ מרחק לגור שמה ר"ל לברות מפני האויב וללכת רגלי למרחוק: (ח) מי יעץ זאת. כאלו הנביא מתמה ואומר מי יעץ עצה כזאת על צור המעוטר'

מצודת ציון

(ה) יחילו. מל' חיל ורעד: (ז) הזאת. בה"א התימה: עליזה. ענין שמחה: יבלוה. ענין הבאה כמו יובל שי (לעיל י"ח): מרחוק. כמו למרחוק: לגור. לדור:

חזון ישעיהו

באור הענין

על הים שבו נעשה אי ומבצר לישוב בני אדם תוך הים, הוא אמר, הלואי לא חלתי הלואי לא היה לי חבלי יולדה כלל, אחר שכולם נאבדו, ואם היה לי חבלי יולדה הלואי ולא ילדתי והיו הבנים מתים ברחם, ואם ילדתי הלואי ולא גדלתי בחורים והיו מתים בקטנותם, והלואי ולא רוממתי בתולות, במעלה וחשיבות, כי ע"י שמתו בגדלותם גדול הצער כפלים, כמ"ש בקללת עלי (ש"א ב') וכל מרבית ביתך ימותו אנשים, והוא משל כמרבן על צידון, כי על המת בזקנותו, או על היונק והנפל אין מתעצבין עליו כ"כ, אבל על בחור שנקטף במבחר שנותיו האבל גדול מאד, וכן אם היתה צידון מארכת בבלותה כצור לא היה העצב גדול כ"כ, אבל אחר שלא האריכה ימים היה טוב יותר אם לא עלדה והיתה נפל, והיינו אם לא היתה מתחלת להגליה כלל: (ה) **באשר שמע למצרים**, בעת שיגיע השמועה למצרים מן מפלת צידון אז יחילו אנשי מצרים על שמועה זאת כאשר חלו על **שמע צר**, בעת בא להם שמועת צור, כמו שהספידו אנשי מצרים ברכושם במפלת צור שהיתה סחורתם שמה, כן הספידו עתה בצידון: (ו) **עברו**, בזה מסיים מאמרו נגד שאמר תחלה דומו יושבי אי, שלא יתאבלו, ושוב חזר מדבריו שיתאבלו על צור, מסיים לאמר ח"כ אחר שלא תרויח בהצלחה זאת שלא תאריך ימים, איעצכם **עברו** תיכף **לברוח להרשיש**, **והלילו ישבי אי**, הלילי צידון על מפלת צור, ואל תדומי, וכ"ש שאל תשמחי: (ז) **הזאת**, עתה ישים פניו על צור, מסב דבריו אל בני תבל, כמתפלא לאמר, השמעתם מעולם כי עיר עליזה תעזוב מקומה לנוע אל ארץ מרחק, ומי יעץ זאת לצור, אין זה כי אם אלהים. **הזאת לכם עליזה**, יאמר מה שעזבה צור מקום מולדתה הוא דבר זר מאד משתי פנים, א] בהשקף על המקום שיצאה משם, ב] בהשקף על המקום אשר לשם הגוע. בהשקף על המקום שיצאה משם, הן יקרה כזה משני פנים, א] אם הוא מקום רע בלתי משמח יושביו, לעומת זה אמר **הזאת לכם עליזה**, ב] אם שבתם במקום זה לא ארך לו הימים ונקל להם לעזוב אותו לעומת זה אמר **הלא מימי קדם קדמתה**, קדימה שלה היא מימי קדם, שגם בימי קדם כבר היתה עיר קדומה וישנה. בהשקף על המקום שהולכים לשם.

באור המלות

ב') רוממתי הוא אחר הגידול שמרוממו במעלה וחשיבות: (ז) קדמתה. שם, והה"א כינוי לנקבה קדמת שלה, ומפיק

לָגוּר׃ ח מִי יָעַץ זֹאת עַל־צֹר הַמַּעֲטִירָה אֲשֶׁר סֹחֲרֶיהָ שָׂרִים כִּנְעָנֶיהָ נִכְבַּדֵּי־אָרֶץ׃ ט יְהוָה צְבָאוֹת יְעָצָהּ לְחַלֵּל גְּאוֹן כָּל־צְבִי לְהָקֵל כָּל־נִכְבַּדֵּי־אָרֶץ׃ י עִבְרִי אַרְצֵךְ כַּיְאֹר בַּת־תַּרְשִׁישׁ אֵין מֵזַח עוֹד׃ יא יָדוֹ נָטָה עַל־הַיָּם הִרְגִּיז מַמְלָכוֹת יְהוָה צִוָּה אֶל־

רש"י

לה מנוח: (ח) כנעניה. תגריה, כמו (הושע י"ב) כנען בידו מאזני מרמה, ולא יהיה כנעני עוד (זכריה י"ד): (ט) כל צבי. מלא חזק: (י) עברי ארצך. לגולה, כיאור הזה שעולה ומתפשט: בת תרשיש. צור היושבת בים תרשיש: אין מזח. אין לך עוד חוזק ואזור לשם מתנים. מזח לשון אזור, כמו (תהלים ק"ט) ולמזח תמיד יחגרה, וכל אזור לשון חוזק: (יא) ידו נטה. הנוטה: ה' צוה אל כנען. צוה את

מצודת ציון

(ח) המעטירה. מל' עטרה ור"ל המפוארה: כנעניה. ענין תגר וסוחר כמו ותגר נתנה לכנעני (משלי ל"א) וכפל הדבר במ"ש: (ט) לחלל. מל' חלול והשפלה: גאון. מל' גאוה: צבי. ענין חמדה כמו נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג'): להקל. מל' קלות ובזיון: (י) בת תרשיש. עדת תרשיש: מזח. ענין אזור וחגורה כמו ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב) ור"ל חוזק וזרוז כי החגור במתניו הוא מזורז בזהר: (יא) הרגיז. ענין תנועת החרדה והמסירות וכן ואת התרגזך

מצודת דוד

בעושר וכבוד אשר סוחריה המה שרים ומכן דיס ר"ל על דעת מי עלה להחריב עיר כזאת: (ט) ה' לגאות יעלה. כאלו משיב לעצמו לומר ה' יעץ העצה ההיא ולא בא במקרה כ"א בהשגחה צוה להחריבה על מרבית גאוהם בעשרה: לחלל גאון כל צבי. למען השפיל גאון כל ארץ חמדה ולהבזות דעת הנכבדים כי הכל יקחו מהם מוסר ולא יוסיפו להתגאות: (י) עברי ארצך כיאור בת תרשיש. את עדת תרשיש הנמצאים בצור להסתתר עברי משם לארצך כמו היאור השוטף מהר כי פן תדבק הרעה: אין מזח עוד. אין עוד לצור חוזק ואזור לשום מזורז מול האויב לעזור לעצמו וכ"ש לזולת: (יא) ידו נטה. כאלו המקום נטה ידו על הים לעכב על

חזון ישעיהו

באור המלות

ס"א: (ח) יעץ. העצה המוזכרת בכ"מ אצל ה', היא גמר גזרתו, ומשפטו הנחרץ כנ"ל (ה' י"ט, י"ד כ"ד): סחריה, כנעניה. סוחרים הם הסוחרים הגדולים העוברים ימים ומדינות, היתה כאניות סוחר, וכנען הם הסוחרים הקטנים המוכרים לאחדים בעירם. כנען בידו מאזני מרמה, ולא יהיה עוד כנעני בבית ה', שהם המוכרים דברים קטנים, ושם כנען נגזר מאנשי פעניציען, היוצאים מבני כנען שהם הדשו את המסחר בימי קדם כנודע בקורות העתים ועל שמם נתן שם כנען אל הסוחרים, וכ"ה בר"ה ויקרא (פרשה י"ז). ויונתן תרגם שלטונהא, אבל במס' ב"ב (ע"ה) פשתים (נ) מפרש סוחרים: (י) כיאר. באורתי למעלה (י"ט ה) כי יאור היא המתמלא מימי גשמים כנהר נילוס ודרכו לצאת תמיד חוץ מגדותיו ולהשקות את הארץ כמ"ש ועלתה כיאור כולה, עפ"ז ממשיל ארץ צור כיאור, שעלה הים עליה, ונעשית כיאור: מזח. כמו ולמזח תמיד יחגרה (תהלות ק"ט י"ט), אזור החוגר את הגוף, והבדל בינו לבין אזור ואבנט, כי מזח הוא החגור שחוגרים על הבגדים הארוכים להגביהם שיהיו כמדו, והוא מלשון ולא יזח החושן מעל האפוד שהוא ענין הגבהה, מזח מגביה בגדיו, ומזה נמצא באורתי ואהוד הלב, ואמר שם וילבש קללה כמדו, שהקללה תהיה כמדהו, תהי לו כבגד יעטה, ואם שדרך הבגד שהוא לפעמים ארוך מגופו, הנה הקללה עצמה תהיה לו כמזח שיעלה הבגד שהיה בקללס, שיהיה מכוון למדת גופו, ומזה הושאל שם זה על גדותי היאור, הנגבהים מתוך הים וחוגרים בעד הים כל יעלה על היאור, שהוא המזח המגביה את היאור, והחוגר בעד הים, ולא רחוק לבאר מ"ש שופך בוז על נדיבים ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב כ"א) שיהיה אפיקים מן כאפיקים בנגב, שירפה ויסיר המזח החוגר בעד אפיקי מים, וישטפו חלקת נדיבים ובזה ישפך עליהם בוז, כי יצאו נקי מנכסיהם:

באור הענין

א] הממיר מקומו בהכרח ידע לאן הולך, לא שילך לאשר יובילוהו רגליו, מבלי מקום מכוון ועז"א איך יובילוה רגליה, כי אינה יודעת עדיין לאן תלך, ב] יקרה שילך מבלי לדעת איזה מקום, אל מקום קרוב במדינה עצמה שיודע עכ"פ מהות המדינה, לעומת זה אמר מרחוק, ג] יקרה לפעמים שילך גם מרחוק לבקש מקום, אבל לא ישא אתו ביתו וכלי תשמישו לדור שם, רק לתור מקום, לעומת זה אמר לגור, שכבר עקרו דירתם מן המקום הראשון וא"כ א"א שתהיה יציאתם נאת מרצונם, וא"כ יתפלא לנו: (ח) מי יעץ זאת, מי המשגיב בכחו לגזור עצה כזאת על צור אשר גדלה מאד, א] במלכות וממשלה שלא לבד שהיא לובשת עטרת מלוכה עוד היא המעטירה הנותנת כתר על ראש מלכים, ב] בעושר אשר סחריה הגדולים הם שרים ומושלים מרוב עשרם, וגם כנעניה הקטנים הם גם כן נכבדי ארץ שאף הרוכלים שלה המחזירים בעיירות שהם מבוזים בכ"מ, הם מכובדים מרוב עשרם, ומי יעץ עליהם כזאת: (ט) ה', משיב אין זאת כי אם ה' יעץ עליה זאת, ואם תשאל לאיזה תכלית גזר זאת עליהם משיב מפני שנמצאו בה שני דברים שנואים בעיני ה', א] חמדת הממון והרכוש שרדפו אחרית כ"כ, עד שיחסו גאון ועוז לכל צבי ודבר חמדה ורצה ה' ע"י מפלת ציר לחלל גאון כל צבי, ולהראות שאין בו ממש, ב] מפני שרדפו אחר הכבוד והמשרה, וה' רצה להקל כל נכבדי ארץ, ולהשפיל גאים: (י) עברו, מסב פניו אל צור בנכח, אחר שעלה הים עליה והציף אותה, אומר את צור עברי ארצך בדומה כיאור אל בת תרשיש, ברחי מארצך שעלתה כיאור כולה לתרשיש אחר שאין מזח וחגור עד, שיחגור בעד הים ויעכבהו מלעבור אל היבשה כי הים פרץ גבולו ושטף ועבר: (יא) ידו נטה,

כְּנַעַן לַשְׁמִד מָעֻזְנֶיהָ׃ יב וַיֹּאמֶר לֹא־תוֹסִיפִי עוֹד לַעֲלוֹז הַמְעֻשָּׁקָה בְּתוּלַת בַּת־צִידוֹן כִּתִּים קוּמִי עֲבֹרִי גַּם־שָׁם לֹא־יָנוּחַ לָךְ׃ יג הֵן אֶרֶץ כַּשְׂדִּים זֶה הָעָם לֹא הָיָה אַשּׁוּר יְסָדָהּ לְצִיִּים הֵקִימוּ בַחִינָיו עֹרְרוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ שָׂמָהּ לְמַפֵּלָה׃ יד הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי

ת"א מן ארץ, סוכה נ"כ: כתים, בחוניו קרי

רש"י

קרואיו על כנען . לשמיד . כמו להשמיד, וכן ללכת לגיד ביזרעאל (מלכים ב' ט') כמו להגיד, וכן לשמיע קול תודה (תהלים כ"ו) כמו להשמיע: מעזניה. צור וצידון משל כנען היו, כמ"ש את צידון בכורו (בראשית י'): (יב) כתים. אל ארץ כתים: קומי עברי, גם שם לא ינוח לך, למה אני אומר קומי עבורי: (יג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה. אשר לא כדאי הוא להיות עם, שהרי נקראו הגוי המר והנמהר (חבקוק א') עם שוטה, הוא מן הבריות שהקב"ה מתחרט עליהן על שבראם, כמו ששנינו שלשה

מצודת דוד

עוברי הים לבלי הביא עוד סחורה לצור: הרגיז ממלכות. העיר לב הממלכות לבוא עליהם בחרדה ומסירות רב: ה' צוה. לא במקרה בא אבל ה' צוה לבוא על צור עיר המסחר להשמיד כל חזקה: (יב) ויאמר וגו' המעשקה וגו'. ה' אמר אתה עדת צידון הנעשקה משודדי צור בהיות סחורתה שמה הנה מעתה לא תוסיפי עוד לשמוח על כי מקום סחרתך היה קרוב לך: כתי' קומי עברי. לפי שאנשי צור ברחו לארץ כתים אמר עבורי לארץ כתים ועשי שם עמהם סחורה: גם שם. אבל גם שם עם כי תמצא אנשי סחורתך מ"מ לא תמצא שם הנחת רוח כי לא תמצא ידם להתעסק בסחורות כמאז: (יג) הן ארץ כשדים. הנה זאת העיר צור מארץ כשדים היא כי זה העם היושב בה עתה לא היה בה מאז ולא בנה אותה: אשור יסדה. אשור שהיה ראש הממלכה לכשדים הוא יסדה להשכין בו אנשי ספינות עושי מלאכה במים רבים והמה אנשים פחותי' ונבזים: הקימו בחוניו. ר"ל הנה אנשי אשור הם בנוה והקימו מגדלו' העיר והם החריבו ארמנותי' ושמו את העיר למפל' כאד' העוש' בשלו: (יד) הילילו אניו' תרשיש. אנשי הספינות ההולכות על ים תרשיש להביא סחורה לצור הילילו מעתה כי שודד צור שהיתה

מצודת ציון

אני (לק' ל"ז): אל. כמו על: כנען. ענין תגר ומסחר וכן כנען בידו מאזני מרמה (הושע יב): לשמיד. כמו להשמיד וכן לנפל ירך (במדבר ה') ומשפטו להנפיל: מעזניה. מל' עוז והוזק ומשפטו מעוזיה ולהקל הקריאה החליפו אות הכפל בנו"ן וכן כי לא תמנו (איכה ג') ומשפטו תממו: (יב) לעלוז. לשמוח: המעשקה. השדודה: בתולת. לפי שלא נכבשה עדיין קראה בתולה כי לא באה ברשות אחר כבתולה שלא באה ברשות בעל וכן בתולת בת ציון (מ"ב י"ט): בת צדון. עדת צידון: כתים. אל כתים: ינוח. מל' הנחת רוח: (יג) לציים, לאנשי ציים ר"ל לבעלי ספינות כמו וצי אדיר (לקמן ל"ג): בחוניו. ענין מגדל ומ"צ כמו עופל ובחן (לקמן ל"ב): עוררו. ענין הרבן והשחתה כמו ערו ערו (תהלים קל"ז): ארמנותיה. מלשון ארמון ופלטרין: (יד) שדד. נעשק: מעזכן. מל' עוז וחוזק:

חזון ישעיהו

באור הענין

שיעור הכתוב, הרגיז ממלכות נטה ידו על הים, נבוכדנצר אחר שהרגיז ממלכות היבשה נטה ידו גם על יושבי הים, (ומי הוא המרגיז יבאר בפסוק י"ג) אבל המרגיז הזה לא מדעת עצמו עשה זה רק ה' צוהו זאת אל ובעבור כנען, כי צור וצידון יוצאי ירך כנען היו כדי להשמיד עוזם ותקפם: (יב) ויאמר, מוסב על הרגיז ממלכות, המרגיז הזה הוא אמר לצידון, לא תוסיפי עוד לעלוז, מה ששמחת על מפלת צור והסב המסחר עליך, לא תעלוזי עוד, את המעשקה בתולת בת צידון, לא תוסיפי עוד לעלוז, (וקרא בת צידון המעושקה, נגד מה שצור לא נעשק רכושה כי נאבד כולו ע"י הים כמ"ש נבוכדנצר מלך בבל העביד את כל חילו עבודה גדולה אל צור ושכר לא היה לו ולחילו (יחזקאל כ"ח), אבל מצידון עשקו את רכושה), כתים קומי עברי, ברחי לארץ כתים, ואל תחשבי כי משם תשובי לארצך, לא כי גם שם לא ינוח לך כי אחר כך כבש נבוכדנצר גם ארץ כתים: (יג) הן ארץ כשדים, מוסב אל פסוק י"א, שאמר שם ידו נטה אל הים הרגיז ממלכות, שואל עתה מי הוא המרגיז ממלכות, אשר נטה ידו על הים, משיב הן הוא ארץ כשדים, הם עשו זאת, זה העם, כלא היה נחשב בימי קדם, ור"ל היה לא, היה כלא וכאין, רק אשור שמלך על הארץ ההיא הכיס אותה מאספה, ולמדם לעבוד בציים ואניות, עתה הכשדים ההם, הקימו בחוניו הם הקימו מבחן גבורתו של מלך אשור והם הראו למבחן תוקף הציים שיסד להם אשור, עוררו, ע"י הציים הם החריבו ארמנותיה של צור. לשום אותה למפלה: (יד) הילילו, לכן אחר שצור גם צידון נפלה, אתם אניות תרשים הלילו, כי

באור המלות

(יא) מעזניה, הנו"ן נוספת, או בא תחת אות הכפל מעוזיה, כי אות הכפ"ל והנו"ן מתחלפים כמש"ש בא דגש נסתלים חסרון שניהם, ובזה יבא גם באחד לסלים חברו, וכן חסדי ה' כי לא תמנו, תחת תמו, ולא רחוק בהליף זאת בנונס למען עם חילוף הע"ן בהל"ף ילגלג עוד מלא מאזניב, כנען בידו מאז מרמה, ויהיה לכנען גם סוחר המסחר, ובזה בא במל נתו לשון נקבה, שאינו מדבר בכונתי הבניה מן הסוחר רק מן המסחר עצמו, להשמיד מאזני המסחר, והיה להמליך האלהי שני מליצות בדיבור זה: (יג) לציים. הם האניות הגדולות המוכנים למלחמה (קריעגסשיפפען) וצי אדיר (לקמן ל"ג כ"א): בחוניו. ענין מבחן ובחין, ומזה הובחל אל מבצר המנוסה בתקפו ונבחן בחוזקו: עוררו. כמו ערו ערו עד היסוד בה: שמה. מקור, לשומה למפלה, לשום

נחרטו

שדד מעזכן׃ טו והיה ביום ההוא ונשכחת צר שבעים שנה כימי מלך אחד מקץ שבעים שנה יהיה לצר כשירת הזונה׃ טז קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי־שיר למען תזכרי׃ יז והיה מקץ ׀ שבעים שנה יפקד יהוה את־צר ושבה לאתננה וזנתה את־כל־ממלכות הארץ על־פני האדמה׃ יח והיה סחרה ואתננה קדש ליהוה לא יאצר ולא יחסן כי ליושבים לפני יהוה יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק׃

ת"א והיה ביום. סנהדרין צ"ט: והיה סחרה. פסחים קי"ח: — לא מפיק ה׳ , מפיק ה׳

רש"י

הקב"ה מתחרט עליהם, במסכת סוכה: אשור יסדה. להשכין בה ציים שלו, ספינותיו בירניות גדולות. כמו (לקמן ל"ג) וצי אדיר: הקימו בחוניו, הם יקימו מגדלותיהם על צור: בחוניו. לשון עופל ובחן (לקמן ל"ב) בירפיי"ן בלעז, שעושין למצור על הכרכים: עוררו ארמנותיה. יחריבו, לשון ערו ערו (תהלים קל"ז), ל׳ נתילה עד היסוד: (טו) ונשכחת צר. לפי שמזכירה בלשון גנאי לשון זונה, אמר ונשכחת כזונה ששכחוה אוהביה, אף היא תשכח מאין סוחרים ותגרים פונים אליה, לפי שתהיה חריבה: כימי מלך אחד. ימי דוד שבעים שנה היו, ואיני יודע מהו הסימן הזה הניתן כאן: יהיה לצר. זכרון מעט שתתעורר משפלותה, ותחזור לאותן שהיו רגילין אצלה לחזור אליה לשוב לקדמותה: כשירת הזונה. שרואה שאין פונה אליה, ונושאת קול ערב ונעים בשיר אולי תערב על מאהביה: (טז) הרבי שיר. כלומר אף הרבי תחנונים והשפילי גאונך: (יז) לאתננה. לקדמותה ולעושרה על ידי סחורתה, ומכנה אותה בלשון גנאי: וזנתה. והספיק סחורה, אך בלשון גנאי כינה אותה: (יח) קדש לה׳. עתידים

מצודת ציון

(טו) מקץ. מסוף: (יז) יפקד. ענין זכרון והשגחה: לאתננה. כן יקראו מתן הזונה כמו לא תביא אתנן זונה (דברים כ"ג): (יח) יחסן. ענינו כמו יאצר וכן חוסן ויקר יקחו (יחזקאל כ"ב): ולמכסה. לכסות: עתיק. ענינו חזק וחשוב וכן הון עתיק (משלי ח׳):

מצודת דוד

מעוז וחוזק כל הערים היושבים לחוף הים: (טו) ונשכחת צר. ר"ל לא ילכו עוד אליה לסחור׳: כימי מלך אחד. כימי דוד שהיה מלך מיוחד (ולפי שהיה לדוד ברית ושבועה עם חירם מלך צור והם לא שמרו את הברית והרעו לישראל ולזה נגזר עליה׳ שבעים שנה שממון מול שנות דוד להזכיר שמהאל נעשה ולא במקר׳): יהיה לצר כשירת הזונה. כי דרך הזונה שבאים רבים אליה ולפעמים תשכח מאוהבי׳ ולא יוסיפו לבוא ודרכה לשרום קול בשיר ערב לעורר לב הזונים וכן יקרה לצור שהיו רבים באים לה לסחורה ונשכחה במשלת׳ והוצרך לעורר לב הסוחרי׳ לבוא אליה: (טז) קחי כנור. לפי שהמשילה לזונ׳ אמר לשון הנופל בזונה נשכחה שלוקחת כנור ביד׳ ומסבב׳ העיר ומנגנת בטוב ובנעימות ומרבית בשיר ערב למען תהיה זכורה למאהביה ור"ל ראוי לעורר לב הסוחרים לבוא אליך כמאז: (יז) יפקד ה׳. ויעלה זכרונך לפני המקום: ושבה וגו׳. תקח אתנן כבראשונה ולפי שהמשילה לזונה אמר לשון אתנן ור"ל תקנה סחורה מן המביאים: וזנתה וגו׳. ר"ל היא תספיק סחורה לכל העמים: (יח) סחרה ואתננה. הוא כפל ענין במ"ש: קדש לה׳. מאשר תרויח תקדיש ממנו לשם ה׳: לא יאצר. לא יונח בריוח בבית

חזון ישעיהו

באור המלות

אותה: (טו) מלך אחד. מלכות אח׳, ר"ל נבוכדנצר ובנו ובן בנו שכולם נחשבו לאחד: (טז) נגן, שיר. ניגון בכלי, שיר יהיה גם בפה, ניגון נעימות הנגינה לפי חכמת המוזיקא ושיר הוא נעימות הדברים והמאמרים השקולים במשקל להוליד ערבית: (יח) יאצר, יחסן. באוצר ישמו לרוב מיני תבואות פירות וכדומה, וגם כסף וזהב אם הוא כביר מאד עד שראוי להאסוף ממנו אוצרות, והחסן הוא ענין החוזק ויקר, ובא על העושר והכבוד שהוא מחזק ומכבד את בעליו: ולמכסה עתיק. לשון חזק כמו הדוברות על צדיק עתק, ובערבי קהלת (פסוק כל הנחלים) מפרש מלשון ויעתק משם ההרה, שיחליפו ללבוש:

באור הענין

נחרבו ערי המסחר: (טו) והיה, צור תהיה שפלה שבעים שנה. כימי מלכות אחד, שהיא מלכות בבל שממשלה שבעים שנה, כי בימי כורש התרוממה מעט, כשירת הזונה מדמה במליצתו עיר הסוחרת גוים רבים לזונה, אשר בעבור זנותה תקבל אתנן, כן בעבור סחורתה תקבל אתנן ומחיר מאת הסוחרים הבאים שעריה, ומדמה את צור בחורבנה לזונה ששכחוה מעגביה ימים רבים, אשר ישירו עליה בדרך התול ולעוג, שתקח כנור ותסבב בשוקים וברחובות למען יזכרו בה עוגביה, כן בעת תרצה לשוב לאיתנה תשלח ספרים אל כל העמים סביבותיה, להזכיר אותם שיבואו אליה לסחור, ואמר לשון המושלים מה ישירו עליה את שירת הזונה, ומה הוא השיר שישירו עליה? (טז) "קחי, את זונה נשכחה! קחי כנור וסבי עמו את העיר וצריכה את להיטיב נגן בקול נעים גם להרבות שירים הרבה אולי ע"י תזכרי": (יז) והיה, בימי כורש הרימה צור את ראשה והיתה סחר גוים ולקחה אתנן שית מאת כל משפחות האדמה שבאו אליה מסחר: (יח) והיה סחרה, ר"ל בין המסחר שלה שהם הדברים אשר במדינה מתבואות ומיני מלאכות שמוכרים

כד א הִנֵּה יְהוָה בּוֹקֵק הָאָרֶץ וּבוֹלְקָהּ וְעִוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ יֹשְׁבֶיהָ׃ ב וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן כַּעֶבֶד כַּאדֹנָיו כַּשִּׁפְחָה כַּגְּבִרְתָּהּ כַּקּוֹנֶה

ת"א וסיס כעס. שבת קי"ט ‎:

רש"י

צדיקים לבוז אותה כשיבא מלך המשיח: לא יאצר. להיות אוצר למלכיה: ולא יחסן. לא ינחילוה לבניהם: ולמכסה עתיק. למלבושי נוי. עתיק. משובח, כמו ידברו עתק (תהלים ל"ד):

כד (א) **הנה** ה' בוקק הארץ ובולקה. הרי נבואה זו פורענות לישראל, לפי שנבא להם נחמה זו והם עתידים לראות לפניה צרה רבה, לכך אמר להם לא לכם אני אומר שתירשוה, כי הנה הקב"ה בוקק ובולק אתכם, והנותרים מכם ליום הגאולה המה ישאו קולם וירונו, זה סוף הענין ולהם נבאתי הנבואה הטובה: בוקק מרוקן. ובולקה מחריבה: ועוה פניה. והבהיל חשוביה: עוה. לשון נעויתי משמוע (לעיל כ"א) (תוספ'): (ב) והיה כעם ככהן. לא כשאר הולכי דרכים שהאדון מוליכו עבדו והגבירה מוליכה שפחתה, האדון נכבד והעבד נקלה, הגבירה נכבדת והשפחה נקלית, אבל כשהשבאי מוליך השבויים הכל שוים לפניו: כקונה כמוכר. בזמן שהעם יושב על נחלתו לבטח, הקונה שמח והמוכר עצב שלא ישוב לממכרו, אבל כשהשבאי מוליכם, הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל, וכן כמלוה כלוה שניהם שוים, שהלוה אין לו מה לפרוע, והמלוה אם לא הלוה לזה היה השבאי נוטלו, כמו כן כנושה כאשר נושה בו. לוה נופל בכסף, ונושה נופל בכל שאר דברים, כגון יין ושמן ותבואה

מצודת דוד

האוצר: ולא יחסן. כפל הדבר במ"ש: כי ליושבים וגו' סחרה. ריוח סחרה תקדיש לכהנים היושבים לפני ה' בבה"מק: לאכל לשבעה. להיות להם למאכל עד כדי שביעה ולכסות חזק וחשוב:

כד (א) הנה ה' בוקק וגו'. יריק את א"י מיושביה כי יגלו ממנה: ובולקה. גוזר אותה מן הישוב: ועוה פניה. יעות ויעקם חשובי הארץ: והפיץ. יפיצם ע"פ הארץ: (ב) כעם ככהן וגומר. המחריבים את הארץ לא ישאו פני גדול אלא כולם יהיו שוין בגזרה קטן כגדול: כקונה כמוכר. בזמן שהעם יושב בטח על נחלתן הקונה שמח והמוכר עצב בעת ימכור מה מאחוזתו אבל בעת ילכו בגולה לא ישמח הקונה והמוכר לא יתאבל על המכירה: כמלוה כלוה. דרך המלוה לשמול כלוה כמ"ש עבד לוה לאיש מלוה (משלי כ"ב)

מצודת ציון

כד (א) בוקק. ענין רקות כמו גפן בוקק ישראל (הושע י'): ובולקה. ענין כריתה וכן בוקה ומבוקה ומבולקה (נחום ב') ובדחז"ל לא חולק ידענא ולא בולק ידענא (חולין י"ט): ועוה. מל' עוות ועקום: פניה. רצה לומר החשובים: והפיץ. ענין פזור: (ב) כעם ככהן. כפל הכפ"ין להורות על דמיון גמור: כגברתה. כאדונית: כנשה. ענין הלואה

באור הענין   חזון ישעיהו   באור המלות

שמוכרים לאדלות הזרות, ובין אתננה שהוא המעות והכסף והזהב שמקבלים בעד המסחר שניהם יהיו קדש לה', שישלחו משני אלה מנחה אל בית ה', שהיה להם בימי בית שני שלום עם ישראל, אבל לא יאצר (מוסב על סחרה), המסחר שלהם לא יובא אל אוצר בית המקדש, להקריב ממנו עולות וזבחים מן הבהמות והסולת והיין שישלחו, ולא יחסן (מוסב על ואתננה) הכסף וזהב שישלחו לירושלים לא יעשו ממנו איזה דבר חזק להיכל ה' רק יחלקוה ליושבים לפני ה', שהכהנים העובדים במקדש יחלקו אותה ביניהם, ומבשר את סחרה יקחו לאכל לשבעה, הבשר והסולת שישלחו יהיה מאכל לכהנים, ואת אתננה שהוא המעות יקחו הכהנים למכסה עתיק לקנות מהם לעצמם מלבושים חשובים ויקרים:

כד (א) **הנה**, נבואות אלה נבא על גלות עשרת השבטים ע"י סנחריב. **בוקק הארץ**, יריק תחלה פרי הארץ ובולקה ויפקירנה לכל, ועוה, אח"כ ישחית ויבלבל פני הארץ עצמה ואח"כ והפיץ יושביה בגולה, הכוונה תחלה ישלול ממונם, ואח"כ ישחית את הארץ עצמה, עד שלא יכיר איש את נחלתו, ואח"כ יוליכם לגולה: (ב) **והיה**, בלכתם לגולה לא ימצא אצלם שום מעלה ומדרגה כי כולם יהיו שפלים ונבזים בשוה, העם ההמוני יהיה במדרגה אחת עם הכהן, ואפי' **העבד** שהוא קנין כסף אדוניו יהיה במדרגה אחת עם **אדוניו**, כי גם אדוניו יהיה עבד כמוהו,

(א) בוקק. ענין ריקות, ונמצא בהושע (י' א') נחום (ב' ג') על הרקות הענבים מן הגפן: ובולק. נמצא עוד בנחום (שם י"א) והוא לפי ענינו פה, הרקת פרי הארץ והשחתה: עוה. ענינו לבול וטרוף כ"ל (כ"א ג'): (ב) כעם ככהן. שני כפ"י הדמיון מורה על ההשתוות לגמרי כנודע, ומ"ת ידמה תמיד הראשון אל השני, כי כמוך כפרעה, אתה כפרעה, ופה תחלה מדמה הנקלה אל הנכבד, ומן כקונה כמוכר מתחיל לדמות הנכבד אל הנקלה ולמה שבארתי תחלה מדבר ממעלת המדרגה, ואח"כ מן הממון: כנשה. הרד"ק הבדיל בין מלוה לנושה. מלוה, כסף. נושה, אוכל. אמנם הלא מצאנו אם כסף תלוה לא תהיה לו כנושה? לכן נראה, מלוה נקרא על עת הנתינה, ונושה על התביעה שדוחק את חברו שיפרע לו בין משאת כסף בין מיני מאכל, כמ"ש נושים בהם כסף ודגן (נחמיה ה' י"א), ולכן פעל זה נקשר עם את, ופעל נשה נקשר עם ב' בכ"מ, כי יהוס הפעול את מורה על הענין היוצא מן הפועל אל הנפעל, שמלוה לו כסף. אבל סי' הבי"ת מורה על הענין שנמצא מכבר בעצם הפעול, כי חסר מעך, שהכסף אצלו מכבר

ואף

כַּמּוֹכֵר כַּמַּלְוֶה כַּלֹּוֶה כַּנֹּשֶׁה כַּאֲשֶׁר נֹשֶׁא בוֹ׃ ג הִבּוֹק ׀ תִּבּוֹק
הָאָרֶץ וְהִבּוֹז ׀ תִּבּוֹז כִּי יְהוָה דִּבֶּר אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ד אָבְלָה נָבְלָה
הָאָרֶץ אֻמְלְלָה נָבְלָה תֵּבֵל אֻמְלָלוּ מְרוֹם עַם־הָאָרֶץ׃ ה וְהָאָרֶץ

בצ"ל

רש"י

ודנם, כדכתיב (דברים כ"ד) כי תשה ברעך משאת מאומה, ע"כ): (ג) הבוק תבוק. תתרוקן: והבוז תבוז. לשון בזה ושלל: (ד) נבלה. כמו (ירמיה ח') והעלה נבל, לשון כמוש ותשות כח: אמללה. ל' שפלות, כמו היהודים האמללים (נחמיה ג'): תבל. היא ארץ ישראל, שהיתה מתובלת במצות הרבה: מרום עם הארץ. גאון עם הארץ: (ה) והארץ חנפה. כמין חניפות, עושה עשב ואינו עושה קמה, מראה

מצודת ציון

דברים וזולת הכסף כיין ושמן ותבואה כמ"ש משאת מאומה (דברים כ"ד): (ג) הבוק תבוק. רקנות התרוקן: והבוז תבוז. מל' בזה ושלל: (ד) אבלה. ענין השחתה כמו תאבל הארץ (הושע ד'): נבלה. ענין כמישה כמו ועלהו לא יבול (תהלים א'): אמללה. ענין כריתה כמו ימולל ויבש (שם צ'): תבל. כן נקראת הארץ המיושבת: מרום. ענין גבהות

מצודת דוד

אבל כיון שהשבאי יקח הכל כאלו אין לזה על זה כלום כי הלוה אין לו מה לשלם ולא הפקיד למלוה כ"א היה נשאר בידו היה השבאי נוטל ממנו: כנשה. הוא הלוה כדבר ולא הכסף: כאשר נשא בו. הוא המנשה את הלוה: (ג) הבוק תבוק וגומר. ר"ל בודאי כן יהיה כי ה' דבר וגומר ומי ישבר דברו: (ד) אבלה נבלה. נשחתה ונכמשה הארץ: אמללה

חזון ישעיהו

באור המלות

אחר בא להוציאו ממנו, ולכן פעל נגש נקשר תמיד עם יחוס הפעול את, כי כבר בארתי למעלה (ג' ה') ההבדל בין נוגש לנושה, שהנוגש הוא שכופהו לתת לו דבר שלא לקח מאתו, ולא נמצא החיוב בעצם הפעול מכבר רק שרוצה להעמיסו עליו עתה, וזה נשקף במלת את: (ג) הבוק. כמו בוקק ענין ריקות, וכוון פה על ריקות הארץ מיושביה, והבוז על ביזת הממון: (ד) אבלה נבלה. אבילות הושאל אל הארץ מן האבל על מת, שאין יוצא ואין בא אליו, וכן אין עובר ושב כמו דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד. והוא רק כינוי על החיצוניות הארץ שאין עובר עליה, אבל נבלה היא כינוי ושחיתות בפנימותה, וגדר פעל זה מורה על פחיתת עצמות הדבר וכחותיו הפנימים, אפיסת כח הציץ והפרח, נבל ציץ—אפיסת כח האדם, נבול תבול גם אתה—מעשה פחותה יוצאת משורש תכונה רעה שבנפש, נבלה עשה בישראל. בן מנבל אב, נבלת בעלי חיים וכדומה. וזה הוא ההבדל ג"כ בין אומללה לנבלה, כי אומלל, שרשו אמל, ומתאחד עם מול מנחי העי"ן שמורה על כריתת הדבר למעלה, וימל אברהם, וקטפת מלילות, וכן אמל, שמורה ג"כ לפעמים על חולשת הכח, היהודים האומללים, כי אומלל אני, יתאחד עם מול, במה שמורה שנקטף ראשית כחו מלמעלה, למשל גבור שנחלש, נקטף ראשית אונו. רבת בנים אומללה, כי מנע ממנה פרי בטן ראשית אונם, וקרוב לזה כתב הרש"ף, ולפ"ז אומללה תבל, על נטילת ראשית כחה מלמעלה, ונבלה תבל היא על אפיסת כח הפנימי: ארץ, תבל, מבואר שארץ כולל גם המקום הבלתי מיושב, ר"ל כלל הארץ, ותבל הוא רק המקום המיושב כמ"ש למעלה (י"ח ג'): (ה) והארץ חנפה. שם חנופה נשא על הארץ מורה על שרושם החטא נראה על הארץ לשנות עבורו סדרי הטבע, ותחנף הארץ בדמים (תהלות

באור הענין

ואף השפחה תהיה במדרגה אחת עם גבירתה, (הגם שהשפחה נכנעת לגבירתה יותר מן העבד לאדוניו, כמ"ש הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם, ומוסיף לאמר כעיני שפחה אל יד גבירתה (תהלים קכ"ג) כי לא יהיה שום מעלה ומשרה כלל, כקונה מוסיף לאמר כי לא לבד שתופסק האדנות והמשרה, אבל גם חיוב הקניינים ומעלת הממון יופסק, הקונה יהיה דומה אל המוכר, ר"ל יהיה דל וחסר נחלה כמו המוכר, ולא לבד הקונה שהוא בקרקעות שא"א להוליכם עמם לגולה, אף גם המלוה יהיה עני ודל כמו הלוה כי גם הממון לא ישאר, ויתר מזה כי הנושה את הגברא בעקיפין לפרוע לו חוב שלו יהיה שפל וחסר ממון כמו האיש אשר הוא נושה בו, שזה גרוע יותר מן הלוה אחר שאין בידו לפרוע, מ"מ עתה יהיו כולם שוים בעוני, כי יריקו כל נכסיהם: (ג) הבוק, מבאר הטעם שתסתלק מעלת האדנות והמשרה, כמ"ש והיה כעם ככהן, יען שהארץ תבוק ותתרוקן ותלך בגולה וממילא אין אדון ועבד, ונגד מ"ש כקונה כמוכר שתסתלק חשיבות בעלי הממון והקניינים, אומר הטעם כי הבוז תבוז שיבוזו כל ממונם ויהיו כולם דלים ואביונים, כי ה' דבר ולא יפול מדבריו ארצה: (ד) אבלה נבלה עתה מצייר חורבן ארץ ישראל מדרגה אחר מדרגה, תחלה נחרב הארץ שהם המקומות הבלתי מיושבים, אבלה מאין עובר ושב ואח"ז נבלה ונשחתה לגמרי כי עלו בה שמיר ושית ע"י שהיתה שממה באין עובד אדמה, אחר כך אמללה נבלה תבל נחרבו גם המקומות המיושבים מבני אדם כי גלו יושביהם, אח"ז אמללו גם מרום עם הארץ נחרבה עיר המלוכה וגלו השרים ובית המלכות, (ואוכל לכוון מליצתו זאת המשולשת על שלש פעמים שהניף סנחריב ידו על בני אפרים הגלה בני עבר הירדן, ואח"ז ארץ זבולון ונפתלי, ואח"כ הגלה את כולם כמ"ש (למעלה ח') כעת הראשון הקל וכו', ובפעם הראשון לא נגע החורבן הכללי רק לכלל הארץ הבלתי מיושבת בסבת עזובת האדמה מפחד אויב. אח"ז גם לתבל המיושב, ואח"כ גם מרום עם הארץ (בכללו): (ה) והארץ,

חֲנֻפָה תַּחַת יֹשְׁבֶיהָ כִּי־עָבְרוּ תוֹרֹת חָלְפוּ חֹק הֵפֵרוּ בְּרִית עוֹלָם׃ ו עַל־כֵּן אָלָה אָכְלָה אֶרֶץ וַיֶּאְשְׁמוּ יֹשְׁבֵי בָהּ עַל־כֵּן חָרוּ יֹשְׁבֵי אֶרֶץ וְנִשְׁאַר אֱנוֹשׁ מִזְעָר׃ ז אָבַל תִּירוֹשׁ אֻמְלְלָה־גָפֶן נֶאֶנְחוּ כָּל־

רש"י

קמה ואין חטין בקשים: תחת ישביה. בשביל יושביה: ברית עולם. היא התורה שקבלו בברית: (ו) על כן אלה. בעון שבועות שוא: חרו. לי יבש ולמה בחום הורב, כמו נחר מפוח (ירמיה ו'): (ח) משוש

מצודת דוד

נגלה, נכרתה ונכמשה ארץ ישראל בהוא היא' העיקר להמקומות המיושבות: אמללו. נכרתו גדולי עם הארץ: (ה) והארץ חנפה. ר"ל כמו המחניף בשפתיו ולבו בל עמו כן הארץ עושה נגד והיא עושה קמה מראה קמה ואין חטים בקשים: תחת ישביה. בעבור עון יושביה: כי עברו תורת. עברו תורה שבכתב ותורה שבע"פ: חלפו חק. עברו להאן מחוק התורה ואת קיומו: ברית עולם. היא התורה שהן לו בברית לקיימ' עד עולם וכפל הדבר פעמים ובלשון כדרך המליצה: (ו) על כן אלה. בעבור האלה אשר היתה לבוא לכן כלתה הארץ ושממו יושבי': על כן, בעבור עון האלה נשרפו יושבי הארץ ונשאר מהם מעט אנשים: (ז) אבל תירוש. נבהת ענבי היין כי אין זומר ובודר: אמללה גפן. כפל הדבר במ"ש: נאנחו כל שמחי לב. אף הרגילים בשמחה

מצודת ציון

וגדלות: (ה) חנפה. ר"ל בעונה וכן תחת אשר לא עבדת (דברים כ"ח): חלפו. ענין העברה כמו וחלף ביהודה (לעיל ח'): חק. ענין גזרה: הפרו. בטלו: (ו) אלה. ענין שבועה וכן ושמעה קול אלה (ויקרא ה'): אכלה. ענין השחתה וכליון: ויאשמו. מל' שממה וגם כן ע"ר האלף נאשמו (יואל א'): חרו. ענין יובש ושרפה וכן נחר מפוח (ירמיה ו'): אנוש. הוא שם משמות האדם: מזער. מעט כמו ושאר מעט מזער (לעיל ט"ז): (ז) אבל. ענין השחתה:

חזון ישעיהו

באור הענין

מסב חזיונו על חורבן האדמה בחטא ישראל, שהיא האלה הכתובה בפרשת נצבים שאומר שם ונגלה בו כל האלה הכתובה בספר הזה, ואמר אח"כ וראו את מכות הארץ וכו' גפרית ומלח שרפה כל ארצה וכו', ואמרו על אשר עזבו את ברית אלהי אבותם וכו', עפ"ז ציור עתה בעת גלותם שנתקיימה האלה הזאת, ובחטא היושבים נשחתה הארץ, אמר והארץ חנפה תחת ישביה, היינו הארץ חטאה ונחשב לה לחונף ופשע במקום יושביה, שהם חטאו יושביה נפקד העון על הארץ כאילו היא חטאה, ומבאר זה כי ע"י שיושביה עברו תורות וכו' **על כן אלה אכלה ארץ וכו'. כי עברו תורת**, הדתות הם שלש, טבעית, נימוסית, אלהית, הדת הטבעית היא המרחקת העול ומקרבת היושר באופן שיתקיימו חברת האנשים, וישמרו מן הרציחה והחמס וכדומה, הדת הנימוסית היא מה שתסודר מחכם או חכמים לפי הזמן והמקום להרחיק המגונה ולקרב הנאה בדברים המפורסמים ודברים שהשכל מסכימים עליהם שזה נאה ומגונה מצד השכל, והדת האלהית תסודר מהשי"ת ע"י נביא להישיר האנשים אל ההצלחה האמתית ואושר הנפש, (כמ"ש העקרים חלק א' פ"ז), על זה אמר, א] **כי עברו תורות**, שעברו על התורה האלהית שנתן להם ע"י נביאו נאמן ביתו. ב] יותר מזה כי גם **חלפו חק** שלא שמרו גם דת נימוסי שהשכל מחייבו להרחיק דברים המגונים. ג] יותר מזה כי גם **הפרו ברית עולם**, שהפרו גם הדת הטבעיית אשר הוא השומר ברית העולם ובלעדו לא התקיים הברת מין האנושי כלל, כי רצחו עשקו ואיש את רעהו כדגי הים חיים בלעו: (ו) **על כן**, אחר שעברו על התורה, לכן **אלה**. האלה הכתובה בפרשת נצבים היא **אכלה** ושרפה את הארץ, כמ"ש גפרית ומלח שרפה כל ארצה, **ויאשמו יושבי בה** אמנם האשם שב על ראש יושבי בה שהם גרמו שממת הארץ ושרפתה, על כן שב העונש מן הארץ אל יושביה ולכן **חרו** ונחרכו ונשרפו **ישבי הארץ** מן השרפה שנשרפה הארץ תחלה ונחרכו גם הם כדבר המתיבש ונחרה מן האש שנתמעט כמיהו, וכן **נשאר אנוש מזער** אנוש קטן מעט הכמות, ר"ל דלת עם הארץ מתי מספר: (ז) **אבל תירוש**, ימלין כי

באור המלות

(ק"ו נ"ח) כי הדם הוא יחניף את הארץ (במדבר ל"ה ל"ג). ברוכם חטא הרציחה פועל בטבע הארץ. ותחת ושביה היינו בעבור יושביה, כמו תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך. ויטמאוני תחת רדפי טוב, זאת להם תחת גאונם וכדומה. כ"ה בפסקתא (פר' כ"ה): עברו תורות חלפו חק. תורה הוא רק התורה האלהית, וחק יבא על משפט הנימוסי ג"כ ויהם אותה יוסף לחק (בראשית מ"ז כ"ו) ותהי חק בישראל (שופטים י"א ל"ט), ומטעם זה נקראו מניחי הדתות הנימוסיות מחוקקים כנ"ל (ט' א'). וכבר באורתי (א' ח') כי עבר הוא בקביעות וחלף הוא דרך עראי, ולכן על חק הנימוסי אמר חלפו, כי גם הגנבים והרוצחים ישימו איזה נימוס וחק ביניהם בהכרח רק שהולפים מחק לחק מנימוס לנימוס כרגע ובז"א חלף, אבל התורות עברו והעבירו לגמרי לכן אמר עברו תורות: ברית עולם. בא לפעמים על הכוונה, ברית שבו תלוי קיום העולם, ברית הטבעי אשר לא יבתנה כל ימי קיום העולם והטבע, וראיתיה לזכור ברית עולם (בראשית ט' ט"ז): (ו) אכלה. ענין שרפה ואם אכלה אהלי בוהד, אם אכלה קש: ויאשמו. ההבדל בין אשם ליתר לשונות המורים על החטא, שכולם ידברו בבחינת החטא עצמו, ופעל אשם מדבר בבחינת שהוא חייב עונש על חטאו, גופני או נפשי, (שולדיג), ואשמה הנפש ההיא. חרו, הרר הוא גשם מוצק הנחרך מפני האש בפנימותו עד שנשאר מראהו, את בני קנותיו אכלה האש ותוכו נחר (יחז' ט"ו ד'):

שִׂמְחֵי־לֵב׃ ח שָׁבַת מְשׂוֹשׂ תֻּפִּים חָדַל שְׁאוֹן עַלִּיזִים שָׁבַת מְשׂוֹשׂ כִּנּוֹר׃ ט בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתּוּ־יָיִן יֵמַר שֵׁכָר לְשֹׁתָיו׃ י נִשְׁבְּרָה קִרְיַת־תֹהוּ סֻגַּר כָּל־בַּיִת מִבּוֹא׃ יא צְוָחָה עַל־הַיַּיִן בַּחוּצוֹת עָרְבָה כָּל־שִׂמְחָה גָּלָה מְשׂוֹשׂ הָאָרֶץ׃ יב נִשְׁאַר בָּעִיר שַׁמָּה וּשְׁאִיָּה יֻכַּת־שָׁעַר׃ יג כִּי־כֹה יִהְיֶה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ בְּתוֹךְ הָעַמִּים כְּנֹקֶף זַיִת

ת"א בשיר לא ישתו • סוטה מ"ח גיטין ז׳ ׃ ושאיה. סוטה מ"ח קמא כ"א ול"ז ׃

רש"י

תפים. שהייתם אומרים והנה ששון ושמחה (לעיל כ"ב) ׃ (י) קרית תהו. כשתשבר נקראת קרית תהו ׃ מבוא. מלבוא לתוכה איש ׃ (יא) ערבה. החשיכה ׃ משוש הארץ. היא ירושלים ׃ (יב) ושאיה יכת שער. ע"י שאיית גלמוד שיה ו הבתים שואין מאין יושב יוכתו השערים על ידי שדים ומזיקין ׃ (יג) כי כה.

מצודת ציון

תירוש. ענבי היין ׃ אמללה. נכרתה ׃ נאנחו. מלשון אנחה ׃ (ח) שבת. בטל כמו שבת נוגש (לעיל י"ד) ׃ משוש. ענין שמחה ׃ תפים. מין כלי נגון ׃ חדל. ענין מניעה ׃ שאון. ענין המייה ׃ עליזים. ענין שמחה ׃ (ט) ימר. מל׳ מרירות ׃ שכר. יין ישן ׃ (י) קרית. עיר ׃ תהו. ענין שממון וכן והארץ היתה תוהו ובוהו (בראשית א׳) ׃ (יא) ערבה. מל׳ ערב ור"ל חשכה כערב ׃ גלה. מל׳ גלות ׃ (יב) שמה. שממה ׃ ושאיה. כמו ושאי׳ והוא מענין שממה כמו שאו ערים (לעיל ו׳) ׃ יכת. מל׳ כתותה ׃ (יג) כה. כן ׃

מצודת דוד

יאנחו כי נאבד היין המשמח את הלב כמו שכתב ויין ישמח לבב אנוש (תהלים ק"ד) ׃ (ח) שבת משוש תפים. בטל השמחה שמשמחו בקול תופים ׃ שאון עליזים. המיית השמחים ׃ (ט) בשיר וגו׳. לא ישתו לשמחת משתה ששותים בשיר אלא השכר יהי׳ מר להשותים כי ישתוהו להפג האבל והצער ׃ (י) נשבר׳ קרית תהו. כל עיר תהיה שבורה וקרא׳ קרית תוהו ע"ש כוסה כי כשתהיה נשברה תהיה תוהו וכן אפיתי על גמליו נחש (לקמן מ"ד) שקוראהו נחש ע"ש סופו ׃ סגר כל בית מבוא. הבתים יהי׳ נתוצים ואין מי יבוא בהם כאלו סוגר הבית מבלי תת לבא בו ׃ (יא) צוח׳ על היין. יצעקו ויילילו בחוצות על היין שחסר מהם ולזה חשכה כל שמחה כי היין ישמח לבב ואין להם במה ישמחו (ולפי שהשמחה קרויה אור לזה אמר בהעדרו ענין חושך) ׃ גלה משוש הארץ. השמחה הלכה מהם ׃ (יב) נשאר בעיר שמה. ר"ל שמשוש הלכה ונשארה שממה ׃ ושאיה. ובעבור השאיה יוכת שער כל עיר כי כן דרך עיר שוממ׳ ששערי׳ כתותים ונתוצים כי אין מי משגיח בתקנתם ׃ (יג) כי כה יהיה. כי כן יהיה מספר הנשארים בין הנשארים בא"י בין הנשארים בגולה בתוך

חזון ישעיהו

באור המלות

(ח) שאון. באורתי למעלה (ס׳ י"ד. כ"ב ב׳) הומיה ורעש בכלתי מורגש. עליזים באורתי למעלה (ה׳ י"ד) תנועת הריקוד מהמת שחוק ושמחה ׃ (ט) יין שכר, באורתי למעלה (ה׳ י"א) שכר הוא יין חזק המשכר. מוסיף בזה אף שכר המשכר לא ישמח לב שותיו ׃ (י) קרית. באורתי למעלה (כ"ב ב׳) קריה נקראת ע"ש הקירוי אשר מלמעלה, וקרא פה התקרה ובנין ההומה קרית תהו, על ששממה ותרבה ׃ (יא) שמחה משוש. ההבדל ביניהם, שמחה היא שמחת הלב הפנימית ומשוש הוא הדברים שיעשה בפועל לסימן למשתה ויום טוב, כמו לבישת בגדי יום טוב, נגון, משתה, וכדומה, וע"י

באור הענין

התירוש שהוא בן הגפן ותולדתו מתאבל על כי **אמללה** גפן אביו ומולידו, כבן המתאבל במות אביו, ויען שהתירוש מתאבל לכן **נאנחו כל שמחי לב כי** היין שהיה משמח לב אנשים, הוא עצמו מתאבל וא"א לו לשמח אחרים ׃ (ח) **שבת**, וע"י שבטל היין נשבתו הרקודים שהיו רגילים לעשות בתופים ובמחולות שהתוף היה מיוחד לריקוד ומחול, וע"ז ממילא **חדל שאון עליזים**, השאון והרעש שהיו עושים העליזים והמרקדים בעת משוש התופים, וגם **שבת משוש כנור** שהכנור לא נעשה לריקוד רק לעורר שמחת הנפש, והיו מנגנים עליו גם שלא בעת המחול, כי סרה כל שמחה ׃ (ט) **בשיר**, ולא לבד שנשבתו נגוני מיני כלי זמר, אך אף **בשירה** שמשוררים בפה **לא ישתו יין** מעתה, כי לא ישמחו בעת שתות היין, כי נהפך הוא **השכר ימר לשתיו**, כי יתנו שכר למרי נפש ׃ (י) **נשברה**, מצייר איכות הגלות, והמחזה הנראה בעיר, עת העם מוכנים לצאת מארץ מולדתם אל ארץ אויב, **הקריה** שהוא מגדל העיר וקירוי הבתים והחומות נשברה, וכל בית כבר סוגר שלא יוכלו לבא בתוכו ׃ (יא) **צוחה**, והעם הגולים עומדים בחוצות וצוחים במרירות וכוסות יין בידם, שכמו שהיו רגילים לשורר על יין, כן בעת האבל היו מתאוננים וצוחים על היין, צווחים אלה הדברים, **ערבה כל שמחה**, השמחה היא שמחת הלב, והיא הנמשלת לאורה המאירה את הנפש, ועל ידי אור השמחה ישיגו משוש, שהמשוש הוא המחולות שיעשו בעת השמחה, הריקוד והמשתה וכדומה, (כמ"ש בבאור המלות), עתה אור שמחה ערב וחשכה שמחה מן חופק הלבבות, ועי"כ **גלה משוש הארץ**, לא ישמע קול ששון ומשתה בארץ, כי כולם יגלו, ומי הוא שישאר עתה בעיר? (יב) **נשאר**, עתה לא ישאר רק שמה, ור"ל בעיר ששם היו הבתים והדירה יהיה עתה שמה, ובשער העיר ששם היה הקיבוץ תמיד ברוב עם, ושם היו יושבים הזקנים, ומרבית עם, כמ"ש זקנים משער שבתו, ישיחו בי יושבי שער, עתה **משאיה** וגלמוד **יוכת השער**, שלא ימצא שם איש ׃ (יג) **כי כה**, אחר שספר החורבן והגלות שהיה למלכות אפרים

כְּעֹלֵלֹת אִם־כָּלָה בָצִיר׃ יד הֵמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם יָרֹנּוּ בִּגְאוֹן יְהוָה צָהֲלוּ מִיָּם׃ טו עַל־כֵּן בָּאֻרִים כַּבְּדוּ יְהוָה בְּאִיֵּי הַיָּם שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ טז מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרֹת שָׁמַעְנוּ צְבִי לַצַּדִּיק וָאֹמַר

ת"א המה ובהו. ערכין י"א: מכנף הארץ. סנהדרין צ"ו ספר הזוהר פ' וילך: ואמר רזי. סנהדרין צ"ד:

רש"י

ישארו ישראל בקרב העמים אחד בעיר ושנים במשפחה: כנקף זית. המשאיר גרגרים בראש אמיר: (יד) המה ישאו קולם. לאותו המעט הנשאר תבא הטובה שנבאתי למעלה: צהלו מים. יותר ממה שצהלו על הים בגאולת מצרים: (טו) על כן באורים. ת"י במיתי נהורא לצדיקיא, על שתי בשורות (ס"א מאורות) של גאולת בבל ושל אדום, ומנחם אמר אורים לשון נקעים וסעיפים שהיו בורחים שם, וכן אור כשדים (בראשית י"א), בקעת כשדים, וכן מאורת צפעוני (לעיל י"א), נקע חור מעונתו: (טז) מכנף הארץ. ת"י מבית מקדשא, שהוא בסוף ארץ ישראל במזרחה, כמו ששנינו לוד מן המערב וירדן מן המזרח, כמלא מירושלים לירדן מהלך יום אחד, ואני אומר לפי פשוטו שמענו מאחורי הפרגוד שעתידין להעלות זמירות מכנף הארץ, ומה הן הזמירות, צבי לצדיק, עתיד להיות מצב ותקומה לצדיקים:

מצודת דוד

העמים: כנקף זית. חוזר לתחל' המקרא לומר מספר הנשארים יהיו כבורת פרי אילן זית אשר מעט ישאיר אחריו וכמספר העוללות הנשארי' בגפני' אח"ר כלה הבציר והמה המעט וכן מעטים יהיו הנשארי' מבני ישראל: (יד) המה ישאו קולם. המה יזכו לגאול' וישאו קולם ברנה: בגאון ה'. בעבור גאון ה' ויצהלו בקול יותר ממה שצהלו בקול שמחה על הים כאשר טבעו המצרים בעומק הים: (טו) על כן. הואיל ומובטחי' הם על הגאול' לכן אותם הנסתרים בבקיעי הארץ מפחד האויב כבדו את ה': באיי הים. מלת כבדו משמשת בשתים לומר אותם שגלו לאיי הים כבדו את שם ה' וגו': (טז) מכנף הארץ זמירות שמענו. ר"ל אני וחברי הנביאים שמענו בנבואה אשר בעת הגאולה תהיה כריתה והשחת' מקצה הארץ עד קצה ואחרי' יהיה ההדר לכל צדיק וצדיק: ואמר. בשמעי הדבר הזה אמרתי הסוד האמור לי מביא רזון לי ואוי לי על השמועה כי הבוגדים ובגדו בישראל וירעו להם: ובגד בוגדים בגדו. ר"ל קבוצת בוגדים אשר יבגדו בבוגדים ההם

מצודת ציון

כנקף. ענין כריתה וכן ונקף סבכי היער (לעיל י'): כעוללת. הם הענבים הקטנים הנשארים באילן ואין מי חושש עליהם והוא מל' עולל ויונק: כלה. נשלם: בציר. כן יקרא תלישת הענבים כמו כי תבצור כרמך (דברים כ"ד): (יד) ישאו. ענין הרמה: גאון. ענין ממשל רב: צהלו. ענין השמעת קול גדול וכן צהלי קולך בת גלים (לעיל י'): (טו) באורים. ענין בקוע וחריץ וכן מאורת צפעוני (לעיל י"א): (טז) מכנף. מקצת כמו לאחוז בכנפות הארץ (איוב ל"ח): זמרת. ענין כריתה כמו זמיר עריצי' יענה (לקמן כ"ה): צבי. ענין

חזון ישעיהו

באור הענין

ע"י סנחריב התחיל לספר הישועה והנס שיהיה לחזקיה, אומר עת שכה יהיו ישראל דומים בקרב הארץ היינו בארץ ישראל, ובתוך העמים הוא בארץ גלותם, כנקף הוא מאמר מגביל, בקרב הארץ יהיו דומים כנקף זית, כלוקט את כל פירותיו אחת אחת, כן יהרגו ויגלו את כולם, ובתוך העמים יהיו דומים כעללות אם כלה בציר הנשארים מהם אשר ימלטו בתוך העמים באלה והבציר הם יהיו מועטים כעוללות אחרי הבציר. ר"ל בא"י שם יכריתו כולם והנשארים בגולה יהיו אך עוללות מועטים: (יד) המה, הנשארים האלה, ישאו קולם וירונו בגאון ה' אשר צהלו בו בגאון ההוא, בעלותם מים, ר"ל גאון ה' שהתראה עליהם בעת בעלו מים סוף שהיה אבדן המצרים ע"פ יד ה' וגאונו, יתראה עליהם עתה באבדן מחנה אשור כמ"ש (למעלה י' כ') ומטהו על הים: (טו) על כן, מוסב לפסוק שאחריו מכנף הארץ זמירות שמענו, מכנף הארץ יזמרו לאמר על כן באורים כבדו ה', הדליקו אורים לסימן הישועה, כמו שהוא המנהג בהתחדש ישועה גדולה בארץ יאירו כל הלילה באורים גדולים להודיע הבשורה למרחוק (אילומינירען) ולא לבד בארץ יהודה רק גם באיי הים (כבדו באורים) שם ה' אלהי ישראל אשר הראה נפלאותיו ואותותיו אל ישראל: (טז) מכנף, הוא מאמר מוסגר, זמירות האלה שמענו מקצה הארץ מישראל הנדחים שם, הם יזמרו, על כן באורים כבדו ה'. צבי (זמירות) צבי לצדיק, והוא נמשך לשתים, גם שמענו זמירות צבי ופאר אשר יזמרו לחזקיה הצדיק שבזכותו נהיתה התשועה הזאת. ואמר רזי לי, מספר איך נתגלו לו עוד סודות הרבה והודיעו לו כי גם תשועה זו לא תהיה תשועת עולמים ואיך יעברו עוד על ראשי עם קדש מה צרות, ויטבעו במים הזידונים בגלות בבל ומדי ויתר הגליות, ע"י שיוסיפו עוד בחטא כמו שמספר והולך, וא"ש עוד רזים הרבה נתגלו לי ועי"כ אוי לי משמוע,

באור המלות

המחה עושים משוש: (יד) צהלו מים. פי' הרד"ק ממערב, והיה לו לומר יצהלו כמו ירונו? ואנכי באמרתי, אשר צהלו בעלותם מים סוף, וכ"מ בערכין (דף י"א): (טו) באורים. רש"י ורד"ק כמו באור כשדים, ואני פרשתי כת"י לשון אור, אבוקות של אור, וכבדו מושך אחר, וכן באורים: (טז) מכנף וכו'. מה שאמרתי שעד פה מדבר מנס סנחריב, ומן רזי לי מדבר מן העתיד עד ימות המשיח, יש לי עזר מדברי הגמ' סנהדרין (דף צ"ד), ועי' במדרש חזית (פסוק אני חבצלת השרון) ורבה קהלת (פסוק כל הנחלים) ומדרשים

רָזִי־לִי רָזִי־לִי אוֹי לִי בֹּגְדִים בָּגָדוּ וּבֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ׃ יז פַּחַד וָפַחַת וָפָח עָלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ׃ יח וְהָיָה הַנָּס מִקּוֹל הַפַּחַד יִפֹּל אֶל־הַפַּחַת וְהָעוֹלֶה מִתּוֹךְ הַפַּחַת יִלָּכֵד בַּפָּח כִּי־אֲרֻבּוֹת מִמָּרוֹם נִפְתָּחוּ וַיִּרְעֲשׁוּ מוֹסְדֵי אָרֶץ׃ יט רֹעָה הִתְרֹעֲעָה הָאָרֶץ פּוֹר הִתְפּוֹרְרָה אֶרֶץ מוֹט הִתְמוֹטְטָה אָרֶץ׃ כ נוֹעַ תָּנוּעַ אֶרֶץ כַּשִּׁכּוֹר

רש"י

ואמר רזי לי וגו'. אוי לי שנגלו לי שני רזים, רז פורענות ורז ישועה, והרי תרחק הישועה עד שיבאו בוזזים אחר בוזזים אחרים, ושודדים אחר שודדים, חמש בגידות אמורות כאן, כנגד חמשה אומות בבל ומדי ופרס ויון ואדום שישעבדו בישראל לפני גאולתם, ואחרי הביזות האלה: (יז) פחד ופחת ופח עליך. על העמים יושב הארץ: הפחת. גומא לפול בה, כמו שמפרש ואומר: (יח) הנס מקול הפחד יפול אל הפחת וגו'. הנמלט מחרב משיח בן יוסף יפול אל חרב משיח בן דוד, והנמלט משם ילכד בפח במלחמות גוג: (יט) רעה התרועעה. לשון שבר, כמו (תהלים ב') תרועם בשבט ברזל: פור התפוררה. לשון

מצודת ציון

גדר כמו לעטרת צבי (לקמן כ"ח): רזי. קדמאה ענין סוד כמו וכל רז לא אנס לך (דניאל ד') ותניינא ענין רזון וכחשות: (יז) ופחת. חפירה עמוקה כמו באחת הפחתים (ש"ב י"ז): ופח. רשת: (יח) הנס. ענין בריחה: ארבות. חלונות כמו וארבות השמים (בראשית ז'): ממרום. מן השמים הרמים: מוסדי. מלשון יסוד: (יט) רעה התרעעה. ענין שבירה כמו ורעו דליותיו (ירמיה י"א): פור התפוררה. ענין הרצון לחתיכות רבות כמו אתה פוררת (תהלים ע"ד): מוט התמוטטה. מלשון נטיה ונפילה: (כ) נוע תנוע. מלשון הנעה והנדה: והתנודדה. מלשון נדידה: כמלונה.

מצודת דוד

יבגדו גם המה בישראל ר"ל יהיה חגר ומלחמה בין האומות וכולם יבגדו בישראל: (יז) פחד וגו'. ר"ל צרות מזומנות ותכופות: עליך. יבואו עליך ישראל יושבי הארץ ההיא: (יח) והיה הנס. מי שיברח ממקומו מקול הפחד יפול וגו' ר"ל מי שינצל מצרה אחת יפול באחרת: כי ארבות. אמר במשל כאלו נפתחו חלוני שמים מורידים דרך בם צרות מרובות. וירעשו וגו'. ר"ל אף החזקים ירעדו מפחד הצרות המרובות: (יט) רעה וגו'. כאומר אבל סוף הדבר תהפך הצרה על האומות והארץ תשבר והפרר לפרורים ותהיה נוטה לפול והוא משל על מרבית הצרות וכפל הדבר לחזק: (כ) נוע

חזון ישעיהו

באור המלות

חלוקים הם: (יז) פחת. אינו חפור בעומק כבור רק מקום נמוך ועמוק, מענין פחתת היא: (יט) רעה, פור. רוע רק הריצוץ ועדיין החלקים מדובקים, פור הוא התפרר העצם לחתיכות קטנות ומזה בא שם פרורין בלשון התלמוד, פרורי לחם: (כ) נוע והתנודדה. נע הוא שממקום למקום ויוכל לנוע במקום אחד פנים ואחור ופנים, אבל נודד הוא הנודד ממקומו לגמרי ולא ישוב עוד אל מקומו. כצפור נודדת מן קנה. ויש הבדל בין נודד מן הכפולים ובין נוד מנחי העי"ן: שזה מורה שנוד במעמד אחד אנה ואנה, והוא קל מנוע:

באור הענין

רואה אני כי בגדים בגדו כי עוד אחרי חזקיהו בגדו בוגדים בה' כבגידות מנשה ויהויקים וחבריו, ובגד בוגדים בגדו. ר"ל והבגידה שלהם יהיה בגד בוגדים היינו בגידה גדולה המיוחדת לבוגדים גדולים כהעמדת צלם בהיכל, שהיא בגידה שאין למעלה ממנה: (יז) פחד, וע"י בגידת הבוגדים האלה הארץ מוכנת לכמה פורעניות ומצייר תכיפת הצרות ורבוים, עפ"י משל הציידים, שבצידת החיות חופרים פחת ובור גדול, אשר לשם תפול החיה בלכתה ועפ"י הפחת מצד האחר מניחים פח יקוש, שאחר שתפול החיה אל הפחת ותרצה לצאת תלכד בהעבר השני בהפח, ולמען תפול החיה אל הפחת, רודפים אחריה בכלבים ומפחידים אותה בפחד, שע"י הפחד תברח ותפול בהפחת, ואח"כ תלכד בהפח, וכן מצייר הצרות שעברו על ישראל שהאחת היתה סבה לחברתה, כי ארבות מצייר את השממון שיגיע לארץ פעם אחר פעם ברעש הארץ שתרעש הארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון, ויען שרעש הארץ תלוי לפעמים באותות העליונות, אומר, אף שמצד האותות לא יתחייבו הרעשים הגוראים האלה, הנה יפתחו ארובות השמים להוריד מהם רעות חדשות בגזרה אל עליון, וירעשו מוסדי ארץ: (יט) רעה, הוסב הרעשת הארץ מדרגה אחר מדרגה, תחלה תתרועע הארץ ויעשו בה בקעים מחמת הרעש, אח"כ תתפורר לחלקים דקים, ואח"כ תתמוטט לגמרי ותמוט ממקומה: (כ) נוע, אחר שספר הרעשת חלק מן הארץ, מספר איך תרעש הארץ בכללה, תחלה תתנועע הנה והנה, כשכור שהולך ממקום למקום ע"י היין שנבער בקרבו, כן תתנועע מעצמה ע"י האידים העצורים בקרבה, כעצמים בבטן מלאה, אח"כ תתנודד כמלונה שמתנודד ע"י סבה חיצונית שהוא הרוח, כן תתנועע ע"י סבה חיצונית, והנמשל תחלה יהיה מרד ורעש ומלחמת אים וריעו בתוך המדינה, ואח"כ יתנועע ע"י האויב הבא מחוץ. אח"כ תכבד עליה פשעה מלמעלה ותפול לגמרי כדבר שנתנודד מקביעותו, אם יכביד עליו איזה דבר יפול למטה. (וההעלאת מליצתו בפסוק זה ובפסוק הקודם, מבואר שכוון על שלש פעמים שהרעיש נבוכדנצר את ארץ יהודה עד שכבשה כמבואר בירמיהו, ובפסוק

וְהִתְנוֹדְדָה כַּמְּלוּנָה וְכָבַד עָלֶיהָ פִּשְׁעָהּ וְנָפְלָה וְלֹא־תֹסִיף קוּם׃ כא וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה עַל־צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל־מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל־הָאֲדָמָה׃ כב וְאֻסְּפוּ אֲסֵפָה אַסִּיר עַל־בּוֹר וְסֻגְּרוּ עַל־מַסְגֵּר וּמֵרֹב יָמִים יִפָּקֵדוּ׃ כג וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי־מָלַךְ יְהוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִַם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד׃

ת"א וחפרה הלבנה. פסחים ס"ח נדרים ל' סוטה נ"ד סנהדרין נ"א ע"א י"ז אבות י"ז: ונגד זקניו. בתרא י':

רש"י

פירורין: (כ) כמלונה. סוכת נוצרים שבראש האילן: (כא) צבא המרום. יפיל שריהם תחלה: (כב) ואספו. העכו"ם, אסיפה שהיא לרעתם, להכניס אסיר אל בור המוכן לו, מחוייבי גיהנם לגיהנם: וסגרו על מסגר. הם שבעה מדורי גיהנם: ומרוב ימים יפקדו. עונות ימים רבים יפקדו עליהם, וזה שיסד הקלירי (בסילוק של יוצר דפרשת זכור), לרוב ימים להמנות, לחשוב להם חשבונות: (כג) וחפרה הלבנה וגו'. תרגם יונתן ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא:

מצודת דוד

ונעה כסוכת שומר הקשואין הנדה ברוח: וכבד עליה פשעה. הפשע אשר פשעו בני ישראל נכבד להם ויכבד על הארץ ותפול למטה ולא תוכל לקום עוד ר"ל העון הזה יקטרג על האומות ויאבדו עדי עד: (כא) יפקד ה'. יפקוד פורעניות על צבא וגו' ר"ל ושפיל שרי מעלה של האומות אשר המה במרום בגבהי במעלה ואח"ז יפקוד על מלכי האדמה אשר המה על האדמה כי אין המקום נפרע מהאומות עד שמשפיל שרה תחלה:

(כב) ואספו וגו'. יהיו מאוספים לקבל תגמולים כדרך שמאספין בלילה את כל האסירים אל בור בית הסוהר וסוגרין אותם במסגר עד הבוקר שיוצאין איש איש לעבודתו ר"ל האסיפה שיתאספו יחד על ה' ועל משיחו האסיפ' ההי' תהיה לרעת' כאסיפת האסירים: ומרב ימים יפקדו. אז יפקוד עליהם פורעניות על העונות שעשו מימים רבים: (כג) וחפרה הלבנה. אל מול האומות האפור הלבנה והחמ' ר"ל יהפך מאורם בעיני האומות לפי רוב הצרות הבאו' עליהם וכן נאמר במפלת בבל כי כוכבי השמים וכסיליה' לא יהלו אורם (לעיל י"ג): כי מלך וגו'. ר"ל כאשר תגל' מלכותו בנצחות נקם באנשי גוג ובמלכים אשר אתו אשר יכשלו ויאבדו סביבות הר ציון וירושלים: ונגד זקניו כבוד. ונגד זקני עמו יהיה לכבוד ולתפארת מה שסבבו לדעת מאז שה' הוא האלהים:

מצודת ציון

מגלו הנעה: והתנודדה. הניה נדה כן יקרא סוכת שומר הקשואין על כי אינה עשויה אלא ללינת לילה כמ"ש כמלונה במקשה (לעיל א'): (כא) יפקד. ענין זכרון והוא פקד עלי (עזרא א'): (כב) אסיר. כאסיר. ותהכ"ף כ"ף הדמיון: על בור. אל בור: על מסגר. כמו במסגר על במקום בי"ת וכן על הרכבם (יחזקאל נ"ג) ור"ל במנעול המסגר: (כג) וחפרה. ענין בושה ור"ל תכהה מאורה כי המתביישים יכהה מאור פניו: כי. כאשר:

חזון ישעיהו

באור הענין

זה יכוון על הרעשת האר' בימי בי' שני ממלכי יון, ואח"כ חורבן הבית ע"י אדום שעז"א נפלה ולא תוסיף קום וכמ"ש נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל, כי גלות הזה האחרון ימשך עדן ועדנים, ועם מ"ש בפסוק י"ח וירעשו מוסדי ארץ תמצא שזכר וחשב כל הצרות שעברו עליהם עד חורבן בית שני, שאז נפלו לעומק תהום רבה ומאז יפלו בנופלים נפילה אחר נפילה, גם תראה שכוון לחשוב שבעה מיני הרעשים שהזכירו הטבעיים, וכמו שהזכיר זה האדומי בספר מאור עינים בחלק ממנו הנקרא קול אלהים עיין שם: (כא) והיה, אחר שגלה הרזים והסודות שגילה לו מן הרעות שיעברו על ישראל, מתחיל להודיע מה שיהיה באחרית ימי הזעם, עת יגיע זמן הגאולה האלהיית, אז יפקד ה' על צבא המרום, שהם שרי העכו"ם או הכחות העליונות מן המזלות והכוכבים המורים עליהם קיום והצלחה, ואח"כ על מלכי האדמה הם המלכים מן עובדי כוכבים שיבואו לעזור את גוג ומגוג כמ"ש בספר יחזקאל (ועיין בשמות רבה פרשה ט' ומד' הזית בפסוק ברח דודי): (כב) ואספו, אז ברצון ה' יתאספו כל העכו"ם אל ירושלים למלחמה ושם ישפטם במשפטים גדולים כמ"ש בזכריה. וע"ז מדמה האסיפה הזאת כמו שאוספים האסירים תחלה אל הבור, ועדיין אין נותנים אותם לתוך הבור עד שישפטו אותם אם הם חייבים או זכאים, כן יאסוף אותם אל ירושלים לעמוד אתם למשפט, ואחר שימצאו חייבים אז יסגרו על מסגר וינתנו בבית הבור סגורים שם, ומרב ימים יפקדו אז יפקוד עליהם מה שעשו ברוב ימים מה שחטאו כל הימים ההם לה' ולישראל עמו: (כג) וחפרה, אז לא יתנו עוד אלהות ופאר לחמה ולבנה, כי יכירו שה' הוא הסבה הראשונה והוא המשפיע הראשון והאחרון, הוא המשגיח בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, יען כי מלך ה' בהר ציון ובירושלם ונגד זקניו כבוד ר"ל כי עובדי האליל היו מחזיקים את השמש לכח אלהי מאיר ומשפיע,

באור המלות

(כג) וחפרה ובושה. כבר באר לעיל (א' כ"ט) כי חפיר"ה גדולה מבושה, חפר מורה שמרוב הבושה חופר פניו בטמון, וכן אור החמה תתמעט, ואור הלבנה שמעוטה תסתר לגמרי ותחפור פניה בטמון:

כה א יְהוָה אֱלֹהַי אַתָּה אֲרוֹמִמְךָ אוֹדֶה שִׁמְךָ כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא עֵצוֹת מֵרָחוֹק אֱמוּנָה אֹמֶן: ב כִּי שַׂמְתָּ מֵעִיר לַגָּל קִרְיָה בְצוּרָה לְמַפֵּלָה אַרְמוֹן זָרִים מֵעִיר לְעוֹלָם לֹא יִבָּנֶה: ג עַל־כֵּן יְכַבְּדוּךָ

רש"י

כה (א) **עצות** מרחוק אמונה אמן. עצות שיעצת מרחוק לאברהם בברית בין הבתרים. אמונה אמן. אמונה נאמנת, אומן כמו אהל אוכל, ואינו ל' פועל, אלא ל' מפעל, אבוורמינ"ט בלעז: (ב) כי שמת. הא שעיר, מעיר לגל: ארמון זרים מעיר. מעון שעשו בעירך שהחריבוה, אתן

מצודת ציון

כה (א) אמן. ענינו דבר המתקיים כמו יתד במקום נאמן (לעיל כ"ב): (ב) לגל. תל ודגיר: ארמון. היכל ופלטרין: זרים. נכרים וכן יקראו האומות כמ"ש וגם אל הנכרי (מ"א ח'): מעיר. מהיות עיר וכן כי שודד מבית (לעיל כ"ג): (ג) עריצים. חזקים כמו כגבור עריץ (ירמיה

מצודת דוד

כה (א) ה' אלהי אתה. בראות הנביא הנבואה' הזה' התחיל לקלס למקו' ואמר ה' אלהי אתה וגו': עצות מרחק. העצות שיעצת מזמן רחוק אשר הבטחת ע"י הנביאים היא אמונה אמיתית וקיימת כי כן נעשה: (ב) מעיר לגל. אותו מקום שהיה עיר שמתו להיות גל אבנים כדרך החורבה: קריה בצורה. עיר מבצר שמת להיות מפלה: ארמון זרים. מקום הארמונות של הנכרים יהיה נשבת מעיר ולעולם לא יבנה עוד לשוב לקדמותו: (ג) על כן. בראות ממשלתך

חזון ישעיהו

באור המלות

(א) ארוממך, אודה שמך. ההבדל ביניהם, הוא, כי ידוע שהשם ב"ה נעלם ונגלה, נעלם מצד עצמו, ונגלה מצד מעשיו, ההודאה לה' יבא תמיד מצד מה שהוא נגלה ונודע מצד מעשיו וחסדיו, כמ"ש הודו לה' כי טוב, הפעם אודה את ה', כי ילדה לו בן רביעי, אודך לעולם כי עשית, וכדומה, אבל הרוממות לה' יהיה מן הצד שהוא נעלם, כמ"ש ומרומם על כל ברכה ותהלה (נחמיה ט' ה') כי מצד עצמו נעלה מכל תהלה שאין בו השגה כלל, וע"כ אמר רם על כל גוים ה', שאין משיגים ממנו כלל, כחושבם שעל השמים כבודו, ואין משגיח בשפלים. ואמר אלי אתה ואודך אלהי ארוממך (תהלות קי"ח כ"ח) אודך מצד חסדך וארוממך מצד עצמך. זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו (שמות ט"ו ב') מצד שהוא אלי ונודע לי חסדיו ונפלאותיו אנוהו בנוה שלי לבנות לו משכן שישכון בתוכנו, אבל מצד שהוא אלהי אבי, מה שאני יודע ממנו מצד הקבלה מצד עצמו אשר קבלתי מאבי, ארוממנהו, כי בזה הוא מרומם מן הידיעה ונעלה מהשגת בני אדם. אמן, מקור, לאמן האמונה, והוא לשון חיזוק כמו יתד במקום נאמן, ר"ל למען אומן וחוזק האמונה, וגם אמונה עקר ענינו ענין חיזוק שיתחזק כן בלבבו, ויאמן כן בלב שלם: (ב) מעיר, קריה, כבר באר תי למעלה (א'

באור הענין

כי הוא השופע אור על הירח וכוכבי אור, וללבנה היו נותנים ג"כ כבוד בחשבם כי היא המקבלת השפע מן החמה ומשפעת על העולם התחתון והיא המושלת על העולם התחתון, אבל אז תחפור הלבנה, כי ידעו שלא עליה יושפע הכבוד העליון מן היוצר כל רק הכבוד יושפע על זקניו וגביאיו עליהם יאציל הכבוד העליון ויהיו הם לנגד ה' כמדרגת הלבנה נגד החמה, כן הכבוד העליון יגביל נגד זקניו, והם יקבלו אורו, ומאתם תרד ההשפעה באור חוזר להאיר ולהשפיע לארץ ולדרים. המאמר מגביל **ובושה החמה כי מלך ה' בהר ציון ובירושלם, וחפרה הלבנה כי נגד זקניו כבוד**, אור מלכות ה' יהיה תחת אור החמה, וזקניו המקבלים אור כבודו יהיו תחת הלבנה:

כה (א) **ה' אלהי אתה**, הוא השיר שיאמרו הזקנים לעתיד לבא, **ארוממך**, השם ית' ניכר מצד שני דברים, א] מצד עצמו שמצד זה נקרא בשם הויה, היה הוה ויהיה והוא המהוה והמחדש את כל, ב] מצד הנפלאות שעושה כנגד הטבע שמצד זה יכירו כל באי עולם כי לו העוז לסדר המערכה ולפעול בכל ההויה כחפצו, מסא"כ השגתו מצד עצמותו לא יושג לבני בשר, והוא מתרומם מכל השגה ורעיון, ועל זה מורה שם אלהי בכינוי לישראל, שהנפלאות האלה עשה ויעשה מצד שהוא אלהי ישראל, ולתועלת עם קרובו, והוא מאמר מגביל, **ה' ארוממך**, מצד שאתה ה' ארוממך מכל השגה ורעיון מכל ברכה והודאה, **אלהי אתה אודה שמך כי עשית פלא**, ומצד שאתה אלהי וגלית לי אלהותך בעשותך נוראות ונפלאות גדולות מצד זה אוכל להודות שמך יען כי עשית נפלאות למעלה מן טבע ההויה, **עצות מרחוק** הנפלאות האלה עשית למען עצות שיעצת מזמן רחוק ע"י נביאיך למען אומן אמונה לחזק את האמונה ע"י שתראה כי תוכל להרס הטבע כרצונך: (ב) **כי**, מפרש הנפלאות שעשה להם ה', **מעיר שמת לגל** שפתאום בעת שהיה עיר נהפך ונעשה גל כרגע, ויותר מזה כי גם **קריה בצורה** המוקפת חומה (שמת) **למפלה** פתאום, גם בהפך **ארמון זרים** (שמת למפלה) **מעיר** שמערי ישראל הסירות ארמונות שיסדו שם הזרים ושמת אותם למפלה באופן אשר **לא יבנה לעולם**, ואלה הן הנפלאות, שאלו בם ידך כרגע, (שמת למפלה נמשך גם לסוף המקרא ארמון זרים שמת למפלה מעיר): (ג) **על כן**, לעומת שני מיני מעשים שחשב שעשה ה', א] שהשחית ערי עובדי האליל, לנקום מהם נקם, ב] שהסיר ארמונותיהם מערי ישראל כדי להושיע את ישראל. אומר לעומת מה שהסירות ארמון זרים מערי ישראל להושיע את ישראל

עַם־עָז קִרְיַת גּוֹיִם עָרִיצִים יִירָאוּךָ׃ ד כִּי־הָיִיתָ מָעוֹז לַדָּל מָעוֹז לָאֶבְיוֹן בַּצַּר־לוֹ מַחְסֶה מִזֶּרֶם צֵל מֵחֹרֶב כִּי רוּחַ עָרִיצִים כְּזֶרֶם קִיר׃ ה כְּחֹרֶב בְּצָיוֹן שְׁאוֹן זָרִים תַּכְנִיעַ חֹרֶב בְּצֵל עָב זְמִיר עָרִיצִים יַעֲנֶה׃ ו וְעָשָׂה יְהוָה צְבָאוֹת לְכָל־הָעַמִּים בָּהָר הַזֶּה מִשְׁתֵּה

רש"י

ארמנותיה חורבן, אשר לעולם לא יבנה: (ד) מחסה מזרם. כסוי אהל להציל מזרם, וצל להגין מחורב, ומהו אותו זרם, הוא רוח עריצים, כי רוחם דומה לזרם השוטף בקיר ומפילו: (ה) כחרב בציון. בעת יובש שמיבש הזרעים להתמולל, כן תכניע שאון זרים: חרב בצל עב. כשהמים מתקשרים בענן עב בימי השרב, שהכל שמחים בו. כן יענה שיר הצדיקים על זמיר עריצים ומצלתן: זמיר. לשון לא תזמור (ויקרא כ"ה): (ו) ועשה ה' צבאות לכל העמים. כשיבואו לצבא על ירושלים: משתה שמנים. שהם

מצודת דוד

יכבדוך כל עם חזק וקבצי ערי האומות החזקים יפחדו ממך: (ד) כי היית. כי בכח זרועך היית למעוז בעת צר לישראל עם דל ואביון: מחסה. היית להם למחסה מזרם מים ולצל מחום השמש ר"ל הצלתם מיד האומות המכאיבים לישראל: כי רוח. המקרא מפרש מהו הזרם ואמר שכעס העריצים דומה הוא לזרם מים השוטפים בחוזק לנפיל הקיר: (ה) כחרב בציון. כענין החורב והחום אשר שמה במקום ציה מבלי מלאת מחסה שהוא מצירה עד מאד כן תכניע גאון הזרים המשמיעים קול שאון: חרב בצל עב. כמו החורב תהיה בכנעת והתקרר בבוא צל העבים כן הכרית' הכניע את העריצים: (ו) לכל העמים. הבאים למלחמה עם גוג: בהר הזה. הר בת ציון: משתה שמנים. ר"ל הם יחשבו שיהיה נוח להם לכבוש את ירושלים כשמן שהוא נוח ויהפך להם למשתה שמרים הקשה לגוף ר"ל שם יפלו מבלי תקומה: שמנים ממחים. שמנים הנוחים ושמנים כמוח עצמות יהפך לשמרים מזוקקים מן המשקה שהוא בלתי שמרים לבדם והוא כפל ענין במ"ש

מצודת ציון

כ"): (ד) מעוז. חוזק: מזרם. ענין שטיפת המים כמו כזרם מים (לקמן כ"ח): מחרב. ענין יובש החמימות כמו בחרבוני קיץ (תהלים ל"ב): רוח. ענין כעס כמו אל תבהל ברוחך (קהלת ז'): קיר. כותל: (ה) בציון. מל' ציה ושממה: שאון. ענין המיה: זרים. נכרים והם האומות: עב. ענן: זמיר. ענין כריתה כמו וכרמך לא תזמור (ויקרא כ"ה): יענה. ענין הכנעה כמו מאנת לענות מפני (שמות י'): (ו) משתה. כן נקרא סעודת שמחה וכן עשה משתה (אסתר א'): שמנים. מלשון שמן: שמרים. פסולת המשקה השוקע בתחתית הכלי וכן אך שמריה ימצו (תהלים ע"ה): ממחים. מלשון מוח העצמות: מזוקקים. ענין צרוף

חזון ישעיהו

באור הענין

ישראל, **על כן יכבדוך עם עז**, ישראל שיהיו אז עם עז יכבדו אותך, ולעומת מה שהחרבת ערי עכו"ם לנקום מהם, לכן **קרית גוים עריצים ייראוך** כי מי שפועל רק השחתה ונקמה מתיראים ממנו אבל לא יכבדוהו, והפועל ישועות ורחמים יכבדוהו אבל לא יתיראו ממנו, ואתה שעשית נקמה בגוי' ותשועה לישראל, תשיג הכבוד גם המורא: (ד) **כי היית**, מבאר יותר איך עשה ישועה לישראל, על ידי שהשפיל ערי עובדי האליל, **כי היית מעוז לדל** וגם **מעוז לאביון** שגרוע יותר מדל, **בעת צר לו** (שזה יגדיל מעלת העושה חסד אם עוזר בעת המצור) (**היית**) **מחסה מזרם**, העני היושב בלי מחסה, אתה היית לו בין **מחסה מזרם**, ובין **צל מחורב**, (שהם שני יסודות ההפכים החום והלחות המריעים להדל והוא משל שהושעת לו מכל צרותיו), **כי** מפרש מ"ש מחסה מזרם, הוא **כי רוח עריצים** הוא דומה **כזרם** המשחית ומכלה, (**היית**, **קיר** לחוץ בפני הזרם, (היית נמשך גם לסוף המקרא היית קיר): (ה) **כחרב**, אומר כמו ש**החורב** בעת **הציון** והיובש **תכניע שאון זרם** מים שע"י החורב יתיבשו המים ויכלה הזרם, וכמו ש**החורב** (יכנע) **בצל עב**, שע"י צל של עב וענן יכנע החורב, **כן זמיר עריצים יענה** כן יכניע זמיר ושיר של הרשעים המשוררים ושמחים על נצחונם וגבורתם (ור"ל שטבע הקדושה להכניע הרשעה כמו שטבע הליחות להכניע היבשה ובהפך), ע"כ דברי השיר שישוררו אז. מעתה יתחיל הנביא את דבריו: (ו) ועשה ה', חוזר לראש דבריו שהתחיל לנבא בקאפיטל הקודם (בפסוק כ"א) איך

באור המלות

כ"ו. כ"ב ב'. כ"ד י') עיר כולל גם עיר פרזי, וקריה היא רק המוקפת חומה: (ג) עם, גוים, באורתי למעלה (א' ד') כי עם מדרגה יותר גדולה מן גוי, וע"כ יציין ברוב את ישראל בפרטות: עז, עריצים. עריץ יציין את הגבורה בגנאי ברוב, (אבענטהייער): (ד) דל, אביון, דל הוא המתדלדל מנכסיו, ומ"מ אינו נצרך עדיין לבריות, ואביון הוא הגרוע מעני ומך, שתאב לכל ואין לו מאומה. היית, נמשך לכל הפסוק, היית מחסה, היית צל: (ה) בציון. היובש הגדול שמיבש את האדמה לעשותה ציה, וכן כפלגי מים בציון. תכניע נסתר לנקבה, ומוסב אחר. זרים זרם מים כמו כמהפכת זרים (לעיל א') ועיין מה שכתבתי שם. זמיר עריצים, שיר שלהם ושמחתם, או יל"פ מענין לא תזמור, יכניע חרבם הכורת גוים רבים: תכניע, יענה. ההבדל בין כנע ובין ענה שמורה גם כן לשון הכנעה, הוא, כנע ידבר מצד ההצטרפות, שנכנע השפל או החלש אל העני, אל הרם והגבור והעשיר ממנו, ומ"מ בזולת ההצטרפות לא נעשה שינוי בהגוף עצמו, וע"כ בא תמיד בהצטרפות הוא יכניעם לפניך ודומי'. אבל ענה היא הכנעת הגוף בעצמו עינוי ועוני וענוה והכנעת העצם גם בלי הצטרפות, אני עניתי מאד, ועניתם את נפשותיכם, טוב לי כי עניתי וכו' ומה, וע"כ אמר בעריצים יענה שלא לבד שיכנעו מפני ה', אלא שיכניעם ויענה אותם בעצמם לעשותם שפלים

שְׁמָנִים מִשְׁתֵּה שְׁמָרִים שְׁמָנִים מְמֻחָיִם שְׁמָרִים מְזֻקָּקִים׃ ז וּבִלַּע בָּהָר הַזֶּה פְּנֵי־הַלּוֹט ׀ הַלּוֹט עַל־כָּל־הָעַמִּים וְהַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ ח בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי יְהוִה דִּמְעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

ת"א בלע המות. פסחים ס"א סנהדרין צ"א: ומחה ה'. מ"ק כ"ח סנהדרין צ"א: חרפת. ס' הזוהר פ' חיי שרה:

רש"י

סבורים שיהא נוח להם כשמן, יהפיך להם ה' למשתה שמרים: שמנים ממחים. נוחים ושמנים כמוח עצמות, יהיו שמרים מזוקקין מכל משקה שמן ויין, שלא יהא שם אלא שמרים לבדם, וכל זה במלחמות גוג ומגוג: (ז) הלוט. הכיסוי. הלוט על כל העמים. המכסה את כל העמים. הלוט כמו הנה היא לוטה בשמלה (שמואל א' כ"א), וילט פניו (מלכים א' י"ט): והמסכה. לשון נסיכות ושררה: (ח) בלע

מצודת ציון

להסיר הסיג ואמר כל' משאל על הסרת המשקה: (ז) ובלע. ענין השחתה כמו בלע ה' (איכה ב'): פני. ר"ל המחובים וכן ועוה פניה (לעיל כ"ד) הלוט. ענין מכסה כמו לוטה בשמלה (ש"א כ"א): והמסכה. גם הוא ענין מכסה כמו קשות הנסך אשר יוסך בהן (במדבר ד'): (ח) בלע. ענין

מצודת דוד

ולומר שיהפך מחשבתם מן הקצה אל הקצה: (ז) ובלע. במקום שיאחית בהר הזה את השוכי המכסה והוזר ונפרש המכסה ומגין על כל העמים ועל גוג יאמר: והמסכה. המסך המכסה על כל האומות וכפל הדבר במ"ש: (ח) בלע. אז יאחית ויבטל המיתה לעולם: ומחה וגו'. ר"ל יבטות דמעת הבכי: וחרפת עמו יסיר. לא ימצא עוד מי יחרף את ישראל כי לא יהיו עוד גולים בין האומות: מעל כל הארץ. כי כולם ישובו איש לא נעדר ולא ימצא גולה מהם בכל

חזון ישעיהו

באור המלות

נדכאים: (ו) שמנים שמרים. השמנים והשמרים הם מתנגדים בקלות וכבדות, השמנים צפים למעלה על כל המשקים יען שהם המובחר ומזוכך שבמשקה והקל מכולם, והשמרים הם חלקים העבים והעכורים והגסים הצוללים כעוכרת למטה, וכן רוח בני האדם יעלה היא למעלה, המאמינים המכירים דת האמת יתרוממו ויתנשאו למעלה ראש, להם יהיה משתה שמנים. ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ, הכופרים הזדים אשר בחשכה יתהלכו אז ישפלו ירדו יצללו כשמרים לעומק הבור רבה: (ז) הלוט הלוט, מלשון וילט פניו באדרתו, והראשון שם והשני פעל, והבדל בין לט ובין כסה, כסה הוא המכסה בדבר הראוי לכיסוי ומיוחד לכך, ולט הוא רק המעליט ומאפיל בדבר כל יראה הגם שאינו מיוחד לכיסוי ולכן בהר פעל זה פה, שאינו כיסוי גמור, רק מסוה המכסה פניהם. ובלע, נוכל לפרשו ג"כ מענין גילוי, כמו כבלע את הקדש, ה' יגלה הלט והמסכה. והמסכה, מלשון אלהי מסכה לא תעשה לך, הנסוכה מלשון שולטנות כמו ואני נסכתי מלכי, ועי' לקמן (למ"ד א') לנסוך מסכה, מש"ש: העמים הגוים, כבר בארתי למעלה (א' ד') עמים חשובים מגוים כנזכר

באור הענין

יתקבצו העכו"ם אל ירושלים בימי המשיח ושם ישפטו, אומר ה' יעשה שם לכל העכו"ם משתה שמנים דמה אותם בבואם שם כקרואים אל המשתה שעשה ה' להם, אמנם למקצתם יהיה משתה שמנים משתה של דברים שמנים וטובים, והוא לאותם שיכירו את דת האמת וישובו לאלהי ישראל, ולמקצתם יעשה משתה שמרים לאותם שיקשו עורף מלכת באור ה', ומפרש השמנים יהיו שמנים ממוחיים, מלאים מוח ושמן, וכן השמרים יהיו שמרים מזוקקים מכל משקה רק שמרים עבים הרעים ומזיקים. ר"ל לא יהיה את דבר אמצעי, רק או לחיי עולם, או לחרפות ולדראון עולם: (ז) ובלע, יען שקודם ביאת המשיח יתחלקו האומות לשתי מהגות, א] עמים שיש להם אמונה ואינם עובדי אליל, רק שלא הכירו דת האמת, והאמונה הכוזבת תשים מסוה על פניהם ותליט פניהם מהביט אל אור האמת, הגם שנקל להם להכיר את האמונה האמתיית אחר שכבר מאמינים בהרבה עקרים מפנות הדת כשכר ועונש והשגחה וכדומה, ואלה קרא עמים שהיא מדרגה גדולה מגוים, ועליהם אמר שאז יבלע ה' ויסיר את המסוה העוטה ומכסה על פניהם, היינו שיסיר מהם את האמונה הכוזבת וממילא יראו אור בהיר בשחקים ויכירו דת האמת מעצמם. ב] גיוס שאין להם עדיין שום אמונה כלל, והם עדיין עובדי אלילים כגוים הקדמונים, כמו אנשי חינא יאפאן וכדומה, והם קרא גוים שהיא מדרגה שפלה, עליהם אומר שיסיר המסכה שהיא הע"ז הנסוכה עליהם להיות להם לאלהים ולזנות אחריהם: (ח) בלע המות, מפרש מי יבלע את האמונות הכוזבות האלה, המות, שימותו אנשי גוג הגובהים אז על הר ציון, הוא יבלע את האמונה הכוזבת לנצח, שע"י שיראו מפלת גוג והמגפה אשר יגוף ה' את כל צורכי ירושלים ישובו לאמונת ה' ויכירו דת האמת, ומחה שלא יבכו אז על הנופלים במלחמת גוג ומגוג ועל הנגפים מה' כי יכירו שהיה זה לטובתם למען יכירו דת האמת, וחרפת עמו יסיר מה שעתה כל הארץ מחרפים את עם ה' לאמר מדוע אתם מקוים לישועה הלא אבדה תקותכם ואין ישועתה לכם באלהים סלה,

ט וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ זֶה יְהוָה קִוִּינוּ לוֹ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ׃ י כִּי־תָנוּחַ יַד־יְהוָה בָּהָר הַזֶּה וְנָדוֹשׁ מוֹאָב תַּחְתָּיו כְּהִדּוּשׁ מַתְבֵּן בְּמוֹ מַדְמֵנָה׃ יא וּפֵרַשׂ יָדָיו בְּקִרְבּוֹ כַּאֲשֶׁר יְפָרֵשׂ הַשֹּׂחֶה לִשְׂחוֹת וְהִשְׁפִּיל גַּאֲוָתוֹ עִם אָרְבּוֹת

ת"א ואמר ביום, הכא סעניות ל"ו: במו קרי

רש"י

המות. יכסנו ויעלימנו עולמית מישראל: (ט) ואמר. עמו: ביום ההוא הנה וגו' קוינו לו ויושיענו. היינו מקוים לו שיושיענו: (י) כי תנוח יד ה'. גבורתו של מקום: ונדוש. יהא נידש: תחתיו. במקומו. ונדוש כמו וגרוץ הגלגל (קהלת י"ב): מתבן. תבן: מדמנה. טיט, וכן לדומן על פני האדמה (ירמיה ט"ז): (יא) ופרש ידיו. ישבר ידיו וזרועותיו בספוק כפים בבכי: השחה. השט במים: לשחות. לשון שטיה, וכן מי שחו (יחזקאל מ"ז): והשפיל. המשפיל את גאותו: עם ארבות ידיו. לשון וארב לו (דברים י"ט), תירגם יונתן אשות ידוהי, מקום שהוא שם לו ידים לארוב, והם מגדלים גבוהים, אשות חומות

מצודת דוד

הארץ ולא יחרפו למו: כי ה' דבר. וכידו לאמת דברו: (ט) ואמר. אז יאמר ישראל הנה זה אלהינו אשר קוינו לו והוא יושיענו: זה ה' וגו'. וכפל הדבר כמ"ש: נגילה. עתה נגילה ונשמחה בהשועה הבאה ממנו: (י) כי תנוח יד ה'. להכות בעמים אשר גלו על ירושלים: ונדוש מואב תחתיו. מואב יהיה נדוש וכתות במקומו על שעזרו את הבאים למלחמה על ירושלים: כהדוש מתבן. כמו שנדוש התבן בתוך האשפה כי הדרך להוליך תבן במקום האשפה להיות נדוש ברגלי אדם ובהמה להיות זבל לזבל בהם את השדות: (יא) ופרש ידיו בקרבו. האל יפרש ידיו בקרב מואב להכותו: כאשר וגו'. כי השט במים יפרש ידיו בכל כחו: והשפיל. הוא ישפיל גאות מואב עם המקומות שהיה לו לארוב בהם

מצודת ציון

השמתה: ומחה. ענין מחיקה וקנוח כמו אכלה ומחתה פיה (משלי ל'): (י) תנוח. מל' הנחה: ונדוש. מל' דישה וכתישה: תחתיו. במקומו: מתבן. מל' תבן: במו. בתוך כמו כי תלך במו אש (יש' מ"ג): מדמנה. ענינו אשפה כמו כדומן על פני השדה (ירמיה ט'): (יא) ופרש. ענין שטיחה: השחה לשחות. ענין השטה במים כמו מי שחו (יחזקאל מ"ז): ארבות. מל' מארב: ידיו. ענין מקום כמו

חזון ישעיהו

באור הענין

אז יסיר החרפה הזאת: (ט) ואמר, מפרש איך יסיר חרפת עמו כי אז יאמר (עמו) אל העכו"ם שחרפוהו מתחלה לאמר איה אלהיכם, יאמר עמו אז הנה אלהינו זה אשר קוינו לו בכל זמן הגלות ויושיענו באמת, ולא קוינו לחנם, ומוסיפים לאמר זה ה' קוינו לו הלא האלהים אשר קוינו לו הוא ה' אשר ברא כל המציאות הנקרא בשם ה' הנצחי ומהוה את כל, וממילא לא תהיה ישועתו דומה לישועה אשר נעשה ע"י הטבע, או כחות אחרות, אשר לא תגדל תפארתה ולא תתמיד לנצח, וממילא נגילה ונשמחה בישועתו כי תהיה תשועה נפלאה באופן שנגב המעורר גיל להשומע נשגבות כאלה וגם תהיה מתמדת לנצח, באופן שנשמח בה לעולם: (י) כי תנוח, אומר נגד מואב ואדום שהם העתידים להנתן תחת יד ישראל באחרית הימים, כמ"ש אדום ומואב משלוח ידם, וכמ"ש חז"ל בקבלתם ששני המלכים אדום ומואב שסבבו ישראל את גבול ארצם בעלותם ממצרים, ונוה ה' אז בל ילחמו בם עתידים ישראל לכבשם בעתיד. אומר הנה על מואב שיבואו להר ציון להלחם בישראל יניח ה' את ידו ונדוש מואב תחת ההר כמי שדש תבן לעשות ממנו דומן, שנרמס ונמעך ונתנה לדומן ואשפה: (יא) ופרש, זאת יהיה רק בהנחת היד מלמעלה למטה, אח"ז יפרוש ידיו הנה והנה כאשר יפרש השחה ושט על פני המים, והשפיל ע"י מארב ידיו ותחבולותם כל גאות מואב, ר"ל תחלה יכניע הצבא שיבואו להר ציון וזה מצייר בהנחת היד במקום אחד, ואח"ז ילכו ישראל אל ארץ מואב וישפילום ויכניעום למס, וזה מדמה במליצתו שיפרש וישוט בידיו למרחוק, הנה והנה, ויהיה זה אל האפס בקלות גדול כשוחה השט במים שלא יעשה בידיו מאומה רק להציפם למעלה:

באור המלות

לעיל (פסוק ג'): (ט) אלהינו ה'. כבר בארתי בכ"מ כי שם הויה ידבר על הנהגה, מצד עצמו, ושם אלהים ביחוד כשבא בכינוי אל ישראל ידבר מצד הקשר שי"ל עם עמו, ע"כ למ"ש ויושיענו, אמר אלהינו. ועל גודל הישועה עצמה, הזכיר שם הויה כמו ה על גודל כח המושיע: נגילה ונשמחה. כבר בארתי למעלה (ט"ו י') ההבדל בין שמחה וגיל, גיל הוא מה שיגיל האדם על בשורה שנתחדשה לו כמו המוצא מציאה וכדומה, ושמחה הוא שמחת הלב התמידית בעת טוב לו, והוא הפך העצבות, וע"כ אמר שעל הישועה הגדולה הזאת תחלה נגילה בעת התחדש הישועה, וגם אח"כ יהיה לנו ממנו שמחה תמידית, כי תהיה תשועת עולמים: (י) יד ה'. מכת ידו וגבורתו, הנה יד ה' הויה כמקנך. תחתיו, הכינוי מוסב אל ה', או תחת ההר, כי היד היא נקבה. כהדוש, השור"ק במקום חול"ם. במו מדמנה, במדמנה, בדומן, באשפה, והמ"ם של מתבן ומדמנה, הוא מ"ם ההפעיל, הנותן תבן, לעשות דומן, והאדם הפועל נקרא מדמן שעושה דומן ע"י שדש התבן ברגלים, מלת במו, הוא כמו כי תלך במו אש, כי אותיות כל"ב המשמשות יתוסף עליהם לפעמים ההברה מו, כי ירכו בנין למו חרב, וכן כמו כמוהם כמו הם: (יא) ארבות. מענין מארב, הנלחמים בידיהם צריך לשכל את ידיו ע"י תחבולות להתגבר על יד

יָדָיו׃ יב וּמִבְצַר מִשְׂגַּב חֹמֹתֶיךָ הֵשַׁח הִשְׁפִּיל הִגִּיעַ לָאָרֶץ עַד־עָפָר׃

כו א בַּיּוֹם הַהוּא יוּשַׁר הַשִּׁיר־הַזֶּה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה עִיר עָז־לָנוּ יְשׁוּעָה יָשִׁית חוֹמוֹת וָחֵל׃ ב פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים׃ ג יֵצֶר סָמוּךְ תִּצֹּר שָׁלוֹם ׀ שָׁלוֹם כִּי בְךָ בָּטוּחַ׃ ד בִּטְחוּ

ת״א פתחו שערים. שבת קי״ט סנהדרין ק״ו ס׳ הזוהר פ׳ וילך: בטחו בה׳. מנחות כ״ט:

רש״י

ומגדלים, כמו (ירמיה נ׳) נפלו אשויתיה: (יב) משגב חמתיך. למואב הוא אומר:

כו (א) **עיר** עז לנו ישועה ישית. העיר ירושלים, שהיתה מאז תמיד לנו לעז ישועה, ישית המושיע את חומותיה ואת חילה: וחל. חומה נמוכה שלפני החומה הגבוהה: (ב) פתחו שערים. שלה, ויבא לתוכה גוי צדיק: שמר. שמר וצפה בגלותו ימים רבים לאמונתו של הקדוש ב״ה שיקיים הבטחתו, שהבטיח על פי נביאיו לגאלם: שמר. ממתין, וכן (בראשית ל״ז) ואביו שמר את הדבר, וכן (דברים ז׳) ושמר ה׳ אלהיך לך: (ג) יצר. שהיה סומך על הקב״ה ונשען עליו בחזקה, שלא זז מאמונתו בשביל שום אימה ויסורין: תצר. שיהא שלום, כי בך היה בטוח, לפיכך הגון לך לנצרו: (ד) כי ביה ה׳.

מצודת ציון

יד אבשלום. (ש״ב י״ח): (יב) ומבצר משגב. פתרון אחד להם מענין חוזק וכפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י״ב) והדומים: השח. ענין השפלה כמו ושח רום אנשים (לעיל ב׳) וכפל המלה בשמות נרדפים ואמר השפיל וכדרך המקרא:

כו (א) ישית. ענין שומה כמו שתו בשמים פיהם (תהלים ע״ג): חמות. כמו בחומות: וחל. היא החומה הנמוכה שלפני הגבוהה כמו ויאבל חל וחומה (איכה ב׳): (ב) שמר. ענין המתנה ותקוה כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל״ז): (ג) יצר. ענין פעולת המחשבה כמו וכל יצר מחשבות לבו (שם ו׳): סמוך. ענין השענה: תצר. ענין שמירה כמו יצרנהו כאישון עינו (דברים ל״ב): (ד) עדי עד. עד עולם וכן שוכן עד (לקמן נ״ז): צור. ענין חוזק:

מצודת דוד

והם המגדלים הגבוהים ר״ל לא יועילו לו המגדלים: (יב) חומותיך. אל מול מואב יאמר: עד עפר. כפל הדבר פעמים רבות להורות על גודל ההשפלה והאבדון:

כו (א) ביום ההוא. ביום מפלת גוג: עיר עז לנו. ירושלים שהיתה לנו למעוז מעולם הנה גם עתה ישים האל ישועה בחומתה וחילה ולא תפלוט בהם יד האויב: (ב) פתחו שערים. פתחו שערי ירושלים ולא תפחדו מן האויב: ויבא. בפתחו השערים יבוא ישראל שהוא שומר ומצפה להאמנת הבטחת האל: (ג) יצר סמוך. המחשבה שהיא נשען על האל השלום תצור אותו לבל יחרד וכפל מלת שלום לחזק הדבר: כי בך בטוח. ר״ל כן ראוי הדבר הואיל ובטח בך: (ד) בטחו ביהוה. כאלו מזרזים אלה לאלה ואומרים בטחו בה׳ עד עולם כי בו תלוי החזק עולם הזה ועולם הבא וככל בא

חזון ישעיהו

באור המלות

חברו, וכאילו אורב בידיו לאחוז הנלחם ולתפשו: (יב) ומבצר. ממה שהתחיל לדבר בנכח נראה כי מבצר שם עיר בצר ובצרה אשר באדום, שנקראת בשם בצרה על שהיתה עיר מבצר, וכן בתהלות (ק״ח) מי יובילני עיר מבצר מי נחני עד אדום לדעתי ר״ל עיר בצרה אשר באדום, וזה תגביל המליצה: השח השפיל עיין לקמן (כ״ו ה׳):

(א) ישועה ישית. כמליצה זו לקמן (ס׳ י״ח) וקראת ישועה חומותיך, וחומה היא הגדולה. וחיל הקטנה: (ג) יצר. כח המצייר אשר בלב. כי יצר לב האדם רע, ליצר מחשבות לבב עמך, ושלום הראשון הוא דבור הקריאה (וואקאטיף):

באור הענין

(יב) **ומבצר**, עתה שב אל אדום, אומר אתה **מבצר** שהיא עיר בצר ובצרה אשר באדום, גם אתה אל תתגאה כי משגב חומתיך השח ואח״כ השפיל לגמרי, עד שיגיענה לארץ מטה מטה ואח״כ יגיענה עד עפר שיהיו דומים כעפר הארץ שלא יוכר רושם כלל אם היה פה איזה משגב וחומה:

כו (א) **ביום**, היא נבואה עתידה, או נתקיימה בימי חזקיהו. **עיר** מצייר כי השבים מן הגולה בימי חזקיה שהם עשרת השבטים שבו רבים מהם, (או מוסב על לעתיד) יאמרו יש לנו **עיר עז** שהיא ירושלים, אבל חומתיה לא יהיו בצורים ע״י בנין בני אדם רק **הישועה ישית** ה׳ להיות אליה חומה וחיל, ישועת ה׳ היא תהיה משגב ומבצר לה: (ב) **פתחו**, אומרים אל השוערים שיפתחו השערים ויניחום לבא אל העיר, כי עד הנה היו השערים סגורים לפניהם מפני שני טעמים. א] מפני שעשרת השבטים עבדו ע״ז והיו נבדלים עי״כ מאנשי יהודה, עז״א כי עתה **יבא גוי צדיק** עובד ה׳. ב] מפני שמרדו במלכות ב״ד מימי ירבעם ואילך, לעומת זה אמר **שמר אמנים** כי מעתה לא יהיו לשני ממלכות עוד: (ג) **יצר**, מסב פניו אל השלום, אומר **אתה השלום**, **יצר סמוך תצור שלום**, יצר ומחשבות לב הסמוך ונשען בתקפו ואמונתו, תנצרנו אתה שלום! שיהיה לו שלום באמת, כי בך אתה השלום! על ידך יהיה הלב הזה בטוח ולא יירא רע: (ד) **בטחו**, משיבים להם לא על השלום תבטחו רק בטחו בה׳, ואז תהיה בטחונם קיים **עדי עד** בלי הפסק, **כי ביה** ר״ל הדבר שנבטח עליו צריך שימצא אלו שני תנאים, א] היכולת שיוכל למלאות בקשת הבוטח, ב] ההתמדה שלא יופסק יכולתו או תשתנה רצונו בשום פעם, כי בזולת אלה התנאים לא נוכל

בַּיהוָה עֲדֵי־עַד כִּי בְּיָהּ יְהוָה צוּר עוֹלָמִים׃ ה כִּי הֵשַׁח יֹשְׁבֵי מָרוֹם קִרְיָה נִשְׂגָּבָה יַשְׁפִּילֶנָּה יַשְׁפִּילָהּ עַד־אֶרֶץ יַגִּיעֶנָּה עַד־עָפָר׃ ו תִּרְמְסֶנָּה רָגֶל רַגְלֵי עָנִי פַּעֲמֵי דַלִּים׃ ז אֹרַח לַצַּדִּיק מֵישָׁרִים

ת"א כי השח, ר"ה ל"א: תרמסנה. חגיגה ו':

רש"י

כי יש לסמוך עליו, שהוא דחילא דה', סלע וצור מחסה עולמים: (ה) יושבי מרום. צור ושאר ארצות: (ו) רגלי עני. מלך המשיח, שנאמר בו עני ורוכב על החמור (זכריה ט'): פעמי דלים. ישראל שהיו דלים עד הנה: (ז) ארח לצדיק מישרים. אורח שהיא מיושר לקיבול שכרו של צדיק, אתה ה' באתה אל ישר תפלס מעגל צדיק להוליכו באותו אורח שיקבל שכרו, והצדיק הוא יעקב וזרעו, וכה פתרונו:

מצודת דוד

ממנו יתברך: (ה) כי השח. הוא השפיל האומות אשר ישבו במרום המעלה: קריה. וכן השפיל כל קריה חזקה: ישפילנה. וכן ישפיל אותה עוד עד הארץ ועד העפר וכפל הדבר כמ"ש לפי מרבית ההשפלה: (ו) תרמסנה רגל. הרגל תרמוס אותה וזהו שפירש לומר רגלי עני תרמוס והם ישראל שהמה מוכנעים כעני ואביון: פעמי דלים. כפל הדבר כמ"ש: (ז) ארח לצדיק מישרים. רצה לומר כל זה הגדולה והממשלה תהיה להצדיקים בעבור כי אין אורח לכל צדיק וצדיק כי אם ללכת בדרך ישר ולא ינטה ממנה: ישר. אתה האל הישר הלא תפלס ותשקול מעגל כל צדיק וצדיק ותדע שכן הוא:

מצודת ציון

(ה) השח. ענין השפלה: מרום. מל' רום וגובה: קריה. עיר: נשגבה. חזקה: (ו) תרמסנה. ענין דריכה: פעמי. רגלים שפוסעים בהם כמו הרימה פעמיך (תהלים ע"ד) (ז) ארח. דרך: מעגל. שביל ומסילה וכן הדרכתיך במעגלי יושר (משלי ד'): תפלס. תשקול בפלס והוא שם הכלי ששוקלין

חזון ישעיהו

באור הענין

לבטוח בו בטחון שלם, ושני אלה התנאים לא ימצאו רק אצל ה', א] כי ביה ה' שהוא הנצחי שהוי תו מתמדת, ב] שהוא צור עולמים, הוא חוזק כל העולמים שכל העולמות נשענים עליו ועל ידו ימצא להם הקיום והחוזק, וממילא יכלתו מושלם על הכל: (ה) כי, ר"ל שאז בל תיראו כי יתקוממו מי נגדכם להרע לכם, כי הלא ראיתם, איך השח יושבי מרום התקיפים מצד מקומם, וגם קריה נשגבה מצד עצמה, השח אותה מכבר וגם מעתה ישפילנה עוד יותר, וההשפלה יהיה עד ארץ, ויותר מזה שיגיע אותה שתהיה שוה עם עפר הארץ שלא יוכר רושם ממנה כלל, עד כי. (ו) תרמסנה רגל, מצד שנשברה עד היסוד בה ולא לבד רגלי גבור רק אפי' רגלי עני, עד כאן דברי השיר, מכאן ואילך ישפוך החוזה רגשות נפשו ומתפלל על שלות הרשעים ויסורי הצדיקים: (ז) ארח, טרם החל תלונתו על שלות הרשעים, בא כמתנצל, שלא בא אל השאלה הזאת בדרך תלונה כאילו מסתפק בהנהגת ה', כי יודע זאת שמשפטי ה' אמת צדקו יחדו, רק בא לבקש על זאת ולשאול שיגלה עיניו על הרשעים, וכמו שנהגו כל החוזים בעת דברו על השאלה הזאת שהניחו תחלה ליסוד מוסד, כי ודאי דרכי ה' טובים אחד רק שרצוי לעשות כן כדי שלא יהיה זאת מכשול לבני אדם לסור עי"כ מדרכי ה', כמ"ש אסף (תהלות ע"ג) טרם החל השאלה על זאת, **אך טוב לישראל אלהים לברי לבב ואני כמעט נטיו רגלי**, ר"ל ידעתי זאת כי טוב אלהים שהוא מה"ד ולא יסתפקו בצדק הנהגתו ברי לבב, אבל עקר דברי הם מפני כי אני כמעט נטיו רגלי, וכן אמר ירמיה (י"ב) **צדיק אתה ה' כי אריב אליך** (ר"ל זאת ידעתי כי מצדך אין עול בהנהגה, ואם רשעים ישליו בוגדים שלו ראש, אין ספק אצלי כי יש בזה חכמה ויושר אשר לא יבין אותה האדם, כי מה האדם שישכיל החכמה האלהית ואמתתה, רק **משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה**, הלא ע"י אשר **נטעתם גם שרשו** ע"ז **ילכו גם יעשו פרי** להרטיא את הרבים ולרפות יד המאמין באמרם שוא עבוד אלהים וכו' ועתה אנחנו מאשרים זדים וכו' (מלאכי ג'), וכן הקדים החוזה פה, אומר ידעתי זאת כי **ארח לצדיק מישרים** ר"ל הארח הראוי שילך בו הצדיק הם המישרים, הצדיק

באור המלות

(ה) השח ישפילנה. כבר בארתי למעלה (כ' ט') כי השח הוא שינוי בכמות העצם, ושפל הוא העתקה מקומית, ר"ל תחלה השח כמותם ואח"כ השפילם: עד ארץ עד עפר, ארץ כולל יותר מעפר, כי עפר מציין רק עפר הארץ תלמעלה, ולפ"ז כשיבואו נרדפים יחד, אם יכוין בשם ארץ על האדמה אשר בבטן הארץ. יהיה העפר על הארץ, כמ"ש אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו (איוב י"ד) שהגזע מלמעלה והשורש מלמטה, ואם יכוין בשם ארץ נקודת המטה בהגבלה נגד הרום, יהיה העפר שפל יותר, ור"ל ישפילנה עד ארץ שלא תהיה למעלה רק למטה, ומוסיף כי יגיענה עד עפר שתהיה כעפר ואפר, וע"ל (כ"ט ד'): (ו) רגלי עני פעמי דלים, כבר בארנו במק"א גדר שם עני, שמציין עוני הנפש ושפלת הרוח בין שי"ל ממון בין שא"ל, שכל כפי המקום שנ' שתואר הזה, ודל מציין חסר ממון או שכל או בריאות וכדומה. ודוד קרא א"ע תמיד עני לא דל, על שפלות רוחו שאיננו רודף אחר תאוה וכבוד, ואמר (למעלה ט' ב') להטות מדין דלים ולגזול משפט עניי עמי, כי העני הנכנע איננו בא בדין ודברים רק אם משפטו מבואר, כמש"ש בהבדל בין דין ומשפט, ועז"א תחלה תרמסנה רגלי עני שהוא שמלך הצדיק, ואח"כ פעמי דלים אף הדלים ירמסוהו. וכן יש הבדל בין רגלי ופעמי, כי רגל כולל כל הרגל, ופעם רק הצעד, ומוסיף שאף בצעד ומדרך כף

צריך

יָשָׁר מַעְגַּל צַדִּיק תְּפַלֵּס׃ (ח) אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה קִוִּינוּךָ לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת־נָפֶשׁ׃ (ט) נַפְשִׁי אִוִּיתִךָ בַּלַּיְלָה אַף־רוּחִי בְקִרְבִּי אֲשַׁחֲרֶךָּ כִּי כַּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטֶיךָ לָאָרֶץ צֶדֶק לָמְדוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃

רש"י

אורח צדיק, ליטול שכר מישרים שנוהג בהן: ישר. אתה הקב"ה, מעגל רגלי הצדיק תפלס לו לאותו אורח. פילוס זה ל' קונטרפש"יר בלעז, כמלך היושב ומחשב ושוקל בלבו איזה יכשר, הזה או זה, כך יישר בלבו, להוליכו בדרך קיבול שכר, על כל אשר הנהיג מעשיו לפניך בכשרון: (ח) אף ארח משפטיך ה' קוינוך. כאשר צפינו לקיבול הטובה מאתך, אף כך קוינו להראותנו אורח משפטי נקמתך ברשעים: לשמך ולזכרך תאות נפש. אותה נפשנו לראות שם שיצא לך מאז, לעשות נקמה בצריך: (ט) נפשי אויתיך, בגלותי שדומה ללילה, לעשות את אלה: אף רוחי בקרבי אשחרך. אתחנן לך לכל זה, למה. כי כאשר משפטיך באים לארץ. שאתה עושה משפט ברשעים: צדק למדו יושבי תבל. למדים להצדיק את דינך

מצודת ציון

בו כמו ושקל בפלס הרים (לקמן מ'): (ט) אויתך. מל' תאוה: אשחרך. ענין דרישה כמו שוחר טוב (משלי י"א):

מצודת דוד

(ח) אף ארח משפטיך. אף בבוא לנו אורח משפטיך לייסר אותנו ביסורי הגולה עכ"ז קוינו לך ולא שיינו מהיואשים מן הגאולה: לשמך ולזכרך. היא הוא כי בשם יזכר וכפל בשמות נרדפים: תאות נפש. תאות כל נפש היתה להזכיר לנו שמך ולומר לנו דבר מאתך: (ט) נפשי אויתך. נפשי התאוה לך בלילה היא עת שמחשבת האדם פנויה ממחשבות הטורדות: אף רוחי בקרבי. ר"ל כל עוד שרוחי בקרבי אשחר ואדרוש לך: כי כאשר וגו'. ר"ל כי אמרתי גם המשפט לטובה היא כי כאשר יבוא משפט

חזון ישעיהו

באור המלות

פעמיהם יהיה די בכחם להשיגתהו: (ז) מעגל צדיק תפלס. ההבדל בין מעגל, ובין דרך ארח נתיב, בארתי בספר משלי, כי מעגל מורה תמיד הדרך הסבובי, בעת שצריך לסבב את דרכו. והמדה אשר על פיה יכונו להגיע ע"י הסיבוב, הוא אל מחוז החפץ נקראת פלס, פלס מעגל רגליך (משלי ד') וכל מעגלותיו יפלס (שם), ובדרכי הנפש, יאמר שם מישרים על הדרך הישר האמצעי, ומגביל לו שם מעגל הנאמר על דרך הסבובי, צדק ומשפט ומישרים כל מעגל טוב, (שם ב') מישרים הוא הדרך האמצעי, ומעגל היא הסבובי, הדרך האמצעי הוא תמיד טוב (כמ"ש הרמב"ם בדעות ובח' פרקים) אבל הסבובי לפעמים טוב ולפעמים רע, לכן אומר כל מעגל טוב, ובבאורי על משלי בארתי כ"ז באורך: (ח) אף. מלת אף מורה רבותא ודבר חדש, וזה המבדיל בינו ובין מלת גם: לשמך ולזכרך. כבוד ה' יוכר עפ"י שני דרכים, א] ע"י הבחינה בכלל הבריאה, כי כולם מעשי ידיו, ב] ע"י הבחינה בנפלאותיו המתחדשים בכל דור שמכות והאותות והמופתים, הראשון נקרא שמו, והשני זכרו. ועז"א זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור (שמות ג') ושם בארתי יותר. תאות נפש דבור הקריאה, אתה תאות נפש: (ט) נפשי. לדעת המפ' חסר בי"ת בנפשי, ואנכי בארתיו שהוא דבור הקריאה אל ה' וכ"ה בזהר, וההבדל בין נפש ורוח מבואר אצלי במק"א, שרוח פרטי ונעלה יותר מן נפש, ופורש פה על עת היקיצה שאז פועל מרוח המתעורר וכל כחותיו. ובעל האשחרך נגזר לדעתי

באור הענין

צריך ללכת במישרים בל ישאל ובל יסתפק ובל יתרעם על ההנהגה העליונה רק להאמין כי הכל בצדק וביושר, ומ"מ אתה ישר, אתה ה', **מעגל צדיק תפלס**, עת שהצדיק נוטה מן הארח שהוא הדרך הישר והולך במעגל שהוא הדרך הסבובי, וזה ממליץ עת שהצדיק חוקר ומתפלסף בדרכי ההנהגה ושואל שאלות מדוע דרך רשעים צלחה? (כמו שחקרו ע"ז הנביאים אסף חבקוק ירמיה ודומיהם) לא תחשוב לו זאת לחטא, כי אתה את מעגל הסבובי הזאת תפלס ותשקל במאזני צדק וידעת לבבו כי לא בא כמכחיש וכנוטה ונלוז מן הדרך רק כמי שהולך בדרך סבובי למען יגיע על ידו למחוז חפצו, ור"ל אם אדבר ואתפלל עתה על שלות הרשעים ידעת זאת בוחן לבב, כי לא באתי כמתלונן וכמכחיש רק כמתאונן ומתפלל. ואחר ההקדמה הזאת מתחיל תפלתו: (ח) אף, אומר הנה לא אשאל על יסורי הצדיקים כי התשובה על זאת גלויה ומבוארת, כי לא כאשר יראה האדם יראה האלהים ואם אנחנו נדמה לנו שפלוני הוא צדיק יוכל להיות שהוא רשע בהסתר, וכן אמר ירמיה צדיק אתה ה' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה, ר"ל אם אריב אליך את ריבי מדוע הבאת עלי יסורין ידעתי כי תצדק רק שאלתי הוא מדוע דרך רשעים צלחה, הלא הרשע רשעתו גלויה ומפורסמת ואא"ל שהוא צדיק ומדוע מצליח, וז"ש גם בעת שתתנהג עמנו באורח משפט מ"מ קוינוך, כי אך **לשמך ולזכרך** קוינו אתה ה' שאתה **תאות נפש**! כי ע"י המשפט שאתה עושה שמך מתגדל בעולם: (ט) **נפשי**, הוא דבור הקריאה אתה ה' שאתה נפשי! המחיה והמניע והמנהיג אותי כנפש המחיה ומניע ומנהגת את הגויה, הן **אויתך בלילה** גם בעת החשך והצרה אויתי רק אותך ואשמח ביסורין כי ע"י מתגדל שמך, **אף רוחי בקרבי**! אתה ה' אשר אתה רוחי אשר בקרבי, **אף אשחרך** ר"ל בעת יעלה השחר ויאיר את הלילה, אתה הוא השחר המאיר וגולל חשך מפני אור, (ויען שבלילה בעת השינה לא נשאר באדם רק הנפש, ובשחר בהקיצו יבא בו הרוח, קורא אותו במליצתו שהוא נפשו בלילה, ורוחו השב אל קרבו בעת השחר, ר"ל הוא המשגיח עליו להיטיב לו בעת הצרה בעת שנדמה

כי

י יֻחַן רָשָׁע בַּל־לָמַד צֶדֶק בְּאֶרֶץ נְכֹחוֹת יְעַוֵּל וּבַל־יִרְאֶה גֵּאוּת יְהוָה׃ יא יְהוָה רָמָה יָדְךָ בַּל־יֶחֱזָיוּן יֶחֱזוּ וְיֵבֹשׁוּ קִנְאַת־עָם אַף־אֵשׁ צָרֶיךָ תֹאכְלֵם׃ יב יְהוָה תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ כִּי גַּם־כָּל־מַעֲשֵׂינוּ

ת"א יוחן רשע. מגילה ו': ה' תשפות. ברכות נ"ו:

רש"י

ולהודות על מדותיך, שרואים הרועה לוקה, והלדיק מקבל שכר טוב: (י) יחן רשע בל למד לדק. וכי יש לך לחון את עשו הרשע, אשר דר בין שני לדיקים ולא למד לדק: בארץ נכחות. ירושלים ובית המקדש: יעול. לשלול ולבוז ולהשחית: ובל יראה גאות ה', לא חשב בעיניו גדלך וגאותך, ובל יראה לבן רגילות והמידות, לא ראה לא השב, כמו ככה יעשה איוב (איוב א'): (יא) ה' רמה ידך וגו'. ראיתי מדרשי אגדה רבים למקראות של פרשה זו עליונה ותחתונה, ואינם מיושבים לא על דקדוק הלשון, לא על סדר המקראות, והוצרכתי לבאר אותה על אופני סדרה, ומדרש אגדה יש שמבקש הנביא שלא יראו עובדי ע"א בטובתו של הקב"ה בהיטיבו לישראל, אמר לו מוטב שיחזו ויבושו, ואין זה אחר הלשון, שאין כתוב כאן הרימה ידך, ועוד שאף התיבה הלוקה מתיבה כיולא בה כל יד רמה שבמקרא טעמו למטה, וזה טעמו למעלה, כמו (בראשית ל"ז), הנה קמה אלומתי, וכמו (רות א') הנה שבה יבמתך, שכולו לשון עבר, אף זה, ה' בהסתלקות יד גבורתך מעל לריך, בל יראו גבורתך, כי ראו דרכם נלחה, בבקשה ממך יחזו ויבושו קנאת עם, בטובה שתיטיב לעמך, אף בעלמם יראו משפט נקמתך, שתאכלם האש: (יב) תשפת. תכין, וכן שפות הסיר (מ"ב ד'),

מצודת דוד

בארץ אז יושבי תבל למדו לדק ועזבו הרשע מפחד המשפט הבא: (י) יחן רשע. ר"ל וכי מהדין שיוחן הרשע הנה בל למד לדק אף מיראת המשפט: בארץ נכחות יעול. עם כי הוא בארץ שבו לעשות נכחות וניכרו בעבור המשפט הבא הנה הרשע הזה לא כן ועשה כי אחז דרכו לעוות כוד: ובל יראה. והיינו מהסתכל בגאות ה' ר"ל הושב שבא במקרה ולא מעשה ה' המה שמתגאה לשלם גמול: (יא) רמה ידך. כשרמה ידך להכות בהרשעים הללו אינם מסתכלין שרמה ידך כי יחשבו למקרה: יחזו. לכן יראו תשועת ישראל ויבושו אז בראותם הקנאה שיקנא ה' לעמו כי אז לא יוכלו לחשוב שבא במקרה כי יראו מעט עם נושעים מעמים רבים: אף אש. ר"ל אף יראו משפט נקמתך בהאש תאכל לריך והם הלרים לישראל וכאלו לרו למקום: (יב) ה' תשפת וגו'. ר"ל

מצודת ציון

תבל. כן נקרא מקום המיושב: (י) יחן. מל' חנינה וחסד: נכחות. ענין ישרות כמו נכוחים למבין (משלי ח'): יעול. מל' עול: (יא) יחזיון. ענין הסתכלות כמו ואתה תחזה (שמות י"ח): קנאת. ענין נקמה: (יב) תשפת. ענין

חזון ישעיהו

באור הענין

כי רוח העולם שיוא ההשגחה הפלטיית מסתיר פניה, והוא המעורר אותו בעת הישועה עת יופיע רוחו עליו) כי כאשר (יבואו) משפטיך לארץ, עי"כ למדו יושבי תבל לעשות לדק, כי יראו שיש אלהים שופטים בארץ: (י) יחן, אבל עקר שאלתי הוא איך יחן רשע? למה הרשע נוליח? ומבאר כי משני טעמים ראוי שיענש הרשע, א] מלד עלמו לתת לו כרשעתו, וכשגם שאין מענישים אותו מוסיף והולך ברשע, ועז"א איך יוחן רשע הלא עי"ז לא למד צדק רק מרשיע והולך, ב] מלד אחרים שעי"ז רבים מהמוטטים מיראת ה', ועז"א הלא בארץ שעשו בה נכחות עד עתה יעול גורם שיעשו עולה ויסורו מן הלדק באופן שמחטיא את הרבים ולמה בל יראה גאות ה'? שיש שופט הגומל לרשע כרשעתו?: (יא) ה', אומר ידעתי כי יש הסובה על זאת שלכן אין ה' מעניש את הרשע תיכף, כדי שיהיה מקום לבחירה, שאם היה ה' מעניש תיכף היו מתיראים לעשות רע והיו מוכרחים במעשיהם כמ"ש אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני אדם בהם לעשות רע, שאם היה מעניש תיכף היו מתיראים מן העונש, אבל הנביא משיב ע"ז לאמר ה' מה שרמה ידך כדי לבל יחזיון ר"ל שמרום משפטיך מנגדם מעט לבל יחזו וכדי שיהיה מקום לפני לדדי האפשר לעשות רע או טוב, לדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, אני אומר כי טוב יותר כי יחזו ויבושו ממעשיהם הרעים כי כבר נגמלא כאתם עד שראוים לקבל ענשם, משני פנים, א] קנאת עם ראוי שתקנא על מה שעשו לעמך ולהושיעם, ב] אף אש צריך ההב שהבעירו הם בעלמם ראוי שתאכלם, כי כבר הרבו המוקד עד שהיתה למדורה גדולה: (יב) ה', אחר שטען שראוי שיעניש ה' את הרשע כי כבר נתמלא סאת

באור המלות

מן שם שחר: (י) נכחות יעול. באורתי לקמן (נ"ט י"ד) כי נכוחה פורט על ענינים שבין אדם למקום, והמשפט עלקנותיו מגנת ה' מלכוון דרכיו נגדו נקרא מעול, עיי"ש, והוא מגביל נגד לדק שפורט דוקא דברים שבין אדם להברו, כנ"ל (א' כ"א). ור"ל בל למד לדק, בין אדם לחברו. בארץ נכחות יעול, בין אדם למקום: (יא) רמה, פעל עבר כי טעמו מלעיל, כמו הנה קמה אלומתי, הנה שבה יבמתך, אף אש צריך לדעת המפרשים כאילו כתוב אף צריך אש תאכלם, ולדעתי הוא סמוך, אש של צריך, גם י"ל"פ אף מענין כעס, אף אש, כעס אש של צריך, ע"ד עלה עשן באפו: (יב) תשפת. המדבק דבר במקום הראוי הנאות לו, ועקרו על שפיתת הקדרה על מכונתה. שפות

פָּעַלְתָּ לָּנוּ׃ יג יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעָלוּנוּ אֲדֹנִים זוּלָתֶךָ לְבַד־בְּךָ נַזְכִּיר שְׁמֶךָ׃ יד מֵתִים בַּל־יִחְיוּ רְפָאִים בַּל־יָקֻמוּ לָכֵן פָּקַדְתָּ וַתַּשְׁמִידֵם וַתְּאַבֵּד כָּל־זֵכֶר לָמוֹ׃ טו יָסַפְתָּ לַגּוֹי יְהוָה יָסַפְתָּ לַגּוֹי נִכְבָּדְתָּ רִחַקְתָּ כָּל־קַצְוֵי־אָרֶץ׃ טז יְהוָה בַּצַּר פְּקָדוּךָ צָקוּן לַחַשׁ מוּסָרְךָ

ת"א ה' אלהינו. ספר הזוהר פ' שמות: רפאים וגו'. ספר הזוהר פרשת בראשית: ותאבד. סנהדרין ק"ו:

רש"י

וכן לעפר מות תשפתני (תהלים כ"ב), ויש לפתור את כולן לשון שימה, תשים שלום לנו: כי גם כל מעשינו, הרעים: פעלת לנו. כנגדם לקחנו מידך ככל חטאתינו: (יג) בעלונו. נעשו לנו אדונים ונגשונו: זולתך. בדבר שלא כרצונך, דרוש לאלהים אחרים, לעבור על תורתך, ואנחנו לבד בך הזכרנו, ולא נזכיר שם אלהותו באל אחר, אלא בו לבדו: שמך. שם אלהותך נזכיר, לאמר כי אלהינו לבד הוא אלהים: (יד) מתים בל יחיו. יהי רצון מלפניך, שלא יחיו הרשעים האלה לעולם הבא, והרפאים האלה שריפו ידיהם מתורתך, בל תהיה להם תקומה: לכן פקדת ותשמידם. הלא פקדת עליהם כבר והשמדם באמרי פיך, כענין שנאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק (שמות י"ז): (טו) יספת לגוי. לישראל יספת להם תורה וגדולה וכבוד, וכל כמה שיספת להם נכבדת, שהם מודים ומשבחין לפניך על כל הטובה, מה שלא היה כן מנהג העכו"ם, וע"כ ריחקת מלפניך כל שאר קצוי ארץ, הרי בטובתם כך עושים ישראל לפניך קילוס וכבוד, ובצר להם. (טז) ה' בצר

מצודת ציון

עריכה וסדור כמו שפות הסיר (יחזקאל כ"ד): בעלונו. ענין אדון ומושל כמו אם בעליו עמו (שמות כ"ב): זולתך. כמו בלעדך: (יד) רפאים. הם המתים שנרפו ונחלשו ע"י המיתה וכפל הדבר במ"ש: פקדת. ענין בואת הפורעניות כמו יפקוד ה' על צבא המרום (לעיל כ"ד): ותשמידם. ענין כליון: כל זכר. שום זכר וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כ') ור"ל שום מלאכה: למו. להם: (טו) יספת. מל' הספה: כל. כמו בכל וחסר הבי"ת: (טז) פקדוך. ענין זכרון כמו וה' פקד את שרה (בראשית כ"א): צקון. מל'

מצודת דוד

אתה ה' תערוך לנו שלום כי גם כל המעשים הבאים עלינו בין טוב בין רע הלא הכל אתה פעלת ולא באו במקרה וא"כ הואיל והכל בידך ערוך לנו שלום: (יג) ה' אלהינו וגו'. הוא דרך רצוי לומר ראוים אנו לשלום כי הלא אדונים רצו למשול בנו בדבר שהוא זולתך ר"ל שלא כרצונך כי רצו לכוף אותנו על העכו"ם: לבד בך. אבל לא שמענו אליהם כי בך לבד נזכיר שמך לומר שאתה לבדך נקרא אלהים ואין מי לשתף עמך: (יד) מתים. כי אמרנו שלא העכו"ם המה כמתים ואין בהם חיות: בל יקומו. לא יוכלו לקום על רגליהם: לכן פקדת. אתה ה' פקדת על עובדיהם ותשמידם ותאבדם מבלי היות להם שום זכרון: (טו) יספת לגוי ה'. כל מה שיספת לייסר עמך פעם אחר פעם עכ"ז הודו כבודך לא מרו בך ואף כי הרחקתם ממקומם ללכת גולה בכל קצות הארץ לא זזו ממך: (טז) בצר. בעת בוא צרה עליהם זכרו

חזון ישעיהו

באור המלות

הסיר שפות: (יג) בעלונו, בעל מורה על הקנין שי"ל בגוף הדבר ולכן בא גם על דברים שאין בהם רוח חיים ובעל השור נקי, לא כן שם אדון, שעקרו על האדנות והגדולה: (יד) מתים רפאים. מתים נקראו בעת המיתה, ואחר שנכנס בקבר נקראו רפאים, (תהלות פ"ח י"א, משלי כ"א ט"ז): (טו) לגוי. בארתי למעלה (א' ד') שבא לרוב על האומות, ואם בא על ישראל יציין הריבוי היותו גוי גדול: (טז) צקון, לדעתי הוא מנחי העי"ן מענין צרה וצוקה, ובא ע"מ פעלון כמו זדון גאון שאון, כי לדעת המבארים מענין יצק יהיה ד משקלו עלון, ולא מצאנו משקל זה בשום מקום. וכבר בארתי למעלה ד (א' כ"ב) ההבדל בין צרה וצוקה שצוקה מציין צוקת הנפש הפנימית (פערצווייפלונג). לחש, נבדל מן סוד במה שמורה על להוציא מפה לאזן, כנ"ל (ג' ג') ור"ל

באור הענין

סאת רעתו, חוזר לטעון כי ראוי ג"כ אשר מעתה תשפת שלום לנו, כי הגם שהעונש שהבאת עלינו היה בצדק על מעשינו הרעים הלא גם על כל מעשינו הרעים כבר פעלת לנו את העונש הראוי עליהם (ומלת גם מגביל אל הקודם, ר"ל אני מבקש חנינה אל הרשע יען כי נתמלא סאת רעתו. גם אנחנו נתמלא סאת העונש על מעשינו וראוי ג"כ שמעתה תשפות שלום לנו): (יג) ה' אלהינו, מבאר והולך את שאלתו השנית שראוי שישפות שלום לישראל, כי הלא בעלונו אדונים החזיקו בנו כקנין כספם ורצו להכריחנו שנהיה זולתך שנכפור באמונתך ויחודך, ואנחנו לא הקשבנו להם, רק לבד בך (לבד) נזכיר שמך, רק אותך החזקנו לאלהים ולבד את שמך הזכרנו לא שם אלהי נכר, וא"כ הכי מהראוי הוא אשר ע"י שדבקו בך ולא רצו לכפור באלהותך, עי"כ יהיו. (יד) מתים בל יחיו, לעולם, וכי ראוי שע"י שקדשו שמך ימותו מיתת עולם או יהיו רפאים ולא יקומו, הכי אפשר כי לכן בעבור שדבקו באלהותך פקדת ותשמידם עד שהאבדת כל זכר למו שנאבדו הם וכל אשר להם, ר"ל הלא על קדושת שמך מתו, בעבור יחודך כרעו לטבח, וראוי כי תחיים ותראם בישועתך: (טו) יספת, (טענה שניה) ראה נא ההבדל בין ישראל לעכו"ם, הן יספת גדולה וכבוד לעובדי אלילים ויספת להם גדולה שנית, השאלך הכי עי"ז נכבדת? הלא אדרבה מזה נהיה חילול ה' כי עי"כ רחקת ממך כל קצוי ארץ, כי כל שיספת להגדיל העכו"ם הוסיפו להכעיסך וכן הוסיפו כל קצוי ארץ לכפור בך ולעבוד אלהי נכר: (טז) ה', אבל לא כן ישראל, לא לבד שזכרוך בגדולתם. גם בצר פקדוך ולא תלו הצרה במקרה

לָמוֹ׃ יז כְּמוֹ הָרָה תַּקְרִיב לָלֶדֶת תָּחִיל תִּזְעַק בַּחֲבָלֶיהָ כֵּן הָיִינוּ מִפָּנֶיךָ יְהוָה׃ יח הָרִינוּ חַלְנוּ כְּמוֹ יָלַדְנוּ רוּחַ יְשׁוּעֹת בַּל־נַעֲשֶׂה אֶרֶץ וּבַל־יִפְּלוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ יט יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן הָקִיצוּ

ת"א כמו הרה. ס' הזהר פ' כי תשא: הרינו חלנו. נדה ח': יחיו מתיך. כתובות קי"א סנהדרין צ' ס' הזוהר פ' חיי שרה ופ' ויקהל: הקיצו. סוטה ה':

רש"י

פקדוך. היינו מהרהרים אחר מדותיך: צקון לחש. שפך שיח ותפלה: מוסרך למו. בהיות מוסר יסוריך באין עליהם, וכך היא הפלתם. (יז) כמו הרה תקריב ללדת וגו' כן היינו מפניך. רואין אנו צרות מתחדשות וסבורים אנו שהם מיני סימני ישועה וגאולה, לפי שאנו מובטחים ליגאל מתוך צוקה וצרה כיולדה זו: מפניך. מפני גזירותיך: (יח) הרינו חלנו. חיל כיולדה, כאילו ילדנו. כאילו קרובים להגאל, והוא רוח ואין ישועה: ישועות בל נעשה ארץ. בכל סבלנו וצרותינו, אין אנו מכינים לנו ישועה: ובל יפלו. ואין נופלין העמים, שהם יושבי תבל, שכבשו ומלאו את הארץ, ויונתן תירגם בל יפלו לשון ונפלינו אני ועמך (שמות ל"ג), אין יושבי תבל יכולין לעשות פלא: (יט) יחיו מתיך. למעלה התפלל שלא יחיו הרשעים, וכאן התפלל שיחיו הצדיקים, בבקשה ממך יחיו אותן שמומתין עליך, יצא דבר מלכות מלפניך לומר. נבלתי יקומון. נבלות עמי שנבלו עצמן עלי, להם תהי תקומה, זו חילוף למה שכתוב למעלה, רפאים בל יקומו, אבל אלו יקומון: הקיצו ורננו. כל זה יאמר להם הקב"ה.

מצודת דוד

בו ודורשי' אליך בתפלה: צקון לחש. שפיכת תפלה מלוי ניניהם כאשר בא להם מוסרך: (יז) כמו הרה. ר"ל זכה ואמרו בתפלתם הנה כמו אשה הרה אשר תקרב ללדת שאז מתחזק החלחלה ותזעק בעבור יסורי חבלי הלידה כן היינו גם אנחנו חלים ורועדים מפני זעמך: (יח) הרינו חלנו. לפי שאנו מובטחים להגאל מתוך קושי השעבוד לכן אחז במשל מאשה לידה שיש לה לצער הריון וחיל הלידה ווולדת רוח בעלמא שאין לה במה להתנחם על הצער שסבלה ור"ל ואמרו בתפלתם הלא דמינו לאשת לידה הזאת כי סבלנו קושי השעבוד ואין במה להתנחם כי עדיין לא נעשה ישועה בארץ ועדיין לא נפלו האומות שכבשו ומלאו פני תבל: (יט) יחיו מתיך. אמר דרך תפלה ובקשה קרב יום יעמדו בתחיה אלו המומתי' על קדוש שמך: נבלתי יקומון. יצא דבר מלכות מלפניך

מצודת ציון

יצוקים ושפיכה ויאמר כן על הרבות התפלה וכן ישפוך שיחו (תהלים ק"ב): לחש. ר"ל תפלה הנאמרה בלחש ובקול נמוך: מוסרך. משפט יסורין: למו. להם: (יז) תחיל. מל' חיל וחלחלה: בחבליה. הם מכאובי הלידה כמו שמה חבלתך אמך (ש"ה ח'): מפניך. ענין כעס וזעם כמו פני ה' חלקם (איכה ד'): (יח) הרינו. מל' הריון: חלנו. מל' חיל וחלחלה: (יט) נבלתי. אף גוף הצדיק המותת יקרא נבלה כמו את נבלת איש האלהים (מ"א י"ג): הקיצו. ענין

חזון ישעיהו

באור הענין

רק בהשגחה, ולא לבד בעת בא עליהם צרה גדולה, כי גם צקון שהיא צוקת הנפש אם בא עליהם איזה צוקה (פערצווייפלונג) **היה זה לחש מוסרך למו** היה זה למו לחש של מוסרך, כאילו לחשת לאזנם את מוסרך (כמ"ש ויגל אזנם למוסר, איוב ל"ו). ויותר מה כי גם בעת אשר. (יז) **כמו הרה**, בעת אשר **תקריב ללדת** שאז **תחיל ותזעק בחבליה** הגדולים **כן היינו מפניך** שהבאת לנו חבלים גדולים כאילו קרבה זמן הלידה והישועה, הגם שהישועה לא באה, בכל זאת לא אבדנו תקותנו, כי אז. (יח) **הרינו וחלנו כאילו ילדנו רוח**, מצייר כי הלידה שילדו אז מהחבלים העצומים ההם היה **רוח** רוח של נבואה, רוח של חכמה ודעת, רוח של תקוה, הוא הבן הנולד מן החבלים וההריון הזה, ומבאר מה הוא הרוח, — הרוח הנולד מנבא לנו לאמר "ישועות בל נעשה ארץ" רק פה בארץ החומרי לא נעשה ישועות, רק בעולם החומרי לא נושענו, **ובל יפלו (הישועות על) ישבי תבל** הגשמי הזה, ר"ל פה בעולם החומרי הזה ובחיים הגשמיים אין המקום שתחול בו הישועה האמתיית, ויושבי תבל אין ראוים לישועה הנשגבה אמתיית, אבל בכל זאת אין להתיאש, כי. (יט) **יחיו מתיך**, בעולם התחיה בעולם הנצחי אז יחיו המתים וישיגו הישועות המיועדות, ולא שיחיו הנשמות לבד כי גם **נבלתי יקומון** שגם הגוף יקום בתחיה. ואם החיים לא נושעו, **הקיצו ורננו אתם שכני עפר** כי הנה אתם השוכנים בעפר לא אבדה תוחלתכם, כי טל הטל שעלה למרום ממעשיך דומה **כטל הבא על האורות**, והם הירקות הגדלים ביום אחד כמו כמהים ופטריות צומחים במהירות גדול כן יצאו הגופים ע"י טל תחיה (וממשיל כמו שהטל בא מן האדים שמעלים הארצות והצמחים שמזיעים אד מימי אוירי (אויסדונסטען)

באור המלות

הצוקה היא למו גילוי בלחש, נגלות אזנם למוסר: (יז) תקריב ללדת. מצאנו בשלשה מקומות פעל קרב בהפעיל והוא עומד, פה, (בראשית י"ב י"א) ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה: (שמות י"ד יו"ד) ופרעה הקריב, ובזה נמצא לחז"ל דרוש שהקריב את ישראל לאביהן שבשמים, והנכון, שהקריב בהפעיל מורה העתקת התנועה, שהולך ומתקרב ועדן לא הגיע אל מקום חפצו: רוח. בשתופו' יורה על רוח גבורים רוח נכון, רוח חכמה ודעת רוח תקוה, ועל כל ענין נפשיי המתעלם בעוז ויוצא מכח אל הפעל כ"ש במק"א, וכן מצייר פה שנולד אצלם רוח נשגב מנבא להם נשגבות, ומעורר נפשם לתקוה ויחול: (יח) נעשה. נפעל עבר, והסר ב' בארץ, וכן צ"ל על יושבי תבל:

וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר כִּי טַל אוֹרֹת טַלֶּךָ וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל׃ כ לֵךְ עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ וּסְגֹר דְּלָתֶיךָ בַּעֲדֶךָ חֲבִי כִמְעַט־רֶגַע עַד־יַעֲבָור־זָעַם׃ כא כִּי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד עֲוֺן יֹשֵׁב־הָאָרֶץ עָלָיו וְגִלְּתָה הָאָרֶץ אֶת־דָּמֶיהָ וְלֹא־תְכַסֶּה עוֹד עַל־הֲרוּגֶיהָ׃

כז א בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל

יהיר י׳ • יתיר ו׳ •

ת"א כי טל. כתובות קי"א: לך עמי. קמא ס׳ סנהדרין כ"ט וק"ה עכו"ם ד׳ זוהר וישב: חבי. ברכות ז׳: ביום ההוא. ב"ב ע"ד:

רש"י

הקיצו ורננו לשון ציווי הוא זה: כי טל אורות טלך. כי נאה לך לעשות כן, שיהא טל אורתך ומזותיך להם כטל של אור: וארץ רפאים תפיל. ולארץ ולעפר תפיל את ארץ רפאים, שריפו ידיהם מתורתך. רפאים הפיל לפי שאמר ובל יפלו יושבי תבל, חוזר ואומר אתה הפילם, כי אין בצדקותינו כדי להפילם: (כ) לך עמי בא בחדריך. תשובה זו השיבוהו לנביא, לך עמי בא בחדריך, בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. דבר אחר התבונן על מעשיך בחדרי לבך, כך דרש רבי תנחומא: וסגר דלתך בעדך. תירגם יונתן עביד לך עובדין טבין דיגנון עלך, ורבי תנחומא דרש סגור דלתי פיך שלא תהרהר אחר מדת הדין: חבי. התחבאי מעט עד יעבור זעם, כי אמת (אז) הפקוד על שונאיך: (כא) כי הנה ה׳ יוצא ממקומו וגו׳. ממדת הרחמים למדת הדין: ישב הארץ. הוא עשו והר שעיר: על הרוגיה. שהרגו בישראל:

כז (א) **על** לויתן נחש בריח וגו׳. ת"י על מלכא דאתרברב כפרעה מלכא קדמאה, ועל מלכא דאתגאי כסנחריב מלכא תנינא, בריח לשון פשוט, כבריח הזה לפי שהיה ראשון:

<table>
<tr><th>מצודת ציון</th><th>מצודת דוד</th></tr>
<tr><td>אורת. הוא שם הפרס כמו לא הקיץ הנער (מ"ב ד׳): אורת. הוא שם למה מה כמו ללקט אורות (שם): רפאים. כן יקראו המתים על כי נרפו ונחלשו ע"י המיתה: (כ) בעדך. כנגדך: חבי. מלשון מחבואה ומסתור: זעם. כעס: (כא) לפקד. ענין זכרון: וגלתה. מל׳ גלוי:

כז (א) יפקד. ענין השגחה: לויתן. הוא הדג הגדול שבים וכן תמשוך לויתן בחכה (איוב מ׳): נחש. כלויתן</td><td>לומר נבלתי יקומון ר"ל נבלת עמי שנבלו עלמן עלי יקומון בתחיה ואתם שוכני עפר הקיצו משינת המיתה ורננו לה׳: כי טל. כי טל התחיה שאוריד עליך יהי׳ כטל היורד על הצמחים שמגדל אותם כן יחיו המתים ע"י טל תחיה: וארץ וגו׳. הארץ תפיל ותשליך לחוץ את המתים הקבורים בה: (כ) לך עמי. מאמר הנביא בדרך משל בוא בחדר וסגור הדלת בעדך שלא יוכל לבוא מי אשר לעשות עמך רעה והסתר׳ כשיעור רגע מועטת עד אשר יעבור הזעם ותלך</td></tr>
</table>

לו ור"ל סתרי עלמך במסתר תשובה ומעש"ט להגן עליך מזעם הצרות שיבואו קודם בוא הגאולה: (כא) יצא ממקומו. הוא ענין משל, כמ"ש ויצא ה׳ ונלחם בגוים (זכריה י"ד): לפקד. לזכור עון יושב הארץ על שיושב בה לשלם גמול המפעל: וגלתה. דמי הרוגי ישראל הנבלעי׳ בארץ הנה הארץ תגלה את הדם ההיא לשאת תקטרג ותבקש דין: על הרוגיה. על ההרוגי׳ הנקברים בה:

כז (א) יפקד ה׳. ישגיח להכות בחרבו על האומות: על לויתן נחש בריח. הוא משל על ישמעאל שהוא מבריח

באור המלות — חזון ישעיהו — באור הענין

(יט) אורת. ירקות השושנים מטר (ע"לה׳ לט"ד):
(א) קשה וחזקה. תואר האיכות. גדולה תואר הכמות. והבדל בין קשה וחזק. קשה מציין איכות כמתכות וכחומר

ומזה בא הטל היורד עליהם ומחיה אותם כן תהיה התחיה ע"י המע"ט) ואת הטל הזה תפיל על ארץ של הרפאים והמתים על מקום הקברים להחיות ישיני עפר. כל זה דברי הרוח הנולד, והיא מליצה נפלאה כאילו מעומק לרותיהם יולד אצלם רוח חדש, רוח תקוה ואמונה, והנה שרואים שבעה"ז יבשו עלמותיהם ודומים כעלמות היבשות אשר כל רוח אין בהם. הנה רוח נבואה וייחול יתעורר בלבבם לבטוח על עולם עתידי, ושלא להתיאש בשום אופן, כמש שכתוב (יחזקאל ל"ז) הנני פותח את קברותיכם וכו׳: (כ) **לך**, משיב לו ה׳ עמי **לך בחדריך**, הנה שעתה לא הגיע עת התשועה התחבי רגע עד יעבור זעם ה׳ מעליך, כי אז. (כא) **ה׳ יצא ממקומו** לפקוד על עון העכו"ם שהרעו לישראל וגלתה הארץ את דמיה ששפכו בה יהיה הדם מגולה להעלות חמה לנקום נקם על העבר, ומעתה והלאה לא תכסה עוד על הרוגיה כי אם ימלא הורג נפש תהי הארץ מתקוממה לו לנקמו תיכף:

כז (א) **ביום ההוא**, ביום הנקמה, הקשה והגדולה והחזקה קשה מציין איכות חומר הברזל, שהוא מקשה לעמוד כנגד כל קשה לכתתו, **גדולה** מציין הכמות שמתפשטת באורך,

חזקה

לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ וְעַל לִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן וְהָרַג אֶת־הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם׃ ב בַּיּוֹם הַהוּא כֶּרֶם חֶמֶר עַנּוּ־לָהּ׃ ג אֲנִי יְהוָה נֹצְרָהּ

ת"א וסרג את תנינא • שם:

רש"י

עקלתון. לשון כפוף, לפי שהוא שני, ואומר אני לפי שאלו שלש אומות חשובות מצרים ואשור ואדום, לכך אמר על אלו כמו שאמור בסוף הענין, ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים, וע"ש שנמשלו עכו"ם כנחשים הנושכין: לויתן נחש בריח. הוא מצרים: לויתן נחש עקלתון, הוא אשור: והרג את התנין אשר בים. הוא צור שהוא ראש לבני עשו והיא יושבת בלב ימים, וכן כתיים קרואים איי הים, והם רומיים: (ב) ביום ההוא. בעת הגאולה ישירו לישראל, זו היא כרם חמר הוציאה יינה הטוב: חמר. ווינו"ש בלעז: (ג) אני ה' נוצרה. בעת הגלות: לרגעים אשקנה. מעט מעט אני משקה אותה כוס הפורענות הבאה עליה, פן אפקוד עליה בבת אחת ואכלנה, לכך לילה ויום אני מתבונן בה. ויונתן תירגם אם לא שאני פוקד עליהם עונות שהם מרגילים לפני לילה ויום,

מצודת דוד

כאשר סיבוב מהקצה אל הקצ' כמו הלויתן שמבריח את הים מן הקצ' אל הקצ': ועל לויתן נחש עקלתון. הוא משל על אומה שהוא מעוקל במעשיו כמו הלויתן שבעבור רוב ארכו מעקל עצמו במקומות מ(?)ים: התנין אשר בים. הוא משל על יתר האומות היושבים באיי הים באיים. לא מאמונתם ולא מהמונם: (ב) כרם חמר ענו לה. כולם ירימו קול עליה לומר שהיא כרם המוציא יין משובח לא כמו לשעבר שנאמר בה ויקו לעשות ענבים ויעש באושים (לעיל ה'): (ג) אני ה' נוצרה. מעתה אני נוצרה לא כמו לשעבר שנאמר בה הסר משוכתו והיה לבער וגו' (שם): לרגעים אשקנה. בכל רגע אשקה אותה במי מטר לא כמו לשעבר שנאמר בה ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר (שם): פן יפקד עליה. כי פן יהיה נחסר העלים שלה ע"י כמישה לכן אצרנה לילה ויום להשקותה בזמנה ור"ל אחוס אף על העלין וכ"ש על הענבים וה"א דרך משל לומר אשפיע להם הרבה טובה מגדוליהם ועד קטניהם:

מצודת ציון

הוא דומה לנחש: בריח. ענין מטה הסותם לסגור השער ומבריח מקצה השער עד קצהו ולכן יקרא הלויתן בריח כי מבריח מקצה הים עד קצהו: עקלתון. ענין עקום ועוות כמו ארחות עקלקלות (שופטים ה'): התנין. כן נקרא הדג הדומה למראי' הנחש וכן את התנינם הגדולים (בראשית א'): (ב) חמר. ענינו יין משובח כמו תשתה חמר (דברים ל"ב): ענו. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וגו' קול רם (שם כ"ז): לה. עליה: (ג) נצרה. ענין שמירה כמו נוצר חסד (שמות ל"ד): לרגעים. מלשון רגע: יפקד. ענין חסרון כמו כי יפקד מושבך (ש"א כ'): עליה. עלי הגפנים: אצרנה.

חזון ישעיהו

באור הענין

חזקה מציין הכח והעצי והכובד, על לויתן נחש בריח, הוא מאמר מגביל, חרבו הקשה יפקוד על לויתן נחש בריח, הדג הגדול שמבריח כבריח באמצע הים והיינו מגיע לעבור דרך גבולו, תהיה החרב קשה ממנו להעבירו החרב הגדול' יפקוד על לויתן נחש עקלתון, כהם ודג הארוך כ"כ עד שמקיף כל העולם ומעקל א"ע סביב הכדור, תהיה החרב ארוכה ממנו, והחזקה בכובד וחוזק כחה יפקד על התנין אשר בים, (הוואלפיש) שא"א להרגו בחרב, תגלחהו בכבדה ותוזק כחה, ור"ל יש אומה שתקיפה מפני חזק ארצה, שיושבי' בהרים רמים ומבצרים, וזה נחש בריח, שחוסמת היא את העוברים, יש תקיפה מפני ארך ורחב מדינתם ורבות אנשיה, וזה נחש עקלתון, ויש תקיפה מצד גבורת גבוריה והענקים אשר בקרבה, וזה התנין אשר בים: (ב) ביום ההוא, אז תהיה דומה בכרם חמר כי אז כרם ה' צבאות בית ישראל לא לבד שיעשה ענבים כי גם יתן את יינו לרויה, ואז ענו לה ישוררו לה השיר הזה, ור"ל נגד השיר אשר שר דודי לכרמו (למעלה ה') על שעשה באושים, ישוררו לו עתה על שיוליד יין חמר מלא מסך: (ג) אני ה'. אלה דברי ה' אל הכרם בשירתו. אני ה' נצרה את הכרם מכל פגע מבחוץ (וזה הפך מ"ש הסר משוכתו) וגם אשקנה בכל רגע, כדי שיגדל (הפך מש"ש ועל העבים אצוה) ולא לבד שאפקוד בל יתקלקל ענף או פרי, רק גם מחשש פן יפקד ויחסר עליה אחד מן העלים, ג"כ אצרנה יום ולילה, (והנמשל אני אצור אותם מאויבים מבחוץ, ואשקיה לרגעים בשפע נבואה והשגחת ה' שתתמיד עליהם, ולא לבד שישמור כהניהם וחכמיהם, רק אף ריקים והמונים שביניהם

באור המלות

שממנו עשו הכלי, והפוכו רך. וחזק מציין כח הכלי בכללו והפוכו רפה או חלוש. לויתן. הדגים הגדולים בכלל נקראים בשם לויתן, ובשם תנינים הגדולים. וידוע כי נמצא נחש המים (וואססערשלאנגע) ונמצא במשפחה זאת מינים ארוכים מאד, וקורא הארוך בריח, והארוך יותר עד שמעקל א"ע קורא עקלתון. והתנים אשר בים יש מפרשים אותו על הקראקאדיל, ויש מפ' אותו על הוואלפיש, ואחר שהנמשל עולה לכל הדעות אין לנו להאריך בזה: (ב) חמר. חמר הוא יין החזק והטוב שמעלה רתיחה בעת שמוזגין אותו, וע"כ אמר ויין חמר מלא מסך (תהלים ע"ה). ענו לה, פעל ענה הנקשר עם למ"ד הוא מענין הרמת קול, וכן ותען להם מרים: (ג) יפקד. הוא מענין חסרון, וכבר בארתי במק"א כי ההבדל בין פקד ובין חסר גרע ויתר לשונות המורים על ההעדר והחסרון, שפקד מורה שחסר מדבר המנוי או החשוב, ובזה הצטרף עם פקד המורה על המספר והמנין ומשמש עמו דבר והפיכו. ועז"א עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה ולא נפקד ממנו איש, כי אנשי החיל היה מנוים ידוע, ופה אומר כי גם העלים של הכרם ספורים

לִרְגָעִים אַשְׁקֶנָּה פֶּן יִפְקֹד עָלֶיהָ לַיְלָה וָיוֹם אֶצֳּרֶנָּה׃ ד חֵמָה אֵין לִי מִי־יִתְּנֵנִי שָׁמִיר שַׁיִת בַּמִּלְחָמָה אֶפְשְׂעָה בָהּ אֲצִיתֶנָּה יָּחַד׃ ה אוֹ יַחֲזֵק בְּמָעוּזִּי יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם לִי שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה־לִּי׃ ו הַבָּאִים

ת"א חמה אין לי. נדרים ל"ב עכו"ם ד': או יחזק. סנהדרין צ"ט. יעשה שלום. ספר הזוהר פ' ויקרא: הבאים ישרש יעקב. שבת קמ"ה:

רש"י

הייתי מגין עליהם: (ד) חמה אין לי. אין לי פה להגביר חמתי על העכו"ם, לפי שאף ישראל חוטאין ומדת הדין מקטרגת: מי יתנני שמיר שית במלחמה. בבני מלחמתי והוא עשו, מי יתנני ואוכל לפקוד עליהם, ולא תוכל מדת הדין למחות שישובו ישראל בתשובה, והיא נותנת אותו שמיר שית בבני מלחמתי, אפשע פסיעה על מדת הדין ואפקוד עליהם אף יתרון ותוספת על עונם ואציתם יחד, כן ת"י על האומות. ורבותינו ז"ל פירשו על ישראל, והוא מוסב על הכרם, חמה אין לי בכל הכעסים שהכעיסני הכרם הזאת, לא אוכל לשפוך חמתי לבערם, מפני השבועה שנשבעתי לאבותיהם, מי יתנני כימים שעברו, לולי השבועה הייתי שמיר ושית, ופושע בכרם ואציתנה יחד: (ה) או יחזק במעזי. או לשון אם, כמו או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א), או יחזק עמי במעוזי, שלא יבקש מעוז אחר מעוזי, אז יעשה שלום לי, להניח דעתי ואפי' שמתקשקשת בי, על שאיני נוקם בצרי ואנקם בהם: שלום יעשה לי. ממדת הדין, שלא יוכל לקטרג ולומר מה נשתנו אלו מאלו: (ו) הבאים ישרש יעקב. הלא ידעתם מה עשיתי בראשונה הבאים למצרים, אשר השרים יעקב שם ופרחו שם, עד

מצודת ציון

אשמרנה: (ד) חמה. ענין כעס: שמיר שית. כמו שמיר ושית ותחסר הוי"ו והם מיני קוצים וכן ועלה שמיר ושית (לעיל ה'): אפשעה. כמו אפסעה בסמ"ך וענינו פסיעת הרגל: אציתנה. ענין הדלקה והבער' כמו והצת בסבכי היער (לעיל ט'): (ה) יחזק. ענין אחיזה כמו ויחזיקו האנשים בידו (בראשית י"ט): במעזי. מל' עוז וחוזק וכן נקראה התורה כמ"ש ה' עוז לעמו יתן (תהלים כ"ט): (ו) יציץ. כענין הפרח יגדל ממנה וכן נאמר ויוצא פרח ויצץ ציץ (במדבר י"ז): תנובה. כמו כתנובה ותחסר הכ"ף כמו ויטיב נחם (משלי י"ז) ומשפטו כנחם ותנובה ענינו למתי

מצודת דוד

(ד) חמה אין לי. גם מאז לא הערתי עליהם כל חמתי כי אם הייתי מעיר כל חמתי אז מי הוא שיתן לו שמיר ושית כלומר זה הכרם שנתן לי מאז שמיר ושית במקום ענבים אם היה לי חמה מרובה הייתי פוסע בה פסיעה אחת והייתי שורפ' כולה כאחת במלחמה כשאני נלחם עמה להפרע ממנה על עונותיה: (ה) או יחזק במעזי. ר"ל או הייתי שורפה כאחת או היה כ"א שב מדרכו לאחוז במעוז שלי היא התורה שהיא לחוזק ועוז: יעשה שלום לי. אז היה עושה שלום עמדי ולא הייתי נלחם בו: שלום וגו'. כפל הדבר לחוזק הענין: (ו) הבאים. תחסר מלת בימים ור"ל בימים הבאים ומעצמו יובן החסרון וכאומר אם מאז לא הערתי כל חמתי כ"ש בימי

הגאולה ארחם עליהם ויתן יעקב אם שרשו לטוב מתפשט למרחוק וישראל יציץ ויפרח ר"ל ומשלו עד למרחוק ויגדלו עד

באור המלות   חזון ישעיהו   באור הענין

ממיים ושמרם בל יפקד אחד מהם: (ד) חמה. באורתי (למעלה י"ב) שמורה תמיד על הקצף הפנימי. מי, נמשך לשתים מי יתנני או מי יחזיק במעוזי, ונסתר בתוכו מלת אשר מי אשר יתנני: אפשעה בה. ההבדל בין צעד ובין פשע. צעד, מציין ההליכה בפעמיו והדריכה. ופשע, מציין רק מדת השיעור. הפשע בינו ובין המות, והמדה הזאת הוא במקום שרב יש מתחילים להתפרד, במקום הערוה. וע"ז א' (דה"א, י"ט ד') ויכרות את מדויהם עד המפשעה, (ובשמואל ב', י' ד') אמר ויכרות וכו' עד שתותיהם. ור"ל אקרב עם החמה רק כמדת פשע, והב' הוא ב' הכלי, או יהיה ב' בתוך, ר"ל אז אני קרוב כפשע אל החמה. וגדר פעל אציתנה בררתי למעלה (ט' י"ז): (ו) הבאים. מוסב על כינוי לה שמוזכר בפסוק ב', כרם חמר ענו לה, למי? להבאים, ור"ל גפנים או נטיעות הבאים מן ישרש יעקב, ומלת מן נעלמת פעמים הרבה, כמו אלמע דודו בית לחם (ש"ב, כ"ב) ר"ל מבית לחם, השמרו לכם עלות בהר (שמות י"ט) מעלות, וכן רבים וכ"ש במעלות השירים, שזה מתפארת

ישמור כבבת עין בהשגחה פרטית): (ד) חמה אין לי, הכרם אומר, הגי אין לי חמה ונטירה שנאה על שום גוי ולשון, רק מי (אשר) יתנני שמיר שית במלחמה מי שילחם אתי למען יתן בכרמי שמיר ושית המחריבים הכרם, אז אפשעה בה היינו עם החמה, אפשע עם החמה רק פסיעה אחת ואשרוף אותם יחדו, את הלוחם עם השמיר ושית: (ה) או יחזק, אבל מי שיחזק במעזי ויעשה שלום לי, איש הזה שלום יעשה לי ולא אעשה לו רעה (מלת מי שבפסוק הקודם נמשך לשתים מי יתנני וכו' או מי (אשר) יחזק במעוזי) וכוונת השיר כי ישראל לא ירעו ולא ילחמו, ובכל זאת מי אשר יערב לבו לגשת אליהם יעשו בו שפטים באף ובחמה: (ו) הבאים, עתה מפרש מי הוא הכרם חמר אשר דבר ממנו עד הנה? מי נטעו? ומאין השתרגו בדיו וענפיו? משיב הם הגפנים הבאים מן ישרש יעקב דמה אם ישראל אחרי הגליות והחרב אשר עברו עליהם לכרם שחרב כולו עד לכלה ולא נשאר ממנו רק השורש והשורש הזה יציץ ופרח והתרבה כ"כ עד שמלאו פני תבל תנובה, ויהי לכרם חמר גדול אשר עליו אני הוא

יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה׃ ז הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג׃ ח בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים׃ ט לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב

ת"א בסאסאה. שם ק"ס סוטה ח' סנהדרין ק':

רש"י

(אמר) מלאו פני תבל תנובה: (ז) הכמכת מכהו הכהו. הראיתם בגבורתי, שכמכת המכה יעקב הכיתיו, הם טבעום במים, ואני טבעתים במים, ים המיהות שהם מתקיימות, כגון זו, וכגון (ש"א ב') הנגלה נגליתי אל בית אביך, (יחזקאל ח') הרואה אתה מה הם עושים: אם כהרג ישראל שהיו הרוגים של פרעה, הורג פרעה ועמו: (ח) בסאסאה. באותה מדה: בשלחה תריבנה. כששלחה מצרים את ישראל, תריבנה המדה בסאה שלה: הגה ברוחו הקשה. הגה דיבר בדיבורו הקשה: ביום קדים. ביום ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה (שמות י"ד): (ט) לכן. גם עתה בזאת היה מתכפר עון יעקב לזכות להגאל כמאז: וזה כל פרי. הטוב לו להסיר חטאתו, אם ישים כל אבני מזבחות במותיו: כאבני גיר מנפצות. מדוקדקות, וכן (תהלים

מצודת דוד

מאד: תנובה. כלמתי האדמה: (ז) ההכמכת. ר"ל אף מאז שהכה בו וכי הכה בו באכזריות כמו שהכה לאומות שהכו את ישראל: אם כהרג הרגיו. וכי הורג הוא כמו שהרג את האומות שהרגו בו והוא כפל ענין במ"ש: (ח) בסאסאה. ר"ל במדה שהעתאו במדה ההיא נפרע מהם ולא העיר כל חמתו: בשלחה תריבנה. כשהיה מריב עמה להפרע ממנה היה שופך חמתו על השדות והגנות לשלוח בהם שדפון וירקון ולא פגע בנפשות תחלה: הגה. הסיר הסרי ברוחו הקשה ביום שמתגברת בו רוח קדים העזה בברוחות: (ט) לכן. הואיל ורחמי עליו מעשה לו גם זאת להתכפר בדרך קל: וזה

מצודת ציון

השדה כמו מתנובת שדי (איכה ד'): (ח) בסאסאה. מל' סאה והיא מלה כפולה כמו ירקרק אדמדם: בשלחה. הוא שם כולל לשדות ולגנות וכן שלחיך פרדס רמונים (ש"ה ד'): תריבנה. מל' מריבה: הגה. ענין הסרה כמו הגה רשע לפני מלך (משלי כ"ה): (ט) גר. הוא הסיד וכן על גירא

חזון ישעיהו

באור הענין

השיר הזה, (מן פסוק ז' עד פסוק י"ב הוא מאמר מוסגר): (ז) הכמכת, ראה נא אם הכה ה' את ישראל כמו שהכה את מכהו של ישראל. הכהרג ר"ל או שמא כמו שהרג השם את הרוגיו (של מכהו) האם כן הורג ישראל? הלא את העכו"ם שהכו והרגו בישראל השמיד ה' עד לכלה אבל לא כן עשה לישראל, ועתה מתחיל לבאר ההבדל שבין ישראל לעכו"ם, כי בישראל, הגה. (ח) בסאסאה בשלחה תריבנה, בעת ששלחה ומלאת עונותיהם רבתה בחרבה ורצתה לעשות דין בישראל, אז הגה ה' ודבר ברוחו הקשה ביום קדים לאמר. (ט) לכן בזאת יכפר עון יעקב, שכל השער הגדול והקצף שהראה עליהם, לא להשמיד היה אך לכפר עונם ע"י שישובו מעונותיהם וכאילו רוחו הקשה ביום סופה וסער וביום ההרג דבר לאמר כי בזאת יכפר עון יעקב עונם שעשו במזיד, וזה נ"כ כל פרי המועיל להסיר גם חטאתו שאף השוגג יוסר עד שיטהרו מעונותיהם לגמרי, בשומו כל אבני מזבח שהעמידו ע"ז שיהיו דומים כאבני גיר המנופצות, וגם יבטלו האשרים והחמנים. כי זה הי' תכלית העונש לא למען האבידם אך למען

באור המלות

השיר והמליצה. ישרש, הפעיל, יעקב ישרש שרשו בארץ והשורש הזה יציץ ופרח, וההבדל בין יציץ ופרח כבר באתי (למעלה י"ח ה'), ועי' (למעלה ס' ז') כי שם ישראל מורה על המעלה והחשיבות, ולכן כינה עת יציץ ופרח בשם ישראל, כי אז יתעלו לגאון ולתפארת, לא כן בעת ישרש אז קטן יהיה יעקב ודל: (ז) מכהו. הכינוי מוסב על יעקב וישראל שבפסוק הקודם, מכהו של ישראל, וכינוי הרוגיו מוסב על מכהו, הרוגיו של מכהו, כהם העמים: (ח) בסאסאה. ענין סאה ומדה, והוכפלה הפ' והעי"ן כמו שעשועים, והכ' היא כ' הזמן, בעת שסאסאה תריבנה, כמו כנשוא האבן ויאמר משה: ובשלחה, ר"ל החרב שלה כמו ויעש שלח ומגנים, והגה ענין דבור, ובא על הדבור ההגיוני הממוצע בין הדבור והמחשבה, עיין בהקדמת המס' לספר מלת ההגיון להרמב"ם, כי הכונה שנודע הדבור הזה מתוך מחשבתו שהיא, לכן בזאת יכופר עון יעקב. ולולא יראתי לחדש שרשים חדשים, הייתי מפ' בסאסאה שרשו סס, כמו כאמר יאכ ס סס, שהוא העש המכלה, והא' נוספת, ור"ל כסה, והס' כמו ה' והדגה אשר ביאור מתה שמורה על כימן המין. ובשלחה היא שדה של תבואה כמו שלחיך פרדס רמונים, שבאורו גם שדה בית השלחין שלך דומה לפרדס רמונים, ושם זה מצוי בלשון התלמוד. והגה הוא מענין הוצאה, כמו הגו סגים מכסף (משלי כ"ה). והקשה ר"ל קש ותבן, והס"א מורה ג"כ על סימן המין כמו דגה מן דג. ויהיה לפי זה מליצתו נכבדת מאד שבא לסביא ראיה שהמכה שהכה ה' את ישראל לא היה באכזריות כמכת או"ה שכלה חמתו בם עד לכלה, וע"ז נשא משלו נגד מה שדמה את ישראל לכרם, שהגם שקללו את הגפנים עוד נשאר השורש, ויעל כיונק לפניו יוציא ציץ בדים אשכולות ענבים ויין חמר תנא מכך, דמה את העמים לשדה בית השלחים של תבואה, שהדה תבואה בעת יאכלנה עש וסס ורקב, גם הדגן גם הקש יתכסו ולא תשוב לפרות מגרשו, ועז"א הכמכת מכהו הכהו? הלא מכהו שהם האומות בעת שאסאה בשלחה תריבנה בעת רב העש והסס והחריב שדה בית השלחין שלה, הגה והוציא גם הקש ביום קדים ורוח נשא גם הש רש ולא נשאר ממנו דבר: (ט) יכפר עון, הסר חטאתו. ההבדל בין עון ובין חטא באורתי למעלה (א' ד'), עון מזיד חטא שוגג, ומוכיח באף השוגג יוסר, גם יש הבדל בין יכופר ובין הסר, כי כבר באורו המבארים שפעל כפר הוא מענין כיסוי ומשתתף עם שם כפורת שמורה על המכסה, ומציין שמכסה העון לבל יראה, אבל הסר חטאתו מורה ביוסר לגמרי.

וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים׃ י כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶּיהָ׃ יא בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־

ת"א בשומו. עכו"ם נ"ד: ביבש קצירה. בתרא ו': כי לא. ■סנהדרין נ"ב:

רש"י

קל"ז) ונפץ את עולליך, וכן (ירמיה י"ג) ונפצתים איש אל אחיו. גיר מין צבע הוא: לא יקמו אשרים וחמנים. למען לא יקיימו להם עכו"ם: (י) כי עיר בצורה בדד. כי בעשותם זאת, עיר בצורה של אדום תהיה בדד, והנוה יהיה משולח מיושביו ונעזב כמדבר: שם ירעה עגל. האפרים יירשנו שקרוי עגל, שנאמר (ירמיה ל"א) כעגל לא לומד: וכלה סעפיה. ענפיה: (יא) ביבש קצירה. קצירי שרשים, כמו תשלח קציריה (תהלים פ'), ועשה קציר (איוב י"ד), כלומר כשתכלה זכות מעט שבידו של אדום שכיבד את אביו, אז תשברנה סעיפיה: נשים באות מאירות אותה. עם חלש כנשים ידליקום, כך ת"י, מאירות כמו (מלאכי א') ולא תאירו מזבחי חנם, וכן פתר דונש מהמת שהעצים יהיו נוחים להדליק, אבל מנחם פתר מלקטות, כמו אריתי מורי (שיר ה'), וארוה כל עוברי דרך (תהלים פ'), השיב לו דונש והלא כתיב ביבש קצירה, ובענפים יבשים אין מלקטין פרי, וכן רבותינו אסרו לקבל מהן צדקה,

מצודת ציון

די כתל היכלא (דניאל ה'): מנופצות. ענין רציצה וכתיתה כמו ונפץ הכדים (שופטים ז'): אשרים. אילן הנעבד: וחמנים. דמות מה עשוי לעבודת החמה: (י) בצורה. מל' מבצר וחוזק: בדד. יחידה מבלי יושביה כמו איכה ישבה בדד (איכה א'): נוה. ענין מדור כמו נוה איתן (ירמיה מ"ט): משלח. מגורש וכן הן ישלח איש את אשתו (שם ג'): ירבץ. ענין השכיבה לנוח: וכלה. מלשון כליון: סעפיה. ענפיה כמו בסעפותיו קננו (יחזקאל י"ח): (יא) קצירה. כן נקרא [illegible] כמו ועשה קציר כמו נטע (איוב י"ד): מאירות.

מצודת דוד

כל פריו. זה יהיה לו פרי טוב להסר ממנו חטאתו להיות נמחל לו בשומו. במה שיתוץ המזבחות העשויות לעכו"ם ויתן כל אבניהם מנופצות כדרך שמנפצים אבני גיר הדק היטב: לא יקמו. ר"ל בתנאי שלא יחזרו להקים ולא יקומו מעתה אשרים וחמנים: (י) כי עיר בצורה. כי בעשותם זאת אז העיר הבצורה היא כרך גדול של אדום תהיה בדד מיושביה והנוה שלה תהיה משולח מיושביה ונעזב מהם כמדבר הנעזב מאנשים וכפל הדבר במ"ש: שם. במקום העיר הבצורה ירעה עגל וירבץ שמה ויכלה ענפי האילנות אשר יגדלו שמה: (יא) ביבש קצירה. כשיתייבשו ענפיה תשבר מעצמה ר"ל כשתתמלא סאתם ונשרפו מאליהם: נשים באות. נשים הבאות ויבעירו בהם האש ר"ל עם חלש כנשים יבזוהו. אותה: כי לא עם

חזון ישעיהו

באור המלות

ור"ל בזאת שהעונש יכופר העון הקודם ויכוסה, וזה ג"כ פרי המועיל להסר גם השוגג לגמרי בל יהיה במציאות כלל מכאן ולהבא בשומו וכו': (י) נוה. עקר הוראתו על נאות דשא גנות ופרדסים כמו שכתוב לקחתיך מן הנוה מאחרי הצאן, ומזה הושאל לנאות אדם הכולל גם הגנות שהם סביב למשכנו. ומשלח מורה על ההפקר וגם מורה על התפשטות של ענפים לכל עבר, שלוחותיך נטשו. ובא פה על שתי הכונות, לפי המליצה והנמשל: ירעה ירבץ. (ע"ל י"ד ל'). רעיה, לפרקים. מרבץ, היא בקביעות: (יא) מאירות. לשון אור ישבער, או לקיטה. אריתי מורי עם בשמי: לא ירחמנו עשהו ויצרו לא יחננו. ההבדל בין רחמים ותחינה. המרחם, נכמרו רחמיו ותציקהו נפשו מראות באבדן הדבר. והחונן, יושיע ויציל מצד שהדבר מצא חן בעיניו. ויש הבדל בין עושה ובין יוצר כמ"ש (לקמן כ"ט ט"ז). עושה, הוא הפועל בחומר לבד. והיוצר, הוא הפועל צורת הדבר ושלמותו, וכיחוס שבין ה' עם האדם, יקרא עושה מצד החומר. ויוצר מצד הצורה שהוא עצם האדם ועקרו. ולכן אמר שלא ירחמנו מצד חומרו, שזו תלוי הרחמים על מכאובו וצרותיו, וגם מצד שהוא יוצר צורתו ונשמתו שמן הצד הזה ראוי למצוא

באור הענין

יחזירם בתשובה, כי בזה יכופר עונם: (י) כי עיר בצורה, מוסב לפסוק ז' הכמכת מכהו הכהו, שמבאר שיש הבדל גדול בין מה שהכה לעכו"ם שהכם באכזריות עד בלי השאיר להם שריד, אבל את ישראל הכה ברחמים, ומבאר כי מה שהכה את ישראל היה כדי להחזירם בתשובה והגה ודבר ביום קדים לאמר לכן בזאת יכופר עון יעקב, אבל עיר בצורה של עכו"ם עת שהיא בדד וגם הנוה נאות גנות ופרדסים משולח נעשה פרוץ והפקר עד כי שם ירעה עגל ולא לבד שירעה שם לפרקים רק גם שם ירבץ בקביעות ויכלה סעיפיה ע"י שיהיו לו למאכל, ואח"כ. (יא) ביבש קצירה, וענפיה, ע"י שאין משגיח להשקותה תשברנה מעצמם ונשים באות ומלקטות הקציר להאיר בם אש, (תפס המשל מפרדס המופקר שתחלה בהמות רועות שם, ואח"כ יתיבשו הענפים ונשים האביונות המלקטות עצים להאיר מלקטות אותם, וזה משל על השממון והאבדון), מבואר כי יש הבדל בין ישראל שדמה אותם לכרם שהגם שנחרב נשאר השורש ויפרח יעקב יציץ ופרח והיה שנית לכרם חמר, ובין העכו"ם שדמה אותם לגן שנחרב ויבשו בדיו ופרפיו באין תקוה, והטעם שלא עלתה רפואה גם למכתם ע"י תשובה מבאר כי לא עם

בינות הוא על־כן לא־ירחמנו עשהו ויצרו לא יחננו: יב והיה ביום ההוא יחבט יהוה משבלת הנהר עד־נחל מצרים ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל: יג והיה ׀ ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו ליהוה בהר הקדש בירושלם:

כח א הוי עטרת גאות שכרי אפרים וציץ נבל צבי תפארתו

ת"א והיה ביום ההוא. ברכות נ"ז ר"ה י"א סנהדרין ק"י מכות כ"ד ספר הזוהר פ' ואתחנן: ובאו האובדים. שם:

רש"י

מפני הטעם הזה שאמרו בבבא בתרא פ"ק לית ליה בינת קלידה תשברנה: (יב) יחבט ה'. ת"י יתרמון קטילין, ואני אומר ב' לשונות הללו חיבוט ולקיטה נופלין זה על זה, כחובט זיתיו וחוזר ומלקטן ואחרים מלקטין אותן מן הארץ, כך הקב"ה יתחיל האסיפה, כמו שנאמר יתקע בשופר גדול: משבלת הנהר. הם האובדים בארץ אשור: עד נחל מצרים. הם הנדחים בארץ מצרים: הנהר. פרת, הם בני אשור היושבים על פרת: עד נחל מצרים. הם יושבי מצרים: יחבט. אותם כחובט זיתים: ואתם תלקטו. מן הגליות: לאחד אחד. המולא אחד מהם יביאהו מנחה: (יג) האובדים בארץ אשור. ולפי שנפוצו בדרך רחוקה, לפנים מן הנהר סמבטיון קראם אובדים:

כח (א) שכרי אפרים. שהיו משתכרין יין טוב של מדינת פרוגיתא, כדאמר (שבת קמ"ז) מיא

מצודת דוד

בינות הוא. להבין שכל ממעלליו באה לו מה' ולא בכח זרועו: עשהו. המקום שגדלו והשפילו: ויצרו וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יב) יחבט ה'. ר"ל כמו שהחובטין את השבלי' במקל להכיר התבואה מן הקשין כן יכיר את ישראל מבין האומות: משבלת הנהר. מארץ אשור היושבים על נהר פרת: עד נחל מצרים. ר"ל מכל המקומות שבין זה לזה יפריש את ישראל מבין האומות: ואתם וגו' בני ישראל. ברם המקראת ואתם בני ישראל תלקטו וגו' ר"ל אחר ההפרשה תהיו אתם הנלקטים אחד אחד והמולא אחד מהם יביאהו לירושלים: (יג) יתקע בשופר גדול. הוא ענין משל לומר כולם יתקבלו ויבואו כאלו תקעו בשופר גדול להשמיע הקול בכל העולם להתקבץ ולבוא: האבדים. לפי שלא חזרו לארצם מעת שגלו שמה לכן קראם אובדים: בהר הקדש בירושלים. בהר המורי' העומד בירושלים והוא מקום המקדש:

כח (א) הוי. הנביא מתאונן על עטרת הגאוה של שכורי אפרים. ר"ל על מה שהיו מתכבדים בגאותם: וליץ נבל לבי תפארתו. הדר תפארתו היא עטרת הגאוה שזכר תבלה מהר כליץ השדה אשר כמעט זמן יבול ויכמש

מצודת ציון

מבערות ולא תאירו מזבחי חנם (מלאכי א'): בינות. מל' בינה: עשהו. המגדל והמרומם אותו וכן ישמח ישראל בעושיו (תהלי' קמ"ט): (יב) יחבט. ענין הכאה במקל להפריש התבואה מהקשין כמו כי במטה יחבט קצח (לקמן כ"ח): משבלת. הוא חוזק מרוצת המים כמו אל תשטפני שבולת מים (תהלים ס"ט): לאחד אחד. כמו אחד לאחד ור"ל לצרף אחד לאחד: (יג) יתקע. מל' תקיעה:

כח (א) הוי. ענין קריאה לצער: וציץ. כמין פרח: נבל. ענין כמושה כמו ועלהו לא יבול (תהלים א'):

באור הענין — חזון ישעיהו — באור המלות

בינות הוא, אין בם תבונה לשוב בתשובה (ע"ד ולבבו יבין ושב) על כן לא ירחמנו עשהו ואין להם תקוה (והטעם הכפל ע"י בבאור המלות): (יב) והיה ביום ההוא, ביום הנזכר למעלה (פסוק א' ב'), (כי מן פסוק ג' עד זיי"ן הפר לדברי השיר שיוררו על הכרם, ומן פסוק זיי"ן עד פה, הוא מאמר מוסגר) יחבט ה', מדמה במליצתו את ישראל אל התבואה, ואת העכו"ם אשר הם גוים ביניהם מדמה אל הקש והמוץ והפסולת, ובעת שירצה ה' לקבץ נדחי ישראל יהיה צריך תחלה להפריד את ישראל מן העכו"ם אשר הם מעורבים בתוכם, כמו שהחטה והדגן מעורבים עם המוץ והקש, ודמה זה כמי שחובט את תבואתו שעי"ז תצא התבואה ואת המוץ והקש ישא הרוח וכן יפריד את ישראל לבדנה והעכו"ם יכלו כמוץ יסוער מגורן, וההבטה הזאת תהיה משבלת הנהר שהם מדינות אשור עד נחל מצרים, שהם ישראל בארץ שבים כמ"ש בפסוק שאח"ז, ואחרי החבטה הזאת שיכלו העכו"ם עדיין הגרגרי חטה ודגן מפוזרים, ר"ל שעוד יהיו ישראל מפוזרים אחד בעיר ושנים במשפחה, וכדי לקבצם אחד אל אחד אומר ואתם תלקטו לאחד אחד, שכל משפחה ומשפחה יתאספו איש אל אחיו, ואח"כ. (יג) יתקע בשופר גדול, ויהיה הקיבוץ הכללי, וקרא אותם שבארץ אשור אובדים כי נשכח מקומם ומליאותם עד קץ, ואותם שבארץ מצרים הם רק נדחים:

כח (א) הוי, החזון של קאפיטל זה ושאח"ז סובב על המון התלאות שעברו על שבט יהודה ע"י מלך אשור

מן האשר הוא חלק אלהי ממעל, מ"מ לא יחננו: (יב) יחבט, ענין דישה, רק הדש דש הרבה בפעם אחד, והחובט חובט מעט. ויתחבט את אשר לקטה (רות ב') ולא בכלי הדישה רק במטה. כי במטה יחבט קצח (לקמן כ"ח כ"ז) ור"ל יחבוט אותם מעט מעט. משבלת הנהר, מקום מרוצת המים:

אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן׃ ב הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד׃ ג בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם׃ ד וְהָיְתָה

רש"י

דדורמסקית ותמרא דפרוגיתא קסתו עטרת השכורים: וציץ נבל צבי תפארתו. ומגב ממטע הפארתו יהיה ציץ הפרח שלו נבל. הם תאנים המוקלות, כמו ששנינו בברכות (דף מ') על הנובלות, ופירשו רבותינו בישלי כומרא, וכן כן כדמתרגמינן ויצץ ציץ ואניץ נץ: אשר. נטועים על ראש גיא שמנים. היא כנרת שפירותיה מתוקים, ושם הם הולמים עצמם ביין: הלומי יין. וכתיפי חמר, ויש עוד לפתור צבי תפארתו אשר על וכו' צבי התפארת שעל ראש עטרת השכורים המשוחים בנאות ראשי שמנים, כמ"ש (עמוס ו') ראשי שמנים ימשחו: גיא. לשון גאוה כמו (לעיל ט"ז) מואב גא מאד (ואותו היין הוא כציצת נובל תהיה): הלומי יין. כך קראן על שם שכרותן, שנאמר בהם (עמוס ו') השותים במזרקי יין: (ב) הנה. יש רוח חזק ואמיץ לה', שהוא כזרם ברד ושער קטב

מצודת ציון

צבי. ענין הדר כמו וצבי עדיו (יחזקאל ז'): גיא. עמק: הלומי. ענין הכאה והתיתה כמו הלמוני בל ידעתי (משלי כ"ג): (ב) כזרם. ענין שטף הבא בחוזק רב וכן כזרם קיר (לעיל כ"ה): שער. רוח סערה והכ"ף של כזרם משמשת בשתים כאלו אמר כשער: קטב. ענין כריתה כמו אהי קטבך שאול (הושע י"ג): כבירים. חזקים או מרובים: שוטפים. נמשכים והולכים במרוצה: הניח. כמו יניח עבר במקים ספיד: ביד. ר"ל בכח ע"ש שהכח הוא ביד: (ג) תרמסנה

מצודת דוד

וזהו כפל ענין במ"ש: אשר על ראש. חוזר על עטרת גאות לומר העטרה אשר על ראש בני אפרים שהיו מענקים עצמם לשאת ראשם הרבה בשמן מבושם וכאילו היה הראש גיא מלא שמן: הלומי יין. אשר היו מוכים מהיין כי לפי רוב השכרות יפלו בארץ ויוכו על האבנים המושלכים ע"פ האדמה וכאילו היין הוא המכה: (ב) הנה חזק ואמץ. הנה יש רוח חזק ואמיץ לה' שהוא כזרם ברד המשבר אילנות: שער קטב. כרוח סערה הכורת ומשחית: שוטפים. אשר המה שוטפים בחזקה: הניח לארץ ביד. זה הרוח יניח עטרת גאונם לארץ בחזקת היד ובכח רב: (ג) ברגלים תרמסנה. ברגלי האויב תרמסנה עטרת הגאות של שכורי אפרים ר"ל האויב ישפיל גאותם: (ד) והיתה וגו'. הדר תפארתו הדומה לציצת הנובל אשר היא לעטרה על ראש גיא שמנים: כבכורה. חוזר על

חזון ישעיהו

באור המלות

(ב) חזק ואמץ. דבר חזק ואמיץ, החוזק, מציין ההתגברות בשעתו. והאמוץ מציין קיום ההוא והתמדתו, וסדרו תמיד חזק ואמיץ, ע"ל (ל"ה ג'). שער קטב, רוח סערה כורתת וקוטפת הכל, ושוטפים, נקראו המים בעת שישאו כל אשר יפגשו בלכתן: (ג) תרמסנה, עטרת. הם המין, וע"כ בא ברבים, וכן תקראנה מלחמה (שמות א'):

באור הענין

אשור, ומפלתו לסוף, והכתובים (מן פסוק א' עד ה') המדברים על עטרת השכורים, הם רק הוצעה אל מטרת חפצו שינבא על יהודה מפסוק ה' ואילך. כאומר מלכות אפרים כבר שבת ובטל, אבל מלכות יהודה אשר מחשבת ה' עליהם לטובה, גם הם ביין שגו ובשכר תעו, וגם עליהם יעבור כוס, עד יערה עליהם רוח ממרום. ובזה בא אל הביאור, אומר הוי, קורא אני, הלא עטרת גאות של שכרי אפרים היא המלכות שלהם, (וקראה עטרת גאות, ר"ל שאינה עטרת תפארת באמת רק עטרת גאות הלב והתנשאות רוח המדמה על שקר). וציץ נבל היא מליצה על ארצם השמנה מאד המגדלת פירות משובחים על ראש מקומות השמנים, (וקראם ציץ נובל לנבאי על שלא נתקיים בידם) הנה שני אלה, מלכותם, וארצם, הם מכבר הלומי יין נשברו ונאבדו על ידי שרדפו אחרי היין והשכרות: (ב) הנה, (מכאן עד פסוק ה' הוא מאמר מוסגר לספר איך נשבת מהם מלכותם וארצם): חזק יש לה' דבר חזק ואמיץ, (אמיץ הוא מציין שעמדת החוזק בלי לאות והפסק, והמאמר מגביל חזק כזרם ברד, ואמיץ כזרם מים כבירים). חזק כזרם ברד שהוא שובר ארזים, ושער קטב היא רוח סערה קוטבת וכורתת את הכל ממקומו, ואם תתחבר עם הברד הזורם רוח סערה גדולה אז יעקור את הכל. ואמיץ כזרם מים כבירים שטפים, כי הברד שובר אבל אינו שוטף הדבר ממקומו, אבל אם יבא אחריו זרם מים אז הם שוטפים את כל אשר שבר הברד וישאוהו למקום רחוק, ומשל הברד אל ההרג והשמד שעשו בני אשור בארצם, ומשל הזרם, הוא אל אשר הגלו את הפליטה אל נהר גוזן וערי מדי, הניח הזרם ברד ומים כבירים, הניח תחלה את העטרה גאות לארץ בידו, ואח"כ. (ג) ברגלים תרמסנה, והנמשל של הניח לארץ ביד, הוא על שהעביר העטרה מן המלך, והנמשל של ברגלים תרמסנה שהעביר המלכות לגמרי ע"י שהגלה אותם מארצם, ושני אלה מגבילים נגד זרם ברד, וזרם מים כבירים, שע"י הזרם ברד שהוא משל אל ההריגה נפלה עטרת המלוכה, וע"י זרם מים כבירים שהוא משל אל הגלות נרמסה העטרה לגמרי, עד שא"א להחזירה ע"י מלך אחר, אחר שכולם הלכו שבי לפני צר. ור"ל כי שלשה פעמים בא סנחריב על אפרים ובשני פעמים הראשונים נשאר להם עדיין פליטה אבל בפעם השלישית היו למרמס עד כלה: (ד) והיתה, אחר שספר איך נפלה עטרת גאות, מספר מפלת הגפן נובל שהוא משל אל ארצם, הוא

צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה׃ ה בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ׃ ו וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה׃ ז וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן

ת"א ביום ההוא. מגילה ט"ו סנהדרין קי"ב: ולרוח. מגילה שם סנהדרין שם: גם אלה. שם:

רש"י

מרירי: הניח לארץ ביד. יניחהו על ארצם בידו החזקה, ויפיל הגוזלות מן התאנים: (ד) כבכורה בטרם קיץ. כביכולה של תאנת ציץ נובל: בטרם קיץ. עת בישול שאר התאנים, אשר מתוך שהיא בכורה, קופץ עליה ובולעה בעודה בכפו, כך וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו (דניאל ט'): (ה) ביום ההוא. כהתם הפושעים: יהיה ה' צבאות לעטרת צבי. לצדיקים הנשארים בה: (ו) ולרוח משפט. יהיה הקדוש ב"ה להורות משפט: ליושב על המשפט ולגבורה. יהיה לאותן שהם משיבי מלחמה, מלחמתה של תורה: (ז) וגם אלה. יושבי משפט ומשיבי מלחמה שבדור הזה, כלומר טובים וחשובים שבהן ביין שגו, כי עתה אין טוב בם: שגו בראה. הלעיגו בדברי הנביאים, וי"ת במאכל מעדני'

מצודת דוד

וסיתה שאמור בתחלת המקרא לומר עטרת גאות תהיה כתאנה שנתבכרה בטרם יהיה הקיץ והוא עת בישול התאנים כולם: אשר יראה וגו'. אשר מיד כשיראה אותה הרואה יבלענה מיד כשהיא עדיין תלויה על הענף ואינו ממתין עד שיתלוש ואמר שכן ימהר האויב להשפיל גאותם: (ה) ביום ההוא. ביום מפלת מלכות אפרים: לעטרת צבי. ר"ל יתלו הכבוד בגאון ה': ולצפירת תפארה. כפל הדבר במ"ש: לשאר עמו. הם יהודה ובנימין: (ו) ולרוח משפט. האל יהיה לר ח משפט למי שיושב על המשפט ר"ל יחונן דעה לחזקיה לעשות משפט אמת: ולגבורה. הוא יהיה לגבורה לבני יהודה אשר שבו ממקום המלחמה להכנס אל שער העיר להשגב שמה ר"ל לא יצטרכו לגבורת מלחמה כי האל ילחם להם ויכה את האויב: (ז) וגם אלה. גם יהודה ובנימין בעבור שכרות היין שגו בדעתם ובעבור השכר תעו מדרך הישר: כהן. הוא המורה וכן נאמר כי שפתי כהן וגו' ותורה

מצודת ציון

ענין דריכה: (ד) ציצת. מלשון ציץ: כבכורה. מלשון בכור ור"ל הנגמר ונתבשל ראשון וכן בכורי ענבים (במדבר י"ג): קיץ. הוא זמן בישול התאנים וכן הלחם והקיץ (ש"ב ט"ז): בכפו. ענינו ענף כמו וכפתו לא רעננה (איוב ט"ו): (ה) ולצפירת. כן יקרא העטרה או המצנפת המסבב את הראש כי צפירה ענין סבוב ובמשנה הקופה מעיעשה שתי צפירות לרוחב שלה (כלים פט"ז) ור"ל הסבוב שעושים לקופה: (ו) ולרוח. ענין התעוררות וכן ותהי על יפתח רוח ה' (שופטים י"א): (ז) שגו. מל' שגגה ומשגה: ובשכר. יין יבן: תעו. מי שהוא מבולבל בדעתו ואינו יודע מה לעשות

חזון ישעיהו

באור הענין

היה דומה כבכורה בטרם קיץ ומצייר בזה ג' א] שהם הגלו תחלה ונתבשלו לפני הזמן כפרי המתבכרת טרם בא הקיץ, ב] שנדמו בזה להבכורה אשר יראה הרואה אותה הגם שאינו בעליה ילקטנה, ג] כי בעודה בכפו בעודה בידו טרם הגיעה אל פיו, וגם יבלענה בפעם אחד בלי לעיסה מתוך התאיבות, כן ירשו אותה זרים אשר לא להם המשפט, והחריבו אותם בעודם מושרשים בארצם בעודם יושבים לבטח, (עד כאן מאמר המוסגר מעתה שב אל דבריו בפסוק א'), אומר הנה עטרת וציץ נובל של אפרים הם משכר הלומי יין, אבל לעומת זה לשבט יהודה, הנה. (ה) **ביום ההוא**, של מפלת אפרים, **עטרת צבי** לעומת עטרת גאות של אפרים יהיה עטרת המדה, ולעומת ציץ נובל הלומת וכלה, יהיה **צפירת תפארה**, אור השחר הנוגה והולך עד נכון היום, **לשאר עמו** היא מלכות יהודה: (ו) **ולרוח** לעומת שהצלחת המדינה תלוי בשני דברים. א] בשהמלך הנושא העטרת יעשה משפט בין איש לחברו, שאז ילבש עטרת צבי, הנה ה' יהיה לו **לרוח משפט**, כי ברוח ה' יעשה משפט. ב] שיהיו לה גבורי כח עושי מלחמה ישמרו אותה מאויב הזנוני, אומר כי ה' יהיה למשיבי מלחמה אלה **לרוח גבורה** להתגבר עד האויב המחריב את הארץ, ובזה יהיה להם **לצפירת תפארה** בל יוחרב ארצם וידמה לציץ נובל, אמנם הנה. (ז) **גם אלה**, שאר עמו וגבוריו שזכר והם שבט יהודה **ביין שגו** ולא לקחו מוסר מאפרים שהיו הלומי יין, (תחלה ביין שגו היא שגיאה מועטת ואח"כ **בשכר** שהוא יין המשכר **תעו** שגגה) וגם **כהן ונביא** המורים את העם שגו לשתות שכר, עד כי נבלעו מן היין הנביא נשחת כח נבואתו והמדמה שלו ע"י היין ועי"כ **שגו בראה** ויחזו משאת שוא ומדוחים, וכן הכהנים **תעו מן השכר** שעו

באור המלות

(ז) שגו תעו. תעה יותר משגה, וכן שכר מיין. כראה שם ע"ח עינים.

וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה׃ ח כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם׃ ט אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם׃ י כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם׃ יא כִּי בְּלַעֲגֵי

ת״א כי כל. אבות פ״ג מ׳ הזוהר פ׳ תרומה : מי יורה. סוטה י״ב עכו״ם ג׳ :

רש״י

שראוהו עוגב להם. פקו פליליה. הכשילו המשפט : פקו. לשון פיק ברכים (נחום ב׳), לפוקה (שמואל א׳ כ״ה) : (ח) כי כל שלחנות. שלהם של זבחי מתים הם, שהם כקיא צואה : בלי מקום. אין הדעת סובלתן : (ט) את מי יורה דעה. שמא לתינוקות שאין יודעין להבין, כי הגדולים פנו לדרך רעה : גמולי מחלב. בדולי מחלב : עתיקי משדים. ל׳ ויעתק משם (בראשית י״ב), ד״א בדולי מן התורה שנקראת חלב, * ועתיקי משדים מוסרים שלפני ת״ח : (י) כי צו לצו צו לצו. נביא מצוה להם מאת הקב״ה, והם יש להם צו של עכו״ם כנגד צו זה, וחוזר הנביא ומוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו לצו, שלנו חשוב משלך : קו לקו. יש להם קו מקולקלת, משפטי רשע כנגד קו הצדק : זעיר שם. הנביא אומר להם עוד מעט תבוא עליכם רעה, והם אומרים זעיר שם, ימהר יחיש מעשהו לימים מועטין. (כי צו לצו, נביאים של אמת מצווים זה לזה, ומוסרים זה לזה תורת ה׳, ומוסרים זה לזה רזיהם, מה שיעשה הקדוש ב״ה לסוף, ונביאי השקר גם הם עושים בזה הסיגנון, ומצווים זה לזה שקריהם, הבטחות טובות לרשעים, הקדוש ברוך הוא

מצודת ציון

נקרא תועה והשאל מהתועה בדרך שאינו יודע לאיזן ילך : נבלעו. ענין השחת׳ כמו ובלע בהר הזה (לעיל כ״ה) : פקו. ענין הכשלה כמו ופיק ברכים (נחום ב׳) : פליליה. ענין משפט כמו ופללו אלהים (ש״א ב׳) : (ח) קיא. הוא המאכל המוזר מן הגוף דרך הפה : צואה. כמו וצואה והוא צואת הגוף : (ט) יורה. ענין למוד כמו ולהורות נתן בלבו (שמות ל״ה) : גמולי מחלב. כן נקרא התינוק הנפרש מקרוב מן היניק׳ כמו ויגדל הילד ויגמל (בראשית כ״א) : עתיקי. מל׳ העתק והסרה וכן ויעתק משם ההרה (שם י״ב) : (י) צו לצו. מל׳ צואה : קו לקו. ענינו חוט המשקולת של הבנאי וכן וקו ינטה (זכריה א׳) : זעיר. מעט כמו כתר לי זעיר (איוב ל״ו) : שם. ר״ל במקום הידוע המוכן ללמוד שמה וכן על כל המעשה שם (קהלת ג׳) ופי׳ במקום המוכן אל הדבר : (יא) בלעגי. המדבר בהפך מכונת הדבר שאין נוח להבין קרוי נלעג בל׳

מצודת דוד

יבקשו מפיהו (מלאכי ב׳) : ונביא. הנביא השקר אשר העמידוהו להוכיחם ולישר דרכם : שגו בשכר. בעבור שתיית השכר שגו בדעתם : נבלעו. נשחתו מן השכרות : שגו בראה. שגגו בדעתם בענין הראיה כדרך השכור שאין דעתו מסכמת לאמיתת הדבר הנראה : פקו פליליה. הכשילו את המשפט ולא דנו דין אמת : (ח) כי כל שלחנות. אשר הם מסובים עליהם : קיא צואה. הקיאה ושלשול הצואה כדרך היין המביא הקאה ושלשול מלמטה : בלי מקום. אין מקום פנוי ונקי מאלה : (ט) את מי. הואיל והגדולים פונים אל השכרות א״כ למי ילמוד הנביא דעה ולמי יבין השמועה אשר שמע מאת ה׳ : גמולי מחלב. וכי ילמוד לאלה שנגמלו מהנקת החלב : עתיקי. הנעתקים משדי אמן וכפל הדבר במ״ש : (י) כי צו לצו. מהתענוג ומרוב כל המה רחוקים ממצות ה׳ עד שההכרח לעשות להם גזרה למצות ה׳ ר״ל לעשות עוד סייג וגדר למצות ה׳ ואל הגזרה והסייג הזה ההכרח לעשות עוד לה סייג וגזרה אחרת : קו לקו. ע״ש שקו המשקולת עשוי להשמר לבל יעקמו הבנין לזה קורא למשמרת בל׳ קו ור״ל ההכרח לעשות להם משמרת למשמרת פתיים ולעשות עוד משמרת למשמרת והענין כפול במ״ש : זעיר שם. ר״ל אף במקום המוכן ללמוד להם תורת ה׳ אין ללמד כ״א מעט כי למשא יחשב להם : זעיר שם. הכפל יורה על התמדה : (יא) כי בלעגי שפה. כי דברי הנביא בעיניהם כאילו ידבר אליהם בלעגי

חזון ישעיהו

באור המלות

יורה ומלקוש. פליליה, המשפט וההוראה : (ח) קיא צאה. כמו ראוכן במעון : (ט) יורה דעה, הכהן. שפתי כהן ישמרו דעת וכו׳. יבין שמועה, הנביא. את אשר שמעתי מאת ה׳ צבאות הגדתי לכם : גמולי מחלב עתיקי משדים. הנעתק משד עדן אינו גמול מחלב, כי יתכלכל בחמאת בקר וחלב צאן, ולכן הוסיף עתיקי משדים, שהוא היונק : (י) צו. כראשון שעל, ולצו שם, וכן קו לקו : (יא) לעגי שפה. הוא

באור הענין

בהוראה ופקו פליליה והטו משפט, (המאמרים מגבילים) : (ח) כי כל שלחנות מלאו קיא וצואה, משכרותם, ואין להם לזה מקום מיוחד מוצנע, רק מטנפים א״ע בכל מקום בגלוי : (ט) את מי, מסיים את דבריו, אומר אחר שכבר הוכחתי אותם פעם אחר פעם ע״י הנביאים, וגם כבר ראו מה שקרה לאפרים ולא לקחו מוסר, אשאל את מי יורה הכהן המורה דעה ולמי יודיע הנביא שמע הנבואה, וכי לגמולי מחלב הוא מורה דעה אשר אינם מבינים את הלימוד בפעם הראשון ולכן צריך להבינם וללמדם אלף פעמים? ושיעור הכתוב וכי לגמולי מחלב יורה דעה, עד. (י) כי צו לצו, עד שצריך לצוות מה שכבר צוה ולחזור ולצוות מה שכבר צוה שני פעמים, וגם לא די בזה רק צריך עוד לציין בקו כדרך שמלמדים לתינוקות על ידי קוים וציורים, את הדבר שכבר ציין להם בקו, ואח״כ לצייר ולצייר שנית, ולא ללמד ולצייר דברים רבים בפעם אחד רק זעיר שם זעיר שם, מעט בענין זה ומעט בענין אחר כמו שהמנהג בלימוד שמלמדים לתינוקות : (יא) כי דברי הנביא נדמה להם כאילו מדבר בלעגי

בלעגי

שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה׃ יב אֲשֶׁר אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ׃ יג וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃ יד לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה אַנְשֵׁי לָצוֹן מֹשְׁלֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר

רש"י

זה למדוד בקו המדה והמשקל של בנוי בית המקדש ראשון וירושלים ומקדש האחרון, ואף הרשעים עושין קו משקולת והמדה לבית גלם ולמזבחותיהם, הקב"ה מלמלם שכינתו בין שני בדי ארון במקום זעיר, אף הרשעים עושים לפנים לבית גלם צורת ע"א מעט וזעירה, לכן יהיה דבר ה' מה שלוה הנביא אמת זה לזה, וגילו סוף רעות הרשעים. נגד ציווים והבטחות טובות לרשעים הנביא שקר, וקו המדה של ירושלים ושל ב"ה האחרון יקוים, ד"א כדן ובאשר שבע ובאשר הרלות, שקודם ב"ה יגביה ישראל שהם זעירים ומעטים, בשביל שקיבלו שכינתו וקיימו מצותיו): (יא) בלעגי שפה. וכן כל לשון לעגים, וכן (לקמן ל"ב) עלגים, שניהם לשון דבור הפוך שאינו מיושר להם להשמע: ידבר אל העם הזה. כל המדבר אליהם דבר נבואה ותוכחה, דומה להם ללשון נלעג, שאין יכולין להבין בו: (יב) אשר אמר. הנביא להם: זאת המנוחה. להיותכם בשלוה: הניחו לעיף. שלא תגזלוהו וזאת תהיה לכם המרגעה: (יג) והיה להם דבר ה' וגו'. כמדתם ימדוד להם, יגזור בדברו עליהם צו של אומות המשתעבדים בם, צו על צו, פקודה על פקידה, עבודה על עבודה, קו של פורענות כנגד קו של עבירות שבידם, קו לקו, הקוה חילוף תקוה, יקוו לאור והנה חשך: זעיר שם זעיר שם. לימים מועטין תבא עליהם, והם יתמעטו שם בארץ אויביהם: (יד) משלי העם הזה. האומרים לצון

מצודת דוד

שפה ובל' אחרת שאינם מכירים בו: (יב) אשר אמר אליהם. ר"ל שלא לטובתם ידבר כי זהו הדבר אשר אמר אליהם שיהו לעיף והש כח ואל תגזלו אותו ובזאת תמצאו מנוחה ומרגוע ועכ"ז אינם רוצים לשמוע עם שהדבר הוא לטובתם: (יג) והיה להם דבר ה' וגו', ר"ל מאד נקל להם לעבור על דבר ה' וכאלו לא היתה רק צואה וסייג לצואה אחרת ואף באחרת היתה רק צואה וסייג למצות ה' שאין אדם נזהר כ"כ בשמירתה לפי שהיא צואה רחוקה ממצות ה': קו לקו. כאלו היתה רק משמרת למשמרת אחרת ואף האחרת רק משמרת למשמרת התורה שאין אדם סופנה כ"כ והענין כפול במ"ש: זעיר שם. ר"ל אף במקו' שלמדוה נחשבת מעט ואף כי אותם שלא דרכו בנהיבותיה: זעיר שם. הכפל יורה על המעטה: למען ילכו. בעבור זאת כאשר ילכו יכשלו לנפול אחור וישברו ויפלו במוקש וילכדו בו ר"ל יפלו בצרה ולא יוכלו להמלט: (יד) אנשי לצון. המלעיגים

מצודת ציון

מקרא כמו נלעג לשון אין בינה (לקמן ל"ג): (יב) המרגעה. ענין מנוחה כמו הלוך להרגיעו ישראל (ירמיה ל"א): אבוה. ענין הרצון וחפץ כמו לא אבה יבמי (דברים כ"ה) והאל"ף נוספת וכן ההלכוא אתו (יהושע י'): (יד) לצון. מל' לץ: משלי. מל' ממשלה:

חזון ישעיהו

באור הענין

בלעגי שפה שאין מבינים את דבריו, (ור"ל המדבר בלשון אחרת אף שבקי בצחות הלשון, וכן מי שנלעג בלשונו אף שמדבר בשפת עמו, קשה להבין דבריו, וכ"ש המדבר בלשון אחרת, וגם אינו יודע צחות הלשון ההוא, וכן נדמה להם דבר הנביא המדבר לשון הקדש צח ומזוקק שבעתים): (יב) אשר, ר"ל כי הבלתי שומע לתוכחה יהיה או מפני שאינו מבין, או מפני שהמוכיח מבקש ממנו שיקבל עליו דברים קשים על טבע האדם כמו לסגף גופו, לפזר ממונו, ואחרי שבאר שה"א שלא יבינו דברי הנביא שכופל ומשלש ומסביר להם בלשון עמו הצח, מבאר כי אינו מבקש מהם דבר גדול, רק אמר להם בזאת תמצאו מנוחת הגוף ומרגעה לנפש אם רק תניחו לעיף הגזלה מיד עושקיו כח, בל תגזלו ותעשקו, ואעפי"כ ולא אבוא שמוע ? : (יג) והיתה, אמנם אף שאין רוצים לשמוע דבר ה', מ"מ יהיה להם דבר ה' צווי אחר צווי ואזהרה אחר אזהרה פעם אחר פעם ויסביר להם דבריו אחת אחת למען ילכו וכשלו אחור כי ההולך בשגגה ואינו יודע שיש מכשול בדרכו הולך לפנים, אבל היודע שיש מכשול והולך במזיד הוא נכשל לאחוריו, כי הוא הנסוג מדרך הידוע הטוב, לאחור, ובזה נשבר בלי תרופה, ר"ל ה' יגלה נביאיו עליהם כדי שעי"כ יגדל עונשם בהיותם מזידים, וכשלו ונוקשו, מכשול הוא באבן והמוקש הוא ע"י פח יקוש שטמנו לו אחרים בכונה, ומשל המכשול על שחוטא מצד עצמו, ומשל המוקש על שחוטא ע"י מסיתים ונביאי השקר: (יד) לכן, אמר כי רצון ה' לנבאות ולהזהיר אתכם גם אם אינכם שומעים

באור המלות

המגמגם בלשונו מחסרון כלי המבטא, ולשון אחרת, כמו לשון רומי לאיש פרסי: (יב) המנוחה המרגעה. מנוחה לגוף ומרגעה לנפש. ומלאו מרגוע לנפשכם (ירמיה ו' ט"ז). לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך (דברים כ"ח ס"ה), ר"ל לא מנוחה נפשיית ולא גופיית, וע"ל (ל"ד י"ד): (יג) וכשלו ונוקשו. עיין למעלה ח' ט"ו: (טו) חזה.

לכן

בִּירוּשָׁלִָם׃ טו כִּי אֲמַרְתֶּם כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת־מָוֶת וְעִם־שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי־עָבַר לֹא יְבוֹאֵנוּ כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ׃ טז לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אָבֶן אֶבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסָד מוּסָּד הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ׃

דגש אחר שורק, שוט קרי, יעבר קרי

רש"י

בל' משל, כגון. (טו) כרתנו ברית את מות. שלא יבא עלינו: עשינו חזה. גבול שלא יעברנהו, וכן מחוז חפצם (תהלים ק"ז), וכן מחזה אל מחזה (מלכים א' ז') כולם לשון גבול הם וקיצותו של דבר, אשומיי"ר בלעז: שוט שוטף. מכה המתהלכת בארץ: לא יבואנו. לא יבא עלינו: שמנו כזב. שמנו ע"א: מחסנו. מחסה שלנו. ובשקר נסתרנו. בעכו"ם בטחנו להסתירנו: (טז) הנני יסד. לשון עבר הוא, כמו (אסתר א') יסד המלך, וכן צריך לפותרו, הנני הוא אשר יסד (בציון אב', כבר) נגזרה הגזרה לפני, והעמדתי מלך משיח, שיהא בציון לאבן בוחן לשון מבצר וחיזק, כמו עופל ובחן (לקמן ל"ב), וכמו הקימו בחוניו (לעיל כ"ג): מוסד מוסד. הראשון פת"ח, לפי שהוא דבוק, מוסד של מוסד (מוסד) שהוא מוסד

מצודת ציון

(טו) שאול. הוא בור הקבר: חזה. ענין גבול כמו מחוז חפצם (תהלים ק"ז): שוט. שבט המכה כמו שוט לסוס (משלי כ"ו): שוטף. ענינו מהירות ההליכה והושאל מלשון נחל השוטף: (טז) בחן. ענינו מבצר חזק כמו הקימו בחוניו (לעיל כ"ג): פנת. מל' פנה וזוית: יקרת. מל' יקר וחשוב: מוסד. מל' יסוד: יחיש. ענין מהירות

מצודת דוד

בדברי הנביא: משלי. המושלים על העם אשר בירושלים: (טו) כי אמרתם. אשר אמרתם בלעג הנה כרתנו ברית עם המות שלא יבוא עלינו קודם הזמן ולא נירא א"כ מהשפחת הנביא: עשינו חוזה. עשינו גבול שלא נבוא אל השאול קודם הזמן: שוט שוטף וגו'. כאשר תעבור מכה המתהלכת בארץ לא יבוא עלינו: כי שמנו כזב מחסנו. נחשב בעל הכזב כי נחכם לומר לפני המכה שלא גזר המקום לבוא עלינו והוא ענין ליצנות: ובשקר נסתרנו. כפל הדבר במ"ש: (טז) לכן. הואיל ויש בכם אנשים מלעיגים בדברי הנבואה יבוא עת שיקבלו גמולם וכאשר מסיים והולך: הנני יסד. הנה אני הוא אשר מאז גזר ויסד להיות בציון מלך חזק כאבן ועל חזקיה יאמר: אבן בחן. האבן הזה יהיה להם למבצר: פנת יקרת. יהיה כאבן יקר ההושם בפנת הבנין למען יהיה נראה מהעבר מזה ומהעבר מזה: מוסד מוסד. יהיה כהיסוד המיוחד שביסודות: המאמין לא יחיש. לפי שרובם לא היו מאמינים בדברי הנביא בימי אחז לכן אמר המאמין לדברי לא ימהר לראות הדבר ר"ל לא יחשוב בלבבו שעתה ישוב

חזון ישעיהו

באור המלות

אות לראות ולחזות בו, כזב, שקר. דבר שעקרו יוכל להתברר היפך נקרא שקר, והם א"א לבררו עתה רק אחרי כן נקרא כזב. ולעולם שקר בערך המגיד וכזב בערך השומע, שאינו יכול לברר שקרו מיד, ואז באו ב' הלשונות. (מיכה ב' י"א) ושקר כזב, יפיח כזבים עד שקר משלי ו' י"ט). ומסתר גדול ממחסה כנ"ל (ד' ו"ו): (טז) יסד. עבר, כי היסוד שהוא המלך חזקיהו כבר הונח, והמאמין לא

באור הענין

לכן שמעו דבר ה' אתם אנשי לצון, עוסקים בליצנות הגם שאתם מושלים על עם ה' בירושלים עיר הקדש: (טו) אמרתם, מבאר הליצנות שלהם, כרתנו, ממליץ כי המות הוא שליח של השאול והאבדון אשר יצעק הב הב ולא ישבע, והם אמרו כי כרתו ברית עם המות בל ימיתם, וסימן שיתקיים הברית עמו עם השאול שהוא השולח את המות, בל ירצה במיתתם, והנמשל, כי מלך מצרים הוא משל המות, והרכוש הנמצא במדינה הוא משל השאול כי הוא השולח את המות עליהם שע"י שרוצה ברכושם לשלול שלל הוא בא להחריב את ארצם, והם כרתו ברית את מלך מצרים, ואין להם לירא כי ישוב והפר את בריתו ע"י שיתן עינו ברכושם, כי רכושם בעצמו הוא החוזה והאות לקיום הברית, כי כבר שלחו לו כל אוצרותם ורכושם לדורון (כמ"ש לקמן (למ"ד) ישאו על כתף עירים חיליהם) ובזה הם בוטחים בעזרת מלך מצרים, שגם שוט שוטף כי יעבור אף שיהיה שוט כללי ומחריב ארצות, ואף שיעבור בארצות מ"מ לא יבוא אלינו. כי שמנו כזב מחסנו, שקר הוא גדול מכזב כי כזב הוא אמת בשעתו רק שאינו מתקיים, ושקר אין לו מציאות גם בשעתו, ומסתור הוא גדול ממחסה, ואמר על צד ההלצה, הכזב בו יחסו אף על פי שחסיה מועטת, והשקר שאין בו ממש כלל חושבים כי יהיה להם למסתור ומגדול עוז מפני אויב. והנמשל כי בטחו על מצרים וחסו בו והוא רצה לעזרם רק היה להם כמו אכזב ולא יכול להושיע להם בסוף, וגם בטחו על אשור שנתנו לו מנחה ושוחד וחשבו זה למסתר גדול, וזה היה שקר תיכף כי היה לבבו עליהם לרעה: (טז) לכן, (נבואה זאת נמשכה עד סי' כ"ט פסוק ט', ותוכן ענינה, תחלה מספר כי חזקיה המלך ימרוד במלכות אשור (ט"ז) ובטחונם על מצרים לא יקום (י"ז י"ח) ואשור יעבור בארצם (י"ח י"ט) אבל לסוף יפול (י"ט כ' כ"א) עפ"ז אמר להם דברי תוכחה (כ"ג—כ"ט) ושוב חוזר לספר הצרות שיגיע להם תחלה ע"י מלך אשור (סי' כ"ט א'—ד') ומפלתו לבסוף (ה'—ט') ובזה נבאר הכתובים). הנני אשר יסדתי בציון אבן, מדמה במליצתו כי בית יהודה הולם ונחרב, וה' יתחיל לבנותו מחדש, ויניח תחלה אבן למוסדות שעליו יבנה הבית והוא המלך

חזקיה

יז וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט לְקָו וּצְדָקָה לְמִשְׁקָלֶת וְיָעָה בָרָד מַחְסֵה כָזָב וְסֵתֶר מַיִם יִשְׁטֹפוּ: יח וְכֻפַּר בְּרִיתְכֶם אֶת־מָוֶת וְחָזוּתְכֶם אֶת־שְׁאוֹל לֹא תָקוּם שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי יַעֲבֹר וִהְיִיתֶם לוֹ לְמִרְמָס: יט מִדֵּי

רש"י

גמור: המאמין לא יחיש. המאמין דבר זה, לא ימהרנה, ולא יאמר אם אמת הוא ימהר לבא: (יז) ושמתי משפט לקו. לפני בוא אותו מלך, אביא עליכם גזירות להסם הפושעים שבכם, ושמתי משפט יסורין להיות לקו. כלומר אשים קו מדת יסורין להביא עליכם, ואת צדקה אשים שתהא משקולת המיישרת בנין הבונים בחומות, כלומר שתהא צדקה מהלכת לפניהם ומיישרת דרכיהם, שיכלו הפושעים ונותרו הצדיקים: ויעה ברד מחסה כזב. אותו כיסוי שאמרתם כי שמנו כזב מחסנו, אביא ברד ויטאטאנו, ויעה לשון טיאוט, כמו (מלכים א' ז') את היעים, שגורפין בהם את אפר הכירות: וסתר. שאמרתם עליו ובשקר נסתרנו, המים ישטפוהו, כלומר אביא המון (אומות) שישברו מלבותיהם ופסיליהם, ולשון משפט האמור כאן יושטיצ"א בלעז: (יח) וכפר בריתכם את מות. ויתבטל הברית אשר אמרתם כרתנו ברית את מות, כל כפרה לשון קנוח וסילוק דבר, וכן (בראשית ל"ב) אכפרה פניו: וחזותכם. אשר אמרתם עם שאול עשינו חוזה: שוט

מצודת דוד

כדבר כי לא תהיה עד לאחר זמן: (יז) ושמתי משפט לקו. אז אשיב גמול שמפעל ואשים משפט יסורים להרשעים הללו כפי קו הטאתם ר"ל כדבר הנמדד בקו לא פחות ולא יותר: וצדקה למשקלת. ואל הצדיקים אעשה צדקה כפי משקל צדקתם כי בימי חזקיה יכבוש סנחריב ערי הבצורות ביהודה ויהרוג הרשעים והצדיקים יותרו ויקבלו הטובה: ויעה ברד. כלפי שאמרו כי שמנו כזב מחסנו אמר שהברד יכבד ויטאטא את המחס' הכזב ר"ל סנחריב המכה לא יפנה אל דברי הכזב: וסתר. כלפי שאמרו ובשקר נסתרנו אמר שהמים ישטפון את מסתור השקר ר"ל סנחריב לא יפנה אל השקר וכפל הדבר במ"ש: (יח) וכפר וגו'. כלפי שאמרו כרתנו ברית את מות אמר אז יוסר הברית ויבוטל כי בוא יבוא עליכם: וחזותכם וגו'. כלפי שאמרו ועם שאול עשינו חוזה אמר אז לא תקום הגבול שעשיתם עם השאול כי כן תבואו אל השאול: שוט שוטף וגו'. כלפי שאמרו שוט וגו' לא יבואנו אמר כאשר יעבור שמכה המתהלכת תהיו לו למרמס כי עליכם יבוא וירמוס אתכם: (יט) מדי עברו. מתי שיעבור שוט השוטף

מצודת ציון

כמו ימהר יחישה מעשהו (לעיל ה'): (יז) לקו. ענינו חבל המדה: ויעה. ענין כבוד וטאטא והוא מלשון ואת היעים (שמות ל"ח) שהם הכלים העשוים לכבד ולהסיר את הדשן: (יח) וכפר. ענין העברה ובטול וכן ואיש חכם יכפרנו (משלי ט"ז): וחזותכם. מל' מחוז וגבול: לא תקום. לא תתקיים: למרמס. ענין דריכה ברגל: (יט) מדי. כמו מתי וכן מדי

חזון ישעיהו

באור הענין

חזקיה (ומליצתו מוגבלת ג"כ נגד מה שאומר ויעה ברד מחסה כזב, המחסה כזב ימוש ממקומו וכנגדו יבנה בית נאמן לבית יהודה). אבן בחן, מצייר באבן הזה שלש בחינות. א] מצד חמרו יהיה אבן בחן וחזק אשר נבחן ונהגבה שהוא אבן טוב לא מורכב מעפר וחול וחלקים זרים. ב] מצד ערכו וצורתו אחר שישימו אותו לראש פנה יהיה אבן יקר כאבן ספיר ואקדח למען יהיה פנת יקרת. ג] מצד תכליתו יהיה מוסד מוסד, עליו יניחו כל היסודות, יהיה יסוד היסודות, ומחזיק הבנין בכללו, והנמשל כי המלך הזה מצד עצמו יהיה נבחן ומנוסה לצדיק גמור נקי מתאות וזך המחשבות, ב] מצד יחוסו, אשר יהיה לראש פנה שיהיה מזרע בית דוד היקרים, ג] שיהיה יסוד היסודות ילבש עוז וגבורה והוא יחל להושיע את ישראל. המאמין בדבר זה לא יחיש וימהר, כי לא יהיה זה תיכף כי תחלה יעברו צרות רבות: (יז) ושמתי, אחר שצייר את יסוד הבנין, מתחיל לצייר את הבנין בעצמו, הנה דרך הבונים, אחר שיניחו האבן פנה, ימדדו בקו המדה אורך הבנין ורחבו, ואחר שבונים בגובה יחזיקו בידם אנך ואבן משקולת לראות אם החומה שוה בגובהה, עפ"ז אומר כי משפט שבין אדם לחברו שיעשו אז, זה יהיה הקו, ולפיהם יתארך ויתרחב הבנין שהוא בית יהודה לארכו ולרחבו, והצדקה שהיא המע"ט שבין אדם למקום היא תהיה המשקולת שעפ"י יעלה הבנין בגובה נכח היושבי בשמים, (וממליץ שעפ"י המשפט יצלחו בדרך טבעי ועפ"י הצדקה יצלחו בהשגחה נפלאת מעל שמים למעלה מן הטבע). ויעה, אחר שיבנו בנין מבצר יבטלו את המחסה שאין בה ממש, ולא יבטחו על אשור ומצרים. וסתר מים ישטפו, כברד שובר ומניח במקומו והמים שוטפים ונושאים את הדבר, וממליץ כי הסתר שעליו בטחו יותר יהיה בטולו גם כן יותר עד שלא ישאר ממנו רושם כלל:
(יח) וכפר, וממילא יופסק בריתם עם אשור ומצרים, ויהיו למרמס אל מחנה אשור שיעבור בארץ יהודה:
(יט) מדי עברו, בכל עת שיעבור יקח אתכם, כי בעת כבש את העמים היושבים בסוריא בא בכל פעם לארץ יהודה היושבים על עבור הארץ, ואל תחשבו שלא יעבור בתמידות, כי בבקר בבקר יעבור, ויתעכב

באור המלות

יחיש, כי הבנין בכללו לא היה תיכף, עד שנת ט"ו לחזקיהו. בחן, לשון חוזק: (יז) קו משקלת. הקו, יהיה גם באורך ורוחב. והמשקלת, רק על שווי החומה בגובה, וכיוצא בו (מ"ב, כ"א י"ג) ושם בארתי, והבדל בין משפט וצדקה (למעלה א' כ"ז). ויעה, ענין טאטוא: (יח) וכפר. יתבטל, לא תדעו כפרה (לק' מ"ז י"א): (יט) זועה. רעדה. ולא

עברו יקח אתכם כי־בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה והיה רק
זועה הבין שמועה׃ כ כי־קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה
כהתכנס׃ כא כי כהר־פרצים יקום יהוה כעמק בגבעון ירגז
לעשות מעשהו זר מעשהו ולעבד עבדתו נכריה עבדתו׃

ת"א מדי עברו. סנהדרין ל"ב : כי קצר. יומא ט' סנהדרין ק"ו :

רש"י

שוטף, אשר המרתם לא יבואנו, והייתם לו למרמס: (יט) בבקר בבקר. כלומר תדיר תדיר אביא עליכם גזירות: והיה רק זועה. לכל השומעים: הבין שמועה. להבין שמועות פורעניות הקשות שאביא עליכם, כל השומעים יזועו: (כ) כי קצר המצע מהשתרע. כי אביא עליכם שוא דוחק אתכם, אשר לא תוכלו להספיק עבודתו, כשיגיע מגעו עליכם, יקצר לו מהשתרע השוכב עליו: מהשתרע. מהשטח להאריך אבריו, איסטנדי"ר בלעז: והמסכה צרה. הנסיך שימשול עליכם, יהיה מקומכם דחוק לו בהתכנסו לתוכו, ורבותינו דרשוהו על עכו"ם שהכניס מנשה להיכל, קצר המצע הזה מהשתרע, מהשתרר עליו שני רעים. ואני פרשתיו לפי פשוטו, ובדרך זה ת"י, ואף מדרש רבותינו יש ליישבו על אופן הדבור, כלומר למה אני מביא עליכם פורענות זו, לפי שקצר המצע מהשתרע אני לבדי עליו, שנאמר (מלכים א' ח') הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך, וכל שכן בהכניסכם מסכה עמי, כביכול צר לנו המקום: (כא) כי כהר פרצים. ת"י הרי כמא דזעו טוריא כד אתגלי יקרא דה' ביומי עוזיה מלכא, וכנסין דעבד ליהושע במישר גבעון וכו', כן יתגלי לאתפרעא מדעבדין וכו': זר מעשהו. ידמה לכם לזר, כי יביא עליכם

מצודת ציון

דברי בו (ירמי' ל"א) : זועה. ענין רתת וחרדה כמו ביום שיזועו שומרי הבית (קהלת י"ב) : (כ) המצע. ענינו הכרים והכסתות השוכב תחת האדם בשכבו כמו ערש יצועי (תהלים קל"ב) : מהשתרע. ענין עודף ויתרון האורך כמו שרוע וקלוט (ויקרא כ"ב) : והמסכה. מל' מסך ומכסה כמו והמסכה הנסוכה (לעיל כ"ה) : צרה. דחוקה : כהתכנס. ענין אסיפה כמו נדחי ישראל יכנס (תהלים קמ"ז) : (כא) ירגז. מל' רוגז וכעס : ולעבד עבדתו. תרגום של מעשה הוא עובדא :

מצודת דוד

יקח אתכם אליו : כי בבקר. בכל בקר יעבור עליכם ואח"ז ותמיד לבא ביום ובלילה : והיה וגו'. מי שיתן לב להבין שמועת הפורעניות לא ישקוט לבבו רק יהי' מלא מרתת והרדה : (כ) כי קצר וגו'. המצע אשר ישכב עליו יהי' קצר להשתטח עליו ולהאריך עצמו בפשוט הרגלים ר"ל הארץ הזה צר מהכיל התפשטות מרבית חיל האויב הבא : והמסכה צרה כהתכנס. המסכה תהיה צרה לו כאשר יתכנס להתאסף תחתיה עם כל איבריו והוא כפל ענין במ"ש ויורה על הפלגת הדבר ביותר רב מתכנו וכמ"ש והי' מטות כנפיו מלא רוחב ארצך (לעיל ח') : (כא) כי כהר פרצים. כמו בעת מלחמת דוד בפלשתים בבעל פרצים העומדת בהר כמ"ש ויעלו בבעל פרצים (דה"א י"ד) ובם נמהדו הפלשתים פתאום ואמר כן יקום ה' להשמידם פתאום מע"פ האדמה : כעמק בגבעון. כמו בעת מלחמת יהושע באמורי בעמק אשר בגבעון אשר מן השמים נלחמו עמהם כמ"ש וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים וגו' (יהושע י') כמו כן ירגז ה' עליהם וילחם בם : לעשות מעשהו. להפרע מהם : זר מעשהו. המעשה תהיה זרה ר"ל דבר שלא עשה עמהם מתמול שלשום : ולעבד וגו', הוא כפל ענין במ"ש כי עבודה היא כמו מעשה ונכרים הוא

חזון ישעיהו

באור המלות

זע ממנו (אסתר ה' ט'). הבין, מקור, למען הבין שמועה, הנבואה, כמו ואת מי יבין שמועה (ט) : (כ) מהשתרע. התפשטות האיברים. הרוע הו שרוע (ויקרא כ"א י"ח). והמסכה, הוא המכסה. ויגל ה' את מסך יהודה. (כא) זר נכרים. הזר הוא המוזר והמופרש מאיזה ענין מיוחד, כמו הישראל אצל אכילת תרומה וקדשים, והדיוט אצל שמן המשחה. והנכרי הוא מארץ אחרת, ונרדפו זר ונכרי,

באור הענין

אלכם ביום ובלילה. והיה רק זועה, אחר שספר תכיפת הצרות שיבא עליהם אומר אבל דעו כי מה שאביא עליכם את מלך אשור לא יהיה תכליתו למען יגל אתכם מעל אדמתכם כמו לעשרת השבטים, כי לא יהיה תכליתו רק זועה הבין שמועה, להחריד ולזעזע אתכם למען תבינו שמועה אשר תשמעו מאת ה', למען תטו אזן לדברי הנביאים: (כ) כי קצר המצע, מליץ משלו אשור סביב לירושלים, כמי שמכניס הרבה אל ביתו ומשכיבו במטה שהמצע שתחתיו קצרה בארכה, והמכסה שמכסה בו היא צרה ברחבה אם ירצה לפשוט את גופו לארכו לא יוכל מפני שהמצע שתחתיו קצר ואין לו על מה להניח רגליו, ואם ירצה להכניס את רגליו אל גופו לא יוכל מפני שהמכסה שעליו צרה ואין לו במה שיתכסה מלמעלה, והנמשל יבאר בפסוק שאח"ז : (כא) כי כהר, ה' יביא על האויב שפטים ממעל ומתחת, מתחתיו תרגז הארץ ברעש, וה' יקום עליו כמו שקם בהר פרצים שנפרץ ההר על ידי רעש הארץ ונבקע ומט ממקומו, וזה הנמשל של קצר המצע מהשתרע, שהמצע שתחתם שהיא הארץ לא יוכל להתפשט עליו ולברוח, כי סביבו יהיה מלא פרצות ונקעים מרעש הארץ, ונגד והמסכה צרה כהתכנס אומר שאם ירצה להכניס א"ע ולעמוד לפופים במקומו, הנה כעמק בגבעון ירגז שימטיר עליו אבני אלגביש ואש מלמעלה כמו שהמטיר על הכנעני בעמק בגבעון (יהושע י') ואין לו מכסה מלמעלה להגן עליו מן הברד, באופן שלא יוכל לא לברוח ולא להשאר במקומו,

(כב) ועתה אל־תתלוצצו פן־יחזקו מוסריכם כי־כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יהוה צבאות על־כל־הארץ: (כג) האזינו ושמעו קולי הקשיבו ושמעו אמרתי: (כד) הכל היום יחרש החרש לזרע

ת"א הקשיבו. עקידה שער ל"ס:

רש"י

פורענות קשה: ולעבד עבדתו. לעשות מלאכתו, כמו עבודת האדמה, לבורי"ר בלעז: (כב) ועתה אל תתלוצצו. לאמר, כרתנו ברית את מות: מוסריכם. יסורים: (כד) הכל היום. לשון תמיהה הוא, לכך נקוד חט"ף פת"ח: יחרש. מי שהורש לזרוע, וכי החורש כדי לזרוע. לעולמים חורש, א"כ מה יועיל, אף הנביאים מוכיחים אתכם להחזירכם למוטב, הלעולמים יוכיחו ולא יועילו: יפתח וישדד אדמתו. וכי לעולם לא יזרע אלא תמיד יפתח את האדמה באתים ובכלי מחרישה: וישדד. לשון עבודת שדה. יפתח

מצודת דוד

כמו זר ופתרון אחד להם: (כב) אל תתלוצצו. לומר דרך לעג כרתנו ברית את מות וגו': פן יחזקו מוסריכם. פן יתחזקו היסורים המוכנים לכם: כי כלה וגו'. מאת ה' שמעתי ביזות כליון וכריתה על כל הארץ לכן אל תתלוצצו: (כג) האזינו. הטו אוזן ושמעו קול דברי: הקשיבו וגו'. כפל הדבר במ"ש: (כד) הכל היום. פתח במשל ואמר וכי כל היום יחרוש החורש לתקן השדה לזריעה: יפתח. מוסב על הכל היום לומר וכי כל

מצודת ציון

(כב) תתלוצצו. מל' לץ: מוסריכם. מל' יסורים: כלה. מל' כליון: ונחרצה. ענין כריתה כמו נחרצה שוממות (דניאל ט'): (כד) יפתח. מל' פתיחה: וישדד. ענין כתיתת רגבי העפר וכן אם ישדד עמקים אחריך (איוב ל"ט) ויתכן שהוא מל' שדה

חזון ישעיהו

באור הענין

לעשות מעשהו המאמרים מגבילים, כהר פרצים יקום לעשות מעשהו אשר יהיה זר ודבר שאינו מורגל אף שרעש הארץ הוא ענין טבעי, ובעמק בגבעון ירגז לעבד עבדתו אשר נכריה עבדתו, כי המטרת אבן מן השמים הוא דבר יוצא מן הטבע וע"ז קראו עבודה, ולא יקרה כלל במציאות וע"ז קראו נכריה (כמ"ש בבאור המלות): (כב) ועתה, בתוך הזמן הזה. אל תתלוצצו אתם אנשי לצון, פן יהיה מוסריכם חזקים יותר בהתאחכם, כי שמעתי מה' עושה כלה והכלה הזה נחרצה ונגזרה מאת ה': (כג) האזינו ושמעו קולי, הנביא יפתח במשל פיו, להורות דעה, איך היסורין הבאים על האומה בכללה או על איש אחד בפרטות, הם הכרחיים בטבע הבריאה, שבלעדם לא יגיע האדם אל השלמות אשר בכחו להשיג, וכולם מתחייבים מן החכמה העליונה להיות אמצעים מובילים את הכלל אל תכליתו הכללי שהוא השלמות האנושי, ואת הפרט האישי אל תכליתו הפרטי איש ואיש לפי מעשיו ואושרו האמתי, והמשל הזה יתחלק לשני חלקים, חלק הראשון (כ"ד—כ"ו) ידבר על יסורין הכללים הבאים אל תכלית המין בכללו, וחלק השני (כ"ז—כ"ט) ידבר על יסורין הבאים על אישים מיוחדים לצורך תכלית אישי מיוחד, על הראשון אמר האזינו קולי, ועל השני אמר הקשיבו אמרתי, כי בו ידבר מאמר פרטי אל אישים פרטיים (ועי' בבאור המלות): (כד) הכל היום, מתחיל לדבר על יסורין הבאים אל האומה בכללה, כי הם מוכרחים מטבע היצירה, כמו שכל מין האדם בהכרח שיעברו עליו חולאים רבים ומכאובים בימי הגידול והצמיחה, כמו עת צמיחת השינים וכדומה, והיה זה בהשגחה למען יכיר האדם כי יש עולם אחר, וכי נברא לתכלית אחרון נעלה מן השלמות הראשון שהוא שלמות עה"ז, כמו שבאר זאת בחבה"ל שער הכניעה, כן היה מן ההכרח להעביר על כלל האומה הישראלית אשר בחר בם לסגולתו, כמה חולאים ויסורין בם אוצרפו ככסף בתוך כור להסיר מהם חלאת התאות וסוגי החומר ושמריו, ולהגביר כחות השכל והנפש, שזה היה תכלית גלות מצרים ויתר הגליות כמו שבארתי בחבורי עה"ת בכ"מ, והנה החוזה נשא על זה משל נאות מאד מטבע החרישה והזריעה, כי ידוע שבפי החכמים והחוקרים נמשלה הנפש לחלקת השדה אשר זורעים תלמיות, שכמו שהשדה מוכנת להוציא פרי תבואה, אם יעבדו עבודתה, כן הנפש כחים ומוכנת להשכיל ולקנות האושר אם יזרעו בה זרע החכמה והדעת, וכמו שהאדמה אם לא יתעסקו בה

באור המלות

ובאורם תמצא (עי' ס"א ה'. עובדיה א' י"א. איכה ה' ב'. תהלות ס"ט ט'. פ"א יו"ד. משלי ב' ט"ז. ה' יו"ד כ'. ז' ה'. י"א ט"ו. כ"ז ב'. איוב י"ט ט"ו): מעשה עבדה. הבדלם מבואר. עבודה, מציין מעשה שיש עמו עמל ויגיעה רבה. ואצל השם, דבר טבעי בלתי מורגל נקרא מעשה זר, ודבר יוצא מן הטבע נס ומופת ופלא. נקרא עבודה נכריה, עבדה מצד שלא יעשהו ה' לולא צורך גדול. ונכריה, מצד שהוא בלתי מתקשר עם שלשלת סבות ומסובבי הטבע הנודעת אלינו: (כג) קולי אמרתי. האמירה, גם שהיא מורכבת מהברות שונות, מפורשת יותר נגד הקול הפשוט, ומורה הקול, המשל. והאמירה, פתרונו. לכן תפס האזינו קולי הקשיבו אמרתי. כי הקשבה פחותה מהאזנה. וכן (בראשית ד' כ"ג. עי' ל"ב ט'), שמענה קולי האזנה אמרתי, כי האזנה פחותה משמיעה, כנ"ל (א' יו"ד) ואמר, האזינו שמעו, כי כן הסדר, מקשיב או מאזין קול המגלגל אח"כ נותן לבו לשמוע ולקבל או להבין, כמו שבארתי בכ"מ שנרדפו פעלים האלה יחד. עיין פירוש התורה (דברים

בחרישה

יְפַתַּח וִישַׂדֵּד אַדְמָתוֹ׃ כה הֲלוֹא אִם־שִׁוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ קֶצַח וְכַמֹּן יִזְרֹק וְשָׂם חִטָּה שׂוֹרָה וּשְׂעֹרָה נִסְמָן וְכֻסֶּמֶת גְּבֻלָתוֹ׃ כו וְיִסְּרוֹ

ת"א ויסרו. סנהדרין ק"ס:

רש"י

וישדד, בתחלה הוא עושה תלמים רחבים וסוף הוא עושה תלמים קטנים, במדרש רבי תנחומא: (כה) הלוא. כן דרך החורש, כיון שחורש משוה פני האדמה ואחר כך זורע: והפיץ קצח. אם קצח בא לזרוע זרעו בתפוצה, ואם כמון בא לזרוע. זורעו בזריקה: קצח. מין אוכל הוא: ושם חטה שורה ושערה נסמן וכסמת גבלתו. ואם תבואה בא לזרוע, כך הוא מנהגו. זורע החטין באמצע החריסה, והשעורה זורע סביב לסימן, והכוסמין זורעה על גבולי השדה ומצריו: שורה. ל' שורה, זורעה באמצע, ומצאת שורה על השעורין והכוסמין: (כו) ויסרו למשפט וגו'. אף מי שאלהיו יורנו, לא לנצח ישלח נביאים להוכיחו, אחרי שאינו

מצודת ציון

ר"ל יתקן השדה: (כה) אם. כאשר כמו ואם יהיה היובל (במדבר ל"ו): שוה. ר"ל דומה בכל המקומות שלא יהיה תל מזה ותריץ מזה: והפיץ. ענין פזור: קצח וכמון. הם מיני זרעונים: ושם. מל' שימה: שורה. ענין מידה כמו במשקל ובמשורה (ויקרא י"ט): נסמן. מל' סימן: וכסמת. מין תבואה: ויסרו. ענינו הכאה והבטה כמו אבי יסר אתכם

מצודת דוד

היום יפתח האדמה בכלי המחרישה ויבתש רגבי העפר: (כה) הלוא אם שוה פניה. הנה כאשר משוה פני האדמה מנית עבודתה ועוסק בזריעה: והפיץ קצח. כשבא לזרוע קצח זורעה בהפצה ואם בא לזרוע כמון זורעה בזריקה כל מין כדרכו: ושם חטה שורה. החטים מצים בשורה ר"ל באמצעית השדה במדה הראוי לו לא יוסיף ולא יגרע: ושערה נסמן. השעורה יזרע סביבות החטים כמו המסמן דבר מה: וכסמת גבלתו. הכוסמין יזרע על גבולי השדה ומצריו כל מין במקום הראוי לו והנמשל הוא לומר כמו שאין דרך החורש לחרוש כל היום כי אחר שמשוה פני האדמה יזרע בה כל מין כדרכו ובמקום הראוי כן אין תועלת בתוכחת הנביא לבד כי מהראוי שאחר שישמעו דברי הנביא יתקנו מעשיהם ולשוב בתשובה כפי הראוי לכ"א לפי חטאו אשר יחטא ואשם: (כו) ויסרו

באור המלות

נ"ב א'): (כ"ד—כ"ס) ישדד. קרוב לענין שדה, והבדל ג' בלשונות מבואר בפנים. ושורה, מענין שררה על שאר

חזון ישעיהו

באור הענין

בחרישה וזריעה, תשאה שממה, כן הנפש הבלתי נחרשת ונזרעת או אם מלאה קוצים ודרדרים לא תעשה פרי, כמו שכתוב נירו לכם ניר (ירמיה ד'), על שדה איש עצל עברתי (משלי כ"ג). והנה עבודת האדמה תחלק לשני ענינים חרישה וזריעה. כן יהיה בעבודת חלקת הנפש. והנה החרישה בעבודת האדמה נמצא בה ג' ענינים, שפרט הנביא פה כמ"ש יחרוש יפתח וישדד, א] להסיר הקוצים והדרדרים ויתר דברים המעכבים גידול התבואה, שעז"א יחרוש, כמו שאמר נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים, ב] לפתוח האדמה שתכיל הזרע, ועז"א יפתח, ג] לכתות ולכתת הרגבים שתעשה שדה, ועז"א ישדד, ושלשה הענינים האלה צריך בהחרישה אשר בנפש, כי יען שעיר פרא אדם יולד, הנה טרם תהיה מוכנת להכיל זרע החכמה והמוסר, צריך, א] להסיר הקוצים והדרדרים שהם התאוות והציורים הרעים אשר הובילו אל תוכה המדמה והמתעורר בימי הילדות, וכ"ז שהם צומחים על אדמת הנפש לא יוכלו הזרעים היקרים שהם החכמה והמוסר לצמוח ולעשות פרי, כי יקבוצו התאוות הרעות ויכלו אותם, ב] צריך לפתוח כחות הנפש השכליים ע"י מדות טובות וציורי המוסר למען תהיה מוכן לקבל זרע החכמה, ג] לכתות הרגבים וחלקת סלעים וצורים אשר לא יעובד בם ולא יזרעו, וכ"ז יושג ע"י היסורין שיביא ה' על האומה בכללה לדכאות כחות החומר להסיר התאוות והמדות הרעות ולהכניע כל כחות הנפש לדכאם ולכתתם במכתש בתוך הכיפות, והנה עכ"פ כמו שהחורש את האדמה אחר שהחרישה היא רק הכנה להגיע ע"י אל התכלית שהיא הזריעה, הלא לא יחרוש לעולם, כי בהכרח שיגיע את התכלית שהיא הזריעה, כן היסורין שיביא ה' על האומה אחר שהם רק אמצעיים אל התכלית הגדולה להכין הנפש אל שתקבל זרע החכמה והידיעה, בהכרח כי לא יהיה לעולם, רק ישיג על ידם את התכלית להחזיר את העם בתשובה ואז היסורין יחדלו, וע"ז נשא משלו לאמר הכל היום יחרוש החורש לזרוע, כי בשלמא החורש רק לעדור ולחפור את הקרקע, שהחרישה היא תכליתו האחרון יוכל לחרוש תמיד, אבל החורש לזרוע, שתכליתו היא הזריעה הכל היום יחרוש ויפתח וישדד, שהם שלשה ענינים של החרישה כנ"ל. לא כן, רק. (כה) הלוא אם שוה פניה, אז יתחיל את הזריעה. והפיץ קצח, עתה מתחיל לצייר את הענין השני שהיא הזריעה, הנה ראינו כי הזריעה תשתנה לפי איכות המין הנזרע, הקצח ע"י הפצה והכמון ע"י זריקה, וכן מקום הנחת הזרעים וסדרם ג"כ תשתנה לפי מיני הנזרעים, החטה ישים באמצע ושעורה סביב לה, וכוסמת ישים על הגבול, כן הגם שהחרישה שהיא הגליות והיסורין יביא ה' על כלל האומה בשוה, מ"מ הזריעה שהוא לימוד התורה והנבואה תשתנה לפי הכנת המקבלים, המוכנים אל החכמה די להם ברמז מעט, והע"ה צריך לשנות ולכפול ולבאר להם צו לצו קו לקו, וכן החכמים יכילו תוכות החכמות ופנימיותיהם וסודותיהם, והע"ה לא ידעו רק הספורים והמלבושי' שבם יתלבשו הדברים הנעלמים האלהיים: (כו) ויסרו, עתה באר הנמשל

לְמִשְׁפָּט אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ׃ כז כִּי לֹא בֶחָרוּץ יוּדַשׁ קֶצַח וְאוֹפַן עֲגָלָה עַל־כַּמֹּן יוּסָּב כִּי בַמַּטֶּה יֵחָבֶט קֶצַח וְכַמֹּן בַּשָּׁבֶט׃ כח לֶחֶם

דגש אחר שורק

רש"י

שומע לתוכחה, הוא ייסרנו במשפטי יסורין, כדי שתועיל עמל תוכחתו שהוכיח, כזה שמשוה פני האדמה לזרוע, כדי שתעלה עמל חרישתו שחרש: (כז) בחרוץ. הוא עץ עשוי חריצים חריצים, ושמו מורג, ומהתך בו הקטין להיות תבן: כי לא בחרוץ. דשין את הקצח, לפי שזרעו נוח לצאת מתוך קשין שלו. וכן על כמון לא יסבו אופן עגלה לדושו, לפי כי קל הקצח לחובטו במטה, והכמון בשבט: (כח) לחם יודק. ואת מי דקים בדברים קשין, את הלחם של תבואה, לפי שאינה נוחה ליחבט: כי לא לנצח אדוש ידושנו. הרי כי זה משמש בלשון אלא, לא לנצח כותשין עליו, לפי שלעולם לא יכתשו גרעיני הזרע להיות נדשין ליכתת

מצודת דוד

למשפט. עודו מדבר במשל והאומר הנה כאשר תגדל שתבואה וכזרעונים ורוצה להפריש מהם הפסולת והקשין הנה דרכו להכות ולחבוט כל מין ומין במשפט הראוי כאשר למדו אלהיו ונתן חכמה בלבו לדעת משפט כל מין ומין: (כז) כי לא בחרוץ. ר"ל כי לא דושת כל המינין שוה אולם יש הפרש בין מין למין כי הקצח לא יודש בחרוץ לפי שהוא נוח וקל להפרש מהקשין ואין מהצורך לדושו בחרוץ: ואופן עגלה על כמון יוסב. מלת לא האמור בתחלת הפסוק משמשת בשתים כאלו אמר על כמון לא יוסב ר"ל אין מהצורך לסבב אופן עגלה על כמון להפרישו מהקשין כי גם הוא נוח להיפרש בדבר קל: כי במטה. אלא במטה יחבט קצח וכמון יחבט בשבט כי גם כאלה נפרשים מן הקשין: (כח) לחם יודק. התבואה שעושים ממנה הלחם שאינו נוח להיפרש מהקשין בדבר קל לכן הוא נידש בחרוץ ובאופן עגלה לכתת את התבן דק דק

מצודת ציון

למשפט. כמו כמשפט ובאה הלמ"ד במקום הכי"ת וכן יעבת לכסא (תהלים ט') ור"ל בכסא ומשפט ענינו דבר הנהוג והראוי וכמו המלך עומד על העמוד כמשפט (מ"ב י"א): יורנו. ענין למוד כמו יורנו בדרך יבחר (תהלים כ"ה): (כז) בחרוץ. שם כלי מלא הריצים עשוי לדוש בו וכן ובחריצי הברזל (ש"ב י"ג): יודש. מל' דישה: ואופן. גלגל ולתוספ' ביאור אמר עגלה מלשון עגול: יוסב. מלשון סבוב: כי במטה. אלא במטה: יחבט. ענין הכאה והדישה כמו חובט חטים בגת (שופטים ו'): (כח) יודק. מלשון דק: כי

חזון ישעיהו

באור הענין

המשל, כמו שהחרישה לצורך הזריעה: כן ויסרו, מה שייסר ה' את האדם, הוא למשפט ולהכלית כדי שעי"ז אלהיו יורנו, שע"י המוסר ישיב לב לשמוע כלמודים, ויכין לקבל זרע החכמה הירלק המוסר והדעה: (כז) כי לא בחרוץ. מתחיל לבאר החלק השני מן המשל, לבאר ענין היסורין הבאים על האישים הפרטיים, שלפעמים הצדיקים מעונים ומדוכאים, ונשא ע"ז משלו מן התבואה, שגם אחר שהצליחה הזרע, ותעש פרי תבואה, הלא החטה והדגן וכל מיני תבואה יצאו מעורבים במוץ ופסולת, וצריך דישה וטחינה להסיר המוץ ולנקותו עד שיהיה קמח נקי, כן גם הנפש אשר זרועים תצמיח, והוכנה לקבל דת ומוסר, לפעמים יתערבו עם למודיו למודים זרים משובשים ורעיונות כוזבות, מצד הסכל והמדמה, וצריך להסיר התבן מן הבר, ולברר סלתה מן הפסק. והנה כמו שבמיני התבואה נמצאים מוץ ופסולת הדבוקים דבוק שכניי, המוסרים ע"י דישה או חביטה, ופסולת הדבקים דבוק עצמיי, הבלתי מוסרים רק ע"י טחינה בריחים ורקידה בנפה. כן השבושים והדעות הזרות, אשר ישתרשו בנפש, מהם הבאים ע"י כח המדמה קלים ההסרה ע"י משפט השכל, ומהם שבושי השכל עצמו ע"י למודיה מטעים פילוסופיים והקדמות מוטעים קשים ההסרה, וצריך שהצדיק באמונתו יחיה, ולא יסיר ממנה. ומצד זה יבואו יסורין על אישים פרטיים אשר כבר קבלו חקי החכמה והדעת איש ואיש לפי ענינו. ובענין זה היסורין שבאו על עם ה' במצרים בימי הילדות טרם קבלו התורה היו כענין החרישה לקבל הזרע שהוא התורה והיסורין הבאים עליהם אח"כ הם כענין הדישה או הטחינה להסיר מהם מחשבות הכוזבות והאמונות הזרות מצד אשר בילדי נכרים ישפיקו, והם יהיו לפי מדרגות הדור והאישים הפרטים, ובזה נבא אל הביאור. אומר כי לא בחרוץ יודש קצח, כן הדישה הבאה להסיר המוץ הנדבק דבוק שכניי תוסר בקל, ומינים רבים גם הדישה לא תהיה ע"י חרוץ או אופן עגלה כמו שצריך בדישת דגן והטה. כי הקצח יחבט במטה והכמון יוסר ממנו הקליפה עוד בקלות יותר, כן לפעמים יתקנו מעשיהם במוסר קל והוכחה בדברים וא"צ ליסורין, אם ירצה להסיר רק המוץ החיצוני הבלתי נדבק: (כח) לחם יודק, אבל אם ירצו לעשות לחם, שאז צריך להסיר הקליפה הדבקה עם הדגן והחטה דבוק עצמיי, לא די בדישה, רק צריך להדיקו במכתשת וטחנו בריחים או דכו במדוכה, כי גם הדישה בגלגל וחרוץ הצריך להסיר מן הדגן המוץ החיצוני לא יועיל להסיר הקליפה, כי לא לנצח ארוש ידושנו הדישה המסירה המוץ של הדגן מלמעלה, לא יהיה לנצח,

באור המלות

באמצע: (כו) ויסרו למשפט. והכרו ויסרתיך למשפט (ירמיה ל' י"א; מ"ו כ"ח): (כז) חרוץ. והכרו מורג חרוץ, לקמן (מ"א ט"ו) עץ עשוי חריצים לדשת התבואה. ואופן עגלה הוא יותר מהחרוץ. והכמון נידש בקל מן הקצח, כי במטה יחבט קצח וכמון בשבט, ובזה הוסיף בכפל לאמר, ואף כי שא"צ אופן עגלה, ואף כי שא"צ זה אל הכמון. והבדל בין דש וחובט. למע' (כ"ז י"ב). ומלת לא נמשך גם על אופן עגלה: (כח) יודק. ידוש עם ידוק אינם נרדפים, כי ההדקה הוא לעשותו קמח. ולכן לא הסכינו

כי

יוּדָק כִּי לֹא לָנֶצַח אָדוֹשׁ יְדוּשֶׁנּוּ וְהָמַם גַּלְגַּל עֶגְלָתוֹ וּפָרָשָׁיו לֹא יְדֻקֶּנּוּ׃ כט גַּם־זֹאת מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת יָצָאָה הִפְלִא עֵצָה הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה׃

ת״א ספלית עלה. סנהדרין כ״ו ע״ז ע״ו:

רש״י

קמ״ץ

ת״י החרוץ והופן העגלה: והמם גלגל עגלתו ופרשיו. וכשמסבבין עליו אופני עגלה לדוקו ולדושו, אפי׳ הגלגל הומם ומשתבר. וכן שאר כלי העגלה עמו המפרישים את התבואה מקשיה לא ידוקנו, והמפים אינם נידוקין להיות נטהנין: אדוש ידושנו. כמו עשה יעשה (יחזקאל ל״א) נגף ינגוף (לעיל כ״ב), והאל״ף א באה במקום ה״א, כמו ואחרי כן אתחבר יהושפט (ד״ה ב׳ כ׳) כמו התחבר, אף כאן אדוש ידושנו, וכן חברו מנחם: (כט) גם זאת מעם ה׳ וגו׳. גם זאת כדרך דשי תבואה וחובטי קצח וכמון, מעם הקב״ה יצאה: הפלא עצה. להראותכם רמזים, בדרך חידות ומשל נפלא ומכוסה, כי כאשר הכמון והקצח אינם מכבידין עליהם במדושה רבה, לפי שהם נחבטין בקל, כך אילו הייתם ממהרין לקבל מוסר, לא היה מכביד עליכם גזירות, ואתם קשיה לקבל תוכחות כתבואה לדוש, לכך יכביד עליכם הרבה, ולא לנצח לכלייה יריב וידקה, כאשר לא לנצח אדוש ידושנו, ויכלו הגיו מכותיו ואתם לא תכלו, דוגמת המימה הגלגל והעגלה, והחטין לא ידוקו, ואילו הייתם נוחים לכלות, לא היה בודק אתכם ביסורים קשים, הפשתני הזה כשהוא יודע שפשתנו יפה הוא מנקש עליה:

מצודת ציון

לא. אלא לא: לנצח. ר״ל לזמן מרובה: אדוש. מל׳ דישה והאל״ף נוספת: והמם. ענין כתיתה ושביר׳ כמו יום מהומה ומבוסה (לעיל כ״ב): גלגל. אופן ולתוספת ביאור אמר עגלתו מל׳ עגול: ופרשיו. הם שיני החרולים הפרושים ופרודים זה מזה: ידקנו. מל׳ דק: (כט) הפלא. מל׳ פלא: הגדיל. מל׳ גדול: תושיה. מל׳ יש והכמת התורה נקראת כן על כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כשאר הדברים שבעולם:

מצודת דוד

לא. אלא לא: לנצח. ר״ל לזמן מרוב׳ ידוש עד שיתגלה הגרעין: כי לא לנצח. אלא לא לזמן מרוב׳ ידוש בכח את התבוא׳ רק לפי צורך הפרדת הגרעין מהקשין: והמם גלגל עגלתו. ר״ל כי אם יעשה זה זמן רב אז אופן מעגלה יכתת וישבר אף את הזרע: ופרשיו לא ידקנו. ר״ל וכן החרון לא יעבור זמן רב על התבואה בכדי שלא יכון בשיני החרון מכתתים את הזרע דק דק והנמשל הוא לומר שכמו שאין דרך הדש לדוש קצח וכמון בחרון ובאופן לפי שנוחים המה להיפרש מהקשין ודי להם בדבר קל כן אילו הייתם נוחים לקבל מוסר במעט רמז משפט יסורים לא היה המקו׳ מכביד היסורים עליכם אבל הואיל ולא כן הוא מהצורך להכביד היסורים עליכם למען תוכרו כתבואה הזו שאינו נוח להיפרש מהקשין אשר מהצורך לדושו בחרון ואופן ואולם לא לנצח יריב ולא יעשה כליה כתבואה זו שאינו נידש זמן מרובה שלא להפסיד הזרע: (כט) גם זאת וגו׳. כאומר עם שאמרתי שמעו קולי דעו שמה׳ נאמר לי המשל הזה ולא מלבי אמרתי: הפלא עצה. בזה המשל הראה עצה נפלאה: הגדיל תושיה. הראה הכמה גדולה ומוסר נפלא:

חזון ישעיהו

באור המלות

שמבארים פה. והאל״פ אדוש במקום ה׳ המקור: (כט) עצה תושיה. העצה אצל ה׳, תורה התכלית הנרצה אליו (כמעלה י״ד כ״ו). והתושיה שרשו יש ונמצא. וזולת מ״ש בפנים י״ל השם מפליא עצתו בבחירת התכלית שיותר טוב בין כל התכליתים האפשריים, גם לא יצויר יחסרו לו האמצעיים להשגתו, כי הגדיל היש והמציאות, עד שכל האמצעיים מוכנים לפניו להוציא כלי למעשהו:

באור הענין

כי הוא לא יועיל רק על תיקון הראשון להסיר המוץ, לא להדיקו ולטחנו באופן שיוסר הקליפה, כי גם אם המם גלגל עגלתו ופרשיו מכל מקום לא ידוקנו באופן שיודק לקמח ויוסר הקליפה כי לזה צריך מכתשת או ריחים, וכן מי שנדבקו בו השבושים והמחשבות הרעות דבוק עצמיי טבעי, לא די לו בתוכחה לבד וצריך להביא עליו יסורין שהם בדמיון הדיכה והטחינה עד שיתברר הקמח מן הסובין: (כט) גם זאת, באור המשל השני, אומר כי גם זאת יצאה מאת ה׳ אשר הפליא עצה, ר״ל כי אנו רואים במעשה ה׳ ובכלל המציאות. רב הכמות ורב האיכות, כי אנו רואים שהמציאות מתפשט עד בלי גבול, כמ״ש מה רבו מעשיך ה׳, ובכ״ז אנו מרגישים ג״כ פליאות רבות מחכמתו העליונה בכל נקודה ונקודה, עד שכל חלק וחלק מכלל המציאות הוא בב״ת בערך החכמה הנפלאה הצפונה בקרבו. כמ״ש כולם בחכמה עשית. ר״ל שעם רבוים בכמות הם מלאים חכמה ופליאה. וכן אמר מה גדלו מעשיך ה׳ ובכל זאת מה עמקו מחשבותיך, עד שאיש בער לא ידע ולא יבין את זאת. וכן אמר פה שהפליא וכסה עצה והחכמה בהמציאות אשר ברא עד שעצתו נפלאת ומכוסית לרוב, לא יבימו בה רק החוזים ברוח ה׳, ובכ״ז הגדיל תושיה שהוא המציאות בעצמה בהיגונותיו גדול בכמות ורב מאד עד שבהמציאות הגדול הזה אם נעמיק בו, יתגלה לנו העצה שהיא התכלית הידוע לו הנפלא והמכוסה בכל דבר. כמו שמראה איך בתקוני הלחם בכל פרטיו, מכוסה בלעיף המשל תקוני הלחם הנפשי, והסרת המוץ והתבן בכח הנפש:

כט א הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קִרְיַת חָנָה דָוִד סְפוּ שָׁנָה עַל־שָׁנָה חַגִּים יִנְקֹפוּ׃ ב וַהֲצִיקוֹתִי לַאֲרִיאֵל וְהָיְתָה תַאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה וְהָיְתָה לִּי כַּאֲרִיאֵל׃ ג וְחָנִיתִי כַדּוּר עָלָיִךְ וְצַרְתִּי עָלַיִךְ מֻצָּב וַהֲקִמֹתִי עָלַיִךְ מְצֻרֹת׃ ד וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ וְהָיָה

ת״א הוי אריאל. מדות ל״ז: ושפלת. ר״ה ל״ג:

רש״י

כט (א) **הוי** אריאל. ת״י מדבחא דה׳, ואף יחזקאל קרא כן, שנאמר (יחזקאל מ״ג) והאריאל שתים עשרה, על שם אש של מעלה, שהיתה רובצת כארי ע״ג המזבח, כמו ששנינו בסדר יומא, ורבותינו פירשוהו על ההיכל, שהיה צר מאחוריו ורחב מלפניו: קרית חנה דוד. דאיתבני בקרתא דשרא בה דוד: ספו שנה על שנה. ותמיד עוונותיכם הולכים וחזקים, עד שהגים שלכם ינקופו ויכרתו, לשון נוקף זית (לעיל י״ז): (ב) והיתה לי כאריאל. תהא מוקפת חללי חרב, כמזבח המוקף זבחי בהמה: (ג) כדור. כשורה של גייסות מקיפות: מצב. לשון כרקום המוצב על העיירות: מצרות. לשון מצור: (ד) מארץ תדברי. יהא נראה כאילו דבור היוצא מפיך יוצא מתחת הקרקע: אמרתך תצפצף. להתחנן אלי,

מצודת דוד

כט (א) הוי אריאל. אמר הנביא יש להתאונן על המזבח העומד בהעיר אשר שכן שם דוד: ספו וגו׳. כי מעולם לא לן אדם בירושלים ועון בידו כי תמיד של שחר כפר על עונות הלילה. ותמיד של בין הערבים כפר על עונות היום אבל מעתה יתוספו עונות שנה זו על עונות שנה שעבר׳ כי הקרבנות יכרתו ואינם להתכפר: (ב) והציקותי וגו׳. אביא מצוק וצרה על ירושלים והיה מהא׳ מצער ויללה ותהי׳ מוקפת הרוגי׳ כמו המזבח המוקף זבחי בהמות: (ג) וחנותי כדור עליך. אשכין עליך גייסות מסביב כדור הזה שהי׳ עגול׳ ועל מחנ׳ סנחריב יאמר: וצרתי עליך מצב. אעיר לב סנחריב לצור עליך בהעמדת מוצב הוא מגדל עץ שמעמידי׳ סמוך לעיר לזרוק ממנו חצים ואבני בליסטראו׳: (ד) ושפלת. תהיה מושפלת ותדברי בהכנע׳ בקול נמוך כאלו הקול יוצא מתחת לארץ: ומעפר תשח אמרתך. הכופל אמרתך כאלו תדבר מן העפר וכפל הדבר במ״ש להורות על גודל ההכנע׳: והיה כאוב. ותדבר בלהט בהכנעה וישמע קולך כקול האוב שנשמע מהארץ שהוא קול נמוך על שלא ידמה דבור אדם אלא לפצוף

מצודת ציון

כט (א) הוי. ענין צעקת יללה: אריאל. המזבח נקרא אריאל וכן קראו יחזקאל כמ״ש והאריאל שתים עשרה אורך (יחזקאל מ״ג) ונקרא כן ע״ש שירד עליו האש מהאל מן השמים ורבצה עליו כארי וכפל המלה כדרך הנוהם וצועק כמו מעי מעי אוחילה (ירמי׳ ד׳): קרית. עיר. חנה. שכן: ספו. מל׳ הוספה: חגים. כן יקראו הקרבנות על כי רובם באים בחג וכן אסרו חג (תהלים קי״ח): ינקפו. ענין כריתה והתוך כמו ונקף סבכי היער (לעיל י׳): (ב) והציקותי. מל׳ צוקה וצרה: לאריאל. קרא שם העיר ירושלים ע״ש המזבח העומד בה: תאניה ואניה. ענין אבל וצער כמו וירב בבת יהודה תאניה ואניה (איכה ב׳): (ג) וחניתי. מל׳ חנייה ושכנות: כדור. כמו כדור ותחסר כ״ף השמוש וכן כדור אל ארץ רחבת ידים (לעיל כ״ב) והיא כלי מה שזורקין מיד ליד ומקבלין אותו: וצרתי. מל׳ מצור וכן יקראו הבניינים שעושין ומקיפין את העיר לכבשה ונקראו כן ע״ש שהם מצורים ודוחקים אותה בזה: מצב. מגדל עץ גבוה נצב הקומה: מצרת. מל׳ מצור: (ד) תשח. ענין כפיפה כמו וישח אדם

חזון ישעיהו

באור הענין

כט (א) **הוי אריאל**, (מתחיל לבאר הנמשל של המשל הקודם בפרטות, כי לא לעולם יחרוש החורש לזרוע, ולא לעולם יתמידו הצרות, רק יכריחם לשוב בתשובה, ואז יושעו) **אריאל אריאל** אומר ירושלים התשובה אם מצד עצמה, שהוא חוזק ישראל וגבורתם, אם מצד מלכה **קרית חנה** בה **דוד** הצדיק, ומ״מ היה לך לעסוק ביראת ה׳ ועבודתו, ותהי לכסך כי **ספו שנה על שנה**, הוסיפו שנים כאילו עקר חייכם רק להוסיף שנים לא לקנות נפש איזה שלמות, ובמשך השנים האלה שני חייכם **חגים ינקופו**, יקיפו תמיד ימי חג ושמחה של הבל. אבל דעו כי אחרי אשר. (ב) **והציקותי לאריאל**, עד שיצוק בצוקת נפש (פערצווייפלונג) עד כי **והיתה תאניה** תתאונן על חטאיה ורוע מזלה אז **והיתה לי**, לעבוד אותי **באריאל**, כראוי לאריאל עיר הקדש (וזה הנמשל של הכל היום יחרוש): (ג) **וחניתי**, (משל השני של לחם יודק) אחנה סביבך בחיילותי אח״כ **וצרתי עליך** עד שתבא במצור, אחר כך **והקימתי עליך מצרת** להפוש העיר וללכדה, עד כי. (ד) **ושפלת**, כאילו תדברי מארץ מרוב השפלך, (ומעפר

באור המלות

(א) אריאל. כינוי לגבורים (ש״ב, כ״ג כ׳), לירושלים ושבט יהודה (בראשית מ״ט ט׳), למזבח (יחז׳ מ״ג ט״ו), גם משל להאומה בכלל (במדבר כ״ג כ״ד. כ״ד ט׳). קרית, התי״ו חלף ה״א, כמו נואת נוכל, אל התני פוגת לך: ינקפו. עם מוסב פעל נקף לכריתה, מוקשר גם הוראות יקף והיקף; וגדרו הקילה הסבובית, כנ״ל (יו״ד ל״ב), ופה על הקפת ימי המשתה, וכריתת החגים האלה שבלתי מתקיימים ואחריתה שמחה תוגה. ונוי ספו שנה על שנה, דומה כמליצת שמח בחור בילדותך וכו׳ ודע כי על כל אלה וכו׳. וכן פה, ספו שנה, אבל עת והציקותי, אז והיתה לי: (ג) כדור. הנוית המחנה בעיגול. והמוצב הם הגבורים הוולאים בראש לפשחות, כמו מצב פלשתים. והקימתי מצרת כמו ובנית מצור על העיר (דברים כ׳ כ׳): (ד) מארץ מעפר, זה כמליצה של מעלה (כ״ה י״ב. כ״ו ה׳) ארץ מגביל נגד הרום, ועפר מוסיף שיהיה עפר. ולכן אמר ושפלת מארץ, ומעפר תשח. כי שפל, בבחינת הרום. ושח, בבחינת הקומה (כנ״ל ב׳ ט׳). וכן הוסיף, נגד תדברי אמרתך.

עי׳

כָּאוֹב מֵאֶרֶץ קוֹלֵךְ וּמֵעָפָר אִמְרָתֵךְ תְּצַפְצֵף׃ ה וְהָיָה כְּאָבָק דַּק
הֲמוֹן זָרָיִךְ וּכְמֹץ עֹבֵר הֲמוֹן עָרִיצִים וְהָיָה לְפֶתַע פִּתְאֹם׃ ו מֵעִם
יְהוָה צְבָאוֹת תִּפָּקֵד בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל גָּדוֹל סוּפָה וּסְעָרָה וְלַהַב
אֵשׁ אוֹכֵלָה׃ ז וְהָיָה כַּחֲלוֹם חֲזוֹן לַיְלָה הֲמוֹן כָּל־הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים
עַל־אֲרִיאֵל וְכָל־צֹבֶיהָ וּמְצֹדָתָהּ וְהַמְּצִיקִים לָהּ׃ ח וְהָיָה כַּאֲשֶׁר

ת"א והיה כאוב . סנהדרין ס"ח :

רש"י

ומתוך התיכתך יכמרו רחמי : צפצוף . הוא ל' קול לחש , כקול עופות דקים : (ה) והיה כאבק דק המון זריך . אוכלוסי סנחריב , שיהיו למאכולת אש ויעשו אבק : והיה . הדבר הזה : לפתע פתאם . מקרה פתאום : (ו) מעם ה' צבאות תפקד . ואחרי שהשפילי והצפצף אמרתך , תפקד אריאל מאתי , להושיעה ברעם וברעש וגו' : (ז) והיה כחלום . שדומה שרואה ולא ראה , כך יהיה המון כל הגוים ידמו לכבוש ולא תעלה בידם : וכל צביה . המציבים עליה מצב ומשחית , שקורין לנבי"ל בלעז , כמו שנאמר בשאול (שמואל א' י"ד) המצב

מצודת ציון

(לעיל כ') : כאוב . כן יקרא גוף המת המגיד עתידות ע"י כשוף כמו דרשו אל האובות (לעיל ח') : תצפצף . כן נקרא קול העופות וכן ופוצה פה ומצפצף (לעיל י') : (ה) כאבק . כן יקרא העפר הדק וכן והיה לאבק על כל ארץ מצרים (שמות ט') ולתוספת ביאור אמר דק : המון . ענין רבוי עם כמו כל ההמון הגדול הזה (מ"א כ') : זריך . מל' זר ונכרי : וכמץ . הוא פסולת התבואה כמו כמוץ יסוער מגורן (הושע י"ג) : עריצים . חזקים כמו כגבור עריץ (ירמי' כ') : לפתע . כמו בפתע וכן יבא לכסא (תהלים ע') ומשפטו בכסא ופתע ענינו כמו פתאום וכפל המלה בשוות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י"ב) : (ו) תפקד . ענין השגח' בהבאת את הפורענות וכן באו ימי הפקודה (הושע ט') : סופה וסערה . רוחות

מצודת דוד

כעופות : ומעפר . תצפצף בקול כאלו יוצא מן העפר וכפל הדבר פעמים רבות על גודל ההכנעה ומרבית התחנוני' : (ה) והיה כאבק . ובעבור מרבית ההכנע' יכמרו רחמי עליך ויהיו המון הזרים הצרים עליך כאבק דק ההולך בנפיחת הפה כי יכלו מהרה ע"י המלאך המכה בהם : וכמץ עבר . כמו המוץ שעובר ברוח קימעא כן יכלו המון העריצי' וכפל הדבר כמ"ש : והיה לפתע פתאם . הדבר הזה יהי' בפתע פתאום : (ו) מעם ה' . מאת המקום תבוא עליהם הפקודה הזאת : ברעם וברעש וגו' והמשיל הכאת המלאך בהם לרעם ורעש וגו' : ולהב אש אוכלה . כאלו שרפה בהם להבת אש : (ז) והי' כחלום וגו' . המון העמים הבאים בצבא על ירושלים יהיו כחלום הנראה בלילה שאין בו ממש : וכל צבי' . וכן יהיו כל המעמידים מצור ומצודו' וכל המצירים לה : (ח) והיה כאשר יחלם . הדבר כזה יהי' דומה למי שהוא רעב ורואה בחלומו שהוא אוכל למלא בטנו וכאשר הקיץ מצא בטנו ריק

חזון ישעיהו

באור המלות

כי אמירה חלושה מדבור כמ"ש לקי (מ"ס כ"ז) . וכן בעלה מלילתו , במ"ש נגד קולך , תצפצף , שמוסיף שגא והיה קול אדם רק לצפצוף עוף חלוש מאד : (ה) זריך , עריצים . זר הוא שם מצטרף בערך מי שהוא זר אצלו , לכן אמר בכינוי זאך , ועריצים , גבורים : לפתע פתאם , פתע , מציין מהירת הפעולה בלא דעת וכונה . אם בפתע בלא איבה הדפו . ופתאום , מציין מה רת הזמן התוכפת פעולתה מבלי הכנה . וכן אמרו חז"ל (כריתות ט') פתע שוגג , פתאום אונס . ובהלכתיו (במדבר ו' ט') . ופה בא הדבר בתכיפות הזמן ומהירת הפעולה גם יחד : (ו) ברעם . הרעם ישוכב מן ענני שמים נובאי המים . והרעש , ישוכב אותו יסוד העפר עפ"י החלקים הזרים המורכבים בו . ולהב אש , הוא יסוד האש . וס פה וסערה , מיסוד הרוח , כנה היו מטרה לתאי הארבע יסודות . והרעם והרעש ורעימו בקולם תמיד , לכן

באור הענין

עי' בבאור המלות) . והיה , שמלבד שפלת המקום יהיה קולך דומה כקול האוב , שאינו דבור אדם חי רק מגוף מת שמזרק בו נשמה לפי שעה , וגם לא יהיה דבור אדם כלל רק אמרתך תצפצף כצפצוף העוף ואז . (ה) והיה כאבק דק , האבק הוא פירוד המורכב לחלקים דקים , ויש בו ב' מעלות נגד המוץ עובר , א] שהם חלקי המורכב לא כן המוץ שהוא רק הפסולת , ב] שמוכבים במקומם לא כן מוץ עובר , שהוא המוץ אשר תדפנו רוח , וז"ש כי מחנה סנחריב שהם המון זריך שימותו סביב לירושלים ושאלנו שם פגריהם , יהיו דומים כאבק . והמון עריצים שהם הגבורים והוא מלך אשור וקצת שריו שנשארו ולא מתו , יהיו דומים כמץ עבר שישאהו הרוח אל ארצו ונפל בחרב בניו בארצו , וכ"ז יהיה לפתע פתאום בלילה אחת , יען כי . (ו) מעם ה' צבאות תפקד , גזרה זאת על אשור , ברעם ורעש , הם שני הענינים שזכר למעלה (כ"ח כ"א) ככר פרצים יקים ה' שהוא הרעש , וכעמק בגבעון ירגז שהוא הרעם , ולא יהיה בחשאי רק בקול גדול , וילוה אל זה סופה עם להב אש , שהסופה תבער הלהב כמ"ש למעלה (יו"ד ט"ז) והיה אור ישראל לאש , (גם לייר בזה ג' מחנות שראה אליהו , רוח , רעש , אש (מ"א , י"ט) ונגד המחנה הד' של דממה דקה אמר כי פה יהיה בקול גדול) : (ז) והיה כחלום , כמו החולים שבבקר יראה שאין בו ממש , וביחוד חזון לילה החלום שאינו אמתי רק בא ע"י חזיונות לילה וכח המדמה , שמלבד שאין ממש בעצמותו לא ישאר ממנו שום רושם והתפעלות כלל , כן יהיה המון כל הגוים הצובאים על אריאל (זה נגד וחניתי כדוד עליך) וכל צביה (נגד וצרתי עליך מוצב) ומצדתה (נגד והקמותי עליך מצורות) והמציקים לה (נגד והציקותי לאריאל) : (ח) והיה כאשר יחלם , הרעב והצמא ע"י שיתאוו לאכילם ושתיה

יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו וכאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה כן יהיה המון כל־הגוים הצבאים על־הר ציון: ט התמהמהו ותמהו השתעשעו ושעו שכרו ולא־יין נעו ולא שכר: י כי־נסך עליכם יהוה רוח תרדמה ויעצם את־עיניכם את־הנביאים ואת־ראשיכם החזים

לפי פירש"י השי"ן בלא מתג

רש"י

וכמשמים חלדו: (ח) שוקקה. תאבה, וכן ואל אישך תשוקתך (בראשית ג'): כן יהיה וגו'. לא ישיגו האויבים אשר יזמו לעשות: (ט) התמהמהו. היו ממתינים להתבונן לחשוב מעלליכם: ותמהו. ותהיו תמהים על קלקולכם: השתעשעו. לשון עיניו השע (לעיל ו'), היו עורים מראות: שכרו. עצמיכם ולא מיין. למה כי נסך וגו', לשון מזג, כמו מסכה יינה (משלי ט'), או ל' נסיכות, השליט בכם רוח תרדמה, על פושעי

מצודת דוד

מאכל כשהקי': והנה שתה. לרוות הצמאון: והנה עיף. שוא למה כשהקיץ ונפשו תתאוה אל השתיה: כן יהי' וגו'. כי יחשבו שילכדו העיר ולא כן יהיה: (ט) התמהמהו ותמהו. חזר להוכיחם ואמר להם התעכבו והתבוננו הרבה ותמהו על עצמיכ' איך נטיתם הרע' הזאת לעזוב דברי נביאי האמ' ולהאמין' מנביאי השקר: השתעשעו ושעו. התעכבו בצעקה וזעקו מרה על קלקולכם: שכרו. המה שכורים ולא משתית יין ר"ל המה מבולבלים בדעתם כשכור: נעו. המה נעים ונדי' כדרך השכור שאינו יכול לעמוד במקום כ"א מתנענע: ולא שכר. לא משתיית השכר וכפל הדבר במ"ש: (י) כי נסך עליכם ה'. המקום נסך עליכם רוח תרדמה להיות מבולבל כמו שבתרדמה אחזנו כי הבא לטמא פותחין לו: ויעצם. הוא סגר את עיניכם עד שלא תבחינו אף בדבר הנראה לעינים: את הנביאים. נביאי השקר ר"ל גם עליכם נסך וגו' גם על הנביאים: את ראשיכם החוזים. הם הנביאים החוזים להם

מצודת ציון

הזקות: ולהב. שלהבת: אוכלה. שורפת: (ח) חזון. ענין ראיה כמו ואתה תחזה (שמות י"ח) והחלום נקרא חזון לילה: הצבאים. מל' צבא עם: אריאל. זה ירושלים: צביה. מל' מוצב האמור למעלה והוא מגדל עז: ומצדתה. הוא ענין מבצר וחוזק וכן מצודת ציון (ש"ב ה'): והמציקים. מל' מצוק ומצור: (ח) והקיץ. ענין הערה מהשינה: ורקה. מל' ריק: נפשו. כמו גופו וכן ברזל באה נפשו (תהלים ק"ה): עיף. ענין צמאון כי העיף צמא לשתות וכן בארץ עיפה (לקמן ל"ב): שוקקה. ענין תאוה כמו ואל אישך תשוקתך (בראשית ג'): הצבאים. החונים על צבאם: (ט) התמהמהו. ענין עכבה כמו אם יתמהמה חכה לו (חבקוק ב'): השתעשעו ושעו. ענין צעקה כמו ושוע אל השר (לעיל כ"ב): ולא יין. פירוש ולא מיין: נעו. מל' תנועה: שכר. יין ישן: (י) נסך. מל' סכך ומכסה כמו המסכה הנסוכה (לעיל כ"ה): תרדמה. הוא שינה עמוקה כמו

חזון ישעיהו

באור הענין

ושתיה, ידמה להם בחלום שאוכלים ושותים, ויש הבדל בין הרעב החולם ובין הצמא החולם, כי במעמד הרעבון בעת יתלהב החום הטבעי ע"י מזי רעב, תאבד האיצטומכא תאות האכילה, ולא ירגיש רק העיפות והחלישות שנפשו ריקה, לא תתאוה למאכל, כי הקדחת תזין את הגוף כידוע. אבל הצמא עת תתלהב בו הקדחת ע"י התפעלות החלום, הגדל אצלו מלבד הרגשת העיפות גם תאות השתיה, כמ"ש והוא עיף כמו הרעב החולם, ונוסף לזה כי גם נפשו שוקקה ותאוה לשתיה, כן יהיה המון כל הגוים הצבאים על הר ציון ידמו לשני החלומות האלה, שהגוים שהתחברו אל מחנה סנחריב לשלול שלל, והם שאחרו בחיים, נדמו כרעב החולם, כי שבו לביתם ריקם כאשר באו. אבל סנחריב עצמו ומחנה אשור, שמלבד שלא שללו כחפצם עוד נאבדו ונאבד מלכותם, נדמו כצמא החולה, שעוד הגדל הצמאון ורשף הבוער בו ע"י הדמיון אשר התענו בחלום: (ט) התמהמהו, אומר אל בני יהודה הבאים בבקר לראות מפלת סנחרב, מצייר כאילו יתמהמהו תחלה מלקרוב אל המחנה הנופלת ויתמהו כי לא יאמינו למחזה עיניהם, ואחרי ישתעשעו וישעו פנים ושעו ופנו פעם אחר פעם כאיש הבלתי מאמין לזרות אשר יראו עיניו, כי ישאלו זה לזה לאמר איך אפשר כי בני אשור שכרו ולא שתו יין, ויותר מזה כי נעו כשיכור בקיאו והם לא שתו שכר, ומי הממם במהומה ורעש? וישכבו וישנו שנת עולם?: (י) כי נסך, עפ"ז יתחיל להתוכח עם אנשי דורו אשר לא האמינו עד עתה לדברי החוזים והנביאים, אומר הנה ה' נסך ויצק עליכם רוח תרדמה, כאילו נרדמתם בחיק הבלי עולם, וע"י כך עצם את עיניכם אשר לא פתחתם אותם להביט אל פועל ה' ומעשהו, אבל איך החשבו, כי ברוח תרדמה הזה את הנביאים ואת החזים ראשיכם ומנהיגכם כסה? האם בעבור שאתם ישנים שנת

באור המלות

אמר בהם וקול גדול: (ח) והקיץ, והנה עיף ונפשו שוקקה, והנה, מורה התחדשות בכ"מ. ויהי בבקר והנה היא לאה, כי להצמא החולם יתחדש השוקקות, שהוא הצמאון הגדול, לא כן להרעב החולם לא יתחדש ענין כי ריקה נפשו מכבר, לכן לא אמר בו והנה ריקה נפשו: (ט) השתעשעו. מגזרת וישע ה' אל הבל, בהכפל הפ"א והעי"ן. על ששועה פניו תמיד אל דבר המרוצה לו, ושכר גדול מיין, כנ"ל (ה' י"א י"ב, כ"ד ט', כ"ח ז'): (י) נסך עליכם ה'. מבואר אצלי בכל מקום, כי כשמקדים מלת היחוס לפני הנושא, המלה היא עקרית במאמר, ושם רק עליכם נסך לא על נביאיכם כדעתם. ונסך, ענין יציקה. התרדמה, שינה עמוקה. ופעל ויעצם, גדרו סגירת העפעפים

כַּסָּה׃ יא וַתְּהִי לָכֶם חָזוּת הַכֹּל כְּדִבְרֵי הַסֵּפֶר הֶחָתוּם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ אֹתוֹ אֶל־יוֹדֵעַ הַסֵּפֶר לֵאמֹר קְרָא נָא־זֶה וְאָמַר לֹא אוּכַל כִּי חָתוּם הוּא׃ יב וְנִתַּן הַסֵּפֶר עַל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע סֵפֶר לֵאמֹר קְרָא נָא־זֶה וְאָמַר לֹא יָדַעְתִּי סֵפֶר׃ יג וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי וְלִבּוֹ רִחַק מִמֶּנִּי וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת אֲנָשִׁים

ת"א ותהי ילאתם. עקודה בער נ"א: ספר ק'

רש"י

ישראל היה ניבא, שהיו חוזים בכוכבים ובקיאים להשביע השרים של מעלה, כל אחד בשם הראוי להשביעו בו, לכך הם אומרים, מי יהא עלינו, אם יבא אויב עלינו יכולנו לעשות לו חומת אש סביב או להקיפה ים הגדול, אמר הקב"ה, אני אחליף השרים של מעלה, הממונה על האש נתמנה על המים, כשמשביע לשר של אש להביא לו אש, הוא משיבו אין זו שלי, וכן שר של מים, ואף שם שאתה משביעני בו איני מכיר, זו היה עילום העינים וכיסוי ראשי החוזים בכוכבים: (יא) חזות הכל. כל מה שהייתם חוזים במזלות, יהיה מכוסה מכם, כדברי אגרת החתומה בשעוה, אשר יתנוה לקרותה ליודע לקרות אגרת, ואמר לא אוכל שהרי אין אני רואה בתוכה לפי שהיא החומה: (יב) ונתן הספר על אשר לא ידע ספר. וכשנוטלין ממנו ופותחין חותמה, ונותנין אותה למי שאינו מכיר לשון אגרת, ואומרים לו קרא נא זה, ואמר לא ידעתי ספר, כך כשתשביע שר האש יאמר לא אוכל כי חתום הדבר ממני, וכשתשביע את חבירו יאמר איני מכיר את השם הזה שאתה משביעני בו שאין זה שמי, וזהו שאמר ירמיה הנני מיסב את כלי המלחמה אשר בידכם (ירמיה כ"א), זה השם המפורש. במדרש תהלים: (יג) יען כי נגש העם הזה. יונתן תירגם חלף דאתרברב עמא הדין. כלומר נגשו להגביה עצמן עד לשמים, הן מראין עצמן כמכבדין אותי בפה ושפה, אבל את לבם

מצודת ציון

והוא נרדם ויעף (שופטים ד'): ויעצם. ענין כתימה וסגירה כמו ועוצם עיניו (לקמן ל"ג): את הנביאים. עם הנביאים: החוזים. מל' חוזה ור"ל נביאי השקר העושים עצמם כהוזים: (יא) חזות. ענין נבואה: החתום. ענין סתימה וסגיר' כמו התום תור' (לעיל ח'): אוכל. מלשון יכולת: (יב) על אשר. כמו אל אשר: (יג) נגש. מל' הגש' וקירוב:

מצודת דוד

וכפל הדבר במ"ש: (י)ותהי לכם חזות הכל. לכם היו נבואות של כל נביאי ה' כמו דברי הספר החתום אשר אם יתנהו אל היודע לקרות ויאמר לו קרא נא זה וישיב הוא לאמר לא אוכל לקרות כי חתום הוא והנה מאן עילה ותואנ' לפי שאין רצונו לקרו' כ"א הי'רצונו לקרו' הי' משיב פתח החותם ואקראנ' וכן החכמי' שבכם אומרים הלא יש בדבר ה' דברים התומים ולזה לא יתנו לב עליהם ואם היו הפלוים בכם היו אומרי' להנביא פרש לנו זה הדבר החתום: (יב) ונתן הספר. וכאשר ניתן הספר אל אשר לא ידע לקרות ספר ישיב לומר לא ידעתי לקרות אף אם היה פתוח וכן הכסילים שבכם אומרי' אין אנו מבינים אף הדברים המפורשי' לכן ואמרו להחכמי': (יג) יען כי נגש. בעבור כי העם הזה נגש אלי להתקרב בדבור הפה ובכבודי בשפתיו ולא בלב ידברו כי לבו רחק ממני: ותהי

חזון ישעיהו

באור המלות

בעולם רב: (יב) על. תחת אל, והמליץ שינה המלה לכונה בלויית, לאמר, וכי על ובעבור שלא ידע ספר אליו יתנהו לאמר קרא נא זה ?: (יג) בפיו ובשפתיו. שפה, חיצונית נגד הפה, ובארתיו בפי' תהלות (נ"א י"ז). מלמדה, כמו

באור הענין

הכסילות והעורון אם בעבור זה החשבו, כי גם הנביאים והחזים עיניהם טחים מראות: (יא) ותהי, ר"ל שחשבתם כי כמו שעיניכם עצומים, כן גם הנביאים עינם השע, ע"כ נהיה לכם דומה חזות של הכל ונבואת כל הנביאים כדברי ספר החתום. ר"ל אתם חושבים שגם הנביא הגם שמכיר ענין שליחותו מ"מ איני יודע פירוש נבואתו ובאורה, כי ה' חתם על הספר והאגרת אשר נתן ביד הנביא להובילו אל העם, בהותמו מלמעלה, עד שגם מוליך כספר שהוא הנביא אין לו רשות להסיר החותם ולפתוח האגרת, ועפ"ז אתם שואלים, הלא אם יתנו את האגרת הזה אל יודע הספר שהוא הנביא בעצמו לאמר קרא נא זה, הגם שהוא אם יהיה לו רשות להסיר החותם ה"ה ביכלתו לקרות את האגרת מ"מ הלא יענה לאמר לא אוכל לקרות מה שבתוכו מצד כי החתום הוא בטבעת המלך, ואין לי רשות לפתחו, ועתה איך: (יב) ונתן הספר, איך יתנו אותו מעתה אל איש מן ההמון אשר גם אם יסירו החותם ויפתחו האגרת מ"מ לא יוכל לקרות בו מטעם אחר מצד שאינו יודע ספר ולשון למודים. הרצון בזה, הם חושבים כי הנבואה נאמרה אל הנביא במשל וחדות סגורה מלמעלה בחותם צר, כמ"ש הלא ממשל משלים הוא, והנביא הגם שהוא חכם ומבין בכל חזון לא יוכל לדעת תוכן דברי הנבואה מצד שהוא חתום בחדות ורמזים, וכ"ש שא"א שיבינה האיש הסמוני שגם אם יגידו לו הדבר בלא חדה לא יבין דברים נשגבים היוצאים מפי עליון, ובזה באו להכחיש שא"א שידע האדם ויבין דברות אלהים חיים, די לא איתי איננ על יבשתא די מלת מלכא יכיל להחויה: (יג) ויאמר ה' יען כי נגש העם הזה, הנה הם חושבים כי בטענות כאלה הם נגשים אלי ומתקרבים לה', במה שהם

מגדילים

מְלֻמָּדָה׃ יד לָכֵן הִנְנִי יוֹסִף לְהַפְלִיא אֶת־הָעָם־הַזֶּה הַפְלֵא וָפֶלֶא וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו וּבִינַת נְבֹנָיו תִּסְתַּתָּר׃ טו הוֹי הַמַּעֲמִיקִים מֵיהוָה לַסְתִּר עֵצָה וְהָיָה בְמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם וַיֹּאמְרוּ מִי רֹאֵנוּ וּמִי יֹדְעֵנוּ׃ טז הַפְכְּכֶם אִם־כְּחֹמֶר הַיֹּצֵר יֵחָשֵׁב כִּי־יֹאמַר מַעֲשֶׂה

ת"א לכן הנני. שבת קל"ה: הוי וגו'. קמא ע"ט:

רש"י

הרחיקו ממני: ותהי יראתם אתי. לא בלב שלם, כי אם במצות האנשים המלמדים אותם, הֶהראו כהגונים לפניו כדי לפתותו בפיהם: (יד) לכן הנני. הוא אשר יוסיף להפליא פלא נוסף על פלא. כיסוי על כיסוי, אופס על אופס, ומהו הפלא ופלא, ואבדה חכמת חכמיו, קשה סילוקם של חכמי ישראל כפלים כחורבן בית המקדש, וכל קללות שבמשנה תורה, שכולן אינו אלא הפלאה אחת, והפלא ה' את מכותך (דברים כ"ח), וכאן שתי הפלאות: (טו) לסתר עצה, כמו להסתיר עצה: (טז) הפככם אם כחמר היוצר יחשב. התהפוכות

מצודת דוד

יראתם אתי. מה שהם יראים מפני אינה באה מן הלב אלא במצות אנשים המלמדים ואומרי' הראו כאלו אתם יראי' ונכנעי': (יד) לכן וגו'. בעבור זה הנני הוא אשר יוסיף להביא רעה עד אשר יפלא בעיני הרואים: הפלא ופלא. ר"ל פליא' רבה ועלומה: ואבדה. אז תאבד חכמת החכמים ותהי' צפון ונסתר בינת הנבונים ר"ל לא יוכלו להתחכם להמלט מהרע' הבא': (טו) הוי המעמיקים וגו'. אמר הנביא יש להתאונן על עם החושבים להסתיר מה' עצתם במעמקי הלב כי יאמרו אין האל יודע מחשבות האדם: והי' במחשך מעשיהם. כל מעשיהם הרעים יעשו בחושך להסתתר מבני אדם ויאמרו מי רואה אותנו ומי יודע מעשינו הואיל ועוש' בחושך אבל לא יראהו מה': (טז) הפככם. התהפוכות שלכם באמת כמו

מצודת ציון

(טו) המעמיקים. מל' עומק: לסתר. כמו להסתיר: (טז) הפככם. מל' הפוך ר"ל הפך הישר: אם. באמת וכן ואם בריאה יברא ה' (במדבר ט"ז): כחמר. כטיט: היצר. כן נקרא אומן

חזון ישעיהו

באור הענין

מגדילים ומעריצים את דבר ה' שהוא למעלה משכל האדם והשגתו, אבל באמת רק בפיו ובשפתיו הם מכבדים אותי בזה, כי בזה גם מרחקים את לבבם ממני, כי ע"ז ידמו שא"א שישכיל האדם גם מצות אלהים ותורותיו, וכאילו כל הנרצה מן המצות והתורה הוא רק מעשים חיצונים בלא מחשבה וכונה, אחר כי מחשבת עליון שגבו מיני חומר לדעתם, וכל פקודי ה' הם גזרות חומריות אין רוח השכל והמדע בהם, ולכן ותהי יראתם אתי גם יראתם הוא רק מצות אנשים ורק מלומדה ומורגלת, ר"ל כי יש יעשה המצות רק מצד שכן הורגל מנעוריו והורגל עליהם, מבלי כונה ומחשבה ובכ"ז יודע שהם מצות ה', אבל הם לא יעשום מפני שצוה ה' כלל רק מפני שכן צוה הוריהם ואבותיהם, וגם זאת מבלי דעת איזה טעם להמצוה רק מצד הלימוד וההרגל. כי ע"י טענות כאלה יתפקרו להכחיש בכלל שיצוה ה' לאדם מצות וחקים, ושיוכל האדם לעמוד על כונת המצות וטעמיהם הישרים: (יד) לכן, כמו שהם אומרים שדברי מופלאים ומכוסים ונעלמים, כן אוסיף להפליא ולכסות הכל מאתם עד שלא ישיגו את דברי, וגם החכמה המקובלת באומה בטעמי המצות והשכלתם ובדרכי ה' הישרים תאבד מאתם, וכן בינת הנבונים שהיו מפיקים את דברי בתבונת לבם מעלמם תסתתר. (כי באמת היה להם לדעת שדברי ה' אל העם תורותיו מצותיו ונבואתו לא נאמרו לפי כח המשפיע רק כפי הכנת ובכל המקבל, כמו שהמלמד יורה את הנער כפי שכלו לא כפי רוחב לב המורה): (טו) הוי, אחר שהוכח נגד הכת שהיו אומרים שאין האדם מבין דברי ה', מתחיל להוכיח נגד הכת אחרת שהיו אומרים שאין ה' מבין דברי האדם ועניניו, והכחישו את הנבואה לגמרי באמרם כי מן הנמנע שישגיח ה' על מעשי בני אדם ויגלם, ובאו ג"כ ע"ז מצד גדולת השם ורוממותו, אמרו אחר שהראיה לא תצוייר רק ע"י כלי הראות שהם חושים גשמיים, והשם אין לו כלים גשמיים לחוש בהם, א"א שיראה את המוחשים הנהלים בזמן ובמקום, ובלאין ספק הרבו הכת הזה להתפלסף על ענין זה, כטענת הפילוסופים היונים בחכמה מה שאחר הטבע, שטענו על ענין זה ארבע טענות. א] שריבוי הידיעה יחייב ריבוי בעצמות היודע, וה' הוא אחד לא יושג בו שינוי וריבוי באופן שנים, וז"ש הוי המעמיקים מה' שעמקו בחקירתם מצד שהוא ה' אחד ולא יתרבה, ב] טענו שיתחייב שיולד בו ידיעה חדשה ע"י העלה החדשה שהוליד האדם, שהוא בוחר ויועץ בבחירה חפשיית, ויתחייב שינוי בעצמו הבלתי משתנה; וז"ש לסתיר עצה. ג] טענו שיתחייב מזה שישתנה היודע בהידוע ושיתעלה היודע בהידוע ואיך יתעלם האור עם החשך, העליון הבלתי ב"ג עם החמרי השפל, וז"ש והיה במחשך מעשיהם. ד] טענו אחר שהידיעה קודמת לא תכריח כחופשיית הבחירה, שהשכל יפשיט מובניו מן החושים כידוע בחכמת הנפש, ואחר שה' אין רואה בעינים האומרים א"כ אינו יודע, וז"ש ויאמרו מי ראנו וממילא ומי ידענו?: (טז) הפככם, משיב להם על טענותיהם

באור המלות

פרא למוד מדבר, אשר למדום אבותם (ירמיה ב' כ"ד, ט' י"ג) מירגלת: (יד) להפליא. העלם וכיסוי כבת ושעם איזה דבר. שלשה המה נפלאו ממני (משלי ל' י"ח): הכמה. היא המקובלת ושייך גם אבדה כי היא דבר קניני. אבל הבינה רק הכונה בנפש והכניות, לא בפעל, לכן אמר הסתתר: (טז) עצה יצר. היוצר פועל צורה המתדבקת, והעושה מכוס

אלה

לְעֹשֵׂהוּ לֹא עָשָׂנִי וְיֵצֶר אָמַר לְיֹצְרוֹ לֹא הֵבִין׃ יז הֲלוֹא־עוֹד מְעַט מִזְעָר וְשָׁב לְבָנוֹן לַכַּרְמֶל וְהַכַּרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב׃ יח וְשָׁמְעוּ בַיּוֹם־

רש"י

שלכם, הזאת אתם יודעים שהוא כחומר היוצר. כמו שאין החומר יכול לומר לעושהו לא עשאני, כך אינכם יכולים לומר שאיני מבין מעשיכם: אם כחומר וגו'. לשון תמיה הוא, ויש תמיהות המתקיימות: לעשהו. כמו על עשהו, ודוגמתו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות י"ד), פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופטים ט'): ויצר אמר ליוצרו לא הבין. אמר על יוצרו לא הבין מה ביצרו, והלא הוא בנה את המטמוניות והחדרים והמחבות: (יז) הלא עוד מעט. בימים מועטין, נקל בעיני אם תשובו אלי: ושב לבנון. שהוא יער עצים להיות כרמל וישוב שדות וכרמים: והכרמל ליער יחשב. תירגם יונתן קרוין סגיאין יתיב, ואגדה בבב"ר הורפין דבר אינם, ישוב ערים ובני אדם רצוף ומלא כיער הזה שהוא מלא עצים: (יח) ושמעו ביום

מצודת ציון

הרס: כי יאמר. שמא יאמר: לעשהו. על עושהו וכן אמרי לי אחי (בראשית י"ג) ודומים: ויצר. הכלי הנעשה מיוצר הרס: הבין. מל' בינה: (יז) מזער. כמו מעט כמו ונשאר אנוש מזער (לעיל כ"ד) ועם שאמר מעט אמר מזער להורות על הצמצום: לבנון. שם יער בא"י: לכרמל. הוא מקום

מצודת דוד

החומר של היוצר כן יחשב הפככם אלי. ר"ל כמו שהיוצר יודע מה בחומר כן נגלו אלי כל מחשבותיכם: כי יאמר. שמא יאמר דבר הנעשה על מי שעשה אותו הנה הוא לא עשני: ויצר. וכי הכלי הנעשה מהיוצר יאמר על היוצר הוא לא הבין יצירת מלאכתו ור"ל כמו שאין זאת כן אין נעלם ממני מחשבותיכם: (יז) הלא עוד מעט. כאומר ואם תאמרו לומר אם המקום יודע כל המחשבות מדוע לא ישלם לצדיק כצדקו ולרשע רע כרשעתו לזה אמר הלא במעט מן הזמן אשיב גמול אשר יער הלבנון תהפך להיות כרמל וכרמל יתהפך להיות נחשב כיער ר"ל הגביה השפלים ואשפיל הגבוהים: (יח) ושמעו ביום וגו'. כאשר יראו שאני משיב גמול אז אף אלו שאטמו אזנם מלשמוע דברי הספר כאלו היו חרשים הנה

חזון ישעיהו

באור המלות

רק מקרי הדברים כמו שבארתי למעלה (כ"ב י"א, כ"ז י"א, ולקמן מ"ג ז', מ"ד ב', מ"ה י"ח, מ"ו י"א. ס"ד ז'):

באור הענין

אלה, שכל אלה הטענות הגיעו אל הפילוסופים מצד שהם מדמים שהזמן והמקום והשגת החושים שהם תנאי השכלת שכל האדם, הם תנאי כל משכיל בכלל, ובזה ישפטו מן השגת האדם והשכלתו שבלתי משיג רק בחוש, על השגת כל שכל בכלל, וזה טעות גדול, כי השגת השכל מצד עצמו בלתי נתלה בתנאי החושים כלל, והשכל הנבדל יחשב השכל כאחד השגה פשוטה בלתי נתלית בזמן ומקום ומשיגים כלל, כי הזמן והמקום אינם תנאי הדברים כמו שהם בעצמם, רק כמו שהם מוחשים, כידוע בחכמת בקור השכל, והשכל הבלתי משכיל ע"י חוש, ישיג עצמי הדברים העבר והוה ועתיד בהשגה פשוטה בלתי מתחלקת ולא מתרבית מצד שהוא יודע א"ע, עד שישיג ה' את כל הנמצא מראש ועד סוף בהשגה אחת מבלי יחייב אם ריבוי ושינוי בעצמותו ומבלי יעצרו המקום והזמן בעדו, כי המקום והזמן הם רק אצל הנחתו כמגבלת לראות דרך הזכוכיות האלה, ועקר ההשגה מצד השכל בעצמו צריך באמת שתוקדם הידיעה להראיה, שידע תחלה הדברים מצד עצמם, וע"י ידיעה זאת יראה אותם היינו שישיגם גם כפי תנאיהם שישיג אותם כרואה בחוש, אשר גם ידיעה זו מוכרח שימצאת אצל יוצר עין ונוטע האזן, שבהכרח יודע איך ישמש האדם בכלים האלה, ואיך יראה וישמע ויחוש לפי תנאי השגתו אשר הגביל ה' לו, אמנם ה' ידע זאת לא ע"י שהוא רואה בחוש, רק ע"י שיודע, באופן שהידיעה קודמת אל הראיה, ומה שאצל האדם הראיה קודמת אל הידיעה, הוא באמת הפך הסדר, וזה חסרונו מצד שהוא בעל חומר. וז"ש הפככם אצלכם באמת הדבר מהופך, והשגה שלכם הפוכה מן ההשגה השכליית האמתיית הנקיה, אבל האם היוצר כחומר יחשב, הכי בעבור שהחומר השגתו מהופך, ולא ישיג רק אחר שיראה, הכי יתחייב שימצאו תנאים אלה גם ביוצר, ואיך תביאו ראיה מהשגתכם להשגת ה'. אבל איך תכחישו שה' לא ידע וישיג את האדם טבעו ותכונותיו, כי כמו שבלתי אפשר שיאמר מעשה לעשהו לא עשני כן אי אפשר שהיצר יאמר ליוצרו שלא הבין אותו, כי כמו שהעושה משנה מקרי החומר העשוי, והשינוי הזה מעיד על פועל משנה, שזה נקרא עושה. כן היוצר משנה עצם החומר אשר יצרו, ועושה צורתו המתדבקת (כי זה ההבדל בין יוצר ובין עושה) ובהכרח יבין וישיג עצם הדבר אשר יצר ועניניו העצמיים, כמ"ש אם יוצר עין הלא יביט. והקדמות אלה מבוארים במו"נ (חלק ב') ובחכמת מה שאחר הטבע: (יז) הלא, הראו איך דברי הנביאים יתקיימו ולא יפול מדבריהם ארצה, עוד מעט מזער, זמן קרוב, ושב לבנון. הלבנון מלא עצי סרק, והוא משל אל הרשעים ישוב לכרמל שהוא שדה תבואה ופירות, ר"ל הרשעים ישאו פרי קדש ומע"ט, והכרמל יש לו הסרון שהוא רך וחלוש, יחשב בתקפו כמו היער שעליו חזקים ואדירים. ר"ל והצדיקים יהיו חזקים והקיפים: (יח) ושמעו, ואז יסורו שתי הכתות שהתוכח עמהם עד הנה, הכת שהזכיר (פסוק י"א—ט"ו) שהיו אומרים שדברי הנביא כספר החתום בלתי מובנים, אז החרשים ישמעו ויבינו דברי ספר. והכת שהזכיר (ט"ו)

 שאמרו

הַהוּא הַחֵרְשִׁים דִּבְרֵי־סֵפֶר וּמֵאֹפֶל וּמֵחֹשֶׁךְ עֵינֵי עִוְרִים תִּרְאֶינָה׃ יט וְיָסְפוּ עֲנָוִים בַּיהוָה שִׂמְחָה וְאֶבְיוֹנֵי אָדָם בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יָגִילוּ׃ כ כִּי־אָפֵס עָרִיץ וְכָלָה לֵץ וְנִכְרְתוּ כָּל־שֹׁקְדֵי אָוֶן׃ כא מַחֲטִיאֵי אָדָם בְּדָבָר וְלַמּוֹכִיחַ בַּשַּׁעַר יְקֹשׁוּן וַיַּטּוּ בַתֹּהוּ צַדִּיק׃ כב לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ

ת"א לכן כה אמר. סנהדרין י"ט ס' זוהר פ' אחרי מות:

רש"י

ההוא וגו'. ותיבטל הקללה האמורה למעלה כי נסך עליכם ה' וגו' ותהי לכם חזות הכל ואבדה חכמת חכמיו: (יט) ענוים. סבלנים, שסבלו עולו של הקדוש ברוך הוא וגזרותיו: (כ) כל שקדי און. השוקדים ומתבוננים היאך יפעלו און: (כא) מחטיאי אדם בדבר. הם נביאי השקר: ולמוכיח בשער יקשון. ולדמוכח להון וכו' בען ליה תקלא, לשון מוקש: ויטו בתהו צדיק. והטיאו בשקר דין זכאין: (כב) אשר פדה את אברהם. מאור כשדים: לא עתה יבוש יעקב. מאביו: ולא עתה פניו יחורו. מאבי אביו,

מצודת דוד

אז ישמעו דברי ספר: ומאפל ומחשך וגו'. אף מתוך החושך אף עיני העורים תראנה דברי הספר ר"ל אף אלה שלא אבו לראות דברי הספר כאלו היו בתוך החושך ואף היו סותים בעיניהם הנה אז יראו: (יט) ויספו. אז יוסיפו הענוים לשמוח במה שבטחו בה' מאז כי יראו שלא נאבדה תקותם: ואביוני אדם. האביונים שבבני אדם יגילו במה שבטחו בקדוש ישראל וכפל הדבר במ"ש: (כ) כי אפס עריץ. כי אז יכלה כל עריץ וכלה לץ ויכרתו כל המשכימים לעשות און: (כא) מחטיאי וגו'. חוזר על מלת ונכרתו האמור במקרא שלפניו לומר שגם יכרתו אותם שהיו מחטיאים בני אדם בדבר שפתים והם נביאי השקר: ולמוכיח. גם יכרתו אותם שהיו מכינים מוקש למי שהיה מוכיח בשער מקום מושב השופטים כמ"ש ועלתה יבמתו השערה (דברים כ"ה): ויטו וגו'. גם יכרתו אותם שהיו מטים את הצדיק מצדקתו בדברי תוהו: (כב) לכן. הואיל ונעשה הדבר הזה: אשר פדה. ר"ל ה' אשר פדה את אברהם מאור כשדים כשהלך לכבשן האש: לא עתה יבוש יעקב. כי

מצודת ציון

שדות וכרמים וכן והיה מדבר לכרמל (לקמן ל"ב): (יח) דברי ספר. ר"ל ספורי דברי המקום: ומאפל. מלשון אפלה וחושך: (יט) ואביוני. מל' אביון ודל ע"ש שתאב לכל דבר כי הכל נחסר לו: (כ) אפס. ענין כליון כמו אפס כסף (בראשית מ"ז): עריץ. חזק ר"ל חזק ברשע: שקדי. ענין המהירות וההשתדלות כמו שקדו ושמרו (עזרא ח'): און. ענין דבר שאינו הגון: (כא) יקשון. מל' מוקש: בתהו. ענין דבר שאין בו ממש כמו והארץ היתה תוהו (בראשית א'): (כב) פדה. מל' פדיון וגאולה: יחורו. תרגום של

חזון ישעיהו

באור הענין

שאמרו שאין ה' רואה במחשך מעשה האדם, עתה, לא לבד שיכירו שה' יודע ורואה כחשכה כאורה, כי גם עיני עורים שהם נמי אדם תראינה אז מאפל וחשך, ויבינו השגה נבואיית הבלתי נתלית בכלים חושיים: (יט) ויספו, יש הבדל בין ה' שמורה על שהוא בורא העולם ומנהיגו בטבע ובין קדוש ישראל שמורה על השגחתו הפרטיית ואותותיו ומופתיו, וכן יש הבדל בין שמחה שמורה על שמחה תמידית ובין גיל שמורה דבר מתחדש. וכן יש הבדל בין ענוים שמורה צדיקים ובין אביוני אדם שמורה ההמון עם. עפ"ז אומר הצדיקים והענוים שהם אינם צריכים למופתים ושינוי טבע, שמאמינים גם בה' מצד שהוא בורא העולם ומנהיגו בהנהגה הטבעית, הם כמו ששמחו עד עתה בה' כן יוסיפו לשמוח בהנהגתו, ואביוני אדם ההמון שהם לא שמחו בה' כי אין מכירים את ה' בהנהגתו המתמדת, הם יגילו גילה חדשה ע"י קדוש ישראל שהם הנסים והנפלאות שיתחדשו אז: (כ) כי, עד עתה היו נמצאים שלש סבות שהכשילו את העם, עד שהחרשים לא שמעו דברי ספר, והענוים לא שמחו בה'. א] העריצים שהם המושלים החזקים שמנעו את העם מעבודת ה' בהכרח וכפאום לעבוד ע"ז, ועתה אפס עריץ. ב] הלצים שהיו מסיתים את העם בדברי לצנות מה', עתה כלה לץ. ג] שקדי און העושים עבירות בפרהסיא, ומהם למדו יתר העם לעשות כמוהם, ועתה נכרתו שקדי און. עתה מבאר, נגד הלצים אומר. (כא) מחטיאי אדם בדבר, שהחטיאו ע"י דברים ולצות ומענות, נגד שוקדי און אמר ולמוכיח בשער יקשון שאם הוכיח אותם המוכיח על האון הקישו אותו. נגד העריץ אמר ויטו בתהו צדיק, חפשו עלילות על הצדיקים להרגם ולאבדם: (כב) לכן, שיעור הכתוב כה אמר ה' אשר פדה את אברהם אל בית יעקב, כי אברהם בעת התחיל לפרסם אמונת האל, היה יחידי בין עמים רבים עובדי כוכבים, ונרדף ונפשו מהם, עד

באור המלות

(יח) ומאפל ומחשך. סדר המליצה היה צ"ל חשך ואפל, כי אפל גרוע מחשך, כנ"ל (ח' כ"ב), אבל המליץ שמר ברוחו עתה סדר התרופה לפקוחי עינים. שאחר שיסיר הרופא התבלול מעינים, יעמידם בבית אפל בל יוזקו מן האור פתאום, עד יפתח נקבי משכיות להכניס אור קצת עד שיהיה כבית השוק, שאינו אפל כ"כ. וכן צייר רפואת העורים האלה כי תראינה תחלה מאפל ואח"כ מחשך: (יט) ענוים. צדיקים תמיד. וההבדל בין שמחה וגיל, למעלה (ט"ז י'). ובין ה' וקדוש ישראל, למעלה (א' ד'): (כב) יבוש, פניו יחורו

יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ׃ כג כִּי בִרְאֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ׃ כד וְיָדְעוּ תֹעֵי־רוּחַ בִּינָה וְרוֹגְנִים יִלְמְדוּ־לֶקַח׃

ל א הוֹי בָּנִים סוֹרְרִים נְאֻם־יְהוָה לַעֲשׂוֹת עֵצָה וְלֹא מִנִּי וְלִנְסֹךְ מַסֵּכָה וְלֹא רוּחִי לְמַעַן סְפוֹת חַטָּאת עַל־חַטָּאת׃ ב הַהֹלְכִים

ת"א ולא עתה. שם: והקדישו. מגילה ע"ז: וידעו תעי. שם:

רש"י

שאין נמצא פסול במטתו ומטתו שלימה: (כג) כי בראותו ילדיו. אשר יהיו מעשי ידי. כלומר צדיקים, בקרבו. כי בראותו בקרבו אשר ילדיו מעשה ידי יקדישו שמי, כגון חנניה מישאל ועזריה, לכך לא יחורו פניו: (כד) ורוגנים ילמדו לקח. לשון ותרגנו באהליכם (דברים א'), אותם שהיו (מתלוננים) ונרגנים על דברי הנביאים ילמדו לקח:

ל (א) **סוררים**. סרים מן הדרך: ולנסך מסכה. להמשיל עליהם מושל ולא רוחי ודעתי בדבר, ומהו הנסוך הוא פרעה: (ב) ההולכים לרדת מצרים. על הושע בן אלה אשר

מצודת ציון

לבן הוא חור והוא ענין בושה כי המתביישים יתלבנו פניו: (כג) בקרבו, רצה לומר בקרב זרעו: יעריצו. ענין חוזק: (כד) תעי. ענין בלבול הדעת והובאה מההולך מדרך הישר אל דרך המעוקם: רוגנים. ענין תלונה והרעומות כמו ותרגנו באהליכם (דברים א'):

ל (א) סוררים. ענין נטיה מדרך הישר וכן סורר ומורה (שם כ"א): מני. ממני: ולנסך מסכה. מל' סכך ומכסה כמו והמסכה הנסוכה (לעיל כ"ה): רוחי. ענין רצון כמו

מצודת דוד

כשאין ישראל עושים רצון המקום הוא כאלו יעקב אבינו בוש בדבר ולכן אמר נועתה לא יבוש יעקב: פניו יחורו. כפל הדבר כמ"ש: (כג) כי בראותו וגו'. הרם המקרא כמו כי בראותו בקרבו וגו' ר"ל לזה לא יבוש כי בראותו בקרבו ילדיו מעשה ר"ל צדיקים וחסידים אשר המה יקדישו שמי: והקדישו וגו'. כפל הדבר להחזק: יעריצו. יחזקהו לומר שהאיזק בידו: (כד) תעי רוח. אפי' התועים ברוחם לבלי דעת אותי ידעו אז בינה: ורוגנים. הלומדי' בתלונ' ותרעומו' יעזבו דרכם וילמדו לקח הוא התור' הקרוי' לקח טוב כמ"ש כי לקח טוב (משלי ד'). וכאומר ואם כל אלה בהם מדוע א"כ יבוש יעקב מעתה:

ל (א) הוי. אמר הנביא ים להתאונן על ישראל שהמה בנים הסוררים מדרך הטוב במה שעושים עצה ואין העצה היא ממני. ר"ל אין אני חפץ בה: ולנסך מסכה. להתכסות במכסה ולהסות בצלה ואין רצוני בזה: למען ספות. כאלו מטע להם בהטאות במאז והפלים נוסיף עליו כי להטאת החטב לבקש עזר ממלכי האדמ' ואת פי ה' לא שאלו: (ב) ההלכים. עתה יפרש מה עשו ואמר אשר הלכו לרדת למצרים לבקש מהם עזר ולא שאלו פי ה': לעוז. להתחזק

באור המלות

כבדלם כהבדל של בושה וכלמה (לקמן ל' ג'): (כג) ילדיו, בקרבו. יחיד על רבים, וכן ירעה מקניך (לקמן ל' כ"ג): קדוש יעקב אלהי ישראל. ישראל גדול מיעקב כנ"ל (ט' ז'), וכנוין אל השם יורה נפלאותיו לגדולי הדור, ועז"א יעריצו, במופתיו יוכר כחו ועוזו: (כד) תעי רוח. תועים מדרך השכל. אדם תועה מדרך השכל (משלי כ"א ט"ז), והפוכו המבין: ורוגנים. מכרנים לשמוע ומריבים, באין נרגן ישתק מדון (שם כ"ו כ'), והפוכו הלוקח לקח, שהוא קבלת דברי החכמה, ישמע חכם ויוסף לקח: (א) מני, רוחי. הרוח הוא רוח הנבואה, ה' שלחני ורוחו (לקמן מ"ח ט"ז), ועל העצה שיורדו מצרים שהוא נגד התורה שהיא החכמה העליונה אשר היא הכל בעצמו, אמר ולא מני, ועל המסכה שלא נזהרו רק ע"י רוח הנביאים, אמר ולא רוחי: ולנסך מסכה. הוא מענין ואני נסכתי מלכי: (ב) ההלכים

חזון ישעיהו

באור הענין

שהשליכוהו לאור כשדים, ובכ"ז הצילו ה' ופדאו, וכן יעזור לעם הזה השרידים וכמ"ש (לק' נ"א) הביטו אל אברהם אביכם כי אחד קראתיו. **לא עתה יבוש** יעקב מעצמו, **ולא עתה פניו יחורו**, ע"י אחרים (כי זה ההבדל בין בושה והורלת פנים) ומפרש נגד לא עתה פניו יחורו מאחרים, שעד עתה הכלימוהו לאמר שסרה השגחת ה' מאתו, אבל עתה. (כג) **כי בראתו ילדיו**, ירצה ג"כ **כי מעשה ידי** ואותותי ומופתי **בקרבו**, כי מעשה ידי ונפלאותי יתנוססו על ילדיו לכבוד ולתפארת. ונגד לא עתה יבוש יעקב מעצמו, כי עד עתה התבושש ממעשיו הרעים, אבל עתה יראה כי ילדיו יקדישו שמי ע"י מעשיהם הטובים. עתה מבאר עד מ"ש יקדישו שמי, **והקדישו את קדוש יעקב** שע"י קדושת מעשיהם יוקדש שם ה' (כמ"ש בהערה למעלה כ' ע"ז) ונגד מ"ש מעשה ידי בקרבו, ע"י הנסים שאעשה, ועי"כ **ואת אלהי ישראל יעריצו** כי יראו הכל יכלתו וכחו הבב"ח: (כד) **וידעו תעי רוח**, הם המועים מדרכי הבינה ע"י שכלם ומופתים אזויפים, שהם שחסר להם בינה להבין דבר מתוך דבר במופתים המחייב לא מתעים, **הם ידעו אז בינה. והרוגנים** נקראים הרוגנים בזדון לא מצד טעות השכל, שאינם חוקרים כלל רק מריבים בזדון על דבר ה' ולהם חסר לקח שיקחו ויקבלו דבר החכמה, **הם ילמדו לקח**. לקחת דברי החכמה ולהאמין בה:

ל (א) **הוי** בנים סוררים, מדרך הישרה פעם אחר פעם. א] הטאו **לעשות עצה** שהוא נגד מ"פ ה', כמו שיבאר בפסוק שאח"ז. ב] הטאו לנסוך **מסכה** לקבל עליהם משרה שהוא ג"כ

לָרֶדֶת מִצְרַיִם וּפִי לֹא שָׁאָלוּ לָעוֹז בְּמָעוֹז פַּרְעֹה וְלַחְסוֹת בְּצֵל מִצְרָיִם׃ ג וְהָיָה לָכֶם מָעוֹז פַּרְעֹה לְבֹשֶׁת וְהֶחָסוּת בְּצֵל־מִצְרַיִם לִכְלִמָּה׃ ד כִּי־הָיוּ בְצֹעַן שָׂרָיו וּמַלְאָכָיו חָנֵס יַגִּיעוּ׃ ה כֹּל הִבְאִישׁ עַל־עַם לֹא־יוֹעִילוּ לָמוֹ לֹא לְעֵזֶר וְלֹא לְהוֹעִיל כִּי לְבֹשֶׁת וְגַם־לְחֶרְפָּה׃ ו מַשָּׂא בַּהֲמוֹת נֶגֶב בְּאֶרֶץ צָרָה וְצוּקָה

ת"א כי היו בלוען. כהוכות קי"ב כוטה נ"ס: יתיר א

רש"י

שלח מלאכים אל סוא מלך מלרים (מ"ב י"ז): לרדת מלרים. א"י גבוהה מכל הארלות, ד"א ירידה היא להם ולחסות. להתכסו' אברי"ר בלעז: (ד) כי היו בלען שריו. של מלך ישראל בשליחות למלך מלרים: הנס. היא תחפנחס: (ה) כל הובים. כולם ביישו את עלמן לקנות להם אדונים חנם, ועם הארץ לא יועילו למו: על עם. בשביל עם לא יועילו למו: להרפה. גידוף דיסטרבי"ר בלעז: משא בהמות נגב. מטולין על בעיריהון באורח דרומא, לפי שארץ מלרים בדרומה של א"י, וזהו הגידוף והחרפה שמחרפין אותן (ורואין) את אלו שטוענין משאות ממונם

מצודת דוד / מצודת ציון

בהוזק פרעה: (ג) לבֹשת. כי לא יועילו: (ד) שריו. שרי סנוי נותן בו כוח (לק"ן ל"ו): ספות. מל' הוספה: (ב) לעוז ישראל הכניעו עלמם נב"א אל פרעה לגוען (ואלה היו מעבי במעוז. ענין חוזק: (ד) ומלאכיו. שלוחיו: (ה) על עם. סנלורות ביהודה שלא חסו בה' ובאלו עזר מפרעה ובכסם סנחריב): חנם. היא עיר המלוכה: (ה) כל הבאיש. הכל בושו ונכלמו בלכתם אל עם אשר לא יועילו להם: לא לעזר, הכליל' שמם לא יסיה לעזר כ"א לכלימ': (ו) משא בהמות נגב. ר"ל הכלימ' תהיה על אשר נשאו משאות מכסף וזהב על בהמתם להוליך שוחד למלרים היושבת בנגב א"י: בארץ לרה וצוקה. ועברו דרך המדבר בהיא ארץ לרה ולוק' מקום

באור המלות / חזון ישעיהו / באור הענין

עצ רוח ה' ורלונו, למען יוסיפו חטא על הטא. עתה מבאר דבריו. נגד מ"ש לעשות עלה. (ב) ההלכים לרדת מצרים, לשאול עזר מפרעה, ובתוך קך ירדו כמה אנשים להשתקע שם, ופי לא שאלו כי הוא נגד ליוי התורה, שהזהירה בל נשוב למלרים (רמב"ם ה' מלכים פרק ה'), נגד לנסוך מסכה אמר לעוז במעוז פרעה גם בזה נואלו בשתים. א] שחשבו למלוא עוז ועזר מפרעה, אשר לא יושיע להם באמת, כמ"ש אח"כ. ב] ולחסות בצל מצרים קבלו עליהם משרת מלרים להסתופף תחת לילו,

לרדת. המקור הנכפל על פעל כלך, מורה שלרדת הוא השכלות, ר"ל להשתקע, כי זה נאסר: לעוז, לחסות. נבדלים, המחסה יהיה גם על ידי אמלעי, ע"י שיקרא שמו על הם, והמעוז בבלתי אמלעי, ותמלאם נרדפים, תהלות מ"ו ב', ס"א ד', ס"ב ט'): (ג) לבֹשת, לכלמה. בושה מעלמו וכלמה מאחרים (לקמן מ"א י"א, מ"ה ו', מ"ז י"ז, כ' ז', נ"ד ד', ס"א ז'): (ה) הועיל. כולל כל מיני תועלת. ועזר, רק מלרה: בשת, חרפה. באלרתי למעלה (א' כ"ט) בושת מעלמו, כלמה וחרפה מאחרים, רק חרפה גדולה מן כלמה: (ו) משא. מענין נשיאה ולקיחה: בהמות. שרבו המה, והב' הוא כ' בכל"ס: ונגב. ארץ נגובה. ומשא מוסב על מהם, משא מהם. והבדל לרה לוקה מבואר

ולהיות לו עבדים נושאי מנחה: (ג) והיה, הבושה הוא מה שמתביים מעלמו, והכלמה הוא מה שנכלם מאחרים, אומר מעוז פרעה יהיה לכם בעלמכם לבשת כי תראו אחר כך שלא יועיל לכם, והחסות בצל מצרים יגרום לכם כלמה מאחרים, שהשפלתם עלמכם למס עובד בחנם: (ד) כי שריו, של מלך מלרים שלא לעזרתכם היו ונאחרו בצוען ועיר המלוכה, ר"ל שלא זזו ממקומם ולא הלכו לעזרתכם כלל, אבל מלאכיו הם השלוחים שלא לגבות מכם המנחה והמס שהבטחתם לו בעבור העזר חנם יגיעו הם יגיעו עד תחפנחס כי לפס נשלחה המנחה, וילכו לקבלה מיד הנושאים: (ה) כל הבאיש, כל הבושות קבלו על עלמם בעבור עם מלרים אשר לא יועילו למו, לא לעזר ר"ל לא יועילו בענין שיהיה איזה עזר ואף לא יועילו להועיל שיגיעו מזה איזה תועלת אחר, אבל יועילו לבושת וגם לחרפה, שיסובב על ידם: (ו) משא, שיעור הכתוב בהמות נגב וכו' משא לביא ליש מהם, שהם הוליכו את המנחה דרך מדבר החול, הנמלא בין ארץ מלרים ובין סוריא, והמוליכים את המנחה מתו רבים בדרך מחיות רעות שטרפו מהם, ומכל מקום לא חדלו מלהוליך מנחתם, אומר בהמות נגב בעת המיית המדבר הנגוב והיבש שהוא בעת המיית מדבר החול, כהמות ים לגליו בארץ לרה ולוקה שהוא המדבר הנורא הזה, בעת ההיא משא לביא ליש מהם נשאו הלביא והליש משא מהם מאת מוליכי המנחה והמשאת למלך מלרים שהלביא והליש וכן האפעה והשרף טרפו והמיתו מהם, ובכ"ז לא שבו מדרכם, רק ישאו על כתף עירים חיליהם, מלייר כי עירים שהם לעירי הגמלים נשאו את חיליהם והתמידו לשאת את החיל והעושר שלהם רוב ימים ושנים, העד שהעירים הנושאים נעשו

לָבִיא וָלַיִשׁ מֵהֶם אֶפְעֶה וְשָׂרָף מְעוֹפֵף יִשְׂאוּ עַל־כֶּתֶף עֲוָרִים חֵילֵיהֶם וְעַל־דַּבֶּשֶׁת גְּמַלִּים אוֹצְרוֹתָם עַל־עַם לֹא יוֹעִילוּ׃ ז וּמִצְרַיִם הֶבֶל וָרִיק יַעְזֹרוּ לָכֵן קָרָאתִי לָזֹאת רַהַב הֵם שָׁבֶת׃ ח עַתָּה בּוֹא כָתְבָהּ עַל־לוּחַ אִתָּם וְעַל־סֵפֶר חֻקָּהּ וּתְהִי לְיוֹם אַחֲרוֹן לָעַד עַד־עוֹלָם׃ ט כִּי עַם מְרִי הוּא בָּנִים כֶּחָשִׁים בָּנִים

עירים ק'

רש"י

על בהמתם להוליך שוחד למצרים הנס, ומסכנין עצמן במדברות ארץ צרה וצוקה וגו': אפעה. מין נחש רע הוא, ואין בעולם כי אם שנים זכר ונקבה והם יולדים לשבעים שנה, ואף שרף מעופף מין נחש הוא, ולא שיהיו לו כנפים לעוף אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק להב מפיו: חיליהם. ממונם: דבשת. הטוטרת אלדרוב"א בלעז יש לו לגמל במקום טעינת המשא, וע"ש שמתרקבת תמיד ושכין שם דבש לרפואה קרויה דבשת, כדאמרינן בב"מ דבש והדבים חזי לכתישא דגמלא: (ז) לזאת. למצרים: רהב. הם גסי הרוח: שבת. עם בטל ומהגאים הנה. ד"א שבת רהבם וגסותם שלהם ראוי הוא לשבות: (ח) חקה. הקוק אותה הנבואה הזאת: (ט) עם מרי הוא. ישראל:

מצודת ציון

אל עם: (ו) לביא וליש. שמות משמות האריה: אפעה. מין נחש רע: ושרף מעופף. מין נחש הדולג ממקום למקום ונראה כאילו הוא עף ופורח: כתף. כן יקרא המקום הסמוך לראש מהעבר מזה ומהעבר מזה: עירים. חמור הקטן יקרא עיר וכן על עיר בן אתונות (זכרי' ט'): חיליהם. עושרם: דבשת גמלים. היא הטוטרת הגמל שמניחים המשא עליו ועל שם שירקב תדיר ורפואתו למשחו בדבש קרוי דבשת: על עם. אל עם: (ז) הבל וריק. ר"ל דבר שאין בו ממש: רהב. ענין גאות והתחזקות כמו ירהבו הנער בזקן (לעיל ג): שבת. ענין בטול כמו שבת נוגש (לעיל י"ד): (ח) לוח. כעין טבלא עשוים לכתיבה והוא מל' לוחות העדות (שמות ל"ב): חקה. מל' חקיקה וכתיבה: (ט) מרי. ענין מרד:

מצודת דוד

אריות: מהם. ר"ל מהמזיקים המצוים שמה יש מהם אפעה ושרף המעופף: ישאו. הנה נושאים עושר רב על עירים וגמלים אל עם אשר לא יועילו: (ז) ומצרים הבל וריק יעזרו. ר"ל מלבד שאין הכח בידם לעזור הנה עוד מזדון לבם לא ירצו לעזור כי מצרים המה לאויבים לישראל: לזאת. למצרים: רהב הם. מתגאים כדבר שאין בידו להבטיח עזר ואין לאל ידם: שבת. והם עם בטל והוי' רוצים לעזור: (ח) עתה בוא כתבה. אמר להנביא עתה כתוב זאת לזכרון על הלוח אשר אתם ותקוק הדבר על הספר למען תהיה לזכרון לימים אחרוני' עד עולם לדעת שלא על חנם הבאתי הפורעניות עליה' כי אם בעבור עונם: (ט) כי עם מרי הוא. הם ששאלו עזר מפרעה ולא שאלו פי ה' נהפך למרד: בנים

חזון ישעיהו

באור המלות

למעלה (ח' כ"ב): כתף עירים, דבשת גמלים. עיר הוא החמור הקטן קודם שיגדל, וממה שאומר עיר בן אתונות (זכריה ט' ט') משמע שהשם זה מושאל לפעמים גם לנעורי מינים אחרים כמו הגמל, עיר פרא אדם יולד (איוב י"א י"ב), ודבשת נקרא הטוטרת הגמל שנרקב מתמידת המשא ומושחים אותו בדבש: חיל, ואוצר. אוצר, נקרא רק החיל והרכוש שאוצרים אותו למשמרת (ירמיה ט"ו י"ג, י"ז ג'): (ז) הבל וריק. עיין לקמן (מ"ט ד'): (ח) כתבה על לוח, על ספר חקה. החקיקה הוא בעט ברזל שישאר נצח, וכזה

באור הענין

גמלים זקנות, ונשאת גבם מהתמדת הנשיאה עד שנשאו אח"כ על דבשת הגמלים, וגם החיל שלהם כבר תם והתחילו לקחת האוצרות שאצרו מימי קדם למשמרת, עד שנשאו לבסוף אוצרותם, וכל זאת היה על ובעבור עם לא יועילו: (ז) ומצרים, ר"ל וגם חוץ מזה שאין ביכלתם לעזרם עתה, הלא מצרים הבל וריק יעזרו מעולם, ולא עזרו לאומה שבטחו עליהם בשום פעם. והנה הבל הוא דבר שאין בו ממש, וריק הוא דבר שיש עליו קליפה ואין בו תוך. ר"ל מצרים גם אם רוצים לעזור עזרתם הוא הבל ודבר חלוש מאד, אבל גם עזרתם ההבל והחלושה הם רק מבטיחים ואינם עושים, באופן שגם ההבל הזה הוא רק נראה בקליפתו והיצוניותו, אבל בתוכו הוא ריק גם מן ההבל והעזרה החלושה. והכונה מצרים בעצמם הבל בכחם, וחוץ מזה אף ריק יעזרו כי אינם רוצים לעזור גם העזרה החלושה אשר בכחם, לכן קראתי לאומה זאת. רהב הם, (הדברים מגבילים) מצד שהם בעצמם הבל קראתים בשם רהב, שמתגאים יותר על מה שיש בכחם. ומצד שריק יעזרו קראתים שבת, הם עם ההולכים בטל שובתים מכל עבודה ויגיעה: (ח) עתה בוא כתבה על לוח, הוא שיכתב הדבר על לוח קטן שישאר אתם למשמרת ולזכרון להם בעצמם, וחוץ מזה על ספר חקה, שיחקיק אותם מחוקק בעט ברזל שישאר קיים גם לדורות הבאים: ומבאר נגד כתבה על לוח אתם ותהי ליום אחרון, שישאר להם בעצמם לזכרון עד יום אחרון שהוא יום המות, ונגד על ספר חקה, אומר לעד עד עולם, שישאר למשמרת עד עולם לימים הבאים: (ט) כי עם מרי הוא, ר"ל כי יש מי ששומע תורת ה' וגם מאמין בה', ובכ"ז מחליף וממיר מצותיו מצד תאות לבו, ויש מי שמכחיש בכלל לאמר זה לא צוה ה' וזה גרוע יותר, ויש עוד גרוע מזה שאינו רוצה לשמוע דברי התורה כלל, וז"ש עם מרי הוא, ויותר מזה שהם בנים כחשים המכחישים וכופרים, ויותר

לא־אבו שמוע תורת יהוה׃ י אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא־תחזו־לנו נכחות דברו־לנו חלקות חזו מהתלות׃ יא סורו מני־דרך הטו מני־ארח השביתו מפנינו את־קדוש ישראל׃ יב לכן כה אמר קדוש ישראל יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז ותשענו עליו׃ יג לכן יהיה לכם העון הזה

ת"א הטו מני ארח. עקידה שער ק׳:

ב׳ נונין בצירי

רש"י

(י) חלקות. חנפיות: חזו. הנבאו: (יא) הטו, אותנו: מני אורח. חפצים אנו בנבואת שקר: (יב) בדבר הזה. בנבואת אמת: ונלוז. מגונה ולוזן: כפרן

מצודת דוד

כחשים. מכחישי׳ בהשגחת המקו׳: לא אבו שמוע. אינם רוצים לשמוע תורתו ולזה לא שאלו פיו גם בדבר המלחמה: (י) לראי׳. לנביאי האמת יאמרו לא תראו נכוחה למען הגד לנו: לא תחזו לנו. לא תנבאו לנו דברי נכוחות: דברו לנו חלקות. דברו כמו נביאי הבעל שמחליקין דבריהם ומחניפין לומר שלום יהיה לכם: חזו מהתלות. הם אינם אומרים שהם מהתלות אבל הנביא קורא לדברי נביאי השקר מהתלו׳ וכאלו הנביא אומר להם הנה האמרו הנבא לנו כדברי הנביאים האומרי׳ שלום הלא דבריהם המה מהתלות ולא דברים ישרים: (יא) סורו מני דרך. אומרים לנביאי ה׳ סורו מן הדרך הזה ומן האורח הזה שאתם אומרים לנו בכל יום שלא נעש׳ כתאות לבבינו: השביתו וגו׳. השביתו ממה שאתם אומרים לנו כל יום בשם קדוש ישראל: (יב) בדבר הזה. בדברי הנביאים האומרי׳ בשם ה׳: בעשק ונלוז. במה שהעשקו עשירי העם לתת שוחד ומתן: ונלוז. הוא מלך מצרים הנלוז במעגלותיו: (יג) העון הזה. הסרת הבטחון מה׳ והשענה במצרים:

מצודת ציון

כחשים. שקרים: לא אבו. לא רצו כמו לא אבה יבמי (דברים כ"ה): (י) ולחזים. ולנביאים: נכחות. ענין דברים ישרים כמו כולם נכוחים למבין (משלי ח׳): חלקות. דברים רכים וחנופה: מהתלות. ענין לעג כמו ואיש ברעהו יהתלו (ירמי׳ ט׳): (יא) מני. כמו מן והיו"ד נוספת: השביתו. ענין בטול: (יב) ונלוז. ענין נטיה מדרך הישר כמו ונלוזים במעגלותם (משלי ב׳): ותשענו. ענין סמיכה: (יג) כפרץ.

חזון ישעיהו

באור הענין

שהם בנים אשר לא אבו שמוע כלל: (י) אשר אמרו לראים, הרואים הם הנביאים המוכיחים על דברים שבין אדם לאדם, להם אמרו לא תראו ותביטו על ענינים אלה להוכיח עליהם. ולחזים המוכיחים על דברים שבין אדם למקום ונופים במראות אלהים אמרו לא תחזו לנו נכחות, שהם דברים המקבילים נכח ה׳, עתה מבאר דבריו (והמאמרים מקבילים) אל הראים אמרו דברו לנו חלקות, דברים חלקים וחנופה כהאי דבר אותאי שא"ל פרע ליה בית השחיטה, אל החזים אומרים חזו מהתלות, הם דברי צחוק כמו נביאי השקר שאמרו דברים שאין בהם ממש: (יא) סורו, (גם המאמרים אלה מקבילים) אל הרואים אמרו סורו אתם בעצמכם מני דרך לעשוק ולגזול, וגם הטו את אחרים מני ארח, (גם אתם סורו מדרך הגדול הקבוע שהם הכללים והיסודות, ועי"כ תטו את אחרים גם מהארחות הקטנות, למשל אם השופט והמורה מניח יסוד שמותר לגזול ולחמוס הוא סר מדרך הגדול הנימוסי הקבוע, ואם אח"כ ע"י החק הזה יעותו רבים משפט בדברים פרטים הם מטים מהארחות הפרטים בין איש לרעהו) ואל החוזים אמרו השביתו מפנינו את קדוש ישראל הנה כל המצות שבין אדם למקום הם מיוסדים על הקוטב שה׳ הוא קדוש ישראל ורוצה שנתקדש כמוהו להדמות לדרכיו, כמ"ש והייתם קדושים כי קדוש אני (כנ"ל ה׳ ע"ז) ולכן השביתו שם זה מפנינו, בל תזכר לנו עוד שם קדוש ישראל, כי אין לו תועלת בקדושתנו וקשר וחבור עמנו בקדושה זאת: (יב) לכן כה אמר קדוש ישראל הוא השם אשר מאסתם בו, יען מאסתם בדבר הזה בדברי הנביאים ותבטחו בעשק בין אדם לחברו ונלוז מן הדרך שבין אדם למקום, ותשענו עליו שלא לבד שבטחתם בלב על עושק ונלוז כי גם תשענו עליו משענת חזק בפועל: (יג) לכן יהיה

באור המלות

מי יתן אפוא ויכתבון מילי, (ומוסיף לאמר) מי יתן אפוא בספר ויחקו, בעט ברזל וכו׳ (איוב י"ט כ"ג): (י) ראים, חזים. פעל חזה, בא תמיד על ראיית הלב בענינים הפנימים, אם יצייר בנפשו תמונה דמיונית, או ציור שכלי, נאמר שחזה בעין הדמיון או השכל, ועקרו בא על ציור הנב"ת והשכלי גשמי בדרך מוגבל וגשמי ותמונה דמיונית, וע"כ בא על מחזה אלהים תמיד, כמ"ש ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה, מ"ש ביד הנביאים אדמה, מבאר מ"ש ואנכי חזון הרביתי, שהוא שהשיגו הנביאים דמיונות, ויהיה חוזה מתחתף עם שאול עשינו חוזה (למעלה כ"ח), גבול בענינים השכלי מוגבלים, ומצד זה יקרא הנבואה הנוספת במראות אלהים חוזה, והרואה בעיני בשר על עניני העם ליסר מעשיהם בין אדם לחברו היה נקרא רואה, שמואל היה שופט ודן בין אדם לחברו, ונקרא רואה, וזה כונת הספור לפנים בישראל כה אמר האיש וכו׳ לכו עד הרואה, כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה (ש"א ט׳), ומובן במ"ש וחלקות הוא הפך הנוכחה, מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון (משלי כ"ח כ"ג). ונכחת, נגד המקום ע"ל (ל"ט י"ד): (יא) דרך, ארח. מבואר למעלה (ב׳ ג׳): והטו. יונה, ופירוש קדוש ישראל (למעלה א׳ ד׳): (יב) ונלוז. הפך סיבה לפני המקום (משלי ג׳ ל"ב, י"ד ב׳): ותבטחו,

כְּפֶרֶץ נֹפֵל נִבְעֶה בְּחוֹמָה נִשְׂגָּבָה אֲשֶׁר־פִּתְאֹם לְפֶתַע יָבוֹא שִׁבְרָהּ׃ יד וּשְׁבָרָהּ כְּשֵׁבֶר נֵבֶל יוֹצְרִים כָּתוּת לֹא יַחְמֹל וְלֹא־יִמָּצֵא בִמְכִתָּתוֹ חֶרֶשׂ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד וְלַחְשֹׂף מַיִם מִגֶּבֶא׃ טו כִּי כֹה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה

ת"א בשובה וגו'. סנהדרין צ"ז:

רש"י

(יג) כפרץ. של חומה שנפל: נבעה בחומה נשגבה. מגולה ליכנס בה בחומות מגבהכם. נבעה ל' גלוי, כמו (עובדיה א' ו') נבעו מצפוניו, ת"י איגליין מטמרוהי, ודוגמא פתר נבעה בליטה, שהחומה נעשית כמין אבעבועות מפני הגשמים וקילקול טיט רטוב: (יד) נבל יוצרים. כוד של חרש: ולא ימצא. במכתת שבריו חרש גדול שיהא ראוי לחתות בו אש מיקוד ולשאוב בו אש מן ההסק. כל שאיבת אש טיפל בה לשון חתייה: ולחשוף מים. לדלות, וכן (חגי ב') לחשוף חמשים פורה, וכן חשפי שובל (לקמן מ"ז), דלי מים מן שבילך, אשפוי"ש בלע"ז: מגבא. גוב מלא מים: (טו) כי כה אמר. הקב"ה לכם זה ימים אין אתם צריכים לבקש לכם מעוז ממצרים ולאבד ממונכם, כי בשובה ונחת תהיה לכם תשועה בלא שום טורח אם תשמעו לי: בשובה. לשון ישוב ומרגוע. וכן שובה ה' רבבות אלפי ישראל (במדבר י'): בהשקט. הבא לכם מאתי ובבטחה תהיה גבורתכם: (טז) על סוס נגוס. נתקשר במלכי מצרים ונביא משם סוסים קלים

מצודת ציון

ענין שבירה: נבעה. מלשון אבעבועות וכן מים תבעה אש (לקמן ס"ד): נשגבה. חזקה: לפתע. כמו בפתע וכן יבצע לבצע (תהלים ע') ומשפטו בבצע וכפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י"ב): (יד) נבל. כן יקרא כד היוצר וכן ונבליהם ינפצו (ירמי' מ"ח): יוצרים. האומן חרש נקרא יוצר: כתות. ענין רצוצה ושבירה לחתיכות דקות: יחמל. ענין רחמנות: במכתתו. בשבריו: חרש. כמו חרס בסמ"ך: לחתות. ענין לקיחת האש כמו גחלים אתה חותה על ראשו (משלי כ"ה) ועפ"ז יקרא הכלי שחותין בו מחתה: מיקוד. כן נקרא מקום תבערת אש כמו על מוקדה (ויקרא ו'): ולחשוף. ענין שאיב' כמו לחשוף חמשים פורה (חגי ב'): מגבא. מקום כניסת מעט מים וכן בגאתו וגבאיו (יחזקאל מ"ז): (טו) בשובה. ענין השקט

מצודת דוד

כפרץ נפל. כפרץ של חומה שנפל קצת ממנה ובמקום נפוח כעין אבעבועות הנמצא בחומה מקלקול הגשמים שבנה עם כי הפלא או הנפוח שיא בקצת החומה ובנין החומה היא חזקה עכ"ז השבר ותפול כל החומה פתאום בעבור זה: (יד) ושברה. ושבר החומ' הזאת תהי' מכותת כשבר נבל מיוצר חרס אשר הוא כתות דק דק כי המכתת לא יחמול עליו מלכתתו כי טוב לו להחזירו לעפר לערבו בטיט לטוח הבתים והגזוזרות: ולא ימצא במכתתו. בשבריו הכתותי' לא ימצא חרס גדול שיהיה ראוי לשאוב בו אש מן היקוד או לקחת בו מים מן הגבא ולאומר אם העון הזה הוא קטן בעיניכם מ"מ יהיה סיבה על כליון נפלא: (טו) בשוב' ונחת תושעון. אם הייתם בוטחים בי ולא במצרים הייתם אז נושעים בהשקט ונחת מבלי טורח מלחמה: תהיה גבורתכם. הייתם מתגברים

חזון ישעיהו

באור המלות

ותשענו. הבטחון בלב והשעינה בפועל (לקמן ל"א א', י' י'): (יג) נפל. התאר והשם המתואר יסוד נופל: נבעה. מתגלה ונראה: פתאם לפתע. מבואר למעלה (כ"ט ה'): (יד) כתות. מקור לכתות: ולחתות. כמו היחתה איש אש בחיקו, ומזה שם מחתות: וגבא. ע"ל (ל"ג ד): (טו) שובה ונחת, השקט ובטח. שובה ונחת, מציינים מנוחת הגוף. שובה, מציין ההעתק מן התנועה אל המנוחה, שובה ה' רבבות אלפי ישראל. ונחת, המנוחה עצמה. והשקט ובטח יציינו שניהם מנוחת הנפש והרוח. השקט, מן הזעף הפנימי.

באור הענין

העון הזה דומה לכם כפרץ נפל, החומה הבנויה בלא יסוד חזק עת ירופף יסודה ותתחיל לטבוע בצד האחד עד שתבקע החומה באמצעיתה, אז כל שהבנין יותר חזק כן הוא יותר מוכן אל הנפילה והשבירה כידוע, כי בנין של עץ לא ישבר במהרה כ"כ ולא תגדל מפלתו, וזה קרא **פרץ נופל** הוא שם התואר לבנין הזה פרץ של בנין הנופל אשר הפרץ **הזה נבעה ומתגלה בחומה נשגבה** וחזקה, אשר החומה הזאת תגדל מפלתה בכמה ענינים. א] בזמן מפלתה, **כי פתאום לפתע יבא שברה** עד שלא יוכלו להכין שום הכנות להציל בה איזה דבר. ב] איכות מפלתה ושבירתה, כי. (יד) **שברה**, יהיה דומה **כשבר נבל יוצרים**, שעת ישבר אז **כתות לא יחמל**, לא יחמול היוצר מלכתתה עד אשר תשוב לעפרה למען יעשה ממנו כלי חרש אחר, והכתיתה תהיה כ"כ עד **שלא ימצא** בין השברים **הנכתתים** אף חרש אחד שישתמש בו **לחתות אש**, ואף חרש יותר קטן שיוכל **לחשוף** ממנו מעט **מים מגבא** של מים מכונסים, והנמשל כי חומתם הנשגבה אחר שבנאו אותה על יסוד רעוע שהוא עושק ולוז תפול בהכרח מהר, וגם תשבר ותתפוצץ עד עפר: (טו) **כי כה אמר ה'**, ה' היה ברצונו ליסד לכם מוסד מוסד והם לא אביתם. **בשובה ונחת** ר"ל כי ההצלה מן האויב תהיה בשני אופנים, או שיושע רק הוא לבדו וינצל, או בעוד יתגבר הוא על האויב וינצחנו. ושובה ונחת, מורה מנוחת הגוף שינוח ולא יעשה מאומה. והשקט ובטחה, מורה שקיטת הנפש ובטחון הלב בה' (עיין באור המלות). ה' אמר אם תרצו **כי תושעון** מן האויב ותנצלו ממנו, זה יהיה **ע"י שובה ונחת** שתנוחו ולא תעשו מאומה רק

תִּהְיֶה גְּבוּרַתְכֶם וְלֹא אֲבִיתֶם׃ טז וַתֹּאמְרוּ לֹא־כִי עַל־סוּס נָנוּס עַל־כֵּן תְּנוּסוּן וְעַל־קַל נִרְכָּב עַל־כֵּן יִקַּלּוּ רֹדְפֵיכֶם׃ יז אֶלֶף אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת חֲמִשָּׁה תָּנֻסוּ עַד אִם־נוֹתַרְתֶּם כַּתֹּרֶן עַל־רֹאשׁ הָהָר וְכַנֵּס עַל־הַגִּבְעָה׃ יח וְלָכֵן יְחַכֶּה יְהוָה לַחֲנַנְכֶם וְלָכֵן יָרוּם לְרַחֶמְכֶם כִּי־אֱלֹהֵי מִשְׁפָּט יְהוָה אַשְׁרֵי כָּל־

קמץ בז"ק

רש"י

לנוס: (יז) אלף אחד. מכם, מפני גערת אחד. מן האויבים. או כלכם, ומפני גערת חמשה תנוסו: אם נותרתם. כמו אשר נותרתם: כתרן. עץ גבוה תקוע בארץ כמין תורן הספינה, שקורין מש"ט בלעז: וכנס. אף הוא כלונס גבוה שנותנין בראש הגבעה, וכשרואה האופה גייסות באין, נותן עליו סודר והרות מוליכו והוא סימן שינוסו או יתקבצו: (יח) ולכן. על שלא אביתם לשמוע: יחכה ה' לחננכם. אינו מדלג לכם על הגזירה הרעה שנגזרה עליכם כדי למהר ולהביא הטובה, אלא יחכה וימתין עד בוא קיצה: ולכן ירום לרחמכם. יתרחק לרחמכם: כי אלהי משפט ה'. ויפרע תחלה מן המורדים בו: אשרי כל

מצודת דוד

על האויב בישיבת השקט ובבטחון ה' ומבלי עמל: ולא אביתם. לא רציתם בזה כ"א במלחמ' בעזרת מצרים: (טז) ותאמרו לא. אמרת' לא נבטח בה' אלא נתרומם כנס בזה בעזרת סוסים הבאי' ממצרים: על כן תנוסון. בעבור זה תנוסון מפני האויב ויהיה לכם המפלה ולפי שבוא ל' נופל על ל' אמר כן: ועל קל נרכב. נתחזק ברכיבת סוסים קלים הבאי' ממצרי': על כן יקלו רודפיכם. בעבור זה יקלו הרודפים ויתחזקו עליכם: (יז) אלף אחד. אלף אנשים מכם אבר כ: אחד יהי' מיוחד: מפני. חוזר על מלת תנוסו לומר אלף מכם תנוסו מפני גערת אחד מן האויבים ומפני גערת החמשה תנוסו כולכם: עד אם. תהיו מפוזרים עד אשר תבלנו יחידים כתורן הספינ' אשר יעמידוהו על ראש ההר שנרא' למרחוק יחידי כי אין דבר נרא' עמו: (יח) ולכן. סואל ולא אביתם לשמוע: יחכה וגו'. לא ידלג על הגזיר' הרע' למהר להביא הטוב' אלא יחכ' וימתין עד בוא קיצה: נכוס. יתרומם ויתרחק לרחמכם: כי אלהי משפט ה'. לכן יפרע תחל' מן המורדים בו: אשרי וגו'. אבל אשרי לכל המקוים

מצודת ציון

ומרגוע וכן נפשי ישובב (תהלים כ"ג): ולא אביתם. לא רציתם: (טז) ננוס. מל' נס והוא כלונס ארוך ועניינו הרמה כנס וכן נס להתנוסס (שם ס'): תנוסון. מל' ניסה ובריחה: (יז) גערת. ענין גערת נזיפה: כתרן. הוא העץ הגבוה הזקוף על הספינה וכן בל יחזקו כן תרנם (לקמן ל"ג): וכנס. הוא כלונס ארוך עשוי לתלות בו מפה לסימן לאנשי הצבא להתאסף ולבוא: (יח) יחכה. ענין איחור כי לדבר שמאחר מחכים ומקוים לו: לחננכם. מל' חנינה: ירום.

חזון ישעיהו

באור הענין

שתשובו על ה' אז תושעון. ואם תרצו מדרגה גדולה מזאת והוא שעוד תתגברו על האויב בגבורה, זה יהיה ע"י השקט ובטחה, שהוא אם תבטחו בבטחון חזק על ה' גם בלבבכם ובפיכם אז זאת תהיה גבורתכם לעשות נוראות לכבוש את האויב, ואתם לא אביתם לשמוע, רק. (טז) ותאמרו, (המאמרים מגבילים) נגד הנבואה והגלה מן האויב תמרתם זה לא יהיה על ידי ישיבה ונוחה רק ע"י כי על סוס ננוס וע"י נגלל נפניו (ולכן הלכתם למצרים לסוסים ולפרשים) על כן תנוסון באמת כמו שאמרתם. ונגד הגבורה לכבוש את האויב אמרתם שזה לא יהיה ע"י השקט ובטחון רק ע"י שעל קל נרכב לרדוף את האויב, על כן יהיה ההפך כי יקלו רדפיכם, עד כי. (יז) אלף אחד, מכם ינוסו מפני גערת אויב אחד, ומפני גערת אויבים חמשה, תנוסו כולכם, עד שתותרו כתורן על ראש ההר, ההר הוא גבוה מן הגבעה, ותורן הוא העץ הגבוה שעל הספינה הנראה למרחוק, והנס הוא הוילון שפורשין על התורן, התורן מציין הבדידות, כמו שהתורן הוא עץ בודד בהספינה, והנס מציין הסימן לאסיפת מלחמה, שכן נושאים הנס לסימן קיבוץ למלחמה בכ"מ, עפ"ז אומר אם תנוסו אל ראש הרים הגבוהים וצורי היעלים שם תעמדו לבדכם בדד כתורן, אבל עת תרדו מן ההר אל הגבעה שאז כבר תהיו כנס לנס עמים שיתקבצו עליכם למלחמה, עד שתצטרכו לדמות לצבי או לעופר על הרי בתר: (יח) ולכן, בעבור שלא שמעתם בקולו, יחכה ה' וימתין זמן רב לחננכם, לא יכונן אתכם במהרה רק אחר זמן רב, ולא לבד שלא יחונן אתכם מצד החן והחנינה, כי גם לכן ירום לרחמכם, גם אחר שתמלאנה אתכם רעות רבות וצרות, שאז דרכו לרחם, והינו יכול לראות בצרות עמו, ובצרתם לו צר, מ"מ ירום לגבהי שמים ויעלים עיניו מכם לבל יצטרך לרחם עליכם (כמי שאינו יכול לראות צרת אוהבו ובכ"ז

באור המלות

והבטחון, חוזק הלב על העתיד, ההשקט ענין שוללי והכחשתן ענין היזוני, ודברתי מהבדלים אלה בכ"מ בפירושי: (טז) על קל. על סוס קל, כי הנס לוקח תפליו עמו ואין סוסו קל לא כן הרודף סוסו קל ממנה: (יז) עד אם נותרתם. כמו עד אם דברתי דברי, במקום עד אשר, והבדל בין תורן ונס ע"ל (ל"ג כ"ג), ובין הר וגבעה למעלה (ב' ב'): (יח) יחכה. ממתנה (למעלה ח' י"ז): לחננכם, לרחמכם.

חוֹכֵי לוֹ׃ יט כִּי־עַם בְּצִיּוֹן יֵשֵׁב בִּירוּשָׁלָ͏ִם בָּכוֹ לֹא־תִבְכֶּה חָנוֹן יָחְנְךָ לְקוֹל זַעֲקֶךָ כְּשָׁמְעָתוֹ עָנָךְ׃ כ וְנָתַן לָכֶם אֲדֹנָי לֶחֶם צָר וּמַיִם לָחַץ וְלֹא־יִכָּנֵף עוֹד מוֹרֶיךָ וְהָיוּ עֵינֶיךָ רֹאוֹת אֶת־מוֹרֶיךָ׃ כא וְאָזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה דָּבָר מֵאַחֲרֶיךָ לֵאמֹר זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ כִּי תַאֲמִינוּ וְכִי תַשְׂמְאִילוּ׃ כב וְטִמֵּאתֶם אֶת־צִפּוּי פְּסִילֵי כַסְפֶּךָ וְאֶת־

ת"א ולכן יחכם. עקדם שער ל"ו: אשרי כל. סוכה מ"ה סנהדרין צ"ז:

רש"י

חוכי לו. לנחמות אשר הבטיח כי לא יפול דבר: (יט) כי. עוד ימים באים אשר ישאר להיות יושב בציון ובירושלים צדיק יהיה: בכו לא תבכה. לא תצטרך לבקש מאת הקב"ה בבכי, כי לקול זעקך ענך: (כ) לחם צר ומים לחץ. לא תהיו כרוכים אחר תענוגים כאשר אתם עתה, כמ"ש השותים במזרקי יין (עמוס ו'), והנה ששון ושמחה וגו' (לעיל כ"ב): ולא יכנף. לא יתכסה ממך בכנף בגדיו, כלומר לא יסתיר ממך פניו: מוריך. הקב"ה המלמדך להועיל: (כא) ואזניך תשמענה וגו'. לא כמו שאתם עושים עתה, שאתם

מצודת ציון

מל' הרמה למעלה: חוכי. ענין תקוה: (כ) צר לחץ. פתרון אחד להם מענין דחק: יכנף. מלשון כנף בגד והוא קצות הבגד: מוריך. מלמדך וכן יורה דעה (לעיל כ"ח): (כא) תאמינו. מל' ימין ובאה האל"ף במקום היו"ד: (כב) צפוי. ענין הפוי וכסוי: אפדת. חגורה כמו ואפדת לו בחשב האפוד (שמות כ"ט): מסכת. פסל הניצוק ממתכת וכן אלהי מסכה (שם ל"ד): תזרם. ענין פזור למרחוק וכן ארם בלאה (במדבר י"ז): דוה. כן תקרא הנדה כמ"ש כימי

מצודת דוד

א לנחמות אשר הבטיח כי לא יפול דבר: (יט) **כי עם** בציון. ע"ד ימים באים אשר העם הנשאר בציון והעם אשר ישב בירושלים לא יצטרכו לשאול בקש' מה' בבכי' כי יחון אותם לשמוע קול זעקתם ואם תהיה בזולת הבכי: כשמעתו. מיד כשישמע את הקול יענה לך: (כ) ונתן וגו'. ר"ל שמקום יתן בלבבכם להסתפק בלחם צר ומים לחץ כאלו דחוק לכם בלחם ובמים ולא תהיו שטופים אחר התענוגים כמו עתה: ולא יכנף עוד מוריך. הקב"ה המלמדך להועיל לא יסתיר פניו ממך ולא במשל כאדם המכס' פניו בכנף **בגדו** שלא יראהו: והיו עיניך. בשלא יסתיר פניך א"כ יהיו עיניך רואות אותו ר"ל תוכל לשאול כל צרכך כי ימלא משאלותיך: (כא) ואזניך וגו'. לא כמו שאתם מואסים עתה בדברי ותאמרו לא תחזו לנו נכוחות כי אז תטיו' אזניך נטויות לשמוע דבר מאתי אשר יאמר זה הדרך לכו בו: כי תאמינו. בין כשתרצו ללכת אל הימין בין אל השמאל תהיו תאבים לשמוע דבר ה' אם נכון הדבר: (כב) וטמאת' וגו'. ר"ל בעיניכם יהי' טמא צפוי פסילי הכסף ותגורת מסכת הזהב:

חזון ישעיהו

באור המלות

ציון בגדלם (למעלה כ"ט י"א): (יט) כשמעתו. כ"ף הדמיון: וענך. קול בלך העונה שהוא קול כד שלך: (כ) יכנף. יעופף בכנפו: ומוריך. הראשון מלשון יורה ומלקוש, והשני מורה ומלמד, וכן שכל במלת זרים (למעלה

באור הענין

אינו רוצה להושיעו ומסתיר פניו בל יראהו) והטעם שיחכה וימתין עם החנינה והרחמים, כי **אלהי משפט** ה' ובהכרח תקבלו תחלה משפט העונש על עוניכם. ומ"מ **אשרי כל חוכי לו** מי שיחכה וימתין עד תשועת ה', יושע לבסוף, כמו שמבאר: (יט) **כי עם בציון ישב**, הגם שאתם לא אביתם לשמוע לישב בשובה ונחת ולא לעשות מהומה, מ"מ ימצא עם בציון אשר ישב בשובה ונחת כדבר ה' ולא יסמוך על עזרת מצרים, ולא לבד בציון מקום המלכות, גם בירושלים בכל העיר. ועם הזה ישב ולא ינוס מן האויב, והוא עם חזקיהו, ותחת שאתכם לא ירחם ה', אל העם הזה אומר **בכו לא תבכה** שלא יצטרכו לבכות **עד** שיעוררו רחמיו כי גם **יחונן אותם** מצד החנינה **לקול זעקך** בלבד, **בשמעתו ענך** ר"ל לא ימתין כלל על הזעקה, רק ברגע שתזעק כבר יקדים לענות, כענין והיה טרם יקראו **ואני אענה**, עד שידמה זעקת העם כאילו הם רק עונים קול ה' שקדם לזעקתם, וידמה לה' כשמעתו כאילו הוא שומע ענך ועניך, כקול הד העונה לדבר ה': (כ) ונתן, ע"ד שאמר הנביא לחזקיהו (לק' ל"ז) אכול השנה ספיח ובשנה השלישית זרעו כרמים, וז"ש בתחלה **יתן ה' לכם לחם צר** במצום, כי האויבים החריבו כל שדי תבואה, ובכ"ז **ולא יכנף** ויעופף **מוריך** היורה ומלקוש הגשם לא יעופף בכנפיו לברוח מארצך בעת הרעבון כי יהיו גשמים בעתם, ותחזור הברכה, **והיו עיניך ראות את מוריך** ומלמדך, הנביא שיורה אותך דרך הישרה לא תעלים עוד עיניך ממנו כמ"ש למעלה אשר אמרו לרואים לא תראו. רק תביט אליו ללכת בדרכיו: (כא) ואזניך, מצייר איך המורה דרך שהוא הנביא ילך לפניהם לנחותם בדרך ה', והעם ילכו אחריו ומביטים על דרכו, ואם לפעמים גם המורה דרך יתעה להימין או להשמאיל מן הדרך הישר, אז **תשמענה אזניך דבר מאחריך** בעת **כי תאמינו או תשמאילו** לטעות מן הדרך הישר אשר יאמר לכם **זה הדרך לכו בו**. כי ה' ישגיח בפרטות שלא תתעו על ידי טעות הנביא, ויעורר אתכם על דרך הישר בעצמו, אז. (כב) **וטמאתם**, תחזיקו אותם כדבר טמא, **ואת אפודת** הגם שהוא רק טוי ע"ז

אפדת מסכת זהבך תזרם כמו דוה צא תאמר לו: כג ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה ולחם תבואת האדמה והיה דשן ושמן ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב: כד והאלפים והעירים עבדי האדמה בליל חמיץ יאכלו אשר זרה ברחת ובמזרה: כה והיה על כל הר גבה ועל כל גבעה נשאה

ת"א תזרם. שבת פ"ב: ירעה מקנך. מנחות פ"ז: והיה אור. פסחים ס"ח: והיה וגו'. סנהדרין צ"א עקידה שער כ"ט:

רש"י

מואסים בדבריו והאומרים לא תחזו לנו נכוחות, כי אם אזניך יהיו נשמעות אף אחריך לשמוע דבר מאת אולי יבא נביא ויורך דרך ללכת בין ימין ובין שמאל: (כב) אפדת. טי: כמו דוה. יהיו מאוסים בעיניך כנדה: (כג) ונתן. הקב"ה את מטר זרעך: ושמן. ל' דבר שמן, ואינו לשון שמן, לפיכך טעמו למטה ונקוד קמץ: כר נרחב. עד שיהיו הכרים שמנים ורחבים. כר כבש, ל"א מישור נרחב, כמו (בראשית י"ג) ככר הירדן. וכמו (ויקרא כ"ג) כרמל, כר שהוא מלא תבואה: (כד) והאלפים. שורים: בליל חמיץ. כמו (איוב ו') על בלילו, קשין ותבן מחומצין ומחוזקין בתבואה שבתוכם יאכלו: אשר זורה. התבואה פעמים, אחת ברחת ואחת במזרה כדי לנקות התבואה, לפיכך יהיה התבן בלול בתבואה שזורה במזרה אצל הקשין: רחת. פיל"א בלעז: מזרה. וו"ן בלעז, ומדרש אגדה בליל לשון בלול, שיהא האוכל בלול בתבן: (כה) יבלי מים. נהרי מים, כמו (ירמיה י"ז) ועל יובל ישלח שרשיו: ביום הרג רב. שיהא

מצודת דוד

תזרם כמו דוה. תפזרם ותזרקם למרחוק כמו הנדה היושבת רחוק מבעלה בימי נדת דות': צא תאמר לו. תאמר עליו צא תוג' וכן אמר חזקי' והוציאו את הנדה מן הקדש (דה"ב כ"ט) ועל הפסל אמר: (כג) ונתן מטר זרעך. ר"ל יתן מטר לצורך זרעך וגו' וכן יתן לך לחם תבואת האדמ' כי לא יבוא שדפון וירקון ולא יאכלנו הארב': והיה דשן ושמן. אכלך תהיה דשן ושמן לגדל פירות מטובחים: ירעה. כ"א ממקניך ירעה במרעה טובה עד שכל אחד מהכרים יהיה רחב ובעל בשר: (כד) עבדי האדמ'. כי בהם חורשים השדה לזריעה: בליל חמיץ יאכלו. מאכלם יהיה תבואה בלולה במוץ המחוזק ברב הבואה: אשר זרה. ר"ל יחזקו המוץ בתערובות תבוא' נקי' אשר זורה ברחת ע"י הרחת ובמזר' להסיר הפסולת כי מרוב הברכה יאכילו גם לבהמות תבוא' נקיה: (כה) והיה על כל הר גבוה ועל כל גבעה וגו'. פלגים מרוב המטר: ביום הרג רב. כל זה הטוב' יהיה

מצודת ציון

נדת דותה (ויקרא י"ב): (כג) דשן. ענינו כמו שמן: כר. כבש שמן וכן שלחו כר (לעיל ט"ז): (כד) והאלפים. השורים כמו שגר אלפיך (דברים ז'): והעירים. כן יקראו החמורים עודם קטנים: בליל. מל' בלבול וערבוב: חמיץ. מל' חמץ ור"ל מחוזק כדבר המחמץ: זרה. ענינו פזור כתב את מול הרוח להפרית הפסולת וכן זורה את גורן (רות ג'): ברחת. שם כלי שזורין בו התבואה ונקרא כן לפי שמניפין אותו אל הרוח: ובמזרה. גם הוא שם כלי עשוי

חזון ישעיהו

באור הענין

ותכשיטיה שאין חמורים כ"כ **תזרם** יהיו זר אצלכם **כאשה דוה** שמטמאה עפ"י דין תורה. ולא זאת לבד כי גם **צא** ונואה **תאמר לו** שיהיו מאוסים בעיניכם כנואה שהטבע מאסאתו: (כג) **ונתן**, ועי"כ **ונתן מטר זרעך**. כמ"ש אם תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו, פן יפתה לבבכם ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים וכו'. **מטר זרעך** יתן לכל יחיד מטר בפ"ע כפי שהוא צריך לשדהו, וגם **אשר תזרע את האדמה**, שיתן לו המטר לפי הזרע ולפי האדמה, כי יש זרעים צריכים יותר מטר מאחרים, וכן יש שדות שצריכים מטר יותר מאחרים. **ולחם תבואת האדמה** מצייר לצד השמן שיונקים הצמחים מן האדמה, שהוא הלחם והמזון של התבואה, שהצומח לוקח לחמו מדשן האדמה ולחותה, וה' יתן להצומח את לחמו ומזונו עד שיהיה הצומח דשן ושמן (עיין בבאור המלות). **ירעה מקניך** גם מקניך הרועה במרעה **ירעה ביום ההוא** תיכף ומיד **כר נרחב** ועל מישור גדול, כי מרעה הבהמות ישגא תיכף, ואמר נרחב, כי עד עתה הסתירו הבהמות במקום צר מפני האויב: (כד) **והאלפים**, הם השורים הגדולים שהם **עבדי האדמה** וא"א לרעותם במרעה כי צריכים לעבודה, (ואף' **העירים** החמורים הקטנים שאין צרכם לעבודה כ"כ כמו האלפים) **הם בליל חמיץ יאכלו** תבואה נקיה אשר זורה ברחת ובמזרה מן המוץ והפסולת. וזה יהיה **מרוב** הברכה: (כה) **והיה**,

באור המלות

א' ז'): (כב) תזרם. מלשון זר ונכרי: צא. צואה, וכן במסורה לית לשון עינוף: (כג) דשן ושמן. שמן מציין שמנונית דוקא. ודשן מציין כח הלחות שבדשן המעמיד החי או הצומח על בריאותו. כאיש השמן ענינו מלאו חלב, ובאיש הדשן עצמותיו מלאו עלומיו, ובא על הדשן מדברים הנשרפים שפרדו כל חלקי השמן המורכב ונשאר רק יסוד העפר, ע"ד שרש שקל שמשמשים דבר והפוכו: (כד) האלפים. שור המלומד לחרוש נקרא אלף, לשון למוד. והעיר הוא הצעיר (ע"ל ו'): ובליל. הוא המספוא הבלול בתבואה: וחמיץ. נקי, ותכרו חמוץ בגדים (ס"ג), והולי אפרו חמוץ פירושו הנקי כדונו, מעול וחומץ מעול ורוצה להתנקות, כי יתחמץ לבבי, כי יטהר ממחשבותיו: (כה) הר גבה, גבעה נשאה. ע"ל (ב' י"ד): פלגים יבלי מים. היובל מקום המקור', והפלגים מתפלגים משם, ויש פלגים

פְּלָגִים יִבְלֵי־מָיִם בְּיוֹם הֶרֶג רָב בִּנְפֹל מִגְדָּלִים׃ כו וְהָיָה אוֹר־הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים בְּיוֹם חֲבֹשׁ יְהוָה אֶת־שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא׃ כז הִנֵּה שֵׁם־יְהוָה בָּא מִמֶּרְחָק בֹּעֵר אַפּוֹ וְכֹבֶד מַשָּׂאָה שְׂפָתָיו מָלְאוּ זַעַם וּלְשׁוֹנוֹ כְּאֵשׁ אֹכָלֶת׃ כח וְרוּחוֹ כְּנַחַל שׁוֹטֵף עַד־צַוָּאר יֶחֱצֶה

ת"א יהיה שבעתים. עקודה שער ל"ט:

רש"י

שבר גדול (בארץ אשור). ויונתן תירגם ביום קטול רב במיפל רברבין: (כו) שבעתים כאור שבעת הימים. שבעתים. שבע שביעיות כאור של שבעת הימים, הרי ארבעים ותשע שביעיות העולים לשלש מאות וארבעים ושלשה: (כז) שם ה'. גבורתו שתהא לו לשם מה שיעשה בסנחריב: בא ממרחק. להאמין מה שהבטיח זה ימים רבים: משאה. ה"א יתירה, ואינו אלא כמו משא, לפיכך נקודה רפי: (כח) כנחל שוטף. אשר העובר

מצודת ציון

לזרות בו התבואה: (כה) פלגים. אמות המי' המתפלגים ומתפרדים אילך ואילך: יבלי מים. גם הוא מענין פלגים כמו ועל יובל ישלח שרשיו (ירמי' י"ז) וכפל המלה בשמות נרדפים וכן הדמת עפר (דניאל י"ב): (כו) חבש. ענין כריכת מטלית על מקום השבר כמו ולא חובשו (איוב ה'): ומחץ. ענין מכה ופצע כמו מחץ ראש (תהלים ק"י): (כז) זעם. כעס וקצף: אכלת. שורפת: (כח) ורוחו. ענין דבור שבא בהפחת הרוח: שוטף. ענין מהירות ההליך: יחצה. ענין חלוקה כמו ותחץ לארבע רוחות השמים (דניאל

מצודת דוד

בעת שיהיה הרג רב במחנה אשור ע"י המלאך המכה בם: בנפול מגדלים. באבדן השרים הגדולי' שבהם: (כו) כאור החמה. תבהיק אור' כמו אור החמה: יהיה שבעתים כאור וגו'. יהיה שבעה פעמים ככה ואמר ופי' בהיות כאור שבעת הימים ביחד והוא ענין משל על רוב הטובה כלפי שנא' ביום רעה שמש וירח קדרו (יואל ב'): ביום חבש. זה הטובה יהיה בעת ירפא שברם ומכתם. ר"ל אחר מפלת אשור שהיה מכה בהם: (כז) הנה שם ה' בא ממרחק. מפלת אשור שהוא שם גבורתו של המקו' הנה המפל' הבאה בא ממרחק ר"ל מן השמים ע"י המלאך המכה בהם: בער אפו. הבערת האף וכובד המשא העמוסה על אשור בא ממרחק מן השמים: שפתיו מלאו זעם. שפתי ה' והוא דברי הנבוא' על מפלת אשור: ולשונו וגו'. כפל הדבר במ"ש: (כח) ורוחו. רוח פיו הוא כנחל השוטף בחזק' המגיע עד

חזון ישעיהו

באור המלות

תמי מטר, ופלגים יבלי מים הם פלגים מן המים הנובעים, וביום הרג כמו ביום הכותי כל בכור, בעת: (כו) שבעתים. כמה פעמים, ונמלא ישלם שבעתים, כי שבעתים יוקם קין: שבר. בעצם ונחבש במטלית לחברו: ומחץ. המכה בבשר, ונרפא: (כז) משאה. עשן, משאת עשן, והמשאת תחלה לעלות: (כח) להנפה בנפת. מענין שלבת הנפת, יפה נוף. והנפה,

באור הענין

לעומת שתחלה סתמו כל מעיני מים ואספו התעלה והבריכה העירה של ימצא האויב מים לשתות כנזכר (בדה"ב ל"ב) עתה על כל הר ואפי' גבעה שאין דרכה להיות שם מעינות, יהיה שם פלגי מים, וזה יהיה ביום הרג רב שיהרג האויב ולא ייראו עוד מפניו, ומגדלים העשוים למלחמה יפלו, כי לא יצטרכו להם עוד: (כו) והיה, ידוע שהצרה נמשלה ללילה ועת ההרוחה נמשל ליום, וההרוחה שבא לאדם בעת הצרה נמשל לאור הלבנה הזורח באמצע הלילה, אבל הגאולה הזורחת על ראשו בעת הטובה והשלוה נמשלה לאור החמה, עפ"ז ממליץ, כי גם אור הלבנה שהיא תחלת הישועה שיבא אחרי הצרות הגדולות והלילה האפלה הזאת, תאיר באור גדול כאור החמה, עד שישכחו הצרות תיכף ויהיה דומה כאילו לא היה לילה וצרה כלל, ואור החמה היינו בעת הגאולה אח"כ תהיה האור גדול שבעתים היינו הרבה פעמים יותר, עד שידמה כאור שבעת הימים הידועים, שהם שבעת ימי בראשית, שאז זרח האור על המציאות אשר התחדש כולו בימים האלה, ויופיע על תבל חדש וברואים חדשים, כן אור הגאולה יזרח עתה על תבל חדש אשר תתחדש להם ביפיה והדרה, כאילו נתחדש להם המציאות כולו מרוב טוב. וזה יהיה ביום חבש ה' את שבר עמו, מדמה את העם בעת ההיא כמי שנשברו עצמותיו ועל השבר הוכה במכאובים ופצעים, וצריך תחלה לחבוש השבר, ואח"כ לרפאות מחץ המכה מבחוץ, כן יחבוש השבר הפנימי, ומכה החיצונית ירפא, שהוא השבת הגלותם הנפשית והגופנית: (כז) הנה, עתה יספר לצייר ענין אשור ביאתו ומפלתו, בציור מליצי נשגב מאד, מצייר את ה' אשר הביא את האויב הזה שבט אפו על ירושלים, בשני ציורים מתנגדים זל"ז, ציור אחד כאילו כולו מלא אש ועשן ודין ורוגז, כי כן היה נראה בחיצוניותו, שבא לכלות את ישראל באפו ובחמתו, וציור אחר איך בפנימיותו כולו מלא רחמים וחמלה, ומשתדל לכבות את האש והקצף במי החסד. אומר שם ה' בא ממרחק (שהוא נמשל על ביאת סנחריב ע"י ה' שהביאו) אפו בער באש, מציירו בדרך ההגשמה כאילו נחירי אפו בוערים וכבד משאת העשן היוצא מן הנחירים הבוערים, גם שפתיו מלאו זעם וקללה, שלא לבד שחרה אפו כי גם הוצי' הקללה בשפתיו, ולשונו, בפנים תחת השפה בוער כאש אוכלת, מרוב הכעס: (כח) ורוחו, אבל כ"ז היה בחיצוניותו של הנגף, אבל רוחו

לַהֲנָפָה גוֹיִם בְּנָפַת שָׁוְא וְרֶסֶן מַתְעֶה עַל לְחָיֵי עַמִּים׃ כט הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ־חָג וְשִׂמְחַת לֵבָב כַּהוֹלֵךְ בֶּחָלִיל לָבוֹא בְהַר־יְהוָה אֶל־צוּר יִשְׂרָאֵל׃ ל וְהִשְׁמִיעַ יְהוָה אֶת־הוֹד קוֹלוֹ וְנַחַת זְרוֹעוֹ יַרְאֶה בְּזַעַף אַף וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה נֶפֶץ וָזֶרֶם וְאֶבֶן בָּרָד׃ לא כִּי־מִקּוֹל יְהוָה יֵחַת אַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּה׃ לב וְהָיָה כֹּל

ת"א סטיר וסיס. פסחים ל"ה ערכין י':

רש"י

עמ"ש

בו יתלה בו עד צוארו, שאין בו שום כח לעמוד בפני שטף המים: להנפה. להניף, וונ"ר בלעז: בנפת שוא. לא להועיל להם והם סבורים להועיל: ורסן. פרומביא, פריי"ן בלעז: (כט) השיר יהיה לכם. בליל הפסח הבא לכם שמחה זו: כליל התקדש חג. כמו שאמרתם שיר על הפסחים במצרים, ונראה מקרא זה כאילו בא ללמד על סנחריב ולימד על פרעה שאמרו הלל בליל אכילת פסחים, מדרש תהלים: כהולך בחליל. תשמחו במפלת סנחריב כשמחת מביאי בכורים שהיה החליל מכה לפניהם: לבא בהר ה'. כמו ששנינו במס' בכורים: (ל) ונחת זרועו. אין זה לשון נוח אלא לשון נוחת בו אלמנ"ט בלעז, כמו וינח בכל גבול מצרים (שמות י'), הנחת גבורתו יראה בלהב אש שנשרפו אוכלוסי סנחריב: נפץ. לשון שבור יותר: וזרם. קילוח מטר סוחף: (לא) מקול ה' יחת אשור. אזנים פתח להם ושמעו שירה מפי

מצודת דוד

הצואר ושמה יחלקו את הגוף להיות מה שממעל לצואר ומה במים ר"ל כמו שיש סכנה במים הבאי' ושוטפי' בשעור זה כן יסתכנו מחנה אשור ויפלו: להנפה גוים. רוח ה' דבר להניף העמים אשר במחנה אשור בנפת שוא כי הנפ' היא' עבור' לברר הבר מן התבן אבל הנפה הרעה בנקבי' גסות אין בה תועלת כי הכל נופל דרך הנקבים וכן מחנה אשור ינפו בנפת שוא כי כולם יכלו ולא ישאר אחרית: ורסן מתעה. כי הרסן הנותן על לחיי הבהמה מיושרה להוליכ' בדרך הישר אבל תתע אבל הרסן שיהיה האל על לחיי העמים ההם להוליכם לירושלים הרסן הזה יתעה אותם כי ילכו לאבדון. ר"ל המקום יתן בלבם ללכת לירושלים לרע להם: (כט) השיר יהי' לכם. בעת יפלו מחנה סנחריב יהיה לכם שיר כמו השיר שהיה במצרים בליל' אשר התקדש להיות בו חג והוא ליל פסח: ושמחת לבב. ויהיה לכם שמחת לבב כשמחת מביאי בכורים שהיה החליל מכה לפניה': לבוא בהר ה'. הוא הר הבית: (ל) והשמיע ה' וגו'. אז כמשל מדרך בני אדם הנלחמי' שמרימים קול צווחה לאיים על שכנגדם: ונחת זרועו. הנחת זרועו להכו' בהם יראה בקצף גדול ובלהב אש השורפת ובנפץ וזרם ואבן ברד. ר"ל לא ישאר מהם אחרית כאלו באו עליהם כל המכות הללו: (לא) כי מקול ה'. מגערת ה' ישבר אשור כאלו הכה אותו בשבט המשבר:

מצודת ציון

י"א): להנפה. להוליך ולהביא ולפזר כתוך הנפה והוא כעין כברה ובדרז"ל ונפה שמוציאה את הקמח (אבות פ"ה): שוא. ר"ל רעה: ורסן. הוא מה שמוליכין הבהמה ע"י כמו במתג ורסן (תהלים ל"ב): מתעה. מל' תועה: לחיי. הוא המקום שאצל העין: (כט) התקדש. מל' קודש: בחליל. שם כלי נגון: צור. חוזק ומעוז: (ל) הוד. הדר ויופי: ונחת. מל' הנחה: בזעף אף. כפל המלה במלות נרדפות: נפץ. ענין רצוצה עם הפזור כמו ונפוץ הכדים (שופטים ז'): וזרם. ענין מרוצת המים: ואבן ברד. ר"ל ברד קשה וככד: (לא) יחת. ענין שבירה כמו חתת' קשתותם (ירמי'

חזון ישעיהו

באור הענין

הפנימי הוא דומה בנחל שוטף לכבות את האש הבוער, והכוח הזה עד צואר יחצה מצייר כגוף שעד הצואר הוא נחל שוטף ומן הצואר ולמעלה הוא אש בוער להבה ועשן, ועד מקום הצואר עצמו יחצה ויבדיל בין הגיו אש שלמעלה והגיו מים שלמטה, והכונה שהגם שנדמה ה' כאילו היה כועס על ישראל רוחו הפנימי ומחשבתו היה אך טוב וחסד ופלג אלהים מלא גשם נדבות לכבות את האש והחמה, להנפה גוים עד שמה שהיה נראה שבא באש והמה היה רק למראה עינים להטעות את הגוים שהם מחנה סנחריב שידמה להם כי רוצה להניף ולישב אותם בנוף והקלים שוא, שהיא ירושלים יפה נוף, שבאמת היה שוא להם והיה רק כרסן מתעה על לחייהם אשר הוליך אותם אל תהו לא דרך: (כט) השיר, מפלת מחנה סנהריב היה בליל פסח, בעת שורכו ישראל הלל במקדש על אכילת הפסח. מצייר כי כפי שהתרבתה שמחת ישראל אז בקריאת הלל ותודה על פסחיהם כן רבתה המהומה במחנה אשור, בעת אשר יהיה לכם השיר בליל התקדש חג אז והשמיע ה' את הוד קולו וכו'. כליל, יש שמחה מצד הזמן כמו שמחת הרגל, ויש שמחה מצד הענינים המסובבים מן הזמן כמו השמחה בעליה לרגל בעבור שיראה את פני האדון ה', ואומר השמחה היתה כפולה, א] כליל התקדש חג, ב] ושמחת לבב כהולך בחליל לבוא בהר ה' בעלייתו לרגל להראות אז אל צור ישראל, הנה בעת הלל השיר הזה והשמחה הזאת, אז. (ל) והשמיע ה' את הוד קולו, להבעית את מחנה אשור בקול, וגם ונחת זרועו יראה עדן לא הכה בזרועו רק הראה את הנחת זרועו להפחידם בזעף אף וכו': (לא) כי, רק מקול ה' אשר הפחידו בעת ההיא כבר היה

באור המלות

הפעיל להוניפם בנוף והקלים שוא. וגוים, הם אלה שהביא להושיב שם. ועמים, הם חיל סנהריב כנ"ל (א' ד'): (כט) כליל. הכ"ף הוא כ"ף הזמן, וענינו בליל: (ל) ונחת. ענין הנחה, ומצייר כי השמים התקשרו בעבים שחורים מריקים ברקים ולפידים, ובתוכם אבני אלגביש מנופצים ואבני ברד וזרם שוטף, וזה נגד מ"ש למעלה (כ"ח כ"א), כי כעמק

מַעֲבַר מַטֵּה מוּסָדָה אֲשֶׁר יָנִיחַ יְהוָה עָלָיו בְּתֻפִּים וּבְכִנֹּרוֹת וּבְמִלְחֲמוֹת תְּנוּפָה נִלְחַם־בָּה׃ לג כִּי־עָרוּךְ מֵאֶתְמוּל תָּפְתֶּה גַּם־הוּא לַמֶּלֶךְ הוּכָן הֶעְמִיק הִרְחִב מְדֻרָתָהּ אֵשׁ וְעֵצִים הַרְבֵּה נִשְׁמַת יְהוָה כְּנַחַל גָּפְרִית בֹּעֲרָה בָּהּ׃

בם קרי, היא קרי.

ת"א כי ערוך. עירובין י"ט פסחים נ"ד נדרים ל"ט: העמיק. מנחות נ"ט:

רש"י

היות ומתו, באגדת חלק: בשבט יכה. אשור אשר היה רגיל להכותך בשבטו: (לב) והיה כל מעבר מטה מוסדה. כל מעברות תוקף יסודות אוכלוסיו. כל המקומות אשר עברו שם והשחיתום, וביום מפלתם יניח ה' עליהם על שמועת מפלתם והם יהיו בתפים ובכנורות, וכה פתרון המקרא בסירוס והיה בתופים ובכנורות כל מעבר מטה מוסדה אשר יניחם ה' עליו ובמלחמות תנופה שוא מעלה ומוריד נלחם בם הקב"ה. ומדרש אגדה תנופת קציר העומר עמדה לישראל באותה מלחמה, כי ליל ששה עשר בניסן היה: (לג) כי ערוך מאתמול. יום שני לבריאת עולם. יום שיש לו תמול ואין לו שלשום: תפתה. גיהנם, שכל המתפתה בילרו נופל שם: למלך הוכן. לצורך סנחריב וחילו: מדרתה. לשון אש נסקת. מערכת עצים על האש קרויה מדורה: נשמת ה'. נפיחת רוחו: בערה. בוערת:

מצודת ציון

(לב) מעבר. מל' עברה: מוסדה. מל' יסוד והוזק: בתפים ובכנרות. שמות כלי נגון: תנופה. מל' נפה והוא כמין כברה: (לג) ערוך. ענין סדור: מאתמול. ר"ל מזמן קרוב וכן ואתמול עמי לאויב יקומם (מיכה ב'): תפתה. כן יקרא הגיהנם ע"ש שכל הנפתה ביצרו נופל בו וכן ותופת לפנים אהיה (איוב י"ז): הוכן. מל' הכנה: מדרתה. ענין תבערה כמו אגדיל המדורה (יחזקאל כ"ד): נשמת. ענין נשיבת רוח הפה כמו מנשמת אל יתן קרח (איוב ל"ז): בערה. דולקת:

מצודת דוד

(לב) והיה כל מעבר וגו'. פתרון המקרא בסרוס כאלו אמר והי' בתופי' ובכנורו' כל מעבר מטה מוסדה אשר יניח ה' עליו ובמלחמות תנופה נלחם בם ר"ל יהיה שמח לנגן בתופים ובכנורות כל מקום אשר מחנה אשור שהוא כמטה מוסדה עבר שם בדרך מהלכו והשחיתה והשמחה תהיה בשמעם אשר המקום הניח עליו זרועו להכותו ונלחם בם במלחמות תנופת שוא כי כולם כלו ולא נשאר שארית כמ"ש למעלה להנפה גוים בנפת שוא: (לג) כי ערוך מאתמול תפתה. הגיהנם בוערה בהוזק רב כאלו נערך מאתמול. ר"ל מזמן קרוב בלא נתקלקל הסדר עדיין: גם היא למלך הוכן. עם שמלך אשור משל בחייו ממשל רב מ"מ ירד גם הוא שמה: העמיק הרחיב. כאלו העמיק והרחיב את הגהינם להחזיק את כל המחנה הגדול של אשור: מדרתה אש ועצים הרבה. מדורת הגיהנם הוא גחלי אש ושלהבת מעצים הרבה: נשמת ה'. ההבל היוצא מפי ה' שהוא כנחל של גפרית דולק בוערה שם בגיהנם והכל הוא דרך משל על מרבית היסורים:

חזון ישעיהו

באור המלות

בגבעון ירגז, וזה קרא נחת זרועו, שהניח היד מלמעלה למטה, מהשמים ארץ, ואח"ז מציין הרעש שאמר עליו (שם) כהר פרצים יקום ה' כמ"ש ובמלחמות תנופה נלחם בם, התנופה הוא ההולכה וההובאה הנה והנה, וזה לציור הרעש: (לב) והיה. עת יהיה: מעבר. סמוך: ומטה. הוא כמו למטה יסודה: ומוסדה. מענין חוזק, לפי שאמר (למעלה כ"ח) מוסד מוסד. ר"ל מעברות ומקומות של השבט החזק: ויניח ה'. חסר השם הגדדי, גבורתו, או רוחו, עליו, וי"ו ובמלחמות הוא וי"ו המסובב, וכן וי"ו והשמיע ה' את הוד קולו (ל'), כמו כראותכם את ארון וכו' ואתם תסעו ממקומכם (יהושע ג' ג'):

באור הענין

די שיחת ויסבר אשור אשר בשבט יכה, (כמ"ש למעלה י' בשבט יככה) הקול ההוא שהשמיע ה' בעת שהחלו ישראל השיר בעת התקדש חג גם מפניו כבר נחת אשור ונשבר. זה היה התלה. אבל אח"כ. (לב) והיה, בעת שיהיה כל מעבר מטה מוסדה ר"ל כל מעברות ומקומות של מטה ושבט המוסד והחזק שהוא כל מקומות של שבט יהודה, אשר יניח ה' (גבורתו) עליו על השבט החזק הזה, עת שכל מעברות ומקומות מטה יהודה היו בתופים ובכנורו', מרוב שמחת הפסח ששמחו בכל הרחובות והשוקים על שמחת החג, אז כן גם ה' ובמלחמו' תנופה נלחם בם במחנה אשור, תחת אשר תחלה בעת ששרו בירושלים שיר החג לבד לא לחם עדיין את אשור רק הבעיתו בקול, עתה עת התפשטה שמחת הקרבן בכל רחובות ירושלים, (כי היו קוראים הלל בכל מקומות וחבורות שאכלו הפסח) גם ה' הגדיל מלחמתו על אשור: (לג) כי, ואם תשאל מה היה סופו של סנחריב המלך בעצמו, משיב כי ערוך מאתמול תפתה, כי בניו הכוהו בחרב, ומז"ל קבלו בזה (סנהדרין צ"ה) כי הכין את בניו להקריב אותם לע"ז ולכן קדמו להרגו, והנה המקום שבו הקריבו הבנים לע"ז היה נקרא תופת כמ"ש (ירמיה ז' ל"א) ובנו במות התופת אשר בגיא בן הנום לשרוף את בניהם ואת בנותיהם באש, מספר כי תופת זה שהכין סנחריב לבניו היה בשביל עצמו כי עי"ז נהרג, עז"א כי ערוך מאתמול תפתה, שבו רצה לשרוף בניו לע"ז, אבל גם היא למלך הוכן, שלכן בניו הרגוהו, למלך אשר העמיק והרחיב את התפתה, והגם כי מדורתה אש ועצים הרבה לשרוף בניו לע"ז אבל נשמת ה' ולגוו בערה בה כנחל גפרית, עד שנשרף בו עושה המדורה בעצמו כנחל הנמשך ובוער למרחוק:

לא א הוי היורדים מצרים לעזרה על־סוסים ישענו ויבטחו על־רכב כי רב ועל פרשים כי־עצמו מאד ולא שעו על־קדוש ישראל ואת־יהוה לא דרשו: ב וגם־הוא חכם ויבא רע ואת־דבריו לא הסיר וקם על־בית מרעים ועל־עזרת פעלי און: ג ומצרים אדם ולא־אל וסוסיהם בשר ולא־רוח ויהוה יטה ידו

כצ"ל ועמ"ש

רש"י

לא (א) **הוי**, על הושע ועשרת השבטים היורדים מצרים לעזרה אשר שלחו מלאכים אל סוא מלך מצרים (מלכים ב' י"ז): על סוסים. הבאים משם שהם קלים לרוץ ישענו: ולא שעו על קדוש ישראל. כמו שעשה חזקיהו שנאמר (מלכים ב' י"ח) בה' אלהי ישראל בטח וגו' וימרוד במלך אשור: (ב) ואת דבריו לא הסיר. אשר אמר (דברים כ"ח) והשיבך ה' מצרים באניות, מדה כנגד מדה, שאמרתי לך (שם) לא תוסיף עוד לראותה ואתה הלכת מדעתך סופך לילך בגלות על כרחך: וקם. על עשרת השבטים שהם בית מרעים, ועל מצרים אשר הם להם לעזרה: (ג) יטה ידו. שהקדוש ברוך הוא סומך הכל בידו, וכשיטה אותה יפלו, כזה שאוחז דבר בכפו וכשהוא מרכין כפו הוא נופל,

מצודת דוד

לא (א) הוי. אמר הנביא יש להתאונן על הושע ועשרת השבטים היורדים למצרים לבקש עזרה מול סנחריב: ועל סוסים ישענו. בטחונם היה על הסוסים הקלים הבאים ממצרים: על רכב כי רב. על המרכבות אשר רבו ועל מרבית הפרשים רוכבי הסוסי': ולא שעו. לא פנו לבטוח על ה': (ב) וגם הוא חכם. אם הם התחכמו לבטל הרעה המיועדת על ידי עזרת מצרים הנה גם הוא חכם להפר עצתם ויביא את הרעה ולא ימיר דבריו אשר גזר עליהם על ידי הנביאים: וקם על בית מרעים. האל יקום על ישראל שהם בית מרעים ויביא עליהם הרעה וגם יקום על אנשי עזרתם הם מצרים פועלי האון: (ג) ומצרים. רצה לומר מהו הבטחון הזה הלא מצרי' אדם ולא אל: וה' יטה ידו. להכות בהם: וכשל עוזר. אלו מצרים שרצו לעזור לישראל כי גם הם יפלו ביד אשור: ונפל עזור. אלו ישראל שחשבו להיות נעזרים ממצרים: יחדו. העוזר והעזור יכלו מן העולם: (ד) כי כה אמר ה' וגו'. ר"ל אז ידעו שהכל בהשגחה כי ירושלים שבטחה בי לא נפלה ביד אשור וכאשר מגין והולך

מצודת ציון

לא (א) ישענו. ענין בטחון וסמיכה: פרשים. הם רוכבי הסוסים הרגילים בזה: עצמו. ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (ירמי' ט"ו): ולא שעו. ולא פנו וכן ישעה האדם על עשהו (לעיל י"ז): (ב) מרעים. רשעים: (ג) רוח. כן נקרא המלאך וכן ה' אלהים שלחני ורוחו (לקמן מ"ח):

חזון ישעיהו

באור הענין

לא (א) **הוי** היורדים, (הדלתו' מגבילים), היורדים מצרים לעזרה ולא שעו על קדוש ישראל, ויבטחו על רכב כי רב ואת ה' לא דרשו. כי לפעמים הגם שיבטח האדם בה' מ"מ יבקש אמצעיים טבעים ולא יסמך על הנס, וזה אין בו עון לכל אדם, רק אדם שיודע שגם האמצעיים שיג מה' ומלומד בנסים לו יחשב גם זה לחטא, מצד הזה דבר תחלה אמר הוי היורדים מצרים לבקש עזרה ממצרים, וישענו על הסוסים שיתנו להם לצורך המלחמה שהם אמצעיים טבעיים, ולמה לא שעו על קדוש ישראל, כי שם קדוש ישראל נקרא בו השם מצד השגחה הפרטית והאותות והמופתים אשר עשה לצורך ישראל, והיה להם לסמוך הכל על השגחת ה' הפרטיית. אמנם יש צד שני, שלא לבד שישען האדם על אמצעיים טבעיים, כי גם יבטח עליהם והיינו שמסיר בטחונו מה' לגמרי וחושב כי הכל תלוי בכח היד ובפעולותיו, וזה חטא גדול, וזה שהוסיף כי גם ויבטחו בבטחון גמור על רכב כי רב בכמות ועל פרשים כי עצמו מאד באיכות, וגם את ה' שהם ה' מורה על הנהגתו הכללית לא דרשו כי כחשו בה' לגמרי, וישימו כל מבטחם על עזרת בשר. ועז"א לא דרשו, כי כחשו בו בהחלט: (ב) וגם הוא חכם, תחת שאתם חושבים לבקש תחבולות נגד גזרת ה' עליכם, הוא חכם יוכל להוציא גזרתו אל הפועל, ויבא (המאמרים מגבילים), ויבא רע וקם על בית מרעים, ואת דבריו לא הסיר (וקם) על עזרת פועלי און, ר"ל הרע שגזר עליכם הביאו והוציאו אל הפועל וקם על בית מרעים שהם שבט אפרים ברעים וחטאים. ומה שאתם חושבים להסיר דבריו ולבטלם ע"י שקראתם מלכי מצרים לעזור לכם, ה' לא הסיר דבריו בעבור זה וקם גם על עזרת פועלי און שהם המצרים הגם שלא גזר עליהם רע, קם גם עליהם כדי שלא יסיר דברו אשר גזר על אפרים, והמצרים רצו להסיר דבריו ולבטלם: (ג) ומצרים, אומר א"כ אחר שהלוחם נגדכם הוא האל יתברך, וכלי הנשק אשר בידו הם מלאכי רוח עושי דברו, אם תרצו להסיר דבריו ע"י עזר שתבקשו, צריך שגם העוזר יהיה אל כמוהו, וגם כלי הנשק שלו יהיו מלאכי

באור המלות

(א) ישענו ויבטחו. שען במעשה, בוטח במחשבה כנזכר לעיל (ל' י"ב): ה' קדוש ישראל. שם ה' מציין בורא ומנהיג הטבע הכללית. ושם קדוש ישראל, המנושא ומשגיח ומשדד הטבע: (ג) רוח. דבר רוחני, עושה מלאכיו רוחות:

וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזֻר וְיַחְדָּו כֻּלָּם יִכְלָיוּן׃ ד כִּי־כֹה אָמַר־יְהוָה ׀ אֵלַי כַּאֲשֶׁר יֶהְגֶּה הָאַרְיֵה וְהַכְּפִיר עַל־טַרְפּוֹ אֲשֶׁר יִקָּרֵא עָלָיו מְלֹא רֹעִים מִקּוֹלָם לֹא יֵחָת וּמֵהֲמוֹנָם לֹא יַעֲנֶה כֵּן יֵרֵד יְהוָה צְבָאוֹת לִצְבֹּא עַל־הַר־צִיּוֹן וְעַל־גִּבְעָתָהּ׃ ה כְּצִפֳּרִים עָפוֹת כֵּן יָגֵן יְהוָה צְבָאוֹת עַל־יְרוּשָׁלִָם גָּנוֹן וְהִצִּיל פָּסֹחַ וְהִמְלִיט׃ ו שׁוּבוּ

ת"א כלפרים עפות. ברכות נ"ג:

רש"י

כך מדרש אגדה, וי"ת יליס מחת גבורתיה: (ד) כאשר יהגה. המיית קול, כמו וכיונים הגה נהגה (לקמן נ"ט): אשר יקרא עליו מלא רעים. יאספון עליו בקריאת קול המון. מלא רעים, אסיפת רועים. וכן קראו אחריך מלא (ירמיה י"ב), וכן יחד עלי יתמלאון (איוב ט"ז), כולם לשון קיבוץ: לא יענה. לא יכנע לא יעשה עצמו עני, וכן לענות מפני (שמות י"ח), וכן וענה גאון ישראל (הושע ה'): כן ירד, ולא יפחד מהמון האומות: (ה) פסוח. דילוג, ויש עוד לפותרו לשון היים: והמליט. יוליא את ישראל מן הלרה, לשון המלטה איסקימולי"ר בלעז: (ו) שובו. למי שהעמקתם מחשבות היאך לסור ממנו וסרתם

מצודת ציון

(ד) יהגה. ענין המיה כמו וכיונים הגה נהגה (לקמן נ"ט) והושאל על שאגת הארי: והכפיר. שם משמות האריה והוא ארי' בחור: יקרא. ענין אסיפה כי על ידי קריאה יתאספו המתאספים וכן ויזעק ברק את זבולון (שופטים ד'): עליו. בעבורו: מלא. ענין אסיפה כמו יחד עלי יתמלאון (איוב ט"ז): לא יחת. לא יפחד כמו ואל תחת (יהושע א'): ומהמונם. ענין רבוי אנשים כמו על ההמון הזה (דה"ב ל"ד): יענה. ענין הכנעה כמו מאנת לענות מפני (שמות י'): לצבא. ענין חיל אנשי מלחמה: גבעתה. מל' גבעה והר: (ה) כלפרים. כן יקראו העופות כולן:

מצודת דוד

וגם יפלו בידו: כאשר יהגה. כמו האריה ההומה כשעומד על טרפו אשר אם יתאספו עליו אסיפת רועים הנה לא יפחד מקולם ולא יכנע מהמונם הרב לעזוב טרפו כן ירד ה' להגן על הר ציון ולההנות לבאו שמה ולא יחוש להמון העמים והמר בלבון הנהוג בבני אדם: (ה) כלפרים עפות. כלפרים הממהרות לעוף כן ימהר ה' להגן על ירושלים: גנון והציל. יגן עליהם ויצילם: פסוח והמליט. בבוא המלאך להכות במחנה אשור ידלג ממעל ירושלים ויהיו הם נמלטים מן המכה: (ו) שובו וגו'. אתם בני ישראל שובו למי שהעמקתם מחשבות היאך לסור ממנו ר"ל שובו לה' אשר סרת' ממנו:

חזון ישעיהו

באור המלות

וטה ידו. נקשר עם עליו כב"מ, ויט ידו עליו (למעלה ה' כ"ה): (ד) יהגה. ההגה הוא המחשבה או ענות חלושה, ולא נמלא על האריה ודומהו בשום מקום, אך על היונה (לקמן ל"ח י"ד, נ"ט א') ? ולכן מלאה, כי ילייר מעמד הארי והכפיר בהיותו על טרפו, שאז ידמה לנו שהוא הוגה וחושב בלבבו, שאף לו יקרה המקרה שיפגשו בו עתה מלא רועים, דעתו מוסכמת בל יחת ובל יענה, ובזה תלדק מלת הגר, ויחוס ההגיון ומחשב להרי, היא מליליות על הנראה מפעולתו: יחת. יפחד: ויענה. הכנעה, כי מן ההמון של בני אדם ילוייר שיענה הכנעה הטבעיית השתול אל הבע"ח נגד האדם, ומקולם ולעקתם ילוייר שיחת ויפחד: (ו) העמיקו סרה. הסר ומתרחק מה' מהגבוה על גבוהים,

באור הענין

רוח, לא כן מצרים שאינם אל, וסוסיהם שהם ילחמו אינם רוח, כי מצרים אדם וסוסיהם בשר הלוחם נגדם הוא ה', הלא אך כשיטה ידו מעט יכשל העוז' ונפל העזור ממילא ויכליון כלם יחדו. ועתה איך הכלתם בבטחונכם על מלרים. לעמת זה אראכם מה גדול כח העזר הבא על ידי האל להבוטחי' בו שהם יושבי ליון וירושלים: (ד) כי כה אמר ה' אלי, מליין ישועת ה' את ירושלים בשתי פנים, כי בלד האחד למטה בארץ לא נעשה שום הכנה למלחמה, ותחת שסנחריב לר עם כל מחנהו ישבו אנשי ירושלים בטח ולא עשו מאומה, ומלד זה מלייר את ה' שוכן ירושלים, כאריה וכפיר היושב לבטח על טרפו, והגם שיקראו ויקבלו עליו מלא רועים לא יזוז ממקומו ולא יעשה כל מאומה, ולא יחרידוהו ממקומו לא בעבור שיחת מקולם ולעקתם, ולא בעבור שיענה ויכנע מהמונם וקבולם הרב, כן ירד ה' לצבא על הר ציון, ר"ל ירידתו לארץ למטה שזה מלייר עניגו בעיר ירושלים למטה היה דומה בענין זה, שישב בטח כארי, בלתי מחירא ובלתי זז ממקומו, וכן לא הכין לבא מלחמה ולא עשה מאומה, רק ישבו בטח כארי וכלביא מי יקימנו, אבל לעומת זה נשקיף ענין ה' מה שעשה למעלה במרום קדשו, בזה מדמהו במשל אחד: (ה) כצפרים עפות, כלפור עת רולים לגזול קנה שאז יעופפו חיש קל להליל קנם, כן יגן ה' על ירושלם, בעופו למעלה על במתי עב להליל קן רבנו, והיתה ההללה בשתים, א] גנון והציל, שהיה למגן שלא יקרב האויב אל הקן, ב] פסוח והמליט, שפסח וקפץ על מחנה האויב והמליט מידו את השלל שכבר היה בידו מכבר, וכונת המליצה שהגם שבארץ לא עשו שום הכנה טבעיית למלחמה וזה היה בבטחון שלא יקרב אל גבולם, הנה בשמים נלחמו בם בני רשף ויללו את ליון בענין נשגב למעלה מן הטבע, ומ"כ אחר שאתם רואים כי לא מלרים וסוסיהם יושיעו לכם, רק ה' הוא האל המושיע, א"כ. (ו) שובו, אתם בני ישראל! לאשר העמיקו סרה להאל אשר

לַאֲשֶׁר הֶעְמִיקוּ סָרָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז כִּי בַּיּוֹם הַהוּא יִמְאָסוּן אִישׁ אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וֶאֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ לָכֶם יְדֵיכֶם חֵטְא׃ ח וְנָפַל אַשּׁוּר בְּחֶרֶב לֹא־אִישׁ וְחֶרֶב לֹא־אָדָם תֹּאכְלֶנּוּ וְנָס לוֹ מִפְּנֵי־חֶרֶב וּבַחוּרָיו לָמַס יִהְיוּ׃ ט וְסַלְעוֹ מִמָּגוֹר יַעֲבוֹר וְחַתּוּ מִנֵּס שָׂרָיו נְאֻם־יְהוָה אֲשֶׁר־אוּר לוֹ בְּצִיּוֹן וְתַנּוּר לוֹ בִּירוּשָׁלִָם׃

לב א הֵן לְצֶדֶק יִמְלָךְ־מֶלֶךְ וּלְשָׂרִים לְמִשְׁפָּט יָשֹׂרוּ׃ ב וְהָיָה־

ת״א נאם ה׳. עירובין י״ט׃

רש״י

מעליו, עתה שובו אליו׃ (ט) וסלעו ממגור יעבור. וחזקו מרוב פחד יחלוף׃ וחתו מנס. מפני הנסים שיראו שהקדוש ברוך הוא עושה לישראל׃ אשר אור לו בציון. שם יהיה האש מוכן לשורפם׃

לב (א) הן לצדק ימלך מלך. הן אין משפט מלך למלוך כי אם לעשות משפט צדק׃ ולשרים למשפט

מצודת דוד

(ז) כי ביום׳ ההוא. חוזר למעלה לומר שובו עד לא נעשה הנס כי אחר הנס ימאס כל איש אלילי כספו אשר עשו לכם ידיכם לעבדם ולהטות בהם ובהיות כן לא תהיה התשובה חשובה כ״כ לכן מהרו בתשובה עד לא יבוא הנס׃ (ח) ונפל אשור. ר״ל אחר התשובה יבוא הנס אשר יפול אשור בחרב לא של איש כ״א בחרב המלאך׃ וחרב וגו׳. כפל הדבר במ״ש׃ ונס לו. כשירא׳ מלך אשור את המגפה ינוס לו כמפני חרב׃ ובחוריו למס יהיו. הנשארים מחילו ימס לבב׳ מפחד׃ (ט) וסלעו. חזקו יעבור ממנו וילך לו מרוב הפחד׃ וחתו מנס שריו׳. שריו יפחדו כאשר יתפחדו אנשי׳ מנוצח הנס הנראה למרחוק ולאמון לכל אנשי הגלות׃ אשר אור לו בציון. אשר הכין שם שלהבת ותנור אש לשרוף בשם מחנה אשור והוא דרך משל׃

לב (א) הן לצדק. הנה המלך חזקיהו ימלוך לעשות צדק ולמען ינהגו השרים את שררותם לעשות משפט ולא לעשות עו־ק׃ (ב) והיה א״ש כמחבא רוח. האיש חזקיהו יהיה לבני דורו כמקום מחבוא׳ מפני הרוח וכמקום סתר

מצודת ציון

עפות. מל׳ עפיפה ופריחה׃ פסוח. ענין דלוג וקפיצה כמו ופסחת ה׳ על הפתח (שם יב)׃ והמליט ענין הצלה והשמטה מן הצרה׃ (ח) תאכלנו. ענין השחתה׃ ונס. ענין בריחה׃ למס. מל׳ המסה והמגה׃ (ט) וסלעו. ר״ל החוזק כסלע׃ ממגור. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ״ב)׃ וחתו. ענין פחד׃ מנס. כלוגוס ארוך אשר ינשא בגלגא׃ אור. שלהבת כמו אור לשבת נגדו (לקמן מ״ז)׃

לב (א) ישרו. מל׳ שררה׃ (ב) כמחבא. מלשון מחבוא׳ ומסתור׃ זרם. ענין מים שוטפים׃ כפלגי מים.

חזון ישעיהו

באור הענין

העמקתם לסור מאתו, אליו שובו כי אז תושעון, כי הלא כל הרעה באה לכם רק בעבור שסרתם מאתו, ואם תשובו אליו, תדעו. (ז) כי ביום ההוא אשר ישליך איש את אליליו אשר עשו לכם ידיכם והכינו לכם לחטא ועין וחסרון תיכף שישליכו אליליהם, אז. (ח) ונפל אשור בחרב לא איש, רק ע״י ה׳, וגם חרב לא אדם תאכלנו, כי לפעמים יפול האויב על ידי ה׳, שהוא יסבב מפלתו, אבל אחר שיפול ע״י ה׳, אז תאכלנו חרב אדם, כמו שהיה ברוב מלחמות ישראל שה׳ הפיל אויביהם לפניהם והם השמידום בחרב. כי הוא נהרג ע״י מלאך ה׳. וגם אמר שנפל בחרב לא איש, כי איש כולל גם המלאך כי נפילתו היה ע״י ה׳ לבדו, ונאכל בחרב לא אדם רק ע״י המלאך, שאינו אדם, ונס לו מפני החרב, ר״ל כי הנופל ע״י ה׳ אין לו לנוס אח״כ בכור ה׳, וגם אינו נותן מס אח״כ, אבל אחר שהמגפה אשר יגוף בס היה בעבור חזקיה ועמו, הוכרח לנוס אח״כ מפני חרבו של חזקיהו, וגם בחוריו היו למס לישראל׃ (ט) וסלעו, הסלע שלו שהוא המבצר היה למס ע״י המגורה, אשר יעבר בו כאילו המסור והמגירה גוזרם וחוקק את הסלע לאבנים, ר״ל שאח״כ נכבשו כל מבצריו, ושריו חתו מנס תחת שעד עתה הרימו הם נס על כל העמים למלחמה, עתה פחדו עת ראו נס מלחמה, נאם ה׳ אשר אור לו בציון, מליין כאילו היה אור ישראל לאש, שהאור שהאיר לחזקי׳ היה אש לאכול את מחנה סנחריב עד שהאור והנוגה היה בציון ששם ישב חזקיהו והתנור להבעיר היה בירושלים העיר. שסביב לירושלים נפל סנחריב ונשרף, כאילו האור שהאיר בציון חימם את התנור ובכבן האש שהוא ירושלים, אשר מחומו נשרפו מחנה סנחריב שחנו סביבה׃

לב (א) הן, וכ״ז היה בזכות חזקיהו, הוא לא מלך בעבור מלחמות וכיבוש עמים, רק בעבור הצדק, ובעבור שישגיח על השרים, שינהיגו שררתם במשפט, (המשפט הוא לפי הדין והם ביד השרים, והצדק הוא לפי הזמן והמקום לפנים משורת הדין, וזה היה ביד המלך לבדו)׃ (ב) והיה

באור המלות

יסור אל עמק העמקים, אל שפל המדרגה׃ (ז) ימאסון. נעלם מלת אשר׃ ונפל. וי״ו המסובב, אז יפול אשור, כמו למעלה (ל׳ ל״ב)׃ (ח) לא איש, לא אדם. איש כולל כל יש ונמצא, וגם המלאך הוא איש ויש, והאיש גבריאל (דניאל ט׳ כ״א). ואדם, מיוחד למין האדם לבדו, כנ״ל (ב׳ ט׳)׃ למס יהיו. כמו היתה למס, ונמשך לשתים, ובחוריו למס יהיו וסלעו למס יהיה׃ (ט) ממגור. כמו אבנים מגוררות במגרה (מ״א ז׳ ט׳), והמ״ם מ׳ הכנס, מסגת המגור והמשור אשר יעבור דרך הסלע׃ וסלע. הוא מקום מבצר, ושם בסלע קנך׃

(א) לצדק, ולשרים. הלמ״ד למ״ד בעבור, כמו והמלכת לנם מלך (ש״א ח׳ כ״ב), כי שאל מלך לא נקשר רק

אִישׁ כְּמַחֲבֵא־רוּחַ וְסֵתֶר זָרֶם כְּפַלְגֵי־מַיִם בְּצָיוֹן כְּצֵל סֶלַע־כָּבֵד בְּאֶרֶץ עֲיֵפָה׃ ג וְלֹא תִשְׁעֶינָה עֵינֵי רֹאִים וְאָזְנֵי שֹׁמְעִים תִּקְשַׁבְנָה׃ ד וּלְבַב נִמְהָרִים יָבִין לָדָעַת וּלְשׁוֹן עִלְּגִים תְּמַהֵר לְדַבֵּר צָחוֹת׃ ה לֹא־יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל נָדִיב וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ׃ ו כִּי נָבָל

ת"א לא יקרא. סוטה מ"א:

רש"י

ישרו, ועל מי יש לו למלוך על שרים אשר למשפט ישורו, ואמר הנביא זאת על אחז שהיה רשע, אבל חזקיהו בנו ימלוך וכדי הוא: (ב) והיה איש. הגבור ביראת הקב"ה הוא חזקיהו, יהיה לישראל כמחבא, רוח כמחסה סלע שנחבאים בו מפני רוח ונסתרים שם מפני חורב כן יבטחו בו הנוהרים מעטרת השכמים: בציון. לשון יובש ציה: כצל סלע כבד בארץ עיפה. במקום שמש שהארץ עיפה שם וחריבה ותאבה לצל: (ג) ולא תשעינה עיני ראים. לא כמות שהם עכשיו אזניו הכבד ועיניו השע (לעיל ו'), לשון טוח: (ד) ולבב נמהרים יבין לדעת. לא כמה שעכשיו השמן לב העם (שם): ולשון עלגים וגו'. ולא כמה שעכשיו כי בלעגי שפה (לעיל כ"ח). עלגים כל מי שאינו יודע לכוין דיבורו להיות לא קלוי עלג ונלעג: (ה) ולכילי. רמאי, נוכל והורס רעים: שוע. לשון אדון שהכל שועין ופונין אליו:

מצודת ציון

כנחלי מים: בציון. מל' ציה ומדבר: בארץ עיפה. ר"ל במקום המגולה לאור השמש שהמקום יבש וצמא למים והושאל מהאדם העיף הצמא למים: (ג) תשעינה. ענין הסרה והפנה כמו ועיניו השע (לעיל ו'): תקשבנה. ענין שמיעה והאזנה: (ד) נמהרים. מלשון מהירות: עלגים. כן יקרא המדבר ספק מכונת הדבר וכן נלעג לשון (לקמן ל"ג) והוא מתהפך כמו כבש כשב והדומים: צחות. דברים זכים ובהירים: (ה) לנבל. כן נקרא אדם פחות ונבזה: נדיב. אדם ישר ובעל מתן: ולכילי. רמאי ובעל מרמה כמו וארור נוכל (מלאכי א'): שוע. ענינו כמו נדיב וכן היערוך שועך לא בצר (איוב ל"ו): (ו) נבלה. דברי ניאוף וגנות וכן לבלתי

מצודת דוד

להסתר שמה מפני זרם מים ר"ל בצדקתו ינצלו ממחנ' אשור: כפלגי מים בציון. והוא יהיה להם כנחלי מים במקום ציה המשיב נפש האדם: כצל סלע כבד. כמו הצל הבא מסלע כבד בעבור גדלו ועביו שאז הצל עב וגדול ומשיב נפש ההולך בארץ עיפה המגולה לאור השמש ר"ל הוא ידריכם בדרך הישר הטוב להם: (ג) ולא תשעינה. לא תה' עיני הרואי' נפנות מה' לא כמו עכשיו שנאמר בהם ועיניו השע (לעיל ו'): תקשבנה. לא כמו עכשיו שנאמר בהם ואזניו הכבד: (ד) ולבב נמהרים. מי שלבבו נמהר מבלי דעת מיושבת יבין אז לדעת לא כמו עכשיו שנאמר בהם השמן לב העם הזה: ולשון עלגים. מה שנדמה להם מאז דברי הנביאים כאלו ידברו בלשון עלגים כמ"ש כי בלעגי שפה וגו' (לעיל כ"ח) הנה מעתה יחשב להם כאלו תמהר לדבר צחות מבלי המתנה ועכוב המקובל על הלב: (ה) לא יקרא. לא ימלא

חזון ישעיהו

באור המלות

עם על או כ', וכן למ"ד למשפט, בעבור המשפט: (ב) בציון. ארץ בחום השמש שוזף בם: וארץ עיפה. יסוד העפר שם רע, ומורכב באדים וחלקים זרים ורעים. בארץ ציה ועיף בלי מים, באורו, ציה ע"י חום השמש. ועיף ע"י אדים הארסיים שנעצרים ביסוד המורכב. ובלי מים, העדר מקורות ומעינות: (ג) שמעים תקשבנה. קשב מרחוק, כמ"ש בכל מקום שנזכר שיתוף זה, ומוסיף שגם תקשבנה, וכ"ש שישמעו: (ה) כילי. מענין ארור נוכל, בנכליהם אשר נכלו, המושב עלות רעות וכליותיו יועצים רע, ושוע לא נמצא רק הפך הדל, ולא נכר שוע לפני דל, לא כן נדיב הוא שוע ולו רוח נדיבה, והכילי אינו שוע. אבל הנבל לערך הנדיב, כערך שני הקצוות המתנגדים במדות, (משלי י"ז

באור הענין

איש, ע"י כן יהיה חזקיה הגם שהוא איש טבעי, ונמצא נברא ומורכב מד' יסודות, מ"מ ישלוט על כל הד' יסודות, הוא יהיה כמחבא רוח כדבר שמתחבאים בו מפני יסוד הרוח הסוער. וסתר זרם כדבר שיש בו מסתר נגד הזרם שהוא רעת יסוד המים, כפלגי מים המועילים בציון במקום ציה וחום אשר המים מגינים נגד יסוד האש, כן יגין הוא בפני רעת היסוד ההוא. כצל סלע כבד המגין בארץ עיפה במקום שיסוד העפר רע ומזיק והארץ עיפה והסלע כבד הנמצא שם מגין על רעת יסוד ההוא, כן יגין בפני רעת יסוד העפר: (ג) ולא תשעינה, לעומת שאמר (למעלה ו') השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע, ואמר שם שזה ימשך עד שאו ערים מאין יושב, ואז מצבת בם זרע קדש מצבתה, והם יראו וישמעו ויבינו, שהוא בימי חזקיה. אמר שעתה תתקיים נבואה זאת, כי לא תשעינה עיני רואים נגד עיניו השע, ואזני שמעים, נגד אזניו הכבד: (ד) ולבב נמהרים, נגד השמן לב העם הזה, ולא שיבין לקנתר וללעוג רק יבין כדי לדעת, ומוסיף לא לבד שיבינו בעצמם, כי גם לשון עלגים תמהר לדבר צחות וללמוד לאחרים (גם לעומת שאמר שיעמוד נגד היזק הד' יסודות, אמר כי גם החושים ראיה שמיעה דבור וכחות השכל יתחזקו ע"י): (ה) לא יקרא, לא תהיה חנופה עוד לאמר לרע טוב ולטוב רע, כי זה מורה פחיתת הדור, והנה הנבל הוא הרע בנגלהו ובמצפונו, לשמים ולבריות, אבל הכילי הוא הנוכל בערמה ורעתו נצפן בלב אבל ישמרהו מגלותו, וכן הנדיב גדול מן השוע, ואומר כי תחת שעד עתה היו חונפים לקרא לנבל נדיב, מעתה לא לבד שלא יקרא לנבל נדיב, כי גם לכילי שאינו רע כ"כ כמו הנבל לא לבד שלא יקרא לו נדיב, אף גם לא יאמר לו שוע שהיא מדרגה קטנה מן הנדיב: (ו) כי נבל, חושב פחיתת הנבל בשני ענינים א] שהוא רע

נָבָל יְדַבֵּר וְלִבּוֹ יַעֲשֶׂה־אָוֶן לַעֲשׂוֹת חֹנֶף וּלְדַבֵּר אֶל־יְהוָה תּוֹעָה לְהָרִיק נֶפֶשׁ רָעֵב וּמַשְׁקֶה צָמֵא יַחְסִיר: ז וְכֵלַי כֵּלָיו רָעִים הוּא זִמּוֹת יָעָץ לְחַבֵּל עֲנָוִים בְּאִמְרֵי שֶׁקֶר וּבְדַבֵּר אֶבְיוֹן מִשְׁפָּט: ח וְנָדִיב נְדִיבוֹת יָעָץ וְהוּא עַל־נְדִיבוֹת יָקוּם: ט נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת קֹמְנָה

ת׳א נשים. ברכות י״ז ס׳ הזוהר ויקרא: קמץ בז״ק. עניים קרי

רש״י

(ו) נבלה ידבר. מדבר ל׳ הוה הוא: יעשה און. יקבץ מחשבות און, כמו (דברים ח׳) עשה לי את החיל הזה: לעשות חנף. חושב מחשבות איך יוכל לעשות חנופה. חנף שם דבר, לכך טעמו למעלה ונקוד פתח: ומשקה צמא יחסיר. לפי פשוטו שגוזלין העניים ותרגומו ופתגמי אורייתא דאינון כמיא לצחויא מדמן לבטלא: (ז) ובדבר אביון משפט. להבול האביון במשפט, משפט זה לשון תחלת דברים במשפט כשמדבר האביון טענותיו. זה יועץ מזימות להכשילו בכליו. משפט משמש שלש לשונות, תחלת טענות דרייסנמנ״ט בלעז, וגזר הדין יוזייממ״ט בלעז, ומשפט שמוסרין אותו ביסורין יוסטיל״ה בלעז: (ח) על נדיבות יקום. בשביל נדיבותיו תהי לו תקומה: (ט) נשים שאננות. מדינן דיתבן שלוין: בנות בטחות. כרכין דיתבין לרוחצן:

מצודת דוד

ושם חונף לקרוא לנבל בשם נדיב ועל כילי לא יאמר שהוא שוע: (ו) נבלה ידבר. בכל עת מדבר דברים מגונים וכעורים ומחשבות לבו לקבץ און לחשוב מחשבות לעשות העושה ולדבר על ה׳ דברי תועה הפך האמת כי אמר שאינו מבגית וכריק. ר״ל יחשב כזאת למען לעשות מאכל הרעב וכאלו יריק נפשו ממנו ולא ירא מה׳ בחושבו שאיננו מבגיח: ומשקה צמא יחסיר. ר״ל ולמען יחסיר המשקה מן הצמא כי אפלו לקחת ממונו בעושק והם חוזר למעלה לומר אם כל אלה המדות הרעות נמצאו בנבל איך א״כ ראוי לקראו נדיב שהוא ההפך: (ז) וכלי כליו רעים. והרמאי הלא ערמותיו רעים נמה לבריות כי הוא מתיעץ בנפשו להשחית עניים באמרי שקר: ובדבר אביון משפט. כשהאביון מדבר דברים ראוים ר״ל גם מתיעץ בנפשו לחבל הדברים ההם בדברי שקר וחוזר למעלה לומר אם כל אלה בו איך יקראהו שוע: (ח) ונדיב. אבל הנדיב מתיעץ בנפשו לעשות נדיבות והוא עומד על נדיבו׳ ר״ל לא בלבד יחשוב אלא עומד הוא על נדיבות ולא יעבור ממנה וא״כ אינו דומה לנבל וכילי לא במחשבה ולא במעשה ואיך א״כ יהיו נקראים בשם נדיב ושוע: (ט) נשים שאננות. אמר דרך קינה אתן נשי בני יהוד׳ היושבות שאנן כי לא השיגה אותן יד סנחריב: בנות בטחות וגו׳. כפל

מצודת ציון

עבות עמכם נבלה (שם מ״ב): יעשה. ענין קבוץ וכן ויעשה ישראל עושה חיל (במדבר כ״ד): און. דברי רשע: אל ה׳. על ה׳: תועה. ענינו הפך האמת והוא שאול מהתועה בדרך שהולך בהפך: להריק. מל׳ רקות: (ז) זמות. מחשבות רשע כמו זמה היא (ויקרא כ׳): לחבל. ענין השחתה: משפט. ענינו דברים ישרים ונכוחים: (ח) נדיבות. נתינת המתן: יקום. ענין עמידה והוא הפוך ההעברה: (ט) שאננות. ענין השקט ושלוה וכן שאנן מואב (ירמי׳ מ״ח): קמנה. הוא ענין לשון זרוז וכן קום עבור את הירדן (יהושע א׳):

חזון ישעיהו

באור הענין

בעלמו ובמלפונו, כי בנגלהו נבלה ידבר בפרהסיא בלא בושה, ובמלפונו ולבו יעשה און, שיגמור מעשה האון גם בלבבו ומלפונו. ב] שרעהו מתפשטת על שלשה ענינים שבהם תלוי שלמות האדם, א] באמונות, ב] במעשים שבין אדם למקום, ג] במעשים שבין אדם לחברו, נגד המעשה בין אדם למקום אומר לעשות חנף, המצות שעושה הם בחנופה להתגאות בהם או מפני תועלת אחר לא לשם ה׳, נגד האמונות אומר לדבר אל ה׳ תועה שאמונתו כוזבת ומוטעת, ונגד המעשים בין אדם לחברו, להריק נפש רעב ולגזול את של חברו: (ז) וכלי, הנה שהכילי אין רע כ״כ כמו הנבל, ושוב ממנו בשני ענינים, א] שרעתו אינה גלויה כ״כ. ב] שאינו חוטא רק במצות שבין אדם לחברו, לא באמונות ובמצות שבין אדם למקום, מ״מ אינו ראוי שיקרא נדיב. א] כי כליו וכלותיו ומחשבותיו רעים. ב] כי הוא זמות יעץ שיעץ עלות בסתר לחבל עניים באמרי שקר, והוא בלד זה גרוע מן הנבל שבלבו כן פיו, אבל הנוכל הזה שמסתיר רעתו יחבל עניים ע״י שקרים, וגם בעת ידבר אביון משפט, אף שמשפטו ברור וידוע טוען טענות שקרים וגוזל ע״י כן חלק חברו, ואיך א״כ יקרא נדיב, הלא. (ח) ונדיב, הוא בהפך, כי הוא נדיבות יעץ, עלת לבו ומלפונו הוא מלא נדיבות לזולת משלו. והוא על נדיבות יקום, מבאר במ״ש החוקר כי גדר הנדיב שלא תהיה הנדיבות ענין מקרי בלתי נדרש לעצמו רק בעבור איזה תכלית חוץ מן הנדיבות בעבור אהבת עצמו, לשם ותפארת או בעבור ענין אחר מדומה, עד שהוא עצמו הוא תכלית הנדיבות, והנדיבות רק אמצעי אליו להגיע אל ידו אל הדבר הטוב בעיניו, באופן שהנדיבות קיים ונצב עליו, והוא היסוד אליו, רק צריך שתהיה הנדיבות ענין עצמי נדרש לעצמו, יבוא בעבורו אהבת עצמו וכל תועליות וערבות המדומים, כולם לא יהיו רק אמצעים אל הנדיבות שהיא התכלית לשם והיסוד אשר עליו ישענו באופן שהוא עצמו על נדיבות יקום, לא שהנדיבות יקום עליו (ט) נשים

באור המלות

ז׳): (ט) שאננות בטחות, שאנן הוא ההפך של שאון המורה קול המולה גדולה, ושאנן מורה שיושב לבדו לא ישמע קול מטריד. יחד אסירים שאננו לא שמעו קול נוגש (איוב ג׳), והבוטחת הוא ע״י גבורתו. ושומע לי ישכן בטח ושאנן מפחד רעה (משלי א׳), בטח ע״י כח עצמו, ושאנן ע״י שגולת מטריד מחוץ שהוא הפחד רעה. ואמר לשאננות שמענה קולי, ולבוטחות האזנה אמרתי, כי הבוטחות להם הדבר נוגע, ולהם יאמר אמרתו, והשאננות הם ישמעו רק הקול להיות להם הדבר למשל ולימוד (כנזכר לעיל כ״ח כ״ג):

שְׁמַעְנָה קוֹלִי בָּנוֹת בֹּטְחוֹת הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי׃ י יָמִים עַל־שָׁנָה תִּרְגַּזְנָה בֹּטְחוֹת כִּי כָּלָה בָצִיר אֹסֶף בְּלִי יָבוֹא׃ יא חִרְדוּ שַׁאֲנַנּוֹת רְגָזָה בֹּטְחוֹת פְּשֹׁטָה וְעֹרָה וַחֲגוֹרָה עַל־חֲלָצָיִם׃ יב עַל־שָׁדַיִם סֹפְדִים עַל־שְׂדֵי־חֶמֶד עַל־גֶּפֶן פֹּרִיָּה׃ יג עַל אַדְמַת עַמִּי קוֹץ

ת"א על שדים. מ"ק כ"ז: עמ"ש

רש"י

(י) ימים על שנה. כמו (לעיל כ"ט) ספו שנה על שנה, ותמיד עוגותיכם מתגברין, וסוף הרגזה לבא שהן עכשיו לבטח, כי יכלה מהם בציר הענבים ואוסף התבואה לא יבא אל הבית: אסף. שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פת"ח: (יא) רגזה, כמו לרגז: פשוטה. כמו לפשוט: וערה. כמו לערוה, לשון עריה (מיכה א'): וחגורה. כמו לחגור, לכך טעמו למעלה, וכן תירגם יונתן שלחו ואיתערטילו ואסרו על חרצין, מתוך שיפשטו ויתערמו מבגדיהם, לא יחגרו על בגדיהם כי אם על מתניהם: (יב) על שדים ספדים. יטפחו על לבם: על שדי חמד. על שדי חמדתן, ומ"א על הכמי סנהדראות שהם כשדים המניקים יספדו. ועל עיר חמדתן שתהרס כשדה. על גפן פריה הם ישראל שנקראו גפן כמ"ש (תהלים פ') גפן ממצרים תסיע: (יג) קוץ שמיר. הוצאי ובור, כי כל הורבן זה יהיה על כל

מצודת ציון

האזנה. ענין נטיית האוזן לשמוע: (י) ימים. ענינו שנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כ"ה): על שנה. עם שנה וכן ויבואו האנשים על הנשים (שמות ל"ה): תרגזנה. ענין חרדה כמו רגזו ואל תחטאו (תהלים ד'): כלה. ענין השלמה: בציר. כן נקרא תלישת הענבים כמו כי תבצור כרמך (דברים כ"ד): אסף. הענבים שמכניסים אל הבית עד לא יבואו ימי החורף וכן ולא נאסף את תבואתנו (ויקרא כ"ה): (יא) פשטה. מל' הפשט המלבוש: וערה. ענין גלוי הבשר כמו ואת ערום ועריה (יחזקאל ט"ז): חלצים. מתנים: (יג) קוץ שמיר. שמות מיני קוצים: תעלה. תגדיל: קריה.

מצודת דוד

הדבר במ"ש: (י) ימים על שנה. שנה עם שנה ר"ל לא שנה אחת כ"א שנה אחר שנה תחרדנה אתן נשים בוטחות כי גם עליכן יבוא האויב והוא נ"נ מלך בבל: כי כלה בציר. כי אף שיכלה הבציר לא יבוא האוסף אל הבית כי האויב יקחהו: (יא) חרדו. מעתה חרדו על הצר' הבאה: רגזה. כפל הדבר במ"ש: פשטה וערה. כי כל אחת תהיה מופשטת מבגדים ותשאר מגולה בשרה בעת תלך בגולה: והגורה. תחגור עצמה על החלצים לכסות הערוה לבד: (יב) על שדים. יטפחו על שדיהן דרך הספד: על שדי חמד. ההספד תהיה על אבדן השדות החמודות ועל הגפנים המגדלים פירות הרבה: (יג) על אדמת עמי. על האדמה אשר תהיה שממה ויגדלו שם קוצים: כי על כל בתי משוש. כי הקוצים יגדלו אף על כל הבתים בהיו שמחים בהם תדיר העומדים

באור המלות | חזון ישעיהו | באור הענין

(יא) רגזה. שם, ונסמך, ונעלם אצלו מלת על, על רוגז של בוטחות. החרדה היא לפני הצרה, והרוגז בעתה:

שאננות, מליצה זו מתאחדת עם מה שאמר (עמוס ו') הוי השאננים בציון והבוטחים בהרי שמרון, כי השאנן הוא היושב שקט, אף שאינו בוטח בגבורתו הוא שאין מצד שאין לו מלחמה עם שום איש, והבוטח הוא הבוטח על גבורתו הגם שאינו שאנן ויש לו מלחמה, ובני ציון לא היו בוטחים בגבורתם אז, אבל היו שאננים כי סנחריב לא לחם אתם, ובני הר שומרון שהם שבט אפרים לא היו שאננים כי מלך אשור לחם אתם אבל היו בוטחים על גבורתם, וכן קרא פה לבני ציון ויהודה נשים שאננות, ולבני אפרים בנות בוטחות, כי מלכות יהודה התחילה בימי דוד ושלמה, ואחר כך נפרדה מאתה מלכות אפרים בימי רחבעם, ובזה דמתה יהודה כאשה שילדה בת מולכת שהיא אפרים. ואפרים כבת צעירה במלכותה מציון: (י) ימים על שנה, תיכף אחרי כלות השנה באחד בתשרי עוד ימים מועטים אחריו, תרגזנה בטחות ירגזו בני אפרים הנקראים בנות בוטחות, כי בעת שכלה בציר בסוף הקיץ, הגם שבצרו שדותיהם בסוף השנה והיו עדיין בשלום, מ"מ אסף בלא יבא לא יאספו תבואתם הביתה, כי לפני חג האסיף יבא האויב עליהם: (יא) חרדו, ואתם שאננות שהם שבט יהודה הגם שעליכם לא בא האויב, מ"מ חרדו גם אתם שאננות על רגזה של בטחות, כי הרוגז של הבוטחות שהם בני אפרים נוגע גם אליכם, וצריכים גם אתם לחרוד פן גם עליכם יבא האויב, כי הבת הבוטחת שהיא אפרים היא עתה פשוטה האויב פשט מלבושיה החיצונים, ואח"כ ועורה פשט מאתה גם הכתונת עד שנשארה ערומה, רק וחגורה על חלצים לכסות בשר ערוה: (יב) על שדים, מצייר כי במעמד הזה שהם ערומים מבגדיהם ספדים עתה על שדים, שהלואי היתה כבת קטנה ערומה שיונקת עכ"פ שדי אמה, והוא משל הלואי היו להם שדותיהם בימלאו שם לחם אם אין להם לבוש, ומפרש מה הם השדים על שדי חמד, שחסרים להם, אם תשאל איפה הם שדותיהם? אומר, כי. (יג) על אדמת עמי קוץ ושמיר יעלה, עד שיהיו השדות חרבים: כי על. ר"ל לפעמים השחתת הארץ ע"י שהאויב מחשש בכפרים ועל השדות, אבל פה יהיה בהפך כי הטעם שיעלה על אדמתם קוץ ושמיר יהיה מפני שחרב קדם הקיץ ושמיר על כל בתי

שָׁמִיר תַּעֲלֶה כִּי עַל־כָּל־בָּתֵּי מָשׂוֹשׂ קִרְיָה עַלִּיזָה׃ יד כִּי־אַרְמוֹן נֻטָּשׁ הֲמוֹן עִיר עֻזָּב עֹפֶל וָבַחַן הָיָה בְעַד מְעָרוֹת עַד־עוֹלָם מְשׂוֹשׂ פְּרָאִים מִרְעֵה עֲדָרִים׃ טו עַד־יֵעָרֶה עָלֵינוּ רוּחַ מִמָּרוֹם וְהָיָה מִדְבָּר לַכַּרְמֶל וְ*כַרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב׃ טז וְשָׁכַן בַּמִּדְבָּר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בַּכַּרְמֶל תֵּשֵׁב׃ יז וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם וַעֲבֹדַת

ת"א וסיה מעבס. בתרא ע' עקרוס כ"ח:　　קמץ בז"ק והכרמל קרי

רש"י

בתי משוש ועל קריה עליזה. ירושלים שהיא משוש לכל הארץ (איכה ב'): (יד) כי ארמון. היכל המלך נוטש: המון עיר. גלה: עפל ובחן. בית מקדשי שהיו להם למבצר: היה בעד מערות. יהיה בתוך חורבות. מערת לשון ערו ערו (תה"ים קל"ז): בעד. כמו הבעד ערפל ישפוט (איוב כ"ב): עפל ובחן. שניהם לשון מבצר: עד עולם. עד עת קץ: משוש פראים. לתאות ישמעאל (ולמרעה הדוס) והיילותיו: (טו) עד יערה עלינו. ישפוך עלינו, כמו ותער כדה (בראשית כ"ד), לשון שפיכה נופל על הרוח, כמו ושפכתי על בית דויד וגו' רוח חן (זכריה י"ב), וכן אשפוך את רוחי על כל בשר (יואל ג'): ליער יחשב. קרוין סגיאין כיער הזה שהוא מלא עצים: (טז) ושכן במדבר משפט. בירושלים

מצודת דוד

בירושלים קריה עליזה: (יד) כי ארמון נטש. היכל המלך יהיה נעזב כי המלך וגלה ממנו: המון עיר. המון העם שבעיר יהיה נעזב ומופקר: עפל ובחן. מגדלי המבצר יחרבו ויעשו למערות מדור לחיות השדה: עד עולם. ר"ל עד זמן רב וכן ועבדו לעולם (שמות כ"א): משוש פראים. שם ישמחו שמה כי ימצאו שמה מרעה: מרעה עדרים. ויהיה מקום מרעה לעדרים: (טו) עד יערה. ר"ל כן תהיה חרבה עד אשר ישפך עלינו ממרום רוח הרצון והרחמים: והיה מדבר לכרמל. מקום השממה כמדבר השוב להיות כרמל והי' מקום שדות וכרמים: והכרמל. מקומות הטעמים שהם עתה ככרמל תשוב להיות כיער מבלי מלוא שדות וכרמי': (טז) ושכן במדבר. ירושלים שהיתה מדבר ושכון בה במשפט ר"ל אנשים עושים המשפט: בכרמל. בא"י בתשו' כאותן הימים ככרמל שמה תשב צדקה ר"ל אנשי' יעשו צדק': (יז) והיה מעשה הצדקה

מצודת ציון

עיר: עליזה. ענין שמחה: (יד) נטש. נעזב כמו והנה נטש אביך (ש"א י'): המון. רבוי עם: עפל. מגדל ומבצר כמו וסביב לעופל (דה"ב ל"ב): ובחן. גם הוא כעין מגדל וכן הקימו בחוניו (לעיל כ"ג): בעד. הוא במקום למ"ד השמוש וכן בא במקום מ"ם השמוש כמו בעד החלון (בראשית כ"ו) ומשפטו מהחלון: מערות. מלשון מערה: פראים. חמור הבר: (טו) יערה. ענין שפיכ' כמו תחת אשר הערה (לקמן נ"ג): לכרמל. כן יקרא מקום שדות וכרמים: (יז) ועבדת. תרגום של מעשה הוא עובדא:

חזון ישעיהו

באור הענין

משוש, וגם על קריה עליזה ברבת עם, שהערים החרבו תחלה כי גלו יושביהם ועי"כ יהיו השדות שוממים יען שאין איש בארץ לעבדם ולשמרם: (יד) כי ארמון, המאמרים מגבילים, נגד מ"ש שעלה קוץ ושמיר על כל בתי משוש, אומר הטעם כי ארמון נטש מיושביו, ונגד מ"ש שעלה קוץ ושמיר על קריה עליזה, אומר הטעם כי המון עיר עזב עפל, שיעור הכתוב בעד, מערות היה עפל ובחן משוש פראים עד עולם. הפראים והעדרים שגרו עד הנה במערות, עתה לקחו הפראים לעצמם בעד המערות שגרו בהם, דירות טובות מאלה שמעתה הם גרים בעופל ובחן במבצרים חזקים, והחזיקו בבתים האלה להיות שלהם עד עולם. שתחת שהיו עד הנה במערות ישבו עתה בהמבצרים, והעדרים ירעו שם, וזה ימשך. (טו) עד יערה, וישפך עלינו רוח רצון ממרום שירצה ה' להושיענו, ואז והיה מקום החרב עתה כמדבר מלא תבואות ככרמל, והכרמל שהיא ארץ יהודה שלא חרבה יהיה אז מלא אנשים כיער המלא עצים: (טז) ושכן, המשפט בין אדם לחברו ישכן גם במדבר שיתהפך אז לשדה תבואות וישמרו משפט שלא יקריבו שדה בשדה, והצדקה בין אדם למקום תשב בקביעות בכרמל שהיא ירושלים ובנותיהם שם יעבדו את ה': (יז) והיה, עבודה היא כבדה ממעשה, והשקט ובטח הוא מדרגה יותר גדולה מן שלום, (כמ"ש בבאור המלות), והנה הצדקה שהם המצות שבין אדם למקום, נחלקים לשני ענינים, יש מצות שכליים, שנאים לקבוע אמונה או מוסר, והאדם עושה אותם בנפש חפצה מפני שמכיר תועלתם וזה קרא מעשה הצדקה, ושכר המעשה הזאת יהיה שלום, ויש מצות חקיים שאין טעמם נודע כמו הקרבנות ועניניהם, והוא עושה אותם

באור המלות

(יג) קוץ שמיר. כמו שמש ירח, ומשך בכפל, כי קוץ שמיר יעלה על כל בתי משוש: (יד) נטש, עזב. באתרתי בפי' (מ"א, א' נ"ז). ומלת בעד, פי' מחיר, כמו עור בעד עור, כל אשר לאיש יתן בעד נפשו: (טו) יערה. שפיכה ויציקה. כמו ותער כדה אל השוקת, ושפכתי על בית דויד רוח חן והתחנונים: (טז) משפט וצדקה. משפט בין אדם לחברו, וצדקה בין אדם למקום בכל מקום כנ"ל (א' כ"ז): ושכן, תשב. ישיבה קבע, ושכינה ערארי כנ"ל (י"ג כ') שהצדקה תהיה עקר, והמשפט טפל, תורתם קבע ומלאכתם עראי: (יז) מעשה עבודה. מובדלים למעלה (כ"ח כ"א). והשקט ובטח למעלה (ל' ט"ו), ושלום קל מהם כי יוכל לרוץ על הצלחה מורגלת חיצונית:

אותם

הַצְּדָקָה הַשְׁקֵט וָבֶטַח עַד־עוֹלָם׃ יח וְיָשַׁב עַמִּי בִּנְוֵה שָׁלוֹם וּבְמִשְׁכְּנוֹת מִבְטַחִים וּבִמְנוּחֹת שַׁאֲנַנּוֹת׃ יט וּבָרַד בְּרֶדֶת הַיָּעַר וּבַשִּׁפְלָה תִּשְׁפַּל הָעִיר׃ כ אַשְׁרֵיכֶם זֹרְעֵי עַל־כָּל־מָיִם מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל־הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר׃

לג א הוֹי שׁוֹדֵד וְאַתָּה לֹא שָׁדוּד וּבוֹגֵד וְלֹא־בָגְדוּ בוֹ כַּהֲתִמְךָ

ת"א אשריכם וגו'. קמא י"ז ספר הזוהר פ' שמות ופ' בשלח עכ"ום ה' : משלחי. קמא כ' וג' חולין קמ"א :

רש"י

שהיא כמדבר : וצדקה בכרמל. היא ארץ ישראל שתהא באותן הימים ככרמל : (יט) וברד ברדת היער. על כרחו אין ברד זה שם דבר, שהרי נקוד תחתיו קמ"ץ ותחתיו פת"ח בלשון פעל, וכן פתרונו לשון פעולה, כמו ורחץ וישב ועמד, וברד ויברוד את ברידת היער, ויהיה הבי"ת של ברדת מן יסוד, כמו עטרת עקרת, כלומר וימטיר הקב"ה את מטר פחי הרשעים, שהם עכשיו בגויים ומלאים ערים כיער. ובשפלה. שנשפלו ישראל עד עכשיו : תשפל עיר. מטרפולין של פרס, ודוגמת כן תירגם יונתן ויחות ברדא ויקטול משריית עממיא : (כ) אשריכם. ישראל שהגאולה זריעת צדקתכם כזורעים על מים, מעתה הקצרו ותאספו תבואת שכרכם הטוב תשלחו רגל השור לדוש התבואה והחמור להביא אל הבית, כך תירגם יונתן, כלומר תקבלו שכר פעולתכם הטובה :

לג (א) הוי. האויב שאתה שודד תמיד, ואתה לא שדוד, ובוגד אתה תמיד ואין אדם בוגדך ובוזך :

מצודת ציון

(יח) בנוה. ענין מדור : שאננות. ענין השקט ושלוה : (יט) ברדת. מל' ירידה : (כ) אשריכם. ענין הצלחה כמו אשריך ישראל (דברים ל"ג) : משלחי. ענינו דבר הנעזב לרצונו וכן ונער משולח מביש אמו (משלי כ"ט) :

לג (א) הוי. ענין קריאה לצער : שודד. עושק : ובוגד. ענין מרי ומרד : כהתמך. מל' תם והשלמה וכן כי אם תם הכסף (בראשי' מ"ז) : כנלתך. ענין תכלית והשלמ' וכן לא יטה לארץ מנלם (איוב ט"ו) ור"ל תכליתם והשלמתם :

מצודת דוד

בגמול הצדק' תבוא שלום : ועבדת הצדק'. כפל הדבר במ"ש : (יח) וישב עמי וגו'. מאז והלאה ישב עמי בנוה שלום וגו' וכפל הדבר פעמי' בשנ' מלות על מרבית השלו' : (יט) וברד ברדת היער. ר"ל ואף בירידת ברד לא תרד על המצאי' כי ביער תרד : ובשפל. בנין העיר תשפל להבנות במקום שפל ועמק ועכ"ז יהיו בטוחים מן האויב ולא יצטרכו לבנות' בגובה הר להשגב שמה : (כ) אשריכ'. הצלח' תהי' לכם כי תזרעו על כל מים ר"ל בכל מקום שתזרעו ימצא מים לגדל התבוא' : משלחי רגל. ותהיו משלחי' שמה רגל השור והחמור לאכול לשבעה ולרמוס ברגל ולא יחושו כי תגדל הרבה תבואה :

לג (א) הוי שודד. אוי לך סנחריב השודד כל האומות שלא היית עד העת שדוד ממני ואתה הוא הבוגד בכולם

חזון ישעיהו

באור המלות

(יח) נוה. נקרו על נאות צאן, ועל דירת האדם הוא מושאל תמיד. ומנוחה קטן ממשכן, ינוח האדם לפעמים רק מן הטלטול, ושכינה נמשכת יותר מן המנוחה. וכבר כתבתי כי השאנן מציין העדר השאון והרעש והמהומה, והוא הכפרים וערי הפרזות, והבטחון מציין הגבורה והחוזק והוא במבצרים והמשכנות הקבועים בתקפם : (יט) וברד ברדת. שרשו ירד, והב' ב' הזמן, בעת רד, בעת רדת היער. ושפלה, שם המחוז, הנגב והשפלה. וב' בשפלה ב' המקום. והעיר, שם המין כמו ויהיה לי שור וחמור, ופי' ישפלו הערים :

(א) כהתמך. שרשו תמם, וכנלותך שרשו נלה, ענין השלמה וחברו לא יטה לארץ מנלם :

באור הענין

אותם מצד עבודה כעבד השומע מצות אדונו הגם שאינו מכיר טעמם ותועלתם, וזה קרא עבדת הצדקה, ושכר מצות אלה יהיה גדול יותר, שהוא השקט ובטח שהוא גדול משלום וגם עד עולם בלי הפסק : (יח) וישב עמי בנוה שלום, הנוה שהם דירת הצאן יהיה שלום באין בוז ושולל וגם המנוחות שהם הערים הפרזים יהיו שאננים באין קול המים מסבים המנוחה, והמשכנות שהם ערי המבצר יהיו מבטחים בחזקם, עי' באור המלות: (יט) וברד ברדת היער, היער והשפלה שניהם היו בחלק יהודה, השפלה שהוא מחלק של יהודה (יהושע ט"ו ל"ג) החריב סנחריב, כי לכיש ולבנה שהחריב סנחריב (לקמן ל"ז ח') היו מערי השפלה (יהושע ט"ו ל"ט מ"ב), וכן היער שהחריבו היה בגבול ההוא (לקמן ל"ז כ"ד. מיכה ז' י"ד. יחזקאל כ"א ב'). עפ"ז אומר ברד היינו בעת ירד הכל ונחרב, ומפרש ברדת היער, בעת ירד ונחרב היער, ובשפלה בחלקו של יהודה תשפל העיר שנשפלו כל הערים אשר בשפלה, וירדו ממדרגתם, בעת היה שנחרב הכל : (כ) אשריכם, דורו של חזקיה הנשארים אשר יזרעו על כל מקום מוצאי מים וזריעתם תצמיח לשלח שמה רגל השור והחמור כמ"ש (למעלה ז') וכל ההרים אשר במעדר יעדרון וכו' והיה למשלח שור ולמרמס שה, שהשפלה תחרב אבל ההר ישאר כי לא יבא האויב שמה :

לג (א) הוי שודד, מסב פניו אל סנחריב, הה אתה שודד גוים רבים, והלא אתה לא שדוד ומדוע

שודד תושד כנלתך לבגד יבגדו־בך: ב יהוה חננו לך קוינו היה זרעם לבקרים אף־ישועתנו בעת צרה: ג מקול המון נדדו עמים מרוממתך נפצו גוים: ד ואסף שללכם אסף החסיל כמשק גבים שקק בו: ה נשגב יהוה כי שכן מרום מלא ציון משפט

ת"א מרוממתך. סנהד' צ"ס: ואסף שללכם. שם צ"ד: והיה אמונת. שבת ל"א ספר הזוהר פ' פקודי:

דגש אחר שורק

רש"י

כהתמך. להיות שודד כלותך שדידתך באותם שנגזרה גזרה עליהם להיות שדודים על ידך, הושד: כנלתך לבגד. מנחם חיבר כנלותך עם לא יטה לארץ מנלם (איוב ט"ו) בחלק אחד, ומנלם המ"ם הראשונה בו יסוד נופל, כמו מ"ם של מאמר ושל מדע, ויתכן להיותו (כל) לשון כליון לפי הענין: כנלתך. לשון כלותך. ולא יטה לארץ מנלם. כליון הנגזר עליהם לא יטה לארץ להיות בטל והולך אלא הולך וחזק: (ב) היה זרעם. של שדודים ביד השודד: לבקרים. מדי יום יום כשהוא מצר להם. אף ישועתנו תהיה בעת צרה: (ג) מקול המון. הבא מלפניך. נדדו עמים עד הנה. כשהפלאת לנו נסיך: (ד) ואסף שללכם. זה מוסב על כנלותך לבגוד יבגדו בך, ואוסף שללכם אתם הבוגדים את עמי, בבא פקודתכם יבוזו אתכם שארית עמי, ויאספו שללכם כאסיפת חסיל שאוסף לו תבואה בקיץ כל אחד לעצמו, אף כאן יבוזו איש לו: כמשק גבים שקק. כקול נהם מים הנאספים ונופלין בגבים נהם, כן ינהמו הבאים לשלול ולבוז: משק. ל' נהם, כמו (משלי כ"ח) ארי נוהם ודוב שוקק, וכן ממשק חרול (צפניה ב'), כשהרוח מנשבת בחרולים והם מכים זה על זה נותנים קול, וכן בעיר ישוקו (יואל ב'): גבים. כמו לחשוף מים מגבא, ורבותינו דרשוהו באגדת חלק בביזת אוכלוסי סנחריב: (ה) כי שכן מרום. הראה

מצודת דוד

ועדיין לא בגדו בך: כהתמך. כאומר לא כן תהי' לעולם כי כאשר תשלים לשדוד אחרי' אז תושד גם את': כנלתך. כשתכלה לבגוד באחרים אז הם יבגדו בך: (ב) ה' חננו. לבל תשלוט בנו יד סנחריב כי לך קוינו ולא בטחנו במצרי' כאשר בטחו עשרת השבטים: היה זרעם לבקרים. בכל יום היה לחוזק למקוים לך: אף ישועתנו בעת צרה. אף היה לנו לישוע' אם כבר באה הצרה: (ג) מקול המון. ר"ל לכן היה לנו לישועה כי מקול המיות המלאך המכה בהם נדדו העמים מן העולם: מרוממתך. מהרוממות שלך אשר נשגבת עליהם נפצו הנשארים מן המגפה: (ד) ואסף שללכם. השלל שבקחו מאת מחנה אשור יהיה מאוסף באין מוחה וכ׳ פחד כדרך האסיפה שמאספים את החסיל כשנחים על האדמה שיוצאים בני העיר ומאספים אותם בכליהם לבל ישחיתו תבואת האדמה: כמשק גבים. כקול נהמת מים הנאספים ונופלים בבורות כן ישמע קול נהמת שוללים במחנה אשור: (ה) נשגב ה'. המקום נתחזק עליהם כי הוא שוכן מרום בשמים ממעל ואף אם הכה למעלה לגבור יחשב ומכ"ש חזק ממעל: מלא ציון. בהכם הזה מלא את ציון משפט וצדקה כי

מצודת ציון

(ב) לבקרים. מלשון בוקר ור"ל בכל יום: (ג) המון. מלשון המיה: נפצו. ענין פזור: (ד) החסיל. מין ארבה: כמשק. ענין קול נהם כמו ודוב שוקק (משלי כ"ח) וכן ממשק חרול (צפניה ב'): גבים. בורות כמו באו על גבים (ירמיה י"ד): שקק. ינהום קול: (ה) נשגב. ענין חוזק: מרום. מלשון

חזון ישעיהו

באור הענין

ומדוע שדדת אחרים, וגם אתה בוגד בעמים שכרתו אתך ברית, והלא לא בגדו בך ומדוע אתה בוגד בבריתך, אבל דע כי כהתמך לשוד אז תושד, כמ"ש (למעלה י') כי יבצע ה' את כל מעשהו בהר ציון אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ואז יבגדו בך כי בניו הכוהו בחרב: (ב) ה' חננו, מסב פניו אל השם, אתה ה' עשה אתנו חנינה הגם שאין אנו ראוים מצד מעשינו, הלא לך קוינו וראוי שנושע בעבור זה, היה זרועם ואורם של עשרת השבטים שחשך להם היום והלכו בגולה היה להם אור זרוע לבקרים בעת יצא הבקר, שהוא בעת הגאולה, אבל אנו ישועתנו תהיה בעת צרה, לנו לא תמתין על עת הבקר רק תושיע לנו בעת צרה בעוד ליל בעת מצור על ירושלים: (ג) מקול, אם מקול המון של בני אדם שהם מחנה סנחריב נדדו עמים רבים ממקומם על ידו, כ"ש כי מרוממתך אתה ה' ינפצו גוים שהם מחנה סנחריב: (ד) (תשובת ה') ואסף, השם משיב אל המתפלל, דעו כי הגם שיאסף שללכם וממונכם כמו שאוספים את החסיל בעת אשר משק גבים של מים שוקק ומשקה בו בהחסיל, שבעת יהיה גשם והגבים ימלאו מים והחסיל יטבע בם וימות אוספים אותו בקל, וכן אספו מחנה אשור את שללכם, מ"מ לא הפסדתם בזה מאומה, כי. (ה) נשגב ה', ה' הנשגב מצד ששכן מרום, הוא מלא את ציון, באוצרות אחרות יקרות ונשגבות מן השלל שאבדו, והם משפט וצדקה, שעי"ז שבו אל ה' והתחילו לעשות משפט וצדקה, וזה יקר מן השלל וכל

באור המלות

(ב) זרעם, מענין אור זרוע לצדיק, אורם, ושעד לבקרים, ונגד לבקרים אמר עת צרה, כי בקר, יציין עת ישועה ואורה: (ג) עמים. חשובים מן גוים, כנ"ל (א' ד'): (ד) כמשק גבים. משק מענין משקה וכן שוקק, ושכ"ף כ' הזמן, בעת ישוקו שגבים בו. וגבים נקעים מלאים מים. באו על גבים ולא מצאו מים. וכו, מוסב על החסיל:

וּצְדָקָה׃ ו וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת חָכְמַת וָדָעַת יִרְאַת
יְהוָה הִיא אוֹצָרוֹ׃ ז הֵן אֶרְאֶלָּם צָעֲקוּ חֻצָה מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם מַר
יִבְכָּיוּן׃ ח נָשַׁמּוּ מְסִלּוֹת שָׁבַת עֹבֵר אֹרַח הֵפֵר בְּרִית מָאַס עָרִים
לֹא חָשַׁב אֱנוֹשׁ׃ ט אָבַל אֻמְלְלָה אָרֶץ הֶחְפִּיר לְבָנוֹן קָמַל הָיָה
הַשָּׁרוֹן כָּעֲרָבָה וְנֹעֵר בָּשָׁן וְכַרְמֶל׃ י עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה עַתָּה

ת"א יראת ה'. ברכות ל"ג: הן אראלם. חגיגה ה' ספר הזוהר פ' וירא: קמץ בז"ק פתח באתנח

רש"י

גבורתו שהוא רם על כל וידו על העליונה: (ו) והיה אמונת עתיך וגו'. והיה לך לחוסן ישועות ולהכמה ודעת את אשר האמן לבוראך, עתים שקבע לך לתרומות ומעשרות בעת הפרשתן, ללקט שכחה ופיאה בעתם, לקיים שמיטין ויובלות בעתם: יראת ה'. שתירא מלפניו, הוא אוצר טוב להפקה לך מאתו על ידה. דבר אחר אמונת עתיך, את שהאמנת בהקב"ה בעתים שעברו עליך ונפית לישעו, תהיה לך לחוסן: (ז) הן אראלם צעקו חוצה. היה הנביא מתנבא נחמות ואומר שהפורענות כבר אכלוהו, ומעתה אקום ואנשא לגאלם, הן על אראלם שלהם הוא המזבח, כבר צעקו וספדו בחוצותם וברחובותם בבכי וגהי: מלאכי שלום. ומלאכי שליחותם שהיו רגילין לבשר שלום, מר יבכיון, ואומרים נשמו מסילות שבת עובר אורח: (ח) הפר. האויב ברית שכרת לישראל: מאס ערים. בזה בעיניו כל שוגא אינו חושב אנוש: (ט) אבל. לשון אבלות: קמל. יבש ונכרת: היה. לשון עבר הוא: השרון. שם מחוז מרעה בהמות, כמו שמצינו אילים מנואב עגלים משרון: כערבה. חורבה: וגער. לשון תשוק, כמו (שמות י"ד) ויגער ה': (י) עתה אקום. מרוב רעות שעשה האויב לעמי לא אתאפק עוד, עתה אקום וארומם ואנשא:

מצודת ציון

רום וגובה: (ו) אמונה. ענין קיום כמו יתד במקו' נאמן (לעיל כ"ב): עתיך. מל' עת וזמן: חסן. ענין חוזק כמו חסין יה (תהלי' פ"ט): (ז) אראלם. המלאך נקרא אריאל וכדרז"ל נלחו אראלים את המצוקים (כתובו' ק"ד) וכמו ששם מלאך משותף למלאך רוחני ומלאך גשמי כן שם אראל משותף לשניהם: מלאכי. ענין שליח: (ח) נשמו. מל' שממה: מסלות. ענינו דרך כבושה: שבת. בטל: אורח. דרך: הפר. ענין בטול: השב. מל' מחשבה: (ט) אבל. ענין השחתה כמו תאבל הארץ (הושע ד'): אמללה. ענין כריתה כמו בשם ה' כי אמילם (תהלי' קי"ח): החפיר. ענין בושה ומיאוס: לבנון. שם יער בא"י: קמל. ענין כריתה כמו קנה וסוף קמלו (לעיל י"ט): השרון. הוא מקום שמן ודשן

מצודת דוד

מאז בעבור פלאי הנס ועשו משפט וצדקה: (ו) והיה אמונת עתיך. קיום זמניך וחוזק ישועתך יהיה ע"י הכמה ודעת ויראת ה' שהיא אוצרו של אדם ר"ל היא לו למטמון כאוצר בעת הצורך וכאומר הנה באה לכם הישועה ואתם בשלום ואם תרצו שתהא קיום לזמן מרובה תתעסקו בחכמה ובדעת ויראו את ה': (ז) הן אראלם. אמר הנביא ראוים המה לרחמים כי כבר קבלו גמול העון כי המלאך שבלות מאתם הנה בחוצות במקום מהלכו צעק בקול מר: מלאכי שלום. השלוחים ההולכים לבשר שלום העיר הנה בכו במר נפש על חורבנם: (ח) נשמו מסלות. הדרכים נעשו שממה כי נשבת עוברי דרך מפחד האויב: הפר ברית. האויב הפר הברית שכרת עם ישראל ומאס עריהם מלהניחם על תלם כי הרסם עד היסוד. לא חשב אנוש. לא חשב איתנו לבני אדם:

(ט) אבל. שהית הארץ ונכרתה: החפיר. בושים ומאס את הלבנון וכרת האילנות: היה השרון. מקום המרעה עשה שממה כמדבר: וגער וגו'. מקומות השמנים השירו והפילו פירותיהן ר"ל אין מגדל שם פירות: (י) עתה א, וס.

חזון ישעיהו

באור המלות

(ו) חסן, אוצרו. חוסן דבר חזק, והאוצר בו אוצרים החוסן (עי' למעלה כ"ג י"ח). ופי"ו חכמה ודעת כתי"ו של ציאת נוכל, אל שתני פוגת לך: (ז) אראלם. גבוריהם, כמו והוא הכה את שני אריאל מואב: (ט) אבל אמללה. ע"ל (כ"ד ד'), אומלל

באור הענין

כלי חמדה: (ו) והיה, תחת חוסן השלל שאבדתם הרוחתם חוסן אחר כי אמונת עתיך מה שהאמנתם בה' בעתים הרעים הללו ולא נסוג לבכם מאמונתו זה היה לכם חסן והון חזק של ישועות של חכמת ודעת, חוסן זה של הכמה ודעת ה' הרוחתם, ואם תשאלו ואן תניחו החוסן הזה לאצרו במה? משיב יראת ה' היא אוצרו, היראה הוא האוצר ששם תאצרו את התכמה והדעת שהרוחתם לשמרו שם באוצר עד עולם, ר"ל ע"י יראת ה' תתקיים החכמה והדעת בידכם, כמו שיתקיים התוסן אם יונח באוצר. (ז) (תשובת המתפלל) הן אראלם, גבוריהם של מחנה אשור צעקו חוצה חוץ לירושלים שהם רבשקה ואנשיו אשר קראו בקול גדול יהודית לחרף אלהים חי, וגם מלאבי שלום, המלאכים ששלח חזקיהו אל סנחריב לעשות שלום עמו מר יבכיון ונפיהם בשורה רעה לאמר הן כבר. (ח) נשמו מסלות, וגם אין עובר בלדי הדרכים כי שבת עבר ארח לגמרי, והאויב אשר הפר ברית שהיה לו עם חזקיהו הן מאס ערים אינו רוצה כלל שישארו הערים על תלם להיות לו למס עובד, וגם לא חשב אנוש להשאיר עכ"פ מדלת עם הארץ לכורמים וליוגבים כי הוא משמיד ומכלה את הכל, עד שכבר. (ט) אבל ואמללה ארץ, יהודה בכלל, והחפיר לבנון כי החריב היער ואח"כ החריב גם השרון עד

אֵרוֹמָם עַתָּה אֶנָּשֵׂא׃ יא תַּהֲרוּ חֲשַׁשׁ תֵּלְדוּ קַשׁ רוּחֲכֶם אֵשׁ תֹּאכַלְכֶם׃ יב וְהָיוּ עַמִּים מִשְׂרְפוֹת שִׂיד קוֹצִים כְּסוּחִים בָּאֵשׁ יִצַּתּוּ׃ יג שִׁמְעוּ רְחוֹקִים אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וּדְעוּ קְרוֹבִים גְּבֻרָתִי׃ יד פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אָחֲזָה רְעָדָה חֲנֵפִים מִי ׀ יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכֵלָה מִי־יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם׃ טו הֹלֵךְ צְדָקוֹת וְדֹבֵר מֵישָׁרִים

ת"א תהרו חשש. סנהדרין ק"ט: והיו עמים. סוטה ל"ה: פחדו בציון. ברכות ס': הולך צדקות. מכות כ"ד עקרים פ"ג: מאס בבצע. עקידה שער ק':

קמץ בז"ק פתח באתנח פתח בס"פ

רש"י

(יא) חשש. מין מוץ דבר שנוח לידלק: רוחכם אש. מגופכם תצא רוח אש, ותאכל החשש והקש: (יב) סוחים. קצוצים, כסוחים כמו לא הזמר (ויקרא כ"ה) ת"א לא תכסח: (יג) רחוקים. המאמינים בי ועושים רצוני מנעוריהם: קרובים. בעלי תשובה שנתקרבו אלי מחדש: (יד) פחדו בציון חטאים. היאך ימצאו פתח לתשובה: מי יגור לנו אש אוכלה. כלומר מי יעמוד בעדנו לספק חמה בוערת, ל"א מי יגור לנו, פירוש מי הוא לנו שיגור בציון, עם הציר שהוא אש אוכלה, והוא משיב הולך צדקות וגו': (טו) הלך צדקות. מי הוא ימצא הולך צדקות: נער כפיו, אשקו"ט בלע"ז: אטם. סותם, וכן שקופים

מצודת דוד

ר"ל הואיל וקבלו עונש כזה לכן יאמר ה' עתה אקום להפרע מפלך אשור: עתה ארומם. כי כשהמקום עושה דין בא"ה הוא מרומם ומנושא: עתה אנשא. כפל הדבר במ"ש: (יא) תהרו חשש. קרא אל המחשבה הריון ואל המעשה לידה ר"ל מה שהשבתם לכבוש את ירושלים לא תצליחו בזה והנה המחשבה הבל והמעשה כמוה: רוחכם. מהשבותיכם תהיה אש אשר תאכל אתכם ר"ל מהמחשבה בזאת היתה סיבה לסבות עליכם האבדון: (יב) והיו עמים. מחנה סנחריב ידמו אל האבנים הנשרפים להיות סיד: קוצים כסוחים. ידמו אל הקוצים הנכרתים שכמה יבשים וכשמציתין בהם האש נשרפים מהרה וכן מחנה סנחריב שמעו את אשר עשיתי במחנה אשור: ודעו קרובים. אותן שהיו במחנה אשור שנו לב לדעת את גבורתי: (יד) פחדו בציון. אז כבוא אשור על ציון הצדיקים בטחו בה' אבל החטאים פחדו: אחזה וגו'. כפל הדבר במ"ש: מי יגור לנו. ר"ל וכה אמרו מי הוא מעמנו שיוכל לגור ולהתקיים פה מול מחנה אשור שהיה כאש אוכל': מי יגור וגו'. כפל הדבר במ"ש: מוקדי עולם. ר"ל אשר שרפו והכליתו כל בני עולם: (טו) הלך צדקות. כאלו רוה"ק משיב זהו המתקיים מי שהולך בדרך צדקות

מצודת ציון

וכן תבללת השרון (ש"ה ב'): כערבה. ענינו כמו מדבר וכן ארץ ציה וערבה (ירמיה נ"א): ונער. ענין הפלה הבאה מתנועה חזקה וכן גם חצני נערתי (נחמיה ה'): בשן. הוא מקום מרעה שמן כמ"ש שמעו וגו' פרות הבשן (עמוס ד'): וכרמל. הוא מקום שדות וכרמים: (יא) תהרו. מלשון הריון: חשש. הוא תבן הדק וכן וחשש להבה ירפה (לעיל ה'): קש. תבן: רוחכם. ענין רצון ומחשבה וכן הנני נותן בו רוח (לקמן ל"ז): (יב) שיד. כמו סיד בסמ"ך: כסוחים. ענין כריתה וכן שרופה באש כסוחה (תהלים פ'): יצתו. מל' הצתה והבערה: (יד) רעדה. ענין חרדה: חנפים. רשעים המחניפים לנכרים למלאות תאוותם: יגור. ענין מדור כמו עם לבן גרתי (בראשית ל"ב): לנו. כמו מעמנו: מוקדי. ענין הבערת אש כמו על מוקדה (ויקרא ו'): (טו) מישרים. מל' ישר: בבצע. ענין חמדה כמו מה

חזון ישעיהו

באור הענין

שהיה כערבה, ואח"כ נער גם בשן וכרמל, חושב כסדר שכבש והחריב: (תשובת ה') אולם עתה שהחריב את הכל: (י) עתה אקום יאמר ה', להושיע, כמ"ש (למעלה י"ח) אשקטה ואביטה במכוני, עתה ארומם על אשור, ועתה אנשא נפי כל הבריות ע"י נפלאותי: (יא) תהרו, אתם מחנה אשור, הריתם חשש שהוא רחא השבולת. וכזה ילדתם קש, שהוא השבולת עצמה, ורוחכם הדבור שיצא מפיכם שהוא החירוף והגידוף אשר ביד מלאכיו חרפת ה', זה יהיה האש אשר תבער בקש שהיא פעולתכם ותאכל אתכם: (יב) והיו עמים משרפות שיד, הסיד שומר חומו ימים רבים אבל לא יתלהב מהר, והקוצים היבשים הם יצתו מהר אבל לא ישמרו האש בקרבם, אומר העמים יהיו דומים כמשרפות שיד השומרים להב האש ימים רבים, וגם כקוצים כסוחים אשר יצתו תיכף, ר"ל שבקל תבער בם אש ה' ותאכל בקרבם ימים רבים: (יג) שמעו, רחוקים כי שמועה זו תתפשט למרחוק וגם ודעו קרובים גבורתי, כי השמועה הנפלאה תתפשט במרחק ביתר פליאות וספורים מבקרוב, אבל פה גם הקרובים ידעו גודל הנס: (יד) פחדו, הנה החוטאים שלא האמינו בה' פחדו בציון מפני סנחריב הגלחם על ציון. והחנפים הצבועים, שבושו מלאמר בפה שהם פוחדים ואין מאמינים בה' מ"מ אחזה אותם רעדת הגוף עד שפחדם היה ניכר לכל ע"י הרעדה, כי אמרו מי יגור לנו פה בציון תוך אש אוכלה שהוא מחנה האויב, ומי יגור עם האויב הגורא הזה הלא הוא מוקדי עולם שכבר שרף רוב הישוב, ואיך נגור ונבטח בציון. משיב ה' להם מה תיראו, שלא מי שהוא. (טו) הולך צדקות, שהוא חזקיהו הוא מרומים ישכן ולא יירא מפני האויב. (הלך צדקות במצות שבין אדם למקום, ודבר מישרים בדעות ואמונות, מאס בדברים

באור המלות

יותר מאבילות, וכן קמנ מן השפיר, והארץ זכר ונקבה, ארץ הרים לפרדעים: (י) ארומם אנשא. ארומם מעצמי אנשא ע"י בוכורו יכ:תי כנ"ל (כ' י"ד): (יד) רעדה. שנועם הגוף בשבת הפחד. וחנפים נבזעים בכ"מ:

מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד אֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ
דָּמִים וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע׃ טז הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן מְצָדוֹת
סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו נֶאֱמָנִים׃ יז מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶינָה
עֵינֶיךָ תִּרְאֶינָה אֶרֶץ מַרְחַקִּים׃ יח לִבְּךָ יֶהְגֶּה אֵימָה אַיֵּה סֹפֵר

ת"א ועוצם עיניו. שבת ע"ז בתרא נ"ז מנחות כ"ד: הוא מרומים. בתרא י': מלך ביפיו, תענית י"ז סנהדרין כ"ב: איה שוקל. חגיגה ט"ו סנהדרין ק"ו:

רש"י

אטומים (מלכים א' ו'): ועצם. סגר, וכן ויעצם את עיניכם (לעיל כ"ט): (טז) לחמו נתן. לא יהא מבקש לחם כי מן השמים יספיקו לו מזון: מימיו נאמנים. מקור מימיו לא יכזב, כלומר זרעו יגדלו וכל צרכיו יסופקו: (יז) (תוספת) מלך ביפיו תחזינה עיניך. הקב"ה שהוא מלך אותו תחזה מארץ מרחקים שאתה עומד תראה הנסים והגדולה שאעשה לך, ועם נועז עמקי שפה לא יראה שכינה המלך ביפיו, ע"כ (כל זה בס"א אינו): מלך ביפיו תחזינה עיניך. לך הצדיק אני אומר, שתזכה לראות זיו שכינתו של מקום: תראינה ארץ מרחקים. ת"י תסתכל ותחזי בנחתי ארע גיהנם: (יח) לבך יהגה אימה. כשתראה המלכים והשרים והחכמים של עכו"ם שהיו שולטין בחייהן, והרי הם נידונים בגיהנם, יהגה לבך אימה והאמר איה חכמתן וגדולתן של אלו, איה שהיה סופר בחייו ושוקל כל דבר חכמה שהיו שואלים ממנו כל עצת מלכות: איה סופר את המגדלים. גם הוא דבר מלכות ממונה על בתי המלכות כמה הם,

מצודת ציון

בצע. בדמי (תהלים ל'): מעשקות. מל' עושק: נער. ענין הפלה בתנועה חזקה: מתמך. ענין השענה: אטם. ענין סתימה כמו שקופים אטומים (מ"א ו'): ועצם. ענין סגירה כמו ויעצם את עיניכם (לעיל כ"ט): (טז) מרומים. מלשון רוממות וגבהו': מצדות. ענין מגדל ומבצר חזק כמו מצודת ציון (ש"ב ה'): משגבו. ענין חוזק: נאמנים. ענינו דבר המתקיים כמו יתד במקום נאמן (לעיל כ"ב): (יז) תחזינה. ענין ראיה: (יח) יהגה. יחשוב כמו והגיון לבי (תהלים

מצודת דוד

ומדבר מישרי' וממאס בחמדת עושק: נער כפיו. ומנער כפיו מתמוך בשוחד ולא יאבה לקחתו: אטם. כותם אזנו משמוע דברי' המסיתים לשפוך דם: ועצם. סוגר עיניו מראות דבר האסור לראות: (טז) הוא. העושה כל אלה יהיה כאלו היה במקום מרום אשר לא תשיג אותו יד האויב: מצדות. כאלו היה מבצרי סלעים לו למשגב: לחמו נתן. מן השמים יספיקו לו צרכיו: מימיו נאמנים. לא יפסק מי בארו: (יז) מלך ביפיו. בעיניך תראה את המלך חזקיהו ביפיו ובגדולתו ולא תהיה גולה מארצך: תראינה ארץ מרחקים. מלת מלך לאמור בתחלת המקרא עומדת במקום שתים כאלו אמר תראינה מלך ארץ מרחקים ור"ל העינים שראו עד הנה מלך ארץ אשור הנה עתה תראינה את המלך חזקיהו ביפיו ובגדולתו: (יח) לבך יהגה אימה. לבך שהיה חושב אימה ואומר איה סופר המלך עתה יבוא עלינו ויכתוב המס ואיה שוקל כסף המס מידינו ואיה הסופר את מגדלי העיר והבתים

באור המלות　　　הזון ישעיהו　　　באור הענין

(יז) תחזינה, תראינה. ראה, בעין בשר. וחזה בעין הפנימי כנ"ל (למ"ד יו"ד). וגדולת אשור ראתה העין, אבל יופי חזקיהו

שבין אדם לחברו הוא ממאס בריוח שיוכל לסבב מזה מעשקות והפסד לחברו, ונער כפיו מלד שהיה מלך עושה משפט תמיד לא לקח מנחה משום אדם כמו שהיה אז דרך המלכים, מפני שהיה ירא פן יהיה אח"כ להיש הזה דין אצלו ואף שיחזור לו אז המנחה מ"מ תמך בשוחד לפי שעה, וגם לא קבל לשון הרע על שום אדם עד שאם בא מי לאמר לו שמרד אדם נגדו ונתחייב ראשו אטם אזנו משמע, וגם עצם עיניו שלא יראה ברע כלל של יבא ע"י לידי חמדה ותאוה): (טז) הוא, ר"ל המלך חזקיה הזה אין לו להתירא מן האש האוכלה, כי מרומים ישכן ולא יוכל האויב לקרב אליו וגם במצדות סלעים ולא יוכל האויב לכבשו, ופן תחשוב שע"י סילור עליו האויב ימים רבים לא ימצא לחם או מים ועי"ז יוכרח להמסר אליו, אומר כי לחמו נתן ומימיו נאמנים, ואין לכם להתירא עתה מסנחריב: (יז) מלך, לעומת מה שאמר שע"י צדקת חזקיה המלך יש להם לבטוח ושלא להתירא מן מהנה אשור, אומר אבל באמת בעת שתחזינה עיניך מלך ביפיו, עת הביט על חזקיהו בעת יפיו, היינו בעת יתראה בהדרו הדלת מלך, תראינה ארץ מרחקים. ר"ל (עיניך) אשר תראינה ג"כ (יופי מלך) ארץ מרחקים היינו מלך אשור ביפיו ברוב חילותיו, הם אחר שראית בעיניך מלך אשור ביפיו, ברוב צבאיו וגדודיו, אם אח"ז תראה ג"כ מלך חזקיהו ביפיו ותעריך זה מול זה, ידעתי כי אז. (יח) לבך יהגה אימה, ותירא מאד מפני סנחריב, כי אז תאמר בלבך איה ספר אם חזקיה רוצה להתערב ללחום נגד סנחריב איה הסופר שלו שיספור רוב מהנותיו וצבאיו כמו שהיה למלך אשור ע"ז סופרים מיוחדים לספור ולמנות רובי מחנותיו, ואיה השקל המיוחד לשקול הכסף של האוצרות כמו שצריך למלך גדול כזה, ואיה ספר מספר המגדלים אשר מהם ילחמו עם האויב, ותפחד בלבך כי לא תראה אצל חזקיהו מכל הכבוד הזה מאומה,

ואיך

אַיֵּה שֹׁקֵל אַיֵּה סֹפֵר אֶת־הַמִּגְדָּלִים׃ יט אֶת־עַם נוֹעָז לֹא תִרְאֶה עַם עִמְקֵי שָׂפָה מִשְּׁמוֹעַ נִלְעַג לָשׁוֹן אֵין בִּינָה׃ כ חֲזֵה צִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ עֵינֶיךָ תִרְאֶינָה יְרוּשָׁלַםִ נָוֶה שַׁאֲנָן אֹהֶל בַּל־יִצְעָן בַּל־יִסַּע יְתֵדֹתָיו לָנֶצַח וְכָל־חֲבָלָיו בַּל־יִנָּתֵקוּ׃ כא * כִּי אִם־שָׁם אַדִּיר יְהוָה לָנוּ מְקוֹם־נְהָרִים יְאֹרִים רַחֲבֵי יָדָיִם בַּל־תֵּלֶךְ בּוֹ אֳנִי־שַׁיִט וְצִי

ת"א עינך תרחינה. ספר הזוהר פ' נחה: בל תלך. יומא ע"ז: העין בקמץ. חצי הספר

רש"י

וכמה מגדלים לריך לעיר פלונית, וכן (תהלים מ"ח) סבו ליון והקיפוה ספרו מגדליה, כמה מגדלים היא לריכה: (יט) את עם נועז. כמו לועז, אלו האומות שאין לשונם לשון הקודש: לא תראה. לא תחשוב בלבבך, כי כולם יהיו חשוכים ושפלים: עמקי שפה. כמו ויהי כל הארץ שפה אחת (בראשית י"א): נלעג לשון. עלגים לעיל (ל"ב), ועמקי שפה, כל זה ל' נכרית שאינן מכירין בלשון הקדש: (כ) חזה ליון. ואת מי תראה בלבך להחשב מלוכה ושררה, את ליון, אשר היא קרית בית וועד לנו: בל יצען. בל יסח, ודומה לו אילון בלעננים (שופטים ד'), ומתרגם מישור אגניא, והם נקצים שבשדות, שקורין פישי"ן בלעז, כמו אגני דארעא מיקרי שהמים נאספים שם מן ההרים והגבשושיות, וביו"ת של בלעננים, אומר אני שאינה נשרשת בתיבה אלא משמשת היא: בל יסע יתדתיו. היתדות שקושרין בו מיתרי האהל, בל יסע אותם מן הארץ ממקום תקיעתם, כמו ויסיעו אבנים גדולות (מ"א ה'), וכן ויסעם עם הבריח (שופטים ט"ז), לשון תלישה: (כא) כי אם שם. כי אם מוסב על בל יסע יתדותיו ועל בל ינתקו, הרעה לא תהיה כי אם הטובה, ה' יהיה שם אדיר לנו, והעיר תהיה מקום נהרים יאורים, כענין

מצודת דוד

הנבוזים לפי מספר המגדלים היה כמה: (יט) את עם וגו'. ר"ל הנה מעתה לא יהיה כן כי לא תראה בעיניך את העם החזק והוא אשור: עם עמקי שפה. העם אשר שפת לשונם עמוק וקשה להבין: נלעג לשון. מי שאינו מכיר הלשון ידמה לו שמדבר בהפך תכונת הדבר ואין הבנה לדבריו ומוסב לתחלת המקרא לומר לא תראה עוד את העם הזה והענין כפול במ"ש: (כ) חזה ליון. אבל תראה את ליון ולא תגלה ממנה: קרית מועדנו. העיר אשר אנחנו מתועדים ומתכנסים שמה ברגל: נוה שאנן. שיהיה מדור שקט ואהל אשר לא יהיה נע ממקומו כי יעמוד תחתיו ועד זמן רב לא יהיו נעקרים יתדות האהל וכל חבלי האהל הקשורים ביתדות לא יהיו לנעתקים מן היתדות: (כא) כי אם שם וגו'. כי באמת שם בירושלים ה' כאדיר יהיה לנו ובעזרתנו: מקום נהרים. תהיה ירושלים כאלו סביב לה מקום הרים ויאורי' רחבים עד שלא תוכל לילך שם ספינה השטה ע"פ המים ואף

מצודת ציון

י"ע): חומה. פחד: שקל. מלשון משקל: (יט) נועז. מלשון עוז וחזק: עמקי. כן נקרא דבר הקשה שאין להשיג כאלו היה במקום עמוק: שפה. כן יקרא לשון עם כמו ושפה אחת לכולם (בראשית י"א): משמוע. מלהבין כמו כי שומע יוסף (שם מ"ב): נלעג. כן נקרא המדבר בהפך תכונת הדבר כמו בלעגי שפה (לעיל כ"ח): (כ) חזה. ענין ראיה: מועדנו. מלשון וועד ואסיפה: נוה. ענין מדור: שאנן. ענין השקט ושלוה כמו שאנן מואב (ירמי' מ"ח): יצען. ענינו עקירה והנעה ממקום למקום כמו ושלחתי לו צועים וצעהו (שם): יסע. ענין עקירה כי העוקר דבר הם מסיעו ממקומו: יתדתיו. מלשון יתד ומסמר: לנצח. ר"ל לזמן רב: חבליו. מלשון חבל וקו: ינתקו. ענין העתק והסרה ממקומו: (כא) אם. באמת כמו כי אם תם הכסף (בראשית מ"ז): אדיר. ענין החזק: יאורים. הם הנהרים בידי אדם: ידים. ענין מקום וכן יד הזית (לקמן נ"ז):

באור הענין

ואיך יגלית במלחמה, כן יהגה לבך אימה, אבל בכ"ז אני אומר לך, יבטח לבך, כי. (יט) את עם נועז ומזק של סנחריב, לא תראה עוד כי יאבדו ויכרתו מפניך, העם אשר הם עמקי שפה לא תראה עוד, רק. (כ) חזה ציון, רק ציון תחזה איך שתהיה קרית מועדנו שילכו כולם אליה לרגל, (אחת שהחלה הושיבו מלכי ישראל שומרים על הדרכים שלא ילכו לרגל) ועיניך תראינה ירושלם, הנס שלא תוכל לציר לך ירושלים כציור קרית מלך רב ונורא שי"ל מתנות רבות ועבדי מבלר, הנה תצייר אותה בציור אחר יותר יפה, כאילו הוא נוה למרבץ צאן והוא שאנן ושקט ודבר אין לה עם אדם, ובתוכה תראה אהל של הרועה שהוא חזקיה, שהוא כציור רועה צאן, אשר אם האהל בל יצען ויתרגם בסנימותו (היינו אם ילך בדרכי ה' ויהיה לבבו שלם עם אלהיו) אז בל יסע יתדתיו, ואף חבליו הקושרים את האהל בל ינתקו: (כא) כי, מבאר מדוע בל יסע האהל הזה לנצח, כי אם ה' יהיה שם אדיר לנו כאהל הזה, אם ה' האדיר יהיה לנו שם בנוה ובאהל הנזכר לאדיר ומשגב, אז גם אם יתהפך הנוה השאנן הזה לנתהוות מקום נהרים יארים רחבי ידים שהוא ההפך מנוה שאנן, שיהיה המקום הזה מקום נהר גדול

חזון ישעיהו

באור המלות

לא כחיל כי אם ברוח לא ראה רק חזה אים ברוח: (כ) חזה ציון, תראינה ירושלם. שאמנות ירושלים תראה העין, וקדושת ציון מקום המקדש והשכינה רק חזיון הנפש ה.יס. ויצען, מענין נועה ברוג כהו (לק' ס"ג) זועת ברוח ספנימי: (כא) אם שם אדיר. אם מלם תנאית, והבדל נהרים יאורים (למעלם י"ט ו'). ואני שיט קטן. וצי גדול, ספינת מלחמה:

אַדִּיר לֹא יַעַבְרֶנּוּ׃ כב כִּי יְהוָה שֹׁפְטֵנוּ יְהוָה מְחֹקְקֵנוּ יְהוָה מַלְכֵּנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ׃ כג נִטְּשׁוּ חֲבָלָיִךְ בַּל־יְחַזְּקוּ כֵן־תָּרְנָם בַּל־פָּרְשׂוּ נֵס אָז חֻלַּק עַד־שָׁלָל מַרְבֶּה פִּסְחִים בָּזְזוּ בַז׃ כד וּבַל־יֹאמַר שָׁכֵן חָלִיתִי הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּהּ נְשֻׂא עָוֺן׃

ת"א כי ה' שפטנו. עקרים פ"ד :

רש"י

שנאמר (ביחזקאל מ"ז) וימד אלף ויעבירני נחל אשר לא אוכל לעבור, וכן ניבא (יואל ד') ומעין מבית ה' יצא, והוא הנחל שיהא מתגבר והולך: אני שיט. אניה השטה במים: וצי אדיר. ובורני רבתא: (כב) כי ה' שפטנו. שר ושופט שלנו: (כג) נטשו חבליך. המושכים את הספינה את עיר החייבת: כן. הכן שיעב: תרנם. תורן הספינה: בל פרשו נס. לא יוכלו לפרוש וילון המנהיג את הספינה: אז חלק עד שלל. עדאה: מרבה. הרבה יחלקו שלל העמים: פסחים. (ישראל) שהיו עד עכשיו חלשים: (כד) ובל יאמר שכן.

מצודת ציון

אני שיט. ספינה השטה במים והוא מלשון השטים אותך (יחזקאל כ"ז): וצי אדיר. ספינה חזקה וגדולה כמו אשור יסדה לציים (לעיל כ"ג): (כב) מחקקנו. המושל יקרא מחוקק וכן יהודה מחוקקי (תהלים ס'): (כג) נטשו. נעזבו כמו כי לא יטוש (שמואל א' י"ב): חבליך. מלשון חבל: כן. ענינו כראוי וכנכון כמו ולא יכין לדבר כן (שופטים י"ב): תרנם. הוא העץ הגבוה שעל הספינה וכן וכתורן על ראש ההר (לעיל ל'): נס. כן נקרא וילון הספינה וכן להיות לך לנס (יחזקאל כ"ז): עד שלל. פתרון אחד להם כמו בבוקר יאכל עד (בראשית מ"ט) וכפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י"ב): פסחים. חגרים: בזו. מלשון בזה: (כד) חליתי. מלשון חולי:

מצודת דוד

ספינה חזקה וגדולה לא תוכל לעבור את הנהר ור"ל תהיה שמורה מאשור כאלו היה מהלך אפשר לבוא שמה: (כב) כי ה' שפטנו. הוא יקח משפטנו מיד אשור אשר הרעו לנו מאז: ה' מחקקנו. ה' הוא מושל בנו והוא ימלוך עלינו והוא יושיענו מיד אשור וכאשר יאות למלך להושיע לעמו: (כג) נטשו חבליך. לפי שהמשיל את ירושלים כאלו היא נהרות סביב לה אחז במשל ההוא לומר לא תוכל לבוא לה לכבשה כי יהיה כאלו מוליכי הספינה עזבו החבלים שמושכים בהם הוילון להפנותם אל מול הרוח: בל יחזקו. לא יוכלו להחזיק כראוי את תורן הספינה ולא יוכלו לפרוש הוילון אל מול הרוח: אז. ביום מפלת אשור יחולק שללו הרב: פסחים. אף הפסחים ההולכים על משענתם יבוזו שלל כי מפלתו יהיה סמוך אל העיר ואף הפסחים ילכו שמה לשלול שלל: (כד) ובל יאמר שכן חליתי. השוכן בירושלים לא יאמר מעתה הן נחליתי מרוב הצרות כי העם היושב בה יהיה נשוא ומכופר עון ולא יבוא עוד צרות ולא יהיו חולים:

חזון ישעיהו

באור המלות

(כב) מחקק. נקרא מניח הדתות הנמוסיות (למעלה י' א'): (כג) חבליך. כמו חובליך, רב החובל. וכן, הכן, ותרן ונס ידוע:

באור הענין

גדול, עד שהאהל שבו, לא ידמה כאהל רועי העומד בנוה שאנן, רק כספינה המטורפת בים הגדול אשר סביבה, והמלך אשור ידמה במליצה לצי אדיר ההולך בנהר הזה לתפוס את הספינה הטורפת בים הגדול אשר סביבה, וללכדה, מכל מקום אם יהיה שם אדיר ה' לנו אז בל תלך בו אני שיט גם במקום יאורים שדרך אניה לעבור שם וכ"ש שלא תלך בנוה שאנן וגם צי אדיר לא יעברנו, (והנמשל שהגם שירושלים שהיתה שאננה כמ"ש נשים שאננות, עברו בה מי הנהר העצומים והרבים מלך אשור ואת כל כבודו (למעלה ח') והמלך אשור נדמה כצי אדיר ההולך תיך ים מחנותיו, להטביע הספינה הקטנה מלכות יהודה הוך מימי מחנהו הרבים, ה' אדיר לנו, ולא יכול לעבור שמה): (כב) כי ה', מבאר כי אחר שה' הוא השופט שלנו והוא המביא את מי הנהר עלינו בחטאינו, אבל הלא הוא גם מחקקנו שהוא המניח הדת והחקים ויכול לשנותם לפי רצונו, והוא מלכנו ג"כ ויכול למחול החטא כמלך שבידו להתחסד נגד המשפט, ואם כן הוא יושיענו: (כג) נטשו, במליצה זאת מדמה את ארץ יהודה איך נתהפכה למקום יאורים, והיא כספינה מטורפת בים, ובכ"ז צי אדיר א"א שתקרב אליה, מפני שה' הוא המושיע את הספינה הזאת, הולך במליצתו ומדמיה לספינה העומדת בלב ים הסוער שצריך שהרב החובל ינהיג אותה, וצריך שיחזק התורן בל יפול, ולפרוש הנס שהם היריעות סביב הספינה בל ישלוט בה הרוח וידהפנה ממקומה, אומר אם כל אלה יעשו לה, אז הספינה בטוחה בחמלת ה', אבל אם נטשו חבליך אם יעזבו את רב החובל שהוא מלכם חזקיה, או אם בל יחזקו כן תרנם, שלא יחזקו תורן שלהם כן והכן בחוזק, או אם בל יפרשו נס לסוכך בפני הרוח, אז בהכרח תמוט הספינה ממקומה. ואז חולק עד שלל, אז יחלקו האויבים הרבה שלל הספינה, וגם פסחים יכלו לבוזז בז הספינה, הנמשל כי אם אדיר ה' לנו, והספינה שהיא המלכות והעם יהיו קשורים והדבוקים בה' ובמצותיו, וכן אם יחזיקו ברב החובל ובתורן הספינה והוא שיהיו העם נאמנים למלכם שהוא המנהיג הספינה, וכן אם יפרשו נס לסיכך מפני הרוח מבחוץ והוא שישמרו מלשאול עזר מעמים אחרים, אז צי אדיר של אשור לא יקרב בגבולם, אבל אם לא ישמרו הנאים אלה אז יחלק שלל הרבה שישלול מהם, כי"ו שהיה בתחלה שבזז רבים מערי יהודה, ולא ברוב כח יכבוש אותם כי אז אף פסחים וחלשים יבוזו בז, כמו שבוזזים אניה שאין לה בעלים: (כד) ובל

יאמר

לד א קִרְבוּ גוֹיִם לִשְׁמֹעַ וּלְאֻמִּים הַקְשִׁיבוּ תִּשְׁמַע הָאָרֶץ וּמְלֹאָהּ תֵּבֵל וְכָל־צֶאֱצָאֶיהָ׃ ב כִּי קֶצֶף לַיהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם וְחֵמָה עַל־כָּל־צְבָאָם הֶחֱרִימָם נְתָנָם לַטָּבַח׃ ג וְחַלְלֵיהֶם יֻשְׁלָכוּ וּפִגְרֵיהֶם יַעֲלֶה בָאְשָׁם וְנָמַסּוּ הָרִים מִדָּמָם׃ ד וְנָמַקּוּ כָּל־צְבָא הַשָּׁמַיִם

ת"א וכל יאמר. כתובות קי"א: קרבו. עקידה שער מ"ו: ונמקו. עכ"וס י"ו:

רש"י

אל ישראל: האיתי. בשביל האומה הזאת באתי הרעה, כי. העם ישראל שנקראו עם. היושב בירושלים יהיה סלוח עון:

לד (א) ונמקו כל צבא השמים. יפחדו כשאלך את שרי עובדי כוכבים: ונגלו כספר השמים. ת"י ויתמחון מחחות שמיא כמה דאמיר עליהון בספרא, ואני מפרשו לפי הענין מפני מעשיו הטובה והאורה לאומות ישמעאלים, לכשימחו ויחרבו יהי דומה העולם חשך עליהם כאילו נגלל השמש והאור כגלילת ספר. ונגלו ל' גולל: יבול. יכמוש: וכנבלת מתאנה. כמישה באילן קרויה נובלת, וזהו שפירשו רבותינו (ברכות מ') מאי נובלות בושלי כומרא, שנתבשלו בכומר, לאחר לקיטתן נובלין

מצודת דוד

לד (א) לשמוע. את דברי: ומלאה. מהבריות הממלאים אותה: צאצאיה. הילודים והמהלכים בה: (ב) כי קצף. וזהו דברי דעו אשר יש קצף ה' על כל העמים וזה יהיה לעתיד: החרימם. כבר נגזר הדבר וכאלו כבר החרימם ונתנם לטבח: (ג) ישלכו. בקרב חוצות: יעלה באשם. כי אין קבורה להם: ונמסו. מרוב הדם ימסו ההרים בהם והוא ענין גוזמא והפלגה: (ד) כל צבא השמים. הם שרי מעלה של האומות: ונגלו וגו'. וכי השמש והירח קבועים ברקיע השמים וכשיהיו נגללין יכוסו גם המה ולא יאירו בעולם והוא ענין משל לומר שיהא חושך להם מרוב צרות: וכל

מצודת ציון

לד (א) הקשיבו. ענין שמיעה: תבל. כן נקראו המקומות המיושבות: (ב) החרימם. ענין אבדון וכריתה: (ג) ופגריהם. גוף המת נקרא פגר: באשם. ענין סרחון: (ד) ונמקו. ענין המסה: ונגלו. מלשון גלילה וכריכה: יבול. ענין כמישה כמו ועלהו לא יבול (תהלים א'):

חזון ישעיהו

באור הענין

יאמר, ומ"מ גם בעת שיבוז בז בתוכה ע"י שבטי חובלי הספינה מ"מ בל יאמר השכן בתוך הספינה כי נחלה ולא יוכל לעמוד לפני אשור הבא עליו, כי בכ"ז לא יבוז רק בארץ יהודה לא את השוכן בספינה עצמה שהיא ירושלים, שאותה לא יכבוש בשום אופן, כי העם הישב בה בתוך ירושלים הם נשא עון, להם יכפר ה' עונותיהם ולא ישחית:

לד (א) קרבו גוים, הגוים הם העמים שאין להם דת, והלאומים חשובים מהם שיש להם דת, ובכ"ז ידבר אל הגוים והלאומים ישמעו מעצמם, כי דבריו כוללים כולם, תשמע הארץ הוא החלק הבלתי מיושב ותבל הוא החלק המיושב, ודרך הוא שתחלה תבא הגזרה אל החלק המיושב ומשם תתפשט גם על החלק הבלתי מיושב, אבל הוא אומר שתחלה תשמע הארץ ואחר כך תבל, כמו שתחלה ישמעו הגוים ואח"כ הלאומים כי הגזרה תתפשט על כלל הכדור ויושביה בפעם אחד: (ב) כי קצף, שהשם קוצף על העובדי אלילים שהחריבו ירושלים ובית קדשו, וידוע שחמה גדולה מקצף, כי חמה היא החמה הפנימית ונטירת בנפש, לז"א על הגוים עכו"ם ששלחו להחריב ירושלים י"ל רק קצף, על צבאם וגדודיהם שהם היו המחריבים י"ל חמה, ועי"כ החרימם הוא הגזרה שגזר עליהם ונתנם לטבח כי כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה, ולא לבד שנתנם לטבח כי גם. (ג) וחלליהם ישלכו, בלא קבורה, ולא לבד חלליהם שהם הנופלים בשדה ע"י חרב מלחמה, כי גם ופגריהם המתים בעיר יעלה באשם באין קובר, הגם שהם לא ימצא אויב שימחה בידם מלקברם, ולא שיהיו המתים מועטים, כי ההרים ימסו מדמם מרוב הדם, וגם מצייר שיהיה הדם רב כ"כ עד שיעלה על ראשי ההרים, וכ"ז בהגזמת המליצה: (ד) ונמקו, מצייר שכל עם ועם יש לו שורש בשמים שממנו מושך שפעו כחו וקיומו, ואלה הם הנקראים שרי העמים ההם, ואם העם נופל למטה ושרשו קיים בשמים דומה כעץ שנקטע ושרשו נשאר, שעוד יחזור ומתחתיו יצמח, לז"א שגם צבא השמים שהם כחם השרשי ימקו כבשר הנימוק בהעדר החיות, ונגלו כספר, העמים הקדמונים היה להם השמים כספר, בו היו מביטים

באור המלות

(א) גוים ולאמים. לאומים, נקשר עמו מושג שי"ל דת כנ"ל (י"ז י"ב) והם חשובים מן גוים, מבואר אצלי (למעלה א' יו"ד), כי שמיעה יאמר אל העצם המשוב, והקשבה אל הנקלה ממנו, לכן פה כוון להודיע שאינו מיחד דבורו אל החשובים, כי כולם נאשמו, וכולם לטבח יכרעו: ארץ תבל. ארץ כולל כל הכדור, ותבל פורט רק חלק המיושב כנ"ל (י"ח ג'. כ"ד ד'): (ב) קצף חמה. קצף חיצוני מתראה לבד, וחמה פנימית, שמורה בלב, נטורה לנקם, (דברים ט' י"ט. כ"ח כ"ט. אסתר א' י"ב. תהלות ל"ח ב') הם עצמו ההבדל בין אף וחמה, אשר באורתיו בכל מקומותיו בתנ"ך: החרימם, כמו כל חרם אשר יחרם מן האדם (ויקרא כ"ז כ"ט): (ג) וחלליהם ופגריהם, החלל הוא רק חלל חרב, והפגר כולל הכל: (ד) כנבלת. פרי התאנה

וְנָגֹלּוּ כַסֵּפֶר הַשָּׁמָיִם וְכָל־צְבָאָם יִבּוֹל כִּנְבֹל עָלֶה מִגֶּפֶן וּכְנֹבֶלֶת מִתְּאֵנָה׃ ה כִּי־רִוְּתָה בַשָּׁמַיִם חַרְבִּי הִנֵּה עַל־אֱדוֹם תֵּרֵד וְעַל־עַם חֶרְמִי לְמִשְׁפָּט׃ ו חֶרֶב לַיהוָה מָלְאָה דָם הֻדַּשְּׁנָה מֵחֵלֶב מִדַּם כָּרִים וְעַתּוּדִים מֵחֵלֶב כִּלְיוֹת אֵילִים כִּי זֶבַח לַיהוָה בְּבָצְרָה וְטֶבַח גָּדוֹל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ ז וְיָרְדוּ רְאֵמִים עִמָּם וּפָרִים עִם־אַבִּירִים

רש"י

ומתחממות ומתבשלות: (ה) כי רותה בשמים חרבי, להרוג שרים של מעלה ואח"כ תרד על האומה ישמעאל למטה, שאין כל אומה לוקה עד שילקה שר שלה במרום: עם חרמי. עם מלחמתי. לשון משנה (כתובות י"ז) בשעת חירום שנו, וכן (מ"א כ') את איש חרמי דאחאב: (ו) כרים ועתודים. שרים ושלטונים: בבצרה. מארץ מואב היא, אבל לפי שהעמידה מלך לאדום, שנאמר וימת חושם וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה (בראשית ל"ו) לפיכך תלקה עמהם, (בפסיקתא): (ז) ראמים עמם. מלכים עם

מצודת ציון

(ה) רותה. ענין שביעה כמו כגן רוה (לקמן נ"ח): חרמי. ענ' חרם ושממה או הוא ענין רשת וכן איש חרמי (מ"א כ') והוא מל' יצודו חרם (מיכה ז'): (ו) הדשנה. מל' דשן ושמן: כרים. כבשים שמנים: ועתודים. הם הזכרים מן העזים הגדולים: כליות. שם מקום השומן וכמ"ש ואת הכליות ואת החלב אשר עליהן (ויקרא ג'): (ז) ראמים. שם חיה גדולה: אבירים. בהמות חזקים: ידשן. מל' דשן

מצודת דוד

צבאם. הם האומות הנתונים תחת שרי מעלה: יבול. ר"ל יכמוש כאשר תכמוש עלה מן הגפן: וכנבלת. וכאשר תכמוש העלה מן התאנה: (ה) כי רותה. בתחלה תהיה חרבי רוה בשמים מדם שרו של אדום והוא ענין משל בלשון הנוהג בין אדם: הנה. אח"ז הנה תרד על אדום ועל העם אשר גזרתי להחרימו או על העם אשר ילכד בחרמי עליו תרד לעשות משפט: (ו) חרב לה'. החרב של ה' היא מלאה דם הרוגים: הדשנה. נעשית דשן ושמן מן חלב ההרוגים ומדם כרים ועתודים ומהחלב של כליות אילים ור"ל מחלב ודם השרים והמושלים והוא ענין משל על גודל האבדון: בבצרה. היא מארץ מואב אבל לפי שהעמידה מלך לאדום כמ"ש וימלוך וגו' מבצרה (בראשית ל"ו) לפיכך תלקה עמהם או היא מל' מבצר ויאמר על כרך גדול וגו': (ז) וירדו ראמים עמם. הראמים ירדו על הטבח עם הכרים

חזון ישעיהו

באור המלות

כנובלת, לא העלה שהוא זכר: (ו) הדשנה. מורכב מהפעל והתפעל. וגדר דשן ליהות השרשי, שהשיגה זאת ע"י החלב. ומצייר חלב כליות אילים, עפ"י כונת הנמשל, שר"ל להסיר דעותם הנפסדות. וכליות יועצות לרעה: זבח טבח. עם שם זבח נקשר מושג השמחה והסעודה לצורך קרואים כזבחי שלמים ותודה, שישמחו בם, ושם טבח מציין רק שחיטת החי ושחיטתו. וטבוח טבח והכן, שחוט והכן. ואם היה אומר זבוח זבח, היה מבואר שישמח עם אלה הקרואים, והוא העלים שהם אחיו: (ז) ארצם שרשם. פה הארץ למטה

באור הענין

בחכמת האצטגניות אשר היה להם בעת ההיא, כל העתיד לבא עליהם, והיו מיחסים כל מדינה ומדינה לכוכב מיוחד, ובספר הזה לפי האותות והסימנים שהיה להם היו קוראים כל העתיד. עתה כי יסור צילם, יגלל הספר הזה והקוראים לא יוכלו לפתחו עוד ולקרות בו, כי לא יפעלו כחות כאלה עוד על הארץ מתחת. ועי"כ וכל צבאם הם צבא מטה המתיחסים אל צבא השמים תחת ממשלתם יבולו כעץ אשר יבולו עליו עת ימק שרשו. כנבל עלה מגפן העלה שבגפן יבול קודם לכל, אם יפסק מעט כח הליחות בהשורש יבולו העלים שבהם תלוש, וכן יפלו העכו"ם תיכף בלי איחור, וכנבלת מתאנה התאנה הנובלת ברוע מן העלה הנובל במה שנמאסת תיכף מרוב דובשה ואינה ראויה כלל (כמ"ש במעשרות פ"ב מ"ד), לא כן העלה הנובלת שאינו נמאס וגם ראוי אח"כ למאכל קצת (כמו שכתוב במשנה דשביעית פ"ט מ"ו) לכן אמר שאחר שיפלו יהיה כפגר מובס ונמאס: (ה) כי רותה, יען מדמה במליצתו חרב ה' לגוף טורף ואוכל דם הרוגים וחלבם, אומר בל תחשבו כי אעשה כ"ז בלא משפט, לא כן, כי אחר שתשבע חרבי בשמים, (כי עם השרים למעלה לא אבא במשפט רק בדרך נקמה), הנה אח"כ אז על אדום תרד למשפט, כמ"ש ונשפטתי אתו (יחזקאל ל"ח), והנה אדום קורא העם הידוע שהיו עובדי פסילים וכוכבים, ובצרה היה ראש עיר האמונה ששם יושב הכהן הראש, ואותם קורא עם חרמי, שהיא בצרה שיש לו אתה ריב האמונה, ועם אדום ובצרה יבא למשפט: (ו) חרב לה', ר"ל על אדום יבא מחמת נקמה שהחריבו בית קדשו, ועל בצרה יבא רק בעבור האמונה שיכירו את הא-ל יתברך, כמ"ש לקמן (ס"ג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבושו, ועפ"ז יאמר פה כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום, הזבח הוא לאכילה והטבח הוא להנקם, וכן בארץ אדום יהיה טבח להנקם, ובבצרה יהיה זבח סעודה שיש לו בה הנאה לבטל דעות הנפסדות ולערוך שולחן האמונה והחכמה, ועז"א נגד הטבח שהחרב לה' מלאה דם, ומפרש אח"כ מדם פרים ועתודים משל על הגבורים והשרים, ונגד הזבח אמר הדשנה מחלב, מחלב כליות אילים, שאינו לצורך נקמה רק להדשן בהטעונים, והפש במשלו חלב כליות היועצות לרע, אשר יסירם לאמונת האמת, ומבאר כי זבח, וטבח, כנ"ל: (ז) וירדו ראמים

וְרִוְּתָה אַרְצָם מִדָּם וַעֲפָרָם מֵחֵלֶב יְדֻשָּׁן׃ ח כִּי יוֹם נָקָם לַיהוָה
שְׁנַת שִׁלּוּמִים לְרִיב צִיּוֹן׃ ט וְנֶהֶפְכוּ נְחָלֶיהָ לְזֶפֶת וַעֲפָרָהּ לְגָפְרִית
וְהָיְתָה אַרְצָהּ לְזֶפֶת בֹּעֵרָה׃ י לַיְלָה וְיוֹמָם לֹא תִכְבֶּה לְעוֹלָם
יַעֲלֶה עֲשָׁנָהּ מִדּוֹר לָדוֹר תֶּחֱרָב לְנֵצַח נְצָחִים אֵין עֹבֵר בָּהּ׃
יא וִירֵשׁוּהָ קָאַת וְקִפּוֹד וְיַנְשׁוֹף וְעֹרֵב יִשְׁכְּנוּ־בָהּ וְנָטָה עָלֶיהָ קַו־

ת"א ונטה עליה חגיגה י"ב: קמץ בז"ק

רש"י

שלמונים, לאמים עם העתודים הכתובים למעלה: אבירים. פרים בריאים וגדולים, כד"א (תהלים כ"ב) אבירי בשן כתרוני: (ח) שלומים לריב ציון. שילם גמול על עסקי ריב ציון הצועקת לפניו לשופטה מן המריעים לה: (ט) ונהפכו נחליה. של אדום: (י). מדור לדור. מאותו דור עד דור אחרון, ד"א היא קללת משה (שמות י"ז) מלחמה לה' בעמלק מדור דור, מדורו של משה לדורו של שאול. ומשם לדורו של מרדכי, ומשם לדורו של מלך משיחנו: (יא) וקפוד. עוף הפורח בלילה, גואיט"א בלעז: קו תהו. משפט של שממה: ואבני בהו. משקלות של דין חורבן. כמו (דברים כ"ה) אבן שלמה:

מצודת דוד

ועתודים ר"ל המלכים עם השרי': ופרים. מלכים עם המושלים וכפל הדבר במ"ש: מדם. הארץ יהיה שבע מן הדם והעפר יהיה שמן מן החלב: (ח) כי יום נקם לה'. היום ההוא יהיה יום נקם לה' לנקום נקמת עמו: שנת שלומים. בשנה ההיא ישלם גמול להאומות בעבור ריב ציון הצועקת לפניו לעשות לה דין: (ט) נחליה. של ארץ אדום: לזפת. להיות זפת: (י) עשנה. עשן השריפה: מדור לדור. מדור ההוא עד סוף כל הדורות תהיה חרבה: אין עבר בה. כי שממה תהיה: (יב) וירשוה. ידורו שמה כאדם בירושתו: ונטה. המקום ינטה עליה קו תוהו ואבני בהו כמו שהבונה נוטה על הבנין הקו עם אבן העופרת ליישר הבנין

מצודת ציון

ושמן: (ח) שלומים. מל' תשלומים: (ט) לזפת. הוא שרף האילן הבוער ביותר: (יא) קאת וקפוד. שמות עופות הם וכנים בתרגום: וינשוף וערב. שמות מיני עופות: קו. חבל הבנאי: תהו. ענין שממה: ואבני. אבן העופרת של

חזון ישעיהו

באור הענין

עמם, כי שאר עכו"ם ומלכיהם גבוריהם ושלטוניהם יתחברו אל אדום וילדו עם מפלתם, ורותה ארצם, ידוע כי הארץ השמנה מחלב לא יבלע בה דם, אבל תחלה תרוה מדם ואח"ז ידושן עפרה שלמעלה מחלב, (והמשל תחלה יהרוג אדום שזה הדם חרב לה' מלאה דם, ואח"כ יכבוש בצרה שהוא משל החלב הדשנה מחלב): (ח) כי יום נקמה, ה' יעשה כ"ז בעבור שני דברים. א] בעבור כי יום נקם לה' על כבוד עצמו שכופרים בו ועובדים אלילים, וזה יהיה בבצרה. ב] כי הוא שנת שלומים לריב ריב ציון שהחריבוהו, וזה יעשה באדום: (ט) ונהפכו, מצייר חורבנם, הנחלים יתהפכו לזפת, והעפר שלמעלה יהפך לגפרית שהוא מתלהב בקל, וגם הארץ בפנים תהיה זפת בוער: (י) לילה ויומם לא תכבה, המוקד העשוי לבשל אוכל יכבוהו בלילה, והעשוי להאיר יכבוהו ביום, אבל מוקד זה לא יכבה לא לילה ולא יומם, כי תכלית המוקד יהיה לבעבור שלעולם יעלה עשנה, ואל תחשוב כי יקום דור שיבנו, אומר כי התחרב מדור לדור, ויותר מזה שלא ימצא לעולם איש עבר בה אף דרך עראי, ועל לב מי יעלה לבנותה, אחר שאין עובר שם לנצח: (יא) וירשוה קאת וקיפוד, שהם עופות מדבריים להם יהיה ירושת נחלה, והינשוף והעורב שמצויים גם בישוב הם לא ירשוה רק ישכנו בה לפעמים דרך עראי, כי שם לא ישכנו בקביעות רק מדבריים, ונטה עליה, מצייר כי הבונים האלה מיסדי המדינה שהם הקאת והקפוד, הקו שיטו עליה למדוד ארך ורחב הבנין יהיה התהו, והאבנים שבו יבנו הבנין

באור המלות

והעפר עליה, כמו שהוא בכ"מ שידבר בבחינת הארץ עצמה (ע"ל כ"ו ה'), וכן אם יזקן בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו (איוב י"ד), כי מדם תרוה תחלה, ויבלע בעומק הארץ, והחלב אינו נבלע בעומק: (ט) נחליה לזפת. והיתה ארצה לזפת, יש שני מיני זפת, א] זפת נקפא, והוא זפת הכר, והוא שחור מוצק ונקפא, ובהיותו מוקשה נקרא (יודען פעך), וע"ז והיתה ארצה לזפת בוערה, ב] זפת זב ונגר וימצא ממינו ג"כ הצף על פני המים מראהו שחור ומתדבק אשר ימשחו בו צירי העגלות והמכבים, ועז"א ונהפכו נחליה לזפת. והגפרית הוא המתלהב בקל (שוועפעל) ויתפרך לעפר, מצייר כי העפר למעלה יהיה מגפרית המתלהב כהרף עין בהריחו אש, והוא יבעיר כל הארץ והנחלים שיהיה מזפת: (י) מדור לדור לנצח נצחים. באתרי כבר (למעלה י"ג כ') כי על הזמן המתדבק יאמר לעולם, ועל הזמן המתפרק יאמר לדור ודור. שיבנו המדינה זה לא יצוייר רק בהתחדש איזה דור ישתתפו בבנינו אמר מדור לדור. אבל שיעבור שם איש אחד אינו נתלה בדור מיוחד, רק במקרה אשר יקרה בזמן הנמשך, אמר לנצח: (יא) קו תהו ואבני בהו. באתרי בפי' בראשית (א' ב') כי התהו מציין הסדר היופי והסדר והתואר בשטחו החיצוני, והבהו מציין הסדר זה בהרכבתו הפנימי, הבנין שחלקיו שמהם הורכב רעועים רפוים והלשי' הוא בהו, הבנין אשר הוא נלמות ולא סדרים בשטחו החיצון ותוארו הוא תהו, והקו מודד הארך והרוחב והשיווי החיצוני, ונגדו תהו, והאבנים מיסדות חזקתו הפנימי וכנגדם בהו:

תֹהוּ וְאַבְנֵי־בֹהוּ׃ יב חֹרֶיהָ וְאֵין־שָׁם מְלוּכָה יִקְרָאוּ וְכָל־שָׂרֶיהָ
יִהְיוּ אָפֶס׃ יג וְעָלְתָה אַרְמְנֹתֶיהָ סִירִים קִמּוֹשׂ וָחוֹחַ בְּמִבְצָרֶיהָ
וְהָיְתָה נְוֵה תַנִּים חָצִיר לִבְנוֹת יַעֲנָה׃ יד וּפָגְשׁוּ צִיִּים אֶת־אִיִּים
וְשָׂעִיר עַל־רֵעֵהוּ יִקְרָא אַךְ־שָׁם הִרְגִּיעָה לִּילִית וּמָצְאָה לָהּ מָנוֹחַ׃
טו שָׁמָּה קִנְּנָה קִפּוֹז וַתְּמַלֵּט וּבָקְעָה וְדָגְרָה בְצִלָּהּ אַךְ־שָׁם נִקְבְּצוּ

ת"א ובקעה. חולין ק': רפת

רש"י

(יב) חריה ואין שם מלוכה יקראו. שרים שלא עומדים, ואין אחד מהם קורא על עצמו שם שררה ומלוכה: אפס. כלייה: (יג) ועלתה ארמנותיה סירים. כך דרך חורבות לצמוח בהם קוצים וסנאים, והוא קימוש והוא חוח, כולם מיני קוצים הם, כגון אורטיא"ש וכיוצא בהם: נוה תנים, הוא מדבר, שהוא דרך להיות בו תנים שהוא מין חיה רעה: (יד) ופגשו ציים את איים. ויערעון תמון בחתולים, כך ת"י. תמון נמיות מרטריי"ש בלע"ז: ושעיר. שד: הרגיעה. לשון מרגוע: לילית. שם שידה: (טו) קננה. לשון קן לצפור (דברים כ"ב): קפוז. היא קפוד: ותמלט. ותלד ביציה: ובקעה. היא יציאת האפרוחים מן הביצה. וכה"א ביצי צפעוני בקעו (לקמן נ"ט): ודגרה. היא קריאה שהעוף קורא בגרונו להמשיך אפרוחים אחריו, וכן קורא דגר

מצודת ציון

הבנאי: בהו. ענין ריקות: (יב) חריה. ענין שררה כמו והריבה את החורים (נחמיה ה'): אפס. ענין העדר וכליון: (יג) סירים קמוש וחוח. שמות מיני קוצים: נוה. מדור: תנים. מין נחשים: חציר. כמו חצר וכן ישיש ויהם (דה"ב כ"ו): לבנות יענה. שם עוף מדברי בת היענה: (יד) ופגשו. ענין פגיעה: ציים איים. שמות חיות קטנות: ושעיר. כן נקרא השד כי נראה כשעיר למי שמאמין בו וכן ושעירים ירקדו שם (לעיל י"ג): על רעהו. אל רעהו: הרגיעה. מל' מרגוע והשקטה: לילית. היא אם השדים: מנוח. מקום מנוחה: (טו) קננה. ענין מדור כמו קן צפור (דברים כ"ב): קפוז. הוא קפוד שלמעלה: ותמלט. כן נקרא לידת הביצה וכן והמליטה זכר (לק' ס"ו): ודגרה. כן יקרא קריאת העוף להמשיך אחריו אפרוחיו וכן קורא דגר (ירמיה י"ז): דיות. שם מין עוף דיה: אשה רעותה. כן דרך המקרא לומר על דברים כאלו ואף אם אינו בעל חי כמ"ש בכרובים

מצודת דוד

כן ינטה עליה המקום ההוא והאבן להחריבה וזהו ענין מליצה: (יב) חריה. שרים שלא עומדים ואין אחד מהם קורא על עצמו שם מלוכה ומושל: יהיו אפס. יהיו כאין: (יג) ועלתה ארמנתיה. הפלטרין שלה יגדל קוצים מרוב השממון: במבצריה. תעלה בערי המבצר שלה: נוה. מדור לתנים וחצר של תשמיש לבנות יענה כי הם ידורו שמה: (יד) ופגשו. ר"ל שיהיו הרבה מהם עד שיפגשו אלה באלה בדרך מהלכם: ושעיר. השד יקרא שמה אל רעהו כי שמה יספר זה עם זה כי דרכם להיות במקום שממה: אך שם. רק שמה תמצא הלילית מקום מרגוע וישיבת מנוח כי לא ימצא שם מי מבני אדם לטורדה ולגרשה: (טו) קננה קפוז. שמה תעשה לעצמה קן ומקום מדור ושמה תטיל ביצים ותבקעם להוציא האפרוחים ושמה תקרא בקול להמשיך האפרוחים אליה להסתירם בצלה כדרך העופות: אך שם. ר"ל לא מצאו מקום הגון לקנן כמו שמה: אשה רעותה. ר"ל אחת עם

חזון ישעיהו

באור המלות

(יב) חריה שריה. חורים הם החפשים ומיוחסים מצד מולדתם ומשפחתם, זרע המלוכה והפרתמים, הגם שאינם שרים ומושלים, ומאלה יבחרו המלך לרוב, אשריך ארץ שמלכך בן חורים, פי' מגזע מלוכה, והשרים נקראים ע"י שהם מושלים, ובמה שם מצטרף ואם אין עם אין שר: (יג) הרגיעה, מנוח. כבארתים למעלה (כ"ח י"ב):

באור הענין

יהיה הבהו, התהו והבהו הם יהיו מדה ואבני גזית לבנין הזה: (יב) חריה, החורים הם היוצאים מגזע המלוכה שמהם יבחרו מלך (כמ"ש אשריך ארץ שמלכך בן חורים, היינו בן פרתמים מגזע מלכות), אומר ההרים יעמדו שם, אבל בין העם היושבים שם עתה במדינה, שהם הקאת והקפוד לא ימצא מהם מי שמלוכה יקראו, שיבקשו להקים עליהם מלך, והשרים יהיו אפס אחר שלא ימצאו שם על מי ישתררו, כי החורים הוא שם בלתי מצטרף, שנקראו כן ע"ש חפשיותם וגדולתם העצמי ואף שלא ימצאו פה מכבדים אינם אפס בעצמם, אבל השררה שהיא רק שם מצטרף, אם אין עם אין שר: (יג) ועלתה, הנה בעת שלום ידורו בארמון, ובעת מלחמה במבצר, אבל עתה בין הארמונות בין המבצרים יהיו מלאים קוצים, והיתה נוה תנים הנוה הוא מקום רבץ צאן, אבל העשבים שיגדלו שם שהם הקוצים יעשו לנוה של תנים, החציר הגדל שם יהיה לבנות יענה, כי הם אוכלים אף שברי זכוכית וגחלת וכן תאכל הדרדרים שם: (יד) ופגשו ציים, הם חיות הבאים ממרחק עם הציות, יפגשו שם עם איים שהם ג"כ ממרחק מאיי הים, כעיר רוכלת העמים שיפגשו שם אנשים מארץ מרחק וימצאו שם בני מדינתם. ושעיר שדים שוכני המדבר יקראו שם על רעיהם, אך שם הרגיעה לילית עוף הבוכה ומקונן כל הלילה, ממליץ כי העוף הזה שנראה שביתוב אין לו מנוחה כי לכן יזעק מרה בכל לילה, אבל שם ירגיע מנוחת הנפש וגם ימצא מנוח לגופו, ולא יבכה עוד: (טו) שמה קננה קפוז, הוא העוף הנקרא (פאראדיזפאגעל) היפה מאד בצבע נוצותיו והיו מהבילים עליו מקדם כי אין לו רגלים ולא יקנן

על

דַּיּוֹת אִשָּׁה רְעוּתָהּ׃ טז דִּרְשׁוּ מֵעַל־סֵפֶר יְהוָה וּקְרָאוּ אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נֶעְדָּרָה אִשָּׁה רְעוּתָהּ לֹא פָקָדוּ כִּי־פִי הוּא צִוָּה וְרוּחוֹ הוּא קִבְּצָן׃ יז וְהוּא־הִפִּיל לָהֶן גּוֹרָל וְיָדוֹ חִלְּקַתָּה לָהֶם בַּקָּו עַד־עוֹלָם יִירָשׁוּהָ לְדוֹר וָדוֹר יִשְׁכְּנוּ־בָהּ׃

לה א יְשֻׂשׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה וְתָגֵל עֲרָבָה וְתִפְרַח כַּחֲבַצָּלֶת׃

רש"י

(ירמיה י"ז), גלוניי"א בלעז: דיות. וולטויר"ש בלע"ז: אשה רעותה. כמו אל רעותה: (טז) דרשו מעל ספר ה'. קראו מעל ספר בראשית, כשהביא המבול גזר שיתקבלו כל הבריות להסגר בתבה זכר ונקבה: אחת מהנה לא נעדרה. מלבא. על אחת כמה וכמה כשיגזור עליהם זאת להקבץ לשתות דם ולאכול בשר וחלב: לא פקדו. לא חסרו, כמו (במדבר ל"א) לא נפקד ממנו איש: כי פי הוא צוה. שיבואו, ורוחו של פי הוא קבצן, רוחו, מוסב על פי, כמו (תהלים ל"ג) וברוח פיו כל צבאם, אף כאן רוחו של פי הוא קבצן: (יז) והוא הפיל להן. עכשיו הנביא אומר על הקב"ה והוא הפיל להם לאותן החיות והעופות גורל, שיעלו אלו לחלקם:

לה (א) יששום. כמו ישושו מהן: מדבר וציה. ירושלים הקרויה ציה. וציון הקרויה מדבר, הן

מצודת דוד

מכלתה: (טז) דרשו מעל ספר ה'. דרשו בספר ויקרא בפ' שמיני וקראו החיות והעופות הנזכרים שמה ודעו אשר אחת מהנה לא תהיה נחסרה מלהיות שמה: אשה. אחת מהנה לא תחסר את חברתה כי כולן תהיינה שמה: כי פי. אמר בשם ה' הנה פי הוא צוה שיבואו ורוח של פי הוא קבצן והוא הדבור היוצא בנפחת רוח והוא כפל ענין במ"ש: (יז) והוא הפיל. ר"ל נתנה להלקה כאלו נפל להן בגורל: חלקתה. בידו הוא לקח להם בקו. המדה והוא ענין מליצה:

לה (א) יששום מדבר וציה: א"י שהיא עתה כמדבר וציה ישישו בה אז: ותגל ערבה. א"י שהיא עתה כערבה

מצודת ציון

איש אל אחיו (שמות כ"ה): (טז) נעדרה. ענין חסרון כמו איש לא נעדר (לק' מ'): פקדו. גם הוא ענין חסרון כמו כי יפקד מושבך (ש"א כ'): קבצן. ענין אסיפה: (יז) בקו. הוא חבל המדה:

לה (א) יששום. המ"ם במקום נו"ן הנוספת בפעלים כגון

חזון ישעיהו

באור הענין

על מקום, רק יעיל ביצים ויוציא אפרוחים בהאויר ע"י הזכר שיקנן עליהם ושלא יתראו לבני אדם, וכדומה בעלים הרבה, (ומאמרים אלה באו להם ממיעוט מציאות העוף ההוא המקנן בראשי צוקים גבוהים הרחק מאד מאדם) עפ"ז ימליץ כי העוף הזה אשר מפני התרחקו מבני אדם מהבילים עליו כי שוכן הוא באויר, כן שם קננה קפוז על הארץ כי לא יירא מבני אדם הרחוקים משם, ותמלט הביצים בארץ, ובקעה בשלמה הביצים לא ע"י הזכר, ודגרה את האפרוחים לבדה בצלה, לא בין הארץ והשמים, והיא מליצה להגדיל ציור השממון, אך שם, הדיה היא מכמה מינים גדולים וקטנים, ותקנן בארצות החמים על שיני הסלעים הגבוהים במקום שרגל אדם לא תעבור שם. אומר אך שם נקבצו דיות רק שם לא על שיני הסלעים יעלו אך שם בעמק הארץ, וגם שם יקבצו אשה את רעותה עד שימצאו שם כל המינים: (טז) דרשו מעל ספר ה' משל, כמו שמורגל שראשי הצבא כותבים להם על ספר שמות אנשי החיל, ובעת שמתקבצים ורוצים לדעת אם לא נפקד מהם איש, קוראים את שמותם מתוך הספר ויודעים מי הנפקד, וכן ה' שר הצבא הזאת, של החיות והעופות האלה, אשר כתב שמות אנשי החיל האלה על ספר, דרשו נא מעל ספר ה' וקראו לאיש ואיש בשמו, ותראו כי אחת מהנה לא נעדרה, ולא תחשוב שהזמינו אחד לחברו שיבא, עז"א אשה את רעותה לא פקדו וצוו שיבואו, כי פי ה' הוא צוה שיבואו לפה, ורוחו של פיו הרוח היוצא מן הפה בעת הדבור, הרוח הזה כבר קבצם, עד שלא הוצרך לדבור מיוחד בעבור הקיבוץ הזה, כי רוח גרר אותם בכנפיהם ויקבצם אל המקום אשר צוה ה': (יז) והוא, ה' הפיל לכל אחד חלקו עפ"י גורל עד שכ"א י"ל שם אחוזת נחלה. וגם חלק להם בקו את גבולו כמחלק הארץ למחלקות בסימניו ומצריו, עד עולם יירשוה שיהיה שלהם לעולם, ולא תחשוב כי הגם שיהיה שלהם לא ישכנו שם. כאיש שיש לו נחלה במדינה זו, והוא שוכן בארץ אחרת, כי לדור ודור ישכנו בה:

לה (א) יששום, יש הבדל בין מדבר וציה וערבה, המדבר אינו ראוי לזריעה מצד עצמו, והציה אינו

באור המלות

(טז) פי ורוחו. רוח של פי, וע"ל (י"א ד'): (יז) גורל, וחלק בקו. הם שני ענינים, הגורל כללי עפ"י הגורל, והחלוקה בקו, פרטי ועפ"י המדה, ויצא הגורל למטה יוסף, ויצא הגבול, ועלה הגבול, ונסב הגבול, (יהושע ט"ז): עד עולם יירשוה, לדור ודור ישכנו בה, ירושה אין לה הפסק וקשורה עם הזמן המתדבק, אמר עד עולם. והשכונה מופסקת בכל דור מן הדורות החולפים וממירים שכונתם בה, דור הולך ודור בא, אמר לדור ודור, כפי הכונה שהנחתי למעלה (י"ג כ'):

(א) יששום ותגל. ששון, גדרו הסימנים החיצונים שיפעם להורות השמחה וזו"ע כמו משוש כנור, משוש תופים, שמן ששון. והפוכו הסימנים שיעשו לסימן אבל שמן ששון תחת

ב פָּרֹחַ תִּפְרַח וְתָגֵל אַף גִּילַת וְרַנֵּן כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן נִתַּן־לָהּ הֲדַר הַכַּרְמֶל וְהַשָּׁרוֹן הֵמָּה יִרְאוּ כְבוֹד־יְהוָה הֲדַר אֱלֹהֵינוּ׃ ג חַזְּקוּ

ת"א פרח תפרח. יומא כ"א וע"ע:

רש"י

ישושו על מפלתם של גבורי אדום ובצרה: ותגל ערבה. ערבתה של ירושלים, (ישמום ישישו עליהם) כמו (ירמיה י') בני יצאוני, ופתרונו יצאו ממני. וכן בשלם הבשר (מלכים א' י"ט), בשל להם הבשר: (ב) ורנן. כמו ולרנן: הלבנון. בית המקדש: הדר. כבודו לציון: (ג) חזקו

מצודת ציון

ששון ושמחון: וציה. מקום שממון: ערבה. ענינו כמו מדבר: כחבצלת. הוא שושן וכן חבצלת השרון (ש"ה ב'): (ב) כבוד. ר"ל פאר: הלבנון. שם יער בא"י: הדר. ענין יופי: הכרמל. כן נקרא מקום שדות וכרמים: והשרון. הוא מקום מרעה שמן: (ג) רפות. מל' רפיון: כשלות.

מצודת דוד

תגל אז וכפל מדבר כמ"ש: ותפרח. תעלה פרחים כחבצלת: (ב) אף גילת ורנן. ר"ל תגיל גילה אחר גילה: כבוד הלבנון. הפאר והכבוד שיש בלבנון יהיה ניתן לה מה' וגם יותן לה הדר הכרמל והשרון ר"ל תהיה ממולא בכל טוב: המה. יושבי הארץ ההיא יראו כבוד ה': (ג) חזקו. הוא

חזון ישעיהו

באור המלות

אבל (לק' ס"ג), ולפעמים יש ששון בלא שמחה, הלובש בגדי יו"ט ולפניו תוף וכנור, ונפשו עליו תאבל. ויש שמחה וגיל בלא ששון, הלובש בגדי אבל ויגיל וישמח בלבבו, לכן אמר ישיש עליך בשמחה (צפניה ג' י"ז). ויגילו בשמחה (תהלות ס"ח ד'). וגיל גדרו ביחוד שמחת הלב על בשורה טובה פתאומית, כי בזה הבדלו מן שמחה שבא על שמחה תמידיית רגיליית, כנ"ל (ע"ז י') ועי' לקמן (ס"א י'. ס"ה י"ח י"ט. ס"ו י') מש"ש. ויששום ישישו מהם, כמו בשלם הבשר בשל להם: מדבר ציה וערבה. הציה יבשה מסבת החום הבוער שם, ציה גם חום יגזלו (איוב כ"ד י"ט). והמדבר והערבה מובדלים במה שהמדבר שמם מצד עצמו, אבל הערבה היא שוממה מצד שגדלים שם קוצים ודרדרים ושיחים פראיים, כמ"ש וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה', (לק' נ"א ג') כי הערבה הוא הגן המדברי. ועיין לקמן (מ"ס ו', מ"א י"ט) מש"ש: (ב) גילת. תי"ו תמורת ה' כמו כשמחת בקציר: כבוד, הדר. הכבוד מצד המעלה, וההדר מצד היופי והנאה. וכבוד והדר תעטרהו (תהלות ח') כבוד ע"י צלמו הפנימי, והדר ע"י הגויה כמהוגה אלהית מתוארת, או בהפך (עפ"י ההקדמה שבארתי בפי' שם). ואצל ה', הכבוד הוא מצד הבריאה המיוסדת על אדני הנצחיות, והדר ע"י הנסים והמופתים שהם רק למראה עינינו, כי באמת הנהגת הטבע המתמדת המסודרת על חקים נצחיים כי לים לתי משתנים, הם פלאי הפלאות נגד הנס אשר הוא שינוי הסדר, בלתי נצחי, בלתי כולל, בלתי נתון תחת חק קבוע, אבל יתהדר בם לעינינו אשר עיני בשר לנו. ולו, בעבור כי יאתה אשר נסיו ואותותיו ופלאותיו מתמידים לו יאתה הכבוד. והבדל בין ה' ובין אלהינו. מבואר בהכל' שיסדתי למעלה (א' ד') בין ה' וקדוש או אלהי או אביר ישראל, אשר שמרתיו בכל התנ"ך, לא נטיתי ממנו: (ג) חזקו אמצו. הבדלתים (כ"ח ב'), אמץ הוא התמדת החוזק בלי השתנות. וחוזק די לידים רפות שהוא רפיון בהירי. ואימוץ צריך לברכים כושלות ע"י כבות מכחון,

באור הענין

ראוי לזריעה מצד חום השמש הבוער שם מלמעלה, והערבה היא ראוי מצד עצמו, אבל נצמח מסבת קוצים ודרדרים ומינים פראים הפורחים שם, ויש הבדל בין שמחה ששון גיל, הששון הוא הפעולות החיצונות שיעשה להראות השמחה, כמו תוף וכנור ומחול וכדומה, והשמחה והגיל הם נפשיים, לבד שהשמחה היא השמחה התמידיית הרצופה, והגיל הוא על דבר שנתחדש כמו מציאה או בשורה טובה, עפ"ז אומר ארץ העמים שאינה ראויה אל חול הגאולות והשמחה הנפשיית ישישו מהם ע"י מפלת אדום שמחה חיצונית לבד, וקראה מדבר וציה שאינה ראויה נאור. הם מצד עצמה כמדבר, ואם מצד שרשה בשמים ממעל, אינה ראויה גם כן כציה, אבל הערבה שהיא א"י שהיא ראויה אל האור האלהי מצד עצמה ומצד שרשה העליון, רק שגדלו בה קוצים ודרדרים, שהם המעשים הרעים אשר בהם עמאום, היא תגל גילה חדשה פנימית, כי נגד שהיתה ערבה מלאה קוצים עתה תפרח כחבצלת: (ב) פרח תפרח, ר"ל הגם שהגיל לא יצוייר רק בפעם הראשון שהתבשר בשורה חדשה, הא תפרח תמיד מחדש בתמידות, ועי"כ יהיה לה גילה תמיד ע"י הנסים שיתחדשו בה תמיד, אף גילת ורנן ר"ל כי כל השמחות הם מעורבים באנחה וסופם דאגה בסור השמחה, אבל היא תגל תמיד בלי הפסק, וגם רנן משמחת לבב. וזה יהיה בעבור כי כבוד הלבנון נתן לה, ר"ל הלבנון הוא מכובד במה שהוא מלא ארזים גבוהים ואדירים, אבל אינו מהודר לנוי, לעומת זה הכרמל והשרון הם מהודרים בנוי ויופי, אבל אינם מכובדים כי פרחיהם יציצו וימלו כציץ השדה, והם יהיה להם בין הכבוד ע"י הגבורה כהלבנון, בין ההדר ע"י העושר ויתר מעלות ככרמל והשרון, וחוץ מזה, המה יראו כבוד ה', שם ה' נקרא בו מצד שהוא בורא העולם ומצד ההנהגה הכללית וזה כבודו, ובזה יראו כבוד ה', במה שינהג אותם הנהגה השגחיית בלמעלית הטבע. ושם אלהינו הכינוי מורה הקשר שי"ל עם ישראל ע"י הנסים והאותות והמופתים שעושה לצרכם ומצד זה הוא מתפאר ומתהדר, ומצד הנהגה זו יראו הדר אלהינו: (ג) חזקו, אתם הנביאים חזקו את העם המתיאשים מן הגאולה, והנה היאוש יהיה בשלשה פנים. א] שנרפו הידים ואינו עושה שום דבר מצד היאוש, עז"א חזקו ידים רפות. ב] שהגם שהוא מהיר במלאכת ה' ועבודתו, אבל נכשלו ברכיו מרוב הצרות והעבודה עד שנגף ונפל מצד מעלותו, עז"א

יָדַיִם רָפוֹת וּבִרְכַּיִם כֹּשְׁלוֹת אַמֵּצוּ׃ ד אִמְרוּ לְנִמְהֲרֵי־לֵב חִזְקוּ אַל־תִּירָאוּ הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם נָקָם יָבוֹא גְּמוּל אֱלֹהִים הוּא יָבוֹא וְיֹשַׁעֲכֶם׃ ה אָז תִּפָּקַחְנָה עֵינֵי עִוְרִים וְאָזְנֵי חֵרְשִׁים תִּפָּתַחְנָה׃ ו אָז יְדַלֵּג כָּאַיָּל פִּסֵּחַ וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם כִּי־נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מַיִם

ת"א אז ידלג. סנהדרין צ"א:

רש"י

ידים רפות. כל הנביאים מבשרי ישועה נחמו את ישראל וחזקו את ידיכם הרפות, חזקו לשון משקל כבד, ופתרונו חזקו את אחרים, ואם היה בא לומר חזקו אתם שידכם רפות, היה לינקד חזקו ואמצו. כמו (דה"ב ל"ב), עכשיו שאומר להם לחזק ולאמץ אחרים, נקוד חַזקו אַמצו: (ד) חזקו אל תיראו. זה נקוד חזקו לשון קל, חזקו אתם מאליכם, כמו שיאמר ליחיד חזק ואמץ (יהושע א'), ולא יאמר חַזֵק: לנמהרי לב. שממהרין את הגאולה ומצירין על איחורה: נקם יבוא. כמו בנקם יבוא: גמול אלהים. על הרשעים, הוא יבוא ואתכם יושיע: (ה) עיני עורים. אותם שהיו עד הנה כעורים מהכיר את מוראי עליהם: ואזני חרשים. שלא היו שומעים לקול נביאים עד ועת תפקחנה ותפתחנה, כי אתן להם רוח נכון לירא אותי, ועל ישראל הוא אומר, שקראם עורים וחרשים, כענין שנאמר (לקמן מ"ב) החרשים שמעו וגו': (ו) אז ידלג כאיל פסח וגו'. ישראל שהם עכשיו פסחים ואלמים, מצינו שקורא פסחים חלשים. כמו שנאמר פסחים בזזו בז (לעיל ל"ג): ותרן. בישועתי: לשון אלם. לשונם של ישראל שהיו בין אויביהם אלמים, שומעים חרפתם ואינם משיבים: כי נבקעו במדבר מים. כי תשמחם ישועתי, ויפרחו כמדבר ציה הצמאה למים, ומעינות נבקעים בתוכה, כלומר כי יצמח ישע לנדכאים:

מצודת דוד

מאמר ה' אל הנביאים חזקו ידים הרפות ר"ל בשרו הגאולה למי שידיו רפות ומתייאש מן הגאולה: וברכים. את מי שברכיו כורעות ומטות לנפול אמצו וחזקו והוא כפל ענין במ"ש: (ד) לנמהרי לב. נאלה בלבם מאחור מהירות הגאולה ומצטערים על איחורה אמור להם חזקו לבבכם ואל תיראו לחשוב פן לא תבוא עוד: הנה. באמת אלהיכם יבוא לנקום נקמת עמו ולשלם גמול הראוי לאלהים לפי מדת המשפט ואז יבוא הוא ויושיעכם: (ה) אז וגו'. ר"ל ישראל שהיו בין האומות כעורים וחרשים רואים עלבונם ושומעים חרפתם ועושים עצמם כאלו לא יראו ולא ישמעו הנה אז יראו וישמעו: (ו) אז ידלג. ישראל שהיו תשושי כח כחגרים ידלגו אז כמו איל: ותרן. וישראל שהיו כאלם לא יפתח פיו ימלא לשונם רנה: כי נבקעו. במקום שלא היה מים יבקעו מעינות מים וכן ונחלים בערבה ור"ל ימצא ישע רב

מצודת ציון

רפות. ענין חלשות ומטות לפול: אמצו. ענין חוזק: (ד) לנמהרי. ענ' מהירות: (ה) תפקחנה. תפתחנה כמו אפקח את עינו (זכריה י"ב): (ו) ידלג. ענין קפילה כמו מדלג על ההרים

חזון ישעיהו

באור הענין

ברכים כשלות אמצו. ג] אותם שמתאמצים בעבודת ה' ולא רפו ידים, וגם לא כשלו בגלות רק היה להם שטה, אבל יען שרואים שעברו עדן ועדנים ולא נתקיימו דברי הנביאי' הם ממהרים להכזיב את דברי הנבואה, על זה אמרו. (ד) אמרו לנמהרי לב, הדוחקים את השעה, שיתחזקו ואל ייראו, כי הנה אלהיכם נקם יבוא. כי בבואו אז יבא גם בדרך נקמה נגד העכו"ם, ולכן יתאחר בהכרח עד יתמלא סאתם, ואחר שנית כי גמול אלהים הוא יבוא וישעכם התשועה שלכם לא תהיה רק ע"י הגמול שתקבלו על מעשיכם, הגמול הזה של מעשיכם הוא יושיעכם, וכל עוד שאינכם ראוים, לכן אחרו פעמי התשועה: (ה) אז, ר"ל כי האושר מושג ע"י שכל דבור מעשה. נגד השכל והעיון להשיג האמתיות בדעות ובאמונות אומר אז תפקחנה, כי האמתיות יוכרו, או ע"י ההשגה בנבראים ובנפלאות אשר הוא רואה בעיניו, או באמצעות הקבלה שמקבל מן הנביאים או מאבותיו', כמ"ש כן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין, לעומת זה אמר כי אז עיני עורים תפקחנה להביט אל פועל ה', ואזני חרשים תפתחנה לשמוע אל דברי הנביאים. ונגד המעשה אומר. (ו) אז ידלג באיל פסח, לעבודת ה' ועשות מצותיו. ונגד הדבור אומר ותרון לשון אלם, לשיר את שיר ה', כי נבקעו במדבר ששם אין המים מצויים, עתה נבקעו שם מעינות, ובערבה שאין מצויים שם נחלים (הגם שמים יהיה שם ע"י מעינות) נבקעו שם נחלים. ור"ל כי מפני שלשה דברים א"א ללכת במדבר, א] מחסרון המים, ב] מחסרון הדרך הכבושה. ג] מפני היות רעות, עפ"ז אומר כי אחר שפדויי ה' ישובו דרך המדבר לציון, יסתלקו מן המדבר שלשה חסרונותיו, נגד חסרון המים, כי נבקעו במדבר מים:

באור המלות

וכן באיוב (ד' ג' ד'): (ד) נקם יבא. גמול יבא, מצייר הנקם והגמול כעצמיים מופשטים וכם השולחים הבאים ושיעורו אמרו להם הנה אלהיכם, ועמו יבא נקם וגמול: (ה) תפקחנה. פקח רק הסרת המסוה והמכסה, וזה הבדלם מן פתח, וכן ונפקחו עיניכם (בראשית ג') לא עורים היו (מורה ח"א מ"ח): (ו) במדבר, בערבה. עיין פסוק א':

וּנְחָלִים בָּעֲרָבָה׃ ז וְהָיָה הַשָּׁרָב לַאֲגַם וְצִמָּאוֹן לְמַבּוּעֵי מָיִם בִּנְוֵה תַנִּים רִבְצָהּ חָצִיר לְקָנֶה וָגֹמֶא׃ ח וְהָיָה־שָׁם מַסְלוּל וָדֶרֶךְ וְדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ יִקָּרֵא לָהּ לֹא־יַעַבְרֶנּוּ טָמֵא וְהוּא־לָמוֹ הֹלֵךְ דֶּרֶךְ וֶאֱוִילִים לֹא יִתְעוּ׃ ט לֹא־יִהְיֶה שָׁם אַרְיֵה וּפְרִיץ חַיּוֹת בַּל־יַעֲלֶנָּה לֹא תִמָּצֵא שָׁם וְהָלְכוּ גְּאוּלִים׃ י וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן

ת"א ופדויי ה'. ברכות נ"ה שבת פ"ח סנהדרין ק"י עמ"ש

רש"י

(ז) והיה השרב. לאגם. התאב לישועה יהא נושע, והגביה דבר בל' משל: בנוה תנים רבצה וגו'. מקום שהיה מדבר ציה שהוא נוה מרבץ תנים, יהיה לח, מקום חציר הנעשה לקנה וגומא, ואין דרך קנה וגומא גדלים אלא במקום מים כענין שנאמר היגאה גומא בלי בצה (איוב ח'): רבצה. שם דבר הוא, כמו מרבץ, שהרי אינו מפיק ה"א: (ח) והיה שם מסלול. לעוברים ושבים: לא יעברנו. לאותו דרך שום טמא. כלומר לא יהי' עוד לאומות עו"ג: והוא למו. והוא הדרך של אותן עורים וחרשים ופסחים ואלמים הנזכרים למעלה. יהיה הילוך אותו דרך, ואפי' הם אוילים לא יתעו, כי אישירנו לפניהם: (ט) ופריץ חיות. חזיר מיער (תהלים פ'), אין לך פריץ בחיות כחזיר הבר, וגם אריה מסובכו (ירמיה

מצודת ציון

(ש"ס ב'): פסח. הגר: ותרן. מל' רנה: (ז) השרב. ענין יובשת החום כמו ולא יכם שרב ושמש (יש' מ"ט): לאגם. מקוה קבוץ המים: וצמאון. ר"ל מקום יובש: למבועי. ענין מעין ומקור וכן ותשבר כד על המבוע (קהלת י"ב): בנוה. במדור: תנים. מין נחש: רבצה. ענין השכיבה לנוח: חציר. דשא: לקנה וגמא. שם מיני צמחים: (ח) מסלול. מל' מסילה ודרך כבושה: למו. להם: יתעו. מל' תועה: (ט) ופריץ. ענין עזות והתחזקות: (י) ישיגו.

מצודת דוד

להנדכאים: (ז) והיה השרב. מקום היובש מרוב החום יהפך להיות אגם מים ומקום הצמאון יהפך להיות שמה מבועי מים ר"ל השפלות תהפך לממשלה רב: בנוה. במדור שהי' מרבץ לתנים תשוב להיות רטוב וילמח שמה דשא להיות קנה וגומא שאינם גדלים אלא במקום רטוב מאד: (ח) והיה שם מסלול. במקומות השוממות יהיה מסלה ודרך כבושה ויקרא בשם דרך הקדש: טמא. אחד מעכו"ם: והוא למו. הדרך הזה יהיה מיוחד להם לישראל: הלך דרך. בין הרגיל ללכת בדרך בין האוילים בענין הכרת הדרך על כי לא הורגלו ללכת בדרך: לא יתעו. לא יהיו טועים בזה הדרך כי יהיה דרך כבושה: (ט) לא יהיה שם. בזה הדרך לא יבוא אריה ואפילו הפריץ שבחיות הפורץ גדר החיות ללכת במקום לרבים הנה לא יעלה בדרך הזה ולא תמצא שמה: והלכו גאולים. ולכן ילכו שם ישראל הנגאלים מן האומות מבלי אימה ופחד: (י) ופדויי ה'. ישראל אשר יפדם ה' מן

חזון ישעיהו

באור המלות

(ז) השרב. שרפת השמש באויר החם יקרא שרב, ורעהו שמש. לא יכם שרב ושמש. אבל צמאון כולל חסרון מים מכל סבה שיהיה. בנוה תנים רבצה חסר ו', כמו ראובן שמעון. והחציר גדל בלי מים, יאמר שיתהפך החציר לקנה וגומא: (ח) מסלול ודרך. מסלה היא הכבושה ונגבהת בגובה, כמו סולו לרוכב בערבות, ודרך, הוא דרך הרבים ולרוב יהיה אצלו מסלה עשוים מאבנים לשביל יחידים: (ט) גאולים. ופדויי ה'. יש הבדל בין גאל ופדה, כי עם מושג הגאולה נקשר מושג הקורבה שי"ל רשות עליו מצד הקורבה, ע"ד שנקרא הקרוב גואל מטעם זה. ועם

באור הענין

(ז) והיה השרב, גם מקום היובש בטבעו יהיה רטוב ולח, וצמאון ע"י העדר מעינות ומקורות יהיה למבועי מים, בנוה תנים רבצה שתמיד היה שם מקום שמם ויבש יהיה עתה חציר כזה הראוי לקנה וגומא שאין גדלים אלא במקום מים, עתה יאמר כי יסתלק גם חסרון הדרך, כי. (ח) והיה שם מסלול ודרך, דרך הוא דרך הרבים ואצלו יהיה מסלול כבוש גם ליחידים ההולכים בצידי הדרך, ודרך הזה יקרא לה דרך הקדש. אבל בל תטעה כי יהיה כמו עתה שנמצא לישמעאלים ג"כ דרך שהולכים בו ארחות דרך המדבר אל קבר נביאם וקוראים אותו ג"כ דרך הקדש, לכן הוסיף כי לא יעברנו טמא, כי ההולכים ישמרו א"ע מכל טומאה, והוא למו הדרך הזה יהיה מיוחד למו, אל העורים והפסחים שזכר למעלה, שהם גאולי ה'. הולך דרך ר"ל כי עד עתה היו צריכים להולך במדבר שני דברים. א] שילכו ארחות גדולות מאנשים רבים, ולא יחידים. ב] שיקחו עמהם מורה דרך, הבקי בדרך המדבר, אבל אז גם הולך דרך גם ההולך בדרך יחידי, או גם אוילים חבורה ההולכת שכולם אוילים אין יודעים את הדרך מ"מ לא יתעו, כי יהיה דרך ישר מתוקן, ונגד החסרון הג' שהיו שם חיות רעות, אומר. (ט) לא יהיה שם אריה, וגם פריץ חיות גם היה פרוצה לא יעלנה לא יוכל לעלות על הדרך, מצייר כאילו הדרך יהיה מוגבה כ"כ שלא תוכל גם החיה היותר פרוצה לעלות עליו מרוב גבהו, ומוסיף כי גם הפריץ חיות לא תמצא שם כלל, כי לא תהיה במציאות כלל במדבר ההוא, ואחר שיסתלקו מן המדבר השלשה מעכבים מלכת שמה, אז והלכו גאולים באין מחריד: (י) ופדויי ה', אשר יפדם מכל צרותם ישבון מן גלותם וגם יבאו ציון ברנה, לא כמו בצאתם מגלות בבל שיצאו וגם

באו

בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה׃

לו א וַיְהִי בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ עָלָה סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתְפְּשֵׂם׃ ב וַיִּשְׁלַח

ת"א ששון ושמחה. סוכה פ"ח:

רש"י

ד') הוא נבוכדנצר לא ימצא שם: בל יעלנה. לאותה הדרך, דרך משמש לשון זכר ולשון נקבה, כדכתיב את הדרך (אשר) ילכו בה (שמות י"ח) הרי נקבה, בדרך אחד יצאו אליך (דברים כ"ח) הרי זכר: ולא תמצא. חיה רעה שם: (י) ושמחת עולם. שמחה אשר מעולם שהיתה להם כבר בדרך יציאתן ממצרים וה' הולך לפניהם יומם (שמות י"ג): ונסו. היגון והאנחה מהם:

מצודת דוד

הגלות ושובו לארצם ויבואו לציון ברנה: ושמחת עולם. השמחה שהיה להם מימות עולם תשכון על ראשם: ישיגו. כאלו ירדפו אחריהם וישיגום: ונסו היגון והאנחה ינוסו ויברחו מפניהם ולא עליהם ישובו:

מצודת ציון

ענין הקרוב והדבוק: ונסו. ענין בריחה: יגון. מל' תוגה וצער:

לו (א) הבצורות. החזקות: ויתפשם. כבשם ולכדם: (ב) בחיל. ענין לצבאות עם: כבד. ענין רבוי וכן

חזון ישעיהו

באור הענין

באו לציון ברנה ואנחה וסבלו רעות רבות כנזכר בעזרא ונחמיה. זאת שנית ושמחת עולם על ראשם, שיתראה על ראשם שמחה נצחיית שלא יהיה אחריו תוגה וגלות כלל לא כמו שמחת בית שני שלא היתה שמחת עולם, ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה, הנה בצאתם מבבל לא היה להם ששון ושמחה תיכף רק התחלה הלכו מאתם לאט לאט היגון והאנחה, והם היתה מקים לששון ולשמחה שבאו אחריהם, באופן שתחלה הלכו מאתם היגון והנחה ואח"כ השיגו ששון ושמחה, עד שלא יצדק לאמר שהיגון והנחה נסו כי הנס הוא רק מפני הרודף ושם לא היה להם רודף, אבל בגאולה השלמה, ישיגו ששון ושמחה תחלה פתאום ועי"כ ינוסו יגון ואנחה כנס מפני הששון והשמחה שרודף אותם. והנה הששון הוא בגלוי והשמחה בלב, וכן האנחה בגלוי והיגון בלב, עד שהיגון שבלב ינוס מפני השמחה, האנחה בגלוי תנוס מפני הששון הגלוי:

לו (א) **ויהי**. ספור זה נזכר גם במלכים ובד"ה, במלכים ב' (קאפיטל י"ח) נזכר

באור המלות

מושג הפדיום נקשר הגאלה, שיוצא הדבר להסר ממנו איזה ענין שרצו לעבות בו. עד שהגאולה נשאיית, והפדיום כבוחיית. והבדל זה יתברר עת יאמר גאולי ה' הוא אם יגאלנו מצד קורבתו שהם בניו עמו ונחלתו, ופדויי ה', עת תהיה הפדי' מצד הרחמים והחמלה על העם לבד, בצד הראשון יוסיף נסים ונפלאות כאב בעבור בנו, ובצד השני העקר להסיר הצרה, וע"ז על הנסים מן הדרך במדבר והמים והסרת החיות אמר והלכו גאולים. ועל הסרת הצרות ונכו יגון ואנחה א"כ ופדויי ה' ישובון. ועיין מה שכתבתי בפי' תהלות ס"ט י"ט: (י) ששון ושמחה ישיגו. ההשגה תבא בלשון פועל או בלשון נפעל. בדבר שאין האדם רוצה בו, יהיה האדם מושג מן הדבר, וחרון אפך ישיגם, תשיגהו כמים בלהות (איוב כ"ז), וכן בדבר שאין מתכוין אליו, ובאו עליך הברכות והשיגוך. ופה ר"ל שישיגו הששון ע"י שיתכונו אליו, לא בהסח הדעת. וע"כ הקדים ששון לשמחה כי המתכוין אל השמחה, יכין תחלה סימניה החיצונים המעוררים אותה תוף והליל ודומיהם שהוא הששון ואז תבא השמחה בלב, כמו שהבדלתי בין ששון ושמחה (פסוק א'). אבל בהסרת היגון תוסר תחלה היגון הפנימי ואז גם האדם יסיר האנחה המסובב מן היגון, כי תסיר המסובב בסור הסבה. (כי נודע זאת הי"ל להגביל ששון ואנחה, שמתם

שאחר שעלה סנחריב על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם, שלח חזקיהו אל סנחריב לאמר חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא. וישם מלך אשור על מלך יהודה שלש מאות ככר כסף ושלשים ככרי זהב, וחזקיה נתן לו את הכל, ואז שלח את רבשקה, ומתחיל הספור שנזכר פה מן פסוק ב' והלאה, ובד"ה (ב' ל"ב) נזכר כי בעת בא סנחריב על ערי יהודה הבצורות סתם חזקיהו את המעינות ואת הנחל השוטף בתוך הארץ, ויעש שלח ומגנים לרוב ויקבץ את העם ויחזק את לבם בה' וישם עליהם שרי צבאות, ואז שלח סנחריב את רבשקה ככל הנזכר פה, ולהשוות הספורים האלה, מבואר לדעתי, כי עת בא סנחריב והתחיל לכבוש את ערי יהודה הבצורות, פתח חזקיה בשלום ושלח לו מס אשר שם עליו, ככל המסופר בספר מלכים, וכונתו היה כדי שיהיה לו עת להכין א"ע למלחמה נגדו, ותיכף אחר שנתן המס, התחיל לחזק החומה ולהבא המים העיר ככל המסופר בד"ה, ומתוך כך התעורר סנחריב לבא שנית עליו, ושלח עליו את רבשקה בחיל כבד, הגם שכרת עמו ברית ולקח ממנו מס, כי לדעתו היה חזקיהו המפר ברית, במה שהכין א"ע למלחמה, ובזה נבא אל הבאור: (ב) ויעמד בתעלת הברכה העליונה, אחר שנזכר בד"ה (שם) שחזקיהו סתם את המעינות ובהוכם היו מי הברכה הזאת, כמ"ש ואשר עשה את הברכה ואת התעלה ויבא המים העירה (מ"ב כ' כ') וזה היה למלך אשור כאות עינים לבא עליו שנית למלחמה כנ"ל

לכן

מלך־אשור ׀ את־רבשקה מלכיש ירושלמה אל־המלך חזקיהו בחיל כבד ויעמד בתעלת הברכה העליונה במסלת שדה כובס׃ ג ויצא אליו אליקים בן־חלקיהו אשר על־הבית ושבנא הספר ויואח בן־אסף המזכיר׃ ד ויאמר אליהם רבשקה אמרו־נא אל־חזקיהו כה־אמר המלך הגדול מלך אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת׃ ה אמרתי אך־דבר־שפתים עצה וגבורה למלחמה עתה על־מי בטחת כי מרדת בי׃ ו הנה בטחת על־משענת

ת"א דבר. עקידה נ"ח: הנה בטחת. ברכות כ"ז יבמות נ"ג:

רש"י

לו (ב) **בתעלת**. פוש"ר בלעז (עיין לעיל ז' ג'): הברכה, מקום כינוס מים חפור בקרקע בידי אדם לתת בו דגים, ארוך ורחב: במסלת. דרך כבושה, קמי"ן בלעז: שדה כובס. ת"י חקל מבטח קצריא, שטוחין שם הכובסים את הבגדים: (ג) המזכיר. כותב הזכרונות בספר דברי הימים (דבר אחר המזכיר איזו דין בא לפניו ראשון שיפסקו ראשון): (ה) אמרתי (עד

מצודת ציון

עמך הכבד הזה (מ"א ג'): בתעלת הברכה. הברכ' הוא מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים והתעלה היא החפירה הסמוכה לו ובעת הצורך ממשיכים בה את המים מן הברכה וכן אל קצה תעלת הברכה (לעיל ז'): במסלת. בדרך הכבושה: (ו) משענת. ענין סמיכה: הרצוץ.

מצודת דוד

לו (ב) מלכיש. כי שם היה: ירושלים. אל ירושלים: בתעלת. בתעל' הנמשכת מהברכה העליונה אשר היא במסילה ההולך אל השדה שמכבסי' שם הבגדים ושוטחים שמה מול השמש לנגבם: (ג) על הבית. ממונה על בית המלך: המזכיר. הממונה על ספר הזכרונות: (ד) מה הבטחון. מה בטחונך אשר בטחת בו למרוד בי: (ה) אמרתי. אומר אני הרק בדבר שפתים בעצת יועצים תרצה לעשות מלחמה אבל לא כן הוא כי צריכים אנשים עצה עם גבורה: עתה. הואיל והצורך היא גם אל הגבורה ואיננה בך א"כ על מי בטחת שיתן בך גבורה: (ו) הנה בטחת. הנה בטחונך על

חזון ישעיהו

באור המלות

וגון, מקבילות אשה אל אחותה): (ה) אמרתי, ובמלכים (ב' י"ח) אמרת? ולמ"ש בפי' שניהם אחת, ר"ל אתה אמרת, לאמר, הלא אמרתי אך דבר שפתים לבד, הלא לא נשבעתי. מרדת, המרד לא ידבק רק אם עמד מכבר

באור הענין

(ב) לכן עמדו שלוחיו אצל הברכה הזאת שסתם, כי משם יוכיחו את דבריהם, שחזקיהו הפר ברית, ושם ימצאהו אותו כגנב במחתרת: (ג) **על הבית**, בית המלך. **המזכיר**. מי הבא ראשון במשפט או בקשה לפני המלך: (ד) **מה הבטחון**, אשר אתה חושב למרוד בית: (ה) **אמרתי**, אני רואה את מחשבת לבבך, אתה חושב בלבבך, הלא **אמרתי אך דבר שפתים** מה שנתתי אל מלך אשור מס ושוחד ובקשתי שישוב ממני, הלא זה לא היה ממני כריתת ברית ושבועה, כי רק **דבר שפתים אמרתי לו**, ולבי בל עמי בדבר כי לא רציתי בזה אך להרויח זמן כדי שאכין **עצה וגבורה למלחמה**, ר"ל שע"י מעשיך שאתה מכין עתה עצה וגבורה למלחמה, העצה בתחבולות בהבאת המים העירה, והגבורה מה שהכין שלח ומגנים לרוב, מבואר שמחשבת בלבך שרק דבר שפתים אמרת, ואיך מחויב להיות לי למס עובד, **עתה על מי בטחת** ר"ל כי טרם ששלח לו מס ויכנע תחת ידו, גם אם היה נלחם אתו וכבשו, לא היה מענישו להגלותו בגלות, רק היה משימו למס עובד כמו שיעשו להנכבשים במלחמה, אבל עתה שכבר נתת לי מס וקבלת את מלכותי עליך, אם תלחם נגדי עתה הנך בגדר מורד, כי הפרת בריה ואלה, ואם אכבוש אותך אענישך כדין עבד מורד באדוניו, (כי בעבור זה רצה להגלותם מארצם כמ"ש בפסוק כ"ז) א"כ אשאלך עתה שהסכנה עליך גדולה יותר **כי מרדת בי**, והעונש גדול א"כ **על מי בטחת** שעשית דבר כזה: (ו) **הנה בטחת**, הנה אפשריות הבטחון לא יהיה רק בשני פנים, או בבטחת על

הערות

(ב) במלכים (ב', י"ח י"ד) מבאר פה שחזקיה נתן מס ומנחה, ואז ש"ח את רבשקה, ויפלא מאד, הזה חק מושל ארץ, שאחר שהעלה עליו מס וקבל ממנו, ישוב לשלוח עליו מחנה כבד, ולקראהו מורד? וכל המושלים מרגיזי הארץ אשר שמענו, לא עברו חקי הארצות הכוללים? ובד"ה (ב', ל"ב ב') מבאר אחת זה, כי חזקיהו הכין א"ע אז למלחמה, וזה סותר להנאמר במלכים? למה עמד רבשקה בתעלת הברכה ולמה מספר זאת: (ד'—י"א) מה הבטחון אשר בטח חזקיהו לפי דברי רבשקה והוא לא בטח, אך שלח מס כעבד לאדוניו

לאדוניו

הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה עַל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסָּמֵךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְכָל־הַבֹּטְחִים עָלָיו׃ ז וְכִי־תֹאמַר אֵלַי אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בָּטָחְנוּ הֲלוֹא הוּא אֲשֶׁר הֵסִיר חִזְקִיָּהוּ אֶת־בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלִַם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ הַזֶּה תִּשְׁתַּחֲווּ׃ ח וְעַתָּה הִתְעָרֶב נָא אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶתְּנָה לְךָ אַלְפַּיִם סוּסִים אִם־תּוּכַל לָתֶת לְךָ רֹכְבִים עֲלֵיהֶם׃ ט וְאֵיךְ תָּשִׁיב אֵת פְּנֵי פַחַת אַחַד עַבְדֵי אֲדֹנִי הַקְּטַנִּים וַתִּבְטַח

רש"י

(ה) אך דבר שפתים. הוא בפיו לאמר לא אעבוד למלך אשור, ומשראה שאעלה עליו לצבא יחזור בו, עכשיו הרי עליתי מעתה או יעבדני או צריך הוא לבקש עצה וגבורה למלחמה: עתה. שבא העת אמור נא על מי בטחת למרוד בי: (ו) אשר יסמך איש. על הקנה הרצוץ הנשבר והקרומיות באים בכפו ונוקבין אותה, כן פרעה לבוטחים בו, סופן להיות עוזרן לרעתן: (ז) אשר הסיר חזקיהו את במתיו. ביער את כל בתי עכו"ם ומזבחות ובמות, והזקיק את כל יהודה להשתחות לפני מזבח אחד: (ח) התערב נא. בדבר זה אם תוכל לקיימו, לשון ערבון שקורין גיי"ר בלעז: (ט) ואיך תשיב. אפילו פני פחת אחד שהוא מעבדי אדוני הקטנים, שהקטן בראשי גייסות שלו ממונה על אלפים איש: אחד עבדי. אחד מעבדי

מצודת דוד

מצרים מה הוא כי הלא הוא כמו משענת קנה רצוץ בראשו אשר אם יסמוך איש עליו באים עוד הקרומין והקרומיות בכפו ונוקבין אותה כן עזרת פרעה נהפך עוד לרעה: (ז) הלא הוא. הלא זה הוא אשר הסיר חזקיהו את במותיו אשר היו בכל הארץ ואמר לישראל שרק למזבח העומד בבית המקדש השתחוו ומיעט א"כ בעבודתו ונבאש בעיניו: (ח) התערב נא. עתה התחייב עצמך עם אדוני אם תוכל למלאות הדבר אשר ישאל: אתן לך. נתת מהכשיך: (ט) ואיך תשיב. את פניך נלחם עם פני פחת וגו' הלא אף הקטן שבהם ממונה הוא על אלפים: ותבטח. א"כ בודאי על בטחונך ברכב ובפרשים של מצרים אשר הוא כקנה

מצודת ציון

השבור ומרוסס כמו כרוצצות אביונים (עמוס ד'): (ח) התערב. מל' ערבון ומשכון כי כששנים חלוקים בדבר מה כ"א מחייב עצמו בממון באם לא יהיה כדבריו הדרך הוא שכל אחד נותן ערבון להיות בטוח ומקוים: (ט) פחת. ענין שרים:

חזון ישעיהו

באור הענין

עזרת בשר, או שבטחת על ה', ועל שניהם מתוכח עמו, אם על אדם בטחת בודאי בטחת על מצרים, כמו שבטחו עליו מלכי ישראל (למעלה ל' ול"א). הלא מצרים דומה למשענת של קנה רצוץ, שיש לו שני חסרונות. א] אשר יסמך איש עליו שע"י שנדמה להם שהוא משענת סומכים עליו, ואין סומכים על כח רגליהם רק על המשענת והוא קנה חלוש. ב] שחוץ ממה שהוא קנה חלוש, הוא גם כן רצוץ ושבור, ועי"ז ובא בכפו ונקבה, ומזיק את היד, כן פרעה לכל הבטחים בו, יש בו ג"כ שני החסרונות אלה. א] שסומכים עליו ונרפים מעשות בעצמם איזה דבר להצלתם. ב] שבא לאחרים לקחת מהם מנחה ומס, ואינו מועיל להם רק מזיק: (ז) וכי תאמר, שאתה בוטח על עזר ה' שיושיעכם ע"י זכותכם ולדקתכם, הלא הוא הוא הבל אשר חזקיהו הסיר את במותיו ואסר הבמות בל יהיה מוקטר מוגש לשמו בכ"מ רק במזבח אחד בירושלים, (והוא חשב שחזקיהו עשה זה להועלת עצמו בעבור יצטרכו העם לעלות לירושלים), וזה נגד כבוד ה' שראוי שיגישו לפניו מנחה בכ"מ: (ח) ועתה, ישיב אל שני הטענות שטען, להוציא התולדה מן הקדמותיו שהקדים, אם בטחונך על מצרים, והלא מצרים לא יושיעוך רק מה שיתנו לך רכב ופרשים, וצריך שיהיו לך רוכבים על הרכב, אני אומר לך אם תוכל לתת לך רוכבים על אלפים פרשים, יתן לך אשור אלפים סוסים, ולמה לך סוס ורכב אם אין לך רוכבים, אבל אחר שלא תוכל למצוא בצבאיך אף אלפים רוכבים, אשאלך אפוא. (ט) ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים

באור המלות

תחת פקודתו: (ח) התערב. כמו ענדך ערב את הנער, הכנס עמו בערבון אם תוכל לעשותו. רכבים שיהיו פרשים:

הערות

לאדֹ־כיו ? ומה רצה באריכות הזה הכפול ומשולש ?. מ"ז אמרתי אך דבר שפתים נלאו המפרשים למצוא הדמו, ובמלכים כתוב אמרת ? איפוא עבר רוח ה' עליו ויאמר לו עלה על הארץ להשחיתה ? —

 וכי

לך על־מצרים לרכב ולפרשים׃ י ועתה המבלעדי יהוה עליתי על־הארץ הזאת להשחיתה יהוה אמר אלי עלה אל־הארץ הזאת והשחיתה׃ יא ויאמר אליקים ושבנא ויואח אל־רבשקה דבר־נא אל־עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו ואל־תדבר אלינו יהודית באזני העם אשר על־החומה׃ יב ויאמר רבשקה האל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את־הדברים האלה הלא על־האנשים הישבים על־החמה לאכל את־חראיהם ולשתות את־שיניהם עמכם׃ יג ויעמד רבשקה ויקרא בקול־גדול יהודית

צואתם קרי, מימי רגליהם קרי,
ת"א לאכול. מגילה כ"ה:

רש"י

כמו (ברכות כ"ח) אחד השיחים, אחד הריקים (ש"ב ו'): (י) המבלעדי ה'. שלא מרשותו: ה' אמר אלי. כבר נבאו הנביאים ישא את חיל דמשק ואת שלל שומרון לפני מלך אשור (לעיל ח'), והוא טעה לומר כאשר עשיתי לשומרון וגו' לירושלים (לעיל י'): (יא) כי שומעים אנחנו. מכירים אנחנו אותו לשון: שמעים. אינטנד"ש בלעז: ואל תדבר אלינו יהודית. שכל העם מכירים בלשון יהודית, והם מתפחדים מדבריך, לפי שאמר להם אמרו נא אל חזקיה (סברו) שלא בא להפחיד העם, ורבשקה ישראל מומר היה, כשבורים הם אף שמלית רבו על רבשקה אבל לבו נמשך למשפחתו ויכמרו נחומיו: (יב) האל אדניך,

מצודת ציון / מצודת דוד

(י) המבלעדי. ענינו כמו זולת: (יב) חראיהם. מלשון חור רלון: (י) המבלעדי ה'. וכי מבלי גזרת המקום: ה' אמר. כבר ניבא ישעי' ישא וגו' ואת שלל שומרון (לעיל ח') וטעה לומר שכן יעשה לירושלים: (יא) ארמי. בלשון ארמית:
ונקב ורלה לומר צואה היוצאת מנקב פי הטבעת: שיניהם.
כי שמעים. כי מבינים אנחנו ארמית: יהודית בלשון יהודית: באזני העם. בשניהם כששם שומעים כי שכל מכירים בו וין מהדרך לפרסם דברי המלחמה בפני המון העם: (יב) האל אדניך. וכי רק אל אדוניך ואליך שלחני אדוני לדבר דברי: על האנשים. אל האנשים: לאכול. להזהירם כי יבאו במצור ומצוקת רעבון וצמאון וכרחו לאכול צואה

באור המלות / חזון ישעיהו / באור הענין

(יא) שמעים. מבינים. יהודית, על ששבט יהודה היה עקר שמלכות יהשו השפה העברית על שמו: (יב) על. כמו אל:

הקטנים אשר הקטן שבהם הוא שר אלפים: (י) ועל הלך השני שאתה בוטח בה', גומר דבריו, ועתה אחר שחזקיה הקל בכבוד ה' והסיר את במותיו לכבוד עצמו, ה' אמר אלי עלה אל הארץ הזאת והשחיתה, ר"ל הנה באתי לריב ריבו על שבטל מזבחותיו, וכאילו בפקודת ה' באתי: (יא) ויאמר אליקים, הם חשבו כי תכלית בואם הוא שחזקיהו יניח מלאכתו שהתחיל לבצר החומה ולהכין א"ע למלחמה, וישיב להיות למס עובד ובזה יסור אשור מאתו, וא"כ עקר שליחות רבשקה הוא אל המלך עצמו בשליחים אתו, ולכן אמר דבר נא אל עבדיך ארמית אחר שאנחנו שומעים ומבינים לשון זה, ולמה תדבר אלינו יהודית באזני כל העם הלא הם רק דברים הנוגעים אל המלך לבדו: (יב) ויאמר רבשקה, אז גלה להם רבשקה, כי לא נשלחו אל חזקיהו כלל, כי אחר שחזקיה כבר נתן מס ומרד באדוניו, אין לו תקנה, ובהכרח ענוש יענש ויעבירהו ממלכותו, ואת העם יעביר לגולה, כמו שהיה מנהגו עם העמים שמרדו בו אחרי שהיו תחת ממשלתו, שנענשו בגלות. ובזה דבר אין לו עם חזקיהו רק עם העם, להם שלח השלוחים שלא ישמעו אל חזקיהו, רק יצאו אליו וימסרו שיעשה עמהם כחפץ לבבו, וז"ש האל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה התחשוב כי לך היה אדוני שולח שלוחים, כאילו אין ידו חזקה להכריחך בחרב עד שבא להכניעך בדברים, לא כן הוא, כי עקר שליחותי הוא אל האנשים האלה הישבים על החומה, ר"ל אחר שהעם הזה יושבים על החומה נבא מפני מלך אשור במצור, לאכל עמכם את צאתם מפני הרעב, עליהם חס המלך אשור בל ימותו ברעב, ולהם נשלחתי בינורדו בחזקיהו, ויצאו אל מלך אשור: (יג) ויעמד, לכן קרא בקול גדול ובלשון

הערות

(יא) וכי לא ידעו כי כונתו להפחיד העם, וכי לכן יהודית ידבר?

יהודית

וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ יד כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ אַל־יַשִּׁא לָכֶם חִזְקִיָּהוּ כִּי לֹא־יוּכַל לְהַצִּיל אֶתְכֶם׃ טו וְאַל־יַבְטַח אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַצֵּל יַצִּילֵנוּ יְהוָה לֹא תִנָּתֵן הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ טז אַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי כֹה אָמַר הַמֶּלֶךְ אַשּׁוּר עֲשׂוּ אִתִּי בְרָכָה וּצְאוּ אֵלַי וְאִכְלוּ אִישׁ־גַּפְנוֹ וְאִישׁ תְּאֵנָתוֹ וּשְׁתוּ אִישׁ מֵי־בוֹרוֹ׃ יז עַד־בֹּאִי וְלָקַחְתִּי

ת"א עד באי. סנהדרין צ"ד:

רש"י

תמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח, וכי אל שניכם לבדכם שלחני אדוני הלא אל כולם שלחני, ולכך באתי שכל העם ישמעו וייראו ואל ישיתם חזקיהו למרוד: לאכל את צאתם. אף הם ברעב המצור יאכלו: את חראיהם. רעי היוצא דרך הנקב שלהם, ולשון נאה תקנו סופרים לקרותו צאתם, כך שנו רבותינו מקראות הכתובים לגנאי קורין אותן לשבח, כמו (דברים כ"ח) בעפולים, בטחורים. ישגלנה, ישכבנה (שם), חוריהם, צאתם. שיניהם, מימי רגליהם, שיניהם צואה לחה, שיני דכרכשתא היא האלחולת שקורין סבחי"א בלעז עומדת על ידי שלא שיניס: (יד) ישיא. יטעה: (טז) עשו אתי ברכה. צאו אלי לשלום וברכוני, והביאו אלי תשורת שלום: ברכה. שול"ד בלעז, כמו ויברך יעקב את פרעה (בראשית מ"ז): ואכלו איש גפנו, ואלך מעליכם ושבו בשלום, עד שאמצא ארץ טובה כארצכם ואגלה אתכם שם כן דרכי

מצודת דוד

ולשתות מי רגליהם: עמכם. ר"ל גם הם גם אתם: (טז) עשו אתי ברכה. ר"ל עשו עמי שלום לתת תשורת שלום: ואכלו וגו'. ר"ל לא תהיו עוד הלוחים בתוך העיר מבלי יכולת ללקוט פירות האילנות ולשאוב מי הבורות: (יז) ולקחתי. אקח אתכם משם להוליך אתכם אל ארץ טובה כארצכם כי כן היה דרכו להעביר את האומות שכבש מארצם

מצודת ציון

הוא מי רגלים והוא קרוב מל' שתן: (יד) ישא. ענין הסתה ופתוי כמו הנחש השיאני (בראשית ג'): (טז) ברכה. ענין מנחה ותשורת שלום כמו קח נא את ברכתי (שם ל"ג):

חזון ישעיהו

באור הענין

יהודים שישמעו ושיבינו כל העם, וייחד את דבריו אל העם, לאמר שמעו אל דברי המלך הגדול, לא אל חזקיהו הקטן ודל: (יד) כה אמר המלך, הזכיר להם בקצרה עקרי הדברים שאמר תחלה, שהיה עניינם. א] בל יבטחו על גבורתם. ב] בל יבטחו על ה'. והנה יש הבדל בין נשא ובין הסית, נשא הוא בדבר שיש להמושא פחד מעשות הדבר והמשיא מדבר על לבו שאין לו לפחד, ומסית הוא בדבר שאין שייך בו פחד רק שמסית אותו בטענות וראיות להראות לו שראוי שיעשה הדבר הזה, ואמר שחזקיהו לא ישיא אתכם להסיר המורך מלבכם במה שיאמר לכם שיוכל ללחם עם אשור בכחו, כי הוא לא יוכל להציל אתכם, וכן. (טו) אל יבטח אתכם אל ה', וזה משתי פנים, או שיאמר לכם הצל יצילנו ה' מצד זכותנו, או שיאמר לכם לא תנתן העיר הזאת ביד מלך אשור שיעזור ה' זאת בעבור עיר קדשו. (וסמך בזה על דבריו הראשונים ולכן קצר בראיותיו), ולכן. (טז) אל תשמעו אל חזקיהו, רק מרדו בו, ואם תאמרו מה נרויח בזה, אני אומר לכם בשם מלך אשור, עשו אתי ברכת ברכת שלום, וצאו אלי להקביל פני למען אדע כי העמו מצותי, ובזה תרויחו, א] כי עתה תסור מכם המצור תיכף ואכלו איש גפנו ושתו איש מי בורו, ולא תמותו ברעב המצור, והשלוה הזאת תמשך לכם. (יז) עד באי, להגלות אתכם. ב] כי הגם שאגלה אתכם בהכרח מצד שמרדתם פעם אחת, מ"מ תרויחו כי אקח אתכם אל ארץ כארצכם, ובל תהוסו כי הגם שהארץ שאגלה אתכם שמה היא ארץ טובה, מ"מ עד שתתרגלו ותזרעו שם ותמצאו לחם תמותו ברעב, כמו שיהיה בהבאים אל ארץ שוממה מיושביה, לז"א כי היא ארץ שנמצאו שם דגן ותירוש עומדים בקמותיהם ולחם מתוקן וכרמים נטועים

באור המלות

חוריהם בזויהם, הקרי צואתם ומימי רגליהם: (יד) ישיא. ההבדל בין השיא הסית פתה, המשיא, מסיר המורך. הנחש השיאני, לא מות תמותון. זדון לבך השיאך, מי יורידני ארץ (עובדיה א' ג'). השא השאת לעם הזה, שלום יהיה לכם (ירמי' ד' י'). המסית מראה תועלת ומורך הדבר. ותסיתהו לשאול מאת אביה השדה (יהושע ט"ו י"ח). ויסיתהו לעלות אל רמת גלעד (דה"ב, י"ח ב'). כי יסיתך אחיך נעבדה אלהים אחרים (דברים י"ג ו'). המפתה, מטעין פתי, ע"י דברים בנגד כפתי מאמין לכל דבר. כיונה

הערות

(יב) הלשון מורה שלא נשלח רק אל העם, והוא עכ"פ גם אל המלך נשלח, ולא יגרע מן העם? ומ"ש לאכל את חוריהם לא נודע קשורו?

(י"ד—כ"ב) מדוע אמר פה ישיא, ובפסוק י"ח יסית? מדוע קצר פה בטענותיו, ואח"ז חזר לטענות אחרים

אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ לֶחֶם וּכְרָמִים׃ יח פֶּן־יַסִּית אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר יְהוָה יַצִּילֵנוּ הַהִצִּילוּ אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אִישׁ אֶת־אַרְצוֹ מִיַּד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ יט אַיֵּה אֱלֹהֵי חֲמָת וְאַרְפָּד אַיֵּה אֱלֹהֵי סְפַרְוָיִם וְכִי־הִצִּילוּ אֶת־שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי׃ כ מִי בְּכָל־אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־הִצִּילוּ אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי כִּי־יַצִּיל יְהוָה אֶת־יְרוּשָׁלַםִ מִיָּדִי׃ כא וַיַּחֲרִישׁוּ וְלֹא־עָנוּ אֹתוֹ דָּבָר כִּי־מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא לֵאמֹר לֹא תַעֲנֻהוּ׃ כב וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל־חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה׃

ת"א מי בכל. מגילה י"ח חולין פ"ע: ויבא. מועד קטן כ"ו סנהדרין ס':

רש"י

להעביר האומות מארץ אל ארץ כמה שנאמר (לעיל י') ואסיר גבולות עמים: (יז) אל ארץ כארצכם. אמר ר' שמעון בן יוחאי שוטה היה זה משל למלך וכו' בספרי פרשת והיה עקב, היה לו לומר אל ארץ יפה מארצכם, אלא שלא היה יכול לספר בגנותה: (יט) וכי הצילו את שמרון מידי. ובני שמרון היו עובדים לאלהי ארם שכיניהם, והמת היא מארם: (כב) קרועי בגדים. על ששמעו גידופי השם והוא כמו ברכת השם:

מצודת ציון

(יז) ותירש. ענבי היין: (יח) יסית. מל' הסתה ופתוי: (כא) ויחרישו. שתקו:

מצודת דוד

לארץ אחרת: ארץ דגן. ארץ המגדל דגן: (יח) פן יסית. שמא יפתה אתכם: ההצילו. ר"ל דעו שאין ממש בדבריו כי האם הצילו וגו' אלהים. ר"ל כל אלוה: (יט) איה וגו'. ר"ל כי הוא כודם הכח להציל: וכי הצילו. ואף אלהי שמרון הצילו את שמרון מידי: (כ) מי בכל וגו' ר"ל וכי מי מאלהי העמים הציל את ארצם מידי לשתחשבו שה' יציל את ירושלים מידי: (כב) קרועי בגדים. על ששמעו דברי רבשקה המחרף ומגדף כלפי מעלה להדמותו לאלהי עמי הארצות:

חזון ישעיהו

באור המלות

פותה אין לב, כי ופתה אים נערה בתולה: (יז) דגן ותירוש לחם וכרמים. יזויר באקלים שיגדל שם הדגן והיין כל השנה, כמו שהוא בחלק מאפריקא, כי לשם הגשם, וקרוב לימי בציר עוכים זורע דגן, ובעת ידרוך תירוש, שדי תרעמות עומדים בקמותיהם, או יקדים הזריעה, ובעת אסוף התבואה יש יבול בגפנים:

באור הענין

כי הארץ לא נחרבה, כי לקחתי את אנשיה והגליתי אותם בעת שכרמיהם נטועים ושדותיהם זרועים ואתם תמצאו הכל מוכן. משא"כ אם לא תצאו אלי אז תמותו עתה ברעב המצור ואח"כ יהיה גלותכם לארץ ציה ושממה: (יח) פן יסית, עתה אמר פן יסית אתכם חזקיהו בטעמים וראיות (שזה גדר שם הסתה), יראה לכם בראיות לאמר ה' יצילנו, שנגד מה שאמרתי שלא תבטחו על ה', יראה הוא ראיות להפך על פי דברי הנביאים והאמונה שה' יציל אתכם. ע"ז השיב כי גם אם ירצה ה' להציל אתכם לא יוכל, והביא ראיה ממה שלא הצילו אלהי הגוים איש את ארצו, כי. (יט) איה אלהי חמת וכו', ואם תאמרו שאלהי ישראל חזק יותר, משיב וכי הצילו את שמרון מידי הלא שומרון הוא מישראל, ופן תאמרו כי עד עתה לא רצו אלו האלהים להציל את עמם, ולא היה זה מפני העדר היכולת רק מפני חסרון הרצון, ע"ז משיב. (כ) מי בכל אלהי הארצות, אחר שעכ"פ בכל אלו הארצות הרבים לא נמצא אחד שהציל את ארצו יהיה הסבה מה שיהיה, כבר נוכל לדון היקש ההמשל מן הכלל על הפרט כי גם ה' לא יוכל או לא ירצה להציל את ירושלים ג"כ: (כא) ויחרישו, הגם שהיה ראוי שינקמו ממנו על החירוף והגידוף, אבל היה מצות המלך בל יענוהו: (כב) קרועי בגדים, על ששמע

הערות

אחרות: (י"ח—כ"א) שאין ביכולת ה' להושיע, ומחלה טען כי ה' שלחו? היש סכלות גדולה מזו שיסית אותם שיצאו אליו למען יגלם ויתן להם ארץ כארצם ומה ירויחו? ומה הנחמה שיאכלו איש גפנו? הי"ל ארץ דגן וכרמים, ארץ לחם ותירוש? האריכות מן פסוק י"ח עד כ"א, גלוי?.

(כב) ואם לא היה מצות המלך בל יענהו, מה היה להם לענות אם לא טוב מה שיעניהו?.

לז א וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק
וַיָּבֹא בֵּית יְהוָה׃ ב וַיִּשְׁלַח אֶת־אֶלְיָקִים אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְאֵת ׀
שֶׁבְנָא הַסּוֹפֵר וְאֵת זִקְנֵי הַכֹּהֲנִים מִתְכַּסִּים בַּשַּׂקִּים אֶל־יְשַׁעְיָהוּ
בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא׃ ג וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם־צָרָה
וְתוֹכֵחָה וּנְאָצָה הַיּוֹם הַזֶּה כִּי־בָאוּ בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן
לְלֵדָה׃ ד אוּלַי יִשְׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת ׀ דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה אֲשֶׁר
שְׁלָחוֹ מֶלֶךְ־אַשּׁוּר ׀ אֲדֹנָיו לְחָרֵף אֱלֹהִים חַי וְהוֹכִיחַ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר
שָׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְנָשָׂאתָ תְפִלָּה בְּעַד הַשְּׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה׃

ת"א ויהי כשמע. מועד קטן שם סנהדרין שם:
כלם קמצים

רש"י

לז (ג) ותוכחה. אפרומנ"ט בלעז, האויבים מוכיחים להשתבח בהגאתם לאמר ידינו רמה ואין אלהים כאלהינו: כי באו בנים. בני ישראל בניו של הקב"ה: עד משבר וכח אין ללדה. עת צרה הדומה לאשה היושבת על המשבר ואין כח לולד לצאת: (ד) והוכיח בדברים. הגיד

מצודת דוד

לז (א) ויתכס. כסה עצמו בשק דרך צער ואבל: (ג) ותוכחה. האויב מתוכח להשתבח בהגאתו ולומר ידי רמה: ונאצה. מבזה את המקום בדברי חרוף: כי באו בנים. דימה בני הדור לאשה הכורעת ללדת בנים ויושבת על המשבר ואין בה כח להוליד הבנים: (ד) אולי ישמע ה'. כאולי יתן לב לשמוע: והוכיח. התוכח בדברים כאשר שמע ה': ונשאת. כאומר לזה שאלתי מעמך שתשא תפלה וכו':

מצודת ציון

לז (ג) ותוכחה. ענין ויכוח וברור דברים: ונאצה. ענין בזיון וכן נאצו האנשים (ש"א ב'): משבר. מקום מושב היולדת וכן במשבר בנים (הושע י"ג): (ד) אולי. כאולי וכן אולי יראה ה' בעניי (ש"ב ט"ז): והוכיח. נתוכח:

חזון ישעיהו

באור הענין

ברכת השם:

ז (א) ויקרע את בגדיו, על חרופיהם, ויתכס בשק על הצרה, ויבא בית ה' להתפלל: (ג) יום צרה, הנה ישעיהו כבר נבא להם מקודם ע' סנחריב יפול בהר ציון (למעלה י') ובאר בדבריו שם, כי מפלתו תהיה, אחר שיוקדם לה שני ענינים. א] אם יחרף ויגדף ויתגדל על אל אלים (שם ה'—כ'). (שנית) עד תגיע ציון עד סוף הצרה ותשגם הלילה שאז תהיה הישועה (שם כ"ד עד סוף הקאפיטל) עז"א עתה נתקיימו התנאים שהגבלת בנבואתך. א] כי יום זה יום צרה בתכלית כי בא האויב עד לפני ירושלים. ב] ונאצה, שנאץ את ה' בחרופים וגדופים. ג] ותוכחה, שבא להתוכח ולהוכיח בראיות שאין ביד ה' להושיע, ואם לא יושיע ה' יאמרו מאין יכולת, ומכל זה ידעתי כי באו בנים עד משבר. שדומים כיולדה בעת שבתה על המשבר, שהגם שהחבלים גדולים מ"מ זה סימן שהלידה קרובה, וכן ידעני שהישועה קרובה, אבל וכח אין ללידה שחסר ליולדת כח ר"ל שחסר לנו המלות והמע"ש שהוא הכח בבה הדהה הטבע את העצמים אשר בבטן המלאה לחוץ, והסר בין הכח האלוהי הגבורה והחיל, בין האלהי ע"י צדקה ומעשים טובים. אך ע"י דבר אחד יצוייר לנו שתוקדם הלידה, והוא. (ד) אולי ישמע ה', ר"ל. א] אולי ישמע ה' חרופי רבשקה, והוא לא חרף מדעת עצמו רק בשליחות אדוניו אשר שלחו לחרף אלהים חי, ויענש אותו בעבור עון החירוף. ב] והוכיח בדברים, הלא הוכיח את חרופו זה בדברים וטענות, כמ"ש היה אלהי חמת וארפד, ואם לא יושיע ה' יתפאר כי נצח את שוכן שמים. ג] ונשאת תפלה, וזכות התפלה תועיל להציל השארית הנמצאה, שאחר שכבר הגלה כל

באור המלות

(ג) עד משבר. מקום הרחם שהולד שובר שם את המסך בעת הלידה ויוצא לחוץ, אמר, ה ניס כבר הגיעו עד המסך ההוא לשברו ולצאת מרחם, אבל צריך שתעזרם האם בכח הדוחה, והלדה, שהיא היולדת אין לה כח לדחותו לחוץ, הנמשל בעת הגיע לשבור המצור ולצאת מעול סנחריב, רק צריך כח אחר חיצוני תורה ומע"ע ההסר לנו: (ד) והוכיח. טוכחה בראיות מענין וכוח. אשר שמע היא האזנת הדברים

הערות

(ג) מהו הכפל יום צרה ותוכחה? והמליצה כי באו בנים?.

(ד) אולי ישמע ספק, ואיך אמר אשר שמע? ומה פי' והוכיח בדברים?.

ה וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ׃ ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְשַׁעְיָהוּ כֹּה תֹאמְרוּן אֶל־אֲדֹנֵיכֶם כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אַל־תִּירָא מִפְּנֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֲשֶׁר גִּדְּפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אוֹתִי׃ ז הִנְנִי נוֹתֵן בּוֹ רוּחַ וְשָׁמַע שְׁמוּעָה וְשָׁב אֶל־אַרְצוֹ וְהִפַּלְתִּיו בַּחֶרֶב בְּאַרְצוֹ׃ ס ח וַיָּשָׁב רַבְשָׁקֵה וַיִּמְצָא אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר נִלְחָם עַל־לִבְנָה כִּי שָׁמַע כִּי נָסַע מִלָּכִישׁ׃ ט וַיִּשְׁמַע עַל־תִּרְהָקָה מֶלֶךְ־כּוּשׁ לֵאמֹר יָצָא לְהִלָּחֵם אִתָּךְ וַיִּשְׁמַע וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר׃ י כֹּה תֹאמְרוּן אֶל־חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר אַל־יַשִּׁאֲךָ

רש"י

בתו והרלה הגלחתו, והוכיח אישפרובי"ר בלעז: (ז) ושמע שמועה. מיד, זו שמועת תרהקה מלך כוש ומתוך כך ילך מעליכם הפעם הזאת להלחם עם תרהקה, ואין זו שיבה לארצו, ואח"כ ישוב הלום, ואני פקיד להשיבו לארצו ולהפילו שם בחרב: (ט) וישמע (מלך אשור) על תרהקה. לאמר יצא תרהקה להלחם

מצודת ציון

(ו) גדפו. חרפו: (ז) רוח. רלון כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת (יחזקאל א'): (י) ישאך. יסית ויפתה אותך:

מצודת דוד

שארית ישראל הנמלא בירושלים כי ככר כבש כל ערי הבלורות שביהודה: (ז) נותן בו רוח. אעיר רלונו ללכת משם כאשר ישמע שמועה היא שמועת תרהקה מלך כוש: ושב אל ארצו. סוף הדבר יהיה שישוב אל ארצו בפחי נפש ובארצו אפילהו בחרב: (ח) כי שמע וגו'. ולזה הלך לבקשו באשר ימלא ומלאו נלחם על לבנה: (ט) על תרהקה. על אודות תרהקה. וישמע קבל דבריו

חזון ישעיהו

באור המלות

ואולי ושמע הוא לקבל הדברים ולהושיע עי"ז: (ז) רוח, כל השבטים, ראוי שירחם ה' על השארית הנמצא רלון: (ט) וישמע, וישמע. ששמע וקבל הדברים:

באור הענין

עוד: (ו) אל תירא, הודיע לו בל ירא מפני הדברים אשר שמע, כי בזה גדפו נערי מלך אשור אותי, לא את ישראל, ואני אעשה למען שמי, גם הודיע לו כי הדברים האלה לא היו בשליחות מלך אשור, כי בפעם הראשון גדפו הנערים מעצמם, ובכל זה בל יירא כי יושיעם ה' למענם: (ז) הנני נותן בו רוח, זה היה נס, שנתן ה' ברוחו, א] שיאמין לקול השמועה ששמע כי תרהקה מלך כוש נלחם עליו, כי שמע זאת דרך שמועה בעלמא ואעפי"כ האמין הדברים, וז"ש ושמע שמועה ר"ל אתן בו רוח ומחשבה שישמע השמועה ויאמין לה. ב] היה הנס כי שב אל ארצו, ולא נשאר פה להלחם על ירושלים ולשלוח קצת ממחנותיו הרבים על תרהקה, והודיע לו כי הסוף יהיה שאפילהו בחרב בארצו, כי עתה לא היה עדיין עת מפלתו, כי לכל יש זמן, והיה צריך עוד שיכבוש כוש ומצרים לקיים הנבואה שנבא עליהם (למעלה כ') ושיביא שלל לא"י שירשנו חזקיה, כמו שנבא (לקמן מ"ה) לדעת המפר'. לכן סבב שישוב עתה לביתו עד כי בעת שהגיע מפלתו חזר לירושלים ושם נפלה מחנהו, ואח"כ בשובו לביתו בניו הכוהו בחרב: (ט) וישמע על תרהקה, שמע זאת דרך אדעי מפי עוברים ושבים, כי היה השמועה לאמר יצא להלחם שעדן לא לחם עמו בפועל רק יצא ממדינתו על דעת להלחם אתו וכל זה הנס שלא היתה שמועה ברורה מ"מ וישמע והאמין לשמועה, (כנ"ל), וישלח מלאכים מבואר שאחר שראה שמוכרח לשוב לארצו, ידע שהעם לא ימרדו בחזקיהו ורצה עכ"פ שחזקיהו ישלים עמו ויתן לו מס ויהיה לו עבד, וע"כ שלח שלוחים זאת הפעם אל חזקיהו לבדו, (כי לולא זאת למה שלח עתה, הלא טוב שיתיאש חזקיהו בתוך כך בחשבו שלא ישוב עליו וירפה מהכין תכסיסי מלחמה): (י) כה תאמרון, הגם ששלח ספרים, ושם היה כתוב הכל בארך, מ"מ מסר ביד

הערות

(ז) מהו הרוח, הלא הוכרח לשוב ע"י השמועה ולא מרצונו עשהו? ואיך אמר והפלתיו בחרב בארצו והוא שב עוד הפעם לירושלים?.

(ט) וישמע וישמע כפול? למה שלח מלאכים אל חזקיהו הלא עי"ז יכין א"ע בתוך הימים למלחמה, וטוב היה שלא יודיעהו כי ישוב עליו שנית, למען יהיה מעשות דבר?. (י'—י"ד). מדוע לא טען עתה כטענתו למעלה (ל"ו ז' יו"ד) כי בא בפקודת ה' על אשר הסיר

אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בּוֹטֵחַ בּוֹ לֵאמֹר לֹא תִנָּתֵן יְרוּשָׁלִַם בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ יא הִנֵּה אַתָּה שָׁמַעְתָּ אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר לְכָל־הָאֲרָצוֹת לְהַחֲרִימָם וְאַתָּה תִּנָּצֵל׃ יב הַהִצִּילוּ אוֹתָם אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִשְׁחִיתוּ אֲבוֹתַי אֶת־גּוֹזָן וְאֶת־חָרָן וְרֶצֶף וּבְנֵי־עֶדֶן אֲשֶׁר בִּתְלַשָּׂר׃ יג אַיֵּה מֶלֶךְ־חֲמָת וּמֶלֶךְ אַרְפָּד וּמֶלֶךְ לָעִיר סְפַרְוָיִם הֵנַע וְעִוָּה׃ יד וַיִּקַּח חִזְקִיָּהוּ אֶת־הַסְּפָרִים מִיַּד הַמַּלְאָכִים וַיִּקְרָאֵהוּ וַיַּעַל בֵּית יְהוָה וַיִּפְרְשֵׂהוּ חִזְקִיָּהוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ טו וַיִּתְפַּלֵּל חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְהוָה לֵאמֹר׃ טז יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ יז הַטֵּה יְהוָה ׀ אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח יְהוָה עֵינֶךָ

קמץ בז"ק ועמ"ש

רש"י

אחך: וישמע וישלח מלאכים. אין וישמע השני כמו וישמע הראשון, הראשון לשון שמיעה, והשני לשון קבלה קיבל דברי השלוחים וייטבו בעיניו לתת לב להסתלק מעל ירושלים להלחם תחלה עם כוש: וישלח מלאכים אל חזקיהו. להודיעו שאינו מסתלק לגמרי אלא על מנת לשוב: (יב) עדן. שם מלכות, כמה דאת אמר (יחזקאל כ"ז) חרן וכנה ועדן: (יג) הנע ועוה. הגיעם ועוה מלך אשור והחריבם וטילטלם

מצודת דוד

והוטב בעיניו להלחם עמו תחלה: וישלח מלאכים. שלא שוב לומר שאינו מסתלק לגמרי כ"א על מנת לשוב: (יא) ואתה תנצל. וכי אתה תנצל בתמיה: (יב) ההצילו אותם. וכי אלהי הגוים הצילו את הגוים: (יג) לעיר ספרוים. לפי שהיתה גדולה וחשובה אמר בה לעיר: הנע ועוה. הניעם ממקומם והעקימם: (יד) את הספרים. כי שלח הדברים ההם בספר: ויפרשהו. פרש כל אחד ואחד: (טז) הכרובים. שעל הכפורת אשר על הארון וכאומר ואיך א"כ תמסור בידו את ירושלים ויבואו הכרובים ביד זר: (יז) וראה. דברי

מצודת ציון

(יג) הנע. מלשון הנעה: ועוה. מלשון עוות ועקום: (יז) פקח. פתח כמו אפקח את עיני (זכרי' י"ב):

חזון ישעיהו

באור הענין

ביד השלוחים קיצור הדברים בעל פה, כי בהספרים היו כתובים חרופים וגדופים כנז' בד"ה. **אל ישיאך**, אל חזקיהו עצמו לא יכול לאמר שלא יושיעהו ה' מפני שבטל הבמות, כי חזקיהו ידע האמת שעשה זאת בעבור מצות התורה, לכן אמר אליו רק שאין יכולת ביד ה' להושיע: (יג) **הנע ועוה**, הניעם ממקומם לגולה, ועוה את גבול ארצם לבל יוכר בעתיד כמ"ש (למעל' י') ואסיר גבולות עמים ועתידותיהם שוסתי, כמש"פ שם: (יד) **ויקח חזקיהו**, מבואר בד"ה כי בהספרים שנתן ביד השלוחים היו כתובים חרופים וגדופים על ה', ועתה ראה כי החרופים יצאו מן המלך בעצמו, וידע כי עתה יתקיים בו נבואת ישעיהו (למעלה י') לכן לא רצה להשלים ולהכנע רק לקחם אל בית ה' להתפלל: (טז) **ה' צבאות**, אמר הגם בגלל אחד אתה מושל על כל הצבאות עליונים ותחתונים, ואתה **אלהי ישראל** שאלהותך נודע על ישראל שהם עובדים אותך, וכן אתה **ישב הכרובים**, כי שם השגחתך ביחוד, עד שראוי לך לריב ריבם מצד קדושת שמך, כי **אתה הוא האלהים לבדך על כל הממלכות**, לא כמ"ש סנחריב איה אלהי חמת וארפד, כי לא נמצא אלהים זולתך אחר **שאתה עשית את השמים ואת הארץ**, ואלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא ומתחות שמיא, וא"כ. (יז) **הטה ה' אזנך ושמע**, את חרופי השלוחים הראשונים, וגם **פקח עיניך וראה** הספרים המלאים חירוף וגידוף, **ושמע** דברי השלוחים השניים שפירשו דברי סנחריב. אשר

באור המלות

(יג) **ועוה**. כמו ועוה פניה (למעלה כ"ד א'):

הערות

חזקיה את במותיו? מדוע שלח ספרים עם השלוחים ולא עשה כן בפעם הראשון? מדוע בפעם הראשון דברו אל כל העם ועתה ייחדו דבורם אל חזקיהו לבדו? אם בפעם הראשון לא ענהו מאומה ולא מלאו רצונו לצאת אליו הגם שדבר אל כל העם, איך עלה על לבו לשלוח ספרים, כאילו עתה שהוא יוצא מאתם ייראו מפניו יותר מבתחלה?

וּרְאֵה וּשְׁמַע אֵת כָּל־דִּבְרֵי סַנְחֵרִיב אֲשֶׁר שָׁלַח לְחָרֵף אֱלֹהִים חָי׃ יח אָמְנָם יְהוָה הֶחֱרִיבוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר אֶת־כָּל־הָאֲרָצוֹת וְאֶת־אַרְצָם׃ יט וְנָתֹן אֶת־אֱלֹהֵיהֶם בָּאֵשׁ כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה כִּי אִם־מַעֲשֵׂה יְדֵי־אָדָם עֵץ וָאֶבֶן וַיְאַבְּדוּם׃ כ וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הוֹשִׁיעֵנוּ מִיָּדוֹ וְיֵדְעוּ כָּל־מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה יְהוָה לְבַדֶּךָ׃ כא וַיִּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְפַּלַּלְתָּ אֵלַי אֶל־סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ כב זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה עָלָיו בָּזָה לְךָ לָעֲגָה לְךָ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן אַחֲרֶיךָ רֹאשׁ הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלִָם׃ כג אֶת־מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ וְעַל־מִי הֲרִימוֹתָה קּוֹל וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ אֶל־קְדוֹשׁ

רש"י

ממקומם: (יח) אמנם ה'. אמת הוא כי החריבו מלכי אשור: את כל הארצות ואת ארצם. הארצות (ראשי המדינות), ואת (ארצם) ארץ הסמוכה להם, ערי הממלכה אשר הנה ראש למדינות קורא ארצות, ושאר המחוזות אשר כבינותיהם קורא ארצם, ובספר מלכים (ב' י"ט) כתיב את הגוים ואת ארצם ולשון אחד הוא: (יט) ונתן. כמו ונתון אותו על כל ארץ מצרים (בראשית מ"א), לשון פעול, אמור זכור דניג"ע בלעז: עץ ואבן. הם, לפיכך לא היה בהם כח: ויאבדום. מלך אשור: (כד) מרום הרים, הר הבית: ירכתי לבנון. בית המקדש: ואכרת קומת ארזיו. לא אלך לארצי עד אשר אחריבנו: קנו. סופו: יער

מצודת דוד

הספרים: אשר שלח. ביד מלאכיו: (יח) אמנם ה'. אתה ה' הנה אמת הוא שהחריבו את הגוים: את כל הארצות. הם ערי הממלכה: ואת ארצם. הם שאר המחוזות: (יט) כי לא אלהים המה. אבל כל זה היה בעבור שאין בהם אלהות ולזה האבידום: (כא) אשר התפללת. בעבור הדבר אשר התפללת אלי: אל סנחריב. על סנחריב: (כב) עליו. על סנחריב: בזה לך. בת ציון תבוז אותך ותלעג עליך (וקראה בתולה על כי לא נכבשה מעולם ולא באה ברשות אחר כבתולה שלא באה ברשות בעל וכן בתולת בת ציון לעיל כ"ג): אחריך. אחרי מפלתך תניע בראשה כדרך לעג: (כג) את מי. למה לא שמת על לבך לבבין

חזון ישעיהו

באור המלות

(כב) בזה. לעגה המבזה מפני שאין הדבר נחשב בעיניו. והלועג, להראות פחיתת מעשיו. וקרא בת ציון בתולה כי מצודת ציון היא עיר דוד היתה בלורה מלהכבש, לא כן ירושלים לא היתה בתולה: (כג) חרפת וגדפת. המחרף יהיה גם מאדם לאדם והמגדף עקרו את ה' הוא מגדף, ברכת ה', ודומהו אם מגדף קדושת ישראל ותורתם, ופה הכונה היה החירוף ולזה שלחם, כמ"ש (ד"ב שם) וספרים כתב לחרף, וכאן (פסו' ד') אשר שלחו לחרף, והם גדפו שעי"ז יקבל חירוף וחרפה, כמ"ש אשר גדפו נערי מלך אשור אותי:

באור הענין

אשר שלח לחרף אלהים חי, כי. (יח) **אמנם** ה', אם היה המחרף איש אחר לא היה ראוי לשום לב על זאת אבל הלא זאת אמת **כי החריבו מלכי אשור את כל הארצות (ואת ארצם** היינו האפרכיות שלהם) וגם זה אמת, כי (יט) **נתנו את אלהיהם באש**, אבל זה היה מצד שאינם אלהים: (כ) **ועתה הושיענו**, א] בל יאמרו כי נצחו גם אותך. ב] **למען ידעו כל ממלכות הארץ כי אתה ה' לבדך**: (כא) **אשר התפללת אלי**, יען שעקר תפלתך היה אלי בעבור כבוד שמי: (כב) **בזה לך**, אתה סנחריב דע כי בתולת בת ציון בזה ולעגה על חרופיך וגדופיך, **ובת ירושלים הניעה ראשה עליך** כי יודעת שפה יהיה מפלתך: (כג) **את מי**, בת ציון היא אומרת לך את מי חרפת? הלא את ה', ויותר כי **הרימותה קול** לחרף בפרסום רב, ויותר מזה כי לא היה כוונתך רק להכעיס העם, רק **ותשא מרום עיניך** כי רצית לחרף ה' בעצמו ולנצחו. מבאר את מי חרפת? הלא.

ביד

הערות

(י"ח—כ"א). וכי בעבור שמלכי אשור החריבו כל הארצות, בעבור זה יחויב שיושיעם ה' מידו?
(כ"ב—ל'). לפי' המפ' ג"ל בז לך לשון זכר, והמליצה בכלל מוקשה לפי פי' המפ':

יִשְׂרָאֵל׃ כד בְּיַד עֲבָדֶיךָ חֵרַפְתָּ ׀ אֲדֹנָי וַתֹּאמֶר בְּרֹב רִכְבִּי אֲנִי עָלִיתִי מְרוֹם הָרִים יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחַר בְּרֹשָׁיו וְאָבוֹא מְרוֹם קִצּוֹ יַעַר כַּרְמִלּוֹ׃ כה אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מָיִם וְאַחְרִב בְּכַף־פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר׃ כו הֲלוֹא־שָׁמַעְתָּ לְמֵרָחוֹק אוֹתָהּ עָשִׂיתִי מִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ עַתָּה הֲבֵאתִיהָ וּתְהִי לְהַשְׁאוֹת

ת״א מרום קצו . סנהדרין צ״ד : עמ״ש

רש״י

כרמלו . טוב שבאו וכובד חזקו : (כה) אני קרתי ושתיתי . כלומר התחלתי בכל מעשי וגמרתי והצלחתי , כזה שכורה בור ומוצא מים ומצליח : קרתי . ל׳ מקור : ואחרב בכף פעמי . אם באתי לצור על עיר הבטוחה בחוזק נהרותיה , הבאתי עליה גייסות רבים , וכלו מימי נהרותם בשתייתם ובשתיי׳ בהמתם ומדרך כף רגליהם : ואחרב . לשון הוה , כלומר כן דרכי תמיד : יאורי מצור , יאורי עיר הבאה במצור ע״י יאורות : (כו) הלוא שמעת. ולמה תתפאר אין זה שלך , כי גזרה היא מלפני זה שנים רבות שתהיה אתה פורע פורענותי מן האומות , כענין שנאמר (לעיל י׳) הוי אשור שבט אפי : הלוא שמעת למרחוק . יותר משבעים שנה , שנתנבא עמוס שנתים לפני הרעש וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז׳) , מאז יש לך לשמוע , שעשיתי והכנתי פורענות זו : מימי קדם . מששת ימי בראשית , עלתה על לבי אותה גזרה שנגזרה עליך , שנאמר (לעיל ל׳) כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן : עתה . כשהגברתיך על האומות , הביאתיה אותה גזרה , כדי שתהא , להשאות גלים נצים ערים בצורות . שתהרוג את יושביהן , ותהיין שאיה מאדם

מצודת דוד

(כד) מרום הרים . לרוב רקוע : ירכתי לבנון . בסוף יער הלבנון מקום הארזים הגבוהים : קומת ארזיו . ר״ל השרים והגבורים : מרום קצו . הוא ביהמ״ק שהוא מקום הרום והקץ מכל הדברים הנחמדים שיש בעולם : יער כרמלו . ר״ל מיטב שבאו כובד חזקו : (כה) אני קרתי ושתיתי . ר״ל מעולם הצלחתי במעשי כמו

מצודת ציון

את מי הרפת : מרום . (כד) כרמלו . מקום שדות וכרמים משובחים קרוי כרמל : זה כל שבית : (כה) קרתי . חפרתי אחר מקורו והוא מל׳ יקרוה עורבי נחל (משלי ל׳) שהוא ענין נקב ובקוע : פעמי . רגלי כמו פעמי דלים (לעיל כ״ו) : מצור . ענין חוזק והוא מלשון צור : (כו) להשאות . ענין שממון וכן אמש שואה ומשואה (איוב

סכורה בהר והצליח למצוא המקור ושותה מימיו : ואחרב . כאשר באתי להלחם בעיר הבטוחה בחוזק נהרותי׳ אשר סביב לה אז הבאתי עליה חיילות רבות והחריבו הנהרות במדרך כף רגליהם : (כו) למרחוק . מזמן רחוק : אותה . את הגזרה הזאת עשיתי מימים קדמונים : ויצרתיה . ואני יצרתי את הדבר הזה וכפל הדבר במ״ש : עתה הבאתיה . אני הבאתי עתה את הדבר על ידך : ותהי . אתה תהיה למכת מרדות להחריב ערים בצורות לעשותם שממה וגו׳

חזון באור הענין ישעיהו

(כד) ביד עבדיך חרפת ה׳ , הלא את ה׳ חרפת . ותאמר , הוכחת לאמר כי כבר התחלת להלחם עם ה׳ ותוכל לו , וצייר כי ה׳ סביב למשכנו יקיפוהו הרים גדולים ועליהם יער גדול מארזים וברושים וכבר עלה על מרום הרים עד ירכתי לבנון ולדו , וגם התחיל לקוצץ היער ארזיו וברושיו , ולעשות דרך לגדודיו , עד שכבר בא עד מרום קיצו , על נקודת הרום שעם יער הכרמל יער המובחר שלו , (כ״ז ציור על היער שכבש כמ״ש וברד ברדת היער (למעלה ל״ג) עד שגלה את מסך בית יהודה והיה נוח לו לכבש ירושלים) : (כה) אני קרתי , גם נגד שחזקיהו סתם כל המעינות בל ימצא האויב מים לשתות , גם קיוו את המים בין שני חומות העיר להיות מי מצור בפני האויב שיעכבוהו המים אשר סביב , כמ״ש (למעלה כ״ב) ומקוה עשיתם בין החומותים, אמר, נגד שהסבו המים מחוץ לירושלים , אני איני צריך למי הברכה, כי אני קרתי גליתי מקורו׳ ומעינו׳ ושתיתי מים שמצאתי.וגנד מה שסמכו על יאורי מצור שעשו בין החומותי׳, איני צריך לסתום היאורים האלה כי בכף פעמי חיילותי די להחריב יאורי מצור האלה. כ״ז התפאר סנחריב . משיב לו ה׳ . מה תתפאר בכחך זה : (כו) הלוא שמעת למרחוק , אם היית שומע מרחוק ממקום שאתה גר שם את דברי הנביאים שנבאו כ״ז שכן יהיה , הלא אז היית יודע כי אותה עשיתי אנכי , ולא בכחך פעלת זאת , ויותר מזה (הלוא שמעת) מימי קדם אם היית שומע דברי הנביאים שנבאו זאת כבר מימי קדם שכן יהיה בעתיד , הלא אז היית יודע שלא לבד שאותה עשיתי שהוא גמר המעשה , כי גם יצרתיה אנכי יצרתי עקר הדבר וצלמותו , כי הגדתי אחרית דבר זה מראש . אמנם דע ג״כ כי תכלית המעשה הזה מה שהבאתי אותך להחריב את ארץ יהודה ולהפך עריהם נגלים , הוא כי זאת תהי להשאות גלים אתה תשאה והמומס ערים לעשותם גלים , כדי שמן הגלים האלה נצים ערים בצורות יצאו ויצאו ערים בצורות שהערים שהפכת לגלים , ימצאו עתה הגלים ויהיו

גַּלִּים נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת׃ כז וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי־יָד חַתּוּ וָבֹשׁוּ הָיוּ
עֵשֶׂב שָׂדֶה וִירַק דֶּשֶׁא חֲצִיר גַּגּוֹת וּשְׁדֵמָה לִפְנֵי קָמָה׃ כח וְשִׁבְתְּךָ
וְצֵאתְךָ וּבוֹאֲךָ יָדָעְתִּי וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי׃ כט יַעַן הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי
וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ וַהֲשִׁבֹתִיךָ
בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּאתָ בָּהּ׃ ל וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אָכוֹל הַשָּׁנָה סָפִיחַ

רש"י

ויתעתדו לגלים לומחים ירק: (כז) ויושביהן קצרי יד. אני התשתי את כחן לפניך: ושדמה לפני קמה. שדמה הוא שקורין אשמוב"ל בלעז, הנשאר בקרקע שרשי הקציר: לפני קמה. כשלא הגיע להתבשל ולהתקשות לבא לידי קמה, והוא חלוש ורך: לפני קמה. בטרם יהיה קמה: (כח) ושבתך ולאתך ובואך ידעתי. ת"י ומיתבך בעלה ומיפקך לברא לאגחא קרבא ומיתיך לארעא דישראל גלי קדמי, כשעלתה מחשבה בלבך ונועלת להחריב את ביתי אני ידעתיה: (כט) התרגזך, התרעשך והתגברך אלי: ושאננך. כמו ושאונך: חחי. כמין טבעת הוא ותוחבין אותו בשפת בהמה בעסקיה רעים למושכה בו: ומתגי. תירגם יונתן זמם, והוא של ברזל ותוחבין אותו בנחירי הגמל, והוא שנינו וגמל בחטם במסכת שבת, (נ"ע כי מהפסוק נראה לבדיא להיפך כי חח בחוטם ומתג בשפה): (ל) וזה לך האות. הדיבור הזה אינו לסנחריב, אלא

מצודת ציון

ל') : גלים. הוא כענין תל: נצים. פרחים וכן הנצו הרמונים (ש"ה ז'): (כז) חתו. פחדו ונשברו: ושדמה. הוא כמו ושדפה הנאמר במ"ב (י"ט) כי בומ"ף מתחלף: (כח) התרגזך. ענין תנועת חרדה שמהירות וכן הרגיז ממלכות (לעיל כ"ג): (כט) ושאננך. הוא מל' שאנן ושקט: חחי. הוא הטבעת שמושם בלחי בהמה שעסקיה רעים למושכה על ידה וכן ונתתי חחים בלחייך (יחזקאל ל"ח): ומתגי. הוא כעין רסן כמו מתג לחמור (משלי כ"ו): (ל) ספיח. הוא הצומח מהגרעין הנופל מאליו כמו ספיח קצירך (ויקרא כ"ה): שחיס. ענינו ספיחי ספיחים ספיחי אז האילנות ואין לו דומה:

מצודת דוד

מלמיחים גלים ופרחים: (כז) ויושביהן. ויושבי הערים הם עשיתים להיות קצרה ידם מלהלחם למולך ונשכתו ונתביישו: עשב שדה. כעשב שדה: וירק דשא. מקום הירוק שבדשא החלוש מאד: חציר גגות. כחציר הגדל על הגגות שהוא חלש: ושדמה. כשבלים הנשדפים טרם נגמר בשולם לבוא לכלל קמה כי אז המה חלושים עד למאד ור"ל הנה אני הוא המתים לפניך את האומות ולא בעולם ידך נלחמם: (כח) ושבתך. ת"י ומיתבך בעלה: ואת התרגזך. ואף את התרגזך אלי ידעתי: (כט) אלי. באה אלי: ושמתי חחי. ר"ל בע"כ אשיב אותך: (ל) וזה לך האות. אל מול חזקיהו ידבר הנה התשועה הזאת תהיה לך לאות על הבטחה אחרת כי הנה שלגיונות החריבו וקלקלו הזרעים וגדעו האילנות והקב"ה מבטיחך לכלכל אתכם בשנה הזאת בספיחי הזרעים: ובשנה השנית שחיס. אולי הוא שנת שמיטה והיו אסורים בחרישה וזריעה ולזה נתברכו ספיחי הספיחים:

חזון באור הענין ישעיהו

מהם ערים בצורות, תפש משל הגרעין הנזרע בארץ שהפסד הזרע תצמיח נטע נעמן, כן הפסד הערים הפרזות לגלים יצמיחו קריות בצורות, זה היה תכלית מעשי שעל ידי שההרבת ערי יהודה ישובו אלי ויבנו שנית בימי חזקיהו ביתר עוז ותפארת: (כז) ויושביהן, וגם מה שיושבי הערים האלה אשר התעתדו לגלים היו קצרי יד, ולא יכלו לקום מפניך רק חתו ובשו גם זה לא היה להכריתם לגמרי, רק היושבים האלה היו דומים כמו עשב שדה וירק דשא לפני קמה, כמו שלפני הקמה טרם תתבשל התבואה יגדל תחלה עשב שדה וירק וחציר גגות ושדמה שהם שאר מיני עשבים, וכולם עוד יבלו טרם שתתבשל התבואה, ומ"מ אחרי כבול מינים האלה יבא חציר גבל צין, ואז נראה עמקים יעטפו בר, ושדי תרומות מלאים קמה ותבואה, כן קצרי יד אלה חתו ויבושו ותהתיהם יצמח צמח צדיק לגאון ולתפארת שהוא דורו של חזקיהו: (כח) ושבתך, ר"ל וא"כ בל תחשוב כי ידך עשו לך חיל, ועלית מרום בכח עצמך, רק בין העת שישבת בבית ובין העת שיצאת ובאת לכבוש ממלכות, ידעתי, כ"ז היה בידיעתי והשגחתי, אמנם דע כי אני יודע גם כן התרגזך אלי, החרופים והגדופים. ובעבורם תענש, כי. (כט) יען עלה באזני התרגזך אלי ושאננך, שהקשבתי איך חרפת בקול שאון גדול ופרסום רב, לכן ושמתי חחי באפך כל חוכל ללכת הלאה עד ירושלים, ומתגי בשפתיך בל תוכל לחרף ולגדף עוד, והשבתיך כמו שהיה: (ל) וזה לך האות, יען שדמה תרבן הערים והושביהם, ולמחם שנית ביתר שאת, לצמחי השדה

הערות

(ל') מה היה האות? אם כמפ' איך יהיה מפלת סנחריב אות ועדן לא נפל, ועת יפול א"נ אות לנטעו כרמים, כי מי יעכב אז בידם אם האויב נפל שדוד?.

וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית שָׁחִיס וּבַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית זִרְעוּ וְקִצְרוּ וְנִטְעוּ כְרָמִים
וְאִכְוֹל פִּרְיָם׃ לא וְיָסְפָה פְּלֵיטַת בֵּית־יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ
לְמָטָּה וְעָשָׂה פְרִי לְמָעְלָה׃ לב כִּי מִירוּשָׁלַםִ תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה
מֵהַר צִיּוֹן קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃ לג לָכֵן כֹּה־אָמַר
יְהוָה אֶל־מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֹא יָבוֹא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא־יוֹרֶה שָׁם
חֵץ וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן וְלֹא־יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סֹלְלָה׃ לד בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־
בָּא בָּהּ יָשׁוּב וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת לֹא יָבוֹא נְאֻם־יְהוָה׃ לה וְגַנּוֹתִי
עַל־הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי׃ לו וַיֵּצֵא ׀

ואכלו קרי

רש"י

הנביא אמר לחזקיה, והתשועה הזאת תהיה לך לאות להבטחה אחרת, הנה החריבו הלגיונות את כל הזרעים וגדעו את כל האילנות והקב"ה מבטיחך שתסתפקו השנה הזאת בספיחי הזרעים שילמחו מאליהם: אכול השנה. לאכול השנה ספיח: ובשנה השנית שחיס. הן ספיחי גידועי אילנות, כך הוא בסדר עולם, אבל יונתן תירגם כתכתין ספיחי ספיחים, וזה לך האות כשתראה שיתקיים דברי שישוב סנחריב לארצו ויפול תאמין שתתקיים עוד הבטחה השניה: (לב) קנאת ה' צבאות. שיקנא לשמו ולא מחמת זכות שבידכם, למדנו שתמה זכות אבות: (לג) ולא יקדמנה מגן. לא יערוך לפניה מגן, כדמתרגם לפני קדם: ולא ישפך עליה סללה. ולא יצבור עלה מליתא. אומר אני הוא ששופכין עפר וצוברין לפני החומה והמגדלות לבנות עליה כרקוס: סללה. ע"ש שסוללין וכובשין אותה במקבות כדי שתתקשה, ותרגומו מליתא, על שם שעושין לה מתחלה שני מחיצות גדר קנים ושופכין העפר ביניהם וכובשין אותו שם לאחר שמלאו את המחיצות.

מצודת דוד

ובשנה השלישית זרעו. ולא תוסיפו עוד לגלות השדה מפחד האויב: (לא) שרש למטה. ר"ל יהיו ממולאים בכל טוב כהאילן הנטוע במקום רטוב שמוסיף שורש למטה ומרבה לעשות פרי למעלה: (לב) כי מירושלם וגו'. ר"ל ירושלים שהיו הנשארים להנצל מיד סנחריב וכן ופליטה מהר ציון וכפל הדבר במ"ש: קנאת ה'. כי יקנא לשמו אשר חרף רבשק' וסנחריב: (לה) למעני. למען כבוד שמו: (לו) ויצא מלאך ה'. לאחר שגלחם בכוש חזר ובא לירושלים ואז יצא מלאך ה' וגו':

מצודת ציון

(לג) יורה. ישליך כמו ירה בים (שמות ט"ו): ולא יקדמנה. לא יערוך לפניה כי התרגום של לפני הוא קדם וכן במה אקדם ה' (מיכה ו'): סללה. הוא צבור העפר ששופכין מול העיר ועולים בה להלחם וכן ושפכו על ירושלים סוללה (ירמי' ו'): (לה) וגנותי. מלשון הגנה:

חזון באור הענין ישעיהו

השדה הגנים ונוטעים אחרי בלותם, לקח את יבול הארץ לאות על יבול האנשים והפרותם, אומר הנה עתה כל הארץ חרבה עד שבשנה הזאת תוכרח לאכול ספיח מרוב השממון, וכן בשנה השנית לא יהיה באפשר לזרוע מרוב השממון, ומכל מקום הנה בשנה השלישית כבר תזרעו תבואה ותקצרו, וכן תטעו כרמים וגם תאכלו פרים, כי תשוב הארץ לאיתנה, דבר זה שיקרה בצמחי השדה ונטיעות הכרם יהיה לאות וסימן על ישראל יעקב כי יציץ ופרח ומלאו פני תבל תנובה, וזה לאות כי כמו כן. (לא) ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה, השרשים יתוספו למטה, ויעשו פרי למעלה, ר"ל יתוספו בין הערי מבצר וכח המלכות, ובין העם וההמון: (לב) כי מירושלם תצא שארית, כי המון עם ירושלים נשארו במקומם ולא נגלו, ופליטה מהר ציון ר"ל ע"י הר ציון שהוא חזקיהו היושב במצודת ציון תצא פליטה שהגולים פלטו פליטיהם וישובו להסות בצל חזקיהו, וקנאת ה' תעשה זאת על שחרף וגדף ויקנא ה' לשמו ולארצו: (לג) לכן, לא יבוא, ואף לא יורה חץ, ואף-גם לא יקדים אותה במגן שזה יעשו טרם שמורים מן שמקדים מגן לבל יורו עליו מתוך העיר, ואף לא ישפוך סוללה שעושים מקום גבוה שמשם יורו אל העיר, וכ"ב שלא יתחילו לירות אחר שאף סוללה לא יהיה להם, רק. (לד) בדרך אשר בא בה ישוב, וגם אף שאח"כ ישוב שנית על ירושלים מ"מ אל העיר הזאת לא יבא: (לה) וגנותי, וזה יהיה למעני בעבור חילול השם ובעבור מלכות ב"ד:

בימים

הערות

(ל"ד) למה כפל ואל העיר הזאת לא יבוא?

מַלְאַךְ יְהוָה וַיַּכֶּה בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה וּשְׁמֹנִים וַחֲמִשָּׁה אָלֶף וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם פְּגָרִים מֵתִים׃ לז וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וַיֵּשֶׁב בְּנִינְוֵה׃ לח וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית ׀ נִסְרֹךְ אֱלֹהָיו וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר בָּנָיו הִכֻּהוּ בַחֶרֶב וְהֵמָּה נִמְלְטוּ אֶרֶץ אֲרָרָט וַיִּמְלֹךְ אֵסַר־חַדֹּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

לח א בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבוֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה

רש"י

ושמעתי שפותרין אותו זריקת האבנים גדולות שקורין פורייר"א בלעז, אבל אין באבנים לשון שפיכה ולא לשון סוללה, ואין לי התרגום נופל על פתרון זה: (לו) ויצא מלאך ה' וגו'. לאחר שהלך ולחם עם כוש חזר ובא לירושלים, ובאותו שעה ויצא מלאך ה' וגו', וכך שנויה בסדר עולם הנני נותן בו רוח ושמע שמועה, כמה שנא' וישמע אל תרהקה וגו' (לעיל ל"ו) שטף שבא הסופר (נ"ל הסוכן וכ"ה בס"ע פ' כ"ג ע"ש) וסיעתו והוליכם בזיקים והלך לו לכוש, ולקח חמדת כל האוצרות ובא לו לירושלים, לקיים מה שנא' (לקמן מ"ה) יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעברו זו ירושלים, אחריך ילכו זהו חזקיהו, באותה שעה וישלח את תרתן ואת רב סרים, הם הנזכרים בספר (מלכים ב' י"ח), והם הם המלאכים שנאמר עליהם שמלח אחר השמיעה, שנאמר (לעיל ל"ז) וישלח מלאכים אל חזקיהו, ולא הם באו עם רבשקה בשליחות הראשון, ועל אותן הספרים השיב ישעיהו (שם) בזה לך לעגה לך, אותה שעה ויצא מלאך ה'. ויכה וגו'. כולם מלכים קשורים כתרים בראשיהם, וקטן שבכולם היה שר על שני אלפים, שנאמר (לעיל ל"ו) ואתנה לך אלפים סוסים וגו' ואיך תשיב את פני פחת אחד וגו', למדנו על קטן שבפחותיהם שהוא שר על אלפים איש, ונפלו הם וגייסותם: (לז) וישב בנינוה, היא ראש המלכות, כענין שנאמר (בראשית י') מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה: (לח) בית נסרך. נסר מתיבתו של נח, כדמפורש באגדת חלק: הכהו בחרב. שאמר אם תציל אותי שלא יהרגוני בני מלכותי שהבאתי בניהם כאן ומתו אקריב שני בני לפניך, עמדו והרגוהו:

לח (א) בימים ההם. שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו ויום ג' כשעלה בית ה' הוא יום מפלתו של סנחריב והוא יום טוב ראשון של פסח: כי מת אתה ולא תחיה. מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא משום דלא נסבת איתתא וכו' כדאיתא בברכות: (ג) אנא

מצודת דוד

וישכימו בבקר. סנחריב והמעט אשר נשארו חיים: (לז) בנינוה. הוא ראש למלכות אשור: (לח) בית נסרך. נסר מתיבתו של נח היה לו נאלוה ובעת אשר השתחוה לה הכהו בניו: והמה. בני סנחריב אשר הכוהו:

לח (א) בימים ההם. אחז"ל שהיו שלשה ימים לפני מפלת סנחריב: למות. ר"ל חולי אנושה ומסוכנת שיש בה

חזון ישעיהו באור הענין

לח (א) בימים ההם, אויבי האדם הם שלשה. א] האויב היותר חיצוני, והוא האויב שיבא עליו מבחוץ מזולתו מבני אדם. ב] האויב הקרוב אליו, והם כחות הגוף והרכבתו, אשר יען הורכב והומזג מדברים שונים מתנגדים, עת יופר הברית ביניהם ויתגברו הכחות המתפעלים על הפועלים, אז האדם חשבה להשבר. ג] האויב היותר פנימי, הם רוע התכונות המדות והתאוות השתולים בנפשו, והפלס בידו להטותם כפי בחירתו, ועת לא ימשול ברוחו, יחליא את נפשו ויטביעה במצולות האבדון, והנה חזקיהו נקבצו באו עליו רגשת שני האויבים החיצונים, כי שלשה ימים לפני בוא סנחריב האויב הנכרי אל שעריו, גם האויב היותר קרוב אליו שהם תחלואי המזג ומדוי ההרכבה סביב שתו עליו להאבידו. וזה ספר כי בימים ההם חלה חזקיהו למות, וכבר הראה איך דוד אבי אביו, התחנן ויתפלל ויתן תודה תמיד על הצלת שני האויבים הקשים האלה, כמו שבארנו כ"פ בספר תהלותיו, וראה ביחוד (קאפ' ו"ו, ל' מ"א), אמנם עת ינצח האדם האויב היותר פנימי, שהוא עת ייטיב מעשיו, ונפשו ושכלו יהיה להם שלום אמת, כי אז גם שני אויביו החיצונים יכנעו מפניו. וע"ז עת בא ישעיה להעירו, כי מת הוא ולא יחיה, כי חסר לו ענין פנימי שהוא סבת חיים האמתיים הנצחיים כמ"ש חז"ל על זה, אז ראה ויבן מה לעשות:

וְלֹא תִחְיֶה׃ ב וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל־הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃
ג וַיֹּאמַר אָנָּה יְהוָה זְכָר־נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת
וּבְלֵב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיֵּבְךְּ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל׃ ד וַיְהִי
דְּבַר־יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ לֵאמֹר׃ ה הָלוֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָּוִד אָבִיךָ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתֶךָ רָאִיתִי אֶת־
דִּמְעָתֶךָ הִנְנִי יוֹסִף עַל־יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ ו וּמִכַּף מֶלֶךְ־
אַשּׁוּר אַצִּילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגַנּוֹתִי עַל־הָעִיר הַזֹּאת׃ ז וְזֶה־
לְּךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר

ת"א ויסב חזקיהו. ברכות ה' ס' הזוהר פ' ויחי ופ' ואתחנן : והטוב וגו'. ס' הזוהר פ' תרומה ופ' ויחי :

רש"י

ה'. איה רחמנותך : (ה) הנני יוסף. הנני הוא אשר יוסיף על ימיך : (ו) ומכף מלך אשור אצילך. למדנו שלפני מפלת סנחריב חלה : (ז) וזה לך האות. שנתרפא ויתוספו ימיך כמפורש למטה (במלכים ב' כ')

מצודת דוד

כדי למות : לו. טוב מצוה על עניני ביתך : (ה) הנני יוסף.

מצודת ציון

לח (ב) הקיר. הכותל : (ג) אנה. הוא ענין לשון בקשה :

חזון ישעיהו — באור הענין

(ב) **ויסב**, להתפלל בכונה שלמה, והדרש ידוע, כי לכן הסב פניו אל הקיר כדי שלא יטרידוהו בני הבית ויוכל להתפלל מקירות לבו : (ג) **ויאמר**, הנה השלמות, תנאיה שלשה. א] שלמות העיון תולדות השכל, והוא האמת, שלא יאמין בשוא נתעה אך ישיג ויאמין האמת באמונות ובדעות, עז"א זכור את אשר התהלכתי לפניך באמת. ב] שלמות השכל המעשי, והוא שהמעשה הטוב אשר יעשה לא יהיה אמצעי אך תכלית לעצמו, והוא שלא יעשה המעשה הטוב בעבור איזה דבר אחר, תועלת חיצוני, גופני או נפשי מתקות שכר בזה או בבא, שאז אין לבבו שלם, רק מתח.ק בין הפעולה ובין התכלית של הפעולה, שהוא חוץ מן הפעולה, ומעשה ההוא לא נקרא מעשה בחיריית כמו שהתבאר בפילוסופיא של המדות במה שאחר הטבע, רק שיעשה הפעולה בעבור חק עליון כולל אשר רשמה התבונה המעשיית לעצמה, שיפעל הדבר הטוב בעבור שהוא טוב, ובעבור שרשם מהתבונה העליונה שעולת שהוא הש"ת, ועז"א ובלב שלם. ג] שלמות הפעולות בעצמם שלא ימנעוהו מעכבים ולא יעלרוהו מונעים מלהוציא שלמות לבבו אל פועל המעשה, ועל זה אמר **והטוב בעיניך עשיתי** : (ה) **שמעתי את תפלתך**, ר"ל התקבלו פה שני הדברים שבעבורם יציל ה' וימליט. א] בעבור הזכות וזה היה ענין תפלתו שעורר והזכיר זכיותיו. ב] מלד הרחמים וזה פעל בדמעותיו שעורר רחמים, ואחרי כי נרפא הנפש וסר האויב היותר פנימי, הנה יסור גם האויב החיצוני בערכו שהוא המחלה **והנני יוסף על ימיך** וגו'. וגם וכ"ש כי יסיר האויב היותר חיצון וקל בערכם שהוא, כי.
(ו) **ומכף מלך אשור אצילך**, ויוסף לזה כי לא יושיע את העיר בדרך הטבע, רק **וגנותי על העיר** שתהיה ישועתה בדרך נס השגחיי, ובספר מלכים הוסיף כי ההגנה הזאת שהוא התנוסס הנס יהיה **למעני ולמען דוד עבדי**, כי בעבור הדור שהוא היה די בישועה טבעיית, אבל יהיה לקדש השם שהוא למעני, ולהצמית קרן בית דוד שהוא למען דוד עבדי : (ז) **וזה לך האות**, בס' מלכים נזכר כי ישעיה אמר וזה לך האות הלוך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות, ויאמר חזקיה נקל לצל לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הצל אחורנית עשר מעלות, ויקרא ישעיה אל ה' וישב את הצל במעלות אשר ירדה במעלות אחז אחורנית עשר מעלות, הכונה לדעתי, כי אחרי שהלך השמש ביום ההוא עשר שעות, בהכרח היה שדבור הזה עשר שעות על היום והיום הביניי י"ב שעות נמצא היה זה שתי שעות קודם הלילה, מבואר כי המופת שרצה ישעיה לעשות תחלה שהצל ילך לפניו עשר מעלות, לא היה אפשר לעשותו עם השמש, כי השמש היה קרוב מהלך שתי שעות אל האופק המערבי, ולא יוכל לילך לפס מהלך עשר שעות, ובהכרח שרצה שיהיה הנס רק בהצל שהצל יתהלך עשר מעלות, והשמש תשאר במקומה. כי אם תלך גם השמש בדרך השוה תבא מהלך שמונה שעות תחת האופק, ויהיה שתי שעות אחר הצות לילה, ואין צל ומצל, ולכן השיב חזקיה, אחר שאתה רוצה לעשות המופת בצל לבדו, זה מופת קל, שהצל ינטה עשר מעלות בלא השמש, לא רק כי ישוב הצל אחורנית עשר מעלות, שבצד זה תוכל גם השמש לשוב עמו לצד מזרח

מַלְאַךְ יְהוָה וַיַּכֶּה בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה וּשְׁמֹנִים וַחֲמִשָּׁה אָלֶף וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם פְּגָרִים מֵתִים׃ לז וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וַיֵּשֶׁב בְּנִינְוֵה׃ לח וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית ׀ נִסְרֹךְ אֱלֹהָיו וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר בָּנָיו הִכֻּהוּ בַחֶרֶב וְהֵמָּה נִמְלְטוּ אֶרֶץ אֲרָרָט וַיִּמְלֹךְ אֵסַר־חַדֹּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

לח א בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבוֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה

רש"י

ושמעתי שפותרין אותו זריקת האבנים גדולות שקורין פורייר"א בלעז, אבל אין באבנים לשון שפיכה ולא לשון סוללה, ואין לי התרגום נופל על פתרון זה: (לו) ויצא מלאך ה' וגו'. לאחר שהלך ונלחם עם כוש חזר ובא לירושלים, ובאותו שעה ויצא מלאך ה' וגו', וכך שנויה בסדר עולם הגני נותן בו רוח ושמע שמועה, כמה שנא' וישמע אל תרהקה וגו' (לעיל ל"ז) מסוף שבנא הסופר (נ"ל הסוכן וכ"ה בס"ע פ' כ"ג ע"ש) וסיעתו והוליכם בזיקים והלך לו לכוש, ולקח חמדת כל האוצרות ובא לו לירושלים, לקיים מה שנא' (לקמן מ"ה) יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעברו זו ירושלים, אחריך ילכו זהו חזקיהו, באותה שעה וישלח את תרתן ואת רב סרים, הם הנזכרים בספר (מלכים ב' י"ח), והם הם המלאכים שנאמר עליהם שלח אחר השמועה, שנאמר (לעיל ל"ז) וישלח מלאכים אל חזקיהו, ולא הם באו עם רבשקה בשליחות הראשון, ועל אותן הספרים השיב ישעיהו (שם) בזה לך לענה לך, אותה שעה ויצא מלאך ה'. ויכה וגו'. כולם מלכים קשורים כתרים בראשיהם, וקטן שבכולם היה שר על שני אלפים, שנאמר (לעיל ל"ו) ואתנה לך אלפים סוסים וגו' ואיך תשיב את פני פחת אחד וגו', למדנו על קטן שבפחותיהם שהוא שר על אלפים איש, ונפלו הם וגייסותם: (לז) וישב בנינוה, היא ראש המלכות, כענין שנאמר (בראשית י') מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה: (לח) בית נסרך. נסר מתיבתו של נח, כדמפורש באגדת חלק: הכהו בחרב. שאמר אם תציל אותי שלא יהרגוני בני מלכותי שהבאתי בניהם כאן ומתו אקריב שני בני לפניך, עמדו והרגוהו:

לח (א) בימים ההם. שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו ויום ג' כשעלה בית ה' הוא יום מפלתו של סנחריב והוא יום טוב ראשון של פסח: כי מת אתה ולא תחיה. מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא משום דלא נסבת איתתא וכו' כדאיתא בברכות: (ג) אנא

מצודת דוד

וישכימו בבקר. סנחריב והמעט אשר נשארו חיים: (לז) בנינוה. הוא ראש למלכות אשור: (לח) בית נסרך. נסר מתיבתו של נח היה לו נאלוה ובעת אשר השתחוה לה הכהו בניו: והמה. בני סנחריב אשר הכוהו:

לח (א) בימים ההם. אז"ל שהיו שלשה ימים לפני מפלת סנחריב: למות. ר"ל חולי אנושה ומסוכנת שיש בה

חזון ישעיהו — באור הענין

לח (א) בימים ההם, אויבי האדם הם שלשה. א] האויב היותר חיצוני, והוא האויב שיבא עליו מבחוץ מזולתו מבני אדם. ב] האויב הקרוב אליו, והם כחות הגוף והרכבתו, אשר יען הורכב והומזג מדברים שונים מתנגדים, עת יופר הברית ביניהם ויתגברו הכחות המתפעלים על הפועלים, אז האדם חסבה להשבר. ג] האויב היותר פנימי, הם רוע התכונות המדות והתאוות השתולים בנפשו, והפלם בידו להעותם כפי בחירתו, ועת לא ימשול ברוחו, יהליא את נפשו ויטביעה במצולות האבדון, והנה חזקיהו נקבצו באו עליו רגבת שני האויבים החיצונים, כי שלשה ימים לפני בוא סנחריב האויב הנכרי אל שעריו, גם האויב היותר קרוב אליו שהם תחלואי המזג ומדוי ההרכבה סביב שתו עליו להאבידו. וזה ספר כי בימים ההם חלה חזקיהו למות, וכבר תראה איך דוד אבי אביו, התחנן ויתפלל וגהן הודה תמיד על הצלת שני האויבים הקשים האלה, כמו שבארנו כ"פ בספר תהלותיו, וראה ביחוד (קאפ' וא"ו, ל' מ"א), אמנם עת יגלה האדם האויב היותר פנימי, שהוא עת ימיב מעשיו, ונפשו ושכלו יהיה להם שלום אמת, כי אז גם שני אויביו החיצונים יכנעו מפניו. וע"ז עת בא ישעיה להעירו, כי מת הוא ולא יחיה, כי חסר לו ענין פנימי שהוא סבת חיים האמתיים הנצחיים כמ"ש חז"ל על זה, אז ראה ויבן מה לעשות:

וְלֹא תִחְיֶה׃ ב וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל־הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהֹוָה׃ ג וַיֹּאמַר אָנָּה יְהֹוָה זְכָר־נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיֵּבְךְּ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל׃ ד וַיְהִי דְּבַר־יְהֹוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ לֵאמֹר׃ ה הָלוֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר יְהֹוָה אֱלֹהֵי דָּוִד אָבִיךָ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתֶךָ רָאִיתִי אֶת־דִּמְעָתֶךָ הִנְנִי יוֹסִף עַל־יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ ו וּמִכַּף מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אַצִּילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגַנּוֹתִי עַל־הָעִיר הַזֹּאת׃ ז וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהֹוָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יְהֹוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר

ת"א ויסב חזקיהו. ברכות ה' ס' הזוהר פ' ויחי ופ' ואתחנן : והטוב וגו'. ס' הזוהר פ' תרומה ופ' ויחי :

רש"י

ה'. איה לחמנותך : (ה) הנני יוסף. הנני הוא אשר יוסיף על ימיך : (ו) ומכף מלך אשור אצילך. למדנו שלפני מפלת סנחריב חלה : (ז) וזה לך האות. שתתרפא ויתוספו ימיך כמפורש למטה (במלכים ב' כ')

מצודת דוד | מצודת ציון

כדי למות : **לח** (ב) הקיר. הכותל : (ג) אנה. הוא ענין לשון בקשה : (ה) הנני יוסף : הוא מלוה על ענינו כיסף : **לח**

חזון באור הענין ישעיהו

(ב) **ויסב**, להתפלל בכונה שלמה, והדרש ידוע, כי לכן הסב פניו אל הקיר כדי שלא יטרידוהו בני הבית ויוכל להתפלל מקירות לבו : (ג) **ויאמר**, הנה השלמות, תגאיה שלשה. א] שלמות העיון תולדות השכל, והוא האמת, שלא יאמין בשוא נתעה אך ישיג ויאמין האמת באמונות ובדעות, עז"א זכור את אשר התהלכתי לפניך באמת. ב] שלמות השכל המעשי, והוא שהמעשה הטוב אשר יעשה לא יהיה אמצעי אך תכליה לעצמו, והוא שלא יעשה המעשה הטוב בעבור איזה דבר אחר, תועלת חיצוני, גופני או נפשי מתקות שכר בזה או בבא, שאז אין לבבו שלם, רק מחלק בין הפעולה ובין התכלית של הפעולה, שהוא חוץ מן הפעולה, ומעשה ההוא לא נקרא מעשה בחיריית כמו שהתבאר בפילוסופיא של המדות במה שאחר הטבע, רק שיעשה הפעולה בעבור חק עליון כולל אשר רשמה התבונה המעשיית לעצמה, שיפעל הדבר הטוב בעבור שהוא טוב, ובעבור שרשמה מהתבונה העליונה שעוללת שהוא השי"ת, ועז"א ובלב שלם. ג] שלמות הפעולות בעצמם שלא ימנעוהו מעכבים ולא יעצרוהו מונעים מלהוציא שלמות לבבו אל פועל המעשה, ועל זה אמר **והטוב בעיניך עשיתי** : (ה) **שמעתי את תפלתך**, ר"ל התקבלו פה שני הדברים שבעבורם יציל ה' וימליט. א] בעבור הזכות וזה היה ענין תפלתו שעורר והזכיר זכיותיו. ב] מצד הרחמים וזה פעל בדמעותיו שעורר רחמים, ואחרי כי נרפא הנפש וסר האויב היותר פנימי, הנה יסור גם האויב החיצוני בערכו שהוא המחלה **והנני יוסף על ימיך** וגו'. וגם וכ"ש כי יסיר האויב היותר חיצון וקל בערכם שהוא, כי . (ו) **ומכף מלך אשור אצילך**, וגוסף לזה כי לא אושיע את העיר בדרך הטבע, רק **וגנותי על העיר** שתהיה ישועתה בדרך נס השגחיי, ובספר מלכים הוסיף כי ההגנה הזאת שהוא התנוסס הנס יהיה **למעני ולמען דוד עבדי**, כי בעבור הדור ההוא היה די בישועה טבעיית, אבל יהיה לקדם השם שהוא **למעני**, ולהצמיח קרן בית דוד שהוא **למען דוד עבדי** : (ז) **וזה לך האות**, בס' מלכים נזכר כי ישעיה אמר וזה לך האות הלוך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות, ויאמר חזקיה נקל לצל לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הצל אחורנית עשר מעלות, ויקרא ישעיה אל ה' וישב את הצל במעלות אשר ירדה במעלות אחז אחורנית עשר מעלות, הכונה לדעתי, כי אחרי שהלך השמש ביום ההוא עשר שעות, בהכרח היה הכדור הזה עשר שעות על היום והיום הבינוני י"ב שעות נמצא היה זה שתי שעות קודם הלילה, מבואר כי המופת שרצה ישעיה לעשות תחלה שהצל ילך לפניו עשר מעלות, לא היה אפשר לעשותו עם השמש, כי השמש היה קרוב מהלך שתי שעות אל האופק המערבי, ולא יוכל לילך לשם מהלך עשר שעות, ובהכרח שרצה שיהיה הנס רק בהצל שהצל יתהלך עשר מעלות, והשמש תשאר במקומה. כי אם תלך גם השמש בדרך ההוא תבא מהלך שמונה שעות תחת האופק, ויהיה שתי שעות אחר הצות לילה, ואין צל ומצל, ולכן השיב חזקיה, אחר שאתה רוצה לעשות המופת בצל לבדו, זה מופת קל, שהצל ינטה עשר מעלות בלא השמש, לא רק כי ישוב הצל אחורנית עשר מעלות, שבצד זה תוכל גם השמש לשוב עמו לצד מזרח

דִּבֵּר׃ ח הִנְנִי מֵשִׁיב אֶת־צֵל הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה בְמַעֲלוֹת אָחָז בַּשֶּׁמֶשׁ אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת וַתָּשָׁב הַשֶּׁמֶשׁ עֶשֶׂר מַעֲלוֹת בַּמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרָדָה׃ ט מִכְתָּב לְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בַּחֲלֹתוֹ וַיְחִי מֵחָלְיוֹ׃ י אֲנִי אָמַרְתִּי בִּדְמִי יָמַי אֵלֵכָה בְּשַׁעֲרֵי שְׁאוֹל

ת"א הנני משיב. סנהדרין צ"ו עקידה שער ו"ג:

רש"י

שאל לו מה אות כי אעלה: (ח) הנני משיב. אחורנית עשר מעלות את הצל אשר ירדה: צל המעלות. כמין מדרגות עשויות כנגד החמה לבחון בהם שעות היום כעין אורלוגין שעושין האומנין: אשר ירדה. מיהרה לירד ונתקצר היום י' שעות ביום שמת אחז כדי שלא יהו מספידין אותו ועלו עכשיו לאחוריהם ביום שנתרפא חזקיהו ונתוספו על היום י' שעות: (ט) מכתב. תירגם יונתן כתב אודאה על ניסא דאתעביד לחזקיהו: (י) אני אמרתי בדמי ימי. כשכליתי ימי בדמי בשממון והרישה כמו נדמה כל עם כנען (צפניה א') כלומר כשחליתי אמרתי אלכה בשערי שאול עתה אמות לפי שעד אותו היום לא נתרפא חולה: פקדתי

מצודת ציון

המעלות. המדרגות: (ט) ויחי. ענין רפואה כמו עד חיותם (יהושע ה'): (י) בדמי. ענין כריתה וכן ער מואב נדמה (ישעיה ט"ו): פקדתי. ענין חסרון כמו כי יפקד

מצודת דוד

הנני הוא אשר יוסף: (ח) הנני משיב. מעלות היו עשויות מול החמה לבחון בהם שעות היום כי כל שעה ירד הצל מעלה אחת ואמר הנני משיב את הצל עשר מעלות לאחוריו להאריך היום עשר שעות: אשר ירדה. ר"ל את הצל אשר כבר ירדה: במעלות אחז. כי אחז בנה המעלות האלה: בשמש אחרניה. מוסב למעלה לומר בנטיית ניצוץ השמש אשיב הצל אחורנית עשר מעלות: ותשב השמש. ר"ל שכן היה כי שב ניצוץ השמש עשר מעלות אשר וירדה א"כ שב גם הצל: (ט) מכתב לחזקיהו. מכתב זה היה לחזקיהו ר"ל הוא כתב הודאה זו: בחלתו. ר"ל בעבור שהי' חולה ונתרפא מחליו: (י) בדמי ימי. בכריתת ימי אלך אל הקבר: פקדתי. חסרתי שנותי הנשארים עד מלאת השנים הקצובים לרוב בני

חזון ישעיהו

באור המלות

(ח) במעלות אחז. כלי מראה השעות עפ"י הצל שתקן אחז ובשמש ר"ל עם השמש, שהשמש עצמה תשוב, וכן אמר א"ר ירדה:

(י) בדמי. כמו וידום אהרן, והב' במקום עם:

באור הענין

עד סמוך לאופק המזרחי, וזה יהיה נס ופלא, וזה סיפר פה בבאור יותר, במ"ש **הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה**, שהוא שירדה השמש (כי צל הוא לשון זכר) [**במעלות אחז** שאחז תקן הכלי הזה] ובשמש מוסב על **הנני משיב בשמש**, שההשבה תהיה ע"י השמש שתשוב, לא ע"י הצל, רק השמש בעצמה תשוב אחורנית עשר מעלות, ועז"א ותשב השמש עשר מעלות לא הצל: (י) **אני אמרתי בדמי ימי**, המליצה תצייר את הזמן, הולכת ומתנועעת תמיד מעת הולד האדם עד מותו, שאז ידמו הימים וישתוקו מתנועתם, והנה הזמן בעצמו הוא אפס, והוא רק תנאי השגת הדברים הנמצאים בפועל בערך השגתנו שאנו משיגים כל הדברים נקשרים עם חלק מחלקי הזמן, ועת ישיב הדבר המוחש אל האפס אז גם הזמן אפס, כי הזמן הוא רק שיעור המשך מציאות הדבר הנמצא בפעל, לא דבר נמצא באמת בפני עצמו, כמו שהתבאר בחכמת בקור השכל, עפ"ז מצייר כי האדם בעת מותו טרם נבלה ונרקב, שהגוף עדיין קיים ונמצא בפעל, ומקושר עדיין עם הזמן כל עוד שישנו במציאות, עוד ימיו קיימים רק שהם דוממים ושותקים ואינם מתנועעים, כי תנועת הימים ופעולתם לא יצוייר רק עם תנועת הנמצא הנקשר עם הזמן שהוא חיי האדם, ובמותו הגם שהיא ככל הדברים המושגים בחוש מקושר עם הזמן, מ"מ זמנו דוממת בלתי

הערות

(ח) במלכים אמר כי ישעיה רצה להשיב את הצל, וחזקיה אמר נקל לצל לנטות עשר מעלות. וזה דבר מתמיה מאד, איך זה נקל? הלא ידוע שנטיית הצל תהיה מנטיית השמש, ומי יטה השמש זולתי מי שאמר יהי מאורות ויהיו? ואם נטיית הצל לפניו היה קל בעיניו, מדוע לא יהיה קל נטייתו לאחוריו? עד שהרלב"ג במלחמותיו כתב בזה שהמופת היה מצד תנועת העננים אשר מנהגם כשיתנועעו תחת השמש להביא את ניצוץ השמש אל זולת מקומו, וישעיה אמר שיחדשו לפי שעה אדים מתנועעים מביאים את השמש במהירות נפלא, ולפי שראה חזקיהו אז מתנועת הרוח אז וקלות האדים שהיו תחת השמש שנקל עתה להשיב הצל אל מקום הסוא בקש שיהיה הענין בהפך זה, כדי שיוכר מופת ה', עכ"ד, והכתוב פה קורא ותשב השמש עשר מעלות, וכד"ה אמר שרי בבל שלחו לדעת המופת אשר נעשה בארץ?.

פְּקַדְתִּי יֶתֶר שְׁנוֹתָי׃ יא אָמַרְתִּי לֹא־אֶרְאֶה יָהּ יָהּ בְּאֶרֶץ הַחַיִּים לֹא־אַבִּיט אָדָם עוֹד עִם־יוֹשְׁבֵי חָדֶל׃ יב דּוֹרִי נִסַּע וְנִגְלָה מִנִּי

ת"א אמרתי לא וגו'. ס' הזוהר פ' נ"ח: עם יושבי חדל. ס' הזוהר פ' פקודי

רש"י

יתר שנותי. כמו (במדבר ל"א) לא נפקד ממנו איש נחסרתי שאר שנותי. ויונתן תירגם על דוכרני למב איתוספו על שני נפקדתי לטובה ונתותרו שנותי: (יא) (תוספות, אמרתי לא אראה יה. לא אשתמש עוד בשם של יה. יה בארץ החיים חיים משתמשין בו אבל המתים אינם דאין שנאמר לא המתים יהללו יה חק למתים שאין מזכירין שם בן שתי אותיות לעולם, ע"כ): בארץ החיים. בבהמ"ק: לא אביט אדם. חי עוד: עם יושבי חדל. שאהיה עם המתים היושבים בארץ חדלה ומנועה מן החיים: (יב) דורי נסע ונגלה מני. בני דורי נסעו ממני נסעו כמו נסתו כמו (לעיל ל"ג) בל יסע יתדותיו: כאהל רעי. כאהל

מצודת דוד

אדם: (יא) לא אראה יה. עוד לא אסתכל להתבונן במעשה יה ויפרש אמריו לומר לא אסתכל מעשה יה: בארץ החיים. ר"ל בזה העולם כי אמות ואלך ממנו: לא אביט אדם. פעמ' לא אביט אותן בני אדם אשר הם עם יושבי חלד ר"ל המתהלכים עם הבריות היושבים בזה העולם: (יב) דורי נסע. מגורי בעוה"ז נסע ונגלה ממני כמו הרועה המסיע

מצודת ציון

מושבך (ש"א כ'): (יא) חדל. כן נקרא העולם וכן כל יושבי חלד (תהלים מ"ט) כי הוא מתהפך כמו כבש כשב והדומים: (יב) דורי. מל' מדור: נסע. מל' הסעה ועקירה: ונגלה.

חזון ישעיהו

באור הענין

בלתי מתנענעת, עז"א כי אמרתי **שאלכה בשערי שאול עם דמי ימי**, שטרם יבלני השאול המבלה הגוף (שזה ימלץ שהוא עדן הולך בשעריו ולא הגיע אל תוך השאול המבלה ומשיב אל האפס) אהיה נמנה בו עם ימי הדוממים והשובתים, אולם אחרי שאבוא אל בטן השאול והיכליו, שהיא אחרי אפיסת הגויה אז **פקדתי יתר שנותי**, אז יעדר הזמן המיועד לי לגמרי וישוב אל האפס, ויחסר מחשבוני השנים האלה שהיו נחשבים בחשבון חיי, אם הייתי חי: (יא) **אמרתי**, מצייר שנית את הענין אשר ימצא בו אחרי המות, **כי שם לא יראה יה**, כי השגת השכל המקושר בגויה אשר ישיג כל הדברים ע"י תנאי הזמן והמקום, וע"י שישפיע מושגים כוללים מן המוחשים אשר אסף בנפשו, אינו תנאי השגת השכל בעצמו, רק תנאי השגת השכל המקושר בגויה, כמו שאין מתנאי העין הבריאה שתראה המחזות ע"י הזכוכית והאספקלריא, הגם שהם תנאי הראות לגבר שחוס עינים, כי השכל המופשט מן החומר ישיג הדברים בענין יותר מעולה ועפ"י חקים אחרים משונים מן החקים שעל פיהם ישיג בעודו כלוא בגשם, עד שהנפש עת תפרד מן הגויה, לא תכיר את ה' בענין שהיתה מכרת אותו בארץ החיים, שאם ציירה לעצמה את ה', כי מהוה וממציא בזמן ובמקום, בסדר ובהמשך, סבות ומסובבים, ואז לא תדע מכל זה מאומה, כי תציירהו כפי ציורי השכל הפשוט אשר לא ידע את הזמן והמקום ומקרי המוחשים ותנאי ההגיון אשר השפיע השכל מן השגות האלה, אך כפי היות הדברים בעצמם חוץ מן המוחש מופשטים מכל המקריים ותנאיהם, השגה אשר לא נוכל לציירה עתה כאשר לא יצייר העור הגוונים והמראות, וז"ש **לא אראה יה**, ומבאר שכוונתו **שלא אראה יה אשר בארץ החיים**, כי שם אראה ממנו ענינים אחרים נשגבים מאלה, וכן הנפשות השכליים המופשטות, הגם שישיגו זה את זה לא ישיגו עוד השגה חושיית ע"י התדבקות הח"ש במוחש, אך שכליית ולא יוכלו שם לצייר לעצמם אדם תופס שיעור מהמשך זמן וחק מן המקום. עד שלא תצייר הנפש שם לעצמה ענין אדם גשמי כלל, וזה שכתוב **שלא אביט עוד אדם הנמצא עם יושבי חדל**: (יב) **דורי**, ההיקף שיקיף הזמן משך חיי האדם נקרא דור, מענין היקף, וכל אדם יש לו דור והיקף מיוחד בזמן, ועת תבלה הגויה יסיר ההיקף הזה, כי הזמן בפ"ע אינו כלום, ובזה יצייר המליץ נשגבות, כאילו ההיקף הזה הזמני, הוא אהל המאהיל ומכסה על האדם וסובב אותו משך מציאותו בעולם המורגש, ועת יאפס הגוף יסור האהל הזה שכסה עליו, ויכסה על נמצאים אחרים, שהוא הדור הבא, וידמה כאהל של הרועים, אשר בכלות המרעה יסירוהו מן המקום שהיה שם אל מקום אחר, והמקום הזה שהיה מכוסה מן האהל ישוב להיות מגולה עתה בלא אהל, ועז"א **דורי נסע ונגלה מני**, כי יתגלה עתה מן משך הזמן שהיה פרוש עליו, כי לא ימצא עתה בחלק מחלקי הזמן, ובזה מצייר איך כמו שיתרחק האהל מן המקום שהיה בו בתחלה כל עוד שיוסיפו להעתיקו הלאה, כן יתרחק דורו ממנו כל עוד שיוסיפו הדורות להשתלשל ולהתרחק ממנו, וכל עוד שיוסיף אהל הזמן להסתלק מדורות ההוים אל הבאים אחריהם למלא מקומם בזמן

באור המלות

(יא) בארץ החיים. נעלם מלת אשר, אשר בארץ החיים, וכן אשר עם יושבי חדל, וחדל וחלד כמו כשב כבש: (יב) דורי. הזמן שבו יחיה האדם נקרא דור, ואת דורו מי ישוחח (לקמן נ"ג ח') מענין היקף, וכדור מענין זה, והכ"ף לדמיון, לכן נמשל בכדור ולנפץ נפצה (למעלה כ"ב): ונגלה מני. כמו ונגליתי ממנו, כי הסוכך והמסוכך יסוכו זע"ז, וכן מאתי גלית ותעלי (לקמן נ"ז ח'): קפדתי. חברו ביחזקאל (ז' כ"ה) קפדה באה, והוא לדעתי מענין קצירת וכריתת הכתוק שהזכיר שם עשה הרתוק, כי על קצור מתרגם

כְּאֹהֶל רֹעִי קִפַּדְתִּי כָאֹרֵג חַיַּי מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי׃ יג שִׁוִּיתִי עַד־בֹּקֶר כָּאֲרִי כֵּן יְשַׁבֵּר כָּל־עַצְמוֹתָי מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי׃ יד כְּסוּס עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה דַּלּוּ

ת"א מדלה וגו'. נדרים מ': הכ' בקמץ

רש"י

רועי בהמה שמסיעין מכאן ותוקעו במקום אחר כשכלה מרעה זה: קפדתי. הכרתי מהר חיי כאורג הממהר לארוג כל זה הייתי סבר. ויונתן תירגם כנחל גידודין כנחל המושך בין גדודות גבוהין שאינו מתפשט ומתוך כך מימיו קלים לרוץ, ואומר אני שהוא נחל הריף ששמו אורג והוא שאמר (איוב ז') ימי קלו מני אורג חלפו עם אניות אבה (שם ט'): מדלה יבצעני. תרגם יונתן מיקר מלכותי אנא גלי, סבור הייתי שעתה יבצעני מכל כבודי. מדלה לשון גובה וכן דלת ראשך (שיר ז'): מיום עד לילה תשלימני. כמו מזכר ועד נקבה, כלו' מימים ומלילות תכלני, וכן תרגם יונתן יוממי ולילותי שלימו: (יג) שויתי. עצמי כל הלילה לסבול יסורי חולי ונתגברתי כארי לסבול: כן ישבר כל עצמותי. כמו (שמות א') כן ירבה וכן יפרוץ, כל מה שאני מתגבר כן יגבר החולי עלי לשבור כל עצמותי: (יד) כסוס. כמו כסים והוא שם עוף:

מצודת ציון

מלשון גלות: מני. ממני: רעי. כמו רועה בס"א: קפדתי. ענין כריתה כמו קפדה בא (יחזקאל ז'): מדלה. ענין חולי והכאות כמו מדוע אתה ככה דל (ש"ב י"ג): יבצעני. ענין השלמה כמו כי יבצע ה' (לעיל י'): (יג) שויתי. שמתי: (יד) כסוס עגור. כמו כסים ועגור והם מיני עופות וכן תור וסוס ועגור (ירמי' ח'): אצפצף. ענין השמעת קול

מצודת דוד

אהלו ממקום למקום: קפדתי. בעבור העון כאלו בעצמי כרתי חיי חיש מהר כמו האורג הממהר לכרות היריעה אחר שנשלמה: מדלה יבצעני. מהחולי הזה ישלים ימי חיי: מיום עד לילה תשלימני. חשבתי אשר מהתחלת היום עד הלילה השלים ימי חיי כי בודאי אמות בתוך זמן היום: (יג) שויתי עד בקר. ר"ל כשבא הלילה שמתי זמן השלמת חיי עד בוקר: כארי. ר"ל נתחזק חליי עד ששבר החולי את כל עצמותי כמו הארי המשבר עצמות החיה בנטרפת בפיו: מיום וגומר. ר"ל חשבתי שוב אשר מהתחלת היום עד הלילה תשלים ימי חיי כי אמות במשך זמן היום: (יד) כן אצפצף. מגודל הכאב הייתי מצפצף כעופות והומה כיונה:

חזון ישעיהו

באור המלות

כב"מ קפדה, וכן החיה בעלת הקוצים נקראת בעברי ובארמי קפוד, על שמתכפלת עת יבא אורב עליה, ועקרו בעברי על קיפול הכתוק או החוטים הטווים זה על זה שכורך השתי עם הערב: מדלה. הדולאת, מדוע אתה ככה דל בן המלך: יבצעני. ענין גמר, כמו תשלימני, וההבדל בין בצע ובין משלים, שעם ההשלמה נקשר מושג השלמות, ותשלם כל המלאכה כי בנין שלמה היה שלם, ידי זרובבל יסדו את הבית וידיו תבצענה, כי בנין זרובבל לא היה שלם עדיין, ולכן בא בצע על מלאכת הפסד וקלקול, יתר ידו ויבצעני (איוב ו' ט'), בצע אמרתו (איכה ב' י"ז), ובזה הוסיף פה, שלא לבד יבצעני, מצד ההעדר, כי גם תשלימני, בערך ההכליה והשלמות אשר אלך מן האדם וקנו, וע"כ יבצעני נסתר ותשלימני נוכח כי לא ייחס הרע אל ה': (יד) כסוס עגור. ממיני עופות הנודדים (ירמיה ח' ז'): עשקה לי

באור הענין

הריק. עד שנסיעת דורו שהוא זמנו יתמיד בלי הפסק עד סוף כל הדורות, והחוליא שלו הקבועה בשלשלת הזמן יעתק תמיד אל זמן העבר ואל ימים קדומים. **קפדתי כארג חיי**, המליצה תצייר הזמן הקבוע לכל אדם לימי חייו, כבגד ארוג ומתוקן, ואת החיים בעצמם כעסק האריגה אשר בה יטוה את הבגד ההוא, כי החיים מחוברים מעתות ורגעים אשר יתחברו אחת אחת כהאורג שמחבר חוט אל חוט ואורגם זה בזה עד ישלם הבגד כולו, כן יתקבלו הרגעים אלו עד ישתלם מהם הלבוש הגדול שהוא העת המיועד אל האדם לחיות בה, ואז יסתלקו הלבוש והמתלבש, והאדם ישוב אל עולמו, וכן דמה איוב מליצת תנועת זמנו לאורג (איוב ז' ו') אומר הנה עד עתה קפדתי וקשרתי את חיי מן החוטים הטווים שתי וערב שהם הרגעים והעתות, כמו האורג, והבגד עוד לא נשלם. כי הטויה הזאת נטוית מחוטים דקים מאד שהם הרגעים, אבל עתה **מדלה תבצעני** ע"י הדלה והחולי אתה רוצה לבצע ולהשלים את הבגד בזמן קצר, עד **כי מיום עד לילה תשלים** אותי להשלים מועד חיי ביום אחד, ולדלג על כל העתות האלה ולקשרם בהבגד ביום אחד. ובציורו תפס בכח המליצה כאילו האריגה שיארג האדם בכח לא יספיק לבצע הבגד, ולנגד זה הדלה והחולשה היא תשגיב בכחה להשלים המלאכה, אשר לא אלו בה ידים זריזות: (יג) **שויתי**, לעומת זה התחזקתי בלילה נגד הדלה והחולשה הרוצה לבצע המלאכה, ודמיתי נגד הדלה הזאת כארי להתגבר על הדלה, אבל אז הארי הזה שהעמדתי נגד הדלה, כן כמו שהוא ארי כן כמו ארי **ישבר עצמותי**, מצייר כי נגד החולשה הגדולה שהיה לו אשר דמה כי ימות בלילה, נטפל אליו קדחת חזק עד שהתגבר מאד מסבת החום הקודח, ויעלם בכח רב נגד החולי, אבל הקדחה הזה עצמו אשר היא אש זרה, נדמית לו כאריה טורף השובר כל עצמותיו, עד שאני חושב שנית כי **מיום עד לילה תשלימני**, שחוזק הקדחת הוא יסבב השלמת הבגד שהיא המיתה: (יד) **כסום עגור**, מצייר איך התרוצצו אז בקרבו שני רעיונות מתנגדות, בצד אחד, כבר חשב שהוא מוכן ללכת אל בית מועד לכל חי, וחשב

עֵינַי לַמָּרוֹם אֲדֹנָי עָשְׁקָה־לִּי עָרְבֵנִי׃ טו מָה־אֲדַבֵּר וְאָמַר־לִי וְהוּא עָשָׂה אֶדַּדֶּה כָל־שְׁנוֹתַי עַל־מַר נַפְשִׁי׃ טז אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם יִחְיוּ וּלְכָל־בָּהֶן חַיֵּי רוּחִי וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי׃ יז הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר־לִי מָר

ת"א אדני עליהם. מנחות מ"ה: ותחלימני. ברכות נ"ה ונ"ו: הנה לשלום. שם י"א:

רש"י

כסוס עגור. כמו כסוס ועגור. (ד"א) כעוף זה שתפסוהו בגרונו והוא מצפצף, וכן תירגם יונתן כסוסיא דאחיד ומנצף: עשקה לי. כמו עשוק אותי, לקחני מיד מלאך המות וערבני להציל, לשון ערבות גרנטי"ה בלעז כמו (תהלים קי"ט) ערוב עבדך לטוב. עשקה לי. עשוק אותי מידו, כאשר תאמר רפא נא לה (במדבר י"ב) רפא אותה: (טו) מה אדבר. שבח וקילוסין לפניו והרי אמר לי נחמות והוא עשאן: אדדה כל שנותי. כמו (בראשית ל"א) ותדד שנתי, אתנודד מכל שנותי לקלס לפניו, וי"א בנותי לשון שנים: על מר נפשי. שהיתה מרה ונחמתני: (טז) ה' עליהם יחיו. יונתן תירגם ה' על כל מיתיא אמרת לאחאה: ולכל בהן חיי רוחי. וקדם כלהון אחיית חיי רוחי, ואני אומר לפי פשוטו ה' עליהם על שנותי הנזכרים לעיל אדדה כל שנותי ה' שיכן שכנו וחסדו עליהם, ואמר לי על פי נביאו יחיו: ולכל בהן חיי רוחי. ולכל דבר אשר תלויין בהן חיי רוחי. אמר ה' עליהם יחיו: ותחלימני. ומעתה ידעתי שתחלימני ותחייני: ותחלימני.

מצודת דוד

דלו עיני למרום. הורמו עיני להביט השמים לעזרתך ואמרתי ה' עשק ממני החלי הזה ובנית והכשר לי: (טו) מה אדבר. ר"ל הרבה שבח וקילוסין יש לי לדבר כי הוא אמר לי נחמות והוא עשאן: אדדה. לכן אנדד כל השני' לקלס לפניו על נפשי שהיתה מרה ונחם אותה: (טז) ה' עליהם יחיו. על כל השנים גזר ה' שיעמדו בחיי': ולכל בהן. וראשון שבכולם החי' חיי רוחי כי סוגתי קרוב למות: ותחלימני. שלחת לי בריאות ונתת לי החיים: (יז) הנה לשלום. הנה בחליו מה

מצודת ציון

עופות: אהגה. כן נקרא המיית היונה כמו וכיונים הגה נהגה (לקמן נ"ט): דלו. ענין הרמה כמו ארוממך ה' כי דליתני (תהלים ל'): עשקה. ענין לקיחה ותפיסה ואמר בלשון שאלה: ערבני. היטב והכשר לי וכן ערוב עבדך לטוב (שם קי"ט) והוא מענין מתיקות כמו ושנתי ערבה לי (ירמי' ל"א): (טו) מה אדבר. מלת מה יורה על הרבוי וכן מה רב טובך (תהלים ל"א): אדדה. מל' נדידה: שנותי. מל' שינה: (טז) ותחלימני. ענין בריאות וחוזק כמו יחלמו בניהם

חזון ישעיהו

באור הענין

מחשבת כי הוא דומה כסוס ועגור, שהם ממשפחת העופות הנוסעים, כמ"ש ותור וסיס ועגור שמרו את עת בואנה, וכמו הסוס ועגור המצפצפים בתחלת החורף עת יראו כנפי הגות פרושים על כל ילדי הטבע, לנסוע אל ארצות החמים, כן אצפצף אנכי. ודלאות הכתוב מגבילים כסוס עגור כן אצפצף דלו עיני למרום, אהגה כיונה ה' עשקה לי ערבני. ר"ל כסוס עגור כן אצפצף למקומי כי דלו עיני למרום, עיני נשואים אל מקומי במרום, שנפשי נושאת עיניה עת ראתה בני הטבע אשר סביבה גועים ומתים, לשוב לשמים אל מקומה, כצפורי הנסיעה המעופפים בענין כזה אל ארץ גלגל כנפים. אולם מצד אחר אהגה כיונה כמו היונה השומרת את קנה ולא תסור ממנה בשום זמן, וכדמיון זה נדמית נפשי עתה בראותה כי המות בא לעשוק את קנה, תצעק כיונה לאמר, ה' עשקה לי הנה רוצים לעשוק את קני, ערבני מיד העושקים האלה, והצילני מיד המות: (טו) מה אדבר. מספר כי עת שנטטה נפשו בין שתי הסעיפים האלה, חושבת על מקומה בשמים, ומתפללת על קנה בארץ, השיב אל לבו לאמר, מה אדבר? למה זה לריק אתפלל, שיערבני ה' מיד המות העושק, והלא ואמר לי והוא עשה, וה' כבר אמר לי כי מת אתה ולא תחיה, וגם והוא עשה את אשר אמר, כי החולי מסוכנת עד מות, ומה יועיל תפלתי נגד הגזרה, בציור הזה שמצייר איך התיאש עצמו וחשב כי לא יחיה, שב לאמר. אנכי כבר אדדה כל שנותי על מר נפשי, במחשבתי כבר דלגתי על כל שנותי, וכבר נדדתי ודלגתי גם על מר נפשי, כבר היה בעיני כאילו דדתי על השנים שנותרו לי לחיות ודלגתי עליהם כאילו אינם עוד במציאות, וגם דלגתי על מר נפשי שנפשי המרה התחילה להרגיע ולשכוח עמלה, ולהכין א"ע אל דרכה דרך כל חי: (טז) ה' אבל אז, ה' אמר עליהם, היינו על שנותי הנזכר. שיחיו, אני התיאשתי וה' נתן חלקי בחיים, ולכל בהן חיי רוחי היינו ה' אמר לכל בהן והוא אל כל הדברים הממלאים את שנותי (שהוא על כל תולדות הימים), אמר ה' חיי רוחי, שכולם יהיו מוכנים להחיות רוחי, ותחלימני ותחייני, ועתה נדמה כאילו החלמתני והחייתני, ר"ל הכל נדמה לי עתה כחלום, כאילו חלם לי שנמשלתי עם יורדי בור, וה' החיה אותי בתחיה: (יז) הנה, ועתה אני רואה כי לשלום הומר לי המר, שהמיר והחליף ה' את

באור המלות

ערבני. דוגמתו, ערוב עבדך לטוב אל יעשקוני זדים (תהלות קי"ט), עושקי אדם בעת ההוא היו בקשים ערבון לפדיונם: (טו) אדדה. כמו אדדם עד בית אלהים, דולג על היזה דבר, ומלת אדדם מוסב לשתים, וכן מלת על, אדדה (על) כל שנותי (אדדה) על מר נפשי: (טז) ה' עליהם. מלת אמר שבפסוק הקודם נמשך גם פה, ה' (אמר) עליהם יחיו (ועליהם ר"ל על שנותי) (וה' אמר) לכל בהן (ר"ל בשנותי) חיי רוחי ותחלימני מענין חלום לילה: (יז) מר לי מר. מר הראשון מנע"ו, מענין חליפין ותמורה, ומלאהו נפתח. מר הב

וְאַתָּה חָשַׁקְתָּ נַפְשִׁי מִשַּׁחַת בְּלִי כִּי־הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוְךָ כָּל־חֲטָאָי׃ יח כִּי־לֹא שְׁאוֹל תּוֹדֶךָּ מָוֶת יְהַלְלֶךָּ לֹא־יְשַׂבְּרוּ יוֹרְדֵי־בוֹר אֶל־אֲמִתֶּךָ׃ יט חַי חַי הוּא יוֹדֶךָ כָּמוֹנִי הַיּוֹם אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל־אֲמִתֶּךָ׃ כ יְהוָה לְהוֹשִׁיעֵנִי וּנְגִנוֹתַי נְנַגֵּן כָּל־יְמֵי חַיֵּינוּ עַל־בֵּית

רש"י

הבריאני ותחזקני כמו (איוב ל"ט) יחלמו בניהם: (יז) הנה לשלום מר לי מר. כשנתבשרתי שלום אף הוא לי מר, שהרי תלו לי הרפואה בזכות אחרים כה אמר ה' אלהי דוד אביך (לעיל ל"ז) למעני ולמען דוד עבדי. כאן הודעתני שאני חוטא, כך פירשו חכמים, אבל לפי ישוב המקרא משמע הנה לשלום מר לי מר כשנתבשרתי מאתך להושיעני מיד סנחריב, מר לי מר על חליי שהייתי נטוי למות ולא שמחתי בבשורה, ואתה בטובך חשקת נפשי מבלי רדת שחת: (יח) כי לא שאול תודך. אם הייתי מת לא הייתי מודה לך על הנס של מפלת סנחריב, ולא הייתי סובר אל אמתת הבטחתך שהבטחתני עליה: (יט) חי חי. לשון בני אדם חיים, כלומר כשיש בני אדם חיים בעולם זה חי וזה חי, יוצאת ההודאה מביניהם. (ס"א חי חי אתה הוא ונאה להודות לחי): יודיע. אנישפ"ר בלעז: אל אמתך. אחר מודיע ומכוון דעת בנו

מצודת ציון

(איוב ל"ט): (יז) חשקת. מל' חשק ותאוה: משחת. הוא בור הקבר: בלי. מל' בלוי ורקבון: גוך. גופך כמו גוי נתתי למכים (לקמן נ'): (יח) ישברו. ענין תקוה כמו עיני כל אליך ישברו (תהלים קמ"ה): (יט) אל אמתך. את אמתך וכן וירדפו אל מדין (שופטים ז'): (כ) ונגינותי. מל' נגון וזמר: על בית. כמו בבית על במקום בי"ת וכן עמדתם על

מצודת דוד

שהייתי מצפה לשלום ולבריאות היה נתוסף לי מר על מר ר"ל כאב על כאב: ואתה. אבל אתה בטובך חשקת נפשי להעלות' משחת המבלה והוא הקבר: כי השלכת. אחז במשל מדרך האדם המשליך דבר מה אחורי גופו לבל יראהו ר"ל הסתרת עין מחטאי ומחלת עליהם: (יח) כי לא שאול תודך. מי שהוא בשאול אינו מודה לך ר"ל אם הייתי מת לא הייתי מוד' לך על מפלת סנחריב: מות יהללך. אנשי מות לא יהללוך ומלת לא משמשת בשתים וכפל הדבר במ"ש: לא ישברו. האנשים אשר כבר ירדו אל הבור לא יקוו שאמת לכם הבטחתך כי אין להם תועלת בענינו זה העולם ור"ל אם כבר הייתי מת לא הייתי מקוה עוד על מפלת סנחריב כאשר הבטחתני: (יט) חי חי. כל חי ומי הוא יודך: כמוני היום. כאשר אני היום בחיים ומודה לך: אב לבנים. כל אב מלמד לבנין ומודיעם אמתך וכאומר הנה כמו כן אעשה גם אני כשאחי' ואוליד בנים אלמדם ואודיעם אמתך: (כ) ה' להושיעני. ר"ל ה' אמר להושיעני מחליי וכן עשה ודוגמתו להרגו בערמה (שמות כ"א) ורצה לומר מחשב להרגו וכן עשה: ונגינותי ננגן.

חזון ישעיהו

באור המלות

ליום קטנות, עת מרוצת עיניהם, ול' לשלום, מורה הגבול שאליו, כמו והפכתי אבלם לששון. בלי מן בלה, כמו שבי דוי, מן בבה דוה: (יט) אב לבנים. אין הלמ"ד גבול שאליו, רק למ"ד הצירוף אב של בנים, כמוני היום: (יט) אל אמתך. תחת את, כמו וירדפו אל מדין, ויען שאמתת ההבטחה היה עתידה לא הוה, וצריך ליחל עליה, בא הגבול שאליו, שיקוו ויחכו אל אמתך: (כ) להושיעני. כמו להרגו בערמה: על בית ה'. בבית ה', כמו ועל חרבך תחיה:

באור הענין

המר והמרירות אל שלום, שתחת המר שהיה לי הבטיח לי שלום, כי הבטיח לו עוד ימים ושנים וגם התשועה מיד סנחריב, וזה היה תמורת המר והיסורין שסבל, (מר הא' מענין תמורה, והשני מרירות ולשון נופל על הלשון). **ועתה רואה אני כי חשקת את נפשי מן השחת המבלה**, כאלו בעת ראית את נפשי עומדת בשערי שחת ומוכנת להבלות, אז חשקת בה ואהבת אותה בחשק עצום, עד שמרוב חשקך אותה **השלכת אחרי גוך כל חטאי**, כענין על כל פשעים תכסה אהבה, שע"י החשק מחלת כל חטאתיה (והמליצה שעת ראה ה' שעומד בסכנה רחם עליו ומחל עונותיו): (יח) **כי לא**, כי ההודאה **להודות לך** על טובך לא יצויר רק אם אהיה קיים לא אם אהיה נפסד בשאול, **ולהללך** לספר שבחי מעשיך ג"כ רק החי יוכל להלל מעשיך, וגם **לשבר אל אמתך** שהוא קיום הבטחתך על העתיד, גם זה לא יצוייר רק בחיים לא ביורדי בור, ומבאר דבריו. (יט) **נגד** מ"ש **כי לא שאול תודך**, כי רק **חי יודך** על שהוא **חי**, ור"ל החי בעבור שהוא חי הוא יודך, ולא הנעדר בשאול יודך בעבור שאינו חי, כי זה אי אפשר משתי פנים. א] כי ההודאה היא רק על טובת החיים ובשאינו חי לא יודה על טובה שלא קבלה, ב] כי הנעדר לא יצוייר שיודה וישבח, וזה פרט במ"ש רק חי יודך, ורק בעבור שהוא חי, (ומקביל נגד כי לא שאול תודך, רק בעבור שהוא חי, ולא מות יהללך רק מי שהוא חי), ונגד מ"ש **לא ישברו יורדי בור אל אמתך**, מפרש כי רק **כמוני היום אב לבנים**, רק כמוני אשר אהיה מעתה אב לבנים אשר אוליד, רק איש כמוני **יודיע אל אמתך**. יודיע לבניו קיום הבטחתך שהבטחת לדוד דור, לא כן אם ירדתי בור לא נתקיימה אמתך לדור אחרון: (כ) **ה' להושיעני**, גם בעתיד, **ונגינותי** הנגינות שהייתי מנגן לצרכי לשמוח בהם ננגן מעתה כל ימי חיינו על ובעבור בית ה', כי הקדשתי נגינותי ושמחות עתותי לשמים

יְהוָה׃ (כא) וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ יִשְׂאוּ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים וְיִמְרְחוּ עַל־הַשְּׁחִין וְיֶחִי׃ (כב) וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מָה אוֹת כִּי אֶעֱלֶה בֵּית יְהוָה׃

לט (א) בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח מְרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן־בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ־בָּבֶל

ת"א בעת ההיא. יבמות נ"ו סנהדרין צ"ו:

רש"י

אל אמתך להאמין בך: (כא) דבלת תאנים. דבלת העשוי' מתאנים כשהן לחין קרויין תאנים וכשנדרסין בעיגול קרויין דבלה: וימרחו. ויחליקוה לדבקה על השחין, וגם בתוך הנס היה שאף בשר חי שנותנין עליו דבלה מסריח אלא הקב"ה נותן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל ומרפא: (כב) מה אות. מה טוב ומה נאה אות זה הניתן לי אשר אעלה בית ה':

מצודת דוד

[illegible] שבנת הזו אנגן אני וכמשוררים בבית ה' כל ימי חיינו: (כא) ישאו. יקחו חתיכה מתאנים דרוסות להניח המכותשת על השחין וירפא: (כב) מה אות. מה טוב ומה נאה האות הנפלא הזה אשר נרפאתי ואוכל לעלות לבית ה':

לט (א) וישמע. ר"ל על כי שמע שחלה ונתרפא לכן שלח לו ספרים ומנח' דרך אהבה ובד"ה (ב' ל"ב) נאמר

מצודת ציון

חרבכם (יחזקאל ל"ג): (כא) ישאו. יקחו: דבלת תאנים. חתיכת תאנים יבשות הנדרסות יחד עד שנעש' גוף אחד וכן ויתנו לו פלח דבלה (ש"א ל'): וימרחו. ענין טיחה וכדרך שמתכוסת ובדרז"ל מפני שהוא ממרח (שבת קט"ו): השחין. מין נגע שנחלה על ידם וכן שחין אבעבועות (שמות ט'): ויחי. ענין רפואה: (כב) מה אות. מלת מה יורה על גודל הדבר וחשיבתו:

חזון באור הענין ישעיהו

לשמים: (כא) **ויאמר ישעיהו**, חוזר לשלמעלה, מספר כי הרפואה היתה הפך הטבע, כי הדבלת תאנים ממרק את השחין ומדוהו, וכן נרפא בדרך נס, וע"ז. (כב) **ויאמר חזקיהו ומה אות כי אעלה בית ה'**, ר"ל מה צריך אות יותר גדול שאעלה בית ה', אם הרפואה באה בדרך פלא כזה, ובמלכים נזכר כי חזקיהו אמר מה אות כי ירפא ה' לי ועליתי ביום השלישי בית ה' ויאמר ישעיהו זה לך האות מאת ה' ונתן לו אות השבת השמש, הכונה כי חזקיהו אמר שזה בעיניו אות גדול כי ירפא, ממה שהוא רואה רפואתו נסיית, ואמר לו ישעיה אבל דע כי ה' הכין לך אות יותר גדול שיהיה לנס עמים, וזה כי ישוב הצל עשר מעלות:

לט (א) **בעת ההיא**, מבואר בד"ה כי עקר השליחות היה לדעת את המופת אשר נהיה בארץ, כי השבת השמש עשר מעלות אחורנית, היה נס גדול מפורסם אשר בכל הארץ יצא קוו, ושלחו לתור ולרגל איך ובאיזה סבה ובאיזה זכות נעשה הדבר הגדול הזה, כי באמת התכלית אשר בעבורו עשה ה' את המופת הגדול הזה אשר לא נעשה כמהו מימי יהושע בן נון, לא היה בעבור שחזקיהו יהיה לנו במות שירפא ושיעלה בית ה', כי לא יעשה דבר גדול כזה בעבור ענין קטן כמוהו, שגם בלעדי המופת יודע לו ביום השלישי כי נרפא הנגע, אבל היה בזה תכלית גדול ותועלת כללי לכלל האומה, אשר נדחו אז על ידי סנחריב לקצות הארץ, ורצה ה' שיהיה להם עזר מעט, ובל יאבדו הנדחות האלה בין אויבים רבים, ולכן עשה בעבורם המופת הגדול הזה, אשר קצות הארץ ראוהו וייראו, ושכניהם מסביב חרדו מפניהם, והנדחים האלה חזק לבם. בה' ומקלטם שבו לארצם תחת צל חזקיהו באין עומד לנגדם כי נפלה אימתם על כל יושבי הארץ, כמו שנבא ע"ז (למעלה י"ח. וכ"ד י"ג י"ז ובכ"מ). וגם אם היו זוכים היה אז הקיבוץ הכללי ע"י חזקיהו כמו שהזכרתי (למעלה י"ב א') כי השמש הנזכר פה היה בעוכרם, ולכן גם מלך בבל התעורר לדרוש אחר סבת המופת הזה. ולא מאהבת חזקיהו ועמו שלח אליו ספרים ומנחה, כי חזקיהו בעצמו אמר שבאו אליו מארץ רחוקה, מבואר שלא היה להם עד עתה שום קשר עם

הערות

(כב) מדברי הכתוב פה נראה שחזקיה לא שאל אות, ובמלכים מבר שאחר שאמר ישעיה יקחו דבלת תאנים, אמר חזקיה מה אות כי ירפא ה' לי, ויאמר ישעיה הלוך הצל עשר מעלות, מבואר שמה שאמר מה אות כי אעלה בית ה' שאל אות ומופת, ואיך הפך פה הסדר? וגוף הדבר זר מאד שיעשה ה' נס גדול כזה בעבור דבר קטן כמהו, מה היה הצורך אל נס גדול כזה (עי' קאפיטל ל"ט):

(א) כפי הנראה פה היו הספרים ספרי אהבה וברית, והודעת השמחה על שנרפא, ובד"ה מבואר שהיה השליחות לדעת המופת אשר נעשה בארץ? . הסדר היה ראוי להיות וישמע מהודך כי חלה חזקיה וישלח אליו ספרים, לא כן הסדר פה מורה שאחר כן שמע זאת?:

סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל־חִזְקִיָּהוּ וַיִּשְׁמַע כִּי חָלָה וַיֶּחֱזָק׃ ב וַיִּשְׂמַח עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ וַיַּרְאֵם אֶת־בֵּית נְכֹתֹה אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַבְּשָׂמִים וְאֵת ׀ הַשֶּׁמֶן הַטּוֹב וְאֵת כָּל־בֵּית כֵּלָיו וְאֵת כָּל־

ת"א ויראם את בית. סנהדרין ק"ד:

רש"י

לט (א) **וישמע** כי חלה ויחזק. היה למוד לאכול בשלש שעות וישן עד ט' כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו כשעמד משנתו בתשע שעות מצא שהוא שחרית בקש להרוג את כל עבדיו אמר הנחתם אותי ישן יומם ולילה עד הבקר אמרו לו גלגל חמה הוא שחזר אמר להם ומי החזירו אמרו לו אלוה של חזקיהו וכו', כדאיתא בתנחומא ובפסיקתא: (ב) בית נכתה. בית גנזיו של בשמים, כמו (בראשית ל"ז) נכאת וצרי ולוט: ואת השמן הטוב. יש פותרים שמן המשחה, וי"א הוא שמן אפרסמון שהיה מצוי בא"י והוא פנג האמור (ביחזקאל כ"ז) יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג, וראיתי בספר יוסיפון שהוא אפרסמון וגדל ביריחו לכך נקרא יריחו על שם הריח: לא היה דבר.

מצודת ציון

לט (ב) נכתה. ענין אוצר נחמד וכן נכאות וצרי (בראשית

מצודת דוד

שאלו לדרוש המופת הנעשה בחליו: (ב) עליהם. על בואם:

חזון ישעיהו

באור המלות

(ב) וישמח עליהם. השמח בהדבר עצמו נקשר עם בי"ת בכ"מ, שמחו בה' וגילו צדיקים, נגילה ונשמחה בו, והשמח על הדבר דרך להזק נקשר בלמ"ד, אל תשמחי אויבתי לי, אל ישמחו אויבי לי, (עמש"ס בפי' איוב. כ"א י"ב), והשמח בסבת הדבר לא בהדבר עצמו נקשר עם על, וישמח יונה על הקיקיון, וכן פה שמח רק בסבתם, לא בהם, כי לא באו דרך אהבה:

באור הענין

עם ישראל, ותהי להפך כי היו בזה כמרגלים את הארץ, כי מלכות בבל היו קרובים ודודים עם מלכות אשור והיה להם לרוב מלכות אחת כידוע, והיה לבם דוה על מפלת אחיהם, ומאז חשבו מחשבות על ישראל (והקימו מזימות לבם היכף בימי מנשה, שבאו עליו שרי הצבא אשר למלך אשור וייסרוהו בנחושתים ויביאוהו בבלה (ד"ה ב' ל"ג) כי אז היה עיר מלוכת אשור בבבל, כי נינוה ובבל שניהם היו ערי ממלכה למלכות אשור ובבל, שהיו מלכות אחת משותפת). ויעשו בערמה לשלוח ספרים ומנחה ולהודע בתחבולה ענין המופת ועקרו, למען דעת במה כח העם הזה גדול בעזר האל האומר בגלגלים לשמש דום, וספר כי ע"י שליחות הספרים האלה **שמע מלך בבל כי חזקיהו חלה ויחזק**, כי בבואם אל חזקיהו ושאלו ממנו באיזה זכות היה המופת הגדול הזה, הוא בגאותו לא רצה לאמר שהיה זה בעבור ישראל, ושיהיה באות שיצילם ה' מיד אשור, כמו שהיה זה באמת עקר סבת האות והמופת, רק יחס הכבוד לעצמו, וספר להם כי נעשה המופת בעבורו להיות אות כי יתרפא מחליו, ומבואר בד"ה כי היה זה חטא גדול מחזקיהו, כמש"כ בימים ההם חלה חזקיהו ויתפלל אל ה' ויאמר לו ומופת נתן לו ולא כגמול עליו השיב חזקיה כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים, ושם (ל"א), וכן במליצי בבל המשלחים עליו לדרוש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו, והיה חטאו בשתים. א] הגאוה שהתגאה ברוחו כי עבורו נעשה דבר הגדול הזה, אשר לא היה האמת כן, כי לא יעשה ה' דבר כזה בעבור יחיד, (ומה שלא הודיע ה' לו בבאור שהמופת נעשה בעבור ישראל מבואר שם, מפני כי עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו). ב] ההודעה שהודיע זה לשרי בבל, כי עי"כ סר פחדם אשר פחדו מישראל ומאל מושיעם, אחר בנודע להם שלא נעשה הנס הזה בעבור ישראל, רק בעבור איש אחד שהוא חזקיהו, ובזה הנס שנכנעו מפניו בעודו חי, ערב לבם לבוא על מנשה בנו, בחשבם כי סר צלם במות מלכם, וגם לא חרדו להשיב את הגולה אל מקומם, אשר היו תחת פקודת מלך אשור ובבל, כי נודע להם שלא חפץ ה' בישראל, (ולכן אמרו חז"ל בסנהדרין שבקש ה' לעשות חזקיה משיח רק שהמא על שלא אמר שירה על מפלת סנחריב, ר"ל שהיה אז הקיבוץ הכללי, אם לא היה חזקיהו מקטין נס סנחריב ושם שיד הנס לעצמו לא על הכלל, ובזה סר הפחד ממלכי אשור ובבל כנזכר): (ב) **וישמח עליהם**, הודיע כי לא שמח בם בעצמם כי ידע שלא באו כקושרי ברית ואוהבים, אבל שמח עליהם ובסבתם, שמצא מקום להתפאר לפניהם כי גדול הוא בעיני ה' ומתוך גאותו ואהבתו להתפאר התפאר ג"כ בכבוד עשרו ואוצרותיו ויראם את הכל, כאומר לא לבד שאני מאושר בעיני ה', כי אני מצליח ג"כ בהצלחת הזמן בעושר וכבוד וסגולת מלכים. וגם בזה חטא בשתים. א] חטא נגד חכמת ההנהגה, כי אחר שראה שבאו כמרגלים, לא היה לו להראות לפניהם אוצרותיו ורוב עשרו, שעי"כ ישמרו בלבבם לבא, בעת תשיג ידם, על ארץ יהודה, בעבור רוב האוצרות האלה שימלאו שם בבגם שידעו כי האוצרות האלה אסף ע"י שבי אשור ובזת מחנה הנעכ.ת, והמלכים בעת ההיא היו מסתירים אוצרותם מפני שכיניהם בל יעילו קנאה כנגדם. ב] חטא נגד ה'

אֲשֶׁר נִמְצָא בְּאוֹצְרֹתָיו לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הֶרְאָם חִזְקִיָּהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ ג וַיָּבֹא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה־אָמְרוּ | הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ אֵלַי מִבָּבֶל׃ ד וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתֶךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתִי רָאוּ לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הִרְאִיתִים בְּאוֹצְרֹתָי׃ ה וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת׃ ו הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא | כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתֶךָ וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבֹתֶיךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה בָּבֶל לֹא־יִוָּתֵר דָּבָר אָמַר יְהוָה׃ ז וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקָּחוּ וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל

רש"י

אף ספר תורה: (ג) מארץ רחוקה באו אלי. זה אחד משלשה בני אדם שבדקן המקום ומצאן עביט של מימי רגלים קין וחזקיהו ובלעם, חזקיהו היה לו להשיב אתה נביאו של מקום ולי אתה שואל התחיל מתגאה ואומר מארץ רחוקה באו אלי לפיכך נענש ועל שמח עליהן והאכילן על שלחנו, וכן בלעם שאמר לו מי האנשים האלה עמך והשיב ואמר בלק בן צפור וגו' (במדבר כ"ב), וכן קין שאמר לו אי הבל אחיך (בראשית ד'), היה לו לומר רבש"ע הלא כל הנסתרות גלויות לך וכו', כדאיתא בתנחומא: (ו) לא יותר דבר. מדה כנגד מדה כנגד לא היה דבר: (ז) ומבניך. הם חנניה מישאל ועזריה:

מצודת דוד

(ו) ונשא. יוסר' נשא ונלקח: ואשר אצרו. אשר טמנו באוצר: לא יותר דבר. מכל אשר בביתך: (ז) ומבניך. הם דניאל

מצודת ציון

(ל"ז) בר"ל דברים נהמדים: (ג) ומאין. מאיזה מקום: (ד) כריסים. שרים וממונים:

חזון ישעיהו באור הענין

כי היה המלוש על מלך ישראל בל ירבה אוצרותיו ובל ירום לבבו מאחיו, ואף כי שלא היה לו להתפאר באוצרות ההנה נגד הנכרים אשר באו שעריו: (ג) ויבא, ויאמר אליו, אחר שישעיהו בא להוכיחו, על שתי הענינים, שחטא בהם. א] מה שהשיב על הקירתם על סבת המופת, שהיה בעבורו ולא בעבור ישראל. ב] על שהראה לו אוצרותיו, לכן שאלו תחלה מה אמרו האנשים האלה והיה הכונה על כלל הדברים שנפלו ביניהם מענין המופת, שיאמר לו שאלתם ומה השיב להם, ואח"ז שאלו ומאין יבאו אליך, כי אם יוכל להראות אוצרותיו וגנזיו אל מלאכים שיבואו אליו מארץ רחוקה, שאין לו לפחד שיקנאו בו ושיתגרו בו מלחמות, לא היה ראוי שיראה אותם לפני מלאכים ממדינות הקרובים אליו, שבזה מעורר אותם לשית לב להלחם אתו, ולכן שאל מאין יבואו אם ממקום קרוב או רחוק, והנה חזקיה שהבין תוכן השאלות וכונתם, על השאלה הראשונה בוש מלהשיב כי נתפס כגנב במחתרת, ויכלם מן החוזה המוכיחו על פניו. ועל השאלה השניה השיב מארץ רחוקה באו אלי, ר"ל אני חשבתי אותם כבאים מארץ רחוקה, ור"ל אלי נחשבו כי מארץ רחוקה באו, כי עד העת ההיא לא באה רגל כשדים לארצי ולא עלה על לבי שים לי להתירא שיגורו בי מלחמות: (ד) ויאמר, ע"ז שב שנית לשאול על הענין הפרטי הזה. מה ראו בביתך, והוא השיב כדרכו, כי מאשר נחשבו אצלו כמלאכים מארץ רחוקה לא נמנע מלהראות להם את הכל: (ה—ו) ויאמר ישעיהו הנה ימים באים, הגם שעתה נדמה לך שהם מארץ רחוקה ואין להם שום קשר עם ארץ יהודה, תראה כי ע"י שראו עתה אוצרותיך יתעוררו מעתה לבא אל ארץ יהודה כפעם

הערות

(א) שאלת ישעיה אינה מסודרת, שמהראוי לשאול תחלה מאין יבואו, ואח"ז מה אמרו? והזקיהו לא השיב על שאלת מה אמרו אליך? מה רצה במה שאמר מארץ רחוקה באו, וכי לא ידע כמה מבבל לא"י?.

(ו) מה היה חטאו שבעבורו נבא עליו העונש הגדול הזה, וכי לא הורשה למלך להראות את בתי אוצרותיו, וכי לא התפאר שלמה בעשרו לפני רבים עמים?. בד"ה אמר שחזקיה גבה לבו ויהי קצף על יהודה וירושלים. מה היה זה גבהות לב, והוא עשה זאת לתומו? ביחוד אמר שם שב' עזבו ביד

מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ח וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ טוֹב דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַיֹּאמֶר כִּי יִהְיֶה שָׁלוֹם וֶאֱמֶת בְּיָמָי׃

מ א נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם׃ ב דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַםִ וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד

ת"א נחמו נחמו. עקידה שער פ"ה: דברו על לב. עקידה שם: כי לקחה. עקידה שער נ"ו:

פת"ח באתנח

רש"י

(ח) טוב דבר ה'. מאחר שבימי יהיה שלום:

מ (א) **נחמו** נחמו. חוזר על נבואותיו העתידות לפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמות הפסיק פרשה זו בינה לבין הפורעניות: נחמו. אתם נביאי נחמו את עמי: (ב) כי מלאה צבאה. תרגם יונתן עתידא דתיתמלי מעם גלותהא כמו כי מלאה מצבאה, ויש פותרין צבאה כמו (איוב ז') הלא צבא לאנוש עלי ארץ: נרצה. נתפייס: כי לקחה וגו'. הרי קבילת כוס תנחומין מן קדם ה' כאלו לקית על חד תרין בכל חטאתהא, ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים, ואם האמר היאך מדתו של הקב"ה לשלם לאדם כפלים בחטאו מצינו מקרא מלא (ירמיה ט"ז) ושלמתי ראשונה משנה

מצודת ציון

מ (ב) צבאה. ענינו זמן קצוב וכן הלא צבא לאנוש (איוב ז'): נרצה. מל' רצוי ופיוס:

מצודת דוד

חנניה מישאל ועזריה: אשר יצאו וגו'. כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המקרא: (ח) טוב דבר ה'. טוב הדבר בעיני ופי' דבריו ואמר הואיל ויהיה בימי שלום וה' יאמת לי הבטחתו אינני חושב במה שיהיה אחרי מותי:

מ (א) נחמו נחמו. אלהיכם יאמר אל הנביאים נחמו את עמי וכפל המלה יורה על החזוק: (ב) על לב. דברים המקובלין על הלב: וקראו אליה. אמרו לה אשר מלאה ונשלמה זמן גלותה: כי נרצה. נתפייס עונה ר"ל נתכפר עונה: כי לקחה. כי כבר לקחה תשלומין מיד ה': כפלים. ר"ל שתי גליות גלות בבל וגלות אדום: בכל חטאתיה. בעבור

באור המלות חזון ישעיהו באור הענין

(ב) מלאה צבאה. נתמלא זמנה, כמו מלא שבוע זאת, וגדר צבא זמן מוגבל וקבוע: כי נרצה. כמו ונרצה לו לכפר עליו: כפלים. יש הבדל בין כפלים ובין פי שנים. פי שנים נתרבה הכמות משנה. אבל כפלים יתקפל הכמות הצוי על חציו, מענין וכפלת את היריעה, ונקפל בלבון המשנה, ופה ר"ל שנתקפל אורך הזמן על חציו, וסבלו שיעור היסורים הקצובים במדת הזמן בחציו, וע"י נתקפל ונכפל גם ענשם, עד שהיה מדתו בערך כל חטאתיה, וכ' בכל, כ' הערך כ' בכסף מלא יתננה לי, ועמ"ש בפי' (איוב י"א ו'):

בפעם, עד שאחרית דבר יהי' כי הכל ינשא לבבל אוצרותיך וגם בניך: (ח) **ויאמר**, אז הכיר חזקיהו כי הסכיל עשו, והודה כי דבר ה' טוב מאד, אם מצד החכמה שיסתבבו מסובבים כאלה מן הסבות בהכרח, והוא לא הסכיל ע"ז מסכלותו. אם מצד הצדק והעונש על גאותו, **ויאמר**, בכ"ז אמר הלא דבר ה' על הטובה לא תשוב ריקם בשום אופן. ובזה יש הבדל בין הדבר שיגבא הנביא לרעה, שיוכל להשתנות על ידי שישנו העם את מעשיהם מרעה לטוב, לא כן אשר ידבר הנביא בשם ה' לטובה שזה לא ישתנה ב וה אופן כמ"ש ירמיהו לחנניה בן עזור. ועפ"ז הנבואה שנבא לו ישעיה פה שיגיע רעה על בניו, כלולים בתוכו שתי נבואות. א] לרעה על בניו וזה יצוייר שישתנה אם ייטיבו מעשיהם, ועז"א טוב דבר ה'. ב] כמשמע מדברי ה' מעצמו טובה עליו שלא תגיע הרעה בימיו, וזה לא ישתנה בשום אופן, ועז"א טוב דבר ה' כי עכ"פ זה ודאי יתקיים שיהיה שלום ואמת בימי, לא כן הנבואה על בני, תוכל להשתנות אם ייטיבו מעשיהם:

מ (א) **נחמו** נחמו, אתם הנביאים נחמו את עמי, ויען שהגאולה תבוא או קודם הזמן מצד הזכות, או אם יקבלו ענשם, או עכ"פ גם אם לא יזכו, יגאלו בזמן הקבוע לכן אמר נחמה כפולה: (ב) **כי מלאה צבאה**, ר"ל או שיגאלו בעת שיתמלא זמנה הקצוב וזה יהיה אם לא יזכו להגאל קודם לכן. או יגאלו קודם הזמן, ע"י כי נרצה עונה, אם ירצו עונם ע"י התשובה וזכות, או ע"י כי לקחה מיד ה' בפלים, שיכפיל יסוריהם וענשם עד שיעלה מדת העונש והיסורים לעומת כל חטאתיה, כמשל

הערות

מליצי שרי בבל נסותו לדעת את כל בלבבו, ומה כל הרעש הזה? מה חטאו בניו? אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה? האם לא חטאה ירושלים חטאים גדולים ונאצות גדולות אשר בעבורם הלכו שבי לפני צר, לא בעבור חזקיהו הצדיק אשר הראה אוצרותיו?.

(ח) איך אמר טוב דבר ה' יען יהיה שלום בימיו, וכי לא ידאג האב על הקורות אשר יקראו ליוצאי חלציו, ואף כי אם הוא היה הסבה לקורות האלה?.

יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ׃ ג קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ׃ ד כָּל־גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃ ה וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה

ת"א כל גיא ינשא. עירובין נ"ד נדרים נ"ה:

רש"י

עונש והעוונות: (ג) קול. רוח הקודש קורא במדבר: פנו דרך ה'. דרך ירושלים לשוב גליותיה לתוכה: (ד) כל גיא ינשא. וההר ישפל, הרי דרך חלקה ושוה ונוחה: והרכסים. הרים הסמוכים זה לזה, ומתוך

מצודת דוד

כל חטאתיה: (ג) קול קורא. כאלו קול מכריז ואומר פנו במדבר דרך ה' להביא בו בני הגולה: ישרו בערבה. עשו בערבה דרך ישרה לאלהינו כי הוא ילך לפניהם: (ד) כל גיא. כל עמק ירומם וכל ההרים ישפלו להיות הדרך ישר ושוה: העקב. דרך המעוות יהיה מישור: והרכסים. מקומות הגבוהים יהיו בקעה: (ה) ונגלה. אז יגלה כבוד ה' וכולם

מצודת ציון

(ג) פנו. ענין הסרת המכשול וכן ואנכי פניתי הבית (בראשית כ"ד): ישרו. מל' יושר ושוה: בערבה. ענינו כמו מדבר: מסלה. דרך כבושה: (ד) גיא. עמק: העקב. ענין עקום ועוות כמו עקוב הלב (ירמי' י"ז): למישור. מל' יושר ושוה: והרכסים. ענין גבהות וכן מרכסי איש (תהלים ל"א) ופירושו מגאות האיש ומגבהותו:

חזון ישעיהו

באור הענין

כמשל מי שנגזר עליו שישב במאסר עשר שנים וירדוהו בכל יום עשר מלקות, ושר הסוהר רדהו בכל יום מאה מלקות שאז קבל ענשו לעומת חטאתיו בשנה אחת, ויצא לחפשי, וכן היה במצרים שקושי השעבוד השלים מנין ארבע מאות שנה, ברד"ו שנה, (ולזאת הכתוב מגביל דברו על לב ירושלים כי מלאה צבאה, וקראו אליה כי נרצה עונה, כי מי שנגזר עליו גלות זמן ארוך וסבל ענשו כפי הזמן הנחרץ, א"צ לקראו אח"כ שישוב לביתו, כי בכלות הזמן ישוב מעצמו, אבל צריך לנחמו ולדבר על לבו על שסבל כ"כ ולא עשו לו חסד לוותר לו מאומה, ועז"א דברו על לב ירושלים כי מלאה צבאה. אבל אם נעשה לו חסד ומחלו עונו קודם הזמן הנחרץ, אז א"צ לדבר על לבו תנחומים, אבל צריך לקראו כי לא ישוב מעצמו אחר שעוד לא כלה זמן ענוי, ועז"א וקראו אליה כי נרצה עונה וכו'): (ג) קול קורא. מצייר ששומע קול הקורא, כי הנביא יראה הדבר כאלו כבר בא, ומצייר לעומתו איך בעת שנשתק הקורא רגע, שמע קול אומר קרא (פסוק ו'), כמזרזו לבל ידום רגע, כמו שיבואר שם. במדבר, המון הנפלאות אשר נעשו לאבותינו בימי צאתם מארץ מצרים במדבר בישימון, ישוטטו עתה לפני הנביא ברוח קדשו, חוזה ברוחו כי הדרך אשר סלל ה' אז, שהוא הדרך הנסיי וההשגחיי, הכינו וגם שמרו לבני בניהם לעבור עליו שנית בעת הישועה האחרונה, כמ"ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, אבל עוד יוסיף ה' לגלות את ידו החזקה ג"כ במסלה חדשה אשר לא דרך בה מעולם, והוא שיחדש נסים ויפליא פלאות אשר לא נבראו מימי קדם. והנה יש הבדל בין מדבר ובין ערבה, שכמו שבארץ מושב נמצאו מקומות של גנות ופרדסים, כן במדבר נמצא מקום ערבה ושוחה והם מקומות שגדלים בהם קוצים ודרדרים, ומקום זה נקרא ערבה. ויש הבדל בין פנו דרך ובין ישרו מסלה, כי פנו דרך הוא דרך הנמצא מכבר ומפנה מתוכו אבני מכשול, אבל ישרו מסלה הוא שמסלל ומגבי' מסלה חדשה לא נמצאה מאז. ויש הבדל בין ה' ובין אלהינו, כמו שבארתי בכ"מ כי שם ה' יקרא בו מצד שהוא בורא העולם ומחדשו ושם אלהינו הכינוי נו מורה על הדיבוק שיש לו עם ישראל וההשגחה הפרטית שמיחד עליהם להפליא פלאות ולעשות נוראות, עז"א, הנה במדבר ששם הלכו בני ישראל בצאתם מארץ מצרים, ושם נמצא כבר דרך ה' שדרך בה בנסים הקודמים, פנו את הדרך הזה מאבני מכשול, כי עתה יתחדש הדרך הזה והנסים האלה יתגלו שנית, אמנם בערבה שהוא פראי יותר מן המדבר, ושם לא הלכו בני ישראל, ושם צריך מסלה ע"י הרמה, כי א"א לעשות שם דרך פשוט מפני הקוצים, שם יעשו מסלה חדשה אשר לא היתה מעולם, ומסלה זאת תהיה לאלהינו המיוחד אלינו באהבתו הנפלאה לנו, והוא כי יוסיף נסים ואותות ומופתים לא נתגלו מעולם: (ד) כל גיא, מצייר איך שדרך הנזכר שבו ישובו בני הגולה יהיה דרך ישר לא יעכבם גיא ורכסים, אמנם יאמר כי לא יהיה אז כמנהג העולם שבעת שרוצים ליישר הדרך ונמצא הר וגבע וגיא ועמק לפניו, שאז נושאים את אדמת ההר אל הגיא והעמק, עד שישפל ההר והעמק יוגבה, באופן שלפי הטבע מוכרח שתחלה הר וגבע ישפלו ועי"ז הגיא ינשא, אבל אז יהיה זה שלא בדרך הטבע, ותחלה כל גיא ינשא מעצמו ואח"כ הר וגבעה ישפלו. והיה העקב, הנה המנהג ברצותם ליישר את העקוב, שהוא הדרך ההולך בעקמימות מפני שנמצא שם רכסים גבעות רבות קטנות שצריך לסבבם, הלא תחלה ישימו הרכסים לבקעה, ואז יהיה העקוב למישור מעצמו, אבל אז יהיה זה שלא בדרך הטבע, ויהיה תחלה העקוב למישור בטרם יתהלכו הרכסים, ואח"כ יהיו הרכסים לבקעה: (ה) ונגלה, מגמר כי

באור המלות

(ג) במדבר, בערבה. בארתי ההבדל (למעלה) ל"ה א': ודרך ומסלה (שם ח'). ובין ה' ובין אלהינו הבדלתי למעלה (א' ד') ובכל הספר: (ד) העקב. בודד, והוא מענין מארב ואת עקבי מים לעיר. וגדרו, הדרך הסבובי שיסבב את הכלו בעגלה או בפועל ע"י ערמה, וע"כ נקרא המקום שיש בו רכסים, שהם ההרים הגבנונים מדובקים זב"ז (מענין וירכסו את החשן) עד שצריך לסבב ולהקיף הדרך, מקום עקוב:

וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ ו קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר
מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃ ז יָבֵשׁ
חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם׃ ח יָבֵשׁ

רש"י

שמיכהן מורד שביניהם זקוף ואינו מעוקם שיהא נוח לירד ולעלות, (הרכסים מתורגם גבודים לשון גובה, כמו גבודי הגהר): והרכסים. כמו וירכסו את החשן (שמות כ"ח): לבקעה. קמפניי"א בלעז, ארץ חלקה ושוה: (ו) קול. מאת הקב"ה אומר אלי קרא: ואמר. רוחי אליו מה אקרא, והקול משיבו זאת קרא: כל הבשר חציר. כל שרי העכו"ם תהפך גדולתם ותהי כחציר: וכל חסדו כציץ השדה. כי חסד לאומים חטאת (משלי י"ד), ד"א (כל הבשר חציר) סוף אדם למות, לפיכך אם אמר לעשות חסד הרי הוא

מצודת ציון

(ו) חציר. כחציר: כלוך. כפרח: (ז) נבל. ענין כמישה כמו ועלהו לא יבול (שם א'): נשבה, ענין הנפחה כמו ישב

מצודת דוד

וראו כי פי ה' דבר הנחמות האלה הואיל ונתקיימו: (ו) קול אמר קרא. קול נבואה אומר להנביא קרא והכרז ברבים: ואמר. כאלו הנביא שואל מה אקרא וקול הנבואה משיבו קרא לאמר כל הבשר חציר ר"ל כל העמים שיבואו עם גוג על ירושלים למלחמה יבולו ויכמשו כחציר: וכל חסדו. ר"ל ואף אם מי מהם עשה חסד מה לא יחשב למאומה ויהיה כציץ השדה הכמוש מהר כי אחר הרעו לישראל והכריע הכף: (ז) יבש חציר. לזה יתייבשו כחציר ויבולו כציץ: כי רוח וגו'. ר"ל בהפחת רוח יאבדו: אכן. באמת העם שעם גוג יהיה כחציר והפל הדבר לחזוק: (ח) יבש חציר. העם הזה יתייבש כחציר ויכמוש כציץ וכולם יאבדו ודבר ה' שהבטיח

חזון ישעיהו

באור המלות

(ה) יחדו. מובדל מן יחד, כי יחדו מורה גם שיווי שמתיחדים בענין שהתיחדו בו, כמ"ש בכ"מ: ו) ואמר. חסר הנושא ולדעתי מוסב על קול קורא שבפסוק ג': חציר, ציץ השדה. החציר מתיבש לפני כל הצמחים, כחציר גגות שקדמת שלף יבש, ולפני כל חציר יבש (ככ"ל ע"ו ו'): ציץ השדה, הוא דבר הבולט בשדה בעודו קטן שאין בו ממש בעצמותו, ושורש ציץ מענין יצא, כמו תנו ציץ למואב, אבר קטן בולט בכנף הזבוב, עז"א אנוש כחציר ימיו, בלתי מתמיד באורך ימים. וכציץ השדה כן יציץ שגם בהיותו אין בו ממש, ומבאר נגד כחציר ימיו כי רוח עברה בו ואיננו, ונגד כציץ השדה ולא יכירנו עוד מקומו, כי לא ידמה כחציר שגם ביבשו נשאר עצמו קיים, כי נפרך לאבק דק כציץ נובל, ועי' בפנים: ורוח ה'. כמו והנה רוח ה' עובר (מ"א י"ט י"א): (ז) אכן חציר העם. יש הבדל בין אכן, אבל, אולם. אמנם. אכן ואבל יורו סתירת הקודם, וההבדל ביניהם, אבל סותר דברי חברו. ואכן סותר דברי עצמו או ספק שנסתפק תחלה, אבל אדונינו המלך דוד המליך את שלמה (מ"א א' ד'), אבל בן אין לה ואישה זקן (מ"ב ד' י"ד). אבל שרה אשתך יולדת לך בן (בראשית י"ז י"ט), סתר דברי חברו. אכן יש ה' במקום הזה (בראשית כ"ח ט"ז), אכן נודע הדבר (שמות ב' י"ד), אכן סר מר המות (ש"א ט"ו ל"ב) כל אלה נסתפקו תחלה, אם יש ה' במקום הזה, אם נודע הדבר, אם יהרגנו, אכן אתה אל מסתתר (לקמן מ"ה), אכן משפטי את ה' (מ"ט), אכן חליינו הוא נשא

באור הענין

ההופעה האלהית תתעלה לעתיד בששה מעלות על זמן העבר. א] כי עד עתה ההשגה האלהית היתה מעוטפת בכמה לבושים ומסכים ומחיצות ענן וערפל, אבל לעתיד ונגלה יהיה הכבוד מגולה ונראה באספקלריא המאירה. ב] עד עתה לא השיגו רק כבוד אלהים, שהוא ההנהגה שבו מנהיג ומסדר ומשגיח שהיא מיוחסת לשם אלהים או שדי או צבאות. לא כבוד ה' שהוא שם העצם המורה על כבודו מצד עצמו ומהותו כמ"ש וארא אל האבות באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם, אבל אז יתראה כבוד ה' וידעוהו. ג] עד עתה לא ראו, רק השיגו וידעו, לא ראו כבוד ה' בהשגת העין החושיי, אבל עתה עין בעין יראו. ד] עד עתה גם הרואים והצופים במחזות אלהים, לא ראו בעין בשר רק בעין הנפש בעין הנבואיי, אבל עתה יראו כל בשר גם הבשר בעינו יראה המראה הנוראה מכבוד ה' והתגלות אלהותו. ה] עד עתה היו הרואים והמשיגים מכבוד ה' מועטים, יחידים השרידים אשר ה' קורא, ובני עליה מועטים, אבל אז יראו כל בשר כי מלאה הארץ דעה את ה'. ו] עד עתה לא ראו כולם במדרגה אחת, כמ"ש ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו, והעם לא יעלו עמו, שמדרגת משה היה הגשה ומדרגת הזקנים עליה ומדרגת העם פחותה גם מזה כמ"ש שם, אבל עתה יראו כל בשר יחדו במדרגה אחת בזה. כי פי ה' דבר והבטיח זאת: (ו) קול אמר קרא, צייר כי הקול קורא שהזכיר בפסוק ג' נשתק והפסיק מלקרות, ושמע קול אחר אומר אליו קרא עוד למה דממת? ואמר מה אקרא, הקול קורא הראשון אמר אל השני למה אקרא עוד שהיה הלא כל הבשר חציר? וכוונת מליצתו, כאילו קול קרא במדבר פנו דרך ה', כי הגאולה מוכנת לבא תיכף, אולם מחטא הדור לא באה אז והדור ההוא מתו תמו נכרתו, והקול נדמה ונשתק, כי עקבות המשיח לא נראו, ואז בא אליו קול אחר ומזרזו שיקרא שנית ולא ידום, והוא משיב מדוע אקרא הלא כל הבשר דומה לחציר, וכל הדור מתו ודורות רבות עברו והגאולה לא באה, ועז"א, הלא. (ז) יבש חציר, יען שרוח ה' נשבה בו, ונתיבש כחציר ונבל הציץ על ידי הרוח הנושב, כי כן האנוש כחציר ימיו כי רוח עברה בו ואיננו, ולמה אקרא? משיב לו הקול האחר, אכן לא כדברך, אל תתיאש בכל זאת כי רק חציר העם, רק העם דומה כחציר, ורק. (ח) יבש חציר וציץ יבול, אבל דבר אלהינו

והבטחתו

חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם׃ ט עַל הַר־גָּבֹהַ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלָ͏ִם הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ י הִנֵּה אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃

רש"י

כציץ השדה אשר ימולל ויבש ואין לסמוך עליו שאין בידו לקיים שמא ימות, שכשיבש חציר נבל ציץ כן כמות האדם בטלה הבטחתו, הבל. (ח) ודבר אלהינו יקום. כי הוא חי וקים ובידו לקיים, לפיכך על הר גבוה עלי ובשרי מבשרת ציון, כי מפי החי לעולם היא הבטחת הבשורה: נבל. כמש: (ט) מבשרת ציון. נביאיא דמבשרין לציון, ובמקום אחר הוא אומר רגלי מבשר (לקמן נ"ב), זכו קל כזכר, לא זכו תם כנקבה ומאחר פעמיו עד הקץ: (י) בחזק יבוא. על האומות עכו"ם ליפרע: הנה שכרו אתו.

מצודת דוד

ע"י הנביאים יתקיים לעול' ולא יוכל לבטל דבריו: (ט) על הר גבוה. להשמיע הקול למרחוק: מבשרת ציון. הנביאים המבשרים הגאולה לציון: אל תיראי. להרים קול.

בהובבך פן תמצא מכחש ומשקר: הנה אלהיכם. בא המקום נדה לגאול אתכם: (י) בחזק. בכח גבורה: וזרעו משלה לו. רצה לומר לא יהיה צריך לעזר זולתו: שכרו אתו. שכר

חזון ישעיהו

באור הענין

והבטחתו יקום לעולם, כמ"ש אמת כחציר ימיו כי רוח עברה בו ואיננו, אבל וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו, ואם דורות רבות יעברו ולא יזכו לישועה, דבר ה' הקים בהכרח ועת הקצוב לא יאחר, (ויש הבדל בין יבש ובין נבל, כי יבושת העשבים הוא בסוף הקיץ במועדם, ונבילתם הוא פסיקת כח הצומח ואולתם גם בעודה באבו. ויש הבדל בין חציר ובין ציץ, כי החציר מחויב בכלות עתו, ולא יבול לפני זמנו, אבל עתו כלה ומחויבת מהר, והציץ הנץ מעצמו נובל ונלאה גם בעודו באבו. וכבר באר החוקרים כי הדבר שנבטח עליו צריך שימצאו בו שני תנאים בהם החוזק וההתמדה, ולעומת זה אמר. א] הלא כל הבשר חציר ויבש חציר במהרה ולא יאריך ימיו וכן האדם כחציר ימיו מעטים ולא ימשכו, ואין בו תנאי ההתמדה. ב] גם בעודו חי הלא כל חסדו כציץ השדה נבל ציץ כי אין בו חוזק וקיום, ואיך נבטח מלדו שינאל. והשיב לו אכן הציר העם, רק יבש חציר נבל ציץ. אבל דבר אלהינו נמצא בו שני התנאים. א] יקום שנמצא בו הקיום והחוזק. ב] לעולם שנמצא בו ההתמדה לנצח). ולכן על הר גבוה עלי לך, כי אין לך לירא שלא יתקיים דבר ה': (ט) מבשרת ציון, מצייר כי ציון עצמה תהיה המבשרת, וכן ירושלים, ואמר אל ציון המבשרת עלי על הר גבוה, ואת ירושלים המבשרת הרימי בכח קולך, ואל תיראי פן לא יבא הדבר שאת מבשרת כי בודאי יבא, ולא זאת אף גם אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם, כאילו תראה מקומו בהלבנע על דבר שכבר באה ונהייתה, (וכבר בארתי בכ"מ, כי ציון שם היה מושב המלך והסנהדרין ומקום המקדש, וירושלים שם ישבו ההמון, ציון תבשר כי השיב שכינתו לציון והמלכות והכהונה, ולכן המליץ בו על הר גבוה עלי לך, וירושלים תבשר קיבוץ גליות, ולכן המליץ בה הרימי בכח קולך שישמעו נדחים ויתקבצו מארבע רוחות השמים): (י) הנה, מוסיף להוכיח כי המבשרת אין לה להתירא פן לא יקיים ה' דברו, כי שלא יקים ה' דברו, לא יצוייר רק בשני פנים, והיא או בחסרון היכולת, או בחסרון הרצון. וכ"ז לא יצוייר אצל ה', ומבאר כי העדר היכולת לא יהיה רק בשני פנים. א] בשימצא להמבטיח לאות ופסיקת הכח שלא יוכל לקיים ההבטחה, אבל הנה ה' אלהים בחזק יבא. ב] יצוייר כי המלך המבטיח אל עם לעזרם לא יוכל לקים הבטחתו אם לא יסכימו עמו שרי צבאותיו וגדודיו, וזה לא ימצא אצל ה' כי זרעו משלה לו ממשלתו איננו תלוי בדעת אחרים וכח חיילותיו רק בזרועו הנטויה וכחו הגדול בעצמו, וכן השתנות הרצון מרוצה ללא רוצה לא יצוייר ג"כ רק באחד משני פנים. א] אם המבטיח לעזור ולהציל היה מקוה להשיג שכר בעבור זאת, ועתה איננו צריך אל השכר, או מקוה שכר יותר גדול משכנגדו, או אין יד הנעזר משגת לתת שכרו באופן שישתנה רצונו ולא ישמור הבטחתו, אומר כן זה לא יצוייר אצל ה' כי הוא לא יקוה שכר משום בריה רק

באור המלות

(נ"ג) וכדומה רבים, מורים היתר ספק או סתירות מחשבתו הקודמת, ויש אבל להתחלת הדבור ואין לו ענין לכאן). אולם מניח דעה הקודמת ואינו סותרה רק מוסיף בה דבר חדש, ואולם לוז שם העיר לראשונה (בראשית כ"ח), ידעתי כי הוא יהיה לעם ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו (שם מ"ח), סלחתי כדברך ואולם חי אני (במדבר י"ד), אולם שלח ידך (איוב א'), אולם אני אדרוש אל אל (שם ד'), מוסיף ענין חדש ואינו מכזיב הראשונות. ואמנם אינו מוסיף דבר ולא סותר דבר, רק מענין אמונה שאומר האמן לי. האמת כן הוא, אמנם ה' החריבו מלכי אשור (ישעיה ל"ז), וגם אמנה אחותי בת אבי היא (בראשית כ'), ופה מצייר המדבר בעצמו שאומר מה אקרא הלא כל הבשר חציר, כותב דבריו בעצמו, ואומר אכן לא כמו שאמרתי, כי רק חציר העם אבל דבר אלהינו יקום, כי הנה שצייר כקול קורא וקול משיב, הכל הוא ברוח החוזה ונפשו בחזקת יד החזיון. (י) פעלתו. יבא על השכר או על הפעולה בעצמה, כי לא

יא כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ יב מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃ יג מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ יד אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ

ת"א מי מדד . סנהדרין ל"ט וק' ס' הזוהר פ' תרומה :

רש"י

מזומן אתו לצדיקים : ופעלתו . שכר פעולה שעליו ליתן להם : (יא) כרעה . אשר עדרו ירעה **בזרועו** מקבץ טלאים ובחיקו נושאם : עלות ינהל. מיניקות בגית מדבר , הלאן המיניקות. ינהל כמו מנהל : (יב) מי מדד וגו' . כל זה היה בו כח לעשות וכ"ש שיש בו כח לשמור הבטחות הללו : בשעלו. בהליכתו שנאמר דרכת בים סוסיך (חבקוק ג') . בשעלו כמו (במדבר כ"ב) במשעול הכרמים , שביל , (ד"א) שעל שם כלי הוא , וכן בשעלי שעורים (יחזקאל י"ג) : תכן . אמולאי"ר בלעז , לשון מדה ומנין , כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה'): וכל בשלש . ומדד בשלישות שלש מדבר שליש ישוב שליש ימים ונהרות , ל"א בשלש מגודל עד אמה שליש לאצבעות , ומנחם פי' שהוא שם כלי , וכן ותשקמו בדמעות שליש (תהלים פ') : ושקל בפלס הרים . הכל לפי הארץ הר כבד תקע בארץ קשה והקלים בארץ רכה : (יג) מי תכן. את רוח הקדש בפי הנביאים ה' תכנו וכדי הוא להאמין : ואיש עצתו יודיענו . רוחו , כן ת"י , ולפי משמעו ואיש עצתו מוסב לראש המקרא מי תכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקב"ה עצה : (יד) את מי נועץ ויבינהו . (האיש להקב"ה הן כל גוים לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו) את מי מן

מצודת ציון

רוהו (בם קמ"ז) : (יא) יקבץ . יאסף : עלות . קטנות והוא מלשון עולל ויונק : ינהל . ענין הנהגה בנחת וכן אתנהל' לאטי (בראשית ל"ג) : (יב) בשעלו . באגרופו וכן בשעלי שעורים (יחזקאל י"ג) : בזרת . שם מדה חצי אמה וכן זרת ארכו (שמות כ"ז): תכן . מל' תכונה : וכל. ענין מדידה כמו וימודו בעומר (שם ט"ז) ת"א וכלו : בשלש . שם מדה גדולה וכן ותשקמו בדמעות שליש (תהלים פ'): בפלס . כן נקרא מטה המשקל המסמן לדעת משקל הדבר הנשקל וכן פלס ומאזני משפט (משלי ט"ז) : במאזנים. הוא

מצודת דוד

המעשה המזומנת עמו לשלם לכ"א כגמולו: ופעלתו. שכר הפעולה מזומנת לפניו והוא כפל ענין במ"ש : (יא) כרעה. כמו הרועה המרעה עדרו בנחת ומקבץ הטלאים בזרועו לא במקל ונושאם בחיקו והקטנות שבהם מנהל בנחת כן ינהגם המקום בנחת כשובם מהגולה : (יב) מי מדד . ר"ל מי כמוהו היודע עומק מים כאילו מדד באגרופו ויודע רוחב השמים כאלו תכן מדתם בזרת ויודע מדת עפר הארץ כאלו מדדה בשליש ויודע משקל ההרים כאלו שקלם בפלס ובמאזנים וכאומר היודע כל אלה יוכל הוא לעשות את זאת : (יג) מי תכן . מי הכין רצונו של מקום ר"ל מי הטה רצון המקום אחר **דעתו : ואיש** . מוסב על מלת מי לומר מי הוא **האיש** אשר המקום יודיענו עצתו : (יד) את מי . עם מי נתייעץ ומי

באור המלות   חזון ישעיהו   באור הענין

ובינו אל פעולת ה' : (יא) עלות . המיניקות , ושתי פרות **עלות** (ש"א ו"ו ז') : (יב) בשעלו . שם מדה , וכן זרת . **ותכן** , כמו תוכן לבנים . וכל , הכיל כלכל . בשלש , מדה , **ותשקמו** בדמעות שליש . ופלס גדול מן מאזנים , וכאחתיו **בפי'** משלי . והרים גדולים מגבעות כנ"ל (כ' ב') : (יג) רוח ה' . יסוד הרוח , כמו ורוח אלהים מרחפת:

הנה שכרו אתו , לא מזילתו . ב] אם המבטיח לא קוה אל שכר, אבל הבטיח להציל ולעזור בעבור שהפעולה עצמה מצאה חן בעיניו , או טיבה לפניו , ויוכל להיות שבהמשך הזמן ישתנה הענין, ולא ירצה לעשות הפעולה הזאת , משיב כ"ז יצוייר בהכרח אצל בני אדם העוזרים והמבטיחים , אבל ה' , פעלתו לפניו מכבר, כי **בעת** שהבטיח כבר פעל ועשה , כי נפשו אותה ויעש , הוא הבטיח ומאז כבר עמד הדבר לפניו , כאילו כבר נעשה באופן שלא יצוייר השתנות אצלו כלל : (יא) כרעה אשר עדרו ירעה, ר"ל הרועה עדר של עצמו וקנין כספו , שחס עליו ביותר מן הרועה עדר של אחרים בעד שכר , כי אז בזרעו יקבץ הטלאים הנולדים שהם רכים ואין יכולים לילך , בזרועו האחת יקבצם וישאם בחיקו . **והעלות** שהם אמותיהם המניקות ינהל אצלם בידו האחרת מרוב חמלתו עליהם , כן יחמול ה' על עמו להוציאם ולנהלם בעצמו , מצד שהם קנינו ונחלתו , לא מצד השכר כרועה צאן אחרים : (יב) מי מדד, שב עתה לבאר בפרטות , מ"ש בפסוק י"ד הנה ה' אלהים בחזק יבא, אומר , איך תוכל לאמר שאין לו יכולת למלאות הבטחתו , הלא הוא מדד את יסוד המים במדתו ושמים שהוא יסוד האש בזרת ולאצבע תכן , ואת יסוד העפר מדד וכל בשליש ומדה וערך משקל הכדור בערך משוער כל יתמוטט מן המרכז אשר שם לו תחת המון הכדורים הסובבים אותו , **עד** ששקל ההרים הגדולים בפלס גדול , ולעומת ההרים שקל הגבעות הקטנות זה כנגד זה במאזנים קטנים שיהוה המשקל והערך והיחוס ביניהם , וכן . (יג) מי תכן את רוח ה', הוא יסוד הרוח האוירי, ואחר **שהוא** הכין וברא הארבע יסודות , מים . אש . עפר . רוח . כ"ש שכחו רב על המורכב מהם שהוא המציאות

שבשמי

וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַּעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃ טו הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃

ת״א הן גוים. עקידה שער ו׳:

רש״י

האומות נועץ כמו שנועץ עם הנביאים כמו שנאמר באברהם וה׳ אמר המכסה אני מאברהם וגו׳ (בראשית י״ח): ויבינהו וילמדהו בארח משפט. את מי מן האומות עשה כן שלימדו חכמה כמו שעשה לאברהם שנתן לב להכירו מאליו ולהבין בתורה שנאמר וישמר משמרתי ואומר למען אשר יצוה וגו׳ (שם), וכליותיו היו נובעות חכמה, שנאמר אף לילות יסרוני כליותי (תהלים ט״ז): (טו) הן גוים כמר מדלי. ואין חשובין לו להעמיד מהם לנביאים לגלות להם סודו: כמר מדלי. כטיפה מרה המטפטפת מגולי הדלי ומשקע שנופת המים ורקבון העץ לימוניד״א בלעז: וכשחק מאזנים. שבנחשת מעלה עיפוש ומשחק: כדק.

מצודת דוד

השכילו בינה ומי למדו ללכת בדרך משפט ומי למדו דעת ומי הודיעו דרך תבונות וכפל הדבר בשמות שונות להפלאת המליצה: (טו) הן גוים. גבורת הגוים נחשב למולו כטפה המרה הנוטף מגולי הדלי שהוא דבר מועט מול מימי הדלי: וכשחק מאזנים נחשבו. בעיני המקום הגוים הם כאבק שנשאר מעפוש מאזני נחשת אשר יוצא ממנה בנפיחה קלה: הן איים. הוי כוס יטליך כאבק דק וכאומר ואם כן הוא איך יעמדו האומות למולו למחות בידו מלהוציא את ישראל מתוכם:

מצודת ציון

כף המשקל: (טו) כמר מדלי. הכלי שמשאבים בו מים נקרא דלי וכן ותשאנה ותדלנה (שמות ב׳) ור״ל שאבו עם הדלי והטפה הנופלת מאחורי הדלי הוא מרה בעבור עפוש הדלי מאחוריו: וכשחק. מלשון שחיקה וטחינה כמו ושחקת ממנה הדק (שם ל׳): כדק. כאבק דק: יטול. ישליך וכן ויטילו

חזון   באור הענין   ישעיהו

שנשמי בכללו, ומי יעכב נגד יכלתו, (וכזה בדבר מ״ש ה׳ בחזק יבא), וגם תאמר שיחסר לו החכמה והעצה לעשות כהבטחתו, משיב ומי האיש (אשר) עצתו יודיענו, ממי צריך לקחת עצה ולהועץ: (יד) את מי נועץ, האדם ידיעתו והבנתו תהיה מזולתו, משני פנים. א] מן ה׳ החונן דעת, אשר שם באדם טבע המדע והשכל, כי כבר הורגם מן הפילוסופים, כי נמצאו מושכלות ראשונות נטע ה׳ בטבע האדם, אליהם תכלה כל דרישה וחקירה, כמו המושכל שא״א לקבץ שני הפכים בנושא אחד, הוא נטוע בטבע האדם, והוא יסוד לכל מחקר עיוני, קראוהו בעלי ההגיון חק הסתירה (דער זאטץ דאס ווידערשפרוכעס), אשר אפשר לבארו ולא לבררו במופת, כי כל ברור מופתי יכלה בהכרח אל החק הזה וזולתו א״א לעשות מופת עיוני על שום דבר, וזה הנקרא דעת הטבעי, נטעו ה׳ בשכל האדם, שלעומת זה אמר בהפס את מי נועץ וילמדהו דעת, זאת בינה ניתן בטבע שכל האדם עשות המשפטים וההיקשים, לקבץ בין שני מוחשים ולשפוט על הנושא לחייב או לשלול ממנו איזה נשוא, ליחס הנשוא אל כלל הנושא או אל חלק או איש ממנו, ליחסו אליו בהכרח או בהחלט או באפשריות, כי דרך עשות המשפטים האלה נתגלה נטוע בטבע השכל, כמבואר בארך בחכמת בקור השכל. שלעומת זה אמר בה׳ את מי נועץ ודרך תבונות יודיענו. דרכי התבונה ואורחותיה. ב] ידיעת האדם לא תשתלם מעצמה, וצריך לזולתו מבני אדם, אם שיבינהו את המושכל עד שיבין אותו, ועכ״פ גם אם יבינו מעצמו, צריך **שילמדהו בארח משפט** דרכי הלימוד וארחות התבונה לא ילמד האדם מעצמו אך מזולתו, לעומת זה אמר אצל ה׳ **את מי נועץ ויבינהו**, ואף גם צרך **שילמדהו בארח משפט**. ולא לבד שאינו צריך לימוד מזולתו, אף גם לא קבל את השכל וטבעו מזולתו, בעל זה אמר **וילמדהו דעת ודרך תבונות יודיענו**. וכ״ז מבאר מ״ש **וזרועו מושלה לו**. שאין צריך עזר מזולתו, אף עצה וחכמה: (טו) **הן גוים**, ר״ל שלא אחר שהוא ברא הארבע יסודות ביכולתו הבב״ת, וגו הכח על הנמצא בכללו, ואף כי על הגוים שהם כמר מדלי לערך המציאות הכללי, ואיך יעכבו בידו שלא יוכל למלא הבטחתו. ויש הבדל בין מר מדלי ובין שחק מאזנים, כי הטפה הנוטפת מן הדלי, הגם שבאפס היא בערך מי הדלי, מ״מ היא חלק מהם, ונחשבת ממינם לא כן השחק מאזנים, שהוא העפרורית הנמצא על המאזנים שהם נפרדים מן המאזנים ואינם ממין המתכת כלל, כן אם תחשוב את הנמצא על כדור הארץ מדומם וצומח וחי ואדם, יהיה גוי אחד בערכם כערך מר מדלי, שהגם שאין נחשבת למאומה בערך הדלי, וכי גוי אחד בטל בערך כל הנמצא על הכדור, מ״מ הוא חלק ממנו. אבל אם תחשוב את כל הנמצא על פני הכדור בערך הכדור עצמו, הלא כל נמצאי הארץ בערך הכדור, וכ״ש בערך הכדורים הרבים והמון צבאות אין מספר הנמצאים, הם כשחק מאזנים עפר נשחק בלתי שייך אל הכדור כלל ואפס נגדו, ומצד זה הגוים נחשבים בין כמר מדלי, נערך נמצאי הארץ, וכשחק מאזנים במה שהם עם נמצאי הארץ בטלים אל המציאות עצמו ונפלים אליו. והן גוים גדולים נחשבים כמר מדלי וכ״ש **איים קטנים** שהם **כדק יטול**, **כאבק דק** פורח בלתי נחשב לכלום:

טז וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה׃ יז כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־לוֹ׃ יח וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ׃ יט הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃ כ הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם

ת"א כל כגוים. סנהדרין ל"ח:

רש"י

אבק דק: ימול. כאבק הניטל ועולה על ידי רוח, הדק אשר ינטל: (טז) אין די בער. על מזבחו: וחיתו. של לבנון אין די עולה, ד"א ולבנון אין די בער וגו' לכפר על עון העכו"ם: (יז) כאין נגדו. כאין הם בעיניו ואינם חשובין לפניו: (יט) נסך. לשון מסכה: נסך חרש. הרש של ברזל נוסכו מברזל או מנחשת, ואח"כ הצורף מרקעו בטסי זהב ומצפהו מלמעלה: ורתקות. שלשלאות: (כ) המסכן תרומה.

מצודת ציון

את הכלים (יונה א'): (טז) ולבנון. שם יער בא"י: בער. מל' הבער' ומוקד: (יז) מאפס. דבר שאין בו ממש: ותהו. ענין ריקות: (יח) דמות. מל' דמיון: תערכו. מל' ערך ושווי: (יט) הפסל. כן נקרא הצורה הנעבדת: נסך. ענין התכה וכן אלהי מסכה (שמות ל"ד): חרש. אומן: ירקענו. ענין בטיחה ורדוד כמו כסף מרוקע (ירמי' י'): ורתקות. שלשלאות כמו ענק הרתוק (יחזקאל ז'): (כ) המסכן. העני

מצודת דוד

(טז) ולבנון. לפי רוב גדלו אין די בעצי יער הלבנון להבעיר בהם האש על מזבחו ואין די בחיות הלבנון להקריבם עולות לפניו: (יז) כאין. כלא דבר: נחשבו לו. למולו נחשבים כאלו המה מאפס ותוהו: (יח) ואל מי. אל מי מהדברים תדמו את המקום ומהו הדמיון אשר תשוו לו וכפל הדבר במ"ש: (יט) הפסל. וכי תדמיון לו את הפסל אשר האומן התיכו ממתכת והצורף ירקע עליו את הזהב ממעל והצורף יעשה בו שלשלאות כסף למושכו בהם כי ממקומו לא ימיש:

(כ) המסכן. העני מלהפרים מכספו על פסל כמו העשירים הנה יבחר מבין העצים עץ חזק אשר לא ירקב ויבקש לו חרש

חזון ישעיהו

באור המלות

(יח) תדמיון, תערכו. הדמיון, הוא על שווי המתדמים באיזה תואר, עצמי או מקרי. והערך, יהיה ע"י שווי הנערכים בשווים ומחירם, כי הערך בא תמיד על מחיר הדבר, למשל דינר זהב עם דינר נחשת דומה מצד תמונתו ואינו נערך מצד מחירו. דינר זהב עם שמן המור כמשקלו, נערך בדמיו ואינו דומה במקריו. דינר זהב עם דבש במשקלו, אינו לא דומה ולא נערך. אמר הפסל אינו לא דומה אליו, וגם לדעתיכם שהוא דומה, כי תגשימוהו עד שתוכלו לצייר לו דמות גשמי, אינו נערך בשווי שהוא בתועלת שתוכל להשיג ממנו, כי לא יועיל לעובדיו, ועמש"ש כפי' תהלות (פ"ט ז'): (יט) חרש וצרף. הצורף הוא המתיך המתכות וצורפו ומזקקו מן הסיגים, והחרש הוא האומן שיעשה בו מלאכת חרש והושב, ומלאכת הצורף קודם למלאכת החרש (ע"ל מ"א ז'). ופה אומר, כי הפסל גם החרש ינסכנו ויתיכנו (נסך מענין ויציקה) אף שזה מלאכת הצורף כי אינו צריך אומן גדול, וגם הצורף ירקענו בזהב אף שזה ממלאכת החרש, וגם הרתוקות ככסף יעשה צורף, כי אין מדקדקים במלאכתו: (כ) המסכן, מענין מסכן, וההבדל בין מסכן לדל עני ודומי', שהמסכן אינו דל כ"כ רק הסרים לו

באור הענין

(טז) ולבנון, אחר שבאר מ"ש ה' בחזק יבא וזרועו מושלה לו, שלא יחזיר מהבטחתו מפני חסרון היכולת שב לבאר מ"ש הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו, שלא ישתנה רצונו ע"י שכר שיתנו לו הגוים להתרצות אליהם, אומר מה השכר יתנו שבעבורו ישתנה רצונו, הבעולות וזבחים יפתוהו, הלא כל הלבנון אינו די לבער על מזבחו וחיתו כולו אינו די להעלות עליו עולה לרצות בם וישנה רצונו, כמ"ש לא אקח מביתך פר וכו' כי לי כל חיתו יער הררים ה' באלפי אלים וכו', (וזה מקביל נגד הנה שכרו אתו), ואם תאמר שאל הגוים עצמם יתרצה כי ימצאו חן בעיניו. על זה משיב. (יז) הן כל הגוים כאין נגדו, וכלא נחשבו, והנה יש ערך החלטיי וערך יחוסיי, בערך ההחלטיי, ישקפו על ערך הדבר אם הוא נחשב או בלתי נחשב מצד עצמו, בערך היחוסיי ישקפו על הסיבות הדבר בערך אל זולתו, עפ"ז אומר כל הגוים כאין נגדו אם נשקיף עליהם בערך היחוסיי נגד השם ויותר מזה כי גם בערך ההחלטיי הלא גם מצד עצמם מאפס ותהו נחשבו לו, כי הם עצמם בלתי נחשבים למאומה. (וזה מקביל נגד ופעולתו לפניו, שלא ישנה פעולתו בעבור הגוים): (יח) ואל מי תדמיון אל אתם המסתפקים ביכולת האל למלאת הבטחתו ומדברים עליו כבעל כח מוגבל בעל חומר, מה יכול ומה בלתי יכול, מה רוצה ואיך רוצה ואם ישנה רצונו, כי תחשבו שיש לו דימוי על אחת הנמצאים ולא יצוייר אצלכם מציאות האל אם לא יהיה בעל חומר וגוף רק שחומרו אצליכם יותר נשא ומעולה מבעלי גופים זולתו, ועפ"ז תעשו לו פסל וכל תמונה, להיות ערוך אליו, בה תכוונו נגדו להשתחוות אליו, אומר אתם הפתאים, אל מי תדמיון אל, הלא האל לא נמצא לו דימוי כלל, כי אינו בעל תואר ותמונה אך כח נבדל שכל עליון בלתי בעל תכלית. אבל גם לפי אולתכם שתחשבוהו בעל תמונה ומקבל הדמות והדמיון, הלא עכ"פ היה לכם לצייר הדמות הזה דמות נכבד, כאחד ממערכתיו העליונים ממלאך וגלגל, אבל אתם כאלו לא מה הדמות (אשר) תערכו לו, הלא אתם הערכו לו את. (יט) הפסל, אשר נסך חרש ואיך הסכלתם עשו לערוך אל הנכבד דבר שפל וגרוע כזאת. נסך חרש, מתלונן עליהם לאמר הלא אלילי זהב ופסילי כסף אשר הם יקרים

יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט׃ כא הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינוֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃ כב הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃ כג הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃

ת"א כנוטה כדוק. חגיגה י"ב:

רש"י

או אם בא לעשותו של עץ, המלומד להבחין להבדיל בין עץ המתקיים לבחור עצים שלא ירקב מהר יבחר. המסכן המלומד, כמו (במדבר כ"ב) ההסכן הסכנתי. תרומה הפרשה, ברירת העצים: (כא) הלוא תדעו. מוסדות הארץ מי יסדה, ואותו היה לכם לעבוד: (כב) חוג. לשון מחוגה (לקמן מ"ד) עוגל

מצודת דוד

אם להכין לו ממנו פסל חזק שלא ימוט ר"ל שלא יתפרדו חלקיו זה מזה וכאומר אם מהצורך לחזקו לבל יתפרדו חלקיו איך תדמוהו לעליון: (כא) הלא תדעו. משכל בדעת תוכלו לדעת מי הוא אדון העולם: הלוא תשמעו. מן המורה והמלמד אשר חקר מדעתו: הלא הגד. מן הקבלה איש מפי איש המקובל אללו: מראש. ר"ל מימים קדמונים: הלוא הבינותם וגו'. הלא תוכלו להבין יסודות הארץ מה המה וכאומר הלא אין לה יסוד כי השמים מקיף אותה מסביב ועל מה עומדת אם לא בגזרת המקום: (כב) היושב וגו'. הלא הוא יושב על השמים המסבבים את הארץ ויושבי הארץ המה בעיניו כחגבים והוא כמשל מדרך האדם היושב ממעל בכל מה שמתחת לו נדמה בעיניו לקטן: הנוטה. הלא הוא הנוטה את השמים כאדם הנוטה קרום על גבוה: וימתחם. פרשם כאוהל להיות מוכן לשבת תחתיו: (כג) הנותן. הוא הנותן רוזנים להיות כאלו אינם: כתהו עשה. עושה אותם להיות כדבר תוהו:

מצודת ציון

והדל כמו טוב ילד מסכן (קהלת ד'): תרומה. הפרשה: ימוט. מלשון נטיה וקלקול: (כב) חוג הארץ. כן יקראו השמים והוא מושאל מעגול שנעשה במחוגה שמעמידים אחד מרגלי המחוגה במקום אחד והשני מקיף מסבב ומקום מעמד הרגל נקרא נקודה האמצעית והסובב נקרא חוג וכן השמים מקיפים הארץ ושם לה כחוג: כדק. ענין קרום כמו או גבן או דק (ויקרא כ"א): וימתחם. ענין משיכה ופרישה ובדרז"ל המותח ג"ר מאהל לאהל (כלאים פ"ו) ומענין זה באמתחת בנימן (בראשית מ"ד) לפי שהיא נמתחת בעת שממלאין אותו: (כג) רוזנים. שרים כמו ורוזנים נוסדו יחד (תהלים

חזון ישעיהו

באור הענין

בעיניכם מצד המתכות שלהם, הנה הם גרועים מצד הפועל כי נסך אותו **חרש**, שא"צ חרש חכם ואומן לנסכו ולהתיכו כי כל חרש יוכל עשוהו, **וכל צרף ירקע אותו בזהב**, וכן הוא גרוע מצד הצורה, כי המתכות הוא דומם שהוא גרוע מצד צורתו מן הצומח, וכן הוא גרוע מצד החומר כי **בזהב** רק **ירקענו** מלמעלה ומתחתיו יעשהו מברזל או עופרת ובדיל, וא"כ הלא. (כ) **המסכן תרומה**, תרומת המסכן והדל, שיעשה הפסל מעץ היא תרומה חשובה מרוממת יותר מן תרומת העשיר. א] **כי עץ יבחר**, ובזה יש לו מעלה צוריית. כי הצומח צורתו מעולה מן הדומם. ב] **כי עץ לא ירקב יבחר**, כי אחר שצריך לבקש עץ לא ירקב, צ"ל בהכרח יבחר את העץ מבין יתר העצים, באופן שישתדל בעשייתו יותר, לא כן תרומת פסל הזהב שלוקח מתכות מן הבא בידו. ג] מצד הפועל הלא בהכרח **חרש חכם יבקש לו**, צריך לבקש ולחזור אחרי חרש חכם ואומן למען **יכין פסל** אשר **לא ימוט**, כי העץ מחולשת חומרו יתרבה בו יותר מעלת האומן ותבונתו, אם יעשהו שיהיה חזק וקיים: (כא) **הלוא תדעו**, הידיעה תהיה מצד ארבעה דברים. א] מצד **המושכלות** על זה אמר **הלוא תדעו**. ב] **המפורסמות**, עז"א **הלוא תשמעו**, כי הדבר מפורסם. ג] **המקובלות**, עז"א **הלוא הגד מראש לכם**. ד] **המוחשות והנסיונות**, עז"א **הלוא הבינותם מוסדות הארץ**, מיסודות הארץ ופשוטיה ומורכביה תראו ותבינו כח האל ויכלתו: (כב) **הישב**, מפני שהמון בני אדם יש מציירים לעצמם את האל יושב בשמים והארץ הדום רגליו, ויש מציירים אותו כמלך היושב וחוגה ביניהם והשמים כאהל פרוש עליו למעלה, אומר אם תציירו אותו בדמיונכם, כי הוא יושב **על חוג הארץ**, ר"ל על השמים שהוא המחוגה של הארץ, שהארץ מרכז המחוגה ועגולת השמים, והשמים הם המחוגה הסובבת את מרכז הארץ, הלא א"כ בהכרח כי **ישביה כחגבים** בעיניו, כמי שמביט ממרחק רב שהמוחש יקטן בעיניו, וכן יוקטנו בעיניו יושבי הארץ ובלתי נחשבים כלום לערך רום מקומו, ואם תציירוהו בדמיונכם כי הוא **נוטה כדק שמים**, שהם מתוחים כיריעה דקה לפרוש לאהל ומסך על הארץ **וימתחם** סביב הארץ **כאהל** המתוח **לשבת** תחתיו, וכן הוא יושב תחת אהל הרקיע על מרכז הארץ, כמלך היושב בין בני המדינה, הלא לפ"ז תציירו בהכרח כי מלך גדול כזה, בודאי הוא. (כג) **הנותן את הרוזנים לאין**. שהם בטלים במציאותם נגדו, כי הוא בחכמת

באור המלות

האוצרות ומסכנות ואינו עשיר, שכן הגביל מסכן נגד מלך (קהלת ד' י"ג, ט' ט"ו) ואמר ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, ר"ל כי יהיה לך אוצרות מלאים תבואה: (כב) חוג הארץ. עגולת המחוגה הסובבת את המרכז, וחוג שמים יתהלך (איוב כ"ב י"ד), כדק קרום דק, כמו או גבן או דק, ומתחם כאהל שאין יכול לשבת עליו רק תחתיו: (כג) רוזנים. סמוכים אל מלכים תמיד (שופטים ה' ג',

כד אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם וְגַם נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם׃ כה וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ כו שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא

ת"א וגם נשף, סנהדרין צ"ה: ואל מי. עקידה שער כ"ד עקרים מ"ב פ"י: שאו מרום. ס' הזוהר פ' בראשית:

רש"י

קומפ"ש בלעז: וישביה. לפניו כחגבים: כדק. כיריעה, טייל"א בלעז: (כד) אף בל נטעו. אף הרי הם כמי שלא נטעו: אף בל זרעו. ועוד יתר מכן שישובו ויעקרו כאילו לא זורעו, זריעה פחותה מנטיעה: בל שרש בארץ גזעם. לכשיעקרו לא ישריש הגזע בארץ שיהא מחליף, כל שורש שבמקרא טעמו במקרא טעמו באות ראשונה ונקודה הרי"ש פת"ח (סגו"ל), וזה טעמו למטה ונקוד קמ"ץ (ציר"י), לפי שהוא לשון פועל, אינרציני"ר בלעז: (כו) מי ברא אלה. כל הצבא אשר תראו במרום: מרב אונים. שיש לו ושהוא

מצודת ציון

ב'): (כד) גזעם. שרשם וכן מגזע ישי (לעיל י"א): נשף. ענין הפחה כמו נשפת ברוחך (שמות ט"ו): כקש. תבן: (כו) אונים. ענין כח כמו ואונו בשרירי בטנו (איוב מ'): ואמיץ. ענין חוזק ואומץ: איש. ר"ל אחד מהם: נעדר. ענין

מצודת דוד

(כד) אף בל נטעו. והרי הם אפי' כאלו לא נטעו מעולם ואפילו כאלו לא נזרעו מעולם שהוא פחות מנטיעה: אף בל שרש וגו'. לכשיעקרו לא ישרישו אפילו הגזע בארץ שיהא מחליף ר"ל לא יחזרו לקדמותם: וגם נשף. ואפי' בנשיפה בעלמא יבשו ויאבדו ורוח סערה תשאם ממקומם כקש הנישא ברוח: (כה) ואל מי תדמיוני. ר"ל הואיל וכל אלה בי א"כ אל מי תדמיוני להיות שוה לי באמת: יאמר קדוש. ר"ל האל הקדוש יאמר אל מי וגו': (כו) מי ברא אלה. הכוכבים והמזלות הנראים במרום ומי הוא המוציא בכל יום צבא מרום במספר אחד: לכלם. לכל כוכב קרא בשם הנאה והראוי לו וכאומר הנה ה' עושה כל אלה: מרב אונים. בעבור רוב

חזון ישעיהו

באור המלות

תהלות ב' כ', משלי ה' ט"ו, נ"א ד', חבקוק א' יו"ד) והם שרי העצה, מלשון רז וסוד, כי עמהם ימתיקו סוד: (כד) נטעו. באילנות, וזרע, בצמחי השדה, והגזע היא על הקרקע, והשורש תחת הקרקע כנזכר לעיל (י"א א'): (כה) תדמיוני ואשוה. הדימוי הוא רק במקצת הדבר, וההשואה היא בכל תוארי הדבר, פן תשוה לו גם אתה (משלי כ"ו) וע"ל (א' י') ולק' (מ"ו ה'): (כו) מרב אונים ואמיץ כח. כח יציין הכח הפנימי השרשי. ואון יציין התגלות הכח אל הפועל, כחי וראשית אוני. הכח הפנימי יתעלף וייעף לפעמים, ועז"א (כ"ט) נותן ליעף כח, ואם יתמיד נאמר שאמץ הו, (נחום ב' ב', משלי כ"ד ה'), ורוב אונים, הוא הכח שיתפשט החיצוני, ורב כח, הוא הכח המתפשט הפנימי. ואמיץ כח, הוא תמידתו בזמן, ור"ל כי הנבראים הקיימים באים, קבלו כחם מאתו, וגם התמדת כחם וקיומם מקבלים ממנו, כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד, וגדר פעל אמץ בארתי למעלה (כ"ח כ'):

באור הענין

הבב"ת אינו צריך אל עצת הרוזנים. ויש הבדל בין רוזנים ובין שופטי ארץ, הרוזנים הם שרי העצה, ושופטי ארץ הם הממונים על דבר המשפט, והנה מלך ב"ו מחסרון חכמתו צריך לעצת הרוזנים, ומחסרון יכלתו לשפוט בעצמו כל אנשי המדינה צריך אל שופטים, אבל ה' בחכמתו הבב"ת יתן רוזנים לאין, וביכלתו הבב"ת לשפוט איש ואיש כדרכיו, יעשה שפטי ארץ כתהו, יבטל עצת הרוזנים, ויפר את השופטים: (כד) אף בל נטעו, דומים לצמח אשר לא נטע ע"י הברכה והרכבה שלוקחים יחור ונוטעים אותו בארץ, ואף גם בל זרעו ע"י זרע שיזרע גרעין בארץ הגם שהנזרע חלוש מן הנטע, ואף גם גזעם אשר עלה מעצמו בל שרש בארץ, שאין לו שורש כלל, ומצד זה מציאותו חלוש מאד, ומוכן ליבול ולהתייבש מעצמו, ונוסף על חלישת מציאותם גם נשף בהם ברוחו הקשה, ממילא ויבשו, ואח"כ הסערה תשאם כקש ר"ל שהם חלשים בעצמם, ואף כי אם עליהם שוד משדי יבא: (כה) ואל מי, אומר הנה כל מה שהתוכחתי עמכם עד הנה במ"ש ומה דמות תערכו לו הפסל נסך חרש, כאילו יצוייר לתת לו דמות, רק שהדמות אשר תערכו לו, לא ידמה אליו, וכן מה שדמיתיו כחגב יושב בשמים או על המרכז, כ"ז דברתי לפי קוצר שכלכם, אשר לא יצייר את מופשט מהומר, ולא יצייר גבול, רק לפי מה שהורגלו חושיו זאת דמיונו, שלפ"ז ידמה גם האין סוף כיושב ושוכן וחוגה ומעתיק במקום וממקום, כאילו לו כלי הגוף ומשיגי התנועה, אבל באמת הקדוש והנבדל מכל גשם ומכל דמיון, הוא מצד עצמו יאמר „אל מי תדמיוני ואשוה", הלא אין לי דמות ודמיון כלל, ויש הבדל בין ההדמות וההשואה, כי ידמו גם הדברים הבלתי שוים, כמו שיאמר דומה דודי לצבי, שר"ל בקלות מהירותו. וגם זאת רק בדמיון להמשיל ולהסביר. אבל ההשואה היא בדברים השוים בכמה או באיך. יאמר ה', התוכלו לדמות אותי אל דבר ואשוה לו באמת, הלא אומר אני כסו נא. (כו) שאו מרום עיניכם, לקח לי דמות ולצייר לי משל מאחד הגופים הנראים הגדולים הנפלאים המעופפים שמה, או מן המלאכים המניעים אותם, אבל שובו נא וראו מי ברא אלה ואיך תקחו דמיון מן הנברא אל הבורא, הלא אלה היצורים הנפלאים כולמו, מוגבלים בכחם. אך מצד שהם

נֶעְדָּר׃ כז לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְהוָה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר׃ כח הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם ׀ יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר

ת"א למה תאמר. עקרים מ"ה: הלוא ידעת. תענית ב' וע' עקידה שער ג' ושער ל' ושער ס' ושפר פ"ח:

רש"י

אמיץ כח, איש מן הצבא לא נעדר שלא יקרא בשם: (כז) למה תאמר. עמי יעקב ותדבר בגלות: נסתרה דרכי מה'. העלים מנגד עיניו כל מה שעבדנוהו, והמשיל עלינו אותם שלא ידעוהו: ומאלהי משפטי יעבור. העביר מלפניו משפט הגמול הטוב שהיה לו לשלם לאבותינו ולנו: (כח) בורא קצות הארץ וגו'. אין חקר לתבונתו. ומי שיש לו כח כזה וחכמה כזו הוא יודע את המחשבות, למה הוא מאחר טובתכם, אלא כדי לכלות את הפשע ולהתם את החטאת ע"י היסורין: (כט) נתן ליעף כח. וסופו להחליף כח

מצודת דוד

האון ואמצות הכח שיש בו לכן לא נעדר אחד מהם כל ימי עולם כי מתחלה עשאן שיהיו קיימים לעולם: (כז) נסתרה דרכי. העלים עיניו מכל מה שעבדנוהו והעביר מלפניו משפט הגמול כי לא שלם לנו הטוב כפי הגמול: (כח) הלא ידעת. הלא תוכל להשכיל מדעתך אם לא שמעת ממלמד ומורה: אלהי עולם ה'. ר"ל אם זה תשכיל אשר ה' הוא אלהים עד עולם והוא ברא את הארץ מהקצה אל הקצה ובכל ידו מכלה ולא ייעף ולא ייגע וכחו שוה בכל זמן א"כ יכול הוא לשלם גמול בכל זמן ובכל מקום: אין חקר לתבונתו. ר"ל ומה

מצודת ציון

חסרון כמו אחת מהנה לא נעדרה (לעיל ל"ד): (ח) ייעף יגע. פתרון אחד להם: (כט) עצמה. ענין חוזק כמו

חזון ישעיהו

באור הענין

נבראים שעז"א מי ברא אלה. ב] מגד שאין ביכלתם להוליד ולהפרות מיניהם, כי היא מוציא במספר **צבאם**, מספרם קצוב נגבל ולא יתוסף מיניהם. ג] מגד הגבלת פעולתם, כי **לכולם בשם יקרא**, כ"א יש לו שם מיוחד עפ"י פעולתו למשל כוכב שבתאי משבית ומחריב, צדק פועל צדקות, מאדים לשפוך דם, וא"א שישנה פעולתו לפעולה אחרת. ד] כי אשר נראה בם הקיום וההתמדה שהם קיימים באיש, אינו מצד כח עצמם, רק מרוב אונים של בוראם המקיימם בחפצו, רק עי"כ **איש לא נעדר**, ולא יתמו איש׳הם, לא מצד כח ע.מם: (כז) **למה תאמר יעקב**, כהתימו לדבר תנחומותיו על לב ירושלים, השיב אל עם ישראל פניו. העם הזה בראותם אורך גלותם ושלות הרשעים, פג לבם מהאמין בישועה, ואחרי כי נטעו מן רוע הסדר הנשקף בהנהגה, כי הצדיקים גולים ודלים, ובוגדי בגד שלו גם הצליחו, גם שכלם הלך אחורנית לכפור או בידיעה והשגחה או בשכר ועונש. ושפתי זרה נופת תטופנה בטענות פילוסופיות, לאמר כי הידיעה האלהית אשר היא בהכרח ידיעה פשוטה בלתי נשתנית, לא תשאיר אחריה אפשריות הבחירה, שא"כ תשתנה ידיעת ה', לפי בחירת האדם לעשות או להדול, ויש הבדל בין יעקב ובין ישראל, שם יעקב יכונו בו ההמון, ושם ישראל הגדולים וראשי העדה, ויש הבדל בין דבור ואמירה, אמירה הוא המאמר הפשוט והדבור הוא הדבור הארוך שמחובר מכמה משפטים והקישים וטעמים וראיות, והנה **יעקב** שהם ההמון **יאמר נסתרה דרכי מה'** שאין ה' יודע את האדם, ואינו משגיח על מעשיו כלל, וישראל שהם חכמי לב שבהם, הם יבינו זאת כי א"א ליחס אל ה' חסרון הידיעה, שזה חסרון בהק שם, וגדר השלם שלא יתואר לו חסרון, אבל לעמת זה **ישראל ידבר** דבור ארוך פילוסופי, להוכיח במופת שאין האדם חפשי במעשיו, כי אז תשתנה ידיעת ה' לפי אפשריות הבחירה, רק מעשי האדם מוכרחים לפי הידיעה הקדומה האלהית, ומצד זה לא יגיע שכר לצדיק ועונש לרשע אחר שמעשיהם מוכרחים במעשיהם, ולכן אומרים כי **מאלהי משפטי יעבור** שאת הצדיק ואת הרשע לא ישפוט האלהים. (וכבר באתי כ"פ כי שם הויה נקרא בו מצד שברא העולם, ושם אלהים ביחוד אם בא בכינוי אל האדם, נקרא בו מצד ההשגחה המיוחדת, לכן הכת הא' אומרים נסתרה דרכי מה', מצד שהוא הסבה הראשונה לבד לא משגיח עד סוף העלולים ומעשיהם, וכת השניה אומרים מאלהי המשגיח עלי בידיעה פשוטה מפלשת עד סוף כל הדורות בהכרח משפטי יעבור), משיב להם הנביא. אל שני הכתות. (כח) **הלוא ידעת**, מצד השכל והמופת, **אם לא שמעת** מצד המפורסמות והמקובל, **כי אלהי עולם ה'**, הוא ברא את העולם, ולא לבד העולם העליון כי גם **בורא קצות הארץ**, ולא שירה אבן פנתה לבד, וכל אשר עליה עשה מעצמו, רק שברא גם הקצוות, וכוננה על מתכונתה, וא"כ לא תוכל להכחיש שלא ידע את הנעשה עליה

באור המלות

(כז) תאמר יע"כ ותדבר ישראל. בין השבדלים שבין אמירה לדבור זה אחד מהם. שהא ירה פשוטה, והדבור יהיה בארך מורכב ממשפטים וענינים שונים. והבדל בין יעקב וישראל באתי למעלה (ט' ז'), והבדל בין ה' ובין אלהיו מבואר בכל הספר ע"ל (א' ד'): (כח) לא ייעף ולא ייגע. העיפות, שרשו בכח החי עצמו שהוא יוגבל, וצריך לדברים מחוץ להעמיד כחו, מאכל משתה אויר וכדומה, לא שתה מים וייעף (לק' מ"ד), והיגיעה, הוא ממלאכה, וה' כחו בלתי נתלה בדבר זולתו לכן לא ייעף, ולא יגבילהו זולתו

לִתְבוּנָתוֹ׃ כט נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה׃ ל וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ׃ לא וְקוֹיֵ יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ׃

מא א הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו

ת"א ויעפו נערים. עקדה י"א שער ג' עקרים מ"ד מ"ע: וקוי ה'. קידושין כ"ב סנהדרין ל"ב:

רש"י

לעייפותכם: (ל) ויעפו נערים. גבורת אויביכם המעועדים מן המלות תיעף: ובחורים כשל יכשלו. אותם שהם עכשיו גבורים וחזקים יכשלו, ואתם קוי ה' תחליפו כח חדש וחזק: (לא) אבר. כנף:

מא (א) החרישו אלי. כדי לשמוע דברי: איים. אומות: יחליפו כח. יתקשטו ויתחזקו בכל גבורתם, אולי יעמדו בדין בכח: יגשו. הלום ואז משיגשו ידברו: למשפט

מצודת ציון

עלם כחו (דניאל ח'): (לא) יחליפו. ענין התחדשות ותמור': אבר. כנף כמו אבר כיונה (תהלים נ"ה): ירוצו. ענין מהירות הרגלים:

מא (א) החרישו. ענין שתיקה כמו יחרים באהבתו

מצודת דוד

שמאחר שלא הגמול הוא על כי אין חקר לתבונתו כי בחכמת בתבונה יעשה את זאת ואנחנו לא נדע: (כט) נותן ליעף כח. יבוא הזמן שיתן כח לישראל היעף בגולה: ולאין אונים וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ל) ויעפו. ואז האומות שמוסיפים כח כנערים יעפו וייגעו: ובחורים וגו'. כפל הדבר במ"ש:

(לא) וקוי ה'. אבל המקוים לה' יחליפו כח חדש בכל עת: יעלו אבר. יגדלו כנף כנשרים למהר לעוף אל ארצם והוא ענין מליצה: ירוצו. בשובם לארצם ירוצו ולא ייגעו וילכו בדרך ולא ייעפו:

מא (א) החרישו אלי איים. יושבי האיים החרישו לשמוע אלי כי המדבר לא ישמע ולא יאזין: יחליפו כח. יחדשו כח להתאמץ בטענות אם יוכלו להשיבני: יגשו אז ידברו. יגשו אלי לשמוע אמרי ואז אחרי שמעם ידברו דבריהם

באור המלות . חזון ישעיהו באור הענין

ולכן לא ייגע: (כט) ליעף כח, הוא הכח הפנימי הבלתי (כנ"ל כ"ו), ולאין אונים, החסר הכלים שבו יוציא הכח לחוץ כמו מי שאבריו רכים ורפוים, עצמה ירבה העוצם הוא חוזק האברים והעצמות: (ל) ויעפו ויגעו, ייעפו מעצמם, יגעו ע"י עבודה, וגם הבחורים שכחם רב מן הנערים, והם לא ייעפו מעצמם כשל יכשלו ע"י סבה חיצונית מבלחת ה' בם: (לא) ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו. הרץ מתיגע לא כן ההולך, אבל העיפות שיבא מפיקת הכח מעצמו, תשיג גם את ההולך אם יתמיד בהליכתו ולא יחזק את גופו במאכל ומשתה, עז"א לא ייגעו מן המרוצה וגם אם ילכו אחרי מרוצתם בתמידות, מבלי לנוח אחרי המרוצה שאז יקרה העיפות, הם לא ייעפו: (א) ולאמים. ביארתי למעלה (י"ז י"ב) כי לאומים פורע עמים גדולים שיש להם דת, שהם כאם הבנים לעמים

עליה, היפלא מהיוצר דבר מלאכת החומר ומעשהו, ולא תאמר כי אחר הבריאה מאז עזב מלדעת את כל הנעשה בארץ, כי לא ייעף ולא ייגע [הוא ממלאכה ובהנהגה (פ' תנא) ואתה עיף ויגע עיף בגמא ויגע בדרך וד' כוחו וכו']. ולפ"ז ידיעת ה' את כל הנעשה בעולם השפל מוכרחת, ואם תשאל איך תצדק עם זה הבחירה ושני קצות האפשר, ע"ז משיב, כמ"ש הרמב"ם, שאחר שידיעת האל היא עצמית בו ואיננה דבר מוסף על עצמותו, הנה החקירה על איכות ידיעתו, תשוב אל החקירה על עצמותו, וכמו שבעצמותו נעלם תכלית ההעלם, כן ידיעתו, וכמו שאין היקש ודמיון בין מציאותו למציאות זולתו, כן אין להקיש בין ידיעתו לידיעת זולתו. ולכן אם הידיעה הנודעת אלינו א"א לציירה בשלא יסולק עמה טבע האפשר, אין לדון ממנה על ידיעתו הנעלמת מאתנו תכלית ההעלם, וז"ש אין חקר לתבונתו אין חקירה אנושית משגת את תבונתו, ואין לחקור ולדרוש בה כי נעלמת ממדע בעל חומר. ואם תשאל, וא"כ מדוע מאלהי משפטי יעבור ומדוע לא יושיע את עמו, משיב כי הוא. (כט) נתן ליעף כח, ישראל שהם עיפים עתה יתן להם כח, אבל. (ל) ויעפו, הנערים החזקים עתה בכחם ייעפו, וזה תלוי אם יתאמצו בתקוה לקוות אליו עד יבא ויושיע, כי. (לא) וקוי ה' יחליפו כח, עד שיעלו אבר לעוף שתאום אל במתי שמים כנשרים, ועי' באור המלות:

מא (א) החרישו, אחר שדבר תנחומין אל ציון, קורא אל העמים, מצייר כי כבר בא הגואל (כי החוזה במראות אלהים, יראה העתיד כאילו כבר בא) ועפ"ז מתוכח עמם להשיבם אל אמונת האחדות ודת האמת. החרישו, המתוכח יוצא לפעמים מפני ארבעה דברים, א] אם הוא אדם קטן, יאמר אתם איים הקטנים החרישו אלי, לא אתם שתוכחו רק ולאמים הגדולים יחליפו כח, הם יתוכחו. ב] אם ילחצו אל הויכוח פתאום ואין לו עת לסדר טענותיו, אומר יחליפו כח לחשוב ולהתיעץ. ג] אם יתוכח עם עריץ או נשוא פנים, אשר אימתו או שאתו תבעתהו מלדבר את כל אשר עם לבבו, עז"א יגשו אלי מבלי אימה ואז ידברו. לא מרחק בחרדה ופחד. ד] אם אין שופט מכריע ביניהם, כמ"ש (איוב ט') כי לא איש כמוני אעננו. לו יש בינינו מוכיח. ישית מעלי שבטו. עז"א יחדו למשפט נקרבה

לפני

לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה׃ ב מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדְּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ׃ ג יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא׃ ד מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא׃

ת"א מי העיר. שבת קנ"ו בתרא ע"ו סנהדרין ק"ח ס' הזוהר פ' לך לך וס' תרומה: יתן כעפר. תענית כ"א קרא. עדיות ג':

רש"י

נקרבה. להוכיחם על פניהם: (ב) מי העיר ממזרח. אותו שצדק יקראהו לרגלו, מי העיר את אברהם להביאו מארם שהוא במזרח, וצדק שהיה עושה היא היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך: יתן לפניו גוים. מי שהעירו ממקומו להסיעו הוא נתן לפניו ארבעה מלכים וחיילותיהם: ירד. ירדה: יתן כעפר חרבו. רמה כעפרא קטולין קדם חרבו, נתן את חרבו עושה חללים רבים כעפר, ואת קשתו נתן מרבה הרוגים ונופלים כקש נדף: (ג) ירדפם יעבור שלום. הלך כל מעברותיו בשלום, לא נכשל ברדפו אותם: ארח ברגליו לא יבא. דרך אשר לא בא בה קודם לכן. ברגליו. לא יבוא לא היה רגיל לבוא: (ד) מי פעל ועשה. לו את זאת, מי שהוא קורא הדורות מראש לאדם הראשון הוא עשה לאברהם גם את זאת: אני ה' ראשון, להפליא פלא ולעזור: ואת האחרונים אני הוא. אף עמכם בנים אחרונים, אהיה ולעזור אתכם:

מצודת דוד

אם ימלאו מענה: יחדו. אני והם נקרב למשפט על מה שהם אומרים שאין היכולת בידי להציל את עמי מידם: (ב) מי העיר ממזרח. אברהם שהיה במזרח מי העירו ללכת משם ולמתאם באלילי ארץ מולדתו: צדק יקראהו לרגלו. בכל מקום מדרך כף רגלו היה קורא את הצדק לעזוב האלילים ולהאמין בה' וכאומר ומי העירו הלא אנכי ה': יתן לפניו גוים. ר"ל מי הוא הנותן לפניו גוים הם כדרלעמר והמלכים אשר אתו: ומלכים ירד. השליטו במלכים: יתן כעפר חרבו. חרבו נתן הרוגים מרובים כעפר הארץ וקשתו הרבה חללים כקש נדף: (ג) ירדפם. רדף אחריהם ועבר בשלום עם כי רדפם באורח שלא בא בו ברגליו מעולם ולא היה רגיל באורח ההוא: (ד) מי פעל. מי הוא שפעל ועשה את זאת הלא ה' עשהו הקורא הדורות מראש קודם שיהיו ר"ל שיודע כל הדורות הבאים ויקרא לכל דור לעמוד בעתו: אני ה' ראשון. ראשון

מצודת ציון

(לפני' ג'): (ב) העיר. מלשון התעוררות: ירד. ענין שלטנות כמו ירדה בקרב אויביך (תהלים ק"י): נדף. ענין התפזרות כמו אל ידפנו (איוב ל"ב): (ג) ארח. מסילה ודרך:

חזון ישעיהו

באור הענין

לפני השופט אשר יכריע ביניו עם מי הצדק: (ב) מי העיר ממזרח, המלך המשיח שיבא מארץ המזרח וישקיף ע"ז מלך ג' דברים. א] מלד הסבה יאמר מה יהיה הסבה שתעוררהו לכבוש גוים וארצות? הנה כל מרגיזי ממלכות, הסבה אשר תעורר לבבם להרעיש הארץ, יהיה אהבת השררה והכבוד, או הקנאה והנקמה והנצחון או הבלע והקנינים, אבל לא נשמע שהעוררהו לזה אהבת הצדק והטוב, שבעבור הצדק יכבוש ארצות, ומי העיר את הכובש הזה אשר הצדק יקראהו ויגביל אותו לרגלו ונוכח דרכו, אשר רגל מהלכו יהיה לקראת הצדק, לא לקראת נחשים. ב] בהשקף על כמות הגלוח יהיה ג"כ שלא בדרך הטבע, כי הצדק הוא יתן לפניו גוים, ומלכים ירד בפרך. (והנה דרך העולם שאת המלכים יכבשו במלחמה ואח"כ ירדו בגוים, ואצלו יהיה בהפך את הגוים יכבוש, ואת המלכים ירד). ג] איכות הגלוח יהיה ג"כ שלא בדרך הטבע כי הצדק יתן (לפניו גוים) כעפר (לפני) חרבו, יהיו דומים לפני חרבו כעפר הנידש ברגל, (יתן מלכים) כקש נדף (לפני) קשתו, המלכים יהיו דומים לפני קשתו כקש נדף, כי ינוחם בקל מאד: (ג) ירדפם, הגם ברדף אחריהם מ"מ יעבור שלום לא ידמה בעברו כהולך למלחמה רק כהולך בשלום, הגם שיעבור ארח אשר ברגליו לא יבא, ארח מסוכן, אשר מבואר כי לא ברגליו בא שמה רק ברוח הצדק וישועת ה' אשר על כפים ישאוהו: (ד) מי, הומר אתם לאומים התבוננו נא מי פעל ועשה וגמר הדבר הזה, ומי קרא הדורות מראש, ר"ל מי הגיד זאת מראש מימי קדם מה שיהיה בדורות האחרונים דורות המשיח, הלא אני ה' ראשון המגיד זאת מראשית, וגם ואת אחרנים שבימיהם תעשה זאת והתקיים הנבואה אני הוא להוציא הפעולה למעשהו. (ור"ל כי הדבר אשר ידבר הנביא שיהיה בעתיד והוא איננו כחוק הטבע המציאות, נוכל לאמר שהיה כן במקרה או בטבע העולם, ולא יאמת אמתות הנביא ונבואתו, שע"כ היה מוכרח, כי מופתי הנביאים יהיו ע"י דברים רחוקים מטבע המציאות, כמ"ש הלא קניר

באור המלות

קטנים: יגשו נקרבה. בכ"מ שהניגש פחות במעלה מן הנוגש או המקום שהוא ניגש אליו, ישמש בלשון הגשה, ואם בשניהם שוים ישמש בלשון קורבה. וכבר כתבתי כי יחדו מורה על השתוות שניהם, וכזה הוסיף יחדו למשפט נקרבה כשני בני אדם שוים: (ב) יקראהו, פעל נגזר ממלת לקראת שמורה הנגלת דבר כנגד דבר. ופעל ירד הוא הממשלה בעבודת פרך כנ"ל (י"ד ב'): (ג) יעבור שלום. י"פ שלום שם מופשט, השלם עבר עמו בכל מקום לכתו: (ד) פעל ועשה. כבר הבאתי למע' (ה' י"ב) ההבדל בין פעולה ומעשה, שהפעולה הוא העסק בהדבר, והמעשה הוא הוצאת גמר הדבר, ומ"ם מי נמשך לבתים (מי) קורא הדורות, וקורא מענין הזמנה, כמו קרואי מועד:

ה רָאוּ אִיִּים וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן׃ ו אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק׃ ז וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־הוֹלֶם פָּעַם אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט׃ ח וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם

רש"י

(ה) ראו איים. עובדי ע"א הגבורות שאעשה וייראו: קרבו ויאתיון. זה אל זה נאספים להלחם כשיראו הגאולה: (ו) איש את רעהו וגו'. יאמר חזק למלחמה אולי יעמדו להם אלהיהם: (ז) ויחזק חרש. נוסך הפסל: את צרף. המרקעו בזהב: מחליק פטיש. באחרונה, כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה: את הולם פעם. הוא המתחיל בה כשהוא עשת ומכה בכל כחו: אומר לדבק טוב הוא. על אותן שהיו מחזירין אחר קרקע טובה לדבק בה עששית ברזל. דבק שולדור"א בלעז: ויחזקהו, לצלם במסמרים לא ימוט. כולם יחזקו זה את זה: (ח) ואתה ישראל עבדי. ועלי יש לעזור לך, וסוף המקרא אל תירא

מצודת ציון

(ה) ויאתיון. ענין ביאה כמו אתא בוקר (לעיל כ"א): (ז) מחליק. מל' חלק: פטיש. הוא המקבת וכן וכפטיש יפוצץ סלע (ירמי' כ"ג): הולם פעם. מלשון ענין הכאה כמו והלמה סיסרא (שופטים ה) וכמו נפעמתי ואין אדבר (תהלים ע"ז) וכפל המלה במלות נרדפים ויורה על חוזק ההכאה: במסמרים. יתדות וכן וברזל לרוב למסמרים (דה"י

מצודת דוד

לכל הדורות שעברו ואני הוא עם הדורות האחרונים אשר יהיו: (ה) ראו איים. יושבי האיים ראו הנס שעשיתי לאברהם ופחדו גם היושבים בקצות הארץ חרדו בשמעם הנס: קרבו ויאתיון. קרבו ובאו לפני אברהם לשאול ממנו מתנת חנם ולא באו למלחמה כמ"ש ויאמר מלך סדום וגו' תן לי הנפש וגו' (בראשית י"ד): (ו) איש את רעהו יעזרו. ועכ"ז אף שראו פלאי האל מ"מ עזרו זה לזה לעבות הפסילים: ולאחיו. כ"א אמר לאחיו חזק בעשית הפסל וכפל הדבר במ"ש: (ז) ויחזק חרש. חרש העצים העושה הפסל חיזק בדבריו את הצורף להיות זריז במלאכת לפוי טסי הזהב אשר יצפנו: מחליק פטיש. המכה בפטיש קטן להחליק את הטסין היה מזרז את המכה על הטסין בחוזק רב בהתחלת הרדוד למען יתחיל הוא מעשהו: אמר לדבק. כאשר דבק הטסין על הפסל שנה ואמר הנה טוב הוא וכן יפה לו: ויחזקהו. מחזק הצפוי על ידי מסמרים למען לא יתפרד מעל הפסל: (ח) ואתה.

חזון ישעיהו

באור המלות

(ה) וייראו יחרדו. החרדה תבא על המהירות הפתאומי, ויחרדו זקני העיר לקראתו כנ"ל (כ"ף ע"ז), ויאתיון. מורה הביאה המגעת בברגע ככר היו פה, וזה המבדיל בינו ובין פעל בוא: (ו) רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק. דרך העולם כי את הריע לא יעזור כמוהו, אבל פה יעזור גם את הריע, ואל האח לא יאמר זק, כי יחוס עליו ויעסה הוא בעבורו, ופה יאמר גם לאחיו חזק: (ז) חרש, צרף. מלאכת הצורף קודם למלאכת החרש כנ"ל (מ' י"ט): לדבק. הדבר המתדבק ע"י מלאכת מכבה בכו נס ישמע עליו בגשון חבור בכ"מ ודבק בא על דבר המתדבק מעצמו במקרה, ובא לרוב על עצמיים הגיוניים בדרך השאלה, ופה אומר ...ס על התדבקות מקרי מעצמו יאמר טוב הוא ויחזק במסמר ויסתפק בזה: (ח) ישראל, יעקב. מבואר למעלה (' ז') ובכל הספר כי ישראל גדול מיעקב:

באור הענין

חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר. כי בעת יורה ומלקוש לא היה זה אות ומופת. ע"כ אמר כי דבר זה מהגדת ביאת המשיח וכל עניניו, רחוק מטבע הנמשך בכל פרטיו, כי הדברים הטבעיים והרגילים, יוכרחו מסבתם, לעמת זה אמר מי העיר ממזרח. ב] הדברים המתהוים במקרה ועל צד ההזדמן יהיה על המעט, עז"א כי כמות ואיכות הגלות הזה לא במקרה יהי', כמ"ש יתן לפניו גוים, יתן כעפר חרבו, ע"ז מתליע לאמר מי פעל ועשה ומי קורא הדורות מראש, הלא הן הנבואה מראש, הן הפעולה באחרית יכוונו עדותם על קיום דבר הנביא כי יד ה' עשתה זאת, בפרט שכבר ראו מעשי ה' בימים קדמונים, אני ה' ראשון וא"כ תדעו ותשכילו כי את האחרונים אני הוא, לא טבע ולא מקרה אך יד ה' וכחו הגדול): (ה) ראו, שב לספר ענין מלחמת המשיח ואיך כל הגוים יעמדו להלחם נגדו כולם פה אחד, מצייר כי גם האיים הרחוקים בקצה הישוב יראו וייראו, ומפני זה קצות הארץ יחרדו וימהרו לבא ויתקרבו איש אל אחיו ויאתיון למלחמה נגד המשיח, וגם יתקבצו כולם פה אחד, כי. (ו) איש את רעהו יעזרו והון מזה יאמר לאחיו חזק ג"כ אתה בעצמך ואל תסמך על העזר אך היה לבן חיל: (ז) חורש, הוא ההומן המוציא כלי למעשהו ועושה הכלי זיין. וצורף הוא המוציא הברזל מן האדמה, והחרש צריך להמתין בהכרח עד שיגמור הצורף מעשהו, והם ימהרו כ"כ להכן כלי הזיין והנשק, עד שהחרש שמלאכתו מאוחרת יסייע את הצורף ויחזק את ידיו להוציא הברזל ולזקקו, למען יהיה לו ברזל לעשות ממנו חרב וחנית. וכן המחליק את הכלי בפטיש בגמר המלאכה יסייע את ההולם ומכה על הכלי בפעם בתחלה ולא ימתין עד שיגמור ההולם פעם מעשהו, וגם יאמר לדבק טוב הוא שידביק שני התיכות של הרכות בבורות בדיבוק ערא׳ ויחזקם במסמרים לדבקם לפי שעה שלא ימוטו ולא יתפרדו ויאמרו עליו כי טוב הוא, מרוב המהירות שימהרו למלחמה יספיק להם גם הרב שבורה מדובקת שחברו השברים במסמרים. (שזה צייר, א] קבוצת כל העמים בפעם אחד. ב] עזרם זה לזה, ג] השתדלותם ומהירותם למלחמה): (ח) ואתה,

אומר

אֹהֲבִי׃ ט אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ וָאֹמַר לְךָ עַבְדִּי־אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ׃ י אַל־תִּירָא כִּי־

ת"א זרע אברהם. סוטה ל"א:

רש"י

כי הקץ אני. כך נראה לי חיבור הענין לפי פשוטו, ומ"א בב"ר דורש כל הענין במלכי צדק ואברהם: (ה) ראו איים. אותה מלחמה וייראו, שם נתיירא מאברהם פן יאמר לו העמדת רשעים אלו בעולם. ואברהם נתיירא מהם לפי שהרג את בניו את בני עילם שהם משם: איים. כשם שאיי הים מסויימין בעולם כך אברהם ושם היו מסויימין בעולם: (ו) איש את רעהו יעזרו. זה עוזר את זה בברכות ברוך אברם (בראשית י"ד). וזה עוזר את זה במתנות (שם) ויתן לו מעשר מכל: (ז) ויחזק חרש. זה שם, שהיה פה לעשות מסמרות ובריחים לתיבה: את צורף. זה אברהם, שהוא צירף את הבריות לקרבן אל השכינה: את הולם פעם. זה אברהם, שהלם כל המלכים האלה פעם אחת: אומר לדבק טוב הוא. טוב לידבק באלוה של זה: ויחזקהו. שם לאברהם להיות דבק בהקב"ה ולא ימוט: (ח) ואתה ישראל עבדי. אברהם שלא היה מזרע צדיקים עשיתי לו כל זאת. ואתה ישראל עבדי. הקנוי לי משני אבות: זרע אברהם אהבי. שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו אלא מתוך אהבה: (ט) אשר החזקתיך. לקחתיך לחלקי. כמו (שמות ד') וישלח ידו ויחזק בו: מקצות הארץ. משאר האומות: ומאציליה. מן הגדולים שבהם: קראתיך. בשם לחלקי בני בכורי ישראל: ולא מאסתיך. כעשו שנאמר בו (מלאכי א') ואת עשו שנאתי: (י) אל תשתע. אל ימשם לבך להיות כשעוה זו, וזה הכלל כל תיבה שתחלת יסודה שי"ן כשבאת לדבר בל' מתפעל או התפעל או יתפעל, התי"ו חולקת ונכנסת בין שתי אותיות שרשי התיבה, כמו (ישעיה נ"ט) וישתומם, (מיכה ו') וישתמר חקות עמרי, (ש"א א') תשתכרין, (איוב ל') תשתפך

מצודת דוד

אבל אתה ישראל אינך כמותם כי עבדי אתה אשר בחרתי בך לו נעים לפי שאתם זרע אברהם אשר אהבני ופירש מעכו"ם: (ט) אשר החזקתיך. עבר במקום עתיד כדרך הנבואות ור"ל להזיק בך להוציאך מגלות מקצות הארץ: ומאציליה. מגדולי הארץ ומלכיה קראתיך שתצא מרשותם ולא יהיה בהם כח לעצור אותך: בחרתיך. מאז בחרתי בך: ולא מאסתיך. אע"פ שהארכתי הגלות: (י) אל תשתע. אל תסור מעלי בחושבך אשר כבר עזבתיך כי אני אלהיך כמאז: אמצתיך.

מצודת ציון

א' כ"ב): ימוט. מלשון נטיה וקלקול: (ט) החזקתיך. ענין אחיזה כמו ויחזיקו המלאכים בידו (בראשית י"ט): ומאציליה. כן יקראו הגדולים וכן ואל אצילי בני ישראל

באור הענין — חזון ישעיהו — באור המלות

(י) תשתע. מגזרת שעה, תשעה ושעה:

לומר מ"מ אל תירא כי אתה ישראל עבדי ולא העזבך בידם. והנה המלך יאהב לפעמים את עבדו מצד שהוא נאמן בעבודתו והוא צריך אליו, ולפעמים יהיה זה אהבה רצונית בלא טעם רק כי בו בחר לנפשו ולגדלו, ובכל אחד יש מעלה וחסרון, כי הנבחר מפני הצורך מעלתו גדולה מצד שהאדון צריך אליו, אבל לעומת זה אם ימצא עבד אחר שימצא צרכו זה ביתר שאת יחליפהו בהשני, לא כן הנבחר מצד הרצון שלא יחליפנו בשום אופן, וז"ש ואתה ישראל עבדי, שלקחתיך מצד עבודתך הנאמנה שאתה עובד אותי אבל מצד זה עוד תירא פן אמצא עבד נאמן יותר ואמירך בעם אחר, לז"א הלא אתה יעקב אשר בחרתיך, עת בחרתי בך אז נקראת בשם יעקב (כי יש הבדל בין יעקב שהוא שם ההמון, ובין ישראל שהוא שם הגדולה לאנשי השם) ואז בחרתיך מצד הבחירה לבד, לא מצד עבודתך ומעלתך, ובזה אף שאמצא עבד נאמן יותר לא אעזבך. אבל גם בזה עוד יש לך לירא שעכ"פ עת שתריע מעשיך לגמרי שאז ישתנה רצוני עליך מרצון לשנאה, שאז הטום אותך מעל פני, אמנם עבד הנבחר מצד שהיו אבותיו אוהבי המלך ובעלי בריתו לא ימאסהו בשום אופן, כי זכות אבותיו עומד תמיד, עז"א הלא אתה זרע אברהם אהבי: (ט) אשר, מוסיף לאמר, כי אם יבחר לו המלך איש אחד לעבודתו יצוייר שימצא אח"כ איש אחר יותר נכבד בעיניו ויעזוב את הראשון, אבל אתה הלא החזקתיך מקצות הארץ, מכל יושבי קצוי ארץ רק בך החזקתי, ולא מן הפחותים רק מאציליה ונכבדיה של הארץ קראתיך רק אותך קראתי, ואמר רק לך עבדי אתה וא"כ הלא אתה המובחר בעיני מכל יושבי תבל לכן יבטח לבך כי בחרתיך בחירה עולמית ולא מאסתיך לעולם, ולכן. (י) אל תירא, בשום אופן. והנה יתירא האדם. א] פן אוהבו העוזרו תמיד מאס בו עתה, לעומת זה אמר בחרתיך ולא מאסתיך. ב] פן לא ימצא אוהבו אצלו בעת הצרה, ונעומת זה אמר אל תירא כי עמך אני. ג] פן לא יהיה ביכולת אוהבו להושיעו, לעומת זה אמר אל תשתע והפנה בהשתבלך אם אני יכול להושיע, כי אני ה' בעל היכולת אני אלהיך המשגיח עליך בפרטות, ואם כן אמצתיך בודאי. ור"ל אמצתיך נתתי לך אומץ שתוכל לעמוד בעצמך כנגד האויב, גם עזרתיך אנכי ג"כ, גם תמכתיך בימין צדקי וכדוגמת האוהב שעוזר לאוהבו ביד שמאלו ותומכו

עִמְּךָ אָנִי אַל־תִּשְׁתָּע כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ אִמַּצְתִּיךָ אַף־עֲזַרְתִּיךָ אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי׃ יא הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בָּךְ יִהְיוּ כְאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ׃ יב תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֶּךָ׃ יג כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק יְמִינֶךָ הָאֹמֵר לְךָ אַל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ׃ יד אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ טו הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת תָּדוּשׁ הָרִים

ת"א הנה שמתיך. ע"ז ל"ד זבחים קט"ו מנחות כ"ב :

רש"י

נפשי : (יד) תולעת יעקב. משפחת יעקב החלושה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפיה. תולעת ווירמנ"א בלעז : מתי ישראל. מספר ישראל : (טו) למורג חרוץ. כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצים כעין כלי נפחים של ברזל שקורין לימ"א בלעז, וגוררין על הקשין של שבלין ומחתכן עד שנעשו תבן דק :

מצודת ציון

(שמות כ"ד) : (י) תשתע. ענין הפנה והסרה כמו ועיניו השע (לעיל ו') : אמצתיך. ענין חוזק : תמכתיך. ענין סעד ומשען : (יא) הנחרים. לשון חרון וכעס וכן בני אמי נחרו בי (שיר השירים א') : כאין. כלא דבר : (יב) מצתך. ענין מריבה כמו הן לריב ומצה הכיתם (לקמן נ"ח) : וכאפס. דבר שאין בו ממש : (יג) מחזיק. אוחז : (יד) מתי. אנשי : (טו) למורג. הוא כעין לוח עץ

מצודת דוד

כדברים טובים ונחומים : אף עזרתיך. בימים הקדמונים : אף תמכתיך. כהווה ביד האויב תמכתיך בימיני לבל יעשה בך האויב כלה : בימין צדקי. ר"ל לא בגמול כ"א בצדקה : (יא) הן יבשו. באמת סוף הדבר יבושו כל הכועסים בך : אנשי ריבך. המריבים עמך : (יב) תבקשם. אפילו אם תבקשם לא תמצא את אנשי מצותך : יהיו כאין וגו'. כפל הדבר פעמים רבות לגודל האבדון : (י) מחזיק ימינך. אוחז ימינך לבל תפול : האומר לך וגו'. ר"ל כוחי ואני האומר לך לזה אל תירא כי אעזור לך : (יד) תולעת יעקב. עדת יעקב הנחשבת כתולעת ואין כחה אלא בפה כיא התפלה כתולעת הזאת שבפיה מנסרת הארזים : אני עזרתיך. מאז : וגאלך. ואהיה גואלך לעתיד אני קדוש ישראל : (טו) הנה שמתיך. שמתי אותך להיות כמורג העשוי חריצים וזהו חדש כחדוד ביותר והוא בעל פיפיות רבות : תדוש הרים. ר"ל תכלה את

חזון ישעיהו

באור המלות

(יא—יב) יבשו ויכלמו. בארתי הבדלם למעלה (ל' ג') : הנחרים, ריבך, מצותך, מלחמתך, הנחרים, המחזיקים אותך כדבר חרס, ונמנעים מלהתקרב אליך, אבל אנשי ריבך עושים מריבה, וריב ומצה מובדלים, שהריב בדברים והמצה בהכאה, כי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה, ויצא והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה. ומלחמתך, הלוחמים בחרב : (יד) תולעת יעקב, מתי ישראל. ישראל גדול מ עקב כנ"ל (מ' ז'), כמו כן מתים אנשים חשובים, ונגדם יעקב כתולעת : (טו) תדוש. להסיר

באור הענין

ביד ימינו לבל יפול, תומך ביד אחד ולוחם עם אויבו ביד האחר : (יא) הן יבשו, יש ארבע מיני אויבים. א] השונא להכרו ודובר עליו עתק שלא בפניו, וזה הנחרים בך הם יבשו בעצמם ויכלמו מאחרים אשר שמעו דבתו רעה. ב] הרב אתו בפניו ומגנה אותו בקלון, וזה אנשי ריבך הם יהיו כאין ויאבדו מתוכך. ג] המתקוממים עליך בריב עד שמכים אותך באגרוף רשע, וזה. (יב) אנשי מצתך, העושים מצה עמך (כי יש הבדל בין מצה ומריבה, מריבה בפה ומצה היא בהכאה) אותם תבקשם אתם, תחת כי בקשוך המה עד עתה להכותך, אבל לא תמצאם. ד] הלוחמים על נפשך במלחמה להכותך נפש, וזה אנשי מלחמתך הם יהיו כאין וכאפס, בשעת מלחמה יהיו כאין ואחר המלחמה יהיו כדבר שאפס ותם ואיננו : (יג) כי אני ה' אלהיך מחזיק ימינך, ונותן לך כח להלחם. והנה משני דברים לא יקומו במלחמה. א] מפני החולשה והרפיון, לעומת זה אמר אני מחזיק ימינך. ב] מפני היראה ורכות הלבב, לעומת זה אמר אני האמר לך אל תירא, כי אני עזרתיך, ולכן. (יד) אל תיראי תולעת יעקב, המון בית יעקב שהוא גוף האומה הכללית מדמה למת הנרקב שלא נשאר ממנו רק התולעת, וישראל שהם החשובים באומה והגבורים שבהם, מצייר כי נשאר מהם רק מתי ישראל מתים ואנשים חלשים, אומר אל תיראי בכל זה כי הלא אני עזרתיך הוא נאם ה', וממי תיראי, הלא כה יאמר אליך ה' וגאלך, ר"ל כי האדם לא יסמך על עוזרו. א] בשהוא חלוש כח, אבל הלא זאת יאמר ה' בעל הכח והיכולת. ב] לא יסמך בשיחשוב שלא ירצה לעזרו, עז"א הלא אני גואלך הנקרא בשם קדוש ישראל ע"ש קדושתך ומעשיך שאתה ראוי לישועה, ולא לבד שאעזרך אני רק גם אתן בך כח שהושיע ימינך לך, כי. (טו) הנה שמתיך למורג חרוץ, ממשל את העכו"ם למוץ ופסולת שידוש ויוסרו ע"י

וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים׃ טז תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה תָּפִיץ אֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃ יז הָעֲנִיִּים וְהָאֶבְיוֹנִים מְבַקְשִׁים מַיִם וָאַיִן לְשׁוֹנָם בַּצָּמָא נָשָׁתָּה אֲנִי יְהוָה אֶעֱנֵם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא אֶעֶזְבֵם׃ יח אֶפְתַּח עַל־שְׁפָיִים נְהָרוֹת וּבְתוֹךְ בְּקָעוֹת מַעְיָנוֹת אָשִׂים מִדְבָּר לַאֲגַם־מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמוֹצָאֵי

ת"א סאם ורוח. עכו"ם מ"ד:

רש"י

חדש. כשהוא חדש עד שלא הוחלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה אבל משנתישן הוחלקו פיות חריציו: **בעל פיפיות**. הם חידודי החריצין: תדוש הרים. עכו"ם ושרים: (טז) תזרם. תזרה אותם כבמזרה לרוח: **ורוח תשאם**. תוליכם לגיהנם: (יז) מבקשים מים, נתנבא הנביא על אחרית הימים (עמוס ח') לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' וגו' ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו, וכשיפתח אפו יכין להם לחם ומים וישכין שכינתו ורוחו בפי נביאיהם: נשתה. לשון (לעיל י"ט) ונשתו מים מהים, ולשון (איכה ג') הפחת והשבר, וכולם לשון חורבה ויובש, ולכך התי"ו מודגשת, שהרי באה במקום שתים, שאין שאת בלא תי"ו והיה לו לומר לנקבה נשתתה, שהרי לזכר יחיד יאמר נשתה ולרבים **נשתו**: (יח) נהרות. לב מבין לתורה ולנבואה: מדבר. מקום שלא היתה חכמת התורה:

מצודת דוד

מלכי כעכו"ם: (טז) תזרם. אתה תפזרם והרוח תשאם **למרחוק**: וסערה וגו'. ככל הדבר במ"ש: בה'. בתשועת **ה'**: תתהלל. תתפאר בעצמך כמה שהלים במאירך בקדוש **ישראל**: (יז) העניים וגו'. בני הגלות כשיבואו לארצם דרך **המדבר** יבקשו מים ולא ימצאו: בצמא. בעבור הצמאון כאלו **נפסק** לשונו ממקומו: אענם. בדבר שאלתם על המים: (יח) על **שפיים**. במקומות הגבוהים אוליך נהרות עם כי אין דרך **הנהרות** למשוך שמה: מעינות. אפתח מעינות: למוצאי מים

מצודת ציון

ובתחתיתו תחובים אבנים דקים ובו דשים התבוא' וכן והמוריגים וכלי הבקר (ש"ב כ"ד): חרוץ. עשוי חריצים וקיעות בין אבן לאבן: בעל פיפיות. ר"ל שיש בו פיות וחדודים רבים והם החריצים: תדוש. מל' דישה: ותדק. מלשון דק כמוץ. הוא פסולת התבוא': (טז) תזרם. ענין פזור כמו וזרתי פרש (מלאכי ב'): תפיץ. תפזר: תתהלל. מל' הלול ושבח: (יז) נשתה. ענין העתקה מן המקום וכן ונשתו מים מהים (לעיל י"ט): אענם. מלשון עניה ותשובה: (יח) שפיים. כן נקראו המקומות הגבוהים וכן רוח צח שפיים (ירמי' ד'): לאגם. כן נקרא מקום כניסת המים וכן ועל אגמיהם (שמות ז'): ציה. שממון:

חזון ישעיהו

באור הענין

החרוץ חדש. הנמשל שלא תבא בזכות ישן שכבר אכלוהו אך בזכות חדש, וגם **בעל פיפיות הרבה** כחות ממלות הרבה. **תדוש הרים** ההרים הגדולים ממשיל אל העמים האדירים ואת הגבעות הקטנות ממשיל אל המון שלהם. והוא משל אל שריהם ועבדיהם שכולם ידוקו ויכלו ע"י החרוץ שהוא ישראל: (טז) תזרם, כדרך התבואה תחלה נדשת אח"כ זורה. **ורוח** הקטן **ישאם** באויר בגובה, **וסערה תפיץ אותם** לכל עבר, ואתה תגיל בה', לך יהיה גילה ע"י ה' וכחו הגדול. **ותתהלל** לרבים במה שהוא **קדוש ישראל** בקדושתו מתיחס אליך עפ"י מעשיך (כי ישמח האדם גם בהצלחה שבאה אליו מבחוץ, אבל לא יוכל להתהלל ולהתפאר רק לפי מעשהו וכשרונו אשר מצדו ראוי לזה, וההבדל בין ה' וקדוש ישראל בארתי כ"פ): (יז) **העניים**, הנה ישראל בגלותם נתיאשו מן הגאולה מפני שני דברים. א] בהביטם אל שפלותם ורפיונם נגד שוביהם הגבירים ורבים, ולעומת זה אמר אל תיראי תולעת יעקב וכו'. ב] מפני העוני והדלות לעומת זה אמר **העניים** וגם **האביונים** (שהאביון חסר יותר מן העני) הגם שהם דלים כ"כ עד שהם **מבקשים מים** הנמצא בזול ומ"מ **ואין**, וכבר **לשונם נשתה בצמא** מרוב זמן הצמאון. **אני ה'** יש הבדל בין ה' ובין אלהי ישראל, שם ה' יקרא מצד עצמו ושם אלהי ישראל מצד החבור והדבוק שי"ל עם ישראל עמו. אומר ע"י שאני ה' בורא כל **אענם**, וע"י שאני **אלהי ישראל**, עפ"י מעשיהם הטובים **לא אעזבם** כלל ולא יצטרכו להתפלל כלל (כי העונה כבר נעזב בהכרח עד שהוצרך לצעוק ולהתפלל): (יח) **אפתח על שפיים**, על מקומות הגבוהים שאין דרך להיות שם נהרות, שהנהרות אין מצויים רק במקום נמוך ובהר לא ימצאו רק מעינות, אני אפתח שם **נהרות**. **ובתוך בקעות** ששם אין מעינות מצוים רק נהרות, אני אפתח שם **מעינות**, וזה הפך מן הטבע והרגיל. **אשים מדבר** במדבר אין אגמים מצויים שאין נמצאים רק במקום לח, אני אשימם **לאגם מים**. **וארץ ציה** ויבשה שמן הנמנע שיתקיימו האגמים שם כי חום השמש תיבשם, אשימה **למוצאי מים** שימצאו שם מעינות ומקורות מים:

באור המלות

כמוץ: ותדוק. לעשות קמח כנ"ל (כ"ח כ"ח): וגבעות קטנות מהרים כנ"ל (ב' ב'): (טז) סערה. גדול מרוח

מָיִם׃ יט אֶתֵּן בַּמִּדְבָּר אֶרֶז שִׁטָּה וַהֲדַס וְעֵץ שָׁמֶן אָשִׂים בָּעֲרָבָה
בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו׃ כ לְמַעַן יִרְאוּ וְיֵדְעוּ וְיָשִׂימוּ וְיַשְׂכִּילוּ
יַחְדָּו כִּי יַד־יְהוָה עָשְׂתָה זֹּאת וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּרָאָהּ׃ כא קָרְבוּ
רִיבְכֶם יֹאמַר יְהוָה הַגִּישׁוּ עֲצֻמוֹתֵיכֶם יֹאמַר מֶלֶךְ יַעֲקֹב׃ כב יַגִּישׁוּ

ת"א אתן במדבר. סוכה ל"ז ר"ה כ"ג בתרא פ"ג:

רש"י

(יט) אתן במדבר ארז שטה. כל מיני יישוב, אף בה אתן כל מיני חכמה ומובה ושלום: (תדהר. זה האתרוג שהוא פרי עץ הדר): תדהר ותאשור, שמות אילני סרק העשויין לבנין: (כא) קרבו ריבכם. כל העכו"ם בואו וריבו והתווכחו עם בני: עצמותיכם. טענות בריאות וחזקות שלכם, ולשון ריב הוא זה בלשון משנה שניה שהיו מתעצמין בדין, במסכת סנהדרין (דף ל"א): (כב) יגישו. העכו"ם את נביאיהם וקוסמיהם:

מצודת ציון

(יט) ארז וגו'. שמות אילני סרק: בערבה. במדבר: ברוש וגומר. שמות אילני סרק: (כא) עצמותיכם. ענין הדבר ועצמותו וכן לא נכחד עצמי ממך (תהלים קל"ט):

מצודת דוד

להיות מקום מולא מים: (יט) אתן במדבר ארז וגו'. שיתענגו בני הגליות בגלים: יחדו. כולם יחדיו יהיו שמה: (כ) למען יראו וגו'. זה הפלא אעשה להם למען יראו האומות וישימו על לב וישכילו לדעת אשר יד ה' עשתה זאת הגאולה והוא ברא הפלא הזה: (כא) קרבו ריבכם. שב לדבר לעובדי הפסל ואמר להם קרבו הריב שיש לכם עם ה' ועם עמו: הגישו עצמותיכם. תוכן הטענות ועצמות הדבר: (כב) יגישו. הפסילים שאתם אומרים אלהים המה יגישו נא ויגידו לנו את

חזון ישעיהו

באור המלות

ואלהי ישראל מן שם ה' כנ"ל (א' ד'): ה' קדוש ישראל. מבואר למעלה (א' ד') ובכל הספר: (כ) ידיעה והשכלה. עיין בפנים, כי הידיעה ע"י הבחינה תהיה מן המאוחר אל הקודם, ולא תושג רק בהמצעות החוש שהנאי משיגיהם הזמן והמקום, אבל ההשכלה תהיה מן הקודם אל המאוחר עפ"י מופתי השכל וחיקשי התבונה, והתבונה תשיג הדברים מופשטים מן הזמן והמקום, ותתן חקים כוללים ומוכרחים, ותשיג גם הבריאה הנסיית יש מאין. וההבדל בין בורא ובין עושה עי' לק' (מ"ג א' ז', מ"ה ז' י"ב י"ח). ובספ' ספר בראשית (א' א'), וההבדל בין ה' וקדוש ישראל, מבואר (למע' א' ד') ובכל הספר: (כא) קרבו, הגישו. עי' הבדלם בפנים, ולמעלה (א'):

באור הענין

(יט) אתן במדבר ארז ושטה, הם טובים לבנין הבתי', והדס לריח, ועץ שמן למאכל ולהאיר, וכל אלה אין נמצאים במדבר. אשים בערבה הוא המקום במדבר שקוצים ודרדרים גדלים שם אשים שם ברוש תדהר ותאשור אילנות טובים ויקרים, וגם יהיו נמצאי' יחדו, לא אחד מן המינים האלה לבדנה רק כולם יחד, באופן שלא יוכלו לתלותם במקרה: (כ) למען, המאמרים תגבילים, למען יראו-וידעו כי יד ה' עשתה זאת, וישימו וישכילו יחדו כי קדוש ישראל בראה. ויש הבדל בין יראו וידעו, שהיא הראיה המוחשת, ובין וישימו וישכילו שהיא ההשכלה השכליית ע"י מופתי התבונה בהשים הדברים על לבו. ויש הבדל בין ה' ובין קדוש ישראל, שה' נקרא בו מצד שהוא ברא ההויה הכללית, ושם קדוש ישראל נקרא בו מצד ההשגחה הפרטיית שמשגיח על ישראל ע"י קדושת מעשיהם שבעבורו ינהיג הנהגה נסיית למעלה מן הטבע, ויש הבדל בין עשיה ובין בריאה. בריאה היא בריאת עצם הדבר אשר לא יוכל עליו אך ה' לבדו אשר ברא יש מאין ועשיה הוא תקון הדבר ע"י שישנה מקריו, כמו שיעשה כלי מעצם המתכות, מבלי שיברא את המתכות עצמו, עפ"ז אומר, כי אם יראו בראיה המוחשת לבד כבר ידעו ידיעה ברורה כי לא יד המקרה אך יד ה' עשתה זאת, אבל עדן יוכלו לדמות שלא היה זה בריאה יש מאין ע"י קדוש ישראל, ע"י הנהגה הנסיית למעלה מן הטבע, רק עשיה לבד, והוא שה' הכין את הטבע לשיהי' המדבר ראוי לזה כמו שיהיה השתנות בכדור הארץ ברוב העתים שיהיה מדבר לעיר מושב וארץ חרבה למוצאי מים, אבל אחר שישימו על לב אז ישכילו על ידי מופתים וראיות השכל, והמופתים יהיו מפורסמים עד שכולם ישכילו יחדו כחכם השכל, כי קדוש ישראל העושה נפלאות למעלה מן הטבע ברא הבריאה יש מאין שלא בטבע רק יש מאין: (כא) קרבו, עתה מסיים את הויכוח שהתחיל עמהם כמו שכתב החרישו אלי איים יחד למשפט נקרבה. ויש הבדל בין פעל קרב ובין פעל נגש, קרב מורה בדברים שהיו הקרובים זה לזה, והנגשה הוא בקטן לפני הגדול, או בדבר שיש ניגוד יותר כמו ההגשה לריב. ויש הבדל בין ריבכם שהוא הריב במשמע שבו אמר קרבו, ובין עצמותיכם שהוא הריב שיתעצם ויתחזק בו הנידון ביותר שלכן אמר בו הגישו. ויש הבדל בין שם ה' ובין מלך יעקב, שם ה' נקרא מצד עצמו שהוא ברא כל, ושם מלך יעקב מצד שבחר ישראל לו לעם והוא מלכם. והנה יש אומות שמכחישים את ה' לגמרי, ותולים כל המציאות במקרה הגמור כמו אפיקורוס וחבריו, לעומתם אומר קרבו ריבכם, כי בריב הזה לא התעצמו בו האומות כ"כ. כי רובם הודו שיש ה' בורא ויוצר הכל, והיה רק ריב קטן מאיזה פילוסופים מכחישים. וזה יאמר ה' כי ריב זה הוא על ה' שכחשו בו ויאמרו לא

וְיַגִּידוּ לָנוּ אֵת אֲשֶׁר תִּקְרֶינָה הָרִאשֹׁנוֹת ׀ מָה הֵנָּה הַגִּידוּ וְנָשִׂימָה לִבֵּנוּ וְנֵדְעָה אַחֲרִיתָן אוֹ הַבָּאוֹת הַשְׁמִיעֻנוּ׃ כג הַגִּידוּ הָאֹתִיּוֹת לְאָחוֹר וְנֵדְעָה כִּי אֱלֹהִים אַתֶּם אַף־תֵּיטִיבוּ וְתָרֵעוּ וְנִשְׁתָּעָה וְנִרְאֶ יַחְדָּו׃ כד הֵן־אַתֶּם מֵאַיִן וּפָעָלְכֶם מֵאָפַע תּוֹעֵבָה יִבְחַר

ונראה קרי

רש״י

ויגידו לנו את אשר תקרינה. לעתיד: הראשונות. שהיו קודם בריאת עולם מה הנה ועל מה נבראו. (ספרים אחרים מ׳ ורעות שהתחילו כבר מה יהא בסופן): או הבאות. לעתיד ישמיעונו ונראה אם יש בהם ממש שיתקיימו דבריהם: (כג) הגידו האתיות לאחור. המופתים הבאים באחרונה: ונשתעה. ונספר

מצודת דוד

אשר יקרה באחרית הימים: הראשונות מה הנה. יאמרו מה היה קודם בריאת העולם: הגידו. אמרו נא ונשימה לבנו לזכור אם כן היה ובזה נדע שתדעו גם אחריתו של העולם: או הבאות השמיעונו. השמיעו הודיעו את העתידות לבוא אם ידעתם: (כג) האתיות לאחור. הבאות באחרית הימים: ונדעה. ואז נדעה אשר אלהים אתם ואף תוכלו לעשות למי טוב או רעה: ונשתעה. ואז נספר אני והם ונראה יחדיו מה לעשות בעולם ואמר בדרך לעג והתול: (כד) הן אתם מאין, באמת אתם הם מדבר שאין בו ממש: מאפע. ממעבה האפעה הממית למדבקים בו: תועבה. איש מתועב בוחר

מצודת ציון

(כב) תקרינה. מלשון מקרה: (כג) האתיות. הבאות כמו אתא בוקר (לעיל כ״א): לאחור. מלשון אחרון: ונשתעה. ענין סיפור דברים כי תרגום של ויספר הוא ואשתעי וכן ואשתעה בחקיך תמיד (תהלים קי״ט): (כד) מאפע. הוא אפעה והוא מין נחש רע: תועבה. איש תועבה וכן ואני תפלה (תהלים ק״ט):

חזון ישעיהו

באור הענין

הוא, אבל יש ריב אחר שבהגל זה נכנסו כל האומות והתעלמו בו מאד, והוא שהם מכחישים שאינו מלך יעקב שהגם שהודו בה׳, אינם מודים כי יעקב בחר לו יה, ולעומת זה **מלך יעקב יאמר הגישו עצמותיכם**, את הריב הגדול שאתם מתעלמים בו, להכחיש הנפלאות שאני עושה בעבור עמי: (כב) **יגישו**, הנה עקר המופת שהביא בסימן הזה, היא מה שהגיד הנביא מראש את העתיד לבא בזמן המשיח, כמ״ש מי פעל ועשה מי קורא הדורות מראש. משיב אל בעלי הריב, האם גם הם יוכלו לעשות כן להגיד העתידות ודברים הנעלמים. והנה חושב בזה ארבע מדרגות זה למטה מזה. א] הגדולה מכולם הוא המגיד העתיד לבא בדבר מקרה שאין לו התלות בשום סבה מן הסבות, ושעדיין לא התחיל מקצת מן הדבר, כמו שיאמר אחר מאה שנים יתגבר מלך פלוני, או יהיה רעב ויחריב מקום פלוני וכדומה, וז״ש יגישו ויגידו לנו את אשר תקרינה בעתיד עפ״י מקרה גמור. ב] קטנה מזאת המגיד עתידות בדבר שכבר התחיל מקצתו, כמו שכבר עמד מלך פלוני ולוחם וכובש והוא אומר מה יהיה בסופו, או שכבר התחיל להתמוטט והוא אומר עד כמה תתגעש ותרעש הארץ. וז״ש עכ״פ **הראשונות** שכבר הותחל עניינם **הגידו מה הנה** ועל מה מורים למען **נשימה לבנו** עפ״י דבריכם **ונדעה אחריתן** מה יהיה סוף הדבר ואחריתו. ג] קטנה מזאת המגיד עתידות בדברים שדרכם לבא עפ״י המנהג הטבעי, ואינם באים במקרה רק בסבה טבעית, כמו השנה הזאת תהיה שנת גשמים, או בצורת, קור או חום, רעב או שובע וכדומה. וז״ש **או הבאות השמיעונו** דברים הבאים ורגילים. ד] קטנה מזאת אם כבר בא הדבר המקרי, אשר לא נדע סבתו, והוא יודיע מה היה סבת הדבר, שזה דבר קל מאד, עד שחכמי התולדות והטבע יוכלו ע״ז ברוב פעמים, לגלות הסבה עת יראו המסובב, וז״ש או עכ״פ. (כג) **הגידו האתיות לאחור**, מן המסובב אל הסבה, (כי המגיד את הסבה אחר הגלות המסובב, כמו מן העשן ידון שהיה פה אש הוא הולך בהשכלה אחורנית) וגם בהגדה הקלה הזאת **נדעה כי אלהים אתם**, כי גם זאת אין בכם לדעת את אשר ידעו חכמי הטבע והחוקרים, ואף כי וק״ו כי הרוח אין בכם להגיד עתידות כמו האל ע״י חוזיו הנאמנים. **אף תיטיבו** מוסיף לאמר, עכ״פ אנסכם עוד בדבר יותר קטן, אם יש עכ״פ ביכולת הע״ז **להטיב או להרע** לשום אדם, גם בזה **נדעה כי אלהים אתם**, אבל בתנאי אם **ונשתעה ונראה יחדו** כי כהני הבעל היו מכזבים בשם הבעל שהיא מטיבה או מריעה לעובדיה או בוגדיה, אבל הם יבדו זאת מלבם בתחבולות של מרמה וזיוף לרמאות לב קלי הדעת, לכן אני מתנה כי **נשתעה** ונפנה פנים אל פנים, עד כי **נראה** שנינו יחדו אם אמת דבריהם, או רק שקר כזבתם. אבל האמת הוא, כי. (כד) **הן אתם מאין**, ר״ל הבוחר בדבר יבחר בו, או מצד מעלתו בעצמו, או מצד הצורך והנאה או שמירת ההיזק שישיג ע״י הדבר הנבחר. אבל **אתם** מצד עצמכם ומעלתכם **מאין**, כי אין בכם תבונה להגיד עתידות להשכיל ולדעת, וגם **פעלכם** שאתם מיחסים לע״ז פעולת הטבה והרעה, הוא ג״כ

באור המלות

(כב) תקרינה. המקרה הוא דבר הבלתי נתלה בשום סבה מן הסבות, או אשר לא נדע סבתו, וזה ההבדל בין קורות ובין מולאות כמ״ש במק״א: (כג) לאחור. שיבא מן הסבה בפועל שילך לאחריו, אל הסבה השכליות שיחקור מן המסובב אל

בכם: כה העירותי מצפון ויאת ממזרח־שמש יקרא בשמי ויבא סגנים כמו־חמר וכמו יוצר ירמס־טיט: כו מי־הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק אף אין־מגיד אף אין משמיע אף אין־שמע אמריכם: כז ראשון לציון הנה הנם ולירושלם מבשר

ת"א ראשון לציון. פסקים כ:

רש"י

מתרגמינן ותיפתעי: (כד) הן אתם מאין. ודבריכם אין יתקימו: ופעלכם מאפע. היכם אלא פועים ומרימים קול להטעות בדברי כזב: תועבה. הנתעבים הם יבחרו בכם ולא הקדוש ברוך הוא ולא עבדיו ולא משרתיו: (כה) העירותי מצפון ויאת. אני מגיד העתידות, הנני מעיר לבנות חרבות ירושלים את כורש מצפון, ויאת על בבל להחריבה: ממזרח שמש יקרא בשמי. כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים (עזרא א'), ונראה שארץ פרס במזרחית צפונית היא לארץ ישראל, ד"א העירותי מצפון את נבוכדנצר להחריב את עירי ויאת, ואת כורש העירותי ממזרח שיקרא בשמי לבנות את עירי, שמלכות פרס במזרח א"י היא, שנאמר ראיתי את האיל וגו' (דניאל ח'), וי"ת איתיתי בגלאי מלך דתקיף מרוח צפונא וייתי כמיפק שמשא בגבורתיה ממדינחא אגבריניה בשמי: ויבא סגנים. ויבא על מלך בבל ועל שריו, כאשר בא לרמוס על חומר, וכמו יוצר חרשים ירמוס טיט לכלי חרס כן ירמוס הוא סגנים: (כו) מי. מנביאי הבעל הגיד כמוני דבר העתיד לבא, ומי מלפנים הגידה ולכשתבא נאמר שהוא צדיק שנבואתו צדק: אף אין מגיד. אבל אין בכם שיגיד עתידות ותתקיים: אף אין שומע אמריכם. שיעיד בבא העתיד פלוני נביא הבעל ניבא אותה מלפנים: (כז) ראשון לציון הנה הנם. מלך ראשון שיתן לב לציון הנה זה

מצודת ציון

בכם: (כה) העירותי. מלשון התעוררות: ויאת. ענין ביאה: סגנים. מין שררה: חמר. הוא כעין טיט: יוצר. אומן הרש: ירמס. ענין דריסה ברגל: (כז) הנם. הנה

מצודת דוד

ומשפטו איש תפלה: (כה) העירותי. כאומר הנה אני אגיד עתידות אשר ככר גזור' מלפני להעיר את נ"נ מלפון לבוא על ירושלים להשחיתה ואח"ז יבוא כורש ממזרח ויקרא בשמי להאמין כי והוא יבוא על שרי בבל לרמסם כמו חומר וכמו היוצר הרומס טיט וכפל הדבר במ"ש: (כו) מי הגיד מראש. מי מהפסילים הגיד דבר מראש טרם בואו ובבוא הדבר נדעה שאמת דבר: ומלפנים. מי הגיד דבר לפני בואו ובבוא הדבר נאמר לדקו דבריו והוא כפל ענין במ"ש: אף אין מגיד. אבל באמת אין בהם מגיד שום דבר אף הסום כי פה להם ולא ידברו: אף אין משמיע. דבור בעלמא והוא כפל במה שכתבתי: אף אין שומע אמריכם, אף אין בהם מי שישמע אמריכם

באור המלות **חזון ישעיהו** **באור הענין**

הסכה, וכן לקמן (מ"ב כ"ד) יקשיב וישמע לאחור, ונשתעה מענין פניית פנים וישע ה' אל הבל, וכן אל תשתע, ומלת יהדו פרשתי למעלה בשמטסם שוים: (כה) חמר, טיט. בארתי למע' (יו"ד ו') כי חומר רומסים אותו לעשות ממנו כלים לא כן הטיט, והיוצר הוא העושה הכלי בחומר לא בטיט, כמ"ש כי כחומר ביד היוצר: (כו) לפנים. מורה היות דבר לפני דבר. כאומים לפנים ישבו בה, לנביא היום יקרא לפנים הרואה: (כז) לציון לירושלם. ציון מצודת ציון, ומציון המלכות והמקדש והסנהדרין, וירושלים שם

רק מאפע שהכומרים פועים שקר ורעות רוח, ואחר שאין בכם לא מעלה עצמית ולא תועלת. א"כ תועבה יבחר בכם מי שבוחר בכם יבחר רק תועבה דבר נתעב ונמאס לא זולת: (כה) העירותי, הנה אנכי העירותי את גוג שיבא מצפון, וגם ויאת ויבא כמו שאמרתי והעירותי מראש ע"י הנביאים, וגם העירותי ממזרח שמש את מלך המשיח אשר יקרא בשמי לקרוא העמים אל אמונת האחדות, ויאת ג"כ ויבא על הסגנים כמו על חומר שרומסים אותו לצורך לבנין, ויש הבדל בין חומר ובין טיט, החומר עושים ממנו כלי חרס ולבנים, לא כן הטיט שלא יעשו ממנו מאומה, לפ"ז אימר כי המשיח גם הטיט הבלתי ראוי לכלום ירמוס אותו כמו יוצר העושה כלים, ור"ל גם הריקים והפוחזים שבא"הע יחזיר למוטב ע"י מלחמותיו, עד שלא ירמוס להשחית אך לתקן: (כו) מי, עתה אני שואל מי בכם אשר הגיד זאת מראש ונדעה מאז שכן יהיה בעתיד. ויש הבדל בין מראש ובין מלפנים, מלפנים מדבר בהוה על זמן העבר ומראש מדבר על זמן העבר בהחלט, ור"ל הנביא מגיד הדבר מראש שכן יהיה בעתיד והכל יודעים את הדבר, והקוסם שאין הגדתו נאמנת וברורה, ידבר ועדיין אין יודעים אז שכן יהיה רק אחר שבא הדבר אז אומרים פלוני דבר זאת מלפנים והיה צדיק בדבריו אלה כי צדקו, אבל מי בכם שנאמר עכ"פ עתה שדבר זאת מלפנים. אף אין מגיד וגם אם היה מגיד אין משמיע להודיע הדבר לרבים, כי המגידים שלכם מוחזקים לשקר, וגם אם היה משמיע אין שומע אמריכם כי נודעתם למכזבים: (כז) ראשון, הבאת הראיה והמופת תהיה בשני פנים, כמבואר בחכמת ההגיון, האחת הראיה השוללית, למשל שנביא ראיה שפלוני אינו חכם יען שלא נשמע ממנו דבר חכמה, שאינו נביא יען שלא הגיד עתידות, השנית ראיה החיובית, פלוני אינו חכם יען שהגיד דבר סכלות, אינו נביא יען ראינו שאינו יודע להגיד ולהשיב

אֶתֵּן׃ כח וְאֵרֶא וְאֵין אִישׁ וּמֵאֵלֶּה וְאֵין יוֹעֵץ וְאֶשְׁאָלֵם וְיָשִׁיבוּ דָבָר׃
כט הֵן כֻּלָּם אָוֶן אֶפֶס מַעֲשֵׂיהֶם רוּחַ וָתֹהוּ נִסְכֵּיהֶם׃
מב א הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ־בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו

רש"י

כוא שאמרתי, ואע"פ שלא תגמור הגאולה על ידו הוא יהיה המתחיל, מי בכם מכל עמו (עזרא א׳): הנם. זקני ישראל יהיו נכונים על פי דברו לעלות מן הגולה ולהתחיל: ראשון לציון וגו׳. פתגמי נחמתא דאיתנביאו נביא דמלקדמין לציון הא אתו, ולפי התרגום כל הענין מדבר במלך המשיח ובגאולה האחרונה, אבל אני רואה נבואה שנתנבא ישעיה על כורש כולה בלשון הסיגנון של פרשה זו, אנכי העירותיהו בצדק, קורא ממזרח עיט, האותיות שאלוני, מגיד מראשית אחרית, כולם נוטה אחר ענין פרשה זו: ולירושלים מבשר אתן. באותן הימים, חגי זכריה אשר יזרזום לבנותה בימי דריוש השליטי לפרס: (כח) וארא ואין איש. תמיד אני מביט בנביאי הבעל ואין איש מגיד דבר עתיד: ומאלה. מכל אלה העתידות לבא ואין מהם יועץ בעמד בסוד ה׳ וידע אותם: ואשאלם וישיבו דבר. אשר ישיבו דבר אם אשאלם: (כט) הן כלם און. יש לכם לדעת שכל נביאי ע"ז און כל מעשיהם: נסכיהם. דמות מסכותם, כמו הפסל נסך חרש, ויונתן תרגם בענין אחר:
מב (א) הן עבדי אתמך בו. הן עבדי יעקב איני כמותכם, כי אתמוך בו: בחירי. ישראל קרוי

מצודת דוד

אמריכם כי אזנים לכם ולא יאזינו: (כז) ראשון לציון. כאומר לה: אני אגיד עתידות אשר בראשון שיבוא לציון, מהגלות יבשר ויאמר הנה: באה הגאולה ומיד הנה הם׃ והוא ולא יהיה סוהלת ממוסכה: ולי ושנים מבשר אתן. ר"ל בהשגחה אביא מבשר כזה לבשר סמוך לה: (כח) וארא. אבל בעובדי הפסל אראה שאין בהם איש יודע העתיד: ומאלה. מהפסילים עצמן אין בהם מי מייעץ לעובדיו מה לעשות: ואשאלם. מלת ואין עומדת מקום שנים לומר אין בהם מי אשר אשאלם שישיבו דבר כי הדבור אין בהם: (כט) הן כלם. כאמת הפסילים עם עובדיהם המה הבל ולא ממש וכפל הדבר במ"ש:
מב (א) הן עבדי. הנה עבדי אשר אסמוך בו והוא מלך המשיח ואמר בשבל ממלך ב"ו הנשען על עבדו הנאמן: בחירי רצתה נפשי. הנבחר לי אשר רצתה נפשי בו: נתתי רוחי עליו. כמ"ש ונחה עליו רוח ה׳ וגו׳ (לעיל י"א):

מצודת ציון

הם: (כט) און אפס רוח ותהו. פתרון אחד להם דבר שאין בו ממש: נסכיהם. הפסל הנעשה מהתכת המתכת וכן הפסל נסך חרש (לעיל מ׳):
מב (א) אתמך. ענין השענה: רצתה. מלשון רצון:

חזון ישעיהו

באור הענין

ולהשיב לשואלו דבר, וכח המופת הזה חזק יותר, כי המופת השולליי, נוכל להשיב עליו לא ראינו אינו ראיה, לכן אחר שהתאמת בויכוחו זה במופת השולליי, שהוכיח שאינם אלהים מנבאים עובדיהם ממה שלא הודיעו העתיד ממלכות המשיח, מביא המופת החיובי, כי הלא ראשון ר"ל האות הראשון המיועד לציון, הנה הנם הסגנים אשר העירותי מצפון, הנם המה האות שתשוב המלוכה לציון, וזה האות כי לירושלים מבשר אתן על קיבוץ גליות, (וכבר כתבתי כ"פ כי בציון היה מושב המלכות והמקדש, וירושלים שם היה מקום ההמון, ולכן ציון תרמז החזרת המקדש והמלוכה, וירושלים תרמז קיבוץ גליות בכל הספר הזה), ובכל זאת הגם כי הנם הסגנים הם אות הראשון לציון, בכל זאת. (כח) וארא, בין העמים עובדי הבעל ואין איש, שהגם שכבר הואל הדבר מ"מ עדן אין איש שידע בו, מה יהיה בסופו, כי יצמח מזה מלכות ב"ד ומבשר לירושלים, לא לבד שאינם יודעים אחרית דבר בעתיד, כי גם מאלה אין יועץ שיתן להם עצה איך ינצלו מצרתם, ולא לבד שאין יודעים עצה כי גם אם אשאלם וכי ישיבו דבר אף דבר אין יודעים להשיב וכ"ש עצה, ומזה מבואר כי. (כט) הן כלם און, שאין בהם ממש בעצמותם, וזה נגד וארא ואין איש וגם אפס מעשיהם שאין אתם להרע ולהיטיב, וזה נגד ומאלה ואין יועץ, (וזה מקביל עם מ"ש (פסוק כ"ד) הן אתם מאין ופעלכם מאפע) ולכן נסכיהם ממעלתם או הע"ז שלהם הוא רוח מצד עצמם ותוהו מצד שאין בה מעשה להרע או להיטיב:
מב (א) הן, עתה מתחיל לבאר מי הוא האיש אשר עליו דבר כל המחזה בסימן הקודם, ועליו עם לאומים התוכח, אומר הן הוא עבדי שהוא המלך המשיח. והנה מתנאי הנבואה ביחוד אם תחול עליו הנבואה בשפע רב עד שישפיע לזולתו, ויהיה נביא מורה ומצוה גוים רבים, הם שני ענינים. א] ההכנה הבחיריית, שהנביא יכין א"ע לנבואה ע"י הטהרה והקדושה והלימוד, שזה היה ענין בני הנביאים, ועז"א הן עבדי שעובד אותי באמונה, ולא כשאר עבדים אשר לא יבטח עליהם לב אדוניהם שלא יבגדו בו בעת מן העתים, רק אשר אתמך בו שלא ישקר באמונתו. ב] ההכנה הטבעיית, שיהיה מוכן לזה מלדה ומבטן ומהריון, כמו שבאר כ"ז במורה (פ׳ מסני), שזה מליאות הן שמלא מרב

באור המלות

ישכו העם, ומליון ענין העם וקבוצם וכדומה, כמ"ש למעלה (כ׳ ג׳, ד׳ ג׳ ד׳, יו"ד. ל"ב, ל"ח ט׳, ל"ז כ"ב, ולק׳ נ"ב א׳ כ׳ מ׳ ע׳, ס"ב א׳):
(א) עבדי בחירי. העבד, הוא ע"י עבודתו, והנבחר,

מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא׃ ב לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא־יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ
קוֹלוֹ׃ ג קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת
יוֹצִיא מִשְׁפָּט׃ ד לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ עַד־יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט
וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֵילוּ׃ ה כֹּה־אָמַר הָאֵל ׀ יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם

ת"א קנה רצוץ. ברכות נ"ו יבמות נ"ג: נותן נשמה. כתובות קי"א:

רש"י

בחירי, (תהלים קל"ה) כי יעקב בחר לו יה, ואמר (לקמן מ"ה) למען עבדי יעקב וישראל בחירי: רצתה נפשי. עליו נתתי רוחי להודיע נביאיו את סודו וסופו: משפט לגוים יוציא. שנאמר (לעיל ב') והלכו גוים רבים וגו' ויורנו מדרכיו וגו': (ב) ולא ישא. לא יגביה קול. לא יצטרך להוכיח ולהתנבאות אל הגוים שהם מעצמם יבואו ללמוד מהם. כענין שנאמר (זכריה ח') נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם: (ג) קנה רצוץ לא ישבור, ת"י ענותניא דאינון כקניא רעיעא לא יתברון, וחשיכיא דאינון כבוצין עמי (פירוש כנר כהה) לא יטפון: ופשתה כהה. פתילת פשתה לחה שקרובה לכבות, מלך שלהם לא יגזול את הדלים ולא ירצץ את העניים ואת החלשים: (ד) ולא ירוץ. כמו ולא ירצץ, כי מלאה הארץ דעה (לעיל י"א), וישמעו להם כענין שנאמר (צפניה ג') כי אז אהפוך אל עמים וגו' וזהו. ולתורתו איים ייחלו כולם ישמעו להורתו: (ה) האל ה'. בעל הדין ובעל הרחמים: בורא השמים. תחלה כמין פקיע של שתי, ואח"כ נטה אותם,

מצודת ציון

(ג) קנה. מטה: רצוץ. מרוסס וכן משענת הקנה הרצוץ (לעיל ל"ו): ופשתה. פשתן: כהה. ענין עכירות והופך וכן בהרות כהות (ויקרא י"ג): יכבנה. מלשון כבוי: (ד) ירוץ. מל' רציצה: ולתורתו. מל' הוראה ולמוד: ייחלו. יקוו כמו יחל ישראל (תהלים קל"א): (ה) רקע. ענין פריסה וכן

מצודת דוד

משפט וגו'. יוציא משפטים לאור וכמ"ש ושפט בין הגוים וגו' (לעיל ב'): (ב) לא יצעק. לא כדרך השופט הצועק על הנשפטים לפניו להכריחם על המשפט כי בנחת יקבלו דבריו: ולא ישא. לא ישא קול וכפל הדבר לחזוק: ולא ישמיע בחוץ קולו. אף כשיעשה משפט בחוצות במקום מרבית אנשים לא יצטרך להשמיע קול חזק להשתיקם לשמוע אמריו כי מעצמם ישימו כף לפיהם: (ג) קנה רצוץ. קנה המרוסס שהוא קרוב להשבר: לא ישבור. ר"ל לא יטה דין תשושי הכח לא כדרך שופטי העכו"ם שמחניפים לגדולים ומטים דין החלשים: ופשתה כהה. פשתה הדולקת שהוכהה מאורה וקרובה להכבות לא יגמר כבויה והוא ג"כ משל על תשושי הכח וכפל הדבר במ"ש: לאמת יוציא משפט. כי יוציא המשפט לאמתו ולא יטהו בעבור חלשות תשושי הכח: (ד) לא יכהה. לא יכהה מאורו ולא ירוצץ ר"ל לא יחלש ולא יתרפה עד ישים משפט באנשי הארץ: ולתורתו. אל מה שיורה וילמד יצפו ויקוו יושבי האיים הרחוקים: (ה) ונוטיהם. הוא נטה אותם להיות כאוהל:

חזון ישעיהו

באור המלות

הוא ע"י רצון הבוחר כנזכר לעיל (מ"א ח'): (ב) ישא, כמו וישא משלו, ונשאו קנה, ישא עליכם משא, שתחלת הדבור המעולה: (ד) משפט, ולתורתו. המשפט. הוא הנימוס וההנהגה בין אדם לאדם, והתורה, באמונות ודעות ומצות, עפ"י התורה אשר יורוך (נגד בין דם לדם) ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה (נגד בין דין לדין) (דברים י"ז י"א): (ה) נשמה, ורוח. בארתי הבדלם בפי' בראשית:

באור הענין

לדתו עד שנולד שלם בכל השלמיות להיות ראוי שיתגלה עליו האור העליון, כמו שכתוב בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך, כמ"ש בבאורי שם, וז"ש בחירי שבחרתיו לזה מלדי יען כי רצתה נפשי מצד רצון העליון אשר בחר בו והכינהו לזה טרם נוצר בבטן, ועי"כ נתתי רוחי עליו בשפע רב כ"כ עד שלא לבד שישפיע לעצמו, כי גם משפט יוציא לאחרים ולא ליחידים או לאומה רק משפט לגוים יוציא, לכלל העולם: (ב) לא יצעק, ענין נבואתו ושליחותו תהיה משונה מכל שלוחי האל. א] עד הנה הנביא היה צריך לצעוק ולהפחיד את העם בעונשים, הוא לא יצעק. ב] הנביא היה נושא עכ"פ משא במשל ומליצה להכניס דבריו בלב השומעים, הוא לא ישא משל ומשא. ג] הנביא היה צריך לעמוד עכ"פ בחוץ ולהשמיע קולו במקום אסיפת העם, הוא לא יוצרך להשמיע בחוץ קולו: (ג) קנה, הרבה מנביאים שהעמידו דבריהם ע"י שהענישו את הרשעים כאלישע שהרג הילדים ע"י הדובים ואליהו ששחט נביאי הבעל בהר הכרמל, ובזה היה שני מינים, א] רשעים שכחות גופם היה בעוכרם ע"י תאות ומדות רעות, וזה מדמה לקנה רצוץ, שהכח הצומח שבו רצוץ ונשבר. ב] אלה שהשכל היה בעוכרם ע"י שנהפך למינות, וזה מדמה לפשתה כהה, שהפתילה מפשתה המוכנת להאיר את הנר, שהוא השכל המוכן להאיר את הבית הוכהה אורו. אמר כי שני מיני הרשעים האלה לא ישמיד רק לאמת יוציא משפט משפטו יהיה מכוון אל האמת ולאור המשפט הזה ישובו הכל בתשובה: (ד) לא יכהה, נותן עוד סימנים להכיר את המשיח האמתי, כי כבר עמדו כמה משיחים מזוייפים כמו שבתי צבי שר"י, וקצתם המירו דתם, כמו הנזכר שנהפך לדת ישמעאל, אמר סימניו, כי לא יכהה בנפשו ואמונתו, ולא ירוץ בגופו, רק ישים בארץ משפט וההנהגה כוללת עד שגם איים הרחוקים ייחלו לתורתו. ואמר שבין המשפט שלו בהנהגה ובין תורתו בעבודת ה' יתפשט בכל הארץ: (ה) כה אמר האל ה'. יען שהוא ברא השמים מאין

וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ׃ ו אֲנִי יְהוָה קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק וְאַחְזֵק בְּיָדֶךָ וְאֶצׇּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְאוֹר גּוֹיִם׃ ז לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר מִבֵּית כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ׃ ח אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי

ת"א ורוח להולכים. שם :

רש"י

כדאיתא במסכת חגיגה (דף י"ב) : והאהלים . ובורא את היוצאים ממנה : נותן נשמה . נשמת חיים : לעם עליה . לכולם בשוה : ורוח . קדושה . להולכים בה . למתהלכים לפניו : (ו) קראתיך . לישעיה הוא אומר . ואצרך, כשיצרתיך זאת היתה מחשבתי שתשיב את עמי לבריתי ולהאיר להם : לאור גוים . כל שבט קרוי גוי לעצמו , כמ"ש (בראשית ל"ה) גוי וקהל גוים : (ז) לפקח עינים עורות . שאינם רואין את גבורתי לתת לב לשוב אלי : להוציא ממסגר אסיר . ועל ידי שיתפקחו עיניהם יצאו אסירים ממסגר, ד"א לבשרם על גלות שעתידה לבא עליהם שסופן לצאת ממנה : (ח) הוא שמי . מפורש בלשון אדנות וכח, ועלי להראות שאדון

מצודת דוד / מצודת ציון

רקע . פרש את הארץ והוציא צאצאיה הם הצמחים כולם : לעם לרוקע הארץ על המים (שם קל"ו) : (ו) והחזק. ענין אחיזה:
עליה . אל העם אשר הם עליה נותן נשמה ואל שאר הבריות ואצרך . ענין שמירה : (ז) לפקח . ענין פתיחה כמו פוקח
המתהלכים בה נותן רוח החיוני : (ו) קראתיך בצדק . על
המשיח יאמר מה שקראתי בשמך ע"י הנביאים הוא בצדק ודבר המתקיים : ואחזק בידך . אאחוז בידך להגביר אותך על כל :
ואצרך . אני אשמור אותך : ואתנך לברית עם . אתן הכח בידך להשב עמי לבריתי לקיים התורה והמצוה : לאור גוים .
להאיר עיני הגוים כולם לדעת בה' הוא הא-להים : (ז) לפקח . מי שנתעוורו עיניו מלראות פועל ה' אתה תפתחם ותשכילם :
להוציא . את ישראל האסורים בגולה תוציא מבית מסגירם ומבית כלא תוציא את היושבים שמה בחושך : (ח) הוא שמי .

חזון ישעיהו

באור הענין

ים (שזה גדר פעל ברא) וגם ונוטיהם שנטה אותם וגמר מעשיהם על הקוים . וגם הוא רוקע הארץ וצאצאיה . והנה פרשתי בספר בראשית שאחר שהשמים והארץ שהם שני חלקי הבריאה שהוציא ה' הם משונים בעניינים הרבה בעניינו . השמים קיימים באיש והארץ בלתי קיימת רק במין וכדומה , ומחכמת האומן העושה שני מיני כלים משני מיני אומנויות מתחלפות , לעשות כלי אחד מורכב משני מיני המלאכות המובדלות ולהניח חותמו עליו , למען על ידו יכירו כי שני מיני הפעולות המתחלפות שניהם יוצר אחד בראם , וע"כ יצר את האדם בסוף המעשה , מורכב מתולדות השמים ע"י נפשו ושכלו ומתולדות הארץ ע"י גופו , ובזה הניח חותמו על כלל הבריאה שיכירו שיוצר אחד ברא הכל , וז"ש במה שהוא בורא השמים , וגם רוקע הארץ , הניח החותם ג"כ במה שנותן נשמה לעם עליה , שהוא נשמת חיים החיוני , ורוח מיוחד נאצל ונבדל להולכים בה בדרך ה', ואחר שנפש האדם מורכבת מאלו העניינים הנפלאים, שהם קבלת כל המציאה אשר במציאה, ומצד זה בעצמו פרש ענן עליה שהוא הגוף תולדת הארץ מהביט אור בהיר , בהכרח אשר נחשבות בל ידח ממנו נדח , ויקים באחרית הימים מושיע הנפשות להאירם באור החיים, ולכן . (ו) אני ה' קראתיך בצדק, ממשיל כמי שקורא להברו מרחוק , וזה על ידי הצדק שלך , ואח"כ מחזיק בידו לנהלו אל ביתו , וזה ואחזק בידך ואח"כ כשהוא בביתו נוצרהו מכל פגע , וזה ואצרך , והנמשל , קראתיך עד מה שהיה מוכן לנבואה מצד טבעו, ואחזק בידך נגד מה שעזרו אל הכנתו אח"ע לנבואה, (כי שני אלה מוכרחים להשגת הנבואה (כמ"ש במורה ח"ב) ואצרך נגד מה ששמרו שלא יבא מכשול לפניו . ואתנך לברית עם. זה ישראל שעמהם כרתי ברית , תהיה אתה האמצעי שיתקיים הברית הזה. לאור גוים אלו עובדי כוכבים , שתאיר להם האמונה לבל ילכו באפל ויכירו אחדות ה', ומפרש נגד לאור גוים . (ז) לפקח עינים עורות, כי האור ישנו במציאות באמת רק שעיניהם עורות מראות האור ההוא ואתה תפקח עיניהם . ונגד לברית עם אומר להוציא ממסגר אסיר, ר"ל כי ישראל בגלותם נחלקו לשתים . א] שבט יהודה ובנימין שנפזרו לארבע רוחות, ואסורים בכמה מקומות בכבלי עוני, עז"א להוציא ממסגר אסיר . ב] עשרת השבטים , שגלו לחלח וחבור ונעלם מקומם עד שדומים כיושבי חשך בכלא נסתרים מעין כל , ועל זה אמר מבית כלא יושבי חשך : (ח) אני ה', ר"ל אני ה' אני בעצמי מצד עצמותי הנני ה' הנעלם מכל רעיון ומכל השגה, המחויב המציאות הבלתי נתלה מזולתו רק מעצמו שכ"ז נכלל במ"ש אני ה' . וגם הוא שמי שבזה אני ניכר ג"כ לכל בריותי ע"י פעולתי שאני מהוה וממציא ומשגיח על כלם , ולכן וכבודי לאחר לא אתן, ר"ל כי הפילוסופים מצד שהשכילו את ה' שהוא מחויב המציאות

באור המלות

(ז) ממסגר , מבית כלא . היושב בבית כלא הוא רק נכלא ונמנע מלצאת ואינו אסור, ואת שנכנס כלו בבית (ש"א,

והאין

וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים׃ ט הָרִאשֹׁנוֹת הִנֵּה־בָאוּ וַחֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם׃ י שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ יוֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאוֹ אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם׃ יא יִשְׂאוּ מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר יָרֹנּוּ יֹשְׁבֵי

רש"י

אני, לפיכך כבודי לאחר לא אתן, שיהיו עכו"ם מושלים בעמי עולמית ויאמרו ידֵ אלהיהם רמה: (ט) הראשונות שהבטחתי לאברהם על גלות מצרים, (בראשית ט"ו) וגם את הגוי וגו'. הנה באו. שמרתי הבטחתי, ועתה. חדשות אני מגיד. לעמי להבטיח על גלות שנייה: (י) תהלתו מקצה הארץ. על ברחם כשיראו את גבורתי ונפלאותי לישראל יודו כל האומות כי אלהים אני: יורדי הים. פורשי בספינות: ומלאו. הקבועים בים ולא באיים אלא בתוך המים שופכים עפר כל אחד ואחד כדי בית והולכים מבית לבית בספינה, כגון עירוויניצי"א: (יא) ישאו מדבר. קול בשיר: חצרים תשב קדר, (מוסב על ישאו מדבר, קדר), שהם דרישתה באוהלים, ישאו קול וירונו (כמו והחצרים אשר תשב קדר) במדבר קדר, שהיו דרים עתה באהליהם יהיו ערים וחצרים קבועים:

מצודת דוד

המיוחד לי לא כשם הפסילים שאין שמם מיוחד להם כי יקראום בשם אלוה ואין אל אתם: וכבודי וגו'. לא אתן עוד כבודי לאחר כי עד הנה על מה שלא עשיתי משפט בעכו"ם נעו אחר הפסילים וכבדו אותם במקום שהיה ראוי לכבד אותי אבל מעתה אעשה משפט ולא יכבדו עוד לפסילים: ותהלתי. מלת לא עומדת במקום שתים לומר לא תהלתי לפסילים ר"ל מה שראוי להלל אותי לא יהללו לפסילים כמאז וכפל הדבר במ"ש: (ט) הראשנות. הנבואות הראשונות שנבאתי על סנחריב הנה כבר באו: וחדשות. עתה אני מגיד הדשות שלא שמעתם עדיין והיא הגאולה העתידה: בטרם תצמחנה. ר"ל עד לא התחילה להתגלות אשמיע אתכם: (י) שירו לה'. אז ישירו לה' שיר חדש ותהלתו ישמע מקצה הארץ: יורדי הים. הפורשים בים והבריות הממלאים את הים גם המה יהללו לה': איים ויושביהם. האיים עצמם והיושבים בהם יהללו לה' והוא ענין מליצה כי אין האיים והבריות בעלי דעת ודבור להלל וכן נאמר נהרות ימחאו כף (תהלים צ"ח): (יא) ישאו מדבר וגו'. כל מדבר ועריו וכל חצרים אשר תשב בהם עדת קדר כולם ישאו קול שיר: ירנו וגו'. היושבים על הסלע

חזון ישעיהו

באור המלות

ר' י') ומזה ממכלאות לאן, ואם חסרו שם, יאמר ויאסרהו בבית כלא (מ"ב י"ז ד'): (ח) כבודי ותהלתי. העצם יכובד ע"י מעלה נמצא בעצמותו, וגם במעלה טבעית, אבל לא יהולל רק ע"י פעולות נרגשות ממנו, ורק אם יהיה בחירות, (ע"ל ד' כ'), הפילוסוף יכחיש הרצון והבחירה אצל ה', וייחס לו רק כבוד ע"י עצמותו, לא תהלה ע"י פעולותיו כי יכחיש ההשגחה, אבל גם הכבוד הזה ייחס אל הטבע אשר היא פועלת הכל לפי דעתו, עז"א וכבודי לאחר לא אתן. ועובדי הפסל ייחסו לו גם תהלה, כי יתארו אותו במעשים בחיריים ופעולות יוצאות לחוץ, אבל ידברו כי יתראו פעולותיו באמצעות הפסילים ולהם התהלה

באור הענין

והאין סוף בתכלית, חייבה להם התפלספותם, שלא יצוייר לו חפץ ורצון ושינוי ידיעה וכדומה, כמו שהתפלספו ע"ז בחכמת מה שאחר הטבע והכחישו עי"כ חידוש העולם ברצון, והכריעו שהעולם קדמון וכפרו בידיעה ובהשגחה, ושללו את כבוד ה' שהוא מצד החידוש ברצון והשגחתו, שמצד זה יהי כבוד ה' לעולם, עז"א **וכבודי לאחר לא אתן** שנאמר שנבראת העולם ומושגח ע"י עלולים רבים נאצלות מהסבה הראשונה. לעומת זה היו אומות שהודו החידוש ברצון אבל הגשימוהו לגמרי וייחסו לו תוארים גשמיים, ועי"כ באו לעבודת הפסילים, כמו שהיה דעת עובדי כוכבים כמו שבאר העקדה בארך, עז"א **ותהלתי לפסילים**, ושני אלה מגבילים נגד אני ה' הוא שמי: (ט) **הראשנות**, המגיד עתידות לא יאומן רק באחד משני פנים, או שכבר נתנסה בהגדתו שהגיד עתידות ונתקיימו, או שהדבר שהוא מגיד עתה כבר התחיל מקצתו והוא אומר מה יהיה סוף הדבר, עז"א **הראשנות הנה באו**, וכבר נתנסיתי בדברים שדברתי כבר ונתקיימו, וא"כ איני צריך להגיד דבר שכבר התחיל מקצתו רק **וחדשות אני מגיד** אף שלא התחילו הוייתם כלל רק **בטרם תצמחנה אשמיע**: (י) **שירו**, מודיע ההבדל בין נפלאות העתידים נגד הנפלאות שעשה בעבר, כי בעבר התגלה כבוד ה' באמצע הישוב במצרים ובא"י ומשם התפשטה הגדתם לכלל העולם, אבל לעתיד יתגלה הנסים בפעם אחד בקצה הארץ, עד שיהיה בהפך שתהלת ה' תבא מקצות הארץ אל האמצע ומן המדבריות והימים אל הישוב, ומצד זה אמר **שירו לה' שיר חדש**, כי שיר כזה לא שוררו עד עתה, ומה הוא השיר שישירו לו. מפרש כי **תהלתו** תבא **מקצה הארץ**, שתחיל תהלתו מן **יורדי הים ומלאו** שהם האניות ההולכים בים, ולא לבד מהולכי האניות שהם באים מן הישוב, כי גם מן **איים וישביהם**, הגם שיושבי האיים נפרדים מן הישוב לגמרי: (יא) **ישאו**, גם ישאו את השיר הזה ויתחילו בשירתו **מדבר ועריו** הערים הנמצאים במדבר שהם בדלים מן הישוב, ולא לבד הערים שבמדבר שיש שם קבוצה וקהל, כי גם **חצרים תשב קדר** גם קדר היושבים חצרים, בחצרים פרזים שבמדבר שאינם ערים ישוררו שיר ה', ויותר מזה כי גם **ירנו**

סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ׃ יב יָשִׂימוּ לַיהוָה כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים יַגִּידוּ׃ יג יְהוָה כַּגִּבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ אַף־יַצְרִיחַ עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר׃ יד הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד׃ טו אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת

ת"א ה' כגבור. ערכין ע"ו: החשיתי. עכ"וס ג':

רש"י

יושבי סלע. המתים שיחיו, כן תרגם יונתן: מראש הרים יצוחו. מריעי מוריא ירמון קלהון: (יד) החשיתי מעולם. זה ימים רבים החשיתי על חורבן ביתי ותמיד אחרים: אתאפק. לשון חוק, עד עתה הבלגתי רוחי ומעתה כיולדה אפעה: אשם. אשכל: ואשאף. ואשאוף להשמיד הכל יחד כל אויבי: (טו) אחריב הרים וגבעות. אהרוג מלכים ושלטונים של עכו"ם: וכל עשבם, כל הנלוים עליהם: איים. לשון [יובש

מצודת דוד

ירונו תהלות ה': יצוחו. ר"ל יהי' נשמע קול צוחה של שמחה והלל: (יב) ישימו. ר"ל בפיהם יתנו לו כבוד: יגידו. האנשים השוכנים שמה: (יג) יצא. לתשועת ישראל: יעיר קנאה. יעורר לקנאות קנאת עמו: יריע. כגבור המנצח במלחמה: יתגבר. יתחזק את עצמו על אויביו: (יד) החשיתי מעולם. זה זמן רב אני שותק על מה שעשו האומות לעמי: אתאפק. אתחזק לכבוש כעסי: כיולדה אפעה. אבל מעתה אצעק בקול כיולדה לשומם ולאבדם: אשם ואשאף יחד. ואעשה שממה ואבלע כולם יחד: (טו) אחריב. את ההרים והגבעות אעשה חורבה והובש את עשבם ר"ל אאבד המלכי' והשרים וכל המון העם: לאיים. להיות חורב ויובש כאיים

מצודת ציון

עורי' (שם קמ"ו): מבית כלא. מקום מאסר: (יא) יצוחו. הרמת קול: (יג) יעיר. מלשון התעוררות: יריע. מלשון תרועה: יצריח. ענין צעקה בקול גדול כמו מר צורח (צפני' א'): (יד) החשיתי. ענין שתיקה כמו לא אחשה (לקמן ס"ב): אחריש. אשתוק: אתאפק. ענין התחזקות כמו המון מעיך וגו' התאפקו (לקמן ס"ג): אפעה. ענין צעקה ובדרז"ל פעיית היא דא (סוכה נ"א): אשם. מלשון שממון: ואשאף. ענין בליעה וכן ושאף למים אולם (איוב ה'): (טו) אחריב.

חזון ישעיהו

באור הענין

ישבי סלע איש איש לבדו על הררי בתר, וגם מראש הרים הגבוהים יצוחו ליושבי מטה ויספרו להם הלוה והפלא, ואלה כולם (יב) ישימו לה' כבוד, להכיר חידוש העולם וההשגחה, ותהלתו באיים יגידו להכיר אחדות ה' ורוממותו ושהוא מסדר המערכה (וזה נגד מ"ש (פסוק ח') וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים): (יג) ה' כגבור יצא, הגבור כחו במתניו ויוצא למלחמה בעצמו וז"ש כגבור יצא. והאיש מלחמות אינו גבור רק מלומד בתכסיסי מלחמה. ואיש מלחמות הוא אם בקי במלחמות רבות ובקי בהנהגת המלחמה, והוא אינו לוחם בעצמו רק יעיר קנאה שיודע תחבולות לזרז אנשי החיל ולהעיר קנאה בלבם, (והנמשל שכמו שהגבור לוחם בעצמו כן יופיע ה' בהנהגה נסיית ושידוד המערכה בכחו בעצמו. וכמו שהאיש מלחמה מסדר את אנשי החיל כפי רצונו, כן יסדר את הטבע והמערכה שתסכים ג"כ עם פעולותיו נגד אויביו). יריע תפס משל האיש מלחמה שמריע תרועת נצחון לחזק בזה את גדודיו, גם יצריח יצעק באויביו יצרחו זעקת שבר שיבהית אותם בתחבולות שעי"ז ירך לבבם, וע"י התחבולה זאת על איביו יתגבר: (יד) החשיתי, הכי מעולם החשיתי אשר גם עתה אחריש ואתאפק? הלא כמו שלא החשיתי מימות עולם מלשלם נקם למכעיסי כן לא אחריש עתה, רק עתה כיולדה אפעה מצייר כי הכעס שהרה בבטנו על אויביו, מלאו את בטנו כעצמים בבטן המלאה, וכמו אשה הרה בהגיע תור הלידה תפעה בקול, ותנשם נשימות אפה במהירות גדול, עד שתנשום הנשימה לחוץ ותשאף הרוח פנימה בפעם אחת, מרוב דפיקת הרוח הפנימי, כן אנכי אפעה בקול, וגם אשם ואשאף יחד הנשימה והשאיפה תהיה יחד תכופים זה לזה: (טו) אחריב, כל מה שצייר פעולת ה' כתנועות אשה יולדה הוא משל אל רעש הארץ אשר בה ירעיש את אויבי ה'. כי הרעש יתהוה ע"י שיתעצרו בבטן הארץ המלאה אדים רבים ע"י חלקי גפרית ווזאלפעטער, אשר עת יתלהבו ותמלא בטן האדמה מהם עד כי תבא האדמה על המשבר ותפתח את רחמה בכח גדול ובמהירות, להוציא העובר הזה אשר במעיה לחוץ, תדמה בציור המליצה כיולדה, כי אז גם היא תנשום נשימת הרוח לחוץ, ותשאף האויר החיצוני לפנים במהירות גדול

באור המלות

עז"א ותהלתו לפסילים: (יג) גבור, ואיש מלחמה. בארתי למעלה (ג' ב'): (יד) החשיתי, אחריש. חשה מציין השתיקה הפך דבור, ומחריש מציין השתיקה שהיא הפך התשובה, המחריש היה לו להשיב ולענות, והמחשה היה לו לדבר, עת לחשות ועת לדבר, על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים תמיד לא יחשו, ויחרישו העם ולא ענו אותו דבר, פעל חשה נמצא גם על עזיבת המעשה, ואתם מחשים, הפך חוש המורה על הזריזות, ומענין זה בא גם על עזיבת הדבור, או הסער, ויחשו גליהם. וחרש מענין חרש אזנים, עושה א"ע כאילו לא שומע, יאמר הלא מעולם לא החשיתי אף בדבר שאין נוגע לכבודי, ואיך עתה אחריש? ויוסף מזה כי אתאפק בכל כחי על השתיקה, ועמ"ש בספ' תהלות (נ"ת א'): אשם ואשאף. אשם שרשו נשם, הוראתו הוצאת נשימת האויר לחוץ, ונשמת מי יצאה ממך (איוב

וְכָל־עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים אוֹבִישׁ׃ טז וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ בִּנְתִיבוֹת לֹא־יָדְעוּ אַדְרִיכֵם אָשִׂים מַחְשָׁךְ לִפְנֵיהֶם לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתִם וְלֹא עֲזַבְתִּים׃ יז נָסֹגוּ אָחוֹר יֵבֹשׁוּ בֹשֶׁת הַבֹּטְחִים בַּפָּסֶל הָאֹמְרִים לְמַסֵּכָה אַתֶּם אֱלֹהֵינוּ׃ יח הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהַעִוְרִים

ת"א והולכתי. עקידה שער ע' : החרשים. עקידה שער ק' עקרים ס"ב : במ"ס הה' בפת"ח

רש"י

הוא לענין דבר לח, כגון עשב וגכרות : (טז) והולכתי. ישראל שהיו עורים עד הנה מהביט אלי, בדרך הטוב אשר לא ידעו להלוך בה : עשיתים. עשה, כן לשון נבואה לדבר על העתיד כאלו עשוי :

מצודת ציון

מל' חורבן : אובישׁ. מל' יבש : ואגמים. מקום כניסת המים : (טז) בנתיבות. מל' נתיב ושביל. אדריכם. מל' דריכה והלוך : אשים. מל' שימה : ומעקשים. מל' עקש ועקום : למישור. מל' ישר ושוה : (יז) נסגו אחור. ענין לאחור החזרה וכן ונסוג מאחר אלהינו (לקמן נ"ט) : למסכה. לצורת פסל הנעש' ממתכת בזליקה והתכה : (יח) הביטו. ענין הסתכלות

מצודת דוד

ר"ל אאבד המלכים והשרים וכל המון העם הנמשלים למים רבים : ואגמים וגו'. כפל הדבר במ"ש : (טז) והולכתי עורים. אז אוליך את ישראל לארצם דרך המדבר בדרך אשר לא ידעוהו והמה כעורים בה : בנתיבות וגו'. כפל הדבר במ"ש : אשים מחשך. ההולך בדרך שאין ידוע לו הוא כאלו הולך בחשך : ומעקשים למישור. דרך המעוקש אעשה ישר ושוה : עשיתם. מאז כשיצאו ממצרים עשיתי כאלה : ולא עזבתים. לעתיד לבוא : (יז) נסגו וגו'. אז הבוטחים בפסל יבושו בבושת ויחזרו לאחור כדרך אדם הנכנס שחוזר לאחוריו לבל יראהו בבשתו : האמרים וגו'. כפל הדבר במ"ש : (יח) החרשים שמעו. אתם ישראל החרשים

באור המלות

חזון ישעיהו

באור הענין

כ"ו) ונשלמה הנו"ן בדגש, והאלף, היא שאיפת האויר לפגים. באות נפשה שאפה רוח (ירמיה ב') : (טו) ואגמים אובים. הנהר המתיבש נעשה במקומו אגם מים, ור"ל שאף אגם לא יהיה שם : (טז) בדרך בנתיבות, הדרך הוא לדרך רבים, והנתיב הוא של היחיד, כמ"ש בכ"מ : (יז) פסל, מסכה. עם מסכה נקשר מושג השלטנות ג"כ, נסיכי

גדול. ועז"ז מפרש מ"ש עתה כיולדה אפעה, הוא כי עת יצא בן בטן הזה, אז אחריב הרים וגבעות שיתקלקל ע"י הרעש אל העמק, וימחו הם וכל העשב והצמח אשר עליהם. גם על ידי שיתקלקל ההר אל העמק עי"ז ושמתי נהרות אשר נמצאו בהעמק לאיים כי יתמלאו ע"י ההר הנופל וגם האגמים שסביבם אובים, ואז. (טז) והולכתי, ע"י שאסלק ההרים המעכבים בפני יושר הדרך, כמליצת כל גיא ינשא (למעלה מ"ם), והנה העור יוכל לכוין גם מעצמו אל הדרך שהוא רגיל בו, אבל אני אוליכם בדרך אשר לא ידעו, וגם בנתיבות קטנות אשר לא ידעו אדריכם וכ"ש בדרך הגדול, וגם הוסיף שלא לבד כי אוליך העורים בידי, אבל גם אדריכם שיוכלו ללכת מעצמם בלא מוליך ומנהל. ויען שג' סבות יוכלו לעכב לבלא ימצא הדרך הנכון. א] אם הוא עור ועז"א והולכתי עורים. ב] אם הוא החשך עז"א כי אשים מחשך לאור לפניהם, (וגם אמר שהמחשך עצמו שהיא הסבה המחשכת יהיה לפניהם ועל ידם סבה לאור כמו שהיה במצרים, שהחשך היה סבה כי היה אור במושבותם). ג] אם הדרך עקש ופתלתול, אמר כי ישים לפניהם מעקשים למישור, אלה הדברים עשיתם, זה מוסב עמ"ש החשיתי מעולם, שאומר ומי החשיתי מעולם אשר אחריש גם עתה ? הלא אלה הדברים עשיתים מימות עולם, ולכן לא עזבתים גם עתה, ועל ידי כן. (יג) נסגו אחור, הדלתות מגבילים, נסגו אחור הבוטחים בפסל, יבשו בשת האמרים למסכה אתם אלהינו, ר"ל כי בין עובדי האלילים היו שני כתות. א] שידעו שיש סבה ראשונה ואל אלהים, רק חשבו את הפסל כאמצעי בינם לבין ה', והם נקראים בטחים בפסל, שבטחו להשיג מבוקשם על ידו, עתה שיראו שאינו מועיל יסוגו וישובו ממנו לאחור ולא יבטחו בו עוד, כת ב') שכפרו מציאות ה' לגמרי ויחסו אל המסכה אלהות ממש, אומר אלה האמרים למסכה אתם אלהינו, מלבד שיסוגו ממנו אחור, עוד יבשו בשת על גודל סכלתם שאמר לאליל אלי אתה : (יח) החרשים, הנה כמו שלא יגונה העץ והאבן על שאינו רואה ושומע, ולא ידבק עליו שם עור וחרש, כי לא יפול שם זה, רק על מי שהיה בטבעו לראות ולשמוע, כן לא יגונו העובדי כוכבים על שלא ראו נפלאות ה', או על שלא שמעו דברי נבואה, כי לא היו יכולים לראות ולשמוע אחר שלא הגיע דבר ה' אליהם, ולא היה זה מטבעם, רק ישראל שהם יכולים לראות מעשי ה' ולשמוע דברו והינם רואים ושומעים ידבק עליהם שם עורים וחרשים, עפ"ז אמר הלא אתם בים לכם חושים פנימים לראות ולשמוע המחזות והדברות האלהיים, ובכ"ז אינכם רואים ושומעים, אתם העורים והחרשים באמת, לא זולתכם. והנה ההשגה תהיה בשתי פנים, או ע"י העין הפנימי השכלי, שישיגו

מעשי

הַבִּיטוּ לִרְאוֹת׃ יט מִי עִוֵּר כִּי אִם־עַבְדִּי וְחֵרֵשׁ כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם וְעִוֵּר כְּעֶבֶד יְהוָה׃ כ רָאִית רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר פָּקוֹחַ אָזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע׃ כא יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה

ת"א ה' הפץ. מגלה כ"ז מכות כ"ב אבות ו"ג חולין ס"ו נדה כ"א עקרים כ"ט: ראות ק'

רש"י

(יח) החרשים והעורים. על ישראל הוא אומר: (יט) מי עור. בכם אין אחד כי אם עבדי הוא העור שבכולכם: וחרש. שבכם הרי הוא כמלאכי אשר אני שולח להגבא נבואות. מי עור כמשלם. מי שהיה עור בכם כבר קבל יסוריו, והרי הוא כמשולם כל הגמוליו ויצא נקי: (כ) ראות רבות. ראוית הרבה לפניכם, ואינכם שומרים להביט במעשי ולשוב אלי: פקח אזנים. אני עסוק לפקוח אזניכם על ידי נביאי, ולא ישמע איש מכם את דברי, ולשון הוה הוא: ה' חפץ. להראותכם ולפקוח אזניכם למען צדקו, ולכך הוא מגדיל

מצודת דוד / מצודת ציון

משמוע דבר ה' והעורים מלראות מלותיו שמגן מעתה ורואים: כמלאכי. ענין שליח: (כ) פקח. ענין פתיחה:
והביטו לראות הואיל וטובה גדולה מוכנת לכם: (יט) מי
עור וגו'. כאלו יפרש דבריו לומר מה שכללתי גם הכשרים שבכם לקראם חרשים ועורים כי מי הוא היותר ראוי להקרא עור כי אם עבדי על כי הוא יודע ומכיר בקלקול הדור ואינו מסתכל במעשיהם להייסירם ולתקנם׃ וחרש וגו'. חוזר על מלת מי לומר מי הוא היותר ראוי להקרא חרש כמלאכי אשר אשלח ר"ל מי שנתתי הכמה בלבו וכאלו שלחתיו ללמד דעת את העם והוא כחרש לא ישמע מעשה בני העם להזהירם על הדבר: כמשלם. השלם במדות: כעבד ה'. כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המליצה: (כ) ראות רבות. הלא המה רואים הרבה חכמה ואין בכם מי אשר ישמור את הזולת להשיבו מדרכו הרעה ולכן מהראוי להקרא עור: פקח אזנים. הלא יש להם אזנים פתוחות להבין מלות ה' ואין בהם מי אשר ישמע כי עושה עצמו כאלו לא יבין אינו מזהיר לזולת ולכן מהראוי להקרא חרש: (כא) ה' חפץ. ר"ל הלא עיקר חפץ ה' באנשים כאלה הוא בעבור שכ"א מהם יצדיק את הזולת ללמדו דרך מוסר ולהגדיל המורה

חזון ישעיהו

באור הענין

מעשי ה' אותותיו ונפלאותיו שזה יכלו כל ישראל להשיג, ובשעלמו עיניהם השכליים מראות נקראים עורים, ועל זה אמר העורים הביטו לראות, או על ידי האוזן הפנימי שישמעו דברי ה' בנבואה שזה מדרגת הנביאים השלוחי' מאתו להוכיח את העם ובשהם אינם רוצים לנבאות ולשמוע דבר אלהים נקראים חרשים, ועל זה אמר החרשים שמעו, ומפרש. (יט) מי עור, הלא לא נמצא עור רק עבדי ישראל אשר יש לו ההכנה לראות, ומי חרש הלא רק מלאכי אשר אשלח שהוא הנביא, שיש לו הכנה לשמוע דבר ה'. מי עור, מבאר הטעם למה רק ישראל נקראו עורים ולא זולתם, שזה מצד שהם יש להם ההכנה לראות המראות השכליות, מצד שני דברים אשר שהם תנאי ההשגה, והוא. א] ההכנה הטבעיית שצריך שיהיה ש.ס בשכלו ומדותיו וכחות נפשו מתולדה. ב] ההכנה המעשיית שיכין הוא א"ע להשגה זו ע"י עבודת ה' ומע"ט, וישראל י"ל בין השלמות הטבעיי שעז"א מי עור כמשלם, בין השלמות המעשיי שיעבדו את ה' ע"י המלוה והתורה שנתן לפניהם שעז"א מי עור כעבד ה'. ואחר שהוא מבולם ומושלם מתולדה ועבד ה' מצד הבחירה, והוא אינו רואה הגם שיכול לראות מי עור כמוהו? כי הלא על ידי שני ההכנות הנזכר לעיל. (כ) ראות רבות, תוכל לראות דברים רבים אשר מהם תכיר נפלאות ה', ומ"מ ולא תשמר לעיין ולפקוח עיניך. וגם הנביא שלך רק הוא החרש, יען כי פקוח אזנים ה' רוצה לפקוח אזניו ולהשמיעו דברו והוא לא ישמע, אינו רוצה לשמוע: (כא) ה' חפץ, הנה דרך הבאת הראיה והמופת יהיה בשני פנים, או שילכו מן ההקדמה אל התולדה, ומן הסבות אל מסובביהם, או שילכו בהבאת הראיה מן התולדה והמסובב, אל ההקדמה והסבה (כנודע בחכמת ההגיון), והנה הדור ההוא היו שואלים שאלה על דרכי ה', והעמידו המופת והראיה בשאלתם, מן ההקדמה אל התולדה, (וזה נקרא בהגיון שהולך בדרך הבאת הראיה לפנים, כי דרך הראיה מן התולדה אל ההקדמה נקרא שהולך לאחור בדרך עבות הראיה והמופת) ותוכן שאלתם היה זה, אחר שראינו שה' הרבה לישראל תורה ומצות נוספות על תורת בני נח ושבע מצות שנתן להם, ובהכרח כי לא היה זה לבעבור יכבד עליהם למצוא האושר והנצחיות, רק לבעבור יצדיקם ויזכה אותם במה שהרבה להם האמצעיים והנתיבות אשר יובילו אותם אל האושר היותר גדול, שיהיו מושגחים ודבקים בה'. מבואר מזה כי חפץ ה' ורצונו במה שהרבה לישראל תורה ומצות היה למען הצדיקם ולזכותם, וז"ש ה' חפץ למען צדקו, כי לכן יגדיל תורה ויאדיר, ואחר שהניחו ההקדמה הזאת המוסכמת מצד

באור המלות

מדין, ועי"כ בצד זה קראם מכהה: (יט) כמשלם, יש הבדל בין שלם ובין תמים, תמים הפך המום והחסרון, ושלם על הצד שיותר טוב שאפשר במינו. אדם שאינו בעל מום היא תמימות טבעי, שאינו הונף ונבוע היא תמימות נפשי, השגלית בבריאות ועושר היא שלמות טבעי, השלם בהכמה וכו'. המעלות הנפשיות היא שלמות נפשי, אבל בעה"ח ישתמש בשם תמים שם תמום, ואל. גופים בלתי בעלי איברים בשם שלם, אבנים שלמות, איפה שלמה, כי סג"ף בלתי בעל איברים לא שייך בו מום, וכן לא תמימות שה.א הפך המום: (כא) יגדיל ויאדיר. גדול בכמות.

וַיַּאְדִּיר׃ כב וְהוּא עַם־בָּזוּז וְשָׁסוּי הָפֵחַ בַּחוּרִים כֻּלָּם וּבְבָתֵּי כְלָאִים הָחְבָּאוּ הָיוּ לָבַז וְאֵין מַצִּיל מְשִׁסָּה וְאֵין־אֹמֵר הָשַׁב׃ כג מִי בָכֶם יַאֲזִין זֹאת יַקְשִׁב וְיִשְׁמַע לְאָחוֹר׃ כד מִי־נָתַן לִמְשׁוֹסָּה

ת"א מי נתן. גיטין נ"ח׃ למשיסה קרי

רש"י

ומאדיר לכם תורה: (כב) והוא. העם הזה בזוז ושסוי, וסוף הענין ולא ישים על לב, כל זה לומר למה קראתנו זאת, מי נתן למשיסה יעקב: הפח בחורים כלם. בחוריהם פחי נפש כולם, (תוספות, ד"א הפח בחורים כלם, ישימו את עצמם כפחי האדמה ובחורים. ובבתי כלאים החבאו יוכיח שכן הוא): ואין אמר השב. כמו השב לפיכך הוא רפי, אבל השב באמתחותיכם (בראשית מ"ג) הוא דגש: (כג) יאזין. לתת לב לזאת מי נתן וגו': לאחור. יקשיב וישמע דבר שיעמוד לו באחרונה, וכן תרגם יונתן לאחור לסופא, וכן

מצודת ציון

(כא) חפץ. ענין רצון: ויאדיר. ענין חוזק: (כב) בזוז. מלשון בזה ושלל: ושסוי. ענין רמיסה כמו שסוהו כל עוברי דרך (תהלים פ"ט): הפח. ענין דאבון ודאגה כמו ונפש בעליה הפחתי (איוב ל"א): ובבתי כלאים. הוא מש"ר בית האסורים: החבאו. מל' מחבואה ומסתור: משסה. כמו למשסה והוא ענין רמיסה: (כג) יאזין. ישמע באזניו:

מצודת דוד

ולהאדירה ר"ל להרבות למוד דעת את העם: (כב) והוא עם בזוז ושסוי. ר"ל והם לא כן עשו כי לא למדו דעת את העם ולא שבו מדרכם והמה בעונם בזוזים ורמוסים מכל האומות: הפח בחורים כולם. כל בחוריהם יש להם מפח נפש והמה היו חבואים וכלואים בבתי כלאים: ואין מציל. אין מי מציל מן הבזה: משסה. היו למשיסה ואין מי אומר השיבהו למקומו ואל תוסיף לרמסו ומוסב למעלה לומר הלא על כי לא נתנו לב לשמוע ולראות קלקול הדור ולתקנם באה עליהם הצרה הזאת ומהראוי הוא לקראם עורים וחרשים: (כג) מי בכם. ר"ל וכי נמצא מי בכם אשר יאזין לתת לב לזאת האמור למטה: יקשיב. וכי נמצא מי בכם אשר יקשיב לשמוע דבר שיעמוד לו באחרונה: (כד) מי נתן. ר"ל וזהו הדבר להבין מי הוא אשר מסר את ישראל למשיסה ולבוזזים הלא ה' מסרם ולא

חזון ישעיהו

באור המלות

ויאדיר באיכות: (כב) הפח. מענין דבור כמו אשית בישע יפיח לו, יפיח כזבים עד שקר, בחורים מענין חור, והב' ב' המקום, החור יחבא בו מדעתו, ובתי כלאים יחבא בהם בע"כ, ר"ל כן ידברו בהחורים שנחבאו שם: היו לבז ואין מציל משסה ואין אמר השב. כבר הבדלתי למעלה (י"ז י"ד) בין בז למשסה. הבז, הוא מה שהאויב בוזז לצרכו. והמשסה, הוא מה שבוסס ודורך ברגליו להשחית ולבלע, והנה עת יתגבר האויב יבוז בהכרח את כל אשר ימצא, ושר הצבא לא יעכב ביד חילו מלעשות זאת. אבל מן המשיסה להשחית ולבוס השר הצבא לפעמים שיניחו מעשות זאת. פ"ז מן הבז צריך מציל, שהשבי העם יריבו בעדם ויצילו אותם ומן המשסה א"צ מציל, כי גם השר צבא יאמר השב, שב ואל תעשה זאת. עז"א היו לבז ואין מציל, ויותר מזה כי היו גם למשסה ולמדרך רגל, ואין בין ראשי הצבא שיאמר השב: (כג) יקשיב וישמע לאחור. עיין למעלה (מ"א כ"ג): (כד) מי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזזים. יעקב הם

באור הענין

השכל והעיון, הם שואלים על המסובב והתולדה שאינו מסכים עם ההקדמה הזאת וסותר אליה, כי ראינו בנסיון, שישראל הם היו בעת ההיא שפלים ובזוזים, עד שנראה כי התורה והמצוה עצמה היתה סבה לשיתגרו בם שכיניהם ושיהיו בזוז ושסוי, וז"ש. (כב) והוא, ישראל הם עם בזוז ושסוי עד שמבואר כי האמצעיים שהכין ה' להצדיקם ולהובילם אל האושר היה סבה להשפילם, וחפץ ה' לא נתקיים, כאילו לא מצא ה' האמצעיים הנכונים שיגיע בם אל מחוז חפצו? זה תוכן השאלה, אשר הפח בחורים כולם ובבתי כלאים (אשר) החבאו, הם יפיחו וידברו שאלה זאת כולם, בהחורים ובבתי כלאים ואסיריה אשר בם החבאו מפני האויב, ויוסיפו לשאול. הלוא היה ישראל לבז, ומדוע ואין מציל? למה לא יצילם ה', ויותר מזה כי היו למשסה שהוא גדול מבזה, ומדוע אין אמר השב?—עד כאן דברי השאלה—משיב להם ה'. (כג) מי בכם יאזין זאת, אתם הולכים בהבאת הראיה והמופת להקים שאלתכם לפנים, והוא שאתם מקישים מן ההקדמה אל התולדה, אבל מי איש בכם אשר בעת יאזין זאת, ויפלס דברי השאלה הלזו, אז לא ילך בהבאת הראיה לפנים מן הסבה אל המסובב, רק יקשיב וישמע לאחור יחקור ע"ז בדרך השני המיועד להבאת המופת, שהוא הדרך לאחור, מן המסובבים אל הסבה, ומן התולדות אל ההקדמה, ואז תשיגו תשובת השאלה הזאת, כי בדרך הזה שהעמדתם את השאלה, היה נראה כאילו מה שהיו ישראל לבז היה במקרה מצד עצמו, ואתם שואלים מדוע לא יציל ה', מדוע שלטה יד המקרה לעשות בישראל הפך חפץ ה' ורצונו שרצה לזכותם, אבל אם תלכו לאחור מן המסובב אל הסבה יהיה נודע [illegible] בדרך זה, הנה אנו רואים שהיו ישראל לבז, ואין דבר שבעולם שיתיחס אל המקרה, ובודאי ה' פעל כל זאת, וז"ש. (כד) מי נתן למשסה יעקב הלא ה', ולא יד המקרה פעלה זאת, וא"כ נשאל מה היה הסבה לזה, שא"א שהיה הסבה לזה, יען שחפץ לכלותם, כי הלא ידענו זאת כי הגדיל תורה והאדירה למען צדקו יען רצה לזכותם, אולם אז תשיג סבת הדבר והוא זו חטאנו לו, הסבה היא יען שבזו, היינו בהדבר עצמו שרצה לזכותנו שהוא בריבוי התורה והמצוה בזאת עצמו חטאנו

יעקב וישראל לבוזזים הלוא יהוה זו חטאנו לו ולא־אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו: כה וישפך עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער־בו ולא־ישים על־לב:

מג א ועתה כה־אמר יהוה בראך יעקב ויצרך ישראל אל־תירא

קמץ בז"ק

רש"י

כל לאחור שבמקרא, עתיד להיות הוא: (כד) זו חטאנו לו. זו היא שגרמה את המשיסה והבז את אשר חטאנו לו (גיטין דף נ"ו): ולא אבו. אבותינו בדרכיו הלוך: (כה) ותלהטהו מסביב. הבאתי פורעניות על אומות מסביב כדי שיראו ישראל ויקחו מוסר, כענין שנאמר (צפניה ג') הכרתי גוים נשמו פנותם וגו' אמרתי אך תיראו וגו': ולא ידע. יודע הוא אלא שדש בעקב, לא חש להבין זאת ולשוב מרשעתו: ותבער בו. אחר פורענות האומות שמסביב בערה בעצמו:

מג (א) ועתה. אף כל זאת כה אמר ה' וגו' אל תירא:

מצודת דוד

במקרא בא: זו חטאנו לו. ר"ל זו היא הסיבה אשר חטאנו לו וגמול הוא משלם: ולא אבו. ולא רצו ישראל ללכת בדרכיו: (כה) וישפך. ולכן שפך עליו חמה קשה והזק מלחמה: ותלהטהו מסביב. ר"ל אבל אין נותנים לב לדעת שבא בהשגחה וכאשר בערה מסביב לא ידע שמאתם באה וכאשר בערה בו בעצמו ובגופו עכ"ז אינו משים על לבו להבין שבא בהשגחה רצה לומר אינו משים על הלב לא בעת כשהצרה ממשמשת לבוא ולא בעת שכבר באה:

מג (א) ועתה. ר"ל אף כל זאת: כה אמר ה' וגו'. אל תירא פן תכלה בגולה: כי גאלתיך. כי שלא ממצרים

מצודת ציון

יקשיב. ענין שמיעה: (כד) ולא אבו ולא רצו. כמו לא אבה יבמי (דברים כ"ה): (כה) חמה אפו. כפל המלה בשוות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י"ב) והדומים: ועזוז. מלשון עוז וחוזק: ותלהטהו. ענין השרפה ושרפה כמו אש לוהט (תהלים ק"ד): ותבער. מלשון הבערה:

חזון ישעיהו

באור הענין

לו, כי לא שמרנו את התורה, וישראל לא אבו ללכת בדרכיו, שלבם לא הטה אליו וגם עשו כן בפועל כי לא שמעו לתורתו ויעברו עליה בשאט נפש, ולכן האמצעיים בעצמם שהכין ה' לזכותם ולהצדיקם, הם היו סבה להשחיתם, כאשר יכעוס האדון יותר על עבדו שמנהו למשק ביתו והוסיף להטיב עמו והוא מרד בו, מאשר יכעוס על אחד מעבדיו שלא הגדילו ביתר שאת, כי אז תהיה האהבה שאהבו והכבוד שכבדו היא עצמה סבה לשיגדל חמת אדונו עליו במרדו, ולכן. (כה) וישפך עליו חמה אפו, עד שלחם עמו במלחמה עזה, וגם אחרי כן אם היו שבים תיכף היה מוחל להם, אבל הם לא שמו על לבם, כי בעת אשר תלהטהו אש החמה מסביב עוד לא ידע כלל ולא הרגיש עדיין כי אש לוהט סביבו, וגם אחרי כן אשר בערה בו שהאש התחילה לבער בו בעצמו לא מסביב לו לבד, ואז כבר ידע כי נכוה באש, ובכל זאת לא שם על לב לכבות את השריפה ולשוב עד ה', למען יסיר קצפו מעליו, והמשל שתחלה שהחריב האויב ערים בגבול א"י לא הרגישו כלל ונדמה כאילו יושבים בשלום, עד אחר שבא האויב בשערי ירושלים ואז ידעו אבל בכ"ז לא שמו על לב לשוב:

מג (א) ועתה, בכל זאת אל תיראם, כה אמר ה' בראך יעקב, יש הבדל בין בורא ובין יוצר, שבורא הוא הוצאת חומר הדבר ויוצר הוא הוצאת הצורה, וכן יש הבדל בין יעקב ובין ישראל, שיעקב בו נקראו ישראל עת שהם במדרגה קטנה, וישראל נקראו בו עת שהם בחשיבות ומתנהגים בדרך נס, ור"ל שמצד תחלת הוייתם שהוא בנמשל אל חומר האומה וראשית הוייתם שם יעקב, ומצד צורתם העצמיית הם ישראל, שרים ומושלים על הטבע ועניניו, ולאות הכתוב מגבילים, בה אמר בראך יעקב אל תירא כי גאלתיך, שמצד ראשית הוייתך שהכרך לעם בגאולת מצרים יחויב שינהיגך שאת כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדי נבוכדנצר, ומצד שהוא יצרך ישראל קראתי בשמך לי אתה, שע"י צורתך העצמיית ושם ישראל, קראתיך בשם זה המורה כי לי אתה שאיך נהון תחת

באור המלות

ההמון, וישראל הם הגדולים והשרים (כנ"ל ס' ז'), והנה ההמון נתונים למשסה דרך השחתה, והגדולים שאותם לא השחית האויב, כי לקחם להיכלי מלך כמ"ש בדניאל (א') מ"מ היו לבוזזים שלקחו ממונם: זו חטאנו לו. מלת זו בא סתמי לרוב, לא זכר ולא נקבה שמלדיינים, זה, זאת, ויהיה כינוי הרומז אל מלה נעלמת, כמו דבר זו, סבה זו, עם זו יצרתי לי, העם, בעבור סבה זו יצרתים, יתפשו במזימות זו חשבו (תהלים י'), דבר זו תשבו, מפני רשעים זו שדוני (י"ז ט'), דבר זו שדוני (הכא ענין) כמש"פ שם. אהליך ואורך בדרך זו תלך, כי דרך זכר ונקבה, וכה זו היא הסבה יען חטאנו לו, אבו, בלב כנ"ל (א' י"ט): (כה) חמה, אפו, כ"כ כ"פ כי חמה הוא הכעס הפנימי, ואף הוא הראות הקצף בגלוי ע"י העונש, האף הבלתי יוצא מחמה פנימית אינו קשה, אבל הוא שפך החמה של אפו, שהאף הזה המגיע מצד חמה פנימית, וגם עזוז מלחמה בגלוי:

(א) בראך יעקב ויצרך ישראל, ההבדל בין בורא ויוצר באמרתי

כִּי־גְאַלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ לִי־אָתָּה׃ ב כִּי־תַעֲבֹר בַּמַּיִם אִתְּךָ אָנִי וּבַנְּהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּךָ כִּי־תֵלֵךְ בְּמוֹ־אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר־בָּךְ׃ ג כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֶךָ נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ׃ ד מֵאֲשֶׁר יָקַרְתָּ

רש"י

(ב) תעבור במים. כשעברת בים סוף אתך הייתי: ובנהרות לא ישטפוך. גרמה בין המצרים והאומות המרובין כמי נהר ולא יכלו לך לכלותך: כי תלך במו אש. לעתיד לבא כי הנה היום בא בוער כתנור (מלאכי ג'), שאקדיר חמה על הרשעים וליהט אותם היום הבא (שם), גם שם לא תכוה: ולהבה. שתשרוף את העכו"ם, כמה שנאמר (לעיל ל"ג) והיו עמים משרפות סיד, גם היא לא תבער בך: (ג) נתתי כפרך מצרים. והם היו לך לפדיון שבכוריהם מתו ואתה בני בכורי נגלת, והייתם חייבים כלייה כמו שנאמר (ביחזקאל כ') ואומר לשפוך

מצודת ציון

מג (ב) במו. בתוך וכן במו מזמנה (לעיל כ"ה): תכוה. ענין חרוך ושריפה כמו מכות אש (ויקרא י"ג): (ג) כפרך. ענין פדיון: (ד) יקרת. מלשון יקר וחשוב:

מצודת דוד

גאלתיך וקראתי אז בשמך שאתם שלי עמי ובני בכורי: (ב) כי תעבר במים. ותהיה קרוב להיות נטבע בהם: ובנהרות. אף אם תעבור בנהרות השוטפים לא ישטפוך: לא תכוה. לא תהיה נכוה מן האש ואף הלהב לא יבער בך ר"ל אף אם תהיה בעומק הגלות לא תכלה שמה: (ג) כי אני ה' וגו'. והכל בידי: נתתי כפרך מצרים. הלא במצרים הייתם חייבים כלי כמ"ש ואומר לשפוך חמתי עליהם וגו' בתוך ארץ מצרים (יחזקאל כ') ונתתי אז כפרך מצרים כי המה נאבדו תחתיך: כוש וסבא תחתיך. כאשר סנחריב שם פניו להלחם בירושלים יצא להלחם בתחלה עם כוש וסבא ואבדו במקומך והם היו לך לפדיון: (ד) מאשר יקרת. בעבור אשר יקרת בעיני ונכבדת מכל האומות ואני אהבתיך ולזה דרכי ליתן בני אדם

חזון ישעיהו

באור המלות

(למעלה מ"א כ"ח). ובין יעקב וישראל (ט' ז'): (ב) במים, נהרות גדולים מן מים, וכן להבה מן אש, וכן במשפטים הראשונים יאמר, אתך אני, לא תכוה שאתה לא תדבק אל המזיק, ובמשפטים השניים מוסיף, לא ישטפוך, לא תבער בך, המזיק לא יבלע בך ואף שיהיה גדול. נהרות ולהבה, עי' בפי': (ג) אלהיך קדוש ישראל. אלהיך מורה ההשגחה המיוחדת בהם. וקדוש ישראל, ההשגחה המיוחדת ע"י קדושת המעשים, עי' למעלה (ה' ט"ז): כפרך, תחתיך. הכופר זולתי מין המתחייב, כסף תחת עונש הגוף, אם כופר יושת עליו, ותחת, הוא ממין המתחייב, נפש תחת נפש, עין תחת עין, ויעלהו לעולה תחת בנו: (ד) יקרת נכבדת. היוקר יהיה מצד מיעוט המציאות. שוהם יקר וספיר, ודבר ה' היה יקר בימים ההם, ר"ל לא היה נמצא, והכבוד מפני המעלה, כפז יקר

באור הענין

הטבע רק תחת ההשגחה המיוחדת, ור"ל מצד שהוא בוראך יעקב יחויב שלא תהיה תחת משרת השרים התחתונים של גלות בבל ופרס, ומצד שהוא יוצרך ישראל יחויב שלא תהיה תחת ממשלת השרים העליונים צבא השמים ומשטריהם: (ב) כי תעבר, ר"ל כי יש שני מיני הצלה. א] הצלה טבעית, שה' מוליכו ומשמרו בענין שלא יקרב אליו המזיק, ומצד זה אמר **כי תעבר במים אתך אני**, שתעבור המים בשלום **וכי תלך במו אש לא תכוה**, כי אשמרך שתלך באופן בטוח רחוק מן ההיזק. ב] הצלה נסיית, שהגם שהולך במקום המזיק ובא במים ובאש, יתבטל טבע המים והאש, ולא יזיקו לו, וע"ז הוסיף **ובנהרות לא ישטפוך** הגם כי תהיה בהנהר עצמו וזרם מימיו, **ולהבה לא תבער בך**, שיתבטל כח הלהבה עד שלא יבער כלל, והראשון מקביל נגד בוראך יעקב, והשני מקביל נגד יוצרך ישראל: (ג) **כי**, נגד ההצלה הראשונה הטבעית מפרש **כי אני ה' אלהיך**, המשגיח עליך שלא יגע בך רע, ונגד ההצלה המופלאית למעלה מן הטבע אומר כי אני **קדוש ישראל** (שם זה מורה על ההנהגה הנסיית) **מושיעך** בדרך נס. **נתתי כפרך מצרים**, כוון בזה מ"ש למעלה (כ' ד') כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש ערום ויחף, שבלכת מלך אשור על ישראל אחר מארץ יהודה בדבר ה' להלחם עם כוש (כנ"ל ל"ז) ואז שבה את מצרים והגלה את כוש ועי"כ נצולו ישראל, והנה את מצרים לא הגלה כולו רק שבה ממנו שבי ואת כוש הגלה כולו, כמ"ש שבי מצרים גלות כוש. והנה יש הבדל בין כופר, ובין תחת, כי הכופר הוא בממון, ואין מועיל כופר באיש שחייב מיתה כמ"ש ולא תקחו כופר לנפש רוצח, רק אם נתחייב עונש אחר, ולפ"ז אחר ששבי מצרים היה תחת שבי ישראל וזה מורה על הצד שישראל לא נתחייבו עדיין גלות רק שבי, היה מועיל כופר שאינו ממין המתחייב, אבל תחת הוא ממין המתחייב נפש תחת נפש, וזה היה בגלות כוש שהיה תחת גלות ישראל שנתחייבו גלות לגמרי, ונתן נפשות כוש תמורתם, ובזה הוסיף שלא לבד שנתתי מצרים כפרך בעת שלא נתחייבת עדיין מיתה וגלות, כי גם בעת נתחייבת גלות ומיתה שאין מועיל כופר שאינו ממין המתחייב, אז נתתי כוש וסבא תחתיך: (ד) **מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך**, הדבר יהיה יקר מצד מיעוט מציאותו כפז ופנינים, ונכבד מצד מעלתו העצמיית, ונאהב מצד שטעם תן, יאמר הנה **יקרת בעיני** מצד שורש נפשך שהיא ממקום גבוה או צור מחצב אבותיך, **ונכבדת**

בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך: ה אל־תירא כי־אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך: ו אמר לצפון תני ולתימן אל־תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ: ז כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף־עשיתיו: ח הוציא עם־עור ועינים יש וחרשים ואזנים

ת"א ואתן אדם. ברכות ס"ב: הביאי בני. מנחות ק"י: כל הנקרא. יומא ל"ח בתרא ע"ס אבות י"ג:

רש"י

שמתי עליהם וגו' בארץ מצרים: (ד) ואתן אדם תחתיך. תמיד אני רגיל בכך: (ו) אמר לרוח לפון תני. הגליות שבלפון: ולתימן. שהיא רוח חזקה: אל תכלאי. מלגשב בחזקה להביא גליותי, וכן (שיר ד') עורי לפון ובאי תימן, מתוך שהרוח לפונית חלשה לריכה זיזוק, לכך כתוב עורי תני, אבל דרומית שאינה לריכה זיזוק כתוב בואי כמות שהיא, וכן אל תכלאי: (ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. כל הלדיקים הנקראים בשמי, וכל העשוי לכבודי: יצרתיו אף עשיתיו. הכנתיו בכל הלריך לו והכנתי הכל, כלומר אף על פי שנ"רו בגולה ונלרה כבר הכנתי להם כל לרכי גאולתם: (ח) הוליא עם עור. הוציא, כמו להוליא מן הגולה אותם שגלו

מצודת דוד / מצודת ציון

מצרים תחתיך: ולאמים וגו'. כפל הדבר במ"ש וכאומר (ו) תכלאי. ענין מניעה כמו ויכלא העם מהביא (שמות
כאשר עשיתי לשעבר כן אוסיף לעשות עוד: (ה) ממזרח.
בהפולים שמה: (ו) תני. תן את ישראל הפזורים שמה: אל תכלאי. אל תמנעי מליתן את' ישראל: הביאי. כאלו יאוה
לכל אחת מרוחות השמים להביא את ישראל: (ז) כל הנקרא בשמי. כל ישראל הנקראים בשם עם ה': ולכבודי. הנעשה
להתכבד ולהתפאר בהם כמ"ש ישראל אשר בך אתפאר (לקמן מ"ט): בראתיו וגו'. ר"ל כבר הכנותי לו כל לרכי הגאולה
אין מחסור: (ח) הוליא. נהוליא מהגולה אותם שגנו על שנעשו כעורים ועוים להם ולא ראו מעשה ה' ר"ל יש

חזון ישעיהו

באור הענין

ע"י מעלתך בתורה ומע"ט, **ואני אהבתיך** מלד הרלון (והם השלשה דברים שאמר למעלה (מ"א ח') ואתה ישראל עבדי אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי כמו שפרשתי שם ע"ש) ולכן **ואתן אדם תחתיך** היינו תחת גופך אתן אדם יחידי אבל **תחת נפשך** ובשמתך שהיא אלולה ממרום **אתן לאמים** ועמים רבים, ולכן. (ה) **אל תירא כי אתך אני**, לקבץ פזוריך, (ואמר שני פעמים אל תירא, כי ישראל יתיראו מלד שני דברים, א] בעודם בגלותם בל יכלו ויאבדו בין עכו"ם, לכן אמר אל תירא כי תעבר במים וכו' נתתי כפרך מלרים וכו', שהשבע תכנע להם ויתן עכו"ם כופר נפשם, ב] יתיראו כי יחשבו שמן הנמנע שיתקבלו פזוריהם מארבע כנפות הארץ, לכן אמר אל תירא כי ממזרח אביא זרעך וכו' ומזרח ישראל יקבלנו). **ממזרח אביא זרעך**, כבר כתבתי למעלה (י"א) בפסוק ואסף נדחי ישראל ונפלות יהודה יקבץ, כי ישראל שגלו לארלות המזרח שהם עשרת השבטים אינם מפוזרים ואינם לריכים קיבוץ כי יושבים כולם במקום אחד רק הבאה לא"י, ועז"א **ממזרח אביא זרעך**, אבל ישראל שגלו למערב שהם שבט יהודה ובנימין נתפזרו לארבע רוחות ולריכים קיבוץ, עז"א **ממערב אקבצך**: (ו) **אמר לצפון תני**, גם היהודים אשר בלפון שהם מסוגרים שם בהרים מקיפים אותם ולא יוכלו ללאת מתוכם, יאמר ה' אל החלק הזה שיתן את הסגורים בתוכו, אבל היושבים בתימן אין סגורים בין הררי עד, רק שהאומות לא יניחו אותם ללאת יאמר אל תכלאו ואל תעכבו בידם מללאת: (ז) **כל**, אומר לא לבד שאלוה לארבע רוחות השמים שיוליאו את הגולים, אבל דעו כי **כל הנקרא בשמי** היינו כל הבריאה העליונים והתחתונים כל המתיחס אל שמי שאני בראתיו, וכל אשר **לכבודי בראתיו** שהוא כל הבריאה אשר בראתיה לכבודי שיתגלה ע"י המליאות כבוד ה', הנה כל המליאות כולו יצרתיו וגם עשיתיו רק למען. (ח) **הוציא עם עור**, שתכלית כל הבריאה הוא לכבודי, וכבודי לא יתגלה רק ע"י קיבוץ הגליות והתגלות מלכות שמים ואחדותו, ואם כן בהכרח שהכינותי כל המליאות ותקנתיו וגמרתיו רק על אופן זה שכל המליאות כולו יעזור לזה שילאו עם העור הזה וישובו ביום יזרעאל, כי זה תכלית הבריאה בכללה, וכל המליאות הוכן שיהיו אמלעיים עוזרים אל התכלית הזה אשר על ידו ישתלם המליאות בכלל להשיג את התכלית המבוקש שהוא שלימות המליאות כולו. **עם עור ועינים יש** כמ"ש למעלה מי עור כי אם עבדי, **ותרשים**

באור המלות

ואינו נכבד, והזקן נכבד ואינו יקר: (ה) אביא זרעך אקבלך. עי' בפי', ויען שעשרת השבטים הגלו בימי חזקיהו א"א ביציאה הם בעלמם רק זרעם, אבל שבט יהודה שהיה גלותם מאוחר היה אפשר שיציאה הם עלמם: (ז) בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. ההבדל ביניהם, כי ברא, ה"א הולאת החומר ועלם הדבר יש מאין. ויצר, היא הלורה המתדבקת. ועושה, הוא הגומר את . דבר ופועל הלורה הבנתי מתדבקת. הבריאה יש מאין בראתיו הכל לכבודי, ואח"כ תקנתי ועשיתי וגמרתי הכל שיהיו כלים עוזרים להוציא עם עור:

ואזנים

לָמוֹ׃ ס כָּל־הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וְיֵאָסְפוּ לְאֻמִּים מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ וְיִשְׁמְעוּ וְיֹאמְרוּ אֱמֶת׃ י אַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ

ת"א כל הגוים. עכו"ם כ' עקרים פ"ב: מי בהם. שם: וראשונות. שם: יתנו עדיהם. שם וד"ג: אתם עדי. תענית ו' חגיגה טו עקרים שם:

רש"י

על שנעשו כעורים ועינים להם ולא ראו: (ט) כל גוים נקבצו. אם כל הגוים והאומות נקבצו יחדו, מי בהם ובנביאיהם יגיד עתידות וכיוצא בה מפי טעיהם, או הראשונות שכבר עברו ישמיעונו לאמר אמרנו כנגדנו אותם קודם שבא: יתנו עדיהם. שנשמעו שנבאו עליהם קודם לכן ויצדקו, אבל אני יש לי עדים שאתם עדי, שהגדתי לאברהם אביכם הגליות ובאו: (י) ועבדי. יעקב. אשר בחרתי. גם הוא יעיד שכשפתחתי בלבו לחרם נהרים ושמרתי הבטחתי: למען תדעו וגו'. כל זה עשיתי למען תתנו לב לדעת

מצודת ציון

לו): (ט) וישמעו. הוי"ו היא וי"ו המחלקת:

מצודת דוד

להם לב נבל ואינם רוצים להשכיל: וחרשים. נעשו כחרשים ואזנים להם ולא ישמעו מצות ה': (ט) כל הגוים נקבצו. אם כל הגוים יתקבצו יחד מי בהם יגיד עתידות כזאת וכי האליל אמר להם: וראשונות. או הראשונות שכבר עברו ישמיענו לאמר הנה הגדנו אותם עד לא באו: יתנו עדיהם. ר"ל יביאו עדים שהשמיעו דבר עד לא בא ואז יהיו נצדקים בדבריהם: וישמעו. או ישמעו מה שאומר הנביא ויאמרו אמת הדבר וכאומר או יביאו עדים או יודו על האמת: (י) אתם עדי. אבל לי יש עדים כי אתם ישראל עדי ועבדי הנביא אשר בחרתי בו גם הוא לעד שהגד תי מפלת סנחריב מאז עד לא בא: למען תדעו. מן הראשונות תדעו על האחרונות שכן יהיה: ותאמינו לי. שאקיים מאמרי: ותבינו כי אני הוא. ממה שאין מי יודע עתידות כמוני תבינו אשר אני הוא לבד ואין עוד אלהים: לפני לא נוצר אל. ר"ל לפני שיצרתי אני

חזון ישעיהו

באור המלות

(ט) כל הגוים נקבצו ויאספו לאמים. כ"כ (למע' י"א י"ב) כי קיבוץ, הוא קיבוץ המפוזרות, ואסף הוא ההכנסה מן החוץ אל הפנים, והבדל בין גוים ולאומים, מבואר למעלה (י"ז י"ב), לאומים הם האומות שי"ל דת מיוחד, והם אין צריכים להתקבץ כי הם מקובצים תחת דת אחת והנהגה אחת, רק אסיפה שיבואו הנה, והגוים המפוזרים יתקבצו: (י) תדעו תבינו. עי' ל ע' (מ"א כ' ולקמן מ"ד

באור הענין

ואזנים למו כמ"ש והרש כמלאכי אשלח, עמש"ש: (ט) כל הגוים, אחר שבאה הנבואה הזאת מקיבוץ גליות, שם פניו אל העכו"ם [illegible], אשר ספרו נפלאות מן אליליהם, איך נולדו ואיך פעלו נפלאות רבות בשמים ובארץ, וספוריהם היה מלא הבלים רבים אין ספורות למו (כנודע בספורי המיטהאָלאָגיע היונית אשר היא שריד מספורי ההבלים הזרים האלה), אומר אליהם הנה יאספו נא הגוים והלאומים האלה, מי בהם יגיד זאת הנה יספרו מאליליהם נפלאות אשר עשו בימי קדם, היש מי בהם שיגיד כזאת, דבר עתיד מפורסם כולל כל בני תבל כנבואה הזאת מקיבוץ גליות, הם מספרים רק דברים שהיו בעבר בדורות ראשונים אשר אין זכר למו בין החיים, למה לא יגידו דבר עתיד, כמו שיגיד הנביא בשם ה', וראשונות ישמיענו הם רק משמיעים ראשונות מה שהיה לא מה שיהיה? אמנם גם הראשונות האלה אשר ישמיעונו יתנו עדיהם ויצדקו, ר"ל כי המספר דבר פלא אשר קרה בזמן העבר, צריך שיאמת דבריו או ע"י עדים שראו את הדבר הזה בעיניהם, או ע"י השכל, שכל השומע את הדבר יבין מעצמו שהדבר אמת. וז"ש או יתנו עדיהם ויצדקו, או שישמעו השומעים ויאמרו שאמת הדבר המסופר, [ור"ל כי ספורי הבליהם הם תולדות ימי החשך, קורי עכביש אשר ארגו כהני האליל לספר מימים קדומים אשר לא ראה אדם ואין עד מעיד שראה את הדבר, והספורים בעצמם סותרים את האמת (כי נגד האמת שיסכים המסופר עם השכל והמציאות) עד שכל השומע יצחק להם]: (י) אתם, אבל הדברים שיספרו עלי כולם נאמנים וקיימים, בין המסופר עלי מן האותות והנפלאות שעשיתי בזמן העבר שעל זה יש לי עדים כי אתם עדי נאם ה' כי היו לפני שם מאות אלף רגלי שראו הנפלאות בעיניהם, ובין מה שיגידו בשמי על זמן העתיד, כי על זה עד עבדי אשר בחרתי שהראיתי את העתיד אל עבדי הנביא במראה הנבואה שהשיג את העתיד כאילו הוא בהוה בהשגה נבואיית שאין ספק אחריה. למען תדעו, ר"ל בהגדה שיגידו משמי יתקיים הדבר ויתאמת, בין מצד הנסיון והמפורסמות שעז"א למען תדעו, בין מצד הקבלה והאמונה שעז"א ותאמינו לי, בין מצד השכל ומופתי התבונה שעז"א ותבינו, כי אני הוא לפני לא נוצר אל ר"ל כי עובדי האליל הקדמונים בהבליהם, היו מיחסים לאליליהם אבות ותולדות, עד שאמרו אליל פלוני הוא בן אליל פלוני, ואליל פלוני נלחם עם אביו והורידו מאלהותו ויסגירהו בין נבכי תהום רבה וימלוך תחתיו בשמים, עד שבא בנו והורידהו מגדולתו וירעם עליו בקולו נפלאות וימלוך תחתיו, (כנודע בהבלי המיטהאָלאָגיע), אבל אני הוא האל אשר לפני לא נוצר אל, ולא ירשתי את אלהותי מזולתי, וכן אחרי לא יהיה אל אחר אשר ימלוך תחתי, וכן היו בעלי האמנה מהבילים

לִי וְתָבִינוּ כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי לֹא יִהְיֶה׃ יא אָנֹכִי אָנֹכִי יְהוָה וְאֵין מִבַּלְעָדַי מוֹשִׁיעַ׃ יב אָנֹכִי הִגַּדְתִּי וְהוֹשַׁעְתִּי וְהִשְׁמַעְתִּי וְאֵין בָּכֶם זָר וְאַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וַאֲנִי־אֵל׃ יג גַּם־מִיּוֹם אֲנִי הוּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל אֶפְעַל וּמִי יְשִׁיבֶנָּה׃ יד כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאַלְכֶם קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל לְמַעַנְכֶם שִׁלַּחְתִּי בָבֶלָה וְהוֹרַדְתִּי בָרִיחִים כֻּלָּם וְכַשְׂדִּים בָּאֳנִיּוֹת רִנָּתָם׃ טו אֲנִי יְהוָה קְדוֹשְׁכֶם

ת"א למענכם שלחתי. מגילה כ"ט:

רש"י

אותי: (יב) אנכי הגדתי. הגאולות לאברהם: והושעתי. לקיים דברי בעת קץ: והשמעתי. לכם הראשונות: ואין בכם זר. באותן הימים שעשיתי כל אלה, לא נראה בכולכם ביני האומות אל זר להראות גדולתו והלהותו בפני: ואתם עדי. שפתחתי לכם שבעה רקיעים, ולא ראיתם כל תמונה: (יג) גם מיום אני הוא. לא מהיום לבדו הייתי לבדי, כי גם מאז היות יום אני הוא לבדי: אפעל. אם באתי לפעול אין משיב: (יד) למענכם שלחתי בבלה. יונתן תירגם בדיל חוביכון אגליתי יתכון לבבל: הורדתי בריחים כלם. ואחתית במשוטין כלהון. משוטין הוא עץ שמנהיג את הספינה ומיישרה: וכשדים. הוליכו אתכם באניות רנתם, וגם יש לפרשו על בשורות הגאולה, למענכם שלחתי. אשלח מלכי מדי לבבל ואוריד הכשדים בספינות ומשיטי
ן

מצודת דוד / מצודת ציון

את היצירות לא היה דבר נוצר מאל זולתי ואחר שיצרתי (יא) מבלעדי. ענינו כמו זולת וכן בלעדי אלהים יענה (בראשית
את היצירות לא יהי' דבר נוצר מאל זולתי כי אין אלוה מ"א): יד) בריחים. ענינו כמו ספינות ע"ש שכל מהלכם הוא
זולתי: (יא) אנכי אנכי ה'. הכפל לחזק: ואין מבלעדי ע"י הרוח: באניות. בספינות: רנתם. ענין קול צעקה
מושיע. אין זולתי מושיע. (יב) אנכי הגדתי. קודם כל תשועה
הגדתי אותה וכן הושעתי: והשמעתי. ר"ל לא נבואה לבד הגדתי כי אם לכולכם השמעתי על ידו: ואין בכם זר. ר"ל
לא היה מי בכם זר מלדעת הדבר כי כולכם שמעתם מהנבואה: ואתם עדי. שכן הוא האמת: ואני אל. ר"ל אני הוא אשר
הושעתי אתכם: (יג) גם מיום. גם מאז היות יום אני הוא לבדי לעזור ולהושיע: ואין מידי מציל. את מי שארצה לאבדו:
אפעל. מה שארצה אפעל הן להושיע והן לאבד: ומי ישיבנה. מי יוכל להשיב הפעולה ההיא לאחור: (יד) למענכם. ליען
[illegible] מן הגולה שלחתי את כורש לבבל להחריבה: והורדתי בריחים כלם. כל בני בבל הורדתים כולם בספינות וכשדים
השמיעו קול צעקתם באניות שהלכו בהם בגולה: (טו) אני ה'. ר"ל את זה עשיתי אני ה' המקודש לכם: בורא. ר"ל

חזון ישעיהו באור הענין

מהבילים שמלאכים אלהית הרבה וכל אחד י"ל ממשלה מיוחדת, זה על הרעם, וזה על הימים, עד שיחסו לכל כח מטבעי אליל מיוחד, עד שהיו צריכים לעבוד לכל האלילים לכל אחד בעת שהיו צריכים להפיק רצון ממנו בדבר אשר אחת ממשלתו, כיודע בקורות ימי קדם, נגד זה אמר. (יא) אנכי אנכי ה', רק אני לבדי נמצא ואין מושיע מבלעדי, כי אנכי מושל על הכל: (יב) אנכי, מביא ראיה נגד מ"ש אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה, כי הלא אנכי הגדתי והושעתי, כי הגדתי בזמן העבר והבטחתי להושיע בעתיד והושעתי באמת, וזה לא יצייר אצל עובדי אלילים, שהאליל המולך אחר הראשון לא יקים דבר הראשון והבטחתו, ונגד מ"ש אנכי אנכי ה' ואין מבלעדי מושיע, מביא ראיה כי הלא והשמעתי ואין בכם זר, בעת שהשמעתי את דברי הלא ראיתם כי אין בכם אל זר מבלעדי רק אני לבדי, כמ"ש אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו. ואתם עדי נאם ה' כי השגתם זאת בעיניכם במעמד הר סיני, וגם ואני אל עד שהאלהות בעצמה תעיד על זה, שכבר התבאר במופתים שגדר האלהית שיהיה אחד נצחי בלתי משתנה, ומי שאינו אחד נצחי ובלתי משתנה אינו אל בהכרח: (יג) גם מיום, מוסיף שלא לבד מעת שגליתי לכם כי גם מיום ומראשית קדומים אני הוא לבדי, וכן בעתיד אפעל אני לבדי ומי ישיבנה אחר שאין זולתי בעבר ולא בעתיד. כמו שיבאר מן הנסיון: (יד) כה אמר ה', מביא ראיה מן שני הגאולות שעברו שהם גאולת בבל וגאולת מצרים על קיום הגאולה העתידה, והנה גאולת בבל היתה בדרך הטבע וגאולת מצרים היתה למעלה מדרך הטבע, ולכן הקדים גאולת בבל, למען יוסיף והולך במליצתו כדרכו, אומר הנה למענכם שלחתי בבלה מה ששלחתי בבלה והורדתי בריחיהם ומבצריהם והורדתי הכשדים לגלות באניות רנתם, זה היה למענכם למען אגאלכם משם, ויען שגאולת בבל היתה ראויה או מצד הזכות או מצד ההבטחה, לז"א. (טו) אני ה'. ר"ל זה עשיתי, או מצד שאני ה' קדושכם ע"י קדושה מעשיכם, או גם אם לא יזכו מעשה זאת יען

בּוֹרֵא יִשְׂרָאֵל מַלְכְּכֶם׃ טז כֹּה אָמַר יְהוָה הַנּוֹתֵן בַּיָּם דָּרֶךְ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה׃ יז הַמּוֹצִיא רֶכֶב־וָסוּס חַיִל וְעִזּוּז יַחְדָּו יִשְׁכְּבוּ בַּל־יָקוּמוּ דָּעֲכוּ כַּפִּשְׁתָּה כָבוּ׃ יח אַל־תִּזְכְּרוּ רִאשֹׁנוֹת וְקַדְמֹנִיּוֹת אַל־תִּתְבֹּנָנוּ׃ יט הִנְנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה עַתָּה תִצְמָח הֲלוֹא תֵדָעוּהָ אַף אָשִׂים בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בִּישִׁמֹן נְהָרוֹת׃ כ תְּכַבְּדֵנִי חַיַּת הַשָּׂדֶה

ת"א כה אמר ה'. חולין קל"ט: אל תזכרו. ברכות י"ג: תכבדני חית. חולין ס"ד: קמץ בז"ק

רש"י

לגולה לארץ מדי, וכשדים אוריד באניות שהיתה רנתם בהם: (טז) הנותן בים דרך. בים סוף, ושם הוצאתי מצרים לרדוף אחריכם רכב וסוס וחיל ועיזוז, וכולם יחדו ישכבו מתים על שפת הים בל יקומו: (יז) כפשתה כבו. תירגם יונתן כבוצין עמר שפו: (יח) אל תזכרו ראשונות. הנסים הללו שאני מזכיר לכם שעשיתי במצרים, אל תזכרו אותם מעתה, כי בגאולה זו תעסקו להודות ולהלל: אל תתבוננו. אל תסתכלו בהן, אל תתנו להם לב: (כ) תכבדני חית השדה. מקום שהוא חרב ומרבץ לחיות השדה ולתנים ולבנות יענה:

מצודת ציון

וצלה כמו קומי רוני בלילה (איכה ב'): (טז) עזים. מל' עוז וחוזק: נתיבה. שביל ודרך: (יז) ועזוז. מל' עוז וחוזק: דעכו. ענין קפילה וכן דעכו כאש קוצים (תהלים קי"ח) ע"ש שבעת הכבוי קופלת השלהבת: (יח) תתבוננו. ענין ההסתכלות בכוונת הלב: (יט) בישימון. במקום שממה: (כ) תנים. מין נחש: ובנות יענה. מין עוף המצוי במדבר:

מצודת דוד

אני בורא ישראל ומלככם עשיתי את זה וכפל הדבר במ"ש: (טז) הנותן. אשר נתן דרך בים סוף בצאת ישראל ממצרים: ובמים עזים. זה הירדן שבקע בימי יהושע: (יז) המוציא רכב וגו'. הנותן בלב מצרים להוציא אנשי הרכב והסוסים ואנשי החיל עם כל החוזק לרדוף אחר בני ישראל: יחדו. כולם יחדיו שכבו ולא הוסיפו לקום כי נטבעו במי הים: דעכו. נפסק קולם מהם וכבו מהר כפשתה הדולקת הנכבה מהרה כי לא תתעכב הרבה שריפתה: (יח) אל תזכרו ראשונות. אל תזכרו להפליא על הנסים שעשיתי לכם בימים הראשונים: וקדמוניות וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יט) חדשה. נס חדש אשר לא עשיתי מעולם: עתה תצמח. בזמן קרוב תהיה אם בקצו תשמעו: הלא תדעוה. את הישועה ההיא כי כתובה היא בתורה שנאמר ושב ה' וגו' ושב וקבצך וגו' (דברים ל'): דרך. לשבי בגולה: נהרות. נהרות לצמאון: (כ) תכבדני חית השדה. אמר משל כאלו דרך חית השדה

חזון ישעיהו

באור המלות

(י"ח) הידיעה נמשכת מן הבחינה החושיית והנסיון, והתבונה מן השמוש במופתי השכל: (טז) דרך, נתיב. דרך לרבים ונתיב ליחיד, ובמים עזים הוא יותר מים, ומוסיף אף במים עזים ואף נתיבה: (יח) ראשונות קדמוניות. הקודם הוא בערך המתאחר אף שאינו ראשון, קדמו שרים אחר נוגנים, קדמו עיני אשמורות, והראשון הוא החוליא הראשונה בשלשלת המקושר ממספרים רבים, בשלשלת הזאת תהיה כל חוליא קדמון בערך החוליא שאחריה, אבל לא ראשון, רק העומדת בראש השלשלת, וכלל זה דבר פה במשקיף על כל הדורות כקיבוץ בשלשלת אחת, ואז הדור שלפני הדור ההוא שעשה בו גאולת בבל יקרא קדמון, והדור הראשון שבו נולדו העם הזה במצרים יקרא ראשון, אולם יצוייר יהיה הקדמון קודם אל הראשון, אם יקח את השלשלת כולו שבו החוליא הנקראת ראשון, עם ערך שלשלות אחרות אשר לפניו, שאז השלשלת האחרת המונחת קודם לו היא קדומה לפניו. ובענין זה אמר (לק' מ"ו י'), מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו. שהראשית שם אינו ראשית המוחלט, רק ראשית פרטי נדבר ההוא הפרטי, שיגיד אחרית הדבר ההוא בראשיתו היינו בעת התחלתו, וגם מוסיף כי עוד מגיד מקדם טרם שהותחל בראשית ההוא, וקודם לו יגיד את אשר לא נעשו כלל, ועי' לק' (מ"ח כ"ח): (יט) תדעוה, כבר בארתי (מ"א כ', מ"ד י"ט) כי הידיעה

באור הענין

שאני בורא ישראל מלככם, כמלך הפודה עבדיו אף שהם בלתי ראוים: (טז) כה אמר ה', גם גאלתי אתכם ממצרים בגאול' שהיתה למעלה מן הטבע, כי בגאולה זאת נתתי בים דרך, ולא לבד דרך אחד גדול לכל יוצאי מצרים, כי נתתי במים עזים נתיבה נתיבות ליחידים, כי התפלג הים לי"ב קרעים לכל שבט נתיב בפני עצמו כידוע בקבלת חז"ל: (יז) המוציא, ועם הצלת ישראל הטבעתי שם באותו מעמד גם את מצרים: (יח—יט) אל תזכרו, ר"ל הנה ראשונות שהוא גאולת מצרים הגם שהיו שם נסים גלוים, בכל זאת יען שהיה בימי קדם אינכם רוצים לזכור עוד הנסים האלה כי ע"י שהם ראשונות נשכחו מלבכם, וגם קדמוניות שהוא גאולת בבל שהיתה בזמן קרוב קדום לזמנכם, ולא שכחתם הגאולה הזאת, אבל יען שהיתה גאולה זאת בדרך הטבע והנסים שבה היו נסתרים עד שרק המתבונן יבין שהיה נפלאות אל, אל תתבננו אינכם רוצים להבין, ואתם אומרים שהיה בדרך הטבע, אבל עתה בהכרח תהיו מוכרחים בין לזכור ובין להתבונן, כי הנני עשה חדשה שהיא הגאולה העתידה בה יהיה בני המעלות. א] כי עתה תצמח, ואחר שתהיה עתה בזמנכם בהכרח תזכרו אותה. ב] הלא תדעוה, כי הנסים שלה יהיו ג"כ נסים גלויים עד שלא תצטרכו להתבונן בינה רק תדעוהו ע"י הרגשת החוש כולם יראו כי אצבע אלהים היא. אף אשים ר"ל אחר שבגאולה הזאת אשים גם במדבר דרך ונהרות בישימון, כמו שנבא (למעלה ל"ה), הלא אז. (כ) תכבדני חית השדה, הלא גם חית השדה תכבדני ע"י

תַּנִּים וּבְנוֹת יַעֲנָה כִּי־נָתַתִּי בַמִּדְבָּר מַיִם נְהָרוֹת בִּישִׁימֹן לְהַשְׁקוֹת עַמִּי בְחִירִי׃ כא עַם־זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ׃ כב וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל׃ כג לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ

ת"א ולא אתי קראת. יומא י"ט: לא הביאת. עקידה שער כ"ז:

רש"י

כי נתתי במדבר מים. כלומר בארץ חרבה אין ישוב: (כא) עם זו יצרתי לי. למען תהלתי יספרו: (כב) ולא אתי קראת. ואתה לא אותי קראת, בפסוק אחרי ע"א: כי יגעת בי. נלאיתם מהר בעבודתי: (כג) לא הביאת לי שה עלתיך. כי אם לע"א: לא העבדתיך. עבודה רבה: במנחה. קומץ מעט עולה לגבוה,

מצודת דוד

לכבדני בתהלותיה על אשר ימצאו מים במדבר במקום מדורם: להשקות עמי. בעת שובם מהגולה דרך מדבר. (כא) יצרתי לי. יצרתים לי לעם למען יספרו תהלתי: (כב) ולא אתי. אבל אתה יעקב לא קראת אותי כי פנית אחרי העכו"ם: כי יגעת. כי נעשית יגע ועיף בעבודתי ובטלת את העבודה: (כג) לא הביאת לי. זה היה בימי אחז בבטל עבודת בהמ"ק כמ"ש ויסגור את דלתות בית ה' וגו' (דה"ב כ"ח) וכן התודה חזקיהו בנו ואמר כי מעלו

חזון ישעיהו

באור הענין

הנסים האלה, הגם שהחיות האלה לא היו מחויבים אל ההודאה הזאת מפני שלשה טעמים. א] שהם לא יכירו שום תועלת מן הדרך והמים, ועז"א כי רק **תכבדני חית השדה** הם רק יכבדו אותי בעבור זה (כי ההבדל בין כבוד ותהלה, הכבוד הוא מפני הכרת המעלה, והתהלה הוא ע"י התועלת שישיגו מן המהולל ופעולותיו, וחית השדה לא יהללו כי לא ישיגו תועלת הדרך והמים רק יכבדו), כי חית השדה א"צ לדרך, ותנים ובנות יענה א"צ למים (כי הם גרים בציה והורב תמיד). ב] כי הלא חית השדה לא נבראו להלל ולכבד את ה'. ג] כי לא נעשו הנסים האלה לצרכם, כי החיות והתנים ובנות יענה תכבדני רק **בעבור שנתתי במדבר מים להשקות עמי בחירי**, ולא בעבורם. ואם כן אם אלה הבעלי החיים האלמים יכבדוני, כ"ש כי. (כא) **עם זו**, שהוא העם אשר בעבורם פעלתי כל זאת, העם אשר רק עבור זו **יצרתם לי** שנוצרו להלל יה, כ"ש כי המה **תהלתי יספרו**, ובפרט כי הם לא לבד יכבדוני, רק גם יספרו תהלתי, כי הם ישיגו התועלת המגיע להם ממעשי. ואז ידעתי כי ישראל יכירו וידעו ויהללו ויספרו מעשי ה' ונפלאותיו: (כב) **ולא אתי**, אומר הנה לעתיד ידעתי כי תכיר אותי ותהללני, אולם מדוע לא קראת אותי אתה יעקב עד עתה, ויותר מזה כי גם אתה **ישראל** (שהם הגדולים והחשובים באומה) לא לבד שלא קראת אותי, כי גם **יגעת בי**, כאילו היה עבודתי ומצותי עליך לטורח. אולם אשאלך במה הוגעתיך, ומה היא התועלת אשר אשיג מן עבודתך, הלא. (כג) **לא הביאת לי שה עלתיך**, העולה שהבאת לא לי הבאת, כי אני איני צריך לעולה וקרבן, רק הבאת אותה על האש לבד, כמ"ש את קרבני לחמי לאשי, והנה העולה היתה כולה כליל, והזבחים שהם השלמים הרימו מהם החלב על המזבח, אומר, הנה אתה ידמה לך כי העולה שכולה כליל הבאת לי לצרכי. והזבחים שהרמות מהם להשית החלב בם כבדת אותי דרך כבוד להרים לי ממאכלך המנה המובחרת השוק והעליה, מה שאינו כן, כי **עלתיך לא לי הבאת**, **וזבחיך** שהם השלמים גם **לא כבדתני** וא"כ אין לי תועלת מן

באור המלות

מובדלת מן התבונה, במה שבאה ע"י החוש והנסיון, לא כן התבונה שבא ע"י ההיקש ודרכי ההגיון. והדברים האלה שבלתי מושגים בחוש רק ע"י השכל, לא תפול בהם ידיעה ברור, כי יוכל המסתפק להסתפק על המופתים וההיקשים, לא כן על דבר שנראה בחוש, ולכן אמר (למעלה כ"ט כ"ד) וידעו תועי רוח בינה, שגם הבינה ידעו בידיעה ברורה כאילו השיגוה בחושיהם, כי יהיו מופתיהם ברורים כהמוחשים ולכן הגביל פה נגד קדמוניות אל תתבוננו, שנסי גאולת בבל לא נראו בחושים. ורק ע"י השכל היו יכולים לברר שלא היתה גאולה זאת טבעיות, והם לא רצו להתעמק במופתים אלה השכליים לברר זאת, לכן אמר כי אז בגאולה האחרונה שלא תדעוה, בלא התבוננות, ע"י הרגשת החושים: במדבר דרך בישימון נהרות. מציין כי גם המקום שיבאר במים, יהיה שם נהרות, כאילו זה היה השממון שלא ילכו בני אדם בו מפני הנהרות: (כ) תנים ובנות יענה. מגוריהם במקומות היבשות והחמות כנודע, וכן למעלה (ל"ה ז'). ועמ"ש בפי' איוב (ל' כ"ט) קודר הלכתי בלא חמה, אח הייתי לתנים ורע לבנות יענה: (כא) עם זו. עי' למעלה (מ"ב כ"ד) מ"ש בדקדוק מלה זאת, ובפירושי כללתי שתי כוונות במלה, ששניהם רצויים בסדר המליצה. תהלתי, מגביל נגד תכבדני (כ'), וההבדל בין כבוד ותהלה בארתי למע' (מ"ב ח'): (כב) ולא אתי קראת. פעל קרא הבא על התפלה נקשר תמיד ביחוס שאליו, לבד פה ובירמיהו (כ"ט י"ב) בא ביחוס הפעול. מצייר כאלו ה' התרחק מן העם ע"י חטאתיהם. והם הגם שקוראים' אליו, אינם קוראים אותו, ר"ל הגם שמתפללים אליו, אין קוראים אותו שיבא אליהם, ע"י שיסירו את הקיר המבדיל בינו ובינם שהם העונות, כמ"ש שהבדל בין קרא את ובין קרא אל למעלה (ו"ו ג'), וכבר בארתי בפי' התורה בכ"מ כי בכ"מ שמקדים מלת היחוס אל הפעולה, מורה אחזה גדר השוק והתירה, לכן אמר לא אותי קראת ורק אלי קראת, והיכור הוי"ו ולא מציין לאמר, לעתיד אז תספר תהלתי, אולם עתה למה לא אותי קראת? ואני רחוק ממך, ומוכן לבא להושיע גם עתה, וההבדל בין יעקב וישראל בארתי למע' (מ' ז') ובכ"מ: (כג—כד) הבאת לי. הבאה הנקשרת עם למ"ד, מורה שמביאו לקנין להיות שלו לצרכו, העבדתיך הוגעתיך, המלאכה הכבדה נקרא עבודה, ואם מוסיף בהתמדתה יותר מכדי כחו

וּזְבָחֶיךָ לֹא כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה׃ כד לֹא־קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֺנֹתֶיךָ׃ כה אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר׃ כו הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה יַחַד סַפֵּר אַתָּה

ת״א לא קנית. בס: אנכי אנכי. עקידה שער כ״ג: במ״ס בלא ו׳

רש״י

וגם היא לא אמרתי לך להקריב חובה אלא נדבה: (כד) לא קנית לי בכסף קנה. לקטרת לא הוצרכת לקנותה בכסף, לפי שהיתה מצויה בארצכם הרבה, אמר ר׳ אבא קינמונית היתה גדלה בארץ ישראל והיו אוכלין אותה עזים וצביים, במדרש איכה: העבדתני בחטאותיך. אתם גרמתם לי להיות שמש לעובדי פסילים כמו שראה יחזקאל (א׳) והנה רוח סערה באה מן הצפון, שהיתה חוזרת מרכבת השכינה מבבל, שהלכה לכבוש את כל העולם תחת ידו של נבוכדנצר, שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו, כדאיתא בחגיגה: (כה) אנכי וכו׳. אני הוא שמחיתים מאז ואני מוחה אותם גם עתה: למעני. ולא בזכותך ולא בצדקת אבותיך: (כו) הזכירני. כל תגמול שיש לך ולאבותיך עלי: נשפטה יחד. נבא למשפט:

מצודת ציון

(כג) וזבחיך. הוי״ו הוא במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שמות א׳) ור״ל עם יוסף שהיה במצרים: הוגעתיך. מל׳ יגיעה: בלבנה. מין בושם הניתן על המנחה: (כד) קנה. מין בושם: וחלב. הוי״ו הוא במקום עם: הרויתני. ענין שביעה כמו ורותה מדמם (ירמי׳ מ״ו): הוגעתני. מלשון יגיעה: (כה) מחה. ענין מחיקה כמו אכלה ומחתה פיה

מצודת דוד

אבותינו וגו׳ גם סגרו וגו׳ ועולה לא העלו בקודש וגו׳ (שם כ״ט): וזבחיך. לא כבדתני עם זבחיך כי לא הבאתם לי: לא העבדתיך במנחה. לא הטלתי עליך עבודה קשה והוצאה מרובה בהבאת המנחה כי לא צויתי להקטיר רק הקומץ יכן לא הוגעתיך בלבונה כי לא צויתי להרבות בלבונה: (כד) לא קנית. לא ה״ל כח לקנות קנה להקטיר על המזבח כי היתה גדלה בירושלים: וחלב וגו׳. לא השבעת אותי עם חלב זבחיך כי לא הקרבתם לפני: אך העבדתני. אני לא העבדתיך אך אתה העבדתני בחטאותיך וזהו מה שהיה כביכול שמש לנבוכדנאצר לכבש את כל העולם תחתיו שלא יאמרו תחת יד אומה שפלה מסר ה׳ את ישראל: הוגעתני. כפל הדבר במלות שונות: (כה) אנכי אנכי. לה לומר אני הוא שמחיתי מאז ואני מוחה אותם גם עתה ולא בצדקתך כי אם למעני שלא יחולל שמי בעמים כשאעשה שמכם כלה בחטאותיכם: וחטאתיך לא אזכר. ר״ל מחקתים היטב לבל ישאר רושם כלל ולא יזכרו: (כו) הזכירני. אהז דרך משל מאדם לחבירו לומר הזכר אותי ומה גמול

באור המלות

נקרא יגיעה. וההבדל בין חטא ועון ידוע כנ״ל (א׳ ד׳), וכן יקרא העון שהוא רוע המחשבה הנלוה אל החטא שהוא רוע המעשה, יגיעה על העבודה, וזבחך כמו וכזבחיך: (כה) אנכי אנכי הוא. הכפלת שם הגוף, מורה מיעוט אני ולא אחר, אנכי אנכי ה׳ ואין מבלעדי מושיע, ראו כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי, וההבדל בין פשעים עונות

חזון ישעיהו

באור הענין

הקרבן, וגם לא תוכל לאמר שעכ״פ היה עליך העבודה הזאת למשא, עז״א לא העבדתיך במנחה אחר שהוא רק מלא קומץ סולת, ולא הוגעתיך בלבונה, חפס המשל כמי שמבקשים ממנו עבודה גדולה, ואח״ז מוסיפים עליו עוד הוספת, אשר תחלה יעבוד ואח״כ ע״י ההוספה יתיגע לגמרי, אבל אחר שהמנחה אינה עבודה, גם התוספת שאתה מביא עם המנחה, שהיא הלבונה, אינה יגיעה: (כד) לא, ראה כי לא צויתי עליך שתקנה לי קנה אשר אינו נקנה רק בכסף מלא, שהוא יקר המציאות כמ״ש וקנה הטוב מארץ מרחק, וגם מחלב זבחיך לא הרויתני כי לא צויתי רק על יותרת הכבד ושתי הכליות והאליה. אבל אך העבדתני בחטאתיך, אתה מביא לי הקרבן תמורת חטאתיך לכפר עליהם, מן הקרבן אין לי תועלת, ובחטאתיך העבדת אותי כי נלאיתי נשוא, ואח״כ הוגעתני יגיעה יתירה עד שהתיגעתי על ידי עונותיך שהם עונות מזיד: (כה) אנכי, ר״ל הלא הקרבן בא רק על החטאת שהוא השוגג, ועל הפשעים שהוא המזיד איני מקבל קרבן, ועקר מה שאני עוסק למחות הוא הפשעים הגדולים שלך, וא״כ הפשעים האלה איני מוחה למענך רק למעני, (ר״ל כי בהבאת הקרבן ידומה למראית עין שימחה ה׳ החטא בעבור האיש החוטא שהביא קרבן ולמענו, עד שלא ה׳ לבד הוא המוחה החטא כי האדם מסייע בדבר, אבל הפשעים שעליהם הלא לא הבאת קרבן כלל, הלא רק אנכי אנכי הוא המוחה אותם, בלא עזר מאתך ולא למענך רק למעני, בעבור כי חפץ חסד אני), ומה שידומה כי אתה מסייע בהעברת החטאים השוגגים ע״י הקרבן, דע כי חטאתיך לא אזכר כלל, על השוגגים לא שמתי לב כלל, כי העיקר בעיני רוב הפשעים שפשעת במרד, עד שע״י שכחתי את השוגגים ולא זכרתי בם, והמחילה על הפשעים שאני זוכר שהם המרדים רק למעני עשיתי דרך נדבה וחסד חנם: (כו) הזכירני, ר״ל אנכי העלמתיך לא אזכור, אבל אתה אם יש לך איזה זכות וטענה כנגדי להועלתך הזכירני ונשפטה ונתוכחה עליהם אם יש ממש בדבריך. ספר אתה מוסיף לאמר גם לא אשפט ולא אתוכח אתך כלל רק ספר אתה כל שתרצה

אך

למען תצדק: כז אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי: כח ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים:

מד א ועתה שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו: ב כה־אמר יהוה עשך ויצרך מבטן יעזרך אל־תירא עבדי יעקב וישרון בחרתי בו: ג כי אצק־מים על־צמא ונזלים על־יבשה אצק

ת״א אביך. שם: ועתה שמע. עקידה שער ס״ו כל הפרשה:

רש״י

(כז) אביך הראשון חטא. כאומרו במה אדע (בראשית ט״ו): ומליציך פשעו בי. אין לך בכל מליצים שאתה סומך על זכותם, שלא מצאתי בו פשע, יצחק אהב את שונאי: (כח) ואחלל שרי קדש. בשביל עונותיכם:
מד (א) **ועתה** שמע. לשוב לתורתי יעקב עבדי: (ג) כי אצק מים על צמא. כמו שאני יוצק מים

מצודת דוד

יש לך עלי: נשפטה יחד. נברר דברינו לראות הדין עם מי: ספר אתה. ר״ל ספר אתה תחלה למען תצדק כי צדיק הראשון בריבו וכאומר אף אם אתה תספר בתחלה לא תהיה צדיק נגדי: (כ) אביך הראשון חטא. אדם הראשון חטא כי באכלו מעץ הדעת ועם כי היה יציר כפי וכ״ש אתם שנולדתם מאיש ואשה שמלאים עון: ומליציך. אף המליצים שאתה סומך עליהם להמליץ טוב בעדך והם שבשרים שבדור הנה גם המה פשעו בי: (כח) ואחלל. בעבור עונותיכם אחלל אף השרים הקדושים שבכם: ואתנה. אמסור אתכם לחרם ושממון ולגדוף מפי האויב:
מד (א) ועתה. שמע את הטובה המיועדת לבוא: (ב) עשך ויצרך. אשר עשה אותך ויצר אותך ומעת צאתך

מצודת ציון

(משלי ל׳): (טז) ומליציך. מל׳ מליץ והוא המטעים הדבר במיטב הענין: (כח) ואחלל. הוא הפוך הקדש וכן לא יחלל זרעו (ויקרא כ״א): ואתנה. ענין מסירה: לחרם. ענין שממון ואבדון: לגדופים. ענינו כמו חרפה וכן אשר גדפו (לעיל ל״ז):
מד (ג) אצק. מלשון יציקה ושפיכה: ונוזלים. ענין נטיפה כמו יזל מים מדליו (במדבר כ״ד): על יבשה.

חזון ישעיהו

באור הענין

אך למען תצדק, אני רוצה שתצדק, ואף אם אדע להוכיח הפך דבריך אחרים, כל שיהיה לך איזה טענה כל שהוא: (כז) **אביך**, אבל מה תוכל לספר, ואיזה זכות תוכל להזכיר לאמר שהגליתי אתכם שלא כדין, הלא **אבתיך הראשנים** שהם הדורות שהיו בזמן הבית **חטאו** לנגדי. וגם **מליציך** שהם הכהנים והנביאים, **פשעו בי** במזיד (כי להם נחשב הכל מזיד, משא״כ העם שהיו שוגגים חדונות נחשבו להם כשגגות), ולכן **ואחלל שרי קדש**, הדלאות מגבילים, ע״י **שמליציך פשעו בי חללתי שרי קדש** שהם המליצים שלך הכהנים והנביאים, וע״י **שאבותיך הראשונים חטאו** ע״כ **ואתנה לחרם יעקב** נתתי כל העם לחרם ושממה, **וישראל** שהיא קדושת ישראל וקדושיהם וגדוליהם נתתי **לגדופים**, שגדפו על תורתם וקדושתם:

מד (א) **ועתה**, ר״ל על עונות הדור ההוא הענשתי אותם בדין וכבר נפרע חובך ועתה בא העת לרחם עליך בין בעודך בגלות, בין לגאלך. **שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו** (ר״ל מצד שאתה עבדי מצד עבודתך, אתה יעקב, כי עבודתך אינה במעלה עליונה כ״כ, רק מצד שבחרתי בך מצד זה הנך ישראל, מושל על הטבע ואעשה עמך נפלאות): (ב) **כה אמר ה׳ עשך ויצרך**, היוצר הוא העושה צורת הדבר והעושה הוא הגומר את הדבר, אמר לא לבד שעשך וגמרך כי גם יצר אותך, וגם אחר שעשאך יעזרך מיום שיצאת מני בטן ומשגיח עליך תמיד, (מדמהו לולד הנוצר מן הטפה ואח״כ נגמר ואח״כ בצאתו מרחם ה׳ משגיח עליו תמיד, ובענין זה מדמה לידת האומה הכללית במצרים ששם יצרה, ואשר גדלה והביאם אל השלמות בעת מ״ת ששם עשאם, ואח״כ השגיח על כל צרכיהם בא״י, ע״ד הנוא הוא אביך קנך (נגד יוצר) הוא עשך (עושה) ויכוננך (מבטן יעזרך) ולכן **אל תירא עבדי יעקב**: (ג) **כי אצק**, ר״ל הנה השפע האלהית לא תחול רק על המוכנים לה ורק על המקום הצריך

באור המלות

ותואים בחרתי למע׳ (א׳ כ״ח): (כז) אביך. בא פה בשם המין, כמו עץ עושה פרי, ר״ל אבותיך, ומליציך, המליץ הוא העומד לאמצעי, בין שני נושאים, לגלות רעיונות האחד לחברו, כי המליץ בינותם, אם יש עליו מלאך מליץ, ובא על הנביאים והכהנים, שהם העומדים בין ה׳ ובין ישראל, וע״כ קראם שרי קדש: (כח) לחרם יעקב וישראל לגדופים. ככר הבדלתי (למעלה ע׳ ז׳) שישראל מורה שם המעלה, במה שהם קדש לה׳, מתקדשים על הטבע ועניניו, ומבואר אצלי (למע׳ ל״ז כ״ג) כי פעל גדף לא יבא רק על ברכת השם, או דבר קדוש, וכיון פה על קדושת ישראל, מצד שהם ישראל, שהיו לגידוף לבזות קדושתם:
(א) יעקב, ישראל. הבדלם מבואר למע׳ (ע׳ ז׳) ובכ״מ, ולמעלה (מ״א ח׳) אמר ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך, כי שם כיון להגדיל עבודתם בשם ישראל, ובבחירתם היה חסד בלעדי מעשיהם בעוד היו יעקב. ופה בא להקטין מעלת עבודתם. וכי שם ישראל השיגו מצד החסד ובחירת ה׳ לבד, ודבר בכ״מ לפי ענינו: (ב) עשך, ויצרך. בחרתי הבדלם (למעלה כ״ט ע״ז): (ג) ונוזלים. אינו הואר, רק

רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־צֶאֱצָאֶיךָ׃ ד וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־מָיִם׃ ה זֶה יֹאמַר לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה׃ ו כֹּה־אָמַר יְהוָה

ת"א כה אמר ה'. עקרים מ"ב ו"ח:

רש"י

על צמא, כן אצק רוחי על זרעך: (ד) וצמחו בבין חציר. בתוך עשב, ע"י גרים שיתוספו עליהם, בין חציר הוא עשב שנאמר עליו והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה (לעיל ל"ד): (ה) זה יאמר לה' אני. אלו צדיקים גמורים: וזה יקרא בשם יעקב. אלו קטנים בני רשעים: וזה יכתב ידו לה'. אלו בעלי

מצודת ציון

ר"ל על מקום יבש: רוחי. ענין רצון וכן עד יערה עלינו רוח ממרום (לעיל ל"ב): צאצאיך. הבנים היוצאים ממך: (ד) חציר. דשא ועשב: כערבים. שם אילן סרק ערבי נחל: יבלי מים. פלגי מים וכן ועל יובל ישלח שרשיו (ירמי' י"ז): (ה) יכנה. שם שאינו שם העצמי וכן אכנך

מצודת דוד

מבטן יעזר לך: וישרון. כן קרוים ישראל בשם כעם סוסר: (ג) כי אצק. כמו שאני יוצק מים על ארץ צמאה וגו' כן אצוק רצוני הטוב על זרעך: וברכתי. כפל הדבר במ"ש כי הרצון הוא הברכה: (ד) וצמחו. יצמחו וירבו כאלו היו נטועים בין החציר ודומה לה: כערבים. כערבי נחל השתולים על פלגי מים הצומחים וגדלים מהם: (ה) זה יאמר. הצדיקים שבהם ויאמרו הנו מעולם לה' להאמין בו: וזה יקרא בשם יעקב. אלו הקטנים בני רשעים לא יהיו נוטים אחר דעת אבותם הרשעים אלא יקראו א"ע בשם יעקב להיות צדיקים כמוהו: וזה יכתב ידו לה', אלו בעלי תשובה שיחייבו א"ע לבוא לה' כמו המחייב א"ע בכתב ידו: ובשם ישראל יכנה. ובהם יהיה מי אשר יכנה עצמו בשם ישראל אלו הגרים אשר יתחברו עליהם: (ו) אני ראשון. ר"ל קודם בריאת העולם: ואני אחרון. לאחר שתכלה

חזון ישעיהו

באור המלות

פועל בינוני: צמאה. מקום צמא למים: זרעך, צאצאיך. זרע מציין הבנים הגדולים, וצאצאים הילדים הקטנים, כמו שבארתי (לקמן מ"ח י"ט, ס"א ט', ס"ה כ"ג, איוב ה' כ"ה, כ"א ח'), וצפיעות עוד פחותים מצאצאים כנ"ל (כ"ב כ"ד), הגדולים יחזו ברוח ה', והקטנים ישאו ברכה מאת ה': (ד) חציר. מ"ש בפנים בארתי למעלה (ט"ו ו', ל"ה ז', ל"ז כ"ז, מ' ו'), וב' בבין, תוך בתוך תוך: (ה) יכתב ידו. כיד נקנה בכ"מ, ובזה תבין פרושי: יכנה. הכינוי בעברי הוא שם הכבוד והמעלה שמוסיפים לאדם על שמו העצמי, כמו שם ישראל על שם יעקב. ולקמן (מ"ה ד') ואקראך בשמך (וגם) אכנך, בשם כבוד, וכ"ש באיוב (ל"ב כ"א כ"ב), וכן בלשון התלמוד יקרא השם הנוסף על שם הלידה כינוי, רק שבלשון התלמוד יהיה לפעמים לגנאי, לא כן בעברי, והבדל בין יעקב וישראל (למע' ט' ז'):

באור הענין

הצריך אל השפע ההוא, כמו שלא יוריד ה' את הגשמים רק בעבור שדי תרומות הצריכים למטר השמים, ומ"מ אחרי שיוריד ה' את השפע בעבור המוכנים והצריכים לה, תרד במקרה גם על הבלתי מוכן לה, כמו שברדת הגשמים בעבור שדי תבואה ירדו במקרה גם על פני חוצות, וז"ש במשל כמו **שאצק מים על צמא**, על ובעבור אדמה צמאה למטר, אשר ימצא בה צמחים הצמאים לשתות מים, ועל ידי זה **נוזלים על יבשה** יזלו המים על כל מקום יבשה, גם על אדמה הבלתי צמאה למטר, ובלתי מוכנת וצריכה לשפע הזה. **כן אצק רוחי על זרעך**, (הזרע הם הבנים הגדולים והצאצאים הם הילדים הקטנים) כן בשפע האלהית שאשפיע עליך מהנבואה ורוח קדשי, **אצק אותה על זרעך** הגדולים המוכנים לנבואה, ועל ידי זה תרד ברכתי גם על צאצאיך הקטנים, שמרוב שפע האלהית שירד על הגדולים ברוח ה' יתברכו גם הקטנים, (ור"ל בזכות גדולי הדור אשר יאציל ה' מרוחו עליהם יתברכו כלל עם הגולה): (ד) **וצמחו בבין חציר**, החציר י"ל שני הסגולות, א] שמתיבש מהרה לפני כל עשב, ב] שגדל במקום יבש שאין בו מים. וערבים על יבלי מים י"ל שני מעלות, א] שהם חזקים ומוצקים, ב] שגדלים על מים, אומר הגם שיצמחו בבין היינו במקום הצמא בין חציר, שסביבותם הגדל הציר, מ"מ יהיו הם דומים ביניהם כערבים על יבלי מים שי"ל שני מעלות נגד המקום של החציר והחציר עצמו. (והנמשל על ידי שיצוק ה' מים על צמא ורוחו על זרעם, הגם שיצמחו בארץ עכו"ם שהם עצמם דומים כחציר יבש, ומצד מקומם לא למטר השמים ושפע האלהית ישתו מים, יהיו הם דומים ביניהם כערבים חזקים ונטועים על יבלי מים שהוא משל השפע הרוחנית והקדשה): (ה) **זה**, השפע האלהית והכרת ה' תתרבה כ"כ עד שירבו המדרגות בהכרת ה', עד כי ימצא, א] **מי שיאמר לה' אני**, עכו"ם שיכירו את ה' והגם שלא יקבלו תורתו יאמרו שהם לה' לא לאל נכר. ב] ימצא **מי שיקרא בשם יעקב**, שהוא המון העם מזרע יעקב שישמרו יחוסם לגור דת אבותיהם, וגם ימצאו **מי שיכתב ידו לה'** הם צדיקים ההולכים לפני ה' תמיד עד שיכתוב ידו לה', כמי שכותב על עצמו שטר שעבוד להקדיש מעשה ידיו לעושיהם שלא לעשות בידו שום דבר חול רק מה שהוא לה' ולשמירת מצותיו, והאיש הזה **בשם ישראל יכונה**, כי הוא יהיה הנהגתו למעלה מן הטבע, ר"ל בעת שיכתוב ידו לה' אז יקרא לו ה' בשם חדש ויכנהו בשם ישראל, לאות על שהוא מורכב על הטבע בהיותו עבד ה': (ו) **כה אמר ה' אני ראשון**, (הנביא מתוכח עתה עד שני מיני

מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים׃ ז וּמִי־כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידֶהָ וְיַעְרְכֶהָ לִי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ׃ ח אַל־תִּפְחֲדוּ וְאַל־

רש״י

תשובה: ובשם ישראל יכנה. אלו הגרים, כך שנויה באבות דרבי נתן: (ז) ומי כמוני יקרא. ומי יקרא שהוא כמוני ויגיד ויערוך לי את כל מה שהיה משומי עם עולם ועד עתה: עם עולם. כל בריות: ואותיות. דברי מופת: ואשר תבאנה. ואת העתידות לבא יגידו. כמו שאני עושה עתה שעדיין לא חרב הבית ולא גליתם ולא עלה כורש, ואני מבשר אתכם עליו: (ח) ואל תרהו. אין לו דמיון. ופתרונו לפי הענין כמו אל תחת

מצודת דוד

העולם: (ז) ומי כמוני יקרא. ומי הוא אשר יקרא לומר שהוא כמוני ויגיד ויערוך לפני הדברים הנעשים מעת שומי עם עולם והם כל הבריות: ואתיות. הדברים הבאים בזמן קרוב והדברים אשר תבואנ׳ לזמן רחוק יגידו להם ר״ל בעבור עצמם להצדיק דבריהם וחוזר להתחלת המקרא לומר מי הוא אשר יגיד כאלה: (ח) אל תפחדו. מאלהים אחרים: הלא מאז. במעמד הר סיני השמעתיך והגדתי שאין אלוה

מצודת ציון

ולא ידעתני (לקמן מ״ה): (ז) ויערכה. מל׳ עריכה וסדור: ואתיות. הבאות כמו אתא בוקר (לעיל כ״א): למו. להם:

חזון ישעיהו

באור הענין

כמות שהיו בזמנו בין העמים, הכת האחת שנתנו דופי באלהות, ועמם יתוכח עד פסוק ט׳, והכת הב׳ שהכחישו ההשגחה ועבדו אלילים, ועמם יתוכח מן פסוק ט׳ והלאה). מדבר תחלה נגד הכת שנתנו דופי באלהות, והוא שאמרו שאינו קדמון ושאינו אחד כמבואר למעלה (מ״ג יו״ד י״א) ועז״א נגד האומרים שאינו קדמון אני ראשון ואני אחרון, ונגד האומרים שאינו אחד אומר ומבלעדי אין אלהים: (ז) ומי כמוני יקרא, משיב לנגד הפוקרים האלה, אשר שלדעתכם נמצא עוד אלוה כמוני, כי להמכחישים קדמותו מצא אל כמוהו קודם לו, ולהמכחישים אחדותו נמצא כמוהו עמו בזמן אחד, אומר מי אשר כמוני יקרא, מי שיקרא ויאמר שהוא אל כמוני, אומר אני לו ויגידה ויערכה לי משומי עם עולם. ר״ל כי מציאות האל ואחדותו מבואר במופת על שני פנים, א] מן מציאות העולם (ומופת זה בנוי ע״ז הדרך, אם דבר אחד נמצא, בהכרח יש דבר אחד מחויב המציאות (כי אם לא כן ילכו הסבות והמסובבים לבלתי תכלית וזה א״א), ואחר שהעולם המוחש, או לכל הפחות אנכי בעצמי נמצא בפועל, בהכרח נמצא דבר שהוא מחויב המציאות, המחויב המציאות הזה א״א שיהיה אותו הדבר בעצמו שאני רואה (העולם, או אנכי) שהלא העולם וכן אנכי מציאותם אפשרי, ובהכרח המחויב המציאות נבדל מכל אשר השגתי, הנמצא אשר מציאותו מחויב, והוא שבלתי אפשר לחשוב כלל שיהיה מציאותו אפשרי, הוא הנעלם השלם בתכלית השלמות, ומוכרח שימצא בו כל התנאים האלה שיהיה אחד קדמון ודומיהם). המופת השני נלקח מן מציאות הטבע בכללה, (והוא אחר שאנו רואים כל הטבע מסודרת לתכליתים מוגבלים, מבואר שנמצא מסדר תכם אשר המציא וסדר אותה, אחר שכל חלקי הטבע נערכים באופן זה אשר יתחברו כולם להשלים זה את זה, כאשר יתחברו איברי החי להשלים ולהעמיד את כלל הגויה, בהכרח כי הנמצא הזה אשר עֲרך הערך הזה הוא אחד, הנמצא אשר בלתי אפשר לחשוב מציאות העולם בלעדו הוא מחויב המציאות, והמחויב המציאות הוא השלם בתכלית השלמות בהכרח, ואחר שא״א לחשוב מציאות העולם בכלל בלעדי ה׳ הוא המחויב המציאות והשלם בהכרח, ובהכרח הוא קדמון יחיד ודומי׳). עפ״ז אמר מי אשר כמוני יקרא ויאמר שהוא אל כמוני, אשאלהו. א] ויגידה לי משומי עם עולם, יגיד לי המופת המבורר מן שומי עם עולם שהוא מן מציאות העולם והעם אשר בו, שמזה מוכרח במופת שלא נמצא אל זולתי, כמו שהתבאר במופת הא׳. ב] ויערכה לי משומי עם עולם שישיב לי על הערך הנראה משומי עם עולם שנראה איך העוה״ז נערך קלהו אל קלתו וכו׳, מקושר בקשר אמיץ וערך מסודר כאיברי הגויה להעמדת הגויה הכוללת. ועתה מביא מופת שלישי המבואר מן הזמן שבעבר ובהוה ובעתיד שמציאות כולו עומד על סדר אחד וערך אחד, מבואר שהוא ראשון ואחרון ואין בלעדו, שאל״כ יש תנה הסדר הזה בא׳ מן הזמנים בהכרח, וז״ש ואותיות דברים הבאים בהוה, וכן ואשר תבאנה דברים הבאים בעתיד הם ינידו למו ר״ל לעם עולם הנזכר, הם יגידו לעם עולם ויבררו, כי אני קדמון ואחד: (ח) אל תפחדו

באור המלות

(ז) ויערכה. הערך הוא שווי דבר אל דבר מצד מחירו ושוויו, ובא פה על קישור חלקי העולם קצתם בקצתם בערך השווי עד שישלימו זה את זה להשלמת הכלל, ועם עולם, הוא הנמצאים למשפחותיהם, ומ״ש משומי, מ״ם מן. ההגדה וההערכה יבורר מן השימה שבם עם עולם: ואותיות ואשר תבאנה, אותיות שרשו אתה, ר״ל הבאות, כמו הבאות השמיענו (למ לה מ״א כ״ב), הגידו האותיות (שם כ״ג) וההבדל בין אתה ובין בא בארתי למעלה (י״א י״ב). אתה היא הביאה המוחלטת, ובא הביאה הבלתי מוחלטת. וע״כ על ההוה שכבר הגיע הדבר השתמש בלשון אתה, ועל העתיד בלשון ביאה, וכן למעלה שינה דבריו על כוונה זו, ולשון רבים יגידו. מוסב על האותיות ואשר תבאנה, שהם המגידים

תִּרְהוּ הֲלֹא מֵאָז הִשְׁמַעְתִּיךָ וְהִגַּדְתִּי וְאַתֶּם עֵדָי הֲיֵשׁ אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל־יָדָעְתִּי׃ ט יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה בַּל־יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ׃ י מִי יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל׃ יא הֵן כָּל־חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ

ת"א יוצרי פסל. עכו"ם ב' עקודה בער נ"ג כל הפרשה : נקוד עליו

רש"י

מלהודיע את שמי לבין האומות: הלא מאז השמעתיך. מהר סיני, והגדתי לכם שם שאין אלוה מבלעדי: ואתם עדי. שפתחתי לכם שבעה רקיעים והראיתי אתכם שאין אחר. ואתם עדי בדבר הזה שאין אלוה מבלעדי: ואין צור בל ידעתי. ת"י ולית דתקיף אלהין דמן קדמי מתיהב ליה תקוף: בל ידעתי. לשון ואדעך בשם (שמות ל"ג), ידע לכתך (דברים ב'), אני ידעתיך במדבר (הושע י"ג): (ט) ועדיהם המה. הפסילים הם הם עדים על בושת עובדיהם, שהרי אנו רואין שאינן לא רואין ולא יודעין והיו עובדין להם: למען יבשו. העובדים להם: (י) נסך. לשון יציקה ומסכה, והנו"ן בתיבה יסוד הנופל ממנו, כגון נו"ן של נשך ושל נגף: (יא) הן כל חבריו. של אותו יוצר ונוסך פסילים המתחברים אליו לעבוד את יצירתו

מצודת ציון

(ח) תרהו. אין לו דמיון ופתר בו לפי ענינו הוא ענין פחד כת"י: צור. ענין חוזק: (ט) יוצרי. ענין עשיה והדוש וכן יוצר עמל עלי חוק (תהלים צ"ד): (י) נסך. ענין יציקה

מצודת דוד

מבלעדי ואתם עדים בדבר זה כי פתח אז שבעה רקיעים והראה' להם שאין עוד אחר כן אחז"ל: היש. וכי יש אלוה מבלעדי: ואין צור. אין חזק בעולם אשר לא ידעתיו אני וכאומר הלא אני הוא הנותן כח לכל החזקים ומכולם ידעתי:

(ט) יוצרי פסל. האומנים העושים הפסל כולם תוהו כי מעשיהם תוהו: וחמודיהם. הפסילים שהמה חמודים להם הנה אין בהם תועלת: ועדיהם המה. הפסילים הם עדים בעצמם בלא יועילו כי לא יראו ולא ידעו מאומה אף א"כ יועילו לאחרים: למען יבשו. העדות הזאת תועיל למען יבושו המודים אותם: (י) מי יצר אל. מי עשה שטות כזאת לעבוד אל ולנסך פסל לבלי הועיל: (יא) הן כל חבריו. המתחברים אליו לעבדו: וחרשים. האומנים העושים

חזון ישעיהו

באור המלות

ומוכיחים, וכינוי למו מוסב על עם עולם: (ח) תרהו. שרשו רהה, ומתחלף עם רעה מענין רעיון ומחשבה: (ט) וחמודיהם. אינו פעול, רק שם תואר. קוראים המודים מן הכוכבים לפי דעתם: (י) אל, ופסל. מבואר, אל

באור הענין

ר"ל כי לדעת המכחישים אינו יכול לשדד הטבע ולעשות נפלאות, אחר שכחו נגבל, אבל אתם אל תפחדו, וגם אל תרהו משום רעיון כלל, כי הלא מאז השמעתיך והגדתי, בעת שהשמעתיך את דברי במעמד הר סיני הלא אז הגדתי לכם כי אין אל אחר בלעדי, ואתם בעצמכם עדי על ההשגחה הפרטיית והנפלאות שעשיתי עמכם עד עתה, ומכל זה ידעתם אתם, כי. א] היש אלוה מבלעדי הפך דעת המכחישים המשניים שהיו אומרים שיש שני ר'. ב] ואין צור בל ידעתי הפך מה שאמרו שאיני ראשון ואחרון, והנם שלא נמצא בלעדי עתה, כבר היה או יהיה לפני או אחרי צור אשר לא ידעתי אותו: (ט) יצרי, עתה שב להתוכח עם הכת השני שהיו כופרים בהשגחת ה', ועי"כ היו עובדים כוכבים ועצבים, והנה היה ביניהם שלש כתות. (הכת הא') שיחסו אלהות להפסל עצמו והיו חושבים שנמצא בו בעצמו צורה נכבדת וכח נשגב, ועליהם אמר יוצרי פסל כלם תהו, היוצרים הם הנופחים בו צורה אלהית לפי דעתם הנה הם הכת הסכלה שבכולם ותהו מעשיהם. (הכת הב') שהיו חושבים את הפסל כענין טלמסאות להוריד ע"י רוחניות ושפע איזה כוכב מיוחד והיו חושבים שהכוכבים חומדים את הדמות ההוא ומשפיעים עליו, והם לא עבדו הפסל עצמו אך שמהו כאמצעי להשיג על ידו תועלת, ועליהם אמר וחמודיהם בל יועילו, כי הכוכבים אינם חומדים את הדמות וא"כ לא ישיגו את התועלת המדומה אצלם. ועדיהם המה לעומת שאמר ואתם עדי, שישראל הם עדים על גבורת ה' והשגחתו, יאמר כי כן גם עובדי העצבים המה עדים על אליליהם שבל יראו להשגיח על עובדיהם ואף גם בל ידעו גם הם בעצמם אין להם שום ידיעה, למען יבשו עדיהם שהם עובדיהם: (י) מי יצר, מוסב על למען יבשו, כי מי יעשה סכלות כזה ליצור אל לעצמו אחרי שרואה שהוא בלתי מועיל, ר"ל כי העושה דבר מגונה ראוי שיהיה התועלת רב עד שישא את הכלימה שישיג בעבור מעשהו, בעבור התועלת שישיג ממנו, אבל מי יעשה שטות כזה לעשות דבר מגונה כמוהו לנסך פסל לעצמו ומבלי הועלת, (וכפל מי יצר אל ופסל נסך נגד שני הכתות, נגד הכת שאמר עליהם יוצרי פסל כולם תהו, שחושבים שהפסל עצמו יש בו אלהות, אומר מי יצר אל, ונגד הכת שאמר עליהם וחמודיהם בל יועילו, שחשבו את הדמות כצינור להגרת השפע על ידו קראו פסל ודמות מגביל אל הכוכב): (יא) הן, עתה ידבר על הכת הג' שנמצא ביניהם, שהיו אומרים שבאמת הפסל עצמו אינו כלום, רק בכונת הפועל את הדמות, שעושהו בשעה ידועה ויכוין ויעשה בעת עשייתו כוונות

וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ כֻלָּם יַעֲמֹדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ יָחַד׃ יב חָרַשׁ בַּרְזֶל מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת יִצְּרֵהוּ וַיִּפְעָלֵהוּ בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ גַּם־רָעֵב וְאֵין כֹּחַ לֹא־שָׁתָה מַיִם וַיִּיעָף׃ יג חָרַשׁ

רש"י

תסכו, יבושו: וחרשים המה. אותם יוצרים ונוסכים שבני אדם הם, קל וחומר ליצירתם שהוא הבל: (יב) חרש ברזל. חרש של ברזל: מעצד. הוא אחד מכלי הנפחים: ופעל. הפסל: בפחם. קריבו"ן בלעז ובמקבות מרטיל בלעז. יצרהו. לשון ציור: ויפעלהו בזרוע כחו גם רעב וגו'. גם הוא היוצר חסר כח וחלש הוא, שאם ירעב אין בו כח, או אם לא שתה מים ויעף לאלתר, קל וחומר שפעולתו אין בה תועלת לעזור: (יג) חרש עצים. ואם בא לעשותו של עץ וחרש עצים הוא כך דרכו: נטה קו. כדרך הנגרים, ועל פי הקו יתארהו בשרד. מיישר אותו במשור שקורין דולאור"ה בלעז: יתארהו. ייפהו: יעשהו במקצעות. מחליקו ברהיטני ואיזמל,

מצודת דוד

אותו שלא הם מבני אדם ואיך אפשר שיעשו אל: יתקבצו כלם. האומנים עם עובדי הפסל יתקבצו יחד ויעמדו להשכיל ולבחון בדבר וכולם יחד יפחדו מה' ויבושו ממעשיהם: (יב) חרש ברזל. עתה יספר מעש' הפסל ואומר האומן של ברזל יעשה מעצד ופעל אותו ע"י גחלים בזרוע: ובמקבות. יעשהו ומחדשו: בזרוע כחו. בזרוע בכחו ובי"ת בזרוע משמשת במקום שתים ור"ל בכל אומן כחו: גם רעב. אף כשירעב לא יעזוב מלאכתו עד שלא נשאר בו כח ובשימא לא שתה מים עד שנעשה עיף ויגע וכ"ז מרוב חשקו במלאכה ההיא: (יג) חרש עצים. וכשנשלם מלאכת המעצד אז אומן העצים ינטה קו המדה על הקורה לחתכו במעצד לפי השיעור: יתארהו. בשרד. אח"ז יכמן תואר הפסל בצבע השרד וע"פ המכוון יעשהו במקצעות והוא כלי מכלי הנגרים: ובמחוגה יתארהו. ובמחוגה מסבב בו ציורים עגולים ליופיו: כתפארת אדם. ר"ל שצורתו מפוארת מאשר בעלי חיים: לשבת בית. ר"ל

מצודת ציון

והתכה: (יא) וחרשים. אומנים: (יב) מעצד. שם כלי גדול עשוי לחתוך בו וכן מעשה ידי חרש במעצד (ירמי' י'): בפחם. גחלת כמו נופח באש פחם (לקמן נ"ד): ובמקבות. הוא הפטיש וכן ותשם את המקבת ביד' (שופטים ד'): יצרהו.

חזון ישעיהו

באור הענין

ומעשים ידועים ואח"כ יתחברו אלו חבורת אנשים ויגבילו על ידו מעשיהם וכונתם לכח מיוחד מן הצורות העליונות וכוכביהם ויזכרו ויפחדו אז מן הכחות העליונות האלה, זה יפעול בעליונים שיריקו עליהם ברכה, לא מצד הפסל רק מצד כונת האנשים, כמו שנמצא גם בקדושה שהפועל בכונה ימשיך קדושה על פועלו, לעומת זה אמר, מה יועילו לכם המעשים האלה, **הן כל חבריו יבשו** ההתחברות אלו להגביל כונתם אל העליונים לא יועיל, וגם **וחרשים** שפעלו אותו איך יוכלו לפעול בפעולתם לעורר ע"י כחות עליונים הלא **המה מאדם** ומה יפעלו פעולות אדם ומחשבותיו בכוכבי מעל, והראיה כי אם **יתקבצו כלם** בין החברים בין החרשים אליו, **ויעמדו** לעומת הפסל, אז **יפחדו יבשו יחד**, ר"ל שהגם שיכונו א"ע לפחוד שיפחדו אז לעומת הפסל, מהכוכבים, מ"מ יבושו ג"כ, כי יראו שהבל מעשיהם: (יב) **חרש ברזל**, (שווי כל דבר וערכו יתעלה לפי החומר והצורה והפועל והתכלית והאמצעיים שהובילו אל התכלית, והתלה בהר שהפסל הבל מצד צורתו, כמ"ש בל יראו ובל ידעו שהוא נעדר הצורה השכליות והמרגשת, אח"כ באר שהוא הבל מצד תכליתו כמ"ש מי יצר אל לבלתי הועיל, אח"כ באר שהוא הבל מצד פועלו כמ"ש והרשים המה מאדם, עתה מתחיל להלעיג על הפסל מצד חומרו, שבל תאמר שיש איזה מעלה אל הפסל מצד החומר שנעשה ממנו, שהוא יקר ונכבד מחומר האדם. **חרש ברזל** יש שהיו עושים הפסל מברזל בעבור שהוא קיים ומתמיד, ויש היו עושים אותו מעץ, כי העץ נעלה מן הברזל מצד צורתו שי"ל נפש הצומח. מתחיל לדבר תחלה על פסל הברזל איך התשבו שיש בו ממש, הלא **חרש ברזל מעצד** שאם היה בו אלהות הלא הנאי האלהי שיברא הוא את אחרים, לא שאחרים יפעלו בו, והלא ראשית הויית הפסל יפעול המעצד המחתך הברזל ממחצבו, ואם תאמר שהאלהות לא תתחיל בו עד אחר שנחתך והוקצב במעצד והופרש לפסל, ותחלה היה חול, הלא **ופעל בפחם** הלא גם אח"כ יתיכנו ע"י האש, ואיך ישלוט בו האש להתיכו. וא"ת שלא תתחיל בו האלהות עד אחר שניתך וקבל צורתו, הלא אח"כ **במקבות יצרהו**, יעשה בו נקבים הרבה ע"י מקבות לצייר צורתו וליפותו, ואל תאמר שכל זה נדמה לנו אך כמראה עינים ובאמת הפסל עושה את עצמו, והכח האלהות שבו הוא החותך במקבות ונופח באש פחם, לז"א הלא **ויפעלהו בזרוע כחו** הלא האומן ירגיש כי בכחו יפעול בו ושאינו עושה א"ע, וא"ת כי הכח הזה בעצמו שיש לו להאומן לפעול הוא מקבלו מן הפסל, שהוא נותן בו כח לפעול עד שהאומן מתפעל לא פועל, לז"א **הלא גם רעב ואין כח**, הלא רואה כי כחו טבעי, וצריך ללחם ומים להחזיקו: (יג) **חרש עצים**, גם החרש עצים תחלה נטה קו לשער כמה יחתוך מן העץ לצורך הפסל, ויתארהו שניו **בשרד** וצבע לבל

באור המלות

אלהות, ופסל אינו אלהות, לכן אמר יצר אל, וטעמו מלרע, לרמוז ענין צורה שידמו בו: (יב) מעצד. הכלי שכורת הברזל או העץ (ירמיה י') מן המחובר. מקבות, פרשו נקב כלי הנוקב, ותשם את המקבת בידה (שופטים

עֵצִים נָטָה קָו יְתָאֲרֵהוּ בַּשֶּׂרֶד יַעֲשֵׂהוּ בַּמַּקְצֻעוֹת וּבַמְּחוּגָה יְתָאֳרֵהוּ וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּתַבְנִית אִישׁ כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת׃ יד לִכְרָת־לוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה וְאַלּוֹן וַיְאַמֶּץ־לוֹ בַּעֲצֵי־יָעַר נָטַע אֹרֶן וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל׃ טו וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיָּחָם אַף־

נו"ן זעירא

רש"י

מקלעות תרגם יונתן איזמליא: ובמחוגה יתארהו. ל' ותאר הגבול (יהושע ט"ו), אם בא לעשות בו ציורים עגולים מסבב אותו במחוגה, קונפ"ש בלעז: כתפארת אדם. היא אשה שהיא תפארת בעלה. (ד"א כמו איש): (יד) תרזה ואלון. מיני אילני סרק: ויאמץ לו בעצי יער. עושה לו חיזוקים בין לגוי במיני עצים המשונים זה מזה במראיהן: נטע ארן. כשמולא ייחור ונטע הראוי לכך נוטעו לכך, והגשם מגדלו: ארן. ל' נטע יונק, פרגלו"ן בלעז: (טו) והיה לאדם לבער. והיה אותו עץ מקצתו לצרכי אדם לבער: ויקח. מן

מצודת ציון

יעשהו ויחדשהו: (יג) קו. הבל המדה: יתארהו. מלשון תואר ותמונה: בשרד. היא שם לצבע מה: במקצעות. הוא מכלי הנגרים מקלף בהם העץ ומחליקו והוא מלשון ואת הבית יקליע (ויקרא י"ד) שהוא ענין קלוף: ובמחוגה. כן שם הכלי שעושים בו העגולים: יתארהו. ענין סבוב וכן ותאר הגבול (יהושע ט"ו): כתבנית. דמות וצורה: (יד) תרזה ואלון. שמות אילני סרק: ויאמץ. ענין התחזקות: ארן. שם אילן כרק ובדרז"ל ארונים עבו (ר"ה כ"ג): (טו) לבער. ענין הדלק': ויחם. מלשון חמימות: יסיק. כמו יסיק בסמ"ך והוא מלשון היסק והבערה: ויסגד. ענין השתחואה

מצודת דוד

כל עצמו לא נעשה אלא לשבת בבית כי ממקומו לא ימוש: (יד) לכרת לו ארזים. למען כפר מעשה הפסל מעץ קלוב ועתה אומר עוד יש וזו אשר יטרח לבוא ביער ולכרות לו ארזים לעשות ממנו הפסל: ויקח תרזה ואלון. יש מי שיקח תרז' ואלון כי העצים ההמה יפים ביותר ועל באיגם הזקים כארז מחזק אותם במכמרי על היער: נטע ארן. ר"ל ויש מי אשר יטרח עוד יותר בנוט' מתחל' נטיע' ש אורן הטוב למלאכה וממתין עד שיגדל ויהי' ראוי לפסל: וגשם יגדל. כאומר עם שכוונת הנוטע הוא לעשות ממנו פסל עכ"ז מגדלו הגשם בשליחות המקום כי עולם כמנהגו נוהג ונת דין הם ליתן את הדין וכמ"ש הז"ל בגזל שאה חטים וזרע וכו':

(טו) והיה לאדם לבער. מאותו העץ עצמו יהיה מקצתו לצרכי אדם לבער בו את האש: ויקח מהם. מהעצים ההם יקח פס מהם להבעיר אש להתחמם בו ואף מהם יסיק התנור ויאפ' לחם ואף מהם יקח ויפעל בו אל וישתחו אליו: עשהו

חזון ישעיהו

באור המלות

ד'). בזרוע כחו, מצייר הכח כעצם מוסשט שיש לו זרוע לפעול בו: (ג) בשרד, בודד, ונוכל לחברו עם שרע שבורע שריטה כבינו לדעת כמה יחתך, וכמו ותאר הגבול. מקלעות, כלי הקולף ומיפר זוויותיו, יקליע מבית סביב (ויקרא י"ד מ"א), והמחוגה מעגלת המואר ליפותו בתוארו: איש, אדם. איש כולל כל יש ונמלא, ומלאוהו על בע"ח (בראשית ז'), על המלאכים, והאיש גבריאל. על השרוכים ופניהם איש אל אחיו, אבל אדם מיוחד למין האדם, ובאלהיו בכל מקום שיבואו שמות האלה נרדפים. ואמר כתבנית איש, כי בזה הקפיד על מעשה התבנית והבנין, ובאדם הקפיד על התפארת שיפארנו בזה: (יד) ארן. מין ארז בדרז"ל, והוא גם הקיבון, ארזים רכים:

באור הענין

יפחית מן השיעור הצריך הרי גם הוא אין נחתך מעצמו, וא"ת שאינו קונה הכח האלהית עד שנחת מן הסדן והוא בפני עצמו, הלא גם אח"כ יעשהו במקצעות, וא"ת שאינו קונה הכח הזה עד שקבל צורתו ונעשה פסל, הלא גם אח"כ במחוגה יתארהו להשוותו וליפותו, ועוד הלא יעשהו כתבנית איש שבין פסל הברזל ובין של העץ איך יהיה אלהי אחר שיעשהו כתבנית יש ונמלא (כי איש כולל כל יש ונמצא וזה ההבדל בינו ובין אדם) ואם יהיה אלהי איך יקבל תבנית איזה נמלא מן הנמלאות, הלא האלהי אין לו גוף ותבנית, ויותר מזה אם יחשוב שהפסל מעולה מן האדם איך יעשהו כתפארת אדם, כאילו בזה יתפאר במה שיש לו תבנית אדם, רק שמשונה מן האדם במה שהוא מיוחד לשבת בית במה שאינו יכול לצאת החוצה כמו האדם, כי רגליהם לא ימישון, וכי זאת יתן לו המעלה: (יד) לכרת לו, אחר שהבדיל את האליל מצד שאינו עושה א"ע והאומן וכלי האומנות פועלים בו, מוסיף לאמר בל התעקש להשיב שבהעצים עצמם שמהם נעשה האליל יש בהם רוחניות וקדושה, עד שא"צ כלל לאיכות עשייתו כי קדוש הוא מעצמו מתחלתי, עז"א הלא הוא הולך לכרת לו ארזים יהיה מה שיהיה ואין ארז מיוחד לעשיית הפסל רק כל ארז שיזדמן, ואיך תאמר שהיה קדושה בהעץ עצמו, ובל תאמר שכלל מין הארז כולו יש בו קדושה, הלא ויקח גם תרזה ואלון ויאמץ אותו גם בעצי יער לחזקו בעצים פחותים בחשיבות, ולא זאת לבד כי גם נטע ארן שנוטע יער גדול של ארזים, וגדולו אינו נעשה למעלה מדרך הטבע, רק וגשם יגדל אותו בדרך הטבע: (טו) והיה, והלא מן הארז שגדל ביער הזה לא נעשה בו שום קדושה, כי יהיה לאדם לבער ויותר מזה כי גם יהנה האדם ממנו הנאת הגוף בעת ההבערה שיקח ויחם מהם, ועוד הנאה יותר קרובה מזאת, כי אף יסיק אותו בתנור ואפה לחם על גחליו, ואף יפעל אל וישתחו ואיך יהיה בו ענין קדושה ולא הוא, (וכפל דבריו נגד שתי הכתות שהזכיר למעלה נגד כת שחושבים שהפסל הוא עצמו האלהי, אמר אף יפעל אל וישתחו, ונגד החושבים שהוא רק מגביל אל הגורם

הרוחניות

יַשִּׂיק וְאָפָה לָחֶם אַף־יִפְעַל־אֵל וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגָּד־לָמוֹ׃ טז חֶצְיוֹ שָׂרַף בְּמוֹ־אֵשׁ עַל־חֶצְיוֹ בָּשָׂר יֹאכֵל יִצְלֶה צָלִי וְיִשְׂבָּע אַף־יָחֹם וְיֹאמַר הֶאָח חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר׃ יז וּשְׁאֵרִיתוֹ לְאֵל עָשָׂה לְפִסְלוֹ יִסְגּוֹד־לוֹ וְיִשְׁתַּחוּ וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה׃ יח לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהַשְׂכִּיל לִבֹּתָם׃ יט וְלֹא־יָשִׁיב אֶל־לִבּוֹ וְלֹא דַעַת וְלֹא־תְבוּנָה לֵאמֹר

קמץ בז"ק. יתיר ו'

רש"י

העלים ויחם גופו לנגהם: אף ישיק. מהם תנור ואפה לחם: אף יפעל אל. מן הנותר: (יט) ולא ישיב

מצודת דוד

וגו'. כפל הדבר במ"ש: למו לפסילים ועם כי לא זכר אלא אחד הנה רבים הם: (טז) חציו. ר"ל מקצתו שרף בתוך האש על ידי מקצתו יאכל בשר כי יצלה בו צלי ויאכל וישבע ואף יחמם בשרו וישמח ויאמר האח הנה חממתי את עצמי אף נהניתי להיות יושב באור האש: (יז) ושאריתו. הנשאר מהעץ ועשהו אל וחוזר ומפרש יעשהו לפסלו: יסגד לו. ישתחוה לו ויתפלל וגו': (יח) לא ידעו. אין בהם לא דעת ולא בינה: כי טח. הוא"ה המסית טח עיניהם מלראות ולבותם מהשכיל: (יט) ולא ישיב. אינו נותן אל לבו לבחון בדבר ואין בו לא דעת ולא תבונה לחשוב הלא מקצתי שרפתי בתוך האש ואף וגו': אפיתי על גחליו לחם. אמר להם ע"ב סופו כי אחר שנאפ' נעשה להם וכן וטהני קמח (לקמן נ"ו): אגלה. כמו והגלה: ויתרו. ואיך אעשה הנותר לפסל המתועב בעיני ה' ואיך אשתחוה לענף עץ:

מצודת ציון

כמו ולדניאל סגיד (דניאל ב'): (טז) במו. כמו. בתוך: האח, הוא ענין ל' שמחה כמו האח האח ראתה עינינו (תהלים ל"ס) חמותי. מל' חמימה: אור. שלהבת המאיר וכן אור לנבת נגדו (לקמן מ"ז): (יז) ושאריתו. ענין שיור. (יח) טח. ענין מריחה ומשיחה וכן וטח את הבית (ויקרא י"ד): לבתם. מל' לב: (יט) ויתרו. מל' נותר: לבול כמו ליבול וכן כי בול הרים ישאו לו (איוב מ')

באור הענין

חזון ישעיהו

באור המלות

הכוהכיו' אומר עשהו פסל ו סגד למו, ועי' בהור המלו'): (טז) חציו, מוסיף לאמר שלא לבד שהיער בכללו נעשה לבער, כי גם מן העץ שהקלה לעשות ממנו פסל, הנה חציו שרף במו אש מבער ועל חציו השני בשר יאכל עתה, (ר"ל שאינו קונה קדושה לא לפני עשייתו ולא לאחר עשייתו) וגם לא תבא מארה באכילתו שלא ישבע ממנו, כי יצלה צלי וגם ישבע, וגם אל תטעה שהבשר נלוה בגם לא ע"י העץ שהעץ אינו נשרף כלל, כי הלא אף יחם וירגיש חום, ולא תאמר שזה ג"כ רק דמיון מתעה שנדמה לו כך, כי הלא יאמר האח חמותי ראיתי אור שמני הסגולות שיש להאש ההארה והחום ירגיש אותם בחוש, עד שיאמר האח חמותי וישמח על החום ואת האור יראה בעיניו ממש לא בדמיון: (יז) ושאריתו, ואיך מן העץ הזה יעשה שאריתו לאל. לאל עשה לפסלו כפל דבריו נגד שני הכתות הנזכר, הא' שחושבי' אותו לאלהות, והב' שחושבים אותו רק לממשיך שפע מן הכחות העליונות, וז"ש או לאל עשה לאלהות או לפסלו להגביל על ידו צורת הכוכב, ומבאר או יסגד לו אם עשהו רק לפסלו, או וישתחו אם עשהו לאל ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה, ועי' בהור המלות: (יח) לא ידעו, אומר הנה מה שלא ידעו ולא יבינו להרגיש הבל אמונתם אין זה פלא, כי לא ידעו יען שטח מראות עיניהם, ולא יבינו יען שטח מהשכיל לבתם, (ר"ל הידיעה תהיה מצד הבחינה והנסיון, ולא יוכל לבחון, מי שהוא עור וחסרו לו החושים להכיר המוחשים. והבנה תהיה ע"י מופתי השכל והעיון והם טח מהשכיל לבותם, ואיך יבינו, אם חסרים להם כחות השכל והתבונה), וא"כ אין פלא מה שלא ידעו ולא יבינו. אבל זה פלא מדוע. (יט) לא ישיב אל לבו, דבר פשוט כזה הלא להכיר דבר זה לא צריך לא דעת ולא תבונה, (ר"ל דעת ע"י הבחינה

(טו) וישתחו, ויסגד. המשתחוה יכבד הדבר עצמו, והסוגד לא יכבד הדבר עצמו, רק יבוטח לפניו כדרך כגוליו, כפעולה סגוליית להשיג איזה תועלת, ואמר (לקמן מ"ו ו') יסגדו אף ישתחוו, מבואר שהסגידה פחותה מהשתחויה, וכן אל נד שעשהו לאל אמר וישתחוו, ואל נד שעשהו פסל אמר ויסגד למו, וכן שינה במ"ש יפעל אל וישתחו, עשהו פסל ויסגד למו, כי יש הבדל בין פעל ועשה, שפעל הוא שעסק בהדבר, ומעשה הוא גמר המעשה ותקונו (כנ"ל ה' י"ב), שעשים שיעשהו שיהיה אל, ואלהות אינו תלוי במעשהו רק בפעולתו ועסקו ע"י מחשבתו וכונתו והכנתו, אבל שיהיה פסל כעין טלמסאות לבד תלוי בעשיית הכלי וגמר מלאכתו: (יז) לאל עשה לפסלו יסגד לו וישתחו. כבר באהרתי (ט"ו) כי השתחויה היא לשם אלהות וסגידה היא רק דרך סגולה, וע"כ הגביל לאל עשה וישתחו, לפסלו יסגד לו. ר"ל או לאל עשה, או לפסלו, או יסגד, או גם ישתחוה וגם יתפלל אליו: (יח) לא ידעו ולא יבינו, כבר בארתי ההבדל בין ידיעה להבנה (למע' מ"א י"ט. מ"ג יו"ד י"ט) כי ידיעה יפול על דבר שישג מן החושים, ע"י הבחינה והנסיון מן המאוחר אל הקודם, וההבנה תהיה ע"י מופת השכל מן הקודם אל המאוחר, לכן נגד לא ידעו אמר כי טח מראות עיניהם, ונגד לא יבינו, אמר כי טח מהשכיל לבותם: (יט) לתועבה אעשה, תועבה מציין גנאי האליל שעושהו לאלהות, שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו, ובול עץ, מציין

וגסיון

חֶצְיוֹ שָׂרַפְתִּי בְמוֹ־אֵשׁ וְאַף אָפִיתִי עַל־גֶּחָלָיו לֶחֶם אֶצְלֶה בָשָׂר וְאֹכֵל וְיִתְרוֹ לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד׃ כ רֹעֶה אֵפֶר לֵב הוּתַל הִטָּהוּ וְלֹא־יַצִּיל אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאמַר הֲלוֹא־שֶׁקֶר בִּימִינִי׃ כא זְכָר־אֵלֶּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עַבְדִּי־אָתָּה יְצַרְתִּיךָ עֶבֶד־לִי אַתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא תִנָּשֵׁנִי׃ כב מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה

רש"י

אל לבו. חציו שרפתי במו אש: ולא דעת ולא תבונה. בו לאמר זאת: לבול עץ. לרקבון עץ: (כ) רעה אפר לב הותל הטהו. לבו אשר הותל, הטה לעשות לו רועה של אפר, שדמות שנשרף חציו ונעשה אפר, השוטה הזה היה אומר שהוא לו לרועה ולמפרנס. ד"א רועה אפר לשון ריעות עובד עבודת אלילים ומחבר אליו את עבודת אלילים שהוא אפר: ולא יציל. הנתעה את נפשו לאמר הלא שקר בימיני ויפרד מעליו: (כא) לא תנשני. לא תהיה שכוח מלפני: (כב) מחיתי כעב פשעיך. במצרים ובמדבר, גם עתה שובה

מצודת ציון

ועניינו למה ועגף: אסגוד. אשתחוה: (כ) רעה. ר"ל מנהיג: הותל. ענין לעג וכן ויהתל בהם אליהו (מ"א י"ח): (כא) תנשני. ענין שכחה וכן נשני אלהים (בראשית מ"א): (כב) מחיתי. ענין מחיקה וכן אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך (לעיל מ"ג): כעב וכענן. הם ענין אחד וכפל הדבר במ"ש:

מצודת דוד

(כ) רעה אפר וגו'. ר"ל לבו המהתל ומלעיג בו הסיתו שיקבל לרועה ומנהיג את הדבר אשר יבוא אל האפר כשישרפוהו: ולא יציל. אף האומן העושה הפסל לא יציל נפשו עצמו ולא יאמר הלא מה שעשיתי בימיני הוא שקר ואין בו תועלת כי מעשה ידי הוא: (כא) זכר אלה יעקב. אם האומות לא יבינו את זאת אתה יעקב זכור אלה הדברים ולא תתפש' אחריהם כי עבדי אתה ולא עבד האליל: יצרתיך עבד לי. בראתיך להיות לי לעבד ולכן אתה ישראל לא תשכחני: (כב) מחיתי כעב. מעולם מחיתי פשעיך כעב הזה הנמחה במים: וכענן וגו'. כפל הדבר במ"ש: שובה

חזון ישעיהו

באור המלות

פחיתת כחומר מצד שהושב אותו כטלמס וקמיע אל הכוכבים ולכן אמר אסגוד, לפי שכתבתי (בפסוק ט"ו). ויתרו, ובפסוק י"ז אמר ושאריתו, ויובן עפמ"ש למע' (ד' ג') בהבדל בין שאר ונותר, שאר הוא הנשאר בכונה, ונותר הוא הנותר מעצמו, ולכן אמר תחלה ושאריתו, כי הלא ישאיר את העץ בכונה לצורך הפסל. אבל פה שמדבר בגנותו אמר ויתרו, כאילו העץ שנשרף היה העקר, והפסל מותרתו אשר שהיא תועבה: (כ) רעה אפר. גוף האדם מצד שסוף הרכבתו להתפרד, נקרא אפר, ואנכי עפר ואפר, זכרוניכם משלי אפר, ושכל האדם ינהיג את כחות החיים כרועה צאנו, ועת ירעם עפ"י כחותיהם המעולים הנפשיים, הוא רועה הנפש, ובהפך הוא מנהיג האפר ותאות הגוף כמ"ש ולא יציל את נפשו, ושרש התל, הוא המדבר דברים בעלי שתי פנים לשחק על חברו: (כא—כג) כעב פשעיך וכענן

באור הענין

ונסיון, ולא תבונה על ידי מופתי השכל) כי אם רק ישיב אל לבו יאמר, **הלא חציו שרפתי במו אש**, ואף אפיתי (כנ"ל פסוק ט"ו ט"ז) ואיך יתרו לתועבה אעשה. (וכפל דבריו אם עשהו לאלוה איך יתרו **לתועבה אעשה**? ואם עשהו לסגוד ע"י לכחות הרוחניים איך **לבול עץ אסגוד**, הלא הוא עץ הבלה ונפסד ואיך יעשה רושם בין כוכבי שמים הקיימים): (כ) **רעה אפר**, אומר הנה הרועה את האפר, ר"ל מי שאינו יודע כלל כי האדם יש בו נפש אלהית גבוה ונעלה מאד, עד שלא יצויר כלל שהאדם ישתחוה אל הדומם והצומח, כי הוא נעלה מהם ע"י כח נפשו, כי הוא אינו יודע את הנפש כלל, רק הוא רועה אפר, מנהיג את האפר והגוף (כמו רעה אמונה, רועה רוח), עליו אין תימה כלל כי **לב הותל הטהו** לבו המהתל ומלעיג עליו הטהו מני דרך עד שיחשוב א"ע גרוע מן פסל עץ ואבן, להכנע לפניו, **ולא יציל את נפשו** שיזכור איך אעשה כזאת נגד נפשי שהיא אלהית שכליית, ואיך אכניעה לפני דומם וצומח, או שיאמר עכ"פ **הלא שקר בימיני**, הלא השקר הוא גלוי וברור כאילו הוא חקוק על ימיני, כי השקר גלוי וברור. כי אחר שהוא רועה אפר ואינו יודע מנפשו כלל, הוא בהמה גרוע מן הפסל ואין עליו תימה כלל, אבל. (כא) **זכר אלה יעקב**, אבל אתה יעקב הלא אתה ידעת מעלת האדם מצד צורתו, וביחוד **אתה ישראל**, שנפשך גבוה מאד אף ממלאכי השרת כמו שמורה ע"ז שם ישראל כי ישר אל מלאך ויוכל, וכ"ש מהעכו"ם **כי עבדי אתה** לא עבד אלהי נכר, וחוץ מזה שאתה עבדי מצד עבודתך אותי, הנה **יצרתיך עבד לי**, כי מוכרח ע"ז מצד התולדה ע"י שנתתי לך נפש עליונה אלהית, הנה **אתה ישראל לא תנשני**, אתה צריך ליזהר בל תשכח אותי ולעבוד אלהי נכר: (כב) **מחיתי**, ואעפ"י שעונותיכם מבדילים עתה ביניכם לבין אלהיכם, ולא אוכל להשכין שכינתי בתוככם, עד שהם דומים כעב וכענן המאפילים בפני קרני השמש, כן יסוככו ביני וביניכם, מ"מ **אמחה את הפשעים** כאשר ימחה העב והענן ע"י הרוח המפזר אותם כן אמחה את פשעיך הגדולים שדומים **כעב**. ואת **חטאתיך** השוגגים שדומים **כענן** שאינו מאפיל כמו העב, רק בתנאי אם תשוב אלי

אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ׃ כג רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי־עָשָׂה יְהוָה הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אֶרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ כִּי־גָאַל יְהוָה יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר׃ כד כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאֲלֶךָ וְיֹצֶרְךָ מִבָּטֶן אָנֹכִי יְהוָה עֹשֶׂה כֹּל נֹטֶה שָׁמַיִם לְבַדִּי רֹקַע הָאָרֶץ מֵי אִתִּי׃ כה מֵפֵר אֹתוֹת בַּדִּים וְקֹסְמִים יְהוֹלֵל מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל׃

ת"א מפר אותות. עקידה שער נ"ו: משיב חכמים: גיטין נ"ו: קמץ בז"ק. מאתי ק'

רש"י

אלי: (כג) פצחו. לשון פתחון פה: (כד) ויוצרך מבטן. מאז ויתרוצצו הבנים בקרבה (בראשית כ"ה) הייתי לך לעזרה ובחרתיך: נטה שמים לבדי וגו': (כה) מפר אותות בדים. לפי שאני נטיתי שמים לפיכך אני יכול להפר אותותם: בדים. הם החוזים בכוכבים ע"י אותות השמים, ועל שם שפעמים הרבה שהם מכזבים קורין אותם בדים, שאני מחליף הסדרים שלמעלה וטועין אלו המשאלין בהם. לפי שאיצטגניני בבל היו חוזים בכוכבים כמו שהוא אומר (לקמן מ"ז) יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים, לכך הוא אומר שיפר אותות בדיהם, כי אני

מצודת דוד

אלי, לכן שובה אלי כי אני הוא הגואל אותך: (כג) רנו שמים. הוא דרך משל ור"ל שמח' גדול' תהי' בעולם: כי עשה ה'. ר"ל עשה מה שר אין לעשות ולקיים והוא גאולת ישראל: תחתיות ארץ. היא הנקודה האמצעית מכדור הארץ: יער. מקום עמידת האילנות: ובישראל יתפאר. ע"י גאולת ישראל יתפאר בפי כל: (כד) ויוצרך מבטן. מעת נאתך מבטן אמך יצרתיך לי לעם: עשה כל. כל דבר הנעש': לבדי. ואין מי יעזור לי: רקע הארץ מאתי. פריסת הארץ היא מאתי ר"ל ממני: (כה) מפר. מבטל האותות של הוזי הכוכבים ולא יהיה כן: וקוסמים יהולל. משט' דעת הקוסמים ולא יועילו בפעולותיהם: משיב חכמים אחור. לפי שדרך החכמים להתחכם בכל פעם יותר אמר שבמקום משיב

מצודת ציון

(כג) הריעו. מלשון תרועה: תחתיות. מל' תחת ומלמט': פצחו. פתחו פה בהרמת קול לרנן וכן פצחי רנה וצהלי (לקמן נ"ד): יתפאר. ענין שבח והלול: (כד) רוקע. ענין פריסה ושטיחה כמו לרוקע הארץ על המים (תהלות קל"ו): (כה) מפר. ענין מניעה וביטול כמו אזנה הפרס (במדבר ל'): אתות. מל' אות וסימן: בדים. ענין כזב הבדוי מן הלב וכן בדיך מתים יחרישו (איוב י"א) והוזי הכוכבים יקראו כן כי ע"פ הרוב ידברו כזב הבדוי מן הלב: וקסמים. הוא ענין כשוף: יהולל. ענין שטות כמו ושופטים יהולל

חזון ישעיהו

באור הענין

אלי בתשובה, כי אז גאלתיך, אז אם תשוב הנה כבר גאלתיך, כי הגאולה מוכנת ועקר הדבר תלוי בתשובה, ואז בעת הגאולה לא יעבדו עוד לכוכבים ומזלות, כי אז. (כב) רנו שמים, השמים ירננו לה' יען כי יתראה לכל כי עשה ה' שה' עשה את השמים ומנהיג את המערכת, וגם בל יתעו אז כתועים האומרים עזב ה' את הארץ ביד ממשלת הכוכבים, כי גם יריעו תחתיות ארץ כי גם שם יתראה כבוד ה' והשגחתו, ולא ישגיח בארץ רק השגחה כללית, כי גם הרים יפצחו רנה ואף היער וכל עץ אשר בו כי התפשט ההשגחה על כל פרטי אישי הבריאה אף על הצומח, ובמה יכירו השגחתו? כי גאל ה' את יעקב, ובישראל שהם הצדיקים עוד יתפאר ע"י שיעשה להם נסים גדולים ואותות ומופתים להתפארת: (כד) כה אמר ה', מתחיל ענין חדש מדבר מתחלה מן גאולת בבל ויסובב דבריו מגאולה זו על הגאולה העתידה. גאלך בעתיד, ויצרך מבטן בעבר, אנכי ה' עשה כל, לא כאומרים שהעולם נברא ממנו בהכרח כעלה מהעלול, וכמושכל מהמשכיל, כמו שהיה דעת אריסטו, ולא כהאומרים שהעולם ברא ה' ע"י חומר קדום, עז"א אנכי ה' עושה, כי הפועל בהכרח לא יקרא בשם עושה כפ"ש הפילוסוף, ואנכי ה' עושה כל, הכל גם החומר העולם בראתי יש מאין. נטה שמים לבדי לא כהאומרים שבהתחלת הבריאה מאתו ע"י שכלים ועלולים, כי אני נוטה שמים לבדי בלי מסייע. רקע הארץ מאתי ר"ל ולא כהאומרים שהנהגת הארץ נמסרה בידי הטבע או מערכת השמים, כי הלא רקיעת הארץ על המים, בלא זה בא בהכרח מאתי, כי הוא כנגד הטבע הנטוע ביסוד המים שיקיף את יסוד העפר מכל סביביו, ולא שיהיה תחתיו: (כה) מפר, ר"ל ואחר שאני בראתי ומשגיח על העליונים והתחתונים בהנהגה בחיריית כפי רצוני הפשוט, א"כ אני הוא המפר אותות בדים ומזלות, שהגם שימצא אות במהלך המזלות שלא תבנה ירושלים אפיר אותות השמים, גם קסמים יהולל, הקוסמים שמשיגים ע"י חכמת הקסם מה שיהיה בעתיד ידמו כהוללים ומשוגעים כי לא יהיה כמו שקסמו. גם משיב חכמים אחור החכמים הם חכמי הטבע, אותם ישיב אחור ודעתם יסכל, ור"ל כי חכמי הטבע ישיגו מה שעתיד להיות על פי חקי הטבע

באור המלות

אשאתיך: שעב עב מן הענן, והשפע פשע יותר מן החטאת, וההבדל בין יעקב ישראל (למעלה ט' ז'): (כה) בד ס, כשני האליל הוזי הכוכבים שהיו רגילים ללבוש אפוד בד ועפ"ז נקראו בדים, והקסם היה ע"י ענינים אחרים מגידי העתידות להמשכילים האלה, וקסמי לי באוב (ש"א, כ"ח ח'), יהולל, מענין הוללות ושגעון: אחור, ראה דוגמתו

כו מֵקִים דְּבַר עַבְדּוֹ וַעֲצַת מַלְאָכָיו יַשְׁלִים הָאֹמֵר לִירוּשָׁלִַם תּוּשָׁב וּלְעָרֵי יְהוּדָה תִּבָּנֶינָה וְחָרְבוֹתֶיהָ אֲקוֹמֵם׃ כז הָאֹמֵר לַצּוּלָה חֳרָבִי וְנַהֲרֹתַיִךְ אוֹבִישׁ׃ כח הָאֹמֵר לְכוֹרֶשׁ רֹעִי וְכָל־חֶפְצִי יַשְׁלִם וְלֵאמֹר לִירוּשָׁלִַם תִּבָּנֶה וְהֵיכָל תִּוָּסֵד׃

ת"א לצולא . זכחיה קי"ג : האומר לכורש. עקידה שער נ"ז : קמץ ברביע

רש"י

הוא שהפרתי אותות בדי מצרים : (כו) מקים דבר עבדו . משה : ועצת מלאכיו . מלאך אחד אמר ליעקב ישראל יהיה שמך (בראשית ל"ב) וקיימתי דבריו , אף כאן אקיים עצת נביאי האומר על ירושלים תושב : (כז) האמר לצולה חרבי . האומר לבבל התייבשי : ונהרתיך אוביש . לפי שהיא יושבת על נהרות מדמה הריגת אוכלוסיה ליובש נהרות : (כח) רעי . מלך שלי :

מצודת ציון

(שם י"ב) : יסכל . מל' סכלות ושטות : (כו) מקים . מל' קיום : מלאכיו . שלוחיו : ישלים . מל' השלמה וגמר : לירושלם . בעבור ירושלים וכן פתח פיך לאלם (משלי ל"א) : תושב . מל' ישיבה : תבנינה . מלשון בנין : וחרבותיה . מלשון חורבה : (כז) לצולה . למצולה ועניינו מקום רבוי המים וכן ותשליכני מצולה (יונה ב') : חרבי . ענין יובש כמו חרבו המים (בראשית ח') : אוביש . מלשון יבש : (כח) חפצי . רצוני : תוסד . מלשון יסוד :

מצודת דוד

החכמים לאחור ר"ל שמתעקשים ומתאבדים מן החכמים ונעשים סכלים : (כו) מקים דבר עבדו . זה ישעיהו : ועצת מלאכיו . שמה יתר הנביאים : האמר . אשר כל אחד מהם ניבא ואמר בעבור ירושלים שהיא מיושבת מאנשים ובעבור ערי יהודה אמר שתהיינ' בנויות אחר מפלת בבל : וחרבותיה . כל אחת מהרבותי' אקומם : (כז) האומר לצולה . אשר כ"א מהנביאים אמר על בבל העומדת במצול' שהיא' מקום חורב ר"ל שכל אוכלוסי' יאבדו ולפי שיושבת במצול' המשיל אבדן אנשי' ליבשות המים : ונהרתיך אוביש . כפל הדבר במ"ש : (כח) האמר לכורש . אשר כ"א אומר בעבור כורש שהוא יהיה רועי לרעות צאני והם ישראל והוא ישלים חפצי לאבד את בבל ולשלוח את ישראל מן הגול' : ולאמר . לצוות בעבור ירושלים לבנות אותה ואת ההיכל יצוה ליסדו (כי בימיו לא נבנה כ"א היסוד ונשלם בימי דריוש כמ"ש בחגי):

חזון ישעיהו

באור המלות

למע' (מ"א כ"ג, מ"ב כ"ג) : (כו) עבדו, מלאכיו . הצדיק נקרא עבד ה', והנביא נקרא מלאך ע"ש שליחותו : דבר, עצה . הדבר הוא ההחלטי, והעצה הוא לצורך איזה תכלית מיוחד כנ"ל (ח' י') : (כז) חרבי, אוביש . חרב בבחינת הלח המתייבש , ויבש הוא היבש לגמרי (כנ"ל י"ט ט') ומוסיף אף אוביש לגמרי : (כח) רעי . כמו ולי מה יקרו רעיך אל, הרעיונות שלי :

באור הענין

הטבע , והם ילכו בבחינתם לפנים , והוא שילכו תמיד לחקור מן הסבה אל המסובב, כשראו הסבה ישפטו בדעתם שהמסובב מוכרח לבא , אם יש אש מוכרח שיבא עשן , אם יש נשיאים יבא הגשם, אמנם לפעמים יטעו ולא יהיה הדבר ולא יבא כמו ששפטו , אז ילכו לאחור , והוא שישובו אחור מן המסובב אל הסבה , למשל למה לא היה גשם ע"י הנשיאים ? מפני שהיה רוח. אולם לא יצליחו בחקירתם, רק כשיהיה המנהג עפ"י הטבע, אבל אחר שאני אפלד חקי הטבע ואפיר אותם, אז החכמים ששפטו תחלה מן הסבה אל המסובב, וראו שלא בא הדבר כמו שהיה מוכרח לבא עפ"י חקי הטבע , ישובו אחור לבקש הסבה הטבעיית אשר גרמה זאת , ואז יראו כי ה' סכל דעתם , כי יראו שאין לדבר הזה סבה טבעיית כלל, רק אצבע אלהים הוא : (כו) מקים, ר"ל מה שיחשה בין הוראת הכוכבים , בין הוראת הקוסמים , בין הוראת הטבעיים, שכולם יהיו מורים שבבל תהיה מנלחת וירושלים מושפלת , ואני אהפך הדבר, זה יהיה מפני כי אני המקים דבר עבדו , ור"ל כי הנס יהיה מפני שני פנים . א] ע"י גזרת הצדיקים או תפלתם, כמ"ש אליהו חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי , ר"ל איני אומר זה בנבואה רק בגזרה , אני דוגר וגוזר וכן יקום . ועז"א מקים דבר עבדו שהוא הצדיק העובד אותו . ב] לקיים הנבואה, אם יבקש הנביא אות ומופת למען ישיג התכלית הנרצה אלו שיאמינו בנבואתו , ועז"א ועצת מלאכיו ישלים, מה שמלאכיו ושלוחיו יעצו דרך עצה להשיג התכלית הנרצה. ומצד שני אלה, שהוא תפלת הצדיקים והגדת הנביאים יעשה הנס הזה, והוא . האמר לירושלם, תושב וגם שאר ערי יהודה תבנינה וגם חרבותיה של ירושלים שהוא המקדש והעזרות אקומם אני בעצמי ובכבודי : (כז) האמר , וגם לבבל הגם שהיא מצולה ועמוקה והמים מתאספים שם בדרך הטבע אומר לה חרבי שלא יהיה בה מים, וגם נהרותיה אוביש , הגם שבדרך הטבע א"א שייבשו במדינה הזאת העומדת במצולה (והנמשל הגם שעפ"י הטבע בבל מנלחת ובצורה מ"מ יהפכנה ה', וזה יהיה ע"י כורש, שכבש את בבל , ונתן לישראל רשות לבנות ירושלים) : (כח) האמר , כי הנס יהיה בשני פנים . א] שידוד חקי הטבע . ב] שידוד חקי הבחירה והחפשיות , שיהפך ה' לב שרים שיעשו רצונו , וגם זה קשה יותר , (הנס שאצל בני אדם לא יוחשב זה לנס כ"כ, כי הבחירה חפשיית יותר מחקי הטבע) ובזה הוסיף שבזה יגדל הנס הזה

מה א כה־אמר יהוה למשיחו לכורש אשר־החזקתי בימינו לרד־לפניו גוים ומתני מלכים אפתח לפתח לפניו דלתים ושערים לא יסגרו׃ ב אני לפניך אלך והדורים אושר דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע׃ ג ונתתי לך אוצרות חשך ומטמני מסתרים למען תדע כי־אני יהוה הקורא בשמך אלהי

ת"א כה אמר ה'. מגילה י"ב: במ"ס בסג"ל. אישר ק'

רש"י

מה (א) **למשיחו**. כל שם גדולה קרויה משיחה, כמו לך נתתים למשחה (במדבר יח), ורבותינו אמרו למלך המשיח אומר הקב"ה קובל אני לך על כורש, כדאיתא במסכת מגילה: **לרד לפניו גוים**. להרקיע ולהדד לפניו גוים. לרד לשון: **ומתני מלכים אפתח**. לשון חלשות הוא זה שבר כח, כי חגירות מתנים היא זירוז כח, כמו אזר נא כגבר חלציך (איוב מ'), ואתה תאזר מתניך (ירמיה א'), ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב), לשון שברון כח: **לפתח לפניו**. דלתי שערי בבל: **דלתים**. הם שפותחים ונועלים בהם את השער: **ושערים**. הוא חלל פתח השער: (ב) **והדורים אישר**. תרגם יונתן וכוריי' אכבש, כמו הדר הדרנא, על שם שסובבת החומה את העיר, ויש לפרש הדורים, ארחות עקלקלות איישר לפניו: (ג) **הקורא בשמך**. עדיין לא נולדת ואני קורא לך שם כורש:

מצודת דוד

מה (א) **למשיחו לכורש**. על משיחו על כורש ר"ל על כורש שהגדיל והמשיל אותו: **אשר החזקתי בימינו**. הוא ענין משל ור"ל נתתי הכח בידו: **לרד**. לכבוש האומות לפניו להיותם נו למדרך הרגל: **ומתני מלכים אפתח**. ר"ל אתיש כח המלכים הנלחמים עמו ולפי שמי שהוא חגור במתניו הוא מזורז וחזק לכן אמר כאלו אפתח האזור ויותש כחם: **דלתים**. דלתי שערי בבל: **לא יסגרו**. יר"ל גם כתפלו כאלו היום סגורים: (ב) **אני לפניך אלך**. תגלח במלחמ' כאלו אלך לפניך להלחם בעבורך: **והדורים אישר**. דרכים המעוקמים אעשה ישרים ושוים ר"ל לא תכשל בדרך מהלכך: **דלתות וגו'**. הוא ענין מליצ' לומר לא יתחזקו במבצר העיר: (ג) **ונתתי לך**. אמסור בידך אוצרות בבל: **אוצרות חשך**. דרך האוצרות להטמן במקום חשך: **ומטמני מסתרים**. דברים הטמונים במקום סתר וכפל הדבר במ"ש: **למען תדע**. אעשה לך כל זה למען תדע כי אני ה' עושה זאת ולא בכח ידך כי היה הון מן הטבע: **הקורא וגו'**. אשר

מצודת ציון

מה (א) **למשיחו**. הוא ענין גדולה ורוממות וכן נתתים למשחה (במדבר י"ח): **החזקתי**. ענין אחיזה: **לרד**. ענין שטיחה כמו הרודד עמי תחתי (תהלים קמ"ד): **אפתח**. ענין התרת הקשר וכן ויתרו פתח (איוב ל'): (ב) **והדורים**. ר"ל דרך מעוקם ומסובב ובדרז"ל הדרא דכותא (חולין קי"ג) והם כמעט המעוקמים ומסובבים על זה: **אישר**. מל' ישר ושוה: **ובריחי**. כעין מטה ששמו לבומו אחורי השער לסגרו: **אגדע**. ענין כריתה כמו קמים גודעו (לעיל ט'): (ג) **ומטמני**. מלשון הטמנה:

חזון ישעיהו

באור הענין

הזה בכלל, שיכריח בחירת כורש אל רצונו. **האמר לכורש רעי**, אני אומר לכורש את רעי ורעיוני אגלה לו את אשר במחשבתי והוא כל חפצי ישלים, ומה יהיה החפץ הזה כי הוא יאמר **לירושלם תבנה והיכל תוסד**. (והפס בהיכל תוסד, כי הבנין כולו ייחס אל ה' עצמו כמ"ש (כ"ז) וחרבותיה אקומם):

מה (א) **כה אמר ה' למשיחו לכורש**, אשר משח ומנה אותו למלאות דבריו. **אשר החזקתי בימינו** להוליכו אל המלחמה והכיבוש והמצרה, למען **לרד לפניו גוים** שירדה בם בפרך, וגם לא יפחד שמלכיהם ילחמו נגדו, כי **מתני מלכים אפתח** מן הכח החגורה על מתניהם, וגם לא יירא מערים הבצורות שיושביהם יעמדו בו, כי **אפתח לפניו דלתים** ר"ל אף הדלתות הפנימיות שדרכם להיות סגורים אפתח לפניו, וממילא **שערים** החיצונים **לא יסגרו** כלל, עד שכל ערים הבצורות יהיו פתוחים לפניו. (עתה מתחיל דבורו): (ב) **אני**, דע כי הגם שכחך חלוש מעשות הגבורה הזאת, **אני לפניך אלך** לכבוש הדרך לפניך, **וההדורים אישר** דרכם היה לשום דרכים עקומים לפני המבצר לבל יוכל האויב לקרב אל השער, והיו צריכים להקיף אותם, ואני אישר את ההדורים האלה, **דלתות** ר"ל בכיבוש הטבעי אם מתקרבים אל המבצר שוברים הבריחים ועי"כ נפתחים הדלתות, אבל **אני דלתות נחושה אשבר** תחלה **ואחר כך ובריחי ברזל אגדע**: (ג) **ונתתי**, אחר שתכבוש המבצרים האלה אמסור בידך גם האוצרות הנמצאים שם, וגם המטמונים שהטמינו במסתרים, והנה הגדולה הזאת אעשה לך

באור המלות

(א) **למשיחו**. ע"י משיחה היו מיחדים אותו לאיזה התמנות של גדולה, שכהן המשיח, יען משח ה' אותי לבשר ענוים: **דלתים ושערים**. דלתים כולל דלתי כל הפתחים, חיצונים ופנימים, דלתות הפתחים ודלתות השערים. אבל שערים הם רק החיצונים: (ב) **הדורים**. הודד, ובלשון התלמוד על הסיבוב, אהדורי אפתחא לא מהדר: (ג) **מטמני מסתרים**. הטמון מכוסה בעפר או בקש, והנסתר יעלימו מקומו אף שהם אינו טמון ומכוסה, וכן יש טמון שאינו נסתר, אם הפסו בעפר ברחוב שהכל יודעים שהוא שם. וטמון הנסתר

יִשְׂרָאֵל׃ ד לְמַ֗עַן עַבְדִּ֣י יַעֲקֹ֔ב וְיִשְׂרָאֵ֖ל בְּחִירִ֑י וָאֶקְרָ֤א לְךָ֙ בִּשְׁמֶ֔ךָ אֲכַנְּךָ֖ וְלֹ֥א יְדַעְתָּֽנִי׃ ה אֲנִ֤י יְהוָה֙ וְאֵ֣ין ע֔וֹד זוּלָתִ֖י אֵ֣ין אֱלֹהִ֑ים

רש"י

(ד) למען עבדי יעקב. שהוציאהו מגלות בבל: ולא ידעתני. לא עשית רצוני, כי אני אמרתי הוא יבנה עירי והוא כשעמד אמר מי בכם מכל עמו רבות נתן להם לילך, וכל העורח פרק מעל צוארו:

מצודת ציון

(ד) אכנך. ענינו שם שאינו שם העצמי וכן בשם ישראל יכנה (לעיל מ"ד): (ה) אאזרך. מל' אזור והגורה והוא ענין חוזק כי האוזר במתניו הוא חזק ומזורז:

מצודת דוד

קורא בשם כורש עד לא נולדת הוא אלהי ישראל וממנו בא הדבר: (ד) למען עבדי יעקב. כ"ז אעשה בעבור ישראל להוציאם מבבל: ואקרא וגו'. פעם קראתי עליך בשמך כורש ופעם שהם שמו עם כי ידבר עליו והרי הוא כאילו מזכירו בשם הכנוי: ולא ידעתני. ר"ל ולא בזכותך כי עדיין לא נוצרת ולא מצאת זכות א"כ אין זה כ"א למען עבדי יעקב: (ה) זולתי וגו'. כפל הדבר במ"ש: אאזרך. נתתי לך חוזק ועדיין לא ידעת אותי כי עדיין לא נולדת:

חזון ישעיהו

באור המלות

הוא הקבור בקרקע ובמקום נעלם: (ד) עבדי יעקב וישראל בחירי. עי' למע' (מ"ד א'). אכנך. שם הכבוד כמע'

באור הענין

לך מפני שני טעמים. א] למען תכיר את שמי הגדול. ב] למען ישועת ישראל, ועז"א, א] למען תדע **כי אני ה' הקורא בשמך**, (להגדילך שלא כדרך הטבע). ב] יען כי אני **אלהי ישראל** שיחדתי אלהותי והשגחתי עליהם, ולכן אעשה זאת: (ד) **למען עבדי יעקב**, ור"ל הגם שהם קטנים מצד עבודתם ונקראים מצד זה בשם יעקב, כי לא היו צדיקים גמורים בעת ההיא, אבל מ"מ הם **ישראל בחירי** שע"י שבחרתים להיות חלקי הם נקראים ישראל בשם המעלה והגדולה. והנה הנסים שיעשה ה' תמיד לצרכו לא יגבא עליהם טרם בואם, אבל הנסים שיעשה בשביל ישראל ינבאו עליהם הנביאים טרם בואם, לז"א ויען שעשיתי זאת למען עבדי יעקב **לכן ואקרא לך בשמך גם אכנך** בשם הכבוד והמעלה גם בעוד אשר **לא ידעתני** שהוא טרם נולדת עדיין מאז נבאו נביאי עליך: (ה) **אני ה' ואין עוד**, למען יובנו הכתובים הבאים צריך להקדים הקדמה קצרה, בין עם פרס התפשטה בעת ההיא אמונת השניות', שהיו אומרים שנמצא לעולם שתי התחלות, האחת היא המוציאה את האור וההויה והטוב, והשנית היא מקור החשך וההעדר והרע, והיו אומרים ששתי ההתחלות האלה אשר ממלכת האחד תגבל בקצה וממלכת השני הם במלחמה תמידית זה בזה, לפעמים יגבר האחד ולפעמים השני, עד באחרית יגלה האור את החשך, ובעלי הדעה הזאת היו אומרים שהחשך והמות והעורון אינו העדר רק קנין, האור והחשך הם שני קניינים מתנגדים לפ"ד כמו הקור והחום, והיה קשה להם לצייר שיצאו דברים הפכיים מתנגדים משורש אחד, ולכן אמרו כי הטוב כולו יוצא משורש אחד כולו טוב, והרע והחשך וההעדר והמות מהתחלה אחרת כולו רע. והנחנו המאמינים נאמר לסכלים האלה, הרע והטוב האור והחשך החיים והמות אינם קניינים מתנגדים, כי החשך והמות והרע הם רק שלילות האור והחיים והטוב, ואינם דברים נוספים בגוף עצמו, רק העדרי הקניינים ממנו, ואנחנו מיחסים לה' אך פעולת הטוב והמציאות, כי הוא מצד עצמו אך טוב, אמנם אחר שרצה בחכמתו הנעלמה לברוא את העולם הזה הגשמי, אשר לא יצוייר בה הויה רק בהעדר, והחומריים לא יפעלו ויתפעלו רק ע"י שהם תמיד ממירים צורותיהם ע"י כח ההעדר המוסד בם, ימצא בעולם גם חשך ורע מות ועורון ודומיהם מהרעות, ואלה לא יתיחסו לפעולות ה' רק מזה הצד שלא ברא את החומר בענין שלא יהיה ההפסד וההעדר כרוך בעקבו, רק גבל פעולתו, עד שעת שמציאת ההויה מן ההעדר לא השמיד את ההעדר מכל וכל, כי נשאר מעצמו בכח החומר מזה הצד שבעת תכלה כח ההויה אשר היא מוגבלת ישוב ההעדר היסודי ויתגלה כבתחלה, למשל בכלות הכח הטבעיי המיוסד בגוף האדם לקיומו, יסיר מר המות וההעדר הכרוך בו, וה' לא ברא רק שהמצאתו כמו שהיה, במה שלא הניח להחומר כח בלתי בעל תכליה, בלתי משתנה, אבל הלא אז לא היה חומר, אז לא היה האדם או יתר הנמצאים החומריים, אדם או נמצאים חומריים, רק נמצאים קיימים באים בלתי משתנים, וכן עת יצר האור שהוא מגרש את ההעדר שהוא החשך, לא עשאו בכח בלתי מוגבל בלתי משתנה, רק הגבילו בהנאים מיוחדים, שעת לא ימצאו התנאים האלה לא יהיה האור, ויבא ההעדר שהוא החשך לרגליו, ויתיחס מצד זה גם החושך לבריאת ה', מצד שברא האור משתנה מהנענע. והנה שני השמות שאנו מיחסים לה', שהוא שם הויה ואלהים, כבר בארתי בפי' בראשית, כי השם הויה נכוין בו אל ענינו מצד עצמו, כמו שהיא מוכן בכחו להוות ולהמציא את המציאות, והוא מזה הצד אך טוב, כי הרע וההעדר לא יצא מאת ה' כלל, אבל שם אלהים, בו אנו מכנים אותו מצד הכחות הרבות והסגות אשר התגוללו בכל חלקי המציאות מן המקור הזה האחד והטוב במוחלט, הנה אחר שהכחות האלה השפיעם במדה וקצב וגבול, ומזה הצד נשאר ההעדר שהיה תחלה אורב להם נירש את המקום שאחרי הגבול הוא, שבעת יכלה גבול הכח ההוא בא ההעדר תחתיו, נוכל לאמר מזה הצד שהשם אלהים יוליד גם

אֲאַזֶּרְךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי: ו לְמַעַן יֵדְעוּ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וּמִמַּעֲרָבָה כִּי־אֶפֶס בִּלְעָדָי אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד: ז יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ

ת"א יוצר אור. ברכות י"א וכ"ב עקידה שער פ"ז:

רש"י

(ז) יוצר אור. לצדיקים: ובורא חשך. לבבל, וכן עושה שלום ובורא רע:

מצודת דוד

ידעו. את זה הודעתי מראש למען ידעו כולם אשר אין אלוה בלעדי למהות בידי לא כמלך ב"ו שמסתיר עצתו מפחד המורה:
(ז) יוצר אור. ר"ל אני הוא העושה דבר והפכו אני יוצר אור לישראל ואני בורא חושך לבבל אני עושה שלום לישראל

מצודת ציון

(ו) וממערבה. הוא כמו ממערב והה"א בלשון נקבה:

חזון ישעיהו

באור הענין

מות ורע וחשך ודומיהם, לא מצד שהוא המציא ההעדרים האלה, כי הם נמצאים מעצמם, או אמור כי הם בלתי נמצאים, כי הם רק העדר המציאות, רק מזה הצד שהכחות אשר השפיע אל הנמצאים הם בעלי מדה וגבול, ועי"ז הניח מקום אל ההעדרים לחול אחרי הגבול ההוא, מזה הצד אמרו חכמינו האמתיים כי שם הויה מדת הרחמים ושם אלהים מדת הדין, כי מצד שהוא פועל וממציא הוא רק רחמים וטוב, כי את הרע לא המציא, והיינו במקורו שימציאהו, אך מצד שגבל ומדד את אשר המציא נמצא בו מדת הדין, ומצא הרע וההעדר מקום לחול. והנה אין ספק בעיני, כי כמו שהאריך החוזה עת נבא על בבל וגלותו להתוכח ולהוכיח נגד עובדי האלילים והפסילים אשר עבדו אותם הכשדים בעת ההיא, כן לא נמנע עת נבא על ממלכת כורש מלך פרס וביאת ישראל תחת רשותו, מלהתוכח נגד אמונת השניות ומעונותיהם, אשר נמשכו אחריה קהל גדול בארץ פרס בעת מלכות כורש, כנודע, ולכן אמר **אני ה' ואין עוד** וגם **זולתי אין אלהים**, בין מזה הצד שאני ממציא הנמצאים ומהוה אותם שע"ז מורה שם ה', ובין מזה הצד שאני נותן גבול ומדה להנמצאים שמזה הצד אני נקרא בשם אלהים, אין זולתי והגני אחד בכל הצדדים האלה בתכלית האחדות, הגם שמצד שם ה' ימשכו הטוב והמציאות, ומצד שם אלהים ופעולתו יסתבב גם רע והעדר, מ"מ הכל שורש אחד והתחלה אחת להם, **ומה שאאזרך** ונתתי לך תוקף הגם **שאתה לא ידעתני** ולא הכרת אמונתי עד עתה היה כונתי למען יתפרסם אמונת האחדות: (ו) **למען ידעו ממזרח שמש וממערבה**, ממקום זריחת האור ומקום שקיעתו יכירו כל העולם **כי אפס בלעדי**, וגם כי אני רק שורש הטוב והמציאות והרע לא יצא מאתי, ועל זה אמר **אני ה' ואין עוד** לא נמצא רק ההתחלה פועלת הטוב והמציאות וההויה, ואין עוד, כי התחלה פועלת רע והפסד והעדר והחשך לא נמצא כלל, ואם תשאל ואיך יהיה זה, ומי המציא הרע והחשך? אומר. (ז) **יוצר אור ובורא חשך**, ויש הבדל בין בריאה ליצירה, הבריאה היא הוצאת עצם הדבר, והיצירה היא הוצאת המקרים הדבוקים בו, ויודע בחכמת מה שאחר הטבע שכל עצם נושא מקרים הוא מבחנה בהכרח מצד מקריו, כי המקרים ישתנו וימירו צורותיהם בכל פעם, הגם שהעצם הנושא אותם נשאר ולא ישתנה, ואם היה בורא האור, לא היה מקום להחשך, רצוני אם היה ענין האור עצם בלתי מקבל מקרים לא היה משתנה ולא יצוייר חשך, אבל ע"י שיצר אור, והוא שעצם האור הוא עצם בעל מקרים, עי"כ ימצא החשך שהוא העדר האור מקום, עת ישנה האור מצבו ע"י התנועה שהוא מקרה קרה אל עצמו. ומצד זה יאמר ג"כ שה' ברא את החשך, הגם שההעדר לא נברא כי איננו קנין (ולכן לא אמר עליו יוצר או עושה חשך כי איננו דבר, רק הוא לא דבר רק בורא, ששם זה הונח על העצם המופשט ערום מתכונתיו שהם המקרים אשר בם יתראה לנו, והחשך מצד שהוא העדר עצמותו הוא החשך בעצמו, ואינו נושא מקרים, וכן עצמות הרע הוא הרע וההעדר, לא דבר אחר, ולא נדע לתאר את ההעדר רק שהוא העדר, ומזה הצד יצדק עליו לאמר שהחשך והרע הם ברואים), אבל נאמר שה' ברא את החשך והרע, ע"י

באור המלות

(מ"ד ה'): (ז) יוצר, ובורא, עשה. בררתי בכ"מ כי הבריאה היא הוצאת עצם הדבר יש מאין, והיצירה היא יצירת המקריים המתדבקים, והעשיה היא גמר הדברים ומקרים בלתי מתדבקים, כמו שבארתי בספר זה (כ"ב י"א, כ"ז י"א, כ"ט ע"ו, ל"ז כ"ו, מ"א כ', מ"ג א' ז', מ"ד ב', מ"ה י"ב י"ח, מ"ו י"א, ס"ד ג'). החשך והרע הם העדרים, ועצמותם הוא ההעדר ולא יתכן ליחס להם יצירה, לכן אמר בורא שהוא ממוצע בין אין ליש, כי היש בלא צורה איננו יש (ויתיחס אל ה' בריאה זו במקרה, כמו שכתב המורה (ח"ג) כי המסיר המונע יקרא פועל מצד שסבב הדבר, ולמ"ש בפנים אמור מצד שלא הסיר החשך והרע בעת הבריאה יתיחס מציאותם התלוים בזה אליו). על האור אמר יוצרה, כי הוא יש ועצמותו נושא מקרים, למשל כהארה והתנועה וכדומה. אבל לא אמר עליו עשיה, כי לא הוסיף בו דבר לתקנו. ועל השלום אמר עשיה, כי השלום פה הוא השלום הכללי המעמיד כל המציאות, שהוא קישור כל היסודות והחלקים והמורכבים והאישים והמינים והסוגים עד יעמדו כולם כגוף גדול מתחבר מן איברים קטנים, שגם הם צריכים אל השלום להתמזגות חלקיהם והתקשרות פרודיהם, עד שרות אלהים הוא החוט הגדול החורז כל הפנינים האלה, והנפש שמחיה כל הפגרים המתים, והרוח הקורא לעצמות היבשות אלה בתחברו העצמות עצם אל עצמו ויחיו ויעמדו על

עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה כָל־אֵלֶּה׃ ח הַרְעִיפוּ שָׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁחָקִים יִזְּלוּ־צֶדֶק תִּפְתַּח־אֶרֶץ וְיִפְרוּ־יֶשַׁע וּצְדָקָה תַצְמִיחַ יַחַד אֲנִי יְהוָה בְּרָאתִיו׃ ט הוֹי רָב אֶת־יֹצְרוֹ חֶרֶשׂ אֶת־

ת"א עושה שלום. שם י"א עקרים פ' אחרון: הרעיפו. תענית ו'

רש"י

(ח) הרעיפו שמים וגו'. צדק האמור במקרא מוסב על הנזל ועל הרעיפה, הרעיפו שמים צדק ושחקים יזלו צדק, כלומר מאתי יבא הצדק להטיב להם מן השמים: בראתיו. בראתי את הדבר הזה: (ט) הוי רב את יצרו. נתנבא

מצודת ציון

(ח) הרעיפו. ענין הזלה ונטיפה כמו ירעפון דשן (תהלים ס"ה): ושחקים. כן יקראו השמים: יזלו. מלשון הזלה ונטיפה: ויפרו. מלשון פרי: (ט) רב. מל' מריבה: יצרו.

מצודת דוד

ואני בורא רע לבבל שהוא הפך השלום והוא כפל ענין במ"ש: (ח) הרעיפו וגו'. ר"ל יבוא לישראל הרבה צדקה וישועה כאלו יזלו מן השמים ממעל וכאלו פתחה הארץ פיה והגדילה פרי הישע: תצמיח יחד. עם הישע תצמיח גם הצדקה: בראתיו. אני הכנתי להם הישע והצדקה: (ט) הוי רב וגו'. אמר זה על בלשאצר מלך בבל הוי עליו הרב

חזון ישעיהו

באור המלות

רגליהם קהל גדול מתאחדים כממלכה אחת וקיבוץ אחד ישלים קצתו את קצתו ויעמיד קצתו את קצתו ע"י חפץ ה' ודברו העושה שלום במרומיו ועושה שלום בארץ, ועושה שלום בכלל הנמצאות, ושמו מטעם זה ה' שלום, על השלום הזה שהוא המציאות, אמר עושה, כי אחרי שבראו יש מאין ויצרו עם מקריו המתדבקים בו, אז עשאו וגמרו ותקנו ומחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית, ומקיים אני ה' עושה כל אלה, כי כל אלה החשך והרע והאור והשלום צריכים לצייר העשיה שהוא השלמות הבנין על מתכונתו כמו שראתה חכמת הבונה הגדול ית': (ח) הרעיפו שמים, ושחקים יזלו. שחקים הם גבוהים מן שמים, כי נגע עד שמים משפטה (ויותר מזה) ונשא עד שחקים (ירמיה נ"א ט') הבט שמים וראה, ושור שחקים (שור הבטה מרחוק) גבהו ממך (איוב ל"ה ה') ונזל הוא השפע, ונוזלים מן בארך, ונוזלים מן לבנון, יזל מים מדליו. ורעף וערף הוא טפות עבות, יערוף כמטר לקחי, אף שמיו יערפו טל, (ועמ"ש בפסוק תזל כטל אמרתי), ובזה מצייר נזילה בשפע למעלה, ואחר כך מתחלק לטפות טפות, וכן אמר אשר יזלו שחקים, (ואח"כ) ירעפו על אדם רב (איוב ל"ו כ"ח): צדק הנאמר על ה', הוא מה שיעשה לפי המעשה והזכות של איש פרטי, ומתדמה בזה עם צדק שאצל בני אדם שמשקיף ג"כ על הענין האישי לא על משפט הכללי. וצדקה הנאמרת שם יכוין על המצות שבין אדם למקום שזה גדר צדקה אצלינו: (ט) יצרו, הוא פועל בינוני לא תואר, ר"ל היוצר אותו חרש:

באור הענין

ע"י שיצר את האור והשלום שהוא המציאות והויה, ר"ל ע"י שברא המציאות עצם בעל מקרים שמצד זה הוא מתנהג בהכרח, עד שיבואו החשך והרע בעקבות האור והשלום שהוא המציאות, עי"כ ברא חשך ורע, ובכל זאת **אני ה' עשה כל אלה**, בל תשאל למה ברא חשך ורע, ר"ל למה הניח לו מקום בהמציאות, ולא המציא את הנמצאים באופן שיעמד ההעדר לגמרי, עז"א כל זה עשה ה' המהוה המציאות, כי לולא זה לא היה אפשר לעשות ולגמר המציאות כפי שרצה חכמתו ורצונו ית' כנ"ל. ובכל זאת הכל עשה מצד הטוב כמ"ש אני ה' עושה כל אלה, מצד שרצה להמציא ולהוות נמצאים, לא מצד הרע, רק לא היה אפשר שיתגלה הטוב הזה באופן אחר, (ועי' במו"נ פע"ג מח"א ופר' י"ד מח"ג וספר האמונות לרס"ג מאמר א' פ"ד ויתבארו לך הדברים היטב): (ח) **הרעיפו**, אחר שבירר שהטוב והרע יוצאים משורש אחד כולו טוב, ואך לתכלית הטוב שהוא המציאות, בא לברר ג"כ כי כן הוא ג"כ מצד ההנהגה שבו תפול ג"כ השאלה הזאת, במה שראינו שהוא מטיב ומריע, מבאר כי ה' ישפיע תמיד אך טוב וחסד, כי הוא אך עצם הטוב, והרע יבא מצד המקבל שלא הכין א"ע לקבל הטוב ההוא, ונשא משל מן המטר היורד מלמעלה שאם לא תהיה הארץ מוכנת לקבל טיב המטר אם לא חרשו וזרעו ישוב המטר לה לרוע, לרפשה ולכלכה מבלי צורך, ובכ"ז לא יאמר שה' הרע להארץ ההיא שלא תקבל תועלת המטר, רק היא עצמה אשמה בדבר כי לא הוכנה לקבל הטוב היורד על כל המוכנים לו, וז"ש במליצתו **הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק**, שחקים הם גבוהים משמים, ומצייר השחקים הגבוהים נוזלים צדק בשפע רב אל השמים שלמטה, ומשם ירעיף מימי הצדק טפות טפות אל הארץ, (הציור הוא כי תצטמצם השפע מטה מטה לפי ערך המקבלים התחתונים שאינם יכולים לקבל נזילות מי השפע בשפע רב כמו השמים) אבל הארץ לא תקבל תועלת מן השפע ההוא אם לא תפתח את פיה לקבלו, והוא אם הוחרשה ונפתחה ונזרעה זרע, כי רק אם **תפתח ארץ** אז **ויפרו ישע**, וכן הוא בנמשל כי הצדק הוא יורד מלמעלה שהוא בשפע הצדק מאת ה', אבל לא תשיגנו הארץ רק אם הכין לקראתו זרע הצדקה שהיא המצות שבין אדם למקום, שאז תפרה **ישע וצדקה תצמיח יחד**, המליצה תציין כי בהחל הצדקה לצמוח כבר תפרה הישע פרי, ע"י המטר העליון שהוא הצדק האלהי, **כי אני ה' בראתיו** והכינותיו באופן זה שיהיה הכל תלוי בהכנת המקבלים: (ט) **הוי רב את יצרו חרש**, עתה שב להשיב על השאלה הנופלת על עקר הדבר הזה, כי עוד נשוב ונשאל, אמת כי לא היה באפשר להמציא

חַרְשֵׂי אֲדָמָה הֲיֹאמַר חֹמֶר לְיֹצְרוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה וּפָעָלְךָ אֵין־יָדַיִם לוֹ׃ י הוֹי אֹמֵר לְאָב מַה־תּוֹלִיד וּלְאִשָּׁה מַה־תְּחִילִין׃ יא כֹּה־אָמַר יְהוָה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְיֹצְרוֹ הָאֹתִיּוֹת שְׁאָלוּנִי עַל־בָּנַי וְעַל־

רש"י

ישעיה על חבקוק שעתיד לעמוד ולקרוא תגר על אורך גלותו של נבוכדנצר עד אנה ה' שועתי וגו' ותעשה אדם כדגי הים (חבקוק א') והקב"ה אמר לישעיה למה זה בא לריב אתי סבור הוא שאיני שם על לב להושיע את עמי לעת מלאת אשר תרצה הארץ את שבתותיה (ויקרא כ"ו): אין ידים לו. אין מקום לו: (י) הוי אמר לאב מה תוליד. כסבור הוא להיות מרחם על הבן יותר מאביו, ד"א הוי בן האומר לאב למה הולדת, דומה הוא לזה שהוא רב את יוצרו: (יא) האותיות שאלוני וגו'. ה"א נקודה קמץ למדת שאינה תמיהה וכן פירושו אם בהם לשאול לי אתם הנביאים שאלוני על האותות העתידות מופתים אשר אתם רואים נולדים בארץ עליהם היו שואלים אותי מה הם אבל על בני ועל פועל ידי ישראל שבשבילם יצרתי את הכל אתם באים לצוותי ולקרות לפני תגר: תצוני - תמיהה הוא וכי עליכם לצוות על בני אני כבר בראתי להם הישועה במחשבה שעליהם

מצודת דוד

עם היוצר וזהו במה שהיה מתגא' נגד האל ונשתמש בכלי בהמ"ק: חרש את חרשי האדמה. כלא הוא יחשב כחרס עם שאר חרשי האדמה ודומה להם כי ככלי יוצר ינופץ במהרה כמ"ש ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדאי (דניאל ה'):

שיאמר. וכי מהראוי שיאמר החומר ליוצר מה תעשה הלא אין ממש במעשיך ר"ל הלא הוא בידי כחומר ביד היוצר ואיך יתגאה לנגדי: אין ידים לו. ידמה הוא כאלו לא עשאוהו ידים: (י) הוי אמר לאב. חזר והמשילו לבן האומר לאב למה הולדת הולדות ואם יאמר לאם כיון לך חבלי לידה וכאומר הלא ידעתם כי יבוא יומם וימותו ולמה ילדתם לבהלה וכן יתחשב בלשאצר לומר אם כלי בהמ"ק ישובו לירושלים למה הוגלו בבזה וה' לא עזרם: (יא) האותיות שאלוני. אמר נגד האומות שאלוני העתידות לבוא על ישראל ואגידה לכם: על בני. בעבור ישראל שהם בני ופועל ידי צוו בעבורי

מצודת ציון

בוראו: חרש. כמו חרס בסמ"ך: חמר. טיט: ליצרו. אומן החרס: (י) תחילין. ענין חבלי הלידה וכן לא חלתי ולא ילדתי (לעיל כ"ג): (יא) האתיות. הבאות:

חזון ישעיהו

באור הענין

העולם הגשמי באופן אחר רק שישאר מקום להעדר והרע והחשך, כי אם היה בורא אותו בענין שלא ישתנה כלל ולא יופסד לא היה עולם גשמי, והאדם לא היה אדם מורכב מבשר גידים ועצמות רק מלאך או רוחני, אבל עוד תשאל השאלה מדוע ברא את האדם שיהיה אדם, ואת העולם הגשמי שיהיה עולם גשמי, עד שמוכרח שימצא במציאות רע והעדר, ומדוע לא עשאם באמת בענין מעולה ממה שהם, ע"ז משיב שזה דומה כאילו הכלי חרש יריב עם יוצרו, מדוע יצר אותו שיהיה כלי חרש ולא כלי של זהב, וז"ש הוי רב את יוצרו חרש, מי שרב ומתלונן על יוצרו שיצרו להיות חרש את חרשי אדמה ולא יצרו שיהיה זהב וספיר, או שיאמר החומר ליוצרו וישאלנו מדוע ברא אותו בלא ידים למשמש בהם, וז"ש **היאמר חמר ליצרו מה תעשה** אותי על אופן שאהיה כלי **ולמה פעלך אין ידים לו**? למה לא עשיתני בכלי התנועה והמשמוש, והתשובה מבוארת שהחומר הכלי חרש הוא חרש לא זהב, וכן הכלי שיעשה ממנו אינו מוכן להיות לו ידים ורגלים כבע"ח, וכן א"א לשאול מדוע לא ברא את האדם מן חומר אחר בלתי מורכב, כי הלא בראו מחומר זה ויהיה דומה כשאלה הראשונה שישאל החרש למה לא עשאו מחומר הזהב, וכן א"א שישאל גם אם בראו מחומר מורכב מדוע לא בראו שלא יהיה נפסד ומת לעולם, כי החומר הזה אינו מוכן לקבל צורת הנצחיות, כי זה ידמה כשאלה השנית שישאל הכלי מדוע לא עשה לו ידים וכלי התנועה: (י) **הוי**, ואם תוסיף לשאול ומדוע עשה כלים מן החומר הזה, ואם החומר הזה שנברא ממנו האדם אינו מוכן שיקבל צורה אחרת רק צורת האדם אשר ימות בהכרח ויקבל שאר רעות מצד טבע חומרו, לא היה לו לעשות דבר מן החומר הזה ולא לברא את האדם, משיב שזה דומה **למי שאומר להאב למה תוליד ולהאשה למה תחילין** חבלי יולדה, טוב שלא נברא האדם משנברא, וזה סכלות, כי ה' ברא מכל חומר הצורה היותר טובה אשר היה באפשרי להמציא אל החומר ההוא לפי הכנתו, וחומר האדם הנולד מן הזרע והדם קבל הצורה היותר טובה לפי הכנת החומר ההוא אשר א"א שלא ימות ולא יחלה, ומ"מ המציאות הזה טוב לו מן ההעדר, והוא לו טובה וחסד, (והבין הדברים האלה היטב אם תקרא את דברי המורה (פר' י"א וי"ב חלק ג') מ"ש בפרושי לספר איוב, בפתיחה למענה איוב השלישית): (יא) **כה אמר ה'**, עתה שב אל הענין שהתחיל בו מגאולת בבל ע"י כורש, שהפסיק באמצע לאמר שה' הוא אך פועל טוב למוכנים לו ומאתו לא תצא הרעות, מזה יסבב עתה כי גם הגלות והרעות שעברו על ישראל ישיבם ה' עתה לטוב ולחסד, אומר הנה **האותיות שאלוני** ישראל הם שואלים אותי על דברים הבאים עליהם, שואלים על הגלות והיסורים שסבלו בבבל למה הבאתי עליהם הצרות האלה, ואני

באור המלות

(יא) האתיות. דברים העתידים שבאו עתה מקרוב כנ"ל

פְּעֳלֵי יָדַי תְּצַוֻּנִי׃ יב אָנֹכִי עָשִׂיתִי אֶרֶץ וְאָדָם עָלֶיהָ בָרָאתִי אֲנִי יָדַי נָטוּ שָׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם צִוֵּיתִי׃ יג אָנֹכִי הַעִירֹתִהוּ בְצֶדֶק וְכָל־דְּרָכָיו אֲיַשֵּׁר הוּא־יִבְנֶה עִירִי וְגָלוּתִי יְשַׁלֵּחַ לֹא בִמְחִיר וְלֹא בְשֹׁחַד אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ יד כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה יְגִיעַ מִצְרַיִם וּסְחַר־כּוּשׁ וּסְבָאִים אַנְשֵׁי מִדָּה עָלַיִךְ יַעֲבֹרוּ וְלָךְ יִהְיוּ אַחֲרַיִךְ יֵלֵכוּ

רש"י

לפני. כילד אנכי העירותיהו בלדק על כורש הוא אומר: (יב) אנכי עשיתי ארץ. ונתתיה לאשר ישר בעיני: (יד) יגיע מלרים וגו'. הרי הודעתי אתכם במה אושיע את בני מיד בבל כי כורש לכך העירותיהו בלדקי ועוד אני מודיעכם תשועת סנחריב בימי חזקיהו כאשר ישוב (לעיל ל"ז) מעל תרהקה מלך כוש ובא לירושלים וחמדה כל אולרות כוש ומלרים שילכו לעזור את כוש בידו ויבא עם אותו השלל ויפול בירושלים וחזקיהו ועמו יבוזו את הכל, כן מפורש בסדר עולם שעל סנחריב נאמר: אנשי מדה. גבהי קומה: עליך. ירושלים: בזקים יעברו. שהביאם שם סנחריב שלולים בקולרים ולאחר מפלתו עמד חזקיהו ופטר אם

מצודת ציון

(יג) העירתהו. מלשון התעוררות: במחיר. ענין חליפת הדבר ושוין כמו יקחו מקום במחיר (מ"א י'): (יד) יגיע. הוא האוצר הבא ביגיעה: וסבאים. אנשי סבא: אנשי מדה. ר"ל מדה גדולה וכן איש מדה (דה"א י"א):

מצודת דוד

להנביאים שיאמרו לכם בשמי מה יהיה בסופם: (יב) אנכי עשיתי ארץ. ר"ל הלא הכל שלי וצידי לעשות כחפצי באין מוחה ולזה באלו ואגיד' לכם: צויתי. אני צויתי שיהיו נבראים ומידי בא להם הממשלה בארץ: (יג) אנכי העירותיהו. על כורש האמור בתחלת הענין יאמר בהוא שעיר לבבו לבוא על בבל ולהחריבה והערה היה בצדק כי ראוי היה לאבדון: וכל דרכיו אישר. ר"ל לא יכשל בהלכתו כאלו ילך בדרך ישר ושוה: הוא יבנה עירי. ר"ל הוא יתן כסף וזהב לבנותך: וגלותי. ישראל שהגליתי' לבבל ישלח' הוא לארצם: לא במחיר. לא יתן לו מי מחירם ולא יקבל ממי שחד בעבורם: (יד) כה אמר ה'. האומר הנה השמעתיך הטובה שתבוא ממפלת בבל ועתה אודיעך הטובה שתבוא ממפלת סנחריב בימי חזקיה: יגיע מצרים וגו'. כי כשסבב סנחריב מעל תרהקה מלך כוש לבוא לירושלים למלחמה הביא עמו חמדת כל האוצרות שלל מכוש וממצרים ומסבא שהלכו לעזור לכוש ומאנשיהם הביא עמו אסורים בשלשלאות וכשנפל סנחריב סביב ירושלים בזזו חזקיהו ועמו חמדת כל האוצרות ופטרו את האסורים ממאסרם ולזה אמר העושר של מצרים והסחורות של כוש וסבא גבהי הקומה יעבורו דרך עליך

באור המלות — חזון ישעיהו — באור הענין

(מ"ד ז'): (יב) עשיתי בראתי. כבר כתבתי (פסוק ז') מעשה הוא גמר הדבר, ובריאה הוצאת העצם יש מאין, ור"ל הוצאת האדם יש מאין לא היה עד שהארץ היתה עשויה ומכוננת. וכדוגמת זאת (לקמן מ"ה י"ח): (יד) יתפללו.

אומר וכי על בני ועל פועל ידי תצוני, בודאי ירחם האב על בניו ויסבב שישוב הכל לטובתם ותועלתם, כי. (יב) אנכי עשיתי ארץ, ר"ל זה שנסתפק פן לא יעזור ה' אותנו לא יצויר רק, או בחסרון הרצון שלא ירצו לעזור לנו, או בחסרון היכולת שלא יוכל לעזור, ושניהם א"א, כי הלא אנכי עשיתי ארץ, שתחלה גמרתי את כדור הארץ בכל תקוניו מהדומם והצומח והחי, ואח"כ אדם עליה בראתי, שלא בראתי את האדם עד שהיתה הארץ עשויה וגמורה בכל כמאליה למען ימצא האדם בה כל צרכיו, כי אם היה האדם נברא ביום השלישי למשל, היו חסרים לו המאורות ובע"ה שנבראו לתועלתו, וזה מורה על שרצונו הוא להטיב אל האדם ולהכין לו כל צרכיו כמו שהכינותים לו קודם שנברא, ואם על היכולת לעזור, הלא אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי ואני מושל על כל צבא מעלה, ובכח הרצון והיכולת הגדול הזה באתי עתה להושיע לישראל, כי בכח רצוני הטוב. (יג) אנכי העירתיהו בצדק, העירותי גם רצון כורש לעשות צדק לישראל, ובכח היכולת הבב"ת כל דרכיו אישר להכין לפניו כל האמצעיים אל התכלית הנרצה לי, והוא שהוא יבנה עירי וגלותי ישלח, וזה יעשה רק על ידי שנתתי זאת בלבו כי יעשה זאת לא במחיר. הדלהות מגבילים, הוא יבנה עירי לא במחיר, וגלותי ישלח לא בשחד כי דרך שישלמו מחיר להבונה בנין, והוא יבנה לא במחיר, והדרך לתת שחד להמשלה כרוצים חפשים, והוא ישלחם בלא שחד: (יד) כה אמר ה', ר"ל ועתה הראה הטובה אשר תצמח מן הגלות והרעות שעברו עליך, כי עתה יגיע מצרים ממינם, וסחר כוש סחורתם, וסבאים אשר הם אנשי מדה, והמאמרים מגבילים, יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעברו ולך יהיו, ר"ל עליך יעבורו לסחורה ויהיו שלך, וסבאים אנשי מדה אחריך ילכו בזקים יעברו, הסבאים בעצמם ילכו אחריך לשרתך, ואם יעבורו ממקום למקום בארצך יעבורו בזקים כמו שנוהגים את העבדים. וכל אלה אליך ישתחוו ויותר מזה כי אליך יתפללו, הגם שאין האדם מתפלל אל האדם רק לאלהים יחשיבו אותך כאמצעי בינם לבין האלהים עד שיחדו התפלה רק כמו שמתפלל אל אל, כי יאמרו הנה אנו רואים כי אך בך אל האל אין שכינתו.

בַּזִּקִּים יַעֲבֹרוּ וְאֵלַיִךְ יִשְׁתַּחֲווּ אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ אַךְ בָּךְ אֵל וְאֵין עוֹד אֶפֶס אֱלֹהִים׃ טו אָכֵן אַתָּה אֵל מִסְתַּתֵּר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ׃ טז בּוֹשׁוּ וְגַם־נִכְלְמוּ כֻּלָּם יַחְדָּו הָלְכוּ בַכְּלִמָּה חָרָשֵׁי צִירִים׃ יז יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיהוָה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים לֹא־תֵבֹשׁוּ וְלֹא־תִכָּלְמוּ עַד־עוֹלְמֵי עַד׃ יח כִּי כֹה אָמַר־יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים

ת"א ישראל נושע. עקדה שער ע':

רש"י

כל השבוים ונתגיירו והכירו מלכות שמים: אך בך אל. יהיו מודים שאין אלוה אלא ה' לבדו: (טו) אכן אתה אל מסתתר. וכן יאמרו להקב"ה אכן הבנתנו כי לגבות חובותיהן של עמך אתה מסתתר מלהראות גאונך כביכול אין בך יכולת ובהתעורר רחמיך אתה אלהי ישראל מושיע, כך מפורש במכילתא: (טז) חרשי צירים. אומני ציורים של פסילים של עכו"ם: (יח) לא תהו בראה. כי לשבת יצרה:

מצודת דוד

ישאלו לך: אחריך וגו'. ר"ל אותם שעברו עליך אסורים בזיקים ילכו אחריך כי יהיו סרים אל משמעתך: ואליך ישתחוו. להסירם ממאסרם: יתפללו. ר"ל יבהלו ויבקשו אל הסתרם: אך בך אל. ויאמרו עתה ראינו שאך בישראל יש אל האמתי ואין עוד זולת האלהים אשר בישראל: (טו) אכן באמת כאה"ס האל המסתתר והוא נראה הוא אלהי ישראל המושיע: (טז) בושו וגו'. אז יבושו כולם בראותם שאין ממש באלהיהם כי לא היו להם למושיע כאשר הושיע המקום לישראל: חרשי צירים. האומנים העושים ציורי הפסילים ילכו להם בכלימה כי יראו שאין ממש במעשיהם: (יז) ישראל נושע בה'. אבל ישראל יהיה נושע בעזר ה' תשועה המתקיימת לעולם ולכן לא תבושו כמו שיבושו עובדי הפסילים: עד עולמי עד. כל ימי עולם: (יח) הוא האלהים. כאומר

מצודת ציון

בזקים. בשלשלאות כמו רתקו בזקים (נחום ג'): (טו) אכן. באמת: מסתתר. מל' סתר: (טז) צירים. ציורי הצורות: (יח) ועשה. ענין תקון וכן וימהר לעשות אותו (בראשית י"ח): כוננה. מלשון הכנה: תהו. שממון: לשבת.

חזון ישעיהו

באור הענין

רק בך לא בעם אחר, וגם **אפס אלהים** אחר זולתו, כי אלהי העכו"ם אלילים: (טו) **אכן** רואים אנו עתה, כי **אתה** רק **אל מסתתר** אתה דומה כמי שמסתיר א"ע מחברו לבל יראהו ומ"מ הוא רואה את חברו, כן הסתתר בעונות ישראל לפי שעה עד שאין רואים השגחתך עליהם אבל באמת אתה רואה אותם ומשגיח עליהם מבין החרכים כי אתה **אלהי ישראל המושיע** להם גם בעת ההיא: (טז) **בושו וגם נכלמו**, הבושה הוא מה שמתבייש בעצמו, והכלמה הוא מה שנכלם מאחרים, ועת יכניע האדם א"ע לאיש שפל ונבזה לבעבור שיושיענו ויושיענו באמת, אז ישיג כלמה מאחרים כי הכניע א"ע לאיש נבזה, אבל לא יבוש בפ"ע כי הוא השיג הישועה אשר קוה ממנו. ואם מכניע את עצמו לאדם נכבד בעבור יושיענו ולא מלא שאלתו, אז יתבייש בפ"ע כי לא השיג בקשתו, אבל לא יכלם מאחרים; ואם מכניע א"ע לאיש שפל ונבזה ולא מלא שאלתו, אז יבוש מעצמו וגם יכלם מאחרים, וז"ש בושו וגם נכלמו יחדו הם יבושו מעצמם כי לא השיגו שאלתם וגם יכלמו מאחרים על שהשתחוו לפסל מתועב כזה, ולא לבד שיכלמו לפי שעה, רק כי **יחדו הלכו בכלמה חרשי צירים** בכלמה הזאת ילכו תמיד: (יז) **ישראל נושע בה'**, הדברות מגבילים, **ישראל נושע** (**לא תבשו**) **בה'** (**לא תכלמו**) **תשועת עולמים** (**עד עולמי עד**) אומר ישראל הבוטחים בה' יושעו תשועת עולמים, ומבאר יען שיהיו נושעים מה' וישיגו התשועה שקוו לכן לא יבושו בפ"ע, (הפך חרשי צירים אשר יבושו). ויען שתשועתם יהיה מה' האל הגדול לא יכלמו מאחרים, (הפך חרשי צירים אשר יכלמו), ויען שתשועתם תהיה תשועת עולמים לכן לא יבושו ויכלמו עד עולמי עד, (הפך חרשי צירים אשר הלכו בכלמה לעולם): (יח) **כי כה אמר ה'**, מביא שלשה ראיות על שיש לבטוח בה' הגם שהוא אל מסתתר כי הוא משגיח על האדם בהכרח. (ראיה א') מן בריאת העולם, הנה בעת שברא את השמים והארץ מצאנו שהשמים לא שינה בם דבר, רק כמו שנבראו בראשית הבריאה שבראם יש מאין כן נשארו ולא שינה בם דבר, כמ"ש בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (והבריאה היא בריאת עצם הדבר יש מאין) ולא נזכר עוד שהוסיף בהם שום תיקון, אבל הארץ אחרי שנבראה עם השמים יש מאין, הוסיף בה להתקנה ולהשלימה בכל ששת ימי המעשה במה שהוציא עליה האור והרקיע שהם העננים והימים והיבשה והצומח והחי, עד שנעשית ראוי לישוב בני אדם, ומבואר שכל התקונים האלה שהוסיף בה מבריאת

באור המלות

לא מצאנו תפלה מאדם לאדם רק פה, אולם מצאנו תפלה אל המקום והתפללו אל המקום הזה. אל הבית הזה (מלכים א' ח') ר"ל דרך המקום, ובענין זה נאמר פה: (טז) **בושו נכלמו**. באורתי הבדלם למעלה (לע"ד ג'). **חרשי צירים** היו עושים אליליהם במלאכת אופנים וגלגלים ושלבים, עד שהתנענעו מעצמם, וזה קרא צירים מענין הדלת תסוב על צירה, שהיו סובבים מעצמם סביב קוטרס, **ואת האומנים**

יֹצֵר הָאָרֶץ וְעֹשָׂהּ הוּא כוֹנְנָהּ לֹא־תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד׃ יט לֹא בַסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי בִּמְקוֹם אֶרֶץ חֹשֶׁךְ לֹא אָמַרְתִּי לְזֶרַע יַעֲקֹב תֹּהוּ בַקְּשׁוּנִי אֲנִי יְהוָה דֹּבֵר צֶדֶק מַגִּיד מֵישָׁרִים׃ כ הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ הִתְנַגְּשׁוּ יַחְדָּו פְּלִיטֵי הַגּוֹיִם לֹא יָדְעוּ

רש"י

(יט) לא בסתר דברתי. כשנתתי את התורה. ולא אמרתי על תהו, על חנם. לזרע יעקב בקשוני, כי אם לקבל שכר גדול: אני ה' דבר צדק. מאחר שפתחתי להם בדבר צדקי להודיעם מתן שכרן אחר כן הגדתי להם מישרים חקי ותורתי שקודם מתן תורה נאמר להם (שמות י"ט) ועתה אם שמוע וגו' והייתם לי סגולה וגו' ממלכת כהנים וגו': (כ) התנגשו. לשון הגשה, והנו"ן נפילה בו כאשר יאמר התנגפו יתנגפו: פליטי

מצודת ציון   מצודת דוד

מלשון ישיבה: (כ) התנגשו. מלשון הגשה: פליטי. ענין אבל אין כח מה כנגד השמים הנבראים: יוצר הארץ. מי פחות ושפל כמו פליטי אפרים (שופטים י"ב) ופירושו הפחותים שיצר את הארץ ותקנה להיות מוכנה מן היום הוא הכין כל אשר בה ואין דבר כיד לנגד השמים: לא תהו בראה.
כשברא את הארץ לא בראה להיות תוהו כ"א לשבת בה בני אדם א"כ בודאי הכין בה כל הצורך: אני ה' הבורא את אלה: ואין עוד. מי עודי כמוני: (יט) לא בסתר דברתי. כשדברתי דברי על הר סיני הלא לא בסתר דברתי ולא במקום ארץ חושך כי הדבר היה מפורסם בכל העולם וא"כ היה להם להאומות לדעת שאני ה' ואין עוד: לא אמרתי וגו'. כשאמרתי להם המצות לא אמרתי להם לעשות על תוהו בחנם כ"א לקבל עליהם שכר הרבה וא"כ היה להם להאומות לקבלם גם המה ולקבל שכר ולא לעבוד לאלילים ללא יועיל: דובר צדק. בתחלה אמרתי הצדק מאשר בשכר המצות ואח"כ הגדתי מישרים הם חוקותי ותורותי שקודם מתן תורה נאמר להם ועתה אם שמוע וגו' והייתם לי סגולה (שמות י"ט): (כ) הקבצו וגו'. הפחותים שבאומות עובדי האליל הקבצו ובואו אלי התנגשו כולכם יחד להתווכח עמדי

באור המלות   חזון ישעיהו   באור הענין

קרא חרשי צירים: (יח) יצר הארץ, עשה, כוננה, בראה. כבר כתבתי (פסוק ז') ההבדל בין בריאה שמורה יש מאין, ויצירה מורה צורת הדבר, עשיה גמר הדבר, וכונן מורה הגמר האחרון שאחרי הבנין. תבנה ותכונן עיר סיחון, בונה עיר וכונן קריה (חבקוק ב' י"ב), לכן אמר הארץ לא בראה לבד שאז היתה תהו, רק יצרה לשבת, ולכן יצרה ואח"כ עשה ואח"כ כוננה, עד שהוכנה על מתכונתה לצורך הישוב: (יט) דבר, מגיד. ההגדה הוא לרוב דבר חדש שלא ידע האדם ממנו, והדבור יהיה גם בדבר הנודע להכרו אם מפיהו ומכתבו. המישרים, באמונות ודעות אין נודעות מעצמם כלל והוא הגיד להם. והצדק הנימוסי כבר הוכן עליו האדם בטבעו, רק ה' דבר ויפרש את

היבשה והצומח והחי, היה בעבור האדם שנברא אחרון לכולם שיוכל להתקיים עליה, כי לא היה אפשר קיומו אם היתה הארץ נשארה תהו ובהו כמו שהיתה בראשית הבריאה, (וידוע ההבדל בין בריאה יצירה עשיה, בריאה היא ראשית הבריאה יש מאין, ויצירה היא תיקון הצורה המתדבקת, ועשיה הוא גמר צורתו וכונן הוא הגמר האחרון). וז"ש הנה ה' בורא השמים ר"ל השמים לא נוצרו ונעשו רק נבראו, כי כמו שנבראו יש מאין כן נשארו ולא נוצר בהם צורה ונעשה בהם גמר התיקון, כי לא מצאנו במ"ב רק שברא את השמים, אבל הוא האלהים (ר"ל הכחות הרבות שהשפיע על המציאות) אשר הוא יצר הארץ ועשה הוא כוננה, כי בארץ מלבד הבריאה הראשונה יצר אותה אח"כ בצורתה, ע"י שאמר יקוו המים ותראה היבשה, ואח"כ עשה ע"י שברא עליה עשב ודשא, ואח"כ כוננה וגמר את הכל מבריאת החי עד האדם, ומזה מבואר כי לא תהו בראה, לא רצה שתשאר תהו כמו בתחלת בריאתה שהיתה הארץ תהו, כי אז היה די הבריאה לבד, ולא היה צריך היצירה והעשיה שהם התקונים שהוסיף בה, רק לשבת יצרה מה שיצרה והוסיף לתקן צורתה זה מעיד שעקר כונתו היה לשבת שיהיה עליה ישוב בני אדם, ומבואר איך השגיח על הארץ ביחוד בתקונה לצורך הישוב ולתועלת ב"א שימצאו בה כל חיית ידם, ומזה מבואר כי אני ה' ואין עוד ואני המשגיח גם בארץ מתחת: (יט) לא בסתר, (ראיה הב') ממתן תורה, שבזה הראה השגחתו המיוחדת על מין האדם, ודבר זה א"א להכחישה כי לא בסתר דברתי כי היה הדבור בפרהסיא לפני שש מאות אלף רגלי, וגם לא היה הדבור הזה במקום ארץ חשך אשר יוכלו לומר שלא ראו בעיניהם כי היה בעצם היום, עד שראו המראה הגדולה בעיניהם, ושמעו הדברות באזניהם. ושם ראו איך אני משגיח על מין האנושי ביחוד. (ראיה ג') מן המצות בעצמם, התורה והמצוה שנתתי לפני ישראל הם בעצמם מעידים איך אני משגיח על האדם בהשגחה מיוחדת פרטיית, כי המצות אינם דומים כמצות הכומרים עובדי הכוכבים שהמה דברים שאין בהם תועלת וטעם, כי אני לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני, לא נתתי להם מצות שאין בהם טעם ותועלת, כי התורה מקפת על שני מיני השלמיות של האדם. א] על ההנהגה בין אדם לחברו, אני ה' דבר צדק הודעתי להם דרכי הצדק בין אדם לחברו. ב] על האמונות והדעות אני מגיד מישרים, עד שנראה מבואר איך שהתורה כוללת ומיסרת כל מעשי בני אדם. (והנה הראיה ממעשה בראשית העיד על ההשגחה על האדם להצליחו בחיים הזמניים, שכן הכין לפניו

הַנֹּשְׂאִים אֶת־עֵץ פִּסְלָם וּמִתְפַּלְלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ׃ כא הַגִּידוּ וְהַגִּישׁוּ אַף יִוָּעֲצוּ יַחְדָּו מִי הִשְׁמִיעַ זֹאת מִקֶּדֶם מֵאָז הִגִּידָהּ הֲלוֹא אֲנִי יְהוָה וְאֵין־עוֹד אֱלֹהִים מִבַּלְעָדַי אֵל־צַדִּיק וּמוֹשִׁיעַ אַיִן זוּלָתִי׃ כב פְּנוּ־אֵלַי וְהִוָּשְׁעוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ כִּי אֲנִי־אֵל וְאֵין עוֹד׃ כג בִּי נִשְׁבַּעְתִּי יָצָא מִפִּי צְדָקָה דָּבָר וְלֹא יָשׁוּב כִּי־לִי תִּכְרַע

רש"י

הגוים. אשר נשארו מחרבו של נבוכדנצר: לא ידעו הנושאים את עץ פסלם. להבין דעת: (כא) מי השמיע זאת מקדם. מי בפסיליכם אשר השמיע מקדם להביא אלהיכם תשועת איש איש לעובדיו: הלוא אני ה' ואין עוד. שאני מודיע מה שאני עתיד לעשות לעמי ואקיים דברי: (כב) פנו אלי. והניחו פסיליכם כל אפסי ארץ ובכך תושעו: (כג) בי נשבעתי יצא מפי צדקה. לקבל כל השבים אלי: דבר. דברתי ולא ישוב, ומהו הצדקה אשר יצא מפי. כי לי תכרע כל ברך אני אקבלם כענין שנאמר (צפניה ג') כי אז

מצודת דוד

אבל הנושאים את עץ פסלם אשר לא ימיש ממקומו והמתפללים אל אל אשר לא יוכל להושיע לא ישימו לב לדעת ולהבין מעשיהם: (כא) הגידו וגו'. ר"ל אם יש עמכם טענה הגידו אתם או הגישו את חכמיכם שיאמרו הם ואף יועצו יחדיו להשכיל למצוא מענה: מי השמיע זאת. מי מהפסילים השמיע השמועה הזאת קודם בואה והיא שאלת בבל והשבור: מאז הגידה. מוסב על מלת מי לומר מי הגידה מאז עד לא באה וכפל הדבר במ"ש: הלוא אני ה'. הוא המגיד דבר מאז: ואין עוד אלהים. אין עוד אלהים לדעת הנולדות: אל צדיק וגו'. לא יש זולתי אל צדיק ומושיע: (כב) פנו אלי. אתם האומות היושבים בקצות הארץ פנו אלי להאמין בי ואז תהיו נושעים כי אני אל והכל בידי ואין עוד זולתי: (כג) בי נשבעתי. הריני נשבע בי אשר יצא מפי דבר צדקה

מצודת ציון

והנגזים שבאפרים: פסלם. מלשון פסל וצורה: (כא) אין. ענינו כמו לא: (כב) פנו. מלשון הפנה והסבה: אפסי ארץ. קצות הארץ כי בקצה הארץ כאלו אפס וכלה: (כג) תכרע. מלשון כריעה: ברך. מלשון ברכים והם פרקי הרגלים:

חזון ישעיהו

באור הענין

כל אלה בששת ימי הבריאה, והאלהיו ממתן תורה מעיד' על ההשגחה להשירו בחיים הנלה יס) : (כ) הקבצו ובאו אתם פליטי הגוים שהם השארית אשר ישארו באחרית הימים מן הגוים שעבדו הפסל והמסכה לכם אני אומר התקבצו תחלה איש איש מארצו ואח"כ התנגשו יחד להועץ ולהקור ולדרוש על האמת, ואז הלא תראו כי לא ידעו הנשאים את עץ פסלם, כי הנושאים עץ פסלם לא ידעו בעצמם מה וכמי ולמה הם עובדים העבודה הזאת, הפך מן התורה אשר שם ה' לפני בני ישראל שהודיעם טעמי המצות וענייניהם, כמ"ש לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני, וגם מה שמכוונים את תפלתם להעלותו ע"י הפסל אל הכוכבים ולהוריד כחו ות הכוכב על הפסל, יראו כי הם מתפללים אל אל לא יושיע: (כא) הגידו והגישו, הגידו טענותיכם והגישו אותם לפני, ואם לא תוכלו לעשות זאת עכ"פ יועצו יחדו בינם לבין עצמם ויראו בעצמם האמת, מי השמיע זאת מקדם מי מאלהיהם אשר המה עובדים להם שהשמיע כזאת, ליתן תורה בפרסום או עכ"פ מי מהם מראש הגידה בינו לבין עצמו תורה ומצות כאלה אף שלא השמיע בפרסום (וזה מקביל נגד מ"ש לא מראש בסתר דברתי, אבל מי השמיע זאת מקדם, לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני, אבל מי מראש הגידה) הלא אני ה' ואין אלהים מבלעדי, ר"ל מה שדברתי התורה בפרהסיא כמ"ש לא מראש בסתר דברתי זה עד כי אין אלהים מבלעדי כמ"ש וידעת היום והשבות אל לבבך וכו'. כי במ"ת באו זה בעצמם, כמ"ש אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו. ומה שלא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני רק המצות כולם באו להשלים את האדם באמונות ודעות ובמעשים כנזכר לעיל, מזה תדע כי צדיק ומושיע אין זולתי, רק אני נתתי מצות להצדיק ולהושיע את האדם כמ"ש אני ה' דובר צדק מגיד משרים, לכן (כב) פנו אלי, אתם כל אפסי ארץ למה תפנו אל האלילים, הלא מהם לא תשיגו ישועה, לא תשועת הגוף ולא תשועת הנפש, אלי פנו ואז תושעו כי אני אל ואין עוד ואף אני ביכלתי להושיע, אולם בל תחשבו כי לא תוכלו לפנות אלי כי לא אקבל אתכם ולא נתתי התורה והמצות רק לישראל, לכן אמר. (כג) בי נשבעתי. א] שנשבעתי בשמי הגדול ולא אחזור משבועתי. ב] כי יצא מפי צדקה גם זולת השבועה הלא גם אם רק יצא מפי, הלא יצא מפי צדקה וכל דבר צדקה וחסד אשר הבטחתי אף בלא שבועה איני מבטל משום אופן (כי הדבר שיגיד לרעה ישנה אם ישובו העם בתשובה לא הדבר שיגיד לטובה

באור המלות

פרטיו והרהוריו: (כא) מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה. כ"כ למעלה (כי הקדם הוא רק בערך המאוחר, אמנם מאז תלוין זמן עבר בלתי מוגבל. נכון כסאך מאז, קדם מפעליו מאז. מאז, מוסיף על קדם. והנה המגיד קודם אל המשמיע המגיד יגיד העתיד, ואחריו יבא המשמיע לפרסמו לרבים, כמ"ש למעלה (מ"א כ"ו) אף אין מגיד (והוא הלשון המודיע העתיד) אף אין משמיע לפרסמו, ופה יאמר בהפך מי השמיע ופרסמו מקדם טרם בא, ומוסיף ולא זאת כי גם מי מאז הגידה. וע"כ אמר מאז כי ההגדה תהיה לרוב בזמן ישן

כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן׃ כד אַךְ בַּיהוָה לִי אָמַר צְדָקוֹת וָעֹז עָדָיו יָבוֹא וְיֵבֹשׁוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בּוֹ׃ כה בַּיהוָה יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְלוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל׃

מו א כָּרַע בֵּל קֹרֵס נְבוֹ הָיוּ עֲצַבֵּיהֶם לַחַיָּה וְלַבְּהֵמָה נְשֻׂאֹתֵיכֶם

ת"א כרע בל. מגילה כ"ה סנהדרין ס"ג:

רש"י

ההפך אל עמים וגו': (כד) אך בה' לי אמר. המקרא זה מסורס וכן פתרונו אך לי בה' אמר צדקות ועז אע"פ שכל הגוים ישתחוו לפניו אך לי לבדי כנסת ישראל בה' הובטח לי צדקות ועז ולא יבאו שאר האומות לכלל כבודי: עדיו יבוא ויבושו וגו'. כל הנחרים בהקב"ה יבאו עדיו להתחרט על מה שעשו בחייהם ויבשו: הנחרים. המתגרים: (כה) בה' יצדקו ויתהללו. בהבטחת משען אהבתו ימצאו צדקה ויתפארו במעוז: ויתהללו. פרוונטי"ר בלעז:

מו (א) **כרע** בל קרס נבו. אלהותיהם של בבל כרעו קרסו לשון שחוק של ע"א הוא כמי שיש לו חולי מעים ואינו מספיק לישב על מושב בית הכסא עד שהוא (נתרז), כרע בל קרס נבו היסקרופי"ר בל קנקיא"ה נבו כך שמעתי נשמו של רבינו גרשום מאור הגולה: היו עצביהם. צלמי צורתם של בל ונבו היו לחיה ולבהמה נדמו להיות כחיה וכבהמה שמזהימין ומלכלכין עצמן ברעי שלהם:

מצודת ציון

(כד) ועז. ענין חוזק: עדיו. אליו כמו תגע עדיך (איוב ד'): הנחרים. מלשון חרון וכעס וכן בני אמי נחרו בי (ש"ה א'): (כה) ויתהללו. מל' הלול ושבח:

מו (א) בל נבו. שמות ע"ז של בבל: קרס. ענין כפיפה והוא מלשון קרסי זהב (שמות כ"ו) שהיו כפופים בראשיהם להכנס בלולאות: עצב הם. כן יקראו הפסילים ע"ש שמעציבים לב עובדיהם צועקים אליהם ואינם נענים: עמוסות. ענין הטענת משא כבד וכן אבי העמיס עליכם

מצודת דוד

ואמת: דבר. מוסב על יצא מפי לומר יצא מפי דבר ולא ישוב הדבר ההוא ר"ל לא אחזור בו והוא כפל ענין במ"ש: כי לי תכרע. וזהו הדבר היוצא אשר בימים העתידים יכרעו כל הברכים לי ולא לעכו"ם כי כולם יקבלו עול מלכותי עליהם: תשבע. מוסב על מלת לי לומר לי תשבע כל לשון לקבל אותי לאלוה ולהאמין בי: (כד) אך בה'. זהו מאמר הנביא שאמר אף שכל האומות יאמינו בה' אך בדיוני נשבע בה' אשר לי לישראל לבד הבטיח ואמר, צדקות ועוז ר"ל הצדקות והעוז שיהיו לישראל יהיו מיוחדים ולא יהיו בערך אחד עם כל האומות: עדיו יבוא. כ"א מהאומות יבוא לישראל להיות סר למשמעתו וכל הכועסים בו לשעבר יבושו אז: (כה) בה' יצדקו. בהבטחת משען ה' ימצאו ישראל צדקה ויתהללו מפי כולם על שהשכילו לדעת מעולם שה' הוא האלהים ודבקו בו:

מו (א) כרע בל. עתה שב לשחוק על הפסילים ואמר כשנלכדה בבל כרע בלעל ברכיו ונפל לארץ ולא הציל את

חזון ישעיהו

באור המלות

נובן אבל השמעה והפרסום לא יתהוה לרוב רק אם זמן הדבר קרוב: (כד) אך בה'. התחלף סידור המלות וכמוהו רבים, וגם י"ל בה' בשבועה, לעומת שאמר בי נשבעתי אומר אך בה' לי אמר, לי אמר בשבועה בה', כי לי צדקות ועוז. ולכן התחלף להורות ב' הכונות. וכן אמר עדיו יבוא ויבשו, יחיד ורבים, כאומר גם יבואו יחידים יחידים כאשר יתגנב העם הנכלמים בם בם במלחמה, אבל בה' יצדקו כל זרע ישראל: (א) קרס. כופף ראשו כקרסים, עצביהם יבוא גם על תואר האדם ודמותו, העצב נכזה נפוץ (ירמי' כ"ב) ידיך עצבוני (איוב יו"ד ח' לפי פרושי). היו לחיה, שפעל היה הנקשר עם למ"ד, יורה לרוב על התהפכות דבר אל דבר. והיו לדם ביבשת: נשאתיכם, עמוסות, יש הבדל בין משא ובין עמס, שפעל עמס מורה תמיד על משא שאחר מניח עליו בע"כ, ולא בעלם על הנחת משא על הבהמה. ויעמוס איש על חמורו. וממנו על האדם כשאחר עומסו עליו, אניך העמים עלינו עול כבד, לכן על נשיאת האדם את הפסל אמר נשואותיכם, ועל המשא שעל הפסל שאינו

באור הענין

כמ"ש כ"פ) וא"כ הלא הוא דבר ולא ישוב ולא ישתנה בשום אופן. והוא שנשבעתי אשר לי תכרע כל ברך, שאקבל את כל העמים תחת אמונת האמת, עד שכל ברך תכרע לי. ולא לבד לפרקים, רק לי תשבע כל לשון, שכולם יקבלו על עצמם בשבועה לעבוד אותי ולא לאל אחר, וא"כ פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ: (כד) אך, אומר הגם ה' נשבע לקבל כל העכו"ם אל אמונתו האמתית, רק יהיה ההבדל בין עם ה' וביניהם, בדבר אחד, כי בה' לי אמר צדקות ועז, שיעור הכתוב אך אמר, בה' (יהיה) לי צדקות ועוז, ר"ל לי לישראל יהיה בה' בין צדקות בין עז, שחוץ ממה שיהיה לי צדקות ע"י שנעבוד אותו ונשמור מצותיו יהיה לנו גם עז, והוא שלא נבוא בתורת חסד כאשר יבואו העכו"ם, רק נבוא בעז זכח, יהיה ההבדל ביני וביניהם. ומבאר דבריו כי עדיו יבוא ויבשו כל הנחרים בו העכו"ם אשר נחרו בו עד הנה והכחישו באלהותו, כן גם הוא עדיו יבא לעבדו, אבל יבושו ממה שנחרו בו עד הנה, אבל. (כה) בה' יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל, שהם מלבד שיצדקו בה' ע"י מע"ע שיעשו, עוד יתהללו על שלא הכחישו בו מעולם, לא העכו"ם שיבושו:

מו (א) **כרע בל**, אומר האיש הכורע לאליל בל, והקורס וכופף עצמו לפני אליל נבו, הלא האלהים האלה, **עצביהם היו לחיה ולבהמה**, הלא נשתנה דמות פני האלהים האלה ונעשה

היה

עֲמוּסוֹת מַשָּׂא לַעֲיֵפָה׃ ב קָרְסוּ כָרְעוּ יַחְדָּו לֹא יָכְלוּ מַלֵּט מַשָּׂא וְנַפְשָׁם בַּשְּׁבִי הָלָכָה׃ ג שִׁמְעוּ אֵלַי בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־שְׁאֵרִית בֵּית יִשְׂרָאֵל הָעֲמֻסִים מִנִּי־בֶטֶן הַנְּשֻׂאִים מִנִּי־רָחַם׃ ד וְעַד־זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד־שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל

ת"א עמוסות. עקידה שער ק': קרסו כרעו. מגילה שם: העמסים. עק"ד שער ק': ועד זקנה. סנהדרין צ"ח:

רש"י

נשאתיכם עמוסות משא. רעי שבמעיכם כבדות הם לעמוס כמשא לאדם עיף לפיכך קרסו כרעו יחדו הקריסה עם הכריעה: (ב) לא יכלו מלט משא. להפליט הצואה שבמעיהם כשאר המוציאין כהוגן: מלט. לשון הוצאה ממקום בלוע וכן (לעיל ל"ד) שמה קננה קפוז ותמלט הוציאה ביצתה, וכן (לקמן ס"ו) והמליטה זכר, ויונתן לא תרגם כן המקראות הללו: (ג) העמסים מני בטן. מאז נולדתם בבית לבן הארמי עמסתי אתכם על זרועותי כי מאז עמדו עליכם קמים בכל דור ודור ולא כשאר העכו"ם שהי' עומסים ונושאים את אלהיהם כמו שאמור למעלה אבל אתם עמוסים ונשואים בזרועותי: (ד) ועד זקנה. אשר זקנתם וכלה כחכם שאין לכם זכות אני הוא ברחמי ובמדת טובי להושיעכם ולעמוס ולשאת ולמלט, לפי

מצודת דוד

עצמו: קרס נבו. כפף קומתו להיות מוטה לארץ: היו עצביהם. הטעינו את העצבים על החיות ועל הבהמות להוליכם בגולה: נשאתיכם עמוסות. הבהמות הנושאות אתכם המה עמוסות יותר מדי והנכם משא כבד על הבהמה העיפה: (ב) קרסו כרעו יחדו. כל העצבים יחד כפפו קומתם וכרעו על ברכיהם ולא יכלו למלט את עצמם מן המשא לבל ישאום בגולה: ונפשם. הם עצמם הלכו בשבי ואומר איך א"כ יוכלו להציל את העובדים להם: (ג) שארית בית ישראל. כי עשרת השבטים כבר גלו והיו רובם: העמסים. הטעונים עלי מאת אלהם מבטן ולפי שאמר למעלה שהעצבים והיו עמוסים על הבהמות לזה אמר במשל מהאומן הנושא את היונק שהוא נושאו ואינו נושא ור"ל שהוא מגין בעזרתם: הנשאים וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ד) ועד זקנה. כמו שנשאתי אותם מעת לאתם מבטן כן אשא אותם עד הזקנה ועד ימי השיבה אסבול אותם על שכמי ר"ל כמו שהייתי בעזרתם מאז כן אהי' עד עולם: אני עשיתי וגו'. לא כהפסילים אשר האומנים עשאום ואף המה נושאים אותם וסובלים משאם ובכוח האויב לא יכלו למלט את עצמם כי

מצודת ציון

(מ"א י"ב): לעיפה. מלשון עייפות ויגיעה: (ב) מלט ענין הצלה: ונפשם. כמו וגופם וכן ויריקם נפשו (לעיל כ"ט): (ג) שארית. היתר: מני. מן והיו"ד נוספת: הנשאים. מלשון משא: רחם. רחם האשה: (ד) שיבה. הוא יותר מהזקנה: אסבל. ענין טעינת משא וכן יסבול סובלו (לעיל

חזון ישעיהו

באור הענין

ובהמה, אחר שמשתחוים לאלילי' נבזים כאלה אין להם דמות ועצב אדם כלל, וכבהמה יחשבו, נשאתיכם, אומר אליהם, הלא האלילים שאתם נושאים על שכמכם, הלא הם עמוסות עוד במשא כבד אשר היא משא להע"א העיפה, ואתם נושאים האליל עם המשא העמוס עליו, מן תכשיטיו וכליו שנתנו עליו: (ב) כרעו, הנה עתה שהלכו עובדי האלילים האלה בל ונבו לגולה עם אליליהם, ונשאו את אליליהם על שכמם, הנה הגם שכרעו קרסו יחדו והשתחוו אל האלילי' שיושיעו אות', בכל זאת לא יוכלו מלט משא לא יכלו להושיע למו לכל הפחות שימלטו אותם מלשאת המשא הכבדה הזאת שהוא האליל עם המשא העמוסה עליו, כי לא לבד שלא הושיעו למו מאויביהם היו מוכרחים לשאת את עצביהם עמהם, ונפשם של האלילים בשבי הלכה עם עובדיהם ולא יכלו להציל א"ע עכ"פ משבי: (ג) שמעו, אבל לעומת זה שמעו נא אתם בית יעקב שהוא ההמון מן עשרת השבטים, וכל שארית בית ישראל, שהיא הפליטה הנשארת משבט יהודה ובנימן, אתם הם העמסים מני בטן, אתם אינכם נושאים רק נשואים מן אלהיכם. ומדמה נשיאת ה' אותם כאשה הנושאת את פרי בטנה שתחלה נושאת אותו בבטן בתשעה ירחי העיבור, ואח"כ בצאתו מרחם אחרי שנולד, נושאת אותו על ידיה, ועז"א הנשואים מני רחם וכו': (ד) ועד זקנה, יאמר אבל נשיאת ה' את בניו לא יתר שאת מנשיאת ההורים את ילדיהם, כי הם לא ישאו את בניהם רק עד אשר יגדלו אבל אח"כ ישוב הדבר בהפך, כי אחר שיגדלו הבנים ויזקנו ההורים, אז ישאו הבנים את אבותיהם להספיק להם כל צרכם, אבל אני עד זקנה אני הוא הנושא לא אתם, וגם עד שיבה שהוא יותר מזקנה אני אסבול אתכם ואתם לא תסבלו אותי. אני עשיתי אומר במליצתו

באור המלות

נושא רק עמוס, אמר עמוסות: (ג) העמסים מני בטן הנשאים מני רחם. הבטן מציין היות הולד בתוך הבטן בימי לידה, והרחם מציין פטר רחם עת יציאתו, וכן אמר עליך השלכתי מרחם, (היינו מעת הלידה, ומוסיף) מבטן אמי אלי אתה (מעת העבור) (תהלות כ"ב י"א) זורו רשעים מרחם (ומוסיף לאמר כי עוד) מבטן תעו דוברי כזב (שם נ"ח ד'), וכבר כתבתי כי פעל עמס בא רק על משא שהונחה ע"י אחרים בבלי דעת, וע"ז על מני בטן אמר העמוסים, כי הטפה הונחה שם שלא מדעת האם, ועל מני רחם אמר נשואים, כי תשא האם את היונק מדעתה ומעצמה: (ד) זקנה, שיבה. שיבה אחר הזקנה, ואני זקנתי ושבתי:

וַאֲמַלֵּט׃ ה לְמִי תְדַמְּיוּנִי וְתַשְׁווּ וְתַמְשִׁלוּנִי וְנִדְמֶה׃ ו הַזָּלִים זָהָב מִכִּיס וְכֶסֶף בַּקָּנֶה יִשְׁקֹלוּ יִשְׂכְּרוּ צוֹרֵף וְיַעֲשֵׂהוּ אֵל יִסְגְּדוּ אַף־יִשְׁתַּחֲווּ׃ ז יִשָּׂאֻהוּ עַל־כָּתֵף יִסְבְּלֻהוּ וְיַנִּיחֻהוּ תַחְתָּיו וְיַעֲמֹד מִמְּקוֹמוֹ לֹא יָמִישׁ אַף־יִצְעַק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה מִצָּרָתוֹ לֹא יוֹשִׁיעֶנּוּ׃

ת"א הזלים זהב. בתרא כ"ט:

רש"י

שאמר על ע"ז שהיא נסבלת וגם משאה אינה יכולה להמלט אמר אבל אני הסובל אחרים ואת משאי אמלט: (ה) ותמשלוני, כמו (איוב ל') והתמשל כעפר ואפר, לשון דמיון: ונדמה. ונהיה אני והוא דומין זה לזה: (ו) הזלים זהב מכיס. לשון יזלו מים (תהלים קמ"ז): בקנה ישקלו. הוא קנה המאזנים בקורין

מצודת ציון

י'): (ה) תדמיוני. מל' דמיון: ותשוו. מלשון השואה: ותמשלוני. ענין דמיון: (ו) הזלים. מלשון הזלה ושפיכה וכן יזלו מים (תהלים קמ"ז): מכיס. ענין אמתחת ושק: בקנה. הוא כעין מטה ובו תולים מאזני המשקל: ישקלו. מלשון משקל: ישכרו. מלשון שכר: יסגדו. ענין השתחואה אלא שקטנה הימנה וכן יסגד לו (לעיל מ"ד): (ז) יסבלהו. מל' סבל ומשא: תחתיו. במקומו וכן וישבו תחתם (יהושע ה'):

מצודת דוד

אני עשיתי את ישראל ואני אשא אותם ואסבול משאם ר"ל אהי' בעזרתם ואמלטם מן האויב בכוחו: (ה) למי תדמיוני. אל מי תדמו אותי ותאמרו שאני שוה לו: ותמשלוני ונדמה. אל מי תמשילו אותי ונהיה דומים אני והוא: (ו) הזלים. אתם האומות השופכים זהב מן הכיס ושוקלים כסף בקנה המאזנים ושוכרים צורף ועושים אל ומשתחוו אליו: (ז) ישאהו. כ"א נושא האל וסובל משאו על כתפו: ויניחהו. ואם מניחו במקומו יעמוד שם ולא יסיר ממקומו: אף יצעק. ור"ל אם צועק אליו בקול גדול לא יענה ולא יושיענו מצרתו וכאומר היש סכלות גדול מזה להאמין בדבר שאין בו ממש:

חזון ישעיהו

באור המלות

(ה) תדמיוני, ותשוו, תמשלוני, ונדמה. הדמיון הוא יותר מן המשל, שמדמה מקרי הדבר עצמו באיכות או בכמות שהם מקרים מתדבקים, והמשל יחבר שני דברים ע"י מקרי השקלה, שני דברים שקרה גם שינוי אחד במקריהם, והציגני למשל עמים (איוב י"ז). תשימני משל בגוים (תהלות מ"ד) והיה שינוי המקרה שקרה לאיוב וישראל, שהוא שינוי הגדולה והצלחה מטוב לרע, ישל אל כל שינוי מצב ומדרגה מטוב לרע. אבל הדימוי ידמה שני דברים ע"י המקרים הנמצאים בם. אל מי דמית בגדלך (יחזקאל ל"א) דמיון הכמות, לא דמה אליו ביפיו (שם) דמיון האיכות. אבל ההשואה צריכה שויות בכל הדבר. ואצל ה' יהיה הדמיון אם רוצים להדמות דבר אליו בעצמו לאחד מתואריו, והמשל הוא אם ידמו פעולות איזה נושא אל פעולותיו. שהם התנועות שהנענע להוציא מעשהו עם תנועת אחד מנבראיו לפעול ולעשות. עפ"ז אומר לא תוכל לדמות אותי, שהוא המקרים והתוארים שלי כי אין לי תוארים ומקרים, ולא להמשיל מקרי המקרה שהם שנוייהם בזמן ובמקום כי אוני משתנה, ואין פה מקומו להאריך יותר: (ז) יסגדו אף ישתחוו. עי' למעל' (מ"ד,

באור הענין

הנה האלילים ישאו מן עובדיהם יען שעובדיהם עשו אותם ולכן הם צריכים לישא אותם כי הם מעשה ידיהם, אבל אנכי הלא אני עשיתי אתכם לכן אני אשא מעשה ידי ואני אסבול כל צרכיהם ואמלט אותם מכל פגע, וא"כ. (ה) למי תדמיוני ותשוו, הדמיון הוא רק במקצת הדבר אבל ההשואה הוא בכל עניניו, והמשל הוא עוד פחות מן הדמיון, כי ימשילו דבר לדבר הגם שלא ידמו זה לזה בשום תואר, רק שיהיה ייחוס חיצוני ביניהם, אומר למי תדמיוני ותשוו, אם תדמיוני למצוא איכות מה מצורף ביני ובין האליל הכי תשוו הכי ישוה האיכות הזה באמת בכל פרטיו, ומוסיף לאמר גם אם רק תמשלוני להפוס משל חיצוני מן האליל על אודותי, הכי ידמה המשל הזה? ואיך אפשר שידמה, הלא הם.

(ו) הזלים זהב מכיס, והם עושים אליליהם, ואיך ימשלו לבורא כל. והראות מגבילים, הזלים זהב מכיס ישכרו צורף, וכסף בקנה ישקלו ויעשהו אל. כי שכירות האומן והפועל ישלמו מכיס בדנרי זהב שהם מטבעות היוצאים בהוצאה ונתונים בכיס. ועשיית הפסל עצמו יעשו מחתיכות כסף, וישקלו החתיכות לדעת משקלם. יסגדו אף ישתחוו הסיגוד אינו לשם אלהות רק לשם סגולה, וההשתחואה הוא לשם אלהות ומוסיף יסגדו במה שחושבים את הפסל כטלסמאות להוריד השפע ע"י פעולת הסגידה שיעשו כנגדו, ויותר מזה כי אף ישתחוו כי יחזיקוהו לאלוה (כנ"ל מ"ד י"ז), והיה להם לדעת שהלא הם שכרו הצורף והם נתנו המתכות למלאכה ואיך יחשבוהו לאלהות: (ז) ישאהו, וגם יראו כי ישאו עליהם על כתף והם יסבלהו כי משא כבדה ואינו נושא את עצמו, וגם יניחהו תחתיו ויעמד, ואיך יהיה אלוה הלא מגדר האל שלא יתקומם במקום, ויותר מזה כי ממקומו לא ימיש ואין לו שום הרגש ותנועה, וגם לא יוכלו לאמר כי הגם שיש בו חסרונות אלה מ"מ ישיגו ממנו התועלת שימלא בקשתם, כי הלא המה רואים שאם יצעק אל הפסל לא יענהו, וגם לא יוכלו לאמר במ"מ הגם שאינו עונה בדברים, הוא מושיע בסתר בכחו, כי הלא רואה כי מצרתו לא יושיענו, וא"כ.

ח זִכְרוּ־זֹאת וְהִתְאֹשָׁשׁוּ הָשִׁיבוּ פוֹשְׁעִים עַל־לֵב׃ ט זִכְרוּ רִאשֹׁנוֹת מֵעוֹלָם כִּי אָנֹכִי אֵל וְאֵין עוֹד אֱלֹהִים וְאֶפֶס כָּמוֹנִי׃ י מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית וּמִקֶּדֶם אֲשֶׁר לֹא־נַעֲשׂוּ אֹמֵר עֲצָתִי תָקוּם וְכָל־חֶפְצִי אֶעֱשֶׂה׃ יא קֹרֵא מִמִּזְרָח עַיִט מֵאֶרֶץ מֶרְחָק אִישׁ עֲצָתוֹ אַף־

ת"א מגיד עקידס שער ל"ס: שמעו אלי. ברכות י"ז: — עצתי קרי

רש"י

בפל"י בלעז: (ח) זכרו זאת. אשר אני חפץ לומר: והתאששו. והתחזקו כמו לאשישי קיר חרשת (לעיל ט"ז): השיבו פושעים על לב. ומה אני אומר לכם לזכור ולהשיב על לב. (ט) זכרו ראשונות מעולם. אשר ראיתם כי אנכי אל ואין עוד, אנכי אלהים ואפס כמוני: (י) מגיד מראשית אחרית. גלות מצרים וגאולתה הודעתי בבין הבתרים לפני היותה: (יא) קרא ממזרח עיט. מארץ ארם שהיא במזרח קראתי לי את אברהם להיות נמלך בעצתי: עיט. כמו השיב עצה וטעם (דניאל ב') אתיעטו כל סרכי מלכותא (שם ו'), וגם יש לפותרו בלשון עוף קראתיו למהר אחרי כעוף הפורח וטודד ממקומו: מארץ מרחק. קראתי לאיש עצתי ועמו יעצתי בין הבתרים ארבע מלכיות, כמו שמפורש בב"ר (בראשית ט"ו) והנה אימה חשכה

מצודת דוד

(ח) זכרו זאת. דבר התוהו שיש בפסילים: והתאששו. התחזקו לקנות לב: השיבו. אתם הפושעים כי תנו לב על הדבר: (ט) זכרו. תנו לב לזכור כפלאות הראשונות בעשיתי מימות עולם: (י) מגיד. אני מגיד אחרית הדבר מראשיתו: ומקדם. ומלפנים אגיד דברים אשר לא נעשו עדיין אף ראשית הדברים: אמר וגו'. אומר אני עצתי תתקיים כי אין כיד מי לבטלה: וכל חפצי אעשה. כפל הדבר כמ"ש: (יא) קרא. אני הוא הקורא את שעיט לבא ממזרח ר"ל אעיר לב כורש היושב במזרחה של בבל ומהרה קל יבוא כעוף הפורח: איש עצתי. הוא כורש שיעשה מה שיעצתי על בבל וכפל הדבר כמ"ש: אף דברתי. הדבר הזה דברתי טרם בואם: יצרתי. את הפורעניות הזאת על

מצודת ציון

ימיש. ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות י"ג): יענה. מל' עניה ותשובה: (ח) והתאששו. התחזקו בבנין היסוד כמו לאשישי קיר חרשת (לעיל ט"ז): (ט) ואפס. ענינו כמו לא: (יא) עיט. כן יקרא העוף הדורס כמו וירד העיט (בראשית ט"ו):

חזון ישעיהו

באור הענין

(ח) **זכרו זאת**, מה שאמרתי בגנאי הפסל, **והתאששו** היו אישים ואנשים, נגד מ"ש תחלה היו עצביהם לחיה ולבהמה, אומר היו אנשים לא בהמות, אתם הפושעים **השיבו על לב** הם. רק תשיבו על לבכם בקל תראו אולתכם, אבל לעומת זה. (ט) **זכרו ראשונות מעולם**, הנסים והגבורות שעשיתי אני מימות עולם שמהם יתברר לכם **כי אנכי אל ואין עוד אלהים** הפך מן האומרים שיש עלות ועלולים רבים משפיעים ומקבלים, וגם תראו כי **אפס כמוני**, הפך דעת המגנים. כי אנכי. (י) **מגיד מראשית אחרית**, ר"ל כי המעשים שיעשה ה' יהיו בשני פנים, א] עפ"י חקי הטבע אשר גבל, ועפ"י הסבות הראויות אל המסובבים מהם, ועז"א **מגיד מראשית אחרית** שהוא המגביל חקי הטבע ותהלוכותיה, ובראשית הדבר שהוא בעת הולד הסבה יגיד את אחריתו שהוא אשר יסתבב ממנו לפי חקי הטבע אשר חקק. ב] מה שיעשה למעלה מן הטבע מעשים הבלתי נתלים בשום סבה מן הסבות, ועז"א **ומקדם אשר לא נעשו** כי גם יגיד הדבר מקדם, קודם שהותל סבתו הגם שלא נעשו הסבות כלל, כי יעשה אותות ומופתים הבלתי משתלשלות מן סבותיהם, רק הוא אמר ויהי, ומבאר דבריו במאמרים מגבילים, לעומת מ"ש מגיד מראשית אחרית, **אמר עצתי תקום**, שאז אני אומר שתקום עצתי, היא העצות שיעצתי בהנהגת העולם עפ"י החקים שקבעתי אומר אני שיתקיימו. ולעומת מ"ש ומקדם אשר לא נעשו כי אז **כל חפצי אעשה** אעשה כפי שאחפוץ, לא כפי העלה והטבע המוגבלת רק כפי החפץ למעלה מן חקי הטבע: (יא) **קרא** מבאר כי אני הקורא את העיט שהוא העוף הטורף והדורס ממזרח שהוא כורש שקראתיו מארץ פרס לטרוף את בבל, וגם **קראתי מארץ מרחק איש עצתי** בגד האחר קראתיו שיהיה איש עצתי, שימלא את עצתי בתשועת ישראל ויתן להם רשות לבנות הבית, (נגד הא' אמר ממזרח של בבל, ונגד הב' אמר מארץ מרחק, כי הוא רחוק מארץ ישראל). **אף דברתי** ר"ל ובקריאה זו נראו שני מיני המעשים שהוזכרו בכתוב הקודם. א] עפ"י חקי הטבע, שאז לא יצרתי דבר חדש רק **דברתי** מה שעתיד לבא **אף אביאנה**, ב] למעלה מן הטבע שבו יצרתי יצירה חדשה אף אעשנה וגמרתי את היצירה הלז שהוא הנס, וא"כ.

באור המלות

ט"ו י"ט): (ח) והתאששו, מלשון איש, ונכפלה למ"ד הפעל שזה מצוי לרוב. השיבו על לב, מורה ההתבוננות ביותר קטן. ולא ישיב אל לבו (למע' מ"ד): (י) מראשית, מקדם, פרשתי למע' (מ"ג כ"ח): (יא) יצרתי אף אעשנה,

דִּבַּרְתִּי אַף־אֲבִיאֶנָּה יָצַרְתִּי אַף־אֶעֱשֶׂנָּה׃ יב שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה׃ יג קֵרַבְתִּי צִדְקָתִי לֹא תִרְחָק וּתְשׁוּעָתִי לֹא תְאַחֵר וְנָתַתִּי בְצִיּוֹן תְּשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל תִּפְאַרְתִּי׃

מז א רְדִי ׀ וּשְׁבִי עַל־עָפָר בְּתוּלַת בַּת־בָּבֶל שְׁבִי־לָאָרֶץ אֵין־כִּסֵּא בַּת־כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ־לָךְ רַכָּה וַעֲנֻגָּה׃ ב קְחִי

קמץ בז"ק, מלרע

ת"א קחי רחים. סנהדרין ל"ו: גלי שוק. ברכות כ"ד:

רש"י

גדולה וגו': אף דברתי. עמו הגליות וגאולתן אף הביאנה: (יב) אבירי לב. אשר אמצתם לבבכם בין האומות ונדבקתם בי: הרחוקים מצדקה. אשר ארכו לכם הימים ולא הראיתי אתכם צדקתי לגאול: (יג) קרבתי צדקתי. מעתה ולא תרחק:

מז (א) **אין** כסא. אין מלכות: כי לא תוסיפי. שיקראו לך עוד רכה וענוגה: (ב) קחי רחים. היא עבודה קשה כלומר השתעבדי מעתה למלכי מדי ופרס, דבר אחר וטחני קמח לצדה לדרך גלותך: גלי צמתך. זרועיך ושוקיך דברים המצומות וקשור ומכוסה: חשפי שבל. גלי השבילים מן המים שעליהם כי דרך שם תצאי בגולה או גלי שוקך ועברי

מצודת ציון מצודת דוד

מז (א) בת בבל. עדת בבל: רכה וענוגה. ר"ל בעלת בבל: (יב) אבירי לב. הם אנשי בבל בהם אבירי לבב הענוג ו' ן הרכה בך והענוגה (דברים כ"ח): והכזרי' על ישראל ורחוקים המה מעשות להם צדק' וחסד: (ב) צמתך. הוא המסוה המכסה את הפנים כמו מבעד (יג) קרבתי. הנה אני קרבתי צדקתי לישראל ולא תרחק מהם: ותשועתי. דברתי תשועתי ולא תאחר לבוא: לישראל תפארתי. ר"ל התשועה אתן לישראל שהם עם תפארתי כמ"ש וישראל יתפאר (לעיל מ"ד):

מז (א) רדי. אבל אתה בבל רדי מן הכסא ושבי על העפר: בתולת בת בבל. קרא' בתולה לפי שלא נכבשה עדיין מאום אומ' לבוא ברשות אחר כמו הבתולה שלא נבעלה ולא באה ברשות הבעל וכן בתולת בת צידון (לעיל כ"ג): אין כסא. לא יהיה עוד לך כסא מלוכה: יקראו לך. שיקראו לך רכה וענוג' ר"ל לא תהי' בעלת התענוגי' כמאז: (ב) קחי רחים. כדרך השבוים שעושים מלאכה כבדה: וטחני קמח. אמר קמח ע"ש סופו וכן אפיתי על גחליו

באור המלות חזון ישעיהו באור הענין

(יב) **שמעו אלי**, אתם בני בבל שאתם **אבירי לב** והכזרים, ואתם **רחוקים מצדקה** כי הצדקה אצל היא קרובה כמ"ש קרבתי צדקתי לא אליכם היא קרובה כי אתם רחוקים ממנה, ומה תועיל לכם שהצדקה קרובה אם אתם רחוקים, אך למי יועיל? אומר. (יג) **קרבתי צדקתי לא תרחק**, הצדקה היא שיכפר ה' עונות ישראל ויחשב להם זכיותיהם היא קרובה, ועי"כ **תשועתי לא תאחר** כי ע"י הצדקה תבא הישועה, (בענין שהישועה י"ל זמן לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם ולא תאחר את הזמן הקצוב כי זה גדר פעל אחר) אבל לא לכם יהיה הצדקה רק **ונתתי בציון תשועה לישראל** שאני מתפאר במעשיהם הטובים:

התהלתי וגמרתי כנ"ל (מ"ה ז'): (יג) צדקתי, ישועתי, עי' גדרם לק' (נ"ט י"ו), ופעל אחר נבדל מן מהמה, בושש, כי פעל אחר מורה שמאחר זמן־קבוע כמ"ש במק"א, לכן אמר ישועתי המובטחת לא תאחר לכל הפנים את הזמן שהיא עת בואה:

(א) עפר, לארץ, העפר מציין עפר הארץ, והוא מציין השפל ושולחי בעפר קרני, והארץ מציין הארץ השפל הכבא כנזכר לעיל (כ"ו ה'): רכה, וענגה, הרך בטבע, והענוג ע"י הרגל, וכן האיש הרך בך והענוג מאד: בת בבל, בת כשדים, בת בבל מציין עיר המלוכה ולכן קראה בתולה שלא נכבשה מיום הוסדה, והיא המהאבלת. ובת כשדים מציין כל הממלכה וביה אין לה כסא מלכות: (ב) טחני קמח, כמו ותפה לחם. ולמתך ברבו לאה ובם הקבורים,

מז (א) **רדי**, ישראל ישבו בציון ויתנערו מעפר, אבל את בבל **רדי ושבי על עפר**. מדמה את בבל במליצתי כבת מלך שהרגו אבותיה, והיא יורדת מן הכסא ויושבת על עפר לקונן ולהתאבל עליהם, ואחר עבור ימי האבל מבקשת לשבת על כסא אבותיה ולירש עצר, אבל בתוך כך שללו האויבים כל מדינתה ואת העם הוליכו שבי, ואז אומרים לה **שבי לארץ** אל תעמודי מן הארץ רק שבי כבתחלה כי **אין כסא** לא נמצא כסא מלכות כלל כי המדינה חרבה ולא לבד שלא תשבי על כסא מלכות גם **לא תוסיפי שיקראו לך עוד רכה וענוגה**, כי תהיה מוכרחת מעתה לעבוד עבודות קשות למצוא חיית ידך. (והציור הזה מצייר היטב את המקרה שקרה לבבל שאחרי בלשאצר המיתו את מלכם ונכבשה מדינת בבל, ובת כשדים ישבה לארץ להתאונן על מות אדניהם, אבל גם אחר עבור האבל החבנו להקים מלך אחר, בתוך כך החריב המדינה לגמרי וכורש שם אותה שממה, והעם שהיא בת כשדים תחת שהיו רכים וענוגים התחילו לעבוד עבודת פרך): (ב) **קחי**, מוסיף במשל הזה כי בת מלך הרכה והענוגה

רֵחַיִם וְטַחֲנִי קָמַח גַּלִּי צַמָּתֵךְ חֶשְׂפִּי־שֹׁבֶל גַּלִּי־שׁוֹק עִבְרִי נְהָרוֹת׃ ג תִּגָּל עֶרְוָתֵךְ גַּם תֵּרָאֶה חֶרְפָּתֵךְ נָקָם אֶקָּח וְלֹא אֶפְגַּע אָדָם׃ ד גֹּאֲלֵנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ ה שְׁבִי דוּמָם וּבֹאִי בַחֹשֶׁךְ בַּת־כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ־לָךְ גְּבֶרֶת מַמְלָכוֹת׃ ו קָצַפְתִּי עַל־עַמִּי חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי וָאֶתְּנֵם בְּיָדֵךְ לֹא־שַׂמְתְּ לָהֶם רַחֲמִים עַל־זָקֵן הִכְבַּדְתְּ עֻלֵּךְ מְאֹד׃ ז וַתֹּאמְרִי לְעוֹלָם אֶהְיֶה

ת"א תגל ערותך. שם: קמץ בז"ק מלער

רש"י

נהרות: (ג) ולא אפגע אדם. לא אבקש פני אדם קיחת נקמתי: (ד) גאלנו ה' צבאות שמו. הנביא אומר כל זה הקב"ה עושה לגאלנו משם: (ו) על זקן הכבדת עלך. על הזקנים שלא היו יכולים לסבול טורח הכבדת עולך: (ז) ותאמרי. בלבבך לעולם אהיה גברת ואין

מצודת דוד

לחם (לעיל מ"ד): גלי צמתך. דרך הנשים המכובדות לכסות פניהם במסוה והוא מכסה דק ולזה אמר כאלהי בגולה תגלי המכסה הסיא מעל פניך כדרך השפחות הבזויות, חשפי שבל. גלי הרגל בלכתך בדרך כי דרך הנשים לכסות הרגל ולא כן כשתלך בדרך: גלי שוק. כאשר תעבור הנהרות תגלי גם השוק ולפי שהזכיר את בבל בל' נקבה אמר ענין בזיון הנקבות: (ג) גם תראה. כולם יסתכלו בגלוי ערותך: חרפתך. ר"ל ערותך כי גלוי הערוה לחרפה תחשב: נקם אקח. לנקום נקמת ישראל: ולא אפגע אדם. לא אקבל פגיעת אדם לבל עשות בהם נקם: (ד) גאלנו. מוסב על המקראות שלפניו לומר כל אלה יעשה גואלנו אשר שמו ה' צבאות וגו': (ה) שבי דומם. שבי מושתק כאבל ובואי בחושך לסתמך: יקראו לך. שיקראו לך מושלת על הממלכות: (ו) קצפתי. כאשר קצפתי על עמי ומסרתים בידך לא רחמת עליהם ואף על זקן מאד הכבדת העול: (ז) ותאמרי. חשבת לומר עד עולם אהי' מושלת על כולם: עד לא שמת

מצודת ציון

לגמתך (ש"ה ד'): חשפי. ענין גלוי כמו וחשופי שת (לעיל כ'): שבל. מל' שביל ויאמר על הרגל ההולך בשבי' וכמו במלת פעם יאמר על הפסיעות כמ"ש פעמי מרכבותיו (שפטי' ה') וכן יאמר על הרגלים כמ"ש פעמי דלים (לעיל כ"ו): שוק. כן יקרא גוף הרגל ממעל: (ג) תגל. תגלה ערותך כן יקרא דבר הראוי להסתכות: אפגע. ענין בקשה ושאלה כמו ואל תפגע בי (ירמיה ז'): (ה) דומם. ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י'): גברת. ענין ברבה ושלטנות: (ו) חללתי. מלשון חולין וגנאי:

חזון ישעיהו

באור הענין

והענוגה הזאת אחר שאין לה מה לאכול צריכה ליקח רחים לטחון קמח לפרנס א"ע ומוסיף לאמר לה גלי צמתך מה שבגדיך קשורים בקשורים הרבה התירי נא אותם כי לא יעשה מלאכה בבגדים מקושרים כאלה, מוסיף לאמר גם חשפי שובל של הרגלים ללכת יחף בעת הלוכך, ויותר מזה כי גם תגלי שוק בעת הלוכך לעבור נהרות, ויותר מזה כי אחר כך גם (ג) תגל ערותך, לגמרי אף שלא בעת שתעבור בנהר, כי יקרעו בגדיה וגם תראה חרפתך לכל. החוזה התרגש עת נפה מפלת בבל המרשעת, אומר, עתה נקם אקח ממך על כל הרעות שעשית עמדי, ולא אפגע אדם ר"ל לא אצטרך לבקש מן אדם שיעשה הנקמה, כי. (ד) גאלנו שמו הוא ה' צבאות, השליט על כל הצבאות והוא קדוש ישראל, והוא יריב ריב עמו ולא אדם: (ה) שבי דומם, אחר שצייר ירידת בת בבל מן העושר אל העוני מצייר ירידתה ממלוכה, ומדמיה לממלכה שלטנת אשר תמיד לא ישכנו רגליה, ועתה אל תאפי כי עוד תשיג את גדולתך בעת מן העתים, רק שבי דומם וגם באי בחשך כל ימיך עוד אים נחולות כי אין לך תקוה עוד, כי לא תוסיפי שיקראו לך עוד גברת ממלכות בשום זמן: (ו) קצפתי, מדמה ענין ישראל ביד בבל, כבן חורש שמרד באביו, וינהגו אביו תחת יד איש בליעל להעגישו, ויתן עוז ומשרה ביד הבליעל הלז למען יכבוש את בנו וירדה בו. הנה הבליעל הלז היה לו לשום על לבו שני דברים. א] שראוי לרחם עליו כי בן גדולים הוא ודי לו עונש מה שהוא תחת ידו. ב] שהמשרה אשר בידו לא יארך רק כל עוד שיקצוף האב על בנו, אבל עת יכבד עולו על הבן עד שאביו יראה בעניו וירחם עליו הלא אז יקח את המשרה מידו. על הענין (הא') אומר הנה אנכי קצפתי על עמי, ועי"כ חללתי נחלתי הוצאתי את נחלתי מקדושתה והפקרתיה לחול במה שנתתים בידך, והיה לך לזכור שהם עמי ונחלתי, היה לך לזכור כי די לם עונש במה שחללתים ואתנם בידך ביד בפל כזה, ואתה לא די שלא שמת להם רחמים ר"ל שלא שמת להם הרחמים המיוחדים והראוי אליהם ביחוד מצד שהם עמי ונחלתי, כי גם הרחמים הכוללים לא רחמת עליהם כי גם על זקן הכבדת עלך מאד נגד הטבע שמרחמים על הזקן להקל עולו: (ז) ותאמרי, עתה מדבר נגד (ענין הב') שהיה

באור המלות

מבעד לצמתך. ושבל סוף הרגל, ומזה שביל על מקום מדרך רגל יחיד: (ג) ולא אפגע, בקשה. ופגעו לי בעפרון בן צוחר: (ו) עמי, נחלתי, עיין למע' (י"ט כ"ה):

גְבָרֶת עַד לֹא־שַׂמְתְּ אֵלֶּה עַל־לִבֵּךְ לֹא זָכַרְתְּ אַחֲרִיתָהּ׃ ח וְעַתָּה שִׁמְעִי־זֹאת עֲדִינָה הַיּוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד לֹא אֵשֵׁב אַלְמָנָה וְלֹא אֵדַע שְׁכוֹל׃ ט וְתָבֹאנָה לָּךְ שְׁתֵּי־אֵלֶּה רֶגַע בְּיוֹם אֶחָד שְׁכוֹל וְאַלְמֹן כְּתֻמָּם בָּאוּ עָלַיִךְ בְּרֹב כְּשָׁפַיִךְ בְּעָצְמַת חֲבָרַיִךְ מְאֹד׃ י וַתִּבְטְחִי בְרָעָתֵךְ אָמַרְתְּ אֵין רֹאָנִי חָכְמָתֵךְ

ת"א מודיעים. עקרים מ"ד פ' כ"ח ומ"ד: הנה. חגיגה ט':

רש"י

פורענות בא אלי. והדבר הזה השיאך עד לא שמת אלה המכות שיבואו עליך אל לבך: לא זכרת אחריתה. של רעתך שעשית: (ח) עדינה. ת"י מפנקתא: ואפסי עוד. ואפס מאותי כמו אין זולתי: (ט) שתי אלה. שאמרת שלא אשבי אלמנה ולא אדעי שכול תבאנה לך פתאום: שכול. מיושביך: ואלמן. ממלכך, כל קבורת בנים וגלות בני הארץ קרוי שכול: כתמם. כולם שלמים בגזרתם השכול והאלמנות: חבריך. ל' כשפים כמו וחובר חבר (דברים י"ח): (י) חכמתך ודעתך. חכמתך

מצודת ציון

(ח) עדינה. ענין עונג ותפנוק וכן מלא כרסי מעדני (ירמי' נ"א): ואפסי. כמו ואין: שכול. כמו כדוב שכול (הושע י"ג): (ט) כתמם. מל' תם ושלמה: בעצמת. ענין חוזק כמו ועצם כחו (דניאל ח'): חבריך. הוא ממין הכשוף כמו וחובר חבר (דברים י"ח): (י) שובבתך. ענין מרד והליכה בדרכי הלב

מצודת דוד

וגו'. עד שבעבור המחשב' ההיא לא שמת אלה הדברים על לבך לחשוב שגם לך יקרה כמקרם: לא זכרת אחריתה. אחרית וסוף מעשה הרשע ותשלום גמולה: (ח) שמעי זאת. הדבר אשר דברתי: עדינה. אתה בכל המפנקת: אני ואפסי עוד. ר"ל אני הגברת ואין עוד זולתי: לא אשב אלמנה. ר"ל לא יהרג המלך ולא יגיע העת כי במות המלך תחשב המדינה לאלמנה ובהגלות עמה תחשב שכולה מבניה: (ט) שתי אלה. האלמנות והשכול תבואנה ברגע אחת כי מיד כשנהרג בלשאצר נלכדה העיר וגלו אנשיה: ביום אחד וגו'. יפרש בזה מה הם השתים: כתמם. כדרך השלמתם באו עליך מבלי מחסור: ברב. עם רוב כשפיך ר"ל אף שאתה מרובה בכשפים לא נצלת מידם: בעצמת. עם חוזק חבריך אשר חזקו מאד וכפל הדבר במ"ש: (י) ותבטחי ברעתך. כל בטחונך הי' בכשפים שהוא רע בעיני ה': אין

באור המלות — חזון ישעיהו — באור הענין

(ט) כתמם מענין השלמה, תם עונך בת ציון (והכ"ף לזמן), כשבת המלך אחשורוש, ברב, בכמות, בעצמת, באיכות, כי המכשפים היו רבים. והחברים רק החכמים. והב' ברוב, בעת רוב:

ראוי לה לשים על לבה שהממשלה אשר בידה לא ימשוך רק כל עוד יתקוף האב במרום על בנו, ועת ירחם עליו כי יראה בעניו, תוסרת ממשלתך, כי לעומת זה את אמרת לעולם אהיה גברת מלך כהך, עד כי לא שמת אלה על לבך לחשוב שממשלתך היא רק בחטא עם ה', ולא זכרת אחריתה של דבר כי לבסוף ידרוש ה' דמם מידך: (ח) ועתה לכן שמעי נא זאת, אחר שעתה הגיע הזמן יפקוד ה' את עמו. עדינה וכו'. השבתת הממלכה הצייר שיסובב משני פנים, או ע"י מרד שיתאוה במדינה נגד המושל שלהם, וזה קורא אלמנה כי אז תשאר המדינה אלמנה מן מושלם, וזה יהיה ע"י שבני המדינה הם אנשי דמים וחמה, אנשי רוגז ובליעל, כי אז יפרקו עול. או יתהוה ע"י אויב חיצוני שיהרוג אנשיהם ותושבת הממלכה וזה קורא שכול, אמר הנה אתה השבת כי את בטוחה משני אלה, לא יראת מאלמון שיהרג המושל, כי את עדינה היושבת לבטח ואין פרץ בתוך המדינה, ולא יראת מן שכול מבחוץ כי את היא האמרת בלבבה אני ואפסי עוד לא עלה על לבך שממלכה זולתך אשר תלחם אתך, ועי"כ אמרת לא אשב אלמנה אחר שאת יושבת לבטח, ולא אדע שכול אחר שאמרת בלבך אני ואפסי. (המאמרים מגבילים): (ט) ותבאנה, אולם עתה יבואו לך שכול ואלמן ביחד, כי בחורבן בבל נקבצו שני אלה בפעם אחד, שתחלה מרדו שרי בלשאצר והרגו את בלשאצר, ועי"כ נעשית מדינת בבל אלמנה מבעלה, ובאותה הלילה באו עליה חיל פרס ומדי והרגו את אנשי המדינה והיה גם שכול ואבדון, ובזה אמר כי שתי אלה שכול ואלמון באו עליך רגע היינו שלא היה בהדרגה אחת אחת רק בפעם אחד והיו שניהם ביום אחד. כתמם באו עליך, ר"ל כי לפעמים יהיו שני אלה שכול ואלמון מכה מהלכת בכל העולם, כמו שהיה בימי נבוכדנצר שכבש ממלכות רבות והחריב מדינות, ואז לא היה חידוש אם באו שכול ואלמון על איזה מדינה, אבל עתה לא יהיה כן רק כתמם ר"ל בעת תמו השכול ואלמון מכל העולם וכל העולם ישבו בהשקט אז באו עליך, על שלא היה זה בסבת מכה מהלכת בעולם, וגם לא היה זה מפני שאתה נפלת ממדרגתך ואבדת חכמת חכמיך, כי זה היה ברב כשפיך בעת שכשפיך התכנו מאד וחבריך עצמו בחכמת הטבע והאצטגנינות, ובכל זאת. (י) ותבטחי ברעתך, שבכל

וְדַעְתֵּךְ הִיא שׁוֹבְבָתֶךְ וַתֹּאמְרִי בְלִבֵּךְ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד׃ יא וּבָא עָלַיִךְ רָעָה לֹא תֵדְעִי שַׁחְרָהּ וְתִפֹּל עָלַיִךְ הֹוָה לֹא תוּכְלִי כַּפְּרָהּ וְתָבֹא עָלַיִךְ פִּתְאֹם שֹׁאָה לֹא תֵדָעִי׃ יב עִמְדִי־נָא בַחֲבָרַיִךְ וּבְרֹב כְּשָׁפַיִךְ בַּאֲשֶׁר יָגַעַתְּ מִנְּעוּרָיִךְ אוּלַי תּוּכְלִי הוֹעִיל אוּלַי תַּעֲרוֹצִי׃ יג נִלְאֵית בְּרֹב עֲצָתָיִךְ יַעַמְדוּ־נָא וְיוֹשִׁיעֻךְ הֹבְרוּ שָׁמַיִם הַחֹזִים

הברי קרי

רש"י

ורוע לבך היא שובבתך, הפכו לבך להיות שובבה אינוויי"א בלעז: שובבתך. מדרך אחר הבטות: (יא) לא תדעי שחרה. לא תדעין למיבעי עלה, את פני מי תשחרי למלטך ממנה: כפרה. לקנחה ולהעבירה, וזהו כל לשון כפרה הוא לשון קינוח וסילוק: (יב) עמדי נא. התחזקי נא: אולי תערוצי. אולי תתקפי: (יג) הברי שמים. יונתן תרגם כמו לופי שמיא דמסכן למזלות שמיא, דימהו לברה כחמה (שיר ו') ולברור מללו (איוב ל"ג) וכן חברו מנחם עמהם מברברי הליכות המזלות, וכה פתרונו יען אשר לא יוכלון הקוסמים לעמוד על דעת רגעי היום ולילה עד ברור להם השמים לטוהר, וגם מיכה אמר בנבואתו (מיכה ג') וחשכה לכם מקסום לימד כי ביום מחשך יתתמו הכוכבים ולא יוכלו לקסום: מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך. כי בהתחדש הלבנה רואים בשעת מולדתה מקצת ממה

מצודות דוד

ראני. כי מעשה הכשפים נעשה בלט ובסתר וכאומר וכי אין נראה גם לפני: חכמתך ודעתך. מה שהיית חכם ובעל דעה זהו עשה אותך בוגד ומורד: אני ואפסי עוד. אני מלאתי הכמה ואין עוד זולתי: (יא) ובא עליך. לכן תבוא עליך רעה לא תדעי אל מי לדרוש עליה להעבירה ממך ותפול עליך שבר אשר לא תוכלי לקנחה ולהעבירה ממך: לא תדעי. טרם בואה להיות נשמר ממנה: (יב) עמדי נא. עתה התחזקי בחבריך וגו': באשר יגעת. ר"ל הואיל ויגעת באלה מעת נעוריך התחזק עתה בה: אולי תוכלי הועיל. להנצל בהם מכח אויביך אולי תוכלי להתחזק בהם ולאמר בדרך לעג והיתול: (יג) נלאית ברב עצתיך. מאד נתייגעת בברכות בעלי עצות וכאומר הנה כל הטורח היה בהנם: יעמדו נא. עתה יעמדו ויושיעוך הצופים אל השמים

מצודת ציון

מגלי הכהונה וכן משובת פתאים (משלי א'): (יא) שחרה. ענין דרישה כמו שוחר טוב (משלי י"א): הוה. ענין שבר ומאורע קשה כמו הוה על הוה (יחזקאל ז'): כפרה. ענין קנוח והעברה וכן וכפר בריתכם (לעיל כ"ח): שאה. ענין שממון כמו תשאה שממה (לעיל ו'): (יב) נא. עתה: בהבריך. מין כשוף: הועיל. מל' תועלת: תערוצי. ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ'): (יג) נלאית. ענין יגיעה כמו ומה הלאיתיך (מיכה ו'): הברי שמים. הצופים אל השמים לדעת רגעי היום והלילה ועל כי לא יוכלו לעמד על דעת הרגעים עד ברור להם השמים לטוהר לכן קרוים הוברי שמים

באור הענין חזון ישעיהו באור המלות

החוזים שהיו לך לא היה מי שיתבונן על העתיד לבא עליך. והנה עושי רע יגוייר שיעזבו רעתם מפני פנים. א] שיראו מפני אחרים הרואים מעשיהם, ועז"א ותבטחי ברעתך אמרת אין ראני. ב] שיתירא מפני עצמו עת יפקח עיני שכלו ויראה כי מעשיו לא טובים המה. כמו שיהיה בחגשים החוטאים מפני תאותם שבעת ישימו לב על דרכיהם ישובו ויעזבו מעשיהם הרעים, אבל אתה היית בהפך כי לא העלה מפני הסכלות רק בעלת החכמה והדעת ועז"א חכמתך ודעתך היא שובבתך כי חטאתך היה בסבת המינות והכפירה, וגם חוץ מזה אמרת בלבך אני ואפסי עוד ולכך לא יראת משום בריה כלל, אבל עתה. (יא) ובא, כי ידוע שבעת מפלת בבל ראה תחלה בלשאצר המחזה הנבהלת מפס יד המלאך שכתבה על הכותל מנא מנא תקל ופרסין אשר לא הבינו פי' המראה ובאורה, ועל זה אמר ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ר"ל שלא תדעי להאיר הרעה הזאת ולראות באורה, אח"כ הרגו עבדי בלשאצר את אדניהם, ועז"א ותפל עליך הוה ושבר אשר לא תוכלי כפרה, שהיא המרד של שרי בלשאצר, ואח"כ באו השואה והחבך של מחנה מדי ופרס אשר נפלו על העיר, ועז"ז ותבא עליך פתאם שאה (אשר) לא תדעי, כי דבר זה נעשה בפתאום ולא הרגישו בו, כמו שצייר זה למעלה (כ"א): (יב) עמדי נא, ועתה עמדי נא בחבריך ובשפיך שהם חכמי התולדות והגורלות, וכן בכל אשר יגעת מנעוריך שהם יתר הכמה הכלדיים אשר יגעו בהם מאד בידיעתם אולי תוכלי הועיל ר"ל אולי ע"י החכמות האלה תוכלי להועיל לבל יבא האויב בשעריך, ואם לא תוכלי להועיל ע"ז. עכ"פ אולי הערוצי אולי תמלא עצה ע"י החכמות האלה להתגבר על האויב במלחמה, אולם. (יג) נלאית ברב עצתיך, כי על ההוה אין שום עצה ותחבולה להנצל, יעמדו נא שיעור הכתוב יעמדו נא הברי שמים ויושיעוך מאשר יבאו עליך. לכל הפחות יביעו נא אותך הוברי שמים אלה, מן הרעות אשר מוכנים

(יא) שחרה, מענין אורה. כפרה, מענין כיסוי כמו כפורת, ר"ל כי מכתב המלאך רצו לידע סודו ולהאיר חשכו בשחר הפתרון ולא ידעו. וזוה של השרים שהרגו את בלשאצר רצו לכסות בל יודע לאיש ולא יכלו: (יג) הברי, י"ל מענין

בַּכּוֹכָבִים מוֹדִיעִם לֶחֳדָשִׁים מֵאֲשֶׁר יָבֹאוּ עָלָיִךְ׃ יד הִנֵּה הָיוּ כְקַשׁ אֵשׁ שְׂרָפָתַם לֹא־יַצִּילוּ אֶת־נַפְשָׁם מִיַּד לֶהָבָה אֵין־גַּחֶלֶת לַחְמָם אוּר לָשֶׁבֶת נֶגְדּוֹ׃ טו כֵּן הָיוּ־לָךְ אֲשֶׁר יָגָעַתְּ סֹחֲרַיִךְ מִנְּעוּרַיִךְ אִישׁ לְעֶבְרוֹ תָּעוּ אֵין מוֹשִׁיעֵךְ׃

מח א שִׁמְעוּ־זֹאת בֵּית־יַעֲקֹב הַנִּקְרָאִים בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל וּמִמֵּי יְהוּדָה יָצָאוּ הַנִּשְׁבָּעִים ׀ בְּשֵׁם יְהוָה וּבֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַזְכִּירוּ לֹא

רש"י

שעתיד לבא ואין יודעים כל הבירור לכך נאמר מאשר, וכה"א במקום אחר (לעיל ח') המצפצפים והמהגים כעופות הללו שמצפצפין ומהגים ואין יודעין על מה: (יד) הנה היו. חוזיך כקש: אין גחלת לחמם. אין שארית להם כקש הזה שאין בדליקתו גחלים להתחמם לאורה: (טו) איש לעברו תעו. איש לדרכו אל עבר פניו:

מח (א) שמעו זאת. שני שבטים העתידין ללכת בגולה לבבל: בית יעקב הנקראים בשם ישראל. הוא שבט בנימין שאינם נקראים על שבט יהודה אלא על שם סתם שבטי ישראל: וממי יהודה יצאו. ושבט יהודה שיצאו ונזלו ממי דליו של יהודה כמה דאת אמר יזל מים מדליו (במדבר כ"ד): לא באמת. כמו שאמר (ירמיה ה') ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר וגו' כלומר לא הייתם כדי

מצודת ציון

מלשון ברור ומטיהר: החזים. הרואים וכן ותחז בלון עינינו (שם ד'): (יד) כקש. תבן דק: נפשם. ר"ל גופם וכן וריקה נפשו (לעיל כ"ט): לחמם. ל' חמימות: אור. שלהבת כמו אשר אור לו בציון (לעיל ל"א): לשבת. מלשון ישיבה: (טו) לעברו. מל' עבר וצד: תעו. מי שאינו יודע מה לעשות קרוי תועה והושאל ממי שינו' יודע באיזה דרך ילך הקרוי תועה כמ"ש והנה תועה בשדה (בראשית ל"ז):

מצודת דוד

הרואים בכוכבים המודיעים לעת חידוש הלבנה בתולדותה מה מהדברים אשר יבואו עליך כי כן דרך חוזי כוכבים יודעים מה מהעתידות בעת חידוש הלבנה: (יד) הנה היו כקש. כל החוזים היו כקש והאש שרף אותם ולא יכלו להציל את עצמם מיד הלהב ר"ל החוזים לא יכלו להציל אף את עצמם מיד האויב: אין גחלת לחמם. ר"ל אין שארית להם כקש הזה שאחר הדליקה לא נשאר מהם גחלת להתחמם בה: אור. מלת אין משמשת בשתים לומר אין אור וגו' ר"ל לא נשאר להם לשבת נגדו ליהנות מאורו: (טו) כן היו לך. ר"ל כקש הזה כן היו לך החכמים אשר יגעת לאספם אליך וללמדך: סחריך מנעוריך. החכמים האלה אשר מעת נעוריך היו סוחריך כי נתת להם כסף במחיר חכמתם הנה עתה בבוא הצרה כולם תעו בשכלם כ"א מהם לעבר אחר ואין מי מהם מושיעך כי נסרחה חכמתם ולא מצאו הצלה ועזר:

מח (א) שמעו זאת. אל יהודה ובנימין ידבר: הנקראים וגו'. זהו בנימין הנקרא בשם סתם שבטי ישראל: ממי

חזון ישעיהו

באור המלות

מברכי, או מענין הברו השמים, הנוטים אשר נעוף לשמים לחזות בכוכבים ולהודיע החדשות. ומאשר, מוסב על יושיעוך: (יד) אש, ולהבה, הבדלם ידוע:

באור הענין

לבא עליך בעתיד, אחר שהם הוברי שמים חוזים בכוכבים ומודיעים על ידי חזיונותם להדשים, רצה לומר כל התחדשות הימים, והלא עוד רעות רבות מוכנים עליך, מדוע לא יושיעך עכ"פ מן העתיד, אבל. (יד) הנה היו כקש, רצה לומר הקש הנשרף יש לו שני חסרונות נגד העץ הנשרף. א] כי העץ לא ישרף רק מן האש הבוער קרוב לו, לא מן הלהבה המלהטת מרחוק, אבל הקש נשרף גם מן הלהבה מרחוק, ועז"א הנה היו דומים כקש אשר אש שרפתם לא אשר יצילו את נפשם גם מיד להבה. ב] שהעץ הנשרף ישינו ממנו אחר כך עכ"פ תועלת שיתחממו מן הגחלים וישבו נגד אורם, אבל הקש הנשרף לא ישאר ממנו לא גחלת ולא אור, ועז"א אין גחלת לחמם, ולא אור לשבת נגדו. ועתה מבאר הנמשל, נגד מ"ש שנשרפו בקל בהריחם להבה מרחוק, אומר. (טו) כן היו לך אשר יגעת, שכל יגיעך היה כקש שנשרף תיכף וכלה מהר היכף בהחל המלחמה, ונגד מ"ש כי לא נשאר גחלת ואור ליהנות ממנו אחר כך, אמר הנמשל כי לפעמים עיר ממלכה הנופלת מגדולתה מכל מקום תשאר עיר מרכולת והסוחרים שהיו רגילים לסחור בה יסחרו אותה גם עתה, ובזה יהיה בנמשל שנשאר מגדולתה עוד גחלת לחמם נגדה, אבל אתה כן היו לך כמו במשל הקש שלא נשאר ממנו גחלת, כי סוחריך מנעוריך עתה איש לעברו תעו וכ"א בקש מסחרו במקום אחר עד כי אין מושיעך:

מח (א) שמעו זאת בית יעקב, את הדברים אשר אומר אליכם. אתה הנקראים בשם ישראל ע"י חשיבותם ורוממותם למעלה מן הטבע, אתם השבט אשר ממי יהודה יצאו,

שהוא

בֶּאֱמֶת וְלֹא בִצְדָקָה׃ ב כִּי־מֵעִיר הַקֹּדֶשׁ נִקְרָאוּ וְעַל־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נִסְמָכוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ ג הָרִאשֹׁנוֹת מֵאָז הִגַּדְתִּי וּמִפִּי יָצְאוּ וְאַשְׁמִיעֵם פִּתְאֹם עָשִׂיתִי וַתָּבֹאנָה׃ ד מִדַּעְתִּי כִּי קָשֶׁה אָתָּה וְגִיד

רש"י

ליגאל אלא על כי מעיר הקדש נקראו והיא גרמה להם שלא גלו עם עשרת השבטים בימי סנחריב בחלח וחבור שאין להם גאולה: (ב) ועל אלהי ישראל נסמכו. בימי חזקיה שנאמר בו בה' אלהי ישראל בטח (מלכים ב' י"ח) היא גרמה להם שלא גלו אלא בימי נבוכדנצר שהגלם לבבל ותהי להם גאולה ע"י כורש: (ג) הראשונות. שעברו גאולת מצרים ותשועת חזקיה מיד סנחריב: מאז הגדתי. מטרם היותם ופתאום עשיתים: ותבאנה. כמו שהגדתי תחלה על פי נביאי: (ד) מדעתי כי קשה אתה. מאשר ידעתי אותך כי קשה אתה אם יבא הנס ולא הגדתיו תחלה תאמר עצבי עשאם ולא מאת הקב"ה הם לפיכך אגיד לך מאז בטרם תבוא וגו': מדעתי. מ"ם זו משמשת נתינת טעם כמו לפי שידעתי,

מצודת דוד

וגו'. וזהו שבט יהודה: אשר יצאו מזרע יהודה הדומה אל המים ודוגמתו במקהלות וגו' ממקור ישראל (תהלים ס"ח): הנשבעים וגו'. הרגילים לישבע בה' ולא יאמתו דבריהם ולא יצדיקו מאמריהם וכן נאמר ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמי' ה'): יזכירו. לישבע בו וכפל הדבר במ"ש וכאומר ע"פ מעשיהם אינה לא היו כדאים להיות נגאלים מבבל: (ב) כי מעיר וגו'. אבל מחמת שהם נקראים אנשי ירושלים עיר הקדש ובעבור שסמכו על אלהי ישראל ששמו ה' צבאות בעבור שתי אלה יגאלו שלא יחולל שמו כאומרים הלא שמה מעירו ובטחו בו ומדוע לא גאלם אין זה כ"א מקוצר יד: (ג) הראשונות. זהו מפלת סנחריב: מאז הגדתי. מכבר טרם בואה הגדתיה: ומפי יצאו. הדברים ההם יצאו מפי והשמעתי לכולכם וכפל הדבר במ"ש: פתאם עשיתי. לסנחריב עשיתי פתאום מה שגזרתי עליו כי בלילה אחת נפלו פגרים מתים: ותבאנה. כפל הדבר כמ"ש: (ד) מדעתי. מחמת שידעתי שאתה קשה לב ועורפך כאלו כגיד ברזל מבלי פרקים ולא גיד בשר ר"ל לא פנית פניך אלי כאלו ערפך מגיד ברזל שא"א להחזיר הפנים: ומצחך נחושה. כן יאמר על מי שהוא מעיז ביותר שהוא מרים מצחו ומחזקו כנחושת וכן נאמר חזקו פניהם מסלע

מצודת ציון

מח (ד) וגיד ברזל. ר"ל שבט ברזל ולפי שיש בעורף גיד בשר לזה אמר לשון גיד: ערפך. ר"ל אחורי הצואר: ומצחך. מל' מצח: נחושה. נחושת:

חזון ישעיהו

באור הענין

שהוא שבט יהודה שביניהם היה המקדש ומלכות בית דוד, לכם אני שואל איך אתם המה האנשים הנשבעים וכו'. המאמרים מגבילים, הנשבעים בשם ה' לא באמת ובאלהי ישראל יזכירו לא בצדקה. אחרי שאתם ראוים להיות צדיקים בין מצד מעשיכם בין מצד תולדתכם, ואיך היה להפך, השבועה שתשבעו בשם ה' איננה באמת רק בשקר, ואשר תזכירו שם אלהי ישראל לאמר שאתם עבדי ה' אינו בצדקת מעשיכם, כי אין בכם צדקה שהם המעשים שבין אדם למקום: (ב) כי מעיר הקדש, מלת כי פה משמש על הזמן כמו כי יהיה להם דבר בא אלי, ורצה לומר כי הנסים שעשה ה' לצורך ישראל יהיו בשני פנים. א] בעת שיהיו ראוים אל הנהגה נסיית, שאז יעשה עמהם נס להתנוסס מפני צדקתם. ב] בעת שישראל בלתי ראוים שאז יעשה אותות ומופתים לעיניהם למען יאמינו בו. וההבדל שביניהם הוא זה. כי הנסים שעשה להם מפני צדקתם לא ינבא עליהם נביא וחוזה לפני בואם, רק יעשם פתאום לפי הצורך, אבל האותות והמופתים שעשה להם מפני רפיון אמונתם, בהכרח שינבא עליהם הנביא לפני בואם, כדי שיכירו כי יד אלהים הוא ויאמינו בו. וז"ש בעת אשר מעיר הקדש נקראו בעת שהיו ישראל קדושים ונתיחסו על עיר הקדש על ידי טוב מעשיהם, ובעת אשר על אלהי ישראל נסמכו מצד חוזק אמונתם, בעת ההיא אז הנסים. (ג) הראשנות מאז הגדתי, רצה לומר אז לא הייתי צריך להגיד הנסים שעשיתי עמכם אל הנביא טרם בואם, רק מאז הגדתי פתאם עשיתי ותבאנה תיכף כשהגדתי לעשות הנס תיכף עשיתיו ויבא פתאום, והנה בעת יודיע הנסים ע"י הנביא טרם היותם, יש בזה שני דברים. א] הגדת ה' אל הנביא לגלות אזנו שכן יהיה בעתיד. ב] השמעת הנביא אל העם לפרסם הדבר טרם יבא, וכ"ז לא הייתי צריך בנסים הראשונים שעשיתי עמכם, כי הראשונות, ר"ל הנסים הראשונים שעשיתי מימי קדם, היה ההגדה (אל הנביא) וההשמעה (אל העם) וביאת הנס בפועל, הכל פתאום, וז"ש הגדתי ומפי יצאו ואשמיעם לא השמעתי ע"י נביא רק תיכף שיצאו מפי תיכף השמיעם ופתאום עשיתי, עד שעת בא הדבר היה ביאתו פתאום, כי בעת בא אז השמעתיו והגדתיו וגליתיו. לא קודם לכן: (ד) מדעתי, כ"ז היה בנסים הראשונות מאז, לא כן עתה, יען ידעתי כי קשה אתה, שאתה בעצמך קשה להאמין, ואם יבוא הנס פתאום לא תשים לב להכיר כי אצבע אלהים

באור המלות

(ב) מעיר הקדש נקראו, היו קוראים שמותם ע"ש העיר, איש ירושלים. ומלת כי על הזמן, כי הנה למלחמה: (ג) הגדתי והשמיעם, הבדלם מבואר (עמ' מ"ה כ"א):

בַּרְזֶל עָרְפֶּךָ וּמִצְחֲךָ נְחוּשָׁה׃ ה וָאַגִּיד לְךָ מֵאָז בְּטֶרֶם תָּבוֹא הִשְׁמַעְתִּיךָ פֶּן־תֹּאמַר עָצְבִּי עָשָׂם וּפִסְלִי וְנִסְכִּי צִוָּם׃ ו שָׁמַעְתָּ חֲזֵה כֻּלָּהּ וְאַתֶּם הֲלוֹא תַגִּידוּ הִשְׁמַעְתִּיךָ חֲדָשׁוֹת מֵעַתָּה וּנְצֻרוֹת וְלֹא יְדַעְתָּם׃ ז עַתָּה נִבְרְאוּ וְלֹא מֵאָז וְלִפְנֵי־יוֹם וְלֹא שְׁמַעְתָּם

רש"י

ודוגמתו כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה (דברים ז'): (ו) שמעת חזה כלה. שמעת הבשורות שהגדתי ראה שבאו כולם: ואתם הלוא תגידו. ותעידוני אשר לא נפל דבר: השמעתיך חדשות מעתה. עתה אני חוזר ומשמיעכם חדשות שהם חדשות לכם ולפני הם גלויות מעולם: ונצרות. ושמורות באוצרותי ואתם לא ידעתם: (ז) עתה נבראו ולא מאז. הם: ולפני יום. היום אני משמיעכם:

מצודת ציון

(ה) עצבי. כן יקרא העכו"ם ע"ש שמעציב לב עובדיו קורא (ירמי' ה') אליו ואינו נענה: ופסלי. עכו"ם הנפסל מאבן: ונסכי. הנתך ממסכה: (ו) חזה. ענין ראיה: ונצרות. שמורות כמו

מצודת דוד

(ה) ואגיד לך. בעבור כל אלה הגדתי לך מפלת סנחריב מאז והשמעתיך טרם בואה כי פן תאמר כבואה העכו"ם עשה הדברים האלה ולא ה' פעל כל זאת לכן הקדמתי להשמיעך: עשם. עשו את הדברים ההמה וכפל הדבר במ"ש: (ו) שמעת. מפי הנביאים שמעת מה שגזרתי על סנחריב ועתה ראה הכל כי כן באה: ואתם הלוא תגידו. אשר לא נפל דבר: השמעתיך. מעתה אשמיע אותך חדשות והיא מפלת בבל: ונצרות. שמורות עמדי ואתם לא ידעתם אותם: (ז) עתה נבראו. כי בעת שיבאו הדברים מפי' ה' היא עת בריאתם: ולא מאז ולפני יום. ולא מכבר ולא

חזון ישעיהו באור הענין

היא, וגם אם יראו לך שתראה זאת בעיניך הנה גיד ברזל ערפך יש לו גיד מברזל עד שלא תוכל להסיבו לאחוריך לראות את הנס בעיניך, וגם אם יראו לך את האות והמופת נגד פניך הנה מצחך נחושה ותוכל להעיז פנים ולהכחיש הראות, לכן. (ה) ואגיד לך מאז, לכן הוכרחתי עתה להגיד לך הנס מאז טרם שיבא, ור"ל אני מוכרח להגידו מאז אל הנביא ואחר זה בטרם תבוא הדבר השמעתיך על ידי הנביא שאז יפרסם הנביא את הדבר לפני בואו לאמר מחר יהיה האות הזה כי יראתי פן אם יבא הדבר פתאום תאמר עצבי עשם, והאומרים מגבילים, ואגיד לך מאז פן תאמר עצבי עשם, בטרם תבוא השמעתיך פן תאמר פסלי ונסכי צום, ר"ל מה שהגדתי אל הנביא מאז בעת שגמרתי בלבי לעשות הנס, היה כי יראתי פן תאמר לא אני עשיתי את הדבר רק העצב והאליל עשהו, ומה שהוכרחתי להשמיעו ולפרסמו ע"י הנביא בטרם תבא והיינו קרוב לזמן ביאתו, כי אח"כ הנס שכבר הגדתי הדבר מאז ולא היית יכול לאמר שהפסל עשהו, עדן היית אומר הנס שה' עשהו, מ"מ היו הפסל והנסך המצוים על הדבר שעשה ה' שיבא, והם שלוחי האל להשלים את אשר עשהו, ולכן הייתי מוכרח בטרם בוא הדבר להשמיע שנית על ידי הנביא, למען תדעו שגם אני צויתי שיבא הדבר אשר עשיתי, (וכבר כתבתי למעלה (מ"ה) כי היו ביניהם שתי כתות, הכת הא' שחשבו שהפסל עצמו הוא אלהי, וזה קרא פה עצב, ואמר שתאמר עצבי עשם מלך שהוא אלוה, וכת ב' חשבה את הפסל רק אמצעי בין ה' ובין האדם, ועליהם אמר שתאמר פסלי ונסכי צום, שה' היה העושה, אבל הפסל שהוא אמצעי בין ה' והעולם, צוה על הדבר שיבא לפועל): (ו) שמעת, אמנם גם בתחבולה זו לא פעלתי מאומה, כי הלא שמעת כל החזון, שמעת כי העידו הנביאים על המופתים האלה מכבר, ומ"מ ואתם הלוא תגידו הלא מ"מ תגידו זאת, עצבי עשם ופסלי ונסכי צום. כי בכל זאת אתם מיחסים נסים האלה להטבע או להפסילים לכן צריך אני לתחבולה אחרת שע"י תאמין לדברי, והוא כי השמעתיך חדשות מעתה. מעתה אשמיע אותך נסים חדשים שלא היו דוגמתם לעולמים, וגם יהיו נצרות דברים שמורים בלבי שלא גליתים אל הנביא ולא ידעתם קודם בואם, כמו שיבאר: (ז) עתה, מפרש דבריו, מה שאמרתי שהשמעתי חדשות מעתה הוא כי עתה נבראו ולא מאז, ר"ל כי בכל הנסים שעשה ה' עד הנה לא ברא יש מאין רק יש מיש, והיה הנס המרת צורה בצורה, כמו שנתהפך המטה לנחש, והמים לדם, טבע הנוזלים לעמוד, תנועת השמש לידום וכדומה, ובנסים האלה לא היה להם עודף על הטבע רק מה שנעשה בזמן מבלתי זמן, שמה שיצוייר שיעשה מעצמו בימים רבים ועתים רחוקות כי הטבע תשנה צורת הדברים תמיד, נעשה בדבר ה' מזולת זמן ומבלעדי הסבות הטבעיות הצריכות לזה, והיה לפתע פתאום, ולכן בכל האותות והמופתים היה הנביא מגיד ביאתם ומגביל זמן בואם, כי זה היה עקר האות והמופת שבאו בזו הרגע שהגביל האיש האלהים, ואחר שמבואר אצלינו תמיד ההבדל בין בריאה ליצירה ועשיה, שפעל ברא מורה בריאת עצם הדבר יש מאין, מבואר שהנסים כולם לא נבראו רק נוצרו ונעשו, ר"ל כי הבריאה שהוא עצם הדבר זה נעשה בששת ימי הבריאה שאז ברא ה' יש מאין, ולא עתה בעת הנס, כי הנס לא המציא

עצם

פֶּן־תֹּאמַר הִנֵּה יְדַעְתִּין׃ (ח) גַּם לֹא־שָׁמַעְתָּ גַּם לֹא יָדַעְתָּ גַּם מֵאָז לֹא־פִתְּחָה אָזְנֶךָ כִּי יָדַעְתִּי בָּגוֹד תִּבְגּוֹד וּפֹשֵׁעַ מִבֶּטֶן קֹרָא לָךְ׃ (ט) לְמַעַן שְׁמִי אַאֲרִיךְ אַפִּי וּתְהִלָּתִי אֶחֱטָם־לָךְ לְבִלְתִּי הַכְרִיתֶךָ׃

רש"י

ולא שמעתם. עד היום, ולפני יום מוסב על השמעתיך האמור למעלה: (ח) גם לא שמעת וגו' ת"י אף לא שמעת למילי נביאה אף לא קבילתא אולפן אורייתא אף לפתגמי ברכן ולוטין קיימי דאקימית עמכון בחורב לא ארכנתא אודנך: כי ידעתי בגוד תבגוד. כשירדתי להציל מיד מצרים גלוי היה לפני שסופך לבגוד ואעפ"כ שמרתי שבועת אבות, וזהו שנאמר ראה ראיתי את עני עמי (שמות ג') שתי ראיות רואה אני שסופן לבגוד ומכל מקום ראיתי את עני עמי, כך דרש רבי תנחומא: ופשע מבטן. משהייתם במצרים כמו שמפורש (ביחזקאל כ') ואודע לכם בארץ מצרים וגם ואומר עליהם וגו': (ט) אאריך אפי. לשון הוה הוא: ותהלתי אחטם לך. וזאת היא תהלתי אשר אחטם לך, לשון חוטם,

מצודת דוד

אפילו לפני יום הזה ולא שמעתם הדברים האלה עד הנה: פן תאמר. שמא תאמר הנה ידעתין וכאומר זה לא היה כי עתה נבראו ואיך א"כ ידעו: (ח) גם לא שמעת. ר"ל עם כי הנך רואה שאני לבד מגיד דבר טרם היותה עכ"ז גם לא שמעת אמרי לקבל אותם גם לא ידעת אותם כי הסרתם מלבך: גם מאז. ר"ל לא עתה תחלת הבגידה כי גם מאז מזמן רב לא פתחת אזניך לשמוע אמרי: כי ידעתי. יודע אני שבכל דור ודור אתה בוגד כי ולך יקרא פושע מבטן כי מעת יצאת מבטן ר"ל מעת שבחרתיך לי לעם אתה פושע בי: (ט) למען שמי. שלא יחולל בעמים לזה אני מאריך לך אפי: ותהלתי.

מצודת ציון

נוצר תאנה יאכל (משלי כ"ז): (ט) אחטם. מלשון חוטם ואף:

חזון ישעיהו

באור הענין

עלם הדבר רק שינה טבעו לטבע אחרת, ויצר או עשה הדבר שנברא מכבר. וזה מבואר כי עת יברא ה' בריאה חדשה בדרך נס עד שגם עצם הדבר ימצא לשעתו יש מאין, זה לא יטעו גם הקוסמים והמכשפים בלעטיהם ליחסו אל איזה כח מכחות הטבע כוכב או מזל ודומיהם, כי גם לפי דעתם לא יפעלו אלה רק להמיר צורה בצורה לא להמציא עצם הדבר יש מאין, ובזה אומר ה', כי דעתו להשמיעם חדשות מעתה והוא נסים כאלה אשר עתה נבראו ולא מאז שגם הבריאה שלהם שהיא הוצאת עצם הדבר יש מאין יולד עתה, ונסים כאלה הם חדשות כי כל הנסים הקודמים נבראו מאז ועתה רק טוברו ונעשו, כילא שינה רק צורת החומר הנמצא בששת ימי הבריאה, ובמה שיעשה נסים כאלה לא יוצרך לגלות הדבר אל הנביא טרם היותו, כי בזה אין עקר המופת מה שנעשה בזמן מזולת זמן וברגע המוגבל, כי מופת הזה אין ביד הזמן והטבע לעשותו כלל בשום עת וזמן, כי הטבע כל פעולותיו רק המרת [illegible]רות ולא תוציא חומריים חדשים כנודע, ולכן הנסים האלה הם נצרות ולא ידעתם ומפרש ולפני יום ולא שמעתם בנסים האלה שאברא עתה יש מאין אעלימם ממך ולא אגלם להנביא טרם בואם פן תאמר הנה ידעתין כי אז לא יהיה חדושם גדול בעיניך כ"כ, כי א"צ לגלותם תחלה, אחר שמופתים האלה אינם תלוים בהגבלת הזמן כנזכר: (ח) גם לא שמעת, שב לאמר אבל מה יועילו כל התחבולות האלה, ידעתי כי גם אם לא שמעת, וגם אם לא ידעת, בכל זאת ידעתי כי גם מאז לא פתחה אזנך, ור"ל ידעתי כי הנס שלא שמעת הנס שאני רוצה לבראות יש מאין מפי הנביא, והנס שלא ידעת אותו ר"ל שלא תוכל להשיג ממנו שום ידיעה בעת יבוא, כי הבריאה יש מאין הוא דבר שלא השגנו בחוש וא"א לדעת אותו כלל, בכל זה גם אם אעשה הנס הגדול הזה ידעתי כי גם אז בעת ההיא לא הפתח אזניך לשמוע לדברי כלל, כי ידעתי בגוד תבגוד ר"ל שאם היה חסרון אמונתך עד עתה מפני הסכלות וחסרון ידיעה, אז היה התחבולה הזאת מהנסים שיבראו יש מאין מועיל, אבל אני ידעתי בחסרון אמונתך אינו מצד חסרון ידיעה כי אתה ידעת האמת, אתה ידעת שלא הפסל והטבע עושה זאת, רק אתה בוגד בזדון, עד שראוי לקרא לך בשם פושע מבטן כאילו בבטך נותן שתהיה פושע ומורד, ואתה מוטבע ע"ז מלידה ומבטן ומבריון: (ט) למען, אומר הנה דרכי להאריך אף להחוטא פן ישוב בתשובה, אבל אתה אחר שאתה פושע מבטן ולא אקוה שתשוב אלי בתשובה כי כל הנסים אינם מועילים, הלא היה ראוי להעניש תיכף

באור המלות

(ח) גם לא שמעת גם מאז לא פתחה אזנך. כמו גם לי גם לך לא יהיה, ומאז מוסב על השמעתיך חדשות מעתה, וגם מאז שאשמיע זאת לא פתחה אזניך: בגוד ופשע, הבגידה תהיה המרמה נגד ברית רעים, אוהבים, איש ואשתו, והפשיעה היא מרידת העבד נגד אדונו. לכן על המרמה להכחיש הנפלאות תפס, בגידה, ועל מרדם בה' אדוניהם, פשע: (ט) שמי, תהלתי. השם הוא פרסום שמו שהוא בורא העולם שזה מורה סבלת והתכמה וכדומה. והתהלה הוא על דרכיו והנהגתו רחום וחנון. והארך אפים הוא איחור העונש, והפוכו הוא קצר אפים. וזה יהיה למען שמי, שהוא מתפרסם ע"י ישראל. ואחטם לך, הוא שגם בעת יעניש אותם יזלא אפו לחוץ, לא יוציאנו כולו רק יעכב

לך

י הִנֵּה צְרַפְתִּיךְ וְלֹא בְכָסֶף בְּחַרְתִּיךָ בְּכוּר עֹנִי: יא לְמַעֲנִי לְמַעֲנִי אֶעֱשֶׂה כִּי־אֵיךְ יֵחָל וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן: יב שְׁמַע אֵלַי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל מְקֹרָאִי אֲנִי־הוּא אֲנִי רִאשׁוֹן אַף אֲנִי אַחֲרוֹן: יג אַף־יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ וִימִינִי טִפְּחָה שָׁמָיִם קֹרֵא אֲנִי אֲלֵיהֶם יַעַמְדוּ יַחְדָּו:

ת"א למעני. פסחים קי"ז סנהדרין נ"ח: אף ידי. חגיגה י"ב כתובות ה' מנחות נ"ו:

רש"י

אסתום חוטמי מלאת עשן נחירי ומקלוף עליך שהכועס יוצא עשן מנחיריו כמה דאת אמר עלה עשן באפו (תהלים י"ח), וכן כל חרון אף הוא לשון חימום החוטם, חרה אפו וכן ועצמי חרה מני חורב (איוב ל') נחר חוטמי מרוב חימום: (י) ולא בכסף. ולא ע"י אור של גיהנם כצרוף הכסף באור: בחרתיך. בחרתי לך כור עוני כנגד כור אור: כור. הוא כלי שמתיכין בו כסף וזהב: (יא) למעני. ולמען שמי הקדוש: כי איך יחל. ואיך יחולל שמי בהכריתי אתכם: וכבודי לאחר לא אתן. שאויביכם יאמרו יד אלהיהם רמה: (יב) שמע אלי יעקב. שם שקרא לך אביך: וישראל מקראי. מאתי נקראת

מצודת ציון

(י) בכור. הכלי שצורפים ומזקקים בו הזהב והכסף הנקרא כור: (יא) יחל. מל' חלול: (יג) טפחה. מלשון טפח והוא כף היד שמודדים עמו בטפחים:

מצודת דוד

מלת למען משמשת בשתים לומר למען תהלתי ר"ל למען יהי' לי תהלה לזה אאריך חוטמי לך והוא דוגמת אאריך אפי כי האף והחוטם הוא אחד והוא ענין מליצה כי הכעס כאלו יוצא מן האף כמ"ש עלה עשן באפו (תהלים י"ח) ובאריך האף יתמסמס הכעס לצאת ולעשות רושם ואמר בלשון הנופל באדם להסביר את האוזן: לבלתי הכריתך. את זה אעשה למען לא אכריתך כפי הגמול כאשר יצא הקצף: (י) צרפתיך. לשבר ולמרק סיג העון: ולא בכסף. לא כמצרף כסף שמתיכים בו הכסף באור לשרוף הסיג: בחרתיך בכור עני. בחנתי לך לבוא אותך בכור עוני תמורת כור כסף הנתון על האש ר"ל אמרק סיג עונך בקושי עינוי השעבוד ולא באש הגיהנם ולפי שאחז במשל מצרף כסף אמר כור עוני: (יא) למעני וגו'. התשועה שאעשה לכם לא בצדקתכם כ"א למען שמי כי איך יחולל בין העמים שיאמרו מבלי יכולת ה' וגו' וכפל מלת למעני לומר שבעבור זה לבד ולא בהצטרפות עמו עוד דבר: וכבודי. מה שראוי לכבד אותי לא אעזוב לאל אחר לבל יאמרו יד אלהיהם רמה: (יב) מקראי. כי אביו קרא לו יעקב וה' קראו ישראל: אני הוא. אני האל לבד ואפס זולתי: אני ראשון. קודם בריאת העולם: אף אני אחרון. אחר שאין לה העולם: (יג) אף ידי וגו'. ר"ל בעוד תכן ימיני בטפחם את השמים אז אף ידי השניה יסדה הארץ כי ובאת אחת נבראו: קרא

חזון ישעיהו

באור המלות

מקצתו בחוטמו להעניש מקצת, וזה יעשה למען תהלתו שהוא רחום וחנון: (י) ולא בכסף, ולא בכור כסף, כור שכמשפט בשני נמצא גם לפה: (יב) יעקב וישראל, הבדלם מבואר (למעלה ט' ז') ובכל הספר:

באור הענין

אך מה שאאריך אפי לאחר עונשך, אני עושה **לבל** יחולל שמי הנקרא עליך, **ולמען תהלתי אחטם** לך שגם בעת שאענישך לא אכלה בך כל חרון אפי רק מקצתו ולא אכריתך: (י) **הנה**, ר"ל הצורף סיגים בכור שיש בו כסף, הוא ישליך כל הסיגים למען יזקק הכסף, אבל המצרף סיגים **בכור עוני** והוא כור שאין בו כסף רק עניות וסיגים, הוא לא יברר רק הסיגים הגרועים לגמרי והמתכות החשוב בערכם יניח ולא יצרפנו, ע"ז אומר, עת אצרוף אותך בכור להסיר ממך הסיגים שהם הרשעים, אשקיף אל הכור שאין בו כסף רק הוא כור עוני, הוא מלא סיגים, ובזה לא אברר כל הסיגים שא"כ לא ישאר מאומה, **כי בכור העוני הזה בחרתיך**, אתה המובחר מן יתר הסיגים הנמצאים בכור שהם עוד גרועים ממך, ר"ל לא אכלה רק הרשעים הגמורים לא הבינונים, כי אז לא ישאר מאומה. (ומליצה כמליצה זאת (ביחזקאל כ"ב) ובארתיו בפי' שם ת"ל): (יא) **למעני למעני אעשה**, ר"ל כי הבוחר באיש מפני חשיבותו יעשה הכל למען הנבחר, והבוחר באיש פחות מפני שצריך אליו, יעשה זאת בעבור עצמו ותועלתו ובעבור הנבחר שהוא האמצעי להשיג ע"י תועלתו, אבל הבוחר באיש פחות ואינו צריך אליו, רק שלא יכול לעזבו מפני שהוא קרובו ומתירא שאם יניחהו לנפשו יהיה לו בזיון מצד שנקרא שמו עליו, אז יעשה הכל למענו, וז"ש למעני למעני אעשה אני אעשה הכל רק למעני מפני שאני מתירא על כבוד שמי **כי איך יחל שמי**, וכמ"ש מה תעשה לשמך הגדול, **וכבודי לאחר לא אתן** שעי"ז יתיקר שם האלילים: (יב) **שמע אלי יעקב**, (אתה פחות המעלה מצד עצמך ותשוב להקרא בשם ישראל ע"י שאתה מקוראי) **דע כי אני הוא**, הנסים שאעשה לך בגאולת בבל אני עשיתי **כי אני ראשון ואני אחרון** כמו שעשיתי נסים בגאולה הראשונה כן בנסים האלה. ואל תחשבו כי נעשו הנסים האלה ע"י חקי הטבע, ע"י הוראות המערכת בשמים, או על ידי חיוב התולדות בארץ, כי. (יג) **אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים**, ר"ל השמים והארץ בעת שעשיתים עשיתים בפעם אחד כאלו ביד כמשל הנחתי היסוד שהיא הארץ והיד הימין טפחה כבר ברגע ההוא גג הבנין שהם השמים, וא"כ

עתה

יד הִקָּבְצוּ כֻלְּכֶם וּשֲׁמָעוּ מִי בָהֶם הִגִּיד אֶת־אֵלֶּה יְהוָה אֲהֵבוֹ
יַעֲשֶׂה חֶפְצוֹ בְּבָבֶל וּזְרֹעוֹ כַּשְׂדִּים׃ טו אֲנִי אֲנִי דִּבַּרְתִּי אַף־קְרָאתִיו
הֲבִיאֹתִיו וְהִצְלִיחַ דַּרְכּוֹ׃ טז קִרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ־זֹאת לֹא מֵרֹאשׁ
בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי מֵעֵת הֱיוֹתָהּ שָׁם אָנִי וְעַתָּה אֲדֹנָי יְהוִה שְׁלָחַנִי
וְרוּחוֹ׃ יז כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאַלְךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

ת"א לא מראש. שבת פ"ו מועד קטן ע"ז: אני ה' אלהיך. מכות י':

רש"י

ישראל ויונהן תרגם וישראל מזמני: (יד) ה' אהבו. לזה שיעשה חפצו של הקב"ה בבבל: וזרעו. יראה בארץ כשדים, ועל כורש אמר כן: (טו) אני, גאלתי ישראל ממצרים ואני אגאל את כל ישראל מגלות אחרון ומארבע כנפות הארץ: אף קראתיו. לכורש, וי"ת ה' אהבו לישראל אף קראתיו לאברהם, וקריאה זו לשון גידול להיות מקורא כמו אלה קריאי העדה (במדבר א'): (טז) מעת היותה שם אני. מעידן דאהפרישו עממיא מדהלתי המן אנא קריבתיה לאברהם אבוכון לפולחני: ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו. אמר נביא יכען ה' אלהים שלחני ומימרי', ערובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה ומדרש אגדה רבי תנחומא פי' שמעו זאת תורת משה שנאמר בה זאת התורה לא מראש בסתר דברתי בסיני והנביא אומר מעת היותה לאותו דבר שהוא אומר שם אני ולמדנו מכאן שכל הנביאים עמדו בסיני ועתה שלחני להנבא אליהם, ואף לשון זה ישנו עירוב דברים לא מראש בסתר דברתי אמרה שכינה מעת היותה שם אני אומר הנביא, ויש לפתור שלא יהיה ערובי דברים קרבו אלי שמעו זאת שאני מתנבא לכם על מפלת בבל וגאולתכם לא מראש בסתר דברתי אותה מעת היותה שגזר הקב"ה להביאה

מצודת דוד

וגו'. בזה יפרש אמריו לומר לא נעשו במעשה כ"א קראתי אני אליהם במאמר פי אשר ועמדו יחדיו כאחד: (יד) הקבצו. האספו ושמעו אמרי מי בכל עובדי הפסל יוכל להגיד את האמור למטה: ה' אהבו. שה' אוהב לזה שיעשה חפצו בבבל וזהו כורש: וזרעו. וחוזק זרועו יעשה בכשדים: (טו) אני אני. ר"ל אני לבד דברתי שכן יעשה: אף קראתיו. ר"ל אני העירותי לבו לז"את: הבאתיו. לבבל: (טז) שמעו זאת. האמור למטה: לא מראש וגו'. ר"ל מפלת כנחריב שהיתה ראשונה לא דברתיה בסתר אלא בגלוי כי מעת היות הגזירה הה"א כייתי שם לקבל הנבואה ונתפרסמה על ידי: ועתה. הנה עתה שלחני ה' ומלאכו ר"ל ע"י מלאכו כאשר עלי הנבואה להשמיע עוד חדשות והוא מפלת בבל: (יז) מלמדך

מצודת ציון

(יד) כשדים. בכשדים ותחסר בי"ת השמוש וכן לזנות בית אביה (דברים כ"ב) וישפטו בית אביה: (טז) ורוחו. ומלאכו וכן ורוח על פני יחלוף (איוב ד'):

באור הענין **חזון ישעיהו** באור המלות

עתה קרא אני אליהם שיעמדו יחד לפני לשאול אותם השאלה שיזכור אח"כ: (יד) הקבצו, ואתם התקבצו כלכם ושמעו את השאלה הזאת שאשאל לשמים ולארץ העומדים לפני עתה, והוא, כי אשאלם מי בהם הגיד את אלה, מי בשמים או בארץ אשר הגיד את הדברים האלה, ומה הם הדברים? ה' אהבו יעשה חפצו בבבל וזרעו כשדים הדברים האלה הם, שכורש אשר ה' אהבו הוא יעשה חפץ ה' בבבל להחריבה, וזרעו וכחו לעשות זאת יהיו הכשדים בעצמם, שהכשדים עצמם יעזרו לו למלאות חפץ ה', כי שרי בלשאצר שמרדו והרגו את אדוניהם הם הודיעו זאת לכורש והם עזרוהו להשחית את בבל—יאמרו נא השמים והארץ מי בהם הגיד את הדברים האלה? אבל אז תשמעו תשובתם כי לא הם דברו זאת, רק. (טו) אני אני דברתי, מראש שיהיה כן, אף קראתיו שילך למלחמה, אף הבאתיו על עיר בבל, ושם הצליח דרכו להחריבה, (וכונת המליצה הזאת שמפלה בבל והצלחת כורש לא היה דבר מחויב מצד הטבע או המערכה רק מצד גזירת ה'): (טז) קרבו, ר"ל לא השמים והארץ הרחוקים מכם דברו זאת, רק קרבו אלי ותשמעו זאת, כי אני מדבר נבואה זו בשם ה', ולא לבד שאני מגידה עתה כי גם מראש לא בסתר דברתי, מעת התחיל הדבר כבר פרסמתיו מעצמי לכל, הגם שאז עוד לא נצטויתי לפרסמו, וכן מעת היותה (לא בסתר דברתי) שם אני, מעת הויית הדבר שביא אח"כ לא דברתי שם אני בסתר, וגם שם אני לא דברתי בסתר, ר"ל אף בבבל לא ירלתי מלדבר זאת בגלוי, ושיעור הכתוב, מראש מעת היותה, שם לא דברתי בסתר אני, כי גליתיו ופרסמתיו, רק שאז דברתי אני מעצמי, ועתה ה' שלחני בשליחות נגלית ע"ז, ושלח עמי את רוחו, רוח הנבואה שבו אתנבא בגלוי: (יז) כה אמר ה', ר"ל ואל תפחדו כי לא יארכו ימי

(טז) מעת היותה, הסדר, מראש מעת היותה, לא בסתר שם אני דברתי, והפך הסדר לדיוק, א] שם דברתי אף שם בבבל לא יראתי מלדבר זאת, ב] אני דברתי אף קודם שנשלחתי דברתי מעצמי. ורוחו, ושלח רוחו:

מְלַמֶּדְךָ לְהוֹעִיל מַדְרִיכֲךָ בְּדֶרֶךְ תֵּלֵךְ׃ יח לוּא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֺתָי וַיְהִי כַנָּהָר שְׁלוֹמֶךָ וְצִדְקָתְךָ כְּגַלֵּי הַיָּם׃ יט וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ כִּמְעֹתָיו לֹא־יִכָּרֵת וְלֹא־יִשָּׁמֵד שְׁמוֹ מִלְּפָנָי׃ כ צְאוּ מִבָּבֶל בִּרְחוּ מִכַּשְׂדִּים בְּקוֹל רִנָּה הַגִּידוּ הַשְׁמִיעוּ זֹאת הוֹצִיאוּהָ עַד־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ גָּאַל יְהוָה עַבְדּוֹ יַעֲקֹב׃ כא וְלֹא צָמְאוּ בָּחֳרָבוֹת הוֹלִיכָם מַיִם מִצּוּר הִזִּיל לָמוֹ וַיִּבְקַע־צוּר וַיָּזֻבוּ מָיִם׃

כב אֵין שָׁלוֹם אָמַר יְהוָה לָרְשָׁעִים׃

ת״א מלמדך. עקידה שער ע׳: לוא הקשבת. ברכות ו׳ ע״ז ס׳: ויהי כנהר. עקידה שער כ״ח: ויהי כחול. ברכות שם ע״ז שם: אין שלום. חגיגה ט״ו:

רש״י

שם הייתי עומד (ס״א עומדת) משעת הגזירה הקב״ה מעמיד הנביא שעתיד להנבא על הדבר בסוד פמליא של מעלה ואף על פי שעדיין אינו נוצר: (יט) כמעותיו. של ים כדגי הים לרוב: (כב) לרשעים. לנבוכדנצר ולזרעו:

מצודת ציון

(יז) להועיל. מל׳ תועלת: מדריכך. מל׳ דרך: (יח) לוא. הוא כמו אם וכן לו החייתם אותם (שופטי׳ ח׳): הקשבת. ענין שמיעה: (יט) מעיך. כמו בטנך: כמעותיו. מל׳ מעים ור״ל בטן: ישמד. ענין כליון: (כ) ברחו. ענין מהירות ההליכה ואם הוא מבלי פחד: (כא) בחרבות. מל׳ חורבות ושממון: הזיל. מלשון הולה ונטיפה: ויזבו. מלשון זיבה ונטיפה כמו זב עמקיך (ירמיה מ״ט):

מצודת דוד

להועיל. אני הוא המלמד אותך להיות לך לתועלת: מדריכך. המנהיג אותך בדרך אשר תלך: (יח) לוא הקשבת. אם הקשבת למצותי היה אז נמשך שלומך כמי הנהר והייתי עושה עמך צדקות מרובות וגדולות כגלי הים: (יט) וצאצאי מעיך. כפל הדבר במ״ש: כמעותיו. כצאצאי מעי הים ועל הדגים יאמר בדרך השאלה כאלו הים ילדם: לא יכרת. ר״ל אע״פ שלא הקשבת למצותי עכ״ז לא יכרת שם זרעך מכל וכל: (כ) צאו מבבל. כי אומר לך צאו מבבל: ברחו. מהרו ללכת מכשדים: הגידו וגו׳. אמרו זאת הבשור׳: הוציאוה. והוציאו קול הבשורה להיות נשמע עד קצה הארץ: עבדו יעקב. את עבדו יעקב: (כא) ולא צמאו. לא יצמאו בדרך עם כי יוליך אותם במקומות חרבות ושוממות כי יטיף להם מים מן הצור וימצאו לרוות צמאונם: ויבקע צור. כפל הדבר במ״ש: (כב) אין שלום וגו׳. ר״ל זאת הטובה תהי׳ לישראל

חזון ישעיהו

באור המלות

(יט) זרעך, וצאצאי מעיך, כבר בארתי למעלה (מ״ד ג׳) כי זרע הם הגדולים וצאצאים הקטנים, ויל״פ כמעותיו על החול כי הדגים מטילים ביציהם על החול, ורצה לומר כמעי הדגים אשר במעי החול, כי נמצא מיני דגים אשר נמצא בבטן הנקבה ביצים במספר תשעה מיליאן ויותר: לא יכרת, ולא ישמד, בארתי למעלה (יו״ד ז׳) כי הכרתה היא הכרתת העצם עצמו, והשמדה הוא השמד המקרים שלו, כמו הדת ודומי׳. והוסיף פה אף לא ישמד: (כ) צאו מבבל ברחו מכשדים, מצייר כי בצאתם מבבל עוד היתה בבל שקטה, ובדרך בעודם במדינת כשדים כבר יהיה מגן וחרב ומלחמה, עד שהגם שיצאו מבבל ולא יברחו, יברחו ממדינת כשדים. והבדל בין הגדה והשמעה מבואר (נמע׳ מ״א כ״ו, מ״ג י״ב. מ״ד ח׳, מ״ה כ״א. מ״ח ג׳ ה׳):

באור הענין

שלותכם כי עוד תגלו פעם שנית כי הדבר תלוי בכם, אם תטיבו מעשיכם תהיה זאת גאולת עולמים, כי כה אמר ה׳ אשר הוא גאלכם מצד עצמו, והוא קדוש ישראל ע״י מעשיכם הטובים, אני ה׳ מלמדך להועיל ר״ל מצדי לא יבצר כי אני מלמד אתכם באמונות ודעות אמתיות, וגם מדריכך בדרך תלך בהם המעשים הטובים, והדבר תלוי בכם, כי: (יח) לוא הקשבת למצותי, אם רק תשמע אל מי אז שלומך יהי כנהר המושך בנחת, כן יהי שלום ושלות השקט בהצלחת הגוף, וצדקתך שהם המע״ט שלך שהוא אושר הנפש, הם יתנשאו למעלה ראש כגלי הים, הרוצים תמיד לעבור על גדותיהם, כן תשא שאון גליך בכח גדול להוסיף מצות ועבודת ה׳, ועי״כ יהיה שכרך, כי. (יט) ויהי כחול זרעך, הגדולים יהיו רבים כחול הים, וצאצאי מעיך הקטנים יהיו רבים כמעותיו כמעי הים שמפרה דגים קטנים בלא מספר, ושלוה זאת תמשך לעולם כי לא יכרת שמו מלפני, ויהיה שלומך נצח: (כ) צאו, לכן צאו מבבל בקול רנה, ולא תדאגו, כי אם תזכו תהיה זאת תשועת עולמים, וגם הגידו תוכלו להגיד בשורה זאת, וגם השמיעו בפרהסיא, ולא לבד במקום קרוב כי תוכלו להשמיע זאת עד קצה הארץ לאמר גאל ה׳ את עבדו יעקב, כי הגאולה מבבל בודאי תבא: (כא) ולא צמאו למים, הגם כי בחרבות הוליכם במקום חרב ויבש כי מים מצור הזיל למו עד שהיה להם מים, ויבקע צור ויזבו מים המליץ ישוטט עתה ברוחו, בקיעת מי הים והירדן לפני בני ישראל, שאם נגנו כמו נד נחלים, אומר את הים בקע ויעמדו מים, אבל ויבקע צור, ויזבו מים: (כב) אין שלום

מט א שִׁמְעוּ אִיִּים אֵלַי וְהַקְשִׁיבוּ לְאֻמִּים מֵרָחוֹק יְהוָה מִבֶּטֶן קְרָאָנִי מִמְּעֵי אִמִּי הִזְכִּיר שְׁמִי: ב וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חַדָּה בְּצֵל יָדוֹ הֶחְבִּיאָנִי וַיְשִׂימֵנִי לְחֵץ בָּרוּר בְּאַשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירָנִי: ג וַיֹּאמֶר לִי

ת"א ויאמר. יומא ס"ו:

רש"י

מט (א) **מבטן** קראני. משאני בבטן עלתה לפניו במחשבה להיות שמי ישעיה להנבא ישועות ונחמות: (ב) וישם פי כחרב חדה. להוכיח את הרשעים ולהנבאות עליהם פורענות: בצל ידו החביאני. שלא יוכלו להרע לי: לחץ ברור. ממורש קלי"ר בלע"ז: באשפתו. כלי

מצודת דוד

אבל לבבלים הרשעים אין שלום אמר ה' עליהם וכאומר ולזה ישלח כורש את ישראל מהגול' וישמיד את הבבלים כי כן גזירת המקום:

מט (א) שמעו איים. יושבי איי הים: מרחוק. היושבים מרחוק: מבטן קראני. מעת היותי בבטן אמי קרא שמי ישעיה לרמז שאנבא ישועות: ממעי וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ב) כחרב חדה. להוכיח את הרשעים ולנבאות עליהם פורעניות: החביאני. לבל יוכלו להרע לי: לחץ ברור. להוכיח ולנבאות וגו' וכפל הדבר במ"ש: באשפתו הסתירני. ר"ל היה לי למסתר מן הרשעים ולפי שהמשיל עצמו לחץ אמר לשון הנופל בחצים: (ג) עבדי אתה. מזומן אתה לשליחותי כעבד לאדון: ישראל. הרי אתה לפני ככל

מצודת ציון

מט (ב) חדה. מחודדת ושנונה: החביאני. מל' מחבואה ומסתור: ברור. נקי מן החלוד': באשפתו. כן נקרא נרתק החצים כמו עליו תרנה אשפה (איוב ל"ט):

חזון ישעיהו

באור הענין

שלום, ר"ל ואל תיראו עוד מפני הכשדים כי לרשעים האלה, אמר ה' אין שלום, שלא השלום מגבולם לנצח:

מט (א) **שמעו**, מעתה יסב פניו ממה שנבא על גאולת בבל ע"י כורש (מן סימן מ"ג י"ד, עד פה) ויתחיל נבואתו על הגאולה העתידה. **שמעו איים אלי** כי נבואה זאת נוגעת עד קצה הארץ וגם **הקשיבו לאמים** אשר יהיו **מרחוק** ר"ל אשר יהיו באחרית הימים: **ה' מבטן קראני** והזמין אותי לנבאות על הגאולה, **ממעי אמי** ההבדל בין מבטן ובין ממעי אמי, כי העובר קשור תחלה במעי האם, ואח"כ כשיגדל מעט יפרד מן המעים ויצוף אל הבטן למעלה, ומציין כי בעוד היה בבטן אמו טרם יצא לחוץ כבר קראהו ה' וצוה לו שילך בשליחותו לנבאות על ישראל, ולא זאת לבד כי גם בהיותי במעי אמי דבוק במעיה שהוא קודם שנרקם צורת הולד מאז כבר הזכיר שמי, שהיה אנכי המוכן לשליחות, כאומר בעת נקלטה הטפה הזרעיית במעי האם מאז קרא ה' בשמו, ואחר זאת בעת נפרד ממעי האם והיה בבטן העליון אז קרא אותו בעצמו ושלחו שילך בשליחות, (והכונה כי להשגת הנבואה צריך הכנה טבעיית והכנה הרגליות, שיהיה מוכן ע"ז מצד טבעו ושיכין א"ע לזה מצד הרגלו במצות ומע"ט, אמר כי היה מוכן ע"ז בטבעו מעת קליטת ההריון, והכין א"ע לזה בבחירתו מעת נפרד מן המעיים הגם שלא יצא עדיין מבטן אמו, ודוגמא לזה בירמיה (א' ה') כמו שפרשתי שם): (ב) **וישם פי כחרב חדה**, החרב מותכת מקרוב, והחץ מורה גם מרחוק, החרב אוחזים אותה ביד, והחץ מונחת באשפת החצים, אומר כי שם פי **כחרב חדה** המותכת מקרוב, כן הייתי מיסר ומוכיח במו פי ומליצותי החדות והמותכות את ישראל, ואחז אותי בידו. ויען שנגד החרב קרבים למלחמה אמר **כי החביאו בצל ידו**, בעת שאחזו בידו אחזו באופן שיהיה נחבא תחת הצל של היד לבל יראוהו (והנמשל כי יען היו דבריו בשם ה' לא הביטו בו שהוא היוסר אותם בחרב לשונו כי בשם ה' נבא) וגם **שם אותי לחץ ברור** ומלוטש, שהייתי מורה נבואתי גם לעמים רחוקים וזמנים עתידים כחץ המורה למרחוק, **והסתירני באשפתו** שהם מקום החצים, עד שלא הרגישו בו שהוא מוכן לירות: (ג) **ויאמר לי עבדי אתה**, ויקרא אותי בשם עבדו, בהיותי מוכן לעבודתו בדבר הזה, **ישראל**, הנביא מסב עתה פניו אל

באור המלות

(א) שמעו, והקשיבו. איים, לאמים, כבר בארתי לתע' (ל"ד א') כי לאומים מציין אומות הגדולות שיש להם דת מיוחד, ואיים הם קטנים נפרדים על הים וכבר כתבתי בפי' התורה (דברים ל"ב) כי כשידבר אל שני נושאים מתחלפים לאחד בלשון שמיעה ולשני בלשון האזנה או הקשבה, ייחד לשון שמיעה אל הנושא שהוא עקר בדבורו שרוצה שיבין ויקבל דבריו, אבל להנושא שיודע שיבין או יקבל דבריו בעצמו אם רק יקשיבם באזניו, יאמר הקשבה או האזנה, ופה ידע הנביא שהאומים בעלי הדת, כבר יקבלו דבריו בעת המיועד, כי כבר יאמינו באלהים ובשליחות הנביאים, ולכן א"צ רק שיקשיבו, אבל האיים הרחוקים להם יאמר שיקבלו דבריו, כי הם לא ידעו עדן את ה': מבטן, ממעי אמי, המעי פורש יותר מן הבטן, שכולל כל חלל הבטן. ולנקבה בטנה. והמעי הוא רק המעים. וכשידברו יחד על העובר, ירצה במעי אמי, בעוד שהיתה ביצת הנקבה שממנו נוצר העובר דבוק בשלל הביצים ובואה לתוך הרחם ע"י נשיכת הצנורות ברחם ונשרשת שם ע"י ליחה דקות. ובטן אמי יקרא עת יפרד אל הבטן בעת ירקם צורת הולד, שכן נעמי אמרה העוד לי בנים במעי (רות א' י"א) וכונה, בשלל הביצים, ר"ל שאינה ראויה לילד עוד. ולכן בא לשון זה גם על הזכר כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך (בראשי' ט"ו ד'), כוון על טפת הזרע, ולא יצדק לאמר על הזכר אשר יצא מבטני, ועיין מה שפרשתי בפי' (בראשית כ"ה כ"ג. תהלות ע"א ו'): (ב) החביאני, הסתירני, הנחבא הוא מסתתר מהמחפשים אחריו, והנסתר יהיה לפעמים גם כשאין דורש אחריו. שאול אני מבקש

עַבְדִּי־אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בְּךָ אֶתְפָּאָר׃ ד וַאֲנִי אָמַרְתִּי לְרִיק יָגַעְתִּי לְתֹהוּ וְהֶבֶל כֹּחִי כִלֵּיתִי אָכֵן מִשְׁפָּטִי אֶת־יְהוָה וּפְעֻלָּתִי אֶת־אֱלֹהָי׃ ה וְעַתָּה ׀ אָמַר יְהוָה יֹצְרִי מִבֶּטֶן לְעֶבֶד לוֹ לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב

רש"י

נרתק החצים שקורין קוייבר"א בלעז: (ד) ואני אמרתי לריק יגעתי. כשראיתי שאני מוכיחם ואינם שומעים: אכן משפטי את ה'. הוא יודע שאינה מאתי אלא מאתם: (ה) לו יאסף. אליו ישוב

מצודת ציון

(ה) לשובב. מלשון השבה: יאסף. ענין הכנסה: עזי.

מצודת דוד

המון ישראל אשר אתפאר בך כמו בכולם: (ד) ואני אמרתי. כשהייתי מוכיחם ולא הטו אוזן חשבתי מתחלה אשר יגעתי לריק כי הואיל ולא הועלתי א"כ לא אקבל שכר: לתהו וגו'. כפל הדבר במ"ש: אכן. אבל באמת משפט גמולי הוא עם ה' ושלם ישלם הואיל ועשיתי את שלי: ופעלתי. שכר פעולתי הוא עם אלהי וכפל הדבר במ"ש: (ה) ועתה אמר ה' וגו'. ר"ל ה' אשר מבטן יצר אותי להיות לו לעבד ללכת בשליחותו אמר לי עתה להשיב אליו את יעקב בתשובה ולאסוף אליו את ישראל להאמין בו ובעבור זה אהיה נכבד בעיני ה' ואף היה חזקי לבל יוכלו הרשעים להרע לי וכאומר כאשר חשבתי

חזון ישעיהו

באור המלות

להמיתך ויסבת בסתר ונחבאת (ש"א, י"ט ב') (שם בקש אחריו), ושלחתני ונסתרתי בשדה (שם כ' כ"ה) אז לא בקש אחריו. כמחבא רוח וסתר זרם (למעלה ל"ב) הרוח מחפש בחורים ובסדקים מנשב מארבע רוחות, לא כן הזרם. וכן פה החרב המוכנת מקרוב מחפשים אחריה, לא כן החץ מרחוק נסתרת עד לא יעלה על לב לדורשה: (ד) לריק, לתהו ובהבל, באר..ו למעלה (מ"ד ז') הריק י"ל קליפה בלא תוך, וההבל הוא אין בהחלט. וכן היגיעה, הוא דבר פעולי, רק שחסר לו התוך שהוא התכלית בעבורו יגע. אבל מה שכלה כחו היה תהו והבל, כי לא יקבל גם שכר ריק שהוא שכר חיצוני וקליפיי בלא תוך, כי לא יקבל מאומה: משפטי את ה' ופעלתי את אלהי, כבר יסדתי למעלה (מ' ד') וכן בכל הספר, כי ה' מורה המחדש העולם בכלל, ואלהי בכינוי מורה ההשגחה המיוחדת הפרטיית, אומר השכר שנתן לי הוא מצד שהוא אלהי ביחוד, והתיחדות השגחתו עלי לטובתי, ומה שגבל משפטי שהוא מה שנלחו לגבלות בשורה כללית, היה מצד שהוא ה' המשגיח הכללי: (ה) לשובב יעקב אליו וישראל לו יאסף, ההבדל בין יעקב וישראל באתי למעלה (ע' ז'), שהשבה לא מצדק רק במי שיצא, ולא יצוייר רק ביעקב. והאסף פה גדרה לקרא מן החוץ פנימה, שגם שלא יצא תחלה ועומד באשר הוא, רק שיתקרב יותר, וזה יצוייר בישראל שילכו מחיל אל חיל: ואכבד בעיני ה' ואלהי היה עזי, העז הוא הכח הפנימי שתלוי בו בעצמו, והכבוד הוא המעלות המתגלות מן הנושא

באור הענין

ישראל, אומר אתה ישראל; דע כי בך אתפאר, מה שאני אומר שה' קרא אותי עבדי ההתפארות הזה לא אוכל להתפאר רק בך ועל ידך, כי עבודתי הוא להחזירך בתשובה, ועת אפעול זאת, עת תשוב ישראל, אז אתפאר להקרא עבד ה', כי השלמתי עבודתי—לא כן אם לא תשוב בתשובה שאז לא אוכל להקרא עבד ה', כי עבודתי לא נשלמה: (ד) ואני אמרתי, ומטעם זה אמרתי בלבי כי לריק יגעתי, אחר שראיתי שישראל אינם שבים בתשובה, א"כ לא מלאתי שליחותי, לתהו והבל כחי כליתי, היגיעה מציין המעמד בעת העבודה, וכחי כליתי מציין המעמד שאחרי כלות העבודה, למשל מי ששכרו אותו לחפור אחרי מטמון ונקבו שכרו בשתם, והוא חפר ולא מצא את המטמון, הנה יגיעתו היה לריק כי לא מצא את אשר בקש, ובכל זאת לא כלה כחו לתהו כי יקבל שכרו, אבל אם שכרוהו בתנאי שלא ישלמו לו שכרו רק אם ימצא המטמון וחפש ולא מצא, אז יגע לריק, וגם כחו כלה לתהו. עפ"ז אומר שחשב שיגע לריק אחר שלא הועיל בתוכחתו להחזירם בתשובה, וגם שכלה כחו להבל ותהו, כי לא יקבל עתה שום שכר אחר שלא השלים שליחותו. אכן משפטי, הדלתות מגבילים. ואני אמרתי לריק יגעתי אכן משפטי את ה', אני אמרתי לתהו והבל כחי כליתי אכן פעלתי את אלהי. ר"ל ה' בחסדו השלים לי מה שלא השלמתי אני בעבודת השליחות, כי אני אמרתי לריק יגעתי שיגיעת העבודה עצמה וכל התוכחות שאמרתי היה דבר ריק כי לא פעל מאומה, אבל משפט הנהגתי הלא היא את ה', והוא בכחו סבב הדבר שהתוכחות והנבואות האלה יהיו לתועלת רב כמו שיבאר, וכן מה שחשבתי כי כליתי כחי להבל, שלא אקבל שכר על עבודה זאת, אבל שכר פעולתי הוא את אלהי, והוא סבב שיגיע לי מן העבודה הזאת שכר גדול, כמו שמבאר: (ה) ועתה, מתחיל לבאר איך סבב ה' את פני הדבר שיהיה תועלת ושכר לפעולתו, אומר, ה' אמר לי, ה' אשר יצר אתי מבטן לעבד לו לשובב יעקב אליו, ר"ל הנה שהתכלית אשר בעבורו יצר אותי ה' מבטן לעבד לו, היה מיוחד רק לדבר פרטי ועבודה מיוחדת, שהוא לשובב יעקב אליו בתשובה, וישראל שהם הגדולים שבהם שא"צ להחזירם בתשובה לו יאסף, אפעול בתוכחה שיתאספו לו לעבוד אותו באגודה אחת שכם אחד, זה היה עקר עבודתי שיחד ה' לי מעת יצירתי, ובעבודה הזאת אמרתי כי לריק יגעתי כי לא השלמתיה כי ישראל לא שבו אל ה' ולא שמעו לתוכחתי, מ"מ אחר כי ואכבד בעיני ה', אחר שנתכבדתי בעיני ה' ע"י שראה רוב ההשתדלות והיגיעה

אֵלָיו וְיִשְׂרָאֵל לֹא יֵאָסֵף וְאֶכָּבֵד בְּעֵינֵי יְהוָה וֵאלֹהַי הָיָה עֻזִּי׃ ו וַיֹּאמֶר נָקֵל מִהְיוֹתְךָ לִי עֶבֶד לְהָקִים אֶת־שִׁבְטֵי יַעֲקֹב וּנְצִירֵי יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב וּנְתַתִּיךָ לְאוֹר גּוֹיִם לִהְיוֹת יְשׁוּעָתִי עַד־קְצֵה

לו קרי · ונצורי קרי

רש"י

בתשובה: (ו) נקל מהיותך וגו'. מתנה קטנה היא בעיני שתהא לך זאת לבדה שתהא לי עבד להקים את יעקב ולהשיב אלי נצורי ישראל, והנני מוסיף לך עוד נתתיך לאור גוים להנבא על מפלתה של בבל שהיא שמחה לכל העולם: ונצורי. כמו (משלי ז') ונצורת לב שלבם מיקף יצר הרהורי עבירה

מצודת דוד   מצודת ציון

באחרונה כן אמר לי ה' באף אם לא אועיל אהיה נכבד חזקי: (ו) נקל. מלשון קל: ונצורי. מלשון מצור והיקף
בעיניו וכן היה לי למעוז ולחוזק: (ו) ויאמר. ה' אמר לי
מתנה קלה היא בעיני ממה שתהיה לי עבד בדבר זה לבד להקים את שבטי יעקב להיות עומדים באמונתם ולהשיב אלי
בתשובה את ישראל המוקפים בהסתת פהוי היל"ס כעיר נצורה המוקפת בגייסות: ונתתיך. אלא עוד מתנה גדולה
אוסיף לך כי אתן אותך מתנבא ומבשר על הגאולה העתידה אשר תהי' לאור כל העמים כי אז כולם ילכו באור ה' להאמין

חזון ישעיהו

באור הענין

שהיה לי, **ואלהי היה עזי** על ידי מעשי הטובים: (ו) **ויאמר**, לכן אמר לי ה' אל תדאג על שלא השגת התכלית שבעבורו נולדת, ולא השלמת העבודה שיחדתי לך שהוא להשיב ישראל בתשובה, כי לגדולה מזה אתה מוכן עתה, ויחדתי לך עתה תכלית גדול ועבודה נכבדת מאד, על כי **נקל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב**, העבודה המיוחדת לך עד עתה להקים שבטי יעקב, הוא דבר נקל וקטן ואין נחשב נגד העבודה שנתתי בידך עתה, כי עתה **ונתתיך לאור גוים**, עתה לא יהיה תכלית שליחותך ענין פרטי שהוא להשיב הדור ההוא בתשובה רק ענין גדול כללי, כי אתה נשלחת לבשר ענוים הבשורות הגדולות והנחמות העתידות, בעת הישועה הכללית שתהיה באחרית הימים, אשר לאור נגהך ילכו גוים רבים, והדלתות מגבילים, נקל **מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב כי נתתיך להיות ישועתי עד קצה הארץ**, ונקל **מהיותך לי עבד נצורי ישראל להשיב** (כי נתתיך) **לאור גוים**, כי עבודתו המיוחדת בנבואה שנבא על ישראל היו לשני ענינים. א] **להקים שבטי יעקב** שהוא להקימם מנפילתם הגופניות שהיו אז גולים ומפוזרים אחרי גלות סנחריב, ורצה ה' כי ישעיהו בתוכחותיו ישיבם אל מכונם ולארצם ולהצלחתם. ב] **נצורי ישראל להשיב**, להשיב את ישראל בהצלחה הנפשיית שע"ז נתיחד להם שם ישראל, וישיבם בתשובה לה'. ואחר ששני הענינים האלה לא עלו בידו, אמר לו ה' כי לעומת זה יהיה שליחותו בשני הענינים האלה שליחות כולל לכל העולם, ונגד ההצלחה הנפשיית יהיה **לאור גוים** שיאיר להם האמונה האמתיית שילכו כולם באור ה', ונגד ההצלחה הגופניית שהיה **ישועת** ה' מתפשטת **עד קצה הארץ** (והמכוון בדבריו אלה תראה כמ"ש למעלה קאפיטל י"ב, כי מאז נתפזרו עשרת השבטים ע"י סנחריב מעת ההיא התחילה עת הגאולה, והוא שמעת ההיא התחילו הנביאים לנבאות שהנדחים האלה יתקבצו וישובו לבצרון אסירי התקוה, והגלות החיל הזה היה בשנת שש לחזקיהו, ומעת ההיא התחילה נבואת החוזים על הגאולה, ואם היו ישראל שבו אז בתשובה שלמה היה הגאולה הזאת מגעת תיכף בשנת ט"ו לחזקיהו שאז נפל אשור והיה אז העת שישובו הנדחים האלה, וע"כ הסמיך נבואתו על הגאולה והקיבוץ אל מפלת סנחריב כמו שתראה למעלה (קאפי' י"א . י"ח כ"ז). כי כל הנבואות שנבא בחלק הראשון נבא קודם מפלת סנחריב, ואז נפה ברוח ה' כי יש תקוה שיאספו הנדחים תיכף לארצם ויגאלו, וזה תלוי בתנאי אם ישובו בתשובה, ובשליחות זה היה ישעיהו מיוחד כל הזמן ההוא בעוד חזקיהו חי, שכל הזמן ההוא היה תקוה שיהיה חזקיהו משיח אלהי יעקב, כמו שזכרו חכמינו במקומות רבים, אבל דבריו לא עשו פרי, כי הדור ההוא בין יהודה שנשארו, בין השבטים שגלו (כי לשניהם יחד נבואתו כמ"ש וישם פי כחרב חדה אל הקרובים וישימני לחץ ברור אל הרחוקים) לא שבו בתשובה, ומתוך כך לא שבו ג"כ לארצם, והביא נחרב אח"כ בעון הנשארים, ואבד כל חזון. כמו שראה ישעיהו בעצמו זאת גם בימי חזקיהו, וגבא ע"ז למעלה (כ"ד ט"ז) ואז חשב ישעיהו כי יגע לריק וכלה כחו להבל, אבל ה' אמר לו דע כי לא יגעת לריק כי הנבואות האלה כולם שנבאת על שוב הנדחים

באור המלות

שבעבודה יכובד מאחרים, אומר שעז והכח שבו הייתי ראוי לדבר הגדול הזה נתן לי אלהי בהשגחתו הפרטית, והכבוד אשר נתכבדתי במה שנשתלחתי בפועל לא היה בשבורי, רק בעבור שהוא ה', המשגיח הכללי לטובת הכלל כמו בפסוק הקודם: (ו) להקים שבטי יעקב ונצורי ישראל להשיב, נצורי הוא מענין ונצר משרשיו יפרה, ויש הבדל בין שבט לנצר, השבט יהיה גם בתלוש, והנצר הוא היונק הרך המחובר לקרקע שומרים ונוצרים אותו שיפרה. ולפי הכלל המיוסד למע' (ט' ז') עשרת השבטים שנתלשו מן שרשם קראם שבטי יעקב. ושבט יהודה ובנימין אשר היו דבוקים בשרשם כנצר רך היונק קראם נצורי ישראל, הקם נפל תהלה, והשב נא נפל רק ולא מדרכו. שבטי יעקב נפלו וצריכים הקמה.

הָאָרֶץ׃ ז כֹּה אָמַר־יְהוָה גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁוֹ לִבְזֹה־נֶפֶשׁ לִמְתָעֵב גּוֹי לְעֶבֶד מֹשְׁלִים מְלָכִים יִרְאוּ וָקָמוּ שָׂרִים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְמַעַן יְהוָה אֲשֶׁר נֶאֱמָן קְדֹשׁ יִשְׂרָאֵל וַיִּבְחָרֶךָּ׃ ח כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה בְּעֵת רָצוֹן

ת"א כה אמר ה'. תענית י"ד סנהדרין צ"ו: עמ"ש

רש"י

כעיר נצורת מצור הצרים עליה: (ז) לבזה נפש. נפש בזויה לישראל שהם בזויים: למתעב גוי. למי שהגוי מתעבו והוא עבד למושלים עליו: מלכים יראו. אותו וקמו: אשר נאמן. לשמור הבטחתו שהבטיח לאברהם על המלכיות כענין שנאמר והנה תנור עשן וגו' (בראשית ט"ו): קדש ישראל. הוא ויבחרך: (ח) בעת רצון. בעת תפלה שאתה מתרצה ומתפייס לפני: וביום ישועה. שתהא צריך לישועה:

מצודת דוד

בו להיות אז תשועתי מקצה הארץ עד קצו כי כולם יהיו נושעים בתשועתי: (ז) לבזה נפש. על ישראל שנפשו בזוי בעיני האומות: למתעב גוי. על מי שהוא מתועב לכל גוי: לעבד מושלים. על מי שהוא עבד לשרים מושלים כי כל אומה ולשון מושלים בו: מלכים יראו וקמו. בעת הגאולה כשיראו אותו המלכים יקומו מפניו וכאשר יראוהו השרים ישתחוו לו: למען ה'. ר"ל לא למענכם ועבור הכבוד הזה כ"א למען ה' אשר נאמן בהבטחתו שהבטיח להיות עמכם וכמ"ש והחזיקו עשרה אנשים וגו' נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם (זכריה ח'): קדש. למען קדוש ישראל אשר בחר בך וכפל הדבר במ"ש: (ח) בעת רצון. בעת שתעשה רצוני אענה לך בזעקתך בעבור צרה הבאה: וביום ישועה.

חזון ישעיהו

באור המלות

נצורי ישראל לא נפלו רק יצאו מדרכם דרך ה', וצריכים השבה: (ז) לבזה, למ"ד של לבזה למתעב, עומד ביחוס שאליו עם פעל וישתחוו, ישתחוו לבזה נפש, וגוי הוא כמו גוי נתתי למכים, הגויה ונגדו נפש: ה', קדוש ישראל, כללתי למעלה (א' ד') כי שם קדוש ישראל נקרא בו תמיד מצד צדקת ישראל וקדושתם (עי' למעלה ה' ע"ז) ולכן אמר ויבחרך

באור הענין

יתקיימו באחרית הימים, ואז לא תהיה הישועה פרטית כמו שהיתה אם היתה באה בימי חזקיהו, רק תהיה ישועה כללית, שתחת שרצה להקים שבטי יעקב שהם עשרת השבטים שגלו לחלח וחבור, תחת זה תהיה ישועתי עד קצה הארץ, ותחת שרציתי להשיב הדור שהוא בתשובה, כמ"ש ונצורי ישראל להשיב ודבר זה לא עלה בידך, תהיה לאור גוים, ותאיר בהצלחה הנפשיית לכלל העולם. כי אם היתה הגאולה בימי חזקיהו לא היתה כללית כ"כ, ולא היתה האמונה האמתיית מתפשטת כ"כ כמו שיהיה באחרית הימים כמ"ש כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה. ומבואר כי אחרי מות חזקיהו שאז ראה שהיה יגיעו לריק (או אולי אחרי שנבא עליו הנבואה שלמעלה קאפיטל ל"ט, שהיה זה בחטאת חזקי' כמ"ש שם), מאז התיאש הנביא וראה כי השבטים הנדחים לא ישובו עתה, ומאז משחו ה' לבשר ענוים את הגאולה הגדולה העתידה הכללית, שנבא מן קאפיטל מ"ם עד סוף הספר) ומעתה מתחיל את נבואתו על העתיד, אשר דבריו אלה הם כענין הוצעה להם שאחר שנבא גאולת כורש יספר איך שלחו ה' לבשר נחמות גדולות עתידות. (ז) **כה אמר ה' גאל ישראל קדושו**, המוכן לגאלם בקדושת מעשיהם בנסים גדולים. **לבזה נפש** שיעור הכתוב, **מלכים יראו וקמו**, **שרים וישתחוו לבזה נפש למתעב גוי**, לישראל שהם עתה בזוים ומתועבים שרים ישתחוו. **לבזה נפש** ר"ל כי ישראל מבוזים המה בין ההודיים עובדי עכו"ם מצד שלשה ענינים. א] מצד נפשם, שחושבים שנפשם בזויה ושפלה, ונגד מה שהנפש האלהית נקראת כבוד בכתבי הקדש חושבים שנפשם שפלה וממקור משחת. ב] מצד גופם, שחושבים אותם למתועבים ונשוקצים על שנזהרים מליגע בהם ועז"א **למתעב גוי**, גוי הוא הגויה שחושבים שגויתם מתועב. ג] מצד מדרגתם וקנינם, שהם **עבד משלים**, שאינם דומים כעבד שי"ל מושל אחד, רק כעבד של מושלים רבים, שמוכרח לעבוד את כולם עבודת פרך, ועתה נגד **בזה נפש ומתעב גוי**, יהיה מעלתם גדולה בכבוד גדול, עד כי **מלכים יראו וקמו** עד כי מלכי אדו יקומו לפניהם מרוב כבוד, ונגד עבד מושלים יהיה ההפך כי השרים ישתחוו להם, וזה יהיה **למען ה' אשר נאמן** ר"ל זה יהיה מפני שני דברים. א] מפני ההבטחה כי ה' נאמן לקיים הבטחתו. ב] מפני קדושת מעשיהם אשר מצד זה יבחר בם עצמם מפני צדקתם, ועז"א קדוש ישראל ויבחרך. ור"ל כי הגאולה תבא, או עוד לפני זמן הקצוב, אם ייטיבו מעשיהם, או אם לא ייטיבו מעשיהם יבא עכ"פ בזמן המיועד כי נאמן ה' לקיים הבטחתו, ועז"א או שיהיה **למען ה' אשר נאמן**, וזה בכלות הזמן, או שיהיה **למען קדש ישראל** ע"י מעשיהם בעת אשר **יבחרך** מפני טוב מעשיך: (ח) **כה אמר ה' בעת רצון עניתיך**, זה מקביל נגד שני הדברים שאמר בפסוק הקודם, או שתהיה הגאולה קודם זמן הקצוב אם ייטיבו מעשיהם ויהיה עת רצון, ועז"א בעת רצון עניתיך, או לכל הפחות יעזרו בזמן המיועד אשר לא יעבור, ועז"א **וביום ישועה עזרתיך**, והוא ביום המיועד לישועה שהוא נבוא יום המיועד. **ואצרך** גם במשך ימי הגלות אנצך בהשגחה מיוחדת בל תכלה בין העכו"ם, עד **שאתנך לברית עם** שיקים ה'. א] הברית

עניתיך וביום ישועה עזרתיך ואצרך ואתנך לברית עם להקים ארץ להנחיל נחלות שממות: ט לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו על־דרכים ירעו ובכל־שפיים מרעיתם: י לא ירעבו ולא יצמאו ולא־יכם שרב ושמש כי־מרחמם ינהגם ועל־מבועי מים ינהלם: יא ושמתי כל־הרי לדרך ומסלתי ירמון: יב הנה

ת"א לא ירעבו. קמא ל"ב . מציעא ק"ז : כי מרחמם . סנהדרין צ"ב :

רש"י

ואצרך . ואשמרך: לברית עם . להיות לי עם בריתי: להקים ארץ . ארץ ישראל הבחירה לי בכל הארצות: (ט) לאמר לאסורים צאו . לעת אשר אומר לאסירי גולה צאו: שפיים . ת"י נגדין נחלי מים: (י) שרב . חום: (יא) ושמתי כל הרי לדרך . כלפי שאמר ע"י חורבנה (לעיל ל"ג) שמה עובר אורח, עכשיו ישובו וילכו בו עוברים ושבים: ומסלותי ירומון . כלפי שאמר (שם) נשמו מסלות נתקלקלו מאין מתקן אותן עכשיו ומסילותי ירומון יתקנו קלקול הדרכים ויגביה אותם כמשפט בחלוקי אבנים ועפר:

מצודת דוד

וביום שאתה צריך ישועה שאתה בצרה אעזור לך וכפל הדבר במ"ש : ואצרך . בכל דור אשמרך מן הכליה ואתנך להיות עם בריתי להיות בריתי עמך עד עולם ולהקים על תלה את הארץ המיוחדת היא א"י ולהנחיל לך את הנחלות שהיו שוממות בזמן הגולה : (ט) לאמר וגו'. מוסב על ואצרך שבמקרא שלפניו לומר אצרך מן הכליה עד יבוא העת לאמר להאסורים בגולה צאו משם: לאשר בחשך . לאשר שהסתיר עצמו בחושך מפחד האויב : הגלו . היו מגולים ונראים לאור היום : על דרכים ירעו . עם כי אין המרעה מצוי בדרכים ובגובה ההרים ור"ל עם כי ישובו דרך המדבר לא יחסרו דבר : (י) לא ירעבו . בזה יפרש המקרא שלפניו : ולא יכם . לא יכאיבם חמימות האויר וחום השמש : כי מרחמם . ה' המרחם עליהם מעולם הוא ינהגם וינהלם במקום מבועי מים וירוו לצמאונם : (יא) לדרך . ר"ל לדרך כבושה : ומסלותי . המסילות שאוליך אותם בהם ירומו מקומות העמוקים שבהם למען יהיה שוה וישר ונוח ללכת בהם : (יב) הנה אלה . מקצת הבאים לא"י יבואו ממקום רחוק והוא פאת המזרח ולפי שא"י מבוכה מקו השוה

מצודת ציון

כמו כעיר נצורה (לעיל א') : (ח) עניתיך . מל' ענות ותשובה : (ט) הגלו . מלשון גלוי : שפיים . כן נקראו המקומות הגבוהים וכן רוח צח שפיים (ירמיה ד') : (י) שרב . ענין חמימות ויובש כמו והי' השרב לאגם (לעיל ל"ה): מבועי. ענין מקור ומעין כמו למבועי מים (שם): ינהלם . ענין הנהגה כמו נהלת בעזך (שמות ט"ו) : (יא) ומסלתי . מל' מסילה ודרך : ירמון . מלשון הרמה והתנשאות: (יב) סינים.

חזון ישעיהו

באור הענין

שכרת עם ישראל . ב] להקים ארץ שהיא הארץ הקדושה . ג] להנחיל נחלות שממות שהוא שישיב להנחיל מקומות נחלות השוממות עתה, והם העזרות והמקדש שהם נחלת ה' לשבתו : (ט) לאמר , מבואר במ"ש למעלה (מ"ב ז') כי שבט יהודה ובנימין הם נתפזרו וגלו תחת יד עכו"ם אשר אסרו אותם בכבלי ברזל , כמ"ש שם להוציא ממסגר אסיר, ועשרת השבטים שהגלו לחלח וחבור אינם תחת עכו"ם, ואין עליהם עול שעבוד, אבל הם נסגרים במקומות מסוגרים שלא ידע איש את מקומם ודומה כאילו יושבים בחשך שלא יראם אדם כמ"ש מבית כלא ישבי חשך , ועל שבט יהודה אומר לאמר לאסירים צאו , ועל עשרת השבטים אמר, לאמר לאשר בחשך הגלו , כי אז יגלו מקומם , ולהם א"ל צאו כי אינם אסירים—על דרכים ירעו תדמה אותם בשובם למנוחתם, כצאן אשר ה' ירעה אותם כמ"ש (למעלה מ"ם) כרועה עדרו ירעה , ולפעמים צריך להנהיג הצאן אחר המדבר להרחיקם מן השוללים, לעומת זה אמר על דרכים ירעו כי כל עוברי דרך לא יגעו בם , ולפעמים צריך להכניסם אחר המדבר מפני שאינו מוצא מרעה , לעומת זה אמר ובכל שפיים מרעיתם, שבכל הר גבוה ימצא מרעיתם, ור"ל שישובו מן הגולה בפרהסיא : (י) לא ירעבו , ההולך בדרך רחוקה יחסר לו לחם או מים או יכאו שרב ושמש , ועז"א לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש, כי ינהגם ה' ברחמים עד שלא ינהגם במקום שהשמש שולטת שם , ועל מבועי מים ינהלם עד שלא יצמאו : (יא) ושמתי , וגם לא יצטרכו לבקש דרך כי גם ההרים יהיו לדרך , ולא תחשוב שיהיה דרך לא כבושה , כי מסלתי ירמון , שיהיה מסלה כבושה, עד שכולם ידעו כי הם מסילותי המיוחדות לי : (יב) הנה אלה , פה מתחיל ענין חדש , רואה

באור המלות

(ח) עניתיך , עזרתיך , עונים להקורא , ועוזרים גם לאשר לא קרא , כעניה שהי' לפני הזמן בעת רצון , והעזר יהיה בזמן המוגבל ביום ישועה : (י) ינהגם , ינהלם , פעל נהג מונח בעצם על נהיגת הצאן והבקר , וממנו יצא על כל הנהגה דומה לזו , שמנהיג שלא מדעת המונהג . ונהל ונחה מונח על המנהל בעל רצון וכסבר פנים יפות , ופה מדמה כצאן מונהגים ע"י הרועה , כי הם מונהגים אך לפי דעת הרועה המנהיג אותם שהוא ה' , אבל בכ"ז שלא מרחמם ינהגם , עד שתהיה ההנהגה לא כמנהיג בע"כ כי על מבועי מים ינהלם כמנהל בעת רצון ושכל : (יא) לדרך , ומסלתי . הבדלם בארתי למע' (ל"ה ח'. מ"א ג') :

אלה מרחוק יבאו והנה־אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים׃ יג רנו שמים וגילי ארץ ופצחו הרים רנה כי־נחם יהוה עמו ועניו ירחם׃ יד ותאמר ציון עזבני יהוה ואדני שכחני׃ טו התשכח אשה עולה מרחם בן־בטנה גם־אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך׃ טז הן על־כפים חקתיך חומתיך נגדי תמיד׃ יז מהרו

ת"א ותאמר ציון. ברכות ל"ד: הן על כפים. תענית ד': — קמץ בז"ק ופצחו קרי

רש"י

(יב) מארץ סינים. מארץ דרומה: (יג) נחם ה'. את עמו: (יד) ותאמר ציון. היא היתה סבורה ששכחתיה: (טו) התשכח אשה עולה. עולל שלה: מרחם בן בטנה. מלרחם על בן בטנה: גם אלה תשכחנה. אפילו אם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך: (טז) על כפים. על כפי רואה אני כאילו את חקוקה על כפי לראותך ולזכרך תמיד. ד"א על כפים מעל ענני כבוד, כמו (איוב

מצודת ציון

נקרא כן ע"ש היושבים שמה כמ"ש ואת הערקי ואת הסיני (בראשית י'): (יג) וגילי. ענין שמחה: ופצחו. ענין פתחון פה בהרמת קול שמחה וכן פצחי רנה וצהלי (לק' נ"ד): (טו) עולה. ענינו ילד קטן כמו מפי עוללים ויונקים (תהלים ח'): (טז) כפים.

מצודת דוד

ולמערב לזה קרא פאת המזרח רחוק: ומים. מפאת המערב: מארץ סינים. הוא פאת הדרום כן ת"י: (יג) רנו שמים וגו'. הוא ענין מליצה ור"ל הרבה שמחה יהיה בעולם: (יד) ותאמר ציון. הנה ציון תחשוב לומר ה' עזב אותי ושכח בי: (טו) התשכח. כאומר הנה לא כן הוא כי האם תשכח אשה עולה כי תקשה לבה מלרחם בן בטנה: גם אלה תשכחנה. אף אם יתכן בזה פעם שתשכחנה גם אלה אולם אנכי לא אשכחך: (טז) חקתיך. זכור אתה לפני כאלו חקקתיך על כפי: נגדי תמיד. לזכור בהם לכוננם: (יז) מהרו בניך. יותר מהרה שכחו בני ציון את הרסם משחשבת אני: מהרסיך. המהרסי' והמחריבים אותך יצאו

חזון ישעיהו

באור המלות

(יד) עזבני ה' וה' שכחני. כבר בארתי בפי' התורה פעמים רבות, כי דרך השפה העברית להקדים תמיד הנשוא אל הנושא, ובעת שמקדים הנושא אל הנשוא, בא להראות איזה חידוש בנושא, וכן פה בהעזיבה הקדים הנשוא שעקר החידוש הוא מה שעזבה, לא מה שעזבה ה'. אבל בשכיחה הקדים השם אל הפעל, כי פה עקר החידוש מה שה' היה השוכח ה' אשר אין שכחה לפניו: (טו) עולה, פרי בטנה. העולל הוא אחר היונק, מעולל עד יונק (ש"א ט"ו ג'): ופרי בטן נקרא אחר הלידה. אשר מנע ממך פרי בטן,

באור הענין

לצייר כי קיבוץ גליות יוקדם לבנין ציון, וכי בעת התקבץ הגולה מארבע רוחות עוד תהיה ירושלים שממה, וצייר זה בציור נפלא מאד, מצייר בצד אחד, איך כל הגליות מתקבצות מארבע פנות העולם, וכל העולם וכל הטבע, שמים וארץ והרים רוננים ושמחים ומספרים החידוש הזה הנפלא, בצד אחר מציין את ציון איך היא יושבת בעת הזאת כאשה אלמנה גלמודה מתכסית בצעיף אלמנותה ומתאבלת כי בעלה עזבה ושכח בה, וכי ציון אינה יודעת מכל השמחה אשר התפשטה בכל העולם מאומה, עד שפתאום תשא עיניה ותראה את הישועה. יאמר, ראה נא, הנה אלה גולי המזרח מרחוק יבאו (כי עשרת השבטים שגלו למזרח גלו למקום רחוק כנ"ל מ"ג ה'), ואלה גולים צפון ומערב, באים מצפון ומים. ואלה גולי דרום, באים מארץ סינים, ראה נא כל הגולה מתקבצת, השמחה התפשטה על כל הטבע, עד כי. (יג) רנו שמים וגם גילי ארץ ואף ההרים הפרטים כבר פצחו רנה כי הגיעה הבשורה עד יושבי ההרים לאמר, כי נחם ה' עמו וכי ראה עניים ורחם עליהם. הכל רוננים, רק לבד. (יד) ותאמר ציון, ציון עדן אומרת עזבני ה' ציון אינה יודעת מכל זה, ומתאבלת בעת ההיא לאמר, איך עזבני ה', ולא לבד שעזבני מלפני החטא, כי גם נדמה לי כאילו ה' שכחני ואינו זוכר בי עוד. (כי העזיבה תהיה מפני החטא, ואז עדן זוכר בהנעזב אבל השכחה היא מפני המיאוס ואז לא יזכור בו עוד כלל): (טו) התשכח, גם זה מדברי ציון, ציון אומרת וכי תשכח אשה את עולה, וגם אם יצוייר כי תשכח את עולה הגדול שאין צריך אליה עוד ותשכח את האהבה אם עזבה אותו, אבל היצוייר כי תשכח אשה מרחם בן בטנה בן בטנה הוא היונק שדי אמו, אשר הוא מלבד האהבה יעורר גם רחמים כי הוא צריך לאמו, ואם תשכח את האהבה הכי תשכח את הרחמים מלרחם על בן בטנה הקטן, ואתה ה' אם שכחת את אהבתך איך שכחת מלרחם, באשר אני נעזב ובאין סומך בלעדך. כן תאמר ציון — הבעל אשר הרחיק נדוד יתראה עתה אל האלמנה המתאבלת, אומר אליה — דעי כי גם לו יצוייר כי אלה תשכחנה, גם אם שתי הנשים אלה שהזכרת, שהם האשה שי"ל עולל גדול והאשה שי"ל יונק אם גם אלה שיתן תשכחנה ילדיהם, בכל זאת אנכי לא אשכחך. כי לא אוכל לשכחך, כי. (טז) הן על כפים חקתיך, אנכי חקותי את שמך על כפי ידי, אשר מדי אשתמש בידי

בָּנָ֑יִךְ מְהָֽרְסַ֥יִךְ וּמַחֲרִבַ֖יִךְ מִמֵּ֥ךְ יֵצֵֽאוּ׃ יח שְׂאִֽי־סָבִ֤יב עֵינַ֙יִךְ֙ וּרְאִ֔י כֻּלָּ֖ם נִקְבְּצ֣וּ בָֽאוּ־לָ֑ךְ חַי־אָ֣נִי נְאֻם־יְהוָ֗ה כִּ֤י כֻלָּם֙ כַּעֲדִ֣י תִלְבָּ֔שִׁי וּֽתְקַשְּׁרִ֖ים כַּכַּלָּֽה׃ יט כִּ֤י חָרְבֹתַ֙יִךְ֙ וְשֹׁ֣מְמֹתַ֔יִךְ וְאֶ֖רֶץ הֲרִסֻתֵ֑ךְ כִּ֤י עַתָּה֙ תֵּֽצְרִ֣י מִיּוֹשֵׁ֔ב וְרָחֲק֖וּ מְבַלְּעָֽיִךְ׃ כ ע֚וֹד יֹאמְר֣וּ בְאָזְנַ֔יִךְ בְּנֵ֖י

רש"י

ל"ב) על כפים כסה אור: (יז) מהרו בניך. לשוב: (יט) תצרי מיושב. תהי צרה מרוב יושבים שיבאו לתוכך יהי להם המקום צר מלבנות להם בתים: (כ) בני שכליך. בנים שהיית שכולה מהם: גשה

מצודת דוד

ממך ר"ל הרשעים שבקרבך הם סבבו ההריסה והחורבן ולא מאתי יצאה הרעה: (יח) שאי סביב עיניך. כאלו לציון יאמר ראי איך כל בניך נקבצו באו אליך: כעדי תלבשי. תתפאר בהם כבמלבוש של קשוט: ותקשרים. תקשור אותם בצוארך לנוי כקשורי כלה והם חוטי המשי שקושרת בהם שערה: (יט) כי חרבותיך וגו'. ר"ל כי דאגת חרבותיך ושוממותיך וגו' לא תדאגי עוד כי עתה יהיו כולם מיושבות עד שתהיה צרה ודחוקה מרוב יושביה: ורחקו מבלעיך. המשחיתים אותך יהיו מרוחקים בקצה הארץ ולא יבואו בגבולך: (כ) יאמרו באזניך. ר"ל באזניך תשמע אשר יאמרו הבנים אשר היית שכולה מהם: צר לי המקום. מרוב מרבי' שעם: גשה לי. האחד יאמר לחבירו גשה הלאה בעבורי שאוכל לשבת

מצודת ציון

כפי היד: חקתיך. מלשון חקיקה: (יח) כעדי. ענין תכשיט יפה: (יט) הרסתך. מל' הריסה ונתיצ': תצרי. מל' צר ודוחק: מבלעיך. ענין השחתה כמו בלע כל

חזון ישעיהו

באור הענין

אזכור את שמך (והמשל שכל פעולותיו ומעשיו הם המלציים מובילים את התכלית הגדול שהיא התשועה המובטחת), וגם את חומתיך (חקתי) נגדי תמיד, הם חקוקים עד פני לאות ולטוטפות, ולא לבד עתה רק תמיד, ר"ל מה שחקתי אותך על כפים, ואת חומתיך נגד פני זה היה תמיד מעת הגלות עד עתה. ומה שעזבתי אותך ענוגה אלמנה זה ימים רבים, לא היה זה מחמת שכחה, ולא אני אשם בדבר, רק בניך בעצמם הם סבבו זאת, כי הם. (יז) מהרו בניך, אם היו בניך ממהרים לשוב בתשובה אז מהרסיך ומחריביך ממך יצאו כבר היו יוצאים אויביך אשר הרסו אותך מנוך זה מימים רבים, אם היו בניך רוצים, ואם מהרו לשוב מחטאתיהם. — אבל העבר אין. עתה. (יח) שאי נא סביב עיניך, אל תביטי אל צד אחד רק סביב סביב כי בא הקיבוץ פתאום מארבע רוחות השמים, וראי איך כלם נקבצו באו לך, והם שני דברים מפליאים. א] הקיבוץ מן הפיזור הגדול, וזה כולם נקבצו. ב] שיבאם לירושלים מן מרחק רב כזה וזה באו לך. אבל אל תדאגי לאמר והלא בית אלמנותי קטן וצר ואיך יכיל הבנים הרבים האלה, גם מזה אל תדאגי, חי אני נאום ה' כי כלם כעדי תלבשי ימליץ התמלאות המקום האדם מיושבים כאילו הארץ תתלבש בלבוש שהיא יושביה המכסים אותה, כמ"ש לבשו כרים הצאן, כי המקום השמם הוא ערום וחשוף שת, ועת יתישב יתלבש ויתעטף לכסות מערומיו, אמנם עת שאחר שכבר התלבש ממלבושיו והוא אחר שכבר התישב המקום באו עליו עוד ישבים נכבדים שרים וחכמים, ימליץ שהמקום ילבש עוד עדי על מלבושיו, כי אלה יעדו את מלבושיו הקודמים ואמר שכולם תלבשי כעדי כי כולם יהיו לה לכבוד ולתפארת, וגם תקשרים ככלה, כמו שהכלה שומרת קשוריה שהוא העדי שנתן לה החתן על ידה לשם קדושין בל יאבדו ממנה, כי הם אות הקישור בינו ובינה, כן תקשרי אותם עליך בקשר אמיץ לבל יצאו עוד ממך שנית, כי הם אות האירוסין בינך ובין אלהים, אשר על ידם ארם אותך באמונה: (יט) כי חרבתיך, ואל תחשובי כי ביתך צר ומקומך קטן מהכיל כל היושבים הרבים האלה, כי (תלבשי בם) את חרבתיך שכל מקומות החרבות והשממות יתלבשו מן היושבים האלה, ויותר מזה כי עתה אשר תצרי מיושב, (ורחקו מבלעיך הוא מאמר מוסגר, אומר מה שתצרי יהיה מיושב מן יושבים תתמלאו לא מן מחריבים כמו שהיית מלא מהם עד עתה כי מבלעיך ירחקו עתה ממך, אבל עתה כי תצרי מושב) ולא ימצאו הגולים עוד מקום לשבת בתוכך אז. (כ) עוד יאמרו, ר"ל אז בני שכוליך הם הבנים שהיית שכולה מהם עד הנה, שהם בני הגולה, עוד זאת יאמרו באזניך עתה. צר לי המקום גשה לי ואשבה המקום שלך צר לי ואיני יכול לכנוס אל תוכו, ולכן גשה אתה והתקרב אלי, למען אשב בתוכך, ר"ל כי אחר שישראל יהיו רבים מאד ולא תוכל א"י להחזיק את כולם, לכן הרחיב הארץ את גבולה, והתפשט עד חוצה לארץ, כמ"ש לק' (נ"ד) הרחיבי מקום אהלך, וזה במשל שהארץ תגש אל

באור המלות

(יח) ותקשרים, עיין מ"ש בפי' ירמיה (ב' ל"ב): (יט) חרבתיך, ושממתיך, החרבות הם הערים. והשממות, כל הארץ כשנכדפו יחד (יחז' כ"ט י"ב. למד ז') והריסה יותר מהחורבן, שהרס כבונה, והמליצה מוספת בדברים:

שִׁכֻּלָיִךְ צַר־לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה־לִּי וְאֵשֵׁבָה׃ כא וְאָמַרְתְּ בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה גֹּלָה ׀ וְסוּרָה וְאֵלֶּה מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה אֵיפֹה הֵם׃ כב כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי וְאֶל־עַמִּים אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה׃ כג וְהָיוּ מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם

ת"א ואני שכולה. סוטה מ"ב: גלמודה. ר"ה כ"ו: והיו מלכים. זבחים י"ב:

רש"י

לי. התקרב לצד אחר בשבילי ואשבה: (כא) וגלמודה. סולד"א בלעז: וסורה. מוסרת מכל אדם, הכל אומרים עלי סורו ממנה: (כב) ידי נסי. סימן להביא גליות: נס. פורק"א בלעז כמו וכנס על הגבעה (לעיל ל) והוא סימן קיבוץ ונותנין בראשה בגד: בחצן אייסיל"א בלעז. ודומה לו בעזרא גם הצני

מצודת ציון

ארמנותיה (איכה ב'): (כ) שכליך. מי שבניו אבודים ממנו קרוי שכול כמו כדוב שכול (הושע י"ג): גשה לי. התרחק בעבורי: (כא) וגלמודה. יחידית מבלי אנשים וכן הלילה ההוא יהי גלמוד (איוב ג'): איפה. כמו אי־פה ומלה ההיא תורה על שאלת המקום כמו איפה הם רועים (בראשית ל"ז): (כב) נסי. הוא כלונס זקוף ומשימים עליו מפה לרמז: בחוצן. כן יקרא כנף הבגד כמו גם חצני

מצודת דוד

גם אני: (כא) מי ילד וגו'. ר"ל מהיכן באו עם רב כזה: ואני שכולה. הלא זה ימים רבים הייתי שכולה מהם ויחידי': גלה וסורה. הלא בני גלו וסרו ממני: אלה איפה הם. אלה הבאים מאיזה מקום באו: (כב) אשא אל גוים ידי. לרמז להם להביא את ישראל ר"ל אעיר לבם על זאת: ארים נסי. ארומם נס וגם הוא ענין רמז וכפל הדבר במ"ש: בחצן. ר"ל יביאום בכבוד רב: (כג) והיו מלכים.

חזון ישעיהו

באור המלות

(כ) גשה לי, הגשה לריחוק אין לו ריע וכן פי' המפ' אונו נכון: (כא) שכולה, מבנים. וגלמודה, מבעל, כנ"ל (מ"ז ה'). גלמודה מופסק באתנח, וכן פרשתי: (כב) גוים, עמים, עי' למעלה (ד' א'):

באור הענין

היושבים העומדים חוצה לה ואינם יכולים לכנס תוכה: (כא) ואמרת בלבבך, אז תשאלי שלשה שאלות, ומדמיה במשל אשה שמתו לה כל בניה והיתה גלמודה אח"כ בלא בעל, וגולה ממקום למקום ולא מצאה מנוח לכף רגלה כי אין איש מאסף אותה הביתה, ואח"כ באו אליה בנים מעבר הים, אשר התיחסו אליה שנולדו ממנה, ואז תשאל שלשה שאלות שנאמרים פה. א] מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה. שתחלה תשאל על מניעות הלידה, שא"א כלל שנולדו הבנים האלה ממנה, אחר שהיתה שכולה שמתו כל בניה, וגם היתה גלמודה אח"כ בלא בעל, ואיך נולדו הבנים האלה לה. ב] גלה וסורה ואלה מי גדל תשאל על מניעת הגידול, שגם לו יצוייר שילדתי בנים מי גדלם ואומן אותם הלא אני הייתי גולה וסורה, והוא שהייתי גלה ממקומי, וגם במקום שהייתי לא הניחו לי לשבת במנוחה רק הייתי סורה ממקום למקום, וא"כ אלה מי גדל. ג] הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם, תשאל על מניעת ביאתם לפה, גם לו יצוייר שנולדו ממני וגדלו מעצמם מי הביאם לפה למקומי, הלא אני נשארתי לבדי, רחוק מהם, ואלה מאיפוא הם, מאיזה מקום באו ומי הביאם לפה. (והנמשל כי ירושלים היתה שכולה שנהרגו בניה והלכו שבי לפני צר, ומאז ישבה גלמודה, וא"כ תשאל מי ילד לה בנים, כי חשבה שכל בניה נהרגו ונשבו. שנית תשאל גם אם נשארו אז קצת מהם, הלא היו גולים ומדולדלים ומי גדלם אלפים שנה ואיך לא ספו תמו מן בלהות. שלישית תשאל, ואף אם התקיימו עד עתה מי קבץ פזוריהם ומי הוציאם חפשי ויביאם לציון): (כב) כה אמר ה', משיב לה שלשה תשובות על שלשה השאלות האלה כסדר מלמטה למעלה. מה ששאלת אלה איפה הם, והוא מי קבץ את הגולה והביאם לפה. דע כי מזרה ישראל יקבצנו. כי אני אשא אל גוים ידי, וארמוז להם שיביאו בני הגולה לארצם, ואל עמים כבר בארתי כי גוים פחותים מן עמים, והומר כי הגוים יהיה די להם בנשיאת היד לרמז שיביאו בני הגולה והעמים לא ישמעו תיכף עד שתהא להם גם מלחמת גוג ומגוג אשר שם יפלו בנופלים, ואז והביאו בניך בחוצן הוא הכסא שנושאים בו את השרים, ובנותיך שיראים לשבת בכסא הזאת על כתף תנשאנה ויביאו אותם לארצם: (כג) והיו, על השאלה השנית ששאלת אלה מי גדל, אחר שהיית גולה וסורה, ואיך התקיימו משך זמן הרב הזה, משיב אני לך, כי הנה אל הגידול צריך שני דברים. א] להניק את הולד עד יגמל. ב] לאמנו ולגדלו מעת שיתחיל לצאת... כעהק משדים, הנה המלכים יהיו אומניך והשרות שלהם יהיו מניקותיך, והמליצה שהם יגינו בעדך מכל פגע, עד תגדלו, ויאמנו ויגדלו אותך כאומן את היונק עד לבסוף, שאז אפים וכו'. וידעת ועל השאלה השלישית אשר שאלת, מי ילד לי את אלה אחר שהיית שכולה וגלמודה, שכל בניך

נלקחו

מֵינִיקֹתַיִךְ אַפַּיִם אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ־לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־יֵבֹשׁוּ קֹוָי׃ כד הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט׃ כה כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט וְאֶת־יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ׃ כו וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־מוֹנַיִךְ אֶת־בְּשָׂרָם וְכֶעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ כָל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃

קמץ ב"ק

רש"י

נערתי (נחמיה ה'): (כד) היקח מגבור מלקוח. כסבורים אתם שאי אפשר לקחת מעשו מלקוח שביו של יעקב הצדיק: (כה) ואת יריבך. ועם מריבך אני אריב: (כו) והאכלתי את מוניך. לחית השדה

מצודת דוד

מלכי האומות יעסקו בגדולי בניך: ושרותיהם. נשי המלכים יניקו את בניך: אפים ארץ. יפלו על פניהם לארץ להשתחוו' לך: ועפר רגליך ילחכו. ר"ל ישפלו קומתם עד לארץ ויהיו נראים כאלו מלחכים העפר הנדבק ברגלים והוא כפל ענין במ"ש: וידעת. אז תדע שאני ה' והיכולת בידי: אשר לא יבשו קוי. כי המקוה לדבר ואינו בא תחשב לו בושה: (כד) היקח. ר"ל הסבורים אתם לומר וכי אפשר לקחת מיד עשו הגבור את המלקוח ששלל: ואם שבי. וכי אפשר להמלט מידו את השבי ששבה את יעקב הצדיק: (כה) כי כה וגו'. ר"ל אבל לא כן הוא כי כה אמר ה' שגם זה אפשר לקחת השבי מיד עשו הגבור ולהמליט המלקוח מיד העריץ: ואת יריבך. עם המריבי' בך אריב אני: (כו) והאכלתי. לחיות הראויות לאכול בשר אאכיל את המקנטרים אותך באונאת דברים: את בשרם. לתוספת ביאור אמר שיאכיל את בשרם: וכעסיס דמם ישכרון. העופות הראויות לשתות דם ישכרו מדמם כדרך השותה עסיס והוא ענין מליצה: וידעו וגו'. ואז יבינו הכל אשר ה' עושה כל אלה ולא בא במקרה: וגאלך וגו'. כפל הדבר במ"ש:

מצודת ציון

נערתי (נחמי' ה'): על כתף. על השכם: (כג) אמניך. כן נקרא מגדל תינוקות כמו כאשר ישא האומן את היונק (במדבר י"א): ילחכו. ענין לקיקה בלשון וכן כלחוך השור (שם כ"ב): קוי. מל' תקוה: (כד) מלקוח. כן נקרא שבי הבהמה כמו את השבי ואת המלקוח (שם ל"א): עריץ. חזק כמו כגבור עריץ (ירמי' כ'): (כו) מוניך. ענין קנתור והונאת דברים וכן וגר לא תונה (שמות כ"ב): וכעסיס. הוא ענין כתישה כמו ועסותם רשעים (מלאכי ג') ונקרא כן יין ענבים או רמונים ע"ש שהמשקה יוצא ע"י כתישה וכן מעסיס רמונים (ש"ה ח'): ישכרון. ענין השתיה יותר מכדי המידה הראויה: אביר. ענין חוזק:

חזון ישעיהו

באור הענין

נלקחו לשבי ולעבדים ומי הוציאם חפשיים, משיב אני לך כי עתה וידעת כי אני הוא ה', אשר ביכלתי לעשות זאת, אשר לא יבשו קוי מפני שיפלא בעיניהם לאמר. (כד) היקח מגבור מלקוח, אחר שישראל נשבו ונלקחו לעבדים ביד גבורים האפשר ליקח את השבי והמלקוח מידם, וזה הוא השאלה ששאלת אחר שאני שכולה וגלמודה והוא שבניך היו מלקוח ושבי ביד גבורים, מי ילד לי את אלה, כי איך אפשר ליקח מגבור מלקוח, עתה לא יבשו קוי משאלה הזאת, יען. (כה) כי כה אמר ה' גם שבי גבור יקח, והוא הוציא אותם מיד שבי ועבדות. והנה יש הבדל בין שבי למלקוח, המלקוח הוא מה שהאויב לוקח לעצמו לעבדים ושפחות, והשבי הוא בארץ שביו ולא נלקח לעבד, והנה המלקוח אי אפשר שימלט כי הוא תחת רשות אדוניו רק אפשר שיוקח מתחת אדוניו בחזקה אחר שמחזיק אותו לעבד שלא במשפט, אבל זה רק אם המלקוח הוא ביד חלש, אבל היקח מגבור מלקוח אם המלקוח הוא ביד גבור הלא בלתי אפשר לקחתו מידו, ובשבי יהיה בהפך שא"א שילקח בחזקה כי השבי הוא כדין, שהעם המנוצח יהיו בשביה, אחר שאין מחזיקים אותם לעבדים, ואינם מלקוח רק שבי, רק אפשר שימלט אחר שאינו תחת רשות אדוניו, אבל תשאלו האם שבי צדיק ימלט אם נשבה השבי בצדק מפני חטאו ומרדו שזה קרא שבי צדיק הלא א"א גם שימלט. ור"ל שישראל שמקצתם היו מלקוח עבדים ושפחות ומקצתם היו שבי ביד עכו"ם שאלו שהמלקוח הגם שהוא שלא כדין הלא הוא ביד גבור ומי יקחנו מידו, והשבי אחר שהוא שבי צדיק כי נשבו בדין ואיך ימלטו. וה' משיב להם גם שבי גבור יוקח ר"ל לא לבד שהשבי ימלט, כי השבי קל לו להמלט אחר שאין שומרים אותו, כי אחר שהוא שבי גבור לא שבי צדיק, ר"ל אחר שנשבו שלא כדין רק בגבורה ובכח, גם יוקח בחזקה מיד שוביו. וגם מלקוח עריץ ימלט, שלא לבד שמלקוח גבור יוקח בחזקה, כי גם מלקוח עריץ שהוא יותר מגבור, גם ימלט מעצמו מידו. ואת יריבך ר"ל ואל תירא שיקרה לך כדרך העבד הבורח מאדוניו שאדוניו בא ורב עמו ותובעו לדין, כי את יריבך אנכי אריב בעדך, שאני הטוען נגדם שאני קניתיך לעבד תחלה כי לי בני ישראל עבדים, ונגד מ"ש גם שבי גבור יוקח אומר כי את בניך אנכי אושיע ואקחם מיד שובם: (כו) והאכלתי את מוניך את בשרם אותם שהיו מוניך עד הנה

באור המלות

(כד) מלקוח, שבי. בררתי ההבדל בפי' במדבר (ל"א): (כה) גבור, עריץ. עריץ יותר מגבור ומאחר את הגבור על הסגנת הגבורים. וה' אותי כגבור עריץ:

נ א כֹּה ׀ אָמַר יְהֹוָה אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ מִי מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם׃ ב מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין

ת"א אתה ספר. סנהדרין ק"ה: מדוע באתי. ברכות ו':

רש"י

את בשרם: מוניך לשון אל תונו (ויקרא כ"ה) אונאת דברים המקנתרים אותך בגידופיהם: וכעסים. מתק יין: דמם ישכרון. כן ישכרון מדמם אותם הרגילים לשתות דם, ומי הם אלו עוף השמים. כן תרגם יונתן:

נ (ב) מדוע בזא"ת. להתקרב אליכם ואין איש מכם פונה אלי:

מצודת ציון

נ (א) כריתות. גט הכורת ומפריד: אמכם. כנסיה שלכם: מנושי. ענין מלוה כמו כנושה כאשר נושה בו (לעיל כ"ד): (ב) הן. באמת: בגערתי. ענין צעקת נזיפה

מצודת דוד

נ (א) אי זה ספר וגו'. כאומר אם אמנם נתתי לה גם כריתות כמ"ש ואתן את ספר כריתותי' וגו' (ירמי' ג') אבל איה זה הספר אשר שלחתיה בה רצה לומר נראה בה מפני מה שלחתיה הלא היא בעבור הפשע כמ"ש שם וא"כ כשתשובו נעקר הכריתות: או מי מנושי. מי הלוה לי דבר מה עד שמכרתי אתכם לו בפרעון החוב: הן בעונותיכם נמכרתם. וא"כ כשתעשו תשובה תהיו נפדין מן האומות: ובפשעיכם. בעבור הפשעים נשלחה הכנסי' שלכם וא"כ בתשובה יהיה נעקר השילוחין: (ב) מדוע באתי. אני באתי להתקרב אליכם ואין איש פונה אלי: קראתי. שתשובו אלי

חזון ישעיהו

באור המלות

(א) בעונותיכם, בפשעיכם. בארתי הבדלם למעלה (א'

באור הענין

באונאת דברים לאמר כי אבדה תקותך הם יאכלו את בשרם של יריבך, ר"ל הם ילחמו עם בעלי ריבך, וידעו כל בשר. א] כי אני ה' מושיעך למעלה מן הטבע בכח ה' אשר לו היכולת. ב] וגאלך אביר יעקב, שתעשה זאת למען הקשר שי"ל עם יעקב, ועל ידי צדקתך:

נ (א) כה אמר ה' איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה, המגרש את אשתו מביתו, יהיה או מפני שמאס בה, או מפני שמרדה כנגדו, ויש הבדל ביניהם, אם משלחה מפני שמאס בה משלחה לחלוטין ונותן בידה ספר כריתות ואז אין לה לצפות שישוב אליה עוד, אבל אם שלחה מפני שמרדה כנגדו מגרש' מביתו רק לפי שעה, ואינו נותן בידה ספר כריתות ועת תיטיב מעשיה ישיבה לביתו, ע"ז שואל אמכם אשר שלחתיה איזה ספר כריתות שלה, הלא שלחתיה בלא ספר כריתות וזה אות כי לא שלחתיה מפני שמאסתי בה רק מפני שמרדה נגדי ולא נפסקה הקשר בינינו, או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו, המוכר את בניו, יהיה או מפני שמאס באשתו ועי"כ מאס גם בבניו ובזה אין תקוה, או מפני שהוצרך למעות לשלם נושיו, ובזה ג"כ אין תקוה כי מאין יפדה אותם אחר שאין לו דמי פדיונם, ואחר שברר ה' כי לא שלח את אם הבנים מפני שמאס בה, לא נשאר לומר רק שמכר את בניה לשלם נושיו, לכן אמר מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו, למי התחייבתי ממון? הן בעונותיכם נמכרתם, ההבדל בין עון ופשע, שהעון הוא מצד השכל שמכיתו לכפור במצות ה', והפושע הוא מודה בה' ופורק עולו ואינו נלכד בטעות כפירות ומינות. המעוה הוא בעל מום בגופו שכלו נפגע בו ואינו מבין בין טוב לרע, והפושע שכלו שלם ויודע מה טוב ומה רע רק מורד באלהיו, והנה הבן שחטא נגד אביו ע"י מרד אין לו תקוה, אבל אם חטא מצד שהוא משוגע, אביו מרחם עליו ולוקח לו רופא לרפאותו, ועז"א הן בעונותיכם נמכרתם לא מצד המרד, רק ששכליכם נטרף ויש לכם תקוה כי ארפא סכלותיכם, אבל בהעוא האשה נגד בעלה יהיה בהפך אם הוא מצד השגעון הוא מום בגופה ואין לה תקנה, ואם הוא מצד המרד י"ל תקנה אם תשוב ממרדה, ועל זה אומר ובפשעיכם שלחה אמכם. כי אם הייתם נמכרים בפשעיכם ושלוח אמכם היה בעונותיכם לא היה תקוה, (והגרלה בזה, כי מלאנו שמעריך יחום ה' עם עמו כיחוס אב לבנים, ומלאנו שמעריך אותם כיחום איש ואשתו. יחום האב על הבן הוא מצד התולדה וכן יהיה יחום ה' בדרך זה מצד התולדה מצד שהנפש חלק אלוה ממעל, ויחום האיש אל האשה הוא מצד קשר בחירי שנעשה ביניהם, וכן ייחום ה' לישראל בדרך זה נעשה על ידי קבלת התורה שקבלו מצותיו כמו שכתוב וארשתיך לי בצדק ובמשפט. יחוסו אלינו כאב לבנים הוא עם כל אחד ואחד מצד תולדותו ומחצב נפשו. ויחוסו כאיש לאשתו נתהוה עם כלל האומה שנתן לה תורתו, ואומר כי יחוסו אלינו כאיש לאשתו מהחיוב שנתחייב לנו ע"י יחום זה מכסות ומזון וכדומה נפסק ע"י הפשעים, ומצד זה יש תקנה עדיין, כי אחר שיחום זה נתהוה ע"י קבלת התורה כ"ז שמאמינים עדיין בשרשי הדת, הגם שמרדו נגדו יש תקנה אם ישובו ממרדם, לא כן אם היה נפסק ע"י עונות שהיו כופרים בתורה בכללה. וגם אומר שיחוסו השני כאב לבנים נפסק ע"י עונות ומעות השכל, ובזה בהכרח ירחם האב על בנו להאיר עיניו ולהשיבו אל האמת, ויש תקנה): (ב) מדוע, וא"כ

עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵין־בִּי כֹחַ לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא׃ ג אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם׃ ד אֲדֹנָי יֱהֹוִה נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת לָעוּת אֶת־יָעֵף דָּבָר יָעִיר ׀ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים׃ ה אֲדֹנָי יֱהֹוִה פָּתַח־

ת"א אלביש שמיא. ברכות נ"ט:

רש"י

(ג) אלביש שמים. לבא השמים שרי האומות כשאני בא ליפרע מן האומות: (ד) נתן לי לשון למודים. ישעיה היה אומר ה' שלחני ונתן לי לשון הראוי ללמד, כדי לדעת לעות את העייפים וצמאים לשמוע את דברי הקב"ה: לעות. מנחם חברו במחלוקת עת לעשות לה' (תהלים קי"ט), לקבוע לה' עתים: יעיר לי אזן. מעורר את אזני ברוח קדשו: לשמוע כלמודים. כמשפט הלימודים האמת והנכוח'. (ה) פתח לי אזן. והשמיעני

מצודת דוד

ואין מי מבט לי: הקצור. ר"ל וכי אין בי הועלת וכי קצרה ידי מלפדות אתכם: בגערתי. כשאני גוער בים נעשה חורב ויובש והנהרות נעשות יבשות כמקום מדבר ר"ל אחריב האומות הנמשלים למים רבים: תבאש דגתם. קבילת הדגים תבאש מחסרון המים כי תמות בצמא ותבאש ור"ל אנשי האומות יאבדו לפי שנמשלים לנהרות אמר לשון הנופל ביושב הנהרות: (ג) אלביש שמים. ר"ל אשפיל שרי מעלה של האומות: ושק וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ד) ה' וגו'. ישעיה הוא אומר ה' שלחני לנבאות ונתן לי לשון את הראוי ללמד: לדעת לעות. להשיג למד לפי העת והזמן את האב היעף לאדם שמוע דבר ה' כאדם היעף המתאב למים: יעיר בבקר. בכל בוקר היה מעורר אותי ללכת לנבאות: יעיר לי אזן. היה מעורר אזני לשמוע הנבואה כדרך הרב המעורר אזני התלמידים לשמוע המבין: (ה) פתח לי אזן. לשמוע דברו שאמר את מי אשלח (לעיל ו'): לא מריתי. לא סרבתי מללכת: אחור

מצודת ציון

אחריב. מל' חורב ויובש: תבאש. ענין סרחון: (ג) קדרות. שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ב'): (ד) לעות. מלשון עת וזמן: יעף. מל' עייפות וצמאון: יעיר. מלשון התעוררות: כלמודים. ר"ל כתלמידים וכן חתום תורה בלמודי (לעיל

חזון ישעיהו

באור הענין

וא"כ מדוע באתי ואין איש, אחר שלא מאסתי באמכם, ואתם חנם נמכרתם ובקל אשיב אתכם אלי, היה ראוי שתיכף שבאתי אליכם תרוצו אחרי לבקש פני ומדוע ואין איש, ולא זאת לבד כי גם קראתי אתכם והתחלתי לפייס אתכם ומ"מ **ואין עונה. הקצר קצרה ידי מפדות**, אחר שלא נמכרתם בעבור שהייתי צריך לממון רק חנם נמכרתם הלא אוכל לפדות אתכם ואם תאמרו שהקונים שלכם לא ירצו לקחת ממון בעד פדיוניכם ויעכבו אתכם בחזקה. **האם אין בי כח להציל** אתכם ביד חזקה, **הן בגערתי** הלא בגערה לבד אחריב את הים ונהרות אשים כמדבר אשר לא ישאר בו מים כלל, והדגה שבהם תסרח קל תחלה מחסרון המים ואח"כ תמות בצמא: (ג) **אלביש**, ומה שיחרב הים ויבש לא יהיה מחמת חום השמש כי זה יהיה בעת ש**אלביש השמים קדרות** כי יתקדרו בעבים ועננים, וגם **שק אשים כסותם** שיהיו מלאים ערפל וגשם כאילו התכסו בשק (והנמשל שיחריב ארצות העכו"ם אשר הים יהמיון ושריהם אשר כנהרות ישאון והדגה שהם העכו"ם יושבי ארצם יכלו, וזה לא יהיה מצד הוראת המערכת והשמים, כי זה יהיה בעת שהשמים מלאים יריקו גשמי ברכה לעבדי ה'): (ד) **ה' אלהים**, חוזר לדבריו מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה, ואם תאמרו כי לא שמעתם שיקרא ה' אתכם, הלא ה' **נתן לי לשון למודים** וגאות הלשון לעורר אתכם לעבודתו, והנה המליץ ללאומים ונביא לגוים צריך שישלמו לו שלשה תנאים. א] שיהיה לו לשון מדברת גדולות, עד שיוכל להמליץ נשגבות על כל דבר נשא ונעלה, ועז"א שנתן לי לשון למודים **לדעת לעות ולדבר את יעף דבר**, את דבר יעף ונשא וגבוה, אוכל לדבר ולהמליץ אותו בקל. ב] שימצא בו כח זה תמיד לא בעת מבלתי עת, ועז"א **יעיר בבקר בבקר**. ג] שידבר דבריו במראה ולא בחידות, ויוכל לכלכל דבריו לפי שכל השומעים והבנתם, ועז"א **יעיר לי אזן לשמע כלמודים**, שמעתי הנבואה מפיו כפי כח הלמודים והתלמידים וכפי הבנתם: (ה) **ה' אלהים**. וגם לא תוכל

באור המלות

כ"ח) וכב"ם: (ב) תבאש, פעל באש כולל כל דבר שנתקלקל בטעמו או בריחו. וגם נבאש ישראל בפלשתים. תחת שעורה באשה. וכן פה בא על הקלקול, שאם נבאש איך אמר אח"כ ותמות בצמא? וזה המבדיל בין באש לצחן, צחן מורה שנסרח וריחו נודף. ועלה באשו (ויותר מזה) ותעל צחנתו (יואל ב' כ'): (ג) אלביש שמים קדרות, מענין והשמים התקדרו בעבים. ויש הבדל בין כסות ולבוש, שהלבוש תפור למדת המתלבש, והכסות מורה שמתכסה בה אף שאינה כמדתו, ומציין העבים בשם לבוש כי הוא כמדת השמים, והערפל או השדים הממלאים את כל האויר ככסות שק: (ד) לעות את יעף דבר, לדעתי למ"ד לעות שרשיות שרשו לוע שהוא הלחי, ומורה על דבור הלחי במרוצה. על כן דברי לעו (איוב ו' ג') הלחי עצמו מתנועע ומדבר מרוב הרגל. מוקש אדם ילע קדש (משלי כ' כ"ה) שידבר להקדיש ולנדור בבלי דעת. ושתו ולעו (עובדי' א' ט"ז) ידברו דברים כשכור. יעלעו דם (איוב ל"ט) יוציא דם מן להייהם. וזולת זה לא נמצא עוד רק ושמת סכין בלועך (משלי כ"ג ב'). ויעף הוא לדעתי מענין הגבהות. כתועפות ראם לו. וכסף תועפות לך. והוא תואר אל דבר

כִּי אֹזֶן וְאָנֹכִי לֹא מָרִיתִי אָחוֹר לֹא נְסוּגֹתִי׃ ו גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים וּלְחָיַי לְמֹרְטִים פָּנַי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִכְּלִמּוֹת וָרֹק׃ ז וַאדֹנָי יֱהוִה יַעֲזָר־לִי עַל־כֵּן לֹא נִכְלָמְתִּי עַל־כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע כִּי־לֹא אֵבוֹשׁ׃ ח קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי־יָרִיב אִתִּי נַעַמְדָה יָּחַד מִי־בַעַל מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ אֵלָי׃ ט הֵן אֲדֹנָי יֱהוִה יַעֲזָר־לִי מִי־הוּא יַרְשִׁיעֵנִי הֵן

רש"י

עס"ש

לא מי אשלח (לעיל ו') שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס שלחתי את מיכה וכו' כדאיתא בפסיקתא דנחמו נחמו : ואנכי לא מריתי. מליך בשליחותו ולא נסוגותי אחור אלא ואומר הנני שלחני (שם) : (ו) גוי נתתי למכים. הוא אמר לי ישעיה בני סרבנים הם בני טרחנים הם על מנת שלא תכעום עליהם אמרתי לו על מנת כן : (ז) וה' אלהים יעזור לי. אם יקומו עלי : (ח) קרוב מצדיקי. הקב"ה קרוב לי לזכותי בדין : (ט) עש. תולעת הבגדים :

מצודת ציון

ה') : (ה) מריתי. מל' מרי וסרוב : נסוגתי. ענין החזרה לאחור כמו ונסוג מאחר אלהינו (לקמן נ"ט) : (ו) גוי. גופי כמו גוית שאול (ש"א ל"א) : ולחיי. כן נקרא המקום שאצל העין : למרטים. ענין תלישת השער כמו ואמרטה משער ראשי (עזרא ט') : מכלמות. מלשון כלימה והרפה : ורק. רוק השפה : (ז) כחלמיש. סלע חזק כמו חלמיש

מצודת דוד

וגו'. לא חזרתי לאחור למאן בדבר והוא כפל במ"ש : (ו) גוי נתתי למכים. מסרתי גופי למכים ר"ל לא מנעתי ללכת מחשש פן יכוני : ולחיי למרטים. מסרתי לחיי למורטים שערותי : פני לא הסתרתי. ר"ל לא מנעתי ללכת מחשש פן יכלימוני וירוקו בפני : (ז) יעזור לי. רלה לומר קרוב היה הדבר שיכלימו אותי אבל ה' עוזר לי לכן לא נכלמתי : על כן שמתי פני. ר"ל על כי ראיתי שה' עוזר לי לזה שמתי פני כחלמיש לדבר קשות ואדע שלא אבוא ליד בושה : (ח) קרוב מצדיקי. ה' המצדיק אותי בדין הוא קרוב אלי לכן מי הרוצה לריב עמדי נעמדה יחד אני והוא כאומר הנה בודאי לא יוכל לי : מי בעל משפטי. מי הרוצה לבוא עמי במשפט יגש אלי והוא כפל במ"ש : (ט) הן ה' וגו'. באמת ה' יעזור לי ומי הוא א"כ אשר יוכל להרשיע ולחייב אותי : הן כלם. באמת כל העומדים עלי ירקבו כבגד הנרקב : עש יאכלם. לפי שהמשילם לבגד אמר לשון הנופל בבגד :

חזון ישעיהו

באור המלות

דבר יעף. כמו חכם לבב, תמים דעה. נכה רגלים : (ז) נכלמתי, אבוש. כבר בארתי (למ"ד ג') כלימה מאחרים בושת מעצמו : (ח) יריב אתי, בעל משפטי. הריב בדבר שיש בו טו"מ, והמשפט בדבר מבואר כנ"ל (א' כ"ג) :

באור הענין

לאמר כי אף שה' נתן לי לשון למודים, אנכי מעלתי בשליחותי ולא קראתי אתכם בדבר ה', כי תיכף שה' אלהים פתח לי אזן בפתח כל שהוא תיכף אנכי לא מריתי והלכתי בשליחותי, ואל תאמרי כי אף שהלכתי מכל מקום עד שבאתי אל העם יראתי לדבר בפניהם ונסוגותי לאחורי, לא כן, כי אחור לא נסוגתי ולא יראתי מפני איש : (ו) גוי, ולא זאת כי גם אם יודע לי שיכו אותי הכנותי גוי אל המכים, ולא זאת לבד, כי החזרתי את פני להם שימרטו את לחיי (כי על הגיו מכים מלאחריו), ולא זאת לבד, כי גם פני לא הסתרתי מכלמות ורק כי גם בעת ירקו בפני לא הסתרתי פני בידי בל יגיע הרוק בפני כי עמדתי כנגדם בדבר ה' : (ז) וה' אלהים, אומר באמת לפי עזות הדור היה בקל שהיו מכים אותי ומורטים לחיי, כי רק יען שה' אלהים עוזר לי רק זאת היהה הסבה שלא נכלמתי, וע"כ אחר שראיתי השגחת ה' עלי בפרטות שלא יגיע לי כלימה מאחרים, שמתי פני כחלמיש וידעתי בעצמי שלא אבוש מפני עצמי ג"כ, כי ראיתי שיש לי עזר מה' : (ח) קרוב מצדיקי, יש הבדל בין ריב ומשפט, הריב הוא בדברים שיש בהם טענות ומענות, והמשפט הוא בדבר מבואר. מי שיש לו ריב נגד חברו יגשו אל השופט ושפטום, אבל מי שיש לו משפט נגד חברו הולך אליו בעצמו ותובעו את המגיע לו במשפט, עז"א מי שירצה לריב אתי שיש לו טענות ודו"ד נגדי נלך אל השופט, אבל הלא קרוב מצדיקי ואני אצא צדיק בדיני, ומי בעל משפטי מי שאומר שי"ל נגדי משפט מבואר ופסק דין, יגש אלי בעצמו ויתבע תביעתו, אבל ידעתי שזה דבר שאי אפשר שאהיה אני הרשע בדיני, כי. (ט) הן ה' יעזור לי מי הוא ירשיעני, ומי יזכה בנוכח וטענות נגד נבואתי, הן כלם כבגד יבלו בליית הבגד תהיה ע"י רוב התשמיש בו, ושיאכל הבגד מן העש זה יהיה ע"י שאין משתמשין בו, לכן נגד בעל הריב, שיבא נגדו בריב וטו"מ, אומר כי יבלה כבגד הבלה אם מרבים להשתמש בו, כן אם ישתמשו בטענותיהם וראיותיהם וירבו להפך אותם יבלו כבגד, ונגד בעל המשפט שירצה לבא נגדו בדבר מבואר אומר כי לא יוצרך להתוכח נגדו כלל כי דבריו דברי אלהים חיים, וכשיניח את דברי בעלי המשפט ולא יגע בהם יאכל ע"י העש, מפני שבוש אדם לא

כֻּלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ עָשׁ יֹאכְלֵם׃ (י) מִי בָכֶם יְרֵא יְהוָה שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר ׀ הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְהוָה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו׃ (יא) הֵן כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ ׀ בְּאוּר אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בִּעַרְתֶּם מִיָּדִי הָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן׃

ת"א מי בכם. ברכות ו': למעצבה. כתובות ק"ד:

רש"י

(י) בקול עבדו. בקול הנביאים: אשר הלך חשכים. אפילו צרה באה עליו יבטח בשם ה' כי הוא יצילהו: (יא) הן כלכם. שאינכם שומעים בקול נביאיו: קדחי אש. עברתו עליכם: מאזרי זיקות. מחזיקי זיקות קן גצין ונהלי אש הנזרקין בקלע ויש לו דוגמא בלשון ארמי זקוקין דנור (ב"מ פ"ה) קך וכך זיקתא פסיק לן (שם נ"ד): לכו באור אשכם. לפי דרככם תלקו: מידו. תהא גמולכם זאת לכם:

מצודת דוד

(י) ירא ה'. אשר הוא ירא מה' ושומע בקול עבדו הנביא: אשר הלך חשכים. אפי' הלך באפלת הצרות ועדיין לא מצא הצרה ותשועה: יבטח בשם ה'. שתבוא לו התשועה: וישען. כפל הדבר במ"ש: (יא) הן כלכם. אבל באמת כמעט כולכם מבעירים את חמת ה': מאזרי זיקות. מאזרים את המקום בנצוצי אש והיא היא וכפל הענין במ"ש: לכו באור אשכם. ר"ל לפי המעשה כן יהיה הגמול: ובזיקות בערתם. כפל הדבר במ"ש: מידי וגו'. לא במקרה היתה כ"א מידי באה בגזירה למען תמותו בעצבון כי לא יסור העצבון עד כי תמותו:

מצודת ציון

למעינו מים (תהלים קי"ד): (ט) יבלו. מל' בליה ורקבון: עש. כן יקרא התולעת האוכל הבגד וכן כבגד יאכלם עש (לק' נ"א): (י) נגה. ענין אורה וזוהר כמו מנגה (תהלים י"ח): וישען. ענין סמיכה: (יא) קדחי. ענין שריפה כמו אש קדחה באפי (דברים ל"ב): מאזרי. מל' אזור ומה. ורם וכן אזרו חיל (ש"א ב'): זיקות. נצוצות האש ובדרז"ל ונפקין זקוקין דנור מפומיה דרב (חולין קל"ז): באור. שלהבת כמו חמותי ראיתי אור (לעיל מ"ד): אשכם. מל' אש: בערתם. מל' הבערה ושריפה: למעצבה. מלשון עצבון ודאגה: תשכבון. כן נקרא המיתה כמו וישכב דוד עם אבותיו (מ"א ב'):

חזון ישעיהו

באור הענין

לא יגע במשפטו הכוזב והבדוי: (י) מי בכם, יען שהדור ההוא לא היו מאמינים בדברי הנביא ובאו כנגדו בטענות ווכוחים, כמ"ש מי יריב אתי, מי בעל משפטי, ולא נמצא רק אחד בעיר שהאמין בהחלט לאשר דבר בשם ה', אומר מי הנמצא בכם ירא ה' אשר שמע בקול עבדו, אז הגם שהלך חשכים יבטח בשם ה', אבל אתם קדחי אש, לכו באור אשכם. זה סדר הכתוב. ובאורו, שמדמה את המאמינים להנביא והפוקרים בדבריו, לשני אנשים שישבו במדבר בליל חשך ואפלה, האחד בוטח בה' שיצילהו מכל פגע ואינו מדליק נר ובכל זה אף שיושב באופל ישכב לבטח ולא יפחד כי לבו נכון בה'. והשני שאינו בוטח בה' ירא לשבת בחשך ומדליק אור ונופח באש פחם עד שיכוה ויחרו פניו מן הפחמים, ומ"מ לא הועיל בזה מאומה כי בכל זה שוכב בעולב ופחד ומתירא מן הלילה והמדבר. כן הדבר הזה, מי הנמצא בכם איש אשר הוא ירא ה', ושומע בקול עבדו ומאמין לדברי הנביא, האיש ההוא הגם שלא הדליק אור לחקור אחר דבר הנביא ולבדוק את דבריו לאור האבוקה רק הלך חשכים כסומא הנשען על פקח ואין נוגה לו כי לא חקר על דברי הנביא כלל מ"מ ירויח בשתים. א] כי יבטח בשם ה', שעי"כ לבו בוטח בה' ותנוח נפשו בבטחונה. ב] התכלית בעצמו שעי"כ וישען באלהיו באמת שע"י הבטחון שבוטח ימצא משען בה', וה' המושיע חוסיו יהיה למשען לו, אבל. (יא) הן אתם כלכם. שאתם רוצים להדליק אור לחפש אחר דברי הנביא ואחר שאין לכם שמנים ופתילות טובים להאיר לכן אתם קדחים אש ע"י עצים יבשים וקוצים כסוחים שתפיחו ניצוצות אש בהם ומאזרים ומסבבים את האש בזיקות וניצוצות עד שהפסד שתקבלו מן הניצוצות והזיקות, רב מן התועלת. (ר"ל שאין לכם מופתים המתיים לבחון בם דברי הנביא רק מופתים מתעים והקדמות

באור המלות

(ט) כבגד יבלו, עש יאכלם. שני המשלים האלה נרדפים עוד בהושע (ה' י"ב) ובאיוב (י"ג כ"ח) ושם באר־תי עוד ההבדל אשר שהרקב הוא מן חולשת הנרקב עצמו והעש בא מבחוץ. ויל"פ גם פה שיבלו מעצמם, וגם ע"י סבה חיצונית שהוא ע"י האל המצדיקי: (י) חשכים ואין נגה לו. כבר בארתי (נקמן נ"ט ט') כי הנוגה ימצא גם בחשך, כי החשך הוא רק מניעת האור, ולא אופל גמור, ויאויר ימצא בו נוגה הירח, כי נוגה אינו אור, כי הוא יפול גם על אור חוזר כאור הירח, ולכן מוסיף חשכים וגם אין נוגה: יבטח בשם ה', וישען באלהיו, הבטחון בלב והשעינה בפועל (למע' למ"ד י"ב) ואחר שהשעינה בא בפועל ע"י ההנהגה הפרטית, הנסבבת ע"י בטחונו ולכן אמר באלהיו המורה ההשגחה המיוחדת כנז' (א' ד') ובכל הספר בהבדל בין שם ה' ובין שם אלהים שבא בכינוי: (יא) קדחי אש, פעל קדח נבדל מיתר לשונות הנרדפי' עמו כמו בער דלק ודומי', במה שעקר הנחתו על האש היסודי המתגבר באדם שתפת וקדחת, ואז גם הקרירות והלחות והשלג היסודי יעמדו נגדו, וע"ז תפס פעל זה לק' (ס"ד) שאייר תבערת האש מבין הררי שלג, ומזה כי אש קדחה באפי, וכן פה על מבעיר עצים לחים, שהאש קודח חלקי המים, ועי"כ יאזרו זיקות וניצוצות כאזור סביב. למעצבה תשכבון, דוגמתו נקשר בלמ"ד. והשכבתים לבטח, (הושע ב' כ'):

נא א שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק מְבַקְשֵׁי יְהוָה הַבִּיטוּ אֶל־צוּר חֻצַּבְתֶּם וְאֶל־מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם׃ ב הַבִּיטוּ אֶל־אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל־שָׂרָה תְּחוֹלֶלְכֶם כִּי־אֶחָד קְרָאתִיו וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ׃ ג כִּי־נִחַם יְהוָה צִיּוֹן נִחַם כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ

ת"א הביטו, יבמות ס"ד עקידה שער ע"ז:

רש"י

נא (א) **אל** צור חצבתם. ממנו: ואל מקבת בור. שנוקבין וחוצבין בה את הבורות אשר נוקרתם בה: נקרתם. לשון בנקרת הצור (שמות ל"ג) כמו יקרוה עורבי נחל (משלי ל'), ומי הוא הצור הוא אברהם אביכם ומי היא המקבת היא שרה אשר חוללתכם אשר ילדתכם. ל' כי חלה גם ילדה (לקמן ס"ו): (ב) תחוללכם. אשר תליד אתכם: כי אחד קראתיו. כי אחד היה יחידי בארץ כנען אשר הגליתיו שם מארצו וממולדתו: קראתיו. רביתיו וגדלתיו ל' קריאי העדה (במדבר א'), וכשם שהוא היה יחיד וגדלתיו כן אגדל אתכם שאתם יחידים לי: (ג) וערבתה,

מצודת ציון

נא (א) חצבתם. כן נקרא חתוך וכריתות הסלע בלשון המקרא וכן וגם יקב הלב בו (לעיל ה'): מקבת. מלשון נקב ועם"ז נקרא הפטיש מקבת כי ראשו חד ובו נוקבים הסלע: נקרתם. ענין בקוע ונקב כמו בנקרת הצור (שמות ל"ג): (ב) תחוללכם. ענין הולדה ולידה כמו ותחולל ארץ (תהלים צ'): קראתיו. ענין גדולה ורוממות כמו שלישים וקרואים (יחזקאל כ"ג) לפי שדרך הגדולים להיות נקראים לכל דבר חשיבות: (ג) כעדן. היא אשר הגן נטוע בו כמ"ש ויטע וגו' גן בעדן (בראשית ב'): ערבתה. ענינו כמו מדבר

מצודת דוד

נא (א) רודפי צדק. המחזרים לעשות צדק: אל צור. אל הסלע אשר נחצבתם ממנו: ואל מקבת. אל נקב הבור אשר יצאתם מנקרה: (ב) הביטו אל אברהם. בזה יפרש המקרא שלפניו ור"ל אברהם הוא הצור אשר נחצבתם ממנו והביטו בו לראות מה נעשה עמו: ואל שרה. ר"ל שרה היא נקב הבור וגו' כי היא ילדה אתכם: כי אחד קראתיו. עם כי היה יחידי בארץ כנען ולא היה מי שם ממשפחתו להחזיק בידו עכ"ז אני קראתיו וגדלתיו וברכתי אותו והרבה את זרעו וכאומר כמו שעשיתי עם אברהם אעשה עמכם עם שאתם יחידים בין האומות ואין מי יחזיק בידכ': (ג) כי נחם. המקום ינחם את ציון כי תשוב ותכונן כמאז ואמר בל' עבר כדרך הנבואה בסבה מן המקומות כי הדבר ברור

חזון ישעיהו

באור המלות

(א) צדק. בין אדם לחברו בכל התנ"ך. נקרתם. נקר הוא הנקב העגול כחלל העין כנ"ל (כ' כ"א): (ג) מדבר, וערבה. הבדלתי למעלה (ל"ס א'). עדן, וגן ה' מבואר (בראשית ב') ויטע ה' גן בעדן. בשון ושמחה מובדלים

באור הענין

כוזבות אשר דומים כזיקים שאינם מאירים רק משחירים פני המפיח בם): **לכו באור אשכם** זה הקטן **ובזיקות אשר בערתם**, לכו וחקרו והתפלספו בשכליכם הקצר מהשיג אור האמת, אבל בכל זאת מידי **היתה זאת לכם למעצבה תשכבון**, ר"ל בכל זאת אני נותן לכם הבטחה מידי כי הגם שהדלקתם אור לא תשכבו בטח, כמו האיש ירא ה', רק תשכבו בעוצב, כי תגששו כעור קיר הספקות, ולא תמצאו מרגוע לנפשכם:

נא (א) **שמעו אלי רודפי צדק**, בהנהגה שבין אדם לאדם. **מבקשי** ה' בהנהגה שבין אדם למקום. **הביטו**, אומר הגם שאתם מועטין בין בתוך בני עמכם שרובם רשעים, ובין בתוך בני העולם שהמה עכו"ם, מ"מ אל תיראו כי מאתכם יבנה בית ישראל, כמו שהיה הענין באברהם שהיה ג"כ יחיד בדורו שפרסם האמונה ונרדף מבני דורו והיה לאב המון גוים, **הביטו אל צור חצבתם** אם נחצב אבן מן הצור הגדול, ורוצים לדעת אם האבן הזה נחצב מן הצור הזה, יבחן בשני בחינות. א] שידמו את החלק אל הכל, אם מראהו טבעו וקשיו דומה להצור הגדול שנחצב ממנו באיכותו, שיראו אם איכות האבן הקטן ממנו דומה אל הגדול. ב] בכמותו שישובו להניח חלק הנחצב, בתוך החלל אשר משם חצבוהו, ואם יראו שהוא שוה ממש אל החלל וממלא אותו נדע שנחצב משם. על הדמות האיכות אמר הביטו אל צור חוצבתם, כי ההדמות הזה יעשו עם כל הצור. ועל הדמות הכמות אומר **הביטו אל מקבת בור נקרתם**, כי ההדמות הזה יעשו עם הנקב שנקר שם, ומשער את כמותו, נגד צור חוצבתם אומר. (ב) **הביטו אל אברהם אביכם**, כמו שהוא היה יחיד ועמד נגד תועים רבים כן תהיו אתם, ונגד מקבת בור נקרתם אומר **הביטו אל שרה תחוללכם** כי שרה היתה ראויה להיות עקרה בטבעה וילדה בנים נגד הטבע, כן אתם הגם שמצד הטבע א"א שתשיבו העכו"ם אל האמונה, יהיה זה כנגד הטבע, **כי אחד קראתיו** בעוד שקראתיו לפרסם אמונתי היה אחד בעולם מאמין באלהי עולם, גם היה בטבעו להיות אחד אשר לא יתרבה, ומ"מ **ואברכהו וארבהו** אם בהשיב עמים רבים לאמונת האל, שעז"א ואברכהו. אם להוליד בנים שעז"א וארבהו: (ג) **כי נחם**, וכן תקוו אתם כי ה' ינחם ציון אשר היא גלמודה יחידה עתה, גם ה' **ינחם כל חרבותיה**, כל ארץ ישראל שהם חרבות ציון הגלוים

כְּגַן־יְהוָה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה: ד הַקְשִׁיבוּ אֵלַי עַמִּי וּלְאוּמִּי אֵלַי הַאֲזִינוּ כִּי תוֹרָה מֵאִתִּי תֵצֵא וּמִשְׁפָּטִי לְאוֹר עַמִּים אַרְגִּיעַ: ה קָרוֹב צִדְקִי יָצָא יִשְׁעִי וּזְרֹעַי עַמִּים יִשְׁפֹּטוּ אֵלַי אִיִּים יְקַוּוּ וְאֶל־זְרֹעִי יְיַחֵלוּן: ו שְׂאוּ לַשָּׁמַיִם עֵינֵיכֶם וְהַבִּיטוּ אֶל־

דגש אחר שורק

רש"י

אף הוא לשון מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה (ירמיה ב') אלא שהערבה כבר היה בה ישוב ונחרבה, תודה. קול הודייה: (ד) כי תורה מאתי תצא. דברי נביאים תורה הוא והמשפטים סופן להיות מרגוע ומנוחה לעמים אבל אהפוך להם שפה ברורה לעובדי: ארגיע. אניח: (ה) ישפטו. ייסרו

מצודת דוד

כלומר כבר נעשתה: כל חרבותיה. כל המקומות החרבות: תודה. קול הודאה על הנסים ועל הנפלאות: (ד) ולאומי וגו'. כפל הדבר במ"ש: כי תורה. אשר מאתי תצא תורה כמ"ש כי מציון תצא תורה (לעיל ב') כי מלך המשיח יורה את העמים ללכת בדרכי ה': ומשפטי לאור עמים. ומשפט תוכחתי תצא להאיר עיני העמים בדברי ריבותם כמ"ש (שם) ושפט בין הגוים: ארגיע. בזה אמציא מרגוע והשקט לכל אומה ואומה כי לא תוסיף להלחם זו בזו כמ"ש (שם) לא ישא גוי אל גוי חרב וגו': (ה) קרוב צדקי. הצדק שיבוא להם קרוב הוא לבוא וכאלו כבר יצא ישעי: ישפטו. במשפט הראוי להם: אלי יקוו. יושבי האיים יקוו אלי לשום בטחונם בי: ואל זרועי. כפל הדבר במ"ש: (ו) שאו לשמים עיניכם. הסתכלו כלפי השמים וראו שרי מעלה של נבראות האומות כמה הם חזקים ורב ממשלתם והביטו אל שלטוני הארץ אשר מתחת כמה הם מושפעים בעבור סרבה ע"י בריאה של מעלה: כי שמים. ר"ל עכ"ז ישחתו שרי מעלה כעשן הכלה והולך לו: והארץ. שלטוני הארץ ירקבו כבגד

מצודת ציון

וכפל הדבר כמ"ש: (ד) ולאומי. ענינו כמו עמי וכן ולאום מלאום יאמץ (בראשית כ"ה): האזינו. הטו אוזן לשמוע: תורה. מלשון הוראה ולימוד: ארגיע. מל' מרגוע והשקט וכן וזאת המרגעה (לעיל כ"ח): (ה) יקוו. מל' תקוה: יחלון. מל' תוחלת ותקוה: (ו) והביטו. ענין ראיה: נמלחו. ענין השחתה וכליון כמו וכלוי מלחים (ירמיה ל"ח):

חזון ישעיהו

באור הענין

לה, וישם מדברה הבדל בין מדבר ובין ערבה, שהמדבר היא ארץ שממה, והערבה הם מקומות שגדלים בו קוצים וסנאים והדרדרים, הערבה היא בריך המדבר כערך הגנות ומקומות הנטועים בתוך הישוב, כי נמצאים באלה תולית המדבר עז"א שמדברה ישם כעדן, וערבתה יהפך כגן אשר בעדן, (והנמשל מקום החרב מבני אדם יתהפך לישוב טוב ומובחר, ומקום המיושב מרשעים עובדי כוכבים יתהפך למושב לדיקים) ונגד שהיה מדבר שמם ששון ושמחה ימצא בה, ונגד שהיה ערבה מיושב מעכו"ם ימלא בה תודה וקול זמרה שישבחו את המקום: (ד) הקשיבו, וא"כ אתם עמי הקשיבו אלי ואל תפקרו עוד בדברי הנביא, והנה יקראו בשם עם מצד ההנהגה, ובשם לאום מצד הדת, אומר האזינו לאומי אלי כי תורה מאתי תצא, האזינו לתורתי כי מאתי תצא תורה לכל העולם, והקשיבו עמי אלי, ר"ל אל הנימוס וההנהגה שמסרתי בין אדם לחברו. כי משפטי לאור עמים ארגיע, כי אני אנית משפט והנהגה ונימוס שלאורו ילכו עמים רבים: (ה) קרוב צדקי, עד עתה שהיו רואים שלות הרשעים ויסורי הלדיקים היו מתרעמים נגד הנהגת ה', מדוע אינו משלם שכר ועונש, אבל קרוב הזמן שיתגלה לדקי בזה, בעת יצא ישעי וזרעי עמים ישפטו עת יצא מכח אל הפועל ויתגלה ישעי ללדיקים וזרעי אשר ישפטו את הרשעים. אלי איים יקוו יש הבדל בין תקוה ותוחלת, שהתקוה תהיה גם בבלתי הבטחה ובבלתי זמן מוגבל, אבל המיחל ממתין על זמן ודבר מוגבל שיבטח אליו או שיודע שיבא, אומר אלי יקוו איים בדרך תקוה לא בדרך יחול כי לא הבטחתי להם להושיע אותם, אבל אל זרועי וגבורתי בעונש הרשעים ייחלון, כי ע"ז הגבלתי זמן והבטחתי ע"י הנביאים כי יבא יום ה' הגדול והנורא ואל התיאשו מן התקוה והתוחלת הזה ע"י שיעברו ויסופו דורות רבות ולא יראו בישועה, כי. (ו) שאו לשמים עיניכם, גם לו ינוייר שיבא עת אשר תשאו עיניכם לשמים ותביטו אל הארץ מתחת ותראו כי

באור המלות

למעלה (שם) ששון חיצוני, ושמחה פנימית: (ד) עמי, ולאומי. באורתיו כי נקראו עם מצד ההנהגה (א' ד'). ולאום מצד הדת (ל"ד א'). וכן תורה ומשפט, תורה הדת האלהי, ומשפט בין אדם לחברו (למע' מ"ב ד'). והקשבה פחותה מן האזנה, בתחלה קושב ואח"כ מאזין, (פי' התורה דברים ל"ב א'. למעלה כ"ח כ"ג) כי אל התורה לריך האזנה יותר, והתורה מיוחדת אליהם, כמ"ש כי תורה מאתי תצא (לישראל). אבל המשפט יהיה לאור עמים, והם יקשיבוהו מרחוק, וע"ז תחלה הקדים השפל לפני מלת היותם כדרכו תמיד, ואח"כ הקדים מלת היותם. אלי האזינו, רק אלי. כפי שיסדתי כלל זה בכ"מ. ארגיע בא על מנוחה נפשיית, ונופלת בעלם על ענינים מופשטים (כ"ח י"ב): (ה) יצא, מושך שתים יצאו זרועי (אבר) עמים ישפטו: יקוו, ייחלון. המקוה בלתי מלפה על זמן מוגבל או הבטחה. אבל המיחל, מלפה על זמן מוגבל. כי טוב קויתי ואיחלה לאור (איוב ל' כ"ו) כי זמן האור מוגבל בבקר. או על הבטחה, קויתי ה' ולדברו הוחלתי (תהלות ק"ל ה'). לכן מנחמוהו על המתנה ויחל שבעת ימים (בראשית ח'). שבעת ימים תוחיל (ש"א, י' ח'): (ו) כמו כן ימותון

הָאָרֶץ מִתַּחַת כִּי־שָׁמַיִם כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה
וְיֹשְׁבֶיהָ כְּמוֹ־כֵן יְמוּתוּן וִישׁוּעָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי לֹא תֵחָת׃
ז שִׁמְעוּ אֵלַי יֹדְעֵי צֶדֶק עַם תּוֹרָתִי בְלִבָּם אַל־תִּירְאוּ חֶרְפַּת אֱנוֹשׁ
וּמִגִּדֻּפֹתָם אַל־תֵּחָתּוּ׃ ח כִּי כַבֶּגֶד יֹאכְלֵם עָשׁ וְכַצֶּמֶר יֹאכְלֵם סָס
וְצִדְקָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וִישׁוּעָתִי לְדוֹר דּוֹרִים׃ ט עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי־

ת"א כמים. עכו"ם ו"ז עקידה שער ל"ט: שמעו אלי. עקרים מ"ד פ"ד:

רש"י

יוספיל"א בלעז: (ו) שמים כעשן נמלחו. הרי צבאות האומות שבשמים: נמלחו. נתבלו כמו (ירמיה ל"ח) בלויי הסחבות ומלחים, בגד הנסחב, ל"א נמלחו נתבלבלו לשון מלחי הים שמבלבלין המים במשוטות מנהיגי הספינה. וכן ממולח טהור קודש (שמות ל'): והארץ. שלטוני הארץ: ויושביה. אחר הטעם: וישועתי. לעמי לעולם תהיה. ד"א שמים וארץ ממש, וכה פתרונו שאו עיניכם והביטו אל השמים ואל הארץ וראו כמה הם חזקים ובריאים ואף עפ"כ יבלו וצדקתי וישועתי יהיה לעולם. הרי שצדקתי בריאה וחזקה יותר מהם: (ח) עש וסס. מיני תולעים הם: (ט) עורי עורי. תפלת

מצודת ציון

תבלה. מל' בלוי ורקבון: תחת. ענין שבירה כמו חתתה קשתותם (שם נ"א): (ז) ומגדופתם. ענין חרפה כמו אשר גדפו (לעיל ל"ז): אל תחתו. אל תשברו: (ח) עש. שם תולעת האוכלת הבגד: סס. שם תולעת האוכלת הצמר ודומה לו כמסוס נוסס (לעיל י'): (ט) עורי. מלשון התעוררות והכפל לחזוק: המחצבת. זה הלשון יאמר על הכורת אבנים וכן גם

מצודת דוד

הנרקב: ויושביה. אחר הטעם: וישועתי. לכל ישועתי לישראל לעולם תהי' ולא תוסתר: וצדקתי. הצדקה שאעשה לישראל לא תשבר ותתקיים לעולם: (ז) יודעי צדק. הנותנים לב לדעת צדק: חרפת אנוש. מחרפת האומות שמחרפים על איחור הגאולה: ומגדופתם. כפל הדבר כמ"ש: (ח) כי כבגד. יאכל את האומות כאשר יאכל העש את הבגד ר"ל האומות יבלו כבגד הנאכל מהעש ולפי שהמשילם לבגד אמר יאכלם עש לשון הנופל בבגד: וכצמר וגו'. כפל הדבר במ"ש: וצדקתי. הצדקה שאעשה לישראל תתקיים לעולם: וישועתי כפל הדבר במ"ש: (ט) עורי עורי. הנביא המתפלל ואמר עורי וגו' וחוזר ומפרש זרוע ה' עורי כבימי קדם וגו' ר"ל

חזון ישעיהו

באור המלות

אבל לאמר כי מלת כן הוא הנפרד מן כנים, כמו קן מן קנים, ככנה ימותו. ישועתי, צדקתי, עי' לק' (נ"ט י"ז): (ז) יודעי צדק, עם תורתי בלבם. צדק, בין אדם לחברו כנ"ל, ותורה, היא אלהית. הצדק הנימוסי, ידע האדם גם מצד השכל. ועז"א יודעי צדק כי ידיעה תבוא גם על מה שיכיר ע"י הבחינה (למעלה מ"ד י"ח). אבל התורה, צריך לשמור בלבו מה שקבל מאבותיו, עז"א תורתי בלבם: חרפה גדוף, באמרתי הבדלם (למע' ל"ז כ"ג): (ח) לעולם, לדור דורים. יסדתי למעלה (י"ג כ'. ל"ד י"ז), כי עולם מציין הזמן הנמשך, ודור דור מציין הזמן המתחלק. צדקת ה' מתקשרת עמו בעצמו, ובלתי משתנה בהשתנות הזמנים לכן אמר לעולם, אבל הישועה תתקשר עם המקבלים אותה,

באור הענין

בפעם אחד התמוטטו עמודי תבל כולו, עד שהשמים נמלחו כעשן והארץ תבלה כבגד עם יושביה אשר ג"כ ימותון בהכרת, גם עת תראו זאת, גם אז אל תאמרו כי אבדה תקוה ונכזבה תוחלת. כי גם לו יצוייר שהשמים והארץ ישובו אל רחם התהו, בכל זאת ישועתי לעולם תהיה, יען כי צדקתי לא תחת שהצדקה שלי שבה אני מביא את הישועה מצד הצדקה והחסד לא תחת ותפחד מן הכליון הגדול הזה כי הצדקה לא תביט על מעשה הנפעלים מקבלי הצדקה וזכותם, כי היא תופיע בחסד הנם, וא"כ גם הישועה המסובבת מאתם לעולם תהיה, ולכן. (ז) שמעו אלי אתם יודעי צדק, במעשים שבין אדם לחברו, עם תורתי בלבם באמונות ודעות וחיוב העבודה נגד המקום, אל תיראו חרפת אנוש, מה שאנוש הקטן יחרף אתכם על תקותכם והיחול שלכם, ויש הבדל בין חרפה וגידוף, כי הגידוף פורץ תמיד מה שמגדף דבר שיש בו קדושה, והמאמרים מגבילים, אתם יודעי צדק בדברים שבין אדם לחברו אל תיראו חרפת אנוש שמחרף הנהגתכם במדות וצדק, ואתם עם תורתי בלבם מגדפתם אל תחתו שמגדפים את תורתכם הקדושה: (ח) כי, המחרף אתכם יהיה דומה כבגד אשר יאכלם עש, והמגדף תורתכם יהיה דומה בצמר יאכלם סס, שמכלהו בטרם שהגיע להיות בגד וממסמו לגמרי, כן תוקדם ענשו ויהיה גדול ביתר שאת, אבל צדקתי תתקיים לעולם וישועתי תבא באחד מן הדורות ותתקיים לדור דורים: (ט) עורי עורי, מספר וכוח שבין ישראל להשם, שישראל טוענים אל השם על שמאחר ישועתם ובלא בימי קדם עשה עמהם נסים ונפלאות הגם שלא היו ראוים להם, ומדוע לא יעשה כן עתה. והשם משיב להם ומברר שהם משונים מדורות הקודמים, ולכן לא זכו לישועה. ישראל אומרים, את זרוע ה', (הוא הכח הפועל נפלאות בלא עזר התחתונים ובלא זכות, כי זה ההבדל בין זרוע ה' ובין יד ה') עורי נא גם עתה, והגם שאין אנו זכאים עתה, עורי כבימי קדם בעת יצ"מ שאז ג"כ פעלת בלא

זכות

עֹז זְרוֹעַ יְהוָה עוּרִי כִּימֵי קֶדֶם דֹּרוֹת עוֹלָמִים הֲלוֹא אַתְּ־הִיא הַמַּחְצֶבֶת רַהַב מְחוֹלֶלֶת תַּנִּין׃ י הֲלוֹא אַתְּ־הִיא הַמַּחֲרֶבֶת יָם מֵי תְּהוֹם רַבָּה הַשָּׂמָה מַעֲמַקֵּי־יָם דֶּרֶךְ לַעֲבֹר גְּאוּלִים׃ יא וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּן נָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה׃ יב אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם מִי־אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת וּמִבֶּן־אָדָם חָצִיר יִנָּתֵן׃ יג וַתִּשְׁכַּח יְהוָה

רש"י

הנביא היא: רהב. מצרים הכתוב בה רהב הם שבת (לעיל ל׳): מחוללת. לשון הרג חלל: תנין. פרעה: (יא) ופדויי ה׳ ישובון. צ׳ תפלה ומוסב על עורי עורי: (יב) מי את. בת צדיקים כמותך מלאה זכיות למה תיראי מאנוש אשר סופו למות: (יג) ותשכח ה׳ עשך. ולא נשענת עליו: המציק.

מצודת דוד

תראה כח זרועך כמו בימי קדם ובימות עולם: המחצבת רהב. אשר חצבה את מצרים כחוצב באבנים ר״ל שהכתה בם מכה רבה: מחוללת תנין. אשר הרעידה את פרעה: (י) המחרבת ים. אשר עשה את הים לחרבה: מי תהום רבה. המחרבת מי תהום רבה וגדולה וכפל הדבר במ״ש: השמה. אשר שמה עומק הים להיות בה דרך שיעברו בו ישראל אשר גאלת ממצרים: (יא) ופדויי וגו׳. זה גמר תפלתו שאמר כן ידעתי אשר ישראל שיפדם ה׳ מן האומות ישובון לארצם ויבואו לציון ברנה ועל ראשם תהיה השמחה עד עולם כי לא יגלו עוד: ישיגון. כאלו הששון והשמחה רודפות אחריהם וישיגון אותם: נסו. ינוסו ויברחו מהם: (יב) אנכי אנכי. כאלו המקום משיב לומר אנכי הוא המנחם אתכם והם א״כ תנחומין שיש בהם ממש: מי את. ר״ל בת צדיקים כמותך ומלאה זכיות למה תיראי מאנוש אשר סופו למות: חציר ינתן. אשר הוא נתון בעולם כחציר הזה אשר ימול ויבוש והוא כפל ענין במ״ש: (יג) ותשכח ה׳ עשך.

מצודת ציון

יקב חצב בו (לעיל ה׳): רהב. כן יקרא מצרים כמ״ש לכן קראתי לזאת רהב (לעיל ל׳): מחוללת. מלשון חיל וחלחלה: תנין. כן יקרא פרעה מלך מצרים כמ״ש התנין הגדול (יחזקאל כ״ט): (י) המחרבת. מלשון חורב ויובש: תהום. כן נקרא מקום מים רבים: רבה. גדולה: השמה. מל׳ שימה: מעמקי.

חזון ישעיהו

באור הענין

זכות, עורי כמו בדורות עולמים, עת היו ישראל בא״י, הלא את היא המחצבת רהב, את מצרים. מחוללת תנין, זה פרעה, הלא את היא אשר עשית זאת, הלא את בעצמך, כי אז לא היה לנו זכות ע״ז: (י) הלוא את היא המחרבת ים, נס קריעת י״ס להציל את ישראל, לא היה ע״י צדקתם רק את עשית זאת בחסד, בכח הזרוע לבד, השמה מעמקי ים, בארתי בפי׳ התורה כי נס קריעת ים סוף היה כפול. א] יבשת המים, שעז״א המחרבת ים. ב] מה שהושם הים העמוק דרך ישר לעבור גאולים, שעז״א השמה מעמקי ים דרך: (יא) ופדויי ה׳ ישובון, ר״ל הנס שאין אנו זכאים לזה, הנס שלא תהיה פדייתנו על ידי מעשינו, ישובו פדויי ה׳ בחסדו, ובאו ציון (בארתי למעלה נ״ה י׳): (יב) אנכי, משיב להם ה׳, אתם אומרים עורי זרוע ה׳, כאילו אני נשתניתי ממה שהייתי בימי קדם, לא כן, כי אנכי אנכי הוא, אני הוא מי שהייתי, אני לא שניתי אנכי אנכי הוא מנחמכם גם עתה כמו מקדם, רק את נשתנית ממה שהיית, לך אני אומר מי את? כי איני מכירך כלל, איך עוד העם אשר היית בימי קדם, העם אשר פדיתים ממצרים, כי הם לא פחדו מזרוע בשר רק בטחו בישועתי, ואת ותיראי מאנוש ימות, כי. (יג) ותשכח ה׳ עשך, כי אם לא היית שוכח את ה׳ איך יראת מאנוש ימות שלא עושך הוא נוטה שמים ויסד ארץ ובידו להושיע, ולא זאת לבד, כי פחדת בתמידות מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית, כי החמה הוא הכעס הנסתר בלב ולא יצא עוד מכח אל הפועל, (כי התגלות הכעס נקרא אף, קצף, עברה, ודומ׳) ור״ל מפני חמת המציק שהיא חמתו שלא גלה אותה עדיין

באור המלות

הנתונים תחת הזמן ותשתנה על פיהם לפי הדורות, ותשתלשל מדור אל דור שאחריו ולכן אמר לדור דורים: (ט) זרוע ה׳. הזרוע הוא הפרק העליון של היד, הוא המניע את היד כולו, ומציין בהבנתו המדוקדקת על הכח העליון המניע את היד הפועלת סבת כל התנועות והמעשים, וזה ההבדל בין יד ה׳ ובין זרוע ה׳ בכ״מ: (יב) מאנוש ימות, מבן אדם חציר ינתן. האנוש מורה נמצא קטן, כי נו״ן האמנשיו שהוסיפו במלת איש, בא להקטין, (בעת שבא ביחיד כי אנשים י״ל כלל אחר). ויש הבדל בין אדם, ובן אדם. בן אדם, מציין תמיד את המין מצד מולדתם, מצד שהוא אדם נולד מאדם. ויצמש בשם זה, אם בא לצייר הפרק המין, התולדה, או כשיהיה המדבר מעולם אחר נשגב, יקראהו בשם המין כמו שקרא ליחז׳ בנבואותיו בן אדם, ודברתי מזה בכ״מ. ופה אומר כי עתיד למות מצד אנושתו, אבל מצד שהוא בן אדם, נצל ג״כ חולי ומכאובות מזג אלא מאכולתיו עד שינתן כחציר המתיבש לפני זמנו (ככ״ל מ״ס ו׳), וכן ימות האדם גם לפני שני דורות ע״י רפיון מזגו והרכבתו בתולדה: (יג) ותיראי מאנוש, ותפחד. היראה הוא מפני עצם ידוע, והפחד הוא בעצם המפחד שתפול עליו פחד מפני עצם בלתי ידוע, סבת הפחד הוא בעצם המשיג, וסבת היראה הוא בעצם המושג, וע״ז הוסיף פה כי גם ותפחד, הגם שלא נודע לך כלל הרע בבירור, כי

עֹשֶׂךָ נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל־הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק׃ יד מִהַר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ׃ טו וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ טז וָאָשִׂם דְּבָרַי

ת"א מהר לוטס. ברכות נ"ו פסחים קי"ט: רוגע הים. פסחים שם: | הא' בקמץ

רש"י

מושלי אומות העולם המשעבדים בכם: כאשר כונן. נזדמן: ואיה חמת המציק. מהר בא ואיננו: (יד) מהר צעה להפתח. אפילו נקביו קשין עליו וצריך הוא להפתח בהילוך המעים כדי שלא ימות לשחת. וכיון שמיהר להפתח צריך למזונות רבים שאם יחסר לחמו אף הוא ימות: צעה. לשון דבר העומד להיות נירוק כמו שאומר במואב שדימהו הנביא ליין (ירמיה מ"ח) ושוקט הוא על שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ונאמר שם ושלחתי לו צועים וצעהו וכליו יריקו. ד"א מהר צעה אותו האויב המציק שהוא עכשיו חגור מתניו חלוץ כח ימהר להפתח ולהיות חלש: צעה. חוגר כמו (לקמן ס"ג) צעה ברוב כחו: ולא ימות. המסור בידו לשחת. אבל הלשון ראשון מ"א הוא בפסיקתא רבתי: (טו) רגע הים. לשון עורי רגע (איוב ז') פרוגל"א בלעז: (טז) לנטע שמים. לקיימא עמא דאמיר

מצודת ציון

מלשון עומק: (יב) תגיר. דשא ועשב: (יג) עשך. ענין הגדלה והרמה וכמו עשך ויכוננך (דברים ל"ב): חמת. מלשון חמה וכעס: המציק. מלשון לוקה וצרה: כונן. מל' הכנה: (יד) צעה. הוא ענין טלטול תנועה ממקום למקום וכן ושלחתי לו ציעים וצעוהו (ירמיה מ"ח): להפתח. ענין התרת המאסר וכן אסיריו לא פתח ביתה (לעיל י"ד): (טו) רגע. ענין בקוע כמו עורי רגע (איוב ז'): התעוררי. מלשון הערה וקילוח מהסינם: קבעת. מלשון קבע והם השמרים הקבועים בתחתיו' הכוס: התרעלה. יתכן שהוא מגזרת ערל בשפוך ור"ל כוס משקה כמטמטם את הלב לרוע תכונתו והוא משל על ספורענות וכן סף רעל (זכריה י"ב): מצית. מלשון

מצודת דוד

שכחת השגחת ה' המגדל והמרומם אותך והכל שלו כי הוא נוטה שמים וגו': ותפחד. בכל עת תפחד מפני חמת האויב המציק כאשר הכין מחשבות להשחיתך: ואיה חמת המציק. ר"ל הלא מהר בא ואיננו כי ימות לשחת וא"כ למה שכחת השגחת המקום ותפחד ממנו: (יד) מהר צעה להפתח. הנוע וטלטול בגולה ימהר להפתח וילך לו ואמר בל' שאלם מן ההכוש במאסר ור"ל לא יהיה עוד מטולטל בגולה: ולא ימות לשחת. אף עודו בגולה לא ימות להיות נשחת מכל וכל ואף לא יחסר לו די לחמו וספוקו: (טו) ואנכי וגו'. ר"ל ולמה לא תבטח עלי הלא אנכי ה' אלהיך והכל בידי פעם בוקע מי הים לבל ילך במהלכו ופעם יגוה שירומו הגלים ויהמו בקול גדול: ה' צבאות שמו. נפי שהיא מושל

בצבאות מעלה ומטה: (טז) ואשים דברי בפיך. דברי התורה שמתי בפיך לדבר בם: ובצל ידי כסיתיך. מעולם הגנתי

באור המלות | חזון ישעיהו | באור הענין

תפחד מפני ח"ת המציק, החמה גדרו הכעס הפנימי וזה המבדיל בינו לבין אף קצף (כנ"ל י"ב א' ובכ"מ), ומלת כונן גדרו הוא הגמר האחרון של הבנין, כונה עיר וכונן קריה, כמ"ש בכמה מקומות, ומלת כאשר באה בו כ"ף להוראת הדומה, כאילו כנן להשחית וגמר ההשחתה, מה שהאמת אינו כן, כי איה חמת המציק: (יד) צעה, ריעו הוא זועה וסועה, רוח סועה, רק שהונח על היין החדש שהוסס בכלי וכועה וזועה לפתוח פי חומס לר ולנפץ הכל, כדרך משקה החזק החתום בכלי מלא. וכוכה זאת הוציאהו ירמיה (מ"ח י"ב) כמו שפרשתי שם, וממנו הושאל אל תכונה סגורה בנפש עת תפחה ותזוע לצאת, על כערה הפנימית בנפש האדם לסותיא חמתו, כמשל שהחמה תוססת מעלת קצף ורתיחה, פותחת בטן האדם ויוצאת להוץ, ועי' לקמן (ס"ג א'): (טו) רגע מענין מנוחה, שם הרגיעה לוליית, ובא על המנוחה הפנימית כמ"ש כ"פ, ווי"ו ויהמו הוא וי"ו הסבה יען שיהמו גליו, או וי"ו הזמן בעת שיהמו גליו,

כלל, כבר פחדת ממנה כאשר וכאילו כנן להשחית כאילו כבר גמר ההשחתה, שהגם שהמציק לא התחיל להרע לך כלל היה בעיניך כאילו השחית אותך כבר עד לכלה, והלא היה לך לחשוב ואיה חמת המציק הלא חמתו זאת נסתרת בלבו, עדן כחוק הדבר שיוציאנה אל הפועל, ומדוע פחדת? כי גם לו יצוייר אשר. (יד) מהר צעה להפתח, שימהר להפתח החמ' הצרור' וסוער' בבטנו טרם ימות האויב לשחת או טרם יחסר לחמו, כי על הרוב תקדים לו המיתה או העוני טרם יוציא חמתו אל הפועל, אבל גם אם ימהר לפתוח החמה מבטנו טרם ימות או יעני, מ"מ למה פחדת, הלא. (טו) ואנכי ה' אלהיך, אשר הוא רגע ומניח סערת הים גם בעת אשר יהמו גליו, ואם סערת הים ורגשותיו אקים לדממה,

איך לא אשביח שאון אנוש כמהו וקצפו: (טז) ואשם, והלא אנכי שמתי דבר הבטחתי בפיך, מה שהבטחתי להושיעך, ועד שתבא הישועה בהכרח בצל ידי כסיתיך בל תכלה למען אקים דברי אשר הבטחתי, ומבאר מה הם הדברים ששמתי בפיך. הוא לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון, ר"ל שגם אם יצוייר שיהיה דבר זה שהיא גאולת ציון קשה כבריאת שמים וארץ, שמתי דברי בפיך, כי גם זאת אעשה לנטוע שמים חדשים וארץ חדשה ולאמר לציון עמי אתה, והמליצה שא"א שחקות שמים וארץ ודרכי הטבע יעכבו בידי מעשות זאת, כי אז אבטל תקותיהם, ואיסד שמים חדשים, בלבד שאמלא דברי אשר שמתי בפיך

נאמר

בכפיך ובצל ידי כסיתיך לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי אתה: יז התעוררי התעוררי קומי ירושלם אשר שתית מיד יהוה את־כוס חמתו את־קבעת כוס התרעלה שתית מצית: יח אין־מנהל לה מכל־בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל־בנים גדלה: יט שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר

ת"א ובצל ידי. חגיגה ה' סנהדרין צ"ט : קמץ בז"ק

רש"י

עליון דיסגון ככוכבי שמיא: וליסד ארץ. ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון דיסגון כעפרא דארעא: (יז) קבעת. ת"י פיילי והוא שם כוס, ולי נראה קבעת אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי ומצית יורה עליו כמה שנאמר שמריה ימצו (תהלים ע"ה): התרעלה. הוא משקה המטמטמת ומתיש כח האדם כאסור וקשור ומעוטף כמו והברושים הרעלו (נחום ב') והשרות והרעלות (לעיל ג') שהוא לשון עיטוף, ובמסכת שבת ערביות רעולות מין סרבל נאה להתעטף בו. התרעלה אינטושיקא"ם בלעז: מצית. אנגוטי"ר בלעז: (יט) שתים הנה קראתיך. צרות כפולות שתים שתים: מי אנחמך. מי

מצודת דוד

עליך מן האויב בזכות התורה: לנטע שמים. שיהיו נטועים על אדמתם עם ישראל הנמשלים ככוכבי השמים כמ"ש הבט נא השמימה וספור הכוכבים וגו' כה יהיה זרעך (בראשית ט"ו): וליסד ארץ. שיהיו מיוסדים אלו הנמשלים גם לעפר הארץ כמ"ש ושמתי את זרעך כעפר הארץ (שם י"ג): ולאמר לציון. כל האומות יאמרו על בני ציון בהמה עמי כי ישראל בהם שפע טובה ומרובה: (יז) התעוררי. זה מאמר הנביא בבשורת הקיצי מתרדמת הגער וקומי: אשר שתית. אשר עד הנה שתית כוס התלה בהאה מה' ונתארך א"כ הענין: את קבעת. השמרים הקבועים בתחתית כוס התרעלה כבר שתית ומצית את הכל ולא נשאר מאומה ר"ל כל הרעות הכתובות כבר באו עליך ולא תוסיף לבא עוד: (יח) אין מנהל לה. עודה בגלה לא היה בה מנהיג מי מאנשיה: ואין מחזיק. לא היה מי להחזיק בידה שלא תפול לארץ כי מכולם אפס הכח והממשלה: (יט) שתים. צרה כפולה קרה לך ומי הוא אשר ינודד בראשו עליך לנחמך כי כולם קמו עליך: השד והשבר. עכשיו יפרש מה הם השתים ואמר שהם השוד והשבר: והרעב והחרב. הוא פי' על השוד והשבר כי השבר הוא הרעב וכן נאמר בשברי לכם מטה לחם (ויקרא כ"ו): מי אנחמך. חסר הבי"ת והוא כמו במי אנחמך ר"ל את מי אביא לראי' ולדוגמא לומר שגם לו קרה כמקרך פירו' לך להנחמין כי כן דרך בני אדם להתנחם בזה וכאומר

מצודת ציון

מגילה כמו למען תמוגו והתענגתם (לקמן ס"ו): (יח) מנהל. ענין הנהגה כמו נהלת בעזך (שמות ט"ו): מחזיק. אוחז: (יט) קראתיך. מלשון מקרה:

חזון ישעיהו

באור הענין

לאמר לציון עמי אתה, ולכן אני אומר לך. (יז) התעוררי התעוררי, אתה, תחת שאמרת לי עורי עורי לבשי עז זרוע ה' אני אומר התעוררי קומי ירושלם כי בך הדבר תלוי. **אשר שתית** ר"ל כי ישראל שתו שני כוסות. א] כוס החמה שקצף ה' עליהם ועזבם והסתיר פניו מהם. ב] כוס התרעלה שהוא העונש והיסורין שגזר עליהם ע"י שהיה עליהם בחמה, והנה את כוס החמה לא שתו את כולו, כי לא העיר ה' כל חמתו ולא עזבם לגמרי כי השגיח עליהם מן הגלות, אבל את כוס התרעלה שהוא העונש שנגזר עליהם שתו את כולו, וז"ש **אשר שתית מיד ה' את כוס חמתו**, כי כוס זה שתו מיד ה' בעצמו, אבל לא שתו אותו כולו, אבל הכוס השני, **את קבעת כוס התרעלה שתית**, שתית הכוס כולו וגם השמרים הנקבעים בתחתית הכלי, וגם **מצית** אותו עד קצהו: (יח) **אין מנהל לה**, בציור אשה שמדמה אותה כשכורה משני הכוסות ששתה, כוס החמה והתרעלה, חפש משל השכור הנופל בשכרותו שהדרך הוא שבנו הגדול מחזיקו שלא יפול, ובנו הקטן מנהלו לביתו, והיא בשכרותה **אין לה מנהל** שינהלה לביתה **מכל בנים ילדה** שהם בניה הקטנים, **ואין מחזיק בידה** להקימה מנפילתה **מכל בנים גדלה** שהם הבנים הגדולים. וזה בא יען כי. (יט) **שתים הנה קראתיך**, המקרים אשר השיגוך היו כפולים, עד שלא נשאר מי שינוד לך, כי תחלה באו עליך **השד והשבר** בעת שבא עליך השודד מבחוץ לשדוד ממוך, בא עליך ג"כ השבר פנימה, עד שהיה הצרה מבית ומחוץ, ואח"כ בא עליך **הרעב והחרב**, שאלה שניהם ג"כ באים מבית ומחוץ, כמ"ש (ירמי' י"ד) אם יצאתי השדה והנה חללי חרב ואם באתי העיר והנה חללי רעב, עד שאין לו מקום לא בבית ולא בשדה, וא"כ **במי אנחמך** כי למי קרה

באור המלות

ודומי' רבים: (יז) קבעת. השמרים הנקבעים בתחתית הכוס. מצית המציצה למצוץ כולו: (יט) ינוד, אנחמך. הנודה מן הקרובי', והנחום מן הרחוקים, ואמר ואקוה לנוד ואין ולמנחמים ולא מצאתי, הנודים אינם במציאות כי אין קרובים, והמנחמים ישנם במציאות, כי כל אדם יכול לנחם, רק אנכי לא מצאתי מנחם לשברו הגדול. ומי אנחמך במי אנחמך, כמו שפת ימים, ירהגו מים. ר"ל מנודד אין

והרעב והחרב מי אנחמך: כ בניך עלפו שכבו בראש כל־חוצות כתוא מכמר המלאים חמת־יהוה גערת אלהיך: כא לכן שמעי־נא זאת עניה ושכרת ולא מיין: כב כה־אמר אדניך יהוה ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את־כוס התרעלה את־קבעת כוס חמתי לא־תוסיפי לשתותה עוד: כג ושמתיה ביד

ת"א לכן שמעי. עירובין סס:

רש"י

אביא לך לנחמך ולומר אף אומה פלונית היא לקתה דוגמתך: (כ) עלפו. ל' עייפות כמו (עמוס ח') תתעלפנה הבתולות וגו' בצמא, כפמי"ר בלעז: כתוא מכמר. הפקר כתוא זה שנפל למכמר: תוא. כמו ותאו וזמר (דברים י"ד): (כא) ושכרת ולא מיין. ושכורת מדבר אחר שלא מיין: (כב) יריב עמו

מצודת ציון

(כ) עלפו. ענין חלשות הלב והעדר ההרגשה כמו תתעלפנה הבתולות (עמוס ח'): כתוא. הוא שור הבר כהפוך מן ותאו וזמר (דברים י"ד) וכמו כבש כשב: מכמר. רשת הצולד כמו ופורשי מכמורת (לעיל י"ט): חמת. מל' חמה וכעס: גערת. ענין צעקת חיפה: (כג) מוגיך. מל' המגה והסס: שחי. ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (לעיל ב'): גוך. גופך כמו גוי נתתי למכים (לעיל נ'): וכחוץ. הוא השוק מקום הלוך בני אדם וכן מחוץ האופים (ירמיה ל"ז):

מצודת דוד

הנה בחמת לא קרה למי כמקרך: (כ) בניך עלפו. מחסרון להם ומים: שכבו וגו'. מפני רעב וחרב שכבו בהו' ואין קובר להם: כתוא מכמר. ר"ל נשאר שוכב במקום ההומת כשור הבר הנלכד ברשת שהוא שם במקום שנלכד וא"א לו לזוז ממקומו: (כא) לכן. הואיל וקבלת גמול עונך שמעי עתה זאת וגו': ושכרת. מבולבלת כשכור ולא משתיית היין כ"א מצרה ויגון: (כב) ואלהיך יריב עמו. אשר יריב ריב עמו לקחת נקמתם מיד המריעים להם: הנה לקחתי מידך וגו'. ר"ל עוד לא יבואו הצרות פקודות אליך: את קבעת. השמרים הקבועים בתחתית הכוס והוא כפל ענין במ"ש: (כג) ושמתיה ביד מוגיך. את הכוס התרעלה ההוא אשים בידי האומות המתמיסים אותך בצרות והם ישתו הכוס ההיא ר"ל הם יקבלו פורעניות: שחי ונעברה. כפוף עצמך להשתטח בארץ ונעבור עליך: ותשימי. עשית גופך כארץ להיות מדרס להם כי סבלת עולם: וכחוץ לעוברים. שמת גופך כחוצות השוק להיות מדרך הרגל לעוברים ושבי' והוא כפל ענין במ"ש:

חזון ישעיהו

באור המלות

כי מתו קרוביך, אבל מנחם יש, כי גם אנכי אוכל להיות מנחם, אבל כמי אנחמך, למי קרה כמקרך: (כ) חמת ה' גערת אלהיך. החמה בלב (י"ג) והגערה בפועל, שהוא העונש, ולכן אמר בגערת אלהיך, שמורה השגחה מיוחדת

באור הענין

שבר גדול כזה, ועל ידי השבר הגדול הזה. (כב) בניך עלפו, שאחת שבניך הגדולים והקטנים יקימו אותך מן השכרות וינהלו אותך, הם עצמם שתו שני הכוסות האלה עצמם שתיה ונשתכרו כמוך, עד שעלפו ושכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר, שהגם ששכבו בחוץ נדמו כתוא השוכב במכמר ורשת, כן לא יכלו לזוז ממקומם. וממה נשתכרו? אומר כי הם מלאים חמת ה' שהוא כוס החמה, וגם גערת אלהיך שהוא כוס התרעלה והעונש, משני כוסות האלה נשתכרו גם הם: (כא) לכן, אחר שאין מושיע מבניך, שמעי נא זאת עניה (על ידי כוס החמה) ושכרת מצרות ולא מיין רק על ידי כוס התרעלה, ר"ל שנשתכרת מעוני וצרות: (כב) כה אמר אדניך ה', ומצד זה יושיע לך, ואלהיך יריב עמו שמצד זה ישלם גמול למוניך. (מצד שהוא אדוניך ה'. אומר לך כי) הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה, ר"ל הכוס הפורענות שאמר למעלה את קובעת כוס התרעלה שתית מצית, שאת הכוס הזה שתית כולו עם שמריו, ולא נשאר תוך הכוס מאומה, רק שאת עודך מחזקת בידך את הכוס הריקן שהוא הכלי המחזיק העונש, שהוא הגלות, כי העונש שבתוך הכלי שהם היסורים כבר קבלת עד קצהו אקח את הכלי הזאת הריקנית מידך, כי תצא מן הגולה. וגם אל תירא מן הכוס השני שהוא כוס החמה שהוא לא התרוקן עדיין, ועוד נמצא המשקה המרה בתוכו, כי את חמתי לא כליתי בך, ופן אתן לך לשתות יתר הכוס, כי אני מבטיחך כי את קבעת כוס החמה הקובעת שנשאר בתחתית הכוס לא תוסיפי לשתותה עוד.—ומי ישתה הקובעת הזה הנשאר בכוס? (כג) ושמתיה ביד מוגיך, הם העכו"ם אשר הוגו וצערו ומגנו אותך (וזה מקביל נגד ואלהיך יריב עמו), וכמה הזכה שאקח קובעת של כוס החמה מידך ואתננו אל ידם, אומר כי זה יען אשר הם אמרו לנפשך שחי ונעברה ותשימי כארץ גוך כי העכו"ם בארץ הודו רצו לתת לישראל חירות בגופם באופן שישעבדו את נפשם ונשמתם לעכו"ם, וז"ש שהם אמרו לנפשך ונשמתך שחי ונעבורה עליך, אבל את בחרת יותר בעינוי הגוף מן עינוי הנפש, ותשימי כארץ גוך שאמת את גוך דומה כארץ שיעבור עליו כל הרוצה לעבור, ולא לבד במקום שאין אנשים עוברים

מוֹגַיִךְ אֲשֶׁר־אָמְרוּ לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה וַתָּשִׂימִי כָאָרֶץ גֵּוֵךְ וְכַחוּץ לַעֹבְרִים׃

נב א עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֻזֵּךְ צִיּוֹן לִבְשִׁי ׀ בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ יְרוּשָׁלַםִ עִיר הַקֹּדֶשׁ כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֹא־בָךְ עוֹד עָרֵל וְטָמֵא׃ ב הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי שְּׁבִי יְרוּשָׁלָםִ הִתְפַּתְּחוּ מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה בַּת־צִיּוֹן׃ ג כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה חִנָּם נִמְכַּרְתֶּם וְלֹא בְכֶסֶף תִּגָּאֵלוּ׃ ד כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה מִצְרַיִם יָרַד־עַמִּי בָרִאשֹׁנָה לָגוּר שָׁם וְאַשּׁוּר

ת"א כתכהאמר יכ . כ"ד : כי כה מגילהנערי . ר"ס נ"א : שם : אמר . התפתחי קרי

רש"י

אשר ידין דין עמו : (כג) מוגיך . מניעיך ומטלטליך כמו והנה ההמון נמוג (שמואל א' י"ד) קרדולי"ד בלעז : שחי ונעברה . על גביך :

נב (ב) **התנערי** . איסקו"ר בלעז . כמנער את הטלית : קומי . מן הארץ מגזרת לארץ תשב (לעיל ג') : שבי . על הכסא : התפתחי . הוי נתרת : מוסרי . קריגל"ש בלעז : שביה . כמו שבויה : (ג) חנם נמכרתם . על עסקי חנם הוא יצר הרע שאינו לכם לשכר : ולא בכסף תגאלו . אלא בתשובה : (ד) מצרים ירד עמי וגו' . הן המצריים היו להם קצת חוב עליהם

מצודת דוד

נב (א) עורי וגו' . את ציון הקילי מעתה מתרדמת הגלות ולבשי כעת שהיה לך : לבשי וגו' . את ירושלים עיר הקדש לבשי בגדי תפארתך והיה שמחה : יבוא בך עוד . לבוא עוד בקרבך למשול בך : ערל וטמא . הם האומות עכ"ום : (ב) התנערי מעפר . שתרוקני מעפר הארץ אשר ישבת בעבור האבל והצער: קומי שבי ירושלים . את ירושלים קומי מהארץ ושבי על הכסא : התפתחי וגו' . את בת ציון השבוי' בגולה התירי מעל צוארך קשורי רצועות העול ר"ל לא תהי עוד משועבדת ונכנעת להאומות : (ג) חנם נמכרתם . מה שנמסרתם ביד האומות הנה לא לקחתי מהם מחיר נשאפדה אתכם בכסף ולכן הגאלו ולא בכסף : (ד) מצרים וגו' . ר"ל מה שנעבדו למצרים עם כי היה זמן רב הנה לא על חנם היתה כי מתחלה ירדו לגור בארצם בימי הרעב וכלכלו אותם : ואשור . יאמר על סנחריב ונ"ג כי גם הוא מלך באשור : באפס עשקו . ר"ל עם כי היה בלא דבר הנה לא

מצודת ציון

נב (א) עורי . מלשון הערה והקיצה : (ב) התנערי . ענין תנועה חזקה להשליך ולהריק העפר הנדבק כמו גם חצני נערתי (נחמיה ה') : התפתחי . ענין התרת הקשר : מוסרי . קשורי רצועי העול : בת ציון . עדת ציון : (ד) לגור . לדור : באפס . על הנם בלא דבר וכן אפס מעשיהם (לעיל מ"א) . עשקו . מלשון עושק וגזל :

חזון ישעיהו

באור הענין

שמה , כי גם שמת אותו כחוץ והיא רחבה שאחורי הבתים שהוא מוכן לעברים שיעברו שמה אנשים תמיד כן שמת גוך מרמס לכל העוברים :

נב (א) **עורי** עורי . (הכל נגד מ"ש עורי עורי לבשי עז זרוע ה' , והוא משיב עורי את , בך הדבר תלוי לבשי עוזך את ציון כנ"ל) . **לבשי עוזך ציון** , במצודת ציון עיר דוד שם היה הבהמ"ק והכהונה והסנהדרין והמלכות , שזה העז הפנימי , ועז"ו אמר לבשי עוזך ציון , אבל בירושלים שהיא כלל העיר שם היו רק הבגדים החיצונים בגדי תפארת שהם העושר וריבוי עם שהיא ההצלחה הגופניית , ועז"א לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש , **כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל** בירושלים , **וטמא** אל ציון : (ב) **התנערי** תחלה דבר אל עיר ציון ועיר ירושלים , עתה דבר נגד עם ציון ועם ירושלים שהגלו משם , והנה השבי מן השרים והפרתמים הוסרים אותם בזקים ושומרים אותם , והשבי מן ההמון ודלת העם אינם אוסרים אותם , אבל הם הפקר שוכבים על הארץ כבהמות . עז"א **התנערי מעפר קומי שבי ירושלם, התפתחי מוסרי צוארך שביה בת ציון** , כי שביה בת ציון היו השרים והפרתמים ושבי ירושלים היו ההמון ודלת העם : (ג) **כי כה אמר ה'** , (מבאר הטעם מה שיצוה שילחו מעצמם ולא תאמר הלא העבד הנמכר לא יוכל לצאת בלעדי רצון אדוניו ובלא השבת דמי גאולתו , כי אמר כי חנם נמכרתם , לא לקחתי מחירכם כן **לא בכסף תגאלו** : (ד) **כי כה אמר ה' מצרים** , המצריים לא הגלו את ישראל מארצם ותהי להפך כי **עמי ירד בראשונה** אל ארצם **לגור שם** , וכן מה שהחזיקו בם אחר כך לא היה העול גדול כ"כ כי הם כאו

באור המלות

כי כה יתגלה הטוגם , והוא מכמר , שור הנופל במכמר ורשת : (כג) נפשך , גוך . בהגבלתם תורה הנפש על נפש הפנימית נגד הגו החיצוני , וכן למעלה (מ"ע ז') לבוזה נפש למתעב גוי :

(ד) באפס עשקו . לפי' המפ' היה צ"ל חנם עשקו , כי אפס

בְּאֶפֶס עֲשָׁקוֹ׃ ה וְעַתָּה מַה־לִּי־פֹה נְאֻם־יְהוָֹה כִּי־לֻקַּח עַמִּי חִנָּם
מֹשְׁלָו יְהֵילִילוּ נְאֻם־יְהוָֹה וְתָמִיד כָּל־הַיּוֹם שְׁמִי מִנֹּאָץ׃ ו לָכֵן יֵדַע
עַמִּי שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אֲנִי־הוּא הַמְדַבֵּר הִנֵּנִי׃ ז מַה־
נָּאווּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ
יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ׃ ח קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ
כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָֹה צִיּוֹן׃ ט פִּצְחוּ רַנְּנוּ יַחְדָּו חָרְבוֹת

ת"א ועתה מה לי. סוכה נ"ב מגילה כ"ד: מה נאוו. ברכות נ"ז: קול צופיך. סנהדרין לח: משליו קרי

רש"י

בנעשו להם אכסניא וכלכלום אבל אשור באפס ובחנם עשקו: (ה) מה לי פה. למה אני שוהא ומשהא בני כאן: יהילילו. מתפארים לאמר ידינו רמה: מנאץ. מתנאץ, והרי זה דוגמת וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז'): (ו) ידע עמי. כשאגאלם יכירו כי שמי האדון שליט ומושל כמשמעו: לכן ביום. גאולתם יבינו כי אני הוא המדבר והנני קיימתי: (ח) צפיך. צופים שמעמידין על החומות

מצודת ציון

(ה) פה. במקום הזה וכן היה פה איש (שופטים ד'): יהילילו. מגבון הקול והפארה: מנאץ. ענין בזיון כמו נאצו האנשים את (ש"א ב'): (ז) נאוו. מל' נאה ויופי: מבשר. כן נקרא המשמיע הבשורות: (ח) צפיך. ענין הבטה וראיה: (ט) פצחו. פתחי פה בהרמת קול בשמחה וכן פצחי רנה וצהלי (לק' נ"ד):

מצודת דוד

נשתעבדו בידו זמן רב אלא כעושק את מי ומניחו והולך לו: (ה) ועתה. בגלות האדום: מה לי פה. מה לי להשהות את בני פה זה זמן רב הלא מתהלם נלקח עמי להם על חנם כי מעולם לא גמל להם טובה: מושליו יהילילו. המושלים בו יתפארו בהצלחתם ויאמרו ידיהם רמה: ותמיד כל היום. הוא כפול להוספ' ביאור: שמי מנאץ. שמי מחולל ומבוזה בעיניהם: (ו) לכן ידע עמי שמי. כשיגאלו יכירו שמי לדעת כי נאה לי שמי המורה שאני אדון ושליט: לכן ביום ההוא. ר"ל לכן ידע ביום ההוא כי אני הוא המדבר והמבטיח להביא הגאולה והנני קיימתי הבטחתי: (ז) מה נאוו. מה מאד נאים רגלי המבשר העולה על ההרים להשמיע הקול למרחוק ומשמיע שלום וגו' וכפל הדבר פעמים ושלש במ"ש לפי מרבי' השלום והישועה: אמר לציון. המבשר יאמר לציון הנה מלך אלהיך ר"ל הראה מלכותו וממשלתו לכל העולם: (ח) קול צפיך. קול של הצופים העומדים על המגדלים לראות ולבשר מי בא לעיר וחוזר ומפרש מה היה הקול ואמר כולם יחדיו ישאו קול וירננו בשמחה: כי עין בעין. ר"ל ראיה ודאית ונאמנה וכן אשר עין בעין נראה אתה ה' (במדבר י"ד): בשוב. כאשר ישב ה' אל ציון להשרות שם שכינתו כמאז: (ט) פצחו וגו'. הבתים החרבות אשר בירושלים פתחו

חזון ישעיהו

באור המלות

מורה שלא היה לו תועלת מן העושק: (ו) ידע. נמשך לשנים, לכן (ידע) ביום ההוא: (ח) עין בעין. הב' בי"ת

באור הענין

בגבולם, ואשור באפס עשקו, אמר שהוא הגלה את ישראל מארצו, לא היה לו הנאה מגלותם כי על ידם נחרב ממלכתו בימי חזקיהו והיה לאפס, עד שעשקו באפס ובלא תועלת, רק מחיר העושק היה הוא עצמו לאפס ואין: (ה) ועתה אבל עתה בגלות שהגלה טיטוס את ישראל, הוא גרוע מן מצרים ואשור, כי א] מה לי פה נאם ה' הכי באתי אני בגבולם כמו שבאתי לגבול מצרים, הלא הביאוני הלום מארצי ביד חזקה, ב] כי לקח עמי חנם משליו יהילילו, הלא המושלים בם יתהללו ויתפארו שלקחו אותם לעבדים הגם, עד שיש להם עבדים ושפחות בלא מחיר, וזה התועלת הגדול שהיה להם מהם, נגד אשור שלא לקחם לעבדים ושפחות, כי באפס עשקו. ומלבד כל זאת, הנה תמיד כל היום שמי מנאץ, באשר יחללו את שם קדשי, באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו: (ו) לכן, (יען ששמי מנואץ) ידע עמי שמי, לכן (יען שמושליו יהילילו) (ידע עמי) כי אני הוא המדבר לגאלם, והנני למלא דברי: (ז) מה נאוו, מצייר כי המבשר יעלה על ראשי ההרים כמ"ש על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון, התחלה ישמיע שלום מן האויב, ואח"כ מבשר טוב שהוא בנין המקדש וצמיחת קרן דוד (שיבאר פסוק ח'), ואח"כ משמיע ישועה הוא קיבוץ גליות (שיבאר פסוק ט'), ואח"כ אומר לציון מלך אלהיך הוא התגלות מלכות שמים בכל הארץ ובכל העמים (שיבואר פסוק י'): (ח) קול צפיך, (נגד מבשר טוב) מצייר כי המבשר עומד על ההר והצופה עומד כנגדו בעבר השני, וכאותו רגע שיבשר המבשר, ישא הצופה את עיניו ויראה הדבר בעין, וישא קול לעומת המבשר קול שמחה כי ראה הדבר בעיניו, ואז הצופה עם המבשר יחדו ירננו (ור"ל הנביאים המבשרים וישראל הצופים). כי עין בעין יראו, ר"ל כי עד עתה ג"כ ראו הנביאים שיבת ציון בעין המחזה שהוא עין הפנימי הרואה בנבואה, אבל לא בעין בשר וחוש החיצוני, אבל עתה עין בעין יראו, העין החוזה יראה בעין החושיי ובפועל שוב ה' ציון, (וכבר כתבתי כי ציון מצייר המלוכה והכהונה ובית המקדש וזה יראו בעין, וזה נגד מבשר טוב): (ט) פצחו, בנבואת הצופים קול רנה עם המבשרים,

יְרוּשָׁלָ͏ִם כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאַל יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ י חָשַׂף יְהוָה אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ׃ יא סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ מִשָּׁם טָמֵא אַל־תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כְּלֵי יְהוָה׃ יב כִּי לֹא בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן כִּי־הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְהוָה וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג הִנֵּה יַשְׂכִּיל עַבְדִּי יָרוּם

קמץ בז"ק

רש"י

והמגדלים לבשר ולראות מי בא לעיר: (י) חשף. גלה: (יא) צאו מתוכה. מתוך הגלות, כל נחמות הללו האחרונות אינן אלא על גלות האחרון: טמא אל תגעו. שקץ יהיו לכם מליגע בהם: הברו. הטהרו: נשאי כלי ה'. הכהנים והלוים שהייתם נושאים כליו (של הקב"ה) במדבר, (מכאן לתחיית המתים): (יב) כי הלך לפניכם. שני דברים שבסוף המקרא הזה מיישבין שני דברים שבראשו: כי לא בחפזון תצאו. מה טעם כי הולך לפניכם ה' לנחותכם הדרך ומי ששלוחו מקדים לפניו לנחותו הדרך אין יציאתו בחפזון. ובמנוסה לא תלכון. לפי שמאספכם אלהי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף כמו ונסע דגל מחנה בני דן מאסף לכל המחנות (במדבר י'), ההולך אחרי המחנה קרוי מאסף לפי שהוא ממתין את הנחשלים ואת הנכשלים וכן הוא אומר והמאסף הולך אחרי הארון (יהושע ו'): (יג) הנה ישכיל עבדי הנה באחרית הימים יצליח עבדי יעקב צדיקים שבו:

מצודת דוד

פה לשרים קול שמחה ורננו יחדיו והוא ענין מליצה: כי נחם. על כי נחם ה' את עמו במה שהביא להם הטובה גאל ירושלים. מיד האומות המושלים בה: (י) חשף ה'. גלה זרועו לנקות בהם ואחז כמשל מגבור המגלה זרועו להלחם מול האויב: כל אפסי ארץ. כל היושבים בקצוי הארץ: (יא) סורו סורו. הכפל לומר במהירות רב סורו מארץ העמים וצאו משם; טמא אל תגעו. אנשי הארץ עכו"ם טמא יהיה לכם אל תגעו במו: צאו מתוכה. מתוך כל עיר שאתם בה: הברו נשאי כלי ה'. הנקו מכל טומאות אתם הנושאים כלי ה' ר"ל כלי זיין שלכם יהיה כלי ה' בשם ההורג והמלוה לא חרב ולא חנית: (יב) כי לא בחפזון. אלא לא תצאו בחפזון ובבהלה ר"ל עם כי אמרתי שתסורו משם במהירות מ"מ לא תצאו בבהלה כאדם המפחד ולא תלכון במנוסה ורדיפה כאדם הבורח: כי הלך וגו'. כי ה' הוא ההולך לפניכם והוא המאסף ללכת אחריכם וא"כ תהיו בטוחים ביותר: (יג) הנה ישכיל עבדי. אז יצליח עבדי

מצודת ציון

(י) חשף. גלה כמו חשפי שובל (לעיל מ"ז): אפסי. קצות כי בקצוה הארץ כאלו אפס וכלה: (יא) הברו. מלשון ברור ונקי: (יב) כי. אלא: חפזון. ענין מהירות כבהלה: ובמנוסה. מלשון ניסה ורדיפה: ומאספכם. ההולך אחר המחנה נקרא מאסף וכן מאסף לכל המחנות (במדבר י') וזהו לפי שהוא מאסף כל הנכשלים הנשארים באחרונה: (יג) ישכיל. הוא ענין הצלחה כי המצליח בדבר נראה כאלו עשה מעשהו בהשכל וכן ויהי

חזון ישעיהו

באור הענין

גם חרבות ירושלים יפצחו קולם וירננו יחדו עם המרננים הקודמים שהם הצופים והמבשרים (וכבר כתבתי כי ירושלים תציין השבת ההמון וקיבוץ גליות כי נחם ה' עמו שהוא קיבוץ גליות ועי"כ נחם ירושלם שתתיישב מבניה וזה נגד משמיע ישועה): (י) חשף, (זה נגד אומר לציון מלך אלהיך) ה' חשף את זרוע קדשו שהם נסים הגדולים אשר לא תשיגם זכות אדם וצדקתו כלל, ונסים האלה יראה בגלוי לעיני כל הגוים, עד שעל ידי זה יראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו, ועי"ז התגלה מלכות שמים בכל העולם כולו, כי יראו שהתשועה איננה מקרית או טבעית רק היא ישועת אלהינו: (יא) סורו סורו, מצייר איך מנוס אז שיצאו מארץ העובדים לשמש ולצבא השמים משני טעמים. א] מפני שהעפר עצמו טמא ועז"א צאו משם יען כי טמא אל תגעו בל תגעו בדבר טמא וזה מפני טהרת הגוף. ב] מפני טהרת הרעיון והמחשבה שא"א שיבררו מחשבותיהם אל הקדש בעודם בין עובדי כו"מ, ועז"א צאו מתוכה הברו לב ומחשבה, אתם נשאים כלי ה': (יב) כי לא בחפזון, החפזון נחפזו אל הדבר, והנס נס מן הדבר, והנה יציאת מצרים היציאה עצמה היתה בחפזון, כמ"ש כי בחפזון יצאת ממצרים, כי נחפזו אל הטובות הגדולות מהתגלות השכינה בעמוד אש וענן ויתר הישועות שלא השיגו עד בואם אל הר ה' חורבה. והליכתם בדרך אח"כ, היה במנוסה, כי אח"כ רדפו מצרים אחריהם, אבל לעתיד לא יהיה כן, ומפרש כי לא בחפזון תצאו כי הולך לפניכם ה', ואל מי תחפזו, הלא לא תצטרכו ללכת אחריו עד הר האלהים כי ילך לפניכם, וכן לא תלכו בדרך במנוסה מפני האויב שאחריכם, כי מאספכם יהיה אלהי ישראל, הוא ילך אחריכם כמאסף ההולך אחר המחנות ומלפני מי תנוסו: (יג) הנה ישכיל עבדי, ר"ל אז בעת ההיא ישכיל עבדי ישראל ויצליח,

באור המלות

הבלי, הענין תראה באמצעית הענין לא ראיה שכליות, וכן במדבר (י"ד י"ד): (יא) צאו משם, צאו מתוכה, משם מורה המקום. ומתוכה מורה העם הגרים שם, צא מן המקום (ראשית י"ט) קומו צאו מתוך עמי (שמות י"ב). הברו על טהרת המחשבה, בר לבב, עם נבר תתברר: (יב) ה', אלהי ישראל. ה' יקרא מצד שהוא מנהיג העולם כולו, ואלהי ישראל מצד השגחתו הפרטית על ישראל, המאסף

וְנִשָּׂא וְגָבַהּ מְאֹד׃ יד כַּאֲשֶׁר שָׁמְמוּ עָלֶיךָ רַבִּים כֵּן־מִשְׁחַת מֵאִישׁ מַרְאֵהוּ וְתֹאֲרוֹ מִבְּנֵי אָדָם׃ טו כֵּן יַזֶּה גּוֹיִם רַבִּים עָלָיו יִקְפְּצוּ מְלָכִים פִּיהֶם כִּי אֲשֶׁר לֹא־סֻפַּר לָהֶם רָאוּ וַאֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ הִתְבּוֹנָנוּ׃

נג א מִי הֶאֱמִין לִשְׁמֻעָתֵנוּ וּזְרוֹעַ יְהוָה עַל־מִי נִגְלָתָה׃ ב וַיַּעַל

רש"י

(יד) כאשר שממו. כאשר תמהו עליהם עמים רבים בראותם שפלותם ואמרו זה אל זה כמה משחת מאיש מראהו (של ישראל) ראו מה תארם חשוך משאר בני אדם כן כאשר אנחנו רואים בעינינו: (טו) כן יזה גוים רבים. כן עתה גם הוא תגבר ידו וידה את קרנות הגוים הבעלים אשר זירוהו: יקפצו. יסגרו פיהם מרוב תמהון: כי. כבוד אשר לא ספר להם על שום אדם ראו בו: התבוננו. הסתכלו:

נג (א) מי האמין לשמעתנו. כן יאמרו (האומות) איש לרעהו אילו היינו שומעים מפי אחרים מה

מצודת ציון

דוד לכל דרכיו משכיל (ש"א י"ח): (יד) שממו. ענין תמיהה כמו פנו אלי והשמו (איוב כ"א): כן. ענינו כמו אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ"ז): מראהו. הוא זיו קלסתר פנים בלובן ובהירות: ותארו. הוא צורת הפרצוף: (טו) יזה. מלשון הזאה והטפה כמו ויז נצחם על בגדי (לקמן ס"ג): יקפצו. ענין סגירה כמו ועולתה קפצה פיה (איוב ה'): התבוננו. ענין הסתכלות יתירה כמו ואתבונן אליו בבוקר (מ"א ג'):

נג (א) על מי. בעבור מי: נגלתה. מל' גלוי: (ב) כיונק.

מצודת דוד

ישראל וקראם כולם בל' יחיד כדרך המקרא במקומות רבות: ירום וגו'. יהיה רם ונשא וגו' וכפל הדבר במ"ש לפי מרבי' הגדולה וממשלה: (יד) כאשר שממו. כפי שיעור מרבו התמהון אשר תמהו רבים על שפלותם באמרם כן אמת נשחת מראהו ממראה איש ותארו משונה מתואר בן אדם ר"ל אין בו לא ממשלה ולא גבורה ולא אמנו' הלב: (טו) כן יזה גוים רבים. כמרבית השיעור הזה בעצמו ישפול ויגבר ידו ויאמץ לבבו להזות ולעטעף דמי עמים רבים עובדי האליל: עליו יקפצו מלכים פיהם. על הדבר הזה יסגרו מלכי האומות את פיהם לבלי דבר מאומה מרוב התמהון: כי אשר לא ספר להם ראו. ר"ל בעיניהם ראו הגדולה והממשלה עוד יותר ממה שספר להם כי הוסיף על השמועה: ואשר לא שמעו. כפל הדבר במ"ש: התבוננו. הסתכלו בהבנ' אמתת הדבר כפי מה שהוא:

נג (א) מי האמין לשמעתנו. אז יאמרו בגוים הנה עד לא ראינו הדבר בעינינו מי מכלנו האמין אל השמועה אשר שמענו ממרבי' הגדולה והממשלה הבאה לישראל: וזרוע ה'. חוזק כח זרוע ה' בעבור מי נגלתה תימו' עולם ושנאמין

חזון ישעיהו

באור המלות

שילך אחר המחנות להצילם מאויב רודף אחריהם, ויהי' אלהי ישראל, נגד האויב. ולפניהם שילך להאירם באור החיים ויהיה מלך שהוא ה' כי באור הזה יגיהו אז העולם כולו: (יג) ירום ונשא וגבה. רם ונשא מציין המקום, רם נקודת הרום, ונשא בעתק הדבר מן השפל אל הרום, וגבה מציין גובה הדבר עצמו, למשל עץ ארז כולו גבוה, ורם מצד ראש העץ, ונשא אם הולך וגדל עוד, ובמליצה זו יציין ברם ונשא מעלת ברותו וכבודו מעלה מקומית ובגובה מציין מעלתו מצד עצמו בחכמה ודעת ויראת ה': (יד) כאשר. בעת אשר, ויהי כאשר הקריב אברם לבא מצרימה: כן. כן. דמיון בערך השוים בשני כפ"י הדמיון, כעם ככהן: משחת מאיש מראהו ותארו מבני אדם. המראה מציין הצבע, והתואר בנין הפרצוף בתמונה מתוארת, למשל תואר המוטס באלקיים וערכם בערך הגוף, ויש הבדל בין איש ובני אדם, איש כולל כל יש ונמלא, ובני אדם מציין מין האדם. אומר מצד התואר דומה כתואר בהמה לא כתואר אדם. ומצד הצבע (שימלאו בע"ח בצבעם ויפה מאד) צבעו משונה מכל יש ונמלא: (טו) לא ספר, לא שמעו. הבלתי מסופר אפשר

באור הענין

בעת ההיא ירום מאד, בעת. (יד) **אשר שממו עליך רבים**, בעת שרבים ישוממו ויתמהו עליו לאמר כן משחת וכו' בעת ההיא תהיה הצלחתו בתכלית הגדולה, **כן משחת מאיש מראהו**. (טו) **כן יזה גוים רבים**, כמו שמשחת מאיש מראהו כן יזה גוים רבים, שגבורתו להזות גוים רבים תהיה בתכלית הגבורה כמו שמה שהיה מראהו משחת מאיש היה ג"כ בתכלית השפלות, שלפי גודל שפלותו תחלה כן תהיה התנשאותו אח"כ, **עליו יקפצו מלכים פיהם**, בעת יזה העכו"ם שהדרך הוא שמלכיהם יריבו בעדם, אבל עליו יסגרו פיהם וישתוקו, **כי אשר לא ספר להם ראו**, ר"ל כי הבלתי אפשר יהיה בבני פנים. א] בלתי אפשר במציאות בפועל. ב] בלתי אפשר במחשבה. הבלתי אפשרי במחשבה הוא רק קיבוץ החיוב והשלילה בנושא אחד כמו מחוגה מרובע, אבל הבלתי אפשר במציאות הוא אפשר בהגיון, כמו שיעוף אדם לשמים הוא בלתי אפשר במציאות ומ"מ הוא אפשר במחשבה, כי אין מושג העפיפה סותר למושג אדם, יאמר כי הפליאה הזאת מהגאלה ישראל היה עד עתה אצלם בלתי אפשר במציאות כי לא קרה עוד כזאת ועז"א אשר לא ספר להם מקרה בפועל ראו עתה בעיניהם, ויותר מזה כי היה אצלם כדבר בלתי אפשרי במחשבה, כי לא יכלו לצייר דבר כזה במחשבתם ולהבינו עד עתה בעת אלם ונבזה יתנשא כ"כ, ועתה אשר לא שמעו התבוננו:

נג (א) **מי האמין**, מוסב למעלה, מפני מדוע לא סופר להם ולא ציירו להם אפשריות דבר הזה

כַיּוֹנֵק לְפָנָיו וְכַשֹּׁרֶשׁ מֵאֶרֶץ צִיָּה לֹא־תֹאַר לוֹ וְלֹא הָדָר וְנִרְאֵהוּ וְלֹא־מַרְאֶה וְנֶחְמְדֵהוּ׃ ג נִבְזֶה וַחֲדַל אִישִׁים אִישׁ מַכְאֹבוֹת וִידוּעַ

רש"י

ת"א נכוס. עקרים מ"ד י"ג:

שאנו רואין אין להאמין: וזרוע ה'. כזאת בגדולה והוד על מי נגלתה עד הנה: (ב) ויעל כיונק לפניו. העם הזה לפני בא לו הגדולה הזאת עם שפל היה מאד ועלה מאליו כיונק מיונקת האילנות: וכשרש. עלה מארץ ציה: לא תאר. היה לו מתחלה ולא הדר: ונראהו ולא מראה ונחמדהו. וכשראינוהו מתחלה באין מראה איך נחמדהו. ונחמדהו תמוה הוא: (ג) נבזה וחדל אישים. היה, כן דרך הנביא הזה מזכיר כל ישראל כאיש אחד ועתה שמע יעקב עבדי אל תירא עבדי יעקב (לעיל מ"ד), ואף כאן הנה ישכיל עבדי לבית יעקב אמר, וישכיל לשון הצלחה הוא כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (ש"א י"ח): וכמסתר פנים ממנו. מרוב בשתם ושפלותם היו כמסתיר פנים ממנו

מצודת דוד

נגלה זרוע עוזו בעבור ישראל: (ב) ויעל כיונק לפניו. לפני ה' בא לו הגדולה הבאה עלה כענף היונק מן האילן באין לו יניקה מן הקרקע אלא מן האילן ר"ל לא היה לו ההשפעה אחרת כ"א באמונות האומות: וכשרש מארץ ציה. רצה לומר מעט ההשפעה שהיה לו מעצמו כלה ואבד במעט זמן כשורש היוצא מארץ ציה ובשממה מבלי לחלוחית מים שהיא מהר ימולל ויבש: לא תאר לו ולא הדר. ר"ל ההשפעה לא היתה שלימה ומהודר' כשורש היוצא מארץ ציה שאין לו לא תואר ולא הדר: ונראהו ולא מראה. וכאשר הסתכלנו בו לא מצאנו בו מראה מפואר שנחמדהו על ידו ר"ל לא מצאנו בו לא גבורה ולא ממלות הלב לחמדו בעבורם ולזה היינו מתעבים אותו: (ג) נבזה וחדל אישים. על כי היה נבזה בעיני כל היה חדל מאנשים כי לא היה מי מהאומות מתחבר עמו לגודל שפלותו והיה כבעל מכאובות וידוע ומוחזק לכל לבעל חליים ולא היינו יכולים לראות בפניו כאלו הסתיר פניו ממנו לגודל כיעורו רצה לומר שהיה בכל עת מעונה בגלות וביסורין ובשפלות עד שהיינו ממאסים להסתכל בפניו: נבזה ולא חשבנוהו. ר"ל לכן היה נבזה בעינינו ולא היינו מחשיבים אותו כי אמרנו יד ה' עשתה זאת כי מאס בו:

מצודת ציון

ענף רך היונק מהאילן כמו ראש ינקותיו (יחזקאל י"ז): ציה. שממה ויבשה: הדר. ענין יופי: ונחמדהו. הוי"ו הוא במקום בי"ן וכן ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה) ור"ל שיקחו לי תרומה: (ג) וחדל. ענין מניעה: אישים. אנשים:

חזון ישעיהו

באור הענין

עד עתה, אומר עד עתה חשבנו זה לדבר בלתי אפשר משני טעמים. א] מצד עצם השמועה עצמה כי הנסים והמופתים שישמעו עתה כולם הם רחוקים מטבע המציאות אשר לא האמינו עד עתה שיעשה ה' מופתים כאלה, ועז"א מי האמין לשמועתנו. ב] מצד העם שבעבורו נעשו המופתים האלה ועליו זרוע ה' נגלתה, כי לא האמינו שיתגלה ה' על עם זה השפל בעיניהם, ועז"א וזרוע ה' על מי נגלתה: (ב) ויעל, מצייר שפלת האומה בציור האילן, שלפעמים העץ חזק מצד עצמו אם הוא עץ יבן עב וחזק, ולפעמים גם הנטע היונק יהיה חזק, ע"י ששרשו מושרש במקום מים וארץ שמנה, שאז הוא מתקיים ע"י שרשו, אבל הנטע הזה אינו חזק מצד עצמו, כי עלה כיונק לפניו, יונק רך וחלוש, ולא מצד שרשו כי עלה כשרש מארץ ציה ויבשה, (והנמשל האומה שהיה תקיפה או מצד עצמה אם הוא עם גדול חזק ועצום ורב, או מצד שרשה אם כבר מושרשת ומושלת מימים רבים, לעומת זה אבדה מעלת ישראל אם מצד עצמם שהיו הלשים ומועטים, אם מצד שרשם שהוא רק מארץ ציה מדור המדבר ומימי קדם ומעת ההיא והלאה לא דרך כוכב מיעקב). לא תאר לו לפעמים גם היונק הרך יהיה חשוב ע"י יופיו וצורתו, אם ע"י שי"ל תואר והוא בבנין האילן בגבהו ויושרו ושווי בדיו וסעיפיו, או ע"י שי"ל הדר והוא מראהו וצבעו הנושא חן, אבל הוא לא תאר לו ולא הדר (והנמשל לפעמים תמצא גם אומה קטנה למלכות ע"י שיש ביניהם חכמי לב חכמי חרשים סוחרים עשירים וכדומה אבל גם זה לא נמצא לאומה זו) ולא זאת לבד כי גם ונראהו ולא מראה שלא נוכל ליחס לו שום מראה כלל, כי הוא משחת מכל ומגונה מאד וא"כ איך נחמדהו להכיר ממעלתו: (ג) נבזה אחר שצייר איך חסר כל המעלות מוסיף לצייר איך היו לו עוד כל החסרונות, שהוא נבזה מצד תכונותיו הנפשיות והמוסריות, וחדל אישים מצד טבע גופו אינו מתדמה לאישים אחרים כלל, והנה יש מי שחסרו לו המעלות הטבעיות והנפשיות, ומ"מ הוא בריא אולם כי גם הבע"ח הבלתי מדבר גופו בריא וחזק אבל ישראל הוא, איש מכאובות וידוע חלי, ר"ל איש מכאובות ע"י אחרים שהכל מכים ומכאיבים אותו במכות אכזריות, וידוע חולי מעצמו יש בו חולי מתדבקה מושרשת בו מילידתו, וכמסתר פנים ר"ל הנה הטבע נותנת שמי שהוא בתכלית העוני והיסורים הכל מרחמים עליו, אבל הוא דומה כדבר מאוס ומגונה, והכל מסתירים פניהם ממנו שלא להסתכל בו, ולא האמר שהסתרת פנים בא ע"י שמרגישים בצערו כמו שמסתירים מראות פני הכואב

באור המלות

להשמע אם יסופר, והבלתי נשמע בלתי אפשר לצייר במחשבה כלל, והבדל בין בלתי אפשר במציאות ובלתי אפשר ההגיוני בארתיו בהרו"ב על חכמת ההגיון:

(ג) מכאב, חלי. הכאב יציין הרגשת הגוף את הכאב

ומצטער

חֳלִי וּכְמַסְתֵּר פָּנִים מִמֶּנּוּ נִבְזֶה וְלֹא חֲשַׁבְנֻהוּ׃ ד אָכֵן חֳלָיֵנוּ הוּא נָשָׂא וּמַכְאֹבֵינוּ סְבָלָם וַאֲנַחְנוּ חֲשַׁבְנֻהוּ נָגוּעַ מֻכֵּה אֱלֹהִים וּמְעֻנֶּה׃ ה וְהוּא מְחֹלָל מִפְּשָׁעֵנוּ מְדֻכָּא מֵעֲוֺנֹתֵינוּ מוּסַר שְׁלוֹמֵנוּ עָלָיו וּבַחֲבֻרָתוֹ נִרְפָּא־לָנוּ׃ ו כֻּלָּנוּ כַּצֹּאן תָּעִינוּ אִישׁ לְדַרְכּוֹ פָּנִינוּ

ת"א אכן חלינו. בסנהדרין צ"ח:

רש"י

חבויי פנים בטמון כדי שלא נראה אותם כאדם מנוגע שמסתיר פניו ויירא מהביט: (ד) אכן חלינו הוא נשא. אכן לשון אבל בכל מקום אבל עתה אנו רואים שלא מחמת שפלותו בא לו אלא מיוסר היה ביסורין להיות כל האומות מתכפרים ביסוריהן של ישראל חלי שהיה ראוי לבא עלינו הוא נשא: ואנחנו חשבנוהו. אנו היינו סבורים שהוא שנאוי למקום והוא לא היה כן אלא מחולל היה מפשעינו ומדוכא מעונותינו: (ה) מוסר שלומנו עליו. בא עליו יסורי השלום שהיה לנו שהוא היה מיוסר להיות שלום לכל העולם: (ו) כלנו כצאן תעינו. עתה נגלה כי כל העכו"ם תעו: הפגיע בו. נעתר על ידו

מצודת ציון

(ד) נשא. מלשון משא וסבל: נגוע. ענין חליות וכאבון וכן וינגעו יהושע וכל ישראל (יהושע ח'): ומעונה. מלשון עינוי. (ה) והוא. הוי"ו הוא במקום אבל: מחולל. מל' חיל וחלחלה. מדכא. ענין שבר וכתיתה: מוסר. מל' יסורין: שלומינו. מל' שלום: ובחברתו. מל' חבורה ומכה: (ו) תעינו. מל' תועה:

מצודת דוד

(ד) אכן חלינו הוא נשא. אבל באמת לא מאס ה' כי כל חלי וכל מכאובי גלות והשעבוד שסבל הכל בא מצאת עצמינו מה שהיינו מתיחסים ומכאיבים אותו ברוע בחירתנו: ואנחנו חשבנוהו. אבל אנחנו טעינו וחשבנו אותו לנגוע ומוכה מאלהים כי מאס בו ועל ידו היה מגונה ביסורים: (ה) והוא מחולל מפשעינו. אז כאמת שהוא מה' אבל לא בא מה עבור מאס בו ברוע מעלליו אך בעבור פשעינו נתמלא חל לו להיות פשעי כל האומות מתכפרים ביסורין הבאים עליו: מדכא מעונותינו. כפל הדבר במ"ש: מוסר שלומנו עליו. היסורין הרי ויש לבוא עלינו למרק העון להתמיד שלומינו הנה באו עליו: ובחברתו. עם בהחבורה שבא עליו נרפא לנו נגעי העון כי בזה נתכפרו והלכה להם וה"א כפל ענין במ"ש: (ו) כלנו כצאן תעינו. ר"ל כי כן היה בידינו עון רב כי כלנו טעינו מדרך האמת וסר כדרך הצאן כשהתה מכן תועה

חזון ישעיהו

באור המלות

ויבא לרוב גם על ידי הכאה מבחוץ. והחולי הוא רק על שהורסה הגויה בבריאות הפנימי: (ה) פשעינו, עונותינו. הבדל בין פשע ועון מבואר (למעלה א' כ"ח. נו"ן ח'). ופי' המבארים שישראל סבלו כדי לכפר עונות העכו"ם רחוק

באור הענין

ומלמטה, לא כן כי זה בא מצד שהוא **נבזה ולא חשבנהו** להרגים בלעדו כלל: (ד) **אכן חלינו הוא נשא**, ר"ל האומות הקדמונים עובדי כוכבים היו מיחסים לישראל שני ענינים. א] חולי פנימית והוא שהיו חושבים עליהם שנפשם חולה ובלתי ראויה לקבל שום מדה טובה ושום שלמות לא מעלות אנושיות ולא למוד המדעים ולא תכונת המוסר ועי"כ לא היו מניחים אותם לשום משרה ומעלה כי היו אומרים שנפשם חולה מלקבל שום למוד ומדה יקרה, אבל עתה יראו כי החולי הזה לא היה נטוע בם עצמם, כי סבת החולי הזאת היה העוני והשפלות, שלכן נמטם לבבם ואבדו כל מדה טובה, עד שהחולי הזאת לא תתיחס לישראל, רק להעכו"ם שסבבו אותה על ידי שהשפילו אותם עד קצה השפלות, וז"ש **אכן חלינו הוא נשא** אנחנו סבבנו לו החולי הזאת. ב] מכאוב חיצוני, שלפעמים היו העכו"ם מכאיבים ומכים את ישראל ביסורים מבוגים למען ימירו את דתם לעבוד עבודת השמש והירח, והיו אומרים שישראל עצמם מוכנים למכאובים כאלה ע"י פשעיהם, ועתה ראינו כי רק **מכאובינו סבלם**, שאנחנו סבבנו להם אלה המכאובים בפשעינו, **ואנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים** (זה נגד החולי הפנימיה), **ומעונה** אלהים (נגד המכאוב והמכות), חשבנו שזה מגיע לו מאלהים, אבל באמת. (ה) **והוא מחלל**, (בחולי פנימית) **ע"י פשעינו, ומדוכא** (במכאובים חיצונים) **על ידי עונותינו**, (והכונה כי יש הבדל בין עון ופשע, העון הוא ע"י טעות השכל, והפשע הוא מצד המרד, והנה בעת שהיו ישראל מדוכאים, שהוא העת שהכאיבו אותם העכו"ם במכאובים ויסורים להעבירם מדתם אל דת עכו"ם, היה זה ע"י העון וטעות שכלם, שחשבו שטועים מצוה בזה, וכי יביאו אותם עי"כ אל אושר הנפש, וזה נקרא עון, אבל בעת שהיה ישראל מחולל בחולי פנימית, שהוא בעת שלא הכו אותם במכאובים לכפותם אל עבודת כו"ם, רק בכל זה מנעו מאתם כל טובה עד שנחלו בנפשם כנ"ל (ד) זה היה ע"י פשע ומרד ורוע לב כי זה לא עשו כלל בעבור האמונה). **מוסר שלומנו עליו** ר"ל בעת שהיה שלום אל העכו"ם היו מיסרים את ישראל בחשבם שבזכות ה שהם מצירים לישראל יארך שלומם עד שישראל נושא מוסר שלומם, יסורים של שלומם ובעת שפגעה אותם רעה וצרה לא היו משיבים אל לבם שזה להם עונש על שמריעים לנקיים האלה, כי בהפך היו אומרים שה' מענים אותם על שלא הרעו לישראל ביותר ועל שהניחו להם שם ושארית, עד שחשבים כי **בחברתו** של ישראל **נרפא להם**: (ו) **כלנו**, ועתה אנו רואים כי כולנו טעינו בזה ויסרנם

וַיהוָה הִפְגִּיעַ בּוֹ אֵת עֲוֹן כֻּלָּנוּ׃ ז נִגַּשׂ וְהוּא נַעֲנֶה וְלֹא יִפְתַּח־פִּיו כַּשֶּׂה לַטֶּבַח יוּבָל וּכְרָחֵל לִפְנֵי גֹזְזֶיהָ נֶאֱלָמָה וְלֹא יִפְתַּח פִּיו׃ ח מֵעֹצֶר וּמִמִּשְׁפָּט לֻקָּח וְאֶת־דּוֹרוֹ מִי יְשׂוֹחֵחַ כִּי נִגְזַר מֵאֶרֶץ חַיִּים

קמ"ץ בז"ק . עמ"ש . קמץ בז"ק

רש"י

ונתרצה על עון כולנו שלא החריב עולמו. הפגיע אספריאי"ר בלעז לשון תחנה: (ז) נגש והוא נענה. נגש היה בנוגשים ודוחקים: והוא נענה. בהוכחת דברים בורפלידי"ץ בלעז: ולא יפתח פיו. סובל היה ושותק כמו השה אשר לטבח יובל וכרחל אשר לפני גוזזיה נאלמה: ולא יפתח פיו. מוסב על שה לטבח יובל: (ח) מעצר וממשפט לקח. הנביא מבשר ואומר כי זאת יאמרו האומות באחרית הימים כשיראו שלוקח מן העוצר שהיה עצור בידם וממשפט היסורים שסבל עד עתה: ואת דורו. שנים שעברו עליו: מי ישוחח. את התלאות אשר מצאוהו: כי נגזר. היה נתחילה וגולה מארץ החיים היא א"י, אשר

מצודת דוד

פנינו כולן נמשכות אחריה ותועות עמה ור"ל ולפי שאבותינו פנו מדרך האמת לזה נמשכנו גם אנחנו אחריהם: איש לדרכו פנינו. ר"ל וגלותי היינו כהצאן הזה שהתחילה בהר רתולה אזלה בדרך המוטעה אבל אנחנו לא כן היינו אלא כל אחד פנה לדרכו לא ראי זה כראי זה וכולם מקולקלים וא"כ יש בידינו עון רב: וה' הפגיע בו. המקום הפגיע בו את העון של כלנו ר"ל העון שלנו הוא המכה בו ומייסרו בגזירת המקום: (ז) נגש והוא נענה. בעבור זה היה נלחץ לקחת עשרו או היה נענה בעינוי הגוף אם דל הוא ואין ידו משגת: ולא יפתח פיו. להתלונן ולהתרעם על הדבר כי פחד פן יוסיפו סרה: כשה לטבח יובל. והיה כשה המובל אל הטבח וכרחל העומדת לפני הגוזז למרט שערה היא נאלמה ולא תצעק בקולה והשה לא יפתח פיו וכן לא יתלונן המעונה הנמשל לשה המובל לטבח ולא התרעם כמנהג הנמשל לרחל הגוזז: (ח) מעצר וממשפט לקח. ממקום המאסר שהיה שם עצור וכלוא וממקום המשפט שהיה נדון שם היה נלקח לנגשו או לענותו ולא פטרוהו בלא כלום: ואת דורו מי ישוחח. מי יוכל לספר כל התלאות אשר עברו עליו בכל ימי דורו: כי נגזר מארץ חיים. כי סוף הדבר היה אשר נכרת מארץ חיים כי התלאות היו סיבה לקרב מיתתו: מפשע עמי נגע למו. כן יאמר כל א' הנה לא באה עליהם הנגע בעונם כי באה מפשע עמי או עמי פשעו בהם לענותם ברוע בשרתם

מצודת ציון

פנינו. מל' פניה: הפגיע. ר"ל הפגיש בו ונראה לבוא וכן גש ופגע בו (ש"ב א'): (ז) נגש. נלחץ ונדחק לקחת עשרו כמו נגש את הכסף (מ"ב כ"ג): והוא. הוי"ו הוא במקום או: נענה. מלשון עינוי: לטבח. לשחיטה: יובל. יובא כמו יובל שי (לעיל י"ח): גוזזיה. ענין כריתת הצמר: (ח) מעצר. ממקום המאסר שהיה כלוא ומעוכב שמה וכן והוא עודנו עצור (ירמיה ל"ג): ישוחח. ענין ספור ואמירה כמו במעשה ידיך אשוחח (תהלים קמ"ג): נגזר. ענין כריתה כמו אמרתי נגזרתי (איכה ג'): נגע. ר"ל כהלוך והלשות: למו. להם ולפי שכל הענין מדבר בלשון יחידי על כלל האומה לכן אמר למו לגלות שעל הכלל ידבר:

חזון ישעיהו

באור הענין

שלא כדין, כלנו כצאן תעינו זה מגביל נגד העת שהיו מיסרים אותם ביסורים לכופם אל עבודת כו"ם כמ"ש והוא מדוכא מעונותינו, בזה היינו דומים כצאן התועים ע"י הרועה המתעה אותם, כי כן הסיתו אותנו אז כהני הבעל והאשרה הם אמרו לנו שיחשב לנו לצדקה מה שניסר את העם. איש לדרכו פנינו, זה מגביל נגד והוא מחולל מפשעינו, שמה שהרעינו להם בלעדי זאת היה להנאת עצמינו לקחת ממונם וכדומה וכזה פנה כ"א לדרכו למלא תאוה לבו, וה' הפגיע בו את עון כלנו ר"ל הוא היה המטרה לחצי חטאתינו, החטאים שלנו היה מה שהצרנו והכאבנו את העם הזה בחנם, עד שיומלץ שכל חטאתינו פגעו בו: (ז) נגש, בעת נגשו אותו עכו"ם וגם נענה מאתם בענוים מ"מ לא פתח פיו, גם בעת אשר הילד הקטן היה דומה כשה לטבח יובל והאם היתה דומה כרחל לפני גוזזיה נאלמה, גם בעת שלקחו העכו"ם כספם ובגדיהם עם ילדיהם הרכים מ"מ ולא יפתח פיו: (ח) מעצר, ולא תאמר כי זאת עשו להם שוללים או שודדים יחידים שלא במשפט, כי מעצר וממשפט לקח מן השוטר והמושל ומן מקום המשפט נלקח אל העינוי והיסורים, שהובילו את הנענה תחלה אל המושל ומקום המשפט של עכו"ם ושם חרצו דינו להענות ולהיסר, ולא תאמר שהיה זה מפני שמצאו לו עון אשר חטא שבעבורו גזרו עליו כן, לא כן, כי את דורו מי ישוחח, סדר הכתוב את דורו אשר מפשע עמי נגזר מארץ חיים מי ישוחח נגע למו הנגש שע"י פשע העכו"ם והעלילות אשר העלילו עליהם נגזר הנידון מארץ חיים והרצו עליו משפט מות, מ"מ מי ישוחח את דורו נגע למו מי הוא שיוכל לשיח ולספר איזה נגע והמאה אל הדור ההוא שהומתו בחנם, הלא אנחנו יודעים כי לא

באור המלות

מן השכל, שיסבול הבלתי חוטא בעבור החוטא. ושירפא החולה במה שמכים את הבריא: (ח) מעצר. מענין זה יעצר בעמי, על המושל שעוצר בעם, ר"ל שלא היה ע"י התפרצות ההמון רק במעמד המושל השוטר במו וע"י משפט.

מִפֶּשַׁע עַמִּי נֶגַע לָמוֹ׃ ט וַיִּתֵּן אֶת־רְשָׁעִים קִבְרוֹ וְאֶת־עָשִׁיר בְּמֹתָיו עַל לֹא־חָמָס עָשָׂה וְלֹא מִרְמָה בְּפִיו׃ י וַיהוָה חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי אִם־תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים וְחֵפֶץ יְהוָה בְּיָדוֹ יִצְלָח׃ יא מֵעֲמַל נַפְשׁוֹ יִרְאֶה יִשְׂבָּע בְּדַעְתּוֹ יַצְדִּיק צַדִּיק עַבְדִּי

ת"א וס' חפץ. בנכוס ה' : ויאה זרע. בנכוס כ"ו : קמץ בז"ק

רש"י

מפשע עמי בא הנגע הזה לצדיקים שבהם: (ט) ויתן את רשעים קברו. מסר את עצמו להקבר ככל אשר יגזרו עליו רשעי האומות שהיו קונסין עליהם הריגה וקבורת חמורים במעי הכלבים: את רשעים. לדעת הרשעים נתרצה לקבור ולא יכפור באלהים חיים: ואת עשיר במתיו. ולדעת המושל מסר עצמו בכל מיני מות שנגזר עליו על לא רצה לקבל עליו כפירה לעשות רעה ולחמוס חמס ככל הגוים אשר היה גר ביניהם: ולא מרמה בפיו. לקבל עליו עבודת כו"ם: (י) וה' חפץ דכאו החלי. הקדוש ברוך הוא חפץ לדכאו ולהחזירו למוטב לפיכך החלה אותו: אם תשים אשם נפשו וגו'. אמר הקב"ה אראה אם תהא נפשו נותנת ונמסרת בקדושתי להשיבה לי אשם על כל אשר מעל, אגמול לו גמולו ויראה זרע וגו', אשם זה לשון כופר שנותן אדם למי שחטא לו, אמינד"א בלעז, כענין שנאמר בפלשתים (ש"א ו') אל תשלחו אותו ריקם כי השב תשיבו לו אשם: (יא) מעמל נפשו. יהיה אוכל ושבע ולא יהיה גזל וחמס: בדעתו יצדיק צדיק. היה שופט עבדי משפט אמת לכל הבאים לדון לפניו: ועונותם הוא יסבול.

מצודת ציון

(ט) עשיר. ר"ל מושל כי ע"פ רוב ימשול העשיר: במתיו. מלשון מיתה: (י) דכאו. ענין שבר וכתיתה: החלי. מל' חולי: אשם. ענין חטא ופשע: (יא) מעמל. ענין יגיעה וצער: (יב) עצומים.

מצודת דוד

או היו מנוגעים לכפר פשעי עמי: (ט) ויתן את רשעים קברו. מסר עצמו להקבר עם הרשעים ודמה לרשע בענין רע ובזיון ר"ל לא רצה לעבור על דת לסגול מזה: ואת עשיר במתיו. מוסב על מלת ויתן לומר שמסר עצמו לסבלים עם דעת העשיר המושל בכל מיני מיתות שנגזר עליו למען יעמוד באמונתו: על לא חמס עשה. ור"ל והנה גזר עליו המיתה לא על החמס שעשה ולא על המרמה שבפיו כי לא עשה החמס ולא דבר מרמה ובעולה בא: (י) וה' חפץ דכאו החלי. זהו מאמר הנביא כמשיב על דברי האומות ומסתפקים אם הצרות הבאות על ישראל היו מרוע בחירתם ולא בגזירת המקום או באו מיד ה' לכפר על עון האומות אמר להם לא כן הוא אבל ה' חפץ לדכאו ובגזירת המקום נעשתה והוא החלי אותו: אם תשים אשם נפשו. ר"ל אולם לא באו לכפר עון האומות כ"א לנסותו להטיבו באחריתו. וכאלו אמר אראה אם נפשו תשים את עצמה אשם לומר שבדין בא מה שבא כי חטא ואשם ולא יהרהר אחרי אז ישיב גמולו בכל ימי חייו יראה זרעו בעיניו ויאריך ימים ועכ"ז לא ימות מי בחייו: וחפץ ה' בידו יצלח. והנה הגלות חפץ ה' כי עמד בנסיון ולא הרהר אחר מדת הדין: (יא) מעמל נפשו יראה ישבע. כי מעמל נפשו אשר ראה היה שבע ונהנה ממנה: בדעתו יצדיק צדיק. כי בדעתו יחשוב להצדיק את ה' הצדיק לומר שבא למרק אשם העון למען לא יקופח שכר מעשה הטוב: עבדי לרבים. ר"ל לא היה עבד של העכו"ם הרבים לשמוע בקולם בדבר האמונה כי היה עבדי אל מול העכו"ם הרבים

חזון ישעיהו

באור המלות

ושוחח ענין שיחה וספור, מי יספר נגע למו, וכי נגזר מארץ חיים מפשע עמי הוא מאמר מוסגר: (ט) ויתן. פועל סתמי, מוסב על העוצר והשופט. וקברו נמשך לשניהם ואת קבר עשיר: (י) החלי. מענין פיוס ויחל את פני ה'. יאריך, נעלם מלת אשר, זרע אשר יאריך ימים, בדעתו, מקור עם שימוש בכל"ה, במה שידע צדיק עבדו, עבדי הצדיק:

באור הענין

חטאו מאומה: (ט) ויתן, וכל"ז הגם שאנו יודעים שלא חטאו נתנו את קברו עם קבר רשעים, כאילו מת ע"י רשע ואת (קבר) עשיר (נתנו את רשעים) במתיו על לא חמס עשה, ר"ל גם בעת המיתו את העשיר מישראל כדי לקחת את ממונו מ"מ נתנו את קברו אצל קבר רשעים שידמה שהמיתוהו מתוך חטאו הגם שהוא מת על לא חמס עשה, ולא מרמה בפיו שלא רצה להמרות ולכפור בה' אלהיו: (י) וה' חפץ דכאו החלי, אומר לכן תחת שאבותיהם בדורות הראשונות תחת יד עכו"ם נהרגו על קדושת שמו רצה ה' וחפץ דכאו החלי לחלות ולפיים את דכאו של הדור ההוא, שיטיב בעבור זה לבניהם בדור האחרון, ולכן אני אומר לך, אתה האויב, גם אם תשים אשם נפשו גם אם תשים את נפשו נפש אשמה וחייבת מיתה ותהרוג אותו, מכל מקום ה' חפץ לחלות דכאו ולפייסו ע"י שיראה זרע (אשר) יאריך ימים, הגם שהוא ימות יגליה זרעו ויאריך ימים, ואחר שה' חפץ כן הנה חפץ ה' זה יצלח בידו של זרעו: (יא) מעמל נפשו, והוא ממה ביהנהם ע"י זרעו הנה מן העמל של נפשו והצער שהיה לו יראה וישבע והנוח נפשו, בדעתו במה שידע בעצמו כי יצדיק צדיק עבדי, (ר"ל עבדי הצדיק באמת) במה שעבדי הצדיק יצדיק לרבים, שימלא שביעה ונחת במה שידע כי הצדיק את הרבים בקדש את השם ברבים, וגם ע"י שעונותם הוא יסבול, שכפר במיתתו על עונות הדור:

לָרַבִּים וַעֲוֺנֹתָם הוּא יִסְבֹּל: יב לָכֵן אֲחַלֶּק־לוֹ בָרַבִּים וְאֶת־עֲצוּמִים יְחַלֵּק שָׁלָל תַּחַת אֲשֶׁר הֶעֱרָה לַמָּוֶת נַפְשׁוֹ וְאֶת־פֹּשְׁעִים נִמְנָה וְהוּא חֵטְא־רַבִּים נָשָׂא וְלַפֹּשְׁעִים יַפְגִּיעַ:

נד א רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה: ב הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ

ת"א לכן אחלק. סוטה י"ד: רני עקרה. ברכות י':

רש"י

היה סובל כדרך כל הצדיקים, שנאמר אתה ובניך וגו' תשאו את עון המקדש (במדבר י"ח): (יב) לכן. על עשותו זאת אחלק לו נחלה וגורל ברבים עם האבות הראשונים: הערה למות נפשו. לשון ותער כדה (בראשית כ"ד): ואת פשעים נמנה. סבל יסורין כאלו חטא ופשע, והוא בשביל אחרים נשא חטא הרבים: ולפשעים יפגיע. על ידי יסוריו, שבאת על ידו טובה לעולם:

נד (א) **רני** עקרה. ירושלים אשר היתה כלא ילדה: לא חלה. לשון לידה הוא שהיולדת על ידי חיל וחבלים יולדה: מבני בעולה. בת אדום: (ב) יטו. למרחוק: מיתריך. ה'

מצודת דוד

ולא שמע אליהם ויש שכמו לסבול מה שעוו בו לייסרו ולהכאיבו בעבור זה: (יב) לכן. הואיל ועמד בנסיון אתן לו חלק בנחלת הרבים: ואת עצומים. את האומות החזקים יחלק לעצמו להיות לו לשלל: תחת וגו'. בגמול אשר שפך נפשו והפקירה למיתה: ואת פשעים נמנה. בפי האומות היה מנוי בכלל הפושעים והכופרים וכדי בזיון וקצף: והוא חטא רבים נשא. והוא נטה שכמו לסבול מה שחטאו בו עמים רבים לייסרו ולהכאיבו: ולפשעים יפגיע. אל האומות הפושעים בו היה מפגיע ומתחנן ועיניו תלויות אליהם כעיני עבדים אל יד אדוניהם ולכן שורת הדין שצדיקים מרבים הסכנה ימשול בהם בעת הגאולה:

נד (א) רני עקרה. את ירושלים אשר הייתה כעקרה שלא ילדה על כי אנשיה גלו ממנה ואינם הנה עתה בזמן הגאולה רני ושמחי: פצחי. פתחי פה להרים קול רנה והשמיעי קול גדול את ירושלים אשר היית כאשה אשר לא חלה ללדת וכפל הדבר במ"ש: כי רבים. כי עתה יתרבו בני ירושלים שהיתה שוממה מבני אדום שהיתה מיושבת בכנת עם: (ב) הרחיבי. להחזיק את כל בניך המרובים: יטו. יהיו נוטים לאורך ולרוחב ואל תחשכי מלנטותם:

מצודת ציון

חזקים: שלל. ענין בזה: תחת. במקום ובגמול: הערה. ענין שפיכה וכן אל תער נפשי (תהלים קמ"א): נמנה. מלשון מנין ומספר: נשא. סבל: יפגיע. ענין תחנה ובקשה כמו ואל תפגע בי (ירמיה ז'):

נד (א) פצחי. ענין פתיחת הפה בהרמת קול כמו פצחו הרים רנה (לעיל מ"ד): וצהלי. ענין השמעת קול גדול כמו צהלו מים (לעיל כ"ד): חלה. ענין חבלי לידה כמו כי חלה גם ילדה (לקמן ס"ו): בעולה. ר"ל מיושבת וכן ולארצך בעולה (לקמן ס"ב): (ב) ויריעות. הוא הוילון כמו נוטה שמים כיריעה (תהלים ק"ד): משכנותיך. מלשון משכן: תחשכי. ענין מניעה כמו ולא חשכת (בראשית כ"ב): מיתריך. חבלים כמו ואת מיתריהם (שמות ל"ס): ויתדתיך.

חזון ישעיהו

באור הענין

(יב) **לכן**, תחת שמסר נפשו על קדושת השם בשמחה, ונפשו היתה שבעה במה שהאמינה הי' מצדיק הרבים ונושא עון הדור, **אחלק לו ברבים** יקח הוא חלק בעוה"ב כשיעור שיקחו רבי' שחלקו בשכר יהיה שקול כנגד שכר צדיקים רבים, וגם **ואת עצומים יחלק שלל** ששכרו יהיה שוה עם הצדיקים העצומים כמו האבות והנביאים, **תחת שהערה** ושפך **נפשו למות** ונמנה את פושעים, ובאמת הוא חטא רבים נשא שעל ידו נשא ה' ומחל חטא רבים, **ולפושעים יפגיע**, שעל ידי הריגתו נתרצה ה' לפושעים שחזרו על ידי זה בתשובה:

נד (א) **רני עקרה**, המליצה תדמה את המדינה כאם היולדת, ואת בני המדינה לילדים, עפ"ז דמה את ציון כאשה עקרה כי איננה יולדת בנים ויושבת שוממה, ואחר כי בכל זאת יבואו לה בנים רבים מרחוק, כמ"ש (למעלה מ"ט) ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה, תרון העקרה הזאת הגם שלא ילדה כי לא הפסידה מאומה כי מ"מ רבים בני שוממה אבל עוד יהיה לה ריוח מזה, כי כמו שהאשה קודם לדתה תחיל תזעק בחבליה, כן המדינה טרם לדתה, והוא טרם תהיה לגוי וממלכה, יעברו עליה מלחמות רבות ומהומות גדולות בהכרח, שהם חבלי יולדה לה, אבל ציון שיבואו אליה גוי גדול ועצום פתאום בלא חבלים וצירים, תדמה כאשה שילדה בנים רבים ולא חלה בחבלי יולדה, וז"ש **פצחי רנה וצהלי** עוד יותר על מה שלא ילדת, במה שאת דומה כאשה **שלא חלה** בחבלי יולדה, ובכ"ז רבים בני שוממה מבני מדינה אחרת שהיתה בעולה שהיה לה בעל וילדה לו בנים: (ב) **הרחיבי**, להחזיק רוב הבנים, והגם כאהל הוא הגדול שבו ידורו, ואם לפעמים יבואו אורחים מספחים משכנות קטנות נוספים אל האהל, והוגר

באור המלות

(א) עקרה, לא ילדה. כי יצוייר עקרה עתה, וכבר ילדה טרם נעשית עקרה. כמ"ש ותהי שרי עקרה אין לה ולד (בראשית י"א), עקרה ולא ילדת (שופטים י"ג ב' ג'. איוב כ"ד כ"א). לא ילדה, לא חלה, כי יצוייר חלה בחבלי יולדה ולא ילדה, הרינו חלנו כמו ילדנו רוח (למעלה כ"ו):

וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ ג כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ ד אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃

קמ"ץ בז"ק

רש"י

חבלים דקים התלוים בשולי אהלים וקשורים ביתדות שקורין קביל"ש בלעז ותוקעין בארץ: (ג) תפרוצי. תגברי: (ד) עלומיך. נעוריך:

מצודת ציון

מלשון יסד ומסמר: (ג) תפרצי. ענין התחזקות כמו מה פרצת (בראשית ל"ח): יירש. מלשון ירושה: נשמות. מלשון שממון: (ד) תחפירי. ענין בושה וכלימה כמו ותחפרה הלבנה (לעיל כ"ד): עלומיך. נעוריך וכן הקצרת ימי עלומיו

מצודת דוד

האריכי מיתריך. החבלים התלוים בשפולי האוהל לקשרם ביתדות האריכי אותם שיהא נוח לקשרם היטב: ויתדותיך. היתדות התקועות בארץ חזקי למען לא יזוזו ממקומם והוא ענין מליצה לומר שתתרחב ירושלים מכמות שהיתה ועד עולם תעמוד ולא תחרב עוד: (ג) כי ימין ושמאל תפרצי. תתחזקי על האומות היושבים מימינך ומשמאלך: ועדים נשמות. הערים השוממות יתיישבו מבני אדם כי יפרו וירבו: (ד) אל תיראי. אל תפחדי שיהיה לאחר מגלות זה כאשר היה מאחר הגליות שמאז נארץ לרום רבות ורעות כי לא תבושי עוד לעולם להיות משועבדת ונכנעת אל האומות: ואל תכלמי. לכרים רבים ולצרות גדולה כמושבך פן תגלה שוב: כי לא תחפירי. כי היי מובטחת שלא תחפירי עוד ללכת בגולה: כי בשת עלומיך תשכחי.

חזון באור הענין ישעיהו

גם יריעות משכנותיך שסביב האהל יטו המסים, ואל תחשכי רגע מלהטותם ולפשטם תמיד כי תמיד יתרבו הבנים הבאים מחדש וצריך להוסיף תמיד דורים, (משל האהל הוא ירושלים, ומשל המשכנות שאר ערי יהודה) וגם האריכי מיתריך הקושרים את האהל למען יהיו מזומנים לפשט את האהל תמיד בעת הצורך לאורך כי האהל לא יעמוד רגע על גבולו וגם חזקי יתדות האהל למען יסמכו אליהם אהלים אחרים, וכל זה משל את התרבות העם והתפשטותם, ומבאר הנמשל: (ג) כי ימין ושמאול תפרצי, תפרץ את הגבולים מימין ומשמאל, ותמשוך ארצך חוץ לגבולים האלה, עד כי זרעך גוים יירש, יען שערי ישראל לא יספיקו ויירשו ערי עכו"ם, וגם אלה לא יספיקו להם עד כי ערים נשמות יושיבו: (ד) אל תיראי, ההבדל בין בושה וכלמה הוא, שבושה הוא המתבייש מעצמו, וכלמה הוא המקבל הכלמה מאחרים, ולפעמים הכתוב מגביליס, אל תיראי כי לא תבושי כי בשת עלומיך תשכחי. ואל תכלמי כי לא תחפירי, כי חרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד, האשה הזאת המליצית שהיא כנסת ישראל, בעת עלומיה בעוד שהיה לה בעל והיא בעוד שיושבת על אדמתה, ובעלה ה' צבאות אתה, היה לה בושה מעצמה ע"י רוע מעשיה, כי אז זנתה תחת בעלה ועבדה אלהים אחרים, וגם שלא נכלמה מאחרים, כי גם יתר העמים עבדו אלילים, ע"ז הבטיח הנביא להעקרה הזאת אשר ישובו בניה ובעלה אליה בעתיד, בל תירא פן תבוש ממעשיה הרעים, כי בושת עלומיך תשכחי כי ה' ימחול ויעביר החטאים האלה. אחרי זאת בעת שהיתה אלמנה שהוא אחרי עזבה בעלה ע"י החטאים אז

באור המלות

ד אל תיראי, הכתובים (ד׳ ה׳ ו׳ ז׳ ח׳) מגבילים בחלוקה בעלי שתי אוברים, ולמען פראה איך כוח האוסים אשר בשי המליץ שמר המלות בדקדוק אסדר לפניך שתי ההגבלות מלה במלה:

(א) אל תיראי.	אל תכלמי.
(ב) כי לא תבושי.	כי לא תחפירי.
(ג) כי בשת.	וחרפת.
(ד) עלומיך.	אלמנותיך.
(ה) תשכחי.	לא תזכרי.

(א) בל תירא בעצמה פן תחטא. ובל תגלה מאחרים פן תגלה שנית:
(ב) בחטא שייך בושה בעצמה, ועל הגלות שייך חפר, כי חרפה וחפר אחת הם, חרפה גדולה מכלמה ועל כפה ף יאמר מחרף והמתחרף המקבל החרפה יאמר חפר, שכולל עוד הכונה שחופר פניו מרוב הבושה:
(ג) מבואר:
(ד) עלומים הם ימי הנעורים (עיין לעיל ז׳ י"ד). אלמנה אחרי עוזבה בעלה:
(ה) מבואר בשרשי, (ועי"ל י"ז יו"ד):

ה כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ ו כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה

ת"א כי בעליך. סנהדרין כ"ב:

רש"י

(ו) כי תמאס. כשתמאס, פעמים שכועס עליה מעט:

מצודת דוד

כי הבושה שהיה לך בימי נעוריך כאשר היית גולה ומטולטלת הבושה הזאת תשכחי כי לא יקרה לך עוד כזאת להזכיר על ידה את הראשונות: וחרפת אלמנותיך. החרפה שהיה לך מאז שהיי׳ כאלמנה מבלי בעל ההרפה שהיא לא תזכרי עוד כי לא תהיה עוד מבלי מלך להזכיר ע"י את הראשונות: (ה) כי בעליך. כי אדוניך המגדל והמרומם אותך הנה שמו ה' צבאות על כי הוא מושל בצבאות מעלה ומטה וא"כ מי יעמוד כנגדו לבטל מעשיו: וגאלך. הגואלך קדוש ישראל אשר יקרא אלהי כל הארץ וידו בכל מעלה וכפל הדבר במ"ש: (ו) כי כאשה עזובה וגו'. ר"ל ה' קראך לשוב אליו כדרך האשה הנעזבה מבעלה והיא עצובת רוח שבעלה קורא אותה לשוב אליו:

מצודת ציון

(תהלים פ"ט): (ה) בעליך. ענין אדון כמו אם בעליו עמו (שמות כ"ב): עשיך. ענין הגדלה והרמה וכן ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמ"ט): (ו) ועצובת. מלשון עצבון: כי

חזון   באור הענין   ישעיהו

אז לא היה לה בושה ממעשיה כי לא עבדה עוד אלילים, אבל היה לה כלמה וחרפה מאחרים ע"י שהיתה אלמנה וגולה וסורה, מבטיח לה ה' אל תכלמי עוד מאומות ע"י גלותך כי לא תחפירי לא תצטרכי להסתיר פניך בטמון בגלות שלא יראוך אדם, כי חרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד, החרפה שחרפו אותך, ע"י שהיית אלמנה, לא תזכרי (ואמר פה לא תזכרי כי לא יוכלו לשכחו לגמרי אחר שהיה זה מקרוב רק לא יזכרו אותו בפיהם, אבל בושת עלומים זה ישכח גם מלבם כי זה היה בימי קדם): (ה) כי בעליך, זה מגביל נגד שני הענינים שהזכיר בפסוק הקודם, נגד חרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד, אומר הטעם כי בעליך יהיה מי שהוא עשיך אשר שמו ה' צבאות ובידו להגביך על כנך, כי כל הצבאות תחת ממשלתו. ונגד בושת עלומיך תשכחי, אומר הטעם כי גאלך יהיה קדוש ישראל (שם קדוש ישראל נקרא בו ה' בעת שישראל מקדשים אותו במעשיהם) וזה מורה כי תהיה אז קדוש לאלהים, וגם אז אלהי כל הארץ יקרא, כי אז כל הארץ וכל העמים יעבדו אותו ויכירו אלהותו ואיך יצוייר שתחטאי אז: (ו) כי כאשה, שב לדבר על שני אלו הענינים שהזכיר, והוא שישראל בעוד היותם על אדמתם זונים מאחרי אלהיהם נדמו כאשת נעורים שיושבת תחת בעלה ולא עזבה עדיין, אבל הוא מואס בה ע"י העאתיה, ובימי גלותם נדמו כאשה שבעלה עזבה וילך לו, ועז"א כאשה עזובה ועצובת רוח קראך ה' בהיותך בגלות את דומה כאשה עזובה מבעלה והיא עצובת רוח על שבעלה עזבה, אבל גם תחלה טרם שעזבך בעוד ישב עמך על אדמתך, אשת נעורים כי תמאס ע"י רוע מעשיה אמר עליך אלהיך גם בעת שהיה אלהיך טרם שעזבך היית מאוסה בעיניו ע"י רוע מעשיך, והנה יש הבדל ביניהם בעת שירצו לתקן עוותם ולמלא

באור המלות

(נתפסכו כדלתות)

ה (ו) כי בעליך. גאלך.

(ז) עשיך. קדוש ישראל.

(ח) ה' צבאות. אלהי כל הארץ.

(ט) שמו. יקרא.

ו (י) כאשה עזובה ועצובת רוח. ואשת נעורים כי תמאס.

(יא) קראך. אמר.

(יב) ה'. אלהיך.

(ו) נגד אלמנה ילדה בועליך. נגד מאוסה ילדה גואלך (ע"ל ל"ס יו"ד):

(ז) לא יעצב אותה. מפני שהוא עושיה, ולא תמאס היא ע"י עונותיה, יען שהוא קדוש ישראל ע"י מעשיה, עי' גדר שם זה (ס' ע"ו):

(ח) שיושיע לה כי הוא אלהי צבאות מושל בכל, ושהיא לא תחטא כי יקרא אלהי כל הארץ והכל יכירו אלהותו:

(ט) שם ה' צבאות הוא שמו מעולם, ואלהי כל הארץ יקרא אז מחדש:

(י) מבואר היטב לפי באורי:

(יא) שם עזובה קרא אותה בפרהסיא, כי מזה ידעו הכל, אבל המיאוס לא נודע לכל רק ה' אמר כן לעצמו:

(יב) שם ה' נקרא מצד שהוא בורא עולם. ושם אלהיך בעת שהוא בעל ישראל ושוכן אתם כנ"ל (א' ד') וכב"ת, והדבר מובן:

 פל

וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ ז בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדוֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃ ח בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃ ס כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃ י כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי

ת"א ואשת. פס: כי מי נח. סוטה י"א שבועות ל"ו סנה' ל"ד עקידה שער י"ד: כי ההרים. עכ"וס ו"ז:

עמ"ש

רש"י

(ח) בשלף קלף. מנחם פתר חרי אף ודונש אמר במעט קלף כמו ברגע קטן עזבתיך, וכן ת"י ובחסד עולם שיתקיים עד עולם: (ט) כי מי נח זאת לי. שבועה בידי, והולך ומפרש דברו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגו': (י) כי ההרים ימושו. אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא ימוש:

מצודת ציון

תמאס. אם תמאס: (ח) בשלף. במעט כן ת"י ואין לו דומה: (ט) מעבור. לבל עבור וכן מקלוף כמו מהמטיר עליו מטר (לעיל ה'): ומגער. ענין לעקת נזיפה: (י) ימושו.

מצודת דוד

ואשת נעורים. כמו אשת נעורים אם תמאס בעיני בעלה הנה לא יתמיד המיאוס כי ישוב ירחם כן אמר אלהיך לרחם עליך: (ז) ברגע קטן עזבתיך. העזבון שעזבתיך לא הי' רק רגע קטן מול הקבוץ שאקבצך כי ברחמים גדולים סהיה ויתמיד לאורך ימים: (ח) בשלף קלף. במעט קלף הסתרתי פני ממך רק רגע ר"ל אל מול החסד תחשב רק לרגע כי בחסד עולם ארחמך: (ט) כי מי נח וגו'. הקלף הזה הוא לי כמו מי המבול שהיה בימי נח אשר נשבעתי שלא יבוא' עוד מי המבול כן נשבעתי וגו': (י) כי ההרים ימושו. לפעמים יקרה אשר ההרים עם רוב חוזק יסורו

באור המלות

(י) ההרים, והגבעות. הבדלם בארתי למע' (ב' ב'): ולמלא המרוגם, כי העזובה מבעלה לריך שבעלה ידע ימושו, תמוטינה, המט הוא בכונה. לא ימיש עמוד הענין

חזון ישעיהו

באור הענין

לרותיה ומורת רוחה וירחם עליה, והמאוסה שבעלה עזבן אתה לריך שיעשה לה חסד למחול עונותיה, ועז"א (נגד אשה עזובה ועלובת רוח). (ז) ברגע קטן עזבתיך, דע כי העזיבה הזאת תחשב כאילו לא נמשכה רק רגע קטן לעומת גודל התשועה אח"כ כי ברחמים גדולים אקבצך, כי נגד העזובה לריך רחמים, עתה אומר (נגד אשת נעורים כי תמאס) ובזה אין מועיל רחמים כי קולף עליה ע"י עונה ולריך שתחלה יסיר קלפו מעליה על ידי חסד ומחילת העון: (ח) בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך, מה שהסתרתי פני רגע ממך ע"י הקלף והמיאוס היה רק מעט קלף בערך החסד של מחילת העון, כי בחסד עולם רחמתיך, הרחמים שסבבו מחסד עולם שמחלתי עונך לעולם: (ט) כי מי נח זאת לי, אומר כמו שנשבעתי בימי נח שלא אביא מבול לעולם, כי חסתי על העולם כולו שלא תאבד, כן את חשוב בעיני ככלל העולם, והאפשריות שאקלוף עליך הוא קשה בעיני כאילו הבאתי מבול מים לשחת כל בשר, ואחר שנשבעתי מעבור מי נח עוד, כן נשבעתי שתי שבועות. א] מקצף עליך על ידי עונך (וזה מגביל נגד אשת נעורים כי תמאס). ב] ומגער בך להגלותך (וזה מגביל עם אשה עזובה ועלובת רו'): (י) כי ההרים ימושו, מוסיף לאמר כי לא לבד שקשה עלי לכלות אותך כמו שקשה עלי לכלות כלל העולם, כי גם אם יצוייר שההרים ימושו ושאמחה כל היקום אשר על פני האדמה, ושאבטל שבועת המבול, מ"מ חסדי מאתך לא ימוש, (והנה ההרים הם הגדולים והגבעות הם הקטנות, והמש הוא המש בכונה והמתמיטט הוא ע"י חלישות כח, ואם ימושו ההרים בכונה אז הגבעות הקטנות שאלל ההרים תמוטינה ע"י חלישות כחם בשאין להם סמך מן ההרים ועפ"ז

באור המלות

(יג) ברגע קטן. ח בשצף קצף.
(יד) עזבתיך. הסתרתי פני.
(טו) וברחמים גדולים. ובחסד עולם.
(טז) אקבצך. רחמתיך.

(יג) על העזיבה היא רבואה שהי' לרגע, ועל קלף המאוס, הרבותא שהיה בשלף ומעט קלף:
(יד) הבדלם מבואר היטב לפי באורי, המסתיר פנים לא עזב עדיין:
(טו) בארתי הבדלם בפרושי:
(טז) אחר שעזבה ונתפזרה בגולה לריכה קיבוץ וטרם שעזבה רק מאס לא הולרכה קיבוץ רק רחמים ואהבה:

מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃
יא עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ
בַּסַּפִּירִים׃ יב וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־
גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃ יג וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃

ת"א ושמתי. בתרא ע"ה סנהד' ק': וכל בניך. ברכות ס"ד יבמות קכ"ב נזיר ס"ו כריתות כ"ח תמיד ל"ב עקידה שער ל"ג:

רש"י

(יא) סוערה. שלבה סוער ברוחי צרות: מרביץ בפוך. רוצף רצפתך באבני נופך: (יב) כדכד. מין אבן טובה: שמשתיך י"ת אעך, ומנחם חברו עם שמשוניה, ויש פותרין ל' שמש חלונות שחמה זורחת בהן ועושים כנגדו מחילה במיני זכוכית צבועים לנוי, ומדרש תהלים פותר שמשותיך שמש ומגן (תהלים פ"ד) שיני החומה: לאבני אקדח. י"ת לאבני גמר, גומרין תרגום גחלים, פתר אקדח ל' קדחי אש והם מין אבנים טובות בוערות

מצודת דוד

ויעתקו ממקומם ע"י רעש וכן הגבעות ינטו לנפול בארץ: וחסדי. אבל חסדי הוא דבר המתקיים ולא יסור מאתך והבטחת ברית שלומי וגו' וכפל הדבר במ"ש: (יא) עניה סוערה. על ירושלים אמר שהיא כעניה מרעדת כמו רוח סוערה ואין מי לנחמה: מרביץ בפוך אבניך. אבני הרצפה ארביץ ואשכיב בפוך כי ישפך מתחת רצפת האבנים במקום החול כי כן הדרך לשפוך חול תחת אבני הרצפה להשכיב בהם האבנים: ויסדתיך. אשים היסודות באבני ספיר: (יב) ושמתי כדכד שמשתיך. מחילות החלונות שהשמש זורחת דרך שם אשים מאבן כדכד המבהיק ביותר: ושעריך. מן זוית השוערים יהפכו להיות אבני אקדח המאירים ביותר: וכל גבולך. אבני רצפת כל גבולך יהפכו להיות אבני חפץ ר"ל אבני יקר שהאדם חפץ ורוצה בהם ולא כשאר אבנים המושלכים בחוצות: (יג) למודי ה'. ר"ל ישכילו בחכמת

מצודת ציון

ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות י"ג): תמוטינה. מל' נטיה: (יא) מרביץ. מל' רביצה והשכבת האבן: בפוך. הוא הכחול והוא דק כעין החול ובו הנשים צובעות עיניהן כמו ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט'): בספירים. שם אבן יקר: (יב) כדכד. שם אבן יקר המזהיר וכן וראמת וכדכד (יחזקאל כ"ז) והוא מלשון כידודי אש (איוב מ"א): שמשתיך. מלשון שמש: אקדח. שם אבן יקר המאיר והוא מלשון קודחי אש (לעיל נ'): חפץ. ענין רצון: (יג) למודי ה'. תלמידי ה' וכן חתום תורה בלמדי (לעיל ח'):

חזון ישעיהו

באור הענין

ועפ"ז ממשיל חסדי ה' אל ההרים הגדולים וברית שלומו שכרת עם ישראל אל הגבעות הנסמכים על כח ההרים, כי כן ברית השלום הזה אינו נסמך על זכות ישראל רק על חסדי ה', ואם ימושו חסדי ה' תמוט ברית השלום מעצמו ע"י חולשתו כי הוא חלש מעצמו בלעדי חסדי ה', אבל אחר שחסד ה' לא תמוש מאתם, כי החסד הוא דבר תמידי אחר שאינו תלוי במעשה העם וצדקתם אינו משתנה ג"כ בהשתנות מעשיהם ובהכרח גם ברית שלומי הנסמך על חסדים האלה לא תמוט): (יא) **עניה**, אחר שנבא על העקרה שירבו בניה, שזה משל על קיבוץ הגולה, מצייר כי בעת ההיא עדן לא תהיה ציון בנויה על תלה, והעניה הזאת שהיא ציון עדן תסער בחמת רוחה על שהיא עדן לא נוחמה (וכן המליץ למעלה (מ"ט) הנה אלה מרחוק יבואו ותאמר ציון עזבני ה', שממליץ ג"כ כי בעת קבוצת הנדחים עוד תשב ציון חרבה כמו שפרשתי שם) הומר העקרה כבר מלאה רנה כי רבים בני שוממה, אבל העניה עדן סוערה כי היא עדן **לא נחמה** (הארץ נתמלאה מבני הגולה וציון עדן לא בנויה), משיב לה ה', **הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך**, האבנים שעליהם ירבץ היסוד יהיה אבן נופך והיסוד בעצמו יהיה מן אבן ספיר: (יב) **ושמתי כדכד**, הוא אבן שוהם (לקבלת חז"ל) יהיו **שמשתיך** החלונות **ושעריך** יהיו **מאבני אקדח** (והמכוון כי האבן נופך היה אבן יהודה והוא אות המלוכה, והאבן ספיר היה אבן יששכר, והוא אות החכמה והתורה, שני אלה ייסדו את הבנין, כתר מלכות וכתר תורה, אבן שוהם היה אבן יוסף והוא אות ההצלחה והעושר זה יהיה חלון השמש, אות כי השמש תריק להם מגד תבואות שמש עושר והצלחה, אבן אקדח היה אבן לוי, אות העבודה זה יהיה השער, זה השער לה' צדיקים יבואו בו, **וכל גבולך יהיה לאבני חפץ**, (כי אבני יתר השבטים יוקבעו ביתר מקומות הבנין, וכלל ג"כ הכוונה שכל השבטים יתאחדו אז ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד), והנה המחלוקת והפירוד במדינה יסתעף עפ"י ארבעה סבות, שנים פנימים, ושנים חיצונים, הפנימים הוא. א] על ידי העוני, ועי"ז הקדים רוב העושר והצלחה שיהיה להם. ב] יהיה ע"י מחלוקת באמונה וכתות שיתחלקו בדת, כמו שהיה בבית שני, שעמדו אז הצדוקים וביתוסים, ועל זה אמר. (יג) **וכל בניך יהיו למודי ה'**, שיקבלו הלימוד והאמונה מה' עד

באור המלות

ימוש, לא ימיש מתוך האהל. והמוט הוא ע"י רפיון והעדר חיזוק. ומטה ידו עמך, כמוט רגלי. ממקומו לא ימיש (למע' מ"ו ז'), להכין פסל לא ימוט (מ"ם כ'), ומש חצי ההר צפונה (זכריה י"ד ד'), כהר ציון לא ימוט (תהלות קכ"ה א'). בהחסד העליון לא שייך התמוטטות כי הוא חזק בעצמו, רק שימוש מן התחתונים ויסור מהם. אבל בברית השלום לא שייך שימוש רק אם יתמוטט ויחלש ע"י בעלי הברית שלא יחזקו קשוריו: (יג) ורב. פעל עבר נסמך לעתיד ע"י הוי"ו, ויתרבה:

יד בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃ טו הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ טז הֵן אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי

ת"א מי גר אתך. יבמות כ"ד עקידה שם: הן אנכי: עקידה שער ע"ה: הנה קרי

רש"י

כלפידים והוא קרבונקל"א לשון גחלת, יש פותרין ל' מקדח אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתוך האבן הם: לאבני חפץ. לאבני צרוך: (יד) רחקי מעשק. כמו (לעיל כ"ב) התנערי מעפר תרחקי מן העושקים אותך (רחקי מעשק תרחק מלעשוק בני אדם כדרך שעושים רשעים שאוספין ממון מגזל אבל אתם לא תצטרכו לגזול כי לא תיראו מדלות ועניות וממחתה כי לא תבא ולא תקרב אליך, אברבנאל) בצדקה שתעשה תהיה נכונה בגאולת עולם ותהיה רחוקה מעושק בני אדם: כי לא תיראי. אפילו פחד ויראה לא יהיה לך מהם ותהיה רחוקה ממחתה שלא תקרב אליך, (אול"ה שלומה): (טז) הן גור יגור אפס מאותי. הן יר״ יירא ויגור מגזרות רעות אותו שאין אני עמו הוא עשו: מי גר אתך. מי אשר נאסף עליך למלחמה. או מי גר מי שנתגרה בך, ורבותינו פירשוהו בגרים לומר שאין מקבלין גרים לימות משיחנו, ואף בפשוטו של מקרא יתכן מי שנעשו גרים אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כ"ה): (טז) הנה אנכי. אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו, כלומר אני הוא שגריתי בך את האויב ואני הוא שהתקנתי לו

מצודת ציון

(יד) תכונני. מל' הכנה: כי לא תיראי. אשר לא תיראי: ממחתה. ענין שבר ופחד כמו ואל תחת (יהושע א'): (טו) גור יגור. ענין פחד כמו לא תגורו (דברים א'): אפס. ענין ההעדר כמו באפס עצים (משלי כ"ו): מאותי. ממני: גר. ענין מריבה כמו אל תתגרו בם (דברים ב'): אתך. עמך: עליך. כמו אליך: יפול ענין נטיה והשכנה וכן אל הכשדים אתה נופל (ירמיה ל"ז): (טז) חרש. אומן ברזל: נפח. מלשון ספחה ונשיבה: פחם. גחלים כבויים בגחלים כבויים להבעירם יפה: ומוציא כלי למעשהו. ע"י

מצודת דוד

כאלו יהיו תלמידי המקום ב"ה: ורב שלום בניך. השלום של בניך יהיה הרבה מאד: (יד) בצדקה. בעבור הצדקה שתעשי תהיי נכונה בכל טובה: רחקי מעשק. תהיי מרוחקת מן העושקים אשר לא תיראי מהם כלל וכלל: וממחתה. ותהיי מריחקת ממחיתה כי לא תוכל להתקרב אליך ותהי' א"כ מרוחקת ממנה: (טו) הן גור יגור. באמת יחת ויפחד מי שהוא נעדר ונפרד ומרוחק ממני: מי גר אתך. מי שהיה לו תגר ומריבה עמך הוא יפול עליך לשכון עמך להיות סר למשמעתך: (טז) נפח באש פחם. מנשב באש הנאחז הפחמים מוציא כלי כראוי לעשות עמו הדבר אשר עשאוהו בעבורו: ואנכי בראתי משחית לחבל. בראתי איש משחית לקלקל את הכלי ההוא ור"ל אני המגרה בך את האויב ואני

חזון ישעיהו

באור המלות

(יד) תכונני. פעל כונן בא על גמר הבנין, בונה עיר וכונן קריה (חבקוק ב' י"ב), בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן (משלי כ"ד ג'). רחקי, לווי במקום עתיד, כמו ומות בהר, ושים בסלע קנך: (טו) גור יגור. מלאכתו מנחי העי"ן על הפחד. ויגר מואב, ונקשר עם מ"ם. ועל הקיבוץ ויקשר עם על. יגורו עלי עזים. ומלאכתו מנל"ה יעל התגר ונקשר עם ב' בכל מקום. אל תתגר בם מלחמה, ופה שנקשר עם את, מי גר אתך, יהיה ענינו התגרות מלחמה הבאה משני הצדדים על ידי שמתקבצים לשניהם, שגורה מלחמה הוא המתחיל, אבל הגור ומתקבץ למלחמה נועדו שניהם לקרב, ולכן נקשר עם את, שכן מלחמה נקשר עם את כרוב: עליך יפול, כמו והפול שבא, אולם ממה שנקשר עם על, ולא מצאנו בתנ"ך שיקשר נפילת איש על אחר עם מלת על, רק על כונה שנתקשר אל מחנהו. אשר נפלו על המלך (מ"ב, כ"ה י"ד) וממנשה נפלו על דוד (דה"א, י"ב י"ט, דה"ב, ט"ו ט') נראה לבאר מי שגר אתך מלחמה בימי קדם עתה עליך יפול להיות מעתרך:

באור הענין

שלא יהיה מחלוקת ביניהם בדברים כאלה, וממילא ורב שלום בניך. עוד יעמדו שני אויבים מבחוץ כענין הזה. א] עושקים בעבור הממון. ב] אויבים הבאים על הנפשות, על זה אמר. (יד) בצדקה תכונני, הבנין שהזכרתי שתבנה ציון מאבני חפץ, גמר הבנין יהיה על ידי הצדקה שהם המע"ט בין אדם למקום, שבזכותה תמלט ג"כ משני מחריבים הבאים מבחוץ. א] עי"כ רחקי א"ע מעשק כי עי"כ לא תירא מן העושק ממוך. ב] עי"כ תרחקי גם ממחתה שהוא הבא על נפשך להרגך כי המחתה לא תוכל לקרב אליך: (טו) הן גור יגור, ר"ל וכי יתגר מי מלחמה ויהיה זה אפס מאותי? היגור מי מלחמה ולא אנכי שלחתי? ואחר שבלעדי נגעל מגן גבורים, מי גר אתך? מי יערב לבו לגור אתך מלחמה להרגך, או מי עליך יפול לשלול ממוך, (הדברים מקבילים נגד רחקי מעושק מי עליך יפול, נגד רחקי ממחתה מי גר אתך): (טז) הנה אנכי בראתי חרש, את החרש שהוא הפיעל החרב הלא אנכי בראתי, וכן האמצעיים שעל ידו יפעול שהוא מה שהוא נופח באש פחם ג"כ אנכי בראתי, כי מה שהאש מתלהב ע"י הנפיחה ומתיך הברזל מעשה ה' היא זאת וכן הוצאת צורת הכלי הוא על ידי ועז"א ומוציא כלי למעשהו וכן החומר שממנו יעשה החרב הוא מעשה ידי כי אנכי בראתי משחית שהוא חומר הברזל, וכן האכלים הוא מאתי. כי בראתיו על תכלית

לחבל

לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל׃ יז כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

נה א הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃ ב לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ

ת"א הוי כל צמא: סוכה נ"ב תענית ז' קידושין ל' קמא י"ז וס"ב פכ"וס ה': לכו שברו. תענית שם:

קמץ בז"ק

רש"י

פורענות: ומוציא כלי למעשהו. לצורך גמרו כל צרכו: (יז) כל כלי יוצר עליך. כל כלי זיין אשר ילטשוהו ויחדדוהו בשבילך להלחם בך: יוצר. לשון חרבות צורים (יהושע ה') אף תשוב צור חרבו (תהלים פ"ט):

נה (א) **הוי** כל צמא. הוי זה לשון קריאה וזימון וקיבוץ הוא ויש הרבה במקרא (זכריה ב') הוי הוי ונוסו מארץ צפון: לכו למים. לתורה: שברו. קנו, לשון לשביר בר (בראשית מ"ב): **יין וחלב**. לקח טוב מיין וחלב: (ב) למה תשקלו. למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם:

מצודת דוד

במשלימו עמך ומתים כהו: (יז) כל כלי יוצר עליך. כל כלי זיין אשר יחדדוהו בשבילך להלחם בך: לא יצלח. את בעליו לא יצלח כי לא יזיק לך: וכל לשון. כל איש לשון מדבר גדולות אשר תקום עמך למשפט להתוכח עמך: תרשיעי. את תרשיעי אותו במשפט ויצא מחויב ותשארי זכאית ר"ל לא יזיקו לך לא במעשה ולא בדיבור: זאת. הברכה הזאת היא נחלה לעבדי ה' וזאת היא הצדקה הבאה להם מאתי: נאם ה'. כה אמר ה':

מצודת ציון

כמו פחם לגחלים (משלי כ"ו): לחבל. ענין השחתה וקלקול כמו וחבל עול (לעיל י'): (יז) יוצר. מה דר ושנון כמו חרבות צורים (יהושע ה'): תרשיעי. מלשון רשע וחייב:

נה (א) הוי. הוא ענין ל' קריאה: שברו. ענין קנין כמו לשבור אל יוסף (בראשית מ"א): מחיר. ענין דמי הדבר יערכו כמו ולא רבית במחיריהם (תהלים מ"ד): (ב) ותתענג. מלשון עונג ותענוג: בדשן. בשומן כמו ואכל

נה (א) הוי כל צמא. כל מי שהוא צמא מחסרון המים ילכו אל המים לרוות הצמאון: ואשר וגו'. ר"ל ואף אם אין לו כסף לקנות המים כי בהמים ימצא כלומר האוהב לדבר ה' ילך אל הנביא לשמוע דבר ה' מבלי התן כסף: לכו שברו. לכו קנו דבר מאכל ואכלו ועל דברי התורה יאמר והוזר ומפרש לכו שברו בלא כסף: ובלוא מחיר. בזולת מתן מחיר קנו יין וחלב ר"ל כל עניני חכמת התורה תוכלו ללמוד בזולת מחיר: (ב) למה תשקלו כסף. מה

חזון באור הענין ישעיהו

לחבל, ואחר שהחומר והפועל והאמצעיים והצורה והתכלית כולם מעשי ידי, מבואר שאם אנכי איני רוצה להשחית, אז. (יז) **כל כלי**, אשר יוצר ויעשה להיות מזומן עליך **לא תצלח**, וכן אם ירצה מי לנלחך במשפט תרשיעי אותו, ר"ל בין מי שירצה להשותך מאמוגהך בחרב וביד חזקה, בין מי שירצה להשותך ע"י וכוחים וטענות לא יצלח, **זאת נחלת עבדי ה'** (מאתי) (וזאת נחלת) **צדקתם מאתי**, זאת יהיה להם שכר בעבור שהם עבדי ה', ובעבור הצדק והמע"ט שלהם:

נה (א) **הוי כל צמא**, הנביאים ידמו את התורה והמצות ללחם ומזון, כי הם מזון הנפש כמו שהלחם והמים הם מזון הגויה, (כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם. כמו חלב ודשן תשבע נפשי). וכמו שבמזון הגוף ימצאו דברים שא"א שיחיה האדם רגע בלעדם כמו המים והוא נמצא בזול ובחנם, וכן דברי מאכל כמו הלחם ואותו קונים בכסף, כן בדעות ומעשים ימצאו דברים שא"א שתהיה הנפש חיות נפשי בלעדם, כמו האמונה במציאות ה' בהשגחה ומעשים שחייב גם הדת הנימוסי כרציחה גניבה ודומיהם, שדומים למים, וכן דברים הדומים ללחם כמו לימוד התורה ומצותיה ומצות התמידית, כתפלה, שבת, ודומי'. וכמו שבחיי הגוף נמצאו דברים שאפשר שיחיה בלעדם ולא נבראו רק לעידון והתענוג, כן במזון הנפש נמצאו דברים שהם לעידון הנפש, כמו ידיעות המושכלות ולידע כל דבר על אמתתו בעיון, ומצות שהם למדות חסידות, והם דומים ליין וחלב שהם רק לתענוג, והנה הנביא חוזר עתה לדבריו שקרא בקאפיטל נ"ן, מדוע באתי ואין איש, ה' אלהים נתן לי לשון למודים, מי בכם ירא ה', שנבא לעומת בני דורו שלא רצו להאמין בדברי הנביא והיו מתוכחים כנגדו, והאמינו בשוא נתעה בדברי נביאי השקר אשר נבאו להם בעד אגורת כסף, ואחר שספר היעודים שהובטחו לו מן השם שב לדבריו לאמר א"כ כל צמא לכו למים, ללמוד דברים שהנפש צריכה אליהם כמים, וגם מי שאין לו כסף, ומוסיף לאמר כי גם (אשר אין לו כסף) לכו שברו ואכלו כי גם דברים הדומים ללחם תמצאו בלא כסף. וגם יין וחלב שהם רק לעונג ועידון תמצאו בלא כסף ובלא שום מחיר, אבל. (ב) **למה תשקלו כסף**, לנביאי השקר והם

אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃ ג הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ ד הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃ ס הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃ ו דִּרְשׁוּ יְהוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ

ת"א דרכו ה'. ר"ס י"ח וכמות מ"ע וק"ס עקודה שער ס"ג : דגש אחר שורק

רש"י

(ג) חסדי דוד. בתגמול לדוד חסדיו : (ד) עד לאומים. שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דרכיהם על פניהם : (ה) הן גוי. לא הדע הקרא לשימושיך אם אלי תשמעו לשם ה' הנקרא עליך : (ו) בהמצאו.

מצודת ציון

ושבע ודשן (דברים ל"א) : (ג) הנאמנים. ענין דבר מתקיים וכן במקום נאמן (ישעיה כ"ב) : (ד) לאומים. אומות כמו ושני לאומים (בראשי' כ"ה) : נגיד. ענין שררה : (ה) ירוצו.

מצודת דוד

למה תשקלו כסף בחנם בלא מאכל לחם ר"ל למה תרבו לתת מחיר בעבור לימוד חכמות נכריות שאין בהם תועלת : ויגיעכם. למה תתנו הון כחכם ביגיעם בעבור דבר שאין משביע ועל החכמות הנכריות יאמר וכפל הדבר במ"ש : שמעו וגו'. ללמוד חכמת התורה : ואכלו טוב. כן יקרא חכמת התורה כמ"ש כי לקח טוב וגו' תורתי אל תעזבו (משלי ד') : ותתענג וגו'. זהו תענוג הנשמה בעוה"ב : (ג) הטו אזנכם. לשמוע אמרי : ולכו אלי. לכו ממקומכם לבוא אני ללמוד תורתי : שמעו וגו'. שמעו אלי והזכו לעמוד בתחיה בימי המשיח : ואכרתה. אז אכרות לכם ברית אשבם להיות מתקיימת עד עולם : חסדי. כחסדי ר"ל יהיה כמו החסדים הקיימים אשר הבטחתי לדוד בלא תופסק המלוכה מזרעו : (ד) הן עד לאומים נתתיו. באמת נתתי את דוד להיות לעד ולראיה מול האומות ר"ל מהממשלת המלוכה אשר בתמידה בזרעו יקחו ראיה שדבר ה' תקום לעולם : נגיד ומצוה לאמים. המשיח שהוא מזרעו יהיה נגיד ויהיה מצוה אל האומות את המעשה אשר יעשון : (ה) הן גוי וגו'. ר"ל כמו שמתקיים החסד שנשבעתי לדוד כן תתקיים החסד שהבטחתי לך כי באמת גוי אשר לא תדע מעולם תקרא לשמש אותך : לא ידעוך. אשר גם לא ידעוך מעולם : אליך ירוצו. להיות עבדים לשמש אותך : למען ה'. ר"ל לא למען כח זרועך כ"א למען ה' השוכן בקרבך : ולקדוש וגו'. למען קדוש ישראל אשר נתן לך פאר להשרות שכינתו בקרבך וכפל הדבר במ"ש : (ו) בהמצאו. בעוד הוא מצוי בכם עד

חזון ישעיהו

באור המלות

(ד) עד. גם המתרה נקרא עד. העד העידותי בכם לאמר, וזה המבדיל בין עד ובין עונש, שהעד הוא המתרה ג"כ ועונה הוא לפני הב"ד : (ה) ה' אלהיך, קדוש ישראל. באריתי כ"פ כי שם קדוש ישראל נקרא בו ה' ע"ש קדושת

באור הענין

נותנים לכם בעדו דבר שאינו לחם לנפש, ויותר מזה כי אתם תתנו להם גם כל יגיעכם, והם נותנים לכם בעבורו דבר שאינו לשבעה, ר"ל לא לבד שאינו לחם, כי גם שאינו ראוי לשביעה ואכילה כלל, (כי נביאי השקר מכרו נבואתם ושבליהם בכסף מלא, לא כן נביא ה' שלמד והורה בחנם). שמעו שמוע אלי עתה באר דבריו מה שאמר הוי כל צמא לכו למים, שהוא שתשמעו אלי, ובזה ואכלו (מאכל) טוב הראוי לשביעה (וזה נגד הלחם) וגם תתענג בדשן נפשכם (זה נגד יין וחלב) : (ג) הטו אזנכם, לשמוע דברי ואח"כ שמעו והבינו וקבלו דברי ובזה תחי נפשכם העטופה ברעב ובצמא לשמוע דברי אלהים חיים, ואכרתה כי אנכי י"ל להגיד לכם נבואות מן הכריתות ברית שיכרות ה' עמכם לעולם לשמור לכם חסדי דוד הנאמנים, כמ"ש חסדי ה' עולם אשירה וכו', עד עולם אכין זרעך וכו' : (ד) הן עד לאומים, את דוד שם א זרעו היוצא מחלציו שעמו כרתי את הברית שהוא המשיח הזמנתיו. א] שיהיה עד ומתרה אל לאומים להתרות בם שישובו אל האמונה האמתיית. ב] שיהיה נגיד ומצוה לאומים בדברים שבין עם לעם : (ה) הן, נגד עד לאומים נתתיו אומר הן גוי לא תדע תקרא אל האמונה, נגד נגיד ומצוה לאומים אומר וגוי לא ידעוך אליך ירוצו לסור אל משמעתך, והדלתות מגבילים, הן גוי לא תדע שקרא למען ה' אלהיך אל אמונת ה', וגוי לא ידעוך אליך ירוצו למען קדוש ישראל והקפס כי הוא פארך, עד שכולם ישורו למשמעתך מעצמם : (ו) דרשו, ר"ל אבל הישועה בכללה תלוי בתשובה ומע"ם ולכן דרשו ה', דרשו, תחלה יש לך לזהר שלא תעזוב את ה' לגמרי מביתך כלל, והוא שלא תחטא כלל. דרשו את ה', בקשו פניו תמיד כ"ז שהוא נמצא אליכם, אולם גם אם חטאתם עד שיצא מאתכם ע"י חטאתיכם, השתדלו לקראו שישוב אליכם בעוד היותו קרוב, כמי שאוהבו יצא מאתו בחרי אף שקוראו שישוב אליו תיכף ואינו ממתין עד שיתרחק האוהב, כן אם חטאת שוב תיכף בתשובה ולא תמתין עד יום מחר. אולם גם אם חטאת, וגם אם הרבית לפשוע עד שנתרחק ה' ממך מרחק רב, ת"ע.

בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב׃ ז יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ׃ ח כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי נְאֻם יְהוָה׃ ט כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם׃ י כִּי

ת"א ואיש און. עקידה שער סג עקרים מ"ב פ"ג ומ"ד פ' ס"ו : וישוב אל ה'. מגילה כ"ו: כי גבהו. עקרים מ"ב פ"ג סי' נפלא: כי כאשר ירד. תענית ז':

רש"י

קודם גזר דין בעוד שהוא אומר לכם דרשוני: (ח) כי לא מחשבותי מחשבותיכם. אין שלי ושלכם שוים לכך אני אומר לכם יעזוב רשע דרכו ויתפוש את דרכי ואיש און מחשבותיו ויתפוש את מחשבותיו לעשות הטוב בעיני: (ט) כי גבהו שמים מארץ כן גבהו וגו'. כלומר כי יש הבדל וחילוק מעלות ושבח בדרכי יותר מדרכיכם ובמחשבותי יותר ממחשבותיכם כגבוה שמים על הארץ, אתם נותנים לב למרוד בי ואני נותן לב להטיב אתכם: (י) כי כאשר ירד הגשם והשלג. ולא

מצודת דוד

לא תגלו מארצכם ועדיין השכינה שורה עמכם: בהיותו קרוב. כפל הדבר כמ"ש: (ז) דרכו. דרך הרשע: מחשבותיו. יעזוב מחשבותיו: וישב. ויעשה תשובה אל ה' וירחם עליו: ואל אלהינו. ישוב אל אלהינו ויש תקוה כי ירבה לסלוח: (ח) כי לא וגו'. כי אין מחשבותי כמחשבותיכם כי אתם חושבים שלא יועיל לכם התשובה ולדרכי לא כן יחשוב: ולא דרכיכם דרכי. דרך מלך בשר ודם להמית את המורד בו ואין מועיל תשובה ופיוס אבל דרכי לא כן הוא: (ט) כי גבהו. כערך גבהות השמים מן הארץ כן דרכי גבהו בהבדל רב מדרכיכם כי דרך מלך כ"ו שלא ימחול כלל וכלל ודרכי למחול מכל וכל: ומחשבתי ממחשבותיכם. אתם חושבים שאין תשובה מועיל כל עיקר אבל מחשבותי שמועיל הרבה מאד: (י) כי כאשר וגו'. ר"ל כמו הגשם והשלג היורד מן השמים אשר לא ישוב אל השמים ע"י

באור הענין חזון ישעיהו באור המלות

(ז) **יעזוב רשע דרכו**, כי גם הרשע שהרשיע הרבה י"ל תקנה ע"י שיעזוב דרכו, ולא לבד הרשע שהוא

ישראל, ועי' למעלה (ה' י"ד): (ז) איש און. פועל הנסמך אל שם איש, מורה שהוא קנין בו, איש עני איש רוע איש

חטא מצד התאוה, כי גם **האיש און** שזה מורה מי שחטא מצד המינות והכפירה י"ל ג"כ תקנה ע"י שיעזוב מחשבותיו הכוזבות ויתחיל להאמין בה', **וישב אל ה'**, ר"ל כי יש מי ששב אל ה' מצד שמכיר שהוא ה' בורא העולם וזה השב מאהבה ועז"א וישוב אל ה' וירחמהו, ויש מי ששב רק מצד יראת עצמו שירא שלא יענישהו, שזה נקרא **ששב אל אלהינו** המשגיח עליו בפרטות לגמול ולענוש העובדים והממרים, וזה מדרגה קטנה מאד, מ"מ גם תשובה זו תועיל **כי ירבה לסלוח**, וגם להשיב מפני היראה יסלח עונם: (ח) **כי לא מחשבותי**, בא להשיב להם לעומת שני טענות שהיו טוענים על אפשרות התשובה, האחד היו אומרים שהוא דבר בלתי אפשר בחק ה' אחר שה' בלתי משתנה, ואיך נאמר כי ישתנה על החוטא מכעס לרצון, מלא רצון לרצון, ע"י שהחוטא שב מחטאו, טענה ב' טענו שאיך יתקן את אשר עוות ע"י מה שמתחרט, ומי שקלקל עבודת המלך היתקן את העבודה אשר קלקל במה שמתחרט עתה, נגד הראשון משיב להם, **לא מחשבותי מחשבותיכם**, כי אצלי לא יחויב עי"ז שום שינוי כלל, ואין לכם השגה במהות מחשבותי כלל, ועל השני משיב **ולא דרכיכם דרכי**, כי לפי דרכי שסללתי במצות שנתתי אל האדם יוכל לתקן עותתו ע"י חרטה לבד כמו שיבאר, (והנה בתהלה אמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם, ובשניה אמר בהפך ולא דרכיכם דרכי. כי הטענה הראשונה היתה מצד עיונם על מחשבות ה', וגזרו בעיונם שנמנע שישתנה מלא רוצה לרוצה, וא"כ המופת שהביאו היא ממחשבת ה', משיב להם, אתם א"א שתשיגו מאומה ממהות מחשבותי, כמו שא"א שתשיגו מהות עצמותי, ועז"א כי לא מחשבותי מחשבותיכם, מחשבותיכם שאתם מעיינים עלי אינם מחשבותי האמתיים כלל כי אותם לא ידעתם. אבל הטענה השניה היתה מצד עיונם על דרכי בני אדם, שבני אדם לאדם לא יסלחו לאשר השחיתו להם ע"י שיתחרט המשחית, והם ממשילים דרך ה' לדרך האדם מזה הצד, וא"כ עיקר המופת הוא דרכיכם! משיב אני ולא דרכיכם דרכי, דרכי אינם דרכיכם, רק גבהו מהם הרחק רב): (ט) **כי גבהו**, כבר פי' בעקרים שר"ל שלא תאמר שההבדל בין מחשבותי ומחשבותיכם הוא רק הבדל בפחות ויתר, רק כי אין ביניהם ערך ויחוס כלל, כי כמו שאין לאמר שהשמים גבוהים מן הארץ, אחר שהשמים גבוהים, והארץ אינה גבוה כלל, ולא יצטרפו ביחוס אחד כלל, כמו שלא יהיה יחוס הערך בין המציאות וההעדר, כן באופן זה גבהו דרכי מדרכיכם, שדרכי גבוהים בתכלית המעלה, אבל דרכיכם אינם גבוהים כלל: (י) **כי כאשר**, מבאר דבריו במשל אחד בו ישיב על שני הטענות הנזכ', בשיאמר א] התורה והמצות שנתן ה' אל האדם לעבדה ולשמרה, לא נתנה לו בעבור שה' ישיג תועלת או הפסד

כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל׃ יא כֵּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם כִּי אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו׃ יב כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ

ת"א ושמה . עקידה שער כ"ב : והולידה . תענית ח' : כי בשמחה . סוכה מ"ה :

רש"י

ישוב ריקם אך ייטיב לעולם : (יא) כן יהיה דברי אשר יצא מפי . להודיעכם על ידי הנביאים לא ישוב ריקם אך ייטיב לכם אם תשמעו להם, ומדרש אגדה כי לא מחשבותי וגו' אין דיני כדיני בשר ודם אדם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם (משלי כ"ח) : (יב) כי בשמחה תצאו.

מצודת ציון מצודת דוד

מל' רוצה ורדיפה : פארך . מלשון פאר ויופי : (י) הרוה . חום השמש המוליד הרטיבות כ"א בתחלה מרוה האדמה וגו'
ואח"ז ישוב למעלה בחום השמש : והולידה . הוא הוצאת
הצמח מהגרעין בעומק הארץ : והצמיחה . הוא הוצאת הצמח ממעל לארץ : ונתן . הגשם : הוא סיבה לגדל תבואה
לזורע מהם עוד במקום אחר ולהיות למאכל לצריך לאכול : (יא) לא ישוב אלי ריקם . מבלי יעשה הדבר ההוא ואחז
בלשון בן אדם השולח מי לעשות דבר וחוזר לפעמים ריקם ולא גמר השליחות ולפי שאמר במשל ושמה לא ישוב לזה אמר
לשון לא ישוב : כי אם עשה . הדבר יעשה וגו' מוסב למעלה לומר כבודאי תתקיים הבטחתי : והצליח וגו . כפל הדבר
במ"ש : (יב) כי בשמחה תצאו . וזהו הבטחה אשר תצאו מן הגולה בשמחה והובלון לארצכם בשלום : יפצחו וגו' . הוא

חזון ישעיהו

באור המלות

היל איש מכאובות ופה שהאון קנין עצמי לו, לא מקרי מצד המאה לבד : (יא) כי אם עשה . מלת כי יבואר פה כמלת

באור הענין

מן השומר מצוה או ההופא בה, כי ה' לא הסר דבר ואין לו צורך אל דבר ישלים אותו זולתו, אבל התורה והמצוה נתנו רק לתועלת האדם להשלים את עצמו על ידם, ועת חטא ועבר על המצוה, לא לה' יחטא, לא לו השחית, רק לעצמו, ולכן עת ישוב מרוע דרכו ישיבהו ה' בתשובה, וזה התשובה על הטענה שאמר עליה. ולא דרכיכם דרכי, כי דרכיכם מסוגים מצד זה, שהעבד או הפועל יעבוד לתועלת אדוניו, ועת השחית מעשהו וקלקל עבודתו, קלקל מלאכת אדוניו, ולכן לא תועיל לו החרטה. לא כן דרכי, שאני איני מקבל תועלה והפסד ממעשיכם. כן] השפע האלהית יורדת תמיד בלי הפסק האל יתן אך טוב והסד, והכל תלוי בהכנת המקבל שמי שלא הכין א"ע לקבל הטובה, דומה כמי שלא זרע שדהו שלא יועיל לו המטר, ובזה א"ל שהשם נשתנה מלא רוצה לרוצה, רק שהמקבל נשתנה מלא מוכן למוכן, וזה נגד מ"ש כי לא מחשבותי מחשבותיכם, ובא ע"ז משל מן הגשם, במשל הזה נראה במחזה שני התשובות הנזכ'. אומר כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים. הגשם יורד בקיץ והשלג בחורף, שניהם אך יורדים מן השמים לארץ, אבל ושמה לא ישוב, ולא יביא מן הארץ אל השמים מאומה כי הוא רק לצורך הארץ לבד, כי אם הרוה את הארץ והולידה זה מוסב על השלג שפעולתו לרוות את הארץ ולהולידה שתהיה מוכנת להוליד. והצמיחה מוסב על הגשם שמצמיח מוצא דשא. וכן פעולת השלג הוא כי נתן זרע לזרע והגשם יתן לחם לאוכל אבל שמה לא ישוב ולא יביא בידו לחזרה מאומה, כן שפע ה' יורדת רק למטה, אבל הוא אינו מקבל תועלת מן מעשה התחתונים כנזכר בהקדמה א'. זאת בינית ראיה כי הגם שהגשם והשלג יורדים תמיד בלי השתנות, מ"מ יהיה שינוי למטה, כי מי שלא זרע לא יועיל לו המטר, ומי שאינו רוצה לאכול ולא יקצור וידוש לא ימצא לחם, שעז"א ונתן זרע רק לזרע, ולחם רק לאבל, למכין א"ע לכך, והבלתי מוכן לא יקבל השפע של השלג והמטר הגם שלא נעשה שינוי בהגשם עצמו רק בהמקבל, כן בכל שפע האלהית יורידה בשוה בלא שום שינוי והשינוי תהיה מצד חסרון הכנת המקבל: (יא) כן יהיה דברי אשר יצא מפי, ר"ל כי יש הבדל בין השולח שליח ומצוהו שיעשה בעבורו דבר לצרכו, ובין אם משלחהו ומצוהו לעשות דבר לצורך מי שנשתלח אליו, כי אם מצוהו שיעשה לו דבר לצרכו, למשל ששולח מאה זהובים אל האומן שיעשה לו כלי, אז אם יעשה חפץ המשלח והוא שיעשה לו הכלי, לא ישוב השליח ריקם כי יביא בידו הכלי שבקש, אבל אם לא ימלא חפצו ולא יעשה הכלי ישוב ריקם. אבל אם מצוהו לעשות דבר לצורך מי שנשתלח אליו, למשל ששולח מאה זהובים מנחת שי לבנו אם יתחכם בחכמת הרפואה, אז אם מלא חפצו והוא שבנו למד חכמת הרפואה ישוב השליח ריקם כי אין מאומה בידו, אבל אם לא מלא חפצו כי בנו לא למד הכמה, ומוליך המאה זהובים אל האב בחזרה, אז לא שב השליח ריקם, כי המאה זהובים בידו, וז"ש כן יהיה דברי אשר יצא מפי שהוא הטוב והשפע שאצוה על ידי, לא ישוב אלי ריקם רק בעת אשר אם עשה אשר חפצתי, שאז ישוב ריקם ולא יביא מאומה בידו, כי אני איני מקבל דבר, אבל אם לא עשה חפצי, והוא שהמקבל לא הכין א"ע לקבל הטוב ע"י

וּבְשָׁלוֹם תּֽוּבָלוּן הֶֽהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָֽף׃ יג תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ *תַחַת הַסִּרְפַּד יַעֲלֶה הֲדַס וְהָיָה לַֽיהוָה לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵֽת׃

נו א כֹּה אָמַר יְהוָה שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּֽי־קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלֽוֹת׃ ב אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה־זֹּאת

ת"א השם. מגילה י': ותחת. נס: כה אמר ה'. בתרא מכות כ"ד: אשרי אנוש. שבת קי"ח:

ותחת קרי. פתח באתנח

רש"י

מן הגלות: ההרים והגבעות יפלחו לפניכם רנה. שיתנו לכם פריי' ולמחא ויהגו (וירוגגו) יושביהם: (יג) תחת הנעצוץ וגו'. רבותינו דרשו תחת הרשעים יעלו לדיקים: נעלוץ וסרפד. מיני קולים הם כלומר הרשעים יאבדו והלדיקים ימלו ממשלתם:

נו (ב) **יעשה** זאת. שימר שבת וגו':

מצודת דוד

מנין מלולה כי כשהאדם בשמחה דומה לו שכל העולם שומח עמו: וימחאו כף. יכו בכפיהם לשמוח וגם זה ענין מ-לגה: (יג) תחת הנעלון. ר"ל במקום ממשלת האומות ימשלו ישראל: ותחת הסרפד. כפל הדבר במ"ש: והיה. הדבר הזה יהיה לכם לשם גבורה: לאות עולם. ויהיה לאות ולסימן שכן יהיה עד עולם ולא יכרת הדבר הזה:

נו (א) שמרו משפט. שמרו משפטי התורה ועשו לדקה זה עם זה: כי קרובה. ע"י זה תהיה תשועתי קרובה לבוא ולדקתי לכם תהיה קרובה להיות נגלה לעין כל: (ב) יעשה זאת. את האמור למטה שישמור את השבת מלחללו כי הוא יסוד מוסד על אמונת חידוש העולם וא"כ בזה בודאי ישמור

מצודת ציון

ענין שביעה כמו כגן רוה (לקמן נ"ח): (יב) תובלון. ענין הבאה כמו יובל שי (לעיל י"ח): יפלחו. ענין פתיחת הפה בהרמת קול כמו פלחו הרים רנה (לעיל מ"ד): ימחאו. ענין הכאת כף אל כף דרך שמחה כמו מחאך יד (יחזקאל כ"ה): (יג) הנעלון. מין אילן קוץ כמו ובכל הנעלולים (לעיל ז'): ברוש. שם אילן סרק חשוב: הסרפד. שם למח גרוע: הדס. שם אילן המריח:

נו (ב) אנוש. שם משמות האדם: יחזיק. יאחז: מחללו.

חזון ישעיהו

באור הענין

אז לא ישוב ריקם, כי אז השוב הטוב ההוא בחזרה, וז"ש כי זה רק **אם הצליח אשר שלחתיו**, אם הצליח מי ששלחתיו אליו, והוכן אל השפע ההוא כנזכר: (יב) **כי בשמחה תצאו**, עתה מסייר את דבריו, שאמר הן גוי לא תדע תקרא, ורק בתנאי אם תשובו בתשובה כמ"ש דרשו ה' בהמצאו, כי אז תראו איך בעת שהכינו עצמיכם אל גשמי נדבות היורדים מלמעלה תצמחו ועשו פרי, אז יליץ ופרח ישראל, כי אז בשמחה תצאו לא כיציאת גלות בבל שהיה בבכי תחת מדי ופרס, **ובשלום תובלון** בדרך, לא כמו חזירתם מגלות בבל שכתבו עליהם שטנה, כי אז כל ילדי הטבע ישלימו עמכם **שההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה**, ההרים יהיו המרננים, **ועצי השדה ימחאו כף** לעומת הרוננים האלה, משל על רוב השמחה, ואז תראו כי לא יעכב העון הקודם, אשר נדמיתם על ידו כמי שלא זרע ועלה שדהו קמשונים כנ"ל, כי אחר שתתרטו ותזרעו ותכינו עצמכם לעומת הגשם והשלג היורד מן השמים, אז (יג) **תחת הנעצוץ יעלה ברוש**, והגמשל תחת הרע תקבלו טוב, **והיה לה' לשם** שיתגלה שמו על ידכם, ולא לפי שעה רק **לאות עולם לא יכרת**:

נו (א) **שמרו** משפט, בין אדם לחברו, **ועשו צדקה** בין אדם למקום, **כי קרובה**, הוא עפ"י המבל שדבר בסי' הקודם, שחסד ה' מוכן תמיד ואינו משתנה בשום זמן, רק הדבר תלוי בהכנת המקבלים ולפי מעשיהם, עז"א **כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות**, (הצדקה הוא מה שה' מצדיק את בריותיו ומזכם בצדקה לא בשורת הדין רק בחסד, וע"י הצדקה ישלח להם הישועה, מצייר הצדקה כבר ישנה במציאות כי היא לא נבראת, רק אתם אינכם רואים אותה, כי היא מכוסה מעיניכם, וע"י שתעשו משפט וצדקה תתגלה ותראו אותה, ואז תבא הישועה, כי הישועה עדן איננה, בעוד שהצדקה נעלמת מעין המקבל): (ב) **אשרי**, ר"ל הצדקה והישועה עומדים מוכנים לבא, רק הכל תלוי במעשה האדם והכנתו כי **אשרי אנוש יעשה זאת**, שהוא במעשיו יגלה הצדקה ויביא הישועה, (וגם **בן אדם** שהוא עוד קטן מאנוש, הגם שלא יעשה זאת בשלמות רק עכ"פ **יחזיק בה** ויתמוך בה

וּבֶן־אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל־רָע׃ ג וְאַל־יֹאמַר בֶּן־הַנֵּכָר הַנִּלְוָה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי יְהוָה מֵעַל עַמּוֹ וְאַל־יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ׃ ד כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבָחֲרוּ בַּאֲשֶׁר חָפָצְתִּי וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃ ה וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן־לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת׃ ו וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים כָּל־שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃

ת"א כי כה אמר. שם סנהדרין כ"ג: ונתתי להם. סנהדרין ל"ג: שם עולם. שם:

רש"י

(ג) הבדל יבדילני ה'. למה אתגייר הלא הקב"ה יבדילני מעל עמו כשיפלם שכרם: ואל יאמר הסרים. למה איטיב דרכי ומעללי הן אני כעץ יבש מאין זכרון: (ד) וממזיקים. אוחזים:

מצודת ציון

(ג) הנלוה. ענין התחברות והריעות כמו ונלוה הגר (לעיל י"ד): הבדל. ענין הפרשה ופרוד: הסרים. כן נקרא מי שאינו מוליד: (ה) יד. מקום כמו ויד תהיה לך (דברים כ"ג): (ו) לשרתו. ענין עבודה ושימוש:

מצודת דוד

כמו מלחללו: ידו מעשות כל רע הוא"ל ומאמין שיש בורא: (ג) הנלוה. המתחבר עצמו אל ה' להאמין בו: הבדל יבדילני. אחרי נבדל מישראל בעת יקבלו הטובה ולא אקבל עמהם וא"כ למה אצדק: הן אני עץ יבש. כמו עץ יבש שאין מגדל פרי כן אני מבלי זרע ולא ישאר שמי לזכרון ועל מה איישר דרכי: (ד) באשר חפצתי. בהדבר אשר חפצתי אני: ומחזיקים. אוחזים בתורתי אשר כרתי עליה ברית עם ישראל: (ה) בביתי ובחומתי. בבהמ"ק ומכניס לחומת הר הבית אשר שמה ישבו בשלות למשפט מושב הסנהדרין והזקנים שם אתן לו מקום חכרון שם ר"ל שם יהי' מקומו ושם יזכר לטובה והוא דבר הטוב יותר מזכרון הבא מבנים ובנות: שם עולם אתן לו. ר"ל עד עולם יזכר לטובה אשר לא יכרת זכרון שמו: (ו) על ה'. כמו אל ה': כל שמר

באור המלות | חזון ישעיהו | באור הענין

(ג) הנלוה. פעל עבר, וקמץ הה"א עד, והה"א במקום אשר, כמו ההלכוא אתו: (ו) לשרתו, לעבדים. השירות קל מן העבדות, כמו שבארתי בכ"מ:

חסרונו מצד שהוא נולד מאדם, ובזה הבין מ"ש בפרוטי: בה שלא תתמוטט) והוא ע"י **שישמור שבת מחללו** זה נגד לדקה שבין אדם למקום, **ושומר ידו מעשות כל רע** בין, אדם לחבירו: (ג) **ואל יאמר**, כי יש קיים באיש ויש קיים במין, והקיום במין תלוי בשלשלת הנולדים לפניו ולאחריו, אבל הקיום האישי א"ל דבר כי הנפש קיימת מצד עצמה גם אב ובן אין לה, עתה נגד מ"ש כי הכל תלוי בהכנת המקבל יהיה המקבל מי שיהיה, אף סרים ובן נכר. אומר כי עד עתה הסרים היה דואג על שחסר לו היחוס שאחריו, והבן נכר היה דואג על שחסר לו היחוס מלפניו, כי עתה לא יאמר עוד בן הנכר הנלוה אל ה' כי יבדילהו ה' מעל עמו, יען שיחוסו מלפניו היה מעכו"ם, וכן הסרים לא יאמר הן אני עץ יבש בלתי נושא פרי, וחסר אצלי סוף השלשלת המיני: (ד) **כי כה אמר ה' לסריסים**, כי הקיום האישי טוב יותר מקיום המיני, והקיום האישי הנצחיי ישיג ע"י שלשה דברים. אמונה, מצות, לימוד התורה, (האמונה, והעיון, והמעשה). **אשר ישמרו את שבתותי**, זה יסוד האמונה, שעי"ז מעיד שמאמין בחידוש ובהשגחה, **ובחרו באשר חפצתי** הוא המצות והעבודה, **ומחזיקים בבריתי** הוא למוד התורה, אם לא בריתי יומם ולילה וכו'. אז **ונתתי להם**, כי ע"י שהוא עקירי מבנים, יחסרו לו שני דברים. א] משען ועזר בביתו בחייו, ב] שארית אחרי מותו שישאיר נינו, נגד זה לעומת היד והחיזוק בביתו, **אתן לו** (הדלתות מנבילים, **בביתי** יד ובחומותי שם), **בביתי יד**, ימלא יד עוזר וסומך אותו בביתי, ונגד השארית אחר מותו, **אתן לו בחומתי שם** אשר יהיה **טוב לו מבנים ובנות**, כי הקיום המיני ושאריתו נפסק אחרי דור בניו, אבל שם זה, **שם עולם יהיה אשר לא יכרת**: (ו) **ובני הנכר לשרתו**, נגד עבודה ומצות (ואמר תחלה ישרתהו שירות קל ואח"כ יוסיף הוגן **לאהבה את שם ה'** וע"י שיעבוד מאהבה יהיו **לו לעבדים** העובדים תמיד ביום ובלילה כי העובד מיראה הוא רק מעת לעת לפי החיוב והצורך אבל העובד את ה' מאהבה הוא עבד תמידי), **כל שמר שבת מחללו** נגד אמונה, **ומחזיקים בבריתי** נגד תורה

ז וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים׃ ח נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו׃ ט כֹּל חַיְתוֹ שָׂדָי אֵתָיוּ לֶאֱכֹל כָּל־חַיְתוֹ בַּיָּעַר׃ י צֹפָו עִוְרִים כֻּלָּם לֹא יָדָעוּ כֻּלָּם כְּלָבִים אִלְּמִים לֹא יוּכְלוּ לִנְבֹּחַ הֹזִים שֹׁכְבִים אֹהֲבֵי לָנוּם׃ יא וְהַכְּלָבִים עַזֵּי־נֶפֶשׁ לֹא יָדְעוּ שָׂבְעָה וְהֵמָּה

ת"א והביאותים. ברכות ז' שבת קי"ח מגילה י"ח: צ' רבתי. צפיו קרי

רש"י

(ז) לכל העמים. ולא לישראל לבדם כי אף לגרים: (ח) עוד אקבץ עליו. מן האומות שיתגיירו ונלוו עליהם: לנקבציו. נוספים על קבוצי ישראל: (ט) כל חיתו שדי. כל גירי האומות אתיו והתקרבו אלי והאכלו את כל חיתו ביער את גבורי האומות שאמנו את לבם מלהתגייר: חיתו שדי. חית השדה אין כחה רב כחית היער חית השדה חלשה ותשות כח מחית היער, ועל שאמר עוד אקבץ עליו אמר המקרא הזה: (י) צפיו עורים כלם. לפי שאמר דרשו ה' וכל הענין והם אינם שומעים חוזר ואומר הנה הנביאים צועקים להם ומכריזים על התשובה והיטיב להם והרי פרנסיהם כעורים כולם ואינם רואין את הנולדים כצופה המופקד לראות אם החרב בא להזהיר את העם והוא עור מלראות אם החרב בא ואלם מלהזהיר את העם ככלב שמינוהו לשמור הבית והוא אלם מלנבוח כך פרנסי ישראל אינם מזהירים אותם לחזור למוטב: הזים שכבים. פירש דונש נרדמים שוכבים. וי"ת נימין שכבין ואין לו דמיון: (יא) והכלבים עזי נפש. רוצים למלאות כריסם איגרי"ש בלעז: והמה רעים. כמו שהכלבים לא ידעו

מצודת דוד

שבת. כל מי בכם אשר ישמור את השבת מלחללו וכל האומות השומרים הנזכרים בברית: (ז) והביאותים. את העובדים כל אלה אביא אל הר קדשי הוא בהמ"ק בזמן בבוא עת הגאולה ב"ב: ושמחתים. אשמחם בבית המוכן להתפלל שם לפני: לרצון. יהיו מקובלים ברצון על מזבחי: יקרא לכל העמים. ר"ל והיה מוכן לבית תפלה לכל גויי האומות: (ח) מקבץ. המקבץ את ישראל הנדחים בין האומות: עוד אקבץ עליו. על ישראל אקבץ עוד גרים להיות נוספים על הנקבצים מישראל: (ט) כל חיתו שדי. חית השדה אין כחה רב כחית היער ואמר האומות הנמשלות כחיות השדה והם אותם שלא אמנו לבם ונתגיירו: אתיו. בואו לאכול ולכלות את האומות הנמשלות לחיות אשר ביער והם אותם שאמנו לבם ועמדו במרדם: (י) צפיו עורים. עתה חזר להוכיח את ישראל ואמר הצופים שלהם אשר עומדו לראות אם השונא בא לעיר הנה המה עורים ואינם רואים ור"ל שרי העם המדריכים את העם אינם מבינים לתקן דרך העם ועוצים עינם כאלו לא ידעו בקלקול הדור: כלם כלבים אלמים. כל השרים אינם מזהירים את העם על התשובה ולא יועילו להם והמה ככלבים אלמים אשר לא יוכלו לנבוח להבריח החיות הטורפות מן העדר שאין בהם תועלת: הוזים שכבים. השרים המה נרדמים בשינה עמוקה או שוכבים על המטה להתענג ולהביאם לידי תנומה והיא שינה קלה כי יאהבו את התנומה כדרך המתענגים ולא שמו לב בתקון העם: (יא) והכלבים עזי נפש. כמו שהכלבים המה בטבעם חזקי התאוה ואינם יודעים משביעה כי בכל עת

מצודת ציון

(ט) חיתו. הוי"ו יתירה: אתיו. בואו כמו שובו אתיו (לעיל כ"א): (י) צפיו. מל' צופה הרואה על המגדלים: לנבח. כן נקרא צעקת הכלב: הוזים. ענין תרדמה כן ת"י ואין לו דמיון: לנום. ל' תנומה והוא שינה קלה: (יא) עזי. ענין חזק: נפש. ענין תאוה כמו בנפש צרי (תהלים כ"ז):

חזון ישעיהו

באור הענין

(ז) והביאותים אל הר קדשי, ושם ילמדו תורה ואמונה, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים, ושמחתים בבית תפלתי הוא נגד עבודה, כי עולותיהם וזבחיהם יהיו לרצון על מזבחי, שלא יביאו אותם על חטא רק נדבה, ובזה יראו כי אינו מבדילם מישראל רק ביתי יהיה בית תפלה לכל העמים: (ח) עוד אקבץ עליו, על נקבציו שיתקבץ מישראל עוד אקבץ עליו גרים: (ט) כל חיתו שדי, מתחיל ענין חדש, נגד נביאי השקר ומנהיגי הדור ההוא שלא היו מוכיחים את ישראל, מדמה במליצתו את ישראל לעדר הרחלים, שהרועה אינו משגיח עליו והעדר הפקר לזאבים וחיות רעות, קורא, אתם כל חיתו שדי התיו לאכל, את הצאן הזאת, ואף כל חיתו ביער הרחוקים מן הישוב באו לאכול, ואל תיראו מן הרועים שומרי הצאן, כי. (י) צפיו עורים כלם, ואין רואים על הצאן, ויכנה את הצופים האלה בשם כלבים, כי גם הכלב הוא שומר הצאן, ואומר אל החיות הרעות בל יתיראו כי הכלבים ינבחו עליהם עת יבואו לטרוף מן העדר, כי הכלבים צריך שיהיה להם ג' תנאים. א] שיראו בבוא הטורף בלילה, אבל הם עורים כולם. ב] שיוכלו לנבוח על הטורף אבל הם כלבים אלמים לא יוכלו לנבח. ג] שיהיו נעורים כל הלילה, והם הזים שכבים אהבים לנום, וא"כ אין להם להתירא מכלבים האלה: (יא) והכלבים, אומר הג' מעלות שי"ל להכלב אין להם, לעומת זה יש להם החסרונות שיש לו להכלב,

באור המלות

(י) עורים, לא ידעו. הכפל הוא באור החסרון הנמשך מהם, ע"י שהם עורים, ע"כ לא ידעו מה נעשה בעדר. ע"י

רֹעִים לֹא יָדְעוּ הָבִין כֻּלָּם לְדַרְכָּם פָּנוּ אִישׁ לְבִצְעוֹ מִקָּצֵהוּ׃ יב אֵתָיוּ אֶקְחָה־יַיִן וְנִסְבְּאָה שֵׁכָר וְהָיָה כָזֶה יוֹם מָחָר גָּדוֹל יֶתֶר מְאֹד׃

נז הַצַּדִּיק אָבָד וְאֵין אִישׁ שָׂם עַל־לֵב וְאַנְשֵׁי־חֶסֶד נֶאֱסָפִים בְּאֵין מֵבִין כִּי־מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק׃ ב יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ

ת"א והכלבים. ברכות נ"ז: אתיו אקחה. תענית י"א: הצדיק אבד. שם י"ג סנהדרין ק: כי מפני. קמא ס': יבוא שלום. שבת קנ"ב כתובות ק"ד: קמץ בז"ק

רש"י

שבעה כן הרועים לא ידעו הבין מה יהיה באחרית הימים: כלם. לדרך הגייתם פנו: איש לבצעו. לגזול את שאר העם שהם ממונים עליהם: מקצהו. כמו (בראשית י"ט) כל העם מקצה. מקצה מניינם ועד קצהו כולם נוהגים כן: (יב) אתיו אקחה יין. כך היו אומרים זה לזה: והיה כזה יום מחר. במאכל ובמשתה:

נז (א) הצדיק אבד. כגון יאשיהו: ואין איש שם על לב. למה נסתלק: באין מבין. אין בעוברים מבין מה ראה הקב"ה לסלקו: כי מפני הרעה. העתידה לבא על הדור נאסף הצדיק: (ב) יבוא שלום. כי כן אמר הקב"ה יבוא הצדיק הזה אל אבותיו בשלום ואל יראה ברעה:

מצודת ציון

רעים. מלשון מרעה והוא לשון מושאל על אכילת התענוג: לבצעו. ענין גזל כמו מה תקות חנף כי יבצע (איוב כ"ז): (יב) ונסבאה. ענין שכרות כ"ו זולל וסובא (דברים כ"א): שכר. יין ישן: יתר. מל' יתרון:

נז (א) נאספים. ענין מיתה כמו יאסף אהרן (במדבר כ'): (ב) נכחו. ענין יושר כמו בארץ נכוחות יעול (לעיל

מצודת דוד

יתאוו תאוה: והמה רעים. וכן השרים המה הרועים את עמם להתענג בתענוגים אינם יודעים בינה להשכיל אשר מי ששקוע בהתענוגים הוא חסר מדע כי בכל עת יתאוה להוסיף וא"כ הוא מאד מאונס: לדרכם פנו. כל אחד פונה לדרכו ובמקום שיוכל לענג נפשו: איש לבצעו. כ"א פונה לבלוע בצע: מקצהו. ר"ל כולם עושין כן מן הקצה אל הקצה והוא מקרא קצר: (יב) אתיו. כ"א יאמר לחבירו בואו עמי ואקח יין: ונסבאה שכר. כפל הדבר במ"ש: והיה כזה. כמשפט היום הזה יהיה יום מחר ועוד יהיה גדול ויתר מאד מהיום ר"ל נעסוק במשתה כמו היום אבל ברוב הכמות:

נז (א) הצדיק אבד. כאשר הצדיק נאבד מן העולם אין איש שם על לב להתבונן בדבר למה הומת מה עשה: ואנשי חסד. עי"ז נאספו הרבה אנשי חסד בעבור שאין מי מבין אשר מפני הרעה נאסף הצדיק הראשון למען לא יראה ברעה המעותדת לבוא כי על כי לא היה מי מרגיש בדבר ולא שב לה' לזה הרבו למות עוד למען ירגישו או למען לא יראו גם המה ברעה: (ב) יבוא שלום. מוסב למעלה לומר כי כן אמר המקום יאסף הצדיק ויבוא בשלום אל הקבר ולא יראה ברעה: ינוחו. אנשי החסד ישכבו במנוחה על משכבותם בקבר: הלך נכחו. כי כל אחד היה הולך בדרך הנכוחה

חזון ישעיהו

באור המלות

בהם אלמים עי"כ לא יוכלו לנבוח, ואין להם לורא מנביחתם, ע"י שהם הוזים עי"כ הם אוהבי לנום: (יב) אקחה יין ונסבאה שכר. יין לשתיה ושכר לשכרות כנ"ל (כ"ח ט') וכבא שכרות כנ"ל (א' כ"ב):

(א) אין שם על לב, אין מבין. הבדל בין שימה על לב לבינה מבואר (למעלה מ"ד י"ט. מ"ו ח'):

באור הענין

א] שהכלבים האלה הם עזי נפש. ב] שלא ידעו שבעה, רעבתנים ככלב, עתה באר הנמשל, כי כמו שהכלבים עורים אין יכולים לראות כן המה רעים לא ידעו הבין, וכנגד הוזים שוכבים, אומר כולם לדרכם פנו, שחוץ מה שאין יכולים לראות ולהבין אין רוצים להשגיח על הכלל, רק כ"א פונה לדרכו, ואם עכ"פ לא היו מזיקים את הכלל אבל הם עוד פונים איש לבצעו לעשוק ולחמוס: (יב) אתיו, נגד מ"ש והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה, אומרים איש לחברו אתיו אתם אני אקח יין, ונסבאה שכר עד שנשתכר, והיה כזה יום מחר שגם מחר נעשה כן ביתר שאת, כי אין לנו רק לאכל ולשתות אכל ושתה כי מחר נמות כי הלא הצדיק אבד וכו':

נז (א) הצדיק אבד, הם אומרים נסבאה שכר נשתה יין, כי מה יהיה קצנו הלא הצדיק אבד ואין איש שם על לב, כי מקרה אחד לצדיק ולרשע, וגם אנשי חסד גומלי חסד נאספו ומתו באין מבין מדוע מתו והם היו צדיקים, אבל לית דין ולית דיין (הצדיק הוא במצות שבין אדם למקום, עליו אין מבינים לב כלל, ואנשי חסד לחבריהם, על מיתתם ישימו לב, עליהם יספדו ויתאבלו וישימו לב מדוע מתו, אבל אין מבין מדוע מתו כי מקרה אחד לכל ומותר האדם אין). כי מפני הרעה נאסף הצדיק, הם אומרים שהצדיק נאסף מפני הרעה שהיה לו בחייו, שישב בצום ותענית והיה חסר כל ולכן נאסף קודם זמנו: (ב) יבוא, השם משיב להם הצדיק אבד כדי שיבא שלום שם בעולם השלום, ואנשי חסד נאספו כדי שינוחו שם בעולם המנוחה, הם לא נאבדו, כי כ"א מהם הולך נכוחו

עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם הֹלֵךְ נְכֹחוֹ׃ ג וְאַתֶּם קִרְבוּ־הֵנָּה בְּנֵי עֹנְנָה זֶרַע
מְנָאֵף וַתִּזְנֶה׃ ד עַל־מִי תִּתְעַנָּגוּ עַל־מִי תַּרְחִיבוּ פֶה תַּאֲרִיכוּ
לָשׁוֹן הֲלוֹא־אַתֶּם יִלְדֵי־פֶשַׁע זֶרַע שָׁקֶר׃ ה הַנֵּחָמִים בָּאֵלִים תַּחַת
כָּל־עֵץ רַעֲנָן שֹׁחֲטֵי הַיְלָדִים בַּנְּחָלִים תַּחַת סְעִפֵי הַסְּלָעִים׃
ו בְּחַלְּקֵי־נַחַל חֶלְקֵךְ הֵם הֵם גּוֹרָלֵךְ גַּם־לָהֶם שָׁפַכְתְּ נֶסֶךְ הֶעֱלִית

ת"א הלך נכחו. כתובות סז: הנחמים. נדה י"ג:

רש"י

ינוחו על משכבותם. בהיות הרעה זה שהיה הולך נכחו ביושרו, כמו עשות נכוחה (עמוס ג'): (ג) ואתם קרבו הנה. הנותרים משנסתלקו הצדיקים וקבלו פורענותיכם. בני עננה. בני כשפים: זרע מנאף. שהזכר מנאף: ותזנה. הנקבה: (ד) על מי תתענגו. מאחר שבאתם מאחרי על מי תשענו להתענג בטובה, אילו זכיתם אז תתענגו על ה' אבל עכשיו על מי תתענגו: על מי תרחיבו פה. כשאתם מתעתעים ומלעיבים בנביאיו: (ה) הנחמים באלים. המתחממים בשכבת זרע תחת האלים הם אלה ואלון: שוחטי הילדים. לקרבן ע"א: סעפי. נקרת הצורים, וכן (שופטים ט"ו) אל סעיף סלע: (ו) בחלקי נחל. בחלוקי אבנים אשר בנחל: חלקך. בהם יבחרו אותך: הם הם גורלך. להתענג

מצודת דוד

ואין מבדין שיראה ברעה: (ג) ואתם. הואיל ונסתלקו הצדיקים קרבו אתם הנה למשפט ולקבל הרעה: בני עננה. אתם בני מעוננה כי כרוב נמצא הכישוף בנשים: זרע מנאף ותזנה: זרע של מנאף וזונה כי האב היה נואף והאם היתה זונה: (ד) על מי. מאחר שבאתם מעלי על מי תבטחו להתענג בטובה כי אם זכיתם הייתם בוטחים עלי אבל עכשיו על מי תבטחו: על מי תרחיבו פה. על מי תשענו להרחיב פה לשאול כל המחסור: תאריכו לשון. לשאול כל הצורך וכפל הדבר פעמים ושלש כמ"ש וכדרך הנבואה: ילדי פשע. מולידים פשע: זרע שקר. ר"ל כל מעשיכם פשע ושקר ומהו הזכות הנמצא בכם: (ה) הנחמים. המתחממים עצמן תחת אילן אלה הנעשה לעכו"ם: תחת כל עץ רענן. ר"ל שחברו את עצמן לעכו"ם ולפי שהמשיל המקרא עובדי העכו"ם לזונה אמר לשון הנופל במשכב האשה כמ"ש ובחטא יחמתני אמי (תהלים נ"א): שחטי הילדים. לפני העכו"ם: בנחלים. כן היה דרכם לשחטם בעמקים אשר תחת סעיפי הסלעים כי העכו"ם העמידו על סעיף הסלע במקום גבוה: (ו) בחלקי נחל חלקך. בחרת לך חלק באבני הנחל לעבדם

מצודת ציון

כ"ו): (ג) הנה. לפה: עננה. ענין כשוף כמו מעונן ומנחש (דברים י"ח): (ה) הנחמים. מלשון חמימה: באלים. שם אילן סרק כמו כי יבושו מאילים וגו' (לעיל א'): רענן. ענין לחות ורטיבות כמו בשמן רענן (תהלים צ"ב): בנחלים. ענין עמק וגיא וכן ויחפרו עבדי יצחק בנחל (בראשית כ"ו): סעפי. כן נקרא שן הסלע כמו אל סעיף סלע (שופטים ט"ו) והוא מושאל מענף היוצא מן האילן אשר יקרא סעיף כמ"ש וכלה סעיפיה (לעיל כ"ז): (ו) בחלקי נחל. באבני נחל ונקראו כן ע"ש שהמה חלקים כמ"ש חמשה חלקי אבנים

חזון ישעיהו

באור הענין

נוכח המקום המיועד לתשלום גמולו, אבל. (ג) ואתם קרבו הנה, למשפט, בני עננה כי היו נואפים ומזנים לעבודת האלילים, כמ"ש המורה, שכן היה כל עניני ע"ז לזנות ולנאף, והבנים שנולדו מן הניאוף הלז היו מיחסים אותו לאליל פלוני וכוכב פלוני, והיו מעוננים עת לדתם שנולד במזל פלוני, תחת משטר כוכב ידוע, ע"ז קראם בני עוננה מצד העת שילאו לאויר העולם, וזרע מנאף מצד עת שנזרעו בבטן אמם, שהאב מנאף והזנה האם: (ד) על מי תתענגו, נגד בני עוננה, אומר על מי תבטחו כי תתענגו לאמר אקחה יין ונסבאה שכר, וכי על העיונן והיחוס שיחשתם שנולדתם במזל מוצלחת תבטחו? על מי תרחיבו פה נגד זרע מנאף אומר איך תרחיבו פה ללוצץ לאמר אכל ושתה כי מחר נמות ועוד תאריכו לשון להאריך הדבור ולכפלו, והלא היה לכם להתבושש מפגם מולדתכם, כי אתם ילדי פשע מצד האם שזנתה, וזרע שקר מצד האב שנאף: (ה) הנחמים, מבאר מ"ש ילדי פשע, היו מתחממים להוליד בני' מאלים האלילים העומדי' תחת עץ רענן, שהיו אומרים שהאלילים שתחת העצים באו עליהם ומהם הולידו, כי היו אומרים שהאלילים חושקים את בנות האדם, ויבואו בני אלהים אל בנות האדם וילדו להם, שחטי ר"ל האלים השחטים את הילדים בנחלים, כי אח"ז היו אומרים שהאלים צוו להם לשחוט את הילדים שהולידו מהם תחת סעיפי הסלעים לקרבן, כי בזה יתקדשו הילדים ויעלו על במתי עב, כידוע בעבודת האשרה מקורות ימי קדם והבליהם. ובזה נדמה כאילו האלים שוחטים את הילדים, כי היו שוחטים אותם בפקודתם לפי הבליהם: (ו) בחלקי, עת יחלוק הנחל חלקך, ר"ל עת תתן

באור המלות

(ג) מנאף ותזנה. מצד שתסור מאחרי אישה ידובר עליה בזנות, ומצד המעשה עצמה יבא פעל נאף. וע"כ אצל הזכר בא פעל נאף בכ"מ (רק במקום שידובר על זנותו מעל ה' ומצותיו, ובכ"מ שבא פעל זנה אצל האיש נקשר עמו עבודת אלילים) ואצל הנקבה ישמש בפעל זנה או נאף. ופה ר"ל מנאף הזכר ותזנה האם מעל אישה: ואמר בני עננה זרע מנאף, כי הניאוף על ידו נזרע זרעם בתתם שכבתם לזרע לטמאה בה, והעוננות בכוכבים היה בעת לדתם שע"ז ילדק שם בנים: (ה) באלים. כמו הבו לה' בני אלים, הכחות הנשגבות. ושוחטי מוסב לאלים, האלים הם שוחטי הילדים: (ו) בחלקי. הכ' הוא ב' הזמן המשמש עם המקור, כעת יחלוק הנחל את חלקך, או האלים הם גורלך: (עיין בהבדל

חלקך

מִנְחָה הַעַל אֵלֶּה אֶנָּחֵם׃ ז עַל הַר־גָּבֹהַּ וְנִשָּׂא שַׂמְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ גַּם־שָׁם עָלִית לִזְבֹּחַ זָבַח׃ ח וְאַחַר הַדֶּלֶת וְהַמְּזוּזָה שַׂמְתְּ זִכְרוֹנֵךְ כִּי מֵאִתִּי גִּלִּית וַתַּעֲלִי הִרְחַבְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ וַתִּכְרָת־לָךְ מֵהֶם אָהַבְתְּ מִשְׁכָּבָם יָד חָזִית׃ ט וַתָּשֻׁרִי לַמֶּלֶךְ בַּשֶּׁמֶן וַתַּרְבִּי רִקֻּחָיִךְ וַתְּשַׁלְּחִי

ת"א ואחר הדלת: שבת קט"ז:

רש"י

בהם, למה, כי גם להם שפכת נסך: העל אלה אנחם. אתרצה לך: (ז) שמת משכבך. משכב ניאופך בע"א על ההרים הרמים: (ח) ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך. לפי שהוא מדמה אותם לאשה מנאפת אשר נואפיה צופים וממתינים לפני פתח ביתה והיא בשכבה אצל בעלה לבה וזכרונה אל הדלת והמזוזה איך תפתח ותצא אליהם: כי מאתי גלית ותעלי. אצלי היית שוכבת וגלית הכסוי שהיינו מכוסים יחד ותעלי מאצלי: הרחבת משכבך. לקבל בו נואפים הרבה: ותכרת לך. ברית מהם: אהבת משכבם. כשחזית לך יד ומקום להראות להם אהבתך: יד חזית. איי"ש בלעז וכן ראו חלקת יואב על ידי (שמואל ב' י"ד): (ט) ותשרי למלך בשמן. ואני מתחילה גדלתיך והיית מקבלת פני מלכך בכל מיני

מצודת ציון

מן הנחל (ש"א י"ז) ולקצר לא אמר אבני וסמך על המבין: גורלך. ענינו כמו חלק וכן וגורל לבוזזינו (לעיל י"ז) ע"ש שע"פ רוב יחולק בגורל: אנחם. ענין הפוך מחשבה: (ח) והמזוזה. הם העמודים אשר אצל הפתח מזה ומזה: גלית. מלשון גלוי: ותעלי. ענין הסתלקות כמו כעלות גדיש בעתו (איוב ה'): יד. מקום: חזית. ענין ראיה כמו ותחז בציון עינינו (מיכה ד'): (ט) ותשרי. מלשון תשורה ודורון כמו ותשורה אין להביא (ש"א ט'): רקחיך. בשמים מעשה רוקח וכן רקחי המרקחת (ד"ה א' ט'): ציריך. מלאכיך כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א'): שאול.

מצודת דוד

עבודת אלהות: הם וגו'. כפל הדבר במ"ש: שפכת נסך. היית מנסך לפניהם יין והעלית להם מנחה: העל אלה אנחם. וכי מהראוי שעל העונות נעשים כאלה ואהפך ממחשבתי מרעה לטובה: (ז) שמת משכבך. עשית משכב לזנות ר"ל שם העמדת עכו"ם ולפי שנמשלה לזונה אמר לשון הנופל בזונה: גם שם. על גובה ההר: (ח) ואחר הדלת והמזוזה. לפי שהוא מדמה אותם אל האשה זונה אמר לשון הנופל בזונה שנואפיה צופים וממתינים לה אחר הדלת והמזוזה והיא בשכבה אצל בעלה לבה ותשוקתה אל העומדים אחר הדלת והמזוזה ור"ל בעוד היותך במקדש ה' שמת זכרונך ללכת אל בית העכו"ם: כי מאתי גלית ותעלו. אצלי היית שוכבת וגלית הכסות שהיינו מכוסים יחד ותעלי מאצלי ללכת אל הנואפים: הרחבת משכבך. עשית לך מקום משכב רחב לקבל בו נואפים הרבה ר"ל עבדת לעכו"ם הרבה: ותכרת. כרת לך עמהם ברית אהבה: אהבת משכבם. אהבת שישכבו עמך בכל מקום אשר ראית ואף בפרסום רב: (ט) ותשרי. ר"ל לא די שעבדת עכו"ם אלא שסלקת בטחונך ממני ושלחת תשורה למלך אשור כדורון של שמן והרבית לשלוח לו בשמים מעשה רוקח למען יהיה בעזרך: ותשלחי. שלחת מלאכיך אליו עד אשור הרחוקה מארצך: ותשפילי. השפלת עצמך עד שאול בהראות הכנעה מרובה: (י) ברב

חזון ישעיהו

באור המלות

בין חלק וגורל למעלה י"ז י"ד, ופה הנחל לוקח חלק עמך מסך ילדיך, ובעבור כן תחשוב ויפלו האלים בגורלך), ומלת להם מוסב על הילדים שבפסוק הקודם: (ח) זכרונך. הבשמים והלבונה בנושאם של נואפה נקראים זכרון, זכרו כיין לבנון: מאתי גלית, גלית מכסה המשכב, ונמצא גילוי עם יתום שממנו (למעלה ל"ח י"ב) דורי נסע ונגלה מני: ותכרת, נסתר לנקבה מוסב על המשכב, המשכב כרתה והפרידה אותך משם מן הנואפים. יד חזית, יד, אצל, כמו יד הנהר, יד הירדן, ליד דרך, ליד שערים. וחזית, גבול: את שאול עינו חוזה, בית אבנים יחזה, משכבם שאצל הגבול: (ט) ותשרי. מענין הבטה מרחוק. ותבט

באור הענין

חלקך אל הנחל, שהוא שתתן לו הילדים שילדת כי תשחטם שם בנחל, הם הם גורלך תחשוב באלהיך שעי"כ עלו האלים בגורלך, שע"י שתשחט הילדים בנחל יכרתו לך האלים ברית, וגם להם שפכת נסך גם להילדים ששחטת שפכת נסך, כי האמינו שהילדים ששחטו להאליל נתקדשו ועלו אל ממלכת האלים, ונסכו להם אח"כ נסכים. ואיך אנחם על מעשי' המתועבים כאלה? (ז) על הר, שהיו מאמינים שיש בני אלים שוכנים בנחל, ויש השוכנים על ההרים הגבוהים, ולכן עלית גם על הר גבוה ונשא לזנות גם שם לאליליהם: (ח) ואחר, מדמה אותה במשל האשה הזונה שיוצאת בלילה ממשכב בעלה אל הזונים העומדים אחורי הגדר, שמניח זכרונה שהם הלבונה והבשמים שעל צוארה אחרי הדלת והמזוזה כדי שלא ירגיש בה בעלה. כי מאתי גלית ותעלי כי גלית משכבי שהיית שוכבת אצלי ותעלי על ראש ההר אל הזונים. הרחבת משכבך מדמיה לזונה שמשכבה רחב, רק יען שאינה יכולה לקחת את הזונים לשם כי בעלה עמה במטה. לכן תצא מן המשכב הרחב לשכב עם הנואפים במשכב קצר שהכינו שם אצל הגדר, וז"ש הגם הרחבת משכבך אבל יען ותכרת לך מהם המשכב תכרת ותבדיל אותך מן הזונים, לכן אהבת משכבם של הזונים, אשר היא יד חזית, יד ואצל החזית והגדר, (והנמשל שתחת שבעודך עובד האל היה לך כל טוב ושפע רב, עזבת מקור חיים לחצוב לך בארות נשברים): (ט) ותשרי, מספר איך הלכה מדה'

צִירַיִךְ עַד־מֵרָחֹק וַתַּשְׁפִּילִי עַד־שְׁאוֹל: י בְּרֹב דַּרְכֵּךְ יָגַעַתְּ לֹא אָמַרְתְּ נוֹאָשׁ חַיַּת יָדֵךְ מָצָאת עַל־כֵּן לֹא חָלִית: יא וְאֶת־מִי דָּאַגְתְּ וַתִּירְאִי כִּי תְכַזֵּבִי וְאוֹתִי לֹא זָכַרְתְּ לֹא־שַׂמְתְּ עַל־לִבֵּךְ הֲלֹא אֲנִי מַחְשֶׁה וּמֵעֹלָם וְאוֹתִי לֹא תִירָאִי: יב אֲנִי אַגִּיד צִדְקָתֵךְ וְאֶת־

עמ"ש. עמ"ש

רש"י

תפנוקים: ותשרי. לשון ראיית פנים כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד) וכן (שמואל א' ט') ותשורה אין להביא. דורון של הקבלת פנים: ותשלחי ציריך. שלוחייך למרחוק לגבות מס ממלכי עכו"ם: ותשפילי. את חקי העכו"ם עד שאול, וכן תרגמו יונתן: (י) ברב דרכך יגעת. נתעסקת בצרכייך למלאות תאותך להרבות הונך: לא אמרת נואש. אתייאש מאלו ולא אחוש עוד לעסוק בהן כי בתורה ובמצות אתן לב: חית ידך מצאת. צורך ידך מצאת, הצלחת במעשיך: על כן לא חלית. לא נחלה לבך לדאג על עבודתי לעסוק בתורה: חית. לשון ערבי הוא צורך: (יא) ואת מי דאגת. ממי נתייראת: כי תכזבי. כי פסקת לך מעבודתי וכזבת בי כמו לא יכזבו מימיו (לקמן נ"ח) כל האדם כוזב (תהלים קט"ז) פיליינ"ץ בלעז, וכן כל לשון כזב מי שבוטחין עליו והוא כוזב ובוגד: הלא אני מחשה. שהחשיתי על כמה פשעים בי: (יב) אני אגיד צדקתך. אני תמיד מגיד לך דברים שאם תעשי אותם תצדקי: ואת מעשיך. שאת עושה

מצודת דוד

דרכך. במה שהלכת הרבה בדרכי לכת לבקש עזר ממלך אשור הנה נתייגעת הרבה בזה ועכ"ז לא אמרת אתייאש עצמי מלבקש עזרה ממנו לפי רוב הטורח: חית ידך מצאת. על כי מצאת ממנו כח ידך כי עזר לך ברכב ובפרשים לכן לא נעשית חולה ומוכאב עם כל הטורח כי קבלת בשמחה: (יא) ואת מי דאגת. ר"ל הנה כ"ז הוא באמת כי ממי פחדת ותיראי אשר עזבת בטחונך בי ולא זכרת אותי ר"ל וכי יש מי בעולם אשר לא אגבר ידי עליו: לא שמת על לבך. כי טוב לחסות בה' ובפל הדבר במ"ש: הלא אני מחשה. באמת אני משתיק את כל הקמים עליך ומעולם בא הדבר ממני ולא מעזר האומות ועכ"ז לא תיראי מפני כ"א מן הקמים עליך: (יב) אני אגיד צדקתך. אני מגיד לך במה תמצא צדקה ממני ואת המעשה אשר תעשי וזהו

מצודת ציון

בור הקבר: (י) נואש. מל' יאוש ועזיבת הדבר כמו ואמרו נואש (ירמיה י"ח): חית. ענין כח ובריאות וכן עד חיותם (יהושע ה'): חלית. מלשון חולי ומכאוב: (יא) דאגת. לשון דאגה ופחד: תכזבי. ענין עזיבת הדבר כמו ההיה לי כמו אכזב (ירמיה ט"ו): מחשה. ענין שתיקה כמו החשיתי מעולם (לעיל מ"ב): (יב) יועילוך. מל' תועלת:

חזון ישעיהו

באור הענין

אל דמי, שאחר שיצאת ממשכב בעלה הקלה להיות קדשה ומזומנת לזנות, עד שחשבת מחשבות איך לזנות עם המלך, וקשטת עצמך לתכלית זה בשמן המור כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים בשמן המור, ואחר ההכנה הזאת ותשלחי ציריך להמליץ בעדך ולהלל אותך בית פרעה, עד שהשפלת עצמך עד שאול כי אח"כ היית מופקרת לכל, התלות לזנות עם הגדולים ולא עלה בידך ולכן היית קדשה לכל עובר ושב (וזה נמשל איך זנו מאחרי אלהיהם וכרתו ברית עם מלכי אשור ומצרים, ואח"כ הושפלו גם לפני מלכים קטנים): (י) ברב דרכך, הגם שיגעת ברב דרכך שהלכה לחפש את הזונים ולא מצאת חפצך מ"מ לא אמרת נואש ולא נתיאשת, כי חית ידך מצאת בעוד שמצאת והרגשת כי ידך חי, על כן לא חלית לא היית חולה בעיני עצמך הגם שרגליך וגופך כבר היה עיף כ"ז שעוד יד אחד היה חי בקרבך לא שקטת ממעשיך הרעים, (הנמשל הגם שעי"כ נהרסה ארצם וגלו ונתפזרו ועברו עליהם כמה רעות כל זמן שעוד היו מקצתם עדיין על אדמתם לא הרגישו במכאוב הגויה הכלליית שהיא כלל המדינה ולא עזבו מלדרוש עזרת נכר ולעבוד את אלהיהם): (יא) ואת מי דאגת, אומר אליה כאל אשה זונה פרוצה שלטת, שאינה יראה עוד מבעלה כלל, ממי דאגת או מי תיראי (הדאגה הוא שדואג פן יאבד את אהבת אהבו והיראה מפני העונש), ומבאר נגד את מי דאגת, את אין לך לדאג פן ע"י נאופיך לא אהיה עוד אישך ואתן לך ספר כריתות, כי הלא תכזבי, הלא את בעצמך תכזבי ותאמר שאיני בעלך כלל, ואותי לא זכרת עוד, וגם עת תזכרני בפיך לא שמת על לבך, ונגד ותיראי אומר את מי תיראי הלא אין לך לירא מפני העונש כי אני מחשה ולא מעתה כי אני מחשה מעולם ואיני מעניש אותך וכן לא תיראי מפני יראת הרוממות כיראת בעל על האשה כי אותי לא תיראי ר"ל אתה עושה הכל בלא דאגה ובלא יראה מפני, ואיך מתחרטה על מעשיך בבוש פעם: (יב) אני אגיד, ר"ל למה תדאג ואיך תירא מפני הלא אני מגיד לך צדקתך מלמד לעשות דברים שתצדק בהם, ואת מעשיך הטובים, ומ"מ ולא יועילוך כי אם תפלה בהפקר לא בצדקה המעש'.

באור המלות

עיני בשורי: (י) חית ידך. בריאות היד, כל הגוף מת רק היד עודנה חיה, על כן לא חלית: (יא) דאגת, ותיראי. הדאגה היא מחשבות להסיר ענין שלבו נקפו עליו. ואם לא מדאגה מדבר פן יאמרו בניכם לבנינו (יהושע כ"ב כ"ד),

אבל

מַעֲשַׂיִךְ וְלֹא יוֹעִילוּךְ׃ יג בְּזַעֲקֵךְ יַצִּילֻךְ קִבּוּצַיִךְ וְאֶת־כֻּלָּם יִשָּׂא־רוּחַ יִקַּח־הָבֶל וְהַחוֹסֶה בִי יִנְחַל־אֶרֶץ וְיִירַשׁ הַר־קָדְשִׁי׃ יד וְאָמַר סֹלּוּ־סֹלּוּ פַּנּוּ־דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי׃ טו כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת־דַּכָּא

ת"א בזעקך. בתרא נ"א: ואמר סולו. סוכה נ"ב מועד קטן ה׳: כי כה אמר. מגילה לא עקידה שער ו׳: ואת דכא. עקרים י"א:

רש"י

שלא ברצוני לא יועילוך בעת רעתך: (יג) בזעקך יצילך קבוציך. יקומו נא קבוצות אליליך ופסיליך ומכחישי תורה אשר קבצת ויצילוך בזעקך מצרתך, הלא את כו"ם ישא רוח ולא יוכלו להציל: (יד) ואמר סלו סלו. כה אמר הנביא בשמי לעמי כבשו מסילה סלולה פנו יצה"ר מדרכיכם: הרימו מכשול. הסקלו האבנים שאתם נכשלים רגליכם בהם, הם הרהורי רשע: (טו) מרום וקדוש. אני שוכן ומשם אני עם

מצודת ציון

(יג) בזעקך. ענין קבוץ והכוונה על כי באה בזעקה כמתאסף וכן מה לך כי נזעקת (שופטים י"ח): הבל. דבר שאין בו ממש: והחוסה. ענין בטחון: ויירש. מלשון ירושה: (יד) סלו. מלשון מסילה ודרך כמו ויסלו עלי ארחות אידם (איוב ל׳): פנו. ענין הסרה: הרימו. ענין הפרשה וכן תרומה לה׳ (שמות ל׳): (טו) עד. ענינו נצח וכן בטחו בה׳ עדי עד (לעיל כ"ו): דכא. כתות ומושבר: ושפל רוח.

מצודת דוד

לחסות בה׳ לא בעזר מלכי האומות: ולא יועילוך. אבל כל דברי אינם מועילים לך כי אינך שונה אליהם: (יג) בזעקך. בעת תאספי רבך ופרשיך מגלת העמים הבאים לעזרתך אז האו"ב וכי יצילך הקבוץ שקבצת בתמיה: ואת כולם וגו׳. הבל את כולם ישא הרוח ויפולו ע"פ האדמה והבל יקחם ר"ל יכלו מן העולם כמעט סיבה ואיה א"כ בטחונך: והחוסה בי. משא"כ החוסה בי הנה ארצו תשאר לו לנחלה ועיר ציון הר קדשי ישאר לו לירושה ולא יזיזנו האויב משם ועל חזקיה נאמר בבטח בה׳ ולא זז ממקומו לא כמו שחשב סנחריב: (יד) ואמר. חזקיה שחסה כי יאמר סלו סלו ר"ל עשו מסילה ודרך כבושה: פנו דרך. מן המכשולות: הרימו. הפרישו אבני מכשול מן הדרך שילכו בו בני עמי כי לא יפחדו עוד מן האויב כי מת ואיננו: (טו) כי כה אמר וגו׳. מוסב למעלה לומר טוב לחסות בה׳ כי הוא מגביה

באור המלות · חזון ישעיהו · באור הענין

באור המלות

והראה, הוא מפני שונא אחד שיכול לעשות לו רע: (יג) ישא רוח יקח הבל. הרוח ישאם למרחוק עד יאבדו מפניך, ולא שילטרך ע"ז רוח גדולה וחזק כי גם הבל ודבר קל יקחם ממקומם מרוב חולשתם שאין בם ממש: ינחל ארץ ירש הר קדשי, הירושה תציין הורקת הקנין מרשות המוריש לרשות היורש עד שהמוריש י ו ר ש ונשאר בלא הקנין הזה, ובא בהפעיל כי הורים גוים על ידי הגירום מן הרשות, והנחלה תציין המשך הקנין בידו לזרעו אחריו. ותמצא מטעם זה שם נחלה על עלמיות הגזונים. נחלו פתאים אולת. אך שקר נחלו אבותינו. וכן מצאנו פעל ירש על שם נחלה. כל בת יורשת נחלה. ולכן אמר שינחל ארץ, ומוסיף כי גם ירש מיד רשות האויבים. ולא זאת הארץ כי גם הר קדשי שחשוב

באור הענין

אבל דע כי הגם שעתה אינך ירא מפני, אבל. (יג) **בזעקך**, עת תזעק שיצילך קבוציך, עת תבא עליך צרה ותזעק אל הקיבוצים האלה מן הזונים עמך שיצילו אותך אז תראה **כי את כולם ישא רוח** ורק **החוסה בי ינחל ארץ**: (יד) **ואמר**, מתחיל ענין חדש שאחר שדבר (נ"ה ו׳) על התשובה והפסיק באמצע הענין (מן נ"ו ט׳ עד הנה) מספור רוע הדור ורוע המנהיגים, שב לאמר כי ה׳ יסולל דרך לקבל החוטאים האלה בתשובה. **סלו**, במקום שאין דרך סולו דרך חדש, ובמקום שיש דרך רק שאח"כ נתקלקל **פנו דרך**, ובמקום שהדרך עוד מתוקן רק שנמצאו עליו אבני מכשול, **הרימו מכשול מדרך עמי**, (ר"ל אותם שלא ידעו דרך ה׳ כלל למדו אותם, ואף אותם שלא שכחו רק שיצרם היה להם למכשול): (טו) **כי כה אמר רם ונשא**, הגם **שמרום וקדוש אשכון** מ"מ אשכון **את דכא ושפל רוח**, שהוא הבעל תשובה, ר"ל כי על התשובה והאפשריותה עוררו שלשה טענות, א] מצד שה׳ **רם ונשא**, כי יאמר הלא יעורך החטא לפי ערך מי שחטאו כנגדו, ואחר שה׳ רם ונשא לבלתי תכלית יתחייב שיהיה עונש הממרה נגדו ג"כ לבלי תכלית ואיך יכופר עונו בתשובה. ב] טענו מצד שהוא **שכן עד** בלתי משתנה בשום שינוי, ואיך ישתנה ע"י תשובת החוטא מלא רוצה לרוצה. ג] טענו מצד **שקדוש שמו** שאחר שהוא קדוש איך יתרצה למי שטמא א"ע ויצא מקדושתו, במה יתקן את אשר עוות, משיב להם, כי הגם שמרום וקדוש אשכן, מ"מ אשכן את דכא ושפל רוח, **מרום** נגד רם ונשא, **וקדוש** נגד קדוש שמו, **ואשכון** נגד שוכן עד, ר"ל כי אלה שלשה הטענות לא לבד שלא יחייבו שלא אקבל את הדכא השב לפני, כי בהפך שלשה הטענות עצמם יחייבו שאקבל בתשובה. כי הטענה מצד שהוא רם ונשא היא תחייב שיקבל ה׳ את השב המתחרט, כי בערך גדולתו שהוא רם ונשא אין נקי לפניו, וגם שמים לא זכו בעיניו, ואם עונות ישמור יה מי יעמוד, הלא בערך גדולתו אין נמצא שיצא ידי חובתו, ובהכרח יקבל בתשובה. ומצד הטענה הב׳ שהוא בלתי משתנה ושהוא קדוש, זה עצמו יחייב כי לא מחשבותי מחשבותיכם כמו שבאר זה למעלה (בפסוק נ"ה) וא"כ אלה הטענות

וּשְׁפַל־רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים׃ טז כִּי לֹא לְעוֹלָם אָרִיב וְלֹא לָנֶצַח אֶקְּצוֹף כִּי־רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי׃ יז בַּעֲוֺן בִּצְעוֹ קָצַפְתִּי וְאַכֵּהוּ הַסְתֵּר וְאֶקְצֹף וַיֵּלֶךְ שׁוֹבָב

ת״א כי לא. עירובין כ״ד עקרים מ״ד כ״ח: כי רוח. חגיגה י״ב יבמות ס״ב וסג ע״ז פ׳ נדה י״ג:

רש״י

דכא ושפל רוח שאני מכין שכינתי על שפלים: נדכאים. שבולי עוני וחלאים: (טז) כי לא לעולם אריב. אם אביא יסורין על האדם אין התרותי עליו לאורך ימים ולא קצפי לנצח: כי רוח מלפני יעטוף. כאשר רוח האדם שהוא מלפני שניתן בו מאתי יעטוף יודה ויכנע על מעלו כמו (איכה ב׳) העטופים ברעב בעטף עולל (שם) ונשמות שאני עשיתי: כי רוח מלפני. כי זה משמש בלשון כאשר כמו כי תראה כי תבא כלומר כשרוחו נעטפת והוא נכנע אני מבטל ריבי וקצפי מעליו: (יז) בעון בצעו. גזלו: קצפתי. תחלה ואכהו והסתר פני התמיד מצרתו ואקצוף על כי הלך שובב בדרך לבו וסרס את המקרא וכן פירושו בעון בצעו וילך שובב בדרכי לבו קצפתי ואכהו: (יח) דרכיו ראיתי. כשהוא נכנע מלפני שבאתהו צרה:

מצודת דוד

בכל כי כה אמר ה׳ המרומם והמנושא השוכן נצח כי לא יתואר כן הנושא כאשר בנבראים: וקדוש שמו. שמו מקודש ונבדל ואין ערוך אליו: מרום וגו׳. ר״ל וזהו אמריו אשר יאמר אני שוכן במרום במקום קדוש עכ״ז אני עם הדכא ושפל רוח להשגיח להחיות רוח שפלים וגו׳: (טז) כי לא לעולם אריב. כי המריבה אשר אני עושה עם החוטא להענישו בגמול מעשיו הנה לא תתמיד לעולם: ולא לנצח וגו׳. כפל הדבר במ״ש: כי רוח וגו׳. כי רוח האדם מלפני בא לו ונעטפה אותו והנשמות כולם הלא אני עשיתי ולכן ראוי לי לרחם עליהם: (יז) בעון בצעו. בעבור עון הגזל קצפתי עליו והכיתיו ולא על חנם: הסתר ואקצף. שהסתרתי פני ממנו לבל אראה בצרתו ועוד קצפתי עליו להכביד עליו הצרה: וילך שובב. כי אף בעוד שהסתרתי

מצודת ציון

כן נקרא העניו: נדכאים. כתותים: (טז) אריב. מלשון מריבה: אקצוף. מלשון קצף וכעס: יעטוף. מלשון עטיפה ולבישה: (יז) בצעו. ענין גזל וחמס כמו שונאי בצע (שמות י״ח): שובב. ענין מרד וסרוב כמו מדוע שבבה העם הזה

חזון ישעיהו

באור הענין

נוחים ומתיבים את התשובה, ואת דכא ושפל רוח, ר״ל כי השב יהיה מפני סבות, או ע״י יסורים שהביא ה׳ עליו, וזה נקרא דכא, או ע״י שרוחו שפלה ונתן אל לבו לשוב מעצמו, וזה נקרא שפל רוח. נגד שפל רוח אומר להחיות רוח שפלים, ונגד דכא אומר להחיות לב נדכאים, כי הלב הוא הכלי החיצוני הנדכא, והרוח הוא הפנימי המחשבי השפל בעצמו: (טז) כי לא, לפעמים יעניש ה׳ את האדם ורב עמו, ונגד זה אומר כי לא לעולם אריב ולפעמים אינו מענישו רק קוצף עליו ומסתיר פניו ממנו ושומר חמה נגד זה אמר ולא לנצח אקצוף, והדלתות מגבילים, כי לא לעולם אריב כי רוח מלפני יעטוף לא יוכל להענישו לעולם מצד חסדו עם הגוף כי הרוח החיוני בא מלפניו, ואיך ידכאהו לעולם, ולא לנצח אקצוף כי נשמות אני עשיתי וגם הקצף הנסתר והסתרת פנים א״א שיהיה לנצח כי לא יוכל לעשות זאת מצד חסדו עם הנשמה שהיא חלק אלוה, שאני עשיתי אותה, ואיך אקצוף ואשמור העון לנצח: (יז) בעון בצעו קצפתי, כי הלא מה שקצפתי עליו הוא רק בעון בצעו, ובסור העון ע״י תשובה תסור הקצף. קצפתי ואכהו הסתר ואקצף זה מגביל נגד שני העניינים שהזכיר בפסוק הקודם, שלפעמים קצפתי ואכהו והענשתיו על חטאו, ולפעמים הסתר ואקצף קצפתי עם הסתרת פנים שאיני מענישו רק אסתיר פני ממנו, מ״מ איך שיהיה הלא לא עשיתי זאת רק בעון בצעו, ובעת וילך שובב בדרך לבו בעת ילך מאחרי השובבית וגיוריו הרעים אשר נשרשו בדרך לבו, עת יעזוב שובבתו, אז.

באור המלות

יותר: (טז) כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף. יש הבדל בין לעולם ובין לנצח. לעולם מציין הזמן הגלוי המתנועע שהוא הזמן הידוע לנו, אם שהמשך הזמני עד סוף ימי עולם שהוא עד שימלא המציאות הנתון תחת הזמן. עד שמים כעשן נמלחו ויכלו המציאות הלז המוחש. אם ההמשך הזמני המקיף את אחד מן הנמצאים משך ימי חייו, ועבדו לעולם. אבל לנצח מציין הזמן הנלחי הבלתי מתנועע, הזמן אשר הוא למעלה מן הזמן, אשר לא ידבק בו מושג הזמן רק לפי השגתינו, כמו האלהי והנשמה וכל הדברים הרוחני׳ אשר הם למעלה מן הזמן והמקום. נעימות בימינך נצח. כגללו לנצח יאבד. מבלי משים לנצח יאבדו. והאומר אבד נצחי יאמר כי הריב והעונש אל הגוף אינו לעולם כל חיי האדם. והקצף אינו לנצח כל חיי הנפש אשר היא נצחית. ועיין מ״ש בבאורי (ירמיה ג׳ ה׳. תהלות ק״ג ט׳): רוח ונשמות. באורתי בפי׳ בראשית, כי לפעמים תהיה נשמה קטנה מרוח, אם ידבר רק על הנשמה אשר באפיו. כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, ובזה פרשתי (למעלה מ״ב) נותן נשמה לעם עליה וכו׳ אבל כשידבר בבחינת העלם הנשגב הנקרא רוח ונשמה תהיה נשמה מדרגה גדולה מאד, על החלק האלהי הנצחי הנשגב השוכן באדם כלוה בגוים עד עת תפרד ותשוב למקומה. ובזה מצייר פה הרוח חיים המתלבש ומתעטף בגוף האדם בא מלפני. אבל הנשמות אני בעצמי עשיתי אותם פועל ידי וחלקי, לא רק מלפני: (יז) וילך שובב. שובב הוא שם המקרה של השובבות, מלי רו כדרך הפעם,

בדרך לבו: יח דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחמים לו ולאבליו: יט בורא נוב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יהוה ורפאתיו: כ והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רפש וטיט: כא אין שלום אמר אלהי לרשעים:

ניב קרי. קמץ בז"ק.

ת"א דרכיו ראיתי. עקרים מ"ד א': בורא ניב. ברכות ל"ד נח קמא ס': שלום שלום. סנהדרין צ"ט: **והרשעים כים.** סוטה ה': אין שלום. שבת קנב כתובות ק"ד עקרים פ' אחרון:

רש"י

וארפאהו ואנחהו. אוליכהו בדרך מרפא, או ואנחהו מלשון הנחה ומרגוע: לו ולאבליו. **למתאבלים עליו:** (יט) בורא ניב שפתים. בורא אני לו ניב שפתים חדש כלפי שבתחלתו נרה עד עתה והכל קראו **עליו** אשר יקרא לו שלום שלום: לרחוק ולקרוב. בשניהם שוין מי שנתיישן והורגל בתורתי ועבודתי **מנעוריו** ומי שנתקרב עתה מקרוב לשוב מדרכו הרעה: אמר ה' ורפאתיו. מחליו ומחטאיו: (כ) והרשעים. שאין נותנין לב לשוב: כים נגרש. הים הזה גליו מתגאים לרום למעלה ולצאת **חוץ** לגבול **החול אשר** שמתי גבול לים וכשמגיע שם הוא נשבר על כרחו וכל זה גל חבירו רואה ואינו חוזר בו, **כן הרשע רואה** את חבירו לוקה ברשעו ואינו חוזר בו, ומה הים רפשו וסריותו על פיו כך הרשעים סריותם בפיהם כגון פרעה אמר מי ה' (שמות ה') סנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות (לעיל ל"ו) נבוכדנאצר **אמר** (לעיל י"ד) אדמה לעליון: כים נגרש. כים אשר נגרש שגורש כל היום רפש וטיט: (כא) אין שלום. כלפי שאמר לצדיקים ולבעלי תשובה שלום שלום לרחוק וגו' חזר ואמר אין שלום לרשעים:

מצודת ציון

(ירמי' ח'): (יח) ואנחהו. ענין הנהגה כמו ולא נחם אלהים (שמות י"ג): נחמים. מל' נחמה: ולאבליו. מל' אבילות וצער: (יט) בורא. על דבר חדש יקרא בריאה: ניב. ענין דבור כמו ינוב חכמה (משלי י') והוא מלשון תנובות שדי (דברים ל"ג) כי הדבור הוא פרי הלשון: (כ) נגרש. מלשון גרושין ומנודה: השקט. ענין מנוחה ומרגוע: יוכל. מלשון יכולת: רפש. הוא עפר לח כעין הטיט ואין לו דמיון במקרא ובדרז"ל לא יהא אלא כרפשו (ב"ק ל'):

מצודת דוד

פני היה הולך לפני בסירוב ומרד ובדרך תאות **לבו ולכן** הרביתי עוד לקצוף: (יח) דרכיו ראיתי. **וכאשר ראיתי** דרכיו בראותי לו אשר שב ללכת בהם ונחם על הרעה: וארפאהו. אז ארפאהו מן המכות השקודות עליו: ואנחהו. אוליכו בדרך הישר לטוב לו: ואשלם. אתן לו טובה הרבה שיהיה לו השלומין תנחומין על הרעה שעברה עליו: לו ולאבליו. אשלם לו תנחומיו ולכל המתאבלים והמצטערים בצרתו: (יט) בורא ניב שפתים. אחדש אני לו ניב שפתים מחודש לא כמו לשעבר שהכל קנטרו אותו בדבריהם כי מעתה כולם יאמרו לו שלום שלום והכפל לחזק: לרחוק ולקרוב. בין להרחוק ממנו בין להקרוב לו בשפתי כולם אחדש למולו דברי שלום: אמר ה' ורפאתיו. ר"ל כך אמר ה' וכן היה כי נרפא מן המכות ומן העדר השלום (ומלת ורפאתיו אמר במקום ה' כאלו הוא המדבר): (כ) והרשעים. אבל הרשעים העומדי' במרדם ויתמידו בגר' הים הזה אשר בכל עת הוא נגרש מן השרוה ומתנדנד בגליו אל השפ' כי לא יוכל להיות בהשקט ובמנוחה כי רוח קימעא מגרשו ומנדנדו: ויגרשו מימיו. ר"ל בבואו אל השפה יגרשו מימיו להלן את הרפש והטיט המצויים בשפת הים וכן הרשעים האלה יתמידו בגר' והם עוד יוסיפו סרה להכעיס לזולת: (כא) אין שלום וגו'. כלפי שאמר למעלה שאל מול השב יחדש אמרי שלום לזה אמר אבל על הרשעים האלו אמר אלהי שלא יהי' שלום להם כי כולם יקנטרו אותם בדברי ריב ומצה:

חזון ישעיהו

באור המלות

השובבות הנמצא בדרך של לבו הולך ונפרד מאתו: (יט) בורא ניב. אמר ב' בורא בניב, וה' שבסוף הכתוב הוא נושא המאמר:

באור הענין

(יח) **דרכיו ראיתי**, אני רואה על דרכיו שהוא הולך בהם עתה, **וארפאהו ואנחהו**, ר"ל בעת כי קצפתי והכהו ביסורים אז **וארפאהו**. ובעת שרק הסתר והקצוף ע"י הסתרת פנים ולא הכיתיו שא"צ רפואה אז **ואנחהו**, ולא אסתיר פני ממנו עוד, ואשלם נחומים לעומת הצער שהיה לו ולאותם שהיו מתאבלים עמו על צרותיו: (יט) **בורא**, ה' אשר ברא כל המציאות ע"י ניב שפתים, שהוא ברוח פיו, אמר שלום לרחוק ולקרוב, ר"ל לצדיק ולבעל תשובה, וה' שבסוף הכתוב הוא נושא המאמר, **ה' בורא ניב שפתים אמר שלום לרחוק ולקרוב**. ורפאתיו מחולי נפשו ומכאובות גופו, אבל. (כ) **והרשעים** הבלתי שבים בתשובה הם דומים **כים נגרש** אשר **השקט לא יוכל**, כי הרוח הוא מעלה **ניורים** הרעים אשר השתרשו בנפשם לכל עון ולכל חטאת על לבם, והרוח הזה כועס בקרבם עד שיגרש מימיו **רפש** וטיט, כי יעכר שכלם ומדותיהם בעכירות התאוות והתכונות הרעות עד שבלתי אפשר שישיגו שלום בנפש, להשקיטה מזעפה, ולכן. (כא) **אין שלום אמר אלהי לרשעים**, כמו שאין שלום ברוחם כן **אין** שלום לכל אשר להם:

נח א קְרָא בְגָרוֹן אַל־תַּחְשֹׂךְ כַּשּׁוֹפָר הָרֵם קוֹלֶךָ וְהַגֵּד לְעַמִּי פִּשְׁעָם וּלְבֵית יַעֲקֹב חַטֹּאתָם׃ ב וְאוֹתִי יוֹם יוֹם יִדְרֹשׁוּן וְדַעַת דְּרָכַי יֶחְפָּצוּן כְּגוֹי אֲשֶׁר־צְדָקָה עָשָׂה וּמִשְׁפַּט אֱלֹהָיו לֹא עָזָב יִשְׁאָלוּנִי מִשְׁפְּטֵי־צֶדֶק קִרְבַת אֱלֹהִים יֶחְפָּצוּן׃ ג לָמָּה צַּמְנוּ וְלֹא

ת"א וסגד לעמי. מליצה ל"ג עקידה שער סא כל הפרשה : ואותי יום יום . חגיגה ה : אשר צדקה. עקידה שער מ"ס:

קמץ בז"ק

רש"י

נח (א) והגד לעמי פשעם. אלו תלמידי חכמים שכל שגגתם פשע ששגגת תלמיד עולה זדון : ולבית יעקב חטאתם. אלו עמי הארץ שאף זדונם שגגה : (ב) ואותי יום יום ידרשון. כענין שנאמר ויפתוהו בפיהם (תהלים ע"ח) : ודעת דרכי יחפצון. חפצים לשאול הוראות לחכמים כאלו רוצים לקיימם : כגוי אשר צדקה עשה וגו'. כך שואלים אותי תמיד משפטי צדק ואין דעתם לקיימם, וכשהן צמים ואין נענין אומרים למה צמנו ולא ראית, ואני אומר הן ביום צומכם תמצאו חפץ כל חפצי צרכיכם

מצודת דוד

נח (א) קרא בגרון. זהו מאמר ה' אל הנביא קרא בגרון ר"ל קרא בקול רם ביותר עד שיצא הקול מן הגרון כדרך הצועק להיות נשמע למרחוק : אל תחשך. אל תמנע הקריאה : כשופר. כהרמת קול השופר : והגד לעמי פשעם. אמור להם במה הם פושעים והוכיחם עליהם : ולבית וגו'. כפל הדבר במ"ש : (ב) ואותי יום וגו'. רצה לומר והם מראים עצמן כצדיקים כי בכל יום ידרשו אותי להתפלל אלי : ודעת. חפצים לדעת דרכי תורתי : כגוי וגו'. כאלו היה גוי העושה צדקה בכל עת ולא עזב משפט אלהיו בדרכו לחקור לדעת את המשפט כן ישאלוני הם משפטי צדק וחפצים להתקרב אל אלהים לדעת מצותיו ור"ל כן מראים עצמם כאלו הם הרדים על המצות אבל לא כן הוא : (ג) למה צמנו. ר"ל כאשר יצומו ואינם נענים מתרעמים עלי ואמרו

מצודת ציון

נח (א) בגרון. בצואר : אל תחשך. אל תמנע כמו ולא חשכת (בראשי' כ"ב) : הרם. מלשון הרמה : (ג) צמנו.

חזון ישעיהו

באור הענין

נח (א) קרא, נוה אליו. א] שיקרא בגרון בקול גדול. ב] אל החשך מלקרות שתהיה הקריאה הזאת מתמדת. ג] כשופר, שהקול הולך וחזק תמיד כן הרם קולך (גם השופר היא רק נשיבה קול התוקע בו כן הנביא ה' דובר בו, גם השופר משמיע קול שבר, מעורר חרדה, מכיר על התשובה). והגד לעמי פשעם הם המרדים שמרדו מצד שהם עמי שהם עבירות שבין אדם למקום. ולבית יעקב חטאתם הם החטאים שחטאו מצד שהם בית יעקב שהם עבירות שבין אדם לחבירו :

באור המלות

(א) פשעם, חטאתם. בארתי הבדלם (א' כ"ח. מ"ג כ"ח כ"ז. מ"ד כ"ב). ובית יעקב מדרגה קטנה מן עמי כנ"ל (ע' ז') : (ב) צדקה, ומשפט. עיין הבדלם (למעלה א' כ"ז) משפט נגד חברו וצדקה נגד המקום, הצדקה בקום ועשה, והמשפט בשב ואל תעשה עול, לכן אמר צדקה עשה, ומשפט אלהיו לא עזב, וכן למעלה (נ"ו א') שמרו משפט ועשו צדקה : משפט צדק, גדול מן משפט סתמי, משפט הנעשה עפ"י הצדק שלא תשקיף על החקים הכוללים רק על התחלפות הענין כפי המקום והזמן והנושאים, לפי הצדק בעצמו : (ג) צמנו. הצום הוא הקשר להשקיף על מעשי הכלל או היחיד ויען שדרך להתענות בו ביום נכלל מושג העינוי עם מושג הצום, אבל כשבאו בניהם כמו פה יכוין

(ב) ואותי, זה טעם מה שצוה לו להרים ולהתמיד קריאתו, כי הם אין מכירים חטאם כלל, כי נגד המצות שבין אדם למקום אותי יום יום ידרשון, חושבים שיוצאים י"ח במה שדורשים אותי וחוקרים אחר המצות האלה הגם שאין עושים אותם. ונגד המצות שבין אדם לחברו, שעקרם הוא והלכת בדרכיו, שילך בדרכי ה' ומדותיו, להיות רחום וחנון גומל חסד כמהו, הנה הם דעת דרכי יחפצון די להם במה שחפצים לדעת הדרכים האלה הגם שאין דורכים בהם, כגוי אשר צדקה עשה שהוא המצות שבין אדם למקום, ומשפט אלהיו לא עזב, שהוא המצות שבין אדם לחבירו, כן ישאלוני משפטי צדק, בין אדם לחבירו, וקרבת אלהים יחפצון בין אדם למקום, כאילו עשו צדקה ומשפט, ולא עברו עליהם כלל (ור"ל כי המשפט הוא מה שעושים לפי הדין הכללי, והצדק הוא מה שעושים לפנים משורת הדין, ומי שעושה משפט ואינו בוגד נגד הדין עצמו, יוכל לחקור אח"כ ולשאול על משפט צדק שהוא איך יעשה לפנים משורת הדין, אבל מי שעוזב את המשפט עצמו גוזל וגונב וכדומה, איך ישאל על הצדק), והם כגוי אשר משפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק. וכן הצדקה הוא קיום המצות שבין אדם למקום, כמו ציצית תפילין וכדומה, וקרבת אלהים הוא מדרגה יותר גדולה שרוצה להיות כצדיקים הקרובים אל האלהים תמיד על ידי קדושתם ופרישתם, והנה מי שעשה צדקה והוא שקיים כל המצות שבין אדם למקום אשר הוא חייב בהם, יוכל לחשוק מדרגה זו שהיא קורבת אלהים, אבל מי שלא עשה צדקה שהם המצות המחויבות, איך יבקש פרישות וחסידות וקדושה שהיא קורבת אלהים. והם כגוי אשר צדקה עשה קרבת אלהים יחפצון : (ג) למה, והם עוד באים להתוכח מדוע לא יענה ה' תפלתם, הם אומרים למה צמנו ולא

רָאִיתָ עִנִּינוּ נַפְשֵׁנוּ וְלֹא תֵדָע הֵן בְּיוֹם צֹמְכֶם תִּמְצְאוּ־חֵפֶץ וְכָל־עַצְּבֵיכֶם תִּנְגֹּשׂוּ׃ ד הֵן לְרִיב וּמַצָּה תָּצוּמוּ וּלְהַכּוֹת בְּאֶגְרֹף רֶשַׁע לֹא־תָצוּמוּ כַיּוֹם לְהַשְׁמִיעַ בַּמָּרוֹם קוֹלְכֶם׃ ה הֲכָזֶה יִהְיֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ יוֹם עַנּוֹת אָדָם נַפְשׁוֹ הֲלָכֹף כְּאַגְמֹן רֹאשׁוֹ וְשַׂק וָאֵפֶר יַצִּיעַ הֲלָזֶה תִּקְרָא־צוֹם וְיוֹם רָצוֹן לַיהוָה׃ ו הֲלוֹא זֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ

ת"א לא תצומו. עקידה שער נ"ח: הלכף כאגמון. שבת נ"ד קידושין ס"ב: **הצ' בדגש. עמ"ש**

רש"י

אתם עמלים למצוה ואף בגזל חמס: (ג) וכל עצביכם. בעלי חוב שלכם הנעצבים על ידכם אתם נוגשים אותם ביום צומכם: (ד) לא תצומו כיום. כמשפט היום לשוב לבבכם כדי שישמע קולכם במרום: הלכף. ה"א זו תמיהה כלומר שמא לכוף כאגמון ראשו הני צריך. אגמון הוא כמין מחט כפוף וצדין בו דגים וקורין לו איי"ס בלעז: הלזה תקרא צום. לשון התמיהה לפיכך הה"א נקודה חטף פתח:

מצודת ציון

ענין תענית: ענינו. מלשון ענוי התענית: עצביכם. מל' עצבון: הנגשו. הלחצו ותדחקו כמו ונגש העם (לעיל ג'): (ד) ומצה. ענין מריבה כמו בזדון יתן מצה (משלי י"ג): באגרוף. כן תקרא היד הכפופה באצבעותיה וכן באבן או באגרוף (שמות כ"א): במרום. בשמים הרמים: (ה) הלכף. מל' כפיפה והשפלה: כאגמון. הוא הסוף מן גמא והוא בס למת רך וכן כפה ואגמון (לעיל ט'): ושק. יריעת עבה:

מצודת דוד

למה היתה כזאת אשר התענו נמנו והאלו לא ראית ולא שגית בדבר ולהסיר מעלינו ממשלת העמים: ענינו וגו'. כפל הדבר במ"ש: הן ביום צומכם. ר"ל התשובה היא הן ביום צומכם וגו' כלומר כ"א מכם ידרוש וימצא דבר החפץ בו ותאותו אליו ויעסוק בו להפיק ממנו לצער התענית ולא שת לבו לשוב לה': וכל עצביכם. כל עצבון התענית תלחצו להסירו מכל וכל בדברים המשמחים: (ד) הן לריב וגו'. באמת הצום הוא סיבה לכם לתגרה לריב ולהתקוטט זה עם זה: ולהכות באגרוף. כי הדרך להתאסף יחד בימי הצום והאדם מצוי עם שונאו ומתקוטט עמו ובאים לידי הכא': באגרוף רשע. כי בהמכה בה קרויי' אגרוף רשע: לא תצומו כיום. אינכם צמים כמשפט יום הצום להתפלל לפני להשמיע קולכם אל השמים: (ה) הכזה. וכי כזה הענין ראוי להיות צום שאבחר בו וחוזר ומפרש שהוא יום שהאדם מענ' נפשו בתענית: הלכף. האם מה שהאדם כופף ראשו למטה בהכנעה כאמה הגומא וילוע תחתיו שק ואפר וכי לזה תקרא לה' צום מקובל ויום רצון: (ו) הלוא זה. באמת זהו ענין הצום אשר יבחר בו שיפתח ביום ההוא את קשרי הרשע ר"ל

חזון ישעיהו

באור המלות

בצום אסיפת העם לבד, ושרשו משתתף עם לשם מנל"ם כדרך נע"ו ונל"ה שהם אחים וריעים, משעד למתק, יחזיק

באור הענין

ראית (הצום הוא האסיפה שיתאספו הצבור לעיין על הכלל והפרט, לתקן כל עוות ולהסיר כל מכשלה ומי שהיה יודע מאיזה עון היה מודיע או והיו משתדלים לתקנו, והעינוי הוא מה שהיו מענים נפשם ביום ההוא מאכילה ושתיה לתקן העבר, הצום היה תיקון שלא יחטאו בעתיד, והעינוי היה תיקון חטא העבר וע"כ אמר על הצום ראית ועל העינוי תדע, כי זה הנראה לעינים וזה הנודע ללבב). משיב להם ה' הן ביום צמכם תמצאו חפץ, ר"ל הצום והעינוי הנעשה בו צריך להיות באמת ובכל לבב, וצריך שינעול ביום ההוא כל עניניו הגשמיים מבלי יחשוך בהם כלל, לא כן אתם, הלא אתם חפצים חפציכם גם ביום הצום, לכהם חפץ ביום ההוא כל התאות שחפץ ביום אתמול, וכל עצביכם תנגשו העצב שיש לכם ביום ההוא במה שאתם פורשים מחפצי עולם ותענוגיו, תנגשו אותם בלחץ וניגשה ובהכרח, לא ברצון טוב ונפש חפצה, והצום הוא כמשא כבד עליכם מצפים עת עברו שתוכלו לשוב אל חפציכם: (ד) הן לריב ומצה תצומו, האסיפה שתתקבצו לשם ה' היא עליכם כנגישה ועול, אבל אם תצומו ותתאספו לריב ולמצה, או בעת שתתאספו להכות באגרוף רשע, הצום והאסיפה הזה תעשו בלב שלם ונפש חפצה, ושיעור הכתוב לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם, כיום אשר לריב ולמצה תצומו, הצום שתצומו להשמיע במרום קולכם לתפלה אל ה' האסיפה הזאת לא תדמה כהאסיפה אשר לריב ולמצה תצומו כי האסיפה אשר תצומו ותתחברו לריב ולמצה תהיה בחפץ לב והצום להשמיע במרום קולכם הוא עליכם כנגישה: (ה) הכזה, מוסיף לאמר וגם אם הייתם מענים בו את נפשכם באמת, וכי זה יהיה צום הנבחר לה' מה שהאדם מענה את נפשו, וכי העינוי נפש זאת יבקש ה', או גם אם יכוף ראשו כאגמון ויציע שק ואפר, הלזה תקרא צום ויום רצון לה', כאילו זה כל עיקר הצום, וזה ירצה ה' העינוי והשק והאפר, הלא המעשים החיצונים האלה באו רק לעורר הלבבות, והם רק קליפות אל התוכיות שהם הכונות שהם רוחות ונפשות אל המעשים האלה, וזולתם הם פגרים מתים: (ו) הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע, רשע הנטמן ונסתר בחורים ומקום סתר תפתח את חוריו להוציאו החוצה, ר"ל עקר הצום הוא שבעת האסיפה יגלו הרשע של היחידים הנטמן בחורים, כי ביום הצום מי שידע דבר רשע הנעשה בסתר יגיד, וגם התר׳

אגדות

פַּתֵּחַ חַרְצֻבּוֹת רֶשַׁע הַתֵּר אֲגֻדּוֹת מוֹטָה וְשַׁלַּח רְצוּצִים חָפְשִׁים וְכָל־מוֹטָה תְּנַתֵּקוּ׃ ז הֲלוֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת כִּי־תִרְאֶה עָרֹם וְכִסִּיתוֹ וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלָּם׃ ח אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְהוָה יַאַסְפֶךָ׃ ט אָז תִּקְרָא וַיהוָה יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי

ת"א הלוא פרס. בתרא ע"ו : כי תראה. בתרא ע"ו : ומבשרך. כתובות נ"ב שבועות ל"ט : והלך לפניך. סוטה ג' בתרא י"א עכ"ום ה': אז תקרא. יבמות כ"ג סנהדרין ע"ו :

רש"י

(ו) חרצבות. לשון קישור ואיסור : מוטה. הטיית משפט : וכל מוטה תנתקו. תרגום יונתן וכל דין מסטי תסלקין : (ז) ועניים מרודים. נאנקים ונאנחים על צרתם כמו עניי ומרודי (איכה ג') אריד בשיחי (תהלים נ"ה) : ומבשרך. ומקרובך : (ח) יבקע כשחר. כעמוד השחר הבוקע בעבים :

מצודת דוד

לבטל הקשר לבל יעשהו : התר אגודות מוטה. התר קשר אגודות עול העול אשר הוכנו לתת על צוארי העניים (דומה נגישת העניים ודחקם כאלו ישימו העול על צוארם) : ושלח רצוצים חפשים. העבדים הרצוצים ועשוקים בידך שלחם לנפשם בשנה השביעית ויהיו חפשים : וכל מוטה. כל עול העול אשר שמתם על צוארם תנתקו מהם רצה לומר לא תוסיפו לעשות בהם שום עבוד': (ז) הלוא פרס. באמת ביום שהוא פרוס לחמך ותן למי שהוא רעב ואין לו מה יאכל : ועניים מרודים. עניים הנאנחים על כי לא ימצאו מקום לחסות בו הביאם אל ביתך : כי תראה. כאשר תראה ערום מבלי לבוש תכסהו משלך : ומבשרך. לא תתכס' עצמך מקרובך לבל יראך : (ח) אז יבקע וגו'. כשתעשה כן אז יאיר אור הצלחתך כעמוד השחר הבוקע בעבים ומאיר לעולם : וארכתך. רפואתך תצמח מהר : והלך. הצדקה שעשית תלך לפניך להוליכך אל הג"ע וכבוד ה' יאספך אל המקום אשר שם גנוזות נשמות הצדיקים : (ט) אז תקרא וגו'. כשתעשה כן אז כאשר תקרא לה' הוא יענך למלא שאלתך : תשוע וגו'. כפל הדבר במ"ש : הנני. להשלים חפצך : אם תסיר.

מצודת ציון

יציע. מלשון מצע ומשכב : (ו) פתח. ענין התר': חרצבות. ענין קישור ואסור וכן אין חרצבות למותם (תהלים ע"ג) : אגדות. ענין דבר הקשור יחד וכן אגודת אזוב (שמות י"ב) : מוטה. ענין עול העול כמו מוסרות ומוטות (ירמיה כ"ז) : רצוצים. ענין שבירה וכתיתה כמו הרוצצות אביונים (עמוס ד'): חפשים. ענין חירות כמו ולא החפשי הנם (שמות כ"א): תנתקו. ענין הנתק והסר' ממקומו : (ז) פרס. ענין שביר' ובליעה וכן פורש אין להם (איכ' ד'): מרודים. נאנחים ונאנקים כמו אריד בשיחי (תהלים נ"ה) : ומבשרך. מקרובך כמ"ש כי אחינו בשרנו הוא (בראשית ל"ז) : תתעלם. מלשון העלם והסתר : (ח) כשחר. הוא האור המאיר בפאת המזרח עד לא יצא השמש : וארכתך. ענין רפואה כמו ארוכת בת עמי (ירמי' ח') : יאספך. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים י"ט) : (ט) יענה. מלשון עניה ותשובה : תשוע. ענין צעקה כמו שועתי במעט קולי

חזון ישעיהו

באור הענין

אגדות מוטה המוטה הוא קטן מרשע, נטיה קלה מדרך הישר, והוא אינו בחרצב וכיסוי, רק אם הוא באגודה, אם רבים התאגדו והתקשרו לעשות את המוטה הזה בפרהסיא, הגם שעם היחיד אין אתה צריך לדקדק על דבר קטן, לא כן אחר שהוא חטאת הקהל, התיר האגודה הזאת ותסתר הקבוץ, ומבאר נגד פתח חרצובות רשע תפס מגל ושלח רצוצים חפשים, כי בהתגלות להם מי שהוא עשוק ורצוץ ישלחוהו חפשי, ונגד התר אגודות מוטה, אומר וכל מוטה תנתקו : (ז) הלוא, אחר שבאר תנאי הצום הלא זה צום אבחרהו, מבאר תנאי העינוי, דע כי לא בעינוי נפש חפץ ה', לא במה שאתה לא תאכל, רק במה שתתן לרעב לאכול, ומבאר במעלת הצדקה שני ענינים ומדרגות זה למעלה מזה, א] שתתן להעני מחסורו בלחם וכסות ובית דירה, ב] נגד לחם אומר פרס לרעב לחמך (אף שיש לך לחם שלם תפרוס חציו לעני, שתתן לו מן הלחם שלך הנקי) ונגד הדירה אומר עניים מרודים תביא בית, ונגד הכסות מבשרך אל תתעלם לא יהיה זה דומה אצלך כאילו אתה גוזל את בשרך על בשר אחר רק כאילו נותנו על בשרך, כי כל בני אדם הם בשר אחד : (ח) אז יבקע כשחר אורך, היא ההצלחה הנפשיית והאושר שלך, יבקע מעט מעט כשחר (וזה מדרגה קטנה נגד מה שיבאר בפסוק י"ד, שאומר מגרעת בהצלחה זו בג' ענינים. א] שיבקע מעט מעט כי הישועה הנפשיית תבא לו בהדרגה לא בפעם אחד. ב] כמו שהשחר לא יבא רק בסוף הלילה כן לא תגיע ישועתו רק בזמנה בהתם החשך. ג] שהיא טבעיית כשחר שהוא טבעיי) וארכתך מהרה תצמח היא ארוכת הגוף וישועתו (וגם בזה אמר תצמח שיצמח לאט בהדרגה וכדרך הטבע) והלך לפניך צדקך מצייר כאילו צדקו ילך לפניו להכריז מעשיו וצדקותיו וכבוד ה' שהוא השכר יאספנו וילוהו לאחוריו, כמי שהמספר זכיותיו הולך לפניו ונושא השכר והגמול והכבוד לאחריו : (ט) אז תקרא, שלא

באור המלות

עליו למים : (ו) חרצבות. רעהו בתהלות (ע"ג) שרשו לדעתי חור לב, חורים מכוסים, מענין צלבים וכרכרות, עגלות לב, ועז"א פתח לפתוח הטמון והנסתר והמכוסה בחור : (ח) תקרא, תשוע. המשוע צועק לישועה מן הצרה בכל

אִם־תָּסִיר מִתּוֹכְךָ מוֹטָה שְׁלַח אֶצְבַּע וְדַבֶּר־אָוֶן׃ י וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה תַּשְׂבִּיעַ וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ וַאֲפֵלָתְךָ כַּצָּהֳרָיִם׃ יא וְנָחֲךָ יְהוָה תָּמִיד וְהִשְׂבִּיעַ בְּצַחְצָחוֹת נַפְשֶׁךָ וְעַצְמֹתֶיךָ יַחֲלִיץ וְהָיִיתָ כְּגַן רָוֶה וּכְמוֹצָא מַיִם אֲשֶׁר לֹא־יְכַזְּבוּ מֵימָיו׃ יב וּבָנוּ מִמְּךָ חָרְבוֹת

ת"א ותפק לרעב. בתרא ט': ונחך. שם: ועצמותיך. יבמות ק"ב: ובנו ממך. בתרא שם:

רש"י

ואככך מהרה. ורפואתך מהרה כמו העלה ארוכה לך (ירמיה ל'): (י) ותפק לרעב נפשך. **בתנחומי** דברים טובים: (יא) בצחצחות. בעת צמאון ובצורת, כן ת"י: יחליץ. יזיין כמו חלוצי צבא **(במדבר**

מצודת ציון

(יונה ב'): שנוי. כנה לני: מוטה. עלי העול: און. עניינו דבר שאינו הגון: (י) ותפק. והוציא כמו זממו אל תפק (תהלים ק"מ): נפשך. ענין רצון כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג): נענה. מלשון עינוי: וזרח. ענין האורה: ואפלתך. מל' אופל וחושך: כצהרים. היא עת עמידת השמש בחצי השמים: (יא) ונחך. ענין הנהגה כמו ולא נחם (שמות י"ג): בצחצחות. ענין יובש וצמאון כמו שכנו צחיח' (תהלים ס"ח): יחליץ. יזיין כמו חלוצי צבא (במדבר ל"א) ור"ל יבריא ויחזיק: רוה. שביע' כמו הצמיה רוה (תהלים ס"ה): יכזבו. ענין עזיבת הדבר והפסק כמו היה לי כמו אכזב (ירמי' ט"ו): (יב) מוסדי. מל' יסוד: גדר פרץ. בונה כותל במקום הפרוץ והשבור כמו ותגדרו גדר וגו' (יחזקאל י"ג): (יב) מבוכב. מל' סבבה: נתיבות.

מצודת דוד

אם מכל וכל תסיר מתוכך את עלי העול שהכבדת על צוארי העניים: שלח אצבע. מוסב על אם תסיר לומר אם גם הסיר משלוח אצבעך אל מול פני חבירך כדרך בני אדם המריבים וגם תסיר מלדבר להכרך און ודברי קנטור: (י) ותפק. תוציא לרעב את רצונך הטוב לדבר דברי נחומים בעת תתן לו המאכל: ונפש נענה. הנפש המעונה ברעב תתן לה די שבעה: וזרח בחשך אורך. בהיות בעולם חשכת הצרות יזרח אורך ולא תהיה נכלל עמהם: ואפלתך. אם תהיה לך אפלת צרה תשוב כמו הצהרים בהזרחת אור ישועה: (יא) ונחך. המקום ינהג אותך תמיד בדרך הטוב לך: והשביע בצחצחות נפשך. בעת יהיה בעולם צמאון ויובש ישביע את נפשך ולא תהיה חסר מכל טובה: ועצמתיך יחליץ. יבריא ויחזק את עצמותיך וזכר את העצמות לפי שהם מוסדי הגוף: והיית. תהיה שבע מטובה כגן השבע מן המים כי הדרך להשקותו בכל עת: וכמוצא מים. תהיה בכל עת מושפע בטובה כמקור המוציא מים אשר המים הנובעים אינם נפסקין: (יב) ובנו ממך. ר"ל המעשים הטובים היוצאים ממך יבנו את חרבות העולם וכמו שמעשים

באור המלות / חזון ישעיהו / באור הענין

באור המלות

מקום: צלה מקור, ותסיר נמצך לבתים אם הסיר בליהות אצבע, אם הסיר דבר און: (י) והפק. מבואר ברחבית

באור הענין

בעת צרה, וה' יענה וימלא משאלותיך אבל אם תשוע בעת צרה אז לא לבד שיענה כי גם יאמר הנני מוכן להושיעך מכבר גם טרם שקראת. אם תסיר אומר כל הדבר הזה תשיג רק ע"י סור מרע לבד וע"י שתמנע מלחטא בג' ענינים, שהם מחשבה דבור מעשה. נגד המחשבה אמר אם תסיר מתוכך מוטה היינו מתוך לבבך ומצפונך תסיר כל נטיה אשר במצפוניך, נגד המעשה אמר שתסיר שלח אצבע שאף אצבע הקל לא תשלח לרע וכ"ש כל היד, ונגד הדיבור אמר אם תסיר **דבר און** מלדבר און בפה: (י) והפק, ... ההצלחה שהזכיר עד הנה יהיה בעבור מה שיסור מרע, כמ"ש פתח חרצובות רשע וכן הצדקה שחשב שיתן לעני לחם כסות דירה הוא רק מצד שלא יתאכזר, כי המניעה הוא עבירה ונענש ע"ז. עתה אומר אבל אם מלבד המניעה מרע, תוסיף עוד לעשות טוב מאהבת הטוב בעצמו ומאהבת ה' עד שתפק לרעב נפשך, שחוץ מה שתתן לו מה שאתה מחויב עפ"י התורה תוציא לו גם את נפשך שתתן לו בלב שלם ונפש שמחה בשמחת המצוה בעצמך, ולא תתן לו להמך לבד כמ"ש הלוא פרוס לרעב לחמך, כי תתן לו גם נפשך, וגם נפש נענה תשביע מלבד שתשביע גופו במאכל תשביע גם נפשו ברוח נדיבה ובדברי נחומים, אז שכרך גדול יותר מאד מהקודם, שנגד מ"ש תחלה אז יבקע כשחר אורך אמר וזרח בחשך אורך שיזרח פתאום בפעם אחד, ולא בהגיע תור האור כשחר הבא בסוף הלילה רק גם בחשך יזרח לך אור, ומוסיף שגם אפלתך יזרח כצהרים, כי האפל הוא יותר מן החשך, ומ"מ יאיר באור גדול כאור צהרים, עד שזריחת אורך לא יהיה טבעי רק השגחיי נסיי פלאיי, והנמשל שלא לבד שההצלחה הנפשיית תבקע בזמנה שהוא בסוף הלילה האפלה ככלות החיים האפלים הגשמיים עת יאיר שחר הנפשות אחר המות, כי גם בחייך יזרח לך אור גדול וישועה נפשיית ותשיג נעימות נצח גם בעולם הזה, ע"ד עולמך תראה בחייך: (יא) ונחך, ונגד שאמר אז תקרא וה' יענה, אומר כי עתה לא תצטרך לקריאה כלל כי ה' ינחה אותך תמיד בלי הפסק רגע, והשביע האוצר הנפשי יהיה גדול מאד כי ישביע נפשך בצחצחות האור הצח ומצוחצח ומדרגה היותר גדולה, ונגד שלמות הראשון שהוא שלמות הגוף אומר ועצמתיך יחליץ ויזיין בסיקוי וכח עד כי תהיה כגן רוה אשר הליחות הטבעי ממלא את כל הצומח בו, כן עצמותיך מלאו עלומים, וההצלחה הנפשיית תדמה כמוצא מים אשר ממנו יצאו מים בשטון כן תפיץ חכמתך לרבים: (יב) ובנו,

אתה

עולם מוסדי דור־ודור תקומם וקרא לך גדר פרץ משובב נתיבות לשבת: יג אם־תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש יהוה מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: יד אז תתענג על־יהוה והרכבתיך על־במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי יהוה דבר:

ת"א אם תשיב. עקידה שער נ"ח: וקרא לשבת. שבת קי"ח פסחים ס"ח גיטין ל"ד: וכבדתו. שבת קי"ג וקי"ח: ממצוא. שם קיג: אז תתענג. שבת קי"ח: והרכבתיך. שבת שם

רש"י

ל"ה): (יב) משובב נתיבות לשבת. תירגם יונתן מתיב רשיעיא לאורייתא, משובב כמו משיב לשבת ליישובו של עולם: (יד) נחלת יעקב אביך. נחלה בלא מצרים כמו שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו' (בראשית כ"ח) לא כאברהם שנאמר (שם י"ג) הארץ אשר אתה רואה, ויעקב שמר את השבת שנאמר (שם ל"ג) ויחן את פני העיר בקבע תחומין עם דמדומי חמה, כך פירש רבי שמעון:

מצודת ציון

שביל ודרך: לשבת. מל' ישיבה: (יג) תשוב. מל' השבה: חפצך. מל' חפץ ורצון: ענג. מל' תענוג והפנוק: דרכיך. עניניך וכן דרכי ספרתי (תהלים קי"ט): (יד) והרכבתיך. מלשון רכיבה והתנשאות: במתי. ענין גובה כמו על במתי עב (לעיל י"ד):

מצודת דוד

ברעים מחריבים את העולם כן הטובים יבנו החרבות: מוסדי דור ודור. היסודות שנפלו בימי הדורות אתה תקומם אותם במעשיך הטובים וכפל הדבר במ"ש: וקרא לך. כל בני העולם יקראו אותך גודר פרץ שהרי בזכות מעשיך גדרת פרצות העולם: משובב. אתה הוא המשיב את הנתיבות להיות מיושבות באנשים כי בהיות הערים חריבות נשמו הנתיבות ובזכותך נבנו הערים ונתיישבו הנתיבות: (יג) אם תשיב משבת וגו'. ר"ל אם תרחיק דרכך ללכת חוץ לתחום ונזכרת שהוא שבת והשיבות רגליך בעבור השבת: עשות. המ"ם של משבת עומדת במקום שתים ור"ל אם תשיב מעשות חפצך אחת מן המלאכות האסורות: ביום קדשי. זהו השבת שקדשו המקום: וקראת לשבת ענג. תקרא את השבת יום ענג ר"ל יהיה מיוחד לך להתענג בו: לקדוש ה' מכבד. ליום השבת שקדשו המקום תקרא יום מכובד מבלי עשות בו מלאכה של חול: וכבדתו. ר"ל לא בקריאת שם בלבד אלא תכבדו מעשות בו עניניך: ממצוא. מבקש מצוא בו חפציך ר"ל שלא תעשה בו חפציך מדברים האסורים בשבת: ודבר דבר. ומלדבר בו דבר של חול בשבת כתשובות וכיוצא: (יד) אז תתענג על ה'. כשתעשה כן אז ישפיע לך טובות הרבה ותתענג על ה' ור"ל לא תתענג לעדון הגוף כ"א להשיג בשכל הראוי להשכיל בתורת ה': והרכבתיך. ר"ל תהי' גבוה במעלה וממשלה: והאכלתיך. ר"ל לך תהי' הארץ אשר הנחלתי ליעקב אביך (ואמר יעקב לפי שלו ולבניו נתנה הנחלה ולא לישמעאל בן אברהם ולא לעשו בן יצחק וכן נאמר ויעמידה ליעקב לחוק וגו' לאמר לך אתן את ארץ כנען תהלים ק"ה): כי פי ה' דבר. וכיון שהוא דבר יקום:

חזון ישעיהו

באור הענין

אתה תתקן חרבות אשר מעולם, המינות ודעות ומעשים נפסדים ורעים, וגם מוסדי דור ודור תקומם, שממך ייסדו יסודות קבועים בכל דור בדת ובאמונה ובהנהגה, וקרא לך נגד ובנו חרבות **עולם** אומר כי תקרא גודר פרץ, ונגד מוסדי דור ודור תקומם אומר כי תקרא משובב נתיבות לשבת שיהיה ישוב ע"י נתיבותיך המורים ארחות חיים: (יג) אם תשיב, בשבת יש שני צווים. א] השביתה ממלאכה. ב] העונג, אומר אם תעשה שני אלה לא בעבור הנאת גופך (כי המנוחה והעונג ירצהו הגוף ג"כ), רק בעבור מצות ה' לבד, על השביתה אמר אם תשיב משבת רגלך, אם השבה זו שתשיב רגליך ממלאכה יהיה משבת השבת לא מחפץ לבך והנאתך. והנה במצות השבת יש שני ענינים. א] השביתה שהוא מצוה. ב] קדושת היום שקדשו ה' שיפנה בו מכל הבלי העולם, על הא' אומר אם תשיב משבת רגליך משבת השבת, על הב' אם תשיב **מעשות הפצך** ביום ההוא יען שהוא **יום קדשי**, שמיוחד לקדושה ועבודת ה' ולא תעשה ביום הזה חפציך רק חפצים קדושים חפצי ה'. ונגד העונג אומר, **וקראת לשבת עונג**. א] שיהיה העונג מצד השבת יען שהוא יום שבת. ב] **לקדוש ה' מכבד**, הכבוד יהיה בעבור הקדושה שקדש ה' יום הזה לקדושתו, וע"י שתשמור אותו לשם ה' יהיה הכיבוד גדול **מעשות דרכיך** שבענין המלאכה תזהר אף מהכין הדרך על יום מחר, ובענין העונג **ממצוא חפצך**, לא יהיה עונג הגוף רק נפשי, וגם תזהר בו אף מלדבר דבר של חול, רק תעסוק בו בעבודת ה': (יד) **אז תתענג על ה'** יהיה

באור המלות

ההשקפה כי זה מגביל נגד פסוקי ז' ח' ט', פרוש לרעב לחמך, אם תפק לרעב נפשך, יבקע כשחר אורך וזרח בחשך אורך. וידוע שהאוצל יותר מחסד כמ"ש למעלה (ח' כ"כ) וכל"מ. וחז"ל אמרו הנותן פרוטה לעני וכו' והמפייסו וכו' מבואר שכוונו לדברים אלה. והמעיין יבין דברי ההגדה הזאת היטב עפ"י דברינו ואכ"מ:

נט א הֵן לֹא־קָצְרָה יַד־יְהוָה מֵהוֹשִׁיעַ וְלֹא־כָבְדָה אָזְנוֹ מִשְּׁמוֹעַ׃ ב כִּי אִם־עֲוֺנֹתֵיכֶם הָיוּ מַבְדִּלִים בֵּינֵכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם וְחַטְּאוֹתֵיכֶם הִסְתִּירוּ פָנִים מִכֶּם מִשְּׁמוֹעַ׃ ג כִּי כַפֵּיכֶם נְגֹאֲלוּ בַדָּם וְאֶצְבְּעוֹתֵיכֶם בֶּעָוֺן שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ־שֶׁקֶר לְשׁוֹנְכֶם עַוְלָה תֶהְגֶּה׃ ד אֵין־קֹרֵא בְצֶדֶק וְאֵין נִשְׁפָּט בֶּאֱמוּנָה בָּטוֹחַ עַל־תֹּהוּ וְדַבֶּר־שָׁוְא הָרוֹ

ת"א כי אם. סנהדרין ס"ה: כי כפיכם. שבת קל"ט: במק"א חסר. י' קמא

רש"י

נט (א) הן לא קצרה. את אשר לא נושעתם לא מקוצר ידו הוא: (ב) הסתירו פנים. גרמו לכם שהסתיר פניו מכם: (ג) נגאלו. לשון טינוף וכן לחם מגואל (מלאכי א'):

מצודת ציון

נט (ג) נגאלו. ענין טינוף ולכלוך כמו לחם מגאל (מלאכי א'): תהגה. תדבר כמו ולשוני תהגה (תהלים ל"ה): (ד) תהו. דבר שאין בו ממש: הרו. מל' הריון:

מצודת דוד

נט (א) הן לא קצרה. זה אמר על בני הגולה מה שהמקום משהה אתכם בגולה לא הוא בעבור שקצרה ידו ולא יוכל להושיע ולא הוא בעבור שכבדה אזנו מלשמוע קול צעקתם מצרת האויב: (ב) כי אם. רק העונות שעשיתם הם המבדילים ביניכם לבין אלהיכם ולכן לא יפנה אליכם: הסתירו. הם גרמו להסתיר פני המקום מכם לבל שמוע לצעקתכם: (ג) נגאלו בדם. מטונפים ומלוכלכים בדם נקי אשר שפכתם: בעון. נגאלו בעון כי תכנסו בהן דברי און ומרמה: (ד) אין קרא בצדק. אין מי קורא לה' בצדק ובכונת הלב: ואין נשפט באמונה. כי הדיינים מעותים את המשפט: בטוח על תהו. כל אחד בוטח על תוהו כי כאשר יבטיח מי לחבירו לא יקיים הבטחה: ודבר שוא. כ"א מדבר שוא: הרו עמל. מדמי המחשבה להריון והמעשה ללידה ור"ל לא כהזדמן עשה און כ"א חשב

חזון ישעיהו

באור המלות

(ב) עונותיכם, וחטאתיכם. עי' הבדלם (א' ד'): (ג) כפיכם אצבעותיכם. אצבע פורע יותר מן הכף, ועמ"ש בפי' הפסוק (קמ"ד א'): שפתותיכם, לשונכם, בארתי כ"פ כי שפה מציינת הדבור החיצוני. ולשון מציין דבור הפנימי, ולכן נסמך אליו הגה ומחשבה בכ"מ. הוות תחשוב לשונך, לשון למודים, לשון תרמית, לשוני אם יהגה רמיה, וכדומה: (ד) בצדק, באמונה. הבדלם בארתי למעלה (א' כ"ו):

באור הענין

הענג שתמצא, בעבור ה' ענג רוחני נפשיי אלהיי, עד שתרכב על במתי ארץ ותתעלה מכל ענינים החומרים, ותאכל נחלת יעקב, שהבטיחו ה' במראה הסולם על שתהי' הארץ נכנעת לרגליו ורגל זרעו, כמו שבארתי שם:

נט (א) הן, בל תחשוב שה' מונע מהושיע לכם מפני חסרון היכולת כי לא קצרה יד ה' מהושיע וכן לא תוכל לאמר שמונע מהושיע מפני חסרון הידיעה וההשגחה בצעריכם, כי לא כבדה אזנו משמוע, אך מה היא הסבה שאינו מושיע אתכם, אין זאת. (ב) כי אם עונותיכם שהם הבדילו בינכם לבין אלהיכם וחטאתיכם, העון הוא בסבת הכפירה וההכחשה וזה היה קיר מבדיל לגמרי עד שא"א שיתקרב ה' אליכם מפני החומה הזאת המבדלת ביניכם, עד שההבדל הזה מונע הקורבה מצד הצדדים, בין מצד האל, בין מצד האדם, אחר שמכחיש את ה' וכופר בתורתו, ועז"א ביניכם לבין אלהיכם, אבל החטאים הם מה שאדם חוטא מצד התאוה לא מצד הכפירה, וזה אינו מבדיל בין האדם ובין ה', רק שהם מסתירים פני ה' בל ישמע לצעקתם, (וזה מקביל, הן לא קצרה יד ה' כי אם עונותיכם היו מבדילים, ועל ידם אינו ביכולת להושיע אתכם כי קיר מבדיל ביניכם, ולא כבדה אזנו כי אם חטאתיכם הסתירו פנים): (ג) כי כפיכם, (עוות שבין אדם לחברו) הכף מציין כל היד נגואלה בשפיכות דם, והאצבע האצבעות בהם עוסקים במלאכות הדקות ומיוחדות ור"ל פרטי הפעולות ואיכות גמר מעשיהם מורה שנעשו בעון. כי עון מציין המזיד והכפירה שעושה מעשהו בשאט נפש. שפתותיכם, (נגד בין אדם למקום) שפתותיכם דברו שקר אמונות כוזבות ודעות שקריות, ולא לבד שתדברו כן מן השפה ולחוץ, כי גם לשונכם עולה תהגה, כי תהגו ותחשבו על הדעות הנפסדות עפ"י חקי ההגיון ותחזקו אותם על ידי מופתים הגיוניים מטעים: (ד) אין, (גם לא נמצא מוכיח ומורה) אין קרא בצדק להוכיח בדברים שבין אדם לחברו, ואין נשפט ומתוכח על האמונה נגד המקום. בטוח נמצא אצל הכופרים האלה שתי כתות. (הכת האחת) הבלתי חוקרים ומתפלספים כלל, ואינם מיסדים דברי כפירתם על ראיות ומופתים פילוסופיים, רק בטוח על תהו ודבר שוא, דוברים שוא על בטחון של תהו, עד שאין ממש לא בהדברים עצמם, ולא ביסוד שעליו יסמכו דבריהם. (הכת השנית) החוקרת ומתפלספת מניחים הקדמות מחשה ויולידו מהם תולדות כוזביות, ועליהם אומר הרה עמל, שהם ההקדמות וההיקשים המופתים, ויולד שקר היא התולדה היוצאת להם מעיונם הכוזב, להכחיש מציאות ה' או השגחתו או

עָמָל וְהוֹלִיד אָוֶן׃ ה בֵּיצֵי צִפְעוֹנִי בִּקֵּעוּ וְקוּרֵי עַכָּבִישׁ יֶאֱרֹגוּ הָאֹכֵל מִבֵּיצֵיהֶם יָמוּת וְהַזּוּרֶה תִּבָּקַע אֶפְעֶה׃ ו קוּרֵיהֶם לֹא־יִהְיוּ לְבֶגֶד וְלֹא יִתְכַּסּוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֵׂי אָוֶן וּפֹעַל חָמָס בְּכַפֵּיהֶם׃ ז רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרֻצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפֹּךְ דָּם נָקִי מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם מַחְשְׁבוֹת

רש"י

(ה) צפעוני. מין נחש רע: בקעו. איבקלור"ט בלעז כלומר מעשים מכוערים שאינם לתועלת עשו: וקורי עכבים. איריי"ש בלעז וקורי אורטור"ש בלעז: קורי. הם כלי האורג שהשתי מיסך בהם, ומנחם חברו במחבר' קורות על שם שהעכביש מסיך אריגותיו בקורות: והזורה. ת"י משחן לשון חימום שקורין בלעז קובי"ר המחממין יוצא מהן כשהוא מבקע הקליפה, ועיקר ל' והזורה לשון עיצור הוא להוציא הבלוע בתוכו כמו ויזר את הגזה (שופטים ו') ועיצורו של זה הוא חימומו: אפעה. מין נחש שהוא רע, כך לא ישתלמו

מצודת דוד

מלוז מתחילה לעשותו: (ה) ביצי צפעוני בקעו. ור"ל כמו הביצים האלה שעד שלא נתבקעו עדיין אין המזיק בעולם וכאשר יתבקעו אז יצא הצפעון ובא המזיק כן הם חושבים רע בקרבם ואח"ז עושוהו ויזיקו לבני אדם: וקורי עכביש יארגו. ר"ל אין תועלת וקיום והעמדה במעשיהם כמו שאין תועלת וקיום ביריעות העכביש: האוכל מביציהם ימות. האוכל מביצי הצפעון ימות ר"ל המתחבר עמהם בעוד הרע טמונה בקרבם ישיגהו המיתה והאבדון: והזורה. המועך אותה להוציא הכל עם הנה מן הבקיעה תצא אפעה ותזיקנו ור"ל המתגרה בו להראות קלונו יפול ברעה ואין תקנה אלא ללכת מנגד: (ו) קוריהם. ר"ל כמו שאין ראוי לעשות בגד מיריעות העכביש כן אין קיום למעשיהם: ולא יתכסו. לפי שהמשיל מעשיהם לקורי עכביש אמר לשון כסוי כנופל ביריעה. ר"ל אין העמדה למעשיהם: ופעל חמס. מעשה עושק וגזל: (ז) לרע ירצו. ברדיפה ולכו

מצודת ציון

(ה) צפעוני. שם מין נחש רע: וקורי עכביש. אריגת השממית קורא בלשון קורי על שמיסך אריגותיו בקורות הבית: והזורה. ענין מעוך להוציא הבלוע וכן כי רגל תזורה (איוב ל"ט) והוא מל' ויזר את הגזה (שופטים ו'): אפעה. הוא הצפעון ובשתי השמות נקרא: (ו) קוריהם. אריגת השממית המחובר בקורות: (ז) ירצו. מלשון ריצה ורדיפה: שד. מל' שדידה

חזון ישעיהו

באור הענין

סכר ועוש וכדומה: (ה) ביצי, ממשיל התולדה אשר הנקט ותולד ע"י הפלוסופים לביצי צפעוני. וההקדמות וההיקשים והמשפטים שבהם ישתמשו להוציא את התולדה, לאורגים קורי עכביש, כי כן יארוג מושג על מושג משפט אל משפט היקש אל היקש, עד יוציא בסוף התולדה. אבל החוטים האלה שמהם ארגו את המופת הם חוטי קורי עכביש שתוציא העכביש מגופה, עד שמציאות החוטים האלה מקורם בעצם העכביש בעצמו, כן כל ההנחות וההקדמות שהניחו אין להם יסוד רק בעצם המתפלסף עצמו, אשר בדה בקרים וכזבים ועניינים שאין להם מציאות בעצמם, רק בכח דמיונו. האכל, (הדלתות מגבילים) נגד ביצי צפעוני בקעו, אומר האכל מביציהם ימות, ר"ל מי שלוקח התולדות האלה שהוציאו בחקירותיהם ואוכל מהם שמשתמש בהם לעשות כהוראתם ימות מיתת הנפש, והזורה מי שאינו אוכל מן הביצים, רק מניח אותם תחת עוף שיחממו ויצאו מהם אפרוחים, והוא מי שאינו עושה ובלתי מתנהג על פי התולדות האלה, רק שלוקח אותם להקדמות אל עיונים אחרים אז תבקע אפעה המזקת לרבים, כי בזה הגד התולדות האלה עוד יולידו תולדות אשר יתעו את הרבים וימיתו אותם: (ו) קוריהם, (נגד קורי עכביש יארוגו), ר"ל בל תאמר כי הגם שהתולדה שהוליד מן ההקדמות הם שקר מ"מ ההקדמות ודרכי ההגיון וההיקשים, שעל פיהם ארג ושוה את הבגד וחבר התולדות הם אמתיים, ונוכל לקחת אותם לבנות על פיהם בגד טוב, ולהביא מהם מופתים על האמונה האמתיית, כאשר קרה בהרבה מחכמי הפילוסופים שהגם שהולידו מהם תולדות כוזבות מפני שלא השתמשו היטב בההקדמות ודרכי המופת, מכל מקום ההקדמות מועילים לעיון אל עניינים אמתיים, כי גם קוריהם לא יהיו לבגד, כי הם מופתי הדמיון לא מופתי השכל. וגם בל תאמר שעכ"פ הם בעצמם יש להם כסות עינים, שנוכל לאמר שטעו בשכלם וחקירתם, כי גם הם עצמם לא יתכסו במעשיהם, כי הכל רואים שלא היה מקום לטעות כלל, וכי הכל מרמה וזיוף, (עד פה דבר מענין כפירתם נגד המקום, עתה יתחיל לחשוב חטאיהם בין אדם לחברו). מעשיהם בל תאמר שעכ"פ מחזיקים בדת הפילוסופים ובטוב מדותיהם בין אדם לאדם, שיסדו להם בזה דתות שכליות ונימוסים מחוכמים, כי מעשיהם מעשי און וכח איש את רעהו חיים בלעו. ופעל גם העסק שהם מתעסקים בו הוא חמס: (ז) רגליהם, ר"ל כבר שב אצלם הרגל לטבע עד שרגליהם עצמם ירוצו לרע מרוב ההרגל, וימהרו והוא מהירות ההליכה אל מקום הרצח ימהרו לשפוך דם שהוא הרצח עצמו, כי לפעמים ימהר אל הרע ובבא לעשותה מתנחם ויוכל החלה אם לעשות אם לחדול, אבל

הם

באור המלות

תהו, ושוא, מציין דברים שאין בהם ממש. והרס, וילד, מציין שמירת הדבר ורב המחשבה בו: (ה) והזורה. ורעכו

און שד ושבר במסלותם: ח דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלתם נתיבותיהם עקשו להם כל דרך בה לא ידע שלום: ט על־כן רחק משפט ממנו ולא תשיגנו צדקה נקוה לאור והנה־חשך לנגהות באפלות נהלך: י נגששה כעורים קיר וכאין

ת"א דרך בה ס עקידה שער ס"ב

רש"י

במעשיהם אלא רעה: (ח) ואין משפט במעגלתם. כלומר אין במעגל דרכיהם דבר נשפט באמת כמשפטו: נתיבותיהם עקשו להם. הם העוו את דרכם לעצמם: (ט) רחק משפט ממנו. שהיינו צועקים חמס מאויבינו ואין הקב"ה שופט לנקום נקמה: ולא תשיגנו צדקה. הנחמות הטובות שהבטיחנו אין משיגות

מצודת ציון

ונגלה: במסלותם. מלשון מסילה ודרך: (ח) במעגלותם. ענין שביל ודרך כמו מעגל רגליך; תפלס (לעיל כ"ו): נתיבותיהם. מל' נתיב ודרך: עקשו. ענין מקום מעוקל: להם. לעצמם: דרך. מל' דריכה והלוך: (ט) תשיגנו. ענין קריבה: לנגהות. מל' נוגה והארה כמו מנוגה נגדו (תהלים י"ח): באפלות. מלשון אופל וחשך: (י) נגששה. ענין משוש והנגיעה בדבר ואין לו דמיון במקרא ובדרז"ל בזמן שהשכינה

מצודת דוד

לעשות רע: במסלותם. במקום שהם הולכים ימצא שם שוד ושבר כי הם יעשו אותם בדרכיהם: (ח) לא ידעו. אינם מכירים דרך שלום כי בכל מקום שהולכים אין לאיש שלום בסבתם: ואין משפט. אין במעגל דרכיהם דבר העשוי במשפט וביושר: נתיבותיהם. הנתיבות שהולכים בהם העוו אותם לצורך עצמם ר"ל עשו אותם מעוקל ומעוקם למען יכשלו בם בני אדם, ויהיו להם לשלל: כל דרך בה. כל הדורך בזו הדרך לא ידע מן השלום כי השודדים יאספו במה לשלול שלל: (ט) על כן. בעבור זה רחק משפט באין המקום שיפשט משפטנו לקחת נקם מיד האומות: ולא תשיגנו צדקה. הצדקה שהבטיח לנו המקום לא השיגה אותנו: נקוה לאור. ר"ל אנו מקוים לישועה ובא עוד צרה: לנגהות. אנו מקוים לנגהות ולא כן הוא כי נהלך בחושך והוא כפל ענין במלות שונות: (י) נגששה.

חזון ישעיהו

באור המלות

זבחת כי רגל הזורים (איוב ל"ט י"ט): (ו) מעשי, ופעל. כתרתי למעלה (ה' י"ב) פ על הוא העסק, ומעשה הוא גמר הדבר: (ז) במסלותם, הכינוי מוסב על המחשבות, והבדל בין מסלה, דרך, ארח, מעגל, נתיב, מבואר בספר זה (ב' ג'. ג' י"ב. כ"ו ז'. למ"ד י"א. נ"ח ה'. מ"ח ג'. מ"ב ט"ז. מ"ג ט"ז. מ"ט י"א. נ"ז י"ד): (ט) משפט, צדקה. בארתי הבדלם למעלה (א' כ"ו): לאור, לנגהות, בארתי (ט' א') כי אור הוא אור המאיר מעצמו כמו אור השמש, ונוגה הוא הזהר היוצא מגוף שאין לו אור מעצמו רק מקבל אור מזולתו, ומשלו באור הזול. כמו הירח שמקבל אור מהשמש, וכן ביאר יחזקאל עצמו ענין הנוגה אשר ראה במרכבה (יחזקאל א' כ"ח) כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם הוא מראה הנוגה סביב, והקשת הוא רק אור מהשלם על האדים מן אור השמש לא מעצמו. ובעת יעדר אור השמש ויסתתר תחת האופק אז תשת חשך ויהי לילה, הגם שיאיר הירח, ויוצא נגה, כי הנגה יצוייר גם בעת החשך, כי חשך הוא רק מניעת האור. אבל האופל הוא אם לא יש גם נוגה הירח כמאורות (כנ"ל ח' כ"ב). ובזה המליצה פה מסודרת מאד באמר

באור הענין

הם מבלי חקור דבר ממהרים לשפוך דם נקי, ולא תאמר שאין מחשבותיהם מסכימים אל הרצח אומר גם מחשבתיהם מחשבות און, עד ששד ושבר במסלותם של המחשבות האלה, כאלו המחשב שלהם סולל לעצמו מסלה כבושה אל השוד. ושבר אשר עליו ישובב הרצון וילך שבה המחשבי תמיד: (ח) דרך, הדרך הוא הדרך הגדול הקבוע לרבים, והרבים שיש להם משפט ונימוס דורכים דרך השלום, הנהגה כוללת ונימוס שומר השלום בין הקיבוץ שלא יעשוקו איש את אחיו, את הדרך הכללי הזה לא ידעו. והנה המעגל הוא הדרך השבילי, והנה גם חברת הרוצחים והגנבים הגם שאין שומרים את הדרך הגדול הקבוע לרבים, שאין שומרים הנימוסים הכוללים, כי הם הולכים במעגל שבילי נוטה מן הדרך הכולל הישר, מכל מקום יש להם משפט ביניהם, כי גם עדת הרוצחים והשוללים יש ביניהם איזה נימוס והנהגה אשר ישמרו את היושר בין עדתם, ויש להם משפט במעגל הזה שהם הולכים עליו. איך יחלקו השלל, איך חקים השותפות ביניהם וכדומה, אבל הם אין משפט גם במעגל שלהם, שעדת השוללים והגנבים לא ישמרו היושר גם בין עדתם איש לאחיו, ולא זאת לבד כי גם נתיבותיהם עקשו להם הנתיב הוא שביל היחיד, כי גם כל יחיד בפ"ע אין לו נתיב לעצמו עד שכל דרך בה בנתיב הבודד לעצמו לא ידע שלום, שכ"א עוכר שארו ומשחית את ביתו ואת עצמו: (ט) על כן רחק משפט ממנו, הגמול שישלם ה' לפי המעשה והזכות נקרא משפט, ואשר יתן ה' מצד החסד נקרא צדקה, אומר המשפט הבא לפי הזכות רחוק מאתנו כי אין לנו זכות. והצדקה הגם שהיא איננה נגבלת לפי מעשי האדם, והיא עומדת מנגדו להיות נערכה לפי מעשיו ולא בין כה שהיא רחוק מאתנו כי היא רודפת אחר האדם גם בהיותו בלתי ראוי, אבל לא תשיגנו צדקה הגם שהיא רודפת אחרינו לא תוכל להשיג אותנו כי אנו בורחים ממנה ואין אנו רוצים לשבת בצלה כלל. נקוה לאור הישועה והנה חשך, והגם נקוה עכ"פ לנגהות שהוא נוגה הירח והכוכבים שזה נמצא גם בעת שהוא לילה וחשך, אבל באפלות נהלך, כי נעשה אופל עד שאין אור כלל כי האופל גרוע מהחשך: (י) נגששה כעורים קיר, שחוץ ממה שהוא אופל וחשך, גם אנחנו

עֵינַיִם נְגַשֵּׁשָׁה כָּשַׁלְנוּ בַצָּהֳרַיִם כַּנֶּשֶׁף בָּאַשְׁמַנִּים כַּמֵּתִים׃ יא נֶהֱמֶה כַדֻּבִּים כֻּלָּנוּ וְכַיּוֹנִים הָגֹה נֶהְגֶּה נְקַוֶּה לַמִּשְׁפָּט וָאַיִן לִישׁוּעָה רָחֲקָה מִמֶּנּוּ׃ יב כִּי־רַבּוּ פְשָׁעֵינוּ נֶגְדֶּךָ וְחַטֹּאותֵינוּ עָנְתָה בָּנוּ כִּי־פְשָׁעֵינוּ אִתָּנוּ וַעֲוֺנֹתֵינוּ יְדַעֲנוּם׃ יג פָּשֹׁעַ וְכַחֵשׁ בַּיהוָה וְנָסוֹג מֵאַחַר אֱלֹהֵינוּ דַּבֶּר־עֹשֶׁק וְסָרָה הֹרוֹ וְהֹגוֹ מִלֵּב דִּבְרֵי־שָׁקֶר׃

רש"י

הוהגו לבוא: לנגהות. נקוה ובאפלות נהלך: (י) באשמנים. מנחם פתר ל' מחשכים ורוב הפותרים מודים לו אבל דונש פתר בו ל' שומן והאל"ף נוסף בו כמו אל"ף שבאחותי (איוב י"ג) ושבאכזב (ירמיה ט"ו) ודרך האתרים (במדבר כ"א) אף כאן בין האשמנים בין החיים השמנים אנחנו כמתים, ויונתן תירגם לשון מסגר אתאחד באפנא כמה דאחידין קבריא באפי מיתיא: (יא) הגה נהגה. לשון יללה: (יג) דבר עשק. כמו לדבר עושק: הרו והגו. לירות ולהוציא. הרו לשון ירה בים (שמות ט"ו), ד"א הורו והוגו הרב והתלמיד, מן המקור (סא"א), והוגו כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב' כ') הגו סיגים מכסף (משלי כ"ה):

מצודת דוד

בעבור החשך נמשש הכותל ללכת אנה כדרך העורים והוא ענין מליצה לומר שגבר עלינו חשכת הצרות: וכאין עינים. כמו שממשמש מי שאין לו עינים כן נמשש אנחנו וכפל הדבר במ"ש: כשלנו בצהרים. בעת הצהרים כשלנו באבני מכשול כמו שהדרך לכשל בחשכת הלילה ר"ל אף בעת שלום בעולם אנו יושבים בצער ובחרדה: באשמנים. כאלו אנו שוכנים בקברים השוממים כמו המתים: (יא) נהמה. מרוב הצרות נהמה כלנו כדובים וכיונים המהגים: נקוה למשפט. שיעשה משפט בשלומות לנקום נקמתינו: ואין. אין משפט: לישועה. נקוה לישועה והנה רחקה ממנו ולא באה: (יב) כי רבו. מה שפשענו נגדך רבו מאד: וחטאותינו. כ"א מהחטאים העידה בנו לקטרג עלינו: אתנו. ר"ל עדיין לא עזבנום: ידענום. ידועים הם לנו ומכירים בהם ולא בלא דעת עשינו אותם: (יג) פשע. דרכינו לפשוע בה' ולכחש בהשגחתו ולחזור לאחור מאחר אלהינו לבל נקבל מצותיו: דבר עשק. ולדבר דברי עושק וסרה:

מצודת ציון

גוששת (גיטין ז'): קיר. כותל: בצהרים. הוא חצי היום: כנשף. ענינו חשכת הלילה כמו ויקומו בנשף (מ"ב ז'): באשמנים. בקברים השוממים כמו תאשם שומרון (הושע י"ד) והנון נוספת: (יא) נהמה. מל' המייה: כדבים. שם חיה: הגה נהגה. ענין לפצוף היונים כמו אהגה כיונה (לעיל ל"ח): (יב) ענתה. העידה כמו לא תענה (שמות כ'): (יג) ונסוג. ענין החזרה לאחור כמו הנסוגים מאחרי ה' (צפניה א'): וסרה. ענין עוות ומרד כמו דבר סרה (דברים י"ג): הרו. מל' הוראה ולימוד:

חזון ישעיהו

באור הענין

עורים מראות, ר"ל בחסר אור הישועה ושפע אלהית ממעל, וגם אנחנו אין אנו מוכנים לקבל את האור הזה גם לו היה במציאות. ובאין עינים נגששה העור טורו עיניו, והאין עינים לא היו לו עינים מימיו, העור יכיר לגשש מבואות העיר שראה אותם טרם נתעוור, אבל האין עינים לא יכיר זאת, לכן מוסיף שאנחנו דומים כאילו לא היה לנו עינים מעולם, והנה העור ההולך ביום יראה לו אחר את הדרך אבל אנחנו כשלנו בצהרים כנשף ולא היה מי שיראה לנו הדרך עד שאנחנו שוכבים באשמנים כמתים, מבלי לזוז ממקומנו: (יא) נהמה, הדלתות מגבילים, נהמה כדבים כלנו נקוה למשפט ואין, וכיונים הגה נהגה נקוה לישועה רחקה ממנו, תחלה נהמה כדוב הבא בחזק ובכח, וכן נקוה למשפט ע"פ הדין ביד חזקה שנדמה שאנו ראוים מצד מעשינו, אבל המשפט אין, כי אין לנו מעשים. אח"כ כיונים המצפצפים בקול ענות חלושה הגה נהגה ונקוה לישועה מצד החסד, והנה הישועה ישנה במציאות כי ה' הוא רב להושיע אבל היא רחוקה ממנו, מפני רוע מעשינו כמו שיבאר: (יב) כי רבו פשעינו נגדך, הם המרדים שמרדנו נגד ה' במצות שבין אדם למקום, וגם חטאתינו אשר ענתה בנו בעצמינו הם החטאים שחטאנו איש נגד רעהו. גזל ועשק וכדומה, ולא לבד שחטאנו בעבר כי גם פשעינו עדן אתנו כי עוד לא שבנו מפשעינו, וגם עונותינו (העונות הם הבאים ע"י טעות השכל והכחשה וכפירה). ידענום, שעוד ידענו והכרנו בם, כי אנו מחזיקים עוד בידיעתינו עתה בדעות הכוזבות והכפירות כמו מקודם: (יג) פשע, מבאר נגד מ"ש כי רבו פשעינו נגדך שהוא עבירות שבין אדם למקום הנה פשע וכחש בה', היה בו פשיעה ומרד וגם הכחשה וכפירה בה', שמלבד שמרדו בו, כחשו ג"כ בו, ונסוג מאחר אלהינו, ה' מורה מלך שהוא בורא העולם, ואלהינו מורה על זה המלך שהוא משגיח עלינו וגומל ומעני[illegible]. שלא לבד שכחשו את ה' כי כפרו גם בהשגחה ובשכר ועונש, (הגם שלרוב יראה החוטא לכל הפחות מעונשי [illegible]) דבר עשק, עתה מבאר נגד מ"ש וחטאתינו ענתה בנו, שהוא עבירות שבין אדם לחברו, אמר

באור המלות

שהיה הכך תחת האור המקום, קום לנגוהות שזה יהיה גם בחשך אבל בא אופל, וכן (עמוס ה' כ') הלא חשך יום ה' ולא אור, ואפל ולא נגה לו: (יב) פשעינו, חטאתינו, עונותינו. עיין הבדלם למעלה (א' כ"ח): (יג) ענתה בנו

יד וְהֻסַּג אָחוֹר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה מֵרָחוֹק תַּעֲמֹד כִּי־כָשְׁלָה בָרְחוֹב אֱמֶת וּנְכֹחָה לֹא־תוּכַל לָבוֹא׃ טו וַתְּהִי הָאֱמֶת נֶעְדֶּרֶת וְסָר מֵרָע

ת"א וחסי שאמם . סנהדרין צ"ז :

רש"י

(יד) והסג אחור משפט . נקמתינו מאויבינו שהיא תלויה בהקב"ה וצדקתו עומדת מרחוק למה כי כשלה אמת ברחובותינו וכיון שהאמת כשלה בארץ אף משמים אין הצדק והמשפט בא : (טו) משתולל . מוחזק שוטה על הבריות כמו (מיכה א') אלכה שולל . והוא מגזרת שוגג דמתרגמינן שלו וכן (שמואל ב' ו') על

מצודת ציון

וסגו . ענין הוצאה כמו סגו רשע (משלי כ"ה) : (יד) והסג . ענין החזרה לאחור : כשלה . ענין תשות וחלישות הכח כמו והיה הנכשל בהם (זכריה י"ב) : ונכחה . ענין דבר יושר והאוי כמו בארץ נכוחות יעול (לעיל כ"ו) : (טו) נעדרת . ענין החסרון כמו איש לא נעדר (לעיל מ') : משתולל . ענין שוטה וסכל כמו מוליך יועצים שולל (איוב י"ב) :

מצודת דוד

הרו והגו . כ"א מורה ומלמד ומוציא מלב דברי שקר : (יד) והסג . ובעבור זה המשפט הראוי לעשות באומות הוסג אחור ולא נעשה והצדקה שהבטיח לנו המקום תעמוד מרחוק ולא באה : כי כשלה . על כי האמת נכשלה ונחלשה ברחוב במקום פרסום רב לכן לא תוכל לבוא מן השמים דבר נכוחה הוא המשפט להאומות וצדקה לנו : (טו) נעדרת . הולכת

חזון ישעיהו

באור המלות

וכו' . כדברים האלה למעלה (ג' ט') : (יד) נכחה . יש הבדל בין ישר לנכח , ישר מציין הקו הישר שהנדסי שאינו נוטה בלכתו רק הולך על מרחק שוה . וזאת הקו היותר קצר בין שני נקודות מונחות . ונכח מציין דבר המגביל נגד דבר אחר , ומורה מלת נכח שהשגגה הזאת היא מכוונת . ולפ"ז בדברים ההגיוניים , תציין ישרה , הדרך הישר בטבע האדם , דבר שאינו נוטה מן האמתיות שהשגנו ע"י החוש והבחינה . ונכחה , מציין הדבר המגביל נגד האלהים , אשר הגבלה זו לא נודע בחוש רק בשכל , ועז"א כולם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת (משלי ח') , ותבין זה עפ"י ההבדל המבואר אצלינו (למעלה מ"ד י"ח) בין בינה , ודעת . והפך ישרה עקש , והפך נכחה עול , כי שפול תציין נטיית ההגבלה הזאת ההגיונית , בארץ נכוחות יעול (למעלה כ"ו) : (טו) משתולל . מענין שוגג ושכחה ,

באור הענין

שעשקו וגזלו בפרהסיא עד שהתפארו בו והיה להם לתפארת שעז"א ענתה בנו , שאנחנו עצמינו מעידים ומגידים החטאים האלה , כי כ"כ אנו מתפארים בחטאים האלה עד שנעשה שלא עשק ולא בא לידו גזל ורצה ימציא לעצמו ספור כזה בשקר להתפאר בו שעשק , וז"ש לדבר עשק וסרה הרו והגו מלב דברי שקר , כי הנה שהולך להכות ולהמציא דבר שקר בדוי מלבו , ימציאהו , בלבד שיוכל לדבר עושק וסרה ולהתפאר בו , עד שיתפאר בעושק שבדה מלבו ולא עשהו כלל , מיוקר וחשיבות מעשים האלה בעיניהם: (יד) והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד , המשפט הוא בין אדם לחברו , והצדקה היא בין אדם למקום , המשפט טבע האדם נוטה אליו כי השכל יחייב אותו , והמציאה אצייהו כאילו הוא נמצא תמיד אצל בני אדם , ועתה הוסג אחור והלך לו מהם . והצדקה אין טבע האדם נוטה אליה , ואינה נמצאת אצל האדם בטבע , וצריך שהאדם יקרא לה שתבא אליו , ועתה מרחוק תעמוד , (כי לא נסוגה אחור , כי לא היתה עדיין אצלם כלל , כי היא אינה באה מעצמה) , ומצייר כי המשפט הולך לפני הצדקה , שמירת המשפט השכלי , קודם בטבע לשמירת הדת האלהי , ואחר שהמשפט נסוג אחור מהם , הגם שכבר היה אצלם , ממילא הצדקה תעמוד ותשאר על מקומה מרחוק , כי כשלה , הצלחות מגבילים , והסג אחור משפט כי כשלה ברחוב אמת , וצדקה מרחוק תעמד כי נכחה לא תוכל לבא . המשפט יסודותיו בנוים על אדני האמת , שאם אין אמת אין אפשריות למשפט , שאם הבע"ד ישקרו והעדים יכזבו , והשופטים בשקר יכון כסאם , איך יעשה משפט , ואחר שהאמת נכשל ונפל ברחוב , (ר"ל הגם שאין דרך האמת להכשל במקום הרחוב ששם ימצאו אנשים מחזיקים בו , כי במקום אסיפת האנשים יתברר האמת תמיד) כי השקר מושל בפרהסיא , לכן הוסג אחור משפט , ונכוחה הוא מה שיגביל האדם דרכו נוכח דרך ה' שזה שורש המצות שבין אדם למקום שיתקדש יען שקדוש הוא ה' , ולכן הצדקה תעמוד מרחוק יען כי לא תוכל לבא הנכחה . שהוא תנאי הצדקה , שלא תכון הצדקה שהם המצות שבין אדם למקום אם לא ע"י הנכוחה שהיא שיגביל דרכיו נגד דרכי ה' לעזוב עניני הגשמיים , ולהנהיגם תחת הנהגה גבוה אלהיית , אולם אחר שנכשל ברחוב אמת , איך תבא הנכוחה , הלא האמת נמצא עם האדם בטבע , ואם הוא נכשל איך יגביל דרכיו נגד ה' שזה אין טבעי , וצריך שתבא אליו מבחוץ ע"י לימוד וקבלה : (טו) ותהי , תחלה היה עוד האמת ביניהם רק שנכשל בלכתו ביניהם , ואח"כ נעדר האמת מהם בהחלט , שלא ידעו כלל מה הוא אמת , וגם נגד שתחלה רק נכחה לא תוכל לבא , נשכח אח"כ מהם ענין הנכחה ועבודת ה' בהחלט , עד שהסר מרע היה משתולל ר"ל אם נמצא לפעמים במקרה שאיש מהם סר מרע ונמנע מלעשות עבירה בין אדם למקום לא היה בכונה רק שהשתולל ושכח ושגג מלעשות הרע , כי לולי השתולל ושגג היה עושהו , וירא ה' וירע בעיניו כי אין משפט , העדר המשפט הנימוסי היה רע בעיניו ביותר כי בזה יוצא מגדר האדם בכלל , וקשה יותר מהעדר הצדקה ,

שיוצא

מִשְׁתּוֹלֵל וַיַּרְא יְהֹוָה וַיֵּרַע בְּעֵינָיו כִּי־אֵין מִשְׁפָּט׃ טז וַיַּרְא כִּי־אֵין אִישׁ וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי־אֵין מַפְגִּיעַ וַתּוֹשַׁע לוֹ זְרֹעוֹ וְצִדְקָתוֹ הִיא סְמָכָתְהוּ׃ יז וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן וְכוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ וַיִּלְבַּשׁ

ת"א וירא כי אין. שם ל"ח: וילבש צדקה. חגיגה י"ג בתרא נ"ו:

רש"י

השל: וירע בעיניו כי אין משפט. לפיכך הביא עליהם פורענות: (טז) וירא כי אין איש. ועתה בהנחמו על הרעה לעמו רואה כי אין איש צדיק לעמוד בפרץ: וישתומם. ויחרש לראות אם יש מפגיע בעדם ואין מפגיע, וישתומם לשון אדם העומד והווה ושותק בתמהונו, ותי"ו דוישתומם כתי"ו של משתולל שניהם כאן משמשות לשון מתפעל, וכן דרך התיבה כשיסודה הראשון שי"ן או סמ"ך כשהיא נהפכת ללשון מתפעל נהפעל ויתפעל בא התי"ו באמצע אותיות שרש התיבה נמצא וישתומם לשון שמו שמים (ירמיה ב') משמים בתוכם (יחזקאל ג') נשמו אחרונים (איוב י"ח) לשון תמהון: ותושע לו זרועו. להנקם מאויביו: וצדקתו היא סמכתהו. היא סמכתהו להשיאו ולאמץ ידיו בנקמתו ואף על פי שאין אנחנו הגונים להושע:

מצודת דוד

ותהסרת: משתולל. מוחזק הוא בעיני הבריות לשוטה וסכל: וירא ה'. את מעשיהם וירע בעיניו כי אין דבר נעשה כמשפט הראוי: (טז) וירא. וכאשר ראה שאין בהם איש כשר והגון להיות נגאלים בזכותו: וישתומם. וכאשר יעמוד בתמהון ויתבונן שאין בהם מי מפגיע ומתפלל על הגאולה: ותושע. זרוע ה' תושע לו להביא הגאולה מבלי זכות ומבלי מפגיע: וצדקתו. מדת הצדקה תסמוך אותו לעשות לפנים משורת הדין: (יז) וילבש. לפי שיושיע את ישראל ויעשה עמהם צדקה ויעש נקמה באומות לזה אמר בו לשון הנופל בגבור היורד במלחמה: כשרין. כדרך גבור הלובש שריון: בראשו. ישים בראשו כדרך הגבור השם בראשו כובע

מצודת ציון

(טז) וישתומם. ענין תמהון כמו משמים בתוכם (יחזקאל ג') ואחז בגשל מהאדם העומד בתמהון ומתבונן בדבר: מפגיע. ענין תפלה ובקשה כמו ויצו עליה במפגיע (איוב ל"ו): (יז) כשרין. הוא כעין מלבוש עשוי מברזל ולובשים בו במלחמה להציל מהכאת חרב וחנית וכן ושריון קשקשים (ש"א י"ז): וכובע. שם כלי מגן על הראש כמו וכובע נחשת על ראשו (שם): נקם. מל' נקמה: תלבשת. מגזרת לבוש ושני התוי"ן נוספין כתוי"ן של תפארת שהוא מל' פאר: ויעט.

חזון ישעיהו

באור הענין

שיוצא רק מגדר האדם בעל הדת, אבל בהעדר המשפט נמשלו כחיתו יער: (טז) וירא כי אין איש, אחר שחשב שפלת ישראל ורוע מעשיהם, יאמר שברחמות ה' שפלת עמו, יעשה למען שמו הגדול ויגאלם בחסדו הגם שהם לא יהיו ראויים לכך. והנה התשועה שיעשה ה' בזכות ישראל, יהיה ע"י שני ענינים. א] על ידי הזכות שהכלל זכאים לכך מצד מעשיהם, וזה קרא (לק' ס"ג ה') עוזר, כי הזכות הזה העוזר לו לפעול ולהושיע. ב] ע"י תפלת הצדיק ובקשתו, וזה קרא (לקמן שם) סומך, כי זה אינו עזר גמור רק סמיכה קלה. מצייר כי עתה יראה ה' שאין איש שלא נמצא זכאי במעשיו שיהיה לו עוזר על פעולותיו, וגם השתומם ביותר כי גם אין מפגיע שלא נמצא אף צדיק אחד שיתפלל בעד הכלל שיהיה לו עכ"פ קצת סמך, ולכן הוכרח לפעול הישועה בכלל בכח עצמו, שלא עפ"י מעשה התחתונים, ולכן נגד העזר מזכות הדור שלא מצא, ותושע לו זרועו בעצמו, (וכבר בארנו כי זרוע ה' תגביל המעשים שיעשה ה' בכח עצמו בבלתי עזר מהתחתונים כי הזרוע הניע את היד, ומצייר שראשית התנועות וסבתם היה מעצמו, לא ע"י סבה אחרת, וזה המבדיל בין זרוע ה' ובין יד ה' בכל מקום), ונגד הסמך שלא מצא מתפלת הצדיקים, הנה צדקתו היא סמכתהו, הצדקה העליונה שבעבורה יעשה גדולות מצד שהוא אלהים, בלא מעשי בני אדם וצדקתם כלל, זה היה הסמך. הצדקה העליונה תעוררהו אל הישועה, והתשועה בעצמה תעשה בכח הזרוע, שהוא הכח הנשגב המניע את הכל מעצמו מבלי הכרע אל שום אחת חוצה לו: (יז) וילבש צדקה כשרין, הצדקה הנאמרת אצל ה' בכתבי הקדש, תציין המעשים הנשגבים שיעשה ה' מצד החסד לא מצד הזכות, שכמו שמשפט וצדקה הנאמרים אצל בני אדם, נבדלים בזה שהמשפט מורה על מעשים שיעשה מצד שהוא אדם, שהם המעשים שבין אדם לחברו, והצדקה מורה על מעשים שיעשה מצד שהוא בן אלהים, שהם המעשים שבין אדם למקום, כן המשפט הנאמר אצל ה' יורה מה שיעשה אל האדם מצד זכיותיו ומעשיו, מצד הגמול. והצדקה תורה על המעשים שיעשה מצד שהוא אלהים, מצד חסדו הגדול, לא מצד הגמול. והישועה הבאה סמוכה אל הצדקה תורה הישועה הכללית השמורה אצל ה' מאז להוציאה בעתיד ולתקן ע"י את העולם כולו. והנה הנביאים יציירו פעולות הש"י תמיד במלבושיו, כמו שהנכבד לא יתראה ערום רק במלבושיו, כן ה'

באור המלות

שול תשולו לה מן הצבתים, כל תשלה אותי: (טז) וירא. כמליצה זאת לקמן (ס"ג ה') וענינם אחד כמו שבארתי בפנים, וגדר זרוע ה' וצדקה אצל ה', בארתי בכל הספר: (יז) צדקה, ישועה. בארתי הבדלם בפנים, ועיין למעלה (מ"ו י"ג. נ"א ו' ה'. נ"ו א'): בגדי, מעיל, המעיל מעלה על בגדיו וע"כ נאמר בו עטיה, והבגד מלמטה, ועיין לקמן (ס"א יו"ד) ועיין מ"ש בפי' תהלות (ק"ט כ"ט)

בִּגְדֵי נָקָם תִּלְבֹּשֶׁת וַיַּעַט כַּמְּעִיל קִנְאָה: יח כְּעַל גְּמֻלוֹת כְּעַל

הפ' רפה

רש"י

(יז) קנאה. איפרימנ"ט בלעז לקנאות לשמו הגדול: (יח) כבעל גמולות. כבעל להשיב על גמולות האויבים:

מצודת ציון | מצודת דוד

ענין עטיפה כמו כבגד יעטה (תהלים ק"ט): כמעיל. שם נתבאר: בגדי נקם. ר"ל יעשה נקמה בגוים: תלבשת.
מלבוש מה: קנאה. ענין נקמה כמו בקנאו את קנאתי להיות לו למלבוש: ויעט. יעטיף קנאה כמעיל כמעטף את
(במדבר כ"ה): (יח) כבעל גמולות כבעל ישלם. באו שני הלשונות: (יח) כבעל גמולות. ר"ל כמו שלבש קנאה על

חזון באור הענין ישעיהו

לא יתראה רק ע"י פעולותיו, ואיכות הלבושים יצייר תמיד לפי איכות הפעולות, והמשפט שיעשה ה' בעכו"ם מצוייר במלחמה כמ"ש ויצא ה' ונלחם בגוים ההם, כי סוא יעשה המלחמה בכחו. עפ"ז מצייר ציור המלחמה הלז שירצה ה' להלחם נגד אויביו, כאילו ילבש הבגדים אשר ילבש הגבור בצאתו לקראת נשק. כי אז ילבש שריון וכובע קשקשים, הם יגינו בעדו שלא תשלט בו חרב וחץ. ובידו יאחז חרב וחנית בו ילחם נגד האויב. השריון והכובע מגינים בעדו שלא יתנצח, והחרב והחנית יאחז בידו למען ינצח. מצייר עתה כי השריון והכובע אשר ילבש להגן בעדו שלא יתנצח, הם הצדקה והישועה. כי אחר שאין לישראל זכות ומע"ע בקל ינצחהו המה"ד המשטין נגדו, מדוע יעמוד לימינם והם חוטאים, רק הצדקה והישועה יגינו בעדו בעת הסיא, כמ"ש ותושע לו זרעו וצדקתו היא סמכתהו, ודמה צדקת ה' להשריון שהוא המגין בעד הגוף, ואת הישועה להכובע שהוא המגין בעד הראש. יכוין בזה כי המעשים והפעולות האלה יעשה ע"י הצדקה העליונה וחסדו הגדול, עד שהצדקה תהיה כשריון להגן בעד הגוף הפועל, כי הגוף מציין כלי הפעולה והמעשה, כי על ידי הצדקה יפעול. אמנם ראשית המחשבה הנשגבת לעשות הצדקה הזאת, תהיה הישועה הכללית אשר עלתה במחשבתו הנעלמת, מראשית קדומים, שע"י מחשבת הישועה יעורר הצדקה, עד שהישועה תהיה הכובע אשר בראשו המגין בפני כלי המחשבה. אחר שצייר את המלבושים אשר ילבש הלוחם הנשגב הלז להגן עליו שלא יתנצח (רצוני, הענינים שבעבורם יושיע את עמי, ויחלוץ אותם מני צר), מתחיל לצייר המלבושים השנים שילבש למען ינצח, (רצוני הענינים שבעבורם מלבד שיושיע את עמו יעשה משפט בעכו"ם) כי ילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה המלבושים האלה יהיו אות כי לא בא רק להושיע לבד שע"ז היה מורה השריון והכובע כי בא גם לנקום נקם, כי דרך הלוחמים לשים אות על בגדיהם, אם באו רק להציל, או גם לנקום נקם, כמ"ש (לק' ס"ג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים, ויש הבדל בין בגד למעיל, שהמעיל עוטים אותו על כל הבגדים מלמעלה, ויש הבדל בין נקמה ובין קנאה, הנקמה יעשה הנוקם בעבור שהרעו לו בעבר, והמקנא יקנא בעבור ביזוי כבודו וחילול תפארתו, אשר עוד קיים עוד בהוה, הנוקם יספיק לו אם ישלם רעה תחת רעה, גם אם תהיה הנקמה בצנעה, אבל המקנא לכבודו יעשהו בגלוי לעין כל כי עקר תכליתו שיתגלה כבודו המחולל, וע"כ אמר שה' ילבוש בגדי נקם לנקום על מה שהרעו לו צורריו, ואומר כי ילבש הבגדים האלה תלבושת ר"ל שלא ילבשם דרך ארעי, רק לתלבושת קבוע · וגם יעט קנאה כמעיל, כמו שהמעיל עוטים אותו על כל הבגדים, שע"ז אמר בו לשון עטה, כן יעשה הקנאה בפרהסיא לעיני רבים עמים נגד כבודו המושפל ושם קדשו המחולל, ואלה יהיו הבגדים שבם ינצח את האויב: (יח) בעל גמלות, המאמרים מגבילים, וילבש בגדי נקם תלבשת כעל ישלם חמה לצריו, ויעט כמעיל קנאה בעל גמולות גמול לאיביו, כי יש הבדל בין גמול ותשלומין, התשלומין הם לפי המעש' ומציין רק שילום הפעולה כאשר עשה כן ישלם, ואינו מציין איזה התפעלות אהבה או שנאה רצון או כעס, בין המשלם להמקבל התשלום, אבל הגמול מציין התפעליות שיתפעל הגומל בפעולה ההיא מסבת מעשה הנגמל באהבה או בשנאה ברצון או בכעס, שלפי התפעליות הזה ימדוד אל חיקו טוב או רע. ויש הבדל בין צר ואויב, הצר הוא המציר בפועל, והאויב דורש רעה ושומר איבה בלבו, ויש צר שאינו אויב, אם מציר לחברו שלא מפני איבה רק להנאתו, ויש אויב שאינו צר אם לא הצר לו בפועל רק נטר איבתו בלבו. ואצל ה' החוטאים נגדו ועושים עבירות גדולות להנאתם הם צורריו ומעיקיו, והכופרים בו ומכחישים אלהותו ומשפילים כביד שמו הם אויביו הגם שלא חטאו בפועל, עפ"ז אומר כי ה' ילבש בגדי נקם תלבשת כעל ישלם חמה לצריו, כי לצריו שחטאו נגדו בפועל לא למען הכעיסו רק להנאתם, לא שייך קנאה, אחר שלא בזו את שמו הגדול ולא כפרו בו, וכן לא שייך גמול שהוא מצד האהבה או השנאה כי לא היו אויביו בלב, אבל לעומת זה יצדק אצלם נקם על שהרעו לו בפועל והנקם הזה יהיה דרך תשלומין לפי המעשה והפעולה כאשר עשו כן ישלם להם, ועז"א שילבש בגדי נקם על הרעות שעשו לו, ושיהיה הנקם כעל ישלם לפי ערך המעשה, וזה יהיה חמה לצריו שהרעו לו בפועל. אבל יעט כמעיל קנאה כעל

יח ישלם חמה לצריו גמול לאיביו לאיים גמול ישלם: יט וייראו ממערב את־שם יהוה וממזרח־שמש את־כבודו כי־יבוא כנהר צר רוח יהוה נססה בו: כ ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם יהוה: כא ואני זאת בריתי אותם אמר יהוה רוחי אשר עליך ודברי אשר־שמתי בפיך לא־ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יהוה מעתה ועד־עולם:

ת"א כי יבא • ברכות נ"ז סנהדרין צ"ח : ובא לציון. יומא פ"ז סנהדרין שם : ואני זאת. מציעא פ"ה עקידה שער מ"ד עקרים מ"ז פ' מ"ד : לא ימושו. שם :

רש"י

כעל ישלם. כדת להשיב עליהם ישלם: (יט) כי יבוא כנהר. צרה על אויביו: נססה בו. נפלאת בו, לשון נס, ד"א נססה בו אוכלת בו כתולעת בעץ כמו (לעיל י') והיה כמסס נוסס: (כ) ובא לציון גואל. כל זמן שציון הריבה עדיין לא בא הגואל: (כא) זאת בריתי אותם. בדבר זה כרתי בריתי להם והקיים כי אף בגלותם לא תשכח תורתי מהם:

מצודת דוד

תשלומי גמולות לצריו ובראל אשר מאז כן עתה ילבש קנאה על אשר ישלם חמה לצריו: גמול לאויביו. כפל הדבר במ"ש: לאיים. אף להיושבים באיי הים ממרחק ישלם גמול מה שהרעו לישראל: (יט) ממערב. כל העולם יפחדו מה' ממערב וממזרח: כי יבוא כנהר צר. ר"ל בעבור זה יפחדו מה' כי יראו אשר יבוא גוג ומגוג שהוא הצר בארץ ישראל ובמהרה יבוא כנהר ואז רוח ה' נוססה בו והכלנו מן העולם ולכן יפחדו מה': (כ) ובא לציון גואל. אז יבוא הגואל אל ציון והוא מלך המשיח: ולשבי פשע ביעקב. ר"ל גם אותם מבני יעקב שיצאו מן הכלל וישובו מפשעם גם להם יבוא המשיח ויגאלם: (כא) ואני זאת בריתי. ר"ל הנה אני על זאת אכרות ברית עמהם אמר ה' ופי' על מה היא הברית ואמר רוח הנבואה השורה עליך אתה ישראל ודברי התורה אשר שמתי בפיך ללמדה הנה שתי אלה לא יסורו מפיך וגו' כן אמר ה' שלא ימושו מעתה ועד עולם עד סוף כל הדורות:

מצודת ציון

כפי"ן לדמיון גמור וכן כעמי כעמך (מ"א כ"ב): גמולות. ענין תשלום שכר המעשה: (יט) וייראו. מל' יראה והוא חסר יו"ד: נססה בו. אוכלות בו כתולעת בעץ כמו והיה כמסס נוסס (לעיל י'): (כ) נאם. ענין אמירה: (כא) רוחי. כן תקרא הנבואה כמו והיה אחרי כן אשפוך את רוחי (יואל ג'): ימושו. ענין הסרה כמו לא ימוש עמוד הענן (שמות י"ג):

חזון ישעיהו

באור הענין

גמולות גמול לאיביו כי אויביו שהם לא חטאו לו בפועל רק הכחישו אלהותו לא שייך נקם אחר שלא הרעו לו, וכן לא שייך תשלומין לפי המעשה אחר שלא עשו רע במעשה, אבל לעומת זה שייך קנאה על כבוד שמו שחללו ובזו, וילדק אנלם גמול מצד השנאה והכעס שיש לו עליהם נגד איבתם אף שלא עשו בפועל, ועל זה אמר ויעט כמעיל קנאה על שמו שחללו וכפרו בו, ושתהיה הקנאה כעל גמולות לפי גמול התפעליות האיבה והשנאה ששנאו אותו, והגמול הזה יהיה לאויביו שהכחישו אלהותו, ולא לבד להקרובים שהם היו צריו לרוב כי הם החריבו עירו ובית קדשו, כי גם לאיים הרחוקים שלא הרעו לו בפועל ולא יוכל לשלם להם תשלום, מ"מ להם גמול ישלם, על האיבה ועל שכחשו בו: (יט) וייראו ממערב את שם ה' וממזרח שמש את כבודו, שם ה' הוא השם הנשמע למרחוק וכבוד ה' הוא הנראה מקרוב, מציין כי במזרח ששם גלו עשרת השבטים כמ"ש (למע' מ"ג ה') ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך, שם יתגלו הנסים והמופתים תחלה, כי הגואל יתגלה במזרח כמ"ש מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו, עד כי במזרח יראו את כבוד ה' ונפלאותיו, ובמערב ששם בני הגולה מגופלים שהם יהודה ובנימין שם רק ישמעו את הנסים מרחוק ויראו את שם ה' הבא ממרחק, כי יבוא בעת יצא הצר כנהר שוטף, והוא מחנה גוג ומגוג ורוח ה' נוססה ומתגאה בנהר הזה להריס שאון גליו, כמ"ש ושובבתיך וששאתיך והעליתיך מירכתי צפון (יחזקאל ל"ט ב'), בעת ההיא. (כ) ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב, יבא הגואל לציון להחזיר עטרת ציון והמקדש והסנהדרין גם יבא אל השבים מפשע ביעקב אל בני הגולה שישובו אז בתשובה ע"י הצר הדוחק בם, וא"ת ואיך יתקיימו העם עד העת ההיא, והלא עוד חזון למועד? משיב. (כא) ואני זאת בריתי אותם אמר ה'. יש להם ע"ז כריתת ברית ממני, כי רוחי אשר עליך שהם דברי הנביאים, ודברי אשר שמתי בפיך שהם דברי התורה אשר שם משה לפני

באור המלות

ובפי' איוב (כ"ט י"ד): (יח) גמול, ישלם. התשלום הוא לפי הפעולה, שלם ישלם המבעיר את הבערה, לכי ושלמי את נשיך. והגמול הוא התפעלות הגומל מאהבה או שנאת הנגמל, גומל נפשו איש חסד, גמול על עבדך ואחיה. והבדל בין צר ואויב בארתי למעלה (א' כ"ד. פ' יו"ד):

ס א קוּמִי אוֹרִי כִּי־בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ זָרָח׃ ב כִּי־הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה־אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְהוָה וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה׃ ג וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ זַרְחֵךְ׃ ד שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וּבְנֹתַיִךְ עַל־צַד תֵּאָמַנָה׃ ה אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ כִּי־יֵהָפֵךְ

ת"א כי הנה. סנהדרין צ"ט עקידה שער מ"ו: והלכו גוים. בהרא ע"ה עקרים פ"ט מ"ב:

י"ס ס"ו. הס' בפתח

רש"י

ס (ד) על צד תאמנה. על גיסקין כסלים של מלכים תהיינה אומנות: (ה) אז תראי ונהרת. בכן תחזין והנהרין: ופחד ורחב לבבך. ויתמה וירחב לבך: כי יסבך עליך המון ים. אחרי

מצודת ציון

ס (ב) וערפל. עב הענן: (ג) לנגה. ענין הארה כמו מנגה נגדו (תהלים י"ח): (ד) על צד. הדרך לשאת הקטן על צדו: תאמנה. ענין גידול בנים קטנים כמו ויהי אומן את הדסה (אסתר ב'): (ה) תראי. מלשון ראיה: ונהרת. ענין הארה כמו ואל תופע עליו נהרה (איוב ג'):

מצודת דוד

ס (א) קומי אורי. את ירושלים קומי והאירי כי באה לך ההארה הראוי' לך והוא משל על השמחה והטובה: וכבוד ה' וגו'. ר"ל השכינה תגלה עליך ותשרה בך: (ב) יכסה ארץ. ר"ל אף אם צרות יתרבו בעולם: וערפל לאומים. כפל הדבר במ"ש: יזרח ה'. יאיר לך אור הישועה: וכבודו וגו'. ר"ל ישרה השכינה עליך: (ג) לאורך. ר"ל ממך ילמדו דרכי ה' ואתה תאיר עיניהם: ומלכים וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ד) שאי. את ירושלים שאי עיניך מסביב וראי איך כל אנשיך נקבצו ובאו אליך: על צד תאמנה. כל אחת מהן תהיה מגודלת על צד המלכים והשרים וכמ"ש והיו מלכים אומניך (לעיל מ"ט): (ה) אז תראי. את בניך באים מכל צד ויאיר פניך מרוב השמחה: ופחד. דרך האדם

חזון ישעיהו

באור המלות

(א) בא אורך. אשר התפלאו המבארים, כי על זריחת השמש ישתמש העברי בלשון זריחה או יציאה, וביאה מורה שקיעה בכ"מ, לא כתנו הדבר היטב, כי זה רק כשידבר מגוף השמש, שיצייירהו בעל הלשון כיוצא ממקומו באופק המזרח, ומחוז הפנו הוא האופק המערבי, ותמיד ביאתו עת באו למחוז הפנו שהוא המערב. לא כן כשידבר מן האור שמחוז פנו הוא כשיפגשו נגוליו בדבר המואר, ואז בא אל מקומו. ואורך הוא אור העצמי. וזריחת כבוד ה' הוא אור הנבואה עד שיהיו הם לערך זריחת האור הזה עליכם כערך סיהרא נגד השמש, כמ"ש (כ"ד כ"ג. ולק' פסוק י"ט), ועז"א ומלכים לנוגה זרחך, כי נוגה הוא הונח על אור סיהרא כנזכר לעיל (י"ג וי"ד ולק' י"ט): (ה) תראי, ונהרת, מ"ש בפנים על פעל נהר, כ"פ מ"ש כביטו אליו ונהרו, מפני מדין עשו להם את המנהרות, מקום שהאור בוקע עליו. וידוע כי הפחד מקבץ הדם אל תוך הלב, עד

באור הענין

בני ישראל לא ימושו מפיך, כי תחלה השתמשו בהנבואה עד חגי זכרי' ומלאכי, ועת נסתם חזון אז הזכיר להם מלאכי בחתימת נבואתו שהוא ג"כ חתימת הנבואה בכלל, זכרו תורת משה עבדי. עד שהנבואה ואחריה התורה והקבלה בע"פ כמ"ש אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך וכו' אמר ה' מעתה ועד עולם ובזה תתקיימו, וזאת לכם ברית מלח בל יאבד זרעכם ושמכם:

ס (א) קומי אורי, הנה מצויירת בחשך ואפלה, עתה קומי מן החשך הזה ואורי לכל בני העולם האירי לכל, כי בא אורך אור הישועה הגופנית והנפשיית בא לך, וזולת האור שלך הטבעי גם כבוד ה' עליך זרח הכבוד העליון מהופעת אור האלהי על נביאיו ושרידיו: (ב) כי הנה, החשך הוא העדר האור והערפל הם אדים וקטורים הממלאים את האויר גם בעת שהשמש זורח, והנמשל כי החשך יכסה ארץ, אומות שאין להם דת כלל, משלם דומה כאילו החשך מכסה אותם עד שאין רואים אור כלל. והלאומים שזה מליץ עם ישמעאל שיש להם דת, ומאמינים באחדות וגמול וכדומה, וימלץ שהשמש זורח על אפקם, רק הערפל ממלא את האויר, שהוא פינות כוזבות שמלא באמונתם מהכחשת הבחירה וכדומה. ועליך זה מקביל נגד החשך יכסה ארץ שאין שם שמש כלל, אבל עליך יזרח ה', ונגד וערפל לאמים, אשר דתם מחושל בערפלי דעות לא הוטהרו, עד שהשמש הזורחת אינה מתראה להם, מפני הערפל הממלא ארצם, אבל כבודו עליך יראה. ור"ל שחוץ ממה שיזרח עליך ה' יתגלה עליך בגלוי הנבואיית עין בעין יראו כבוד ה' שהוא הכבוד הנראה אל הנביאים: (ג) והלכו גוים, שהם ההמון מעכו"ם ילכו לאורך שהוא אור התורה, ומלכיהם שהם במדרגה יותר גדולה ילכו לנגה זרחך שהוא אור ה' כמ"ש וכבודו עליך יראה: (ד) שאי סביב עיניך, לארבע רוחות העולם וראי כלם נקבצו ולא למלחמה רק באו לך, שכל העכו"ם יבואו ללמוד תורה ודבר ה' ובניך יבאו עמם מרחוק: (ה) אז תראי ונהרת, מצייר שידמו אז כמי שרואה דבר זר אשר לא עלה על לבו, שאינו מאמין בעצמו אם ראה את הדבר באמת, אולי הוא רק דמיון, עד שמבין היטב לראות שעז"א ונהרת, הנהרה היא מה שראה אח"כ בברור הדבר שכן הוא כמו שראה תחלה. ופחד ורחב

לבך

עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ׃ ו שִׁפְעַת גְּמַלִּים תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן וְעֵיפָה כֻּלָּם מִשְּׁבָא יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ וּתְהִלּוֹת יְהוָה יְבַשֵּׂרוּ׃ ז כָּל־צֹאן קֵדָר יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת יְשָׁרְתוּנֶךְ יַעֲלוּ עַל־רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית תִּפְאַרְתִּי אֲפָאֵר׃ ח מִי־אֵלֶּה כָּעָב תְּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל־אֲרֻבֹּתֵיהֶם׃ ט כִּי־לִי ׀ אִיִּים יְקַוּוּ וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ

ת"א כל נאן. עכו"ם כ"ג כ"ד: מי אלה. בתרא ע"ה:

רש"י

יתהפך ליך עושר מערבא: חיל גוים. נכסי עממיא: (ו) שפעת. רוב: בכרי מדין. הוגני מדין הם גמלים בחורים וכן בכרה קלה (ירמיה ב'): ועיפה. גם הם מבני מדין עיפה ועפר (בראשית כ"ה): (ז) אילי נביות. דכרי נביות: (ט) בראשנה. כמו כבראשונה בימי שלמה כענין שנאמר (מלכים א' י')

מצודת דוד

להיות נבהל וכאלו מפחד בבוא אליו טובה פתאום: ורחב. יתרחב לבך בעבור רוב הטובה והשמחה: כי יהפך. המון עושר העמים השוכנים בפאת המערב יתהפך לבוא לך: חיל וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ו) שפעת גמלים. רבוי גמלים יביאו לך למנחה ויכסו הארץ: בכרי מדין. גמלים בחורים הבאים ממדין ועיפה: כלם משבא יבואו. כל בני שבא יבואו אליך וישאו עמהם זהב ולבונה למנחה לה' ובבואם לארץ' יבשרו ויספרו תהלות ה': (ז) כל צאן קדר. הצאן שבארץ קדר המה מובחרים: יקבצו לך. יאספו להביא' אליך: אילי נביות. האילים שבנביות המה מובחרים: ישרתונך. יהיו לך לצרכך: יעלו וגו'. הוא כמו הפוך יעלו על מזבחי לרצון כמו כל תשא עון (הושע י"ד) ורבים כמוהו: ובית תפארתי. זהו ב"המק: אפאר. כי האומות יביאו שמה מנחת כסף וזהב: (ח) מי אלה. כאלו הבריות ישאלו על בני הגול' מי אלה אשר ממהרים לבוא כעפיפת העב וכיונים הממהרים לעוף אל ארבותיהם הם חלונות השובך: (ט) איים יקוו. יושבי איי הים יאספו לבא אלי והאניות

מצודת ציון

המון. ענין רבוי כמו ומי אוהב בהמון (קהלת ה'): ים. פאת המערב: חיל. ענין עושר כמו חיל בלע (איוב כ'): (ו) שפעת. ענין רבוי כמו משפעת סוסיו (יחזקאל כ"ו): בכרי. גמלים בחורים כמו בכרה קלה (ירמי' ב'): ולבונה. שם מין בושם והוא מסמני הקטורת: יבשרו. ענין ספור הדשות: (ז) נביות. שם מקום ישבו שם מבני ישמעאל כמ"ש בכור ישמעאל נביות (בראשית כ"ה): ישרתונך. יהיו לצורכך וכמוהו את בגדי השרד לשרת בקדש (שמות ל"ה): (ח) כעב. כענן: תעופינה. מלשון עפיפה ופריח': ארבתיהם. מלשון ארובה וחלון כמו וארבות השמים (בראשית ז') ור"ל חלונות השובך והוא מקום מדורם: (ט) יקוו. ענין אסיפה כמו יקוו המים (בראשית א'): ואניות. הספינות:

באור הענין חזון ישעיהו באור המלות

לבבך אחר שתראה הדבר בבירור, אז תחלה יפחד לבבך ואח"כ ורחב לבבך, התחלה הפחד אולי הוא לרעתך עד אח"כ שיתברר לך שהוא למובתך יתרחב לבבך מרוב השמחה, עתה מתחיל לבאר איך תחלה יפחדו ואח"כ יתרחב לבבם, וזה יהיה בארבעה פנים. א] תחלה יפחד לבבך, כי יהפך עליך המון ים שיתראה כאילו המון הים כולו נהפך עליך, שכל יורדי הים והמונו הפכו פניהם לבא אליך. אבל אח"כ ונהרת ורחב לבבך, כי תראה שזה לא לרעתך כי זאת היא חיל גוים עושר של עכו"ם אשר יבאו לך: (ו) שפעת, (זאת שנית) אז תראי ופחד לבבך יען כי שפעת גמלים תכסך תראה גמלים רבים באים ואולי באו למלחמה, ועוד תראה בכרי מדין ועיפה אנשים הבאים עם הסוסים הרצים של מדין ועיפה וכל אלה משבא יבואו? מקום רחוק ממך, ומה ירצו הרכים האלה? אבל אח"כ ונהרת ורחב לבבך כי יודע לך כי הגמלים האלה נושאי המשאות זהב ולבונה ישאו למנחה, ובבכרי מדין הרצים רוכבי הרכש המבשרים, תהלות ה' יבשרו: (ז) כל, (זאת שלישית) אז תראי ופחד לבבך, כי כל צאן קדר יקבצו לך וגם אילי נביות האילים המובחרים ישרתונך, ותפחד מי קבץ אלה ולאיזה צורך? אבל אח"כ ונהרת ורחב לבבך, כי יודע לך כי הצאן קדר יעלו על רצון מזבחי הובאו לקרבנות וה' יקבלם ברצון וימלא משאלותיהם, ויל"פ שמצייר את המזבח כבעל חי שיש לו רצון, ויעלו על רצונו של המזבח, (כמ"ש (מ"א, ח' מ"א) וגם הנכרי הבא מארץ רחוקה ופרש כפיו אל הבית הזה), והאילי נביות באו יען כי בית תפארתי אפאר ע"י קרבנות מובחרים שמינים כמו האילים המובחרים האלה: (ח) מי (זאת רביעית) אז תראי ופחד לבבך, כי תשאלי לאמר, מי אלה כעב תעופינה כי העכו"ם שיביאו את ישראל הם יהיו דומים במשלם כהעב והענן הטוען גשמי ברכות ומריקם על הארץ ושב למקומו, כן יביאו מנחה מכסף וזהב וישובו לביתם, וישראל יהיו דומים כיונים אשר תעופינה אל ארבתיהם וקייסם להשאר שם? (ט) כי, אבל אח"כ ונהרת ורחב לבבך, כי יתברר לך. א] נגד השאלה מי אלה כעב תעופינה, כי לי איים יקוו גם האיים

בראשנה להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם לשם יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך: י ובנו בני נכר חמתיך ומלכיהם ישרתונך כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך: יא ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו להביא אליך חיל גוים ומלכיהם נהוגים: יב כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו והגוים חרב יחרבו: יג כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד: יד והלכו

רש"י

כי אני תרשים למלך בים וגו' אחת לשלש שנים תבוא אני תרשים וגו': תרשים. שם הים: לשם ה' אלהיך. שנקרא עליך כי ישמעו שמעו ושם גבורתו ויבואו: כי פארך. נתן לך פאר: (י) וברצוני. ובהרצותי לך אימונ"א פייזמנ"ט בלעז: (יא) ופתחו שעריך תמיד. ל' פיתוח, ממשקולת לשון כבוד ע"ש שפתיחתן פתיחת עולם פתיחת תמיד, כמו שבר מלשון שבירה כך פתחו מלשון פתיחה פי"ט אוביר"ס בלעז: (יג) ברוש תדהר ותאשור. מיני עצי יער לבנון: (יד) ציון קדוש ישראל. ציון דאיסרעי ביה

מצודת ציון

(י) בקצפי. מל' קצף וכעס: (יב) חרב יחרבו. מל' חורבן: (יג) הלבנון. שם יער בא"י: ברוש וגו'. שמות מיני אילנות חשובים: (יד) בהוח. ענין כפיפה והשפל' כמו תתהיו שחחו עוזרי רהב (איוב ט'): מעניך. מל' עינוי: כפות רגליך. כמו שנקרא פשיטת היד כף היד כן נקרא פשיטת הרגל כף הרגל: מנאציך. ענין בזיון כמו נאצו האנשים את

מצודת דוד

ההולכות על ים תרשים הם יתעוררו בראשונה, להתאסף ולהביא בניך וגו': כספם וגו'. להביא מנחה לה': לשם ה'. כ"ז יהיה בעבור פרסום שם ה': ולקדוש ישראל. כפל הדבר במ"ש: כי פארך. אשר נתן לך פאר והדר ותהילות: (י) חומתיך. חומות הערים: ישרתונך. ישמשו אותך: כי בקצפי. ר"ל כל הבאה עליך לא היה בדרך הטבע כי לבעבור הכיתי אותך בקצפי ולזה היית בתכלית השפלות ועתה רחמתי אותך ברצוני הטוב ולזה תמשלו ממשל רב: (יא) ופתחו וגו'. יהיו פתוחים ועומדים: יומם וגו'. כפל הדבר במ"ש: חיל גוים. עושר האומות: ומלכיהם. גם להביא את מלכיהם נהוגים אליך בשבי: (יב) והגוים. על כל העמים יהיה חורבן ר"ל לא יהיה בהם עוד ממשלה: (יג) כבוד הלבנון. האילנות הנכבדים שביער הלבנון יביאו אליך והם ברוש תדהר ותאשור כולם יחדיו: לפאר. לבנות בהם מקום מקדשי בנין מפואר: ומקום רגלי אכבד. כ"במק יבנה בנין מכובד

באור המלות חזון ישעיהו באור הענין

בכל הספר ועי' (ה' ע"ז): (יא) נהוגים. באורתי גדרו הרחוקים יבאו אלי, ואניות תרשיש יתקשרו בתקוה בראשונה כמ"ש כי יהפך עליך המון ים, וכנגד הפאלה של היונים אל ארובותיהם, משיב להביא בניך מרחוק כי את בניך יביאו מרחוק והם ישארו שם, ויביאו אתם כספם וזהבם, כבא בדרך מרחוק לעקור דירתו שמוכר חפציו וצרור הכסף מוליך בידו. לשם, הדלתות מגבילים, כי לי איים יקוו זה יהיה לשם ה' אלהיך כי יתנשא שמו לעיני רבים עמים. ומה שיביאו בניך מרחוק זה יהיה לשם קדוש ישראל (שם זה נקרא בו ה' ע"ש קדושת ישראל ומעשיהם) כי פארך לשם ולתפארת עד שבעבור זה יביאו אתכם כאשר יביאו את המנחה בכלי טהור בית ה': (י) ובנו, אחר שספר קיבוץ גליות מספר בנין החומה, עכו"ם הם יבנו חומות ירושלים והמלכים שלהם ישרתו ויעזרו את הבונים בכסף וזהב. כי בקצפי הכיתיך ר"ל לא הכיתי אותך בחמה פנימית כי אז אינו מכה תיכף רק ממתין עד שתתמלא סאתו, והני לא הכיתיך ע"י חמה ולא ע"י מאום רק ע"י קצף שהוא קצף קטן, ועי"כ ברצוני רחמתי עליך לפייסך עוד על העבר, ע"ד אודך ה' כי אנפת בי, עיי"ש: (יא) ופתחו, אחר שתבנה החומה בל תאמר שתהיה צריך אל חומה ומגדל כי שעריך יהיו פתוחים תמיד כי לא יבא אויב בשעריכם לבא מפניו במגור, ומוסיף כי עוד יומם ולילה לא יסגרו, כי לא תוכל לסגרם כלל וכ"ל כי דרך השערים יביאו אליך תמיד חיל גוים שי ומנחה, וגם יביאו הגוים עכו"ם האלה את מלכיהם נהגים, שימשחו אותם שם בירושלים, כי בציון ימשחו מלכי עכו"ם. ומפרש למה ימשחו אותם בירושלים. (יב) כי הגוי, וגם הממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו וגם הגוים הרבים אשר לא יעבדוך חרוב יחרבו: (יג) כבוד, אחר שספר בנין החומה מספר בנין המקדש כי לבנין המקדש יביאו כבוד הלבנון והוא הארזים היותר גבוהים אשר יער הלבנון מתכבד בהם, וגם ברוש תדהר ותאשור יבואו יחדו, מצייר כאילו העצים החשובים האלה יבואו בעצמם אל המקדש, לפאר מקום מקדשי ר"ל מקום המקדש יתפאר בנוי ויופי על ידי בנין בני אדם, אבל מקום רגלי והוא קדש הקדשים אכבד בעצמי ולא על ידי בני אדם: (יד) והלכו אליך, העכו"ם אשר עינו אותך בעינוים

אֵלַיִךְ שְׁחוֹחַ בְּנֵי מְעַנַּיִךְ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל־כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ כָּל־מְנַאֲצָיִךְ וְקָרְאוּ לָךְ עִיר יְהוָה צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ טו תַּחַת הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה וְאֵין עוֹבֵר וְשַׂמְתִּיךְ לִגְאוֹן עוֹלָם מְשׂוֹשׂ דּוֹר וָדוֹר׃ טז וְיָנַקְתְּ חֲלֵב גּוֹיִם וְשֹׁד מְלָכִים תִּינָקִי וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃ יז תַּחַת הַנְּחֹשֶׁת אָבִיא זָהָב וְתַחַת הַבַּרְזֶל אָבִיא כֶסֶף וְתַחַת הָעֵצִים נְחֹשֶׁת וְתַחַת הָאֲבָנִים בַּרְזֶל וְשַׂמְתִּי

ת"א תחת הנחשת. ר"ה כ"ו תמורה כ"ז:

רש"י

קדישא דישראל, ציון של קדוש ישראל: (טז) ושד מלכים. לשון שדים, ותינקי יורה עליו: (יז) תחת הנחשת. שנטלו ממך: ושמתי פקדתך שלום. ואשוי פרנסך שלם ושלטוניך בזכו, פקדתך פקידים שלך,

מצודת דוד

ואחז במשל כאלו המקום יושב על הכסא אשר בשמים ורגליו יורדים לנוח בבה"מק כמו והשתחוו להדום רגליו (תהלים צ"ט): (יד) שחוח. בכפיפ' ובהכנע': בני מעניך. האומות שהיו מענים ומצירי' אותך בגלו': על כפות רגליך. ר"ל עד סמוך לארץ: כל מנאציך. כל האומות שהיו מבזים אותך: עיר ה'. עיר של ה' ציון של קדוש ישראל וכפל הדבר במ"ש: (טו) תחת. במקום שהיית עזוב' מכל האומות ולא היה מי מתחבר עמך והיית שנוא' לכולם ואין מי עובר בארצך לשאול לשלום לך: ושמתיך. במקום זה אשים אותך להיות מושלת עד עולם ולהיות מלאה משוש בכל ימי הדורות: (טז) וינקת. הוא דרך משל לומר שתאכלי טוב האומות: ושד וגו'. כפל הדבר במ"ש: וידעת. אז תכיר שלא במקרה בא הדבר רק הוא בעבור שאני ה' מושיעך ואביר יעקב הוא גאלך: (יז) תחת הנחשת. במקום הנחשת שנטלו האומות ממך אביא במקומו זהב וגו': ושמתי פקדתך שלום. ר"ל תחת הפקידים שהיו נוגשים עליכם לגבות המס אשים עליך שלום כי לא יבואו עוד בתגר לגבות המס כ"א יבואו

מצודת ציון

מנחת ה' (ש"א ב'): (טו) תחת. במקום: לגאון. ענין ממשל רב: משוש. ענין שמחה: (טז) וינקת. מלשון יניקה: ושד. מל' שדים: תינקי. מל' יניקה: אביר. ענין חוזק: (יז) פקדתך. מל' פקיד וממונה: ונוגשיך. ענין הלחץ לקחת

חזון ישעיהו

באור הענין

קשים ילכו אליך שחות לפייסך, ומנאציך שלא עינו אותך בעינויים רק נאצו ובזו אותך שלא היית נחשב בעיניהם (והם לא יצטרכו לפייסך) ישתחוו עתה על כפות רגליך מרוב השיבוסך, ויקראו לך עתה, עיר ה' זה יהיה ירושלים והם ציון יקראו ציון של קדוש ישראל כי שם יתגלה ה' ביתר שאת בשפיכת רוח קדשו לפי קדושת ישראל ומעשיהם (כי זה המבדיל בין ה' וקדוש ישראל בכ"מ): (טו) תחת היותך, א] עזובה מבניך. ב] שנואה מכל האומות. ג] ואין עובר עליך מפני השממון, על שלשה חסרונות אלה יהיו לך עתה שלש מעלות כנגדם. א] נגד עזובה, ושמתיך לגאון עולם תהי עתה ממלכה גדולה לגאון ותפארת. ב] נגד שנואה, תהי עתה משוש דור ודור כולם ישמחו על הצלחתך באהבתם אותך. ג] נגד ואין עובר, עתה. (טז) וינקת חלב גוים, שפע כל העכו"ם תעבור אליך, ובאיזה אופן תינק החלב של העכו"ם אומר ושד מלכים תינקי, היניקה תהיה ע"י שוד מלכים, ימשיל המלך לשדים אשר אליהם יתאסף חלב של העכו"ם ומשם תינק אתה את החלב, ור"ל שמלכי עכו"ם יתנו לך מס, (ור"ל כי לרוב, ארץ אשר תתעלה בגאון וגובה תהיה למורת רוח אל כל בני הבל, אבל את תהי משוש דור ודור, ולא תאמר שהשמחה תהיה על ידי שתהיה רוכלת העמים ויבואו אליך לסחורה, כי בהפך יהיו לך למס). וידעת כי אני ה' מושיעך ר"ל הישועה תהיה ע"י שאני ה' בורא כל המציאות, כי תכלית הישועה תהיה כללית לתקן את העולם כולו, אבל הגאולה תהיה פרטית רק עבורך. ועז"א וגאלך יען שאני אביר יעקב: (יז) תחת הנחשת, בל תחשוב שהמס הנזכר יתנו לך העכו"ם ע"י אונס והכרח כי עת תבקש מאתם נחשת למס יביאו הם זהב תחתיו, עת תבקשי ברזל למס יביאו הם כסף תחתיו, ובכל זאת יהיו לך גם נחשת וברזל, כי עת תבקשי עצים ואבנים יתנו לך נחשת וברזל, ושמתי פקדתך שלום הפקודה והתמנות שלך על העכו"ם לא יוחשב זה אצלם כאילו הם נכנעים למס עובד וכאילו אין להם שלום כי הם משועבדים, כי זה יהיה שלומם, כי הפקודה לא תהיה על ידי מלחמה רק ע"י שלום ברצונם הטוב ונפש חפצה, כי נגשיך אשים צדקה, הנגישה אותם לתת לך מס יהיה נחשב אצלם לצדקה

באור המלות

(מ"ע יו"ד) המונהג בהכרח: (יד) בני מעניך, מנאציך. המנאץ מבזה הדבר והם ילכו בעצמם, אבל מעניך יענשו, ורק בניהם אשר יותרו ילכו שחות לבקש מחילה. ה', קדוש ישראל. עיין הבדלם (א' ד'. ה' ע"ז) ובכל הספר: (טו) גאון עולם, משוש דור ודור, הגאון נקשר עם עולם הדבר בעצמו ע"כ אמר בו עולם שם א הזמן הבלתי מתחלק. והמשוש נקשר עם בני הדורות שהם ישיבו ע"כ אמר דור דור, כפי היסוד שהנחנו למעלה (י"ג כ'): (יג) ונגשיך. הנוגשים שלך, כמו הונותיך, שעריך:

פְקֻדָּתֵךְ שָׁלוֹם וְנֹגְשַׂיִךְ צְדָקָה׃ יח לֹא־יִשָּׁמַע עוֹד חָמָס בְּאַרְצֵךְ שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלָיִךְ וְקָרָאת יְשׁוּעָה חוֹמֹתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ תְּהִלָּה׃ יט לֹא־יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ לֹא־יָאִיר לָךְ וְהָיָה־לָךְ יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ׃ כ לֹא־יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף כִּי יְהוָה יִהְיֶה־לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ׃ כא וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעַו

ת"א ונגשיך, בתרא ט': ועמך כלם. פסחים כ"ג סנהדרין צ"ו: נצר מטעי. סוכה כ"ט הגה' צ': מטעי קרי

רש"י

ורבותינו אמרו הפקודה שבאו עליך בגלותך והנוגשים בדחקך יהיה לך לשלום ולצדקה: (יט) לא יהיה לך עוד. לא תצטרכי לאור השמש: (כ) לא יאסף. לשון הספו נגהם (יואל ב') הכניסו אורם: (כא) להתפאר

מצודת ציון

הכסף כמו נגש את הכסף (מ"ב כ"ג): (יח) חמס. עושק וגזל: שד. מלשון שדידה וגזל: תהלה. ענין שבח: (יט) ולנגה. ענין האור וזריחה: (כ) לא יבוא. לא ישקע כמו כי בא השמש (ברא' כ"ח): יאסף. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים י"ט): ושלמו. ענין גמר: (כא) נצר. ענף כמו ונצר משרשיו יפרה (לעיל

מצודת דוד

לשאול בשלומך: ונוגשיך. במקום הנוגשים את הכסף יבואו לעשות עמך צדקה: (יח) לא ישמע וגו'. מן האיבה הנזכרת כי לא יהיה עוד: שד וגו'. כפל הדבר במ"ש: וקראת. לא תקראי עוד על חומותיך ובשעריך קול מלחמה כ"א תקראי קול ישועת ה' ותהלתו: (יט) לא יהיה לך. ר"ל לא תהי' צריך לאור השמש להאיר לך ביום: ולנגה. ולזריחת הירח לא תצטרך להאיר לך בלילה: והי' לך ה'. אבל אור השכינה יהי' לך אור עולם ביום ובלילה: לתפארתך. להתפאר בכבוד ה': (כ) לא יבוא. לא ישקע עוד שמשך וירחך לא יכניס אורו לבל יאיר לך ר"ל לא תהי' הפסק למלכותך וממשלתך: כי ה' וגו'. ר"ל הואיל ומה' בא הממשלה א"כ יהי' כאור עולם ולא תנוטל עוד: ושלמו. יתמו ויגמרו ימי אבלך כי לא תתאבלי עוד: (כא) ועמך. העם הנשאר בך כולם צדיקים כי הרשעים יכלו בחבלי המשיח: לעולם יירשו ארץ. הם יירשו הארץ לעולם ולא יגלו עוד ממנה: נצר מטעי. הענף אשר נטעתי מעשה ידי

חזון ישעיהו

באור המלות

(יח) ישועה חומותיך. וכן למעלה (כ"ו) ישועה ישית חומות וחל: (יט) ולנגה הירח לא יאיר. פעל יאיר מוסב על השמש כי הירח אינו מאיר רק מגיה אור השמש, כי זה ההבדל בין אורה ונוגה כנ"ל (י"ג יו"ד. נ"ט ט'). ועי' עוד למעלה (כ"ד כ"ג) וההבדל בין ה' והאלהים מבואר בכל הספר: (כ) יאסף. על אור הירח לא שייך ביאה שאינו אור רק נוגה, והנוגה נאסף בסור השמש המאיר לו מנגד פניו: (כא) נצר. באורתיו למעלה (י"א א'). להתפאר מענין פארות וישלח בדים ויעש פארות. וכן לק' (ס"א ג'):

באור הענין

ומלוה, כי הם ממלאים בזה רצון ה' ויעשוהו בחפץ לב כעושים מצוה: (יח) **לא ישמע עוד חמס בארצך**, לא יהיה חמס בתוך המדינה מאיש לחברו, וגם לא ישמע **שד ושבר בגבוליך** מאויב חיצוני שיפול על גבול ארצך מבחוץ, ומפרט נגד שוד ושבר בגבוליך אומר, **וקראת ישועה חומתיך**, לא תצטרך לחומה ומבצר אצל הגבול להגן בעד שוד ושבר מבחוץ, כי הישועה עצמה היא תהיה חומה בעדה לך מ"ש ישועה ישית חומות וחיל (כ"ו). ונגד חמס בארצך אומר **ושעריך תהלה** התהלה עצמה היא תהי שער לך, כאילו התהלה שבה יתהללו העם הזה מרוב צדקם היא תספיק שלא יקרה בה חמס בין אדם לחברו, כי כולם יהיו מהוללים לצדיקים ואין פרץ בשעריהם: (יט) **לא יהיה לך**, ר"ל השמש מאיר בעצמו ביום, ובלילה שאז השמש תחת האופק מאיר השמש לנוגה הירח, שבלילה משליך השמש נוגה אורה על הירח והקבל הארץ אור השמש ע"י נוגה הירח אבל עתה לא יהיה לך השמש לאור יומם, וגם לא יאיר השמש אורו על הירח להיות לנוגה הירח, כי יסתתר השמש בהתלם ולא ימצא במציאות כלל, ונגד מה שעד עתה היה לך השמש לאור יומם יהיה לך עתה ה' **לאור עולם**. ונגד שעד עתה האיר השמש בלילה לנוגה הירח, וקבלת בלילה אור השמש באמצעות הירח באור זר, יהיה עתה **אלהיך לתפארתך**, ר"ל יתוד אלהותו המיוחדת עליך יהיה בדמות הירח שמקבל אור מן השמש, ר"ל הצדיקים והנביאים יהיו בדמות הירח שואבים אור ה' בלילה (בעת ימנע אורו מכללות העם) ומגיהים ומפלשים אותו על כלל העם: (כ) **לא יבוא עוד שמשך**, הוא אור ה' שיהיה לך תחת אור השמש לא יבא עוד עתה כי יתמיד לנצח, וגם **ירחך** שלך הם הנביאים והצדיקים שמקבלין אור ה' ומשפיעים אותו כמו הירח, **לא יאסף** אורם. ובאר תחלה הטעם מדוע לא יבוא עוד שמשך, כי בל תחשוב שיבוא שמשך ע"י שלא יהיה אור תמידי רק לפי שעה כי **יהיה לך ה' לאור עולם**. ב] בל תחשוב ביאת שמשך ע"י שתצטרך אתה להרחק מן האור, ע"י שתלך שנית בגולה, כי **ושלמו ימי אבלך**: (כא) ועמך, עתה באר הטעם מדוע ירחך לא יאסף,

מַעֲשֵׂי יָדַי לְהִתְפָּאֵר׃ הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם אֲנִי יְהוָה בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה׃

סא א רוּחַ אֲדֹנָי יְהוִה עָלָי יַעַן מָשַׁח יְהוָה אֹתִי לְבַשֵּׂר עֲנָוִים שְׁלָחַנִי לַחֲבֹשׁ לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב לִקְרֹא לִשְׁבוּיִם דְּרוֹר וְלַאֲסוּרִים פְּקַח־קוֹחַ׃ ב לִקְרֹא שְׁנַת־רָצוֹן לַיהוָה וְיוֹם נָקָם לֵאלֹהֵינוּ לְנַחֵם כָּל־אֲבֵלִים׃ ג לָשׂוּם ׀ לַאֲבֵלֵי צִיּוֹן לָתֵת לָהֶם פְּאֵר תַּחַת אֵפֶר שֶׁמֶן

ת"א יען משח ה'. עכ"וס ב': לשום. תענית ע"ז בתרא ס':

רש"י

שאהיה מתפאר בהם פורוונטי"ר בלעז: (כב) בעתה אחישנה. זכו אחישנה לא זכו בעתה:

סא (א) **יען** משח. אין משיחה זו אלא לשון שררה וגדולה: פקח קוח. פקח את מלקוחם ושביס והתירם: לקרא לשבוים דרור. כלומר לבשר להם בשורת הגאולה: (ב) שנת רצון.

מצודת דוד

סוא ויש מה להתפאר בו ר"ל העם אשר בחרתי אתפאר בו כי יהיו צדיקים ותמימים: (כב) הקטן. השבט הקטן יתרבה עד אלף פעמים ככה: והצעיר. כפל הדבר במ"ש: אני ה'. אשר היכולת בידו לכן בבוא עת הגאולה אמהר להרבות הקטן לאלף והצעיר לגוי עצום:

סא (א) רוח וגו'. רוח נבואה מה' היתה עלי ר"ל כל הנבואות באלו אומר לא מלבי המה כ"א כדבר ה': יען. בעבור כי ה' משח אותי לבשר את הענוים ושלחני לעבות התבושת לנשברי לב ר"ל לנבאות נחמה להמצטערים על איחור הגאולה: לקרא. לנבאות על שבוי ישראל שיצאו לחפשי: ולאסורים. לנבאות על האסורים בגולה שיפתח מאסרם ויוקחו מן הגלות: (ב) לקרא. לבשר שיבוא מה' שנת רצון לישראל ועת נקמה להאומות: לנחם. נקמת האומות יהי' לתנחומין לאבלי ציון על הצער שסבלו: (ג) לשום וגו'. לשום דבר לאבלי ציון וחוזר ומפרש מהו ואמר לתת להם פאר במקום האפר שהיו מתפלשין בו בזמן

מצודת ציון

י"א): מטעי. מלשון נטיעה: (כב) והצעיר. הקטן כמו ורב יעבד צעיר (בראשית כ"ה): עצום. ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (ירמי' ט"ו): בעתה. מלשון עת וזמן: אחישנה. ענין מהירות כמו אחישה מפלט לי (תהלים נ"ה):

סא (א) יען. בעבור: משח. ענין גדולה וכן למשחה לכהונה (לעיל מ"ה): לחבש. ענין כריכת המטלית על השבר כמו ולנשברת לא חבשתם (יחזקאל ל"ד): דרור. חפשי וחירות כמו וקראתם דרור (ויקרא כ"ה): פקח. ענין פתיחה כמו פקוח אזנים (לעיל מ"ב): קוח. מלשון

חזון ישעיהו

באור הענין

שהם הצדיקים, א] בל תאמר שיאסף הירח הזה מפני שלא יהיו צדיקים בקרבך, כי עמך יהיו כלם צדיקים, ב] בל תאמר שיאסף הירח מפני שלא ישארו בא"י תמיד ויגלו פעם שנית, כי לעולם יירשו ארץ, ג] בל תאמר שיאסף הירח מפני שהעם בכלל אשר אמר עליהם ועמך כולם צדיקים הם מועטים מאד, והאומים ורפוים עדיין, כי נצר מטעי הנצר הרך והיונק הזה אשר נטעתי אותו אנכי יהיה **מעשי ידי להתפאר**, אני אעשה בכחי שהנצר הרך הזה ישלח פארות ובדים וסעיפים רבים, ויתרבו פארותיו כ"כ, עד. (כב) **שהקטן יהיה לאלף**, בריבוי הכמות והצעיר בכח יהיה **לגוי עצום** בריבוי האיכות בכח ועצמה, והגם שאני מתמהמה עתה והעם אלפים ומעטים, הנה **אני ה' בעתה אחישנה** בבא העת המיועד אעשה הדבר בזריזות (כי זה גדר פעל חיש) ואמלא את הבטחתי:

סא (א) **רוח ה' עלי**, אשר אני אומר קומי אורי, אני אומר ברוח ה' החופף עלי לבשר הישועה העתידה, **יען משח ה' אותי**, ר"ל כי יש שתי כתות. א] ענוים הבלתי מתרעמים כלל רק מצפים לישועה ולהם א"צ שליחות מיוחד להוכיחם, רק ה' משח אותי משיחה של גדולה שאני אהיה המבשר. ב] יש נשברי לב הבלתי חוכים לישועה העתידה, רק לבם נשבר ונדכה על הגלות, ומשתוממים על הצרות, להם שלחני בשליחות מיוחד לחבש שבר לבם להוכיח אותם בל יתיאשו כי יש תקוה: **לקרא**, אומר כי ה' שלחו לבשר שלשה ענינים. (ענין א') הגאולה העתידה, שיגאלו מיד העכו"ם, והנה יש שהם רק שבוים בשבי ויבשר כי יקרא לשבוים דרור, ויש שהם אף ריס בזיקים, יבשר כי גם לאסורים יקרא פקח קוח להתיר אסוריהם: (ב) **לקרא**, (ענין הב') שיבשר הגמול והעונש המיועד לצדיקים ולרשעים, **לקרא שנת רצון לה'**, שהוא מדת הרחמים אשר ירצה את עמו לשלם שכרם, וגם יום נקם לאלהינו הוא המדת הדין שינקום בעכו"ם, (הישועה תמשך כל השנה והנקם יהיה ביום אחד כי יפלו בגיפלים וכן לקמן ס"ג ד'). (ענין הג') שיבשר כי ינחם ה' גם על הרעה שסבלו והטוב שאבדו, וזה

באור המלות

(כב) הקטן בכמות. והצעיר, במעלה, וכבר בארתי (ס' י"ט) כי החש אינו ממהר תמיד כי החש הוא הזרוז אעפ"י שלא מהר א"ע בזמן, ולכן הגם שה' לא ימהר כי יבוא בעתה מ"מ יחיש ר"ל כי יעשהו בזריזות והשתדלות:

(ג) שמן ששון, גדר שם ששון בארתי (למעלה נ"ה א') ולכן הוא נגד האבל, וכן לקמן (ס"ו י'). רוח כהה, הוא מתהך אור הפנימי ושמחת הנפש, והפוכו תהלה שכולל גם

שָׂשׂוֹן תַּחַת אֵבֶל מַעֲטֵה תְהִלָּה תַּחַת רוּחַ כֵּהָה וְקֹרָא לָהֶם אֵילֵי הַצֶּדֶק מַטַּע יְהוָה לְהִתְפָּאֵר׃ ד וּבָנוּ חָרְבוֹת עוֹלָם שֹׁמְמוֹת רִאשֹׁנִים יְקוֹמֵמוּ וְחִדְּשׁוּ עָרֵי חֹרֶב שֹׁמְמוֹת דּוֹר וָדוֹר׃ ה וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנְכֶם וּבְנֵי נֵכָר אִכָּרֵיכֶם וְכֹרְמֵיכֶם׃ ו וְאַתֶּם כֹּהֲנֵי יְהוָה תִּקָּרֵאוּ מְשָׁרְתֵי אֱלֹהֵינוּ יֵאָמֵר לָכֶם חֵיל גּוֹיִם תֹּאכֵלוּ

ת"א ועמדו זרים. ברכות ל"ה פסחים כ"ח סנהדרין י"א: לכן בארצם. חגיגה ע"ז: כי אני ה'. סוכה ל':

רש"י

שנת פיוס ורצוי: (ג) אילי הצדק. לשון אילנות כמו (לעיל ב') מאילים אשר חמדתם, ומטע ה' יורה עליו: (ה) אכריכם. מנהיגי המחרישה: (ו) כהני ה'. נשיאי הקב"ה: חיל גוים. נכסי עממיא:

מצודת ציון

לקוח: (ג) מעטה. ענין עטיפה כמו כבגד יעטה (תהלים ק"ט): תהלה. מלשון הלול ושבח: כהה. ענין עכירות וחשך כמו כהה הנגע (ויקרא י"ג): אילי. שם אילן גדול ויפה כמו מאילים אשר חמדתם (לעיל ב'): מטע. מל' נטיעה: (ד) חרב. מלשון חורבן: (ה) זרים. נכרים: ורעו. מלשון מרעה: אכריכם. כן יקראו החורשים בשדה כמו בושו אכרים (ירמי' י"ד): וכרמיכם. מל' כרם: (ו) כהני. ענין שררה וגדולה כמו ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח'): חיל. עושר: תתימרו. ענין גדולה ורוממות כמו את ה' האמרת (דברים כ"ו) ובאה היו"ד במקום האלף וכן אשר

מצודת דוד

האבל: שמן ששון. כי לפעמים מושחים בשמן לרפאות המכ' לכן אמר שמן ששון העשוי להתענג: מעטה תהלה. עטיפת שבח והלול במקום רוח כהה והשוכ': וקרא להם. כ"א יקרא אותם אילי הצדק כי יהיו גדולים במעשה הצדק: מטע ה'. אשר ה' נטע אותם להתפאר בהם: (ד) ובנו חרבות עולם. יבנו הערים החרבות מימות עולם ר"ל מזמן רב: שממות ראשנים. הערים השוממות מימים ראשונים יקוממו וכפל הדבר במ"ש: וחדשו. יבנו מחדש הערים החרבות והשוממות מדור ראשון וכפל הדבר פעמים רבות לחזוק רב: (ה) ועמדו זרים. האומות הזרים יעמדו וירעו צאנכם ובני נכר יעבדו אתכם בחרישת השד' ועבודת הכרם: (ו) כהני ה'. נשואי המקום: יאמר לכם. יהיה נאמר עליכם: ובכבודם תתימרו. אתם תהיו מרוממים בהכבוד שיש עתה

חזון ישעיהו

באור המלות

מושג הפארה, הלל בן שחר. אילי הצדק, אילנות, כמו כי יבושו מאילים, ועז"א מטע ה'. להתפאר מענין פארות כמו למעלה (ס' כ"א): (ד) חרבות, שממות. יש הורבה באינה שוממה, כמו עיר שחרבו חומותיה ונמצאו דיורים בתוכה, ושדי תבואה בתוכה, שע"כ אמר לחרבות השוממות (יחז' ל"ו ד') ונושבו הערים והחרבות תבנינה (שם י), ועיין למעלה (מ"ט י"ט): (ה) זרים, ובני נכר. עי' הבדלם למעלה (כ"ח כ"א): (ו) כהני מברתי. עיין בפנים, וכן שמלא מברת· תואר מוגבל אל שם כהן. הכהנים המשרתים,

באור הענין

לנחם כל אבלים, עתה מבאר כי התנחומים על העבר יהיה בשלשה ענינים: (ג) לשום לאבלי ציון, להשיב להם תחת האבל ג' דברים, כי האבל יתגנה ויתבזה מצד ג' ענינים. א] מצד מקומו אשר הוא יושב על האפר ומעולל בעפר קרנו, ואתן להם פאר תחת אפר. ב] מצד במירתו מצד הענינים שיתנהג בם לצורך האבילות שלא ירחץ ולא יסוך בשמן, הנה אתן להם שמן ששון תחת אבל, תחת שמצד האבל לא סכו בשמן יסוכו עתה בשמן ששון, שמן הטוב שסכים בו לסימן ששון ושמחה ויום טוב. ג] מצד רוח הפנימי, שלבו דואג ורוחו כהה אורו ושפל בקרבו, אתן להם תחת רוח כהה מעטה תהלה שיהללו בעצמם מרוב התנשאות הרוח עד שיהללו עצמם בשער בת רבים, וקרא להם היו רגילים לנטוע אילנות כמו אלה ואלון שיהיו מיוחדים על רושמים מוגחים, כמו אילני התפוח, וכדומה, ויש אילנות שנוטעים להיות רושם ואות אל הצדק שיעשו צדק בין אדם לחברו והיו מתקבלים סביב האלים האלה לאות לפעול צדק, הנה יקראו את ישראל, שהם אילי הצדק אשר נטע ה' להתפאר שישלחו פארות ובדים למרחוק, שמישראל יתפאר ויסתעף הצדק לעשות בדים וסעיפים: (ד) ובנו, האלים האלה יבנו חרבות עולם, כאילו מן העלים והפארות של אילי הצדק יבנו חרבות עולם וגם שממות ראשונים (השוממים בהחלט שהיא יותר מחורבה) יקוממו, האלים יקוממו אותם, ולא שיתקנו המורבה בתיקון לבד כבית ישן שמחזקים אותו, רק וחדשו ערי חרב יחדשו אותם בבנינים חדשים עד שלא יוכר שהיו חרבות מעולם, גם יחדשו השממות שנעשו בכל דור, (הנמשל שיבנו חורבות האמונות ושוממות הדעות, עד שהאמונות הכוזבות, בין אשר השתרשו מימי קדם, בין אשר נתחדשו בהמשך הזמן יתוקנו ע"י אילי צדק האלה ע"י נטיעות ה' אשר ילמדו דרכיו אורחותיו חקיו ותורותיו ומשפטיו: (ה) ועמדו זרים, הזר יקרא גם הבן עיר אם הוא מעם או משפחה אחרת, והנכרי הוא מארץ רחוקה, הזרים ירעו הצאן כי לא יעזבו הצאן על יד בן נכר, ובני הנכר יהיו אכרים וכורמים עובדי האדמה: (ו) ואתם, רצונו שיהיה ערך ישראל נגד עכו"ם, כערך הכהן מזרע אהרן נגד העם כולו, כמו שהכהן לא עסק בעבודת אדמה ומרעה צאן, רק העם הספיקו צרכיו ע"י כ"ד מתנות כהונה, כן ישראל יהיו עובדי ה' והעכו"ם יספיקו

נכריים

וּבִכְבוֹדָם תִּתְיַמָּרוּ׃ ז תַּחַת בָּשְׁתְּכֶם מִשְׁנֶה וּכְלִמָּה יָרֹנּוּ חֶלְקָם לָכֵן בְּאַרְצָם מִשְׁנֶה יִירָשׁוּ שִׂמְחַת עוֹלָם תִּהְיֶה לָהֶם׃ ח כִּי אֲנִי יְהוָה אֹהֵב מִשְׁפָּט שֹׂנֵא גָזֵל בְּעוֹלָה וְנָתַתִּי פְעֻלָּתָם בֶּאֱמֶת וּבְרִית עוֹלָם אֶכְרוֹת לָהֶם׃ ט וְנוֹדַע בַּגּוֹיִם זַרְעָם וְצֶאֱצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כָּל־רֹאֵיהֶם יַכִּירוּם כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְהוָה׃ י שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה

ת״א בום אשיש. עקידה שער נ״א:

רש״י

תתימרו. אתם תכנסו תחתיהם בכבוד שנטלו עד הנה: (ז) תחת בשתכם. שהיה משנה אף הם כלמה ירונו תמיד חלקם, כלומר תחת אשר עד הנה תמיד עמי היו רוננים כלמה חלקם. יש רנה שהיא אבל כמו (איכה ב׳) קומי רוני בלילה, וכמו (מלכים א׳ כ״ב) והעבור הרנה דאחאב: (ח) כי אני ה׳ אהב משפט שנא גזל בעולה. לכן איני מקבל עולות מעכו״ם שכולן גזל: ונתתי פעלתם. של ישראל באמת

מצודת דוד

של האומות כי לכם יבוא: (ז) תחת. במקום הבושת שהיה לכם יהיה לכם משנה פי שנים מהכבוד: וכלמה. ותחת הכלמ׳ שהיה לכם בגלות ירונו וישמחו בחלקם הטוב שאתן להם: לכן. בעבור הכלמ׳ שהיה להם מן האומות לזה יירשו בארצם ירוש׳ כפולה ומרובה: שמחת עולם. כי לא יגלו עוד מארצם: (ח) אהב משפט. ולכן נכון הדבר שיקבלו ישראל את העובות כפלים: שנא גזל בעולה. אפי׳ בהבאת העולה אני שונא אם באה מגזל וכמ״ש והבאת׳ גזול וגו׳ בארצ׳ אותו (מלאכי א׳) ר״ל כואיל וכן רע עלי מה שגזלו האומות את ישראל ולזה יקבלו גמולם: פעלתם. שכר פעולתם אתן באמת: וברית עולם. ברית המתקיים לעולם אכרות להם: (ט) ונודע בגוים זרעם. זרע ישראל יהי׳ ניכר בחשיבות בין העמים: וצאצאיהם. הבנים היוצאים מהם יהיו נודעים בתוך העמים וכפל הדבר במ״ש: כל ראיהם. כל הרואים אותם יכירו בהם אשר הם זרע המבורך מה׳: (י) שוש אשיש. אז יאמר ישראל שוש אשיש בתשועת ה׳

מצודת ציון

יומרון למזמ׳ (תהלים קל״ט): (ז) משנה. כפול כמו וכסף משנה (בראשית מ״ג): (ט) וצאצאיהם. מל׳ יציאה והם הבנים: יכירום. מל׳ הכרה: (י) שוש אשיש. ענין שמחה:

חזון ישעיהו

באור הענין

גרכיהם ישמרו לאנשי ולאדמתם, **כהני ה׳ תקראו** שם כהן הוא שם היחוס המיוחד לזרע אהרן על שראוים לכהונת עבודת הקדש, ובכ״ז לא נקרא משרת ה׳ רק כהן העובד ה׳ לא כהן העוסק בדרכי חול, אומר אתם כהני ה׳ תקראו, זה יהיה שמכם שם הכבוד, **וגם יאמר לכם שאהם משרתי אלהינו** עובדים עבודתו. וכמו שהכהן היה לו ב׳ מעלות, א) שנטל תרומות ומעשרות כן **חיל גוים תאכלו**. ב] שהיו מכבדים אותו לפתוח ראשון ולברך ראשון כן **בכבודם תתימרו** ותתאמרו ותשתבחו. כולם יחלקו לכם כבוד: (ז) **תחת בשתכם**, (הבושה היא מעצמו והכלמה היא מאחרים), תחת בשתכם שהיה לכם בושה בעצמכם על שהכבדתם כל חמדה (תתאמרו) **משנה** תקבלו כבוד כפול, (ותחת) **כלמה** מאחרים שהכלימתם על אורך הגלות, **ירנו חלקם** אלה שהכלימו אותם הם עצמם ירונו שירים ורננות על חלקם של ישראל (כמו שרנו התחלה עליהם שירי הרפה ובוז) יאמרו בריתם ושיריהם לאמר, **לכן**, תחת הבושה עתה **בארצם משנה יירשו** כי יירשו ארץ שלשת עממים נוסף על השבעה שירשו מקודם, ותחת הכלמה על ארך גלותם עתה **שמחת עולם תהיה להם**, וזה יעקב בפלים נגד אורך הגלות: (ח) **כי אני ה׳ אהב משפט**, ומוכרח שכמו שנמשך הגלות זמן ארוך כן אשמחם בתשועה נצחיים, ואני **שנא גזל** אף **בקרבן עולה** כמ״ש והבאתם גזול, ומוכרח שאשיב להם גזילת ארצם עם פירות ושבח, ולכן בארצם משנה יירשו **ונתתי פעלהם באמת**, יען שאני אוהב משפט, וגם בריתי יהיה לנצח: (ט) **ונודע**, זרעם יהיו נודעים בגוים לשם ולתהלה, ולא לבד זרעם הגדולים כי גם צאצאיהם הקטנים, ולא לבד בגוים עכו״ם הפחותים כי גם **בתוך העמים** הטובים, יהיו נודעים בשם עד שכל רואיהם יכירום לומר עליהם שהם הם הזרע אשר ברך ה׳, כי יהיו מצויינים בהדרת קדש: (י) **שוש אשיש בה׳ תגל נפשי באלהי**, השישה היא הפעולות החיצונות שיעשו להוראת השמחה, והגיל היא גילה הלבבית על טובה חדשה שלא קוה עליה עד עתה. וכן יש הבדל בין ה׳ ובין אלהי, כי אלהי מורה ההשגחה הפרטיית המיוחדת, אומר **אני אשיש** בגלוי **בה׳** שהוא בורא כל, ואגיל עוד גילה חדשה בלבבי מצד שיתגלה לי שהוא **אלהי** המיוחד לי בהשגחתו, ומפרש, **כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני**, הבגד ילך בו האדם

באור המלות

(נחמי׳ י׳. יואל א׳ ט׳ י״ג. ב׳ י״ז). תתימרו, כמו תתאמרו, את ה׳ האמרת היום: (ז) בשתכם, וכלמה. הבדלם מבואר למעלה (ל׳ ג׳) ותתימרו שבפסוק הקודם נמשך לפה, התימרו משנה, וכן מלת תחת נמשך גם לכלמה: (ט) זרעם, וצאצאיהם. הבדלם מבואר למעלה (מ״ד ג׳) והבדל בין עמים וגוים למעלה (א׳ ד׳): (י) שוש, אגיל הבדלם מבואר למעלה (ל״ה א׳). בה׳. באלהי, מבואר

תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ׃ יא כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זֵרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ כֵּן ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה נֶגֶד כָּל־הַגּוֹיִם׃

סב א לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַ͏ִם לֹא אֶשְׁקוֹט עַד־יֵצֵא כַנֹּגַהּ

ת"א כחתן יכהן. מועד קטן כ': כי כארץ, שבת פ"ח עקרים פ' אחרון:

רש"י

באמת, או ונתתי את פעולתם שפעלו שכר שסבלו ביזויי העכו"ם על כבודי באמת: (י) כחתן. אשר ילבש לבושי פאר ככהן גדול: וככלה תעדה כליה. תכשיטיה: (יא) כי כארץ תוציא צמחה וגו':

סב (א) למען ציון. אעשה ולא אחשה על מה שעשו לה: לא אשקוט. לא יסא שלום לפני עד

מצודת ציון

תגל. מל' גילה ושמחה. ישע. מלשון תשועה: מעיל. שם מלבוש מה: יעטני. ענין עטיפה: יכהן. ענין גדולה: תעדה מל' עדי וקשוט כמו ועדית עדי (יחזקאל כ"ג): (יא) וכגנה מל' גן: זרועיה. מלשון זרעונים:

סב (א) אחשה. ענין שתיקה כמו החשיתי מעולם (לעיל מ"ב): אשקוט. ענין מנוחה: כנגה. מן האור: כלפיד. הוא העץ אשר מנדנדים בו האש המתיבש

מצודת דוד

תגל נפשי בעזר אלהי: כי הלבישני וגו'. ר"ל שכל אותי בישע ובצדקה כלבוש המסבב את הגוף וכמעיל המעטף את הגובהו: כחתן. כמו החתן אשר ירומם ויגדיל פארו וכמו הכלה אשר תתקשט בכלי תכשיטיה: (יא) כי כארץ. כמו הארץ מוציא הצמח אשר שנזרע ונפסד הגרגיר הזרוע וכמו הגנה המצמחת הדברים הנזרעים בה אחר שנפסד כן יצמיח ה' לישראל צדקה והלל בפרסום נגד האומות אחר שהיו בגלותם מושפלים עד לעפר:

סב (א) למען ציון לא אחשה. לא אשתוק מלהפרע להאומות בעבור העלבון שעשו לציון שהחריבו אותה עד היסוד. לא אשקוט. לא יהי מנוחה לפני עד אשר יראה הנקם בהעשה לה כדבר שאמרה ונזהר והישועה שתביא עליהם

חזון ישעיהו

באור המלות

שנדלם (א' ד'). והבדל בין בגד, ומעיל (למעלה נ"ט י"ז): (יא) צדקה. בהבדל ה' הוא אשר יעשה לפי החסד בכח הצדקה העליונה כנ"ל (נ"ט ט"ז):

(א) אחשה, אשקוט. אינם נרדפים כי חשה מתחבר עם

באור הענין

מלמעלה והוא תפור כמדתו, והמעיל עשוי לעטות ולהתעטף בו על בגדיו, ואינו תפור למדת האדם, מציין א] שה' ילביש אותי את ישועתו והיא תהיה לי כבגד מלמטה תפור למדתי, שתהיה הישועה פרטית מיוחדת לי לבד, ב] שמלבד הישועה שיושיעני יכירו כל העמים את צדקתי, ויכירו על ידי דת האמת והאמונה האמתיית ועכו"ם ישליכו את עצביהם, ובזה מעיל צדקה יעטני, זה יהיה כמעיל שמעטה אותו על כל הבגדים. ועל הישועה, שירצו כולם צדקתי שיתראה אז לעיני כל, וזה יהיה ג"כ כמעיל בשני פנים, א] מצד שיתראה בגלוי לעיני כל, ב] שאינו תפור למדתי כי תכלית התגלות הצדקה יהיה שיכירו כל עכו"ם אמונת ה'. וזה מקביל נגד שיש אשיש בה' מפני כי הלבישני בגדי ישע, ונגד תגל נפשי באלהי המיוחד לי עפ"י מעשי וצדקתי זה יהיה ע"י שיעטני מעיל צדקה שהכל יראו שהוא אלהי מיוחד לי ע"י צדקתי, ומבאר כחתן, הדמיות מקבילים, כי הלבישני בגדי ישע כחתן יכהן פאר, כי הישועה תהיה הבגד שאקבל מאתו מנחת שי ונדבה, ובזה ידמה כחתן אשר יכהן את הכלה בבגדי פאר שיתן לה מתנה מצדו: ומעיל צדקה יעטני ככלה תעדה כליה, ע"י המעיל צדקה שזה יהיה שי מצד מעשי וצדקתי, אדמה אנכי ככלה אשר העדה כליה של עצמה נוסף על העדי והפאר שלו שכהן אותה החתן, כי כן המעיל הזה יהיה שלי עפ"י מעשי: (יא) כי כארץ, מבאר שנית, כמו שיש הבדל בהוצאת הצמחים, שהארץ הבלתי זרועה תוציא צמחה הגדל בה מעצמה, והגנה הזרוע זרועיה תצמיח, תצמיח את הזרע שזרעו בה, כן ה' אלהים יצמיח צדקה ותהלה. כארץ תוציא צמחה מעצמה כן יצמיח ה' צדקה, והוא הישע שלא יהיה ע"י זרע מעשינו רק יגדל מעצמו בחפץ ה' אשר יעשה מצד הצדקה העליונה שנדרש הוא המעשים שיעשה שלא מצד הזכות רק בחסד, וכגנה זרועיה תצמיח כן יצמיח ה' תהלה נגד כל הגוים, כמו שזרע הגנה יתהלל בו הזורע כי זרע וקצר לפי יגיעתו, כן מזה הצד שמעיל צדקה יעטני אתהלל לעיני כל הגוים במעשינו הטובים:

סב (א) למען ציון, שב לדבר נגד שני הענינים שהזכיר בסימן הקודם. א] הצדקה שירצה ה' בעבור צדקת ישראל ואמונת תורתם ואמונתם. ב] הישועה שירצה ה' להושיעם. והנה ציון מצייר צדקת ישראל כי בציון היה מושב הסנהדרין והמקדש, וירושלים תציין תשועת ישראל כי שם ישבו המון ולשם יתקבצו פזוריהם, כמ"ש (נ"ב) לבשי עוזך ציון, לבשי בגדי תפארתך ירושלים, ציון

צְדָקָהּ וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר׃ ב וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ וְכָל־מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהוָה יִקֳּבֶנּוּ׃ ג וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד־יְהוָה וּצְנוֹף מְלוּכָה בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ׃ ד לֹא־יֵאָמֵר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל׃ ה כִּי־יִבְעַל

ת"א כי יבעל. מועד קטן כ': וצניף ק'

רש"י

יצא כנוגה צדקה: (ב) יקבנו. יפרשנו: (ד) בעולה. מיושבת: (ה) כי יבעל וגו'. הרי כמה דמתייחב

מצודת דוד

יהי' נראה לכל כלפיד אש הבוער: (ב) צדקך. הצדקה שאפעל לך: וקרא לך. יהי' נקרא לך שם חדש אשר פי ה' יפרשנו והוא חפצי בה דרושה עיר לא נעזבה האמור למעט: (ג) עטרת תפארת. ר"ל תהיה שמורה בידו כעטרת תפארת: וצניף מלוכה. כפל הדבר במ"ש: (ד) לא יאמר לך. לא יאמר עוד עליך שאתה עזובה מהם: ולארצך. על ארצך: חפצי בה. רצוני בה ואינה נעזבת ממני: ולארצך בעולה. לארצך יקרא מיושבת ולא שממה: כי חפץ וגו'. לזאת תקרא ירושלים חפצי בה כי חפץ ה' בך ולכל הארץ בכלל יקרא בעולה כי תבעל ותתיישב באנשים: (ה) כי יבעל. כמו שהבחור נושא בתולה מתיישבים יחד מבלי פירוד

מצודת ציון

מתוק האש ומעלה שלהבת רב וכן וכלפיד אש בעמיר (זכרי' י"ב): יבער. ידלק: (ב) יקבנו. יפרש אותו כמו אשר נקבו בשמות (במדבר א'): (ג) וצניף. מ"ש מצנפת כעטרה לסבב את הראש: (ד) בעולה. מיושבת כמו מבני בעולה

חזון ישעיהו

באור הענין

תלבש עוז הפנימי הגאולות הנפשיות, וירושלים בגדים החיצונים הגאולות הגופניות, והנה לברר צדקת ישראל ואמתת תורתם צריך שיתוכח בדברים וטענות, ועז"א למען ציון לא אחשה, לא אשתוק מלהתוכח ולהוכיח אמתתה, ולהוציא תשועת ישראל מגלותם צריך פעולה ומעשה, ועז"א למען ירושלים לא אשקוט לא אשב במנוחה מבלי לעשות דבר רק אהיה זריז להושיעם, והדלתות מגבילים, למען ציון לא אחשה עד יצא כנגה צדקה, שהיא צדקת תורתם ואמונתם ולמען ירושלם לא אשקוט עד ישועתה כלפיד יבער שהיא התשועה, (והנה הנוגה הוא הדבר שאין לו אור מצד עצמו רק מקבל אורו מדבר אחר, כנוגה הירח שמקבל אורו מן השמש, אבל הלפיד אורו מצד עצמו. ובזה מצייר שע"י שיבעיר הלפיד שהיא התשועה ע"י שיראו תשועת ישראל איך יאיר להם את הלילה באור התשועה, ע"ז יכירו צדקם, וכאילו לפיד הישועה יפלט אורו על הצדקה, והצדקה תתראה ע"י התשועה, כמו שתתראה הירח ע"י השמש, וע"ז קראהו נוגה ואור חוזר של הלפיד: (ב) וראו, מגביל עם הפסוק הקודם, ע"י שיצא כנגה צדקה, יראו גוים צדקך, וע"י שישועתה כלפיד יבער, יראו מלכים כבודך, (ומוסיף שגם הגוים עכו"ם יכירו צדקך ואמתת אמונתך ותורתך, וכ"ש שמלכיהם שהם חכמים יותר יכירו זאת. וכן גם מלכיהם יכירו כבודך שיהיה גדול מכבודם, וכ"ש שהגוים יכירו זאת). וקרא לך שם חדש השמות שיזכיר אח"ז, חפצי בה, דרושה, אשר פי ה' יקבנו ויפרש את השם הזה ויגלה טעמו כמ"ש חפצי בה כי חפץ ה' בך: (ג) והיית עטרת תפארת, יש הבדל בין עטרת תפארת ובין צניף מלוכה, כי העטרת ילבש כל אדם הגובהו לכבוד, וצניף מלוכה מיוחד אל המלכות לבדו. ויש הבדל בין יד ובין כף, כי כף פרטי יותר מן יד, שיד מורה כל היד, וכף מורה רק פס יד שכופפה, ומורה על שתופס הדבר בהשגחה מיוחדת, ויש הבדל בין ה' ובין אלהיך, בשם ה' נקרא מצד ההנהגה הכללית, ובכינוי אלהיך נקרא מצד ההשגחה הפרטיית הנסיית. והנה ה' מנהיג את המציאות בשני הנהגות. א] הנהגה טבעית. ב] הנהגה נסיית השגחיית, אומר הנביא שתי הנהגות האלה יהיו רק לצרככם ולתועלתכם ולפי מעשיכם, ונגד ההנהגה הטבעית שמנהיג בשם ה' ע"י הטבע תהיה אתה עטרת תפארת ביד ה', ונגד ההנהגה הנסיית שמנהיג ע"י שהוא אלהיך בהשגחתו הפרטיית, וע"י הנהגה זו מראה את מלכותו שהוא מושל בחפצו תהיה אתה צניף מלוכה בכף אלהיך, ועז"א בכף כי זה אינו מיוחד אל היד כולו רק אל הכף הפרטי והשגחתו הפרטיית: (ד) לא יאמר לך עוד עזובה, עתה קוראים לירושלים עזובה על העדר האלהית והשכינה, ולכלל א"י קוראים שממה על שהיא שממה מיושביה, עתה לא יאמר לך עוד עזובה כי לך יקרא חפצי בה כי יחפוץ ה' בה וישוב לשכון בתוכך, ולארצך לא יאמר עוד שממה כי ארצך תבעל מיושביה, ר"ל שהוחזר השכינה ויתישבו הערים: (ה) כי יבעל, מפרש שני דברים אלה,

באור המלות

הפעלים המורים על השתיקה, ושקט מתחלף עם הפעלים המורים על המנוחה, וגדר חשה נוגה בארתי למעלה (ד' ה'. ט' א'. י"ג י'. ובכ"מ): (ג) עטרת. ילבשנו בעל איזה מעלה לאות על מעלתו ואינו כתר מלוכה. עטרת זקנים בני בנים, עטרת חכמים עשרם, אשת חיל עטרת בעלה, וההבדל בין כף ויד מבואר, ובין ה' ואלהיך בארתי

בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ׃ ו עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלִַם הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְהוָה אַל־דֳּמִי לָכֶם׃ ז וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלִַם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ׃ ח נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד

ת"א ומשוש חתן. סנהדרין נ"ט: על חמותיך. מנחות פ"ז: נשבע ה'. ברכות ו':

רש"י

עלם עם בתולה כן יתיתבון בגוייכי בנייכי: (ו) על חמתיך ירושלים. **רבותינו דרשוהו כמשמעו** מלאכים המזכירים את ה' על חורבנה לבונה מאי אמרו עתה תקום תרחם ציון (תהלים ק"ב) כי בחר ה' בציון (שם קל"ב) כדאיתא במסכת מנחות, וי"מ חומותיך אבות הראשונים המגינים עלינו כחומה: הפקדתי שמרים. לכתוב ספר זכרונות שלא ישתכח זכותם מלפני: לא יחשו. **מלהזכיר**

מצודת ציון

(לעיל נ"ד): (ו) הפקדתי. ענין מינוי וגזברות: לא יחשו. לא ישתקו: דמי. ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י'): (ז) ואל תתנו. ואל תניחו וכן ולא נתן סיחון (במדבר כ"א): יכונן. מל' כן ובסיס: (ח) עזו. ענין חוזק: תירושך.

מצודת דוד

כן יתיישבו בך בניך ולא יתפרדו ממך: **ומשוש.** כמו השמחה שיש להחתן על כלתו כן ישיש וגו': (ו) על חומתיך. על עסקי חומתיך: הפקדתי שומרים. אלה השומרים כינוי על אבלי ציון שאין להם עסק אחר כי אם יתמידו בבכי ואבל כשומרי החומות שאינם זזים מן השמירה והוסיף לומר כל היום וכל הלילה כי מנהג שומרי החומות לישן ביום ולא כן המה כי יבכו ויתאבלו ביום ובלילה: תמיד לא יחשו. אינם שותקים בשום זמן וכפל הדבר במ"ש: המזכירים את ה'. כאילו הנביא מזהם לומר להם אתם המתאבלים על ציון להזכיר את המקום על בנינה לא תהיה שתיקה לכם אלא התאבלו והזכירו את ה': (ז) ואל תתנו דמי לו. לא תניחו את ה' לשתוק מלבנותה אלא תפצירו בו עד יכונן את ירושלים על כנה ובסיסה וישים אותה לפאר ותהלה בקרב הארץ: (ח) נשבע ה'. הנביא אומר להם בנחמה הן נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו והוא כפול במ"ש: אם אתן. ענין שבועה הוא:

חזון ישעיהו

באור המלות

(למעלה א' ד'): (ו) יחשו, דמי. פעל דום מציין ההפסקה מן הדבור הקודם לו, לא כן חשה מציין העדר הדבור לבד. יקום הערה לדממה, אח"כ ויחשו גליהם. נאלמתי דומיה, ואחר כך החשיתי מטוב. ופה שידבר על השלוה, הקדים לא יחשו, ויותר מזה כי אל דמי לכם אל תפסקו רגע. ומה טוב שאלת חז"ל במד' וידם אהרן מה היה לו לומר כי פעל דום מורה שהפסיק מן הדבור שהיה לו לדבר: (ז) יכונן. הונח על גמר הבנין ותכניתו כמו שכתוב למעלה

באור הענין

נגד מ"ש וארצך תבעל, אומר כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך, שלא תהיה שיבת ישראל לארצם דומה כשבים אל ארץ שהיתה שממה פעם אחד, עד שידמו במשל כמי שהיה לו אשה ונגרשה ושב לקחתה, שהוא אינו בחור והיא אינה בתולה, רק ידמו כבחור הבועל בתולה, כי הארץ תדמה בטובה ויפיה כאילו לא היתה חרבה מעולם, והם ידמו בשלותם כאילו לא גלו מעולם. ונגד מ"ש כי חפץ ה' בך, אומר שלא תדמה החזרת ה' אליך, כשב אל עם שכעס עליהם פעם א', עד שידמה במשלו כמחזיר גרושתו, שאין אהבה שלמה ואין עושים משוש וריקוד ושמחה בפרהסיא, רק כמשוש חתן על כלה שלא בא עליה מעולם, ולא כעס עליה מימיו, כן ישיש עליך אלהיך כי יכרות להם ברית חדשה ולא תזכרנה הצרות הראשונות: (ו) **על חומתיך**, אחר שאמר למען ציון לא אחשה, שהוא בעצמו לא ישתוק מלהושיעם, אומר כי חוץ מזה הפקיד ג"כ שומרים בעבור חומות ירושלים המזומנים לשמור יום המועד, ולא תאמר שהם יחשו עד שיבא יום המועד, כי גם באמצע הזמן **כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו** הזהרתי את השומרים האלה לאמר אתם **המזכירים את ה' אל דמי לכם**, אל תשתקו רגע רק תצעקו ותזכירו אותו, וגם. (ז) **ואל תתנו דמי לו**, בל תניחו אותו שהוא ישתוק, ובל תשתקו עד יכונן ויגמר הבנין, ועד שישים את ירושלים לתהלה ולשם. (והשומרים האלה הם הנביאים והצדיקים שבכל דור): (ח) **נשבע**, עוד הזכיר ענין שלישי, שה' התקשר את עצמו ע"ז בשבועה, והשבועה הזאת **נשבע בימינו ובזרוע עזו** הימין מורה ההנהגה הנסיית הנעשה באמצעות מעשה הצדיקים וזכות ישראל, והזרוע מורה על הנהגה נסיית שיעשה בכח עצמו שלא ע"י זכות ומעשה וכשרון רק בכח עצמו, ור"ל אם יזכו יעשהו בימינו ואם לא יזכו יעשה בזרוע עוזו, כמ"ש לבשי עוז זרוע ה', ותושע לו זרועו כמש"פ שם, (וע"ז אמרו חז"ל בימינו זו תורה, והוא אם יזכו וישמרו תורתו, ובזרוע עוזו אלו תפילין והוא אם לא יזכו יעשה בכח התפילין ההבטחה שהבטיח על גדולת ישראל הכתובים בפרשיות תפילין כנזכר בגמרא שם). **אם אתן את דגנך עוד** עד עתה היו אויביהם הקרובים יושבים בארצם ואוכלים את דגנם, ועז"א שלא יתן דגנם מאכל לאויביהם. ובני נכר הרחוקים שלא ישבו בארצם לא אכלו דגנם, אבל הם שתו תירושם שהיין מובילים

מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ׃ ט כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃ י עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים׃ יא הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ

רש"י

זכותם לפני: המזכירים את ה'. את זכות האבות. אל דמי לכם. אל תחרישו: (ט) יאכלוהו. מוסב על דגנך: ישתהו. מוסב על תירושך: (י) עברו עברו בשערים. אמר נביא עברו ותובו בתרעיא אפנו לבא דעמא לאורח תקנא: סלו סלו המסלה. כבשו הדרך בטי"ן לוקמי"ן בלעז, סולו לשון מסלה הוא: סקלו מאבן. סקלו המסילה והשליכו אבני מכשול לצדדין. סקלו אישפירייאי"ן בלעז. מאבן מהיות שם אבן, וכנגד יצר הרע הוא אומר, ויש עוד לפותרו על תיקון הדרכים לקבוץ הגליות: הרימו נס. כלונס פורק"א בלעז אות הוא שיקבצו אלי ויביאו לי את הגולים אצלם: (יא) הנה שכרו. שמוכן לתת לעבדיו מוכן אתו: ופעלתו. שכר הפעולה שפעלו עמו לפניו הוא מוכן לתת:

מצודת דוד

דגנם ולא אמר וכזי שוא כאדם האומר כך וכך יהיה אם תעשה הדבר הזה וכן אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב (תהלים פ"ט): אשר יגעת בו. בעבודתו ולאספו אל הבית: (ט) כי מאספיו. המאספים אותו אל הבית הם יאכלו את הדגן: והללו את ה'. על השפעת הטובה: ישתהו. את התירוש: בחצרות קדשי. ר"ל בבתיהם העומדים בחצרות ירושלים עיר הקודש ולא ישתהו העמים בארצותם: (י) עברו עברו. הוא מאמר הנביא אל האומות עברו בשערי העיר ללכת השדה ופנו ממכשול את הדרך אשר ילכו בו ישראל לשוב לארצם: סלו סלו המסלה. הרימו והגביהו את המסלה להשוות הגומות להיות נוח ללכת: סקלו מאבן. השליכו משם האבנים מהיות נשאר שם אבן מכשול: הרימו נס. הגביהו למעלה נס לרמז אל האומות להביא את ישראל לארצם: (יא) השמיע. שבא זמן הגאולה: ישעך בא. ר"ל בא תשועתך: שכרו. גמול השכר שעליו לשלם לישראל הנה

מצודת ציון

ויינך כמו ואספת דגנך ותירושך (דברים י"א): (ט) מאספיו. ענין הכנסה אל הבית כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט): והללו. ושבחו: (י) פנו. מל' פנוי והסרה: סלו. ענין הרמה והגבהה ודוגמתו סלו לרוכב בערבות (תהלים ס"ח): המסילה. ענין שביל ודרך: סקלו. הסירו האבנים וכן ויעזקהו ויסקלהו (לעיל ה'): מאבן. מהיות בה אבן וכן וימאסך ממלך (ש"א ט"ו). ור"ל מהיות מלך: נס. הוא כלונס ארוך ובראשו וילון:

חזון ישעיהו

באור הענין

מובילים אותו מרחוק לסחורה, ועז"א שלא ישתו בני נכר תירושך: (ט) כי מאספיו, הדלתות מגבילים, עד דגנך אמר כי מאספיו יאכלהו כי התבואה מאספים, ונגד תירושך אמר ומקבציו ישתוהו, כי הענבים מקבצים, כמ"ש זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף, כרמים תטע ולא תאגור. ואמר ישתוהו בחצרות קדשי כי כרם רבעי נאכל בירושלים, לא כן הדגן יאכלוהו בביתם, ויברכו עליו בהמ"ז לא כן ענבים שאין טעונים ג' ברכות, וע"כ אמר על הדגן והללו את ה', שהוא בהמ"ז כמ"ש ואכלת ושבעת וברכת, ועל התירוש אמר ישתוהו בחצרות קדשי פיסתה בירושלים: (י) **עברו עברו**, בחזיונו זה רואה שיבת הגולה בפועל, מצוה שיעברו לפנות הדרך, כמו שכתב קול קורא במדבר פנו דרך ה', ויש דרך ומסלה, הדרך הוא הדרך הקבוע לרבים, ומצד שמסוללים ומרימים אותו ע"י אבנים וחול נקרא מסלה, מצוה שיפנו תחלה הדרך מן האילנות ויתר דברים המפסיקים אותו ואח"כ ירומו המסלה וגם להסיר אבני מכשול ועז"א סקלו מאבן, ולא שמעשו זאת בחשאי רק הרימו נס על העמים, שהם יביאו הגליות לארצם כמ"ש והביאו בניך בחוצן, כי. (יא) **הנה ה' השמיע זאת אל קצה הארץ**, שיקבצו את הנדחים מארבע קצות הארץ, ויען שהנביא מצייר תמיד קיבוץ גליות קודם לבנין ציון וירושלים, כמ"ש (מ"ט) אלה מרחוק יבואו, ותאמר ציון עזבני ה' ע"ש, וכן אמר רני עקרה עניה סוערה לא נוחמה כמו שפירשתי שם, לכן מצייר כי הגולים המקובצים אל ציון הם יודיעו ויבשרו לה **לאמר הנה ישעך בא**, שבא גם ישעה וגם היא תבנה אחר שיתאספו הגולים, **הנה שכרו אתו**, ר"ל ה' יעשה זאת. א] מצד השכר שישלם לישראל. ב] ופעלתו לפניו, שיעשה זאת למען הפעולה בעצמה אשר חפץ לעשותה

באור המלות

(כ"ד י"ד): (ט) מאספיו, מקבציו. עי' בפירוש, והבדלו אסף קבץ באחרתי למעלה (י"א י"ב): (י) דרך, מסלה. באחרתי הבדלם (נ"ט ח'): (יא) שכרו, ופעלתו. יש הבדל אצלי בין שכר לפעולה, השכר ישולם לפי הריוח והתועלת שקבלו מן מעשהו, והפעולה ישקיפו בה רק על מה שפעל ועשה, על איכות וכמות המלאכה עצמה. אולם כפי' פרשתי דומה לא"ם למעלה (מ"ט יו"ד):

וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ יב וְקָרְאוּ לָהֶם עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה׃

סג א מִי־זֶה ׀ בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃ ב מַדּוּעַ

ת"א מי זה בא. מגילה כ"ט מכות י"ב:

רש"י

סג (א) מי זה בא מאדום. נתנבא הנביא על מאמר הקב"ה שעתיד לעשות נקמה באדום והוא עצמו בכבודו יהרוג את שר שלהם תחלה כענין שנאמר (לעיל ל"ד) כי רותה בשמים חרבי ואחר כך על אדום תרד וכמו בזעם פניו שהרגם הרג רב, והנביא מדבר בלשון מלחמות בני אדם לבושי בגדים ושהרגם הרג הדם נתז על בגדיהם, כי כן דרך הכתובים מדברים בשכינה כדרך בני אדם לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע, וכן וקולו כקול מים רבים דימה הנביא קול חזק שלו לקול מים רבים לשבר את האזן כדרך שאפשר לה לשמוע שאין להבין ולהאזין ברוח

מצודת ציון

סג (א) חמוץ. ענין צביעה ואין לו דומה ויתכן שהוא הפוך מן תמחץ רגלך בדם (תה' ס"ח) שהרגל בצבוע אדם נראה כצבוע: מבצרה. מלשון מבצר: הדור. ענין פאר ויופי: צעה. ענין הטרוד והטלטול כמו צועה זונה (ירמי' ב'): (ב) ללבושך. על לבושך: כדרך. מל' דריכה ורמיסה: בגת. כ' שם הכלי שדורכים שם הענבים להוציא

מצודת דוד

מוכן אתו: ופעולתו. שכר הפעולה שאליו לפרוע הוא לפניו ומוכן להתו והוא כפול במ"ש: (יב) להם. לבני ציון: גאולי ה'. הגאולים של ה': ולך. על ציון יאמר. דרושה. ה' דורש בשלומה ולא נעזבה ממנו:

סג (א) מי זה בא מאדום. הנביא הנבא שעתיד הקב"ה לעשות נקמה באדום ובשר של מעלה באדום יהרג תחלה והנבא מדבר בלשון הנוהג בבני אדם לבושי בגדי' כאשר יהרגם את מי נתז הדם על בגדיהם ולזה אמר כאילו ישאלו מי הוא זה הבא מאדום מולבש בגדי' בדם מעיל הבצור' היא כדרך גדול וגו': זה הדור בלבושו. הלא זה היה הדור בלבושו כשפותר ומה זה נתגלגלו בדם: צעה ברב כחו. הלא ברוב כחו מניע ומטלטל את כל הרוצה ממקום למקום ואין מי עומד נגדו ומה זה הדם על לבושו: אני מדבר בצדקה. כאלו המקום משיב ואומר אני הוא זה המדבר וה' בטיח לעשות צדקה לישראל ואני הוא המרבה להושיע כאשר הבטחתי: (ב) מדוע אדם ללבושך. כאלו ישאלו גם אותו מדוע כתמים אדומים על לבושך ובגדיך שמה

באור המלות | חזון ישעיהו | באור הענין

באור המלות

(א—ב) חמוץ בגדים, בגדים זכים ונקיים, כן בררתי פי' מלה זאת (למעלה למ"ד כ"ד). ויש הבדל בין בגד ולבוש, שהבגד: נגזר מן פעל בגד, מציין שפעמים רק פעולת הבגידה, ויורה דבר כל שהוא שראוי לבגדו, ערום הלבו מבל לבוש ולפעמים מצייר ההלבשה כמלווינת ואז הלבו מיוחד לדבר פרטי, לבוש שק, לבוש מלכות, הוצא לבוש לכל עובדי הבעל. יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל (תהלי' כ"ב). ר"ל בגדי הרבים יחלקו ביניהם, וגם לבושי המיוחד לבוש מלכות, והוא רק אחד בלתי ראוי לחלוקה, יפילו גורל עליו מי מהם יקחנו, ומלת צועה בארתי מעלה (כ"א י"ד) ע' סער ורגש פנימי, ס רת הריח והנפש. ואמר מדוע אדם ללבושך, כי הלבוש המיוחד נאות אל בעלי המלחמה לנקום נקם היא שילבשו לבוש אדום. וזה נקרא לבוש, שהוא מיוחד לדבר פרטי. אבל הבגדים כם לא וציינו

באור הענין

והבטיח עליה מראשית קדומים: (יב) וקראו להם, אז יהיו ישראל בחשיבות. א] שיקרא להם עם הקדש ע"י קדושת מעשיהם וצדקתם. ב] גאולי ה' ע"י הנסים שיעשה עליהם, ולירושלים יקרא דרושה מה' אשר ה' דורש אותה תמיד, עיר לא נעזבה אז יכירו כי ה' לא עזבה מעולם, כי לא סרה השגחת ה' מעליה גם בחורבנה, ולא היה חורבנה רק לזמן קצוב ולמועד שמור לכלה פשע ולהתם חטאת:

סג (א) מי זה בא מאדום, כבר כתב הראב"ע כי אדום הוא מלכות רומי וקוסטנטינא וכו' ובצרה היא רחב אמונתם, ושם (למעלה ל"ד) כתבתי כי אל אדום יבא ה' להושיע את עמו, ולנקם חשבון על שהרעו לישראל, ואל בצרה יבא בעבור האמונה שיכירו דת האמת, מצייר פה כי תחלה יבא אל אדום ובצרה בבגדים רכים וימשיל את ה' שהולך בבגדים נקיים וזכים, ואחר שלא ישמעו בשוב אז ילבש נקם להלחם עמם, מי זה בא מאדום חמוץ בגדים בבגדים לבנים ונקיים, מי זה הבא מבצרה זה הדור בלבושו, ויש הבדל בין בגד ללבוש, הבגדים הם הכוללים, והלבוש הוא המיוחד לדבר פרטי כמו לבוש מלכות, לבוש שק, מאדום יראה ה' שלא ירעו לישראל והבגדים שילבש הם בגדיו הכוללים שהם מדותיו שבהם נוהג עם בריותיו רחום וחנון ורב חסד, ויראה מאתם רחמים וחמלה. ומבצרה יראם שיכירו אמונת האל ואחדותו שהוא לבושו המיוחד לבוש מלכות, שואל עתה מי זה הבא בבגדים לבנים מאדום, ובלבוש מלכותו המיוחד מבצרה, ומדוע הוא צעה וסוער ומתרגש בכל כחו? משיב לו ה', אני מדבר בצדקה, זה מוסב על בצרה, אליהם אני מדבר צדקה שהוא האמונה שבין אדם למקום והאמונה האמתית, ורב להושיע מוסב על אדום, אליהם באתי כדי להושיע את ישראל: (ב) מדוע, אבל היכף יראה השואל כי נתאדמו מלבושיו הלבנים ונתגאלו מדם ושואל מדוע אדום ללבושך המיוחד ובגדיך

אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת׃ ג פּוּרָה ׀ דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי׃ ד כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה׃ ה וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי׃ ו וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי

רש"י

גבורות אלהינו להשמיעה כמות שהיא: מי זה בא מאדום. ישראל אומר מי זה וגו' ובא חמוץ בגדים לבועים בדם וכל דבר שהוא מהגאן בריהו ובמראיתו נופל בו לשון חימוץ: מבצרה. אמרו רבותינו (מכות י"ב וסם איתא בלם) שתי טעיות עתיד שרו של אדום לטעות כסבור הוא שבצרה הוא בצר במדבר שהיתה עיר מקלט וטועה שאין קולטת אלא שוגג והוא הרג את ישראל מזיד, ועוד יש מדרש אגדה על שהספיקה בצרה מלך לאדום במית מלכם הראשון וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה ובצרה ממואב הוא כענין שנאמר (ירמיה מ"ח) ועל קריות ועל בצרה: זה. שהיה הדור בלבושו וצועה ואוזר ברוב כחו והקב"ה משיבו אני הוא שעלתה לפני לדבר בצדקת האבות ובצדקת דורו של שמד ולדקתו גם היא עמהם וגליתי להיות רב להושיע הם אומרים מדוע אדום ללבושך מדוע בגדיך אדומים: (ג) ומעמים אין איש אתי. מתייצב לפני להלחם: נצחם. דמם שהוא תיקפו וגצחונו של אדם: אגאלתי. כמו נגואלו בדם (איכה ד'): (ה) ואביט ואין עוזר. לישראל: וחמתי היא סמכתני. חמתי שיש לי על עכו"ם אשר אני קצפתי מעט על עמי והמה עזרו לרעה היא סמכתני חזקה ידי ועוררה את לבי ליפרע מהם ואף על פי שאין ישראל ראויין והגונים לגאולה: ואשתומם. לשון שתיקה וכבר פירשתי למעלה וישתומם כי אין מפגיע: (ו) ואבוס. לשון מתגולל בדם ודוקך ברגלים כמו מתבוססת בדמיך

מצודת דוד

כבגדי. כדורך בגת להוציא היין מן הענבים שיש על בגדיו כתמים אדומים מתמצית היין: (ג) פורה דרכתי לבדי. כאלו המקום ישיב לומר אני לבדי דרכתי גת הענבים ר"ל לא בגבורתכם כ"א בעצמתי לבד הרגתי העם להוציא דמו כמו שדורכים בגת להוציא היין: ומעמים. אין מי מאתם מהאומות לעזור עמדי במלחמה כי הרגתי השר שלמעלה: ואדרכם. א"כ אני דורך גם את באפי ואני רומס אותם בחמתי: ויז נצחם. ודמם נטפטף על בגדי ולכלכתי כל מלבושי וכ"ז הוא דרך משל מלבוש הנוהג בבני א"ס: (ד) כי. יום נקם בלבי. זמן רב היה בלבי יום הנקם לנקום באומות:

מצודת ציון

היין וכן גת דרך ה' (איכה א'): (ג) פורה. הגת תקרא פורה כי שם מפררים הענבים להוציא היין וכן חמשים פורה (חגי ב'): ואדרכם וארמסם. ענינם אחד וכפל הדבר במ"ש: ויז. מל' הזאה ועטפוף: נצחם. הוא הדם שהוא כח האדם וחזקו והוא מל' וגם נצח ישראל (ש"א ט"ו): אגאלתי. ענין לכלוך כמו להם מגואל (מלאכי א') והאל"ף תחת הה"א: (ה) ואשתומם. ענין תמהון והתבוננות וכן וישתומם כי אין מפגיע (לעיל נ"ט): (ו) ואבוס. ענין רמיסה כמו כגבורים בוסים (זכרי' י'): ו שכרם. מל'

ושנת גאולי באה. בא זמן לגאול את עמי ולעשות הנקם: (ה) ואביט. הייתי מסתכל אם אי"לא עוזר אבל אין עוזר ר"ל שהסתכלתי אם יש זכות בישראל שיהיה עזר וסעד אל הגאולה ולא מצאתי בהם זכות: ואשתומם. עמדתי בתמהון והתבוננתי אם אמצא בהם זכות להיות סומך את הגאולה ואין סומך וכפל הדבר במ"ש: ותושע לי זרעי. הזרוע שלי הושיע לי ואם אין בהם זכות: וחמתי. החמה שיש לי על האומות היא תסמוך אותי לגאול את ישראל ולעשות בהם נקם: (ו) ואבוס. ארמוס את העמים באפי ואשכר את הם בכוס התמי (המשיל חמת המקום ליין המשכר שמבלבל דעת

באור הענין — חזון ישעיהו — באור המלות

ובגדיך הכוללים דומה כדורך בגת? (הביור כי עקר האות הזה, רק הם נתאדמו ע"י הדם כדורך בגת:
ביאתו בשביל הלבוש המיוחד שהיא הכרת מלכותו (ג) הדרכה, הרמסה. הדורך הוא כדרכו והרמיסה לכתית
ואלהותו וע"י שלא יכירו את זאת ולבושו יתאדם לנקום מהם על זאת ע"כ יתאדמו גם יתר הבגדים), משיב לו ה'. (ג) פורה דרכתי לבדי, הדורך את הגת תכליתו להוציא את היין, וכן היה תכלית דריכתם להחזירם בתשובה, אבל ראיתי כי מעמים אין איש (מחזיק) אתי, ולא אבו לשוב אלי ולכן ואדרכם. באפי וארמסם בחמתי, ההבדל בין אף לחמה כי האף הוא החיצוני למראית עין והחמה הוא הכעס הפנימי השמור בלב, ע"י אפי וענשי החיצון היה כונתי רק לדרכם כדורך בגת המכיר החרצנים והזגים ומוציא את היין, כן רציתי רק להעביר את הרשעים, אבל ע"י חמתי שבערה בם ע"י שלא רצו לשוב ארמסם דרך השחתה, ועי"כ ויז נצחם על בגדי הכוללים וגם כל מלבושי המיוחדים אגאלתי כנזכר לעיל: (ד) כי, והטעם שמהרתי לדרכם ולא האדכתי להם אפי, הוא מלד כי הגיע הזמן. א] היום נקם המיוחד על עכו"ם. ב] כי שנת גאולי באה לגאול ישראל: (ה) ואביט ואין עוזר, כי אין הדור זכאים, ואשתומם ואין סומך כי אין צדיק מתפלל עליהם, ונגד אין עוזר אומר ותושע לי זרועי בכח עצמי, ונגד ואין סומך וחמתו היא סמכתני החמה על חטא העכו"ם כנ"ל (כ"ט ט"ז) עי"ש, ועי"כ. (ו) ואבוס

וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם׃ ז חַסְדֵי יְהוָה ׀ אַזְכִּיר תְּהִלֹּת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו׃ ח וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ׃ ט בְּכָל־צָרָתָם ׀ לֹא צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם׃

ת"א בכל צרתם. שמות ר' פרשה ל"ב: לו קרי.

רש"י

(יחזקאל פ"ו) וכמו בוססו את חלקתי (ירמיה י"ב): נצחם. גבורת נצחונם: (ז) חסדי ה' אזכיר. הנביא אמר אזכיר את ישראל את חסדי ה': ורב טוב. אזכיר אשר גמל לבית ישראל כרחמיו: (ח) אך עמי המה. אע"פ שגלוי לפני שיבגדו בי מכל מקום עמי הם והרי הם לפני כבנים אשר לא ישקרו: (ט) בכל צרתם. שהביא עליהם: לא צר. לא הציר להם כפי מעלליהם שהיו ראוין ללקות

מצודת ציון

שכרות ובלבול הדעת: נצחם. דמם: (ז) גמלנו. מל' גמול ותגמול טובה: (ט) ובחמלתו. מלשון חמלה ורחמנות: וינטלם. ענין סבל המשא כמו כי נטל עליו (איכה ג').

מצודת דוד

כאדם): ואוריד לארץ נצחם. את דמם אשפוך לארץ: (ז) חסדי ה' אזכיר. אמר הנביא אזכיר את חסדי ה' שעשה עמהם אשר מהראוי להרבות תהלות ה' כפי הראוי להללו על כל הטובה אשר גמלנו ה' ורב הטוב הנתון לישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו ולא כצדקותינו: (ח) ויאמר. כהוציאם ממצרים אמר אך המה לבד עמי המה ובהם בחרתי מכל האומות ולבנים יחשבו לי ולא ישקרו בי לעזבני ולכן היה להם למושיע: (ט) בכל צרתם. בכל זמן שהיו בצרה היה לו כביכול צר ר"ל לא היה ח"ו שמחה לפני המקום: ומלאך פניו. מלאך המשמש לפניו הושיעם בשליחות המקום: באהבתו. בעבור אהבתו להם וחמלתו עליהם גאלם מן הצרה ההיא: וינטלם. סבל משאם לספק די מחסורם כל ימ

חזון ישעיהו

באור המלות

והבדל בין אף וחמה (למעלה יב): (ח) עמי, בנים. בנים קורבתם מקושר אל האב מצד התולדה, וגדול מן עם שקורבתם בחירתו (כנזכר לעיל א' ד'): (ט) וינטלם, וינשאם: נטל, מורה רק על הגבהה מן הארץ. נשא, הרמה למעלה

באור הענין

עמים, ע"י אפי, וע"י חמתי הסימי אשכרם לגמרי ואוריד לארץ נצחם כנ"ל (פסוק ג'): (ז) חסדי ה' אזכיר, (מתחיל ענין חדש, יספר בו ככבודות איך ישראל יזכרו בצרתם הפלאים שעשה להם בימי קדם, ויתפש רוחם מדוע השיב אחור ימינו ומתוכחים אותו ע"ז, ותשובת ה' אליהם ונחמה על העתיד וימשך הענין עד קאפיטול ס"ו). חסדי ה' אזכיר החסדים שעשה לנו ה' בימי קדם, שהוא הנסים והנפלאות שעשה לנו בעת ההיא, וע"י החסדים האלה אזכיר ג"כ תהלות ה' כעל כל אשר גמלנו ה', אהללנו לפי תגמולוהי עלינו, (כי להללו מצד עצמו א"א רק ע"י חסדיו ומעשיו שמזה הצד אנו מכירים תהלותיו) ולא תאמר כי החסדים האלה הין מועטים, כי רב טוב לבית ישראל גמל, ולא היה הגמול ההוא מצד מעשינו רק ברחמיו וכרב חסדיו (המרחם יושיע בעבור שאינו יכול לראות צרת המדוכא ועניו, והוא רק מושיע מהצרה, והעושה חסד יעשה מרוחב לבו ונדבתו גם לבלתי מציר ונדכא וחוץ מהתשועה מהצרה יעשה גם טובות אחרות. גם המרחם לא יבקש הודאה בעבור טובו, ובעל החסד צריך להודות חסדו). כי הושיע לישראל בין מצד הרחמים על עניים, בין מצד חסדו להיטיב בהטבה יתירה: (ח) ויאמר, נגד כרחמיו מבאר כי אמר אך עמי המה וראוי שארחם על עניים, ונגד כרוב חסדיו, אמר הלא המה בנים שהוא מדרגה יותר גדולה, שבעבור כן ראוים לחסדים גדולים לעשות עבורם אותות ומופתים כאשר יעשה האב בעבור בניו כי הם לא ישקרו, ויעבדוני ויודוני בעבור הטוב ההוא, ולכן ויהי להם למושיע תמיד, עתה מבאר איך היה להם למושיע, כי זה היה בשני אופנים, א]. (ט) בכל צרתם, בעת שהיו בצרה ובגלות, לו צר היה דומה להם כאב שצרת בנו צר לו כאילו היה צרה לו לעצמו, ועי"כ מלאך פניו הושיעם, הושיעם תמיד ע"י שליח של פניו והשגחתו כי היה השגחתו דבוק עמהם תמיד. ב] בעת שהגיע זמן גאולתם מן הצרה והגלות, אז באהבתו ובחמלתו הוא בעצמו גאלם, אז לא גאלם עוד ע"י מלאך פניו שליח של השגחתו שזה ימליץ על נסים נסתרים, שההשגחה מעוטפת במסך טבעיי, רק הוא בעצמו גאלם בנסים גלויים ומפורסמים, בלתי נתונים תחת חקי הטבע כלל. והגאולה הזאת היתה באהבתו ובחמלתו, האהבה תהיה מצד המעלות העצמיות אשר ימצא האוהב בהנאהב, והחמלה תהיה מצד דכאות כח הנחמל ותולשתו, כי מצד שני דברים אלה גאל את ישראל, מצד מעלותם מצד חולשתם, וישמע אלהים את נאקתם, ויזכור אלהים את בריתו וירא אלהים את בני ישראל. ועי"כ וינטלם הגביהם מן הצרה (ע"י חמלתו). וינשאם למעלה ראש בכבוד וחשיבות (ע"י אהבתו), וזה נמשך כל ימי עולם, שתמיד

י וְהֵמָּה מָרוּ וְעִצְּבוּ אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ וַיֵּהָפֵךְ לָהֶם לְאוֹיֵב הוּא נִלְחַם־בָּם׃ יא וַיִּזְכֹּר יְמֵי־עוֹלָם מֹשֶׁה עַמּוֹ אַיֵּה ׀ הַמַּעֲלֵם מִיָּם אֵת רֹעֵה צֹאנוֹ אַיֵּה הַשָּׂם בְּקִרְבּוֹ אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ׃ יב מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ בּוֹקֵעַ מַיִם מִפְּנֵיהֶם לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם׃ יג מוֹלִיכָם

רש"י

כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים משמשים לפניו הושיעם תמיד בשליחותו של מקום: (י) והמה מרו. הקניטו, כמו ממרים הייתם: (יא) ויזכר ימי עולם משה עמו. הנביא מאחון ואומר בלשון תחנה היום בגולה זוכר עמו את ימי עולם את ימי משה ובצרתו הוא אומר איה משה רועה המעלנו מים סוף: את רעה צאנו. דמיון רועה המעלה את צאנו איה אשר שם בקרב ישראל את רוח קדשו של הקדוש ב"ה ולימדנו חקים ומשפטים: (יב) מוליך לימין משה זרוע תפארתו. הקב"ה היה מוליך

מצודת דוד

עולם בכל בני הדורות: (י) והמה מרו. ר"ל לא כן היה ולתוספת ביאור אמר ויעצבו כפי מה שחשב אשר לא ישקרו בו כי המה מרו בו ועצבו לפני רוח קדשו: ויהפך. אז נהפך להם לאויב להביא עליהם הרעות והוא נלחם בם ולא באו במקרה: (יא) ויזכר. בגלות יזכור ישראל את ימי עולם שהיה מקדם כשבלה את משה לעמו והסרה למ"ד השמוש במלת עמו: איה המעלה. ר"ל ויאמרו איה הוא המעלה אותם מן הים עם רועה צאנו ר"ל ע"י משה שהיה מנהיג את עמו וכאלו יאמרו מדוע לא יעשה עמנו כזאת היום: איה השם וגו'. איה הוא השם בקרב משה את רוח הנבואה: (יב) מוליך. מוסב על מלת איה לומר איה המוליך לימין משה את זרוע תפארתו ר"ל החוזק ה' היתה מוכנת למשה בכל עת תפלו: בוקע. איה הבוקע מפניהם מי הים והירדן לעשות לעצמו שם גבורה עד עולם: (יג) מוליכם. איה המוליכם בעומק הים כסוס ברוץ במדבר במקום ישר ושוה שאינו נכשל במרוצתו כן לא נכשלו כאשר הלכו בעומק הים כי היה המקום שוה וישר:

מצודת ציון

(י) מרו. מל' מרי ומרד:

חזון ישעיהו

באור הענין

היה להם למושיע בשני אופנים אלה: (י) והמה מרו, אבל המה לא שמרו להודות לה' חסדו רק מרו בו והחליפו מלותיו. והנה אחלה עצבו את רוח קדשו, שבמה שגרמו ע"י מריה שיענים אותם היה רוח קדשו מתעצב ע"ז, מצייר זה כאב המתעצב עת יכה את בנו אהובו, אבל אח"כ ויהפך להם לאויב עד ששש על רעתם, (כמ"ש והיה כאשר שש ה' עליכם להטיב אתכם וגו' כן ישיש להאביד אתכם), ואח"כ הוא בעצמו נלחם בם, ולא לבד שעזבם ביד אויב ושש על רעתם כי נלחם בם בפועל והרע להם בידים עד שהיה עונשם לא טבעי רק השגחיי, (כמ"ש בפי' הפסוק כי נורם מכרם וה' הסגירם עיי"ש): (יא) ויזכר, ואז יזכר עמו את ימי עולם (את ימי) משה, שבעת יתחילו לזכור בלבבם נסים שעשה להם בימי עולם בכל דור ודור עד שבאים לדור הראשון לזכור ימי משה, ומתחילים לשאול איה המעלם מים כי בעת ההיא הפלא ה' בשני דברים. א] בנסים ונפלאות שעשה עמהם. ב] בנבואה ורוח הקדש והשראת השכינה בקרבם (כמ"ש השמע עם קול אלהים חיים, או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות וכו'. ושני אלה נאבדו מהם, כמ"ש אותותינו לא ראינו אין עוד נביא). וישאלו עתה א] איה המעלם מים את רעה צאנו, שמשה היה דומה אז כרועה צאנו של ה', כמו שישמור האדון את הרועה בעבור הצאן ואת הצאן בעבור שהם קניינו כן נהג ה' אז בשמירתם. ב] איה השם בקרבו, (בקרב העם הנז"ל) את רוח קדשו שהיא הנבואה ורוח הקדש: (יב) מוליך, מספר כי הנסים שנעשו ע"י משה היו מעולים מצד ארבע מעלות. א] שהיו הנסים תמידים בכל עת צרכה הרועה הנאמן, ועז"א מוליך, שהוליך הזרוע הנסיית הזאת תמיד להשתמש בו בכל עת שירצה. ב] שלא היו הנסים ע"י מלאך ואמצעי, רק שהוליכם לימין משה, שזרוע הנסיית עמדה אצל ימינו מבלי אמצעי ביניהם. ג] שלא היו הנסים ע"י מעשה ישראל וזכותם רק ע"י כח ה' ורצונו שעז"א זרוע (כי כבר באר׳תי כ"פ שזרוע ה' מציין הכח הפועל אותות ומופתים בלא עזר ממעשה התחתונים וזה ההבדל בינו ובין יד ה'). ד] שלא היו הנסים קשורים עם הטבע רק נסים גדולים ומפורסמים, שעז"א תפארתו. להתפאר בהו לעיני כל. בוקע מים מפניהם מה שבקע המים מפניהם, לא היה רק בשביל להצילם כי היה יכול להצילם בלעדי גם כזה בדרך טבעי, כי תכליתו היה כדי לעשות לו שם עולם כמ"ש שמעו עמים ירגזון: (יג) מוליכם. בנס קריעת ים סוף היה בו עוד כמה נסים כמ"ש עשרה נסים על הים, ובארתי בפי' התורה כי היה עוד נס מה שיבשו התהומות ונסתלקו מהם כל אבני מכשול ונעשו כגריד, וזה היה רק לכבוד בנסים ולהקל ההליכה, כי כבר היו יכולים לעבור ע"י שנסתלקו המים, וז"ש מוליכם בתהומות

באור המלות

ראש בחשיבות, ומזה שם טלטול. טלטלה גבר, וטלטלתי אתכם מעל הארץ: (י) מרו, ועצבו. אינם נרדפים, מרה משתתף עם שמות מורים מרידה. ועצב עם שמות מורים על יגון. כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון, שאח"כ

בַּתְּהֹמוֹת כַּסּוּס בַּמִּדְבָּר לֹא יִכָּשֵׁלוּ׃ יד כַּבְּהֵמָה בַּבִּקְעָה תֵרֵד רוּחַ יְהוָה תְּנִיחֶנּוּ כֵּן נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ שֵׁם תִּפְאָרֶת׃ טו הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה מִזְּבֻל קָדְשְׁךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ אַיֵּה קִנְאָתְךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ הֲמוֹן מֵעֶיךָ וְרַחֲמֶיךָ אֵלַי הִתְאַפָּקוּ׃ טז כִּי־אַתָּה אָבִינוּ כִּי אַבְרָהָם

ת"א הבט . חגיגה י"ב: כי אתה אבינו . שבת פ"ט עקידה שער ק"ג:

רש"י

לימין משה את זרוע גבורתו בכל עת שהיה צריך לעזרתו של הקדוש ברוך הוא היה זרועו מוכן לימינו: (יג) כסוס במדבר שאינו נכשל לפי שהיא ארץ חלקה כן לא נכשלו בתהום: (יד) כבהמה (אשר) בבקעה תרד . ובקעה היא ארץ חלקה ואין בה מכשול קנפיי"א בלעז: תרד. תתפשט כמו (לעיל מ"ה) לרד לפניו גוים כן רוח ה' תניחנו לתהום ועשה בו דרך כבושה: כן נהגת עמך . כך היה הכל כמו שאמרנו נהגת עמך: (טו) איה קנאתך . הראשונה: המון מעיך . שהיו רגילים להמות עלינו כאשר מאז כענין שנאמר (ירמיה ל"א) על כן המו מעי לו והמון רחמיך הראשונים אלינו עתה התאפקו נתחסרו מהיות הומים עלינו כאשר מאז: התאפקו . כמו (בראשית מ"ג) ויתאפק ויאמר שימו לחם, נתאפק ולא הכירו את אשר נכמרו רחמיו אל אחיו: (טז) כי אתה אבינו . ועליך להביט

מצודת ציון

(יג) בתהמות . עומק הים: (יד) תניחנו . ענין הנהג' כמו נחית כצאן (תהלים ע"ז) (טו) מזבול . ענין מדור כמו בית זבול לך (מ"א ח'): קנאתך . ענין חימ' וכעס כמו בקנאו את קנאתי (במדבר כ"ה): המון מעיך . הוא ענין הכמרת רחמים וחמל' וכן על כן המו מעי לו (ירמי' ל"א): התאפקו. ענין התחזקות ואמצות הלב וכן ויתאפ' ויאמר שימו לחם

מצודת דוד

(יד) כבהמה בבקעה תרד . כמו הבהמה היורדת ללכת בבקעה שנוח לה מאלו עליה ללכת כאשר כן רוח ה' הנהיג את ישראל בנחת: כן נהגת עמך . ר"ל כך היה הכל כמו שאמרנו באופן זה נהגת מן לעשות לך פרסום שם תפארת: (טו) הבט משמים . ר"ל הואיל וכן עשית בימים הקדמונים לכן גם עתה הבט משמים וראה ממדור קדשך מה שהאומות עושים לנו: איה קנאתך . איה הקנאה והגבורה שעשית בהאומות בימים הקדמונים: המון מעיך . מה שבימים הראשונים היו מעיך הומים עלי ורחמת אותי הנה עתה התחזקו אלי כי אמלא לבבך ומאנת לרחם: (טז) כי אתה אבינו . וראוי לאב לרחם על בני': כי אברהם לא ידענו .

באור המלות

כסוס ההולך במדבר שאין שום מעכב לפניו וזה אמרתי בבארים (למעלה ה' ע"ז): (טו) הבט , וראה . אמרתי

באור הענין

שהולך לבעניהם נעלב על נכו: (טז) ... בל יכשלו: (יד) **כבהמה** , עוד היה נס שהוגבה עמק הים למעלה ונעשה דרך ישר בל יצטרכו לרדת למצולה, ועז"א **כבהמה בבקעה תרד** בבקעה ישרה ושיה **כן רוח ה' תניחנו**, שתיכף שירדו לתוך הים הוגבה התהום ונף למעלה ונעשה בקעה, **כן נהגת עמך** כדי לעשות לך שם תפארת בנסים רבים תכופים אשר לא יוכל עשותו רק אתה בורא כל לבדך: (טו) **הבט משמים**, אחר כל הנסים והנפלאות שעשית עמנו בימי קדם, הבט משמים איך עתה היה ההפך, ואמר **הבט משמים וראה מזבול קדשך**, כי השמים על ידם ינהיג ה' הנהגתו התמידית הטבעיית שהם מיוחסים לשמים, והזבול מציין מקום שכינת עוזו והשגחתו שבם ינהיג הנהגתו המופלאת הנסיית, ויש הבדל בין ראיה והבטה, שהראיה הוא ראות העין התושיי, וההבטה היא שימת הלב על הדבר, יאמר הנה ההשגחה הטבעיית הגם שגם עתה תנהיג אותנו בנסים נסתרים ובראות העין ידמה שבהנהגה זו לא נשתנה העת הזאת מימי קדם, מ"מ אם תביט משמים ותשים לב היטב תראה כי גם הנהגה זאת נשתנה עתה ממה שהיתה מקדם, **וראה מזבול קדשך** בהנהגה הנסיית שהיתה בזבול קדשך א"צ הבטה כלל כי זאת תראה תכף, כי איה קנאתך וגבורתך, שאינם אותם שהיו בימי קדם. **איה קנאתך** הנסים שעשה ה' בימי קדם היו לשני תכליות. א] מפני קדושת שמו להראות גבורתו או בעבור שקנא לשמו המחולל ונגד זה אמר **איה קנאתך וגבורתיך**. ב] למען ישראל בעבור שרחם על עמו, ונגד זה אמר **המון מעיך ורחמיך אלי** אשר רחמת אלי מקדם ואיך עתה **התאפקו**, ומדוע לא תרחם: (טז) **כי אתה**, מתחיל לטעון נגד בני אלה. א] נגד מה שהתלונן איך המון מעיך ורחמיך התאפקו עתה. אומר הלא **אתה אבינו** הלא אין לנו אב אחר זולתך **כי אברהם לא ידענו**, ואיך לא ירחם האב על בנו, (**אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו**, הידיעה היא בשכל וההכרה היא ע"י שראה בחוש, אומר אברהם לא ידע אותנו כלל כי מחלציו יצאו גם ישמעאל ועשו ולא ידע כי נחנו נהיה עם ה' ביחוד, וישראל הגם שהוא כבר ידע אותנו כי ידע שבניו יהיו שבטי ה', מ"מ לא הכיר אותנו בעיניו). ב] ונגד מה שהתלונן איה קנאתך וגבורתיך, טוען הלא **אתה ה' אבינו גאלנו מעולם שמך**, הלא שמך אשר בו נודעת מעולם, הוא שאתה אבינו גואלנו, הלא רק בשם זה יודעים אותך שאתה אבי ישראל וגואלם. ומה תעשה לשמך

לֹא יְדָעָנוּ וְיִשְׂרָאֵל לֹא יַכִּירָנוּ אַתָּה יְהוָה אָבִינוּ גֹּאֲלֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ׃ יז לָמָּה תַתְעֵנוּ יְהוָה מִדְּרָכֶיךָ תַּקְשִׁיחַ לִבֵּנוּ מִיִּרְאָתֶךָ שׁוּב לְמַעַן עֲבָדֶיךָ שִׁבְטֵי נַחֲלָתֶךָ׃ יח לַמִּצְעָר יָרְשׁוּ עַם־קָדְשֶׁךָ צָרֵינוּ בּוֹסְסוּ מִקְדָּשֶׁךָ׃ יט הָיִינוּ מֵעוֹלָם לֹא־מָשַׁלְתָּ בָּם לֹא־נִקְרָא שִׁמְךָ עֲלֵיהֶם לוּא־קָרַעְתָּ שָׁמַיִם יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלּוּ׃

רש"י

לראות בצרתינו: כי אברהם לא ידענו. בצרת מצרים: וישראל לא יכירנו. במדבר כי כבר נסתלקו מן העולם ואתה ה' אבינו בכולם נעשית לנו אב, ורבותינו דרשו בו כמו שדרשו במס' שבת (פ"ט:) (יז) למה תתענו. כי בידך להסיר יצר הרע ממנו כמה שנאמר כחומר ביד היוצר וגו' (ירמ' י"ח) ואומר והסירותי את לב האבן וגו' (יחזקאל ל"ו): תקשיח. לשון אימוץ לב: (יח) למצער ירשו עם קדשך. גדו הם ויבוססו זמן מועט היתה להם. בוססו. דוששו: (יט) היינו. עתה כעם אשר לא בחרת למשול בם מעולם וכאלו לא נקרא שמך עליהם: לוא קרעת שמים. וירדת להצילנו עתה כאשר ירדת להציל מיד מצרים אז מפניך הרים נזלו בראות זיוע:

מצודת דוד

עשה עמנו כאלו לא ידענו עם כי נגל' לו בברי' בין הבתרי' בעבור ארבע מלכיו' לא התפלל עלינו: וישראל לא יכירנו. עשה עמנו כאלו לא הכיר אותנו עם כי נגלה לו בעבור מלכיות בשעה שרא' סולם מוצב ארצ' ומלאכי אלהים עולים ויורדי' בו הם שרי האומות זו עולה וזו יורד' לא שם לבו להתפלל עלינו: אתה ה' אבינו. בכל ימי המלכיות שמת לבך עלינו כדרך האב השם לבו בתקנת בנו: גאלנו מעולם שמך. מימות עולם שמך הוא גואלנו כי בכל פעם אתה הוא הגואל אותנו: (יז) למה תתענו. ר"ל בעבור שנות האומות ואורך הגלות אנו תועי' מיראתך וכאלו אתה מתעה אותנו: תקשיח לבנו. בעבור זה הוקשה לבנו וסר מן היראה' וכאלו מידך בא והוא כפל ענין במ"ש: שוב. לכן שוב אלינו להשרות שכינתך בינינו כמאז ואם אין בנו מעשים עשה למען עבדיך הם האבות ולמען השבטי' אשר הנחלת' לך לנחלה: (יח) למצער. על מעט זמן ירשו עם קדשך את המקדש ועתה הצרי' אותנו הנה בוססו ורמסו את מקדשך: (יט) היינו מעולם. לא מעולם היינו אנחנו עם ממשלתך ולא משלת בהאומות וחוזר ומפרש לא היה שמך נקרא עליהם כמו שהיה נקרא עלינו להקרא אלהי ישראל: לוא קרעת שמים. הלא למענם קרעת השמים להיות נפתח וירדת על הארץ לתת התורה להעיד השמים ולהחריד' להיות הזיעה נוטף מהם מגודל החרדה כמו שירדת למעננו לתת לנו התורה לכן גם עתה עשה עמנו כמאז:

מצודת ציון

(בראשית מ"ג): (יז) תתענו. מלשון תועה: תקשיח. הוא מלה מורכבת מן קשה ומן כח ר"ל תקשה ותביא לבנו וכן הקשיח בניה (איוב ל"ט) ועם כי המה בבי"ן: (יח) למצער. למעט זמן כמו הלא מצער היא (בראשית י"ט): בוססו. ענין רמיסה כמו יבוס צרינו (תהלים ס'): (יט) לוא. הוא כמו אם וכן לו החייתם אותם (שופטים ח'): נזלו. ענין נטיפה כמו יזל מים מדליו (במדבר כ"ד):

חזון ישעיהו

באור הענין

לשמך הגדול הזה איה קנאתך על שמך זה המחולל עתה באמור הגוים מבלתי יכולת ?. (יז) **למה תתענו ה'**, טוען עוד הלא צריך אתה לעשות זאת למענינו כי, א] ע"י שהראה לנו המון מעיך ורחמיך אנו לומדים דרכיך שאתה רחום וחנון וע"י שהמון מעיך ורחמיך אלי התאפקו **הלא תתענו מדרכיך אלה** שאין אנו רואים הרחמים והחנינה שלך. ב] הלא ע"י שתראה קנאתך וגבורתיך להענים החוטאים ע"י נלמד יראת ה' בעי"כ מתיראים מענשיו אבל על ידי שאיך מראה קנאתך וגבורתיך הלא על ידי זה **תקשיח לבנו מיראתך**. וא"כ שוב למען עבדיך שבטי נחלתך (שהם עובדים אותך והם העם שבחרת לנחלה לך): (יח) **למצער**, ר"ל **שוב למען עבדיך אל מצער אשר ירשו עם קדשך**, אל החלק המצער והקטן אשר ירשו עם קדשך, שוב אל החלק המצער הזה, ר"ל אין אנו מבקשים רק שתשוב לעיר הקדש והמקדש רק הדבר המצער הזה אנו מבקשים, בל יהיה שממה, עקר מה שאנו מצטערים ומתפללים תחנה לפניך הוא רק על **שצרינו בוססו מקדשך** כי לא על נחלת שדה וכרם אנו כואבים וצועקים, רק על הקדש והמקדש ועל חילול שמך הגדול, כי. (יט) **היינו מעולם לא משלת בם**, ר"ל והלואי היינו דומים כאומה אחרת אשר מעולם לא משלת בם, כי אז הלא **לא היה נקרא שמך עליהם**, ולא היה בזה חילול השם, אבל אחר שעלינו משלת הלא עלינו נקרא שמך, ואיך יתחלל עתה. החוזה כדברו זאת התרגש ברגש נורא מאד, משיב פניו אל ה' ואמר, אהה ה' אלהים, התרחקת מאד מאתנו השמים קיר ברזל בינינו ובינך, **לו קרעת שמים ירדת**, עד כי **הרים יזולו וימוגו מפניך**—המליץ נאלם דומיה מרוב הרגשותיו, ויתעלף וידום, עד כי שב רוחו אליו ויסער בעוז רוחו בקאפיטל הבא:

באור המלות

(יח) למצער. הלמ"ד הוא הגבול שאליו, שוב למצער אשר ירשו והוא אל מקדשך אשר בוססו צרינו:

סד א כִּקְדֹחַ אֵשׁ הֲמָסִים מַיִם תִּבְעֶה־אֵשׁ לְהוֹדִיעַ שִׁמְךָ לְצָרֶיךָ מִפָּנֶיךָ גּוֹיִם יִרְגָּזוּ׃ ב בַּעֲשׂוֹתְךָ נוֹרָאוֹת לֹא נְקַוֶּה יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלּוּ׃ ג וּמֵעוֹלָם לֹא־שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ עַיִן לֹא־רָאָתָה

ת"א עין לא ראתה . ברכות ל"ד שבת ס"ג סנהדרין צ"ט עכ"וס ס"ס עקרים מ"ד ל"ו :

רש"י

סד (א) כקדח אש. את דבר הנימס מלפניו וכאשר המים תבעה האש כשהתן נחלא או מסכת בוערת במים יעלו המים אבעבועות כל זה עשית במצרים ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד (שמות ט'): להודיע שמך לצריך. כענין שנאמר באותה מכה ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו' (שם), לו עשית עתה כן אז מפניך גוים ירגזו: (ב) בעשותך. במצרים ובכל האויבים נוראות אשר לא היינו מקוים שתעשה לנו כל אותן נוראות שלא היינו הגונים לכך: ירדת. להר סיני, אז מפניך הרים נזלו. כך פירש דונש בן לברט, אבל יונתן תירגם כקדות אש המסים על אליהו בהר הכרמל שנאמר בו גם המים אשר בתעלה לחכה (מלכים א' י"ח): (ג) ומעולם לא שמעו. כאותן נוראות שנעשות לאחד מכל האומות לפני כן וגם עין לא ראתה אלהים אחר זולתך אשר יעשה האלהים למחכה לו מה שעשית אתה למחכים לך, כך שמעתי מרבי יוסי והגאני . אבל רבותינו שאמרו כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה וגו' משמעו עין שום

מצודת ציון

סד (א) כקדח. ענין שריפה כמו אש קדחה באפי (דברים ל"ב): המסים. מלשון המסה והמגפה: תבעה. מלשון אבעבועות: ירגזו. ענין תנועת הרעדה כמו רגזו ואל תחטאו (תהלים ד'): (ב) נזלו. נטפו: (ג) האזינו. ענין שמיעה והוא מלשון אוזן: זולתך. בלעדך: למחכה. ענין תקוה כמו לכן חכו לי (צפני' ג'):

מצודת דוד

סד (א) כקדח אש המסים. ר"ל כמו מאז כלית את הצרים אותנו כמו האש המקדחת ושורף את הדבר הנמס עד התכלית וכמו חום האש מעלה במים רתיחה ואבעבועות ומוספת והולכת כן הוספת לייסר את הצרי': להודיע. ר"ל לא כצדקותינו כ"א להודיע פרסום שמך אל צריך הם המכחישים בה': מפניך. אז חרדו הגוים מפניך: (ב) בעשותך. בעת עשות פלאות נוראות אשר לא היינו מקוים להם כי לא היינו כדאים לנפלאות כאלה: ירדת. ר"ל לא היה די באלה כי עוד ירדת למתננו על הר סיני ונתת לנו התורה ואז הרדו ההרים מפניך עד שהיו מטפטפים זיעה מגודל החרדה: (ג) מעולם. מימות עולם לא שמעו בריות ולא האזינו כדברים האלה: עין לא ראתה. שום עין לא ראתה אשר אלהים זולתך יעשה כדברים האלה אל

חזון ישעיהו

באור המלות

(א) כקדח. הכ"ף היא כ"ף הזמן, כמו כהתימך לשוד תושד. ופעל קדח באורתי למעלה (נו"ן י"א) שבא על התחממות הלהים העמונים בחלקי הדברים המוקפאים. והמסים, ר"ל דברי' הנמסים, ותבעה מענין אבעבועות, בעת יקדח השלג האש תבעבע את המים: (ג) אלהים. בא נקריאה, אתה אלהים, ומ"ש יעשה בנסתר, ר"ל ומה יעשה מי שבכחו לעשות כזאת אל המחכה לו? הלא בהכרח יעשה לו גדולות מאלה. ויש הבדל בין קוה ובין חכה, המקוה אין לו הבטחה, והמחכה הוא בטוח שיהיה הדבר בזמן ידוע. ור"ל הלא אז גם לא קוינו לכזאת וכ"ש שלא חכינו, ואיך צריך אתה לעשות גדולות מאלה אחר שעתה אנו לא לבד מקוים, כי גם אנו מחכים לנסים כאלה, כי הבטחת

באור הענין

סד (א) כקדח, רוח האלהי מתנוססת על דבריו הקודמים אשר אמר, לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו, ומחזה נוראה משוטטה עתה נגד עיניו, איך אש אכלה אש אדיר מהררי טרף ירדו משמים, ההרים יזלו הצורים ימוגו העמקים יתבקעו, כהמס דונג מפני אש, ומחזה ציור ההרים הגדולים המריקים אש, ועל ראשם מכוסה בשלג, הוא התמונה אשר רואה עתה, איך ההר מוריק אש וגפרית ואבני אלגביש, והשלג והקרח אשר עליו יקדחו ויתחמם, וימס למים, המים האלה מבעבעים מן האש הגורא הזה ורתיחו ויתלהבו נוראות, אומר בעת אשר ההרים נזולו בעת יקדח האש המסים עת האש יחמם הדברים הנמסים שהם השלג והקרח שעל ראש ההר, אז מים תבעה אש, אז תבעבע האש, ותרתיח כסיר את המים, כל זאת העשה כדי להודיע שמך לצריך, למען מפניך גוים ירגזו: (ב) בעשותך, מדוע לא תעשה כן עתה, הלא כבר עשית זאת בימי קדם, הלא בעשותך נוראות בעת אשר לא נקוה הלא בעת ההיא בימי קדם עדיין לא היינו מקוים על נוראות כאלה, ומ"מ אף שעשית נוראות אשר לא קוינו עליהם מ"מ ירדת אז ומפניך הרים נזלו: (ג) ומעולם, מוסב על הקודם, הלא בעשותך נוראות לא נקוה, נוראות אשר מעולם לא שמעו ואף לא האזינו נוראות כאלה ואף עין לא ראתה אתה אלהים זולתך. הלא אז בעת ההיא שעדן לא קוינו אל נוראות כאלה ועדן לא שמע אזן וזולתך אלהים לא ראה עוד עין נוראות כאלה ומ"מ עשית אז נוראות כאלה, וירדת אז ומפניך הרים נזלו, וא"כ הלא כ"ש וק"ו כי יעשה למחכה לו אף כי שצריך לעשות נוראות כאלה להדור הזה שמחכה לו וקוה אל נוראות כאלה, וכבר שמע וראה אותם:

אֱלֹהִים זוּלָתְךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה־לוֹ׃ ד פָּגַעְתָּ אֶת־שָׂשׂ וְעֹשֵׂה צֶדֶק בִּדְרָכֶיךָ יִזְכְּרוּךָ הֵן־אַתָּה קָצַפְתָּ וַנֶּחֱטָא בָּהֶם עוֹלָם וְנִוָּשֵׁעַ׃ ה וַנְּהִי כַטָּמֵא כֻּלָּנוּ וּכְבֶגֶד עִדִּים כָּל־צִדְקֹתֵינוּ וַנָּבֶל כֶּעָלֶה כֻּלָּנוּ וַעֲוֺנֵנוּ כָּרוּחַ יִשָּׂאֻנוּ׃ ו וְאֵין־קוֹרֵא בְשִׁמְךָ מִתְעוֹרֵר לְהַחֲזִיק

ת"א פגעת את. תענית ח': וכבגד עדים. בתרא ט': ואין קורא. עקרים מ"ד כ"ו:

רש"י

נביא לא ראתה את אשר יעשה הקב"ה למחכה לו זולתי עיניך אתה אלהים: (ד) פגעת את שש ועשה צדק. כמו ויפגע בו וימת (שם א' ב') סילקת ממנו והרגת את הצדיקים שהיו ששים לעשות צדק ובדרכי רחמיך היו מזכירים אותך בתפלתם: הן אתה. כשקצפת עלינו על כל אשר היינו חוטאים בהם מעולם נושענו בתפלתם נושענו מעולם: ונושע. ל' הווה: (ה) ונהי כטמא. מאחר שנסתלקו הצדיקים ממני: וכבגד עדים. ולבוש מרחק, כבגד מאום שהכל אומרים הסר, עדים תרגום של הסרה: ונבל כעלה. ונכמוש כעלה פליישט"ר בלעז: ועוננו כרוח ישאנו. ובאובנא כרוחא אתנטילנא: (ו) מתעורר. כמו מתגבר על יצרו: ותמוגנו. ותניענו:

מצודת דוד

ם אשר מחכה לו ומאמין בו: (ד) פגעת. הנה עתה סלקת ממנו את הצדיקים אשר כל אחד מהם היה שש לעשות צדק כי היה מגמ' שתבוא לידו: בדרכיך יזכרוך. בדרכי רחמיך היו מזכירים אותך בתפלתם: הן אתה קצפת. באמת כאשר אתה קצפת עלינו והקצף היה בעבור כי נחטא לך ודוגמתו הקילותי ואכלם (ירמיה נ"א) ור"ל ההקלה היתה על כי ראיתי בהם עולם ונושע. בכל ימי עולם בטחנו בזכותם ובתפלת' והיינו נושעי' על ידיהם והלך לו הקצף עם כי בא על החטא ולא שבנו עליו: (ה) ונהי. ועתה בהסתלקם נהי' כלנו כטמא כי אין מי להגן עלינו: וכבגד עדים וגו'. כל הצדקות שאנו עושים המה כבגד בלוי והמרטוטין כי אינם מדעת שלימה רק להתיהר: ונבל כעלה כלנו. ולכן כמשנו ותש כחנו כעלה הכמושה: ועוננו. העונות מקטרגים עלינו ונפלטי' מאתנו להיות נעי' ונדי' כרוח הנושא דבר ומנידו: (ו) ואין קורא. לא יש בנו מי אשר יקרא בשמך להתפלל עלינו: מתעורר. מלת ואין משמשת בשתי' לומר אין מי

מצודת ציון

(ד) פגעת. ענין פגיעה לרעה בהכאת נפש כמו וה' הפגיע בו (לעיל נ"ג): שש. ענין שמחה: (ה) ונהי. נהיה: עדים. ענינו מופסד ובלוי ובדרז"ל המשמשת בעדים (נדה ב') ור"ל המרטוטין: ונבל. ענין כמוש כמו ועלהו לא יבול (תהלים א'): כעלה. עלי האילן: (ו) מתעורר. מל' הערה

חזון ישעיהו

באור הענין

(ד) פגעת, אומר הלא בדרך כזה שהלכת אז, שקרעת שמים וירדת בימי קדם לעשות נוראות, הלא פגעת בדרך הזה את מי שהוא שש ועשה צדק, כי בלכתך בדרך כזה בדרך הנסיי, היו פוגעים בך צדיקים שעשו צדק בשמחה, שע"י שראו נסיך ששו לעשות צדק, והם בדרכיך יזכרוך, שהזכירו אותך תמיד בדרכים הללו, שבכל תפלותיהם הזכירו אותך במה שאתה עושה גדולות ונפלאות, וגם בעת אשר אתה קצפת בעת אשר ונחטא (יזכרוך) בהם בדרכים הללו לעולם ועי"כ ונושע, שבדרכים האלה הנסיים היו מזכירים אותך גם בתפלתם להעביר קצף ולכפר עון, ותפלה זו היתה מועלת, כמו שהתפלל משה רבע"ה ושמעו מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו ואמרו וכו' וענך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם וכו' ויאמר ה' סלחתי כדבריך. וכן בכל תפלותיו, (יזכרוך נמשך לשתים יזכרוך בהם עולם): (ה) ונהי אבל עתה שאיך הולך בדרכים האלה הנסיים, ואיך יורד משמים ארץ לעשות נוראות, לא תפגע ג"כ את שש ועושה צדק, כי היינו כטמא כלנו עד שהתרחקנו מן הקדש כטמא המוזהר מן הקדש והמקדש, (גם היינו כטמא כולנו שאחד מטמא את חברו, ואין מי להזות עלינו מי חטאת אחר שכולנו טמאים כן אין מי שיחזיר אותנו בתשובה) ובבגד עדים כל צדקתינו גם המצות שאנו עושים דומים כבגד שנעשה רק לעדי ותכשיט, שאנו עושים רק להתפאר בהם לא להתלבש שיהיה קנין חזק בנפשנו, ונבל כעלה כלנו העץ והפרי לא יבול רק העלה שהיא רק טפלה וחלושה כן אין בנו פרי צדקה ומע"ט, ועי"כ עוננו כרוח ישאנו כאשר ישא הרוח את העלה הנובלת (ר"ל כי מי שיש בידו תורה ומע"ט דומה לאילן ששרשיו מרובים שכל הרוחות שבעולם אין מזיזין אותו ממקומו, כי אם הוא חזק באמונתו לא ישאהו רוח התאוה להטא והוא חזק נגד הרוח הלבבי המעלה ציורים רעים על הלב כי השכל כקיר חזק בפני הרוח הזה לא יעבור בו, אבל אחר שאנו כעלה נובלת אין בנו פנימית אמונה ומצות, עונינו ישאונו, ע"י הרוח הנושב וסוער בחגוי הנפש ונושא אבק ועפר לכסות שמשה): (ו) ואין קורא

באור המלות

לנו לעשות פלאים בעתיד: (ד) פגעת את. פי' המפר' שהרג את הצדיקים אינו נכון, כי פגיעה על הריגה נקשר עם ב' פגע בו, אבל הוא מענין פגישה שנקשר עם את אם הוא דרך מקרה בלא כונה, כי תפגע שור אויבך, ויפגעו את משה. ונקשר עם ב' אם דרש וחפש אחריו, פן יפגעו בכם הרודפים. ויזכרוך, נמשך לשתים, יזכרוך בהם עולם: בגד עדים, לתכשיט, וכן שלפתי מעדה בגד ביום קרה,

בָּךְ כִּי־הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ מִמֶּנּוּ וַתְּמוּגֵנוּ בְּיַד־עֲוֺנֵנוּ׃ ז וְעַתָּה יְהוָה אָבִינוּ אָתָּה אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יֹצְרֵנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ׃ ח אַל־תִּקְצֹף יְהוָה עַד־מְאֹד וְאַל־לָעַד תִּזְכֹּר עָוֺן הֵן הַבֶּט־נָא עַמְּךָ כֻלָּנוּ׃ ט עָרֵי קָדְשְׁךָ הָיוּ מִדְבָּר צִיּוֹן מִדְבָּר הָיָתָה יְרוּשָׁלִַם שְׁמָמָה׃ י בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבֹתֵינוּ הָיָה לִשְׂרֵפַת אֵשׁ וְכָל־מַחֲמַדֵּינוּ הָיָה לְחָרְבָּה׃ יא הַעַל־אֵלֶּה תִתְאַפַּק יְהוָה תֶּחֱשֶׁה וּתְעַנֵּנוּ עַד־מְאֹד׃

ה"א ועתה ה'. שם מ"ג ל"ג: ערי קדשך. מועד קטן כ"ו: ציון מדבר. ר"ה כ"ג מועד קטן שם:

רש"י

(יא) תחשה ותענגו. תחרש על שעבודנו, עד כאן תפלת הנביא ותהלה חסדי ה' אזכיר:

מצודת ציון

והתגברות: להחזיק. לאחוז: ותמוגגו. מלשון המסה והמסס: ביד. ר"ל בעבור: (ז) החמר. טיט היוצר: יוצרנו. יאמר על יוצר חרס ועל הבריאה המוחלטת: (י) הללוך. מלשון הלול ושבח: מחמדינו. מל' חמדה ורצון: לחרבה. מ' חורבן: (יא) תתאפק. ענין התחזקות והמנעות הלב: תחשה. ענין שתיקה כמו עת לחשות (קהלת ג'): ותענגו. מלשון עינוי:

מצודת דוד

מתעורר להחזיק ידו בך להיות נמשך אחריך להשאיר אותם למוטב ולשוב אליך: כי הסתרת. כאשר הסתרת פניך ממנו בעבור מעשינו היינו נמסי' בעבור עונינו כי אין מי להשיב אפך ממנו לא כמו לשעבר שהי' מי להעביר הקצף ולבטל הגזיר': (ז) ועתה ה'. ר"ל עכ"ז הלא אתה אבינו ודרך האב לרחם על הבן: אנחנו החמר. ר"ל כמו יוצר חרס הוא העושה הכלי מן החומר כן הלא אתה בראת אותנו וכלנו המה מעשה ידך והואיל תשחית מעשה ידיך: (ח) עד מאד. אל תרבה לקצוף: ואל לעד וגו'. אל תזכור העון עד עולם: הן הבט נא. התבונן מה בנו וראה אשר כלנו המה עמך ומאמיני' בך ואין לנו מי פונה מאחריך: (ט) ערי קדשך. הנה ערי קדשך היו חרבות כמדבר וגם ציון היתה כמדבר וירושלים היא שממה: (י) ותפארתנו. אשר היינו מתפארי' בו: אשר הללוך. אשר בו הללוך אבותינו: לשרפת אש. להיות נשרף באש: וכל מחמדינו. כל המקומות החמודות שהי' לנו נהפך כל אחד להיות חרבה: (יא) העל אלה. וכי על חורבן אלה הדברים תתאפק ותאמץ לבך לבל ירחמו רחמיך: תחשה. וכי תחרש להאומות אשר כל אלה עשו וכי עוד תענה אותנו בידם עד זמן מרובה הלא די במה שעבר:

חזון ישעיהו

באור המלות

כי כעדי אינו מתמס: (יא) ותענגו. פירושו לדעתי מענה ותם בה. כי מצאנו להרמת קול ענה בב ין הכבד, כרם חמר ענו לה (כ"ז ב'), קול ענות אנכי שומע (שמות ל"ב י"ח) שהם מבנין הכבד, ומורה על עניה בהרמת קול, ולז"א עד מאד:

באור הענין

בשמך, אין עוד נביא וחוזה שיקרא את העם בשמך להחזירם בתשובה, או שימצא לכל הפחות מי שיתעורר בעצמו להחזיק בך ע"י עזר אלהי שהופיע על יחידים כמו שהיה באבות הראשונים, כי הסתרת פניך ממנו לגמרי ועי"כ ותמיגנו ביד עונגו אנו נמוגים והולכים: (ז) ועתה, פה סוף התלונה שהתחיל במ"ש ויזכור ימי עולם, אם אנו חוטאים ע"י שהלקת שכינתך מקרבנו, הלא אתה אבינו וראוי לאב לרחם על בניו, והלא אנחנו החמר אנו דומים כחומר ביד היוצר המוכן לקבל כל צורה ע"י היוצר כמ"ש הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל רגע אדבר וכו' ושב הגוי וכו' ונחמתי וכו', ואנו מוכנים לקבל מוסר ותוכחה אם תחזיר אלהותך עלינו וא"כ אתה הגורם, וגם הלא מעשה ידך כלנו ולא ירצה הפועל בהשחתת מעשה ידיו, וא"כ אנו מבקשים. (ח) אל תקצף ה' עד מאד, שלא יהיה הקצף גדול באיכותו, וגם אל לעד תזכר עון שלא יתמיד הקצף, כי הן הבט נא עמך כלנו, אנחנו עמך מצפים אליך, מאמינים בך, ומה שנתגנבנו להוור ממך לא אנו אשמים בדבר, כי הסבה לזה הוא יען כי. (ט) ערי קדשך היו מדבר, ועקר הקדושה היה בא"י שהיא מוכנת להשגחת ה' וטהרת הנפש. ציון, אשר בה ישבו הסנהדרין ומשם יצאה תורה מדבר היתה, ירושלים ששם היו הנביאים היתה שממה וגם נביאיה לא מצאו חזון מה': (י) וגם בית קדשנו ותפארתנו, הבית המקדש אשר הללוך בו אבותינו ושם למדו יראת ה' ואהבתו כמ"ש למען תלמד ליראה את ה' אלהיך היה לשרפת אש, ועל ידי הסבות האלה כל מחמדנו היה לחרבה, עי"כ רפו ידינו משמירת התורה והמצות שכולם היו תלויים בקדש ומקדש ומקומות המקודשות, אבל אם תחזיר לנו כל אלה אז אנחנו עמך כמקדם ומוכנים לקבל השפע האלהית, וא"כ. (יא) העל אלה תתאפק ה', הלא עי"כ אנו רחוקים מי-ועת הנפש ומדוע תחשה? הדברים האלה הרגישו את רוח החוזה האלהי זה שנית, משיב פניו אל ה' אומר אליו, אבל הה, תחשה ותענגו עד מאד במה שאתה תחשה ושותק, במה שאינך משיב על דברי אלה, בזה

סה א נדרשתי ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשני אמרתי הנני הנני אל־גוי לא־קרא בשמי: ב פרשתי ידי כל־היום אל־עם סורר ההלכים הדרך לא־טוב אחר מחשבתיהם: ג העם המכעסים אתי על־פני תמיד זבחים בגנות ומקטרים על־הלבנים: ד הישבים בקברים ובנצורים ילינו האכלים בשר

ת"א נדרשתי. עקידה שער ס': העם המכעיסים. מליצה נ"ע:

רש"י

סה (א) נדרשתי ללוא שאלו. הקב"ה משיבו אח"כ שלא להנקם מהם כי נדרשתי מהם להוכיחם ע"י נביאי והם לא היו שואלים: אמרתי הנני. שובו אלי והנני מוכן לקבל: אל גוי לא קרא בשמי. אשר לא היה הגון להיות נקרא על שמי: (ב) פרשתי ידי. כדי לקבלם בתשובה: סורר. סר מן הדרך: (ג) זבחים בגנות. מעמידים ע"א בגנותיהן ומקטרין שם בשמים על הלבנים: (ד) היושבים בקברים. שתשרה עליהם רוח טומאה של שדים: ובנצורים. הם פגרי המתים

מצודת דוד

סה (א) נדרשתי. כאלו כה: משיב לבני הגולה על תלונתם לומר איך אגאל הקבה שלא המצאתי עצמי להיות נדרש בצרה אבל הואת שלא הוגנת כי היא היתה לעם אשר לא שאלו נדרש עלי: נמצאתי. הייתי מצויה עצמי והיה היתה מבלי תועלת כי היתה לעם אשר לא בקשו אותי וכפל הדברים פעמים רבות להפלגת הענין והאמדהו כי הרבה לשלוח נביאים להחזירם למוטב ולא הועיל: אמרתי הנני. לקבל תפלתך: אל גוי. ר"ל אבל היתה אל גוי אשר לא רצו לקרוא בשמי: (ב) פרשתי ידי. שיתקרבו אלי ולקבל התשובה כאדם המז להכירו לבוא אליו: אל עם סורר. אשר הולכים בדרך לא טוב אחר מחשבות לבם: (ג) העם. הם העם המכעיסי' וגו': על פני. לפני בירושלים מקום השראת השכינה: זבחים. לעכו"ם: בגנות. דרכם היה להעמיד עכו"ם בתוך הגנות וכן נאמר המתקדשים והמטהרים אל הגנות (לקמן ס"ו): על הלבנים. בשעה שהיו שורפים הלבנים היו מעמידין עליהם קטורת לשם עכו"ם: (ד) היושבים בקברים. שתשרה עליהם רוח טומאה של שדים: ובנצורים ילינו. היו לני' בין פגרי המתים שאינם יכולים לצאת ממקומם

מצודת ציון

סה (ב) סורר. מעוות וכן בן סורר ומורה (דברים כ"א): (ג) על פני. לפני וכן על פניך יברכך (איוב א'): הלבנים. עשוים מהומר ונשרפין בכבשן נבונים בבנין: (ד) ובנצורים. מלשון מצור כמו כעיר נצורה (לעיל א'): ומרק. רוטב מבושל שבשר כמו ואת המרק שפך (שופטים

חזון ישעיהו

באור הענין

בעצמו העננו והשיבנו מענה גדולה ותשובה מספקת עד מאד. בה קרא היא עצמה השיב אמריה לה. והפסיק מליצהו, מיתרי כינור המליצה נדהמו עתה הסער הגדול שב לדממה ברוח המליץ, עד כי בקאפיטול הבא, תבא בו הרוח ומענה אלהים על זאת:

סה (א) נדרשתי, כגבור יקיץ מתרדמה, מתעלם הנופה ברוח קדשו, אומר התחשה ותעננו עד מאד, אתה משיב לנו לאמר, מה התלונן עלי, האמר כי התאפקתי העלמתי עין, הלא אני נדרשתי אבל זה היה ללוא שאלו, שלא נדרשתי להם ע"י נביאיי אבל הם לא שאלו את פי הנביא אשר על ידו הדרש אדרש להם, ויותר מזה הלא אני גם נמצאתי למלאת בקשתם, אבל זה היה ללא בקשני, אל עם אשר לא בקשוני, ויותר מזה כי גם אמרתי הנני הנני, כאילו אני עומד מוכן לכל אשר ישאו עד שלא יצטרכו לבקש אותי ולדרוש אחרי, אבל זה היה אל גוי לא קרא בשמי. אשר לא רצו להקרא עוד בשמי, להקרא עם אלהי ישראל, ויותר מזה כי גם. (ב) פרשתי ידי והלכתי אליהם, בקשתי אותם, דרשתי אותם, ולא פעם אחד, רק כל היום, כל הימים תמיד, אבל זה היה אל עם סורר ומורד ההולכים הדרך לא טוב אחר מחשבתיהם, הדרך הרע שהולכים בו לא הלכו בו ע"י טעות ושגיאה רק אחר מחשבותיהם לפי מחשבותיהם, באחר שחשבו ועיינו איזה דרך יבחרו, בחרו להם דרך הרע מצד המינות והכפירה: (ג) העם, ולא לבד שחוטאים כי גם עושים להכעיסני על פני, פני השגחתי הרואה כל תועבותיהם, כי הם זבחים בגנות לע"ז ומקטרים על הלבנים, יען שמסתירים מ"ע מבני אדם ויראים לעשות מזבחות לע"ז בפרהסיא, כי בפני בני אדם הם מתקדשים כאילו הם יראי ה', הם מקטירים על הלבנים בל ירגישו בהם, ובזה הם מכעיסים אותי על פני, כאילו אין עושים החטאים רק לפני, שאדע רק אני בהם ולא אחר: (ד) הישבים בקברים, ויותר מזה כי בנצורים ילינו המקומות המטונפות שמשליכים לשם פגרי הבהמות שם ילינו להסתתר מבני אדם ושם הם אכלים בשר החזיר במקום אשר אין רואה, ומרק וכליהם בלועים מרוטב של פגולים, אוכלים מאכלות טמאים במקום

באור המלות

(א) נדרשתי. שאלה המוגבלת עם דרישה, הוא שואל במשפט האורים או אל הנביא וכו' נ"ש לו, ובקשה נגד מציאה מבקש האובד, בקשתיו ולא מצאתיו. השואל מבקש מענה, והמבקש מוצא עצם המבוקש מעצמו: (ד) קברים, נצורים. נצורים הם מקומות שקוברים שם

הַחֲזִיר וּפְרַק פִּגֻּלִים כְּלֵיהֶם׃ ה הָאֹמְרִים קְרַב אֵלֶיךָ אַל־תִּגַּשׁ־בִּי כִּי קְדַשְׁתִּיךָ אֵלֶּה עָשָׁן בְּאַפִּי אֵשׁ יֹקֶדֶת כָּל־הַיּוֹם׃ ו הִנֵּה כְתוּבָה לְפָנָי לֹא אֶחֱשֶׁה כִּי אִם־שִׁלַּמְתִּי וְשִׁלַּמְתִּי עַל־חֵיקָם׃ ז עֲוֺנֹתֵיכֶם וַעֲוֺנֹת אֲבוֹתֵיכֶם יַחְדָּו אָמַר יְהוָה אֲשֶׁר קִטְּרוּ עַל־הֶהָרִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת חֵרְפוּנִי וּמַדֹּתִי פְעֻלָּתָם רִאשֹׁנָה עַל־חֵיקָם׃ ח כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יִמָּצֵא הַתִּירוֹשׁ בָּאֶשְׁכּוֹל וְאָמַר אַל־תַּשְׁחִיתֵהוּ כִּי

ת"א האומרים קרב. שבועות ו"ח: הנה כתובה. עקרים מ"ד י"ג: ומרק קרי אל קרי

רש"י

שהם כתובים במקור שאינם יכולין לצאת: ומרק פגולים. רוטב נתעב כמו ואת המרק שפך (שופטים ו'): (ה) האמרים, אל הצדיקים קרב אליך עמוד בעצמך ואל תגש בי: כי קדשתיך. כי קדשתי וטהרתי יותר ממך כן תירגם יונתן: אלה. התועבות אשר עשו הנם לעשן חמה באפי: (ו) הנה כתובה. חטאתם לפני וכבר נגזר דינם ונחתם: (ז) עונותיכם. עונות שלכם ושל אבותיכם יחדו אשלם לכם: (ח) כאשר ימצא התירוש באשכול. ת"י כמה דאשתכח נח זכאי בדרא דטופנא: התירוש. זה נח שהיה מתוק. באשכול בדור המשוכל, ויש לפתור כמשמעו: למען עבדי. למען כל צדיק וצדיק הנמצא בהם:

מצודת ציון

ו'): פגלים. ענין מתועב כמו פגול הוא לא ירצה (ויקרא י"ט): (ה) עשן. ענין כעס כמו עשן באפו (תהלים י"ח): יקדת. בוערת כמו אש תמיד תוקד (ויקרא ו'): (ו) אחשה. ענין שתיקה: על חיקם. ר"ל על עצמם ובשרם: (ז) חרפוני. מלשון חרוף וגדוף: ומדתי. מלשון מדידה: (ח) התירוש. היין כמו ותירושך ויצהרך (דברים י"א): באשכול. ענף מגרגרי ענבים כמו ואשכול ענבים (במדבר

מצודת דוד

כמו הנתונים במקור והוא כפל ענין במ"ש: ופרק פגלים כליהם. כי כליהם בלועים מרוטב מתועב מדבר טמא: (ה) האמרים. לאלה שאינם אוכלים ממאכלם יאמרו גשה אליך נעמוד במקומך אל תגש לנגוע בי כי קדשתי ממך ואל תטמא אותי: אלה. הדברים האלה העלו עשן באפי להיות חמתי בוערת כל היום כאש הבוער: (ו) הנה כתובה לפני. הרעות שעשו כתובה לפני ולא נשכחו: לא אחשה. לא אשתוק עליהם כ"א אשלם גמול והתשלומין יהיה על חיקם ולא לבניהם אחריהם: (ז) עונותיכם. תשלום הגמול יהיה על עונותיכם ועל עונות אבותיכם יחדיו: אשר קטרו. לעכו"ם: חרפוני. במה שעבדו שמה לעכו"ם בפרסום רב: ומדותי. כראשונה אמדוד אל חיקם גמול פעולתם ואח"ז אפרע מהם עון אבותם הואיל ואחזו במעשה אבותם: (ח) כאשר ימצא. ר"ל עכ"ז אל תתייאשו מן הגאולה כי כמו כאשר ימצא באשכול ענבים גרגרים מבושלים כל צרכם הראוי' לעשות מהם יין: ואמר. ר"ל ואם מי רוצה להשחית ויאמר האומר אל תשחיתהו כי יש בו תירוש שהוא ברכה וטובה ואע"פ שיש בו חרצנים וזגים שאינם ברכה מ"מ השאירהו בעבור

חזון באור הענין ישעיהו

טמא נסתר מבני אדם, רק על פני רק אני רואה שם: (ה) האמרים, ועל כל הטומאות האלה אשר הם מטמאים א"ע בסתר הם מראים א"ע קדושים וטהורים לפני ב"א עד שאומרים אל יתר העם בל יקרבו אליהם ובל יגעו בהם מקדושתם, וז"ש קרב אליך אל גבולך ואל תגש בי אל גבולי כי קדשתיך כי תתקדש אם תיגע בי מחזיקים א"ע לקדושים כ"כ עד שכל הנוגע בהם יקדש, כענין כל הנוגע במזבח יקדש, וחושבים שכל ב"א טמאים לנגדם, ואסור להם שיגעו בהם כנוגע בקדש. **אלה** הצבועים הם עשן באפי ע"י האש היוקדת כל היום מן חטאתם: (ו) **הנה כתובה לפני**, ולא ככותב לזכרון לעתים רחוקות כי תכלית הכתיבה היא כדי **שלא אחשה כי אם שלמתי**, שע"י הכתיבה אתעורר ממנו תמיד עד שלא אוכל לחשות עד אחר ששלמתי את עונשם, ולא שאשלם את עונשם אל חיק בניהם, **רק ושלמתי אל חיקם**, התשלומין יהיה להם עצמם: (ז) **עונתיכם**, אבל להם אשלם גם עון אבותיהם, ושיעור הכתוב ושלמתי אל חיקם עונותיכם ועונות אבותיכם אשלם לכם יחד, כי עון אבותיכם היה בגלוי בלא גניבת דעת, **כי הם קטרו על ההרים ועל הגבעות חרפוני**, לא על הגגות, לא בקברים ובנצורים כמו שאתם עושים, (ומצייר כי על ההר עמדו להקטיר לע"ז ועל הגבעה שתחת ההר עמדו לחרף ולגדף) ולכן תשאו אתם עון אבותיכם, אבל **ומדתי פעלתם ראשונה אל חיקם**, תחלה אמוד להם פעולתם, ואח"ז אשלם להם גם עון אבותיהם, כי פעולתם גדולה יותר ע"י שהיה בצביעות ובחונף: (ח) **כה אמר ה'**, (זה סיום הנבואה כולה, שעקרה על לעתיד, שספר איך חטאו נגד ה' בגלותם ולכן ארך גלותם כי לא מצא להם זכות לגאלם, וה' יעניש פושעי ישראל, אבל הצדיקים ישארו והם יושעו, כמ"ש וצרפתים כצרוף את הכסף פי שנים יגועו וכו'). **כאשר ימצא התירוש באשכול**, גפן שנשחת כולו ועשה באושים, אם נמצא תירוש באשכול אחד, שנשאר אשכול אחד מן הגפן שלא נשחת, אז יאמר

בעל

בְּרָכָה בּוֹ כֵּן אֶעֱשֶׂה לְמַעַן עֲבָדַי לְבִלְתִּי הַשְׁחִית הַכֹּל׃ ט וְהוֹצֵאתִי
מִיַּעֲקֹב זֶרַע וּמִיהוּדָה יוֹרֵשׁ הָרָי וִירֵשׁוּהָ בְחִירַי וַעֲבָדַי יִשְׁכְּנוּ־
שָׁמָּה׃ י וְהָיָה הַשָּׁרוֹן לִנְוֵה־צֹאן וְעֵמֶק עָכוֹר לְרֵבֶץ בָּקָר לְעַמִּי
אֲשֶׁר דְּרָשׁוּנִי׃ יא וְאַתֶּם עֹזְבֵי יְהוָה הַשְּׁכֵחִים אֶת־הַר קָדְשִׁי
הָעֹרְכִים לַגַּד שֻׁלְחָן וְהַמְמַלְאִים לַמְנִי מִמְסָךְ׃ יב וּמָנִיתִי אֶתְכֶם
לַחֶרֶב וְכֻלְּכֶם לַטֶּבַח תִּכְרָעוּ יַעַן קָרָאתִי וְלֹא עֲנִיתֶם דִּבַּרְתִּי וְלֹא
שְׁמַעְתֶּם וַתַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בְּחַרְתֶּם׃ יג לָכֵן

רש"י

(י) השרון. שם מחוז שהיה בארץ ישראל: עמק עכור. כמשמעו: (יא) עוזבי ה'. רשעי ישראל שהחזיקו בע"א ומתו ברשעם: העורכים לגד. שם ע"א העשויה על שם המזל, ובלשון משנה (שבת ס"ז) יש גד גדי וסינוק לא: למני. למנין חשבון הכומרים היו ממלאין אגנות מזוג יין (עיין רש"י סנהדרין נ"ב): ממסך. יין מזוג במים כמשפטו כמו לחקור ממסך (משלי כ"ג) מסכה יינה (שם ט'), ויש פותרים למני לע"א שמניתם עליכם אבל ומניתי אתכם שלא נקוד ומניתי דגוש יורה שהוא לשון

מצודת דוד

בתירוש: למען עבדי. הצדיקים אשר בקרבם: לבלתי השחית הכל. כלל וכלל לא אשחית בעבור עבדי הצדיקים: (ט) זרע. ר"ל זרע ברכה הראוי' ליעקב: יורש הרי. הר ציון והר הבית: וירשוה בחירי. העם שבחרתי לי הם ירשו את הירושה שהבטחתי להם זו א"י: ישכנו שמה. ולא יגלו עוד ממנה: (י) והיה השרון. מקום המישור והשמן יהיה לנוה צאן כי שמה ירעו כמאז ולא תהיה שממה כמות שהיתה בזמן הגולה: ועמק עכור. אף העמקים העכורים והמקולקלים יהיו לרבץ בקר כי שם ירבצו ושם ירעו מרעה שמן: לעמי. כל הטובה הזו יהיה לעמי אשר דרשוני בהיותם בגולה ולא עזבו את ה': (יא) ואתם. אבל אתם העוזבי' את ה' וכפרו בו: השכחים. אשר שכחו את ב"המק ולא זכרו שבו לבד ראוי להקריב קרבנות: העורכים. אשר ערכו מאכלים על השלחן להקריב לגד והוא כוכב צדק והיו ממלאים יין מזוג לנסך למני וגם הוא שם כוכב: (יב) ומניתי אתכם לחרב. במנין אמסר אתכם לחרב למען לא יפקד מי: וכלכם לטבח תכרעו. איש לא נעדר מן המנין: יען. בעבור אשר קראתי אליכם ביד עבדי הנביאים לעזוב דרך הרעה ולא עניתי' לאמר לעזוב הדרך הרע הזה: ובאשר. בהדבר אשר לא חפצתי אני בחרתם אתם: (יג) לכן וגו'. ר"ל מלבד העונש שיהיה לכם בעוה"ז עוד תקבלו עונש בעוה"ב כי עבדי הצדיקים יאכלו ר"ל יהנו מזיו השכינה וכן ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו (שמות כ"ד) ור"ל שנהנו מזיו השכינה

מצודת ציון

י"ג): ברכה. ר"ל לדבר טוב: (י) השרון. מקום מישור ושמן כמו הרועים בשרון (דה"א כ"ז): לנוה. ענין מדור: ועמק עכור. עמק מקולקל וכן ואת עמק עכור לפתח תקוה (הושע ב'): לרבץ. מל' רביצ' והוא השכיב' לנוח: (יא) העורכים. ענין סדור: לגד למני. שמות כוכבים: ממסך. יין מזוג כמו לחקור ממסך (משלי כ"ג): (יב) ומניתי. מל' מנין ומספר: לטבח. ענין שחיטה: תכרעו. ענין נפילה על הברכים: עניתם. מלשון עניה ותשובה:

חזון ישעיהו

באור הענין

כעל הגפן אל תשחיתהו אחר שנמצא בו ברכה שהוא האשכול האחד העושה ענבים, כן אעשה למען עבדי הצדיקים לבלתי השחית הכל, רק. (ט) והוצאתי מיעקב, שהם עשרת השבטים מהם אוציא זרע טוב, ומשבט יהודה (אוציא) יורש הרי כי ציון היתה בחלק יהודה ובנימין שהם היו למלכות אחד. וירשוה בחירי השבטים יקחו חלקם בארץ. ועבדי הכהנים והלוים עובדי ה' שהם לא לקחו חלק בארץ, ישכנו שמה ויקבעו שם דירתם: (י) והיה השרון, כמ"ש עוד יהיה וכו' נוה רועים מרביצים צאן (ירמיה ל"ג י"ב) ועמק עכור נקרא כן על שם חרבותיו יהיה לרבץ בקר. אבל זה יהיה רק לעמי אשר דרשוני שהם הצדיקים, אבל. (יא) אתם, הרשעים שעזבו את ה'. השכחים את הר קדשי. שכפרו בביאת הגואל, רק העורכים לגד שלחן, מתאספים גדודים לאכול ולשתות והממלאים למני ממסך מתקבצים מלא חבורות, ומני מנין אנשים למסך שכר בכנופיא, הרודפים אחר תענוגים ואת פועל ה' לא יביטו: (ב) ומניתי, כמו שאתם מונים מנין למסך שכר, כן אמנה אתכם במנין לחרב, ולא שיהיה המנין להרוג מקצתכם רק כלכם לטבח תכרעו המנין יהיה כדי שלא יחסר אחד מכם אשר לא יפול בחרב, יען קראתי אתכם שתבואו אלי לשמוע דבר ולא עניתם, וגם אח"כ באתי אליכם ודברתי דברי אליכם ולא שמעתם כי אטמתם אזנכם מלשמוע דבר, ותעשו הרע בעיני במל"ת, ובאשר לא חפצתי בחרתם, המצות אשר בחרתם לכם לעשות אותם, הם מצות אשר לא חפצתי בהם רק אשר בדיתם מלבכם: (יג) לכן, נגד העורכים לגד שלחן הנה עבדי יאכלו וכו'. נגד הממלאים למני ממסך

באור המלות

פגרי בהמות, וכן מקברך כנצר נתעב (למעלה י"ד י"ט): (יא) לגד. כמו גד גדוד יגודנו, לגדוד וחבורות אנשים.

כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה עֲבָדַי ׀ יֹאכֵלוּ וְאַתֶּם תִּרְעָבוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׁתּוּ וְאַתֶּם תִּצְמָאוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׂמָחוּ וְאַתֶּם תֵּבֹשׁוּ׃ יד הִנֵּה עֲבָדַי יָרֹנּוּ מִטּוּב לֵב וְאַתֶּם תִּצְעֲקוּ מִכְּאֵב לֵב וּמִשֵּׁבֶר רוּחַ תְּיֵלִילוּ׃ טו וְהִנַּחְתֶּם שִׁמְכֶם לִשְׁבוּעָה לִבְחִירַי וֶהֱמִיתְךָ אֲדֹנָי יֱהוִה וְלַעֲבָדָיו יִקְרָא שֵׁם אַחֵר׃ טז אֲשֶׁר הַמִּתְבָּרֵךְ בָּאָרֶץ יִתְבָּרֵךְ בֵּאלֹהֵי אָמֵן וְהַנִּשְׁבָּע בָּאָרֶץ יִשָּׁבַע בֵּאלֹהֵי אָמֵן כִּי נִשְׁכְּחוּ הַצָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת וְכִי נִסְתְּרוּ מֵעֵינָי׃ יז כִּי־הִנְנִי בוֹרֵא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וָאָרֶץ חֲדָשָׁה

רש"י

מנין: (יג) עבדי. הצדיקים (של ישראל): ואתם. הפושעים בי: (טו) שמכם לשבועה. לוקח משמכם קללה ושבועה לדורות הם לא יקרני כאשר אירע לפלוני: והמיתך. מיתת עולם: ולעבדיו יקרא שם אחר. שם טוב וזכר לברכה: (טז) אשר המתברך בארץ. כי תהיה יראתי על כולם ומלאה הארץ דעה והמתהלל ומשבח בארץ יתברך באלהי אמן יתהלל שהוא עבד לאלהי האמת שהאמין ושמר הבטחתו זאת: כי נשכחו הצרות. לכך יקראוהו אלהי אמן: (יז) שמים חדשים. יתחדשו השרים של מעלה ויהיו שרי ישראל

מצודת ציון

(יד) ומשבר רוח. ר"ל מצער ויגון: תילילו. מלשון יללה: (טו) שמתברך. ענין השתבחות כמו מברך רעהו (משלי כ"ז): הדבר כמ"ש: ואתם תבושו. על אשר מעלתם בה':

מצודת דוד

כאלו אכלו ושתו: ואתם. אבל אתם עוזבי ה' תהיו רעבים מזו ההנאה כי לא תזכו לזה: הנה עבדי ישתו וגו'. כפל

(יד) מטוב לב. מסיבת טוב לב: ומשבר. מסיבת שבר רוח תצעקו ביללה: (טו) והנחתם שמכם. לאחר שתמותו תניחו את שמכם להיות לשבוע' לבחירי הצדיקים כי יאמרו בשבועת: אם עשיתי כזאת יקרני כמקרה הרשעים ההם כמו ישימך ה' כצדקיהו וכאחב וגו' (ירמיה כ"ט): והמיתך. ר"ל מכה ימות מיתת עונש באבדון הנפש בעוה"ב: ולעבדיו. אבל לעבדיו שדבקו בו יקרא שם אחר לכבוד ולתפארת וכמ"ש ואתם כהני ה' תקראו וגו' (לעיל ס"א): (טז) אשר המתברך בארץ. ר"ל כ"כ יגדל שמם עד אשר שכל המתברך והמתהלל בפי אנשים בכל הארץ לא יתהלל בזה דבר כ"א בזאת יתהלל לומר עליו שנדבק באלהים אשר האמין ושמר ההבטחה היא לגדל שמות הדבקים בו: ישבע באלהי אמן. כי כולם יאמינו בו על שהאמין הבטחתו ולכן ישבעו בו וכמ"ש ונשבעים לה' צבאות (לעיל י"ט): כי נשכחו. ר"ל כ"כ תרבה הטובה עד שיהיו נשכחים כל הצרות הראשונות שסבלו בהיותם בגולה: וכי נסתרו מעיני. גם מעיני יהיו נסתרים צרות כאלה כי לא יהיה עוד בעולם א"כ לא יהיה נראה: (יז) כי הנני בורא שמים וגו'. ר"ל

חזון ישעיהו

באור המלות

זכן למני למנין ומספר של בני תבורה: (יד) כאב לב, שבר רוח. כאב לב הוא מכאוב חיצוני ושבר רוח היא של קש פנימיות, וכן רוח שפלים לב נדכאים (למעלה נ"ז), על כאב צועקים, אבל ע"י שבר רוח מתיאשים ואין צועקים ניבועם רק מיללים על העבר: (טו) באלהי אמן. עתה נקרא האל בנאמן כי אינו משלם תיכף רק נאמן לשלם שכר ועונש כמ"ש ה"ל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו ומשלם לשונאיו, אבל אז לא יצטרכו להאמין כי יהיו המשלומין אז, ושנים עתה מתברכים בטוב ונשבעים ברע כמלוי בעולם,

באור הענין

הנה עבדי ישתו, נגד שעזבתם את ה' הנה עבדי ישמחו בה' ואתם תבושו מאלילים אשר בחרתם: (יד) הנה, נגד השכחים את הר קדשי הנה עבדי ירנו על בנין ציון, ולא שירונו על גרתכם רק מטוב לב, ואתם תצעקו מכאב לב הוא מכאוב חיצוני ומשבר רוח תילילו הוא שבר רוח הפנימי אשר תראו כי אבדה תקותכם: (טו) והנחתם, לא תמותו תיכף, רק תחלה תניחו שמכם לאלה ולשבועה שע"י

רוב היסורים שיהיו לכם ישבעו בכם שכן יקרה לפלוני, ואח"כ והמיתך ה' ימות כ"א במיתה משונה אחרת, ואח"כ לעבדיו יקרא שם אחר, מי שהיה לו שמו כשם הרשע ישנה את שמו, ור"ל שמה שתהיו לאלה ולשבועה יהיה רק בתחלה, כי אח"כ ימיתם וישנה שם עבדיו עד שיכחת שמם בהחלט למען לא יהיה זכר למו, ולא זכר להגרות בכלל, כי אח"כ. (טז) המתברך בארץ, לא יתברך בשום הצלחה שבעולם רק באלהי אמן כי הוא יהיה מקור הברכות כולם והנשבע בארץ לא ישבע עוד בשם הרשעים האלה כמו שהיה תחלה שהיה שמם לאלה ולשבועה בתוך עמם רק ישבע באלהי אמן, כי נשכחו הצרות הראשונות ולא יהיו עוד במציאות להשבע בהם כי לא יהיה זכר לצרה כלל, ובי נסתרו מעיני ר"ל עד עתה היו הצרות עומדים נגד עיני להת שכר לצדיקים שסבלו צרות בהם, אבל אז יסתרו גם מעיני, כי כבר קבל כ"א שכר ועונש ולא יהיה זכרון לרע עבר כלל: (יז) כי הנני בורא שמים חדשים, השמים והארץ הנמצאים עתה נבראו על הכונה וטבע, שמן הנמנע שיהיה טוב תמידי בלא רע, כי החומר ההיולי כולו פושט צורה ולובש צורה תמיד וא"א להויה בלא העדר, וכן המזגים שיתהוו ע"י תנועת השמים. מן

וְלֹא תִזָּכַרְנָה הָרִאשֹׁנוֹת וְלֹא תַעֲלֶינָה עַל־לֵב׃ יח כִּי־אִם־שִׂישׂוּ
וְגִילוּ עֲדֵי־עַד אֲשֶׁר אֲנִי בוֹרֵא כִּי הִנְנִי בוֹרֵא אֶת־יְרוּשָׁלִַם גִּילָה
וְעַמָּהּ מָשׂוֹשׂ׃ יט וְגַלְתִּי בִירוּשָׁלִַם וְשַׂשְׂתִּי בְעַמִּי וְלֹא־יִשָּׁמַע בָּהּ
עוֹד קוֹל בְּכִי וְקוֹל זְעָקָה׃ כ לֹא־יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד עוּל יָמִים וְזָקֵן
אֲשֶׁר לֹא־יְמַלֵּא אֶת־יָמָיו כִּי הַנַּעַר בֶּן־מֵאָה שָׁנָה יָמוּת וְהַחוֹטֶא

ת"א כי הנער. פסחים ע' סנהדרין נ"א:

רש"י

בריה עליונים ופרי האומות התחונים, וכן בארץ, ויש אומרים שמים חדשים ממש וכן עיקר כי מקרא מוכיח כי כאשר השמים החדשים והארץ וגו' (לקמן ס"ו): (כ) עול ימים. נער כמו עולל (איכה ב') עול ימים קטן בשנים: בן מאה שנה ימות. יהא בן עונשין להתחייב מיתה בעבירה שיש בה

מצודת דוד

ויהיה רוב טובה בעולם כאלו נברא עולם חדש אשר לא ימלא בם לראות או הדברים כמבמען וכמ"ש כי כאשר השמים החדשים וגו' עומדים לפני (לקמן ס"ו): ולא תזכרנה הראשונות. לפי רוב הטובה שיהי' אז לא תזכרנה הצרות הראשונות: ולא תעלינה על לב. כפל הדבר במ"ש: (יח) כי אם שישו. ר"ל לא יאמר לכם שום דבר כי אם שישו וגילו עד עולם על אשר אני הוא הבורא את השמחה יתמי' מתקיימת לעולם: בורא את ירושלים גילה. אעשה שם ירושלים לקרא גילה ואעשה שם עמה יקרא משוש: (יט) וגלתי בירושלים. כי כשהיתה ירושלים חריבה ועמה בגולה לא היה שמחה לפני המקום לכן אמר כשתהי' בנויה ועמה יהיו בטובה יהי' שמחה לפני המקום: ולא ישמע וגו'. כי לא יבוא עוד עליהם צרות: (כ) לא יהי' משם. לא ימצא משם לקבר אדם שהוא קטן בשנים ואף הזקן קנא שלא השלים כל ימיו לא ימות גם הוא כי אז יאריכו ימי האדם כאריכות נפשו: כי הנער בן מאה שנה ימות. ר"ל אם ימות מי בן מאה שנים יאמרו עליו נער מת: והחוטא. כשנפטר מן העולם כשיהיה בן מאה שנה לקללה תחשב כי עודו נער לפי מרבית

מצודת ציון

אמן. ענינו כמו א"ת: (יח) וגילו. ענין שמחה: עדי עד. עד עולם כמו בטחו בה' עדי עד (לעיל כ"ו): (יט) וגלתי. מלשון גילה: (כ) עול ימים. קטן בימים והוא מלשון עולל וכן התבנת אשה עולה (לעיל מ"ט): לא ימלא. לא ישלים: והחוטא. ענין חסרון כמו מחטיא יחטיאו (איוב מ"א):

חזון ישעיהו

באור הענין

הטמנע שלא ימלא ג"כ רע ע"י כל הדברים המשתנים ומגידים נורותיהם, אבל אז יהיה הומרם מבוגה בטבעו ממה שהיה עד הנה, עד שלא ימלא רע והעדר כלל, עד שלא תזכרנה הראשנות וגם לא תעלינה על לב, כי לא יוכלו לצייר לעצמם העדר ומות ורע כלל, כי לא יהיה זה בטבע המציאות, וכ"ז על התרבות הטוב והצלחה: (יח) כי אם שישו, יש הבדל בין שישה וגילה, השישה היא עשות מעשים בפועל להתגלות השמחה כמו משום תופים מבוש גור לבישת בגדי יו"ט וכדומה, והגילה היא בלב, אמנם הגיל גדל משמחה במה שגיל מורה השמחה הפתאומית על בשורה חדשה שנתבשרה לו, והנה שיהיה הגילה תמידית הוא דבר בלתי אפשר, כי מלבד שגם שמחה תמידית הוא בלתי אפשר מצד טבע האדם עצמו שהשמחה בתמידות על טוב תמידי ישוב הטוב ההוא כדבר רגיל עד שלא ישמח בו עוד, כ"ש שלא יצור גילה תמידית, כי הגיל היא רק ברגע התחדשות הבשורה, אמנם אז יהיה השישה והגילה עדי עד מתמידים בלי הפסק, והנה בזמן הזה לא יצוייר שיגיל האדם רק על דבר נעדר לו תחלה, או על דבר שחסר לאדם אחר, כי לא יגיל האדם על שיש לו עינים ופה, אבל אז שלא יהיה העדר כלל רק מציאות, ואעפי"כ יהיה גילה תמידית, הומר שתהיה הגילה הזאת אשר אני בורא, לא על העדר הבריאה רק על הבריאה הכללית, וזה עצמו יהיה בריאה חדשה שיגילו וישישו באופן זה אשר לא יצוייר עתה בטבע האדם, ועז"א כי הנני בורא את ירושלים גילה, ירושלים עצמה תהיה גילה תמידית ע"י השכינה והאור האלהי שיתראה בה, והסימנים החיצונים שיעשו להגלות הגיל הזה, יהיה העם בעצמו, כאילו ע"י העם והצלחתם ורבויים יתגלה הגיל כמי שמראה שמחתו ע"י לבישת בגדי יו"ט. וזה ועמה משוש: (יט) וגלתי, אני אגיל גילה חדשה ע"י ירושלים כי בה אראה אותותי ומופתי תמיד מחדש, וששתי בעמי, ע"י עמי אראה אותות השמחה לעיני רבים עמים כנ"ל. ולא ישמע עוד קול בכי וקול זעקה, הבכי הוא מה שבוכים על צרה שעבר בלה והייתה, והצעקה היא שצועקים להושעם על שבר המתמתם ובא, הבכיה היא לרוב על מת ודומהו, והזעקה על דבר שיש גאלה ממנו וכמו שיבאר: (כ) לא יהיה, מפרש מ"ש שלא ישמע קול בכי על מת, כי בזמן הזה יצוייר שיבכו על מת קודם זמנו אבל אז לא ימצא עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו, כי בזמן הזה ימלא זקן אשר לא ימלא את ימיו, והוא מי שמת ע"י הפסד ליחות השרשי וכח הטבעי, שזה נקרא זקן, ויהיה בזה"ז

באור המלות

אבל אז לא יהיה טוב ורע, זולת האל עצמו יהיה הטוב לדבקיו והרע למורדיו:
(יח) שישו וגילו. עי' הבדלם למעלה (ל"ה א'):
(כ) וזקן. בטעם מפסיק וכן פרשתי:

בֶּן־מֵאָה שָׁנָה יְקֻלָּל׃ כא וּבָנוּ בָתִּים וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְאָכְלוּ פִּרְיָם׃ כב לֹא יִבְנוּ וְאַחֵר יֵשֵׁב לֹא יִטְּעוּ וְאַחֵר יֹאכֵל כִּי כִימֵי הָעֵץ יְמֵי עַמִּי וּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם יְבַלּוּ בְחִירָי׃ כג לֹא יִיגְעוּ לָרִיק וְלֹא יֵלְדוּ לַבֶּהָלָה כִּי זֶרַע בְּרוּכֵי יְהוָה הֵמָּה וְצֶאֱצָאֵיהֶם אִתָּם׃ כד וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע׃ כה זְאֵב וְטָלֶה יִרְעוּ כְאֶחָד וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן וְנָחָשׁ עָפָר לַחְמוֹ לֹא־יָרֵעוּ

ת"א ובנו בתים. ירמיה כ"ט: ונחש עפר. יומא ע"ס:

רש"י

מיתה, כך מפורש בבראשית רבה: יקלל. בעבירה שהיא לריכה נדוי: (כב) כימי העץ. תירגם יונתן עץ החיים: (כה) יאכל תבן. ולא יצטרך להשחית בבהמה: ונחש. הרי עפר לחמו ומצוי לו הדיר, ומדרש אגדה ואריה כבקר יאכל תבן לפי שמצינו בעשו נופל ביד בני יוסף שנאמר ובית יוסף

מצודת ציון

(כב) יבלו. ענין זוקן כמו יבלו בטוב ימיהם (שם כ"ד): (כד) אענה. ענין תשובה: (כה) ירעו. מלשון מרעה: לחמו. מאכלו: ירעו. מל' רעה:

מצודת דוד

חיי האנשים שיהי' אז והוא כפל ענין במ"ש: (כא) ובנו בתים וישבו. ולא ימותו טרם יכלה הבנין עד לא ישבו בהם וכן ונטעו כרמים וגו': (כב) ואחר ישב. על כי ימותו הם עד לא ישבו בהם: כי כימי העץ. כימי משך זמן עמידת העץ שמתקיים הרבה כאילן חרוב וכדומה כימי העץ הזה יהי' ימי עמי: ומעשה וגו'. כי יש מעשים שעושה האדם והוא יזקין והם עדיין נראים חדשים כבנין והמכתב לכן אמר עמי בחירי יבלו מעשה ידיהם כי הם יראו בחורים והזקים ומעשה ידיהם יזקינו ויבלו בימיהם: (כג) לא יגעו לריק. לא יהיה יגיעתם לריק ר"ל לא ימותו בניהם בחייהם: לבהלה. למות בחייהם להבהיל אותם וכפל הדבר במ"ש: כי זרע. כי זרעם המה זרע ברוכי ה' ולא ימותו בקוצר שנים: וצאצאיהם אתם. כל ימיהם יהיו צאצאיהם עמהם כי לא ימותו בחייהם וכפל הדבר במ"ש: (כד) והי' טרם יקראו. פעמים אענה להם למלאות שאלות לבבם עד לא יקראו להתפלל בפה ופעמים בעוד הם מדברים בתפלה אשמע אני לתת משאלותם: (כה) ירעו כאחד. ולא יטרוף הזאב את הטלה כי אף החיות הטורפות לא יטרפו עוד כמ"ש וגר זאב וגו' (לעיל י"א): כבקר. כמו הבקר אוכל תבן כן יאכל האריה: ונחש עפר לחמו. הנה עפר יהיה מאכלו

באור המלות — חזון ישעיהו — באור הענין

(כג) זרע. הם הגדולים וצאצאיהם הקטנים כמ"ש למעלה (מ"ד ג'. ס"א ט'): (כה) ירעו, ישחיתו. בארתי למעלה (י"א ט'):

זקן קודם זמנו מי שתש כחותיו בהיותו בן חמשים, והוא לא מלא את ימיו כי בטבע האדם שאם ימות מסבת הזקנה יאריך ימים עד תשע מאות שנה כמו שהיה בדורות הראשונים, ונמצא זה שמת שלא נסבה אחרת רק מסבת הזקנה שהוא אפיסת כח השרשי וליחותיו, לא מלא את ימיו בערך הזקנה, כי איש כזה שלא פגעהו מקרה אחרת שימות ע"י חולי וסבה אחרת כי מת מתוך זקנה, היה יכול לחיות עד תשע מאות שנה. וכן נמצא בזמן הזה עול ימים אשר לא מלא את ימיו, והוא אם מת בעודו נער שזה ימצא מפני שני סבות, אם מפני חולי וכדומה, או מפני חטא, שגם זה לא מלא את ימיו לפי ערכו, כי מת קודם זמנו, וגם אם חטא נענש קודם זמנו, אבל לעתיד לא ימצא לא עול ימים אשר לא ימלא את ימיו ולא זקן אשר לא ימלא את ימיו, כי גם הנער שימות בנערותו יהיה לכל הפחות **בן מאה שנה**, וזה יען **שהחוטא רק בן מאה שנה יקלל** שלא יהיה בן עונשים קודם שיהיה בן מאה שנה וקודם לזמן הזה לא יענישוהו בדיני שמים: (כא) **ובנו**, אחר שלא ימותו לפני זמנם, הבונים בתים ישבו בם הם בעצמם, והנוטעים כרמים הם עצמם יאכלו פרים: (כב) **לא יבנו ואחר ישב**, היורש או זרים, וגם **לא יטעו** נטיעה **ואחר יאכל**, שגם שהנטיעה מתקיימת יותר מן הבנין, **כי כימי העץ ימי עמי**, יאריכו ימים כימי העץ, ולכן **מעשה ידיהם יבלו בחירי**, שאם יטע נטיעה לא ימות הנוטע ועוד העץ קיים עד שאחר יאכל פריו, כי ימיו יאריכו כימי העץ שנטע: (כג) **לא**, מלד זה **לא יגעו לריק** ע"י שיטעו ואחר יאכל שזה יגיעה לריק, וכן **לא ילדו לבהלה** ע"י שימותו בניהם, ומפרש נגד לא יגעו לריק **כי זרע ברוכי ה'**, על שלכן יאריכו ימים ומעשה ידיהם יבלו, ונגד לא ילדו לבהלה אומר **כי צאצאיהם יהיו אתם** חיים וקיימים, (עד עתה פירש מ"ש **לא ישמע** קול בכי שהוא על המת קודם זמנו או על מיתת הבנים. עתה מתחיל לבאר מ"ש שלא ישמע קול צעקה לישועה) הטעם שלא יצעקו, כי. (כד) **והיה טרם יקראו ואני אענה**, שלא יצטרכו לזעוק כלל, ולא זאת כי גם **עוד** (טרם) **הם מדברים** את צרכיהם בינם לבין עצמם, **ואני אשמע** ואמלא חפץ לבבם, עד שלא אמתין על הקריאה כלל, זאת שנית כי לא ישמע קול צעקה יען שלא יהיה מזיק בעולם כלל כי אף החיות הטורפות לא יזיקו וכ"ש בני אדם, וז"ש. (כה) **זאב וטלה ירעו כאחד**, ולא יזיקו, וגם יתהפך טבע הדורסים עד שהארי **שטבעו** יאכל

וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־הַר קָדְשִׁי אָמַר יְהוָה׃

סו א כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת
אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ ב וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי
עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־
רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ ג שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף

ת"א ואריה. לעיל ז': לא ירעו. שם ט': כה אמר ה'. ברכות נ"ט חגיגה י"ב קדושין ל"א סנהדרין ז' אבות י"ג עקידה שער כ"ח: והארץ. חגיגה ע"ז: ואי זה. עקידה שער כ"ח:

רש"י

להבה ובית עשו לקש וגו' (עובדיה א') אבל ביד בני שאר השבטים שנמשלו לחיות לא מצינו לכך נאמר ואריה כבקר יאכל תבן אותם השבטים שנמשלו כאריה כגון יהודה ודן כיוסף שנמשל כשור יאכלו אותו שנמשל כתבן:

סו (א) **השמים** כסאי. איני צריך לבית המקדש שלכם: איזה בית. אשר הוא כדאי לשכינתי: (ב) ואת כל אלה. השמים והארץ ידי עשתה ואת אשר נמלמתי שכינתי בתוככם בהיותכם נשמעין לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על **דברי** אבל עתה

מצודת דוד

כתולדתו וכטבעו ולא יזיק למי: לא ירעו. לא יעשו רעה למי: ולא ישחיתו. את מי: בכל הר קדשי. הוא א"י: אמר ה'. כן יאמר ה':

סו (א) השמים כסאי. עתה שב להוכיחם ואמר הלא השמים הוא המקום המוכן לשבתי והארץ היא הדום רגלי והוא במשל מבן אדם היושב על הכסא ורגליו יורדות לנוח על הכרפרף: אי זה בית. מה הבית אשר תוכלו לבנות לי שיהי' הגון לי לפי רוב גדולתי: ואי זה מקום מנוחתי. כפל הדבר במ"ש: (ב) ואת כל אלה. אף השמים והארץ אינם קדומים כמוני כי ידי עשתה אותם: ויהיו כל אלה. ואח"ז היו כל אלה אבל אינם קדומים כמותי: ואל זה אביט. ועם שאני רם על רמי' עכ"ז אביט ואשגיח בשפלים אל העני ואל מי שרוחו נשברה בעבור הצער והיגון ואל החרד על דברי לעשותם וכאומר אבל לא על המקריבים קרבנות וגבם רחוק ממני: (ג) שוחט השור. ר"ל כי קרבנות הרשעים אינם מקובלים לפני והשוחט את השור הרי הוא כאלו מכה איש כי דם יחשב ולא לרצון: ערף כלב. נמאס בעיני כאלו ערף את הכלב: דם חזיר. נתעב בעיני כאלו זרק דם חזיר:

מצודת ציון

סו (א) הדם. הוא שרפרף הכסא הנתון תחת רגלי האדם כשהוא יושב וכן והשתחוו להדום רגליו (תהלים צ"ט): (ב) ונכה. ענין שבר וכתות כמו ונכאה לבב (תהלים ק"ט): וחרד. ענין מהירות רב וכן ויחרדו זקני העיר לקראתו (ש"א ט"ז): (ג) ערף. ר"ל כורת עורף והוא אחורי הצואר

חזון ישעיהו — באור הענין

(א) מקום מנוחתי. אינו סמוך, ור"ל איזה מקום, אחר מנוחתי, כי לא יתקומם במקום, וגם לא ינוח כי לא ינוע: (ג) כמכו, תפלה. כחירה מלד השכל, והשן

יאכל ולא יאכל בשר כלל, וגם הנחש ישאר עפר לחמו כמו שהיה ולא יזיק. ומפרש נגד זאב ואריה שהם הלעו לגרכם עתה לא ירעו. נגד הנחש שהזיקה רק להשחית, אומר, ולא ישחיתו בכל הר קדשי:

סו (א) **כה** אמר ה', באמצע דבריו על ירושלים אשר תבנה ותכונן לעתיד, משיב פניו לעומת בני דורו, אשר חשבו כי המקדש מכפר על עונותיהם, וכי הורשה להם לעשות כל התועבות בלבד שירצוהו בקרבן, ושמן הנמגע כלל שיוחרב המקדש אשר בו יקריבו לפניו חלב ודם. משיב להם, דעו כי המקדש כולו ואף כי הקרבנות שמקריבים בו לה' הם נגד שכל האדם, מצד שלשה טעמים א] כי מתנאי רוהגיותו שלא יתקומם במקום ולא יוגבל בגבול. ואף כי שנאמר ששוכן בבית בנו לו בני האדם ועז"א הנה **השמים כסאי והארץ הדום רגלי**, דמהו כמלך יושב על כסא שופט ומנהיג ומלוה, כן מניע השמים ומשפיע משם ברכתו עד סוף ההשתלשלות שהוא הארץ ששם תכלית מסובביו, וא"כ **איזה בית אשר תבנו לי** כענין שאמר שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית אשר בניתי. ב] שישכן ה' בבית מורה שהוא מתנועע וחסר לו מנוחה וזה לא יצויר בחק האלהית, ועז"א **ואיזה מקום מנוחתי**: (ב) **ואת**, ג] שיבנו לו בית לשבתו מורה שחסר לו דבר עד שיבקש מזולר כפיו ימלאו חסרונו ואיך יצויר זה אצל ה' הלא **ואת כל אלה ידי עשתה** ועי"כ **ויהיו כל אלה**, בין ראשית המסבה אנכי עשיתים, בין שיתקיימו סוגיהם ומיניהם הוא רק על ידי, שעל ידי הם היו ומתקיימים, **נאם ה'** ר"ל כל זאת אמר ה'. **ואל זה אביט אל עני ונכה רוח** מי שהוא עני בחיצוניותו ונכה רוח בפנימיותו שרוחו נשברה ובכ"ז הוא **חרד על דברי** לשמוע בקולי, זה היה תכלית המקדש והקרבנות שנתת רוח הוא לפני כאמרתי ועשה רצוני, לא הקרבן עצמו הוא המבוקש רק מלאות רצוני וההכנעה שמראה האדם לפני במה ששומע אל דברי: (ג) **שוחט**, אמנם אתם שאתם מביאים קרבנות ועודכם ברשעכם ואיככם שבים לפני, דעו כי בין מי שהוא **שוחט השור** לקרבן, או מי שהוא **מכה איש** לרצות נפש, בין מי שהוא **זובח השה**

לקרבן

כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה
בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה: ד גַּם־אֲנִי אֶבְחַר
בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי
וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ: ה שִׁמְעוּ
דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם

ת"א מברך און . עקודה בער ק"א: שמעו . מגילה ל"ג:

רש"י

אין לי חפץ בהם שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב והמעלה את המנחה הרי הוא לפני כדם חזיר והמזכיר לבונה מקטיר לבונה כמו אזכרתה (ויקרא ב') והיתה ללחם לאזכרה (שם כ"ד): (ג) מברך און. מברך אותי בתשורת אונס זהו פירושו, ולשון ברכה נופל בתשורה שהיא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי (בראשית ל"ג) עשו אתי ברכה וצאו אלי: גם המה בחרו בדרכיהם. הם הפלים בדרכים הללו הרעים וגם אני הבחר והאפין בתעלוליהם, וא"ת מהו גם, כן דרך לשון עברי לומר שני ענין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתולה (דברים ל"ב) גם לי גם לך (מלכים א' ג') גם אהבה גם שנאה (קהלת ט') לשון ולא ימותו גם הם גם אתם (במדבר י"ח), אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבחר: (ד) בתעלוליהם. להתעולל בם לשון כי התעללת בי (שם כ'): ומגורתם. מה שהם יראים: יען קראתי. שמעו שמוע ושובו אלי: ואין עונה. לאמר שמעתי: (ה) החרדים אל דברו. הצדיקים הממהרים בחרדה להתקרב אל דבריו: אמרו אחיכם. פושעי ישראל הנזכרים למעלה: שנאיכם מנדיכם. האומרים קרב אליך אל תגש בי (לעיל ס"ה), דבר אחר אמרו אחיכם בני עשו, מנדיכם אשר אמרו לכם סורו טמא (איכה ד'): למען שמי יכבד ה'. בגדולתינו הקב"ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם: ונראה בשמחתכם והם יבושו. הנביא אומר

מצודת ציון

כמו ואם לא תפדה וערפתו (שמות י"ג): מזכיר. כן תקרא מקטרת הלבונה כמ"ש והיתה ללחם לאזכרה (ויקרא כ"ד): מברך. הוא ענין תשורה הבאה להקבלת פנים וכן קח נא את ברכתי (בראשית ל"ג): און. ענין דבר שאינו כהוי והגון: ובשקוציהם. מל' שקץ ותעוב: (ד) בתעלוליהם. ענין לעג והתול כמו כי התעללת בי (במדבר כ"ב): ומגורתם. ענין פחד כמו ויגר מואב (שם): (ה) החרדים. הממהרים:

מצודת דוד

מזכיר לבונה. המקטיר לבונה רוא מביא תשורה דבר שאינו הגון והגון: גם המה בחרו. ר"ל הואיל ומה גם בחרו בדרכיהם ולא הלכו בהם בדרך קרי. והזדמן ונפשם חפצה לעשות שקוצי' הראה להם ולא בנא דעת ובלא לב יעשום: (ד) לכן גם אני אבחר. לכן גם אני אבחר להתעולל בהם בהבאת הרעות ולא אעזוב אל המקרה כ"א אבחר בהם את הרעות: ומגורתם. מהדבר אשר הם יראים זה בעצמו אביא עליהם: יען. בעבור כי קראתי עליהם ע"י הנביאים להזהיר

לייסר דרכם ואין מי משיב לומר אייסר דרכי מעתה: דברתי וגו'. כפל הדבר במ"ש הרע בעיני. הדבר הרע בעיני: ובאשר. בהדבר אשר לא חפצתי אני בהבו הם: (ה) שמעו וגו'. אתם הצדיקים החרדים אל דבר ה' נעבותם שמעו דבר ה': אמרו וגו'. פושעי ישראל: אחיכם. השונאים אתכם המנדי' והרחק אתכם כמ"ש האומרים קרב אליך ונומר (לעיל ס"ה) הנה הם אמרו למען שמי יכבד ה' ר"ל בעבור פירכוש שמי בא הכבוד לה' כי אנו קרובים אליו

חזון   באור הענין   ישעיהו

לקרבן ובין מי שהוא **ערף כלב**. וכן בין מי שהוא **מעלה מנחה** לקרבן או כנגדו מי שהוא **מעלה דם חזיר** לע"ז, או מי שהוא מזכיר את ה' ע"י לבונה שמביא, או מי שמברך הון את הע"ז. דעו כי שני אלה הקצוות שוים בעיני, כי **גם אלה** הראשונים שהם שוחט השור, זובח השה, מעלה מנחה, מזכיר לבונה, הם **בחרו בדרכיהם**, הדרכים שהם חושבים לעבוד אותי בהם, אינם עושים מצד מצותי רק מצד בחירתם, כי אנכי איני רוצה בקרבנות כאלה בלא התשובה והכנעה לבני, וכן הצד השני שהם מכה איש עורף כלב וכו' **בשקוציהם נפשם חפצה** (וכבר באר התקר בלא יתכן נאמר שהאדם בוחר ברע רק שחפץ בו, כי הבחירה הוא בגזרת השכל, ולכן אמר בחרו בדרכיהם הטובים ובשקוציהם נפשם חפצה לא בחירה). (ד) גם, כמו שהם בחרו לעצמם מצוה אשר לא בחרתי אנכי, כאילו הם באים רק להתלוצץ וכן **גם אני אבחר בתעלוליהם** להתלוצץ עליהם. וכנגד בשקוציהם נפשם חפצה **מגורתם אביא להם**, מדה כנגד מדה, יען קראתי ולא שמעו וגם דברתי וכו' ויעשו הרע בעיני במצות ל"ת ובאשר לא חפצתי בחרו במ"ע שבדו לעצמם: (ה) **שמעו דבר ה'** הצדיקים **החרדים אל דבר ה'** באמת, לא בהבאת קרבנות להתפאר במו כמו הצבועים, הנה אתה הצבועים שמתדמים שהם **אחיכם** במצות והם באמת **שנאיכם ומנדים** אתכם, כי בלבם ישימו ארבם על יראי ה' האמתיים, אלה אומרים לכם לאמר

לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ ו קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ ז בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ ח מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ ט הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא

ת"א שמחו. תענית ל' בתרא ס': בושו אתם. גיטין נ"ז:

רש"י

אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו, ולמה כי קול שאון שלהם בא לפני הקב"ה ממה שעשו בעירו, וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחרי כן קול ה' משלם גמול לאויביו: (ז) בטרם תחיל. ציון חיל היולדת ילדה את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר היתה שוממה מהם ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל האומות יביאום בתוכה: והמליטה זכר. כל יציאת דבר בלוע קרוי המלטה. והמליטה אושקמויי"ר בלע"ז: (ח) היוחל ארץ ביום אחד. היבוא חיל ליולדת לילד מלא ארץ בנים ביום אחד: (ט) האני אשביר ולא אוליד. האני אביא את אשה

מצודת דוד

ומתכבד הוא עמנו: ונראה. אבל לא כן הוא כדבריהם כי בעינינו נראה בשמחתכם והרשעי' ההם יבושו על כי הלכו אחר ההבל: (ו) קול שאון מעיר. אז יצא קול שאון מעיר ציון וחוזר ומפרש ביצא הקול מן היכל ה' העומד בציון ולתוספת ביאור אמר שזהו קול ה' היוצא לאיים על האומות לשלם גמול לאויביו הם גוג ומגוג כמ"ש ויצא ה' ונלחם בגוים (זכריה י"ד): (ז) בטרם תחיל. על ציון יאמר בטרם תחיל חיל היולדת תלד ר"ל יתקבצו בניה לתוכה כאלו ילדה אותם עכשיו מבלי חיל וחבלי לידה: בטרם יבוא וגו'. כפל הדבר במ"ש: והמליטה זכר. ילדה זכר ולפי שהרבה שמחה בלידת זכר מלידת נקבה אמר והמליטה זכר לפי גודל השמחה: (ח) מי שמע כזאת. מי שמע פלא כזאת ומי ראה דבר נפלא כאלה הם נעולם בא חיל יולדה לכל נשי הארץ ביום אחד האם מעול' נולדה אומה שלימה בפעם אחת: כי חלה. ר"ל כי זה הפלא נעשה בציון כי חלה מכל בניה וגם ילדתם בפעם אחת ר"ל כולם כאחד יצאו ממקום גלות' וכאו לציון כאשר בטן וכאין פגע רע: (ט) האני אשביר. האני אביא את אשה על המשבר ולא אפתח רחמה שתלד

מצודת ציון

מנדיכם. מלשון הנדה והנעה: (ו) שאון. ענין המיה: (ז) תחיל. היא כתב הנידה וכן לא חלתי ולא ילדתי (לעיל כ"ג): חבל. ציר' ומכאובי לידה כמו חבלי יולדה (הושע י"ג): והמליטה. כן נקרא לידת הולד כמו ותמלט ונקעה (לעיל ל"ד): היוחל. חלה. הם מלשון חיל: (ט) אשביר. מקום מושב היולדת נקרא משבר כמו לא יעמוד במשבר בנים (הושע י"ג): ועצרתי. ענין עכוב ומניעה כמו עצרני

חזון ישעיהו

באור הענין

רק למען שמי יכבד ה' ע"י הקרבנות שמביא לכבוד ולשם בפרסום עי"ז יכבד ה', משיב להם הנביא ונראה ר"ל האמת יתראה בעת שמחתכם, שאז הם יבשו, ויראו כי לא ירצה ה' בחונף רק בעבודת הלב באמת: (ו) קול, מצייר כי שומע קול שאון מן העיר שהוא מהמון העיר אשר בירושלים, שנית מצייר ששומע קול שאון מן ההיכל והמקדש, שלישית מצייר ששומע קול ה' שמשלם גמול לאויביו זה דרך כלל, עתה יתחיל לבאר שלשה הקולות האלה בפרטות: (ז) בטרם, (מבאר מ"ש קול שאון מעיר) בטרם, נבא כי זמן רב לפני ביאת הגואל יתקבצו אנשים מועטים מבני הגולה ויקבעו דירתם בירושלים, ואחר שנים רבות שישבו שמה יבואו להם החבלי יולדה שהיא מלחמות גוג ומגוג ואז יתחיל הקיבוץ הגדול הכללי, אומר בטרם תחיל ילדה כבר יהיה לעיר ירושלים לידה קטנה בטרם החיל, ולא לבד בטרם החיל כי גם בטרם יבא חבל לה, שלא יהיה עוד העת כלל שיבא חבל לה שהם חבלי יולדה שהוא שנים רבות לפני זמן הגאולה, כבר המליטה זכר, כי עדן לא ילדה רבוי עם רק מתי מספר שיקבעו דירה שמה, לכן מצייר שילדה רק זכר אחד, ר"ל אנשים מתי מספר: (ח) מי שמע כזאת, מצייר כי אח"ז בבוא זמן הגאולה שאז תשב היולדת על המשבר ויגיעו לה חבלים וצירים שהוא מלחמת גוג, אז יהיה לידתה באופן מופלא, ומתמיה מאד משני פנים. א] מצד החבלי יולדה שהתפשטו בפעם אחד על כל הארץ, כאילו כל נשי הארץ אחזתם חבלי יולדה ביום אחד, מי שמע כאלה היוחל ארץ ביום אחד (והנמשל שהחבלים של גוג התפשטו על כל הארץ מקצהו). ב] מצד הלידה בעצמו שבפעם אחד נולד הגוי כולו, ועז"א מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד (והנמשל שפתאום התקבצו הגליות מארבע רוחות) ומפרש כי חלה גם ילדה ציון את בניה, והפליאה בשתים. א] כי חלה ביום אחד. ב] כי ילדה בפעם אחד, משיב להם. (ט) האני אשביר, נגד מה שיפליאו אם יולד גוי פעם אחת,

באור המלות

מצד הרצון לבד: (ה) ונראה. נפעל הזה במקום עתיד, האמת יתראה, בעת שמחתכם והם יבושו. בעת שאתם תשמחו והם יבושו, אז יתראה האמת: (ז) חבל. הונח על קשר שעובר בבטן שמלאה ע"י קשרים ומוסרות, ובא על שתקשר הולד, שמה חבלתך אמך, ועל הפרד הקשורים (ענטבונדן) טרם יבא חבל, ר"ל עת שתפרד הקשורים:

אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ י שִׂמְחוּ
אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־
הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ יא לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן
תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ יב כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־
אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד

ת"א סגני. ברכות נ"ז:

רש"י

על המשבר ולא אפתח רחמה להוציא עוברה כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור ובלא אני המוליד את כל היולדות ועכשיו שמא עצרתי בחמיה: (יא) משד. לשון שדים: תמצו. שוליי"ר בלעז: מזיז כבודה. מכבוד גדול הזז וממשמש לבא לה. זיז אוסמיביימל"ע בלעז: (יב) וכנחל

מצודת ציון

ה' מלדת (בראשית ע"ז): (י) המתאבלים. מלשון אבלות וצער: (יא) תינקו. מלשון יניקה: משד. כמו משד כפת"ח וכן ושד מלכים תינקי (לעיל ס'): תנחומיה. מלשון נחמה: תמצו. מלשון מציצה כמו בהית מלות (לעיל נ"א): והתענגתם. מלשון תענוג: מזיז. מלשון הזזה ממקום למקום וכן וזיז שדי ירענה (תהלים פ'): (יב) שוטף. ענין רדיפה ומהירות המשיכה: כבוד. ענין עושר כמו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה (בראשית ל"א): תנשאו. מלשון משא וסבל

מצודת דוד

ר"ל שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור: אם אני המוליד. אם אמנם אני הוא המוליד את כל היולדת ושמא עכשיו אעצור אותך בשמיה ר"ל הלא לכל האומות אני הוא הנותן כח בידם ואיך לא אתן הכח בידכם: (י) שמחו. אתם הבאים מן הגולה שמחו את ירושלים בבואכם אליה: כל אהביה. כל מי שאהב אותה ותאב לראותה בבנינה: כל המתאבלים עליה. בעת חורבנה: (יא) למען תינקו. התאבלתם עליה למען שתראו בשמחתה ותינקו ותשבעו משדי תנחומיה כי ידעת' אשר זה יהיה גמולכם: למען תמצו. למען תהיו מוצצים ומתענגי' מן הכבוד הזה וממשמש לבוא לה והוא כפל ענין במ"ש לומר שהרבה טובה תקבלו בבוא עת בנינה: (יב) נוטה אליה. אטה אל ירושלים שלו' הרבה כמו נהר וכבוד הגוים ועשרם אטה לה לבוא במרוצה כנחל שוטף: וינקתם. אתם המתאבלים עליה תהיו יונקים את האוצר הזה והוא דרך משל לומר כמו התינוק יונק חלב מאמו כן תאכלו כבוד העכו"ם אשר לא יגעתם בו: על צד תנשאו. ר"ל תהיו מכובדי' מאד בעיני האומות ולפי המשל

חזון ישעיהו

באור המלות

(י) שמחו, גילו, משוש. בארתי הבדלם (ל"ה א') ובכ"מ: (יא) שד, זיז. זיז דבר קטן הבולט כמו רקיק קטן של

באור הענין

משיב אחר שאני הושבתים על המשבר, ע"י החבלים שהבאתי עליהם שזה ההכנה אל הלידה, ואיך לא אוליד וההכנה תהיה הלידה כללית, ונגד הפליאה היוחל ארץ ביום אחד משיב אחר שאני הוא המוליד איך ועצרתי מקצתם, וההכנה אחר שאני אפתח רחם עקרות להולידם יהיה הדבר כללי. ולכן יבואו החבלים לכלל העם כי אנכי לא אעשה מקצת הדבר רק כולו: (י) שמחו, (נגד קול מהיכל) קול יוצא מהיכל שישמחו את ירושלים ויגילו בה כל אהביה, ויש הבדל בין שמחה גיל משוש, ששמחה וגיל מורים השמחה שבלב, לבד ששמחה מורה על שמחה תמידית וגיל מורה השמחה הפתאומית אשר תפתח לב האדם עת יגיע לו בשורה טובה פתאום, וכזה אהבי ירושלים ישמחו בה שמחה תמידית על הגאולה, גם יגילו בה מפקודה לפקודה גילה חדשה על הנסים שיתחדשו בה בכל עת. אולם ששון מורה על המעשים החיצונים שיעשו השמחים לאות על שמחתם כמו לבישת בגדי ששון, משוש תופים מחול כנור וכדומה, עפ"ז אומר כי כל המתאבלים עליה שהם עשו אותות חיצונים להוראת האבל כמו לבישת שק ואפר ודומיהם כן יעשו עתה אותות חיצונים להוראת הששון, כמו שאמר (למעלה ס"א) שמן ששון תחת אבל, והוא מדה כנגד מדה: (יא) למען תינקו, מדמה אותם לילדים על חיק אמותם, תחלה יינקו וישבעו מן שוד התנחומים, ואח"כ ימצו עוד במציצה, לא לשבעה רק להתענג מן זיז, שהוא עיגול של דבש, של הכבוד, כאילו אצל שוד התנחומין בולט עוד זיז קטן של הכבוד שיהיה אחר הגאולה כמו שמפרש, שזה לא יינקו רק שאחר שיינקו מהשד יתנו להם זיז ודבר בולט של דבש ומתיקה למוץ כדי להתענג ביתר שאת: (יב) כי כה אמר ה' הנני נוטה השלום והגאולה והמנוחה מן האויב יהיה דומה כנהר המתרבה מעצמו והולך בנחת, וזה הנמשל של שוד התנחומין שיתנחמו מכל צרתם הקודמים וישבעו בם מרעבונם. ואח"כ הנני נוטה כנחל שוטף כבוד גוים, כנחל השוטף כל אשר ימצא בדרכו כן יאסף כבוד עכו"ם ועשרם להביאם לירושלים, וזה הנמשל של זיז הכבוד שימוצו רק להתענג. וינקתם ר"ל מן השוד ומן הזיז שאמר. על צד תנשאו אחר שדמה אותם במליצתו לתינוק היונק, מדמה שישאו אותם על צד

תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ יג כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ׃ יד וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ טו כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ טז כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ

ת"א כי הנה. סוטה י"א סנהדרין צ"ט ; כי באש. סוטה שם זבחים קט"ז :

רש"י

שוטף. אני נוטה אליה כבוד גוים: על צד. על צדי אומניכם על גפין: תשעשעו. תהיו משועשעין כדרך שמשעשעין את התינוק, אשבניי"ר בלעז: ונודעה יד ה'. בעשותו נקמותיו ונוראותיו ידעו עבדיו את כח גבורת ידו: (טו) באש יבוא. בחמת אש יבא על הרשעים: להשיב. לצריו בחמה את אפו: (טז) כי באש. של גיהנם ה' נשפט עם צריו, ולפי שהוא בעל דין ודיין נופל בו לשון נשפט שאף הוא טוען טענותיו למצוא עונש ופשעם, וכן ונשפטתי אתו (יחזקאל ל"ח), הנני נשפט אותך (ירמיה ב'), לשון ויכוח הוא דישפוטי"ר בלעז, ופשוטו כי באש ה' ובחרבו נשפט כל בשר,

מצודת דוד

לתינוק היונק אמר לשון הנופל בתינוק היונק שנושאי' אותו על הזרוע בצד הגוף ומשעשעים אותו על הברכים לשמחו: (יג) אשר אמו תנחמנו. דרך האם לנחם את בנה יותר מן האב: ובירושלים תנוחמו. כל התנחומין שלכם תהיה בירושלים כי שם תקבלו הרבה טובה וזה יחשב לתנחומין על הצרות שעברו עליכם: (יד) וראיתם. כאשר תראו ירושלים בבנינה ישוש לבבכם: כדשא תפרחנה. ר"ל יתחזקו בבריאות ולפי שהדאגה והיגון מייבשי' העצמות כמ"ש ורוח נכאה תייבש גרם (משלי י"ז) אמר בעת השמחה יתחזקו העצמות: ונודעה יד ה'. אז ידעו עבדיו כח גבורת ה': וזעם. גם ידעו הזעם אשר זעם את אויביו: (טו) באש יבוא. לאבד בו את חיל גוג ומגוג: וכסופה. כרוח סופה יבוא מרכבותיו ר"ל יבוא בהמיה כהמית סופה: להשיב בחמה אפו. להשיב לצריו גמול אף בחימה רבה: וגערתו. הגערה אשר יגער עליהם תהיה בלהבת אש: (טז) נשפט. יהי' מתוכח עמהם בלהבת אש ובחרבו יהי' מתוכח את כל בשר

מצודת ציון

תשעשעו. ענין התעסקות בשמחה: (יד) כדשא. כעשב הפרח: תפרחנה. מלשון הפרחה וגדול: וזעם. ענין כעס: (טו) וכסופה. רוח סופה וסערה: וגערתו. ענין צעקת נזיפה: (טז) נשפט. ענין ויכוח וכן הנני נשפט אותך (ירמיה ב'):

חזון ישעיהו

באור הענין

כיונק שנושאים אותו ממקום למקום שאינו יכול ללכת בעצמו כן ינשאו אתכם מן הגלות וזה מגביל עם שוד תנחומיה, ועם כנהר שלום. וגם **על ברכים תשעשעו** כילד שעשועים שמרוב האהבה משעשעים עמו במה שמניחים אותו על ברכים, וזה מגביל עם זיז כבודה, ועם כנחל שוטף כבוד גוים: (יג) **כאיש**, כאיש המתאבל על אמו שהתרחקה ממנו וחשב שמתה, ואמו החיה עדיין שבה אליו והיא עצמה מנחמת אותו **כן אנכי אנחמכם** כי עלי התאבלתם, **ובירושלים** שגם עליה התאבלתם שם **תנחמו**, עד שהדברים שהתאבלתם עליהם הם עצמם ינחמו אתכם: (יד) **וראיתם**, עד עתה הייתם מאמינים בתקוה העתידה אבל לא ראיתם אותה בעיניכם, עתה **וראיתם** אותה בעיניכם. ולכן **ושש לבבכם**, עד עתה ע"י הבטחון החזק היה רק שמחה לפנים בלבבכם כמ"ש כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו, אבל עתה ישיש בששון גלוי (כי זה ההבדל בין ששון ושמחה) והשמחה תתפשט מן הלב אל האיברים החיצונים עד **שעצמותיכם** היבשים עתה **כדשא תפרחנה** מרב טוב **ונודעה יד ה'** עד עתה שלא שלם גמול לצדיקים ולא ענש לרשעים היו רבים מכחישים השכר והעונש, אבל עתה יודע יד ה' **את עבדיו** בשילום שכר הצדיקים **וזעם את איביו** בעונש הרשעים: (טו) **כי הנה**, (נגד קול ה' משלם גמול לאויביו) מצייר שה' יבא לשלם להרשעים באש, ויען שהאש יבער ויתלהב ויתפשט מהרה ע"י הסופה וסערה ומדליק ברגע את כל סביבותיו, מצייר כי לא יהיה עוד כמו עתה שמאחר את העונש עד אחר המות, רק **מרכבתיו** מה שימהר להעניש ולרוץ במרכבתו יהיה כסופה המלהיב את האש, **להשיב בחמה אפו** החמה הוא הכעס הפנימי, והאף הוא העונש, אומר כי ישיב ויפיח על אפו ועונשו בסערת החמה הפנימית שהחמה תהיה כרוח המנשב על האף ואש העונש וגערתו שהוא העונש ישב ויפיח עליו בלהבי אש שיתפשטו בכל מחנה גוג: (טז) **כי באש**, מבואר ביחזקאל כי במלחמת גוג תהיה תחלה חרב איש באחיו ואח"כ ימטיר

באור המלות

מיני מתיקה שנותנים להיונק לכן אמר תמצו: (טו) להשיב. כמו שביב אש, וההבדל בין אף וחמה (למעלה י"ב וכב"מ): (טז) המתטהרים. כמו מתטהרים נראים מתטהרים, כמו יש מתעשר ואין כל:

אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ יז הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אחד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ יח וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ יט וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ כ וְהֵבִיאוּ אֶת־

ת"א כי באשר וגו'. עקידה שער כ"ו עקרים מ"ד פמ"ב ס' הזוהר פ' בראשית: **אחת קרי**

רש"י

וכן רבים מכורסים במקראות: (יז) המתקדשים. המזדמנים אני ואתה נלך ליום פלוני לעבוד ע"א פלונית: אל הגנות. שזורעין שם ירק ושם היו מעמידין ע"א: אחר אחת. כמה שתירגם יונתן סיעה בתר סיעה, מתקדשים ומטהרים. לעבוד סיעה אחר שגמרה חברתה את עבודתה: בתוך. באמצע הגינה הן היה דרכם להעמידה: ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה וגו'. ואנכי מה עלי לעשות מעשיהם ומחשבותיהם באה אלי והיא תזקיקני לקבץ את כל הגוים. ולהודיע שמעשיהם הבל ומחשבותם שהם חושבים למען שמי יכבד ה' יבינו שהוא שקר, והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האסיף שנבא זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלים (זכריה י"ד): וראו את כבודי. בהלחמי בהם במכת המק בשרו ועיניו ולשונו (שם): (יט) ושמתי בהם אות וגו'. פליטים ינצלו מן המלחמה ואני אשלחם כדי לילך לבשר לאיים הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמה ואף באותם פליטים אשים אחת מן האותות שנידונו

מצודת ציון

(יז) המתקדשים. ענין הזמנה כמו קדשו עליה מלחמה (שם ו'): בתוך. באמצע וכן ויבתר אותם בתוך (בראשית ט"ו): והשקץ. ר"ל כל מין שקץ והוא שם כולל לכל השרצים: העכבר. שם שרץ מה: יספו. ענין כליון כמו אסף אסיפם (ירמיה ח'): (יח) והלשונות. כן יקראו האומות הלוקות שיש לכל אחת שפת לשון בפ"ע: (יט) אות. סימן: פליטים. ענין שארית כמו אל יהי לה פליטה (שם

מצודת דוד

ויתרבו החללים אשר יהרוג ה' וזהו יחשב לנקום כי בזה יודיע שפשעו לו: (יז) המתקדשים. המזדמנים יחד ומטהרים עצמם כמו טהרה ללכת אל העכו"ם העומדים בגנות: אחר אחת בתוך. סיעה אחר סיעה אחר שגמרה הראשונה את עבודתם נכנסת השניה באמצע הגנה מקום מעמד העכו"ם: אוכלי. האוכלים בשר החזיר וגו': יחדו. כולם יחד יתמו מן העולם: (יח) ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם. רצה לומר מעשיהם ומחשבותיהם באו ונמצאו עמהם: באה. ר"ל ואנכי עם מעשיהם ומחשבותיהם כלומר הן ידעתי כל לכן באה העת לקבץ את כל העכו"ם והלשונות כלומר אני אסבב שיבואו כל העכו"ם עם גוג ומגוג למען יראו את כבודי בהתכבד בהם בעשות בהם נקם ויכירו שהבל נהלו: (יט) ושמתי בהם אות. בכל הבאים אשים אות וזהו ע"ש ועיניו תמקנה בחוריהן וגו' (זכריה י"ד): ושלחתי מהם פליטים. כי רובם ימותו סביב ירושלים ופליטים מהם אשלח לנפשם ללכת אל הגוים היושבים בתרשיש וגו': מושכי קשת. המלומדים לירות חצים בקשת ולפי שהדרך למשוך יתר הקשת למותחו לכך אמר מושכי קשת: האיים הרחקים. ואל היושבים באיים הרחקים: אשר לא שמעו. אשר לא שמעו מעולם שמועת ה' ומעולם לא ראו כבוד ה': והגידו. אלה הפליטים אשר בהם האותות יבואו בכל המקומות ההם ויגידו את כבודי בין העכו"ם כי יראום את האותות הכתובים בהם: (כ) והביאו את כל אחיכם. בני ישראל הרחוקים

חזון ישעיהו

באור המלות

(כ) על הר קדשי. כמו אל, וכן ותתפלל על ה' (ש"א א' י'):

באור הענין

עליהם אש ואבני אלגביש, האש יהיה משפט ה' עונש שמימי, עז"א כי באש ה' נשפט, והחרב יהיה מהומת איש באחיו, ועז"א ובחרבו את כל בשר, ועי"ז ורבו חללי ה': (יז) **המתקדשים**. הנראים כמתקדשים ומתטהרים ומתבודדים בגנות אחר אחת צורת עכו"ם העומדת בתוך אלנס, שהוא לדעתם אמצעות ממצעת באלהות: (יח) **ואנכי**, מעשי בעלי זאת האמונה ומחשבותיהם ואמונתם הנפסדת באה למען ע"י זה יתקבצו כל העכו"ם והלשונות ואז יראו את כבודי ויכירו אחדות ה' כי נשגב שמו לבדו: **(יט) ושמתי בהם אות**, במלחמת גוג כמ"ש בזכריה וזאת תהיה המגפה, **ושלחתי מהם פליטים** אל יתר הגוים וגם אל האיים הרחוקים אשר עוד עובדים ע"ז ולא שמעו את שמעי ואין יודעים מאלהי ישראל כלל וגם לא ראו את כבודי שלא היו במלחמת גוג והם יגידו את כבודי בעכו"ם, ועי"ז. **(כ) והביאו את כל אחיכם מנחה בצבים**, בכבוד גדול וגם במהירות כי שז"א **בסוסים ובכרכרות**

כָּל־אֲחֵיכֶם ׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ כא וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כב כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ כג וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ כד וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת

ת"א וכוס מדי. מגילה ל"א סוטה ס' ס' הזוהר פרשת אחרי מות: יבוא כל בשר. ס' הזוהר פ' תרומה ופ' שלח לך: ויצאו וגו'. עירובין י"ט פסחים נ"ד ר"ס י"ו סנהדרין ק: הפושעים בי. ס' הזוהר פ' תרומה:

רש"י

חביריהם בהם כדי להודיע לרחוקים במגפה זו נגפו הנובאים על ירושלים: (כ) בצבים. הם עגלות מסוקסות במחילות ואהל ודומה לו שש עגלות צב (במדבר ז'): ובכרכרות. בשיר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר (ש"ב ו') סריפי"ר בלעז, ומנחם פירשו לשון ככם כמו שלחו כר מושל ארץ (לעיל ט"ז): כאשר יביאו. מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון: (כא) וגם מהם אקח לכהנים ללוים. מן העמים המביאים אותם ומן המובאים אקח כהנים ולוים שנטמעים עתה בעמים מחמת אונסן ולפני גלוים הכהנים והלוים שבהם ואברור אותן מתוכן ויהיו משמשין לפני אמר ה'. והיכן אמר הנסתרות לה' אלהינו (דברים כ"ט) כך מפורש באגדת תהלים: (כד) תולעתם.

מצודת דוד

שלא עלו עם אחיהם אותם העכו"ם שישראל הם בתוכם כשישמעו הפלא הגדול שיעשה המקום במחנה גוג ומגוג יביאו את ישראל בסוסי' וברכב וגו' למנחה לה': על הר קדשי. אל הר קדשי ולתוספת ביאור אמר ירושלים: כאשר יביאו וגו' בכלי טהור. כמו שמביאים ישראל את המנחה לבית ה' בכלי טהור כן יביאו האומות את ישראל בבגדי' טהורים נאים ובמרכבות נאות ומכובדות: (כא) וגם מהם. גם מהמובאים אקח להיות כהנים ולוים מאותם שיהיו ממשפחת כהונה ולויה אם כי נשכח זכרם בהיותם בארץ רחוקה והיו מחזיקים עצמם בחזקת ישראל הנה לפני גלוי הכל: (כב) אשר אני עשה. בימים ההם: עמדים לפני. אשר יהיו עומדים וקיימים לפני ר"ל שיהיה עמידתם לעולם על ידי לא יכלו עוד כקדמונים: כן יעמד. כן יתקיים לעולם זרעכם ושמכם כי לא ימחה שם ישראל עד עולם: (כג) והיה מדי חדש בחדשו. מתי שיהיה ראש חדש והוסיף לומר בחדשו ר"ל בראש חדש עצמו ולא יעבור הזמן וכן ומדי שבת בשבתו: יבוא כל בשר. ר"ל כל בני אדם אפילו אחר העמים: להשתחוות לפני. בבית המקדש: (כד) ויצאו. הגוים הבאים להשתחוות לפני ה' יצאו מירושלים לעמק יהושפט לראות בפגרי מחנה גוג ומגוג שפשעו בה' להתגרות ולהגלות את ישראל וזה יהיה בתוך אותם שבעה חדשים בעוד שלא קברו אותם וכמ"ש וקברום וגו' שבעה חדשים (יחזקאל

מצודת ציון

(כ) ברכב. במרכבות ובצבים. עגלות מכוסות וכן עגלות צב (במדבר ז'): ובפרדים. הם הנולדים מן הסוס והחמור: ובכרכרות. כרקודי' של שמחה וכן ודוד מכרכר בכל עוז (ש"ב ו'): (כג) מדי. ענינו כמו מתי וכן מדי עברו (לעיל כ"ח): חדש. כן יקרא ראש החדש וכן מחר חדש (ש"א כ'): (כד) בפגרי. כן יקראו גופות ההרוגים וכן כפגר מובס (לעיל כ'): תרשיש וגו'. שמות ארצות:

חזון באור הענין ישעיהו

כאשר יביאו את המנחה, ר"ל שגם ישראל אשר באיים הרחוקים שנטמעו בין עכו"ם ולא ישובו בעצמם לירושלים יביאו אותם בטהרה כאשר יביאו את המנחה, וכן יביאו אותם עד ירושלים כאשר יביאו את המנחה עד בית ה': (כא) **וגם מהם אקח לכהנים,** אף אלה שעבדו ע"ז והם מיוחסי כהונה ולויה לא יאבדו זכותם ויהיו כהנים ולוים אחר שהיה זה באונס: (כב) **כי כאשר השמים החדשים** שהזכיר בסימן הקודם הנני בורא שמים חדשים, שהנמצאות כולם לא יקבלו עוד שינוי והפסד, והם **עמדים** לפני שיהיו מחוקים שיעמדו אישיהם ולא יופסדו, **כן יעמד זרעכם ושמכם,** זרעכם לא יכלה על ידי הריגות וחרב, ושמכם לא יכלה על ידי שינוי דת לעבודת כו"ס, כי תשארו קיימים בין באושר הגוף בין באושר הנפש: (כג) והיה מדי חדש בחדשו, שבכל חדש ובכל שבת יבואו אנשים חדשים מן עכו"ם אשר ישתחוו לפני לקבל האמונה האמתית ולהשליך את עלביהם: (כד) ויצאו, אל עמק

וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה׃

חזק ונתחזק.

סכום הפסוקים של ספר ישעיה אלף ומאתים ותשעים וחמשה, וסימנו אמת ארצ"ה, וחציו כי שם אדיר ה' לנו (ל"ג כ"א), וקאפיטולי ששים וששה, וסימנו ועוזבי ה' יכלו, וסדריו כ"ו והיה יהוה למלך על כל הארץ סימן :

רש"י

דמה האוכלת את בשרם: ואשם. בגיהנם: דראון. לשון בזיון, וי"ת כמין שהי סיבות די יהיים עד דיימרון עליהון צדיקיא מיסת חזינא:

מצודת ציון

(לעיל י"ד): תולעתם. מלשון תולעת ורימה: ואשם. מלשון אש: תכבה. מל' כבוי: דראון. ענין בזיון וכן לדראון עולם (דניאל י"ב): לכל בשר. לכל אדם:

מצודת דוד

(ל"ט): כי תולעתם. הרימה האוכלת בשר הפגרים הנה לא תמות והאש הבוערת בהם לא תכבה: והיו דראון. פגרי מחנה גוג ומגוג והיו לחרפה ולבזיון בעיני כל בשר הבאים להשתחות לפני ה':

חזון באור הענין ישעיהו

יהושפט, כי ראו פגרי מחנה גוג, איך תולעתם לא תמות הנה שאשם לא תכבה, ויתקיימו התולעים לאות ומופת לזכר רשעתם :

והיה מדי חדש בחדשו וכו' :

נביאים וכתובים

עם פירוש רש"י

ופי' יקר נקרא בשם

קראי קודש

להרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ , כקש"ת מוהר"ר

מאיר ליבוש מלבים שליט"א

כפי שנדפסו ע"י הגאון המחבר נ"י פעם ראשונה פה ווארשא.

והנה מוסיף על הראשונים

א) הוספות ותיקונים מהגאון המחבר.

ב) מצודת דוד ומצודת ציון.

ג) תולדות אהרן.

כרך ששי.

ירמיה עם פירוש תוכחת ירמיה

ווארשא

בדפוס ר' חיים קעלטער נ"י בהרבני המנוח מ"ח אלקנה ז"ל

שנת תרל"ה לפ"ק

НЕВУИМЪ УКСУВИМЪ

т. е. Священное Писаніе съ Коментаріемъ Раввина

М. Л. Малбимъ.

1874.

Дозволено Цензурою.
Варшава 5 (17) Іюля 1874 г.

въ Типог. и Литог Х. Кельтера ул. Долгая N. 569 (51) въ Варшавѣ.

הקדמה

שלשה חקויים נמצאים בבני אדם (כה יאמר השר אברבנאל בהקדמתו), החקוי הראשון הוא בנפשו שיתרשמו ויתחקו בה בדעתה ובחכמתה צורת הדברים הנמצאים כפי אמתתם, וכפי מ[ה] שיהיה החקוי הזה בנפש האדם, תהיה מעלת החכמה או השלימות בחכם או בנביא, כי כל עומ[ת] שיתחקו בנפשו צורות הדברים הנמצאים על אמתתם, תהיה מעלת החכמים המשיגים בחקירה ועיו[ן] ובנביאים שרוח ה' דבר בם, א"כ החקוי הראשון הזה הוא מהדברים הנמצאים אל נפש החכמה ה[ו] הנבואיית, והחקוי הב' הוא שיחוקה בלשון ובשפה מה שהוא מצוייר בנפש, ויש בחקוי הזה ג"כ הבדל בין בני אדם, כפי מה שיש לאחד מהם לשון מדברת גדולות והוא הנקרא לשון למודים שידבר בשפה ברורה ובמליצה נעימה, כל מה שציירה הנפש מבלי עיכוב, ובזה היה יתרון המליצים והמשוררים זע"ז ובכלל כל חכם לב ונביא ה' היה יתרונו על חבירו גם בחקוי הזה השני, ר"ל בצורת הלשון ויופי המליצה והיות דבריו יותר מתוקנים ונחשבים. והחקוי הג' הוא בכתיבה, כאשר החכם או הנביא יכתוב על ספר מה שדבר או מה שהיה רצונו לדבר בפיו, כי כמו שציור הנפש שהוא החקוי הראש[ון] נתרשם בלשון שהוא החקוי הב', כן ספורי הלשון ירשמו בכתיבה, והוא החקוי הג' הזה, וגם בו י[ש] הבדל גדול בין בני אדם, לא בתמונת הכתיבה ויופי תבניתה לבד, אלא בדקדוק הכתיבה ויושר[ה] שלא יהיה בה טעות ושגיאה, לא בהיות הזכר בלשון נקבה והיחיד בלשון רבים והעבר בלשון עתיד ובהפך, וכל הדומה לזה מהדברים אשר הם טעות בכתיבה המדוקדקת כראוי, וגם בזה ימצא הבדל גדול ב[ין] מחברי הספרים, ר"ל מעלת ההשגה בציור הנפש, וצחות הלשון, ודקדוק הכתיבה ויושרה על ספר:

עפ"י הדברים האלה בחן השר את דברי נביאנו בכור הבחינה ויחקור עליו אם היה שלם בשלשה חקוים הנזכרים, והוציא משפטו, כי בדבר החקוי הראשון עלה למעלה ראש על כל חוזי ה' ומלאכיו, עד שהיתה מעלתו בזה קרובה למעלת אדון הנביאים איש האלהים, אולם בשני חקויי[ם] האחרונים נגרע ערכו לפי דעתו מערך שלימות הנביאים כולמו, אם באשר לא הטיב לדבר בצחו[ת] המליצה ולכלכל דבריו כפי משפטי הלשון, עד שתמצא פסוקים שיחסרו בם מלות, ובא מלות אל תחת על, זכר בלשון נקבה, וכן יערב בדבריו יחיד ורבים נכח ונסתר עבר ועתיד ויחליפם זה תמונ[ת] זה, והסבה לזה מפני שהתחיל לנבאות בעודו נער, שלא היה שלם עדיין בדרכי הלשון ובהלכותיו וביופי המליצה ובחין ערכה, וכן לא השתלם בסדר הכתב והמכתב, ועל כן נמצא בספרו קרי וכתיב מרבה להכי[ל] נגד יתר כתבי הקדש, וכמו שהאריך השר בזה לברר ראיותיו אשר המה מכריחות לפי דעתו. —

והנני אומר (ועם האדון אשר היה משלומי אמוני ישראל הסליחה) כי את הטוב נקבל מאתו ואת הרע לא נקבל. — את אשר הרים כבוד נביאנו ומעלתו בחקוי הראשון עד ראש צורים אביר הנביאים (שכן גם חז"ל באגדותיהם גדלוהו וינשאוהו וישימו את כסאו מעל כל הנביאים שרי קדש) נקבל, אבל בדבר אשר זדה עליו להוריד כבוד מליצתו והדר ספרו, כי לא שלם בנועם המליצה ודרכי הלשון, לא נשמע לו ולא נאבה. ובטרם אשיב על דבריו בעצמם אומר, כי החקירה הזאת בכללה, לתור ולבקר את כתבי הקדש כתבו הנביאים ביד ה' ורוחו עליהם, להבדיל את מדרגתם ולחרוץ משפט על מחברם אם היה שלם בשלשת החקויים הנאמרים, אין לה מציאות רק אם נפנים אל דברי המבקר אשר השוה השגת הנביאים את החזון אשר קבלו מאת ה' והטפתם אל העם והעלותם הדברים על ספר, כהשגת החכמים והתלמידים את דברי החכמה אשר יקבלו מפי מורם בשכלם האנושי וילמדוה לרבים ויחרתו הדברים בספר למשמרת כפי מה שהתחקו הדברים בשכלם וכפי מה שיעיר להם האל רוח בינתם לדבר בלשון למודים ולכתוב בחרט אנוש באר על הלוחות, שכ"ז תלוי לפי שלימותם או חסרונם בשלשה החקויים הנזכרים, כי רק אז נוכל להחלים אומר על ספרי הנביאים כעל ספרי החכמים כותבי הספרים, שדבריהם בהו חסרים לפעמים, מצד שלא הבינו עומק דברי ה' המנבא אותם ולא ציירו כונתו ציור שלם בשכלם לדעת אותם על אמתתם, או מצד שלא היו מהירים בלשונם לדעת לעות את יעף דבר ולשמוע כלמודים ולהגיע הדברים בטוב טעם ודעת, או מצד שלא היה בידם עט סופר ולא ידעו תהלוכות הלשון חקיו ומשפטיו, המישרים הכתיבה מכל טעות ושגיאה הבא[ה] לרגלי הכתב והמכתב. אבל איך יעלה כזאת על לב איש שלם בתורתו ואמונתו לדמות את השפע האלהית הנבואיית אשר ישפוך את רוחו על חוזיו ומלאכיו עת יגלה להם סודו וישלחם במלאכות ה', אל שפע השכל האנושי אשר הוא עלול לטעות וחסרון מצד היותו כח חומרי מוגבל שוכן בית חומר אשר בעפר יסודו? מה לתבן את הבר? ואם נסך ה' עליכם רוח תרדמה, עליכם! הדורשים והמעיינים ע"פ כח השכל האנושי, ויעלם את עיניכם מהביט אל האלהים, הכי גם את הנביאים ואת החוזים והצופים במראות אלהים כסה, עד שהיה להם חזות הכל כדברי הספר החתום, אשר אם יתנו אותו אל יודע ספר ואמר לא ידעתי ספר? כן קרא הנביא אל אנשי דורו, וכן אקרא אל המעפילים לעלות בהר ה', לאמר אל תגעו במשיחי

ובנביאי

הקדמה

הנביאי אל פרש, כי לא כאשר ישכיל האדם בשכלו האנושי אשר ישיג השגה הדרגיית מן המאוחר אל הקודם, השגה כלואה במכלא הזמן והמקום ותנאי הגשם, ישכיל החוזה ברוח ה', כי הוא ישיג השגה פתאומית מן הקודם אל המאוחר מופשטת מכל עניני החומר, כי יתן ה' את רוחו עליו בענין נעלה מדרך הטבע. כי השפעת הנבואה תלויה ברצון האלהי ובכחו הגדול, אשר יברא בריאה חדשה מה שהוא למעלה מהשגת השכל המוטבע בחומר, כי אז נפשו יצאה ותפרד מחברת החומר ותהי כאחד מן השכליים הנפרדים אשר אין מסך ומבדיל בעדם מלראות באור הבהיר, כי סר הענן והערפל ונסו הצללים כי רוח ה' עברה ותטהרם. ואף למה שכתב המורה שהנבואה לא תחול כי אם כפי ההכנה וכפי שלימות מזג הנביא ודמיונו ושכלו ומדותיו, כל"ז הלא סתר דעת הפילוסוף אשר החליט שכל המוכן מוכרח שינבא, רק שהדבר תלוי ברצון האלהי, כי גם המוכן מצד שכלו וכחותיו אינו מוכרח שינבא, כאשר הנבואה איננה דבר טבעי, רק ענין אלהי למעלה מן הטבע, ואחר אשר ע"י טוב ההכנה מצאה נפש הנביא חן בעיני ה' וירצה ויבחר בקרב אותה וישקיה מנשיקות פיהו, להוציאה מעמק עכור היא חברת החומר אשר בו הוא שכל משכיל בכח, ותשוב בעת החזון להיות שכל נפרד שכל משכיל בפועל, (כי בלעדי זה מן הנמנע שתשיג השגה נצחיית שהיא השגה פתאומית מן הקודם אל המאוחר), איך תאמר כי בעת ההיא לא תשכיל ותחקה צורת המושכל והשגת על אמתתה? שזה לא יצוייר רק בשכל המשכיל בכח, שהוא ישכיל בהשגה הדרגיית, משכיל ובלתי משכיל גם יחד, לא בשכל המשכיל בפועל, שאצלו לא יצוייר שבלתי ישכיל עתה ושאה רק בכח להוציא ההשכלה אל הפועל, שזה דבר הסותר א"ע?—

ולא לבד שמפרשי הנבואה שהנביא השיג את דברי ה' על אמתתם מבלי יצוייר אצלו שום שגיאה או מכשול או ספק כלל, כי גם הלשון שבו דבר מלאכת הנבואה אל העם, ויופי השיר והמליצה, וגם פרטי המלות שבם כתב את הדברים על ספר, לא המציא משכלו וחכמתו, רק הושמו בפיו ובעטו ברוח ה' עליו, הוא שם דבריו על לשונו ויאמר כה תדבר וכה תכתוב בעט קדש לא תגרע ולא תוסיף, כמ"ש ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך את אשר תדבר, ואמר רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני, ואמר מפיו יקרא אלי ואני כותב על הספר בדיו, שירמיה קרא בפיו הדובר ברוח ה' עליו לפני ברוך את המלות אשר יכתוב, וברוך הגם שהיה סופר מהיר לא היה לו רשות להוסיף או לתקן אף אות אחת מדעתו. שאם תחשוב כי יצוייר טעות ושגיאה אל הנביא בדבריו או בספרו, הלא אז יזיד איש ואיש להוסיף ולגרוע בכתבי הקדש כפי מה שידמה בעיניו לתקן המליצה וליישר עוות הלשון, ויהיו ספרי הקדש כעיר פרוצה אין חומה, שועלים מחבלים כרמים ילכו בם לחבל ולהשחית ולקצץ בנטיעות ולבלע את הקדש, ואנחנו מוזהרים שלא לשנות אף אות אחת, והמסורה עשתה סייג וגדר סביב כתבי הקדש, חומה בצורה סביב, הכל בכתב מיד ה' עליה השכיל, ואיך נאמר כדבר הזה אשר אין לו שחר, לשום לרוח משקל ולשקול בפלס מעלת ספרי הנביאים ומדרגתם במאזנים? ואם תראה שינוי בין נביא לנביא בסגנון לשונו ומליצותיו, כן היה רצון ה' המנבא אותו לשום דבריו בפיו בסגנון הזה, כי אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד, כאשר ההשפעה החלה על הנביאים יש לה גבולות ומדרגות וסדרים ידועים אצל ה' הדובר בם. ורשות בידך לאמר שהם נערכים לפי הכנת הנביא, או שהם משתנים לפי רצון ה' המנבא אותם, אבל לא לאמר שהם חסרים או בלתי שלמים ומתוקנים, כי לא יצא דבר חסר מאת השלם הבלתי ב"ת, ואם ידמה לך שבמאמר אחד ממאמרי הנביאים יש שם חסרון טעם או דברים הבלתי מיוסדים לפי חוקי המליצה, עליך לתלות הדברים בחסרון הבנתך, לא בדברי אלהים חיים השלמים והתמימים אשר אין בם נפתל ועקש.—

ועתה אספרה נא ואראה את ראיותיו של הרב המבקר, אשר מהם הכריח שנביאנו לא היה בקי בחוקי המליצה והלשון והמכתב, שהוכיח זה מצד שנמצא בדבריו למכביר מלת אל תחת על, ועירוב לשונות זכר בנקבה יחיד ברבים נכח בנסתר ודומיהם, אשר החליט שסבת כ"ז בהיותו שלוח לנבאות בעודו נער ולא ידע תהלוכות הלשון וחוקותיה. יאמר נא האדון, הלא גם נער אשר ידבר בלשון חיה לשון עמו לא ישגה בדברים קלים כאלה להחליף מלת אל ועל, זכר ונקבה, ודומיהם? וכי לא נבא רק בעודו נער, והלא נבא ארבעים שנה, ורוב נבואותיו נבא בשכבר בא בימים, והנה תראה שרוב החלופים שהזכיר נמצאים הם בהנבואות אשר נבא בימי יהויקים וצדקיהו בזקנותו, והנבואות שנבא בתחלת ספרו נקיים מחלופים אלה ומליצותיהם נשגבים מאד ומתנשאים בהדרת קדש עד המליצות שנבא אח"ז, אשר כבר למד לדבר נאום והיה זקן ורגיל בנבואה? והלא נביאנו זה הוא עצמו כותב ס' מלכים וקינות, אשר שם לא נמצאו החלופים האלה ונכתבו על טהרת הלשון בשפה ברורה ובנעימה, ואיך יאמר עליו כי לא גבר באחיו בחכמת הלשון ובטעם הדבור והמליצה? והחילופים האלה הנמצאים בספרו, נמצאו גם בספרי יתר הנביאים, ואם מצאם בספר זה יותר מאשר נמצאו בספרים אחרים, כן הוא באמת לפי פירושי המפרשים, אבל לפי פירושי אשר תמו החטאים, חלפו עברו ונשארו מעט מהרבה כאשר עיניך רואות, והזריות אשר היו לזרא בעיני המסתכלים גם יעשו לנו מטעמים מתוקים מדבש ונפת, והם ינשאו את דברי הספר על כנפי רוח המליצה

הקדמה

אל מרומי הרעיונים הנשגבים , וגם הזרים המעטים הנשארים אינם מעוות לא יוכל לתקן , אם תשים על לב כי האלהים דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלומות חכמה העטופים ומתכסים בלבוש זר , למען שתחזור אל תוכם ותכיר כי כפלים לתושיה , וכי מלבד הפשט עוד לאלוה מלין , והפנינים היקרים המלובשים לבושים זרים , הם ילדי שעשועים שוכנים פנימה בהיכלי מלך , כאשר כבר באַרתי ובררתי בספרי התורה והמצוה , כי כל דבר הנוטה מכללי הלשון ויסודי המליצה , הוא מצפון ואוצר רב לפנינים יקרים אשר נמשכת מפה לאזן , שם ישכנו בסתר אהלם , וחקר כבודם כבוד :

ולמה זה התאונן החכם המבקר על אשר באו בספרנו קרי וכתיב כפול מאשר באו בספרים אחרים , ויוכח מזה כי לא היה יודע חוקי הכתיבה ומשפטיה . ואנכי דעתי רחוקה מדעתו בענין סבת הקרי והכתיב הבא בספרים , כי כבר באַרתי במק"א באורך שהיה דרך חז"ל לדרוש כ"מ שבא שם קרי וכתיב , ושלדעתם בא תמיד הקרי כפי הפשט והכתיב כפי הדרוש , שכן תמצא תמיד שדרושי חז"ל בנויים על הכתיב לא על הקרי , וא"כ הספר שבא בו הקרי והכתיב בריבוי , רבו בו ענינים צפונים אשר נמסרו לדרוש , והוא המופת כי היה פי שנים ברוח הנביא הזה ודבר תמיד דבור בעל שתי פנים , וזה מעיד על גודל חכמת הנביא ועומק דבריו , לא חסרונם ועוותם . וגם אשר בקשו המבקרים עלילות על דברי נביאנו , שאין לדבריו חבור ושנאמרו פסקי פסקי , כל לשון תקום אתו למשפט מגד זה תרשיע , כי לפי מה שבארתי דבריו , באו כולם דבוקים ומחוברים , אחד באחד יגשו יתלכדו ולא יתפרדו . ואשר טענו עליו שאין לפרשיותיו סדר כפי הזמן שבו נבא נבואותיו , הלא כן גם בתורת ה' התמימה אין מוקדם ומאוחר בתורה , ולא נסדרו הפרשיות על סדר הזמני רק על סדר מכוון בחכמת אלהים , אשר כבר דברו עליהם חז"ל במדרשיהם וחכמי לב בחקירותיהם , והיה לו להרי"א במנותו את הענינים שבם נשתוה נביאנו עם אדון הנביאים , למנות גם זה מכללם שהיה שומר בסמיכות דבריו ערך וקשור שכלי פנימי , לא זמני רצוני כהרבה מן הנביאים . ואשר טענו המבקרים כי באו דבריו ברוב ענין , שבהרבה מקומות שנה דברים שכבר אמרם בפרשיות הקודמות , ובהרבה מקומות באו בדבריו מאמרים שכבר אמרום נביאים הקודמים לו , אל תתמה על החפץ , כי נודע שכל גזרה שמיימית הנשנית , בא להורות שהדבר קרוב ושבוא יבא , כמ"ש ועל השנות החלום פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו , ובאשר הנביאים לפניו נבאו על עתיד רחוק והיה עדיין אפשרות שתבוטל הגזרה , ובימי ירמיה בא העת שיעדו הנביאים ונחתמה הגזרה בלי השנות , לכן נכפלו על ידו נבואות נביאים הקודמים. וכן נכפלו דברי עצמו, להורות כי נחרץ הדבר ונגמר אצל ה', או שהדבר קרוב לבא בימים מועטים, ויען שהוא היה האחרון בנביאים הראשונים, שנה את דבריהם ואת דבריו והגיה עליהם חותם אמת וקיים ותקע אותם יתד במקום נאמן , להראות כי ה' הדובר בו עושה את הדברים אשר יצר מראש ויעמידם ויכוננם מבלי השנות, וכ"ז מופת על מעלת נביאנו ונבואותיו , לא על חסרונותיהם כדברי המבקרים .

הנה הראיתי לדעת כי נביאנו זה לו יד ושם בשלשת החקוים אשר זכר האברבנאל , ועד השלשה בא בתכלית המעלה והשלימות . הן בחקוי הראשון , מחשבותיו עמוקים ורעיוניו נכבדים , ועם העיון והמחקר נצמדים . הן בחקוי השני והשלישי , לא נופל הוא מן המליצים הגדולים הרמים והנשאים , ובעת כלביא יקום וכארי יתנשא בגבורת השיר ותעצומות המליצה , או כנשר ידאה ופרש כנפיו כנף רננים נעלסה , ויבנה בשמי המליצה מעלותיו ואגודתו על ארץ חשן יסדה, הנה ארצו ארץ ברזל חזק ואמיץ, מליו נקיים מכל סיג וזרה , ושפריו אמרי נועם, דבריו כולם אהובים כולם ברורים , ורעיוניו גבוהים ואדירים . **ועתה** פתח פיך ואכול את הספר אשר פרשתי לפניך , בטנך תאכל ומעיך תמלא את המגלה הזאת ותהי בפיך כדבש למתוק ותאורנה עיניך , ואל תביא עלי קללה עת לא ימצא דבר מדברי חן בעיניך , כי אם לא יעבור עליך רוח קנאה או דרך גאה וגאון ופי תהפוכות , אז ברך תברכני נפשך , כי בדרך אמת הדרכתיך במעגלי יושר , בלכתך לא יצר צעדך , קח את הברכה אשר הובאת לך והבאת עלי ברכה ולא קללה . — חי ה' וברוך צורי ומרומם על כל תהלה וברכה , הנה הואלתי לברך את עבדך הואל נא וקח ברכה מאת עבדך , ואגלת לי ברכה, הברכה אחת היא לך אבי, הבה לי ברכה ונתה לי גולות מים את גולות עלית ואת גולות תחתית , ברך את מעשה ידי , ברך ה' חילי ופועל ידי תרצה , ברך את עמך וברך את נחלתך , ברכני גם אני אבי , ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם , ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי , וברוך שם כבודו לעולם מן העולם ועד העולם , אמן ואמן :

אדר שני תרכ"ז לפ"ק .

מאיר ליבוש מלבים

א דִּבְרֵי

יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן׃ ב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ׃ ג וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלִַם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי׃ ד וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ה בְּטֶרֶם אֶצָּורְךָ בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא

ת"א דברי ירמיהו. סנהדרין ל"ח: ויהי בימי. מגילה י': בטרם אצרך. יומא פ"ג פקידה שער ל"ט: מרחם יתיר ו'

רש"י

א (א) דברי ירמיהו וגו' מן הכהנים. ליתי בר קלקלתא דתקנן עובדוהי ירמיה בא מרחב הזונה ולוקח בר מתקנא דמקלקלין עובדוהי אלו ישראל שקלקלו מעשיהן שבאו מזרע כשר: (ב) אשר היה דבר ה' אליו וגו'. אשר התחילה שכינה לשרות עליו באותו הזמן: (ג) ויהי בימי יהויקים. ויהי נביא כל ימי יאשיהו הנותרים וימי יהויקים בנו וימי צדקיהו בנו עד תום עשתי עשרה שנה היא השנה עד גלות ירושלים בחדש החמישי: (ה) בטרם אצרך בבטן וגו'. מימי אדם הראשון הראהו הקדוש ברוך הוא לאדם דור ודור ונביאיו. אצרך לשון צורה: ידעתיך. קניושטי"י בלעז כמו לא נודעתי להם

מצודת דוד

א (א) דברי ירמיהו. אלה הם דברי ירמיהו וגו': אשר בענתות. אשר ישב בענתות שהוא בנחלת בנימין: (ב) אשר היה וגו' בימי יאשיהו. תחלת דבר ה' בו היה בימי יאשיהו וגו': (ג) ויהי בימי יהויקים. היה מתנבא גם בימי יהויקים בנו והתמידה נבואתו עד כלות עשתי עשרה שנה לצדקיהו וגו' ולתוספת ביאור אמר עד גלות ירושלים שהיתה בחדש החמישי הוא חדש אב: (ד) ויהי דבר ה'. וזהו דברי ירמיהו שאמר לישראל: (ה) בטרם. עד לא יצרתיך בבטן אמך הכרתי בך שתהיה הגון ומוכן לנבואה:

מצודת ציון

א (ג) תום. ענין השלמה כמו כי אם תם הכסף (בראשית מ"ז): (ה) אצרך. מל' יצירה: ידעתיך. ענין הכרה

תוכחת ירמיה

באור הענין

א (א) דברי ירמיהו, שלשה פסוקים הראשונים הם הוצעה להגביל מהות הספר בכל צדדיו, כי כל ספר מספרי החכמה יוגבל, א] מצד צורתו ודברים שידובר בו, למשל אם הוא ספר תוכחה או שיר או חכמה וכדומה, ואם נאמר בדרך מליצה או ספור וכדומה, ועז"א דברי, מודיע שכולל כמה מיני דברים, נמצאו בו חזיונות, נבואות, ספורים, תוכחות, וכדומה. ב] מצד המחבר אשר דבר הדברים, אמר שהיה ירמיהו בן חלקיהו שהיה נביא ומיוחס מצד שאביו היה כ"ג ונביא, ומבואר שהיה ג"כ עשיר, כי אביו בודאי היה עשיר כמ"ש הכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו, ג] מצד מקומו שהיה הנביא דר בו, אמר שהיה מן הכהנים אשר בענתות שהיו מיוחדים ביראת ה', ומארץ בנימין לא מתושבי ירושלים, כי המוכיח שהוא מעיר אחרת, לא יכיר פנים ולא יחנפה מצד אהבת עיר מולדתו, ודבריו נשמעים ביותר. ד] מאיזה מקור שאב דבריו, אם מן השכל, או הבחינה, או מפי סופרים וספרים, אומר. (ב) אשר היה דבר ה' אליו. ששאב דבריו ממקור מים חיים מן הנבואה. ה] מצד הזמן שבו נבא, אמר שנבא בשלשה זמנים מחולפים אשר התחלף בם מעמד העם ומלכם, כי התחלת נבואתו היה בימי יאשיהו בן אמון שהוא ודורו היו צדיקים, והתחיל בשלש עשרה שנה למלכו, שאז בהיותו בן דעת סכל לעבוד את ה': (ג) ויהי וכן התמידה נבואתו בימי יהויקים שאז היה הדור צדיקים והמלך היה רשע כמ"ש חז"ל. עד תום עשתי עשרה שנה לצדקיהו, שאז התחלף מעמד העם שהיו רשעים ולעומת זה היה המלך צדיק, ור"ל שנבואות אלה היו מתמידים בכל המעמדות האלה עד גלות ירושלים, שאז נתקיימו כל נבואותיו: (ה) בטרם, הנביא צריך שיוקדם לנבואתו שני תנאים, א] ההכנה הטבעיית, שיהיה מוכן לנבואה מטבעו, ע"י שיהיה מזגו שלם אל טוב המדות, וכן ע"י שלמות כח המדמה והשכלי ויתר כחות הנפשיות, ב] ההכנה הבחיריית, שיכין א"ע לנבואה ע"י טוב המעשים והקדושה והפרישות, וההכנה הטבעיית תחול באדם תיכף בעת שיצייר צורת הולד בבטן אמו, כי הכנה הזאת יקבל ע"י מולידיו והוריו כמ"ש במדות שאב זכאי לבנו בנוי בכח וכו'. וההכנה הבחיריית לא תתחיל עד יולד ויחל להשתמש

באור המלות

(ה) אצרך בבטן, הוא מרחם. בבטן, מצייר גשם הולד בבטן האם טרם לידתו, וברחם, יצין

מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ ו וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנֵּה לֹא־יָדַעְתִּי דַּבֵּר כִּי־נַעַר אָנֹכִי׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר אֶשְׁלָחֲךָ תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ תְּדַבֵּר׃ ח אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהַצִּלֶךָ נאם

ת"א ויאמר ה'. גיטין י' בסרא כ"ס :

רש"י

(במות ו'): הקדשתיך. זמנתיך לכך: נביא לגוים, לישראל שהם נוהגים עצמם כגוים, כך נדרש בספרי נביא מקרבך וגו' (דברים י"ח) יקים לך ולא לעכו"ם הא מה אני מקיים נביא לגוים נתתיך בנוהגים מנהגי גוים. ועוד יש לפתור נביא לגוים כמו על העכו"ם להשקותם כוס התרעלה להנבא עליהם פורענות כמו שאמר קח את כוס היין החימה הזאת מידי והשקיתה אותו את כל הגוים (לקמן כ"ה). ד"א בטרם תצא מרחם הקדשתיך. עליך אמרתי למשה נביא אקים להם וגו' כמוך (דברים י"ח) זה הוכיחם וזה הוכיחם זה נתנבא ארבעים שנה וזה נתנבא ארבעים שנה: (ו) אהה. לשון יללה קונפליינ"ט בלע"ז: כי נער אנכי. איני כדאי להוכיחן משה הוכיחן סמוך למיתתו כבר נתגדל בעיניהם בכמה נסים שעשה להם הוציאם ממצרים וקרע להם את הים הוריד את המן הגיז את השליו נתן להם את התורה העלה את הבאר אני בתחלת שליחותי אני בא להוכיחם: (ז) על כל אשר אשלחך. אל האומות: ואת כל אשר

מצודת ציון

כמו ובשמואל טרם ידע את ה' (ש"א ג'): הקדשתיך. מל' קדושה: נתתיך. ענין מנוי ופקידות כמו נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז'): (ו) אהה. ענין לשון יללה הוא כמו

מצודת דוד

הקדשתיך. קדשתי אותך וחזר ופירש לומר במה קדשתיך במה שנתתיך להיות נביא להתנבאות על העכו"ם כולם: (ו) ואומר וגו', אמרתי אהה ה' אוי לי על השליחות והמצוה הגדולה כי אשר לא ידעתי לסדר דברי הנבואה כנאות כלשון כי עדיין אני רך בשנים ולא הורגלתי בזה: (ז) אל תאמר. ר"ל אל תמאן מדבר בעבור הנערות: כי על כל. אלא על כל הדברים אשר אשלחך תלך ותדבר את כל אשר אצוך: (ח) אל תירא. אל תפחד מפני פני

תוכחת ירמיה

באור המלות

מקום יציאת הולד בעת הלידה (כמ"ש ישעיה מ"ו ג', תהלים כ"ב י"א, שם נ"ח ד', איוב ג' י', שם ל"ח ח'), ולכן על הבטן אמר אצרך שהוא ריקום צורת הולד אחר מ"א יום של העבור, שזה גדר פעל יצר והבדלו מן ברא עשה, שמורה צורה המתדבקת שהוא הכוונות הטבעיים והמוסריים המוגבלים בעת היות אותו יוצר הצורה, ואמר ידעתיך שהוא הדיבוק בעצם ידיעתו, כמו ואדעך בשם, שנדבק בצורתך ההשגחה הפרטית להשלימה בתכלית השלמה. ואצל רחם אמר תצא מרחם שהיא היציאה והלידה, ואמר הקדשתיך שמאז בא לו העזר מהמרום לענין המוכן אל הנבואה בכח ה' ובעזרו מקדש: (ז) על כל אשר אשלחך. שלח הנקשר עם על מורה שנשלח לתגר כדבר שהוא שלא כרצונו (מ"כ

באור הענין

בכחותיו הטבעיים והנפשיים, אולם יש הבדל בזה בין הנביאים, כי תנאים אלה אינם מוכרחים רק לנביא הבא להשלים א"ע שישפיע עליו שפע הנבואה לצורך עצמו להשלימו בדעת אלהים ובהשגות עליונות שזה לא יהיה רק אם מוכן ע"י מצד טבעו ובחירתו, לא כן הנביא המשולח מאת ה' ליסר גוים ולהוכיח לאומים שאז בעת יצטרך ה' לשלוח שליח כללי אל העם ולא ימצא איש המוכן לזה מעצמו, יבחר איש אחד הטוב בעיניו ויכינהו לנבואה ע"י שישנה טבעו ויעזרהו על בחירתו למען ישיב על ידו את התכלית הנרצה אצלו, (ובזה תמצא מענה על רוב הקושיות שהקשו על הרמב"ם שהתחיל במורה שהנבואה לא תחול רק על המוכנים לה, והקשו עליו מנבואת גדעון ומנוח ודומיהם, כי זה לא היה מפני זכות המקבל רק מפני צורך המשפיע), א"ש נגד ההכנה הטבעיית שתחול בעת יוצר הולד בבטן, **אנכי ידעתיך בטרם אצרך בבטן** שהקדמתי לך הכנה זו מעצמי, וכן נגד ההכנה הבחיריית שתחול בעת יצא מרחם ויתחיל לבחור בטוב המעשים **אנכי הקדשתיך** לנבואה **בטרם תצא מרחם**, ר"ל נבואתך אינה צריכה להכנה הטבעיית והבחיריית כיתר הנביאים, יען כי **נביא לגוים נתתיך**, שאינך נביא לצורך עצמך רק לצורך הכלל, ולא לשליחות פרטי רק כללי לכל הגוים, ונבואתך הוא לצרכי: (ו) **ואומר**, השיב, שהגם שיוכל להשפיע עליו הנבואה גם אם יחסרו לו השלמיות שהם תנאים אל הנבואה, יען שהוא נביא לשליחות כולל, אבל הלא א"כ יש חסרון אחר, והוא כי הנביא השלוח צריך שלא יהיה נער רק זקן ורגיל כדי שיוכל לדבר ולהוכיח גוים רבים, וז"ש **הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי**, וזה יהיה משלשה פנים, א] שהנער לא יערב לבו לגשת בפני גדולים, ב] שהנער אינו יודע לסדר דבריו במליצה ולשון צח שע"ז צריך הרגל רב, ג] מצד העם שנשלח אליהם שלא ישאו פנים לנער לצעיר הימים ויקומו עליו ויבזוהו: (ז) **ויאמר ה'**, אחר שבזה נכלל ג' חששות, שנים מצדו וא' מצד העם, השיב לו ה' **בל תאמר** טענה זאת מצד שאתה **נער**, כי נגד מה שאתה חושש שלא יערב לבך לגשת במקום גדולים, הלא **אל כל אשר אשלחך תלך**, שההולך בשליחות מלך גדול לא יבוש ללכת בכ"מ אשר ישולח בידעו מעלת משלחו הגם שהוא עצמו צעיר ונבזה, ונגד החשש שלא תדע לסדר הדברים בטוב טעם, **את כל אשר אצוך תדבר**, אתה לא תדבר דבר רק מה שאצוך ואשים דברי

נְאֻם־יְהוָה׃ ט וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יָדוֹ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיךָ׃ י רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ ׀ הַיּוֹם הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם וְעַל־הַמַּמְלָכוֹת לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ׃ יא וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר מָה־אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר מַקֵּל שָׁקֵד אֲנִי רֹאֶה׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת

כי

רש"י

אצוך. לישראל תדבר: (ט) וישלח ה' את ידו. כל שליחות שהוא אצל יד לשון הושטה. ל"א כתרגומו ושלח ה' ית פתגמי נבואתיה: (י) הפקדתיך. מניתיך על הגוים: לנתוש ולנתוץ. אדישפליי"ר בלע"ז. ועל ישראל לבנות ולנטוע אם ישמעו כך ת"י: (יא) מקל שקד. אמנדולי"ר בלע"ז: (יב) היטבת לראות.

מצודת דוד

מי אשר אשלחך אליהם פן תכשל בלשונך ויקלסו עליך כי אני עמך להצילך מיד הבאים להרע עמך: (ט) וישלח. בנבואה נראה לו כאלו המקום הושיט ידו ונגע על פיו כאלו נותן הנבואה אל פיו: הנה נתתי. במה שנגעתי ידי בפיך נתתי דברי הנבואה בפיך: (י) הפקדתיך היום. בזה מניתי אותך על כל העכו"ם לנבאות עליהם חורבן והשקט כפי מה שאצוה לך: (יא) מה אתה רואה. במראה הנבואה: מקל שקד. מקל מאילן שגדילים בו שקדים: (יב) היטבת לראות. ר"ל ראית דבר ראוי לפי הזמן כי שוקד אני על דברי לעשותו וא"כ ראית דבר המרמז רמז על מה שעתיד להיות כי

מצודת ציון

ואומר אסה כ' (יחזקאל ד'): (ט) וישלח. ענין הושטה וכן שלח ידך ואחוז (שמות ד'): (י) הפקדתיך. מל' פקידות ומינוי כמו ופקדו שרי צבאות (דברים כ'): לנתוש. ענין עקירה כמו ונטעתים אתכם ולא אתוש (לקמן מ"ב): ולנתוץ. ענין כתיתה ושבירה כמו תנור וכירים יותץ (ויקרא י"א): ולהרוס. מל' הריסה וסתירה: לבנות. מל' בנין: (יא) מקל. מטה: שקד. שם פרי שקדים כמו ויגמול שקדים (במדבר

תוכחת ירמיה

באור הענין

בפיך: (ח) אל תירא, ונגד מה שאמר ירא שיהרגוהו· אל תירא מפניהם כי אנכי אצילך מידם: (ט) וישלח ה' את ידו, שליחות יד המוזכר אצל הגעת הנבואה, יכוון על מסירת הכח הפעליי לפעול ולעשות עפ"י נבואתו התחדשות בהמציאות, כי יד ה' תמליץ הכח הפועל והעוסק בהויית הדברים או בקיומם והשלמתם ושנוייהם, ובעת תבא הנבואה בחזקת היד יתן לו כח הפעליי הזה שעם הדבור הנבואיי יהיה ג"כ שליח לעקר ולטעת לסתור ולבנות, וז"ש ראה נתתי דברי בפיך, ועם הדבור הזה בעצמו. (י) ראה הפקדתיך היום על הגוים ועל הממלכות בין להחריבם, לנתוש את הגוים ולאבדם, וכן לנתוץ את הממלכות ולהרסם, בין לבנות את הנהרס שהם הממלכות, ולנטוע את הגוים (עיין בחה"מ), אולם גם החורבן יהיה ע"מ לבנות, וז"ש לנתוש ולנתוץ כדי שעי"כ תוכל לבנות ולנטוע, כי כן תפעול גם היד העליונה שתסתור ע"מ לבנות, וההעדר קודם להויה והמות אל החיים: (יא) מה אתה רואה, היד השלח אליו ונגע על פיו נצייר בדמיונו באיזה דמות ומשל מתיחס לענין הנבואה והנמשל שכיון בהגעת היד, ע"ד ויד הנביאים אד' בגם ושאל אותו מה רואה בדמיונו, והשיב שנתפס בדמיונו דמות מקל שקד, כאילו דמות הזה יהיה ציור של המחזה של היד שנגעה בו: (יב) ויאמר ה' היטבת לראות, הדמות הזה מכוון אל כונת הנבואה בכל הצדדים, א] כי תפס אל הדמות שם מקל לא שם מטה, שהמטה ידמוה לפעמים למשענת ולמשרה, והמקל יציין ההכאה,

באור המלות

י"ח כ"ז, נחמיה ו' ג'), או שליחות של הכרת (דה"א י"ג ב'), ור"ל הגם שיהיה שלא ברצון הנשלח אליו תלך, ובל"ז נמלא בס' זה לרוב על במקום אל: (ט) וישלח ה' את ידו. יד ה' מליין תמיד כח הכשגב ופעולתו לטוב או לרע, היד החזקה היד הגדולה, ובבואו אל הנבואה יורה על שמוסר כח פעליי וגבורה עצומה אל הנביא (מ"א י"ח מ"ו) או עזר ממרום אל פעלים עצומים, או שמניעו ומוציאו ממקומו ביד חזקה (יחזקאל ג' י"ד, ל"ז א', מ' א') או לראות מחזות עצומות נפלאות (שם א' ג', ח' א'): (י) לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע. פעל נתש מיוחד אל הנטיעות שעוקר הנטיעות ממקומם, ומגביל נגד פעל נתץ והרס שמיוחד אל הבנין, כי משני אלה ידבר פה, כמ"ש לבנות ולנטוע, וכן את אשר בניתי אני הורס את אשר נטעתי אני נותש (לקמן מ"ה ד'), ובניתים ולא אהרוס ונטעתים ולא אתוש (שם כ"ד ו'), והכתובים יציירו את הגוי בציור יער צומח עצים (ישעיה י' י"ח ל"ג, זכריה י"א), ואת הממלכה ידמו לבנין (ישעיה כ"ח ע"ו תהלות קי"ח כ"ב), כי הממלכה סבנה אבן אל אבן. ונגד גוים וממלכות, אמר על הגוים, לנתוש ולהאביד ולנטוע, ועל הממלכות לנתוץ ולהרוס ולבנות, וכן תמצא לקמן (י"ח ז' ל"א כ"ח). ולהאביד מוסיף על לנתוש שהנטיעה נעקר ממקומו ועדן הוא במציאות, והנאבד נאבד לגמרי, וכן אמר לקמן (י"ב י"ז) נתוש ואבד. וכן להרוס מוסיף על לנתוץ כי ההרס והנתיצה הם שני ענינים, הנתיצה תפול גם על אבן אחת, וההריסה הוא על כלל הבנין, ובזה מושג של הריסה כולל יותר, ולפעמים הנתיצה הוא יותר מן ההירוס אם הוא אחר ההריסה כמ"ש בחבורי התו"ס (שמיני סי' קל"ט): (יא) מקל. יש הבדל בין מקל, מטה, משענת, המטה היה עשוי לכבוד והיה נשא אותו לפעמים לציין המדרגה, ומציין לפעמים הנשיאות, כמו מטה עז שבט למשול (יחזקאל י"ט י"ד), ואם עשוי להשען עליו הזקן והחלוש אז נקרא משענת, אם יקום ויתהלך בחוץ על משענתו, ואיש משענתו בידו מרוב ימים (זכריה ח' ד'), ואם עשוי להכאה נקרא מקל, והוא לרוב ביד הרועים להכות הבהמות, ויך את האתון במקל, ועי' לקמן (מ"ח י"ז): שקד, אינו שם רק סבב

כמו

כִּי־שֹׁקֵד אֲנִי עַל־דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ׃ יג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה ׀ אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר סִיר נָפוּחַ אֲנִי רֹאֶה וּפָנָיו מִפְּנֵי צָפוֹנָה׃ יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ טו כִּי ׀ הִנְנִי קֹרֵא לְכָל־מִשְׁפְּחוֹת מַמְלְכוֹת צָפוֹנָה נְאֻם־

ת"א כי הנני. עקידה שער ס"ט: יהוה

רש"י

השקד הזה הוא ממהר להוציא פרח קודם לכל האילנות אף אני ממהר לעשות דברי. ויונתן תירגם מקל שקד מלך דמותי לאבאשא. ומדרש אגדה השקד הזה משעת חניטתו עד גמר בישולו עשרים ואחד יום כמנין ימים שבין שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר לט' באב שבו נשרף הבית: (יג) סיר נפוח. רותח בוויל"ש בלע"ז: ופניו. רתיחותיו אשי"ו שאונדי"ש בלע"ז: (יד) מצפון תפתח הרעה. בבל לצפונה של ארץ

מצודת ציון

י"ז): (יב) שוקד. ענין מהירות כמו וישקוד ה' (דניאל ט'): (יג) סיר. קדרה וכן על סיר הבשר (שמות ט"ז): נפוח. ר"ל תעלה רתיחה ע"ש בגרא' נפוחים ואבעבועות וכן כדור נפוח ולגמון (איוב מ"א): (יד) תפתח, ענין

מצודת דוד

מקל שקד ראיתי ואני שוקד על דברי והשם אחד בלשון: (יג) שנית. ר"ל שאלני פעם שנית: מה אתה רואה. במראה הנבואה: סיר נפוח. קדירה מעלה רתיחה: ופניו. פני הרתיחה' מקום שמעלה הרתיחה מרובה הוא מעבר הצפון: (יד) מצפון תפתח הרעה. זה ירמז אשר מבבל העומדת מצפון תפתח הרעה כי עד הנה כאלו היתה הרעה קשורה לבל תבא ועתה הותר הקשר ותבא הרעה על יושבי א"י והמשילם לסיר לומר כמו הסיר מאספים הנתחים אליה ואח"ז מרתיחין אותה כן כולם יכנסו במצור העיר והאויב ילחם בה וכן נאמר שפות הסיר שפות וגו' אסוף נתחיה אליה וגו' רתח רתחיה וגו' (יחזקאל כ"ד): (טו) הנני קורא. רצה לומר אעיר לבוא כל משפחות של ממלכות צפונה והם בבל וכל ארצם

תוכחת ירמיה

באור המלות

כמו דבק שמה, כי לא חמן, יבא היה נקודים,

והפעל נגזר משם שקדים

שהמקל הנראה בשקדים בעת החזון: (יב) שוקד. גדר פעל זה הוא המתמיד לעיין ולהביט או לשכון אל איזה דבר בהתמדה יתירה, כמו שוא שקד שומר, לשקוד על דלתותי, וגזה משתתף עם לשון ארמי, הוה משקיד ביה בהאי תויא. והנה לפעמים יביא הרע ע"י הסתרת פנים שמסתיר פניו והרע בא מעצמו כמ"ש אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם. ולפעמים יביא הרע בהשגחה ולמעלה מדרך הטבע, כמ"ש וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו (דניאל ט'), ור"ל שוקד אני על דברי איך להוציאם אל הפועל ולמצוא דרך השגחיי, וזה היה נראה איך הדבור עצמו נתהפך למקל, כמ"ש צץ המטה פרח הזדון (יחזקאל ז'): (יג) סיר נפוח. המעלה רתיחות, שזה בא ע"י חלקי האויר המתרתחים ע"י האש והעולים

באור הענין

המטה לכבוד אל הנושאה לא המקל, וכן עם כשדים הם ביד ה' כמקל הולכים ליסר המוסרים לא כמטה לכבוד או למשענת, ב] במה שראהו שקד, ר"ל מוציא פריו ברגע זו, וזה מורה רוב המהירות שיוציא ציצו ופרחו ופריו ברגע, עם מה שיסכים לזה הזמן שהשקדים מוציאים פרים בכ"א יום, וכן היו כ"א יום מן י"ז בתמוז עד ט' באב כמ"ש חז"ל, ג] מסכים לזה שם הפרי, ששקד מורה שקידה והשתדלות שישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו, ועז"א **כי שוקד אני על דברי לעשותו** כאילו עם הדבור מחובר ההשתדלות להוציאו אל הפועל במהירות כמו שעם ראיית המקל הוציא ציצו ופריו, (ולדברי חז"ל היה המהירות הזה לטובה שהקדים שתי שנים קודם וגושנתם בל יתקיים ואבדתם מהרה בשיתמלא סאתם בהאלם, ובזה אמר על צד הדרוש הסיבה לראות, ר"ל הפקידה הזאת היא לטובת ישראל והגלתם): (יג) ויהי, דברי הנביא באו מסודרים בשלש דברות, שתחלה מנהו ה' אל השליחות והודיעו מהות השליחות שהוא לנתוש ולנתוץ, ואח"ז ייחד לו עוד שתי דברות, [דבור א'] להודיע לו זמן קיום הנבואה, שעז"א כי שוקד אני על דברי, [הדבור הב'] להודיע המקום שמשם יבא הפורעניות, ואחר שהדבור הראשון שינו נקשר בזמן ובמקום שהם רק תנאי המוחשות, צייר לו זה במראה ודמיון, **סיר נפוח**, דמיון זה ראוי מאד להגדמה בו, כי הם היו ממשילים את ירושלים לסיר ועמה לבשר (יחזקאל י"ב וכ"ד) שכמו שהסיר שומר את הבשר אשר בתוכו מפני האש, כן העיר והמבצר ישמרם מפני האויב, המשיל את ירושלים לסיר נפוח ומעלה רתיחות, שזה יהיה בעת שתרבה המדורה ובעת שאין הסיר מכוסה למעלה, וזה הנמשל על הרבות אש האויב בריבוי יותר מכח הסיר, ועל שאין הסיר מכוסה מלמעלה בהשגחת אלהי מעוזם, שאז לא תועיל להם הגנה הטבעית מן המבצר אחר כי נגלה מסך יהודה מלמעלה כמ"ש (ישעיה כ"ב) הסר משוכתו והיה לבער, ופרוץ גדרו והיה למרמס עיי"ש בפי', ולכך סיר נפוח שבעת תרתיחהו האש מצד האש יעלו הרתיחות בצד ההוא, עד שידמה כאילו המים שבסיר מתנשאים לעלות ולברוח אל צד האחר כי נדחפו מפני האש, ובכ"ז לבסוף יתרוקנו בתוכו צד שהאש שם, וכן הנמשל **ופניו מפני צפונה** המקום שמבעבע שם נקרא פניו, והפנים האלה יהיו מפני צפונה, שמשם האש, ובכל זאת לשם יתרוקנו. והנמשל כי ע"י המצור וחרב אויב יעלו העם מן הסיר ויחשבו לברוח מן המבצר לצד האחר, ובכ"ז ילכדו מאת הכשדים ויגלו אותם בבלה (כמ"ש לקמן נ"ב ח'): (יד) **ויאמר** ה'

יְהוּדָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כִּסְאוֹ פֶּתַח ׀ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם וְעַל כָּל־חוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה׃ טז וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי אוֹתָם עַל כָּל־רָעָתָם אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם׃ יז וְאַתָּה תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל־תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם׃ יח וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ׃ יט וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־ יהוה

רש"י

ישראל היא: (טז) ודברתי משפטי אותם. אתווכח עמהם עם יהודה וירושלים: (יז) תאזור מתניך. לשון זירוז כאיש חיל: (יח) למלכי יהודה. כנגד מלכי יהודה: (יט) ונלחמו אליך. ויהון דיינין ומגיחין לקבלך למסתר ית פתגמי נבואתך:

מצודת דוד

ממשלת בכל לבוא על ירושלים: ונתנו איש כסאו. כל אחד יתן כסאו מול פתחי השערים ועל החומות לצור עליה מסביב: (טז) ודברתי. אז אדבר עמהם משפט ר"ל אביא עליהם משפט הגמול בעבור רעתם: (יז) תאזור מתניך. הוא ענין זרוז כי החגור במתניו הוא מזורז: אל תחת מפניהם. אל תפחד מפניהם מלומר להם את כל דברי: פן אחתך. כי כשתפחד אשבור אותך לפניהם ויוכלו לך להזיקך לכן אל תפחד ובטח עלי ואז לא יוכלו לך: (יח) נתתיך היום. נתתי כח בידך לסיים פיך כעיר מבצר וגו' להתגבר על כל הארץ וחוזר ומפרש על מלכי יהודה ועל שרי יהודה ועל הכהנים ועל כל עם הארץ מיתר העם: (יט) ונלחמו אליך. כולם ילחמו עמך ולא יוכלו לך כי אני עמך להצילך מידם:

מצודת ציון

פתרת הסקל כמו ישרי פתח (שם ל'): (יז) תאזור. מל' אזור וחגורה: תחת אחתך. ענין פחד ושבר כמו אל תערוץ ואל תחת (יהושע א'): (יט) יוכלו. מלשון יכולת והתגברות:

תוכחת ירמיה

באור הענין

ה' הודיעו המשל כי מצפון תפתח הרעה: (טו) כי הנני קורא, מליץ במליצתו כאילו השם יש לו ריב ומשפט על ישראל על שחטאו נגדו ויקרא לכל משפחות ממלכות צפונה שהם יהיו השופטים בינו ובין עמו, והם יבאו ויתנו איש כסאו פתח שערי ירושלים, כשופטים היושבים על כסא המשפט לשמוע טענות הבע"ד, והשופטים האלה ישבו על כסאות למשפט בכ"מ בין על פתח שערי ירושלים ובין על כל חומותיה וגם בכל ערי יהודה כאילו יתחלקו לכמה בתי דינים, סנהדרי גדולה וקטנה: (טז) ודברתי משפטי אותם, וה' ידבר משפטו וטענותיו לפני השופטים האלה על עמו על כל רעתם, לבקש דין מאתם, אשר עזבוני ר"ל כי רעתם היא משולשת, א] אשר עזבוני, ב] שאם היו עוזבים אותי ולא היו עובדים אלהים אחרים היה לימוד זכות עליהם שעשו זה מצד חפצם בהפקריות, אבל הם קטרו לאלהים אחרים, הנם בעבודתם כבדה יותר, ואם היו ממירים כבודם לבעבור הבנת תועלת וכדומה לא היה החטא גדול כל כך. אבל הם, ג] השתחוו למעשה ידיהם שעשו בעצמם ויודעים שאין בו ממש: (יז) ואתה, אולם טרם אושיב השופטים האכזרים האלה אתרה בם אתה על ידך, כמו שמתרין בבע"ד ע"י שליח ב"ד, ולכן תאזר מתניך ולא תמתין עד שיבואו אליך רק וקמת ללכת אליהם, ולא תדלג דבר מדברי רק ודברת את כל אשר אנכי מצוך מבלי להפיל דבר, וגם אל תחת מפניהם לחנוף להם כי אז אחתך לפניהם לא אם תעיז פנים נגדם: (יח) ואני, ובל תאמר כי לא ישימו לב עליך לעמוד כנגדך, כי אני נתתיך היום שתהיה דומה בעיניהם כעיר מבצר ואח"כ כעמוד ברזל ואח"כ כחומות נחשת עד שילחמו אתך כלוחם בחזקה לכבוש עיר מבצר של אויביו, וכן תהיה בעיני כל הארץ גם למלכי יהודה ולא לבד למלכיהם במגאותם שונאים מוסר מפני הרוב, כי גם לשריו וגם לכהניו, שעליהם מוטל להורות דעה, ואף לכל עם הארץ, וכאומן זה. (יט) ונלחמו אליך

באור המלות

למעלה והופיעם כחלקי המים, והכרו כדוד נפוח (איוב מ"א). ופניו, נקרא הצד שהם יתנשא נפוח הרתיחות שהוא נגד האש, שהצד ההולך לפנים נקרא פניו, ובאשר פני הרתיחות לא מכנת האש בבלשון אמר משני לפונה בתי"ם הסבה: (טו) פתח שערי ירושלם ועל כל חומתיה. הכובשים יתחילו בערי הפרזות, אח"כ בחומות, ואח"כ בפתח השער, אבל פה יצייר כאדוני הארץ ומלכים יושבים על כסא הממשלה. באז תלא ההנהגה מן השער אל החומות ומשם אל ערי הפרזות: (יז) אנכי אצוך, כפילת השם עם הכינוי מורה מיעוט רק אשר אצוך אנכי בעצמי לא אשר אצוך לא אנכי, כמו ציווי המלך וחכמי העדה או נביא שידבר בשמי, הגם שאתה מצווה לשמוע להם לא תדבר בפי ציווים, כי כל זה קרה לו. תחתך מן הבסוגים ופ"א הפעל נחירק שלא להתחלף עם עתידי הדגוש מנחי העי"ן (כן מלך): (יט) ונלחמו אליך. הפעל לחם נקשר עם ב', ועם מלת עם,

יְהוָה לְהַצִּילֶךָ׃

ב א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃ ג קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה כָּל־אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם נְאֻם־

תבואתו ק'

ת"א הלוך וקראת. סנהדרין ק"י: קדש ישראל. קידושין כ"ג:

יהוה

רש"י

ב (ב) זכרתי לך. אם הייתם שבים אלי מאוחי לרחם עליכם כי זכרתי חסד נעוריך ואהבת כלולותיך חופתך שהכללתיך לחופה ולשון הכנסה הוא, כלולותיך נוצ"ש בלע"ז, ומה הוא חסד נעוריך לכתך אחר שלוחי משה ואהרן מארץ נושבת יצאתם למדבר ואין צדה לדרך כי האמנתם בי: (ג) קדש ישראל. כתרומה: ראשית תבואתה. כראשית קציר לפני העומר שאסור באכילה והאוכלו מתחייב כן כל

מצודת ציון

ב (ב) כלולותיך. מל' כלה והקרא כן שהיא ענין עלוי היופי כמו כלילת יופי (איכה ב') והכלה בימי חופתה היא כלולה בכל מיני יופי וקישוט: (ג) ראשית. ענין מיטב כמו ראשית גוריהם (לקמן מ"ט): יאשמו. מלשון אשם:

מצודת דוד

ב (ב) באזני ירושלם. באזני יושבי ירושלים: זכרתי לך. זוכר אני לך את החסד אשר עשית עמי בימי נעוריך בעת בחרתי אותך לי לעם כי מצאת חן בעיני: אהבת כלולותיך. האהבה שהיה לי עליך בעת היית ככלה בזמן חופתה וזהו במעמד הר סיני לקבל התורה: לכתך. ר"ל זכור לפני האמונה שהאמנת כי הלכת אחרי במדבר בארץ שאין בה זרע זרוע ואין מה לאכול: (ג) קדש ישראל. ולזה הוא קדש לה': ראשית. הוא המיטב שבכל תבואתו ר"ל המובחר שבכל האומות: כל אוכליו. כל הגוזלים ומכלים את ישראל יהיו אשמים ורעה תבוא עליהם. ר"ל אף שישראל יהיו נמסרים ביד האומות בעבור חטאם עכ"ז על כי המה קדש לה' אהיה נפרע בסוף מן האומות על שהרעו להם: נאם ה'.

תוכחת ירמיה

באור המלות

(...) את, אל על, ובארתי הכלל ביהושע (י' כ"ט), והקשור עם ל' מורה שרוצה להתקרב להאדם אתו, לוחם נגדו מן האל ע"י אחבולות להכשילו וכן לקמן מ"ז כ': (ב) הלך וקראת. מקור פעל הלך הבא לפני הפעל מורה התמדת ההליכה, ר"ל הלך ותקרא כ"פ וכן הלוך וקנית (לקמן סי' י"ג וסי' י"ט), ולקמן (נ"ד) הלוך ואמרת אל צדקיהו, ר"ל אף שלא יניחו אותך ליכנס תלך כ"פ עד שתכנס, כלולתיך, ענינו מענין כלה ומענין כליל היופי, כמו כלילת יופי, כללו יפיך, ושניהם אחד, כי היופי יקשר כלה כלולת קשוריה. במדבר, בארץ לא זרועה, יש ב' מיני מדבריות, א] ישימון וציה והם מקומות שיחרבו מטבע אותם בל יתקיימו בם אנשים כמו מדבריות שאול (מדבר קאני או זאמא אשר באזיא) או מדבר המלח (במחלקת ארץ פרס לשתים, או מדבר זיריא אשר באראביען) ודומיהם, והגדולה שבהם מדבר זאהרא אשר באפריקא, ב] מדבר שמם (סטעפפען) אשר יחסר בהם יערות וצמאי מים, ובכל זאת היא ארץ זרועה, ר"ל שגדלים שם פירות רק שהם קטנים ורזים מאד (וזה בא מסבת מיעוט האדים הלחים באויר שם מחסרון המעינות והנחלים) ושם ימצא מרעה לצאן, ונקראים תמיד נאות מדבר (לקמן ט' ט', כ"ג י' ובכ"מ) ולכן כפל במדבר ומוסיף בארץ לא זרועה: (ג) ראשית תבואתה. כתוב בה"א במקום וא"ו, כמו תבואתו, והכינוי מוסב על המדבר, שהוא ראשית תבואת המדבר, שמעולם לא גדל שם תבואה, וישראל הם התבואה שגדלה שם ראשונה במדבר הזה ועי"כ הם קדש כראשית התבואה. יאשמו, כבר בארתי באילת השחר (כלל שמ"ה) שיש הבדל בין פעל אשם ובין פעל חטא, במה שאשם מציין שמכיר עונו, או שמגיע לו עונש, ובא ברוב פעמים על עונש הנפש, והאשמה הפך החטא, לכן הוסיף רעה תבא עליהם בפעל, וכן ויאשם

באור הענין

אליך כל הכתות ולא תמצא עזר משום אדם, ובכ"ז ולא יוכלו לך יען כי אתך אני ואני אצילך:

ב (א) ויהי אחר שהקדים איכות תחלת נבואתו וענין נבואתו בכלל, הקדים הקדמה כוללת לדברי פורעניות אשר ינבא בכל הספר על ישראל. יודיע כי בכל העונשים והיסורים שיביא ה' על ישראל, עוד אהבתו אליהם ועוד לא שכח בריתו מימי קדם, וכל אוכליהם עתה יענשו, כאב שקצף על בנו ומסרו לשלוחים אכזרים להכותו מכה רבה, שבכ"ז לבו דואב ומלא רחמים על בנו המוכה, וקוצף על האכזר המכה וסופו ליטול את שלו מתחת ידו: (ב) זכרתי לך חסד נעוריך, מדמה תחלת התחבר דבר האלהי עם עמו, כחבורי חתן וכלה ארוס וארוסה, וידמה כאיש אחד הבא מרחוק, וגם עשיר היפה בנשים הכניסה אותו לבית אביה ועשתה עמו חסד, ואח"ז דבקה נפשה בו והתחתנה עמו, ואח"ז האמינה בו ויצאה עמו מבית אביה אל המדבר לאשר היה רוחו ללכת, וכן בנמשל תחלה שמרו האבות ובניהם אחריהם דרך ה' והודיעו אלהותו בעולם בעודו היה גר בלתי ניכר פה לכל העמים שעבדו עצבים וחמנים, וזה חסד נעוריך, ואח"כ התחתנו עמו ונכנסו בברית ואהבת כלולות בצאתם ממצרים וקבלת התורה, שבאו בברית עמו, והם אהבת כלולותיך, ואח"כ האמינו בו ויצאו אחריו אל המדבר, מרוב חשקם אל הדבקות האלהי, והם ג' מיני זכיות שיש לישראל, א] קודם השדוכין, ב] השדוכין עצמם, ג] אחר השדוכין, וזכיות אלה עדן זכורים בלבי לא שכחתים, ולכן. (ג) קדש, הוסיף

בקדש

הוָה׃ ד שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־מִשְׁפְּחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ה כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה מַה־מָּצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עָוֶל כִּי רָחֲקוּ מֵעָלָי וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ׃ ו וְלֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַמּוֹלִיךְ אֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצַלְמָוֶת בְּאֶרֶץ לֹא־עָבַר בָּהּ אִישׁ וְלֹא־יָשַׁב אָדָם שָׁם׃ ז וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ הַכַּרְמֶל לֶאֱכֹל פִּרְיָהּ וְטוּבָהּ

ת"א מה מצאו . חגיגה ט' : בארץ לא עבר ברכות ל"א סוטה מ"ו : ואביא אתכם . עקידה שער פ"ו : ותבאו

רש"י

אוכליו יאשמו, כן ת"י : (ו) ולא אמרו איה ה'. כי נלך אחרי אלהים אחרים : ערבה. פלנור"א בלעז : ושוחה. כעויה איכפוסיא"ה בלע"ז : ציה. דישגאטא"ה בלע"ז : צלמות. לשון חשך הוא : (ז) אל ארץ

מצודת דוד

זה מאמר ה': (ה) מה מצאו וגו'. מה דבר עולה מצאו כי אשר בעבור' רחקו מעלי : ההבל. זה העכו"ם שהוא הבל ואין בו ממש : ויהבלו. ובעבור זה נעשו גם המה הבל מבלי ממש כי נשפלה ממשלתם עדי ארץ : (ו) ולא אמרו. לא חזרו מדרכם לומר איה ה' ר"ל נשוב לעבוד את ה' אשר העלה אותנו מארץ מצרים : המוליך וגו'. ר"ל ולא תעינו בדרך ולא חסרנו דבר : בארץ וגו'. כפל הדבר במ"ש פעמים רבות להפלגת הענין וכדרך המליצה : לא עבר. בדרך העברה : ולא ישב בקביעות מקום : (ז) ואביא. הלא הבאתי אתכם משם אל ארץ הכרמל ר"ל מקום שדות וכרמים : ותטמאו. במה

מצודת ציון

(ו) ערבה. הוא כמו מדבר : ושוחה. מקום גומות ובורות כמו בשחת עשו (תהלים ט') : ציה. ענין שממון : וצלמות. צלו של מות ר"ל חשכת הקבר : (ז) הכרמל. ענין מקום

תוכחת ירמיה

באור הענין

בקדש וכתבואת ראשית שהיא התרומה שאסורה לאכול לזרים וזר האוכלה יאשם בין בגוף בין בנפש, וכן כל אוכליו יאשמו היא אשמת הנפש, כמ"ש ואיש כי יאכל קדש ואשמה הנפש ההיא, וגם רעה תבא אליהם הוא עונש הגוף ומיתה בידי שמים, ור"ל אף שאבה עליך עתה שתהיה למאכל לשיני אריות סופם לקבל עונשם כאוכל קדש ה' ותרומתו : (ד) שמעו, אחר ההצעה הזאת שהודיע שה' זוכר ולא שכח אהבת כלולות, יתוכח עמהם מדוע שכחוהו המה ואבותם, בית יעקב ההמון, ומשפחות בית ישראל הגדולים אנשי השם : (ה) מה מצאו אבותיכם, מתחיל להתוכח שתחלה תיכף בעודם במדבר רחקו אבותיהם מעליו וינזרו לבושת, והנה העוזב דבר מפני דבר בהכרח יהיה, או מפני שמצא עול וחסרון בהגוף הנעזב, לעומת זה אמר מה מצאו אבותיכם בי עול, אשר בעבורו רחקו מעלי, או יהיה מפני המעלה שימצא בדבר שבחר בו עתה, לעומת זה אמר הלא וילכו אחרי ההבל, או יהיה מפני שהמעשה בעצמה שהיא התמורה והחליפים היא טובה או מעולה אצלו, כמו למשל אם היה עבודת האליל קלה או נעימה יותר, לעומת זה אמר ויהבלו שהלא גם המעשה הוא הבל, ור"ל אדם עוזב דבר שלא היה לו אהבה עמו כ"כ, או שהיה אהבתו תלויה בסבה ובטלה הסבה, אבל אחר שזכרתי לך חסדי נעוריך בלא סבה, ואהבת כלולותיך אהבה גדולה, ואני לא עזבתיך כי קדש ישראל וכו', וא"כ מה מצאו אבותיכם בי עול וגו' : (ו) ולא אמרו ומלבד מה שלא הבחינו בין הטוב והרע, עד לא שמו לב על הסכון התועלת ועל ההיזק שימשך להם עתה, אחר שעדן חוסים תחת צל ה', א] שהוציאם ממצרים משעבוד ועבדות, ועז"א ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים, ב] בדרכם במדבר פרק בו ימצאו מחסורם, ועז"א המוליך אותנו במדבר, כי המדבר הזה א"א שימצאו בו מחייתם בדרך הטבע

באור המלות

בבעל וימות (הושע י"ג א') : (ד) יעקב ישראל. כבר בארתי (ישעיה ט' ז') שכ"מ שבאו נרדפים, יורה שם יעקב על ההמון ושם ישראל על הגדולים, וכן לקמן (י' ט"ז, ל' י') : (ה) ויהבלו, ר"ל שהדבק בה' שהוא הקיום והנצחיות גם הוא נשאר קיים, כמ"ש ואתם הדבקים וכו', אבל הדבק בהבל שא"ל קיום גם הוא נעשה הבל : (ו) במדבר ערבה. התבאר (ישעיה ל"ה) שערבה, הם מקומות במדבר שגדלים שם קוצים ודרדרים, ושוחה חפירות עמוקות, כמו כי כרו שוחה (לקמן י"ח), וציה מקום שהוא נופר כמ"ש הבדלם ישעיה (שם) . לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם, יש הבדל בין איש ובין אדם, ששם איש כולל כל מין ונמצא גם יותר בבע"ח, ושם אדם מיוחד אל האדם לבדו, כמ"ש בתבורת התו"כ (ויקרא סי' י') בתורה אור בארך, וע' לקמן (י' כ"ג) ור"ל שלא עבר בה שום איש ונמצא גם בבהמות שדי וכחמה, וגם אינו ראוי לישוב מצד מין האדם הכולל, אף שהאדם יתחכם בהתבוללותיו להפך מדבר לעיר מושב, המדבר הזה אינו ראוי לזה כלל, וכן אמרו חז"ל (ברכות דף ל"א) וכי מאחר שלא עבר היכן ישב, כל ארץ שגזר עליה אדה"ר לישוב מתישבה וכל ארץ וכו' שפי' מלת אדם ע"ש המין, כמ"ש בפי' התו"כ שם, ולקמן (סי' נ"א מ"ג) לא ישב בהן כל איש ולא עבר בהן בן אדם, שם אינו מדבר מן מין האדם, שזה לא יגויין במלת בן אדם, אמר שכל איש ונמצא גם שיעבור דרך עראי לא ישב שם בקביעות ובן אדם לא יעבור אף דרך עראי וכן אמר (שם סי' נ' מ') לא ישב בהן איש ולא יגור בה בן אדם, איש ונמצא לא ישב בקביעות הגם שיגור דרך עראי ובן אדם לא יגור אף דרך עראי, שהגירות גרוע מן הישיבה: (ז) ארץ הכרמל. הוא הפך המדבר, והנה הכרמל המדבר

וַתָּבֹאוּ וַתְּטַמְּאוּ אֶת־אַרְצִי וְנַחֲלָתִי שַׂמְתֶּם לְתוֹעֵבָה: ח הַכֹּהֲנִים לֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה וְתֹפְשֵׂי הַתּוֹרָה לֹא יְדָעוּנִי וְהָרֹעִים פָּשְׁעוּ בִי וְהַנְּבִאִים נִבְּאוּ בַבַּעַל וְאַחֲרֵי לֹא־יוֹעִלוּ הָלָכוּ: ט לָכֵן עֹד אָרִיב אִתְּכֶם נְאֻם־יְהוָה וְאֶת־בְּנֵי בְנֵיכֶם אָרִיב: י כִּי עִבְרוּ אִיֵּי כִתִּיִּים

ה"א כי פנה. תענים ס':

רש"י

הכ יםל. לארעא דישראל דהוות מגלבא ככרמלא. פירוש נמיעה כיער: (ח) ותפשי התורה. סנהדרין: וה ועים. המלכים: נבאו בבעל. בשם הבעל: (ט) עוד אריב. פרם אביא עליכם רעה אתווכח עמכם עוד על ידי נביאי אע"פ ברבתי עמכם ככר ימים רבים: (י) איי כתיים. לאיי כתיים, איי איפי"ש בלע"ז: וקדר שלחו. ולקדר שלחו לראות מנהגם: והתבוננו מאד. ושימו לב להסתכל בדבר יפה: הן.

ורא

מצודת ציון

כחן: וכרמים וכן ונוער כבן וכרמל (ישעיה ל"ג): (ח) ותפשי כנין, אחיזה כמו כי יתפוש איש באחיו (ישעיה ג'): בבעל. שם עכ"ום: יועילו. מלשון תועלת: (י) כן. כמו הכן והחסר ה"א השימוש וכן פרקיע עמו לשחקים (איוב ל"ז) ומשפטו

מצודת דוד

שעבדתם בה לעכ"ום: ונחלתי. א"י שהיא נחלתי שמתם להיות מתועבת לפני: (ח) הכהנים. אשר עליהם להורות דרכי ה' כמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב'): לא אמרו איה ה'. לא הזהירו לעם לומר איה ה' למה תעזבו אותו: ותפשי התורה. הם הסנהדרין אשר עליהם משפטי התורה: לא ידעוני. לא רצו לדעת ולהכיר

גודל רוממותי: והרועים. המלכים מרדו בי: והנביאים. נביאי השקר מתנבאים בשם הבעל: ואחרי לא יועילו הלכו. הולכים אחר דברים שאין בהם תועלת והם הפסילים שאין בהם ממש: (ט) לכן עוד אריב אתכם. מלבד מה שהוכחתי את אבותיכם על רשעם הנה עוד אריב אתכם וידעתי שגם את בני בניכם אריב כי התשמה הזאת תלך מהאבות לבנים דור אחר דור וכולם ראוים לתוכחה ומריבה: (י) איי כתיים. לאיי כתיים [והם ארצות המערב כי כתים הם רומיים כמו וצים מיד כתים (במדבר כ"ד) פ"א וסיען ינטרוק מרומאי]: וראו. מנהגם: וקדר שלחו. שלחו מלאכים לקדר הם בני ערב אשר הם נפלאו

באור המלות

(לקמן ד' כ"ו), ושב מדבר לכרמל (ישעיה ל"ב ט"ו). ארצי נחלתי. כ"מ שבאו נרדפים ארצי ונחלתי, או עמי ונחלתי, אלא ה', יציין בשם נחלה הקדושה שיש בו ודבוק השכינה והשגחה התמידי' והפוכו תועבה אשר יגעל נפשו בו, ובא על ע"א ואליל ומעשים מגונים אשר ירחקו את השכינה, מפאת הטומאה לא תסיר את השכינה כמ"ש כי אני ה' השוכן אתם בתוך טומאתם, ושמלה זה (לקמן י"ב ז', פ"ז י"ח, ישעיה מ"ז ס"ו, יואל ב' י"ז, תהלים כ"ח ט', ע"ד ב', ע"ח ס"ב, פ"א, נ"ד י"ד, ק"ו מ'): (ח) תופשי התורה, התפיסה היא באחיזה בכף ובא על בעלי התורה בדרך גנאי, כמו תופש חרב, תופש קשת, תופש מגל, תופש כנור ועוגב, ר"ל שהתורה

תוכחת ירמיה

באור הענין

מפני ג' דברים, א] שהוא בלתי ראוי לישוב מצד המקום והאדמה שמלא **ערבה ושוחה** ומפילות, ב] מצד האויר, בין השמיימי שהוא **ציה** מחום השמש הבוער, בין האוירי הוא **צלמות** ועפוש האויר, ג] מצד חסרון הסכנה. לישוב מלא חול ונחשים וכדומה, ועז"א **בארץ לא עבר בה איש**: (ז) **ואביא**, אחרי שחשב חטא אבותיהם יוצאי מצרים תושב חטא בניהם, **אתכם הבאתי אל ארץ הכרמל** (הגם שאבותיכם חטאו), והיה תכלית ההבאה שני דברים, א] **לאכול פריה** לשבע מטוב הגשמי, ב] **לאכול טובה** באשר היא ארץ מוכנת להשיג בה הטוב הנפשי והאושר הנפשי, ובניהם היו בהפך, כי **ותבאו**, עת באתם, נגד לאכול פריה **טמאתם את ארצי**, במעשים מגועלים מונעים ההצלחה הגשמיית, ב] נגד לאכול טובה אמר **נחלתי** מצד שהיא נחלת ה', כי אחר שנכנסו ישראל לארץ נכנסה תחת השגחת ה' ונעשית נחלתו, שמתם אותה לתועבה: (ח) **הכהנים**, חושב ד' מיני מנהיגים הלובשים כתר ההנהגה, כתר תורה, כהונה, מלכות, וכתר שם טוב שהיא הנבואה, **הכהנים** עניינם להוריד השראת השכינה בבית הנבחר והם **לא אמרו איה ה'**, **ותופשי התורה** ראוי שידעו את ה' כי זה תכלית הלימוד והם **לא ידעוני**, **והרועים** שהם המלכים והשרים **פשעו בי**, ואם היו שרים עכ"פ מעלי לצורך איזה תועלת, אבל הם **הלכו אחרי דברים בלתי מועילים**, כמ"ש לקמן ועמי המיר כבודו בלא יועיל: (ט) **לכן**, מלת לכן מוסב על כל הענין, א] כי יען שאבותיכם חטאו וגם אתם כמ"ש ואביא אתכם אל ארץ הכרמל **לכן עוד אריב אתכם**, ב] יען שאבותיכם וגם אתם הטאתם בלא סבה ובלי תועלת, כמ"ש מה מצאו אבותיכם בי עול, ואחרי לא יועילו הלכו, **לכן עוד אריב אתכם**, כי אין לכם תשובה וטענה נגדי לאמר שרחקתם מעלי בעבור עול שמצאתם בי או בעבור תועלת שמצאתם בעבודת האליל, ג] אחר שגם הכהנים לא אמרו איה ה' עד שיד השרים והסגנים ומנהיגי העם היתה במעל בזה ראשונה **לכן עוד אריב אתכם ואת בני בניכם אריב**, כי עדן יש תקוה שישובו העם אלי, אחר כי מאשרי העם הזה התעו אותם מני דרך, בשגם כי בקל יוכל להודע להם טעותם **כי עברו איי כתיים** וכו': (י) **כי עברו**, איי כתים היו קרובים לא"י אמר **עברו**, וקדר ישבו במדבר באהלים. אמר **שלחו**, והנה היושבים באהלים ונוסעים ממקום למקום כבני קדר בקל יותר שימירו יראתם כמו שהם ממירים מקום מושבם כפעם בפעם, ועכ"ז לא ימירו אליליהם, לכן אמר **וקדר שלחו והתבוננו**.

וּרְאוּ וְקֵדָר שִׁלְחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מְאֹד וּרְאוּ הֵן הָיְתָה כָּזֹאת׃ יא הַהֵימִיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הֵמִיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל׃ יב שֹׁמּוּ שָׁמַיִם עַל־זֹאת וְשַׂעֲרוּ חָרְבוּ מְאֹד נְאֻם־יְהוָה׃ יג כִּי־שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר ׀ מַיִם חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם בארות

ת"א ההימיר גוי. שם עקידה שער כ"ג:

רש"י

כמו אם, אם המיר גוי מהם את אלהיו ואף על פי שהמה לא אלהים ועמי המיר את כבודו אשר בו הי' נכבד וכתיים וקדריים יושבי אהלים ורועי מקנה ונוסעים והולכים ומטלטלין ממרעה למרעה וממדבר למדבר ונושאים את אלהיהם עמהם למקום שחונים שם ואני נשאתי אתכם עד אשר קבעתי אתכם והנחתם אותי כך תרגם יונתן, ורבותינו אמרו כתיים עובדים למים וקדריים עובדים לאש ואף ע"פ שיודעים שהמים מכבין את האש לא הניחו את אלהיהם: (יא) בלוא יועיל. בע"א שאין בהם תועלת: (יב) שומו שמים. לשון תמהון. כמו השתוממו והוא לשון צווי כמו אם כה יאמרו אלינו דומו (שמואל א' י"ד): ושערו. לשון סער: חרבו מאד. כאילו אתם נחרבים על בית המקדש שעתיד ליחרב: (יג) שתים רעות. אם המירו ישראל בכוונה בה יש כאן רעה אחת ועכשיו שאותי עזבו שאני מקור מים חיים ללכת אחרי ע"א שהם כבורות

מצודת דוד

המזרח: והתבוננו מאד. תקרו מאד בתבונה יתירה: וראו הן היתה כזאת. ראו מעשה האומות ההם וכי באמת היתה ביניהם כתועבה הזאת: (יא) ההימיר. וכי גוי החליף אלהיו באחר ובמה, ואף כי גם אלהיהם לא אלהים המה עכ"ז כיון שהחזיקו בהם לא החליפום: ועמי. אבל עמי החליף כבוד שמקום בעכו"ם שהוא דבר שאין בו תועלת: (יב) שומו שמים. ר"ל ראו שיהיה בעולם שממה וסערה וחורבן גדול בעבור התועבה הזאת: (יג) שתים רעות. ר"ל רעה כפולה ומחשב לשתים: מקור מים חיים. שאני כמעין הנובע מים חיים ר"ל משפיע להם טובות בכל עת: לחצוב. למען לחצוב לעצמם בארות רבות נשברות כותליהם אשר לא יחזיקו את המים ר"ל עובדים למזלות השמים המקבלים השפעה מאת המקום ואף אין בידם להחזיק את ההשפעה ההיא בכל עת וכאומר הנה המחליף דבר בדבר הטוב לו הנה לרע יחשב

מצודת ציון

השרקיע בכ"א התימה: (יא) ההימיר. מל' תמורה וחלוף וכן ואם המר ימירנו (ויקרא כ"ז) כבודו. זה תקון סופרים ובראוי כבודי: (יב) שומו. מלשון שממון: ושערו. כמו וכערת בסמ"ך ור"ל רוח סערה: חרבו. מלשון חורב: מאד. רצה לומר גדול וחזק: (יג) מקור. מעין: לחצוב. זה מלשון טפל על החפירה במקום האבנים וכן ובורות חצובים (דברים ו'): יכלו. ענין החזקה כמו קטן מכיל את הטולה

באור הענין | תוכחת ירמיה | באור המלות

מאד: (יא) ההימיר, אומר שיראו ג' דברים, א] ההימיר גוי אלהים, שלא ימצאו שגוי ימיר אלהיו, ב] שאף גוי עובד כוכבי' שהיא מדרגה פחותה לא יעשה זאת, ג'] שלא יעשה זאת גם במקום שיוכל לחשוב למצוא ריוח ע"י התמורה הזאת כי האלהים שממיר אותו המה לא אלהים, ואיך א"כ היה ישראל בהפך, א] שעמי המיר כבודו, ב] שעמי הגם שהם במדרגה מעולה כי עם מעולה מן גוי, המיר אלהיו, ג] שעשו זאת הגם שהיו להם הפסד שהמיר כבודו בלא יועיל, כי לפעמים ימליך האדם הכבוד בעבור התועלת, ואז הגם שגם זה פחיתות, שיבזה כבודו בעבור הועלת, עכ"פ מרויח תועלת, לא כן אם ממיר כבודו מבלי תועלת שהיא סכלות גדולה: (יב) שמו ההשתוממות הוא על דבר המתמיה, והוא על מה שיאמר כי שתים רעות עשה עמי על זאת שמו שמים והתפלאו, ושערו על שחרבו מאד, הסער הוא על הצער שיצערו ויצטערו על גודל החורבן שחרבו ישראל מאד, כמ"ש העבד ישראל, ומפרש נגד שמו שמים. (יג) כי שתים רעות עשה עמי, א] מגיד העזיבה במה שממנו, ובזה רעתם כפולה, א] מה שאותי עזבו שהעזיבה עצמה היא רעה, כמ"ש ההמיר גוי אלהים, ב] בהשקף מה שעזבו שהוא מקור מים חיים, אשר לא יכזבו מימיו, ג] וכן עתם כפולה במה שאליו, א] לחצוב להם בארות, כי אם היו ממירים דבר נמצא בדבר אחר נמצא, היה החטא רק התמורה עצמו. לא כן אם המירו דבר נמצא בדבר בלתי נמצא, רק שצריך הממיר להמציאו עתה, כי הבארות שבחרו בהם לא היו נמצאים רק צריכים היגיעה להביאם אל המציאות, וזו סכלות גדולה, ב] שתחת המקור יחצבו בארות שהמים שבתוכם אינם מתוכם מן המקור רק באים ממקום אחר מכונסים ממי גשמים, ויותר מזה שהם בארות נשברים אשר לא יכילו את המים הבאים להוכה באופן שיהיו נחה נמה. והנמשל א] כי ישועת ה' דומה כמקור הנובע מעצמו וא"צ לחצוב על ידי בני אדם, ב] דומה כמקור שיותר שיוסיפו לשאוב ממנו יתוספו בו המים כמ"ש ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה, ג] כמקור אשר לא יכזבו מימיו בשום פעם, וכן כמקור שהוא המשפיע הראשון המשפיע

להם האומות והקדום לחתוך בה. (יא) גוי, ועמי. בארתי (ישעיה א' ד') כי עם מדרגה יותר גדולה מן גוי שמציין גרוב גוי פחות ונבזה, ועי' לקמן (ו' כ"ב, י' כ') : (יב) הרם הוא עבר מסקל (כן תרגם יונתן), וחסר מלת כי, שענין כי חרבו מאד' (יג) לחצב בארות. בב' בחולם, כמו מרום ומאחוטו בא", והוא ידך והכה את אלרי בתוך הבאר (ש"ב כ"ג

בארות בארת נשברים אשר לא־יכלו המים: יד העבד ישראל אם יליד בית הוא מדוע היה לבז: טו עליו ישאגו כפרים נתנו קולם וישיתו ארצו לשמה עריו נצתה מבלי ישב: טז גם־בני־נף ותחפנס ירעוך קדקד: יז הלוא־זאת תעשה־לך עזבך את־

ת"א העבד ישראל. עקידה שער פ' : עליו ישאגו. שם : פתח בס"פ נצתו ק' יהוה ותחפנחס ק'

רש"י

של מים מכונסין ונשברין ונסדקין ומימיהם נבלעים בסדקיהם הרי שתים רעות: אשר לא יכילו. פינדרו"ש בלע"ז את מימיהם שהמים מטפטפין את שפתם וכותליהם והם נופלין: להכיל. לחפור: (יד) יליד בית. בן האמה: (טו) ישאגו. שואגים לשון הווה: כפירים. מלכים: נצתו. נצתו בהם: (טז) גם בני נוף ותחפנחס. הם מצרים שאתם בוטחים עליהם לעזרה: ירעוך קדקד. ירצצו גלגלתכם. ירעו. לשון רציצה כדמתרגמינן ורצוץ ורעוע: (יז) הלוא זאת תעשה. הלא את הרעה ואת הפורענות הזאת תגרום לך

מצודת ציון

(מלכי' א ח'): (יד) לבז. מל' בזה ושלל: (טו) ישאגו. ענין זעקת קול: כפירים. אריות: וישיתו. ענין שימה כמו שתו בשמים פיהם (תהלים ע"ג): נצתו. ענין שממון כמו נצתה כמדבר (לקמן ט'): (טז) ירעוך. ענין שבירה כמו ורעו דליותיו (לקמן י"א): קדקד. הוא אמצעית הראש חולק שם

מצודת דוד

אף כי המחליף דבר בדבר הגרוע ממנו: (יד) העבד ישראל. וכי ישראל הוא כעבד מקנת כסף או יליד בית בן השפחה כי אלו מפני פחיתותם לא ישגיח האדון עליהם בהשגחה פרטית ולכן המה נעזבים אל המקרים ואמר וכי ישראל הוא כמותם להיות נעזב אל המקרים ומדוע א"כ הי' לבז: (טו) עליו. על ישראל ישאגו הכפירים לאיים עליו והם מלכי האומות: נתנו קולם. עליו נתנו קולם והכל הדבר כמ"ש: וישיתו. ישימו ארצו לשממה ועריו נעשו שממה מבלי איש יושב בהם ועל מלכות אשור יאמר שגלו כבר מארצם: (טז) גם בני נוף ותחפנחס. שהם מארץ מצרים אשר אתה בוטח בהם ותשאלי מהם עזר גם המה ישברו אותך ומפרש את הקדקוד ישברו וכאומר וכי זהו בעבור שנעזבו אל המקרים וכי מהראוי שיהיו נעזבים אל המקרים וכי המה כעבד או כיליד בית: (יז) הלוא זאת תעשה לך. ר"ל לא זהו בעבור שנעזבים אל המקרים אלא

תוכחת ירמיה

באור המלות

ב'), מבאר בית לחם (שם ט"ו), ויש הבדל בין באר ובור ובין באר, שהבור הוא ממים מכונסים, והבאר הוא ממים נובעים, כמ"ש שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך (משלי ה' ט"ו), והכתוב ישמש על הבאר בפעל חפר או כרה, ועל הבור שיש בו מים בפעל חצב, כי הבור שמימיו מכונסים צריך לחצבו בקרקע קשה או באבנים בל יבלעו המים, לא כן הנובעים שחופרים באדמה רכה, ולא ישמש על הבור בפעל חפר וכרה רק באין בו מים: (טו) ישאגו כפירים, נתנו קולם: הנתינת קול הוא קטן מן השאגה, נתינת קול הוא הפך הדממה, והשאגה הוא קול גדול הפך קול נמוך, ופה הוסיף שאף בנתינת קול לבד נתנו ארצו לשמה (ויתבאר עוד לקמן כ"ב כ' כ"ה ל' יואל ד' ט"ז, עמוס א' ב', ג' ד'). נצתו מענין שריפה או חורבן ושרשו יצת: (יז) זאת תעשה לך. אשר תעשה

באור הענין

מעצמו לא על ידי דבר אחר, לא כן העוזר שהאגן מטמים אחרים נדמו. א] כבאר שצריך חציבה ועבודה רבה נעשה ע"י מלאכה, כמ"ש משא בהמות נגב בארץ צרה וצוקה (ישעיה ל'), ב] כבאר שמימיו אינם מעצמו רק הניתנים בו, וכן היו צריכים לתת להם מנחה ושוחד כמ"ש ישאו על כתף עירים חיליהם וכו', ג] שגם המים שניתנים בו אינם מתקיימים כי לא באו בעזרתם כמ"ש ומצרים הבל וריק יעזורו (שם): (יד) **העבד**, מבאר מ"ש **ושערו חרבו מאד**, ומבאר גודל החורבן שחרבו ישראל, שואל מדוע היה ישראל לבז, (וכוונתו להראות שהעונש אינו מקריי רק השגחיי כי אינו מתחייב לא מצד הטבע עז"א **העבד** וכו', ולא מצד האומות שכבשו אותם ע"ז אמר **עליו ישאגו** וכו', וחוץ מזה הלא **גם בני נוף** וכו' **ירעוך** וכו' ומזה הוציא התולדה כי זה מצד **שעזבך את ה' אלהיך**), והנה שיעבוד האדם באחד יהיה באחד משני פנים, אם ע"י קנין שישלם בעבדו מקנת כספו, אם ע"י כיבוש בחרב ומלחמה, לעומת זה שואל שא"א שהיה לבז מצד הקנין, כי **וכי עבד ישראל** אל בוזזיהם. והנה היליד בית אין להאדון טענה עליו כ"כ כמו על עבד מקנת כסף, כי אותו לא קנה בכסף, עד שהכיר התבאר בפילוסופיא המדינית שגם להמניחים חק העבדות בעבד מקנת כסף ראוי שלא יניחו זה ביליד בית, באופן שטענת האדון על המקנת כסף חזקה יותר מעל היליד בית, לכן אמר **וכי ישראל הוא עבד** מקנת כסף שיהיה לאדוניהם טענה חזקה עליהם, **או הכי הוא עכ"פ יליד בית** שימלאו עכ"פ עליהם טענה קלה להחזיק בהם, וא"כ **מדוע היה לבז**? (טו) **עליו**, לא נשאר לאמר רק שהיה לבז מצד הכיבוש, ע"ז יתמיה לאמר, א] הלא **עליו ישאגו כפירים נתנו קולם**, הלא לא באו עליו אריות זקנים רק **כפירים** שהם גורי אריות צעירי ימים, ר"ל ממלכה חלושה קטנה ושפלה, ב] שעוד לא נסו אותו בשיניהם רק **שאגו עליו** בקולם, ג] שבאו עליו כפירים אשר **נתנו קולם** ר"ל שזה התחלת נתינת קולם, ועכ"ז גברו עליו עד כי **וישיתו ארצו לשמה** שהוא כלל המדינה, וגם **עריו** הפרטיים **נצתו** עד שהגיע החורבן לכל עיר ועיר (כמ"ש בישעיה א' ה'): (טז) **גם**, ולא זאת כי **גם בני נוף ותחפנחס** אלהם נתת שוחד שיבואו לעזר לך הלא גם הם **ירעוך קדקד**, ואיך יהיה זה, אבל שימו לב כי זה לא מצד

יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּעֵת מוֹלִיכֵךְ בַּדָּרֶךְ׃ יח וְעַתָּה מַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מֵי שִׁחוֹר וּמַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ אַשּׁוּר לִשְׁתּוֹת מֵי נָהָר׃ יט תְּיַסְּרֵךְ רָעָתֵךְ וּמְשֻׁבוֹתַיִךְ תּוֹכִחֻךְ וּדְעִי וּרְאִי כִּי־רַע וָמָר עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיִךְ וְלֹא פַחְדָּתִי אֵלַיִךְ נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת׃

ת"א תיסרך. עקידה שער פ"ז עקרים מ"ג פ"ו: קמץ בז"ק כי

רש"י

שהטומאה והעון אשר עזבת את ה' אלהיך: בעת מוליכך בדרך. שהיה מלמד אותך דרך הטובה והישרה: (יח) מה לך לדרך מצרים. למה תעזבי אותי ותבטחי על מצרים: לשתות מי שחור. שמבעו זכוריהם בנילוס. שיחור הוא נילוס כמה שנאמר בספר (יהושע י"ג) מן השיחור אשר על פני מצרים: ומה לך. למרוד בי למען תגלי לדרך אשור למעבר נהר פרת: (יט) תיסרך רעתך. סוף שרעתך תביא עליך ייסורין: ומשובותיך. לשון בנים שובבים (לקמן ג'): תוכחוך. לשון מוסר: ולא פחדתי. פחד שלי לא היה בלבך

מצודת דוד

ואת היא הדבר העושה את הרעה והיא עזיבתך אשר עזבת את ה' ולא הלכת אחריו בעת שהיה מוליך אותך בדרך הישר ובעונם בא מה שבא ולא במקרה: (יח) ועתה. הואיל והכל בהשגחה למה לך ללכת לדרך מצרים ואשור לרוות צמאונך במי ארצם. ר"ל לבקש מהם עזרה להיות נושע על ידיהם כלא הכל בהשגחה ומה יועילו לך: (יט) תיסרך רעתך. הרעות שאתה עושה המה ייסרו אותך במוסר יסורין ר"ל בעבורם תוסר ביסורין: ומשובותיך. מה שהלכת בדרכי לבך תוכיחוך כמכתוב וכפל הדבר במ"ש: ודעי וראי. תן לב לדעת ועיניים לראות אשר רע ומר דבר העזיבה אשר עזבת את ה' ולא היה פחד ה' אליך כאומר לא כי' מהלאי

מצודת ציון

שעבר אילך ואילך: (יח) שחור. זהו הנילוס: נהר. ר"ל נהר פרת: (יט) תיסרך. מל' יסורין: ומשובותיך. ענין מרד והליכה בדרכי הלב כמו וילך שובב (ישעיה נ"ז): תוכיחוך. ענין משפט הגמול כמו והוכח במכאוב (איוב ל"ג): ומר

תוכחת ירמיה

באור הענין

דרך העולם, רק. (יז) **הלא זאת תעשה לך** כחורבן זה, **מה שעזבת את ה' אלהיך בעת מוליכך בדרך**, ממשיל אותם כיתום שאביו מוליכו בדרך והוא עזבו ותועה במדבר שכל הקודם ומוצאו זוכה בו וכן היית לבז והפקר: (יח) **ועתה**, אחר שאתם בעצמך גרמת נפילתך **מה לך לדרך מצרים** לבקש עזר משם הלא תוכל להשיג עזרך מקדש ומה תרויח בדרך מצרים, וכי אתה רוצה **לשתות מי שיחור** תחת מקור מים חיים אשר עזבת, אולם למה לי הראיה הנ"ל מן העונשים הלא תיסרך רעתך וכו': (יט) **תיסרך** יש הבדל בין יסורים לתוכחה, התוכחה הוא בדברים ובא להשיבו בסוף אל דרך הטוב בעתיד, והיסור הוא בחזקה בדברים קשים או במכות ובא ליסרו על העבר או להשיבו בחזקה אל הטוב בעתיד. והנה המוכיח יברר דבריו מצד הטוב או המועיל שימצא בשישמע להתוכחה, ועל הרוב הטוב או התועלת אינו בגוף המעשה רק תולה לה, למשל האב מוכיח את בנו בל יאכל מאכלים רעים פן יחלה, התחלי הוא חוץ להמאכלים רק יסובב מאתם בדרך סבה ומסובב, והמיסר מיסרו בשוטים שהם בלתי נסבבים מן העבירה אף בדרך סבה ומסובב טבעי רק ברצון המיסר שאומר אם לא תשמע איסרך בשוטים, אבל פה אומר כי היסורים הם מסובבים מן דרך הרע בעצמו בדרך סבה ומסובב טבעי, כי **רעתך** בעצמך היא **תיסרך**, לא השוט והשבט, רק הרעה עצמה שעשית. והתוכחה אינו ע"י שיודיעוך הרעה המסובב ע"י משובתיך רק **משובתיך** בעצמה **תוכחך**, כי עת תפקח עיניך תמצא כי דרך הרע הוא רע מצד עצמו הגם שלא היה היזק נמשך ממנו. (ולפ"ז מה שהתוכחה בכ"מ תהיה ע"י מסובב חוץ מן המעשה תהיה פה ע"י המעשה עצמה. ומה שהיסור יהיה תמיד ע"י עונשים רצוניים של המיסר תהיה פה על ידי המסובב מן הרע). והנה התוכחה תפעול על הידיעה שידעו בראיות כי הדבר רע. והיסורים יפעלו על הראיה והרגש שירגיש במכאוב. אומר לעומת זה **וראי ודעי** ומפרש **ודעי כי רע וראי כי מר עזבך את ה' אלהיך**, שהעזיבה בעצמה היא רע מצד עצמה ומר מצד העונש הנמשך מאתה, וזה מגביל נגד **יסרך רעתך וראי כי מר, ונגד משובתיך תוכחך ודעי כי רע. ולא פחדתי אליך** ר"ל מצד

באור המלות

לשון נקבה על מלת זאת, זאת היא אשר תעשה ומפרש שכינוי שרמוז זאת, היא עזבך את ה', העזיבה היא תעשה לך: (יט) תיסרך, תוכיחך, התוכחה היא בדברים, ובין אנשים שוים, שמתוכח עמו ע"פ השכל ומברר לו בראיות כי דרכו לא טובה, ובא לרוב להשיבו מדרך הרע בעתיד, כמ"ש הוכח תוכיח את עמיתך (ויקרא י"ט), והמיסר הוא בהכאה, או מן הגדול אל הקטן, ומשתתף עם פעל אשר מגמתו פ"א, רק שהאוסר אוסר את הגוף, והיוסר אוסר את הנפש ומכריחה, ובא לרוב על העבר (רק אצל ה' יבוא לפעמים תוכחה בהמצאות היסורים כמ"ש והוכחתיו בשבט אנשים) והתבאר אצלי בס' התהלות (ו' ב' ל"ח ב', איוב ה' י"ז, ושם ל"ט ל"ה, משלי ג' י"א, שם ט' ז', י' י"ז, י"ב א', י"ג י"ח, ט"ו ה', ושם י' ושם ל"ב, ע"ש): רעתך משובתיך. השובבות מציין תכונה הנפשיית אשר רוצה כים נגרש שובב הנה והנה ולא יעמוד על מצב אחד, והרעה מציין הפעולה שכבר יצא פעולת הרע אל הפועל, ודעי וראי כי רע ומר. שעורו ודעי כי רע, וראי כי מר, הרע יושג בכח המדע, והמרירות יושג בחוש, והראיה תפול על השגת כל החמשה חושים, כמו ראה ריח בני. פחדתי, הנפרד

כ כִּי מֵעוֹלָם שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתַיִךְ וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבוֹד כִּי עַל־כָּל־גִּבְעָה גְּבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן אַתְּ צֹעָה זֹנָה׃
כא וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שׂוֹרֵק כֻּלֹּה זֶרַע אֱמֶת וְאֵיךְ נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי

ת"א כי מעולם. עקידה שער פ"ו: אעבור ק' הגפן

רש"י

לירא אותי: (כ) שברתי עולך. העול של עץ נופל בו לשון שבירה והמוסרות שהן של עור נופל בהן לשון ניתוק: מוסרותיך. הם רצועות שקושרין בהם העול: ותאמרי לא אעבור. על דבריך: כי על כל גבעה. אך אתה לא שמרת הבטחתך ועל כל גבעה: את צועה. לשון משכב ומצע כי משמש לשון אלא: (כא) נטעתיך שורק. שורק הוא זמורות גפן טוב כלומר בני אבות כשרים וצדיקים. ומדרשו נטעתיך שורק הוספתי לך על שבע מצות בני נח שש מאות ושש כמנין שורק: סורי. דישטורלמור"ש בלעז: גפן נכריה. הלוחמת ביערים:

מצודת ציון

בל' מרירות: (כ) עולך. מל' עול הבושם על צואר הבהמה והוא משל על הכבדת העבודה: נתקתי. ענין העתק והסרה: מוסרותיך. הם קשרי רצועות העול: גבעה. ענינו כמו הר: רענן. ענין לחות ורטיבות כמו בשמן רענן (תהלים צ"ב): צועה. ענין טלטול ונוע ממקום למקום וכן ושלחתי לו צועים וצעהו (לקמן מ"ח): (כא) שורק. זמורות משובחים וכן ויטעהו שורק (ישעי' ה'): סורי. מלשון הסרה והפלה:

מצודת דוד

לעזבו אם מפאת העזר הבאה ממנו אם מפאת יראת העונש: (כ) כי מעולם. כלא מימות עולם הייתי לך לעוזר ושברתי העול אשר הכבידו עליך בא מות: נתקתי. העתקתי מעל צואריך רצועות העול: ותאמרי. ואז אמרת לא אעבור עוד על דבר ה': כי על כל גבעה. כאומר והנה לא קיימת כי על כל וגו' את צועה זונה הולכת ונודדת ממקום למקום ר"ל כמו הזונה אין דרכה לשבת במקום אחד וכמ"ש בה בביתה לא ישכנו רגליה (משלי ז') כן הלכת אתה מבית עכו"ם זו לבית עכו"ם זו: (כא) ואנכי נטעתיך שורק. מתחלה נטעתיך מענפי גפן משובח ונחמד ומופרש מכל מרע אמת הם האבות יצחק ויעקב וא"כ ראוי היית להיות כמוהם ואיך נהפכת למולי להיות כדים רעים המוסרים מן הגפן אשר כל אחת נכרים

באור המלות

פחדם בשקל אהבה אהוה: (כ) עולך, מוסרותיך ... והוכפל לקמן (ה' ה', ל' ח'). את צועה זונה, אנה היא שם הקריאה, את זונה, את צועה, וענינו רגש ורעש פנימי מרוח זנונים הסוער בקרבה, כמ"ש בישעיה (סי' נ"א י"ד ולקמן מ"ח י"ב): (כא) שורק. גפן בעל שריגים (ישעיה ה' ב') והוא מין גפן מובחר מכתעף לענפים, וכתב הר"י בן גאות שהוא מין הטוב מן הגפנים שלא ימצא בארץ במנכים, והפוכו הוא סורי הגפן, שמלת סר בא גם על הקלקול, סרת טעם (משלי י"א), סר סבאם (הושע ד'), ואחרי הע"ץ יבואו לפעמים בשורק כמו שובי מלחמה. זרע אמת, כבר באורתי בס' התו"ה (קדושים סי' מ"ט וסי' נ"ט) שם ופעל זרע הבא באילנות בא על ההרכבה שמרכיב אילן באילן, וזרע אמת הוא אם מרכיב מין במינו, והפוכו הוא

תוכחת ירמיה

באור הענין

אלהיך הוא רע ומר אבל פחדתי אליך אינו רע ומר, ר"ל כי את עזבת עבודת ה' מצד שנדמה לך שעבודה זאת קשה עליך והיא רע ומר, אבל תראה כי פחדתי אליך היתה טובה ומתוקה כי עת שהיית מפחד ממני היית חפשי מכל עבודה ומוגלות לא כן עת עזבת את פחדתי ופחדת מן האלילים, ומבאר כי לא תוכל לאמר שפחדתי אליך היה רע ומר: (כ) **כי מעולם שברתי עולך** ר"ל כי העבודה תהיה קשה משני פנים, אם מצד המצות עשה שיהיה בם מעשים כבדים על הגוף כעול כבד, אם מצד המצות ל"ת שיהיה האדם אסור בעבותות בל יעשה מאומה, וזה דומה כשור שנותנים עליו עול קשה לצורך העבודה ואוסרים אותו במוסרות בל יעבור גבול. אבל מצות התורה קלים מצד שני אלה, בין מצד המעשים, הנה **מעולם שברתי עולך** כי אדרבה המעשים שעשו עובדי אלהי נכר בדור ההוא היה עול כבד כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם ואנכי שברתי עול זה מעליך, ובין מצד האזהרות **נתקתי מוסרתיך**, כי האזהרות שהיו מוזהרים עובדי האליל היו קשים יותר ואנכי נתקתי מוסרות אלה מעליך, כי הסתפקתי במה **שתאמרי לא אעבור** מן הגבול שאז לא אסרתיך בסייגים וגדרים קשים. **כי על**, סובב על מ"ש כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך, ומפרש **כי על כל גבעה גבוהה** וכו' (ומאמר ולא פחדתי אליך כי מעולם שברתי עולך הוא מאמר מוסגר), מבאר איך רע ומר עזבך את ה' אלהיך כי יצאת להפקר כ"כ עד **שאת זונה** את **צעה** ומופרת לזנונים **על כל גבעה גבוהה**. כאשה שעזבה את בעלה והיא מופקרת לכל על כל הר וגבע, אשר זה בעצמו רע ומר מאד: (כא) **ואנכי** הנה היה דרכם להבריך בגפן הגרוע יחור וזמורה ממין השורק כדי שיטבח הגפן, ובזה הגם שע"כ השיב בפריה מ"מ נגרע במה שהוא בלתי זרע אמת, רצוני כי הזרע שהוא ההבככה (שהוא נקרא זריעה אצל האילנות) אינו אמת רק שקר ממין זר, ועי"כ לא יוכל לגדל בדומה כי הכלאים לא יפרו ממינם כידוע. אבל **אנכי נטעתיך** בב' מעלות, א] **שורק**, שהוא גפן מובחר, ב] שלא היה זה ע"י הברכה ממין זר רק כלו **זרע אמת, ואיך נהפכת** בשני אלה לגרוע, כי אתה לא שורק רק **סורי הגפן**, ולא זרע אמת רק זרע **נכריה**, כאופן שהבריכו בהגפן השורק זמורה של סורי הגפן עד שהוא מקולקל משני פנים. והנמשל שהשם נטעם שיהיו מובדלים מן העמים, ובכ"ז יהיו מגואלים בעצמם והם התערבו בעמים אחרים ואבדו צורת האומה הקדושה, ובכ"ז לא לבד שלא הרגישו

הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה׃ כב כִּי אִם־תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֺנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ כג אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית בִּכְרָה קַלָּה מְשָׂרֶכֶת דְּרָכֶיהָ׃ כד פֶּרֶה ׀ לִמֻּד מִדְבָּר בְּאַוַּת נַפְשָׁו שָׁאֲפָה רוּחַ

ת״א כי אם תכבסי. ר״ה י״ח חגיגה ט״ו יבמות ק״ה : נכתם עונך . ר״ה י״ח : תאנתה

נפשה ק׳

רש״י

(כב) בנתר. מין אדמה שחפין ושפין בה את הבגדים : בורית. נקיון כמו ובר לבב (תהלים כ״ד) ויש לועזים בורית שאבו״ן בלע״ז : נכתם עונך. הא כרושם כתמא דלא דכי כן סגיאו חוביך קדמי : כתם. טק״א בלע״ז : עונך. על עון העגל נאמר שהוא קיים לעולם כמו שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם (שמות ל״ב) כל פקידות הבאות על ישראל יהיה מקצת עון העגל בהם : (כג) ראי דרכך בגיא. מה שעשית מול בית פעור ועוד עתה את מחזקת באותו הדרך כבכר׳ קלה המשרכת דרכיה. בכרה גמלא נקבה בחורה שהיא אוהבת לנוע. בכרי מדין (ישעיה ס׳) מתורגם הוגני מדין והם גמלים בחורים כמו שמצינו בסנהדרין כפיפי גמלי סבי דטעוני מאני דהוגני : משרכת. מחזקת בדרכי נעוריה לשון משרך סריך, ויש לחברו עם שרוך הנעל (בראשית י״ד) קושרת דרכי נערות׳ בלבה : (כד) פרה. שלוואדי״ו בלע״ז ויש לועזין פוליי״ן בלע״ז : למוד מדבר. הלמוד להיות במדברות כך אוהבת לנוע : שאפה רוח. פותחת את פיה ושואפת רוח

מצודת דוד

חרה מן כנטיעה ולא תבוא אליה : (כב) ותרבי לך בורית. רבי לעצמך בורית לנקות עצמך ע״י ר״ל אף אם תראה לפני הבריות צדקות ומעש״ט הנה לא תועילי בזה כי עונך את עושה בסתר נראה לפני ככתם כי לא העבירה בטהר והבורית כלומר הצדקה שאת עושה לפני הבריות לא כפרו על העון שבסתר : (כג) איך תאמרי. איך תוכלי לומר לא נטמאתי עם בעל״ים ומעולם לא הלכתי אחרי הבעלים : ראי דרכך בגיא. כאומר איך תוכל לומר כן הלא ראי דרכך בגיא מול בית פעור ששם עבדת הבעל ודעי מה שעשית היום הזה ותדע ותשכיל באותו כיון אשר התחלת שם הוא עמך עד היום הזה : בכרה קלה. הרי את כגמלה נקבה בחורה הקלה לרוץ יותר מהזכר אשר נתקשרה עם דרכה ומנהגה עד כל ימיה תתמיד במנהג ההוא לרדוף ולרוץ בכל עת וכן אתם כאשר התחלת בעבודת בעל פעור נדבקת בעבודת הבעלים עד היום הזה ולא תעזבם : (כד) פרה. הרי את כפרה הזו הלמוד והרגיל במדבר אשר באות נפשה תשאף רוח ר״ל

מצודת ציון

נכריה. זרה : (כב) תכבסי. מלשון כבוס ורחיצה : בנתר. מין אדמה רכה ומכבסין בו וכן חומץ על נתר (משלי כ״ה) : בורית. שם עשב המנקה וכן וכבורית מכבסים (מלאכי ג׳) : נכתם. מלשון כתם ורושם : (כג) בגיא. הוא מול בית פעור כמ״ש ונשב בגיא מול בית פעור (דברים ג׳) : בכרה. גמלה בחורה כמו בכרי מדין (ישעיה ס׳) : משרכת. ענין קשירה והוא מלשון שרוך נעל (בראשית י״ד) שהוא הרצועה שקושרין בו הנעל : דרכיה. ענין מנהג וסדר : (כד) פרה. כמו פרא באל״ף והוא חמור הבר : למוד. ענין הרגל וכן כעגל לא לומד (לקמן ל״א) : באות. מלשון תאוה וחשק : שאפה. ענין משיכה אל בית הבליעה וכן שאפו רוח כתנים (לקמן י״ד) :

תוכחת ירמיה

באור הענין

בזה עושר והצלחה רק ע״כ נתדלדלו וירדו מטה מטה: (כב) כי, ר״ל מה שתכבסי בנתר להעביר ממך כתמי הטומאה שהוא מה שתאמרי אמתלאות לאמר לא חטאתי, הגם כי בזה תרבי לך בורית, לך בפני עצמך העברת הכתמים ואת בר בעיניך כאילו לא חטאת, אבל ע״ז בעצמו נכתם עונך לפני, כי בזה נשאר הכתם גדול בעיני ה׳ עד שנעשה מהחטא עון שמורה על קלקול השכל, אחר שמתכפר בהכרת במצוה ובמאוה עליה. כי היודע שחטא הגם שהוא נכתם בפני עצמו אינו נכתם בעיני ה׳, כי בקל יתקבל בתשובה, לא כן הזכאי בעיני עצמו. ומפרש, כי. (כג) איך תאמרי, ר״ל את מכחשת, בין הטומאה בעצמה שאת אומרת לא נטמאתי, ובין הדרך שהלכת להטמאות שתאמרי שלא לבד שלא נטמאתי בע״א כי גם אחרי הבעלים לא הלכתי כלל. אבל איך תאמרי כזאת, הלא נגד שאת אומרת אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך בגיא, עוד נמצא רושם של פסיעות רגליך ועקבותיך נודע שם, ונגד שאת אומרת לא נטמאתי דעי מה עשית, הלא ידעת בעצמך שנטמאת שם. איך תוכלי להכחיש זאת את בכרה קלה אשר היא משרכת דרכית שמדבק שרוך פרסותיה בדרכיה שהלכה. הפסיעה שפסעה שם. וכן נכרו פסיעות רגליך : (כד) פרא, אומר הנה העובד ע״ג בעבור תועלת או הנאה, בקל נוכל להשיבו מדרכו אם מראים לו שלא ימצא בעבודתו התועלת או הערב אשר הוא מבקש, אבל התועבה מצד אהבת החטא עצמו שלא מתקות דבר אחר, באופן שאין החטא מקריי לו רק עצמיי א״א להשיבו מדרכו כלל, כי התועבה בעבור ענין אחר החטא

באור המלות

נכריה שהורכב במין נכרי : (כב) נתר, מין עפר המנקה את הכתם ואחריו הבורית, כמ״ש בנדה (ס״ט מ״ז) ז׳ סממנים מעבירים על הכתם נתר ובורית, ושם (מ״ז) שמירן שלא כסדרן לא עשה כלום, ואמר אף שתעשה כסדרן נשאר הכתם : (כג) בכרה. בא על הנבחר במינו, כמו בכור שורו (דברים ל״ג) אף אני בכור אתנהו (תהלים פ״ט). ושם קלה כמו על קל נרכב (ישעיה ל׳) ודרך הבן בקלות לא יתראה רושם מדרכו, אבל בסוסת הרך וזריז מפסיע לא יתרון ברגליו ורשמו ניכר, ת״ש שבכ״ז היא משרכת דרכיה, משרכת מענין שרוך נעל, שמקשר הנעל אל הרגל, והיא תקשר הרגל אל הדרך לבנית בו רושם : (כד) למוד מדבר, הל״ל למודה, וי״ל שלמוד

תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ׃ כה מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגְרוֹנֵךְ מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ׃ כו כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ

ת"א מנעי רגלך. יומא ע"ז : וגרונך ק׳ — בית

רש"י

ולעולם הוא חוזר למקומו : תאנתה מי ישיבנה. אותה מדת תאניים שיש בה כי גם התאנים שואף רוח כמו שנאמר שאפו רוח כתנים (לקמן י"ד) : מי ישיבנה. מאותה מדה. כן אתם מי יוכל להשיבכם מדרככם הרעה : כל מבקשיה לא ייעפו. כי על חנם ייעפו שלא יוכלו להשיבה ומה סופה : בחדשה ימצאונה חדש אחד יש בשנה שהיא ישנה כל החדש ואז היא נלכדת אף אתם חדש אחד (הוא אב) הוכן לכם כבר מימות המרגלים שקבעו אבותיכם בכיית חנם בו תלכדו : תאנתה. פו"ן דגרוגמינ"ט בלע"ז, וכן ת"א כירודאי ד"א לשון יללה כמו תאניה ואניה (איכה ב׳) ל"א שאפונטריא"ה בלעז כמו תאנת שילה (יהושע ט"ו) : (כה) מנעי רגלך מיחף. זו היא מדתך כפרא האוהבת לנוע, נביאי אומרים לך מנעי עצמך מע"א שלא תלכי יחף בגולה ומנעי גרונך מלמות בצמא : ותאמרי. על דברי הנביאים : נואש. אין מיחוש נואשתי בדבריכם, נואש נוקליי"ר בלעז : (כו) כי ימצא. בתחלה כשהוא נמצא גנב והוא היה מוחזק נאמן כך

מצודת ציון

רוח. כן נקרא האויר : תאנתה. ענין צער ואנחות כמו תאניה ואני׳ (איכה ב׳) : ייעפו. ענין יגיע׳ : (כה) מנעי. הדלי : מיחף. כן נקרא ההולך מבלי מנעלים וכן ערום ויחף (ישעי׳ כ׳) : וגרונך. מל׳ גרון וגואר : נואש. מל׳ יאוש ועזיבת הדבר וכן ותאמרו נואש (לקמן י"ח) : זרים. מלשון זר ונכרי : (כו) הובישו. מלשון בושה :

מצודת דוד

אין מי מכריחה לרוץ ולרדוף אבל היא בנפש׳ תרוץ ותרדוף בכל עת ומושכת את האויר אל בית הבליע׳ כדרך הרצים מהרה: תאנתה מי ישיבנה. ר"ל בכל פעם תרוץ ותחזור במרוצה למקומה כאלו היה לה צער ואנחות ודאגה מי ישיבנה למקומה ולזה תרוץ מהרה והוא ענין מליצה : כל מבקשיה. כל המבקשים אותה לתפשה ביד אינם צריכים להתייגעות לרדוף אחריה כי בחדשה שנתמלא׳ הריונה ימצאו אותה בקלות כי אז היא כבדה ואינה יכול׳ לרוץ וכן ישראל׳ שמה כפרה הזה כי ע"י מעשיהם אשר לא טובים בא עליהם האויב ושמה מבוששים למצוא עזר ממלכי האומות למען יוכלו עמוד בארצם וא"כ כל הטרוד הזה בא מאות נפשם וכן בושם יהיה כתוך הפרה כי האויב הבא עליהם לכבשם לא יהיה לו יגיעה רבה כי בקל יכבשם בחדש המוכן לפורעניות והוא אב שהוקבע בכיה לדורות בזמן המרגלים כמ"ש רז"ל : (כה) מנעי רגליך מיחף. ר"ל ראה לתקן מעשיך ולא תלכי בגולה יחף ותצמא למים : ותאמרי נואש. אמרת אני מתייאש מעבודת המקום ולא אשוב אליו כי אוהב אני את הזרים שם עבודת הבעלים ואחריהם אלך. לעבוד אותם : (כו) כבושת גנב כי ימצא. כמרבית בושת הגנב אשר הוא בעת ימצא שהוא גנב אשר

באור המלות

אינו שם תואר רק שם המושאל של הלימוד, הפרא יש בו בלימוד של המדבר, ובא לימוד על הרגל, עגלה מלומדה, למדו לשונם דבר שקר, ובאשה רוח, בליעת הרוח, כמו שאפו רוח כתנים. תאנתה, יש הבדל בין אנה ובין קרה, קרה

תוכחת ירמיה

באור הענין

מקריו לו, כמו שאמר החוקר שהנואף מפני ממת יקרא נבל בעולם וטואף במקרה ובהפך בהפך. וא"כ הזונה הנואפת בשביל אתנן בקל להשיבה אם נותנים לה צרכיה בבית בעלה או אם תראה שאין לה לקחת אתנן מן מעגביה, לא כן הזונה הבלתי מקבלת אתנן שהיא הזונה בעצם. עפ"ז נשא משלו פה מן **פרא למוד מדבר**, כי כל הבע"ח לא ינועו ממקומם רק בשביל הצורך להתקרב אל המועיל או לברוח מן המזיק וכל בע"ח הרץ ממקום למקום לפרנסתו נוכל להשיבו ממרוצתו אם יזמינו לו טרפו במקום אשר הוא שם, אבל הפרא למוד של המדבר, המדבר שם בו טבע הזאת ולמדו לכך, אשר **באות נפשה שאפה רוח** שאיפתה רוח אינו מפני צורך דבר אחר רק מפני עצמה שמלומדת לשאוף רוח ולנוע אף מבלי צורך כי נטוע בלבה תאות נפש אל שאיפת רוח, א"כ **תאנתה מי ישיבנה** מי יוכל להשיבה ממקריה זאת אחר שאינו מקרה לה רק עצם, וגם אם יתנו לה מזונותיה מ"מ תנוע במדבר, עד **שכל מבקשיה לא ייעפו**, לחנם ייעפו מבקשיה לגדלה בבית כי א"א לשנות טבעה והרגלה רק **בחדשה ימצאונה**, בחדש הראשון בנולדה שאז קלה להכניע לא כן אחר חדש שכבר למדה לנוע א"א לשנות טבעה. ויל"פ שר"ל **תאנתה** הנפש שטבע זאת מקרה לה בכ"ז א"א להשיבה מטבע זאת, אבל כל מבקשיה אם בחדשה ימצאוה לא ייעפו, שבחדש הראשון שנולדה אז תכנע בקל אחר שעוד לא הורגלה לנוע : (כה) **מנעי**, עתה באר המשל, הנה הזונה הנואפת לקבל האתנן, יהיה זה בשביל שחסר לה צרכיה, נעלים ברגליה, או שרוצה יין לשתות, אבל פה היה בהפך, כי הנביא אומר לה **מנעי רגלך מיחף** שאם תלך לזנות תלכי יחף לא אם תשבי בבית, וכן **גרונך מצמאה** שאם תלכי לזנות תצמאי לא כן אם תשבי בבית, **ותאמרי נואש** ואת אומרת שאת מתיאשת עצמך מכל אלה שאינך רוצה כלל מנעלים ומשקה לשתות, ולא להשיג זאת את הולכת לזנות רק **כי אהבתי זרים**, באיהם בעצמם אהבתי **ואחריהם** בעצמם **אלך** לא למען אשיג אתנן מנעלים ויין לשתות. וזה כפרא למוד מדבר שהתנועה עצמיי לו לא מקריי להשיג על ידו דבר מצרכיו וא"א להשיבה עד מן שבעך, כי. (כו) **כבשת**, הגנב הנמצא אינו בוש מפני שגנב רק מפני שלא נגנב, הבושה שם

בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם׃ כז אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנִי כִּי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים וּבְעֵת רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ כח וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ

ת״א אומרים לעץ. יבמות ס״ה: כי פנו. חולין י״ט מקידה שער ק׳: ילדתני קרי אלהיך

רש״י

תרגמו יונתן: (כז) ובעת רעתם יאמרו. אלי: קומה והושיענו. וכן ת״י בעידן דבישתא אתיא עליהון בפרין בטעותהון ומודן קדמי ואמרין רחים עלנא ופרוקנא: (כח) מספר עריך היו אלהיך. בכל עיר

מצודת דוד

שהיה מוחזק לנאמן כן יבושו בית ישראל בעיני האומות על כי היו מוחזקים לעובדי ה׳ ונמצאו עובדים ע״ז ככל העמים: המה. המון העם: וכהניהם. כהני הבעל: ונביאיהם. נביאי הבעל: (כז) אומרים. על אשר אומרים לפסל העשוי מעץ אתה אבי ולצלם מאבן יאמרו אתה ילדתנו כאלו הפסילים בראו אותם ומלואם: כי פנו אלי עורף. ר״ל אינם שומעים לדברי כאדם שמהפך עורף מול רעהו ולא יאבה לשמוע אמריו: ובעת רעתם. בעת בוא עליהם הרעה יתפללו אלי ויאמרו קומה והושיענו מן הרעה: (כח) ואיה. ר״ל והנה אשיב לך איה אלהיך אשר עשית לך כפועל ידיך יבואו המה ויקומו אם יוכלו להושיע לך בעת בא עליך הרעה: כי מספר עריך. לפי מנין מספר עריך עשית פסילים אשר יכונה וא״כ רבים המה ואף אחד לא

מצודת ציון

(כז) אבי. ענין אדון וגדול וכן אבי דבר גדול הנביא דבר אליך (מלכים ב׳ ה׳): ילדתני. הוא כמו ילדתנו וכן בטרם הרים ילדו (תהלים צ׳): פנו. מלשון הפנה וסיבוב: עורף. הוא אחורי הפנים והצואר:

תוכחת ירמיה

באור הענין

הוא רק מפני כי נתגלה רעתו בקהל, לא מפני המעשה בעצמו. ומזה תראה ההבדל בין התועבה בעצם ובין התועבה במקרה, שהתועבה במקרה יתחרט על גוף החטא, לא כן התועבה בעצם, כמשל הזונה בעבור אתנן, אם תראה שהפשיטוה ערומה ולא נתנו לה לחמה ומימיה תתחרט על גוף המעשה, אחר שלא זה המעשה בעבור עצמו רק בעבור האתנן, לא כן הזונה בעצם מצד הזנות שלא תתחרט אז על גוף הזנות רק על המקרה שקרה לה שהפשיטוה ערומה. וכן אם היו ישראל עובדים ע״א רק מפני התועלת והערב שהיו מקוים ממנה לפי דמיונם, היו מתחרטים אח״כ על מעשיהם בראותם כי השיגם אך לשוא רעות וצרות. אבל אחרי שהיה המעל עצמיי לא מקריי, הנה רק כבושת גנב שהבושה שלו אינו על הגניבה עצמה רק על כי ימצא על שנמצא, ועל מקרה שקרה לו ע״י הגניבה, כן הובישו בית ישראל, המה וכו מלכיהם שריהם כולם לא בושו על דרכם הרע בעצמו רק על הרעות שהשיגו בעבורו (ובזה יל״פ מ״ש תיסרך רעתך ולא פחדתי אליך, שאוה שהרעה תהיה הסבה בתוכחה לא הפחד והבושה שהשיגו עבור הרעה, בל יתחרטו על העונש שהשיגו רק יתחרטו על הרעה עצמה, כי העונש אינו עצמי רק מקרי נסבב מן הרע כי מעולם שברתי עולך): (כז) אומרים, מבאר זה כי הם אינם עובדים העץ והאבן על אופן שיהיה אמצעי בינם ובין ה׳, כמו שהיו טועים אז בדור ההוא שהפסל הוא כענין טלמסאות להוריד הרוחניות מלמעלה, באופן שיהיה עבודת האליל בלתי מכוון לעצמו רק להשיג על ידו אתנן ומחיר מצרכי העולם, לא כן רק שהם אומרים לעץ אבי אתה, שחושבים את העץ שהוא בוראם יוצרם ותולדם ויאמרו לו אלה אלהיך ישראל, עד שעובדים העץ מצד עצמו, כי פנו אלי עורף ולא פנים, כי העובד העץ להיות אמצעי בינו ובין השם הוא פונה פניו אל ה׳, רק שמשים הע״א כאמצעי בינו וביניו, אבל הם שמוהו בכח וסבה בפני עצמו בלתי נתלה מה׳ כלל, ופנו מן ה׳ פניהם אל האליל, ובכ״ז בעת רעתם יאמרו קומה והושיענו, ולא יתחרטו על שעזבו אותי לעבוד הפסל, רק ירצו להשיג ממני ישועה ועזר, לא שישובו לעבדני ולעזוב עבודת האליל: (כח) ואית אלהיך, הלא אחר אשר עשית לך בודאי הם יקומו אם יוכלו להושיעך בעת רעתך, ר״ל אם רק יהיה יכולת בידם להושיע לך הלא יתחייב שיהיו מוכנים להושיע יען כי אשר עשית לך יש

באור המלות

הוא מה שהדבר עצמו נזדמן אליו, והנה ימצא אלין הסבה הדבר, כי הקרה ה׳ אלהיך לפני שמציאת הדבר עצמו, אבל והאלהים אנה לידו, ר״ל שהמציא לידו סבת הדבר, ובכ״ז גם האנה היא מקרה מצד שהסבה היא מקריית בלתי משתלשלת מן הרגיל והמחויב ע״פ טבע הענינים. ומזה כי מתאנה הוא לי (מ״ב ה׳), ר״ל מבקש סבה ואמתלא להרע לי, וזה ר״ל תאנתה הסבה שגרמה לה השאיפת רוח והפראיה מי ישיבנה לסביבה ולשנותה שיהיה לה טבע אחר, בחדשה, ר״ל בחדש הראשון, כמו בבא בן שנתו, ביומו אתן שכרו, ר״ל ביום הראשון: (כז) אבי, ילדתני, הם מציירים העץ והאבן כאב מוליד ואם יולדת, ר״ל שצורת הנפש הצומחת היא אצלם כעין המשפיע על האבן שהוא דומם ומקבל התאר ומוליד ומשפיע, כי פנו אלי עורף ולא פנים, יצוייר מחזיר עורף וגם הופך פנים, כמי שעומד בין המלך ושר צבאו, ופניו אל שר הצבא ומבקש ממנו שימליץ בעדו אל המלך, שהגם שאחוריו אל המלך, בכ״ז גם מגמת פניו אליו, כי עקר שאלתו הוא מן המלך, וכן אחר שהם אין מבקשים שהפסל יהיה מליץ בעדם אל ה׳

אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה׃ כט לָמָּה תָרִיבוּ אֵלָי כֻּלְּכֶם פְּשַׁעְתֶּם בִּי נְאֻם־יְהוָה׃ ל לַשָּׁוְא הִכֵּיתִי אֶת־בְּנֵיכֶם מוּסָר לֹא לָקָחוּ אָכְלָה חַרְבְּכֶם נְבִיאֵיכֶם כְּאַרְיֵה מַשְׁחִית׃ לא הַדּוֹר אַתֶּם רְאוּ דְבַר־יְהוָה הֲמִדְבָּר הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל אִם־אֶרֶץ מַאְפֵּלְיָה מַדּוּעַ אָמְרוּ עַמִּי רַדְנוּ לוֹא־ נבוא

ת"א למה תריבו. המה ל"ב: לשוא הכיתי. בכם ל"ב כתובות ס"ב:

רש"י

ומיר אלוה אחר: (כט) למה תריבו. איך תבאו להתווכח בריב ולומר לא חטאנו: כלכם פשעתם בי. אף הצדיקים במשמע, היינו דאמרי אינשי בהדי הוצא לקי כרבא: (ל) לשוא הכיתי. על חנם כי לא הועיל שיקחו מוסר: אכלה חרבכם (את) נביאיכם. הרגתם את זכריה וישעיהו: (לא) ראו דבר ה'. הוציא להם צנצנת המן אמר להם ראו כאן מה דבר ה' מועיל: המדבר הייתי לישראל. לשון תימה הוא לכך נקודה מ"ם רפי וה"א בחטף פת"ח. כלום נדמה לאבותיכם שהוא מדבר כשהלכו בו שהורדתי להם לחם זה דבר יום ביומו: מאפליה. לשון חשך: מדוע. אמרו עמי: רדנו. נבדלנו ממך כמו הרודה פת מן

מצודת ציון

(כט) תריבו. ענין תרעומות וטלונות: (ל) לשוא. לחנם: (לא) ראו. יאמר גם על הבנת הלב וכן ולבי ראה הרבה חכמה (קהלת א'): מאפליה. מלשון אופל וחשך והבא להגדיל הדבר סומכו למלת יה וכן שלהבת יה (ש"ה ח') והוא כמו מדבר וכפל הדבר במ"ש: רדנו. ענין ההבדל ממקום

מצודת דוד

לא ימצא מהם שיוכל להושיעך: (כט) למה תריבו אלי. למה תתרעמו למולי על שאין אני מציל אתכם מן הרעה הבאה הלא כלכם פשעתם בי ואיש לא נעדר ומהו הזכות הנמצא לכם: (ל) לשוא. על חנם הכיתי את בניכם כיון שעכ"ז לא לקחו האבות מוסר ועדיין עומדים במרדם וכל עצם כוונת הכאת הבנים היה למען יזכרו האבות: אכלה. כי הרגתם הרגם את נביאיכם כי הרגו את ישעיה ואת זכריה: כאריה משחית. כאריה המשחית בני אדם: (לא) הדור אתם. אתם בני הדור ראו בהבנת הלב את מצות ה' אשר יש בשלום גמול עליהם: המדבר. וכי עד הנה הייתי לישראל כמדבר וארץ מאפלי' אשר לא ימצא שמה די צורך האדם ר"ל וכי לא היה ספוק בידי לשלם גמול טוב על המצות שעשו: רדנו. כמו נבדלנו

באור המלות

אף פנו אליו כלל: (לא) המדבר. חסר ב' השימוש כבמדבר, וכן אם בארץ מאפליה, כמו חרב תאכלו, ירחצו מים וכדומה, ומאפליה לשון אופל, וחז"ל (מדבר רבה פ"א) פי' מענין כי אפילות הנה, שהצמחים מתאחרים להתבשל שם, ויו"ד מאפלים כיו"ד של תחתים עליותיה הבנים. והייתי לישראל, הוא כמו לולא ה' שהיה לנו, לולא אלהי אבי אלהי אברהם וכו' היה לי. רדנו כמו ירדנו, ובא ע"מ נחי ע"ו רוד, כי נחי פ"ו ונע"ו יתחלפו לרוב, כמ"ש הרד"ק במכלול בארך, וכן בפעל רוד פלמון מלאכו אריד בשיחי, וירדתי על הרים, (עמ"ש בפי' ישעיה מ"ו ג'), ויש הבדל בינים ירד ירידת הגוף, ורוד

תוכחת ירמיה

באור הענין

שהם מעשה ידיך ומחויבים לשלם גמול לעושיהם, וגם אינם רחוקים מאתך כי הם נמצאים אצלך בכ"מ **כי מספר עריך היו אלהיך יהודה**, וא"כ קרא נא אליהם לתשועה, אבל (כט) **למה תריבו אלי**, מה תרצו ממני שאושיע אנכי לכם, הלא **כולכם פשעתם בי** ואיני מחויב להושיעכם: (ל) **לשוא**, מה **שהכיתי את בניכם על שלא לקחו מוסר היה לשוא** וחנם, כי בניכם אינם אשמים בדבר כי לא היה להם ממי לקחת מוסר אחר **שחרבכם אכלה את נביאכם כאריה משחית**, אחר שאתם הרגתם את נביאיכם שהיו מנבאים לכם מוסר ותוכחה על שמורי מוסר ודעת שבתו, א"כ לא היה לבניכם ממי לקחת מוסר: (לא) **הדור אתם**, הנה היה נמצא אז בישראל שלש דעות מתחלפות, מקצתם היו אומרים שלכן אינם עושים כמעשה אבותיהם להחזיק בתורה ומוסר, יען כי רק הדור הקדוש היה רוח ה' מתעסס בקרבם והיו יכולים לקבל הקדושה והפרישות והמצות ודברים האלהיים, אבל הם כבר התרחקו מן האור וירדו בלאים, ואינם יכולים עוד לעלות בהר ה' ולקום במקום קדשו, וכת אחת היו אומרים בהפך שדרך אבותיהם לא היה שלם עדיין, והם רוצים להשלים א"ע בדרך יותר טוב ויותר שלם מדרך אבותיהם. וכת שלישית לא היו אומרים לא זאת ולא זאת רק שכחו את ה' והתורה והמצוה בהחלט, ועם שלש הכתות יתוכח, אל הכת האחת שהיו אומרים שדבר אלהי לא נתגלה רק לדור הראשון שהיו קדושים וגדולים לא לדור אחרון אשר ירדו לעמקי בור. אומר **הדור אתם ראו את דבר ה'** גם אתם הדור האחרון גם אתם ראו דבר ה', כי עוד דבר ה' מופיע ביניכם כמו בדור קדומים, וכי רק **במדבר הייתי לישראל**? וכי לא הייתי לישראל לאלהים ולאב ולמורה רק במדבר, או רק **בארץ מאפליה**, הכי רק שם הייתי לאלהים לישראל, ולא ליושבי הארץ, **ומדוע אמרו עמי רדנו** ר"ל שהם אומרים אנחנו כבר ירדנו לעמקי בור, עד כי **לא נוכל לבא עוד אליך** לא נוכל לעלות אל הר ה' אל שמי קדשו יען שירדנו מאד והתרחקנו מן ה' והרוחניות והקדושה, וזה שקר כי דבר ה' עוד מופיע לדור הזה כמו לדור ראשון: (לב) **התשכח**, עתה יתוכח עם הכת שעזבו תורת ה' מצד השכחה וההעלם מבלי שמו לב, אומר איך שכחו תפארתם וכבודם, **התשכח**

נָבוֹא עוֹד אֵלֶיךָ׃ לב הֲתִשְׁכַּח בְּתוּלָה עֶדְיָהּ כַּלָּה קִשֻּׁרֶיהָ וְעַמִּי שְׁכֵחוּנִי יָמִים אֵין מִסְפָּר׃ לג מַה־תֵּיטִבִי דַּרְכֵּךְ לְבַקֵּשׁ אַהֲבָה לָכֵן גַּם אֶת־הָרָעוֹת לִמַּדְתִּי אֶת־דְּרָכָיִךְ׃ לד גַּם בִּכְנָפַיִךְ נִמְצְאוּ דַּם נַפְשׁוֹת אֶבְיוֹנִים נְקִיִּים לֹא־בַמַּחְתֶּרֶת מְצָאתִים כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה

ת"א גם בכנפיך. שבת ל"ב: למדת קרי

רש"י

התנור, כך מדרש רבי תנחומא. ומנחם פי' לדנו לשון ירידה ועוד פנים אחרים: (לג) תיטבי. הקשטי עצמך לקראת עוגביך כמו (מ"ב ט') ותיטב את ראשה דאיזבל בפרשת יהוא: גם את הרעות למדת. חזרת על כל רוע דרך ללמוד את המקולקלת שבכולם: גם. לשון אפילו: לכן. ל' שבועת אמת כך את הדרך הרעה שבכל הדרכים למדת לעצמך: לִמַּדְתְּ. הנהגת: (לד) לא במחתרת מצאתים. לא מצאת אותם במחתרת כשהרגת אותם: מצאתים. כה יאמר לנקבה ל' פעלה, והרבה יש בספר (יחזקאל ט"ז) את נשאתיכ:

מצודת דוד

ממך ולא נבוא עוד אליך: (לב) התשכח. וכי הדרך הוא שתשכח הבתולה להשים עדיה עליה להתקשט בו וכי תשכח הכלה את קשורי' הם חוטי המשי שקושרת שער' בהם להתקשט ולאומר כלה אין דרך שאדם ישכח דבר הנצרך לו ביותר: ועמי. אבל עמי שכחו אותי ימים הרבה ואין מספר להם עם שזהו עיקר חייהם על האדמה: (לג) מה תיטבי דרכך. מה תתקני מנהגך בעבודת הבעל לעשות בדמיון גמור אל מעשה הגוים לבקש מהם אהבה בעבודתך כמעשיהם: לכן. באמת גם את האומות הרעות למדת את מנהגך. ר"ל אתה הרעות לעשות יותר מכולן ואף הרעות שבהן למדו ממך: (לד) גם בכנפיך. גם בכנפי בגדיך נמצאו דמי נפשות אביונים נקיים מעון מיתה ועל חנם הרגתם: לא במחתרת מצאתים. דמי הנפשות האלה לא מצאתים במחתרת ובמקום נסתר כ"א בגלוי: על כל אלה. הכנפים הנזכרים למעלה. ר"ל לא עשית הדבר בהסתר כ"א בפרסום רב בגלוי גובה:

מצודת ציון

הדבוק כמו רדה בדבש (שופטים י"ד): (לב) עדיה. מלשון עדי ותכשיט: (לג) תיטבי. ענין תיקון כמו ותיטב את ראש' (מ"ב ט'): דרכך. מנהגך: (לד) בכנפיך. שולי הבגד: במחתרת. ר"ל במקום נסתר והוא מלשון חתיר' וחפיר' כמו

תוכחת ירמיה

באור הענין

בתולה עדיה? וגם אם יקרה שהבתולה תשכח עדיה, הכי תשכח **הכלה את קשוריה**, הם הקשורים שנתן לה ארוסה לאות על הקשר שבינו לבינה כמו הטבעת קידושין וכדומה, שזה האות שהיא מקושרת עמו, וכי תשכח זאת? ור"ל הלא זאת התורה היא הקשר שביניכם ובין ה', ובעבורה היה לכם לאלהים ואיך שכחתם זאת? ועז"א ואיך **עמי שכחוני**, ולא זמן מועט רק **ימים אין מספר**: (לג) **מה תיטבי**, יתוכח עתה עם הכת שהיו אומרים כי דרך אבותיהם לא היתה שלמה עדיין והם ישתלמו יותר במצות אשר אוסיפו ובדו להם, כאילו רוצים להטיב דרכם ולהשלימו לבקש אהבה מאת ה'. ועז"א **מה תיטבי דרכך**, יותר מדרך אבותיך הקדוש, כאילו את רוצה **לבקש אהבה**, אבל איך ומה הם האמצעים שתפסת ע"ז, הלא באמצלא זאת שאמרת שרוצה את להשלים דרכיך, הנהגת חקות העמים ודרכיהם אשר למדת מאתם, אל דרכיך הקודמים, כמו אחז שבנה מזבח בבית המקדש כדמות המזבח שראה בדמשק כאילו רוצה להטיב את המזבח ביתר שאת, או הבמות שבנו כאילו רוצים להוסיף עבודה, ובאמת היה זה הפך דברי ה', וז"ש הלא **לכן** כדי להטיב דרכך **גם את הרעות למדת את דרכיך**, אחזת גם ברעות אשר למדת מן העמים שסביבותיך, כאילו בזה תטיבי דרכך, במה שתחבר לדרך התורה גם דרך הרע של העמים: (לד) וגם עי"ז **בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים**, שעי"כ הרגת את הנביאים שבאו ליסרך ולהשיבך מדרך זה כי חשבת שהם רוצים להסותך מדרך הטוב, כי הראשונים שחשבו בדעתם שדרכם לא טוב לא הרגו את הנביאים רק לא שמעו אליהם באמרם כי ירדו מאד ואין בכחם לעבוד את ה', לא כן הכת הזאת שחשבו כי הדין עמהם וכי דרכם הוא שלם יותר הם הרגו את הנביאים. **לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה**, שיעור הכתוב, **כי מצאתים על כל דרכיך אלה**, מדמה כאילו הנביאים שרצו להשיבם מדרך הזה היו אצלם כגנבים הבאים לגנוב את רכושם, כן באו לגנוב ולקחת מאתם את דרכם הטוב וישר בעיניהם, וע"כ הרגו אותם, אמר לא מצאת את הנביאים במחתרת, לא תמצן רצו לגנוב מאתך, רק על כל דרכים אלה מצאתים שרצו להסותך מהם, ולכן הרגתים. ועי"ז הרעה שלך משולשת, א] שדרכים הרעים אשר למדת נשארו אצלך ונוספת סרה לאמר כי גם ירצה ה', ב] שעי"כ שלחת יד להרוג הנביאים כאילו רוצים להדיחך מדרך הטוב

באור המלות

ירידת האפש, לכן פה אמר רדנו בבחינת נפשותינו: (לב) עדיה קשורים עי' ישעיה (מ"ט י"ח): (לג—לד) גם את הרעות, גם בכנפיך. כמו גם את הארי גם את הדוב, ור"ל ע"י שהיטיבי דרכך, עי"ז גם את הרעות למדת וגם דם נפשות אביונים נמצאו בך, כ"ז היה ע"י בתיטיבי דרכך לפי דעתך, למדת פעל יוצא לשלישי, הדרכים הם מקבל הלימוד, שלמדה אותם את הרעות, ולמוד לשון הרגל, כמו מלמד ידי למלחמה, שהרגילה את הדרכים את הרעות, ר"ל מנהגים רעים וזרים, ועי' לימוד זה חשבו להיטיב הדרכים לבקש אהבה, ומלת מצאתים מושך אחר, כי [מצאתים] על כל אלה:

אֵלֶּה׃ לה וַתֹּאמְרִי כִּי נִקֵּיתִי אַךְ שָׁב אַפּוֹ מִמֶּנִּי הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל־אָמְרֵךְ לֹא חָטָאתִי׃ לו מַה־תֵּזְלִי מְאֹד לְשַׁנּוֹת אֶת־דַּרְכֵּךְ גַּם מִמִּצְרַיִם תֵּבֹשִׁי כַּאֲשֶׁר בֹּשְׁתְּ מֵאַשּׁוּר׃ לז גַּם מֵאֵת זֶה תֵּצְאִי וְיָדַיִךְ עַל־רֹאשֵׁךְ כִּי־מָאַס יְהוָה בְּמִבְטַחַיִךְ וְלֹא תַצְלִיחִי לָהֶם׃

ג א לֵאמֹר הֵן יְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהָלְכָה מֵאִתּוֹ וְהָיְתָה לְאִישׁ־

ת"א לאמר כן. יומא פ"ו סנהדרין כ"ו:

רש"י

אחר

כי על כל אלה. שהיו מוכיחים אותך בדברים האלה: (לה) ותאמרי. בלבך: כי נקיתי. אשר זכאה אני בפשי: נשפט אותך. אבא עמך במשפט: (לו) תזלי. לשון זלזול: לשנות את דרכך. לעזוב אותי ולסמוך על מצרים לעזרה בימי יהויקים וצדקיהו (לקמן ל"ז): לשנות. לשון שינוי: כאשר בושת מאשור. שסמך אחז עליו ויצר לו ולא חזקו כמה שנאמר (בדברי הימים ב' כ"ח):

ג (א) לאמר הן ישלח וגו'. יש לי לומר שאין עוד את רצויה לי כי כן דרך המשלח את אשתו

מצודת ציון

אם במחתרת ימצא הגנב (שמות כ"ב): (לה) נשפט. ענין ויכוח וכן כי באש ה' נשפט (ישעי' ס"ו): (לו) תזלי. ענין הלוך כמו אזלו מים מני ים (איוב י"ד): מאד. הוא כמו הרבה: לשנות. מל' השתנות:

ג (א) ישלח. ענין טרוד וגרושין וכן ושלחה מביתו (דברים

מצודת דוד

(לה) ותאמרי. ר"ל אם אמנם כל אלה עשית בפרסום איך תאמר לא כן הוא כי נקי אני מעבירה ואין אשמה עם הנביאים שאומרים שחרה בי אף ה': אך שב אפו ממני. הואיל ואני מנוקה מעון: הנני נשפט אותך. לכן הנני מתווכח עמך גם על מה שהנך אומר: לא חטאתי. ר"ל מלבד גמול החטא אוסיף עוד עונש על מה שהנך מתאונן והעונש הזה שהשב לויכוח כי בזה יודיע ששפטו בדבר הזה: (לו) מה תזלי מאד. למה תרבי ללכת לבקש עזר מן האומות: לשנות את דרכך. פעם לאשור פעם למצרים: גם ממצרים תבושי. על אשר לא תשיגי עזר על ידו: כאשר בושת מאשור. כי אחז מלך יהודה שלח מלאכים למלך אשור לעזור לו והיצר לו עוד כמ"ש ויבא וגו' מלך אשור ויצר לו ולא חזקו (דה"ב כ"ח): (לז) גם מאת זה. כמו שיצאת בדאגה ובושה מאת מלך אשור כן תצאי ממלך מצרים בדאגה וידיך יהיו מונחים על ראשך כדרך המקונן: כי מאס ה' במבטחיך. דבר שנאוי ונמאס בעיני ה' מה שאתה בוטחת בעזרת האומות ולכן לא תהיה לך הצלחה להם למצוא חן בעיניהם להיות לך לעזר מול הקמים עליך: ג (א) לאמר. ר"ל מהראוי לאמר לישראל את זאת הנה אם

באור המלות

(לה) נשפט אותך. בא על צורת הנפעל להורות שמים, שה' הוא הנתבע ובא במשפט אתם לפני הב"ד, ובא אותך תמורת אתך, שזה מצוי בס' זה להרבה: (לו) מה תזלי. מבנין הקל, ושרשו אזל, והנה שבין התי"ו והזי"ן במקום פ"א הפועל, ויש הבדל בין הלך ובין אזל, שפעל אזל מציין שהדבר הלך מן המציאות בכלל, כי הלחם אזל מכלינו (ש"א ט'), כי אזלת יד (דברים ל"ב), אזלו מים מני ים (איוב י"ד), ר"ל שמו נכרתו, ר"ל שלא תלכי בדרך רק תזלי מדרך אל חסו לא דרך, לשנות את דרכך, יש הבדל בין המשנה דרכו ובין המחליף או ממיר דרכו, המחליף בוחר דרך אחר, והמשנה ישנה דרך הקודם מבלי יחלפנו (עמ"ש לקמן נ"ב ל"ג), ר"ל אינך מחליף דרכך דרך האל בדרך הקדש, רק משנאו דרך חול בעד דרך חול אחר, למשל עוזבים דרכם לאשור והולכים למצרים שהוא דרך הקודם רק בשינוי, ומה תרויחי והלא גם ממצרים תבושי: (לז) במבטחיך. שם מבטח מורה על הדבר שהוא סבת הבטחון, למשל הבוטח להשיג עזר ע"י שר פלוני, העזר הוא הבטחון והשר הוא המבטח, ועי' לקמן (י"ז ז'). ולא תצליחי להם. פעל צלח בהפעיל הוא יוצא תמיד, ובא או על דברים הפעלים, כמו מצליח דרכו, והצליח מרמה בידו (דניאל ח'), או נקשר עם את, כמו כי אז תצליח את דרכך, או חסר הנפעל, עלה והצלח (מ"א כ"ב) ר"ל את דרכך, או שהנפעל הוא איש שתחול בו ההצלחה, ואז נקשר עם למ"ד, והצליחה נא לעבדך (נחמיה א'), אלהי השמים הוא יצליח לנו (שם ב'), כי האיש הוא רק נושא ההצלחה שתחול בו בענין שהוא יצליח דרכו וה' מצליח את אשר לו, וזה שאמר ולא תצליחי להם

תוכחת ירמיה

באור הענין

הטוב והישר בעיני אלהים, גן כי. (לה) ותאמרי כי נקיתי, ע"כ אתה חושב בנפשך שאתה נקיה מכל חטא וכי אך עתה אך ע"י דרכיך אלה שב אף ה' ממני. ולכן הנני נשפט אותך ביחוד כי את אומרת לא חטאתי, ור"ל עמך צריך אני להשפט ולעמוד בדין כי את בא בטענה נגדי ואומרת לא חטאתי, כאילו אנכי הנשפט, ויש לך טענות נגדי: (לו) מה, אבל מה תלכי כ"כ בהשתדלות גדול ללכת מגוי אל גוי ללמד מעשיהם, ותשני את דרכך אל דרך הגוים ההם אשר תבא אליהם לבקש מהם עזר מה יועילוך אלה, הנה עתה את הולכת למצרים, ואני מבטיחך כי גם ממצרים תבושי כמו מאשור כי גם הם לא די שלא יעזרו לך עוד יזיקוך: (לז) כי גם מאת זה תצאי וידיך על ראשך מתחרטת על שהלכת אליהם, וזה יען שמאס ה' במבטחיך בהאמצעיים שאת משימה במחוזך גם מאס ה' והם נגד רצונו ולכן לא תצליחי להם למבטחיך אלה, לא תוכלי למצוא מהם הצלחה אחר שהם נגד רצון ה':

ג (א) לאמר שיעור הכתוב, הלא תנוף

ר"ל למבטחך שהם עוזריך, לא תשפיע עליהם הצלחה אחר שמאס ה' בהם:

(א) לאמר. מלה זו פירושה תמיד וכה אמר, כמו וידבר לאמר, ויגו לאמר, ולא יבא בפעלים שאמר, ופירושה

כמש"ש

אחר הישוב אליה עוד הלוא חנוף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם־יהוה: ב שאי־עיניך על־שפים וראי איפה לא שגלת על־דרכים ישבת להם כערבי במדבר ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך: ג וימנעו רבבים ומלקוש לוא היה ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם:

ת"א וימנעו. תענית י"ז ויבמות ע"ח: ומצח אשה. ערכין ט"ו: שכבת קרי הלוא

רש"י

והלכה לה וגו': ואת זנית רעים רבים. עם אוהבים רבים ואף על פי כן שובי אלי: ושוב אלי. כמו עשות ולשוב אלי אני הופק בך: (ב) שפים. מגלי מים: לא שגלת. לשון פלגש: ישבת להם. להיות מזומנה לקראתם: כערבי. יושב אהלים שהוא תמיד מצוי בחוץ במדברות ועל שם כך הוא קרוי ערבי שוכן בערבה: (ג) ומלקוש. המטר היורד בניסן על המלילות ועל הקשין ומלקוש סרדיוו"א בלע"ז:

מצודת דוד

יגרש איש את אשתו וביותר כשהלכה מאתו והיתה לאיש אחר ואף אם לא בא עליה: הישוב. וכי יוכל בעלה הראשון לשוב עוד אליה לקחתה אחר שמת השני או גרשה הלא בעבור עון כזה תתחייב הארץ החטא כשעשה בה כזאת ויקבל גמול׳ מאלם: ואת. אבל אתה ישראל אם כי נעודך פתאי זנית כשיסור עם אוהבים רבים ר"ל אם כי עבדת עכו"ם אלוקות פכ"ז שוב אלי ואקבלך בתשובה: (ב) שאי עיניך. הרימי עיניך להביט אל ההרים הגבוהים וראי היש מקום אשר לא שכבת שמה עם נואפים ר"ל אשר לא עבדת שמה עכו"ם: על דרכים וגו׳. לפי שהמשילה לזונה אמר לבנין המשל כזונה היושבת על הדרכים להיות מזומנת אל הנואפים ור"ל היית מחלה עצמך לכל מין עכו"ם: כערבי במדבר. כערבי הזה הרגיל לשבת במדבר במסתור במקום שאין אנשים כן הסתרת עצמך על הדרכים לסתתר שם עם הנואפים ור"ל מאד היית נרדף אחרי עבודת הפסילים: ותחניפי ארץ וגו׳. עם זנותך לעכו"ם ועם יתר רעתך חייבת את הארץ להיות חרבה ושוממה: (ג) וימנעו. הלא בעונך נמנעו הרביבים ולא הי׳ המלקוש ואעפ"כ היה לך להיות בוש במעשיך: ומצח. אבל יש לך מצח מגולה כדרך אשה זונה שאינה מכסה מצחה בעבור בושה מה לא כדרך הצנועות שמכסות מצחן אם

מצודת ציון

כ"ד): חנוף תחנף. ענין חיוב וחטא׳ כמו ולא תחניפו את הארץ (במדבר ל"ה): (ב) שפים. כן נקראו המקומות הגבוהים כמו הסחת על שפים נהרות (ישעיה מ"א): איפה. איה פה וכן איפה הם רועים (בראשית ל"ז): שגלת. ענין משכב המשגל וכן ואיש אחר ישגלנה (דברים כ"ח): להם. לדרכם: כערבי. שם אומה: (ג) רביבים. הוא המטר החזק וכן וכרביבים עלי עשב (שם ל"ב): ומלקוש. כן נקרא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות וכן יורה ומלקוש (שם י"א): ומצח. הוא הפדחת: מאנת. מלשון מיאון: הכלם.

תוכחת ירמיה

באור הענין

תחנף הארץ ההיא לאמר הן ישלח איש את אשתו וכו׳, והוא כדרך סענה ותשובה, הארץ ההיא היא חונפת לאמר ולטעון שא"א שהשם יקבל את ישראל בתשובה אחר שעזבו אותו ועבדו אלהי נכר, והביאו משל ממצות התורה שמי שמגרש את אשתו והיא הולכה מאתו והיתה לאיש אחר הכי ישוב אליה עוד? וכן אמר שה׳ גרש את ישראל ע"י עונם והם גם הם נפרדו מאתו ובחרו איש אחר שהוא אלהי נכר הארץ איך אפשר שישוב אליה עוד. כן היא הטענה אשר תנוף תחנף הארץ ההיא לאמר ולטעון כזאת, אבל נאם ה׳ והשובתו היא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי, ה׳ משיב אל הארץ הטוענת כזאת וינאם נאם, לא כדבריך, כי זה הוא רק אם אחר שילאה מאתו היתה לאיש אחר שאז אסור להחזיר גרושתו, לא אם זנתה, ואת לא היית לאיש אחר ע"י חופה וקדושין, רק ואת זנית, וגם לא זנית עם איש מיוחד רק זנית עם רעים רבים, ולכן ושוב אלי כי אוכל להחזירך, והכונה שאם היו מומרים לע"א מיוחדת ככל גויי הארץ ודבקים בה לא היה אפשר להשיבם, אבל את לא דבקת בע"א דיבוק עצמי רק בזנות לפי שעה, ולא בע"א אחת רק התהלכת מגוי אל גוי ונסית להתדמות אל גויי הארצות, לא מדבקך באליל רק כדי להתדמות לגוים ולכן אפשר לך בתשובה: (ב) שאי, מביא ראיה לזה שלא היית לבעל מיוחד רק זנית רעים רבים כי הלא שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת, ר"ל אני רוצה להראותך המקומות ששם זנית כי עצמו מספר. אבל הראיני את את המקום אשר בם לא זנית, וגם לא זנית בצנעה רק על דרכים ישבת להם (לרעים רבים הנז׳ בכתוב הקודם) על דרכים המפורסמים ישבת להיות מוכן אל הרעים כערבי היושב במדבר ששם אין איש רואהו כן ישבת את במקום רואים וכל"ז לא היה זה עזיבה גמורה כאשם

באור המלות

כמש"ש, ששעורו, הלא חנוף תחנף הארץ ההיא לאמר והפעל תנוף בא ג"כ על הרוצה להצדיק א"ע בגלוי, הפך האמת ווי"ו של ואת זנית, הוא וי"ו אבל, ומוסב על נאם ה׳, ר"ל נאום ה׳, אבל לא כדבריך, רק ואת זנית, כמו לא אדוני ועבדך באו לשבר אוכל: (ב) שפים, מקומות הגבוהים (עי׳ ישעיה י"ג א׳), כערבי יל"ש מענין ערב ולילה, היושב בערב במדבר שאין איש רואהו, וכן פירשתי ולא יהל שם ערבי (ישעיה י"ג). הדרכים הפך המדבר, והם לפריצים הפך ערבי שהל"ל ריע באופל, ועד"ז ותחניפי שגדר החנף שמסתיר מעשיו הרעים: (ג) רביבים. מטר רב היורד בתחילה, ומלקוש הוא

ד הֲלוֹא מֵעַתָּה קָרָאתִי לִי אָבִי אַלּוּף נְעֻרַי אָתָּה׃ ה הֲיִנְטֹר לְעוֹלָם אִם־יִשְׁמֹר לָנֶצַח הִנֵּה דִבַּרְתְּ וַתַּעֲשִׂי הָרָעוֹת וַתּוּכָל׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ הַמֶּלֶךְ הֲרָאִיתָ אֲשֶׁר עָשְׂתָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל הֹלְכָה הִיא עַל־כָּל־הַר גָּבֹהַּ וְאֶל־תַּחַת כָּל־עֵץ

ת"א אלוף נעורי. חגיגה ט': | יתיר י' עמ"ש | רענן

רש"י

(ד) הלוא מעתה. הלואי שבת מרעתך וקראת לי אבי ואם תעשי כך הינטור ליך אדוניך לעולם את אשר חטאת לו: אם ישמור לנצח. לא ישמור: (ה) הנה דברת. בפיך לא נבוא עוד אליך ועושה הרעה תעשי ולא שתני לב לשוב: ותוכל. ויכולת למרוד משובה נצחת ומוכחת: (ו) בימי יאשיהו המלך. כשגלוני להחזיר עשרת השבטים: הראית אשר עשתה משובה ישראל. השובבה אגבוזיי"ה בלע"ז: ישראל. עשרת השבטים: הלכה היא. בעודה על אדמתה קודם שגלתה בימי חזקיה עם הושע בן אלה (הולכה היתה) הולכת על

מצודת ציון

מלשון כלימה: (ד) אלוף. שר ואדון וכן אל תבטחו באלוף (מיכה ז'): (ה) הינטור. ענין שמירה כמו נוטרה את הכרמים (ש"ה א'): לנצח. כמו לעולם: ותוכל. מלשון יכולת: (ו) הראית. בה"א השאלה: משובה. ענין מרד והליכה בדרכי

מצודת דוד

יקרה לך דבר בושה: מאנת הכלם. אתם מאנת להיות נכלם ובוש ממעשיך: (ד) הלוא מעתה. הלא בעת מנעתי הגשם בעונך קראת לי בפה אבי ואמרת עלי אלוף וגו' רצה לומר אתה האדון שלי מעת נעורי מיום שבחרת בי: (ה) הינטור. ואמרת בתפלה וכי המקום ישמור השנאה לעולם וכי ישמור האיבה לנצח והוא כפל ענין במ"ש: הנה דברת. הנה הדברים האלה דברת בפיך בלבד אבל במעשה עשית הרעות וכל מה שיכלת לעשות מן הרעות עשית ומוסב למעלה לומר איך לא תכלמי אם אין לבך שלם עמי איך תדבר בתפלה כדברים האלה: (ו) הראית. אם נתת לב לראות אשר עשתה עדת ישראל המורדים הם בני עשרת השבטים: ותזני שם.

תוכחת ירמיה

באור המלות

טורד כסוף וכן יורה ומלקוש: (ה) הינטור לעולם, אם ישמר לנצח. יש הבדל בין לעולם ובין לנצח, לעולם מציין הזמן המתנענע שהוא הזמן הידוע לנו, אם המשך הזמני הכולל עד סוף ימי עולם, אם המשך הזמני המקיף את אחד מן הנמצאים כל ימי חייו, כמו ועבדו לעולם, אבל לנצח מציין הזמן הנצחי הבלתי מתנענע, הזמן הבלתי ידוע לנו, זמן הרוחניים אשר לא ידבק בהם מושג הזמן רק לפי הבנתנו, כמו האלהי והמלאכים והנשמה, שהם למעלה מן הזמן, כמ"ש בישעיה (סי' נ"ז ט"ז), ויש הבדל בין ינטור ובין ישמר, הנטירה באה רק על דברים הגיוניים, נוטר שנאה, נוטר חמה, והשמירה באה על דברים מוחשיים, וכבר בארתי (ישעיה שם) מ"ש כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף, שר"ל שלפעמים השם מעניש את האדם ורב עמו בעוה"ז, ואמר שזה לא יהיה לעולם כל ימי חיי הגוף, כי אח"ז ישוב ירחמהו, ולפעמים קוצף עליו ואינו מענישו בעוה"ז רק ינטור להענישו בעולם הנצחי, וגם זה לא יהיה לנצח שמרמז על חיי הנפש, ואמר (תהלים ק"ג) לא לנצח יריב ולא לעולם יטור, ושם מדבר בשבים כי ברוב חסדיו ימחול לשבים ולא יטור בלב לעולם להשאיר להם ריב בעולם הנצחי, אבל כאן מדבר בשאינם שבים (ועי' בפסוק י"ב י"ג) ואם היה אומר פה הישמור לעולם אם ינטור לנצח, היה מאמר צודק, כי השמירה מציין דבר מוחשי, שהוא העונש שמעניש בעוה"ז שאינו שומרו לעולם, ואינו נוטר השנאה לנצח. אבל הם אמרו דעה כוזבת שהשם אינו מעניש כלל שום עונש לא בעוה"ז ולא לעוה"ב, ואמרו שגם אינו נוטר לעולם אף בלב, כי מוחל העון תיכף, וגם אינו שומר להעניש לעוה"ב, כי לא יעניש ולא יקצוף ולא יטור כלל, כי כל עושה רע טוב בעיניו או מוותר על העון, וכל האומר הקב"ה ותרן יוותרו מעיו. ותוכל, ר"ל זאת יכלה לעשות מה שהוא נגד הטבע, והיה ראוי ותוכלי? אך המליץ הסב פניו, מדבר אל בני העולם בלשון נסתר, הנה נלחם ותוכל, (כמו כי שרית עם אלהים ותוכל), ר"ל

באור הענין

נרופה מבעלה ודבקה באחר רק ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך היית רק חנפה כחונף שפיו ולבו בלתי שוים, כי היית דומה בעיניך כזונה היושבת תחת בעלה, שכל שחסר לה איזה דבר תשוב לבקש אותו מבעלה ותעיז מצחה לאמר לו הלא אלוף נעורי אתה, כי כן. (ג) וימנעו אם רק נמנעו הרביבים מלרדת או אם מלקוש לא היה ואת צריך לספר אז ומצח אשה זונה היה לך ולא נכלמת לבא אלי: (ד) והלא מעתה שאתה צריך לספר קראת לי אבי ותאמר אלי הלא אלוף נעורי אתה: (ה) הינטור לעולם, כ"ז את אומר בעת שמנעו רביבים, אז אתה טוען שאני אלוף נעוריך ושא"א שאטור עליך שנאה לעולם, הנה דברת ר"ל כן דברת בפיך שה' אינו מעניש, ובכ"ז לא הנחת מעשיך הרעים כי ותעשי הרעות ולא תרף מהם, ותוכל כן תוכל לעשות מעשה אשה זונה שלמת מחנה הכלם: (ו) ויאמר אחרי הנבואה הזאת מספר ההבדל בזה בין עשרת השבטים ובין שבט יהודה, כי שבט יהודה בימי יאשיה המלך היו עובדים ע"א בסתר, ומתנפים בגלוי שהם יראי ה', וזה הורע בעיני ה', ומבאר כי עשרת השבטים שחטאו בגלוי יצדקו א"ע יותר משבט יהודה, מלד זה הראית אשר עשתה משובה ישראל קרא לישראל שהם עשרת השבטים בשם משובה, שהיו דומים כאשה שובבה שיצאה מתחת רשות בעלה לזנות בפרהסיא, ואת שבט יהודה קרא בשם בוגדה שדומה כזונה הבוגדת בבעלה בצנעה בלי ידיעתו אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און, ומספר ג' הבדלים ביניהם א] הולכה היא על כל הר גבוה וכו' ותזני שם שזו בפרהסיא על כל

רענן ותזני־שם׃ ז ואמר אחרי עשותה את־כל־אלה אלי תשוב ולא־שבה ותראה בגודה אחותה יהודה׃ ח וארא כי על־כל־אדות אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה ואתן את־ספר כריתתיה אליה ולא יראה בגדה יהודה אחותה ותלך ותזן גם־היא׃ ס ט והיה מקל זנותה ותחנף את־הארץ ותנאף את־האבן

ת״א אשר נאפה. פקודה שער מ״ת: ותרא ק׳

ואת

רש״י

כל הר גבוה: ותזני שם. לע״א ותזני כמו ותזן יו״ד יתירה: (ז) ואומר. על ידי נביאי עמוס והושע בן בארי ושאר נביאים אלי תשוב: ותרא בגודה אחותה יהודה. כל זה. בגודה קשה ממשובה, ישראל שהם משוכים לקלקול ולא ראו פורענות ללמוד ממנו ולשוב קרויין משובה. יהודה שראו שגלו אלו ולא לקחו מוסר קרויה בגודה: (ח) וארא כי על כל אודות וגו׳. נקודות טעמי מקרא זה מלמדין על פירושו. ישראל נקוד זקף מובדל משלחתיה, שלחתיה נקוד זקף גדול לעצמו, וזהו פירושו. וארא נסתכלתי בה ליפרע ממנה ולמה כי על כל אודות אשר נאפה משובה ישראל. ומה היתה נקמתי שלחתיה מעל פני ולא יראה בגודה יהודה שראתה בפורענותה של שומרון לתת לבה לשוב: (ט) ותנאף את האבן. וטעת עם פלחי אבנים ואעים

מצודת דוד

עבדה שם לפסילים: (ז) ואומר. אמרתי לה ע״י נביאים. שוב אלי בתשובה: ולא שבה. ולא רצתה לשוב: ותרא. ר״ל ועוד שגגה שאחותה בגודה יהודה ראתה מעשיה ולמדה ממנה: (ח) וארא. ר״ל ואני רואה וגלוי לפני כי עם היות שעל כל אדות אשר נאפה משובה ישראל בעכו״ם שלחתי׳ וגו׳ רוא׳ אני שלא תראה ממנ׳ בגוד׳ אחות׳ יהודה והלך ותזן גם היא בעכו״ם כאחותה ישראל: (ט) והיה מקול זנותה. בעבור שקלות שיש עמה בדבר הזנות לעכו״ם חייבה את הארץ להיות חרבה ושוממה: ותנאף וגו׳. עשתה עכו״ם מעץ ואבן:

מצודת ציון

הלך כמו וילך שובב (ישעיה נ״ז): רענן. לח ורטוב: (ז) בגודה. ענין מרד כמו כל רעיה בגדו בה (איכה א׳): אחותה. רעותה וחברתה: (ח) אודות. ענינו כמו עסק וכן על אודותי (יהושע י״ד): נאפה. מלשון ניאוף וזנות: שלחתיה. ענין גירוד וגרושין: ספר כריתתיה. כן נקרא גט אשה וכן וכתב לה ספר כריתות (דברים כ״ד) ע״ש שכורת ומפריד בינו לבינה: ותזן. מלשון זנות: (ט) מקול. מלשון קלות: את האבן. עם

גם

תוכחת ירמיה

באור הענין

הר גבוה לעיני כל: (ז) ב] שאמרתי שאחרי עשותה כל אלה אלי תשוב, שאחרי שהשגיח עליה השגחת עיניה, אבל לא שבה כלל כי התמידה ברעתה, ג] כי היא לא היה לה ממי ללמוד, לא כן יהודה שראתה כבר מעשה אחותה, ועז״א ותרא בגודה אחותה יהודה היא ראתה עונה וגם ראתה ענשה, כי (ח) וארא כי על כל אודות אשר נאפה שלחתיה ר״ל מה ששלחתיה היה מסבת שנאפה, וזאת ראיתי והכרתי והראיתי לכל עד שידעו כולם כי סבת הגלות היה בעבור שנאפה, ועפ״ז נכללה יהודה בשלשה דברים לגריעותא, א] כי היא כבר ראתה עונש אחותה ובכ״ז ולא יראה בגדה יהודה אחותה ותלך ותזן גם היא: (ט) ב] והיה מקול זנותה, ר״ל מסבת קול זנותה יען שחשבה להסתיר זנותה ויראה מפני הקול שלא יצא עליה קלא דלא פסיק, מסבת זה ותחנף את הארץ חנפה להראות בגלוי שהיא אשה כשרה ויראת ה׳, ותנאף את האבן בצנעה לא על כל הר גבוה כמשובה ישראל, רק בהסתר והחנף, והחטא זה גרוע

באור המלות

נאפה, כן נאמר להחזיק ברעתה: (ו—ז) משבה, בגודה. השובבות היא תכונה נפשיית, שרוחו בלתי עומד על מצב אחד ותכונה אחת, לכן אמר ארפא משובתיכם, (לקמן ג׳ כ״ב, הושע י״ד ה׳), ובת השובבות יהיה או כחות הנפש המתעורר והמתאוה, או כח השכל והבינה שנשחתו, כמ״ש חכמתך ודעתך היא שובבתך (ישעיה מ״ז), ובכ״ז אין התייחסות אל זולתו, אבל הבגד והמרד והפשיעה יצורף אל זולתו, שבוגד באוהבו, באדונו, אשה בבעלה, וכדומה ובכ״ז יכיר חטאו ואין בו השובבות, ולכן קרא לאפרים שובבים כי תכונת רוחם הניעם לע״א, ולא בגדו כלל כי לדעתם דרכם טובה, ונתן ע״ז ג׳ סימנים, א] שעשו בשרירות, ב] שלא נחמו על מעשיהם, ג] שלא הועיל להם העונש שכ״ז סימן השובב לא הבוגד, בגודה אחותה יהודה, וכן בפסוק י׳, והוא שם התואר ע״ש אחותה שסמוך לה, כמו בגודים בשוא ע״מ רחוקה, ובפסוק ח׳ אמר בוגדה יהודה אחותה, הוא פעל בינוני ולכן נכתב אחריו שם יהודה, שהוא שם העצם: (ח) ותזני, נאפה. מבואר אצלי (אילת השחר כלל תקכ״ח) שיש הבדל בין פעל זנה ובין פעל נאף, שאצל מעשה הבעילה עצמה, יבא פעל נאף, ואצל ההתייחדות שמזמנת עצמה לפסול לה אשר אינו דרך קדושין, יבא פעל זנה, כי בזה זונה היא מאחרי אישה אם היא א״א, או מאחרי כלל האישות, שדרך האשה לכנוס לא להתיחד למשכב הזכר, וא״כ אצל הזכר בא פעל נאף תמיד (אם לא במקום שנזכר עמו עבודת אלילים שאז יבא ציור הטעם בהם, אצל שמשועבד תחת רשות אלהיו כאשה לבעלה), והנה האשה הבוגדה שהיא תחת רשות בעלה עקר עונשה על הזנות וההפקר, אבל השובבה שהיא שולחה בפרהסיא מרשות בעלה, עקר עונשה אינו על הזנות אחר שכבר היא מופקרת, רק על הניאוף והמעשים, וז״ש וארא כי על כל אדות אשר נאפה שלחתיה, שלא היה מקום לענשה בעבור הזנות, ואצל יהודה אמר ותלך ותזן: (ט) ותחנף, כבר בארתי גדר פעל חונף שמסתיר מעשהו עד שידומה שהוא צדיק, והיא עשתה להסתיר את

אותה

וְאֶת־הָעֵץ׃ י וְגַם־בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁבָה אֵלַי בָּגוֹדָה אֲחוֹתָהּ יְהוּדָה בְּכָל־לִבָּהּ כִּי אִם־בְּשָׁקֶר נְאֻם־יְהוָה׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי צִדְּקָה נַפְשָׁהּ מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל מִבֹּגֵדָה יְהוּדָה׃ יב הָלֹךְ וְקָרָאתָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה צָפוֹנָה וְאָמַרְתָּ שׁוּבָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה לוֹא־אַפִּיל פָּנַי בָּכֶם כִּי־חָסִיד אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לֹא אֶטּוֹר לְעוֹלָם׃ יג אַךְ דְּעִי עֲוֹנֵךְ כִּי בַּיהוָה אֱלֹהַיִךְ פָּשָׁעַתְּ וַתְּפַזְּרִי אֶת־דְּרָכַיִךְ לַזָּרִים תַּחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן וּבְקוֹלִי לֹא־שְׁמַעְתֶּם נְאֻם־יְהוָה׃ יד שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים נְאֻם־יְהוָה כִּי אָנֹכִי בָּעַלְתִּי בָכֶם וְלָקַחְתִּי

ת"א הלוך וקראת. סנהדרין ק"י: אנכי. יומא פ"ו סנהדרין ל"ז וקי"א מגילה ס"ו ע"א ז' בכורות ל"א:

רש"י

ויונתן תרגם מקל זנותה ל' קלות מדקלילא בעירה מעוותא: (י) וגם בכל זאת. שראו בקלקלת פורענות חבריהם: כי אם בשקר. דורו של יאשיהו מראים עצמם שהם צדיקים והם רשעים היו מציירים צורות של ע"א על דלתותיהם מחפנים חציה על זו וחציה על זו וכשהיו מבערי ע"א בודקים היה הדלת פתוח ולא היו מכירין בה: (יא) צדקה נפשה משובה ישראל. נקתה ופטרה עצמה מן הדין שלא היה לה ממי ללמוד: (יב) הלוך וקראת וגו'. הלוך כתרגומו אזיל ל' צווי. כאן צוהו לילך ולהחזיר עשרת השבטים בימי יאשיהו. כמו שאמר למעלה שבימי יאשיהו נאמרה לו נבואה זו וחזרו מקצת מהן בשמונה עשרה ליאשיהו: צפונה. אל המקומות שגלו שם לאשור: פני. רוגזי כן ת"י: (יג) פשעת. מרדת: ותפזרי את דרכיך. לשון אגודת פיסוק רגלים למשכבי אהבה: (יד) שובבים. אנוויישי"ר בלע"ז שמובבתם דרכיכם מרוב כל שהייתם בשלוה ועונג כמו שהוא אומר הסורחים על פי הנבל (עמוס ו') השותים במזרקי יין (שם): כי אנכי בעלתי

מצודת ציון

כאבן: (יב) הלוך. הוא ענין לשון זרוז: אפיל. ענין הטיה והשלכה כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כ"ה): פני. ענין חמה וכעס כמו פני ה' חלקם (איכה ד') ע"ש שהכעס יוכר בפני האדם: אטור. ענין שמירה: (יג) ותפזרי. מל' פזור ופרוד: דרכיך. רגליך ע"ש שדורכים ופוסעים בו וכמו שמלת פעם משותף על ענין ההלוך ועל הרגל כמ"ש פעמי מרכבותיו (שופטים ה') ונאמר פעמי דלים (ישעיה כ"ו): (יד) בעלתי.

מצודת דוד

(י) וגם בכל זאת. עם כל הרע' שראתה שבא על ישראל עכ"ז לא שבה אלי וגו' בכל לבה כ"א בשקר מבפנים ולחוץ: (יא) צדקה נפשה וגו'. ר"ל עם כי ישראל חטא ראשונה הנה יוחסו הכבידה כ"כ בפשעה עד שלעומתה נחשבת ישראל לצדקת: (יב) צפונה. אל מול צפון לאשור מקום שגלה ישראל: לא אפיל. לא אשכין חמתי בכם: כי חסיד אני. ר"ל לא כמלך ב"ו שאינו מוחל למורדים בו אף אם יעשו תשובה: לא אטור. לא אשמור האיבה לעולם כי מיד כשתשובי אלך לם האיבה: (יג) אך דעי עונך. תשי מכרת בעצמך שהרבית עון כי פשעת בה': ותפזרי. פזרת רגליך זה מזה לנאוף עם זרים ור"ל עבדת עכו"ם הרבה: ובקולי לא שמעתם. ר"ל לא עבדתם אותי אף בשתוף: (יד) שובו. אתם בנים מורדים

באור המלות

זנותה: (יב) לוא אפיל פני. יש פנים של רצון, שהוא ההשגחה לטובה, והפוכה היא הסתרת פנים, ויש פנים של זעם, שהוא השגחה להענים, שעז"א ונתתי פני באיש ההוא, ואמר בסתרא פונה אני מכל עסקי ועוסק בו, ועז"א לא אפיל פני להשגיח לרעה, ואף לא אטור בלב שהיא הסתרת פנים כי ישוב להשגיח עליהם לטוב: (יד) בעלתי בכם. פעל בעל על הבעילה מקושר תמיד עם מלת את, ופה שנקשר עם ב'

תוכחת ירמיה

באור הענין

יותר שזה לונאה וכפירה בהשגחה: (י) ג] כי תחת שמשובה ישראל לא שבה אל ה' בשום פעם כלל כמ"ש ואומר אחרי עשותה את כל אלה אלי תשוב ולא שבה, לא כן שבה יהודה שבכל פעם אחרי העבירה והזנות שבה לבית בעלה כאשה כשרה, אבל בבל **זאת לא שבה** לבית בעלה **בבל לב** באמת **כי אם בשקר**, כי לבבה נוטה לע"א, ולכן. (יא) **ויאמר ה' אלי צדקה נפשה משובה ישראל** ע"י **בגודה יהודה** שבהעריך מעשה ישראל נגד מעשה יהודה נמצא שישראל צדיקים נגד יהודה, ולכן. (יב) **הלוך וקראת את הדברים האלה** האמורים למעלה, **צפונה** במקום שגלו ישראל, **ואמרת** ופי' הדברים האלה תאמר אליהם **שובה משובה ישראל** ולא תירא **שאפיל בכם פני** ורוגזי להעניש אתכם, וגם לא תירא שאטור עליך שנאה בלב **כי** יען **שחסיד אני לא אטור לעולם**, אנכי אשכח עונך מכל וכל: (יג) **אך** בתנאי שאת **תדעי עונך** ותזכור כי חטאת, כי חטאך היה משולש, א] **בה' אלהיך פשעת** המרידה בבעלך, ב] במה שאליו **כי פזרת דרכיך** והיית מופקרת לכל, וגם היה ההפקר גדול מאד **כי** היה הזנות לכל אדם **לזרים**, ובכ"מ **תחת עץ רענן**, ג] כי הגם שקראתי אותך שתשוב אלי והתריתי בך מ"מ **בקולי לא שמעתם**: (יד) **שובו בנים**, והגם שהאבות כתועבים לא שבו אני קורא שבנידם

אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון׃ טו ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דעה והשכיל׃ טז והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה נאם־יהוה לא־יאמרו עוד ארון ברית יהוה ולא יעלה על־לב ולא יזכרו־בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד׃ יז בעת ההיא יקראו לירושלם כסא יהוה ונקוו אליה כל־הגוים לשם יהוה לירושלם ולא־ילכו עוד אחרי

ת"א והיה כי. עקידה שער נ"א.

שרירות

רש"י

בכם. ונקראתם בשמי שאני אדון לכם ואין כבודי להניח אתכם ביד אויבי׃ (טז) לא יאמרו עוד ארון׃ כי כל כניסתכם תהא קדושה ואשכון בה כאלו הוא ארון׃ יפקדו. כמו יזכרו׃ ולא יעשה עוד. מה שנעשה בו כבר בשילה שהביאוהו למלחמה עם פלשתים בימי עלי (ש"א ד')׃ (יז) ונקוו. ונקבצו לשון

מצודת דוד

שובו אלי כי אנכי האדון והמושל בכם לכן מהראוי שתשובו אלי׃ ולקחתי אתכם. ואז אקח אתכם מסגולה׃ אחד מעיר. ר"ל אף אם מעט ישובו אלי אקח אותם ולא ישתקעו שם עם העומדים במרדם׃ (טו) רעים כלבי. מלכים לדיקים וכפי רצון לבי לא כמו לשעבר שהמליכו מדעתם רשעים והם הכיתו אותם לעכו"ם כי לעתיד המשיח ימלוך עליהם׃ ורעו. ירעו אתכם בדרך דעה והשכל׃ (טז) לא יאמרו עוד ארון ברית ה'. ר"ל לא יאמרו עוד זה לזה נלך לפני הארון להתפלל שמה כי לפי מרבית העם לא יוכלו כולם לבוא שמה כי המקום לא יכילם׃ ולא יעלה על לב. לא יעלה מי בלבו ללכת שמה יחידי כי מאד יקשה לבוא שמה מדוחק המון העם׃ ולא יזכרו בו. לא יזכור מי בארון ללכת שמה וכפל הדבר במ"ש וכן ולא יפקדו׃ ולא יעשה עוד. לא יהי' נעשה עוד ארונות אחרות למען יוכלו כולם לבוא לפני אחד מהם וכאשר יאמר למטה שהשראת השכינה יהי' בכל ירושלים ושמה תקובל תפלת המתפללים׃ (יז) כסא ה'. ר"ל גם שמה תהי' השראת השכינה׃ ונקוו אליה. כל האומות יתקבצו אליה בעבור שם

מצודת ציון

ענין שר ואדון כמו אם בעליו עמו (שמות כ"ב)׃ (טז) ופריתם. מלשון פרי ר"ל תלדו בנים מרובים׃ יפקדו. ענין זכרון׃ (יז) ונקוו. ענין אסיפה וקבוץ כמו יקוו המים (בראשית א')׃ שרירות. ענין ראיה והבטה כמו אשר שוררו אנשים (איוב

באור הענין

עכ"פ **ישובו, כי אנכי בעלתי בכם** ר"ל הגם שאת אמכם גרשתי ואתן ספר כריתותיה אליה, בכם בעלתי ר"ל אחזיק אתכם כאשתי ואנכי אהיה לכם לבעל, **ולקחתי אתכם** גם אם לא תהיה רק **אחד מעיר** שתשארו שארית מעט מ"מ אקח אתכם בעתיד **ואביא אתכם ציון**, ויען שסבת חטא אבותיכם היו המלכים שמלכי ישראל הטו אתכם מני דרך, לכן- (טו) **ונתתי לכם רועים כלבי** רועים טובים אשר **ירעו אתכם דעה והשכיל:** (טז) **והיה כי תרבו,** שאחר שהייתם מעט בעת הקיבוץ אחד מעיר ושנים ממשפחה עת שתרבו ופריתם אח"כ, אז יהיו לדיקים כולמו, כמ"ש והיה הנשאר בציון קדוש יאמר לו, **לא יאמרו עוד ארון ברית ה'**, ר"ל כי עתה הדבור בלתי מסכים עם המחשבה וכן המחשבה בלתי מסכמת עם המעשה, ר"ל שהגם שמדברים בפיהם ומזכירים קדושת ארון הברית ודברי ספר התורה הנתונה בו, מ"מ לבם רחוק מן הדבור ואין מעלים אותו על לבם, וכן בעת שמעלים את הארון על לבם, בכל זאת אין עושים מעשה כפי דברי הברית הזאת, אבל לעתיד לא יהיה כן, ושיעור הכתוב כי אז **לא יאמרו עוד ארון ברית ה' ולא יעלה על לב**, שלא יהיה כמו עתה שאומרים ארון ברית ה' ולא יעלה על לב, ר"ל שאומרים בפיהם ואינם מעלים אותו על לבבם, בפיו ובשפתיו יכבדוהו ולבם רחוק ממנו, אז לא יהיה כן, וכן **לא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה זאת,** ר"ל שלא יהיה כמו עתה שעת יזכרו ויפקדו במחשבתם את דברי ארון הברית בכל זאת לא יעשה עוד לא יעשה מעשה כדברי הברית, ואין מוציאים מחשבתם מכח אל הפועל אז לא יהיה כן רק אם יזכרו בו יעשו אותו תיכף, עד שיהיה המעשה מצורף עם המחשבה והמחשבה מצורף עם הדבור: (יז) **בעת ההיא, כסא ה'**, שתחת שעתה ה' בשמים הכין כסאו, שמלכותו והנהגתו נרגית בשמים שמנהיג הכל ע"פ חקות הטבע אז תתראה מלכות ה' והנהגתו בירושלים בהנהגה נסיית למעלה מן הטבע, שיודעו שפה יושב ה' ומנהיג ומשגיח ומולך, ולכן **יקוו אליה כל הגוים** ולא למלחמה עליה או להכות מפניה רק **לשם ה'** ונס **לירושלים** בעבור חשיבות העיר, **ולא ילכו עוד אחרי שרירות**

תוכחת ירמיה

באור המלות

יכוין על הקיון, וכן לקמן (ל"א ל"ב)׃ (טז) ולא יעלה על לב ולא יזכרו ולא יפקדו. לפי כללי הלשון הלשון היה נ"ל בהפך לא יפקדו ולא יזכרו ולא יעלה על לב, כי הזכירה קטנה מן הפקידה, שהפקידה היא כדי לעשות איזה דבר כמ"ש בחבורי התו"ה (אחרי סי' קמ"ח), והסדר תמיד וזכרני ופקדני (לקמן ט"ו ט"ו) וא"כ בשלילה נ"ל בהפך לא יפקדו ואף לא יזכרו?, והעלאה על לב קטנה מן הזכירה, כמ"ש ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב (ישעיה ס"ה י"ז), ולמה שפירשתי בא על נכון, שר"ל שלא יהיה עוד שיאמרו בפה בלא העלאה על לב, ולא שיזכרו בלי פקידה שהוא מחשבה לעשות, ולא שיפקדו בלי שיעשה בפועל׃ (יז) אליה,

שְׁרִרוּת לִבָּם הָרָע׃ יח בַּיָּמִים הָהֵמָּה יֵלְכוּ בֵית־יְהוּדָה עַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיָבֹאוּ יַחְדָּו מֵאֶרֶץ צָפוֹן עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִנְחַלְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם׃ יט וְאָנֹכִי אָמַרְתִּי אֵיךְ אֲשִׁיתֵךְ בַּבָּנִים וְאֶתֶּן־לָךְ אֶרֶץ חֶמְדָּה נַחֲלַת צְבִי צִבְאוֹת גּוֹיִם וָאֹמַר אָבִי תִּקְרְאוּ־לִי וּמֵאַחֲרַי לֹא תָשׁוּבוּ׃ כ אָכֵן בָּגְדָה אִשָּׁה מֵרֵעָהּ כֵּן בְּגַדְתֶּם בִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה׃ כא קוֹל עַל־שְׁפָיִים נִשְׁמָע בְּכִי תַחֲנוּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי

ה"א ואתן לך כתובים קו"ב : בגדתם בי סנהדרין פ"ט : תקראי ק' תשובי ק' קמץ בז"ק העוו

רש"י

מקוה מים : שרירות . ל' ראייה כמו אשורנו (במדבר כ"ד) : (יח) ילכו בית יהוד' על בית ישראל . עמם יתחברו ויתוספו עליהם להיות ממלכה אחת : (יט) ואנכי אמרתי . בלבי ולכן הנחלתיה לאבותיכם : איך אשיתך בבנים . את עדתי והאומה בתוך שאר בנים מעורבת בין האומות לפיכך ביררתי מנה יפה ואתן לך ארץ חמדה : צבי צבאות גוים . צביון כל צבאות גוים : (כ) אכן . אבל אתם לא עשיתם מחשבתי כי אם כמו אשה שבוגדת מרעה על שאינו יכול להספיק מזונותיה כן בגדתם בי המספיק לכם כל טוב, כך מדרש הגדה : (כא) על שפיים נשמע . קרוב הוא להשמע :

מצודת ציון

[illegible] : (יח) על בית ישראל . עם בית ישראל כמו ויבאו האנשים על הנשים (שמות ל"ה) : (יט) אשיתך . ענין שימה : צבי . ענין הדר ופאר וכן צבי ממלכות (ישעי' י"ג) : (כ) בגדה . מרדה : מרעה . מלשון רע וחבור : (כא) שפיים . מקומות

מצודת דוד

ה' השורה בה ותוזר ותפרסם אל ירושלים יתקבצו כי שמה תהיה השראת השכינ' : שרירות לבם הרע . מראות לבם שמראה להם את הרעה ומביא אותם לעשותה : (יח) ילכו . ממקום שגלו : בית יהודה . אלו שגלו מערי יהודה ע"י נבוכדנצר מלך אשור ולא חזרו בבית השני : על בית ישראל . עם בני עשרת השבטים : יחדו . יהודה וישראל : מארץ צפון . ממקום שגלו שמה : על הארץ . אל הארץ : (יט) ואנכי אמרתי . מתחלה כשלקחתיך לי לעם אמרתי בלבי באיזה ענין אשימך בין הבנים והואיל להם ר"ל להיות דומים למלאכי מעל' הנקראים בני אלהים כמ"ש ויבואו בני האלהים (איוב א') : ואתן לך . ולזה נתתי לך ארץ חמדה נחלה מפוארה לכל צבאות הגוים כי כולם משתוקקים ומתאוים לה ומפארים אותה על כי הוא מקום השראת השכינה והוא מבוא גדול לירוא את ה' להיות כמלאכי מעלה : ואומר . אמרתי בענין זה תקראי לי אבי ולא תשובו מאחרי עד עולם : (כ) אכן . באמת לא כן הוא כי כמו שבוגדת אשה מאת רעה שהוא בעלה והלכה מאתו כן אתם בית ישראל בגדתם בי : (כא) קול על שפיים נשמע . ר"ל ראוי הי' להיות נשמע קול על המקומות הגבוהים להשמיע למרחוק והקול יהי' מבכי תחנוני בית ישראל לבכות על מעלם

באור המלות

לירושלם בא הכינוי עם עלם הפעול, כמו ותראהו את הילד ובסי' תקנתי, שרירות לבם, מענין שור, שמורה הבטה מרחוק, ועקרו על כמיטת וטענות וסיקבים לסכהים ולאמר שדרכו טוב ואין בו חטא : (יח) על הארץ במקום אל, וי"ס שהוא כמו בשב ל, שלא ילכו בשבת ביותם ממה שממנו, רק בשביל הארץ : (יט) ארץ חמדה, נחלת צבי. הצבי מובדל מן החמדה, שצבי הוא היופי מפני חוזק הדבר וקיומו, ומשתתף עם מצב ויצב, וכן עם נחלה מקושר מושג הקיום לדור דורים, וצבאות גוים מורכב לשניהם, חמדת וצבי של צבאות גוים: (כ) בגדה

תוכחת ירמיה

באור הענין

לבם, כי יכירו כולם מלכות ה' ואחדותו דרכיו ותורתו: (יח) **בימים ההמה**, אז יהיה קיבוץ גליות, **בית יהודה ילכו על בית ישראל** שהם עשרת השבטים, כמ"ש (ישעיה י"א) בפסוק ואסף נדחי ישראל, שניהם יתחברו כאחד ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ, לארץ אבותיהם : (יט) **ואנכי** נגד מה שאומר שאז יקוו כל הגוים לירושלים וכל העולם יכירו אמונת ה', אמר כי תחלה חשב ה' מחשבות להבדילם מכל הגוים, ולהפרידם בארץ מיוחדת, ודמה אותם במשלו כמי שיש לו בת אחת אהובה בין בנים רבים, שחושש מלהשית דירתה בין הבנים פן ירעו לה או יגרו אותה להרבות רעה ולכן נותן לה נחלת שדה וכרם מיוחד, וז"ש **ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים**, שחשבתי בל תתערבי בגוים, ולכן **נתתי לך ארץ חמדה**, היו בו ב' ענינים, א] שמצד עצמה היא ארץ חמדה, ב] שהיא **נחלת צבי** שיהיה בה קיום לנצח. **ואומר בלבי** ע"י שהיא ארץ חמדה **אבי תקראי לי** ותכיר הטובה וע"י שהיא נחלת צבי וקיום, **מאחרי לא תשובי** כי התקיימי בירושתי כמו שתתקיים תמיד הנחלה בידכם : (כ) **אכן לא** התנהגתם כבת נגד אביה אשר הטיב לה, רק **כאשה הבוגדה מרעה כן בגדתם בי בית ישראל :** (כא) **קול** מצייר במליצתו בשומע שני קולות יוצאים, א] **קול על שפיים נשמע**, ששומע קול המהפכן **על** ההרים הגבוהים, ב] שומע מן העמק קול שני של **תחנוני בני ישראל**, מצייר כמגנות, כאילו ישראל דומים כשה תועה נדחה, וה' דומה כרועה העומד על ההרים הגבוהים וקורא אל השה אשר בעמק שתכיר את קולו ותשוב אליו, והיא בוכה בעמק כי שכחה קול הרועה ותועה מני דרך, **כי העוו** הוא מאמר השגר **אמר מדוע שומע** שני קולות האלה, **כי** ישראל **העוו את דרכם** ובוכים בעמק שאין יודעים

הַשְׁוֻ֫ אֶת־דַּרְכָּ֔ם שָׁכְח֖וּ אֶת־יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיהֶֽם׃ כב שׁ֚וּבוּ בָּנִ֣ים שׁוֹבָבִ֔ים אֶרְפָּ֖ה מְשׁוּבֹֽתֵיכֶ֑ם הִנְנוּ֙ אָתָ֣נוּ לָ֔ךְ כִּ֥י אַתָּ֖ה יְהוָ֥ה אֱלֹהֵֽינוּ׃ כג אָכֵ֥ן לַשֶּׁ֛קֶר מִגְּבָע֖וֹת הָמ֣וֹן הָרִ֑ים אָכֵן֙ בַּיהוָ֣ה אֱלֹהֵ֔ינוּ תְּשׁוּעַ֖ת יִשְׂרָאֵֽל׃ כד וְהַבֹּ֗שֶׁת אָֽכְלָ֛ה אֶת־יְגִ֥יעַ אֲבוֹתֵ֖ינוּ מִנְּעוּרֵ֑ינוּ אֶת־צֹאנָם֙ וְאֶת־בְּקָרָ֔ם אֶת־בְּנֵיהֶ֖ם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶֽם׃ כה נִשְׁכְּבָ֣ה בְּבָשְׁתֵּ֗נוּ וּתְכַסֵּ֙נוּ֙ כְּלִמָּתֵ֔נוּ כִּ֞י לַיהוָ֤ה אֱלֹהֵ֙ינוּ֙ חָטָ֔אנוּ אֲנַ֙חְנוּ֙ וַאֲבוֹתֵ֔ינוּ מִנְּעוּרֵ֖ינוּ וְעַד־הַיּ֣וֹם הַזֶּ֑ה וְלֹ֣א שָׁמַ֔עְנוּ בְּק֖וֹל יְהוָ֥ה אֱלֹהֵֽינוּ׃

ה"א במקום א'

ת"א שובו. יומא פ' תגיגה ט"ו סנהדרין ל"ז ע"ב ה' כתובות ל"א עקידה שער א' כל הפרשה : אם

רש"י

(כב) הננו אתנו לך. הנביא מלמדם להתודות ולומר כן הננו אתנו לך וגו' אכן לשקר וגו' והבושת אכלה וגו' נשכבה בבשתנו כל זה לשון תפלה שהנביא מלמדם לומר: אתנו. באנו: (כג) אכן לשקר. שמרנו: מגבעות המון הרים. שעבדנו עבודת אלילים שם: אכן. באמת: (כד) והבושת. ע"ז שעסקנו בה כמה דאת אמר וינזרו לבשת (הושע ט') היא אכלה את יגיע אבותינו. בעון עבודתה היה יגיענו לבז:

מצודת דוד

ולבקש עליהם סליחה כי הרבה רעות עשו שעקמו את דרכם מה שבין אדם לחבירו ושכחו את ה' ולא עבדוהו: (כב) שובו בנים שובבים. אתם בנים מורדים שובו אלי למען ארפא ואסלח על המרידה שמרדתם בי ואמרו הנו באנו אליך בתשובה כי אתה מעולם ה' אלהינו: (כג) אכן לשקר מגבעות. באמת לשקר קוינו מהעכו"ם העומדים על הגבעות ומהמון הפסלים שעל ההרים: בה'. בעזר ה' בא תשועת ישראל: (כד) והבשת. העכו"ם שהוא לבושת ולכלימה לעובדי' אכלה והשחיתה את אשר אספו אבותינו ביגיעה ועמל: מנעורינו. ר"ל הכליון והפסד שהיה מעת נעורינו הי' בעון זה: את צאנם. עכשיו מפרש לומר את זה הפסדנו מה שאספו הם את צאנם וגו': (כה) נשכבה. ר"ל הנה הבושת מסככת אותנו מסביב כאלו נשכב על מצעות הבושת וכאלו הכלימה מכסה אותנו ממעל וכפל ענין במלות שונות: כי לה' וגו'. ואין עונש גדול מזה: מנעורינו. ר"ל מעת שלקח אותנו לעם: ולא שמענו וגו'. כפל הדבר במ"ש:

מצודת ציון

נבוסים: השוו. מלשון עווה ועקום: (כב) ארפה. מלשון רפואה ועם כי היא בה"א ועל הסליחה יאמר בדרך משאל וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלים מ"א): אתנו. ענין ביאה כמו אתא בקר (ישעיה כ"א): (כג) המון. ענין רגשי: (כד) אכלה. מלשון כליון:

תוכחת ירמיה

באור הענין

הדרך, וגם אין מכירים קול השועה הקורא על השפיים כי שכחו את ה' אלהיהם: (כב—כג) שובו מגהו(קול על שפיים נשמע) שובו בנים שובבים, ה' קורא בקולו שישובו אליו כי ארפא משובתיכם (ובכי תחנוני בני ישראל) הננו אתנו לך כי אתה ה' אלהינו אכן לשקר מגבעות המון הרים, ר"ל וישראל בוכים נגדו בעמק ומשיבים נגד הקול הקורא על שפיים, לאמר, אנחנו מוכנים לשוב אליך וכבר אתאנו לך יען כי אתה ה' אלהינו אבל אין אנו מכירים קולך ואין אנו יודעים המקום להיכן נשוב, כי לשקר מגבעות המון הרים, מליין כי נגד הקול היוצא מבין ההרים ישיבו הגבעות כנגדו קול הד, עד שהעומד בעמק אינו מכיר את הקול האמת מן הבת קול שהוא קול ההד, וכן הגם שמן ההרים יוצא קול להורות לנו דרך האמת, אכן מן הגבעות נשמע ההמון של הרים שהוא הבת קול המשיב כנגדו, לשקר, ר"ל שלא נשוב אליך רק לשקר, ר"ל נביאי האמת מורים לנו שנשוב אליך, ונביאי השקר אומרים בגלך לשקר דהיינו לעבוד ע"א ואין מכירים הקול האמת קול ה', מן הקול המדומה, ואומרים שענה שניה הננו אתנו לך כי אתה ה' אלהינו) אכן בה' אלהינו תשועת ישראל, ר"ל אבל ה"א לנו לשוב כי דלונו מאד עד שרק בה' אלהינו תלויה תשועת ישראל אבל בלי עזר ממרום א"א שנשוב ונושע, כי. (כד) הבושת אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו, שכל מה שהיה לנו אכלה הע"א וכלתה אותו, עד שלכן אנו בתכלית היאוש מבלי לעשות דבר, רק. (כה) נשכבה בבשתנו, כי לא נוכל להרים ראש ולעשות דבר, ויש הבדל בין בושת וכלימה, הבושת הוא מעצמו והכלימה הוא מאחרים,

באור המלות

אשה מרעה. הבגידה מתקשר המי עם כ', ומורה לפרש שבוגדת מסבת הריע שבגד בה, כן בגדתם כי כאשר לא נתתי לכם צרכיכם: (כב) אתנו, מובדל מן באנו, שזה מורה הביאה המוחלטת, ולביאה זו אמר מלת אכן, שמורה ספירת דבר הקודם (כמ"ש ישעיה מ') שנאמר מ"ש אתאנו לך. כי אתאנו לשקר: (כג) מגבעות המון הרים, הגבעות קטנים מן ההרים, והם סביב ההרים (ישעיה ב' ב'), המון הרים, הוא קול ההד התוזר בגבעות מקול הקורא בהר: (כה) נשכבה בבשתנו, ותכסנו כלמתנו. יש הבדל בין בושה וכלימה (כמ"ש

ולכן

ד א אם־תשוב ישראל ׀ נאם־יהוה אלי תשוב ואם־תסיר שקוציך מפני ולא תנוד׃ ב ונשבעת חי־יהוה באמת במשפט ובצדקה והתברכו בו גוים ובו יתהללו׃ ג כי־כה ׀ אמר יהוה לאיש יהודה ולירושלם נירו לכם ניר ואל־תזרעו אל־קצים׃

רש"י

ד (א) **אם** תשוב ישראל. בתשובה זו: אלי תשוב. לכבודך וגדולתך הראשונה: ואם תסיר שקוציך מפני. אז לא תנוד לגלות בגולה: (ב) ונשבעת חי ה' באמת. כשתשבע בשמי תשבע באמת ולא כאשר עתה שכתוב בכם (לקמן ה') ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו: והתברכו בו גוים. אם תעשה כן אז יתברכו בישראל הגוים כל גוי יאמר לבנו תהא כפלוני ישראל: יתהללו. יגידו שבחכם, ד"א יתהללו מי שיוכל להדבק בישראל יתפאר בדבר פורווגטי"ר בלע"ז: (ג) כי כה אמר ה' וגו'. נירו לכם ניר. היו למדים מעובדי אדמה שנירים אותה בימי הקיץ להמית שרשי העשבים שלא תהא מעלה קוצים בעת שזרע בחורף, אף אתם הטיבו מעשיכם בטרם תבא עליכם הרעה שלא תהא תפלתכם נמאסת כשתצעקו: ואל תזרעו אל קוצים. ואל תהי צעקתכם לפני מתוך הרשע כי אם מתוך התשובה שלא תהיו דומים לזורע

מצודת ציון

ד (א) שקוציך. ענין תעוב כמו שקץ תשקצנו (דברים ז'): ולא. הוי"ו היא במקום אז וכן אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם (ויקרא כ"ו): תנוד. מלשון הנדה והנע': (ב) יתהללו. מלשון הלול ושבח: (ג) נירו. ענין חריש' כמו רב אוכל ניר ראשים (משלי י"ג): אל קוצים. על קוצים:

מצודת דוד

ד (א) אם תשוב. מוסב למעלה לומר אם אתה ישראל תשוב בוידוי ופיוסים כאלה אז תחזור ותשוב אלי להיות לפני כמאז סגולה מכל העמים: ואם תסיר. אם תעביר הפסילים מהררי ומירושלים עירי אז לא תנוד ללכת בגולה: (ב) ונשבעת וגו'. ואם תשבע חי ה' באמת לא כמו שאתם נשבעים עתה לשקר כמ"ש ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו (לקמן ה'): במשפט ובצדקה. הענין כפול במ"ש: והתברכו. אז יתגדל מאד עד שעכו"ם יתברכו בו לאמר כברכתם ישימך אלהים כישראל: ובו יתהללו. כמהלל עצמו יאמר הנה אני מוגלת כישראל: (ג) לאיש יהודה. כמו לאנשי יהודה: נירו לכם ניר. מתחלה חרשו השדה לחתוך שרשי הקוצים ואח"ז זרעו על שדה נקיה ולא תזרעו על הקוצים בעודם מחוברים בארץ כי לא תצלח הזריעה ור"ל מתחלה הסירו הפסילים ואח"ז יקובל תפלתכם לפני ולא כבעדיין לא עזבתם הפסילים:

תוכחת ירמיה

באור המלות

ישעיה ל' ג'), שהבושה הוא מעצמו והכלימה הוא מאחרים (ויתבאר עוד לקמן ו' ט"ו, ח' י"ב, י"ד ג', כ' י"א, כ"ב כ"ב, ל"א י"ח, נ"א נ"א), ע"כ מצייר השכיבה עם הבושה כשוכב עם אשת חיקו שהיא כגופו, והכיסוי מן הכלימה שבאה מן החוץ: (ב) באמת במשפט ובצדקה, שם אמת בא גם על דברים העיוניים, כמ"ש ראה דרך אמת, תורת אמת. ומשפט וצדקה מובדלים, משפט בין אדם לחברו, וצדקה בין אדם למקום, והתבאר (ישעיה א' כ"ז): (ג) ניר. הוא ההורס

באור הענין

ולכן אמר נשכבה בבשתינו והכלימה היא תהיה המכסה למעלה כי היא הבאה מן החוץ. **כי לה' אלהינו חטאנו מנעורינו** וא"א עוד שנשוב אליו:

ד (א) **אם תשוב**, רוח הקדש משיב לעומת שתי הטענות הנ"ל, לעומת הטענה כי רוצים לשוב רק שהמון הרים והד גבעות מתעה אותם אל שקר עד שאין יודעים לאן ישובו. משיב **אם** רק **תשוב** אתה **ישראל** אז ממילא **אלי תשוב**, הייסר דעתך עד שיתכוון אלי. **ואם** רק **תסיר שקוציך מפני, ולא תנוד** הנה והנה, כאילו אתה שב ותחזר אל דרכך הקודם, כי אז אם תטליך דרכך הרעים תגיע אל ה' ואל טובו: (ב) **ונשבעת** ונגד הטענה הב' כי הבושת אכלה יגיע אבותיכם, שהיא שיהום והרפיון שאתה מיאש א"ע, אומר כי **תשבע חי ה'**, תחזק הדבר בשבועה כי תבחר מעתה **באמת במשפט ובצדקה**, שהם שלשה דברים שהעולם עומד עליהם, **האמת** היא האמונה בדברים העיוניים, כמו ידיעת האחדות וההשגחה והגמול ויתר פנות האמתיות, **ומשפט וצדקה** כוללים המעשים, משפט אין אדם לחברו וצדקה בין אדם למקום, אם תחזק א"ע בשבועה לבחור שלשה אלה שהם תורה ועבודה וג"ח שדברו חז"ל באבות, ואז לא תאמר עוד נשכבה בבשתנו ותכסנו כלימתנו שהיא הבושה מעצמך והכלימה מאחרים שיש לך מן האליל שעבדת, לא כן מעבודת ה' **יתברכו בו גוים גם יתהללו**, הברכה הוא השפע שיקבל המתברך המאמין בו, והוא הפך מן בושה, וההילול הוא מה שיתפאר בשפע זאת לעיני כל, וזה הפך מן כלימה: (ג) **כי**, נגד שתי טענות אלה הנזכרים שהם נומחים משני תכונות רעות, **כי** הטענה הראשונה שאמרו שהם נעים ונדים פוסחים על שתי הסעיפים, ששומעים קול ה' וקול הד הרים ואין יודעים איזה דרך יבחרו, וזה בא ע"י שלא שרשו מלבם הקוצים והדרדרים שהם התכונות הרעות וגיורים הרעים שצמחו על תלמי לבבם, עד שגם עת יזרעו לצדקה ויתנו לב לטוב, יעלו מדין ועמלק וישחיתו את יבול הארץ והגיורים האלה ישובו להצמיח את הקוצים בין התבואה ויחנקו אותה, ועז"א **נירו לכם ניר** בניר הוא מה שחורש בעומק עד ישרישו הזרעים בחוזק בהסיר הקוצים בל יחנקו את התבואה: (ד) **המלו**

ד המלו ליהוה והסרו ערלות לבבכם איש יהודה וישבי ירושלם פן־תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליכם׃ ה הגידו ביהודה ובירושלם השמיעו ואמרו ותקעו שופר בארץ קראו מלאו ואמרו האספו ונבואה אל־ערי המבצר׃ ו שאו־נס ציונה העיזו אל־תעמדו כי רעה אנכי מביא מצפון ושבר גדול׃ ז עלה אריה מסבכו ומשחית גוים נסע יצא ממקמו לשום ארצך לשמה עריך תצינה מאין יושב׃ ח על־זאת חגרו שקים ספדו

ז"א עלה אריה. ברכות נ"ז מגילה י"א סנהדרין צ"ד :　　תקעו ק'. הס' בפתח　　והילילו

רש"י

נאה ניר והיא נהפכת לקוצים קרדונ"ש בלע"ז: (ד) המלו לה'. בטרם תצא חמתי כאש זהו כניר לפני הזרע: (ה) ואמרו תקעו שופר. הזהירו את יושבי הארץ שיתקעו בשופר לברוח: מלאו. לשון אסיפה והרבה יש במקרא אשר יקרא עליו מלא רועים (ישעיה ל"א), קראו אחריך מלא (לקמן י"ב), יחד עלי יתמלאון (איוב ט"ז): (ו) שאו נס. לברוח לציון: העיזו. האספו כמו שלח העז (שמות ט'): (ז) עלה אריה. נבוכדנצר: מסובכו. דרך אריה לישב במארב סבכי היער אשפיישי"ש בלע"ז: תצינה. ל' ציה: (ח) על זאת, מה היא זאת כי לא שב וגו' ואע"פ שדבר למעלה בנבוכדנצר על החורבן כאן חזר לדבר במיתת יאשיהו: כי לא

מצודת דוד

(ד) המלו לה'. ולתוספת ביאור אמר הסירו אוטם לבבכם לשם ה' להתבונן בדרכיו ולדבקה בו: איש יהודה. אתם אנשי יהודה ויושבי ירושלים: פן תצא וגו'. פן תצא חמתי כאש הדולק ובערה בכם ואין מי יכבה אותה ר"ל לא ימצא מי מעביר החימה מפני רוע מעלליכם אשר גברו ואין בהמי זכות להעביר החימה: (ה) הגידו. כאלו לשרי העם יאמר הגידו ביהודה וגו': תקעו שופר, להשמיע ולזרז: קראו מלאו. קראו את העם ואספו אותם ואמרו להם האספו וגו' להשגב שם מפני האויב: (ו) שאו נס. הרימו נס לרמז להתאסף לציון להשגב בה: מביא. על הארץ ההיא: מצפון. זהו בבל שעומדת מצפון לא"י: ושבר גדול. כפל הענין במ"ש: (ז) עלה אריה מסבכו. דרך האריה לשכון בתוך סבכי האילנות אבל כ"ז יאמר: ומשחית גוים. זה נ"נ שהשחית כל האומות וכפל הדבר במ"ש: עריך תצינה. הערים שלך תהיינה שממה מאין מי יושב בהן: (ח) על זאת. על השמועה הזאת:

מצודת ציון

(ד) המלו. ענין חתוך וכריתה וכן ומל ה' אלהיך (דברים ל'): ערלות. ענין אוטם וכן ערלי לב (לקמן ט'): מעלליכם. מעשיכם: (ה) מלאו. ענין אסיפה כמו קראו אחריך מלא (לקמן י"ב): (ו) נס. כלונס ארוך ובראשו וילון לרמז להתאסף: העיזו. ענין אסיפה כמו שלח העז (שמות ט'): (ז) מסבכו. ענינו ענפים אחוזים אלה באלה כמו עד סירים סבוכים (נחום א'): תצינה. מלשון ציה ושממון: (ח) חגרו. מלשון חגור　　ענין

תוכחת ירמיה

באור הענין

ונגד המכנה הב' של היהום שזה בא מסבת הסכלות והטעון והערפל אשר כסה אור נפשם, עד שיתיאשו מהביט אל האור, וזה ידמה במליצה אל ערלת הלב המכסה והמטפיף את הלב מהרגיש ומהתעורר עוד אל הטוב, אומר שיסירו **ערלת לבבם**, עד שיתרגש לבבם ויתעורר לקראת דבר ה' ופקודיו, **פן תצא חמתי כאש**: (ה) **הגידו**, מצייר ביאת האויב אל ציון פתאום, עד שלא היה להם עת להכין א"ע למלחמה, מצייר כי באה **ההגדה ביהודה**, ותיכף **השמיעו** את **בירושלם** עיר הממלכה, עד שהתפשט השמועה מן יהודה אל עיר הממלכה, (לא מן עיר הממלכה אל המדינה כדרך המלחמה הרגילה, שיודעים בעיר המלוכה תחלה, כי האויב נפל פתאום) והיה ההכרזה הראשונה לאמר **תקעו שופר בארץ** שיצאו לקראת האויב אל שדה המערכה, אבל עודם משמיעים זה **קראו מלאו** דגליכם **ואמרו** לאמר אל תצאו לקראת האויב כי חזק הוא, רק **האספו אל ערי המבצר** להשגב שם. אבל עודם מדברים זה, תבא פקודה אחרת: (ו) **שאו נס** לאמר אל תלכו אל ערי המבצר שהם חלשים נגד האויב רק **ציונה העיזו ואל תעמדו** בדרך בערי מבצר הקטנים רק מהרו לציון שהוא מבצר נשגב ובית מקדש מלך, מאחר תכיפות הכרוזים האלה **כי רעה אנכי מביא מצפון ושבר גדול** אשר לא יוכל להלחם נגדו, כי. (ז—ח) **עלה**, אמנם יאמר הנה שכבר עלה **האריה מסבכו לשום ארצך לשמה** והנה בודאי **עריך תצינה מאין יושב** אבל לא ע"ז תספדו ותילילו, רק **על זאת ספדו והילילו יען כי לא שב חרון אף ה' ממנו**, (מליצה) וזה **האריה עלה מסבכו**, כי בערים המתרבות המלאים פגרי אדם ימצא שם האריה ויתר הטורפים לנפש

באור המלות

בעומק להסיר הקליפה ועי' תגדל תבואת כרבה, כמ"ש רב אוכל ניר ראשים (משלי י"ג): (ה) הגידו, השמיעו, המגיד הוא בלינעה והמשמיע הוא בפרהסיא (ישעיה מ"א כ"ו, מ"ח כ', מ"ה כ"א, מ"ח ג') ועי' עוד לקמן (ה' כ', מ"ו י"ד, נ' ב'). מלאו, כמו ומלאתי את דבריך (מ"א א' י"ד): (ו) העיזו, הבדלו מן אסף כנס והדומים, שנאסף למקום עוז וחזק: (ז) נסע יצא. הנסיעה קודמת אל היציאה וההליכה,

וְהֵילִילוּ כִּי לֹא־שָׁב חֲרוֹן אַף־יְהוָה מִמֶּנּוּ׃ ט וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה יֹאבַד לֵב־הַמֶּלֶךְ וְלֵב הַשָּׂרִים וְנָשַׁמּוּ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים יִתְמָהוּ׃ י וָאֹמַר אֲהָהּ ׀ אֲדֹנָי יְהוִה אָכֵן הַשֵּׁא הִשֵּׁאתָ לָעָם הַזֶּה וְלִירוּשָׁלִַם לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם וְנָגְעָה חֶרֶב עַד־הַנָּפֶשׁ׃ יא בָּעֵת הַהִיא יֵאָמֵר לָעָם־הַזֶּה וְלִירוּשָׁלִַם רוּחַ צַח שְׁפָיִם בַּמִּדְבָּר

דרך

רש"י

שב חרון אף וגו'. ואע"פ ששב יאשיהו בכל לבו נאמר בו (מלכים ב' כ"ג) אך לא שב ה' מחרון וגו' על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה: (ט) והי' ביום ההוא. ביומו של יאשיהו: יתמהו. למה עלתה בו כל כך והם אין יודעין שאין דורו הוגן יפה, כשבא לבער את ע"א מה היו ליצני הדור עושין חוקקין צורת ע"א על דלתותיהן חציה בדלת זה וחציה בדלת זה כשהיה פותחו לא היתה נכרת וכשהלך משם סוגר' והיא מתחברת: (י) השא השאת. אינגנא"ר בלע"ז לשון הנחש השיאני (בראשית ג') שנביאי השקר נבאים להם שלום יהיה לכם: לעם הזה. על העם הזה כשיגלו כולם: (יא) צח שפים. מכבד ומטאטא אף את שדות יבלי

מצודת ציון

ואהור: ספדו. מלשון הספד: והילילו. מלשון יללה: (ט) ונשמו. ענין תמהון כמו על יומו נשמו (איוב י"ח): (י) אהה. הוא ענין לשון יללה: השא השאת. ענין ההסתה ופתוי כמו הנחש השיאני (בראשית ג'): (יא) צח. ענין יובש כמו צחה

מצודת דוד

ממנו. מישראל: (ט) יאבד לב המלך. ר"ל יבוא בו מורך לב: ונשמו. ר"ל לא ידעו מה לעשות: (י) ואומר, זכר מאמר הנביא שאמר אהה ה' באמת כאלו אתה הסתה את העם הזה לאמר להם שלום יהיה לכם אל תיראו כי כן נבאו להם נביאי השקר ועל כי לא עשית בהם משפט חשבו העם שהאמת אתם וכאלו אתה פתית אותם: ונגעה. ר"ל בעבור זה לא שבו לה' והנה נגעה החרב עד הנפש כי הפורעניות קרובה לבוא: (יא) בעת ההיא. בעת בוא הפורעניות יאמר לעם וגו' הנה רוח יבש סוער במקומות גבוהות אשר במדבר שמטאטא ומכבד הכל הזאל ואין שם דבר לעמוד בפני הרוח ולפניו והרוח הזה יבוא דרך בת עמי לטאטא את כולם ללכת גולה: לא

תוכחת ירמיה

באור המלות

שהיא עקירת המחנה ממקומה: (יא) צח. מורה על היובש, ועל הזכות והבירור, שבעת יבשות האויר בהיר הוא בשחקים. ושם רוח מצורף על הרוח הנושב ועל הנבואה. ולזרות, בא על ההפזרה, שהוא זורה את גרן השעורים.

באור הענין

את הפגרים ומליץ כי בעת נסע המשחית ממקומו עלה ג"כ האריה מסבכו, כאילו בכל מקום שידעו האריות וחיתו טרף כי נבוכדנצר הולך לשם הם נוסעים אחריו לאכול את החללים בעברים האחרונות כי יודעים שלא ישאיר תקומה לארץ אשר הוא הולך שמה, ואמר **לשום ארצך לשמה** ומוסיף **עריך** הפרזים ג"כ **תצינה** בדרך לא זו אף זו, כמ"ש בישעיה על פסוק ארצכם שממה ומוסיף עריכם שרופות אש: (ט) **והיה ביום ההוא**, הנה במלחמה המלך והשרים יכינו עצה וגבורה למלחמה, ובעת צר להם יעמדו הכהנים בבית המקדש להתפלל, ואת הנביאים ישאלו בדבר ה', אולם **ביום ההוא לב המלך והשרים יאבד**, שלא ימצאו עצה וגבורה, וגם **הכהנים ישמו**, **והנביאים** אשר ישאלו דבר ה' מאתם **יתמהו** כי הם הבטיחו אותם תחלה על שקר לאמר כי שלום יהיה להם ולא ידעו עתה מה להשיב: (י) **ואמר**, על פי הדבור הזה שנביאיהם יתמהו, ממליץ כי ירמיה שהוא היה מגיד להם האמת בדבר ה' אמר אל ה', **אהה** אתה ה' ומה יתמהו אלה, וכי אתה **השא השאת לעם הזה** שהם נביאי השקר, **ולירושלם לאמר שלום יהיה לכם**, הלא כן יאמרו נביאיהם עתה שרוחך היה רוח שקר בפיהם כאילו לכן השאת להם בל ייראו מפני מלך בבל, כדי שעי"כ **נגעה חרב עד הנפש**, כי אם לא היו נפתים לדברי נביאיהם לא היה החרב נוגע רק אל הממון והקנינים שהיו צריכים לתת לו מנחה ושוחד ומס, לא כן ע"י הבטחת נביאיהם נגעה החרב עד נפשם להרגם, ע"ז השיב לו ה' לאמר. (יא) **בעת ההיא**, ר"ל אז יודע כי הרוח שבו התנבאו נביאיהם היה **רוח צח שפיים במדבר**, המליץ השתמש פה בשיתוף שם רוח שמורה על האויר הנושב ועל הנבואה, הנה הרוח יפזר העננים ויטהר את השמים, לא כן הרוח הזה ובעת שאין האויר מלא עבים רק הוא צח ובהיר לא ימצאו בו התועלת לפזר העננים, ב] יועיל הרוח לזרות בו התבואה להסיר המוץ, לא כן הרוח הבא על שפיים במדבר ששם לא נמצא תבואה. ור"ל הרוח בעיר הגם שיפזר העננים יועיל אל לזרות התבואה, ובמדבר הגם שא"צ לו יועיל לטהר האויר, להסיר הגשם, אבל רוח הזה במדבר הוא מזיק מכל הפנים, כי הוא **לוא לזרות** מוץ מגורן כי לא נמצא שם תבואה, **ולוא להבר** לטהר השחקים ולהוציא אור בהיר אחר שהוא רוח צח. ובנמשל כי רוח הנבואה עת יוכיח וייסר ויודיע האמת מועיל, א] אם הוא בעיר והוא עת ששומעים בקולו יסיר המוץ מן הדגן ויבדיל הרשעים והרשע מן הצדיקים, וגם בעת שאין שומעים לו והוא במדבר באין איש שומע, יועיל לטהר הרקיע שיראו מכתב ידי האלהי הכתוב עליהם למעלה וידעו הגזרה הנגזרה עליהם מן הרקיע, אבל הרוח שקר שבו נבאו להם נביאים הוא

שוא

דֶּרֶךְ בַּת־עַמִּי לוֹא לִזְרוֹת וְלוֹא לְהָבַר׃ יב רוּחַ מָלֵא מֵאֵלֶּה יָבוֹא לִי עַתָּה גַּם־אֲנִי אֲדַבֵּר מִשְׁפָּטִים אוֹתָם׃ יג הִנֵּה ׀ כַּעֲנָנִים יַעֲלֶה וְכַסּוּפָה מַרְכְּבוֹתָיו קַלּוּ מִנְּשָׁרִים סוּסָיו אוֹי לָנוּ כִּי שֻׁדָּדְנוּ׃ יד כַּבְּסִי מֵרָעָה לִבֵּךְ יְרוּשָׁלִַם לְמַעַן תִּוָּשֵׁעִי עַד־מָתַי תָּלִין בְּקִרְבֵּךְ מַחְשְׁבוֹת אוֹנֵךְ׃ טו כִּי קוֹל מַגִּיד מִדָּן וּמַשְׁמִיעַ אָוֶן מֵהַר אֶפְרָיִם׃

ת"א כבסי מרעה. ר"ה י"ח: רש"י הב' בפתח הזכירו

רש"י

המים לביתם מדבר. ל"א צח לשון צמא דמתרגמינן צחוא: דרך בת עמי. אותו רוח בא וגם לא לזרות מוץ מגורן אבנטי"ר בלע"ז כמו וזורה במזרה (לקמן ט"ו) ולא להבר ולנקות תבואה הוא בא לומר לא לטובה כי אם לרעה להגלות אנשים (ונשים) וטף ובהמה: (יב) רוח מלא מאלה. הפורענות יבא לי: רוח מלא. רוח שלם שלא אחזור בי ולא אנחם. רוח פלנ"ש בלע"ז: משפטים. לשון ויכוח: (יג) וכסופה. איקומ"א טורבילו"ן בלע"ז: (יד) אונך. חמסך: (טו) כי קול מגיד מדן. הרי קל נביא מתנבא עליהון דיגלון על דפלחו לעגלא דבדן ומבשרי בשורן בישן ייתון עליהון על דאשתעבידו לצלמא דאקים מיכה בטורא דבית אפרים. ואף ע"פ שכבר גלו העגלים מימות סנחריב עדיין עונם קיים, גדולה היא עבירה ששוברת לפניה ולאחריה. לפניה מימות אברהם שנאמר וירדוף עד דן (בראשית י"ד) כיון שהגיע לדן תשש כחו שעתידין בניו לעבוד שם ע"א, ולאחריה בחורבן הבית שנאמר כי קול

מצודת דוד

לזרות. לא יבוא הרוח לזרות המוץ מן הגורן ולא לנקות את התבואה מן העפר ר"ל לא יבוא לטובה כ"א לרעה: (יב) רוח מלא. רוח שלם מאלה הרוחות הנושבות במקומות הגבוהות שבמדבר שהם יבואו לצרכי להפרע מהם: עתה. ר"ל בזמן קרוב אתוכח עמהם גם אני כי עד הנה הי' הנביא מתוכח עמהם להגיד להם פשעם ועתה אתוכח גם אני כי אביא עליהם הפורעניות כאלו אגיד להם בזה פשעם אשר גברו למעל': (יג) כעננים יעלה. האויב יעלה עליהם חיש מהר כעננים העולים ברום השמים: וכסופה. כרוח סופה כן ימהרו מרכבותיו: כי שדדנו. קרובים אנו להיות נשדדים ביד האויב (יד) כבסי. לכן עשי תשובה וכבסי לבך מן הרעה למען יבוא לך תשועה: תלין בקרבך. התמיד לשכון בקרבך מחשבות עמל ואון שאת רגילה בהם: (טו) קול מגיד מדן. קול שמועה

מצודת ציון

צמא (ישעיה ה'): שפיים. מקומות גבוהים: בת עמי. עדת עמי וכן בת בבל (תהלים קל"ז): לזרות. ענין פזור וזריקה וכן והזרה במזרה (לקמן ט"ו): להבר. מלשון ברור ונקי: (יב) רוח מלא. רוח שלם וכן ומלוא החבל (שמואל ב' ח'): משפטים. ענין ויכוח: (יג) כעננים. כעבים: וכסופה. רוח חזק: קלו. מלשון קלות: שדדנו. ענין עושק וגזל: (יד) תלין. ענין התמד' כמו צדק ילין בה (ישעיה א'): אונך. מלשון און ועם שאוי"ן נחה וכן ועולתה קפצה פיה (איוב ה') שהוי"ו נחה עם כי היא

תוכחת ירמיה

באור הענין

שוא וקוסמי כזב היה רוח צח ובמדבר, שלא מצאו בו תועלת לא לדעת המתיר ולא לשוב בתשובה: (יב) רוח מלא אלה דברי הנביא ירמיהו, ופירוש הכתוב, עתה גם אני אדבר משפטים אותם, רוח מלא מאלה יבוא לי הנה כעננים יעלה וכו'. (מאמר עתה גם אני אדבר משפטים הוא מאמר מוסגר) אמר לעומת הרוח צח של נביאי השקר שהוא רוח ריק מנבואה ובלי תועלת, קורא נביא האמת עתה גם אני אדבר משפטים ווכוחים אתם אל נביאי שקר אלה והשומעים בקולם. הנה רוח מלא מאלה יבוא לי, לי יבא רוח נבואה מלא מאלה (מן המשחית גוים והאריה שהזכיר תחלה שמוכנים להחריב את הארץ) הרוח שלי מלא מחזיונות אלה, והרוח הזה אומר אלי לאמר. (יג) הנה כעננים יעלה המשחית הזה (ותפס מליצה זאת נגד ציור הרוח שהזכיר) ר"ל הרוח הזה לא יפזר את העננים רק יבא בקלות כענן, ומרכבותיו יהיו דומים כסופה שהוא גדול מרוח, וסוסיו יקלו לדאות על כנפי רוח יותר מנשרים, כל זה נאהנו ברוח הנבואה, וא"כ אוי לנו כי שדדנו, מה ששדדנו אוי לנו ע"ז, כי אנחנו בעצמנו גרמנו לנו זאת במה שלא שמענו לקול נביא ה' רק לקול מורה שקר: (יד) כבסי, את ירושלם אם תרצי להושע, לא די במה שתכבס את גופך ובגדיך החיצונים, שהוא במה שתצדיק א"ע לפני בני אדם, רק את לבך כבסי מרעה, כי בזה תלוי העיקר התשובה, אבל עד מתי תלין בקרבך מחשבות אונך, כי גם בעת תכבסי למראה עינים הלא בקרבך ופנימותיך תלין בהסתר מחשבות של און: (טו) כי קול מגיד מדן אתה שומע לקול מגיד הבא מדן שהוא הנביא שקר הבא מדן ששם עמד עגלו של ירבעם והוא ינבא לך שלום, וקול משמיע און בא מהר אפרים ששם היה עגל השני נבית אל שהיה בהר אפרים (שופטים ד')

באור המלות

וזכר, מענין בהיר הוא בשחקים, בר, ונבר, ובהיר, כמו הברו נושאי כלי ה': (יד) אונך, און בחולם בא על הכח שמשגלה, ועזר ממנו און על הכח שלא במשפט, ובכינוי אונך, לפעמים עגר ד"ו מן און, כמו וראשית אוני ולפעמים מן און, וישב עליהם את אונם (תהלים צ"ד). אלוה יצפן לבניו ד"ו אונו (איוב כ"א י"ט) ד ומזה בא פה כמ"ש אח"ז משמיע און מהר אפרים: (טו) מגיד, משמיע, און. כהשמעה היא ההכרזה כנ"ל (פסוק ה') כי נביא אל פרסמו יותר עבודת העגלים מכן, שעיקר העבודה לעגל

טז הַזְכִּירוּ לַגּוֹיִם הִנֵּה הַשְׁמִיעוּ עַל־יְרוּשָׁלִַם נֹצְרִים בָּאִים מֵאֶרֶץ הַמֶּרְחָק וַיִּתְּנוּ עַל־עָרֵי יְהוּדָה קוֹלָם: יז כְּשֹׁמְרֵי שָׂדַי הָיוּ עָלֶיהָ מִסָּבִיב כִּי־אֹתִי מָרָתָה נְאֻם יְהוָה: יח דַּרְכֵּךְ וּמַעֲלָלַיִךְ עָשׂוֹ אֵלֶּה לָךְ זֹאת רָעָתֵךְ כִּי מָר כִּי נָגַע עַד־לִבֵּךְ: יט מֵעַי ׀ מֵעַי ׀ אוֹחוּלָה קִירוֹת לִבִּי הֹמֶה־לִּי לִבִּי לֹא אַחֲרִשׁ כִּי קוֹל שׁוֹפָר שָׁמַעַתְּ נַפְשִׁי

ת״א מעי מעי. נרכות י׳ : עמ״ש אוהילה ק׳ שמעת ק׳

רש״י

מגיד מדן ומשמיע און: און. שבר: (טז) נוצרים. נותני מצור עליהם: (יז) שדי. כמו שדה: אותי מרתה. הקניטה. כמו ממרים הייתם (דברי׳ ט׳) מרגזין: (יח) עשו אלה. לעשות אלה לך: (יט) אוחילה. לשון חיל ורתת: קירות. אנטינא״ש בלע״ז: שמעת נפשי. מאחורי הפרגוד באתי בבורת קול מתרועת

מצודת ציון

נפה בכ״מ: (טו) און. עמל: (טז) נוצרים. בעלי מצור שנרים על העיר וכן ונצורת לב (משלי ז׳): (יז) שדי. כמו שדה: מרתה. ענין מרד והקנטה: (יח) ומעלליך. מעשיך: מר. מלשון מרירות: (יט) אוחילה. מל׳ חיל והלחלה: קירות לבי. כתלי לבי ואמר בדרך השאלה לפי שהלב יש בו דפנות

מצודת דוד

מגיד מדן שהוא בקצה א״י ומשם תבוא השמועה כי בא האויב ומהר אפרים משמיע הקול שבא העמל והצער: (טז) הזכירו. כאלו הקול אומר הזכירו אלה לאלה בעבור העמים הבאים למלחמה להיות נשמרים מהם כי הנה הם נאספו לבוא על ירושלים: נוצרים. בעלי מצור באים מארץ מרחק לצור ועל ערי יהודה נתנו קולם לאיימם ולהפחידם: (יז) כשומרי שדי. כשומרי השדה אשר יסבבום מסביב כן היו האויבים על ירושלים מסביב: כי אותי מרתה. כי הקניטה אותי במעשי׳ ולכן בא עליה האויב מסביב: (יח) עשו אלה לך. ר״ל אלה הם גרמו לך מרבית הצרות האלה: זאת רעתך. הפורענות הזאת היא על רעתך כי בעבורה יימר לך: כי נגע. ר״ל קרובה היא והגיע׳ אליך ונגע עד לבך: (יט) מעי מעי. כפל המלה כדרך הנוהים והועקים מכאב וכן ראשי ראשי (מ״ב ד׳) ר״ל בעבור הכאב יש לי במעי מלעג דאגת הפורענות המעותד לבוא לכן אחי׳ מלא מחלחלה: קירות לבי. מגודל הדאג׳ מקשקש לבי בקרבי והמי הלב משמיעים לי קול הומיה: לבי לא אחריש. לא אוכל

באור המלות

היה בבית אל כמ״ש מ״א (י״ב ל״ב): (טז) השמיעו על, כמו השמיעו על ארמנות באשדוד (עמוס ג׳ ט׳), להכריז על גפי מרומי קרת: (יז) נוצרים, כשומרי שדי. הנוצר הוא יותר מן השומר, וגם משתתף עם המצור, נצור מצורה (נחום ב׳ א׳) כעיר נצורה (ישעיה א׳). אתי מרתה, פעל מרה נקשר לרוב עם ב׳, וכשנקשר עם את מורה שממרה דברו ופקודיו, שזה נקשר עם את, ולא מרו את דברו (תהלות ק״ה) כאשר מריתם פי: (יח) דרכך, ומעלליך. הדרכים הם המנהגים, והעלילות הם הפעולות שרשם בתכונות המוסריות ומדות האדם לטוב או לרע: (יט) מעי אוחילה. שרשו יחל, ומשתתף עם חיל, כדרך נתי פ״י ונחי ע״ו שמשתתפים (כנ״ל ב׳ ל״א). וי״ש מענין יחול ותקוה, שגם

תוכחת ירמיה

באור הענין

ואתה מאמין בלבך לקול און שלהם והיכך רוצה לשוב בתשובה: (טז) הזכירו, אומר, א] שתזכירו את הגוים מה שאומר להם, ב] השמיעו לירושלם, ומפרש תחלה הזכירו לגוים. נצרים יש הבדל בין נוצר לשומר כי הנוצר הוא יותר מן השומר, ושם נוצרים ביחוד נופל על עיר נצורה במצור, ושם שומר על שדי תבואה, בא להזכיר את הגוים איך נבדל מחשבת ביאתם מן גמר מעשיהם, כי הם בבואם חשבו כי יצטרכו לצור על הערים הבצורות ימים רבים, ועז״א נצרים באים, ב] חשבו כי לא יוכלו לצור תיכף על ירושלים כי יצטרכו לצור תחלה על שאר ערי יהודה הבצורות, וע״ז אמר ויתנו על הרי יהודה קולם: (יז) אבל איך היה הכיבוש פתאום שלא בדרך הטבע, כי לא היו עתה כצורי עיר בצורה רק כשמרי שדי שאין בה איש כי כולם ברחו מן העיר ויבקעו דרך חומת יריחו כנזכר לקמן (סי׳ נ״ב) עד שלא על העיר צרו רק את השדה הצטרכו לשמור, ולא ביתר ערי יהודה, רק עליה על ירושלים, ולא בשער העיר רק מסביב לעיר כי תפשו אותם אצל יריחו, וכ״ז היה תיכף בבואם כי לא ארכו ימי המצור, ועז״א נצרים באים הגם שזה מקרוב באו, והגם שהם מארץ המרחק שהתעכבו בדרך וכ״ז כנשוס בלא מצור רב ובלא מלחמה, ומדוע היה זה, הלא סבת זה לא היה חולשת העם וגבורת הצורים רק יען כי אתי מרתה, כמ״ש לו חכמו ישכילו זאת איכה ירדוף אחד אלף אם לא כי צורם מכרם, ועז״א הזכירו לגוים, שיזכרו וישימו על לב שזה הימן כי אותי מרתה. עתה מתחיל לבאר מ״ש השמיעו על ירושלם שמן ראוי זאת בעלמו ישמיעו דברי תוכחה אל ירושלים, וזה טעמה. (יח) דרכך, ר״ל לא הרעה והצרה שבאה עליך ה׳ הרעה אשר מלאתך כי מי שבאה עליו רעה שלא ע״י מעשיו הרעים, יתנחם לבו כי יש לו תקוה בה׳ המושיע נדכאים כי אלהי משפט הוא, אבל עקר הרעה והצרה היא מה שהצרה באה עליך על ידי מעשיך הרעים, וז״ש מה שדרכך ומעלליך עשו אלה לך זאת היא רעתך והרעה האמתית אשר היא רע ומר באמת, כי ע״ז נגע הצרה עד לבך, שהצרה הבאה שלא ע״י מעללי האדם ומעשיו לא תבא רק על גופו לא על לבו המלא תקוה ויחול, אבל עתה נגע הצרה עד לבך היודעת שאת גרמת זאת לך: (יט) מעי יש הבדל בין התחלחלות המעיים להמיית הלב, כי המעיים לא יתפעלו רק מן הפחד

והיגון

נַפְשִׁי תְּרוּעַת מִלְחָמָה׃ כ שֶׁבֶר עַל־שֶׁבֶר נִקְרָא כִּי־שֻׁדְּדָה כָּל־הָאָרֶץ פִּתְאוֹם שֻׁדְּדוּ אֹהָלַי רֶגַע יְרִיעֹתָי׃ כא עַד־מָתַי אֶרְאֶה־נֵּס אֶשְׁמְעָה קוֹל שׁוֹפָר׃ כב כִּי ׀ אֱוִיל עַמִּי אוֹתִי לֹא יָדָעוּ בָּנִים סְכָלִים הֵמָּה וְלֹא נְבוֹנִים הֵמָּה חֲכָמִים הֵמָּה לְהָרַע וּלְהֵיטִיב לֹא יָדָעוּ׃ כג רָאִיתִי אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה־תֹהוּ וָבֹהוּ וְאֶל־הַשָּׁמַיִם וְאֵין אוֹרָם

ת"א בנים סכלים. קידושין ל"ו:

רש"י

מלחמה: (כ) שבר על שבר. חרבות ירושלים על גלות יכניה: רגע יריעותי. רגע שודדו יריעותי (כא) עד מתי אראה. האסיפות האלה הנושאים נס להקבץ לבא להלחם:

מצודת דוד

להחריש ולהשתיק את לבי מהמייתו: שמעת נפשי. בנבואה שמעה נפשי שיבוא קול שופר ולהוספת ביאור אמר. תרועת מלחמה. ר"ל שיבוא האויב ויריע בשופר כדרך הנלחמים: (כ) שבר על שבר נקרא. פורענות על פורענות יבוא במקרה רעה כי בראשונה גלו עשרת השבטים ועתה יגלה יהודה: כי שדדה. בזה יפרש מהו השבר על שבר ואמר כי ראשונה שדדה כל הארץ היא ארץ עשרת השבטים ועתה פתאום שודדו אהלי וזהו כ"המק: רגע. כרגע אחת שודדו יריעותי וזאת כפל ענין במ"ש: (כא) עד מתי. ר"ל עד מתי תעמוד הגזירה במקומה ואראה במראה הנבואה כאלו האויב בא ונושא הנס לפניהם וקול שופר מתרועת מלחמה אשמע בנבואה: (כב) כי אויל עמי. אמר במקום ה' כמשיב על דבריו לומר אלא זה הוא בעבור כי עמי אויל ואינם נותנים לב לדעת אותי: בנים וגו'. כפל הדבר במ"ש: להרע. להעריס לעשות הרע: לא ידעו. אינם נותנים לב להעריס לעשות הטוב: (כג) ראיתי. זה מאמר הנביא שאמר לכן ראיתי במראה הנבואה את הארץ והנה היא תהו ובהו כי גלו אנשיה: ואין אורם. האור שהיה בהם מאז הלך לו וזהו משל על הצר' כי מי שבוא נצרה

מצודת ציון

והאלים: (כ) נקרא. מלשון מקרה ועם כי היא באל"ף: שדדה. נעשקה: פתאום. ענין מהירות רב: יריעותי. ענין וילון נטוי כאוהל: (כא) נס. כלונס ארוך: (כב) אויל. שוטה: סכלים. טפשים: (כג) תהו. שממה: ובהו. ענין ריקות וכן והארץ היתה תהו ובהו (בראשית א'): ואל השמים. כמו ואת השמים

תוכחת ירמיה

באור הענין

והיגון אשר אין בחירת האדם יכול עליו. והלב יתפעל מן הרצון ויהמה על דבר שאדם יכול עליו לשנותו לקרבו או לרחקו. אומר פה מעי יחילו וגם קירות לבי יהמו, והוא בענין אשר לבי לא אדריש שלא אוכל להחריש את לבי ולהשתיק המייתו כי אנכי סבותי ועודדי מכבב הרעה עלי, כי אחר שראו שנחרבו הערים ונבוכדנצר הגלה את יהויכין בבלה מרד בו צדקיהו שנית ותקע בשופר להלחם עם בבל הגם שהיה לו לדעת שלא יצליח, וז"ש הנה נפשי שומעת קול שופר, והקול הזה היה תרועת מלחמה, (כי לפעמים יתקעו בשופר לסימנים אחרים לשמחה לאסיפה אבל פה היה תרועה המיוחדת לצאת לקראת נשק להלחם נגד בבל), ועי"ז יהמה לבבי לאמר מדוע ילחמו, הלא כבר. (כ) שבר על שבר נקרא, הלא כבר נשברו די והותר על ידי גליות הראשונות אשר ראו כי לא יוכלו נגד האויב שמצליח שלא כדרך הטבע, כי פתאום שדדו אהלי שהיה פתאום מבלי שהכין את עצמו לכך ובכ"ז היה כרגע ובקל מאד, וא"כ אחר שכבר נשברה על השברים, אשאל. (כא) עד מתי אראה נס למה ירים המלך נס מלחמה ויריע בשופר הלא לא יצליחו: (כב) כי אויל עמי כי חסר להם הדעת שהוא שישיגו את השם ומשפטיו בידיעה ברורה כי עמי אויל שהאויל הוא המסתפק על כל דבר שזה הפך הדעת, וע"כ אותי לא ידעו, וכן חסר להם הבינה שהוא שישיגו את השם ע"י מופתי התבונה והחקירה, כי הם בנים סכלים המה ולא נבונים, וכן חסר להם החכמה שידעו ע"י קבלה, ועקר דרכי החכמה הוא בהנהגת הנפש לדעת את הטוב ואת הרע והם חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו: (כג) ראיתי את הארץ, החוזה מצייר תורבן המציאות כולו וכל הבריאה אשר יצאה לפועל בששת ימי המעשה, ומצייר תחלה חורבן השמים והארץ בכלל כפי שנסדרה בריאתם בשני ימי הבריאה הראשונים, ביום הראשון האל רוח אלהים מרחף על הארץ שהיתה תהו ובהו ומכוסה במים, ועתה ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו כבראשונה, ואח"כ ויאמר אלהים יהי אור, ועתה ראיתי את השמים ואין אורם, ואח"כ ביום השני והשלישי האל בהויית היבשה ע"י שנפרדו המים וע"י שנהוו אז הרים וגבעות על פני המים, כמ"ש יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם,

באור המלות

שאני רוצה ליחל את מעי ולהשקיטם בתקוה טובה, אבל לבי הלופה ומרגיש העתיד הומה, ואותו לא אחריש, (פעל יוצא) לא אוכל להשקיט אותו: (כא) נס קול שופר. הנס הוא לקבץ הרחוקים, ואחר הקיבוץ יתקעו בשופר לעורר אל הנשק, כמ"ש בנבואת נס הרים הרתו ובתקוע שופר תשמעו (ישעיה י"ח) וכן לקמן (נ"א כ"ז): (כב) אויל, סכל, לא ידעו לא נבונים, חכמים, הסבדל שביניהם, כי גדר האויל הוא המסתפק בכל דבר, וגדר הדעת שידע ידיעה ברורה כדבר הנודע בחוש או במושכל ראשון, וזה הפך האולת שהוא הספק. והסכל הוא הפך הנבון, שאינו יכול להבין דבר מתוך דבר, וגדר החכם הוא בדברים שיש בהם שני דרכים במציאות טוב ורע, והם אינם יודעים להיטיב, וכ"ז התבאר בארך בפתיחת ס' משלי: (כג) ואל השמים. פעל ראה נקשר תמיד עם מלת את, והם ר"ל שלא ראה השמים עצמם מפני החשך

אורם: כג ראיתי את־הארץ... כד ראיתי ההרים והנה רעשים וכל־הגבעות התקלקלו: כה ראיתי והנה אין האדם וכל־עוף השמים נדדו: כו ראיתי והנה הכרמל המדבר וכל־עריו נתצו מפני יהוה מפני חרון אפו: כז כי־כה אמר יהוה שממה תהיה כל־הארץ וכלה לא אעשה: כח על־זאת תאבל הארץ וקדרו השמים ממעל על כי־דברתי

זמתי

רש"י

(כד) התקלקלו. נתקו ונזרקו ממקומן, ועם קלקל בחצים (יחזקאל כ"א) חברו מנחם: (כו) והנה הכרמל. ארץ הנטוע' כל טוב ככרמל נהיה מדבר, ומדרש אגדה ראיתי ההרים אלו האבות וכל הגבעות אלו האמהות כלומר זכותן תמה אין האדם זכות משה שנאמר בו עניו מכל האדם (במדבר י"ב) והנה הכרמל זה אליהו: (כז) וכלה לא אעשה. ביושביה כי אותיר פליטים שילכו בגולה: (כח) תאבל. תחרב:

מצודת ציון

וכן אספרה אל חוק (תהלים ב'): (כד) רועשים. מלשון רעש ותנועה חזקה: התקלקלו. ענין השחתה והרח"ל וכל המקלקלין פטורין (שבת ק"ו): (כו) הכרמל. כן נקרא מקום שדות וכרמים וכן ונוער בשן וכרמל (ישעיה ל"ג): נתצו. מל' נתיצה וכריתה: (כח) תאבל. ענין השחתה כמו אבל אמללה ארץ (כד): וקדרו. ענין חשך ושחרות וכן שמש וירח קדרו (יואל

מצודת דוד

שעולם חשוך בעדו: (כד) והנה רועשים. הוא משל על אדוני השרים והגבורים: (כה) אין האדם. אין מי מבני האדם שהיו בה כי כולם גלו: נדדו. הלכו להם מן הארץ לגודל השממון: (כו) הכרמל המדבר. מקום הכרמל נתהפך להיות מדבר: וכל עריו. כל ערי הכרמל נהרסו ונכרתו מפני ה' ותוזר ומפרש מפני חרון אפו ולא במקרה היה' כל זאת: (כז) וכלה. אבל לא אעשה כלה ביושבים: (כח) על זאת. על הדבר האמור

למעה שתאבל הארץ ויחשכו השמים אשר ממעל: על כי וגו'. ר"ל בעבור זה תאבל הארץ וגו' על אשר דברתי מחשבתי לעשות

תוכחת ירמיה

באור המלות

רק רעה אליהם אל ברוס: (כד) התקלקלו. מענין קלקל בחצים (יחזקאל כ"א), שמטלטל החצים הנה והנה מבלי יריה למטרה, ומבואר (ישעיה ב' ב') שהגבעות קטנות מן ההרים, והם הוטלטלו הנה והנה: (כח) תאבל הארץ. עד מ"ש ראיתי הארץ והנה תהו ובהו: וקדרו השמים. עד

באור הענין

כמו שבארתי בסי' מ"ב, ועתה. (כד) **ראיתי ההרים והנה רועשים**, כאילו ישובו המים לכסות הארץ שתשוב כמישור ובקעה כבראשונה. עתה החל לסדר החורבן שתהוה על פני הארץ מהנמצאים אשר עליה שנבראו מיום ג' ואילך, דומם וצומח וחי ומדבר, אולם בזה תפס הסדר כפי התכלית, אחר שהאדם הוא תכלית הנמצאים האלה, וכל אשר על פני האדמה צומח וחי וכל הדומם המלאכתי כמו בנין הבתים וכדומה הכל למענו ובעבורו, לכן החל החורבן מן האדם שהוא התכלית וישוב לאחור מן מעשה יום הששי עד מעשה יום ג', וע"ז סדר. (כה) **ראיתי והנה אין האדם**, הוא עליון מין המדבר, **וכל עוף השמים נדדו** עליון מין החי אשר בינשה שהמין הראשון השפל ממנו במדרגה והרחוק יותר מן האדם הוא עוף השמים שנברא בחמישי, (כמו שבארתי בפי' בראשית ובתהלות קאפיטל ח') עתה מבאר עליון הצומח: (כו) **ראיתי והנה הכרמל שב במדבר**, כי נעדר כל צומח וכל ירק עשב. עתה מבאר עליון הדומם אשר נשתנה במלאכה ע"י האדם, **וכל עריו נתצו** שהערים בנוים ע"י מלאכה מן הדומם. וכל חורבן הכללי הזה היה **מפני ה'** לא מצד רק הנהגיי בפקודת ה', והסבה לזה הוא **מפני חרון אפו**: (כז) **כי**, ובכל זאת אמר ה' כי רק **שממה תהיה הארץ וכלה לא אעשה** כי יכלה המתו על הערים והאנשים ועל שוממות הארץ, וליושביה ישאיר פליטה, שהגם שראיתי במראה כי נחרב הכל, בכל זה אמר ה' שישאיר שארית: (כח) **על**, אך **על זאת תאבל הארץ, על כי דברתי זמתי ולא נחמתי**, ר"ל כי יש הבדל בין יעידת הטוב ובין יעידת הרע, כי הטוב המיועד מאת ה', הוא נגלה אצלו מצד עצמו מצד שרוצה להטיב, אבל הרע הנגזר מאתו לא יגלה אצלו מצד עצמו כי אינו חפץ במות המת, רק כדי להטיב על ידו דבר אחר נגלה אצלו שהוא שע"י העונש ** ישובו העם בתשובה, ולכן עת ידבר ה' ויודיע את הטוב שיביא אז פיו ומחשבתו שוים, אבל עת ידבר את הרע שיביא אז אמירתו בלתי שוה עם מחשבתו, כי בפיו יאמר שיביא הרע, ובמחשבתו הושב שלא יביאנו, ר"ל שחושב שרוצה שעל ידי זה ישובו העם מדרכם ולא יביא את הרע, וע"כ אמר (לקמן י"ח) שאמר רגע אדבר לנתוש ולנתוץ ושב הגוי ההוא וגו' ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו, ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני וגו' ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להטיב אותו. שתפס בהרע מחשבה ובהטוב אמירה, כי מן הטוב יתנחם רק ממה שאמר לא ממה שחשב, כי במחשבתו עדיין רוצה להביא הטוב אם לא יהיה סבה מעכבת אותו שהיא רעת העם, אבל מן הרע יתנחם רק מן המחשבה לא מן האמירה, כי האמירה היתה בהחלט. ולא ידק שיתנחם גם פעם הוא להנחם, רק יתנחם מן המחשבה, כי המחשבה היתה תיכף בתנאי הזה שלא ירצה להרע

נחם

זַמֹּתִי וְלֹא נִחַמְתִּי וְלֹא־אָשׁוּב מִמֶּנָּה׃ כט מִקּוֹל פָּרָשׁ וְרֹמֵה קֶשֶׁת בֹּרַחַת כָּל־הָעִיר בָּאוּ בֶּעָבִים וּבַכֵּפִים עָלוּ כָּל־הָעִיר עֲזוּבָה וְאֵין־יוֹשֵׁב בָּהֵן אִישׁ׃ ל וְאַתִּי שָׁדוּד מַה־תַּעֲשִׂי כִּי־תִלְבְּשִׁי שָׁנִי כִּי־תַעְדִּי עֲדִי־זָהָב כִּי־תִקְרְעִי בַפּוּךְ עֵינַיִךְ לַשָּׁוְא תִּתְיַפִּי מָאֲסוּ־בָךְ

ה"א ואת שדוד. חגיגה ט"ו: כי תקרעי. נחלה ל"ב: ואת קרי עגבים

רש"י

זמותי. לשון מחשבה: על כי דברתי. הפורענות הזה והקיימנה: ולא אשוב. ולא אנחם לחשוב מחשבות טובות עליהם: (כט) ורומה. כמו רמה בים (שמות ט"ו): באו בעבים. ביערות עבים מקום סיבוך קוצים להטמן: ובכפים עלו. סלע מתרגם כיפא: (ל) כי תלבשי שני. להתנאות ולמצא רחמים לפני השודד: תקרעי בפוך. לשון קריעה שהפוך נראה כמרחיב קרע העין כך שמעתי, וגם מנחם לא חלק במחברת קרע: פוך. לשון כחול: עוגבים. המשחקים עם הנשים בגדי מיני ניאוף. כמו ותעגבה על פלגשיהם

מצודת דוד

הארץ שממה ולא נחמתי על הדבר ההיא ולא אשוב ממנה וכפל הדבר במ"ש: (כט) מקול פרש. מקול קולות הפרשים והמורים חצים בקשת יברחו כל אנשי העיר: באו בעבים. יבואו להסתתר ביערים העבים והמסובכים באילנות: ובכפים עלו. יעלו בין הסלעים להסתתר שמה: עזובה. מיושביה ולהוספת ביאור אמר ואין יושב בהן איש: (ל) ואת שדוד. אתה יהודה שסופך להיות עשוק ביד האומות: מה תעשי וגו'. ר"ל מה תועיל אשר תלבשי מלבושי תולעת שני אשר תקשט עצמך בעדי זהב אשר תתמיד לצבוע עיניך כצבע הפוך להיות נראית יפה לאלהיב לבות הנואפים: לשוא תתיפי. על חנם עשית עצמך יפה ומכוערת כי החושקים מאסו בך מעתה ומבקשים לקחת נפשך ר"ל וחוא ענין משל לומר מה תתרצי אל העכו"ם בשוחד ודורונות הנה כל זה לא יועיל לך כי נהפכו

מצודת ציון

ב') : זמותי. ענין מחשבה כמו זממו אל תפק (תהלים ק"מ): נחמתי. ענין הפוך מחשבה: (כט) פרש. כן יקרא רוכב הסוס הרגיל בזה: ורומה. ענין השלכה וכן נושקי רומי קשת (שם ע"ח): בעבים. מלשון עב ור"ל ביערים עבים ומסובכים: ובכפים. תרגום של סלע הוא כיפא וכן הורי עפר וכפים (איוב ל'): (ל) שדוד. עושק: שני. שני תולעת והוא מין צבע ואדום: תעדי. עדי וקשוט: תקרעי. מרוב שהתמדה לכחול העינים נראה כאלו קורעת פתיחת בית העין: בפוך. הוא הכחול שצובעין בו העינים וכן ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט'): לשוא. לחנם: תתיפי. מלשון יפה: עוגבים. חושקי' ואוהבי

באור הענין

להם רק רוצה שייטיבו מעשיהם, לפ"ז כל נותנבה שיחשוב ה' להביא הרע קשור עמה החרטה וההתנחמות שהוא מחשב תיכף שיתחרט על הרע אם ייטיבו מעשיהם, כי הרע הנחשב הוא תנאי לא החלטי, כי אם היה החלטי לא היה מועיל תשובה לשנות את הגזירה. עפ"ז אומר כי יעידת הרע שיעד עתה, שהוא חורבן

תוכחת ירמיה

באור המלות

מ"ש ואל השמים ואין אורם: זמותי. שרשו זמם, ועיקרו על המעמיק מחשבות, ואם הוא על חברו, הוא תמיד לרע לו ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו: (כט) פרש. לדעת המפ' הוא שם המין ר"ל פרשים. וכן כל העיר, כל הערים, ולפירושי הוא כפשוטו פרש אחד, וכן כל העיר ירושלים: בעבים יערות עבים כמו לצלעות הבית והעובים: כפים. סלעים גבוהים וכפופים. ובאו חורי עפר וכיפים (איוב ל')

הארץ, נבדל מיתר הגזירות, כי בו גזר הדין בהחלט בלי התנחמות, באופן שלא ישוב מן הגזירה הזאת אף אם ייטיבו מעשיהם, כי בעת דבר את מחשבתו והודיעה אל הנביא לא נחמתי לא היה קשור חרטה עם המחשבה, וז"ש **על כן דברתי זמתי ולא נחמתי**. ולכן **ולא אשוב ממנה** ר"ל עד שאשוב מן הגזירה (וזה יומתק בדברי חז"ל שחורבן הארץ גרם שלא יכלה חמתו בישראל עצמו כי שפך חמתו על העצים והאבנים, כמ"ש שממה תהיה כל הארץ ועי"כ וכלה לא אעשה, וא"כ גזרה צ מצד עקרה ותכליתה לא רעה היא רק טובה לכלות חמתו בארץ ובעצים ובאבנים לא בעמו), ועפ"כ דברה וחשבה בלי התנחמות ועפ"כ לא ישוב ממנה: (כט) **מקול**, אחר שחרבו כל הערים סביבות ירושלים וגם יושביה נסו מפני האויב עוד שגבו את עצמם במצודת ציון, בוטחים בלתי בורחים, עפ"ז מצייר את ציון בתוך הערים החרבות, כעיר שאנשיה רכי לבב ובשמעם קול פרש ורומה קשת אחד ברחו כולם, רק זונה אחת מבטחונה על יופיה נשארה בעיר במחשבה כי האויב יבא יחמוד יפיה ויחמול עליה. אומר הלא **מקול פרש ורומה קשת**, הגם שהוא פרש אחד, והגם שלא ראוהו רק שמעו קולו, זה לבדו מספיק שברחה כל העיר, ולא שברחו אל פני השדה רק **באו בעבים** ביערות העבים המכוסים באילנות, ומשם **עלו בכפים** שהם סלעים הגבוהים, ולא שישבו שם לפי שעה כי **כל העיר עזובה** לגמרי **באין איש**, וא"כ אשאלך. (ל) **את שדוד** את האשה השדודה שכבר שדדו כל אשר היה לך ולא נשאר לך רק מלבוש שני ותכשיט עדי זהב, מה תעשי **כי תלבשי שני ותעדי עדי זהב** ודאי יקחוהו השודדים, ומה **שתקרעי בפוך עיניך** בחשבך שתמצאי חן בעיניהם, הני אומר **לשוא תתיפי, כי בך מאסו העוגבים** מה שיבקשו מאתך לא את יפיך יבקשו, לא לאהבה רק את **נפשך יבקשו** להרגך: (לא) **כי**, עתה יגיד הנמשל כי בת ציון שהיא נשארה אחר שברחו כל הערים בחשבה כי האויב יחמול על תפארת ציון והדרה ולא ישחיתנה, שגו בזה, כי בעת נבקעה חומת

עֹגְבִים נַפְשֵׁךְ יְבַקֵּשׁוּ׃ לא כִּי קוֹל כְּחוֹלָה שָׁמַעְתִּי צָרָה כְּמַבְכִּירָה קוֹל בַּת־צִיּוֹן תִּתְיַפֵּחַ תְּפָרֵשׂ כַּפֶּיהָ אוֹי־נָא לִי כִּי־עָיְפָה נַפְשִׁי לְהֹרְגִים׃

ה א שׁוֹטְטוּ בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַםִ וּרְאוּ־נָא וּדְעוּ וּבַקְשׁוּ בִרְחוֹבוֹתֶיהָ אִם־תִּמְצְאוּ אִישׁ אִם־יֵשׁ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט מְבַקֵּשׁ אֱמוּנָה וְאֶסְלַח לָהּ׃ ב וְאִם חַי־יְהוָה יֹאמֵרוּ לָכֵן לַשֶּׁקֶר יִשָּׁבֵעוּ׃ ג יְהוָה עֵינֶיךָ הֲלוֹא לֶאֱמוּנָה הִכִּיתָה אֹתָם וְלֹא־חָלוּ כִּלִּיתָם

ת"א אוי נא לי. בתרא ל"ב: שוטטו בחוצות. שבת קי"ט חגיגה י"ד: ואם חי ה'. מקדש שער מ"ט: מאנו

רש"י

(יחזקאל כ"ג): נפשך יבקשו. מבקשים להרגך: (לא) כמבכירה. כאשה המבכרת תחלת לידתה: תתיפח. תייליל ואצעק גניחות קונפלייני"ט בלע"ז כמו ויפח חמס (תהלים כ"ז) ל' דיבור: אוי נא לי. כך אומרת:

ה (א) ה' עיניך. הלא הם על בעלי אמונה להיטיב ולמה בגדו אלה בך ואין מבקשין אמונה: הכיתה אותם. ולא נשאו חולים על המכה לשוב אל לבם לשוב מרעתם: קחת. כמו לקחת:

מצודת ציון

כגילה) כמו ותעגב על מאהביה (יחזקאל כ"ג): (לא) כמבכירה. יולדה בכור: תתיפח. ענין אמירה ודבור כמו ויפח חמס (תהלים כ"ז): תפרש. מלשון פריסה ושבירה כמו פרשה ציון בידיה (איכה א'): נא. עתה: עיפה. ענין יגיעה: להורגים. בלה הלמ"ד במקום בעבור וכן פתח פיך לאלם (משלי ל"א) ר"ל בעבור אלם:

ה (א) שוטטו. ענין הליכה אנה ואנה וכן משוט בארץ (איוב א'): בחוצות. בשוקים וכן וחוצות תשים לך בדמשק (מ"א כ'): ברחובותיה. מלשון רחוב: איש. ר"ל גדול וכעל מעש"ט וכן הלואי איש אחד (ש"א כ"ו): (ג) עיניך. ר"ל השגחתך: לאמונה. ענין דבר המתקיים וכן יתד במקום נאמן (ישעיה כ"ב): חלו. מלשון חולי: כליתם. מלשון כליון:

מצודת דוד

לך להזיקה: (לא) כי קול. שמעתי קול כקול חולה: צרה. צעקת צרה שמעתי כאשה המבכרת שחבליה חזקים: קול בת ציון. והוא הקול של עדת ציון אשר תרבה אמריה כדרך המקונן: תפרש כפיה. משברת כפיה זה בזה כדרך המצטער: אוי נא לי. צועקת מר ואומרת אוי עתה לי כי נפשי עיפה בעבור ההורגים אותנו:

ה (א) שוטטו בחוצות ירושלים. אנה ואנה וראו עתה בהם ותנו לב לדעת מעשה האנשים ובקשו ברחובותיה אם תמצאו שם איש ישר אם יש מי עושה משפט ומבקש אמונה: ואסלח לה. אם תמצאו אף איש יחידי כזה אז אסלח לכל העיר: (ב) ואם חי ה'. ואם יאמרו בשבועתם חי ה' לא הוא בעבור שהם מאמינים בו אבל באמת כשרוצים להשבע בשקר נשבעים בה': (ג) עיניך הלוא לאמונה. הוא מאמר הנביא אל מול ה' לומר הנה השגחתך בהם הלא היא על דבר המתקיים ולא על דבר בטל שאין בו תועלת: הכיתה אותם. בהשגחתך הכית אותם למען יוסרו לטוב להם: ולא חלו. לא נשאו חולים מן ההכאה ר"ל לא הרגישו שבא עליהם למזכר להם בתשובה:

באור המלות

ומשתתף עם כפף: (א) בחוצות, ברחובותיה. החוץ הוא אחורי הבתים, והרחוב הוא מקום השוק מקום רחב ששם הרבים מתאספים, כמ"ש ישעיה (ט"ו ג'): וראו ודעו. הסדר תמיד ודעו וראו שהראיה מוסיף על הידיעה (ש"א י"ב י"ז,

תוכחת ירמיה

באור הענין

העיר (לקמן כ"ח) שזה דומה לאשה היולדת המוליאה מבטנה העלמים אשר בבטן המלאה. אז שמענו קול כחולה, והיה עת צרה כאשה המבכירה ללדת, כי ציון לא נכבשה עד עתה, והיתה דומה בזה כמקשה לילד שילאו מאכה דמים רבים, כן שמענו קול בת ציון תתיפח ותאמר אוי נא לי כי עיפה נפשי להורגים, כי אז בא לשם נבוזראדן רב טבחים לסבות סבה רב:

ה שוטטו, דברי השם, אומר אל תתמהו כי הבאתי על ירושלים הרעה הזאת, כי הנה שוטטו בחוצות ירושלם, החוץ הוא אצל הבתים והרחוב הוא מקום השוק שבו יתאספו כל העם, ובזה מוסיף כי לא לבד בחוצות כי גם בקשו ברחובותיה מקומות האסיפה, אם תמצאו איש אם יש עשה משפט, ר"ל שהחוצות והרחובות שהם מלאים אנשים תמיד, בעת שיש שם מי שעושה משפט או מבקש אמונה ראו נא אם תמצאו אז אף איש אחד בחוץ או ברחוב? כי אם יראו שיגש אחד מן השופטים לעשות משפט או אחד מן הנביאים המבקש אמונה אז יסתתרו כולם בבתיהם, ולא נמצא איש. ושיעור הכתוב אם תמצאו איש בעת שיש עושה משפט אז אסלח לה: (ב) ואם חי ה' יאמרו, והגם שהשמעו לפעמים שבדברי ריבות שבין אדם לחבירו מטילים עליהם שבועה והם נשבעים אז בה', שאז ידמה לך שיש ביניהם משפט וגם אמונה, כי מה שנשבעים להכחיש שכנגדם היא כמשפט התורה, שבועת ה' תהיה בין שניהם", והשבועה עצמה בשם ה' יעיד שמאמינים בה' ונשבעים בשמו הגדול, מזה אל תקח ראיה, כי זה האות להפך כי לכן לשקר ישבעו, וזה האות שאין משפט כי יעשוק חברו על ידי שבועת שקר, ואין אמונה אחר שיבטא בשפתים שאמתת הדבר שהוא מקיים הוא אמת כמציאות ה' ונטיות הדבר שקר

מֵאֲנוּ קַחַת מוּסָר חִזְּקוּ פְנֵיהֶם מִסֶּלַע מֵאֲנוּ לָשׁוּב׃ ד וַאֲנִי אָמַרְתִּי אַךְ דַּלִּים הֵם נוֹאֲלוּ כִּי לֹא יָדְעוּ דֶּרֶךְ יְהוָה מִשְׁפַּט אֱלֹהֵיהֶם׃ ה אֵלְכָה־לִּי אֶל־הַגְּדֹלִים וַאֲדַבְּרָה אוֹתָם כִּי הֵמָּה יָדְעוּ דֶּרֶךְ יְהוָה מִשְׁפַּט אֱלֹהֵיהֶם אַךְ הֵמָּה יַחְדָּו שָׁבְרוּ עֹל נִתְּקוּ מוֹסֵרוֹת׃ ו עַל־כֵּן הִכָּם אַרְיֵה מִיַּעַר זְאֵב עֲרָבוֹת יְשָׁדְדֵם

ת"א אך דלים הם. עקרים פ"ו: נמר

רש"י

(ד) ואני אמרתי. הנביא אומר כך אך דלים הם מחכמה אלו שאני מדבר עמהם: נואלו. לשון אויל כתרגומו אטפשו: (ה) אלכה לי אל הגדולים. הם ישמעו אך לא הועלתי וגם המה יחדיו שברו עולו של הקב"ה מעליהם: (ו) אריה. מלכות בבל: זאב. מלכות מדי: נמר. מלכות יון: ישקף. באדום: זאב

מצודת דוד

כליהם. כהאדם קרוב אל הכליון ועכ"ז ממאנים לקחת מוסר: חזקו פניהם מסלע. הקשו פניהם יותר מן סלע ר"ל לא נכנעו אבל העיזו פניהם וממאנים לשוב: (ד) ואני אמרתי. כשהוכחתים ולא קבלו מוסר אמרתי בתחלה אין תבונה בהם ואך דלים המה מהחכמה: נואלו. נשתטו בדעתם כי לא ידעו דרך ה' וגו' שמביא פורעניות לגלות אוזן למוסר: (ה) אל הגדולים. בדבר החכמ': ואדברה אותם. אדבר עמהם דברי תוכחתי כי המה ידעו וגו' שהפורעניות בא לגלות אוזן למוסר: המה יחדו. הדלים עם הגדולים: שברו עול. ר"ל אינם רוצים להיות נכנעים למקום: נתקו. העתיקו מעליהם מוסרי העול וכפל ענין במ"ש: (ו) על כן. בעבור שאינם רוצים להיות נכנעים למקום לכן מסרם ביד האומות: הכם אריה מיער. זה משל על האומות:

מצודת ציון

מאנו. מלשון מיאון: (ד) נואלו. ענין סכלות וטפשות כמו נואלו שרי צוען (שם י"ט): (ה) אותם. עמהם: עול. הוא העוטה על צואר הבהמה החורשת: נתקו. ענין העתק והסרה: מוסרות. קשורי רצועות העול: (ו) ערבות. ענינו כמו מדבר וכן במדבר בערבה (דברים א'): ישדדם. ענין עושק הגוף:

תוכחת ירמיה

באור הענין

שקר הוא העד שמכחיש אלהות ה': (ג) ה', אלה דברי הנביא, (ומפה עד פסוק ז' הוא מאמר מוסגר) הנביא השיב אל ה', הלא מה שאתה מענים אותם ושולח אותי אליהם עיקר תכליתך הוא שישובו בתשובה. ועיקר התשובה היא האמונה שאם אין מאמינים שאתה המענים ואתה השולח העונש והשליחות הוא בחנם, א"ם עיניך הלא הם רק לאמונה רק היא התכלית שאליה תשקפנה עיניך. ואח"כ ראוי שתבחר באמצעיים להשיג התכלית הזה, כי העונש והתוכחה לא יפעלו מאומה, כי הלא אתה הכיתה אותם כאשר ייסר איש בנו ולא חלו ולא הרגישו, ואח"ז כליתם בכליון עד שאלו והרגישו, ובכ"ז מאנו קחת מוסר (ודומה כמליצה זו בישעיה (מ"ב כ"ה) ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב), גם דברי הנביאים אין מועילים, כי חזקו פניהם מסלע עדם ומאנו לשוב, אבל בכל זה. (ד) ואני אמרתי שזה לא בא מצד המרד בזדון רק מצד חסרון ידיעה כי דלים המה ונואלו, כי לא ידעו דרך ה' ר"ל כי לפעמים העונש בא בעבור המרי, וצריך א] שיכירו שחטאו, אבל הם לא ידעו דרך ה' אין יודעים כלל מה היא מצוה ומה היא עבירה, ב] שיכירו שהעונש אינו מקרי רק השגחיי לעומת החטא והם אינם יודעים משפט אלהיהם אין מבינים להבחין שהעונש השגחיי, (וזה מקביל נגד אך דלים הם נואלו. שמצד שאולי אינם יודעים דרך ה', ומצד שדלים הם אין מכירים משפט אלהיהם כי חושבים שגלותם ועניים הסבה להם הם כל הרעה), ואח"כ אמר שזה בא מצד חסרון ידיעה לא תפעל אצלם לא בעונש ולא בתוכחה, אלך אמרתי. (ה) אלכה לי אל הגדולים כי הם יודעים שני אלה הדברים שהם דרך ה' ומשפט אלהיהם יודעים שהעונש הוא השגחיי לעומת החטא. אבל פה נודע לי כי מרים הוא במרד ובמעל יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו, כי אך המה הגדולים האלה שברו עול בזדון. וזה מקביל נגד דרך ה' ומשפט אלהיהם כי התורה והמצוה שהוא דרך ה' מדמה שהוא כעול על צוארם ושברו אותו ופרקו עולו מעליהם, והיסורים והעונשים שהוא משפט אלהיהם מדמה כמוסרות שבהם ועל ידם רצה לאסרם במוסרות הברית נתקו אותם ולא שמו על לב למוסר ה' ועניו: (ו) על כן אחר שחטאם הוא מצד המרד לא מצד

באור המלות

י"ד מ', כ"ד י"א, כ"ה י"ז. ש"ב כ"ד י"ג, מ"א כ' ז' וכ"ב מ"ב ה' ז'. ירמיה ב' י"ט) ושם הכוונה בהפך, ראו ועכ"פ ודעו עפ"י הודעת אחרים. ומוסיף ובקשו. ובשמואל א' (כ"ג) ודעו וראו את מקומו וכו' וראו ודעו מכל המחבאים, שאתם גוים שלא די הודעת אחרים רק יראו בעיניהם, ואז מן הראיה ידעו עפ"י השכל מכל המחבאים וכו': משפט, אמונה. משפט בין אדם לחברו. והאמונה בין אדם למקום, בכ"מ, כמ"ש בישעיה (א' כ"א): (ד) דרך ה' משפט אלהיהם, כבר כללתי שבכל מקום שמזכיר שם הויה ידבר על ההנהגה הכללית, וכ"מ שמזכיר שם אלהים בכינוי אל ישראל מדבר מן ההשגחה הפרטית המיוחדת לישראל, וע"כ על דרך ה' הכללי אמר דרך ה', ועל משפטיו שהם מצד השגחתו המיוחדת לישראל כמ"ש רק אתכם ידעתי וכו' ע"כ אפקד עליכם וכו' אמר אלהיהם: (ו) זאב ערבות. מענין

מֵר שֹׁקֵד עַל־עָרֵיהֶם כָּל־הַיּוֹצֵא מֵהֵנָּה יִטָּרֵף כִּי רַבּוּ פִּשְׁעֵיהֶם עָצְמוּ מְשֻׁבוֹתֵיהֶם׃ ז אֵי לָזֹאת אסלוח־לָךְ בָּנַיִךְ עֲזָבוּנִי וַיִּשָּׁבְעוּ בְּלֹא אֱלֹהִים וָאַשְׂבִּעַ אוֹתָם וַיִּנְאָפוּ וּבֵית זוֹנָה יִתְגּוֹדָדוּ׃ ח סוּסִים מוּזָנִים מַשְׁכִּים הָיוּ אִישׁ אֶל־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ יִצְהָלוּ׃ ט הַעַל־אֵלֶּה לוֹא אֶפְקֹד נְאֻם־יְהוָה וְאִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי׃ י עֲלוּ בְשָׁרוֹתֶיהָ וְשַׁחֵתוּ וְכָלָה אַל־

אסלח ק' ואשבע בשי"ן שמאלי עמ"ש | מיזנים ק' | תעשו

רש"י

ערבות. לשון ערבה ושוחה זאב המדבר: שוקד. ממהר ומנחם חברו עם לשון שמירה כמו לשקוד על דלתותי (משלי ח') וי"ת לשון אורב: (ז) אי לזאת אסלח לך. בתמיה שמא לזאת אסלח לך. ומנחם פי' אי כמו אין אשר עזבוני בניך: ואשבע אותם. כל טוב: יתגודדו. יתקבצו גדודים: (ח) סוסים מיוזנים משכים היו. כסוסים אלו המיוזנים בקושי אבר תאמים בכל בקר היו משכים לאור בקר בהשכמה: יצהלו. לשון זה נופל על הסוסים מקול מצהלות אביריו (לקמן ח') לשון נהלה אגוויישמנ"ש בלע"ז: (י) בשרותיה. לשון מישור ומנחם חברו לשון חומה עם אדלג שור (תהלים י"ח) אך לא יתכנו כמישותיה ני"ם בלע"ז שהם שרשי כרם להיות נחשבים עם החומות ולא עם המישור, ואני אומר בשרותיה לשון שורות הכרם, וי"ת

מצודת ציון

נמר. שם חיה רעה: שוקד. ענין מהירות כמו כי שוקד אני (לעיל א') : עצמו. חזקו: משובותיהם. ענין מרד וסירוב: (ז) אי. ענינו כמו איה וכן אי הבל אחיך (בראשית ד') : בית. כמו ולבית: יתגודדו. מלשון גדוד ומחנה: (ח) סוסים. כסוסים: מיוזנים. מלשון השכמה: יצהלו. ענין הרמת קול גדול וכן צהלו מים (ישעיה כ"ד) : (ט) אפקוד. ענין השגחה וכן ופקוד גפן זאת (תהלים פ') : תתנקם. מלשון נקמה: (י) בשרותיה. מלשון שורה ודוע הוא כדה"ל וכן בין שורותם

מצודת דוד

זאב ערבות. זאב היושב במדבר יעבוק נפשותם: שוקד. ממהר לבוא על עריהם להשחיתם: כל היוצא מהנה. מן הערים הההנה: יטרף. ע"י אחד מהחיות האלה: עצמו. חזקו כדבר המרידה: (ז) אי לזאת. אנה הזכות אשר לזאת אסלח לך הלוא בניך עזבוני: בלא אלהים. בעכו"ם שאין בו ממש בו האמינו ונשבעו בו: ואשביע. אני השבעתי אותם בכל טוב ומרוב טוב' ותאות הלב פנו אל הזנות: ובית זונה. לבית זונה הלכו גדודים יחד ולא יתבוששו אלה מאלה: (ח) סוסים מיוזנים. הם היו כמו הסוסים שנתנו להם מזון הרבה בלילה והמה שבעים מאותם שכאשר ישכימו בבוקר יצאו ויצהלו וכן המה ימלאו תאותם וינאפו עם אשת רעיהם כל הלילה וכאשר ישכימו בבקר יצהלו איש אל אשת רעהו מרוב שמחה והשגת תאות הלב: (ט) העל אלה. ועל מעשים האלה לא אשגיח להפרע מהם בעתים: אשר כזה. אשר עושה כדבר הזה: (י) עלו בשרותיה. אתם האומות עלו בין שורות כרמי ושחתו אותם אבל לא תכלו

באור המלות | תוכחת ירמיה | באור הענין

מענין ערבה ומדבר, או מענין ערב שהזאבים יפולו בעיר בלילה, ישדדם, מבנין פועל ככבד הדומה למרובע מן ישודד מלכותם (בן מלך). רבו פשעיהם, עצמו משובותיהם. הפשעים הם המרדים במעשה אמר רבו בכמות. המשובות הוא ענין נפשיי, שרשו שובב (כנ"ל ב' י"ט, ג' ו') אמר עצמו באיכות: (ז) אי. כמו אי הבל אחיך, איה הזכות: (ח) מיוזנים משכים, מענין זיון (כי נחי פ"י ונחי ע"ו מתחלפים), בהשכמה הם מיוזנים בקישוי אבר, י"מ מענין מזון. וי"מ משכים כמו מאשכים מן מרוח אשך, מיוזנים בכילי ההולדה שמגרים באשה, ויצהלו בא על קול הסוס: (י) בשרותיה.

הסכלות, הכם אריה ואחר כך זאב ערבות (הוא היענע) שיוצא על טרפו בערב ודרכו לאכול את הנבלות, ישודדו את אשר השאיר האריה, והנמר שדרכו לשקוד אצל הערים לארוב על האנשים שקד על עריהם, והמשל על שלש פעמים שבא נבוכדנצר עם מחנהו והחריב אותם, וזה בא על כי רבו פשעיהם בכמות ועצמו באיכות כי אינם מצד התאוה רק מצד המרד שעז"א משובותיהם: (ז) אי לזאת, עתה שב אל דברי ה' שאומר שחפשו בחוצות ירושלים אם תמצאו איש אם יש עושה משפט ואסלח לה, אומר אבל אם לא נמצא בכם משפט ואמונה שבעבורם אסלח לכם וא"כ איה דבר אחר אמצא תמורתו אשר עבורו אסלח לך, הכי בעבור זה שבניך עזבוני אסלח לך, והשבועה שלהם היה בע"א שהמה לא אלהים. ותחת שאני השבעתי אותם בכל טוב נאפו, ולא לבד יחידים ובהצנע רק בית זונה יתגודדו גדודים רבים ובפרהסיא, ולא לבד שנאפו למלא תאותם, כי גם אחר אשר, (ח) סוסים מיוזנים משכים היו שאחר שנאפו בלילה והיו דומים בבקר השכם כסוסים מיוזנים ושבעים מתאותם, בכ"ז לא הניחו מעביהם רק איש אל אשת רעהו יצהלו, וא"כ הכי בעבור זה אסלח לך, הכי. (ט) העל אלה ר"ל הלא ראוי שאפקוד עליך בין מצד המעשים עצמם שעז"א העל אלה לא אפקד, בין מצד תכונת העם והשתתפם שהוא בהסכם על העושה עצמו, ועז"א אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי, ולכן אני מכריז אל האויבים (י) עלו בשרותיה, שהם שורות הכרם, ובכ"ז כלה אל תעשו רק הסירו נטישותיה שהם הענפים המתפשטים מן הכרם לחוץ שהם מכתיבים את הגפנים, כי הם לוא לה' המה הגם שהכרם בעצמו הוא

תַּעֲשׂוּ הָסִירוּ נְטִישׁוֹתֶיהָ כִּי לוֹא לַיהוָה הֵמָּה׃ יא כִּי בָגוֹד בָּגְדוּ בִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה נְאֻם־יְהוָה׃ יב כִּחֲשׁוּ בַּיהוָה וַיֹּאמְרוּ לוֹא־הוּא וְלֹא־תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה וְחֶרֶב וְרָעָב לוֹא נִרְאֶה׃ יג וְהַנְּבִיאִים יִהְיוּ לְרוּחַ וְהַדִּבֵּר אֵין בָּהֶם כֹּה יֵעָשֶׂה לָהֶם׃ יד לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת יַעַן דַּבֶּרְכֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הִנְנִי נֹתֵן דְּבָרַי בְּפִיךָ לְאֵשׁ וְהָעָם הַזֶּה עֵצִים וַאֲכָלָתַם׃ טו הִנְנִי מֵבִיא עֲלֵיכֶם גּוֹי מִמֶּרְחָק בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה גּוֹי ׀ אֵיתָן הוּא גּוֹי מֵעוֹלָם הוּא גּוֹי לֹא־תֵדַע לְשֹׁנוֹ וְלֹא תִשְׁמַע מַה־ ידבר

ת״א גוי איתן. סוסס פ״ג:

רש״י

בשורותיה בקירוהא ונטישותיה ברניתהא: (יב) ויאמרו לוא הוא. לא מן קדמוהי אתת עלנא עקתא: (יג) והנביאים יהיו לרוח. כתרגומו ונביאי שקרא יהון ללמא כלימר הנבואה שנבאים לנו נביאי שקר בשמו של הקב״ה דבריהם יהפכו להבל: והדבר. של קדושה שהם אומרים לנו בשם הקדוש ב״ה אינו בהם: כה יעשה להם. הנביא אומר לאומרים זאת כה יעשה להם כאשר אמר ה׳ לי ומה אמר ה׳ לי יען דברכם את הדבר הזה וגו׳: (יד) ואכלתם. ותאכל אותם: (טו) איתן. תקיף: גוי מעולם הוא. מימי קדם כתחיל

מצודת דוד

את הכל ר״ל שחתו בעם ואל תאכדו את כולם: הסירו נטישותיה. הסירו מהם הענפים הגדולים ר״ל הרגו הגדולים והשרים: כי לוא לה׳ המה. כי אינם עם ה׳ כי פשעו בו: (יא) כי בגוד וגו׳. כי בגדו בי אלה כאלה כמו שבגד ישראל כן בגד יהודה: (יב) כחשו בה׳. כחשו בהשגחת המקום: לא הוא. ר״ל אין הוא משגיח: ולא תבוא עלינו רעה. כי סותיל ואין משגיח אין שכר ועונש: (יג) והנביאים. ר״ל דברי הנביאים יהיו דומים לדברי רוח שאין בהם ממש: והדבר אין בהם. לא ה׳ דבר בם כי היו מכחישים דברי הנבואה: כה יעשה. כי היו מקללים את הנביאים לאמר להם כה יעשה ה׳ להם כפי הרעות אשר הם מתנבאים עלינו: (יד) יען. בעון אשר דברתם הדבר הזה להכחיש ההשגחה והנבואה: הנני נותן וגו׳. דברי הנבואה אשר נתתי בפיך הסים כאש השורף והעם הזה יהיו נוח להשרף כעצים: ואכלתם. דבר הנבואה תשרוף אותם ר״ל דבר הנבואה תבוא עליהם: (טו) הנני וגו׳ בית ישראל. ר״ל אתם בית ישראל הנני מביא עליכם וגו׳: גוי. הוא גוי חזק: גוי מעולם הוא. ר״ל מזמן רב הוא בממשלה ולכן יגבה לבו להשחית הכל: לא תדע. לא תבין לשונו ולזרה

מצודת ציון

יאהירו (איוב כ״ד): נטישותיה. הם הענפים הגדולים המתפשטים למרחוק כמו ואת הנטישות הסיר התז (ישעיה י״ח): (יד) ואכלתם. ותשרפם וכן ואש מפיו תאכל (תהלים י״ח): (טו) איתן. ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כ״ד): תשמע. ענין הבנה כמו כי שומע יוסף (בראשית מ״ב):

תוכחת ירמיה

באור הענין

פרס ה׳ לבאות, ר״ל שיסירו את הרשעים, כמ״ש (ישעיה י״ח) ואת הנטישות הסיר התז, עיין פי׳ שם: (יא) כי בגוד, מפרש מדוע לא לה׳ המה כי בגדו כמה בגידות, והנה יחשוב בגידותיהם שכוללים כל עקרי הדת, הכוללים (לפי מה שבאר העקרים) בשלשה עקרים שהם מציאות ה׳, תורה מן השמים, שכר ועונש, ונגד מציאות ה׳ אומר. (יב) כחשו בה׳ ויאמרו לא הוא, ונגד השכר והעונש אמרו ולא תבא עלינו רעה ר״ל אחר שאין המענים במציאות ממילא לא תבא הרעה שיעדו הנביאים בשמו, ונגד תורה מן השמים שלא תצוייר רק במציאות הנבואה אמרו. (יג) והנביאים יהיו לרוח, ר״ל אחר שיתברר שהעונש שיעדו בשם ה׳ לא יבא, יתברר כי לא ברוח ה׳ דברו רק ברוח ודבר ה׳ אין בהם, ואז אחר שיתברר זה כה יעשה להם כמו שדברו אל העם, אחר שדברו שקר להפחיד את העם יקבלו עונשם מן העם: (יד) לכן, דברי הנביא שבאו להאיר אל העם ההולכים בחשך יהפכו לאש, והם יהיו כעצים המוכנים להדלק מן האש, ר״ל שהעונש יבא תיכף עם דבר הנביא כמו שהאש מדליק העצים תיכף בנגעו בם, אחר שכופרים ובלתי מאמינים אין להם תקוה: (טו) הנני מביא עליכם גוי ממרחק, כי השכן אל הארץ לא ישחיתה רק יאחדנה עם גבול מלכותו לא כן אם הגר הוא ממרחק שמחריב הכל, ומגלה לגולה, ואל תאמרו כי תעמדו נגדו כי הוא גוי איתן וחזק, ואל תאמרו כי לא יארכו ימיו ותנצלו בקרוב מידו, כי גוי מעולם הוא שמתמיד בממשלתו מעולם מימים רבים. ואל תחשבו כי תמצאו חן בעיניו ע״י חכמתכם ובינתכם כי לא תדע לשונו: (טז) אשפתו, האון ממית מרחוק והגבור הורג בחרב מקרוב, והוא

באור המלות

שורות הכרם, כמו בין שורותם יצהירו (איוב כ״ד י״א). ונטישות הם ענפי הגפן המתפשטים ברוחב בין שורות הכרם (ישעיה י״ח ה׳): (טו) לא תדע לשונו ולא תשמע מה ידבר, כמו בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה

יְדַבֵּר׃ (טז) אַשְׁפָּתוֹ כְּקֶבֶר פָּתוּחַ כֻּלָּם גִּבּוֹרִים׃ (יז) וְאָכַל קְצִירְךָ וְלַחְמֶךָ יֹאכְלוּ בָּנֶיךָ וּבְנוֹתֶיךָ יֹאכַל צֹאנְךָ וּבְקָרֶךָ יֹאכַל גַּפְנְךָ וּתְאֵנָתֶךָ יְרֹשֵׁשׁ עָרֵי מִבְצָרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵנָּה בֶּחָרֶב׃ (יח) וְגַם בַּיָּמִים הָהֵמָּה נְאֻם־יְהוָה לֹא־אֶעֱשֶׂה אִתְּכֶם כָּלָה׃ (יט) וְהָיָה כִּי תֹאמְרוּ תַּחַת מֶה עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר עֲזַבְתֶּם אוֹתִי וַתַּעַבְדוּ אֱלֹהֵי נֵכָר בְּאַרְצְכֶם כֵּן תַּעַבְדוּ זָרִים בְּאֶרֶץ לֹא לָכֶם׃ (כ) הַגִּידוּ זֹאת בְּבֵית יַעֲקֹב וְהַשְׁמִיעוּהָ בִיהוּדָה לֵאמֹר׃ (כא) שִׁמְעוּ־נָא זֹאת עַם־סָכָל וְאֵין לֵב עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ׃

ת"א אשפתו כקבר. שם מ"ב: ואכל קצירך. קמא קי"ט: שמעו נא. עקרים פ"ח: **האותי**

רש"י

למרוד בו בדור הפלגה בארץ שנער: (טז) אשפתו. מקום נרתק החצים: (יז) ירושש ערי מבצריך וגו'. הרי זה מקרא מסורס ירושש בחרב את ערי מבצריך אשר אתה בוטח בהנה: ירושש. ימסכן: בחרב. ע"י

מצודת ציון

(טז) אשפתו. הוא נרתק החצים כמו עליו תרנה אשפה (איוב ל"ט): (יז) לחמך. כל המאכל קרוי בלשון לחם כמו ונהם עפר לחמו (ישעיה ס"ה): ירושש. מלשון רש ועני: (יט) תחת.

מצודת דוד

תחשב כי לא יוכלו להתרצות אליהם מדברים: ולא תשמע. לא תבין ובשכל הדבר במ"ש: (טז) אשפתו. נרתק חציו הוא כקבר פתוח ר"ל כמו קבר פתוח הוא מוכן להביא בו את המת כן חצי האשפה יביאו מתים רבים כי ישליכו במלחמה: כלם. כל אנשי המלחמה המה גבורים: (יז) ואכל. הגוי ההוא יאכל קציר שדך וכל מאכלך אשר הי' למאכל לבניך ולבנותיך: ירושש. יעני ערי מבצריך אשר אתה בוטח בהנה להשגב בהן מפני האויב: בחרב. ר"ל בעת יבוא עליך בחרב מלחמה: (יח) וגם בימים ההמה. שיבואו עליך צרות מרובות מ"מ לא אכלה הכל כי ישאר ממך שארים ללכת גולה: (יט) כי תאמרו. אתם ההולכים גולה: תחת מה. בעבור מה עשה וגו' את כל אלה להיות מקצתם נהרגים ומקצתם גולים: ואמרת. אתה ירמיה תאמר להם שבאה מדה במדה כמו אשר עזבתם את ה' ועבדתם אלהי נכר בארצכם כן תהיו נעזבים מה' ותלכו

תוכחת ירמיה

באור המלות

(ישעיה כ"ח), לא תדע לשונו הוא לשון ארמית, ולא תשמע מה ידבר, הוא לעגי שפה, שהמבטא שלו משונה עד שגם היודע הלשון לא יבין דבריו: (יז) יאכלו בניך. נעלם מלת אשר, אשר יאכלו בניך: (יט) תחת מה. מלת תחת הנרדף עם מלת יען מורה שהיו התשלומין מדה כנגד מדה, עין תחת עין, זאת להם תחת גאונם, תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה: (כ) הגידו בבית יעקב והשמיעוה ביהודה. ההגדה הוא המגיד דבר חדש, וההשמעה הוא הפרסום (כנ"ל ד' ה'), ובית יעקב הם ההמון מעשרת השבטים,

באור הענין

רובה קשת וקולע אל השערה עד **שאשפתו** עם יפתח הוא **כקבר** שלא יחטיא מבלי להביא חללים אל קברו. וגם בקרב אליהם ללחום מקרוב **כלם גבורים**: (יז) **ואכל**, ונגד שאמרתם חרב ורעב לא נראה, יבואו עליכם שני אלה, כי האויב הזה **יאכל** תחלה **קצירך ולחמך** אשר היה מיועד **למאכל בניך ובנותיך**, ואח"כ **יאכל גם צאנך ובקרך**, שאחה לא היית אוכל אותם, ואח"כ **יאכל גם גפנך ותאנתך**, ר"ל לא לבד פרי גפנך רק גפנך בעצמו שישחית הכל, עד שתסבלו חרפת רעב, **וערי מבצריך ירושש בחרב**: (יח) **וגם**, הבטחה זו שלא יעשה עמהם כלה הזכיר פה ג"פ, שתחלה בעת הזכיר חורבן הארץ (ד' כ"ז) אמר שממה תהיה כל הארץ וכלה לא אעשה. ואח"כ בהזכירו ההרג שיעשו בעם ה' (למעלה י') אמר עלו בשרותיה ושחתו וכלה אל תעשו, ופה שהזכיר בזת ממונם ורכושם, שזה יהיה אחרי הגלות שיחזיקו בם שוביהם לעבדים עם כל קניניהם, הבטיח כי גם זה מצד שלא יעשה עמם כלה, כי האויב יחזיק אותם כצאן לעוזים ויתרפס ברצי כסף וכלה לא יעשה בם: (יט) **והיה** בעת תהיו בגולה וכבר תפקחו עיניכם ותאמינו בה' ובעונשיו, תשאלו לדעת איך היה העונש הזה של הגלות והעבדות מדה כנגד מדה, ולאיזה חטא יתיחס העונש הזה, כי ע"ז מורה מלת תחת, ואז תאמרו כי זה במדה מכוונת כמו שבארצכם שהיא נתונה תחת השגחת ה' עזבתם אותו וקבלתם עליכם עבודות של אלהי נכר, וכן בארץ לא לכם תעבדו זרים, כי כן אהבתם לעבוד זרים: (כא) **שמעו זאת עם סכל** האדם ישיג את ה' בשלשה דרכים, א] על ידי מופתי התבונה והדעת, ועז"א **עם סכל ואין לב**, ב] ע"י הבחינה בחוש, עז"א **עינים להם ולא יראו**, ג] ע"י הקבלה, עז"א **אזנים להם**, כמ"ש פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין (ישעיה ו'), ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע (דברים כ"ט), שלא תדעו השגה

השמעו

כב הַאוֹתִי לֹא־תִירָאוּ נְאֻם־יְהוָה אִם מִפָּנַי לֹא תָחִילוּ אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי חוֹל גְּבוּל לַיָּם חָק־עוֹלָם וְלֹא יַעַבְרֶנְהוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ וְלֹא יוּכָלוּ וְהָמוּ גַלָּיו וְלֹא־יַעַבְרֻנְהוּ׃ כג וְלָעָם הַזֶּה הָיָה לֵב סוֹרֵר וּמוֹרֶה

ת"א האותי. בתרא ע"ב עקידה שער א':

רש"י

נייסות וכן הוא אומר וחרב לא תעבור בארצכם (ויקרא כ"ו): (כב) האותי לא תיראו. הלא הים שאינו דואג מפני הפורענות ואינו מצפה לקיבול שכר ירא מפני ואינו עובר הגבול אשר שמתי סביביו: תחילו. לשון פחד: ויתגעשו וגו' גליו. ומתרומם לעבור הגבול ולא יוכלו לעבור: והמו גליו. שאון קול גדול:

מצודת דוד

כגולה לארץ אחרת ותעבדו גוי הארץ ההיא: (כ) הגידו זאת. את האמור למטה: והשמיעוה. את הדבר הזה: (כא) עם סכל. עם טפש ואין להם לב משכיל: ולא יראו. נפלאות המקום: ולא ישמעו. פלאי מעשיו: (כב) האותי. וכי לא תיראו ממני וכי לא תרעדו מפני: גבול לים. להיות גבול לים בעד החול יבוא: חק עולם. החק הזה הוא כל ימות עולם: ולא יעברנהו. אין מי הים עוברים את הגבול: ויתגעשו. אף כי ינודו בתנועה חזקה עכ"ז לא יוכלו לעבור הגבול: והמו גליו. אף כי ירומו גליו עד כי נשמע קול המייתם עכ"ז לא יוכלו לעבור הגבול וכ"ז הוא מפחד ה' ומהדר גאונו: (כג) ולעם הזה. אבל לעם הזה הי' לב מעוות וממרה: סרו וילכו. סרו מה' והלכו להם:

מצודת ציון

במקום: זרים. נכרים: (כב) תחילו. מלשון חיל ורעדה: חוק. דבר קבוע: ויתגעשו. ענין נדנוד ותנועה חזקה וכן ותגעש הארץ (תהלים י"ח): יוכלו. מלשון יכולת: והמו. מל' המיה: (כג) סורר. מעוות: ומורה. ענין מרי ומרד וכן

תוכחת ירמיה

באור הענין

תשמעו הלא הבינותם מוסדות הארץ (ישעיה מ') שהם מושכלות מוחשות מקובלות, ור"ל כי פה יתוכח עמהם, א] מצד המושכל, האותי לא תיראו, ב] מצד המורגש אם מפני לא תחילו: (כב) **האותי**, ר"ל כי יש יראה טבעית ויראה בחירית, ר"ל כי יראת אלהים שתולה בטבע האדם בכח שכלו שיכנע מפני עלת העלות ויירא מפניו מצד עצמו, וחוץ מזה יוכל להתעורר אל יראה זו מצד יראת נזק שיירא מפני עונשי ה' בהכירו כי הוא המשגיח עליו להטיב או להריע לו לפי מעשיו, הראשון הוא הערת השכל, והשני הוא ההערה התוריית שדבר עליהם בהובת הלבבות שער ג', וז"ש **האותי לא תיראו** היא היראה השכליית שיירא אותו מצד עצמו יראת הרוממות, ועכ"פ **הכי מפני לא תחילו** וכי לא יאחזכם חיל ורעדה מפני, מקלפי בהשגחתי מפחד עונשי, עתה מבאר שני מיני היראות שהזכיר, ויבאר תחלה מ"ש האותי לא תיראו, ודע כי האדם מצד שכלו הוא כלליי וסוגיי, ומצד גופו וטבעו הוא פרטיי ואישיי, רצוני כי החק השכליי הנטוע באדם, לא ימצאו בו מצד שהוא איש פרטי מיוחד, רק מצד שהוא משכיל בכלל, כמו החק הנטוע בשכל האדם לירא את ה' מצד עצמו מצד שהוא עלת הנבראים, הוא כולל כל משכיל יהיה אדם או מלאך, בעל חומר או שכל מופשט מחומר, עד שהחק השכלי אינו אפשרי רק מוכרח, ולא פרטי רק כולל, כי א"א לצייר שכל שלא ימצא בו החק הזה, שא"כ אינו שכל, לא כן חקי הגוף וטבעיו הם אפשריים משתנים לפי תכונת כל גוף מיוחד, למשל יש מתאוה יש מקנא מתגאה לפי תכונת גופו, ואפשר לו שלא יקנא ושלא יתגאה וכדומה, והנה החק השכלי הנטוע באדם יתחייב שלא יעשה אך טוב וילך ביראת ה' כל היום לא להשיג עי"ז איזה תועלת רק מצד השכל לבד, וזה חק כולל כל בעל שכל בכלל, רק האדם מצד טבע גופו שנמצא בו כמה תאוות מדות והטעות, יסור לפעמים מן החק העליון השכלי ויטה ממנו למלאות חפץ גופו ותכונותיו, אולם מתאוות הגוף הם אפשריים לא מוכרחים כי יוכל שלא יעשם, וכן הם פרטיים לא כלליים, כי לא נמצאו בו מצד שנו רק מצד אישו, וכן הם רבים מאד ונוטות מתכונות רבות משונות אשר בגופו, כמו יש רוצה למרות ע"י הקנאה או התאוה החמה האכזריות וכדומה, וצריך שהאדם יכריע כל תאוותו ומאוויי גופו תחת החק העליון המיוחד השכלי שהוא חק כולל ומוכרח, והוא לירא את ה', לא מצד יראת העונש בזה ג"כ תכונה גופנית פרטיית אפשריית, רק בגלל שהוא עלת העלות. וע"ז הביא משל מן הים, הנה החק העליון הטבעי שגזר בעד הים בל יעבור גבולו הכללי הטבעיי המוכרח ובלתי משתנה כי הוא חק עולם אשר נטע בו ה' לצורך קיום הבריאה בכלל, ובכ"ז המים מצד עצמם וטבעם המיוחד יתגעשו לעבור את החק הזה כי יתגבהו דכים אם ע"י הרוח אם ע"י כח המושך אשר לירח אם ע"י סבות אחרות ידועות לחכמי הטבע, ובכ"ז אחר שהסבות האלה הם פרטיים אפשריים הם נכנעים תחת החק הכולל, שהוא חק עולם. וז"ש **אשר שמתי חול גבול לים חק עולם**, הוא החק הכולל הנצחי אשר שם ה' לים, והחק הזה **לא יעברנהו** בשום פעם. כגם שהים מצד פרטיו יתגעשו כמה פעמים נגד החק הזה כי לפעמים **יתגעשו** מימיו ע"י רעש או אפס ומשיכת הירח ובכ"ז **ולא יוכלו** כי החק הכולל יעמוד נגד הפרטיים, **והמו גליו** ע"י רוח וסערה ובכל

באור המלות

שאין יודעים זאת, לכם יגידו, ובית יהודה, שהם יודעים זאת, ישמיע ויסרכם בדברים: (כב) האותי לא תיראו. כבר התבאר אצלי (התו"ה קדושים סי' ד') שיש הבדל בין ירא את ה' ובין ירא מה', שירא את מורה על יראת הרוממות ע"ש, ותחילה מפניו, מורה יראת העונש: (כג) לב סורר. הלב

וּמוֹרֶה סָרוּ וַיֵּלֵכוּ׃ כד וְלוֹא־אָמְרוּ בִלְבָבָם נִירָא נָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הַנֹּתֵן גֶּשֶׁם וֹיֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בְּעִתּוֹ שְׁבֻעֹת חֻקּוֹת קָצִיר יִשְׁמָר־לָנוּ׃ כה עֲוֺנוֹתֵיכֶם הִטּוּ־אֵלֶּה וְחַטֹּאותֵיכֶם מָנְעוּ הַטּוֹב

ת"א ולוא אמרו . עקידה שם : אלהינו הנותן עקרים פ"ה : עונותיכם הטו אלה תענית כ"ג קידושין ס"א :

יורה קרי

רש"י

ולא יעברנהו. הגלים לא יעברו הגבול : (כד) יורה ומלקוש. כתרגום בכיר ולקיש: שבועות חקות קציר. שבעה שבועות שחקק לנו בהם שתי חקות קציר חק העומר וחק שתי הלחם : ישמר לנו. שיהיה הקציר בזמנו : (כה) הטו אלה. הטו החוקות האלה מעליכם שאינם שומרים לכם ואתם כלים ברעב:

מצודת ציון

בן סורר ומורה (דברים כ"א) : (כד) יורה. הוא המטר היורד על הזרעים המרוה הזרעים והאדמה : ומלקוש. הוא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות וכן ונתתי מטר וגו' יורה ומלקוש (שם י"א) : שבועות. הוא מלשון מלא שבוע זאת (בראשית כ"ט) : חקות. מלשון חק ודבר קבוע :

מצודת דוד

(כד) נירא נא. ר"ל אם עד הנה לא היה פחד אלהים לנגד עינינו הנה עתה נשים על לב לירא את ה' הנותן גשם ותואר ומפרש שנותן יורה ומלקוש כ"א בזמן הצורך: שבועות חקות קציר. ר"ל החוק של שבועות ימי הקציר ישמר לנו שלא היה מוריד גשמים בהם כל ימי הקציר שהוא סימן קללה וכמ"ש הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר (ש"א י"ב) :

(כה) הטו אלה. הטו מכם הידיעה והשכל : מנעו הטוב .

מא

תוכחת ירמיה

באור המלות

יציין את הממשלה אשר בנפש וגם הכח המתעורר אשר ינהיג כל כחות הנפש לטוב או לרע , והתבאר בפרטות בפי' ספר משלי : (כד) נירא את ה' אלהינו . מבואר אצלנו בכ"מ ששם אלהים הבא בכינוי מורה על ההשגחה הפרטית להשכיר או להעניש : שבועות . מענין מלא שבוע זאת : ישמר . שלא ירד הגשם אז . (כמ"ש הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר) שלא ירד מטר בימי הקציר : (כה) עונותיכם וחטאתיכם . ההבדל מבואר בכ"מ , שהעון מזיד או בסבת עוות השכל , והחטא שוגג או בסבת

באור הענין

ובכל זאת ולא יעברונהו , שאף גל אחד לא יעבור את השפה , מבואר כי הטבעיים החלקיים האפשריים יבטלו נגד הטבע הכולל המוכרח , וא"כ היה ראוי שכן יהיה אצל האדם ג"כ , שאגם שטבעיו החלקיים שהם תכונות גופו יתנשאו למרות ולעבור חק השכלי, ולמרות פי עליון , ראוי שיכנעו מפני החק העליון השכלי , המחייב שייראו את ה' מצד גדולתו ורוממותו , ולבטל עבור רצונו כל תאוות הגוף , ומשאלותיו המתגעשים כגלי הים נגד רצונו אשר הוא חק התכונה הכללית , אבל לא כן היה , כי . (כג) ולעם הזה היה לב סורר ומורה , הלב מציין הכח המתעורר אשר ממנו יצאו כל התכונות והמדות אשר בנפש , והוא שורש לכל תאוות הגוף וחמדותיו בכל ענין שיהיה , והנה גם להם יש לב סורר הרוצה לסור ולמרות נגד החק התכוניי הכללי , ע"י גלי התאוות והמדות אשר יהמו ויתנשאו לסור מן החק הכללי . והיה ראוי שיהיה כמו בים שהמיית הים המסובב ע"י חלקיו הפרטים לא יוכלו לעבור נגד החק הכללי , אבל הם לא כן היו רק כי סרו וילכו , ויעברו את החק הכללי אשר הוא האדם האמתי הסוגיי : (כד) ולא אמרו , אחר שבאר ע"ש האותי לא תיראו , שראוי שייראו מפניו יראת הרוממות מצד הערת השכל והתבונה , אשר ראוי שיבטלו נגדו כל עניני הגוף הפרטיים האפשריים ומשגים , יאמר עכ"פ אם מפני לא תחילו , הלא ראוי לכם לירא מפני פחד העונש ומניעת הטוב מכם, אשר יראה זו גם הלב וכחותיו הגופיים נתונים תחתיה, כי הלב עצמו אשר יעוררנו למלאות תשוקת הגויה ועניניה ראוי שיכיר כי ע"י החטא יפסיד ההצלחה הגופנית וימלא עוני ומחסור, ועז"א ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו . שגם הלב והכח המתעורר הגופיי ראוי שיסכים על יראה זו מצד שהוא אלהינו המשגיח עלינו וכל צרכינו תלוים ממנו ומושגים מאתו , וזה יהיה בשני פנים , א] הצרכים אשר נשיג מאתו בבלתי אמצעי , שיתיחסו אליו כאילו הוא נותנם לנו בכל פעם ע"י השגחתו המיוחדת , כמו המטר בעתו שהוא לא טבעי רק השגחיי , וז"ש הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו , הנותן במתנת ידו בכל פעם ע"י השגחתו , ב] הצרכים אשר נשיג ע"י הטבע הקבועה מששת ימי בראשית , כמו שבועות חקות קציר , שיהיה חום וחמה בימי הקציר ולא ירדו גשמים אז , שזה מצד טבע הזמן , וגם בזה אנו צריכים אליו שלא ישנה את הטבע הכולל ע"י רוע מעשינו רק יניח הטבע כמו שהוא , וז"ש ששבועות חקות קציר (הם שבעה שבועות מן הפסח עד העצרת שהם ימי הקציר), ישמר לנו שישמור הטבע ולא ישנה , ולפ"ז יש בידו למנוע אותנו אם ע"י פעולה בדברים טבעיים כמו חקות קציר שישנה הטבע למען יעניש , אם ע"י האחת הפעולה ומניעת הטוב בדברים השגחיים כמו המטר , ת"ש כלם . (כה) עונותיכם הטו אלה , ידוע שהעון הוא החטא הנעשה ע"י כפירה וזדון , והחטא הוא הנעשה ע"י התאוה או השגגה , ומבואר שהעון גדול מן החטא , וכן עונש העון הוא שיעניש ה' בפעולה , שם שיפסד הטבע וישנהו לרעתנו , וז"ש עונותיכם הטו אלה , שע"י העונות במזיד גרמתם להטות חקות קציר , שגם שהם חקים טבעיים שינה ה' הטבע לרעתכם , וזה עונש גדול , וחטאתיכם מנעו הטוב מכם השגחיים

השגחים

מֵהֶם׃ כו כִּי־נִמְצְאוּ בְעַמִּי רְשָׁעִים יָשׁוּר כְּשַׁךְ יְקוּשִׁים הִצִּיבוּ מַשְׁחִית אֲנָשִׁים יִלְכֹּדוּ׃ כז כִּכְלוּב מָלֵא עוֹף כֵּן בָּתֵּיהֶם מְלֵאִים מִרְמָה עַל־כֵּן גָּדְלוּ וַיַּעֲשִׁירוּ׃ כח שָׁמְנוּ עָשְׁתוּ גַּם עָבְרוּ דִבְרֵי־רָע דִּין לֹא־דָנוּ דִּין יָתוֹם וְיַצְלִיחוּ וּמִשְׁפַּט אֶבְיוֹנִים לֹא שָׁפָטוּ׃ כט הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקֹד נְאֻם־יְהוָה אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא

רש"י

(כו) ישור. יארוב וכן למען שוררי (תהלים ה') ל' אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד): כשך יקושים. כאשר ישך היקוש שעושין ללכוד צביים ביער כשרגלו בא להוכו והוא נשכו ומחזיקו ברגלו ונלכד וקורין לו פיי"ד בלע"ז: הציבו משחית. ליגבי"ל בלע"ז (כבר ביארתי בש"א י"ד ע"ו) כן עושין אורבים על עיר או על דרך: הציבו. כמו מצב פלשתים (ש"א י"ד א'): (כז) ככלוב. הוא מקום שמפטמין בו שפות וכן תירגם יונתן כבית פיטמא פרנ"ק בלע"ז (לא ידעתי לכוונ): (כח) שמנו עשתו. לשון עשת שן (שיר ה') גוף עב ובלע"ז איספיסיר"ע: עברו דברי רע. אם באת רעה או עבירה לידם לא נסו ממנה אלא עברו בה ועשאוה: לא

תתנקם

מצודת דוד

היא תכונת הלב המביאה טובה: (כו) כי נמצאו בעמי רשעים. ומעשיהם הם המטמטמים את הלב: ישור. ימיט לארוב על אנשים כאדם המניח פח יקושים ללכוד עופות כן הציבו הם פח משחית וילכדו אנשים לגזול הונם ולהרג׳: (כז) ככלוב. כמו הכלוב הוא מלא מן העופות כן בתיהם המה מלאים מן המרמה: גדלו. בהון רב ולהוספת ביאור אמר ויעשירו: (כח) שמנו. נעשו שמנים ואמו בעבירות רב: גם עברו. ר"ל גם כל דברי רע הבא לידם עבר עליהם: דין לא דנו, לא דנו דין אמת ואפי׳ דין יתום ואעפ"כ הצליחו ולא נפרעתי עדיין מהם: ומשפט. ר"ל ובעבור כי הצליחו אחזו בדרכם ולא שפטו משפט האביונים אשר יצעקו מפני נוגשיהם: (כט) העל אלה. וכי על מעשים כאלה לא אשגיח להפרע מהם בתמיה: אשר

מצודת ציון

(כו) ישור. ענין הבטה וראיה כמו למען שוררי (תהלים כ"ז): כשך. ענין הנחה וכן וישכו המים (בראשית ח'): יקושים. פח מוקשים. פח משחית: משחית. פח משחית: ילכדו. יתפשו: (כז) ככלוב. מעשהו כעין של הסעוי לעופות ודומה לו כלוב קין (עמוס ח'): (כח) שמנו. מלשון שומן: עשתו. ענין

באור הענין

השוגגים הגם שלא הספיקו להשפיע ה' פעולה וישנה הטבע לרעה, עכ"פ גרמו מניעת הטוב בשוא"ת שהיא עצירת הגשמים שהם המגדים, כמ"ש הגותן גשם: (כו) כי יבאר מה הם החטאים שבעבורם ישנה חקות הקיר ועצר את השמים, שהם עון גזל ורציחה, כמו שבארתי בפ' בראשית, כי העונות שהם נגד חקי הטבע וקיום העולם כמו רציחה, העניש הטבע בעצמה ותפרע מן החוטאים, כמ"ש קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה, עי"ש: ישור, מדמה לידתם את האנשים בפח יקוש כליידי עופות, שבעת שפורשים הרשת והעופות נופלים להוכה, הציד עומד מרחוק עד שהעוף שנוקש ונלכד ישוך וישהוק שאז יציב המשחית שנית ללכוד אחרים, כי כל עוד שהיקושים ר"ל העופות הנלכדים ברשת לא שככו ועודם מתנודדים ברשת לא יוכל להציב המשחית שנית כי העופות הבאים ירגישו תנועת הנלכדים, ח"ש ישור ויבים כשך יקושים בעת ישוס וישתק העופות הנוקשים ברשת, אז הציבו המשחית שנית ללכוד אחרים, אבל זאת לא יעשו הרשעים בצידת עופות, רק כי באופן זה אנשים ילכדו, שבעת נלכד אחד ברשתם ימתינו עד שימיתוהו וישוך הדבר ואז ילכדו אנשים אחרים: (כז) ככלוב, וכמו שהציד אחר גמר מעשהו ישים את העופות שצד בכלוב והוא מלא עוף מרוב הציד, כן אחר גמר מעשיהם ימלאו את בתיהם מן המרמה שהוא הממון שגזלו. על כן גדלו, ר"ל מה שגדלו ויעשירו אינו מגיע כפם רק על כן על כל הרצח הזה, ולא היה כמו במדינה שיש בה משפט שהרוצחים יתחבאו במערות ומחבאים כל היום כי יראים מן השופט, אבל הם. (כח) שמנו עשתו מכל טוב שגזלו, ולא לבד שאין יראים מעונש, גם עברו דברי רע שגם אין מדברים עליהם רע כלל, כי הם עוברים על דברי רע אלה בלתי חוששים להם, אחר כי דין לא דנו אחר שלא נמצא דין עליהם לכן אין יראים, כי הוא דין יתום לכן לא דנו אותו, כי התובע הדין עליהם הוא או היתום של הנרצח, או האביונים קרוביו, והנה דין יתום לא דנו ולכן ויצליחו כי לא מצאו דין כנגדם, וכן משפט אביונים לא שפטו: (כט) העל אלה, בקאפיטל זה חשב ג' עבירות החמורות, ע"א גלוי עריות ושפיכות דמים, התחלה חשב ג"ע אים אל אשת רעהו יצהלו ואמר העל אלה לא אפקוד כמו בפרשתי שם, ואח"כ חשב ע"א כחשו בה' וכו' ועונש הגלי מביא עליהם גוי ממרחק וכו', ופה חשב ש"ד, וע"כ אמר.

תוכחת ירמיה

באור המלות

התאוה: שתו אלה. הוא נקוס ועשה, מנשו ששות של בשוא"ת. כפי תוגמר כחטא כן העונש: (כו) ישר. מענין הבטה מרחוק. כמו שור שחקים (איוב ל"ב): כשך. כמו כשון חמת המלך. והוא פעל עבר מן הכפולים כמו יעף רך לגבך, והם השמש: יקושים. הם הנוקשים ונלכדים ברשת: כלוב. של שמשימין שם ציד העופות: (כח) עשתו מענין עשת שן. וי"ש מלשון עשתות שאנן (איוב י"ב),

תתנקם נפשי: ל שמה ושערורה נהיתה בארץ: לא הנבאים נבאו בשקר והכהנים ירדו על־ידיהם ועמי אהבו כן ומה־תעשו לאחריתה:

ו א העזו ׀ בני בנימן מקרב ירושלם ובתקוע תקעו שופר ועל־בית הכרם שאו משאת כי רעה נשקפה מצפון ושבר גדול: ב הנוה והמענגה דמיתי בת־ציון: ג אליה יבאו רעים ועדריהם

תקעו

רש"י

דע דין יתום. למען יצליחו: (ל) שמה. תמהון: ושערורה. דבר מגונה לכל ומהו דבר התמהון הנביאים נבאים שקר ואומרים הוו גוזלין ואונסין והכהנים שהם שופטי העם ונוגשיהם ירדו את העם על ידי הנביאים כלומר לאחריהם כמו (ש"ב ט"ו) ויצא המלך וגו' וכל עבדיו עוברים על ידו רודפים אחריו אף כאן על ידיהם אחריהם לעשות כדברי הנביאים:

ו (א) העיזו בני בנימין. ללכת לעריכם לשמור מצריכם: בית הכרם. שם מקום הוא: שאו משאת. נס להקבץ ולהלחם על נפשיכם: (ב) הנוה והמעונגה דמיתי. החרבתי תירגמו יונתן לשון וגדמו נאות השלום (לקמן כ"ה), נדמתה אשקלון (לקמן מ"ז): (ג) רעים ועדריהם.

מצודת ציון

לאות ובסירות כמו מעיו עשת שן (ש"ה ה'): (ל) שמה. ענין תמהון: ושערורה. ענין דבר מגונה ומאוס וכן ראיתי שערורה (לקמן כ"ג): נהיתה. מלשון היה: (לא) ירדו. ענין ממשלה כמו רדה בקרב אויביך (תהלים ק"י): על ידיהם. בעבור כחם של הנביאים:

ו (א) העיזו. ענין אסיפה כמו העיזו אל תעמודו (לעיל ד'): ובתקוע. שם מקום כמ"ש וישלח יואב תקועה (ש"ב י"ד): שאו. הרימו: משאת. ענינו להבת אש וכן וישאם דוד (ש"ב ה'): נשקפה. ענין הבטה וראיה כמו וישקף אבימלך (בראשית כ"ו): (ב) הנוה. כמו הנאוה באל"ף והוא ענין יופי כמו נאוה כירושלים (ש"ה ו'): והמעונגה. מלשון עונג ועידון: דמיתי. מלשון דמיון והשואה: בת ציון. עדת

מצודת דוד

כזה, אשר עושה כדבר הזה: (ל) שמה. דבר תמהון ומגונה נהיה' בארץ: (לא) הנביאים. נביאי הבעל: בשקר. בשם הבעל שהוא דבר שקר: והכהנים. כהני הבעל: ירדו. ימשלו בכח הנביאים כי הם המצילים להם כן להיות הם המושלים: ומה תעשו. הנביא יאמר להם ומה תעשו בבוא אחרית הדבר הוא גמול התשלומין וכי בידם להציל אתכם:

ו (א) העיזו. אתם בני בנימין האספו ללכת מקרב ירושלים כי האויב יכבשה ויהרוג עמה: ובתקוע. בעיר תקוע תקעו שופר להזהיר את העם להיות נכונים למלחמה (ולפי שעם העיר תקוע אמר תקעו שופר ל' נופל על ל'): ועל בית הכרם. דרך לבנות בית גבוה ומגדל בכרם אחד לשמור בו כל הכרמים אשר סביבותיו: שאו משאת. הרימו לבבת אש להיות נראה למרחוק להזהיר את העם. (וגם שאו משאת הוא לשון נופל על לשון): נשקפה. נראתה לבוא מבבל העומדת בצפון: ושבר גדול. הרעה ההיא תבי' שבר גדול: (ב) הנוה והמעונגה וגו'. אני דמיתי את בת ציון לאשה נאוה ומעונגה: (ג) אליה. עתה יבואו אליה רועים ועדריהם ר"ל אנשים שפלים ונבזים הם

תוכחת ירמיה

באור המלות

מחשבות ומעשים. ר"ל שחשבו דברי רע גם עברו עליו ועשאוהו בפועל: יצליחו. כי דין לא דנו: (א) העיזו. מקום עז ובטוח: בית הכרם. שם מקום בגבול יהודה (נחמיה ג' י"ד) וכן מדה (דף י"ט) מבקעת בית כרם: (ב) הנוה. בא תמיד על נאות צאן, מן הנוה מאחרי הצאן (ש"ב ז' ח') נות רועים מרביצים צאן (לקמן ל"ג י"ב) ובא פה ע"מ נקבה. וי"ל שהוא תואר השוכנת בנוה, והנה ירושלים היתה נחלקת לשתים, חלק א' היה שפלים ועמק הם קורא נוה, וחלק ב' הר המוריה ומצודת ציון שם ישבו השרים

באור הענין

(ל) שמה ושערורה נהיתה בארץ שע"י שפיכת דמים וגזל נהיה שמה וע"י הנאוף וע"א נהיה שערורה וגיעול, ואין תקוה שישובו למוטב על ידי התוכחה של הנביאים, כי. (לא) הנביאים נבאו בשקר, וגם לא בחזקה ע"י הכהנים הרודים בחזקה לענוש עוברי עבירה, כי הכהנים ירדו רק על ידיהם כפי דבר הנביאים, עד שלא ירדום אל התורה והעבודה רק אל השקר, וגם אין תקוה שהעם בעצמם יתנו לב לשוב, כי עמי אהבו כן, וא"כ מה תעשו לאחריתה עת יהיה האחרית של השמה הזאת שתהיה הארץ שממה לגמרי מפני רוע מעלליכם:

ו (א) העיזו אתם בני בנימין התאספו מקרב ירושלים, כי בני בנימין לא היו מבני העיר ורצו להסות שם בירושלים, אומר כי יתרחקו משם, וגם בתקוע שהוא בחלק אחר, תקעו שופר. ועל בית הכרם שם מקום שאו משאת נס ודגל לסימן שיברחו, כי הרעה כבר נשקפה מצפון שהכל רואים אותה כי באה ומתקרבת: (ב) הנוה, אני דמיתי והמשלתי את בת ציון כאילו היתה נוה מצד מקומה, נות רועים וצאן, ומצד יושביה דמיתיה כאשה מעונגה, ומבאר ב' הדמיונות שלה. (ג) אליה, נגד הדמיון שדמה אותה כנות רועים, כי כן אליה יבואו גוים ועדריהם, תקעו אהליהם סביבה, וכל אחד רועה את אשר אצלו, כי כן רעו אותה והחריבו סביבות

תָּקְעוּ עָלֶיהָ אֹהָלִים סָבִיב רָעוּ אִישׁ אֶת־יָדוֹ׃ ד קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ מִלְחָמָה קוּמוּ וְנַעֲלֶה בַצָּהֳרָיִם אוֹי לָנוּ כִּי־פָנָה הַיּוֹם כִּי־יִנָּטוּ צִלְלֵי־עָרֶב׃ ה קוּמוּ וְנַעֲלֶה בַלָּיְלָה וְנַשְׁחִיתָה אַרְמְנוֹתֶיהָ׃ ו כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כִּרְתוּ עֵצָה וְשִׁפְכוּ עַל־יְרוּשָׁלַ͏ִם סֹלְלָה הִיא הָעִיר הָפְקַד כֻּלָּהּ עֹשֶׁק בְּקִרְבָּהּ׃ ז כְּהָקִיר בַּוִר מֵימֶיהָ כֵּן

ת"א אוי לנו. תענית כ"ח: כהקיר ביר. ברכות ל':

ביר ק' · הקרה

רש"י

משל הוא מלכים וחיילותיהם: רעו. אכלו: את ידו. את מקומו סביביו: (ד) קדשו. זמנו: אוי לנו. לעת פנות היום: כי פנה היום. כאשר פנה לעת ערב הגיעו האור בביהמ"ק: (ו) כרתו עצה. לא מפיק ה"א והוא לשון עץ שאין לשון כריתה נופל על העצה ועצה האמור כאן לשון הרבה עצים כמו דגה לשון דגים הרבה, העיר הפקד. שבאה פקודתה: (ז) כהקיר. לשון מקור: ביר. באר: כן הקרה רעתה. כן נובעת רעתם: תמיד. מוסיפים ומחדשים: חלי ומכה.

מצודת דוד

ככשדים אשר אינם יודעים לכבד המכובדים: תקעו. דרך לתקוע שפולי האוהל בארץ ע"י יתדות: רעו. כ"א מהם רעו את מקומו שעמד בו ר"ל כ"א מגדודי העכו"ם החריבו את המקום אשר חנו שמה: (ד) קדשו. יזרזו אלו לאלו ויאמרו הזמינו עליה מלחמה קומו ונעלה עליה בצהרים והוא העת המוכן ביותר למלחמה: אוי לנו כי פנה היום. וכאשר לא יכבשו העיר ביומו ועל כי יהי' רב הפנם לבאת העיר יתאוננו לומר אוי כי פנה היום ועדיין לא לכדנו העיר: כי ינטו צללי ערב. כלל של ערב נטה כי כאשר קרבה השמש לבית מערבה לשקוע ינטו הצללים למרחוק ויתארכו ביותר והוא כפל ענין במ"ש: (ה) קומו. מרוב תאותם להשחיתה יאמרו קומו ונעלה בלילה ונשחיתה ארמנותיה ולא נמתין עד יאיר היום: (ו) כרתו עצה. כלומר העץ אשר סביבות ירושלים לתתם עם העפר בסולל': ושפכו. דרך כובשי העיר לשפוך תל עפר מול העיר ומשימים בה עצים ועולים עליה ללחום על העיר וכן וישפוך סוללה (יחזקאל כ"א): הפקד כלה. ר"ל המקום השגיח בכל העיר ומצא עושק בקרבה: (ז) כהקיר ביר. כמו הבאר שמימיו נובעים והולכים כן רעת' נובעת ואינה פוסקת: חמס ושוד. זעקת חמס ושוד נשמע בה

מצודת ציון

ציון: (ג) תקעו. ענין תחיבה בדבר מה וכן ותקעתיו יתד (ישעיה כ"ב): רעו. האכילו המרעה: ידו. מקומו: (ד) קדשו. ענין הזמנה כמו הקדיש קרואיו (צפניה א'): קומו. ענין זרוז: בצהרים. הוא חצי היום: פנה. ענין סבוב: צללי. מלשון צל: (ה) ארמנותיה. מלשון ארמון ופלטרין: (ו) עצה. מל' עץ: סוללה. הוא תל העפר למול העיר: הפקד. ענין השגחה כמו לא אפקוד (לעיל ה'): (ז) כהקיר. ענין נביעה והוא מלשון מקור: ביר. כמו באר: ושוד. עושק: על פני. כמו לפני וכן לא יהיה וגו' על פני (שמות כ'):

תוכחת ירמיה

באור הענין

ירושלים, ואחרי כלו לרעות ורצו לבא אל ירושלים עצמה, אז דמה את יושביה למעונגה כי המעונגה מתחבאת בביתה בצהרים מפני החמה (כמ"ש איכה תרביץ בצהרים) ותישן אז שינת הצהרים, וכן בלילה תשכב על מטתה, ועתות האלה שמרו האויבים לכבשה, מתחלה אמרו זה לזה. (ד) **קדשו עליה מלחמה** על ירושלים עצמה, **קומו ונעלה בצהרי'** כי המעונגה הזאת ישנה עתה שינת הצהרים ולא תצא מביתה מפני החמה, ונוח לעלות שם באין מוחה, אבל בתוך כך עבר זמן הצהרים, אמרו זה לזה **אוי לנו כי פנה יום** ועתה תצא המעונגה לחוץ, יען **כי ינטו צללי ערב** ויש לה צל לחסות תחתיו, ולא נוכל לעלות עתה, לכן. (ה) **קומו ונעלה בלילה** כי אז תישן המעונגה על מטתה. והנמלץ שאנשי ירושלים לא עמדו נגד האויב והתחבאו בבתיהם בעתים האלה שבא האויב כאילו היו מעונגים ורכים מלצאת מבתיהם: (ו) **כי כה אמר ה' כרתו עצה**, ר"ל הגם כי באה מצות התורה שבעת ילחמו על עיר לא ישחיתו כל עץ מאכל לשפוך בו סוללה, למען לא ישחיתו את הישוב, כמ"ש כי ממנו תאכל, לא כן פה אמר ה' בהפך שיכרתו כל העץ הנמצא בה **ולשפוך בו סוללה על ירושלם** כי הפקידה הזאת אינה על אנשיה לבד כי אם על העיר בכללה, כי **היא העיר הפקד כולה** הפקידה היא על כל העיר שתוחרב לגמרי, יען כי **עושק בקרבה**, כמ"ש כי אבן מקיר תזעק הוי בונה עיר בדמים: (ז) **כהקיר**, הרעה הבאה על ירושלים אינה חיצונית רק היא הרעה שעשתה לה בעצמה ע"י מעשיה הרעים, וממשיל כמו שהבאר של מים חיים **תקיר מקור מימיה**, לא מים הנשפכים בה ממק"א רק הבאים ממקורה. **כן הקרה רעתה**, הרעה והצרה שבא עליה הקרה ממקורה, כי ממנה נולדה הרעה ומם נהייתה, כי על ידי **שהמס ושוד ישמע בה על פני תמיד**, שאנכי בה שוכן בשכינתי ובכ"ז ישמע בה תמיד חמס ושוד, ע"כ **(הקרה) חלי ומכה**, החמס והשוד הקרו את החלי

באור המלות

והעבירים זאת קורא מעונגה, וכל זה לכדו האויבים את"כ כמ"ש (לקמן כ"א י"ג) יושבת העמק צור המישור: דמיתי. מענין דמיון, ובא עומד במקום יואל. ויל"פ שכן תאמר בת ציון אני דמיתי כנוה, ר"ל חשבתי כן, והוא עומד: (ג) את ידו. את מקומו, כמו ויד תהיה לך (דברים כ"ג), על יד היאור (שמות ב' ה'): (ד) קדשו הזמנת המלחמה, כמו קדשו עליה גוים (לקמן נ"א): (ו) עצה. שם המין והקיבוץ, כמו והדגה אשר ביאור ר"ל כלל העצים: סוללה. פי' מליאה, שופכים תל עפר סביב לחומה ללחום משם, כמו ויצבר עפר וילכדה (חבקוק א'): הפקד. זכירת העון ר"ל העיר עצמה מזכרת העונות שנעשו בה, (ז) כהקיר. מענין מקור מים, ואות הקרה נמשך לשנים: ביר מן באר

הֵקֵרָה רָעָתָהּ חָמָס וָשֹׁד יִשָּׁמַע בָּהּ עַל־פָּנַי תָּמִיד חֳלִי וּמַכָּה׃
ח הִוָּסְרִי יְרוּשָׁלִַם פֶּן־תֵּקַע נַפְשִׁי מִמֵּךְ פֶּן־אֲשִׂימֵךְ שְׁמָמָה אֶרֶץ
לוֹא נוֹשָׁבָה׃ ט כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹלֵל יְעוֹלְלוּ כַגֶּפֶן שְׁאֵרִית
יִשְׂרָאֵל הָשֵׁב יָדְךָ כְּבוֹצֵר עַל־סַלְסִלּוֹת׃ י עַל־מִי אֲדַבְּרָה וְאָעִידָה
וְיִשְׁמָעוּ הִנֵּה עֲרֵלָה אָזְנָם וְלֹא יוּכְלוּ לְהַקְשִׁיב הִנֵּה דְבַר־יְהוָה
הָיָה לָהֶם לְחֶרְפָּה לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ׃ יא וְאֶת חֲמַת יְהוָה ׀ מָלֵאתִי
נִלְאֵיתִי הָכִיל שְׁפֹךְ עַל־עוֹלָל בַּחוּץ וְעַל סוֹד בַּחוּרִים יַחְדָּו כִּי־

ת"א חמס ובוז.מגיעת כ"מ: הגה ערלה. שבת ק"ח: קמץ בז"ק גם

רש"י

ע"כ הייתי מרעה ומחה: (ח) הוסרי. קבלי מוסר: פן תקע. פן תנתק, הוקע לשון חיבור הוקע אותם (במדבר כ"ה), ויש (שמפרש) לשון הסרת החיבור והרבה היבות משמשות כן: (ט) עולל. וגרהפו"ן בלעז לאחר שבצרו הכרם ונשארו עוללות והעניים באים ועוללים אותם כן יבוזו ויחזרו ויבוזו: השב ידך. אתה השונא השב ידך לשלול שנית כבוצר המשיב ידו על סלסלות המסלסל ומחפש העוללות וכן היתה שנגלה את יהויקי' והרגו והמליך את יכניה חזר לסוף ג' חדשי' והגלהו חזר לסוף י"א שנה והגלה את צדקיהו. סלסלו' כבירקור"ש בלע"ז כמו סלסלה ותרוממך (משלי ד') כך פי' דונש ומנחם פי' ל' סלפניר"ש בלעז: (י) ואעידה. ל' התראה: ערלה. אטומ' וכן כל ל' ערל': לחרפה. מחרפין אותו: (יא) ואת חמת ה' מלאתי. לבי מלא נבואו' לבוא חמס

מצודת ציון

(ח) הוסרי. מלשון מוסר: תקע. ענין הסרה מן המקום וכן ותקע נפשי מהם (יחזקאל כ"ג): (ט) עולל יעוללו. כן נקרא הלקט שאחר הבציר כמו לא תעולל אחריך (דברים כ"ד): כבוצר. כן נקראת תלישת הענבים מן המחובר כמו כי תבצור כרמך (שם): על. בעבור: סלסלות. ענין משמוש וחפוש כמו סלסלה ותרוממך (משלי ד'): (י) על מי. אל מי: ואעידה. ענין אזהרה והתראה כי על פי רוב מתרין בעדים שלא יכחשו: ערלה. ענין אטום כמו ערלי לב (לקמן ט'): להקשיב. ענין שמיעה והאזנה: (יא) נלאיתי. ענין עייפות ויגיעה כמו ונלאו מצרים (שמות ז'): הכיל. ענין הסבלה והחזקה כמו מרבה להכיל (יחזקאל כ"ג): עולל. ילדים רכים: בחוץ. בשוק:

מצודת דוד

לפני תמיד לכן אביא עליה חלי ומכה: (ח) הוסרי. קבלי מוסר פן תסור נפשי ממך: ארץ לא נושבה. כאלו לא היתה מיושבת מעולם: (ט) עולל יעוללו כגפן. כמו הגפן אחר שבצרו אותו ונשארו עוללות חוזרים ללקט גם העוללות כן יעשו שארית ישראל כי יחזיר האויב להגלות גם אותם: השב ידך. אתה האויב השב שנית ידך לקחת הנשארים כמו הבוצר המשיב שנית ידו בעבור למשמש ולחפש אחר הענבים הנסתרים מעיניו: (י) על מי אדברה. אל מי אדבר ואזהיר וישמעו אלי: ערלה אזנם. כאלו אזנם אטומה ולא יוכלו להקשיב אמרים: לחרפה. שמיעת דבר ה' יחשב להם לכלימה. לכן לא יחפצו בו: (יא) ואת חמת ה'. החמה אשר אני רואה עליהם הנה מלאתי ממנה כי רבה היא: נלאיתי הכיל. נעשיתי עיף ויגע לסבול הצער בראותי שהחמה היא לשפוך על קבוצת העוללים היושבים בתוך מקום קבוצת העוללים: ועל סוד. על

באור המלות

לא מן בור, כי בור זכר ובאר וביר נקבה, ובאר לו מקור מים לא כן הבור (ככ"ל ב' י"ג): (ח) תקע נפשי ממך. שרשו יקע, ובא על הסרת הדבר ממקום דבוקו, ותקע כף ירך יעקב, והומלך פה על הסרת דבקות הנפש ואהבה אל האהוב, כמו ותקע נפשי מעליה (יחזקאל כ"ג): (ט) עולל יעוללו, כבוצר. הבוצר הוא בתחלה, והמעולל הוא אחר הבצירה בלוקט העוללות: וסלסלות מענין סל ור"ל סלים הרבה קטנים (לכן בא בכפל פ' ולמ"ד הפעל) ובמשקל נקבה, ר"ל אחר שיהיו העוללות בסלים ישיב ידו עליהם כבוצר בתחלה: (י) אדברה ואעידה, הדבור יהיה מגד הערת השכל, והעדאה (הוא לשון התראה כמו רד העד בעם) יתרה בפחד העונשים וכן ואדברה באזניהם ואעידה בם את השמים (דברים ל"א) ופי' תהלות (כ' ז'): (יא) שפוך. צווי, ה' משיב לו, שפוך את החמה על עולל יחיד, וגם על סוד וקבוץ בחורים

תוכחת ירמיה
באור הענין

והמכה, כענין שאמרו לא העבוד ממית אלא החטא ממית, (ומלת הקרה נמשך לשתים), לכן אני אומר לך. (ח) הוסרי ירושלם קבלי מוסר, פן תקע נפשי ותתרחק שכינתי ממך, אחר שחמס ושוד ישמע בה על פני, ועי"כ אשימך שממה, ותהיה השממה גדולה כ"כ עד שהדמה כארץ לא נושבה מעולם: (ט) כה, תחלה יעוללו את שארית ישראל כמו שמעוללים את הגפן שהגנן אחר שבצרו אותו מחפשים אחר העוללות ולוקטים אותם, כן אחר שלא ישאר בה רק שארית מעט יבוא נבוכדנצר להגלות גם הנשארים, ואח"כ השב ידך כבוצר על סלסלות, השב ידך על הענבים הנתונים בסלים שכבר נבצרו ותדמה עליהם כבוצר אותם שנית, ור"ל אחר שיהיו כולם בגולה, ישיב ידו על הגולים להגלותם שנית, כי כן היו בנאתם למצרים אחר החורבן שהשיגה יד האויב אותם שנית להרגם ולהגלותם: (י) על מי, אבל על מי אדברה, או על מי אעידה, אשר ישמעו כי אם אדבר כדרך מוכיח ומורה דעת, או אם אעידה כדרך המתרה ומעיד בעונשים באזהרות, הכי ישמעו? כלא, א] אזנם ערלה וסתומה עד שלא יוכלו להקשיב, שסתו אזניהם משמוע ב] הנה דבר ה'

גם-איש עם-אשה ילכדו זקן עם-מלא ימים: (יב) ונסבו בתיהם לאחרים שדות ונשים יחדו כי-אטה את-ידי על-ישבי הארץ נאם-יהוה: (יג) כי מקטנם ועד-גדולם כלו בוצע בצע ומנביא ועד-כהן כלו עשה שקר: (יד) וירפאו את-שבר עמי על-נקלה לאמר שלום | שלום ואין שלום: (טו) הובישו כי-תועבה עשו גם-בוש לא-יבושו גם-הכלים לא ידעו לכן יפלו בנפלים בעת-פקדתים יכשלו אמר יהוה: (טז) כה אמר יהוה עמדו על-דרכים

ת"א שפוך על עולל. שבת קי"ט: הובישו. גם

רש"י

וראו ה' עליהם: הכיל. כמו להכיל אשופרי"ר בלע"ז: שפוך על עולל. לשפוך על היונקי' בחוץ. בשוק: מלא ימים. קרוב למות והוא יתר על זקן: (יב) שדות ונשי' יחדו. יוסבו לאחרים: (יג) בוצע בצע. אונס ממון: (יד) על נקלה. קל הוא לנביאי השקר להוציא מפיהם ולומר שלום יהיה לכם ובדבר הזה מרפאין בדבורם את השבר העתיד לבא עליהן: (טו) הובישו. עליהון למיבהת: גם בוש לא יבושו. אינם מתביישין ממעשיהן הרעים:

מצודת דוד

קבוצת בחורים על כולם יחדיו: ילכדו. ברשת התימם: מלא ימים. מי שנשלם ימיו והוא קרוב למות: (יב) ונסבו. ילאו אתם ויסובבו להאומות: יחדיו. בפעם אחת: אטה את ידי וגו'. להכות אותם בה והוא ענין מליצה: (יג) בוצע בצע. גוזלים הון מאחרים: ומנביא. מנביא הבעל עד כהני הבמות: (יד) וירפאו. הם מרפאים את שבר עמי ורעתם העתידה לבוא ר"ל הם מוציאים מלבם דאגת הרעה הבאה: על נקלה. עם אמירה נקלה ומבזה לאמר שלום יהיה ולא תבוא הרעה ובזה המה מרפאים שברם אבל לא יהיה שלום והמה מכזבים: (טו) הובישו. ר"ל עכ"פ היה להם לנביאים והכהנים להיות נכלמים כאשר עשו דבר תועבה כדרך המבושים אשר יכלמו אם באה לידם דבר תועבה במקרה: גם בוש לא יבושו. ר"ל עשו התועבה וגם לא יבושו בעבור': גם הכלים לא ידעו. אינם יודעים מה הוא כלימ' וכפל הדבר במ"ש: לכן יפלו בנופלים. הנביאים והכהנים ההם יפלו בעת יפלו כל הנופלים ע"י האויבים: בעת פקדתים יכשלו. בעת שאזכור עליהם עונם להפרע מהם

מצודת ציון

סוד. קבוצה הנאספת להמתיק סוד ועצה וכן בסוד מבקשי' (לקמן ט'): (יג) בוצע בצע. גוזלי' הון וכן עכר ביתו בו"ע בצע (משלי ט"ו): (יד) נקלה. מלשון קלון ובזיון: (טו) הובישו. מלשון בושה: תועבה. דבר איסור וגנאי: הכלים. מלשון כלימה: פקדתים

באור הענין

היה להם לחרפה, עת ידבר להם הנביא התראה בדבר ה', יחשבו שהוא מחרף אותם, כי בהתראות בהם על העונות והם יודעים שחטאו באלה, יחשבו שבא לחרף אותם, הגם שהוא רק דובר בשם ה', ושע"כ לא יחפצו בו: (יא) ואת הנה הם חושבים דבר ה' לחרפה, ואנכי נלאיתי הכיל את חמת ה' אשר מלאתי, אנכי מוכרח לדבר כי מלאתי חמת ה' התוכחה והעונשים אשר יעד עליהם, ומה אעשה, על מי אדברה? משיב לו ה', שפוך את החמה הזאת על עולל בחוץ גם על הבחורים הגדולים, וגם איש עם אשה אבי העולל והבחורים ואמותם שהוא אבי אביהם ואבי אביהם, ר"ל שיהרגו המשפחה כולה: (יב) ונסבו, לא יהיה כמו בעת אחר שאם א' מן המשפחה נסבה בסבי ב"ד מעמידים נכסי' על שכר הבתים ואת השדות יתנו לקרובים לאכול פירותיהם (ח"מ סי' רפ"ה) כי בתיהם יסבו לאחרים וגם השדות, ואף הנשים ג"כ לא תענגה על בעליהם, כי אטה את ידי על יושבי הארץ וכולם יפלו בפעם אחת עד שלא ימצא להם יורש עצר: (יג) כי, אין להם זכות ע"י גדוליהם, כי מקטנם ועד גדולם בוצעים בצע, ואין תקוה שיקבלו מוסר מנביאיהם או תורה מכהניהם כי מנביא ועד כהן כולו': (יד) וירפאו, ותחת שהם היו צריכים לרפאות המחלה האנושה הזאת, ותחת שרפואת המחלה הזאת קשה ולא בדברים בעלמא תרפא, הם רוצים לרפאות בדבר קל, במה שאומרים להם שהכל שלום והגוף בריא אולם, הגם שאין שלום בעצמות הגויה הזאת הנשברת, ואם היה עכ"פ תקוה, כי. (טו) הובישו, שהם בעצמם יבושו על כי תועבה עשו, ויתנו מעצמם לב לשוב, אבל גם בוש לא יבושו מעצמם, וגם הכלים אם מכלימים אותם אחרים שהוא כלימה, לא ידעו שהוא כלימה, לכן יפלו בנופלים, ר"ל כי בני אנשים ההולכים ואחד החליק ונפל הלא יזהר השני ע"י כל ילך שם שלא יפול גם הוא, אבל אם השני עור אז יפול ע"י הנופל שגם את מוסר הסבה שע"י החליק הראשון, יפול ע"י גוף הנופל שיכשל בו בלכתו, כן אחרי שאין שומעים מוסר ולא יזהרו ע"י הנופלים לשוב מדרך החלק הזה, הנה יפלו ע"י הנופלים, כי בעת פקדתם יכשלו בם בגויות הנופלים, ר"ל שהנביאים יענשו על ידי שהעם נפלו על ידם: (טז) כה אמר ה', מציב

תוכחת ירמיה

באור המלות

רבים: מלא ימים. הוא יותר מן זקן, שנמלאו ימיו למות כמ"ש וזקן אשר לא ימלא את ימיו (ישעיה ס"ה): (יג) מנביא ועד כהן, כמ"ש הנביאים וגו' והכהנים וכו' (למעלה ה' ל"א): (יד) על נקלה. ברפוא' קלה, ויל"ש מלת על מענין רפואה כמו רפואת העלה: (טו) הובישו. הפעיל עומד ובא על רוב הבושה, ר"ל היה ראוי שירבה בשתם והם גם בושה קטנה לא יבושו. וכבר בארנו (למעלה ג' כ"ה) ההבדל בין בשה וכלימה

וּרְאוּ וְשַׁאֲלוּ ׀ לִנְתִבוֹת עוֹלָם אֵי־זֶה דֶרֶךְ הַטּוֹב וּלְכוּ־בָהּ וּמִצְאוּ מַרְגּוֹעַ לְנַפְשְׁכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא נֵלֵךְ׃ יז וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיכֶם צֹפִים הַקְשִׁיבוּ לְקוֹל שׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ לֹא נַקְשִׁיב׃ יח לָכֵן שִׁמְעוּ הַגּוֹיִם וּדְעִי עֵדָה אֶת־אֲשֶׁר־בָּם׃ יט שִׁמְעִי הָאָרֶץ הִנֵּה אָנֹכִי מֵבִיא רָעָה אֶל־הָעָם הַזֶּה פְּרִי מַחְשְׁבוֹתָם כִּי עַל־דְּבָרַי לֹא הִקְשִׁיבוּ וְתוֹרָתִי

ת"א ושאלו. עקידה שער ק׳: הנה אנכי. קידושין מ׳:

רש"י וימאסו

הכלים. כמו להכלים: (טז) מרגוע. מנוחה: (יז) והקימותי עליכם צופים. הוא שמעמידין אנשים על המגדלים בעת החירום איש צופה ורואה אם גייס בא לעיר תוקע בשופר ומזהיר את העם להחלץ ולבא על החומה, אף אני העמדתי נביאים המשמיעים אתכם את הפורענות הבאה להזהר ולתקן דרכיכם שתנצלו והוא כשופר תקיעות הצופה הקשיבו לקול השופר הזה והנצלו. צופה גייט"ש בלעז: והקימותי. פירוש העמדתי להם כבר, וכן ת"י והקימית: (יח) את אשר בם. את הרעה אשר בידם: (יט) פרי מחשבתם. שכר מחשבותם: ותורתי וימאסו בה. הרי זה דוגמת עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה (שמות ט"ו) שהיה

מצודת ציון

פקדתים. ענין זכרון: (טז) לנתיבות. ענין שביל הדרך: מרגוע. מנוחה והשקט כמו וזאת המרגעה (ישעיה כ"ח): (יז) צופים. ענין מביטים במקום גבוה: הקשיבו. ענין האזנה:

מצודת דוד

והוא בזמן החורבן אז יכשלו גם המה: (טז) וראו. העוברים והשבים ושאלו אותם על נתיבות העולם אי זה הדרך היותר טוב ולכו בה ואז תמצאו מרגוע ומנוחה והוא ענין מליצה לומר שאלו להחכמים והם יורו לכם דרך הטוב: ויאמרו. והם השיבו לא נלך לשאול כי דרכם ישרה בעיניהם: (יז) צופים. כזמן המלחמה הדרך להעמיד צופים לראות אם השונא בא ובראותם שהם באים תוקע בשופר להזהיר את העם ואמר למשל לומר הנה העמדתי נביאים להזהירם על התשובה כי הרעה קרובה: לא נקשיב. לא נשמע לאזהרת הנביא: (יח) שמעו הגוים. אתם האומות שמעו מה שאני מהר׳ בהם. ודעי עדה. כל עדה מעדת האומות דעי את הרעה אשר בידם: (יט) שמעי הארץ. אתם יושבי הארץ שמעו מה שאני מהר׳ בהם: פרי מחשבתם. גמול מחשבותם: כי על דברי. כי אל דברי אשר ביד הנביאים לא הקשיבו וגם אל תורתי שנתתי ביד משה לא הקשיבו וימאסו

תוכחת ירמיה

באור המלות

הנושא לא נעלמו, והכלימה היא מאחרים, עז"א גם הכלים, אם מכלימים אותם, לא ידעו: (טז) דרכים, נתיבות. דרך הוא דרך הרבים, ונתיבות הם של יחידים, הדרך הרבים כנוסה לכל, עז"א וראו, והנתיבות אין ידועים לכל אמר ישאלו ר"ל עקרי התורה ושרשיה יודעים הכל ופרטיה ענפיה ישאלו למורים. ואמר עמדו וראו על ידיעת הכלל, ועל"פ ושאלו עפ"י הקבלה: (יז) והקימתי צופים הוא הנבואה: צופים. בעת המלחמה לראות אם בא האויב ולתקוע בשופר (כמ"ש ביחזקאל ל"ג): (יח) ודעי עדה. ההתראה, כמו והיתה בכם לעדה, מלת עדה נמשך לשתים את אשר (העידותי) בם, והעדים הם הצופים הנ׳, או מוסב עמ"ש שמעי הארץ. כי העיד בם את השמים ואת הארץ. והארץ היא עדה בם, ויהיה עדה כדמות פעל לנקבה, את אשר (עדה) בם, ומפרש מי תעיד שמעי הארץ: (יט) על דברי. מלת על ישמש כטעם בעבור שדברי לא הקשיבו, כמו על אשר עזבו את ברית ה׳ (דברים

באור הענין

אותם כמי שתעה מני דרך והולך בגדי הדרך ומחפש את הדרך, ואומרים לו מה תחפש הלא עת תעמוד על הדרך תראהו? למה נטית אל הגד? ואם לא תוכל להכירו בעצמך שאל לעוברי דרך ויגידו לך? כן ישראל בתעותם מדרך ה׳ הם מבקשים דרך האושר, בודים לעצמם מצות חדשות לא צוה ה׳, כמ"ש ויעש החג בחדש השמיני בחדש אשר בדה מלבו, כמבקשים דרך ה׳, אומר להם מה תבקשו הדרך הלא זה בא יען שנטיתם מדרך אבותיכם דרך הסלולה, אבל **עמדו על דרכים** ואז **תראו** את הדרך ותכירו אותו, ר"ל קחו את ספר התורה שם תראו דרך ה׳ אשר **דרכו בו** אבותיכם, ואם לא תשכילו להכיר את הדרך, ותורת ה׳ לא ידעתם, **שאלו לנתיבות עולם**, שאלו נביאיכ׳ שאלו פי חכמיכם **איזה דרך הטוב ולכו בה**, כי הוא הדרך אשר בו **תמצאו מרגוע לנפשכם** הרוחניה, אבל **ויאמרו לא נלך** מה שהם מבקשים דרך חדש, לא בא מסבת הטעות וחסרון ידיעה רק מסבה שאין רוצים ללכת בדרך ה׳ בדרך התורה והיראה: (יז) **והקימותי** הנה אחר בראה ה׳ כי אינכם רוצים לשוב ע"י הערת השכל, רוצה להשיב אתכם בחזקה ע"י פחד העונשים, **והקים עליכם צפים** (כענין צופה נתתיך לבית ישראל) המביטים על החומות אם האויב בא לעיר, והם השמיעו קולם לאמר **הקשיבו לקול שופר**, כי האויב מריע למלחמה, וגורו לכם מפני חרב מפני פחד העונש, וגם זאת לא הועיל **כי אמרו לא נקשיב**: (יח) **לכן שמעו הגוים** אשר מנה ה׳ אתכם ליסר את ישראל, **ודעי עדה** דעו את ההתראה שהתריתי בם, **את אשר בם** את אשר העידותי בם, ודעו כי לא לקיתי אותם בהנם רק התריתי בם תחלה וגם (יט) **שמעי הארץ** את דברי אלה, **כי הרעה אשר הנה אנכי מביא אל העם הזה הוא פרי מחשבתם** היא בסבת התפקרותם שחשבו מחשבת מינות, **כי על דברי לא הקשיבו ותורתי** אחר שלא הקשיבו לדברי שהם דברי הנביאים וגם לא הקשיבו לתורתי שהם דברי התורה, ומלבד שלא

וַיִּמְאֲסוּ־בָהּ׃ כ לָמָּה־זֶּה לִי לְבוֹנָה מִשְּׁבָא תָבוֹא וְקָנֶה הַטּוֹב מֵאֶרֶץ מֶרְחָק עֹלוֹתֵיכֶם לֹא לְרָצוֹן וְזִבְחֵיכֶם לֹא־עָרְבוּ לִי׃ כא לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶל־הָעָם הַזֶּה מִכְשֹׁלִים וְכָשְׁלוּ בָם אָבוֹת וּבָנִים יַחְדָּו שָׁכֵן וְרֵעוֹ יֹאבֵדוּ׃ כב כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה עַם בָּא מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְגוֹי גָּדוֹל יֵעוֹר מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ׃ כג קֶשֶׁת וְכִידוֹן יַחֲזִיקוּ אַכְזָרִי הוּא וְלֹא יְרַחֵמוּ קוֹלָם כַּיָּם יֶהֱמֶה וְעַל־סוּסִים יִרְכָּבוּ עָרוּךְ כְּאִישׁ לַמִּלְחָמָה עָלַיִךְ בַּת־צִיּוֹן׃ כד שָׁמַעְנוּ אֶת־שָׁמְעוֹ רָפוּ יָדֵינוּ צָרָה הֶחֱזִיקַתְנוּ חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ כה אַל־תֵּצְאִי הַשָּׂדֶה וּבַדֶּרֶךְ אַל־

ואבדו קרי תצאו קרי תלכי

רש"י

לו לומר היה לי לישועה אף כאן היה לו לומר ותורתי מאסו בה ודרך המקראות לדבר כן: (כ) למה זה לי לבונה. אשר אתם מקריבים לפני אשר משבא באה: לא ערבו: לא נעמו: (כג) יחזיקו. יקחו

מצודת דוד

בה: (כ) למה זה לי. מה נחת רוח יש לי בהקטרת הלבונה אשר תבוא משבא ובהקטרת קנה הטוב הבא מארץ מרחק: לא לרצון. אינם לי לרצון: לא ערבו לי. לא נעמו לי: (כא) מכשלים. דברים המכשילים: ורעו. חבירו הרגיל אצלו: יאבדו. כולם יאבדו יחד כי בבוא המכשול אל הבית כולם יכשלו בו ויאבדו: (כב) מארץ צפון. היא בבל: יעור. יהיה נעור לבוא מסוף הארץ ר"ל ממרחק: (כג) יחזיקו. יאחזו בידם להלחם בהם: ולא ירחמו. על הנופלים בידם: כים יהמה. כמו הים אשר הומה ע"י גליו המרעישים בקול: ועל סוסים ירכבו. וימהרו לרדוף אחרי הנסים במלחמה: ערוך כאיש. כ"א מהם ערוך ומוכן כאיש גבור חיל ללכת למלחמה עליך בת ציון: (כד) את שמעו. ר"ל שמועת גבורתו: רפו ידינו: נעשו רפוים וחלשים: צרה החזיקתנו. אחזה אותנו צרה וחיל כיולדה

מצודת ציון

(כ) לבונה. מין בושם: משבא. שם מדינה: וקנה. הוא קנמון מסממני הקטורת: ערבו. ענין נעימות ומתיקות כמו ושנתי ערבה לי (לקמן ל"א): (כא) שכן. זה הדר עמו בבית: (כב) יעור. מלשון התעוררות: מירכתי. מסוף וכן ולירכתי המשכן ימה (שמות כ"ו): (כג) וכידון. הוא כעין רומח וכן נטה בכידון (יהושע ח'): ערוך. מסודר ומוכן: כאיש. ר"ל כגבור חיל: (כד) רפו. מל' רפיון: החזיקתנו. ענין

תוכחת ירמיה

באור הענין

הקשיבו עוד וימאסו בה בלב, שמאסו דברי התורה: (כ) **למה**, ואח"כ אחר כי מאסתם את דברי התורה והמצוה **למה תביאו לבונה משבא**, להקריב לפני לבונה בענין שמקטירים שם בשבא, והבאתם **קנה הטוב מארץ מרחק**, להקריב דברים שמקריבים שם לע"א, למה לי מצות חדשים לא בקשתי אותם מידכם, אחר אשר גם **עלותיכם** הם **לא לרצון**. וזה המשל של עמדו על דרכים שנדמו כאילו אבדו דרך ובקשו דרכים חדשים ומצות חדשות אשר בדו מלבם, וזה מפני האפקורסים שרצו לפרוק עול ולהמציא להם מצות חדשות כחקות הגוים: (כא) **לכן**, תחת שלא קבלו מצותיו שנתתי להם **אתן להם מכשולים אשר יכשלו איש ע"י אחיו האב ע"י הבן השכן ע"י רעו ויאבדו כולם**: (כב) **עם בא**, הם הכשדים, **וגוי גדול** ר"ל וע"י העם הזה **יעור גוי גדול מירכתי ארץ** הם שאר עמים שבאו עמו בין בני מלחמתו, והם באו מירכתי ארץ לא מצפון: (כג) **קשת וכידון יחזיקו**, שני מיני כלי זיין ומטבעו יהיה **אכזרי**, וגם מפיל פחד בקול כי **קולם כים יהמה**, ויהיו **רוכבי סוסים** שהם מסוכנים יותר, **ערוך** שיעורו **ירכבו על סוס אשר ערוך כאיש למלחמה**, שהסוסים יהיו מלומדי מלחמה כמו האנשים, ולא יבא במקרה רק **עליך בת ציון** עקר ביאתו יהיה בשבילך: (כד) **שמענו**. היקף בעת שמענו שמעו **רפו ידינו** ולא עשינו שום דבר מחמת יאוש, ואח"כ **צרה החזיקתנו** בעת המצור, ואח"כ **חיל כיולדה** בעת נבקעה העיר, שזה ידמה כיולדה שנבקעה רחמה להוציא העצמים אשר בתוכה, כי אז ברחו המלך וכל אנשי המלחמה לילה, אבל איעצכם. (כה) **אל תצאו השדה**, וגם בעיר **בדרך אל תלכו** רק התחבאו שם בנקיקים וחורים, ומבאר **אל תצאו השדה**, **כי חרב לאויב** ויפגעכם שם,

באור המלות

כ"ט), או בא במקום אל, ור"ל אל דברי ואל תורתי: (כ) לא לרצון, לא ערבו. העולה באה לרצות על מחשבה רעה, ועל עשה ועל לא הניתק לעשה, אמר עולותיכם לא לרצון, והזבחים אינם לרצות, אמר לא ערבו לי: (כב) עם, גוי. מבואר אצלי (ישעיה א' ד') כי עם חשוב יותר מן גוי, וע"כ קורא כשדים בשם עם להחשיבותם, והבאים לעזרתם בשם גוי: ויעור. נפעל שע"י העם יתעורר גוי גדול, ויהיו מירכתי ארץ לא מצפון לבד, כי הפחתים היו מכל רוחות העולם: (כג) ערוך כאיש. מוסב על הסוסים, כאילו הסוסים יבינו תכסיסי מלחמה כאנשים: (כה) מגור, גור. מגע"ן בא על הפחד ועל האסיפה, ונרה מגל"ר בא על התגרות מלחמה, והבא על הפחד אינו מציין היראה רק מה שמתכנס אל עצמו בסבת היראה להסתתר, ואמרו חז"ל לא תגורו מפני איש, אל תכניסו דבריכם מפני איש. וכן גור הבא על האסיפה גדרו שמתאסף סביב אויבו עד שהוא מקיף אותו

תֵּלֵכִי כִּי חֶרֶב לְאֹיֵב מָגוֹר מִסָּבִיב׃ כו בַּת־עַמִּי חִגְרִי־שָׂק וְהִתְפַּלְּשִׁי בָאֵפֶר אֵבֶל יָחִיד עֲשִׂי־לָךְ מִסְפַּד תַּמְרוּרִים כִּי פִתְאֹם יָבֹא הַשֹּׁדֵד עָלֵינוּ׃ כז בָּחוֹן נְתַתִּיךָ בְעַמִּי מִבְצָר וְתֵדַע וּבָחַנְתָּ אֶת־דַּרְכָּם׃ כח כֻּלָּם סָרֵי סוֹרְרִים הֹלְכֵי רָכִיל נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל כֻּלָּם מַשְׁחִיתִים הֵמָּה׃ כט נָחַר מַפֻּחַ מֵאֵשְׁתַּם עֹפָרֶת לַשָּׁוְא

ת״א בת עמי. גיטין נ״ח: תלכו ק׳ קמץ מאש תם ק׳ צרף

רש״י

כמו וישלח ידו ויחזק בו (שם ד׳) וכן נרה החזיקתנו, אחזתנו: (כה) מגור. יראה. ל״א לשון אסיפה כמו מגורי אל חרב (יחזקאל כ״א), וכן תירגם יונתן: (כו) והתפלשי. התגלגלי: אבל יחיד. אבל בן יחיד. מי שאין לו אלא בן יחיד ומת: מספד תמרורים. לפי שהוא דבוק נקוד מספד בפתח ואינו נקוד מספד בצירי: עלינו. כביכול עלי ועליך: (כז) בחון נתתיך. לירמיה נאמר חזק נתתיך בתוכם ותדע ובחנת את דרכם שתוכיחם והם לא ישמעו. בחון ל׳ חוזק כמו עופל ובחן (ישעיה ל״ב) הקימו בחוניו (שם כ״ג): (כח) סרי סוררים. סרים מן הדרך: הולכי רכיל. בין הנחשת והברזל מטילין איבה בין שני שרים שיש בהן כח להתגרות יחד כך שמעתי. ואני אומר הולכי רכיל הם וחזקים כנחשת וברזל להחזיק כזביהם. וי״א רכיל זה לשון נוכל מהלכין בנכילו כמה דמערב נחשא עם פרזלא, ונוכל הוא לשון מחשבה כמו ויתנכלו אותו להמיתו (בראשית ל״ז): (כט) נחר מפח. משל הוא כשצורפים כסף נופחין במפוח ונוהגין תמיד עופרת בתוך הכור ומועיל לצרוף אבל אתם באתי לצרוף אתכם המפוח נחר ונחרך מכח האש ותם העופרת כולו: נחר. לשון חרה אפו (איוב ל״ב), ועצמי חרה מני חורב (שם

מצודת ציון

אחזתם: חיל. חלחלה ורעד: (כה) מגור. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ״ב): (כו) בת עמי. עדת עמי: חגרי. מל׳ חגורה ואזור: שק. יריעת עבה: והתפלשי. ענין כסוי והתגלגל בה וכן בעפר התפלשי (מיכה א): תמרורים. מל׳ מרירות: השודד. העושק: (כז) בחון. ענין מגדל חזק וכן עופל ובוחן (ישעי׳ ל״ב): ובחנת. מל׳ בחינה: (כח) סרי סוררים. ענין עוות ועקום כמו סורר ומורה (דברים כ״א): הולכי רכיל. ענין לשון הרע כמו לא תלך רכיל (ויקרא י״ט): (כט) נחר. ענין יובש כמו חרה מני חורב (איוב ל׳): מפוח. שם

מצודת דוד

כיולדה: (כה) כי חרב לאויב. כי החרב אשר היא להאויב מביא פחד מסביב: (כו) חגרי שק. דרך צער ואבילות: והתפלשי באפר. התגלגלי באפר ועשי לך אבל כעל בן יחיד ומספד מר: השודד. זה בבל: (כז) בחון. אמאר המקום לירמיה הלא נתתיך בעמי מחוזק כמגדל מבצר ולא תירא מהם להוכיח דרכם על פניהם: ותדע. וא״כ ידעת ובחנת את דרכם כי הרבית לתוכיחם ואין מי שומע: (כח) סרי סוררים. ר״ל השרים המיוחדים שבכל הסוררים ודוגמתו שיר השירים (ש״ה א׳) שר״ל השיר המיוחד שבכל השירים: הולכי רכיל. מדברי לה״ר: נחשת וברזל. ר״ל נכונים לאבד אנשים בכלי זיין שעשוי

מנחשת וברזל מעורב זה כזה שהוא חזק מאד וכן נאמר ברזל מצפון ונחשת (לקמן ט״ו): משחיתם המה. הורגים זה את זה: (כט) נחר מפוח מאש. דרך צורף כסף להסיר הסיג מניח הכסף בכור ועמו עופרת ומעמיד על האש ונפח

באור המלות

סביב, חש מגור מסביב: (כז) בחון, מבצר. שם בחון בא על בחינה ונסיון, ובא מבצר או חוזק, כמו עופל ובחן (ישעיה ל״ב), מבצר מעפה ונבחן שלא יוכל לכבשו ובא פה במליצה התאומית, נתתיך בחון מבצר, ר״ל מבצר בחון ומנוסה בחקפו, וגם מאתך יצא בחינה אל העם ובחנת את דרכם: (כח) סרי סוררים. ר״ל סוררים ביותר גדולים כפי׳ המפ׳, ולפירושי ר״ל שעושים א״ע כאילו הם שרים

תוכחת ירמיה

באור הענין

ובדרך אל תלכו גם בעיר כי מגור מסביב, כי הפחד והמגור כבר הוא מסביב לדירתכם, כי מוכן לבקוע העיר רק. (כו) בת עמי חגרי שק כל אחד יחגור שק להתאבל, ולא שיתאבלו כולם בכנופיא רק, אבל יחיד עשי לך כ״א יתאבל ביחידות בביתו, ויעשה מספד תמרורים כי פתאום ברגע זו יבא השדד: (כז) בחון, יצייר במליצתו את הדור ההוא ככסף סיגים, כמליצת יחזקאל (סי׳ כ״ב) היו לי בית ישראל לסיג כולם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כור סיגים כסף היו, כאילו היו בהם כמה מיני רשעים וכחות הרבה כ״א נבדל מחברו ובלתי משתתף ברשע של חברו רק ירשיע בפנים אחרים, זה נואף וזה רוצח וזה עובד ע״א וכדומה, וכ״א מן הכתות יוציא דבה על רשעת חברו ונחשב בעיניו שהוא כסף טהור, ובאמת גם הוא סיג רק מין אחר, ולא הנביא יצייר כבוחן את הכסף סיגים הזה להסיר ממנו הסיגים ע״י הוכחותיו, וז״ש נתתיך שתהיה בחון מבצר בעמי, ותדע לבחון את דרכם, ואז תראה כי. (כח) כולם סרי סוררים, כולם מתדמים כי הם שרים מדרך הסוררים ומתרחקים מהם, והם הולכי רכיל אחד על חברו כ״א מלשין על רשעת חברו, אבל באמת הם נחשת וברזל, ר״ל שאני הכתות אינם כסף, רק שני מיני סיגים כמו נחושת וברזל שכ״א מין סיג מיוחד, ובכ״ז שניהם משתתפים במה שכולם משחיתים המה שהנחשת משחית כמו הברזל, כן כל כת הגם שנבדלת מרשעת חברתה מ״מ היא רעה כמוה, ואתה תדע את מתגם בכור ומצרף, כי אז תראה כי. (כט) נחר מפות

צָרַף צָרוֹף וְרָעִים לֹא נִתָּקוּ׃ ל כֶּסֶף נִמְאָס קָרְאוּ לָהֶם כִּי־מָאַס יְהוָה בָּהֶם׃

ז א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ ב עֲמֹד בְּשַׁעַר בֵּית יְהוָה וְקָרָאתָ שָּׁם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְאָמַרְתָּ שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה כָּל־יְהוּדָה הַבָּאִים בַּשְּׁעָרִים הָאֵלֶּה לְהִשְׁתַּחֲוֺת לַיהוָה׃ ג כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הֵיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם וַאֲשַׁכְּנָה אֶתְכֶם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ ד אַל־תִּבְטְחוּ לָכֶם אֶל־דִּבְרֵי הַשֶּׁקֶר לֵאמֹר הֵיכַל יְהוָה הֵיכַל יְהוָה הֵיכַל יְהוָה הֵמָּה׃ ה כִּי אִם־הֵיטֵיב תֵּיטִיבוּ אֶת־דַּרְכֵיכֶם וְאֶת־מַעַלְלֵיכֶם אִם־עָשׂוֹ תַעֲשׂוּ

ת״א סכל כ׳. גזיר ל״ס · משפט

רש״י

ל׳) היפר״ש בלעז: לבוה. על חנם לרף הלורף כי לא הועיל: ורעים לא נתקו. מדרכם הרעה כלומר יגעו הנביאים להוכיח ולא הועילו, נתקו פורלפרלקיי״ן בלעז (ל׳ אחר ורעים כמו רשעים כה״א): (ל) כסף נמאס. שאינו נלרף בשום יגיעה:

ז (ד) היכל ה׳ היכל ה׳ היכל ה׳. שלש זימנין בשתא אתון מתחזן קדמוהי: (ט) הגנב ורלוחגו׳. בתמיה

מצודת דוד

במפוח עד יותך הכסף והעופרת ונצרף העופרת ונשאר הכסף נקי מבלי סיג. לזה אמר הנה המכות נתייבש מן האש וגם העופרת כבר תם ונשלם כי נצרף הכל אבל בחנם צרף את הכסף כי הסיגים הרעים לא נעתקו מן הכסף והנה מעורב בו הסיגים והוא למשל לומר הנה הנביאים מתייגעים להוכיח את העם ואינם מועילים כי עדיין עומדים במרדם: (ל) כסף נמאס קראו להם. קראו שם ישראל כסף נמאס שא״א להפריד מהם את הסיגים הם המעשים המגונים: כי מאס ה׳ בהם. על אשר אינם עוזבים מעשיהם אשר לא טובים:

ז (ג) ואשכנה. אשכין אתכם במקום הזה ולא תגלו ממנו: (ד) אל דברי השקר. אל דבר שאין בו ממש שהם אומרים היכל ה׳ וגו׳ המה ר״ל הלא היכל ה׳ המה בתוכנו ולא יחריב ה׳ את היכלו ואמר שלשה פעמים היכל ה׳ על האולם

מצודת ציון

הכלי שמפיחים בו להבעיר האש: תם. ענין גמר והשלמה: עופרת. מין מתכת: צרף צרוף. ענין זקיקה והתכה: ורעים. הם הסיגים שהוא רע מול הכסף: נתקו. ענין העתק והסרה:

ז (ג) היטיבו. מלשון טוב ותיקון וכן והיטב את רחבה (מ״ב

באור הענין

מאש שמרוב תבערת האש נחר המפוח ונחרך, וגם כבר תם העופרת שהוא סיג הרגיל להמצא בהכסף, ואם כן היה ראוי שיצא לצורף כסף נקי, ובכ״ז לשוא צרף צרוף כי רעים לא נתקו, א״א לנתק ולהסיר הסיגים הרעים כי כולו סיג, ולכן. (ל) כסף נמאס קראו להם כי כסף סיגים הוא, והגם שכ״א פושט טלפיו להצדיק א״ע, לא לה׳ הוא כי מאס ה׳ בהם:

ז (ב) עמד בשער בית ה׳ כי היתה הנבואה מיוחדת אל הבאים בשער להקריב קרבנות, יועז״א שמעו דבר ה׳ הבאים בשערים האלה להשתחות לה׳ וחושבים כי הקרבנות וההשתחויה הוא עיקר המעשה הנרצה: (ג) כה אמר ה׳ לא הביאה להעזרה הוא המעשה הטוב והנרצה, רק המעשים הטובים הם תנאי אל הביאה לעזרה, וז״ש היטיבו דרכיכם תחלה ואז ואשכנה אתכם במקום הזה (ואמר ואשכנה אתכם ר״ל אתכם עצמכם אשכן פה, שעל ידכם אשכון בבית לא על הבית רק עליכם, כענין ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם), אבל. (ד) אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר, אל תאמרו, כי היכל ה׳ הוא היכל ה׳ ר״ל אל תחשבו במה שהוא היכל ה׳ ונבנה לשם ה׳ ע״כ הוא היכלו, ר״ל שעי״כ ישכן בו, לא כן, כי היכל ה׳ המה, ר״ל דרכיכם ומעלליכם הטובים (הנז׳ בכתוב הקודם) הם היכל ה׳, ועל ידם ישכן שם בקדש, ומפרש. (ה—ו—ז) כי אם היטיב תיטיבו את דרכיכם ע״י שתעשו משפט בין איש ובין רעהו וכו׳ אז ושכנתי אתכם במקום הזה כי מעשיכם הטובים הם המעון לשכינת ה׳, היכל ה׳ המה, ועי״כ תשכנו גם אתם בארץ עד עולם ולא תגלו ממנה, (ומ״ש גר יתום ואלמנה לא תעשקו, הוא מאמר מוסגר כאומר

באור המלות

מדרכי הסוררים כי הם הולכי רכיל וע״ז, אבל באמת כולם משחיתים המה, כמ״ש בפי׳: (כט) צרף. מה שמתיכין הכסף להסיר ממנו הסיגים, כמו ואצרף כבר סיגיך: (ג) דרכיכם ומעלליכם. הבדלם באורתי למעלה (ד׳ י״ח): (ד) המה. מוסב על הדרכים, הדרכים והמעללים

משפט בין איש ובין רעהו: ו גר יתום ואלמנה לא תעשקו ודם
נקי אל־תשפכו במקום הזה ואחרי אלהים אחרים לא תלכו
לרע לכם: ז ושכנתי אתכם במקום הזה בארץ אשר נתתי
לאבותיכם למן־עולם ועד־עולם: ח הנה אתם בטחים לכם על־
דברי השקר לבלתי הועיל: ט הגנב | רצח ונאף והשבע לשקר
וקטר לבעל והלך אחרי אלהים אחרים אשר לא־ידעתם: י ובאתם
ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא־שמי עליו ואמרתם נצלנו
למען עשות את כל־התועבת האלה: יא המערת פרצים היה
הבית הזה אשר־נקרא שמי־עליו בעיניכם גם אנכי הנה ראיתי
נאם־יהוה: יב כי לכו־נא אל־מקומי אשר בשילו אשר שכנתי

פתח באתנח שמי

רש"י

וכי אלה תעשו ויועיל ההיכל לכם : (יא) המערת פריצים . היה בעיניכם הבית הזה בתמיה : הנה ראיתי .

מצודת ציון

ס') : ומעלליכם . מעשיכם : (ח) לבלתי . ענינו כמו לא : הועיל. מל' תועלת : (י) נצלנו. מלשון הצלה : (יא) המערת.

מצודת דוד

וההיכל והדביר שכולם נקראים בשם ההיכל ולזה אמר שמה בלשון רבים כי שלשה המה : (ו) לרע לכם . אשר מעבודתם תתבן לכם רעה ולא טובה : (ז) ושכנתי. כאשר כן תעשו אז אשכין אתכם במקום הזה ולא בזולת זה : למן עולם . מאת כולאם שמה עד ימות עולם : (ח) על דברי השקר . הוא בטחון ההיכל שאין תועלת בבטחון הזה : (ט) הגנוב . וכי תגנבו ותרצחו וגו' : (י) ובאתם . אחר שתעשו כאלה תבואו אל ההיכל להתפלל שמה ותאמרו הנה אנו נצלנו מהעונש הראוי לבוא על מעשים כאלה : למען עשות . למען תשובו להטות ולעשות שוב המעשים האלה ויהיה בית ה' סיבה ועזר לעשות התועבות בבטחכם בו : (יא) המערת . האם תחשבם שהיה הבית הזה וגו' בעיניכם כמערת הפריצים שכאשר יעשו התועבה ילכו להחבא במערה : גם אנכי . ר"ל כמו שיש הדבר הזה עם לבבכם לעשות התועבות על בטחון בית הבית כן גם אני רואה שכן הוא עם לבבכם ולא נכחד ממני : (יב) לכו

באור המלות

הטובים הם היכל ה' : (ו) לא תעשקו ודם נקי וכו'. דרך המליצה לדבר בדרך לא זו אף זו ולא בהפך , והיך אחר שצוה שיעשו משפט וצדקה , צוה על עשק ורציחה ? הולם כבר באורתי באילת השחר (כלל ר"א) שלפעמים הסדר לפי הסבות ומסובביהן , כמו לא תגנבו (ועי"כ) לא תשקרו . וכן ביהושע (כ"ג) לבלתי בא בגוים (ועי"כ) בשם אלהיהם לא תזכירו (ועי"כ) ולא תשבעו וכו' , ועל

תוכחת ירמיה

באור הענין

אם תעשו משפט כ"ש שלא תעשקו גר יתום ואלמנה, וכ"ש שלא תשפכו דם נקי וכו', כי בהפך אם לא תעשו משפט סוף שתעשקו ויותר מזה שתשפכו דם נקי, ויותר מזה שתעבדו אלהים אחרים, ור"ל כי העושה הטוב בעבור שהוא טוב בעצמו שלא מיראת עונש כ"ש שימנע א"ע מהרע שיודע שיגיע לו ממנו נזק , וז"ש שאם תעשו משפט כ"ש שלא תעשקו ותשפכו דם נקי לרע לכם. ר"ל שעי"ז בודאי יגיע לכם רע) : (ח) הנה, אבל אתם בטחים לכם על דברי השקר לבלתי הועיל , כי לפעמים יבטח על שקר בעבור תועלת, שיעשה עבירה שירויח על ידה ממון וא"כ בטח על התועלת שהגיע לו מזה הגם שהדבר שקר , אבל אתם בוטחים על דבר שהוא שקר וגם אין בו תועלת : (ט—י) הגנב רצח וכו' ובאתם ועמדתם , וכי אפשר שאתם תתמידו לעשות כל העבירות וע"י שתעמדו בבית הזה אשר שמי נקרא עליו תאמרו נצלנו ולא ישיגנו עונש , שתחשבו , א] שאחפה על הבא אל ביתי , ב] שלא אחריב הבית יען ששמי עליו, ויותר מזה כי לא תבואו שם ע"מ לשוב רק ע"מ לחזור לעשות הרע והסמכו על זכות הבית לעשות כל התועבות , עד שתאמרו שלא לבד שע"י הבית תשיגו סליחה על העבר כי גם על העתיד למען עשות את כל התועבות האלה בעתיד, עד שע"י המקדש תתירו לעצמכם לעשות כל תועבה : (יא) המערת, אתם מחשיבים ביתי כמערה שהפריצים מתחבאים שם בל ימצאום, כי כן ע"י הבית תרצו להסתיר מעשיכם , כי הגה כן היה הבית הזה בעיניכם, שאם תראו איש משתחוה לאלהיו שם , תחשבו אותו לצדיק גמור , ותועבותיו יסתרו מעיניכם, אבל גם אם יסתר מעיניכם שאינכם יודעים נסתרות, הלא גם אנכי הנה ראיתי , ואני רואה תעלומות, ומי יסתר מפני ? , ואם תחשבו שבכל זה לא אחריב ביתי, זה טעות : (יב) כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שם שכנתי שמי בראשונה והחרבתיו מפני רעת עמי ישראל, וכ"ש זה שהוא

שמי שם בראשונה וראו את אשר־עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל׃ יג ועתה יען עשותכם את־כל־המעשים האלה נאם־יהוה ואדבר אליכם השכם ודבר ולא שמעתם ואקרא אתכם ולא עניתם׃ יד ועשיתי לבית ׀ אשר נקרא־שמי עליו אשר אתם בטחים בו ולמקום אשר־נתתי לכם ולאבתיכם כאשר עשיתי לשלו׃ טו והשלכתי אתכם מעל פני כאשר השלכתי את־כל־אחיכם את כל־זרע אפרים׃ טז ואתה אל־תתפלל ׀ בעד־העם הזה ואל־תשא בעדם רנה ותפלה ואל־תפגע־בי כי־אינני שמע אתך׃ יז האינך ראה מה המה עשים בערי יהודה ובחוצות ירושלם׃ יח הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את־האש

יח"א ואתה אל תתפלל. ברכות כ"ו תענית ט' סוטה י"ד סנהדרין נ"ה:

והנשים

רש"י

שכך הוא בעיניכם: (יד) כאשר עשיתי לשילו. בימי עלי: (טו) כאשר השלכתי וגו'. עשרת השבטים:

מצודת דוד

נא אל מקומי. ר"ל התבוננו עתה אל המשכן אשר עמד בשילו בראשונה. עד לא נבחרה ירושלים: את אשר עשיתי לו. שהחרבתי אותו מפני רעת ישראל בימי עלי הכהן ולא חששתי עליו: (יג) השכם ודבר. אני משכים ומדבר ע"י הנביאים: ואקרא אתכם. לשוב אלי בתשובה: (יד) ועשיתי. ולכן אעשה לבית וגו': ולמקום וגו'. הוא ירושלים: (טו) והשלכתי וגו'. לארץ אחרת: כל אחיכם. ותוזר ומפרש את כל זרע אפרים והם בני עשרת השבטים ונקראו ע"ש אפרים כי ירבעם שמלך בהם ראשונה היה מזרע אפרים: (טז) ואתה. לירמיה ידבר שאל יתפלל בעדם: ואל תשא וגו'. כפל הדבר במ"ש: כי אינני. כי אין אני שומע אליך: (יז) האינך. וכי אין אתה רואה מה המה עושי' וגו': (יח) הבנים וגו'. ר"ל כ"א מהם מסייע לעביר': לעשות כונים. לעשות מיני

מצודת ציון

מנין]אפירה בקרקע:פרילים. הבעים וקלי הדעת: (יג) עניתם. מל' עניה ותשובה: (טז) ואל תשא. ענין הרמת קול: בעדם. בעבורם: רנה. הוא ענין לשון תפלה: תפגע. ענין בקשה וכן ופגעו לי (בראשית כ"ג): (יז) האינך. האין אתה וכן איך יודע אי זה יכשר (קהלת י"א): ובחוצות. בשוקים: (יח) מלקטים. מל' לקיטה: מבערים. מדליקים: לשות. מלשון

באור הענין

השני שאין הקביעות כ"כ כמו הראשון, (ועז"א אל שילה שכנתי שמי, ואצל בהמ"ק אמר **אשר נקרא שמי עליו** ר"ל שאין שמי שוכן רק נקרא עליו לבד, כי כבר נסתלקה שכינה ע"י עונותיכם): (יג) **ועתה** שהחטא יותר גדול, א] שהיה לכם ללמוד משילה, ב] **יען עשותכם את כל המעשים האלה** גנוב רצוח שלא היה בשילה, ג] **ואדבר השכם ודבר** שג"כ לא היה בשילה: (יד) **ועשיתי**, לכן אעשה **לבית, יען אשר אתם בטחים בו** ותוטאים ע"י הבטחון הזה, וגם **למקום** שהוא לכל א"י שאחריב אותה: (טו) **והשלכתי אתכם** לגולה כמו שהגליתי עשרת השבטים: (טז) **ואתה**, ר"ל לך נויתי רק שתעמוד בשער בית ה' שהם באים להשתחוות ותוכיחם, אבל **לא שאתה תתפלל בעדם**, וגם אם ירצו העם להתפלל ואתה תהיה הש"ץ **לשאת בעדם רנה ותפלה**, כדרך שהש"ץ מרנן והקהל עונים אחריו, לא תעשה זאת, וגם **אל תפגע בי** שתעשה בזכותך **כי אינני שמע אתך** כלל, כי איך תוכל לבקש ולהתפלל בעדם: **האינך ראה**, א] **מה המה עשים** גוף המעשה, ב] איכות המעשה שאין עושים בצנעה רק בפרהסיא **בערי יהודה ובערי ירושלים**, ולא שיעשו זה יחידים, כי. (יח) **הבנים מלקטים עצים** שכולם עוסקים בדבר, וגם מלאכה שאחד יכול לעשותה כמו עשיית הכונים הם מחלקים אותה ביניהם האבות והבנים והנשים כדי שיהיה לכולם חלק במעשה

תוכחת ירמיה

באור המלות

כונה זו בא פה, וכן לקמן (כ"ב ג'): (יג) **ואדבר, ואקרא**, התלה דברתי מקרוב ואחר שלא שמעתם ונתרחקתי מכם עדן קראתי מרחוק. וכן לקמן (ל"ה י"ז) ובישעיה (ס"ה י"ב, ס"ו ד') אמר בהפך קראתי דברתי, כי אז לא נתרחקה שכינה מליר שקרא תחלה מרחוק ואח"כ התקרב ודבר מקרוב: (טז) ואל תפגע בי. גדר הפגיעה אם יתפלל בעד עלמו מורה שמרבה תפלה עד שלא יוכל להשיב פניו ריקם מפני ריבוי בקשתו, ואם מתפלל בעד חברו, היינו שיעשה לו כזכות המבקש אף שאין חברו ראוי לכך: אינני שומע אוסך. שמע שאחריו את מורה שמיעת הקול לבד, ר"ל שאתפוס אני כל אשמע קולך כלל זכ"ש שלא אעשה בקשתך: (יח) כונים. צורה מכוונת למלכת השמים שהוא השמש, שקראוהו מלך בשמים, שמולך על כל הכוכבים ומנהיג אותם, ואליו היה עבודת המולך והיה אלהם מולך זכר ומלכת נקבה, ועז"א

ואין

וְהַנָּשִׁים לָשׁוּת בָּצֵק לַעֲשׂוֹת כַּוָּנִים לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וְהַסֵּךְ נְסָכִים לֵאלֹהִים אֲחֵרִים לְמַעַן הַכְעִסֵנִי: יט הַאֹתִי הֵם מַכְעִסִים נְאֻם־יְהוָה הֲלוֹא אֹתָם לְמַעַן בֹּשֶׁת פְּנֵיהֶם: כ לָכֵן כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אַפִּי וַחֲמָתִי נִתֶּכֶת אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל־עֵץ הַשָּׂדֶה וְעַל־פְּרִי הָאֲדָמָה וּבָעֲרָה וְלֹא תִכְבֶּה: כא כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל־זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר: כב כִּי לֹא־דִבַּרְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־דִּבְרֵי עוֹלָה וָזָבַח: כג כִּי אִם־אֶת־הַדָּבָר

ת"א עולותיכם ספו. מגילה כ"ו: הוציאי ק' הזה

רש"י

(יח) לעשות כונים. דפוס הכוכב: למלכת השמים. לכוכב הגדול היו קורין מלכת השמים לשון מלוכה, וכן תירגם יונתן לכוכבת שמיא: (כ) נתכת. יורדת ומגעת, כמו ומטר לא נתך ארצה (שמות ט'), לא מפה: (כא) עלותיכם. שאתם מקריבים כליל טוב לכם שתוסיפו אותם על שלמיכם ותקריבו אותם שלמים ותאכלו הבשר שהרי אינם מקובלות לפני ולמה תפסידום: (כב) ביום הוציאי אותם. תחלת תנאי לא היתה

מצודת ציון

ליסה והוא גלגול העיסה: בצק. עיסה כמו מלוש בצק עד חמצתו (הושע ז') ואמר בצק ע"ש סופו וכן אפיתי על גחליו לחם (ישעיה מ"ד): כונים. מין מאכל ויתכן שנקרא כן על כי עשאום בכונת הלב בתיקון רב וכן עשינו לה כונים להעציבה (לקמן מ"ד): למלכת השמים. הוא השמש וכן מקטרים למלכ' השמים (שם): (כ) נתכת. ענין שפכה ויריקה כמו ותתך חמתי ואפי (שם): תכבה. מלשון כבוי: (כא) ספו. ל' תוספת: (כב) על דברי. על ענין וכן ועל דבר כזבי (במדבר

מצודת דוד

מאכלים להגיש מנחה למלכת השמים ר"ל לכוכב גדול שבשמים והוא השמש וכאלו מולך על כולם: והסך. ולהסך אז נסכים וגו': למען הכעיסני. ר"ל יודעים הם שאין תועלת בעבודתם אבל כל מעשיהם להכעיסני: (יט) האותי. ר"ל וכי הכעס הוא בעבורי כלומר וכי מעשיהם מזיקים לי הלא הכעס יזיק להם כי יסיר להם לבושה ולכלימה: (כ) נתכת. תהי' נשפכת אל המקום הזה וחוזר ומפרש על האדם וגו': ולא תכבה. ר"ל לא תפסק החמה עד תכלה הכל: (כא) עולותיכם ספו וגו'. העולות שאתם מביאים שהמה כולה כליל. הוסיפו אותם על זבחי שלמיכם ואכלו הבשר ר"ל הואיל ואין העולות לרצון לפני למה תפסידו הבשר: (כב) כי לא דברתי וגו'. ביום שהוצאתים ממצרים לא דברתי עמהם אז על דבר עולה וזבח ולא היה עיקר ההוצאה בעבור הבאת הקרבנות כי בזה הכל תלוי אף בזולת שמוע בקול ה' היה א"כ מהראוי לצוות עלי' ביום שהוצאתים ממצרים: (כג) כי אם וגו' שמעו בקולי. רק הדבר הזה צויתים אז שמעו בקולי וגו' כמ"ש ועתה אם שמוע תשמעו

תוכחת ירמיה

באור המלות

(בעמוס ה') את סוכות מלככם ואת כיון צלמיכם, ולקמן (מ"ד י"ח) עשינו לה כונים להעציבה. וי"מ מענין מלאכה או מלאך ושליחות ע"ש עבודתה ושליחותה בהנהגת השפלים, והאל"ף עי"ן הפעל נפל מן היסוד, כמו אם לא בריתך לסוב (לקמן ל"ג י"א), יתן ה' את שלתך (ש"א א'): (כא) ספו. המפרשים פרשו יסף, כמו ספו שנה על שנה (ישעיה כ"ט). ולפי"ז יל' זבחיכם זבחי חג, וי"ל שפרשו ספה, כמו וספו בתים רבים (עמוס ג'), ר"ל כלו והכריתו את העולות עם הזבחים, ומלת על כטעם עם, כמו ויבואו האנשים על הנשים: (כב) כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים כי אם את הדבר הזה צויתי אותם. לפי' המפ' יקשה מאד איך אמר שלא דבר ולא צוה על דברי עולה, והלא כל ספר ויקרא מלא מהלכות הקרבנות ומדיניהם, וע"כ מוכרח לפרש כמש"ש שר"ל לא דברתי כי אם את הדבר הזה,

באור הענין

ואין עושים זאת לתיאבון רק למען הכעיסני: (יט) **האותי הם מכעיסים**, הלא ה' לא יתפעל והכעס הנאמר אצל ה' הוא מה שהמקבל מקבל עונש ובו יתראה רושם הכעס לא בה', וז"ש **הלוא אתם**, הם מקבלים הכעס ומתפעלים ממנו לא אנכי, כי מה שהם עושים למען הכעיסני הוא **למען בשת פניהם**, כי ע"ז. (כ) **הנה אפי וחמתי נתכת** למטה על המכעיסים, ועי"כ יוחרב **המקום הזה**, וכל אשר בו אדם ובהמה וצומח פרי העץ ופרי האדמה, והאש יהיה תמיד כי **לא תכבה**, (והנה בעת החולי יקבלו תרופה מהמאכלים והעשבים, אבל בשיהיה החמה גם על הצומח ויתעפשו יכלה האדם והבהמה באין תרופה): (כא) **כה אמר ה'**, שב לענין הראשון, מ"ש אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר היכל ה', אין ה' רוצה בקרבנותיכם, רק ספו וכלו והשביתו את **עלותיכם עם זבחיכם**, בל תביאו עולות וזבחים לה' ואכלו אתם **את הבשר**: (כב—כג) **כי לא דברתי ולא צויתי את אבותיכם** וכו' **כי אם את הדבר הזה**, ר"ל בעת **שדברתי וצויתי את אבותיכם בעת שהוצאתי אותם מארץ מצרים שיביאו עולה וזבח** כי כל ספר תו"כ מלא הלכות מהבאת

הַזֶּה צִוִּיתִי אוֹתָם לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם וַהֲלַכְתֶּם בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אֶתְכֶם לְמַעַן יִיטַב לָכֶם׃ כד וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ בְּמֹעֵצוֹת בִּשְׁרִרוּת לִבָּם הָרָע וַיִּהְיוּ לְאָחוֹר וְלֹא לְפָנִים׃ כה לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים יוֹם הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ׃ כו וְלוֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְלֹא

ת"א כי לא. עקרים מ"ב פ"א: הטו

רש"י

אלא אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה (שם י"ט): (כד) בשרירות לבם. במראה לבם, לשון אשורנו (במדבר כ"ד): (כה) יום השכם ושלח. מידי יום ביום השכם ושלוח: (כט) גזי נזרך. תלשי שערך כמו ויגז את ראשו (איוב א'), ל"א נזרך כתרך לשון גדולה,

מצודת דוד

בקולי וגו' (שמות י"ט) א"כ זהו העיקר והבאת הקרבנות היא כאחת מכל המצות שאין נחת בהם בזולת שמוע בקול ה': והייתי לכם לאלהים. ר"ל אני בעצמי אשפיע לכם טובה בזולת אמצעי: ואתם וגו'. ולא אחליפכם באומה אחרת: למען ייטב לכם. ר"ל לא יבוא לי תועלת מזה רק למען ייטב לכם: (כד) ולא שמעו. אף יוצאי מצרים לא שמעו וגו': במעצות. בעצתם מה שהראה להם לבם הרע רצה לומר מה שחמדו ותאוו: ויהיו לאחור. הלכו לאחור ולא לפנים ר"ל בכל יום היו פוחתין והולכין בעבודת ה' ולא היו מוסיפים והולכים: (כה) למן היום וגו'. מאז ועד הנה המה פוחתים והולכים: יום השכם ושלוח. בכל יום אני משכים ומשלח:

מצודת ציון

כ"ס): (כד) במעצות. מל' עצה: בשרירות. ענין הבטה וראיה כמו אשר שוררו אנשים (איוב ל"ו): לפנים. להלן מול

באור הענין

הקרבנות, לא היה כוונתי על הקרבנות עצמם שיהיו תכליות לעצמם, רק בציווי של הקרבנות **רק את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי**, שעקר ציוי הקרבנות היה שישמעו בקולי שזה עקר המבוקש של הקרבן, **שמעו בקולי**, ר"ל בתכליות של הקרבנות כונתי ג' דברים, א] **שישמעו בקולי** כמ"ש נחת רוח הוא לפני שאמרתי ונעשה רצוני, ב] **והייתי לכם לאלהים** שהקרבנות הם כענין אות ביני וביניכם שאתם עמי ואנכי אלהיכם, כאילו אקבל מכם עבודה ומנחה כאשר יקבל המלך מן עמו, ג] **והלכתם בכל הדרך** שהיה ענינם להזכיר אתכם ללכת בדרכי ה', כמו קרבנות נדבה ועליה לרגל למען תלמד ליראה את ה', ובקרבנות חובה חטאות ואשמות שיזכור החוטא את חטאו ולא ישוב עוד לכסלה, ובכ"ז לא צויתי עניני הקרבנות לתועלתי רק לתועלתכם **למען ייטב לכם:** (כד) **ולא שמעו**, ר"ל ותכליות אלה שכוונתי בציוי הקרבנות לא השגתי, שהגם שהרבו להביא קרבנות לא הביאום לתכלית הנרצה, לא עמ"ש שמעו בקולי כי **לא שמעו וגם לא הטו את אזנם** כלל, ולא שילכו בדרך אשר צויתי אותם כי הלכו **במועצות** שלא היה החטא בשגגה רק אחרי הכנה והסכמת השכל ועם **שרירות הלב** והמינות, ולא שאהיה להם לאלהים כי היו **לאחור ולא פנים**, ר"ל שהכונה האלהית היתה שילכו תמיד בשלמותם ממדרגה למדרגה לפנים עד שישרה שכינתו עליהם בתמידות ויהיה להם לאלהים, אבל הם היו לאחור שסבו לאחוריהם ממדרגה שהיו ממלכת כהנים וגוי קדוש עד המדרגה השפלה שירדו ממדרגת המין האנושי ונמשלו כבהמות, כמ"ש בפי' ישעיה (א' ד') על מ"ש נזורו אחור, ולא הלכו כלל לפנים, שלא תאמר שהיו כמי שהולך אל השלמות וחוזר לאחוריו ושוב חוזר לפניו כי הם היו רק לאחור, כי כן היה. (כה) **למן היום אשר יצאו אבותיכם מא"מ עד היום הזה** לא הלכו אף פעם אחת לפנים, ולא תאמר שלא הוכחתים ע"י הנביאים, כי **ואשלח אליהם**, ולא נביא אחד רק **את כל עבדי הנביאים**, ולא כעס א' לפרקים רק **יום יום השכם ושלח**, ובכ"ז. (כו) **ולא שמעו וגם לא הטו את אזנם**, שאם היו עכ"פ מטים אזן ולא שומעים שיש לומר שלא הוטבו הדברים בעיניהם. אבל הם לא רצו כלל לבחון דברי הנביאים, וגם אם הכתו

באור המלות

רק דבר זה היה עקר הדבור שישמעו בקולי. אולם מלת צויתי אותם נראה כמיותר לפ"ז, כי כבר כללתי באילת השחר (כלל רכ"ט) שכ"מ שבא להטיל תנאי בשלילה הקודמת (שיעיינו במלת כי אם) אין הדרך להזכיר את הפעל שנית אם לא לצורך דרוש. אולם הדבר נכון מאד, בהתדע ההבדל בין דבור ובין ציוי, שהדבור יבא גם על דבר הרשות, והציוי בא על דבר חובה, שהמצוה מכרית לעשות פקודתו, ובקרבנות יש דבורים וציווים, כי קרבנות נדבה דבר ולא צוה כמ"ש אדם כי יקריב כשרוצה להקריב, וקרבנות חובה צוה, כמ"ש צו את בני ישראל זאת תורת העולה, צו וכו' את קרבני לחמי. אמנם הגם שבדבור הבאת הקרבנות יש דבור וציוי, בתכליות של הקרבנות שהוא שישמעו בקול ה' לא ידבק דבור של רשות רק ציוי של חובה וז"ש הגם שדברתי וגם צויתי על דברי עולה וזבח, **דברתי על קרבנות נדבה, וצויתי על**

הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם הֵרֵעוּ מֵאֲבוֹתָם׃ כז וְדִבַּרְתָּ
אֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ וְקָרָאתָ אֲלֵיהֶם
וְלֹא יַעֲנוּכָה׃ כח וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַגּוֹי אֲשֶׁר לוֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהָיו וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר אָבְדָה הָאֱמוּנָה וְנִכְרְתָה מִפִּיהֶם׃
כט גָּזִּי נִזְרֵךְ וְהַשְׁלִיכִי וּשְׂאִי עַל־שְׁפָיִם קִינָה כִּי מָאַס יְהוָה וַיִּטֹּשׁ
אֶת־דּוֹר עֶבְרָתוֹ׃ ל כִּי־עָשׂוּ בְנֵי־יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינַי נְאֻם־יְהוָה
שָׂמוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי־עָלָיו לְטַמְּאוֹ׃ לא וּבָנוּ
בָּמוֹת הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם לִשְׂרֹף אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־
בְּנֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי׃ לב לָכֵן הִנֵּה

ת״א גזי נזרך. יומא פ״ה סוטה מ״ט נדה ל״א :

ימים

רש״י

וכן תירגם יונתן לברביך וכן חברו מנחם : ויטש . ויעזוב : (לא) במות התפת . הוא המולך שהיה של נחשת ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות ומסקות ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם והכומרים מקישין בתופים שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו : תפת . על שם התוף : הנם . על שם נהמת הבן : לא צויתי . במלות שיקריבו בניהם לקרבן : ולא דברתי . לאחד מן הנביאים וכשדברתי לאברהם לשחוט

מצודת ציון

ספנים : (כו) ויקשו . מל׳ קשה : ערפם. הוא מול הפנים : (כז) יענוכה . מל׳ עניה ותשובה : (כח) לקחו. ענין למוד: ונכרתה . ר״ל נפסקה : (כט) גזי . ענין תליסה כמו קרחי וגזי (מיכה א׳) : נזרך. גדול השער יקרא נזר כמו נזר אלהיו על ראשו (במדבר ו׳) : ושאי . ענין הרמה : שפים . כן נקראו המקומות הגבוהים : ויטש . ענין עזיבה כמו ויטוש משכן שילו (תהלים ע״ח) : עברתו. מל׳ עברה וזעם. (ל) שקוציהם. מלשון שקץ ותועבה : (לא) במות. מל׳ במה : בגיא. בעמק:

מצודת דוד

(כו) ולא שמעו אלי . אנשי הדור הזה : ויקשו את ערפם . הוא ענין מליצה כאלו התקשה ערפם עד שא״א להם להחזיר הפנים מול המקום ואחז במשל מבן אדם לחבירו שאינו רוצה להחזיר הפנים מול חבירו לשמוע דבריו : הרעו . עשו רעות עוד יותר מאבותם : (כז) ודברת . אמר ה׳ לירמיהו כאשר תדבר אליהם את כל הדברים האלה ידעתי אשר לא ישמעו אליך ויברחו להם ואם תקרא אליהם ידעתי אשר לא יענו לך : (כח) ואמרת אליהם . אז תאמר אליהם זה הגוי וגו׳ ר״ל אין אלה מבני ישראל אשר שמעו דבר ה׳ בסיני אלא כאלו הם גוי אחר אשר לא שמעו בקול ה׳ וכאלו לא למדו מעולם מוסר : אבדה האמונה . אמונת האל אבדה מלבותם וגם נכרתה מפיהם ולא יזכרו בה : (כט) גזי נזרך . לכן תלוש שער ראשך והשלך אותם וזהו דרך צער ואבלות : ושאי . כרימי קול קינה על מקומות הגבוהים להיות נשמע למרחוק : ויטוש . עזב את הדור שאסף עליו עברתו : (ל) שמו שקוציהם . הצו״ם המתועב שמו בב״המק לטמא אותו : (לא) במות התפת . במות של התופת אשר עמד בגי בן הנם לשרוף על את בניהם וגומר (ולפי שהיו מקישין בתופים לבל ישמע האב בנוסמת הבן כשהוא נשרף ויכמרו רחמיו קראו בית הבמות ותופת ע״ש התופים ולהגיא קראו בן הנם ע״ש נהמת הבן) : אשר לא צויתי . אסי׳ לשני לא צויתי להקריב בנים ובנות :

באור המלות

קרבנות תנה , בכ״ו בשתיהם היה רק ציוי שישמעו בקולי ועז״א צויתי אותם כי השמיעה בקול ה׳ הוא ציוי והוכה: (כז) ודברת , וקראת , (כנ״ל פסוק י״צ) : (כט) גזי נזרך. פי׳ כפפ׳ שער הראש , וכא המלינה מן הנזיר שגוז שערו

תוכחת ירמיה

באור הענין

להם עושי ה׳ ומופתיו הקשו את ערפם ולא הסבו אותו לאחוריהם לראות , וגזה הרעו מאבותם , כי אבותיהם הלכו במועצות בשרירות לבם הרע, ר״ל שמר שחקרו והתיעצו על דרכם ונמו לשרירות לבם אחרי החקירה , והם לא רצו לדעת ולהאזין ואף לא לראות בעיניהם : (כז) ודברת , אחר שתדבר אליהם ולא ישמעו ויתרחקו ממך , ואז תקרא שיתקרבו אליך ולא יענוך , אז . (כח) ואמרת אליהם זה הגוי אשר לא שמעו בקול ה׳ אלהיו שדבר עליהם מצד הערת השכל , וגם לא לקחו מוסר אחר שייסרם בעונשין , א״כ אבדה האמונה , מלבם וגם נכרתה מפיהם , שאין אף מעשה הבותיהם בידיהם , לכן . (כט) גזי , תלשי שער ראשך לסימן היאוש והאבלות , ושאי קינה , בפרהסיא על שפים כי אין לך תקוה , ועקר הקינה יהיה על שמאס ה׳ ויטוש , שלא היתה הנטישה לפי שעה לבד כי היתה מחמת מאוס ואם מאיסה לית סבר, וזה היה בסבת ע״א : (ל) כי עשו בני יהודה וכו׳ . ויותר מזה ששמו שקוציהם בבית כמושיב נכרה בלדה , ויותר מזה שקבלו ע״ע עבודות חמורות לע״א . (לא) שבנו במות התופת לשרוף את בניהם . אשר אנכי לא צויתי שיעשו לי עבודות כאלה , ולא תאמר שלא צויתי מפני שחשבתי שלא ישמעו לי לעשות זאת אבל הדבר עלה על לבי לצוות בעד שאדע שישמעון , כי לא עלתה

על

יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד הַתֹּפֶת וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא הַהֲרֵגָה וְקָבְרוּ בְתֹפֶת מֵאֵין מָקוֹם׃ לג וְהָיְתָה נִבְלַת הָעָם הַזֶּה לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃ לד וְהִשְׁבַּתִּי ׀ מֵעָרֵי יְהוּדָה וּמֵחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה כִּי לְחָרְבָּה תִּהְיֶה הָאָרֶץ׃

ח א בָּעֵת הַהִיא נְאֻם־יְהוָה ויוציאו אֶת־עַצְמוֹת מַלְכֵי־יְהוּדָה וְאֶת־עַצְמוֹת שָׂרָיו וְאֶת־עַצְמוֹת הַכֹּהֲנִים וְאֵת ׀ עַצְמוֹת הַנְּבִיאִים וְאֵת עַצְמוֹת יוֹשְׁבֵי־יְרוּשָׁלִָם מִקִּבְרֵיהֶם׃ ב וּשְׁטָחוּם לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וּלְכֹל ׀ צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אֲהֵבוּם וַאֲשֶׁר עֲבָדוּם וַאֲשֶׁר הָלְכוּ אַחֲרֵיהֶם וַאֲשֶׁר דְּרָשׁוּם וַאֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם לֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא

ת״א בעת ההיא. סנהדרין ל״ז: לא יאספו. יבמות ס״ג: יוציאו ק׳ קמץ בטרחא יקברו

רש״י

את בנו לא עלתה על לבי שיעשום אלא להודיע לדקו: (לג) ואין מחריד. את העופות מעל הפגרים:

ח (ב) ושטחום לשמש. והכשדים ישבו לצור על העיר בקברי השרי׳ שהיו נאים כפלטין: לדומן.

מצודת דוד

ולא עלתה על לבי. לשאול דבר כזאת: (לב) ולא יאמר עוד. אז לא יקרא עוד בית הבמות בשם תופת וגיא בן הנם כ״א יקרא גיא ההרג׳ כי שמה יפלו הרוגים רבים: וקברו. ההרוגים יקברו בתופת הרבה מאד עד שלא ימצא שם מקום לקבור עוד: (לג) והיה נבלת העם. הנשארים אשר לא יקברו יהיו למאכל לעוף השמים וגומר: ואין מחריד. לא יהיה מי להחרידם ללכת מן הנבלות: (לד) והשבתי וגו׳. ר״ל לא ישמע עוד שמה קול ששון וגו׳ כי לחרב׳ תהיה ולא ישאר בה איש:

ח (א) יוציאו. האויבים הבאים יוציאום מקבריהם לבזותם: הכהנים. כהני הבעל: הנביאים. נביאי השקר: יושבי ירושלים. מיתר העם: (ב) ושטחום. ופרשו אותם אל מול השמש וגו׳ לבזותם: אשר אהבום. לקבלם לאלהות: ואשר וגו׳. כפל הדבר במ״ש להתמדת הדבר: לא יאספו. לא יכניסם אל הקבר: ולא יקברו. כפל הדבר במ״ש: לדומן:

מצודת ציון

(לג) נבלת. כן נקרא גוף ההרוג: מחריד. מל׳ חרדה ופחד: (לד) והשבתי. ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה י״ד): ולחרבה. מל׳ חורבן:

ח (ב) ושטחום. ענין פריסה כמו משטח חרמים (יחזקאל כ״ו): צבא השמים. הם הכוכבים ומזלות: יאספו.

באור הענין | תוכחת ירמיה | באור המלות

על לבי כי היא עבודה מסוקנת אלי: (לב) מאין מקום, עד שלא ישאר מקום לקבר עוד ואז. (לג) והיתה נבלת העם למאכל כי לא ימצאו מקום קבר: (לד) והשבתי, כי הדרך הוא שאחרי המלחמות הגדולות והרג רב יתחברו זוגים רבים מהאלמנות שנהרגו בעליהם והאנשים שמתו נשיהם וישתדלו לקחת נשים ולהוליד בנים לישב את הארץ החרבה, כמ״ש (לקמן ל״ג) עוד ישמע במקום הזה קול ששון וקול שמחה וכו׳ כי אשיב שבות הארץ כבראשונה, עתה לא יהיה כן כי לחרבה תהיה הארץ:

עם שמא ראש נזרו, וכמשל כי האמונה הוא נזר הקדש על ראש ישראל ואם אבדה האמונה הורד עדיך מעליך:

(ב) עבדום, השתחוו להם. מצאנו במקומות רבות סדר, עבודה ואח״כ השתחויה, וכב״מ מקדים השתחויה לעבודה ואחרי הדיוק, בעבודת השמש וצבא מעלה מקדים השתחויה ואח״כ עבודה, כי בקל יותר להשתחוות להם ממעלתם ועבודה הוא רבותא יותר, ובעובד דברים השפלים שהשתחויה הוא רבותא יותר ויקדים עבודה להשתחויה, ובשלילה יתפוס בהפך בכ״ת, ופה שמדבר מצבא השמים, בהכרח ילך מן התמור אל הקל

ח (א) בעת ההיא לא לבד שלא יקברו המתים אז כי גם יוציאו העצמות מקבריהם: (ב) ושטחום לשמש וכו׳ אשר אהבום, כי היה להם עבודות חלוקות, היו שלנס אלהות שאהבו אותם ויחסו להם השפע והטוב והיופי וכל ההצלחות. ויש שיראו מפניהם, כי יחסו להם כל רע חולי ודבר וחרב והיו עובדים אותם בקרבנות וזבחי אדם לשכך חמתם ולהסיר הרעה, ע״ז אמר אשר אהבום ואשר עבדום, שהוא מאהבה או מיראה. ויש שהיו דורשים מהם לדעת עתידות ונסתרות. ויש שהלכו אחריהם להדמות למדותיהם ודרכיהם שהיו מיחסים להם. ויש שהשתחוו להם לבד, לרוממם ולכבדם. לא יאספו, דרך לאסוף עצמות השרים לארונות נכבדים, והם לא

 יאספו

יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ׃ ג וְנִבְחַר מָוֶת מֵחַיִּים לְכֹל הַשְּׁאֵרִית הַנִּשְׁאָרִים מִן־הַמִּשְׁפָּחָה הָרָעָה הַזֹּאת בְּכָל־הַמְּקֹמוֹת הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ ד וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה הֲיִפְּלוּ וְלֹא יָקוּמוּ אִם־יָשׁוּב וְלֹא יָשׁוּב׃ ה מַדּוּעַ שׁוֹבְבָה הָעָם הַזֶּה יְרוּשָׁלִַם מְשֻׁבָה נִצַּחַת הֶחֱזִיקוּ בַּתַּרְמִית מֵאֲנוּ לָשׁוּב׃ ו הִקְשַׁבְתִּי וָאֶשְׁמָע לוֹא־כֵן יְדַבֵּרוּ אֵין אִישׁ נִחָם עַל־רָעָתוֹ לֵאמֹר מֶה עָשִׂיתִי כֻּלֹּה שָׁב בִּמְרֻצוֹתָם כְּסוּס שׁוֹטֵף

ת"א ונבחר. שם: מדוע. סנהדרין ק"ה: גם חסידה בשמים. עקרים מ"ג: **בּמלחמה**

פתח באתנח במרוצתם קרי

רש"י

לזבל: (ג) ונבחר מות מחיים. אף על פי שהם רואים את המתים נתונין בבזיון גרש החיים גדולה הימנה ויבחרו את המות: (ד) היפלו ולא יקומו. הטוב להם שיפילו את עצמם לנפילה שאין לה תקומ׳: אם ישוב ולא ישוב. לכשירצו לשוב מרעתם לא ישוב הקב"ה מגזירתו. דבר אחר אף אם ישובו בתשובה לא תתקיים בידם כי ימהרו לשוב לרשעתם. וכן ת"י אם למיתב גלי קדמי דלא יתובון: (ה) משובה נצחת. משובת עולם. כמו נצח: החזיקו. אחזו: בתרמית. במרמה: (ו) לוא כן. לא בדין כמו כן בנות צלפחד (במדבר כ"ז): כולה שב במרוצתם. בדרך הראשון חוטאים וחוזרים וחוטאים. מרוצתם קורס"י

מצודת ציון

ענין הכנס׳ כמו ואין מאסף אותם (שופטים י"ט): לדומן. לזבל כמו כדומן על פני השדה (לקמן ט׳): (ג) הדחתים. מל׳ דחיה: (ה) שובבה משובה. ענין מרד והליכה בדרכי הלב: נצחת. מלשון נצח ועולם: החזיקו. ענין אחיזה: בתרמית. ענין מרמה וכן שקר תרמיתם (תהלים קי"ט): מאנו. מל׳ מיאון: (ו) הקשבתי. ענין האזנה: נחם. ענין הרעה והפוך המחשבה כמו פן ינחם העם (שמות י"ג): במרוצתם. ענין רדיפה ומרוצת הסוס׳: שוטף. ענין רדיפה

מצודת דוד

יהיו מונחים ע"פ האדמה דומה לדומן: (ג) ונבחר מות מחיים. הנשארים מן המיתה ההולכים בגולה יהיו בצרה גדולה עד שיבחרו המיתה: המשפחה הרעה. אשר עבדו לבעל: בכל המקומות הנשארים. הוא הפוך כמו הנשארים בכל המקומות אשר הדחתים שם בגולה: (ד) היפלו. וכי בעוגם יפלו ולא יוכלו לקום. ר"ל וכי אין תשובה מועלת להקימם מנפילתם: אם ישוב. וכי אם מי מהם ישוב בתשובה האם לא ישוב: ה׳ מחרון אפו בתמיה (דרך המקרא כשאומר שתי תמיהות וא"ז נאמר בראשונה ה"א התימה ובשניה מלת אם וכן המאוס יהודה את יהודה אם בציון געלה נפשך לקמן י"ד): (ה) מדוע. למה מרדה העם הזה מרידה מתמדת עד העולם: העם הזה ירושלים. חסר הנסמך העם הזה עם ירושלים ורבים כמוהו: החזיקו. אוחזים במרמה וממאנים לשוב כאלו אין התשובה מועלת: (ו) הקשבתי. אני מקשיב ושומע אשר לא ידברו כן לומר שממאנים לשוב בעבור כי חושבים שאין התשובה מועלה אבל גם עתה אין איש מתחרט על הרעה שעשה לאמר מה עשיתי כלא שגגתי בנפשי: כולה שב. ר"ל לא די שאין מ׳

באור המלות

אשר אהבום, ואף אשר עבדום מורא שהיא קלה מאהבה, ואף אשר דרשום כדרוש אוב וידעוני, או כמו לדרוש בבעל זבוב, לך אשר רק הלכו אחריהם, ואף אשר רק השתחוו לחלק לגם כבוד: (ה) שובבה. (מחזבע מנחי כעי"ן) מענין תשובה, כמו לשובב יעקב אליו, וכן משובה מענין שובה, כמו ועמי תלואים למשובתי, ור"ל שהשבים לנצח. וי"ל שובבה פעל יוצא ומוסב על ירושלים, ירושלים היא תשובב את העם משובה נצחת, ר"ל שמן ירושלים תצא תשובה אל כל העם שישובו תשובה של רמאות, לכן בא לשון נקבה על ירושלים שהעם הוא המקבל הפעולה: (ו) הקשבתי ואשמע. השומעים הוא אחר ההקשבה ובא ג"כ על ההבנה: לא כן. לא נכון

תוכחת ירמיה — באור הענין

יאספו ויותר מזה שגם **לא יקברו כלל**: (ג) **ונבחר**, והגם שיראו בזיון המתים יבחרו יותר **במות מבחיים**, וזה יהיה **לכל השארית מן המשפחה** שעבדו ע"ז, ולא לבד בא"י כי גם **בכל המקומות** אף בח"ל, וזה יהיה **לכל הנשארים** באין הבדל: (ד) **היפלו**, (ה׳ אומר) וכי היו **נופלים בלי תקומה אם ישוב ולא ישוב** שנית, ר"ל כי השב מדרך הרע לדרך הטוב נקרא שב מדרכו, ואם חוזר ושב אל דרך הרע הנהו שב שנית, וישראל שבים וחוזרים ושבים, שבים מדרך הרע וחוזרים ושבים אליו, ועי"ז אין תקומה למפלתם. ה׳ שואל. (ה) **מדוע שובבה**, שהם שבים **תשובה נצחת**, ר"ל שהם שבים לנצח מדרכם, שבים מדרך הרע אל הטוב ושוב שבים מדרך הטוב אל דרך הרע, מה הסבה לזה? משיב, שזה הוא מפני **שהחזיקו בתרמית ומאנו לשוב**, רק שעשים תשובה של רמאות, אומרים ששבים והוא רמאות וזיוף כי לבם על דרכם הרע, כי הנה. (ו) **הקשבתי** השם אומר, אני **הקשבתי** דברי תשובתם **ואשמע** והבין **כי לא כן ידברו** הוידוי שמתודים בעת התשובה אינם כראוי וכנון, **אין איש נחם על רעתו לאמר מה עשיתי**, ר"ל כי נבוא עליהם פורעניות אז הם שבים מדרכם, אבל אין מתחרטים על רוע מעשיהם מגד עצמם, עד שיודה על מעשיו הרעים מגד עצמם

מִלְחָמָה׃ ז גַּם־חֲסִידָה בַשָּׁמַיִם יָדְעָה מוֹעֲדֶיהָ וְתוֹר וְסוּס וְעָגוּר שָׁמְרוּ אֶת־עֵת בֹּאָנָה וְעַמִּי לֹא יָדְעוּ אֵת מִשְׁפַּט יְהוָה׃ ח אֵיכָה תֹאמְרוּ חֲכָמִים אֲנַחְנוּ וְתוֹרַת יְהוָה אִתָּנוּ אָכֵן הִנֵּה לַשֶּׁקֶר עָשָׂה עֵט שֶׁקֶר סֹפְרִים׃ ט הֹבִשׁוּ חֲכָמִים חַתּוּ וַיִּלָּכֵדוּ הִנֵּה בִדְבַר־יְהוָה

וסיס קרי

מאסו

רש"י

בלע"ז: שוטף. אישפרידי"ן בלע"ז: (ז) חסידה. ליגאגיא"ה בלע"ז: מועדיה. עת עברם אל איי הים מפני הצנה ועת שובם: ותור וסיס ועגור. תפרינא וכורכיא וסנוניתא. כורכיא גרוא"ה בלע"ז סנונית ארונדיל"א בלע"ז: שמרו. המתינו: (ח) אכן הנה לשקר. הנה חכמתכם לשקר בכם לרפאותכם על נקלה: עשה עט שקר סופרים. נביאכם: (ט) הובשו חכמים. כמותכם ומהו הבשת הנה בדברי ה' מאסו וחכמת מה

מצודת דוד

מהחרס אלא אפילו כולם כאיש אחד בא לרוץ במרוצתם שרצו אף כמו שהיו רדופים מאז אחר הרעות וכן הם רדופים גם עתה: כסוס. כמו הסוס הרודף במלחמה כנחל שוטף ועם כי הוא בנפשו כן הם רדופים אחר הרעות עם כי מאבדים נפשם בזה: (ז) גם חסידה בשמים. אפי' עוף החסידה בשמה באויר השמים אשר אינה ברשות אדם הלא תדע זמניה מתי תלך ומתי תשוב כי דרכה לעוף בזמן הקור לארצות החמים ובזמן הקיץ תשוב לארצות הקרים: שמרו. גם המה בלכתם לארצות החמים ממתינים את עת בואם ולא יקדימו ולא יאחרו: ועמי וגו'. ר"ל העופות ההם יודעים דרך מנהג העולם ועמי לא ידעו משפט והנהגת המקום ב"ה שמשלם לאיש כמפעלו: (ח) ותורת וגו'. ר"ל יודעים אנו את התורה: אכן. באמת הנה לחנם עשה העושה את הקולמוס לכתוב ספר התורה ולחנם היו הסופרים שכתבו את התורה הואיל ואינכם מקיימים אותה: (ט) הובישו חכמים. הם המחזיקים עצמם לחכמים הלא יבושו בעת יחתו וילכדו ברעה ולא יועיל

מצודת ציון

ואחר כך שהלך מרדיפת המים: (ז) חסידה. שם עוף טמא: מועדיה. ענין זמן כמו למועד אשוב אליך (בראשית י"ח): ותור. שם תורים ידוע: וסיס ועגור. גם הם שמות עופות וכן כסוס עגור (ישעיה ל"ח): שמרו. המתינו כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז): (ח) איכה. כמו איך: לשקר. על חנם: עט. קולמוס כמו עט סופר מהיר (תהלים מ"ה): (ט) הובישו. מלשון בושה: חתו. ענין שבר ופחד

באור הענין

פלמס, רק מתחרטים ומתאוננים על הנזק שהגיע להם ע"י מעשיהם, כגנב שנתפס במחתרת ואינו מתחרט על מה שגנב רק ע"מ שנמצא, ולכן כלה שב במרוצתם כסוס שוטף במלחמה, הם דומים לסוס שבעת יפגע את האויב במלחמה וירוץ לאחור פקר תכלית מרוצתו לאחור הוא כדי שיוכל לחזור ליפול על האויב בכח יותר נמרץ, כן מה ששבים מן עונותיהם היא על מנת שלא לשוב ושלא לעשותם עוד רק על מנת שישובו לעשותם שנית ביתר שאת עם ינוח להם מצרותיהם: (ז) גם, הם גרועים אפי' מבע"ח, שהעופות הנוסעים מרגישים בטבע עת החורף והשלג, עת שלא ימצאו מחסה ומזון, ומתרחקים אז אל ארצות החמים ולא ישובו עד בוא האביב, ועמי לא ידעו את משפט ה', להבין את הרעה אשר יביא ה' עליהם המשפט לפני בואה, ולדעת זמן התשובה ולעזוב דרכם הרע לפני בוא יום המשפט: (ח) איכה תאמרו, הדור ההוא היו אומרים כי התורה והמצוה הוא דבר נאמן בשכל האדם, ר"ל שאמרו שא"א שיקבל אדם תורה ומצות בקבלה או בנבואה ושיקבל עליו דברים שאינו משיג בשכלו, והתורה והמצוה אינו דבר שבא אל האדם מחוצה לו ע"י תורה כתובה בספר ובדיו רק היא נמצאת בהבנתו ובהרגש לבו, וז"ש איכה תאמרו חכמים אנחנו שהחכמה נמצאת אתכם בטבע ובשכל, ותורת ה' אתנו התורה נמצאת אתנו בטבע הנפש והשכל, אכן אך לשקר עשה עט, אבל העט שעשה כותב התורה לכתוב בה תורה מקובלת מה', עשה לשקר, כי לא יקבל אדם תורה ע"י נבואה וקבלה, וכן שקר סופרים, כל הנביאים שכתבו ספרים ע"פ ה' בנבואה הוא שקר, כן אתם אומרים ומכחישים העקר של נבואה ותורה מן השמים, משיב להם. (ט) הובישו חכמים, כבר התבאר שהחכמה שעקרה היא ידיעת ההנהגה בין טוב ורע, ולדעת מה טוב ומה רע בכל פרטי המדות וההנהגה, א"א שישיג האדם מהותיה מעצמו, כי אין על חקי החכמה מופתי הדעת, וא"א שידע האדם צרכיו והנהגת הנפש מה טוב ומה מכלום, ואיך וכמה ומתי ישתמש בכחות נפשו לעשות או שלא לעשות. (כמו שהתבאר בפלך

תוכחת ירמיה

באור המלות

כמו כן בנות ללפחד דוכרות: (ז) ידעה מועדיה, שמרו את עת בואנה. מבואר אצלי שיש הבדל בין עת ובין מועד. עת, מציין עת הטבעי, ומועד מציין הזמן ההסכמי או הדתיי המיועד וזמן לאיזה דבר, והתור וסיס ועגור שהם עופות נוסעים ישובו תמיד בזמן הטבעי בר"ח ניסן, הגם שעדיין מיועד להיות עת קר, וע"ז אמר שמרו עת בואנה ולא ישמרו. אבל החסידה תאחר או תקדים השעה, כי תדע המועד שאם האביב מתאחר ועתיד להיות קור תתאחר מלשוב ואם יקדים האביב תקדים לשוב כנודע, ולזה צריך ידיעה כמ"ש ידעה מועדיה. וכן במשפטי ה' יש עת קבוע, וגם יש מועד, שלפעמים יקדים המשפט קודם הזמן אם תתמלא הסאה, והם לא נבד שלא ידעו המועד, לא ישמרו גם העת לשוב לפני בוא יום המוגבל לרעה: (ח) סופרים. יש הבדל בין כותב ובין סופר, הכותב יכתוב על כל דבר, וכתבתם על מזוזות, כתבם על לוח, וכתבת על האבנים. והסופר כותב בספרים, ולא ימצא שם תואר כותב בשום מקום: (ט) הובישו. הבפעיל מורה הבושה היתרה והחת הוא השפלת הנפש, ובא כ"פ אחר בושה:

מָאָסוּ וְחָכְמַת־מֶה לָהֶם׃ י לָכֵן אֶתֵּן אֶת־נְשֵׁיהֶם לַאֲחֵרִים שְׂדוֹתֵיהֶם לְיוֹרְשִׁים כִּי מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל כֻּלֹּה בֹּצֵעַ בָּצַע מִנָּבִיא וְעַד־כֹּהֵן כֻּלֹּה עֹשֶׂה שָּׁקֶר׃ יא וַיְרַפּוּ אֶת־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי עַל־נְקַלָּה לֵאמֹר שָׁלוֹם ׀ שָׁלוֹם וְאֵין שָׁלוֹם׃ יב הֹבִשׁוּ כִּי תוֹעֵבָה עָשׂוּ גַּם־בּוֹשׁ לֹא־יֵבֹשׁוּ וְהִכָּלֵם לֹא יָדָעוּ לָכֵן יִפְּלוּ בַנֹּפְלִים בְּעֵת פְּקֻדָּתָם יִכָּשְׁלוּ אָמַר יְהוָה׃ יג אָסֹף אֲסִיפֵם נְאֻם־יְהוָה אֵין עֲנָבִים בַּגֶּפֶן וְאֵין תְּאֵנִים בַּתְּאֵנָה וְהֶעָלֶה נָבֵל וָאֶתֵּן לָהֶם יַעַבְרוּם׃ יד עַל־מָה

אנחנו

ת"א אסף אסיפם. מגילה ל"א:

רש"י

להם : (יא) וירפו . כמו וירפאו : (יב) הובישו . בושת וכלימה תבא להם : גם בוש לא יבושו . אינם מתביישים במעשיהם הרעים לתת לב לשוב : (יג) אסוף אסיפם. ל' כליי' כמו אסוף אסף כל מעל פני האדמה (צפניה א') : אין ענבים בגפן . לא יותר דבר : והעלה נבל . לשון כמש פלויסטרי"ש בלע"ז כמו וכנובלת מתאנה (ישעיה ל"ד) כאלה נובלת עליה (שם א') : ואתן להם יעברום . כל זאת תהיה להם על כי נחטי

מצודת ציון

(י) בוצע בצע. גוזל הון : (יא) וירפו. מלשון רפואה: בת עמי. עדת עמי : נקלה. מלשון קלון ובזיון : (יב) תועבה. דבר איסור וגנאי : והכלם. מלשון כלימה: פקודתם. ענין זכרון : (יג) אסף אסיפם . ענין כליי' כמו אסף אדם ובהמה (צפני' א') : נבל . ענין כמוש כמו ועלהו לא יבול (תהלים א') :

מצודת דוד

נפשם בחכמתם : וחכמת מה להם . ר"ל מה היא החכמה שבידם הלא בחכמת התורה מאסו ואף לא יוכלו לנצל נפשם בחכמה א"כ במה יתפארו : (י) לאחרים . לעם אחר : ליורשים . כל מי מהאומות שירצה לרשת : כלם בוצע בצע . כולם גוזלים הון : מנביא . נביא השקר : כהן . כהן הבעל : (יא) וירפו . הם מרפאים את שבר בת עמי ורעתם שעתידה לבוא ר"ל הם מוציאים מלבם דאגת הרעה הבאה : על נקלה . עם אמירה נקלה ומבוזה לאמר שלום יהיה ולא תבוא הרעה, וזהו במה מרפאים שברם אבל לא יהיה שלום והמה מכחשים : (יב) הובישו . ר"ל עכ"פ היה להם להבוש ולהיות נכלמים כאשר עשו דבר תועבה כדרך המשובים אשר יכלמו אם בא לידם דבר תועבה במקרה : גם בוש וגו'. ר"ל עשו התועבה וגם לא יבושו בעבירה : והכלם וגו' . אינם יודעים מה היא כלימה וכפל הדבר במ"ש : לכן יפלו . הנביאים והכהנים ההם יפלו בעת יפלו כל הנופלים ע"י האויבים : בעת פקודתם . בעת שאזכור עליהם עונם להפרע מהם וזהו בזמן החורבן אז יכשלו גם המה : (יג) אסוף אסיפם . אכלה אותם מן העולם : אין ענבים בגפן . כאילו בגפן לא ישאר ענבים ר"ל לא יותר דבר : בתאנה . כאילו בתאנה : והעלה נבל . גם העלים יכמשו ור"ל לא ישאר שארית מהם : ואתן להם יעברום . אזמין להם אויבים אשר יעברו אותם מן העולם : (יד) על מה וגו' . כשיבוא האויב יאמרו יושבי השדות אל

באור המלות

(יג) אסף אסיפם . הראשון שרשו אסף מענין אסיפה וקיבוץ והשני מנע"ו סוף וקץ ובא לשון נופל על הלשון : יעברום . יעברו אותם , כמו כי עברתי את פי ה' . וי"מ שר"ל שאתן ענבים ותאנים לאומות שיעברום מארצם לגולה , או ר"ל

תוכחת ירמיה — באור הענין

בספר משלי) וחקי החכמה כולם נתנו מה' ע"י נביאיו ונכתבו בספר התורה , וא"כ אלה שמאסו בדבר ה' אין להם היסודות שעליהם תשען החכמה , שיסוד החכמה אינה בשכל האדם רק בתורת ה', וז"ש **הובישו חכמים** שאחר **שמאסו בדבר ה'** א"כ **חכמת מה להם** , מהיכן ישיגו חקי החכמה ומי יודיעוה להם , אחר שאינם נודעים מעצמם : (י—יב) **לכן אתן את נשיהם לאחרים** ר"ל כי מי שלא נפל ברשת הכפירה , הגם שיחטא מצד התאוה יוכל להרפא ע"י מוסרי הנביאים ותוכחת התורה , אבל אחרי שמאסו בדבר התורה וכופרים בנבואה אין להם תקנה , שאם ירצו להתרפאות ע"י שיפקח עיני שכלו לראות כי חולה הוא בחולי הנפש , הלא הוא נדמה לו שהוא בריא אולם כמ"ש וירפאו את שבר עמי על נקלה , ואם ירצה להתרפאות ע"י מוסרי הנביאים שישוב מדרכו , הלא יכחיש את הנבואה , ועל זה אמר הובישו וכו' גם בוש לא יבושו , וכבר התבארו פסוקים אלה למעלה (ו' י"ג—ט"ו) : (יג) **אסף אסיפם** , החוזה שם דבריו בפי מדברים שונים , הנביא והעם מדברים ומתווכחים , וה' מדבר ג"כ עמהם , **(ה' אומר)** , אני אאסוף אותם , שיתאספו להתיעץ מה לעשות , ובאר שהאסיפה תהיה מפני שרצוני לעשות עמהם סוף וכלה . **(דברי העם)** הלא **אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה** , ואין אוכל להשיב נפש , **(תשובת השם) ואתן להם יעברום** , איך אתן להם ענבים ותאנים , הלא יעברו את מה שנתתי להם , שהוא התורה והמצוה : (יד) **על מה** , **(דברי העם)** , הנאספים אומרים **על מה אנחנו ישבים** ואין אנו מכינים עצה וגבורה למלחמה ? **האספו ונבוא אל ערי המבצר** לנלחם שם עם האויב , **(תשובת**

הנביא

אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים הֵאָסְפוּ וְנָבוֹא אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר וְנִדְּמָה־שָּׁם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הֲדִמָּנוּ וַיַּשְׁקֵנוּ מֵי־רֹאשׁ כִּי חָטָאנוּ לַיהוָה׃ טו קַוֵּה לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב לְעֵת מַרְפֵּה וְהִנֵּה בְעָתָה׃ טז מִדָּן נִשְׁמַע נַחְרַת סוּסָיו מִקּוֹל מִצְהֲלוֹת אַבִּירָיו רָעֲשָׁה כָּל־הָאָרֶץ וַיָּבוֹאוּ וַיֹּאכְלוּ אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ יז כִּי הִנְנִי מְשַׁלֵּחַ בָּכֶם נְחָשִׁים צִפְעֹנִים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם לָחַשׁ וְנִשְּׁכוּ אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה׃ יח מַבְלִיגִיתִי עָלֵי

ה״א במקום א׳ יגון

רש״י

להם חקים ועברו עליהם: (יד) ונדמה שם. ונדום שם נשב שם דוממים ואבלים: מי ראש. שם דלוע בי״ש. כרישי חיון ראש פתנים הוא הסם שבשיניו: (טז) מדן נשמע. על דפלחו לעגלא דבדן: נחרת סוסיו. עטישות נחיריו: מצהלות אביריו. צהלות משחק סוסיו ומליצו במקום אחר סוסים נקראים אבירים מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה׳) לשון סוס דוהר (נחום ג׳) ויונתן תרגם מקל פסיעות גברוהי: (יז) נחשים צפעונים. לסוף שבעים שנה נעשה צפע ואוטם אזנו שלא ישמע לקול חבר המלחשו שנאמר כמו פתן חרש יאטם אזנו (תהלים נ״ח) הוא שנאמר אשר אין להם לחש: (יח) מבליגיתי עלי יגון. כמו הבלגתי ובא דבר

מצודת דוד

מה אנחנו יושבים בשדות להיות נמסרים ביד האויב הבא: ונדמה שם. כאומר הגם קרוב הדבר שגם בערי המבצר נהיה נכרתים ואבודי׳ כי ה׳ הכרית אותנו ואין עצה נגד גזרת המקום: וישקנו. הוא משקה אותנו מים המשחיתים ונעשב מר ר״ל המקום הביא לנו פורעניות ולא על חנם כי באמת חטאנו לה׳ ובגמול הוא: (טו) קוה לשלום. הם יקוו לשלום ולא יהיה טוב כי לא יבוא השלום: לעת מרפא. יקוו לעת מרפא והנה באה בעתה ורעד: (טז) מדן. בעוד יהיה האויב בדן שהיא בגבול א״י יהיה נשמע נחרת סוסיו: מקול מצהלות. מהרמת קול גבוריו רעשה כל הארץ: ומלואה. הדברים שבארץ מלואה מהם: עיר. יאכלו כל עיר והיושבים בה: (יז) משלח בכם. אגרה בכם נחשים רעים אשר אין מועיל להם לחש והם ינשכו אתכם ר״ל לא תוכלו לרצות את האויב בדברים רכים התחנונים: (יח) מבליגיתי. ר״ל אם אמרתי להתחזק על היגון לבל אתמיד בו אבל לא אוכל כי

מצודת ציון

יעברום. ענין העברה מן הע לב: (יד) ונדמה הדמנו. ענין כריתה כמו אל תדמו בעוני (לקמן נ״א): ראש. שם עשב מר וכן שורש פורה ראש ולענה (דברים כ״ט): (טו) מרפה. תל׳ רפואה ועם הוא בה״א: בעתה. ענ׳ בעת וחרדה: (טז) נחרת. הקול היוצא מנחיריו הם נקבי האף וכן הוד נחרו אימה (איוב ל״ט): מצהלות. ענין הרמת קול גדול כמו אל אשת רעהו יצהלו (לעיל ה׳): אביריו. מלשון אביר וחזק: (יז) משלח. ענין גרוי והשסה כמו ושן בהמות אשלח בם (דברים ל״ב): צפעונים. מין נחש רע: ונשכו. מלשון נשיכ׳ וכן אם ישוך הנחש בלא לחש (קהלת י׳): (יח) מבליגיתי.

תוכחת ירמיה

באור הענין

הנביא), ונדמה שם, אבל שם בערי המבצר נשתוק ולא נעשה מאומה, כי ה׳ אלהינו הדמנו, מדמה אותם שם לאבלים היושבים ודוממים, ותחת שדרך להשקות את האבלים כוס תנחומים השקנו מי ראש, וזה יען שחטאנו לה׳: (טו) קוה לשלום, (דברי העם), הלא ראוי לקוות לשלום, ומדוע אין טוב?, (תשובת הנביא), מפני שהיה ראוי לקוות לעת מרפא, שהחולים בחולי הנפש יעסקו ברפואה ובתשובה, והנה בעתה כי עודם מחזיקים ברעתם: (טז) (דברי העם), מדן, ר״ל כי בברכת יעקב לבניו אמר, יהי דן נחש עלי דרך הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור, שבני דן היו מלומדים ללחום עם רוכבי סוסים (ולכן היה דן המאסף לכל המחנות כי דרך הרוכבים ליפול על אחורי המחנה ברדפם אחריהם), עפ״ז ישאלו איך היה עתה להפך שנחרת סוסי האויב נשמע מדן, ובכ״ז לא נשך הנחש עקבי סוס ורוכבו, כי מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ, וגם באו לתוך הארץ ויאכלו ארץ ומלואה? (יז) (תשובת ה׳), כי הנני משלח בכם, מה שאתם חושבים שדן דומה כנחש נהיה בהפך, כי אני השולח בכם נחשים צפענים שהם קשים מנחש והם נשכו אתכם עצמכם, לא את סוסיכם: (יח) מבליגיתי, (דברי העם), עתה אני רואה מה שהתחזקתי עלי היגון, והייתי חושב שיש תקוה, זה בא מצד כי עלי לבי דוי, שאני דומה כחולה שהמדוה נוגע עד לבו, שאז אינו מרגיש בחליו כלל, וזה עצמו שאינו מרגיש בחליו הוא סימן שאבדו הרגשותיו ונגע כאלו

באור המלות

אחר שאין להם מה לאכול אתן להם אומות שיעברום מארצם לארץ אחרת: (יד) ונדמה. מענין שתיקה, וכן הדימני ושורש דום, דמם, משתתפים כמובנם כנודע, ומלת ונדמה י״מ נפעל משורש דמם, וי״מ שהוא מן הקל, ממשקל ישום וישרוק: (טו) קוה. מקור, ראוי לקוות: ומרפה. כמו מרפא: (טז) מצהלות. נופל על קול האבירים סוסים החזקים המזוינים למלחמה. וכן ותצהלי כאבירים (לקמן נ׳): (יז) צפעונים. בא פה תואר לנחשים: (יח) מבליגיתי. שם, משקלו מבליגים, כשלם מרבית, שראוי מרביית, ולמדבר בעדו מבליגיתי. (ר״מ קמחי): מבליג. מענין חיזוק, והכונה מן מתחזק מתאמץ, שעקרו בא על התחזקות כחות החיים, אעזבה פני ואבליגה (איוב ט׳ כ״ז), השע ממני ואבליגה (תהלים ל״ט י״ג), ומ״ש המבליג שוד על עז (עמוס ה׳ ט׳)

יָגוֹן עָלַי לִבִּי דַוָּי׃ יט הִנֵּה־קוֹל שַׁוְעַת בַּת־עַמִּי מֵאֶרֶץ מַרְחַקִּים הַיהוָה אֵין בְּצִיּוֹן אִם־מַלְכָּהּ אֵין בָּהּ מַדּוּעַ הִכְעִסוּנִי בִּפְסִלֵיהֶם בְּהַבְלֵי נֵכָר׃ כ עָבַר קָצִיר כָּלָה קָיִץ וַאֲנַחְנוּ לוֹא נוֹשָׁעְנוּ׃ כא עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי הָשְׁבָּרְתִּי קָדַרְתִּי שַׁמָּה הֶחֱזִקָתְנִי׃ כב הַצֳרִי אֵין בְּגִלְעָד אִם־רֹפֵא אֵין שָׁם כִּי מַדּוּעַ לֹא עָלְתָה אֲרֻכַת בַּת־עַמִּי׃ כג מִי־יִתֵּן רֹאשִׁי מַיִם וְעֵינִי מְקוֹר דִּמְעָה וְאֶבְכֶּה יוֹמָם וָלַיְלָה אֵת חַלְלֵי בַת־עַמִּי׃

פתח בא תנח ט

רש"י

הוא מישאיוינמנ"ץ בלע"ז כלומר הם אמרתי אבליג' ואתאפק עלי יגוני: עלי לבי דוי. מקול צעקות הגלות אלי בפורעניות הבאות: (יט) הנה קול שועת בת עמי. אני שומע שסופן לצעוק בארץ מרחקים ולמה כל זאת הלא ה' בציון ואם ישובו אליו ימצא להם: (כ) עבר קציר כלה קיץ. צפינו לעזרת מצרים ולא באה אמרנו יעבור הקציר ויהיו פנויין ויבואו והנה עבר זמן הקציר באייר וזמן הקיץ בתמוז ולא באו: (כא) קדרתי. ל' שחרות ואופל: שמה. תמהון: החזיקתני. אחזתני: (כב) הצרי אין בגלעד. שהצרי בא משם כמו שנא' עלי גלעד וקחי צרי (לקמן מ"ה) כלומר וכי לא היו להם אנשים צדיקים ממי ללמוד וייטיבו דרכיהם: ארוכת. רפואה איניפלאשטר"א בלע"ז:

מצודת ציון

ענין שהחזקות כמו ואבליגה מעט (איוב י'): דוי. מלשון מדוה וחולי: (יט) שועת. צעקת: (כ) כלה. מל' כליון: קיץ. הוא עת שטיחת התאנים ליבשם וכן כשלג בקיץ (משלי כ"ו): (כא) השברתי. מלשון שברון: קדרתי. ענין שחרות וחושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב'): שמה. תמהון ובלבול כמו ונשמו הכהנים (לעיל ד'): החזיקתני. ענין אחיזה: (כב) הצרי. הוא נטף המוזכר בסממני הקטורת והוא שרף אילן והוא מיוחד לרפואה וכן קחו צרי למכאובה (לקמן נ"א): ארוכת. ענין רפואה כמו הנני מעלה לה ארוכה (לקמן ל"ג): (כג) מי יתן. ענינו כמו הלואי וכן מי יתן והיה לבבם וגו' (דברים ה'): מקור. מעין: את חללי בת עמי. על חללי וכן ויתנכלו אותו (בראשית ל"ז) תירגם אונקלוס וחשיבו עלוהי:

מצודת דוד

עלי לבי דוי: (יט) הנה קול. ר"ל איך לא ידוה לבי הלא הגלות בעיני כאלו כבר נעשה וכאלו אני שומע קול צעקת בת עמי מארץ מרחקים אשר הלכו שם בגלות והלא בידם היה לתקן הדבר כי האם אין ה' בציון וגו' ולמה א"כ לא התפללו אליו לבטל הגזרה ומדוע הוסיפו עוד להכעיסני בפסיליהם בהבלי אל נכר הם העכו"ם: (כ) עבר קציר. מצפים אנו לתשועה והיא מתאחרת לבוא כי כבר עבר הקציר וכבר כלה זמן הקיץ ועדיין לא נושענו ר"ל זה זמן רב אנו בתוחלת ממושכה: (כא) על שבר. על הפורעניות העתידה לבוא השברתי גם אני: קדרתי. הושחר תארי והתמהון אחז אותי: (כב) הצרי אין בגלעד. וכי אין בגלעד צרי לרפאות בו החלי הלא שם הוא מקום הצרי וכי אין שם רופא לדעת אופן הרפואה ומדוע לא נתרפאת בת עמי ר"ל וכי אין בידם תורה ומצות וכי אין נמצא חכמים להורותם הדבר ומדוע אם כן לא החזיקו למוסר לבטל הגזירה: (כג) מי יתן. הלואי והיה ראשי מלא מי בכי ועיני יהיה מקור הנובע דמעה והייתי אז בוכה יומם ולילה על חללי בת עמי:

תוכחת ירמיהו

באור המלות

בא בדרך מליצה כאילו העיר הוא גוף שהאברים שיתחברו בו כאות המתפעלים על הפועלים בעת החולי והמות: (יט) שועת. גדרו שצועק לישועה: (כ) קציר, קיץ. הקיץ הוא אחר הקציר, וכלה הוא יותר מן עבר, שכלה לגמרי וכאן מוסיף והולך במליצתו: השברתי. השבר יצוייר גם בחלק מן הדבר שבר יד או רגל והקדירה תופס בכל העצם שאחר ונכהה מראיתו, ומוסיף שמה החזיקתני, שהוא השממה לגמרי: (כב) ארוכת. מענין רפואה (ע"ל ל' י"ז):

יסנני

באור הענין

עד הנפש: (יט) הנה קול שועת בת עמי (דברי השם), יספר היכות שהיה לו על עשרת השבטים שהם עתה בארץ מרחקים מעבר לנהרי כוש והם היו מצפים להגאל ולשוב אל ארץ אבותם ושמעו להם הבשורה הרעה מגלות יהודה וחורבן בהמ"ק, שעי"ז אבד מהם תקוה, (עשרת השבטים אומרים), הה' אין בציון, הלא בציון מקום שכינת ה' וראוי שיושעו בדרך הנס וההשגחה ע"י ה' מעוזם, וגם אם עזב ה' אותם והסתיר פניו, האם מלכה אין בה וראוי שינצלו בדרך הטבע ע"י מלחמה? (תשובת השם) מדוע הכעיסוני בפסיליהם שבא להם עונש השגחיי, א] על שהמירו אותו באלהים אחרים, ב] שהמירוהו בהבלי נכר, כמ"ש הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם, כמש"פ שם: (כ) (דברי עשרת השבטים), עבר, הלא כבר עבר קציר וגם הקיץ ובכ"ז אנחנו לא נושענו עדיין, ועתה אחרי שפינו ישועה ימים רבים, הנה. (כא) על שבר בת עמי שהם שבט יהודה, השברתי לגמרי כי מעתה אין עוד תקוה? ושלש לשונו נגד ג' פעמים שבא נ"נ על ירושלים והגלה אותם: (כב) (תשובת ה'), הצרי, וכי היו שבט יהודה צריכים לרפואות סמים ותרופות מארץ מרחקים, הלא הצרי, שבו ירפאו נמצא בגלעד ששם מקום הצרי, וכן הרופא המגדל איך יקחו שם הצרי ואיך ירפאו בו ג"כ

ט א מִי־יִתְּנֵנִי בַמִּדְבָּר מְלוֹן אֹרְחִים וְאֶעֶזְבָה אֶת־עַמִּי וְאֵלְכָה מֵאִתָּם כִּי כֻלָּם מְנָאֲפִים עֲצֶרֶת בֹּגְדִים׃ ב וַיַּדְרְכוּ אֶת־לְשׁוֹנָם קַשְׁתָּם שֶׁקֶר וְלֹא לֶאֱמוּנָה גָּבְרוּ בָאָרֶץ כִּי מֵרָעָה אֶל־רָעָה ׀ יָצָאוּ וְאֹתִי לֹא־יָדָעוּ נְאֻם־יְהוָה׃ ג אִישׁ מֵרֵעֵהוּ הִשָּׁמֵרוּ וְעַל־כָּל־אָח אל

רש"י

ט (א) עצרת בוגדים. כנסיות בוגדים: (ב) וידרכו. לשון זה נופל בהזמנת הקשת לירות חץ וקשת היה ארבליסט"א בלע"ז וברגלים דורכין אותה לכך קורא אותה דריכ' והנביא המשיל

מצודת דוד

ט (א) מי יתנני במדבר. מי יתן לי לצרכי להיות במדבר מקום מלון להולכי אורח: ואעזבה. אז הייתי עוזב את עמי ללכת מאתם אל מלון המדבר: עצרת. קבוצת אנשים בוגדים: (ב) וידרכו. הכינו את לשונם שהיא כמו לקשת להרוג אנשים ממרחק כמו שהורגין בקשת אותם הזמינו לדבר שקר ולפי שהמשיל לקשת אמר ל' הדרכה הנופל בקשת: ולא לאמונה גברו בארץ. מה שמגלגלתן מתגברים על קנותן אין דעתם למען מחזיק ידם לעשות אמונה: כי מרעה וגו'. כי יוצאים מעבירה אחת אל עבירה שניה ואינם נותנים לב לדעת אותי ולעשות אמונה: (ג) השמרו. היו נשמר כ"א זה מזה לבל לגלות מסתרי לבבו: ועל כל אח. על שום אח:

מצודת ציון

ט (א) מלון. מקום ללון: אורחים. הולכי אורח: עצרת. קבוצת וכן קראו עצרה (יואל א'): (ב) וידרכו.

תוכחת ירמיה

באור הענין

נמצא שם, וא"כ מדוע לא עלתה ארוכת בת עמי? ר"ל הלא רפואת העם תלוי בשייטיבו מעשיהם וישובו ללכת בתורת ה' ובקרבם נמצא בין התורה והמצוה שנמסרו לשניהם שהוא הצרי, בין הנביאים והחכמים המיסרים ומלמדים אותם דרכי ה' שהוא הרופא, ומדוע לא נרפאו? וא"כ הם עצמם אשמים בדבר, שלא אבו להרפא מחליים: (כג) (דברי הנביא), מי יתן וכו', מי יתנני וכו', יאמר בצד אחד כי מרוב אהבתו את עמו מתאוה לבכות יומם ולילה על חלליהם, ובצד השני יאמר כי משנאתו את מעשיהם הרעים מתאוה להתרחק מהם אל המדבר, מי יתן שראשי יהיה מים שיהיה מלא מי דמעה, ושעיני יהיו מקור דמעה, שמן המקור ההוא יזלו לחוץ כדי שאוכל לבכות יומם ולילה, והטבעיים כתבו כי התמדת הבכי מיבש את המוח עד שיכלו הדמעות, ע"כ מבקש שהגם שיבכה יומם ולילה יהיה ראשו מיסוד המים, שיביע תמיד דמעות אל המקור שהם העינים:

ט (א) מי יתנני, מי יתן אותי שאני בעצמי אהיה מלון ארחים במדבר, עד שבבואי במדבר אלין במלוני בעצמי, והיא מליצה נשגבה שאמצא שם צרכי בעצמי מבלי צירוף איש אחר, ואעזבה את עמי ללכת להתבודד במדבר, כי כלם מנאפים, ובכ"ז הם עצרת בגדים הם מתעצרים לפני ה' לעבוד ולהתפלל, אבל הוא בבגידה, כי לבם מלא און, כמ"ש לא אוכל און ועצרה (ישעיה א') ע"ש: (ב) וידרכו, ר"ל כי בנים זרים ילדו בשני מיני התולדות המיוחדים לאדם, א] התולדות אשר יוליד מצד שהוא בעל חי, שהוא הולדת בנים להשאיר מינם, כולם מנאפים ובנים זרים ילדו, ב] התולדות שיוליד מצד שהוא מדבר, שהם דבוריו ומשפטיו והיקשיו שהם תולדות הנפש המדברת, שגם בזה ילדו בנים כחשים (ר"ל שפגמו ברית הלשון וברית המעור), וידרכו את לשונם, חושב בחטא הלשון שני ענינים, א] מה שנוגע בין אדם למקום, ב] מה שבין אדם לחבירו, נגד מה שבין אדם למקום דרכו לשונם קשתם שקר, הלשון יצייר תמיד הדבור התבוניי, ויצייר את הלשון כקשת, כי כמו שבקשת ינצחו את אויבים בשער, כן יערכו בלשון ווכוחים וינצחו את אויבי האמת בדעות ואמונות, והראיות והמופתים שבם יתוכח הם חצי הקשת הזה, שבם יורה אל לבם לבטל דעותיהם, אבל הם דרכו קשתם שקר, ר"ל שיעמידו מופתים שקרים וראיות כזבים, ולא לאמונה, ר"ל שלפעמים ינצחו במופתים מזויפים כדי להעמיד את האמונה, כמו שעשו המדברים שהביאו המורה שהעמידו מופתים מבודים להעמיד אמונות נחלו מחשבותיהם, אבל הם גברו בארץ עם חצי שקר אלה לא להעמיד אמונה אמתית, כי מרעה אל רעה יצאו, הם דומים כמי שמעמיד מופתים נגד אמונת הפרסיים שהאמינו בשניות כדי להעמיד אמונת השדיים שהאמינו בארבע אלהות, שהגם שיצאו מרעה א' שהוא אמונת השניות נפלו באחרת, כי בין כך וכך אתי לא ידעו ואין מכירים אמונת האחדות והאמתיית: (ג) איש, (בדברים שבין אדם לאדם) הבגידה רבה ביניהם כ"כ עד שאני מצוה לכל איש שישמר מרעו בל יגלה לו סודו ולא תבטחו גם על אח, וגם על כל אח אף אח מאב ואם, והטעם שלא יבטח על אח כי כל אח עקב יעקב וירמה, ושיסמר גם מרעו כי הרע רכיל יהלך ויגלה סודותיו, (ור"ל הגם שלא

באור המלות

(א) יתנני. יתן אותי, (ולדעת מפ' הי"ל מי יתן לי)?: עצרת. בא תמיד על הנעצר להתפלל ולעבוד. עצרת לה'. קראו עצרה לבעל: (ב) לשונם. מבואר אצלי שהבדל בין שפה ולשון, שהלשון מצייר הדבור התבוניי בראיות ומופתים כמ"ש בכ"מ: (ג) עקוב יעקב. מענין מרמה, וענינו שמסבב

אַל־תִּבְטָחוּ כִּי כָל־אָח עָקוֹב יַעְקֹב וְכָל־רֵעַ רָכִיל יַהֲלֹךְ׃ ד וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ יְהָתֵלּוּ וֶאֱמֶת לֹא יְדַבֵּרוּ לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֶּר־שֶׁקֶר הַעֲוֵה נִלְאוּ׃ ה שִׁבְתְּךָ בְּתוֹךְ מִרְמָה בְּמִרְמָה מֵאֲנוּ דַעַת־אוֹתִי נְאֻם־יְהוָה׃ ו לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי צוֹרְפָם וּבְחַנְתִּים כִּי־אֵיךְ אֶעֱשֶׂה מִפְּנֵי בַּת־עַמִּי׃ ז חֵץ שׁוֹחֵט לְשׁוֹנָם מִרְמָה דִבֵּר בְּפִיו

שחוט ק'

שלום

רש"י

לשונם לקשת שקר שדרכו לשונם קשת בשקר: מרעה אל רעה. מעבירה אל עבירה: (ג) עקוב יעקב. ארוב יארוב: (ד) העוה נלאו. יגעו ונלאו לעוות את דרכם: העוה. כמו הכבד את לבו (שמות ח') להעוות: (ה) שבתך בתוך מרמה. כשהן יושבים חושבים מחשבות מרמה ובמרמה החליפו יראתי ומאנו דעת אותי: במרמה. בשביל המרמה: (ו) הנני צורפם. בייסורין: מפני בת עמי. מן קדם חובי כנישתא דישראל: (ז) חץ שחוט לשונם. משוך כמו זהב שחוט (מלכים א' י') וכן ושחטה שפים (הושע ה') פריי"ש

מצודת ציון

הדרך לדרוך על הקשת למהר היטב לירות למרחוק: (ג) עקוב יעקב. יעוות וכן והעקוב למישור (ישעיה מ'): (ד) יהתלו. ענין לעג כמו הנה התלת בי (שופטים ט"ז): למדו. ענין הרגל כמו פרה למוד מדבר (לעיל ב'): העוה. מל' עוות ועקום: נלאו. ענין יגיעה כמו ונלאיתי כלכל (לקמן כ'): (ו) צורפים. ענין זיקוק: ובחנתי. מלשון בחינה: (ז) שחוט.

מצודת דוד

עקוב יעקב. יעקם ויעוות דרכו מול אחיו: רכיל יהלך. מדבר רכילות על רעהו: (ד) ואיש. כל איש מהתל ומלעיג ברעהו: למדו. הרגילו את לשונם לדבר שקר כי מתמידים בה: העוה נלאו. כאלו נתייגעו לעוות דרכם כי הרבה עוות עשו והוא ענין מליצה: (ה) שבתך בתוך מרמה. ר"ל המרמה מקפת אותך מסביב והאלו א"א לך להפרד ממנה ובעבור עסקם במרמה ממאנים לדעת אותי כי המרמה נותה לבם מלדעת את ה': (ו) צורפם ובחנתים. כדרך הכסף שצורפים אותו בכור להסיר הסיג ולבחון הכסף הטוב הוא אם רע כן אביא עליהם פורעניות למרק ולהכיר מהם סיג העון: כי איך אעשה וגומר. ר"ל אם אניח' להיות משוקעים בעון הלא המה עדת עמי ורהויים המה להיות עם קדוש ואם אעשה עמהם כליה הלא המה עדת עמי ורחמי עליהם ולכן אגרסם ביסורים למרק מהם העון למען ישארו מנוקים מעון: (ז) חץ שהוט לשונם. ידמה לשונם להץ המשוך על יתר הקשת

באור המלות

אותו במעגלים סבובים לרמאות (ולקח מליצתו מן הא"ה שאמר עליו הכי קרא שמו יעקב ויעקבני): (ה) שבתך בתוך מרמה, מרמה ותוך הם שמות נרדפים כמ"ש אלה פהו מלא ומרמות ותוך. והבדלם שהתוך הוא ענין רימוי בדבר שי"ל שתי פנים, דבורים בעלי שני פרושים, שבזה ירמה את השומע, והתוך שוכן תמיד תוך המרמה, כי המרמה הוא הדבור החיצוני שבו יתלבש התוך שהוא הפנים הנסתרים בדבורו, וממליץ שאלים המרמה יושב תוך התוך, וירמה א"ע במצפוני לב: צורפם ובחנתים. הצירוף היא ההתכה באש להסיר הסיגים. והבחינה הוא שמנסה אותו אם יש בו סיג, והבחינה קודם הצירוף, שאחר שבחן וראה שיש בו סיג אז מצרפו, כמ"ש כי בחנתנו אלהים צרפתנו כצרף כסף (תהלות ס"ו י'), וכן בחנני ה' ונסני צרפה כליותי (שם כ"ו ב'). והבחינה שבא אחר הצירוף הוא אם א"י אם נצרף כראוי בוחן שנית, ואם מוצא סיג צורף שנית: (ז) חץ שחוט. משוך, כמו זהב

תוכחת ירמיה

באור הענין

להשמר מן האח שלא יעשה לו רעה בפועל, עכ"פ אין לבטוח עליו להשיג מאתו טובה, ומן הריע לא לבד שלא יבטיח עליו כי גם צריך להשמר מרעתו): (ד) ואיש, ר"ל והגם שאיש מרעהו ישמרו בכל זאת איש ברעהו יהתלו, להוציא עליו רכיל ודבה שלא שמע ממנו כלל, כי כ"ז שדרכם שלא לשקר לא יוכל להוציא דבה רק אם שמע ממנו איזה דבר שאז יעוה ויעקש את דבריו להוסיף או לגרוע דבר לספר אותו באופן שיגיע נזק לחבירו, וכשישמר ממנו לא יוכל לילך עליו רכיל כיון שאין בדבורו שום דבר אמת, אבל הם יהתלו להוציא דבה הגם שלא דבר עמו כלל כי אמת לא ידברו כלל, כי למדו לשונם דבר שקר לגמרי שאין בו אף קצת אמת, כי כבר נלאו להעוה ולעקש הדברים, שזה מורח רב הצלם, רק בודים מלבם שקרים גמורים: (ה) שבתך בתוך מרמה, שעור הכתוב, אתה מרמה, שבתך הוא בתוך, מצייר את המרמה כעצם מופשט, אשר שם שבתו תוך לב האנשים האלה, ר"ל כי שכונת המרמה היא תמיד בפה הרמאי ובלשונו לא בלבו, כי האדם לא ירמה א"ע רק את חברו, כי בלבו יודע האמת, אבל עתה חשב אתה מרמה בתוך הלב לא בשפה ולשון, (כי בשפה ולשון לא ירמאו כלל כי גם ידברו שקרים גלוים) רק בלב ירמאו, כי ירמאו את עצמם, ומבאר כי בערמה מאנו דעת אותי, שמראים א"ע בענין ידיעת דרכי ה' ואמתתו, שהגם שיוכלו להגיע אל ידיעת האמת הם אינם רוצים לדעת את ה', וזה מרמה צפונה בקרב איש ולב עמוק לרמאות א"ע בעניני האמונה: לכן הנני צורפם ובחנתים, אחר שאצרוף אותם באש להסיר הסיגים אבחן אותם שנית אם נצרפו כהוגן, כי איך אעשה מפני בת עמי, מפני שאיני יודע איך לעשות שיהיו נקיים מכל סיג, כי גם אחרי הצירוף ר"ל אחרי האש והיסורים הם עדיין מלאים סיג וחלאה, לכן צריך לחזור ולבחנם ולצרפם פעם אחר פעם: (ז) חץ שחוט לשונם מרמה דבר, ר"ל כי הלשון מדברת

שָׁלוֹם אֶת־רֵעֵהוּ יְדַבֵּר וּבְקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ׃ ח הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקָד־בָּם נְאֻם־יְהוָה אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי׃ ט עַל־הֶהָרִים אֶשָּׂא בְכִי וָנֶהִי וְעַל־נְאוֹת מִדְבָּר קִינָה כִּי נִצְּתוּ מִבְּלִי־אִישׁ עֹבֵר וְלֹא שָׁמְעוּ קוֹל מִקְנֶה מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד־בְּהֵמָה נָדְדוּ הָלָכוּ׃ י וְנָתַתִּי אֶת־יְרוּשָׁלִַם לְגַלִּים מְעוֹן תַּנִּים וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מִבְּלִי יוֹשֵׁב׃ יא מִי־הָאִישׁ הֶחָכָם וְיָבֵן אֶת־זֹאת וַאֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי־יְהוָה אֵלָיו וְיַגִּדָהּ עַל־מָה אָבְדָה הָאָרֶץ

נצתה

רש"י

בלע"ז ליסנא"ה אחריינא"ה לשון שחיטה ממש ערא"קא"ט בלע"ז וכן חברו מנחם וכן תירגם יונתן כגיר די מחריף: בקרבו. ת"י ובמעוהי: (ט) על ההרים. על חורבן ההרים: ועל נאות מדבר. נוה רועים שבמדברות נאות ל' נוה וכן נאות אלהים (תהלים פ"ג) וכן לביתך נאוה קדש (שם צ"ג): נצתו. לשון ציה וכן נצתה: נדדו הלכו. סופן לילך חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה מגלות צדקיהו עד פקידת כורש מלך פרס נ"ב שנה היו ורמז לדבר ועד בהמה חשבונה בגימטריא נ"ב והחשבון מכוון במסכת מגילה (נ"ל יומא כ"ד): (י) לגלים. דגורין: (יא) מי האיש החכם. שיבין זאת ומי הנביא אשר דבר פי ה' אליו ויגידה ומי יגיד

מצודת דוד

כי בלשון הרע סורגים למהרוג כמו חצי הקשת: מרמה דבר. כ"א מדבר מרמה כי בפיו ידבר שלום עם רעהו ובקרב לבו ישים מארב עליו: (ח) העל אלה. וכי על מעשים כאלה לא אשגיח בם לפרע מהם: אם בגוי. וכי בגוי אשר וגו': (ט) על ההרים. על חורבן ההרים אשר לא ימצאו אנשים בקול בכי ויללה: ועל נאות מדבר. על חורבן אהלי הרועים אשר במדבר אשים קינה כי נעשו שממה ואין איש עובר שם ולא נשמע קול מקנה כי האויב שלל לעצמו: נדדו הלכו. נדו ממקומם והלכו להם כי רוב העופות ישכנו במקום אנשים כי שם ימצאו פירות ופרחי אילנות וזרעים למאכלם וכאשר יהיה שממה ילכו להם והבהמות יקחם האויב: (י) לגלים. כי ינתצו הבתים ויהיו גלי אבנים ויהיו מדור לתנים כי דרכם לשכון בין גלי אבנים: מבלי יושב. כי כולם ילכו בגלות: (יא) ויבן את זאת. כאומר למטה על מה אבדה וגו': ואשר דבר. ר"ל ומי האיש אשר ה' דבר בו סוד הנבואה: ויגידה. מדעתו בעבור מה אבדה הארץ ונעשתה שממה כמדבר מבלי

מצודת ציון

משוך כמו זהב שחוט (מ"א י'): ארבו. מל' מארב: (ח) אפקד. ענין השגחה כמו פקדו נא וראו (ש"א י"ד): (ט) ונהי. ענין יללה כמו יודעי נהי (עמוס ה'): נאות. ענין מדור כמו בנאות דשא (תהלים כ"ג): מדבר. לפעמים יאמר לשון מדבר על מקום המרעה כמ"ש הצאן הנהג במדבר (ש"א י"ז): נצתו. מלשון ציה ושממה: (י) לגלים. ענין תל ודגור כמו עד הגל הזה (בראשית ל"א): מעון. מדור כמו למעון קדשו (ד"ה ב' ל'): תנים. מין נחש: (יא) נצתה. מל' ציה ושממה:

תוכחת ירמיה

באור הענין

תמיד ברצונה ובבחירתה, ובכחה לדבר או לחדול, ועל-פי זה תדמה הלשון כקשת הרובה את החצים שהם הדבורים, והדבורים הם כחצים, אבל הם כבר שב הרגל אצלם לדבר רמיה תמיד עד שאין הלשון ברשותם רק הוא כחץ ביד מרמה, המרמה היא המדבר והוא המניע את הלשון עד שהמרמה ימלין אצלם כקשת הרובה בחצים, והלשון נמשלת כחץ שחוט ומשוך, שא"א עוד לעכב אותו, ומפרש כי מרמה דבר, מצייר את המרמה כעצם מופשט ומיחס אליו את הדבור, המרמה הוא העצם המדבר וכבר דבר ושחט ומשך את החץ שהוא לשונם, ואין בידם לעכב את הלשון עוד, ר"ל שכבר שב אצלם דבור המרמה כטבע שני עד שאין בכחם להרגיל א"ע לדבר אמת, כי הגם **שבפיו שלום את רעהו ידבר בקרבו ישים ארבו** בקרב הדבור האורב יושב בחדר לארוב על רעהו ולהרע לו: (ח) **העל אלה**, וא"כ ראוי שאפקוד בין מצד המעשים עצמם, שעז"א העל אלה לא אפקד, בין מצד הנקמה על תכונת רוע נפש הפועל כזאת ורוע טבעו, ועז"א **אם בגוי אשר כזה** וכו"ל: (ט) **על ההרים**, ר"ל על הפורענות שבאה עליהם לא אבכה כי בהפך בם תתנקם נפשי, וכגמול ידם יעשה להם, רק **על ההרים** שהם לא חטאו, עליהם **אשא בכי ונהי**, והמאמר מקביל על ההרים אשא בכי כי נצתו מבלי איש עובר, שדרך היה שיעברו אנשים על ההרים לטייל שם, ועל נאות מדבר [אשא] קינה כי לא שמעו קול מקנה, כי בנאות מדבר שם מרעה עדרים תמיד, ועתה מעוף השמים וכו', נדדו הלכו: (י) **ונתתי** ר"ל רק על ההרים ועל נאות מדבר אשא קינה, לא על ירושלים וערי יהודה שאתן אותם בעצמי שממה, כמ"ש אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי: (יא) **מי האיש החכם,**

באיר המלות

שחוט, מרמה דבר, למפ' שי"ל דברה כי שלשון נקבה תמיד או מרמה דברו ויסב על העם, ולדעתי שמרמה הוא שהעצם שמדבר: (ט) נאות מדבר. הנוה הוא מקום מרעה צאן לקחתיך מן הנוה מאחרי הצאן: נצתו. שרשו יצת. ורובו בא על הכליון שנעשה ע"י האש, וגם

נִצְּתָה כַּמִּדְבָּר מִבְּלִי עֹבֵר׃ (יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה עַל־עָזְבָם אֶת־תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלִי וְלֹא־הָלְכוּ בָהּ׃ (יג) וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי שְׁרִירוּת לִבָּם וְאַחֲרֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר לִמְּדוּם אֲבוֹתָם׃ (יד) לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מַאֲכִילָם אֶת־הָעָם הַזֶּה לַעֲנָה וְהִשְׁקִיתִים מֵי־רֹאשׁ׃ (טו) וַהֲפִצוֹתִים בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ הֵמָּה וַאֲבוֹתָם וְשִׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם אֶת־הַחֶרֶב עַד כַּלּוֹתִי אוֹתָם׃ (טז) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִתְבּוֹנְנוּ וְקִרְאוּ לַמְקוֹנְנוֹת

ותבואינה

רש"י

על מה אבדה הארץ ובא כל הפורענות הזה: (יד) לענה. עשב מר: מי ראש. ארס נחש:

מצודת ציון

(יג) שרירות. ענין ראיה כמו אשר שוררו אנשים (איוב ל"ו): למדום. ענין הרגל כמו פרה למוד מדבר (לעיל ב'): (יד) לענה. שם עשב מר: מי ראש. מי סחיטת ראש והוא גם עשב מר: (טו) והפיצותים. ענין פזור: כלותי. מל' כליה: (טז) למקוננות. מלשון קינה:

מצודת דוד

מי עוכר שמה ר"ל מה הדבר העיקרי בדבר החורבן ולאומר אין מי בהם יגיד זאת: (יב) ויאמר ה'. המקום בעצמו אמר שהעיקר הוא על אשר עזבו את תורתי וגו' ר"ל שלא למדו את התורה ולכן לא שמעו בקולי בכל הדברים ולא הלכו בדרך התורה לקיים מצותיה וכי אם עסקו בתורה היה המאור שבה מחזיר אותם למוטב אבל בעבור שלא עסקו בה באו לכל אלה הפשעים ואבדה הארץ בעונם: (יג) שרירות לבם. מה שבלבם ראה וחמד: אשר למדום אבותם. אשר הרגילום אבותם: (יד) הנני מאכילם וגו'. ר"ל אביא עליהם צרות גדולות: (טו) והפיצותים. אפזר אותם בארצות עכו"ם אשר לא הכירום מעולם גם המה גם אבותם: ושלחתי. אל המקומות אשר ינוסו ויתפזרו שמה והנה שמה אשלח את חרב האויב עד אכלה אותם: (טז) התבוננו. תנו לב להבין בהרעה הזאת המעותדת

באור המלות

שואל על כליון של חורבן ושממה: (יד) מאכילם את העם הזה. בא הכינוי עם הפעול, כמו ותראהו את הילד, וי"ל שר"ל שיאכיל אותם בעצמם לא את בניהם כי בהרבה פעמים תמצא יעוד הנביאים לדורות הבאים, כמ"ש כי לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא: (טז) וקראו למקוננות, ואל החכמות שלחו, המקוננות נמצאות בכל עיר ועיר וא"צ רק קריאה, והחכמות הם מועטים במדינה שלחו, לקרותן מרחוק.

תוכחת ירמיה

באור הענין

שיודע הקי החכמה **ויבן את זאת** בתבונתו, או **אשר דבר פי ה'** אליו בנבואה, **ויגידה, כי** הנביא הוא שליח להגיד דברי ה' אל העם, **על מה אבדה הארץ,** השאלה הוא על אבדת הארץ ושממותה עד שדומה שאבדה מן הישוב לגמרי, כי הגם שענש ה' את ישראל בעבור עונותיהם, לא היה ראוי שתאבד הארץ לגמרי עד שלא תהיה ראויה לישוב כלל, שזה מורה שקצף עליהם קצף עולם ואין להם תקוה עוד לשוב אל ארצם כשייטיבו מעשיהם, וכמ"ש וראו את מכות הארץ וכו' גפרית ומלח שריפה כל ארצה וכו' ואמרו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, וז"ש ע"מ נצתה כמדבר עד שאינה ראויה לישוב כלל ?. (יב) **ויאמר ה'** ובאה התשובה ע"ז מאת ה', שהסבה לזה כי **עזבו את תורתי**, ר"ל כי בשמירת התורה יש ג' מדרגות זו למעלה מזו, א] אשר דבק בתורת ה' באהבה וחשק נפלא, ונגד זה אמר **שעזבו תורתי אשר נתתי לפניהם**, שהיה לפניהם לשעשועים ואהבת נפש, ב] למטה מזה אשר ישמור המצות מצד שה' צוה עליהם ויירא מפחד ענשו מצד מורא המצוה, ונגד זה אמר **לא שמעו בקולי**, כשומע לקול פקודת האדון המצוה, ג] למטה מזה, מי שעושה עכ"פ מצד המנהג וההרגל מצות אנשים מלומדה, לנגד זה אמר **ולא הלכו בה**, מצד ההילוך וההרגל ונגד זה בחרו באלהים אחרים בכל ענינים אלה, נגד האהבה והחשק אל הדבר, אמר. (יג) **וילכו אחרי שרירות לבם הרע**, שעבדו הע"א מצד שרירות לבם וחפץ הלב, ונגד המנהג וההרגל, אמר **וילכו אחרי הבעלים אשר למדום אבותם**, ולפ"ז בין שלא בין הרגל מעשיהם הטה אותם מתורת ה' אל עבודת נכר ואין להם עוד תקוה: (יד) **לכן, הנני מאכילם לענה**, כמו שזנו את נפשם במאכלים מרים ואמונות ארסיות המשחיתים אותה: (טו) **והפצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם** כמו שעבדו אלהים לא ידעום ולא שערום אבותם: (טז) **כה אמר ה' התבוננו**, ר"ל ההרג והאבדון אשר הגיע עתה, אינו דומה כמו בעתים אחרים שהנשארים נשארו בארצם ולא היה להם רק לשאת קינה ולבכות על אלה שנהרגו לבד, כי עתה עקר הקינה והבכי הוא על הנשארים שהם עתידים לרעות רבות וצרות, לכן **התבוננו** היטב על מעשיכם, לחשוב מחשבות לרפא את המחלה אשר חלו בה אלה אשר הם חיים עודנה, לא לבכות על המתים שכבר מתו, ובעת אשר **תקראו למקוננות ותבאנה** לקונן על המתים, **שלחו** ג"כ **אל החכמות ותבאנה**, אשר הם יתיעצו

בחכמתן

וּתְבוֹאֶינָה וְאֶל־הַחֲכָמוֹת שִׁלְחוּ וְתָבוֹאנָה׃ יז וּתְמַהֵרְנָה וְתִשֶּׂנָה עָלֵינוּ נֶהִי וְתֵרַדְנָה עֵינֵינוּ דִּמְעָה וְעַפְעַפֵּינוּ יִזְּלוּ־מָיִם׃ יח כִּי קוֹל נְהִי נִשְׁמַע מִצִּיּוֹן אֵיךְ שֻׁדָּדְנוּ בֹּשְׁנוּ מְאֹד כִּי־עָזַבְנוּ אָרֶץ כִּי הִשְׁלִיכוּ מִשְׁכְּנוֹתֵינוּ׃ יט כִּי־שְׁמַעְנָה נָשִׁים דְּבַר־יְהוָה וְתִקַּח אָזְנְכֶם דְּבַר־פִּיו וְלַמֵּדְנָה בְנֹתֵיכֶם נֶהִי וְאִשָּׁה רְעוּתָהּ קִינָה׃ כ כִּי־עָלָה מָוֶת בְּחַלּוֹנֵינוּ בָּא בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ לְהַכְרִית עוֹלָל מִחוּץ בַּחוּרִים

מרחבות

ת"א ולמדנה בנותיכם . מ"ק כ"ח : כי עלה מות. קמא ס"א :

הסר א' קמץ בז"ק

רש"י

(יח) כי השליכו משכנותינו. את שוכניהם ויש עוד לומר כי השליכו האויבים את משכנותינו לארץ: (כ) להכרית עולל מחוץ. מן השוק כמו וחוצות תשים לך בדמשק (מלכים א' כ'):

מצודת דוד

לבוא ומספד קראו למקוננות הן הנשים היודעות לספוד ולקונן על המתים: ותבואינה. אליכם לעורר קינות ויללות: ואל החכמות. הן הבקיאות לומר לסדר אמרי עצבון רוח ויגון להאדיב נפשות השומעים: (יז) ותמהרנה. הן תמהרנה לבוא לשאת עלינו קול יללה למען יתעוררו לבכות ותרדנה עינינו דמעה: יזלו מים. יטיפו מי דמעת הבכי וכפל הדבר במ"ש: (יח) כי קול. כי מציון נשמע קול יללה שאומרים איך שדדנו ובושנו מאד כי חשבנו לשבת בציון ועתה לא כן היה כי עזבנו ארץ נגלתנו: כי השליכו משכנותינו. את השוכנים בהם תוגה וכענין שנאמר ולא תקיא הארץ אתכם וגו' כאשר קאה וגו' (ויקרא י"ח): (יט) דבר ה'. שאמר הסורעניות מעותדת לבוא: ותקח וגו'. כפל הדבר במ"ש: נהי. דברי יללה: ואשה רעותה. ואשה תלמד את רעותה קינה: (כ) כי עלה וגו'. אף כי סגרנו שערי הארמון לבלי תת לבוא האויב הממית הנה עלה דרך החלונות ודרך שם בא אל הארמונות. ור"ל לא הועלנו בכל התחבולות וההתחכמות למנוע האויב: להכרית. והיה דעתו להכרית קבוצת העוללים מן החוץ שהוא מקום שמשחקין שם התינוקות כי הרג כולם ואין מי ישחק בחוצות: בחורים.

מצודת ציון

(יז) ותשנה. כמו ותשאנה באל"ף: ותרדנה. מלשון ירידה: ועפעפינו. הוא אישון העין: יזלו. מלשון הזלה ונפיצה: (יח) שדדנו. ענין עושק: משכנותינו. מלשון משכן ומקום מדור: (יט) ותקח. ר"ל תקבל: רעותה. חברתה: (כ) בארמנותינו. מל' ארמון ופלטרין: עולל. כן יקראו ילדים רכים כמו עוללים שאלו לחם (איכה ד'):

תוכחת ירמיה

באור הענין

בהכמתן מה לעשות להחיות את החיים בל ימותו ובל יאבדו ברעה המוצאת אותם: (יז) ותמהרנה ותשאנה עלינו נהי, ועת יתיעצו המקוננות עם החכמות אז לא ישאו נהי על המתים, רק עלינו על החיים, וגם לא יאחרו הדבר רק ימהרו לעשות זאת, כמו שממהרים לעסוק ברפואות החולה אשר עוד רוח חיים בו ואשר הוא מסוכן מאד, ותרדנה וכו' (העפעפים יציינו העינים הסגורות ע"י העפעף), עת נפקח עינינו להביט על החללים השוכבים לפנינו תרדנה עינינו דמעה, אבל עת נשים בעפעפינו שהוא שנעצים את עינינו ולא נביט על אשר לפנינו רק לעיין במחשבותינו על אחריתנו, אז יזלו מים בשפע רב, לא דמעות לבד, כי אז נראה בעין השכל כי נבחר מות מחיי הבוז והקלון האלה: (יח) כי קול נהי מבאר מדוע ישלחו אחרי החכמות, מפני שקול הנהי אשר נשמע מציון, היה מה שאמרו איך שודדנו, שנשאו נהי על השוד והשבר שקרה להם בעבר, וזה אינו עקר הנהי שצריכים לקונן כי עקר הנהי צריך להיות על החיים עודם, כי בושנו מאד כי עזבנו ארץ ללכת בגולה, ולא למקום קרוב, כי השליכו משכנותינו לשכון במקום רחוק כמ"ש וישליכם אל ארץ אחרת, והבושה והרע שישיג את החיים עליו צריך לספוד ולבכות: (יט) כי שמענה, חוץ מזה שמענה אתן נשים המקוננות דבר ה', שהוא ילמד אתכם איך לקונן ולשאת נהי, וע"פ מה שתשמעו דבר ה' למדנה בנותיכם נהי למדו אתכן אופן הנהי והקינה, כי אתן תולים את הדבר במקרה וכשתשמעו דבר ה' תדעו לקונן על שהיה הדבר בהשגחה: (כ) כי, ר"ל המורגל בפיכן בקינתכם הוא לאמר שעלה המות בחלונינו, ר"ל אתם מציירים כאילו המות עלה מעצמו, וכאילו בא כגנב שבא בהלגע דרך החלון, ואתם מקוננות שעלה אל החלונות ומשם בא אל הארמונות להכרית עולל

באור המלות

וע"ז כפל מלת ותבואנה כי המקוננות תבואנה תחלה בהיותן קרוב: (יז) עינינו, ועפעפינו. העפעף בו סוגרים את העין מראות, כמו שתעיף עיניך בו (משלי כ"ג), ועמ"ש (תהלות י"א ד', משלי ד' כ"ה): (יח) השליכו. מוסב על האויבים, וכבר בארתי (בתו"כ ויקרא סימן פ"ו) שפעל שלך הוא מרחוק: (יט) שמענה דבר ה', ותקח אזנכם דבר פיו כבר. בארתי באילת השחר (כלל י"ג) כי נפעלים המיוחדים לאבר מיוחד כשיזכיר את האבר שבו יעשה הפעל הוא לכונה מיוחדת. והוסיף דבר פיו, שלא לבד שתשמעו דבר ה' ע"י נביא רק תשמעו מפי ה' בעצמו, ולא ע"י אחרים רק תקח אזנכם בעצמו בבלי אמצעי: בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה. הנשים הגדולות מדברות הקינה, והבנות הקטנות עונות נהי, שנהי הוא מה שאומרות הי הי, כמ"ש בכל רחובות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו (עמוס ה') כמש"פ שם: (כ) עולל מחוץ

מֵרְחֹבוֹת׃ כא דַּבֵּר כֹּה נְאֻם־יְהוָה וְנָפְלָה נִבְלַת הָאָדָם כְּדֹמֶן עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וּכְעָמִיר מֵאַחֲרֵי הַקֹּצֵר וְאֵין מְאַסֵּף׃ כב כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ׃ כג כִּי אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃ כד הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה

ת״א אל יתהלל. ערכין ט״ז עקידה שער ע״ו: כי אם. עקרים מ״ב ד׳ מ״ז פ״ה : עשה חסד. עקידה שער ל״ו :

רש״י

(כב) אל יתהלל חכם. אל תתהללו לומר חכמים אנחנו הנה בדברי מאסתם וחכמת מה לכם אם השכלת׳ וידעתם אותי אז תתהללו בחכמתכם : (כג) השכל. כמו הכבד (שמות ה׳) אנפליי״ש בלע״ז :

מצודת ציון

ד׳) : מחוץ. משוק : (כא) נבלת. כן נקרא פגר המת : כדומן. כזבל : וכעמיר. כן נקרא אגודת שבלי התבואה כמו ושכחת עומר (דברים כ״ד) : מאסף. ענין הכנסה:

מצודת דוד

וכן הכרית הבחורים מן הרחובות ששם מנהגם ללכת תמיד : (כא) דבר כה. מאמר ה׳ אל הנביא כה דבר אל ישראל נאם ה׳ וגו׳ : ונפלה. הרבה פגרי אדם יפלו על הארץ כהרבית הזבל אשר על פני השדה וכהרבים עמרי התבואה כשהולכים מאחרי הקוצר אשר דרכם לעשות עמרים ומניחם על פני השדה והולך להלן לקצור עוד : ואין מאסף. אין מי יכניס את הפגרים אל הקבר כי הנשארים יתפחדו לצאת ממקום מחבואם : (כב) אל יתהלל חכם. כי לא יוכל להציל נפשו בחכמתו והגבור לא יוכל להציל נפשו בגבורתו והעשיר לא יפדה נפשו בעשרו וא״כ אין להם להתהלל באלו כי לא יבוא להם אז תועלת מאלה : (כג) כי אם בזאת יתהלל המתהלל. המשבח את עצמו ישבח את עצמו בזאת ויחזור ומשרש במה שהשכיל וידע אותי אשר אני ה׳ ואין עוד מלבדי ואני הוא עושה חסד לאוהבי ולשומרי מצותי ואני הוא העושה משפט להפרע מן הרשעים ואני הוא העושה צדקה לקבל את השבים להסיר מעליהם המשפט ולא שיש ח״ו פועל טוב ופועל רע : כי. בכל אלה חפצתי אני לתת לכ״א כגמולו והמשכיל את זאת ראוי להתהלל בעצמו כי בזה יבוא לו תועלת רב : (כד) הנה ימים באים. זהו בעת התגברות ג״ע : ופקדתי. אשגיח לענוש ולהכות גמול : על כל מול בערלה. מלם על

תוכחת ירמיה

באור המלות

בחורים מרחובות. הרחוב הוא מקום השוק שם נמצאו הבחורים והחוץ הוא אחורי הבתים (כנ״ל ה׳ א׳), ושם נמצאו עוללים ויונקי שדים : (כג) השכל וידוע אותי. ההשכלה היא מן הקודם אל המאוחר, והדעת היא ע״י החוש או במופתים מן

באור הענין

עולל ובחורים : (כא) דבר כה נאום ה׳, ר״ל ואני מצווה בשם ה׳ לא כן שדברו בקינתכם, אל תאמרו שהמות עשה זאת, ושבא דרך חלון כגנב, רק דבר ואמור בקינה, שכה נאום ה׳, ה׳ דבר כה, והוא שלח את המשחית ולא בא מעצמו, ולא בא דרך חלונות רק ה׳ דבר שתפול נבלת האדם על פני השדה, כדומן וכעמיר, ר״ל העמיר נופל ע״י הקוצר ולעומת זה מאספים אותו הביתה, והדומן נופל מעצמו ואין מאסף אותו, ונבלתם תפול כעמיר שיהיה ע״י הקוצר שהוא האויב, ועכ״ז ואין מאסף כי יהיה כדומן על פני השדה : (כב) כה אמר ה׳, מוסב למעלה שא״ל שידברו כה נאום ה׳ שהדבר נעשה ע״י פקודת ה׳, באר הטעם שכה אמר ה׳ שאל יתהלל חכם בחכמתו שידעו שאין חכמה ואין עצה ואין גבורה לנגד ה׳, ומה שהאדם חושב להנצל ע״י חכמתו ותחבולותיו או ע״י עשרו שיפדה א״ע בממון או ע״י גבורתו כ״ז לא יועיל אם ה׳ יעץ עליהם רעה, כי אם בזאת יתהלל המתהלל, אולם יש מעלות שיוכל האדם להתהלל בחכמה וגבורה ועושר, אם ישתמש בהם לתכלית מועיל, ואם יהיו אלו ככלים ואמצעיים להשיג על ידם שלמותו, שהוא אם ישתמש בחכמ׳ א׳ להשכיל וידוע אותי כי אני ה׳, שע״י שיודע חקי החכמה ישיג לדעת את ה׳, ובגבורתו ועשרו הוא עושה חסד משפט וצדקה בארץ שע״י גבורתו יעשה משפט לעשוקים, וע״י עשרו יעשה חסד וצדקה, כי באלה חפצתי והוא התכלית המבוקש אצלי, (ויש להוסיף בדרך הדרוש, כי המתהלל בחכמה גבורה ועושר הוא מתהלל בדבר שלא קנאו ע״י בחירתו, כי זה ישיג מאת ה׳, שהכין טבע מוחו מוכן אל החכמה, וטבע גופו מוכן אל הגבורה, ומזלו מוכן אל העושר, והוא דומה כמי שי״ל פקדון מאת אחרים ומתהלל בו, שההילול איננו של המתהלל, רק עקר ההילול ראוי לבעל הפקדון לא להנפקד, אבל אם משתמש בג׳ מתנות אלה לדעת את ה׳ ולעשות חסד משפט וצדקה, שזה תלוי בבחירתו כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ההילול הוא שלו, וז״ש כי אם בזאת יתהלל המתהלל, שאז ראוי ההילול להמתהלל בעצמו, ומז״א כי באלה חפצתי, כי אצל ה׳ לא יצדק לאמר שחפץ בדבר, כי חפצו יוציא תיכף הדבר אל הפועל ומי יעכב בידו, ע״ד ונפשו אותה ויעש, אולם יצוייר אצלו חפץ שהאדם יהיה ירא ה׳ שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ובזה שייך לאמר

וּפָקַדְתִּי עַל־כָּל־מוּל בְּעָרְלָה׃ כה עַל־מִצְרַיִם וְעַל־יְהוּדָה וְעַל־אֱדוֹם וְעַל־בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל־מוֹאָב וְעַל כָּל־קְצוּצֵי פֵאָה הַיֹּשְׁבִים בַּמִּדְבָּר כִּי כָל־הַגּוֹיִם עֲרֵלִים וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל עַרְלֵי־לֵב׃

י שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ב כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אֶל־דֶּרֶךְ הַגּוֹיִם אַל־תִּלְמָדוּ וּמֵאֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל־תֵּחָתּוּ כִּי־יֵחַתּוּ הַגּוֹיִם מֵהֵמָּה׃ ג כִּי־חֻקּוֹת הָעַמִּים הֶבֶל הוּא כִּי־

קמץ בז"ק　　עץ

ת"א כי כל הגוים. נדרים ל"א: כה אמר ה'. שבת קנ"ו סוכה כ"ט כל הפרשה עקידה שער ל"ז עד סימן אין אותם:

רש"י

(כד) על כל מול בערלה. על כל מול שיש לו ערלה אפילו ערלת לב וכ"ש על הערלים: (כה) על מצרים ועל וגו'. שכיני ארץ ישראל היו ולקו אחריה בסמוך לה כמו שכתוב (ביחזקאל כ"ט) ומפורש בסדר עולם: קצוצי פאה. לשון קצה המוקצין בפאת מדבר:

י (ב) אל דרך הגוים אל תלמדו. ולא מאותות השמים אל תחתו מחמה לוק' וממאורות לוקין:

מצודת דוד

כל עומדת במקום שתים על כל מול ועל כל אשר בערלה. ר"ל על ישראל ועל האומות: (כה) על מצרים. עתה מפרש מי הם המקבלים העונש והגמול ליפול ביד נ"נ: וקצוצי פאה. הנפרדים ומפוזרים בעבר שהוא היושבים במדבר: כי כל הגוים וגומר. רצה לומר כי כמו שכל העכו"ם המה ערלי בשר כן כל בית ישראל ערלי לב ולכן בדין הוא שילקו ישראל עם העכו"ם:

י (ב) אל דרך וגו'. אל תלמדו ללכת על דרך העכו"ם לעבוד אל הפסילים הנעשים למזלות השמים: ומאותות. ר"ל אל תחשבו שבעבור עבודתכם תהיו נצולים מהרעות אשר יורו עליכם מחברות הכוכבים ולקוים המאורות כי אין לכם לפחד מאלה כי העכו"ם יפחדו מהם כי הם נתונים תחת מערכת השמים ולא כן אתם כי אתם מיוחדים להשגחת המקום ב"ה וכמ"ש אשר חלק וגו' לכל העמים וגו' (דברים ד'): (ג) כי חקות. אשר חקות העמים הבל הוא גם למולם במה שעושים צורה לצבא השמים ואליו יעבדו: כי עץ. ר"ל אף אם היה הכח ביד צבא השמים להפך הרעה לטובה ע"י העבודה להם מ"מ הבל הוא לעבוד את הצורה כי הלא הוא עץ בעלמא הנכרת מן היער והוא מעשה ידי אומן בכלי

מצודת ציון

(כב) יתהלל. מל' הלול והתפארות: (כד) ופקדתי. ענין השגחה: מול. מלשון מילה: בערלה. עד שלא נמול: (כה) קצוצי. ענין חתוך כמו וקצץ פתילים (שמות ל"ט) ור"ל נפרדים וכאילו הם קצוצים אלה מאלה: פאה. ענין עבר וצד וכן על ארבע הפאות (שם כ"ה): ערלי לב. אטומי לב כאלו מכוסה בשומן:

י (ב) ומאותות. מלי אות וסימן: תחתו. ענין פחד ושבר: (ג) כי. אשר: חקות. ענין דבר קבוע: חרש.

באור הענין

כי חפצתי): (כד) הנה וכו' ופקדתי על כל מול בערלה. ר"ל שיפקוד על המולים ועל הערלים יחדיו, ומפרש. (כה) על מצרים שהם ערלים, ועל יהודה שהם מולים, ועל אדום עמון ומואב שהם ערלים, ועל כל קצוצי פאה היינו בני קטורה בני ישמעאל, כי כל הגוים ערלים, (שאף מילת בני ישמעאל וקטורה לערלה תחשב כמ"ש חז"ל נדרים (דף ל"א) וכל ישראל אף שהם מולים בבשר ערלתם הם ערלים ערלת הלב, ומן סמיכות הענין שהזהירם בל יחתו מאותות השמים מלאה שהאצטגניים היו אומרים שנבוכדנצר ימשול על הערלים לא על המולים, לעומת זה אל בשם ה' כי הוא יפקוד על שניהם מולים וערלים, כי גם ישראל ערלי לב, ולכן יזהיר אותם בל יאמינו בדרכי האצטגנינים כי ישראל הם תחת השגחת ה':

י (ב) אל דרך, אם לא תלמדו אל דרך הגוים ללכת בדרכיהם, אז מאותות השמים לא תחתו ע"י שיחתו הגוים מהמה, כי אתם נתונים תחת השגחת ה' לא תחת המערכה רק בעת שתלמדו דרך הגוים אז תצאו מן הנהגת ההשגחה, וכן אל תחשבו כי הפסילים מועילים להפיק רצון מן הכוכבים: (ג) כי חקות העמים לעשות פסילים וכונים למלכת השמים, הבל הוא, כי עץ הוא ובלתי פועל על העליונים. כי עץ יספר נגאי הפסל מצד החומר והצורה והפועל והתכלית, עד החומר, אומר כי עץ שהוא חומר של עץ, ולא מאיזה עץ מיוחד, רק עץ מיער ככל העצים.

תוכחת ירמיה
באור המלות

שמאותר אל הקודש כמ"ש (ישעיה מ"א כ') וכנ"מ: מושב מוסב על המתהלל, אם הוא עושה: (כד) על כל מול בערלה על כל מול, ועל כל אשר בערלה ועל כל נמצא לצאים: (כה) קצוצי פאה כינוי בני ישמעאל ובני קטורה שכן לקמן (כ"ה כ"ג) את דדן ואת תימא ואת בוז ואת כל קצוצי פאה, ודדן מבני קטורה ותימא מבני ישמעאל, והוסיף את כל קצוצי פאה ר"ל בני ישמעאל וב"ק הקוצצים פרלותיהם. וכן לקמן (מ"ט ל"ב) אמר על בני קדר קצוצי פאה, והם מבני ישמעאל: (כ - ג) אל דרך הגוים. חקות העמים עם תשוב מן גוי

עֵץ מִיַּעַר כְּרָתוֹ מַעֲשֵׂה יְדֵי־חָרָשׁ בַּמַּעֲצָד׃ ד בְּכֶסֶף וּבְזָהָב יְיַפֵּהוּ בְּמַסְמְרוֹת וּבְמַקָּבוֹת יְחַזְּקוּם וְלוֹא יָפִיק׃ ה כְּתֹמֶר מִקְשָׁה הֵמָּה וְלֹא יְדַבֵּרוּ נָשׂוֹא יִנָּשׂוּא כִּי לֹא יִצְעָדוּ אַל־תִּירְאוּ מֵהֶם כִּי־לֹא יָרֵעוּ וְגַם־הֵיטֵיב אֵין אוֹתָם׃ ו מֵאֵין כָּמוֹךָ יְהוָה גָּדוֹל אַתָּה וְגָדוֹל שִׁמְךָ בִּגְבוּרָה׃ ז מִי לֹא יִרָאֲךָ מֶלֶךְ הַגּוֹיִם כִּי לְךָ יָאָתָה כִּי בְכָל־

רש"י

(ג) חרש. אומן: במעצד. דולדויר"א בלע"ז: (ד) במסמרות. קלוי"ש בלע"ז: ובמקבות. קורנס מרטי"ל בלע"ז: יפיק. יכרע ברכיו. לשון פוקה (שמואל א' כ"ה) ופיק ברכים (נחום ב'): (ה) כתמר מקשה. מקיש אותם בקורנס עד שזוקף לו קומה כדקל: אל תיראו מהם. אם תפרשו מהם כי לא ירעו לכם: וגם היטיב אין אותם. אם תעבדום: היטיב. כמו להיטיב: (ז) לך יאתה. לך נאה:

חכמי

מצודת ציון

אומן עץ: במעצד. כלי גדול עשוי לחתוך בו וכן חרש ברזל מעצד (ישעיה מ"ד): (ד) במסמרות. כיתדות וכן וברזל לרוב למסמרים (דה"א כ"ב): ובמקבות. הוא הפטיש כמו ותפש את המקבת בידה (שופטים ד') ויקרא כן ע"ש שראשה א' חד לנקוב בו האבנים: יפיק. ענין כשלון וכן ופיק ברכים (נחום ב'): (ה) מקשה. ענין הקשת הקורנס וכן מקשה תהיה (שמות כ"ה): נשוא ינשוא. מל' משא וסבל: יצעדו. ענין פסיעות והילוך כמו מצעדי גבר (משלי כ'): ירעו. מלשון רעה: אותם. מהם וכן ואדבר אותם (יחזקאל

מצודת דוד

במעצד: (ד) ייפהו. מייפה את הצורה בחפוי בכסף וזהב ומחזיק עליו החפוי על ידי המסמרות ובהכאת המקבות: ולא יפיק. למען לא יהיה נכשל ר"ל שלא יתקלקל להפרד הצפוי ממנו: (ה) כתמר מקשה המה. ר"ל אין הפרש בין אלה הצורות ובין צורת אילן תמר הנעשה בהקשת הקורנס ממתכת כי גם המה כמוהו ולא יוכלו לדבר כמוהו: נשא ינשוא. מהצורף לביתו על כתף כי לא יצעדו בעצמם א"כ הואיל וכן אין לך הבל גדול מזה: אל תיראו מהם. ר"ל ואתם ישראל אל תיראו אף מאותות השמים עצמם כי אין בידם לעשות לכם רעה וגם אין עמהם לעשות טובה למי מכם כי הכל בא לכם בהשגחת המקום: (ו) מאין כמוך. ממה שאנו רואים שאין כמוך ה' לכן גדול אתה על כל צבא השמים: בגבורה. במה שאתה מתגבר עליהם לבטל הוראתם: (ז) מי לא ייראך. מי לא יפחד ממך אתה אל מלך לכל. העמים עם שהם נהוגים תחת מערכת השמים: כי לך יאתה. כי לך נתראה דבר היראה: כי בכל חכמי וגו'. כי היראה ממך הקבועה בלב כל

באור המלות

(ישעיה מ' ד'), ומוסיף שגם חקות העמים הבל: (ד) ולא יפיק. שלא יצא העץ המחופה ממסגרו (עי' ש"א כ"ה לא): (ז) לך יאתה. גדר פעל יאות שהא' מתרצה לחברו ע"פ סגולת טבעיה, כזאת יאותו לנו האנשים, (איכבר

תוכחת ירמיה

באור הענין

ונגד הפועל, אומר מעשה ידי חרש, ולא ע"י כלי מיוחד רק במעצד: (ד) בכסף, נגד הצורה החיצונית, אומר בכסף ובזהב רק ייפהו מלמעלה לנוי ואין הכסף מגופו רק במסמרות יחזקום שלא יפיק מן העץ: (ה) כתומר, ונגד הצורה הפנימית, אומר שאין בו צורת הנפש המדברת כי הם כתומר מקשה ולא ידברו, ולא צורת הנפש החיונית שהיא התנועה, כי נשוא ינשוא ולא יצעדו מעצמם. ונגד התכלית שתחשוב שיש בידה להרע או להיטיב, אמר אל תחשוב שירעו בהעירכם ולכן תיראו מהם, אל תיראו כי לא ירעו, וגם לא תחשוב שיושג על ידם איזה טוב והצלחה מצד הסגולה ככל דברי הסגוליים, כי גם היטיב אין אותם: (ו) מאין כמוך ה', ר"ל אבל אתה ה' כולל כל השלמיות עד שלא נמצא שלם כמוך, כי גדול אתה, הגדול הוא מאמר המצטרף, שהוא גדול נגד הקטן ממנו ויצוייר ג"כ גדול ממנו, אבל אתה גדול אתה בעצמך לא בערך מצטרף, וכן רק אתה גדול, מצד שאתה ראשית הסבות ואחרית המסובבים, וגדול שמך בגבורה, ר"ל יש מי שהוא גדול בעצמו אבל אין פעולות יוצאות ממנו לחוץ, כמו חכם גדול המשיג כל הדברים אבל אין לו יכולת להמציאם, ויש שגדול שמו ואינו גדול בעצמו, כמו גבור גדול ששמו גדול על ידי גבורתו ויכלתו עם היותו בלתי גדול בעצמו כי אינו משכיל על הדברים כמו שהם, אבל אתה גדול מצד עצמך והכמתך שאתה מקור החכמה, וגדול שמך ע"י הגבורה והיכולת, (ור"ל כי יש שהיו מציירים את ה' כחכם אשר סדר את כל הדברים בחכמתו, אבל לא יחסו לו היכולת להוציא הדברים אל הפועל, ולכן יחסו לו עוזרים רבים בהנהגה, ובחרו אלהות הרבה שהם לדעתם הפועלים והמנהיגים לפי החכמה שיסד הוא, עד שה' הוא כחכם המסדר ופוקד הכל והם הגבורים המביאים הכל אל הפועל, ויש שאמרו בהפך שלו הגבורה ולא החכמה ר"ל שלו היכולת להוציא הכל אבל הוא צריך ליועצים, ושאותות השמים הם מורים על העצות והגזרות שיוצאות מאת יועציו, ומצד שני הפנים האלה היו מתיראים מאותות השמים ועובדים אלהים אחרים, אם בחשבם שלהם הכח לגמר ההנהגה, אם בחשבם שלהם עצת ההנהגה בעצמה, נגד זה אמר כי גדול אתה בחכמת סידור כל הדברים וגם גדול שמך בגבורה להוציא את הכל ולהשיג את הכל לבדך ואין עוזר לך לא בעצה ולא בגבורה), וא"כ. (ז) מי לא יראך מלך הגוים, אחר שהכל יוצא מאתך

חַכְמֵי הַגּוֹיִם וּבְכָל־מַלְכוּתָם מֵאֵין כָּמוֹךָ׃ ח וּבְאַחַת יִבְעֲרוּ וְיִכְסָלוּ מוּסַר הֲבָלִים עֵץ הוּא׃ ט כֶּסֶף מְרֻקָּע מִתַּרְשִׁישׁ יוּבָא וְזָהָב מֵאוּפָז מַעֲשֵׂה חָרָשׁ וִידֵי צוֹרֵף תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁם מַעֲשֵׂה חֲכָמִים כֻּלָּם׃ י וַיהוָה אֱלֹהִים אֱמֶת הוּא־אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם מִקִּצְפּוֹ

ת"א ובאחת יבערו. תענית ה׳ : וה׳ אלהים אמת. ברכות י"ד עקרים מ"ב :

תרעש

רש"י

(ח) ובאחת יבערו. הגוים ומה היא האחת מוסר הבלים של עץ שלהם ויתייסרו עליו. יבערו לשון שטות וכן ויכסלו: (ט) מרוקע. מרודד: (י) וה׳ אלהים אמת. למה כי הוא אלהים חיים ומלך עולם לכך יכול להמת

מצודת דוד

חכמי וגו׳ ממה שהם רואים שאין כמוך אף בכלל החכמים (אבל יחשבו שגם להם מועיל העבודה): (ח) ובאחת. בדבר אחת הם כולם בוערים וכסילים: מוסר הבלים. במה שהם מיסרים ומוכיחים את העם לעבוד להבלי הפסילים כי הלא עץ הוא ומה א"כ יעבדו ור"ל אף לפי טעותם שמועיל העבודה לנגד השמים הנה זה בודאי כסילות לחשוב שגם יועיל העבודה לצורה מעץ: (ט) כסף מרוקע. עשי כסף יובא מתרשיש לצפות בהם את הצורה והזהב יקחו מזהב אופז ליפות בו את הצורה: מעשה ידי חרש. כל הפסל נעשה ממעשה חרש וידי צורף העץ עשה החרש והצפוי עשה ידי צורף: לבושם. בגדי הפסילים מתכלת וארגמן: מעשה חכמים כלם. כל הלבושים המה מעשי חכמים וכאומר ואיך יעסקו חכמים בדבר שטות כזה: (י) וה׳. אבל ה׳ אלהים אמת הוא אלהים חיים ר"ל הוא חיי כל הברואים והוא מלך משל על כל העולם: מקצפו תרעש. כל יושבי הארץ וכל העכו"ם לא יסבלו זעמו כי כל יעשה ואין ערוך אליו בכן

מצודת ציון

ב׳): (ז) יאתה. ענין רצוי כמו ויאותו הכהנים (מ"ב י"ב): (ח) יבערו. מלשון בער ושוטה וכן איש בער לא ידע (תהלים צ"ב): ויכסלו. מלשון כסיל: מוסר. ענין תוכחה: (ט) מרוקע. מרודד לעשות טסים וכן ועשו אותם רקועי פחים (במדבר י"ז): מתרשיש. שם מקום: מאופז. מין זהב טוב וכן בכתם אופז (דניאל י׳): תכלת וארגמן. שמות מיני צבעים חשובים: (י) מקצפו. מלשון קצף וזעם:

תוכחת ירמיה

באור הענין

א"כ הראה רק לך יאתה כי בין לענין החכמה ובין לענין הגבורה והיכולת יודעים זאת **בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם שאין כמוך**, החכמים משיגים חכמתך, והמלכים יכלתך: (ח) **ובאחת יבערו ויכסלו**, מה שהם עובדים פסל העץ, אינו מצד שמכחישים חכמתך ויכלתך, שכולם יודעים זאת, כמ"ש כי בכ"מ מוקטר מוגש לשמי ושמי נורא בגוים, רק עושים זה מצד סכלות אחת מה שהם אומרים, **כי מוסר הבלים עץ הוא**, ר"ל שהנהגה המוסריית הכללית יוצאת מאת המנהיג העליון וחכמתו הבלתי ב"ת, בכ"ז ההנהגה המוסריית של העולם השפל הזה שהוא עולם ההבלים. עולם השינוי והתמורה והבליה וההפסד, והנהגה המוסריית שבה ה"א שתהיה שלמה אחר שהעולם הזה בלתי מוכן לקבל שלימות, א"א לומר שהמוסר שלה ר"ל הנהגה המוסריית יוצאת מאת השלם בתכלית, ולכן יחסו אותה למנהיגים גרועים ופחותים, כמו שההנהגה שבה מהנהגים שאלהי עולם השפל הם הבלים ואין בם ממש, ולכן אמרו שמוסר של דברים ההבלים הוא פסל העץ ואליו יתיחס, כי אין העה"ז ראוי למוסר יותר שלם: (ט) **כסף מרוקע**, משיב להם, איך תאמרו שהפסל מעץ הוא יהיה למוסר והנהגה, הלא גם מה שהם רוקעים על העץ בכסף אין בו חשיבות **כי יובא מתרשיש, והזהב המאופז** על הכסף הוא **מעשה חרש**, ואין לו מעלה לא מצד מקומו ולא מצד הפועל, וגם **תכלת וארגמן** של **לבושם הם מעשה חכמים**, מעשה בני אדם, ואין להם שום מעלת אלהית, אבל. (י) **וה׳ אלהים אמת**, גדר האמת הוא הסכמת הנאמר על הדבר אל מציאת הדבר עצמו בפועל, ור"ל האלילים הם שקר, כי התוארים שיחסו להם אינם מסכימים אל המציאות, אבל התהלות הנאמרים על ה׳ הם מסכימים אל מציאותו, ומפרש **הוא אלהים חיים ומלך עולם**, ר"ל מצד עצמו אינו כאלהי הגוים שהם פגרים מתים כי הוא מקור החיים, ומצד ההנהגה היוצאת ממנו הוא מלך עולם, כי הוא מנהיג ומושל על הכל. **מקצפו**, כפי הנראה פתרו הוברי שמים את האותות שנראו בעת ההיא (כמ"ש מאותות השמים אל תחתו) על רעש הארץ שהיה אז בכמה ארצות, ועז"א הנביא דעו כי לא בכח

באור המלות

אין קאמטון) ויתחתף עם פעל אחר שמתקרב אל חברו, ור"ל כל יראה מכל עם תגיע הראה לך, כי כח כל דבר הוא מאתך, כמו שמתירא מהרב שביד גבור לא מן החרב מתירא רק מן הגבור האוחז בחרב: (ח) יבערו, ויכסלו, הבערות הוא מחסרון מדע, והכסיל הוא לפעמים חכם ויודע רק נרדף מן התאוה, כמו שבארתי בפי׳ משלי, ור"ל שילכו אחרי ע"ז או מצד חסרון ידיעה, או מצד תאות לבם: (ט) מעשה חרש, וידי צורף. הצורף מתיך המתכת ומסיר ממנו הסיגים, והחרש עושה כלי למעשהו, (כמ"ש ישעיה מ׳ י"ט), ונגד כסף מרוקע אמר מעשה חרש, ונגד זהב מאופז אמר ידי צורף, כי יצרף ויזקק את הזהב עד שיבוא להיות כפז: (י) מקצפו, זעמו. קצף מתחלף עם השמות המורים על הכעס והחרון, וזעם מתחלף עם השמות שמורים על הקללה והעונש שבא בסבת הקצף (ישעיה י׳ ה׳), מגיד את הרעש בקצף ה׳, ואת החום והגפרית שתבלע הארץ בעת הרעש מציין בזעם ה׳ וקללתו, ואת לא יכילו גוים כי הרב יהרגו:

כאותות

תִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וְלֹא־יָכִלוּ גוֹיִם זַעְמוֹ׃ יא כִּדְנָה תֵּאמְרוּן לְהוֹם אֱלָהַיָּא דִּי־שְׁמַיָּא וְאַרְקָא לָא עֲבַדוּ יֵאבַדוּ מֵאַרְעָא וּמִן־תְּחוֹת שְׁמַיָּא אֵלֶּה׃ יב עֹשֵׂה אֶרֶץ בְּכֹחוֹ מֵכִין תֵּבֵל בְּחָכְמָתוֹ וּבִתְבוּנָתוֹ נָטָה שָׁמָיִם׃ יג לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמַיִם וַיַּעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה *אָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ מֵאֹצְרוֹתָיו׃ יד נִבְעַר כָּל־

ת"א לקול תתו. ברכות כ"ט מגילה ע"ו: ברקים למטר. ברכות שם :

פתח באתנה הארץ ק'

אדם

רש"י

דבריו אבל בשר ודם אומר לעשות ומת או תשש כחו או ירד מנכסיו ואין בידו לקיים : (יא) כדנה תאמרון. אגרת היא ששלח ירמיה ליכניה וגלותו בגולה להשיב לכשדים ארמית תשובה אם אומרין להם לעבוד ע"א : (יב) נטה. טינדי"ש בלע"ז : (יג) לקול תתו. בעת בא קול שהוא נותן המון מים בשמים : נשיאים. עננים: ברקים. פלגדור"ש בלע"ז : (יד) נבער. לשון איש בער (תהלים צ"ב) וכן נבערו הרועים (כאן) :

מצודת ציון

תרעש. ענין תנועה והנדה : יכלו. ענין סבל כמו ואני יכילנו (יואל ב') : (יא) כדנה. כזאת : להום. להם ומצאנו בלשון ארמי המ"ם במקום הנו"ן כמו וכן אמרנא להום (עזרא ה') : אלה. כזה לשון ארמי כלשון עברי וכן אלה מתגיא (שם) : (יב) תבל. הם המקומות המיושבות מבני אדם : (יג) לקול. באה הלמ"ד במקום בעבור וכן פתח פיך לאלם (משלי ל"א) : תתו. מלשון נתינה : המון. מלשון המיה ושאון : ויעלה. באה הוי"ו במקום או וכן ואם נקבה תלד וטמאה שבועים (ויקרא י"ב) ור"ל או טמאה : נשיאים. עננים ע"ש שמתנשאים עצמן למעלה וכן מעלה נשיאים (תהלים קל"ה): (יד) נבער.

מצודת דוד

צבא השמים : (יא) כדנה. כן אמר הנביא לישראל שיאמרו אל האומות העובדים לצבא השמים : אלהיא. האלהים אשר לא עשו את השמים ואת הארץ יהיו נאבדים מן הארץ ומתחת השמים האלה שעשה המקום ב"ה ר"ל מהראוי שיהיה נאבד מהם שם אלהות בכל המקומות שברא אלהי האמתי כי מה להם בהמקומות האלה (ולפי שכן נוה לומר לאומות אמר בלשון ארמי לשון שמכירים בו האומות ולזה פתח ואמר כדנ' תאמרון להום ג"כ בלשון ארמי) : (יב) עשה ארץ בכחו. עתה בא לגמור דבריו שאמר וה' אלהים אמת וגו' ואמר הוא שעושה ארץ בכחו : מכין תבל. המקומות המיושבות מכין בכח בחכמתו כל הדברים הנצרכים שמה : נטה שמים. אמר בלשון ש"נה מנשית חוסל : (יג) לקול תתו. בעבור נתינתו קול המיית מים באויר השמים או מעלה את העננים לרום השמים מקצה הארץ. ר"ל כאשר השמש נראה למראית העין בשפולי הרקיע בקצה הארץ או מעלה אותם אל מול המקום אשר ירצה להמטיר שמה : ברקים. לעת בוא המטר מבריק ברקים ואין המטר מכבה אותם : ויוצא. הוא מוציא את הרוח ממקום אוצרו : (יד) נבער. כל אדם העובד הפסל הוא נבער מהיות בו דעה וכל צורף העושה הפסל יקבל בושה מן הפסל ברואתו

תוכחת ירמיה

באור המלות

(יא) ארקא, ארעא. תרגום של ארץ הוא ארעא, שהוא מענין תחתית, כמו ומלכותא אחרא ארע מנך (דניאל ב' ל"ט), והעתק של ארץ מענין מרוצה הוא ארקא, כמו ערק אחול ל גמא, וכן בלה"ק הערקים ציה (איוב ל"ן), שהוא לפירושי מרוצה סבובית : (יב) עושה ארץ, מכין תבל. ארץ הוא כלל הארץ, ותבל הוא חלק הארץ המיושב והכונה הוא אחר העשיה שהכין אותו אל הישוב, כמ"ש יוצר הארץ ועושה הוא כוננה (ישעיה מ"ה י"ח): בחכמתו ובתבונתו, וכן אמר (משלי ג' י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, ושם התבאר מדוע יחס החכמה אל עשיית ארץ והתבונה אל השמים ע"ש: (יג) המון מים. כמו כי קול המון הגשם (מ"א י"ח), ויעלה נשיאים וכבר התבאר קודם

באור הענין

האותות העליונות תרעש הארץ רק מקצפו תרעש הארץ : (יא) כדנה תאמרון להום, אחר שהם מודים שה' הוא ברא את השמים ואת הארץ א"כ איך תכנו את האלילים בשם אלהים, אחר שלא בראו דבר ? , ואף אם תאמרו שבראו עולמות אחרים, מ"מ אחר ששמיא וארקא לא עבדו, ר"ל השמים והארץ שאנו בם, א"כ יאבדו מארעא ומן תחות שמיא אלה, ר"ל מה להם בשמים וארץ אלה שלא בראו, ישכנו בשמים וארץ האחרים שבראו אותם, לא במקום שאינו שלהם ? : (יב) עושה, אבל ה' הוא עשה ארץ ושמים אלה, הארץ בכלל עשה בכחו וגבורתו, והתבל שהוא חלק הארץ המיושב הבין בחכמתו שיהיה ראוי לישוב בני אדם, ושכולם ימצאו בה כל צרכיהם, ואת השמים נטה עליהם כאהל בתבונתו, (ואמר עושה ארץ בלשון הווה כי הוא עושה ומכין תמיד ומחדש בכל יום מעשי בראשית על ידי השגחתו התמידית) : (יג) לקול, וביחוד התבאר חכמתו והשגחתו הפרטיית מן ירידת הגשם והתהוות העננים, (כמו שבאר בארוך באיוב סי' ל"ו ל"ז) מן הקול הקורא ומפרסם השגחתו, מה שיתן המון מים בשמים, שהוא באויר השמימי, שהוא מקום עליית האדים (שנקרא רקיע ושמים במעשה בראשית כמש"ש), ויעלה נשיאים מקצה הארץ שהם האדים המתנשאים מן הארץ ומתקבצים במקום שמגריר העננים, ואחר האדים האלה וטפות מים העולים מלאים רוח ואויר שעל ידם הם מסוגרים ומתעלמים והאויר זך ונלול ע"י העלעקטרי ויסוד האש אשר יצפון האדים אל כנפי רוח, והיא מחכמת ה' כי ברקים למטר עשה, בעת ירצה שירד המטר יפרד מהם יסוד האש והעלעקטרי ויתהוה הברק, ועי"ז מוצא רוח מאוצרותיו, יוציא יסוד הרוח הצפון באדים,

אָדָם מִדַּעַת הֹבִישׁ כָּל־צוֹרֵף מִפָּסֶל כִּי שֶׁקֶר נִסְכּוֹ וְלֹא־רוּחַ בָּם׃ טו הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֵׂה תַּעְתֻּעִים בְּעֵת פְּקֻדָּתָם יֹאבֵדוּ׃ טז לֹא־כְאֵלֶּה חֵלֶק יַעֲקֹב כִּי־יוֹצֵר הַכֹּל הוּא וְיִשְׂרָאֵל שֵׁבֶט נַחֲלָתוֹ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ יז אִסְפִּי מֵאֶרֶץ כִּנְעָתֵךְ יוֹשֶׁבְתִּי בַּמָּצוֹר׃ יח כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי קוֹלֵעַ אֶת־יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בַּפַּעַם הַזֹּאת וַהֲצֵרוֹתִי לָהֶם

ת״א הבל המה. תענית ה׳ סנהדרין צ״ב: בעת פקדתם. סנהדרין ק״ב: למען

יושבת ק׳

רש״י

נסכו. לשון מסכה: (טו) בעת פקודתם. כשאפקוד עליהם: (יז) אספי מארץ כנעתך. התגיאי וכת״י כנושי מארעא סחורתיך כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע י״ב) ומנחם פירש כנעתך לשון הכנעה ושפלות אספי. ל׳ שחייה שחי והשפילי יותר משפלות ארץ את הכנעתך את ירושלם היושבת עתה במצור: (יח) קולע

מצודת דוד

כי שקר המסכה שנסך ואין בה׳ ממש רוח החיוני: (טו) מעשה תעתועים. המה מעשי ידי התועים מדרך השכל: בעת פקדתם. בעת ישגיח המקום להפרע מהם אז יאבדו מבלי תקומה: (טז) לא כאלה. לא כהפסילים האלה אלהי יעקב הנתון לחלקו: כי יוצר הכל הוא. לא כהפסילים שהמה מעשי ידי אדם כי חלק יעקב הוא היוצר את הכל: וישראל. ואת ישראל בחר להיות כ״א משבטיו שבט נחלתו: ה׳ צבאות שמו. כי הוא מושל על צבאות מעלה ומטה: (יז) אספי. היושבת בירושלים הבצורה אספי סחורתך מן הארץ אל תוך העיר לבל ישללם האויב הבא. ואמר כמהתל בהם וכאומר וכי תחזקו במבצר העיר לבצר בה גם אתם: (יח) הנני קולע. ר״ל גם אתם לא תבצרו בה כי בפעם הזאת אוליך לגולה מן העיר את יושביה כאדם המשליך אבן בקלע

מצודת ציון

לשון בער ושטה: מדעת. מהיות בו דעת וכן וימאסך ממלך (ש״א ט״ו) ור״ל מהיות מלך: הוביש. מל׳ בושה: נסכו. הפסל הנעשה ביציקת המתכת וכן אלהי מסכה (שמות ל): (טו) מע תועים. מלשון תועה: פקדתם. ענין השגחה: (יז) אספי. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים י״ט): כנעתך. ענין סחורה כמו והגור נתנה לכנעני (משלי ל״א): במצור. ענין מבצר ע״ש שאין להכנס בלא מצור וכן ערי מצור (ד״ה ב׳ ח׳): (יח) קולע.

באור הענין

ועי״כ יתהוה המטר כנודע בחכמת הטבע: (יד) נבער, וכל חוקרי הטבע הם נבערים מלדעת איך ערך את החקים האלה שיהיו מתמידים וערוכים בערך משוער שעי״כ ירד תמיד הגשם בעתו לפי צורך הארץ במדה במשקל, והנה כשהיו מעיינים על תהלוכות הטבע, אז החוקרים השתדלו לתת על כל דבר חק טבעיי, ואלה שלא השיגו לתת חקים טבעיים אלו הדברים בדברים נעלמים וכחות עליונים, והגיעו מזה אל עבודת הפסילים, אבל כשיראו חכמת ה׳ ויכלתו בעניים הכוללים ומתמידים כמו התהוות המטר והרעמים והברקים אם נבער כל אדם מלדעת זאת ע״פ החקירה, וגם המהבילים לא יוכלו לתלות זאת בפסיליהם, כי הגשם ירד תמיד בעתו, אבל הוביש כל צורף מפסל, שאם יתפלל אליו על הגשמים אז ידע כי שקר נסכו, ר״ל שיראה בו ג׳ חסרונות, א] שאין לו לצפות שימלא שאלתו כי מה שיבטיחו נביאי הבעל בשמו הוא שקר, ב] שאין בו אף איזה רוח חכמה או חיים שיספעו עי״ז שיש בו כח אלוה, כי אין רוח בם, ג] שלא ימצא בו אף איזה כח טבעיי סגוליי כמו שנמצא בכמה דברים כחות סגוליים כמו באבן המאגנעט וכדומה, כי. (טו) הבל המה מעשה תעתועים, וחוץ מזה בעת פקודתם יאבדו ואז יתברר שאינם כלום, (וזה מקביל, נגד מ״ש וה׳ אלהים אמת, אמר כי שקר נסכו. נגד אלהים חיים, אמר ולא רוח בם. נגד מלך עולם, אמר הבל המה. נגד מקצפו תרעש הארץ, אמר בעת פקודתם יאבדו): (טז) לא כאלה, שב למ״ש בתחלת הענין אל דרך הגוים אל תלמדו, כי חלק יעקב אינו דומה לאלה, הם גם לדעת עובדיהם אינם יוצר, וה׳ הוא היוצר, הם גם לדעת עובדיהם אין ממונים רק על דבר אחד פרטי, וה׳ יוצר הכל, וכן אין לירא מפניהם מפני שנחשב שה׳ מסר אותנו תחת רשותם והנהגתם, כי ישראל שבט נחלתו, שאין נהוגים תחת המערכה, ושמו ה׳ צבאות שהוא מושל על כל הצבאות לעשות בהם כחפצו, ולכן. (יז) אספי מארץ כנעתך, ר״ל למה תכנע לעמים אחרים, ואל צבא השמים, אספי ההכנעה שלך מן הארץ את בת יהודה היושבת במצור: (יח) כי כה אמר ה׳, מה שבא עליך רעה אינו מן המערכה רק מה׳, הוא אמר הנני קולע אזרוק אותם בכף הקלע חוץ מגבולם, ושם אציר להם, למען

באור המלות

לכן, וי״מ שמתמיד לעלות נשיאים גם אחרי ירד הגשם, כי הגשם חוזר לעלות באדים למעלה ונשיאים נקראו ע״ש האדים המתנשאים מן הארץ לעיגול הנשימה, מאוצרותיו, הכינוי שב על הרוח, ממקום שהוא אצור ועצור שם: (טז) חלק יעקב וישראל. ישראל מדרגה גדולה מן יעקב (ישעיה ט׳ ז׳) ומורה על הגדולים שבהם, או על שבט יהודה נגד עשרת השבטים המכונים יעקב, השבט הזה הוא נחלתו ביחוד, שנחלה מורה על הקדושה וההשגחה הפרטיית יותר כנ״ל (כ׳ ז׳): (יז) כנעתך. מענין הכנעה, וי״מ ג״כ יושבת במצור על הסבנעה, מצייר ההכנעה כעלם מושבע יושב במצור: (יח) קולע. מענין יקלענה בתוך כף הקלע (ש״א כ״ה כ״ט):

למען ימצאו׃ יט אוי־לי על־שברי נחלה מכתי ואני אמרתי אך זה חלי ואשאנו׃ כ אהלי שדד וכל־מיתרי נתקו בני יצאני ואינם אין־נטה עוד אהלי ומקים יריעותי׃ כא כי נבערו הרעים ואת־יהוה לא דרשו על־כן לא השכילו וכל־מרעיתם נפוצה׃ כב קול שמועה הנה באה ורעש גדול מארץ צפון לשום את־ערי יהודה שממה מעון תנים׃ כג ידעתי יהוה כי לא לאדם דרכו לא־לאיש

קמץ בז״ק הלך

רש״י

כזה שהיא זורק האבן בקלע : למען . אשר ימצאו אשר פעולתם: (יט) נחלה . ל׳ חולי : ואשאנו . תרגם יונתן והסובלינו׳ השופרי״ר לו״י בלע״ז (כ) יצאוני. יצאו ממני, ירושלים אומרת כן : (כא) הרעים. המלכים : לא השכילו . לא הצליחו במלכות׳ כמו אל כל אשר יפנה ישכיל (משלי י״ז) : מרעיתם . צאן מרעיתם : (כג) לא לאדם דרכו . כי יצר הרע שברא בו מטהו מן הדרך . דבר אחר ידעתי ה׳ כי לא לאדם דרכו . אין ביד

מצודת ציון

ענין השלכת האבן בכלי המיוחד לזה וכן ויקלע ויך את הפלשתי (ש״א י״ז) : והצרותי . מלשון צר ומצוק : (יט) נחלה . מלשון חולי : ואשאנו . מלשון משא וסבל : (כ) שדד . ענין עושק: מיתרי . חבלי האוהל וכן יתרים לחים (שופטים ט״ז) : נתקו . נעתקו ממקומם : ומקים . מל׳ הקמה : יריעותי . ענין וילון : (כא) נבערו . מלשון בער ושוטה : השכילו . ענין הצלחה וכן ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (ש״א י״ח) : מרעיתם . מלשון מרעה ור״ל צאן מרעיתם : נפוצה . ענין פיזור : (כב) ורעש . ענין תנועה והנדה : מעון . מדור : תנים . מין נחש : (כג) צעדו . ענין פסיעות והלוך כמו

מצודת דוד

ולאומר אל תחשבו שתתחזקו עתה במצב בעיר כמו מאז בשבא עליכם נבוכדנצר כי בפעם הזאת לא תתחזקו עוד : והצרותי להם . אביא עליהם צרות למען ימצאו כגמול פעלם : (יט) אוי לי וגו׳ . זהו מאמר הנביא המתאונן על צרת ישראל : נחלה מכתי . המכה שבאה עלי יש בה חולי רב : ואני אמרתי . מתחלה חשבתי שאך זה חלי בעלמא ואוכל לשאתו ולסבלו ולאומר אבל לא כן הוא וקצר הדבר המובן : (כ) וכל מיתרי נתקו . כל חבלי האוהל נעתקו ממקומם והוא משל על חורבן ירושלים וב״המק : בני יצאוני . בני יצאו ממני ואינם ואין א״כ מי עוד לנטות אהלי ומקים יריעות האוהל : (כא) כי נבערו הרועים . שרי העם נבערו : לא השכילו . לא הצליחו על כי המלכות נראה שעשה דבריו בהשכל : וכל מרעיתם . כל צאן מרעיתם נפוצו הנה והנה . ר״ל בני העם הלכו בגולה ואמר דבריו כאלו כבר נעשה כי כן ראה במראה הנבואה : (כב) מארץ צפון . היא בבל : מעון תנים . להיות מדור לתנים השוכנים במקום שממון : (כג) ידעתי ה׳ . זהו מאמר בני יהודה שיאמרו אהה ה׳ כן ידעתי כי לא היה לאדם מבני יהודה את הדרך הראוי לו להלוך בו : לא לאיש . לא ימצא בינינו איש שיהיה הולך ומכין את צעדו ללכת בדרך טוב אבל הלך

באור המלות

(יט) שברי. מכתי . המכה פנימית נגד השבר , ואם נתוסף מכה על השבר קשה לרפאות (ועי׳ לקמן ל׳ י״ב) : אך זה חלי. כמו אך חלי זה לבדו: יצאוני . יצאו ממני , והשם לבון זה כי גם הוא יצא עמהם : (כג) לא לאדם , לא לאיש . מבואר אצלנו (התורה והמצוה ויקרא סי׳ י׳) שיש הבדל בין איש ובין אדם , ששם אדם מציין מין אדם לבדו מצד שהוא אדם בוחר ומשכיל ומצד בחירתו יבחר הדרך , אמר לא לאדם דרכו , ואיש מציין יש ונמצא וכולל כל נמצא אשר הוא חי, ומצד יכולתו יניע רגליו וצעדיו וילך בדרך אשר בחר, עז״א לא לאיש הולך והכין את צעדו

תוכחת ירמיה

באור הענין

ימצאו את ה׳ בבקשתם אותו, כמ״ש והפיץ ה׳ אתכם בעמים וכו׳ ובקשתם משם את ה׳ אלהיך ומצאת : (יט) **אוי לי**, עפ״ז יצעק הנביא על שבר עמו , אחר שהוא השגחיי ע״י ה׳ וע״י שסרו מאתו , **אוי לי על שברי**, ר״ל שיש להשבר שני חסרונות , א] השבר החיצון , ב] מה **שנחלה מכתי** שנלוה אליה מכה פנימית והיא נחלה מאד . **ואני אמרתי אך זה חלי** ר״ל אני חשבתי שאין לי רק חלי זה לבד, ר״ל חולי אחת פרטיית , **ואוכל לישא** ולסבול **אותו** , אבל ראיתי כי יש לי חליים רבים ונאמנים כי . (כ) **אהלי שודד** , וגם הם הרבה לנטעת אהל אחר **כל מיתרי נתקו** המיתרים הקושרים את האהל, ואם אמצא גם מיתרים , הלא **בני יצאו ממני ואינם** עוד במציאות עד **שאין נוטה עוד אהלי** , כ״ז מפרש השבר החיצון . עתה מפרש מ״ש נחלה מכתי , שהסבה לזה היא מכה פנימית: (כא) **כי נבערו הרועים ולא דרשו את ה׳** , וזה הסבה **שלא השכילו** את מעשיהם לשמור האהל והצאן וע״כ **מרעיתם נפוצה**, (ויען דמה אותם לצאן ורועים תפס לשון אהל שנופל על אהל רועי) : (כב) **קול שמועה**, מבואר ביחזקאל (כ״א כ״ד) כי נבוכדנצר יצא מארצו ועמד על אם הדרך לקסום קסם ולהפיל גורל אם ילך על בני עמון או ירושלים, ונפל הקסם על ירושלים , וזאת רואה הנביא בחזיונו ומתפלל אל ה׳ שיטה פניו אל בני עמון לא אל ירושלים , וז״ש **הנה באה קול שמועה** שר״ל יצא ממקומו , ואח״כ בא **רעש גדול** שמגמת מהלכתו הוא **לשום** את **ערי יהודה שממה**, והלא. (כג) **ידעתי ה׳, כי לא לאדם דרכו** , ר״ל בין בחירת הדרך לאיזה דרך ילך אינו לאדם רק לה׳ וגם אם יבחר בדרך , **לא איש הולך והכין את צעדו**, גם ההליכה והצעד הוא מה׳, ואח״כ שואל

הֹלֵךְ וְהָכִין אֶת־צַעֲדוֹ׃ כד יַסְּרֵנִי יְהוָה אַךְ בְּמִשְׁפָּט אַל־בְּאַפְּךָ פֶּן־תַּמְעִטֵנִי׃ כה שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ עַל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל־מִשְׁפָּחוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ כִּי־אָכְלוּ אֶת־יַעֲקֹב וַאֲכָלֻהוּ וַיְכַלֻּהוּ וְאֶת־נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ׃

יא א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ ב שִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וְדִבַּרְתֶּם אֶל־אִישׁ יְהוּדָה וְעַל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָםִ׃ ג וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת׃ ד אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִיאִי־אוֹתָם מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם מִכּוּר הַבַּרְזֶל

לאמר

רש"י

כל אדם כח להגלית דרכו ואם לא על פיך אין כח ביד אויב להחריב ביתך: (כד) אך במשפט. ביסורים במשפט יושטיצי"א בלע"ז: אך במשפט. תרגם יונתן ברם בדין תסוך: אל באפך. פן תמא כליי': (כה) אכלו. דמורירונ"ט בלע"ז וכן ואכלהו:

מצודת דוד

כפי שהזמן והקרי: (כד) יסרני ה'. אבל עכ"ז יסרני ה': אך במשפט. ר"ל שיהיו היסורין בדרך משפט ויסורין לבד כראוים לגלות אוזן למוסר אבל אל תיסרני באפך כדרך המתנקם פן הסיה מתמעט והולך עד לא ישאר ממני מאומה: (כה) שפוך. על האומות ההוא מהראוי לשפוך עליהם החמתך נעבות בהם נקם: אשר לא ידעוך. אינם רוצים לדעת אותך ולקרוא בשמך: כי אכלו את יעקב ואכלוהו. ר"ל פעם אחר פעם: ויכלוהו ואת עוד השמו. גם כלו אותו גם השמו את נוהו זהו כ"שמך:

יא (ב) שמעו. אתה ושאר הנביאים שמעו ר"ל שימו לב להבין את דברי הברית הזאת כלומר הברית הידוע המוזכר בתורה והם המכות והקללות שבערבות מואב אשר כרת עליהם ברית כמ"ש שם אלה דברי הברית וגו' (דברים כ"ח): ודברתם. אתם הנביאים תדברו דברי הברית אל אנשי יהודה ואל יושבי ירושלים: (ג) אשר לא ישמע. אשר לא ירצה לשמוע: (ד) מכור הברזל. ר"ל נצרפתם שם בצרוף הצרות כמו שצורפין זהב בכור הברזל: לאמר שמעו וגו'. ר"ל אשר

מצודת ציון

והוי כי נעוה (ש"ב ו'): (כד) במשפט. ר"ל במשפט הראוי לגלות אוזן למוסר וכן ויסרתיך למשפט (לקמן ל'): (כה) אכלו ואכלוהו. ענין אבדון: ויכלוהו. מלשון כליון: נוהו. ענין מדור כמו יזורה על נוהו (איוב י"ח): השמו. מלשון שממון:

יא (ב) שמעו. ענין הבנה: איש יהודה. אנשי יהודה וכן ואיש ישראל ראו (ש"א י"ג): ועל יושבי ירושלים. ואל יושבי ירושלים: (ג) ארור. ענין קללה: (ד) מכור. הוא הכלי שצורפין בו הזהב כמו וכור לזהב (משלי י"ז):

באור הענין

נעכבהו שלא יבחר דרכו לירושלים רק לרבת בני עמון, ואף שבחר כבר בדרך זה תוכל לעכב צעדיו שלא יוכל ללכת, וא"כ אבקש. (כד) יסרני ה' אך במשפט, אחר שאתה רוצה ליסר אותנו על עונינו יהיה היסור רק כפי המשפט וכמדת החטא, ולא באפך, כי האף אינו מבחין בין טוב לרע, ותחת

תוכחת ירמיה

באור המלות

ועי' תהלות (ל"ז כ"ג, משלי ט"ז ט'): (כד—כה) אל באפך, שפוך חמתך. אף הוא הקצף החיצוני, והחמה היא פנימית שמורה בלב והיא קשה מאף. הוסיף שעל הגוים אשר לא ידעוך תשפוך גם החמה עם האף החיצוני: גוים, משפחות בגוי אחד ימצאו כמה משפחות: (ב) ועל ישבי. כמו ואל. וכן וילך אלקנה על ביתו. מכור הברזל. תוך הברזל,

שילך לירושלים ילך לרבת בני עמון, ושם. (כה) שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך שהם רבת בני עמון, וגם על משפחות הפרטיים שנמצאו בהם שידעו שיש אלהים, מ"מ בשמך לא קראו, כי יקראו בשם הבעל. כי אכל את יעקב פעם אחר פעם, אכל ושוב אכלוהו שנית, ואחר שאכלו להגלותו כלה אותו לגמרי והשים את נוהו, וי"פ זה על רבת בני עמון שהיו ג"כ מאוררי יהודה הי על כ"כ שבא נ"פ על ירושלים כמ"ש גלו בשבעה גלו בשמונה עשר, ולכן שלש דבריו ג"פ:

יא (ב) שמעו את דברי הברית הוא כלל דברי התורה שכרת עליו ברית כמ"ש לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו, שמעו תחלה תזכירם שישמעו מעצמם מאהבה, ודברתם אתה וכל השומעים מאהבה ידברו ליתר העם ויפחידום בפחד העונש לבלתי שומע: (ג) ואמרת, תודיע העונש, כי ארור האיש שהוא ארור מעצמו, כי בעזבו דברי הברית יעזוב ה' אותו: (ד) אשר, יבאר ארבעה טעמים על חיוב שמירת הברית, א] אשר צויתי את אבותיכם הנ"ס מחויבים לשמור מצות שקבלו הבותם עליהם ועל זרעם אחריהם, ב] שהיה הצוי ביום הוציאי אותם מארץ מצרים ומגד זה נתחייבו לשמור פקודתי כי כשהוצאתים מבית עבדים הם עבדים לי וע"מ זה הוצאתים, ג]

בתגליםי

לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם כְּכֹל אֲשֶׁר־אֲצַוֶּה אֶתְכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ ה לְמַעַן הָקִים אֶת־הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ כַּיּוֹם הַזֶּה וָאַעַן וָאֹמַר אָמֵן ׀ יְהוָה׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קְרָא אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר שִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם׃ ז כִּי הָעֵד הַעִדֹתִי בַּאֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַעֲלוֹתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה הַשְׁכֵּם וְהָעֵד לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְּקוֹלִי׃ ח וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ אִישׁ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם הָרָע וָאָבִיא עֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַבְּרִית־הַזֹּאת אֲשֶׁר־צִוִּיתִי לַעֲשׂוֹת וְלֹא עָשׂוּ׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי נִמְצָא־קֶשֶׁר בְּאִישׁ יְהוּדָה וּבְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם׃ י שָׁבוּ עַל־עֲוֹנֹת אֲבוֹתָם

רש״י

יא (ה) אמן ה׳. שיהא אמור: (ז) העד העדותי. לשון התראה: (ח) ואביא עליהם את כל דברי

הראשונים

מצודת ציון

(ה) הקים. מלשון קיום: זבת. ענין נטיפה כמו זב עמקך (לק׳ מ״ט): (ו) ובחוצות. בשוקים: (ז) העד העדותי. ענין התראה כי ע״פ רוב מתרין בעדים לבל יכחשו: השכם. מלשון השכמה ור״ל בזריזות: (ח) בשרירות. במראות: (ט) קשר. ענינו אגודת מרד כמו ותקרא קשר קשר (מ״ב

מצודת דוד

תכלית הברית הזאת וגו׳ לאמר שמעו בקולי ועשיתם את המצות ככל אשר וגו׳: והייתם לי לעם. ולא אחליפכם באומה אחרת: (ה) למען הקים. ר״ל וזהו לתועלתכם למען הקים וגו׳: זבת. מתוך רבוי חלב ודבש זב ויורד בארץ: כיום הזה. שהנכם כיום בארץ זבת חלב ודבש: ואען. אמר ירמיה עניתי ואמרתי אתה ה׳ כן יאומן הדבר שיהא ארור האיש אשר לא ישמע וגו׳: (ו) את כל הדברים. אשר אני אומר אליך: ועשיתם אותם. עשו המצות אשר בעבורם כרתי הברית: (ז) כי העד העדותי. מאז התריתי על זה באבותיכם ביום העלותים ממצרים ומשם והלאה עד היום הזה: השכם והעד. אני משכים ומתרה ע״י הנביאים לאמר שמעו בקולי: (ח) ולא שמעו. והם אינם שומעים: וילכו איש. כ״א הולך במה שלבו הרע מראהו אשר מתאוה לו: ואביא. ולכן הבאתי עליהם את כל דברי הברית הזאת והם הקללות הנזכרות בברית: אשר צויתי לעשות. יען אשר צויתי אותם לעשות מצותי והם לא עשו: (ט) נמצא קשר. נמצא אגודת מרד

באור המלות

שהם נצרפו שיגיהם כהאון כסף בתוך כור: (ח) ולא הטו את אזנם. הסדר המיד, הטה אזנך ושמע, הט אזנך לי שמע

תוכחת ירמיה

באור הענין

שתליתי בזה התנאי שעל ידי שתשמעו בקולי והייתם לי לעם ומבואר שבעזבכם הברית לא [תהיו] עמי אתם ואני אלהיכם: (ה) ד] למען הקים את השבועה וכו׳ לתת להם ארץ זבת חלב ודבש שהשבועת הארץ היה בתנאי אם ישמרו את דברי הברית, ואם לא תשמרו תגלו מן הארץ בהכרח. ואען ואומר אמן ה׳, הנביא ענה אמן כמקבל ע״ע לקיים את דברי הברית, ור״ל שאף שאם ישראל יעזבו בריתך אנכי אקיימהו. וא״כ לא נתבטלה השבועה להיות לנו לאלהים ולתת לנו את הארץ כל עוד שנמצא אחד מבני אבותיהם שאינו מפיר את הברית ומקיימו: (ו) ויאמר ה׳ עתה שאתה שליח לקרוא זאת בחוצות ירושלים בפרהסיא כקורא ומזהיר על העונש המיועד: (ז) כי העד, כי ככר העדתי באבותיכם והתראה זאת היתה תיכף ביום העלותי ונמשכה עד היום הזה, ולא תאמר שהיה לפרקים רק השכם והעד, וכנ״ז. (ח) ולא שמעו לא קבלו הדברים, וגם לא הטו את אזנם, ואביא עליהם וכו׳ בא להודיע ההבדל בין מרי הראשונים ובין מרי הדור הזה והבדל ענשם, כי הדור שלפני היה מריים שבטלו את התורה בשב ואל תעשה, ר״ל שלא רצו לשמוע אל דברי התורה ולא רצו לקיים מצותיה, והיה ענשם על שאני צויתי לעשות והם לא עשו, ולא קיימו מצות התורה, ובזה גרוע עון הדור של ירמיה כמו שיבאר: ויאמר ה׳ אלי, הראה לו ה׳ כי הדור הזה גרוע יותר, כי נמצא בם קשר, שהם לא לבד כי. (י) שבו על עונות אבותם הראשונים אשר מאנו לשמוע את דברי, הם מוסיפים עליהם שהראשונים חטאו רק בשב ואל תעשה, והמה הלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם, שזה בקום ועשה, ומחוץ מה שלא תנו פני ה׳ ולא נטע מעשרותיו הם עובים

הראשנים אשר מאנו לשמוע את־דברי והמה הלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם הפרו בית־ישראל ובית יהודה את־בריתי אשר כרתי את־אבותם׃ יא לכן כה אמר יהוה הנני מביא אליהם רעה אשר לא־יוכלו לצאת ממנה וזעקו אלי ולא אשמע אליהם׃ יב והלכו ערי יהודה וישבי ירושלם וזעקו אל־האלהים אשר הם מקטרים להם והושע לא־יושיעו להם בעת רעתם׃ יג כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ומספר חצות ירושלם שמתם מזבחות לבשת מזבחות לקטר לבעל׃ יד ואתה אל־תתפלל בעד־העם הזה ואל־תשא בעדם רנה ותפלה כי אינני שמע בעת קראם אלי בעד רעתם׃ טו מה לידידי בביתי עשותה

ת״א הנני מביא. יבמות כ״ג : מה לידידי. מנחות נ״ג :

המזמתה

רש״י

הברית האלה האמורות בברית על הדברים אשר צויתי לעשות ולא עשו : (יב) ערי יהודה . מערי יהודה : (יד) רנה ותפלה . בבעו ובגלו : (טו) מה לידידי בביתי . מה לעם סגולתי לבא

מצודת דוד

באנשי יהודה וגו׳ : (י) שבו . חזרו על עונות אבותם וגו״כי אחזו בדרך הזה : והמה . ועוד הוסיפו המה ללכת אחרי אלהים אחרים : הפרו . ר״ל כולם יחד הפרו את הברית כמו בית ישראל כן בית יהודה : (יא) אשר לא יוכלו . בכח הזרוע : וזעקו אלי . להושיע למו : (יב) ערי יהודה . אנשי ערי יהודה : והושע . אבל לא יוכלו להושיע להם בעת בא עליהם הרעה : (יג) מספר . כחשבון מספר הערים כן מספר הפסילים : ומספר. כמספר שוקי ירושלים כמספר הזה עשיתם מזבחות לבשת היא העכו״ם אשר היא לבושת לעובדי׳ על כי צועקים אלי׳ ואינם נענים : (יד) ואתה . לירמיה אמר שלא יתפלל בעדם : כי אינני וגו׳ . ר״ל אף אם הם עצמם היו קוראים ומתפללים אלי בעבור הרעה הבאה להסירה מעליהם ומבלי תשובה והרעה על העונות אינני שומע להם וכ״ש שהם אינם מתפללים לפני ואיך א״כ אשמע לך מה שאתה מתפלל עליהם : (טו) מה לידידי בביתי . ישראל שהיו מקדם עם סגולתי מה להם לבוא בבה״מק ולעשות שמה המזמות

מצודת ציון

י״א) : נאים . כמו באנשי : (י) מאנו . מלשון מיאון : הפרו . בטלו : (יד) בעד . בעבור : תשא . ענין הרמת קול : רנה . היא ענין תפלה : (טו) לידידי . האהוב : המזמת . ה

תוכחת ירמיה באור הענין

חגים לע״א ועושים תרומות ומעשרות לכהני הבעל, ובזה הפרו את בריתי שלא לבד שלא קיימוהו עוד הפרוהו ובטלוהו לגמרי אחר שבחרו להם אלהים אחרים : (יא) לכן, הנני מביא אליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה, ר״ל כי ה׳ מקדים תמיד רפואה למכה, כי תכלית המכה אינה למען הכות רק להשיבם בתשובה ובשובם ירפא להם, וזה רק במי שתוחלתו מאת החסד, לא כן הם יביא עליהם מכה שאין לה רפואה, מפני שהם עשו קשר ובחרו אלהים אחרים שהם לא ישובו בתשובה, כי אם יביא עליהם יסורין יתלו שזה בא מפני שלא עבדו את הע״א, כמ״ש שאם יזעקו אלי ולא אשמע אליהם יתלו שהע״א הענישה אותם על שלא עבדוה כראוי וילכו לזעוק אל הע״א : (יב) והלכו ערי יהודה כל עיר ועיר שביהודה תלך לזעוק אל הע״א שלה, וישבי ירושלם כל שכונה ושכונה מירושלים בפ״ע ילכו לזעוק אל הע״א המיוחדת להם, ועז״א וזעקו אל האלהים אשר המה מקטרים להם, ואז יראו כי לא יושיעו להם הגם שזעקו לכולם : (יג) כי מספר, מבאר הטעם מדוע ילכו כל ערי יהודה, כי כל עיר י״ל ע״א אחרת, ומספר חוצות זה טעם למה ילכו יושבי ירושלים. מזבחות לבושת, היה להם שני מיני ע״א, הבעל היה בדמות זכר והבושת היה דמות נקבה, והיה בושה וערותה מגולה שכן היה עבודתה : (יד) ואתה, ה׳ אומר לירמיה תפלתם לא אקבל, ואתה שתפלתך מקובלת לפני אנוך אל תתפלל בעד הדור, ואל תשא בעדם, כש״ץ המתפלל ונושא רנה ותפלה עם הציבור והם עומדים אחריו, אחר שאינני שומע בעת קראם אלי אינני רוצה שאתה תמליץ בעדם : (טו) מה לידידי בביתי, ה׳ אמר אל ירמיה אל תתפלל בעד העם הזה ומה אתה עושה בביתי למה באת להתפלל בעדם, ולהקריב בעדם קרבנות כי ירמיה היה כהן עובד עבודה. עשותה המזמתה הרבים ובשר קדש יעברו מעליך הלא

המזמתה הרבים ובשר־קדש יעברו מעליך כי רעתכי אז תעלזי: טז זית רענן יפה פרי־תאר קרא יהוה שמך לקול ׀ המולה גדלה הצית אש עליה ורעו דליותיו: יז ויהוה צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה בגלל רעת בית־ישראל ובית יהודה אשר עשו להם להכעסני לקטר לבעל: יח ויהוה הודיעני ואדעה אז הראיתני

דגש אחר שורק

מעלליהם

רש"י

עוד בביתי: עשותה המזימתה. לעשות היא מזמת עלת השאים שלה: הרבים. שנהם: ובשר קדש יעברו מעליך. אף המילה בעלי מבשרם שעל ידה היו מקודשים לי: כי רעתכי אז תעלוזי. כשאתם עוברים עבירה אתה שמחים: (טז) לקול המולה. לשון שאון עם רב שיבא עליהם: ורעו דליותיו. ורצצו את ענפיו:
(יח) וה' הודיעני. כך אמר הנביא הקב"ה הודיעני את פורענותם:

מצודת ציון

ענין מעשה רע כמו זמה היא (ויקרא י"ח): רעתכי. מל' רעה: תעלוזי. ענין שמחה כמו יעלזו חסידים (תהלים קמ"ט): (טז) רענן. רטוב ומלוחלח כמו דשנים ורעננים יהיו (שם צ"ב): תואר. מהודר: המולה. ענין המייה וכן קול המולה (יחזקאל א'): הצית. מלשון הצתה והבערה: ורעו. ענין שבירה כמו ירעוך קדקוד (לעיל ב'): דליותיו. ענפים גדולים כמו לפנות דליותיו אליו (יחזקאל י"ז): (יז) בגלל. בעבור

מצודת דוד

הרבים מאד: ובשר קדש. ר"ל הקרבנות שאתה מקריב שמה יעברו ממך כי אינני חפץ בהם: כי רעתכי. בעת תעשי הרעות אז תשמחי ולא תדאג עליהם ומה לי א"כ בהקרבנות ולמה תבואי לבה"מק: (טז) זית רענן. אל מול המקדש אמר הנה מאז קרא ה' שמך זית רענן שהוא אילן מפואר: יפה. כך נמצא היופי של פרי בעל תואר מהודר: לקול המולה. אבל עתה לעת בוא קול המייה גדולה של חיל הכשדים הבאים למלחמה אז המקום ב"ה כביכול בעצמו יצית במלית והבעיר אש עלי' וישברו ענפיו ולפי שהמשילו לזית אמר ל' הנופל באילן: (יז) הנוטע אותך. הבונה הבית והמכין בו שכינתו הוא גזר הרעה ולא באה בכח הזרוע של הכשדים (ועל כי המשילו לזית אמר לשון נטיעה הנופל באילן): רעת. היא הבעל: עשו להם. עשו לעצמם למען הכעיסני לקטר לבעל: (יח) וה' הודיעני. ה' הודיע לי הרעה הבאה לכן ידעתים:

באור המלות

אמרתי. ולכן בצלילה בא לנפך: (טו) המזמתה. הוא שם המין מזימת רבים, ובא התי"ו להזק, כמו עזרתה, ישועתה, וכן בשר קדש, שם המין על הזבחים והקדשים. ויל"פ שרצה לומר עשותה המזמתה הרבים (ועשותה) בשר קודש, אני מלוה יעברו מעליך ר"ל שלא ימגאו בך לא המזמתה ולא הקרבנות. כי (יעברו) רעתכי, הוה תעבור הרעה, אז תעלזי כעבור הרעה. ומלת עשותה, וכן מלת יעברו, נמשך לשתים: (טז) יפה פרי תאר, יפה תואר. פרי תואר. המולה, מבורר מלל ודבור, ובא על מלולים רבים, קול המולה כקול מחנה (יחזקאל א'). עליה, חסר ב' השימוש בעליה. ורעו, פעל יוצא, העלים הם שברו הדליות: (יח) הודיעני, נסתר. הראיתני, נוכח, מסב פניו אל ה' אתה הראיתני שאני ככבש אלוף, ולכן ה' צבאות

תוכחת ירמיה

באור הענין

הכנסיה עשתה מזימה הרבה ותועבות גדולות ואיך תתפלל בעדם. ומסב פניו אל הכנסיה, וכי בשר קדש יעברו מעליך! וכי במה שתביא בשר קדש שהוא הקרבנות ע"י יעברו המזימות והתועבות מעליך? וכי בזאת תנקה מן המזימה, הלא אין אתה חוזר בתשובה בעת הבאת בשר קדש, כי רעתכי אז תעלזי, לא תשמחי על הקרבן שתביא, רק על הרעה שתעשי, ואחר הקרבן תשמחי שנית לעשות הרעה בשמחה: זית רענן, בעת נטע ה' אותך, אז קרא שמך שאתה זית רענן יפה פרי תאר, שהוא ג' מעלות, א] זית שעלהו רענן ולא בקיץ ובחורף, ב] יפה תאר, ג] פרי תאר, והנמשל של זית רענן שהעלים השומרים את הפרי שהוא העושר וההצלחה רענן תמיד ומלא ברכת ה', ויפה תואר משל אל גבורת העם ורבוים וחזקם, ופרי תואר משל אל מעשיהם הטובים ותורתם שהוא הפרי הגרלה. לקול המולה גדולה, אח"כ נשמע קול רעש גדול שגזרו עליך גזר דין בגזרת עירין פתגמא ומי"כ הצית אש בעליה, שעלי הזית שהם שמגים היותו בכן אש, והוא משל שגלו עשרם ואוצרותיהם, ורעו ושברו דליותיו שהם ענפי זית הגבוהים שאמר עליו יפה תואר, ששברו את העם עצמו והוליכום לגולה: (יז) וה' צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה, והרעה הזאת שגזרו עליך בקול המולה גדולה, דבר עליך ה' צבאות, הוא גזר להצית בך אש, ולא מצד שכהנה מחשבתו עליך בעת הניח אב מבעת שנטע אותך, כי מה שדבר עליך רעה היה מצד שנטע אותך, כי תכלית הנטיעה היה שתעשה פרי קדש הלולים ואתה עשית פרי מות ומשכלת, וז"ש בגלל רעת בית ישראל, כמו שיעקור בעל הגן נטיעה אשר נטע אם יראה כי יעש באושים. אשר עשו להם, ר"ל תחלה עשו הרעה להם להנאתם, ואח"כ עשו להכעיסני, ואח"כ עשו לקטר לבעל, שאח"ז דבקו בבעל והאמינו בו: (יח) וה' הודיעני, שעתו וה' דבר עליך רעה וה' הודיעני, שבעת דבר עליך רעה הוא ג"כ הודיעני את הגזרה ואדעה, ואז ג"כ הראיתני מעלליהם, וראיתי שראוים הם לגזרה זאת כפי

מדם

מעלליהם: יט ואני ככבש אלוף יובל לטבוח ולא־ידעתי כי־עלי ׀ חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים ושמו לא־יזכר עוד: כ ויהוה צבאות שפט צדק בחן כליות ולב אראה נקמתך מהם כי אליך גליתי את־ריבי: כא לכן כה־אמר יהוה על־אנשי ענתות המבקשים את־נפשך לאמר לא תנבא בשם יהוה ולא תמות בידנו: כב לכן כה אמר יהוה צבאות הנני פקד עליהם הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנותיהם ימתו ברעב:

ת"א ואני ככבש. עקרים ס': ושארית

רש"י

(יט) ואני ככבש אלוף. אשר יובל לטבוח: יובל. יובא לפי שאני מודיעם הרעה הם אומרים להרגני. ככבש אלוף. דונש ויהודה בן קריש פתרוהו ככבש ופר אשר יובל לטבח ואלוף כמו שגר אלפיך (דברים כ"ח) ואף על פי שלא נאמר ואלוף יש לנו כיוצא בו שמש ירח עמד זבולה (חבקוק ג'). כסוס עגור כן אצפצף (ישעיה ל"ח). ומנחם פתר ככבש אלוף כבש גדול (עיין בתהלים נ"ה בפרש"י) ויונתן מסייעו שתירגם כאימר בחיר: נשחיתה עץ בלחמו. נרמי סמא דמותא במיכליה: (כ) אראה נקמתך מהם. את אנשי ענתות

מצודת דוד

אז. כשהודיע לי הרעה אז גילה לי מעשיהם אשר לא טובים ובגמול תבוא הרעה: (יט) ואני. ר"ל לא מדעתי אני הולך לנבאות עליהם הרעה כי יד ה' היתה חזקה עלי ללכת אליהם ולנבאות ואני ככבש ואלוף אשר כל אחד מהם יובא לטבוח שלא מרצונו כן אין חפצי לנבאות עליהם רעה: ולא ידעתי. ולא אדע מה פשעי בזה אשר המה חשבו עלי מחשבות רעות ואומרים נשחית מאכלו בעץ הממית ר"ל נשים סם המות במאכלו ובזה נכרית אותו מארץ החיים כי ימות ואין לו ולא יזכר עוד שמו: (כ) וה' צבאות. אבל אתה ה' צבאות שלא אתה שופט צדק ובוחן לדעת מחשבות כליות ולב ותדע שאין שמחה בלבי בהנבאות להם הרעה: אראה. לכן אראה הנקמה שתקח מהם: כי אליך. לכך אליך אני מגלה את הריב שיש לי עמהם אבל לא הוכחתים על זה להודיעם שאני יודע מחשבותם: (כא) המבקשים. אשר הם מבקשים לקחת את נפשך: לאמר. אשר אומרים לך לא תנבא בשם ה' ואז לא תמות בידינו: (כב) פוקד. אזכור עליהם עונם להשיב גמול: הבחורים. ההולכים במלחמה: בניהם. הקטנים:

מצודת ציון

כמו כי בגלל הדבר הזה (דברים ט"ו): (יח) מעלליהם. מעשיהם: (יט) אלוף. כמו ואלוף ונחסר הוי"ו והוא הפר כמו שגר אלפיך (דברים ז'): יובל. יובא כמו יובל שי (ישעיה י"ח): לטבוח. לשחוט: עץ בלחמו. כמו בעץ לחמו ועץ ר"ל מין עץ שהוא סם המות ועליו נאמר ויורהו ה' עץ (שמות ט"ו) והיה סם בתוך כמ"ש רז"ל: בלחמו. כל מין מאכל קרוי בשם לחם: (כ) בוחן. מלשון בחינה ונסיון: כליות. בשם מקום העצה: גליתי. מלשון גלוי: (כב) פוקד. ענין

תוכחת ירמיה

באור הענין

מדת מעלליהם הרעים, וגם אז הראני מה שרוצים לעשות לי, שאז ראיתי. (יט) שאני ככבש אלוף, שתחת שאני השתדלתי להתפלל בעדם רצו הם להרגני, והייתי דומה לכבש המלומד ללכת אחרי בעליו שבעת יובל לטבוח הולך מעצמו בלא דעת כי רגיל ללכת אחרי בעליו ואינו נזהר ממנו, כן לא ידעתי כי עלי השבו מחשבות להרגני, ורצו להרגני באופן שלא יודע כלל שנהרגתי על ידם, כי אמרו נשחיתה עץ בלחמו ניתן בלחמו עץ משחית ר"ל סם המות, ובזה נכריתנו מארץ החיים ושמו לא יזכר עוד, כי הנביא הנהרג ע"י חרב, שמו נזכר בכל דור שנהרג על קידוש השם אבל הוא ימות באופן שלא יודע לאיש: וה' צבאות שאתה שופט צדק ובוחן כליות ולב, ר"ל א"א שינצל מאתך דין מעיקל מצד הטיית הדין עצמו כי אתה שופט צדק, ולא מצד שלא תדע אמתת הדבר ע"י שהיה זה רק במחשבתם, כי אתה בוחן כליות, אבקש מאתך אראה נקמתך מהם, איני מבקש נקמתי רק נקמתך, כי אליך גליתי את ריבי, כי ריבי היה אליך ובעבורך, וכן מה שרצו להרגני בריבי היה בעבור שנבאתי בשמך וא"כ בזה הנקום מהם את נקמתך: (כא) לכן כה אמר ה' על אנשי ענתות המבקשים את נפשך י"א בעבור שיש להם דו"ד עמך רק בעבור שאמרת לא תנבא בשם ה': (כב) לכן הנני פוקד עליהם כי הוא ריב ה', הבחורים היוצאים להלחם,

באור המלות

נבאות אראה נקמתך מהם: (יט) אלוף. מלומד כמו מלפנו מבהמות ארץ: הריב, משפטים. ההבדל בין ריב ובין משפט, שריב הוא טענת הבעלי דינים, והדבר שאינו מבורר, והמשפט הוא הדבר מבורר, וכשאלה מצדיק ורע לו הוא ריב, כי אין הטענה מבוררת וכזה תצדק, אבל כשאלה מן רשע וטוב לו הוא דבר מבורר וקרוי משפט: שלו ההבדל בין שלום ובלום ששלוה הוא השלוה הפנימית בלב, ויש הבדל בין רשעים ובין בוגדים, רשעים כולל גם הרשע בין אדם למקום, וראוי שיענשו בדיני ה' שלא יצלחו, ע"כ שואל מדוע דרכם צלחה, והבוגד הוא שבוגד בחברו, וכפי הטבע יבגדו בו וראוי בטבע שלא ישליו בלב, וכנ"ז שלו:

כג וּשְׁאֵרִית לֹא תִהְיֶה לָהֶם כִּי־אָבִיא רָעָה אֶל־אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת שְׁנַת פְּקֻדָּתָם׃

יב א צַדִּיק אַתָּה יְהוָה כִּי אָרִיב אֵלֶיךָ אַךְ מִשְׁפָּטִים אֲדַבֵּר אוֹתָךְ מַדּוּעַ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צָלֵחָה שָׁלוּ כָּל־בֹּגְדֵי בָגֶד׃ ב נְטַעְתָּם גַּם־שֹׁרָשׁוּ יֵלְכוּ גַּם־עָשׂוּ פֶרִי קָרוֹב אַתָּה בְּפִיהֶם וְרָחוֹק מִכִּלְיוֹתֵיהֶם׃ ג וְאַתָּה יְהוָה יְדַעְתָּנִי תִּרְאֵנִי וּבָחַנְתָּ לִבִּי אִתָּךְ הַתִּקֵם כְּצֹאן לְטִבְחָה

ת"א צדיק וגו'. סנהדרין ל"ו עקידה שער ל"ו עקרים מ"ד : נטעתם . סנהדרין סס :

רש"י

סי' מקלל : (כג) אל אנשי ענתות . כמו על אנשי ענתות :

יב (א) צדיק אתה ה' כי אריב אליך . כשאתווכח עמך ידעתי כי תלדק בדבריך אך חפץ אני לדבר משפטים אותך להודיעני דרכך : מדוע דרך רשעים צלחה . שנתת גדולה לנבוכדנלר הרשע והצליחהו להחריב ביתך. דבר אחר על אנשי ענתות היה לועק וקורא תגר : שלו . לשון שלוה : (ג) ואתה ה' ידעתני . גם על אנשי ענתות העומדים עלי עזרני כי אתה ידעתני : התיקם כלאן לטבחה .

מצודת ציון

ויכוח: (כג) והאריה . ענין שיור :

יב (א) משפטים . ענין ויכוח : צלח' . מלשון הצלחה : שלו . מל' שלוה : בוגדי בגד . ענין סירוב ומרד : (ג) מכליותיהם . מלשון כליות : (ג) התיקם . ענין הנתק :

מצודת דוד

(כג) שנת פקודתם . השנה אשר אזכור עליהם עונם להשיב גמול:

יב (א) צדיק . אמר הנביא ידעתי ה' שאתה צדיק בדבר אשר אריב אליך אך אדבר עמך דברי ויכוח וכאומר ע"ז אתווכח למען דעת את הטעם והסבה לא על היותי מסופק אם צדיק אתה בדינך : מדוע . וזהו דברי מדוע דרך רשעים צלחה וכל הרשעים הבוגדים יושבים בשלוה ואמר זה בראותו בנבואה מרבית ממשלת נבוכדנלר : (ב) נטעתם . מיד כנטועים נברא גזעם ר"ל פתאום באה להם הגדולה : ילכו . והם הולכים ומתפשטים ועושים פירות מרובות ר"ל בנים ובני בנים יורשים המלוכה והממשלה : קרוב אתה בפיהם . גם כי בפיהם מראים עלמם יראים את האל זהו מן השפה ולחוץ אבל רחוק אתה ממחשבות כליותיהם ולא יאמינו בך באמת : (ג) ידעתני . הלא ידעת אותי ותראה לבי ובחנת

באור המלות

(ג) התקם, כמו התיקנו אותם.מן העיר, התיקם מיתר העיהם: לטבחה, ליום הרגה, יש הבדל בין לאן טבחה (תהלות מ"ד כ"ג) ובין לאן ההרגה (זכריה י"ב). הטבחה

תוכחת ירמיה

באור הענין

בניהם שימותו בעיר ימותו ברעב המצור : (כג) ושארית לא תהיה, להזקנים כי אביא עליהם רעה מיוחדת בעת החורבן :

יב (א) צדיק (אחר ששמע שאמר ה' שיביא עליהם רעה שנת פקודתם, דהיינו שיביא עליהם רעה בזמן החורבן שהוא שנת הפקודה, התפלל שיפקדים ה' עונשם, אחר שה' הראהו מעלליהם שבעבורם (בעבור מה שרוצים להמיתו) יוחרב הבית) . צדיק אתה ה' כי אריב אליך, ר"ל אם אריב אליך ואטען עבורי מדוע דרכי אינה צלחה, בזה תצדק אתה, שעל השאלה של צדיק ורע לו יש תשובה מי יודע שהוא צדיק באמת, ומי יודע אם עשה כל המוטל עליו (כי העבודה לה' אין לה שיעור אם נחשוב כפי ערך מעלה הנעבד וכפי החוב המוטל עלינו לעומת טובותיו הכוללים והמיוחדים), אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה, שעל שאלת רשע וטוב לו אין לך שום תשובה שהלא הרשע רשעתו גלויה, וא"ת כדעת המשיבים ע"ז, שהשלות הרשע אינה שלוה פנימית כי לבו מלא פחד וקול פחדים באזניו, וכמו שכן היה שטת אליפז בזה, ע"ז משיב הלא שלו כל בוגדי בגד שי"ל גם שלוה פנימית בלב, שגדר השלוה הוא בלב, וא"ת כי סוף הרשע לאבדון ולא יאריך ימים בהצלחתו ע"ז משיב הלא. (ב) נטעתם גם שורשו, וא"ת שבניו יכרתו (כמו שהיה דעת בלדד וצופר) ע"ז משיב הלא ילכו גם יעשו פרי שזרעם מתקיים, וא"ת שהשם ממתין מלהעניש' אולי ישובו בתשובה, ע"ז הלא קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם, שהרשע שמאמין בעונשי ה' ובשרשי האמונה ותוספת מפני תאותו יש תקוה שיתחרט אח"כ על מעשיו, אבל אחר שאתה רחוק מכליותיהם ואין מאמינים בך כלל אין תקוה שישובו : (ג) ואתה ה' ידעתני, ר"ל וא"כ ראוי שתקדים ענשם ע"מ שרוצים להרגני, כי אתה ידעתני תראני ובחנת לבי אתך, כפל דבריו לאמר שה' יודע את האדם בשני מיני ידיעות אשר לפי הבנת האדם הם סותרות זא"ז ובכ"ז שתיהם ילדקו בחק הבורא יתברך, והוא, א] מלד הידיעה הקדומה שיודע מראשית את כל העתיד ידיעה בלתי נתלית בזמן ובמקום ובלדדי האפשר, ועז"א ידעתני בלשון עבר, ידעתני מכבר, ב] ועם כ"ז האדם חפשי במעשיו עד שמלד החפשית הזה תראני עתה ובהגת לבי אתך, תוקדש הכאיה לראות את מעשיו עתה לפי מה שהם מקובלים בבחירה ובזמן ותראה שלבי

לְטִבְחָה וְהַקְדִּשֵׁם לְיוֹם הֲרֵגָה׃ ד עַד־מָתַי תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְעֵשֶׂב כָּל־הַשָּׂדֶה יִיבָשׁ מֵרָעַת יֹשְׁבֵי־בָהּ סָפְתָה בְהֵמוֹת וָעוֹף כִּי אָמְרוּ לֹא יִרְאֶה אֶת־אַחֲרִיתֵנוּ׃ ה כִּי אֶת־רַגְלִים | רַצְתָּה וַיַּלְאוּךָ וְאֵיךְ תְּתַחֲרֶה אֶת־הַסּוּסִים וּבְאֶרֶץ שָׁלוֹם אַתָּה בוֹטֵחַ וְאֵיךְ תַּעֲשֶׂה

ת"א כי את רגלים. שם: בגאון

רש"י

נתקם מן החיים למות דישטאקלו"ש בלע"ז כמו עד התיקנו אותם מן העיר (יהושע ח'): והקדישם. הזמינם: (ד) עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש. עד כאן דברי הנביא: תאבל. תחרב. ורוח הקודש משיבתו מרעת יושבי בה: ספתה בהמות ועוף. ספתה פיניר"א בלע"ז: כי אמרו. יושבי הארץ הזאת: לא יראה את אחריתנו. אין גלוי לפניו מה יהיה בסופינו: (ה) כי את רגלים רצתה וילאוך. קרוביך הכהנים כמותך ואנשי עירך באים להורגך: ואיך תתחרה את הסוסים. לרוץ עם הסוסים כלומר ומה קרוביך הכהנים באים להרגך כ"ש שיקומו להרגך שרי יהודה וזהו קשי עליהם וזו היא הגלחת האויב וכן תרגם יונתן דנא תיובתא וגו', (כבעמוד) ומדרש רבותינו אם על שכר שלש פסיעות שרץ נבוכדנאצר לכבודי בימי מרודך בלאדן אתה תמה שהרביתי גדולתו כל כך מה תתמה עוד כשתראה שילום שכר שאשלם לצדיקים שרצו לפני כסוסים: את רגלים. עם רגלים פיאוני"ש בלע"ז: תתחרה אאטיר"ש בלע"ז: ובארץ שלום (אשר) אתה בוטח. שם הלאוך: ואיך תעשה בגאון. שרי יהודה וגאון הירדן משל הוא לפי שהוא מקום אריות ונמרים וכן למדנו ביונתן בהרבה מקומות וכאן תירגם ואכדין את מדמי למעבד כל קבל חיות ברא די בגוס ירדנא והנה כאריה יעלה מגאון הירדן (לקמן מ"ט ונ') תירגם יונתן בשתי מקומות כאריה

מצודת דוד

אותה אם היא אתך להאמין בך ר"ל מכיר אני בעצמי שנגלה לך תעלומות לב וא"כ ידעת אתה ברחוק אתה מכליותיהם כי אין דבר נעלם ממך: התיקם. לכן העתיקם מהצלחתם אל הטבחה כצאן הזה והזמינם ליום הריגה: (ד) עד מתי. זהו תשובת המקום כאומר הלא סועמד להיות רצועת מרדות על ישראל לסיות שבט אפי כי עד מתי תהיה ארצי נשחתה ועשבה יבשה בכבת רשעת יושבי בה וכלתה בהמות ועוף כי לא סריננה בארצם בגמול פשעם באומרם שאני איני רואה אחריתם לדעת מה יהיה בסופם וכאומר וכי כן תהיה ארצי נשחת' עד עולם לכן יבוא נ"כ ויגלה אותם מארצם וימורק עונם וישובו אל ארצם ותהיה אז ארץ חמדה כמאז: (ה) כי את רגלים רצתה. לפי שירמיה לא היה עדיין מכיר בפועל מרבים רשעת בני יהודה וירושלים לכן אמר לו במשל הלא התחברת לרוץ יחד עם אנשים הולכי רגל כמותך והנה הם הלאוך כי נעשית עיף ויגע לרוץ בשוה להם: ואיך תתחר'. איך התערב להדמות לרוץ יחד עם רוכבי סוסים ור"ל הלא אנשי ענתות המה קרוביך וכמה מהרעות עשו עמך עד שתפחד מפניהם ומה עוד תראה אם תתחבר עם אנשי ירושלים ושריהם כי אז תכיר ברשעתם כפלים מבני ענתות וכאומר ואל כי גדלה רעתם מבאורך הוא להמשיל את נ"נ לבוא עליהם ולהשחיתם: ובארץ שלום. עתה בא לפרש המשל ואמר בהיותך בארץ שלום בענתות עם קרוביך וכי אתה בוטח בהם שלא יעשו עמך רעה ואיך א"כ תעשה בהיותך בגאון הירדן שהוא מעון אריות ור"ל איך

מצודת ציון

והקדשם. ענין הזמנה כמו קדשו קהל (יואל ב'): (ד) תאבל. ענין השחתה כמו אבלה נבלה הארץ (ישעיה כ"ד): ספתה. ענין כליון כמו אסף אסיפם (לעיל ח'): אחריתנו. מלשון אחרית וסוף: (ה) רצתה. מלשון ריצה ורדיפת ההליכה: ילאוך. ענין עייפות כמו מה הלאתיך (מיכה ו'): תתחר'. ענין הדמות והתערב כמו אל תתחר במרעים (תהלים

תוכחת ירמיה

באור הענין

שבוחר במעשי שלם אתך, וא"כ **התיקם כצאן לטבחה** אל תמתין עד שתתמלא סאתם רק העניםם סיכף, וקבע שני מיני עונשים, א] **כצאן לטבחה**, שבוחרים הצאן השמנים ביותר לצורך המטבח, כן תבחר גדוליהם איש איש ביחוד לטובחו, ב] ואח"כ **הקדישם** כולם **ליום הרגה** מבלי יותר מהם איש, (דרך הכובש תחלה יבחר השרים ואנשי המורדים להרגם במיתות קשות ואח"כ יהרוג את כולם ביום הרגה): (ד) **עד מתי תאבל הארץ**, הלא בעד עונותיהם תאבל הארץ הוא חורבן הדומם **ועשב כל השדה ייבש** שהוא הצומח, וגם **ספתה בהמות ועוף** שהוא בע"ח, וכ"ז **מרעת יושבי בה. כי אמרו**, ר"ל ואל תאמר שבסבת חורבן הארץ ישובו בתשובה, **הלא יאמרו לא יראה את אחריתנו**, ר"ל שמכחישים ידיעת ה' בשפלים וכ"ש ידיעת העתיד ואומרים שאינו רואה אחריתם להכרית כלל ואין השגחה ושכר ועונש: (ה) כי, (משיב לו ה') מה שאתה חושב שרק אנשי ענתות הם הרוצים להמית אותך, ושבעבורם לבד חרב הארץ, ושאם יסופו ישמעו ישראל אליך, הוא טעות, כהפך הוא, **שאם רצתה את רגלים וילאוך** ולא תוכל לעמוד כנגדם, **ואיך תתחרה את רוכבי סוסים** הקלים יותר במרוצתם, ר"ל את אנשי ירושלים, **ובארץ שלום** (אשר שם) **אתה בוטח** (רצת וילאוך), **ואיך תעשה בגאון הירדן**, ששם ארץ מסוכנת, ר"ל בירושלים ששם העזות גבר יותר, ורבו

באור המלות

הוא לאכילה והטרגה להרוג ולאבד: (ד) אחריתנו. בא לרוב על עת הגמול והעונש: (ה) תתחרה. תדמה ותתערב:

בִּגְאוֹן הַיַּרְדֵּן׃ ו כִּי גַם־אַחֶיךָ וּבֵית־אָבִיךָ גַּם־הֵמָּה בָּגְדוּ בָךְ גַּם־הֵמָּה קָרְאוּ אַחֲרֶיךָ מָלֵא אַל־תַּאֲמֵן בָּם כִּי־יְדַבְּרוּ אֵלֶיךָ טוֹבוֹת׃ ז עָזַבְתִּי אֶת־בֵּיתִי נָטַשְׁתִּי אֶת־נַחֲלָתִי נָתַתִּי אֶת־יְדִדוּת נַפְשִׁי בְּכַף אֹיְבֶיהָ׃ ח הָיְתָה־לִּי נַחֲלָתִי כְּאַרְיֵה בַיָּעַר נָתְנָה עָלַי בְּקוֹלָהּ עַל־כֵּן שְׂנֵאתִיהָ׃ ט הַעַיִט צָבוּעַ נַחֲלָתִי לִי הַעַיִט סָבִיב עָלֶיהָ לְכוּ אִסְפוּ כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה הֵתָיוּ לְאָכְלָה׃ י רֹעִים רַבִּים שִׁחֲתוּ כַרְמִי בֹּסְסוּ אֶת־חֶלְקָתִי נָתְנוּ אֶת־חֶלְקַת חֶמְדָּתִי לְמִדְבַּר שְׁמָמָה׃

ת"א נתתי . מנחות נ"ג : היתה לי. תענית ט"ז זבחים קי"ח : העיט צבוע . זבחים שם : שמה

רש"י

דסליק מרום ירדנא : (ו) קראו אחריך מלא . קבוצת אנשים : (ז) ידידות נפשי . עם סגולתי : (ח) נתנה עלי בקולה . עלתה לפני צעקת חמסיה : (ט) העיט צבוע . הה"א תמוהה לכך הוא נקוד פת"ח הכי הם עוף צבוע מגואל בדם שאחר העופות נאספים עליו . ד"א העיט צבוע עוף אחד שהוא צבוע וכל העופות נאספים עליו לאוכלו שמואסים אותו : העיט סביב עליה . שמא עוף שמים הם אלו החיילות הגדודים הקלים אשר סביבה : התיו . בואו : (י) רעים רבים . ראשי גייסות של חיל נבוכדנצר כמו שנאמר למעלה

מצודת ציון

ל"ז) : בגאון . ענין גבהות ורוממות ור"ל כבר המעולה הסמוך לירדן ושם היה מקום האריות כמו שנאמר הנה כארי' יעלה מגאון הירדן (לקמן מ"ט) : (ו) מלא . ענין קבוץ כמו קראו מלאו (לעיל ד') : (ז) נטשתי . ענין עזיבה : ידידות . ענין אהבה : (ט) העיט . הוא שם עוף הדורס וכן וקץ עליו העיט (ישעיה י"ח) : צבוע . ר"ל בעל גוונים ונראה כצבוע : התיו . ענין ביאה כמו שובו אתיו (שם כ"א) : (י) בוססו . ענין רמיס' כמו בוססו מקדשך (שם ס"ג) : חלקתי . ענין אחוזת

מצודת דוד

תעמוד מול אנשי ירושלים והריש : (ו) בגדו בך . והמה לך לאויבים : קראו וגו' . אספו קבוצת אנשים לרדוף אחריך : אל תאמן בם . בהמה האוהבים אותך עם שמדברים עמך דברים טובים ורכים ומהם תקח ראיה לרשעת כל העם הזה ומוסב למעלה לומר בעבור כ"ז נתתי הכח ביד נ"נ להיות מטה זעמי : (ז) עזבתי . לכן עזבתי את ב"המק : נחלתי . הם ישראל כמ"ש יעקב חבל נחלתו (דברים ל"ב) : את ידידות נפשי . את ישראל שהיו אהובים לפני מסרתים ביד האויב וכפל הדבר במ"ש : (ח) כאריה ביער . עדת ישראל היו לפני כאריה ביער הטורף כל בשר כי כן המה טורפים ומאבדים זא"ז : נתנה עלי . מדברת למולי בקול רם וברמות רוח : (ט) העיט צבוע . וכי ישראל המה לפני כעיט הצבוע בעלת גוונים השנואה לכל העופות וקבוצת העופות הדורסים חונים סביב עליה לאכלה ועוד יוסיפו לזרז זא"ז לומר אספו החיות אשר יבואו גם המה לאכלה כי כן כל האומות שונאים את ישראל ומזרזים אלה נאלה לכלותם : (י) רועים רבים . עכשיו יפרש אמריו ויאמר רועים וגו' ר"ל מלכי האומות מבחיתים את ישראל : בוססו . רמסו חלקת שדי ר"ל החריבו ארצי : נתנו וגו' . את החלקה המחמדה לי שמו להיות מדבר שממה :

תוכחת ירמיה

באור המלות

(ו) קראו אחריך מלא . כמו אשר יקרא עליו מלא רועים (ישעיה ל"א) : (ז) עזבתי את ביתי , נטשתי את נחלתי , העזיבה מציין שעזבו והולך לו , והנטישה הוא שמוציא הדבר מרשותו בפועל , והוא יותר מן עזיבה , והנחלה הוא יותר מן בית , שיעזוב ביתו ודירתו שאינו נחלתו , ומגיד שהוא נחלתו וקדושתו קדושת עולם הוצרכתי לנטשו בפועל לסלק קדושתי , ומשם נתתיה בכף אויביה שהוא הנטוש : (י) כרמי , חלקתי

באור הענין

עוונתיה : (ו) כי גם אחיך ובית אביך שהם הכהנים בני אהרן שהם נמצאים בירושלים גם המה בגדו בך , ולא נסתר כי גם הם קראו אחריך מלא לקבץ את העם עליך להרגך , וגם אם ידברו אליך טובות בפיהם , אל תאמן בם , וה"כ לא תפעל בתוכחותיך גם בירושלים , ולכן . (ז) עזבתי את ביתי , ואהיה מוכרח להחריב את בהמ"ק , ואת ידידות נפשי לא לבד שעזבתיה , כי מסרתיה בעצמי בכף אויביה , משנאתי אותה , ומבאר הטעם שנהפך אצלי אהבתה לשנאה . כי . (ח) היתה לי נחלתי כאריה ביער , מדמה אותה במשלו כמי שגדל חיות מדבריות לעשות אותם בני תרבות והיה לו ארי בן תרבות שהיה משעשע עמו , אבל כאשר עבר עמו דרך היער נזכר את מעמדו הקודם הפראיי ונתן בקולו על אדונו , (כמ"ש בב"ק ט"ז וסנהדרין ב' . שהארי אינו בן תרבות), ור"ל שבמצרים היו במעמד הפראיי רחוקים מדת ומצות , ואני עשיתים בני תרבות ובעלי דת , ובבואם ביער שהיינו בין האומות שבו אל טבעם הקודם ונתנו קולם על ה' ועל נביאיו להרגם , על כן שנאתיה. ולכן נתתי ידידות נפשי בכף אויביה : (ט) העיט צבוע נחלתי לי, וכי הם דומים כהעיט הצבוע שעשיתי בן תרבות , שהוא י"ל שתי מעלות , א] שהוא צבוע ויפה מאד בטבעותיו , ב] העיט סביב עליה שהוא מלומד עם אנשים עד שכולם עומדים עליה סביב להשתעשע בו ואינו מזיק , הלא הוא דומה כאריה שאין בו שעשועים והוא מזיק , לכן לכו אספו כל חית השדה להלחם עם הארי הטורף הזה , ואל תחשבו כי חזק הוא רק התיו לאכלה אותו , כי הוא הלא קשה לאכול : (י) רועים

יא שָׂמָהּ לִשְׁמָמָה אָבְלָה עָלַי שְׁמֵמָה נָשַׁמָּה כָּל־הָאָרֶץ כִּי אֵין אִישׁ שָׂם עַל־לֵב׃ יב עַל־כָּל־שְׁפָיִם בַּמִּדְבָּר בָּאוּ שֹׁדְדִים כִּי חֶרֶב לַיהוָה אֹכְלָה מִקְצֵה־אֶרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ אֵין שָׁלוֹם לְכָל־בָּשָׂר׃ יג זָרְעוּ חִטִּים וְקֹצִים קָצָרוּ נֶחְלוּ לֹא יוֹעִלוּ וּבֹשׁוּ מִתְּבוּאֹתֵיכֶם מֵחֲרוֹן אַף־יְהוָה׃ יד כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־כָּל־שְׁכֵנַי הָרָעִים הַנֹּגְעִים בַּנַּחֲלָה אֲשֶׁר־הִנְחַלְתִּי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל הִנְנִי נֹתְשָׁם מֵעַל אַדְמָתָם וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה אֶתּוֹשׁ מִתּוֹכָם׃ טו וְהָיָה אַחֲרֵי נָתְשִׁי אוֹתָם אָשׁוּב וְרִחַמְתִּים וַהֲשִׁבֹתִים אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ וְאִישׁ לְאַרְצוֹ׃

ת"א כה אמר ה' ברכות ח': המ' בצירי

היא

רש"י

עליה יבאו רועים ועדריהם (לעיל ו'): בססו. לשון מרמס, וכן היו כגבורים בוסים בטיט חוצות (זכריה י'): חלקת. קנפני"א בלעז: (יא) אבלה עלי. לפני: (יג) זרעו חטים וקוצים קצרו. התפללו ולא נתקבלה תפלתם למה לפי שלא נרו להם ניר תשובה ומעשים טובים לכך זרעו קוצים, וספר שנקוד בו זרעו בחיר"ק הזי"ן שיבוש הוא: נחלו. ל' חולי, נחלו במכאובם וצעקתם לפני ולא יועילו: מתבואותיכם. ממעשיכם: (יד) שכני הרעים. מצרים ועמון ומואב ואדום וצור וצידון שהיו שכני ארץ ישראל ומזיקין אותם: (טו) אשוב ורחמתים. כולן לקו כמוך לחורבן הבית ובכולם נאמר ושבתי את שבות בספר זה:

מצודת דוד

(יא) שמה. ר"ל המחריב שם את ארצי לשממה והנה הארץ בשוממה מתאבלת לפני: נשמה. ר"ל עכ"ז לא הרהם ותהי' נשמה כל הארץ כי אין בה איש שם על לב להתחרט מעונו ולשוב אלי: (יב) על כל שפים. על כל המקומות הגבוהות שבמדבר באו שודדים: כי חרב לה'. חרב מלחמה הוכן מה' היא תאכל ותאבד מקצה וגו' ולכל בשר לא יהיה שלום כי ר"ל יעורר מלחמות על כל האומות ויכבוש את כולם: (יג) זרעו חטים. ר"ל עוד אשלח בכם חצי רעב ואשר יזרעו' חטים יקצרו קוצים כי תצמיח קוצים: נחלו. מעקת הרעבון נחלו ולא ימצאו רפואה מועלת: ובשו. אמר הנביא כנגדם ראוי היה לכם שתבושו מתבואותיכם שהדבר נגלה בהם שבאה מחרון אף ה' ולא במקרה: (יד) שכני הרעים. שכני א"י הרעים הנוגעים לרעה בנחלת ישראל: הנני נותשם. אעקור אותם מאדמתם ללכת גולה: ואת בית יהודה. וגם בית יהודה אעקור מתוכם ולפי שהאומות ההם שוכנים סביבות א"י לכן אמר אתוש מתוכם: (טו) אשוב ורחמתים. את כל

מצודת ציון

שדה כמו ואכלה את החלק (עמוס ז'): (יא) עלי. ר"ל לפני: נשמה. מלשון שממון: (יב) שפים. מקומות הגבוהים: אכל'. ענין הרג והכליון וכן ותאכל החרב בשר (דברים ל ב): (יג) נחלו. מלשון חולי: יועילו. מל' תועלת: (יד) הנוגעי'. ר"ל לרע וכן הנוגע באיש הזה (בראשית כ"ו): נותשם.

תוכחת ירמיה

באור הענין / באור המלות

רבים שהם מלכי האומות, **שחתו כרמי** את הגפנים שלו, ואח"כ שנעשה חלקת השדה בלא גפנים **בוססו את חלקתי** והשחיתו האדמה, ואח"כ **נתנוהו למדבר** כמ"ש גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח (ושילש דבריו נגד ג"פ שבא נבוכדנצר על יהודה): (יא) **שמה לשממה**, מוסיף שהמדבר גם אותה לשממה, ר"ל שהיא שממה כ"כ עד שהמדבר ייחד את החלק הזה שתהיה החלק היותר שמם שבו, כמ"ש (יחזקאל ל') ונשמו בתוך ארצות נשמות, **אבלה עלי שממה**, הנה היא מתאבלת עלי כאילו אני עשיתי לה כל זאת, אבל באמת מה **שנשמה כל הארץ** לא אני גרמתי זאת רק הסבה לזה מפני **שאין איש שם על לב** לשוב בתשובה: (יב) **על כל** גם על **הרים הגבוהים אשר במדבר** שאין שם איש **באו שודדים** לחפש אם נסתרו הבורחים שם, **כי חרב** וכו' ולא ימצא מקום להסתתר שם, ועי"כ **אין שלום לכל בשר**, כי לא ימלט להם שריד: (יג) **זרעו חטים**, הנביאים זרעו חטים ר"ל דברו מוסר ותוכחה שיצמח פרי תבואה, אבל הם לא הפריחו הקוצים והתאות מלבם וצמחו הקוצים (ע"ד מ"ש למעלה ד', נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים). **נחלו**, אח"כ בא עליהם חולי ויסורין להשיבם לה' ע"י יסורין, וגם בזה **לא יועילו**, ולכן **בשו מתבואותיכם**, שנהפכו לקוצים (זה נגד קוצים קצרו), ובושו **מחרון אף ה'** להכפיל יסוריהם (וזה נגד נחלו לא יועילו): (יד) **כה אמר ה' על שכני הרעים**, האומות שהיו שכנים לא"י **הנוגעים בנחלה** שעזרו לעשות רע לישראל, **הנני נתשם** כי אח"כ בא נבוכדנצר עליהם והגלם, **ואת בית יהודה** שאחרי שגלו התיישבו במקומות שסביב א"י **אתוש מתוכם** כי הגלו שנית עם האומות שישבו שם: (טו) **והיה**, ואח"כ

באור המלות: שהלקה את חלקת השדה: (יא) שמה, מוסב על המדבר:

טז וְהָיָה אִם־לָמֹד יִלְמְדוּ אֶת־דַּרְכֵי עַמִּי לְהִשָּׁבֵעַ בִּשְׁמִי חַי־יְהוָה כַּאֲשֶׁר לִמְּדוּ אֶת־עַמִּי לְהִשָּׁבֵעַ בַּבָּעַל וְנִבְנוּ בְּתוֹךְ עַמִּי׃ יז וְאִם לֹא יִשְׁמָעוּ וְנָתַשְׁתִּי אֶת־הַגּוֹי הַהוּא נָתוֹשׁ וְאַבֵּד נְאֻם־יְהוָה׃

יג א כֹּה־אָמַר יְהוָה אֵלַי הָלוֹךְ וְקָנִיתָ לְּךָ אֵזוֹר פִּשְׁתִּים וְשַׂמְתּוֹ

על

רש"י

(טז) אם למד ילמדו. אם יתגיירו: ונבנו. ל' בנין: יג (א) **אזור**. פורצי"ש בלעז:

מצודת ציון

נתוש. ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (לעיל א'): (טז) ונבנו. מלשון בנין: יג (א) אזור. חגורה: מתניך. חלציך:

מצודת דוד

הנתושים אף מן האומות: (טז) אם למוד ילמדו. אם האומות ילמדו דרכי עמי להאמין בה' ולהשבע בו לומר בשבועתם חי ה' כאשר בתחלה למדו הם את עמי להשבע בבעל: ונבנו. אז יהיו בנוים ומתקיימים: בתוך עמי. ר"ל חשובים ושוים לעמי: (יז) ואם לא ישמעו. ללמוד מעשי אמונת ה': ונתשתי. אז אעקור שוב את הגוי ההוא: נתוש ואבד. יהיה נעקר ואבוד עד עולם: יג (א) אזור. חגורה של

תוכחת ירמיה

באור המלות

(א) הלוך וקנית. המקור הבא לפני הפעולה מורה על התמדת הפעולה (כנ"ל ב' ב'), וקנית לך מלת לך מורה לצורך עצמך, כמו שפירש"י לך לך להנאתך ולטובתך, שלח לך לדעתך, ופה ר"ל מכוון למדת גופך: אזור, יש הבדל בין אזור, חגור, אבנט, חשב, מזח. אבנט, מיוחד רק לכהנים ומ"ש (ישעיה כ"ב) אבנטך אחזקנו שהיה כהן. חשב, מיוחד לחשב האפוד, אלי החגורה עשוי מהאפוד עצמו יוצא משני צדדיו והיה מעשה חושב בעשייתו. מזח חגור מיוחד להגביה בגדיו הארוכים כמ"ש ישעיה כ"ג. חגור כולל כל מה שיחגור האדם סביב גופו או על לבו או למטה ממנו עד רגליו, כמו חגרו שקים, חגור כלי מלחמה, הגורה על חלצים. אבל אזור הוא חגור מיוחד לחזק בו את מתניו והיה אוסרו בחוזק, והוא ציור הגבורה. כתאזרו וחתו (ישעיה ח'), אאזרך ולא ידעתני (שם מ"ה). ואות הזריזות, ואתה תאזור מתניך (למעלה א'). אם חגרו על בגדיו למעלה נקרא אזור מתנים, ואם חגרו על בשרו נקרא אזור חלצים (ישעיה י"א). ולא לבשו אותו רק אנשים ורק גבורים, אבל החגורה נמצא גם בנשים ותחת חגורה נקפה (ישעיה ג'), ובקטן שהגיע לכלל איש מכל חוגר חגורה ולמעלה (מלכים ב' ג' כ"א): אזור פשתים הפשתים שם מורה על מעלת לובשו שלכן היה מיוחד לבגדי הכהנים והנשיאים, וצייר המלאך בשם איש לבוש בדים, וביוסף וילבש אותו בגדי שש: ושמתו. תגירת האזור בא בלשון אזור או חוגר, ולשון שימה מורה שעקר הכוונה

באור הענין

תשוב כל אומה למקומה, כמו שנבא ירמיהו בסוף ספרו: (טז) **והיה אם למד ילמדו** ר"ל עקר מה שיגלה את האומות ואת ישראל בתוכם הוא כדי שילמדו מישראל אמונת האמת בשותם גולים ונכנעים כמוהם, **ואם ילמדו להשבע בשמי** ויכירו דת האמת אז **ונבנו**, כמ"ש אשוב ורחמתים: (יז) **ואם לא ישמעו** אז **ונתשתי את הגוי ההוא נתוש ואבד** ר"ל לא שהיה הנתישה ע"מ לשעת שנית רק ע"מ לאבד:

יג (א) **הלוך** וקנית, ה' צוהו שבעה דברים, א] שילך בתמידות לקנות אזור פשתים למען יעשה הליכתו רושם, ב] שיקנהו בדמים, ג] שיקנהו לו מכוון למדתו, ד] שיהיה **אזור** לא חגור, שהאזור אות הגבורה והחיל, ה] שיהיה של **פשתים** שהפשתים אות הכהונה והנשיאות, ו] **שישים אותו על מתניו** שיהיה על מתניו בקביעות, ולכן לא אמר ואזרתו שא"א לחגור בחוזק תמיד, ז] **שלא יביאהו במים**, כי האזור של פשתים שהוא לבן צריך לרחצו ולכבסו תמיד כי נעשה שחור, וצוה שלא לבד שלא יכבסנו כי גם לא יביאהו במים כלל שהוא הכנה אל הרחיצה. והנמשל באר בפסוק י"א שדביקות האזור אל מתני ירמיה הוא משל אל מה שהדביק ה' את ישראל אליו, ובאו בנמשל זה כל פרטי המשל, א] שתחלה הלך כמה הליכות לקנותם והוא השליחות ששלח כ"פ לגאלם ממצרים והרבה אותות ומופתים, ב] שקנאם במחיר, ר"ל שעשה בעבורם אותות ומופתים ושינוי סדר בראשית, כאילו הוציא עבורם כספו וקניניו אחרים שי"ל שהוא הנהגת הטבע ותקיה, שזה קנין ה' בעולמו כמ"ש קונה שמים וארץ, ושינה סדריהם בעבור עמו, ג] שקנאם לו מכוון למדתו, כמ"ש והייתם קדושים כי קדוש אני, והלכת בדרכיו, כאילו יהיו הם לבוש מכוון אליו, שעל ידם יראה הנהגתו ודרכיו וחכמתו שהם נקראים בשם לבושים, ד] שנדמו בזה כאזור, וזה היה אחר הקנין שלבשם להיות לבוש אליו, ר"ל שיתגלו מעשיו על ידם, ונדמו כאזור, שכמו שהאזור דבוק על מתנים כן נדבקו בו להשגיח עליהם בהשגחה פרטית בלא אמצעי, וכמו שהאזור מצד שהוא אזור מורה על גבורה ומצד שהוא פשתים מורה על כבוד ותפארת כן הדביק אותם לתהלה ולשם ולתפארת שעל ידם יראה גבורתי בשידוד המערכה ותפארתי במעשיו ההשגחיים, וכמו שצוהו שיהיה בתמידות על מתניו כן היה הדבוק האלהי הזה בתמידות, שגם בעת שנהג בדרך הטבע ולא נאזר בגבורה בכ"ז היה על מתניו והיה מוכן על הנהגה זו תמיד, ובכ"ז אחר שהאזור של פשתים דרכו להשחיר מצד הטבע צריך לכבס במים, כן ישראל צריכים להתכבס מרעה ע"י המים, שהם שמיעת דברי התורה והנבואה, כמ"ש כבסי

מרעה

עַל־מָתְנֶיךָ וּבַמַּיִם לֹא תְבִאֵהוּ׃ ב וָאֶקְנֶה אֶת־הָאֵזוֹר כִּדְבַר יְהוָה וָאָשִׂם עַל־מָתְנָי׃ ג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר׃ ד קַח אֶת־הָאֵזוֹר אֲשֶׁר קָנִיתָ אֲשֶׁר עַל־מָתְנֶיךָ וְקוּם לֵךְ פְּרָתָה וְטָמְנֵהוּ שָׁם בִּנְקִיק הַסָּלַע׃ ה וָאֵלֵךְ וָאֶטְמְנֵהוּ בִּפְרָת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אוֹתִי׃ ו וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים רַבִּים וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ פְּרָתָה וְקַח מִשָּׁם אֶת־הָאֵזוֹר אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְטָמְנוֹ־שָׁם׃ ז וָאֵלֵךְ פְּרָתָה וָאֶחְפֹּר וָאֶקַּח אֶת־הָאֵזוֹר מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־טְמַנְתִּיו שָׁמָּה וְהִנֵּה נִשְׁחַת הָאֵזוֹר לֹא יִצְלַח לַכֹּל׃ ח וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ט כֹּה אָמַר יְהוָה כָּכָה אַשְׁחִית אֶת־גְּאוֹן יְהוּדָה וְאֶת־גְּאוֹן יְרוּשָׁלִַם הָרָב׃ י הָעָם הַזֶּה הָרָע הַמֵּאֲנִים ׀ לִשְׁמֹעַ אֶת־דְּבָרַי הַהֹלְכִים בִּשְׁרִרוּת

ת"א ויהי דבר ה'. עקידה שער פ"ח כל הפרשה: לבם

רש"י

ובמים לא תביאהו. לכבסו כשיהא מלא זיעה כדי שימהר לירקב: (ז) לא יצלח לכל. אינו ראוי ללבוש: (י) ויהי כאזור הזה. גאונם יהיה כאזור הזה הנרקב:

מצודת דוד

בהם: ושמתו על מתניך. למען ימלא זיעה וימהר להרקיב: ובמים לא תביאהו. לא תכבסו לנקותו מן הזוהמה: (ג) שנית. כדבר האזור: (ד) פרתה. לנהר פרת: וטמנהו שם. הלפיפו שם בקן הסלע: (ה) בפרת. אצל נהר פרת: (ז) ואחפור. כי כסהו בעפר ממעל: נשחת. נתקלקל ונרקב: לא יצלח לכל. לא היה ראוי לשום דבר: (ט) ככה. כמו השחתת האזור כן אשחית את גאון וגו': הרב. המרובה מאד: (י) העם הזה, רצה לומר לפי שהעם הזה הרע הם הממאנים לשמוע דבר ה':

מצודת ציון

(ד) וטמנהו. ענין הסתרה: בנקיק הסלע. בקן הסלע הבולט וכן ובנקיקי הסלעים (ישעיה ז'): (ו) מקץ. מסוף: (ז) ואחפור. מלשון חפירה וכריה: לכל. ר"ל לשום דבר וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כ') ור"ל שום מלאכה: (ט) גאון. מל' גאוה ורוממות: (י) המאנים. מלשון מיאון

תוכחת ירמיה

באור הענין

מרעה לבך (למעלה ה'), והם לא לבד שלא רצו להתכסם שהוא לעשות כמצות ה', כי גם לא רצו לשומו בגויס, דהיינו לשמוע דברי מוסר: (ב) ואקנה את האזור כדבר ה', ר"ל כפי הפרטים שצוה ה' שילך לקנות כ"פ, ושיהיה כמדתו, ושיהיה של פשתים, ואשים ר"ל שהיה בקביעות על מתניו: (ג) ויהי דבר ה', קח את האזור אחר שנתלכלך ע"י שלא בא במים ולא היה עוד לכבוד אל הנושאו, צוהו ה' לטמנו בפרת בנקיק הסלע, והנמשל שאחר שלא שמעו דברי ה' ותוכחותיו ומצותם לא רחצו, ולא היה האזור ראוי שיתפאר ה' בו, הלכו לפרת שדרך שם הולכים למצרים ושם טמנו א"ע בנקיק הסלע, והוא מליצה על שחפרו פניהם בממון, כמ"ש כל הובישו על עם לא יועילו למו, והיה כאזור הנשחת, וא"ל את האזור אשר קנית אשר על מתניך, ר"ל שני הקשורים שי"ל עם האזור, א] מצד הקנין, ב] מצד הדבוק שהוא על מתניך, תקח ותסיר ממך, כי נגד הקנין שהיו לי לעם עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, הם הלכו פרתה ושבו להיות עבדי פרעה. ונגד אשר על מתניך שלבשתים לתהלה לשם ולתפארת טמנו א"ע בנקיק הסלע: (ו) ויהי מקץ ימים רבים, זה מליצה ונמשל אל מה שספר לקמן (מ"ב, מ"ג) איך הלכו ישראל למצרים, וירמיה רצה להחזירם משם, אבל כבר נשחתו ולא רצו לשמוע לדבריו, וג"כ בא דרך נהר פרת והכה את פרעה וישראל נאבדו עמו, ועז"א שה' צוהו לקחת את האזור: (ז) ואלך ואחפור, והנה נשחת, ר"ל שלא היה להם עוד תקנה: (ט) כה אמר ה', פה מתחיל לבאר הנמשל, ותחלה באר הנמשל של השחתת האזור, ואח"כ (פסוק י"א) באר הנמשל של קנית האזור ולבישתו, ככה אשחית, ר"ל כמו שהאזור מורה על הגאון והתפארת ונשחת עתה בנהר פרת, כן גאון ירושלם ויהודה הגם שהיה רב וגדול ישחת: (י) העם הזה הרע, באר עתה בפרטות

באור המלות

אזור שהיה חגור בו לגרכו רק שיהיה על מתניו לצורך הסימן שלוין על ידו: ובמים לא תביאהו. הבאה במים מורה שטובל אותו לבד לא הרחיצה שע"י ישאר בפעל רחץ, כבס, שטף: (ד) וטמנהו. מבואר אצלי שפעל טמן נבדל מן נסתר, נחבא, גנפן, שמורה שמכסהו בעפר או בדבר אחר בל יתראה: בנקיק. יש הבדל בין נקיק הסלע ובין נקרת הסלע, נקרת הם החלונים הגדולים שבסלע שיוכל אדם לשבת שם, כמ"ש ושמתיך בנקרת הצור, ונקיק הוא הבקעים שישכנו שם זבובים או שרצים כמ"ש ונחו בנחלי הבתות

לִבָּם וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם וּלְהִשְׁתַּחֲוֺת לָהֶם וִיהִי
כָּאֵזוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר לֹא־יִצְלַח לַכֹּל׃ יא כִּי כַּאֲשֶׁר יִדְבַּק הָאֵזוֹר אֶל־
מָתְנֵי־אִישׁ כֵּן הִדְבַּקְתִּי אֵלַי אֶת־כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־בֵּית
יְהוּדָה נְאֻם־יְהוָה לִהְיוֹת לִי לְעָם וּלְשֵׁם וְלִתְהִלָּה וּלְתִפְאָרֶת וְלֹא
שָׁמֵעוּ׃ יב וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל כָּל־נֵבֶל יִמָּלֵא יָיִן וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ הֲיָדֹעַ לֹא נֵדַע כִּי כָל־
נֵבֶל יִמָּלֵא יָיִן׃ יג וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה הִנְנִי מְמַלֵּא אֶת־
כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶת־הַמְּלָכִים הַיֹּשְׁבִים לְדָוִד עַל־כִּסְאוֹ
וְאֶת־הַכֹּהֲנִים וְאֶת־הַנְּבִיאִים וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָםִ שִׁכָּרוֹן׃
יד וְנִפַּצְתִּים אִישׁ אֶל־אָחִיו וְהָאָבוֹת וְהַבָּנִים יַחְדָּו נְאֻם־יְהוָה לֹא־

קמץ בטרחא   אחמול

רש"י

(יב) נבל. כלי חרש הוא ועבוי להכניס בו יין : (יד) ונפצתים איש אל אחיו. אכה זה על זה עד

מצודת ציון

וסירוב : בשרירות . במראית : (יא) ולתהלה . מל' הלול ושבח : (יב) נבל . נאד היין וכן ונבל יין (ש"א א') : (יד) ונפצתים . ענין השיבור עם הריסות וכן ונפוץ הכדים (שופטים ז') : איש אל אחיו . ר"ל זה אחר זה וכן ואת כל

מצודת דוד

בשרירות לבם . במה שלבם מראה להם ומתאוה לה : ויהי . לכן יהיה העם הזה כאזור הזה : (יא) כי כאשר ידבק . ר"ל זה שמשלתים לאזור כי כמו האזור דבוק הוא למתני איש כן וגו' : ולשם . ולהיות להם הדבר הזה לשם טוב וגו' : ולא שמעו . והם לא שמעו אל דברי ולכן יהיו נשחתים כאזור הזה : (יב) את הדבר הזה , והוא כה אמר ה' וגו' : כל נבל . כל נאד יהיה מלא יין : ואמרו . וכשיאמרו אליך וכי לא נדע אשר כל נבל דרכו למלאותו יין : (יג) הנני ממלא וגו' . ר"ל דברי המה למשל לומר כמו הנאד על שהוא ראוי ליין דרכו למלאותו יין כן אמלא את כל יושבי ארץ יהודה וגו' שכרון ר"ל יהיו מבולבלים מהצרות כמו השכור המבולבל ביינו כי כן ראוי להם וכן יהיו : היושבים לדוד . ר"ל זרע דוד היושבים על כסא המלוכה : הכהנים . כהני הבעל : זה

הנביאים . נביאי השקר : (יד) ונפצתים . אשבר אותם זה אחר

באור המלות

ובנקיקי הסלעים (ישעיה ז') , ולדוש מענ נקיקי הסלעים (לקמן י"ז), ולשון נידה בא על ב"ת : (יב) כל נבל , שם נבל נבדל מן נאד, חמת, אוב, הנרדפים עמו , שהוא מיוחד רק ליין , וחמת ונאד , נמצא חמת מים , ונאד החלב , והוא מחרס אשר הארס בולע היין אל תוכו ועת יריקו היין ישברו הנבל ויאזרו חרסיו במים לבוליא היין הטוב הבלוע בחרסים והוא הנקרא הרס הדרייני (ע"ז דף ל"ב) , כמ"ש וכתרס כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמול (ישעיה ל') , וכליו יריקו ונבליהם ינפצו (לקמן מ"ח) , ובא עליו פעל נפץ, שבא על פיזור חלקים של דבר מתדבק מקשה אחת, ומושאל על נפוץ העם ופרוד חבורם : (יד) לא אחמול ולא אחוס ולא ארחם . הבדלם , הרחמים לא יהיה רק על האדם,

תוכחת ירמיה

באור הענין

שכמו שהאזור לא הובא במים ולכן נתלכלך עד שאין ראוי ללבישה, כן הם ממאנים לשמוע את דברי . וכמו שהלכת לטמון את האזור בנהר פרת שההליכה למקום מיוחד בדרך רחוק מורה שעושה זה בדעת ובכוונה , כן הם הולכים בשרירות לבם , בלתי מוסתים מצד התאוה רק בזדון לב , ג] כמו שטמנתיו בנקיק הסלע כן חפרו פניהם בבושת וילכו אחרי אלהים אחרים, וכמו שהאזור נשחת לגמרי כן ויהי כאזור הזה וכו': (יא) כי כאשר, עתה באר ראשית המשל , איך נדמו תחלה לכל פרטי הדברים שנאמרו בעת קנית האזור, כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתים אלי למען ארבעה דברים , א] להיות לי לעם שזה משל הקנין , שקנאם לו לצרכו לעם , וכמו שהאזור בלבשו יקנה שם ופרסום שהוא לבוש כן היו לשם , וכמו שהאזור סימן הגבורה כן היו לתהלה , וכמו שהפשתים סימן התפארת כן היו לתפארת , אבל כמו שלא הבאת את האזור במים כן לא שמעו : (יב) כל נבל ימלא יין , ר"ל כל נבל אין עשוי רק ליין לא לדבר זולתו , ב] שכל הנבל ימלא מן היין , שגם הכלי עצמו וחרסיו בולעים את היין ומלאים ממנו , ואמרו אליך הידוע לא נדע , ר"ל למה תאמר זאת בשם ה' הלא נדע זאת מעצמנו : (יג) ואמרת אליהם שכוונת ה' שמצייר לעצמו כלל האומה והנשיא הפרטים ככלי חרס הבלתי ראוי להתמלאות מדבר אחר רק מיין , (שהוא משל על יין תרעלה והשכרון) כי אין ראוים שיתמלאו מחכמה ודעת או מרוח ה' ושכינתו שישכן בתוכם , ועצמותם תלוי עד שיבלע היין והשכרון בעצמותם , עד שלא ימרכו נפוץ לשבר הכלי : (יד) ונפצתים , כמנפץ הנבל לשברים קטנים , כן יתפצו

ויסכלו

אֶחְמוֹל וְלֹא־אָחוּס וְלֹא אֲרַחֵם מֵהַשְׁחִיתָם: טו שִׁמְעוּ וְהַאֲזִינוּ אַל־תִּגְבָּהוּ כִּי יְהוָה דִּבֵּר: טז תְּנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּבוֹד בְּטֶרֶם יַחְשִׁךְ וּבְטֶרֶם יִתְנַגְּפוּ רַגְלֵיכֶם עַל־הָרֵי נָשֶׁף וְקִוִּיתֶם לְאוֹר וְשָׂמָהּ לְצַלְמָוֶת יָשִׁית לַעֲרָפֶל: יז וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּהָ בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה־נַפְשִׁי מִפְּנֵי גֵוָה וְדָמֹעַ תִּדְמַע וְתֵרַד עֵינִי דִּמְעָה כִּי נִשְׁבָּה עֵדֶר יְהוָה: יח אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְלַגְּבִירָה הַשְׁפִּילוּ שֵׁבוּ כִּי יָרַד מַרְאֲשׁוֹתֵיכֶם

ושית ק׳

עטרת

ת״א שמעו והאזינו. סוטה ה׳: ואם לא. חגיגה ה׳ עקרים מ״ד:

רש״י

שיסברו לחתיכות דקות כמו ככלי יוצר תנפצם (תהלים ב׳), ונפץ עולליך (שם קל״ז), וכן כל ניפוץ שבמקרא: והאבות והבנים. אנפץ זה אצל זה: (טז) יתנגפו יכשלו, אשופ״ר בלעז: הרי נשף. הרי חשך בלכתם בגולה: ושית לערפל. כמו ולשית את האור לערפל: (יז) מפני גוה. מפני גדולה שלכם שתבטל, ד״א מפני גאותה של מלכות שמים שתנתן לפסילים: (יח) למלך ולגבירה. יהויכין ואמו: ירד מראשותיכם. ווסטר״י קאי״ן בלעז עלייתכם כמו שנאמר (מלכים ב׳ כ״ד) ויצא יהויכין וגו׳ הוא

מצודת דוד

זה בסמוך לו: (טו) אל תגבהו. אל תהיו גבהי לב לבלי הכנע למקום: כי ה׳ דבר. שאל תגבהו: (טז) תנו וגו׳. הכבדו לה׳ והכניעו עצמיכם לפניו: בטרם יחשיך. עד לא יחשיך עליכם מאור היום בעבור מרבית הצרות: יתנגפו רגליכם. יוכו רגליכם באבני מכשול כשתלכו גולה על הרי חשך: וקויתם לאור. כאשר תקוו שיהיה לכם הרוחה מה אז ישים אותה המקום לצלמות ויהיה מוסף לערפל וכפל הדבר במ״ש: (יז) ואם לא תשמעוה. אם לא תקבלו אמרי הנה תבכה נפשי במסתרים במקום שהיא בחדרי הגוף כי רואה אני הרעה המוצאת אתכם: מפני גוה. מפני הגאוה שיש בכם ולא הלכו להכניע אל המקום: ודמוע תדמע. מלבד בכיית הנפש עוד דמוע תדמע ותזר ופי׳ ותרד עיני דמעה בעבור שנשבה עדר ה׳ הם ישראל עם מרעיתו וצאן ידו: (יח) אמור. ה׳ אמר אל הנביא אמור למלך יהויכין ולמלכה אמו השפילו שבו ר״ל שבו במקום שפל מוטה לארץ ואל תשבו על הכסאות: כי ירד מראשותיכם. ר״ל גדולתכם ותזר ופי׳ עטרת תפארתכם:

מצודת ציון

מלכי הצפון וגו׳ איש אל אחיו (לק׳ כ״ה): אחום. ענין חמלה כמו יחוס על דל (תהלים ע״ב) וכפל הדבר במ״ש: (טו) והאזינו. הטו האזן לשמוע: (טז) יתנגפו. ענין הכאה וכן פן תגוף באבן רגליך (שם צ״א): נשף. ענין חשך כמו אך חשך ישופני (שם קל״ט): לצלמות. צלו של מות והוא השכת הקבר: ושית. ענין שימה כמו ישת חשך סתרו (שם י״ח): לערפל. עב הענן: (יז) גוה. כמו גאה ובא׳ הוי״ו במקום האל״ף וכן כי השפילו ותאמר גוה (איוב כ״ב) והוא ענין רוממות: ודמוע. הוא דמעת הבכי: גבירה. מלשון גביר: (יח) ולגבירה. היא המלכה: מראשותיכם. מלשון

באור הענין

ויתפרדו איש מאחיו, וגם האבות מן הבנים, ולא אחמול, עי׳ בא״מ: (טו) שמעו, שימסרו אל נ״כ, ואל תגבהו למרוד בו, כי ה׳ דבר: (טז) תנו לה׳ כבוד בל יעבור על מה שנבוכדנצר השביע באלהים, בטרם יחשיך, א] שה׳ יחשיך בהשגחה, ב] שתעלו על הרי חשך ושם יתנגפו רגליכם, ר״ל במה שילכו לבקש עזר מפרעה, כי מה שתקוו לאור יהיה חשך, כי לא יעזור אתכם, וה׳ ישים תקוה זאת לצלמות ולערפל: (יז) ואם לא תשמעוה אז נפשי הרוחניית תבכה במסתרים מפני גוה, היינו מפני ענינים לפונים ונסתרים, ר״ל על גלות השכינה וחילול כבוד ה׳ שזה תרגיש הנפש, וחוץ מזה דמוע תדמע הנפש תדמע בפנים, ועיני תרד דמעה הדמעות יצאו מן העין וירדו, על שנשבה עדר ה׳: (יח) אמור, עתה יפרש מה שצוה ה׳ שיאמר להם, הוא שיאמר למלך ולגבירה שישפילו מעלתם ויכנעו לנ״כ, ושישבו ולא ילחמו, כי כבר ירד מראשותיכם הדבר שעליו תגיהו ראשיכם, ר״ל חלק המדינה שהיה עיקר הסמיכה שלכם עליה כבר ירדה ונחרבה, ועטרת תפארתכם שהם הערים והחרש והמסגר:

תוכחת ירמיה

באור המלות

ואמלה ואחוס יהיה גם על אחר דברים כמ״ש (ישעיה י״ג) והבדל בין חוס ובין חמל, חוכה תהיה מצד נרכו אל הדבר, כמו ועיניכם אל תחוס על כליכם, והחמלה תהיה מצד הדבר עצמו שרואה שהוא שלם וטוב והומל מהשחיתו מצד עצמו, ועז״א שלא אחמול מצד שאחשוב שהם בעצמם ראוים שלא אשחיתם, כי הינם כלום, ולא אחוס מצד התועלת שיושג מהם כי אין בם מועיל, ולא ארחם מצד הרחמים על האדם: (טו) שמעו והאזינו. הסדר תמיד האזנה ואח״כ שמיעה, ופה ר״ל שמעו וקבלו הדברים ועכ״פ האזינו להקשיב למען תדעו באחרית: (טז) הרי נשף. הרים שאין השמש זורח בם הרי חושך: ושמה, הכינוי מוסב על התקוה: ושית, השיתה היא יותר מן השימה, במורה על הקביעות, ומפני שהערפל לא יצריך לומר שערפל זה יהיה קבוע: (יז) נפשי מפני גוה. י״פ גוה מענין גו וגויה וכמ״ש שבאו כיחד נפש וגויה יכוין בנפש על הנשמה הרוחנית, וכמ״ש כמ״ש לבזה נפש למתעב גוי (ישעיה מ״ט ז׳) אשר אמרו לנפשך וגו׳ ותשימי כארץ גוך (שם נ״א כ״ג), ור״ל נפשי תבכה על הגויה, כמו ונפשו עליו תאבל, ועיני תדמע על העדר הכללי, ולמ״ש בפנים יהיה גוה מענין שלף ויצא מגוה (איוב כ׳), וגוה מגבר יכסה (שם ל״ג): (יח) מראשתיכם. מם שמונח

עטרת תפארתכם: יט ערי הנגב סגרו ואין פתח הגלת יהודה כלה הגלת שלומים: כ שאי עיניכם וראי הבאים מצפון איה העדר נתן־לך צאן תפארתך: כא מה־תאמרי כי־יפקד עליך ואת למדת אתם עליך אלפים לראש הלוא חבלים יאחזוך כמו אשת לדה: כב וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני אלה ברב עונך נגלו שוליך נחמסו עקביך: כג היהפך כושי עורו ונמר

ת"א סיפסוך כושי. שנח ק"ו: שאו ק' וראו ק' עמ"ש חברברתיו

רש"י

והמו ועבדיו וכולם הוליכם בגולה: (יט) ערי הנגב סגרו. לפני הבאים עליהם מן הצפון ערי א"י סגורות מאימת נבוכדנצר: הגלת שלומים. לא ילחם יהויכין כי (לשלום) יצא ויגלהו, לשון אחר שלומים גרדונאמינ"ץ בלעז כלומר תשלום עונם. וכן ת"י איתקבלו תושלמת חוביהון: (כ) שאו עיניכם וראו. את הבאים עליכם מצפון: איה העדר נתן לך. אחר שיגלו יאמר לירושלים כן: (כא) מה תאמרי כי יפקד. הקב"ה עליך: למדת אתם עליך אלפים לראש. שלחתם אליהם מלאכים לכשדיים להביא אתם ע"א שלהם לעבדה כמ"ש (ביחזקאל כ"ג) ותעגבה עליהם למראה עיניה ותשלח מלאכים אליהם כשדימה. ד"א למדת אותם עליך אלופים חזקיהו שהראה לשלוחי מרודך בלאדן את כל בית נכותה (ישעיה ל"ט): (כב) שוליך. שיפולי הבגדים פי"ם אורל"ש בלע"ז, כשמפשיטין את האשה דרך בזיון מהפכין חלוקה מלמטה למעלה: נחמסו עקביך. נגזרו דרכיך, נחמסו כמו ויחמוס כגן שכו (איכה ב'): עקביך. פרני"ש בלעז פסקו עוברי דרכים: (כג) כושי. שם אדם שחור וקורין מאה"ר בלע"ז: ונמר. ליאפר"ש בלעז:

מצודת ציון

ראש ור"ל גדולתכם: (יט) שלומים. מלשון שלם וכלל: (כא) יפקד. ענין השגחה: למדת. ענין הרגל וכן פרא למוד מדבר (לעיל ב'): אלופים. שרים וכן מפריד אלוף (משלי ט"ז): חבלים. מכאובי יולדה וכן חבלי יולדה (הושע י"ג): (כב) קראוני. מלשון מקרה: שוליך. הם תחתיות הבגד כמו על שולי המעיל (שמות כ"ח): נחמסו. ענין הסר' כמו ויחמוס כגן שכו (איכה ב'): עקביך. עקבי הרגל: (כג) כושי. הם השחורים: ונמר. שם חיה: חברברותיו.

מצודת דוד

(יט) ערי הנגב. הם ערי יהודה שהמה בדרום א"י: סוגרו ואין פותח. ר"ל הרי הם חרבים ולכן סוגרו ואין מי פותח כי הואיל ואין שם אדם מי יפתח שערי העיר: הגלת יהודה כלה. כל יהודה גלה: הגלת שלומים. ר"ל גלות שלימה כי כשגלה יכניה נשארו רבים מהשרים וכל עם הארץ לכן אמר עתה בגלות צדקיה יהיה גלות שלימה כי יגלו כולם: (כ) שאו עיניכם. אתה המלך והגבירה שאו עיניכם וראו חיל כשדים הבאים מצפון: איה העדר. איה עם יהודה הניתן לך להיות להם לרועה ומלך ואיה צאן תפארתך הלא ילכו בגולה: (כא) מה תאמרי. במה תנצל כאשר האויב ישגיח בך לקחת אותך בשבי: ואת למדת. אתה בעצמך הרגלת את הבבלים להיות עליך אלופים להיות ראשים עליך כי על שהראה חזקיה לשלוחי מרודך בלאדן מלך בבל את כל בית נכותו הסית לבם אותם לבוא בישראל פעם בפעם לקחת האוצרות: חבלים יאחזוך. בבוא האויב יאחז אותך חבלים ומכאובים כמו חבה הכורעת ללדת: (כב) וכי תאמרי. וכי תוכל להרהר בלבבך מדוע קרה לי סגרות האלה הלא בעבור רוב עונך בא לך בזיון רב כאשה זונה שמפשיטין חלוקה ומהפכין מלמטה למעלה דרך בזיון ומגלים שולי החלוק בהגבהת' כלפי מעלה: נחמסו עקביך. עקבי רגליך נתגלו והוסרו מן הכסות שעליהם ר"ל קבלת בזיון הרבה ולפי שהמשילה לזונה אמר לשון הנופל בזונה שמפשיטין חלוקה ומוליכים אותה ערומה ויחפ': (כג) היהפוך. האם יוכל הכושי להפוך

באור המלות

סביב ראשו: (יט) הגלת. כמו הגלתה: ושלומים. שם הרבים מן שלום, כמו ושלומים למוקש: אשת לדה. אשה של לדה, ולדה שם כמו מלדה ומבטן: (כב) נחמסו. נתגלו

תוכחת ירמיה

באור הענין

(יט) ערי הנגב, ירושלי' היתה בצפון של ארץ יהודה ומשם בא נ"נ מצפון, אולם באמצע המצור יצא חיל פרעה ממצרים לעזור ליהודה, והכשדים עלו מעל ירושלים, (כמ"ש לקמן סי' ל"ז) היינו שיצאו לקראת חיל פרעה, שפרעה בא ממצרים שהוא בדרום א"י ואז באו חיל כשדים בדרום, וכל ערי הנגב סוגרו אז ע"י האויב שכבשום, וכבר הגלת יהודה כולה שכבר כבש כל ערי מבצר, וגם הגלת שלומים הברית שלום שהיה לכם עם נ"נ גלה מאתכם, והנה אז כשיצא נ"נ לקראת פרעה חשב צדקיהו שלא ישוב עוד אל ירושלים, לעומת זה אמר. (כ) שאו עיניכם וראו הבאים מצפון, הנה באו שנית הבאים מצפון היינו חיל נ"נ שהם מצפון לא"י, הם באו אליכם, לא חיל פרעה, הבאים מדרום. איה העדר נתן לך הלא נ"נ יקח מאתך דין וחשבון, איה העדר? שהוא השארית שהשאיר אחרי הגלה את יהויקים ונתנם לך למלוך עליהם: (כא) מה תאמרי כי יפקד עליך, אם יפקד אליך וישאלך „איה העדר נתן לך", למה האבדת את כולם ע"י המרידה? מה תאמרי, (כמ"ש וידבר אתו משפטים), והלא את למדת אותם שיהיו אלופים עליך כי נשבע לו שלא ימרוד בו, וקבל מלכותו עליו. ומה תאמרי בפקדו משפט, הלא חבלים יאחזוך: (כב) וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני אלה, אם תחשב שהדבר הזה מקרה והרעה באה לך ע"י מקרי העולם, ותשאל מדוע קראך מקרים אלה

חֲבַרְבֻּרֹתָיו גַּם־אַתֶּם תּוּכְלוּ לְהֵיטִיב לִמֻּדֵי הָרֵעַ׃ כד וַאֲפִיצֵם כְּקַשׁ עוֹבֵר לְרוּחַ מִדְבָּר׃ כה זֶה גוֹרָלֵךְ מְנָת־מִדַּיִךְ מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה אֲשֶׁר שָׁכַחַתְּ אוֹתִי וַתִּבְטְחִי בַּשָּׁקֶר׃ כו וְגַם־אֲנִי חָשַׂפְתִּי שׁוּלַיִךְ עַל־פָּנָיִךְ וְנִרְאָה קְלוֹנֵךְ׃ כז נִאֻפַיִךְ וּמִצְהֲלוֹתַיִךְ זִמַּת זְנוּתֵךְ עַל־גְּבָעוֹת בַּשָּׂדֶה רָאִיתִי שִׁקּוּצָיִךְ אוֹי לָךְ יְרוּשָׁלַ‍ִם לֹא תִטְהֲרִי אַחֲרֵי מָתַי עֹד׃

אשר

רש"י

חברברתיו. הנמר מנומר הוא והם החברברות שק"ש בלעז ואי אפשר שיהפכו: הרע. כמו להרע: (כה) מנת מדיך. חלק מדותיך מדה כנגד מדה: (כו) חשפתי שוליך. גליתי שולי בגדיך להפכם על פניך: (כז) ומצהלותיך. כצהלת סוסים נואפים: אחרי מתי. תטהרי עוד:

מצודת דוד

עורו משחרות לנוק האם יוכל הנמר להפך הכתמים שבעורו לבל יהיו בו הכתמים הלא הוא דבר שא"א כי המה דבר טבעי בהם: גם אתם. כן גם אתם תוכלו להיטיב מפני הרגל הרע שאתם מורגלים ונעשה אצליכם כדבר טבעי ור"ל כמו שאין הכושי והנמר יכול להשתנות כן גם אתם והוא ענין גוזמא והפלג' ולומר בקושי רב תשובו ממעשיכם: (כד) ואפיצ'. לכן אפזרם בעכו"ם במהירות רב כמו הקש העובר ממקומו בקלות ע"י הרוח הבא מפאת המדבר שאין שם דבר לעמוד בפני הרוח ולעכבו: (כה) זה גורלך. זה הגמול יהיה חלקך וזהו המנה הניתן לך מאתי מדה במדה על אשר שכחת אותי ובטחת בעכו"ם שהוא שקר לכן אשכחך גם אני: (כו) וגם אני חשפתי שוליך. ר"ל על כי זנית אחרי העכו"ם לכן אביא עליך בזיון רב כדרך שמבזין את הזונה ולפי שהמשיל אותה לזונה אמר לבא בזיון כזונה שמפשיטין אלוקה ומהפכין מלמטה למעלה ומגלים שולי האלוק והגבהתה כלפי מעלה על פניה: ונראה קלונך. בזיונך יהיה נראה לכל: (כז) נאופיך. מרבית הניאוף שבך והרמת קול שמחה של קלות ראש ומחשבות זנותך ר"ל הנה כל אלה עדיין הם עמך ולא עזבתם: שקוציך. העכו"ם המתועב כשקץ: לא תטהרי. ר"ל אינך רוצה לטהר אחר שנטמאת כי קשה לך לפרוש מן הטומאה ואם שאמרי שתטהרי עדיין אמרי אחרי מתי עוד תטהרי וכי אחר שתלך בגולה:

מצודת ציון

ענין כתמים וכן חבורה תחת חבורה (שמות כ"א) כי במקום המכה נראה כעין כתם: למודי. ענין הרגל: (כד) ואפיצם. ענין פזור: (כה) גורלך. חלקך לפי שע"פ רוב החולקים בגורל יקרא החלק בשם גורל: מנת. גם זה ענין חלק כמו מנת שועלים יהיו (תהלים ס"ג): מדיך. מלשון מדה: (כו) חשפתי. ענין גלוי כמו וחשופי (ישעיה כ'): שוליך. שפתיות הבגד: קלונך. מלשון קלון ובזיון: (כז) נאופיך. ענין זנות: ומצהלותיך. ענין הרמת קול שמחה של קלות וכן איש אל אשת רעהו יצהלו (לעיל ה'): זמת. ענין מחשבה רעה: שקוציך. מלשון שקץ ותעוב: מתי. ענין שאלה של הזמן וכן מתי תנחמני (תהלים קי"ט):

תוכחת ירמיה

באור הענין

ומדוע לא הלכך ה', משיב לה תחלה מדוע היה זה ומה הסבה, **ברוב עונך נגלו שוליך**, מצייר העון שבלבה כטומאת הנדה שדם הטמא שבקרבה יוצא לחוץ וטומאתה בשולי בגדיה, וכשנגלו שולי הבגדים נראה דם טומאתה, וז"ש נגלו שוליך, וגם שבלכת האשה דוה והדם זב מבשרה **נתגלו עקביה**, כי במקום שהלכה נמלאו ספי דמים, וזה ציור שע"י עונה שלא האמינה באלהים הלכו לבקש עזר ממצרים ונגלו עקבותיה ע"י זוב טומאתה: (כג) **היהפוך** וגם ראיתי שא"א שתשוב מדרכך הרע שנעשה לך כטבע, וכמו שא"א **שהכושי יהפך עורו** השחור ללבן, ואף למה שאומרים שסחרות הכושי סבתו הוא השמש הבוער שם בארץ אפריקא וסינעגאל שבני הכושים אם יהיו בארצות הקרות יהפך עורם, הלא א"א **שהנמר יהפך חברבורותיו**, שטבע עורו הוא טבע כולל בכל המין וכל הנמרים, כן אי אפשר **שתוכלו להיטיב** אתם **למודי הרע** שכבר נעשה הרע טבעי לך, ולכן. (כד) **ואפיצם כקש עובר**, היא מקרי כמ"ש מדוע קראני אלה, כי אני אפיץ אותם, וז"ש. (כה) **זה גורלך מנת מדיך מאתי**, שזה בא לך מאתי לא מן המקרה, ובא לך מדה כנגד מדה כפי עונך, **יען אשר שכחת אותי ותבטחי על שקר** כמ"ש הוי היורדים מצרים לעזרה ויבטחו על רכב וכו' ולא שעו על ה': (כו) **וגם אני חשפתי שוליך על פניך** הטומאה שהיתה בך בסתר בשולי הבגדים חשפתי אותם על פניך, עד **שנראה קלונך** לכל, עד שנראה לכל. (כז) **נאופיך**, הניאוף עצמו, **ומצהלותיך** אל הניאוף שהוא הפרסום, של הניאוף, וגם **זמת זנותך** שהם המחשבות העמוקות שיש לך אל הזנות, המעשה והמחשבה והפרסום, אולם גם **על גבעות בשדה ראיתי שקוציך** גם אחרי שיצאת מן העיר לגולה ושכנת בשדה, לא הנחת שקוציך, ושגם שם ראיתי

באור המלות

כמו ויתמוס כגן כולו: (כג) חברברותיו. השער נצבע כמו כתמים ותבורות: (כה) גורלך מנת מדיך. מנת מדיך הוא לפי המדה, והגורל הוא לפעמים יותר מן המגיע כמ"ש (ישעיה י"ז י"ד) ההבדל בין חלק לגורל, ושניהם הם מאתי לא במקרה. ומדיך מגזרת מדד והנפרד מד: (כז) נאופיך, זמת זנותך. הניאוף הוא פעולת הניאוף עצמו, והזנות היא הנטיה להפקר (כנ"ל ג' ח'). וזמת הזנות היא השתקעות המחשבה בזנות שזה גדר זימה (אילת השחר כלל סק"א): ומצהלותיך השאל מצהלת הסוס בעת הזנות,

יד א אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהֹוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ עַל־דִּבְרֵי הַבַּצָּרוֹת׃ ב אָבְלָה יְהוּדָה וּשְׁעָרֶיהָ אֻמְלְלוּ קָדְרוּ לָאָרֶץ וְצִוְחַת יְרוּשָׁלַםִ עָלָתָה׃ ג וְאַדִּרֵיהֶם שָׁלְחוּ צְעוֹרֵיהֶם לַמָּיִם בָּאוּ עַל־גֵּבִים לֹא־מָצְאוּ מַיִם שָׁבוּ כְלֵיהֶם רֵיקָם בֹּשׁוּ וְהָכְלְמוּ וְחָפוּ רֹאשָׁם׃ ד בַּעֲבוּר הָאֲדָמָה חַתָּה כִּי לֹא־הָיָה גֶשֶׁם בָּאָרֶץ בֹּשׁוּ אִכָּרִים חָפוּ רֹאשָׁם׃ ה כִּי גַם־אַיֶּלֶת בַּשָּׂדֶה יָלְדָה וְעָזוֹב כִּי לֹא־הָיָה דֶּשֶׁא׃ ו וּפְרָאִים עָמְדוּ עַל־שְׁפָיִם שָׁאֲפוּ רוּחַ כַּתַּנִּים כָּלוּ עֵינֵיהֶם כִּי־אֵין עֵשֶׂב׃

צעיריהם   אם

רש"י

יד (א) דברי הבצרות. שיבא עליהם רעב, ומנחם חברו לשון מבצר כמו ומבצר משגב חומותיך (ישעיה כ"ה): (ב) ושעריה. עריה: וצוחת ירושלים. צעקת ירושלים, כמו מראש הרים יצוחו (שם מ"ב): (ג) על גבים. בורות שהמים מתכנסין בהם: שבו כליהם ריקם. שלא ירד מטר: (ד) אכרים. בוביר"ש בלע"ז: חפו. ל' כסוי: (ה) ילדה ועזוב. את ולדה לבקש לה מרעה: (ו) על

מצודת ציון

יד (א) על דברי. על ענין וכן על דבר פעור (במדבר כ"ה): הבצרות. ענין מניעה כמו לא יבצר מהם (בראשית י"א) ור"ל מניעת הגשמים וכן ובשנת בצורת (לקמן י"ז): (ב) אומללו. ענין כריתה כמו כי אמלל אני (תהלים ו'): קדרו. ענין שחרות וחושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב'): וצוחת. מלשון צוחה וצעקה: (ג) ואדיריהם. מלשון אדיר וחזק ור"ל השרים: צעיריהם. ענין קטן ושפל וכן צעיר אנכי ונבזה (תהלים קי"ט): גבים. בורות כמו ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל'): וחפו. ענין כסוי וכן ופני המן חפו (אסתר ז'): (ד) חתה. ענין שבר כמו ונדקתי לא תחת (ישעיה נ"א): אכרים. הם עובדי האדמה בחרישה ובדומה וכן ונפצתי בך אכר וצמדו (לקמן נ"א): (ו) ופראים. הוא החמור הבר: שפים. מקומות גבוהים: שאפו. ענין המשכה אל בית הבליעה וכן שאפה רוח (לעיל ב'): רוח. האויר:

מצודת דוד

יד (א) על דברי. על ענין מניעת הגשמים: (ב) אבלה יהודה. עם יהודה תאבל: ושעריה. שערי ערי יהודה נכרתו ונשמדו להדמות לשחרות הארץ והוא ענין מליצה לומר שהיה צער בעולם על מניעת הגשמים: וצוחת ירושלים. עם כי היא שרתי במדינות נחסר לחמה ומימיה וצעקת אנשיה עלתה למעלה: (ג) ואדיריהם. השרים שלחו נעריהם לבקש מים לשתות והמה באו על הבורות ולא מצאו בהם מים והחזירו את כליהם כשהם ריקם מבלי מים: בושו. ולזה בושו הנערים וגם נכלמו וכסו ראשם דרך צער ואבל על שלא מצאו מים להביא לאדוניהם: (ד) בעבור. על כי נשברה ונחתה האדמה כי לא היה גשם בארץ לכן בושו עובדי האדמה וכסו ראשם כי לריק היה יגיעם: (ה) אילת בשדה. נקבת האיל אשר בשדה כשילדה הולד עזבה אותו והלכה לה כי לא היה לה דשא למאכלה ולזה הלכה מולדה לבקש מרעה בארץ אחרת: (ו) עמדו על שפים. עמדו על מקומות הגבוהות לראות משם אולי ימצאו דשא: שאפו רוח. על כי רדפו לבקש מרעה שאפו את האויר כי כן דרך הרצים מהרה: כתנים. טבע התנים הוא לשאוף

באור המלות

וכן איש אל אשת רעהו יצהלו: על גבעות בשדה. ממלין אחרי הילאה מן העיר, כמ"ש כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה: (ב) אבלה, אומללו. עי' (ישעיה כ"ד): שעריה. יציין לפעמים ערי מבצר, אז לחם שערים (שופטים ה'), משיבי מלחמה שערה: קדרו. בא לפעמים נרדף עם השפלה קודר שחותי (תהלות ל"ח) ועקרו על סור המראה היפה מהזוהר ואור פנים: צוחת. היא הזעקה הגדולה המשונה עד שגרונו נחר צמא ונחר מרוב זעקתו: (ג) גבים. נקעים מלאים מים אשר הנחל הזה גבים גבים (מ"ב ג' ז'), ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל' י"ד): בושו והכלמו. הבדלם, בושה מעצמו וכלימה מאחרים (כנ"ל ג' כ"ה). וחפו ראשם סימן אבלות (ש"ב ט"ו ל', אסתר ו' י"ב): (ה—ו) דשא, עשב. צמיחת הארץ בעשבים נקרא דשא, ועשב מיוחד נקרא עשב, מצייר האילה מבקשת דשא למרעה, כמ"ש היו שריה

תוכחת ירמיה

באור הענין

שהוליך על הגבעות אשר בשדה בפרהסיא, כמו שהיו מקטירים למולך במצרים, א"כ **אוי לך ירושלם לא תטהרי אחרי מתי עוד**, הלא גם אחרי החורבן לא תטהרי, ומתי תטהרי:

יד (א) על דברי הבצרות, שירמיה התפלל אז על עצירת גשמים: (ב) **אבלה יהודה** כלל המדינה, וגם **שעריה אומללו** הם הערים הבצורות, וגם **צוחת ירושלים עלתה** שהיא עיר הממלכה, שכבר נחרבו ע"י נבוכדנצר, וחוץ מזה נוסף צרת עצירת גשמים: (ג) **ואדיריהם**, העשירים **שלחו את** נעריהם **הצעירים** לבקש **מים**, כי לא הביאו מים למכור בכסף, וגם **באו על גבים**, החפירות שהם רגיל למצוא מים, אבל **שבו כליהם**, הצעירים לא שבו כי מתו בצמא, רק כליהם שבו **ריקם** בלא מים, ע"ז **בושו** מן הצרה, **וחפו ראשם** להאבלות על בניהם: (ד) **בעבור**, וגם **האכרים** עובדי האדמה **בושו וחפו ראשם בעבור שהאדמה חתה** ולא נתנה יבולה, ע"י **כי לא היה גשם בארץ**, וע"כ עתידים לסבול גם חרפת רעב: (ה) **כי גם אילת בשדה** הגם **שילדה** והיא מוכנת ולדה בכ"ז **עזבה** את הולד **כי לא היה דשא**: (ו) **ופראים**, הגם שיתור הרים מרעיהם ואחר

(ז) אִם־עֲוֺנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי־רַבּוּ מְשׁוּבֹתֵינוּ לְךָ חָטָאנוּ׃ (ח) מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעוֹ בְּעֵת צָרָה לָמָּה תִהְיֶה כְּגֵר בָּאָרֶץ וּכְאֹרֵחַ נָטָה לָלוּן׃ (ט) לָמָּה תִהְיֶה כְּאִישׁ נִדְהָם כְּגִבּוֹר לֹא־יוּכַל לְהוֹשִׁיעַ וְאַתָּה בְקִרְבֵּנוּ יְהוָה וְשִׁמְךָ עָלֵינוּ נִקְרָא אַל־תַּנִּחֵנוּ׃ (י) כֹּה־אָמַר יְהוָה לָעָם הַזֶּה כֵּן אָהֲבוּ לָנוּעַ רַגְלֵיהֶם לֹא חָשָׂכוּ וַיהוָה

לא

רש"י

פים. יבלי מים ריבייר"ש בלעז: (ז) ענו בנו. העידו בנו: עשה למען שמך. עשה מה שתעשה עמנו למען שם הגדול שיאה לך שאתה מושל בכל והכתנו עמך וצאן מרעיתך ולא נאה שתתן שם אלהות לפסילים, ומדרש אגדה למען שמך המשותף בשמנו: (ח) מקוה. תוחלת: (ט) נדהם. דקר"ן בלעז, מושך ידו מן המלחמה וי"א רקריאנ"ן בלע"ז: ושמך עלינו נקרא, לפיכך אין כבודך בכך: תנחנו. פירושו כמו תעזבנו: (י) כן אהבו לנוע. כן כמה שגזרתי עליהם גולה אהבו הם להיות גולים לעבוד עבודת אלילים הרחוקות:

מצודת דוד

ברבה את האויב: כלו עיניהם. המצפה לדבר ואינו משיגו קרוי כליון עינים בלשון המקרא: (ז) אם עונינו. ובעבור צרה הזאת התפלל הנביא ואמר אם עונינו העידו בנו לקטרג עלינו: עשה למען שמך. עשה עמנו צדקה למען שמך לבל יחולל בעמים כי פן יאמרו זהו מבלתי יכולת ה' להושיע לעמו: כי רבו. כי באמת מרדנו הרבה וחטאנו לך ואין אנו ראוים לתשועה לכן עשה למען שמך: (ח) מקוה ישראל. אתה תקותם של ישראל כי לך יקוו ואתה הוא המושיע בעת בוא צרה למה עתה תהיה כגר בארץ שאינו חושש בטובת הארץ כי כמו כן אינך חושש על רעבון הארץ: נטה ללון. הנוטה ללון במלון אינו חושש בטובתה וכפל הדבר במ"ש: (ט) כאיש נדהם. כאיש נבהל שאינו חושש בשום דבר בעבור הבהלה אשר החזיקתהו: כגבור לא יוכל להושיע. דרך הגבור מאמד ומשער כחו עד כמה הוא וכאשר יבין כי הדבר אשר בדבקתהו הוא רב מכחו ולא יוכל להושיע אז מושך ידו ולא יעשה עוד גבורות וכאומר וכי אתה מאלה הוא כן: ואתה. הלא אתה שוכן בקרבנו ושמך נקרא עלינו כי אנו נקראים עם ה' ולכן אל תעזבנו לבל יחולל שמך כי יאמרו הגוים מבלי יכולת הצלים עין מעמו: (י) לעם הזה. על העם הזה: כן אהבו לנוע. כמו שהם נעים עתה מפני הרעב לבקש מאכל בארצות אחרות כן אהבו מאז להיות נעים ולא חשכו רגליהם מללכת פעם למצרים פעם לאשור לבקש מהם עזרה

מצודת ציון

כתנים. מין נחש: (ז) ענו. העידו כמו לא תענה (שמות כ'): משובותינו. ענין מרד כמו שובבה העם הזה (לעיל ח'): (ח) מקוה. מלשון תקוה: וכאורח. הולך דרך: (ט) נדהם. ענינו כמו נבהל ואין לו דומה: תנחנו. מלשון הנחה ועזיבה: (י) לנוע. מלשון נע ונד: חשכו. ענין

תוכחת ירמיה

באור הענין

כל ירק ידרשו, בכ"ז שאפו רוח כי אין גם עשב אחד: (ז) **אם**. אחרי שהגיע ספור הצרה, מתחיל להתפלל אל ה', אומר **אם עונינו ענו בנו**, הגם שהאמת מצדנו ראוים לעונש כי עונינו מעידים בנו, בכ"ז **עשה למען שמך**, מפרש דבריו (**אם עונינו ענו בנו**) **כי רבו משובותינו**, א] שמשובותינו הם רבים, ב] מצד התוקף נגד מי היה החטא **לך חטאנו**, נגד מלך גדול רם ונשא, ומצד זה אנו ראוים לעונש, בכ"ז (עשה למען שמך) כי שמך הוא: (ח) **מקוה ישראל ה'** שישראל מקוים תמיד אליך ואתה **מושיע** תמיד **בעת צרה**, זה הוא שמך, וא"כ הושיענו גם עתה. **למה תהיה כגר**, ר"ל כי המניעה מהושיע עתה יצוייר או בחסרון הרצון, או בחסרון הידיעה, או חסרון היכולת. נגד הרצון, אמר **למה תהיה כגר בארץ** שהגר לא יקפיד על הנעשה בארץ מצד שאינו מתושבי הארץ. **וכאורח נטה ללון**, שהאורח הגם שהוא מאזרחי הארץ לא יבחין על הנעשה בארץ מצד שאינו שוכן שם בקביעות, ור"ל שכן נדמה כאילו אין רצונך להשגיח על הארץ, או מצד שמסרת ההנהגה אל מערכת הכוכבים שהם שולטים פה בארץ ואתה כגר, או מצד שלא תעיין בהשגחתה רק לפרקים ולפי שעה: (ט) **למה**, ונגד חסרון הידיעה, אומר שאתה נדמה **כאיש נדהם** שבטלו חושיו והרגשותיו ואינו מרגיש מאומה, ונגד חסרון היכולת, אומר למה תהיה **כגבור לא יוכל להושיע** מן מי שהוא תקיף ממנו, **ואתה בקרבנו ה'** הוא הפך האורח נטה ללון, **ושמך עלינו נקרא** הוא הפך מן הגר, כי לא מסרת אותנו תחת המערכת רק אנו תחת השגחתך, (ונגד חסרון הידיעה והיכולת א"צ להשיב) וא"כ **אל תניחנו**: (י) **כה אמר**

באור המלות

האילים לא מצאו מרעה, והפרא אחר כל ירוק ידרוש: (ז) עונינו, משובתינו. העון הוא מצד עוות השכל, והשובבות היא השתובבות הנפש והרוח ע"י הרגל בדעות ומדות זרות ורעות, ובא עמו לשון רפואה ארפא משובתם: (ח) מקוה. יש הבדל בינו ובין תקוה, שמקוה היא שע"י יקוו לאיזה דבר שכן הוראת השמות שמ"ס בראשם, ותקוה הוא שם המופשט של התקוה בעצמה: (ט) נדהם אין לו ריע, וענינו אדם שנתבטלו חושיו והרגשותיו, וקרוב עם דום, דמם, וקרוב אליו תרדמה, רדם דמם, ודמם עם דהם מתהפך כמו כבש כשב: אל תנחנו. שרשו ינח ומורה לרוב על הנחת דבר במקום מיוחד שישאר שם, ובמקום שבא על עזיבת הדבר, מובדל הוא מן עזב, נטש, שר"ל כל סניתני שתשאר ותהיה מונח במקום הסכנה שאני בו רק תקחני ממקור הזה, וכן אל תניחני לעושקי, ופה שמצייר שהוא בקרבנו רק אינו מושיע לא יכול לאמר אל תעזבנו, כי לא עזב אותנו והוא בתוכנו, רק הבקשה בל יניח אותנו בצרה: (י) יזכר עונם יפקד חטאתם.

לֹא רָצָם עַתָּה יִזְכֹּר עֲוֺנָם וְיִפְקֹד חַטֹּאתָם׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי אַל־תִּתְפַּלֵּל בְּעַד־הָעָם הַזֶּה לְטוֹבָה׃ יב כִּי יָצֻמוּ אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ אֶל־רִנָּתָם וְכִי יַעֲלוּ עֹלָה וּמִנְחָה אֵינֶנִּי רֹצָם כִּי בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדֶּבֶר אָנֹכִי מְכַלֶּה אוֹתָם׃ יג וָאֹמַר אֲהָהּ ׀ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה הַנְּבִאִים אֹמְרִים לָהֶם לֹא־תִרְאוּ חֶרֶב וְרָעָב לֹא־יִהְיֶה לָכֶם כִּי־שְׁלוֹם אֱמֶת אֶתֵּן לָכֶם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי שֶׁקֶר הַנְּבִאִים נִבְּאִים בִּשְׁמִי לֹא שְׁלַחְתִּים וְלֹא צִוִּיתִים וְלֹא דִבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם חֲזוֹן שֶׁקֶר וְקֶסֶם וֶאֱלוּל וְתַרְמוּת לִבָּם הֵמָּה מִתְנַבְּאִים לָכֶם׃ טו לָכֵן כֹּה־אָמַר

ואליל ק׳ ותרמית ק׳

רש״י

(יד) ואליל. לשון אל דבר שאינו :

מצודת ציון

מניעה כמו ולא חשכת (בראשית כ״ב) : רצם. מלשון רצוי : ויפקד. ענין זכרון : (יב) יצומו. ענין תענית : רנתם. ענין תפלה : (יג) אהה. ענינו כמו אוי : (יד) חזון. מראה בחלום וכן הבין בכל חזון (דניאל א׳) : וקסם. זה ראיית הכוכבים : ואליל. ענינו דבר שאין בו ממש וכן רופאי אליל (איוב י״ג) : ותרמית. ענין מרמה כמו כי שקר תרמיתם

מצודת דוד

וכאומר לכן ינועו גם עתה : לא רצם. אינו מרוצה להם והנה עתה יזכור את עונם וישלם הגמול : (יא) לטובה. להטיב עמהם : (יב) כי יצומו. אף אם הם בעצמם יצומו לא אשמע אל תפלתם אשר יתפללו ביום הצום ואף אם יעלו עולה ומנחה אינני מרוצה להם כל עוד שאוחזים במעשיהם : כי בחרב. אלא אכלה אותם בחרב וגו׳ : (יג) ואומר אהה. אמרתי אוי לי מדוע יכלו הלא אין להם אשם כי הנה נביאי השקר מטעים אותם ואומרים להם לא תראו חרב וגו׳ ולזה חושבים שמעשיהם מרוצים לה׳ ומהראוי להביא העונש על הנביאים ההם לבד : שלום אמת. שלום מתמיד ומתקיים : במקום הזה. כי לא תגלו ממנו : (יד) שקר וגו׳. ר״ל שלא יש להם לדעת אשר המה מתנבאים בשקר כי מעולם לא שלחתים ולא צויתי אותם שום צוואה אף לא דברתי אליהם דבר מבלי שליחות וא״כ אין בידם לתת שום אות ומופת ובמה מחזיקים אותם לנביאים : חזון שקר. ר״ל א״כ היה לכם לדעת שהם מתנבאים או בחזון שקר מה שראו בחלום הלילה מדמיונות כוזבות או במעשה הקסם מה שראו בכוכבים או מה שמשמשו מן התרפים שהם דבר שאין בהם ממש כלל או בערמת לבם יבדאו שקרים : (טו) לכן וגו׳. הואיל והנביאים מתנבאים מאתם

תוכחת ירמיה

באור המלות

וכן הוא בהושע (ח׳ י״ג) ושם (ט׳ ט׳), ושם זכירה הוא חזקה שהלשון לא בדיוק, כי יש הבדל בין זכירה לפקידה. הזכירה הוא הפך השכחה, והפקידה הוא לעשות לו איזה דבר, גמול או עונש, כמ״ש למעלה (ג׳ ט״ז), ולכן בעון שהוא מצות השכל והוא ענין מחשבי שיפול בו השכחה יאמר רצותא שיזכרנו, וכ״ש שיזכור החטא שהוא המעשה בפעל, ובחטא שהוא השוגג אומר רצותא שיפקדהו להעניש עליו וכ״ש שיעניש על העון המזיד : (יב) רנתם. הרנה קודמת אל התפלה שיקדימו תהלה שירות ותשבחות, כמ״ש אל תשא בעדם רנה ותפלה, ור״ל שלא ישמע אף התהלת התפלה : (יד) לא שלחתים ולא צויתים ולא דברתי אליהם. הסדר הוא, דבור, ציוי, שליחות, כמ״ש את כל אשר צויתו נעשה

באור הענין

ה׳ (תשובת ה׳) מה שאתם אומרים כי רבו משובותינו הנה כן אהבו לנוע, עודם שובבים ינועו מדרך אל דרך אחר, ולא יצוייר שתשתנה הגזרה רק או אם ישנו מעשיהם, אבל הם רגליהם לא חשכו ועוד הולכים תמיד לא דרך, או יצוייר ע״י שישתנה רצון ה׳ עליהם לטוב אבל וה׳ לא רצם, ולכן יזכר עונם ועי״כ יפקד חטאתם להענישם : (יא) ויאמר ה׳ יען שירמיה רוצה להתפלל שנית, אמר לו ה׳ אל תתפלל בעד העם הזה לטובה, ר״ל כי לפעמים יעניש ה׳ ע״י הסתרת פנים ואז העונש בא מעצמו וכשמתפללים ע״ז יתפללו לטובה, ר״ל שלא יסתיר פני השגחתו רק שיטיב עמהם, ולפעמים יהיה העונש השגחיי שיעניש ה׳ בעצמו, ואז מתפללים שלא ירע להם, ואז אין מועיל צום וקרבן כי נחתם הגזרה וצריך תשובה גדולה, וירמיה חשב שהעונש בא ע״י הסתרת פנים כמ״ש ומסך עלינו נקרא אל תניחנו, ר״ל שלא יניח אותם תחת יד המקרה, א״ל ה׳ אל יתפלל לטובה, כי העונש יהיה ע״י ה׳ בעצמו, ולכן. (יב) כי יצומו אינני שומע אל רנתם, לא יועיל לא צום ולא קרבן, כי בחרב וברעב אנכי בעצמי מכלה אותם לא ע״י הסתרת פנים : (יג) ואומר, ע״ז השיב ירמיה שלא עונש כזה לא יצדק רק אם הם מורדים בזדון ולהכעיס, והם מוטעים ע״י נביאי השקר, שהם אומרים להם בשם ה׳ שלא יהיה חרב ורעב, ואם לא היו מוטעים היו שומעים תוכחת נביאי האמת : (יד) ויאמר (תשובת ה׳), לא שלחתים בשליחות אל העם, ואף לא צויתים שיעשו איזה דבר, ויותר מזה כי לא דברתי אליהם כלל אף דבור בעלמא, רק חזון שקר נבואה כוזבת ע״י כח המדמה, וקסם ע״י חזיון הכוכבים או גורלות, ויותר מזה אליל דבר שאין בו ממש כמו פסילים ותרפים, ויותר מזה תרמית לבם המה מתנבאים להם שבודים דברי מרמה מלבם : (טו) לכן כה אמר ה׳, ר״ל שמגיע להם עונש כפול, אן על שהם נבאים בשמי ואני לא שלחתים,

יהוה על־הנבאים הנבאים בשמי ואני לא־שלחתים והמה אמרים חרב ורעב לא יהיה בארץ הזאת בחרב וברעב יתמו הנבאים ההמה: טז והעם אשר־המה נבאים להם יהיו משלכים בחוצות ירושלם מפני ׀ הרעב והחרב ואין מקבר להמה המה נשיהם ובניהם ובנתיהם ושפכתי עליהם את־רעתם: יז ואמרת אליהם את־הדבר הזה תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל־תדמינה כי שבר גדול נשברה בתולת בת־עמי מכה נחלה מאד: יח אם־יצאתי השדה והנה חללי־חרב ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב כי־גם־נביא גם־כהן סחרו אל־ארץ ולא ידעו: יט המאס מאסת את־יהודה אם־בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו

מרפא

רש"י

(יז) נחלה מאד. ל' חולי: (יח) סחרו. סבבו לבקש הגלה: אל ארץ ולא ידעו. אל ארץ אחרת ולא היו יודעין בה עד הנה: (יט) אם בציון געלה נפשך. על מנת שלא לשוב עליה כי אם דעתך לשוב תדוע

מצודת דוד

אלה: יתמו. יכלו מן העולם: (טו) מפני הרעב. אשר ימות מפני הרעב והחרב: ואין מקבר. כי ירבו מאד ולא יספיקו לקברם: המה. הם יהיו מושלכים ונשיהם וגו': ושפכתי. אשלם להם גמול רעתם: (יז) הדבר הזה. והוא כן תרדנה עיני דמעה מבלי הפסק: כי שבר. רואה אני בנבואה כי שבר גדול וגו': בתולת בת עמי. קראה בתולה כי עוד לא כבשה שום מלך כבתולה שלא באה בביאת הבעל: נחלה מאד. כאובה ביותר: (יח) והנה חללי חרב. והנה מושלכים חללי חרב: והנה תחלואי רעב. שוכבים חולים מעקת הרעבון: כי גם נביא. ר"ל ובדין הוא כי עשו הרע כי גם נביא השקר וכהן הבעל סבבו מעיר אל עיר לנבאות לעם ולא ידעו מה מדבר ה' כי נבאו בשקר: (יט) המאוס. אמר הנביא וכי מאסת את יהודה וכי תעבה נפשך בציון מדוע

מצודת ציון

(תהלים קי"ט): (טו) יתמו. יכלו כמו תם הכסף (בראשית מ"ז): (יז) תדמינה. ענין שתיקה והפסק כמו אל דמי לכם (ישעיה ס"ב): בת עמי. עדת עמי: נחלה. מלשון חולי: (יח) חללי. הרוגים: תחלואי. מלשון חולי: סחרו. ענין סבוב ועל שם נקרא התגר בשם סוחר כי מסבב אחר סחורתו לקנותה: (יח) געלה. ענין תעוב כמו וגעלה נפשי אתכם

תוכחת ירמיה

באור הענין

שאף אם היה נבואתם לקיים דברי התורה המתנבא בשקר חייב מיתה, ג] מצד שהם אומרים **חרב ורעב לא יהיה בארץ הזאת** ומתעים את העם בל ישמעו לדברי נביאי האמת שאומרים בהפך ובל ישובו בתשובה, ולכן **בחרב וברעב יתמו**: (טז) **והעם** הם ג"כ יקבלו עונש על שהאמינו לדברי נביאי השקר, **והיו מושלכים מפני הרעב והחרב**, לענין מה שיתמו הקדים חרב לרעב, כי מיתת הרעב קשה ממיתת החרב (כמ"ש טובים היו חללי חרב מחללי רעב), ולענין מה שיושלכו בלא קבורה הקדים רעב לחרב, שר"ל שע"י שעם הרעב יהיה חרב אויב לא יניח אותם לקבור מתיהם, **ושפכתי עליהם את רעתם**, ר"ל שהשבר נתמלא המדה ואשפוך אותה על העם, שרעתם עצמם תעניש אותם: (יז) **ואמרת אליהם**, בכ"ז נוהו שיאמר אליהם שה' משתתף בצערן, וכאילו כביכול **תרדנה עיניו דמעה**, **כי שבר גדול נשברה** הוא השבר החיצון, וגלוה אליו **מכה נחלה מאד** בפנימותה, ומפרש השבר, כי. (יח) **אם יצאתי השדה**, להנצל מן הרעב כמ"ש רעב בעיר פזר רגליך, **והנה חללי חרב**, **ואם באתי העיר** להנצל מן החרב **והנה חללי רעב**, ונוסף לזה מכה נחלה מאד בפנימית, **כי גם נביא גם כהן** שהם היו צריכים ללמד את העם תורה ונבואה הם **סחרו אל ארץ** עשו סחורה אל הארץ, כסוחר שמוכר סחורתו בעד בצע כסף, כן מכרו תורה ונבואה בעד כסף, **ולא ידעו** מה יהיה אחריתם, וזה מכה נחלה שעי"כ לא ירפאו השבר כי אין מי שילמדם וישיבם בתשובה: (יח) **המאס**, (**תפלת שלישית**), אחרי ששמע שה' משתתף בצערן ולא מאס בהם, ישאון **וכי מאסת את יהודה** הלא עוד,

באור המלות

ואל כל אשר אשלחנו נלך (יהושע א'), והדבור הוא שהות מן הציווי (כנ"ל ז' כ"ב), ולכן בשלילה אמר בהפך, וכן לקמן (כ"ג ל"א) לא שלחתים ולא צויתים, (ושם י"ט ה') לא צויתי ולא דברתי: חזון, קסם. קסם שהות מחזון כמ"ש (ישעי' ג' ב'): ואליל. דבר שאין בו ממש: (יז) שבר, מכה. המכה פנימית נגד השבר, השבר צריך חיבוש, והמכה צריכה רפואה (ישעיה ל'): (יח) סחרו. מענין מסחר, סבו וסחרוס (בראשית ל"ד): (יט) מאסת, געלה נפשך. המאיסה היא בסך הבחירה, בחרתיך ולא מאסתיך (ישעיה

שכבתך

מרפא קוה לשלום ואין טוב ולעת מרפא והנה בעתה: כ ידענו יהוה רשענו עון אבותינו כי חטאנו לך: כא אל־תנאץ למען שמך אל־תנבל כסא כבודך זכר אל־תפר בריתך אתנו: כב היש בהבלי הגוים מגשמים ואם־השמים יתנו רבבים הלא אתה־הוא יהוה אלהינו ונקוה־לך כי־אתה עשית את־כל־אלה:

ת"א היש בהבלי. עקידה שער ע': ויאמר

רש"י

הכיתה באין מרפא: (כא) למען שמך. שנקראת רחום: כסא כבודך. בית המקדש, ומדרש אגדה ישראל ההקוקים בכסא כבודך: (כב) והם השמים יתנו רביבים. מאליהם אם לא על פיך באמירה, כל תמיהה הכפולה כלשונה בה"א ובשנייה באם כגון הבמחנים אם במבצרים (במדבר י"ג), הטובה היא אם רעה (שם); המאוס מאסת וגו' אם בציון געלה נפשך (כאן), אף כאן היש בהבלי הגוים ואם השמים:

מצודת ציון

(ויקרא כ"ו): בעתה. הרדה ורתת: (כא) תנאץ. ענין בזיון וכן נאצו כל תוכחתי (משלי א'): תנבל. ענין הורדה ושפלות כמו וינבל צור ישועתו (דברים ל"ב): תפר. ענין בטול: (כב) בהבלי. מלשון הבל והם הפסילים: מגשמים. מלשון גשם: רביבים. כן נקרא הגשם הדק כמו וכרביבים עלי עשב (שם): ונקוה. מל' תקוה:

מצודת דוד

הכיתנו ואין למצוא רפואה על המכה: קוה. כאשר נקוה לשלום ולא הוטב ממה שהיה וכאשר נקוה לעת רפואה והנה באה עוד חרדה: (כ) ידענו. מכירים אנו שהרשענו לנהגו וגם מכירים אנו בעון אבותינו כי כולנו חטאנו לך כמונו כמוהם: (כא) אל תנאץ. עכ"ז אל תבזה אותנו למען שמך לבל יחולל בעמים כאומרים שמקוצר יד עזב עמו: אל תנבל. אל תוריד כסא כבודך להיות מחולל בפי העמים וכפל הדבר במ"ש: זכור. הברית שכרת עמנו להיות לך לעם ואל תפר היום את הברית: (כב) היש. כאומר אל מי נזעק בעבור הגשם וכי יש מי בהבלי העכו"ם הם הפסילים: מגשמים. מורידים גשמים: ואם השמים. וכי מערכות השמים נותנים רביבים מעצמם מבלי גוזרם המקום: הלא אתה וגו'. מוריד את הגשם ולכן נקוה לך לבדך שאתה תורידו: את כל אלה. הם מערכות השמים וא"כ אל כל אשר תחפוץ תטם ולא ימרו את פיך:

באור המלות

מ"א). וגיעול נפש, הוא הפך הדיבוק והאהבה, והנהי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם, ואמר לא מאסתים לכלותם ולא געלתים להפר בריתי אתם. יש גועל ולא ממאס, ר"ל לא ידבק בו באהבה, וכ"ז לא ימאס, וע"כ אמר לא מאסתים [ואף] לא געלתים לכלותם, וע"כ על ציון שהם מקום השכינה תפס לשון געילת נפש: (כ) רשענו. הרשע לרוב נגד בני אדם ובא על המזיד. והעוות יורה על עוות השכל והכפירה. והחטא הוא השוגג שע"י עון אבותינו נעשה לנו כהיתר ונחטאים שוגגים: (כא) תנאץ. המנאץ מיקל בחשיבות הדבר: תנבל. כמו בן מנבל אב:

תוכחת ירמיה — באור הענין

ההבדל אליהם, וגם אם מאסת את יהודה **האם בציון געלה נפשך**, הלא עוד שכינתך בציון, וא"כ **מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא**, ר"ל כי השם יקדים תמיד רפואה למכה, כדרך המקיז דם שיכין תחלה התרופות לעצור את הדם אחרי ההקזה ולהשיב נפש החולה, וזה סימן שאין כוונתו לחבל בו בההקזה רק לרפאותו, וכן המכה שבאה על ישראל אם היא השגחיית עיקר המכה למען ישובו בתשובה וירפאו, לכן יקדים ויכין את הרפואה, ע"ז שואל אם המכה היא השגחיית מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא, למה לא הקדמת לה רפואה, ואם היא ע"י הטבע וע"י הסתרת פנים, הלא זה לא יצוייר רק אם הטבע מחייב זאת, ואיך היה בהפך, כי קוה **לשלום** שמצד הטבע ראוי שיהיה שלום, ולמה **ואין טוב**? וגם אחר המכה מצד הטבע היינו מקוים **לעת מרפא** ואיך **והנה בעתה**? וא"כ אין המכה טבעיית ומדוע לא הקדמת לה רפואה: (כ) **ידענו ה'**, אומר ידענו תשובה על זאת, שהוא מצד **רשענו** שנתמלאה הסאה, ומצד **עון אבותינו** שאנו אוחזים מעשה האבות בידנו **כי חטאנו לך**, וכשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם פוקד עון אבות על בנים, וע"ז משיב. (כא) **אל תנאץ**, כי אתה צריך לעשות זאת, א] **למען שמך** בל יתחלל כמ"ש ומה תעשה לשמך הגדול המשותף בשמנו, ב] **אל תנבל כסא כבודך** כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, (וזה נגד מ"ש אם בציון געלה נפשך), ג] **אל תפר בריתך אתנו** (וזה נגד המאס מאסת את יהודה) הלא כרת אתנו ברית: (כב) **היש בהבלי הגוים מגשמים**, ר"ל הלא ידעת זאת כי הגשמים לא ירדו לא ע"י דברים מלאכותיים ע"י הורדת כחות הרוחניות ע"י עבודת הגלולים כאשר יחשבו העכו"ם בהבליהם, ולא ע"י הטבע עצמה על ידי השמים, רק **כי אתה ה' אלהינו** שהמטר הוא בהשגחה מאתך, ורק **לך נקוה כי אתה עשית את כל אלה**, ואתה עוצר את השמים מתת בלא ירד המטר, והמטר נעצר בעת יעבדו ישראל ע"א כמ"ש פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים, אבל אנחנו מאמינים בך ולך נקוה שתתן מטר על הארץ:

טו א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אִם־יַעֲמֹד מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל לְפָנַי אֵין נַפְשִׁי אֶל־הָעָם הַזֶּה שַׁלַּח מֵעַל־פָּנַי וְיֵצֵאוּ׃ ב וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ אָנָה נֵצֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֲשֶׁר לַמָּוֶת לַמָּוֶת וַאֲשֶׁר לַחֶרֶב לַחֶרֶב וַאֲשֶׁר לָרָעָב לָרָעָב וַאֲשֶׁר לַשְּׁבִי לַשֶּׁבִי׃ ג וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם אַרְבַּע מִשְׁפָּחוֹת נְאֻם־יְהוָה אֶת־הַחֶרֶב לַהֲרֹג וְאֶת־הַכְּלָבִים לִסְחֹב וְאֶת־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְאֶת־בֶּהֱמַת הָאָרֶץ לֶאֱכֹל וּלְהַשְׁחִית׃ ד וּנְתַתִּים לְזַוְעָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ בִּגְלַל מְנַשֶּׁה בֶן־יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַל אֲשֶׁר־עָשָׂה בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ ה כִּי מִי־יַחְמֹל

ת"א והיה כי. בתרא ח: ונתתים לזעוה. סנהדרין ק"ג: לזעוה ק' עליך

רש"י

טו (א) **משה** ושמואל. שניהם נזקקו לבקש רחמים על ישראל ומתחלה החזירום למוטב ואח"כ התפללו עליהם ולא עלה בלבם להשיב אפי עד שהחזירום למוטב, משה שימו איש חרבו וגו' (שמות ל"ב) ויזר על פני המים וגו' (שם) ואחר כך אעלה אל ה' אולי אכפרה. שמואל במצפה ויסירו בני ישראל את הבעלים (שמואל א' ז'), ואחר כך קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל בעדכם אל ה' (שם), אתה איך יכול להשיבם אלי לכך אל תתפלל עליהם: נפשי. רצוני: (ב) אשר למות וגו'. כל המאוחר בפסוק קשה מחבירו חרב קשה ממות מיתה חרב מנוולת ומיתה על מטתו אינה מנוולה, וכן הוא אומר (תהלים קי"ו) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו, רעב קשה מחרב שזה מצטער וזה אינו מצטער, וכן הוא אומר (איכה ד') טובים היו חללי חרב מחללי רעב, שבי כולהו איתנהו בגוה: (ג) ופקדתי. לשון מינוי ופקידות: לסחוב. לגרר וכן אם לא יסחבום (לקמן מ"ט): (ד) לזעוה, מגזרת לא קם ולא זע (אסתר ה'), וכמו נאוה מגזרת גאה מאד (ישעיה ס"ו): לכל ממלכות הארץ. כל השומע רעה הבאה

מצודת דוד

טו (א) אם יעמד. ר"ל בתפלה ובקשה: משה ושמואל. משה או שמואל ר"ל אף שהיתה תפלתם מקובלת לפני מ"מ אם מי מהם יתפלל בעד העם הזה אין רצוני עליהם להיות מרוצה להם: שלח. אמור להם בנבואה שאמרתי לגרשם מאחרי ויצאו ממני: (ב) אנה נצא. להיכן נלך ולתכלית מה: אשר למות. מי שראוי למות בעונו במיתת דבר יותן למיתה: ואשר לחרב וגו'. כל אחד יענש כדבר הראוי לו: (ג) ופקדתי. אמנה עליהם: ארבע משפחות. ר"ל ארבעה מיני עונשין: לסחוב. דרך הכלבים לגרר הנבילות ממקום למקום: לאכול ולהשחית. העוף לאכול הנבילות והבהמה להשחית ברמיסת הרגל: (ד) לזועה לכל ממלכות. כולם יחרדו ויזדעזעו שלא יקרה להם כמקרם: בגלל מנשה. ר"ל בעבור שאחזו במעשה מנשה וגו': על אשר וגו'. בעבור אשר עשה מעשיו בירושלים בפרסום לכן למדו ממנו ואחזו בהם: (ה) כי מי יחמול. ר"ל אין מי יחמול עליך ואין מי ינוד כדרך

מצודת ציון

טו (א) נפשי. ענין רצון כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג): שלח. ענין פירוד וגירושין כמו כן ישלח (לעיל ג'): (ב) אנה. להיכן וכן אנה אעלה (שמואל ב' ב'): (ג) ופקדתי. ענין מינוי ונזכרות: משפחות. אמר כן בדרך השאלה: לסחוב. ענין גרירה ומשיכה כמו סחב והשלך (לקמן כ"ב): (ד) לזעוה. ענין רתת וחרדה כמו והיה רק זועה (ישעיה כ"ח): בגלל. בעבור כמו בגלל הדבר הזה (דברים ט"ו): (ה) יחמול. מלשון חמלה ורחמים: ינוד.

תוכחת ירמיה · באור הענין

טו (א) **ויאמר ה'**, ה' השיב לו, שכבר נחתם גזר דינם ולא יועיל עוד שום תפלה, **אף שיעמד משה ושמואל לפני**, שהם היו קוראים תמיד בעד ישראל והשיבו את הגזרה, זה היה בעוד שהיה נפשי ורצוני אליהם, שהגם שפני היו כנים של זעם נפשי היה לרצון, אבל עתה נקעה נפשי מהם, לכן **שלח מעל פני ויצאו** לגולה, ככן סורר שאביו דחפו מביתו: (ב) **והיה וכו' אנה נצא**, תשיב להם שילאו אל המון העונשים המעותדים עליהם, ותשב רעות טבעיות **מות ורעב**, רעות בחירייות הבאים ע"י בעלי בחירה **חרב ושבי**, רעות לצוניות הבאים ע"י בעלי רצון **כלבים וחיות**, כמ"ש חני אכלה בם, מזי רעב, רשף, זוחלי עפר ובהמות, חרב, כמש"ש. ומצייר כאלו בנאספם מאת פני ה' נכוע ללנים שפפים ארבעה, והיוצא אחרון נרוע מן הראשון, כמ"ש והיה הנס מקול הפחד וכו' כאשר ינוס איש מפני הארי וכו': (ג) **ופקדתי וכו'** הכלבים גוררים הנבלה לחוץ, ועוף השמים אוכלים בשר הנבלה, ובהמה הבייתית לא תאכל בשר רק רומסת ומשחתת, וכאמרו **עוף לאכול, ובהמה להשחית**: (ד) **ונתתים לזעוה בגלל מנשה**, מאז התחילה הגזירה, ועמ"ש במלכים בזה: (ה) **כי מי יחמול** שלא ירצה להשחית אותך, **ומי ינוד לך לנחמך** קרובים הבאים לנחם כאבל, וגם אח"כ **מי יסור** עכ"פ **לשאול לשלום לך**, שזה יעשו גם לרחוקים וגם לאחרי

עליך ירושלם ומי ינוד לך ומי יסור לשאל לשלם לך: ו את נטשת אתי נאם־יהוה אחור תלכי ואט את־ידי עליך ואשחיתך נלאיתי הנחם: ז ואזרם במזרה בשערי הארץ שכלתי אבדתי את־עמי מדרכיהם לוא שבו: ח עצמו־לי אלמנותו מחול ימים הבאתי להם על־אם בחור שדד בצהרים הפלתי עליה פתאם עיר ובהלות: ט אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה

ת"א אומללה יולדת. גיטין ס"ח: אלמנותיו ק' רש"י בא ק' בעד

רש"י

עליהם יזוע: (ה) ינוד. יקונן: ומי יסור. אליך, לנטות מדרכו אליך לשאול לך לשלום: (ו) נלאיתי הנחם. כמה פעמים חשבתי להשחית ונחמתי על הרעה עתה נלאיתי הנחם. הנחם דפורפנסי"ר בלע"ז: (ז) במזרה. נפה שקורין וואנ"ן בלעז, כזה שהוא זורה שעורין, שלא יהו כולן גולין למקום אחד: (ח) עצמו לי, רבו לפני אלמנותיו: על אם. על ירושלים שהיא עיר ואם בישראל: בצהרים. הכל יהא גלוי לפניו כל גנזי מטמונים: הפלתי עליה פתאום עיר. השכנתי עליהם פתאום גייסות של עיר ובהלות רבות, ויש פותרים עיר לשון שונא כמו ויהיו עדך (ש"א כ"ח) ופשריה לערך (דניאל ג'): (ט) אמללה ילדת השבעה. שומרון

מצודת ציון

מלשון נדידה: (ו) נטשת. עזבת: ואט. מל' נטיה: נלאיתי. ענין עייפות ויגיעה כמו ונלאו מצרים (שמות ז'): הנחם. ענין הפוך מחשבה כמו פן ינחם העם (שם י"ג): (ז) ואזרם. ענין פזור כמו ואתכם אזרה בגוים (ויקרא כ"ו): במזרה. הוא הכלי שזורין בו התבואה וכן ברחת ובמזרה (ישעיה ל'): בשערי. בערי וכן באחד שעריך (דברים י"ז): שכלתי. ענין מיתה כמו מחוץ תשכל חרב (שם ל"ב): (ח) עצמו. ענין רבוי כמו בעם עצום (תהלים ל"ה): אם. כן תקרא עיר גדולה אשר הקטנות סביב לה וכן עיר ואם בישראל (ש"ב כ'): בחור. נבחר וגבור: שודד. עושק: הפלתי. ענין השכנה וחניה כמו נופלים בעמק (שופטים ז'): עיר. ענין שונא כמו ויהי עדך (ש"א כ"ח): ובהלות. מלשון בהלה ופחד: (ט) אומללה. ענין כריתה כמו אומלל אני (תהלים ו'):

מצודת דוד

המנהמים לנחמך בבוא הצרה עליך ואין מי יסור לנטות מדרכו לבוא אליך לשאול בשלומך: (ו) את נטשת אותי. על כי עזבת אותי ותלכי לאחור לפרוש ממני לכן אטה את ידי עליך להשחית בך ואשחיתך: נלאיתי הנחם. הנה רבות פעמים גזרתי עליך השחתה ואח"ז נחמתי ועתה נלאיתי להנחם על הרעה: (ז) ואזרם. אפזרם בכל ערי הארץ כהמפזר תבואה במזרה שאין כולם נופלים במקום אחד: שכלתי. אף כי שכלתי אותם והאבדתים עכ"ז לא שבו מדרכיהם ולא לקחו מוסר: (ח) עצמו לי. האלמנות שבהם המה מרובות בעיני יותר מחול ימים. ר"ל אין אני חושב בהם כמתנקם להיות הכל נחשב לפני למעט כי אדרבה נחשב לפני להרבות ואין בזה שמחה לפני: הבאתי להם. הבאתי עליהם והוזר ותפרש על אם ר"ל על ירושלים הבאתי קבוצת בחורים להיות שודד אותם בעת צהרים למען יראה למלאת כל גנזי המטמוניות:

הפלתי. השכנתי עליה פתאום קבוצת שונאים ועדת עם המבהילות: (ט) אמללה. כבר גלתה שומרון ועשרת השבטים שגדלה שבעה משפחות מלכים רשעים והם ירבעם בן נבט וביתו בעשא וביתו עמרי וביתו יהוא וביתו מנחם וביתו פקח וביתו הושע בן אלה וביתו: נפחה נפשה. היה לה דאבון נפש: באה שמשה. שקעה שמשה בבהיר עוד היום גדול לגמ

באור המלות

(ז) ואזרם במזרה, פיזור מוץ ע"י כלי הזורה, כמו אשר זורה ברחת ובמזרה (ישעיה ל'), כן הלכו השבולת לגולה והשכול הוא בבנים הקטנים והאבוד בגדולים: (ח) על אם. האלמנה שנשכלו בניה ונאבד בעלה: בחור בא לרוב על מי שלא נשא אשה, בחורים ובתולות: עיר. י"מ מענין שונא כמו ויהי עדך, ולדעתי מענין גילוי ערוה, שנחי עי"ן ונחי למ"ד מתחלפים, כמו הים המה מין מלה: (ט) נפחה נפשה. יציאת הנפש, וכן ותקותם מפח נפש: בושה וחפרה. חפר גדול מן

תוכחת ירמיה

באור הענין

עבור ימי האבל: (ו) את, באשר את בעצמך הסבות עליך את הרעה במה שנטשת אותי, ואחר כך הוספת תמיד להרחק ממני כי אחור תלכי תמיד, ולכן ואט ידי ואשחיתך פעם אחר פעם והגם שנחמתי תמיד על הרעה לבסוף נלאיתי הנחם, על כי. (ז) ואזרם במזרה שילאו לגולה, וגם שכלתי את בניהם הקטנים, ואח"כ אבדתי גם את הגדולים, ובכ"ז מדרכיהם לא שבו:

(ח) עצמו לי, מצייר במליצתו שהאלמנות שנשארו היו עצומים ורבים מחול ימים, לכן הביא להם על כל אם האלמנה הביא בחור שישכב עמה, והבחור הזה היה ג"כ שודד, שזנה עמה ושדד אותה, וזה היה בצהרים לעיני כל, הפלתי עליה על האלמנה, הפלתי פתאום. עיר מענין גילוי ערוה, ובהלות, שבא עליה בהלות השודד וגלה גם ערותה, וע"י הבחור השודד הזה. אומללה ילדת השבעה האלמנה שילדה שבעה בנים, נפחה נפשה הפיחה את נפשה ומתה, עד שבאה שמשה בעוד יומם, ר"ל ביום ההוא קודם הערב, כי הבחור בא עליה בצהרים ובאותו היום מתה, וגם בושה וחפרה על ידי שגלה ערותה, ושאריתם שהם היתומים בני האלמנה ימית האויב בחרב, והנמשל שירושלים היתה כאלמנה, אחרי שרוב בני יהודה נהרגו בחרב אויב, ובא עליה בחור שודד שהוא

בְּעֹד יוֹמָם בּוֹשָׁה וְחָפֵרָה וּשְׁאֵרִיתָם לַחֶרֶב אֶתֵּן לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ י אוֹי־לִי אִמִּי כִּי יְלִדְתִּנִי אִישׁ רִיב וְאִישׁ מָדוֹן לְכָל־הָאָרֶץ לֹא־נָשִׁיתִי וְלֹא־נָשׁוּ־בִי כֻּלֹּה מְקַלְלַוְנִי׃ יא אָמַר יְהוָה אִם־לֹא שֵׁרִיתִךָ לְטוֹב אִם־לוֹא ׀ הִפְגַּעְתִּי בְךָ בְּעֵת רָעָה וּבְעֵת צָרָה

שריתיך קרי

את

רש"י

וכנסיה של עטרת שבטים בעמדו מהם שבע משפחות מלכים רשעים כבר אומללה וגלתה: נפחה נפשה. לשון דאבה נפשה, מתרגמינן ודאבון נפש (דברים כ"ח) ומפחן נפש: בעוד יומם. בלא זמנה מה"ו ליפול כך נדרש במסכת גיטין, ובמדרש רבי תנחומא דרבו כלפי ירושלים ומוגה שבעה רשעים יהורם יהואש אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו, אך יש למנות עוד רחבעם אביה אמציה אחזיה: וחפרה. לשון בושת: ושאריתם. אלו יהודה ובנימין שנשתיירו בישראל: לחרב אתן. אלו הן שבע משפחות ירבעם בן נבט וביתו בעשא וביתו עמרי וביתו יהוא וביתו מנחם וביתו פקח וביתו הושע וביתו: (י) אוי לי אמי. ירמיה היה מתאונן על עצמו שהיו שונאים אותו בני עירו על דברי תוכחותיו: ואיש מדון. איש מריבה כמו לא ידון (רוחי בראשית ו'): לא נשיתי. כמו לא תהיה לו כנושה (שמות כ"ב): כלה מקללוני. איני רב עמהם על עסקי ממון שיש לי עליהם ולא להם עלי והרי כל העם מקללוני: (יא) שריתך. השארתיך לשון שארית, וכן פתרו מנחם, אבל דונש פתר אותו לשון התרה ושריתיך כמו (דניאל ה') משרי קטרין, ופתרון שריתיך כן הוא שנאמר הנה פתחתיך היום מן האזיקים (לקמן מ') כלומר ביום אשר הקים ה' את דברו נאמר לו ועתה הנה פתחתיך היום מן האזיקים אשר על ידיך אם טוב בעיניך לבוא אתי בבלה, וגם ישראל בקשו ממנו שיתפלל בשבילם כאשר נאמר והתפלל בעדנו אל ה' אלהיך וגו' כי נשארנו מעט מהרבה (לקמן מ"ב): אם לוא. לשון שבועה: הפגעתי בך בעת רעה. את האויב, כשתבא עליהם הרעה יפגעו בך שתבקש רחמים עליהם כגון צדקיה אמר לו דרוש נא בעדנו את ה' וגו' (לקמן כ"א), ד"א נבוזראדן יבקש מאתך אם טוב

מצודת דוד

לומר הושפלה גדולתה במהירות בלא זמנה: בושה וחפרה. וזאת יושבת בגולה בבושה וכלימה: ושאריתם. השארית הנשארה מעדת ישראל הם יהודה ובנימין אתן גם אותם לחרב לפני אויביהם: (י) אוי לי אמי. ירמיה היה מתאונן והסיב הדבור מול אמו ואמר אוי לי אמי אשר ילדתני להיות איש ריב ומדון לכולם כי יריבו עמדי על שאני מוכיחם: לא נשיתי. לפעמים מריבים עם המלוה על שבא נוגש כסף ההלואה ולפעמים מריבים עם הלוה על שאינו משלם ההלואה אבל אני לא הלויתי להם ולא הם הלוו לי ועכ"ז כולם מקללים ומבזים אותי: (יא) אמר ה'. אמר הנביא ה' אמר לי מה אתה חושש על קללתם הריני נשבע אם לא אשאיר אותך לטוב

מצודת ציון

נפחה נפשה. ענין דאבון נפש וכן ותקותם מפח נפש (איוב י"א): באה. ענין שקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כ"ח): וחפרה. ענין כלימה וכן וחפרה הלבנה (ישעיה כ"ד): ושאריתם. מלשון שארית ושיור: (י) מדון. ענין מריבה כמו יפתח מדון (משלי כ"ו): נשיתי. ענין הלואה כמו לא תהיה לו כנושה (שמות כ"ב): מקללוני. הוא מלשון קללה ומלשון קלון ובזיון: (יא) אם לא. הוא ענין לשון שבועה וגזם ולא אמר והרי הוא כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה כזאת וכזאת וכן אם לא בתים רבים (ישעיה ה') ורבים כמוהו: שריתך. מלשון שארית ובא בחסרון אל"ף וכן גם כל שרית ישראל (דה"א י"ב): הפגעתי. ענין בקשה כמו ופגעו

תוכחת ירמיה

באור הענין

נבוכדנצר וחילותיו, וגלה ערותה ושדד אותה, שהחריב בהמ"ק ויגל את מסך יהודה והחריב העיר, ועי"ז אומללה יולדת השבעה שהיא ירושלים שהעמידה ז' מלכים מן גלות מלך אשור עד גלות כ"נ, והנשארים נתנו לחרב בארצות אויביהם: (י) אוי לי אמי לפי המליצה שאמר הבאתי על אם בחור שודד, שכולל לפי המשל כל אם ואם, ולפי הנמשל עיר ואם בישראל, אחר כי מנבא זאת על אמו היולדת אותו, ועל העיר שהיא אמו המליצית. ומקונן על שילדה אותו להיות המנבא ע"ז, וכן אמר במדרש משל לכהן שהשקה את האשה מים המאררים והביט בה וראה שהיא אמו, ובאשר א"ל ה' שאריתם לחרב יתן והוא בכלל עם אמו, יקונן על שנולד לראות עמל ויגון. איש ריב וכו', כי עד עתה היה לו תקוה שישובו בתשובה וישיב חמה, אבל עתה שלא קבל תפלתו, ושנחתם גזר דין ענינו עם העם רק לריב עמהם ולא להועיל להם, איש ריב ואיש מדון הריב הוא בלא ענין, והמדון הוא כשיש לו דין ודברים וטענות, ונגד איש ריב אמר לא נשיתי מעות לאחרים שאז הלוה יש לו ריב עם המלוה על שתובע אותו את ממונו, ונגד איש מדון אמר ולא נשו בי שאז היה להם מדון עמי ר"ל דין ודברים שאשלם להם את מעותם וזה מדון ודין ומשפט, ובכ"ז כלה מקללוני: (יא) אמר ה', השיב לו ה', אם לא שריתך לטוב, הגם שאמרתי ושאריתם לחרב אתן, איש סגל

באור המלות

בושה. שחופר פנים בטמון (ישעיה א' כ"ט): (י) איש ריב ואיש מדון. הריב הוא בלא סבה, והמדון הוא דין הדברים מענין דין ומשפט, ונגד ריב לא נשיתי (בם), ונגד מדון לא נשו בי: ומקללוני. מורכב מן קללה ומן קלון כמ"ש במכלול. הריב מקושר בקללה, ומדון מקושר בקלון: (יא) שריתך. כמו שאריתך כמו שרית ישראל (דה"א י"ב ל"ח): הפגעתי.

את-האיב: יב הירע ברזל | ברזל מצפון ונחשת: יג חילך ואוצרותיך לבז אתן לא במחיר ובכל-חטאותיך ובכל-גבוליך: יד והעברתי את-איביך בארץ לא ידעת כי-אש קדחה באפי עליכם תוקד: טו אתה ידעת יהוה זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי

רש"י

בעיניך לבוא אתי בבלה (לקמן מ'): (יב) הירע ברזל ברזל מצפון. אומר אני ברזל הבא מצפון קשה משאר ברזל, וכן פתרונו הם נמשלו לברזל הולכי רכיל נחשת וברזל (לעיל ו') ובירמיה נאמר נתתיך וגו' לעמוד ברזל ולחומות נחושת (לעיל א') ושלו חזק משלהם כי נבוכדנצר מצפון יבא כדבריו עליהם: הירע. הירוצץ ברזל שלהם את שלך, ד"א הירוצץ פרעה הבא בעזרתכם שהוא קשה כברזל את נבוכדנצר שהוא ברזל הבא מצפון ונחשת, ותרגום יונתן נוטה לצד זה: (יג) חילך. ל' ממון: ואוצרותיך. לישראל הוא אומר: ובכל חטאותיך ולמען כל חטאתיך תהי זאת לך: ובכל גבוליך. אשר העמדת ע"א בכולן: (טו) אל לארך אפך תקחני. תירגם יונתן לא תתן ארכא לשעבוני אל תקח את ריבי להניחו לארך אפך אלא מהר והנקם לי:

מצודת ציון

לי (בראשית כ"ג): (יב) הירוע. ענין שבירה כמו ורעו דליותיו (לעיל י"א): חילך. מלשון חיל ועושר כמו וישראל עושה חיל (במדבר כ"ד): לבז. מלשון בזה ושלל: במחיר. ענין דמי הדבר וערכו כמו אקנה מאותך במחיר (ש"ב כ"ד): (יד) קדחה. ענין הבערה כמו כי בלכם קודחי אש (ישעיה נ'): תוקד. ענין שריפה כמו ותוקד עד שאול (דברים ל"ב): (טו) ופקדני. ענין השגחה: שאתי. מלשון משא וסבל:

מצודת דוד

כל המקללים אותך ימותו וילכו שבי ואתה תשאר לטובה אם לא. כאילו נשבע אם לא בעת בוא הרעה והצרה אעיר אז את לב האויב הוא נבוזראדן להפגיע בך ולאמר' שיך לבוא עמו לבבל ולא יקחך בשבי ביד חזקה כמ"ש אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל בא ואשים את עיני עליך (לק' מ'): (יב) הירוע. וכי אפשר שהברזל מהתרבות שלך ישבר ברזל התרבות שבא מצפון שהברזל חזק מאד ונחושת מעורב בו המחזיק עוד יותר וכן נאמר הולכי רכיל נחושת וברזל (לעיל ו') ר"ל וכי תחשוב שאתה תתגבר במלחמה מול נ"נ הלא מאד יחזק ממך: (יג) לבז אתן. לו אתן לשלל ולא תקח בעדם מחיר ר"ל לא ישאיר אותך בארצך במחיר כאוצרות ביקח כי יקחם דרך שלל: ובכל חטאתיך. כ"ז יהיה בכל חטאותיך שחטאת לה' ובכל גבוליך תטאת מבלי מקום נעדר: (יד) והעברתי. אעביר אותך מארצך ללכת עם אויביך בארץ אשר לא ידעת מאז: כי אש. אש החרון תבער באפי ועליכם תשרוף ר"ל עליכם אשפך את החרון: (טו) אתה ידעת ה'. את הרעה שעושים לי אנשי ענתות: זכרני ופקדני. זכור בי והשגיח אלי ועשה לי נקמה מרודפי: אל לארך אפך תקחני.

באור המלות

פעל יוצא לשלישי, וגדרו הנקשה שתירה: (יב) הירוע. רוצץ כמו ירוע כבירים (איוב ל"ד): ברזל מצפון. הוא המאגנעט, ולא תפלא אם בעלי טבות ידעו מסגולתו שנוטה לצפון אשר נעלם הו מעין כל: (יג) חילך ואוצרותיך עי' סבלם (ישעיה ל' ו'): לא במחיר. כמ"ש ולא רבית במחיריהם, ואת"ו ובכל יתירה: (טו) זכרני ופקדני: הפקידם

תוכחת ירמיה

באור הענין

אותך בגזרה זו, כי שאריתך יהיה לטוב, שאתה תנצל, והגם שאתה מקללים אותך **בעת רעה ובעת צרה אפגיע בך את האויב** שכולל מה שבעת החורבן הפגיע בו נבוזראדן שילך לשלום, שהוא האויב הכללי, ואחר כך אחרי הריגת גדליהו הפגיעו בו אויביו מישראל שיתפלל בעדם ושייעצם מה יעשו, ופ"ז כפל **בעת רעה** שהוא עת החורבן **ובעת צרה** שהוא עת היה צר להם כשהרג גדליה: (יב) **הירוע ברזל**, שני פסוקים הקודמים הם כמאמר מוסגר, לספר מה שאמר ירמיה באמצע נבואה זאת ומה שהשיב לו ה', ועתה שב אל הענין, מ"ש ושאריתם לחרב אתן, כי הם היו בוטחים על מצרים, בין קודם החורבן שחשבו שפרעה יעזור אותם ולא עזרם, ובין אחר החורבן שהלכו למצרים ושם השיגם חרב נ"נ, עז"א וכי ברזל פשוט שהוא פרעה ירוצץ את נ"נ שהוא ברזל הבא מצפון (הוא המאגנעט שהוא נקרא ברזל מצפון, כי נוטה תמיד נגד ציר הצפוני והוא יש לו כח וממשלה על הברזל ומושך אותו בכחו), ועם הברזל הזה יש נחשת, שהוא העזר מהעמים העצומים ממשלת ידו שהיו תקיפים כנחשת: (יג) **חילך**, ונבוכדנצר יגבר עליך ויבוז חילך ואוצרותיך, **לא במחיר** לא לקחת מחיר בעבור שמסרתי בידו חילך, רק עשיתי זה בעבור **כל חטאתך** שהם **בכל גבולי ארצך**: (יד) **והעברתי**, וגם אח"כ שתלכו למצרים גם שם לא תנצלו, כי העברתי **את אויביך** שהם הכשדים הם יעברו למצרים ושם תשיגכם חרב נ"נ שנית, **כי אש האף והחמה לעולם תוקד** גם אחר החורבן: (טו) **אתה ידעת ה'**, אחר ששמע מאת ה' שאחריתו יהיה לטוב בעת החורבן, בקש שיקדים ה' להאביד אם הקמים עליו להרגו קודם זמן החורבן, כמו שכן התפלל (למעלה סי' י"ב) מעטם שבארתי שם, ובקש **זכרני והנקם לי** מיכף **ואל תקחני לארך אפך** הגם שאתה מאריך אף על מה שחטאו נגדך, לא תאריך אף על מה שעושים נגדי (וגם ר"ל שלא תקח היסורים שאני סובל שיהיה לכפר על עון הדור שעי"כ תאריך אפך), כי **דע שאתי עליך חרפה**, בענין שבזה הם מחרפים אותך במה שמכחישים

מְרַדְּפַי אַל־לְאֶרֶךְ אַפְּךָ תִּקָּחֵנִי דַּע שְׂאֵתִי עָלֶיךָ חֶרְפָּה׃ טז נִמְצְאוּ דְבָרֶיךָ וָאֹכְלֵם וַיְהִי דְבָרֶיךָ לִי לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחַת לְבָבִי כִּי־נִקְרָא שִׁמְךָ עָלַי יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת׃ יז לֹא־יָשַׁבְתִּי בְסוֹד־מְשַׂחֲקִים וָאֶעְלֹז מִפְּנֵי יָדְךָ בָּדָד יָשַׁבְתִּי כִּי־זַעַם מִלֵּאתָנִי׃ יח לָמָּה הָיָה כְאֵבִי נֶצַח וּמַכָּתִי אֲנוּשָׁה מֵאֲנָה הֵרָפֵא הָיוֹ תִהְיֶה לִי כְּמוֹ אַכְזָב מַיִם

דברך קרי

לא

רש"י

שאתי. כמו סבלתי: עליך. בשבילך: (טז) נמלאו דבריך ואכלם. לאחוז, מתחלה והיו לי לששון כי דמיתי שישמעו אלי, עתה. (יז) מפני ידך. מפני נבואה הבאה לי מאתך: ישבתי. יחידי ומשתומם באבלות כי נבואות זעם מלאתני בחורבן הבית: (יח) אנושה. חולה כמו (ש"ב י"ב) ויאנש ויחלה בנגה של בת שבע: היו תהיה לי. אתה הוה לי: כמו אכזב. כאדם שמכמתו נפסק ממנו שאתה מניחני להתעבר בידם: אכזב.

מצודת דוד

ר"ל אל תמתיני לאריכות אפך בנקמתי אבל מהרה תוש' תנקום נקמתי מהם: דע. תן לב לדעת מה שאני נושא ואוכל חרפה בעבורך כמה שאני מתנבא בשמך: (טז) נמצאו דבריך. כשהרת' עלי רוח הנבואה ונמצאו לי דבריך קבלתים בשמחה כאוכל דבר מה לתאות ואזר ופירש ויהי דברך לי לששון וגו' על כי נקרא שמך עלי אתה ה' וגו' ר"ל שמחתי היה על כי בא עלי שפע הנבואה להיות נקרא נביא ה': (יז) לא ישבתי. אחר שקבלתי הנבואה לא ישבתי בקבוצת משחקים לשמוח עמהם: מפני ידך. מפני הנבואה הבאה לי מידך ישבתי בדד ויחידי כדרך המצטער כי מלאת אותי נבואות זעם הם היעודים הרעים מחורבן הבית והגלות העם: (יח) כאבי נצח. ר"ל זה זמן רב אורבים עלי אנשי ענתות: ומכתי אנוש'. המכה שעלי היא כאוב' מאד ר"ל הם מכאיבים אותי ביותר: מאנה הרפא. ממאנת לקבל רפואה ר"ל אינם חוזרים מרעתם: היו תהיה לי. אתה תהיה למולי כמו מקור מים הנפסק ועוזב הנביעה ולתוספת ביאור אמר מים לא

מצודת ציון

(טז) בסוד: ענין קיבוץ כי להמתיק סוד מתקבצין הראויים לו וכן על סוד בחורים (לעיל ו'): משחקים. מלשון שחוק ושמחה: ואעלוז. ענין שמחה: בדד. יחידי כמו איכה ישבה בדד (איכה א'): זעם. כעס וחרון: (יח) נצח. לעולם ר"ל זמן רב: אנושה. כאובה ביותר כמו אנוש חצי (איוב ל"ד): מאנה. מלשון מיאון: אכזב. ענין הפסק ועזיבה כמו אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נ"ח): נאמנו: ענין דבר

תוכחת ירמיה

באור הענין

נבואתך, ועי"כ חמאס מתרבה בכל עת, וגם שעי"כ אתה צריך להראות להם את ידך בל יחוללו שמך:

באור המלות

מוסיף על הבירה לעשות מעשה: (טז) לששון ולשמחה. ע"ל

(טז) **נמצאו דבריך**, הנבואה היתה שורה על הנביא ע"י הכנתו, ובעת רצה להכין א"ע אל הנבואה היה לוקח לו מנגן לשמוח בשמחה ועי"כ נחה עליו הרוח, כמ"ש ולפניהם תוף וחליל, ועתה קחו לי מנגן, אבל ירמיה שהתנבא פורענות היה תמיד מלא עוצב ויגון, ולא היה יכול להכין א"ע אל הנבואה מעצמו, ולא באה אליו הנבואה רק בעת שהוצרך ה' לשלחו אז בא אליו דבר ה' אשר עז וחדוה במקומו ועל ידי הדבור בא עליו ששון ושמחה כשותה יין ישן המשמח, והוכן לקבל דבר ה', אבל אחר הדבור חזר להיות משתומם ונעצב על הדבור בעצמו שהיה מלא מחזות של חורבן ופורעניות, וז"ש **נמצאו דבריך** הדבור בא אלי כמוצא מציאה בהסח הדעת לא ע"י הכנתי. **ואוכלם**, שאז הייתי דומה כרעב ללחם המוצא לחם ואוכלו בתאות נפשו, **ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבבי** הדבור העיר אצלי שמחה וששון שהוא תנאי אל הנבואה, **כי נקרא שמך עלי** ע"י אתערותא דלעילא, ולא קדם לי הששון קודם הנבואה, כי בהפך. (יז) **לא ישבתי בסוד** והכרת **משחקים שאעלז** ואשמח למען תחול עלי הנבואה על ידי השמחה, כי **מפני ידך** ונבואתך **בדד ישבתי** תמיד, כי **מלאת אותי** בנבואה של זעם ופורעניות, וע"ז מבקש. (יח) **למה היה כאבי נצח**, מצייר את הזעם שמלא את נפשו כמכה וכאב פנימי בנפשו, כי מרגיש ומתחלחל תמיד בגרת עמו, וכבר באר הרי"א שהחלאים יש מהם חולאים נושנים כקדחת הרביעית ואלה אין בם כאבים ולא סכנה, ויש חולאים בעלי כאבים בלא סכנה ואינם נושנים ולא מתמידים כחולי השנים והאזנים, ויש חולאים שהם חדשים לא נושנים ואין בם כאבים אבל סכנתם רבה כמו הקדחת התמידית, ואומר שהחולי שהוא סובל יש בו כל הרעות, א] שהוא מכאיב, שז"א **כאבי**, ב] שהוא מתמיד, עז"א **נצח**, ג] שהוא מסוכן עז"א **מכתי אנושה**, ד] שאין לה רפואה עז"א **מאנה הרפא**, וחוץ מזה אינו כשאר נביאים שנבואתם מתמדת בכל עת שמכינים א"ע, שאני איני מתנבא רק לפרקים, ואחר החורבן נפסקה נבואתו לגמרי, וז"ש שהדמה לפעמים **כמו אכזב**, כמעין הנפסק לגמרי, ולפעמים תדמה **כמים לא נאמנו** שאינם נמצאים בכל עת: (יט) **לכן**, השיב לו ה', **אם תשוב** את העם בתשובה **ואשיבך** אל הנבואה המתמדת **ותעמוד לפני** תמיד, **ואם** עכ"פ **תוציא יקר מזולל**, שישובו עכ"פ הנפשות היקרות ויבדלו מן הרשעים **תהיה כפי**, שכל מה שתגזור

תוגזר

לֹא נֶאֱמָנוּ׃ יט לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אִם־תָּשׁוּב וַאֲשִׁיבְךָ לְפָנַי תַּעֲמֹד וְאִם־תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל כְּפִי תִהְיֶה יָשֻׁבוּ הֵמָּה אֵלֶיךָ וְאַתָּה לֹא־תָשׁוּב אֲלֵיהֶם׃ כ וּנְתַתִּיךָ לָעָם הַזֶּה לְחוֹמַת נְחֹשֶׁת בְּצוּרָה וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהוֹשִׁיעֲךָ וּלְהַצִּילֶךָ נְאֻם־יְהוָה׃ כא וְהִצַּלְתִּיךָ מִיַּד רָעִים וּפְדִתִיךָ מִכַּף עָרִצִים׃

טז א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב לֹא־תִקַּח לְךָ אִשָּׁה וְלֹא־יִהְיוּ לְךָ בָּנִים וּבָנוֹת בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ ג כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה עַל־הַבָּנִים וְעַל־הַבָּנוֹת הַיִּלּוֹדִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־אִמֹּתָם הַיֹּלְדוֹת אוֹתָם וְעַל־אֲבוֹתָם הַמּוֹלִדִים אוֹתָם בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ ד מְמוֹתֵי תַחֲלֻאִים יָמֻתוּ לֹא יִסָּפְדוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ וּבַחֶרֶב וּבָרָעָב יכלו

ת"א אם תשוב. מליעה פ"ס עקודה שער ל"ט: ואם תוציא. שם:

רש"י

מקור פוסק פיילייר"ן בלעז: מים לא נאמנו. לסמוך עליהם: (יט) לכן. בעבור שאני סובל הצרות האלה: כה אמר ה'. לי: אם תשוב. אתה ישראל ע"י: ואשיבך, אני אליו אמר לי לפני תעמוד: ואם תוציא יקר מזולל, אם תוציא אדם הגון מאדם רשע שתחזירנו למוטב: כפי תהיה. שאני גוזר גזירה ואתה מבטלה: ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם. ת"י ויתובון אינון לפתגמך ואת לא תתוב למעבד כרשעהון:

מצודת ציון

שמתקיים כמו יתד במקום נאמן (שם כ"ב): (יט) יקר. מכובד וחשוב: מזולל. ענין הרבות האכילה ורדיפת התאוה וכן זולל וסובא (דברים כ"א): (כ) בצורה. חזקה: יוכלו. מלשון יכולת: (כא) ופדיתיך. מלשון פדיון: מכף. מיד עריצים. חזקים כמו כגבור עריץ (לקמן כ'):

טז (ד) תחלואים. מלשון חולי: לדומן. לזבל:

מצודת דוד

נאמנו שאין מתקיים ומתמיד כי כמו כן חדלו ממני העזר והגאולה מן הקמים עלי: (יט) לכן כה אמר ה'. שלא יקושת שכרי וכן אמר אם אתה ישראל תשוב לה' ואני אשיבך ר"ל שתוכחתך תהיה על ידי בגמול זה כבטיחתי לומר לפני תעמוד עד עולם ולא תפסוק הנבואה ממך ואם תוציא את מי מן הזוללות להיות אדם יקר אז תהיה כפי כי תתקיים גזרתך כמו גזרתי: ישובו המה אליך. זהו דבר אפשרות שהמה ישובו אליך להיות כשרים כמותך ואל תדאג ליכך אליהם בשליחותי כי פן תלמוד ממעשיהם להיות כמותם כי תהיה במות מזה: (כ) ונתתיך. אתן אותך מול העם הזה להיות חזק כחומת נחושת בצורה ועם כי ילחמו עליך לא יוכלו לך כי אני אושיעך: (כא) מיד רעים. הם אנשי ענתות: מכף עריצים. החזקים ממך בכח הרוע וכפל הדבר במ"ש:

טז (ב) ולא יהיו וגו'. למען לא יהיו לך בנים וגו': (ג) המולידים. המעברים אותם: (ד) ממותי תחלואים. תמיתת תחלואי רעב ימותו כמ"ש ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב (לעיל י"ד): לא יספדו. כי יהיו מרודים בצרתם: ולא יקברו. כי ירבו מאד ולא יספיקו לקברם ויהיו מושלכים ע"פ האדמה כזבל: למאכל וגו'. כאזיל

באור המלות

(פ"ז פ') : (יט) מזולל. משתתף עם כל מכבדים הזילוה, שזה הפך יקר, ועם זולל וסובא: (כ) להושיעך ולהצילך. הצלה מוסיף על הישועה, שגם כשהוא בסכנה יציל מן הסכנה הושיעני והצילני (תהלות ז' ב'): (כא) והצלתיך מיד

תוכחת ירמיה

באור הענין

אומר יקם לך, וזה תשובה ע"מ שבקש על הנבואה ועל מה שאין תפלתו נשמעת על עצירת גשמים. ונגד מה שהתרעם על הרשעים הרודפים אותו, אמר שאין לך להתירא מהם, לא שתדאג פן יכריחו אותך להסכים על מעשיהם ושלא תגנה להם, כי הם ישובו אליך ואתה לא תשוב אליהם, ולא שתירא פן יהרגוך, כי. (כ) ונתתיך וכו', ולא יוכלו לך, כי אתך אני להושיעך ע"י השגחתי, וגם כשיתאספו עליך לעשות לך רעה, אז. (כא) והצלתיך מידם, וגם אם ככר תהיה בידם ויתנך לבית המהפכת להרגך, ופדיתיך, כמו שניצול ע"י עבד מלך הכושי:

טז (ג) במקום הזה, בענתות, כי עליהם גזר שלא יהיה להם שארית (למעלה י"א כ"ג): (ג) על הבנים הילודים במקום הזה בעיר ענתות, ועל אמותם וכו' בארץ הזאת אף בכל הארץ, שעל האבות גזר כליה בכל מקום שיהיו, ועל הבנים הקטנים לא גזר רק על אלה שנולדו בעיר ענתות לא על הנולדים בעיר אחרת, ולכן נזכר בעזרא שעלו מאנשי ענתות בחזירתם בימי עזרא שהם היו מאלה שנולדו מאנשי ענתות בערים אחרות: (ד) ממותי, שאלה ימותו בתחלואים עד שלא יספדו וגם לא יקברו, כי יירבו לגעת בם מאחרי טומאה, ויהיו לדומן

יִכְלוּ וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ׃ ה כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה אַל־תָּבוֹא בֵּית מַרְזֵחַ וְאַל־תֵּלֵךְ לִסְפּוֹד וְאַל־תָּנֹד לָהֶם כִּי־אָסַפְתִּי אֶת־שְׁלוֹמִי מֵאֵת הָעָם הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה אֶת־הַחֶסֶד וְאֶת־הָרַחֲמִים׃ ו וּמֵתוּ גְדֹלִים וּקְטַנִּים בָּאָרֶץ הַזֹּאת לֹא יִקָּבֵרוּ וְלֹא־יִסְפְּדוּ לָהֶם וְלֹא יִתְגֹּדַד וְלֹא יִקָּרֵחַ לָהֶם׃ ז וְלֹא־יִפְרְסוּ לָהֶם עַל־אֵבֶל לְנַחֲמוֹ עַל־מֵת וְלֹא־יַשְׁקוּ אוֹתָם כּוֹס תַּנְחוּמִים עַל־אָבִיו וְעַל־אִמּוֹ׃ ח וּבֵית־מִשְׁתֶּה לֹא־תָבוֹא לָשֶׁבֶת אוֹתָם

לאכל

רש"י

טז (ה) בית מרזח. משתה, בספרי בפרשת בית פעור ראיתי חזרו לעשות להם מרזיחין אבל רבותינו פירשו מרזח אבל: תנוד, תקונן: כי אספתי את שלומי וגו'. כשהיה אברהם אביהם עושה צדקה ומשפט נתתי לזרעו חסד ורחמים ושמר ה' אלהיך וגו' (דברים ז') ונתן לך רחמים (שם י"ג), והם הפכו ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו (עמוס ה'), אף אני חזרתי ואספתי אלי את חסדי ואת רחמי. אספתי אפוי"ש בלע"ז כמו אסף אלהים את חרפתי (בראשית ל'): (ו) ומתו גדולים וקטנים. ואחר שהכל מתים מה לך לספוד: ולא יתגדד ולא יקרח להם. דרך האבלים להתגודד ולשרט בשרם ולקרוח קרחה בראשם ומכל מקום לישראל אסור ולא הזכירו כאן אלא לדוגמת אבל: ולא יפרסו. לשון שבירה כמו (דניאל ה') מנא מנא תקל ופרסין, שמברין את האבלים ברחבה ופורסין להם ברכת המזון, כי הוא יברך הזבח (שמואל א' ט') תירגם יונתן ארי הוא פריס על מזונא: ולא ישקו אותם וגו'. הרי טעם למה שאמרתי אל תלך לספוד: (ח) ובית משתה. אשר אמרתי לך למעלה לא תבוא, זה הטעם לפי שאני משבית

מצודת דוד

ולא יקברו: ולבהמת הארץ. ר"ל לחית הארץ כי חיה בכלל בהמה: (ה) כי כה וגו'. ר"ל כי כן אמר לי ה' וגו' למען סימן לאות: בית מרזח. לבית אבל לנחמו: ואל תנוד. דרך המנחמים לנוד בראש: כי אספתי. ר"ל זה להם לאות אשר כליתי מהם את שלומי ולא אעשה עמהם חסד ולא ארחם עליהם: (ו) לא יקברו. בעבור הרבוי: ולא יספדו. בעבור טרדת הצרות: ולא יתגדד וגו'. לא ישרטו בשרם ולא יתלשו שער ראשם כי יהיו מבולבלים בצרתם ולא יתנו אל מתיהם (ואם כי אסרה התורה לשרוט שרטת ולעשות קרחה על מת מכל מקום דרכם היה לעשות כן אשר לא כדת): (ז) ולא יפרסו להם. לא יפרסו פרוסת המוציא עליהם בעבור סעודת הבראת האבל לנחמו על מת (כי סעודה הראשונה אין האבל אוכל משלו ומברין אותו משל אחרים): ולא ישקו. כי הדרך הוא להשקות האבלים כוס תנחומים אבל לא יהיו פנויים לנחם ולא ישגו בדברים הראוים: על אביו. לכל אחד על אביו ועל אמו: (ח) ובית משתה. לבית משתה נשואין לא

מצודת ציון

(ה) בית מרזח. בית אבל וכן סר מרזח סרוחים (עמוס ו'): תנוד. מלשון נדידה: להם. עליהם: אספתי. ענין כליון כמו אסף אסיפם (לעיל ח'): (ו) יתגודד. ענין שריטה בבשר כמו ויתגודדו כמשפטם (מ"א י"ח): יקרח. ענין מריטת השער כמו קרחי וגוזי (מיכה א'): (ז) יפרסו. מלשון פרוסה ושבירה כמו פרוס לרעב לחמך (ישעיה נ"ח): כוס. ר"ל כוס יין: (ח) משתה. ענין סעודה כמו עשה משתה (אסתר א'):

תוכחת ירמיה

באור הענין

על פני האדמה שלא ימצאו עדיין החיות לאכול פגריהם, ואח"כ בחרב וברעב יכלו הנשארים מן המגפה ואז ימצאו עוף וחיות לאכול בשרם: (ה) **אל תבא בית מרזח**, שהוא האונן בעת שנקבר המת שבאים לדרוש שלום החיים, **ואל תלך לספד** על המתים, **ואל תנוד** אל האבלים לנחמם, ומפרש נגד אל תבא בית מרזח, **כי אספתי את שלומי** עד שאין לדרוש שלום החיים, ונגד **אל תלך לספד** שהוא חסד עם המתים אמר **את החסד**, ונגד אל תנוד להם שהוא מצד הרחמים אמר **את הרחמים**: (ו) **ומתו**, וגם **בארץ הזאת** שהיא בכלל ארץ יהודה **ימותו גדולים וקטנים**, **לא יקברו** לא ימצא שום דבר מה שעושים אל המתים, שתחלה האבלים מתגודדים וקורחים שערם, ואח"כ סופדים ואח"כ קוברים, אומרים **לא יקברו** וגם **לא יספדו** וכו' ר"ל לא יתחילו לפנות אליהם בשום דבר: (ז) **ולא**, וגם לא יתעסקו בצרכי האבלים שדרך להאכילם סעודת הבראה משל אחרים, ופורסים את הלחם לפניהם, **לא יפרסו**, ואף **לא ישקו אותם כוס תנחומים** לשכך צערו אף שיהיה המת אביו ואמו: (ח) **ובית**, וכן **לא תבא אל בית משתה** אף שלא לשמוח רק **לשבת אתם** בנוסח לכבודם, ואף לא לנרק **לאכול ולשתות**:

באור המלות

רעים ופדיתך מכף עריצים: כף מוסיף על יד שאוחז בכבד אותו בכפו: ומזה אי אפשר הצלה, כי לא בכף רפאו וצריך פדיון. וע"כ הוסיף עריצים שהם הגבורים החזקים שא"א להציל מידם, יפדה אותו בממון ר"ל שגם בעת יהיה ביד אויב החזק יפדנו לחפשי: (ה) מרזח. משתה שהיו עושים בבית האונן, וסר מרזח סרוחים (עמוס ו' ז'), משתה שעושים במקום הסרחון: (ז) ולא יפרסו. היו פורסים הלחם ומוכרים אותו בעת סעודת הבראה, ועז"א פרשה ציון בידיה אין מנחם לה, כי בעת שהיו מנחמים היו הם פורסים לחם

לאכל ולשתות: ט כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני משבית מן־המקום הזה לעיניכם ובימיכם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה: י והיה כי תגיד לעם הזה את כל־הדברים האלה ואמרו אליך על־מה דבר יהוה עלינו את כל־הרעה הגדולה הזאת ומה עוננו ומה חטאתנו אשר חטאנו ליהוה אלהינו: יא ואמרת אליהם על אשר־עזבו אבותיכם אותי נאם יהוה וילכו אחרי אלהים אחרים ויעבדום וישתחוו להם ואתי עזבו ואת־תורתי לא שמרו: יב ואתם הרעתם לעשות מאבתיכם והנכם הלכים איש אחרי שררות לבו־הרע לבלתי שמע אלי: יג והטלתי אתכם מעל הארץ הזאת על־הארץ אשר לא ידעתם אתם ואבותיכם ועבדתם־שם את־אלהים אחרים יומם ולילה

אשר

רש"י

מן המקום הזה וגו': (יג) ועבדתם שם את אלהים אחרים. ת"י ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעוותא

מצודת ציון

לשבת. מלשון ישיבה: אותם. עמהם: (ט) משבית. ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד): (יב) שרירות. ענין ראיה והבטה: לבלתי. כמו לבלי: (יג) והטלתי. ענין השלכה כמו ויטילו את הכלים (יונה א): חנינה. מלשון חן:

מצודת דוד

אתה לשבת עמהם לאכול ולשתות וזה למען היות לאות ולמופת: (ט) הנני משבית. אבטל ואמנע מן המקום הזה: לעיניכם ובימיכם. היא היא וכפל הדבר במ"ש: קול חתן. קול שמחת חתן: (י) ואמרו אליך. ואם יאמרו אליך: על מה. בעבור מה: (יא) ואותי עזבו. לא האמינו בי כלכם ולא שמרו תורתי: (יב) הרעותם. עשיתם הרע עוד יותר מאבותיכם: והנכם. והנה אתם הולכים כל איש אחר מה שלבו הרע מראה לו ומתאוה לה: לבלתי שמוע אלי. ר"ל כל עסק התאוה היה לבל שמוע אלי: (יג) והטלתי. לכן אשליך אתכם וגו': אשר לא ידעתם. מאז גם אתם גם אבותיכם: את אלהים אחרים. ר"ל את האומות העובדים אלהים אחרים: אשר וגו'. על אשר לא אתן לכם חן בעיני האומות לכן תעבדו אותם יומם ולילה ולא תמצאו מנוח:

באור המלות

ההכרחים כידיהם: (ט) ששון, ושמחה. השמחה הוא בלב, והששון הם הוראות החיצונים שיצאו אל השמחה, כמו לבישת בגדי יו"ט ודומיה (ישעיה ל"ה ח'): (י) עוננו, חטאתנו. פשע קל משון (ישעיה א' ד') ומוסיף מה חטאתנו:

תוכחת ירמיה — באור הענין

(ט) **כי הנני משבית מן המקום הזה לעיניכם**, וההשבתה תמשך ימים רבים. **בימיכם** ר"ל כל ימי הדור ההוא עד שבעים שנה ששבו מן הגולה, **קול ששון** ואף **קול חתן וכלה** בלא ששון ושמחה לא ישמע: (י) **ואמרו אליך**, א] **על מה דבר ה' עלינו** דוקא, הלא גם דורות הקודמים חטאו כדורו של מנשה ולא הביא עליהם הרעה, ב] **ומה עוננו** שאנחנו לא חטאנו כלל, לא במזיד ולא בשוגג: (יא) **ואמרת להם**, שיש הבדל גדול בינם לבין אבותיהם, שאבותיהם שכחו את התורה לגמרי ולא ידעו ממנה כלל, עד שכל מה שעשו היה מצד שלא ידעו את התורה כלל, והיו דומים כתינוק שנשבה לבין הנכרים שאינו יודע מתורת אבותיו מאומה שכל מה שעושה היא שגגה אחת, וז"ש **על אשר עזבו אבותיכם אותי וכו' וילכו וכו'**, כ"ז היה מצד **שאותי עזבו ואת תורתי לא שמרו**, שלא שמרו התורה כלל, ועי"כ שלא ידעו את התורה עזבו את ה' ועבדו אלהים אחרים, אבל. (יב) **ואתם הרעותם לעשות מאבותיכם** שאתם יודעים את התורה, רק **שהנכם הולכים איש אחר שרירות לבו הרע לבלתי שמוע אלי**, שאינכם רוצים לשמוע לדברי התורה הגם שידעתם אותה, מצד שרירות לבכם, שעל כל מצוה אתם מחפשים טעם ועלילות של מינות לבל תצטרכו לשמוע אלי, לפ"ז אבותיכם מצד שלא שמעו אלי הלכו בשרירות לבם, ואתם בהפך מצד שאתם הולכים בשרירות לב עי"כ אינכם שומעים אלי, עד שרשע אבותיכם היה מצד הסכלות והטעות, ורשעכם הוא בעצת השכל והזדון, אבותיכם לא ידעו את התורה ואתם יודעים אותה ומתכונים למרוד בה: (יג) **והטלתי**, לכן אשליך אתכם וכו' **ועבדתם שם** כמו שעבדתם במרד בא"י להכעיס את ה' כן תעבדו שם בהכרח, מצד **שלא אתן לכם חנינה** ויכריחו אתכם לעבודת נכר: (יד) **לכן הנה ימים באים**, ר"ל מצד זה יהיה נס של גאולה אחרונה גדול מנס של

יצ"

אֲשֶׁר לֹֽא־אֶתֵּן לָכֶם חֲנִינָֽה׃ יד לָכֵן הִנֵּֽה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהֹוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד חַי־יְהֹוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָֽיִם׃ טו כִּי אִם־חַי־יְהֹוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹן וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדִּיחָם שָׁמָּה וַהֲשִֽׁבֹתִים עַל־אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבוֹתָֽם׃ טז הִנְנִי שֹׁלֵחַ לְדַוָּגִים רַבִּים נְאֻם־יְהֹוָה וְדִיגוּם וְאַחֲרֵי־כֵן אֶשְׁלַח לְרַבִּים צַיָּדִים וְצָדוּם מֵעַל כָּל־הַר וּמֵעַל כָּל־גִּבְעָה וּמִנְּקִיקֵי הַסְּלָעִֽים׃ יז כִּי עֵינַי עַל־כָּל־דַּרְכֵיהֶם לֹא נִסְתְּרוּ מִלְּפָנָי וְלֹֽא־נִצְפַּן עֲוֺנָם מִנֶּגֶד עֵינָֽי׃ יח וְשִׁלַּמְתִּי רִאשׁוֹנָה מִשְׁנֵה

לדיגים קרי · עונם

רש"י

יומם ולילה: (יד) לכן. לשון שבועה אף על פי שבגדתם בי שבועה היא בידי שאגאול אתכם: ולא יאמר עוד וגו'. רבותינו דרשו (ברכות י"ב) לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא גאולה אחרונה עיקר ויציאת מצרים טפל לה: (טז) ודיגום. מה הדייג שולהו מתוך מקום גדולו אף אלו יצלדו אותם בתוך העיר ומה עסקו של דג משנלכד הוא מת כך אביא עליהם הורגים ואחר כך אשלח ציידים לנשארים ולבורחים מן החרב אל ההרים והגבעות וצדום להגלותם בבבל: (יח) משנה עונם, את ששנו על עונם לעשות

מצודת דוד

(יד) לכן. ר"ל הואיל והצרות יהיו מרובות כ"כ לכן תהיה הגאולה מהם חשובה עד מאד כי אז לא יאמר עוד מי בשבועתו חי ה' אשר העלה וגו' מארץ מצרים: (טו) כי אם. כי אם יאמרו בשבועתם חי ה' אשר העלה וגו' מארץ צפון ומכל ארצות אשר הדיחם שמה כי הגאולה ההיא תהיה חשובה יותר לפי מרבית הצרות שיסבלו. בגאולה יזכירו יותר בזה הגאולה: והשיבותים. כן יאמרו בשבועתם חי ה' אשר העלה וגו' ואשר השיבותי אותם על אדמתם (וזהו מאמר המקום כמדבר בעדו אבל הם יאמרו להשיב אותם וגו' וכמדברים בעדם): (טז) הנני שולח. חזר לדבריו לומר הנה הצרות ירבו מאד ובתחלה אשלח לדיגים רבים וגו' ר"ל לציידי הדגים: ודיגום. יצודו הדגים ור"ל בתחלה יקחו האומות בבבל את הנמצאים בתוך העיר כדיגים האלה הצדים הדגים במקום גדולם ומאסף כולם ברשתו: צידים. הם ציידי החיות: מעל כל הר. ר"ל ילכדו גם הבורחים על ההרים כדרך הצייד הרודף בהרים לצוד החיות: ומנקיקי. הבורחים על שני הסלעים: (יז) כי עיני. משגיח אני על דרכיהם: לא נסתרו וגו'. כפל הדבר במ"ש וכפל עוד ואמר ולא נצפן וגו' וזהו לחזק הענין: (יח) ושלמתי ראשונה. טרם בוא הגאולה אשלם להם בתחלה על מה ששנו בעון אבותם

מצודת ציון

(יד) העלה. מלשון עליה: (טו) הדיחם. מלשון דחי': והשבותים. מלשון השבה: על אדמתם. אל אדמתם: (טז) לדיגים. הצדים את הדגים: ודיגום. ר"ל יצודו דגים וכן עולל יעוללו (לעיל ו') ור"ל ילקטו העוללות: ומנקיקי. כן יקרא שן הסלע הבולט וכן בנקיק הסלע (לעיל י"ג): (יז) נצפן. ענין הסתרה כמו יצפן לישרים (משלי ב'): (יח) משנה. מל' שנים וכפל: חללם. מלשון חלול:

תוכחת ירמיה

באור הענין

יצ"מ, עד שלא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה מא"מ. (טו) כי אם חי ה' וכו' וזה מג' טעמים א] שהם הייתם בארץ אחת ואז יהיה מארץ צפון ומכל הארצות, ב] שהמקומות שבעבורם גליתם לשעבוד מלכיות היו המקומות גדולים עד אשר הדיחם שם כמי שמדיח את בנו המורד ומגרשו מביתו שקשה שישיב אותו אליו, ג] שהגאולה אז תהיה חשובה בעיניהם יותר מן הגאולה הראשונה שאז עדיין לא היה ס"י שלהם, ועתה כבר זכו בארץ וכבר ירשו אותה בתגדל השמחה אם ישובו לארצם, וז"ש והשבותים על אדמתם אשר נתתי לאבותם: (טז) הנני, עתה יבאר איך יגלם מן הארץ, תחלה אשלח לדיגים שהם צדים דגים רבים בפעם א' במכמורת, והאר שלא ישארו רק מתי מספר, נחבאים במערות ועל ההרים, אשלח ציידים רבים שיחפשו אחריהם ויצודם מעל כל הר וכו': (יז) כי עיני על כל דרכיהם, ר"ל אני מביט בין על הדרכים שהם דרכי הנפש והמדות שמהם נמשכות העונות, בין על העונות עצמם שהם המעשים הרעים, והנה דרכי הנפש כמו דרך האכזריות הגאוה הנקמה תלוים בידיעה, ועז"א לא נסתרו מלפני היינו מפני ידיעתי, והעונות עצמם שהם המעשים הרעים תלוים בראיית החוש, ועז"א לא נצפן מנגד עיני, ר"ל כי יש הבדל בין משפטי ה' ובין משפט בשר ודם, בשר ודם אינו משקיף רק על המעשה, וה' ישקיף גם על דרכי הנפש והמדות שמהם יצמחו המעשים כמ"ש כי פועל אדם ישלם לו וכארח איש ימציאנו (איוב ל"ד): (יח) ושלמתי, ובכ"ז אשלם לראשונה עונם וחטאתם שעבר בפועל.

באור המלות

(יז) לא נסתרו מלפני ולא נצפן עונם מנגד עיני. יש הבדל בין סתר ובין צפן. הסתר נסתר לגמרי. והצפון איננו נסתר רק בעומד מן הצד שאין העין רואהו (הפך מן צפה), ויש הבדל בין הנסתר מלפני שהוא נסתר לגמרי, והצפון מנגד

עֲוֺנָם וְחַטָּאתָם עַל חַלְּלָם אֶת־אַרְצִי בְּנִבְלַת שִׁקּוּצֵיהֶם וְתוֹעֲבוֹתֵיהֶם מָלְאוּ אֶת־נַחֲלָתִי׃ יט יְהוָה עֻזִּי וּמָעֻזִּי וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה אֵלֶיךָ גּוֹיִם יָבֹאוּ מֵאַפְסֵי־אָרֶץ וְיֹאמְרוּ אַךְ־שֶׁקֶר נָחֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ הֶבֶל וְאֵין־בָּם מוֹעִיל׃ כ הֲיַעֲשֶׂה־לּוֹ אָדָם אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים׃ כא לָכֵן הִנְנִי מוֹדִיעָם בַּפַּעַם הַזֹּאת אוֹדִיעֵם אֶת־יָדִי וְאֶת־גְּבוּרָתִי וְיָדְעוּ כִּי־שְׁמִי יְהוָה׃

יז א חַטַּאת יְהוּדָה כְּתוּבָה בְּעֵט בַּרְזֶל בְּצִפֹּרֶן שָׁמִיר חֲרוּשָׁה

קמץ בז"ק

על

רש"י

עונות אבותיהם, וי"ת כן ואשלם לתיינין כקדמאין על חד תרין: (יט) ה' עזי ומעזי ומנסי. אנסיפיימאנ"ש בלע"ז, ומנחם חברו לשון פלא כמו נתתה ליראיך נס להתנוסס (תהלים ס') וכן ה' נסי (שמות י"ז), ודונש פתר אותו לשון מנוס ממש: אליך גוים יבאו. סוף האומות לשוב אליך ולעבדך שכם אחד ויאמרו איך עבו להם אלהים והמה לא אלהים: מאפסי. כמו מקצה: נחלו. לשון נחלה: מועיל. לשון תועלת: (כא) כי שמי ה'. כמשמעו שאני מושל ושליט לקיים גזרתי:

יז (א) בעט ברזל. משל הוא כלומר חקוקה בשיקוע ואין נוחה לימחק: חרושה. חקוקה כזה שהוא

מצודת ציון

שקוציהם. מלשון שקץ ושרץ: (יט) עוזי ומעוזי. ענין חוזק: ומנוסי. מלשון ניסה ובריחה: מאפסי. מקצות כי בקצות הארץ כאלו אפס וכלה: מועיל. מל' תועלת:

יז (א) בעט. בקולמוס כמו לשקר עשה עט (לעיל ח'): בצפורן. זהו שעל האצבעות ממעל וכן ועשתה את צפרניה (דברים כ"א) ולפי שדרך האדם לחרוט בצפרניו קרא לעט בלשון צפורן בדרך שאלה: שמיר. כן נקרא ברזל החזק וכן כשמיר חזק מצור (יחזקאל ג'): חרושה. חרותה בעומק כחרישה: לוח. נסר ודף כמו ואת כל לחותי' (שם כ"ז): ולקרנות. הם הבליטות שבארבע זויות המזבח וכן ועשית קרנותיו (שמות כ"ז) והלמ"ד הוא במקום בי"ת וכן ישבת

מצודת דוד

לכפלים טוב: בנבלת. כמה שהעמידו בה עכו"ם המאוסים כנבלת השקץ: ותועבותיהם. עם תועבותיהם מלאו את נחלתי וכפל הדבר במ"ש: (יט) ה' עזי ומעזי. אמר הנביא אתה ה' חזקי וכפל המלה לחזוק הענין: ביום צרה. כשבאה צרה אני נס אליך להמלט ושם ענין מליצה לומר אז אבטח בך: אליך. כן ידעתי שסוף הדבר יהיה שהגוים מקצות הארץ יבואו אליך להאמין בך ויאמרו האלילים אשר נחלו אבותינו להיות להם לאלהים אך המה שקר והבל ואין בהם תועלת: (כ) היעשה. וכי ראוי לאדם שמעשה ידיו יעשה לעצמו אלהים הלא בני אדם עצמם אינם אלהים ואיך יהיו מעשה ידיהם טובים מהם: (כא) לכן. אמר' במקום ה' הואיל וכן יהיה לעתיד לכן הנני מודיעם עתה אשר בפעם הזאת בגאולה העתידה אודיעם את כח ידי ואת גבורתי ואז ידעו אשר שמי ה' המורה על היכולת המוחלט ולא יהיו עוד נבוכים בדבר כמו שהיו לשעבר בגאולות הראשונות:

יז (א) חטאת יהודה. מוסב למעלה לומר הנה בסוף גם האומות יעזבו הפסילים ויאמינו בה' והנה יהודה עדיין מתם חטאתם שמורה בלבם כאלו כתובה שמה בקולמוס מברזל ובצפורן משמיר החוקק בחוזק ובעומק רב: חרושה.

תוכחת ירמיה

באור המלות

עיני הוא עומד לפניו רק הענין אינו רואהו, וטמ"ש בפנים: (יח) ארצי, נחלתי. כבר בארתי למעלה (ב' ז') ששם נחלה הוא ביחוד על מקומות המקודשות שה' שוכן שם: (יט) עזי ומעזי. עזי הוא כחו בעצמו. ומעז הוא המקום שבו ימלט

באור הענין

בפועל, לא על הדרכים והמדות הצפונים בעומק הנפש, יען כי עונם הם **משנה**, א] מה **שחללו את ארצי** שלא שמרו שמטה ומצות התלויות בארץ, גם מה שטמאו את הארץ במעשיהם כמ"ש כי הדם הוא יחניף את הארץ ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה, ב] מה שעשו נגד הבהמ"ק **כי בנבלת שקוציהם מלאו את נחלתי** כמנשה שהעמיד צלם בהיכל, וזה אשם ראשונה, כי הדרכים והמחשבות הם דברים נסתרים שבינם ובין המקום: (יט) **ה' עזי**, הנביא שם פניו להתפלל על מה שא"ל ה' שיענישם בשן ע"א שעבדו, למה יענישם, הלא הוא דבר שאין בו ממש, והוא כשחוק תינוקות בעלמא, וכמו שטען משה רבינו ע"ה מי מתקנא במי כמ"ש במדר', ואם מפני שעי"כ כחשו בה' הלא **אתה עזי ומעזי** וכולם יודעים אלהותך, והלא לעתיד **אליך גוים יבאו מאפסי ארץ** ויכירו ששקר נחלו אבותיהם, וא"כ מה תתקנא בע"א: (כ) **היעשה לו אדם אלהים** והלא **המה לא אלהים** ומדוע תקנא על דברי הבל כאלה? (כא) **לכן**, ה' השיב לו, איני מקנא בע"א שאין בה ממש, רק מפני זה בעצמו שבוחרים דבר שאין בו ממש וכופרים בי אני רוצה להענישם, כדי **שידעו את ידי ואת גבורתי**, למען יכירו שאני המנהיג והמשגיח ושאני אוכל לשנות המערכה כחפצי, **ושידעו כי שמי ה'**, וכן מפני שלעתיד כל גוים יכירו כבוד ה' אני רוצה **להודיעם בפעם הזאת**, שישראל ידעו תיכף ויכירו כח ה' ומלכותו, (וכן יל"פ שמ"ש לכן הנני מודיעם היינו לכל האומות, שע"י שיביא את נבוכדנצר על כולם יכירו כולם כח ה', ומה שמשגיח

אם

עַל־לוּחַ לִבָּם וּלְקַרְנוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם׃ ב כִּזְכֹּר בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם עַל־עֵץ רַעֲנָן עַל גְּבָעוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ ג הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה חֵילְךָ כָל־אוֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז אֶתֵּן בָּמֹתֶיךָ בְּחַטָּאת בְּכָל־גְּבוּלֶיךָ׃ ד וְשָׁמַטְתָּה וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וְהַעֲבַדְתִּיךָ אֶת־אֹיְבֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קְדַחְתֶּם בְּאַפִּי עַד־עוֹלָם תּוּקָד׃ ה כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר זְרֹעוֹ

וכן

רש"י

חורש בעומק: על לוח לבם. שאינם שוכחין ע"א שלהם: (ב) כזכר בניהם מזבחותם. כזכירת בניהם כן היתה להם זכירת מזבחותם כאדם שיש לו געגועין על בנו, ומדרש אגדה בעט ברזל בצפורן שמיר על ידי ירמיה שנקרא עמוד ברזל ועל ידי יחזקאל שנאמר (יחזקאל ג') כשמיר חזק מצור נתתי מצחך: ואשריהם. אשר על עץ רענן, על עץ כמו אצל, וכן ת"י תחות כל אילן עבוף: (ג) הררי בשדה. ירושלים היושבת בהר המישור כל סביב העיר, מישור שדה ולשון הררי כמו ערבי (ישעיה י"ג) על שם שיושב בערבה מונטיינ"ש בלעז יושבי ההר: חילך. כמו ממונך: במתיך בחטאת. במותיך עשויות בחטא לשם ע"א בכל גבוליך: (ד) ושמטתה. על כרחך תשמט את ארצך את אשר לא שבתה בשבתותיכם שאמרתי לכם ושבתה הארץ (ויקרא כ"ה): ובך. אנקם מחמת נחלתך אשר נתתי לך שלא עשית רצוני להשמיטה. (דבר אחר ובך מנחלתך ובך אנקם מנחלתך שאגלה אותך ממנה): כי אש קדחתם באפי. יקדתם בגחירי: (ה) אשר יבטח באדם. בחרישו וקצירו לומר אזרע בשביעית ואוכל: זרעו. כמו

מצודת דוד

חרותם בעומק כמו המחרישה: על לוח לבם. כם דפנו' הלב כי הוא עשוי כעין דפנות וחללים ואמר בדרך משלה: ולקרנות. גם בקרנות מזבחותיכם חקוק וחרות חטאתכם כי על הקרנות ההם יתמידו לזרוק דם לעכו"ם וכאומר בין במחשבת הלב בין במעשה שמור הדבר אצליכם: (ב) כזכור. כמו שיתמידו לזכור בניהם כן זוכרים מזבחותם ואשריהם: על עץ רענן. סמוך לעץ רענן ומוסב על המזבחות שהעמידום סמוך לעץ רענן ועל הגבעות הגבוהות: (ג) הררי. ר"ל אתם יהודה העובדים לעכו"ם העומדים על ההרים הנה חילך יוציאו השוללים ויחלקו ביניהם בשדה במקום אשר יחנו עליך וכל האוצרות הטמונות אתן להם לבזה: במותיך. ר"ל בעבור במותיך העשוים בחטאת לעכו"ם העומדים בכל גבוליך מקום אחד לא נעדר: (ד) ושמטתה. תעזוב את האדמה מלעבדה בחרישה וזריעה: ובך. ר"ל לא מרצונך תעזוב עבודתה אלא בך תהיה העזיבה כי תהיה נעזב מנחלתך וגו' ולא תהיה שמה לעבדה וזה כגמול שלא שמטו בשביעית: והעבדתיך. ר"ל אבל אתה תעבוד אדמת האויב בארץ אשר לא ידעת מאז: כי אש. הבערתם חמתי ותשרוף עד עולם רצה לומר אכעס עליכם זמן מרובה: (ה) אשר יבטח באדם. ר"ל ולא ימלאו עזר ממלכי האדמה כי ארור הגבר וגו': ושם. ומשים תוקף

מצודת ציון

לכבה (תהלים פ'): (ב) ואשריהם. הוא אילן נעבד: רענן. ענין לחות ורטיבות כמו כשמן רענן (שם צ"ב): (ג) הררי. מלשון הר: חילך. עושרך: לבז. לבזה ושלל: במותיך. מל' במה: (ד) ושמטת'. מלשון השמטה ועזיבה כמו שמוט כל בעל משה ידו (דברים ט"ו): קדחתם. תוקד. ענין הבערה ושריפה כמו אש קדחה באפי עליכם תוקד (לעיל ט"ו): (ה) ארור. ענין קללה: הגבר. האיש: בשר. ר"ל אדם

באור הענין

את יהודה מפני שחטאת יהודה כתובה בעט ברזל כו'):

יז (א) **חטאת** יהודה כתובה בעט ברזל שכותבת על הגליון למעלה, וגם בצפורן שמיר שהוא מעמיק לחרות בפנים, רצה לומר שחטאו בין במעשה הנגלה בין במצפון הלב והנפש, ומפרש נגד צפורן שמיר חרותה על לוח לבם בעומק, ונגד בעט ברזל לקרנות מזבחותיכם שהוא הפועל הנגלה, ומבאר. (ב) כזכר בניהם כמו שיזכרו את בניהם בכל לב, כן יזכרו מזבחותם ואשריהם, ומפרש מזבחותם על עץ רענן, ואשריהם על גבעות הגבוהות, כי היה דרך עע"א לבנות המזבחות אצל עצים שתולים סביב, כמ"ש לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה', והאשרות היו נוטעים על גבעה גבוהה: (ג) הררי, ולכן את הר שלי העומד בשדה, הוא הר ציון שסביבו נעשה כשדה שנחרבו הערים סביבו, חילך וכו' לבז אתן, וכן במותיך אתן לבז, ע"י החטאת אשר בכל גבולך: (ד) ושמטתה, שעולו ושמטת וישמט בך, ומפרש ושמטת מנחלתך, וישמט בך והעבדתיך את אויביך שע"י שהלכו למצרים אחרי מות גדליה בן אחיקם שמטו את הארץ

תוכחת ירמיה

באור המלות

מעז ומחסה שזה הוראת מ"ש כאמנהי"ו הנוסף על השם: שקר, הבל, ואין בם מועיל. יש שקר שאינו הבל, ויש הבל שישיג עכ"ם ממנו תועלת כגם שאינו טוב בעצמו, לכן כוסיף שהוא שקר והבל ובלא תועלת: (ד) ושמטתה ובך. השמטה הוא מה שמסלק את הדבר מרשותו, כמו תשמט ידך, מן החוב, ויאמר שמטוה (מ"ב ט' ל"ג), ובא על השמטת הקרקע, ועז"א מנחלתך, ועל השמטת עצמו שאינו ברשותו רק ברשות אדוניו, ועז"א ובך, ומפרש ועבדת וכו': (ה) זרועו. הוא הפרק העליון המניע את היד, שסיד שתנועת

ועצ'

וּמִן־יְהוָה יָסוּר לִבּוֹ׃ ו וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב׃ ז בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוָה וְהָיָה יְהוָה מִבְטַחוֹ׃ ח וְהָיָה כְּעֵץ ׀ שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶ* כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ

יראה קרי

רש"י

רענן

פזזו, וכן ת"י רוחצים: ומן ה' יסור לבו. שהבטיחו (שם) וצויתי את ברכתי לכם, כך שמעתי: (ו) כערער. כען יחידי לשון ערירי (בראשית ט"ו) ויש אומר דגאשטי"ה בלעז, ומנחם פי' שם עץ מעלי היער וערער במו וכ"כ כערער במדבר (לקמן מ"ח) עץ אחד מעלי היער: בערבה. ל' מישור: חררים. יובש כמו חרה מני חורב (איוב ל'): ארץ מלחה. ארץ שהיא מליחה ולא תהא מיושבת: (ח) ולא ירחה. הען כי יצא חום:

מצודת ציון

שהוא בשר: זרועו. חזקו: (ו) כערער. שם עץ מדברי וכן כערער במדבר (לקמן מ"ח): בערבה. ענינו כמו מדבר: חררים. ענין יובש כמו נחר מפוח (לעיל ו'): מלחה. מלשון מלח: (ח) שתול. נטוע כמו שתולים בבית ה' (תהלים צ"ב): יובל. פלגי מים כמו על יבלי מים (ישעיה מ"ד): ישלח. ענין התפשטות וכן תשלח קציריה (תהלים פ'): חום. מלשון חמימות: עלהו. העלין: רענן. ענין לחות: בצורת. ענין מניעת הגשמים וכן על דברי הבצרות (לעיל י"ד): ידאג. מלשון דאגה: ימיש. ענין הסרה כמו לא ימיש

מצודת דוד

ובטחונו בבשר ודם ומסיר לבו מבטוח בה': (ו) והיה. הבוטח באדם יהיה כערער הגדל בערבה: ולא יראה. אינו רואה כשבא טובה בעולם והם הגשמים ור"ל לא עליו יהיו הגשמים: ושכן חררים. שוכן שם ביבשות מרוב החמימות שבמדבר: ארץ מלחה. והיא ארץ שעפרה מלוח ואינ' מיושבת והוא כפל ענין במ"ש: (ז) והיה ה' מבטחו. ר"ל כמו שיבטח בו כן יהיה לו למבטח ולעזרה: (ח) והיה כעץ שתול. יהיה ממולא בטוב כאילן הנטוע אצל המים ושרשיו מתפשטים אצל פלגי מים: ולא ירחה. ר"ל לא ירגיש כביאת החום ושרב הואיל והוא נטוע אצל המים המלחלחים אותו: והיה עלהו רענן. העלים שבו יהיו רטובים: ובשנת בצורת. בשנה שיהי' מניעת גשמים: לא ידאג. הוא ר"ל לא יזיק לו: ולא ימיש. לא

באור המלות

לא ע"י כח בשר רק ע"י כח ה' וה' סוף הזרוע, והוא חושב שהבשר הוא זרועו, ר"ל כח טבעי, וכן עמו זרוע בשר, וכלל בידי שכ"מ שנזכר שם זרוע מציין הכח הראשון המגיע את האמצעיים לאיזה פעולה: (ו) ערער. מענין ערירי, אילן העומד עירירי ובלתי מוליד כדומה: חררים. שם סהוהר, עלים או קוצים חררים ויבשים, מענין ותוכו נחר (יחזקאל ט"ו), ופעל שכן בא על שכונת השכנים, כמו שכנתי עם אהלי קדר, ולקח הוא ושכנו: (ז) מבטחו. המ"ם הנוסף על השם מציין הדבר והמקום שבו סבת הבטחון, כמו מעון, מקדש, משכן, וכדומה: (ח) יובל. בא על המים, פלגים יבלי מים (ישעיה ל' כ"ה), כערבים על יבלי מים (שם מ"ד ד'). וי"ל שפי' מים המוכנים להפריא הצמחים ולשת יבולם, ומשתתף עם יבול שמורה על הפראה:

תוכחת ירמיה

באור הענין

ועזבו את נחלתם (שאם היו נשארים אז בא"י לא היתה חרבה כי השאיר מהם לכורמים וליוגבים) ועי"כ נהיה השמטה גם בם בעצמם כי יצאו מחירות לעבדות שעבדו את אויביהם בארץ מצרים, שנבוכדנצר כבש אח"כ את ארץ מצרים, כי האש לעולם תוקד וכדברים האלה אמר למעלה ס"ו י"ד: (ה) כה אמר ה', נגד מה שלא בטחו על ה' ובטחו על מצרים, כמ"ש הוי היורדים מצרים לעזרה ויבטחו על רכב וכו' ולא שעו אל ה' וכו'. ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו, כי יש הבוטח באדם ובכ"ז בוטח בה', והוא אם יבטח שה' יושיעהו ע"י שר פלוני, שהגם שבוטח באדם, עיקר הזרוע והכח של הבטחון שלו הוא בה', אבל מי שכל הבטחון שלו הוא באדם עד שגם הזרוע (שהוא הכח המניע את היד הפועלת) ישים בשר, שבוטח רק בכח בשר, ומן ה' יסור לבו לגמרי זה הוא ארור: (ו) והיה ידמה כען העומד ערירי בערבה שלא ישיג שפע ממגד שמים ממעל כי לא יראה כי יבא טוב, ולא מסביבו ומשכניו כי שכן אצל קוצים חררים ויבשים במדבר, ולא משרשיו מתחת כי היא ארץ מלחה ולא תשב: (ז) ברוך הגבר אשר לא לבד שיבטח בה', כי גם והיה ה' מבטחו, כי הבוטח בה' שיושיעהו ע"י אמצעיים טבעיים הגם שיבטח בה' בכ"ז המבטח שלו הוא נס המבטח שלו, היינו הדבר שע"י יושג בטחונו אינו ה' רק האמצעיים הטבעיים שמקוה שעל ידם יושיעהו ה', והגם שאינו ארור אחר שבוטח בה' אינו ברוך ג"כ, רק אם יבטח בה' שיושיעהו בלא שום אמצעי כלל, עד שה' הוא גם המבטח שלו, היינו הדבר שבו יושג בטחונו: (ח) והיה, וזה דומה כעץ השתול על מים ושולח שרשיו על יובל מקום יבול ופרי, שזה לא ייֵרא בין מרעות מתמידות כי יבא חום שיכמש עלי האילן, ובין מרעות בלתי מתמידות שבשנת בצורת שאין שם גשמים לא ידאג כי גם לא ימעט הפרי, ר"ל שלא יחסר לא עצמו וקניניו שהם העלים, ולא חייו ובניו שהם הפרי, (ותפס לשון לא ידאג על צד המליצה, כי האדם אסור לשמש מטתו בשני רעבון כאילו דואג אז ממעטות פרי, אבל הוא לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי בשנת בצורת): (ט) עקב, ר"ל ואם תשאל הלא ראינו שיש בוטחים גם

עקוב ובלא

רענן ובשנת בצרת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי: ט עקב הלב מכל ואנש הוא מי ידענו: י אני יהוה חקר לב בחן כליות ולתת לאיש כדרכו כפרי מעלליו: יא קרא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט בחצי ימו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל: יב כסא

כדרכיו קרי ימיו ק׳

כבוד

רש״י

בצרת. לשון רעב כאמג״א בלעז, ל״א בצורת לשון מבצר, וכן חברו מנחם: לא ידאג. לא יפחד: (ט) עקב הלב. מלא תואנה ועקובה מכל רעה: ואנוש. לשון חולי. ותלוי הוא זה, מי ידענו. הוא סבור מי ידענו, אני ה׳ חוקרו; (יא) קרא דגר. קוק״ו גלוגג״ט בלעז: ולא ילד. הקורא הזה מובך אחריו אפרוחים שלא ילד. דגר הוא לצפוף שמצפצף העוף בקולו למשוך אפרוחין אחריו, ואלו שהקורא דגר לא ילכו אחריו משיגדלו שאינם מינו כך עושה עושר ולא במשפט: יהיה נבל. מתקרי רשיעא: (יב) כסא כבוד וגו׳. לפי שבא לומר כל עוזביך יבושו מתחיל בקילוסו של מקום ומדבר לפניו אתה שכסא כבוד ומרום מראשית

מצודת דוד

יסור מלגדל פירות ור״ל וכן יהיה הבוטח בה׳ שלא יחסר לו שום דבר ולא ידאג מהצרות המתרגשות בעולם: (ט) עקוב הלב. עם כי לב האדם הוא מעוקם ומעוות יותר מכל איבריו ויש לו מכאוב חזק ור״ל דעה נפסדת לחשוב מי הוא היודע העלומות לבו אם הוא בוטח באמת או לא: (י) אני ה׳. ר״ל אולם אני ה׳ חוקר לב האדם ובוחן מחשבות הכליות לדעת מה היא למען לתת לכל איש כדרכי לבו וכפרי מעלליו הם מחשבות שהם מעשה הלב ודרכיו וכפל הדבר במ״ש: (יא) קורא דגר. כמו עוף הקורא מסביך אחריו אפרוחים בצפצוף הקול והוא לא ילדם שהוא דבר שאין מתקיים כי כשיגדלו יבינו שהוא לא ילדם ויעזבו אותו כן היא המקבץ עושר ולא במשפט יושר כ״א בערמת הלב כי העושר ההוא לא יתקיים בידו ובחצי ימיו יעזוב העושר ההוא ובסוף יגולה להגוים ערמת לבו ויהיה מוחזק לנבל: (יב) כסא כבוד. כמו הכסא הכבוד והוא שמי מרום כמ״ש השמים כסאי (ישעיה ס״ו): מראשון. הסוכן לך מקדם כמ״ש נכון כסאך מאז (תהלים

מצודת ציון

עמוד הענן (שמות י״ג): (ט) עקוב. ענין עקום ועוות וכן כל אח עקוב יעקב (לעיל ט׳): ואנוש. ענין מכאוב חזק כמו אנוש חצי (איוב ל״ד): (י) חקר. ענין חפוש ודרישה: בוחן. מלשון בחינה ונסיון: מעלליו. מעשיו: (יא) קורא. שם עוף וכן כאשר ירדוף הקורא בהרים (ש״א כ״ו): דגר. ענין לצפוף העוף להמשיך האפרוחים אחריו כמו ודגרה בצלה (ישעיה ל״ד): עושה. ענין אסיפה כמו וישראל עושה חיל (במדבר כ״ד): ובאחריתו. בסופו: נבל. פחות ונבזה: (יב) כסא. כמו ככסא וחסר כ״ף השמוש וכן וייטיב נסה

באור הענין

ובלתי מצליחים, ע״ז משיב שני תשובות, א] שיש בוטח בנגלה ולא במצפונו, כי צריך שיהיה הבטחון בלב שלם לא במרמה כי הלב עקב מכל,כל היצורים הרעים ומדות הרעות אורבים על הלב שהוא כח המתעלה אשר בנפש ומעלים אליו ציורים רעים לכל עון ולכל חטאת, **ואנוש הוא** והלב עצמו לב אנושי המוכן להתהפך בכל רגע ורגע לפי הציורים שימשלו אז בנפש, **ומי ידענו**, שאם ידמה לך מגלהו שהוא בוטח בה׳ איך יודע מחשבותיו, אבל (י) **אני ה׳ חוקר לב ובוחן כליות** היועצות,**ולתת לאיש כדרכיו** ואני נותן לאיש בין כפי דרכי הנפש הפנימים,ובין כפי **פרי המעשים** היוצאים לחוץ ע״י תכונות הנפש, והנה שידמה לך למראה עיניך שמעלליו טובים אני שוקל שורש תכונות הנפש ודרכיה אם הבטחון בא מעומק הנפש והלב בלב שלם ונפש חפצה: (יא) **קורא**, (הנאי שני של הבטחון) שלא יהיו מעשיו סותרים את בטחונו, שמי שיאמר שהוא בוטח בה׳ והוא משתדל לקבץ עושר בדמים ובעולה מבואר שאינו בוטח בטחון גמור ולכן לא יתקיים עשרו בידו, וכמו שקבע ה׳ בטבע הבע״ח שעוף הנקרא **קורא** אשר הוא **דגר ולא ילד** שדרכו לישב על ביצים ואפרוחים של אחרים אשר לא ילדם, ואח״כ כשיגדלו יכירו שאינם בניו ויעזבוהו, כן מי **שעושה** ומאסף **עושר שלא במשפט**, **בחצי ימיו יעזבנו** העושר **ובאחרית ימיו יהיה** עוד גרוע ממי שלא היה לו עושר כלל, שהגם שלא היה עשיר מימיו לא היה **נבל** אבל הוא **ישאר נבל**, כי ישאר בו הטבע לעשוק ולחמוס ולעבות נבלה: (יב) **כסא כבוד**, אחר שבאר שארור הגבר אשר ישים בטחונו מה׳ אומר **מקום מקדשנו הוא כסא כבוד של מרום מראשון**, הנביא יכנה את ה׳ בשם **מרום מראשון** שהוא רם ונשא על העלול הראשון, ר״ל שאין למעלה ממנו, והוא ראשית כל הנאצלים והנבראים, ומפני שלא ידק עליו גם שם ראשון כי אין לו יחוס עם הנבראים כלל, אומר שהוא מרום מראשון רוממות מעלה וחשיבות, ומקום המקדש הוא כסא כבודו, ששם השכין שכינתו ויושב ומנהיג שם הנהגה השגחיית, ומפרש מי הוא שמרום מראשון? אמר.

תוכחת ירמיה

באור המלות

(ט) עקוב. נרדף עם מארב, וגדרו שמסבב את הנארב בתחבולותיו (ישעיה מ׳ ד׳). ור״ל הלב מסובב מכל רע, ומלת אנוש מענין איש ואנוש: (יא) דגר. קבוץ העוף את אפרוחים, ודגרה בצלה (ישעיה ל״ד ט״ו): (יב) מרום מראשון. כן תאר את השם ית׳ שהוא רם על רמים כמ״ש ואתה מרום לעולם, וראשון תאר לנאצל הראשון והנבחר, אשר כנוהו האלהיים בשם אדם קדמון או כתר עליון, והמחקרים בשם שכל העליון והדומה, וכסא כבוד סמוך, כסא כבוד של מרום מראשון, שמקום המקדש היה כסא כבודו, כמ״ש

כְּבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ׃ יג מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְהוָה כָּל־עֹזְבֶיךָ יֵבֹשׁוּ יסורי בָּאָרֶץ יִכָּתֵבוּ כִּי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם־חַיִּים אֶת־יְהוָה׃ יד רְפָאֵנִי יְהוָה וְאֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתִי אָתָּה׃ טו הִנֵּה־הֵמָּה אֹמְרִים אֵלָי אַיֵּה דְבַר־יְהוָה יָבוֹא נָא׃ טז וַאֲנִי לֹא־אַצְתִּי מֵרֹעֶה אַחֲרֶיךָ וְיוֹם אָנוּשׁ לֹא הִתְאַוֵּיתִי אַתָּה יָדָעְתָּ מוֹצָא שְׂפָתַי נֹכַח פָּנֶיךָ הָיָה׃ יז אַל־תִּהְיֵה־לִי לִמְחִתָּה מַחֲסִי־אַתָּה בְּיוֹם

וסורי קרי

רעה

רש"י

בריאת עולם ומכוון כנגד מקדשנו: (יג) מקוה ישראל ה'. יושב עליו לפיכך כל עוזביך יבושו: וסורי בארץ יכתבו. אותם שסרים מדברי שאינם שומעים שליחותי בקברות תחתיות ארץ יכתבו: (יד) כי תהלתי אתה, בך אני מתהלל ומתפאר לומר שאתה מושיעי. תהלתי. וונטנצ"א בלע"ז: (טו) איה דבר ה'. הפורענות שאתה מתנבא: (טז) ואני לא אצתי. לא מהרתי לאצק להביאם מהיותי רועה טוב מאחר אחריך לבקש עליהם רחמים: ויום אנוש. חולי של פורענותם לא התאויתי, וי"מ והנה לא עכבתי על מימרך מלהתנבאה עליהון לאתבותהון לדחלתיך, ולפי התרגום יהיה אצתי לשון עכוב כלומר לא עכבתי מלומר להם שליחותך ולהשיבם אליך אם כיו שומעים אלי: מוצא שפתי נכח פניך היה. להשיב את חמתך מהם: (יז) אל תהיה לי למחתה. אל יהי

מצודת ציון

(משלי י"ו) ומשפטו כנהגו: מרום. השמים הרמים: מראשון. מאז ומקדם: (יג) מקוה. מלשון תקוה: וסורי. מל' הסרה: מקור. מעין: (טו) נא. עתה: (טז) אצתי. ענין מהירות כמו ולא אץ לבוא (יהושע י'): אנוש. ענין מכאוב רב: התאויתי. מלשון תאוה: נוכח. נגד: (יז) למחתה. ענין שבר וכן ודקהי לא תחת (ישעיה נ"א):

מצודת דוד

נ"ג): מקום מקדשנו. ר"ל כן הוא מקום מקדשנו. כי כמו שהשכינה היא בשמים כן היא בבה"מק: (יג) מקוה ישראל ה'. לכן מהראוי שתקות ישראל יהיה אל ה' השוכן ומשגיח שכינתך ביניהם: כל עוזביך. כל העוזבים אותך ובוטחים באדם ראוי הוא שיבושו: וסורי. הסרים ממני והוא מאמר הנביא בדבר האל: בא׳ ץ יכתבו. בספר יכתבו לרדת בתחתיות הארץ בעמקי השאול על כי עזבו מקור הנובע מים חיים וחוזר ומספק את ה' שמשפיע הטובה בכל עת כמקור הנובע: (יד) רפאני. אמר הנביא כשאתה תרפא אותי אהיה נרפא ולתוספת ביאור אמר הושיעני מן הקמים עלי ואז אהיה נושע ר"ל אין כיד מי להושיע לי זולתך: כי תהלתי אתה. בך אני מתהלל לומר שאתה אלהי ישעי: (טו) הנה המה. הקמים עלי אומרים אלי בלעג איה דבר ה' יבוא עתה ונראה אם האמת אתך כי יתאבו שמלבי אני בודאם לשנאתי אותם: (טז) ואני. אבל אני לא מהרתי ממה שאהיה אחריך רועה לרעות צאן עמך ולנבאות להם וכמ"ש בתחלת נבואתו באמר הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי (לעיל א'): ויום אנוש לא התאויתי. ואף אחר שהלכתי לנבאות שלא ברצוני לא הייתי מתאוה לנבאות עליהם שיבוא יום אנוש הוא זמן הגלות: אתה ידעת. כי כן הוא: מוצא שפתי. מה שהתפללתי עליה' שלא הי' מול פניך וכאומר הלא רציתי לנבאו' להם ונבואת אלי נבואת פורעניו' התפללתי עליהם וכמה תושבי' שמלבי אני בודאם משנאתי בם: (יז) אל תהיה. לכן שאלתי אל תהיה לי הנבואה למכשול

באור המלות

ביום ההוא יקראו לירושלים כסא ה', ומפ' מי הוא המרום מראשון הוא ה' מקוה ישראל. ומליצת כי עזבו מקור מים חיים מגביל נגד שתול על מים, שהעוזב אותו יכתב בארץ תלאובות, לא במקור מים חיים, שהארץ תגבל עד המים: (טז) לא אצתי מרועה אחריך. אץ, הוא הענין שדוחק וממהר הדבר, ומ"ש מרועה אינו מדוקדק, וי"פ לא אצתי היא דבר ה', מהנם שאני רועה ומתחבר אחריך הרכי לרתם ולהאריך

תוכחת ירמיה

באור הענין

(יג) מקוה ישראל ה' ה'. אשר הוא מקוה ישראל, כסא כבודו שוכן במקדש, וא"כ כל עזביך יבושו אלה שעזבו את ה' השוכן ומשגיח במקדש והלכו לבקש עזרת בשר יבושו מבטחונם. וסורי, הסרים מה' בארץ יכתבו כי עזבו מקור מים חיים יתפרסם שמם לקללה כאילו נכתב בספר בכל הארץ להודיע לכל שעזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות נשברים: (יד) רפאני. שב למ"ש למעלה למה היה כאבי נצח, שקרא נבואת זעם שמלאהו ה' בפס כאב וחולי, בקש שה' ירפאהו ממכתו האנושה ולא יגבא עוד פורעניות: (טו) הנה המה אומרים איה דבר ה', ועל ידי זה הם רוצים להחזיק אותי כנביא שקר שחייב מיתה: (טז) ואני, לא לבד שאיני בודה נבואת פורעניות מלבי, כי גם כשבחרתני להיות רועה ומנהיג לא אצתי אחריך ולא רציתי להיות נביא כמ"ש הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי, וגם אחר שסלחתני לנבאות פורעניות לא התאויתי שיבא יום אנוש כדי להחזיק דברי נבואתי, וכ"ז אתה ידעת. ולא לבד שלא התאויתי בלב כי גם מוצא שפתי היה נכח פניך שהתפללתי עליך להסיר פניך וכעסך, הגם שאתה צוית שלא אתפלל, וא"כ אבקש. (יז) אל תהיה לי דבר זה שהתפללתי עליהם לעכב את הפורעניות למחתה, שעי"כ יבררו שאני נביא שקר ולא מהבי אתה ביום רעה, וא"כ. (יח) יבושו רדפי כדי שאל אבושה אני, וכן יחתו המה כדי שתתקיים נבואתי עליהם, ואל אחתה אני שיאמרו שאני נביא שקר. ולכן הביא עליהם יום רעה המעותד

עליהם

רעה: יח יבשו רדפי ואל־אבשה אני יחתו המה ואל־אחתה אני
הביא עליהם יום רעה ומשנה שברון שברם: יט כה־אמר יהוה
אלי הלך ועמדת בשער בני־*עם אשר יבאו בו מלכי יהודה
ואשר יצאו בו ובכל שערי ירושלם: כ ואמרת אליהם שמעו
דבר־יהוה מלכי יהודה וכל־יהודה וכל ישבי ירושלם הבאים
בשערים האלה: כא כה אמר יהוה השמרו בנפשותיכם ואל־
תשאו משא ביום השבת והבאתם בשערי ירושלם: כב ולא־
תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל־מלאכה לא תעשו
וקדשתם את־יום השבת כאשר צויתי את־אבותיכם: כג ולא
שמעו ולא הטו את־אזנם ויקשו את־ערפם לבלתי שומע ולבלתי
קחת מוסר: כד והיה אם־שמע תשמעון אלי נאם־יהוה לבלתי
הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת ולקדש את־יום
השבת לבלתי עשות־בה כל־מלאכה: כה ובאו בשערי העיר

הזאת

ת"א ומשנה. חגיגה ג: ולא תוציאו. ביצה כ הוריות ד:

העם קרי שמוע קרי בו קרי

רש"י

שליחותך לי למחסה: (יח) יבשו רדפי. אנשי ענתות לבדם: (כג) ולא שמעו. אבותיכם למה שציויתם:

מצודת דוד

ולמחת' הלא מעולם עתה מתחי בעת רעה לזה הושיעני גם עתה: (יח) יבושו רודפי. בעת ילכו גולה: יחתו. הם ישברו ביד האויב: ומשנה שברון. שבר כפול ר"ל שבר על שבר: (יט) בשער בני העם. בשער שמצויים שם בני העם והוא השער אשר מלכי יהודה באים ויוצאים בו: ובכל. וכן תלך ותעמוד בכל שערי ירושלים: (כא) השמרו בנפשותיכם. ר"ל היו נשמרים בדבר שיש בו שמירת נפשותיכם ואל תשאו משא ביום השבת להביא אותה בשערי ירושלים מן החוץ. (כב) ולא תוציאו וגו'. אל החוץ: וכל מלאכה. ושום מלאכה: וקדשתם. מבלי לחללו בדבר הנאסר בשבת: (כג) ולא שמעו. אבל הם האבות לא שמעו למצותי: ויקשו את ערפם. הוא ענין מליצה כאילו נתקשה ערפם עד שלא יוכלו להחזיר פניהם ולשמוע: ולבלתי קחת מוסר. לא החזירו פניהם למען לא יקבלו מוסר ותוכח' מן הנביאים: (כד) אם שמוע. אם אתם תשמעון אלי לבלי הביא וגו' ולקדש השבת לבלי עשות בו שום מלאכה: (כה) ובאו. אז יבואו בשערי וגו': על

מצודת ציון

(יח) ומשנה. ענין כפל: (כג) ויקשו. מל' קשה: ערפם.

תוכחת ירמיה / באור הענין

עליהם ע"פ נבואתי, ומשנה שברון שברם שישברו בעת רעת הכלל ויוקדם להם שבר ביחוד קודם בוא עת הרעה כמ"ש למעלה התיקם כצאן לטבחה וכו': (יט) כה אמר ה' אלי, אחר שהחליט ה' גזרתו תזל מדת הרחמים ונתן להם תרופה קלה שלא תוחרב ירושלים, והוא אם ישמרו את השבת מחללו. וזה כמ"ש חז"ל שכל השומר שבת כהלכתו אפי' עע"א כדור אנוש מוחלין לו, כי שמירת השבת תעיד על אמונת החידוש וההשגחה ומכחיש את עבודת אלילים, וא"כ א"א שחטא ע"א יגרום החורבן אחר ששמירת השבת מעיד בהפך שה' ברא העולם ומסדר את המערכה, וכבר אמרו שאם שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלים (וכ"ש שיועיל זכות השבת שלא תחרב ירושלים). אשר יבואו מלכי יהודה להתרות בגדולים שלה, ואשר יצאו בו להתרות כמה פעמים בבואם ובצאתם, ובכל שערי ירושלם להתרות בכל העם: (כא) השמרו בנפשותיכם כי הוא מחייבי מיתה וכרת, ואל תשאו משא שהיו מביאים מחוץ למכור: (כב) ולא תוציאו משא מבתיכם, פי' רד"ק חוץ לשערי העיר, ר"ל כי ירושלים דלתותיה נעולות בלילה ואין לה דין רה"ר, וי"ל שהזהיר גם על הכרמלית ששלמה גזר עירובין, ומז"א וכל מלאכה לא תעשו אף מלאכה דרבנן, וקדשתם בשביתה ועונג: (כג) ולא שמעו אבותיכם לא קבלו דברי, וגם לא הטו אזנם כלל לשמוע. ויקשו לבלתי שמוע מצד הערת השכל ולבלתי קחת מוסר מצד הערת יראת השם: (כה) ובאו כנגד ד' דברים, א] שלא תחבל

מלסם

הַזֹּאת מְלָכִים ׀ וְשָׂרִים יֹשְׁבִים עַל־כִּסֵּא דָוִד רֹכְבִים ׀ בָּרֶכֶב וּבַסּוּסִים הֵמָּה וְשָׂרֵיהֶם אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם וְיָשְׁבָה הָעִיר הַזֹּאת לְעוֹלָם׃ כו וּבָאוּ מֵעָרֵי־יְהוּדָה וּמִסְּבִיבוֹת יְרוּשָׁלִַם וּמֵאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּמִן־הַשְּׁפֵלָה וּמִן־הָהָר וּמִן־הַנֶּגֶב מְבִאִים עֹלָה וְזֶבַח וּמִנְחָה וּלְבוֹנָה וּמְבִאֵי תוֹדָה בֵּית יְהוָה׃ כז וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי לְקַדֵּשׁ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וּלְבִלְתִּי ׀ שְׂאֵת מַשָּׂא וּבֹא בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְהִצַּתִּי אֵשׁ בִּשְׁעָרֶיהָ וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִַם וְלֹא תִכְבֶּה׃

יח א הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ ב קוּם וְיָרַדְתָּ בֵּית הַיּוֹצֵר וְשָׁמָּה אַשְׁמִיעֲךָ אֶת־דְּבָרָי׃ ג וָאֵרֵד בֵּית הַיּוֹצֵר וְהִנֵּהוּ עֹשֶׂה מְלָאכָה עַל־הָאָבְנָיִם׃ ד וְנִשְׁחַת הַכְּלִי אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה בַּחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר וְשָׁב וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּלִי אַחֵר כַּאֲשֶׁר יָשַׁר בְּעֵינֵי הַיּוֹצֵר לַעֲשׂוֹת׃ ה וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמוֹר׃ ו הֲכַיּוֹצֵר הַזֶּה לֹא־אוּכַל לַעֲשׂוֹת לָכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה הִנֵּה כַחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר כֵּן־ אתם

ת"א ולבלתי שאת. שבת קיט: וארד בית היוצר. סוטה יא: הנה כחומר. ברכות לב סוכה נב:

והנה הוא ק'

רש"י

(כז) ובא. כמו ולבא: יח (ג) על האבנים. על סדנא פורמא"ש בלעז: (ד) אשר הוא עשה בחמר. אשר

מצודת ציון

בוא אחורי באומר: (כו) השפלה. העמק: (כז) ובלתי. ענין כבערה: ואכלה. ותשרוף וכן כמאכלת אש (שם ט'): ארמנות. היכלות ופלטרין: תכבה. מלשון כבוי:

יח (ב) קום. הוא ענין זרוז: (ג) האבנים. כן שם הכלי המיוחד ליוצר חרס לעשות עליו מלאכתו ודומה לו וראיתן על האבנים (שמות א') שהוא המיוחד אל היולדת: (ד) בחומר. טיט:

מצודת דוד

כסא דוד. ר"ל על כסא המלוכה ומושב על מלכים: ברכב. במרכבה העשוי לרכוב בה: ובסוסים. הרוכבים במרכבה המה המלכים איש יהודה. אנשי יהודה מיתר העם: וישבה. תהיה מיושבת באנשים: (כו) ובאו. יבואו אנשים מערי יהודה וגו' ומן השפלה. הם הערים היושבים בעמק: ומן הנגב. היושבים בפאת הדרום: מביאים. וכאשר יהיו מביאים עולה וזבח וגו' ומהם יהיו מביאים קרבן תודה אל בית ה': (כז) ואם לא תשמעו אלי. מה שצויתי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא ולבוא עמה בשערי ירושלים: והצתי. אז אבעיר אש בשעריה ותשרף הארמנות ולא תכבה עד שתשרוף הכל:

יח (ב) בית היוצר. לבית אומן חרס: (ג) עושה מלאכה. עושה מלאכתו בחומר אשר בידו על האבנים והוא הכלי המיוחד לכך: (ד) ונשחת הכלי. נתקלקל הכלי אשר היה עושה בחומר כשהיה ביד היוצר כשעשה הכלי: ושב. חזר היוצר ועשה מהחומר ההוא כלי אחר משונה מן הראשון וכפי אשר ישר בעיניו: (ו) הכיוצר. וכי לא אוכל לעשות עמכם כדרך שעושה היוצר עם החומר שעושה ממנו כלי אחר אחר שנשחת הראשון: הנה כחומר. באמת כמו שהחומר הוא

תוכחת | באור הענין | ירמיה

מלכות ב"ד, מלכים ושרים ומפרש מלכים יושבים על כסא דוד ושרים רוכבים ברכב ובסוסים, ב] שלא ישלטו בם זרים, ומז"א המה ושריהם איש יהודה, ג] שלא תחרב העיר, ומז"א וישבה העיר: (כו) ד] שלא יושבת המקדש ועבודת ה', ומז"א ובאו וכו' מביאים עולה וזבח, ומביאים תודה על הודאת הנסים:

יח (ב) קום וירדת, מפני שאחר כל הגזרות שגזר עליהם אמר שאם ישמרו השבת מחללו תבוטל הגזרה א"ל שבבית היוצר אשמיעך ואביך את דברי בחום: (ד) ונשחת הכלי, היה בזה שני משלים, א] שהכלי הראשון נשחת ונבטל לגמרי, ב] שהשחתה זו לא היה רק לפי שעה, כי עשה מן החומר כלי אחר ולא בצורה אחרת רק כאשר ישר בעיני היוצר לעשות בתחלה, כי היה על האבנים ודפוס הראשון: (ו) הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בשני המשלים האלה:

אַתֶּם בְּיָדִי בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ז רֶגַע אֲדַבֵּר עַל־גּוֹי וְעַל־מַמְלָכָה לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד׃ ח וְשָׁב הַגּוֹי הַהוּא מֵרָעָתוֹ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עָלָיו וְנִחַמְתִּי עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר חָשַׁבְתִּי לַעֲשׂוֹת לוֹ׃ ט וְרֶגַע אֲדַבֵּר עַל־גּוֹי וְעַל־מַמְלָכָה לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ׃ י וְעָשָׂה הָרָעָה בְּעֵינַי לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ בְּקוֹלִי וְנִחַמְתִּי עַל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְהֵיטִיב אוֹתוֹ׃ יא וְעַתָּה אֱמָר־נָא אֶל־אִישׁ יְהוּדָה וְעַל־יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵר עֲלֵיכֶם רָעָה וְחֹשֵׁב עֲלֵיכֶם מַחֲשָׁבָה שׁוּבוּ נָא אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וְהֵיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם׃ יב וְאָמְרוּ נוֹאָשׁ כִּי־אַחֲרֵי מַחְשְׁבוֹתֵינוּ נֵלֵךְ וְאִישׁ שְׁרִרוּת לִבּוֹ־הָרָע

ת"א רגע אדבר. עקידה שער לו: ורגע אדבר. שם: הרע ק' נעשה

רש"י

הוא עושה מן החומר נשחת ביד היוצר בעודו לח ומקרא מסורס הוא: (ח) מרעתו אשר דברתי עליו. מעבירות שבידו אשר בשבילם דברתי עליו: לנתוש ולנתוץ. אשרקורק"י בלעז: ונחמתי. וחשבתי מחשבה אחרת: (יב) ואמרו נואש. וידעתי שהם יאמרו לך על דבריך שאין חוששין להם:

מצודת דוד

ביד היוצר לעשות בו מה שירצה כן אתם בידי: (ז) רגע אדבר. ברגע אחת אגזור על אומה מהאומות כליון ואבדון בעבור רעתם: (ח) ושב. וכאשר שב הגוי ההוא מרעתו אשר בעבורה גזרתי עליו האבדון: ונחמתי. אז ברגע ההיא אני מתנחם על הרעה ולא אביאנה: (יא) איש יהודה. אנשי יהודה: ועל יושבי. ואל יושבי: יוצר. בורא עליכם רעה וחושב להפרע כי מה לכן שובו עתה כל איש מדרכו וגו': (יב) ואמרו נואש. ידעתי שיאמרו אנו מתייאשים מדרכי

מצודת ציון

(ז) לנתוש. ענין עקירה: ולנתוץ. ענין כתיתה ושבירה וכן לנתוש ולנתוץ ולהרוס (לקמן ל"א): (ח) ונחמתי. ענין ספוק מחשבה: (יא) יוצר. בורא ומחדש: ומעלליכם. מעשיכם: (יב) נואש. מלשון יאוש ועזיבת הדבר כמו ותאמרי נואש (לעיל ב'): שרירות. ענין

תוכחת ירמיה

באור הענין

(ז) **רגע אדבר**, כמו שבמשל השני שבירת הכלי היה רק על רגע אחד, ורק כדי לתקנו מחדש, וכן רק **רגע אדבר לנתוש ולנתוץ**, כי כונת דבור ההיפשה היה כדי לתקן: (ח) **ושב הגוי ההוא** כדי שישוב בתשובה ואז **ונחמתי על הרעה**, ואמר **ושב מרעתו אשר דברתי עליו** ר"ל הגם שישוב רק מסבת יראת העונש מפני שמתירא מן הרעה שגזרתי, בכ"ז תועיל התשובה הזאת לבטל את הגזרה: (ט) **ורגע** וכן לפעמים רק על **רגע אדבר לבנות ולנטוע** וזה כמשל הראשון שהכלי הראשון בטל תיכף ונשבר, וזה יהיה אם. (י) **ועשה הרע בעיני** שזה כמו במשל ונשחת הכלי, **ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו** כמ"ש במשל ושב ויעשהו כלי אחר, שאז השבירה כדי לתקנו, והנה ברעה אמר **אשר חשבתי להרע לו**, ובטובה אמר **אשר אמרתי להיטיב**, כי בענין הרע מתנחם גם על המחשבה בענין שהרעה תתבטל לגמרי, אבל בענין הטוב מתנחם רק מן האמירה לא מן המחשבה כי מחשבת ההטבה נשארה גם עתה, כי גם השבירה הוא כדי לתקן ולהיטיב וזה רמז במ"ש להיטיב אותו שהיל"ל להיטיב לו, שר"ל בכונת הנמשל שמתנחם על הטובה והכלית ההתנחמות הוא כדי להיטיב את האיש ולהחזירו למוטב: (יא) **הנני יוצר עליכם רעה**, ה' מכין עליכם גזרה רעה, אולם מחשבתו אינו כדי להרע עד שגם המחשבה הסכים להרע, כי במחשבתי בעת שאני יוצר רעה **אני חושב עליכם מחשבה שובו נא איש מדרכו הרעה**, שתכלית הרעה היא כדי שתשובו בתשובה ותבטל הגזירה, ור"ל **שובו** על העבר **והיטיבו דרכיכם** בעתיד, כמשל הכלי ששברו כדי לעשותו כלי אחר כנ"ל, **והיטיבו דרכיכם** הם דרכי הנפש והמדות, **ומעלליכם** הם הפעולות היוצאות ע"י הדרכים, ר"ל הטיבו המחשבה והמעשה: (יב) **ואמרו נואש**, אבל הם יאמרו דברי מתיאש הבלתי משען בתקנה, ונגד היטיבו דרכיכם תאמרו **אחרי מחשבותינו נלך**, ונגד היטיבו מעלליכם תאמרו **איש**

באור המלות

אף כמוך: (יא) דרכיכם ומעלליכם. הדרכים הם המנהגים ודרכי הנפש, והמעללים הם הפעולות הנמשכות מהכונות הנפש, ונמצאו נרדפים בס' זה (ד' י"ח, ז' ג' ה', כ"ג כ"ב, כ"ה ה', כ"ו ג' י"ג, ל"ב י"ט, ל"ה ט"ו), ונגד דרכיה אמר נלך, ונגד מעללים נעשה: (יד) זרים. כמו זרם, כמ"ש (ישעיה א'), מים של זרם שוטף: וקרים. מענין

נַעֲשֶׂה׃ יג לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁאֲלוּ־נָא בַּגּוֹיִם מִי שָׁמַע כָּאֵלֶּה שַׁעֲרֻרִת עָשְׂתָה מְאֹד בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל׃ יד הֲיַעֲזֹב מִצּוּר שָׂדַי שֶׁלֶג לְבָנוֹן אִם־יִנָּתְשׁוּ מַיִם זָרִים קָרִים נוֹזְלִים׃ טו כִּי־שְׁכֵחֻנִי עַמִּי לַשָּׁוְא יְקַטֵּרוּ וַיַּכְשִׁלוּם בְּדַרְכֵיהֶם שְׁבִילֵי עוֹלָם לָלֶכֶת נְתִיבוֹת דֶּרֶךְ לֹא סְלוּלָה׃ טז לָשׂוּם אַרְצָם לְשַׁמָּה שְׁרוּקֹת עוֹלָם כֹּל עוֹבֵר עָלֶיהָ

שבילי ק׳ שריקת ק׳

רש״י

(יג) שערורת. דבר גנאי: (יד) היעזוב מצור שדי שלג לבנון. היעזוב אדם הצריך לשתות מים הנוזלים מצור שבשדות הבאים משלג הלבנון שהוא נקי: אם ינתשו מים זרים. או אם יעזבו מים חיים נובעים שהם זרים עד הנה מכל אדם והם קרים. זרים הם נובעים, וזה יוכיח אני קרתי ושתיתי מים זרים (ישעיה ל״ז), ומנחם חברו זרים עם לא זורו ולא חובשו (שם א׳) לשון מימי תרופה, ונתן טעם לדבריו ואמר כי אם בקש לדבר בלשון זרים היה מכפיל את המ״ם והיה מוסיף יו״ד מ״ם והיה אומר זורמים לרבות המ״ם ולהיותם זרמים: שדי. כמו שדה: קרים. פרוודא״ש בלעז: נוזלים. קורלא״נ בלעז, ועוד יש לפתרו אם ינתשו להיות מים זרים נמאסים המים שהם קרים נוזלים: (זרים. ללשון ראשון של רש״י הוא לשון זרם וללשון שני הוא לשון זרות כלומר מים מאוסים): (טו) כי. כן עשו עמי אשר שכחוני ולשוא יקטרו: שבילי עולם. שבילים המתוקנים אמרו שהם מכשול כדי ללכת: דרך לא סלולה. לא כבושה: (טז) שריקות.

ישם

מצודת ציון

דאיה ובנסה: (יג) שערורית. ענין דבר מגונה ומכוער כמו שמה ושערורה (לעיל ה): (יד) מצור. מסלע: לבנון. שם יער בארץ ישראל: ינתשו. כמו ינטשו בטי״ת כי דטלנ״ת מתחלף וכמו שיבואו בענין אחד טעה ותעה ונטישה הוא ענין עזיבה כמו כי לא יטוש (ש״א י״ב): זרים. מלשון זר ונכרי: קרים. מל׳ קור וצנה: נוזלים. מלשון הזלה והטפה כמו יזל מים מדליו (במדבר כ״ד): (טו) שבילי. נתיבות. ענינם אחד ענין אורח ומעגל: סלול׳. ענין מסמוס התמידות וכן ואורח ישרים סלולה (משלי ט״ו): (טז) שריקות. ענין השמעת קול בקטן השפתים כשרואים דבר תמוה שנחרב וכן

מצודת דוד

המקום אלא נלך אחר מחשבותינו: ואיש וגו׳. נעשה כל איש כפי מה שמראה לו לבו הרע ומתאוה לה: (יג) מי שמע כאלה. מי מהאנשים שמע לדברים האלה לומר נלך בשרירות לב: שערורית. דבר מגונה עשתה הרבה מאד בתולת ישראל המיוחדת לאל כבתולה בבית אביה המיוחדת למי שישאנה: (יד) היעזוב. וכי מהראוי לעזוב מים היורדים מן הצור אשר בשדה הבאים מהפשרת השלג אשר בלבנון הלא המים ההם המה מתוקים וקרים וטובים לרוות הצמאון: אם ינתשו. וכי מהראוי לנטוש ולעזוב מים הזרים מאליהם הבאים ממרחק במלאכת הצנורות והמה קרים ומטפטפים מעצמם ובקל יוקח המים ואיך מי יעזבם ר״ל וכי מהראוי לעזוב את המקום המשפיע בכל עת חכמה והשכל כלבות הדורשים אותו: (טו) לשוא יקטרו. המקטרים לצבא השמים שאין תועלת בעבודתם: ויכשילום בדרכיהם שבילי עולם. ר״ל שבילי העולם הם המכשילים אותם בדרכיהם כי בראותם דרכי הטבע בעולם השפל שהכוכבים ממשלותם פועלים בדברים השפלים אלה שבילי עולם הם יכשילום בדרכיהם לחשוב שכל טובתם תלוי בצבא השמים ולכן היו מקטרים להם וזהו שאמר ללכת נתיבות וגו׳ ר״ל ללכת בנתיב דרך אשר איננה סלולה שלא משמשו בה להעיר המכשול שלא חקרו בדבר לדעת שהכל ביד ה׳ ואין מהראוי לעבדם עבודת אלהות: (טז) לשום. וזהו הוא סבה לשום ארצם לשמה: שריקות עולם. זמן רב ישרקו על הרבנה ושוממותה: ישם. יתמה על השממון ויניד בראשו כדרך

תוכחת ירמיה

באור המלות

מקור, שקרים ממקורם: (טו) דרך, שביל, נתיב. דרך הוא הדרך הרבים. והנתיב הוא ליחיד. והשביל הונח על מקום הנחת פרסת רגל היחיד והוא קטן מנתיב, הדרך התוריי גם יחיד המתהלך בו ימצא חפץ, אבל נתיבות דרך המיוחדת לא

באור הענין

שררות לבו הרע נעשה: (יג) שאלו נא בגוים שגם הגוים ישמעו לנביאים המוכיחים ומזהירים מן הרע ומעשה נינוה יוכיח, וא״כ שערורית עשתה מאד בתולת ישראל: (יד) היעזוב וכי יעזוב איש הנמצא שלג לבנון הנובע מצור שדי, שהם טובים באיכותם ונוזלים וקרים, ואם יעזוב את אלה מפני שאינם נובעים תמיד ואינם מרובים, האם ינתשו מים זרים, שזורים בריבוי, וקרים מן המקור, ונוזלים שאין טורח לשאוב אותם, שהם רבים ותמידים וישאבו בקל, ואיך א״כ. (טו) שכחוני עמי ר״ל אותי עזבו מקור מים חיים ות״ח לשוא יקטרו, כמ״ש לחצב לו בארות נשברים, ויכשלום בדרכיהם ר״ל דרכי התורה והמצוה הם דרכים רחבים (שהדרך הוא דרך הרבים) ר״ל שהם כוללים ההנהגה הכוללת בכל מקום ובכל זמן לכל העם, והם ג״כ שבילי עולם (שהשביל הוא נתיב היחיד) שיש בהם שבילים ליחידים ג״כ בכל פרטי המעשים, והם נצחיים לא נשתנו בשום זמן, לכן אמר שבילי עולם, והם יכשילום בדרכיהם ר״ל שיניחו להם מכשולים על הדרכים האלה כאילו אינם נוחים לעבור בם מפני אבני מכשול, ותחתם יטיתו אותם ללכת נתיבות דרך לא סלולה, כי הנימוסים שהם מניחים להם אינם כוללים לרבים רק נתיבות פרטים ליחידים, והדרך הכולל לכולם הוא לא סלולה, ויטעם בטעו לא דרך, ותכלית המהלך הזה הוא. (טז) לשום ארצם לשמה, ולא לפי שעה רק

יִשֹּׁם וְיָנִיד בְּרֹאשׁוֹ׃ יז כְּרֽוּחַ־קָדִים אֲפִיצֵם לִפְנֵי אוֹיֵב עֹרֶף וְלֹא־פָנִים אַרְאֵם בְּיוֹם אֵידָם׃ יח וַיֹּאמְרוּ לְכוּ וְנַחְשְׁבָה עַל־יִרְמְיָהוּ מַחֲשָׁבוֹת כִּי לֹא־תֹאבַד תּוֹרָה מִכֹּהֵן וְעֵצָה מֵחָכָם וְדָבָר מִנָּבִיא לְכוּ וְנַכֵּהוּ בַלָּשׁוֹן וְאַל־נַקְשִׁיבָה אֶל־כָּל־דְּבָרָיו׃ יט הַקְשִׁיבָה יְהוָה אֵלָי וּשְׁמַע לְקוֹל יְרִיבָי׃ כ הַיְשֻׁלַּם תַּחַת־טוֹבָה רָעָה כִּי־כָרוּ שׁוּחָה לְנַפְשִׁי זְכֹר ׀ עָמְדִי לְפָנֶיךָ לְדַבֵּר עֲלֵיהֶם טוֹבָה לְהָשִׁיב אֶת־חֲמָתְךָ מֵהֶם׃ כא לָכֵן תֵּן אֶת־בְּנֵיהֶם לָרָעָב וְהַגִּרֵם עַל־יְדֵי־

ת"א לכו ונחשבה. עקידה שער כח: כי כרו שוחה. קמא ס"ז: חרב

רש"י

שעובר על חרבות שראה כבר בבניינים טובים רגיל לשרוק: ישם. יתמה: (יז) ערף ולא פנים. כשיברחו מפני האויב: אראם. ולא אושיעם: (יח) ויאמרו לכו וגו'. ירמיה היה קובל על אנשי ענתות ואומר שאומרים כן: תורה מכהן. שעל הכהנים להורות תורה שנא' יורו משפטיך ליעקב (דברים ל"ג): ודבר מנביא. דברי נבואה: ונכהו בלשון. ונסהדיניה סהדו דשקרן: (כא) והגרם. (הורידם על ידי חרב) לשון עיני נגרה (איכה ג') מים המוגרים (מיכה א'): על ידי חרב. על ידי גייסות: ואנשיהם. של

מצודת דוד

השממים: (יז) כרוח. כמו רוח קדים שהוא העז שברוחות המפזר דברים הנפזרים כן אפזרם בטוסם מפני האויב: עורף וגו'. ביום בוא אידם אסתיר פני מהם ואראה להם העורף ואהיה במשל מאדם המהפך פניו מאדם השנוא לו ורצה לומר לא אשגיח עליהם להושיעם: (יח) ויאמרו. כשאמרתי להם הנבואה הזאת אמרו אלו לאלו נחשבה על ירמיה מחשבות פה לעשות עמו לבל נשמע עוד כדברים האלה: כי לא תאבד. האומרים מה נהיה חסרים במיתתו הלא לא תאבד התורה מיסר הכהנים (על הכהן ללמד תורה וכמ"ש כי שפתי כהן וגו' ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב') ולא תאבד העצה מחכמים אחרים אשר יש עמנו ודבר נבואה לא תהיה נאבדת מיסר הנביאים אשר לא יתנבאו רעה כמוהו): לכו ונכהו. לכן נכהו נסה בלשון כי נדבר עליו מלשינות לפני המלך וזאת יכנו נפש: ואל נקשיבה. אז לא נשמע כמו כל הדברים שדבר הוא כי אין מי בנביאים לדבר דברים כמוהו: (יט) הקשיבה ה' אלי. מה שאני מתפלל עליהם טובות ולעומת זה שמע קול המריבים עמדי אשר יתיעצו עלי: (כ) הישולם. וכי מן הראוי שישולם רעה תחת טובה כי חפרו בור ללכדני ר"ל חושבים עלי מחשבות רעה: זכור. הן דעתך לזכור עת עמדי לפניך בתפלה לבקש עליהם טובה להעביר את חמתך מהם: (כא) לכן. הואיל ומשלמים רעה תחת טובה: והגרם.

מצודת ציון

שרקו ויניעו ראשם (איכה ב'): ישם. ענין תמהון כמו שמו אלי והשמו (איוב כ"א): ויניד. מלשון נדוד והנעה: (יז) אפיצם. ענין פיזור כמו ויפץ העם (שמות ה'): עורף. הוא אחורי הפנים והצואר: אידם. ענין שבר ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב ל"א): (יח) לכו. הוא ענין זרוז: נקשיבה. ענין שמיעה והאזנה: (כ) כרו. חפרו כמו בור כרה (תהלים ז'): שוחה. בור כמו שוחה עמוקה (משלי כ"ב): (כא) תן. ענין מסירה: והגרם. ענין הולכה ושפיכה וכן

תוכחת ירמיה באור הענין

שריקות עולם לימים רבים, עד שכל עובר ישום וכו', זה יהיה מוסר הארץ, ומוסר העם יהיה כי. (יז) כרוח קדים הנושב בחזקה ומפיץ הכל כן אפיצם, ולא תאמר שימצאו מנוחה בגלותם, כי עורף ולא פנים אראם שתמיד יפנו עורף לנוס, כמ"ש ובגויים ההם לא תרגיע: (יח) ויאמרו תחת שירמיה הודיע להם שמחשבת ה' עליהם לטובה הם חשבו להמיתו בכמה תחבולות, כי לא תאבד כי ירמיה היה בו ג' מעלות, שהיה כהן מורה הוראות, והיה חכם ליעצם עצות טובות, והיה נביא דובר בדבר ה', ע"ז אמרו הגם שלא ימצאו ג' המעלות האלה באיש אחד, נמצא תחתיו כל מעלה באיש מיוחד, שהתורה וההוראה לא תאבד מכהן, ולעצה ימצא חכם יועץ, ולדבר ה' ימצא נביא בלעדי ירמיה, לכו ונכהו בלשון, אחר שלא עלה בידם להמיתו ע"י סם כמ"ש נשחיתה עץ בלחמו רצו להמיתו ע"י לה"ר והוצאות דבה, ואל נקשיבה אל כל דבריו שירצה להצדיק א"ע, וגם ר"ל שיכהו בלשונו בעצמו ע"י לשון נבואתו נעליל עליו למסרו למלכות, והגם שהם ישמע סוף דבריו ימצא לו זכות שלבסוף התפלל על העם ועורר אותם למוסר, שישובו וישוב ה' עליהם לטובה, אנחנו לא נקשיבה אל כל דבריו, רק נספר מקצת דבריו שעפ"ז יתחייב מיתה: (יט) הקשיבה, מאמין את ה' כשופט שישמע טענותיו וטענתם ויראה מי צדיק בריבו ומי עושק. (כ) הישולם וכי ראוי שתחת טובה ישולם רעה הלא כל נבואתי היה לטובתם להחזירם בתשובה ולבטל הגזרה, שהלא עמדתי תמיד לפניך להתפלל בעדם להשיב חמה: (כא) לכן תן את בניהם שישארו בעיר ימותו ברעב, והם עצמם שיצאו למלחמה ימותו בחרב, ועי"כ תהיינה נשיהן שכולות מבניהן ואלמנות מבעליהן, ואנשיהם שהיו בעלי מלחמה יהיו הרוגי מות ר"ל שיהרגו במיתות משונות, ובחוריהם הגבורים שיצאו למלחמה יכו

חֶרֶב וְתִהְיֶנָה נְשֵׁיהֶם שַׁכֻּלוֹת וְאַלְמָנוֹת וְאַנְשֵׁיהֶם יִהְיוּ הֲרֻגֵי מָוֶת בַּחוּרֵיהֶם מֻכֵּי־חֶרֶב בַּמִּלְחָמָה׃ כב תִּשָּׁמַע זְעָקָה מִבָּתֵּיהֶם כִּי־תָבִיא עֲלֵיהֶם גְּדוּד פִּתְאֹם כִּי־כָרוּ שִׁיחָה לְלָכְדֵנִי וּפַחִים טָמְנוּ לְרַגְלָי׃ כג וְאַתָּה יְהֹוָה יָדַעְתָּ אֶת־כָּל־עֲצָתָם עָלַי לַמָּוֶת אַל־תְּכַפֵּר עַל־עֲוֺנָם וְחַטָּאתָם מִלְּפָנֶיךָ אַל־תֶּמְחִי וְ*הָיוּ מֻכְשָׁלִים לְפָנֶיךָ בְּעֵת אַפְּךָ עֲשֵׂה בָהֶם׃

יט א כֹּה אָמַר יְהֹוָה הָלֹךְ וְקָנִיתָ בַקְבֻּק יוֹצֵר חָרֶשׂ וּמִזִּקְנֵי הָעָם וּמִזִּקְנֵי הַכֹּהֲנִים׃ ב וְיָצָאתָ אֶל־גֵּיא בֶן־הִנֹּם אֲשֶׁר פֶּתַח שַׁעַר

ת"א ואתה ה' ידעת. פס : מוכשלים . שם בתרא ע : שוחה קרי ויהיו קרי החרסות

רש"י

האלמנות יהיו הרוגי מלאך המות : (כב) כי כרו שוחה, שהעידוהו באשת איש שנאמר (משלי כ"ג) כי שוחה עמוקה זונה : (כג) אל תמחי. אל תהיה מחויה, ולפי שהוא לשון נקבה נתן בו יו"ד ואף היא יתירה כיו"ד של ותזני בם (יחזקאל ט"ז) :

יט (א) בקבוק. צלוחית : יוצר חרש. כלומר של יוצר שהוא של חרש : ומזקני העם . הלוך עמך ומזקני העם מוסב על הלוך ומזקני העם עמך : (ב) שער החרסית. שער האשפות

מצודת ציון

יגירהו על ידי חרב (תהלים ס"ג) : שכולות . מי שמתו בניו קרוי שכול : (כב) גדוד . צבאות עם : ופחים . מלשון פח ורשת : טמנו . ענין הצפנה : (כג) תמחי . מל' מחוי ומחיקה :

יט (א) בקבוק . כן שם הכלי שפיה צר על כי בעת ישפך ממנה נשמע כעין קול בקבק וכן ובקבק דבש (מ"א י"ד) : יוצר חרש . אומן חרש : (ב) גיא בן הנם . כן שם

מצודת דוד

שסוף דמיהם ע"י חרב האויב: שכולות ואלמנות. שכולות מבניהן ואלמנות מבעליהן . ואנשיהם . אנשי האלמנות יהיו מתים ע"י הרג ולא כמיתת עצמן : במלחמה . כי דרך הבחורים ללכת במלחמה : (כב) זעקה . זעקת שבר: פתאום. לבל ידעו להזהר מהם : כרו שוחה. חפרו בור ללכדני בו ר"ל יעצו עלי רעות: ופחים.הלשינו רשתות ללכוד רגלי וכפל הדבר במ"ש: (כג) עצתם עלי למות . אשר המה מתיעצים עלי להמיתני : אל תמחי . אל תמחק חטאתם מלפניך כי יהיו כתובים לזכרון למען יקבלו גמול : ויהיו וגו'. אף בעת ילכו לפניך בדרך מלוחיך יבוא להם מכשול למען לא יוכל לעשות כתקנה : בעת אפך . בזמן שאתה כועס אז עשה בהם נקם למען יהיה הרבה מלהכיל :

יט (א) בקבוק . צלוחית מן יוצר חרס : ומזקני וגו' . מוסב על הלוך ור"ל הלוך אתה וגם מזקני העם וגו' ילכו עמך : (ב) אשר פתח . אשר מול פתח : שער החרסית . הוא שער האשפות הנזכר (בנחמיה ג') ששם זורקים

באור המלות

שלוה : (כא) הרגי מות . לשון הריגה אינו בא על מיתה טבעיית רק על מיתה משונה שדומה כנהרג ע"י אחר: (כב) כי תביא , כי כרו . מלת כי הראשון טעמו כטעם כאשר , בזמן שתביא , כי כרו שוחה ופחים טמנו כורים שוחה מקום עמוק שתפול שם החיה , ומכינים פחים במקום הילוך החיה שע"י שאלך נלכה אל מקום השוחה ותפול שם : (כג) עונם וחטאתם. מוסיף שגם חטא השוגג שלהם אל תמחי :

יט (א) הלוך . נמשך לשתים , הלוך וילכו מזקני העם : אשר

תוכחת ירמיה

באור הענין

מכי חרב במלחמה : (כב) תשמע , בעת שתביא עליהם גדוד פתאום ויהיו בצרה גדולה אז יצדיקו עליהם את הדין , ואז תשמע זעקה מבתיהם כי כרו שוחה ללכדני, ר"ל שאז יזעקו ויתודו שעונם זה בא להם על החטא מה שכרו שוחה ללכוד אותי, ובזה יתודע לכל שמה שכרו עלי שוחה והוציאו דבה היה בשקר : (כג) ואתה ידעת , ר"ל ואתה לא תקבל הזעקה הזאת כמודה ועוזב , אל תכפר על עונם ע"י הוידוי עד שלא יענשו , כי הוידוי מכפרת עון , וגם אחרי העונש חטאתם מלפניך אל תמחי ותהיה כתובה לפניך למזכרת נצח , וגם לא יהיה העונש ע"י הסתרת פנים רק השגחיי שיהיו מוכשלים לפניך בהשגחתך . בעת אפך עשה בהם ר"ל שלא יהיה כעונש הבא לכפר עון שזה מצד מדת הרחמים רק ע"י האף והחמה , ולא כעונש הבא מעצמו ע"י הסתרת פנים רק עשה בהם עונש השגחיי שהמעשה מתיחס אל ה' :

יט (א) הלוך וקנית בקבק , אחר שהורידו בית היוצר והראה לו שבעוד ישראל ביד ה' וברשותו הם דומים כחומר ביד היוצר שאם ישבר הכלי ישוב ויתקנהו ויעשהו כלי אחר , הראה לו עתה משל אחר , שבעת שישראל יצאו מיד ה' ומרשותו ע"י עבודת נכר הם דומים ככלי יוצר שכבר הוסק בכבשן ונגמר שאז אם נשבר אין לו תקנה , וזהו לקחת בקבוק הוא כלי שמשימים לתוכו דבש ופיו צר , ואחר שנקפא הדבש בתוכו א"א להוציאו רק ע"י שבירת הכלב , וזה משל שהם מלאים

פעות

הַחַרְסוּת וְקָרָאתָ שָּׁם אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ׃ ג וְאָמַרְתָּ שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה מַלְכֵי יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵבִיא רָעָה עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר כָּל־שֹׁמְעָהּ תִּצַּלְנָה אָזְנָיו׃ ד יַעַן ׀ אֲשֶׁר עֲזָבֻנִי וַיְנַכְּרוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיְקַטְּרוּ־בוֹ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם הֵמָּה וַאֲבוֹתֵיהֶם וּמַלְכֵי יְהוּדָה וּמָלְאוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה דַּם נְקִיִּם׃ ה וּבָנוּ אֶת־בָּמוֹת הַבַּעַל לִשְׂרֹף אֶת־בְּנֵיהֶם בָּאֵשׁ עֹלוֹת לַבָּעַל אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי׃ ו לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יִקָּרֵא לַמָּקוֹם הַזֶּה עוֹד הַתֹּפֶת וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא הַהֲרֵגָה׃ ז וּבַקֹּתִי אֶת־עֲצַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְהִפַּלְתִּים בַּחֶרֶב לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְנָתַתִּי אֶת־נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ׃ ח וְשַׂמְתִּי אֶת־הָעִיר הַזֹּאת לְשַׁמָּה וְלִשְׁרֵקָה כֹּל עֹבֵר עָלֶיהָ יִשֹּׁם וְיִשְׁרֹק עַל־כָּל־

החרסית קרי

רש״י

מכתה

שמה זורקין חרסים הנשברים , וכן תרגם יונתן תרע קלקלתא : (ג) תצלנה . טינטינ״ר בלעז , לשון מצלתים (דברי הימים א׳ ט״ו) , בצלצלי שמע (תהלים ק״נ) : (ד) וינכרו . עשאוהו נכרי לפני : (ז) ובקותי. וריקנתי,

מצודת דוד

חרסים הנשברים : אשר אדבר אליך . הוא האמור במקרא שלאחריו : (ג) כל שומעה . כל השומע הרעה ההיא ירעשו אזניו מתנועת הרעד : (ד) יען . בעבור אשר עזבו אותי : וינכרו . עשו את המקום הזה נכרי וזרה ממני ר״ל לא הקריבו שם לפני כאלו לא היתה הרצי : ויקטרו בו . אבל קטרו בו לאלהים אחרים : המה וגו׳ . מוסב על ויקטרו בו לומר שגם המה קטרו גם אבותיהם וגו׳ ; דם נקים . דמי הילדים שהקריבו לפני העכו״ם : (ה) עולות לבעל . להיות עולות לבעל : אשר לא צויתי . אפי׳ לפני לא צויתי להקריב בנים ובנות : ולא דברתי , אפי׳ דבור בעלמא מבלי צווי והזהרה : ולא עלתה וגו׳ . לשאול דבר כזאת : (ו) ולא יקרא. אז לא יקרא : התופת . הבמה נקראה תופת לפי שהיו מקישים שם בתופים לבל ישמע האב בנהימת הבן כשהוא נשרף ויכמרו רחמיו : בן הנם. הגיא שעמד בו בית הבמות קראו בן הנם ע״ש נהימת הבן הנשרף : גיא ההרגה . כי יפלו שם הרוגים רבים : (ז) ובקתי . ארוקן עצתם ר״ל לא ימצאו עצה להנצל : למאכל וגו׳ . כי לא יקברו : (ח) לשמה . לתמהון ולהיות שורקין עליה

מצודת ציון

המקום : (ג) תצלנה . ענין מניעת הרעש וכן לקול צללו שפתי (חבקוק ג׳) : (ד) וינכרו . מלשון נכר וזרות : (ז) ובקותי . ענין ריקות כמו הבוק תבוק הארץ (ישעיה כ״ד) והוא לשון נופל על לשון בקבוק : (ח) לשמה . לתמהון : ולשרקה . ענין השמעת קול בקיבוץ השפתים ודרכו לעשות כשרואים

תוכחת ירמיה

באור הענין

עלות לשוח ומחשבות מיעט שא״א להוציאם מהם ע״י תוכחת הנביאים והכרח לשברם כחות לא יחמול , להכיר עלת בליעל ולהתם חטאת . ומזקני העם. חקח אתך מזקני העם : (ב) אל גיא בן הנום ששם שרפו את בניהם לאש (כנ״ל ז׳ ל״א),אשר פתח שער החרסית שער המזרח , כי עבודת המולך היה מיוחד לשמש כנודע , וקראו את השער שער השמש: (ד)וינכרו, יחדוהו לעבודת נכר, ולא תאמר שמעשה אבותיהם בידיהם , עז״א אשר לא ידעום המה ואבותיהם , ומלאו דם נקים מנפשות אדם שהקריבו למולך , ומפרש איך מלאו דם נקיים , כי . (ה) בנו במות התופת מחוץ מה שהעבירו למולך , העלו ג״כ עולות שבזה שפכו דם , אשר לא צויתי פירשתי למעלה (ז׳ ל׳) : (ז) ובקתי , על זה מורה שם בקבוק שעשוי להריק הדבר מתוכו כן אריק עצת יהודה : (ח) ושמתי את העיר

באור המלות

(ה) אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי. הסדר הוא עליה על לב , ואח״כ הדבור , ואח״כ הצווי , שהדבור בא גם על הרשות והצווי חובה (כנ״ל ז׳ כ״ב) , ולכן השבת בבלילם הפך הסדר לרבותא , וחז״ל אמרו (תענית ד׳) לא צויתי למישע מלך מואב ולא דברתי ליפתח ולא עלתה על לבי זה עקדת יצחק , ר״ל שעקדת יצחק היתה תחלה ואח״כ יפתח ואחריו מישע , והחשוב שתחלה עלה על לבו בעת עקדת יצחק , ואח״כ דבר הרשות אלא כיפתח , ועת צווי של חובה בעת מישע , ולכן

מצותה: ט והאכלתים את־בשר בניהם ואת בשר בנתיהם ואיש בשר־רעהו יאכלו במצור ובמצוק אשר יציקו להם איביהם ומבקשי נפשם: י ושברת הבקבק לעיני האנשים ההלכים אותך: יא ואמרת אליהם כה־אמר יהוה צבאות ככה אשבר את־העם הזה ואת־העיר הזאת כאשר ישבר את־כלי היוצר אשר לא־יוכל להרפה עוד ובתפת יקברו מאין מקום לקבור: יב כן־אעשה למקום הזה נאם־יהוה וליושביו ולתת את־העיר הזאת כתפת: יג והיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה כמקום התפת הטמאים לכל הבתים אשר קטרו על־גגתיהם לכל צבא השמים והסך נסכים לאלהים אחרים: יד ויבא ירמיהו מהתפת אשר שלחו יהוה שם להנבא ויעמד בחצר בית־יהוה ויאמר אל־כל־העם: טו כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני מבי אל־העיר הזאת

ה״א במקום א׳ מביא קרי

ועל

רש״י

ל׳ בוקה ומבוקה (נחום ב׳) ועל שם בקבוק שהוא מדבר בו לקח לשונו כן: (ט) ובמצוק. לשון צרה כמו צוקה: (יא) אשר לא יוכל להרפה. אהעם קאי אבל העיר אעשה כתופת ואטהר לפחיד: (יב) העיר הזאת כתפת. כולה מליאה הרוגים כמו התופת שהורגין שם את הילדים למולך:

מצודת ציון

דבר חשוב שנחרב: ישום. יתמה: (ט) במצור. ענין הקפת גייסות סביבות העיר לכבשה ולהצר להם: ובמצוק יציקו. מלשון צוקה וצרה: (י) אותך. עמך: (יא) ככה. כן: היוצר. אומן חרס: להרפה. הוא מלשון רפואה ועם כי הוא בה״א ור״ל לתקנו ואמר בלשון שאלה וכן וירפא את מזבח

מצודת דוד

עליה: (ט) במצור. בסבת המצור יהיו חסרים ממאכל ויאכלו בשר בניהם וגו׳: (יא) ככה אשבר. כמו שנשבר הבקבוק כן אשבר וגו׳: כאשר ישבר וגו׳. ר״ל כשבירת כלי יוצר אשר ישבור מי שאין למלאת תקנה לעשותו שלם כן ישבר העם והעיר מבלי תקנה: ובתופת. ההרוגים יקברו בתופת הרבה מאד עד שלא ימצאו שם מקום לקבור עוד: (יב) כן אעשה. כמו שאמרתי כן אעשה וגו׳: כתופת. ר״ל מלאה הרוגים כתופת שהיא מהרוגי הילדים המומתים לעכו״ם: (יג) והיו וגו׳. ר״ל הם יהיו מקום קברות ההרוגים כמקום התופת: הטמאים. מוסב על הבתים לומר הבתים הטמאים יהיו כתופת והוא ומפרש מי הם מהבתים ואמר לכל הבתים אשר קטרו וגו׳: (יד) להנבא. הנבואה האמורה למעלה:

באור המלות

לכן הוסיף שאף לא דברתי וכו׳: (יג) הטמאים. מוסב על בתי ירושלים, ולמ״ד לכל הבתים מוסב על כן אעשה, כן אעשה למקום, [כן אעשה] לכל הבתים. ומ״ש והיו בתי ירושלים וכו׳ הוא מאמר מוסגר לבאר מדוע יהיה כתופת:

תוכחת ירמיה

באור הענין

זה עונש על שנכרו את המקום הזה: (ט) **והאכלתים בשר בניהם**, זה מדה כנגד מדה על שהעלו את בניהם עולות לבעל: (י) **ושברת**, שהבקבוק בעת ירצו להריק מה שבתוכו ישברוהו: (יא) **ככה אשבר**, ולא כשבירת החומר ביד היוצר לעשותו כלי אחר, רק **כאשר ישבר את כלי היוצר** הכלי הנגמר, שזה **לא יוכל להרפא**: (יב) **כן אעשה למקום הזה**, הוא טעם מה שיקברו בתופת כדי לטמא את המקום כמו שטימאוהו, ומה שיעבר אותם כדי לעשות כן ליושביו. **ולתת** ולא לבד שהתופת ימלא פגרי אדם כי גם כלל העיר תהיה כתופת לקברות מתים: (יג) **והיו בתי ירושלם**, וכל הבתים יהיו **במקום התופת**, מפני שהבתים הם **טמאים**, ובאר מפני מה הם טמאים מפני שהבתים קטרו על גגותיהם ודימה כבמות ע״ז שצריכים ניתוץ והירוס: (יד) **ויבא ירמיהו מהתופת אשר שלחו ה׳ שם להנבא**, ר״ל ה׳ שלחו רק שינבא בהתופת ושם היה שלוח ה׳, אבל מה שהלך ונבא זאת שנית בחצר בית ה׳ זה עשה מדעתו, וזה הוצעה למ״ש אח״ז שפשחור הכהו, שעל הנבואה שנבא במקום התופת לא היה יכול לפגוע בו כי היה שליח ה׳, רק ע״מ שדבר מעצמו בלא ציוי לא היה שליח ה׳ והיה יכול לפגוע בו: (טו) **כה אמר ה׳ הנני מביא**, כאשר צוהו ה׳ לעשות מעשה עם נבואתו ידע כי נחרץ הדבר מאת ה׳ ולא יחזור בו, כמ״ש הרמב״ן, שכל מעשה הנעשה עם הנבואה גורם

שהיא

וְעַל־כָּל־עָרֶיהָ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עָלֶיהָ כִּי הִקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם לְבִלְתִּי שְׁמוֹעַ אֶת־דְּבָרָי׃

כ א וַיִּשְׁמַע פַּשְׁחוּר בֶּן־אִמֵּר הַכֹּהֵן וְהוּא־פָקִיד נָגִיד בְּבֵית יְהוָה אֶת־יִרְמְיָהוּ נִבָּא אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ב וַיַּכֶּה פַשְׁחוּר אֵת יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא וַיִּתֵּן אֹתוֹ עַל־הַמַּהְפֶּכֶת אֲשֶׁר בְּשַׁעַר בִּנְיָמִן הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה׃ ג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּצֵא פַשְׁחוּר אֶת־יִרְמְיָהוּ מִן־הַמַּהְפָּכֶת וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִרְמְיָהוּ לֹא פַשְׁחוּר קָרָא יְהוָה שְׁמֶךָ כִּי אִם־מָגוֹר מִסָּבִיב׃ ד כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֶנְךָ לְמָגוֹר לְךָ וּלְכָל־אֹהֲבֶיךָ וְנָפְלוּ בְּחֶרֶב אֹיְבֵיהֶם וְעֵינֶיךָ רֹאוֹת וְאֶת־כָּל־יְהוּדָה אֶתֵּן בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וְהִגְלָם בָּבֶלָה וְהִכָּם בֶּחָרֶב׃ ה וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־חֹסֶן הָעִיר הַזֹּאת וְאֶת־כָּל־יְגִיעָהּ וְאֶת־כָּל־יְקָרָהּ וְאֵת כָּל־אוֹצְרוֹת מַלְכֵי

רשי

כ (ב) **המהפכת** שם מקום בית האסורים, וי"ת כיפתא ארכוול"ד בלע"ז: (ג) לא פשחור קרא ה' שמך וגו'. לא נקרא שמך פשחור אלא בשביל דבר זה כלומר פשח סחור כמו (שביעית פ"ד מ"י) אילן שנפשח וכן ויפשחני (איכה ג'), וכן אמר לו לא פשחור קרא שמך שלשון פשחור משמע אדם גדול ובן חורין פש חור, אלא לכך נקרא שמך פשחור פשח סחור. ד"א פש סחור רבים סביבותיך להרוג, ובלשון זה מגור הוא לשון אסיפה כמו מגורי אל חרב (יחזקאל כ"א): (ה) חוסן. ממון:

יהודה

(ג) מגור. ילאה:

מצודת דוד

(טו) ועל כל עריה. הערים הסמוכים לה: כי הקשו. לבל יוכלו להפך אלי פניהם והוא ענין מליצה:

כ (א) פקיד נגיד. ממונה ושר היה בבית ה': את ירמיהו. מוסב על וישמע: (ב) המהפכת. הוא שם של בית הסוהר: בשער בנימין. כן נקרא שם השער: העליון. העומד בגובה ההר: (ג) לא פשחור וגו'. ר"ל לא נקרא שמך פשחור כי אם לאות שאסיפת גייסות יקיפו אותך מסביב כי פשחור הוא כמו פש סחור ופש הוא ענין רבוי כמו ופשו פרשיו (חבקוק א') וסחור הוא תרגומו של סביב: (ד) למגור. לאסיפת הגייסות: לך. אותך אתן ולכל אוהביך: ועיניך ראות. כשיפלו בחרב: והכם. מהם יכה בחרב: (ה) ואת כל יקרה. כל הדברים היקרים שנמצאים בה: אתן

מצודת ציון

ה' (מ"א י"ח): (טו) הקשו. מלשון קשה: ערפם. הוא אחורי הפנים והצואר:

כ (ג) מגור. ענין אסיפה וקבוץ כמו אוגר בקיץ (משלי י'): (ה) חוסן. ענין חוזק ועל העושר יאמר שהוא המחזק וכן חוסן ויקר יקחו (יחזקאל כ"ב): יגיעה. גם הוא

תוכחת ירמיה

באור הענין

שהיא נבואה קיימת בלא חזרה, ולכן הודיע להם שנגמר דינם, ועז"א **הנני מביא את כל הרעה** לא כמ"ש בנבואה הקודמת שה' חושב מחשבה שישובו, **כי הקשו את ערפם** ולא רצו לשוב ולכן נחתם גז"ד כמ"ש לקמן (כ"א י') כי שמתי פני על העיר הזאת לרעה ולא לטובה:

כ (ג) **לא פשחור**, שם זה מורה על התפשטות והחירות, **כי אם מגור מסביב** שהוא ההפך שמתאסף אל עצמו מפני הפחד והמגור: (ד) **נותנך למגור** שישמעו מה שנעשה לך ויגורו ויפחדו, **ונפלו בחרב** בעת המלחמה, **ואת כל יהודה אתן** בעת שיכבשום, **והגלם** ושם בבבל **יכם בחרב**, או ר"ל הגלה מקצתם, והכה מקצתם: (ה) **ונתתי את כל חוסן** הם הדברים החזקים שבעיר כמו המבצרים, **ויגיעה** כספם וזהבם ותבואותיהם, **ויקרה** דברים יקרים כמו אבנים טובות ומרגליות, **ואת כל אוצרות** שאצרו המלכים, **אתן** מפרש נגד כל חוסן אמר **אתן ביד אויביהם** שיכבשו המבצרים, ונגד יגיעה ויקרה אמר **ובזזום** שיגיע אליהם כחיל איש לו, ונגד האוצרות אמר

באור המלות

(ג) לא פשחור. שם פש־חור, פש מענין ריבוי והתפשטות, כמו ופשו פרשיו, כי תפושו כעגלה דשה, וחור מענין חירות. ומגור הוא ההפך שמורה הצמצום (כנ"ל ו' כ"ה): (ה) חוסן. עקרו על דבר חזק ומתקיים, וחסון הוא כאלונים (עמוס ב'), ובא על העושר בהשאלה כי הון עשיר קרית עזו, ופה ר"ל דברים החזקים שבעיר כמו בית צדיק חוסן רב, ומחזק עם מחנם. ועל כינוס מבצרים שייך לשון נתינה: ובזזו בא על דברים הנבזזים מן החיל, ולקיחה שייך אל האוצרות שרובם נלקחים לאוצר המלך ואינם נבזזים, ואם גם האוצרות

יהודה אתן ביד איביהם ובזזום ולקחום והביאום בבלה: ו ואתה פשחור וכל ישבי ביתך תלכו בשבי ובבל תבוא ושם תמות ושם תקבר אתה וכל אהביך אשר נבאת להם בשקר: ז פתיתני יהוה ואפת חזקתני ותוכל הייתי לשחוק כל היום כלה לעג לי: ח כי מדי אדבר אזעק חמס ושד אקרא כי היה דבר יהוה לי לחרפה ולקלס כל היום: ט ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כלכל

קמץ בדק ולא

רש"י

(ז) פתיתני. ללכת בשליחותיך: חזקתני. הכבדת עלי ידך החזקה ללכת על כרחי: ותוכל. ונצחת: כלה, כל העם לועג לי: (ח) מדי אדבר. בכל עת שאדבר אליהם אני צריך לזעוק ולהרים קולי ואיני קורא עליהם טובה כי אם נבואות חמס ושוד: כי היה וגו'. לפיכך דברו לי חרפה שהם מחרפים אותי: ולקלס. (ולדבור) כמו וקלסה (יחזקאל כ"ב): (ט) ואמרתי לא אזכרנו. אם אמר לי לב שלא אלך בשליחותך עוד: והיה בלבי, נבואה כאש בוערת ועל כרחי אני צריך לילך: עצור בעצמותי.

מצודת ציון

יאמר על שפוסר כבא ביניהם ועמל: ובזזום. מלי בזה ושלל: (ז) פתיתני. מלשון פתוי והסתה: ותוכל. מלשון יכולת: (ח) מדי. ענינו כמו מתי וכן מדי דברי בו (לקמן ל"א): חמס. ענין הסרת היושר והוא מלשון נחמסו עקביך (לעיל י"ג): ושוד. עושק הגוף: ולקלס. ענין לעג וקלס כמו וקלסה לכל הארצות (יחזקאל כ"ב): (ט) עצור. כנוס ומאוסף כמו עצרת בוגדים (לעיל ט'): ונלאיתי. ענין עייפות ויגיעה כמו הנשוא נלאו (שם): כלכל. ענין הסבלה והחזקה:

מצודת דוד

על כי הלכו והפסיק חזר ואמר אתן וכן דרך המקרא: (ו) אשר נבאת. כי פשחור אמר שהוא נביא ונבא בשקר: (ז) פתיתני. אתה ה' פתית אותי ללכת בשליחותך: ואפת. קבלתי הפתוי: חזקתני. חזקת אותי בדברים באמרך אל תירא מפניהם (לעיל א') והנה בזה יכולת לפתות אותי: הייתי לשחוק. עתה הנה הייתי לשחוק וכולם מלעיגים עלי: (ח) כי מדי אדבר. מתי שאדבר דברי נבואה אני צועק על הרעה הנעשה לי ואקרא בקול חמס ושוד הבא לי בעבורם: לחרפה. כמה מחרפים אותי כל הימים בעבור דבר הנבואה: (ט) ואמרתי. פעמים רבות אמרתי בלבי לא אזכור בפניהם שם ה' על פי ולא אדבר עוד נבואה בשמו: והיה בלבי, אבל הנבואה היה בלבי כאש בוערת וכנוס בעצמותי: ונלאתי. נעשיתי נלאה ועיף לסבול כי הנבואה ולא יכולתי להתאפק

תוכחת ירמיה

באור המלות

ניסתו לאחשי הוחיל נבא או יפול עליהם לשון בזה (למעלה ע"ו י"ג): (ז) שחוק, לועג לי. הלעג הוא יותר מן השחוק שישחק על חברו לפעמים ולא יבזהו, כמו אם יוהלך ויפול בבגדו, אבל הלועג יבז לו (עי' תהלות ב' ד', שם מ"ד ט', משלי א' כ"ו): (ח) לחרפה ולקלס. הקלס הוא המאמר שעושים לשחוק על אדם וגם גנאי שנותנים לו, כמו ויתקלסו בו, עלה קרח, הקטנים והתינוקות יתקלסו בך שמחא השם רבת המהומה (יחזקאל כ"ב ה'): (ט) ונלאיתי כלכל ולא אוכל. הלאות הוא הסיבה הבאה ע"י רב הזמן שסבל, ומוסיף

באור הענין

ולקחום כי יוקחו לאוצר מלך בבל: (ו) ושם תקבר ר"ל לא תשוב לא בחיים ולא אחרי המות: (ז) פתיתני ה', ר"ל הנה לא רציתי להיות נביא, א] מפני שיראתי שאהיה לשחוק וללעג מגד כי נער אנכי, וע"ז פתיתני כמ"ש אל תאמר נער אנכי ואפת, ב] מפני שיראתי שאם לא אהיה לשחוק יהרגו אותם עלי ויהרגוני, וע"ז חזקתני כמ"ש אל תירא מפניהם ותוכל ועתה כל אשר יגורתי בא לי, אם מה שיראתי שאהיה לשחוק הייתי לשחוק כל היום, ולא אבל קצת מן העם רק כולה לועג לי, ואם מה שיראתי שיעשו לי רעה. (ח) מדי אדבר אזעק איני אלא כאיש משוגע ושחי שילחקו עליו ולא ישימו לב לדבריו, כי בכל עת שאדבר דבר נבואה צ"ל לזעוק בין על חמס בממון, בין על שוד בגוף, כי היה דבר ה' לי לחרפה מה שאני מדבר בשם ה' הם חושבים שאני עצמי מדבר זאת וע"כ יחרפוני על דברי שאני אומר להם: (ט) ואמרתי, ועי"ז נמרתי בלבי שלא אנבא עוד, לא אזכרנו ר"ל שאפסיק מזכרוני מה שאמר לי עד עתה, ולא אדבר עוד בשמו לעתיד לא אלך בשליחות אחר, אבל (נגד לא אזכרנו) והיה בלבי כאש בערת, (ונגד לא אדבר עוד בשמו) ונלאיתי כלכל ולא אוכל שלא אלך בשליחותו ולא אנבא: (י) כי שמעתי, ותוך ממה שחרפוני ודפוני ע"י דברי נבואתי רצו להוציא עלי דבה בעלילות שקר, ולא איש יחידי רק דבת רבים, וגם (דבת) מגור מסביב הוא פשחור שקראו בשם מגור מסביב, ב] שהעמידו עדי עדי שקר להעיד שקר בפני וכ"א אומר לחברו הגידו אתם את הדבה ונגידנו ר"ל נהיה עדים להגיד זאת בפניו לפני השופטים, ג] שגם כל אנוש שלומי הם שומרי צלעי מצפים שאהיה צולע מעט וע"כ אמרו, אומרים אל"ז, נדבר עמו שלום להטעותו שיאמין לנו, אולי

יפותה

וְלֹא אוּכָל׃ י כִּי שָׁמַעְתִּי דִּבַּת רַבִּים מָגוֹר מִסָּבִיב הַגִּידוּ וְנַגִּידֶנּוּ כֹּל אֱנוֹשׁ שְׁלֹמִי שֹׁמְרֵי צַלְעִי אוּלַי יְפֻתֶּה וְנוּכְלָה לוֹ וְנִקְחָה נִקְמָתֵנוּ מִמֶּנּוּ׃ יא וַיהוָה אוֹתִי כְּגִבּוֹר עָרִיץ עַל־כֵּן רֹדְפַי יִכָּשְׁלוּ וְלֹא יֻכָלוּ בֹּשׁוּ מְאֹד כִּי־לֹא הִשְׂכִּילוּ כְּלִמַּת עוֹלָם לֹא תִשָּׁכֵחַ׃ יב וַיהוָה צְבָאוֹת בֹּחֵן צַדִּיק רֹאֶה כְלָיוֹת וָלֵב אֶרְאֶה נִקְמָתְךָ מֵהֶם כִּי אֵלֶיךָ גִּלִּיתִי אֶת־רִיבִי׃ יג שִׁירוּ לַיהוָה הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כִּי הִצִּיל אֶת־נֶפֶשׁ אֶבְיוֹן מִיַּד מְרֵעִים׃ יד אָרוּר הַיּוֹם אֲשֶׁר יֻלַּדְתִּי בּוֹ יוֹם אֲשֶׁר־

ילדתני

רש"י

כעס בעצמותי כאש: כלכל. לסבול האש: (י) כי שמעתי. אני אמרתי שלא אזכרנו לפי ששמעתי דבת רבים אלו שמתלחשים עלי: מגור. לשון אסיפה וכת"י: הגידו. עליו עדות שקר: ונגידנו. ונעידנו, ומנחם פירש הגידו ונגידנו כמו (דברים י"ד) לא התגודדו, וכן חבר לחלק יגיד רעים (איוב י"ז), לשון השחתה כמו גודו אילנא (דניאל ד'), ודונש פתר אותו ל' הגדה ממש וכה פתרונו הגידו עליו דבר שקר ונגידנו למלך, ויש לנו כמו נגידנו דברים רבים במקרא אשר לא יכון פתרונן כי אם עד אשר יחלקון לשתי תיבות או לשלש כמו ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל"ז), בני ילהוני (לעיל י'): שומרי צלעי. מצפים שברי: אולי יפותה. לשמוע לנו ולטעות אחרינו: (יא) כי לא השכילו. לא הצליחו בעצתם: (יד) ארור היום אשר יולדתי בו. פוא"י איינגור"ט בלעז, היא שעת הריון, ועל ידי אונס שמת חלקיהו אביו מתחו ביום שהיה

מצודת דוד

לגלי לאמרה: (י) כי שמעתי. אף על פי ששמעתי דברי רבים הכיפת אויבים מסביב שאומרים אלו לאלו הגידו עליו עדות שקר ונגיד הדבר ההוא לפני המלך: כל אנוש. כל איש ואיש אשר הבטחים בהם אוהבי והפ' שלומי שמה מצפים על תקלתי להיות צולע ופוסח והוא ענין מליצה: אולי יפותה. באמרם אולי יפותה לדברינו ונוכל לו שידבר דבר מיתה בעבורו חייב מיתה ואז ניקח את נקמתינו ממנו: (יא) וה' אותי. הנה עכ"ז היה ה' עמי לעזרה כגבור החזק על כן כשלו רודפי ולא יוכלו לי לעשות עמי רעה: בושו מאד. נהביישו מאד כי לא הצליחו במעלם וכלימת עולם תהיה זאת להם ולא תשכח: (יב) וה' צבאות. ואתה ה' צבאות הבוחן את הצדיק לדעת מעשיו ורואה מחשבות כליות ולב בטוח אני אשר בעיני אראה נקמתך מהם: כי אליך. לכך אליך אני מגלה הריב שיש להם עמדי ולא גליתי למי לבקש ממנו עזר: (יג) שירו לה'. ומעתה אתם אנשי הצדק שירו לה' והללו אותו אשר הציל מיד המרעים את נפש האביון ועל נפש עצמו אמר: (יד) ארור היום. ממרירת לב על כי רבים קמו עליו קלל ירמיה יום הולדתו כפי המורגל בפי קשי המזל: יולדתי בו. הוא יום ההריון המיוחס גם לאב וכמ"ש לאביך זה ילדך (משלי כ"ג): אשר ילדתני אמי.

מצודת ציון

כמו ומי מכלכל את יום בואו (מלאכי ג'): אוכל. מלשון יכולת: (י) דבת. ענין אמירה ועל פי רוב יאמר על האמירה הרעה כמו דבת הארץ (במדבר י"ג): מגור. ענין אסיפה: שומרי. ענין תקוה וצפוי כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז): צלעי. ענין הגר ופסח ויאמר על המכשול והתקלה וכן ובצלעי שמחו (תהלים ל"ה): יפותה. מלשון פיתוי והסתה: ונוכלה. מל' יכולת: (יא) אותי. עמי וכן ואדבר אותך (יחזקאל ב'): עריץ. חזק כמו אל נערץ (תהלים פ"ט): השכילו. ענין הצלחה על כי המצליח נדמה בעיני הבריות שעושה מעשיו בהשכל וכן ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (ש"א י"ח): (יב) בוחן. מלשון בחינה: (יג) מרעים. רשעים:

תוכחת ירמיה

באור הענין

יפותה לקבל עצתו, ועי"כ נוכלה לו ונקח את נקמתנו ממנו, אבל. (יא) וה' אותי, ה' הוא החיות והנס שלי, והוא מצייר על דגלי כגבור עריץ לוחם בעדי להצילני, ע"כ רודפי יכשלו ולא יוכלו לעשות לי רעה, אבל בושו הם צריכים לבוש מאד כי כלמת עולם הלא לא תשכח שעשו נבלה כזאת להוציא דבה ולהעיד שקר: (יב) וה' צבאות אחר שאתה בוחן מי הצדיק בדין, ואתה רואה גם מחשבת הלב, וידעת צדקתי וכל הדבה שהוציאו עלי שקר שלא הרהרתי אף במחשבה במה שהם חושדים אותי, א"כ אבקש אראה נקמתך מהם, כי איני נקמתי לכבודי רק לכבודך כי אליך גליתי את ריבי, שריבי גליתי אליך אחר שהוא בעבור כבודך: (יג) שירו, ועכ"פ שירו על ההצלה שהצילני מידם ולא יכלו להפיק זממם עלי: (יד) ארור, ביום שנתעברה אמו של ירמיה בירמיהו הרג מנשה את כל נביאי ה' והיה יום ארור, וז"ש ארור היום אשר ילדתי בו ר"ל שהוא ארור מכבר, ויום שנולד ירמיה

באור המלות

ולא אוכל כלכל כלל אף זמן מועט: (י) מגור מסביב. דמה מגור מסביב הוא פשחור: ונגידנו. כעלם שאליו יגיד דבר בא בשתום הלמ"ד, ונגד לו את דברי אדוני. והדבר אשר יגיד נקשר במלת את, ויגד לו מרדכי את אשר קרהו. ופה ר"ל נעיד אותו שיינו שנגיד מעשיו ותכונתו: צלעי. לשון והוא צולע על ירכו: (יא) וה' אותי. מעמין והיו לאות על ידך: בושו, כלמת. הבושה מעצמו, והכלימה ע"י אחרים (כנ"ל ג' כ"ה): (יד) ילדתי, ילדתני אמי. הלדה מצד האב בא על העבור, ובמלת יולדתי בפועל מציין עת העבור

יְלָדַתְנִי אִמִּי אַל־יְהִי בָרוּךְ׃ טו אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר בִּשַּׂר אֶת־אָבִי לֵאמֹר יֻלַּד־לְךָ בֵּן זָכָר שַׂמֵּחַ שִׂמְּחָהוּ׃ טז וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא כֶּעָרִים אֲשֶׁר־הָפַךְ יְהוָה וְלֹא נִחָם וְשָׁמַע זְעָקָה בַּבֹּקֶר וּתְרוּעָה בְּעֵת צָהֳרָיִם׃ יז אֲשֶׁר לֹא־מוֹתְתַנִי מֵרָחֶם וַתְּהִי־לִי אִמִּי קִבְרִי וְרַחְמָה הֲרַת עוֹלָם׃ יח לָמָּה זֶּה מֵרֶחֶם יָצָאתִי לִרְאוֹת עָמָל וְיָגוֹן וַיִּכְלוּ בְּבֹשֶׁת יָמָי׃

כא א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה בִּשְׁלֹחַ אֵלָיו הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶת־פַּשְׁחוּר בֶּן־מַלְכִּיָּה וְאֶת־צְפַנְיָה בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַכֹּהֵן לֵאמֹר׃ ב דְּרָשׁ־נָא בַעֲדֵנוּ אֶת־יְהוָה כִּי נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל נִלְחָם עָלֵינוּ אוּלַי יַעֲשֶׂה יְהוָה אוֹתָנוּ כְּכָל־נִפְלְאֹתָיו וְיַעֲלֶה מֵעָלֵינוּ׃ ג וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֲלֵיהֶם כֹּה תֹאמְרֻן אֶל־צִדְקִיָּהוּ׃ ד כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵסֵב אֶת־כְּלֵי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר

ה' בלא מפיק עמ"ש

בידכם

רש"י

בורח מפני מנשה שהיה הורג את הנביאים ושמח מפתו וברח: (טו) שמח. מ"ס דנושה שהוא לשון משמח אחרים שמשמח את אביו בבשורתו: (טז) כערים אשר הפך. סדום ועמורה: ולא נחם. שגזר עליהם חורבן ולא חשב מחשבה אחרת לבטל גזרתו: (יז) אשר לא מותתני. מלאך המות מרחם, והרי זה מן המקראות קצרי דיבור: הרת עולם. הריון של עולמית: (יח) עמל ויגון. חורבן ביהמ"ק:

כא (ד) **הנני** מסב את כלי המלחמה. יש בכם היודעים להשביע את השרים של מעלה הממונים על

מצודת ציון

(טז) נחם. ענין הפוך מחשבה: ותרועה. ענין זעקת יללה כמו נפשו ירעה לו (ישעיה ט"ו): (יז) מרחם. הוא מקום הולד: הרת. מלשון הריון: (יח) עמל. ענין יגיעה: ויכלו. מל' כליון:

כא (ב) ויעלה. ענין סלוק כמו העלות הענן (במדבר ט'): (ד) מסב. מלשון סביב: את מלך. אל

מצודת דוד

זה יום הלידה שמיוחס לבד לאם: (טו) ארור האיש וגומר. אזיל ולמפרע לא היתה הבשורה טובה בודאי לא היה המבשר איש טוב כי דרך איש טוב לבשר טוב כמ"ש איש טוב זה ועל בשורה טובה יבוא (ש"ב י"ח): שמח שמחהו. אמר בהפ"ה וכי למפרע היתה שמחה: (טז) והיה האיש ההוא. זה המבשר: כערים וגו'. הם סדום וחברותיה: ולא נחם. מגזור עליהם ההפכה לא חשב מחשבה אחרת לבטל הגזרה: ושמע. המבשר הזה ישמע מאוהביו זעקת צרה ותרועת יללה: (יז) אשר לא מותתני מרחם. ר"ל לזה אני מקלל יום הלידה והמבשר כי למה מי שגידו להמית לא המית אותי בעודי ברחם והיתה לי א"כ אמי לקבר לפי שעה ורחמה היה לי הריון עד עולם עד המיתה: (יח) למה זה מרחם יצאתי. ר"ל למה יצאתי ממעמי כדרך הנולד חי: לראות עמל ויגון. ההולדה הזאת היתה לרעתי לראות עמל ויגון והנה ימי כלים בבושת כי כל הימים מביישים אותי הקמים עלי:

כא (ב) דרש נא. עתה דרש בתפלה בעבורנו אל ה': ככל נפלאותיו. כמו כל הנפלאות הרגיל לעשות מאז: ויעלה. ויסתלק מעלינו: (ד) הנני מסב. אסבב מהם את

תוכחת ירמיה

באור המלות

שהולידו אביו, ועל עת הלידה אמר ילדתני אמי, ומלת ארור אינו קללה רק הודעה, שיום הוא ארור מכבר: (יז) ורחמה הרת עולם. כי שעובר שמת ברחם ויצא משם תוכל אמו להתעבר שנית, אבל אם ישאר שם לא תקבל עוד הריון: (ב) יעשה ה' אותנו. סילו"ל יעשה לנו, ורלוף בו כונס

באור הענין

היה תשעה באב שהיה עתיד הבית להחרב בו, ומז"א שיום הלידה **אל יהי ברוך** בעתיד: (טו) **ארור האיש**, וכן האיש אשר בשר את אבי היה ג"כ ארור, כי מנשה הרג אותו על **שבשר את אבי ושמח שמחהו** ולכן הרגו: (טז) והיה, האיש הזה היה דומה **כערים אשר הפך ה'** וכן נאבד הוא וכל אשר לו ע"י מנשה, **ושמע קול זעקה בבקר** אז לקחו לבית האסורים ודן אותו, **ותרועה בעת צהרים** הריעו בשופר שילא כרוז להמיתו, והטעם שהרג אותו מנשה היה. (יז) **על אשר לא מותתני מרחם** על שידע עברוני ולא הודיע למלך למען ימיתני מרחם ע"י כוס שהיה נותן לאמי שתפיל הולד, כי מנשה לא רצה שישאר זרע לנביאי ה': (יח) **למה זה**, זה מסיים ירמיה, א"כ אם כבר נחתי בי חצי רוע שמערכה מעת נולדתי בבטן, **למה יצאתי מרחם**, להיות מעומד אל המון סבלותי:

הנני

בְּיֶדְכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם נִלְחָמִים בָּם אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֶת־הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עֲלֵיכֶם מִחוּץ לַחוֹמָה וְאָסַפְתִּי אוֹתָם אֶל־תּוֹךְ הָעִיר הַזֹּאת׃ ה וְנִלְחַמְתִּי אֲנִי אִתְּכֶם בְּיָד נְטוּיָה וּבִזְרוֹעַ חֲזָקָה וּבְאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל׃ ו וְהִכֵּיתִי אֶת־יוֹשְׁבֵי הָעִיר הַזֹּאת וְאֶת־הָאָדָם וְאֶת־הַבְּהֵמָה בְּדֶבֶר גָּדוֹל יָמֻתוּ׃ ז וְאַחֲרֵי־כֵן נְאֻם־יְהֹוָה אֶתֵּן אֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה | וְאֶת־עֲבָדָיו | וְאֶת־הָעָם וְאֶת־הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר הַזֹּאת מִן־הַדֶּבֶר | מִן־הַחֶרֶב וּמִן־הָרָעָב בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהִכָּם לְפִי־חֶרֶב לֹא־יָחוּס עֲלֵיהֶם וְלֹא יַחְמֹל וְלֹא יְרַחֵם׃ ח וְאֶל־הָעָם הַזֶּה תֹּאמַר כֹּה אָמַר יְהֹוָה הִנְנִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם אֶת־דֶּרֶךְ הַחַיִּים וְאֶת־דֶּרֶךְ הַמָּוֶת׃ ט הַיֹּשֵׁב בָּעִיר הַזֹּאת יָמוּת בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדָּבֶר וְהַיּוֹצֵא וְנָפַל

על

רש״י

פורעניות נהגיל איש איש מן הרעה שהוא ממונה עליה ובכך אתם בוטחים הנני מיסב את הצרים של זה לזה ולא תדעו על מי תשביעו : ואספתי אותם . כלי מלחמה אל תוך העיר הזאת שאמחית

מצודת דוד

כלי המלחמה להלחם אל מלך בבל וגו׳ ר״ל לא תצליחו עם כלי המלחמה כאילו הם לקוחים מכם ונתונים בידם להלחם עמהם : ואספתי . אני אכניס את הכשדים אל העיר ולא תוכלו למנעם : (ה) ונלחמתי . ר״ל אגביר הכשדים עליכם כאלו אני נלחם עמכם : ביד נטויה . אחז במשל מגבור שנלחם ונוטה ידו מול האויב : (ו) את יושבי העיר . והוזר ומפרש ואת האדם ואת הבהמה : בדבר . ר״ל ההכאה תהיה שימותו בדבר גדול : (ח) נותן לפניכם . ר״ל מפרש אני לפניכם באיזה ענין תמצאו חיים ובאיזה ענין תשיג אתכם המיתה : (ט) בחרב וגו׳ . ר״ל באחד מאלה : ונפל . ישכון

מצודת ציון

מלך : הצרים . מל׳ מצור : ואספתי . ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים י״ט) : (ז) יחוס . ענין חמלה כמו וחוסה עלי (נחמיה י״ג) וכפל הדבר במ״ש : (ח) נותן . ענין אמירה כמו ולא נתן תפלה (איוב א׳) : את דרך . את ענין : (ט) ונפל . ענין השכנה והניה כמו אל הכשדים אתם

תוכחת ירמיה

באור הענין

כא (ד) הנני מסב, ר״ל שע״י הרעב יתהוה מרד בעיר כי מקצתם ירצו להמסר אל הכשדים, ויעכבו בעלי המלחמה לחוס את העם : (ה) **ונלחמתי**, ותוך כך אחר שיהיה חרב ורעב אבא אני להלחם עמהם, **ביד נטויה** זו הדבר, **ובזרוע חזקה** זו החרב, והמלחמה תהיה באף ובחמה ובקצף גדול, ומפרש נגד יד נטויה. (ו) **והכיתי וכו׳ בדבר גדול ימותו**, (ומה שכתוב ואת האדם הייט אף אלה שאינם מיושבי העיר) : (ז) **ואחרי כן**. ונגד זרוע חזקה זו החרב, אמר **שיתנם ביד נבוכדנצר והכם לפי חרב**, ומ״ש **ואת העם** הייט אזרחי ירושלים, **ואת הנשארים** מן האדם שאינם מיושבי ירושלים : (ט) **ונפל על הכשדים**, כי לא הניחו לצאת שום אדם מן העיר רק בעת שיצאו על הכשדים ללחום עמם, אז מי שרצה היה נמסר אל הכשדים ונשאר שם ולא שב לעיר לכן אמר על הכשדים, ואז השלל שישלול מן המלחמה יהיה נפשו שיציל : (י) **כי שמתי פני בעיר הזאת לרעה ולא לטובה**. כי למעלה אמר הנני

באור המלות

שניה, שיחזיר אותנו בתשובה ויעשה אותנו בריה אחרת, כמ״ש כי כחומר ביד היוצר וכו׳, וממילא יעלה מעלינו : (ה) ביד נטויה ובזרוע חזקה. בכ״מ אמר יד חזקה וזרוע נטויה, לכך פה? כי היד מציין את הדבר, וזרוע נטויה מציין החרב כמ״ש חז״ל, כי היד הוא הפועל בבלי אמצעי ומציין את הדבר שבא בלא אמצעי, והזרוע תפעול ע״י אמצעי שהוא היד, שהזרוע תניע את היד הפועלת, ומציין את החרב שיפעול ה׳ ע״י אמצעי שהוא יד האויב, ובעכו״ם היד שהיא הדבר חזקה, לא כן אצל ישראל שבא ברחמים, כמ״ש כל המחלה אשר שמתי במצרים וכו׳. וכן אצל עכו״ם הזרוע נטויה אבל אצל ישראל היא חזקה כי יניע יד האויב ומחזיק בו בחזקה בל יעשה מעצמו (שזה ציין מלת נטויה שהוא התפשטות) רק לפי פעולת ה׳ והשגחתו : באף ובחמה ובקצף גדול. ההבדל ביניהם, שאף הוא החרון הגלוי. והחמה היא הפנימית השמורה בלב. והקצף הוא מה ששוקל העונש כפי החטא ענין בענין, וכפי גודל החטא יגדל הקצף : (ז) לא יחוס, ולא יחמל, ולא ירחם. כבר בארתי (למעלה י״ג י״ד) ההבדל ביניהם, החוס הוא מצד צרכו אל הדבר כמו שחס אדם על השחתת כליו וקניניו, והחמלה היא מצד שאינו רוצה להשחית הדבר עצמו שיש בו איזה מעלה, והרחמים הוא מצד התפעלות הנפש מצרות זולתו ולא שייך רק על האדם, ונגד מ״ש שיתנם ביד נ״נ אומר שלא יחוס מצד שהם קניניו, ונגד מ״ש שיתנם ביד אויביהם אומר שהאויב לא יחמול כי מצד איבתו אינו חשוב אצלו כלום, ונגד מבקשי נפשו אמר שלא ירחם, כי

המבקש

עַל־הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עֲלֵיכֶם יִחְיֶה וְהָיְתָה־לּוֹ נַפְשׁוֹ לְשָׁלָל׃ י כִּי־שַׂמְתִּי פָנַי בָּעִיר הַזֹּאת לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה נְאֻם־יְהוָה בְּיַד־מֶלֶךְ בָּבֶל תִּנָּתֵן וּשְׂרָפָהּ בָּאֵשׁ׃ יא וּלְבֵית מֶלֶךְ יְהוּדָה שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃ יב בֵּית דָּוִד כֹּה אָמַר יְהוָה דִּינוּ לַבֹּקֶר מִשְׁפָּט וְהַצִּילוּ גָזוּל מִיַּד עוֹשֵׁק פֶּן־תֵּצֵא כָאֵשׁ חֲמָתִי וּבָעֲרָה וְאֵין מְכַבֶּה מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם׃ יג הִנְנִי אֵלַיִךְ יֹשֶׁבֶת הָעֵמֶק צוּר הַמִּישֹׁר נְאֻם־יְהוָה הָאֹמְרִים מִי־יֵחַת עָלֵינוּ וּמִי יָבוֹא בִּמְעוֹנוֹתֵינוּ׃ יד וּפָקַדְתִּי עֲלֵיכֶם כִּפְרִי מַעַלְלֵיכֶם נְאֻם־יְהוָה וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּיַעְרָהּ וְאָכְלָה כָּל־סְבִיבֶיהָ׃

והיה ק׳ מעלליכם ק׳

רש״י כה

אתכם בדבר ע״י מלאך המות שהוא מן השרים העליונים, וכן מפורש בענין בדבר גדול ימותו: (ט) והיתה לו נפשו לשלל. כאדם השולל שלל ומוספו והולך לו כן תהיה לו נפשו שלולה מן המיתה מן ההורגים: (י) פני. כתרגומו רוגזי: (יב) מיד עושק. טעמו למטה שאינו שם דבר אלא שם הגזלן העושק את אחרים: ואין מכבה. שלא ימלט לכם שריד: (יג) יושבת העמק. ירושלים היא בתוך עמק. ד״א שהעמיק הקב״ה עצה עליך להחריבך: צור המישור. הרי שכל סביביו מישור: מי יחת עלינו. מי יחנה עלינו כמו כי שם ארם נחתים (מלכים ב׳ ו׳):

מצודת ציון

שפל (לקמן ל״ז): לשלל. ענין בזה: (יב) דינו. מלשון דין: מעלליכם. מעשיכם: (יג) צור. סלע: המישור. מלשון ישר ושוה: יחת. ענין ירידה כמו אליך נחתו כי (תהלים ל״ח): במעונותינו. מלשון מעון ומדור כמו ה׳ מעון אתה היית (שם צ׳): (יד) ופקדתי. ענין השגחה: והצתי. ענין הבערה כמו באש יצתו (ישעיה ל״ג): ואכלה. ענין שריפה כמו מאכלת אש (שם ט׳):

מצודת דוד

אל הכשדים להיות סר למשמעתם: וחיה. ישאר חי ותהיה נפשו כאלו שללה לעצמו מיד ההורגים: (י) שמתי פני. שמתי מחשבותי בעיר הזאת לעשות לה רע וגו׳: (יא) ולבית מלך יהודה. מוסב על מלת תאמר האמור בתחלת הענין וכאומר ולבית וגו׳ תאמר שמעו וגו׳: (יב) דינו לבקר. הוא ענין דרך זירוז: גזול. הגזול: עושק. הגזלן העושק את השולל: כאש חמתי. ר״ל כמו האש כשיוצאת הולכת ושורפת מעצמה כן תבער כעס חמתי ולא ימלא מי יכבנה. ר״ל אין מי ימחה בידי: מפני רוע מעלליכם. מוסב על ובערה: (יג) הנני אליך. הנה אני אליך לשבר לך את ירושלים היושבת בתוך העמק כי סביב ירושלים בסמוך לה היה עמק והיא על ההר ממעל: צור המישור. היושבת על הצור אשר במישור: מי יחת עלינו. מי ירד עלינו למלחמה ומי וגו׳ כאומר הלא העיר בצורה וחזקה ומי יערב לבו לגשת אלינו למלחמה ומי יכבוש אותם: (יד) ופקדתי. אשגיח עליכם להשיב כגמול מעשיכם: ביערה. הם ערי יהודה: ואכלה. תשרף הכל:

באור המלות

שמבקש נפש מתאכזר ומשחית: (יב) והצילו גזול מיד עושק, העושק הוא הכובש שכר שכיר ואומר לך ושוב ומחר אתן. והגוזל לוקח את של חברו בחזקה, אבל גם העושק ישוב אח״כ שנעשה להיות גזול, אחר שנרבות הימים אינו מקבל שכר ומתיאש: (יג) יושבת העמק. כבר באר הרש״ף שצדר העמק הוא בשפוע ההר, והוא כפי פירושי, ומלת יחת הוא המורד מלמעלה למטה מן ההר אל העמק:

תוכחת ירמיה

באור הענין

יוצר עליכם רעה וחושב עליכם מחשבה שובו נא איש מדרכו הרעה, שתכלית מה שגזר עליהם רעה היה כדי שישובו ויתן להם טובה, זה היה על ישראל עצמם, אבל על העיר כבר נגזר החורבן, ומה ששם פניו בה לרעה ולא לטובה לא הי׳ ע״מ להטיב, **כי ביד מלך בבל תנתן ושרפה באש** בכל אופן: (יא) **ולבית מלך יהודה**, באה לו נבואה שיהיה פלסה לזרע בית דוד: (יב) **דינו לבקר משפט**, ר״ל בעוד שהוא בקר, ר״ל טרם בוא הצרה והשכה דינו משפט, כמ״ש ציון במשפט תפדה, כי חורבן ירושלים היה בעבור גזל ועושק וחסרון משפט (כמ״ש ועתה מרצחים, שריך סוררים), **פן תצא כאש חמתי** ולא יהיה לכם פליטה: (יג) **הנני אליך יושבת העמק** בית המלך והמצודה היה בשפוע ההר שמצד ההר היא יושבת העמק, ומצד האחר הוא **צור המישור**, שהיה מבוצר וחזק כצור, ועל צד שנגד ההר אמרה **מי יחת עלינו** ר״ל מי ירד מראש ההר לבא עלינו, ועל צד המישור אמרה **מי יבא במעונותינו**, שמבוצר במבצר חזק: (יד) **ופקדתי**, אבל הנני עליך ואני אפקוד על רוע מעשיכם **והצתי אש ביערה** שהיה בצד הנגב שמצד זה נכנס אל העיר כמ״ש והנבא על יער השדה נגב (יחזקאל כ״א ב׳):

כב א כה אמר יהוה רד בית־מלך יהודה ודברת שם את־הדבר הזה׃ ב ואמרת שמע דבר־יהוה מלך יהודה הישב על־כסא דוד אתה ועבדיך ועמך הבאים בשערים האלה׃ ג כה ׀ אמר יהוה עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק וגר יתום ואלמנה אל־תנו אל־תחמסו ודם נקי אל־תשפכו במקום הזה׃ ד כי אם־עשו תעשו את־הדבר הזה ובאו בשערי הבית הזה מלכים ישבים לדוד על־כסאו רכבים ברכב ובסוסים הוא ועבדו ועמו׃ ה ואם לא תשמעו את־הדברים האלה בי נשבעתי נאם־יהוה כי־לחרבה יהיה הבית הזה׃ ו כי־כה ׀ אמר יהוה על־בית מלך יהודה גלעד אתה לי ראש הלבנון אם־לא אשיתך מדבר ערים לא נושבה׃ ז וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו מבחר ארזיך והפילו על־האש׃ ח ועברו גוים רבים על העיר הזאת ואמרו איש אל־רעהו על־מה עשה יהוה ככה לעיר הגדולה

הזאת

ועבדיו ק׳ נושבו ק׳

רש״י

כב (ג) **אל** תונו. זו אונאת דברים: (ו) גלעד אתה לי וגו׳. אילו אתה חשיב קדמי כבית מקדשי דרש גרים סוריא אם לא אשויך מדברא: גלעד אתה. המקדש שממנו צרי ורפואה לכל העולם: (ז) וקדשתי. וזמנתי: וכרתו מבחר ארזיך. לפי שדמהו ללבנון נופל כאן הלשון הזה:

מצודת דוד

כב (ג) אתה ועבדיך. גם אתה שמע גם עבדיך וגו׳ ישמעו: בשערים האלה. שערי בית המלך:

(ג) גזול. הנגזל: עושק. הגזלן: אל תונו. זהו אונאת דברים של עגמת נפש: אל תחמסו. אל תעשו לכם חמס וזהו עושק הממון: (ד) ובאו. אז ובאו בשערי הבית וגו׳: לדוד. ר״ל מי מזרע דוד ישב על כסאו למלוך על ישראל: ברכב. במרכבה הראויה למלך: ובסוסים. כהמשפט אז ברכב: הוא וגו׳. גם הוא יבוא בשערי הבית הזה גם עבדיו ועמו יבואו עמו: (ה) כי לחרבה וגו׳. ואין מי יבוא בשעריו: (ו) גלעד אתה לי. אם אמנם אתה בעיני כגלעד אשר כל ארץ סיחון ועוג וכל הבשן היו נקראים על שמה כמ״ש ויבואו וגו׳ אל ארץ הגלעד (יהושע כ״ב) כי כן הוא ציון וירושלים מקום בית המלך כי היא העיר החשובה שבכל א״י ולתוספת ביאור אמר ראש הלבנון ר״ל ראש לכל א״י הנקראת בשם לבנון כמ״ש ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ד׳): אם לא. הוא ענין לשון שבועה כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה כזאת וכזאת וגזם ולא אמר וכן אם לא בתים רבים (ישעיה ה׳) ורצה לומר עם כל החשיבות הריני נשבע שאשים אותך כמדבר וכערים אשר לא נתיישבו מעולם: (ז) וקדשתי. אזמין עליך אנשים משחיתים כל איש יהיה עם כלי מלחמתו: וכרתו. ר״ל יהרגו השרים והגבורים ולפי שאמר ראש הלבנון אמר לשון הנופל בעצי היער: (ח) על העיר. סמוך להעיר: על מה.

מצודת ציון

כב (ג) תונו. ענין אונאת דברים וכן וגר לא תונה (שמות כ״ב): תחמסו. ענין עושק: (ו) אשיתך. ענין שימה כמו שתו עלי (תהלים ג׳): נושבה. מלשון ישיבה: (ז) וקדשתי. ענין הזמנה כמו קדשו מלחמה (יואל ד׳):

כעשור

תוכחת ירמיה

באור הענין

כב (ג) **שמע** דבר ה׳. דומה בזה כאב שגזר מיתה על בנו ותוזר ומבקש לו זכיות להצילהו, ולמעלה (סי׳ י״ז) נתן להם תרופה שישמרו מצות שבת, ועתה הוסיף רפואה אחרת שיעשו משפט וצדקה, וכבר באר הרמב״ם במו״נ שהתורה באה לתת שלמות בדעות ובהנהגה, והשבת יתן שלימות בדעות להאמין בבריאת העולם ומחדשו ומנהיגו, והמשפט ישלים ההנהגה: (ג) **והצילו גזול וגר** וכו׳ **אל תונו**, ר״ל וממילא לא תונו גר וכ״ש **שלא תחמסו**, וכ״ש **שלא תשפכו דם נקי**, ומכלל לאו אתה שומע הן שאם לא יעשו משפט, אז״ז יונו ויחמסו וגם ישפכו דם נקי: (ו) **גלעד אתה לי**, גם אם הסים לי כגלעד שהיא ארץ מושב וחמדה, **וכראש הלבנון** שמלא ארזי אל וכל עץ, וכן תהיה מלא אנשים, בכ״ז **אשיתך מדבר** הפך גלעד, **וערים לא נושבו** הפך הלבנון: (ז) **וקדשתי עליך משחיתים**, יען

באור המלות

(ג) גר אל תונו. עמ״ש למעלה (ז׳ ו׳):

דמא

הַזֹּאת׃ פ וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחֲווּ
לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיַּעַבְדוּם׃ י אַל־תִּבְכּוּ לְמֵת וְאַל־תָּנֻדוּ לוֹ בְּכוּ
בָכוֹ לַהֹלֵךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת־אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ׃ יא כִּי כֹה
אָמַר־יְהוָה אֶל־שַׁלֻּם בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הַמֹּלֵךְ תַּחַת יֹאשִׁיָּהוּ
אָבִיו אֲשֶׁר יָצָא מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה לֹא־יָשׁוּב שָׁם עוֹד׃ יב כִּי בִּמְקוֹם
אֲשֶׁר־הִגְלוּ אֹתוֹ שָׁם יָמוּת וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לֹא־יִרְאֶה עוֹד׃
יג הוֹי בֹּנֶה בֵיתוֹ בְּלֹא־צֶדֶק וַעֲלִיּוֹתָיו בְּלֹא מִשְׁפָּט בְּרֵעֵהוּ יַעֲבֹד
חִנָּם וּפֹעֲלוֹ לֹא יִתֶּן־לוֹ׃ יד הָאֹמֵר אֶבְנֶה־לִּי בֵּית מִדּוֹת וַעֲלִיּוֹת

ת״א אל תבכו. מועד קטן כו : בכו להולך. בתרא קיז : **רש״י** מרוחים

(י) אל תבכו למת. ליהויקים שימות לפני השער כשיסחבוהו להגלותו: בכו בכו להולך. ליהויכין ולצדקיהו. אמור מעתה חביבה מיתתו של יהויקים שנאמר בו וגלתו תהיה מושלכת להרב ביום ולקרח בלילה (לקמן ל״ו) מחייו של יהויכין שנאמר בו וארוחתו ארוחת תמיד וגו׳ (לקמן נ״ב): (יא) אל שלום. הוא צדקיהו וכך נקרא (בד״ה א׳ ג׳) והרביעי שלום וקראו רביעי למלכות בני יאשיהו שבתחילה מלך יהואחז ואחר כך יהויקים ואחריו יהויכין ואחריו צדקיהו: אשר יצא. ועדיין שלא יצא עדיין מתנבא עליו כאילו יצא: (יג) הוי בונה ביתו. על יהויקים הוא אומר שהוא היה רשע וסוף הענין מוכיח לכן כה אמר ה׳ אל יהויקים וגו׳: (יד) בית מדות. בית גדול כמו אנשי מדות (במדבר י״ג) שיש בהן מה למדוד: וקרע לו. והרחיב לו (אחרים הגיאו

מצודת ציון

(י) תנודו. ענין הנעה: (יג) ועליותיו. מל׳ עליה והם החדרים שבהם ממעל: ופעלו. ר״ל שכר הפעולה:

מצודת דוד

בעבור מה: (ט) ואמרו. רעיהם ישיבום לומר על אשר עזבו וגומר: (י) אל תבכו למת. אין ראוי לבכות על מי מהמלכים שמת בארצו ונקבר בקברי אבותיו: ואל תנודו לו. כן דרך המקונן להניע בראשו דרך אבל וצער: בכו בכו להולך. אבל בכו על ההולך מארצו בשבי ובמקרא שלאחריו יפרש מי הוא: כי לא ישוב. על כי לא ישוב עוד לארצו ולא יראה ארץ מולדתו כי שם בגולה ימות ויקבר: (יא) כי כה. כי כן אמר ה׳ על שלום וגו׳. הוא צדקיהו וכן נקרא (בד״ה א׳ ג׳) וכאז״ל: המולך וגו׳. לפי שלא בא לו המלוכה מאחת יכניה שמלך לפניו כ״א מאחת יאשיהו אביו לכן אמר המולך תחת יאשיהו אביו: אשר יצא. בשבי לבבל: (יג) הוי בונה. יש להתאונן על זה שבונה ביתו בלא צדק ועליות הבית בנה בלא משפט כי עבד ברעהו חנם כי לא הקדים לו שכרו ואף אחר העבודה לא נתן לו שכר פעולתו ועל יהויקים הוא אומר כמפורש בסוף הענין: (יד) בית מדות. ר״ל מדות גדולות

באור המלות

(יג) צדק, משפט. המשפט הוא לפי הדין, והצדק לפנים משורת הדין (אילת השחר סי׳ תקי״ח): ופעלו. ההבדל בין שכר לפעולה בארתי בס׳ התו״ס (קדושים סי׳ ל׳) ובכ״מ: מרוחים

תוכחת ירמיה

באור הענין

דמהו ללבנון מצייר הריגת השרים והגבורים כאילו משחיתים מבחר הארזים ביער הלבנון: (ח—ט) **ועברו,** והנס שתהיה כמדבר יעברו גוים רבים לראות ולהשתומם על שוממותה ולהכיר שהיה העונש בעבור חטאם:

(י) **אל תבכו למת**, לדעתי שלום בן יאשיה הרביעי (דה״א ג׳) שלא נדע מה נעשה בו, **בעת שהוליך** את יהויקים בבלה ומת בשער לדעת חז״ל. הגלה את שלום לבבל כדי שלא יחלוק על מלכות צדקיה, ועז״א שלא יבכו על יהויקים שמת רק על שלום ההולך עתה לגלות כי לא ישוב עוד: (יא) **כי כה אמר ה׳ אל שלום המלך**, ר״ל שהיה ראוי למלוך. ובעבור זה יצא מן המקום: (יב) **ואת הארץ הזאת לא יראה עוד**, שלא לבד שלא ישוב אל המקום לירושלים, כי גם את הארץ לא יראה עוד, שלא יהיה לו רשות אף לשבת בעיר אחרת מערי א״י: (יג) **הוי בונה ביתו**, מנבא על יהויקים, שבנה לו בית מלכות ולא שלם שכר הפועלים, והנה מן הדין שכירות אינה נשתלמת אלא לבסוף, ובעת שבנה הבית לא הוטל עליו עדיין מצד המשפט לשלם להפועלים שבנו בקבלנות, **אבל היה ראוי שישלם** להם תחלה מצד הצדק שהוא לפנים משורת הדין ובנה **הבית בלא צדק**, אבל בעת שבנה **העליה** שכבר נגמר הבית כבר היה מחויב מצד המשפט לשלם להפועלים וכשלא שלם **בנה בלא משפט**, **ברעהו** יש הבדל בין שכר לפעולה, שהשכר הוא לפי מה שהשוה א״ע עמו, כמו שכר שכיר, והפעולה הוא לפי מה שפעל יעשה הגם שלא השוה א״ע עמו, והוא **ברעהו יעבד חנם** ולא לבד שלא יתן שכרו כי לא השוה א״ע עמו כי גם **פועלו לא יתן לו**: (יד) **האומר** ולא תאמר שלא היה לו בית לשבתו, כי **אמר אבנה לי בית מדות** שהבית והעליות והמשעות כולם נעשו בהוצאה רבה ולא היה לו לעשו.

מְרֻוָּחִים וְקָרַע לוֹ חַלּוֹנָי וְסָפוּן בָּאָרֶז וּמָשׁוֹחַ בַּשָּׁשַׁר׃ טו הֲתִמְלֹךְ כִּי אַתָּה מְתַחֲרֶה בָאָרֶז אָבִיךָ הֲלוֹא אָכַל וְשָׁתָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה אָז טוֹב לוֹ׃ טז דָּן דִּין־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָז טוֹב הֲלוֹא־הִיא הַדַּעַת אֹתִי נְאֻם־יְהוָה׃ יז כִּי אֵין עֵינֶיךָ וְלִבְּךָ כִּי אִם־עַל־בִּצְעֶךָ וְעַל דַּם־הַנָּקִי לִשְׁפּוֹךְ וְעַל־הָעֹשֶׁק וְעַל־הַמְּרוּצָה לַעֲשׂוֹת׃ יח לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָחִי וְהוֹי אָחוֹת לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָדוֹן וְהוֹי הֹדֹה׃ יט קְבוּרַת חֲמוֹר

ת"א אביך הלא. עקרים מג: קבורת חמור. סנהדרין פב:

יקבר

רש"י

וקרע לו ופתח לו) וכן תקרעי בפוך (לעיל ד'), קרעת שמים ירדת (ישעיה ס"ג), כולן לשון פתיחה: וספון בארז. מסכך הגג בארזים: ומשוח בששר. ומצייר בסממנים ת"י: בששר. צבע הוא ממין הציירים. לשון ומשוח בששר כמו חוט המשחה אליינא"ש אגינופל"א בלעז: (טו) התמלוך. התאריך ימים על שאתה מתחרה להכביד עול ממשלתך להודיע שאתה מלך: אביך. יאשיהו שהתנהג בענוה הלא אכל ושתה והאריך טוב כל ימי חייו: (יז) על בצעך. לגזול ממון: המרוצה. רצוץ דלים. ועושק יוכיח עליו כי עשוק ורצוץ תמיד סמוכין בלשון מקרא וכן את מי עשקתי ואת מי רצותי (שמואל א' י"ב): (יח) והוי הודה. הוי על תפארתו: (יט) קבורת חמור יקבר. כמה דמסגרין ית נבלת חמרא כן יסגרון ית נבלתיה. יסגרון, יסחבון:

מצודת דוד

וכן אנשי מדות (במדבר י"ג): מרווחים. לסיום ריוח גדול בין חדרי העליה שיכנס שם הרוח בימי הקיץ: וקרע לו חלוני. כדי להתענג ברוח שיש בזמן החום פתח לעצמו חלונות רבות בביתו: וספון בארז. והיה מכסה הבתים בלוחות ארז: ומשוח בששר. ועל הלוחות היה משוח בטיח ששר והוא מין צבע: (טו) התמלוך. וכי סבור אתה שתמלוך לזמן מרובה אבל אתה מתערב ונאחז בעלי ארזים לשבת בהם על שהם מתקיימים לזמן מרובה ור"ל למה לך בית חזק כ"כ וכי תשב בו לאורך ימים: אביך. הוא יאשיהו: הלא אכל ושתה. יתכן שהיה יהויקים מענג עצמו במאכל ובמשתה ועשה הרע בהבנו שהסגוף יכפר על רעתו ולזה אמר הלא אביך התענג במאכל ובמשתה ועשה משפט וצדקה בעבור זה היה טוב לו כי לא עשה הרע ולא היה לו צורך אל הסגוף: (טז) דן. היה דן דין עני ואביון ובעבור זה היה טוב לו כי הלא זהו הדעת אותי כי בזה מדבק במעשי לרחם על העניים כמוני: (יז) כי אין עיניך. ר"ל אבל בסגוף שלך אין נחת כי אין מהבכתך כ"א על חמדת הממון ותסגף עצמך למען תכופר העבירה ולעבותה שוב: ועל המרוצה לעשות. ר"ל לרצוץ דלים ואביונים: (יח) לא יספדו לו. כאשר ימות לא יספדו עליו קרוביו לומר הוי כי אחי היה וקרובותיו לא תספדנה לומר הוי כי היתי לו לאחות: הוי אדון. עבדיו לא יספדו לומר הוי כי אדון היה לנו הוי על הודו והדרו. ר"ל על מלכותו שאבדה ממנו במותו: (יט) קבורת חמור יקבר. ר"ל שכמו שלא יקבר החמור כשימות בדרך אבל יעזבוהו שם כן

מצודת ציון

(יד) מרווחים. מל' ריוח: וקרע. ענין פתיחה וכן ותקרעי בפוך עיניך (לעיל ד'): חלוני. כמו חלונים ונסלה כמ"ם: וספון. ענין קירוי הבתים וכן כמו ויספון את הבית גבים (מ"א ו'): ומשוח. ענין טיחה ולביעה: בששר. הוא מין צבע אדום וכן חקוקים בששר (יחזקאל כ"ג): (טו) מתחרה. ענין הדבוק והתערב וכן ואיך תתחרה את הסוסים (לעיל י"ב): (יז) בצעך. ענין חמדת הממון כמו מה בצע (בראשית ל"ז): העשק. הגזל: המרוצה. מלשון רציצה ושבירה וכן את מי רצותי (ש"א י"ב): (יח) הוי. הוא ענין לשון יללה: הודה.

תוכחת ירמיה

באור הענין

שכר עני ואביון: (טו) התמלוך, התחשוב כי בזה תמלוך במה שאתה מתחרה בארז, וכי זה יסוד המלכות להיות לו בית גדול וכל משכיות לבב, **אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה**, אביך לא נהג כן, כי גם בעת שאכל ושתה גם בעת ההיא עשה משפט וצדקה, לא אכל סעודת מלכים ולא התענג בתענוגים כי היה עוסק במשפט גם בעת האכילה. **אז טוב לו**, כי אין טוב למלך לדרוש טובת גוייתו רק טובת הכלל: (טז) **דן**, ולא תחשוב שבשביל סעודתו נשפט עניים גדולים, כי אז בעת שאכל ושתה דן דין עני ואביון, **אז טוב לו** לא הוסב לנו מן האכילה רק ממה שעשה משפט לעשוקים. **הלא היא הדעת אותי** שזה העדות שידע אותי, וכמ"ש כי לא לאדם תשפטו כי לאלהים. ועמכם בדבר המשפט, ואיך עשית אתה בהפך לגזול שכר עני ואביון: (יז) **כי אין**, אבל אתה אין עיניך ולבך (ראיית החושים והמדת הלב כמ"ש לבא ועינא תרי סרסורי דחטאה אינון). **כי אם על בצעך** לא תעשה שום דבר לטובת הכלל רק לטובת עצמך לא במחשבה ולא בפועל, **ועל דם הנקי לשפוך**, שתחת שהמלך צריך להגין על דם הנקי שלא לשפוך רק להעניש השופך דם אתה תגין על דם הנקי כדי לשפוך הדם, והגנית על

באור המלות

(יד) מרווחים. שפל מגזרת רוח, שיפלוש שם. פתח נקיק וע"כ יקרע החלונות: (טו) מתחרה. תתדמה לארז בגדלך, וע"כ תבנה בית ארזים: משפט וצדקה. משפט בין אדם לחברו, וצדקה בין אדם למקום (ישעיה א' כ"ז): (יז) עושק, מרוצה.

יִקָּבֵר סָחוֹב וְהַשְׁלֵךְ מֵהָלְאָה לְשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם׃ כ עֲלִי הַלְּבָנוֹן וּצְעָקִי וּבַבָּשָׁן תְּנִי קוֹלֵךְ וְצַעֲקִי מֵעֲבָרִים כִּי נִשְׁבְּרוּ כָּל־מְאַהֲבָיִךְ׃ כא דִּבַּרְתִּי אֵלַיִךְ בְּשַׁלְוֹתַיִךְ אָמַרְתְּ לֹא אֶשְׁמָע זֶה דַרְכֵּךְ מִנְּעוּרַיִךְ כִּי לֹא־שָׁמַעַתְּ בְּקוֹלִי׃ כב כָּל־רֹעַיִךְ תִּרְעֶה־רוּחַ וּמְאַהֲבַיִךְ בַּשְּׁבִי יֵלֵכוּ כִּי אָז תֵּבֹשִׁי וְנִכְלַמְתְּ מִכֹּל רָעָתֵךְ׃ כג יֹשַׁבְתִּי בַּלְּבָנוֹן מְקֻנַּנְתִּי

ישבת ק' מקננת ק' באַרזים

רש"י

(כ) עלי הלבנון וצעקי. הקי לבית מקדשא וגו' : ובבשן תני קולך. על הבשן שיחרב, ויונתן תירגם ובתרעי טור ביתא. ואיני יודע לפרש היאך נופל לשון בשן בשערי הר הבית אם לא בשביל הדלתות שעושין מאילני הבשן והוא שם מקום או לשון בשן מקום בקעה רחבה כן היקף הר הבית מגרש ריוח לבהמ"ק: וצעקי מעברים. וגוזי על מגיזתא והם לשון מקום : (כא) בשלותיך. כשהיית בשלוה : (כב) כל רעיך. כל מלאכיך : תרעה רוח. רוח קדים תרועם : (כג) מקוננת בארזים. שעשת קנך במגדלות בתי ארזים

מצודת ציון

פנין הדר ויופי : (יט) סחוב. ענין גרירה ומשיכה על הקרקע וכן ואת הכלבים לסחוב (לעיל ט"ו) . מהלאה. להלן ולרחוק : (כ) מעברים, מלשון עבר וצד : (כא) בשלותיך. מלשון שלוה : (כב) תרעה. ענין שבירה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב') : ונכלמת. מלשון כלימה וחרפה : (כג) מקוננת.

מצודת דוד

יהיה ענין יהויקים כי יוליכוהו בגולה וימות בדרך ויהיה לו קבורת כמו שיש אל החמור. ר"ל כמו שאין לחמור כן לא יהיה לו : סחוב והשלך. יהיה מגורר ומושלך להלן לשערי ירושלים מחוץ להם ולא יקבר כלל : (כ) עלי הלבנון. עלי על הר הלבנון וצעקי למען יהיה נשמע הקול למרחוק : ובבשן. על הר בשן הרימי את קולך וצעקי בכל עבר ובכל צד : כל מאהביך. האומות שהיו לך לעזרה והם אשור ומצרים גם המה נשברו ע"י נ"נ ומעתה לא תמצא עוזרים : (כא) בשלות. עוד היית יושבת בשלוה דברתי אליך לשוב אלי ואתה אמרת לא אשמע : זה דרכך. כן דרכך מאז בהרתיך לי לעם כי מעולם לא שמעת בקולי : (כב) כל רועיך. אשור ומצרים שהיו רועים ומנהיגים אותך תשבר אותם הרוח ועל נ"נ יאמר כי הוא ישברם ומאהביך הם אשור ומצרים וכפל הדבר במ"ש : כי אז. כאשר ילכו המה בשבי תבושי מכל רעתך אשר עזבת את ה' ובטחת עליהם : (כג) יושבת בלבנון. את ירושלים היושבת בלבנון ואזר ופירש מקוננת בארזים. ר"ל יושבת בבתי ארזי הלבנון : מה נחנת. מהו החן אשר תמצא בזה כבוא לך מכאובים וחיל כיולדה ר"ל וכי בעבור זה תמצא

תוכחת ירמיה

באור המלות

עושק בממון ורוצץ בגוף, עשוק ורצוץ כל הימים (דברים כ"ח), תחלה עשוק ואחר שיכלה הממון יהיה רצוץ, ובש"א (י"ב ג') את מי עשקתי ואת מי רצותי, הוסיף שגם רציצה של אביון שאינו ממון יהיה נזק וצער, ועי' עמוס (ד' א') : (כב) רועיך. הרועים הרוח תרעם אותם ותאכלם: תבושי ונכלמת. בושה מעצמו וכלימה ע"י אחרים (כנ"ל ג' כ"ה): (כג) ישבת. פועל עבר מבנין פועל מרובע, וי"א שהוא מורכב מן עבר ובינוני (וכן מקננת), שישבת בעבר ועדיין את יושבת : נחנת. שרשו חנן וזה משה רגלו הנה ותצא לירי הבנין לתשלום

באור הענין

העושק והמרוצה לא לעבור עשייה רק לעשות, ור"ל שבעת יעשה משפט ברצח ועושק הוא על הכונה לרצוח ולעשוק את משפט הרוצח ולקחת ממון העושק לעצמו לא לעשות משפט : (יח) לא יספדו אחיו הוי אחי, ואחיותיו הוי לאחות, ועבדיו הוי אדון, ועמו לא יספדו הוי על הודו והדרו : (כ כא) עלי הלבנון וכו' דברתי אליך בשלותיך, שעור הכתוב דברתי אליך בשלותיך אז בעוד היים בשלוה ולא הרגשת עדיין במפלתך, כבר הודעתיך והזהרתיך מה יהיה בסופך, אז אמרתי לך שתראה שסנחריב כבר הגלה כל השבטים סביב, ואמרתי לך שתזעק על הלבנון והבשן ומעברים מסביבות א"י שגלו ישראל משם, שעי"כ נשברו כל מאהביך, אחר שגלו רוב ישראל, והוהלם כתך וצריך אתה לדאוג שגם עליך יעבר כוס, אבל אתה אמרת לא אשמע, כאשר זה דרכך מנעוריך שלא לשמוע בקול ה', ולא רצית אז לשוב בתשובה: (כב) כל, אבל אחר שתראה אחרית דבר, שכל רועיך ומלכיך תרעה רוח, ותראה שנ"נ הגלה את יהויכין ואת החרש והמסגר ואח"כ את יהויקים, אז תבושי מכל רעתך, אחר שנגעה חרב עד הנפש : (כג) יושבת בלבנון, בעלי חיים היונקים ומולידים חיים הדרך לחונן אותם בעת לידתם באשר לידתן קשה כמ"ש בשבת (דף כ"ד) ואין הרחלים יולאות חטנות בשעה שכורעת לילד סומנים לה שני עזקין של שמן וכו' משא"כ העופות המטילים ביצים לא יחוננו אותם, עפ"ז ידמה במליצתו את ירושלים כעוף, ואת ביתם האויב את העיר תדמה המליצה כלידה וכחבלי יולדה, כמ"ש כי קול כחולה שמעתי קול בת ציון תתיפח, ויאמר כי לא עשו להיולדת הזאת שום חנינה בעת באה עד משבר, באשר את יושבת בלבנון ומקוננת בארזים כעוף אשר ישים במרום קנו, ומה נחנת ר"ל מה חנינה עשו לך בבא לך חבלים וכונת המליצה הזאת על גלות יהויכין, שכאשר בא נבוכדנצר על העיר יצא אליו יהויכין הוא ואמו ועבדיו ויגל את יהויכין בבלה ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת כל אנשי החיל, ואחר שדבר על ביזות יהויקים ידבר עתה מן יהויכין שהוא יצא מעצמו אל נבוכדנצר, והיה הלידה

שהוא

בַּאֲרָזִים מַה־נֵּחַנְתְּ בְּבֹא־לָךְ חֲבָלִים חִיל כַּיֹּלֵדָה׃ כד חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי אִם־יִהְיֶה כָּנְיָהוּ בֶן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה חוֹתָם עַל־יַד יְמִינִי כִּי מִשָּׁם אֶתְּקֶנְךָּ׃ כה וּנְתַתִּיךָ בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשֶׁךָ וּבְיַד אֲשֶׁר־אַתָּה יָגוֹר מִפְּנֵיהֶם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד הַכַּשְׂדִּים׃ כו וְהֵטַלְתִּי אֹתְךָ וְאֶת־אִמְּךָ אֲשֶׁר יְלָדַתְךָ עַל הָאָרֶץ אַחֶרֶת אֲשֶׁר לֹא־יֻלַּדְתֶּם שָׁם וְשָׁם תָּמוּתוּ׃ כז וְעַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הֵם מְנַשְּׂאִים אֶת־נַפְשָׁם לָשׁוּב שָׁם שָׁמָּה לֹא יָשׁוּבוּ׃ כח הַעֶצֶב נִבְזֶה נָפוּץ

האיש

רש"י

לבנות בתי מדות: מה נחנת. מה מצאת חן בשביל גובה מגדליך בעיני שודדיך בבא לך חבלים של לידה. ומנחם פתר נחנת לשון חנינה, אבל דונש פתר אותו לשון חן: (כד) חותם על יד ימיני. חקוק והתום בתוך בשר זרועי: אתקנך. אנתקך, ל' התיקם כצאן לטבחה (לעיל י"ב), עד התיקנו אותם (יהושע ה'), והנו"ן יתירה בו. ומדרש אגדה במקום שנתק נתקן שעשה תשובה בבבל ונשאל הקב"ה על שנשבע כתבו את האיש הזה ערירי (כאן) ונולד לו זרובבל בבבל ואמר לו על פי הנביא ביום ההוא וגו' אקחך זרובבל בן שאלתיאל וגו' ושמתיך כחותם (חגי ב') כלפי שאמר להביו אם יהיה חותם על יד ימיני אתקנך: (כו) והטלתי. לשון השלכה: (כז) מנשאים את נפשם. ל' תאוומים שנפשם מתנשאה להתאוות ולומר עוד נשוב לארצנו: (כח) העצב נבזה. המוה הוא שמא דמות נשבר ונבזה האיש הזה שהובלך מעל פני כמי שאין חפץ בו. נפוץ,

מצודת דוד

חן בעיני האויב: (כד) חותם. כמו טבעת שחותמים בו אגרות שנתון תמיד על יד סימין ואינו מוזזה מתנה ואף זו במשל כדרך הנהוג בבן אדם: משם אתקנך. עכ"ז אסיר אותך מן היד ולפי שהמשילו לטבעת שהותמין בו אמר לשון הנופל בטבעת ורצה לומר אף שאתה מזרע דוד מ"מ אעזבך: (כה) ונתתיך ביד וגו'. כפל הדבר פעמים רבות במ"ש להגדיל הענין ולהפחידו: (כו) והטלתי אותך. אשליך אותך: אשר ילדתך. אשר גדלה אותך ללכת בדרך רעה: (כז) ועל הארץ. ואל הארץ: מנשאים את נפשם. מצפים ומרוממים ומבטיחים את נפשם: שמה. ר"ל לא יהיה כן כי לא ישובו שמה: (כח) העצב נבזה וגו'. וכי זה כניהו דומה הוא לצלם נבזה ומפוזר וכי הוא ככלי שאין בו צורך ומדוע א"כ

מצודת ציון

ענין מדור כמו ודרור קן לה (תהלים פ"ד) ואמר בלשון שאלה: נחנת. מל' חן: חבלים. מכאובים: חיל. מלחמה: (כד) כניהו. הוא יכניה והוא יהויכין: חותם. כן נקראת הטבעת שחותמים בה האגרות וכן חותמך ופתילך (בראשית ל"ח): אתקנך. ענין העתקה והסרה: (כה) יגור. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב): (כו) והטלתי. ענין השלכה כמו ויטילו את הכלים (יונה א'): ילדתך. ענין גדול ואמון וכן יולדו על ברכי יוסף (בראשית נ'): (כז) מנשאי'. ענין הרמה ור"ל מבטיחים: (כח) העצב. כן נקרא הצלם הנעבד כמ"ש עצבי הגוים (תהלים קל"ה) וזהו לפי שמעצב לב עובדיו לצעק אליו ואינו נענה ובדרך שאלה קרא כן לכל הצלמים: נפוץ. ענין שבירה ורציצה כמו ונפוץ הכדים

באור הענין — תוכחת ירמיה

(שהוא כינוס העיר והוצאת הולד שהיא העם שבתוכה) בקל, כעוף המפיל ביציו בשעה קלה, ונבוכדנצר לא חנן אותו כמו שאין מתוגגים את העוף בלדתו, (ר"ל שהגם שהיה ראוי שיחונן אותו ולא יגלהו אחר שילא אליו מעצמו) בכל זה באו עליו חבלים וחיל כיולדה. ומה נחנת? איזה חנינה עשה לך: (כד) **חי אני** **נאום ה'** באר שזה היה מפני שנגזר עליו גז"ד בשבועה, **כי אם יהיה כניהו** (מפני שהוא **בן יהויקים** שלכן נגזרה עליו הגזרה ולכן הגלהו נבוכדנצר בעון אביו) **חותם על יד ימיני**, ר"ל כי בנבואת חגי (ב' כ"ג) אמר ביום ההוא אקחך זרובבל ושמתיך כחותם, שהמלך המשיח עתיד להיות כחותם על ימין ה', כמו שעל החותם יפתח שם האדון ויודיע מי הוא, כן ע"י מעשה המשיח יפתח שם ה' וידעו נפלאותיו בעולמו, עז"א הגם שלעתיד יהיה כניהו חותם על יד ימיני, כי מזרעו יצא המשיח, בכל זה עתה **משם אתקנך** אנתק החותם לעת עתה מן הימין, וגם רמז במלת אתקנך ענין תיקון, שהתיקון שיהיה כחותם יבא מפני מגלות בבל, שם תצרף בכור הברזל והיסורים עד יתוקן שיצמח צמח מזרעו, להיות כחותם תכנית על ימין ה': (כה) **ונתתיך ביד מבקשי נפשך**, כי כפי הגראה היה כת ביהודה שרצו בצדקיהו ועי"כ הגלהו נבוכדנצר למלאת שאלת הכת הזאת והם היו מבקשי נפשו והוא היה יגור מפניהם, ויאמר כי יתנהו ביד היהודים שחלקו על מלכותו וביד נבוכדנצר והכשדים: (כז) **ועל הארץ** גם אחרי שמרד צדקיהו שחשב יכניה שיחזרהו למלכותו לא ישובו גם אז: (כח) **העצב**, שואל מדוע עשה לו כן, וכי הוא דומה

באור המלות

הדגש, כ"כ המדקדקים: (כד) אתקנך. שרש נתק, ורחוי אנתקך, ונשאר הנון הראשונה בדגש והאחרונה נוספת, וחז"ל דרשו הנו"ן היתירה מענין תיקון במקום שנתק שם נתקן שנולד לו זרובבל בבית האסורים, ועי' בפי': (כו) אמך אשר ילדתך. כי גם האומנת תקרא אם, לכן הוסיף אשר ילדתך: על הארץ אחרת. הס"א שלא כמשפט, כמו את הכבש אחד, ויפורש על הארץ, ארץ אחרת,

הַעֶצֶב נִבְזֶה נָפוּץ הָאִישׁ הַזֶּה כָּנְיָהוּ אִם־כְּלִי אֵין חֵפֶץ בּוֹ מַדּוּעַ הוּטְלוּ הוּא וְזַרְעוֹ וְהֻשְׁלְכוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעוּ׃ כט אֶרֶץ אֶרֶץ אָרֶץ שִׁמְעִי דְּבַר־יְהוָה׃ ל כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה כִּתְבוּ אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה עֲרִירִי גֶּבֶר לֹא־יִצְלַח בְּיָמָיו כִּי לֹא יִצְלַח מִזַּרְעוֹ אִישׁ יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד וּמֹשֵׁל עוֹד בִּיהוּדָה׃

כג א הוֹי רֹעִים מְאַבְּדִים וּמְפִצִים אֶת־צֹאן מַרְעִיתִי נְאֻם־יְהוָה׃ ב לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל־הָרֹעִים הָרֹעִים אֶת־עַמִּי אַתֶּם הֲפִצֹתֶם אֶת־צֹאנִי וַתַּדִּחוּם וְלֹא פְקַדְתֶּם אֹתָם הִנְנִי פֹקֵד עליכם

ת"א ארץ ארץ ארץ. חולין קכ"ז: כה אמר ה'. סנהדרין לז:

רש"י

נשבר כמו ככלי יוצר תנפצם (תהלים ב'), ואחרים הגיהו העצב כמו העצבים מעצבין את הקטן במסכת שבת (קמ"ז) כלומר האחה נבזה ונפוץ בעיניך כעולל קטן שמעצבין אותו מילויי"ר בלעז, אין זה כדי: הוטלו. הושלכו לשון השלכה שאין לה תקומה כמו כי יפול לא יוטל (שם ל"ז): (כט) ארץ ארץ ארץ. מארץ גלה אל ארץ אחרת ואת ארץ ישראל שמעי דבר ה'. ד"א ארץ ארץ ארץ, ארץ שהיא ארץ ישראל ארץ שבארצות תבואה שבכולן. ד"א שלש ארצות היו בה יהודה ועבר הירדן והגליל: (ל) גבר (אשר) לא יצלח בימיו. כתבוהו:

כג (א) הוי רועים. מלכי יהודה: (ב) ולא פקדתם אותם. לא נזהרתם לשומרם:

מצודת ציון

(שופטים ז'): חפץ. ענין רצון וצורך וכן שהחפץ לשדי כי תצדק (איוב כ"ב): הוטלו. הושלכו: (ל) ערירי. ענין השחתה והחורבן כמו ערו ערו עד היסוד (תהלים קל"ז): גבר. איש:

כג (א) ומפיצים. ענין פיזור כמו ויפץ העם (שמות ה'): מרעיתי. מלשון מרעה: (ב) ותדחום. מלשון דחיה: פקדתם. ענין זכרון והשגחה: מעלליכם. מעשיכם:

מצודת דוד

הוטלו מארצם הוא וזרעו וגו': אשר לא ידעו. עד הנה: (כט) ארץ ארץ ארץ. ר"ל ארץ שהיא מיוחדת בכל הארצות ועולה על כולן: (ל) האיש הזה. הוא כניהו: ערירי. שיהיה ערירי ר"ל נשחת ונחרב ולתוספת ביאור אמר שיהיה גבר אשר לא יצליח בכל ימיו כי בימיו לא יצליח איש מזרעו לשבת על כסא המלוכה ולמשול ביהודה כי כשגלה הוא לא נתנה המלוכה לזרעו כ"א לצדקיה דודו ולא היה לזרעו ממשלה מה בימיו אבל לאחר מותו היה ממשלה לזרובבל שהיה מזרעו:

כג (א) הוי רועים. יש להתאונן על המלכים הרעים אשר במעשיהם מאבדים ומפזרים את העם ללכת גולה בארצות אויביהם: צאן מרעיתי. הם ישראל שאני להם לרועה: (ב) אתם הפצותם. ר"ל בעוניכם נפזרו בין האומות ונדחו

תוכחת ירמיה

באור המלות

מפני שהמשילו לעוף מקונן בארזים, אומר שהוטל מן הארץ על הארץ, ומן הארץ אל ארץ אחרת, וע"ז בא לשון הוטל כמ"ש בפסוק כ"ח, לכן אמר על הארץ תמורת אל: (כח) הוטלו והשלכו. הוטלו מלמעלה למטה, כמו והטילוני אל הים, כי יפול לא יוטל, וההשלכה הוא מרחוק: (כט) ארץ ארץ ארץ. שם ארץ יבא גם על ציון המורד והשפל, שכדור הארץ הוא השפל מכולם, ועל ציון הארציות והחומריות, ויאמר שהארץ בכל שהיא ארץ ארץ ר"ל הארץ של הארץ מקום השפל והמורד והמגושם שבכל הארץ: (ל) בימיו. מוסב גם על ערירי, ר"ל כל ימי חייו, ובימיו נמשך גם למטה לא יצלח בימיו, ופעל יצלח על יכניה, ונקרא ערירי לפי גזרת המלכות שלא יתיחסו בניו לו, וכמ"ש בסוטה (דף י') כי אמר אין לי הגון למלכות:

(ב) הפיצותם, והדיחום. הנפוץ הוא הפיזור, והנדח הוא

באור הענין

כעצב נבזה ונשבר שאין ראוי למלכות מצד עצמו, או הכי דומה ככלי אין חפץ בו שגם אם הוא שלם אין בו חפץ כמו כלי חרס וכדומה, ובנמשל הכי מרד בנבוכדנצר עד שאין חפצו בו הלא ידע אליו תיכף וא"כ מדוע הוטלו הוא וזרעו וכו': (כט) ארץ. משיב שהוא גזרת ה' שגוה לארץ בבל, ואמר לה. (ל) כתבו את האיש הזה ערירי שיכתבו בחקי המדינה שהאיש הזה יהיה דומה כאילו הוא ערירי ואין לו בנים, עד שבניו לא יוכלו לטעון טענת ירושה על המלכות המגיע להם בירושה מאבותם, כי הוא גבר לא יצלח בימיו, שכל ימי חייו לא יצלח למלוכה, כי לא יצלח (בימיו) שיהיה מזרעו איש יושב על כסא דוד, כן נכתב בדתי ארץ בבל לחק, שבניו אבדו את זכותם וירושתם במלכות, כל זמן שיהיה יכניה חי בעז"ה בימיו, כי אחרי מותו היה זרובבל שר ומושל, כי היה החק הנכתב רק בחיי יהויכין:

כג (א) הוי רועים, אחר שספר מה שנעשה ליהויקים ויהויכין, יקונן על הרועים האלה שהפיצו את הצאן. מאבדים, ע"י מלחמה, ומפיצים אותם בגלות: (ב) אתם הפיצותם את צאני בעל ידכם כאילו איש מאחיו, ותדיחם ממקומם ללכת בגולה, ולא פקדתם אותם שלא יחסת

עֲלֵיכֶם אֶת־רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם נְאֻם־יְהוָה׃ ג וַאֲנִי אֲקַבֵּץ אֶת־שְׁאֵרִית צֹאנִי מִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־הִדַּחְתִּי אֹתָם שָׁם וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְהֶן עַל־נְוֵהֶן וּפָרוּ וְרָבוּ׃ ד וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיהֶם רֹעִים וְרָעוּם וְלֹא־יִירְאוּ עוֹד וְלֹא־יֵחַתּוּ וְלֹא יִפָּקֵדוּ נְאֻם־יְהוָה׃ ה הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וַהֲקִמֹתִי לְדָוִד צֶמַח צַדִּיק וּמָלַךְ מֶלֶךְ וְהִשְׂכִּיל וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ׃ ו בְּיָמָיו תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכֹּן לָבֶטַח וְזֶה־שְּׁמוֹ אֲשֶׁר־יִקְרְאוֹ יְהוָה ׀ צִדְקֵנוּ׃ ז לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־

ת"א וזה שמו. בתרא עה: הנה ימים. מנחות יב קידושין כם עקידה שער מב: יהוה

רש"י

(ד) ולא יפקדו. ולא יחסרו, לשון ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א): (ה) והשכיל. ויצליח: (ו) ה' צדקנו.

מצודת דוד

בהרעות האויב: ולא פקדתם אותם. לא השגחתם עליהם להיישירם בדרך הישר: פוקד עליכם. אזכיר עליכם רוע מעשיכם להשיב עליהם גמול: (ג) ואני אקבץ. ובחסדי אשיב את שארית וגו' כי רובם יכלו ומעט ישארו: והשבתי. אקבץ אותם אל מדורם ושמה ירבו: (ד) והקמותי. אני אקים להם רועים כשרים והם ירעו אותם להנהיגם בדרך הישר: ולא ייראו. ולכן לא יראו עוד מן האומות ולא ישברו ולא יהיו נחסרים: (ה) והקמותי לדוד. אקים לדוד מזרעו צמח צדיק זהו מלך המשיח: ומלך מלך. מלך ימלוך על ישראל ויצליח ויעשה משפט וצדקה: (ו) בימיו. בימי המשיח תושע גם יהודה גם ישראל ישכון בארצם לבטח לא כמו בבית שני שלא חזר כ"א יהודה: וזה שמו. של המשיח אשר יקראו אותו ישראל: ה' צדקנו. ה' יצדיק אותנו בימיו של זה: (ז) לכן וגו'. הואיל והגאולה ההיא תהיה חשובה כ"כ לכן לא יאמרו עוד בשבועתם חי ה' אשר העלה וגו' מארץ

מצודת ציון

(ג) נויהן. מדורם כמו נוה שאנן (ישעיה ל"ג): ופרו. ענין פירות ר"ל יולידו בנים: (ד) יחתו. ענין שבר ופחד: יפקדו. ענין חסרון כמו אשה רעותה לא פקדו (שם ל"ד): (ה) והשכיל. ענין הצלחה כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל

באור הענין

ע"י חיות רעות, ר"ל ע"י נחלקו לכתות ואח"כ יצאו לגולה, ונהרגו במלחמות, הנני פוקד עליכם לכן הענשתי אתכם ע"י רוע מעלליכם: (ג) ואני אקבץ, הפך מה שהפיצותם אותם, והשיבותי אתהן על נויהן הפך מ"ש ותדיחום, ופרו ורבו הפך מ"ש ולא פקדתם אותם: (ד) והקימותי עליהם רועים

באור המלות

הנדח ממקומו, כמ"ש ישעיה (י"א י"ב): (ד) ולא ייראו, ולא יחתו. החתת היא השפלה נפשיית. והיא קטנה מן היראה, ואמר תמיד לא תירא ולא תחת, עמ"ש (יהושע א' ט'. ולקמן ל' י'): (ה) ומלך מלך. הוסיף שבא לחזק שהוא יהיה מלך באמת, כי הקודמים שמלכו לא היו מלכים באמת: (ו) יקראו. הכינוי מוסב על ישראל, שלכן (לקמן ל"ג ט"ז) שבמקום ישראל כתוב ירושלים, אמר אשר יקרא

תוכחת ירמיה

בבית שני, שלא היו מלכים רק רועים, ולא ייראו עוד וגם לא יחתו שהחת קטן מיראה, ולא יפקדו שלא יחסר מניינם: (ה) הנה ימים באים יען אמר שני יעודים שנתקיימו בבית שני, שהוא חזרת העם וחזרת הרועים (עד הרועים) אומר כי עוד יבוא עת שיתקיימו יעודים האלה בתכלית האושר והשלמה, כי ימים באים ואז לא יקרא בשם רועה רק והקימותי לדוד צמח צדיק, שיצמח מאשר מגרשו כמ"ש ויצא חוטר מגזע ישי, וז"ש צמח, ויהיה ע"פ צדקתו כמ"ש והיה צדק אזור מתניו, וז"ש צדיק, ומלך מלך לא יהיה רועה רק מלך גדול. והשכיל כמ"ש הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד, ועשה משפט וצדקה בכל הארץ, כמ"ש לא ישא גוי אל גוי חרב: (ו) בימיו, (ונגד העם) אומר, שבימי המשיח תושע יהודה, כי בימי בית שני לא נושעו כי היו תחת מלכי פרס יון ורומי, וישראל שהם עשרת השבטים ישכן לבטח, כי בימי בית שני לא שבו עשרת השבטים, ושמו אשר יקראו לישראל יקרא אז בשם ה' צדקנו, שצדקנו הוא ה' כמו אלהי צדקי, שצדקי יהיה מה', וכמו שהוא קיים כן יהיה ישראל צדיק ונושע בה', ונבואה זאת נכפלה לקמן (ל"ג ט"ו) ושם יש שנוים, אצמיח לדוד צמח צדקה, ולא נזכר ומלך מלך והשכיל, ושם כתוב בימים ההם תושע יהודה וירושלים תשכן לבטח וזה אשר יקרא לה ה' צדקנו, כי יש שני אופנים אל הגאולה זכו אחישנה לא זכו בעתה, ואמרו עוד זכו וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה, לא זכו עני ורוכב על החמור, ופה מדבר על הצד שיזכו ועז"א והקימותי לדוד צמח צדיק שיהיה צדיק מצד הזכות, ושם מדבר על הצד שלא יזכו לכן אמר שם בימים ההם ובעת ההיא אצמיח לדוד צמח צדקה, שהצדקה העליונה לא תשקיף על מעשה הצדק והזכות רק תעשה מצד החסד ומצד אתערותא דלעילא כמ"ש בפי' ישעיה (סי' נ"ט) ולכן לא אמר והקימותי לדוד רק אצמיח לדוד, כי יהיה צמח חדש, משא"כ בצד הזכות אמר והקימותי, כי כבר יהיה הצמח מעצמו בזכות מעשיו רק ה' יקימהו ממפלתו, והוסיף שם בימים ההם ובעת ההיא כי אם לא יזכו צריך להמתין על העת המיועד, משא"כ

יהוה ולא־יאמרו עוד חי־יהוה אשר העלה את־בני ישראל מארץ מצרים׃ ח כי אם־חי־יהוה אשר העלה ואשר הביא את־זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על־אדמתם׃ ס ט לנבאים נשבר לבי בקרבי רחפו כל־עצמותי הייתי כאיש שכור וכגבר עברו יין מפני יהוה ומפני דברי קדשו׃ י כי מנאפים מלאה הארץ כי־מפני אלה אבלה הארץ יבשו נאות מדבר ותהי מרוצתם רעה וגבורתם לא־כן׃ יא כי־גם־נביא

גם

ת"א כי אם חי ה'. ברכות יב קדושין סט: לנביאים נשבר. סנהדרין נו: כי מפני אלה. קדושין יג שבועות ל"ט:

רש"י

ה' מצדיק אותנו בימיו של זה: (ט) לנביאים נשבר לבי בקרבי. לדברי הנביאים האומרים שלום יהיה לכם נשבר לבי: רחפו. הולכים ונעים ככנפי צפור המרחף על קנו טרבלור"ש בלעז: מפני ה'. שאני שומע ממנו גזירה רעה עליהם: (י) מפני אלה. שבועת שקר: אבלה. חרבה: מרוצתם. קורס"א בלעז כמו (לעיל ח' ו'), וי"ה לשון רצון: לא כן. לא בדין: (יא) גם נביא גם כהן. אפי' אלו שהכל למידין מהם:

מצודת ציון

(ש"א י"א): (ט) לנביאים. הלמ"ד הוא במקום בעבור כמו פתח פיך לאלם (משלי ל"א): רחפו. ענין תנועה ותנודה כמו על גוזליו ירחף (דברים ל"ב): (י) אלה. ענין שבועה כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה'): אבלה. ענין השחתה כמו על כן תאבל הארץ (הושע ד'): נאות. ענין מדור כמו בנאות דשא (תהלים כ"ג): מדבר. לפעמים יאמר לשון מדבר על מקום המרעה כמ"ש הצאן הזה במדבר (ש"א יז): מרוצתם. מלשון ריצה ומהירות ההליכה: כן. נכון

מצודת דוד

מצרים: (ח) כי אם. כי אז יאמרו בשבועתם חי ה' אשר העלה וגו' מארץ צפונה ומכל ארצות וגו'. כי הגאולה ההיא יזכר יותר בפי האנשים לפי מרבית החשיבות: הדחתים. הדחתי אותם (וזהו אמר המקום כמדבר בעדו אבל הם יאמרו הדיח אותנו שם וכמדבר בעדם): וישבו. וכן יאמרו בשבועתם חי ה' אשר העלה וגו' והמה יושבים על אדמתם: (ט) לנבאים. בעבור נביאי השקר נשבר לבי בקרבי וכל עצמותי נעים ונדים ואני מבולבל בצער כאיש שכור וכגבר אשר היין עבר עליו להתחזק ממנו ולבלבל מוחו: מפני ה'. ר"ל כל כאשר שם הוא עלי מפני ה' שהיה מחולל ע"י הנביאים האלה ומפני דברי קדשו שהמה מחוללים על פיהם: (י) כי מנאפים. כי על ידיהם מלאה הארץ נאוף וזנות: כי מפני אלה. בעבור שבועת שוא הבאה בסבתם תשחת הארץ וייבשו מדורי המדבר מקום מרעה הצאן: מרוצתם. מה שהם רצים לעשות בזריזות הוא רק לרעה ולא לטובה: וגבורתם. תגבורת הלב שבהם איננה על דבר נכון ואמת: (יא) נביא. זה נביא השקר: כהן. זה כהן הבעל: חנפו. מתחניפים לבני אדם

באור המלות

לם: (ט) רחפו. התפרדו מחבורם, ובמדרש (ב"ר) מרחפת על פני המים כיונה המרחפת על פני הקן נוגעת ואינה נוגעת: עברו. עבר אותו בגופו, או פי' שהעביר אותו מתכונתו, ויסיס

תוכחת ירמיה — באור הענין

בכאן לא אמר בעת ההיא כי זכו אחישנה, ולכן לא אמר שם ומלך מלך והשכיל, כי הם לא יזכו. לא ימלוך תיכף כי יהיה עני ורוכב על החמור, ולכן לא אמר שם וישראל ישכן לבטח, כי הם לא יזכו לא יתקבצו השבטים תיכף רק שבט יהודה לבדו וירושלים יושעו, והקיבוץ יתאחר עד תבנה ירושלים תחלה, ולא אמר שם וזה שמה, כי לא יהיה לה שם זה מכבר כי לא זכו, רק כן יקרא לירושלים מעתה, (שמש"ש אשר יקרא לה ר"ל לירושלים) אבל פה שמדבר מצד הזכות אמר וזה שמו כי כבר יקנה שם זה מכבר ע"פ זכות: (ז—ח) **לכן הנה ימים באים**, שנס של גאולה האחרונה יגדל יותר מנסי יצ"מ, וכבר פירשתי פסוקים אלה (למעלה ט"ז י"ד) עיי"ש, **אשר העלה** שעורו אשר העלה מארץ צפון ואשר הביא מכל הארצות, כי נבל עמוקה מכולם, **אשר הביא את זרע בית ישראל**, כי ממצרים הוציא את בני ישראל בעצמם ולעתיד יביא את זרעם שהוא זרע בית ישראל: (ט) **לנביאים**, ר"ל נבואה זאת נבא על נביאי השקר, שאחר שנבא על הרועים ינבא על הנביאים שעיהם התעו את הצאן, **נשבר לבי בקרבי** מפני הפורענות שאני רואה, וגם **עצמותי נתפרדו** מקשורם, מרוב החרדה. **הייתי כאיש שכור** בעת הנבואה כאילו שתה יין החמה, ואחר הנבואה הייתי **כגבר עברו יין** שעבר בגופו יין כבר, שהוא מבולבל גם אח"ז, ומפרש הייתי כשכור **מפני ה'** בעת שראה את ה' ושמע נבואתו, והייתי כגבר עברו יין **מפני דברי קדשו**, מפני הדבור ששמעתי כבר: (י) **כי**, ר"ל שבנבואה ראיתי, א] את חטאתיהם, **שהארץ מלאה מנאפים**, ב] את פורענותם, **כי מפני אלה אבלה הארץ, ותהי**, כמו שהם **רצים לעשות רעה**, כן גם **גבורתם לא כן**, לא יוכלו להתגבר נגד המטיב: (יא) **כי**, ואין מי שיורם הדרך הטוב, לא הנביא ע"פ

הנבואה

גַּם־כֹּהֵן חָנֵפוּ גַּם־בְּבֵיתִי מָצָאתִי רָעָתָם נְאֻם־יְהֹוָה: יב לָכֵן יִהְיֶה דַרְכָּם לָהֶם כַּחֲלַקְלַקּוֹת בָּאֲפֵלָה יִדַּחוּ וְנָפְלוּ בָהּ כִּי־אָבִיא עֲלֵיהֶם רָעָה שְׁנַת פְּקֻדָּתָם נְאֻם־יְהֹוָה: יג וּבִנְבִיאֵי שֹׁמְרוֹן רָאִיתִי תִפְלָה הִנַּבְּאוּ בַבַּעַל וַיַּתְעוּ אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל: יד וּבִנְבִאֵי יְרוּשָׁלִַם רָאִיתִי שַׁעֲרוּרָה נָאוֹף וְהָלֹךְ בַּשֶּׁקֶר וְחִזְּקוּ יְדֵי מְרֵעִים לְבִלְתִּי־שָׁבוּ אִישׁ מֵרָעָתוֹ הָיוּ־לִי כֻלָּם כִּסְדֹם וְיֹשְׁבֶיהָ כַּעֲמֹרָה: טו לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת עַל־הַנְּבִאִים הִנְנִי מַאֲכִיל אוֹתָם לַעֲנָה וְהִשְׁקִתִים מֵי־רֹאשׁ כִּי מֵאֵת נְבִיאֵי יְרוּשָׁלִַם יָצְאָה חֲנֻפָּה לְכָל־הָאָרֶץ: טז כֹּה־אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת אַל־תִּשְׁמְעוּ עַל־דִּבְרֵי הַנְּבִאִים הַנִּבְּאִים לָכֶם מַהְבִּלִים הֵמָּה אֶתְכֶם חֲזוֹן לִבָּם יְדַבֵּרוּ לֹא מִפִּי

מלעיל   יהוה

רש"י

גם בביתי מצאתי רעתם. שהעמידו דמות בהיכל: (יב) כחלקלקות. ארץ חלקה שהרגל מחלקת בה והאדם נופל. כחלקלקות באפלה כשלון על כשלון חלקלקות באור יש כשלון, אפלה בלא חלקלקות יש כשלון: (יג) ובנביאי שומרון ראיתי תפלה. קודם שגלו: (יד) ובנביאי ירושלים. אני רואה עתה. שערורה, דבר מגונה: וחזקו ידי מרעים. אומרים לרשעים שלום יהיה לכם: לבלתי שבו. שלא ישובו המרעים איש

מצודת דוד

ואינם אומרים האמת: גם בביתי. בבה"מק מצאתי רעתם כי היו מזבחים שם לאלהים אחרים: (יב) דרכם להם. ר"ל יוכשלו בדרכם כמו ההולך באפלה במקום חלק שהוא נוח בימעדו רגליו: ידחו. יהיו נדחים ממקומם ויפלו בדרך: כי אביא. בזה יפרש ראשית המקרא לומר המכשול יהיה כי אביא הרעה: פקודתם. זכרון עונותיהם לבוא עליהם גמול: (יג) ובנביאי שומרון. ר"ל כמו שמאז ראיתי בנביאי שומרון דבר גרוע מבלי טעם וזהו מה שנבאו בשם הבעל והתעו את עמי ללכת בדרך רעה: (יד) ובנביאי ירושלים. ר"ל כן אני רואה בנביאי ירושלים דבר מגונה וזהו שהמה שטופים בניאוף והולכים בדרך שקר ומחזקים ידי רשעים לבל ישובו מרעתם כי מנבאים להם לשלום: כלם. כל בני יהודה: ויושביה. יושבי ירושלים: (טו) הנני מאכיל וגו'. ר"ל אביא עליהם צרות מרובות וגדולות: כי מאת וגו'. על ידיהם יצאה החנופה לכל הארץ ר"ל כולם מחניפים לאנשים למלאות תאותם: (טז) אל דברי. אל דברי: מהבלים. אומרים לכם דברי

מצודת ציון

ואמת כמו לא כן בדיו (ישעיה ט"ז): (יב) כחלקלקות. מל' חלק: באפלה. ענין חושך: פקודתם. ענין זכרון: (יג) תפלה. ענין דבר גרוע מבלי טעם וכן ולא נתן תפלה לאלהים (איוב א'): ויתעו. לשון תועה: (יד) שערורה. ענין דבר מגונה כמו שמה ושערורה (לעיל ה'): נאוף. ענין זנות: מרעים. רשעים: (טו) לענה. מין עשב מר: והשקיתים. ענין שתייה: מי ראש. מי שתיית עשב מר ששמו ראש כמו וישקני מי ראש (לעיל ח'): (טז) מהבלים. מלשון הבל: חזון. ענין ראיה ועל פי רוב יאמר על מראות

תוכחת ירמיה

באור הענין

הנבואה, ולא הכהן ע"פ התורה, **כי גם נביא גם כהן חנפו**, ולא שהם עצמם יפחדו מה' השוכן אתם בבית הנבחר **כי גם בביתי מצאתי רעתם**: (יב) **לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה**, כי ההולך בדרך חלק ביום יוכל להשמר מליפול, אבל אם ילך באפלה אז **ידחו ונפלו בה** בהחלקלקות, כן אם היה הנביא והכהן מראים להם הדרך היו נשמרים, אבל הם לא האירו אור ונשארו באפלה מגודה, ומפרש שידחו ונפלו בדרכם הרע **כי אביא עליהם רעה**, כי נתמלאה סאתם: (יג) **ובנביאי שמרון** וכו' **ובנביאי ירושלים** וכו', אומר שראה כי נביאי ירושלים גרועים מנביאי שומרון, כי **בנביאי שומרון ראיתי תפלה** שהם לא חטאו בזדון ובמרמה רק מפני שלא היה בהם טעם ודעת ותעו בבעל שחשבו שהבעל מנבא אותם ושיש בו ממש וע"כ **הנבאו בבעל** ובזה **התעו את ישראל**, אבל. (יד) **ובנביאי ירושלים ראיתי שערורה** דבר מגונה מאד, כי הם לא תעו בבעל כלל, רק ע"י **שנאפו** ורצו למלאות תאות לבם לכן **הלכו בשקר** שהם בעצמם ידעו שהוא שקר, גם לא התעו העם בנבואת הבעל רק **חזקו ידי מרעים לבלתי שבו איש מרעתו**, עד שהנביאים והעם לא היו מותעים רק מזידים שקרים למלאות תאותם, ובזה **היו לי כולם כסדום והעם היו כעמורה** שהיה להם חקים לא טובים למלאת תאותם: (טו) **לכן, הנני מאכיל אותם לענה** ויקבלו עונשם, **כי מאת נביאי ירושלים יצאה חנופה** שהוא זיוף שאומר בפיו הפך מה שבלבו: (טז) **אל תשמעו** מזהיר את העם בל ישמעו להם כי מהבילים

באור המלות

ויהיה משל יואל: (יג—יד) תפלה, שערורה. שערורה גרוע מתפלה, כתפל חסר טעם, והשער מאום או מזיק, כמו בער

מהבילים

יְהוָה׃ יז אֹמְרִים אָמוֹר לִמְנַאֲצַי דִּבֶּר יְהוָה שָׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם וְכֹל הֹלֵךְ בִּשְׁרִרוּת לִבּוֹ אָמְרוּ לֹא־תָבוֹא עֲלֵיכֶם רָעָה׃ יח כִּי מִי עָמַד בְּסוֹד יְהוָה וְיֵרֶא וְיִשְׁמַע אֶת־דְּבָרוֹ מִי־הִקְשִׁיב דְּבָרִי וַיִּשְׁמָע׃ יט הִנֵּה ׀ סַעֲרַת יְהוָה חֵמָה יָצְאָה וְסַעַר מִתְחוֹלֵל עַל רֹאשׁ רְשָׁעִים יָחוּל׃ כ לֹא יָשׁוּב אַף־יְהוָה עַד־עֲשֹׂתוֹ וְעַד־הֲקִימוֹ מְזִמּוֹת לִבּוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים תִּתְבּוֹנְנוּ בָהּ בִּינָה׃ כא לֹא־שָׁלַחְתִּי אֶת־הַנְּבִאִים

דברו ק'

והם

רש"י

מרעתו: (יז) וכל הולך בשרירות לבו וגו'. ולכל הולך בשרירות לבו וגו': (יח) מי עמד בסוד ה'. וישמע את הנגזר מלפניו אותו שהקשיב דבר תורתו וישמע למצותיו לא הרשעים האלה, שמיעה הראשונה שבמקרא זו שמיעה ממש שמיעה האחרונה קבלה: (יט) מתחולל. משתכן. מחזר לשכון ועל ראש רשעים ישכון: (כ) מזמות.

מצודת ציון

הנבואה: (יז) למנאצי. ענין בזיון כמו נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א ב'): וכל. כמו ולכל: בשרירות. ענין ראיה ר"ל מה שהלב רואה וחומד: (יח) בסוד. ר"ל מקום השפעת הנבואה: הקשיב. ענין האזנה וקבלה: (יט) סערת. רוח סערה: חמה. כמו בחמה: מתחולל. מל' חיל וחלחלה: יחול. ישכון כמו יחולו על ראש יואב (ש"ב ג'): (כ) הקימו. מלשון קיום: מזמות. מחשבות כמו זוממה שדה (משלי ל"א):

מצודת דוד

הבל: חזון לבם. מראות לבם ידברו כי לא ראו בנבואה רק בדים מלבם: (יז) אומרים אמור. רגילים הם לומר לרשעים המנאצים אותי ה' דבר שלום יהיה לכם: וכל הולך. ולכל ההולך בשרירות לבו אמרו וגו': (יח) כי מי עמד. נתן טעם למה לא ישמעו אליהם באמרו כי מי מאלה עמד בסוד ה' לקבל נבואה ומי ראה מראות הנבואה ומי מהם שמע את דברו כי בהיותם רשעים אינם ראויים לנבואה: מי הקשיב כו'. אינם מי שהקשיב דברו כירמיה שהקשיב בקול ה' ועשה מצותיו הוא השומע הנבואה ולא הרשעים האלה: (יט) חמה יצאה. תצא בחמה עבר במקום עתיד: וסער מתחולל. הסער הזה הוא מלא מחלחלה ורעד והוא יהיה חל ושוכן על ראש הרשעים האלה הם נביאי השקר: (כ) לא ישוב וגו'. לא ישוב מהם חרון אפו עד יעשה ויקיים מחשבות לבו: באחרית הימים. ר"ל אם יתמהמה הנה בסוף הימים כשתתקיים תתבוננו

תוכחת ירמיה

באור המלות

בנפשו כן הוא (משלי כ"ג): (יז) למנאצי, וכל הולך בשרירות לבו. למ"ד למנאצי נמשך גם על מלת וכל. ולכל הולך אמרו. המנאץ בלתי עוקר בלב רק בלתי מחשיב דבר ה'. וההולך בשרירות לב מלא כפירה והכחשה: (יח) וירא וישמע. השמיעה הגשמיית עם ראיית המדבר בעיניו: הקשיב וישמע. הקשבה היא מרחוק, השמיעה ע"י הקשבת קול מרחוק שזה גדר הקשבה: (יט) מתחולל. להמפ' הוא מבנין ע"ז מענין על ראש רשעים יחול, וי"ל שהוא מן הכשולים, סער ההולך במחול וסבוב שהוא מזיק מאד: (יט—כ) חמה יצאה, לא ישוב אף ה'. החמה היא בלב. והאף הוא בפועל, ובעת יצאה החמה שבלב לפועל נקרא אף: עד עשותו ועד הקימו. ההקמה

באור הענין

מהבילים המה אתכם שאומרים דברי הבל שאין בם ממש, ומה שאומרים בשם ה' הוא שקר כי חזון לבם ידברו, שלפעמים יאמרו שקר בשם ה' אבל הדבר אינו הבל ויש בו תועלת, אבל דברים שהם אומרים הם שקר וגם הבל: (יז) אומרים אמור למנאצי, מראה שקרותם, איך הסיתו לכל אחד בפנים אחרות ואיך הם סותרים א"ע, שאם דברו עם אלה שהאמינו בנבואה שה' ינבא את האדם רק שהם מנאצים ומבזים את ה' ואין שומעים לתוכחתו, להם היו אומרים, דבר ה' שלום יהיה לכם, אמרו להם שה' דבר שיהיה להם שלום, אבל לכל הולך בשרירות לבו אמרו, אם דברו את המכחישים בנבואה ואין מאמינים בה לפי שרירות לבם במינות, היו אומרים להם לא תבא עליכם רעה כי מי עמד בסוד ה', היו אומרים שמה שנבאו הנביאים בשם ה' שתבא רעה הוא שקר כי א"א שה' ידבר עם האדם ושהאדם יעמוד בסוד ה': (יח) כי מי עמד בסוד ה', אמרו, שהנבואה בכללה בלתי אפשרית, א] כי א"א שהאדם יעמוד לדעת סוד ה', ב] וירא וישמע את דברו איך אפשר שיראה האדם מראה בנבואה וישמע את דברו, וה' לא יושג בעין בשר, והאזן לא תשמע דברו שהם ענינים גשמיים א"א ליחס אל הבורא, ג] מי הקשיב דברו וישמע, שאף שיקשיב מרחוק כמו בת קול או קול רוחני שעי"כ ישמע ויבין הוא דבר בלתי אפשר בחק האדם, ואיך ישיג שוכן בית חומר עניני האלהות שהוא בב"ת ובלתי בעל חומר, כ"ז טענו הם דברו עם המכחישים, הגם שאם דברו עם המאמינים בנבואה אמרו להם נבואה בשקר בשם ה': (יט) הנה, נגד מה שאמרו לשני הכתות שיהיה שלום ושלא תבא רעה, אמר הנה סערת ה' חמה יצאה, החמה של ה' כבר יצאה והיא סערת ה', אשר נעשה ממנו סער מתחולל וסובב סביב ויחול על ראש רשעים: (כ) לא, ואף ה' לא ישוב עד שיעשה מזימות לבו להנקם בם, ובאחרית הימים יתבוננו שה' הענים אותם על שפשעו בו: (כא) לא שלחתי, ונגד מה שאמרו למנאצי ה' שה' דבר שלום, ובזה שאם ע"ז נבואה מאת ה', אומר לא שלחתי את הנביאים, ולא

לבד

וְהֵם רָצוּ לֹא־דִבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם וְהֵם נִבָּאוּ׃ כב וְאִם־עָמְדוּ בְּסוֹדִי וְיַשְׁמִעוּ דְבָרַי אֶת־עַמִּי וִישִׁבוּם מִדַּרְכָּם הָרָע וּמֵרֹעַ מַעַלְלֵיהֶם׃ כג הַאֱלֹהֵי מִקָּרֹב אָנִי נְאֻם־יְהוָה וְלֹא אֱלֹהֵי מֵרָחֹק׃ כד אִם־יִסָּתֵר אִישׁ בַּמִּסְתָּרִים וַאֲנִי לֹא־אֶרְאֶנּוּ נְאֻם־יְהוָה הֲלוֹא אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא נְאֻם־יְהוָה׃ כה שָׁמַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־אָמְרוּ הַנְּבִאִים הַנִּבְּאִים בִּשְׁמִי שֶׁקֶר לֵאמֹר חָלַמְתִּי חָלָמְתִּי׃ כו עַד־מָתַי הֲיֵשׁ בְּלֵב הַנְּבִאִים נִבְּאֵי הַשָּׁקֶר וּנְבִיאֵי תַּרְמִת לִבָּם׃ כז הַחֹשְׁבִים לְהַשְׁכִּיחַ אֶת־עַמִּי שְׁמִי בַּחֲלוֹמֹתָם אֲשֶׁר יְסַפְּרוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ כַּאֲשֶׁר שָׁכְחוּ אֲבוֹתָם אֶת־שְׁמִי בַּבָּעַל׃ כח הַנָּבִיא אֲשֶׁר־אִתּוֹ

ת"א סנביא אשר . ברכות נה : | עמ"ש | רש"י

חלום

לבון מחשבה: (כב) ואם עמדו בסודי וישמיעו דברי וגו'. היה להם להשמיע דברי והורתי את עמי ולא להתעותם מעלי : (כג) האלהי מקרוב. שאיני רואה אלא בסמוך לי ואין בי כח לשפוט את התחתונים שהם רחוקים ממני ואיני יודע במעשיהם: (כד) אם יסתר איש . זהו כפל תמיהת האלהי מקרוב וגו' · כדרך כל תמיהות הכפולות : (כו) עד מתי . ינבאו שקר וכי יש בלבם של הנביאים הללו הנבאים שקר לקיים מחשבותם שהם

מצודת דוד

גם בינה שלא שב ה' מחרון אפו עם כי נתארך הזמן : (כב) וכם רצו . במהירות רב כאלו היו שלוחים בדבר : והם נבאו . מלבם ולא שמעו ממני : (כב) ואם עמדו בסודי . ר"ל אם הוא כדבריהם שעמדו בסודי לקבל נבואה היה ראוי שישמיעו לעמי את דברי אשר דברתי בתורתי ולהשיבם מדרכם הרע ולא להכשילם עוד בעבירה : (כג) האלוה מקרוב אני . ר"ל וכי אינני רואה ושופט אלא בסמוך לי ולא את התחתונים שהמה רחוקים ממכון שבתי בשמים : (כד) אם יסתר . הלא אף אם יסתר איש במקום נסתר וכי אני לא אראה אותו : הלא וגו' אני מלא . א"כ במקום שנסתר גם אני : (כה) שמעתי . ר"ל הואיל ואין נסתר ממני לכן שמעתי מה שמנבאים בשמי שקר שאומרים כל היום חלמתי חלמתי ומחזיקים חלומותם הבטלים הדמיוני כחלום נבואי : (כו) עד מתי . יהיה הטעות והטעוש הזה : היש בלב . וכי יש בלבם מה שאומרים תדיר שחלום הדמיוני הוא כחלום הנבואי : ונביאי תרמית לבם . אבל הם נביאי תרמית לבם כי יודעים המה שאין ערך לחלום הדמיוני עם חלום הנבואיי ובערמת הלב ידברו בפיהם שדומים הם : (כז) החושבים . אשר יחשבו לבבך לעמי שישכחו שמי ע"י חלומותם אשר יתמידו לספר זה לזה לנסות כל עסקם בזה : בבעל . כהתמדם עבודת הבעל : (כח) הנביא וגו' . ר"ל מסרתוי שהנביא אשר אתו חלום פשוט

מצודת ציון

באחרית . בסוף : (כב) רצו . מלשון מרוצה ומהירות ההליכה : (כב) וישיבום . מלשון השבה : מעלליהם . מעשיהם : (כו) ונביאי . הוי"ו במקום אבל : תרמית . ענין ערמה כמו שקר תרמיתם (תהלים קי"ט) : (כז) החשבים . מלשון

תוכחת | באור הענין | ירמיה

לנד שלא שלחם בשליחות אל העם, כי גם **לא דברתי אליהם כלל**: (כב) **ואם עמדו בסודי**, מביא ראיה שלא דבר עמם כלל, כי אם עמדו בסודי כדבריהם שגליתי להם סודי, הלא היה ראוי **שישמיעו דברי את עמי וישיבום מדרכם הרע**, ולא להחזיק ידי עושי רשעה ולפתותם שלא ישובו, שה' לא ישלח את הנביא שידבר להם שיהיה להם שלום ושא"צ לעשות תשובה : (כג) **האלהי**, ונגד מה שאמרו אל כל הולך בשרירות לבו שהם המכחישים, שכלל הנבואה היא בלתי אפשרית ע"ז משיב להם, שאם תאמרו שה' נעלה מאד מעולם השפל ומשיגתא את השוכנים בעולם השפל שהיא רחוקה משכינת עוזו, **האלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק**, וכי אני אלהים לעולם העליון שהוא קרוב ולא לעולם התחתון שהוא רחוק, וכי יש אצלי רחוק וקרוב, והלא שכינתי בכ"מ, ואם תאמרו שאין ה' רואה ומשגיח על מעשה ב"א, ע"ז משיב. (כד) **אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו** שאין מפסיק בפני ריחוק מקום או מחיצה מבדלת, הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, ואין מקום ריק מכבודי והשגחתי. ואין נעלם ונסתר ממני : (כה) **שמעתי**, אחר שדבר על הבודים שקר לאמר שה' שלחם לנבאות, ידבר על כת אחרת שחלמו חלומות ויספרו אותם כאילו הם חלום נבואיי, וז"ש **שמעתי את אשר אמרו חלמתי חלמתי** : (כו) **עד מתי** יחליפו חלום בנבואה, וכבר באר המורה שהנביא היה מכיר בין החלום הפשוט שבא ע"י כח המדמה ובין החלום הנבואיי שבא מאת ה', וז"ש **היש בלב הנביאים** וכי מדמים כן בלבבם שהוא חלום נבואיי, הלא בחלום הנבואיי לא היה בלב הנביא שום ספק והיה יודע בבירור שהוא אמת וקיים, והם או בודים לעצמם בקר, או שלבם מרמה אותם : (כח) **הנביא**, ר"ל הלא הנביא

חֲלוֹם יְסַפֵּר חֲלוֹם וַאֲשֶׁר דְּבָרִי אִתּוֹ יְדַבֵּר דְּבָרִי אֱמֶת מַה־לַתֶּבֶן אֶת־הַבָּר נְאֻם־יְהוָה׃ כט הֲלוֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ נְאֻם־יְהוָה וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע׃ ל לָכֵן הִנְנִי עַל־הַנְּבִאִים נְאֻם־יְהוָה מְגַנְּבֵי דְבָרַי אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ׃ לא הִנְנִי עַל־הַנְּבִיאִם נְאֻם־יְהוָה הַלֹּקְחִים לְשׁוֹנָם וַיִּנְאֲמוּ נְאֻם׃ לב הִנְנִי עַל־נִבְּאֵי חֲלֹמוֹת שֶׁקֶר נְאֻם־יְהוָה וַיְסַפְּרוּם וַיַּתְעוּ אֶת־עַמִּי בְּשִׁקְרֵיהֶם וּבְפַחֲזוּתָם וְאָנֹכִי לֹא־שְׁלַחְתִּים וְלֹא

ת״א הלא כה. שם כב תענית ד חגיגה כז קידושין ל: וכפטיש. שבת פח סוכה כב סנהדרין לד: צויתים

רש״י

חושבים להשכיח את עמי שמי וגו׳: תרמית. לשון מרמה: (כח) יספר חלום. יספרו לשון הבאי כשאר חלומות ולא יחזקנו בדברי נבואה: מה לתבן את הבר. מה ענין שקר אצל אמת. את הבר. עם הבר: (כט) הלא כה דברי כאש. לא היה להם לטעות ולדמות חלומותם לומר שהם נבואה כי דבר נבואה כשבאה בפי הנביא בגבורה היא באה בו כאש בוערת כענין שנאמר והיה בלבי כאש בוערת (לעיל כ׳) ואומר ותהי עלי שם יד ה׳ (יחזקאל ג׳): וכפטיש. פי״ק בלעז ויש אומר מרטי״ל בלעז: (ל) מגנבי דברי איש מאת רעהו. יש להם מרגלים אצל נביאי האמת ושומעין הנגון שלהם שהם מתנבאים בו ואומרין נבואת שקר באותו לשון כמו שעשה חנניה בן עזור שמע את ירמיה מתנבא בשוק העליון הנני שובר את קשת עילם (לקמן מ״ט) והוא ניבא בשוק התחתון שברתי את עול מלך בבל (לקמן כ״ח) כמו שאמרו רבותינו בסנהדרין: (לא) הלוקחים לשונם. המלמדים לשונם לומר שקריהם בלשון נאם ה׳ כנביאי האמת לנאון יאמינו בם: (לב) ובפחזותם. לשון תמהון איסטורדיסו״ן בלעז:

מצודת ציון

מחשבם: (כח) לתבן. קש: הבר. כן תקרא התבואה וכן לשבור בר (בראשית מ״ג כ״ט): (כט) וכפטיש. הוא המקבת כמו פטיש כל הארץ (לקמן נ׳): יפוצץ. ענין השבר להתיכות רבות וכן ויתפוצצו הררי עד (חבקוק ג׳): (לא) הלוקחים. ענין למוד והרגל כמו הטהו ברוב לקחה (משלי ז׳): וינאמו נאם. הוא ענין אמירה והוא לשון שהנביאים רגילים בו: (לב) ויתעו. מלשון תועה: ובפחזותם. ענין קלות הדעת

מצודת דוד

ודמיוני יספרנו בדרך סיפור חלום בעלמא: ואשר דברי אתו. ומי אשר בחלום אדבר בו הוא ידבר דברי ויאמת אותם. ר״ל חלום כזה יוכל לספר בדרך סיפור נבואה: מה להבן. מה ענין לתבן להדמותו עם הבר. ר״ל מה ענין חלום דמיוני להדמותו עם חלום נבואיי: (כט) הלא כה דברי. הלא החלום אשר הוא דברי בא בחוזק רב ובהרגשה יתירה כאש הבוערת וכפטיש המפוצץ את הסלע שהוא דבר המורגש מאד כן הוא חלום הנבואי ולא כן חלום הדמיוני כי הרגשתם קלה מאד: (ל) לכן הנני וגו׳. ר״ל הואיל ויש הפרש רב בין חלום נבו׳ להלום דמיוני ומזדון לבם יאמתו חלום דמיוני כחלום נבואי לכן כמו שהנני מוכן להביא פורעניות על הנביאים אשר גונבים דברי וגו׳ ר״ל שהיו שומעים דברי נביאי האמת והיו מגידים אותם מעצמם ואמרו שאליהם נאמרו והאלו יגנבו דברי הנבואה מן הנביא האמיתי: (לא) הנני וגו׳. וכמו שהנני מוכן להביא פורעניות על הנביאים המלמדים לשונם לאמר לדבר לאות: וינאמו נאם. ר״ל שבודים שקרים מלבם וימתיקו אמריהם וידברום במקום נבואה ובלשון הנביאים כאלו היה דבר ה׳: (לב) הנני על נבאי חלומות. ר״ל כמו כן הנני מוכן להביא פורעניות על המנבאים חלומות שקר. כלומר שאומרים חלום דמיוני כאלו הוא חלום נבואי כי חדון ידברו ואינם מוטעים: ויספרום. מתמידים לספרם כאלו היה דבר ממש: ויתעו. והמה מתעים את עמי בחלום הדמיוני שהוא דבר שקר: ובפחזותם. בקלות דעתם יפתו את העם להאמין בחלומותם הדמיוני:

באור המלות

מורה על שתהיה המעשה קיימת ולא תבטל: (לא) וינאמו נאם. הנאום הוא מאמר גזור מסודר, והרגילים בדבורים אלה נקראים נאמנים, מסיר שפה לנאמנים (איוב י״ב כ׳), ומזה נאום פשע לרשע, ובא לרוב על דברי הנביאים, ועז״א הלוקחים לשונם, הרגל הלשון אל דבורים נמרצים: (לב) בשקריהם ובפחזותם. שקריהם נגד נביאי השקר, ופחזותם נגד נביאי תרמית לבם, שנחפזו ולא שמו אל לב כל ירמה

תוכחת ירמיה — באור הענין

יודע ההבדל האמתי בין החלום ובין הנבואה, ואם יודע **שיש אתו חלום יספר שהוא חלום** לא שהוא נבואה, ואם יודע **שדברי אתו** ושהוא נבואה **ידבר דברי אמת** ולא יערב בו חלומות והבלים, ובאר כי יש שלשה היכרים להכיר בין החלום ובין הנבואה, (בחינה א׳) שהחלום הנבואיי לא נמצא מעורב בו שום תבן ופסולת ושום דבר בדוי רק בר נקי ודברים אמתים, וא״כ **מה לתבן את הבר**: (כט) **הלא** (בחינה ב׳) **דברי דומים כאש**, כמו שהאש בוער ומפיץ אור במחשך, כן דבר הנבואה משליך רשפי אש שלהבת יה בכח הנפש ותאיר אור הנפש וקרניים מידה לה, (בחינה ג׳) שהוא **כפטיש יפוצץ סלע** להתיכות כן תפוצץ את הגוף ויתבלבלו כחותיו וארכבותיו דא לדא נקשן: (ל) **לכן הנני על הנביאים** להענישם, וחושב בהם ג׳ כתות, א] נביאי שקר שהיו גונבי נוסח הנבואה מנביאי האמת ומתנבאים בסגנון ההוא, ועז״א **מגנבי דברי איש מאת רעהו**, ב] שבדו מדעתם סגנון הנבואה שזה קל יותר שהיה רק שקר אחד שהיא נבואת שקר, ולא גניבה מדברי רעהו, ועז״א. (לא) הנני וכו׳

צִוִּיתִים וְהוֹעֵיל לֹא־יוֹעִילוּ לָעָם־הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה: לג וְכִי־יִשְׁאָלְךָ הָעָם הַזֶּה אוֹ־הַנָּבִיא אוֹ־כֹהֵן לֵאמֹר מַה־מַּשָּׂא יְהוָה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־מַה־מַּשָּׂא וְנָטַשְׁתִּי אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה: לד וְהַנָּבִיא וְהַכֹּהֵן וְהָעָם אֲשֶׁר יֹאמַר מַשָּׂא יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־הָאִישׁ הַהוּא וְעַל־בֵּיתוֹ: לה כֹּה תֹאמְרוּ אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶל־אָחִיו מֶה־עָנָה יְהוָה וּמַה־דִּבֶּר יְהוָה: לו וּמַשָּׂא יְהוָה לֹא תִזְכְּרוּ־עוֹד כִּי הַמַּשָּׂא

רש"י

(לג) מה משא ה'. ל' שהוא לפי שנביאתו להם למשא: ואמרת אליהם את מה משא ונטשתי וגו'. אומרים לכם מה המשא אתם נמשא להקב"ה והוא אמר שיטול וישליך אתכם מעל זרועותיו משמים ארץ, כך שמעתי: ונטשתי. ועזבתי: (לו) כי המשא יהיה לאיש דברו, אע"פ שאתם מהפכין את המשא לגנאי משא דבר ה' לאיש דברו ולאיש עלתו הוא מגלהו ואתם מהפכין אותו ללשון משאוי זו לא שמעתי כן והוא עיקר, אבל כך שמעתי כי המשאוי יהיה משאוי של פורענות למי שאמרו השיאל מה משא. ע"א משא ה' ל' נבואה הוא והיה הנביא השקר שואל לנביא האמת לאמר לו את דבר הקב"ה בלשון שבא הסגנון אליו והסיגנון לא היה מפרש הדיבור כל כך והיה הנביא השקר מהפך את הפירוש לצד אחר והיה מדבר בדוגמת נביא האמת כדי שיאמינו בו וכן עשה חנניה בן עזור לכן הוא אומר אל תשאלו משא ה' את לשון הסגנון אלא מה דבר ומה ענה את פירוש הדבר שאלו לנביא האמת לאמר לכם מה הקב"ה אומר ולהיכן נוטין (את) דבריו: כי המשא יהיה לאיש דברו. סגנון שתום הקב"ה אמרו כתם לאיש עלתו שאינו השוד להפכו והאתם שואלים אותו כדי להפכו והפכתם את דברי הקב"ה וזהו שאומר יהיה

מצודת דוד

ואנכי וגו'. אמר כמתרעם על הנפתים לכם ואמר הלא אנכי מעולם לא שלחתים ולא צויתי אותם שום נבואה ומעולם לא הועילו לעם הזה בשום דבר ואף אין בידם לתת שום הון ומוסף וגם היטיב אין עמהם וכמה א"כ מחזיקים אותם לנביאים: (לג) וכי ישאלך. אמר המקום לירמיה אם ישאלך בעם הזה או נביא השקר או כהן הבעל לאמר מה משא ה' ר"ל מה דבר ה' ובדרך לעג אמרו לשון משא לפי שהיה להם למשא ולטורח כבד: ואמרת. אז תאמר אליהם את מה משא ר"ל את מה שיאות ויערך במשא כלומר מה שיאות לעשות במשא העשה לכם והוא ופירש ונטשתי אתכם כאדם העוזב ומשליך את המשא הכבידה עליו: (לד) ופקדתי. במקרא שלפניו אמר שהנביא ישיב להם דרך אונאת דברים שהמקום יעזוב את ישראל כעונש וישליכם כאדם המשליך משא כבידה ובזה אמר העון הזה אזכור להשיב גמול ביחוד על האיש המדבר ועל ביתו: (לה) כה תאמרו. כלשון הזה תאמרו וכו': מה ענה ה' וגו'. רלה לומר אם תשאלו על המענה תאמרו מה ענה ה' ולא תשאלו על מה שדבר מבלי שאלה תאמרו מה דבר ה': (לו) ומשא. לשון משא לא תזכרו עוד: כי המשא יהיה לאיש דברו. ר"ל דברי הנבואה המה כאלו למשא על הנביא שה' דבר בו על כי לא יוכל לכבוש הנבואה מבלי להגידה כאלו היתה למשא עליו וכמ"ש ואמרתי וגו' ולא

מצודת ציון

והן אנשים ריקים ופוחזים (שופטים ט'): והועיל. מלשון תועלת: (לג) משא. כן תקרא הנבואה: ונטשתי. ענין עזיבה: (לד) ופקדתי. ענין זכרון: (לה) על רעהו. אל רעהו: ענה. מלשון עניה ותשובה על השאלה:

תוכחת ירמיה

באור הענין

הלוקחים ולומדים לשונם וינאמו נאום מדעת עצמם, ג] על אלה שספרו הלמות שקר שהוא קל יותר, ועז"א. (לב) הנני על נבאי חלומות שקר ויתעו את עמי בהם, וכל אלה הג' כתות לא שלחתים בתורת שליחות אל העם, ואף לא צויתים דבור לעצמם, והגם ממה שיגבאו שקר הועיל לא יועילו לעם הזה, לא ישתדלו עכ"פ לאמר להם דבר של תועלת רק להפך שמהתעים אותם מדרך ה': (לג) וכי ישאלך, הנבואות הנקראות בשם משא, היה נביא נושא דבריו במשלים ומליצות, ובימי ירמיה היו מתלוצצים על דברי הנבואה ואמרו הלא ממשל משלים הוא, וירמיה לא נבא שום נבואה בשם משא, ולא השתמש בסגנון זה כי כל נבואותיו היו על החרבן ובזה לא נשא משא ומליצה, והדור ההוא כשבאו אל הנביא שאלוהו בדרך ליצנות מה משא ה', וכן כשספרו את דברי הנביא איש לחברו, הפכו את סגנון לשונו ועשו ממנו משא ומליצה, ועל שניהם הזהיר אותם, א] כי ישאלך מה משא, שזה אגלם לשון ליצנות, וכוונו בליצנותם גם כונה שניה, כי הדבור הוא למשא אל ה', ותשיב להם את מה משא ונטשתי אתכם אני אשום אתכם מעל פני ולא תהיו עוד עלי למשא: (לד) והנביא, וכן אם יספרו איש לרעהו דברי הנביא ויאמרו בלשון משא ה' כי יעשו ממנו משל ומליצה ופקדתי על האיש ההוא: (לה) כה תאמרון, בעת שתספרו דברי הנביא איש אל רעהו תאמרו, מה ענה ה' על שאלת הנביא, ומה דבר ה' בעת שה' התחיל הדבור: (לו) ומשא ה' לא תזכרו עוד, שלא תשנו את דברי הנביא לעשות מדבריו משא ומליצה, כי המשא יהיה לאיש דברו האיש כשידבר דברו דברי הול יוכל לדבר בלשון משא

באור המלות

לכם אותם: (לג) משא. בא על הנבואה שנושא בה משל ומליצה, כמ"ש (ישעיה י"ג א') ומורה גם על משא וכבד:

יהיה לאיש דברו והפכתם את־דברי אלהים חיים יהוה צבאות אלהינו׃ לז כה תאמר אל־הנביא מה־ענך יהוה ומה־דבר יהוה׃ לח ואם־משא יהוה תאמרו לכן כה אמר יהוה יען אמרכם את־הדבר הזה משא יהוה ואשלח אליכם לאמר לא תאמרו משא יהוה׃ לט לכן הנני ונשיתי אתכם נשא ונטשתי אתכם ואת־העיר אשר־נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני׃ מ ונתתי עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח׃

כד א הראני יהוה והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל יהוה אחרי הגלות נבוכדראצר מלך־בבל את־יכניהו בן־יהויקים מלך־יהודה ואת־שרי יהודה ואת־החרש ואת־המסגר מירושלם ויבאם

רש"י

ת"א וכנה שני. עורכין כה׃ למעלה מגנבי דברי איש מאת רעהו (כאן) גם זה לשון מיושר׃ (לז) כה תאמר אל הנביא. כשאתם באים לשאול דברי מאת הנביא׃ (לט) ונשיתי. לשון גיד הנשה (בראשית ל"ב) ולשון נשתה גבורתם (לקמן נ"א) קופץ ומטלטל ממקום למקום׃

כד (א) דודאי. קדרות׃ מועדים. מוכנים׃ החרש ואת המסגר. תלמידי חכמים שגלו עם יכניה וככר פירשתיו בספר (מלכים ב כד). החרש והמסגר. לימייסר"א ליפורטי"ר בלעז. ל"א החרש והמסגר החרש לשון הרש והמסגר לשון סוגר כלומר (סנהדרין ל"ח גיטין פ"ח) חכמים

מצודת ציון

(לט) ונשיתי. נשא. ענין שכחה והעתקה כמו נשתה גבורתם (לקמן נ"א)׃

כד (א) דודאי. שם כלי כענין קדרה וכן כפיו מדוד תעבורנה (תהלים פ"א)׃ מועדים. מזומנים וכן אנה פניך מועדות (יחזקאל כ"א)׃ החרש. קבוצת

מצודת דוד

אדבר עוד בשמו והיה כלבי כאש וגו' ונלאיתי כלכל (לעיל כ') וגם בעבור זה יהכן לקראה בשם משא לבד מה שנקראה כן על כי נשאת בפי הנביא׃ והפכתם. אבל אתם מהפכים את דברי וכו' היא מלת המשא לומר שהיא למשא על השומעים ולא כן היא׃ (לז) כה תאמר אל הנביא. ר"ל ואף אם תשאלו את הנביא עצמו עם כי למולו תאלו למשא על כי לא יוכל להסתירה מכ"ז לא תזכרו שם משא רק בלשון הזה תאמרו מה ענה לך ה' אם יהיה השאלה על המענה או מה דבר ה' אם יהיה על דבר מבלי שאלה קודמה׃ (לח) ואם וגו'. ואם אחר כל האזהרות תאמרו עוד לשון משא ה'׃ לכן. בעבור זה כה אמר וגו'׃ ואשלח. ר"ל ואף כי שלחתי אליכם אשר לא תאמרו לשון משא ה' ועכ"ז לא שמעתם׃ (לט) לכן הנני. בעבור זה הנני מוכן לשלם גמול ועל העון הזה בלבד אסיר אתכם בהסרה מלפני ואעזוב אתכם כאדם העוזב משא הכבידה עליו ר"ל העון הזה לבד כדאי הוא לזה העונש מדה במדה על שאמרו לי משא יעזוב אותם כמשא׃ ואת העיר. גם את העיר אשר וגו' אעזוב ואשליך מעל פני ותהיה מסורה ביד האומות׃ (מ) חרפת עולם. זמן מרובה תהיו בחרפה גולים בין האומות׃ וכלימות עולם. זמן מרובה יזכר הכלימה שיהיה לכם בעת הלכו שבי לפני צר אשר לא תשכח הכלימה ההיא על כי תהיה מרובה וגדולה׃

כד (א) הראני ה'. במראה הנבואה׃ דודאי. כלים מלאים תאנים היו מזומנים לפני ההיכל׃ אחרי הגלות. חזר להתחלת המקרא לומר שזה ראה אחר שהגלה נ"נ וגו'׃ ואת החרש ואת המסגר. הם האומנים ושומרי השערים אשר

באור הכלות

את מה משא. את מה יצא משא׃ (לט) ונשיתי. בשי"ן ימנית, מענין שאה והורבן ומענין העתק ממקום, ומענין שכחה, מגזרת שאה או נשה׃ (מ) חרפת וכלמות. היה ראוי להקדים כלימה לחרפה כי החרפה גדולה מכלימה, רק חרפה הוא בעבור דבר, וכלימה יהיה גם בלא דבר, ומוסיף שגם יכלימו אתם על לא דבר, וכן החרפה תהיה גם שלא בפניו והכלימה רק בפניו, ובזה כלימה מוסיף על החרפס׃

תוכחת ירמיה

באור הענין

משא ומליצה אבל איך **תהפכו את דברי אלהים חיים** לשנות אותם ולעשות מהם משל ומליצה׃ (לז) **כה תאמר אל הנביא** וכן כשתדברו אל הנביא לא תזכירו לשון משא׃ (לח) **ואם משא ה' תאמרו** הגם שבזה אינכם משנים דברי הנביא, בכ"ז העונשו **יען אמרכם את הדבר הזה משא ה' ואשלח אליכם לאמר לא תאמרו משא ה'**, שאחר שהזהרתי אתכם ע"ז, לא היה לכם לאמר לשון משא שזה מורה שהרגו להתלוצץ על הנביא, ולכיון ג"כ הכונה הלצית שהדבור הוא למשא אל ה'׃ (לט) **לכן הנני ונשיתי אתכם נשא**, אשכח אתכם ואטוש אתכם כל ההיו עלי למשא׃ (מ) **ונתתי עליכם חרפת עולם**, כמו שהתבוננתם לתת חרפה אל דברי הנבואה׃

וַיְבִאֵם בָּבֶל׃ ב הַדּוּד אֶחָד תְּאֵנִים טֹבוֹת מְאֹד כִּתְאֵנֵי הַבַּכֻּרוֹת
וְהַדּוּד אֶחָד תְּאֵנִים רָעוֹת מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־תֵאָכַלְנָה מֵרֹעַ׃ ג וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי מָה־אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר תְּאֵנִים הַתְּאֵנִים הַטֹּבוֹת
טֹבוֹת מְאֹד וְהָרָעוֹת רָעוֹת מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־תֵאָכַלְנָה מֵרֹעַ׃ ד וַיְהִי
דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ה כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּתְּאֵנִים
הַטֹּבוֹת הָאֵלֶּה כֵּן אַכִּיר אֶת־גָּלוּת יְהוּדָה אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי מִן־הַמָּקוֹם
הַזֶּה אֶרֶץ כַּשְׂדִּים לְטוֹבָה׃ ו וְשַׂמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְטוֹבָה
וַהֲשִׁבֹתִים עַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְנִיתִים וְלֹא אֶהֱרֹס וּנְטַעְתִּים וְלֹא
אֶתּוֹשׁ׃ ז וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב לָדַעַת אֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה וְהָיוּ־לִי לְעָם
וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים כִּי־יָשֻׁבוּ אֵלַי בְּכָל־לִבָּם׃ ח וְכַתְּאֵנִים

הרעות

רש"י

גדולים בתורה שכשהיה אחד מהם מדבר הכל שותקים, מסגר שהיו סוגרים ואין פותח: (ב) כתאני הבכורות. שבשלו כל צרכן בתחלת בכורי תאנים שהם חביבות על מוצאיהם בראשיתם: (ה) כן אכיר את גלות וגו'. הרי זה מקרא מסורס כן אכיר לטובה את גלות יהודה שהגליתי כבר יכניה וגלותו: (ו) אתוש. לשון עקירה:

מצודת דוד

סגרו אותם בפתח וכן ת"י: (ב) תאנים. מלאה תאנים וגו': כתאני הבכורות. כתאנים המבושלין כל צרכן: מרוע. בעבור רעתן לא היה אפשר לאכלן: (ג) טובות מאד. המה טובות מאד: רעות מאד. המה רעות מאד: (ה) כתאנים הטובות האלה. שהמה חביבים ובני אדם מתקרבים אליהן כן אכיר את גלות יהודה ר"ל עם כי נעשו זרים ממני כי הרחקתים מעל גבולי הנה עתה אכיר אותם ואתקרב אליהם: לטובה. חוזר למעלה לומר כן אכיר לטובה: (ו) ושמתי עיני. אשגיח עליהם לטובה ולשמרם בגולה: והשבותים. בזמן בית השני: ובניתים ולא אהרס. ר"ל הואיל וכבר עבר עליהם הצרה לא יקוו עוד מעתה הריסה כ"א בנין כשובם לירושלים בבית שני לא כמו הנשארים בירושלים אשר יקוו על הריסה הואיל ועדיין לא עבר עליהם הצרה ולא קבלו הגמול: ונטעתים וגו': כפל הדבר במ"ש: (ז) ונתתי וגו'. אתן להם לב מבין לדעת אותי אשר אני ה': והיו לי לעם. להאמין בי ולקבל עול מוראי: ואנכי וגו'. להיות בעזרתם: (ח) וכתאנים הרעות. כאלו אמר והנשארים גם יהיו כתאנים הרעות אשר

מצודת ציון

האומנים כמו חרש עצים (ישעיה מ"ד): (ב) הבכרות. המבושלות כל צרכן וכן בכורי ענבים (במדבר י"ג): אכיר. מלשון הכרה: (ו) והשבותים. מלשון השבה: אהרס. מל' הריסה ונתיצה: אתוש. ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (לעיל

תוכחת ירמיה

באור הענין

כד (ב) **הדוד אחד תאנים טובות מאד,** התאנה אם אין לוקטין אותה תיכף כשנתבכרה אינה מועלת. מהמשל כמ"ש חז"ל במדרש, וע"ז המשיל את גלות יהויכין שנלקטו תחלה מארץ ישראל **לתאני הבכורות** שנלקטו רהשונה: (ג) **התאנים הטובות טובות מאד,** ר"ל כי יש טוב ורע יחוסיי שהדבר טוב בערך דבר אחר גרוע ממנו, וכל"ז אינו טוב מאד מצד עצמו, ועז"א שהטובות והרעות שראה הם החלטיים מצד עצמם בלא יחוס אל אחרים גרועים או טובים מהם, ועז"א שהטובות טובות מאד, וכן ר"ל שהטובות נתוספו בטוב ונעשו טובות מאד ע"י שנתלקטו תיכף כמ"ש כתאני הבכורות, והרעות נתוספו ברע ע"י שלא נתלקטו עד **שהרעות** נעשו **רעות מאד עד אשר לא תאכלנה מרוע:** (ה) **כתאנים הטובות האלה,** ר"ל שנלקטו בזמנם **כן אכיר את גלות יהודה** שנלקטו בזמנם ונעשו טובות מאד עד שמה **ששלחתים מן המקום הזה** הוא **לטובה,** א] שע"י שלחתים. (ו) **ושמתי עיני עליהם לטובה** שתהיה השגחתי עליהם בגלותם, ב] **והשיבותים על הארץ הזאת** בימי כורש, ואז **ובניתים** במלכות ולא **אהרוס, ונטעתים** בישוב הארץ ולא אגלם, ג] שלא ימצא עוד סבה להורבן וגלות, כי. (ז) **ונתתי להם לב לדעת אותי** ועי"כ **והיו לי לעם,** כי ע"י הגלות ישובו אלי בכל לבם: (ח) **וכתאנים הרעות** שלא נלקטו, **אשר לא תאכלנה מרוע כי כה אמר ה',** ר"ל כי מ"ש ירמיה (בפסוק ג') והרעות רעות מאד אשר לא תאכלנה מרוע, י"ל שזה אמר מדעת

באור המלות

(ב) הדוד אחד. כפי הדקדוק ראוי הדוד האחד, רק ר"ל שכל דוד היה מיוחד בפ"ע לפי המשל, זה בבבל וזה בירושלים: (ה) לטובה. מוסב על פעל אכיר, וגם על פעל שלחתי, שלחתים לטובה: (ו) ובניתי, ונטעתים. עי'

עצמו

הָרָעוֹת אֲשֶׁר לֹא־תֵאָכַלְנָה מֵרֹעַ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה כֵּן אֶתֵּן אֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו וְאֵת ׀ שְׁאֵרִית יְרוּשָׁלַ͏ִם הַנִּשְׁאָרִים בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְהַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וּנְתַתִּים לְזַוָעָה לְרָעָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ לְחֶרְפָּה וּלְמָשָׁל לִשְׁנִינָה וְלִקְלָלָה בְּכָל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר־אַדִּיחֵם שָׁם׃ י וְשִׁלַּחְתִּי בָם אֶת־הַחֶרֶב אֶת־הָרָעָב וְאֶת־הַדָּבֶר עַד־תֻּמָּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם וְלַאֲבוֹתֵיהֶם׃

כה א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה עַל־יִרְמְיָהוּ עַל־כָּל־עַם יְהוּדָה בַּשָּׁנָה הָרְבִעִית לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הִיא הַשָּׁנָה הָרִאשֹׁנִית לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ב אֲשֶׁר דִּבֶּר יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא עַל־כָּל־עַם יְהוּדָה וְאֶל כָּל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם לֵאמֹר׃ ג מִן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְיֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה וְעַד ׀ הַיּוֹם הַזֶּה זֶה שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָי וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם אַשְׁכֵּים וְדַבֵּר

לזעוה ק' א' במקום ה'

ולא

רש"י

(ט) לזעוה לרעה לכל ממלכות הארץ. שישמעו הרעה הבאה עליהם ויזועו: לשנינה א' במקום ה' שישננו וידברו הכל בפורענותם:

כה (א) בשנה הרביעית. שנה שנחתם גזר דינם שיגלו שישתו כוס החמה כמו שאמר בענין קח את כוס וגו'. וקודם גזר דין אמר לנביא להוכיחם אולי ישובו ולא יחתם גזר דינם:

(ג) שלש ועשרים. יאשיהו מלך שלשים ואחת לא מהם שתים עשרה שנה נשארו תשע עשרה וארבע של בנו הרי שלש ועשרים: אשכים ודבר. לשון הווה הייתי משכים ומדבר תמיד:

מצודת ציון

א'): (ט) לזעוה. ענין רעד ורתת וכן ויהיה רק זועה (ישעיה כ"ח): לשנינה. ענין ספור והמשל כמו ושננתם לבניך (דברים ו'): (י) תומם. ענין כליון והשלמה כמו תם הכסף (בראשית מ"ז):

כה (ג) אשכים. מלשון השכמה והוא ענין זרוז:

מצודת דוד

אין לאכלן בעבור רעתן הבטוחים ומרוחקים מבני אדם: כן אתן וגו'. להיות שנאוי ומרוחק: והיושבים בארץ מצרים. שהלכו עם יוחנן בן קרח למצרים ונתיישבו שמה אשר לא כמצות ה': (ט) ונתתים וגו'. ר"ל אמסרם לכל ממלכות הארץ להיותם לזעוה ולרעה כי כולם יהרידום וירעו להם: לחרפה וגו'. ר"ל בכל המקום אשר אדיח אותם שם יהיו לחרפה כי כולם יחרפו אותם: ולמשל. יביאו משל מהפורעניות הבאה עליהם: לשנינה. יתמידו לספר מהצרות הבאות עליהם: ולקללה. המקלל יתלה הקללה בהם לומר תהיה כהיהודים האומללים: (י) עד תומם. עד יכלו מעל האדמה וגו':

כה (א) על ירמיהו. אל ירמיה: ליהויקים. למלכות יהויקים: (ב) על כל עם. אל כל עם: (ג) ליאשיהו. למלכות יאשיהו: זה שלש ועשרים שנה. י"ט שנה בימי יאשיהו כי מלך ל"א שנים וד' בימי יהויקים בנו הרי כ"ג: היה דבר ה' אלי. דבר בי הנבואה: ואדבר. ואני דברתי אליכם הנבואה והייתי משכים ומדבר רצה לומר אני הייתי

באור המלות

למעלה (א' י'): (ח) כי כה אמר ה'. לפי' המפ' מלת כי זרה: (ט) לזעוה. שיזועו ממקומם על ידם, והם יהיו לחרפה, וכן לקמן (כ"ט י"ח, ל"ד י"ז):

(א) על ירמיה. כמו אל: הראשונית. כמו הראשונה: (ב) על כל, ואל כל. בירושלים ישב ודבר אליהם בנוכח ולא כן ליהודה דבר עליהם לא אליהם: (ג) אשכים. מקור, כמו השכם בה"א, וא"כ היו"ד נוספת, וי"מ

תוכחת ירמיה

באור הענין

עצמו, והודיע לו ה' שמ"ש אשר לא תאכלנה מרוע לא אמר מדעת עצמו רק כה אמר ה', וה' שם בפיו הדברים האלה, ודרך נבואה עתידה. כי כן אתן את צדקיהו וכו', ר"ל כל אלה שלא נלקחו לבבל: (ט) ונתתים לזועה לכל ממלכות הארץ, שע"י שנגזר בג"כ ירדוף אחריהם ירע על ידם ויזוע כל הממלכות שהם ביניהם, וגם יהיו לחרפה בכל המקומות אף במקום שלא תגיע יד נבוכדנצר שם:

(י) ושלחתי בם את החרב על אלה שירצו לשוב לא"י:

כה (ג) מן שלש עשרה שנה, הנה מאז החלה היה דבר ה' אלי, ומאז השלים ואדבר אליכם

וְלֹא שְׁמַעְתֶּם׃ ד וְשָׁלַח יְהוָה אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדָיו הַנְּבִאִים הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְלֹא־הִטִּיתֶם אֶת־אָזְנְכֶם לִשְׁמֹעַ׃ ה לֵאמֹר שׁוּבוּ־נָא אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמֵרֹעַ מַעַלְלֵיכֶם וּשְׁבוּ עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם וְלַאֲבוֹתֵיכֶם לְמִן־עוֹלָם וְעַד־עוֹלָם׃ ו וְאַל־תֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם וּלְהִשְׁתַּחֲוֹת לָהֶם וְלֹא־תַכְעִיסוּ אוֹתִי בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם וְלֹא אָרַע לָכֶם׃ ז וְלֹא־שְׁמַעְתֶּם אֵלַי נְאֻם־יְהוָה לְמַעַן הַכְעִסוּנִי בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם לְרַע לָכֶם׃ ח לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת יַעַן אֲשֶׁר לֹא־שְׁמַעְתֶּם אֶת־דְּבָרָי׃ ט הִנְנִי שֹׁלֵחַ וְלָקַחְתִּי אֶת־כָּל־מִשְׁפְּחוֹת צָפוֹן נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל עַבְדִּי וַהֲבִאֹתִים עַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְעַל־יֹשְׁבֶיהָ וְעַל כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה סָבִיב וְהַחֲרַמְתִּים וְשַׂמְתִּים לְשַׁמָּה וְלִשְׁרֵקָה וּלְחָרְבוֹת עוֹלָם׃ י וְהַאֲבַדְתִּי מֵהֶם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל

הכעיסני קרי — תתן

מצודת דוד

זריז לומר הנבואה אבל אתם לא שמעתם: (ד) ושלח ה'. ועוד שלח ה' שאר נביאים והיה משכים ומשלח בזריזות רב והתם לא שמעתם: ולא וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ה) לאמר. ר"ל הלא כל הנבואות היו לטובתכם לאמר שובו עתה כל איש מדרכו וגו' ובעבור זה תשבו על האדמה וגו': למן עולם. ר"ל מעת הנתינה עד עולם: (ו) במעשי ידיכם. בהעכו"ם העשויות במעשי ידיכם: ולא ארע לכם. לא אעשה עמכם רעה: (ז) ולא שמעתם. עם כי הדבר היה לטובתכם לא שמעתם וגומר: למען הכעיסני. לא היה זה אלא למען הכעיסני וגומר והכעסה היה גורמת לרע לכם: (ט) הנני שולח. ר"ל אעיר לבות אומות שוכנות מפאת צפון: עבדי. ר"ל עושה שליחותי בדבר זה: סביב. היושבים סביבות א"י: והחרמתים. את כולם אחרים ואשימם לתמהון ולהיות שורקין

מצודת ציון

(ו) ארע. מלשון רעה: (ח) יען. בעבור: (ט) והחרמתים. ענין הרג ואבדון כמו כי החרם תחרימם (דברים כ'): לשמה. ענין תמהון: לשרקה. ענין השמעת קול בקבוץ השפתים ונעשה על דבר התמוה שנהרג: ולחרבות. מלשון

באור הענין

אליכם ולא פעם אחד רק השכם ודבר, ולא אותי לבד שלח, כי. (ד) ושלח ה' את כל עבדיו ולא בפעם אחד רק השכם ושלוח, ובכ"ז לא שמעתם וקבלתם וגם לא הטיתם אזניכם כלל, והשליחות היה לטובתם. (ה) לאמר שובו איש מדרכו הרעה ושבו על האדמה, והנה אמרו להם שאם ישובו מכל הדרכים הרעים תהיה השגחת ה' עליהם לטובה שישבו על האדמה עד עולם, וגם אם לא תשובו מיתר עברות עכ"פ. (ו) אל תלכו אחרי אלהים אחרים ולא תכעיסו אותי, ותרויחו שלא ארע לכם בפועל, שהגם שלא אשוב להיטיב אתכם אחר שלא תשובו מיתר עברות לא ארע לכם בפועל ותהיו תחת הטבע, כי אם תעבדו ע"ז ארע לכם בהשגחה: (ז) ולא שמעתם למען הכעיסני במעשה ידיכם לרע לכם ר"ל שהכעסתם אותי גם בזה במה שע"י מעשה ידיכם הוכרחתי להרע לכם, כי אין ה' חפץ להרע לבריותיו והגרמתם שארע לכם בזה עצמו הכעסתם אותי כי זה נגד רצוני: (ט) ועל כל הגוים שע"י שאענים אתכם אענים גם כל הגוים ואין פורעניות בא לעולם אלא בשביל ישראל, וגם שהמערכה היה מחייב אז שנבוכדנצר ימשול על העולם ויחריב ממלכות, והמערכה הורה על האומות ועל ישראל בשוה, רק בעת שישראל זכאים יבטל את המערכה והיה מספיל את נבוכדנצר ומאליו גם האומות היו נצולים, אבל ע"י שלא שמעו, התקיים הוראת המערכה על כל הגוים, ולכן אמרו שיעבדו שבעים שנה כמ"ש הרי"א שיש לכל אחד מז' הכוכבים מנין מיוחד מהשנים להשפעותיהם וסכום כולם שבעים שנה, ובזה הרמז שכל ז' הכוכבים היו מורים על

באור המלות

שהוא מדבר בעדו, וא"כ בא ליו"ד תחת חירק, ומשמע שתי הכונות שהכם אביא שהמקור לפני הפעל מורה ריבוי הפעולה: (ט) ואל [illegible] נ"ע. טעמו הנני שולח אל נבוכדנצר: לשמה, ולחרבות עולם. שממה הוא יותר מן חורבה וראוי לבא אחריו ?, ור"ל שחרבות הימים הגם שיוסר השממה, התורבה תשאר לעולם שאם תתיישב הארץ ישארו הערים

חתן וקול כלה קול רחים ואור נר: יא והיתה כל־הארץ הזאת לחרבה לשמה ועבדו הגוים האלה את־מלך בבל שבעים שנה: יב והיה כמלאות שבעים שנה אפקד על־מלך־בבל ועל־הגוי ההוא נאם־יהוה את־עונם ועל־ארץ כשדים ושמתי אתו לשממות עולם: יג והבאותי על־הארץ ההיא את־כל־דברי אשר־דברתי עליה את כל־הכתוב בספר הזה אשר־נבא ירמיהו על־כל־הגוים: יד כי עבדו־בם גם־המה גוים רבים ומלכים גדולים ושלמתי להם כפעלם וכמעשה ידיהם: טו כי כה אמר יהוה אלהי ישראל אלי קח את־כוס היין החמה הזאת מידי והשקיתה אתו את־כל־הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם: טז ושתו והתגעשו והתהללו מפני החרב אשר אנכי שלח בינתם: יז ואקח

את

והבאתי קרי

רש"י

(י) קול רחים. סימן הוא לסעודת ברית מילה על שם שטוחנין ושוחקין לה סממנין לרפואה. ואור נר, סימן משתה כך שנינו בסנהדרין (דף ל"ב): (יג) את כל הכתוב. על בבל: בספר הזה. בסופו: (יד) כי עבדו בם. כמו כי יעבדו בם בני בבל: גם המה גוים רבים. מדי ופרס: (טו) כוס היין החמה. נבואת פורענות: והשקיתה אותו. הנבא להם שלא תבוא עוד בכוס תשובה: (טז) והתגועשו. ויתגעשו: והתהוללו.

מצודת ציון

הורבן: (יב) כמלאות. ענין השלמה כמו ובמלאות ימי טהרה (ויקרא י"ב): אפקוד. ענין זכרון: (טז) והתגועשו. ענין תנועה חזקה כמו ותגעש ותרעש הארץ (תהלים י"ח): והתהוללו. מלשון הוללות ושטות כמו והתהוללו הרכב (נחום

מצודת דוד

עליהם ועד זמן רב יהיו חרבים: (י) והאבדתי וגו'. ר"ל לא ישמע עוד קול ששון וגו': קול חתן. קול שמחת חתן: קול רחים. מגודל הרעה לא ימצאו תבואה לטחון ברחים: ואור נר. מההכרון השמן ישבו באפלה: (יא) הגוים האלה. היושבים סביבות ארץ ישראל: (יב) כמלאות. כאשר יהיה נשלם שבעים שנה: אפקד. אזכור עליהם עונם: ועל הגוי ההוא. זה בבל: (יג) בספר הזה. בסוף הספר: על כל הגוים. שהם יבאו ויחריבו את בבל עד היסוד בה: (יד) כי עבדו. עבר במקום עתיד ור"ל יעבדו בבבל: גם המה. ר"ל כמו שעבד בבל באומות כן גם המה יעבדו בם ואחר ותפרש גוים רבים וגו' הם יעבדו בבבל: להם. לבני בבל: (טו) את כוס היין החמה. המשיל חמת ה' וגזרת הפורעניות ליין המבלבל את הדעת: והשקיתה. ר"ל תנבא עליהם: (טז) והתגועשו והתהוללו. ינועו בתנועה חזקה וישטו מאימת החרב אשר תבוא ביניהם: (יז) ואקח וגו'. ר"ל קבלתי הנבואה וגבאתי

באור המלות

והבתים הרבים: (י) ששון, שמחה. ששון בגלוי ושמחה בלב (ישעיה ל"ה א'): (יג) את כל הכתוב. כמו ואת בואו: (יד) כפעלם וכמעשה ידיהם. הפעל הוא העסק בהדבר, והמעשה הוא הגמר (ישעיה ה' י"ב), שישלם על המעשה עצמה וגם על איכות התעסקו להוצאת המעשה, שהיה בקנאה ותמס ואכזריות: (טו) היין החמה. כוס היין, כוס החמה: (טז) והתגעשו. רעש הגוף: והתהוללו. בלבול השכל,

תוכחת ירמיה

באור הענין

ממשלת נבוכדנצר, עד עבור סבוב כל השבעה ואז תבוטל מלכותו: (י) והאבדתי מהם קול ששון שזה יהיה בשעת הטוב וההצלחה וגם קול חתן וכלה שזה יהיה גם שלא בשעת ההצלחה כל שיש ישוב בארץ יתחברו זוגים, וגם קול רחים ואור נר, שזה יהיה גם בארץ חרבה ואנשים מעט בתוכה לכורמים וליוגבים ילמדו רחים לתיקון המזון ונר לתיקון המעון, כי תהיה הארץ שממה לגמרי: (יא) והיתה כל הארץ הזאת להרבה, חוץ ממה שתהיה חרבה עם כל העמים היא חרבה ושממה ביחוד כי היא תמרוד בנבוכדנצר ויותר העמים לא ימרודו, כי הגוים יעבדו את בבל שבעים שנה: (יב) והיה במלאות וכו' אפקד על מלך בבל ועל הגוי ההוא גוי בבל עיר המלוכה, את עונם, מה שהחריבו ארצות, ועל ארץ כשדים בכללה: (יג) והבאתי על הארץ ההיא את כל דברי אשר דברתי עליה, היא הנבואה שנבא ירמיה על בבל ביחוד בסוף הספר, את כל הכתוב בספר על כל הגוים שגם הנבואות שנבא ירמיה מן סי' מ"ו והלאה שמתחיל אשר היה דבר ה' אל ירמיה על כל הגוים יביא ג"כ על בבל, ר"ל שחוץ מן הפורענות שנבא על בבל ביחוד יביא עליה גם פורעניות שנבא על יותר הגוים: (יד) כי עבדו בם גם המה גוים רבים, שכל הגוים שעבד

את־הכוס מיד יהוה ואשקה את־כל־הגוים אשר־שלחני יהוה אליהם: יח את־ירושלם ואת־ערי יהודה ואת־מלכיה את־שריה לתת אתם לחרבה לשמה לשרקה ולקללה כיום הזה: יט את־פרעה מלך־מצרים ואת־עבדיו ואת־שריו ואת־כל־עמו: כ ואת כל־הערב ואת כל־מלכי ארץ העוץ ואת כל־מלכי ארץ פלשתים ואת־אשקלון ואת־עזה ואת־עקרון ואת שארית אשדוד: כא את־אדום ואת־מואב ואת־בני עמון: כב ואת כל־מלכי צר ואת כל־מלכי צידון ואת מלכי האי אשר בעבר הים: כג את־דדן ואת־תימא ואת־בוז ואת כל־קצוצי פאה: כד ואת כל־מלכי ערב ואת כל־מלכי הערב השכנים במדבר: כה ואת כל־מלכי זמרי ואת כל־מלכי עילם ואת כל־מלכי מדי: כו ואת כל־מלכי הצפון הקרבים והרחקים איש אל־אחיו ואת כל־הממלכות הארץ אשר על־פני האדמה ומלך ששך ישתה אחריהם: כז ואמרת אליהם כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל

רש"י

לשון הוללות ישתטו: (יח) כיום הזה. כאשר הם היום לאחר החורבן כתב ירמיה ספרו: (כ) ואת כל הערב. כל סומכוותא אשר עוברת פרעה ומסעדהו עליהם לעזרה. הערב גרנטיא"ה בלע"ז: (כב) ואת מלכי האי. כל אלו שמנה עד כאן שכיני א"י הם: (כג) קצוצי פאה. המוקפים בקצה אותה הרוח: (כד) מלכי ערב. ערביא: ואת כל מלכי הערב. סומכוותא של ערביים: (כו) ששך

מצודת דוד

לכם: (יח) את ירושלים. חוזר למעלה באמר והשקית וגו' את ירושלים וגו': ואת מלכיה. עם כי לא היה אלא מלך אחד אמר מלכיה כי גם בני מלך נקראו בשם מלכיה: כיום הזה. כי ירמיה כתב ספרו אחר החורבן לזה אמר כיום הזה שהמה חרבים: (כ) כל הערב. עם המקובץ מעמים רבים כמו וגם ערב רב (שמות י"ב): ואת אשקלון וגו'. הם ערי פלשתים: שארית אשדוד. יתכן שנחרבה עד לא בא נ"נ ונשאר בה שארית: (כב) האי. קצות הארץ בשפת הים: (כג) קצוצי פאה. השוכנים בקצות פאת העולם: (כד) מלכי ערב. שם אומה מה: מלכי הערב. הם הערביים: (כו) איש אל אחיו. כוס התמה ישתו זה אחר זה בסמוך זו ר"ל כולם ילקו זה אחר זה: ומלך ששך. הוא בבל בא"ת ב"ש וכן נקרא בסוף הספר: ישתה אחריהם. ר"ל כוס

מצודת ציון

ב'): ביותם. ביניהם: (כג) קצוצי. מלשון קצה: פאה, ענין פנה וצד: (כו) איש אל אחיו. זה אחר זה בסמוך לו

תוכחת ירמיה

באור הענין

עתה הרעה בבל להם יעבדו בבבל וישיבו להם כל הרעות בעשו להם, ובזה ושלמתי להם כפעלם, שיקבלו בחזרה את הרע עצמו שפעלו לאחרים: (טו) קח כוס היין החמה, היא מליצה על שיהיה ביניהם מרדים ומהומות רבות, וע"כ. (טז) ושתו והתגעשו, כי תהיה חרב גוי בגוי ואיש ברעהו: (יח—כ) את ירושלים, ירושלים נחרבה תחלה ואח"כ מצרים, את כל הערב תערובות אומות ולא היה להם מלך לכן לא אמר מלכי הערב, ואשקלון ועזה ועקרון היו לפלשתים והיו לכ"א מלך מיוחד, ואשדוד כבר נכבשה מפרעה (לקמן מ"ח) אמר את שארית אשדוד: (כג) את דדן ואת תימא, מבני ישמעאל ובני קטורה, ואת כל קצוצי, יתר בני ישמעאל ובני קטורה שקצצו ערלת בשרם (כנ"ל ס' כ"ה): (כז) שתו ושכרו וקיו יש שותה ולא משתכר אמר ושכרו, ויש בלתי מקיא מחוזק האצטומכא אמר וקיו, ויש שבכ"ז יקום על רגליו אמר ונפלו, והמליצה כמו שהשכור עת יקיא ייעף ויפול

באור המלות

ומלת שהתגעשו מורכב מן פעל והתפעל: (כו) הממלכות הארץ. [illegible] הממלכות ממלכות: [illegible] הארץ כמו הארון הברית, ובמ"ש הארץ יכלול גם הים שהוא בכלו כדור הארץ לכן אמר אשר על פני האדמה: ששך. בבל בחילוף א"ת

שתו ושכרו וקיו ונפלו ולא תקומו מפני החרב אשר אנכי שלח ביניכם: כח והיה כי ימאנו לקחת הכוס מידך לשתות ואמרת אליהם כה אמר יהוה צבאות שתו תשתו: כט כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע ואתם הנקה תנקו לא תנקו כי חרב אני קרא על כל ישבי הארץ נאם יהוה צבאות: ל ואתה תנבא אליהם את כל הדברים האלה ואמרת אליהם יהוה ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו הידד כדרכים יענה אל כל ישבי הארץ: לא בא שאון עד קצה הארץ כי ריב ליהוה בגוים נשפט הוא לכל בשר הרשעים נתנם לחרב נאם יהוה: לב כה אמר יהוה צבאות הנה רעה יצאת מגוי אל-

גוי

רש"י

הוא בבל בגי' של א"ת ב"ש: (כז) וקיו. כאדם ששותה יותר מדאי שמקיא: החרב. התגר של המלחמה: (כט) מחל. מתחיל: (ל) על נוהו. מתאבל על חורבן ביתו: הידד. לשון הוי שצועקין עושי מלאכה כבדה בקול רם לזרז זה את זה להתחזק ודורכי גתות רגילין בה: יענה. כל לשון ענייה צעקת קול רם הוא: (לא) נשפט. מתוכח בדין: (לב) מגוי אל גוי. שאני מסכסכן זה בזה: מירכתי. כתרגומו מסייפי:

מצודת ציון

וכן ונפצתים איש אל אחיו (לעיל י"ג) (כז) וקיו. מל' הקאה והוא החזרת המאכל מן הגוף דרך הפה: (כח) ימאנו. מל' מיאון: (כט) מחל. מל' התחלה: (ל) ממרום. מהשמים הרמים: ישאג. ענין צעקה: וממעון. ענין מדור כמו השקיפה ממעון קדשך (דברים כ"ו): נוהו. מדורו כמו ואת נוהו השמו (תהלים ע"ט): הידד. המלה הזאת מיוחדת לקריאת דורכי היין לזרז עצמם וכן הידד השבתי (ישעי' ט"ז): כדורכים. הם הנועדים ופוסעים על הענבים להוציא היין: יענה. ענין הרמת קול וכן וענו הלוים וגו' קול רם (דברים כ"ז): (לא) שאון. ענין המיי': נשפט. ענין ויכוח: לכל בשר. לכל אדם: (לב) וסער. רוח סערה:

מצודת דוד

ילקה אחר כולם בסוף: (כז) שתו ושכרו. שתו יין החמה ותהיו שכורים ותקיאו ותפלו לארץ ולא תקומו כדרך השותה יין הרבה ור"ל קבלו עליכם עול השעבוד והצער מפני חרב האויב: (כח) כי ימאנו לקחת הכוס מידך וגו'. ר"ל אם יתעצמו להנצל מן השעבוד: שתו תשתו. ר"ל בע"כ תהיו משועבדים: (כט) אשר נקרא שמי עליה. להיות נקראת עיר ה': אנכי מחל. אני מתחיל להביא הרעה ואתם תהיו נקיים מהרעה בתמיה הנה לא תנקו: (ל) ממרום ישאג. וכפל הדבר ואמר וממעון קדשו וגו' וחזר ופירש שהוא ישאג על נוהו ור"ל הוא קרא גזירת חורבן על ירושלים: הידד. כדרך דורכי היין המרימים קול הידד לזרז זה את זה כן ירים קול אל כל יושבי הארץ לגזור עליהם חורבן והאבדון: (לא) בא שאון. קול שאון המקום בא עד קצה הארץ ר"ל הגזירה היא על כולם: נשפט הוא. יתוכח עם כל בשר והויכוח יהיה אשר יתן את הרשעים לחרב כי בזה מודיע להם פשעם ותחשב לויכוח וכן כי באש ה' נשפט (ישעיה ס"ו): (לב) הנה רעה יוצאת.

באור המלות

ב"ש: (ל) ישאג, יתן קולו. שאגה גדולה מנתינת קול, (עי' יואל ד' ט"ז, עמוס א' ב', ג' ד'): (לא) ריב, נשפט.

תוכחת ירמיה

באור הענין

עת ירצו לפרוק עול בבל ולהקיאו יחריבם לגמרי, וזה יהיה מפני שישלח בם חרב עם בעם, שעי"כ יפלו כולם תחת רגליו: (כח) והיה כי ימאנו, המשל שמי שירצה להלחם נגד נבוכדנצר בכ"ז ישתה כי ה' יסבב הדבר: (כט) כי הנה בעיר וכו' אנכי מחל להרע, כי ישראל הם תחת השגחת ה' לא"ת אשר נקרא שמי עליה, ובכ"ז מזלו של נבוכדנצר ישלוט עליהם, וכ"ש אתם שאתם תחת המערכה, ואמר אשר אנכי מחל להרע, כי לפעמים הכרית ה' גוים כדי שישראל יקחו מוסר, כמ"ש הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר, ואז יתחיל להרע אל הגוים בתחלה ויש תקוה שאם ישובו ישראל בתשובה תבוטל הגזרה, לא כן עתה שתחלת הרעה היה בישראל וא"כ לא בא ע"ד זה שתבוטל הגזרה ואיך תנקו אתם: (ל) ה' ממרום ישאג, השאגה גדולה מנתינת קול, וממרום מציין הנהגת המערכת שהוא בשמים, וממעון קדשו מציין ההנהגה ההשגחיית שהוא למעלה מן המערכת, במרום נותן קול תמיד כי יתמיד להנהיג הנהגה המערכיית ועתה ישאג בקול עוז ותעצומות, וזה ע"י שיתן קולו ממעון קדשו בהנהגה ההשגחיית שקולה לא נשמע תמיד, כי הנהגה זו נסתרת ועתה תתעורר הנהגה זו ותתן קולה קול עז, ומשם תצא קול שאגתו על נוהו שהוא הבהמ"ק להחריבו. הידד כדורכים יענה, כמו שלקול הראשון של הדורך עונים כולם הידד, כן יענו כל טורף טרף לעומת קול האריה השואג:

בא

גוי וסער גדול יעור מירכתי־ארץ׃ לג והיו חללי יהוה ביום ההוא מקצה הארץ ועד־קצה הארץ לא יספדו ולא יאספו ולא יקברו לדמן על־פני האדמה יהיו׃ לד הילילו הרעים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן כי־מלאו ימיכם לטבוח ותפוצותיכם ונפלתם ככלי חמדה׃ לה ואבד מנוס מן־הרעים ופליטה מאדירי הצאן׃ לו קול צעקת הרעים ויללת אדירי הצאן כי־שדד יהוה את־מרעיתם׃ לז ונדמו נאות השלום מפני חרון אף־יהוה׃ לח עזב

ככפיר

רש״י

(לד) הילילו. ל׳ יללה: והתפלשו. התגלגלו בעפר ויטליי״ר בלעז: ותפוצותיכם. הרי זה מקרא קצר כלומר והפוצותיכם תקרבנה לבוא: ככלי חמדה. כלומר אם תאמרו חשובים אנחנו הרבה יש כלי חמדה של זכוכית נופלים ומשתברים ואובדים: (לז) ונדמו. ל׳ חורבה, לשון הדימנו (לעיל ח׳), ונדמה (שם): (לח) עזב ככפיר וגו׳. גלה מלכה מכרכיה ככפיר העוזב את סוכו: היונה. משתכרת ביין כן תירגם יונתן, דבר אחר לשון אונאה:

מצודת דוד

ההרג ואבדן תצא מעם בבל אל כל עם ועם: וסער גדול. המיית מלחמה יתעורר מסוף הארץ והוא בבל: (לג) חללי ה׳. הנהרגים בגזרת המקום: לא יספדו. על כי יהיו רבים לא יספיקו להספידם ולהכניסם במקום מיוחד או לקברם אבל יהיו מונחים ע״פ האדמה כמו הזבל: (לד) הילילו הרועי׳. למלכי יהודה ושריו יאמר הילילו וזעקו אתם מנהיגי העם ואתם אדירי הצאן ר״ל אתם הגבורים שבעם התפלשו בעפר דרך צער ואבלות כי מלאו ימיכם להיות מקצתכם לטביחה ובא זמן תפוצותיכם להיות מקצתכם נפוצים בגולה: ונפלתם ככלי חמדה. ר״ל לא תהיה נפילתכם ככלי בזוי הנופל בארץ שאין היזק בנפילתו אלא היזק רב וקלון מתמיד יהיה לכם בהנפלם כמו הכלי חמדה הנופל לארץ שההיזק רב במה שנפחת בנפילה: (לה) ואבד מנוס. לא יוכלו לברוח מפני האויב: ופליטה. מלת ואבד משמשת בשתים לומר שיאבד פליטה ושארית מה מאדירי הצאן המה הגבורים: (לו) קול צעקת. ר״ל הנה נשמע קול צעקת וגו׳: כי שדד ה׳. ר״ל מה׳ באה השדידה בגזירה: מרעיתם. מקום שהרועים ירעו את הצאן והוא למשל על ירושלים: (לז) ונדמו. המדורות היושבות בשלום יהיו חרבים מפני חרון אף ה׳ שיהרס בהם: (לח) עזב ככפיר סכו. כל מדור יהיה נעזב מבעליו ולא יזכר בו כמו כפיר

מצודת ציון

יעור. מל׳ התעוררות: מירכתי. מסוף וכן ולירכתי המשכן (שמות כ״ו): (לג) יאספו. ענין הכנס׳ כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים י״ט): לדומן. ענין זבל: (לד) הילילו. מל׳ יללה: והתפלשו. ענין הגלגול והתכסות בעפר כמו בעפר התפלשי (מיכה א׳): אדירי. ענין חוזק: מלאו. נשלמו וכן וכמלאות ימי טהרה (ויקרא י״ב): ותפוצותיכם. ענין פיזור וכן כי נפץ העם (ש״א י״ג): (לה) מנוס. ענין בריחה: ופליטה. שארית וכן אל יהיה לה פליטה (לקמן נ׳): (לו) ויללת. מל׳ יללה: שדד. ענין עושק וגזל: מרעיתם. מל׳ מרעה: (לז) ונדמו. ענין חורבן וכריתה כמו גם מדמן תדומי (לקמן מ״ח): נאות. מדור כמו בנאות דשא (תהלים

תוכחת ירמיה

באור הענין

(לא) בא שאון והמיית קול שאגת ה׳ בא עד קצה הארץ, כי ריב לה׳ בגוים, ה׳ י״ל ריב עם כל הגוים בכלל, ומשפט החלטי לכל בשר שחטאו נגדו, שע״י הריב יהיו כולם בסכנה וע״י המשפט יבוררו הרשעים החייבים מיתה ע״פ המשפט, ונתנם לחרב: (לב) הנה רעה הולה תצא הרעה מגוי אל גוי שילחמו גוי בגוי, ואח״כ יעור סער גדול מירכתי ארץ יתעורר נבוכדנצר לבא עליהם להחריבם: (לד) הילילו הרועים הם המלכים, והתפלשו אדירי הצאן השרים, כי מלאו ימיכם שבא הזמן לטבוח, (ומלאו ימי) תפוצותיכם שתפוצו לגולה, ונפלתם ככלי חמדה כלי זכוכית יקרה שבעודה שלמה היא חמודה ובעת שתשבר אין השברים ראוים לכלום, כן אחר שתשברו ותפוצו לחתיכות דקות בגולה לא תחשבו למאומה: (לה) ואבד מנוס בעת הטביחה לא ימצאו מקום לנוס: (לו) קול, והרועים והשרים ישאגו בקול שה׳ שודד את מרעיתם שיכירו כולם שהוא עונש השגחיי מה׳: (לז) ונדמו נאות השלום מקום מרעה הצאן שהיה שם שלום נכרתו מפני חרון אף ה׳: (לח) עזב ככפיר סוכו, מוסב על החרון אף ה׳ שהחרון הזה נדמה לכפיר טורף טרף, ועד עתה ישב החרון בסוכו עתה עזב האף את סוכו, ר״ל שאף ה׳ יצא ממקומו להענים, ומפרש כי היתה ארצם לשמה מפני חרון

באור המלות

הריב טענת בע״ד, והמשפט גמר הדין (ישעיה א׳ י״ז): (לג) לא יאספו ולא יקברו. כהנזכר למעלה (ח׳ ב׳): (לד) והפוצותיכם. כמו ותפוצותיכם, ושעורו (מלאו ימי) תפוצותיכם, (עי׳ רד״ק במכלול שער דקדוק השמות וחלק הפעלים שורש פוץ, ובפירושו כאן) ועמ״ש (הושע י״א ג׳): (לה) מנוס, ופליטה. מנוס נופל בבני אדם שיש לו שכל, ופליטה גם בבע״ח: (לז) נאות. שרשו נוה, ובא על נוה צאן: (לח) עזב. מוסב על חרון אף, מצייר את החרון ככפיר. וסכו. כמו סוכתו. ודרך הכפיר לצאת במדבר שממה, ועז״א כי היתה ארצם לשמה:

כַּכְּפִיר סֻכּוֹ כִּי־הָיְתָה אַרְצָם לְשַׁמָּה מִפְּנֵי חֲרוֹן הַיּוֹנָה וּמִפְּנֵי חֲרוֹן אַפּוֹ׃

כו א בְּרֵאשִׁית מַמְלְכוּת יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ ב כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה עֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־יְהוָה וְדִבַּרְתָּ עַל־כָּל־עָרֵי יְהוּדָה הַבָּאִים לְהִשְׁתַּחֲוֺת בֵּית־יְהוָה אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְדַבֵּר אֲלֵיהֶם אַל־תִּגְרַע דָּבָר׃ ג אוּלַי יִשְׁמְעוּ וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וְנִחַמְתִּי אֶל־הָרָעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי חֹשֵׁב לַעֲשׂוֹת לָהֶם מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם׃ ד וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי לָלֶכֶת בְּתוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם׃ ה לִשְׁמֹעַ עַל־דִּבְרֵי עֲבָדַי הַנְּבִאִים אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁלֵחַ אֲלֵיכֶם וְהַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם׃ ו וְנָתַתִּי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה כְּשִׁלֹה וְאֶת־הָעִיר הַזֹּאתָה אֶתֵּן לִקְלָלָה לְכֹל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ ז וַיִּשְׁמְעוּ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים וְכָל־הָעָם אֶת־יִרְמְיָהוּ מְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּבֵית יְהוָה׃ ח וַיְהִי ׀ כְּכַלּוֹת יִרְמְיָהוּ לְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לְדַבֵּר אֶל־כָּל־הָעָם וַיִּתְפְּשׂוּ אֹתוֹ הַכֹּהֲנִים והנביאים

ת"א בראשית. סנהדרין קג ערכין יג עקידה שער עו כל הפרשה: הזאת ק' עמ"ש

רש"י

כו (א) בראשית ממלכות. פרשה זו התחתונה קדמה לעליונה ארבע שנים

מצודת ציון

כ"ה (לח) ככפיר. כן יקרא ארי בחור: היונה. מל' אונאה וענינו קחת הממון וכן העיר היונה (צפני' ג):

כו (ב) תגרע. מל' גרעון: (ג) ונחמתי. ענין הפוך המחשבה: (ח) ויתפשו. ענין האחיזה בחוזק כמו ותפשו

מצודת דוד

ארצות שאינו זוכר בשולטנו אשר שנזכה: חרון היונה. חרון האויב המאנה והונה אותם לקחת הממון וזה בא מחרון אף ה' שחרה בהם ולא במקרה:

כו (ב) על כל ערי יהודה. אל כל יושבי ערי יהודה: אל תגרע דבר. אל תפחות מלדבר דבר אחד מכל הדברים:

(ג) אולי ישמעו. אולי יקבלו הדברים וישובו כל איש מדרכו הרעה: ונחמתי אל הרעה. אז אנחם על הרעה: (ה) לשמוע על דברי. מוסב על המקרא שלפניו והוא כמו ולשמוע אל דברי וגו': והשכם ושלוח. ואני הייתי משכים ומשלח ועכ"ז לא שמעתם ור"ל א"כ תענו כמו שעשיתם עד כה: (ו) ונתתי. אז אתן את הבית הזה להיות חרבה כמו שחרב משכן שלה בימי עלי: אתן לקללה. שיהו מקללים בה לומר בקללתם תהיה כירושלים: (ז) הכהנים. כהני הבעל: והנביאים. נביאי השקר: (ח) ויתפשו. אחזו בו בחזקה ואמרו הנה נמית אותך: אל

השאלות

(ח) מדוע אמרו כל העם מות תמות ויקבלו עליו, ואח"ז אמרו כל העם אין משפט מות לאיש הזה?, מדוע תפשוהו העם להמיתו ובבוא השרים נעשו כשופטים עם השרים, כמ"ש ויאמרו הכהנים והנביאים אל השרים ואל כל העם?. אחר שהחליטו השרים והעם שאין לו משפט מות מה רצו שאנשים מזקני העם בספור של מיכה המורשתי שהיה למותר אחרי שיצא זכאי בדינו?. ואיך אמר תכף ספור הכותר לזה אוריה שנכתב?, ואיך סיים שאך יד אחיקם בן שפן וגו'

תוכחת ירמיה באור הענין

היונה שהוא נ"כ שהיה דגלו צורת יונה (שזה היה דגל מלכות אשור ובבל על שם מלכה קדומה שנקראת כן), ומפני חרון אף ה' שנבוכדנצר היה שבט אפו:

כו (ג) **אולי ישובו ונחמתי אל הרעה** אחר שמה שאנכי חושב לעשות להם הרעה הוא מפני רוע מעלליהם, וממילא כשישובו ממעשיהם הרעים אנחם על הרעה: (ד—ה) **ללכת בתורתי** התנה שישמעו לדברי התורה ושישמעו לדברי הנביאים ואם לאו יחרב הבית: **ויתפשו אותו הכהנים והנביאים וכל העם**, מדוע השתתפו גם העם עם הכהנים להמיתו, ולא בעבור שחשבו

והנביאים וכל־העם לאמר מות תמות: ט מדוע נבית בשם־יהוה לאמר כשלו יהיה הבית הזה והעיר הזאת תחרב מאין יושב ויקהל כל־העם אל־ירמיהו בבית יהוה: י וישמעו | שרי יהודה את הדברים האלה ויעלו מבית־המלך בית יהוה וישבו בפתח שער־יהוה החדש: יא ויאמרו הכהנים והנבאים אל־השרים ואל־כל־העם לאמר משפט־מות לאיש הזה כי נבא אל־העיר הזאת כאשר שמעתם באזניכם: יב ויאמר ירמיהו אל־כל־השרים ואל־כל־העם לאמר יהוה שלחני להנבא אל־הבית הזה ואל־העיר הזאת את כל־הדברים אשר שמעתם: יג ועתה היטיבו דרכיכם ומעלליכם ושמעו בקול יהוה אלהיכם וינחם יהוה אל־הרעה אשר דבר עליכם: יד ואני הנני בידכם עשו־לי כטוב וכישר

בעיניכם

רש"י

(י) וישמעו שרי יהודה. שתפשו נביאי השקר והכהנים את ירמיה: בפתח שער, (בית) ה' החדש. אחרים הניחו כשגלה יהויכין וקצת כלי בית אלהינו עמו שברו אותו של נ"נ שער המזרחי וחזר לדקיהו

מצודת דוד

(ט) אל ירמיהו. אל המקום שעמד שם ירמיה: (י) וישמעו. בעבור רגשת המון העם שמעו את הדברים האלה: בית ה'. אל בית ה': בפתח שער. ר"ל בחלל השער: החדש. יתכן שנפל והדבו אותו בבנין ואולי זהו שבנה יותם כמ"ש הוא בנה את שער בית ה' העליון (מ"ב ט"ו): (יא) משפט מות. בהדבורו שמלבו ניבא הדבר ולכן אמרו שיש לו דין חיוב מיתה: אל העיר. על העיר: כאשר שמעתם. העם שמעו מפי ירמיה והשרים מפי המספרים: (יב) ה' שלחני. ולא מלבי אני אמרתי הדברים: (יג) ועתה. הואיל ומה' המה היטיבו ותקנו דרכיכם וגו' ואז ינחם ה' על הרעה וגו': (יד) כטוב וגו'. ר"ל כפי הנראה לכם:

מצודת ציון

בו אביו ואמו (דברים כ"א): (ט) תחרב. מל' חורבן: ויקהל. ענין קבוץ כמו ויקהל משה (שמות ל"ה): (יג) היטיבו.

תוכחת ירמיה

באור הענין

שהוא נביא שקר ושבדה הנבואה מלבו, כי באמת האמינו שה' שלחו וא"כ אין לו משפט מות כפי הדין,

השאלות

לבלתי תת אותו ביד העם להמיתו, שמשמע שהעם רצו להמיתו, וזה סותר להנאמר למעלה שהעם המליצו בעדו?:

רק שרצו להמיתו שלא ע"פ הדין כדי שלא ימצא מוכיח להוכיחם ולהודיעם דברי ה', שאחר שלא רצו לשמוע לדברי ה' רצו שלא ימצא נביא שלוח אליהם ומתרה בם, וז"ש **מות תמות**: (ט) **מדוע נבאת בשם ה'**, שהגם שהנבואה אמת לא היה לך לנבאות נגד רצוננו, כי אין אנו רוצים בנבואה כזאת הגם שהיא מאת ה': (י) **וישמעו שרי יהודה**, אמנם השרים באו לבחון הדבר אם הוא חייב מיתה ע"פ הדין, כי להשרים לא יהות להמית נקי חנם, ואז נסתלקו העם, כי העם האמינו שהוא שליח מאת ה', ולא"ה להמיתו ע"פ המשפט והדין: (יא) **ויאמרו הכהנים והנביאים אל השרים ואל כל העם**, אמנם הכהנים והנביאים לא האמינו בנבואתו ורצו להרגו מצד שמנבא שקר בשם ה' (כי נביאי השקר היו מכחישים נבואתו והיו מנבאים בהפך), וע"כ טענו הם אל השרים ואל העם, ואמרו **משפט מות לאיש הזה** היינו שיש להמיתו ע"פ המשפט והדין, **כי נבא על העיר הזאת כאשר שמעתם באזניכם** והיא נבואת שקר כי לא שלחו ה', ובפרט זה לא הסכימו העם. לפ"ז הנביאים רצו להרגו כפי המשפט מצד שהוא נביא שקר, ורצו שהשרים ידונו אותו בדין, והעם לא הסכימו על פרט זה ובכל זה רצו להרגו אף שהוא נביא אמת כדי לסלק הנזק שיש לו מנבואתו שמנבא פורעניות: (יב) **ויאמר ירמיהו אל כל השרים ואל כל העם**, ירמיה השיב לשני הגדדים, בין להשרים שרוצים לחוץ משפט מות ע"פ הדין, בין להעם שרוצים להמיתו לסלק הנזק שמגיע להם מנבואתו, על הצד שרצו להרגו במשפט מצד שהוא נביא שקר, השיב **ה' שלחני להנבא על הבית הזה** והוא נבואת אמת, ועל הצד שהעם רוצים להרגו לסלק הנזק, אמר, (יג) **ועתה היטיבו דרכיכם ומעלליכם**, שדרכה בזה שלחני ה' להודיעכם זאת הוא סימן שרוצה שתיטיבו דרכיכם **ושאז ינחם אל הרעה אשר דבר עליכם**, וא"כ לא יגיע לכם נזק מנבואתי: (יד) **ואני הנני בידכם** אם שרצו להמית

עצמי

בְּעֵינֵיכֶם׃ טו אַךְ ׀ יָדֹעַ תֵּדְעוּ כִּי אִם־מְמִתִים אַתֶּם אֹתִי כִּי־דָם נָקִי אַתֶּם נֹתְנִים עֲלֵיכֶם וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְאֶל־יֹשְׁבֶיהָ כִּי בֶאֱמֶת שְׁלָחַנִי יְהוָה עֲלֵיכֶם לְדַבֵּר בְּאָזְנֵיכֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ טז וַיֹּאמְרוּ הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֶל־הַכֹּהֲנִים וְאֶל־הַנְּבִיאִים אֵין־לָאִישׁ הַזֶּה מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ׃ יז וַיָּקֻמוּ אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי הָאָרֶץ וַיֹּאמְרוּ אֶל־כָּל־קְהַל הָעָם לֵאמֹר׃ יח מִיכָיה הַמּוֹרַשְׁתִּי הָיָה נִבָּא בִּימֵי חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר אֶל־כָּל־עַם יְהוּדָה לֵאמֹר כֹּה־אָמַר ׀ יְהוָה צְבָאוֹת צִיּוֹן שָׂדֶה תֵחָרֵשׁ וִירוּשָׁלַיִם עִיִּים תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר׃ יט הֶהָמֵת הֱמִתֻהוּ חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְכָל־יְהוּדָה הֲלֹא יָרֵא אֶת־יְהוָה וַיְחַל אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיִּנָּחֶם יְהוָה אֶל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר עֲלֵיהֶם וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים רָעָה גְדוֹלָה עַל־נַפְשׁוֹתֵינוּ׃ כ וְגַם־אִישׁ הָיָה מִתְנַבֵּא בְּשֵׁם יְהוָה אוּרִיָּהוּ בֶּן־שְׁמַעְיָהוּ מִקִּרְיַת הַיְּעָרִים וַיִּנָּבֵא עַל־הָעִיר הַזֹּאת וְעַל־הָאָרֶץ

מיכה ק׳ | הזאת

רש״י

ותיקנו וחדשו לכך נקרא חדש: (יח) מיכה המורשתי. דמן מורישה: עיים. גלים: (יט) ויחל. לשון תפלה: ואנחנו עושים רעה גדולה. אם נהרוג אותו: (כ) וגם איש היה מתנבא. מי שאמר זו לא אמר זו עד כאן דברי צדיקים, ועמדו רשעים שהיו שם ואמרו וגם איש היה מתנבא וגו׳ כשם שאוריה נהרג יהרג ירמיה, כך מפורש בספרי:

מצודת ציון

ענין תקון כמו מה היטיבי דרכך (לעיל ב׳): (יח) עיים. ענין גלים ותלים כמו שמו את ירושלים לעיים (תהלים ע״ט): לבמות. גבהות גבוהים כי במה הוא ענין גבהות כמו במתי עב (ישעיה י״ד): (יט) ויחל. ענין תפלה כמו ויחל

מצודת דוד

(טו) כי דם נקי. עון דם נקי: (טז) וכל העם. עם כי מתחלה היתה ידם עם הכהנים והנביאים עתה כששמעו דברי ירמי׳ שדבר בשליחות ה׳ הזרו בהם: כי בשם ה׳. ולא אמר מלבו: (יז) ויאמרו וגו׳. כוונתו להיות לפטור את ירמיה מן המיתה: (יח) שדה תחרש. ר״ל תחרש להיות שדה לזרוע בה: עיים תהיה. תהיה מלאה גלים כדרך הבתים החרבים מנפילות הקירות: לבמות יער. יהיה מלא מגלי הבנים דומה לבמות המצויים ביער: (יט) ההמת. וכי המית אותו חזקיה וגו׳ בעבור נבואה כזאת: הלא ירא. הלא המלך חזקיהו היה ירא את ה׳ והתפלל לפניו לבטל הגזרה ואז ניחם ה׳ על הרעה וגו׳. ואנחנו. אבל אנחנו כשנמית אותו נעשה עוד רעה גדולה

תוכחת ירמיה — באור הענין

אותי, עשו לי כטוב וכישר בעיניכם, ר״ל בין על הגד שתחשבו שמגיע לי משפט מות ע״פ הדין והוא דבר טוב בעיניכם, ובין על הגד שאתם רוצים להמית אותי שלא ע״פ דין רק לסלק נזק שזה אינו דבר טוב רק שכן ישר בעיניכם, בכל אופן הנני בידכם: (טו) אך ידוע תדעו שבזה לא תסלקו היזק מעליכם, כי דם נקי אתם נותנים עליכם ועל העיר הזאת ותוסיפו חרון אף ה׳ עליכם, וכן אינו דבר טוב ע״פ הדין כי באמת שלחני ה׳ עליכם לדבר באזניכם וכו׳: (טז) ויאמרו השרים וכל העם אל הכהנים, אז הסכימו השרים עם העם נגד טענת הכהנים והנביאים, ויאמרו אין משפט מות לאיש הזה ר״ל שא״א להמיתו במשפט ובדין, כי בשם ה׳ אלהינו דבר ונבואתו אמת אולם בכל זה היה עדיין דעת העם להמית אותו שלא במשפט כדי לסלק ההיזק שמגיע להם לפי דעתם מנבואתו: (יז) ויקמו, אז קמו אנשים מזקני העם להשתיק את העם ולברר שאין להרגו בשביל שלא נזק שיגיע מנבואותיו, כי הלא. (יח—יט) מיכה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו ג״כ כדברים כאלה ההמת המיתוהו, הלא לא המיתוהו, כי ע״י שחלו את פני ה׳ נחם ה׳ על הרעה והתבטלה הגזירה ע״י תשובה ותפלה ולא הגיעו נזק מנבואתו, ובהפך אנחנו עושים רעה גדולה על נפשותינו, ובזה לא נסלק הנזק כי תגדל הרעה ע״י חטא הריגתו: (כ—כא) וגם, עתה מודיע כותב הספר

הַזֹּאת כְּכֹל דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ׃ כא וַיִּשְׁמַע הַמֶּלֶךְ יְהוֹיָקִים וְכָל־גִּבּוֹרָיו וְכָל־הַשָּׂרִים אֶת־דְּבָרָיו וַיְבַקֵּשׁ הַמֶּלֶךְ הֲמִיתוֹ וַיִּשְׁמַע אוּרִיָּהוּ וַיִּרָא וַיִּבְרַח וַיָּבֹא מִצְרָיִם׃ כב וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ יְהוֹיָקִים אֲנָשִׁים מִצְרָיִם אֵת אֶלְנָתָן בֶּן־עַכְבּוֹר וַאֲנָשִׁים אִתּוֹ אֶל־מִצְרָיִם׃ כג וַיּוֹצִיאוּ אֶת־אוּרִיָּהוּ מִמִּצְרַיִם וַיְבִאֻהוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהוֹיָקִים וַיַּכֵּהוּ בֶּחָרֶב וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־נִבְלָתוֹ אֶל־קִבְרֵי בְּנֵי הָעָם׃ כד אַךְ יַד אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן הָיְתָה אֶת־יִרְמְיָהוּ לְבִלְתִּי תֵּת־אֹתוֹ בְיַד־הָעָם לַהֲמִיתוֹ׃

כז א בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת יְהוֹיָקִם בֶּן־יֹאושִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה אֶל־יִרְמְיָה מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ ב כֹּה־אָמַר יְהוָה אֵלַי עֲשֵׂה לְךָ מוֹסֵרוֹת וּמֹטוֹת וּנְתַתָּם עַל־צַוָּארֶךָ׃ ג וְשִׁלַּחְתָּם אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם וְאֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב וְאֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶל־מֶלֶךְ צֹר וְאֶל־מֶלֶךְ צִידוֹן בְּיַד מַלְאָכִים הַבָּאִים יְרוּשָׁלִַם אֶל־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ ד וְצִוִּיתָ אֹתָם אֶל־אֲדֹנֵיהֶם לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת

יתיר ו' אלהי

רש"י

כז (א) **בראשית** ממלכת יהויקים. שלש שנים לפני שמלך נבוכדנצר נתנבא עליו שימלוך: (ב) מוסרות. הם רצועות העול שקורין קוונגל"ש: (ג) ושלחתם אל מלך אדום. בימי צדקיהו בשנה הרביעית למלכו שעשאו נבוכדנצר שליט על חמשה מלכים מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמון וגו' אלו חמשה מלכים נתן נבוכדנצר תחת ידו של צדקיהו חמש עשרה שנה היו על צואר,

מצודת דוד

על נפשותינו ולא די שלא ינחם על הרעה אלא שיוסיף עוד על הרעה: (כ) וגם איש היה מתנבא. אלו דברי הכהנים והנביאים שאמרו מה זו עדות וראיה הנה גם איש היה מתנבא בשם ה' ר"ל שהיה מוחזק לנביא ה': וינבא. ר"ל שהיה מתנבא כדרכו בשם ה': (כא) ויבקש המלך המיתו. כי לא האמין לו שהוא דבר ה': וישמע אוריה. אשר המלך חפץ להמיתו: (כג) וישלך. דרך בזיון השליך את נבלתו אל קברי בני העם ולא קברו בקבורת הנביאים כי חשבו למדבר כזב אשר לא צוה ה' וכאלו יאמרו הנה גם ירמיה כמוהו וראוי להמיתו כמוהו: (כד) אך יד אחיקם. כשמעם דברי הכהנים והלוים לא תמנו עוד השרים דבר והעם הזרו להיות נמשכים אחר דעת הכהנים והנביאים ואך יד אחיקם היתה עם ירמיה לבלי למסרו ביד העם להמית אותו ובכח ידו גבר על כולם והצילו:

כז (א) ושלחתם וגו'. בימי יהויקים אמר לו כשימלוך צדקיה ישלח המוסרות והמוטות אל המלכים האלה ע"י המלאכים הבאים אל צדקיה (ואולי באו להתיעץ שימרדו כולם במלך בבל): (ד) וצוית אותם. את המלאכים תצוה לאמר

מצודת ציון

מטה (שמות ל"ב): (כג) נבלתו. גם גוף אדם המת יקרא נבלה: (כד) יד. ענין כח והתאמצות:

כז (ב) מוסרות. רצועות שקושרין בו העול וכן ומוסרות ערוד (איוב ל"ט): ומוטות. מל' מטה והם עצי העול: (ג) מלאכים. שלוחים:

תוכחת ירמיה

באור הענין

שטענת זקני העם לא היה מועיל להציל את ירמיה ממות, כי בזמן ההוא בעצמו התנבא אוריה כ"כ כדברי ירמיה, וגם הוא נבא בשם ה', ובכ"ז נהרג ע"י המלך, ולא תאמר שהיה הדבר פתאום בלא ישוב הדעת כי הלא ברח למצרים. (כב—כג) **וישלח המלך ויבאהו ממצרים**, והלא היה לו עת להשוב על הדבר, ולא תאמר שנהרג ע"פ ב"ד כי החזיקוהו לנביא שקר, כי הלא **הכהו בחרב** ומיתת נביא שקר הוא בחנק, והלא **השליך את נבלתו אל קברי בני העם** והנהרג בדין נקבר בבית הקברות המיוחד לחייבי מיתה, וכן היה עולה לירמיהו: (כד) **אך יד אחיקם בן שפן** הוא לבדו הצילו מיד העם וההמון, שלולא שעמד למגן בעדו היו העם ממיתים אותו בחמתם:

כז (ג) **ביד מלאכים הבאים אל צדקיהו**, מהכרח הכתוב לפי פשוטו מבואר, שאחרי מלך נבוכדנצר בשנת ד' ליהויקים. המליך גם את צדקיהו להיות שני למלך יהויקים ובזה

השאלות

(א) איך אמר בראשית ממלכת יהויקים שצדקיה הוא מלך יהודה ושבאו אליו מלאכי גוים:

אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּה תֹאמְרוּ אֶל־אֲדֹנֵיכֶם׃ ה אָנֹכִי עָשִׂיתִי אֶת־הָאָרֶץ
אֶת־הָאָדָם וְאֶת־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ בְּכֹחִי הַגָּדוֹל
וּבִזְרוֹעִי הַנְּטוּיָה וּנְתַתִּיהָ לַאֲשֶׁר יָשַׁר בְּעֵינָי׃ ו וְעַתָּה אָנֹכִי נָתַתִּי
אֶת־כָּל־הָאֲרָצוֹת הָאֵלֶּה בְּיַד נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל עַבְדִּי וְגַם
אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לוֹ לְעָבְדוֹ׃ ז וְעָבְדוּ אֹתוֹ כָּל־הַגּוֹיִם וְאֶת־
בְּנוֹ וְאֶת־בֶּן־בְּנוֹ עַד בֹּא־עֵת אַרְצוֹ גַּם־הוּא וְעָבְדוּ בוֹ גּוֹיִם רַבִּים
וּמְלָכִים גְּדֹלִים׃ ח וְהָיָה הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּ אֹתוֹ
אֶת־נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וְאֵת אֲשֶׁר לֹא־יִתֵּן אֶת־צַוָּארוֹ בְּעֹל
מֶלֶךְ בָּבֶל בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדֶּבֶר אֶפְקֹד עַל־הַגּוֹי הַהוּא נְאֻם־יְהוָה
עַד־תֻּמִּי אֹתָם בְּיָדוֹ׃ ט וְאַתֶּם אַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־נְבִיאֵיכֶם וְאֶל־
קֹסְמֵיכֶם וְאֶל־חֲלֹמֹתֵיכֶם וְאֶל־עֹנְנֵיכֶם וְאֶל־כַּשָּׁפֵיכֶם אֲשֶׁר־הֵם
אֹמְרִים אֲלֵיכֶם לֵאמֹר לֹא תַעַבְדוּ אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל׃ י כִּי שֶׁקֶר הֵם
נִבְּאִים לָכֶם לְמַעַן הַרְחִיק אֶתְכֶם מֵעַל אַדְמַתְכֶם וְהִדַּחְתִּי אֶתְכֶם
ואבדתם

ת״א וגם את חית. שבת קנ: והיה הגוי. מגילה יא:

רש״י

שנה אחת ליהויקים עד השנה הרביעית לצדקיהו שבשנה הימנו חנניה בן עזור: (ו) עבדי. שיעשה רצוני ליפרע משונאי: (ז) ואת בנו. אויל מרודך: ואת בן בנו. בלשאצר: עד בא עת ארצו. שיבוא

מצודת ציון

(ח) אפקוד. ענין השגחה: תומי. ענין כליון וכן עד תום כל הדור (דברים ב׳):

מצודת דוד

אל אדוניכם: (ה) אנכי עשיתי וגו׳. ר״ל הכל שלי המה ונתתיה. לכן בידי לתתה לאשר ישר בעיני: (ו) הארצות האלה. של המלכים אדוניכם: עבדי. ר״ל עושה שליחותי בדבר זה: את חית. אחז״ל שרכב על ארי וקשר תנין בראשו: (ז) בנו. זה אויל מרודך: בן בנו. זה בלשאצר: עת ארצו. זמן חורבן ארצו בימי דריוש המדי: גם הוא. כמו שבא עת חורבן ארצות המלכים שהחריב נ״נ: (ח) אשר לא יעבדו אותו. אשר לא ירצו לעבדו ברצונם: ואת אשר וגו׳. אשר לא יקבל עליו מעצמו עול שעבוד וכפל הדבר במ״ש: אפקוד. אשגיח עליהם בהבאת חרב וגו׳: עד תומי. עד כלותי אותם ביד נ״נ: (ט) אל נביאיכם. הנביאים שלכם המתנבאים לכם בשקר: ואל קוסמיכם. השואלים בקסם והוא מין כשוף: ואל חלומותיכם. המגידים עתידות ע״י שאלת חלום: ואל עוננייכם. גם הוא ענין כשוף כמו מעונן ומנחש (דברים י״ח): ואל כשפיכם. העוסקים בשאר מיני כשוף: לא תעבדו. ר״ל לא יתחזק עליכם להיות לו לעבדים: (י) למען הרחיק אתכם. ר״ל הם יועילו למען הרחיק וגו׳

תוכחת ירמיה — באור הענין

יגוייר שאז באו מלאכי גוי אל צדקיהו, שעסק ג״כ בעניני המלוכה וקראו מלך יהודה, והם רצו להתחבר עמו למרוד במלכות בבל וזה היה ביאת המלאכים, וצוה לירמיה שיזהירם בל ימרדו: (ה) **אנכי עשיתי את הארץ** ויש לי קנין בין בגוף הארץ בין באדם ובבהמה אשר עליה, **בכחי הגדול ובזרועי הנטויה**, הבריאה היתה בכחי, וקיום הבריאה שגם היא כבריאה תמידית היא ע״י זרועי הנטויה תמיד לפעול ולעשות, **ונתתיה לאשר ישר בעיני**, שמניתי מלכים המתנשאים לכל לראש והם אדוני הארץ: (ו) **ועתה אנכי נתתי** מניתי מלך אחד על כל הארצות, **וגם את חית** שהיה משתמש בחיות רעות במלחמה כפילים ואריות שהיו משתמשים בהם במלחמות בימי קדם: (ח) **אשר לא יעבדו אותו** וכו׳ **ואת אשר לא יתן**, באמת נמצאו בעת ההיא ממלכות גדולות שלא היו תחת יד נבוכדנצר כנודע בקורות ימי קדם, רק שהממלכות הקטנות היו מוכרחים אז להחסות תחת צל ממלכה גדולה, והגוי אשר לא עבדו את נבוכדנצר היו מוכרחים לעבוד מלכות אחרת גדולה שהוא יגן עליה מאתת נבוכדנצר באופן שהיו מוכרחים לעבוד או את מלך בבל או לעבוד את (המלך) אשר לא יתן צוארו בעול מלך בבל והוא הגין עליה אבל הגוי והממלכה שלא יעבדו לא אותו שהוא את מלך בבל בעצמו ולא את (המלך) אשר לא יתן את צוארו בעול של מלך בבל, בחרב וברעב ובדבר אפקד

וַאֲבַדְתֶּם׃ יא וְהַגּוֹי אֲשֶׁר יָבִיא אֶת־צַוָּארוֹ בְּעֹל מֶלֶךְ־בָּבֶל וַעֲבָדוֹ וְהִנַּחְתִּיו עַל־אַדְמָתוֹ נְאֻם־יְהוָֹה וַעֲבָדָהּ וְיָשַׁב בָּהּ׃ יב וְאֶל־צִדְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה דִּבַּרְתִּי כְּכָל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר הָבִיאוּ אֶת־צַוְּארֵיכֶם בְּעֹל ׀ מֶלֶךְ בָּבֶל וְעִבְדוּ אֹתוֹ וְעַמּוֹ וִחְיוּ׃ יג לָמָּה תָמוּתוּ אַתָּה וְעַמֶּךָ בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדָּבֶר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָֹה אֶל־הַגּוֹי אֲשֶׁר לֹא־יַעֲבֹד אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל׃ יד וְאַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־דִּבְרֵי הַנְּבִאִים הָאֹמְרִים אֲלֵיכֶם לֵאמֹר לֹא תַעַבְדוּ אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל כִּי שֶׁקֶר הֵם נִבְּאִים לָכֶם׃ טו כִּי לֹא שְׁלַחְתִּים נְאֻם־יְהוָֹה וְהֵם נִבְּאִים בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר לְמַעַן הַדִּיחִי אֶתְכֶם וַאֲבַדְתֶּם אַתֶּם וְהַנְּבִאִים הַנִּבְּאִים לָכֶם׃ טז וְאֶל־הַכֹּהֲנִים וְאֶל־כָּל־הָעָם הַזֶּה דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָֹה אַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־דִּבְרֵי נְבִיאֵיכֶם הַנִּבְּאִים לָכֶם לֵאמֹר הִנֵּה כְלֵי בֵית־יְהוָֹה מוּשָׁבִים מִבָּבֶלָה עַתָּה מְהֵרָה כִּי שֶׁקֶר הֵמָּה נִבְּאִים לָכֶם׃ יז אַל־תִּשְׁמְעוּ אֲלֵיהֶם עִבְדוּ אֶת־מֶלֶךְ־בָּבֶל וִחְיוּ לָמָּה תִהְיֶה הָעִיר הַזֹּאת חָרְבָּה׃ יח וְאִם־נְבִאִים הֵם וְאִם־יֵשׁ דְּבַר־יְהוָֹה אִתָּם יִפְגְּעוּ־נָא בַּיהוָֹה צְבָאוֹת לְבִלְתִּי־בֹאוּ הַכֵּלִים ׀ הַנּוֹתָרִים בְּבֵית־יְהוָֹה וּבֵית מֶלֶךְ יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלִַם בָּבֶלָה׃ יט כִּי כֹה אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת

רש"י

דריוש המדי וכורש ויהרגו את בלשאצר: (יב) ואל צדקיה מלך יהודה דברתי וגו'. כל זה אמר ירמיה אל שלוחי המלכים: (טז) הנה כלי בית ה'. שגלו עם יכניה:

מצודת דוד

כי כשתקבלו עליכם השעבוד תשבו בארצכם ותעלו שמה אבל כשהלאמו עמו ויגבר עליכם יוליך אתכם בשבי אל ארץ מרחק: והדחתיו. ר"ל אני אסיבה בעזרתי ואדיח אתכם ממקומכם והכין אבודים: (יא) והנחתיו. ישכון במנוחה על אדמתו: ועבדה. יעשה עבודת האדמה בחרישה וזריעה וישב בה ויאכל מלאתה: (יב) וחיו. תשארו חיים: (יג) אל הגוי. על הגוי: אשר לא יעבוד. אשר לא יקבל עליו מעלתו עול השעבוד: (יד) לא תעבדו. ר"ל לא יחזק עליכם להיות לו לעבדים: (טו) למען הדיחי אתכם. הם יועילו למען הדיחי אתכם בשבי וגם שאבדו אתם והנביאים אבל כשתקבלו עליכם עול שעבוד תשבו בארצכם ותעלו שמה: (טז) הנה כלי בית ה'. אשר הובאו לבבל עם גלות יכניה: מושבים. יהיו מושבים מהרה מבבל לירושלים: (יז) למה וגו'. כי כשלא תקבלו עול השעבוד יכבוש את העיר ויחריבה: (יח) יפגעו נא בה'. יתפללו עתה לה' לא על השבת הכלים

מצודת ציון

(יא) והנחתיו. מל' מנוחה: (יח) יפגעו. ענין תפלה ובקשה כמו ואל תפגע בי (לעיל ז'): נא. עתה:

תוכחת ירמיה

באור הענין

על הגוי ההוא: (יב) ואל צדקיהו, ר"ל וא"כ מה יועיל לכם מה שתתקשרו עם צדקיהו כי הוא לא יוכל להגן עליכם, באשר גם הוא מחויב להביא צוארו בעול מלך בבל: (יד) ואל תשמעו, זה אזהרה לצדקיהו ושריו: (טז) ואל הכהנים, הוא אזהרה אל הכהנים והעם, שע"י שנבאו להם נביאי השקר שיושבו הכלים החליטו שיצאו חפשי מעול מלך בבל: (יח) ואם נביאים הם, ר"ל אחר שלירמיה נאמר בנבואה שגם הכלים הנותרים יובאו לבבל א"כ א"א שיושבו הראשונים, ואם יש דבר ה' אתם בודאי נאמר להם בהפך שהכלים הנותרים יובאו לבבל, וא"כ יפגעו נא בה' לבלתי בוא הכלים הנותרים, ר"ל כי נבואה שנאמר לנביא שלא בדרך שליחות רק בדרך הודעה לו לבדו בודאי הודיעו לו זה כדי שיתפלל ויבטל הגזרה (כי מה שנאמר לו בתורת שליחות אל העם הוא כדי שישובו בתשובה ואין תפלתו מועלת).

השאלות

(יב) למה יספר להמלאכים מה שדבר אל צדקיה: (יט – כא) מה שכפל כי כה אמר ה', הוא מותר לשון:

צְבָאוֹת אֶל־הָעַמֻּדִים וְעַל־הַיָּם וְעַל־הַמְּכֹנוֹת וְעַל יֶתֶר הַכֵּלִים הַנּוֹתָרִים בָּעִיר הַזֹּאת׃ כ אֲשֶׁר לֹא־לְקָחָם נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בַּגְלוֹתוֹ אֶת־יְכוֹנְיָה בֶן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה מִירוּשָׁלַ͏ִם בָּבֶלָה וְאֵת כָּל־חֹרֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם׃ כא כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל־הַכֵּלִים הַנּוֹתָרִים בֵּית יְהוָה וּבֵית מֶלֶךְ־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם׃ כב בָּבֶלָה יוּבָאוּ וְשָׁמָּה יִהְיוּ עַד יוֹם פָּקְדִי אֹתָם נְאֻם־יְהוָה וְהַעֲלִיתִים וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃

כח א וַיְהִי ׀ בַּשָּׁנָה הַהִיא בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת צִדְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה בִּשְׁנַת הָרְבִעִית בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי אָמַר אֵלַי חֲנַנְיָה בֶן־עַזּוּר הַנָּבִיא

ת"א בגלם. ברכות כב כתובות קי"א : בראשית ממלכת צדקיה : סנהדרין קו : אשר

יתיר ו' בשנה ק'

רש"י

(יט) המכונות. תרגם יונתן בסיסיא כמו את הכיור ואת כנו (שמות ל"ח) : (כ) בגלותו. כמו בהגלותו : חרי. כמו שרי : (כב) עד יום פקדי אתם. בימי כורש כמו שמפרש בספר עזרא :

כח (א) **ויהי** בשנה ההיא. כשהגיע אותו הזמן שהשלים נבוכדנצר את צדקיהו על חמשת המלכים שהיה ירמיה אומר שליחותו ומשלח המוסרות והמוטות אל המלכים ביד מלאכיהם :

בראשית ממלכת צדקיה. בתחלה שהשליטו על חמשת המלכים, וא"א לומר בתחלת מלכותו שהרי נאמר בשנה הרביעית אותה שנה ירד להקביל את פני נבוכדנצר בבבל ושריה שר המנוחה עמו כמה שנאמר בסוף הספר והשליטו על המלכים: אמר אלי וגו', אמרו רבותינו מי הטעה את חנניה שמע שהיה ירמיה מתנבא בשוק העליון הנני שובר את קשת עילם (לקמן מ"ט) ונבואה זו בסוף הספר נאמרה

מצודת ציון

(יט) הים. עשוי הוא כענין גיגית כמ"ש (במ"א ז'): המכונות. מלשון כן ובסיס והיו מתחת לכיורות כמ"ש במלכים (שם) : (כ) בגלותו. כמו בהגלותו : חורי. כן יקראו השרים הגדולים וכן ואריבה את החורים (נחמי' ה') שהוא מל' חיור ולובן ובאשר יקראו השרים חשובים כמ"ש בל יתיצב לפני חשוכים (משלי כ"ב) : (כב) פקדי. ענין זכרון :

מצודת דוד

אלא לבבל יובאו לבבל הכלים הנותרים מה שלא לקח כשהגלה את יכניה : (יט) אל העמודים על עמודי הנחושת ועל הים הנחושת וגו' : (כ) בגלותו. בעת שהגלה לבבל את יכניה ואת כל שרי יהודה וירושלים : (כא) כי כה אמר ה' וגו'. בעבור שהרבו בדברים באמרו אשר לא לקחם וגו' אמר שנית כי כה אמר ה' וגו' וכן דרך המקרא : (כב) עד יום פקדי אותם. עד הזמן שאזכור אני בהם והוא בימי כורש ואז אעלה אותם משם ואשיב אותם אל המקום הזה : **כח** (א) בראשית ממלכת צדקיה. שנה הראשונה למלכו : בשנה הרביעית.

השאלות

(א) איך אמר ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיה והלא למעלה אמר שאז היה ראשית ממלכת יהויקים :

תוכחת ירמיה

באור הענין

וז"ש אם יש דבר ה' אתם רק גילוי דעת א"כ יפגעו בה' כי בזה מועיל תפלה : (יט—כב) **כי כה אמר ה', אל העומדים** וכו' **כי כה אמר ה' על הכלים** וכו', מפני שהיו שתי אמירות, א] שיתר הכלים יובאו בבלה, ב] שיום הפקודה ישבו מבבל לא"י, והאמירה הראשונה נתקיים בכל הכלים שכולם לוקחו לבבל כמ"ש בסוף הספר, אבל האמירה השניה שאח"ז ישבו לא"י, לא נתקיים רק בכלי שרת של זהב וכסף שלקחו לשם, שהם הושבו בימי כורש הראשון ונחנו חמשת אלפים וד' מאות כלים ביד ששבצר הנשיא, ככתוב בעזרא א', אבל העמודים והים והמכונות לא הושבו, וכן כלי נחושת שלקח משם, וע"כ כפל דבריו **כי כה אמר ה'** (דבור א') **אל העמודים ועל הים** וכו' שעליהם אמר **בבלה יובאו**, ועוד **כה אמר ה' על הכלים הנותרים** שהם כלי זהב וכסף, עליהם אמר **בבלה יובאו והעליתים והשיבותים אל המקום הזה**, ולכן בדבור הראשון אמר כה אמר ה' צבאות, ובשני אמר ה' צבאות אלהי ישראל, כי שיוקחו בבלה אמר מצד שהוא אלהי צבאות ומושל כחפצו, ושיושבו אח"ז אמר מצד שהוא אלהי ישראל ומשגיח עליהם באהבתו :

כח (א) **ויהי בשנה ההיא**, כבר כתבתי בראש סימן הקודם, כי מהכרח הכתובים נראה שבשנת ז' ליהויקים שמלך נבוכדנצר, המליך גם את צדקיהו שיהיה שני ליהויקים ושהוא ימלוך אחריו אחר מותו, ואז באו המלאכים אל צדקיהו שהיה ג"כ עוסק במלוכה, וגם נראה שהפקיד אז את מלכי גוים האלה אדום מואב בני עמון צור צידון תחת משמעת צדקיהו, ולכן שלחו המלאכים אליו, והגם שממלכת צדקיהו

אֲשֶׁר מִגִּבְעוֹן בְּבֵית יְהוָה לְעֵינֵי הַכֹּהֲנִים וְכָל־הָעָם לֵאמֹר׃ ב כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר שָׁבַרְתִּי אֶת־עֹל מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ג בְּעוֹד ׀ שְׁנָתַיִם יָמִים אֲנִי מֵשִׁיב אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶת־כָּל־כְּלֵי בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר לָקַח נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיְבִיאֵם בָּבֶל׃ ד וְאֶת־יְכָנְיָה בֶן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־כָּל־גָּלוּת יְהוּדָה הַבָּאִים בָּבֶלָה אֲנִי מֵשִׁיב אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה כִּי אֶשְׁבֹּר אֶת־עֹל מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ה וַיֹּאמֶר יִרְמְיָה הַנָּבִיא אֶל־חֲנַנְיָה הַנָּבִיא לְעֵינֵי הַכֹּהֲנִים וּלְעֵינֵי כָל־הָעָם הָעֹמְדִים בְּבֵית יְהוָה׃ ו וַיֹּאמֶר יִרְמְיָה הַנָּבִיא אָמֵן כֵּן יַעֲשֶׂה יְהוָה יָקֵם יְהוָה אֶת־דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר נִבֵּאתָ לְהָשִׁיב כְּלֵי בֵית־יְהוָה וְכָל־הַגּוֹלָה מִבָּבֶל אֶל־הַמָּקוֹם

ת"א שברתי. שם פ"ט: אמן כן. סוטה עא שבועות ל"ו:　　　　הזה

רש"י

בראשית ממלכת צדקיהו כמו שמפורש שם, ולפי שעילם סמוכה לבבל עמד הוא בשוק התחתון ודרש ודן קל וחומר ומה עילם שלא באו אלא לעזור את הכשדים וגו' כמו שהוא בסנהדרין: (ו) יעשה, פאצ"א בלעז: יקם. לשון תפלה (שלש שיטי"ן אלו עד והביאו לבית הכלא לא סדרן הרב המחבר: אמן כן יעשה וגו'. בעלי אגדה אומרים כך אמר לו הלואי ויתקיימו דבריך אני משתכר ואתה נפסד אני כהן ואוכל קדשי שמים אם יעמוד הבית בבנינו ואתה גבעוני כדכתיב (כאן) אשר מגבעון ותהיה לי עבד חוטב עצים ושואב מים, ומורה לדק אלא פירש נקיט ליה שעה רבותיו שלמדו מכ"ן כל המחניף לרשע סוף נופל בידו או ביד בנו או ביד בן בנו שכן ירא"ייה בן שלמיה בן חנניה תפשו לבסוף והביאו

מצודת דוד

ר"ל נשעה השמטה וא"כ סותה השנת השמטה בד' למלכו והוא מלך י"א שנים וא"כ כלו בשנת השמטה וכן אחז"ל שנחרב הבית במוצאי שביעית: (ב) שברתי את עול. ר"ל לא ימשול ולא יעבוד עוד באומות: (ג) בעוד וגו'. בסוף שתי שנים: (ד) כי אשבר וגו'. ויצאו א"כ חפשי לארצם באין מוחה: (ו) ויאמר ירמיה. בעבור שאמרו הדברים באמרו לעיני הכהנים וגו' אמר שנית ויאמר ירמיה וגו': אמן. יאומן דבריך: יקם ה'. מי יתן ויקם ה' וגו' וכפל

מצודת ציון

כח (ג) בעוד. בסוף כמו בעוד שלשת ימים (בראשית מ'): שנתים. שתי שנים: ימים. כן נקראת השנה כמו ימים תהי' גאולתו (ויקרא כ"ה) וכפל הדבר בשמות נרדפים:

באור הענין

צדקיהו לא נחשב רק מעת שמת יהויקים, שמאז מלך לבדו, בכ"ז נקרא מלך מעת ההיא (ובזה נדע מדוע יצא הקצף על יכניה להגלותו, כי נ"נ כבר יעד את צדקיהו להיות יורש עצר והיה זה מרידה נגדו), ועז"א (לקמן ל"ז) וימלך מלך צדקיהו, שכבר היה מלך קודם שמלך מלכות לבדו, ומ"ש פה בשנה הרביעית, הייט למלכות יהויקים, ובשנה ההיא נבא נבואה שבסי' הקודם שלא ישובו הכלים, וז"ש ויהי בשנה ההיא ואז אמר אליו חנניה בן עזור: (ב—ד) כה אמר ה' שברתי את עול מלך בבל, הפך מירמיהו שעשה אז מוסרות ומוטות, אמר הוא בשם ה' שכבר שבר עתה עול בבל מארץ יהודה, ובעוד שנתים אני משיב וכו' כי אשבור את עול מלך בבל גם מבני הגולה אשר בבבל: (ה—ו) ויאמר ירמיהו הנביא לעיני הכהנים וכו', ויאמר ירמיהו הנביא כי מה שאמר ישובו הכלים אל המקום הזה זה היה אמת, כי גם ירמיה נבא שבעוד שבעים שנה ישובו הכלים רק מה שאמר שבעוד שנתים ישובו, זה היה שקר, כי הזמן היה לסוף ע' שנה, וע"כ השיב אליו ירמיה אמן כן יעשה ה' יקם ה' את דבריך שהוא מלות דמשמע לתרי אפי, בגד א' משמע שעונה אמן על דבריו ורוצה בקיומם, ובצד אחר היה כונתו לאמר אמת הדבר וה' יקם את דברך להשיב כלי בית ה' וכל הגולה כי כן יהיה באמת שישובו, רק לא כמו שאמרת שיהיה בעוד שנתים כי זה יהיה אחר שבעים שנה, ומפני שהכהנים והעם הבינו בדבריו הפי' הראשון, שעונה אמן על דבריו, וירמיה בפ"ע כיון לשוב עליו, לאמר שכדבריו יקים ה' רק לא עתה בזמן שגבל הוא, לכן אמר ויאמר ויאמר, אמירה אחת היה לעיני הכהנים שהם הבינו כפשוטו שמסכים עמו, אבל ויאמר ירמיה הנביא הוא

הזה׃ ז אך שמע־נא הדבר הזה אשר אנכי דבר באזניך ובאזני כל־העם׃ ח הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן־העולם וינבאו אל־ארצות רבות ועל־ממלכות גדלות למלחמה ולרעה ולדבר׃ ט הנביא אשר ינבא לשלום בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר־שלחו יהוה באמת׃ י ויקח חנניה הנביא את־המוטה מעל צואר ירמיה הנביא וישברהו׃ * יא ויאמר חנניה לעיני כל־העם לאמר כה אמר יהוה ככה אשבר את־על ׀ נבכדנאצר מלך־בבל בעוד שנתים ימים מעל צואר כל־הגוים וילך ירמיה הנביא לדרכו׃ יב ויהי דבר־יהוה אל־ירמיה אחרי שבור חנניה הנביא את־המוטה מעל צואר ירמיה הנביא לאמר׃ יג הלוך ואמרת אל־

ת״א הנביאים . עקידה שער נז׃ חצי הספר עמ״ש חנניה

רש״י

לביה הכלא) : (ז) אך שמע נא וגו׳ עד הנביא אשר ינבא לשלום, אמר אני מתנבא פורענות אם לא יבא איני שקרן שהקב״ה נחם על הרעה אבל הנביא אשר ינבא לשלום וגו׳ בבא דבר הנביא יודע וגו׳. אבל אם לא יבא דברו שקרן הוא שנאמר לא איש אל ויכזב וגו׳ (במדבר כ״ג), כך דרש רבי

מצודת ציון

(י) המוטה . ענין העול :

מצודת דוד

וכן אדמת עפר (דניאל י״ב) : דבר כמ״ש : אשר נבאת . אמר לפי דבריו שאמר בנבואתם דבר אבל באמת היה שבדה מלבו : (ז) אך שמע נא , ר״ל מה שאמרתי אמן וגו׳ הוא בעבור כו׳ כי גם אני מאוה שכן יהיה כי טוב הוא א׳ עתה שמע דברי שאין מקום להאמין לך יותר ממני על שאתה מתנבא לטובה ואני לרעה : באזניך ובאזני כל העם. כאומר לא בסתר אדבר כ״א בפניך ובפני כולם : (ח) הנביאים וגו׳. ר״ל וזהו דברי הנה הנביאים אשר נבאו מעולם לרעה כמוני היום : אל ארצות . על אודות : (ט) הנביא . ר״ל הנה הנביא אשר סתר דבריהם וינבא לשלום כמוך היום : בבא דבר הנביא . בעת בוא דבר הנביא המתנבא לשלום אז יהיה נודע הנביא ההוא אשר שלחו ה׳ באמת אבל לא האמינו לו מיד על כי ניבא לטובה וכן אין מקום להאמין לך יותר ממני : (י) את המוטה . מן המוטות שנתן על צוארו כדבר ה׳ כמ״ש למעלה ויתכן שעדיין לא בלהם אל המלכים האמורים למעלה או שנשארה אחת על צוארו כנגד מלך יהודה ואותה לקח חנניה : וישברהו . שבר הקשר שסבי׳ המוטה ולכן אמר בלשון זכר : (יא) וילך וגו׳. כי פחד ממנו לסביב

השאלות

(ח) מ״ש הנביאים אשר היו לפני וכו׳ חסר נשוא המאמר ואין לו באור :

תוכחת ירמיה

בפ״ע אמר אמירה אחרת לסתור דבריו:

באור הענין

(ז ח) **אך שמע נא וכו׳ הנביאים וכו׳** הנה רוב הנביאים נבאו נבואות פורעניות , כי תכלית שליחת הנביא הוא להודיע את העם הרעה שעתידה לבא עליהם כדי שישובו בתשובה , ולבעבור זה היה ה׳ שולח נביא , אבל לא לבשר טובות העתידות לבא בזמן קרוב , שלמה יודיעם זאת ע״י נביא, ולא יועיל שישלח את הנביא להודיע יעוד של טובה רק אם נצרך לזה כדי להחזיק את הנביא , שהנביא יוחזק לנביא אמת אם יתקיימו יעודיו אשר יעד, כמ״ש וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה׳, הדבר אשר ידבר הנביא בשם ה׳ ולא יהיה הדבר וכו׳ הוא הדבר אשר לא דברו ה׳ , וזה דוקא אם נבא יעוד טוב , משא״כ ביעודים הרעים כשלא יבואו לא יוחזק הנביא , כי יוכל להיות שישתנה הגזרה אם ישובו בתשובה , כמ״ש בירושלמי פ׳ הנחנקין , ורמב״ם ה׳ דעות , וא״כ צריך שיודיע את הנביא יעודים טובים כדי שבם יבחן הנביא ויוחזק , וז״ש **הנביאים אשר היו לפני ולפניך וינבאו על ארצות רבות** וכו׳ היה כל נבואתם תמיד **למלחמה ולרעה ולדבר** , ר״ל לא נבאו טובות ונחמות רק פורעניות , כי על יעודים טובים לא ישלח ה׳ נביא להודיעם : (ט) **הנביא אשר ינבא לשלום** , ר״ל ואם תראה שנביא ינבא לפעמים נבואה טובה, זה הוא רק על התכלית כדי **שבבא דבר הנביא יודע הנביא** , הוא לצורך הנביא עצמו להחזיק אותו לנביא אמת שיודע **כי שלחו ה׳ באמת** , ר״ל וא״כ אתה שבאת לבשר בשורה טובה, אם שלחך ה׳ לאמת . ע״כ הוא כדי שבבוא הבשורה תודע לנביא אמת וא״כ צריך אתה להמתין עד שיהיה כדבריך כי אז יודע שאתה נביא , ועתה עדיין אין נבואתך מוחזקת : (י) **ויקח חנניה** , מבואר אצלנו כ״פ שאם עשה הנביא איזה פעולה עם נבואתו, גם נבואה לרע היתה מתקיימת בכל אופן, ויען שירמיהו עשה פעולה

חֲנַנְיָה לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה מוֹטֹת עֵץ שָׁבָרְתָּ וְעָשִׂיתָ תַחְתֵּיהֶן מֹטוֹת בַּרְזֶל׃ יד כִּי כֹה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹל בַּרְזֶל נָתַתִּי עַל־צַוַּאר ׀ כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה לַעֲבֹד אֶת־נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וַעֲבָדֻהוּ וְגַם אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לוֹ׃ טו וַיֹּאמֶר יִרְמְיָה הַנָּבִיא אֶל־חֲנַנְיָה הַנָּבִיא שְׁמַע־נָא חֲנַנְיָה לֹא־שְׁלָחֲךָ יְהוָה וְאַתָּה הִבְטַחְתָּ אֶת־הָעָם הַזֶּה עַל־שָׁקֶר׃ טז לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מְשַׁלֵּחֲךָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה הַשָּׁנָה אַתָּה מֵת כִּי־סָרָה דִבַּרְתָּ אֶל־יְהוָה׃ יז וַיָּמָת חֲנַנְיָה הַנָּבִיא בַּשָּׁנָה הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃

כט א וְאֵלֶּה דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר שָׁלַח יִרְמְיָה הַנָּבִיא מִירוּשָׁלָםִ אֶל־יֶתֶר זִקְנֵי הַגּוֹלָה וְאֶל־הַכֹּהֲנִים וְאֶל־הַנְּבִיאִים וְאֶל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מִירוּשָׁלַםִ בָּבֶלָה׃ ב אַחֲרֵי צֵאת יְכָנְיָה־הַמֶּלֶךְ וְהַגְּבִירָה וְהַסָּרִיסִים שָׂרֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלַםִ וְהֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר מִירוּשָׁלָםִ׃ ג בְּיַד אֶלְעָשָׂה בֶן־שָׁפָן וּגְמַרְיָה בֶּן־חִלְקִיָּה אֲשֶׁר שָׁלַח צִדְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בָּבֶלָה לֵאמֹר׃ ד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־הַגּוֹלָה אֲשֶׁר־הִגְלֵיתִי

מירושלים

רש"י

תנחומא: (יד) את חית השדה נתתי לו. שרכב על ארי וקשר תנין בראשו: (טז) השנה אתה מת. ובשנה הבאה תקבר: (יז) בשנה ההיא בחדש השביעי. והלא אין חדש שביעי מן השנה אלא מת ער"ה וצוה לבניו שיקברוהו לאחר ר"ה ולא קודם ויעלימו את מיתתו אותו היום כדי לעשות נבואת ירמיה שקר:

כט והגבירה. אם המלך:

מצודת דוד

להשיב לו דבר מעצמו: (יג) מוטות עץ שברת. כי באמרו ככה אשבר וגו' מעל צואר כל הגוים הרי הוא כאלו שבר כל המוטות: ועשית. אתה תעשה במקומן מוטות ברזל החזקים מן העץ ר"ל ע"י השבירה והכחשת דבר ה' יגדל הקצף ויחזק עולו עוד יותר: (טו) על שקר. על הבטחת שקר: (טז) לכן. הואיל ונבאת בשקר לכן אגרשך מעל פני האדמה ובשנה הזה תמות: אל ה'. כמו על ה' ר"ל דברת בעבור ה' דבר המוסר ממנו מה שלא אמרה: (יז) בחדש השביעי. אחז"ל שמת ער"ה וצוה לבניו שיקברוהו אחר ר"ה ויהיה בשנה האחרת והעלימו יום מיתתו כדי לעשות נבואת ירמיהו שקר:

כט (א) אל יתר וגו'. על אותן שבירושלים: (ב) אחרי צאת וגו'. שהגלה אחר שיצאו יכניהו וגו' להיות נמסרים ביד נ"נ כמ"ש (במ"ב כ"ד): והגבירה. המלכה והיא אם המלך כי היה יוצא עמו כמ"ש שם: והסריסים. והוא פירוש שרי יהודה וירושלים: והחרש והמסגר. הם האומנים ושומרי השערים אשר סגרו אותם בעסק כן ת"י: (ג) ביד אלעשה. ר"ל הספר הכתוב שלח ביד אלעשה וגו': בבלה. לבבל: לאמר. דברי הספר היו לאמר את האמור

מצודת ציון

(יג) תחתיהן. במקומן: (טז) משלחך. אגרשך וכן וישלחם מיד פשעם (איוב ח'):

כט (א) הספר. האגרת: יתר. מלשון יתרון: (ב) והסריסים. כן יקראו השרים כמו והיו סריסים בהיכל מלך בבל (ישעיה ל"ט): והחרש. קבוצת האומנים כמו חרש ברזל (שם

תוכחת ירמיה — באור הענין

מוסרות ומוטות שא"א שלא תתקיים נבואה זאת שעשה בה מעשה, לקח חנניה המוט וישברהו לבטל המעשה ע"י מעשה אחרת: (יג) מוטות עץ שברת ר"ל שע"י שירצו לשבור המוט ולמרוד ישים של ברזל תחתיו ויעבדם עוד יותר:

מירושלם בבלה: ה בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את־פרין: ו קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת־בנותיכם תנו לאנשים ותלדנה בנים ובנות ורבו־שם ואל־תמעטו: ז ודרשו את־שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל־יהוה כי בשלומה יהיה לכם שלום: ח כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל אל־ישיאו לכם נביאיכם אשר־בקרבכם וקסמיכם ואל־תשמעו אל־חלמתיכם אשר אתם מחלמים: ט כי בשקר הם נבאים לכם בשמי לא שלחתים נאם־יהוה: י כי־כה אמר יהוה כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם והקמתי עליכם את־דברי הטוב להשיב אתכם אל־המקום הזה: יא כי אנכי ידעתי את־המחשבת אשר אנכי חשב עליכם נאם־יהוה

מחשבות

רש"י

(ח) ישיאו. לשון הסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג'):

מצודת ציון

מ"ד): (ח) ישיאו. ענין פתוי והסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג'): וקוסמיכם. הוא מין כישוף: (י) לפי. לשיעור כמו איש לפי אכלו (שמות י"ב): מלאת. ענין השלמה: אפקוד. ענין זכרון: (יא) אחרית. סוף:

מצודת דוד

למטה: (ה) ובנו. והשבו בכם כי לא תצאו מבבל בזמן קרוב: (ו) והולידו. עד לא תצאו משם: ורבו שם. ר"ל קחו נשים למען תרבו שם וכפל הדבר כמ"ש: ואל תמעטו. ר"ל אל תמנעו לקחת נשים לבל תמעטו כי כשתמותו כם ולא ישארו בנים במקומם ימעטו א"כ במספר: (ז) ודרשו. בקשו את שלום העיר וגו': כי בשלומה. כשיהי' בה שלום יהיה גם לכם שלום הואיל ותתעכבו שמה: (ח) אל ישיאו וגו'. נביאי השקר והקוסמים אשר בקרבכם אל יסיתו אתכם במה שאומרים שמהר תשובו לירושלים. בספק מדברי וקבל כדבר המוכן מעצמו: חלומותיכם. האומרים לכם מה שראו בחלום: אשר אתם מחלמים. ר"ל שאתם שואלים מהם שהם ישאלו שאלת חלום: (ט) כי בשקר. מה שאומרים בשמי הוא שקר כי לא שלחתים: (י) כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה. כאשר ישלם לבבל שבעים שנה מהתחלת התפשטותה על ישראל מעת שכבש נ"נ את יהויקים בראשונה והיא היתה בשנים למלכות נ"נ והוא מלך מ"ה שנים א"כ נשארו עוד ממלכותו מ"ד שנים וימי אויל מרודך בנו כ"ג שנים אלא שבלעם שנה אחת בימי מלכות אביו כי עלתה לזה ולזה הרי א"כ ס"ו שנים וימי בלשאצר בנו ג' שנים הרי שבעים שנה חסר אחת א"כ בשנת אחת לדריוש מלאו שבעים שנה ומיד כשמת דריוש ומלך כורש בשנה הראשונה היתה הפקידה ושבו לארצם כמ"ש בדניאל: אפקוד אתכם. אז אזכור לכם ואז אקיים עליכם את דברי הטוב וגו' אבל לא קודם הזמן הזה כדברי הנביאים המשקרים: (יא) כי אנכי ידעתי. אשר אנכי ידעתי את המחשבות וגו' שהמה לשלום ולא לרעה ר"ל מה שהתעכבו בגולה שבעים שנה

תוכחת ירמיה

באור המלות

(ח) מחלמים. פעל יוצא: (יא) אחרית ותקוה. שם אחרית יציין ג"כ האושר האחרון והתכלית, כי אם יש אחרית (משלי כ"ג), וכפי דרכי האמונה, הרשעים יש להם ראשית, והצדיקים יש להם אחרית, ר"ל הרשעים מצליחים בעוה"ז ולבסוף תאבד אחריתם, כמ"ש כי לא תהיה אחרית לרע

באור הענין

כט (ה) ונטעו גנות, אע"ג שנטיעת גנות מורה יותר על העכבה במקום מבנין בית, כמ"ש לא יבנו ואחר ישב (ומוסיף שהוא) לא יטעו ואחר יאכל (ישעיה ס"ה כ"ב): (ו) קחו נשים ואל יחדלו מלפרות ולרבות שם, וקחו לבניכם נשים לבל תחשבו כי בניכם ישובו וישאו נשים בא"י, ואת בנותיכם תנו לאנשים לבל ישלחו אותם לא"י להנשא שם כי בני א"י יהרגו: (ז) ודרשו את שלום העיר כי תקבלו השפע ע"י בבל והם יקבלו מהשגה, וז"ש כי בשלומה יהיה לכם שלום: (ח) אשר אתם מחלמים, ר"ל אתם מסבבים החלומות ע"י רעיונות היום כמעשה דקיסר וריב"ח (בפרק הרואה) הרהר ביה כולא יומא ולאורתא חזא: (י) כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה, זה נחשב מיום שמלך נבוכדנצר עד כורש שאז בטלה מלכות בבל והיה פקודה, וז"ש אפקד אתכם, אבל בנין הבית לא היה עד שבעים מהחורבן שהוא י"ח שנה אח"ז והקימותי עליכם את דברי הטוב ר"ל כי ה' גבל הגאולה וקבע הזמן (לא כמו בגלות אדום שלא נתגלה קצם וזכו החיפזה) ועל כן שראה בחכמתו שצריכים להיות זמן הזה בגלות לטובתם: (יא) כי אנכי ידעתי מחשבות שלום ולא לרעה, כי לפעמים יחשב המחשבות שלום לרעה, כמו שגלות צדקיהו נתאחר והיה לרעה, כמ"ש במשל שני דודאי התאנים

למעלה

מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה: יב וקראתם אתי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם: יג ובקשתם אתי ומצאתם כי תדרשני בכל־לבבכם: יד ונמצאתי לכם נאם־יהוה ושבתי את־שביתכם וקבצתי אתכם מכל־הגוים ומכל־המקומות אשר הדחתי אתכם שם נאם־יהוה והשבתי אתכם אל־המקום אשר־הגליתי אתכם משם: טו כי אמרתם הקים לנו יהוה נבאים בבלה: טז כי־כה | אמר יהוה אל־המלך היושב אל־כסא דוד ואל־כל־העם היושב בעיר הזאת אחיכם אשר לא־יצאו אתכם בגולה: יז כה אמר יהוה צבאות הנני משלח בם

את

שבותכם קרי

רש"י

(יב) וקראתם אותי והלכתם. בדרכי והרי זה מקרא קצר: (טז) אל המלך. צדקיהו אשר לא

מצודת דוד

לכם לטובה כי אז יכנע לבבכם הערל ואז יהיה השעה לתת לכם אחרית טוב ותקוה טובה אחר שתשובו הנה: (יב) וקראתם אותי. ר"ל אחר שיכנע לבבכם תשובו ותהיו במקום המקודש מקום המוכן ביותר לעבוד את ה' אז כאשר תקראו אלי והלכו בדרכי ותתפללו אלי להשיב את כל בני הגולה מכל המקומות ולהיותכם עליון על כל הגוים כמו מאז: ושמעתי אליכם. אז אשמע אליכם: (יג) ובקשתם אותי. וכאשר תבקשו אותי אז תמצאו אם תדרשו אותי בכל לבבכם: (יד) ונמצאתי לכם. אז אהיה נמצא לכם להוציא מאהלותיכם ואשיב את שבותכם ר"ל את הדבר הראוי להשיב לכם והוא הממשלה הראשונה: וקבצתי אתכם. ר"ל את כל הגולה אקבץ מכל הגוים וגו' ואת כולם אשיב אל המקום הזה וכאומר מה שתשובו מבבל אין עלה הכונה על הגאולה ההיא לביאה נחשב מהירת השעה לטובה כי עלה הכונה היא למען תהיו במקום המקודש מקום מוכן ביותר נעבוד את ה' להתפלל לפניו על גאולה כללית ושלימה גאולת עולם א"כ לטובה תחשב מה שתתעכבו שמה למען יכנע לבבכם לשוב לה' ויקבל תפלתכם (אבל הם לא כן עשו והוסיפו עוד לחטוא לה' לכן גלו שוב משם): (טו) כי אמרתם. אם אמרתם הנה ה' העמיד לנו נביאים בבבל וזה מתנבאים שמהר נשוב ונקל בדבר המוכן מעמו: (טז) כי כה אמר ה'. ר"ל לא אמת ידברו כי כה אמר ה' על המלך היושב על כסא המלוכה ועל כל העם וגו': (יז) כה אמר ה'. בעבור שהרבו הדברים באמרו אחיכם וגו' אמר שנית כה אמר ה': הנני משלח בם. אגרה בם חרב האויב והרעב והדבר וכאומר ואיך א"כ תשובו אתם מהרה אם אמסור ביד האויב גם את הנשארים

מצודת ציון

(יד) שבותכם. מלשון השבה: (טו) הקים. העמיד: (יז) משלח. ענין גרוי והשסה כמו ושן בהמות אשלח בם

באור הענין

(למעלה כ"ד), אבל עליכם אני חושב מחשבות שלום שאינם לרעה ולזה יצריך שבעים שנה כדי **להת לכם אחרית** שתתקיימו בארץ, ועד הזמן הזה יהיה לכם **תקוה: (יב) וקראתם אותי**, והנה שלא תהיו בירושלים להקריב קרבנות תקראו אותי לבא אליכם ע"י **שתלכו ותתפללו אלי** והתפלה תעמוד במקום קרבן: (יג) **ובקשתם**. המבקש את הנאבד, **ומצאתם** שהשוב השגחתי עליכם: **(יד) ונמצאתי**. והא"כ אמצא לכם בעצמי בבוא הזמן המיועד, **ושבתי** הוא השבת המדרגה שתשובו למעלתכם, **וקבצתי** קיבוץ גליות, **והשבותי אתכם** הוא השבת הגליות למקומם: (טו) **(כי אמרתם הקים לנו ה' נביאים** הוא מאמר מוסגר) ומלת **בבלה** שב למעלה, ושעורו **והשבותי אתכם אל המקום אשר הגליתי אתכם משם בבלה**, **(כי אמרתם הקים לנו ה' נביאים)** שבעבור זה הגליתי אתכם, יען שאמרתם שה' הקים לכם נביאים, היינו יען שהאמנתם לנביאי השקר, וכדר הכתובים, **אל ישיאו לכם נביאיכם כי הגאולה** תלויה רק בזמן בתשלום, שאז תהיה גאולה שלימה מן הגלות שהגלה אתכם בסבת שהאמנתם לנביאי השקר שהתעו אתכם מני דרך: (טז—יז) **כי כה אמר ה'** שלא לבד שלא ישובו בני הגולה כי גם אלה שלא הגלו עדיין יגלו

תוכחת ירמיה

באור המלות

(מש"י כ"ד כ'), הנה אחרית גוים מדבר (לקמן נ' י"ב) והצדיקים מלאים נכוף, כמ"ש להטיבך באחריתך (דברים ח'), ושו"א (לקמן ל"א) ויש תקוה לאחריתך: (יב) וקראתם אותי. קריאה להפלה בא אחריו מלת אל, ומ"ש פה מלת אותי, היינו שאבא אליכם כמ"ש (ישעיה מ"ג כ"ב), ומוסיף בהא"כ והלכתם אלי, לבתי כנסיות שהיו להם למקדש מעט: (יג) ובקשתם. בקשה המגביל עד מציאה, יבקש השראת השכינה והשגחה התמידיים והיא מדרגה יותר גדולה מתפלה ובקשה בא תמיד אחר שאלה, שאלתי ובקשתי, וכן (דה"ב ז' י"ד) ויתפללו ויבקשו פני: (יד) ושבתי את שבותכם והשבותי אתכם. כ"מ שנאמר ושב בקל (והוא יוצא) הוא תמיד השבת המדרגה, וה' שב את שבות איוב, והשיב בהפעיל הוא השבה למקום, וכן לקמן (ל' ג'): (טו) כי אמרתם. פסוק זה אין לו שייכות לא למעלה ולא למטה, ומלת בבלה אחת בבבל אינו כפי הדקדוק, שהה"א בסוף יבא רק במקום למ"ד שבתחלה, לא במקום ב', ולכן פרשתי שמלת בבלה

וילקטו

את־החרב את־הרעב ואת־הדבר ונתתי אותם כתאנים
השערים אשר לא־תאכלנה מרע׃ יח ורדפתי אחריהם בחרב
ברעב ובדבר ונתתים לזועה לכל ממלכות הארץ לאלה
ולשמה ולשרקה ולחרפה בכל־הגוים אשר־הדחתים שם׃
יט תחת אשר־לא־שמעו אל־דברי נאם־יהוה אשר שלחתי
אליהם את־עבדי הנבאים השכם ושלח ולא שמעתם נאם־
יהוה׃ כ ואתם שמעו דבר־יהוה כל־הגולה אשר־שלחתי
מירושלם בבלה׃ כא כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל אל־
אחאב בן־קוליה ואל־צדקיהו בן־מעשיה הנבאים לכם בשמי
שקר הנני נתן אתם ביד נבוכדראצר מלך־בבל והכם לעיניכם׃
כב ולקח מהם קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר ישמך
יהוה כצדקיהו וכאחב אשר־קלם מלך־בבל באש׃ כג יען אשר
עשו נבלה בישראל וינאפו את־נשי רעיהם וידברו דבר בשמי
שקר אשר לוא צויתם ואנכי הוידע ועד נאם־יהוה׃ כד ואל־
שמעיהו הנחלמי תאמר לאמר׃ כה כה־אמר יהוה צבאות אלהי
ישראל לאמר יען אשר אתה שלחת בשמכה ספרים אל־כל־

לזועה ק' היודע ק'

רש"י

העם גלה: כתאנים השוערים. ל' שערוריה (הושע ו'): (יח) ולחרפה. שיחרפו אותם דישטרוו"ר בלעז וכן כל חרפה שבמקרא: (כב) אשר קלם. לשון קלוי באש (ויקרא ב'): (כג) וינאפו את נשי רעיהם. כמו שמפורש בסנהדרין כה אמר הקב"ה שכבי עם חבירי: ועד. לשון עדות: (כד) הנחלמי. שם

מצודת ציון

(דברים ל"ב): השוערים. ענין דבר מגונה ומאוס כמו שמה ושערורה (לעיל ה'): (יח) לזועה. ענין רעד ורתת: לאלה. ענין שבועה: ולשמה. ענין תמהון: ולשרקה. ענין השמעת קול בקיבוץ השפתים הרגיל לעשות כשרואים דבר המגונה שנתגנה: (כב) וכאחב. הוא אחאב: קלם. ענין חמוך ושריפה כמו קלוי באש (ויקרא ב'): (כג) נבלה. דבר כעור ומגונה וכן כי נבלה עשה בישראל (בראשית ל"ד): ועד. מל' עדות: (כד) הנחלמי. שם מקום חלם כן ת"י:

מצודת דוד

שם: כתאנים השוערים. כתאנים המגונים אשר אין לאכלן בעבור רעתן השנואים ומרוחקים מבני אדם וכמ"ש והתאנים הרעות וגומר כן אתן את צדקיה וגו' (לעיל כ"ד): (יח) ורדפתי. אפרע מהם בחרב האויב וברעב ובדבר: ונתתים לזועה. ר"ל אמסרם לכל ממלכות הארץ להיותם לזועה כי כולם יחרדום: לאלה. ישבעו בם לומר בשבועתם אהיה כהיהודים המקוללים: ולשמה. כולם יתמהו על גודל חורבנם: ולשרקה. ישרקו על גודל האבדון: ולחרפה. יחרפו אותם בכל הגוים וגו' בין כל האומות יהיו לאלה ולשמה וגו': הדחתים. כמו אדיחם עבר במקום עתיד: (יט) תחת. בעבור אשר לא שמעו את דברי: השכם ושלוח. עם כי הייתי משכים ומשלח בזריזות רב עכ"ז לא שמעתם והאלו ידבר אל מול יושבי ירושלים: (כא) אל אחאב וגו'. על אחאב ועל צדקיהו: שקר. דבר אשר לא צויתי: והכם. ר"ל ימיתם: לכל גלות. לכל בני הגולה: לאמר. שיאמרו בקללתם ישימך ה' כצדקיהו וגו': (כג) יען. בעבור שעשו נבלה וזנו עם נשי רעיהם ועוד שנית שדברו בשמי שקר: הוידע. אשר דברו שקר כי לא צויתים: ועד. כי ראיתי את אשר עשו: (כד) ואל שמעיהו. גם זה מדברי הספר ששלח לבבל ואמר שה' אמר לו שיאמר כזאת על שמעיהו הנחלמי: (כה) יען. בעבור ששלחת הנה אגרות בשמך לבד לא בשם כל בני הגולה והאנו

תוכחת ירמיה / באור הענין

וילקו כתאנים השוערים כמש"ל הנ"ל סי' כ"ד: (יח) ורדפתי אחריהם אח"כ בגלותם למצרים, ונתתים לזועה כנ"ל כ"ד ט': (יט) אשר לא שמעו וכו' ולא שמעתם, ר"ל לא הם ולא אתם גולי בבל. ולכן. (כ) ואתם שמעו מכהן ונביא, אחר שכבר קבלתם עונשכם: (כג) ואנכי היודע ועד. היודע שהם

הָעָם֙ אֲשֶׁ֣ר בִּירוּשָׁלַ֔͏ִם וְאֶל־צְפַנְיָ֤ה בֶן־מַעֲשֵׂיָה֙ הַכֹּהֵ֔ן וְאֶל־כָּל־הַכֹּהֲנִ֖ים לֵאמֹֽר׃ כו יְהוָ֞ה נְתָֽנְךָ֣ כֹהֵ֗ן תַּ֚חַת יְהוֹיָדָ֣ע הַכֹּהֵ֔ן לִֽהְי֤וֹת פְּקִדִים֙ בֵּ֣ית יְהוָ֔ה לְכָל־אִ֥ישׁ מְשֻׁגָּ֖ע וּמִתְנַבֵּ֑א וְנָתַתָּ֥ה אֹת֛וֹ אֶל־הַמַּהְפֶּ֖כֶת וְאֶל־הַצִּינֹֽק׃ כז וְעַתָּ֗ה לָ֚מָּה לֹ֣א גָעַ֔רְתָּ בְּיִרְמְיָ֖הוּ הָֽעֲנְּתֹתִ֑י הַמִּתְנַבֵּ֖א לָכֶֽם׃ כח כִּ֣י עַל־כֵּ֞ן שָׁלַ֥ח אֵלֵ֛ינוּ בָּבֶ֖ל לֵאמֹ֑ר אֲרֻכָּ֣ה הִ֔יא בְּנ֤וּ בָתִּים֙ וְשֵׁ֔בוּ וְנִטְע֣וּ גַנּ֔וֹת וְאִכְל֖וּ אֶת־פְּרִיהֶֽן׃ כט וַיִּקְרָ֛א צְפַנְיָ֥ה הַכֹּהֵ֖ן אֶת־הַסֵּ֣פֶר הַזֶּ֑ה בְּאָזְנֵ֖י יִרְמְיָ֥הוּ הַנָּבִֽיא׃ ל וַֽיְהִי֙ דְּבַר־יְהוָ֔ה אֶֽל־יִרְמְיָ֖הוּ לֵאמֹֽר׃ לא שְׁלַ֤ח עַל־כָּל־הַגּוֹלָה֙ לֵאמֹ֔ר כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה אֶל־שְׁמַֽעְיָ֖ה הַנֶּחֱלָמִ֑י יַ֡עַן אֲשֶׁר֩ נִבָּ֨א לָכֶ֜ם שְֽׁמַעְיָ֗ה וַאֲנִי֙ לֹ֣א שְׁלַחְתִּ֔יו וַיַּבְטַ֥ח אֶתְכֶ֖ם עַל־שָֽׁקֶר׃ לב לָכֵ֞ן כֹּה־אָמַ֣ר יְהוָ֗ה הִנְנִ֨י פֹקֵ֜ד עַל־שְׁמַעְיָ֣ה הַנֶּחֱלָמִי֮ וְעַל־זַרְעוֹ֒ לֹא־יִהְיֶ֨ה ל֜וֹ אִ֣ישׁ ׀ יוֹשֵׁ֣ב ׀ בְּתוֹךְ־הָעָ֣ם הַזֶּ֗ה וְלֹא־יִרְאֶ֥ה בַטּ֛וֹב אֲשֶׁר־אֲנִ֥י עֹשֶֽׂה־לְעַמִּ֖י נְאֻם־יְהוָ֑ה כִּי־סָרָ֥ה דִבֶּ֖ר עַל־יְהוָֽה׃

הדבר

רש"י

מקום: (כו) נתנך כהן. אל צפניה כתב כן: פקדים. ממונים: המהפכת. כיפה: הצינוק. סדן ציפ"ש בלעז: (כח) כי על כן שלח. כי יש לך לגעור בו על אשר שלח אלינו לבבל לאמר ארוכה היא גלותכם שם. על כן. כמו על אשר:

מצודת דוד

הכל תלוי בך לבד: לאמר. וכה דברת באגרות: (כו) ה' נתנך. כן כתב לצפניה הנה ה' העמיד אותך להיות כהן ר"ל להיות שר הכהנים במקום יהוידע הכהן: להיות פקדים. להיות ממונים בבית ה' להשגיח על כל איש משוגע ומתנבא דברי שגעון מלבו: ונתתה אותו. ר"ל ע"פ דבריך יתנוהו הממונים אל המהפכת וגו' להיות כלוא שם: (כז) ועתה. הואיל וכן למה לא גערת גערת נזיפה בירמיה המנבא לכם דברי שגעון מלבו וקורא כדבר המוכן: (כח) כי על כן. ר"ל כי נראה בו שמדבר שגעון מלבו על אשר שלח וגו': ארוכה היא. הגלות הזה שאתם בה תהיה לזמן ארוך לכן בנו שם בתים ושבו בהם כי לא תגאלו מהר בזמן קרוב וכאומר שלא הדברים האלה לשגעון יחשבו כי לא כן דבר ה' עמדי (ויתכן שעד לא שלח ירמיה הספר ביד אלעשה שלח ירמיה מקודם הדברים האלה בע"פ או במכתב): (כט) ויקרא צפניה וגו'. גם זה מדברי הספר שכתב אליהם שצפניה קרא הספר לפניו ונראה כי כן כתב (ואף שירמיה עצמו כתב הדבר לא אמר באזני כמדבר בעדו כי אם כאחר המדבר וכן דרך המקרא כמ"ש ויבלע ה' וגו' ואת שמואל (ש"א י"ב) ולא אמר ואותי עם כי שמואל עצמו היה המדבר): (ל) ויהי דבר ה'. בעבור שארכו הדברים באמרו הסבה ושצפניה קרא הספר באזניו לכן אמר שוב ויהי דבר ה' וגו': (לא) על כל הגולה. אל כל הגולה: אל שמעיה. על שמעיה: על שקר. על הבטחת שקר: (לב) הנני פוקד. העון הזה אזכיר להשיב גמול על שמעיה ועל זרעו: לא יהיה לו. ר"ל לא יהיה מזרעו איש יושב במושב השרים והזקנים: ולא יראה בטוב וגו'. הוא הסבה מן הגולה: על ה'. בעבור ה' דבר דבר המוסר נמנע נוס שלא אמרה:

מצודת ציון

(כה) בשמכה. כמו בשמך הה"א נוספת כמו אשר לזאת הותכה (שמות כ"ט) והדומים: (כו) פקידים. ממונים כמו פקידי החיל (במדבר ל"א): המהפכת. שם של בית הסוהר: הצינוק. שם הכלי העשוי לסגור בו ידי התפוש: (כז) גערת. ענין צעקת נזיפה: הענתותי. מן ענתות והוא שם עירו של ירמיה: (כח) כי על כן. כי על אשר וכן כי על כן ראיתי פניך (בראשית ל"ג): (לב) פוקד. ענין זכרון:

תוכחת ירמיה

באור הענין

נביאי שקר, ועד על הניהוף: (כט) ויקרא צפניה הוא כמאמר מוסגר שבעת קרא צפניה את האגרת באזני ירמיה אז נאמרה לו נבואה זו מן פסוק כ"ה יען אשר אתה שלחת בשמך ספרים ואמר לו ה' יען שלח ספרים והם עשו פרי עזות עד שקרא את הספרים באזני ירמיה לכן כה אמר ה' אל שמעיה, יען אשר נבא לכם שמעיה, כי ממה שנקראו הספרים בפרהסיא נראה שהיו מחזיקים דבריו בנבואה בשם ה' ולכן יקבל ענשו, אם על העזות נגד ירמיה, אם על נבואת שקר:

באור המלות

נמשך למעלה, ולא תפלא על שהפסיק בסוף פסוק, שכן מצאת הפסק לפני מאמר המוסגר כמ"ש בכ"ג: (כו) מהפכת וצינוק. מיני בית אסורים, או ענוים שישבו להנאסרים: (כח) ארוכה. מענין אורך הזמן, או מענין רפואה, ר"ל הגלות רפואה לחולי הנפש וצריך לגמור זמן הרפואה הקצוב על ע' שנה:

ל א הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ ב כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כְּתָב־לְךָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־סֵפֶר׃ ג כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אָמַר יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי לַאֲבֹתָם וִירֵשׁוּהָ׃ ד וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל וְאֶל־יְהוּדָה׃ ה כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה קוֹל חֲרָדָה שָׁמָעְנוּ פַּחַד וְאֵין שָׁלוֹם׃ ו שַׁאֲלוּ־נָא וּרְאוּ אִם־יֹלֵד זָכָר מַדּוּעַ רָאִיתִי כָל־גֶּבֶר יָדָיו עַל־חֲלָצָיו כַּיּוֹלֵדָה וְנֶהֶפְכוּ כָל־פָּנִים לְיֵרָקוֹן׃ ז הוֹי כִּי גָדוֹל הַיּוֹם

ההוא

רש"י

ל (ג) כי הנה ימים באים. ולא תאמר למה אכתבנה כי יאבדו כולם ואין קורא בו ואין זוכרו עוד. כי הנה ימים באים וגו': (ה) קול חרדה שמענו. יש פותרין על שמועות בבל שהיו חרדים ממנה אותם שגלו שם, ומדרש אגדה על מלחמת גוג ומגוג: (ו) אם יולד זכר. אם דרך לזכרים ללדת שיאחזום חבלים כיולדה: חלציו. כמו מתניו: (ז) היום ההוא, יום הריגת בלשאצר ומפלת בבל.

מצודת ציון

ל (ג) ושבתי. ענין השקט ומנוחה כמו בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל'): שבות. מלשון שביה: והשבתים. מל' השבה: (ו) כל גבר. כל איש: חלציו. מתניו: לירקון.

מצודת דוד

ל (ב) אשר דברתי אליך. הם הדברים האמורים במקראות של אחריו וכמ"ש ואלה הדברים וגו' ולפי שיכתבם אחר שידבר אליו לכן אמר אשר דברתי: אל ספר. על ספר וקראו ספר ע"ש סופו שאחר שיכתוב יהיה ספר וכן וטתני קמת (ישעיה מ"ו): (ג) ושבתי את שבות. אשוב בהשקט ובמנוחה אל בני השבי של עמי ישראל ויהודה והיא הגאולה האחרונה בימי המשיח ורצה לומר לכן כתוב הדברים בספר למען יקראו בו ויקוו אליה: (ד) אל ישראל. על ישראל ועל יהודה: (ה) כי כה. אשר כה אמר ה' הנה שמענו קול חרדה והיא בעת בא גוג ומגוג: פחד ואין שלום. כפל הדבר כמ"ש לגודל הפחד שיהיה אז: (ו) שאלו נא וראו. אמר בדרך מליצה שאלו עתה לאנשים וראו מה הנעשה בעולם אם דרך הזכר ללדת בנים להיות לו חבלי יולדה. וכאומר הלא זה לא היה מעולם ומדוע א"כ ראיתי כל גבר תומך ידיו על חלציו כדרך היולדה בעת יבאו לה חבלים וכל פני האנשים נהפכו למראה ירוק כדרך האשה הכורעת ללדת: (ז) הוי. יש להתאונן כי היום ההוא יהיה גדול מאד ר"ל צרות גדולות ומרובות יהיו אז: מאין כמוהו. ר"ל ממה שאנו רואים בו שאין כמוהו לכן יקרא

באור המלות

(ב) אל ספר. כמו בספר, וי"ל שרמז שדבר אל ספר, ר"ל לא נצרך שליחות עתה, רק בעבור שיכתוב בספר למשמרת לעת קץ: (ג) ושבתי את שבות. כבר כתבתי (כ"ט י"ד) ששב בקל (והוא פעל יוצא) מורה השבת המדרגה והמנוחה, והשיב בהפעיל מורה השבה למקום, ובמלת שבות שרשו שבה לפי' המפ' מענין שביה, אולם איך נפרש וה' שב את שבות איוב (איוב מ"ב י') כי אשיב את שבות הארץ (לקמן ל"ג י"א), ושבתי את שבות סדום (יחזקאל ט"ז נ"ג). ולדעתי משתתף עם שוב מנע"ו, שנחי הע"ין והלמ"ד יבואו זה תחת זה, וע"כ לא נמצא שם זה במשקל נחי הע"ין רק פעם אחד (בשוב ה' את שיבת ציון) כדי שלא יתחלף עם בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל'), ופירושו מענין השבה כנ"מ: (ה) חרדה, פחד. באורתי הבדלם (ישעיה י"ט ט"ז): (ו) אם יולד זכר. המליצה תדמה בקיעת עיר מבצר והוצאת אנשיה להרג, כלידה, וכן אמר על בבל עתה כיולדה יחילון (ישעיה י"ג), צירים אחזוני כצירי יולדה (שם כ"א), ולקמן (מ"ט

תוכחת ירמיה

באור הענין

ל (ב) כתב לך. ר"ל כי נבואת האלה לא שלחו בשליחות פרטית לנבא אותם אל העם, רק הודיעם לירמיה בדרך הודעה, וצוהו שיכתוב אותם על ספר למזכרת לדור אחרון, כי הם דברי תנחומים, וכמו שיתקיימו היעודים הרעים כן יתקיימו הטובים: (ג) כי הנה ימים באים, ולכן יכתוב אותם שידעו דור אחרון הבא, ושבתי למעלתם, והשיבותים לארצם: (ה) קול חרדה שמענו, בעת מפלת בבל חרדו ישראל מאד, וגם אח"כ פחדו פחד מחרב אויב, כי לא היה שלום בארץ אז: (ו) שאלו נא וראו אם יולד זכר, יאמר להם למה תפחדו אתם, והמליצה תמליץ מדינה הנכבשת מני צר כאשה הרה שבאו לה חבלי יולדה, כי כן תפלט האם, שהיא העיר, את בניה מבטנה, ותפתח את מקור דמיה, אולם הזכר שהוא גרם ההריון שע"י באו לה חבלי יולדה הוא לא יחיל ויכאב בעת הולדת, וכן ימשיל שישראל הם גרמו החבלים לבבל והם כדוגמת הזכר שהוא גורם החבלים ואין להם לחיל ולזעוק בחבליהם. ועז"א וכי הזכר יוליד ויבא עד משבר בחבלי יולדה, וא"כ מדוע ראיתי כל גבר מישראל ידיו על חלציו כיולדה, ולמה יחרדו מן החבלים שבאו על בבל: (ז) הוי, ר"ל כי גבר ידיו על חלציו וצועק הוי כי גדול היום ההוא וגם הזמן שאחריו עת צרה היא ליעקב, מביע גם הנביא כלם.

ההוא מאין כמהו ועת־צרה היא ליעקב וממנה יושע: ח והיה ביום ההוא נאם | יהוה צבאות אשבר עלו מעל צוארך ומוסרותיך אנתק ולא־יעבדו־בו עוד זרים: ט ועבדו את יהוה אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם: י ואתה אל־תירא עבדי יעקב נאם־יהוה ואל־תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת־זרעך מארץ שבים ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד: יא כי־אתך אני נאם־יהוה להושיעך כי אעשה כלה בכל־הגוים | אשר הפיצותיך שם אך אתך לא־אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא

רש"י

ע"א יום מפלת גוג: (ח) אשבור עולו. אסיר עול נ"נ מעל ישראל: (י) ואתה אל תירא. מכל הרעות אשר הבאה כלה על בבל אשר אתה בתוכה: ושאנן. כמו ושקט: (יא) ויסרתיך למשפט. בדין (ת"י) חסוך:

מצודת דוד

גדול ודוגמתו מאין כמוך ה' (לעיל י'): ועת צרה. אז יהיה עת צרה לישראל אבל מן הצרה ההיא תגאל לי עוד תשועה: (ח) אשבור עלו. עול האויב אשבור מעל צוארך וקשורי רצועות העול אנתק ואסיר ממך ר"ל האומות לא ישעבדו עוד עמך ולתוספת ביאור אמר ולא יעבדו בו עוד האומות זרות: (ט) ועבדו וגו'. רק את ה' יעבדו ואת דוד מלכם זהו מלך המשיח הבא מזרע דוד: אשר אקים להם. אשר אעמיד עליהם: (י) ואתה אל תירא. לכן מעתה אל תירא בלא תתקע בגולה: ואל תחת ישראל. כפל הדבר במ"ש: כי הנני מושיעך מרחוק. כי אני הוא המוכן להושיעך ולגאלך מארץ מרחק ממקום שאתה שם: ואת זרעך. ר"ל לא אותך לבד כי אם זרעך הנולדים לך אותם אגאל מארץ שבים: ושב יעקב. ומאז והלאה ישב יעקב בשובה ונחת והשקט והשאנן ולא ימצא עוד מי יחרידו: (יא) אעשה כלה. הביא כליון על כל הגוים וגו' ורק אותך לא אכלה אבל איסר אותך במשפט הראוי לגלות

מצודת ציון

למרחק ירוק: (ח) ומוסרותיך. הם קשורי רצועות העול: אנתק. ענין העתק והסרה: זרים. נכרים: (י) תחת. ענין פחד ושבר כמו אל תחת מפניהם (לעיל א'): ושב. ענין השקט ומנוחה: ושאנן. ענין שלוה כמו שאנן מואב מנעוריו (לקמן מ"ח) וכפל הדבר במ"ש לרוב השלום והשקט: מחריד. מל' חרדה: (יא) הפיצותיך. ענין פיזור: למשפט. כמו במשפט והלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט') ור"ל במשפט הראוי לגלות אוזן למוסר וכן יסרני ה' אך במשפט

תוכחת ירמיה

באור הענין

ממנה יושע, כי. (ה) והיה ביום ההוא אשבור עלו מעל צוארך, שמאז נשבר עול גלות בבל, והעול הוא כובד המס והעבודה, ולפעמים ישבר העול ועדיין האסורים במוסרות השיעבוד, שהם תחת ממשלתם, כמו שהיו תחת מוסרות כורש בלא עול כבד, אומר שם ה"כ גם מוסרותיך אנתק כי לא יעבדו בו עוד זרים: (ט) ועבדו, ואם יעבדו את ה' אלהיהם אז יעבדו את דוד מלכם ויהיה להם מלך מבית דוד, כי כבר בארתי בכ"מ שאם היו ישראל עובדים את ה' בבית שני, היה אז הגאולה העתידה, וע"י העונות נתעכב הדבר עד עת קץ: (י) ואתה מסיים דבריו שאמר קול חרדה שמענו, והלא ממנה יושע, ולכן אתה עבדי יעקב אל תירא בעת שיבאו מהומות בבל, ואל תחת ישראל, היראה הוא ענין גופני ומיוחס ליעקב שהם ההמון, והחתת הוא ענין נפשי ומיוחס לישראל שהם הגדולים שבאומה, לכן אמר אל תחת השפלה נפשית, כי הנני מושיעך מרחוק, שבעת חורבן בבל היה פקידה ע"י כורש, והה"כ אושיע את זרעך מארץ שבים, שהוא הדור שאחריו בימי דריוש ואחריו שעלו מן הגולה שהם זרע הדור הקודם, ושב יעקב נאלנו, ושקט מרגש פנימי, ושאנן ממחריד מבחוץ, כי אין מחריד שלא יהיה מחריד במהומות בבל, ומפרש. (יא) כי אעשה כלה בכל הגוים בכשדים והפרס שהיית מודח שם בגולה, ולכן אין מחריד במהומות כי יכלו כולם, ואותך לא אעשה כלה, כי הגם שאיסר אותך ביסורים, זה יהיה רק למשפט על עונך כדי נקה לא אנקך שע"י היסורים יתכפרו [illegible] העשה אותך כלה, כמ"ש רק אתכם ידעתי וכו' ע"כ אפקד עליכם את כל

באור המלות

כ"ד, נ' מ"ג): (ח) ולא יעבדו בו. הל"ל בך בנוכח, ול"פ על האומה הנזכר, לא יעבדו בהגואל והעול שעליו: (י) אל תירא יעקב ואל תחת ישראל, ישראל מדרגה גדולה מיעקב (ישעיה ט' ז'), והחתת היא השפלת הרוח והנפש, וזה הבדלו מן היראה, שיראה הוא הפך האומץ והגבורה, והחתת הפך אומץ הלב הפנימי כמ"ש (יהושע א') ובכ"מ, וע"כ מיחס החתת לישראל בעלי הרוח, והיראה ליעקב ההמון גם: ושקט ושאנן. כבר בארתי (ישעיה ל"ב ט'), שהשאנן הוא הפך של שאון ההמון קול המולה גדולה והשאנן מורה שיושב לבדו לא ישמע קול נוגש. ושקט היא המנוחה הפנימית, ומלת שאנן הוא פועל עבר ולכן לא בפת"ח והמחבר לא בקר"ן קמוצה: (יא) למשפט. פתח הלמ"ד מורה לפי המשפט הידוע כפי

לֹא אֲנַקֶּךָּ׃ יב כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אָנוּשׁ לְשִׁבְרֵךְ נַחְלָה מַכָּתֵךְ׃ יג אֵין־דָּן דִּינֵךְ לְמָזוֹר רְפֻאוֹת תְּעָלָה אֵין לָךְ׃ יד כָּל־מְאַהֲבַיִךְ שְׁכֵחוּךְ אוֹתָךְ לֹא יִדְרֹשׁוּ כִּי מַכַּת אוֹיֵב הִכִּיתִיךְ מוּסַר אַכְזָרִי עַל רֹב עֲוֺנֵךְ עָצְמוּ חַטֹּאתָיִךְ׃ טו מַה־תִּזְעַק עַל־שִׁבְרֵךְ אָנוּשׁ מַכְאֹבֵךְ עַל ׀ רֹב עֲוֺנֵךְ עָצְמוּ חַטֹּאתַיִךְ עָשִׂיתִי אֵלֶּה לָךְ׃ טז לָכֵן כָּל־אֹכְלַיִךְ יֵאָכֵלוּ וְכָל־צָרַיִךְ כֻּלָּם בַּשְּׁבִי יֵלֵכוּ וְהָיוּ שֹׁאסַיִךְ לִמְשִׁסָּה וְכָל־

יתיר א׳ — בזזיך

רש״י

ונקה לא אנקך, ל׳ [illegible] השמד: (יב) אנוש לשברך נחלה. שברך אנפר״ש בלע״ז: (יג) למזור, רפואה אין אדם סבור שתהא לך תשועה: תעלה. רפואה לשון הועיל: (יד) מוסר אכזרי. ייסורי אכזריות המוסר אכזרי הוא: (טז) לכן. שבועה: שוסיך למשסה. לשון ביזה, וכת״י ויהון עדיך לעדי:

מצודת ציון

(לעיל י׳): (יב) אנוש. ענין מכאוב חזק כמו אנושה (לעיל ט״ו): לשברך. הלמ״ד היא במקום את וכן הרגו לאבנר (ש״ב ג׳): נחלה. מלשון חולי: (יג) למזור. ענין רפואת המכה ונקראת כן לפי שדרך לזור על המכה סממנים לרפואתה כמו לא זורו ולא חובשו (ישעיה א׳) וגם המכה עצמה תקרא כן כמ״ש ויהודה את מזורו (הושע ה׳) וזהו לפי שעליה מפזרים הסממנים: תעלה. ענין רפואה כמו תעלה אין לך (לקמן מ״ו) וכפל המלה במלות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל י״ב): (יד) מוסר. מל׳ יסורים: עצמו. ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (לעיל ט״ו): (טז) שוסיך למשיסה. ענין ביזה ודריסה כמו מי נתן למשיסה יעקב (ישעיה מ״ב):

מצודת דוד

אוזן למוסר ולא אנקה אותך מן העולם שישאר העולם נקי ממך ר״ל לא אכריתך מן העולם: אנוש לשברך. הן אמת השבר שהיה לך היה כאוב ביותר: נחלה מכתך. המכות שבאו עליך היו מחלואים מאד: (יג) אין דן דינך. לא היה מי מהרופאים שופט משפט מכתך לקבל רפואה ולכן להיותו חולי נואש לא עשו לך רפואה כלל כי כן הדרך כשהרופאים מתייאשים לרפאות החולי לא יעשו עוד רפואה כלל: (יד) כל מאהביך. כל האוהבים אותך שכחו בך ולא ידרשו אותך לבקרך בעת החולי ור״ל בגולה היית מסובב בצרות משונות ולא חשב מי שתגאל עוד מן הגולה ולא מצאת אוהב ומנחם מכל האומות: מכת אויב הכיתיך. הכיתי אותך כאויב המכה ביסורי אכזרי ולכן השבו כולם שמאסתי בך: על רוב עונך. ר״ל אולם לא על חנם הכיתיך כ״א ע״י רוב עונך כי רבו חטאתיך: (טו) מה תזעק. לכן מה תצעק להתרעם על שברך באומרך שאנושה מכתך הואיל ועל רוב עונך ומרבית חטאתיך עשיתי אלה לך לשלם גמול ולא באו בחנם: (טז) לכן. הואיל ואני משלם גמול המפעל לכן כל אוכליך יאכלו ר״ל המשחיתים אותך ישחתו גם המה בגמולם: וכל צריך. כל הצרים אותך ילכו בשבי: והיו שוסיך למשסה. הרומסים אותך יהיו לרמיסה וכל השוללים אותך אתן

תוכחת ירמיה

באור המלות

עונך: (יב) שברך. מכתך. עי׳ למעלה (י״ד י״ז): (יג) מזור רפואת תעלה. מזור משתתף עם זרה, על אבק סמנים שזורים על המכה, או מענין זור מגהי [illegible], על מיעוך המכה להוציא ליחה, והרפואה היא פנימית. עמ״ש (הושע ה׳ י״ג), ורפואת תעלה, י״פ מענין תעלת הבריכה על השקוי של העצמות וליחות השרשי הנמשך כתעלת מים, שמזה רוטפש בשרו וישוב לימי עלומיו: (טו) רוב עונך עצמו חטאתיך: העון הוא המזיד ע״י עוות השכל, והחטא הוא השוגג או ע״י התאוה (ישעיה א׳ ד׳) והיה ראוי שייחס הריבוי אל החטאים והעצמה אל העונות, רק אמר רבותא, שגם העונות עם היו עם עצומים הם גם רבים, והחטאים שגם שהם רבים תמיד, הם אצלך גם עצומים, כמו חייבי כריתות ומיתות ב״ד: (טז) שאסיך למשסה ובוזזיך. שאסיך שרשו שסה, ומשסה שרשו שסס, ונבדל מבוזז שעקר מגמתו השלל, והשוסה והשוסס

באור הענין

עונותיכם, משא״כ יתר העמים שלא נפרע מהם תיכף נתמלא סאתם ויאבדו: (יב) אנוש לשברך, השבר החיצוני אנוש ומסוכן מאד, וגם מכתך הפנימית נחלה מאד, וכשיש שבר ומכה ביחד קשה לרפאותם, והנמשל שאתה חולה חולי הגוף בענין וחולי הנפש בעונך, וגם א״א לרפא החולי ע״י רופא, כי. (יג) אין דן דינך למזור בשביל שרפואת תעלה אין לך שלא נמצא שיקוי עצמות וכח הטבעי שיסבול הרפואה עד שהטבע תתגבר על החולי, והנמשל א״א שתתרפא ע״י הנביאים והמורים כי לא הקבעו בלבך יסודות האמונה והיראה והמוסר שעל ידם תשמעו לקול מורה: (יד) כל מאהביך, וגם היית כחולה שהכל מתיאשים ממנו שכל מאהביך שכחוך, וגם כשיבואו לראותך, אותך לא ידרשו, לשאול אם הוקל החולי, כי נדמית כחולה שאינו מקוה עוד לחיות, כי מה שהכיתיך מכת אויב היה על רוב עונך, האויב ממית ואינו מיסר ביסורין, ואם הוא אכזרי מוסיף ליסר את המוכה ביסורים קשים ואני הכיתיך מכת אויב מכת מות, וגם ביסורים גדולים, כי מה שעשיתי אלה לך היה על רוב עונך בכמות ועל שחטאתיך עצמו באיכות, וא״כ, (טו) מה תזעק על שברך הלא על רוב עונך עשיתי אלה לך, ויש לך לזעוק על עונך שהם גרמו זאת, בשגם שאחר שעשיתי זאת בסבת עונך הלא אם תשוב בתשובה יחדלו המכות והיסורין: (טז) לכן, שעורו לכן כל אוכליך יאכלו וכו׳ כי אעלה ארוכה לך, ר״ל אחר שהמכות היו רק בשביל עונך לא יתקיימו המכים רק בעוד שלא נתכפרו עונך,

בֹּזְזַיִךְ אֶתֵּן לָבַז: יז כִּי אַעֲלֶה אֲרֻכָה לָךְ וּמִמַּכּוֹתַיִךְ אֶרְפָּאֵךְ נְאֻם־יְהוָה כִּי נִדָּחָה קָרְאוּ לָךְ צִיּוֹן הִיא דֹּרֵשׁ אֵין לָהּ: יח כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי־שָׁב שְׁבוּת אָהֳלֵי יַעֲקוֹב וּמִשְׁכְּנֹתָיו אֲרַחֵם וְנִבְנְתָה עִיר עַל־תִּלָּהּ וְאַרְמוֹן עַל־מִשְׁפָּטוֹ יֵשֵׁב: יט וְיָצָא מֵהֶם תּוֹדָה וְקוֹל מְשַׂחֲקִים וְהִרְבִּתִים וְלֹא יִמְעָטוּ וְהִכְבַּדְתִּים וְלֹא יִצְעָרוּ: כ וְהָיוּ בָנָיו כְּקֶדֶם

ועדתו

רש"י

(יז) ארוכה. רפואה: (יח) וארמון. המקדש: (יט) והכבדתים. שהיו עם כבד: ולא יצערו. כמו

מצודת דוד

לבלע ביד האויב כי גמול אני משלם: (יז) כי אעלה. ר"ל אלא לך לבד אעשה חסד ואעלה רפואה וארפאך ממכתך לשוב להיות כמאז אבל לא כן אעשה להאומות כי הם כלו בעונם: כי נדחה. ר"ל עם כי האומות קראו לך נדחה ואמרו ציון היא עיר אשר אין לה דורש לא כן הוא כי אני אקבצה ואדרוש אותה: (יח) הנני שב. אושיב בהשקט את שבי אהלי יעקב שגלו מהם: ומשכנותיו ארחם. לבל יהיו שוממים: עיר. זו ירושלים: על תלה. ר"ל על גבהה וחוזקה שהיה לה מאז: וארמון. זה בית המקדש: על משפטו. ר"ל בדרך ובענין שהיה מאז: (יט) ויצא מהם. מאהלי יעקב יצא השמעת הודאה למקום וקול משחקים ושמחים על רוב הטובה: והרבתים. בבנים ובבנות ולא ימעטו כדרך שהיו מתמעטים והולכים בהיותם בגולה: והכבדתים. יהיו עם כבד וכפל הדבר במ"ש: (כ) כקדם. הוייתם עלי כבימי קדם: לפני תכון. יהיו נכונים לפני. ר"ל אשגיח גם להכין אותם ברוב

מצודת ציון

(יז) ארוכה. ענין רפואה כמו ארוכת בת עמי (לעיל ח'): (יח) שב. ענין השקט: שבות. מל' שביה: ומשכנותיו. מל' משכן ומדור: תלה. מל' תל וגל ורוצה לומר על גבהה וחזקה: וארמון. ענין היכל ופלטרין וכן כי ארמון נוטש (ישעיה ל"ב): משפטו. דרכו ומנהגו וכן עומד על העמוד כמשפט (מ"ב י"א): (יט) תודה. מלשון הודאה: משחקים. מל' שחוק ושמחה: והכבדתים. ענין רבוי כמו בעם כבד (במדבר כ'): יצערו. ענין מעוט כמו ויצערו ולא יבין למו

תוכחת ירמיה

באור הענין

אבל בעת שאעלה ארוכה לך, אעניש את המכים אותך כמו שיפרש אח"כ. והנה יש מהם שהרעו לישראל בגוף, ויש שהרעו להם בממון, וכל אחד יקבל ענשו מדה כנגד מדה, אלה שהרעו להם בגופם היינו או שהמיתו אותם או שלקחו אותם לשבי ועבדות, נגד אלה שהמיתו אותם אומר כל **אוכליך יאכלו**, ונגד אלה שהגלו להם בשבי, **כל צריך בשבי ילכו**, ואלה שהרעו להם בממון היו מהם שהשחיתו את ממונם ע"ד להשחית, אומר **והיו שאסיך למשסה** (שהשוסה הוא להשחית), ומהם שבזזו את ממונם להנאתם לא על כוונה להשחית אומר **וכל בוזיך אתן לבז: (יז) כי אעלה ארוכה לך** שיתרפא השבר שנתהוו, **וממכותיך** הפנימיה **ארפאך**, בענין שיתרפא בין השבר בין המכה, **כי נדחה קראו לך** עתה באר הטעם מדוע יענשו אלה שהרעו לך והלא היו שלוחי ה' להעניש אותך, כי הם **קראו לך** בשם **נדחה ציון היא**, שאמרו שציון היא נדחה, ר"ל שהם **לא** זכרו שאתה דומה **כבן** שחטא לאביו ומסרו לאיש ליסר אותו כדי שישוב מדרכו הרעה, שצריך האיש לזהר בל יאבד אותו לגמרי, רק ייסרהו כפי הצורך להשיבו למוטב ובחמלה רבה, אבל הם אמרו שציון היא נדחה שה' הדיח אותה מפניו, ולא ישיב אותה עוד, ולכן **דורש אין לה** לריב ריבה ואין מי שיבקש דמה מידיהם, ולכן עשו גם כלה ונהרגה: (יח) **כה אמר ה'**, אינה נדחה, **כי הנני שב שבות אהלי יעקב**, ואח"כ ישכנו במשכנות קבועים **ומשכנותיו ארחם**, ואח"כ **ונבנתה עיר על תלה**, ר"ל התחלה ישבו שם באהלים, ואח"כ יבנו משכנות, ואח"כ תבנה ציון כמו שהיתה לפנים, ואח"כ יבנה המקדש ובית המלך **וארמון על משפטו ישב**. כפי משפטיו וחקתיו כי בנין המקדש צריך להיות כפי אשר בכתב מיד ה' השכיל, ואח"כ. (יט) **ויצא מהם תודה** הודאה על הנסים שעשו להם, **וקול משחקים** מרוב טוב, **והרבתים** ברוב עם, **והכבדתים** בכבוד ומשרה: (כ) **והיו בניו כקדם** בני אל חי, **ועדתו** הכללית והנהדריהם **לפני תכון** שהכון בהוכם, ולא יהיו כמו בתחלה שעזבו אותו ונתגם ביד האומות, כי עתה **ופקדתי על כל לוחציו**: (כא) **והיה אדירו ממנו**, האדיר יהיה מקרב העם **לא בן נכר**, ולא יהיה

באור המלות

עקר מגמתו להשחית, שבוזז יקח את אשר יקח ואת המותר יניח, והשוסה יחריב את המותר, (ישעיה י"ז י"ד, מ"ב כ"ג): (יז) כי אעלה ארוכה לך. ארוכה בא על רפואת השבר, שיתארך השבר ויתחברו השברים, וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים (נחמיה ד' א'), לכן יפול בו ל' עליה, וארוכתך מהרה תצמח (ישעיה נ"ח ח'): נדחה קראו לך ציון היא. סדר המלות, כי קראו לך ציון היא נדחה, ולפעמים ידרוש הרועה אחר הנדחת ממקומו, אבל היא דורש אין לה: (יח) הנני שב אהלי יעקב ומשכנותיו ארחם. האהל ארעי והמשכן קבוע, וגם האהל מציין דירת העם, ועז"א הנני שב, ומשכנותיו מצייר מקומות המקודשות לשכינת השכינה, ועז"א ארחם, כי הם עדן במדרגתם וקדושתן אף שהם שוממים, רק צריכים רחמים, ונגד הנני שב אהלי יעקב אמר ונבנתה עיר על תלה, ונגד משכנותיו ארחם אמר וארמון על משפטו ישב, כי המשכן ישנו גם עתה ר"ל שכינת השכינה רק שחסר הארמון והבנין שנהרס: (יט) ימעטו, יצערו. הממעט הוא בכמות, והמצער הוא במדרגה:

וַעֲדָתוֹ לְפָנַי תִּכּוֹן וּפָקַדְתִּי עַל כָּל־לֹחֲצָיו׃ כא וְהָיָה אַדִּירוֹ מִמֶּנּוּ וּמֹשְׁלוֹ מִקִּרְבּוֹ יֵצֵא וְהִקְרַבְתִּיו וְנִגַּשׁ אֵלָי כִּי מִי הוּא־זֶה עָרַב אֶת־לִבּוֹ לָגֶשֶׁת אֵלַי נְאֻם־יְהוָה׃ כב וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ כג הִנֵּה ׀ סַעֲרַת יְהוָה חֵמָה יָצְאָה סַעַר מִתְגּוֹרֵר עַל רֹאשׁ רְשָׁעִים יָחוּל׃ כד לֹא יָשׁוּב חֲרוֹן אַף־יְהוָה עַד־עֲשֹׂתוֹ וְעַד־הֲקִימוֹ מְזִמּוֹת לִבּוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים תִּתְבּוֹנְנוּ בָהּ׃ כה בָּעֵת הַהִיא נְאֻם־יְהוָה אֶהְיֶה לֵאלֹהִים לְכֹל מִשְׁפְּחוֹת יִשְׂרָאֵל וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם׃

לא * א כֹּה אָמַר יְהוָה מָצָא חֵן בַּמִּדְבָּר עַם שְׂרִידֵי חָרֶב הָלוֹךְ

כאן מתחיל ראש הסימן עמ"ש להרגיעו

רש"י

ימעטו: (כא) אדירו. שר שלו: ערב את לבו. ל' ערבון פרוויאשטינ"א בלעז: לגשת אלי. למלחמה למהות בידי: (כג) מתגורר. הווה ודר לשון ארץ מגורי, ודוגמתו וסער מתחולל (לעיל כ"ג) האמור במקרא אחר הוא זה שעניהם לשון חניה: על ראש רשעים. על ראש עכו"ם:

לא (א) מצא חן. בעיני דור המדבר: שרידי חרב. מצרים והעמלקי והכנעני: הלוך להרגיעו

מצודת דוד

טובה: ופקדתי. אשגיח להשיב גמול על כל הלוחצים אותו: (כא) והיה אדירו ממנו. ר"ל מלכו יהיה מישראל: ומושלו וגו'. כפל הדבר במ"ש: והקרבתיו. אני אקרב אותו והוא יהיה נגש אלי להתקרב ר"ל אטע בלבו יראת ה' והוא יהיה מוסיף והולך: כי מי הוא זה. בא ליתן טעם למה בתחילה אקרבנו ואח"ז יגש אלי ואמר כי מי הוא זה האיש אשר התחייב את לבו לגשת אלי להתקרב אם לא אסייעו לקרבם ולהתדבק בי: (כב) והייתם לי לעם. ר"ל כולכם תאמינו כי תהיו עמי ואני אהיה לכם לאלהים להשגיח בכם ולהטיב אתכם: (כג) חמה יצאה. תצא בחמה. עבר במקום עתיד: סער מתגורר. הסער הזה הוא מלא מכריתה וחתוך והוא יהיה חל ושוכן על ראש הרשעים הם האומות שהרעו לישראל: (כד) לא ישוב וגו'. לא ישוב מהם חרון אפו עד יעשה ויקיים מחשבות לבו: באחרית הימים. ר"ל אם יתמהמה הנה בסוף הימים כשתתקיים תתבוננו בה שלא שב ה' מחרון אפו עם כי נמשך הזמן:

לא (א) בעת ההיא. בזמן הגאולה: אהיה לאלהים וגו'. ר"ל אשגיח בהם ואיטיב עמהם: והמה יהיו לי

מצודת ציון

(איוב י ד): (כ) ופקדתי. ענין השגחה: לחציו. הדוחקים ומצירים לו כמו וגר לא תלחץ (שמות כ"ב): (כא) אדירו. ענין חוזק ועל המלך יאמר שהוא החזק מכל: ונגש. ענין קרוב: ערב. ענין התחייבות ודוגמתו התערב נא את אדוני וגו' (ישעיה ל"ו): (כג) סערת. רוח סערה: מתגורר. ענין כריתה והתוך כמו מגוררת במגרה (מ"א ז'): יחול. ישכון כמו יחולו על ראש יואב (ש"ב ג'): (כד) מזמות. מחשבות כמו על בכל מזמתו (לקמן נ"א): באחרית. בסוף: תתבוננו. מל' בינה:

תוכחת באור הענין ירמיה

כמו בבית שני שנבחרו אדיריהם ע"י העמים המושלים עליהם, כי **מושלו מקרבו יצא** מבחירת העם, **והקרבתיו** אני אקרב אותו שיהיה מקרובי ה' העומדים בהיכלו, כמ"ש אשרי תבחר ותקרב, כי הבדיל ה' אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו, שזה יהיה ע"י רצון ה' שבוחר באיש אחד להיות לו סגולה כמו שבט לוי וזרע אהרן ודוד, וע"י שאקרב אותו **יגש אלי**, **כי מי זה ערב לבו לגשת אלי** מעצמו, שזה לא יהיה רק ברצון ה': (כב) **והייתם**, אולם כלל האומה **יהיו לי לעם** תחלה ע"י צדקתם ומעשיהם, ועי"כ **אנכי אהיה לכם לאלהים**, שעל ידי התעוררות דלתתא יתעורר התעוררות דלעילא לפי מעשיהם: (כג) **הנה**, ר"ל כ"ז יהיה תחלה קודם שיגיע התקון הגמור, אבל עוד יבא יום ה' שהוא יום הדין הגדול, שאז **סערת ה' חמה יצאה** החמה העצורה בלבו על מעשה הרשעים תהיה לסערה והסער הזה **יתגורר ויחול על ראש רשעים** להענישם, ואז. (כד) **לא ישוב חרון אף ה' עד עשותו מזמות לבו** לעשות משפט ברשעים, כמ"ש הנה היום בא בוער כתנור וכו' ועשותם רשעים וכו' וזה יהיה **באחרית הימים שאז תתבוננו בה**, ותכירו יד ה' ומעשהו, ואז לא יהיה כמו מקודם שהייתם לי לעם תחלה והיה צריך התעוררות דלתתא, כי. (כה) **בעת ההיא אהיה לאלהים** תחלה ואח"כ **והמה יהיו לי לעם**, כי אז יהיה דבקות אלהים בהם ע"י החסד הבלתי מביט על הכנת המקבל אם ראוי אליה או לא. וחסד זה הוא דבר הקיים לעולם אחר שאינו תלוי במעשה האדם והתעוררותו, וכמ"ש זה באורך בפי' תהלות סי' פ"ו עיי"ש, והקדים הברכות האלהית תחלה וע"י דבקות ה' בם יהיו לו לעם, וזה לא יופסל בשום פעם:

לא (א) **כה אמר ה' מצא חן במדבר**, עתה יספר איך יהיה החסד הזה שיתעורר אז להקדים אלהותו עליהם מצד החסד מבלי השקף על הכנתם, והדברים מגדילים, נגד מ"ש

לתפלה

להרגיעו ישראל׃ ב מרחוק יהוה נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על־כן משכתיך חסד׃ ג עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים׃ ד עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחללו׃ ה כי יש־יום קראו נצרים בהר אפרים קומו ונעלה ציון אל־יהוה אלהינו׃

רש"י

ישראל. בהולכם לנחול ארץ מרגועם: (ב) מרחוק. בזכות האבות: נראה לי. אני הנביא, ואמר לי לאמר לכנסת ישראל אהבת עולם אהבתיך: (ג) עוד אבנך ונבנית, בניינים שניים היו לך על ידי אדם לכך הרבו. עוד אבנך אני בעצמי בנין שלישי ונבנית לעולם: תעדי. תתקשטי: (ד) וחללו. בשנה הרביעית יחללו את פריים לפדותו בכסף: (ה) נוצרים. צופים בראשי מגדלים כי

מצודת דוד

נעם. כולם יאמינו כי ויהיו עמי: (א) עם שרידי חרב. עם ישראל שנשארים מחרב מצרים המתנכלים אותם להמיתם העם ההוא מצא חן בעיני בעת שהלכו אחרי במדבר בארץ לא זרועה: הלוך. לכן הלך ישראל למקום מרגועם לרשת את הארץ לשבת בה בהשקט: (ב) מרחוק. אמר הנביא מזמן רחוק עוד בהיותנו במצרים נראה לי ה'. ר"ל נגלה אז לנביאי ישראל הם משה ואהרן: ואהבת עולם. רצה לומר וכן יאמר תמיד הנה אהבת עולם אהבתיך על כן אמשיך לך החסד: (ג) עוד אבנך ונבנית. רצה לומר הנה בבית הראשון והשני בנו בני אדם ונהרסו ועוד אבנך אני את השלישי וישאר בנוי עד עולם. או רצה לומר הנה בגולה אתה מפוזר בין העמים כבנין הנהרס אשר יתפזרו אבניו ואני אקבצך להיות יחד כאבנים בכותלי הבנין ועד עולם תהיה בנויה ולא תגלה עוד: בתולת ישראל. את עדת ישראל החביבה עלי כבתולה אשר לא ידעה איש שהיא חביבה לבעלה: תעדי תופיך. תקשטי תופיך ביופיים כדרך המתענגים שמייפים כלי הנגון בכל מיני פאר: ויצאת. ותצא ברקוד של שמחה ולפי שהמשיל את ישראל לבתולה אמר ענין שמחת הבתולה ותענוגיה ור"ל הרבה טובה יבוא לך: (ד) בהרי שומרון. עם כי עתה המה שוממין: נטעו. עבר במקום עתיד ור"ל הנוטעים ינטעו הכרמים והם יחללום בשנה הד' כמ"ש ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הלולים לה' (ויקרא י"ט) שצריך להביא הפירות לירושלים ולאוכלן שם או לפדותן ולחללן על כסף ויוציא הכסף בירושלים ואמר שהנוטעים יחללון ולא יקחם האויב כמאז ומגודל הרבוי לא יוכלו להביאם לירושלים ויחללום על כסף: (ה) כי יש

מצודת ציון

לא (א) שרידי. ענין שארית ושיור כמו שריד ופליט (לקמן מ"ב): להרגיעו. ענין מנוחה והשקט כמו ומצאו מרגוע לנפשיכם (לעיל ו'): (ג) אבנך ונבנית. מל' בנין: תעדי. מל' עדי וקשוט: תופיך. שם כלי נגון: במחול. ענין רקוד השמחה כמו הפכת מספדי למחול לי (תהלים ל') ולזה יש כלי נגון נקרא מחול כמ"ש הללוהו בתוף ומחול (שם ק"נ) לפי שהוא מעורר רקוד השמחה: (ד) וחללו. ענין פדיון כמו נטע כרם ולא חללו (דברים כ'): (ה) נוצרים.

תוכחת ירמיה

באור הענין

למעלה (סי' ב') זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר, שישראל הקדימו לה' תחלה החסד במה שהכירו אלהותו בעוד לא קבלו טובה מאתו, ואח"ז אהבת כלולים בעת שנתקשרו עמו בברית כלולות ועשה להם טובות ונפלאות, ואח"ז הלכו אחריו אל המדבר בגודל בטחונם, וה' ישיב להם גמולם ג"כ, אבל בהפך הסדר מלמטה למעלה, תחלה **מצא עם שרידי חרב חן במדבר**, שהנביאים המליצו את הגלות בשם מדבר, כמ"ש והבאתי אותם אל מדבר העמים (יחזקאל סי' כ') והולכתיה המדבר (הושע ב') ושם אחרי שנשארו מהם שרידי חרב, אחרי ההרג והשמדות שיעשו בהם לבסוף ימצא חן במדבר ויוקל הגלות מעליהם, וה' **הלוך להרגיעו**, ילך אליהם אל המדבר להמציא להם מרגוע, וזה נגד מ"ש לכתך אחרי במדבר, וכן ילך ה' אליהם אל המדבר, שהוא הגלות שהוא מדבר העמים: (ב) **מרחוק ה' נראה לי** ואז יראה להם מרחוק, שהגם שיעמוד עוד מרחוק וההשגחה תהיה מעוטפת בנסים נסתרים, כבר יראוהו מרחוק ויכירו כי משגיח עליהם, ע"י שיקל מעליהם עול הגלות וימצאו מרגוע, ואז יאמר ה' עליהם **אהבת עולם אהבתיך**, כי תתעורר אהבת כלולות שהיו ביניהם מעולם, וע"י האהבה הזאת **משכתיך** מן הגלות במדת **החסד**, וזה נגד אהבת כלולתיך וחסד נעוריך, שהחסד יבא לבסוף ע"י אהבת עולם, והאהבה תבא ע"י מציאת חן במדבר, שימצאו חן בעיניו ע"י אורך הגלות וע"י מה שסבלו על דבר כבוד שמו, ויגאלם ויהיה להם לאלהים בחסדו: (ג) **עוד אבנך**, בנין המלוכה ובנין הבית, **עוד תעדי תופיך** על הנסים שאעשה לך מאז בתוף ובמחולות כמו שיצאו הנשים אחרי מרים בתופים ובמחולות על נס קריעת י"ס: (ד) **עוד תטעי כרמים**, תחת ששומרון היתה לעי השדה למטעי כרם (מיכה א' ו') שנטעו שם הכותים שהושיב סנחריב

באור המלות

(א) ישראל הוא נושא המאמר. ישראל עם שרידי חרב מצא חן במדבר: (ב) נראה לי. נראה בנפעל בא אחריו תמיד מלת אל, וירא ה' אל אברם, ומורה שה' התראה אליו, אבל מלת לי מציין את הרואה שהוא ישיג את הדבר לא את העצם הנראה, כנגע נראה לי בבית, ולא יראה לך חמץ: (ג) תופיך. התוף היה עם המחול, בתפים ובמחולות (שמות ט"ו) בתוף ומחול (תהלים ק"נ): (ד) נטעו, פעל עבר: וחללו, הוציאו לחולין, כמו אשר נטע כרם ולא חללו: (ה) נוצרים. כמו שומרים, רק הנוצר שוא יותר מן השומר:

ו כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה רָנּוּ לְיַעֲקֹב שִׂמְחָה וְצַהֲלוּ בְּרֹאשׁ הַגּוֹיִם הַשְׁמִיעוּ הַלְלוּ וְאִמְרוּ הוֹשַׁע יְהוָה אֶת עַמְּךָ אֵת שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל׃ ז הִנְנִי מֵבִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְקִבַּצְתִּים מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ בָּם עִוֵּר וּפִסֵּחַ הָרָה וְיֹלֶדֶת יַחְדָּו קָהָל גָּדוֹל יָשׁוּבוּ הֵנָּה׃ ח בִּבְכִי יָבֹאוּ וּבְתַחֲנוּנִים אוֹבִילֵם אוֹלִיכֵם אֶל־נַחֲלֵי מַיִם בְּדֶרֶךְ יָשָׁר לֹא יִכָּשְׁלוּ בָּהּ כִּי־הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל לְאָב וְאֶפְרַיִם בְּכֹרִי הוּא׃ ס ט שִׁמְעוּ דְבַר־

קמץ בסגולתא

רש״י

יהגה

גבוהים, להכריז קול נשמע למרחוק, ל״א נוצרים כמו נוצר חסד לאלפים (שמות ל״ד) לשון שמירה, כלומר יש יום שיקראו אותם שמרו התורה ויאמרו קומו, וכת״י הרי אית אריכות יומא וסגיא טובא דעתיד למיתי לצדיקיא דנטרו אוריתא מלקדמין: (ו) וצהלו בראש הגוים. במגדלות גבוהים כדי שישמעו למרחוק: (ז) בם עור ופסח. אפילו הנכשלים שבהם לא אמאס: (ח) בבכי יבאו. ע״י תפלה ותשובה:

מצודת ציון

ע״ין שמירה ועל הצופים יאמר שדרכם לעמוד במקום גבוה לראות מי ומי הבאים לשמור את העיר מן הנזק: (ו) וצהלו. ענין השמעת קול גדול כמו פצחי רנה וצהלי (ישעיה נ״ד): (ח) מירכתי. מסוף: ופסח. הגר: (ט) אובילם. ענין הבאה כמו יובל שי (שם י״ח): אל נחלי מים. על נחלי

מצודת דוד

יום. הנה יום מוכן אשר הצופים העומדים בהרים יקראו בקול קומו ונעלה אל ציון אל ה׳ כי באה הגאולה וחזרה השכינה למקומה לציון: (ו) רנו ליעקב שמחה. סוף הפסוק ה׳ אמר ליעקב רנו בקול שמחה: וצהלו. השמיעו קול גדול: בראש הגוים. ר״ל במקומות הגבוהות שבארצות הגוים להיות הקול נשמע למרחוק: השמיעו הללו וגו׳. השמיעו קול והללו את ה׳ ואמרו אתה ה׳ הנה הושעת את עמך וגו׳: (ח) הנני מביא. כי הנני מביא אותם מארץ צפון שם גלו לבבל: מירכתי ארץ. הם בני עשרת השבטים שגלו למרחק לקצות הארץ: בם. בכבאים יהיה עור ופסח וגו׳ ר״ל כולם ישובו איש לא נעדר: קהל גדול. קבוץ גדול: (ט) בבכי יבאו. ר״ל ע״י תשובה ותפלה אגאלם: אל נחלי מים. אצל נחלי מים למען ימצאו לרוות הצמאון: בדרך ישר. בדרך שוה מבלי עקמומית למען לא יכשלו בה: לאב. לאהוב בחקותם כאב המושב לתקנה

באור המלות

(ו) יעקב, ישראל. ישראל גדול מיעקב (ישעיה ט׳ ז׳): (ז) בם. ר״ל בירכתי ארץ, שירכתי ל׳ רחים, ופעל הרה על הארץ, או על הכנסיה שהיא בל׳ נקבה: (ח) אובילם אוליכם. המוביל נושא דבר שא״י ללכת ברגליו, והמשאל על

תוכחת ירמיה

באור הענין

סנחריב, תטעי אתה כרמים במקום אשר נטעו נוטעים וחללו שהשמרוני׳ נטעו שם כרמים והוציאום לחולין שלא הוליכו את הפירות לירושלים לאכלם שם: (ה) כי יש יום, שתחת שתחלה היו מעמידים שומרים בהר אפרים בל יעלו ישראל לירושלים, יבא יום שיעמדו נוצרים ושומרים ויקראו קומו ונעלה ציון, ויאמרו בהפך שכ״א יעלה פירות נטע רבעי לירושלים לאכלם שם: (ו) רנו ליעקב שמחה תחלה ירננו על השמחה שיהיה ליעקב, ומה יהיה השמחה וצהלו בראש הגוים שבאחרית ימי גלותם יוסר מעליהם השעבוד, ויצהלו כי יהיו בראש הגוים, שהגוים יתנו להם כבוד ויהיו בראשם, תחת שהיו תחלה נבזים ושפלים ביניהם, והנה יעקב הם המון עם והפחותים שבהם, וישראל הם הגדולים, והשמחה הזאת שיצהלו בראש הגוים יהיה רק ליעקב לא לישראל שהם ירצו שישיב שכינתו לציון, אבל אז בעת ההיא השמיעו והכריזו בפרסום והללו את ה׳ ע״י מה שתאמרו הושע ה׳ את עמך הצדיקים את שארית ישראל, שהם רוצים בתשועה האמתיית מקיבוץ גליות ושיבתם לציון, וכן יהיה אז כי ה׳ ישיב להם: (ז) הנני מביא אותם מארץ צפון, שמשם הם ביחד ואין חסרים רק שיביאם למקומם, וקבצתים מירכתי ארץ שהם מפוזרים שם בין העמים אקבצם, בם עור ופסח ר״ל אף במקומות בירכתי ארץ שלא ימצא בם רק עור א׳ ופסח א׳, רק שני אנשים מישראל והם בע״מ, ר״ל הגם שיהיו מעטים, וחסרי כח, בכ״ז אעשה נס כי הרה ויולדת יחדו שהאומה תהר ותיכף תלד קהל גדול ר״ל שפתאום יולדו קהל גדול כאילו נולדו ביום אחד עד שקהל גדול ישובו הנה, והיא מליצה נפלאה שנס ממקומות שידמה שלא נמצא שם מבני ישראל רק מעטים וגם אלה א״א בדרך הטבע שילכו בדרך כמו עור ופסח, בכ״ז יתרבו פתאום ע״י רבים שילוו עליהם וישובו משם קהל גדול: (ח) בבכי יבאו, יהיו דומים כבן הבוכה לפני אביו ומתחנן לפניו שיוליך אותו לבית אביו, (אחר שנגרש מביתו על העתו), ואני אמלא בקשתם כי אוליכם אל נחלי מים, כמ״ש כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם, ובדרך ישר כמש״ש ושמתי כל הרי לדרך, כי הייתי לישראל לאב וארחם עליהם, גם הם יהיו כבן לנהוג בי כיבוד אב, ועז״א ואפרים בכורי הוא: (ט) שמעו וכו׳ והגידו, כי זה דבר הידוע מאד כי מזרה ישראל יקבצנו, ה׳ בעצמו אשר זרה את ישראל הוא עצמו יקבצנו, וכמו שצאים

יְהוָה גּוֹיִם וְהַגִּידוּ בָאִיִּים מִמֶּרְחָק וְאִמְרוּ מְזָרֵה יִשְׂרָאֵל יְקַבְּצֶנּוּ וּשְׁמָרוֹ כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ׃ י כִּי־פָדָה יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ׃ יא וּבָאוּ וְרִנְּנוּ בִמְרוֹם־צִיּוֹן וְנָהֲרוּ אֶל־טוּב יְהוָה עַל־דָּגָן וְעַל־תִּירֹשׁ וְעַל־יִצְהָר וְעַל־בְּנֵי־צֹאן וּבָקָר וְהָיְתָה נַפְשָׁם כְּגַן רָוֶה וְלֹא־יוֹסִיפוּ לְדַאֲבָה עוֹד׃ יב אָז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל וּבַחֻרִים וּזְקֵנִים יַחְדָּו וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים מִיגוֹנָם׃ יג וְרִוֵּיתִי נֶפֶשׁ הַכֹּהֲנִים דָּשֶׁן וְעַמִּי אֶת־טוּבִי יִשְׂבָּעוּ נְאֻם־יְהוָה׃ יד כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל

רש"י

(ט) מזרה. שפריי"ש בלע"ז: (יא) ונהרו. יאספו כמו נהר: (יג) דשן, שמן: (יד) קול ברמה נשמע. קלא ברום עלמא אשתמע קל בית ישראל דבכן על ירמיה נביא כד שלח יתיה נבוזראדן מרמתא לשוב מאחרי הגולה אל גדליהו בן אחיקם כמו שאמר בספר זה (לקמן ל"ט): רחל מבכה על בניה. מדרש אגדה

מצודת דוד

כנו: בכורי הוא · חביב עלי כבן בכור לאביו: (ט) והגידו. מה שתשמעו הגידו באיים הרחוקים: ואמרו. כה תאמרו הנה ישראל המפוזר באומות ממקום יקבץ אותו וישמרו כרועה השומר עדרו: (י) כי פדה. מן הגולה: ממנו. מישראל המסור בידו: (יא) במרום-ציון. בהר ציון שהוא רם ונשא: ונהרו. ימשכו לבוא אל טוב ה' ר"ל לקבל טובה מרובה וחוזר ומפרש על דגן וגו': כגן רוה. יהיו שבעים בטובה כגן היוק השבעה בכל עת כי הדרך להשקותה ברגל: ולא יוסיפו וגו'. ולא יוסיפו להיות בעצבון ודאגה כמאז: (יב) ובחורים וזקנים יחדו. לרוב השמחה יהיו הזקנים נמשכים אחר הבחורים לעשות כמעשיהם לשמוח במחול: והפכתי, האבל שהיה להם מאז אהפוך לששון ומה יהיו מנוחמים על האבל שמאז: ושמחתים מיגונם. ר"ל ערך השמחה יהיה יותר מערך היגון שהיה להם מאז: (יג) ורויתי. לפי שבעת החורבן היה נעדר מהכהנים מותר אשי ה' לכן אמר הנה אז אשביע נפש הכהנים דשן כי יאכלו בשר הקדשים: את טובי. את הטוב הבא להם מאתי: (יד) קול ברמה נשמע. הנה בשמי מרום נשמע קול והיא יללת בכי מר: רחל מבכה. הקול ההיא של

מצודת ציון

מים: (ט) מזרה. ענין פזור כמו וזריתם לכל רוח (לקמן מ"ט): (יא) ונהרו. ימשכו כנהר וכן ונהרו אליו כל הגוים (ישעיה ב'): תירוש. כן יקראו ענבי היין: יצהר. הוא השמן: רוה. שבע כמו הרוה את הארץ (שם נ"ה): לדאבה. ענין עצבון ודאגה כמו ודאבון נפש (דברים כ"ח): (יב) במחול. ריקוד של שמחה: (יג) ורויתי. ענין שביעה: דשן. ענין שמן: (יד) ברמה. בשמים הרמים: נהי. ענין יללה:

תוכחת ירמיה

באור הענין

שהזריה היה חוץ לטבע כן יהיה הקיבוץ ענין נסיי, וגם שהזריה עצמה היה תכליתה לצורך הקיבוץ, כמ"ש על וזרעתיה לי בארץ, שהזריעה הוא לתכלית הקצירה. **ושמרו כרועה עדרו** כרועה השומר זה העדר שהוא שלו לא עדר של אחרים, שישגיח על כל אחד מן הצאן בל יפקד: (י) **כי פדה ה' את יעקב** שיפדנו מגרושיו, **וגאלו** מצד הקורבה שי"ל עמהם, הגם שהאויב אשר יחזיק בם יהיה **חזק** מהם: (יא) **על טוב ה'** הרוחני, וגם על הצלחה הגשמיית **על דגן וכו'**, ומצד שינהרו על טוב ה' **תהיה נפשם** הרוחניות **כגן רוה** שבעה מטוב ה', ומצד ההצלחה הגשמיית **לא יוסיפו לדאבה עוד** מני עוני ומחסור, כמ"ש עיני דאבה מני עוני: (יב) **אז, ובחורים וזקנים** ישמחו **יחדו** בשוה לא כמו בבנין בית שני שהזקנים בכו בכי גדול כי נזכרו בכבוד הבית הראשון, **והפכתי אבלם** החיצוני **לששון** שגדר הששון הם הסימנים שנעשו להוראת השמחה כמו לבישת בגדי יו"ט ודומיה וזה הפך האבל החיצוני שילבוש בגדי אבל, וגם **ונחמתים** על הצרות שסבלו בעבר, **ושמחתים** שמחת הלב **מיגונם** שהיה להם בעבר, שבל שיזכרו היגון העבר תגדל השמחה עתה: (יג) **ורויתי נפש הכהנים דשן**, שהכהנים העוסקים בעבודה תרוה נפשם הרוחנית מדשן השפעת הקרבנות, ועי"כ **עמי את טובי ישבעו** שיהיה להם כל טוב לשובע: (יד) **קול ברמה נשמע** היא עיר בארץ בנימין, **רחל מבכה על בניה**, מצייר כי רחל אם הבנים צועקת בקול על שני בניה שגלו שהם בני יוסף ובני בנימין. והנה בני בנימין שגלו עם יהודה לבבל עתידים לחזור בימי כורש, והיא מבכה על בניה שהלכו בגלות עתה,

באור המלות

נשיאת האדם כאילו נשא על כנפי רוח, והמוליך הוא דבר שהולך ברגליו, שאח"כ ילכו ברגליהם ואני אוליכם: (י) פדה וגאלו · הפדיה היא ההצלה מצד הרחמים · והגאולה היא מצד הקורבה, שהגואל ימכור נפשו בעד קרובו ויגאם בעדו, לא כן הפודה שיתן רק ממון פדיון נפשו, ועמ"ש (ישעיה ס"ה ל"ה): (יב) אבלם לששון. ושמחתים מיגונם. ההבדל בין ששון לשמחה. השמחה היא בלב, והששון הם הסימנים החיצונים שיעשו להראות השמחה כמו לבישת בגדי יו"ט ודומיהם, וכן האבל הם הסימנים החיצונים שיעשו להראות האבל, והיגון

מְבַכָּה עַל־בָּנֶיהָ מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל־בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ׃ טו כֹּה אָמַר יְהוָה מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדִּמְעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם־יְהוָה וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב׃ טז וְיֵשׁ־תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ נְאֻם־יְהוָה וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם׃ יז שָׁמוֹעַ שָׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד יִסַּרְתַּנִי וָאִוָּסֵר כְּעֵגֶל לֹא לֻמָּד הֲשִׁבֵנִי וְאָשׁוּבָה כִּי אַתָּה יְהוָה אֱלֹהָי׃

רש"י

אמר שהלכו אבות ואמהות לפייס את הקב"ה על שהעמיד מנשה דמות בהיכל ולא נתפייס, נכנסה רחל אמרה לפניו רבש"ע רחמי מי מרובים רחמיך או רחמי בשר ודם הוי אומר רחמיך מרובים והלא אני הכנסתי צרתי בתוך ביתי שכל עבודה שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי וכשבאתי ליכנס לחופה הכניסו את אחותי לא די שהחזקתי אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בניך צרתך בביתך שתוק להם, אמר לה יפה למדת סניגוריא יש שכר לפעולתך ולצדקתך שמסרת סימניך לאחותך: (יז) מתנודד. קומפליינ"ט בלעז, לשון מי ינוד לך (לעיל ט"ו): יסרתני. ביסורין אתה הקב"ה: כעגל לא למד. פו"ש אגוויילוני"ן

מצודת ציון

תמרורים. מל' מרירות: מאנה. מל' מיאון: (יז) מתנודד. מל' כנדס והנעה: לומד. ענין ההרגל כמו פרה למוד

מצודת דוד

רחל אמנו אשר מבכה על בניה שגלו לבין האומות: מאנה. מנהגת לקבל תנחומין על בניה: כי איננו. אין מי נבאה בא"ו כי כולם גלו: (טו) ועיניך. מנעי עיניך מדמעה: כי יש שכר לפעולתך, אחז"ל בשעה שהעמיד מנשה צלם בהיכל נכנסה רחל לפני המקום ואמרה הלא רחמיך מרובים מרחמי ב"ו ואני הלא הכנסתי צרתי בתוך ביתי כי בעלמי מסרתי הסימנים ביד לאה אחותי ואף אתה אם בניך הכניסו צרתך בביתך מחול להם ואמר לה המקום הנה אתה תקבל שכר על פעולתך במסרת הסימנים ובגמול זה ישובו בניך מארץ אויב או ר"ל לפעולת בניך בעת קושי השעבוד לא כחשו בה' ועבו מצותיו ובגמול זה ישובו מארץ אויב: (טז) ויש תקוה. יש לך מקום לצפות לאחרית טוב לבניך כי בגמול זה ישובו בניך לגבולם יכפל הדבר במ"ש: (יז) שמוע שמעתי. הוא מאמר המקום שמעתי אשר מלכות עשרת השבטים הנקראים ע"ש אפרים ה"ה הוא מתנודד ברחם כדרך המצטער ומקונן ואומר הנה יסרתני ביסורין לגלות אזני למוסר והנה קבלתי המוסר כעגל הזה אשר לא הורגל למשוך בעול וכאשר ירגל לוהו יאזור וימשוך כן אני כמוהו: השיבני. אתה תעורר לבי לשוב אליך וכן אעשה ואשוב אליך: כי אתה ה' אלהי. א"כ תשאוי

באור המלות

הוא בלב, וע"כ מגביל אבל נגד ששון, ושמחה נגד יגון, ועמ"ש (ישעיה ס"ה ל"ס): (יד) על בניה. כבר בארתי בתילת הספר (כלל קל"ח) שאם הבא כפול מורה שהשם הנשנה אינו כשם הראשון, ור"ל על בניה בני יוסף: (טו) שכר לפעולתך. השכר הוא יותר מן הפעולה, שבהפעולה יביט ע"מ שפעל ועשה ובהשכר יביט על פריות (כמ"ש בס' התו"ה קדושים סי' ל'): (טז) ויש תקוה לאחריתך. עי' למעלה (כ"ט י"א): (יז) מתנודד. נד בראשו על עצמו (מן מנוד ראש בלאומים) וההתפעל מורה עשות הפעולה בעצמו:

תוכחת ירמיה

באור הענין

אבל בני יוסף שגלו לחלח וחבור, ואין עתידים לחזור, עליהם מאנה להנחם שהגם שתקבל תנחומים על בני בנימין בשובם בבית שני, לא תנחם על בניה אשר איננו שהוא על בני יוסף: (טו) כה אמר ה' מנעי קולך מבכי על בני בנימין, ועיניך מדמעה על בני יוסף, ונגד בני בנימין אמר כי יש שכר לפעולתך מה שאת מתפללת בעדם יש בזה שכר כי ישובו מארץ אויב מגלות בבל ונגד בני יוסף שהם לא ישובו, בכ"ז. (טז) ישתקוה לאחריתך יש תקוה על אחרית הימים בעת קץ באז ושבו בנים לגבולם, ר"ל הגם שהם עצמם לא ישובו, הבנים שלהם שהם דור האחרון, ישובו לגבולם, (ובזה לא אמר ושבו מארץ אויב כי עשרת השבטים אינם בארץ אויב כי שוכנים לעצמם בארץ רחוקה מגבולם, וישובו באחרית לגבולם): (יז) שמוע שמעתי אפרים מתנודד, אפרים יתאונן ויתוכח עם ה', יסרתני וכו', ר"ל כי יש שני דרכים להשיב את העם בתשובה, א] ע"י יסורים שאז ישובו מיראה, ב] ע"י שיגלה להם אלהותו בנסים ונפלאותיו עד שיכירו השגחתו ועי"ז ישובו אל ה' מאהבה, והנה ה' רצה להשיב את אפרים ע"י יסורים שהביא עליו, והוא מתאונן ע"ז שזה לא הועיל, כי יסרתני ואוסר במה שהבאת עלי יסורים לא פעלת מאומה רק ואוסר שנתיסרתי ביסורים. אבל לא הועלת שאשוב ע"י כ תשובה, . כי אני דומה בעגל לא לומד, שהשור המלומד לחרישה כשיטה מן התלם ויכהו ישוב אל תלם המחרישה, אבל העגל שאינו מלומד כשיכהו יעות דרכו עוד יותר, וכן ע"י היסורים סרתי עוד יותר מן הדרך, ולכן אני מבקש השיבני ואשובה ע"י מה שתראני כי אתה ה' אלהי ע"י שתראה לי השגחתך המיוחדת ואלהותך, עד שאשוב בתשובה מאהבה ומדעת אלהים: (יח) כי אחרי שובי נחמתי כי עתה שאתה מתחיל להשיבני ע"י יסורים גם בעת אשוב לפעמים מתוך היסורים, אתנחם אח"כ על התשובה ואשוב שנית לדרכי הרעה, ואחרי הודעי, ואחר שתיסרני שנית, ספקתי על ירך ואקונן שנית על עונותי, וככ"ז בושתי וגם נכלמתי כי עדיין נשאתי

יח כי־אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על־ירך בשתי וגם־נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי: יט הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשעים כי־מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על־כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם־יהוה: כ הציבי לך צינים שמי לך תמרורים

רש"י

בלעז, לשון מלמד הבקר (שופטים ג'), הייתי בתולה לכך הטלאתי לך: (יח) נחמתי. אני מתחרט על תועבותי: הודעי. שהתבוננתי בעצמי שמעלתי אפלניי"ר בלעז: חרפת נעורי. שיכולים אויבי לחרפני על הפאת נעורי: (יט) הבן יקיר לי אפרים. הן דברי שכינה כלומר הוא מתודד ואני לבי נכסף עלי לרחם שמא בני יקירי הוא כמי שאין לו אלא בן אחד שהוא עושה לו כל רצונו: שעשועים. איספנויימנ"ט בלעז: מדי דברי בו. בכל עת שאני מדבר בו. ומדרש ויקרא רבה די דבורי שנתתי בו שלמדתיו תורתי לרחם עליו: (כ) הציבי לך ציונים. סימנים בדרכי אבותיך הטובים: תמרורים. תמרים קטנים נטועים לסימן בדרך, ופשוטו של מקרא עשי סימנים לדעת הדרך שהלכת בה מארץ ישראל לבבל

מצודת דוד

לשוב אליך: (יח) כי אחרי שובי. אחרי ששבתי מדרכי הרעים אני תוהא ומתחרט על העונות שעשיתי: ואחרי הודעי. אחרי שהתבוננתי בעצמי שלא עשיתי הטוב ספקתי יד על הירך כדרך אדם המתחרט: כי נשאתי חרפת נעורי. ר"ל כאשר חטאתי עתה היו נזכרים אלי חרפת העונות שעשיתי מאז כי כן הדרך כשיתמיד האדם ללכת בדרך רשע כשאדם רואהו עובר עבירה יאמר עליו הנה זה רשע מנעוריו: (יט) הבן יקיר. זהו מאמר המקום באמר וכי אפרים הוא לי לבן יקיר וכי הוא לילד נחמד שאביו משתעשע עמו אשר מדי שאני מדבר בו לא אפסוק מיד כ"א אזכרנו עוד זמן רב כדרך האב המדבר בבנו החביב לו שלא יפסוק מלזכרו עד זמן רב כי יתענג בזכרון שמו: על כן, הואיל ואני זוכר בו זמן מרובה לכן המו מעי לו וארחם עליו: (כ) הציבי. אתה ישראל בעת תלכי בגולה הציבי לך ציונים על הדרך למען תכיר את הדרך לשוב דרך בה והוא ענין מליצה והפלגה: שימי. נטעי לך הרבה אילני תומר להכיר הדרך וכפל הדבר במ"ש: שתי לבך וגו'. הן לבך על

מצודת ציון

מדבר (לעיל ב'): (יח) נחמתי. ענין ספוק מחשבה וחרט': ספקתי. ענין הכאה כמו ויספוק את כפיו (במדבר כ"ד): ירך. צד הגוף: נשאתי. מל' משא וסבל: (יט) יקיר. מל' יקר וחשוב: שעשועים. ענין התעסקות לשמוח וכן ושעשע יונק (ישעיה י"א): מדי. מתי וכן מדי עברו (שם כ"ח): עוד. הוא ענין רבוי כמו ויבך על צואריו עוד (בראשית מ"ו): המו. מל' המיה והוא ענין הכמרת רחמים ותאוה וכן המון מעיך (ישעיה ס"ג): (כ) הציבי. ענין העמדה: ציונים. ענין סימן ואות כמו ובנה אצלו ציון (יחזקאל

תוכחת ירמיה

באור הענין

חרפת נעורי שהעבירות שעשיתי בימי נעורי עדיין אני נושא חרפתם, כי לא שבתי עליהם בתשובה שלמה, וא"כ אחר שהיסורים אינם מועילים עוד יותר שתשיבני ע"י שתראני אלהותך כמו שעשית בימי קדם: (יט) **הבן יקיר**, משיב להם ה' כי יש הבדל בין דורות הראשונים שהשיבם אליו ע"י שהראם אלהותו ועזוזו ונפלאותיו, ובין עתה, ויש הבדל בין בן יקיר ובין ילד שעשועים, ילד שעשועים הוא כילד הקטן שהגם שיחטא לפני אביו בכ"ז יאהבנו מפני שהוא ילד קטן שהוא משתעשע בו, והבן יקיר הוא הבן הגדול שי"ל מעלות רבות והוא יקר מצד מעלותיו, והוא אם יחטא בכ"ז יאהבנו כי יזכור מעלותיו ויקרו, והנה במצרים הגם שלא היה לישראל אז שום מעלה ושלמות, היו דומים בעיניו כילד שעשועים, כמ"ש כי נער ישראל ואוהבהו, ובהיותם במדבר ובא"י בימי קדם, היו כבן יקיר, כי היו ביניהם נביאים ושרי קדש וחכמים, ואז אם חטאו זכר את הצדיקים שביניהם, ונשא עונם, אבל עתה **הבן יקיר לי אפרים** הלא אין בו שום יקר וחשיבות, וכן **האם הוא ילד שעשועים**, הלא אינו ילד כי כבר זקן בא בימים, והמאמרים מקבילים **הבן יקיר לי אפרים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד**, (כל דבור שאחריו ב', הוא לגנאי) שגם בעת שאדבר בו איזה גנות זכור אזכר עוד מעלותיו מצד שהוא יקר, **אם ילד שעשועים על כן המו מעי לו** שיהמו מעי עליו **ורחם ארחמנו** מצד שהוא ילד קטן שאשתעשע בו, וא"כ איך תבקש שאעשה לך עתה נפלאות ואראה אותך כמו בימי קדם: (כ) **הציבי לך ציונים** כשמתקנים דרך הרבים מציבים ציונים שבכל פרשת דרכים מציבים ציון עליו להיכן הדרך הולך, וכשהדרך מתוקן יותר נוטעים תמרורים שהם עצי תמרים מצדי הדרך מכאן ומכאן שאז יודע כי בין התמרים הוא הדרך, וכשהוא מתוקן עוד יותר סוללים מסלה, מרימים וכובשים את הדרך באבנים שיהיה

באור המלות

(יח) הודעי. מענין ההכאה ויסורים, כמו ויודע בהם את אנשי סכות. ועניינו שיתודע לו חטאו ע"י המכות: ספקתי בא על הספק, וספק מורכב בקיאו (לקמן מ"ח), תחת רשעים ספקם (איוב ל"ד), ועל הכאת כף אל כף או אל ירך. ולדעתי במקום שבא על הכאת כף הוא כדבר שיש לו ספק והוא מתמה על הדבר, ויספק את כפיו, לקוב אויבי קראתיך והנה ברכת ברך (במדבר כ"ד). ספקו עליך כפים הזאת העיר (איכה ב'), וכן פה ר"ל שאני מכה על ירך דרך ספק ותמיה ואיני מאמין בעונשי ה': בושתי וגם נכלמתי, הבושה מעצמו והכלימה ע"י אחרים, וחרפה גדולה מכלימה (כנ"ל ג' כ"ה): (יט) בן, ילד. ילד הוא הקטן, ובן גדול: דברי בו. כל דיבור שאחריו ב' הוא

תַּמְרוּרִים שִׁתִי לִבֵּךְ לַֽמְסִלָּה דֶּרֶךְ הָלָכְתִּי שׁוּבִי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל שֻׁבִי אֶל־עָרַיִךְ אֵֽלֶּה׃ כא עַד־מָתַי תִּתְחַמָּקִין הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה כִּֽי־בָרָא יְהוָה חֲדָשָׁה בָּאָרֶץ נְקֵבָה תְּסוֹבֵב גָּֽבֶר׃ כב כֹּֽה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד יֹאמְרוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבְעָרָיו בְּשׁוּבִי אֶת־שְׁבוּתָם יְבָרֶכְךָ יְהוָה נְוֵה־צֶדֶק הַר הַקֹּֽדֶשׁ׃ כג וְיָשְׁבוּ בָהּ יְהוּדָה וְכָל־עָרָיו יַחְדָּו אִכָּרִים וְנָסְעוּ בַּעֵֽדֶר׃ כד כִּי

הלכת קרי

רש"י

שתחזירי באותו דרך, כלומר כי ודאי תשובי משם: דרך הלכת. הלכתי כתיב בכל מקום שהלכת הלכתי אני עמך, ויונתן תירגם שימי לך תמרורים התפלל במרר נפשך, (ומנחם פי' תמרורים ענין מוטל וכן פי' ותמרות עשן (יואל ג'), סא"א): (כא) תתחמקין. תסתרי ממני שאת בושה לשוב אלי מפני דרכך הנה חדשות נבראת בארץ שהנקבה תחזור אחר הזכר לבקשו שיאהבה, לשון והסובבה בעיר בשוקים וברחובות אבקשה וגו' (שיר השירים ג'), ומשום רבי יהודה הדרשן שמעתי נקבה תסובב להיות גבר, אני נתתיך כבת הגונה עיטור נכסים שבעה אומות מסבעים סוף שתטלי הכל כבן זכר שהוא יורש הכל:

מצודת ציון

(כ). תמרורים. אילני תומר: שתי. ענין שימה: למסלה. ענין שביל ודרך: (כא) תתחמקין. ענין סבוב כמו חמק עבר (ש"ה ה'): השובבה. ענין מרד כמו מדוע שובבה העם (לעיל ח'): (כב) בשובי. מל' השבה: שבותם. מל' שבי: נוה. ענין מדור: (כג) אכרים. הם עובדי האדמה בחרישה כמו בושו אכרים (לעיל י"ד): בעדר. עם עדר ובאה הבי"ת במקום עם וכן הרק את

מצודת דוד

כמסילה שהלכת דרך בה לזכור אותה: שובי ובדרך הזה תשובי: בתולת ישראל. ר"ל החביבה עלי כבתולה על הנושאה: שובי וגו'. כפל הדבר כמ"ש: (כא) עד מתי תתחמקין. את הבת השובבה עד מתי תהיה עוד מסובבת מארצך להיות כנודד בשבי בארץ העמים ומסורה בידם: כי ברא. כי אז יברא ה' דבר חדש שעם היות שעתה נמשלת לנקבה שימשול בה בעלה לפי שבעלוך אדונים קשים הנה אז תסובב להיות גבר למשול עוד על האומות כגבר על אשה: (כב) עוד יאמרו וגו'. עוד יבא זמן אשר הכל יאמרו: בשובי. בעת אשיב בני השבי למקומם יאמרו יברכך ה' אתה נוה צדק והוא ירושלים: הר הקדש. זהו בית המקדש: (כג) וישבו בה. בירושלים הנקראת נוה צדק: וכל עריו. ובכל ערי יהודה בכולם יחדיו ישבו: אכרים. שם יהיו עובדי האדמה בחרישה ורועי העדר יסעו שם ממקום למקום עם עדריהם לבקש מרעה ולא

באור המלות

לגנאי, כמו כי דברנו בה' ובך, וידבר העם באלהים ובמשה: (כ) תמרורים. אילני תומר קטנים, והוכפל למ"ד הפעל. למסלה. הרמת הדרך באבנים, כמו סולו המסלה, ור"ל מכונה של דרך הלכת: (כא) תתחמקין. מסתתר מעין הרואה ובת השובבה קורא לארץ, וכן (לקמן מ"ט ד') קורא את ארץ בני עמון, בת השובבה: (כב) נוה צדק. מציין הצדק בענין מושאל שוכן בנוה, ומ"ש וישבו בה, שיונו בנוה:

תוכחת ירמיה

באור הענין

דרך ישר, ועז"א לבני ישראל שמבקשים הדרך לארץ ישראל, הלא תמצאוהו ע"י הציונים, ויותר מזה ע"י התמרורים, ויותר מזה אם **תשית לבך למסלה** של אבנים שכל אלה נמצאים על **דרך אשר הלכת**, וע"י תדע את הדרך, א"כ **שובי בתולת ישראל**, מן הגולה, ומוסיף **שובי אל עריך אלה** הנה עריך עומדים לפניך למראה עיניך שובי אליהם: (כא) **עד מתי תתחמקין הבת השובבה** אומר אל ארץ ישראל עד מתי תסתתר מבני הגולה, **כי ברא ה' חדשה בארץ נקבה תסובב גבר**, המליצה מצייר את המדינה כנקבה, ואת העם היושב עליה כזכר הבועל אותה, כמ"ש כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך, וכמו שמנהג העולם שהאיש יחזור ויסובב לבקש את האשה ולא בהפך, כן ישתדלו העם לכבוש את הארץ שירצו לשבת עליה ע"י כיבוש ומלחמה, אולם בימי בית שני שבאו לארצם בלא כיבוש ומלחמה, וכאילו הארץ תבקש אותם והכין את עצמה לקראת הגבר שיבא אליה, אמר **כי בארץ ברא ה' חדשה**, שהגם שנקבה אחרת תבוקש ותסובב מן הגבר, **הנקבה הזאת** שהיא הארץ ברא לה ה' טבע חדשה שהיא **תסובב את הגבר** והדרש אותו שיבא אליה והוא לא יבקש אותה ע"י השתדלות של כיבוש ומלחמה: (כב) **עוד יאמרו בשובי** **את** שבותם ר"ל שבות של הערים, כשישובו הערים למעלתם הראשונה, **יברכך ה' נוה צדק**, שלכן יברכך ה' מפני שאתה נוה צדק, מצייר כאילו הצדק נסע נוהו ומשכנו בערים האלה והם נוהו והר ציון יקרא הר הקדש, ששם יגור בקדש וישכן שם: (כג) **וישבו בה**, בהצדק ונוהו, ישבו **יהודה וכל עריו**, ימלין כאילו הערים והאנשים כולם ישבו בנוה צדק, ר"ל יהיו מלאי צדק, וגם **האכרים** עובדי האדמה, ואף גם אלה אשר **נסעו** תמיד **בעדר** ממקום למקום ששם רועים גזלנים שרועים בשדות אחרים, עתה לא יסעו ממקום למקום רק ישבו בקביעות בנוה צדק: (כד) **כי הרויתי נפש עיפה** מי שהיה עיף מרוב עבודה, **ונפש דאבה** מאשר חסר לו צרכיו, **מלאתי** כל צרכיו, ולכן לא יצטרכו אז לחמוס ולגזול ויהיו במכון

הצדק

הִרְוֵיתִי נֶפֶשׁ עֲיֵפָה וְכָל־נֶפֶשׁ דָּאֲבָה מִלֵּאתִי׃ כה עַל־זֹאת הֱקִיצֹתִי וָאֶרְאֶה וּשְׁנָתִי עָרְבָה לִּי׃ כו הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְזָרַעְתִּי אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה זֶרַע אָדָם וְזֶרַע בְּהֵמָה׃ כז וְהָיָה כַּאֲשֶׁר שָׁקַדְתִּי עֲלֵיהֶם לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וְלַהֲרֹס וּלְהַאֲבִיד וּלְהָרֵעַ כֵּן אֶשְׁקֹד עֲלֵיהֶם לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ נְאֻם־יְהוָה׃ כח בַּיָּמִים הָהֵם לֹא־יֹאמְרוּ עוֹד אָבוֹת אָכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי בָנִים תִּקְהֶינָה׃ כט כִּי אִם־אִישׁ בַּעֲוֺנוֹ יָמוּת כָּל־הָאָדָם הָאֹכֵל הַבֹּסֶר תִּקְהֶינָה שִׁנָּיו׃ ל הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְכָרַתִּי אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֵּית

יהודה

רש"י

(כה) על זאת הקיצותי. כך אמר ירמיה כל מה שהייתי ישן ונרדם בנבואת פורענות בנבואה הזאת הקיצותי מהרדמתי: ערבה. נעמה: (כו) זרע אדם וזרע בהמה. הטובים והכשלים שבהם אני אזרעם כולם להיות זרע שלי זרע אדם וזרע בהמה, ת"י אקומינון כבני אנשא ואסגינון כבעירא שאין עונותיה נפקדין עליה: (כח) בוסר, פרי שלא נגמר והוא מקהה את השינים: ושני בנים תקהינה.

מצודת דוד

יפחדו מן האויב: (כד) כי הרויתי. כי אז אשביע נפש העיפה וצמאה למים וכל נפש עצבה אמלא טובה: (כה) על זאת. בעבור הנבואה הטובה הזאת הקיצותי מן השינה כי בחלום ראה הנבואה ההיא ומרוב התעוררות השמחה הקיץ מן השינה: הקיצותי ואראה. ר"ל הנה הקיצותי מן השינה וההקצה היתה בעבור כי ראיתי הנבואה ההיא בחלום ודוגמתו הן אתה קצפת ונחטא (ישעיה ס"ד) ור"ל והקצף היה על כי חטאנו: ושנתי ערבה לי. משכב השינה היתה מתוקה עלי כי נבואה טובה ראיתי בחלום: (כו) וזרעתי. כמו הזורע תבואה הנה תצמח יותר ממה שזרע כן יתרבו בכל עת. זרע וגו'. גם בני אדם יתרבו גם הבהמות ולא תהיה שם משכלה ועקרה: (כז) כאשר שקדתי. כמו שהייתי ממהר ונשתדל להרע להם כן אמהר ואשתדל להטיב להם: (כח) לא יאמרו עוד. לא יתרעמו עוד לומר הנה האבות אכלו בוסר וגו' והלא הנכון מי שאכל הבוסר יקהו שניו ר"ל האבות חטאו והנה הבנים מקבלים העונש הלא הנכון שהחוטא יקבל בעצמו העונש וכן נאמר שאמרו כמתרעמים אבות יאכלו בוסר וגו' (יחזקאל י"ח): (כט) כי אם. כי אז לא כן תהיה כי כל א' ימות בעונו ולא יענשו בניו אחריו וכמו האוכל הבוסר אשר תקהינה שניו לבדו ולא שיני בניו כן יהיה בדבר העונש (וזהו לפי שלעתיד לא יתגבר עליהם היצה"ר כ"כ לעשות עבירות

מצודת ציון

במשה דבר ה' (במדבר י"ב) ומשפטו עם משה: (כד) הרויתי. ענין שביעה: עיפה. ר"ל צמאה כי העיף צמא למים: דאבה. ענין עצבון: (כה) הקיצותי. מל' הקיצה והערה מן השינה: ושנתי. מל' שינה: ערבה. ענין מתיקות כמו וערבה שנתך (משלי ג'): (כז) שקדתי. ענין מהירות והתמדה כמו שוקד אני על דברי (לעיל א'): לנתוש. ענין עקירה: ולנתוץ. ענין שבירה: ולהרוס. מל' הריסה וקלקול: לבנות. מל' בנין: (כח) בוסר. כן נקרא הפרי שלא נגמר הבשול והוא חמוץ ומקהה את השנים כמו ובוסר גומל יהיה נצה (ישעיה י"ח): תקהינה. ענין חלישת השנים לחתך המאכל וכן אם קהה הברזל (קהלת י') ור"ל שנחלש

תוכחת ירמיה

באור הענין

הצדק: (כה) **על זאת הקיצותי ואראה**, שירמיה לא היה יכול לראות נבואתו בהקיץ כי מרוב צערו שראה תמיד פורעניות לא חל עליו הרוח בהקיץ רק בחלום, שאז הראהו נבואותיו ונטרד שנתו תמיד ונבעת מחזיונות מבהלות, אבל **על נבואה זאת** שהיא בשורות טובות **הקיצותי ואראה** ראיתי אותה בעת היקיצה, (שנבואה בהקיץ גדלה מעלתה מנבואה בחלום), **ושנתי ערבה לי** כי לא נגזלה שנתי: (כו) **הנה ימים באים וזרעתי את בית ישראל**, ר"ל שידמו בגלותם כמו הזרע שטרם שיתחיל לצמוח יפסד ויעדר תחלה, והעדר הזה הוא לצורך הצמיחה ועל ידו יפרה יבול ותבואה, כן ישראל הגם שזרעתים והפיצותים בארץ עד שנעדר ישותם ונתבטלו מהיות עם, בכ"ז יהיה זה לצורך שיצמחו ויפרו ויהיו לגוי גדול, וזה יהיה **בין בזרע אדם בין בזרע בהמה**, ר"ל בין בהחשובים שבהם ובין בהפחותים שנדמו כבהמה, ומפרש כי. (כז) **והיה כאשר שקדתי עליהם לנתוש ולנתוץ** וכו' **כן אשקד עליהם לבנות ולנטוע**, כי הנתישה היא לצורך הנטיעה והנתיצה לצורך הבנין, עד שעניהם מיוחסים לי ושקדתי עליהם בשקידה רבה שבשקדתי לנתוש ולנתוץ כדי שאוכל לשקוד לבנות ולנטוע, כמו שישקוד הזורע שתרקב הזרע בארץ כדי שתצמח ותפרח, בשקידתו: (כח—כט) **בימים ההם**, ר"ל ואז לא יפחדו עוד שהענים אותם בעון אבותיהם כמו שהיה מקדם, כי אז איש בעונו ימות ולא יענשו בנים בעון אבות, ודבר זה התבאר אלי ביחזקאל סימן י"ח טעם הדבר עיין שם, זאת שנית לא יפחדו שיחטאו בעצמם ויענים אותם, כי. (ל) **הנה ימים באים וכרתי**

באור המלות

(כג) ונסעו. פעל עבר: (כז) לנתוש ולנתוץ. התבאר למעלה

יְהוּדָה בְּרִית חֲדָשָׁה׃ לא לֹא כַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת־אֲבוֹתָם בְּיוֹם הֶחֱזִיקִי בְיָדָם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר־הֵמָּה הֵפֵרוּ אֶת־בְּרִיתִי וְאָנֹכִי בָּעַלְתִּי בָם נְאֻם־יְהוָה׃ לב כִּי זֹאת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֶכְרֹת אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַיָּמִים הָהֵם נְאֻם־יְהוָה נָתַתִּי אֶת־תּוֹרָתִי בְּקִרְבָּם וְעַל־לִבָּם אֶכְתֲּבֶנָּה וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם׃ לג וְלֹא יְלַמְּדוּ עוֹד אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־אָחִיו לֵאמֹר דְּעוּ אֶת־יְהוָה כִּי כוּלָּם יֵדְעוּ אוֹתִי לְמִקְטַנָּם וְעַד־גְּדוֹלָם נְאֻם־יְהוָה כִּי אֶסְלַח לַעֲוֺנָם וּלְחַטָּאתָם לֹא אֶזְכָּר־עוֹד׃ לד כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה נֹתֵן שֶׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם חֻקֹּת יָרֵחַ וְכוֹכָבִים לְאוֹר לָיְלָה

דגוש אחר שורק

רש"י

הבנים ילקו בעון אבות: (לד) לאור. איקלארזי"ר בלעז ובת"י לאנהרא: רוגע הים. עובר הים מנידו

מצודת ציון

הברזל לכרות העץ: (לא) החזיקי. ענין אחיזה: הפרו. ענין ביטול: בעלתי. ענין אדון כמו אם בעליו עמו (שמות כ"ב): (לד) חקות. ענין דבר קבוע: רוגע, ענין בקיעה

מצודת דוד

תמורות ויאחזו הבנים גם המה בהם עד שיענשו גם בעון אביהם): (ל) ברית חדשה. ר"ל ענין הברית יהיה חדש מה שלא היה מאז: (לא) לא כברית. לא יהיה כמו הברית אשר כרתי עם אבותם וגו': אשר המה. שהברית ההיא הפרו הם: ואנכי. אבל אנכי לא הפרתי כי הייתי להם לאדון להושיעם מכף האויב: (לב) אחרי הימים ההם. אחר שישובו מן הגולה: נתתי. עבר במקום עתיד ר"ל אתן תורתי בקרבם כלומר אטה לבם לקיים את התורה: ועל לבם אכתבנה. ר"ל לא תשכח מלבם כאלו היתה חקוקה שמה: והייתי וגו' והמה. ר"ל כאומר כמו שהם לא תופר הברית ההוא כי אני אהיה להם לאלהים להושיעם ולהצילם והמה יהיו לי לעם להאמין בי ולשמור מצותי: (לג) ולא ילמדו. לא יצטרכו עוד ללמד איש את רעהו ולזרזו לאמר דעו את ה' כי כולם בעצמם ידעו אותי מן הקטנים עד הגדולים: כי אסלח וגו'. והכל יהיו א"כ מסורים ומנוקים מעון ולכן כולם ישיגו ההשגה ההיא בה' הוא האלהים: (לד) נותן שמש. הנותן את השמש להאיר בכל יום ונותן חקות ירח וכוכבים להאיר בכל לילה: רוגע הים. הבוקע הים לפני בני ישראל בצאתם ממצרים: ויהמו גליו. ר"ל עם כי גליו

תוכחת ירמיה

באור המלות

(א' י'): (לא) החזיקי בידם. להקימם מנפילתם. כמו ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה (ישעיה נ"א י"ח): בעלתי בם. עי' למעלה (ג' י"ד): (לג) עונם וחטאתם. עי' ישעיה (א' ד'): (לד) רוגע. מענין מרגוע, מניחו מזעפו:

באור הענין

ברית חדשה. כי הברית הקודם היה על תנאי שלא יחטאו שאז יופר הברית, כי בזמן העבר היה אפשריות לחטא, אבל לעתיד לא יהיה אפשר כלל שיחטאו, כמו שיבאר: (לא) **לא כברית אשר כרתי את אבותם** שאז לא היו עדיין מוכנים אל השלמות והתקון, כי זה היה **ביום החזיקי בידם להוציאם מא"מ** שהחזקתים בידם בחוזק רב ובכח להוציאם קודם הזמן, כי לא היו ראוים אז רק שהוצרכתי להוציאם כדי שלא יתקלקלו לגמרי, **אשר המה הפרו את בריתי** שאחר שהיה הטבע עוד מוכן אל הרע והיה הבחירה בידם והיה הברית על תנאי המה הפרו אותו בשבטלו את התנאי, **ואנכי בעלתי בם** בעל כרחם: (לב) **כי זאת הברית וכו' נתתי את תורתי בקרבם**, שיקיימו תורתי מצד הערת השכל עד שתהיה כדבר טבעי להם הנמצא בקרבם, **ועל לבם אכתבנה** שלא תצטרך להכתב על הספר ובדיו כי תהיה כתובה על לבם, שהלב מצייר כח הבחירה והממשלה אשר בנפש שלא תתעורר אלא בחירה הפך התורה, כי לבם יהיה מלא מחקי התורה הטבועה בלבם, **והייתי להם לאלהים** תחלה ואח"כ **והמה יהיו לי לעם** שדבקות האלהות עמהם לא יהיה תלוי עוד ממעשיהם ע"י אתערותא דלתתא, אחר שלא יצוייר כלל שיבחרו ברע, רק תתעורר מלמעלה מצד חסדי ה' אשר לא יופסק בשום אופן, ג'] לא יצוייר שיטעו מצד דרך מחסרון המורים והמלמדים, או מורים מטעים, כי. (לג) **לא ילמדו עוד איש את רעהו לאמר דעו את ה'**, ולא יצטרכו למלמד דעת, ד] בל יפחדו שתשמור להם עונותיהם הקודמים, **כי אסלח לעונם** שעשו במזיד, **ולחטאתם** השוגגים **לא אזכר עוד**, עד שעל השוגגים לא יצטרכו סליחה כלל: (לד) **כה אמר ה'** מבאר בפרטות שני דברים אלה, א] שאז לא יהיה להם אפשרות לעשות רע כלל, וכמו שחקי הטבע קבועים בלתי משתנים כן מעשי ישראל לא ישתנו, כאילו מעשיהם טבעיים מוכרחים לעשות טוב לא בחיריים, וז"ש כמו שמש שנותן **שמש לאור יומם וחקות ירח** וכו' שכל אלה חקים טבעיים: (לה) **אם ימשו החקים האלה** מלפני שהם טבעיים קבועים לנצח, **כן גם זרע ישראל לא ישבתו מהיות גוי לפני** שלא ישתנו

רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ לה אִם־יָמֻשׁוּ הַחֻקִּים הָאֵלֶּה מִלְּפָנַי נְאֻם־יְהוָה גַּם זֶרַע יִשְׂרָאֵל יִשְׁבְּתוּ מִהְיוֹת גּוֹי לְפָנַי כָּל־הַיָּמִים׃ לו כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אִם־יִמַּדּוּ שָׁמַיִם מִלְמַעְלָה וְיֵחָקְרוּ מוֹסְדֵי־אֶרֶץ לְמָטָּה גַּם־אֲנִי אֶמְאַס בְּכָל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַל־כָּל־אֲשֶׁר עָשׂוּ נְאֻם־יְהוָה׃ לז הִנֵּה יָמִים נְאֻם־יְהוָה וְנִבְנְתָה הָעִיר לַיהוָה מִמִּגְדַּל חֲנַנְאֵל עַד־שַׁעַר הַפִּנָּה׃ לח וְיָצָא עוֹד קָוֶה הַמִּדָּה נֶגְדּוֹ עַל גִּבְעַת גָּרֵב וְנָסַב גֹּעָתָה׃ לט וְכָל־הָעֵמֶק הַפְּגָרִים ׀ וְהַדֶּשֶׁן וְכָל־הַשְּׁרֵמוֹת עַד־נַחַל קִדְרוֹן עַד־פִּנַּת שַׁעַר הַסּוּסִים מִזְרָחָה קֹדֶשׁ לַיהוָה לֹא־יִנָּתֵשׁ וְלֹא־יֵהָרֵס עוֹד לְעוֹלָם׃

לב א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה בַּשָּׁנָת הָעֲשִׂרִית

באים ק׳ ולא כתיב עמ״ש קו ק׳ השדמות ק׳ בשנה קרי לצדקיהו

רש״י

ומרתיהו ונעשה קמטים קמטים כמו עורי רגע (איוב ז׳): (לה) ימושו. כמו לא ימיש (שמות י״ג): (לו) אם ימדו שמים. כמה גובהם: גם אני אמאס. בישראל, כלומר כשם שהם לא ימדו ולא יוחקרו כך ישראל לא ימאסו בכל אשר חטאו: (לט) העמק הפגרים. עמק שנפלו שם פגרי מחנה סנחריב: והדשן. מקום שפך הדשן שהיה חוץ לירושלים יוסיפו על העיר ויכניסו כל זה לתוך חומותיה, ונבואה זו עתידה לבא בגאולה האחרונה על כרחן של מינים שהרי לא היתה בבית שני: השדמות. קנפניי״א בלעז:

מצודת דוד

היו הומים בקול גדול והיו שוטפים והולכים עכ״ז בקעו ולא הלכו הגלים כדרכם: (לה) אם ימושו החקים. אם חקות השמש והירח יסורו מלפני לבל יאיר כ״א בזמנו הקבוע לו אז גם זרע ישראל ישבתו וגו׳ ר״ל כמו שהחוקים האלה לא ימושו כן זרע ישראל לא ישבותו: מהיות גוי לפני. לבלתי היות לפני גוי ר״ל עם מיוחד: כל הימים. ר״ל כל הימים ישבתו וגו׳ כמו החוקים האלה כלומר כמו שהם לא ימושו כן וגו׳: (לו) אם ימדו. אם יהיה נמדד גובה השמים אשר הוא ממעל ואם יהיה נחקר במדידה עומק יסוד הארץ אשר הוא מלמטה אז גם אני אמאס בכל זרע ישראל בעבור כל הפשעים אשר עשו ור״ל כמו שא״א למדוד גובה השמים ולחקור במדידה עומק יסוד הארץ כן לא אמאס בישראל בעבור הפשע: (לז) ונבנתה העיר. ר״ל ירושלים תתרחב מאד בהיקפה ותהיה בנויה להיות קדש לה׳ ממגדל חננאל עד שער הפנה וזהו הרוחב מצפון לדרום: (לח) ויצא עוד. ר״ל נגד כל הרוחב הזאת יצא עוד קו המדה למדוד ארכו עד גבעת גרב ונסב גועתה והם שמות מקומות: (לט) וכל העמק הפגרים. גם ישוב העמק שנפלו שם פגרי מחנה סנחריב: והדשן. מקום שפך הדשן שהיה מחוץ לעיר: וכל השדמות. מקום השדות: עד נחל קדרון. העומד מהעבר מזה עד וגו׳ עד זוית שער אשר הסוסים באים בו העומד מהעבר מזה ברוחב הפונה כלפי המזרח: קדש לה׳. כל הרוחב והאורך הזה יהיה קדש לה׳ כקדושת העיר: לא ינתש. מאז והלאה לא יעקר ולא יהרס עד עולם כי לא יכבשה עוד האויב:

מצודת ציון

כמו עורי רגע (איוב ו׳): (לה) ימושו. ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות י״ג): ישבתו. ענין ביטול: (לו) מוסדי. מל׳ יסוד והוא מרכז כדור הארץ: על כל. בעבור כל: (לז) שער הפנה. שער העומד בזוית: (לח) קו המדה. חבל המיוחד למוד בו: על גבעת גרב. עד גבעת גרב וכן ויבכהו על צוארו ... (בראשית מ״ט): ונסב. מל׳ סבוב: (לט) הפגרים. ההרוגים: והדשן. אפר המזבח: השדמות. מלשון שדה וכן שדמות חשבון (ישעיה ט״ז): קדרון. כן שם הנחל: ינתש. ענין עקירה: יהרס. מל׳ הריסה וקלקול:

תוכחת באור הענין ירמיה

בהיותם מלהיות גוי קדוש עומד לפני: (לו) כה אמר ה׳ (ענין ב׳) כמו שהם לא ישתנו במעשיהם, כן אני לא אשתנה ממה שבחרתי אותם ע״י עונותיהם הקודמים, כי אהבתי אותם אין לה תכלית בכמות כמו שלא ימדו שמים מלמעלה מצד שאין להם שיעור, וכן אין לה חקר להשיג הותה ע״פ החקירה מדוע אני אוהב אותם כמו שלא יחקרו מוסדי ארץ למטה, שהם הגם שימדו בכמות לא יושג עניניהם ודבר שאין לו תכלית בכמות לא הבוטל מפני עונות שי״ל הכלית, וכן דבר שאין לו חקר ומעם כדבר סגוליי א״א שיבטל, כי דבר שי״ל טעם יבטל עת יבטל הטעם והסבה שגורם את הדבר, לא כן דבר סגוליי, וא״כ א״א שאמאס אותם על עונותיהם הקודמים, וז״ש כן גם אני אמאס וכו׳ על כל אשר עשו: (לז) ונבנתה העיר לה׳ שלא תהיה עוד לחלק יהודה ובנימין רק לה׳ כמ״ש ביחזקאל שתהיה תרומת ה׳ מן הארץ, ותהיה קדש לה׳:

לב (א) הדבר, טרם יספר מה שצוהו ה׳ לעשות מעשה בפועל, (ע״י קנית שדה חנמאל) להיות לאות

לצדקיהו מלך יהודה היא השנה שמנה־עשרה שנה
לנבוכדראצר: ב ואז חיל מלך בבל צרים על־ירושלם וירמיהו
הנביא היה כלוא בחצר המטרה אשר בית־מלך יהודה: ג אשר
כלאו צדקיהו מלך־יהודה לאמר מדוע אתה נבא לאמר כה
אמר יהוה הנני נתן את־העיר הזאת ביד מלך־בבל ולכדה:
ד וצדקיהו מלך יהודה לא ימלט מיד הכשדים כי־הנתן ינתן
ביד מלך־בבל ודבר־פיו עם־פיו ועינו את־עינו תראינה:
ה ובבל יולך את־צדקיהו ושם יהיה עד־פקדי אתו נאם־יהוה
כי תלחמו את־הכשדים לא תצליחו: ו ויאמר ירמיהו היה דבר־
יהוה אלי לאמר: ז הנה חנמאל בן־שלם דדך בא אליך לאמר

ועיניו קרי

רש"י

לב (ב) צרים. לשון מצור: בחצר המטרה. לשון בית המשמר: (ה) עד פקדי אתו. פקידת כל האדם היא המיתה: (ו) ויאמר ירמיה וגו'. לא צדקיה אמר כן אלא פירש הכתוב למה כלאו וחזר לדיבורו הראשון לפרש מה הדבר אשר היה אל ירמיה: (ז) בא אליך. על פי

מצודת ציון

לב (ב) חיל, ענינו עם: צרים. מקיפים ומסבבים להצר להם: כלוא. אסור כמו אדוני משה כלאם (במד' י"א): המטרה. כן נקרא בית האסורים כי יאסר בבית משמרתם (כהאמת ת"ב) ת"א מטרתכון: (ה) פקדי, ענין זכרון והשגחה ויאמר כן על השגחת הבאת המיתה וכן ופקודת כל

מצודת דוד

לב (א) שמונה עשרה. כי נ"נ מלך נד' ליהויקים והוא מלך י"א שנים הרי ח' שנים ויכניה בנו מלך שלשה חדשים וי' ימים ואחריו מלך צדקיה א"כ עשירית לצדקיה היא י"ח לנ"נ: (ב) צרים. היו צרים על ירושלים כי בט' לצדקיה צרו עליה וכבשוה בי"א לצדקיה כמ"ש במ"ב: היה כלוא. היה אסור בחצר בית האסורים: אשר בית מלך. אשר בבית מלך: (ג) לאמר. כי אמר לו מדוע אתה נבא לאמר וגו' ובעבור זה כלאו: (ד) ודבר פיו. זה הי' כשדבר אתו משפטים כמ"ש וידבר אתו משפטים (לקמן ל"ט): (ה) עד פקדי אותו. זהו המיתה שהיא פקודת כל חי: כי תלחמו. אם תלחמו לא תצליחו וכאלו אמר לכן קבלו עליכם שעבוד עול בבל ואל תלחמו: (ו) היה דבר ה'. הוא הוזר למעלה לומר שזהו הדבר אשר היה אל ירמיהו בשנה העשירית ובעבור שארכו הדברים בספור המצור וסבת כליאת ירמיה הזר לומר שוב היה דבר ה' אלי: (ז) דודך. אחי אביו על שלום: בא אליך. הולך לבוא אליך: כי לך

באור המלות

(ב) המטרה. נטר ושמר נרדפים, והוא כמו במשמר בית אדוניו: (ה) יוליך את צדקיהו. שי"ל יוליך אותו, ור"ל לא יוליך את צדקיהו מלך יהודה רק את צדקיהו, כי יהיה כהדיוט: עד פקדי אותו. יום המיתה, כמו ופקודת

תוכחת ירמיה

באור הענין

לאות כי עוד יקנו בתים ושדות בארץ הזאת הקדים כי בעת ההיא היה חורבן הארץ גלוי בלי ספק, א] שהיה בשנת שמונה עשרה לנבוכדנצר: (ב) ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלים, ב] שירמיה היה כלוא אז: (ג) אשר כלאו צדקיהו בעבור זה שנבא על חורבן הארץ, ונבואתו באורה כל הפרטים, א] שנבא על חורבן העיר הנני נותן את העיר הזאת, ב] שצדקיהו ירצה להמלט בגמר המצור ויתפשוהו הכשדים, וז"ש. (ד) וצדקיהו לא ימלט מיד הכשדים, ג] שהכשדים לא יהרגוהו רק ימסרוהו ביד מלך בבל שונאו, וז"ש כי הנתן ינתן וכו', ד] ודבר פיו עם פיו שידבר אתו משפטים על שעבר על השבועה וזה קשה ממות, ה] ועיניו את עיניו תראינה בזה רמז לו שינקרו את עיניו, שלא יראה את ארץ בבל רק את עיני נבוכדנצר: (ה) ו] ובבל יוליך שיוליכהו לבבל לגולה, ושם יהיה עד יום פקדי אותו שהוא יום מותו, ז] שלא יחשוב שיצליח אם ילחם נגדו, ועז"א כי תלחמו לא תצליחו: (ו) ויאמר ירמיה, אחר כל זה היה דבר ה' אלי ציווי הסותרת לכל הנבואות האלה: (ז) ויבא אלי כדבר ה' וכו' ואדע כי דבר ה' הוא, אין הפי' שירמיה היה מסתפק בנבואתו עד עתה, ולא ידע שהוא דבר ה' עד שראה שבא אליו חנמאל, כי הנביאים לא היה אצלם שום ספק בעת הנבואה וידעו בבירור שה' מדבר עמם, וזה עיקר גדול בנבואה, רק שירמיה היה עד עתה מכתפק בפי' דברי ה' מ"ש אליו הנה חנמאל וכו' ויאמר לך קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאולה, אם זה כולו ספור דברי חנמאל, שה' הודיע לו שחנמאל יאמר לו בלשון הזה קנה וכו'

 כי

קנה לך את־שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאלה לקנות׃ ח ויבא אלי חנמאל בן־דדי כדבר יהוה אל־חצר המטרה ויאמר אלי קנה נא את־שדי אשר־בענתות אשר ׀ בארץ בנימין כי־לך משפט הירשה ולך הגאלה קנה־לך ואדע כי דבר־יהוה הוא׃ ט ואקנה את־השדה מאת חנמאל בן־דדי אשר בענתות ואשקלה־לו את־הכסף שבעה שקלים ועשרה הכסף׃ י ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים ואשקל הכסף במאזנים׃ יא ואקח את־ספר המקנה את־החתום * המצוה והחקים ואת־הגלוי׃

ת״א ואנא ית כפר. קדושין ט׳ וכ׳ בהרא ק״ס :

רש״י עמ״ש ואתן

הדבור : (יב) את ספר המקנה, שטר המכירה : את החתום וגו׳. עם חתימתו כשהוא חתום כדת וחק : ואת הגלוי. שהוחזק בבית דין על פי עדיו וכתבו וחתמו הדיינים הפרתא דדייני, הוא קיום השטרות לעשות הדבר גלוי ומפורסם פן ימותו העדים, ורבותינו פירשו לענין גט פשוט ומקושר בבבא בתרא :

מצודת דוד / מצודת ציון

משפט הגאולה לקנות. עם כי אתה קרוב אלי המשפט הוא האדם יפקד עליהם (במדבר ע״ז) : (ז) משפט. ענין מנהג
שתגאל שדי שלא תבוא ביד אחרים ולקנות אתה אותה כי כן וסדר וכן ומשפט הכהנים (ש״א ב׳) : (י) בספר. כן נקרא
היה משפטם כמ״ש בבועז ויאמר לגואל חלקת השדה וגו׳ אם
תגאל גאל (רות ד׳) : (ח) כדבר ה׳. כאשר אמר לי ה׳ : משפט הירושה. ר״ל הואיל ואין לי קרוב ממך ואתה ראוי
לרשת אותה לכן גאל אותה לבל תבוא ליד אחרים וקנה אותה : ואדע. ר״ל השלמתי בדעתי אשר דבר ה׳ הוא לקנותה באמת
ולכן הודיע לי הדבר : (ט) ואשקלה. מכרתי לו במשקל את הכסף מחיר השדה והיו במספר שבעה שקלים ר״ל שבעה מנים
כן אחז״ל : ועשרה הכסף. עשרה סלעים כן ת״י : (י) ואכתוב בספר. צויתי לכתוב בספר דברי קניית השדה וקראו ספר ע״ש
כושו וכן וטחני קמח (ישעיה מ״ז) : ואחתום. צויתי לבעל השדה לחתום שמו על ספר המקנה : ואעד עדים. זמנתי
עדים בירתו בדבר ולפניהם שקלתי הכסף במאזני משקל : (יא) ספר המקנה. שטר הקנין : את החתום. עם החתום
ר״ל כשהוא חתום מיד בעל השדה : המצוה והחקים. ר״ל הנעשה כפי המצוה והחוקים שהיו נוהגים בימים ההם :
ואת הגלוי. הוא שטר שכתוב בו שהמכירה נעשה בגלוי ובפרסום ולא היה מי מערער על המכירה ההיא וכאשר

באור הענין / תוכחת ירמיה / באור המלות

כי לך משפט הגאולה לקנות, ולפ״ז לא צוהו ה׳ שיקנה את השדה, רק ספר לו שחנמאל יבקש זאת ויאמר לו כן, והברירה בידו לקנות או שלא לקנות, או י״ל שמ״ש כי לך משפט הגאולה לקנות, אינו מספור

כל האדם יפקד עליהם : (ט) שקלים וכו׳. ת״י שבעה מנין ועשר סלעין דכסף : (י) ואחתום. את הספר בחותם : (יא) את החתום. ר״ל ספר המקנה החתום ועמו המצוה והחקים, או ר״ל וספר המצוה והחקים והיו שם ג׳ ספרים.

דברי חנמאל, רק הוא דבר ה׳, שה׳ אמר לו אחר שחנמאל יאמר לך קנה לך את שדי אשר בענתות, הפי אומר לך שתקנהו מפני שלך משפט הגאולה לקנותו, ולפ״ז הוא מצוה לקנותו, והבחינה לזה היה לירמיה מדקדוק דברי חנמאל, שאם מ״ש כי לך משפט הגאולה אינו דבר ה׳ לירמיה רק ספור דברי חנמאל, היה ראוי שחנמאל יאמר לו כלשון שאמר לו ה׳, **כי לך משפט הגאולה לקנות**, בלא שום שינוי, אבל הוא לא אמר בלשון זה רק בלשון אחר **כי לך משפט הגאולה ולך הירושה קנה לך.** ובזה נודע לו שמ״ש ה׳ כי לך משפט הגאולה לקנות אינו ספור דברי הנמאל רק **כי דבר ה׳ הוא**, שה׳ צוהו לקנות מפני שלו משפט הגאולה, וז״ש. **ויבא אלי חנמאל כדבר ה׳**, ר״ל ביאתו היה כדבר ה׳, אבל **ויאמר אלי** לא כדבר ה׳ רק בלשון אחר **קנה לך** וכו׳ **כי לך משפט הגאולה ולך הירושה קנה לך**, שמינה בלשונו, א] במה שהוסיף ולך הירושה, ב] לא אמר לך משפט הגאולה לקנות רק קנה לך. **ואדע כי** מה שסיים כי לך משפט הגאולה לקנות **דבר ה׳ הוא**, כי ה׳ אמר שמחויב לקנותו מצד שלו משפט הגאולה ומצוה עליו כמ״ש ובא גואלו וגאל את ממכר אחיו, וחנמאל א״ל שיקנהו מצד הריוח, כי איש אחר לא ירצה לקנותו מצד ב׳ דברים, א] מצד שתשוב ביובל אל היורשים אבל אתה לך משפט הירושה ישאר שלך לעולם, ב] איש אחר יתירא מלקנותו פן יבא גואלו ויגאלהו אבל אתה לך משפט הגאולה, ולכן קנה לך כי תרויח בזה נגד אחר : (ט) **ואקנה**, וספר שקנאו בכל דרכי הקניינים, א] בכסף, ועז״א **ואשקלה לו את הכסף**, והיה ככוס הכסף רב **שבעה שקלים** שהם מנים כמ״ש חז״ל **ועשרה** (שקלים) **כסף** כמו שת״י : (י) ב] **ואכתב בספר**, גם קנהו בקנין שטר ובעדים, וגם הזמין עדים אל קנין הכסף **ואשקל הכסף** שקל אותו שנית לפני העדים : (יא) **ואקח את ספר המקנה**, היה מנהגם לכתוב שני

יב וָאֶתֵּן אֶת־הַסֵּפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה בֶּן־מַחְסֵיָה לְעֵינֵי חֲנַמְאֵל דֹּדִי וּלְעֵינֵי הָעֵדִים הַכֹּתְבִים בְּסֵפֶר הַמִּקְנָה לְעֵינֵי כָּל־הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה׃ יג וָאֲצַוֶּה אֶת־בָּרוּךְ לְעֵינֵיהֶם לֵאמֹר׃ יד כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לָקוֹחַ אֶת־הַסְּפָרִים הָאֵלֶּה אֵת סֵפֶר הַמִּקְנָה הַזֶּה וְאֵת הֶחָתוּם וְאֵת סֵפֶר הַגָּלוּי הַזֶּה וּנְתַתָּם בִּכְלִי־חָרֶשׂ לְמַעַן יַעַמְדוּ יָמִים רַבִּים׃ טו כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד יִקָּנוּ בָתִּים וְשָׂדוֹת וּכְרָמִים בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ טז וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה אַחֲרֵי תִתִּי אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה לֵאמֹר׃ יז אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה ׀ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה לֹא־

ת"א את החתום. נדרים ל"ח בתרא שם: ונתתם בכלי חרש. מגילה כ"ז גיטין כ"ב בתרא ס"ב: יפלא

רש"י

(יב) לעיני חנמאל דדי. ועד עכשיו קראו בן דודי עמא שניהם היו ואם אין זאת לא ידעתי מהו, ויש מוניס לומר דודו ובן דודו היה חנמאל לירמיה כגון ראובן נשא את בת שמעון אחיו וילדה לו ימואל וכבר הוליד שמעון ימין הרי ימין דודו לימואל שבן אחי אמו הוא וגם בן דודו שהוא בן שמעון אחי אביו של ימואל, ואיזה היא המדה שלא מצינו בכל המקרא את האם קרוי דוד: (יד) כה אמר וגו'. אל תאמר לחנם אני מגיעם שהרי הכל גולים: (טו) כי כה אמר ה'. סופן לקנות בתים: (יז) לא

מצודת ציון

מגילה כתובה: (יד) יעמדו. יתקיימו: (יז) אהה. הוא

מצודת דוד

נוהגין לכתוב גם עתה: (יב) את הספר המקנה. והוא הדין ספר הגלוי ולקצר זכר העיקר לבד: חנמאל דודי. יתכן שלא היה בעל השדה כי הוא היה בן דודו: הכותבים. שם כתבו דבר המכירה בספר כדבר ירמיה: לעיני כל היהודים. כמו ולעיני והחבר הוי"ו: (יד) את החתום. ועם התחימה שבו: ונתתם. את הספרים האלה: למען יעמדו ימים רבים. כי כלי חרס משמר דבר הנתון בו מן הרקבון: (טו) כי כה. כאומר אל תחשוב שקניית השדה ונתינת השטרים בכלי חרס כמה הבל הואיל והכשדים ירשו את הארץ כי כה אמר ה' ר"ל דעתי נוטה במה שאמר לי ה' הנה חנמאל וגו' והוא למען תקנה השדה בחמת הכונה הי"א להיות לאות ולרמז שעוד יבוא זמן שבני ישראל יקנו בתים וגו' ולא תהיה הארץ נהלעת ביד הכשדים כי יחזרו ויבואו הנה: (כז) את ספר המקנה. וה"ה ס' הגלוי ולקצר זכר העיקר לבד: (יז) אהה. הוא ענין לעקה

באור המלות

וכן משמע בפסוק י"ד: (יב) הספר המקנה. כמו האחרון הכרית ועי' בפי': חנמאל דודי. היה בן דודו, וי"ל שבא למכור השדה מצד אביו שהוא היורש של אביו, ואחריו ירמיה מצד דודו, כמ"ש לך הירושה, קראו דודו, וכן אמר את לוט אחיו שעמד במקום אחיו: (יד) לקוח. מקור במקום

תוכחת ירמיה

באור הענין

הספרים, א] ספר המקנה שבו היה כתוב שפלוני מכר שדה פלונית לפלוני ביום פלוני, וספר זה היה חתום וקשור להיות למשמרת, ועם ספר הזה היו כתובים ג"כ המצוה היינו התנאים שהם ממצות התורה כמו נתינת הכסף, ודין חזרה ביובל ליורשים, מספר שני תבואות הוא מוכר וכדומה, והחקים, הם הענינים שהם מנמוסי המדינה במכירת שדות, ור"ל את החתום המצוה שהמצוה והחקים היו חתומים וצרורים עם ספר המקנה, ב] ואת הגלוי היה ספר שטר מכירה שהיה מגולה בלתי מקושר וחתום שהיה ביד הקונה להראות לכל שהוא שדהו לבל יצטרך לפתוח ספר החתום בכל עת: (יב) ואתן את הספר המקנה, ר"ל ספר הגלוי וספר המקנה, שני הספרים נתן אל ברוך בן נריה כי ברוך חי זמן רב אחר ירמיה והיה חי בשובם מבבל שאז ימסרנו ליורשי ירמיה: (יד) לקוח וכו' ואת ספר הגלוי, כי גם ספר הגלוי לא יצטרך לו עתה רק אחר ימים רבים לכן צוהו לתתם בבלי חרש וכו': (טז) ואתפלל אחרי תתי כי מקודם לא התפלל שלא יאמרו שקפה בעיניו להוציא מעותיו על מכירת השדה ושמתרעם ע"ז: (יז) הנה אתה עשית, ר"ל כי יש ג' מיני הנהגות, א] ההנהגה בעת הבריאה, שעז"א אתה עשית את השמים ואת הארץ שאז קבעת חקי הטבע אשר לא ישתנו, וזה היה בכחך הגדול ובזרועך הנטויה ר"ל הבריאה יש מאין היה בכח גדול, וקיום הבריאה והתמדתם הוא בזרוע נטויה, כי התחדשות המציאות וקיומו היא בריאה תמידית, וזרוע הפועלת נטויה תמיד לפעול ולחדש בכל יום מ"ב, כי בסור ידי היוצר והשגחתו רגע תשוב ססויס

יִפָּלֵא מִמְּךָ כָּל־דָּבָר׃ יח עֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים וּמְשַׁלֵּם עֲוֺן אָבוֹת אֶל־חֵיק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ יט גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה אֲשֶׁר־עֵינֶיךָ פְקֻחוֹת עַל־כָּל־דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו׃ כ אֲשֶׁר שַׂמְתָּ אֹתוֹת וּמֹפְתִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וּבְיִשְׂרָאֵל וּבָאָדָם וַתַּעֲשֶׂה־לְּךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה׃ כא וַתֹּצֵא אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְיָד חֲזָקָה וּבְאֶזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גָּדוֹל׃ כב וַתִּתֵּן לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתָם לָתֵת

ת"א ומשלם עון אבות. ברכות ה': גדול העצה. ע"ז י"ח עקידה שער ק' עקרים מ"ד:

להם

רש"י

יפלא. לא יכחד ויודע אתה שסופנו לגלות ולמה אמרת לי לקנות שדה: (יח) ומשלם עון אבות אל חיק. הדור הזה ההולכים אחרי אבותיהם בדרך הרעה: הגדול הגבור. ולא אמר והנורא אמר גוים מרקדין בהיכלו איה נוראותיו במסכת יומא: (כ) ובאדם. ובשאר האנשים, דבר אחר אותות שהיו שקולין לישראל ולמצרים כיוצא ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה (שמות י"ד) אותו מזל שהיה חשך למצרים שימש אור לישראל, מדרש אגדה, ויונתן תירגם ולישראל עבדת פריקן בגו בני אנשא:

מצודת דוד

יללה שהיה מוכר ודוחק על שהיה נבוך מלדעת אמיתת פתרון קניית השדה: לא יפלא. ר"ל הואיל וכל מעשה ידך המה א"כ בודאי אין נסתר ממך שום דבר: (יח) עושה חסד לאלפים. בעבור צדקת הצדיק עושה חסד לזרעו עד אלפים דורות: אל חיק בניהם. משלם גמול העון אל קרב בניהם אחריהם. ר"ל כשהולכים אחריהם לאחוז במעשיהם: (יט) גדול העצה. עצתו גדולה והגונה: ורב העליליה. מעשיו מרובים כי כל אשר יחפוץ יעשה: על כל דרכי. להשגיח על כל דרכי בני אדם למען תת לכל איש כפי דרכיו: וכפרי מעלליו. ר"ל הדבר הנמשך ממעשיו מה שלא היתה כונתו עליו כי גם על זה יבוא במשפט: (כ) עד היום הזה. רצה לומר הנזכרים עד היום הזה: ובישראל ובאדם. מוסב על אשר שמת אותות ומופתים לומר שמת אותות בישראל ובשאר בני אדם הם המצרים ר"ל בפעם אחת עשית מופת טוב לזה ורע לזה כענין שנאמר ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה (שמות י"ד) שהיה החשך למצרים ואורה לישראל: ותעשה לך שם. פרסום לשבח: כיום הזה. שהשם נודע ומפורסם לשבח: (כא) ובאזרוע נטויה. אחז במשל מגבור

מצודת ציון

ענין צעקת יללה: יפלא. ענין מכוסה ונעלם כמו כי יפלא ממך דבר למשפט (דברים י"ז): כל דבר. שום דבר וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כ'): (יט) העליליה. ענין מעשה כמו גם במעלליו (משלי כ'): פקוחות. פתוחות כמו פקח ה' עיניך (ישעיה ל"ז): (כא) ובאזרוע. הא"לף נוספת:

באור הענין — תוכחת ירמיה — באור המלות

ההויה בכללה, וא"כ לא יפלא ממך כל דבר לסדר הטבע להרסה ולשנותה כי א"צ לזה מעשה רק הסתלקות

ליווי: (יט) בדרכיו ופרי מעלליו. הדרכים הם דרכי הנפש, ומעללים הם הפעולות היוצאות מהם, והם העושים

כמו מן הדבר והוא בעל מחליו: (יח) **עשה,** ב] **ההנהגה הכוללת כל משך זמן עמידת העולם עם בעלי הבחירה,** שמשגיח כל הדורות מראש ועד סוף כשלשלת אחת ומצד זה **עושה חסד לאלפים וכו'** והוא **האל הגדול,** שהוא כולל כל הסבות והמסובבים שזה גדר גדול, **והגבור** בשידוד הסבות ע"ד הפלא, **ה' צבאות** המושל על כל הצבאות בהנהגתו הכללית: (יט) **גדול,** ג] **ההנהגה שינהוג ה' עם בעלי הבחירה לפי מעשיהם הפרטים,** ועז"א שהגם שאתה **גדול העצה** ועצתך הכללית ערוכה בכל ובמורה בהנהגת הכלל מראש ועד סוף, בכ"ז אתה ג"כ **רב העליליה** שהם המעשים הפרטיים שיתראה **לפי** מראה עינינו שהם משתנים מן העצה **הכוללת לפי ריבוי** המעשים הפרטיים הבחיריים המשתנים תמיד **לטוב** ולרע, ובכ"ז אין זה שינוי אצלך כי השינוי בא מצד המקבלים לפי הכנת מעשיהם, **כי עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם** לתת לכל איש פרטי **בין כדרכיו** ובין **כפרי מעלליו** כפי המחשבה והמעשה: (כ) **אשר,** מתחיל לבאר שלשה הנהגות הנ"ל, א] על ההנהגה שקבע בעת בריאת שמים וארץ וחקי הטבע, נראה בזה כמה שאתה יכול להרוס סדרי הבריאה וחקי הטבע, **אשר שמת אותות ומופתים בארץ מצרים,** בעת יצ"מ, **עד היום הזה** שלא סרו האותות והמופתים בכל דור ודור, **בין בישראל בין באדם** בשאר אומות, שכולם הבינו נפלאותיך, **ותעשה לך שם כיום הזה** שאתה הבורא והמשגיח **ולך** היכולת והחכמה והרצון: (כא — כב) **ותוצא,** נגד ההנהגה הכללית עם בעלי הבחירה שעליו אמר עושה **חסד** לאלפים, זה נראה ממה **שהוצאת את עמך וכו', ותתן להם את הארץ הזאת אשר נשבעת**

לאבותם

לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ כג וַיָּבֹאוּ וַיִּרְשׁוּ אֹתָהּ וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלֶךָ וּבְתֹרוֹתְךָ לֹא־הָלָכוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתָה לָהֶם לַעֲשׂוֹת לֹא עָשׂוּ וַתַּקְרֵא אֹתָם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת׃ כד הִנֵּה הַסֹּלְלוֹת בָּאוּ הָעִיר לְלָכְדָהּ וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים עָלֶיהָ מִפְּנֵי הַחֶרֶב וְהָרָעָב וְהַדָּבֶר וַאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ הָיָה וְהִנְּךָ רֹאֶה׃ כה וְאַתָּה אָמַרְתָּ אֵלַי אֲדֹנָי יֱהֹוִה קְנֵה־לְךָ הַשָּׂדֶה בַּכֶּסֶף וְהָעֵד עֵדִים וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים׃ כו וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ כז הִנֵּה אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר הֲמִמֶּנִּי יִפָּלֵא כָּל־דָּבָר׃ כח לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד הַכַּשְׂדִּים וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּלְכָדָהּ׃ כט וּבָאוּ הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים

ת"א אני ה'. עקידה שער ס"ח :

ובתורתך קרי

על

רש"י

(כג) ותקרא אותם. הקרית אותם, לשון מקרה: (כד) ואשר דברת. רעה עליה היה ובא: (כה) והעיר נתנה. ולמה לי שדה: (כז) הממני יפלא. וכי העתידות עלומות ממני:

מצודת ציון

(כב) זבת. מל' זבה ונטיפה: (כג) ותקרא. מל' מקרה ובאה האל"ף במקום ה"א: (כד) הסוללות. תל העפר ששופכין מול העיר לעלות עליה להלחם על העיר קרוי סוללה וכן וישפוך סוללה (דניאל י"א): והנך. הנה אתה:

מצודת דוד

הנוטה מידו על מי שנלחם בו: ובמורא גדול. שהיה מאיים על מצרים: (כב) ארץ זבת. והיא ארץ אשר החלב נוטף מדדי הבהמות כי ירעו מרעה שמן והאילנות רב והתמרים נוטפים הדבש: (כג) ובתורתך. בדרכי תורתך לא הלכו: ותקרא. ולכן הבאת עליהם מקרה הרעה הזאת המפורש במקרא שלאחריו: (כד) הנה הסוללות. כי הנה אנשי המלחמה העומדים על הסוללות לנתוש ממנה הנה כבר באו על העיר ללכדה וכאלו כבר נתנה בידם כי אין כח ביד אנשי העיר לעכב על ידם כי ספו תמו מפני החרב והרעב והדבר: ואשר דברת. מאז שתלכד העיר הנה כן היה והנך רואה שכן הוא: (כה) ואתה אמרת. ר"ל ומה זה אשר הודעתני מביאת חנמאל וכאלו אמרת לי בזה שאקנה ממנו השדה ולהזמין עדים כדרך הקונים: והעיר. והלא העיר נתנה ביד הכשדים ומה אם כן תועלת בקניית השדה הלא הכשדים יקחוה (ועם כי הוא אמר בעצמו לברוך בן נריה שהדבר בא לרמז ואות הנה זה אחר מחשבות לבו ולא באתהו הנבואה ע"ז כמ"ש): (כז) כל בשר. כל הבריות: הממני. ר"ל ואם אמנם אני אלהי עולם וכי יהיה שום דבר שיהיה מכוסה ממני לבל אוכל עשותו וכאומר אף שהארץ ניתנה ביד הכשדים מ"מ בידי להחזירה לישראל ולזה צויתי לך לקנות השדה שיהי' לאות ולרמז שכן אעשה וכאשר יאמר בענין: (כח) לכן. הואיל והכל שלי: הנני נותן. אני הוא הנותן את העיר הזאת ביד הכשדים ולא יקחוה בכח זרועם: (כט) ובאו. אל תוך העיר: ואת הבתים וגו'. אף

תוכחת ירמיה

באור המלות

פרי כפועל, ועי' למעלה (י"ח י"א): (כג) ותקרא. כמו ותקרה בה"א, נדמה להם כאילו בא במקרה, כמ"ש וקראתם

באור הענין

לאבותם שזה מצד החסד שמרת להאבות: (כג) ויבאו, ונגד ההנהגה הפרטית והשכר ועונש לאישים פרטיים שעז"א ורב העליליה וכו' לתת לאיש כדרכיו, אמר שבעת שבאו וירשו אותה ולא שמעו בקולך ובתורתך (זה נגד לתת לאיש כדרכיו), את כל אשר צוית להם לעשות לא עשו (זה נגד כפרי מעלליו) ותקרא אותם את כל הרעה הזאת: (כד) הנה, ר"ל הלא אי אפשר כלל שלא תחרב העיר, מפני ג' טעמים, א] כי הסוללות כבר באו העיר ללכדה, ב] שגם בלא הסוללות העיר בעצמה כבר נתנה ביד הכשדים מפני הרעב והחרב והדבר, ג] שבהכרח תחרב ע"י השגחת ה' כי אשר דברת היה, וא"כ בלא תחרב העיר בודאי, והנך רואה וידעת מכל זה, וא"כ אתפלא איך. (כה) אתה אמרת אלי קנה לך את השדה בכסף למה לי הקנין הזה הלא העיר נתנה ביד הכשדים, וממ"נ אם דעתך שתהיה עוד הארץ מיושבת למה נתנה ביד הכשדים שהם דברים סותרים אה"ע? : (כז) הנה אני ה' אלהי כל בשר הודיע לו ה' שהגם שעתה תחרב העיר וישראל יגלו בראש גולים ע"י ההשגחה האישיית לענשם על עונותיהם, בכ"ז לא תשתנה עצתו הקדומה אשר יען שהארץ תהיה מורשה לבני ישראל שהיא מוכרחת מצד שהוא אלהי כל בשר מצד ההנהגה הכוללת המקשרת את כל הדורות ע"י גלגולים וצרופים רבים, וממני לא יפלא כל דבר שלא תשתנה עצתי הקדומה, ומבאר. (כח—כט) לכן הנני נותן וכו' ובאו הכשדים וכו', ר"ל מה שאני נותן את העיר ביד נ"נ והכשדים יציתו את העיר באש, ובתוכם ישרפו את הבתים אשר קטרו על גגותיהם לצבא השמים, שעי"ז נעשו הבתים כבמות ע"א שמחויב להרסם

עַל־הָעִיר הַזֹּאת וְהִצִּיתוּ אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בָּאֵשׁ וּשְׂרָפוּהָ וְאֵת הַבָּתִּים אֲשֶׁר קִטְּרוּ עַל־גַּגּוֹתֵיהֶם לַבַּעַל וְהִסִּכוּ נְסָכִים לֵאלֹהִים אֲחֵרִים לְמַעַן הַכְעִסֵנִי: ל כִּי־הָיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה אַךְ עֹשִׂים הָרַע בְּעֵינַי מִנְּעֻרֹתֵיהֶם כִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אַךְ מַכְעִסִים אֹתִי בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה: לא כִּי עַל־אַפִּי וְעַל־חֲמָתִי הָיְתָה לִּי הָעִיר הַזֹּאת לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּנוּ אוֹתָהּ וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה לַהֲסִירָהּ מֵעַל פָּנָי: לב עַל כָּל־רָעַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר עָשׂוּ לְהַכְעִסֵנִי הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם כֹּהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם וְאִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם: לג וַיִּפְנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים וְלַמֵּד אֹתָם הַשְׁכֵּם וְלַמֵּד וְאֵינָם שֹׁמְעִים לָקַחַת מוּסָר: לד וַיָּשִׂימוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת

אשר

ת"א כי על אפי. נדה ט' עקידה שער נ':

רש"י

(לא) למן היום אשר בנו אותה. ביום שהוסד הבית נשא שלמה את בת פרעה: (לג) ולמד אותם. לשון

מצודת דוד

אותם יציתו באש: והסכו. שם על הגגות: למען הכעיסני. ר"ל יודעים היו שאין בהם ממש אבל עשו למען הכעיסני: (ל) אך עושים הרע וגו'. ר"ל מעת שלקחתים לי לעם לא עשו הטוב בעיני כי עשו אך את הרע: אך מכעיסים. לא יתרצו אלי במעשה ידיהם אך מכעיסים אותי בהם: (לא) כי על אפי וגו'. כאומר הנה בעבור מעשיהם היו ראוים מזמן רב להסיר את העיר מעל פני השגחתי (הלא היה על אפי ועל חמתי להסירה על כי העיר הזאת היתה לי למן היום אשר בנו וגו' היה על אפי להסירה מעל פני) בעון ישראל וכאשר יאמר בענין והוא מקרא מסורס: (לב) על כל רעת. מוסב למקרא של מעלה לומר שהיה על אפי להסירה בעבור כל רעת בני ישראל וגומר ולכן לא הסרותיה מזמן רב כי ההסרה הי' על אפי: ונביאיהם. הם נביאי השקר: ואיש יהודה. כל גדול וחשוב ביהודה: (לג) ויפנו אלי עורף. הוא כמשל מכן אדם לרעהו כשאינו חפץ לשמוע דברו מהפך ערפו למולו: ולמד אותם. ועם כי אני מלמד אותם ע"י הנביאים ואני משכים ומלמד אותם בזריזות רב ועכ"ז אינם שומעים לקבל מוסר ליישר דרכם: (לד) וישימו. שמו הפסילים בבית אשר נקרא שמי עליו

מצודת ציון

(כט) והציתו. ענין הדלקה: קטרו. מל' הקטרה: (לא) כי על אפי. אלא על אפי: (לב) ואיש. ענינו גדול וחשוב וכן הלא איש אתה (ש"א כ"ו): (לד) שקוציהם. מל' שקץ ותועבה:

תוכחת ירמיה

באור הענין

ולשקים, כ"ז היה מוכרח להעשות מפני. (ל) כי היו בני ישראל ובני יהודה אך עושים הרע בעיני, בזה השוו בני יהודה עם בני ישראל לעשות הרע מנעוריהם, ר"ל ע"י ההרגל מנעוריהם, וחוץ מזה הוסיפו בני ישראל שהם עברו השכלים, כי בני ישראל אך מכעיסים אותי, שהם עשו להכעיס: (לא) כי על אפי, ר"ל ומפני שראיתי שהם דומים לנטיעה שנתקלקלה שיפתדל בעל הגן לעקרה ממקומה ולשתלה במקום אחר עד שתשבית ותשוב לאיתנה כדי שלא תוסיף לנמרי ותשחית את כל הגן, כן חלה ה' השחתת ישראל בהמקום כאילו העיר היא סבת השחתם, ולכן החריב את העיר וכלה חמתו על העצים ועל האבנים, וז"ש כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה, ר"ל שהעיר הזאת מן היום אשר בנו אותה היתה לי למגין על אפי וחמתי, שבעת יחטאו ישראל אכלה אפי וחמתי בהעיר הזאת, ואתלה ההשחתה בהמקום או בהנטיעה להסירה מעל פני, ובזה ינצלו ישראל, ומבאר כי הוכרח לעקור הנטיעה מן המקום באשר נשחתה לגמרי: (לב) על כל רעת בני ישראל ובני יהודה שלא חטאו לאיתנן רק להכעיסני, ולא שחטאו יחידים רק המה מלכיהם כהניהם ונביאיהם (כמ"ש הכהנים לא אמרו איה ה' וכו' למעלה ב') וגם כלל האומה בין איש יהודה ובין יושבי ירושלים: (לג) ויפנו, וגם כשבאתי להשיב אותם אל דרך הטוב פנו עורף, הגם שלמדתי אותם ולא פעם אחד רק השכם ולמד, ולא לבד שלא קבלו דברי כי גם אין שומעים כלל לדברי שע"י השמיעה יקחו מוסר, כמ"ש השמן לב העם וכו' פן יראה בעיניו וכו': (לד) וישימו, גם העמידו שקוציהם בבית ובנו במות הבעל בענין שטמאו גם את המקום והבית: (לו) ועתה, ר"ל ואחר שמה שעקרתי את הנטיעה הנשחתת ממקומה והחרבתי את המקום היה זה כדי לתקנה בעתיד שע"כ הטוב ותכונן, ולכן כה אמר ה' אל העיר הזאת אשר אתם אומרים נתנה ביד מלך בבל בחרב וברעב ובדבר וגדמה שהחרב והרעב היה סבת החורבן, ושהגליכם

באור המלות

אתכם הרעה באחרית הימים: (לא) על אפי. ר"ל לכלות בה אפי וחמתי, ולהגן על אפי, ומש' להסירה על רעת כ"י:

ה'

אשר־נקרא שמי־עליו לטמאו: לה ויבנו את־במות הבעל אשר בגיא בן־הנם להעביר את־בניהם ואת־בנותיהם למלך אשר לא־צויתים ולא עלתה על־לבי לעשות התועבה הזאת למען החטי את־יהודה: לו ועתה לכן כה־אמר יהוה אלהי ישראל אל־העיר הזאת אשר | אתם אמרים נתנה ביד מלך־בבל בחרב וברעב ובדבר: לז הנני מקבצם מכל־הארצות אשר הדחתים שם באפי ובחמתי ובקצף גדול והשבתים אל־המקום הזה והשבתים לבטח: לח והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים: לט ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל־הימים לטוב להם ולבניהם אחריהם: מ וכרתי להם ברית עולם אשר לא־אשוב מאחריהם להיטיבי אותם ואת־יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי: מא וששתי עליהם להטיב אותם ונטעתים

החטיא קרי

רש"י

פעול, אפרכ"ש בלעז: (לז) הנני מקבצם. ברחמים מכל אשר הדחתים שם באפי:

בארץ

מצודת דוד

להקרא בית ה': לטמאו. למען טמא את הבית: (לה) במות הבעל. במות העשויות לעבודת הבעל אשר עמדו בגיא בן הנם: להעביר. ר"ל להעביר בם באש: למולך. כן שם העכו"ם: אשר לא צויתים. אף' לפני לא צויתים להקריב בנים ובנות: ולא עלתה על לבי. לשאול דבר כזאת: לעשות וגו'. מוסב על להעביר לומר להעביר את בניהם לעשות התועבה הזאת למען החטיאם להכעיס אותי ולא בעבור שחשבו שיש תועלת בזה: (לו) ועתה לכן כה אמר ה'. ר"ל אף כי על שנכרה חטאתם למעלה יגלו מן העיר ואסירם מעל פני אולם הואיל והעיר היא שלי מעולם לכן כה אמר ה' על העיר הזאת אשר תחשבו שבעבור החרב והרעב והדבר נתונה ביד מלך בבל להיות שלו לחלוטין עד עולם: (לז) הנני מקבצם. ר"ל לא כן יהיה כי הנני מקבץ את ישראל מכל הארצות וגו' ואשיב אותם אל המקום הזה וישבו בה לבטח כמאז: (לח) והיו לי לעם. כמה יאמינו בי וישמרו מצותי ואני אשגיח עליהם ועל העיר הזאת כמאז: (לט) ונתתי להם. ר"ל אתן לבם להיות להם לב אחד ולא יהיו עוד מפוקפקים ופוסחים על שתי הסעיפים ולא יפנו מללכת בדרך אחד ליראה את ה' כל הימים: לטוב להם. ר"ל לא למען יבוא לי תועלת מה כ"א למען יהיה טוב להם ולבניהם אשר יהיו אחריהם: (מ) ברית עולם. ברית המתקיים עד עולם: לא אשוב. לא אפנה מהם מלהיטיב עמהם: לבלתי סור. לבל יסורו מעלי: (מא) וששתי

באור המלות

(לה) לא צויתים ולא עלתה על לבי. (עי' למעלה ז' ל"א, י"ט ה'): (לז) באפי ובחמתי ובקצף. התבאר למעלה (כ"א ה'):

תוכחת ירמיה

באור הענין

ה' מעל פניו לגמרי, לא כן כי ע"י החורבן. (לז) הנני מקבצם וכו' ועקירה זו היא לצורך נטיעה, שעי"כ והשבותים אל המקום הזה אחר שיתוקנו בעתיד והושבתים לבטח: (לט) ונתתי להם לב אחד, ר"ל ואז לא יחטאו עוד עד שיגלו שנית בעבור חטאותיהם כי אתן להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי, כי עתה יסורו מיראת ה', או מפני חילוק הלב שהוא כח הממשלה אשר בנפש, שלב האדם חלוק לשני לבבות, בלב א' יתעוררו ציורים הטובים מצד כחות החכמה והשכל אשר יבחרו בדרך הטוב, ובלב א' יתרוממו הציורים הרעים ציורי התאוה והזדון, ואז יהיה להם לב אחד מצייר אך ציורי השכל והדעת ביראת ה' כל היום, ועוד יסורו מיראת ה' מפני הדרכים והמנהגים הרעים אשר הרגילו עצמם בהם, ואז יהיה להם רק דרך אחד ליראה אותי כל הימים, כי לא תמשול רוח התאוה והרשעה עוד בנפש: (מ) וכרתי להם ברית עולם, כמו שהם יקבלו עליהם ליראה אותי תמיד, כן הברית שאכרות עמהם לא יהיה עוד על תנאי, רק יהיה החלטי שלא אשוב מאחריהם להטיבי אותם, ואחר שאכרות להם ברית החלטי בלי תנאי אז אצטרך לסלק הסבה שתוכל לגרום הפרת הברית והוא החטא, ועי"כ ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי, באופן שע"י שיכניס לבבם ליראה אותי תמיד שהיה הברית ברית עולם בלי תנאי, ועי"ז אהיה מוכרח לשמרם מהחטא המפר הברית באשר לא אוכל להפיר הברית ההחלטי, ובזה מרויח, אך כי. (מא) וששתי עליהם להטיב אותם, כי אחר שע"י הברית ההחלטי אני מוכרח להטיב אותם

בָּאָרֶץ הַזֹּאת בֶּאֱמֶת בְּכָל־לִבִּי וּבְכָל־נַפְשִׁי׃ מב כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר הֵבֵאתִי אֶל־הָעָם הַזֶּה אֵת כָּל־הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת כֵּן אָנֹכִי מֵבִיא עֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר עֲלֵיהֶם׃ מג וְנִקְנָה הַשָּׂדֶה בָּאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר ׀ אַתֶּם אֹמְרִים שְׁמָמָה הִיא מֵאֵין אָדָם וּבְהֵמָה נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים׃ מד שָׂדוֹת בַּכֶּסֶף יִקְנוּ וְכָתוֹב בַּסֵּפֶר ׀ וְחָתוֹם וְהָעֵד עֵדִים בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּבִסְבִיבֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם וּבְעָרֵי יְהוּדָה וּבְעָרֵי הָהָר וּבְעָרֵי הַשְּׁפֵלָה וּבְעָרֵי הַנֶּגֶב כִּי־אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּתָם נְאֻם־יְהוָה׃

לג א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ שֵׁנִית וְהוּא עוֹדֶנּוּ עָצוּר בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה לֵאמֹר׃ ב כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשָׂהּ יְהוָה יוֹצֵר אוֹתָהּ

ת"א שדות בכסף. קידושין כ' בתרא כ"ח: וכתוב בספר. קידושין כ"ו בתרא כ"ח וק"ח: להכינה

רש"י

לג (א) עצור. בבית הכלא: (ב) כה אמר ה' עושה. העושה זאת:

מצודת דוד

עליהם. יהיה שמחה לפני כמה שאיטיב עמהם: באמת. ר"ל בנטיעה המתקיימת: בכל לבי. באהבה רבה: (מב) אל העם. על העם: הזאת. אשר הם עתה בה: (מג) ונקנה. אז יהיה נקנה שדות בארץ הזאת: שממה היא. ר"ל עד עולם תהיה שממה וכבר נמסרה ביד הכשדים לתלותין: (מד) שדות. לא כן יהיה כי עוד יבוא זמן אשר יקנו שדות בכסף ויכתבו הקנין בספר ובעל השדה יחתום שמו בו ויזמינו עדים וכדרך הנהוג: בארץ בנימין. השדות יקנו בארץ בנימין וגו': ובערי ההר וגו'. הערים העומדים בהר ובעמק ובפאת הדרום: כי אשיב. אשיב לארצם את השבים ללכת בגולה וכ"ז חוזר למעלה לומר הנה הכל בידי ואשיב ישראל לארצם ולכן צויתי לך לקנות השדה מחנמאל להיות לאות ולרמז שכן יקנו עוד שדות כי ישובו מהגולה וישבו בארצם:

לג (א) שנית. פעם שנית בדבר ענין הגאולה העתידה: והוא עודנו. כשבאה לו הנבואה הזאת היה עדיין כלוא בחצר המטרה: לאמר. מוסב על ראשית המקרא ויהי דבר ה' וגו' לאמר: (ב) עושה. המגדלה והמרוממה ועל ירושלים יאמר שזכר למעלה וקצר כדבר המובן: יוצר אותה. המחדש אותה להכינה עד עולם: ה' שמו. ר"ל וזהו מורה שהכל

מצודת ציון

(מג) ונקנה. מל' קנין: (מד) אשיב. מל' השבה: שבותם. מל' שבי:

לג (א) עודנו. עדיין: עצור. מעוכב וכלוא וכן מעוצר וממשפט לוקח (ישעי' נ"ג): (ב) עושה. ענין הגדלה ורוממות כמו ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמ"ט): יוצר. מחדש וכן יוצר עליכם רעה (לעיל י"ח): להכינה. מל' הכנה:

תוכחת ירמיה

באור הענין

תמיד, ואם היו הנטעים לא הייתי שש בהטבה זאת, אבל אחר שאתן יראתי בלבבם אשים להטיב אותם, שגדר הששה הוא שמראה שמחתו בגלוי, [ב] ונטעתים בארץ באמת בכל לבי, משא"כ אם היו חוטאים לא היה לבי דבוק עמהם מפני חטאתיהם: (מב) כי כה אמר ה' כאשר הבאתי את כל הרעה ר"ל אחר שהרעה היא רק הכנה אל שיתוקנו ויהיו מוכנים לקבל הטובה, א"כ כאשר הבאתי את הרעה כן אנכי מביא עליהם את הטובה: (מג—מד) ונקנה, וזה היה האות מה שצויתי לך לקנות השדה מאת חנמאל, אשר אתם אומרים שממה היא, שדות בכסף יקנו וזה הפך השממה שהשדות הם בחנם, ונגד מה שאתם אומרים נתנה ביד הכשדים, וכתוב בספר וחתום והעד עדים שזה הפך מקנין הכשדים שאם ימכור אדם שם שדה לא יכתבהו בשטר ובעדים פן ישמע להמלכות שמחזיק בה כקנינו, וזה יהיה מפני כי אשיב את שבותם:

לג (ב) כה אמר ה' עושה, העשיה היא גמר הדבר, והיצירה היא הוצאת צורת הדבר שהיא קודם העשיה, ר"ל אצל ה' כבר נעשה הדבר ונגמר כי דבר ה' הוא כאילו נעשה בפועל, ואצל התחתונים שאצלם יעשה ה' את הדבר על ידי סבות ומסובבים וע"י ההמשך בזמן אני יוצר להכין את הדבר שתצא לפועל בעולם השפל בבוא הזמן וקץ הימין: (ג) קרא אלי ואענך, נגד מ"ש למעלה (פ"ו פ"ז) שירמיה לא היה יכול להתפלל בכל עת שירצה, שע"י שנבא פורענות לא יכול לשוח בשמחה של

באור המלות

(ב) עושה יוצר אותה, באתי (ישעיה מ"ג ז') שהיוצר הוא הצר צורת הדבר, והעושה גומר את הדבר, ור"ל עושה את הדבר, והכנה היא על תכלית טוב, ועז"א ה' שמו ר"ל שעשה זאת מגיד שהוא ה' בעל הרחמים ומטיב את כל

לַהֲכִינָהּ יְהוָה שְׁמוֹ׃ ג קְרָא אֵלַי וְאֶעֱנֶךָּ וְאַגִּידָה לְּךָ גְּדֹלוֹת וּבְצֻרוֹת לֹא יְדַעְתָּם׃ ד כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל־בָּתֵּי הָעִיר הַזֹּאת וְעַל־בָּתֵּי מַלְכֵי יְהוּדָה הַנְּתֻצִים אֶל־הַסֹּלְלוֹת וְאֶל־הֶחָרֶב׃ ה בָּאִים לְהִלָּחֵם אֶת־הַכַּשְׂדִּים וּלְמַלְאָם אֶת־פִּגְרֵי הָאָדָם אֲשֶׁר־הִכֵּיתִי בְאַפִּי וּבַחֲמָתִי וַאֲשֶׁר הִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהָעִיר הַזֹּאת עַל כָּל־רָעָתָם׃ ו הִנְנִי מַעֲלֶה־לָּהּ אֲרֻכָה וּמַרְפֵּא וּרְפָאתִים וְגִלֵּיתִי לָהֶם עֲתֶרֶת שָׁלוֹם וֶאֱמֶת׃ ז וַהֲשִׁבֹתִי אֶת־שְׁבוּת יְהוּדָה וְאֵת שְׁבוּת יִשְׂרָאֵל וּבְנִתִים כְּבָרִאשֹׁנָה׃ ח וְטִהַרְתִּים מִכָּל־עֲוֺנָם אֲשֶׁר חָטְאוּ־לִי וְסָלַחְתִּי לְכוֹל־עֲוֺנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ־לִי וַאֲשֶׁר פָּשְׁעוּ בִי׃

יתיר ו' והיתה

רש"י

(ג) קרא אלי ואענך. להודיעך העתידות: ובצורות. שמורות בלבי לעשותם: (ד) הנתוצים אל הסוללות. לעשות מהם סוללות תלים שצבורים למעלה אשר בונים בני העיר לעלות אל הסוללות להלחם מעליהם אל הכשדים: ואל החרב. לתקפא שורא מן קדם דקטלין בחרבא: (ה) ולמלאם את פגרי האדם. ואת הבתים אשר נתצו עושים קברות לפגרים שנהרגים בתוך העיר: ואשר הסתרתי וגו'. כה אמר ה' הנני מעלה לה וגו': (ו) עתרת שלום. ברכת שלום, שלי"ד בלעז:

מצודת ציון

(ג) ובצורות. חזקות וכוה מל' מבצר: (ד) הנתוצים. ענין שבירה והריסה: אל הסוללות. על הסוללות ר"ל בעבור הסוללות והם התלים שעושים לעלות עליהם להלחם: ואל החרב. בהרב כמו ואל הארון (שמות כ"ה) ומשפטו ובהארון: (ו) ארוכה. ענין רפואה כמו ארוכת בת עמי (לעיל ח') ולהוספת ביאור אמר ומרפא: וגליתי. מל' גלוי: עתרת. ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטורת (יחזקאל ה'): (ז) שבות.

מצודת דוד

בידו: (ג) קרא אלי. להודיע לך הנהגות העתידות ואגיד לך: גדולות. נהמות גדולות וחזקות שלא ידעתם: (ד) על בתי העיר הזאת. ר"ל בתי העיר ויתר העם: הנתוצים. אשר המה עתה נתוצים בעבור לעשות מאבניהם סוללות מגבהים לעלות עליהם להלחם מול הכשדים: ואל החרב. ר"ל וינתצו אותם בחרב והוא שם כלי מיוחד לשבר בו וכן ומגדלותיך יתוץ בחרבותם (יחזקאל כ"ו): (ה) באים להלחם. ר"ל כי לא יאבו לקבל עליהם עול שעבוד והמה באים להלחם עם הכשדים ויהיה סבה למלאות הבתים ההם את פגרי האדם וגו': ואשר. ועל אשר הסתרתי פני מן העיר בעבור רעתם ולכן ימלאו הבתים מפגרי המתים: (ו) הנני מעלה לה. הנה אעלה רפואה לעיר הזאת וירפאו גם אנשיה ר"ל העיר תבנה ואנשיה ישובו לה: וגליתי. אגלה להם שלום רב ומתקיים: (ז) והשבותי. אשיב לארצם את שבי יהודה ואת שבי ישראל: ובניתים. ר"ל יהיו מושבים במוכן ובשלוה כמאז: (ח) וטהרתים. ר"ל אמחול עונם ויהיו מטוהרים מטומאת

תוכחת ירמיה

באור המלות

לא נשחרב ונשחית: (ד—ה) אל הסוללות. ר"ל ע"י הסללות: והחרב. הוא הכשיל שמפילים בו הבניינים, וכן ומגדלותיך יתוץ בחרבותם, ומ"ש באים להלחם מוסב על הסוללות והחרב הם באים עם הכשדים להלחם על ישראל: (ו) ארוכה ומרפא. ארוכה על השבר מבחוץ, ומרפא לחולי פנימית (כנ"ל ל' י"ז): עתרת. ענין ריבוי כמו ונעתר להם ורפאם (ישעיה י"ט), השלום יעתרה להם: (ח) אשר חטאו, ואשר פשעו. לענין הסליחה מוסיף שיסלח על הפשיעה והמרד, אבל הטהרה עקרו מן העון שע"י נטמאה הנפש

באור הענין

מלוה שע"י השמחה תחול עליו הרוח, ולא נבא רק בעת קראו ה' והכינו לזה, אמר אליו שעתה שיודיע בשורות טובות יוכל לקרא וה' יענהו לנבאותו בעת שירצה. **גדולות** מהיותם חוץ לטבע, **ובצורות** וחזקות כי לא ישתנו ויתקיימו לעד. **ולא ידעתם**, כי עד עתה לא הודיע רק פורענות: (ד—ה) **אל הסוללות ואל החרב באים להלחם** ר"ל שבתי העיר נתוצים ע"י הסוללות והחרב שהסוללות והחרב הם **באים עם הכשדים להלחם** על העיר, ולמלא את הבתים **פגרי האדם**, **אשר הכיתי** ר"ל שנענשו אם ע"י ה' בעצמו עונש השגחיי, ועז"א **אשר הכיתי באפי ובחמתי**, ואם מעצמו ע"י הסתרת פנים, ועז"א **ואשר הסתרתי פני**, כמ"ש והסתרתי פני מהם והיה לאכול, וכ"ז היה **על כל רעתם** בין ההכאה ובין הסתרת פנים לא היה מפני שמחשבים לשלם רק על כל רעתם, כרופא שמקיז דם שאינו כדי למחוץ רק כדי לרפא: (ו) **הנני מעלה לה ארוכה**, שע"י ההכאה הזאת יהיה לה ארוכה על השבר מבחוץ, **ומרפא** על החולי הפנימית. **וגליתי להם עתרת** ר"ל אגלה להם איך יעתר להם **השלום והאמת** להתרצות אליהם להיות אתם בעתיד: (ז) **והשיבותי**, את הגולה. **ובניתים**, בנין המלכות ובנין העיר והמקדש: (ח) **וטהרתים**, על העבר שיטהר אותם מטומאת עונם, והנה העון

ט וְהָיְתָה לִּי לְשֵׁם שָׂשׂוֹן לִתְהִלָּה וּלְתִפְאֶרֶת לְכֹל גּוֹיֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּ אֶת־כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אָנֹכִי עֹשֶׂה אוֹתָם וּפָחֲדוּ וְרָגְזוּ עַל כָּל־הַטּוֹבָה וְעַל כָּל־הַשָּׁלוֹם אֲשֶׁר אָנֹכִי עֹשֶׂה לָּהּ: י כֹּה | אָמַר יְהוָה עוֹד יִשָּׁמַע בַּמָּקוֹם־הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים חָרֵב הוּא מֵאֵין אָדָם וּמֵאֵין בְּהֵמָה בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַםִ הַנְשַׁמּוֹת מֵאֵין אָדָם וּמֵאֵין יוֹשֵׁב וּמֵאֵין בְּהֵמָה: יא קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה קוֹל אֹמְרִים הוֹדוּ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת כִּי־טוֹב יְהוָה כִּי־לְעוֹלָם חַסְדּוֹ מְבִאִים תּוֹדָה בֵּית יְהוָה כִּי־אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּת־הָאָרֶץ כְּבָרִאשֹׁנָה אָמַר יְהוָה: יב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד יִהְיֶה | בַּמָּקוֹם הַזֶּה הֶחָרֵב מֵאֵין־אָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־עָרָיו נְוֵה רֹעִים מַרְבִּצִים צֹאן: יג בְּעָרֵי הָהָר בְּעָרֵי הַשְּׁפֵלָה וּבְעָרֵי הַנֶּגֶב וּבְאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּבִסְבִיבֵי יְרוּשָׁלַםִ וּבְעָרֵי יְהוּדָה עֹד תַּעֲבֹרְנָה הַצֹּאן עַל־יְדֵי מוֹנֶה אָמַר יְהוָה: יד הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וַהֲקִמֹתִי

ג"א ופחדו ורגזו. עקידה שער נ"ז: קול ששון. ברכות ו': מביאים. שם ו': עוד תעבורנה. ברכות נ"ד:

רש"י

(יב) נוה רועים. מדור רועים: (יג) עוד תעבורנה הצאן וגו'. יצאו ויבאו ישראל ע"י מלך מולך את

מצודת דוד

עון: וסלחתי וגו'. כפל הדבר במ"ש: פשעו בי. מרדו בי: (ט) והיתה לי. הדבר הזה תהיה לי לפרסום ששון ולתהלה לכל הגוים השומעים הטובה אשר אעשה לישראל כי כולם ישמחו בתשועת ישראל ויהללו ויפארו את ה' על כי אז יכירו שאמת שה' הוא האלהים: ופחדו ורגזו. ישראל יפחדו וירעדו מתאוות עוד בעבור כל הטובה וגו' ר"ל יפחדו לחטוא שלא יאבדו הטובה המרובה: עושה לה. ר"ל לירושלים: (י) חרב הוא. ר"ל עד עולם יהיה חרב ובמה מבלי ימצא שם אדם ובהמה: בערי יהודה. לתוספת ביאור יפרש מהו מה הוא המקום ואמר בערי יהודה וגו': הנשמות. אשר הם שוממות מבלי אדם עובר שם ומבלי אדם יושב בהם: (יא) קול ששון. מוסב על המקרא שלפניו לומר עוד ישמע במקום הזה קול ששון וגו': קול חתן. קול שמחת חתן: כי לעולם חסדו. כי עד עולם יעשה חסד: מביאים. ושמה יהיו מביאים קרבן תודה בבית ה' בעבור הנס: כי אשיב. אל הארץ אשיב את בני הגולה של כל הארץ להיות בטובה כמאז: (יב) במקום הזה. הוא ירושלים: ובכל עריו. בכל ערי ישראל: נוה רועים. בכל המקומות יהיו מדורי רועים המרביצים צאן כי יתרבה לאנשים מאד: (יג) בערי ההר. בהערים העומדים על ההר ובעמק ובפאת הדרום: עוד תעבורנה. ר"ל כ"כ יתרבו הצאן עד שלא יספיקו בעליהם למנותם בעצמו ויעמיד מונה

מצודת ציון

מל' שבי': ובניתים. מל' בנין: (ט) לשם. ענין פרסום: ורגזו. ענין תנועה הרעדה וכן רגזו ואל תחטאו (תהלים ד'): (י) חרב. מל' חורבן: הנשמות. מל' שממון: (יב) נוה. ענין מדור: מרביצים. ענין שכיבה לנוח: (יג) מונה.

באור הענין　　　תוכחת ירמיה　　　באור המלות

מכמת את הנפש, ומקרב עליהם לפני ה', נגד השומאה וטהרתי, נגד הקטרוג וסלחתי: (ט) והיתה, ועל העתיד יהיה לי לשם ששון, ופחדו ורגזו המאמרים מקבילים ופחדו על כל השלום שע"כ יפחדו מהם להלחם אתם, ורגזו על כל הטובה: (י) במקום הזה אשר אתם אומרים חרב הוא החורבה שייך על הבנינים, והשממה שייך על כל הארץ, ושממה הוא יותר מן חורבה, ועז"א במקום הזה היינו בעיר ירושלים שעליו היו אומרים חרב הוא ע"י בניניו שנחרבו, ומוסיף גם שאמר ערי יהודה וגם בחוצות ירושלים (בחוצות הם אחורי הבתים) שהם היו נשמות שהוא יותר מחורבה: (יא—יב) קול ששון ע"י האויבים שיעשו, קול אומרים הודו על הנסים שיעשה להם, ונגד מ"ש חרב הוא מאין אדם אמר שישמע קול ששון וכו', ונגד מ"ש חרב הוא מאין בהמה אמר שיהיה נוה רועים: (יג) עוד תעבורנה הצאן ע"י מונה אחר שדבר מעט נאן חזר להמשיל כלל השומה כצאן ושיהיה

ע"י פוות השכל שזה ההבדל בין עון ופשע: (ט) לשם לתהלה ולתפארת. התבאר סימן י"ג: ופחדו ורגזו. הרוגז הוא החיל ותנועה הגוף ויהיה ע"י חרדה או קנאה או התעוררות יתר כחות הנפש: (י) חרב, הנשמות. התבאר

לשם

את־הדבר הטוב אשר דברתי אל־בית ישראל ועל־בית יהודה׃ טו בימים ההם ובעת ההיא אצמיח לדוד צמח צדקה ועשה משפט וצדקה בארץ׃ טז בימים ההם תושע יהודה וירושלם תשכון לבטח וזה אשר־יקרא־לה יהוה ׀ צדקנו׃ יז כי־כה אמר יהוה לא־יכרת לדוד איש ישב על־כסא בית־ישראל׃ יח ולכהנים הלוים לא־יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה ועשה זבח כל־הימים׃ יט ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו לאמור׃ כ כה אמר יהוה אם־תפרו את־בריתי היום ואת־בריתי הלילה ולבלתי היות יומם־ולילה בעתם׃ כא גם־בריתי תפר את־דוד עבדי מהיות־לו בן מלך על־כסאו ואת־הלוים הכהנים משרתי׃ כב אשר לא־יספר צבא השמים ולא ימד חול הים כן ארבה את־זרע דוד עבדי ואת־הלוים משרתי אתי׃ כג ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו לאמר׃ כד הלוא ראית מה־העם הזה

רש"י

דברו

ברחם: (יז) לא יכרת. כריתת עולם אלא אם יפסוק סופו לחזור: (יח) כל הימים. לא יכרת להם זרע הראוי להעלות עולה ולהקטיר מנחה: (כ) אם תפרו את בריתי היום. אם תוכלו להפר את בריתי אשר כרתי את היום ואת הלילה להיותם בעתם אשר כרתי לנח ובניו יום ולילה לא ישבותו:

מצודת ציון

מל' מנין ומספר: (יד) והקמותי. אקים: (כ) תפרו. ענין בטול: בריתי. ענינו כל"מ דבר מתקיים: בעתם. מל' עת וזמן: (כא) אשר. כאשר ותחסר כ"ף הדמיון: ימד. מל'

מצודת דוד

במקומו להעביר הלאן לפניו למעתם: (טו) אצמיח לדוד. מזרעו אצמיח צמח צדקה זהו מלך המשיח והוא יעשה משפט וצדקה: (טז) וזה אשר יקרא לה. וזה השם אשר יקרא המקום לירושלים: ה' צדקנו. ה' יצדיק אותנו בזמן קיומה: (יז) איש יושב. ר"ל איש מזרעו יושב על כסא המלוכה: (יח) ולכהנים הלוים. הכהנים בני לוי: לא יכרת. לא יהיה נכרת מהם איש מלפני מלהיות מעלה עולה וגו': כל הימים. ר"ל כל הימים לא יהיו נכרתים כי עד עולם תהיה העבודה בהם: (כ) אם תפרו. אם תוכלו להפר את בריתי אשר העמדתי אל היום וגו': ולבלתי. ולבל יהיו יומם ולילה בעת שקבעתי להם והוא כפל הדבר במ"ש: (כא) גם בריתי. אז גם ברית תופר עם דוד לבל יהיה לו בן מולך על כסאו וגם תופר הברית עם הכהנים בני לוי המשרתים אותי לבל ישרתו עוד ור"ל כמו שאין בידכם להפר הברית מעם היום והלילה כן א"א שיופר הברית מעם דוד ומעם הכהנים: (כב) אשר לא יספר. ר"ל כמו כאשר לא יספרו כוכבי השמים ולא יומדד חול הים

באור המלות

(ישעיה מ"ט י"ט): (טו) צמח צדקה. התבאר למעלה (כ"ג ה' ו'): (כ) את בריתי היום. את בריתי ברית היום: (כב) אשר לא יספר. כמו כאשר, וכן אשר ראיתם את מצרים היום: מצרתי אתי. כמו מי המרים, מלאכי רעים:

תוכחת ירמיה

באור הענין

להם רועה המונה אותם לדעת אם לא נחסר מניגם: (יד—טז) והקמותי, היא הנבואה שנבאה למעלה (כ"ג ה' ו'), ועיי"ש התבארו פסוקים אלה: (יז) לא יכרת לדוד, מימות המשיח והלאה: (כ) אם תפרו, ביאר שברית המלוכה והכהונה הוא מוכרח לקיום כלל המציאות כמו שחקי הטבע מוכרחים, וכמו שא"א שיבטל את בריתו עם כלל המציאות כן א"א שיבטל ברית המלוכה והכהונה לא שיבטלם לגמרי כמו שלא יפר בריתי היום והלילה, ולא שלא יבואו בזמן המוגבל אל הגאולה כמו שא"א לבלתי היות יומם ולילה בעתם: (כב) אשר, עוד באר שירבו משרתיו בארץ כמשרתיו בשמים, עד ששתי המערכות העליונה והתחתונה ישבילו זה את זה שיהיה להתחתונה טבע קיים כמו לעליונה, וגם יהיה מרובה בכמות כמוה: (כד) שתי המשפחות, הם אמרו הלא משפחת דוד ומשפחת אהרן אשר בחר ה' להעניקם יתר שאת וכרת עמהם ברית מיוחד ובכ"ז וימאסם, וכ"ש שמאס את העם בכלל שלא היו המובים אלו כשתי המשפחות האלה, ועי"כ את עמי ינאצון ויבזו אותם שא"א שיהיו עוד גוי לפניהם

דִּבְּרוּ לֵאמֹר שְׁתֵּי הַמִּשְׁפָּחוֹת אֲשֶׁר בָּחַר יְהוָה בָּהֶם וַיִּמְאָסֵם וְאֶת־עַמִּי יִנְאָצוּן מִהְיוֹת עוֹד גּוֹי לִפְנֵיהֶם׃ כה כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי׃ כו גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד עַבְדִּי אֶמְאַס מִקַּחַת מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק וְיַעֲקֹב כִּי־אָשׁוּב אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים׃

לד א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה וּנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל ׀ וְכָל־חֵילוֹ וְכָל־מַמְלְכוֹת אֶרֶץ מֶמְשֶׁלֶת יָדוֹ וְכָל־הָעַמִּים נִלְחָמִים עַל־יְרוּשָׁלִַם וְעַל־כָּל־עָרֶיהָ לֵאמֹר׃ ב כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָלֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וּשְׂרָפָהּ בָּאֵשׁ׃ ג וְאַתָּה לֹא תִמָּלֵט מִיָּדוֹ כִּי תָּפֹשׂ תִּתָּפֵשׂ וּבְיָדוֹ תִּנָּתֵן וְעֵינֶיךָ אֶת־עֵינֵי מֶלֶךְ־בָּבֶל תִּרְאֶינָה וּפִיהוּ אֶת־פִּיךָ יְדַבֵּר

ת"א אם לא בריתי. שבת ל"ג וקל"ז פסחים סח תענית כז מגילה לא נדרים לא ולב:

מלא ו'. אשיב קרי

רש"י

(כד) שתי המשפחות. המלכות והכהונה: ואת עמי ינאצון. ובדברים האלה הם גורמים לעמי לנאץ מהיות גוי לי לפניהם. לפני דבריהם אלה שמלמדין אותן לומר לא ישוב הקב"ה מחרונו עוד ולא תועיל לכם תשובה: (כה) אם לא בריתי וגו'. אי אפשר שלא יתקיים הברית שכרתי ליום ולילה להיות בעתם ואי אפשר לחקות שמים וארץ ליבטל כאילו לא שמתים גם זרע יעקב וגו' ורבותינו דרשוהו לענין ברית התורה והמילה ללמוד מכאן שבשבילם נבראו שמים וארץ אך אין המדרש מיושב על סדר המקראות:

מצודת דוד

בעבור רוב הכמות כן ארבה בכמות את זרע דוד והכהנים מבני לוי: (כד) שתי המשפחות. משפחת דוד ומשפחת אהרן הכהן: וימאסם. הנה עתה מאס בהם: ואת עמי ינאצון. וגם ימאסון את עמי ר"ל האומרים שמאסתי בהם לבל היות עוד גוי לפני שתי המשפחות האלה כי מאס בכולם ועוד לא ימלוך עליהם ממשפחת דוד ולא יכהנו בהם משפחת אהרן וגם לא יהיו עוד נקראים בני עמם כי תתפרד החבילה: (כה) אם לא בריתי. אם לא יתקיים הברית שעם היום והלילה אם יהיו חוקות והנהגות שמים וארץ כאלו לא שמתי להיות בטלים מחוק הנהגתם: (כו) גם זרע יעקב. אז אמאס גם זרע יעקב ודוד עבדי לבלי קחת מזרעו מושלים על זרע אברהם וגו' לומר כמו שלא יבטל זמן היום והלילה וחוקות השמים והארץ כן לא אמאס זרע יעקב ודוד וה"ה לזרע אהרן ולקצר לא זכרו ומאליו יובן: כי אשיב. ר"ל זה יהיה כאשר אשיב לארצם את בני השבי וארחם עליהם אז תשוב המלוכה לזרע דוד: לד (א) ממשלת ידו. שהוא מושל עליהם: וכל העמים. כי גם מעמים אחרים באו לעזרתו: עריה. ר"ל הסמוכים לה: (ב) לאמר. מוסב על הדבר וגו' מאת ה' לאמר: (ב) ואמרת אליו. ר"ל אליו לבד ולא יהיה עוד מי בדברך אליו: (ג) וכי,

מצודת ציון

מדידה: (כד) ינאצון. ענין מיאוס כמו ותוכחת נאץ לבי (משלי ה'): (כו) ישחק. יצחק כי השי"ן מתחלף: כי. כאשר: שבותם. מל' שבות: לד (א) חילו. גייסות עמו: (ג) תפוש תתפש. ענין

תוכחת ירמיה — באור הענין

לפניהם, ר"ל לפני שתי המשפחות, שא"א שהם יהיו קודמים במעלה לפני שתי המשפחות והם ישארו להיות גוי קדוש לפני ה': (כה) כה אמר ה' אם לא בריתי ר"ל אם יצוייר שלא יהיה עוד ברית היום והלילה במציאות, ואם יצוייר שחקות שמים וארץ לא שמתי, שיתבטלו חקי הטבע והשמים והארץ כאילו לא שמתי אותם, אז יצוייר. (כו) שגם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס (כי שתי הבריתות מוכרחים אל המציאות ומהלך השלמות הכללי) ור"ל מקחת מזרע יעקב מושלים אל זרע אברהם יצחק ומזרע דוד מושלים אל זרע יעקב, שזרע דוד ימשלו על זרע יעקב, וזרע יעקב ימשלו על בני ישמעאל ועשו: לד (א) וכל ממלכות וכל העמים, היינו ממלכות שהיו תחת ממשלתו וגם עמים אחרים שלא היו שהיו והשתתפו לצור על ירושלים משנאת ישראל: (ב—ג) ואמרת אל צדקיה ואמרת אליו, נגד שיאמר זאת בנבואה אל העם וגם שיאמר כן אל צדקיהו בעצמו, ור"ל תאמר פעם אחד פנים להודיע לכל וזה היה הפעם שכלאו צדקיה עבור נבואה זאת כנ"ל סי' ל"ב, שהנבואה שלמעלה נבאה אל

וּבָבֶל תָּבוֹא׃ ד אַךְ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה כֹּה־אָמַר יְהוָה עָלֶיךָ לֹא תָמוּת בֶּחָרֶב׃ ה בְּשָׁלוֹם תָּמוּת וּבְמִשְׂרְפוֹת אֲבוֹתֶיךָ הַמְּלָכִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ כֵּן יִשְׂרְפוּ־לָךְ וְהוֹי אָדוֹן יִסְפְּדוּ־לָךְ כִּי־דָבָר אֲנִי־דִבַּרְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃ ו וַיְדַבֵּר יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בִּירוּשָׁלָםִ׃ ז וְחֵיל מֶלֶךְ־בָּבֶל נִלְחָמִים עַל־יְרוּשָׁלַםִ וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה הַנּוֹתָרוֹת אֶל־לָכִישׁ וְאֶל־עֲזֵקָה כִּי הֵנָּה נִשְׁאֲרוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה עָרֵי מִבְצָר׃ ח הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחֲרֵי כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַםִ לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר׃ ט לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם בִּיהוּדִי אָחִיהוּ אִישׁ׃

ת"א בשלום תמות . מ"ק כח סנהדרין נב :

רש"י

לד (ה) **בשלום** תמות . אמרו רבותינו שמת נבוכדנצר בימיו שכל ימי נבוכדנצר לא יצאו אסוריו מאסוריהם וכשמת נבוכדנצר יצא צדקיה מבית האסורים ולמחרת מת וקברוהו בכבוד : ובמשרפות אבותיך . כך היה דרכם לשרוף על המלכים מטתן וכלי תשמישן : (ח) אחרי כרות המלך . בשנה השביעית למלכו כך שנינו בס"ע ויהי בשנה השביעית וגו' באו אנשים מזקני יהודה לדרוש את ה' (יחזקאל כ') אמרו ליחזקאל עבד כהן שמכרו רבו מהו שיאכל בתרומה כלומר לפי שהיו

מצודת ציון

באיזה בחזקה : (ה) והוי . ענין צעקת יללה : (ח) דרור . ענין חירות וחפשי כמו וקראתם דרור (ויקרא

מצודת דוד

תנתן . ולא ימיתו אותך בתופשים : ופיהו . של מלך בבל : (ד) לא תמות בחרב . כי גם נ"נ לא ימיתך : (ה) בשלום תמות . ארז"ל לאחר שמת נ"נ הוציאו לצדקיה מן המאסר ומת על מטתו : במשרפות . כמו ששרפו על אבותיך המלכים מטתן וכלי תשמישם כן ישרפו עליך כי כן היה הדרך לשרוף על המלכים כמ"ש וישרפו לו וגו' (ד"ה ב' ט"ז) : והוי אדון . בעת יספדו אותך יאמרו הוי על מיתת האדון : אני דברתי . ובודאי תקום : (ז) הנותרות . מה שלא נכבשו עדיין : אל לכיש . על לכיש ועל עזקה : כי הנה נשארו . כי כולם נכבשו ובית מבצרם : (ח) לקרא להם דרור . ר"ל לקרא לעבדים ולשפחות דרור וכאשר יפרש במקרא שלאחריו : (ט) לשלח . עכשיו מפרש למי יהיה הדרור ומה הוא ואמר לשלח כל איש עבדו וגו' חפשים ולתוספת ביאור אמר לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש והוא מקרא מסורס ור"ל שום איש לא יעבוד עוד ביהודי אחיו אחר שעבדו בם שנים וכמשפט התורה :

באור המלות | תוכחת ירמיה | באור הענין

(ט) לבלתי . שעורו לבלתי עבד איש ביהודי אחיהו . ומ"ש עבד בם ביהודי , כפול הכינוי עם הפעול , כמו ולאחותו

העם , שכן הוא סגנון הנבואה שם והיה שם כי שלחמו לא תגליחו שכ"ז אזהרה אל העם , ולכן כלאו כי על מה שאמר הנבואה אליו בעצמו לא היה ראוי שיחר אפו עליו שהוא עצמו שאלו כ"פ על דבר ה', ולכן ספר פה שמה שנבא ירמיה זאת כמה פעמים גם על זה היה מצווה מאת ה': (ד) **כה אמר ה' עליך**, ר"ל הפורעניות הזה הוא בעון הדור , ובעונש תתכפר גם אתה, (כי צדקיהו היה צדיק) ובכ"ז עליך ע"י צדקתך אמר ה' **שלא תמות בחרב**, שהמת בחרב המלך אין מספידים עליו , ואתה. (ה) **בשלום תמות** ולכן ישרפו לך וכו' ויספדו לך, **כי דבר** שאף שמצד הענין יחייב שיהרוג אותך ע"פ משפט שעברת על השבועה, תנצל ממות מפני שאני דברתי , וגם ר"ל שאלו דבר ה' לטובה לא תשוב ותתקיים בכל אופן : (ח) **לקרא להם דרור**, שדבר באזני העם שע"י ברית הזה יקראו לעצמם דרור , שעד עתה לא היה אחד מהם בטוח בעצמו פן יעני וימכר לעבד, וע"י תקנה זו יהיו חפשים כל ימי חייהם , והמלך קרא להעם לא להשרים , כי חשב שהשרים לא יתרצו לזה שהם לא יירא מחשש עניות רק העם יתרצו : (ט) **לשלח**, תקן שתי תקנות , א] לשלח איש את עבדו חפשים , העבדים שהם תחת רשותם ולא עבדו שש שנים , ב] על העתיד **לבלתי עבד בם איש ביהודי אחיהו** בעתיד: (י) **וישמעו**, ובכ"ז שמעו גם השרים לדבר המלך, א] שמעו לכרות את הברית , בין **לשלח את העבדים חפשים**, בין על

סעתיד

י וַיִּשְׁמְעוּ כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ בַבְּרִית לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם עוֹד וַיִּשְׁמְעוּ וַיְשַׁלֵּחוּ׃ יא וַיָּשׁוּבוּ אַחֲרֵי־כֵן וַיָּשִׁבוּ אֶת־הָעֲבָדִים וְאֶת־הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר שִׁלְּחוּ חָפְשִׁים וַיִּכְבִּישׁוּם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת׃ יב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ יג כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי כָּרַתִּי בְרִית אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֵאמֹר׃ יד מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו הָעִבְרִי אֲשֶׁר־יִמָּכֵר לְךָ וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם׃ טו וַתָּשֻׁבוּ אַתֶּם הַיּוֹם וַתַּעֲשׂוּ אֶת־הַיָּשָׁר בְּעֵינַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְרֵעֵהוּ וַתִּכְרְתוּ בְרִית לְפָנַי בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו׃ טז וַתָּשֻׁבוּ וַתְּחַלְּלוּ אֶת־שְׁמִי וַתָּשִׁבוּ אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתֶּם חָפְשִׁים לְנַפְשָׁם וַתִּכְבְּשׁוּ אֹתָם לִהְיוֹת

ת״א וישמעו וישלחו . ערכין ל״ג : מקץ שבע שנים . שם : ויכבשום קרי לכם

מצודת דוד

(י) וישמעו וגו׳ . ר״ל קבלו על עצמן לשלח איש את וגומר : וישמעו וישלחו . קבלו על עצמן לשלוח וכן שלחו ולפי שארכו הדברים במה שאמר לשלח וגו׳ לכן חזר ואמר וישמעו וכן דרך המקרא : (יא) וישובו . אחר זה נתחרטו והחזירו את העבדים וגו׳ ותפשו בהם בחזקה להיות להם לעבדים ולשפחות : (יב) ויהי דבר ה׳ . זה הוא האמור בתחילת הענין הדבר אשר היה וגו׳ ולפי שארכו הדברים חזר לומר ויהי דבר ה׳ : (יג) ביום הוציאי . בעת הוציאי וגו׳ ועל מעמד הר סיני יאמר שאז כרת ברית על כל המצות בכללן : (יד) מקץ . ר״ל מתחלת כי הראש יקרא קץ כמו הסוף : שבע שנים . לימי עבודתו וכאשר יפרש אחריו ועבדך שש שנים ואח״כ תשלחו הפשי : ולא שמעו . אל המצוה הזאת ואלו : (טו) ותשובו . ואתם שבתם בתשובה היום וגו׳ : לרעהו . לעבדו העברי : אשר נקרא שמי עליו . כי נקרא בית ה׳ : (טז) ותחללו את שמי . בעברכם על שבועת הברית : ותשובו . והחזרתם לקחת איש את עבדו וגו׳ : לנפשם . ללכת לרצונם : ותכבשו .

מצודת ציון

כ״ה) : (י) וישמעו כל השרים . ענין קבלת דברים : (יא) ויכבשום . ענין התפיסה בחזקה כמו ויש מבנותינו נכבשות (נחמיה ה׳) : (טז) ותחללו . מל׳ חלול : לנפשם . ענין

באור הענין

השמיד לבלתי עבד בם עוד מכאן ולהבא , וגם וישמעו וישלחו שאחרי שכרתו הברית שמעו ועשו מעשה בפועל ושלחו אותם : (יא) וישובו , כפי הנראה שבעת ההיא היו רבים מדלת העם נכנסים לעבדים אל העשירים שנשו בהם , ובעת המצור התירא המלך שימרדו אז ללאת אל נבוכדנאצר כדי שיפטרו מעבדות ולכן כרתו ברית לשלחם . שכן קרה אל הרומיים בימי קדם שבעת מלחמה הוכרחו לקרא דרור להמשועבדים להם בעד חובותיהם להשקיט המרד כידוע בקורות ימי קדם . ואחר שנסתלק המצור שבו והחזיקו בם לעבדים ושפחות , ובזה חטאו בשתים , א] מה שעברו על הברית והשבועה , ב] מה שכבשום לעבדים אחר שהיו חפשים וזה גזל גמור גזלת נפשות : (יג) ביום הוציאי אותם מארץ מצרים , שכמו שהוצאתים מבית עבדים כן לא יעבדו באחיהם שהם יצאו לחירות כמוהם : (יד) מקץ שבע שנים , ר״ל מעת התורה הוזהרו לשלחו אחר שש שנים ולא שמעו למצות התורה ולא הטו אזנם לנביאים המוכיחים אותם ע״ז : (טו) ותשובו , ואתם ברצותכם לתקן חטא אבותיכם שבתם בתשובה אל קצה האחרון , והוספתם גדר לקרא דרור אף קודם שש שנים , שזה אינו חיוב מצד הדין רק ותעשו הישר בעיני לפנים משורת הדין , וגם ותכרתו ברית : (טז) ותשובו וחטאו בשתים , א] ותחללו את שמי במה שעברתם על דברי הברית , ב] ותשיבו וכו׳ אשר שלחתם חפשים ותכבשו שזה גזל

תוכחת ירמיה

באור המלות

השתולם לא ישמא , ויל״פ לבלתי עבד בם בהשלחים לחירות , ולבלתי עבד ביהודי אחיהו מכאן ולהבא : (י) וישמעו , וישמעו . כפול , עי׳ בפי׳ : (יד) ולא שמעו ואף לא הטו את אזנם לשמוע , עי׳ בפי׳ :

לכם לעבדים ולשפחות: יז לכן כה־אמר יהוה אתם לא־שמעתם אלי לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרור נאם־יהוה אל־החרב אל־הדבר ואל־הרעב ונתתי אתכם לזועה לכל ממלכות הארץ: יח ונתתי את־האנשים העברים את־ברתי אשר לא־הקימו את־דברי הברית אשר כרתו לפני העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו: יט שרי יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עם הארץ העברים בין בתרי העגל: כ ונתתי אותם ביד איביהם וביד מבקשי נפשם והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ: כא ואת־צדקיהו מלך־יהודה ואת־שריו אתן ביד איביהם וביד מבקשי נפשם וביד חיל מלך בבל העלים מעליכם: כב הנני מצוה נאם־יהוה והשבתים אל־העיר הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש ואת־ערי יהודה אתן שממה מאין ישב:

הדבר

לזועה קרי

רש"י

רוצין לומר לא נענש על המצות על שהחזירו את העבדים: (יז) הנני קורא לכם דרור. מאתי שאיני אדון לכם להציל ותהיו הפקר אל החרב ואל הרעב: (יח) העגל אשר כרתו לשנים. כשחזרו וכבשום כרתו כולם ברית למרוד במקום וכרתו עגל לשנים ועברו בין בתריו למרוד בו, והיא היתה ברית חזקה ונמורה לאמר ככה יבתר ויחלק העובר עליה: (כא) העולים מעליכם. מפני חיל פרעה שיצא ממצרים כמו שמפורש בספר זה (ל"ז): (כב) הנני מצוה. ושב חיל פרעה לארצו והכשדים ישובו עליכם:

מצודת ציון

לבן כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג): (יז) לזועה. ענין חרדה: (יח) העוברים. המבטלים: הקימו. מלשון קיום: בתריו. חלקיו כמו ואת הצפור לא בתר (שם ט"ו): (יט) הסריסים. מין שרה: העוברים. מלשון העברה: (כא) העולים. ענין סלוק כמו ויעל מעל ירושלים (לקמן ל"ז):

מצודת דוד

ושבתם בכם בחזקה: (יז) לקרא דרור. ר"ל להתקיים קריאת הדרור: הנני קורא לכם דרור. רלה לומר אתן אתכם תפשים ממני להיות מוסרים אל החרב וגו' ולא אהיה עוד אדון עליכם למנוע אתכם מידיהם: לזועה לכל ממלכות הארץ. ר"ל כולם יחרידו אתכם: (יח) אשר לא הקימו. כפל הדבר במ"ש: אשר כרתו לפני. והוזר ומפרש שכרתו העגל לפני חלקים ועברו בין החלקים כי כן היה דרך כורתי ברית וכמ"ש בברית הבתרים ויבתר אותם בתוך וגו' והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה (בראשית ט"ו) והוא היה שלוחו של מקום: (יט) שרי יהודה. והם שרי יהודה וגומר אשר עברו בין בתרי העגל: (כ) ונתתי. לפי שארכו הדברים חזר לומר ונתתי אותם: למאכל וגו'. כי לא יקברום על כי ירבו מאד: ולבהמת הארץ. לחית הארץ כי חיה בכלל בהמה: (כא) וביד חיל וגו'. הם האויבים ומבקשי נפשם והוא כפל ענין במ"ש: העולים מעליכם. אשר נסתלקו מעליכם במעט שבאו מצרים לעזור להם כמ"ש והיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים וגו' ויעלו מעל ירושלים (לקמן ל"ז): (כב) הנני מצוה. ר"ל אעיר לכם: והשבותים. אשיב לשם את חיל מלך בבל:

תוכחת · באור הענין · ירמיה

נמוך כנ"ל: (יז) הנני קורא לכם דרור, כי מי שהוא עבד ה' הוא חפשי מן המקרים ואין דבר אחר שולט עליו, וכשיוצא חפשי מרשות ה' הוא תחת רשות המקרים כמ"ש (למעלה ס"ז) הנה נגא וכו', אשר לחרב וכו', וז"ש הנני קורא לכם דרור, וזה עונש על שכבשום לעבדים, ועל שעברו את הברית אומר. (יח) ונתתי את האנשים שעברו ברית כפול, א] ברית התורה אשר מכבר, וז"ש העוברים את בריתי, ב] הברית שכרתו עתה, ועז"א אשר לא הקימו את דברי הברית אשר כרתו לפני: (כ) ונתתי אותם ביד אויביהם על העברת ברית התורה, והיתה נבלתם למאכל נגד הברית שכרתו בין בתרי העגל: (כא) ואת צדקיהו, הגם שלא עבר בין בתרי העגל היה בידו למחות ולא מיחה:

לה א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֵאמֹר׃ ב הָלוֹךְ אֶל־בֵּית הָרֵכָבִים וְדִבַּרְתָּ אוֹתָם וַהֲבִאוֹתָם בֵּית יְהוָה אֶל־אַחַת הַלְּשָׁכוֹת וְהִשְׁקִיתָ אוֹתָם יָיִן׃ ג וָאֶקַּח אֶת־יַאֲזַנְיָה בֶן־יִרְמְיָהוּ בֶּן־חֲבַצִּנְיָה וְאֶת־אֶחָיו וְאֶת־כָּל־בָּנָיו וְאֵת כָּל־בֵּית הָרֵכָבִים׃ ד וָאָבִא אֹתָם בֵּית יְהוָה אֶל־לִשְׁכַּת בְּנֵי חָנָן בֶּן־יִגְדַּלְיָהוּ אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־אֵצֶל לִשְׁכַּת הַשָּׂרִים אֲשֶׁר מִמַּעַל לְלִשְׁכַּת מַעֲשֵׂיָהוּ בֶן־שַׁלֻּם שֹׁמֵר הַסַּף׃ ה וָאֶתֵּן לִפְנֵי ׀ בְּנֵי בֵית־הָרֵכָבִים גְּבִעִים מְלֵאִים יַיִן וְכֹסוֹת וָאֹמַר אֲלֵיהֶם שְׁתוּ־יָיִן׃ ו וַיֹּאמְרוּ לֹא נִשְׁתֶּה־יָּיִן כִּי יוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב אָבִינוּ צִוָּה עָלֵינוּ לֵאמֹר לֹא תִשְׁתּוּ־יַיִן אַתֶּם וּבְנֵיכֶם עַד־עוֹלָם׃ ז וּבַיִת לֹא־תִבְנוּ וְזֶרַע לֹא־תִזְרָעוּ וְכֶרֶם לֹא־תִטָּעוּ וְלֹא יִהְיֶה לָכֶם כִּי בָּאֳהָלִים תֵּשְׁבוּ כָּל־יְמֵיכֶם לְמַעַן תִּחְיוּ יָמִים רַבִּים עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם גָּרִים שָׁם׃ ח וַנִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב אָבִינוּ לְכֹל אֲשֶׁר צִוָּנוּ לְבִלְתִּי שְׁתוֹת־יַיִן כָּל־יָמֵינוּ אֲנַחְנוּ נָשֵׁינוּ בָּנֵינוּ וּבְנֹתֵינוּ׃ ט וּלְבִלְתִּי בְּנוֹת בָּתִּים לְשִׁבְתֵּנוּ וְכֶרֶם וְשָׂדֶה

ת״א בימי יהויקים. עקידה שער פ׳: פתח בס״פ חרע

רש״י

לה (ב) **אל** בית הרכבים. בני יונדב בן רכב ומבני יתרו היו: (ד) איש האלהים. נביא דה׳: שומר הסף. אמרכלא פרשורי״ר בלעז: (ז) באהלים תשבו. במדברות אשר אתם גרים

מצודת דוד

לה (ב) בית הרכבים. הם בני יונדב בן רכב ומזרע יתרו היו: בית ה׳. אל בית ה׳: אל אחת הלשכות. אל אחת מן הלשכות: והשקית. הבטחל להשקותם יין: (ד) איש האלהים. נביא ה׳: אשר אצל. הלשכה ההיא היתה אצל הלשכה אשר השרים נאספים שמה וממעל ללשכת מעשיהו: (ה) וכוסות. לשפוך בהם יין מהגביעים לשתות מהם:

(ו) אבינו. ר״ל ראש המשפחה: עד עולם. עד סוף כל הדורות: (ז) ולא יהיה לכם. אף בקנין או במתנה לא יהיה לכם בית בנוי ושדה זרועה וכרם נטוע: באהלים. העשויים על פני השדה שאפשר להעתיקם ממקום למקום: למען תחיו וגו׳. כי בית ושדה וכרם יש בהם הנאה המעכבת את האדם במקום ההוא ולפעמים יאבד עם אנשי המקום ההוא אבל היושב באהלים ואין לו שדה וכרם בקל יוכל להעתיק ממקום למקום (וטעם מניעת שתיית היין לא הוצרך לפרש כי ידוע הוא שמביא למעשים מגונים): אשר אתם גרים שם. במקום נטיית האהלים: (ח) ונשמע בקול. ר״ל קבלנו מאמריו: בנינו ובנותינו. ר״ל אף הקטנים והקטנות: (ט) לשבתנו. לשבת אנחנו בהם: וזרע. ר״ל כל מין זרע אף גן זרוע:

מצודת ציון

לה (ב) הלשכות. ענין חדר: (ד) שומר הסף. שומר מזוזות השוערים כי סף הוא מזוזה וכן הכהנים שומרי הסף (מ״ב י״ב): (ה) גביעים. הם כעין כוסות גדולים מהם ובהם מריקים היין וכן ואת גביעי גביע הכסף (בראשית מ״ד): (ז) גרים. דרים כמו עם לבן גרתי (בראשית

תוכחת ירמיה

באור הענין

לה (ב) **ודברת** אותם, שידבר עמהם ומתוך הדבור יביאום אל בית היין, כי יבינו שמביא אותם בכיון שלא ישמרו א״ע מלשתות, **והביאותם בית ה׳** לפרסם הדבר, **והשקיתם** שבהדל להשקותם אם ירצו: (ד) **אצל לשכת** שהיה פרסום גדול בדבר, **אשר ממעל וידעו כל הנכנסים** והיוצאים: (ז) **ולא יהיה לכם** מוסב על כולם, שלא יהיה לכם בית וזרע וכרם אף ע״י קניה מאחרים, כי במ״ש לא תבנו ולא תטעו היה משמע שלקנות בית בנוי וכרם שנטעו אחרים מותר, **כי באהלים**

באור המלות

(ה) גביעים, וכוסות, כ״א היה לו הבנית אחר, והפי׳ שנראה בין הגביעים גדולים ומהם מוזגים לכוסות לשתות מהם ע״כ אמר גביעים מלאים יין: (ח—י) ובשם,

וְזֶרַע לֹא יִהְיֶה־לָּנוּ׃ י וַנֵּשֶׁב בָּאֳהָלִים וַנִּשְׁמַע וַנַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יוֹנָדָב אָבִינוּ׃ יא וַיְהִי בַּעֲלוֹת נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶל־הָאָרֶץ וַנֹּאמֶר בֹּאוּ וְנָבוֹא יְרוּשָׁלִַם מִפְּנֵי חֵיל הַכַּשְׂדִּים וּמִפְּנֵי חֵיל אֲרָם וַנֵּשֶׁב בִּירוּשָׁלִָם׃ יב וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ יג כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָלֹךְ וְאָמַרְתָּ לְאִישׁ יְהוּדָה וּלְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם הֲלוֹא תִקְחוּ מוּסָר לִשְׁמֹעַ אֶל־דְּבָרַי נְאֻם־יְהוָה׃ יד הוּקַם אֶת־דִּבְרֵי יְהוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב אֲשֶׁר־צִוָּה אֶת־בָּנָיו לְבִלְתִּי שְׁתוֹת־יַיִן וְלֹא שָׁתוּ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה כִּי שָׁמְעוּ אֵת מִצְוַת אֲבִיהֶם וְאָנֹכִי דִּבַּרְתִּי אֲלֵיכֶם הַשְׁכֵּם וְדַבֵּר וְלֹא שְׁמַעְתֶּם אֵלָי׃ טו וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִאִים ׀ הַשְׁכֵּים וְשָׁלֹחַ ׀ לֵאמֹר שֻׁבוּ־נָא אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וְהֵיטִיבוּ מַעַלְלֵיכֶם וְאַל־

ת״א ויהי דבר ה׳. עקידה שער עו : תלכו

רש״י

הם, לא היה להם חלק בארץ שבני גרים היו : (יא) ויהי בעלות נבוכדראצר. על כרחנו באנו העיר לכך עכשיו אנו יושבים בבתים :

מצודת ציון

ל״ב) : (טו) נא. עתה : מעלליכם. מעשיכם :

מצודת דוד

(י) ונשב. עד הנה ישבנו באהלים : ונשמע ונעש. ר״ל כמו שקבלנו על עצמינו כן עשינו ככל אשר וגו׳ : (יא) ויהי בעלות. ר״ל ומה שנשב עתה בבתי העיר הסבה היא כי בעלות נ״נ אל הארץ (וזהו מה שעלה בימי יהויקים כמ״ש במ״ב כ״ד) אז אמרנו אלו לאלו בואו ונבוא לירושלים מפחד הכשדים ואנשי ארם אשר עמהם לבל ישללו אותנו ולכן נשב בירושלים : (יג) לאיש יהודה. לאנשי יהודה : הלוא תקחו מוסר. ר״ל באמת מהדבר הזה יש לכם ללמוד לשמוע אל דברי : (יד) הוקם. הנה נתקיים את דברי יהונדב וגו׳ : ולא שתו. והנה הם לא שתו (ולא אמר מה שמנעו לקחת בית ושדה וכרם כי מניעת שתיית היין ראו בעיניהם ולא כן אלו) : כי שמעו. ר״ל לא מנעו מרצון נפשם כ״א לשמוע

באור המלות

ונשמע, כפל, וכהרחיב בפי׳ : (טו) ולא הטיתם אזנכם ולא שמעתם. הכ״מ אומר ולא שמעו ולא הטו אזנם (למעלה ז׳ כ״ו כ״ח, י״א ח׳, י״ז כ״ג, כ״ה ד׳, ל״ד י״ד, לקמן מ״ד ה׳), וכשאמר מחייב אמר בהפך הט אזנך ושמע (מ״ב י״ט ט״ז, תהלות י״ז ו׳, משלי כ״ב י״ז), כי הטיית האזן פתוח מן השמיעה והם לבדו הקדים הטיית האזן, ולכ״פ לא הטיתם אזנכם לדברי הנביאים ולא שמעתם אלי דוקא

תוכחת ירמיה

באור הענין

תשבו שלא תשבו אף בבית כל אחרים רק באהלים : (י) **ונשב באהלים ונשמע ונעש** וכו׳ ר״ל כי כל מה שאמר להם קיימו עד עתה, אבל הציווי שישבו באהלים הלא לא קיימו עתה כי ישבו בבתים בירושלים, ע״ז השיבו שאחר שכל הציווים נוה סתם, רק בציווי שישבו באהלים אמר **באהלים תשבו למען תחיו ימים רבים ע״פ האדמה** ממילא היה תנאי בזה, שנשב באהלים שעי״כ נחיה על האדמה, כי כובשי ארצות לא ילכו לכבוש יושבי אהלים, אמנם עתה שבא נבוכדנצר להחריב את הארץ והיתה הישיבה באהלים בשדה מקום סכנה, א״כ בזה נכלל בציווי אביהם שבאופן זה ישבו בעיר מבצר, כי התנה באהלים תשבו למען תחיו ומכלל הן אתה שומע לאו שאם ישיבת האהלים סכנה לא ישבו בם, וז״ש. (יא) **ונשב באהלים ונעש ככל אשר צונו יונדב אבינו ויהי בעלות נבוכדנצר** וכו׳ **ונאמר באו ונבוא ירושלים מפני חיל הכשדים**, אחר שהוא עתה מקום סכנה ולכן נשב בירושלים, וא״כ גם בזה שמענו ונעש ככל אשר נוה אבינו : (יד) **הוקם**, א] שהיה ציווי של ב״ו והוקמו דבריו, ב] **שלא שתו עד היום הזה** ולא עברו בשום פעם, ג] שלא ידעו שום תועלת ממצוה זאת רק **כי שמעו את מצות אביהם**, **ואנכי דברתי**, א] שהוא דבור אלהים, ב] אחר שדברתי בתמידות ולא שמעתם : (טו) **ושלחתי את עבדי הנביאים**, **שובו מדרכו** במצות ל״ת, **והטיבו** במ״ע, ג] שהיא מצוה שיש בה תועלת **ושבו אל האדמה**, ובכ״ז **לא הטיתם אזן** לדברי הנביאים **ולא שמעתם** לדברי התורה : (טז) **כי הקימו בני יהונדב** וכו׳ **והעם** וכו׳, שהנם שי״ל ללמוד מוסר מבני יונדב בכל זה לא שמעו :

תלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם ושבו אל־האדמה אשר־נתתי לכם ולאבתיכם ולא הטיתם את־אזנכם ולא שמעתם אלי׃ טז כי הקימו בני יהונדב בן־רכב את־מצות אביהם אשר צום והעם הזה לא שמעו אלי׃ יז לכן כה־אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל הנני מביא אל־יהודה ואל כל־יושבי ירושלם את כל־הרעה אשר דברתי עליהם יען דברתי אליהם ולא שמעו ואקרא־להם ולא ענו׃ יח ולבית הרכבים אמר ירמיהו כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל יען אשר שמעתם על־מצות יהונדב אביכם ותשמרו את־כל־מצותיו ותעש ככל אשר־צוה אתכם׃ יט לכן כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לא־יכרת איש ליונדב בן־רכב עמד לפני כל־הימים׃

לו א ויהי בשנה הרבעית ליהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל־ירמיהו מאת יהוה לאמר׃ ב קח־לך מגלת־ספר וכתבת אליה את כל־הדברים אשר דברתי אליך על־ישראל ועל־יהודה ועל־כל־הגוים מיום דברתי אליך מימי יאשיהו ועד היום הזה׃ ג אולי ישמעו בית יהודה את כל־הרעה

מצודת דוד

אשר אנכי וגו'. ר"ל בזריזות רב בהשכמה אני מדבר אליכם על ידי הנביאים ועכ"ז לא שמעתם: (טו) ואשלח. ר"ל ואחר שעברתם על דברי שלחתי עליכם הנביאים בהשכמה ובזריזות לאמר שובו עתה כל איש מדרכו הרעה ומעשה הטיבו: ושבו. ואז תשבו על האדמה וגו': (טז) כי הקימו. ר"ל ובעבור כי בני יהונדב הקימו מצות אביהם והעם הזה לא שמעו אלי ולא למדו מהם: (יז) לכן. הואיל ולא שמעו ולא למדו מהם לכן וגומר: אשר דברתי עליהם הפורעניות שיעדתי על ידי הנביאים: יען. בעבור שדברתי אליכם דברי ולא שמעו: ואקרא להם. לשוב אלי: (יח) אשר שמעתם. לקבל מאמריו: על מצות. אל מצות: ותשמרו. ר"ל בשמרתם בלב ילא שכחתם נכסם: ותעשו. וגם עשיתם ככל אשר לוה אתכם עם כי רבים המה: (יט) לא יכרת וגו'. ר"ל לא יהיה נפסק מזרע יונדב מלהיות איש מהם עומד לפני כל הימים כלומר עד עולם יהיו מהם יושבים בסנהדרין ומורים בדברי תורה כן אחז"ל או שיהיו יראי ה' וחושבי שמו ונכנעים לעבודתו:

לו (ב) מגלת ספר. הקלף קרוי מגלה ובעבור שהוא כתוב קרויה מגלת ספר וקראה ע"ש סופה כי בתחלתה עדיין לא כתב בה וכן וטחני קמח (ישעיה מ"ז): אליה. כמו עליה: את כל הדברים. אחז"ל שזאת היתה מגלת איכה ומה שאמר את כל הדברים וגו'. ר"ל שיזכיר בה את כל המאורעות רעות אשר יעד מאז על ישראל ועל יהודה אשר כן באו וגם היעודים העתידים לבוא על כל האומות בעת יקח מהם נקמת עמו וכמ"ש תבוא כל רעתם וגו' (איכה א') וכן נאמר שישי ושמחי בת אדום וגו' (שם ד') והדומים: מיום דברתי. ר"ל כל היעודים אשר דברתי אליך יהיה מיום שהתחלתי לדבר אליך וזהו מימי יאשיהו ועד היום הזה את כולם תזכור בה: (ג) אולי ישמעו. ר"ל כשתזכיר במגלה הזאת כאלו כבר

מצודת ציון

(יט) לא יכרת. לא יפסק:

תוכחת ירמיה

באור הענין

(יז) **לכן הנני מביא את כל הרעה** אשר דברתי. הייטו לדברי התורה שנתתי לפניכם: (יז) דברתי. והקרא בשונם על שדברתי ולא שמעו: (יח) **ותשמרו**, הנ"ח של שתיית יין ובנות בית ונטיעת כרם, **ותעשו** העשה לשבת באהלים:

באור המלות

עי' למעלה (ז' י"ג):

לו (ג) **אשר אנכי חושב לעשות להם למען ישובו**, ר"ל במה שאני חושב לעשות להם הרעה אינו כדי להרע להם רק התכלית ה"ה למען ישובו בתשובה ועי"כ **וסלחתי** לעונם

אֲשֶׁר אָנֹכִי חֹשֵׁב לַעֲשׂוֹת לָהֶם לְמַעַן יָשׁוּבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה
וְסָלַחְתִּי לַעֲוֺנָם וּלְחַטָּאתָם׃ ד וַיִּקְרָא יִרְמְיָהוּ אֶת־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה
וַיִּכְתֹּב בָּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלָיו
עַל־מְגִלַּת־סֵפֶר׃ ה וַיְצַוֶּה יִרְמְיָהוּ אֶת־בָּרוּךְ לֵאמֹר אֲנִי עָצוּר לֹא
אוּכַל לָבוֹא בֵּית יְהוָה׃ ו וּבָאתָ אַתָּה וְקָרָאתָ בַמְּגִלָּה אֲשֶׁר־
כָּתַבְתָּ מִפִּי אֶת־דִּבְרֵי יְהוָה בְּאָזְנֵי הָעָם בֵּית יְהוָה בְּיוֹם צוֹם וְגַם
בְּאָזְנֵי כָל־יְהוּדָה הַבָּאִים מֵעָרֵיהֶם תִּקְרָאֵם׃ ז אוּלַי תִּפֹּל תְּחִנָּתָם
לִפְנֵי יְהוָה וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה כִּי־גָדוֹל הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר־
דִּבֶּר יְהוָה אֶל־הָעָם הַזֶּה׃ ח וַיַּעַשׂ בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה כְּכֹל אֲשֶׁר־
צִוָּהוּ יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לִקְרֹא בַסֵּפֶר דִּבְרֵי יְהוָה בֵּית יְהוָה׃ ט וַיְהִי
בַשָּׁנָה הַחֲמִשִׁית לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בַּחֹדֶשׁ
הַתְּשִׁעִי קָרְאוּ צוֹם לִפְנֵי יְהוָה כָּל־הָעָם בִּירוּשָׁלִָם וְכָל־הָעָם
הַבָּאִים מֵעָרֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלִָם׃ י וַיִּקְרָא בָרוּךְ בַּסֵּפֶר אֶת־דִּבְרֵי
יִרְמְיָהוּ בֵּית יְהוָה בְּלִשְׁכַּת גְּמַרְיָהוּ בֶן־שָׁפָן הַסֹּפֵר בֶּחָצֵר הָעֶלְיוֹן
פֶּתַח שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הֶחָדָשׁ בְּאָזְנֵי כָּל־הָעָם׃ יא וַיִּשְׁמַע מִכָיְהוּ

בן

רש"י

לו (ה) **עצור**. בבית הכלא: (י) פתח שער בית ה' החדש. הוא שער המזרחי, כן תירגם יונתן.

מצודת ציון

לו (ה) עצור. כלוא כמו והוא עודנו עצור (לעיל ל"ג): (ו) צום. תענית: (ז) תפול. ענין נטיה וכן ותפול

מצודת דוד

נעשו היעודים ההם אולי יתבוננו את כל הרעה וגו' ויהיה תועלת בדבר למען ישובו כל איש מדרכו הרעה ואז אסלח לעונם ולא תבוא א"כ הרעה ההיא: (ד) מפי ירמיהו. ר"ל ירמיה אמר הדברים מפיו וברוך היה כותב בספר: את כל דברי ה'. ר"ל כפי כל הענין אשר צוה לו ה': על מגלת ספר. הספר על ויכתוב לומר שברוך כתבם על מגלת ספר: (ה) אני עצור. אני כלוא במאסר ולא אוכל לבוא בעצמי בבית ה' (כי גם יהויקים כלאו במאסר עם כי לא נזכר): (ו) את דברי ה'. ר"ל הענין אשר צוה לו ה' וגם נפי שידמים אמרם בהזה"ק יקראו דברי ה' עם כי לא אמרם בנבואה ממש: ביום צום. כי אז יתקבצו שמה עם רב מירושלים ומערי יהודה: (ז) אולי. כשישמעו הדברים האלה אולי יכנע לבם ותפול התחנתם וגו': אל העם. על העם: (ט) קראו צום. גזרו תענית והכריזו ברבים: כל העם בירושלים וגו'. ר"ל אנשי ירושלים ואנשי ערי יהודה אשר באו אז והיו בירושלים: (י) את דברי ירמיהו. מה שדבר ברוה"ק: בחצר העליון. היא עזרת הכהנים שעמדה במעלה הסך מול עזרת ישראל:

תוכחת ירמיה באור הענין

לעונם ולחטאתם ולא אעשה הרעה, כמ"ש הנני יוצר עליכם רעה וחושב עליכם מחשבה שובו נא איש מדרכו הרעה (למעלה י"ח): (ד) **ויקרא ירמיה את ברוך**, פי' הרי"א שכל דברי נבואותיו כתב על ספר בעצמו בלשון נח, לא כן מגלת קינות שלא נכתבו בנבואה רק ברוה"ק שהיא מדרגה למטה מהנבואה הוצרך להקל מעליו את המלאכה לכתבה ע"י ברוך, ועז"א אח"כ ויקרא ברוך את דברי ירמיה שאם היו דברי נבואה היה קוראם דברי ה' לא דברי ירמיה: (ז) **אולי תפול תחנתם**, ר"ל כי הם מתחננים על הרע ההוה וע"י שתקרא באזניהם ישימו על לבם ויתחננו על העתיד, **וישובו איש מדרכו הרעה** כי על העתיד יתקנו בתשובה, **כי גדול האף והחמה אשר דבר ה' לעשות להם** בעתיד: (ח) **ויעש ברוך**, ר"ל כי ירמיה צוהו בשנה הרביעית ליהויקים והוא לא קרא עד השנה החמישית בחדש התשיעי, מבאר שזה היה מפני **שעשה ככל אשר צוהו ירמיה** ר"ל כפי התנאים שצוהו באיזה אופן יקרא **דברי ה' בבית ה'** שהיה הציווי שיהיה בבית ה' וביום צום, ובעת שמתקבצים גם מן הערים כמ"ש וגם באזני כל יהודה הבאים מעריהם תקראם, ולכן. (ט) **ויהי בשנה החמישית**, א] שאז

קראו

בן־גמריהו בן־שפן את־כל־דברי יהוה מעל־הספר : יב וירד בית־
המלך על־לשכת הספר והנה־שם כל־השרים יושבים אלישמע
הספר ודליהו בן־שמעיהו ואלנתן בן־עכבור וגמריהו בן־שפן
וצדקיהו בן־חנניהו וכל־השרים : יג ויגד להם מיכיהו את כל־
הדברים אשר שמע בקרא ברוך בספר באזני העם : יד וישלחו
כל־השרים אל־ברוך את־יהודי בן־נתניהו בן־שלמיהו בן־כושי
לאמר המגלה אשר קראת בה באזני העם קחנה בידך ולך
ויקח ברוך בן־נריהו את־המגלה בידו ויבא אליהם : טו ויאמרו
אליו שב נא וקראנה באזנינו ויקרא ברוך באזניהם : טז ויהי
כשמעם את־כל־הדברים פחדו איש אל־רעהו ויאמרו אל־ברוך
הגיד נגיד למלך את כל־הדברים האלה : יז ואת־ברוך שאלו
לאמר הגד־נא לנו איך כתבת את־כל־הדברים האלה מפיו :
יח ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל־הדברים האלה ואני
כתב על־הספר בדיו : יט ויאמרו השרים אל־ברוך לך הסתר

אתה

רש"י

(טז) הגיד נגיד למלך. אולי ישמע :

מצודת דוד / מצודת ציון

פתח שער. ר"ל שהלשכה ההיא עמדה בחלל השער : השדה. מעל הגמל (בראשית כ"ד) : (יח) בדיו. מי השחור שעושין
יתכן שנפל וחדשו אותו בבנין : (יא) את כל דברי ה'.
האוצרים בית המקדש : מעל הספר. הנקראים מעל הספר : (יב) על לשכת. אל לשכת : (יד) ולך. ר"ל לך ממקומך ובוא
אלינו : (טז) פחדו איש אל רעהו. שחדו להעלים הדבר מלפני המלך כי כל אחד פחד מרעהו שלא יגלה הוא ויאשם
המעלים על כלי הגיד לו : הגיד נגיד למלך. דע לך שנגיד הדברים לפני המלך : (יז) איך כתבת וגו' מפיו. ר"ל איך
היה הכתיבה מפיו וכאומר אם ירמיה אמר מפיו גם פרטי הדברים כמו שהם וא"כ יש לחשוב הרבה גם על הפרטים או
שאמר רק כללות הענין ואתה הדרת הפרטים ואין לחשוב עליהם כ"כ : (יח) מפיו וגו'. ר"ל כל פרטי הדברים קרא
אלי מפיו ובעת שקרא כתבתי על הספר בדיו וכאומר לא המתנתי עד שיגמר כל דבריו אלא מיד כשאמר דבר כתבתיו
למען לא אשכח דבר ממה שסדר הוא ולא שמתי דבר במגלה ההיא אלא הדיו והכתיבה בלבד : על הספר. קראו ספר
ע"ש סופו שאחר הכתיבה נעשה ספר : (יט) לך הסתר וגו'. כי פן יבקש המלך להרוג אתכם : ואיש אל ידע. כי פן

תוכחת ירמיה / באור הענין

קראו נוס, ב] בה ה לפני ה' (בבית ה'), ג] שהיו שם כל העם שבירושלים, ד] וכל העם הבאים
מערי יהודה, לכן המתין עד הזמן ההוא : (טז) **פחדו איש אל רעהו**, ר"ל שפחדו כל א' מפני
רעהו פן יגיד אחד מהם למלך ויקצוף עליהם על שלא הודיעוהו, לכן אמרו **הגיד נגיד למלך** שאנו
מוכרחים להגיד : (יז) **ואת ברוך שאלו, כי** השרים בימי יהויקים כבר החליטו שאין משפט מות לירמיה
על נבואתו כי בשם ה' דבר כמ"ש למעלה סי' כ"ו, רק על ברוך נסתפקו פן העתיק הוא את הדברים
מספרו של ירמיה מדעתו בלי שליחות מה' ובזה יתחייב מיתה, וע"ז שאלו **איך כתבת**, וגם כללו
בזה אם לא הוסיף בה דברים מדעתו : (יד) **ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים
האלה**, ר"ל שקרא הדברים מפיו בדרך נבואה, והראיה **שאני כותב על הספר ובדיו**, כי כתבי
הקדש אין נכתבים אלא מתוך הכתב כמ"ש במגלה ואיך כתבתי מפיו, וע"כ שקריאתו הוא קריאת ה'
בעצמו בנבואה כמ"ש בפ"ק דב"ב הקב"ה אומר ומשה כותב, ומזה בעצמו נודע ג"כ שהוא מכלל כתבי
הקדש שלכן כתב על הספר ובדיו כדין כתבי הקדש דבעי ספר ודיו, וגם ר"ל שלא הוסיף דבר רק
מה שקרא מפיו כתב על הספר : (יט) **לך הסתר אתה וירמיה** כי רצו להצילו, יען שיסתר גם
ירמיה, שאם היה הוא שהעתיק מספר שכתב ירמיה לעצמו לא היה ירמיה מתחייב למלך ע"מ שכתב

אבגון

אַתָּה וְיִרְמְיָהוּ וְאִישׁ אַל־יֵדַע אֵיפֹה אַתֶּם׃ כ וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ חָצֵרָה וְאֶת־הַמְּגִלָּה הִפְקִדוּ בְּלִשְׁכַּת אֱלִישָׁמָע הַסֹּפֵר וַיַּגִּידוּ בְּאָזְנֵי הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים׃ כא וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אֶת־יְהוּדִי לָקַחַת אֶת־הַמְּגִלָּה וַיִּקָּחֶהָ מִלִּשְׁכַּת אֱלִישָׁמָע הַסֹּפֵר וַיִּקְרָאֶהָ יְהוּדִי בְּאָזְנֵי הַמֶּלֶךְ וּבְאָזְנֵי כָּל־הַשָּׂרִים הָעֹמְדִים מֵעַל הַמֶּלֶךְ׃ כב וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בֵּית הַחֹרֶף בַּחֹדֶשׁ הַתְּשִׁיעִי וְאֶת־הָאָח לְפָנָיו מְבֹעָרֶת׃ כג וַיְהִי ׀ כִּקְרוֹא יְהוּדִי שָׁלֹשׁ דְּלָתוֹת וְאַרְבָּעָה יִקְרָעֶהָ בְּתַעַר הַסֹּפֵר וְהַשְׁלֵךְ אֶל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר אֶל־הָאָח עַד־תֹּם כָּל־הַמְּגִלָּה עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הָאָח׃ כד וְלֹא פָחֲדוּ וְלֹא קָרְעוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו הַשֹּׁמְעִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ כה וְגַם אֶלְנָתָן וּדְלָיָהוּ וּגְמַרְיָהוּ הִפְגִּעוּ בַמֶּלֶךְ לְבִלְתִּי שְׂרֹף אֶת־הַמְּגִלָּה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם׃ כו וַיְצַוֶּה הַמֶּלֶךְ אֶת־יְרַחְמְאֵל בֶּן־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־שְׂרָיָהוּ בֶן־עַזְרִיאֵל וְאֶת־שֶׁלֶמְיָהוּ בֶּן־עַבְדְּאֵל לָקַחַת אֶת־בָּרוּךְ

הספר

רש"י

(כ) חצרה. אל החצר, כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: (כב) ואת האח. פירשו רבותינו עצים על שם שנדלקים באחוה (כלומר שנדלקים זה מזה כאחים שמהנים זה לזה, מהרש"א) ולפי פשוטו משמע שהוא כלי שמבערין עליו אור לפני השרים: (כג) שלש דלתות. רבותינו אמרו מגלת קינות היתה קראו לפניו איכה, בכה תבכה, גלתה יהודה, דרכי ציון אבלות, בכל זה לא חש ואמר אני מלך על הנותרים בציון וכיון שקרא היו צריה לראש אמר מעתה איני מלך מיד ויקרעה בתער הסופר: יקרעה. כמו קרעה: (כה) הפגיעו. התחננו:

מצודת ציון

לגניזה: (יט) איפה. איה פה: (כ) הפקדו. מלשון פקדון וגניזה: האח. כן שם הכלי שמבערין בו האש: מבוערת. דולקת: (כג) דלתות. הוא לשון שאלה על הפסוקים: בתער. כסכין חריף ושנון: תום. ענין השלמה: (כה) הפגיעו.

מצודת דוד

יגלה למלך: (כ) חצרה. אל חצר המלך: (כא) מעל המלך. סמוכים אל המלך: (כב) בית החורף. בבית העשוי לשבת בו בחורף כי הדבר הי' בחדש התשיעי והוא כסליו ואז הזמן קר: ואת האח. הכלי העשויה להדליק בה האש היתה לפניו מבוערת להתחמם נגדה: (כג) שלש דלתות וארבעה. ר"ל כשקרא שלשה פסוקים וגמר לקרות הרביעי: יקרעה. היה קורע אותה בתער הסופר והיה משליך על האש אשר על האח ורז"ל כשקרא לפניו איכה ישבה וגו' בכה תבכה וגו' גלתה יהודה וגו' דרכי ציון וגו' עדיין לא חש כי אמר אעפ"כ אני מלך על הנשארים וכשקרא לפניו פסוק היו צריה לראש אמר א"כ מעתה איני מלך מיד קרעה ושרפה: עד תום. היה קורע ומשליך עד שכלים להשליך את כל המגלה על האש וגו': (כד) ולא פחדו. מהדברים הנאמרים במגלה ולא קרעו בגדיהם דרך צער ואבל כאשר היה מהראוי: המלך. ר"ל לא המלך ולא כל עבדיו וגו': (כה) וגם. ר"ל ועם כי אלנתן וגו' התחננו לפניו לבל ישרוף עכ"ז לא שמע אליהם: (כו) לקחת. כי רצה להרגם על דבר המגלה:

באור המלות

(כב) ואת האח. הלבון ותרגום כאתו, מינשים כאתו ומבעיר בם את האש בעצים, ופי' ואת האח בעת שאת מבעירים, וע"י האש מבוערת, ורז"ל פי' עצים שנדלקים באחוה: (כג) דלתות. י"מ דפים, ורז"ל פי' פסוקים, מפני שיש פתח והפסק בין פסוק לפסוק, והפסוק עצמו סוף הדלת הסוגר הפתחים:

תוכחת ירמיה — באור הענין

זכרון דברים לעצמו, אבל אחר שאמר שהוא נבלה בשליחות מירמיה הלא יתחייב גם ירמיה, וכבר אמרו חז"ל ביהויקים היה רשע ודורו היו צדיקים והפך בצדקיהו, שכן הראה שהם רצו להציל את ירמיהו, והמלך רצה להרגו, ובימי צדקיהו היה בהפך שהשרים רצו להרגו והמלך הצילו: (כא) **העומדים מעל למלך**, הם שרים אחרים שעמדו עליו אז כי השרים שחשב בפסוק י"ב כבר שמעו מברוך: (כד) **ולא פחדו** מן הדברים, **ולא קרעו בגדיהם** על שריפת המגלה, שהרואה כתבי הקדש נשרפין צריך לקרוע. **וכל עבדיו השומעים** הם השרים העומדים מעל למלך:

הַסֹּפֵר וְאֵת יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא וַיַּסְתִּרֵם יְהוָה׃ כז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ אַחֲרֵי ׀ שְׂרֹף הַמֶּלֶךְ אֶת־הַמְּגִלָּה וְאֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַב בָּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ כח שׁוּב קַח־לְךָ מְגִלָּה אַחֶרֶת וּכְתֹב עָלֶיהָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַמְּגִלָּה הָרִאשֹׁנָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ כט וְעַל־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה תֹאמַר כֹּה אָמַר יְהוָה אַתָּה שָׂרַפְתָּ אֶת־הַמְּגִלָּה הַזֹּאת לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּתַבְתָּ עָלֶיהָ לֵאמֹר בֹּא־יָבוֹא מֶלֶךְ־בָּבֶל וְהִשְׁחִית אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהִשְׁבִּית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ ל לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה עַל־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד וְנִבְלָתוֹ תִּהְיֶה מֻשְׁלֶכֶת לַחֹרֶב בַּיּוֹם וְלַקֶּרַח בַּלָּיְלָה׃ לא וּפָקַדְתִּי עָלָיו וְעַל־זַרְעוֹ וְעַל־עֲבָדָיו אֶת־עֲוֺנָם וְהֵבֵאתִי עֲלֵיהֶם וְעַל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַםִ וְאֶל־אִישׁ יְהוּדָה אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם וְלֹא שָׁמֵעוּ׃ לב וְיִרְמְיָהוּ לָקַח ׀ מְגִלָּה אַחֶרֶת וַיִּתְּנָהּ אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּהוּ הַסֹּפֵר וַיִּכְתֹּב עָלֶיהָ מִפִּי יִרְמְיָהוּ אֵת כָּל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּאֵשׁ וְעוֹד נוֹסַף עֲלֵיהֶם דְּבָרִים רַבִּים כָּהֵמָּה׃

לז א וַיִּמְלָךְ־מֶלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ תַּחַת כָּנְיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָקִים אֲשֶׁר הִמְלִיךְ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בְּאֶרֶץ יְהוּדָה׃ ב וְלֹא

רש"י

(לב) דברים רבים כהמה. מתחלה היו שלש אלפ"א ביתי"ן איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם והוסיף עליהם אני הגבר שכל אות משולשת בה:

לז (א) וימלך מלך. לפי שמעתה בא לכפר ולומר שנתקיימו הפורענות שנבא עד הנה התחיל לומר כן ובבא עת הפקודה שיקרבו הימים להתקיים הדברים וימלוך מלך אחר על

מצודת דוד

ויסתרם ה'. דרך נס היו נסתרים מעיניהם: (כז) את המגלה. ר"ל גליון הכתב והכתב עצמו: לאמר. מוסב על תחלת המקרא: (כט) ועל יהויקים. ואל יהויקים: לאמר. ר"ל כי אמרת מדוע כתבת על המגלה דברים המודים שמלך בבל ישחית את הארץ וגו': (ל) לא יהיה לו. ר"ל לא יהיה לו בן אשר יתמיד לשבת על כסא המלוכה כי יכניה בנו לא מלך כ"א ג' חדשים וי' ימים: ונבלתו וגו'. כי לא יקבר אחרי מותו כי בדרך ימות כשיוליכוהו בגולה: לחורב מיום. יתבזה כשכבי ביום מול החום השמש ובלילה לקרח בעת יגלדו המים מתוקף הקור: (לא) ופקדתי. אזכיר עליו וגו' את עון שרפת המגלה: את כל הרעה. ר"ל הרעה האמורה במגלה הזאת: אשר דברתי וגו'. ר"ל על אשר דברתי אליהם דברי והמה לא שמעו לי: (לב) ועוד נוסף עליהם. מפי ירמיה היה עוד נוסף עליהם מדעתו דברים רבים כשעור הסוה בראשונה כי מתחלה אמר שלשה אלפ"א בית"א איכה ישבה בדד איכה יעיב באפו איכה יועם זהב והוסיף עוד אני הגבר ראה עני שהוא מתלתא תלתא:

מצודת ציון

עמן התחנה ובקשה כמו ופגעו לי (שם כ"ג): (כט) והשבית. ענין בטול ומניעה: (ל) לחרב. ענין חמימות כמו חורב בגלל עב (ישעיה כ"ה): ולקרח. ענין גליד הנקרש מן המים בימי הקור כמו משליך קרחו (תהלים קמ"ז): (לא) ופקדתי. ענין זכרון: איש יהודה. אנשי יהודה:

תוכחת ירמיה באור הענין

לז (ב) ולא שמע הוא ועבדיו, כי בדורו של יהויקים כל העם שומעים לדברי ירמיה רק המלך

שָׁמַע הוּא וַעֲבָדָיו וְעַם הָאָרֶץ אֶל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא׃ ג וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶת־יְהוּכַל בֶּן־שֶׁלֶמְיָה וְאֶת־צְפַנְיָהוּ בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַכֹּהֵן אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר הִתְפַּלֶּל־נָא בַעֲדֵנוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ ד וְיִרְמְיָהוּ בָּא וְיֹצֵא בְּתוֹךְ הָעָם וְלֹא־נָתְנוּ אֹתוֹ בֵּית הַכְּלִיא׃ ה וְחֵיל פַּרְעֹה יָצָא מִמִּצְרָיִם וַיִּשְׁמְעוּ הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עַל־יְרוּשָׁלִַם אֶת־שִׁמְעָם וַיֵּעָלוּ מֵעַל יְרוּשָׁלִָם׃ ו וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ ז כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּה תֹאמְרוּ אֶל־מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשֹּׁלֵחַ אֶתְכֶם אֵלַי לְדָרְשֵׁנִי הִנֵּה ׀ חֵיל פַּרְעֹה הַיֹּצֵא לָכֶם לְעֶזְרָה שָׁב לְאַרְצוֹ מִצְרָיִם׃ ח וְשָׁבוּ הַכַּשְׂדִּים וְנִלְחֲמוּ עַל־הָעִיר הַזֹּאת וּלְכָדֻהָ וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ׃ ט כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אַל־תַּשִּׁאוּ נַפְשֹׁתֵיכֶם לֵאמֹר הָלֹךְ יֵלְכוּ מֵעָלֵינוּ הַכַּשְׂדִּים כִּי־לֹא יֵלֵכוּ׃ י כִּי אִם־הִכִּיתֶם כָּל־חֵיל כַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים אִתְּכֶם וְנִשְׁאֲרוּ־בָם אֲנָשִׁים מְדֻקָּרִים אִישׁ

הכלוא קרי

באהלו

רש"י

יהודה תחת כניהו בן יהויקים וגו': (ד) וירמיהו בא ויוצא בתוך העם. כשמלך צדקיהו צוה והוציאהו מבית הכלא שכלאו יהויקים, שצדקיהו היה צדיק ודורו רשעים ויהויקים היה רשע ודורו צדיקים: (ה) וחיל פרעה יצא ממצרים. לעזרה ליהודה: (ז) שב לארצו מצרים. בספינות היו באים ורמז הקב"ה לים והציף עליו כמו עודות ואובות (כלומר נפוחות) דומות לעורות בני אדם אמרו זה לזה מה זאת

מצודת ציון

לז (ד) ולא נתנו. לא עזבו כמו ולא נתן סיחון (במדבר כ"א): בית הכלוא. בית המאסר: (ה) וחיל. קבוצת עם: הצרים. המקיפים להצר: ויעלו. ענין סלוק כמו ונעלה הענן (שם ט'): (ט) תשיאו. ענין הסתה והשאה כמו הנחש השיאני (בראשית ג'): (י) מדוקרים. ענין תחיבה

מצודת דוד

לז (ד) בא ויוצא וגו'. כי כשמלך צדקיה צוה להוציאו מבית הכלא שכלאו יהויקים ולא עזב אותו בבית הכלא: (ה) יצא ממצרים. לעזרת יהודה: את שמעם. את הרעש גבורתם: ויעלו. הלכו מירושלים: (ז) לדרשני. לדרוש אותי בתפלה: שב לארצו. ולא יבוא לעזרה: (ח) ושבו. הכשדים ישובו להלחם בכם: (ט) אל תשיאו. אל תהיו נפתים בדמיונכם לאמר שהכשדים ילכו להם מכל וכל: כי לא ילכו. ר"ל לא ילכו מכל וכל כי ישובו: (י) כי אם הכיתם. אף אם הכו את כל הכשדים ורק ישארו בם אנשים מדוקרי חרב: איש באהלו. אותם המדוקרים אשר ישכבו איש באהלו הם

תוכחת ירמיה — באור הענין

היה רשע כנ"ל בסי' הקודם, לא כן בדורו של צדקיהו העם לא שמעו והמלך נמשך אחרי העם: (ג) **וישלח המלך**, באר שהיו אז ג' דברים שבעבורם היה ראוי שישתנה ענין העם לטובה, א] שהמלך שלח אל הנביא שיתפלל בעדם, וזה מועיל לבטל הגזרה כמ"ש יען כי נכנע לפני וכו': (ד) ב) **וירמיה בא ויוצא בתוך העם**, ולא כלאוהו כמו בימי יהויקים שהיה כלוא כדי שלא יתנבא, מבואר שקבלו נבואתו: (ה) ג] **וחיל פרעה יצא ממצרים** לעזור את צדקיהו. **וישמעו הכשדים** וכו' **ויעלו**, ר"ל שלא שבו לבבל רק שנסתלקו מן המצור כי התיראו שיבא עליהם האויב מבחוץ ותהיה להם המלחמה פנים ואחור לכן עלו ללכת לקראת חיל פרעה ולערוך אתו מלחמה: (ז) **הנה חיל פרעה**, א] הודיע לו שחיל פרעה לא עצר כח להלחם עם נבוכדנצר ושב מצרים, ב] בל יחשבו כי בתוך קך ילכו הכשדים מארצם, כי. (ח) **ושבו הכשדים ונלחמו** וכו', ולא תחשוב כי ישובו לאחר זמן אבל לע"ע הלכו לניהם, עז"א. (ט) **אל תשאו נפשתיכם לאמר הלך ילכו כי לא ילכו** ר"ל רק עלו מן המצור להלחם עם פרעה אבל לא הלכו מארץ יהודה כי נשארו בארץ ואין לכם עת להכין נגדם עצה וגבורה: (י) **כי אם**, מוסיף, א] שאפי' אם הייתם מכים אותם **ולא ישארו רק אנשים** יחידים והם יהיו **מדוקרים** ונפצעים, אז המדוקרים יקומו, ב] **שאיש באהלו** יקומו אף

באהלו יקומו ושרפו את־העיר הזאת באש: יא והיה בהעלות חיל הכשדים מעל ירושלם מפני חיל פרעה: יב ויצא ירמיהו מירושלם ללכת ארץ בנימן לחלק משם בתוך העם: יג ויהי־הוא בשער בנימן ושם בעל פקדת ושמו יראייה בן־שלמיה בן־חנניה ויתפש את־ירמיהו הנביא לאמר אל־הכשדים אתה נפל: יד ויאמר ירמיהו שקר אינני נפל על־הכשדים ולא שמע אליו ויתפש יראייה בירמיהו ויבאהו אל־השרים: טו ויקצפו השרים על־ירמיהו והכו אתו ונתנו אותו בית האסור בית יהונתן הספר כי־אתו עשו לבית הכלא: טז כי בא ירמיהו אל־בית הבור ואל־החניות וישב־שם ירמיהו ימים רבים: יז וישלח המלך צדקיהו ויקחהו וישאלהו המלך בביתו בסתר ויאמר היש דבר מאת יהוה ויאמר ירמיהו יש ויאמר ביד־מלך בבל תנתן:

ויאמר

רש"י

אמרו אלו אבותיו שבעוס אבותיהם של אלו שאנו הולכים לעזרתם ביום מיד שבו לארצם: (יב) לחליק משם בתוך העם. לפלגא אחסנתא דיליה בגו עמא ובעוד הכשדים צרים עליה לא היה יוצא ממנה שהתפלל על העיר שלא תלכד: (יג) ושם בעל פקדות. ממונה לשמור שלא יצא איש מן העיר להשלים אל הכשדים: בן שלמיה בן חנניה. הוא חנניה בן עזור בן בנו היה זה ולכך יחסו הכתוב ללמד שכל המחניף לרשע סוף נופל בידו או ביד בנו או ביד בן בנו וירמיה החניף לו שאמר לו אמן יקים ה' את דבריך. ומדרש אגדה שלוה חנניה את בנו ראה שאני מת ע"י ירמיה והעמידני שקרן בנבואתי אם תוכל להכשילו הכשילהו ובנו צוה גם הוא לבניו כך וכשהגיע שעה הכשילו: (טז) ואל החניות. תרגם יונתן

מצודת דוד

יקומו וישרפו את העיר הזאת והוא ענין הפלגה וגוזמא וכאומר לא יועיל שום תחבולה נגד גזרתי: (יא) בהעלות. בעת שנסתלקו הכשדים מעל ירושלים. על כי שמעו שבאים חיל פרעה לעזור ליהודה: (יב) ויצא. אז יצא ירמיהו מירושלים וגו': לחלק משם. להשמיט עצמו משם בתוך העם היוצאים ר"ל שהיה יוצא בין העם היוצאים להיות נשמט משם לבל ירגישו בו שומרי השער: (יג) ויהי הוא. כאשר בא בשער הנקרא שער בנימין ושם היה בעל פקדות שהיה ממונה לשמור פתח השער ההוא: ויתפוש. אחז בהזקה את ירמיה באמרו הנה אתה נופל אל הכשדים להיות עמהם: (יד) שקר. הדבר הזה הוא שקר: ולא שמע אליו. לא קבל דבריו ולא האמין לו: (טו) בית יהונתן. בבית יהונתן: כי אותו. כי את הבית ההוא הכינו להיות בית הכלא: (טז) כי בא. ירמיהו. אשר מאז בא ירמיהו אל בית הבור והוא בית האסורים והוא מקום היותר רע שבמאסר: ואל החניות. ר"ל אשר בתוך החניות: (יז) היש דבר. ר"ל אם זה מקרוב באה לו נבואה מה: יש. באה לי נבואה מקרוב: ויאמר

מצודת ציון

חרב והנית בגוף כמו כל הנמצא ידקר (ישעיה י"ג): (יא) בהעלות. ענין סלוק: (יב) לחלק. כמו להחליק והוא מל' החלקה והשמטה: (יג) בעל. שר והאדון כמו אם בעליו עמו (שמות כ"ב): פקדות. מל' פקיד וממונה: ויתפוש. אחזו בחוזקה כמו והיא לא נתפשה (במדבר ה'): נופל. ענין הטיה והתחברות כמו ונפלה אל מחנה ארם (מ"ב ז'): (טו) ויקצפו. מל' קצף וכעס: בית האסור. בית המאסר: (טז) כי בא. אשר בא: החניות. הם המקומות המוכנים

תוכחת ירמיה

באור הענין

שלא יכנסו לירושלים כלל רק יהיה איש באהלו רחוק מירושלים בכ"ז ישרפו את העיר באש, וכ"ז בהפלגת המליצה באמר שה' נלחם לשרוף העיר אף שגיבהם המתים ימלאו השליחות הזה שלחם ה': (יב) ויצא ירמיהו לחלק משם בתוך העם. ר"ל שרצה לחלק את עצמו מאנשי ירושלים ולהיות בארץ בנימין ופי' ויצא בתוך העם היוצאים, לבל ירגישו בו: (יג) אל הכשדים אתה נופל, אחר שהכשדים היו עדיין בארץ יהודה חשדו אותו שרוצה לברוח אל הכשדים להיות אתם: (יז) היש דבר מאת ה', ר"ל כי

באור המלות

(יב) לחלק. כמו להחליק, להחליק א"ע, ופי' ויצא בתוך העם: (יג) ויתפש את ירמיהו. ובפסוק י"ד ויתפוש בירמיה, פעל שאחריו את מבתקף עם לכידה שתופש את כבורת, ושאחריו ב' מבתקף עם אחיזה, כמו כי יתפוש איש באחיו: אל הכשדים אתה נופל. כמו את היהודים אשר נפלו אל הכשדים (לקמן ל"ח י"ט):

יח ויאמר ירמיהו אל־המלך צדקיהו מה חטאתי לך ולעבדיך ולעם הזה כי־נתתם אותי אל־בית הכלא׃ יט ואיו נביאיכם אשר־נבאו לכם לאמר לא־יבא מלך־בבל עליכם ועל הארץ הזאת׃ כ ועתה שמע־נא אדני המלך תפל־נא תחנתי לפניך ואל־תשבני בית יהונתן הספר ולא אמות שם׃ כא ויצוה המלך צדקיהו ויפקדו את־ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר־לחם ליום מחוץ האפים עד־תם כל־הלחם מן־העיר וישב ירמיהו בחצר המטרה׃

לח א וישמע שפטיה בן־מתן וגדליהו בן־פשחור ויוכל בן־שלמיהו ופשחור בן־מלכיה את־הדברים אשר ירמיהו מדבר אל־כל־העם לאמר׃ ב כה אמר יהוה הישב בעיר הזאת ימות בחרב ברעב ובדבר והיצא אל־הכשדים יחיה והיתה־לו נפשו לשלל וחי׃ ג כה אמר יהוה הנתן תנתן העיר הזאת ביד חיל מלך

ואיה קרי. וחיה קרי

רש"י

לביו מן תטתא. חניות היו לפני חותו בית הכלא: (כא) מחוץ האופים. ת"י משוק נחתומיא כמו וחוצות תשים לך בדמשק (מלכים א' כ'):

לח (ב) **והיתה** לו נפשו לשלל. והיו לו חייו הללה כאילו שלל נפשו כאדם השולל שלל ומשתכר בך

מצודת ציון

שם סחורה וכל ממכר וידוע הוא בדה"ל: (כ) תפל. ענין נטיה: (כא) ויפקדו. מלשון פקדון והנחה: בחצר המטרה. בית האסורים: ככר. כן יקרא לחם העגול: מחוץ. משוק כמו וחוצות תשים לך בדמשק (מ"א כ'): האופים. מל' אפיית הפת: תם. ענין השלמה:

לח (ב) לשלל. ענין בזה:

מצודת דוד

ביד וגו'. ואיה ואמר וזהו הנבואה הנאה אשר תנתן ביד מלך בבל: (יט) ואיה נביאיכם. ר"ל איה הבטחת נביאיכם אשר נבאו וגומר והאומר לא הבא כה ועושה מצור על העיר: (כ) ועתה. הואיל ונביאיכם כחשו והאמת אתי שמע אתה אלי תפל עתה תחנתי לפניך וגו': ולא אמות. למען לא אמות שם מעקת המאסר: (כא) ויפקדו. והניחו בחצר המטרה שאין שם מאסר קשה כ"כ: ונתן לו. גם צוה לתת לו משוק האופים ככר לחם בכל יום עד אשר יהיה נשלם כל הלחם מן העיר: וישב ירמיה. ר"ל שם ישב מרגוע ולא שאל להוציאו גם משם:

לח (א) אשר ירמיהו מדבר. בהיותו בחצר המטרה היה מדבר כן אל כל העם הבאים שמה: (ב) אל הכשדים. למסור עצמו בידם: וחיה. ישאר חי: לשלל. כאלו שלל

באור המלות

(ב) וחיה וחי. כפל מיותר, ועי' נפי':

תוכחת ירמיה

באור הענין

מקריפת העיר והנושה בבל הגיד לו, ושאל אותו אם י"ל דבר חדש. **ויאמר יש דבר חדש**, והוא נבואה עליך **שאתה תנתן ביד מלך בבל**, ומעשה זו היה קודם הנבואה שנזכר למעלה סי' ל"ד שפרשתיה למעלה סי' ל"ב: (כא) **וישב ירמיהו**, ר"ל לא היה כלוא שם וישב חפשי, כי רק על הנבואה בלמעלה סי' ל"ד כלאו לצדקיהו שזה היה אחר מעשה זו ושאז כלאו מפני שנבא זאת אל העם. כמ"ש שם:

לח (ב) **והיוצא וחיה והיתה לו נפשו לשלל וחי**, ר"ל כי שומרי המלך היו הורגים את כל היוצא אל הכשדים, לכן אמר שמי שיצא ויחיה ולא יהרג ע"י שומרי המלך תהיה לו נפשו לשלל וחי שהכשדים לא יהרגוהו, (ויען שהיוצא אל האויב יוצא לגמרם ולשלל שלל אמר במליצה שהשלל שיבוז הוא יהיה הצלת נפשו): (ג) **כה אמר ה'** מפני שרבים יבהרו יושב לסבול הרעב ודבר בעיר כדי להציל את העיר ולא יצאו אל הא יב, אמר שהעיר הנתן ביד כשדים בבל באופן: (ד) **כי על כן הוא מרפא את ידי אנשי המלחמה** וכו' **כי האיש הזה** וכו', ר"ל מפני שיבואים שמר

מֶלֶךְ בָּבֶל וּלְכָדָהּ׃ ד וַיֹּאמְרוּ הַשָּׂרִים אֶל־הַמֶּלֶךְ יוּמַת נָא אֶת־
הָאִישׁ הַזֶּה כִּי עַל־כֵּן הוּא מְרַפֵּא אֶת־יְדֵי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה
הַנִּשְׁאָרִים ׀ בָּעִיר הַזֹּאת וְאֵת יְדֵי כָל־הָעָם לְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כַּדְּבָרִים
הָאֵלֶּה כִּי ׀ הָאִישׁ הַזֶּה אֵינֶנּוּ דֹרֵשׁ לְשָׁלוֹם לָעָם הַזֶּה כִּי אִם־לְרָעָה׃
ה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ הִנֵּה־הוּא בְּיֶדְכֶם כִּי־אֵין הַמֶּלֶךְ יוּכַל
אֶתְכֶם דָּבָר׃ ו וַיִּקְחוּ אֶת־יִרְמְיָהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר ׀ מַלְכִּיָּהוּ
בֶן־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־יִרְמְיָהוּ בַּחֲבָלִים
וּבַבּוֹר אֵין־מַיִם כִּי אִם־טִיט וַיִּטְבַּע יִרְמְיָהוּ בַּטִּיט׃ ז וַיִּשְׁמַע
עֶבֶד־מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי אִישׁ סָרִיס וְהוּא בְּבֵית הַמֶּלֶךְ כִּי־נָתְנוּ אֶת־
יִרְמְיָהוּ אֶל־הַבּוֹר וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר בִּנְיָמִן׃ ח וַיֵּצֵא עֶבֶד־מֶלֶךְ
מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְדַבֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר׃ ט אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הֵרֵעוּ
הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשׂוּ לְיִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֵת אֲשֶׁר־
הִשְׁלִיכוּ אֶל־הַבּוֹר וַיָּמָת תַּחְתָּיו מִפְּנֵי הָרָעָב כִּי אֵין הַלֶּחֶם עוֹד

בעיר

רש"י

ישתכר זה נפשו : (ד) על כן הוא מרפא. אלאקנ"ץ בלעז לשון רפיון : (ה) יוכל. כמו יכול על אשר הוא מרפא את ידי וגו' : (ו) הבור מלכיהו. של מלכיהו : (ז) עבד מלך. ברוך בן נריה: הכושי. צדקיהו מה כושי משונה בעורו אף צדקיהו משונה בצדקו מכל דורו, ויש מדרש דורש הכושי על ברוך : איש סריס. נבזה בו : (ט) וימת תחתיו וגו'. אילו הניחו אותו במקומו היה מת

מצודת דוד

שלל נפשו להצילה לעצמו : (ד) יומת נא. לפי שצדקיהו צוה להוציאו מן המאסר הקשה למען לא ימות לזה אמרו לו עתה יומת ומה בכך : כי על כן וגו'. ר"ל כי ראוי הוא למות על אשר הוא מרפא ומחליש ידי אנשי המלחמה לבל ילחמו באומץ לבב כי כמה מתייאשים מן הנצחון : כל העם. שאינם מאנשי המלחמה : לדבר. במה שמדבר אליהם כדברים האלה : איננו דורש לשלום. איננו מבקש להיות לכם שלום כ"א מבקש להיות לכם רע ולזה ידבר כדברים האלה למען ירפו ידיהם ויפלו ביד הכשדים : (ה) כי אין המלך יוכל אתכם דבר. כאומר אתם מורים במלך ואין לו עמכם יכולת מה למחות בידכם : (ו) אל הבור מלכיהו. אל הבור של מלכיהו אשר היה בחצר המטרה : וישלחו. לפי שהיה הבור עמוק לזה הורידוהו ע"י חבלים : ויטבע. מקצת גופו נטבע בטיט כי היה רך ולח : (ז) עבד מלך. כן שמו העצמי : הכושי. שהיה ככושי בעורו : איש סריס. איש שר : והוא בבית המלך. כששמע היה בבית המלך : כי נתנו. מוסב על וישמע : והמלך. ואז היה המלך יושב בשער הנקרא שער בנימין : (ח) ויצא. לבוא לשער בנימין אל המלך : (ט) הרעו. ר"ל כל מה שעשו עם ירמיה עשו רעה אף כי את אשר השליכוהו אל הבור : וימת תחתיו. ר"ל ואם בורתם שימות ולא יתנהג עוד להיות מרפא את ידי אנשי המלחמה עכ"ז

מצודת ציון

(ד) מרפא. מל' רפיון וחלשות : לדבר. כדבר. הלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט') ומשפטו בכסא: (ה) יוכל. מל' יכולת : (ו) וישלחו. ענין הושטה וכן תשלח קציריה עד ים (שם פ'): (ט) הרעו. מלשון רע : תחתיו. במקומו :

תוכחת ירמיה

באור הענין

אמר שהוא מרפא ידי אנשי המלחמה למובחם שע"י שלא ילחמו ינצלו, והם אמרו שמה שהוא מרפא ידיהם הוא מפני שאיננו דורש לשלום כדבריו, רק לרעה שיכבשם נבוכדנצר ויגלם בגולה : (ה) הנה הוא בידכם בי צדקיה הוציאו חפשי (כנ"ל סי' הקודם), אבל אחר שאין כח למלך עליכם בשום דבר, והוא בידכם, תעשו כאשר תרצו : (ט) הרעו האנשים וימת תחתיו ר"ל הלא גם בל"ז ככר היה מת תחתיו במקום שהיה מפני הרעב, והיה מיתתו בגוא"ח, ומ"מ הרעו את אשר השליכו אותו אל הבור להמיתו בקום ועשה: (י) קח שלשים אנשים, מפני שהמלך בכר שלח א"ע מזה כמ"ש הנה הוא בידכם,

באור המלות

(ד) כי על כן. מלת על כן זרה, ועי' כפי': (ה) כי אין המלך יוכל, מלת אין לא תבא על פעל עבר ועתיד, וע"כ במלת אין נקשרה עם המלך, אם יוכל אתכם דבר. ר"ל אם יעשה דבר שלא כרצונכם לנגד אתכם, או הוא איננו במלך, כי תמרדו בו : (ו) אל הבור מלכיהו. כמו העם המלחמה, ופירושו הבור בור מלכיהו : (ז) עבד מלך. כן שמו והיה כושי בעורו או שחר בגוף והיה סרים : (ח) וימת מפני הרעב.

בָּעִיר׃ י וַיְצַוֶּה הַמֶּלֶךְ אֵת עֶבֶד־מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי לֵאמֹר קַח בְּיָדְךָ מִזֶּה שְׁלֹשִׁים אֲנָשִׁים וְהַעֲלִיתָ אֶת־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא מִן־הַבּוֹר בְּטֶרֶם יָמוּת׃ יא וַיִּקַּח עֶבֶד־מֶלֶךְ אֶת־הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וַיָּבֹא בֵית־הַמֶּלֶךְ אֶל־תַּחַת הָאוֹצָר וַיִּקַּח מִשָּׁם בְּלוֹיֵ הסחבות וּבְלוֹיֵ מְלָחִים וַיְשַׁלְּחֵם אֶל־יִרְמְיָהוּ אֶל־הַבּוֹר בַּחֲבָלִים׃ יב וַיֹּאמֶר עֶבֶד־מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי אֶל־יִרְמְיָהוּ שִׂים נָא בְּלוֹאֵי הַסְּחָבוֹת וְהַמְּלָחִים תַּחַת אַצִּלוֹת יָדֶיךָ מִתַּחַת לַחֲבָלִים וַיַּעַשׂ יִרְמְיָהוּ כֵּן׃ יג וַיִּמְשְׁכוּ אֶת־יִרְמְיָהוּ בַּחֲבָלִים וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ מִן־הַבּוֹר וַיֵּשֶׁב יִרְמְיָהוּ בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה׃ יד וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ וַיִּקַּח אֶת־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֵלָיו אֶל־מָבוֹא הַשְּׁלִישִׁי אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־יִרְמְיָהוּ שֹׁאֵל אֲנִי אֹתְךָ דָּבָר אַל־תְּכַחֵד מִמֶּנִּי דָּבָר׃ טו וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֶל־צִדְקִיָּהוּ כִּי אַגִּיד לְךָ הֲלוֹא הָמֵת תְּמִיתֵנִי וְכִי אִיעָצְךָ לֹא תִשְׁמַע אֵלָי׃ טז וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶל־יִרְמְיָהוּ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר חַי־יְהוָה אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה־לָנוּ אֶת־הַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת אִם־אֲמִיתֶךָ וְאִם־אֶתֶּנְךָ בְּיַד הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה

סחבות קרי. את כתיב. ולא קרי

רש"י

מאליו ברעב והם הריעו לקרב מיתתו: (י) שלשים אנשים. מתוך שהיו הם ברעב הוצרכו כולם: (יא) בלויי הסחבות. בלואי בגדים הנסחבים: (יב) והמלחים. לשון רקבון כמו כעשן נמלחו (ישעיה נ"א): תחת אצילות ידיך. שלא יזיקו החבלים. אצילות איישיל"ש בלעז: (יד) מבוא השלישי. לא ידעתי היכן הוא ושמא בעזרת ישראל הוא כלומר שהחיל ועזרת נשים לפניה:

מצודת ציון

(י) בידך. עמך ברשותך. לעשות מלאכתך וכן אנשי המלחמה אשר בידינו (במדבר ל"א): (יא) בלוי. מל' בלוי ורקבון: סחבות. ענין גרירה ומשיכה בארץ כמו סחוב והשלך (לעיל כ"ב): מלחים. ענין השחתה כמו כי שמים כעשן נמלחו (ישעיה נ"א): וישלחם. ענין הושטה: (יב) אצילות ידיך. הם בתי השחי כמו על כל אצילי ידי (יחזקאל י"ג): (יד) מבוא. פתח שבאים דרך בו: תכחד. ענין מניעה והעלמה:

מצודת דוד

ימיתו לו והוא מעצמו ימות במקומו מפני הרעב כי אין עוד לחם בעיר: (י) קח בידך מזה. מן המקום הזה קח עמך שלשים אנשים ועל ידם תוציא את ירמיה מן הבור עד לא ימות (ולפי שהיו חלושי כח מעקת הרעבון הוצרכו שלשים): (יא) בידו. ר"ל עמו וברשותו: אל תחת האוצר. מקום ימצא שם בגדים שחוקים ובלוים: בלוי סחבות. בגדים בלוים הראוים נגררים להשליכם אל החוץ: ובלוי מלחים. בגדים בלוים הנשחתים: וישלחם. הורידם אל ירמיה ע"י חבלים ולא זרקם למטה למען לא יטבעו בטיט גם המה: (יב) תחת אצילות ידיך. כי שם החבלים תחת בית השחי להעלותו בהם ולכן צוה לו לשים שמה הבגדים הבלואים מתחת לחבלים למען לא יזיקו לו החבלים: (יד) מבוא השלישי. פתח עזרת ישראל שהחיל ועזרת נשים לפניה: שואל אני אותך דבר. ר"ל מהו דבר ה' ונבואתו אשר ראית ותמנע מלהגיד דבר ה': (טו) כי אגיד. אם אגיד ואומר למה אגיד לך שלא לי יש סכנה מדבר וגם לך אין תועלת כי אם איעצך בדבר ה' הנה לא תשמע לי: (טז) את הנפש הזאת. הנשמה בגוף

תוכחת ירמיה

באור המלות

שלא ימות מפני הבור והטיט לא ברעב, לכן פירשתי אל"ל בל"ז כבר היה מת מפני הרעב, עי' בפי': (יא) בלוי סחבות. בגדים בלוים הנגררים בארץ: ובלוי מלחים. בלויי בגדים שהם נשחתים, כמו שמים כעשן נמלחו (ישעיה נ"א): (יב) אצילות. בתי השחי:

באור הענין

ויוכלו אנשי המשמר למחות בידו, לכן צוה שיקח שלשים אנשים להוציאו ביד חזקה: (יד) שואל אני אותך דבר, ר"ל כי רצה לשאלו כמה פרטים, וא"ל אני שואל אותך דבר אחד כולל כל השאלות והוא אל תכחד ממני דבר באופן שתגיד כל הפרטים שידעת: (טו) כי אגיד וכי איעצך, ר"ל יש לי הגדה מהרע העתיד לבא, וי"ל עצה איך תנצל ממנו, ואם אגיד לך הרע המעותד תמיתני, ואם איעצך להנצל לא תשמע: (טז) אם אמיתך בעצמי, ואם אתנך ביד האנשים שהם ימיתו אותך:

האלה אשר מבקשים את־נפשך׃ יז ויאמר ירמיהו אל־צדקיהו כה־אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל אם־יצא תצא אל־שרי מלך־בבל וחיתה נפשך והעיר הזאת לא תשרף באש וחיתה אתה וביתך׃ יח ואם לא־תצא אל־שרי מלך בבל ונתנה העיר הזאת ביד הכשדים ושרפוה באש ואתה לא־תמלט מידם׃ יט ויאמר המלך צדקיהו אל־ירמיהו אני דאג את־היהודים אשר נפלו אל־הכשדים פן־יתנו אתי בידם והתעללו־בי׃ כ ויאמר ירמיהו לא יתנו שמע־נא | בקול יהוה לאשר אני דבר אליך וייטב לך ותחי נפשך׃ כא ואם־מאן אתה לצאת זה הדבר אשר הראני יהוה׃ כב והנה כל־הנשים אשר נשארו בבית מלך־יהודה מוצאות אל־שרי מלך בבל והנה אמרות הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך הטבעו בבץ רגלך נסגו אחור׃ כג ואת־כל־נשיך

חסר ו׳ ואת

רש״י

(יט) דואג. ירא: פן יתנו אותי. הכשדים ביד היהודים לומר מלככם יהי עבדכם על שקדמתם להשלים עמו: והתעללו בי. היהודים אינגבריי״ש בלעז: (כב) אנשי שלומך. נביאי השקר שאמרו לך לא תלכד:

מצודת דוד

(יט) את היהודים. מן היהודים אשר כבר מאז אל הכשדים: פן יתנו. פן הכשדים ימסרו אותי בידם על שהקדימו להשלים עמהם והיהודים ההם יתעללו בי: (כ) לא יתנו. לא ימסרוך הכשדים בידי היהודים: (כא) זה הדבר. ר״ל אגיד לך דבר ה׳ וזה הדבר אשר הראני ה׳: (כב) כל הנשים. נשי המלך יהויכין אשר נשארו פה ולא יצאו להמסר ביד מלך בבל בעת שיצא יהויכין: מוצאות. תהיינה מוצאות: והנה. הנשים ההנה תאמרנה עליך הנה הסיתו אותך אנשי שלומך הם נביאי השקר שהיה לך שלום עמהם הם הסיתו אותך לבל תכנע למלך בבל כי נבאו לך בשקר והנה יכלו לך כי נמשכת אחריהם: הטבעו. הם הטביעו רגליך בבוץ ר״ל הם גרמו לך הצער הזה והמה

מצודת ציון

(יט) דואג. ענין פחד ומורא: את היהודים. מן היהודים וכן כצאתי את העיר (שמות ט׳) ומשפטו מן העיר: נפלו. ענין תנים והתחברות: והתעללו. ענין לעג ובזיון כמו כי התעללת בי (במדבר כ״ב): (כב) הסיתוך. מלשון הסתה ופתוי: ויכלו. מלשון יכולת: הטבעו. מלשון טביעה: בבוץ. ענינו טיט הלח וכן הינאה גומא בלא בצה (איוב ח׳): נסוגו אחור. ענין הסרה לאחור וכן ונסוג מאחר

תוכחת ירמיה

באור הענין

(יז) אם יצא תצא התחיל בהעלה שאם תצא וחיתה נפשך, א] שלא תאבד נפשך עד ה׳על שתגרוש רעות רבות, ב] שלא תשרף העיר, ג] וחיית אתה וביתך שלא יהרגוך: (יח) ואם לא תצא, זה הוא ההגדה: (יט) אני דאג את היהודים, מפני שהיו בירושלים שתי כתות, כת א׳ שרצו להשלים עם הכשדים, וכת השרים עם המלך שרצו להלחם, ושתי הכתות נלחמו זה בזה כמ״ש ביחזקאל סי׳ כ״א, ונ״ל היהודים שנפלו אל הכשדים היו שונאים את צדקיהו וירא פן יתנו אותו בידם, והנה הנביא אמר לו אם יצא תצא וחיתה נפשך, ולא אמר וייטב לך ותחי נפשך כמ״ש אח״ז, וא״כ לא הבטיח לו רק שיחיה, והתירא פן יתנהו ביד היהודים ויחיה חיי הבוז והקלון: (כ) ויאמר ירמיהו לא יתנו והביא לו ראיה מדבור השני שהראהו ה׳ שהנשים ילמדו עליו זכות שהוא אינו אשם בדבר המרד ועי״ז יצא זכאי בהשפטו, וז״ש שמע בקול ה׳ לאשר אני דובר אליך הוא הדבור השני שאדבר אליך, שמן הדבור הזה תדע כי וייטב לך ותחי נפשך, שחוץ מן החיים ייטב לך ג״כ, ובאר לו הדבור השני. (כא) ואם מאן אתה לצאת כה הראני ה׳, שמן הדבור הזה יבין שאם יצא ייטב לו כי יצא זכאי אם יצא בעצמו: (כב) כל הנשים מוצאות והנה אומרות, ר״ל שידרשו מאת הנשים שהם המשרתות בבית המלך מה היה סבת המרד, והם ילמדו עליך זכות ויאמרו שהמלך אינו אשם בדבר כי אנשי שלומך הם חשיאו ופתו אותך תחלה, ואח״כ אף שהמלך רצה לחזור ולהשלים עם נבוכדנצר לא יכול, כי

באור המלות

(כב) בבוץ. רקק עב, כמו היגאה גומא בלא בצה:

וְאֶת־בָּנֶיךָ מוֹצִאִים אֶל־הַכַּשְׂדִּים וְאַתָּה לֹא־תִמָּלֵט מִיָּדָם כִּי בְיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל תִּתָּפֵשׂ וְאֶת־הָעִיר הַזֹּאת תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ׃ כד וַיֹּאמֶר צִדְקִיָּהוּ אֶל־יִרְמְיָהוּ אִישׁ אַל־יֵדַע בַּדְּבָרִים־הָאֵלֶּה וְלֹא תָמוּת׃ כה וְכִי־יִשְׁמְעוּ הַשָּׂרִים כִּי־דִבַּרְתִּי אִתָּךְ וּבָאוּ אֵלֶיךָ וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ הַגִּידָה־נָּא לָנוּ מַה־דִּבַּרְתָּ אֶל־הַמֶּלֶךְ אַל־תְּכַחֵד מִמֶּנּוּ וְלֹא נְמִיתֶךָ וּמַה־דִּבֶּר אֵלֶיךָ הַמֶּלֶךְ׃ כו וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם מַפִּיל־אֲנִי תְחִנָּתִי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ לְבִלְתִּי הֲשִׁיבֵנִי בֵּית יְהוֹנָתָן לָמוּת שָׁם׃ כז וַיָּבֹאוּ כָל־הַשָּׂרִים אֶל־יִרְמְיָהוּ וַיִּשְׁאֲלוּ אֹתוֹ וַיַּגֵּד לָהֶם כְּכָל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּה הַמֶּלֶךְ וַיַּחֲרִשׁוּ מִמֶּנּוּ כִּי לֹא־נִשְׁמַע הַדָּבָר׃ כח וַיֵּשֶׁב יִרְמְיָהוּ בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה עַד־יוֹם אֲשֶׁר־נִלְכְּדָה יְרוּשָׁלָםִ וְהָיָה כַּאֲשֶׁר נִלְכְּדָה יְרוּשָׁלָםִ׃

רש"י

בבוץ. הוא לשון היגאה גומא בלי בצה: (כג) ואת העיר הזאת תשרף באש. הרי אתה כאילו שורפה בידים שאתה גורם לה:

מצודת ציון

אלהינו (ישעיה נ"ט): (כג) תתפש. ענין האחיזה בחזקה: (כו) מפיל. ענין נטיה והניה: (כז) ויחרשו. שתקו כמו ואם החרש יחריש (במדבר ל'):

מצודת דוד

והנה אחור לעמוד מנגד כי אין בידם להושיעך: (כג) מוציאים. יהיו מוציאים: תשרוף. כאלו אתה תשרוף כי אתה הוא הגורם על שאינך יוצא להשלים עם הכשדים: (כד) בדברים האלה. מה שדברתי עמך: ולא תמות. ואז לא תמות ביד השרים כי כשידעו מהדברים ההם ימיתוך: (כה) וכי ישמעו. ואם ישמעו אשר דברתי עמך ויאמרו לומר הגד לנו מה שמה ולא נמיתך בעבור זה: ומה. אמור לנו מה דבר לך המלך: (כו) מפיל אני. מבקש הייתי לפני המלך שלא ישיבני אל בית יהונתן שהיה אסור שם בראשונה: למות שם. מגודל עקת המאסר: (כז) ויחרשו ממנו. שתקו ממנו ולא עשו לו מאומה רע כי האמינו לו: הדבר. הדברים שהיה מדבר עם המלך לא היה נשמע לשום אדם לזה לא ענו לו כי לא היה מי יוכל להכחישו: (כח) והיה וגו'. ר"ל גם בעת אשר נלכדה ירושלים היה שם ולא זז מעולמו משם:

תוכחת ירמיה — באור הענין

הטבעו בבוץ רגליך שהיה דומה כהשקע בבוץ שאינו יכול לצאת, כמ"ש כי אין המלך יוכל אתכם דבר, כי הכל היה ביד השרים, כן ילמדו עליך זכות, ועי"כ. (כג) ואת כל נשיך ובניך מוצאים אל הכשדים לעשות בהם שפטים על שהם הסיתו אותך, כי לכן המית את בני צדקיה, וגם אתה לא תמלט כי לכן עור את עיניו על שלא רצה לצאת והלך בחשך. ואת העיר תשרף קדומה כאילו אתה שרפת, ע"י שלא השלמת אתו: (כה) מה דברת אל המלך ומה דבר אליך המלך, ר"ל כי צדקיהו ידע שירמיה לא יוציא דבר שקר מפיו, והשרים ישאלוהו שתי שאלות ביחד מה שדבר אל המלך ומה שדבר המלך אליו, ואמר לו המלך שישיב להם. (כו) מפיל אני תחנתי לפני המלך לבלתי השיבני בית יהונתן והם יבינו שהיא תשובה על שאלה מה דברת אל המלך, ובאמת יהיה זה תשובת ירמיה על שאלת מה דבר אליך המלך כי המלך דבר אליו שיאמר מפיל אני תחנתי לפני המלך וכו', ובזה לא ידבר שקר, וז"ש. (כז) ויבוא וישאלו, ר"ל ששאלו אותו שתי השאלות הנ"ל, ויגד להם ככל הדברים אשר צוהו המלך ולא היה שקר, והם לא הבינו וחשבו שזה תשובה על השאלה מה דברת אל המלך, ולכן החרישו ולא שאלו עוד מה דבר אליך המלך שאז לא מצא תשובה, אבל הם החרישו כי לא נשמע הדבר ר"ל שלא הבינו תשובתו ופשו: (כח) והיה כאשר נלכדה ירושלם, זה מוסב למ"ש בסי' שאח"ז פסוק ג' כאשר נלכדה ירושלים ויבואו כל שרי מלך בבל, ושני הפסוקים שבאמצע מסי' הבא הוא מאמר מוסגר, וגם י"ל שרמז בזה שמעת היאך כבר נחשב כנ"ד אחר שצדקיה הקשה ערפו ולא שת לבו גם לזאת וכמ"ש לקמן ל"ט ס"ז הנני מביא דברי על העיר הזאת לרעה ולא לטובה וכמו שפירשתי שם, ומעת ההוא כבר היה דומה כאילו כבר נלכדה ירושלים:

לט א בשנה התשעית לצדקיהו מלך־יהודה בחדש העשרי בא נבוכדראצר מלך־בבל וכל־חילו אל־ירושלם ויצרו עליה: ב בעשתי־עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי בתשעה לחדש הבקעה העיר: ג ויבאו כל שרי מלך־בבל וישבו בשער התוך נרגל שראצר סמגר־נבו שרסכים רב־סריס נרגל שראצר רב־מג וכל־שארית שרי מלך־בבל: ד ויהי כאשר ראם צדקיהו מלך־יהודה וכל ׀ אנשי המלחמה ויברחו ויצאו לילה מן־העיר דרך גן המלך בשער בין החמתים ויצא דרך הערבה: ה וירדפו חיל־כשדים אחריהם וישגו את־צדקיהו בערבות ירחו ויקחו אותו ויעלהו אל־נבוכדראצר מלך־בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו משפטים: ו וישחט מלך בבל את־בני צדקיהו ברבלה לעיניו ואת כל־חרי יהודה שחט מלך בבל: ז ואת־עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים לביא אתו בבלה: ח ואת־בית המלך

רש"י

לט (ג) **ויבאו** כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך וגו'. מגיד שנתקיימה כאן נבואה עליונה ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלים וגו' (לעיל א'), בשער התוך. בתרגום מליעיאה שער העזרה שער נקנור המזרחי והוא בין שער עזרת נשים ובין שער ההיכל. ורבותינו אמרו שער התוך שער שמחתכין בו ההלכות עליהם הוא אומר מקום המשפט שמה הרשע (קהלת ג'): (ד) דרך גן המלך. מערה היתה לו מביתו עד ערבות יריחו ויצא לילך דרך המערה מה עשה הקב"ה לקיים ופרשתי את רשתי עליו (יחזקאל י"ב) זימן צבי לפני הכשדים מהלך על גג המערה חוץ לעיר ורצו אחריו לתפשו והוא רץ על פתח המערה וראו את צדקיהו יוצא מן המערה: (ה) וידבר אתו משפטים. למה עברת על השבועה: ואת כל חורי יהודה. אלו סנהדרין על שהתירו לו את שבועתו: (ח) ואת

מצודת דוד

לט (ב) הבקעה העיר. היא כ"נ בקעו חומתה והתחילו נכנסית מעלמה כי אנשי ירושלים היו הלוחמים ברעב ולא עמדו למולם לעכב על ידם: (ג) בשער התוך. הוא השער שהיה בחומה האמצעית כי שלש חומות היו בירושלים: (ד) דרך גן המלך. בדרך שהלך גן המלך בשער העומד בין שתי החומות: דרך הערבה. בדרך ההולך אל ערבות יריחו: (ה) וירדפו. אז"ל שברח דרך מערה ההולכת עד ערבות יריחו ונזדמן צבי הולך ממעל על המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי ובבואם לפתח המערה מצאו את המלך יוצא ותפשוהו: את צדקיהו. אותו לבד כי כל חילו נפוצו מעליו כמ"ש בסוף הספר ובמ"ב כ"ה: רבלתה. כי באהרין ימי המצור הלך נ"נ לרבלה: משפטים. התווכח עמו על מה

מצודת ציון

לט (א) ויצרו. שמו עליה מצור: (ב) הבקעה. מלשון בקיעה ופתיחה: (ג) התוך. האמצעי כמו ויבתר אותם בתוך (בראשית ט"ו): נרגל וגו'. שמות השרים ושנים הם נקראים בשם נרגל ובן שראצר: (ד) הערבה. כמו מדבר: (ה) משפטים. ענין ויכוח: (ו) חורי. ענין שררה כמו ואריבה את החורים (נחמיה ה'): (ז) בנחשתים. בשלשלאות של נחושת: לביא. כמו להביא: (ח) נתצו. ענין

תוכחת ירמיה / באור הענין

לט (א) **בחדש העשירי** עקר הספור בא לקמן סי' נ"ב ופה ר"ל שנבואת ירמיה נתקיימה, ורי"א פי' שהגם שהבקעה העיר בתמוז לא נכנסו עד ז' אב שכל החדש היו היהודים נלחמים עליה עד שלחצם הרעב, **בחדש העשירי** (**בעשור לחדש** מ"ב כ"ה, ולקמן נ"ב ד' יחזקאל כ"ד א'), **ויצרו**, ויבנו עליה דיק סביב (שם ושם): (ב) **בתשעה לחדש** (ולא היה לחם לע"ה ותבקע העיר, שם) ר"ל שע"י הרעב נבקעו העם לצאת אל מלך בבל, ועי"כ. (ג) **ויבואו כל שרי בבל** ונכנסו לפנים מן החומה: (ד) **ויהי כאשר ראם** (וזה היא הבקעת העיר שנזכר במלכים ולקמן שהיה בקיעה שנית בלילה דרך שער בין החומתים): (ח) **ואת בית המלך**, זה היה בחדש החמישי

המלך ואת־בית העם שרפו הכשדים באש ואת־חמות ירושלם נתצו׃ ס ט ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת־הנפלים אשר נפלו עליו ואת יתר העם הנשארים הגלה נבוזראדן רב־טבחים בבל׃ י ומן־העם הדלים אשר אין־להם מאומה השאיר נבוזראדן רב־טבחים בארץ יהודה ויתן להם כרמים ויגבים ביום ההוא׃ יא ויצו נבוכדראצר מלך־בבל על־ירמיהו ביד נבוזראדן רב־טבחים לאמר׃ יב קחנו ועיניך שים עליו ואל־תעש לו מאומה רע כי אם כאשר ידבר אליך כן עשה עמו׃ יג וישלח נבוזראדן רב־טבחים ונבושזבן רב־סריס ונרגל שראצר רב־מג וכל רבי מלך־בבל׃ יד וישלחו ויקחו את־ירמיהו מחצר המטרה ויתנו אתו אל־גדליהו בן־אחיקם בן־שפן להוצאהו אל־הבית וישב בתוך העם׃ טו ואל־ירמיהו היה דבר־יהוה בהיתו עצור בחצר המטרה לאמר׃ טז הלוך ואמרת לעבד־מלך הכושי לאמר כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני מבי את־דברי אל־העיר הזאת לרעה ולא לטובה והיו לפניך ביום ההוא׃

ריש דגש. אם כתיב ולא קרי. נון זעירא מביא קרי והצלתיך

רש"י

בית העם. בתי כנסיות: (י) כרמים ויגבים. שדות לעבדם, כל יגיבה לשון חפירה פושי"ן בלעז: (יג) רבי. כמו שרי: (יד) אל גדליהו בן אחיקם. שנפל אל הכשדים ע"פ ירמיה וכשנלכד העיר מינהו עליהם בנשארים שם: (טז) והיו לפניך ביום ההוא. והיו הדברים לפניך שתראה אותם מתקיימים:

מצודת ציון

שבירה והריסה: (י) ויגבים. כמו ויקבים כי גיכ"ק מתחלפים וכן הם הבורות שהיין נמשך ויורד בהם כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה'): (יג) רבי. ענין גדולה ושררה כמו על כל רב ביתו (אסתר א'): (טו) עצור. כלוא במאסר: (יז) יגור.

מצודת דוד

שמרד בו ועבר על שבועתו כמו שכתוב (דה"ב ל"ו): (ח) ואת בית העם. ר"ל בית כ"א מגדולי העם כמ"ש בסוף הספר ובמ"ב שם ואת כל בית גדול: (ט) הנשארים. אשר לא נהרגו: אשר נפלו עליו. להשלים עמו: ואת יתר העם הנשארים. בכל ערי יהודה: רב טבחים. שר על ההורגים במצות המלך: בבל. הגלה לבבל: (י) מאומה. כלל וכלל לא: (יב) קחנו. קח את ירמיהו: ועיניך שים עליו. להשגיח בו: כי אם כאשר. כפי שידבר אליך לעשות עמו כן תעשה: (יג) וישלח. ר"ל מהם שלח: (יד) וישלחו. לפי שאמרו הדברים הזה לומר טוב וישלחו: אל גדליהו. כי הוא נפל אל הכשדים ע"פ ירמיה וכשנלכדה העיר הפקידו מלך בבל על הנשארים: להוציאהו אל הבית. להוציאו מחצר המטרה ללכת לשבת בבית: וישב. ירמיהו ישב בתוך העם כי השרים הוציאוהו מחצר המטרה: (טז) לעבד מלך הכושי. וזה שדבר עליו טוב לפני צדקיהו והעלהו מן הבור: ולא לטובה. לא אביא עליהם הטובה שדברתי עליהם הואיל ולא שבו אלי: והיו לפניך. הרעות האלה תראה בעיניך: ביום

תוכחת ירמיה באור הענין

החמישי ע"י נבוזראדן (מלכים ולקמן נ"ב): (ט) ואת יתר העם הנשארים, ר"ל חוץ לעיר, ובמלכים ולקמן שם ואת יתר ההמון: (י) אשר אין להם מאומה, כי ידע שאלה לא ימרדו בו כי הוא נתן להם כרמים וכו': (יב) ואל תעש לו מאומה רע, ר"ל מה שרע בעיניו הגם שאתה חושבהו לטובתו לא תעשה רק ככל אשר יאמר: (יג—יד) וישלח נבוזראדן וכו' וישלחו, מ"ש וישלח, היינו המלך שלח את נבוזראדן וכל רבי מלך בבל, והם שלחו שלוחיהם ויקחו את ירמיה להוציאהו אל הבית, שנתנו לו בית לשבת, וגם היה חפשי וישב בתוך העם כרצונו: (טז) לרעה ולא לטובה, כי עד עתה היה הרעה לתכלית הטובה כדי שעי"כ ישובו וייטיב עמהם, אבל עתה נגזר גז"ד והוא רק לרעה, כי אחרי ההתראה האחרונה שהתרה ירמיה בצדקיה ולא שמע לדבריו מאז היא מוכרת שתחרב העיר בכל אופן,

יז וְהִצַּלְתִּיךָ בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְלֹא תִנָּתֵן בְּיַד הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־אַתָּה יָגוֹר מִפְּנֵיהֶם׃ יח כִּי מַלֵּט אֲמַלֶּטְךָ וּבַחֶרֶב לֹא תִפֹּל וְהָיְתָה לְךָ נַפְשְׁךָ לְשָׁלָל כִּי־בָטַחְתָּ בִּי נְאֻם־יְהוָה׃

מ א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחַר ׀ שַׁלַּח אֹתוֹ נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים מִן־הָרָמָה בְּקַחְתּוֹ אֹתוֹ וְהוּא־אָסוּר בָּאזִקִּים בְּתוֹךְ כָּל־גָּלוּת יְרוּשָׁלַםִ וִיהוּדָה הַמֻּגְלִים בָּבֶלָה׃ ב וַיִּקַּח רַב־טַבָּחִים לְיִרְמְיָהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דִּבֶּר אֶת־הָרָעָה הַזֹּאת אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ ג וַיָּבֵא וַיַּעַשׂ יְהוָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר כִּי־חֲטָאתֶם לַיהוָה וְלֹא־שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ וְהָיָה לָכֶם *דָּבָר הַזֶּה׃ ד וְעַתָּה הִנֵּה פִתַּחְתִּיךָ הַיּוֹם מִן־הָאזִקִּים אֲשֶׁר עַל־יָדֶךָ אִם־טוֹב

הדבר קרי

בעיניך

רש"י

(יז) ביד האנשים. ביד הכשדים:

מ (א) **הדבר** אשר היה. מה שנאמר בסוף הענין (לקמן מ"ב) ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר ה' וגו' אלא שכתב תחלה על מה נאמר לו, ומ"א באיכה רבתי מה היה הדבר ושובה אל גדליהו אמר לו או את נחית עמהון ואנא מסובר הכא או את סובר הכא ואנא נחית עמהון אמר אין אנא נחית עמהון מה אנא מהני להון אלא יתות בריהון עמהון דסגין הוא מהני להון: מן הרמה. שהיה גולה מעלמו עמהן היה רואה כת בחורים בקולרין היה מכנים צוארו ביניהם וכו' כדאיתא בפסיקתא דאספרתא דברי ירמיהו, שפ"א לומר שנתנו נבוזראדן באזיקים שהרי צוהו נבוכדנצר אל תעש לו מאומה רע (לעיל ל"ט): באזקים. בזיא"ש בלעז: (ב) ה' אלהיך דבר וגו'. למה אתם מלמער עליהם והלא אתה נבאת להם ולא שמעו כדאי' בפסיקתא: (ד) פתחתיך. לשון ויפתח הגמלים (בראשית כ"ד) וכת"י וכען הא שריתך,

מצודת דוד

ההוא. ביום בוא הרעות: (יז) ביד האנשים וגו'. הם הכשדים: (יח) לשלל. כאלו שלום נפשך לבהחיקה לעלמך: כי בטחת בי. במה שדבר טוב על ירמיהו לפני המלך ולא פחד מכל שרי העם אשר היו לו לאויבים על כי בטח בה':

מ (א) הדבר אשר היה וגו'. הוא הדבר הנאמר אחרי הספורים ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר ה' אל ירמיהו (לקמן מ"ב) ולפי שהדבור הי' להשיב על שאלת השרים בדבר הליכה למצרים לזה הקדים לומר שירמיהו הי' נמצא עמהם ולא הלך גולה לבבל עם כי אסרוהו עם הגולים כמ"ש בענין כי אזר נבוזראדן ושתירו ובא אל גדליהו גם הקדים לספר הסיבה אשר בעבורם רצו ללכת למצרים ולזה שאלו מירמיהו לשאול פי ה' ואח"ז אמר מה השיב המקום ע"ז: אחר שלח אותו וגו' מן הרמה. כי כשבא נבוזראדן להוציא מאגר המטרה ישב בתוך העם כמ"ש למעלה ובאחזרו אנשי כשדים לקחת את העם בשבי להוליכם גולה בבלה לקחו גם את ירמיה עמהם והביאו את כולם אל העיר רמה כשהם אסורים באזקים ומשם שלחו נבוזראדן כמ"ש בענין: בקחתו אותו. בעת שלקח אותו מבין הגולים והוא היה אסור בתוך כל גלות וגו': (ב) ויקח. לפי שאחרו הדברים אמר שוב ויקח: ה' אלהיך דבר וגו'. ר"ל יודע אני שאתה נבאת להם בשם ה' את הרעה הזאת וגו': (ג) ויבא. וכן הביא את הרעה והוא עשה את הרעה ולא גבר נ"ל בכח ידו: ולא שמעתם בקולו. ר"ל מה שנבאת להם בשם ה' להשלים עם מלך בבל ולעבדו: (ד) ועתה. ר"ל הואיל ולא בכח ידו גבר נ"נ כ"א בחמת ה'

מצודת ציון

ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב): (יח) מלט אמלטך. ענין הצלה: לשלל. ענין בזה:

מ (א) הרמה. שם עיר: אסור. קשור: באזקים. בשלשלאות כמו לאסור מלכיהם בזקים (תהלים קמ"ט): (ד) פתחתיך. ענין התרת הקשר כמו יתרי פתח (איוב ל'):

תוכחת ירמיה / באור הענין

וכמ"ש בסוף סי' הקודם, **והיו לפניך ביום ההוא**, שלא תפלט מן העיר ותראה את הרעה, וכנ"ז. (יט) **והצלתיך ביום ההוא**, אם מן האויבים פי"ל בין הצרים שלא תנתן בידיהם, ואם מחרב הכשדים: (יח) **כי מלט אמלטך** ע"י השגחה יען שבטחת בי:

מ (א) **בקחתו אותו והוא אסור באזקים**, כבר פי' חז"ל שבחר ללכת עם הגולה ושם בעלמו זיקים על ידיו כיתר הגולים להשתתף בצרתם ועז"א והוא אסור: (ב—ג) **ויאמר אליו ה' אלהיך דבר**, ר"ל למה שמת זיקים על ידך ותשתתף, א] **הלא ה' דבר** על ידך והוא גזרת ה', ב] הלא זה בא **בעבור שחטאתם לה' והיה לכם הדבר הזה**, ר"ל א"כ הדבר מיוחס לכם שאתם גרמתם, בענין שאני לא עשיתי רע, כי היה בגזרת ה', וע"י פועל ידכם הרע:

בְּעֵינֶיךָ לָבוֹא אִתִּי בָבֶל בֹּא וְאָשִׂים אֶת־עֵינִי עָלֶיךָ וְאִם־רַע בְּעֵינֶיךָ לָבוֹא־אִתִּי בָבֶל חֲדָל רְאֵה כָּל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ אֶל־טוֹב וְאֶל־הַיָּשָׁר בְּעֵינֶיךָ לָלֶכֶת שָׁמָּה לֵךְ׃ ה וְעוֹדֶנּוּ לֹא־יָשׁוּב וְשֻׁבָה אֶל־גְּדַלְיָה בֶן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן אֲשֶׁר הִפְקִיד מֶלֶךְ־בָּבֶל בְּעָרֵי יְהוּדָה וְשֵׁב אִתּוֹ בְּתוֹךְ הָעָם אוֹ אֶל־כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינֶיךָ לָלֶכֶת לֵךְ וַיִּתֶּן־לוֹ רַב־טַבָּחִים אֲרֻחָה וּמַשְׂאֵת וַיְשַׁלְּחֵהוּ׃ ו וַיָּבֹא יִרְמְיָהוּ אֶל־גְּדַלְיָה בֶן־אֲחִיקָם הַמִּצְפָּתָה וַיֵּשֶׁב אִתּוֹ בְּתוֹךְ הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בָּאָרֶץ׃ ז וַיִּשְׁמְעוּ כָל־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה הֵמָּה וְאַנְשֵׁיהֶם כִּי־הִפְקִיד מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶן־אֲחִיקָם בָּאָרֶץ וְכִי ׀ הִפְקִיד אִתּוֹ אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וָטָף וּמִדַּלַּת הָאָרֶץ מֵאֲשֶׁר לֹא־הָגְלוּ בָּבֶלָה׃ ח וַיָּבֹאוּ אֶל־גְּדַלְיָה הַמִּצְפָּתָה וְיִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָהוּ וְיוֹחָנָן וְיוֹנָתָן בְּנֵי־קָרֵחַ וּשְׂרָיָה בֶן־תַּנְחֻמֶת וּבְנֵי ׀ עופי הַנְּטֹפָתִי וִיזַנְיָהוּ בֶּן־הַמַּעֲכָתִי הֵמָּה וְאַנְשֵׁיהֶם׃ ט וַיִּשָּׁבַע לָהֶם גְּדַלְיָהוּ בֶן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וּלְאַנְשֵׁיהֶם לֵאמֹר אַל־תִּירְאוּ מֵעֲבוֹד הַכַּשְׂדִּים שְׁבוּ בָאָרֶץ

עיפי קרי

רש"י

[illegible] ועבדו

ומנחם פתר כולם לשון פתיחה ממש: (ה) ועודנו לא ישוב. בכל זאת לא היה חפץ לשוב אמר לו הקב"ה ושובה אל גדליהו אשר הופקד על העניים הנשארים גם הם צריכים לך כשאר הגולים: ארחה ומשאת. מתנה

מצודת ציון

(ה) הפקיד. מלשון פקיד וממונה: ארוחה. ענין פרס קבוע מבית המלך וכן וארוחתו ארוחת תמיד (לקמן נ"ב): ומשאת. ענין תשורה ודורון כמו ותרב משאת בנימין (בראשית מ"ג): (ז) החילים. גבאות עם: הפקיד. קמייתא מלשון פקיד וממונה והשנית מלשון פקדון והנחה: וטף. ילדים קטנים:

מצודת דוד

בעונם ואתה הלא הזהרתם להגלים עמנו א"כ אין עליך אשמה ולכן אתיר אותך היום מן האזיקים ואם טוב וגו': ואשים את עיני. להשגיח בך: חדל. מנע לבוא אתי לבבל: לפניך. ר"ל ברשותך: אל טוב. אל מקום הטוב והישר בעיניך וגו': (ה) ועודנו לא ישוב. ועדיין ירמיה לא אמר שישוב משם לשבת בתוך העם הנה נבוזראדן שהי' דעתו לשוב ואמר לו ושובה אל גדליהו וגו' והוא מקרא קצר: או אל כל הישר וגו'. כלומר אין אני מכריח אותך ללכת אליו אלא או שוב אליו או לך אל כל מקום הישר בעיניך: ארוחה ומשאת. פרס מבית המלך ומשורה: וישלחהו. שלחו לנפשו: (ו) המצפתה. כי במצפה ישב: (ז) אשר בשדה. אשר היו בשדה כנברחים מן העיר מפני הכשדים: המה ואנשיהם. גם המה שמעו גם אנשיהם שמעו: כי הפקיד וגו' בארץ. שאותו פקיד וממונה בארץ: וכי הפקיד אתו. ואשר הניח עמו אנשים ונשים וגו': (ח) וישמעאל וגו'. וגם ישמעאל וגו' באו המה ואנשיהם: (ט) אל תיראו וגו'. ר"ל אל תפחדו

תוכחת באור הענין ירמיה

(ד) ועתה למה נתת זקים על ידך. אם באשר אתה רוצה לילך עם הגולים לבבל ותחשוב שא"א לך לילך עמהם בלא זקים, הנה פתחתיך היום מן האזקים ובכל זה אם טוב בעיניך לבא אתי בבל בא בלא זקים, ואם רע בעיניך חדל, כי הבחירה בידך ללכת אל כל אשר תרצה: (ה) ועודנו, ר"ל ואם תחשוב כי ישובו הגולים לא"י אל גדליה שהפקיד מלך בבל בארץ ותשוב עמהם, ואין דעתך ללכת לבבל רק כדי לשוב עמהם לא"י, ע"ז א' ועודנו לא ישוב ר"ל הגולה לא ישוב עוד בעת הזאת, ולכן אם דעתך לשוב אל גדליה שובה אל גדליה בן אחיקם בעצמך, וגם שם יש לך בחירה, אם תרצה שב אתו בתוך העם או אם תרצה ללכת משם אל מקום אחר אל כל הישר בעיניך ללכת לך, ויתן לו רב טבחים ארוחה שקבע לו ארוחת תמיד שיתפרנס בו: (ז) וכי הפקיד אתו אנשים, שמזה ראו שאין רצונו להגלות יותר רק שרוצה שתתישב הארץ לכן התקבצו אליו: (ט) אל תיראו, ר"ל שלא ייראו מהמון הכשדים שיגזרו לעבדם ולהיות עבדים לעבדים כי כאשר יעבדו את מלך בבל ייטב להם כי הוא יסתירם בצל כנפיו מחמת ההמון: (י) ואני, ר"ל

בְּכוֹבָעִים מִרְקוּ הָרְמָחִים לִבְשׁוּ הַסִּרְיֹנֹת׃ ה מַדּוּעַ רָאִיתִי הֵמָּה חַתִּים נְסֹגִים אָחוֹר וְגִבּוֹרֵיהֶם יֻכַּתּוּ וּמָנוֹס נָסוּ וְלֹא הִפְנוּ מָגוֹר מִסָּבִיב נְאֻם־יְהוָה׃ ו אַל־יָנוּס הַקַּל וְאַל־יִמָּלֵט הַגִּבּוֹר צָפוֹנָה עַל־יַד נְהַר־פְּרָת כָּשְׁלוּ וְנָפָלוּ׃ ז מִי־זֶה כַּיְאֹר יַעֲלֶה כַּנְּהָרוֹת יִתְגָּעֲשׁוּ מֵימָיו׃ ח מִצְרַיִם כַּיְאֹר יַעֲלֶה וְכַנְּהָרוֹת יִתְגֹּעֲשׁוּ מָיִם וַיֹּאמֶר אַעֲלֶה אֲכַסֶּה־אֶרֶץ אֹבִידָה עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ ט עֲלוּ הַסּוּסִים וְהִתְהֹלְלוּ הָרֶכֶב וְיֵצְאוּ הַגִּבּוֹרִים כּוּשׁ וּפוּט תֹּפְשֵׂי מָגֵן וְלוּדִים תֹּפְשֵׂי דֹּרְכֵי קָשֶׁת׃ י וְהַיּוֹם הַהוּא לַאדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת יוֹם נְקָמָה להנקם

רש"י

יבל ו: (ד) מרקו הרמחים. כמו ומורק ושוטף (ויקרא ו') פורבי"ר בלעז: (ה) המה חתים. מצרים: ולא הפנו. עוד לעמוד במלחמה ולא היה להם פנאי: (ז) כיאור יעלה. שהיה רגיל להעלות גייסות סביביו כמי נהר לשטוף סביביו: יתגעשו מימיו. דמשרפין מוהי: (ח) כיאור יעלה. היה רגיל לעלות בארץ צפון שהלך פרעה על נבוכדנצר בכרכמיש ושם נפל ונהרגו גבוריו והוא ברח מן המלחמה: אובידה. כמו אאביד: (ט) והתהוללו.

מצודת דוד

מן התלודה למען היות להם ברק ולבשו הסריונות להגן ממכת חרב וחנית: (ה) מדוע. למה ראיתי שהמה מתפחדים וחוזרים לאחור לברוח מן המלחמה: וגבוריהם. אף הגבורים שבהם המה כתותים ונסים מן הכשדים ולא פנו אליהם להלחם בם: מגור מסביב. פחד אחזם מסביב ר"ל את כולם אחז הפחד אים לא נעדר: (ו) אל ינוס הקל. אף הקל ברגליו לא ינוס למלט נפשו כי האויב ישיגו: צפונה. בפאת צפון אצל מקום נהר פרת שמה כשלו ונפלו: (ז) מי זה. אמר כמלעיג מי זה העם שהי' עולה ומתפשט כמו היאור העולה ומתפשט על כל פני האדמה ומי הוא העם המרים קול שאון כמו הנהרות אשר מימיהם נעים בתנועה חזקה ומרומים קול שאון: (ח) מצרים. כאלו משיב לעצמו הנה זהו מצרים כי היה עולה ומתפשט ברוב חיילותיו כמו היאור המתפשט והי' מרים קול שאון כמו הנהרות אשר ינידו המים בחוזק רב ובהרמת קול: ויאמר. הי' חושב בלבו אעלה ואכסה ארץ ברב חילותי ואוביד' עיר זהו כרכמיש שהית' ביד מלך אשור: (ט) עלו הסוסים. אתם רוכבי הסוסים עלו למלחמ' והתם אנשי הרכב התהוללו והיו רצים לכאן ולכאן: כוש ופוט. כי גם המה באו בעזרתם: תופשי דורכי קשת. ר"ל תופשי קשת ודורכים בה למתחם שטב לירות למרחוק: (י) והיום וגו'. ר"ל אבל לא יהי' כמחשבתו כי ארכו לו ימי המצור עד שבא עליה נ"נ מלך בבל (ושית' בגזירת המקום לנקום ממנו נקמת יאשיהו מלך יהודה שהרגו כמ"ש

מצודת ציון

בכובעים. הוא כובע עשוי מנחשת להגן על הראש וכן וכובע נחושת על ראשו (ש"א י"ז): מרקו. ענין לטוש וזכוך כמו ומורק ושוטף במים (ויקרא ו'): הרמחים. הוא חנית: הסריונות. הוא ענין מלבוש עשוי מברזל להגן ממכת חרב וחנית כמו ושריון קשקשים (ש"א י"ז): (ה) חתים. ענין אימה ופחד כמו ואל תחת (יהושע א'): נסוגים אחור. ענין החזרה לאחור כמו ונסוג מאחרי אלהינו (ישעיה נ"ט): יכתו. מל' כתיתה ושבירה: ומנוס נסו. ענין בריחה: הפנו. מל' הפיה: מגור. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב): (ו) על יד. אצל מקום וכן כל יד נחל יבוק (דברים ב'): (ז) יתגעשו. ענין תנועה חזקה כמו ותגעש ותרעש הארץ (תהלים י"ח): (ט) והתהוללו. מלשון הוללות ושגעון כי ברוב המרוצה נראים כמשתגעים וכן בחוצות יתהוללו הרכב (נחום ב'): כוש ופוט ולודים. שמות אומות: דורכי. הדרך

תוכחת ירמיה

באור הענין

רודף מרוב הפחד, מדוע היה זה ?, משיב יען מגור מסביב נאום ה' ה' הביא עליהם מגור ופחד: (ו) אל, אבל לאחם מנוס נסו, כי גם הקל ברגליו אל ינוס, והגבור לא ימלט ע"י גבורתו כי צפונה על יד נהר פרת כשלו, שתחת שהיה להם לברוח לצד דרום שהוא צד מצרים יברחו לצד צפון אל יד הנהר, שבא האויב מאחוריהם ולחצם אל יד הנהר ושם נפלו כולם, כי הנהר סגר בעדם את הדרך: (ז) מי זה אשר כיאור יעלה, שכמו שהיאור נילוס בעת יעלה יכסה את כל הארץ ברובו מימיו כן כסה את עין הארץ ברבוי מחנותיו, וכנהרות יתגעשו מימיו, וכמו שהנהר המושך מימיו מדים ושוטפים כל אשר בדרכם כן היו אנשים גבורים שוטפים את כל הממלכות: (ח) מצרים, משיב מצרים הוא הרגיל לעלות כיאור, והמצרים מקבילים כיאור יעלה ויאמר אעלה אכסה ארץ כנילוס שמכסה ארץ במים, וכנהרות יתגעשו מימיו (ויאמר) אובידה עיר ויושבי בה כנהר השוטף ומאבד הכל: (ט) עלו ואני מצוה לכם שתעלו על הסוסים והרכב יתהוללו והגבורים יצאו, ועמהם יצאו עוזריהם כושי ופוט וכו', אבל. (י) והיום ההוא לה' יום נקמה, וע"ז נתן בלבם שיצאו למלחמה לקראת נבוכדנצר ואכלה חרב ושבעה מבשרם, ורותה מדמם, כי זבח גדול

באור המלות

(ו) ינוס ימלט. השמלטות היא ההצלה גם במקומו ע"י גבורתו: (ז) כיאור יעלה כנהרות יתגעשו מימיו. יש הבדל בין נהר, נחל, יאור, שהיאור הוא המתמלא ממי גשמים ומכסה את כל הארץ כמו יאור הנילוס שעליו נאמר שם

להנקם מצריו ואכלה חרב ושבעה ורותה מדמם כי זבח לאדני יהוה צבאות בארץ צפון אל־נהר־פרת: יא עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת־מצרים לשוא הרביתי רפאות תעלה אין לך: יב שמעו גוים קלונך וצוחתך מלאה הארץ כי־גבור בגבור כשלו יחדיו נפלו שניהם: יג הדבר אשר דבר יהוה אל־ירמיהו הנביא לבוא נבוכדראצר מלך בבל להכות את־ארץ מצרים: יד הגידו במצרים והשמיעו במגדול והשמיעו בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך כי־אכלה חרב סביביך: טו מדוע נסחף אביריך לא עמד כי יהוה הדפו: טז הרבה כושל גם־נפל איש אל

הרבית קרי

רש"י

לשון סכלות: (י) ורותה לשון שובע, נ"א לשון שכרון כמו שכר דמתרגמינן מרוי: (יב) גבור בגבור כשלו. כשהיו בורחים היו נכשלים ונתקלים זה בזה: (יג) לבוא נבוכדנאצר. זו מכה שניה שהחריב נבוכדנאצר את מצרים בשנת כ"ז למלכו (יחזקאל כ"ט), כמו ששנינו בסדר עולם: (יד) התיצב והכן לך. כנגד המלחמה. והכן, ואתקין: (טו) נסחף. נשטפו והחליקו גבוריך, כמו מטר סוחף (משלי כ"ח), נשתחפה שדהו בלשון משנה (כתובות י"ב). ומנחם חברו לשון כליון וכן חבר מטר סוחף, ודונש פתר מטר סוחף כמו מטר סועף כמו מסעף פארה (ישעיה י'): (טז) הרבה כושל. הקב"ה שהדפו והרבה לו מכשול:

מצודת ציון

לדרוך ברגל על הקשת למתחו היטב: (י) ושבעה. ענין שביעת הרעב: ורותה. ענין שביעת הצמאון כמו כגן רוה (ישעיה נ"ח): (יא) צרי. הוא שרף הנוטף מעצי הקטף וכן ודבש ושמן וצרי (יחזקאל כ"ז): תעלה. ענין רפואה כמו רפאות תעלה אין לך (לעיל ל'): (יב) קלונך. מלשון קלון ובזיון: וצוחתך. מל' צוחה וזעקה: (יד) במגדל בנוף ובתחפנחס. שמות מקומות בארץ מצרים: (טו) נסחף. ענין שטיפה וגריפה כמו מטר סוחף (משלי כ"ח): אביריך. ענין חוזק וגבורה כמו דהרות אביריו (שופטים ה'): הדפו. ענין בעיטה ודחיה כמו אל ידפנו (איוב ל"ב): (טז) כשל. ענין נטיה והתגברות כמו אל הכשדים אתה נופל (לעיל ל"ז):

מצודת דוד

כמ"ש כ"ג): ואכלה חרב. של הכשדים: כי זבח לה'. ר"ל בגזירת המקום באה הזבח: אל נהר פרת. סמוך לנהר פרת כי שם היה המלחמה: (יא) עלי גלעד, אמר בדרך לעג את מצרים עלי לגלעד מקום הצרי וקחי משם צרי לרפאות את תחלואיך: בתולת. קראה בתולה על שלא נכבשה עדיין מעולם אומה כבתולה שלא תבל בה איש לשכוב עמה: לשוא הרבית. על חנם הרבית מיני רפואות כי אין לך בהם תעלה ומרפא והוא ענין מליצה: (יב) קלונך. מה שנמסרת ביד בבל: מלאה הארץ. ר"ל בכל מקום יהיה נשמע צעקתם כי כשינוסו הנה והנה יכשלו גבור בגבור בדרך מרוצתם ובניסם יחדיו יפלו וילכדו: (יג) לבוא. ביאת נבוכדנצר על ארץ מצרים להכות אותם בארצם: (יד) הגידו וגו'. אשר נבוכדנצר מעותד לבוא עליהם: אמרו. אתם המשמיעים קול אמרו למלך מצרים התיצב לעמוד בקשרי המלחמ' והכן לך כל צרכי המלחמה כי חרב האויב אכלה אותך מסביב: (טו) נסחף אביריך. הגבורים שבך מדוע כ"א נשטף ונגרף לבל יוכל לעמוד על רגליו: לא עמד. כאלו משיב הגבור זה לא עמד כי ה' הדפו וזהו גלאה בו: (טז) הרבה כושל. הוא הרבה לו מכשולים: גם נפל איש וגו'. ר"ל הנכרים הבאים לעזרת מצרים נפלו

תוכחת ירמיה

באור המלות

יאור נהר (וכמ"ש בישעיה י"ט), והנהר והגאל אין יוצאים מגדותיהם, רק הנהר מושך בכח ושוטף כל אשר בדרכו ועז"א כיאור יעלה כנהרות יתגעשו: (יא) תעלה. סמות שבעצמות

באור הענין

לה' מגייר כאילו ה' הכין זבח אל נהר פרת (שהיה דרכם לזבוח אל הנהר) והקדיש קרואיו עם כשדים לאכול ולשבוע: (יא) עלי גלעד, אחר מפלת פרעה רצה עדיין להתחזק בממשלתו שהיה לו בארץ סוריא עד עבר הירדן שגלעד היה ראש לממלכה זאת, וע"ז ימליץ שרצה לקחת צרי לרפאות מגלעד ששם גדל הצרי, אבל לשוא הרבית רפואות ע"י סמים, אחר שתעלה אין לך, שכלה כליות הטרשי והבריאות, ר"ל א"א שתתחזק ע"י עמים אחרים אחר שנפלו מבחר גבוריך, כי. (יב) שמעו גוים קלונך ולא יתחזקו להיות בעזריך, וחוץ מן השמועה גם צוחתך בעצמך מלאה הארץ, כי גבור בגבור כשלו שהיה מהומה בין גבוריו והרגו זא"ז: (יג) הדבר, עתה ינבא על מה שהוכו שנית ע"י נבוכדנצר שבא אל ארץ מצרים להכותה: (יד) הגידו, תחלה יגידו במצרים שנבוכדנצר בא עליו, ואח"כ יכריזו במגדול ובנוף שהם ערי מבצר שיתיצבו במבצריהם ושם יכינו כלי נשק, וההכרזה תהיה שיעמדו במקומם ללחום על עריהם, לא שיצאו לקראת האויב כי כבר אכלה

אל־רעהו ויאמרו קומה ׀ ונשבה אל־עמנו ואל־ארץ מולדתנו מפני חרב היונה: יז קראו שם פרעה מלך־מצרים שאון העביר המועד: יח חי־אני נאם־המלך יהוה צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא: יט כלי גולה עשי־לך יושבת בת־מצרים כי־נף לשמה תהיה ונצתה מאין יושב: כ עגלה יפה־פיה מצרים קרץ מצפון בא בא: כא גם־שכריה בקרבה כעגלי מרבק

כי

רש"י

גם נפל. נתקבצו איש אל רעהו לאמר נקומה ונשובה אל עמנו ממקום שיצאנו משם להלחם: חרב היונה. חרבא דסגלה דהוא כחמר מרויא. היונה, לשון יין, ל"א לשון אונאה: (יז) קראו שם. במלחמה הכריזו משל של חרפה: פרעה מלך מצרים שאון. שהיה מגביה קול שאונו השואות להתהלל בחיילותיו: העביר המועד. שייעד יום מלחמה קבוע לצאת ולהלחם ולא יצא ועבר זמן המועד: (יח) כי כתבור בהרים. כי כאשר דבר אמת הוא שהתבור קבוע בהרים והר הכרמל על הים כן באמת יבא הדבר הזה על מצרים: (יט) כלי גולה. אדם יוצא לדרך מתקן לו חמת ומקידה של חרס לשתות בה: ונצתה. לשון ציה: (כ) עגלה יפה פיה. מלכותא יאייא: קרץ. עממין קטילין, קרץ לשון חתוך וכן מחומר קורצתי (איוב ל"ג): מצפון. מבבל: (כא) שכיריה. שריה, כמו בתער השכירה (ישעיה ז'): מרבק. קופל"ח בלעז: הפנו. פנו עורף לבקש

מצודת דוד

ונתחברו זה לזה ואמרו קומה מכאן ונשובה אל עמנו וגו': מפני חרב היונה. זה חרב נ"נ המשחית והאוכלת לעשק הגוף והממון: (יז) קראו שם. במערכת צבא כשדים הכריזו לומר אשר פרעה מלך מצרים המרים קול שאון בגאוה ובגודל לבב הנה עתה העביר המועד ר"ל לא בא להלחם מערכה מול מערכ' ביום המיועד והקבוע כי בא מורך בלבבו: (יח) כי כתבור בהרים. כמו הר תבור הוא קבוע בהרים ולא יזוז ממקומו וכמו שהר הכרמל עומד על הים ולא ימוש משם כן יבוא נ"נ על מצרים ולא ישתנה ולא יזוז מביאתו שמה: (יט) כלי גולה. דרך הולכי גולה לתקן לעצמם כלי לשתות בו וכלי ללוש בה עיסה וכדומה: לשמה תהיה. כי תגלו משם: ונצתה. תהיה שממה מבלי ישאר מי יושב בה: (כ) עגלה. מצרים שהיתה מלכות יפה כעגלה היפה מאד הנה משלח לשון יבוא עליה נ"נ המחתך וכורת אותה: בא בא. כפל המלה לחזק ולומר שבודאי יבוא: (כא) גם שכיריה. גם השרים הגדולים אשר בקרבה יוכלו לטבח כעגלים המפוטמים במרבק שאחר שנפטמו שמנים מוכנים לטבח. כי גם המה. אף שדרך השרים

מצודת ציון

היונה. מלשון אונאה ועניינו עושק הגוף והממון וכן העיר היונה (צפניה ג'): (יז) שאון. ענין המייה: המועד. ענין זמן קבוע כמו כי למועד שמור לך (ש"א ט'): (יח) כתבור. וככרמל. שמות הרים נודעים ומפורסמים: (יט) לשמה. לשממה: ונצתה. מלשון ציה ושממה: (כ) יפה פיה. פתרונו כמלה א' ור"ל יפה ביותר וזה נכפל העי"ן ולמ"ד הפעל וכמו ירקרק אדמדם: קרץ. ענין חתוך וכריתה כמו מחומר קורצתי (איוב ל"ג): (כא) שכיריה. ענינו גדולים ונכבדים וכן בתער השכירה (ישעיה ז'): מרבק. הוא הרפת מקום

תוכחת ירמיה

באור הענין

חרב סביביך: (טו) מדוע, שואל אבל מדוע נסחפו הגבורים ולא עמדו במלחמה בערי מצר? משיב לא עמד, מפני שה' הדפו: (טז) ה' הרבה כושל, וע"י המכשול נפל איש אל רעהו שנעשה ביניהם מלחמה פנימיות ואחד הכשיל את חברו, ועי"כ נתפזרו העמים עוזריהם, ויאמרו איש אל רעהו קומה ונשובה אל עמנו מפני חרב היונה היא חרב של נבוכדנצר: (יז) קראו שם, תחלה קראו ופרסמו שפרעה בא בשאון גדול ועם רב, ואח"כ קראו כי העביר המועד, שקבע מועד אחר שבו בזמן יצא, וה' אומר שלא יצא כלל: (יח) חי אני כי כתבור בהרים, שהר תבור הגם שיושב בין ההרים, והר כרמל הוא סמוך לים, (כמ"ש במס' שבת (דף ל"ד) כדי שיגיח חמה בראש הכרמל ויורד לים ויטבול זה שיעור בין השמשות) ובכ"ז א"א שיבא תבור בין ההרים שאצלו ושיבא הכרמל בים, כי ה' קבעו שלא ימוש ממקומו, כן פרעה הגם שהוא קרוב למקום המלחמה לא ימוש ממקומו ולא יבא: (יט) כלי גולה עשי לך, אולם לענין זה תמוש ממקומך שתצא ללכת בגולה כי נוף לשמה תהיה: (כ) עגלה יפה פיה, מצרים היו מכבדים ומעריצים את השור שיחסו לו אלהות, והוא עמד בנוף, וכשחרב נוף המיתו הכשדים את ירחאם, ובזה ממשיל מצרים לעגלה יפיפיה

באור המלות

שבעצמות ולאות כטבעי: (טז) חרב היונה. ידוע שמלכי אשור ובבל היה לנס צורת יונה על דגלם, והיו מיחסים נצחון במלחמה אל היונה: (כ) יפה פיה. הוכפל העי"ן והלמ"ד ר"ל יפה מאד, והיא כמלה אחת, ורמז ג"כ כי נודע בספורי ימות עולם כי בהשור שבחרו לאלהות היה לנס סימן מיוחד בפיו, לכן אמר שפיו יפה: קרץ. מענין חתיכה וכריתה כמו מחומר קורצתי (איוב ל"ג ו'). ויל"פ מענין רמז כמו קורץ בעיניו, כי המצרים היו מנחשים ע"י תהלוכות השור על ענייניהם, והיה להם רמז בהשור, שבא בא מצפון שהיו מניחים אותו ללכת ובא בכל פעם מצפון, והיה להם זה קריצה ורמיזה שהאויב מצפון יבא עליהם: (כא) כעגלי מרבק. מפוטמים, כמו ועגלים מתוך מרבק (עמוס ו' ד'):

שהוא

כִּי־גַם־הֵמָּה הִפְנוּ נָסוּ יַחְדָּיו לֹא עָמָדוּ כִּי יוֹם אֵידָם בָּא עֲלֵיהֶם עֵת פְּקֻדָּתָם׃ כב קוֹלָהּ כַּנָּחָשׁ יֵלֵךְ כִּי־בְחַיִל יֵלֵכוּ וּבְקַרְדֻּמּוֹת בָּאוּ לָהּ כְּחֹטְבֵי עֵצִים׃ כג כָּרְתוּ יַעְרָהּ נְאֻם־יְהוָה כִּי לֹא יֵחָקֵר כִּי רַבּוּ מֵאַרְבֶּה וְאֵין לָהֶם מִסְפָּר׃ כד הֹבִישָׁה בַּת־מִצְרָיִם נִתְּנָה בְּיַד עַם־צָפוֹן׃ כה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי פוֹקֵד אֶל־אָמוֹן מִנֹּא וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם וְעַל־אֱלֹהֶיהָ וְעַל־מְלָכֶיהָ וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל הַבֹּטְחִים בּוֹ׃ כו וּנְתַתִּים בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד־עֲבָדָיו וְאַחֲרֵי־כֵן תִּשְׁכֹּן כִּימֵי־קֶדֶם נְאֻם־יְהוָה׃

רש"י

לגוס: (כב) קולה כנחש ילך. הרי הנחש בא ללמד על מצרים ונמצא למד למדנו מכאן שכשאמר הקב"ה לנחש על גחונך תלך (בראשית ג') וקצץ את רגליו הלך קולו בסוף העולם, כך שנויה בשלשים ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: כי בחיל ילכו. אליה: (כג) כרתו יערה. כח יש בהן לכרות כל יערה: כי לא יחקר. מספר נבאם: (כה) אל אמון. על השר, אמון יש שהוא לשון גדולה, כמו התיטבי מנא אמון (נחום ג'). מנא אלכסנדריא רבתא, לאיסגיוריא"ה דאלשנדר"א בלעז: (כו) ואחרי כן. מקץ

ואתה

מצודת ציון

יסעמו שם העגלים וכן ועגלים מתוך מרבק (עמוס ו'): הפנו. מלשון פנים והליכה: אידם. ענין שבר ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב ל"א): פקודתם. על המיתה יאמר שהוא פקידת וזכרון השגחת כל חי כמו ופקודת כל האדם (במדבר ט"ז): (כב) ובקרדומות. הוא כגרזן החותך עצים כמו ויקח אבימלך את הקרדומות (שופטים ט'): כחוטבי. כן נקראים כורתי העצים וכן מחוטב עציך (דברים כ"ט): (כד) הובישה. מלשון בושה וכלימה: (כה) פוקד. ענין השגחת הבאת הרעה: אמון. כמו המון והוא ענין עם רב וכן ואת יתר ההמון (לקמן נ"ב): מנא. נא היא אלכסנדריא

מצודת דוד

להיות אמיצי לבב לעמוד בקשרי המלחמה הנה המה לא כן עשו כי פנו מן המלחמה ונסו יחדיו ולא עמדו על עמדם ולזה כאשר הביאם האויב נפלו בנופלים ולא לקחום כשבי כדרך השבוים: כי יום אידם. ר"ל על כי בא עליהם יום אידם עת מותם שהוא פקודת כל חי לכן בא מוקף בלבבם: (כב) קולה. קול של מצרים ילך להיות נשמע למרחוק כמו קול הנחש הנשמע למרחוק: כי בחיל ילכו. הכשדים ילכו עליהם בחיל רב ובקרדומות יבואו עליהם לכרתם: כחוטבי עצים. ר"ל כמו שאין ביד העצים למנוע מעצמם כריתת החוטבים כן לא יוכלו מצרים למנוע מעצמם חרב הכשדים: (כג) כרתו יערה. ר"ל אתם בני כשדים הרגו כל אנשי מצרים כי הכח בכם לכרות הכל כי לא יחקר מספר אנשי כשדים כי רבו מהארבה: (כד) הובישה. השלמו עדת מצרים כי הנה נמסרה ביד עם צפון הם הכשדים: (כה) הנני פוקד. אשגיח להביא פורעניות על המון עם של נא שהיתה בת רבת עם וכן כאמר את המון נא (יחזקאל ל'): ועל מלכיה. ממלכות רבות היו בארץ מצרים כמ"ש ממלכה בממלכה (ישעיה י"ט): ועל פרעה וגו'. רצה לומר וכמו שאפקוד על פרעה כן אפקוד על האומות הבוטחים בו: (כו) ואחרי כן.

באור המלות

בא יום אידם עת פקודתם. יום אידם הוא יום המוגבל מאת המערכה והטבע כמה יארך ימי הצלחתו ומתי ישבר, ועת הפקודה הוא המוגבל מאת ההשגחה על פקודת העון, אמר שבאו שניהם עד קצם, (וכן לקמן מ"ט ח', נ' כ"ז ל"א): (כג) כרתו. הוא פעל עבר:

תוכחת ירמיה

באור הענין

שהוא העגל שעבדו לו, שהיו בוחרים שיהיה יפה מאד, ובא לו הקרץ והשחיתה מצפון מעם כשדים: (כא) גם שכיריה, ועפ"ז ממשיל גם המלכים שהיו לוחמים מלחמותיהם בשכר והיו עוזרים מצרים כעגלי מרבק, שהיו ג"כ כעגלים שעמדו להתפטם שם מטוב ארץ מצרים, ואחר מפלת העגלה שהיא מצרים גם המה הפנו ללכת לארצם ונסו ולא עמדו, כי בא גם עליהם יום אידם וגם עת פקודתם בעבור עונותיהם: (כב) קולה ציור הנחש הוא שהיו לו רגלים ונקצצו ע"י חטאו, ובזה מצייר את מצרים שקצצו את רגליהם לבל יוכלו ללכת ממקומם חוץ לארצם, כי בחיל ילכו האויבים והחיל באו לה בקרדומות לקצץ רגליהם, ועם ציור הקרדומות יתפוס המליץ ציור אחר מה שעושים עם הקרדום שבו חוטבים העצים, ועז"א כחוטבי עצים, ועפ"ז יצייר ארץ מצרים כיער, שבאים בקרדומות לכרתו, ואומר כי: (כג) כרתו יערה נאום ה', ר"ל שחוטבי עצים האלה והקרדומות הם כרתו את יערה כי לא יחקר והוא עצום מאד, כי רבו, והגם שלא יחקר בכ"ז כרתוהו כו', כי החוטבי עצים שבאו רבו מארבה ואין להם מספר, והיה בידם לחטוב את היער כולו: (כד) הבישה בת מצרים, ואח"ז נשאר לה בושה גדולה כי נתנה ביד עם צפון להיות עבדים לעם צפון: (כה) אמר ה', הנני פוקד אל אמון מנא, שהיה שם מושב הע"ז אמון, ועל פרעה שנלקח ארצו, ועל מדינת מצרים ויתר אלהיה ויתר מלכיה. ואחר כך יפקוד שנית על פרעה, שנלחם שנית ונבוכדנצר הרג אותו, וז"ש. (כו) ונתתים ביד מבקשי נפשם להרגם, ואחרי כן תשכן כימי

קדם

כז וְאַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וְאַל־תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁעֲךָ מֵרָחוֹק וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקוֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד׃ כח אַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה כִּי אִתְּךָ אָנִי כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר הִדַּחְתִּיךָ שָׁמָּה וְאֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ׃

מז א אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־פְּלִשְׁתִּים בְּטֶרֶם יַכֶּה פַרְעֹה אֶת־עַזָּה׃ ב כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה הִנֵּה־מַיִם עֹלִים מִצָּפוֹן וְהָיוּ לְנַחַל שׁוֹטֵף וְיִשְׁטְפוּ אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ

וזעקו

רש"י

ארבעים שנה כמו שאמר (יחזקאל כ"ט): (כז) ואתה אל תירא. לצדיקים שבתוך מצרים שגלו שם על כרחם: (כח) למשפט. בדין חסוך מעט מעט: ונקה. לשון שיצוי והשמד, וכן תירגמו יונתן לשון כליה:

מז (א) אל פלשתים. על פלשתים: בטרם יכה פרעה את עזה. כשהיה נבוכדנצר צר על ירושלים בשנה העשירית לצדקיהו יצא חיל פרעה ממצרים ויעלו הכשדים מעל ירושלים שמע פרעה ואסף את

מצודת דוד

מקץ ארבעים שנה תשכון בארצה בלי גלות כימי קדם וכמ"ש (ביחזקאל כ"ט): (כז) ואתה אל תירא וגו', בא לנחם בני הגולה לבל יתייאשו מן הגאולה בראותם שמצרים גלו למקום קרוב וחזרו מהר והם גלו למרחוק ועדיין לא שבו ובעבור זה יחשבו פן ישתקעו שמה לכן אמר ואתה אל תירא וגו': מרחוק. מארץ מרחק שגליתם שמה: ושב יעקב. יהיה בשובה ונחת והשקט ושאנן ואין מי מחריד אותו: (כח) כי אעשה כלה. ר"ל אף אם אעשה כלה בכל הגוים וגו' הנה אותך לא אכלה עם כי תהי' בארצם: ויסרתיך למשפט. אייסר אותך במשפט הראוי לגלות אזן למוסר ולא אנקה אותך מן העולם ולישאר העולם נקי ממך ר"ל לא אכריתך מן העולם:

מז (א) את עזה. היא היתה מארץ פלשתים ופרעה הכה אותה בעת שחזר מדרכו שרצה ללכת לעזור לישראל מול הכשדים כ"כ בס"ע: (ב) הנה מים וגו'. הם הכשדים היושבים בצפון השוטפים כמים רבים: והיו לנחל שוטף וגו'. ר"ל

מצודת ציון

כן ת"י: (כז) תחת. ענין פחד ושבר כמו אל תחת מפניהם (לעיל א'): שב. ענין השקט ומנוחה כמו בשובה ונחת (ישעיה ל'): ושאנן. ענין שלוה כמו שאנן מואב (לקמן מ"ח) וכפל כמ"ש לרוב השלוה והשקט: (כח) למשפט. כמו במשפט והלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט') ורצה לומר במשפט הראוי לגלות אזן למוסר וכן יסרני ה' אך במשפט (לעיל י'):

מז (ב) שוטף. ענין המשיכה ברדיפה ובחוזק: ומלא.

באור הענין

קדם כמ"ש ביחזקאל שזה היה אחר ארבעים שנה שאז כלתה מלכות בבל:

תוכחת ירמיה

באור המלות

(כז) אל תירא וכו'. פסוק זה כפול למעלה (ל' י') ושם התבאר:

(כז) **ואתה אל תירא עבדי יעקב** אחר שאמר שמצרים תשכון כימי קדם וזה היה כשמלך כורש, אומר שגם יעקב לא יירא **ואל תחת ישראל** הגדולים **כי הנני מושיעך** וכו', וכבר התבארו פסוקים אלה למעלה סי' ל"ד: (כח) **אתה אל תירא** הגם שבעת ההיא נבוכדנצר את מצרים והרגו כל בני ישראל שהיו במצרים (כנ"ל סי' מ"ג מ"ד) בכ"ז אתה כלל יעקב לא תירא כי ישארו אלה שנפוצו בין יתר העמים חוץ ממצרים, שהגם **שאעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שם אותך לא אעשה כלה ויסרתיך** ביסורים רק **למשפט** כפי עונך כדי **שלא אנקך** ותקבל עונש עונך לכלא פשע ולהתם חטאת:

מז (א) **אשר היה** וכו' **בטרם יכה פרעה את עזה**, פרעה הכה את עזה בעת יצא ממצרים לעזור לצדקיהו ושב לארצו אז שטף את עזה כמ"ש בסדר עולם, ואח"כ החריב נבוכדנצר את כל פלשתים, והטעם שהחריב אותם מפני שפלשתים היו עוזרים לצור ובעלי בריתם ונבוכדנצר היה לו מלחמה עם צור והכרית את בעלי בריתם ועוזריהם שלא ימצאו להם עזרה, ונבואה זו עקרה על חורבן פלשתים ע"י נבוכדנצר שהיה חורבן כללי: (ב) **הנה מים עולים מצפון**, מבבל שהיא בצפון, **וישטפו ארץ** השדות והכרמים, ואח"כ ישטפו הערים **עיר ויושבי בה, וזעק האדם** כדרך שבבוא שטף מים זועקים לברוח על הספינות, **והילל כל יושב הארץ** על איבוד הקניינים: (ג) **מקול**, אומר אבל שטף זה גרוע משטף מים, כי **מקול שעטת פרסות הסוסים האבירים, ורעש של הרכב והמון של הגלגלים, לא הפנו אבות אל בנים**, שבשטף מים כל אב טורח להציל ילדיו שבל

וְזָעֲקוּ הָאָדָם וְהֵילִל כֹּל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ׃ ג מִקּוֹל שַׁעֲטַת פַּרְסוֹת אַבִּירָיו מֵרַעַשׁ לְרִכְבּוֹ הֲמוֹן גַּלְגִּלָּיו לֹא־הִפְנוּ אָבוֹת אֶל־בָּנִים מֵרִפְיוֹן יָדָיִם׃ ד עַל־הַיּוֹם הַבָּא לִשְׁדוֹד אֶת־כָּל־פְּלִשְׁתִּים לְהַכְרִית לְצֹר וּלְצִידוֹן כֹּל שָׂרִיד עֹזֵר כִּי־שֹׁדֵד יְהוָֹה אֶת־פְּלִשְׁתִּים שְׁאֵרִית אִי כַפְתּוֹר׃ ה בָּאָה קָרְחָה אֶל־עַזָּה נִדְמְתָה אַשְׁקְלוֹן שְׁאֵרִית עִמְקָם עַד־מָתַי תִּתְגּוֹדָדִי׃ ו הוֹי חֶרֶב לַיהוָֹה עַד־אָנָה לֹא תִשְׁקֹטִי

רש"י

עזה ושב לארצו, בסדר עולם: (ג) שעטת. אין לו דמיון, ויונתן תירגמו מפסיעות: מרעש לרכבו. מרעש אשר לרכבו: ונלגליו, אופני מרכבותיו: לא הפנו אבות אל בנים. להצילם: (ד) להכרית לצור ולצידון. פלשתים היו עוזרים אותם מאויביהם: אי כפתור. אפל"ם בלעז: (ה) נדמתה. נחרבה: תתגודדי. תסרטי באבל ובבכי. (ו) חרב לה'. שהקב"ה מביא לעולם. הרגעי. לשון מרגוע:

האספי

מצודת ציון

מלשון יללה: (ג) שעטת. ענין פסיעה ואין לו דומה: אביריו. ענין חוזק: הפנו. ענין פניית הפנים: מרפיון ידים. כן נקרא כמתייאש וכן והוא יגע ורפה ידים (ש"ב י"ז): (ד) שריד. ענין שיור כמו שרידי חרב (לעיל ל"א): אי כפתור. כפתור ישבה על איי הים: (ה) קרחה. ענין מריטת השער וכן לא יקרחו להם (לעיל ט"ז): נדמתה. ענין כריתה וכן נר מואב נדמה (ישעי' ט"ו): התגודדי. ענין שריטת הבשר כמו לא תתגודדו (דברים י"ד): (ו) הוי. הוא ענין לשון קריאה: עד אנה. עד מתי: תשקטי. ענין מנוחה:

מצודת דוד

יאבדו ויכלו א"ך פלשתים והאנשים הממלאים אותה: עיר כל עיר ועיר והיושבים בה: וזעקו. יצעקו בקול מר: (ג) מקול שעטת. מקול פסיעות פרסות סוסיו החזקים ומהרעשת קול שיוסי' לרכבו ומקול המיית גלגלי המרכבות יאחזם הלחלה עד לא יפנו אבות על בנים להצילם כי ירפו ידיהם ויתיאשו מן ההצלה: (ד) על היום הבא. מוסב לדקרא שלמעלה לומר רפיון הידים יהי' בעבור היום ההוא הבא לשדוד את כל פלשתים: לצור ולצידון. גם המה מארץ פלשתים: כל שריד עוזר. ר"ל לא ישאר מי שיוכל לעזור במלחמה כי לא ישאר בהן כ"א נשים וטף: כי שודד ה'. ר"ל בהשגחת המקום יבא נה השודד: שארית אי כפתור. ר"ל אף השארית ישודד כי לא ישאר מה מאי כפתור וגם היא מארץ פלשתים: (ה) באה קרחה. ר"ל הנה מעזה נתלש השער מכל וכל ונשארה מוקרחת ר"ל לא נשאר כלום ממנה כי פעם יכוה פרעה ופעם נ"נ: נדמתה אשקלון. נכרתה אשקלון אף השארית מהיושבים בעמקים עם כי רבים היו: עד מתי תתגודדי. עד מתי תשרטי בשרך מחמת לער והאבל כאומר הנה אז תתגודדי ממכת פרעה ועתה שנית ממכת נ"נ ועד מתי תתגודדי עוד ואמר בענין מליצת המקונני: (ו) הוי חרב לה'. כאלו קורא אל החרב ואומר אתה שהחרב הבאה בהשגחת ה' עד מתי לא תשקוטי הלא כבר הרגת בהם מאז ע"י פרעה ולכן האספי אל תערך ומאלי מרגוע

באור המלות

(ג) שעטת. הכאת הסוס ברגליו בכח על הארץ: מרעש לרכבו כמון גלגליו. המ"ם נמשך לשתים: (ה) נדמתה. נכרתה ונמשך לשתים (נדמה) שארית עמקם:

תוכחת ירמיה

באור הענין

בספר זה של הגדודים בשטפו הארץ רפו ידים מלהציל נפשות בניו ובנותיו: (ד) על היום, נמשך למ"ש (בפסוק ב') כה אמר ה', על היום הבא לשדוד את כל פלשתים, בא להוציא שלא תאמר שנאמרה הנבואה על זמן של עתה שבשטף פרעה את עזה שהוא רק חלק קטן מפלשתים, רק שנאמרה על היום הבא בעתיד, שאז ישדד את כולם, ומבאר הטעם שישדדם שהוא כדי להכרית לצור ולצידון כל שריד עוזר, מפני שהם היו עוזרים לצור ולצידון ורצה נבוכדנצר שלא יהיה להם עוזרים, וזאת שנית היה זה ענין השגחיי מאת ה', כי שודד ה' את פלשתים שארית אי כפתור כי הפלשתים אחים עם כפתור: (ה) באה קרחה על עזה, עזה שכבר נחרבה מפרעה וניתקו שערותיה באה לה עתה קרחה לקרוח יתר שערותיה שנשארו, וכן נדמתה אשקלון שארית עמקם אשקלון שכבר נשדדה, עתה נדמה ונכרת גם העמק שנשאר ולא נחרב אז, עד מתי תתגודדי, היא מליצה הלציית, במה שתפס מלת קרחה, והיה דרכם לקרוח ולהתגודד על המת, כמ"ש לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת, אמר הקרחה כבר באה, ואת תתגודדי ג"כ, עד מתי?: (ו) הוי חרב לה' עד אנה לא תשקטי, אחר שחרב ה' באה עליהם שתי פעמים קורא מתי תשקט החרב, או האספי אל תערך, שהוא מליצה שישוב המחריב לארצו ולא ירעיש עוד ממלכות, או על כל פנים הרגעי ודמי, גם שאת חוץ לתערך הרגעי מעט ודומי, ולא תהרגי בתמידות: (ז) איך, משיב איך תשקטי שזה א"א מפני שנים, א] ה' צוה לה כי הוא שליח מה' להחריב ממלכות, ב] שנם טבעיית, מפני שאל אשקלון ואל חוף הים שם יעדה, מפני שהיה לו מלחמה עם צור וצידון היושבים בים, ופלשתים היו יושבים בחוף הים והיו עוזרים לצור, והוא יעד חרבו להכרית יושבי הים העוזרים לצור:

האספי אל־תערך הרגעי ודמי׃ ז איך תשקטי ויהוה צוה־לה אל־אשקלון ואל־חוף הים שם יעדה׃

מח א למואב כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הוי אל־נבו כי שדדה הבישה נלכדה קריתים הבישה המשגב וחתה׃ ב אין עוד תהלת מואב בחשבון חשבו עליה רעה לכו ונכריתנה מגוי גם־מדמן תדמי אחריך תלך חרב׃ ג קול צעקה מחרונים שד ושבר גדול׃ ד נשברה מואב השמיעו זעקה צעוריה׃ ה כי מעלה הלחות בבכי יעלה־בכי כי במורד חרונים צרי צעקת־שבר שמעו׃ ו נסו מלטו נפשכם ותהיינה כערוער במדבר׃

צעיריה קרי. הלחית קרי

רש"י

מח (א) **המשגב**. שם מקום: (ב) חשבון ומדמן. שם מקום ולפי שמותם הוא מזכיר פורעניותם: תדמי. תחרבי: (ד) צעיריה. שולטנהא הצעירים מן המלכים: (ה) מעלה הלחית. שם מקום הוא מעלת הר: (ו) כערוער. מגדל ערוער עשוי במדבר ואין סביביו ישוב כי אם שוכני אהלים כי

מצודת דוד

ובאוק מלהרוג עוד: (ז) איך תשקוטי. כאלו משיב לעצמו איך אפשר לה להיות בהשקט ומנוחה וה' צוה לה להרוג עוד: אל אשקלון. על אשקלון ועל פלשתים היושבים בחוף הים שם. על המקומות ההם הזמין את החרב להרוג ולאבד:

מח (א) למואב. ר"ל על מואב אמר כה אמר ה' וגו': הוי אל נבו. יללה יהיה על נבו: הובישה וגו'. כאשר נלכדה קריתים נתביישה מאד: (ב) אין עוד. מעתה לא יהיה עוד ההלול והשבח של מואב: בחשבון. בהיות האויבים בחשבון חשבו עליך רעה והוא לשון נופל על לשון: לכו. ואמרו לכו ונכריתנה מהיות עוד גוי: גם מדמן. גם העיר מדמן תהי' נכרתת וגם הוא לשון נופל על לשון: אחריך. בכל מקום שתברח תלך החרב אחריך להרגך: (ג) מחורונים. יהיה נשמע מעיר חורונים: שוד. כי שם יהיה שוד ושבר גדול: (ד) צעיריה. הבנים הקטנים שהלכו בשבי: (ה) כי מעלה הלוחית. אשר בעת יעלה במעלה הר הלוחית להשגב שמה: בבכי יעלה בכי. את הבכי יעלה בבכי ר"ל בכל פעם יגביה קול בכי למעלה: כי במורד חורונים. לפי שבמורד חורונים שהיתה בשפל היו הצרים משמיעים צעקת שבר כי הרגו אנשיה וצעקו במר נפש ולכן עלה במעלת הלוחית להשגב בשבר: (ו) נוסו. כאלו הנביא מייעץ אותם לברוח להמלט לנפשם: ותהינה. כאומר עזבו העושר ואף כי תהיו

מצודת ציון

האספי. ענין כניסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים י"ט): תערך. ענין תיק ונרתק כמו ויבלהו מתערה (ש"א י"ז): הרגעי. מלשון מרגוע ומנוחה: ודומי. ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י'): (ז) חוף הים. שפת הים וגבולו. יעדה. ענין הזמנה כמו ומי יעדה (מיכה ו'):

מח (א) הוי. ענין יללה: נבו קריתים המשגב. שמות מקומות: וחתה. ענין פחד ושבר כמו ואל תחת (לעיל מ"ו): (ב) מדמי. ענין כריתה כמו נדמתה אשקלון (לעיל מ"ז): (ג) שד. ענין עושק: (ד) צעיריה. ענין קוטן כמו שלחו צעיריהם (לעיל י"ד): (ה) במורד. מלשון ירידה ור"ל בעמק: צרי. כמו צרים: (ו) כערוער. שם עץ מדברי וכן והיה כערער בערבה (לעיל י"ז): במעשיך. כן יקרא מקום

באור הענין

מח (א) **כה** אמר ה' אלהי ישראל כי חורבן מואב היה על שהרעו לישראל, **הוי אל נבו** וכו': (ב) **אין עוד תהלת מואב**, ר"ל על כי שודדה נבו וקריתים והמשגב שהיו מהוללים מאד ע"כ אין עוד במציאות תהלת מואב, הערים שהיו מתהללים בהם, ולא זאת כי **בחשבון חשבו** האויבים **עליה רעה**, ששם התיעצו יחד **להכריתה מגוי**, **גם מדמן** שהיא היתה בסוף גבולם, ולשם ברחו פליטי מואב, **תדמי** ותכרתי ג"כ כי **החרב תלך אחריך** להרוג את הבורחים, כמ"ש (ישעיה ט"ו) כי מי דימון מלאו דם כי אשית על דימון נוספות: (ג) **קול צעקה מחרנים**, הוא עפמ"ש (ישעי' שם) בריחיה עד צער כי מעלה הלוחית בבכי יעלה בו כי דרך חורנים זעקת שבר יעוערו, ופירשתי שם שהבורחים יברחו עד צוער ולא ילחמו, כי במורד חורנים שם הוכו במלחמה, ומי שנפלט ועלה מן המורד על מעלה הלוחית, כבר עלה בבכי, שבכה על השוד והשבר שהיה במורד חורנים שהיה לפני המעלה, וז"ש שנשמע תחלה **קול צעקה מחורנים**, ששם היה **שוד ושבר גדול**, וע"כ. (ד) **נשברה מואב**, כן **השמיעו זעקה צעיריה**, הם אנשי צוער שלשם ברחו הבורחים, זעקו בשמעם שכבר נשברה מואב, ומבאר איך היה זה. (ה) **כי מעלה הלוחית בבכי יעלה בכי**

באור המלות

(ד) צעיריה. אנשי עיר צוער: (ה) בבכי יעלה בכי. בכי שני הוא שם המופשט של הבכי, הבכי יעלה בבכי, ר"ל יוסיף בכי: צרי. כמו שרי יששכר, צרים או צרות: (ו) כערוער. פירשתי עיר ערוער, ומזכו התומים ג"כ עם

ז כִּי יַעַן בִּטְחֵךְ בְּמַעֲשַׂיִךְ וּבְאוֹצְרוֹתַיִךְ גַּם־אַתְּ תִּלָּכֵדִי וְיָצָא כמיש בַּגּוֹלָה כֹּהֲנָיו וְשָׂרָיו יחדו: ח וְיָבֹא שֹׁדֵד אֶל־כָּל־עִיר וְעִיר לֹא תִמָּלֵט וְאָבַד הָעֵמֶק וְנִשְׁמַד הַמִּישֹׁר אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה: ט תְּנוּ־צִיץ לְמוֹאָב כִּי נָצֹא תֵּצֵא וְעָרֶיהָ לְשַׁמָּה תִהְיֶינָה מֵאֵין יוֹשֵׁב בָּהֵן: י אָרוּר עֹשֶׂה מְלֶאכֶת יְהוָה רְמִיָּה וְאָרוּר מֹנֵעַ חַרְבּוֹ מִדָּם: יא שַׁאֲנַן מוֹאָב מִנְּעוּרָיו וְשֹׁקֵט הוּא אֶל־שְׁמָרָיו וְלֹא־הוּרַק מִכְּלִי

כמוש קרי. יחדו קרי

רש"י

ומגדל העומד באין ישוב נראה כחורבה, כן ת"י, ומנחם פי' כערוער שם עץ מעצי היער: (ט) תנו ציץ למואב. תנו כנף למואב, כל דבר תלוי התולה ובולט מן האדם ומן הבהמה קרוי ציץ, כמו והיה לכם לציצית (במדבר ט"ו), ויקחני בציצית ראשי (יחזקאל ח'): כי נצא תצא. כי במעופה ובחפזון תצא בגולה ויהיה נצא מגזרת נוצה כן חברו מנחם, וכן כי נצו גם נעו (איכה ד'). ויונתן תרגם אעדו כתרא ממואב. תנו לאחרים ציץ הנזר אשר למואב: (י) מלאכת ה'. מלאכת השחתת מואב שהיא שליחותו של מקום: (יא) לא

מצודת ציון

הבקר והצאן כי העוסק במקנה כל מעשהו בהם וכן ואיש במעון ומעשהו בכרמל (ש"א כ"ה): (ז) כמוש. כן שם הפסל של מואב: (ט) ציץ. ר"ל כנף כי כל דבר היוצא מן הגוף קרוי בשם ציץ וכמו ויקחני בציצית ראשי (יחזקאל ח'): נצא תצא. מלשון נוצה וכנף ורצה לומר תעוף כנוצת כנפים: (י) מלאכת. ענין שליחות כמו מלאכת ה' (חגי א'): (יא) שאנן. ענין שלוה כמו ושאנן ואין מחריד (לעיל ל'): שמריו. הוא הנופל מן המשקה לתחתיות הכלי וכן אך שמריה ימצו (תהלים ע"ה): הורק.

מצודת דוד

חסרים מכל טוב כמו אילן ערוער הגדל במדבר החסר מכל לחלוחית מ"מ עזבו להציל את הנפש: (ז) כי יען. כי בעבור אשר כל בטחונך ותקף הי' במעשיך הם מקנה הצאן והבקר' והאוצרות שקבצת ולזה לא רצית לעזבם ולברוח מהם: גם את תלכדי. לכן מלבד שהאויב יקח הכל ולא יהי' לאל ידך למחות בידו אלא שגם את תלכדי בידו: ויצא כמוש בגולה. הוא האלוה של מואב ויצא גם הוא בגולה כי האויב יקח פסלו העשוי מזהב וכסף וכהניו עמו ושרי מואב: (ח) אל כל עיר. מערי מואב: לא תמלט. אף אחת מהן: העמק. ערי העמק: המישור. ערי המישור. אשר אמר ה'. ר"ל הואיל וה' אמר כן יקום: (ט) תנו ציץ למואב. תנו כנף למואב כי עוף העוף והוא ענין מליצה ור"ל בחפזון תצא בגולה: מאין. ממה שאין מי יהיה יושב בהן: (י) ארור וגו'. אמר כנגד המשחיתים ארור יהיה מי שיעשה ברמיה מלאכת השחתת מואב שהיא שליחותו של מקום: וארור וגו'. כפל הדבר במ"ש: מדם. מלשפוך דם: (יא) שאנן מואב מנעוריו. מעת הי' לעם ישב בשלוה והי' שוקט ומונח במקומו כיין הנח על שמריו שאינו מפיג טעמו: ולא הורק. דומה הוא אל היין אשר לא הורק מכלי שהושם בו בתחלה אל כלי אחר ולתוספת ביאור אמר שלא הלך מעולם בגולה כי ישב בארצו

תוכחת ירמיה

באור המלות

כערער בערבה: (ז) במעשיך. כמו ומעשהו בכרמל (ש"א כ"ה): (ח) ואבד העמק ונשמד המישור. העמק יצוייר שיאבד לגמרי אם יתמלא בעפר. לא כן המישור לא יאבד רק ישמד שיהיה ארץ מלחה, כי גדר השמד בטול צורת הדבר ואיכותיו, כמ"ש בישעיה (י' ז'): (ט) ציץ. מענין ויצץ ציץ, וכן נצא הוא מקור מגזרת זו, שהציץ ע"י שתצא, גם פעל יציץ משתתף עם פעל יצא שהציץ יוצא מן הענף: (יא) שאנן ושקט. שאנן שלילת מטריד מחוץ ושוקט בפנים כנ"ל

באור הענין

יען שבמורד חורנים לפני המעלה, שם שמעו צעקת שבר, כי שם נשברו במלחמה: (ו) נסו לכן אל תלחמו, רק תמלטו נפשכם ע"י ניסה, ותהיינה כערוער במדבר, ערוער היתה עיר מואב שישבה במדבר נפרד מן הישוב, כן תשבנו במדבר: (ז) כי הלא יען שבטחך הוא במעשיך שתעש חיל בשדה ובכרם, ובאוצרותיך שכנסת אגרת, ועי"כ לא תרצי לברוח לעזוב מעשיך בשדה ואוצרותיך אשר בעיר אשר בהם כל בטחונך, עי"כ גם את תלכדי, לא לבד שיקח אוצרותיך, כי ילכד אותך, וגם כמוש ושריו וכהניו ילכו בגולה, ולכן היה טוב שתנוסו ותעזבו הקניינים שבזה תמלטו עכ"פ את נפשכם, ולא תחשוב שלא יבא האויב על כל הערים, כי. (ח) ויבא שודד אל כל עיר ועיר' וגם העמק והמישור יאבדו, והוא מטעם אשר אמר ה'. (ט) תנו ציץ למואב כי נצא תצא, ה' אמר שרק בזה יתנו ציץ וצמח למואב שיוכל לצמוח שנית, אם יצא ויברח, וע"י שיצא יצץ כן ויפרח, ולא ע"י שישארו בעריהם לכורמים וליוגבים, כי עריה לשמה תהיינה, כן אמר ה', ואחר שכן גזר ה', א"כ. (י) ארור עושה מלאכת ה' רמיה, אחר שהיא מלאכת ה' להוציאם מן המדינה שעי"כ יהיה להם ציץ, א"כ מי שלא יצא וינוס, וירצה להשאר במקום, הוא עושה רמיה במלאכת ה', והוא ראוי להרג ע"ז כי ארור הוא, וא"כ ארור מונע חרבו מדם לבלתי להרוג את הנשארים בערים שהם ארורים: (יא) שאנן, אחר הטעם שגזר עליו ה' שיצא לגולה, כי מואב היה שאנן מנעוריו מאין מחריד מבחוץ, ושוקט הוא מבלי מרד בפנים כיין אל שמריו, שהיין שמריקים אותו

אֶל־כֶּלִי וּבַגּוֹלָה לֹא הָלָךְ עַל־כֵּן עָמַד טַעְמוֹ בּוֹ וְרֵיחוֹ לֹא נָמָר׃
יב לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְשִׁלַּחְתִּי־לוֹ צֹעִים וְצֵעֻהוּ וְכֵלָיו
יָרִיקוּ וְנִבְלֵיהֶם יְנַפֵּצוּ׃ יג וּבֹשׁ מוֹאָב מִכְּמוֹשׁ כַּאֲשֶׁר־בֹּשׁוּ בֵּית
יִשְׂרָאֵל מִבֵּית אֵל מִבְטֶחָם׃ יד אֵיךְ תֹּאמְרוּ גִּבּוֹרִים אֲנָחְנוּ וְאַנְשֵׁי־
חַיִל לַמִּלְחָמָה׃ טו שֻׁדַּד מוֹאָב וְעָרֶיהָ עָלָה וּמִבְחַר בַּחוּרָיו יָרְדוּ
לַטָּבַח נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ טז קָרוֹב אֵיד־מוֹאָב לָבוֹא
וְרָעָתוֹ מִהֲרָה מְאֹד׃ יז נֻדוּ לוֹ כָּל־סְבִיבָיו וְכֹל יֹדְעֵי שְׁמוֹ אִמְרוּ

רש"י

נמר. לא נחלף: (יב) צועים. מריקים, וכן מהר צועה להפתח (ישעי' נ"א) הוא הילוך המטייס בשלשול. ונבליהם. חביותיהם של מואבים: ינפצו. ישברו, כמו איכה נחשבו לנבלי חרש (איכה ד'), כל נבל ימלא יין (לעיל יג): מכמוש. אשר בטח בו: מבית אל. עגל הזהב: (יז) נדו לו. לשון קינה כמו אל תנודו

איכה

מצודת דוד

מעט שנתיישב בה: על כן. הואיל ולא הורק מכלי אל כלי לכן נשאר בו הטעם ולא נחלף הריח ר"ל לפי שישב בשלוה לכן היה ממולא בכל טובה ולפי שהמשילו ביין אמר לשון הנופל ביין שאם היין נשאר בכלי שבשמרו בו בתחלה נשאר בו הטעם והריח ולא כן כשמריקין אותו מכלי אל כלי: (יב) ושלחתי וגו'. אשלח עליו מניעים ומטלטלים ויניעו אותו בגולה: וכליו יריקו. ישפכו היין מן כליו וישברו נבלי היין ר"ל האויב יקח עושרם ואותם יהרוג בחרב ולפי שהמשילם ליין אמר לשון הנופל ביין: (יג) ובוש מואב מכמוש. יכלמו מכמוש אלהיהם כי אז יראו שאין בו כח להציל והבל נחלו:

מצודת ציון

ענין שפיכה כי כשנשפך המשקה מן הכלי נעשה ריק וכן שמן תורק שמך (ש"ה א'): נמר. מלשון תמורה וחלוף ור"ל מטוב לרע: (יב) צועים וצעהו. ענין טלטול ונענוע ממקום למקום וכן את צועה זונה (לעיל ב'): יריקו. מלשון ריק: ונבליהם. נאדות כמו נבל יין (ש"א י'): ינפצו. ענין שבר ורצוצה כמו וגפוץ הכדים (שופטים ז'): (טו) עלה. ענין סלוק והפסק כמו אל תעלני בחצי ימי (תהלים ק"ב): ומבחר. פי' בחור ומבורר: (טז) איד. ענין שבר ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב ל"א): (יז) נוד. ענין הזק: מקל. הוא כמו

כאשר וגו'. כמו שנתביישו ישראל על כי בטחו בעגל הזהב שעמד בבית אל כי כשגלו מארצם ראו שלא הי' בו ממש: (יד) איך תאמרו. אל מול מואב יאמר איך תאמרו וגו' וכאומר והיה א"כ גבורתכם: (טו) ועריה עלה. המון עריה נפסק ונסתלק: נאם המלך וגו'. ר"ל הואיל והיא גזירת המקום הרי היא כאלו כבר נעשתה: (טז) מהרה מאד. מאד ממהר לבוא וכפל הדבר במ"ש: (יז) נודו לו. דרך המנחם מאבדן דבר חשוב לנוד בראש דרך קינה ואבל: כל סביביו.

באור הענין — תוכחת ירמיה — באור המלות

מכלי אל כלי ישארו השמרים בכלי הראשון והיין הוא בלי שמרים, אבל מואב נשאר על שמריו כי לא הורק מכלי אל כלי והוא עוד בכלי הראשון, **על כן עמד טעמו בו** כי היין שהוציאוהו מן השמרים יאבד קצת טעמו וריחו, לא כן היין העומד על שמריו, והנמשל שהעם שיגלו אותו ממקום למקום, ישנה מנהגיו ונימוסיו אל מנהגי ונמוסי המדינה שבא לשם, ועי"כ ישונה טעמו וריחו, ר"ל חקיו ומשפטיו והנהגתו אבל מואב לא הורק מכלי אל כלי, ומבאר הנמשל דהיינו **שבגולה לא הלך**, והוא יושב בארצו מימי קדם קדמתה: (יב) **לכן הנה ימים באים נאום ה' ושלחתי לו צועים וצעהו**, היין הסגור בכלי וחתום חותם לר, לפעמים כשיעלה רתיחות ויתחיל להיות תוסס אז יבקיע הכלי שהוא בו ויצא לחוץ, כמ"ש הנה בטני כיין לא יפתח כאובות חדשים יבקע, ורתיחת היין נקרא צועה וזועה, שהוא סועה וסוער בפנימיותו, ועז"א שישלח לו צועים שיסער היין בתוך הכלי, והוא משל אל המרד שיתהוה במדינה עצמה וחרב איש באחיו, שזה היה בבא האויב עליהם, ועי"כ צעהו ויצא היין ויריקו הכלים שהיין בתוכו וישברו הכלים הבלועים מן היין, ר"ל שיוחרבו הערים ויחרקו מן האנשים, ונאר הטעם שיעשה ה' כן, שהוא כדי, **שיבוש מואב מכמוש כאשר בושו בית ישראל מבית אל** ויראו כי אין ממש בע"ז ואין לבטוח בה: (יד) **איך תאמרו גבורים אנחנו** בטבע, **ואנשי חיל למלחמה** היינו מלומדים בתכסיסי מלחמה, הלא. (טו) **שודד מואב** וא"כ אינכם גבורים, **ועריה עלה** (נשבת) **ומבחר גבוריו ירדו לטבח**, הפך הנהוג שהגבורים יעלו על חומת העיר להלחם, ובני העיר החלשים ירדו ויסתתרו, ופה בני הערים עלו על המשגב, ועי"כ היו לשבת, והגבורים לא עלו להלחם כלל רק ירדו לטבח, וא"כ אינכם אנשי חיל למלחמה: (טז) **קרוב איד מואב לבוא** שהוא עומד במקום

(כנ"ל ל"א י'): נמר. שרשו מרר ונשתתף עם תמורה שנע"ז והכפולים מתאחדים ויבא זה תמורת זה. (יב) צעים. גדר מלה זו פירשתי בישעיה (סי' נ"א י"ד): ינפצו. כמו ונפצת סכדים, שבירה: (יד) גבורים ואנשי חיל. גבור בטבע והיא חיל ע"י לימוד (ישעיה ג'): (טו) ועריה עלה. העם אשר בעיר, ופי' עלה לטבח: (טז) קרוב, אמר. קרוב במקום או בזמן, והוא הפך מן הרחוק,

איכה נשבר מטה־עז מקל תפארה: יח רדי מכבוד ישבי בצמא ישבת בת־דיבון כי־שדד מואב עלה בך שחת מבצריך: יט אל־דרך עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי־נס ונמלטה אמרי מה־נהיתה: כ הביש מואב כי־חתה הילילי וזעקי הגידו בארנון כי שדד מואב: כא ומשפט בא אל־ארץ המישר אל־חלון ואל־יהצה ועל־מופעת: כב ועל־דיבון ועל־נבו ועל־בית דבלתים: כג ועל־קריתים ועל־בית גמול ועל־בית מעון: כד ועל־קריות ועל־בצרה ועל כל־ערי ארץ מואב הרחקות והקרבות: כה נגדעה קרן מואב וזרעו נשברה נאם יהוה: כו השכירהו כי על־יהוה הגדיל

ושבי ק' הלילו ק' וזעקו ק' מיפעת ק' וספק

רש"י

לו (לעיל כ"ב): (יט) שאלי נס ונמלטה. שאלי מן הנסים והנמלטים ממואב: מה נהיתה. אם נמלטו כולם מהשחית: (כא) ומשפט בא. ופורענות בא: (כו) השכירהו. השקוהו תרעלה עד שישתכר: גם הוא. כמו

מצודת ציון

(יח) בת דיבון. עדת דיבון. והוא שם עיר: (יט) וצפי. ענין הבטה כמו צפה דרך (נחום ב'): ערוער. שם מקום: (כ) חתה. נשברה: הילילו. מל' יללה: (כה) נגדעה. ענין כריתה כמו ואשריהם תגדעון (דברים ז'): קרן. ענין ממשלה כמו וירם קרן משיחו (ש"א ב'): (כו) השכירהו. מל' שכור: וספק. ענין הכאה ותבטה

מצודת דוד

אשר הכירו בו: מטה עוז. בענין הגבורה הי' כמטה חזק: מקל תפארה. בענין היופי והעושר: (יח) רדי מכבוד. מן הכבוד שהי' לך מאז רדי ממנה ושבי בצמא כדרך הגולים: כי שודד מואב. האויב ששדד כל ארץ מואב עלה גם בך ושחת מבצריך ולא יכלת להשגב בהן מפני האויב: (יט) אל דרך וגו'. היושבת בערוער עמדי על הדרך והביטי לראות את הבאים ושאלי לו לאיש הנס מהמלחמה או לאשה הנמלטה ואמרי להם דרך שאלה מה נהייתה במלחמה אם השאירו שארית: (כ) הוביש מואב. עיר מואב ראש המלכות נתביישה כי גם היא חתה ונשברה ולכן עשי יללה וזעקי במר נפש: הגידו בארנון. העומדת בגבול ארץ מואב: (כא) ומשפט בא. משפט אלהים בא אל הערים היושבים בארץ המישור וחזר ופירש אל חולון וגו' והם שמות מקומות: (כד) הרחוקות והקרובות. הרחוקות מארנון והקרובות לה: (כה) נגדעה. נכרתה ממשלת מואב וכח זרועו נשברה: (כו) השכירוהו. מאמר הנבואה אל מול האויב תנו למואב הרבה שכר ויין למען ישתכר ר"ל הביאו עליו בלבול הדעת להיות כמו השכור: כי על ה' הגדיל. ר"ל שדבר גדולות על ה' לבזות כלפי מעלה ולומר שלא הי' בידו להושיע את עמו ישראל: וספק.

באור המלות

והממהר הפך מן המתמהמה: (יז) מקל, מטה. עי' למעלה (א' י"א): (יט) נס ונמלטה. הזכר ינוס לרוב והנקבה תמלט לרוב במקום המלחמה כי אשה כלי זיינה עליה: (כ) הוביש כי חתה. חתה הוא השבר, ועי"ז הוביש:

תוכחת ירמיה
באור הענין

קרוב, וגם אל תאמר שלא ימהר ח"ע לבא, עז"א ורעתו מהרה מאד: (יז) נודו לו כל סביביו, כבר תוכלו לנוד לו מעתה כי הוא כאילו כבר נשבר. אמרו איכה נשבר מטה עז מקל תפארה, המטה יציין את המלכות, והמקל הם השוטרים הרודים בעם, ואם המטה אינו עז רק תפארה ורודה ע"י מקל עז ובחזקה אינו טוב, אבל במואב היתה המלכות עזה מאד עצמה, והמקל היה רק לתפארת המלוכה ולא רדה בעז: (יח) רדי מכבוד, אח"כ כבש האויב את דיבון ושחת מבצריו: (יט) אל דרך עמדי, ערוער ישבה לפאת המדבר נפרדת מן הישוב, אומר שתעמוד אל צד הדרך לא לצד המדבר, ושאלי את הנס או נקבה אשר נמלטה, מה נהיתה, (כי במהפכה הזאת לא בא לשם איש ממואב) וכשתשמע מה שנהיה שם, אז. (כ) הוביש מואב כי חתה תילילו ותזעקו, ואתם הגידו בארנון כי שודד מואב, כי ארנון היה בגבול מואב: (כא) ומשפט, ר"ל אחר שכבש האויב את המבצרים ונלחם במלחמה ישב במשפט איזה מקומות יחריב ובא המשפט להחריב הערים שבארץ המישור שחושב בפסוקים אלה: (כה) נגדעה קרן מואב, היא המלכות. וזרעו נשברה, שהוא החיל והמבצרים: (כו) השכירהו את כוס התרעלה, כי על ה' הגדיל (כמ"ש שמעתי חרפת מואב, צפניה ב') וספק מואב בקיאו מדמהו לשכור שנשתכר מאד ויקיא את היין ואח"ז מספק על הקיא אם הוא קיאו או אם הוא יין, ומוזר ושותה את קיאו והכל שוחקים עליו, והמליצה שהקיא הוא מה שמוציא מן האיצטומכא, והוא המשל אל העם שהוגלו מארצם לגולה, ומואב אחרי שהגלו אותו חזר בהשבה לעריו וגרשוהו פעם שנית, שזה במשל שחזר בלעה את הקיא שהקיאה, ופלטה אותו שנית, וע"כ היה לשחק

וְסָפַק מוֹאָב בְּקִיאוֹ וְהָיָה לִשְׂחֹק גַּם־הוּא׃ כז וְאִם ׀ לוֹא הַשְּׂחֹק הָיָה לְךָ יִשְׂרָאֵל אִם־בְּגַנָּבִים נִמְצָאָה כִּי־מִדֵּי דְבָרֶיךָ בּוֹ תִּתְנוֹדָד׃ כח עִזְבוּ עָרִים וְשִׁכְנוּ בַּסֶּלַע יֹשְׁבֵי מוֹאָב וִהְיוּ כְיוֹנָה תְּקַנֵּן בְּעֶבְרֵי פִי־פָחַת׃ כט שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־מוֹאָב גֵּאֶה מְאֹד גָּבְהוֹ וּגְאוֹנוֹ וְגַאֲוָתוֹ וְרֻם לִבּוֹ׃ ל אֲנִי יָדַעְתִּי נְאֻם־יְהוָה עֶבְרָתוֹ וְלֹא־כֵן בַּדָּיו לֹא־כֵן עָשׂוּ׃ לא עַל־כֵּן עַל־מוֹאָב אֲיֵלִיל וּלְמוֹאָב כֻּלֹּה אֶזְעָק אֶל־אַנְשֵׁי

נמצא קרי | קיר

רש"י

שהיה ישראל שחוק לו: (כז) תתנודד. היית מניד בראשך ומתלוצץ על חרבנו. ל"א כי מדי דבריך בו שהיית מהרהר על חרבנו אתה תתנודד לגלות בגולה, וכן ת"י על דאסגיתון עליהון פתגמין בכן תטלטלון: (כח) בעברי פי פחת. מקום שהמים כורים תחת גדודי שפת הנחל הגבוהים וכשהנחל מתמעט נמצאת הגומא ריקנית והיונה מקננת באחת מעברי הגומא וכשהנחל רבה שוטף את הקן ויהיא נודדת משם כך שמעתי, ויונתן לא תירגם כן והוו כיונה דשבקא פום מערתא ונחתא ושריא בארעית גובא: (ל) עברתו ולא כן. שנאתו לישראל לא באמת ולא במשפט: בדיו. גבוריו: לא כן עשו. לא כגמול השיבו לזרע אברהם שנלחם עם המלכים

מצודת דוד

וכאשר ישתכר יתגולל ויתהפך לחבוט עצמו בארץ על המאכל שהקיא כדרך השכור ור"ל ישיגהו האבדון והכליון בעבור בלבול הדעת ולפי שהמשילו לשכור אמר לשון הנופל בשכור: גם הוא. כמו שהיו ישראל לו לשחוק בעת גלו מארצם כן יהיה גם הוא לשחוק: (כז) ואם לא. וכי לא היה לך ישראל לשחוק כאלו הי' נמצא בחבורת גנבים לשחוק בו אשר מתי שדברת ממנו היית מניד בראשך דרך לעג כאלו הי' נמצא בחבורת הגנבים: (כח) עזבו ערים. לכן בגמול זה אתם יושבי מואב עזבו הערים ונוסו משם והסתירו לשכון על הסלע: והיו כיונה. ר"ל שמה תהיו בטוחים מן האויב כי לא יוכל לקרוב אליהם ותהיו א"כ כיונה העושה לעצמה קן בעברי פי הפחת לבל יוכלו אנשים לקריב אליה מפני הפחת: (כט) שמענו. מאמר הנביא בשם האומות הנה שמענו את גאון מואב אשר נתגאה מאד: גבהו וגו'. כפל הדבר רבת פעמים לפי מרבית הגאוה: (ל) עברתו. מה שבעבור גאותו הוא מתמלא עברה על האומות להשמיד ולאבד: ולא כן. אבל לא כן יהיה כי אין לאל ידו: בדיו. הדברים שהוא בודה מלבו ומגזם לא עשו כן כי לא יעלה בהם ולא יקוים מחשבתו: (לא) על כן. הואיל וגאה מאד והושפל גאותו לכן איליל על מואב ואמר הנביא בלשון אנשי מואב שהם

מצודת ציון

כמו ויספוק את כפיו (במדבר כ"ד): בקיאו. הוא המאכל שהקיא הקיא הזוב דרך הפה: (כז) מדי. מתי כמו מדי דברי בו (לעיל ל"א): תתנודד. מל' הנדה והנעה: (כח) תקנן. מלשון קן והוא מדור העופות כמו ודרור קן לה (תהלים פ"ד): בעברי. מל' עבר ולד: פחת. גוץ וחפירה כמו באחת הפחתים (ש"ב י"ז): (כט) גאון וגאונו. מלשון גאוה: (ל) עברתו. מל' עברה וזעם: בדיו. דבר כזב הבדוי מן

באור הענין

גם הוא כמו שישראל היה לשחוק אצל מואב על דבר כזה, וז"ש. (כז) **ואם לא השחוק היה לך ישראל**, הלא אתה שחקת על ישראל שחזרו מקלתם בתשובה לארצם אחר גלותם, והיית ממשיל עליו שבאו בתשובה לארצם ולבתיהם ונמצאו שם כגנב התופר כתים בחשך, ועז"א **אם בגנבים נמצא, כי מדי דבריך בו תתנודד** על שבא בחזרה לארצו, וכי בא אל בתי אחרים כגנב: (כח) **עזבו ערים ושכנו בסלע**, הוא סלע מדברה שהיה חוץ לגבול מואב, **והיו כיונה** אשר **תקנן בעברי פי פחת**, ר"ל במקום שיש שני עברים שאם יבא האויב מצד אחד תברח לצד השני, (ולעומת שאמר בישעיה ט"ו שתשלח שלית מסלע מדברה להר ציון שיקבלו אותם בא"י, אמר שעתה שגם בא"י חרבה תוכרח לשכון בסלע): (כט) **שמענו**, לעומת שאמר להם שיעזבו את עריהם ויברחו אל המדבר וינצלו מן האויב, תומר שמענו גאון מואב, ומצד גאונו וגאותו לא ברח אל המדבר, כי נדמה לו בגאותו שהאויב לא יוכל לו: (ל) **אני**, וה' אומר שזה לו עונש ממני, א] מפני **שאני ידעתי עברתו** וכעסו על ישראל, על כן, **ולא כן** (עשו) ולא ברחו, וגם אני ידעתי את **בדיו** ומחשבותיו, כי יחשוב סרה בלבבו ואינו מאמין שינצחהו אויב, ומטעם זה **לא כן עשו** לברוח אל המדבר: (לא) **על כן על מואב איליל** כי נהרג ע"י האויב. **ולמואב כולה אזעק** כי נהרגו כולם, **אל אנשי קיר חרש יהגה**, לעומת מ"ש בישעיה כי לאשישי ומבצרי קיר חרשת תהגו אך נכאים, ר"ל שיביאו נפש את

תוכחת ירמיה

באור המלות

(כו) וספק. מענין שיסופק בדבר, וי"ל ריעים רבים פן יסיתך בספק (איוב ל"ו), כיניינו יספוק (שם ל"ד): (כז) דבריך בו. דיבור שאחריו ב' הוא לגנאי ככ"מ: תתנודד. תנוע מחמת שחוק: (כח) פי פחת. היא חפירה עמוקה: (כט) גאון מואב גאה מאד גבהו וגאונו וגאותו ורום לבו. הגאון והגאוה אי.ס נרדפים, שהגאוה מדומה שיתגאה בלבבו, והגאון הוא אמתי שיש לו מעלה שע"י יגאה מאחיו, וגובה וגאון אחד מוליד את השני שע"י הגובה שהוא גבוה מאח ו יצויין בגאון, וכן הרום לבב הוא תולדות הגאוה שע"י שיתגאה בלבבו ירום לבו ויפרץ מאד: (ל) ולא כן [עשו] [אני ידעתי] בדיו. המלות נמשכות לשתים: ובדיו.

קִיר־חֶרֶשׂ יֶהְגֶּה׃ לב מִבְּכִי יַעְזֵר אֶבְכֶּה־לָּךְ הַגֶּפֶן שִׂבְמָה נְטִישֹׁתַיִךְ עָבְרוּ יָם עַד יָם יַעְזֵר נָגָעוּ עַל־קֵיצֵךְ וְעַל־בְּצִירֵךְ שֹׁדֵד נָפָל׃ לג וְנֶאֶסְפָה שִׂמְחָה וָגִיל מִכַּרְמֶל וּמֵאֶרֶץ מוֹאָב וְיַיִן מִיקָבִים הִשְׁבַּתִּי לֹא־יִדְרֹךְ הֵידָד הֵידָד לֹא הֵידָד׃ לד מִזַּעֲקַת חֶשְׁבּוֹן עַד־אֶלְעָלֵה עַד־יַהַץ נָתְנוּ קוֹלָם מִצֹּעַר עַד־חֹרֹנַיִם עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה כִּי גַּם־מֵי נִמְרִים לִמְשַׁמּוֹת יִהְיוּ׃ לה וְהִשְׁבַּתִּי לְמוֹאָב נְאֻם־יְהוָה מַעֲלֶה בָמָה וּמַקְטִיר

רש״י

והילל את לוט אביהם: (לא) קיר חרש. עיר מארץ מואב: יהגה. נותן ליונים הוגים: (לב) מבכי יעזר אבכה לך. כשנאמרה נבואה זו כבר חרבה יעזר והיא סמוכה למואב: אבכה לך. אבכה בשבילך דוגמת אותי בכי כי גם את תחרבי כמוה: הגפן שבמה. ארץ כרמים היתה: נטישותיך. לפי שדימה אותה לגפן דימה את גבוריה לנטישות הגפן: עברו ים. הלכו בגולה: קיצך. לשון קיץ תאנים וקצך שהוא לשון קץ אין בו יו״ד והצדי״ק דגושה: (לג) ונאספה. וכלתה שלא תראה: לא ידרך. ענבים בקול ענות הידד כאשר היו עושים: הידד לא הידד. שהידד שיצעקו לא יהא הידד הראשון כי אם הידד של מגוסת חרב: (לד) עגלת שלשיה. מדינה גברתנית:

מצודת ציון

שלג וכן אשר כדא מלכו (מ״א י״ב): (לא) קיר חרש. שם מקום: יהגה. ענין הגיה וכן אהגה כיונה (ישעי׳ ל״ח): (לב) נטישותיך. ענין ענפים כמו ואת הנטישות הסיר התז (שם י״ח): נגעו. מל׳ נגע ור״ל נגפו וכן וינגעו יהושע וכל ישראל (יהושע ח׳): קיצך. פירות הקיץ: בצירך. כן נקרא אסיפת ענבי הגפן כמו ואת ענבי נזירך לא תבצור (ויקרא כ״ה): נפל. ענין חני׳ כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כ״ה): (לג) ונאספה. ענין כליון כמו אסוף אסיפם (לעיל ח׳): וגיל. ענין שמחה: מכרמל. כן יקרא מ,ום שדות וכרמים: מיקבים. כן יקראו הבורות שהיין יורד בהם כמו וגם יקב חצב בו (ישע׳ ה׳): השבתי. ענין בטול ומניעה כמו שבת נוגש (שם י״ד): ידרוך. הדרך לדרוך ענבים ברגל

מצודת דוד

ייליטו: ולמואב כלה. על כל מואב אזעק: יהגה. ר״ל לבי יהגה ויהמה: (לב) מבכי יעזר. מעין הבכי שבכיתי על אבדן יעזר בזה הענין עצמו אבכה בעבורך על אבדן גפני שבמה כי היתה מקום מרבית גפנים: נטישותיך. כהתפשטות ענפיך עברו את הים ר״ל הגולים גלו למרחוק: עד ים יעזר נגעו. היו מנוגעים ונגפים עד הים הסמוך ליעזר: על קיצך. על פירות הקיץ וענבי הגפן הנה האויב השודד: (לג) ונאספה. מעתה כלה שמחה מן הכרמל כי לא תגדל שם תבואה: לא ידרוך הידד. לא ידרכו ענבים בקול ענות הידד דרך דורכי הענבים לצעוק הידד לזה זה את זה וכן נאמר הידד כדורכים יענה (לעיל כ״ה): הידד לא הידד. ר״ל הנה מאז הי׳ נשמע קול הידד אבל מעתה לא ישמע קול הידד וכפל הדבר לחזק: (לד) מזעקת חשבון. ר״ל מן הזעקה של חשבון עד אלעלה הנה נתנו קול רם לסיום נשמע עד יהץ: מצוער. ר״ל וכן מן הזעקה של צוער עד חורנים שהי׳ נשמע עד יהץ: עגלה שלישיה. ר״ל כן יגדל בך הזעקה אתה ארץ מואב מדינה חשובה כעגל השלישי לנטע המעולה ביותר: מי נמרים. מי נהר נמרים יהיו שממה ר״ל יחרבו מימיה ולפי שכל שבח ארץ מואב במרעה שמן ודשן לכן אמר בהורכנה שיחרבו מימיהם ותכלה המרעה: (לה) מעלה במה. לא יהי׳ מי מעלה עולה על הבמה ומקטיר לאלהיו כי יכרת

תוכחת ירמיה

באור המלות

מחשבותיו: (לא) יהגה. מענין הוצאה, כמו הגו סגים מכסף (ועי׳ ישעיה ט״ז): (לב) הגפן שבמה. כמו השרון ככרית והארץ כנען, וחסר הנסמך הגפן גפן שבמה: (לג) שמחה וגיל. עי׳ ישעיה שם: (לד) עגלת שלישיה. מעגל השנונים

באור הענין

הנשברים במלחמה, שבית החולים או הנפצעים במלחמה יהיה בקיר הרשת, אמר ירמיה **שיהגה** ויוציא את כל מואב **אל קיר חרש**, כי כולם יהיו חולים ונפגעים, (וכאשר ישעיה אמר על כן יליל מואב למואב שמואב בעצמו יליל על מואב, כי הוא אשם בעצמו מה שלא ברח מן הארץ, אמר ירמיה על מואב איליל שהוא ייליל עליו, כאשר אמר שה׳ השיא אותו שלא יברח, ולכן הוא ייליל עליו שנגרם לו זה): (לב) **מבכי יעזר אבכה לך הגפן שבמה** כעת אבכה על יעזר אבכה ג״כ על גפן של שבמה, וכאשר המעם כי **נטישותיך עברו ים** שענפי הגפן המתפשטים לרוחב נפשו ועברו ים שברחו אל הים והגיעו **עד ים יעזר**, ושם הוכו מן האויב עם יעזר ביחד, ולכן יבכה על שניהם ביחד (וכמליצה זו בישעיה ט״ז): (לג) **ונאספה שמחה וגיל מכרמל** שלא יקצרו תבואה כלל, וגם **יין היקבים לא ידרך הידד** שבעת הדריכה היו צועקים קול הידד לזרז א״ע במלאכה, מעתה לא ידרך בקול הידד, **הידד לא הידד** כן יצעקו שם הידד אבל אינו הידד, ר״ל לא יצעקו הידד של שמחה רק הידד של שבר ויללה, והידד של אנשי החיל, (ועמ״ש במליצה זו ישעיה שם פסוק י׳): (לד) **מזעקת חשבון, נתנו קולם עד אלעלה ועד יהץ**, וכן (נתנו קולם) **מצוער עד חורנים**, ומאשר מי נתנו קולם? **עגלת שלשיה** שהם מעגל הגבורים והשלישים של מואב הם נתנו קולם בכל המקומות האלה, מזעקת חשבון, פי׳ שחשבון התחילה לזעוק כי שם בא האויב קודם למקומות האלה שמשם, **כי גם מי נמרים** שסים

שם

וּמַקְטִיר לֵאלֹהָיו׃ לו עַל־כֵּן לִבִּי לְמוֹאָב כַּחֲלִילִים יֶהֱמֶה וְלִבִּי אֶל־אַנְשֵׁי קִיר־חֶרֶשׂ כַּחֲלִילִים יֶהֱמֶה עַל־כֵּן יִתְרַת עָשָׂה אָבָדוּ׃ לז כִּי כָל־רֹאשׁ קָרְחָה וְכָל־זָקָן גְּרֻעָה עַל כָּל־יָדַיִם גְּדֻדֹת וְעַל־מָתְנַיִם שָׂק׃ לח עַל כָּל־גַּגּוֹת מוֹאָב וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה מִסְפֵּד כִּי־שָׁבַרְתִּי אֶת־מוֹאָב כִּכְלִי אֵין־חֵפֶץ בּוֹ נְאֻם־יְהוָה׃ לט אֵיךְ חַתָּה הֵילִילוּ אֵיךְ הִפְנָה־עֹרֶף מוֹאָב בּוֹשׁ וְהָיָה מוֹאָב לִשְׂחֹק וְלִמְחִתָּה לְכָל־סְבִיבָיו׃ מ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנֵּה כַנֶּשֶׁר יִדְאֶה וּפָרַשׂ כְּנָפָיו אֶל־מוֹאָב׃ מא נִלְכְּדָה הַקְּרִיּוֹת וְהַמְּצָדוֹת נִתְפָּשָׂה וְהָיָה לֵב גִּבּוֹרֵי מוֹאָב בַּיּוֹם הַהוּא כְּלֵב אִשָּׁה מְצֵרָה׃ מב וְנִשְׁמַד מוֹאָב מֵעָם כִּי

רש"י

(לו) על כן יתרת עשה. על אשר גאוה עשה לכך אבדו: (לז) גדדת. שרוטות: (לט) איך חתה הילילו. הילילו עליה ואמרו איך חתה: (מ) כנשר ידאה, האויב אל מואב: ידאה. יעוף: (מה) הקריות. שם העיר:

על

מצודת דוד

טרודים באבלם: (לו) על כן. בעבור גודל החורבן ואמר בלבון מואב: כחלילים יהמה. כהמיית החלילים כן יהמה לבי על החורבן מואב: אל אנשי. בעבור אבדן אנשי קיר חרש: על כן. על אשר יתרון העושר ומרבית ההון שקבץ את הכל אבדו: (לז) קרחה. כי ימרטו שערות ראשם ויעשו קרח: גרועה. יתלשו השערות ונחסר מהם: גדודות. שריטות בבשר מחמת צער ואבל: שק. כיסוי שק וגם הוא ענין לצער אבל: (לח) כלה מספד. בכולם ישמע קול מספד: אין חפץ בו. אין בו צורך: (לט) איך חתה הילילו. ילילו ויאמרו איך התה איך הפנה עורף מול האויב בעת נס והנה נתביישו: לשחוק. כל סביביו ישחקו עליו והוא יהי' להם למחתה ופחד כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרהו: (מ) כנשר ידאה. האויב יעופף כנשר ויפרוש כנפיו לבוא אל מואב ר"ל חיש קל יבוא כנשר המעופף: (מא) נלכדה הקריות. כ"א מהעירים תהי' נלכדה וכ"א מהמגדלים תהי' נתפשה: כלב

מצודת ציון

להוציא היין: הידד. היא קריאת הדורכים: (לו) כחלילים. הוא שם כלי נגון וכן ושרים כחללים (תהלים פ"ז): יתרת. מל' יתרון והוא ענין רבוי: עשה. ענין קבוץ ואסיפה וכן וישראל עושה חיל (במדבר כ"ד): (לז) קרחה. ענין מריטת השער: גרועה. מל' גרעון וחסרון: גדודות. ענין שריטה כמו עד מתי תתגודדי (לעיל מ"ז): (לח) חפץ. ענין צורך וכן החפץ לשדי כי תצדק (איוב כ"ב): (לט) חתה. ענין שבר: הפנה. ענין הסבה: עורף. הוא מול הפנים: ולמחתה. לפחד: (מ) ידאה. ענין עפיפה וכן כאשר ידאה הנשר (דברים כ"ח): (מא) הקריות. העירים כמו העלן קריה (משלי י"ח): והמצדות. ענין מגדל ומבצר כמו וישב דוד במצדה (ש"ב ה'): נתפשה. ענין לכידה: מצרה. מל'

תוכחת ירמיה

באור הענין

שם חוף אניות ומסחר גדול למשמות יהיו, (וככ"ז כמלא בישעיה סי' י"ד בפסוק ד' ה', עיי"ש): (לה) והשבתי, זה נגד מש"ש (ט"ו י"ב) והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל כי ישבית לו מעלה במה: (לו) ע"כ לבי למואב ששם הוכו במלחמה, ולבי אל אנשי קיר הרש, ששם שכנו החולים והפצועים, (ועי' ישעיה שם פסוק י"ח ומש"ש), על כן על שאבדו המלחמה אבדו יתרת עשה, הריות שהיה להם וכל עושר המדינה נאבד מאתם: (לז—לח) כי כל ראש קרחה, וכו' על גגות מספד וכו' וכן ישעיה (י"ד ב' ג') כלה מספד כי שברתי את מואב, הם סופדים על ששברתיו כמו ששוברים את הכלי אשר אין חפץ בו ואינו ראוי עוד לתשמיש, ששוברים אותו שלא ע"מ לתקן: (לט) איך חתה הילילו, אומר להם הלא מלבד מה שנשבר, יש לכם ליליל על האופן שנשבר, שנשבר באפס יד ושלא במלחמה, שזה סימן שהיה השגחיי על עונותיהם, איך הפנה עורף מואב בוש, כי הגבור הגולה הגם שינוצח אין לו בושה כי מת מות גבורים, אבל מואב שפנה עורף תיכף כרכי לבב זה בושה גדולה, כי עי"כ והיה מואב לשחוק ולמחתה לכל סביביו כי ישחקו עליהם שהיו כנסים וכחלשים, ולמחתה כי יכירו שהיה בהשגחת ה', ומפרש. (מ) כי כה אמר ה' הנה כנשר ידאה, ר"ל האויב לא יצטרך להתעכב וללחום בגבולי המדינה עד שיכנס לתוכה, רק ידמה כנשר הדואה ופורש כנפיו באמצע המדינה, כן יפרוש כנפיו על מואב ותהיה תיכף כולה תחת כנפיו, עד כי תיכף. (מא) נלכדה הקריות שהיו בצורות מאד ונתפשו המצדות, כי לב גבורי מואב יהיה דומה ביום ההוא כלב אשה מצרה, במגד שהיא אשה היא חלושת כח וביחוד מצד

באור המלות

כמ"ש בישעיה י"ד עי"ש כל הענין: (לז) גדודות. שם האחד ממנו גדודה במשקל מלוכה: (מ) ידאה. מורה על העיפה ברוב מהירות וזה ההבדל בין ידאה ובין יעוף: (מא) נלכדה הקריות. יחיד על רבים, ר"ל כל עיר מהקריות וכל מצודה

עַל־יְהוָה הִגְדִּיל׃ מג פַּחַד וָפַחַת וָפָח עָלֶיךָ יוֹשֵׁב מוֹאָב נְאֻם־יְהוָה׃ מד הַנִּיס מִפְּנֵי הַפַּחַד יִפֹּל אֶל־הַפַּחַת וְהָעֹלֶה מִן־הַפַּחַת יִלָּכֵד בַּפָּח כִּי־אָבִיא אֵלֶיהָ אֶל־מוֹאָב שְׁנַת פְּקֻדָּתָם נְאֻם־יְהוָה׃ מה בְּצֵל חֶשְׁבּוֹן עָמְדוּ מִכֹּחַ נָסִים כִּי־אֵשׁ יָצָא מֵחֶשְׁבּוֹן וְלֶהָבָה מִבֵּין סִיחֹן וַתֹּאכַל פְּאַת מוֹאָב וְקָדְקֹד בְּנֵי שָׁאוֹן׃ מו אוֹי־לְךָ מוֹאָב אָבַד עַם־כְּמוֹשׁ כִּי־לֻקְּחוּ בָנֶיךָ בַּשֶּׁבִי וּבְנֹתֶיךָ בַּשִּׁבְיָה׃ מז וְשַׁבְתִּי שְׁבוּת־מוֹאָב בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נְאֻם־יְהוָה עַד־הֵנָּה מִשְׁפַּט מוֹאָב׃

הנס קרי

רש"י

(מג) פחד ופחת. אלו ב' דברים קשים זה אצל זה שהפחד גורם לו לנוס והפחת מוכן ליפול בו, פחת פוס"א בלעז: (מה) בצל חשבון. שהיא גבוהה ויש לה צל: עמדו. הנסים לנוח בצל מאשר לא היה בהן עוד כח לנוס: מבין סיחן. מעיר סיחון כמו בן ראובן (ביהושע ט"ו): וקדקד. אשריפרלד"א בלעז, ומנחם חברו לשון יקוד, ויונתן תרגם ויקירי לשון יקר: בני שאון. אותם שהיו מגביהים קול תפארת:

מצודת ציון

פר ולחץ: (מג) ופחת. בור והפירוש כמו באחת הפחתים (שם י"ז): ופח. ענין רשת כמו הפח נשבר (תהלים קכ"ד): (מד) פקודתם. ענין השגחה הבאת הרעה: (מה) ולהבה. שלהבת: מבין סיחון. מעיר סיחון וכן אבן בהן בן ראובן (יהושע ט"ו): פאת. עבר וצד: קדקד. הוא גובה הראש: שאון. ענין המיה: (מז) ושבתי. מלשון השבה: שבות. מלשון שבי סגולה: באחרית. בסוף:

מצודת דוד

אשה מצרה. כמו לב האשה המקשה לילד שהיא מצרה כי אז נשברה לבה עד מאד: (מב) מעם. מהיות עוד עם: הגדיל. דבר גדולות לבזות כלפי מעלה בעת גלו ישראל כי אמר אז שאין יכולת בהמקום לעזור את עמו: (מג) פחד וגו'. עליך מואב יבא פחד ופחת ופח ר"ל צרות משונות ומרובות: (מד) הנס. מי שינוס ממקום הפחד יפול וגו' ר"ל אם ינצל מצרה אחת תדביקנו השנית ואם ימלט מהשנית ילכד בשלישית: שנת פקודתם. השגחת הבאת הרעה הראוי' להם: (מה) בצל חשבון עמדו מכח נסים. ר"ל הנסים מן המלחמה מסבת העדר הכח עמדו לחסות בצל חשבון כי לא יכלו לנוס עוד: כי אש וגו'. ר"ל והנה שם נפלו כי אש יצאה מחשבון ר"ל האויב יצא משם להאבידם: מבין סיחון. היא חשבון שהיתה מאז של סיחון מלך האמורי וכפל הדבר במ"ש: ותאכל. האויב האביד שארית מואב: וקדקד. ואכלה קדקוד מואב המרימים קול שאון בגאוה ובגודל לבב ור"ל אבדו השארית וראשי העם: (מו) אבד עם כמוש. העם העובדים לעכו"ם כמוש הנה נאבד: (מז) ושבתי. אשיב בני השבי ממואב: באחרית הימים. ר"ל אחר זמן רב: עד הנה. ר"ל עד הנה נאמר משפט פורעניות של מואב:

תוכחת ירמיה

באור המלות

שהמצודות נתפסה: (מד) אליה אל מואב. כמו אליה לירושלים למעלה (ג' י"ז) ור"ל שיהיה הפקודה מיוחדת אליה ביחוד: (מה) עמדו מכח. יל"פ כמו ותעמוד מלדת שנפסק כחם מלנוס

באור הענין

שהיא מצרה בצרה: (מב) **ונשמד מואב מעם** כי העם הלוחם ונופל במלחמה יזכרו בדורות הבאים שהיה עם, אבל ע"י שנפלו כנשים יאמרו שלא היו עם כלל, ומה היה הסבה לכל מפלתם **כי על ה' הגדיל** כמ"ש בפסוק כ"ו: (מג) **פחד ופחת ופח**, לצידת החיות חופרים פחת ובור גדול אשר לשם תפול החיה בלכתה, וע"פ הפחת מצד האחר מניחים פח יקוש שאם תרצה לצאת תוקש בו, וכדי שתפול אל הפחת מפחידים אותה בכלבים שע"י הפחד תפול בהפחת וע"י הפחת תלכד בפח, וכן יהיה **עליך יושב מואב**, עד. (מד) **שהנס מקול הפחד** וכו' ור"ל שיהיה צרות רבות, וכ"א תהיה סבה לחברתה (וכן בא מליצה זו ישעיה סי' כ"ד): (מה) **בצל חשבון**, כאשר באו הנסים בצל חשבון ורצו לחסות בהחומה והמגדל שם בא האויב בכח גדול כנגדם עד **שהנסים עמדו מכח** ר"ל שע"י כח האויבים עמדו מלנוס, **כי אש יצאה מחשבון** מליצה זו לקוחה מדברי ספר התורה שאמרו במשל הקדמוני, שמן חשבון יצאה אש בוער שהוא האויב שאכל אותם, ומבין סיחון יצאה להבה שהלהבה בוער מרחוק, כי משם בא האויב, **ותאכל פאת מואב** שפאת הוא פאת הראש, ומצייר שהאש שנאחזה בפאת הראש **אכלה גם את הקדקוד** שהוא **בני שאון** בני עריס הגדולים ששם שאון רב וקול המולה: (מו) **אוי לך מואב כי לקחו בניך בשבי**, כי במשל הקדמוני אמר שבניו הלכו פליטים, ועתה גם הבנים הלכו שבי לבני נכר: (מז) **עד הנה משפט מואב**, ר"ל כי בנבואת בני עמון נמצא ג"כ חורבן עי ומשכן בני מואב, רק שם ספר זה לענין משפט בני עמון, כמו שגם ביחזקאל ספר מפלת מואב

מט א לִבְנֵי עַמּוֹן כֹּה אָמַר יְהוָה הֲבָנִים אֵין לְיִשְׂרָאֵל אִם־יוֹרֵשׁ אֵין לוֹ מַדּוּעַ יָרַשׁ מַלְכָּם אֶת־גָּד וְעַמּוֹ בְּעָרָיו יָשָׁב׃ ב לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְהִשְׁמַעְתִּי אֶל־רַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן תְּרוּעַת מִלְחָמָה וְהָיְתָה לְתֵל שְׁמָמָה וּבְנֹתֶיהָ בָּאֵשׁ תִּצַּתְנָה וְיָרַשׁ יִשְׂרָאֵל אֶת־יֹרְשָׁיו אָמַר יְהוָה׃ ג הֵילִילִי חֶשְׁבּוֹן כִּי שֻׁדְּדָה־עַי צְעַקְנָה בְּנוֹת רַבָּה חֲגֹרְנָה שַׂקִּים סְפֹדְנָה וְהִתְשׁוֹטַטְנָה בַּגְּדֵרוֹת כִּי מַלְכָּם בַּגּוֹלָה יֵלֵךְ כֹּהֲנָיו וְשָׂרָיו יַחְדָּיו׃ ד מַה־תִּתְהַלְלִי בָּעֲמָקִים זָב עִמְקֵךְ הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה הַבֹּטְחָה בְּאֹצְרֹתֶיהָ מִי יָבוֹא אֵלָי׃ ה הִנְנִי מֵבִיא עָלַיִךְ פַּחַד נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת מִכָּל־סְבִיבָיִךְ

ונדחתם

רש"י

מט (א) הבנים אין לישראל. בי"ת רפה וה"א חטף פתח שהוא לשון תמיהה: מלכם. ע"א של בני עמון מלכם שמה שנא' ולמלכום תועבת בני עמון (מלכים ב' כ"ג) לשון מלך: (ג) כי שדדה עי. הסמוכה לה ומארץ עמון היא: בנות רבה. רבת בני עמון: והתשוטטנה בגדרות. תרגמו יונתן ואתחממון בסיען התגודדו בחיילות, פתר והתשוטטנה ל' חיילות משוטטים וגדרות ל' גדרות צאן המלאים עדרים, ויש לפתור והתשוטטנה והתעוללנה בזבל גדרות צאן לשון בזיון וכן ויבז עשו (בראשית כ"ה) ושט עשו: (ד) תתהללי. תתפארי וונטי"ר בלעז: בעמקים. שארצך ארץ עמקים ואין עצירת גשמים קשה לה שאין חמה שולטת בה: זב עמקך. מכת רוב גשמים באה בה עד שזבו המים בעמק ושטפו שרשי התבואה

מצודת דוד

מט (א) לבני עמון. ר"ל על בני עמון אמר כה אמר ה' וגו': הבנים וגו'. וכי אין לישראל בנים לרשת הארץ: אם יורש וגו'. כפל הדבר במ"ש: מדוע ירש מלכם וגו'. כי כשגלו בני גד ובני ראובן ע"י מלך אשור באו בני עמון וישבו בנחלת גד ולכן אמר מדוע ירש מלכם העכו"ם שלהם את גד: ועמו. ועם של מלכם מדוע ישב בערי גד: (ב) אל רבת. היא היתה העיר המיוחדת של בני עמון: תרועת מלחמה. מן האויבים שיבואו עליה וילכדוה: לתל שממה. למקום תל ושממון: ובנותיה. הכפרים הסמוכים לה תהיינה נשרפות באש: וירש ישראל. ר"ל ועוד יבוא זמן אשר ישראל יירשו ארץ בני עמון שהמה עשו יורשי ישראל וזה היעוד יהי' בימי המשיח: (ג) הילילי חשבון. אתם יושבי חשבון שהיא מארץ מואב הילילי כי ככר שודדה עי שהיא מארץ בני עמון סמוכה לחשבון כי מן עי יבוא לחשבון ללכדה: חגורנה שקים. דרך אבל וצער וספודנה על אבדן רבה: והתשוטטנה בגדרות. כיון שוטטים הנה והנה להטמן בגדרות מקום רביצת הצאן: כי מלכם ילך בגולה. כי אף העכו"ם מלכם ילך בגולה כי האויב יקח פסלו העשוי מכסף וזהב: (ד) מה תתהללי בעמקים. אמר כמתהל מול בני עמון מה תתפארי בארצך שהיא ארץ עמקים ורב בהם הרטיבות לצמיחת תבואה הנה אז הרבה דמים ישפך בקרבך את הבת השובבה ועמקך יזוב בנגרית רטיבות הדם: הבוטחה. את הבוטחה באוצרותיה אמרי מי יבוא אלי למחות בידי: (ה) מכל

מצודת ציון

מט (א) מלכם. כן שם העכו"ם של בני עמון כמ"ש ואחרי מלכם שקץ עמונים (מ"א י"א): (ב) לתל. גל ודגור כמו והיתה תל עולם (דברים י"ג) כי דרך החרבות להמלא בהם תלים מנפילת הבתים וכדומה: ובנותיה. הם הכפרים כמו בית שאן ובנותיה (יהוש' י"ז): תצתנה. ענין השריפה כמו ותצת בסבכי היער (ישעי' ט'): (ג) רבה. היא רבת בני עמון: והתשוטטנה. ענין ההליכה הנה והנה וכן שוטטו בחוצות ירושלים (לעיל ה'): בגדרות. מחיצות העשויות למקום מרבץ הצאן וכן נאמר גדרות צאן (במדבר ל"ב): (ד) תתהללי. מלשון הלול והתפארות: זב. ענין נטיפה והזלה כמו יזובו מדוקרים (איכה ד'): הבת השובבה. המדה ההולכת בדרכי לבה ומורדת וכן שובו בנים שובבים

תוכחת ירמיה   באור הענין

בעת מפלת בני עמון, אבל עד הנה הוא מספר מוסר שבא על מואב ביחוד, בשבילו בעצמו לא בשביל אחרים:

מט (א) לבני עמון, נחלת גד היתה בגבול בני עמון (יהושע י"ג כ"ה), ולכן נתישבו בערי גד, ועז"א **וכי בנים אין לישראל**, הם אין להם בנים או **היורש אין לו** באשר יורשים, ומדוע **ירש מלכם את גד**: (ב) **לכן** וכו' **וירש ישראל** בלא ישארו יורשים לבני עמון וירשום ישראל: (ג) **הילילי חשבון** המואב בא עליהם דרך עי גבול מואב, **ויללה השבון, כי שדדה עי**, ומשם בא לרבת בני עמון, ועז"א **צעקנה בנות רבה** היינו הכפרים שתחת רבה (כמ"ש ובנותיה באש תצתנה) **והתשוטטנה בגדרות** כי לא יהיה להם בתים כי יוחרבו: (ד) **מה תתהללי בעמקים** (היא עיר המים שהיתה לפני רבה (ש"ב י"ב) שהיה עמק תחת מים), שלא יכלו לכבש חומה מפני כי **זב עמקך** שהיה זב ממים סביב, ושם היה נהר מוגן בעת בא תבואה על עת המצור.

וְנִדַּחְתֶּם אִישׁ לְפָנָיו וְאֵין מְקַבֵּץ לַנֹּדֵד׃ ו וְאַחֲרֵי־כֵן אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּת בְּנֵי־עַמּוֹן נְאֻם־יְהוָה׃ ז לֶאֱדוֹם כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הַאֵין עוֹד חָכְמָה בְּתֵימָן אָבְדָה עֵצָה מִבָּנִים נִסְרְחָה חָכְמָתָם׃ ח נֻסוּ הָפְנוּ הֶעְמִיקוּ לָשֶׁבֶת יֹשְׁבֵי דְּדָן כִּי אֵיד עֵשָׂו הֵבֵאתִי עָלָיו עֵת פְּקַדְתִּיו׃ ט אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ לֹא יַשְׁאִרוּ עוֹלֵלוֹת אִם־גַּנָּבִים בַּלַּיְלָה הִשְׁחִיתוּ דַיָּם׃ י כִּי־אֲנִי חָשַׂפְתִּי אֶת־עֵשָׂו גִּלֵּיתִי

במק"ם חסר י' — את

רש"י

כך פי' מנחם: (ה) איש לפניו. כל אשר יוכל למהר ולנוס: לנדד. לשון נע ונד (שם ד'): (ז) בתימן. אדום בדרומה של ארץ ישראל היא כמה שנאמר והיה לכם פאת נגב ממדבר צין על ידי אדום (במדבר ל"ד): מבנים. מדור זה: נסרחה. אתקלקלת: (ח) הפנו. התעברו מן המקום הזה לשון ופנו את הבית (ויקרא י"ד): העמיקו לשבת. להחבא בעמקי מסתרים נוסו, הפנו העמיקו כולם ל' צווי הם: (ט) לא ישאירו עוללות. בתמיה השודדים שבאו עליך לא השאירו לך כלום: (י) חשפתי. גליתי כמו מחשוף

מצודת ציון

(לעיל ג'): (ו) שבות. מל' שבי: (ז) מבנים. מל' בינה והשכל: נסרחה. נבאשה ונתקלקלה: (ח) הפנו. מל' פנוי ממקום: העמיקו. מל' עומק: דדן. שם מקום באדום: איד. שבר ומקרה רעה: פקדתיו. ענין השגחת הבאת הרעה: (ט) בוצרים. כן יקראו תולשי ענבי הגפן כמו כי תבצור כרמך (דברים כ"ד): עוללות. הם האשכולות הקטנים והגרועים כמו לא תעולל (שם): דים. די ספוקם: (י) חשפתי. ענין גלוי כמו חשופי שובל (ישעי' מ"ז):

מצודת דוד

סביביך. מכל עבר יבוא עליך פחד: איש לפניו. כל איש יהי' נדח נגד פניו לנוס באשר ימצא ולא ימצא מי לאסוף מקבץ את הנדודים לשבת יחד להיות מנוחמים אלה מאלה: (ו) ואחרי כן. אחר שיקבלו די הגמול אשיב לארצם את השבי של בני עמון: (ז) לאדום. ר"ל על אדום אמר כה אמר ה' וגו': האין. ר"ל איך לא מלט נפשו ממלך בבל וכי אין עוד חכמה בתימן היא אדום היושבת בדרומה של א"י: אבדה עצה. וכי אבדה עצה מאנשי בינה וכאומר הלא המה מעולם אנשי חכמה ובינה ומדוע לא עמדה להם חכמתם: נסרחה חכמתם. הנה עתה נפסדה חכמתם ולא מצאו בה תועלת: (ח) נסו. הנה יושבי דדן ברחו והפנו מארצם והחביאו לשבת בעמקי מסתרים: כי איד עשו. איד של עשו הראוי לו הבאתי עליו בעת השגחת הרעה המוכן לו: (ט) אם בוצרים. הנה אם בוצרים באו על כרמיך הלא ישאירו עוללות ואם גנבים באים בלילה הלא ישחיתו די ספוקם הצורך להם ולא ישחיתו הכל וכאומר מדוע א"כ האויב השמיד אותך מכל וכל מבלי שארית: (י) כי אני חשפתי. אולם היה לך כי

תוכחת ירמיה

באור המלות

(ה) ונדחתם לנודד. הנדח הוא ממקומו, והוא מקובץ לפעמים, עמ"ש (ישעיה י"א), אבל הנודדים ממקום למקום יתפזרו וקשה שיתקבצו: (ז) אבדה עצה מבנים. בנים פעל הקל מענין בינה, שלפעמים יועץ בכח תבונתו, ולפעמים עפ"י החכמה שקבל מאחרים ידע לבחור, והם אין יכולים להשתמש בכח תבונתם להוציא עצה מדעתם, וגם נסרחה חכמתם שהיה להם מכבר: (י) חשפתי, גליתי. שעל

באור הענין

ועז"א **הבטחה באצרתיה** שאומרת **מי יבא אלי** לכבוש אותי: (ה) **הנני מביא עליך פחד** וברחו מן המבצר, **ונדחתם איש לפניו** ולא יתקבצו ללכת יחד רק יתפזרו לכל רוח: (ז) **לאדום**, אדום נחרבה כ"פ, וגם עתידה להחרב באחרית הימים כמו שנבא ישעיה (סי' ל"ד), ופה כלל נבואה על שני החורבנות שבזה"ז ושל לעתיד, וכבר בארתי (ישעיה סי' כ"א) שבעת נחרב אדום אז פחותו שכניו יצאו חוץ מגבולו, וכפי הנראה יצאו להלחם עם בני דדן, ובני דדן נתרחקו אז, ואדום רדף אחריהם, ובעת שהתרחק מגבול ארצו בא האויב והחריב את אדום, ועז"א **האין עוד חכמה בתימן** שעשו סכלות כזה להתרחק מארצם ולא שמרו את ארצם מאויב, **אבדה עצה מבנים**, שעד עתה היו ביניהם נבונים ועתה **נסרחה חכמתם** והסכילו עשו, ומפרש איך היה. (ח) **נסו הפנו** שבני דדן **נסו העמיקו לשבת** ועי"כ יצאו בני אדום לרדוף אחריהם במקום שהתרחקו לשם, ועי"ז **איד עשו הבאתי עליו** כי בא האויב וכבש את ארץ אדום בשלא היו שם אנשי המלחמה, ור"ל שע"י שאיד עשו הבאתי עליו נתתי בלב יושבי דדן שינוסו ובני עשו ירדפו אחריהם **כי איד עשו** המיועד לו מצד הטבע והמערכה, **עת פקדתיו** הוא העת המיועד למפלתו מצד ההשגחה ופקודת עונותיו: (ט) **אם בצרים**, האויבים שבאו על אדום בצד אחד באו כגנבים הבאים בהגנב בלא ידיעת בעל הבית כי אדום לא ידע מהם, ובצד אחד באו כבוצרים שבאים ביום ובפרהסיא, ואמר שהם היו גרועים מכולם כי **אם בצרים באו לך** וכי **לא ישאירו עוללות**? והם לא השאירו מאומה, וכן היו גרועים מן גנבים הגם שהגנבים לא יקפידו על השארת עוללות כי ישחיתו את הגפנים במלוקחים בלילה, אבל הם **ישחיתו דים**, לא ישחיתו רק לפי הצריך להם ואח"ז יאמרו די, ולא ישחיתו מדברים שא"צ להם לצרך, וגם שהגנבים בלילה לא ידעו כל המצפונים, והם חפשו והשחיתו את הכל, ובעובדיה אמר

אֶת־מִסְתָּרָיו וְנֶחְבָּה לֹא יוּכָל שֻׁדַּד זַרְעוֹ וְאֶחָיו וּשְׁכֵנָיו וְאֵינֶנּוּ׃ יא עָזְבָה יְתֹמֶיךָ אֲנִי אֲחַיֶּה וְאַלְמְנוֹתֶיךָ עָלַי תִּבְטָחוּ׃ יב כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנֵּה אֲשֶׁר־אֵין מִשְׁפָּטָם לִשְׁתּוֹת הַכּוֹס שָׁתוֹ יִשְׁתּוּ וְאַתָּה הוּא נָקֹה תִּנָּקֶה לֹא תִנָּקֶה כִּי שָׁתֹה תִּשְׁתֶּה׃ יג כִּי בִי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי־לְשַׁמָּה לְחֶרְפָּה לְחֹרֶב וְלִקְלָלָה תִּהְיֶה בָצְרָה וְכָל־עָרֶיהָ תִּהְיֶינָה לְחָרְבוֹת עוֹלָם׃ יד שְׁמוּעָה שָׁמַעְתִּי מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שָׁלוּחַ הִתְקַבְּצוּ וּבֹאוּ עָלֶיהָ וְקוּמוּ

ה במקום א׳ | למלחמה

רש״י

הלבן (דה״ב ל׳) ואתה הסגרת שרידי ישראל למען לא ישאר מהם איש כמה שנא׳ אל תסגר שרידיו (עובדיה א׳): ונחבה לא יוכל. ויבקש להחבא ולא יוכל: (יא) עזבה יתומיך. שיתמם בישראל: (יב) אשר אין משפטם לשתות. שלא היו אחים לישראל ואם הרעו להם אין להם משפט מות כמותך. (יג) לחרפה לחרב ולקללה תהיה בצרה. בצרה נוטרי מואב אלא מפני שהעמידה מלך לאדום כענין שנאמר וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה (בראשית ל״ו) היא לוקה עמו: אם בוצרים באו לך וגו׳. חפשתי את עשו וגו׳. שמועה שמעתי וגו׳. כי כענין דוגמא זו נבא עובדיה על אדום ולפי שסגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין

מצודת דוד

אני גליתי מקום מחבואת עשו: גליתי וגו׳. כפל הדבר במ״ש: ונחבה לא יוכל. לא היה יכול להחביא את עצמו והנה שודד זרעו וגו׳ ואין נשאר מי מהם: (יא) עזבה יתומיך. מוסב על מלת ואיננו האמור במקרא שלפניו לומר אין נשאר מי מהם לומר מול שהלא אם אתה נהרגת עזוב יתומיך ואל תחוש לכם כי אני אחיה אותם לאחר די ספוקם ואלמנותיך תבטחנה עלי לתת מהמזון כי לא ישאר מי שיאמר כן: (יב) הנה אשר אין משפטם וגו׳. ר״ל שאר האומות שהרעו לישראל אין דין משפטם חמור כ״כ לשתות כוס התרעלה הואיל ואין להם קורבה עם ישראל (דימה הפורעניות לשתיית כוס יין תרעלה המטמטם את הלב ומבלבל את הדעת): שתו ישתו. ואעפ״כ ישתו הכוס ההוא: ואתה הוא. אשר דין משפטך לשתותה כי הלא את עשו ליעקב ועכ״ז הרעות לו וכי בדין שתהי׳ נקי משתיית הכוס הנה לא תנקה כי תשתה אותו: (יג) כי לשמה וגו׳. ר״ל עוד יבוא זמן באחרית הימים אשר עיר הבצורה היא כרך גדול וגו׳ תהי׳ לשמה: לחרפה. שכל יחרפוה: לחורב. ר״ל חסר מכל טובה: ולקללה. יתלו הקללה בה לאמר יהיה׳ מקולל כמותה: וכל עריה. הערים שתחת ממשלתה: (יד) וציר בגוים שלוח. ר״ל השמועה היא אשר ציר יהיה שלוח בין הגוים מזה לזה

מצודת ציון

ונחבה. מל׳ מחבואה והסתר: (יג) לשמה. לשממה: לחורב. ענין יובש כמו חרבו המים (בראשית ח׳): (יד) וציר. ענין שליח כמו ציר נאמן (משלי כ״ה): וקומו. הוא ענין

תוכחת ירמיה

באור הענין

כזה איך נחפשו עשו נבעו מצפוניו, ומשיב. (י) אני חשפתי את עשו אני חשפתיו מן המבצרים שהיה מוקף בהם וגם גליתי את מסתריו, ונחבה לא יוכל כי לא היה נביתו כלל, ועז״א כי שודד זרעו ואחיו ושכניו ואיננו ר״ל והוא איננו בביתו ולא ידע מזה כלל: (יא) עזבה יתומיך אני אחיה, הכי היתומים שלך אשר אתה עזבת אותם (והלכת מהרלך ועזבתם בלא שומרים מאויב) וכי אני אחיה אותם? , ואלמנותיך (אשר עזבת אתה) הכי עלי תבטחו? : (יב) כי כה אמר ה׳ אין לכם לבטוח עלי להחיות אותם, כי הנה העמים אשר אין משפטם לשתות הכוס, שלא נתחייבו כליה ע״פ המשפט, בכ״ז שתו ישתו, שאחר שיצא שבט אפו של ה׳ להרגיז ממלכות לא יבחין וישחית הכל, ואתה הוא, ר״ל והלא אתה הוא אשר גרמת כל זה, שבעבור עונך יצא המשחית, וא״כ איך נקה תנקה, הלא זה דבר שאי אפשר, ומוסיף לאמר לא תנקה כי שתה תשתה אתה, שאתה החייב כפי המשפט לשתות הכוס, אתה תהיה גרוע מכל העמים, שהם אחר שישתו הכוס ינקו מעונם, ואתה גם כי שתה תשתה, בכ״ז לא תנקה: (יג) כי בי נשבעתי כי לשמה לחרפה וכו׳ תהיה בצרה שהיא עיר מלכות אדום, שעוד יבא יום באחרית הימים שתחרב אדום שנית ואז תהיה שממה וחרבה לעולם כפי שנבא בישעיה (סי׳ ל״ד) באופן שלא תנקה לעולם, וכל עריה היינו כל ערי המדינה: (יד) שמועה, עתה יתחיל הנבואה על לעתיד, הגה שמעתי השמועת מאת ה׳ בנבואה, וגם הראני כי ציר בגוים שולח שלעתיד ישלחו כל הגוים ציר ושליח להתקבץ למלחמה על אדום, כי באחרית הימים יהיה עם אדום עצום ורב מאד עד שכל הגוים יצטרכו להתאסף

באור המלות

חשף הונח על המסיר דבר הדבוק על דבר כמו קליפה של עץ, מחשוף הלבן אשר על המקלות, ומזה הושאל לכל המכוסה בתמידות כמו חשופי שת, חשפי שובל, ופה על שהסיר המבצרים. והגילוי כולל כל דבר, גולה סוד, גילוי המסתר: (יג) לשמה לחרפה לחורב ולקללה. החורב הוא במקום הבניים, והשממה יפול על כל הארץ, ומוסיף שכ״פ שהיה מיושב יותר יגדל מפלתו, עד שבמקום שהיו שם ערים

לגלחם

לַמִּלְחָמָה׃ טו כִּי־הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי בָּאָדָם׃ טז תִּפְלַצְתְּךָ הִשִּׁיא אֹתָךְ זְדוֹן לִבֶּךָ שֹׁכְנִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע תֹּפְשִׂי מְרוֹם גִּבְעָה כִּי־תַגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה׃ יז וְהָיְתָה אֱדוֹם לְשַׁמָּה כֹּל עֹבֵר עָלֶיהָ יִשֹּׁם וְיִשְׁרֹק עַל־כָּל־מַכּוֹתֶהָ׃ יח כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה וּשְׁכֵנֶיהָ אָמַר יְהוָה לֹא־יֵשֵׁב שָׁם אִישׁ וְלֹא־יָגוּר בָּהּ בֶּן־אָדָם׃ יט הִנֵּה כְּאַרְיֵה יַעֲלֶה מִגְּאוֹן הַיַּרְדֵּן אֶל־נְוֵה אֵיתָן כִּי־אַרְגִּיעָה אֲרִיצֶנּוּ מֵעָלֶיהָ וּמִי בָחוּר אֵלֶיהָ אֶפְקֹד כִּי מִי כָמוֹנִי וּמִי יְעִידֶנִּי

רש"י

שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד במקלת הדברים משתנין: (טו) קטן נתתיך. שאין בהם מלך בן מלך לא היה דרכם להעמיד מלך בן מלך: (טז) תפלצתך. לשון בהלה שהיית ממהר ונבהל לעורר שימתך לאחיך, וים לועזין ל' מפלצת: השיא אותך. להרע להם: שכני. שוכן: תפשי. כמו תופש והיו"ד יתירה בו: (יט) כאריה יעלה מגאון הירדן שהוא מקום אריות כתרגומו של יונתן כן יעלה האויב אל נוה איתן: ארגיעה. אקרב את הרגע: אריצנו מעליה. פתאום ובהצלחה יתריבנה וישוב לו ברגע קטן אל מקומו: ואני אומר אריצנה מעליה ממעל לה שיהא מתגבר עליה ועליון לה וכן ממעל לרקיע (יחזקאל א') וכן ממעל לו (ישעיה ו') מעל למדין (ש"א י"ז): ומי בחור. אותו שבחרתי לנקום נקמתי עליה אפקוד: ומי יעידני

מצודת ציון

לשון זרות וכן קום עבור (יהושע ח'): (טז) תפלצתך. ענין פחד ורעד כמו פלצות בעתתני (ישעי' כ"א): השיא. ענין הסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג'): שוכני. היו"ד יתירה וכן תופשי: בחגוי. ענין נקוע והריץ וכן יונתי בחגוי הסלע (ש"ה ב'): קנך. מלשון קן והוא מדור העופות: (יז) ישום. ענין תמהון: וישרוק. הוא הקול הנשמע בקבוץ השפתים וכן ויושביה לשרקה (מיכה ו'): (יח) כמהפכת. ענין הורכן והפוך מטובה לרעה: יגור. ענין דירה: (יט) מגאון ענין גבהות ורוממות ור"ל ככר המעולה הסמוך לירדן ושם היה מקום האריות וכן נאמר ואיך תעשה בגאון הירדן (לעיל י"ב): נוה. ענין מדור כמו נוה משולח (ישעי' כ"ז): איתן. ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כ"ד): ארגיעה. מל' מרגוע והשקט וכן למען הרגיע (לקמן נ'): אריצנו מלשון ריצה ומהירות הבריחה: אפקד. אצוה כמו והוא פקד עלי

מצודת דוד

לומר התקבצו ובואו עליה למלחמה: (טו) קטן נתתיך. בתחלת ממשלתך כ"כ אדום הנה אז היית קטן בגוים ובזוי בין בני אדם כי היתה ממלכה שפלה: (טז) תפלצתך. כאומר הנה עתה שנתגדלת למשול מושל רב כאשר באת לעיר הבצורה ולכן אימתך ופחדך כמוטל על כל האומות היא השיא' אותך לגבהות זדון בלבך להתגאות יותר מדאי: שוכני. כאלו אתה שוכן בנקיעי הסלע עד שלא יוכל מי לקרוב אליך וכאלו תפשת מרום גבעה ר"ל גבעה רמה מכל גבעות עולם וכפל הדבר במ"ש: כי תגביה כנשר. אבל אם תגביה לשכון כנשר העושה מדורו במקום גבוה משם אורידך לארץ ותהי' נמסר ביד האויב: (יז) ישום. יתמה על גודל חורבנה: וישרוק. דרך בני אדם לשרוק כשרואים דבר תמוה שנחרב: (יח) כמהפכת גו' אמר ה'. ר"ל ה' אמר שתהי' כמהפכת סדום וגו': ולא יגור. לא ידור אחד' דרך עראי: (יט) כאריה יעלה. האויב הבא עליה יעלה בחוזק רב כמו שיעלה האריי' מגאון הירדן ממקום רבצו: אל נוה איתן. ר"ל אל מדור הרועה המחזק הבשר כי זהו איתנו ומזונו: כי ארגיעה. כאשר אשקיט ואכניע לישראל ארצם אותו מעל ארץ אדום וילכו לנס: ומי בחור. ואת מי שאבחר אותו אצוה עליה להשחיתם: כי מי

באור המלות

יהיו חרבים, ותחול בהם קללה שהיא יותר מהרפה: (טז) תפלצתך. כמו אשר עשתה מפלצת לאשרה, דמות כתבנית אדם, שנתנו לו כבוד אלהות: (יח) לא ישב איש ולא יגור בן אדם. כמבאר למעלה (כ' ו'): (יט) ארגיעה. כמו ועד

תוכחת ירמיה

באור הענין

להלחם נגד מלכות רומי, שהוא כולל גם אדום (טו) כי הנה, עפ"ז מתפלא למה יאספו כל העמים להתקבץ ע"ז, הלא היית קטן מאד בגוים, וכן איך שמו כלל על לב ללחום עמך הלא היית בזוי באדם, ומי הרימך בכבוד וברוב עם עד שיאספו כולם להתאסף נגדך?: (טז) תפלצתך, משיב ע"ז, התפלצת שהוא דמות העכו"ם שלך השיא אתך, לחשב א"ע ברום המעלה, וגם זדון לבך מה שאתה מכחיש בזדון עקרי האמונה, עד שאתה שוכני בחגוי הסלע, מקומך מגודר אם מצד חזקו שהוא בחגוי הסלע, ואם מצד רום מקומו שאתה תפשי מרום גבעה, וא"א לגלות אותך מצד רום המקום וחזקו, אולם אני אומר לך כי תגביה כנשר קנך מה שבאחרית הימים תגביה קנך כנשר זה יהיה כדי שמשם אורידך נאום ה', שאם אשליך אותך ממקום נמוך אין הנפילה גדולה כ"כ. לכן אגביה אותך על במתי עב כדי שאשליך אותך מאגרא רמא לבירא עמיקתא, שתגדל מפלתך יותר. ואז בימי המשיח שאוריד אותך. (יז—יח) והיתה אדום לשמה, כי מאז תהיה שממה לעולם כמהפכת סדם וכו', וכמו שנבא ישעיה (סי' ל"ד): (יט) הנה כאריה, נבא כי לעתיד יעלה כאריה מגאון הירדן

יְעִידֶנִּי וּמִי־זֶה רֹעֶה אֲשֶׁר יַעֲמֹד לְפָנָי׃ כ לָכֵן שִׁמְעוּ עֲצַת־יְהוָה אֲשֶׁר יָעַץ אֶל־אֱדוֹם וּמַחְשְׁבוֹתָיו אֲשֶׁר חָשַׁב אֶל־יֹשְׁבֵי תֵימָן אִם־לוֹא יִסְחָבוּם צְעִירֵי הַצֹּאן אִם־לֹא־יַשִּׁים עֲלֵיהֶם נְוֵהֶם׃ כא מִקּוֹל נִפְלָם רָעֲשָׁה הָאָרֶץ צְעָקָה בְּיַם־סוּף נִשְׁמַע קוֹלָהּ׃ כב הִנֵּה כַנֶּשֶׁר יַעֲלֶה וְיִדְאֶה וְיִפְרֹשׂ כְּנָפָיו עַל־בָּצְרָה וְהָיָה לֵב גִּבּוֹרֵי אֱדוֹם בַּיּוֹם הַהוּא כְּלֵב אִשָּׁה מְצֵרָה׃ כג לְדַמֶּשֶׂק בּוֹשָׁה

חמת

רש"י

למלחמה להלחם אתו: רעה. מלך: (כ) אם לא. ל' באמת: יסחבום. יגררום: צעירי הצאן. בזויי האומות, ורבותינו דרשו פרס שהוא הצעיר בבני יפת: ישים. לשון שממה: (כג) בושה חמת וארפד. ערי ארם כי שמעו שמועה רעה על דמשק שהיא ראש ארם כמה שנאמר כי ראש ארם דמשק (ישעיה ז')

מצודת דוד

כמוני. שיוכל למחות בידי: ומי יועידני. מי יקבע עמדי זמן מיועד להלחם בי: ומי זה רועה. מי הוא הרועה אשר יעמוד לפני להציל הצאן מידי. ר"ל מי הוא המלך שיציל עמו מידי וכפל הדבר במ"ש: (כ) לכן. הואיל ואין מי ימחה בידו ועצתו תקום לכן שמעו וגו': אל יושבי תימן. ר"ל אשר מקור מחשבתו הוא מדרום א"י: אם לא. סוא ענין שבועה כמו אם לא בתים רבים (ישעי' ה') ור"ל הענין היא בשבועה אשר צעירי הצאן יגררום מארצם והוא פרס שהוא הצעיר בבני יפת וכן אמרו ח"ל עתיד וכו' שתפול ביד פרס (יומא י'): אם לא ישים. בשבועה אשר יעשו נויהם שממה: עליהם. ר"ל לפניהם בעל כרחם: (כא) מקול נפלם. משמועת קול מפלתם תרעש הארץ כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרם: צעקה. ר"ל צעקה גדולה ישמע בעולם: בים סוף. קולה יהיה נשמע בים סוף הרחוקה ממנה והסמוכה לארץ מקור מחשבה והוא ענין מליצה לומר שקול צעקתה תלך למקומה הראשון: (כב) הנה כנשר. האויב יעלה כנשר ויעופף ויפרוש כנפיו לבוא על העיר הבצורה היא כרך גדול וגו' ר"ל הם קל יבוא כנשר המעופף: כלב אשה מצרה. כמו לב האשה כשהיא מצרה כי אז נשברה לבה עד מאד: (כג) לדמשק. ר"ל זהו הנבואה על דמשק: בושה חמת וארפד. כל אחת מכם בושה: שמועה רעה. היא ביאת השודדים:

מצודת ציון

(עזרא א'): יועידני. ענינו עת קבוע כמו ואם למשפט מי יועידני (איוב ט'): (כ) יסחבום. ענין גרירה ומשיכה בארץ כמו סחוב והשלך (לעיל כ"ב): צעירי. ענין קוטן: ישים. מלשון שממה: נוהם. מלשון נוה ומדור: (כב) וידאה. ענין עפיפה ופריחה. וכן כנשר ידאה (לעיל מ"ח): מצרה. מל' צר ולחץ: (כג) לדמשק. היא עיר המלוכה מארם:

באור הענין — תוכחת ירמיה — באור המלות

הירדן אל נוה איתן, מצייר במליצה את עיר מלכות אדום כנוה צאן ויבא על נוה הצאן אריה טורף מגאון הירדן, ששם האריות האבירים מאד, והנמשל שיבא עליה מלך חזק לכבשה, כי ארגיעה אריצנו מעליה, והודיע עוד שה' הריץ את האריה על רגע להסתלק מן הנוה, והיינו שאחר שיעלה עליה ישוב למקומו על זמן מועט, אבל אח"כ ומי בחור אליה אפקד ישוב ה' ויפקוד על הנוה הזאת כל בחור, ר"ל כל הגבורים הנבחרים, שכולם יתקבצו עליה למלחמה, כמ"ש וניר בגויב אולת וכו'. כי מי כמוני, ר"ל אחר שאנכי פוקד עליהם בחורי גוים למלחמה א"א שאיש יצילנה מידי, שס"ס שימצא איש יריב ריבם ויצילם כי מי כמוני לעמוד נגדי, וס"א שיתבעו אותי במשפט לפני שופטי ארץ כי מי יועידני ויזמין אותי לדין, וא"א שהרועה של הצאן בעצמו יציל את צאנו כי מי זה רעה אשר יעמד לפני: (כ) לכן שמעו עצת ה' אשר יעץ אל אדום, העצה אל ה' הוא התכלית הנרצה אצלו, והמחשבות הם האמצעים שחושב להגיע על ידם את התכלית המבוקש, ועל אדום יען נגזרו להשיב התכלית הנרצה, ועל ארץ תימן שהוא תחת ממשלת אדום ע"י ישיב האמצעיים אל התכלית, אם לוא יסחבום האריות אשר הזמין עליהם יסחבו ויגררו אותם, ומפרש את מי את צעירי הצאן של הנוה איתן, ר"ל את עם אדום, ואח"כ אם לא ישים עליהם נויהם תהיה הנוה שממה ולא תהיה ראויה למרבץ צאן כלל, ר"ל יהיו עריהם חרבה: (כא) מקול נפלם רעשה הארץ, ויהיה צעקה גדולה אשר בים סוף נשמע קולה כבר נשמע צעקה הזאת בים סוף בעת עברו ישראל את הים, שנטבעו המצרים בים וצעקו צעקה גדולה ומרה: (כב) הנה, עתה מפרש מי הוא הנוה איתן שהזכיר, שהוא בצרה ראש ממלכות אדום, לשם יעלה האויב וידאה כנשר במהירות גדול ויפרש כנפיו על בצרה להחריבה, ואז יהיה לב גבורי אדום כלב אשה מצרה וכן יהיו הלוחמים ורפויי כח, וכבר בארו מהרי"א בספריו בראיות נכחות, כי רומי היא עיר בצרה הנז' בנביאים, ובעלי בריתה והמונהם

אגיעה לשון שקט (משלי י"ב): יועידנו. הקובע מועד ומיעד לבע"ד לבא לפני השופטים: (כ) עצה. ומחשבותיו. התבאר (ישעיה י"ד כ"ד): יסחבום. למי לצעירי הצאן. כמו ותראהו אם

חֲמָת וְאַרְפָּד כִּי־שְׁמֻעָה רָעָה שָׁמְעוּ נָמֹגוּ בַּיָּם דְּאָגָה הַשְׁקֵט לֹא יוּכָל׃ כד רָפְתָה דַמֶּשֶׂק הִפְנְתָה לָנוּס וְרֶטֶט הֶחֱזִיקָה צָרָה וַחֲבָלִים אֲחָזַתָּה כַּיּוֹלֵדָה׃ כה אֵיךְ לֹא־עֻזְּבָה עִיר תְּהִלָּה קִרְיַת מְשׂוֹשִׂי׃ כו לָכֵן יִפְּלוּ בַחוּרֶיהָ בִּרְחֹבֹתֶיהָ וְכָל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה יִדַּמּוּ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ כז וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת דַּמֶּשֶׂק וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בֶּן־הֲדָד׃ כח לְקֵדָר ׀ וּלְמַמְלְכוֹת חָצוֹר אֲשֶׁר הִכָּה נְבוּכַדְרֶאצַּור מֶלֶךְ־בָּבֶל כֹּה אָמַר יְהוָה קוּמוּ עֲלוּ אֶל־קֵדָר וְשָׁדְדוּ אֶת־בְּנֵי־קֶדֶם׃ כט אָהֳלֵיהֶם וְצֹאנָם יִקָּחוּ יְרִיעוֹתֵיהֶם וְכָל־

תהלת ק' יתיר ו'

כליהם

רש"י

לכך נמוגו: בים דאגה. דאגתם דומה לדאגת הים: השקט לא יוכל. כל דאגה לשון יראה הוא: (כד) רפתה דמשק. רפו ידיה מהלחם: ורטט. זיע: (כה) איך לא עזבה. לא נתמלאת עפר סביב חומתה לחזק החומה כמו ויעזבו ירושלים עד החומה (נחמיה ג'), ויש עוד לפתור למה לא נעזבת מן הרעה הזאת שלא תבא הרעה עליה: קרית משושי. כך יתאבל מלכה עליה: (כו) לכן. לשון שבועה: ידמו. יחרבו, ואינו זה מלשון דממה שכל עיר חריבה אין קול נשמע בה: (כח) לקדר. שוכני מדברות באהלים

מצודת דוד

נמוגו. נמס לבם: בים דאגה. דאגתו ידמה לדאגת ההולך בים אשר ידאג ויתפחד מהרמת הגלים: השקט לא יוכל. לא אפשר לו לשקוט מדאגתו: (כד) רפתה דמשק. רפו ידים מלהלחם והפנתה לנוס מן המלחמה ואחזה' רתת וחרדה: כיולדה. כאשה יולדת שיש לה חבלים: (כה) איך לא עזבה. כלומר עם כי נ"נ החריב מקומות רבות עכ"ז איך לא הניח אותה מלהשחיתה להיותה עיר תהלה קרית משוש: (כו) לכן. מפני שהיא עיר חשובה מאד ילחמו אנשים עליה עד כי ימותו ויפלו בחוריה ברחובותי' וכל אנשי המלחמה יכרתו ולא ינוס מי מהם כי ילחמו בעבור העיר עד ימותו כולם:

מצודת ציון

חמת וארפד. שמות מקומות ארם: נמגו. ענין המסה: (כד) רפתה. מל' רפיון: הפנתה. ענין החזרה והסבוב: ורטט. ענין רתת וחרדה כי קול ה' יחיל מדבר (תהלים כ"ט) תרגומו מרטט מדברא: החזיקה. ענין אחיזה: וחבלים. מלשון לידה: (כה) עזבה. ענין הנחה: תהלת. מלשון הלול ושבח: קרית. עיר: משושי. הו"ד יתירה: (כו) ידמו. ענין כריתה כמו על מואב נדמה (ישעי' ט"ו): (כז) והצתי. ענין הבערה והשרפה: (כח) ושדדו. ענין עשק וגזל: (כח) יריעותיהם. מלשון יריעה ווילון: ישאו.

(כז) והצתי אש. ר"ל בגזירת המקום יבוא עליה אבדון: בן הדד. הוא מלך ארם: (כח) לקדר. ר"ל על קדר וגו' אמר כה אמר ה': קומו עלו. כאלו המקום מזרז לכשדים ואומר להם קומו עלו וגו': בני קדם. הם בני קדר וממלכות חצור כי בפאת המזרח ישבו: (כט) אהליהם. כי אין להם בתים לשבת והם שוכני מדבריות באהלים: יריעותיהם. יריעות

באור המלות

אם הילד: (כג) בים דאגה. יצייר הדאגה כים סוער, ואותם יצייר כדבר רך הנמוג במים: (כד) רטט. מתשתף עם ירט הדרך לנגדי, שעיכוב מלכת כדרך. ורטט. היא אחיזת פרקי הרגלים: (כה) עזבה. מענין חיזוק החומה כמו ויעזבו ירושלים עד החומה (נחמיה ג' ח'), וכן כעזובת החורש והאמיר (ישעיה י"ז), ומשתתף עם עזב תעזב מענין עזר וחיזוק: עיר תהלת קרית משושי. עיר כולל גם הפרזי. וקריה ע"ש קירוי החומה (ישעיה כ"ב ב'), ר"ל מהוללת מצד שהיא עיר רבת עם, והיא משושי ע"י שהיא בצרון ותומס

תוכחת ירמיה

באור הענין

הם אדום אשר עליהם נבאו החוזים, שהם ילחמו באחרית הימים עם בני ישמעאל, והוא מלחמת גוג ומגוג שנבא יחזקאל, כמו שבארתי שם, ואחריו תוחרב בצרה ונפלו כל עוזריה והבאים בלתה ובריתה ואמונתה: (כג) **לדמשק**, על מפלת דמשק, **בושה חמת וארפד** שהם ממלכות ארם שדמשק היתה ראש מלכותם, **כי שמועה רעה שמעו** ולכן **נמגו בים דאגה** מצייר הדאגה כים סוער אשר **השקט לא יוכל**, כי הדאגה מסער אחד בלבבם, ולבבם נמוג כמים בים הדאגה: (כד) **רפתה**, מצרת השמועה רעה ששמעו, שהוא כי **רפתה דמשק הפנתה לנוס** רוצה לנוס מפני האויב, אבל **רטט החזיקה** עד שלא יכלה לנוס, **ואחזתה צרה וחבלים כיולדה**, שנכנס המשבר והרגנו העם שזה ימשיל הנביא תמיד כיולדה אשר תוציא העלמים אשר בבטן המלאה: (כה) **איך**, ועל השמועה רעה הזאת בכו ודאגו, כי שאלו **איך לא עזבה** ונתחזקה **עיר תהלה** שהיה ראוי שתתחזק מצד שהיא מהוללת בגבורתה, והיא **קרית משושי** עיר בצורה ומלאה משוש, ואנשיה בלתי אנשים עלבים ומלטים רק ישמחו לקראת נשק: (כו) **לכן**, ה' משיב **בחוריה יפלו ברחבתיה** לא בשדה המערכה, **וכל אנשי המלחמה ידמו** ויכרתו ולא יעשו חיל, ועי"כ. (כז) **והצתי אש בחומת דמשק, ואכלה ארמנות בן הדד** שהוא בית המלך ישרף באש: (כח) **לקדר**, הם היו שוכני אהלים והכה נ"נ, **כה אמר ה'**, ה' מצוה לנ"נ וחיילותיו **שיעלו אל קדר וישדדו את בני קדם**: (כט) **אהליהם**

בתוך

כליהם וגמליהם ישאו להם וקראו עליהם מגור מסביב: ל נסו נדו מאד העמיקו לשבת ישבי חצור נאם־יהוה כי־יעץ עליהם נבוכדראצר מלך־בבל עצה וחשב עליהם מחשבה: לא קומו עלו אל־גוי שליו יושב לבטח נאם־יהוה לא־דלתים ולא־בריח לו בדד ישכנו: לב והיו גמליהם לבז והמון מקניהם לשלל וזרתים לכל־רוח קצוצי פאה ומכל־עבריו אביא את־אידם נאם־יהוה: לג והיתה חצור למעון תנים שממה עד־עולם לא־ישב שם איש ולא־יגור בה בן־אדם: לד אשר היה דבר־יהוה אל־ירמיהו הנביא אל־עילם בראשית מלכות צדקיהו מלך־יהודה לאמר: לה כה אמר

עליכם קרי

רש"י

הם אין חומה ואין עיר: (כט) מגור. אשמאשמנ"ט בלעז. ל"א לשון יראה: (ל) כי יעץ עליכם וגו', ומה היא העצה קומו עלו אל גוי שליו: (לא) בדד ישכנו. בטח ביחידות אין צריכין להתאסף ולישב ברוב אדם שאין יראים שיבוא אויב עליהם: (לב) קצוצי פאה. מוקצים מקצה אל קצה הרוחות:

מצודת דוד

האהלים וכפל הדבר כמ"ש: ישאו להם. יקחו לעצמם: וקראו וגו'. מכל סביבותם יקראו אליהם פחד ר"ל יפחידו אותם מכל עבר: (ל) נוסו נדו. כאלו הנביא מזהירם לאמר להם נוסו ממקומכם והיו נדים למקום רחוק מאד ושבו בעמקי מסתרים להחבא: (לא) קומו. ר"ל וזאת היא העצה והמחשבה שאמר לעמו קומו עלו אל גוי היושב בשלוה ואין לו מלחמה עם מי להיות נשמר ונזהר: לא דלתים. אינו יושב בערי מבצר הסגורים בדלתים ובריח: בדד ישכנו. אינם שוכנים מאוספים יחד כ"א כל אחד לבדו כי אין פחד אויב נגד פניהם: (לב) וזרתים. אפזרם לכל עבר בקצות פאת העולם: ומכל עבריו. מכל צד אביא להם אידם ויהיו מסובבים בו: (לג) והיתה חצור. הוא מקום המלך המושל על כל בני קדר שוכני אהלים: ולא יגור. אף דרך עראי: (לד) אל עילם.

מצודת ציון

יקחו: מגור. ענין פחד: (לא) שליו. מלשון שלוה: בריח. הוא כעין מטה הסוגר הדלתות: בדד. יחידי כמו לבדד לבטח (תהלים ד'): (לב) והמון. ענין רבוי: וזרתים. ענין פזור כמו וזריתי פרש (מלאכי ב'): קצוצי. מלשון קצה פאה. צד ועבר: עבריו. צדדיו: אידם. ענין צער ומקרה רעה: (לג) למעון. ענין מדור כמו ה' מעון אתה היית (תהלים צ'): תנים. מין נחש: יגור. ענין דירה:

על

תוכחת ירמיה

באור הענין

בתוך כך יאמר, הלא הם שוכני אהלים וכשירגישו שהאויב בא הלא יסעו עם אהליהם למקום אחר, כדרך שוכני אהלים שאע"פ שהאויב ישיג אותם באשר שמרגישים שהאויב בא ישנו את מקומם, וז"ש הלא בני קדם יקחו **אהליהם וצאנם ויריעותם וכל כליהם** ?, והלא **גמליהם** המה **ישאו להם** את כל אשר להם ממקום זה אל מקום אחר, **וקראו עליהם** שיקראו ויכריזו כי **מגור מסביב** ועי"כ ינוסו כולם: (ל) **נסו**, עפ"ז יוסיף הנביא ליעצם בשם ה' שאין די במה שיקחו אהליהם אל מקום אחר, רק **נסו נדו מאד העמיקו לשבת** במקום רחוק מכאן ובמקום עמוק שלא ידע אדם את מקומכם **כי יעץ עליכם נבוכדראצר עצה** ללחום אתכם, וגם **חשב עליכם מחשבה** שהוא התחבולות איך ימצא אתכם בכ"מ אשר תסעו ללכת שמה: (לא) **קומו**, חוזר מדבריו ואומר אל נ"נ **קומו עלו אל גוי שליו**, אינכם צריכים לחפש את מקומם כי הוא **שלו ויושב לבטח**, ואינו חושב לברוח כלל, וגם אינכם צריכים ללחום על מבצריהם כי **לא דלתים ולא בריח** לו ואין לו מבצרים, וגם לא יראו שבכניסתם יעזרו אותם, כי **בדד ישכנו**: (לב) **והיו גמליהם לבז** וכו' **חריתים לכל רוח קצוצי פאה**, מפני שהם היו מבני ישמעאל שקצצו ערלתם קורא אותם קצוצי פאה, שכן נקראו לגנאי בכ"מ בזהם, ולא קראם מולים כי אינם נמולים כדין במילה ופריעה, **ומכל עבריו** בכל מקום שיהיו **אביא את אידם** ושברם: (לג) **והיתה**, וחצור עצמה תחרב ותהיה שממה: (לה) **קשת עילם**, שהם לחמו בקשת והוא ראשית ומבחר גבורתם: (לו—לז) **והבאתי** שיתפזרו לכל רוח, ובכל מקום שיהיו

באור המלות

נשגבה: (לא) גוי שליו יושב לבטח. השלוה היא הפנימית שזה גדרו בכ"מ, ור"ל לא נמצא מרד וחילוק בין העם, ויושב לבטח שאינו מתירא מאויב חיצוני: (לב) גמליהם לבז והמון מקניהם לשלל. השלל הוא הנשאר הפקר אחרי המלחמה, והבז הוא מה שאנשי החיל בוזזים איש לו (ישעיה ח' א'), הגמלים יבוזו האויבים מן הרוכבים עליהם ורוצים לברוח, ויתר המון המקנה ישארו שלל והפקר בכלל: קצוצי פאה. בארתי למעלה (ט' כ"ה): (לג) לא ישב איש וכו'. כמבואר למעלה (ב' ו'):

אמר יהוה צבאות הנני שבר את־קשת עילם ראשית גבורתם׃ לו והבאתי אל־עילם ארבע רוחות מארבע קצות השמים וזרתים לכל הרחות האלה ולא־יהיה הגוי אשר לא־יבוא שם נדחי עולם׃ לז והחתתי את־עילם לפני איביהם ולפני ׀ מבקשי נפשם והבאתי עליהם ׀ רעה את־חרון אפי נאם־יהוה ושלחתי אחריהם את־החרב עד כלותי אותם׃ לח ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים נאם־יהוה׃ לט והיה ׀ באחרית הימים אשוב את־שבית עילם נאם־יהוה׃

נ א הדבר אשר דבר יהוה אל־בבל אל־ארץ כשדים ביד ירמיהו הנביא׃ ב הגידו בגוים והשמיעו ושאו־נס השמיעו אל־תכחדו אמרו נלכדה בבל הביש בל חת מרדך הבישו עצביה חתו גלוליה׃ ג כי עלה עליה גוי מצפון הוא־ישית את־ארצה לשמה ולא־יהיה יושב בה מאדם ועד־בהמה נדו הלכו׃ ד בימים ההמה ובעת ההיא נאם־יהוה יבאו בני־ישראל המה

עילם ק׳ אשיב ק׳ שבות ק׳ — ובני

רש"י

(לה) את קשת עילם. את תקות עילם (ס"א חזקת עילם): ראשית גבורתם. מיטב גבורתם: (לח) ושמתי כסאי. מגור שלי:

נ (ב) ושאו נס. פורק"א בלעז, סימן אסיפה הוא: בל ומרדך. שמות ע"ז של בבל: (ג) גוי מצפון.

מצודת ציון

(לה) ראשית. ר"ל מיטב וכן ראשית תבואתה (לעיל ב׳): (לו) רוחות. רוח הנושב: הרוחות. ענין פאה ועבר: (לז) והחתתי. ענין שבר כמו החתה קשתותם (לקמן נ"א): (לט) באחרית. בסוף: שבותי. מלשון שבי:

נ (ב) נס. כלונס ארוך ומשה בראשו והוא עשוי לרמז בו אסיפה: תכחדו. ענין העלמה כמו אל נא תכחד ממני (ש"א ג׳): הובש. מלשון בושה: בל מרודך. שמות פסילי בבל: חת. ענין שבירה כמו והחתתי את עילם (לעיל מ"ט): עצבים. כן יקראו הפסילים על כי מעציב לב עובדיהם צועקים אליו ואינם נענים: גלולי׳. הפסילים המאוסים כגלל של רעי והוא מלשון גללי האדם (יחזקאל ד׳): (ג) ישית. ענין שימה כמו אם כופר יושת עליו (שמות כ"א): נדו. מלשון נדידה:

מצודת דוד

על עילם והיא ממלכות מדי: (לה) את קשת. לפי שהיו מושכי קשת וזהו עיקר גבורתם לכן אמר כמתאתם שישבור קשתם אשר היא ראשית גבורתם: (לו) והבאתי וגו׳. ר"ל יתפזרו בכל ארבע רוחות וקצות העולם כאלו הרוחות ישאו מכל עבר לפזרם אל העבר שכנגדו: לכל הרוחות האלה. אשר באה הרוח מהם כ"א יפזרם אל העבר שכנגדו: ולא יהיה הגוי. לא יהיה שום אומה בעולם אשר לא וגו׳: (לז) והחתתי. אשבר את עילם: ושלחתי. אל המקומות אשר ינוסו שמה: (לח) ושמתי כסאי. ר"ל אין מי ימשול בעילם כ"א אני לבדי כי מהם אאבד מלך ושרים ולא ישאר מי למשול: (לט) באחרית הימים. ר"ל אחר זמן רב: אשיב את שבות. אשיב לארצם את השבוי של עילם:

נ (א) אל בבל אל ארץ כשדים. על בבל ועל ארץ כשדים:

(ב) הגידו. אתם המבשרים חדשות הגידו בין האומות בשורה זו מחרבן בבל כי לשמחה יחשב להם על כי הם החריבו עמים רבים: ושאו נס. למען יאספו כולם וישמעו: אל תכחדו. אל תעלימו דבר מה מגודל החורבן: הוביש בל. הפסל בל נתבייש ומרודך נשבר ולא יוכלו להציל את עמם: הובישו וגו׳. כל הפסילים נתביישו ונשברו: (ג) גוי מצפון. הם מדי ופרס היושבים בפאת צפון במקצוע לצפונית מזרחית: נדו הלכו. נדו משם והלכו בגולה: (ד) בני ישראל. הם

תוכחת ירמיה

באור המלות

(ב) הגידו והשמיעו. השמיעו היא ההכרזה (כנ"ל ד׳ ה׳): כובש בל את מרודך. אליל של היה אליל הכבוד ועתו

באור הענין

שיהיו ישברו לפני אויביהם, וחרון אף ה׳ תרדפם בכ"מ נרעה: (לח) ושמתי כסאי, שע"י שלא יהיה להם מלך ושריה אני אמשול עליהם:

נ (ב) הגידו בגוים ויותר מזה השמיעו הכריזו בפרסום, ויותר מזה שאו נס, השמיעו את כל הפרסים ואל תכחדו דבר, אמרו נלכדה בבל, הוביש בל שעבדוהו בבל וגם ישבר הגלולים: (ג) כי עלה עליה גוי מצפון, כמו שהם עלו על ישראל מצפון: (ד) בני ישראל

בני־יהודה יחדו הלוך ובכו ילכו ואת־יהוה אלהיהם יבקשו׃ ה ציון ישאלו דרך הנה פניהם באו ונלוו אל־יהוה ברית עולם לא תשכח׃ ו צאן אבדות היה עמי רעיהם התעום הרים שובבים מהר אל־גבעה הלכו שכחו רבצם׃ ז כל־מוצאיהם אכלום וצריהם אמרו לא נאשם תחת אשר חטאו ליהוה נוה־צדק ומקוה אבותיהם יהוה׃ ח נדו מתוך בבל ומארץ כשדים יצאו

והיו — היו ק׳ שובבום ק׳ צאו ק׳

רש"י

מדי ופרס: (ה) דרך הנה. דרך המקום הזה ירושלים יסבו פניהם כשתחרב בבל ויצאו מתוכה ברשיון כורש מלך פרס: (ו) רעיהם התעום. מלכיהם התעום מעלי: הרים שובבום. אל ההרים אל ע"א שבהרים שובבום אונווייזא"ן בלעז שובבום מלכיהם, וי"ת הרים שובבום אלמוניא בזיון: (ז) ומקוה אבותיהם. וסבר אבהתהון: (ח) נדו מתוך בבל. מעתה צאו משם: כעתודים לפני צאן.

מצודת דוד

כשהאריכו בארץ אחרי גלות עשרת השבטים ונטפלו עם בני יהודה ובנימין וגלו עמהם לבבל: המה וגו'. ר"ל בני ישראל ובני יהודה יבואו יחד: הלוך ובכו ילכו. בתשובה ובהתחננות ילכו ואת ה' יבקשו לשאול ממנו עזר ודרך מצלחת: (ה) ציון. ישאלו את הדרך ההולך לציון ויסבו פניהם דרך פה: באו. ר"ל יאמרו אלו לאלו בואו ונתחברו אל ה' בברית המתקיים עד עולם ולא תשכח עוד: (ו) צאן אובדות. הוא מאמר הנביא בשם ה' שאמר הנה עד הנה היו עמי כצאן האובד מן העדר כי מלכיהם הנהיגום בדרך תועה ובוכים ללכת בדרכי לבם לעלות בהרים ר"ל פנו מדרך ה' והמלכים התעום ללכת בדרך רע: מהר. ולכן הלכו מהר אל גבעה ושכחו מקום רבצם ור"ל לכן הלכו בגולה על ההרים ונגרשו מארצם: (ז) כל מוצאיהם. ר"ל והיו כצאן התועה ומופקר שכל המוצא אותם יאכלם: וצריהם. האויבים אמרו לא יהיה לנו אשם על מה שאנו אוכלים אותם בעבור אשר חטאו לה' שהוא נוה ומקום הצדק כולו והוא תוחלת אבותיהם וזהו מילת תקותם ובאו הוא ה' המורה שהוא מושל בכל והואיל וחטאו לו ראוים המה לאבדון ולא נאשם בהם: (ח) נודו. ומעתה נודו מתוך

מצודת ציון

(ה) הנה. לפה ולכאן: ונלוו. ענין התחברות כמו ונלוה הגר (ישעיה י"ד): ברית. ענינו בכ"מ דבר המתקיים: (ו) התעום. מלשון תועה: שובבום. ענינו ההליכה בדרך הלב כמו מדוע שובבה (לעיל ח'): רבצם. ענין מקום שכיבה לנוח כמו כרע רבץ כארי (בראשית מ"ט): (ז) וצריהם. אויביהם: נאשם. מלשון אשמה ועון: תחת. בעבור: נוה. ענין מדור: ומקוה. מלשון תקוה ותוחלת: (ח) נודו. מלשון

תוכחת ירמיה

באור הענין

ר"ל שבט לוי ובנימין יתחברו עם שבט יהודה, **הלוך ובכו ילכו** כמי שנאבד לו אביו המוליכו בדרך כן **יבקשו** למצוא **את ה'** לשוב אליו: (ה) **ציון ישאלו דרך**, הם ישאלו את הדרך ההולך לציון, כי עד עתה **הנה פניהם** היה פניהם לציון בתפלתם, כמ"ש וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלים. **באו**, ציון תשיב להם לאמר **באו ונלוו אל ה'** כי **ברית עולם** שהיה לו עמכם **לא תשכח**: (ו) **צאן** (דברי השם) **עמי היו** דומים **כצאן אבדות** במדבר שהם הפקר, ומה היה הסבה לזה, **כי רעיהם התעום** ועלו על ההרים, **וההרים שובבו אותם**, ור"ל תחילה עבדו ע"א בארצם, ועי"כ **הלכו מן ההר אל הגבעה** שתחת ההר, ועי"כ **שכחו רבצם** הקודם, ור"ל שאחר כך עבדו ע"א בארצות אויביהם: (ז) **כל**, ועי"ז נעשו הפקר עד אשר **כל מצאיהם אכלום** להנאתן, **וצריהם** שהם השחיתו אותם מפני שנאה שלא להנאתם כלל, **אמרו לא נאשם** בעבור זאת, כי ראוים לכליה **תחת אשר חטאו לה'**, שבזה חטאו בשתים, א] שהוא היה **נוה צדק**, הנוה מיוחד אל הצאן ונוה ה' שם שכן הצדק, ב] ושם שכן **ה'** שהוא **מקוה אבותיהם**, ר"ל שעזבו הצדק בין אדם לחבירו, ואת ה' אלהי אבותיהם בענינים שבין אדם למקום: (ח) **נדו**, ה' אומר לצאן עמו, **נדו מעיר** המלוכה **בבל**, כי בבל תתהפך ואח"כ **צאו מכלל ארץ כשדים**, והגם שאין לכם רועים שיוליכו אתכם, **היו כעתודים** שהולכים **לפני הצאן** והצאן הולכים אחריהם, והם המנהיגים שהלכו לפניהם שהם עזרא ונחמיה וראשי הגולה: (ט) **כי**, עתה יספר בפרטות איך נפלה בבל, א] **כי אנכי מעיר** בהשגחה, ב] שיהיה **קהל גוים גדולים מארץ צפון**, ג] **שיערכו לה ומשם תלכד**, ר"ל שיכבשו החומה מצד צפון, ד] **חציו כגבור משכיל**, אני האויב יהיו דומים כאילו יש להם שכל ויטוהו מעצמם אל המטרה **לא ישובו ריקם**

באור המלות

לו עצבים אמר הוביש, אליל מדרך היה אליל הגבורה ועשו לו גלולים אמר את שהוא הפך אומץ לב: (ד) בימים ההמה ובעת ההיא. בעת מציין חלות הדבר בנקודה מיוחדת מן הזמן. ובימים מציין המשך הדבר, ופה ר"ל שזה יהיה כל ימי משך הימים ויתחיל בעת ההיא, וכן פירושו תמיד: (ה) ציון ישאלו דרך. כמו ישאלו דרך ציון. ויל"פ שיאמר על צד המליצה את ציון ישאלו שתגיד להם הדרך, כי יכינו פני הליכתם אל ציון, וכאילו שואלים את העיר שתגיד להם את דרכם, והיא משיבה בואו ונלוו אל ה': ונלוו. ציווי ע"ד העבר מבנין נפעל: (ו) הרים. ההרים שובבו אותם ללכת שובב: (ח) נדו. שנד הוא ממקום למקום, והיוצא הוא

וִהְיוּ כְּעַתּוּדִים לִפְנֵי־צֹאן׃ ס ט כִּי הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיר וּמַעֲלֶה עַל־בָּבֶל קְהַל־גּוֹיִם גְּדֹלִים מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְעָרְכוּ לָהּ מִשָּׁם תִּלָּכֵד חִצָּיו כְּגִבּוֹר מַשְׁכִּיל לֹא יָשׁוּב רֵיקָם׃ י וְהָיְתָה כַשְׂדִּים לְשָׁלָל כָּל־שֹׁלְלֶיהָ יִשְׂבָּעוּ נְאֻם־יְהוָה׃ יא כִּי תִשְׂמְחִי כִּי תַעַלְזִי שֹׁסֵי נַחֲלָתִי כִּי תָפוּשִׁי כְּעֶגְלָה דָשָׁא וְתִצְהֲלִי כָּאַבִּרִים׃ יב בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יוֹלַדְתְּכֶם הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה׃ יג מִקֶּצֶף יְהוָה לֹא תֵשֵׁב וְהָיְתָה שְׁמָמָה כֻּלָּהּ כֹּל עֹבֵר עַל־בָּבֶל יִשֹּׁם וְיִשְׁרֹק עַל־כָּל־מַכּוֹתֶיהָ׃ יד עִרְכוּ עַל־בָּבֶל ׀ סָבִיב כָּל־דֹּרְכֵי קֶשֶׁת יְדוּ אֵלֶיהָ אל

תשמחו ק' תעלזו ק' תפושו ק' עמ"ש ותצהלו ק'

רש"י

דרך העתודים ללכת לפני העדר בראש העזים: (ט) וערכו לה. ויסדרון עלה קרב: (יא) שסי נחלתי. בוזזי נחלתי: כי תפושו. ל' שומן: כעגלה דשא. הדשה בתבואה ואוכלת תמיד: (יב) אמכם. כנסיתכם: אחרית גוים. אם ראשיתכם גדול אחריתכם יהיה מדבר: (יד) ידו אליה. זרקו לה אבנים כמו וידו אבן

מצודת ציון

נדידה: כעתודים. הם הזכרים מן העזים: (ט) מעיר. מלשון התעוררות: קהל. קבוץ עם: וערכו. ענין הסדור המלחמה: משכיל. מל' שכול והרג כמו ומשכלת גוים היית (יחזקאל ל"ו): לא ישוב ריקם. אחז במשל מבן אדם השולח מי לעשות דבר וחוזר לפעמים ריקם וכן לא ישוב אלי ריקם (ישעיה נ"ה): (י) לשלל. ענין בזה: (יא) תעלזו. ענין שמחה: שוסי. ענין בזה ושלל כמו ומשנאינו שסו למו (תהלים ס"ד): תפושו. ענין רבוי ור"ל רבוי הבשר כמו ופשתם כעגלי מרבק (מלאכי ג'): דשא. מלשון דישה ובא האל"ף במקום ה"א: ותצהלו. ענין הרמת קול שמחה כמו צהלו מים (ישעיה כ"ד): כאבירים. סוסים חזקים וכן מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה'): (יב) חפרה. ענין בושה: ציה. שממה: וערבה. ענינו כמו מדבר: (יג) ישום. ענין תמהון: וישרוק. הוא הקול הבא בקבוץ השפתים ודרך לעשותו על אבדן דבר חשוב: (יד) דורכי. הדרך לדרוך ברגל על הקשת למהות שיטב לירות למרחוק: ידו. ענין השלכה כמו (

מצודת דוד

בבל: כעתודים. אמרו ללכת משם כמו העתודים ההולכים לפני שאר הצאן ר"ל אף אם רבים ישארו בבבל אתם השבים אמרו ללכת: (ט) מארץ צפון. הם מדי ופרס: וערכו לה. יערכו עליה מלחמה ומשם ממקום שיערכו עלי' משם תלכד ולא יצטרכו ללכת ממקום אל מקום: חציו. של הקהל ההוא יהיו כחצי גבור המשכיל והורג אנשי' שלא ישוב ריקם מבלי להמית את מי כן יהיו כל חצי הקהל ההוא: (י) ישבעו. ר"ל הרבה שלל ישללו בה: (יא) כי תשמחו. אשר שמחתם עד הנה אתם השוסים את נחלתי: כי תפושו. כי אז הייתם שמנים ורבים בטוב ארצי כעגלה הדשה ואוכלת מדיש: ותצהלו כאבירים. תרימו קול גדול של שמחה כמו הסוסים החזקים המרימים קול שמחה: (יב) בושה אמכם. אבל מעתה בושה אמכם אשר ילדה בניה לבהלה: חפרה יולדתכם. כפל הדבר במ"ש: הנה אחרית גוים. ר"ל הבושה תהי' על כי הנה אחרית הגוים בניה תהי' אשר מסובה למדבר ציה וערבה וכפל המלות בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל י"ב): (יג) מקצף ה'. על כי ה' קצף על בבל לכן לא תהי' עוד מושבת וכל העובר עליה יתמה וישרוק: (יד) ערכו על בבל. מכל סביבה ערכו מלחמה על בבל: ידו אליה. השליכו

באור המלות

לגמרי, ר"ל ואח"כ לא מכלל בא ז: (יא) תשמחו תעלזו, השמחה היא בלב, והעלז מרקד מרוב השמחה, שוסי נחלתי. הנחלה אל ה' קשור בו ליור הקדושה: תפושו. ריבוי הבשר: כעגלה דשא. הדשה בתבואה כמ"ש אפרים עגלה מלומדה אוהבת לדוש כי אז תאכל התבואות, ויש מענין דשא הרועה בנאות דשא, ויש כתוב בא' ויש בה': (יב) בושה אמכם חפרה יולדתכם. חפר הוא יותר מן בושה שחופר פניו בטמין, ואם כולל ג' האומות, ויולדת היא רק האם שילדה, ובושתה גדולה יותר: מדבר ציה וערבה. עי' הבדלם (ישעיה ל"ה א'): (יד) ידו. המשליך ביד, וכן לידוס

תוכחת ירמיה

באור הענין

כגבור שיש לו שכל, (ולנוסח שכתב משכיל בשי"ן ימנית, פי' שיהיו דומים כגבור שבעת שלא ימצא את מי להרוג הורג ילדים קטנים ומשכיל את האב לבל ישוב ריקם): (י) והיתה, הודיע עוד, ה] כי אחר שיגלחו את בבל אז הכשדים בני המדינה לא ילחמו עוד רק יהיו כשלל שנשאר אחרי המלחמה, ו] שלא יהיה ככובש את הארץ אחרי מלחמות רבות שיסיתרו את כל אשר להם או יאבדוהו בל יבא לידי האויב, כי כל שולליה ישבעו, כי ימצאו די והותר: (יא) כי, עתה יודיע הזמן מתי יהיה זה, שזה יהיה בעת שאתם שוסי נחלתי תשמחו בלב ותעלזו בפעל בעת (שעשה בלשאצר משתה ושתה בכלי בהמ"ק ששבה מישראל), בעת כי תפושו כעגלה דשא, כן תשימנו מרוב טוב, אז בעת ההיא. (יב) בושה אמכם, היינו הארץ שילדה אתכם, כי האחרית של גוים גדולים שילדה האם הזאת והיינו הגוים שישבו בארץ, אחריתם יהיה שתשאר שם מדבר ציה וערבה: (יג) מקצף, ותהיה עוד גרוע מן המדבר בג' דברים, א] המדבר שמם בטבע והיא לא תשב מסבת קצף ה', ב] במדבר ימצאו מקומות אשים שוממים והיא והיתה שממה כלה, ג] עג שממות המדבר לא ישתומם איש, אבל היא כל

אל-תחמלו אל-חץ כי ליהוה חטאה: טו הריעו עליה סביב נתנה ידה נפלו אשויתיה נהרסו חומותיה כי נקמת יהוה היא הנקמו בה כאשר עשתה עשו-לה: טז כרתו זורע מבבל ותפש מגל בעת קציר מפני חרב היונה איש אל-עמו יפנו ואיש לארצו ינוסו: יז שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדראצר מלך בבל: יח לכן כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני פקד אל-מלך בבל ואל-ארצו כאשר פקדתי אל-מלך אשור: יט ושבבתי את-ישראל

אשויתיה קרי

רש"י

אל בי (איכה ג'): (טו) נתנה ידה. כאדם שאין בו כח ומושיט יד לכל מי שרוצה לבקש רחמים ועזרה וכן מצרים נתנו יד (שם ה') הושטנו יד למצרים לבקש מהם עזרה: אשויתיה. חוזק יסודותיה וכן ואושיא יחיטו (עזרא ד') ובלשון משנה (ב"ק ג') כגון אלו החופרים לאושים וכן והתאוששו והתחזקו: כאשר עשתה. לעיר ה': (טז) כרתו זורע. שיצו מלכא מבבל ואחידי חרבא בעידן קטול: (יז) הראשון אכלו. שהגלה עשרת השבטים: עצמו. גרמו, שגירש עצמותיו שנשאר השיריים יהודה ובנימין. עצמו דישאוש"ר בלעז:

מצודת דוד

הגים אלי: אל תחמלו. לא תחוסו על החץ לאמר אולי לא יכה אדם וילך לבטלה: כי לה' חטאה. ולכן הגלתו בה וכל החצים בהשליכו במה יהרגו אנשים: (טו) הריעו. לשבור את פעם הריעו עליה מסביב: נתנה ידה. כדרך אדם הנופל המושיט יד למי שהוא לעזור לו ולהקימו וכן מצרים נתנו יד (איכה ה'): נפלו אשויתיה. נפלו יסודות חומות העיר: כי נקמת. על כי היא נקמת ה' לכן הנקמו בה וכאשר עשתה לישראל כן עשו לה: (טז) כרתו. ר"ל לא ימצא עוד בבבל זורע שדות ואוחז מגל בעת הקציר כי יהרגו במסה ולא יזרע שמה: מפני חרב היונה. מפני חרב האויב המחנה ואונסת לעשוק הגוף והממון יפנו משם השכירים עובדי האדמה וינוסו כ"א לעמו ולארצו אשר באו משם: (יז) שה פזורה ישראל. הנה ישראל הי' כשה פזורה ונפרדה מן העדר אשר אריות הדיחו אותה וסגריהום מעדרם כי כן מלכי האומות הדיחו אותו מארצו: הראשון. המדיח הראשון אכל בשרו והוא מלך אשור שהגלה עשרת השבטים: וזה האחרון. זה המדיח האחרון שבר עצמותיו והוא נ"נ מלך בבל שהגלה יהודה ובנימין: (יח) הנני פוקד. אשגיח להביא גמול אל מלך בבל וגו': (יט) ושובבתי. ר"ל עוד יבוא זמן בימי המשיח שאשיב את ישראל אל נוהו וירעה במרעה הכרמל והבשן שהמה מקום

מצודת ציון

נידות את קרנות הגוים (זכריה ב'): (טו) הריעו. מל' הרועה והשמעת קול: אשויתיה. ענין יסודות כמו לאשישי קיר חרשת (ישעיה ט"ז): ותופש. ענין אחיזה: מגל. הוא החרמש והוא כלי עשוי לקצור בו וכן שלחו מגל (יואל ד'): היונה. מלשון אונאה וענינו עשיקת הגוף והממון וכן העיר היונה (צפניה ג'): יפנו. ענין הסבה: (יז) פזורה. ענין פרוד: הדיחו. מלשון דחיה: עצמו. ר"ל שבר עצמיו ודוגמתו ובכל שנואתי תגרם (איוב ל"ח) ור"ל תעקור הגורם: (יח) פוקד. ענין השגחה הבאת הרעה: (יט) ושובבתי. מל'

תוכחת ירמיה

באור המלות

את קרנות הגוים: (טו) אשויתיה. יסודות כמו בלשון ארמי

באור הענין

עבר על בבל ישם וישרק: (יד) ערכו, (עתה יבאר איכות הכיבוש) ערכו על בבל סביב אתם כל דרכי קשת, מוסיף לאמר ידו אליה, אל תשליכו את החצים ע"י הקשת רק השליכו אותם בידכם, כי גם ביד תקלעו למטרה, ומוסיף אל תחמלו אל חץ שתיראו פן תשליכו החץ בחנם, כי לה' חטאה, ובודאי תשיגם החץ: (טו) הריעו עליה מסביב, לסימן שנכבשה החומה, כי כבר נתנה ידה וחדלה להלחם, ומוסיף נפלו אשויתיה שכבר נפלו יסודות החומה כמו שהיה בחומת יריחו, ע"י נהרסו חומותיה מאליה, כי נקמת ה' הנקמו, א] תנקמו נקמת ה' מה שהחריבו בהמ"ק והגלו את עמו, ב] כאשר עשתה עשו לה כי גם היא החריבה גוים רבים: (טז) כרתו זורע מבבל, גם השאירו בה לכורמים וליוגבים, ומוסיף שלא ימצא אף תופש מגל בעת קציר, שגם הזורע כבר לא ימצא מי שיקצרנו, ויען שעד עתה היו בני הנכר שנה אכריהם והקוצרים שדותיהם, אומר שעתה איש אל עמו יפנו, ויתחברו יחד וינוסו איש לארצו: (יז) שה פזורה שיעור הכתוב אריות הדיחו שה פזורה ישראל שהדיחוהו ממקומו, האריה הראשון אכלו, אכל הבשר, והוא מלך אשור, וזה האריה האחרון עצמו שבר וכתת עצמותיו, והוא מלך בבל: (יח) לכן כה אמר ה', הנני פקד כמו שפקדתי על אשור כן אפקוד על מלך בבל: (יט) ושבבתי אשיב את השה אל נוהו שהוא מרעה הצאן, ושם ירעה הכרמל והבשן שהם מרעה צאן, וגם בהר אפרים תשבע נפשו בשביעה די והותר: (כ) בימים ההם יבקש את עון ישראל, ישראל הם עשרת השבטים

אל־נוהו ורעה הכרמל והבשן ובהר אפרים והגלעד תשבע נפשו׃ כ בימים ההם ובעת ההיא נאם־יהוה יבקש את־עון ישראל ואיננו ואת־חטאת יהודה ולא תמצאינה כי אסלח לאשר אשאיר׃ כא על־הארץ מרתים עלה עליה ואל־יושבי פקוד חרב והחרם אחריהם נאם־יהוה ועשה ככל אשר צויתיך׃ כב קול מלחמה בארץ ושבר גדול׃ כג איך נגדע וישבר פטיש כל־הארץ איך היתה לשמה בבל בגוים׃ כד יקשתי לך וגם־נלכדת בבל ואת לא ידעת נמצאת וגם־נתפשת כי ביהוה התגרית׃ כה פתח יהוה את־אוצרו ויוצא את־כלי זעמו כי־

מלאכה

רש"י

(יט) ורעה הכרמל. ל' מרעה: (כא) מרתים. שהמרתני והרגזתני: פקוד. שם מדינה וכן פקוד ושוע וקוע (יחזקאל כ"ג) תירגם יונתן שם מדינות: ועשה ככל אשר צויתיך. אתה כורש ביד ישעיה הנביא (שם מ"ה): (כג) פטיש כל הארץ. שהיה מפוצץ ומכתת את הכל: (כד) יקשתי לך. ל' מוקש:

מצודת ציון

נוהו. מדורו: ורעה. מלשון מרעה: הכרמל. כן יקרא מקום שדות וכרמים: (כא) מרתים. מלשון מרי ומרד: חרוב. מלשון חורבן: והחרם. ענין כליון כמו כל הנשמה החרים (יהושע י'): (כג) נגדע. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (ישעיה ט'): פטיש. הוא המקבת כמו כפטיש יפוצץ סלע (לעיל כ"ג): לשמה. לתמהון: (כד) יקשתי. מלשון מוקש: נתפשת. ענין אחיזה בחזקה: התגרית. מל' תגר ומלחמה כמו אל תתגרו בם (דברים ב'): (כה) אוצרו. מלשון אוצר ומטמון: זעמו. ענין כעס וחימה: מלאכה. ענין

מצודת דוד

תשבע נפשו. מרעה שמן ולפי שהמשילם לשה אמר לשון הנופל בשה: תשבע נפשו. מרוב המרעה המצוי שם: (כ) יבוקש. אף אם יבוקש לא יהי': לאשר אשאיר. לאלו שאשאיר מהם אסלח לעונם כי יהיו נמרקים בקושי השעבוד וילכו להם: (כא) על הארץ מרתים. חזר לדבריו הראשונים ואמר אל מול המחריב את בבל עלה למלחמה על הארץ שמרדה ופשעה בכל האומות והיא בבל: ואל יושבי פקוד. שם עיר מערי בבל כמ"ש פקוד ושוע וקוע (יחזקאל כ"ג) או על בבל יאמר וקראה כן לפי שבאה עת לפקוד ולזכור עונה: חרוב. החריב אותה והכנסים רדוף אחריהם והחרימם: ועשה וגו'. חזר לזרזו: (כב) בארץ. נשמע בארץ בבל: (כג) איך נגדע. איך נכרת בבל שהיה משבר ומפוצץ כל הארץ כפטיש המפוצץ סלע: לשמה. לתמהון היתה בין האומות כולם יתמהו על חורבנה: (כד) יקשתי. הכנתי לך מוקש וגם נלכדת בה ולא ידעת להשמר ממנה כי פתאום באה: התגרית. עם ה' עשית הגר ומלחמה כי עמו עבדת ולא חמלת: (כה) את כלי זעמו. הם פרס ומדי ר"ל

באור המלות

והוכיח יחיטו (עזרא ד'): (כ) עון, חטאת. כבדלם מבואר בכ"מ עון גדול מחטאת, שבוא עוות המחשבה: (כא) מרתים. מענין מרי, ור"ל במרי כעלם מופשט ע"לב על הארץ: יושבי פקוד. מענין פקודת עון: חרוב. מענין חרב: (כד) יקשתי.

תוכחת ירמיה

באור הענין

שהם עבדו ע"ז שזה נקרא עון, שמורה על עוות השכל והכפירה, זה לא יהיה במציאות כלל כי יתבטל יצרא דע"ז. ואת חטאת יהודה, יהודה לא הכחישו את ה' רק היו להם חטאים מצד התאוה שזה נקרא חטא, והגם שזה יהיה בעולם במציאות, בכ"ז לא תמצאינה כי אסלח לאשר אשאיר לאלה שאשאיר מן הגולה אסלח להם חטאתיהם ולכן לא ימצאו: (כא) על הארץ מרתים, רק אתה מרתים ומרי, על ארץ בבל עלה עליה, אתה מרתים עלה אל יושבי פקוד שהם הכשדים שעליהם אפקוד עונם (כמ"ש הנני פוקד על מלך בבל), ועשה ר"ל אתה מרתים עשה כאשר צויתיך להחריב ולהשמיד הכל: (כב) קול מלחמה בארץ בבל, ותיכף נשמע קול שבר גדול שנשברה בבל: (כג) איך, עפ"ז יתמה, א] על קול המלחמה שאיך נגדע וישבר פטיש כל הארץ, הלא בבל היתה כפטיש יפוצץ סלע כי פזרו כל האומות לשברים, ואיך התחברו פנית למלחמה, איה הפטיש המפוצץ הבורס, ונגד השבר גדול שואל, ב] איך היתה בבל לשמה בגוים אחר שהיו תמיד בעזרתה גוים רבים ועצומים: (כד) יקשתי, נגד השאלה הראשונה משיב אני נתתי לך מוקש ועל ידו נלכדת בהפח, ונגד השאלה השניה השיב נמצאת וגם נתפשת שאחר שכבר היית בהפח נמצאת שם, וגם תפשו אותך, וכ"ז היה יען כי בה' התגרית, ועל ידי זה. (כה) פתח ה' את אוצרו, שהמלחמה שלחמו בך היה בכלי זעם של ה', (ולעומת שהם פתחו האוצר ולקחו כלי ה' אל המשתה, שזה רמז במ"ש כי בה' התגרית, פתח גם הוא את אוצרו ויוצא כליו שהם כלי זעמו) כי מלאכה היא לה', מלאכה הואת

תתיתם

מלאכה היא לאדני יהוה צבאות בארץ כשדים: (כו) באו־לה מקץ פתחו מאבסיה סלוה כמו־ערמים והחרימוה אל־תהי־לה שארית: (כז) חרבו כל־פריה ירדו לטבח הוי עליהם כי־בא יומם עת פקדתם: (כח) קול נסים ופלטים מארץ בבל להגיד בציון את־נקמת יהוה אלהינו נקמת היכלו: (כט) השמיעו אל־בבל | רבים כל־דרכי קשת חנו עליה סביב אל־יהי־** פליטה שלמו־לה כפעלה ככל אשר עשתה עשו־לה כי אל־יהוה זדה אל־קדוש ישראל

** לה קרי

רש"י

(כו) באו לה מקץ. מסוף העיר התחילו בה שלא תדע ותתפש פתאום: פתחו מאבסיה. תרגם יונתן איבולהא שעריה אין לו דמיון, ומנחם חברו לשון אבוס: סלוה. דושו אותה: כמו ערמים. גרנות: (כז) כל פריה. שריה, כן דרך הנביאים להמשיל השרים לפרים אבירים ולעתודים: (כט) השמיעו אל בבל רבים. לשון וישמע שאול את העם (שמואל א' ט"ו) הזעיקו להאסף אל בבל מורים בחצים כמו יסובו עלי רביו (איוב

מצודת דוד

במקום העיר לבם לבוא אל בבל להשחיתה: כי מלאכה היא לה'. השחתת ארץ כשדים היא דבר שליחות של ה': (כו) באו לה מקץ. מקצה המדינה בואו להלחם בה שהאויב עד לא יכינו להלחם: פתחו מאבוסיה. לקחת התבואות שאוצרים שמה: סלוה. רמסו אותה כמו שרומסים על אגודות שבלים לדושם להוציא התבואה: והחרימוה. אבדו וכלו אנשי': (כז) חרבו. הרגו בחרב: כל פריה. הם השרים: ירדו לטבח. כפל הדבר במ"ש: הוי עליהם. אוי להם כי בא יום גמולם עת זכרון עונם: (כח) קול נסים. הנה נשמע קול מאנשי ישראל הנסים מבבל ובאים להגיד בציון את נקמת ה' וחוזר ומפרש את נקמת היכלו שלקח נקם מיד בבל: (כט) השמיעו. התאספו אל בבל רובי חצים וכל דורכי קשת חנו עליה מסביב למען לא יהיה לה פליטה לבל יוכל מי לברוח: ככל אשר עשתה. לישראל כן עשו לה

מצודת ציון

שליחות וכן ארור עושה מלאכת ה' רמיה (לעיל מ"ח): (כו) מקץ. מן הקצה: מאבוסיה. ענין אוצר התבואה והוא מענין אבוס בעליו (ישעיה א') שהוא מקום שיתנו בו מאכל הבהמות: סלוה. ענין רמיסה כמו סלית כל שוגים (תהלים קי"ט): ערמים. אגודות שבלים כמו בטנך ערמת חטים (ש"ה ז'): והחרימוה. מל' חרם ואבדון: (כז) חרבו. מל' חרב: פריה. ר"ל שריה וכן סבבוני פרים רבים (תהלים כ"ב): פקדתם. ענין זכרון: (כח) ופלטים. נמלטים: (כט) השמיעו. ענין אסיפה וקבוץ כמו וישמע שאול את העם (ש"א ט"ו) וזהו לפי שאסיפת העם באה ע"י השמעת קול: רבים. מורים בחצים כמו יסובו עלי רביו (איוב ט"ז): זדה

באור הענין — תוכחת ירמיה

תמיהם אל ה' שהוא ההריגה, ואתם האויבים. (כו) באו לה מקץ, בסוף וגמר המלאכה שיעשה ה' אז בואו אתם, (כי ע"י כתיבת המלאך נהרג בלשאצר ואח"כ באו חיל מדי ופרס), פתחו מאבוסיה אין לכם לעשות רק לשלול שלל, שתפתחו את אוצרות התבואה שנותנים אל האבוס שיתפטמו שם הפרים (ר"ל תקחו עשרם), סלוה כמו ערמים, ר"ל אשר הם סללו ורוממו את התבואה באבוסים כמו ערמים, ערמות של תבואה, שאתו אותה, ואח"כ והחרימוה על שלא תשאר שארית: (כז) חרבו, אח"כ הכו בחרב את כל הפרים, וקראו הוי עליהם כי בא יומם להשחת, ובא עת פקדתם הזמן לפקוד את עונם: (כח) קול נסים שילכו להגיד בציון את נקמת ה' מה שחללו כבודו, ואת נקמת היכלו ששרפו המקדש ושחללו כלי המקדש: (כט) השמיעו נייר שאחר שישראל נסו מארץ בבל מגוש בנית שיקבצו עמים רבים, וכל דרכי קשת, ויחנו עליה מסביב כדי שאל יהי לה פליטה, שלא ימלטו איש לנוס עוד מן העיר. שלמו לה כפעלה, הפעל הוא העסק, והמעשה הוא גמר הדבר, ושלמו לה תשלומין לפי העסק שהתעסקה, ותעשו לה מדה כמדה, ככל אשר עשתה, ומפרש שלמו לה כפעלה, כי אל ה' זדה, העסק שלה היה מצד שזדה אל ה' לכפור ביכלתו, וככל אשר עשתה עשו לה כי זדה אל קדוש ישראל המעשה עצמה ששרפו בהמ"ק ועיר הקדש שהוא מעשה נגד קדוש ישראל, שבשם זה נקרא בו מצד קדושת ישראל וקדושת הקדש והמקדש השוכן בה: (ל) לכן

באור המלות

נתתי לפניך מוקש: (כו) מקץ. בסוף המעשה: מאבוסיה. האבוס הוא מקום שעומדת הבהמה לאכול ולהתפטם, ומאבוס הם האוצרות ששם נמצאו התבואות שמוכנים לתתם אל האבוס: סלוה. מענין הרמה כמו וישפכו סוללה: וערמים. גלים של תבואה כמו בטנך ערמת חטים: (כז) חרבו. הרגו בחרב: (כח) נסים ופלטים. הפליט כבר היה תחת החרב: (כט) רבים. מענין רובה קשת: כפעלה, כאשר עשתה. הפעל, הוא העסק. והמעשה, הוא העשיה והגמר, עי' מ"ש (ישעיה ס' מ"ב), ועל העסק שלא עשה עדיין לא ידבק עליו רק שלמו: ה' קדוש ישראל. כ"מ שאמר ה', ידבר עליו מצד בורא העולם בכלל. ואלהי ישראל, הוא הקשר שי"ל עם ישראל (כמ"ש ישעיה א' ד' וכל"מ). וקדוש ישראל, יציין מצד

יִשְׂרָאֵל׃ ל לָכֵן יִפְּלוּ בַחוּרֶיהָ בִּרְחֹבֹתֶיהָ וְכָל־אַנְשֵׁי מִלְחַמְתָּהּ יִדַּמּוּ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה׃ לא הִנְנִי אֵלֶיךָ זָדוֹן נְאֻם־אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת כִּי בָּא יוֹמְךָ עֵת פְּקַדְתִּיךָ׃ לב וְכָשַׁל זָדוֹן וְנָפַל וְאֵין לוֹ מֵקִים וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּעָרָיו וְאָכְלָה כָּל־סְבִיבֹתָיו׃ לג כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עֲשׁוּקִים בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי־יְהוּדָה יַחְדָּו וְכָל־שֹׁבֵיהֶם הֶחֱזִיקוּ בָם מֵאֲנוּ שַׁלְּחָם׃ לד גֹּאֲלָם ׀ חָזָק יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ רִיב יָרִיב אֶת־רִיבָם לְמַעַן הִרְגִּיעַ אֶת־הָאָרֶץ וְהִרְגִּיז לְיֹשְׁבֵי בָבֶל׃ לה חֶרֶב עַל־כַּשְׂדִּים נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־יֹשְׁבֵי בָבֶל וְאֶל־שָׂרֶיהָ וְאֶל־חֲכָמֶיהָ׃ לו חֶרֶב אֶל־הַבַּדִּים וְנֹאָלוּ חֶרֶב אֶל־גִּבּוֹרֶיהָ וָחָתּוּ׃ לז חֶרֶב אֶל־סוּסָיו וְאֶל־רִכְבּוֹ וְאֶל־כָּל־הָעֶרֶב אֲשֶׁר בְּתוֹכָהּ וְהָיוּ

לנשים

רש״י

ב״ז): (ל) לכן. לשון שבועה: (לד) הרגיע את הארץ. כשתפול בבל יהי מרגוע והנחה לכל: (לו) אל הבדים. אל הקוסמים שלה ונאלו בקסמיהם, ודומה לו מפר אותות בדים (ישעיה מ״ד) וכן תירגם יונתן על שם שבודים ואומרים דברי כזב: (לז) הערב. כומכוותא גרנסיא״ה בלעז (כמו לעיל כ״ה כ׳):

מצודת ציון

מלשון זדון ורשע: (ל) ידמו. ענין כריתה: (לב) והצתי. ענין הבערה והדלקה כמו ותצת בסבכי היער (ישעיה ט׳): ואכלה. ענין שריפה כמו מאכולת אש (שם): (לג) עשוקים. ענין שדידה וגזל: שוביהם. מל׳ שבי ור״ל האומות שלקחום בשבי: החזיקו. אחזו אותו בחזקה: מאנו. מלשון מיאון: (לד) הרגיע. מלשון מרגוע והשקט: והרגיז. ענין רעד וחרדה כמו רגזו ואל תחטאו (תהלים ד׳): (לו) הבדים. ענין המצאת הכזב מן הלב כמו בדיך מתים יחרישו (איוב י״א) וקרא כן את הקוסמים כי דרכם להמציא כזב מלבם: ונואלו. ענין סכלות כמו נואלו שרי צוען (ישעיה י״ט): וחתו. ונשברו: (לז) הערב. מלשון תערובת: ובוזזו. מלשון

מצודת דוד

לה: זדה. הרשיעה אל ה׳: (ל) לכן. הואיל וזדה אל ה׳ לכן יפלו וגו׳: (לא) הנני אליך זדון. אתה נבוכדנאצר איש זדון הנה אני אלחם בך כי בא יום הפקוד גמולך עת זכרון עונך: (לב) וכשל זדון. נבוכדנאצר יכרע: ואין לו מקים. ר״ל לא ימלוך מי מזרעו בבבל: סביבותיו. סביבות עריו: (לג) עשוקים וגו׳ יחדיו. ר״ל כמו שנעשקו עשרת השבטים ע״י מלך אשור כן נעשקו בני יהודה ע״י מלך בבל: וכל שוביהם. כמו אשור כן בבל החזיקו בהם וממאנים לשלחם חפשי: (לד) גואלם חזק. עם כי אינם מצליחים מרצונם הנה גואלם חזק והוא יריב את ריבם ויאבד את בבל ויצאו גאולים חפשי: למען הרגיע למען יהי מרגוע בכל הארץ יביא רוגז וחרדה על יושבי בבל ולא יוסיפו למשול בעמים: (לה) חרב על כשדים. חרב תבוא על הכשדים: (לו) אל הבדים. אל הקוסמים הבודים דברים מלבם: ונואלו. ישכלו בעצתם ולא ידעו במה יגאלו: (לז) ואל רכבו. קבוצת אנשי הרכב: ואל כל הערב. תערובות האומות שהיו יושבים בבבל: והיו לנשים. יהיו חלושי כח כנשים:

באור המלות

קדושת ישראל שיתקדשו על כי קדוש ה׳: (לא) יומך עת פקדתיך. השאלה למעלה (מ״ו כ״א): (לד) הרגיע, הרגיז. מקור, להרגיע, וכא בצורת העבר, וכן גנון והציל פסוח והמליט. רד״ק: (לו) הבדים. הקוסמים או חוזי כוכבים: (לז) הערב. הסוחרים עורכי מערכה:

תוכחת ירמיה

באור הענין

יפלו בחוריה ברחובתיה ע״י שיחנו עליה מסביב ולא יוכלו להמלט: (לא) הנני אליך זדון, עתה מתחיל לדבר על מפלת המלך, כי בא יומך מגד המערכה שערבה שמש הצלחתך, ובא גם עת פקדתיך מגד ההשגחה על עונך: (לב) וכשל זדון ועי״כ יפול, והצתי אש בעריו ומן העדיר תאכל כל סביבותיך הפך מכיבוש מלחמה הרגיל, שיכבשו תחלה את הסביבות ואח״כ ערי הממלכה: (לג) כה אמר ה׳, עשוקים, ר״ל הנה בדרך הטבע א״א כלל שיגאלו ישראל, כי א״א שקלתם שאינם בגלות יפדו את השבויים, כי עשוקים בני ישראל ובני יהודה יחדו, ולא שמקצת השונים לא יחזיקו גם לעבדים, כי כל שוביהם החזיקו בם, ולא שיגלהו אותם אח״ז לחפשי כי מאנו שלחם, אבל (לד) גאלם חזק שמו הוא ה׳ צבאות, המושל בכל הנהגות, והוא ריב יריב את ריבם, ומן הריב הזה תצא תועלת כללי, א] למען הרגיע את הארץ מאויביהם, ב] שגם נבבל והרגיז לישבי בבל, ועל ידי הריב הזה. (לה) חרב על כשדים נאום ה׳, הוא על המדינה, ואל ישבי בבל עיר המלוכה, ואל שריה ואל חכמיה אשר יושבים ג״כ בבבל: (לו) חרב אל הבדים חוזי כוכבים, ונואלו כי לא יתכמו עוד באצטגניניות שלהם, והגבורים יחתו: (לז) חרב אל סוסיו המוכנים למלחמה: (לח) חרב אל חומיה שהיה סביב העיר למצור, כי ארץ פסילים היא ר״ל יען שעושים

לירואם

לנשים חרב אל־אוצרתיה ובזזו: לח חרב אל־מימיה ויבשו כי ארץ פסלים היא ובאימים יתהללו: לט לכן ישבו ציים את־איים וישבו בה בנות יענה ולא־תשב עוד לנצח ולא תשכון עד־דור ודור: מ כמהפכת אלהים את־סדם ואת־עמרה ואת־שכניה נאם־יהוה לא־ישב שם איש ולא־יגור בה בן־אדם: מא הנה עם בא מצפון וגוי גדול ומלכים רבים יערו מירכתי־ארץ: מב קשת וכידן יחזיקו אכזרי המה ולא ירחמו קולם כים יהמה ועל־סוסים ירכבו ערוך כאיש למלחמה עליך בת־בבל: מג שמע מלך־בבל את־שמעם ורפו ידיו צרה החזיקתהו חיל כיולדה: מד הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל־נוה איתן כי־ארגיעה ארוצם מעליה ומי

אריצם קרי

רש"י

בחור

(לח) ובאימים יתהללו. ישתטו, ל"א פורוונטלו"ש בלעז, וכן ת"י ישתבחון בטלוי הפנקים שהיו להם: (לט) ציים את איים. יערעון תמוון בתהולין, מיני חיות המצויין בחורבה: (מד) הנה כאריה. אשר יעלה מגאון הירדן כן יבא השודד אל נוה איתן, כך תירגם יונתן הא מלך במשריתיה ייסק עליהון כאריה דסליק מרום ירדנא, למדנו שגאון הירדן מקום אריות הוא, ואף כך תירגמו יונתן ואיך תעשה בגאון הירדן לקבל חיות ברא ברום ירדנא: כי ארגיעה. כשאביא השעה: מעליה. ממעל לה: ומי יועידני. למלחמה:

מצודת דוד

חרב אל אוצרותיה. אנשי החרב יבואו אל אוצרותיה ויבוזו אותם: (לח) חורב. לפי שנהר פרת היה עובר בבבל והיה משקה שדותם כנילוס במצרים לכן אמר שיבוא חורב אל מימי' ויבשו: כי ארץ פסילים היא. הרבה פסילים עשו לעכו"ם: ובאימים יתהוללו. משתטים ומתגנים עם העכו"ם שלהם ויקרא העכו"ם אימים כי מביאים אימה על עובדיהם וכאשר יקרא מפלצת כמ"ש אשר עשתה מפלצת לאשרה (מ"א ט"ו): (לט) לכן. הואיל והיו כ"כ דבוקים בעבודת כוכבים לכן תהיה לחרבה ובה ישבו ציים עם איים שדרכן לשכון בחרבות: ולא תשב. לא תהי' עוד מיושבת עד עולם: עד דור ודור. עד שיכלו כל ימי הדורות וכפל הדבר במלות שונות: (מ) כמהפכת. תהי' כמו ההפכה אשר הפך אלהים את סדום ואת עמורה ואת שכניה: ולא יגור. אף דרך עראי: (מא) מצפון. מדי ופרס המה מצפון ובבל במקצוע דרומית מזרחית: רבים. ר"ל גדולים כמו ורבי המלך (לעיל מ"א): מירכתי ארץ. מסוף הארץ ר"ל ממרחק: (מב) כים יהמה. כמו הים כשיהמה בעת יסוער הגלים: ערוך כאיש. ערוך בכלי זיין כאיש גבור כשיורד במלחמה: עליך. ר"ל ועליך יבואו: (מג) את שמעם. את שמע גבורתם: ורפו ידיו. ידיו נעשו רפוים מלהלחם למולם: החזיקתהו. הצרה אחזתו והיה לו חיל כיולדה: (מד) הנה כאריה. האויב הבא עליה יעלה בחוזקה רבה וכמו שיעלה האריה מגאון הירדן ממקום רבצו: אל נוה איתן. ר"ל אל מדור הרועה המחוזק בבבל כי זהו איתנו ועוזו: כי ארגיעה. כי הפלי להשקיט ולהרגיע את

מצודת ציון

בזה ושלל: (לח) חורב. ענין יובש כמו הרבו המים (בראשית ח'): ובאימים. הוא שם כנוי על העכו"ם: יתהוללו. מל' הוללות וסכלות: (לט) ציים איים. שמות מיני חיות: בנות יענה. שם עוף בת היענה: (מ) יגור. ידור: (מא) יעורו. מלשון התעוררות: (מב) וכידון. הוא כעין רומח: יחזיקו. יאחזו: ערוך. מסודר: ורפו. מל' רפיון: החזיקתהו. ענין אחיזה: חיל. חלחלה ורעד: (מד) מגאון. ענין גבהות ורוממות ור"ל ככר המעולה הסמוך לירדן ושם היה מקום האריות וכן נאמר ואיך תעשה בגאון הירדן (לעיל י"ב): נוה. ענין מדור: איתן. ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כ"ד): ארגיעה. מלשון מרגוע והשקט: אריצם. מלשון ריצה ומהירות

תוכחת ירמיה

באור הענין

לירא[ת]ם פסילים משונים, ויתהללו ויתגנו בפסלים אימים המוגות מחיות משונות המטילים אימה ופחד: (לט) לכן ישבו ציים אשר לשם חיות נוראות כדמות החיות האימים שהיו להם לפסילים והם ישבו בארץ לא תשב עוד לנצח: (מא) הנה עם בא מצפון, כמו שנבא פסוק זה על ביאת הכשדים לא"י (למעל' ו') אמר שכן יבא עליהם עם מצפון, ועל ידיהם יערו גוי גדול ומלכים רבים מירכתי ארץ שיעזרו למדי ופרס: (מג) קשת וכידן יחזיקו במלחמתם ועל סוסים ירכבו אבל הסוסים ערוכים למלחמה כאנשים: (מד) הנה כאריה יעלה מלך פרס ורגע הריץ אותו מבבל ואח"כ חזר עליה עם כל בחורי גבוריו, והלשון הזה נבא על אדום למעלה מ"ט י"ט כ' ע"ש פירושו, שנבא על בבל ועל אדום שניהם החריבו מקדשי ה' בסגנון א':

באור המלות

(לט) לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור. התבאר (ישעיה י"ד): (מ) לא ישב שם איש, בן אדם. התבאר למעלה (כ' ה'): (מא—מג) פסוקים אלה באו והתבארו למעלה (ו', כ"ב כ"ג כ"ד): (מד—מו) פסוקים אלה באו והתבארו למעלה (מ"ט, י"ט כ' כ"א):

בחור אליה אפקד כי מי כמוני ומי יועדני ומי־זה רעה א
יעמד לפני: מה לכן שמעו עצת־יהוה אשר יעץ אל־ב
ומחשבותיו אשר חשב אל־ארץ כשדים אם־לא יסחבום צ
הצאן אם־לא ישים עליהם נוה: מו מקול נתפשה בבל נרעשה הא
וזעקה בגוים נשמע:

נא א כה אמר יהוה הנני מעיר על־בבל ואל־ישבי לב קמי
משחית: ב ושלחתי לבבל | זרים וזרוה ויבקקו את־אר
כי־היו עליה מסביב ביום רעה: ג אל־ידרך ידרך הדרך קש
ואל־יתעל בסרינו ואל־תחמלו אל־בחריה החרימו כל־צבאה
ד ונפלו חללים בארץ כשדים ומדקרים בחוצותיה: ה כי לא
אלמן ישראל ויהודה מאלהיו מיהוה צבאות כי ארצם מלא

כתיב ולא קרי — אשם

רש"י

(מה) צעירי הצאן. פרס צעיר לבני יפת:

נא (א) לב קמי. הם כשדים בא"ת ב"ש: רוח משחית. את רוח מלך פרס ומדי שהוא משחית. ה
פלג"ש בלעז: (ב) וזרוה. ונפצוה: ויבקקו. וירוקנו: (ג) אל ידרך הדרך. הרי
מקרא קצר אל אשר אני אומר הם ידרוך הדורך קשתו: ואל יתעל בסריני. אל ירפא: (ה) כי לא אל

מצודת ציון

הפליגם: אפקוד. אצוה כמו והוא פקד עלי (עזרא א׳): יועדני. עניינו עת קבוע כמו והם למשפט מי יועידני (איוב ט׳): (מה) יסחבום. ענין גרירה ומשיכה בארץ כמו סחוב והשלך (לעיל כ"ב): צעירי. ענין קוטן: ישים. מל׳ שממה: (מו) נתפשה. ענין לכידה ובוש: נרעשה. מל׳ רעש ורעד:

נא (א) מעיר. מלשון התעוררות: רוח. רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה ל"ז): (ב) זרים. וזרוה. ענין פזור כמו ואתכם אזרה בגוים (ויקרא כ"ו): ויבוקקו. ענין ריקות כמו הבוק תבוק (ישעיה כ"ד): (ג) אל. כמו אליה: יתעל. מלשון עליה וגבהות: בסריונו. הוא כעין לבוש עשוי מברזל ילבשוהו במלחמה להציל ממכת חרב וחנית וכן לבשו הסריונות (לעיל מ"ו): החרימו. מלשון חרם ואבדון: (ד) ומדוקרים. ענין נעיצת חרב וחנית בגוף אדם וכן כל

מצודת דוד

ישראל ואריץ אותם מעל ארץ בבל לשוב לארצם ולכן אצוה פ
להשחיתה את מי שאבחר בו: כי מי כמוני. שיוכל למה
בידי: ומי יועדני. מי יקבע עמדי זמן מיועד לצאת כי
ומי זה רועה. ומי הוא הרועה אשר יעמוד לפני להציל מ
מידי ר"ל מי הוא המלך שיציל עמו מידי והכפל כדבר במ"ש
(מה) לכן. הואיל ואין מי ימחה בידו וכן תקום לכן במ
וגו׳: אם לא. הוא ענין שבועה ור"ל העלה היא כבשועה א
צעירי הצאן יגררום מארצם והוא פרס שהוא הצעיר בבני י
כי אז"ל תירס היא פרס (יומא י׳): אם לא ישים. בשמ
אשר יעשה את כל נוה ונוה שממה: עליהם, ר"ל לפניהם כ
כרחם: (מו) מקול נתפשה. מקול השמועה אשר נתפשה ב
תרעש הארץ כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרה: וזעקה. י
זעקת בבל יהיה נשמע בין העמים:

נא (א) לב קמי. הם כשדים בא"ת ב"ש ואמר כלשון זה
כי הם לבם על ה׳ והחריבו נוהו: רוח משחית. הוסב על מעיר לומר שיעורר עליהם רצון משחית והוא רצון פ
ומדי: (ב) ושלחתי וגו׳. אשלח על בבל אנשים רודפים ומפזרים והם יפזרו אותם וירוקנו את הארץ כי את הכל יקחו: כי ה
פליט. האויבים יבואו עליה מסביב ביום בוא עליהם הרעה: (ג) אל ידרוך. ר"ל אליה אל בבל ידרוך הדורך קשתו ואלי
יתעלה ויתגאה עם הסריון: בבחה. לבחות עמה: (ד) בחוצותיה. יפלו בחוצותיה: (ה) כי לא אלמן וגו׳. כי הוא חי וקיי

באור המלות

(ב) וזרוה. מענין זר זהב סביב, והוא עם זרים לשון נופל על הלשון: (ג) אל. ויש נוסחאות שכתוב אל ולא: (ד) בחוצותיה. מקומות שאחורי הבתים (כנ"ל ה׳ — א׳):

תוכחת ירמיה — באור הענין

נא (א) על בבל עיר המגוכה, ואל ישבי ל[ב] קמי (כשדים בא"ת ב"ש), רו[ח] משחית שהאויב לא יכוין להגלתו רק להשחית ו[לא] ישאר שארית: (ב) וזרוה, יסובבו אותה סביב כז[...] וירוקנו את הארץ. כי היו עליה מסביב, שבאם רוצים שישאר שארית אין מקיפים רק מג׳ רוחו[ת] כמ"ש הרמב"ם בה׳ מלכים כדי שיוכלו לברוח מרוח הרביעית, אבל הם היו עליה מסביב: (ג) אל, ר׳[ל] אעיר רוח משחית אל דורך אשר ידרוך קשתו, ואל המתעלה בסרינו ואח"כ לא יחמל, גו[...] אל הבחורים והגבורים, ויחרימו כל צבא בבל, אף אלה שלא אלחו מזוינים בכלי זיינם: (ד) ונפל[ו] חללים בארץ ואשר יסתרו בחוצות הערות ידקרו אחריהם ברמחים: (ה) כי, זה יהיה מעט מה שהרע[...] לישראל

אָשָׁם מִקְּדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ ו נֻסוּ ׀ מִתּוֹךְ בָּבֶל וּמַלְּטוּ אִישׁ נַפְשׁוֹ אַל־תִּדַּמּוּ בַּעֲוֺנָהּ כִּי עֵת נְקָמָה הִיא לַיהוָה גְּמוּל הוּא מְשַׁלֵּם לָהּ׃ ז כּוֹס־זָהָב בָּבֶל בְּיַד־יְהוָה מְשַׁכֶּרֶת כָּל־הָאָרֶץ מִיֵּינָהּ שָׁתוּ גוֹיִם עַל־כֵּן יִתְהֹלְלוּ גוֹיִם׃ ח פִּתְאֹם נָפְלָה בָבֶל וַתִּשָּׁבֵר הֵילִילוּ עָלֶיהָ קְחוּ צֳרִי לְמַכְאוֹבָהּ אוּלַי תֵּרָפֵא׃ ט רִפִּאנוּ אֶת־בָּבֶל וְלֹא נִרְפָּתָה עִזְבוּהָ וְנֵלֵךְ אִישׁ לְאַרְצוֹ כִּי־נָגַע אֶל־הַשָּׁמַיִם מִשְׁפָּטָהּ וְנִשָּׂא עַד־שְׁחָקִים׃ י הוֹצִיא יְהוָה אֶת־צִדְקֹתֵינוּ בֹּאוּ וּנְסַפְּרָה בְצִיּוֹן אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ יא הָבֵרוּ הַחִצִּים מִלְאוּ הַשְּׁלָטִים הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ מַלְכֵי מָדַי כִּי־עַל־בָּבֶל מְזִמָּתוֹ לְהַשְׁחִיתָהּ

כי

רש"י

לא שבתו מלנקום נקמתו: כי ארצם. של כשדים: (ו) נסו. ישראל מתוך בבל: (ז) כוס זהב. היתה בבל עד הנה ביד ה' לשכר בה את כל הארץ יין החימה. על כן יתהללו גוים. נשתכרו ונשתטו: (ט) נגע אל השמים משפטה. גבה פורענותה עד אל השמים: (י) הוציא ה' את צדקתינו. נזכרנו לפניו לזכות ובאו צדקות אבותינו לפניו: (יא) הברו. לשון נקיון: השלטים. אשפות שהחצים נתונים בהם:

מצודת דוד

לעולם והוא לישראל לעזר לנקום נקמתם: כי ארצם. של כשדים: מקדוש ישראל. ממה שעשו לקדוש ישראל שהחריבו נוהו וכלו עמו: (ו) נוסו. אתם השבים מארצות אחרות השוכנים עתה בבבל נוסו משם ומלטו כל איש את נפשו ואל תשתהו במה להיות נכרתים עמה בעונה: כי עת. עתה באה העת לעשות נקמה בבבל ולשלם לה גמול הרעה: (ז) כוס זהב. עד הנה היתה בבל ביד ה' ככוס יין נקי וצלול כזהב והיא היתה משכרת כל הארץ ר"ל ע"י בבל האביד מלכי הארץ כי היא בלבלה דעתם כיין המשכר ומבלבל: מיינה. מיין הכוס ההוא שתו העמים ולכן נעשו הוללים והבלים כשכורים ולא יכלו להלחם: (ח) פתאום. הנה עתה נפלה פתאום ונשברה: הילילו עליה. לכן עשו יללה עליה: קחו צרי. דרך לרפאות המכאוב בצרי ולכן אמר כדרך לעג קחו צרי בעבור מכאובה אולי תרפא ע"י הצרי: (ט) רפאנו. כאלו השבים יאמרו הנה כבר שבנו בבבל יושביה לומר כן עשינו רפואות לבבל אבל לא נרפתה ולכן עזבוה ואל תעסקו עוד ברפואתה והוא ענין מליצת הלעג: ונלך. ואנחנו נלך משם כ"א ילך לארצו לבל יהדבק בנו חלי מכאובה: כי נגע. ר"ל משפט פורענותה אשר גבה עד כי נגע אל השמים: ונשא וגו'. כפל הדבר במ"ש: (י) הוציא ה'. ר"ל הצדקה שהבטיח לנו הנה עתה הוציאה מאוצרו הטוב וגלה לכל ולכן בואו וגו': את מעשה. הוא אבדן בבל: (יא) הברו החצים. הנקו החצים מן החלודה: מלאו השלטים. קבצו המגנים לנשיאם במלחמה: העיר. הנה ה' העיר רצון מלכי מדי והם דריוש וכורש אשר

מצודת ציון

הנמצא ידקר (ישעיה י"ג): (ה) אלמן. מל' אלמנות: אשם. חטא ופשע: (ו) תדמו. ענין כריתה: (ז) זהב. ר"ל נקי וצלול כזהב וכן המריקים מעליהם הזהב (זכריה ד): יתהוללו. ענין סכלות ושטות כמו ויתהולל בידם (ש"א כ"א): (ח) הילילו. מלשון יללה: צרי. הוא שרף אילן ומיוחד לרפואה וכן נאמר הצרי אין בגלעד (לעיל ח'): (יא) הברו. מלשון ברור ונקי: מלאו. ענין קבוץ כמו קראו מלאו (לעיל ד'): השלטים. המגינים וכן כל שלטי הגבורים (ש"ה ד'): העיר. מלשון התעוררות: רוח. רצון: מזמתו. מחשבתו

הוכחת ירמיה

באור הענין

לישראל, א] שישראל לא אלמן מאלהיו ויריב ריבם, ב] יען ארצם של כשדים מלאה אשם מה שהשמאו נגד קדוש ישראל שהיא קדושת המקדש, ומה שהשתמשו בכלי המקדש שלכן נהרג בלשאצר:

באור המלות

(ט) השמים, שחקים. שחקים גבוהים משמים, ומציינים מה שלמעלה מן המערכה כמ"ש בפי' (ישעיה מ"ח ח'): (יא) הברו. מענין אבר כיונה, ומשפטו האברו, אתם החצים שאו אבר ומלאו את השלטים, והם [illegible] שלטים לדעתי

(ו) נסו, עפ"ז מצוה לעמים האחרים אשר בתוכה שינוסו, פן ידמו ויכרתו בעונה כי עת נקמה היא לה', א] מצד הנקמה, ב] מצד הגמול כפי מה שעשו והרעו: (ז) כוס זהב בבל, א] היו דומים ככוס זהב שהוא מתכות חזק, ב] שהיו ביד ה' מבעם אפו, ג] שהיא משכרת כל הארץ עד שגוים שתו מיינה ונשתכרו ונתהללו בשגעון: (ח) פתאם נפלה בבל שה' הניח את הכוס מידו ונפלה ונשבר, הילילו, תחלה הילילו כל העמים עליה כי היו חוסים בצלה, קחו צרי כי רצו לעזרה: (ט) רפאנו, יאמרו אז"ז כי לא נרפתה, לכן עזבוה ויתפרדו עוזריה מעליה, כי נגע ר"ל מפלתה יהיה בין מצד כוכבה ומזלה בשמים ובמערכת, בין מצד ההשגחה האלהית שמיוחס לשחקים שהם גבוהים משמים: (י) הוציא, אבל ישראל יאמרו שזה היה ע"י שה' הוציא את צדקתינו והגיע זמן שיריב ריב ישראל, לכן באו ונספרה בציון וכו': (יא) הברו, אתם החצים שאו אבר וכנף

כי־נקמת יהוה היא נקמת היכלו: יב אל־חומת בבל שאו־נס
החזיקו המשמר הקימו שמרים הכינו הארבים כי גם־זמם יהו
גם־עשה את אשר־דבר אל־ישבי בבל: יג שכנתי על־מים
רבים רבת אוצרת בא קצך אמת בצעך: יד נשבע יהוה צבאו
בנפשו כי אם־מלאתיך אדם כילק וענו עליך הידד: טו עש
ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים: טז לקול
תתו המון מים בשמים ויעל נשאים מקצה־ארץ ברקים למט
עשה ויוצא רוח מאצרתיו: יז נבער כל־אדם מדעת הביש כל

שכנת ק׳ — רש״י — צורף

(יב) גם זמם ה׳. זה ימים רבים: גם עשה. את מזימתו. דרך המקרא לדבר שני גמין זאח״ז ועל ידי האחרון
הראשון: (יג) בא קצך. קץ שלך. אמת בצעך. מדת חמסך. ל״א אמת בצעך מדת סופך כמו כי יבצע: (יד) בנפש
אינשימישמו״ש בלעז: כי אם. לשון באמת. מלאתיך אדם. אמליך משריית עממין דסגיאין כזחלא: ו
עליך הידד. ורימון עליך הידד. וירימון עלך בקלהון: (יז) נבער כל אדם. העושה פסל לאלוה: נס

מצודת ציון

כמו כאשר זמם (דברים י״ט): (יב) שאו. הרימו. נס. כלונס ארוך ומפה בראשו: החזיקו. ענין אחיזה: המשמר. דבר המוטל על השמה בני אדם לעשות כ״א בזמנו קרוי משמר וכן משמרות הכהנים והלוים: זמם. ענין מחשבה: (יג) קצך. מלשון קץ וסוף: אמת. מלשון אמה ור״ל מדה: בצעך. ענין גמר והשלמה כמו כי יבצע ה׳ (ישעיה י׳): (יד) בנפשו. בעצמו: כילק. מין ארבה: וענו. ענין הרמת קול: הידד. הוא קריאת צעקת שוללים וכן הידד נפל (שם ט״ז): (טו) תבל. הם המקומות המיושבים מבני אדם: (טז) לקול. הא הלמ״ד במקום בעבור וכן פתח פיך לאלם (משלי ל״א): תתו. מלשון נתינה: המון. מלשון המייה ושאון: ויעל. הא הוי״ו במקום או וכן אם נקבה תלד וטמאה שבועים (ויקרא י״ב) ור״ל או תטמא: נשיאים. עננים ע״ש שמתנשאים עלמה למעלה וכן מעלה נשיאים (תהלים קל״ה): (יז) נבער. מלשון בער ושוטה: מדעת. מהיות בו דעת וכן ויתאפק מלך (ס״א ט״ו) ור״ל מהיות מלך: בוביש. מלשון בושה: נסכו. הפסל הנעשה ביציקת מתכת

מצודת דוד

ירש המלכות אחרי מות דריוש: מזמתו. מחשבת ה׳ היא בבל להשחיתה: כי נקמת וגו׳. ר״ל הנקמה אשר הוא לו מבבל היא נקמת היכלו אשר שרפו באש ולא בעבור מה שע בבל לשאר האומות: (יב) שאו נס. הרימו נס לרמז להת ולבוא למלחמה אל חומות בבל: החזיקו המשמר. דרך הע על העיר להעמיד משמרות שיהיה כ״א בזמנו ואמר המשמר ולא תעברו המועד הקבוע: הקימו שומרים. ה להעמיד שומרים בלילה לבל יצאו מן העיר שלום ויבו בה הכינו הארבים. להסתר במקום מחבואם להרוג כל היוצ מן העיר: כי גם זמם. ר״ל כמו שחשב ה׳ לעשות כן עשה וגו׳: אל יושבי. על יושבי בבל: (יג) שוכנת. את השוכנת אצל מים רבים הוא נהר פרת המשקה שדותם: רב בת רבת אוצרות: בא קצך. הנה עתה בא הוסף ומדת השלמתך מן העולם והוא כפל ענין במ״ש: (יד) בנפשו בעצמו: כי אם. כי אשר אמלא ארצך מבני אדם מלומדי מ רבי המספר כארבה והם יצעקו עליך קול הידד שהוא קול שודדים: (טו) עושה ארץ בכחו. כאומר והנה בידו מאמרו כי הוא עושה ארץ בכחו וגו׳ וא״כ הכל שלו ו

נטה שמים. פירש השמים כנטיית אוהל: (טז) לקול תתו. בעבור נתינתו קול המיית מים באויר השמים אז מעלה את ה
לרום השמים: מקצה ארץ. ר״ל כאשר המה נראים למראית העין שהם בשפולי הרקיע בקצה הארץ אז מעלה אותם אל מול
אשר רצה להמטיר שמה: ברקים. לעת בוא המטר מבריק ברקים ואין המטר מכבה אותם: ויוצא. הוא המוציא את
ממקום אוצרו: (יז) נבער. כל אדם העובד הפסל היה נבער מהיות בו דעת וכל צורף העושה הפסל יקבל בושה מן

באור המלות — תוכחת ירמיה — באור הענין

מין מגן ולפי שהיה בו ג״כ מקומות לכנית בו החצים, וזה המבדיל בין שלטים ובין מגנים, כי בהשלטים היה עשוי גם אשפת החצים: (יב) המשמר, שומרים. המשמר מקום קבוע במיוחד ששם יעמדו למשמר תמיד, ושומרים יחידים ההולכים סביב למשמר, והאורבים יחבאו בשדה או במסתר: (יג) שוכנת. כמו יושבת כלבנון למעלה כ״ב עמש״ש: אמת בצעך. אמה מענין מדה. ובצע גזלה ועושק: (יד) כי אם.

ועופו אל השלטים למלאותם, ימלין שהחצים בעצמם אל השלטים, העיר ה׳ את רוח כ
מדי ונתן בלבם כי מזמתו על בבל להשחיר
ושמה סרולה להשחיתה הוא מלך נקמת
על דבר כבודו, ועל נקמת היכלו ששרפו ה
כ״ז נתן ה׳ בלב מלכי מדי, (ר״ל שכן פתר
לבלשאצר את הכתב וזאת נודע למלכי מדי, ועי״כ השחיתו את בבל): (יב) אל חומת בבל שא
להלחם אל החומה, החזיקו המשמר בל יפלו הגבירים על המחנה מן החומה, ואח״כ
שומרים רבים בכל סביבות החומה שלא יברח איש והכינו הארבים להכרית את הבורחים והמת
כי גם זמם מה שזמם כבר עשה ולא לפועל: (יג) שכנת על מים רבים והיו בהיים לתוכה
ובמגדות רבות, בא קצך כפי מדת בצעך שעשקת את כל האומות: (יד) נשבע שימלא או

כילק

צֹרֵף מִפָּסֶל כִּי שֶׁקֶר נִסְכּוֹ וְלֹא־רוּחַ בָּם׃ יח הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֵׂה תַּעְתֻּעִים בְּעֵת פְּקֻדָּתָם יֹאבֵדוּ׃ יט לֹא־כְאֵלֶּה חֵלֶק יַעֲקוֹב כִּי־יוֹצֵר הַכֹּל הוּא וְשֵׁבֶט נַחֲלָתוֹ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ כ מַפֵּץ־אַתָּה לִי כְּלֵי מִלְחָמָה וְנִפַּצְתִּי בְךָ גּוֹיִם וְהִשְׁחַתִּי בְךָ מַמְלָכוֹת׃ כא וְנִפַּצְתִּי בְךָ סוּס וְרֹכְבוֹ וְנִפַּצְתִּי בְךָ רֶכֶב וְרֹכְבוֹ׃ כב וְנִפַּצְתִּי בְךָ אִישׁ וְאִשָּׁה וְנִפַּצְתִּי בְךָ זָקֵן וָנָעַר וְנִפַּצְתִּי בְךָ בָּחוּר וּבְתוּלָה׃ כג וְנִפַּצְתִּי בְךָ רֹעֶה וְעֶדְרוֹ וְנִפַּצְתִּי בְךָ אִכָּר וְצִמְדּוֹ וְנִפַּצְתִּי בְךָ פַּחוֹת וּסְגָנִים׃ כד וְשִׁלַּמְתִּי לְבָבֶל וּלְכֹל ׀ יוֹשְׁבֵי כַשְׂדִּים אֵת כָּל־רָעָתָם אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְצִיּוֹן לְעֵינֵיכֶם נְאֻם יְהוָה׃ כה הִנְנִי אֵלֶיךָ הַר הַמַּשְׁחִית נְאֻם־יְהוָה הַמַּשְׁחִית אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וְנָטִיתִי אֶת־יָדִי עָלֶיךָ וְגִלְגַּלְתִּיךָ מִן־הַסְּלָעִים וּנְתַתִּיךָ לְהַר שְׂרֵפָה׃ כו וְלֹא־יִקְחוּ מִמְּךָ אֶבֶן לְפִנָּה וְאֶבֶן לְמוֹסָדוֹת כִּי־שִׁמְמוֹת עוֹלָם תִּהְיֶה נְאֻם־יְהוָה׃

מלא ו׳ | שאו

רש"י

לשון מסכה: (יח) בעת פקדתם. כשיפקוד הקב"ה עליהם ועל עובדיהם: (יט) ושבט נחלתו. יעקוב הנזכר למעלה ברוש המקרא: (כ) מפץ אתה לי. עד הנה העמדתיך לי למשחית ולנפץ את האומות שגזרתי עליהם גולה: (כד) ושלמתי לבבל. אחרי כל זאת שהגמור נקמתי על ידו באומות:

מצודת דוד

כאלהו כי שקר המסכה שנסך ואין בתי מהם רוח החיוני: (יח) מעשה העתועים. המה מעשה ידי התועים מדרך השכל: בעת פקודתם. בעת השגת המקום להפרע מהם אז יאבדו מבלי תקומה: (יט) לא כאלה. לא כהפסילים האלה הוא אלהי יעקב שנתון לחלקו: כי יוצר הכל הוא. לא כהפסילים שהמה מעשה ידי אדם כי חלק יעקב הוא היוצר את הכל: ושבט נחלתו. ואת יעקב הנזכר בחר להיות כ"א משבטיו שבט נחלתו: ה׳ צבאות שמו. כי הוא מושל על צבאות מעלה ומטה ומוכח למעלה לומר הואיל ואין לו ערך עם הפסילים כי הוא יוצר הכל ואת ישראל בחר לנחלה א"כ בודאי יקיים מאמרו לאבד את בבל ולהצמית ישע לישראל: (כ) מפץ אתה לי. אתה בבל היית בידי ככלי מפץ וכלי מלחמה: (כא) רכב. היא המרכבה המיוחדת לאנשים: ורוכבו. הוא היושב על המרכבה: (כג) אכר וצמדו. עובד האדמה בחרישה עם צמד הבקר אשר יחרוש בהם: (כד) ושלמתי. והנה אשלם לבבל גמול רעתם: לעיניכם. כולכם תראו בעיניכם הרעה הבאה על בבל: (כה) הנני אליך. הנה אני אלחם בך אתה הר המשחית והוא בבל המשחית את כל הארץ (ועם היותה בקעה קראה הר מפני החוזק): ונטיתי וגו׳. להכות בך: מן הסלעים. הוא משל על המגדלים הגבוהים שבבבל: להר שרפה. כי תהפך כסדום ותמטר עליה גפרית ואש כמוה: (כו) ולא יקחו וגו׳. מאבני מפולת תרבותך לא

מצודת ציון

וכן אלהי מסכה (שמות ל"ד): (יח) תעתועים. אל׳ תועה: פקודתם. ענין השגחה: (כ) מפץ. שם כלי עשוי לרצץ ולשבר בו האומות וכן ואיש כלי מפצו בידו (יחזקאל ט׳): ונפצתי. ענין השבר והרצוץ: (כג) אכר. הוא העובד האדמה בחרישה וזריעה וכן בושו אכרים (לעיל י"ד): וצמדו. כן נקרא זוג הבקר על כי ילכו צמודים ומחוברים וכן צמד בקר (איוב א׳): פחות וסגנים. שמות מיני שררות: (כה) וגלגלתיך. הוא ההשלכה מן הגבוה אל הנמוך ע"י גלגול: (כו) לפנה. לזויות: למוסדות.

ביאור הענין

תוכחת ירמיה

כילך להשחיתך: (טו—יט) **עשה ארץ**, פסוקים אלה באו למעלה י׳ ושם פרשנום, ר"ל אז יכירו הכל כח ה׳ שהוא ברא כל המציאות ואת השגחתו שניכר ע"י גבורת נפלאיו, ויכירו כי אין ממש בע"א, וה׳ שהוא **חלק יעקב הוא יוצר הכל**, והוא יריב ריב ישראל: (כ) **מפץ** יאמר לישראל **אתה מפץ** של **כלי מלחמה** על ידך אשבר ואכונן כלי מלחמה היינו בבל שהיתה כלי מלחמתו של ה׳, **ונפצתי בך גוים** ר"ל לאומי בבל ומלכותיהם: (כד) **ושלמתי** ר"ל שלכן אנפץ את כל אלה כדי **לשלם להם את כל רעתם אשר עשו בציון**, ואחר שישברו על ידכם אתה המפץ אזי שבעבורך אנפץ ככלי יוצר: (כה) **הנני אליך הר המשחית** של בבל, **וגלגלתיך** לא יהיה עוד משכנך בין הסלעים כי תהיה הר שריפה: (כו) **ולא יקחו ממך אבן לפנה** שלוקחים אבן יקר ומוצק, (המשל שלא יקימו ממך מלכות) ואף לא **אבן למוסדות** שהוא פחות מאבן פנה (ר"ל אף לא ממשלה קטנה ושיהיה בך יישוב):

כז שְׂאוּ־נֵס בָּאָרֶץ תִּקְעוּ שׁוֹפָר בַּגּוֹיִם קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ גּוֹיִם הַשְׁמִיעוּ עָלֶיהָ מַמְלְכוֹת אֲרָרַט מִנִּי וְאַשְׁכְּנָז פִּקְדוּ עָלֶיהָ טִפְסָר הַעֲלוּ־ כְּיֶלֶק סָמָר׃ כח קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ גוֹיִם אֶת־מַלְכֵי מָדַי אֶת־פַּחוֹתֶיהָ וְאֶת־כָּל־סְגָנֶיהָ וְאֵת כָּל־אֶרֶץ מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ כט וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וַתָּחֹל כִּי קָמָה עַל־בָּבֶל מַחְשְׁבוֹת יְהוָה לָשׂוּם אֶת־אֶרֶץ בָּבֶל לְשַׁמָּה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ ל חָדְלוּ גִבּוֹרֵי בָבֶל לְהִלָּחֵם יָשְׁבוּ בַּמְּצָדוֹת נָשְׁתָה גְבוּרָתָם הָיוּ לְנָשִׁים הִצִּיתוּ מִשְׁכְּנֹתֶיהָ נִשְׁבְּרוּ בְרִיחֶיהָ׃ לא רָץ לִקְרַאת־רָץ יָרוּץ וּמַגִּיד לִקְרַאת מַגִּיד לְהַגִּיד לְמֶלֶךְ בָּבֶל כִּי־נִלְכְּדָה עִירוֹ מִקָּצֶה׃ לב וְהַמַּעְבָּרוֹת נִתְפָּשׂוּ וְאֶת־הָאֲגַמִּים שָׂרְפוּ בָאֵשׁ וְאַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה נִבְהָלוּ׃ לג כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בַּת־בָּבֶל כְּגֹרֶן עֵת הִדְרִיכָהּ עוֹד מְעַט

ובאה

רש"י

(כז) קדשו. זמנו: טפסר. לשון חיל (או לשון אדון): סמר. ריצי"ר בלעז כמו תסמר שערת בשרי (איוב ד'): (כט) ותחל. לשון חלחלה: (ל) נשתה. קפצה כמו גיד הנשה (בראשית ל"ב) שנשה ממקומו: (לג) כגרן

מצודת ציון

מלשון יסוד: (כז) קדשו. ענין הזמנה כמו קדשו עליה מלחמה (לעיל ו'): השמיעו. ענין אסיפה כמו השמיעו אל בבל רבים (לעיל נ'): אררט וגו'. הם שמות מקומות: פקדו. ענין מינוי וגזברות: טפסר. ענין שררה וכן ומטפסריך כגוב גובי (נחום ג'): סמר. ענין השקצות כמסמר כמו תסמר שערת בשרי (איוב ד'): (כח) פחות וסגנים. מיני שררה: (כט) ותחל. מל' חיל וחלחלה: קמה. עמדה ונתקיימה. (ל) במצדות. ענין מבצר כמו מצודת ציון (דה"א י"א): נשתה. ענין העתקה והסרה כמו ונשתו מים מהים (ישעיה י"ט): הציתו. ענין דלקה והבערה: משכנותיה. מלשון משכן ומדור: בריחיה. כענין מטה עשוי לסגור השערים: (לא) רץ. ענין מהירות ההליכה: (לב) והמעברות. מקום מעבר המים: נתפשו. ענין לכידה: האגמים. הוא הגומא הגדל ע"פ המים וכן הלכוף כאגמון ראשו (שם נ"ח): (לג) כגורן. הוא המקום אשר ישימו שם עמרי התבואה ושם דשים אותם: הדריכה. ענין

מצודת דוד

יקחו אבן הראוי לשומו בפנת הבית (כי הדר[ך] לשום בפנת הבית האבן היותר יפה להיות נראה מבחוץ): ואבן למוסדות. אבן חזק הראוי לשומו ביסוד: כי שממות עולם. ולכן לא יבוא מי לשם לקחת אבניה: (כז) שאו נס. לרמז על האומות שיתאספו לבוא למלחמה על בבל: תקעו שופר. גם זה הוא רמז אסיפה: קדשו. הזמינו עליה גוים שיתאספו ממלכות אררט וגו' מנו עליה שר לאסור המלחמה והעלו קולות סוסים רבים המספר כארבה וכ"א מהסוסים תסמר שערת בשרו בעת הקרב (כי זהו דרך הסוסים הטובים בעלי כח ולב אשר יתקשו שערותם כמסמר): (כח) קדשו וגו'. חזר לומר שוב לפרש שהם מלכי מדי והוא דריוש ותחתיו כורש שירש המלוכה אחרי מותו: ארץ ממשלתו. הארץ אשר הוא מושל בה: (כט) כי קמה. עמדה ונתקיימה על בבל מחשבות ה' שחשב לשום אותה לשממה: (ל) חדלו וגו'. כי בא מורך בלבבם: ישבו במצדות. להתחזק במשגב המבצר: נשתה. נעתקה וסרה מהם גבורתם והיו דומים לנשים בדבר תשות הכח: הציתו. האויבים הציתו משכנותיה ונשברו בריחי שעריה ונפתחו לפני האויב לבא בהם: (לא) רץ לקראת רץ ירוץ. מן המלחמה שלחו איש רץ להגיד למלך דבר המלחמה ועד לא ישוב שלחו רץ אחר ובדרך מהלכו פגע בהרץ הראשון כשהוא חוזר ורץ א"כ רץ זה לקראת רץ זה: ומגיד וגו'. כפל הדבר במ"ש כי הרץ הוא המגיד: מקצה. ר"ל אשר בקצה המדינה וכן נאמר בואו לה מקץ (לעיל נ'): (לב) והמעברות. מקום מעבר המים נלכד ביד האויב לבלי את למי לברוח דרך המים: ואת האגמים. הגומא הגדל ע"פ המים שרפו באש לבל יוכל מי להסתר בין הגומא: (לג) כגורן וגו'. ר"ל עם כי היא עתה מלאה טובה כגורן בעת ידרכו שם

תוכחת ירמיה

באור המלות

לשון שבועה: (כט) קמה, מחשבות. יחיד על רבים, וי"מ שר"ל ותרעש הארץ כולה כי הארץ קמה על בבל נלחם אתה: ותחל. כי יחשבו שלא יוכלו לה, משיב שזה מחשבות ה' כדי לשום את ארץ בבל לשמה: (ל) הציתו. חסר הפועל, וי"מ גבורי בבל עצמם הציתו המשכנות שלא ינחו האויב מעון ומחסה: (לג) הדריכה. בפעיל עבר, בעת הדריכה אלומות

באור הענין

(כז—כח) **שאו נס** יספר בפרטות איך נקבצו **עליה כל מלכי גוים** הקרובים והרחוקים: (כט) **כי קמה** כי בפעם הזאת יחריבו אותה: (ל) **חדלו להלחם** בשדה המלחמה, **ישבו במצדות** וגם שם **נשתה גבורתם** ולא ילחמו גם במצודה עד שהציתו המשכנות ונשברו בריחי המבצר: (לא) **רץ לקראת רץ ירוץ** ר"ל שכל הנאמר בפסוק הקודם ירוץ רץ לקראת רץ להודיע, שהראשון יודיע שחדלו להלחם וישבו במצדות ויבא רץ כנגדו להודיע כי נשתה גבורתם והציתו משכנותיה, ואח"כ יבא מגיד לקראת מגיד להגיד למלך בבל כי נלכדה עיר המלוכה בקצה, ויבא מגיד לנגדו להגיד. כי. (לב) **המצדות**

ובאה עת־הקציר לה: (לד) אכלנו המממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק בלענו כתנין מלא כרשו מעדני הדיחנו: (לה) חמסי ושארי על־בבל תאמר ישבת ציון ודמי אל־ישבי כשדים תאמר ירושלם: (לו) לכן כה אמר יהוה הנני־רב את־ריבך ונקמתי את־נקמתך והחרבתי את־ימה והובשתי את־מקורה: (לז) והיתה בבל לגלים ׀ מעון־תנים שמה ושרקה מאין יושב: (לח) יחדו ככפרים ישאגו נערו כגורי אריות: (לט) בחמם

אכלני ק' הממני ק' הציגני ק' בלעני ק' הדיחני ק'

רש"י

לגורן בעת תחלת הקציר שהיא ריקנית: (לה) חמסי ושארי. צעקת חמסי ומזונותי אשר אכלו בשרי: (לח) נערו. לשון חמור נוער: (לט) בחמם אשית את משתיהם. אכוון שיהיו משתיהם בעת החום כדי שישתכרו: למען עת הדריכה. הרי היא עתה מלאה כגורן בעת שדשו תבואתה שהיא מלאה תבן: עוד מעט. ותתרוקן והדמה

מצודת דוד

השמרים ודשים אותם כי אז ימלא הגורן מן התבואה הנה במעט זמן תהי' ריקנית ותבוא לה עת הקציר ר"ל תהי' כגורן בעת הקציר כי אז כבר הוציאו כל התבואות ועדיין לא נאסף בה התבואה החדשה: (לד) אכלני. בני ישראל קובלים על הצער שסבלו ואומרים הנה נ"נ אכלני והמם אותי: הציגני. העמיד אותי כלי ריק כי את הכל לקח וגזל ומיהר לבלוע אותי כתנין הבולע מבלי לעיסה ומילא הכרס שלו מן מעדני ר"ל גזל טוב ארצי והביאם לארצו: הדיחני. ר"ל כמו שמדיחים את הכלי ולא נשאר בו מאומה מודבק בדפנותיו כן לא השאיר מאומה בידי: (לה) חמסי ושארי וגו'. ר"ל יושבת ציון תאמר צעקתי על החמס הנעשה לי ועל עבודת הפרך שעבד בי עד שבלה את בשרי בלא חמה על בבל כי מידו בא לי החמס ובליית הבשר: ודמי וגו'. ירושלים תאמר צעקתי על הדם הנשפך כי כלה היא על יושבי כשדים כי הם שפכו דמי: (לו) לכן. הואיל וכן עשו בך לכן וגו': והחרבתי. אוביש את ימה ר"ל אשבית השפעתה אשר היתה כמי הים: והובשתי וגו'. כפל הדבר במ"ש: (לז) לגלים. דרך החורבות להמצא בהם הרבה גלים מנפילת כותלי הבתים: מעון תנים. יהיו מדור להניח השוכנים בחרבות: שמה ושרקה. תהי' להמכון כולם ישתוממו על חורבנה וישרקו עליה (כי כן דרך בני אדם לשרוק בקול כראותם דבר הבוז שנאבד): מאין יושב. על כי לא ישב מי שם לכן תהי' להמכון וישרקו עלי': (לח) יחדו. כל בני בבל ישאגו בקול מר כאשר ישאגו הכפירים בעת יחסר מאכלם: נערו וגו'. כפל הדבר במ"ש: (לט) בחומם. על בלשאצר אמר הנה אסבב שיעשו משתיהם בזמן החום כדי שבסבת החום ישתו הרבה

מצודת ציון

רמיסה ודישה: (לד) הממני. ענין בהלה ובהירה כמו והמם גלגל עגלתו (ישעיה כ"ח): הציגני. ענין העמדה כמו הציג אותו לנגד (שופטים ז'): כתנין. מין נחש: כרשו. כמו כרסו בסמ"ך והוא המקום שהולך שם המאכל ובדרז"ל כרס הפנימית (חולין מ"ט): מעדני. דברים המעונגים כמו מעדני מלך (בראשית מ"ט): הדיחני. מל' הדחה ושטיפת כלי: (לה) חמסי. ענין גזל: ושארי. ענין בשר כמו ואשר אכלו שאר עמי (מיכה ג'): (לו) רב. מלשון מריבה: והחרבתי. מלשון חורב ויובש: והובשתי. מל' יובש: מקורה. ענין מעין מים: (לז) לגלים. ענין תל ודגור: מעון. מדור: שמה. שממון: ושרקה. הוא הקול הנשמע בקבוץ השפתים: (לח) ככפירים. ארי בחור: נערו. ענין שאגה ובדרז"ל חמור נוער (ברכות ג'): כגורי. כן יקראו האריות הקטנים וכן גור אריה יהודה (בראשית מ"ט): (לט) בחמם. מלשון חמימות: אשית. אשים: משתיהם.

באור הענין

שסביב בבל נלכדו וכו', שהוא נמר הכינוס ואנשי המלחמה נבהלו ואין לוחמים עוד: (לג) כי כה אמר ה', בת בבל היתה דומה כגורן בעת הדריכה ר"ל בעת שהדריכה את כל האומות כמו שדורכים התבואה היתה דומה כגורן מלאה תבואה ועוד מעט יבא לה עת הקציר ויקצרו גם אותה: (לד) אכלני, מאמר בת ציון, ר"ל אכלני שהרג אנשי בימי יהויקים, והציגני כלי ריק שהגלה גלות יכניה, ואח"כ בלעני כתנין שבזבז כל אשר להם, ואח"כ הדיחני לגמרי בגלות צדקיהו: (לה) חמסי, בת ציון עיר המלוכה תצעק חמס על עיר המלוכה בבל, וירושלים שהוא בני העיר ואנשיה יצעקו חמס על כשדים, בבל אכלה בשרה ובשרה שהיא המלוכה והבהמ"ק, וכשדים שפכו דמה, וכל אלה מבקשים דין וצועקים חמס: (לו) לכן הנני רב את ריבך על החמס, ונקמתי על הדמים ששפכו, והחרבתי כי לבסוף נחרבה לגמרי והיתה תל עולם: (לח) יחדו, ר"ל בו בלילה שאגו ככפירים והתעוררו כגורי אריות, כי אז גלחו את דריוש ובלשאצר עשה להם לכל שריו: (לט) בחמם, ואז נשתכרו בכלי קודש, ונהרג בלשאצר:

גיא חזיון

באור המלות

והבואות הטמים היתה מלאה דגן כגורן: (לד) הציגני כלי ריק. יל"פ שאמר במליצה אחר שאכל את אשר בכלי בלע את הכלי עצמה כתנין הגדול הבולע עם הכלי, ותפרש כל האמר שהיה נמלא אוכל על הכלי, כי כבר מלא כרשו מעדני, וגם הדיח שכבר רחץ והדיח את הכלי מהמאכל המדבק עליו, ובכ"ז בלע את הכלי, והיא מליצה שאחר שגזל את הכל בגלות ולקח את הארץ: (לה) חמסי. בממון: ושארי. שאכלו הבשר, ונגד לנהמס, אבל יושבי כשדים שפכו דם לנקמה, נגד הא' אמר הנני רב את ריבך, ונגד הב' אמר ונקמתי: (לח) ככפירים, כגורי אריות. הגור קטן מן הכפיר, והשאגה הכפירים היא לטרף, ר"ל הגם שנערו כגורי אריות, שבלשאצר היה גור אריה וקטן, ישאג לטרף ככפיר, ורצה לנצח מדי ופרס, גם הורידם.

אָשִׁית אֶת־מִשְׁתֵּיהֶם וְהִשְׁכַּרְתִּים לְמַעַן יַעֲלֹזוּ וְיָשְׁנוּ שְׁנַת־עוֹלָם וְלֹא יָקִיצוּ נְאֻם יְהוָה׃ מ אוֹרִידֵם כְּכָרִים לִטְבוֹחַ כְּאֵילִים עִם־עַתּוּדִים׃ מא אֵיךְ נִלְכְּדָה שֵׁשַׁךְ וַתִּתָּפֵשׂ תְּהִלַּת כָּל־הָאָרֶץ אֵיךְ הָיְתָה לְשַׁמָּה בָּבֶל בַּגּוֹיִם׃ מב עָלָה עַל־בָּבֶל הַיָּם בַּהֲמוֹן גַּלָּיו נִכְסָתָה׃ מג הָיוּ עָרֶיהָ לְשַׁמָּה אֶרֶץ צִיָּה וַעֲרָבָה אֶרֶץ לֹא־יֵשֵׁב בָּהֵן כָּל־אִישׁ וְלֹא־יַעֲבֹר בָּהֵן בֶּן־אָדָם׃ מד וּפָקַדְתִּי עַל־בֵּל בְּבָבֶל וְהֹצֵאתִי אֶת־בִּלְעוֹ מִפִּיו וְלֹא־יִנְהֲרוּ אֵלָיו עוֹד גּוֹיִם גַּם־חוֹמַת בָּבֶל נָפָלָה׃ מה צְאוּ מִתּוֹכָהּ עַמִּי וּמַלְּטוּ אִישׁ אֶת־נַפְשׁוֹ מֵחֲרוֹן אַף־יְהוָה׃ מו וּפֶן־יֵרַךְ לְבַבְכֶם וְתִירְאוּ בַּשְּׁמוּעָה הַנִּשְׁמַעַת בָּאָרֶץ וּבָא בַשָּׁנָה הַשְּׁמוּעָה וְאַחֲרָיו בַּשָּׁנָה הַשְּׁמוּעָה וְחָמָס בָּאָרֶץ

רש"י

יעלזו וישנו. וירדמו: שנת עולם. שנת עולמים. וכן עלתה בם מתוך משתה ושכרות נחרבו ונהרגו ונלכדה העיר כמו שנאמר (בדניאל ה') בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתיה וגו' (שם) אשתיו חמרא וגו' (שם) ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדאה (שם ו') ודריוש מדאה קבל מלכותא: (מ) ככרים. ככבשים וכתורין: (מא) ששך. בבל בא"ת ב"ש: (מב) עלה על בבל הים. חיל גדול כמו הים: (מד) על בל. על ע"א של בבל: את בלעו. שהושפלו כל יושבי הארץ תחתיו: ולא ינהרו. ולא יאספו, וכן ונהרו אליו כל הגוים (ישעיה ב'), כמימי נהרות, כולם הולכים אל הים: (מו) בשמועה הנשמעת בארץ. השמועה הזאת של בלשאצר שנהרג: ובא בשנה השמועה. בשנה שנייה עלתה הבאה השמועה שחרבה בבל מאלי' מן השמים שנאמר (שם י"ג) והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה. ואחריו. בשנה השנית: השמועה. הטובה לכם כה אמר כורש מלך פרס מי בכם מכל עמו וגו' (עזרא א'):

מצודת ציון

היא סעודה של שמחה וכן עשה משתה (אסתר א'): והשכרתים. מל' שכרות: יעלזו. ענין שמחה: וישנו. מל' שינה: יקיצו. ענין הערה מן השינה: (מ) ככרים. כבשים שמנים: עתודים. הם הזכרים מן העזים: (מא) ששך. הוא בבל בא"ת ב"ש: ותתפש. ענין לכידה: תהלת. מל' הלול והתפארות: לשמה. לתמהון: (מב) בהמון. ענין רבוי כמו מהמון רשעים (תהלים ל"ז): נכסתה. מל' כסוי: (מג) לשמה. לשממה: ציה. שממה: וערבה. כמו מדבר: (מד) ופקדתי. ענין השגחה בהבאת הרעה: בל. כן שם האליל של בבל: בלעו. מלשון בליעה: ינהרו. ענין משיכה כנהר המושך וכן ונהרו אל טוב ה' (לעיל ל"א): (מו) ירך. ענין פחד ואימה כמו והבאתי מורך

מצודת דוד

וישתכרו כי על כי ישמחו בעת המשתה ירבו לשתות יין: וישנו. בעבור השכרות ישנו עד עולם ולא יקיצו עוד כי בעת השינה נהרג בלשאצר ואמר בדרך מליצה כאלו נרדם מן היין: (מ) אורידם. את אנשי בבל אוריד לטבח כמו שמורידים את הכרים: (מא) תהלת. שהיתה לתהלה ולתפארת בכל הארץ: בגוים. בין כל הגוים היה לתמהון על גודל הורבנה: (מב) הים. ר"ל אוכלוסין מרובים כמי הים: בהמון. ר"ל במרבית הגבורים נלכדה: (מג) ארץ ציה. להיות ארץ ציה וערבה: ולא יעבר. אפילו דרך העברה בעלמא: (מד) ופקדתי. אשגיח להביא פורעניות על פסל בל העומד בבבל כי האויב ישבר את צלמו וישא את זהבו: את בלעו. את העושר בלע אוציא מפיו ר"ל כל העושר שאסף לעובדיו אוציא מהם (ואמר לפי מחשבת בבל שחשבו שהפסל הוא הנותן להם כל העושר אשר לא כן הוא כי הוא הבל ואין בו ממש): ולא ינהרו. עוד לא ימשכו העמים ללכת אליו לעבדו כי כולם יראו שאין בו ממש: גם חומת וגו'. כ"א מהחומות תפול ולא יתחזקו במעוז העיר: (מה) מחרון. מלטו נפשיכם מהרון אף ה' בהחול על בבל שלא תהיו נלקים עמהם: (מו) ופן ירך. השמרו פן ירך לבבכם ר"ל לא יבוא מורך בלבבכם ולא תיראו משמועה הנשמעת בארץ והיא שמלכי מדי ופרס עולים להלחם בבבל: ובא. ר"ל ולא תיראו במה שבאה השמועה הביא בשנה האחת אשר כבר בא בארץ ונתקיים הדבר ויבא לפועל: ואחריו. ר"ל ולא תיראו בהשמעם השמעם אחריו בשנה השנית אשר כבר כבשו את בבל ונעשה חמס בארץ והנה יהיה מושל על מושל ר"ל פרס ומדי ימשלו על בבל

באור המלות

כחומת אשית וכו': (מג) איש, בן אדם. כשנאמר למעלה

תוכחת ירמיה

באור הענין

(מ) אורידם, וחזרו הפרסים והרגו את שריו וגבוריו: (מא) איך, א] איך נלכדה ונכבשה, ב] איך היתה לשמה הלא כל הגוים באו אליה לסחורה והיו נכנעים תחתיה: (מב—מד) עלה, אחר כך עלה הים והחריבה פעם ג' ועריה היו לשמה וגם החומה נפלה: (מה) צאו, כבר נזכר ל' ח', נ"ט ו', ופה, נגד ג' פעמים שנחרבה: (מו) ופן, ר"ל אני מצווכם שתצאו פן, ירך לבבכם בשמועה הראשונה של חורבן הראשון, ובא בשנה השמועה, ר"ל בשנה הזו תבא השמועה הזאת שנית, כי

וּמֹשֵׁל עַל־מֹשֵׁל׃ (מז) לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים וּפָקַדְתִּי עַל־פְּסִילֵי בָבֶל וְכָל־אַרְצָהּ תֵּבוֹשׁ וְכָל־חֲלָלֶיהָ יִפְּלוּ בְתוֹכָהּ׃ (מח) וְרִנְּנוּ עַל־בָּבֶל שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְכֹל אֲשֶׁר בָּהֶם כִּי מִצָּפוֹן יָבוֹא־לָהּ הַשּׁוֹדְדִים נְאֻם־יְהוָה׃ (מט) גַּם־בָּבֶל לִנְפֹּל חַלְלֵי יִשְׂרָאֵל גַּם־לְבָבֶל נָפְלוּ חַלְלֵי כָל־הָאָרֶץ׃ (נ) פְּלֵטִים מֵחֶרֶב הִלְכוּ אַל־תַּעֲמֹדוּ זִכְרוּ מֵרָחוֹק אֶת־יְהוָה וִירוּשָׁלַ‍ִם תַּעֲלֶה עַל־לְבַבְכֶם׃ (נא) בֹּשְׁנוּ כִּי־שָׁמַעְנוּ חֶרְפָּה כִּסְּתָה כְלִמָּה פָּנֵינוּ כִּי בָּאוּ זָרִים עַל־מִקְדְּשֵׁי בֵּית יְהוָה׃ (נב) לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־פְּסִילֶיהָ וּבְכָל־אַרְצָהּ יֶאֱנֹק חָלָל׃ (נג) כִּי־תַעֲלֶה בָבֶל הַשָּׁמַיִם וְכִי תְבַצֵּר מְרוֹם

רש"י

עזה   עמ"ש

ומושל על מושל. דריוש המדי מלך שנה אחת ובשנה השניה כורש הפרסי: (מט) גם בבל. היתה לנפול זה חללי ישראל: גם לבבל. יפלו חללי כל הארץ: (נ) פלטים מחרב. ישראל שבגלו להוכם שפלטו מחרב נבוזראדן: (נא) כי שמענו חרפה. שהיו כשדים אומרים ומחרפים אותנו לאמר יד אלהינו רמה שהחרבנו את ביתו: (נב) יאנק חלל. יצעק חלל כשהורגים את האדם בחץ או ברומח והוא נונח כשמוציא הרומח הוא האנקה: (נג) וכי תבצר. לשון מבצר חוזק. מאתי יבאו שודדים לה. מאתי מן השמים הנגזרים ממנה

מצודת דוד

שהיתה עד הנה מושלת על כל הגוים וכאומר מכל אלה אל תיראו כי הכל לטובתכם: (מז) ופקדתי. אשגיח להביא פורעניות על פסילי בבל כי האויב ישבר אלהיהם ויבא את אבנם: תבוש. תהיה יבשה ר"ל חסר מכל טובה: יפלו בתוכה. כי כמורך יבוא בלבם ולא יצאו בשדה להלחם מול האויב כי יסרגו בעיר ואחר שיכבוש האויב את העיר יהרוג אותם בתוכה:

מצודת ציון

(ויקרא כ"ז): וחמס. עושק וגזל: (מז) ופקדתי. ענין השגחת הבאת הרעה: תבוש. מל' יבשות: (נ) פלטים. ענין המלטה: (נא) זרים. עמים נכרים: (נב) יאנק. ענין גניחה ואנחה שהיא בעת יציאת הנפש וכן באנוק חלל (יחזקאל כ"ו): (נג) תבצר. מלשון מבצר: מרום. השמים הרמים: עוזה.

(מח) שמים וארץ. הוא ענין מליצה ור"ל הרבה שמחה תהיה בעולם באבדן בבל כי הרעו לכל האומות: כי מצפון. כאשר יבואו עליה השודדים מצפון הם פרס ומדי השוכנים במקצוע לפאת מזרחית: (מט) גם בבל לנפול. כי בבל היתה סבה גם לנפול חללי ישראל גם לבבל התסבב סבה אשר יפלו חללי כל הארץ ולכן כולם ישמחו במפלתם: (נ) פלטים מחרב. אתם בני ישראל הפליטים מחרב האויב ולא נהרגתם עם אנשי בבל הלכו משם לארצכם ואל תעמדו שמה: זכרו מרחוק. מבבל זכרו את ה' מה שבטלתם עבודת המקדש ומהרו לשוב אליה: וירושלים וגו'. לזכור בה מה שהיא מתאבלת על שוממותה: (נא) בשנו. הנה עד הנה בושנו כי שמענו חרפת האויב וכסתה כלימה פנינו כאשר באו זרים על מקדשי בית ה' וגם האולם וההיכל והדביר ר"ל כאשר הגוים את בהמ"ק חרבו האויבים ואמרו מבלי יכולת ה' לא הציל מקדשו: (נב) ופקדתי. אשגיח להביא פורעניות על פסיליה: ובכל ארצה. בכל מקומות ארצה יאנק חלל בעת הוא הנפש: (נג) כי תעלה בבל. אל השמים להשגב שם מפני האויב ואם תעשה מבצר חזק במרום לא יועיל לעצמה כי מאתי יבואו לה השודדים ואת

באור הענין   תוכחת ירמיה   באור המלות

(כ' ח'): (נ) זכרו, תעלה על לבבכם. פי' למעלה (פ"ד כ"ח): (נא) בשנו, חרפה, כלימה. הבדלם מבואר (ישעיה

הוחרב שנית, ואחריו בשנה ר"ל שנה שאחריו (תבא) השמועה פעם שלישית, והמס בארץ מושל על מושל, והחמס אשר יהיה בארץ הוא ימשול על המושלים, ר"ל שהמושלים בה לא יוכלו לעצור בעד החמס כי החמס ימשול עליהם ויהיה תקיף מהם: (מז—מח) לכן הנה ימים באים ופקדתי בהשגחה, וגם שאביא הרעה מסכים עם הטבע עד שירננו על בבל שמים וארץ, ר"ל שגם המערכה בשמים והתולדות הטבע בארץ יחייבו מפלתה כי מצפון יבאו השודדים שכן מחייב המערכה: (מט—נ) גם בבל לנפול ר"ל אחר שבבל מוכנת שיפלו בה חללי ישראל וחללי כל הארץ, לכן אתם, פלטים מחרב הלכו אל תעמדו בל תפלו שם חללים, זכרו מרחוק את ה' לשוב אליו, וירושלם תעלה על לבבכם לשוב לירושלים: (נא) בשנו הבושה היא מה שמתביישים מעצמו, והכלימה היא מאחרים, והחרפה היא על דבר, והכלימה תצייר שמכלים בחנם, אומר עד עתה בשנו מאד כי שמענו חרפת כי היה הגלות והחורבן על מעשינו הרעים, וגם אח"כ כסתה כלמה פנינו, שאחר שנתכפרו עונינו עדיין היינו לכלימה, כי באו זרים על מקדשי ה', שתחילה היה ע"י עונינו ואח"ז החזיקו בכלי המקדש ושתו בהם וזה כלימה: (נב) לכן, משיב ה' שלכן יפקוד על בבל, והיה הפקידה על חילול כלי המקדש כמו שפתרו דניאל: (נג) כי תעלה בבל השמים ר"ל אף שיצייר שהיה במערכה טובה

עזה מאתי יבאו שדדים לה נאם־יהוה׃ (נד) קול זעקה מבבל ושבר גדול מארץ כשדים׃ (נה) כי־שדד יהוה את־בבל ואבד ממנה קול גדול והמו גליהם כמים רבים נתן שאון קולם׃ (נו) כי בא עליה על־בבל שודד ונלכדו גבוריה חתתה קשתותם כי אל גמלות יהוה שלם ישלם׃ (נז) והשכרתי שריה וחכמיה פחותיה וסגניה וגבוריה וישנו שנת־עולם ולא יקיצו נאם־המלך יהוה צבאות שמו׃ (נח) כה־אמר יהוה צבאות חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו ויגעו עמים בדי־ריק ולאמים בדי־אש ויעפו׃ (נט) הדבר אשר־צוה ירמיהו הנביא את־שריה בן־נריה בן־מחסיה בלכתו את־צדקיהו מלך־יהודה בבל בשנת הרבעית למלכו ושריה שר מנוחה׃ ס (ס) ויכתב ירמיהו את כל־הרעה אשר־תבוא אל־בבל אל־ספר אחד את כל־הדברים האלה הכתבים אל־בבל׃

ויאמר

רש"י

יבואו לה השודדים: (נה) נתן שאון קולם. נשמע קול צעקתם: (נח) תתערער, לשון חפירה, ל' ערו ערו עד היסוד (תהלים קל"ז): בדי ריק, בהרבה ריק שיבוא אליהם: (נט) שר מנוחה, רב מקרובתא על ידו היו רואים את פני המלך המביאים לו תשורה:

מצודת ציון

חזקה: (נה) נתן. ר"ל נשמע וכן וה' נתן קולו (יואל ב'): שאון. ענין המייה: (נו) חתתה. ענין שבירה כמו את מיודך (לעיל כ'): (נז) והשכרתי. מל' שכרות: פחותיה וסגניה. מיני שררה: יקיצו. ענין הערה מהשינה: (נח) ערער תתערער. ענין חורבן והשחתה כמו ערו ערו (תהלים קל"ז): יצתו. מלשון הצתה והדלקה: בדי ריק. בהרבה ריק וכן בדי אש וכמו בדי שופר יאמר האח (איוב ל"ט): (ס) ספר. כן

מצודת דוד

עוז מבצר עומד נגדי והוא ענין מליצה והפלגה לומר אם תתחזק במלחמה בהרבה תחבולות לא תועיל לה: (נד) מבבל. נשמע מבבל: (נה) קול גדול. כי היתה בה רבת עם וקול שאונם היה גדול מאד: והמו גליהם. ר"ל ומה שגליהם היו הומים כלומר מה שהמו בגאות ובהתרוממות כגלים וכמו המיית מים רבים כן היה נשמע שאון קולם את כל זה יאבד המקום ממנה: (נו) חתתה קשתותם. לא יוכלו לירות ולהתגבר במלחמה כאלו נשברה קשתותם: כי אל גמולות ה'. כי ה' הוא משלם גמול המעשה ולכן ישלם לבבל את גמולה שהרעו לעמים: (נז) והשכרתי. אשכר אותם עד כי ישנו עד עולם ולא יקיצו ר"ל אבלבל דעתם ויפלו ולא יקומו: ה' צבאות שמו. כמורה שהוא מושל בצבאות מעלה ומטה: (נח) הרחבה. אשר כל אחת רחבה: ערער תתערער. תהרג ותשחת: ויגעו עמים. העמים אשר בבבל יגעו בהרבה ריק ר"ל מה שיגעו במלחמה מול האויב יהיה לריק כי לא יצליחו מאומה: בדי אש. יגיעת הלאומים יהיה בהרבה אש כי אש יהיה תכליתם ויהיו עיפים ולא יוכלו לכבות את האש ותאכל עד אבדון: (נט) את צדקיהו. עם צדקיהו: שר מנוחה. ר"ל שעמד עם המלך בעת מנוחתו לדבר עמו מבתרות לבו: (ס) ויכתב וגו'. בתחלה אמר שכתב ספר ואח"ז אמר שלוה לו כדבר הספר שכתב: אל ספר. אמר ע"ש סופו כי אחר שכתב נעשה ספר: הכתובים אל בבל. הכתובים פה על בבל:

באור המלות

ה', למעלה ג' כ"ה): (נו) עליה על בבל. וכן למעלה (מ"ח מ"ד) אליה אל מואב עמש"ש: חתתה. פעל יוצא, בבל התתה קשתות גבוריה, ר"ל בעוניה נשברו קשתותם: (נח) ערער. מענין ערו ערו עד היסוד בה: ויגעו עמים ולאמים. כפול בחבקוק (ב' י"ג) ושם פירשתי: (נט) שר מנוחה. ת"י שר מקרובתא כמו מנחה, וי"מ שהיה ריע המלך בעת מנוחתו:

תוכחת ירמיה

באור הענין

מגד הורחת המערכת, מאתי יבאו שדדים ואשדד המערכה: (נד—נה) קול זעקה וכו' כי שדד ה' שיהיה בהשגחה: (נו) כי בא על בבל שודד וכו' וזה יהיה מחמת כי אל גמלות ה', והוא שלם ישלם, ויש הבדל בין גמול לתשלומין, הגמול הוא לפי התפעליות הנפש, והתשלומין הוא כפי המעשה, שישלם בין מגד האיבה בין מגד המעשה שעשו: (נז) והשכרתי, כי היה בלילה שנסכת בכלי קדש: (נח) חמות בבל וכו' ויגעו עמים להעמיד החומה ולאמים לכבות את האש וייעפו ולא יכלו להושיע:

סא וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֶל־שְׂרָיָה כְּבֹאֲךָ בָבֶל וְרָאִיתָ וְקָרָאתָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ סב וְאָמַרְתָּ יְהוָה אַתָּה דִבַּרְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה לְהַכְרִיתוֹ לְבִלְתִּי הֱיוֹת־בּוֹ יוֹשֵׁב לְמֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה כִּי־שִׁמְמוֹת עוֹלָם תִּהְיֶה׃ סג וְהָיָה כְּכַלֹּתְךָ לִקְרֹא אֶת־הַסֵּפֶר הַזֶּה תִּקְשֹׁר עָלָיו אֶבֶן וְהִשְׁלַכְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ פְּרָת׃ סד וְאָמַרְתָּ כָּכָה תִּשְׁקַע בָּבֶל וְלֹא־תָקוּם מִפְּנֵי הָרָעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵבִיא עָלֶיהָ וְיָעֵפוּ עַד־הֵנָּה דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ׃

נב א בֶּן־עֶשְׂרִים וְאַחַת שָׁנָה צִדְקִיָּהוּ בְמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ חֲמִיטַל בַּת־יִרְמְיָהוּ מִלִּבְנָה׃ ב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוֹיָקִים׃ ג כִּי עַל־אַף יְהוָה הָיְתָה בִּירוּשָׁלִַם וִיהוּדָה עַד־הִשְׁלִיכוֹ אוֹתָם מֵעַל פָּנָיו וַיִּמְרֹד צִדְקִיָּהוּ בְּמֶלֶךְ בָּבֶל׃ ד וַיְהִי בַשָּׁנָה הַתְּשִׁעִית לְמָלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל הוּא וְכָל־חֵילוֹ עַל־יְרוּשָׁלִַם וַיַּחֲנוּ עָלֶיהָ וַיִּבְנוּ עָלֶיהָ דָּיֵק סָבִיב׃ ה וַתָּבֹא הָעִיר בַּמָּצוֹר עַד עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ׃ ו בַּחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בָּעִיר וְלֹא־הָיָה לֶחֶם לְעַם הָאָרֶץ׃ ז וַתִּבָּקַע הָעִיר וְכָל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה יִבְרְחוּ וַיֵּצְאוּ מֵהָעִיר

חמוטל ק' לילה

רש"י

נב (ג) **כי** על אף ה' היתה. היא גרמה לו מרד צדקיהו במלך בבל שהוא תחלת החורבן: (ד) דיק. כרקום: (ז) יברחו. כמו ברחו: דרך שער בין החומותים. מערה היתה לו מביתו

מצודת דוד

(סא) וראית. אז תראה בספר ותקרא בו: (סב) אתה דברת. ר"ל הלא מפיך אמר ירמיה וא"כ הלא בידך לקיים מאמריך: למאדם. בין אדם בין בהמה: (סג) ככלותך. כאשר תכלה לקרות את הספר תקשור אבן על הספר להכבידו לרדת לעומק המים: (סד) ככה. כמו ששקע הספר הזה כך תשקע בבל בעומק החורבן ולא יהיה לה תקומה מפני הרעה וגו': ויעפו. אנשים יהיו עיפים עד לא יוכלו להתחזק עוד: עד הנה דברי ירמיהו. ר"ל כי מכאן ואילך עד סוף הספר אינם דברי ירמיהו אבל הוא ספור דברים מהחורבן לזה אמר עד הנה דברי ירמיהו:

נב (א) במלכו. בעת שמלך: (ג) כי על אף ה'. כי בעבור שהיתה אף ה' בירושלים וביהודה כ"כ גדולה עד שהשליך אותם מעל פניו לזה העיר לב צדקיהו למרוד במלך בבל להיות סיבה אל הגלות להשליכם מעל פניו: (ד) למלכו. למלכות צדקיהו: דיק. הוא מגדל הבנוי מול העיר ללכדה: (ה) ותבא העיר במצור. עמדה העיר והמצור סביבה עד וגו': (ז) ותבקע העיר. ר"ל נבקעו החומה וכאלו נעשית מעצמה כי אנשי ירושלים היו חלושים ברעב ולא עמדו למולם לעכב

מצודת ציון

נקראת מגלה כתובה: (סד) תשקע. ענין נפילת הדבר בעומק כמו ונשקעה כיאור מצרים (עמוס ט'):

נב (ג) על. בעבור: (ד) דיק. הוא מגדל הבנוי ללכוד העיר וכן ובנית עליה דיק (יחזקאל ד'): (ה) במצור. שהיו הכובשים העיר ללכדה יקראו צרים כי מצירים לאנשי העיר:

תוכחת ירמיה — באור הענין

נב (ג—ד) **ויעש הרע**, כבר פירשתי מ"ב כ"ד, שהרע היה מה שלא שמע לדברי ירמיה ומה שעבר על השבועה שנשבע לנ"נ וזה היה **כי על אף ה' היתה** וכו' כי הדור היו רשעים ולכן סבב שמרד במלך בבל: (ז) **ותבקע העיר** ע"י הרעב בקעו העם לצאת אל מלך בבל כנ"ל ל"ט וע"ז נכנסו כשדים וישבו בשער התוך, ועי"ז וכל אנשי המלחמה יברחו, או שזה הבקעה אחרת שבקעו

לַיְלָה דֶּרֶךְ שַׁעַר בֵּין־הַחֹמֹתַיִם אֲשֶׁר עַל־גַּן הַמֶּלֶךְ וְכַשְׂדִּים עַל־הָעִיר סָבִיב וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה׃ ח וַיִּרְדְּפוּ חֵיל־כַּשְׂדִּים אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּשִּׂיגוּ אֶת־צִדְקִיָּהוּ בְּעַרְבֹת יְרֵחוֹ וְכָל־חֵילוֹ נָפֹצוּ מֵעָלָיו׃ ט וַיִּתְפְּשׂוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה בְּאֶרֶץ חֲמָת וַיְדַבֵּר אִתּוֹ מִשְׁפָּטִים׃ י וַיִּשְׁחַט מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־בְּנֵי צִדְקִיָּהוּ לְעֵינָיו וְגַם אֶת־כָּל־שָׂרֵי יְהוּדָה שָׁחַט בְּרִבְלָתָה׃ יא וְאֶת־עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַנְחֻשְׁתַּיִם וַיְבִאֵהוּ מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּבֶלָה וַיִּתְּנֵהוּ בְבֵית־הַפְּקֻדֹּת עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃ יב וּבַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הִיא שְׁנַת תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים עָמַד לִפְנֵי מֶלֶךְ־בָּבֶל בִּירוּשָׁלִָם׃ יג וַיִּשְׂרֹף אֶת־בֵּית־יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־כָּל־בֵּית הַגָּדוֹל שָׂרַף בָּאֵשׁ׃ יד וְאֶת־כָּל־חֹמוֹת יְרוּשָׁלִַם סָבִיב נָתְצוּ כָּל־חֵיל כַּשְׂדִּים אֲשֶׁר אֶת־רַב־טַבָּחִים׃ טו וּמִדַּלּוֹת הָעָם וְאֶת־יֶתֶר הָעָם ׀ הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר וְאֶת־הַנֹּפְלִים אֲשֶׁר נָפְלוּ אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֵת יֶתֶר הָאָמוֹן הֶגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים׃ טז וּמִדַּלּוֹת הָאָרֶץ הִשְׁאִיר נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים לְכֹרְמִים וּלְיֹגְבִים׃ יז וְאֶת־

בית ק׳ רש״י עמודי

עד ערבות יריחו, וכבר פירשתיה בספר הזה: (ט) רבלתה. היא אנטוכיא: וידבר אתו משפטים. על שעבר על השבועה: (י) את כל שרי יהודה. סנהדרין שאמר להם אתם התרתם לו את שבועתו: (יא) בית הפקדות. בבית האסורין: (יג) בית הגדול. בתי כנסיות שמגדלין בהם תפלה, וי״א בתי מדרשות שמגדלין בהם את התורה, מחלוקת האמוראים היא: (טו) יתר האמון. כמו ההמון: (טז) וליוגבים.

מצודת ציון

(ז) ותבקע. ענין פתיחה: (ח) נפוצו. נתפזרו: (ט) ויתפשו. אחזו בחזקה: משפטים. ענין ויכוח: (יא) בנחשתים. בשלשלאות נחושת: הפקדות. מל׳ פקדון וגניזה והוא בית הסוהר: (יד) נתצו. שברו וכתתו: (טו) הנופלים. ענין הטיה והתחברות כמו אל הכשדים אתה נופל (לעיל ל״ז): האמון. כמו ההמון בה״א וכן אמון מנא (לעיל מ״ו) ור״ל העם הרב: (טז) לכורמים. לעבוד הכרמים: וליוגבים. ענין בורות כמו עמק הבכא הזה גבים גבים (מ״ב ג׳) ור״ל לעבוד השדות בחפירת הבורות או הוא כמו וליוקבים מל׳ יקב היין כי גיכ״ק מתחלף ור״ל לדרוך

מצודת דוד

על ידם: יברחו. היו בורחים: דרך שער וגו׳. בדרך השער המיוחד בין שתי החומות אשר אצל גן המלך: דרך הערבה. בדרך ההולך אל ערבות יריחו: (ח) וירדפו. אחז״ל שברח דרך מערה ההולכת עד ערבות יריחו וזמן לפני צבי מטייל על המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי ובבואם לפתח המערה מצאו את המלך יוצא ותפשוהו: (ט) רבלתה. כי בהאריך ימי המצור הלך נ״נ לרבלה: משפטים. הוכחה עמו על מה שמרד בו ועבר על שבועתו כמ״ש (בדה״ב ל״ו): (יא) בית הפקדות. בבית הסוהר: תשע עשרה. כי בשנה שהגלה את יהויכין היה ח׳ למלכו וצדקיהו מלך י״א שנה הרי י״ט: עמד. ועמד לפני מלך בבל לשמשו: (יג) בית הגדול. הוא פי׳ על מה שאמר כל בתי ירושלים לומר שבהם כל בית אדם גדול אשר בירושלים ואותם לבד שרף ולא זולתם: (טו) הנשארים. אשר לא נהרגו: ואת הנופלים. אותם שבטו עצמן אל מלך בבל לעבדו: ואת יתר האמון. הנשארים בכל ערי יהודה: רב

סנחים

תוכחת באור הענין ירמיה

אנשי המלחמה לאחז דרך שער, כנ״ל למעלה ל״ט: (ט) וידבר אתו משפטים, עי׳ מ״ב כ״ה (יב) בעשור לחדש, ובמלכים שם בשבעה לחדש, ופירשתי שם שבשבעה בא נבוזראדן ליתן

ובעשור

עַמּוּדֵי הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לְבֵית־יְהוָה וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת וְאֶת־יָם הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר בְּבֵית־יְהוָה שִׁבְּרוּ כַשְׂדִּים וַיִּשְׂאוּ אֶת־כָּל־נְחֻשְׁתָּם בָּבֶלָה׃ יח וְאֶת־הַסִּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמְזַמְּרוֹת וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת וְאֶת־הַכַּפּוֹת וְאֵת כָּל־כְּלֵי הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־יְשָׁרְתוּ בָהֶם לָקָחוּ׃ יט וְאֶת־הַסִּפִּים וְאֶת־הַמַּחְתּוֹת וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת וְאֶת־הַכַּפּוֹת וְאֶת־הַמְּנַקִּיּוֹת אֲשֶׁר זָהָב זָהָב וַאֲשֶׁר־כֶּסֶף כָּסֶף לָקַח רַב־טַבָּחִים׃ כ הָעַמּוּדִים ׀ שְׁנַיִם הַיָּם אֶחָד וְהַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר נְחֹשֶׁת אֲשֶׁר־תַּחַת הַמְּכֹנוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה לֹא־הָיָה מִשְׁקָל לִנְחֻשְׁתָּם כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ כא וְהָעַמּוּדִים שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה אַמָּה קוֹמָה הָעַמֻּד הָאֶחָד וְחוּט שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אַמָּה יְסֻבֶּנּוּ וְעָבְיוֹ אַרְבַּע אֶצְבָּעוֹת נָבוּב׃ כב וְכֹתֶרֶת עָלָיו נְחֹשֶׁת וְקוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הָאַחַת חָמֵשׁ אַמּוֹת וּשְׂבָכָה וְרִמּוֹנִים עַל־הַכּוֹתֶרֶת סָבִיב

קומת קרי

רש"י

תופרין בארץ ורבותינו אמרו בדי הלזון: (יז) ואת המכונות. של כיורות: (יח) ואת הספים. תרגם יונתן קוליא, ולא ידעתי אם ממיני כלי זמר הוא, ואומר אני שהן אגנות לקבל דם כמו בדם אשר בסף (שמות י"ב). ויש מפרשים הספים לשון כדים לפי תרגום של יונתן שתרגם קוליא, כי כן תרגם אונקלוס וכדה על שכמה (בראשית כ"ד) וקולתה על כתפה, וללשון זה נראה שהספים אינם ממין כלי זמר אלא כדים הם ומזמרות הם כלי זמר: המחתות. שחותין בהם גחלים מעל המזבח: המנקיות. כניפי הזהב שבהם מעמידין לחם הפנים כמו ששנינו במנחות (דף צ"ז ועי' רש"י פר' תרומה כ"ה פכ"ט, ועיין הוספות מנחות צ"ז ד"ה לא היו): (כ) אשר תחת המכונות. לא ידעתי היאך שהרי תחת הים היו, ודומה לי שאין זה אלא כמו אצל המכונות: (כא) יסבנו. יקיפנו עוגל היקפו: ועביו ארבע אצבעות. סביב חללו: נבוב. חלול: (כב) ושבכה ורמונים על הכותרת. עשויה כמין אגנות אחת כדרכה והעליונה כפויה על פי התחתונה והעליונה קרויה שבכה קויפ"א בלעז ורמונים חקוקים היו בשרשרות והשרשרת שני ראשיה קשורין יחד ונתונים על השבכה מלמעלה מקום שהשבכה קצרה מלמעלה והיא יורדת עד מקום דבק השבכה והכותרת שהוא הבטן הרחב שבכותרת ושם עומדת והרמונים מכסים

מצודת דוד

טבחים. שר על ההורגים במצות המלך: (יח) אשר ישרתו בהם. לעבוד ולשרת בהם בבהמ"ק: (יט) ואת המזרקות. על שהיו מזרקות של כסף ומזרקות של זהב לזה חזר והזכיר וכן הסירות והכפות: אשר זהב וגו'. ר"ל בין של זהב בין של כסף הכל לקח: (כ) אשר תחת המכונות. ר"ל אשר היו אצל המכונות וגו' כי הבקר היו תחת ים הנחושת כמ"ש (מ"א ז') או ר"ל במקום המכונות כי יתכן שהוריד אחז את הים מעל הבקר ונתנו על מרצפת אבנים ואת הכיורות הסיר מעל המכונות כמ"ש (מ"ב ט"ז) גם אז את הכיורות על הבקר במקום המכונות ונשאר כן עד הגולה: לא היה משקל. לא היה אפשר לשקול הנחושת של כל הכלים האלה: (כא) והעמודים. ר"ל העמודים שלקח היה קומת כ"א אמה: יסובנו. היה מסבב את היקף העמוד: ועביו. עובי דופני העמוד היה ארבע אצבעות והחלל באמצעו: (כב) וכותרת עליו. על העמוד ממעל היה כעין כותרת עשוי מנחושת: הכותרת האחת. ר"ל קומת כל אחת כי לכל עמוד היה כותרת: ושבכה ורמונים על הכותרת. ר"ל על הכותרת ממעל היה מעשה שבכה וכדמות רמונים היו פתוחים על

מצודת ציון

ולהמשיך היין אל היקב: (יז) המכונות. הם כני ובסיסי הכיורות: ים. כעין בריכה גדולה עשויה לרחוץ בה: (יח) הסירות. הקדרות: היעים. המכבדות והמגרפות עשוים לגרוף בהם הדשן: המזמרות. כלי זמר: המזרקות. הספלים: הכפות. הבזיכים: (יט) הספים. אגנות כמו סף רעל (זכריה י"ב): המחתות. כלים לחתות בהן האש: המנקיות. הם היו כעין חצי קנה חלול והיו נותנים אותם בין לחם הפנים להבדיל בין הלחם שלא יתעפשו והוא מל' נקי: (כא) וחוט. קו והבל: נבוב. חלול כמו נבוב לוחות (שמות

תוכחת — באור הענין — ירמיה

תעבור עמד לפני מלך בבל וזה לשרוף הכל: (יח) לקחו, זה לקחו חיל כשדים לעצמם: (יט) ואת הספים ומזרקות וסירות וכפות שהיו של כסף או זהב זה לקח רב טבחים של אוצר המלך: (כב—כג) וכותרת

סביב הכל נחשת וכאלה לעמוד השני ורמונים: כג ויהיו הרמנים תשעים וששה רוחה כל הרמונים מאה על השבכה סביב: כד ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניה כהן המשנה ואת שלשת שמרי הסף: כה ומן העיר לקח סריס אחד אשר היה פקיד על אנשי המלחמה ושבעה אנשים מראי פני המלך אשר נמצאו בעיר ואת ספר שר הצבא המצבא את עם הארץ וששים איש מעם הארץ הנמצאים בתוך העיר: כו ויקח אותם נבוזראדן רב טבחים וילך אותם אל מלך בבל רבלתה: כז ויכה אותם מלך בבל וימתם ברבלה בארץ חמת ויגל יהודה מעל אדמתו: כח זה העם אשר הגלה נבוכדראצר

פתח בס"פ

רש"י

את מקום הדבק שתי פיות הכנגות המדובקי' יחד: (כג) תשעים וששה רוחה. ובסוף המקרא הוא אומר כל הרמוני מאה על השבכה, ובספר (מ"א ז') הוא אומר והרמונים מאתים טורים ד' מאות לשתי השבכות אמור מעתה ד' מאות היו לשתי השבכות על שני העמודים שני טורים לכל שבכה והטור מאה הוא שאמר כאן כל הרמונים מאה על השבכה לטור האחד ומאתים לשני הטורים היא שאמר שם והרמונים מאתים טורים סביב מאתים לשני טורים סביב לעמוד האחד וכן לשני הרי ארבע מאות והעמודים העמידם שלמה באולם סמוך לכותל ההיכל והכותל מכסה ארבע רמונים מכל טור שאין נראין מבחוץ הוא שאמר כאן ויהיו הרמונים תשעים וששה רוחה. רוחה כמו לרוח, כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה, ולכך הטעם מלמעלה תחת הרי"ש כלומר תשעים וששה מהם נראים לרוחות העמוד. זו למדתי בפרק שלשים ושתים מדות שאמר רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי: (כד) כהן המשנה. סגן הכהנים הממונה תחת כהן גדול לשמש תחתיו אם יארע בו פסול: שומרי הסף. אמרכלין שמפתחות העזרה מסורות להן: (כה) ושבעה אנשים מרואי פני המלך. ובספר (מלכים ב' כ"ה) אמר וחמשה אנשים השנים חשובים ולא חשובים כ"כ: המצבא את עם הארץ. יודע מנין של כל עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא: (כח) בשנת שבע. הוא גלות יכניה ובספר מלכים אמר בשנת שמונה הא כיצד שנת שמונה שמלך נבוכדנצר היא שנת שבע שכבש את יהויקים לעבד דאמר מר (מגילה י"א ערכין י"ב) שנה ראשונה כבש נינוה שניה עלה וכבש יהויקים: יהודים שלשת אלפים. ומאשר שבטים שבעת אלפים הרי י' אלפים, הכתוב הזה שפירש יהודים שלשת אלפים הכריע בין שני מקראות שבסוף ספר מלכים פסוק אחד אומר עשרת אלפים (שם כ"ד) ואחד אומר שבעת אלפים (שם כ"ה) בא זה ופירש יהודים שלשת אלפים ומאשר שבטים שבעת אלפים

מצודת ציון

כ"ז): (כב) ושבכה. היא מעשה רשת: (כג) רוחה. גם האויר יקרא רוח כמו שאפה רוח (לעיל ב'): (כד) הסף. כן תקרא מזוזת השער כמו וסף השער (יחזקאל מ'): (כז) ויגל. מל' גלות:

מצודת דוד

הכותרת מסביב (ובמ"א ז') נתבאר מלאכת הכותרת: הכל נחשת. הכותרת והרמונים: וכאלה. כדמות הכותרת השבכה שהיה להעמוד האחד היה גם להעמוד השני וגם רמונים היו גם להשני: (כג) תשעה וששה רוחה. לרוח האולם ואוירו היה נראה תשעים וששה כי ארבע מהם היו נכסין מעין הרואה כי העמודים עמדו סמוכים לכותל: כל הרמונים מאה. מספר הזה היה לטור האחד אבל היה לכ"א שני טורי רמונים כמו שמפורש (במ"א שם): על השבכה. היו תלוים על השבכה סביב: (כד) כהן הראש. הוא היה כ"ג: כהן המשנה. שני לו הוא הסגן: שומרי הסף. שומרי מזוזת השער הם השוערים: (כה) מרואי פני המלך. ר"ל היושבים תמיד עם המלך: אשר נמצאו בעיר. ולא ברחו ממנה כיתר השרים: ואת סופר שר הצבא. הסופר של שר הצבא: המצבא. על פיו מוציאים כל עיר אנשים לצאת במלחמה: מעם הארץ. מהמכובדים שבהם אשר נמצאו בעיר ולא ברחו: (כח) זה

תוכחת באור הענין ירמיה

עליו, הסתירה שיש בין כתובים דכאן לכתובים של מלכים פירשתי מ"א ס"ז: (כה) ושבעה אנשים, ובמלכי' וה' אנשים ושם פירשתי: (כח) **זה העם אשר הגלה**, עי' מלכים ב' כ"ד פסוקי"ד הארכתי בזה:

בִּשְׁנַת־שֶׁבַע יְהוּדִים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְעֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃ כט בִּשְׁנַת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מִירוּשָׁלַ͏ִם נֶפֶשׁ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וּשְׁנָיִם׃ ל בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים לִנְבוּכַדְרֶאצַּר הֶגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים יְהוּדִים נֶפֶשׁ שְׁבַע מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבַּעַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ לא וַיְהִי בִשְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְגָלוּת יְהֹויָכִן מֶלֶךְ־יְהוּדָה בִּשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ נָשָׂא אֱוִיל מְרֹדַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת מַלְכֻתוֹ אֶת־רֹאשׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ־יְהוּדָה וַיֹּצֵא אֹתוֹ מִבֵּית הַכְּלִיא׃ לב וַיְדַבֵּר אִתּוֹ טֹבוֹת וַיִּתֵּן אֶת־כִּסְאוֹ מִמַּעַל לְכִסֵּא *מְלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּבָבֶל׃ לג וְשִׁנָּה אֵת בִּגְדֵי כִלְאוֹ וְאָכַל לֶחֶם לְפָנָיו תָּמִיד כָּל־יְמֵי חַיָּו׃ לד וַאֲרֻחָתוֹ אֲרֻחַת תָּמִיד נִתְּנָה־לּוֹ מֵאֵת מֶלֶךְ־בָּבֶל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ עַד־יוֹם מוֹתוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּיו׃

חזק ונתחזק

הכלוא ק' המלכים ק' חייו ק'

רש"י

הרי עשרת אלפים: (כט) בשנת שמונה עשרה. הוא גלות צדקיהו ולמעלה הוא אומר (כאן) שנת י"ט שנה למלך נבוכדנאצר שבע עשרה שמלך שמונה עשרה אחר שכבש את יהויקים: (ל) בשנת שלש ועשרים נתנה צור בידו ושטף יהודים שבסביבות עמון ומואב שבע מאות וארבעים וחמשה, כך מפורש בסדר עולם: (לא) בעשרים וחמשה לחדש. ובמקום אחר הוא אומר בעשרים ושבעה לחדש. בעשרים וחמשה לחדש מת שמנו נבוכדנאצר ובעשרים וששה נקבר והוציאו אויל מרודך מקברו ובעשרים ושבעה מלך ונשא את ראש יהויכין: נשא. מנאו וגדלו. לישנא אחרינא מנאו עם שאר המלכים כמו שאו את ראש בני ישראל (במדבר א'): (לד) וארחתו. נוטל פרס מבית המלך לכל צרכיו:

מצודת דוד

העם. זהו חשבון כל העם הגולים לבבל: בשנת שבע. הוא גלות יכניה שהיתה בשנת שבע לכבוש יהויקים בראשונה: יהודים. מבני יהודה: (כט) בשנת שמונה עשרה. הוא גלות צדקיהו שהיתה בשנת י"ח לכבוש יהויקים בראשונה וי"ט למלכות נ"נ: מירושלים. הגלה מירושלים: (ל) בשנת שלש ועשרים. אז כבש את צור ושטף את היהודים שבסביבות עמון ומואב כן הוא בס"ע: כל נפש. של שלשת הגליות מבני יהודה: (לא) נשא וגו' את ראש. ר"ל הרים וגדל אותו בשנה הראשונה למלכותו: (לב) טובות. דברים טובים ונחומים: ממעל. עליון לכסא שאר המלכים אשר היו עמו: (לג) ושנה. היה משנה את בגדיו אשר ישב בהן בבית הכלא להחליפם באחרים: לחם. כל הסעודה קרויה על שם הלחם: לפניו. ר"ל עמו יחד: כל ימי חייו. של יהויכין: (לד) וארחתו ארוחת תמיד. פרס הנתונה לו היתה פרס הנתונה תמיד מבלי הפסק והיה למאכל לאנשי ביתו כי הוא בעצמו אכל לחם לפני המלך תמיד: דבר יום ביומו. דבר הצריך לו בכל יום נתנו לו ביומו ולא העבירו המועד:

מצודת ציון

(לא) נשא. הגביה והרים: מבית הכליא. מבית המאסר: (לג) ושנה. ענין חלוף ותמורה: כלאו. מאסרו: (לד) וארחתו. הוא ענין פרס קצוב וכן ארוחה ומשאת (לעיל מ'):

תוכחת ירמיה · באור הענין

(לא) בעשרים וחמשה, ובמלכים אמר בעשרים ושבעה, ופירשתי שבכ"ה בחדש הוציאו מבית כלא ובעשרים ושבעה נשא ראשו בגדולה וכבוד: (לג) ושנה את בגדי כלאו, יש הבדל בין ויחלף שמלותיו דגבי יוסף שהוא שלבש בגדים אחרים נקיים ונאים, ובין ושנה, שהמשנה אינו מחליף הדבר בדבר אחר רק משנה דבר זה עצמו, כי גם בבית כלא לא לבש בגדים צואים, רק היה עליהם סימן גנאי ושיהיה סימן זה עצמו לשבח, שסרי המלך היו נכרים בבגדיהם מאיזה מדרגה הוא בכבודו ומעלתו, ושם לו על בגדים שלבש בכלא אות הכבוד ובבגדים אלה עצמם אכל לחם לפניו, שיזכור תמיד את הטוב אשר עשה לו, שמבית הסורים יצא לשולחן המלך:

סכום פסוקי של ספר ירמיה אלף ושלש מאות וששים וחמשה, וסימנו אנכי אשמח ביהו"ה, וחציו ויאמר חנניה וגו' (כ"ח י"א), וסדריו שלשים ואחד, וסימנו חסד אל כל היום, מספר הקאפיטולי חמשים ושנים וסימנו אודה ה' בכ"ל לבב:

נביאים וכתובים

עם פירוש רש"י

ופי' יקר נקרא בשם

מקראי קודש

להרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ , כקש"ת מוהר"ר

מאיר ליבוש מלבים שליט"א

כפי שנדפסו ע"י הגאון המחבר נ"י פעם ראשונה פה ווארשא •

ועם מוסף על הראשונים

א) הוספות ותיקונים מהגאון המחבר •

ב) מצודת דוד ומצודת ציון •

ג) תולדות אהרן •

כרך שביעי•

יחזקאל עם פירוש מראה יחזקאל

ווארשא

בדפוס ר' יואל לעבענזאהן נ"י בהרבני המנוח מו"ה אביגדור ז"ל

שנת תרל"ד לפ"ק

НЕВУИМЪ УКСУВИМЪ

т. е. Священное Писаніе съ Коментаріемъ Раввина

М. Л. Малбимъ.

Дозволено Цензурою.
Варшава 31 Іюля (12 Августа) 1874 г.

Въ Типографіи Ю. Левенсона, въ Варшавѣ
на улицѣ Налевки N. 9.

הקדמה

כבר מלאתי אמרה, כי היסודות אשר הנחתי בהקדמות פי' ספר ישעי', אשר עליהם בניתי טירת כסף וחומה נשגבה במשכיתה לדברי כתבי הקדש הנאמרים בדרך השיר והמליצה, אינם מיוחדים לפירוש הספר ההוא לבדו, כי המה יסודות מוסדות וחקים נאמנים וכללים כוללים את כל דברי הנביאים והכתובים אשר מלאו כח את רוח ה' בעצמת השיר ותפארת המליצה, הן כולם שפה אחת להם, ורוח אחד מתנוסס בקרבם, רוח קדוש אמיץ ונשגב אדיר ונורא, שומר שלשה תנאים אלה, א] שלא נמצא בדברי שרי קדש האלה בדברי אלהים חיים כפל ענין במלות שונות, ב] שלא נמצא במו מלות או פעלים הונחו במקרה מבלי כונה מיוחדת, ג] שלא נמצא גם מאמר ריק מרעיון נשגב. הן המה שלשה עמודי ברזל עליהם ישען החפץ להבין תעלומות דברי קדש ולא ימוט, בם יחזיק ויתמך אז יקום ויתעודד, כי המה יתנו על ספרי אלהים את הנזר ואת העדות, ובא גם האות והמופת כי קול אלהים חיים מדבר מתוך האש בפי נביאיו וקדושיו, והילדים ילידי רוח קדשם נתן ה' חכמה ותבונה בהמה שכל טוב ודעת קדושים, עד כי כל רואיהם יכירום כי זרע ברוכי ה' המה בני אל חי חיים לעד ונאמנים, ככל אשר בררתי באורך בהקדמת ספר הנזכר, אשר היא ההקדמה הכוללת לכל דברי ספרי הקדש הבאים בדרך השיר והמליצה:

אולם מליצת החוזה האדיר הזה, קדוש הוא לאלהיו, אשר אנו עוסקים עתה בבאורו, נבדל מאד נפרד ממליצת רעיו הנביאים הבדל רב ועצום מאד, הוא לא כמוהם בתועפות המליצה הנשאה יתנשא ועל כנף רננים יעוף לגבהי שחקים, כי אליו בארץ עיפה נפתחו השמים, בעת שמי ה' במרום קדשו קדרות ואופל לבשו, בעת חשך כסה ארץ וערפל נחלת צבי, מתוך הסער והענן ראה מראות אלהים, ואת החשמל חזה מתוך האש, בנות מליצותיו לא יולידו בני הדרור, רוח שפתיו לבני הגיון לא יפיח רוח חיים, כח מדברותיו לילדי רעיון לא יברא פה ולשון וניב שפתים, עלמות השיר לא יפרשו על פי נבליו, ובנות הזמיר לא יצאו לקראתו במחול משחקים, כי על נהרות בבל — היו ליונים אדירים מפלגי מי דמעת עשוקים — שם עם משוררי היכל ה' על ערבים בתוכה תלו כנורותיהם, שם נהפך לאבל כנורם ועוגבם לקול בוכים, שיריהם לקינה וידמו מנעימי זמירות. לכן לא בחיל ולא בכח, לא בשיר ולא במליצה, ידבר עמנו נביאנו החוזה, כי אם כאשר ידבר איש את רעהו, במראה ולא בחדות. יטיף נוף דבש אמרי נועם מתוק לנפשות ומרפא ללבבות, דברים ישרים קלים ונכוחים, מימיו לא שוטפים לא חדים לא עמוקים, אך מים חיים זרים קרים נוזלים ממבועי שפתי דעת, ישיבו נפש עיפה ונפש דאבה ימלאו, (לכן לא קראו את הבאר הזה עשק, כי לא התעשקו עמו מבארי ומבקרי דור אחרון כאשר התעשקו עם ספר איוב וישעיה ויתר בארות מים קדושים היוצאים מן המקדש, ויש מהם באו מרפש וישליכו שם עליהם וימררו המים, ויש אשר סתמום וימלאום עפר, אבל מי באר נביאנו זה רגל אדם לא תדלחם, ורגל מבאר מבקר ומוקר לא תרפשם, על כן מימיו שקטו ונחו וכשמן הלכו, כי אם עמדו דיגים על גלאתיו וגובהיו אשר לא ירפשו, ואדיריהם שלחו לצעיריהם למים, שבו כליהם ריקם בושו והכלמו, כי באו על גבים ולא מצאו מים!)

הקדמה

אולם בכל זאת אחרי נשקול את דברי ספרנו בפלס ובמאזני משפט אשר כוננתי לחקור במו על תכלית הדברים ולבחון אם באו עד תכונתם, אז נפשנו הצמאה למצוא דברי חפץ והשוקקה להבין בינה בכתב יושר דברי אמת, לא תמצא די רויה בדברי פירושי מי שקדמוני, כי הגם שלא רבו בספר הזה כפל המלות, או כפל המשפטים במלות שונות, כאשר באו בספר ישעיה וזולתו אשר התנוססו ברוח שיר והמליצה, הלא לעומת זה כן רבו וכן פרצו על פני כולו כפל הענינים והשנות המאמרים, וכל פרשה אשר תבחר ותקראנה בעיון מראשה ועד תכליתה, תמצא כי ענינים נשנו ושולשו, ודברים רבו ונכפלו, והדברים ריקים מכל מושכל, הארכת לשון ועתר שפתים מבלי ענין, וידמה לנו כי לא מלא אוסם חכמת לב ורעיונים נשגבים כיאות להמצא בדברים אלהיים, אשר כל הנולד ברוח פיו מלא חכמה ודעת ותבונה רבה אין חקר:

ואם לא יפול לב אדם עליו לגלות חסרונות אלה בהגותו בדברי שיר ומליצה, כי המה על מערומי התוכות מחללות יופי הלשון ילבישו, ועל מומי החסרונות במכסה מעשה השגיון יכסו, כי כן נשאה המליצה לעור את עין הרואה בזיו הדרה, ועל הריקות והחסרון תליע מעטה עלטה וסתר פנים תשים, ובחלק שפתים תדיח לב השומע בל יקוץ באורך לשון ורבוי דברים, כי ידמה לו כאילו יתהלך בגן עדנים מלא פרחים שונים, ולא יבקש פרי למאכל ועלה לתרופה. לא כן הנוהג בספר הזה אשר לא יכהן פאר השיר ועדי המליצה הנשגבה לא שת עליו, אם נחשב כי גם תוכו ריק ומאומה אין בו, הלא אז ישוה ערכו בעינינו נגד ערך ספרים האחרים המחושקים כסף המליצה ומשובצים זהב השיר במלואותם, כערך כלי יוצר ריק נגד כלי כסף או זהב. כי אם ישתעשע איש בכלי חפץ יקר נחמד לעין גם אם אין בתוכו מאומה, הלא כל נבל ימלא יין עת את כליו יריקו אז גם את נבליו ינפצו, כי מה חפץ בכלי אשר אין חפץ בו ולא באשר בתוכו. „לא נאוה גם לנבל שפת יתר" — כה יתפלא כל משכיל —, אף כי לדובר ברוח נדיבה אורך הלשון ודבר שפתים? ואיך יפיח איש הרוח כנוח עליו הרוח רוח כביר ודברי רוח, וימלא קדים בטנו, ומלין לא יועיל במו"?

עפ"י הדברים האלה יבטח לבי, ובה' אעזר, כי לא יחשב לי זאת לעזות או לגודל לבב, בנטותי אהל פירושי הרחק מאד ממחנה המפרשים הקדושים רבותינו, וקראתי לו **מקראי קדש, אהל מועד**, לאמר „כל מבקש ה' כל חפץ להבין דברי קדשו יצא אל מחוץ למחנה, שם הסירו הנביאים את המסוה והמכסה כי קרן אור פניהם בדברם אתו, שם לא תהיה לו עוד חזות הכל כדברי הספר החתום סגור ואין פותח, לא ידברו אליו עוד מטיפי צדק ומישרים בלעגי שפה ובלשון אחרת אין בינה, כי פלס בלשונם ומאזני משפט, אין עודף בדבריהם ולא מגרעת, כי כל מלה מנויה וקצובה על פי מחשבת הדעת, בחכמת חכם הרזים וברוח קדשו". לא למרות כבוד הראשונים כזאת דברתי, לא למרות כבוד קדמונינו מימיהם אנו שותים, רק לנקר עיני כסילים חכמים המה בעיניהם, האומרים כי כמליצת הנביאים גם המה יעשו בלטיהם, האומרים כי גם המה כמוהם ישאו שיר ויתרוממו במליצותיהם, לנקר עיני בני מרי, האומרים, על משוררי אל גברו היונים בשיריהם, האמיר במליצותיו והכסילים בשירי אליליהם, הנפחו רוח חיים בפסילים מוצק בלו? אמרו נא פתאים! או מתי שכנה חכמה במו? מתי היתה הסכלות לתבונה מעון? או איך מליצותיכם הסכלים! אל מליצות חוזי אל תדמו? זכרוניכם משלי אפר! אך דבר שפתים, ציץ נובל יבש אין בו חיים; ראו שתילי עץ חיים ימי קדם נטעו, בהר הקדש, כארזי אל שגאו, עודם רעננים עוד פרים ישאו, עוד ילכו יונקותם כתמר פורח, הוד זית למו וכלבנון ריח, אכלו מפריהם ותחי נפשכם, כי האוכל מעץ החיים וחי לעולם:

הנה פירושי ערוכה בכל ושמורה, בנויה לתלפיות וסדורה, על אופן שלא ימצא בדבר אלהים דברי מותר ועניינים כפולים, ושלא ימצאו שם קליפות בלא תוך, גולמים מתים בלא נשמת חיים, אך כונה שכלית לפונה בכל מאמר לקח טוב ושכל ודעת, עד ידע כל בשר כי לא כאשר ידבר האדם ידבר אלהים חיים, בכ"מ שבא כפל ענין במלות שונות בפ' א' ביררתי הדבר על פי הדרכים והנתיבות אשר גליתי בהקדמתי לפי' ישעיה, כי דרכים האלה סוללתי בכל כתבי הקדש לא נטיתי מהמה, ועל הקורא להשקיף השקפה שכלית בעין הבחינה בכל מאמר כפי אשר צויתיו בהקדמה הנזכר. גם יתעורר על הכפולים והיתורים והזרים הבאים בכל מאמר לפי פירוש המפרשים, בדקך השאלות אשר ערכתי לפניו בפי' כ"ר, ואז יקרא את פירושי באור הענין ובאור המלות, וידע את עבודתי אשר עבדתי בגן אלהים אשר בעדן כתבי הקדש. גם כל המקומות הקשות, החתומות והעלומות, הסירותי ת"ל חותם לר הסגור עליהם, ופתרתי חדתם בדרכים חדשים אמתיים ומופלאים:

והנה הרוח האלהי אשר חל על נביאנו היה לו סגולה נפלאה מיוחדת, שהיה מתלבש תמיד במשלים וחדות, עד שהוא עצמו התעורר ע"ז (סי' כ"א) על שאומרים עליו הלא ממשל משלים הוא, ולא לבד שדברי נבואותיו באו במשל, כי גם הוא עצמו היה למשל להם ולמופת, ולא מצא עוד נביא אשר צוהו ה' לעשות מעשים רבים בפועל, ובתוכם מעשים זרים ובמשך זמן ארוך, כאשר נלמוד נביאנו זה ויפי לפלא, כמו שכיבתו ת"ל יום על שני צדיו, והעברת תער על שער ראשו וזקנו, ושלא להתאבל על מות אשתו, וכדומה, בענין שהוא עצמו היה משל הכנסיה בכללה, ומעשיו ומקרהו משל אל מעשיהם ומקריהם, גם על המשלים והחדות האלה שמתי לב לגלות צפוניהם ולבאר תמיד השוות המשל אל הנמשל ואל המכוון בו:

החדה היותר מופלאת, היא המראה האיומה והחתומה אשר ראה ברוח אלהים על נהר כבר בתחלת נבואתו, ואחריה שנית בסדרים אחרים (סי' ח' ע' י') הנקרא בפי חז"ל בשם מעשה מרכבה, חוסמת היא את העוברים על פתח הספר הזה החתום, ונחתמת היא חותם תוך חותם סגורה ומסוגרת, מלבד אשר הוזהרנו מפי חז"ל על העלם דבר ועל כיסוי הסוד והצפנתו, עם מה שהדברים מכוסים בעצמם נסתרים ונעלמים. וכבר ידעת הפירוש שעשה על מראה זאת מורה צדק בס' המורה, ומלבד אשר שמועו בעלי חלים, כבר בטל הפירוש הזה בביטול היסודות אשר עליהם בנה את פירושו, כי יסודות חכמת התכונה והטבע והפילוסופיא הקדמונה אשר הם משענת פירושו ויסודותיו, כולם נהרסו ובטלו בפרוץ החקירה בדורות אחרונים, אשר בנו בנין תכונת השמים וארמון למודי הטבע על יסודות אחרות חזקות ונאמנות:

בחסד ה' ורחמיו נפתחו לנו חלונות ושערים, להביט במשכיות לב אל תוך החדרים, כמציץ מבין החרכים, קרנים ולפידים זהר וברקים מן האור הגנוז אור בהיר הוא בשחקים, והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע, באור ה' אור לצדיק זרוע, ואת המסך פרשתי על התעלמה הנעלמה, והסכותי את הפרוכת על הסתר ועל הצלימה, במופלא ממך אל תדרוש, ובעגלת הסוד אל תחרוש, במה שהרשית התבונן, אז הבינה ותכונן, להכיר את המתלבש בלבושו, ואת הנסתר מתוך נגלהו, השמר לך מעלות בהר ונגוע בקצהו, אל תגש אל הערפל שם אלהים ומחנהו, אל העומדים במערכה סביב כסא ממלכה, כי סביב הכרובים שוכן להט החרב המתהפכת, ענן וערפל סביב לו, ירא אלהיך והשתחוה לו, ובהיכלו כבוד אומר כולו:

מעת נפתחו לו השמים וירא את החיות ואת האופנים בחמשה לגלות המלך יהויכין, מאז החל רוח ה' לפעמו וידבר ה' עמו בכל פנה ופנה נבואה

מיוחדת אשר כתבה על ספר עם זכרון היום והשנה, עד גלות [illegible] - אז נסתם חזון והאור נעלם, ותשבר הכד על המבוע, ודבר ה' לא הופיע [וז״ת יבואר הקינה על מצרים] אין חזון נפרץ, עד בא שנת היובל בארץ, אז נקרא לרוח הקדש דרור, והדוד שלח ידו מן החור, ויביאהו במראות אלהים אל נחלתו, וישיבהו אל אחוזתו, אז ראה ארמון על משפטו ובית ה' בנוי לתלפיות, ויראהו כל משכיות, וימדוד את הבנין ואת התבנית, מוצאיו ומובאיו, צורותיו וחקותיו, השערים והחדרים, התאות והאלמות, האילים והאולמים, הגזרה והבניה וקירותיה, אתיקיה ולשכותיה, ספיה ומזוזותיה, הכל בכתב מיד ה' עליו השכיל את כל מלאכות התבנית, אבל סתומים וחתומים הדברים הרשומים, והפירושים קשים, והבאורים זרים מפשטות הדברים, ובלתי משולבים בדברי הכתובים, רק פורחים ברוח על כנפי רוח, וההוגים יגעים, עמלים ולאים, והדברים צפונים ומופלאים, חדה היא ואין פותר, כי בינת נבונים תסתתר:

והנה בניתי בשמים במחשבי, לך ה' בשמים אני, בית זבול לך כאשר ראה הנביא, הנהו עומד ברעיוני בנוי מחדש, נצב לפני מתנשא בהדרת קדש, ככתוב בספר המחזה, אשר כתב נביאך החוזה, ואת התבנית מדדתי, כאשר מפי אוזן למדתי, בפתיל פשתים וקנה המדה, והנה פתרתי את החדה. ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו ה' אלהי! להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה לילה ויומם, להעמיד את חרבותיו והריסותיו תקומם, והבית הזה יהיה עליון אז תתקדש ותתרומם, עד מתי נחלתך לחרפה ביד זרים, הנהו נא בראש ההרים, והבנין אשר ראינו ברוח ורעיון יראו עינינו, מקדש ה' עליון קרית מועדנו, כי אתה ה' אלהינו, ונקוה לך כי אתה עשית, ויסדת ובנית, ברמים מקדשך, והראהו לנו בחסדך, ועינינו כלות, ונפשותינו מיחלות, ליסדו ולבנותו, ועין בעין לראותו, ויהי נועם ה' עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו, ותברך את מעשה ידינו. החיינו ונחיה לפניך, הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך, ואל תסיר ממני רוח קדשך, הבינני ואצרה תורתך, ואל תסתר ממני מצותיך,

חותם ר״ח שבט תרכ״ז, לונטשיץ.

מאיר ליבוש מלבים

א וַיְהִי

בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה בָּרְבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ וַאֲנִי בְתוֹךְ־הַגּוֹלָה עַל־נְהַר כְּבָר נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת אֱלֹהִים׃ ב בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין׃ ג הָיֹה

ת״א היה היה דבר ה׳. מועד קטן ו׳:

אל עין הקורא, הנני קורא ומודיע אך שלפעמים נראים דברי רש"י ביחזקאל כמעט מותרים וקושי ההבנה. בכן עשינו חוזה לשאול בפירוש רש"י הנכתב על קלף ישן מוגה להגיה מתוכו, וכתבנו כנ"ל להודיע כי לא מלבנו עשינו זה ובדעת בלי משגה עשינו, ולפעמים הגהנו הדבור וכתבנו אצלו סא"א ראו נא ודעו:

רש"י

א (א) ויהי בשלשים שנה. סתם הנביא דבריו ולא פירש שמו מי הוא ולא פירש למנין מה שנה לפיכך הפסיקה רוח הקודש את דבריו בשני מקראות הסמוכין לזה ללמד מי הוא הנביא וללמד למנין מה שנה, שנאמר בחמשה לחודש היא השנה החמישית וגו' אין אלו דברי הנביא שהרי כבר אמר שבחמשה לחדש היה עומד ועוד שמתחלה אמר נבואתו בל' עצמו ואני בתוך הגולה ואראה מראות אלהים וכן בסוף וארא והנה רוח סערה וגו' ואלו שני מקראות מפסיקין דבריו כאלו אחר מדבר עליו היה היה דבר ה' אל יחזקאל ותהי עליו שם יד ה': ואני בתוך הגולה. כלומר אני מארץ ישראל: על נהר כבר. שם הנהר: מראות אלהים. על שם שלא היה רואה באספקלריא המאירה קורא אותם מראות אלהים כענין חלום ולא ממש וכל הנביאים אף הם מתוך אספקלריא שאינה מאירה ראו חוץ ממשה רבינו כמו שנאמר וביד הנביאים אדמה (הושע י"ב): (ב) היא השנה החמישית לגלות המלך יויכין. ומצינו למדין שלשים שנה שמנה לתחלת היובל מנה שהיובל האחרון התחיל בתחלת י"ח

מצודת דוד

א (א) ויהי בשלשים שנה. בשנה השלשים ביובל האחרון שנגלו בו ספרי כהן אמר היא השנה החמישית לגלות המלך יויכין ובשנה ההיא בנבואה ביום שעתיד נאמר בעשרים וחמש שנים לגלותנו (לקמן מ') והוא היה לגלות יהויכין והנבואה ההיא ראה בשנת היובל שנאמר שם בראש השנה בעשור לחדש אי זו היא שנה שראש השנה שלה חל בעשור לחדש אין שנה היובל שמתחלתה ביום הכפורים בעשור לחדש השביעי א"כ הנבואה ההיא שקדמה עשרים שנה היתה בשנת שלשים ליובל שעבר (ואלה הנבואה היתה ביובל לפי שבשנת היובל הכהן מצא חלקיהו הכ"ג ספר התורה בבית ה' בימי יאשיהו כי בי"ח למלכותו מצאהו והוא מלך ל"א שנים אם כן נשארו עוד י"ד שנים אחריו מלך יהויקים י"א שנה הרי כ"ה כי יהואחז שמלך לפניו ויהויכין שמלך אחריו לא מלכו שניהם כ"א שלשה חדשים ועשרה ימים ולא היה שנה שלימה) א"כ השנה החמישית לגלות יהויכין נשלמו שלשים שנה (ולפי כשמצאו ס"ת טוחה הרעשה רבה והשנה ההיא היתה רשומה ומפורסמת ונודעת בין האנשים כי אז נגלה לנס אשר החורבן מיועד לבוא לכן תלה בה הנבואה הזאת ראתה בה נקיטת השכינה מבית ה' כמלך הרוכב על המרכבה): ברביעי. בחדש הרביעי: ואני. אז הייתי אני בין אנשי הגולה על נהר כבר: מראות אלהים. מראות השכינה: (ב) בחמשה לחדש וגו'. ר"ל בחמשה לחדש האמור היא היתה בשנה

מצודת ציון

א (א) כבר. כן שם הנהר:

מראה יחזקאל
באור הענין

א (א) ויהי בשלשים שנה, משנת עשרה ליאשיה מלך יהודה היה שנת היובל כמ"ש בסדר עולם, ואז מצאו ספר התורה בבית ה' שהיה נגלל בפסוק יולך ה' אותך ואת מלכך, ודבר זה שהה רושם גדול והגיע אז הנבואה ע"י חולדה הנביאה שעתיד הבית ליחרב, ובכ"ו ביובל הוגלה יהויכין, ובשלשים שנה ליובל ראה את המרכבה. ומספר שהיה אז בתוך הגולה על נהר כבר, ר"ל שלא היה מוכן לנבואה, לא מצד המקום שהיה בח"ל, ולא מצד הזמן שהיה בגולה, רק השמים נפתחו מעצמם מבלי הכנתו וראה מראות אלהים: (ב) בחמשה לחדש, ומפרש מדוע היה המראה בחמשה לחדש, מפני שאז התחילה השנה החמישית לגלות המלך יהויכין, שהוגלה בה' תמוז ונכנס ביום הזאת השנה החמישית. ולכן, (ג) היה היה, בא אליו דבר ה' לנחם את הגולים שידעו שהשכינה עמהם גם בהיותם

הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יְחֶזְקֵאל בֶּן־בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים עַל־נְהַר־כְּבָר וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד־יְהוָה׃ ד וָאֵרֶא וְהִנֵּה

רש"י

ליאשיהו היא השנה שמצא חלקיהו את הספר (מלכים ב' כ"ב) וכן שנינו בסדר עולם שהיא היתה תחלת היובל יאשיהו מלך ל"א שנה לא מהן י"ז שעברו כבר נשתיירו י"ד שנה יהויקים מלך י"א שנה הרי עשרים וחמש ויכניה בנו לא מלך אלא ג' חדשים וגלה ושנה שניבא יחזקאל היתה חמישית לגלותו הרי שנת שלשים ליובל וכן מצינו בסוף נבואתו שנתן סימן למנין היובל שנאמר ויהי בכ"ה שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחודש (לקמן ב') ואמרו רבותינו איזו שנה שראש השנה חל בעשור לחודש הוי אומר זו שנת היובל: (ג) היה היה דבר ה'. אמרו רבותינו היה כבר לפי שאין השכינה שורה בחוצה לארץ אלא ע"י שפרשה עליו התחלה בארץ ושנינו בברייתא דמכילתא בן אדם עמוד על רגליך (לקמן י"ב) הוא היה תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר, ויש אומרים בן אדם חוד חידה (לקמן י"ז) הוא תחלת הספר ואומר אני שאותה נבואה נאמרה לו קודם שגלו שהיא ראויה ליאמר לו בארץ שאין מפורש בה גולה והיא נכרת תחלת שליחותו אליהם, ויונתן אף הוא כך תירגם מהוה הוה פתגם נבואה מן קדם ה' עם יחזקאל בר בוזי כהנא בארעא דישראל תב תנייכות ואתמליל עמיה במדינת ארע כסדאי. ויחזקאל גלה עם החרש והמסגר שגלו עם יהויכין: יד ה'. כל לשון יד האמורה בספר זה ובכל לשון נבואה אינה אלא לשון אכף שהנבואה תוקפתו על כרחו כאדם משסגע דישפרי"א בלעז: (ד) והנה רוח סערה באה מן

מצודת דוד

בחמישית לגלות וגו': (ג) דבר ה'. הוא הדבור האמור אחר ספור המראה: יד ה'. כח חוזק הנבואה:

מראה באור הענין יחזקאל

בארץ אויביהם, והיה הדבור בארץ כשדים על נהר כבר, שלדעת המפרשים הוא נהר פרת שנמשך מא"י לבבל, כמ"ש חז"ל מפרת במערבא סהדא רבה פרת, והגם שהיה בארץ כשדים היה מוכן לנבואה מצד הנהר הזה כמ"ש בכוזרי שנגלה בח"ל במקום מים, ולכן היה עליו שם יד ה': (ד) וארא, כבר ידענו מסוד קדושים שהמרכבה שראה יחזקאל היה בעולם היצירה שהוא עולם המלאכים, והיה המראה ההוא למטה ממחזה המרכבה שראה ישעיה שהיתה בעולם הכסא, כי באשר ישעיה ראה את המלך בעוד שהיתה השכינה במקומה וישראל על אדמתם, אז היתה ההנהגה ע"י ה' בעצמו, וה' בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה, לכן ראה את המלך יושב על כסא רם ונשא, שגם הנהגת המערכת היתה מאתו בבלי אמצעי, וראה שרפים עומדים ממעל לו, שהשרפים עומדים ברום עולם בעולם הכסא שהוא למעלה מעולם החיות שראה יחזקאל, כמלך היושב בביתו ושרי מלכותו עומדים לפניו. אבל יחזקאל ראהו בגולה בח"ל, שאז לא ינהיג לעשות דבר מלך שלטון בדרך הפלאיי הנסיי, רק ינהיג ע"פ סדר הטבע והמערכת שהם האופנים, שזה נעשה ע"י מניעי המערכת שהם המלאכים, לכן ראה חיות הקדש והאופנים מתנשאים לעומתם. והנה עולם החיות שהם המלאכים הוא ממוצע בין עולם הכסא אשר למעלה ממנו ובין עולם האופנים שהוא עולם הגלגלים אשר למטה מהם, והם מקבלים כח ושפע מכסא מלכות ה' אשר למעלה וינהיגו בכח זה ויניעו האופנים למטה, לכן יספר תחלה ההשגה שהשיג בהחיות עצמם, ואח"ז יספר איך יניעו וימשיכו את האופנים אשר תחתיהם, ואח"כ יספר איך יקבלו עוז והעצומות מן הכסא אשר למעלה מהם. וכבר באר בכוזרי (מאמר חמישי) שהנביאים ישיגו את השם בצורות מתחלפות מיוחסות אל הפעולה שיעשה בעת ההיא, בעת שהוא מהעדה מלכין ומהקים מלכין ראה דניאל (דניאל ז') עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב, ובעת הנסיעה שנסע בגולה ראהו יחזקאל רוכב במרכבה, כמנהג המלכים בנסעם ממקום למקום שיכינו לו מרכבה לצאת לדרך, והמשיל כמנהג בני אדם שהמרכבה הגשמיית נמשכת מארבע חיות שיניעו את אופני המרכבה שהמלך יושב עליה. וכן ראה יחזקאל את המרכבה שבה נסע מלך הכבוד בגולה וד' חיות נושאות את המרכבה אל אשר יהיה שם הרוח ללכת, וכבר אמרו חז"ל שישעיה נדמה כבן כרך שראה את המלך ויחזקאל נדמה כבן כפר שראה את המלך, שבן כרך יראהו בהיכלו יושב על כסא מלכותו ושריו עושי רצונו עומדים סביביו, כן ראהו ישעיה בעיר מלכותו יושב על כסא ובן הכפר יראהו בעת יסע המלך דרך הכפר ממקום למקום, שיראהו נוסע במרכבה, וישים לבו על המרכבה ועל החיות והאופנים אשר יוליכו את המלך ויספר את אשר ראה. והנה ראה את המרכבה באה מן הצפון, שזה מורה שאין זה תחלת ביאתו מא"י, שא"י היא דרומית לבבל, רק כבר היה שם עם הגולה שישבו בצפון בתל אביב שהיה בצפון מנהר כבר, וראהו עתה נוסע מצפון לדרום לשוב מבבל אל א"י, אבל ראהו שנוסע על דעת להחריב את ציון ולשרוף את היכלו, כי ראה סביב המרכבה רוח סערה

רוּחַ סְעָרָה בָּאָה מִן־הַצָּפוֹן עָנָן גָּדוֹל וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב וּמִתּוֹכָהּ כְּעֵין הַחַשְׁמַל מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ ה וּמִתּוֹכָהּ

ת"א וסנא רוח סערה. חגיגה י"ג:

רש"י

מן הצפון. היא מרכבת כסא כבוד השכינה כמה שנאמר בענין ולפי שבאה בחימה להשחית את ישראל לכך דמוה לרוח סערה וענן: באה מן הצפון. חורבן היתה מארץ כשדים שהיא בצפון שנאמר מצפון תפתח הרעה (ירמיה א') ולמה הלכה שם כדי לכבוש את כל העולם תחת נבוכדנצר שלא יאמרו האומות ביד אומה שפלה מסר את בניו שכשדים אומה שפלה היו שנאמר זה העם לא היה (ישעיה כ"ג) כך דרשו רבותינו במסכת חגיגה: ונגה לו. לענן סביבו מבחוץ רמז הוא שעתידין ישראל ליגאל משם: כעין החשמל. חשמל מלאך ששמו כך וכעין גוון שלו ראה מתוך האש, וכך אמרו רבותינו מעשה בתינוק אחד שהיה דורש במעשה מרכבה והיה מבין בחשמל ויצאה אש מחשמל ואכלתו, ועוד אמרו כי המלה מורכבת באמרם מאי חשמל א"ר יהודה חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות ועתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה חשות בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקב"ה ממללות, כלומר משבחות ומהללות את השם, (ויתכן שיהא חשמל שם העין שהוא קרוב לעין האש כי אמר חשמל מתוך האש, ואמר כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה ואמר במראה השניה וממתניו ולמעלה כמראה זוהר כעין החשמלה הו' שמעתי): (ה) ומתוכה. של אותה האש ראיתי כעין חשמל הנראה מתוך האש ולא נודע מהו, ומדרש

מצודת דוד

(ד) רוח סערה באה מן הצפון. הוא רמז על מלך בבל והכשדים שהמה מצפון ארץ ישראל והמה יבואו על א"י בשטף אף: ענן גדול. גם ראה ענן גדול והוא רמז על חשכת הצרות הבאות עליה: ואש מתלקחת. והוא רמז על שריפת בית ה': ונוגה לו סביב. סביבות הדברים האלה ראה נוגה והארה והוא רמז שאחר כל הצרות יהיו מסובבים באור ישועה: ומתוכה. בדבר שבתוך כל האש והוא הדבר המסבב ומביא את כל אלה הוא כגוון החשמל שנראה מתוך האש והוא כזך אשר בא מזוקק מן העשן עד שכמעט לא יוכל העין להשיג כמו שהיא והוא נרמז שבין הרעה ובין הטובה לא יבוא במקרה כ"א הכל בגזירת המקום וכנוי בשם חשמל על כי אין להשיגו וגם החשמל היא מלה מורכבת מן מל שרצוי לחשות ולפסוק מן המלול והדבור כי אין לתארו בשום דמיון: (ה) ומתוכה. מתוך הנוגה שזכר למעלה ראה דמות ארבע חיות: וזה מראיהן. ר"ל זה הוא מראית גופן שהיה

מצודת ציון

(ד) מתלקחת. מתלהב ובוער כמו אש מתלקחת בתוך הברד (שמות ט') והוא מל' לקיחה כי הלהב נלקח ונאחז בדבר הנשרף: ונוגה. ענין הארה וזריחה כמו מנוגה נגדו (תהלים י"ח): כעין. כגון כמו ועינו כעין הבדולח (במדבר י"א): החשמל. הוא הזך אשר בא המזוקק מן העשן. אף היא מלה מורכבת חש מל והם הוא ענין שתיקה כמו עת לחשות (קהלת ג').

מראה באור הענין יחזקאל

וענן ואש מתלקחת שכולם מורים על חורבן והשחתה ושרפה, רק שראה שסביב האש יש נוגה, שהנוגה הוא מקבל האור ומאיר ואינו שורף שהוא מדת החסד השופע בתוך החשך להאיר את הלילה, ומתוך הנוגה השיג את החשמל, שהוא מנהג שכינה, שהיא בתוך האש, ר"ל שהשרפה הזאת לא יהיה ע"י המערכת רק ע"י ה' לבדו, וטעמו ג"כ הרחמים להאיר את החשך ולהציל את הדבקים בקדושה בנוגה סביב (וגם אליהו שראה את המרכבה חוץ למקומה בח"ל ראה ג"כ כמראה הזה, רוח גדולה וחזק שהוא רוח סערה, ואחרי הרוח רעש (שהרעש בא מן הענן), ואחרי הרעש אש שהיא אש מתלקחת, ובכל אלה לא היתה עדיין מנהג שכינה כמ"ש לא ברוח ה' וכו' לא באש ה', ואחרי האש קול דממה דקה שהוא החשמל, חש מענין שתיקה ומל מענין דבור, שזה קול דממה, ר"ל מורכב מן קול ודממה, כמ"ש דממה וקול אשמע, שזה חש מל, והם הד' קליפות הסובבים את האגוז שג' מהם קשים ומרים, ואחד היא הרכה הדבוקה אל הפרי שמעורב מן טוב ורע שהיא קליפת נוגה, וזה הדקה שראה אליהו. וכן אמר (ישעיה כ"ט ו') מעם ה' צבאות תפקד ברעם ורעש וקול גדול, סופה וסערה ולהב אש אוכלה, שהוא הרע שבג' יסודות רוח מים אש): (ה) ומתוכה דמות ארבע חיות, כבר הודיעונו הנביאים במראות אלהים כי ארבע מחנות מלאכים סובבים את הכסא, וסימנך מרכבו ארגמן, וכבר בארנו כי ישעיה ראה את המלך בבית מלכותו ושרפים עומדים ממעל לו בעולם הכסא לעשות משלחתם שלא באמצעות האופנים שהוא הטבע והמערכת רק בדרך הפלאיי, אבל יחזקאל ראהו שלא במקומו, וראה את המרכבה בעולם המלאכים, כי בזמן הגלות לא יעשה דברו על דרך הנס ופלא הנגלה, כי ינהיג ההנהגה לפי סדר הטבע והמערכת שהם האופנים והגלגלים, וכשירצה להשגיח המערכת לפי רצונו בנסים נסתרים יניעם ויוליכם ע"י החיות שהם משרתיו עושי רצונו שעומדים למעלה מן האופנים ומוליכים אותם, כדמיון שנוסע במרכבה שינהיג אופני המרכבה באמצעות החיות מוליכי המרכבה, באופן שהחיות שראה יחזקאל הם למטה מן השרפים שראה ישעיה, והם למטה מכח השרפים שעושים דבר עליון בלא אמצעי, אבל הם מוליכי מרכבת המלך ולא יעשו רק באמצעות האופנים, וע"כ צייר אותם בדמות חיות שהם למטה במדרגה מהאדם

דְּמוּת אַרְבַּע חַיּוֹת וְזֶה מַרְאֵיהֶן דְּמוּת אָדָם לָהֵנָּה׃ ו וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָת וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לְאַחַת לָהֶם׃ ז וְרַגְלֵיהֶם רֶגֶל

ת"א וארבע פנים. ברכות י"ח: ורגליהם. שם יומא י"ט הגיגסי"ג:

רש"י

שדרשו בו רבותינו חיות אש ממללות אינו מיושב לי על הענין: דמות אדם להנה. יש לתמוה שהרי אף דמות שור ואריה ונשר להנה, ונראה בעיני לפי שזה אב לכולם קילס הנביא את המרכבה בו והוא דמות פרצופו של יעקב אבינו: (ו) וארבעה פנים לאחת. לאחת א לפרצוף האדם לבדה היו ארבעה פנים, וכן לאריה ולנשר ולשור הרי שש עשרה לחיה, וכן לכל חיה וחיה, וארבע כנפים לכל אחד מן הפנים הרי

מצודת ציון   מצודת דוד

ומל כות מלשון מלה ודבור: (ה) חיות. ר"ל ממין כחי לבן דמות גוף אדם: (ו) וארבעה פנים לאחת. כי לכל חיה היה לה ד' פרצופים והם אדם ואריה ושור ונשר אחד לכל רוח וכמ"ש בענין ואמר בזה שכ"א היה כלול מארבע וא"כ לכל החיות בכללם היו ס"ד פנים ולכל אחת מהפנים היו ארבע כנפים נמצא היה בין כולם רנ"ו כנפים כן ת"י: (ז) רגל ישרה. ר"ל אין בהם פרקים לכוף את שוקיהם לשר

מראה   באור הענין   יחזקאל

אשר למעלה מהם, ובאשר הנהגה זו להנהיג באמצעות המערכת היא קבועה בעת הגלות שאז שרי האומות מושלים כפי חיוב המערכת, וכח ה' מתלבש בם להטות את ממשלתם והנהגתם כפי רצונו, ובעת היתה החל ממשלת הארבע מלכיות אשר התעתדו למשול עד עת קץ שתשוב הכסא למקומה ותחזור הממלכה הראשונה ממלכת ה' שיהיה שמו שלם וכסאו שלם להנהיג באמצעות השרפים העומדים סביב הכסא והמלך יושב עליה בהיכלו ובית מלכותו, לכן התלבשה אז ההנהגה בארבע חיות מוליכי המרכבה שיתבאר ענינם אחר זה, שמהם ישפעו שרי האומות כ"א מחיה מיוחדת אשר משם יניקתם וישפיעו על האומה למטה כפי בורלאת האופן המתיחס אליו, וכבר בארתי בנבואת זכריה (סימן ב') כי שארבע מלכיות יתיחסו לארבע רוחות השמים, שכל אחד ממשלתו מתגברת ברוח מיוחד, וכל רוח מרוחות העולם מושך כחו ושפעו מאחד מארבע רגעי הגלגל המתיחס אליו שמשם שרשו והצלחתו, והיינו מאופן אחד מארבעה האופנים, וכל אופן חיותו מקושר עם החיה מד' חיות המנהגת אותו, וכן ישפיע השר באמצעות האופן על האומה אשר תחתיו כל ימי זריחת כוכב הצלחתה עד יסוב וירוץ הגלגל אל הבור וישקיע ויעלה האופן האחר במקומו. וזה מראיהן דמות אדם להנה שהגם שקראם בשם חיות כי יש לכל אחד פני אריה ופני שור ופני נשר, בכ"ז אחר שיש לכל אחד גם פני אדם לא נוכל לקרותו בשם מצד פניו רק מצד דמותו הכולל, שדמות החיה משונה מדמות האדם ותבניתו, כי הולכת היא על ארבע ופניה למטה ואין לה שכל, והם היו דמות ותבנית גופם כאדם, ניצב הקומה על שתי רגלים ושתי ידים למו, וכן היו מלאים חכמה ותבונה כאדם, ורק בהפנים נמצא פני חיה לא בבנין הגוף. וע"כ אמר שדמות אדם להנה, והמליצה כי יש להם שכל טוב והילדים האלה ארבעתם נתן ה' חכמה ותבונה בהמה להשכיל את יוצרם ולשבחו ולתת כבוד לשמו: (ו) וארבעה פנים לאחת, שהגם שלכל אחד היו לו פנים אחרים בצד שהולך בו לפניו, לזה פני אריה ולזה פני אדם וכו', בכל זה היה להם בצדיהם ואחוריהם גם יתר השלשה פנים, עד שהיה לכל אחד ארבעה פנים, והמליצה שהגם שכל אחד יש לו כח מיוחד והנהגה מובדלת, זה לחסד וזה לנגע וזה לרחמים, בכל זה היה כלול בכל אחד גם יתר המדות, רק שהפנים שהיו מצד שלפניו הם היו העקר, ר"ל באחד התגבר מדת החסד והלך לפניו ויתר המדות נכללו בו, ובאחד שהתגבר כח הגבורה, וכן כולם (כמו שנודע שבכל מדה כלולים גם יתר המדות, גבורה שבחסד רחמים שבחסד וכדומה,) וכן המלכיות שהושפעו מהם היו כולם כלולים בהראשה שהתגבר בעת ההיא והלך לפניהם, שגם בעת שמלכה בבל היו נמצאים גם מלכות פרס ומלכות יון ומלכות רומי, רק שמלכות בבל הלכה בראש והיתה לראש פינה, וכן קבלו השפע משריהם העליונים באופן זה, שהשר בבל עמד אז בראש ומשך כחו מגבוה על גבוה בראש כולם ויתר הפנים נכללו בו, וארבע כנפים לאחת להם, כבר בארתי בפי' ישעיה (סי' ו') שצייר את המלאכים בכנפים, אם מצד שהכנפים ישמשו אל התעופפה, ויצייר שיש להם שתי כנפים לעוף כרגע בכ"מ אשר ישולחו מאת יוצרם, ואם מצד שהכנף מורה על ההסתר וההעלם, ומצד זה יש להם עוד שתי כנפים לכסות את גויותיהם, ר"ל שעצמותם נעלם ומסתתר מעין ההשגה, וישעיה ראה לכל אחד שש כנפים, בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו, כי הוא ראה את השרפים שעומדים ברום עולם הכסא, ויש בהם שני מיני העלמות והסתרים, א] ההשפעה אשר יקבלו מאת אשר עליהם שהוא עולם האצילות המסתתר בסתר עליון, וע"ז רמז בשתים יכסה פניו, שאין להם השגה במהות זה האצילות והאלוה שהוא מקום כבודו, ב] יעלימו ויכסו את ההשפעה אשר ירידו לאשר תחתיהם, שע"ז רמז בשתים יכסה רגליו

יְשָׁרָה וְכַף רַגְלֵיהֶם כְּכַף רֶגֶל עֵגֶל וְנֹצְצִים כְּעֵין נְחֹשֶׁת קָלָל׃ ח וִידֵו אָדָם מִתַּחַת כַּנְפֵיהֶם עַל אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶם וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם

ת"א וידי אדם. ספחים קי"ע : וידי קרי

רש"י

שים וארבע כנפים לחיה, והוא שתרגם יונתן מאתן וחמשין ושיתא גפין : (ז) רגל ישרה. רגלין כיון מכוונין זה כנגד זה. ד"א ישרה שאין להם קפיצי הארכובות לכוף את שוקיהם לפי שאין להם ישיבה ולא שכיבה ואין צריכין להיות להם קפיצין כעין שיש לבהמה קפץ עליון וקפץ תחתון שבהם היא כופפת שוקיה לשכב : רגל עגל. רגל עגול, וכן תירגם יונתן רגלין סגלגלין : ונוצצים. מתוך זהרוריהם דומה כאילו יוצאות מהם ניצוצות כדאמרינן במסכת יומא אף היא עשתה נברשת של זהב וכו' בשעה שהחמה זורחת ניצוצות יוצאין הימנה וכו'. ונוצצים אישפונדלוג"ש בלעז : כעין. כמו כמראה : נחשת קלל. מצוקק ומזהיר. ומנחם חברו עם קלוי באש (ויקרא ב') : (ח) וידי אדם מתחת כנפיהם. כתרגומו למתחי בהון

מצודת דוד / מצודת ציון

שאין להם לא שכיבה ולא ישיבה ואין להם צורך בפרקים : וכפ"י כריך : דמות. צורות : לכנם. לכן : (ז) ישרה. שוה
וכף רגליהם. התחתית רגליהם היה כדמות כף רגל עגל : מבלי עקוי פרקים : וכף. הוא תחתית הרגל : ונוצצים.
ונוצצים. הרגלים היו מזהירים וכאלו מבליחים ניצוצות כגוון מגבון גיגון אש : קלל. מזוקק ומזהיר וכן ומרגלותיו כעין
נחשת מזוקק המזהיר ביותר וכאלו מבליך ניצוצות : (ח) וידי נחשת קלל (דניאל י') : (ה) רבעיהם. ת"י ספריהון והוא

מראה יחזקאל באור הענין

מהגם שישכילו המלאכים המקבלים מהות השפע כפי מה שהם מקבלים אותה, (שלכן החיות לא יכסו פניהם) בכ"ז נעלם מהם מהות הנסא כפי מה שהיא בעצמותה, כי העליונים השרפים יכסו רגליהם בל יראום המקבלים אשר תחתיהם, אולם יחזקאל שראה את החיות אשר בעולם היצירה, הם לא יכסו פניהם כי יביטו רשינו בהשפעים שתרד עליהם כפי מה שהם מקבלים אותה, הגם שעצמותה כמו שהיא בהמשפיע מכוסה ונעלם וכן לא יכסו רגליהם כי לא יעלימו השפעתם מן האופנים שתחתיהם, כמו שישיגו הגויות החומריי... השפעת הנפש המניעה ומחיה אותם, כי גם הם בעלי החומר והגעת הגבדלים היא להם לנפש חיה, רק יש להם שתי כנפים לכסות גויותיהם, כי מהותם כמו שהם בפני עצמם נעלם, כמו שנעלם מהות הנפש כמו שהיא בפני עצמה פרס לדקה בגויה, ואמרו חז"ל מיום שחרב בית המקדש נתנעטו כנפי החיות, כי מאז לא יקבלו וישפיעו בענין כנסיי הנעלם רק ע"י המערכת בענין גלוי ונודע אשר לא יכנף בכנפים וכסוים רבים : (ז) ורגליהם רגל ישרה. הכנפים המעופפים יורו על אשר יגביהו עוף למעלה, שאז יתרוממו גם האופנים עמהם כמ"ש בפסוק י"ט, והרגלים יורו על עת שיעמדו או ילכו על הארץ, שהארץ שתחת החיות היא במקום האופנים, לפ"ז יורו הכנפים על העת שיתרוממו עם האופנים למעלה, והיינו בעת שלא ילכו האופנים כדרכן במסבת המערכת רק יתנשאו למעלה מן חיוב המערכת כפי רצון ה', והליכת הרגלים מורה בעת ינהיגו את האופנים כפי הטבע וכפי חיוב המערכת, ורגל ברוחניים מורה על המסובב מהם (כמ"ש במו"נ פרק כ"ח מחלקון וס"ד מפליסי) לכן אמר שרגליהם רגל ישרה, ר"ל שבעת ינהיגו כפי חיוב המערכת ילך המסובב מהם בדרך ישרה, ר"ל לפי חיוב הסבות והמסובבים הקבועים בסדר המערכה מראש הבריאה, וינועו כפי הסבות הקבועים בלפיהם ילכו מסובביהם, ואין בם פרקים ברגליהם כי הסבות והמסובבים דבוקים זה בזה בלא הפסק. וכף רגליהם ככף רגל עגל, והכף שבו עומד על הרגלה ונוגע בארץ, שהוא מה שהם נוגעים בעולם האופנים שלמטה מהם ומניעים אותם, התנועה הזאת היא התנועה הגלגליית שהיא עגולה ככף רגל עגל, ר"ל בהם ישפיעו התנועה הסבובית הקבועה לכל האופנים שתרשה מן החיות אשר למעלה שהם מניעים את הגלגלים, ונוצצים בעין נחושת קלל, הניצוצות שיוצאים מן הרגלים דומים כנצוצות של נחושת קלל, בעולם העשיה שהוא עולם הגלגלים שם דרך הנחש מחשב הנחושת שהיא נמצאת שם, כי הוא עולם החומרי והמורכב, רק הניצוצות שיבואו לעולם העשיה מרגלי החיות הם מנחושת הדך המזוקקת שהוא הנקי והזך מן הנחושת, והיינו שהם יקבלו ברוחניותם כח הטבור של הנחש והנחושת, והשפעתם זהה ונרם לערך עכירת העולם הזה, ובכ"ז יש בה קצת מזוהמת הנחש. שעץ הדעת טו"ר אשר אכלו בעטיו של נחש נמצא קצת גם בעולם היצירה בהשפעה אשר תרד מהם אל התחתונים כנודע, ולפי דברי חז"ל במדרש, שם קלל מורה על הפרסה, שיען שהיה עתיד אז להחריב את הבהמ"ק תאגרש, ראה הניצוצות שהושפעה אז מהם שהיו ניצוצי אש מכח הנחש שבלמה אז להפיל ... וגם טכלת בקדש : (ח) וידי אדם מתחת כנפיהם, באשר אמר שרגליהם הם כרגלי חיות שהכף עגול לא כרגלי אדם, אמר שידיהם אינם כחיות רק כידי אדם, וגם בגדם לאדם שלו שתי ידים ושתי רגלים ולא כחיה אשר לה ארבע רגלים

 ואין

לְאַרְבַּעְתָּם׃ ט חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ כַּנְפֵיהֶם לֹא־יִסַּבּוּ בְלֶכְתָּן אִישׁ אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ׃ י וּדְמוּת פְּנֵיהֶם פְּנֵי אָדָם

ת"א ודמות פניהם. חגיגה שם:

רש"י

גומרין דלאמ וגו', וכן אנו מולאים בספר זה וישלח הכרוב את ידו אל האש אשר בינות לכרובים וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים, וכן אחריו וירא לכרובים תבנית יד אדם וגו' (לקמן י') ידי אדם חותות את האש ונותנות לכרוב והכרוב לשליח כדי שילטננו גחלים מיד אל יד להקל הפורענות מעל ישראל: על ארבעת רבעיהם. לארבעה רוחות העולם שהרי יש להם פנים וכנפים לכל רוח: ופניהם וכנפיהם לארבעתם. בתרגום: שוה לארבעתן: (ט) חברת אשה אל אחותה כנפיהם. כנפה של זו פרושה לצד כנפה של זו לכאן וכן לכאן עד שמחוברות ומגיעות זו לזו ובכך הם מכסות פניהם שהכנפים פרושות למעלה מן הפנים: לא יסבו בלכתן. אם רולים ללכת לאיזה רוח שירצו אין צריכות להסב פניהם שהרי יש להם פנים לכל צד

מצודת ציון   מצודת דוד

מלשון רבע כי כל צד הוא רבע בי ד' צדדים יש: (ט) חברות. אדם. ידים כידי אדם היה להם מתחת כנפיהם כן היה
ר"ל נוגעות: אשה אל אחותה. כן יאמר בדברים השווים בכל ארבעת צדדיהם: ופניהם. הפנים והכנפים שהיו לכן
כן ופניהם איש אל אחיו (שמות כ"ה): יסבו. מלשון סבוב היו שוים לארבעת החיות זה כזה: (ט) חוברות וגו'. כנפים
היו מתחוברות ונוגעות אחת אל אחת לכסות בהם הפנים
וכאשר יאמר למטה בענין. לא יסבו בלכתן. כשירצו לשנות דרכם מעבר אל עבר לא יסבו מצד אל צד לפי שכ"א מהם ילכו אל עבר מול פניו כי יש להם פנים לכל רוח ובכל עבר שילכו הנה ילכו מול פניהם: (י) ודמות פניהם. מראה פני

מראה   באור הענין   יחזקאל

אין לה ידים, והידים היו תחת כנפיהם, עד שלא יתגלו הידים רק בעת שיגביהו כנפיהם למעלה ובעת שהכנפים שוכבות על הגוף הידים מכוסות, והמליצה בזה, שבעת ילכו ברגליהם ולא יעופו, שזה מורה שינהיגו המערכה לפי סדרה הטבעי לפי הסבות הקבועות, אז הידים מכוסות ולא נראה למו ידי אדם רק רגלי חיה, כי אז פעולותיהם מוכרחות כפעולות החיות שאין להם בחירה לשנות פעולתם, אבל בעת יגביהו כנפיהם לעוף, דהיינו בעת ישנו את המערכה (כנ"ל פסוק הקודם), שאז ינהיגו כפי רצון ה' וציויו הבחיריית, אז פעולותיהם פעולת אדם הבוחר ובלתי מוכרח במעשיו, וזה יהיה בעת יעשו ישראל תשובה שאז תשונה המערכה ואז יתראו ידי אדם, ואמרו חז"ל ידי אדם מתחת כנפיהם לקבל בעלי תשובה, על ארבעת רבעיהם, שכמו שהכנפים המעופפים היו קבועים בכל ארבעה צדדי החיה אל כל פנים שבצד ההוא לעוף בהם לכל צד, כן היו הידים קבועים בכל ארבעה צדדים, והמליצה שבכל צד שנשאו כנף להתנשא על סדרי המערכה בין לחסד בין לדין בין לרחמים היו פעולותיהם בבחירה ורצון, בלתי מוכרחים לפי המערכה רק לפי רצון ה' וחפצו לפעול במדה ההיא, ועז"א ופניהם וכנפיהם לארבעתם שהכנפים היו עם פניהם, שלכל פנים היו כנפים בפ"ע, (אבל נטעה שמ"ש וארבע כנפים לאחת להם היינו לכל חיה, מפרש שכן היה לכל פנים), וממילא כמספר הכנפים היו הידים וזה כדעת הרד"ק שהיו שתי ידים לכל כנף, ודעת הרמב"ם שהיו רק שתי ידים לכל חיה כמו שלא היה לה רק שתי רגלים, ופי' וידי אדם תחת כנפיהם למטה ממקום שהכנפים קבועים אל הפנים היו קבועים שתי ידים בגוף החיה, ושתי ידים אלה היו על ארבעת רבעיהם, היינו לכל ארבעה הפנים יחד היה להם רק שתי ידים, כי במקום דיבוק הידים ומשם למטה היו גוף אחד, ורק למעלה מהידים היו פרודות לארבעה ראשים, ולדעה זו מה שכתוב ופניהם וכנפיהם לארבעתם ר"ל שנגד זה למעלה מהידים היו ד' פנים עם כנפיהם לכל פנים ופנים: (ט) חברת אשה אל אחותה כנפיהם, ר"ל הכנפים היו מחוברים, שראשי קצת הכנפים המחוברות אל הגוף נגעו זה בזה, ר"ל באשר מספר הזוגות שהיו בהכנפים היה די להורות שאין בהם האחדות כמו שיש לבוראם, שבהם נבראים ומשכילים א"ע ואת עצמם, והגם שלא היה בהם האחדות יש בהם החבור כי הם שכליים מופשטים מחומר והשכלתם פתאומית מחוברת בלתי מופסקת ע"י זמן שהשכלה או המקום. לא יסבו בלכתם איש אל עבר פניו ילכו, ע"י שהיה פנים לכל פנים לא היו צריכים להסב פניהם גם בעת העפיפה כי היו מעופפים בשתי כנפים אשר בפנים שבות שילכו לצד ההוא, והמליצה בזה יתבאר בפסוק י"ב: (י) ודמות פניהם פני אדם ופני אריה, לפניו היה לו פני אדם, ולימין הפנים ההוא היה פני אריה, ולשמאלו פני שור, ומאחוריו היה פני נשר, ולא אמר פני אדם לארבעתם כמ"ש בכ"א מהם, שכבר אמר (בפסוק ה') דמות אדם להגה שידעתו שהיה פני אדם לכל אחד ואחד. וכבר באור חכמי חרשים כי מדת החסד מתאם לימין, ומדת הפחד משמאל, והתארת אדם באמצע ממוצע בין דין וחסד שהוא מדת הרחמים, ואשת חיל בירכתי הבית לאחורי המשכן כנשר על גוזליה תרחף מדת מלכות המקבלת ומשפעת למטה. ובהתפוצץ האור על מלאכיו בעולם היצירה יפרצה הימין בצורת אריה, להורות שהחסד יתגבר כארי בכח גדול מאד. (ושם ע"ב שהוא שם החסד

וּפְנֵי אַרְיֵה אֶל־הַיָּמִין לְאַרְבַּעְתָּם וּפְנֵי־שׁוֹר מֵהַשְּׂמֹאול לְאַרְבַּעְתָּן וּפְנֵי־נֶשֶׁר לְאַרְבַּעְתָּן׃ יא וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם פְּרֻדוֹת מִלְמָעְלָה לְאִישׁ שְׁתַּיִם חֹבְרוֹת אִישׁ וּשְׁתַּיִם מְכַסּוֹת אֵת גְּוִיֹּתֵיהֶנָה׃

רש"י

לפיכך איש אל עבר פניו ילכו לצד פניו של אותם רוח שהם רוצים ללכת ילכו: (יא) ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה. אלמלא שראיתי טעם זקף גדול נקוד על ופניהם לא הייתי יודע לפרשו אבל הניקוד למדני להבדילם זו מזו והעמיד תיבת ופניהם בפני עצמה, וכן פירושו ופניהם להם. וכנפיהם היו פרודות למעלה מפניהם ומכסית אותם כיצד לאיש שתים חוברות איש לכל פנים ופנים שתי כנפיהם חוברות לכל אחת כנף חיה זו פרושה לצד כנף חיה זו של זו לצד זו והפנים שבינתים מכוסים בהם, ודוגמת לשון מקרא זה יש עוד בפרשה זו וגביהם וגובה להם ויראה להם תיבת וגביהם עומדת בעצמה: ושתים

מצודת דוד

החיות אחת היה פני אדם והיה כנגד מהרבע וכן כולם ופני אריה מול עבר פניו: אל הימין. בעבר הימין של פני האדם: לארבעתן. כן היה בכל ארבעת החיות: מהשמאל. בעבר השמאלי של פני האדם: לארבעתן. כן היה בכל ארבעת החיות: ופני נשר לארבעתן. בכל ארבעת החיות היה פני נשר והוא היה מאחורי פני האדם: (יא) ופניהם. ר"ל ופני החיות כנה היו עם כנפיהם פרושות ממעל לפני החיות מכוסות בהם: לאיש. לכל פנים היה ב' כנפים חוברות ונוגעות איש אל אחיו לכסות בהם הפנים: ושתים.

מצודת ציון

והפנה: עבר. צד: (יא) וכנפיהם. כאלו הוי"ו במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שם א') ור"ל עם יוסף שהיה במצרים: פרדות. ענין פרישה כמו מפוזר ומפורד (אסתר ג'): גויתיהנה. גופיהן כמו גוית באול (ש"א ל"א):

מראה באור הענין יחזקאל

בשלש אותיותיו שם כ"ו כמספר אריה וגבורה) והאריה הטורף המושך כחו למטה נאה הצד ימלא ויכנע מפני האריה שבקדושה, והשמאל יתראה בצורת שור (ושם הראשון משה של מ"ב שהוא חכד שבגבורה עולה כמספר שור) למען לא הגא מדת הדין ביד חזקה ובארם טורף, ונהפך רב הבואות בכח שור, ומוריד גבורות גשמים שיורדים בגבורה כמ"ש חז"ל, והמושך כחו למטה ע"י הנשר שלו לא יוכל להזיק מפני שאין ארם בכרבו במדת הפחד, ובאמצע אמת ליעקב המכריע בין הצדדים פניו פני אדם ומדהו רחמים, ומאחוריו פני נשר שטבעו להגביה עוף, כן מדה זו תגביה עוף לקבל וכנשר תעיר קינה. להשפיע על גוזליה, וכנה ארבעה שרי מלכיות קבלו כחם מפני המרכבה, בבל קבל כחו מפני אריה, שכן בבל ואשור בהיו מלכות מפוהפת נדמו לאריה, עלה אריה מסבכו, ודניאל חזה קדמיתא כאריה, וה' התלבש שם בצורה ההיא להציל את בניו כמ"ש אחרי ה' ילכו כאריה ישאג כמ"ש בפי' שם, ומדי ופרס היו כתפארת אדם והם הטיבו לישראל ונתנו רשות לבנות בהמ"ק, ושר יון קבל מפני שור מהשמאל, ואמרו כתבו לכם על קרן השור וכו', והגם שפרשם ממדת הדין הקשה לא יכלו לשרוף את בהמ"ק כי אין ארם טורף בפרשם למעלה. ורומי היא החיה הרביעית אשר יאריכו ימים כנשר אשר יחדש נעוריו עשר פעמים שכן ראה דניאל קרנין עשר לה, ודגל רומי היה צורת נשר, וה' שם כנשר יעיר קנו. וראה יחזקאל שכל א' מהחיות י"ל ארבעה פנים, כי המיד נמצאים ד' מלכיות כ"א ברוח א' מרוחות העולם רק שמלכות אחת גוברת על כולם יהיה הולכת ראשונה וכולם הולכים אחריה, שתחלה גברה החיה שבימין וכן כולם, כנ"ל:

(יא) ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה, הגם שלמטה היתה כל חיה גוף אחד דבוק בלי פירוד, למעלה במקום הפנים, והכנפים הדבוקים מאחורי כל פניה, היו פרודות לארבעה ראשים, ולמטה ממקום הכנפים התחברו והיו גוף אחד. והמליצה שהגם שבכל חיה גברה מדה מיוחדת שזאת עקר הפנים שלה, למשל בצד ימין היה העקר פני אריה שהלך בראש, בכ"ז נכרו גם שאר השלשה ראשים כ"א בפ"ע, שהגם שפועל מצד החסד, והגבורה והרחמים שבחסד נמשכים אחריו, בכ"ז ניכר כ"א בכחו בפ"ע, ופני אריה פועלים החסד בכח החסד ופני שור פועלים חסד בכח הגבורה וכן כולם. וכן השרים שלמעלה והמלכיות למטה, גם בעת מלך מלך אחד בכפה נכרו גם יתר הראשים בפ"ע, למשל עת משלה בבל היו גם מדי ופרס מלכות בפ"ע ויון בפ"ע ורומי בפ"ע רק שבבל הלך בראש בהנהגה, לאיש שתים חוברות איש, עתה יספר למה היו הד' כנפים, שלכל איש מן החיות היו שתי כנפים לעפיפה, והם היו מחוברים זל"ז בצד שקבועים בגוף (כמ"ש למעלה חוברות אשה אל אחותה כנפיהם), ושתים שלא היו מחוברות בשרשם אל"ז היו מכסות את גויותיהנה, שהכנפים שהיו לכסות היו בלתי מחוברות רק כ"א היה שרשו בפ"ע וכסו את הגוף מראש ועד סוף מכל הצדדים. והכונה שהגם ששתי הכנפים המעופפות מחוברות בשרש אחד כי התעופה לתכלית אחד בפקודת יוצרם, בכ"ז השתים שנעשו לכסות ולהעלים את ענינם היו מעלים שני ענינים מחולקים, א] ההעלם וההסתר שיש בענינם ועצמותם שהשכל הקשור בחומר לא ישיג שכל פשטו מחומר, ב] ההעלם שיאהל האור השופע עליהם מהעלה הראשונה אשר עליהם, שכ"ז שמיר וגניז:

יב וְאִישׁ אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ אֶל אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּן: יג וּדְמוּת הַחַיּוֹת מַרְאֵיהֶם כְּגַחֲלֵי־אֵשׁ בֹּעֲרוֹת כְּמַרְאֵה הַלַּפִּדִים הִיא מִתְהַלֶּכֶת בֵּין הַחַיּוֹת וְנֹגַהּ לָאֵשׁ וּמִן־הָאֵשׁ יוֹצֵא בָרָק: יד וְהַחַיּוֹת רָצוֹא וָשׁוֹב

ת״א והחיות רצוא. שם:

רש״י

מכסות. ושתי כנפים המחוברות מכסות את גויותיהם: (יב) אל אשר יהיה שמה הרוח. הרצון ללכת: (יג) היא מתהלכת בין החיות. המראה הזאת מתהלכת בכל החיות: ונוגה לאש. יותר מאש שלנו: ברק. אלמדו״ר בלעז: (יד) רצוא ושוב כמראה הבזק. פירשו רבותינו רצוא ושוב כלהבת הכבשן שיוצאה תמיד מפי הכבשן וממהרת לחזור ולכנוס כך כשמוציאות ראשן מתחת הרקיע הנטוי למעלה מהן כמו שמפורש בענין נרתעות מפני השכינה שלמעלה מן הרקיע וממהרות להשיב את ראשן: כמראה הבזק. דלאמפניל״א

מצודת ציון

(יב) הרוח. ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה ל״ז): (יג) בערות. דולקים: הלפידים. כן יקרא הען

מצודת דוד

ושתי כנפים היו מכסות את גופתן: (יב) ואיש. כל חיה מהחיות ילכו אל מול עבר פניו ר״ל בכל רוח שהלכו היה מול עבר הפנים כי היה להם פנים בכל רוח: אל אשר יהיה וגו׳. אל המקום אשר יהיה הרצון ללכת הלכו כן ולא יסבו להפנות מצד אל צד בעת לכתן: (יג) ודמות החיות. צורת גוף החיות היה מראיהן כגחלי אש הבוערות ולהוספת ביאור אמר כמראה הלפידים: הוא. רצה לומר האש הבוער היתה מהלכת בין כל החיות ר״ל בכולן היה המראה ההוא: ונוגה לאש. ר״ל מראה האש ההיה לכן היה בו הארה יתירה מרובה: ומן האש. ומן מראה האש ההיה בכן היה יוצא כעין ברק: (יד) רצוא ושוב. לא עמדו במקום אחד כ״א

מראה באור הענין יחזקאל

(יב) ואיש אל עבר פניו ילכו, ומפרש לכל נסעה שילכו כפי בחירתם, כי רק אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו, שהוא הרוח העליון השופע עליהם, שכמו שרוח החיה באופנים כן רוח היוצר בהחיות, וכפי שירצה הרוח העליון שילכו כן ילכו לא יסבו בלכתם, אחר שי״ל פנים לכל צד, וכבר אמר למעלה (פסוק ט׳) שלא יסבו בלכתם, אך שם דבר מהכנפים שהכנפים לא יצטרכו להסב כדרך העוף שיצטרך להסב הכנפים אל הרוח שירצה ללכת, כי י״ל כנפים לכל עבר, ופה ידבר מהפנים. פה ישמיענו שלא יסבו בלכתם על הארץ, שזה בעת יניעו האופנים כפי סדר המערכת, שיניעו אותם כפי רוח יוצרם בכל צד שיצטרך, ולא יסבו אחור מהרצון העליון כי פניהם מועדים לכל צד וכולם עושים באימה וביראה רצון קונם, ופה למדנו כי גם בעת יעופו בכנפיהם ויגביהו את המערכה למעלה מן הסדר הטבעי (כמ״ש בפסוק ז׳ בהבדל בין הסילוך ברגל ובין העפיפה) ג״כ לא יסבו בלכתם, וכנפיהם נכונים אל מעשה הנס והפלא אשר יגוש אלוה בלא עיכוב. ובנמשל משרי המלכיות (שלתכלית זה הראהו את המראה), ר״ל, שכ״א מן המלכיות י״ל פנים מיוחדים ללכת ולהתהלך בארץ לכל רוח מרוחות העולם כפי הרצון האלהי. ולא יסבו בין בלכתם בעת שלום, בין בעופם בעת מלחמה, להרעיש ממלכות ולבטל סדרי הנהגתם לא יסבו בלכתם. וגם הם פניהם מכוסה כי לב מלכים ביד ה׳ ומאתו מצעדיהם כוננו אל התכלית הנעלם אשר ירצה בו הרוח העליון המרגיז ארץ ממקומה ויהפך כסא ממלכות: (יג) ודמות החיות, כבר פי׳ חז״ל שר״ל על פעולות החיות שהם מזומנים לעשות עתה, (כי הנבדלים מכל חומר לא יפול בהם דמות רק לפי פעולותיהם) ראה שהם כגחלי אש בוערות, כי פעולתם לשרוף בית ה׳ ובית המלך, ובמראה הלפידים, כי כן יגיעו קרב ומלחמה ולפיד בוז לעשתות שאנן, ומבאר שלא היה זה מהותם שיהיו הם עצמם כחומת האש רק שהאש היא מתהלכת בין החיות, כמ״ש (לקמן י׳) קח אש מבינות לגלגל וגו׳, והאש מתיחס להם ע״ש פעולתם, וראה שנוגה לאש, שהנוגה הוא המאיר ואינו שורף, שהראו לו שחסדי ה׳ לא תמו ושלא תכלה חמתו על העצים והאבנים ולא יטוש את עמו ויושיעם לבסוף, ומן האש הזה יוצא ברק לשרוף את המחריבים את עיר קדשו. וכן פי׳ חז״ל (במדרש איוב) שמדבר מפעולות המלאכים פעמים שהוא עושה מלאכיו את פעמים לפידים ופעמים ברקים וכו׳: (יד) והחיות רצוא ושוב, ראה שהם רצים, ר״ל שיעשו פעולתם בזולת זמן והמרוצה, וראה שישובו תיכף מן השליחות במראת הבזק, שהוא אש הכבשן הנראה רגע ונעלם תיכף, כי באשר ראה שפעולתם עתה להחריב ולשרוף הראו לו כי פעולה זאת לא תתמיד, ואך כרגע תראה האש והשרוף ותשוב תיכף, כי חפץ חסד הוא, ואמרו חז״ל בברכות (דף ד׳ ע״ב) מיכאל באחת גבריאל בשתים, שמיכאל שהוא מלאך החסד יעוף עפיפה אחת ולא ישוב, כי החסד ישאר לעולם, אבל גבריאל שהוא מלאך הדין ישוב תיכף ולא יתעכב שם ויעוף

כמראה הבזק: (טו) וארא החיות והנה אופן אחד בארץ אצל החיות לארבעת פניו: (טז) מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש ודמות אחד לארבעתן ומראיהם ומעשיהם כאשר

רש"י

בלעז וגחן את שלהם כגוון את היוצא מן הכרסין שמזקקין זהב בכור בתוכן והאש שיוצאה משם נדמה בגוונים. (תו' וי"מ הבזק לשון פזור כפי שפירשוהו רבותינו כמראה הבזק ר' יהודה אומר בשם רבי סימון בשם רבי לוי בן פרטא כזה שבוזק גפת בכירה כלומר שמפזר גפת שהוא פסולת הזיתים בכירה שהוא מתלהט במהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד, וזהו פירוש רצוא ושוב. ועוד יש בדבריהם בזק לשון פיזור בזק בהו עפרא והוא הרבא כלומר פזר, וכן במשנה בוזקין מלח ע"ג הכבש בשביל שלא יחליק, ויש משמע בזק כמו ברק והוא לשון חפזון, ע"כ תוס' סא"א): (טו) אופן אחד בארץ. ברגליהם הרקיע: לארבעת פניו. של כל חיה או האופן יש לו ארבעה פנים. רבותינו אמרו זה סנדלפון העומד בארץ וראשו מגיע לבין החיות, אבל לפי הענין אנו למדין שהאופנים ארבעה הם: (טז) כעין תרשיש. כמו אבן טובה שמה תרשיש קריסטא"ל בלעז: כאשר יהיה האופן, קבוע בתוך האופן. שתי וערב לפי שהן הולכות לכל

מצודת דוד

הוי רצים ממקום למקום וחזרו למקומם במהירות רב כברק הזה המבריק ומהכנס מהר ומעט מעט משיגנו הראות: (טו) וארא החיות. הסתכלתי אל החיות וראיתי והנה דמות אופן אחד בארץ ר"ל למטה מן החיות: אצל החיות. אצל כל חיה מהחיות עמד אופן אחד: לארבעת פניו. ר"ל לכל ארבעת פניו לא היה אלא אופן אחד לא לכל פנים אופן: (טז) מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש. כי אבן תרשיש הוא כעין גוון יפה כעין תכלת וגם הוא זך בהיר עד שיראה בו מעבר אל עבר ולכן אמר מראה האופנים היה כגוון התרשיש וגם מעשיהם היה כמו מעשה התרשיש כי היו זכים ובהירים לראות דרך בהם כמו שרואים דרך אבן תרשיש: לארבעתן. לארבעת האופנים: ומראיהם ומעשיהם. מראות תואר פניהם ופעולתם היה כאשר יהיה האופן וגו' ר"ל כמראות ופעולת האופן העשוי בתוך האופן זה מזרח למערב וזה מצפון לדרום שאז יכול הוא להתגלגל לכל רוח מבלי סבוב

מצודת ציון

שהשלהבת קשורה בו וכן כלפיד יבער (שם ס"ב): (יד) כבזק. כמו הברק כי והסגר"ן מתחלף: (טו) אופן. גלגל קטן של עגלה: (טז) תרשיש. שם אבן יקר:

מראה באור הענין יחזקאל

שתי עפיפות רצוא ושוב: (טו) וארא החיות והנה אופן אחד בארץ, אחר שראה את החיות מנהיגי המרכבה וספר כל עניניהם, ראה ויספר ענין אופני המרכבה, שהם הגלגלים של המרכבה שהחיות מושכים אותם, וראה שלכל חיה מיוחד אופן אחד לארבעת פני החיה ר"ל שהגם שכל חיה היא בעלת ד' פנים האופן הוא רק אחד לכל חיה, והיה לארבע החיות ארבע אופנים, והכוונה שראה ציור הגלגלים שהחיות מניעים אותם בציור מספר הארבעה. וזה, אם בהשקף על הגלגל הכולל שחלקו אותו הקדמונים לארבעה רבעים כוללים כל חלקיו, וכן את גלגל המזלות חלקו לד' חלקים שלש מזלות לכל חלק, ולפיהם תתחלק השנה לד' תקופות, והירח לד' תמורות בחדש, והיום לד' אוים, ובעולם ד' רוחות, ואם בהשקף הפרטי שהראו לו בהארבעה חיות ד' שרי המלכיות אשר יעמודו, וכל אחד מניע כוכב אחד המושל ומשפיע באומה ההיא, כי לכל אומה כוכב מיוחד, ויש אופן אחד לכל חיה, והגם שהתוכנים האחרונים קיימו וקבלו כי אין גלגל במציאות בכ"ז יצייר האויר האית"ר שבו סובבים כוכבי הלכת את מעגלם כגלגל קבוע אשר במסלתו ילכון ולא ימושו לעולם: (טז) מראה האופנים, באופנים לא הזכיר לשון דמות כמו שהזכיר בחיות ובמה שלמעלה מהם, כי החיות אינם גשם ולא יראם במראה עיניו רק שכן נדמה לו בחזיונו, אבל האופנים הם גשמיים מושגים במראה העין לא בדמות כח המדמה לבדו, אמר שמראה שהגלילים וכן מעשיהם הם כעין הרשיש שהיא אבן טובה שמראיה כמראה תכלת, כי האויר הדק שבו סובבים הכוכבים יתראה לעין כמראה תכלת, ואמר בשיר ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש, שהגלילים שהם הגלגלים ממולאים באויר האית"ר הנדמה כתרשיש, (ואמר וגויתו כתרשיש שהמלאך כשיתגלה להתראות לעין הנביא יתראה בלבוש מאויר הדק הנקרא תרשיש ע"ש מראהו, ואמרו תכלת דומה לים ר"ל לים תרשיש, וים דומה לרקיע וכו'), ומראיהם ומעשיהם כאשר יהיה האופן בתוך האופן, שאופן הנקבע תוך אופן יתגלגל לכל צד כן הנעה הגלגליית תהיה לכל צד, כי בתנועה היומית ינועו כל הגלגלים ממזרח למערב, ובתנועה העצמיית הקבוע לכל כוכב ינוע כ"א בזמנו המיועד, ממערב למזרח, ותנועה הזאת לא יהיה על קו המשוה רק נוטים במעגלותם לצפון ולדרום כל כוכב בנטיה מיוחדת לו והולכים ששה חדשים מצפון לדרום וששה חדשים מדרום לצפון, השמש הולך מגדי לסרטן ומסרטן לגדי בחזרה, והדרך הנלוזה הזאת הוא קרוב לכ"ז מעלות, והירח רואה התלי שלו וזנבו רחוק מקו הקדרות יותר מחמש מעלות, וכן כל כוכב י"ל ראש תלי וזנב תלי מיוחד. נמצא שכולם הולכים לכל צד כאילו אופן קבוע תוך

יִהְיֶה הָאוֹפַן בְּתוֹךְ הָאוֹפָן׃ יז עַל־אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶן בְּלֶכְתָּם יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּן׃ יח וְגַבֵּיהֶן וְגֹבַהּ לָהֶם וְיִרְאָה לָהֶם וְגַבֹּתָם מְלֵאֹת עֵינַיִם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּן׃ יט וּבְלֶכֶת הַחַיּוֹת יֵלְכוּ הָאוֹפַנִּים אֶצְלָם וּבְהִנָּשֵׂא הַחַיּוֹת מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּים׃ כ עַל

רש"י

שבד פניהם לארבע רוחות צריך שיהא האופן מגלגל לארבעת רוחותיו : (יז) על ארבעת רבעיהם וגו׳ . בשביל מעשה האופנים הוצרך לשנותן לומר שאין האופנים מעכבין עליהם שאף הם עשוין לכך : (יח) וגביהן . וגב יש להם : וגובה להם ויראה להם . מאויימים הם לרואה אותם , ויש פותרין יראה להם במורא עומדים : וגבותם . אילוטרגילי"ש בלעז : מלאות עינים סביב . לראות לכל רוח שהרי לא יסבו בלכתם : (יט) מעל הארץ . מעל רצפת הרקיע . וכן תרגם יונתן מארעא לרום שמיא כלומר בהנשאם

מצודת ציון

(יח) וגביהן . מלשון גבהות וכן וגבותם : עינים . גוונים הרבה והוא מלשון כעין תרשיש :

מצודת דוד

והמוזכר כן היה מראות האופנים ופעולתם : (יז) על ארבעת רבעיהן . בזה יפרש המקרא שלפניו לומר הנה פעולתם היה אשר על ד' צדדיהן בהפך לכתם ילכו ולא יסבו בלכתן האחיל והיו מסגלגלים לכל צד : (יח) וגביהן . ר"ל היה להן גב כראוי לכן נפי מראיהן שהיו בדמות אופני העגלות יאמר על המחילות הגבוהות העולות ממעל לאופנים אשר הרוכב בה יושב שם בין המחילות האלה : וגובה להם . המחילות היו גבוהים הרבה ומתוך גובהם היה יראה להם כי הדבר הגבוה מאוד מטיל אימה בעיני רואיו בעבור הפלגת הגובה וכן אמר בענין כעין הקרח הנורא על שמטיל אימה בעבור הפלגת הזוהר והלבנינות : וגבותם . גבי החיות ההם היו מלאות הרבה גוונים מתחלפים : סביב לארבעתן . המחילות ההם היו מקיפות סביבות ארבעת האופנים וכדרך העגלות : (יט) ובלכת החיות . בעת ילכו החיות ילכו גם האופנים אצלם ובעת ינשאו החיות עצמן מעל הארץ לעלות למעלה

מראה   באור הענין   יחזקאל

אופן : (יז) **על ארבעת רבעיהן בלכתם ילכו**, שבכל יום מהלכים ממזרח למערב ופועלים על ארבעת רבעי היום, שבכל שש שעות מתעורר רוח מצד אחר, כמ"ש חז"ל ארבעה רוחות מנשבות בכל יום. וכמ"ש רש"י ז"ל בברכות (דף ג' ע"ב), ובכל חצי שנה ילכו במעגליהם מדרום לצפון ומצפון לדרום ומקיפים בכל שנה את מעגל השנתיי ממערב למזרח, ופועלים השנוים בד' תקופות, והקור והחום בארבע רוחות העולם, וכן כל כוכב פועל לפי פעולתו על ארבעת רבעיו, **לא יסבו בלכתן** כי תנועתם מקפת לכל צד וצד : (יח) **וגביהן**, יש להם לאופנים גב, שהם הכוכבים הקיימים שעומדים עליהם והם רבים לאין חקר ומרחקם אין להם שיעור, והם עומדים ע"ג הגלגלים והאופנים של כוכבי לכת, **וגובה להם**, הכוכבים ואופניהם גבוהים גבוהים לאין שיעור, וכ"ש גובה הכוכבים הקיימים והמתנוצצים בנתיב החלבי שכולם עומדים ברום עולם בגובה אין תכלית, **ויראה להם**, מצייר בזה, אם הכח המושך שבו ימשכו הכוכבים הקטנים אל הגדולים, וזה סבת הסיבוב העגולי לפי שטת ההכונה החדשה, ומצייר כאלו כ"א ירא מחברו, שהקטן ירא מלהתרחק מן הגדול ונמשך אחריו. או כפי דעת חז"ל שיראים מדבר ה' אשר הגיח חק ולא יעבור שימשכו אל נקודה האמצעית אשר שם יוצרם להם למרכז תנועתם סביבה. **וגבותם מלאת עינים**, באר את הגב שהוא מלא ככבים קיימים אין מספר ישמשיות רבות המאירות כעינים במרחק אין סוף מכל צד וצד, וגם אחר שכל כוכב ישפיע אל אשר למטה ועל ידו ישגיח ה' בעיניו המשוטטות בכל, הם עיני ה' הפקוחות על כלל המציאות בהנהגתו המתמדת : (יט) **ובלכת החיות**, אחר שבאר איכות האופנים, מספר קישור האופן עם החיה, איך החיות יניעו האופנים. ויש בזה שלשה מינים, שני מהלכים טבעיים, והם א] ההילוך הטבעי שיקיפו בכל יום ממזרח למערב, והיא התנועה היותר מהירה שבו ילכו לפנים בכל יום ויום סביב מעגלם היומי, ב] ההילוך הטבעי שיקיפו כ"א בזמן מיוחד את מעגלו העצמי ממערב למזרח, שיש מהלים הקיפו בחדש ויש בשנה ויש לשלשים שנה, ובהילוך זה יש השבתות, שיתראה כאילו עומד ושובת באמצע מהלכו, כמ"ש פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה. ג] מה שיצויר בשני מיני המהלכים אלה הילוך השגחיי, אשר ישנה ה' סדר המערכה הטבעי, בין ההילוך היומי הכללי, ובין ההילוך הזמני העצמי, ויוניכם כפי הרצון האלהי (כמו שמש בגבעון דום, ונפל הקב"ה שני ככבים מכימה) או השבתת כח הכוכב והמחויב ממנו וכדומה, וכל אלה יהיה ע"י החיות שהם שמניעים את המערכת בכל אחד משלשה אופנים הנז', ותחלה מדבר מן המהלך היומי שבו לא יצוייר שמידם והשבתם, ויש בו שני אופנים הנ"ל, או שילכו לפי הסדר הטבעי, או לפי הרצון ההשגחיי, וכ"ז באמצעות החיות, ופז"א **ובלכת החיות**, שהוא המהלך הטבעי היומי, שהוא ע"י החיות שע"י לכתם ילכו האופנים אצלם **ובהנשא החיות מעל הארץ** שזה מצייר עת ינשאו מן סדר המערכה הטבעי אל

אֲשֶׁר יִהְיֶה־־שָּׁם הָרוּחַ לָלֶכֶת יֵלֵכוּ שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת וְהָאוֹפַנִּים יִנָּשְׂאוּ לְעֻמָּתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּים׃ כא בְּלֶכְתָּם יֵלֵכוּ וּבְעָמְדָם יַעֲמֹדוּ וּבְהִנָּשְׂאָם מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּים׃ כב וּדְמוּת עַל־רָאשֵׁי הַחַיָּה רָקִיעַ כְּעֵין הַקֶּרַח הַנּוֹרָא נָטוּי עַל־רָאשֵׁיהֶם מִלְמָעְלָה׃ כג וְתַחַת

ת"א ודמות על ראשי. חגיגה שם:

רש"י

מ׳מטה למעלה: (כ) הרוח. הרצון של הקב"ה: שמה הרוח ללכת. אין צריך לומר להם לצד זה לכו שבוחר של הקב"ה בחיות ורוח החיה באופנים: (כא) בלכתם. החיות: ילכו. האופנים: (כב) הקרח הנורא.

מצודת דוד

ינשאו גם האופנים עמהם: (כ) על אשר וגו׳. אל המקום אשר יהיה שם הרצון מהאל יתברך הרוכב בם ללכת ילכו החיות כי שמה גם הרצון מהחיות ללכת: והאופנים. כאשר ינשאו החיות למעלה אז גם האופנים ינשאו לעומת החיות ותמיד עמהם: כי רוח החיה. רצון כל חיה תקועה היא באופנים ולכן ילכו במקום שהמה הולכים: (כא) בלכתם. בעת ילכו החיות ילכו גם האופנים וכו׳ וכפל הדבר לחזוק לומר שלא תשתנה לעולם: (כב) ודמות וגו׳. ר"ל ודמות השטוח ופרוש על ראשי החיות היה כגוון הקרח הנורא ר"ל שמפיל אימה על רואיו בעבור הפלגת זהרו ולבנינותו: נטוי. והיה נטוי ופרוש על ראשיהם מלמעלה: (כג) ותחת הרקיע

מצודת ציון

(כ) לעומתם. ר"ל שוה להם וכן לעומת קלעי החצר (שמות ל"ח): החיה. ר"ל כל חיה או שאמר שם הכלל: (כב) רקיע. ענין שטיחה ופריסה כמו לרוקע הארץ (תהלים קל"ו): הקרח. הוא הגליד הנקפא והנקרש ע"פ המים בימי הקור וכן מבליך

מראה באור הענין יחזקאל

הנהגה השגחיית, (שכבר התבאר בפסוק ז׳ שההילוך לפי הסדר הטבעי נקרא הליכה, וההילוך ההשגחיי נקרא עפיפה והתנשאות) אז ינשאו האופנים, ויעלו מן הסדר הטבעי אל הנהגה השגחיית: (כ) **על אשר**, בא לפרש הדברים, שמ"ש שבלכת החיות ילכו האופנים, ר"ל **שעל אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו** שאז ילכו אל הרוח הקבוע בטבע, **כי שמה הרוח ללכת**, כי שם כבר קבוע הרוח אשר הטביע בם יוצר בראשית מראש מקדם חק ולא יעבור, ונגד מ"ש ובהנשא החיות ינשאו האופנים, מפרש שהוא **מפני כי רוח החיה באופנים**, שרוח החיה היא בהם כנשמה לגוף, שלפעמים תרומם את הגוף מן חקיו הטבעיים אל הנהגה בחיריית כפי כח הממשלה אשר לה עליו להניע את הגוף כפי רצונה הבוחר והמשכיל: (כא) **בלכתם**. עתה ידבר מן התנועה השנית העצמיית שיסובבו הכוכבים ממערב למזרח על פני צפון ודרום, שבסבוב הזה יש לפעמים גם עמידה והשבתה כנ"ל, וא"כ יצוייר בזה שלשה אופנים, א] בעת שילכו לפי סדר הטבעיי, ועז"א **בלכתם ילכו**, ב] בעת ההשבתה והאיחור במהלכם, שזה נקרא עמידה, ועז"א **ובעמדם יעמדו**, ג] בעת שיתנשאו מן הסדר הטבעי לפי רצון ההשגחה, שזה יצויר בהתנשאות, ועז"א **ובהנשאם מעל הארץ**, שאז ג"כ **ינשאו האופנים לעומתם**, כי גם במהלך זה הגם שהוא ההילוך העצמי לא ההכרחי, **רוח החיה באופנים**, הם מונהגים מן החיות כאשר יונהג הגוף מן הנפש: (כב) **ודמות על ראשי החיה רקיע**, עד עתה ראה בעולם המלאכים ובעולם האופנים ואת השפע והקשר שיש להמלאכים מניעי האופנים עם האופנים, עתה צפה במחזה איך יקבלו החיות את השפע מעולם שלמעלה מהם שהוא עולם הכסא, העומד על עולם החיות, ומצייר על ראשי החיות רקיע, שהרקיע היא המחיצה המבדלת בין העליון והתחתון, כמו שבארץ שלנו יש רקיע עליה, שהוא מקום עליית האדים שעד שם שייך אל הארץ, ומן הרקיע ולמעלה יתחיל גבול השמים ואין כל חי יכול להתקיים שם, כמ"ש ויקרא אלהים לרקיע שמים, כן בכל עולם ועולם יש מסך מבדיל בין העליון והתחתון, שהוא הרקיע של אותו העולם ועומד כאמצעי בין שני העולמות, ודרך שם ירדו גשמי נדבות ושפע רצון ממעל, ולמעלה מן הרקיע הזה מתחיל השמים של עולם שתחתיו, וראה דמות הרקיע שעל ראשי החיות, ומצייר אותו **כעין הקרח הנורא**, שכמו שברקיע התחתון אשר על הארץ יתקבלו האדים הלחים האויריים, (בין העולים מלמטה כפי הנחת הטבעיים, בין היורדים מלמעלה ממים העליונים כפי הנחת חז"ל), ושם יתעבו ויתגשמו להתהוות אד וענן, ולפעמים יקפאו ויתקשו ויהיו לקרח, כן יצייר שהשפע האלהית היורדת מעולם הכסא ששם הוא רוחני מאד, תתעבה ותקפא ברקיע ומחיצה הזאת, ותהיה כקרח שהמים הנוזלים ישובו להיות דבר מוצק מקשיי, ודבר מגושם בערך הקודם, כן תתעבה השפע ותקרח **לפי ערך** העולם ההוא, עד שיוכלו החיות לקבלו, אולם הוא קרח נורא מאד. מרומם מן הקרח הגשמי **הידוע לנו**, כי היראה והפחד **שיגיע** להם מן על הורות השפע מלמעלה הנויר כקרח, כי המורא תקפיא הדמים וחוש הטבעי ותגיד

הָרָקִיעַ כַּנְפֵיהֶם יְשָׁרוֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ לְאִישׁ שְׁתַּיִם מְכַסּוֹת לָהֵנָּה וּלְאִישׁ שְׁתַּיִם מְכַסּוֹת לָהֵנָּה אֵת גְּוִיֹּתֵיהֶם׃ כד וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל כַּנְפֵיהֶם כְּקוֹל מַיִם רַבִּים כְּקוֹל־שַׁדַּי בְּלֶכְתָּם קוֹל

רש"י

פי' גליד השין גליש"ה פור"ש בלעז: (כג) ישרות. מכוונות: (כד) כקול מים רבים. יכול קול נמוך ת"ל כקול שדי כקול המפורש בכתובים קול ה' בכח קול ה' שובר ארזים (תהלים כ"ט): קול המולה כקול

מצודת ציון

קרחו (שם קמ"ז): (כג) ישרות. מלשון ישר ושוה: (כד) המולה. ענין המון וכן לקול המולה (ירמיה י"א): תרפינה. מלשון רפיון והשקטה:

מצודת דוד

וגו'. ר"ל כנפיהם שהיו ישרות ומכוונות להיות מחוברות אשה אל אחותה שם היו מתחת הרקיע: ולאיש וגו' ולאיש וגו'. ר"ל לפנים בזה היו שתי כנפים מכסות לגוף ולפנים זה היו וגו' זה כזה דמות אחד לכן וחוזר ומגבה שהכנפים שהם היו מכסות את גופתם: (כד) את קול כנפיהם. קול הרעשת כנפיהם: כקול מים רבים. שהיה כמו קול מים רבים השוטפים וכקול שדי בדברו בסיני שנאמר שם את הדברים וגו' קול גדול (דברים ה'): בלכתם. ר"ל הקול

מראה יחזקאל באור הענין

קרחה כפתים, וכ"ז משל ומליצה להסביר אל האזן התקפאות השפע בדלתה לערך דקותה בהיותה במקומה, שלכן אמר ודמות וכו' רקיע, שאינו רקיע בפועל רק כן נתפס בדמיונו, והרקיע הזה נטוי על ראשיהם מלמעלה, שראשי החיות יקבלו השפע דרך הרקיע ההוא וישפיעו אותה אל אשר למטה מהם: (כג) ותחת הרקיע כנפיהם ישרות, עתה בא' איך יקבלו השפע דרך הרקיע מן העולם שלמעלה, שיקבלו השפע ע"י הכנפים, שהכנפים ירמזו על הגבהת עוף לעולם שלמעלה, וע"כ כנפיהם אינם שוכבים על הצד ככנפי עופות רק עומדות ישרות למעלה אל תחת הרקיע לקבל השפע משם דרך כנפיהם אשר היו עשויים לעופף בם, והנה הזוגות שהיו בהכנפים, היה כנף אחד מורה על קבלת השפע מלמעלה, ואחד מורה על השפעתו למטה. שהכנפים היו הציורות להגרת השפע, באר שהיו הכנפים אשה אל אחותה מעורים זה בזה, המשפיע והמקבל פונים איש אל אחיו, כמו שהיו בפני הכרובים כשהיו ישראל עושים רצונו ש"מ פניהם איש אל אחיו כמ"ש חז"ל, לאיש שתים מכסות להנה, וכן מטעם זה היה לכל איש מהנה לכל איש מהחיות שתים מכסות גויותיהם הכנפים שנעשו לכיסוי היו שתים, שהכסוי שהורה על ההעלם היה ג"כ זוגיי מפני שהיה בעינים שני עניני השגה, איך יקבל השפע מעולם הכסא, ואיך יורידהו למטה, שהיה בזה שני העלמות, לכסות השפע בירדתה מלמעלה, ומן החיות למטה, כסו כל זה בשני הכנפים, ולכן היה צריך שתי כנפים, שכל אחד העלים ענין אחר: (כד) ואשמע את קול כנפיהם, עתה יספר איך שמע קול הלוויי שלהם שהם מלוים על האופנים, כי לא יניעו את האופנים בפגישה גשם בגשם, או ע"י כח מושך או כח דוחה כפי חקירת התוכנים, רק בקול ופקידה שכליית רוחנית, והשיג בזה ג' ענינים, א] בעת שיעופו בכנפיהם, שכבר באמרתי (בפסוק ז') בהשוכפות בפאפיהם מציין העת שלא ינהיגו ע"פ סדרי הטבע והמערכת רק בהנהגה פלאיית לפי רצון האלוה, וז"ש שמע קול הכנפים המגביהים עוף למעלה מסדר המערכה והקול והלווי הזה דומה כקול שדי, כי אז הלא הלווי מאת ה' המסדד המערכת ע"י השגחתו המיוחדת (שע"ז נקרא בשם שדי), ובקול שנתן על מים רבים בעת הבריאה שהיתה רוח אלהים מרחפת על פני המים שהיא הבריאה, שאז לא היה עדיין סדרי המערכה, ב] בלכתם, בעת שילכו החיות ולא יעופו בכנפיהם, שזה בעת שינהיגו ע"פ סדר המערכה, ופי' (ואשמע את הקול) בלכתם. (ולכן כתוב מלת בלכתם בזקף קטן), אז שמעתי קול המולה כקול מחנה, היה קול ההמולה והדבור כקול מחנה, ששם מחנה לא יבא רק בעת שהעם ערוכים בסדר המערכה לצבוא צבא איש על דגלו, ר"ל שאז יפעלו סדרי המערכת הערוכים כמחנה מסודרת, וההמולה והדבור הוא לפי קול המחנה, דהיינו לפי סדרי המערכת, (הקול הוא קול פשוט והמולה הוא מלל ודבורים הרבה, כי בצד הא' לא ישמעו רק קול אחד קול ה' ההשגחיי, ובצד השני ישמעו קול ממללים רבים שהם חקי הטבע וסדריה), ג] בעמדם שכבר באמרתי (פסוק י"ט וכ"א) שבהילוך שילכו הכוכבים ממערב למזרח ימצאו השבתות ועכובים בדרכם, שנראה כאילו עומדים באמצע דרכם ונחים מתנועתם, והנה החוקרים יחסו זה לכח המושך אשר לכוכבים אחרים אשר ישימו בדרכם, וישביתו מרוצתם, המסובבת מכח המושך של השמש והנביא יאמר שגם זה בא ע"י החיות ורצון ה', שבעת ירפו הכנפים הישרות של החיות, המקבלות הכח מעולם הכסא אשר עליהם ורפה ידם בעת ההיא להניע את האופן, כי לא יניעו את האופן רק ע"י הכח שמקבלים ממעלה מן הרקיע אשר על ראשם בהמלאות הכנפים שהם פרושים ביושר אל הרקיע לקבל משם כח וגבורה, וז"ש שבעמדם הסבה לזה היא, מפני שאז תרפינה כנפיהם, ולא קבלו כח מלמעלה, וע"כ

הַמֻּלָּה כְּקוֹל מַחֲנֶה בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶן׃ כה וַיְהִי־קוֹל מֵעַל
לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁם בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶן׃ כו וּמִמַּעַל
לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁם כְּמַרְאֵה אֶבֶן־סַפִּיר דְּמוּת כִּסֵּא וְעַל

ת"א וממעל. סוטה י"ז מנחות מ"ג חולין פ"ט:

רש"י

מחנה. קל מלוליהן דמודן ומברכין קדם רבונהון כקל משריא מלאכי מרומא: בעמדם תרפינה כנפיהן. שלא השמיע קול. ויונתן תרגם במקומהון משתקן גפיהן מן קדם דבורא. דבורו של מקום היוצא ממעל לראשן להשמיע לנביאים שליחותו כמו שמסיים והולך ויהי קול וגו'. ומדרש אגדה בעמדם מלקלס בשביל ישראל שיקלסו הם: (כה) ויהי קול מעל לרקיע. ת"י ובזמן דהוה רעוא קדמוהי לאשמעא דבורא לעבדוהי נביי הוה קלא משתמע מעילוי רקיע מבין כרוביא מתחות רקיע דעל רישיהון: תרפינה כנפיהם.

מצודת דוד

שהוא שמעתי בעת לכתם: קול המולה. קול שאון המיית היה כקול מחנה מהמון עם: בעמדם. בעת עמדו במקומם היו מרפים כנפיהם ר"ל לא הרעישו אז בכנפיהם להשמיע קול: (כה) ויהי קול וגו'. חוזר על מה שאמר בעמדם וגו' לפרש מתי עמדו ולא הרעישו ואמר כשהיה הקול יוצא מעל הרקיע אשר על ראשם ר"ל כשהיה המקום ב"ה מדבר אל הנביאים ובעמדם בעת ההיא אז תרפינה כנפיהן: (כו) כמראה. ר"ל ראיתי דבר מזהיר כאבני ספיר והוא כדמות כסא ועל דמות הכסא ראיתי דמות כמראה אדם על הכסא ממעל והוא רמז על האל יתברך ואמר דמות כמראה לומר שאין לו דמות כלל אבל אמרו בלשון דמות להסביר את האוזן מראה את הנבואה תוספת מב"מ כמלך היושב בכסא על

מראה   באור הענין   יחזקאל

עמדו ועמדו האופנים עמהם, כי בעמדם יעמודו. (כנ"ל פסוק כ"א): (כה) ויהי קול, עתה ספר כי יש עוד ענין רביעי, בעת שינהיג ה' את עולמו בעצמו שלא באמצעות החיות, רק ה' בשמים הכין כסאו, והוא יתן קול דברו על השמים והאופנים, שאז אין כח להחיות לעשות מאומה, כי אז יפעול ע"י הנפלאים אשר בעולם הכסא כמו שראה ישעיה, או שלא ע"י אמצעי כלל כמו שהיה בעת יציאת מצרים ובדור המדבר, וז"ש **ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם** ובעת שיצא הקול (לא מן החיות) רק מלמעלה משם מהכסא או מהאצילות העליון, אז **בעמדם תרפינה כנפיהם**, אז עמדו מלפעול וכנפיהם לא יקבלו השפע מלמעלה: (כו) **וממעל לרקיע אשר על ראשם**, אחר שהשיג את הרקיע שהוא הפרוכת והמסך המבדיל בין עולם הכסא ובין עולם החיות, וצפה בעולם הכסא אשר ממעל לרקיע. **וראה במראה אבן ספיר דמות כסא** ר"ל דמות כסא כמראה אבן ספיר, לא כסא ממש רק דמיון של כסא, שכן דמה בחזיונו, שראה דמות כסא המיוחד אל המלך לשבת עליו לשפוט מישרים ולהנהיג הנהגת מלכותו, כי משם תצא הנהגת מלכו של עולם ומשפטיו, והכסא נעשה מאבן ספיר, שהוא זך המראה עד שהוא כדמות אספקלריא ומראות הלוטשות שיתראו בו התמונות הנצבות נוכחו. כן עניני האלהות אשר בעולם הספירות אשר ממעל יתפלשו באור חוזר במראה המלוטשת וספירייות של הכסא, וכשהסתכל במראה ראה **שעל הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה**, כמו מי שמסתכל במראה ורואה בו את השמש, שאינו מסתכל בגוף השמש עצמו רק בשמש המתראה במראה, כן הביט במראה האבן ספיר וראה בו שמלמעלה מהכסא גבוה מעל גבוה יתראה דמות כמראה אדם, שהוא אצילות הספירות אשר בם התלבש הוד והדר ועטה אור כשלמה, שהם שורש להנהגה שיסד להתנהג עם עולמו שהנביאים בגודל כחם דמו הצורה ליוצרה כמ"ש חז"ל במדרש, ודמהו לצורת אדם, כמו שביארנו ענין זה בארוך במק"א (וקצת ממנו רמזתי בקונטרס הארץ והמסגר הנדפס בסוף ספר שירי הנפש), איך ערך ה' וסדר קשרי הנהגת האצילות והאדם הגדול מיוחס ונערך אל האדם הקטן אשר נפשו העולה מראש סיני למעלה מעולם הכסא, ושורש נשמתו למעלה עם המלך במלאכתו ישבו וכמ"ש חז"ל, ועליו אמר נעשה אדם בצלמנו, ובכ"ז דייק ואמר **דמות כמראה אדם**, שהוא רק דמיון, כי נסבור את האזן לדמות הנהגתו המתחלקת בחכמה בינה דעת ובהוצאת המדות כחסד דין ורחמים, הכל כתפארת אדם, וכ"ז לא ראה למעלה בעולם האצילות בעצמו רק ראה במראה, בעז"ה כמראה אדם, עד שכח המדמה אשר דרך בו תעבור השפע הנבואיית צייר ורשם במראה ציור האדם המקושר בנפש הנביא בכל כחותיו ומדותיו ואיך תנהיג נפשו את מרכבתה הקטנה, וצייר שכן הוא הנהגת ה' את מרכבתו הגדולה, שהעולם הגדול עם העולם הקטן נערכים זל"ז, וה' מזה הלך שהוא נפש העולמות ומנהיגן, שמזה הלך ראהו יחזקאל רוכב בערבות במרכבה, יש להנהגה זו ערך עם נפש האדם והנהגתה בגויה, ומלך שהוא נפש האדם הגדול שהוא העולם הנערך בכל פרקיו וסדוריו ומערכותיו כתפארת האדם הקטן במראה דמיון ומשל של אדם כפי מה שתנהיג הנפש בכחותיה את גוייתה ומרכבתה ועולמה הקטן:

והיה

דְּמוּת הַכִּסֵּא דְּמוּת כְּמַרְאֵה אָדָם עָלָיו מִלְמָעְלָה: כז וָאֵרֶא כְּעֵין חַשְׁמַל כְּמַרְאֵה־אֵשׁ בֵּית־לָהּ סָבִיב מִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמָעְלָה וּמִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמַטָּה רָאִיתִי כְּמַרְאֵה־אֵשׁ וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב: כח כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶעָנָן בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם כֵּן מַרְאֵה

ת"א וארא. חגיגה י"ג. כמראה הקשת. ברכות נ"ט חגיגה ע"ו:

רש"י

מלומה הדבור: (כז) וארא כעין חשמל. לא נתן רשות להתבונן במקרא זה: בית לה. מלפנים לה כמראה

מצודת דוד

המרכבה: (כז) וארא כעין חשמל. ר"ל כאשר הסתכלתי לראות מראה האדם היושב על הכסא ראיתי כגוון חשמל והוא זהב וסנקי מן כאש אשר מעט השיגו הראות וכן אין לגבוה מה שאל יתברך וחשמל היא מלה מורכבת חש מל שראוי לחשות מן ממלול בו: בית לה סביב. ר"ל אל החשמל היה לה כעין בית מסביב ומראה הבית היה כמראה אש: ממראה וגו'. כן הוא ממראה מתניו ולמעלה שם הוא כעין חשמל ובית לה מסביב כמראה אש: וממראה וגו'. אבל ממראה מתניו ולמטה ראיתי מראהו כמראה אש וסביב לו היה האורה וזריחה: (כח) כמראה. כמו מראה הקשת וכו' כן היה מראה הנוגה אשר מסביב: הוא מראה. המראה הזה שראיתי הוא מראה דמות כבוד ה' כי ראהו נובע

מראה באור הענין יחזקאל

(כז) **וארא כעין חשמל** חלילה לשמוע אל דעת מהרי"א שהחשמל מורה על הסבה הראשונה, שמלבד שהוא נגד דעת המקובלים שהחשמל הוא בעולם היצירה, ונגד דעת חז"ל שהם חיות אש ממללות, או עתים חשות ועתים ממללות, הוא נגד הכתוב שאמר ומתוכה כעין החשמל. רק החשמל הם החיות שהם מחנה שכינה שהם קול דממה דקה, חשמל כנ"ל, והם המקבלים השפע מלמעלה ומשפיעים אותה להחיות אשר הם מניעי האופנים. והנה במראה זו ראה החשמל **כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה** מבואר שממראה מתניו ולמעלה לא ראה את החשמל עצמו רק את הבית אשר לה סביב שהוא נראה לו כמראה אש, משא"כ מ"ש ממראה מתניו ולמטה ראיתי כמראה אש ונוגה לו סביב משמע שהם ראה גוף החשמל, כי לא הזכיר מבית סביב, וכן משמע שהשיג תחלה ממראה מתניו ולמעלה ואח"כ השיג למטה, שזה הפך הסדר שסדר ההשגה היא מן הנגלה אל הנעלם ממנו, ומן הקל אל החמור, והמעלה בודאי נעלם ופנימי נגד המטה. אך במראה אשר ראה בשנה הששית (לקמן סימן ח') אמר בהפך **ואראה והנה דמות כמראה אש, ממראה מתניו ולמטה אש, וממתניו ולמעלה כמראה זהר כעין החשמלה**, שם השיג כסדר ממטה מלמעלה, ממראה מתניו ולמעלה לא ראה בית סביב, ולא ראה שם אש, רק זהר כעין החשמלה. ומבואר כי במראה זו לא השיג כל פנימיות החשמל רק ממראה מתניו ולמטה אבל ממראה מתניו ולמעלה לא השיג רק את הבית אשר לו סביב שהוא מתלבש בו לא את עצמותו, וע"כ סדר את המחזה מלמעלה למטה כי את הלבוש קל יותר להשיג מלהשיג את הפנימיות, אבל במראה השנית השיג כל פנימיות החשמל גם למעלה, וע"כ השיג מלמטה למעלה שמלמטה קל יותר להשיג. ולכן אמר שם שממראה מתניו ולמעלה ראה כמראה זהר לא אש, כי ממתניו ולמעלה מלין השפע שמקבל מעולם הכסא מלמעלה ושם קבל כמראה זהר לא אש שורף, כי אין שריפה למעלה, רק ממראה מתניו ולמטה שרומז על השפע שיורד לתחתונים ראה כמראה אש שורף, כי היה ענין ההשגה במדת הדין וראה השריפה שתצא מן החיות אל האופנים לשרוף בית ה', אבל פה שלא השיג פנימית השפע היורד מלמעלה רק הלבוש והבית שמתלבש בו, השיג שהבית אשר סביבו הוא ג"כ כמראה אש ומוכן לשרוף, וכן ממראה מתניו ולמטה, רק השיג שנוגה לו סביב, כי תכלית הדין היה להאיר ולרחם כנ"ל. (וידוע שבעולם היצירה שם עץ הדעת טו"ר, וע"כ השיג ממתניו ולמטה אש רק שנוגה לו סביב שהרע לתכלית טוב, וממראה מתניו ולמעלה זהר והכל טוב, כי רק רגליה יורדות מות, ובאשר כמו בזה המינים ואמרו מפלגא ולמטה דשמאלא דסוסין, הזהירו חז"ל על הדרישה בחשמל, ומעשה בתינוק שהיה מבין בחשמל וכו' ומסיק שאני יונקא דלאו אורח ארעא, ונפש קצץ אחר בנטיעות ועשה במט"ט שמט"ט הוא בעולם היצירה, ושני הט"ע הם הטוב שבעץ הדעת ורמון הוא הקליפה והרע, ור"מ שלמד תורה מאחר רמון מצא תוכו אכל בסס הט"ע טוב, וקליפתו רמון זרק, כי בתורתו מצא כתנות אור, שהוא אפשים עור בהמה, ותקן את רבו באש שהוציא מקברו, והמ"י) ב (כח) **כמראה הקשת** באר בסוף דבריו כי נוגה אשר השיג שהוא האור החוזר מן האור העליון אור הנעלם המתפלש על המרכבה, נדמה בעיניו, **כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם**, כמו שהאור שהוא אחד בעצמותו יתראה מחולק בהתפלשו על הענן בשבעה גוונים, כן האור המיוחד בעצמו יתראה מחולק בהבקעו על הנהגת התחתונים בשבעה גוונים הידועים אשר יתגונן באור הספירות בשבעה מדות מאירות וכמו שהאור הקשת אין לו מציאות בהענן עצמו רק יתראה עליו ע"י שיתפלש אור השמש

הַנֹּגַהּ סָבִיב הוּא מַרְאֵה דְּמוּת כְּבוֹד־יְהוָה וָאֶרְאֶה וָאֶפֹּל עַל־פָּנַי וָאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר׃

ב א וַיֹּאמֶר אֵלָי בֶּן־אָדָם עֲמֹד עַל־רַגְלֶיךָ וַאֲדַבֵּר אֹתָךְ׃ ב וַתָּבֹא בִי רוּחַ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלַי וַתַּעֲמִדֵנִי עַל־רַגְלָי וָאֶשְׁמַע אֵת מִדַּבֵּר אֵלָי׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם שׁוֹלֵחַ אֲנִי אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־גּוֹיִם הַמּוֹרְדִים אֲשֶׁר מָרְדוּ־בִי הֵמָּה

רש"י

אם: (כח) ואפל על פני. להשתטחות: ואשמע קול מדבר. ומה דבר:

ב (א) **ויאמר** אלי בן אדם וגו'. בן אדם קורא ליחזקאל מתוך שרואה המרכבה הולך בין בני עליים ומשמשם בה כמלאכים לומר אין כאן ילוד אשה אלא זה, כ"ן הפעי"ם הי"ם אחד לר' זהגה"כו, (ול"י נראה שלא קראו בן אדם אלא בשביל שלא תשא דעתו רחבה עליו מתוך שהיה גם לבו במראה המרכבה ובמלאכת עליונים, ש"א): (ב) את מדבר אלי. את המתדבר עמי וכבוד הוא לכתוב מדבר כלפי מעלה שהאומר מדבר (בשב"א) נשמע כאדם המדבר לחבירו פונה אליו פניו אל פניו והאומר מדבר (בחיר"ק) משמעו שהשכינה מדבר בפני עצמו בכבודו והשומע שומעו פורפאלי"ן בלעז: (ג) אל גוים

מצודת דוד

מב"ש כדמות מלך יושב על המרכבה ונוסע: וארא. וכאשר ראיתי את כל זה אז נפלתי על פני להשתחוות מול ה' ואז שמעתי קול מדבר והוא האמור במקרא שלאחריו ויאמר אלי בן אדם וגו':

ב (א) בן אדם. קראו בן אדם כדי שלא יתגאה ויחשוב עצמו כאחד מן המלאכים לפי שראה המראה הגדולה הזאת: עמוד. לפי שנפל על פניו אמר לו עמוד על רגליך: (ב) רוח. ר"ל רוח התעוררות ויתחזק מן הפלצות אשר אחזתו בעבור המראה שראה: כאשר. בעת אשר דבר אלי: ותעמידני. הרוח הזה החזיק אותי והעמיד אותי על רגלי: את מדבר אלי. ר"ל את דבר. שהיה מדבר אלי: (ג) שולח. עתה אני שולח אותך: אל גוים. ה: יהודה ובנימין שהם שני שבטים וכ"א קרוי עם לעצמו: המה ואבותם. ר"ל המה עם אבותם כמו שאבותם פשעו כי כן פשעו כי גם המה עד

מצודת ציון

ב (א) אתך. כמו אתך והתי"ו בדגש ור"ל עמך: (ג) עצם היום. גוף היום וכן בעצם היום הזה (בראשית ז'):

מראה יחזקאל

באור הענין

תלאה בעבים וחוזר לאחוריו ויתדמה כמראה הקשת, כן כשהשפיע אור העליון על החיות שהם בעב הענן לערכו יתגלה האור להתראה כמו שראהו במחזה באור תוזר, וכמו שלא יתהוה מחזה הקשת אם יעבור האור בלא עיכוב, רק כפגעם בעב הענן, כן בפגוע האור האלהי, שהוא אור שכלי לא יתיחס לו גוון וכל תמונה, והשפע על נפש הנביא המתוגה בעב וענן שהוא כח המדמה, שממנו יחזור באור תוזר להתרשם על כח השכלי, יתרשם האור ע"י כח הדמיוני במחזות אלה שראה דמותם במראה, כקשת שמתרשם בענן ביום הגשם שהוא נוגה החוזר מן האור העצמי, שזה גדר שם נוגה שאינו אור עצמי רק אור חוזר, וז"ש כן מראה הנוגה סביב, הוא מראה דמות כבוד ה', שאינו המראה כמו שהוא בפנים רק מראה הדמות, שכן ידמהו המדמה בעת החזון, בעת יתרשם האור עליו וישוב אל כח השכלי, ולכן ואראה ואפול על פני נתבטלו חושיו וכחותיו והאיר כח הדמיוני מתבודד לחזות ולהשפיע על כח השכלי, שמלבד זה כלו הנביאים מחזות ודמיונות כמ"ש המורה בכ"מ, ואז ואשמע קול מדבר, הגיעו דבור הנבואיי:

ב (ב) **ותבא** בי רוח אחר שנבטלו חושיו וכחותיו בנפלו על פניו כתיב ואשמע קול מדבר, ר"ל שלא שמע רק הקול ולא הבין הדברים, לכן חזק אותו ברוח והעמידהו על רגליו, ואז ואשמע את המתדבר אלי והבין דבריו: (ג) שולח אני אותך אל כל בני ישראל ר"ל ישראל אין דרכם למרוד בה', אבל אם מרדו אינם קרובי התשובה וקשה להשיבם, והגוים דרכם למרוד בה' אבל הם קרובי התשובה ע"י הנביא ומעשה נינוה יוכיח, א"ל שהם י"ל שני הסרונות שהם בני ישראל ולא יקבלו דברי הנביא, ובמעשיהם הם גוים המורדים, ולא מעשה רק אבותם פשעו, והם מרדו מהמגד

באור המלות

(ב) מדבר, כמו מתדבר: (ג) מרדו פשעו, הפשע יותר גם מפ"ע, והמרידה הוא רק העבד המורד במלכו, ואצל ה' המרידה היא מי שפורק לגמרי עול מלכות שמים, והוא גדול מן הפושע:

וַאֲבוֹתָם פָּשְׁעוּ בִי עַד־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃ ד וְהַבָּנִים קְשֵׁי פָנִים
וְחִזְקֵי־לֵב אֲנִי שׁוֹלֵחַ אוֹתְךָ אֲלֵיהֶם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ ה וְהֵמָּה אִם־יִשְׁמְעוּ וְאִם־יֶחְדָּלוּ כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה
וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם׃ ו וְאַתָּה בֶן־אָדָם אַל־תִּירָא מֵהֶם
וּמִדִּבְרֵיהֶם אַל־תִּירָא כִּי סָרָבִים וְסַלּוֹנִים אוֹתָךְ וְאֶל־עַקְרַבִּים אַתָּה
יוֹשֵׁב מִדִּבְרֵיהֶם אַל־תִּירָא וּמִפְּנֵיהֶם אַל־תֵּחָת כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה׃
ז וְדִבַּרְתָּ אֶת־דְּבָרַי אֲלֵיהֶם אִם־יִשְׁמְעוּ וְאִם־יֶחְדָּלוּ כִּי מְרִי הֵמָּה׃
ח וְאַתָּה בֶן־אָדָם שְׁמַע אֵת אֲשֶׁר־אֲנִי מְדַבֵּר אֵלֶיךָ אַל־תְּהִי־מֶרִי

רש"י

המורדים. שני פעמים קרויין שני גוים: (ד) והבנים. לפי שאמר אבותם פשעו בי ואלו בניהם קשי פנים: (ה) והמה. שמא ישמעו. שמא יחדלו מלשמוע: כי ידעתי כי בית מרי. הם אנשי קנתורין אלא שאני חפץ שידעו לעת פורענותם, כי נביא היה בתוכם. שהוכיחם ולא שמעו: (ו) סרבים. לשון מרדות כלומר סרבנים ודוגמא פתר אותו לשון קוצים ועקרים שמות להם: סלונים. לשון קוצים, וכן סלון ממאיר וקוץ מכאיב (לקמן כ"ח): ואל עקרבים אתה יושב. בעת אשר אתה מוכיח ילאוך ויקניטוך כאילו אתה יושב על עקרבים ועוקצין אותך מכל צדדיך: עקרבים. אשגלנטייר"ש בלעז, ל"א עקרבים ממש וכן תרגם יונתן ובגו עמא דעובדיהון דמן לעקרבין את יתיב: (ח) אל תהי מרי. מלילך בשליחותי:

מצודת ציון

(ד) קשי פנים. הוא הפך מן בושת הפנים כי זהו פניו רכות וממהר להלבין בשביל בושה קטנה ולא כן קשה הפנים: (ה) מרי. ענין מרד כמו ממרים הייתם (דברים ט'): (ו) סרבים, מלשון סרוב ומיאון: וסלונים. מין קוצים כמו סלון ממאיר (לקמן כ"ח): עקרבים. הם מין קוצים כמו ואני בעקרבים (דה"ב י'): תחת. ענין שבר ופחד כמו

מצודת דוד

עצם היום הזה: (ד) והבנים. ואלה הבנים אשר הם קשי פנים וחזקי לב מה שלא כן היו אבותיהם אליהם אני שולח אותך: ואמרת וגו'. כלומר ולכן לא תאמר להם דבר מה בשמך כי בודאי לא ישמעו אליך רק בכל פעם תאמר להם בשמי כה אמר ה': (ה) והמה. כלומר אתה אמור בשמי בין ישמעו המה את הדבר בין שיחדלו לשמוע כי בית מרי המה וקרוב הדבר שלא ישמעו גם אם תאמר בשמי:

וידעו. ר"ל ועכ"ז יבוא תועלת כי בבוא הפורענות ידעו כי נביא היה בתוכם והזהירם ולא שמעו ולא יהרהרו אחר מה"ד: (ו) ומדבריהם. מה שיגזמו לעשות עמך רעה: כי סרבים וגו'. ר"ל אשר נמצאו עמך האנשים סרבנים מכאיבים בדברי קנטור כקוצים: ואל עקרבים. עם בני אדם מכאיבים כקוצים אתה יושב והוא כפל ענין במ"ש: מדבריהם. עכ"ז אל תירא מדבריהם: כי בית מרי המה. ר"ל המה בית מרי לבד אבל לא ירשיעו לעשות עמך רעה: (ז) אם ישמעו. בין שישמעו בין שיחדלו מלשמוע כי בית מרי המה וקרוב הדבר שיחדלו מלשמוע: (ח) אל תהי מרי.

מראה יחזקאל

באור המלות

(ו) סרבים, תרגום של מאן סריב: וסלונים, מענין סלון ממאיר: אל תירא אל תחת, כהתת הוא הפך האומץ לב שיבהל בעיני עצמו (ירמיה כ"ג ד', ל' י'): (ח) מרי כבית המרי, כהלשון הוא כמו פתי, והפתי שם:

באור הענין

גדול מן הפשע וזה נמשך עד עצם היום הזה: (ד) והבנים י"ל עוד הסבון, שהם קשי פנים להכחיש דברי הנביא מה שיוכיחם מצד השכל, וחזקי לב לבל ייראו אם יתרה בם בעונשי ה' ופורענות, בכ"ז אני שולח אותך אליהם, ואמרת אליהם כה אמר ה' שספק תכלית השליחות הוא שתאמר להם שאתה נביא ה' למען ידעו שה' שולח אליהם נביא ומשגיח בעניניהם, לבל יאמרו כי הנם ככל העכו"ם בלתי מושגחים מה', ובזה תפיק התכלית, כי. (ה) והמה בין אם ישמעו ובין אם יחדלו מלשמוע עפ"י שבית מרי המה עכ"פ ידעו כי נביא היה בתוכם: (ו) ואתה בן אדם, (ציור ב') באשר הנבואות שישלח על ידו אל העם יהיו דברים קשים לזה בל ירא מהם שיעשו לו רעה ואף מדבריהם אף שידברו לעשות לך רע בכ"ז לא תירא, כי הגם כי סרבים וסלונים אותך שיסרבו לשמוע ויקיצו לך כסילון מכאיב, ואף אם אל עקרבים אתה יושב שירצו לעקוץ עקיצת עקרב, בכ"ז מדבריהם אל תירא שידברו להרוג אותך, ואף מפניהם אל תחת ולא תשפל בעיניך נגדם, כי בית מרי המה ולא יוכלו לך, וע"כ. (ז) ודברת את דברי אליהם לא תמנע דבר מדברי מאימת יראתם, בין אם ישמעו ובין אם יחדלו מצד כי מרי המה לא תחשוב שמוטב שלא לומר דבר שאינו נשמע ושיהיו שוגגים ולא מזידין, כי בל"ז הם מרי ומזידין: (ח) ואתה בן אדם (ציור שלישית) שמע את אשר אני מדבר אליך, שאתה עצמו ישמע לדברי

כְּבֵית הַמֶּרִי פְּצֵה פִיךָ וֶאֱכֹל אֵת אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן אֵלֶיךָ׃ ט וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה־יָד שְׁלוּחָה אֵלָי וְהִנֵּה־בוֹ מְגִלַּת־סֵפֶר׃ י וַיִּפְרֹשׂ אוֹתָהּ לְפָנַי וְהִיא כְתוּבָה פָּנִים וְאָחוֹר וְכָתוּב אֵלֶיהָ קִנִים וָהֶגֶה וָהִי׃

ג א וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם אֵת אֲשֶׁר־תִּמְצָא אֱכוֹל אֱכוֹל אֶת־הַמְּגִלָּה הַזֹּאת וְלֵךְ דַּבֵּר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ב וָאֶפְתַּח אֶת־פִּי וַיַּאֲכִלֵנִי אֵת הַמְּגִלָּה הַזֹּאת׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם בִּטְנְךָ תַאֲכֵל וּמֵעֶיךָ תְמַלֵּא אֵת הַמְּגִלָּה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן אֵלֶיךָ וָאֹכְלָה

רש"י

פצה. פתח, וכן פצו עליכו פיהם (איכה ג'): פצה פיך ואכל. משל הוא הכה אזניך ושמע ויערב לך כאילו אתה אוכל מאכל לרעבון: את אשר אני נותן אליך. מה היא האכילה היא מגילת הספר: (ט) והנה וגו'. יש דברים משמשין לשון זכר ולשון נקבה, כמו השמש יצא על הארץ (בראשית י"ט), וזרחה לכם יראי שמי שמש וגו' (מלאכי ג'), אל המחנה האחת והכהו (בראשית ל"ב): (י) פנים ואחור. מה דהוה מן שרויא ומה דעתיד למהוי בסופא: קינים. פורענות של צדיקים בעולם הזה: והגה. מתן שכרן שירנו עליו לעתיד לבא: והי. נהי של רשעים לעולם הבא:

ג (א) **ואכלה** ותהי בפי וגו'. וקבילתהא והות פתגמהא בפומי כדבש חלי:

מצודת דוד

אל תהי מורד כדבר השליחות למאן ללכת להיות דומה כבית המרי: פצה פיך. פתח פיך: ואכול וגו'. היא המגלה הנתונה לו ר"ל למוד הדברים וזכור אותם למען יהיו שגורים בפיך: (ט) והנה וגו'. בתוך השלוחה היה מגלה כתובה: (י) ויפרוש. היד ההיא פרשה המגלה לפני והיתה כתובה משני עבריה מה שהוא נגד פני האדם הקורא ומה שהוא אחורי המגלה מעבר השני: וכתוב אליה. והיה כתוב עליה קינים והגה והי והם ענין בכי ומספד האמורים על רעות ישראל וצרותיו בשעת החורבן:

ג (א) את אשר תמצא. ר"ל כל הכתוב במגלה בין בפנים בין באחור: אכול. ר"ל למוד וקבל האמרים: אכול וגו' וכאשר תלמוד ותקבל את דברי המגלה אז לך דבר וגו' את הדברים אשר אצוך: (ב) ויאכילני. ר"ל שם בפי ולמדני את דברי המגלה: (ג) בטנך תאכל וגו'. ואל תקיאם ר"ל קשיב הדבר ואל תסיחם מדעתך לשכחם: ואוכלה. קבלתי דברי המגלה והיתה בפי כדבש למתוק ר"ל שהמעם בלב לענין המתיקות ר"ל ונחה"ק נפלה על כי סון דברי ה' שם

מצודת ציון

אל תמת (ירמיה א'): (ח) פצה. פתח כמו פצית פי (שופטים י"א): (ט) שלוחה. ענין הושטה כמו ידה ליתד תשלחנה (שם ה'): מגלת. מלשון גליון והגרת ויקרא כן ע"ש שגוללין אותו: ספר. ענין כתיבה ע"ש שיש בו ספורי דברים: (י) קינים. מל' קינה: והגה. ענין המיה כענין יללה וכן אהגה כיונה (ישעיה ל"ח): והי. הוא ענין מספד ונהי:

מראה יחזקאל

באור הענין

ח' ולא ילמד ממעשה העם, ולא ימרה כבית המרי, פצה פיך ואכל שהנבואה שישוכו דברי ה' להיות אצלו קנין עצמי דבוק בנפשו כמו שישוב המזון להיות גוף עצם הניזון: (ט) ואראה והנה יד שלוחה אלי ראה שהנבואה השלוחה אליו נצטיירה כדמות מגלת ספר שהוא ספר העתיד נגלה: (י) ויפרש אותה לפני, מפני שהיתה נגללת פרש אותה, ר"ל, א] שהגיע הנבואה אליו באופן שיבין אותה וידעה, לא כמ"ש ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום אשר יתנו אותו אל יודע ספר וכו', ב] ראה שהיא כתובה פנים ואחור רצה לומר שיש בה נגלה ונסתר, ג] שכתוב אליה קינים והגה והי שה' הכין שפטים לממרים מצותיו ולא ישמעו אל דבריו:

ג (א) **אכול** את המגלה הזאת כי מפני שראה כתוב עליה קינים והגה שהיה ירא הנביא ומקבל דבר ה' מפני שכרת הנבואה אינו קנין דבוק בנפש ולא תתקיים אצלו, א"ל שיאכל את המגלה עד שתבא אל תוך מעיו והכתב על לוח לבו, כמ"ש ותורתך בתוך מעי, ועל לוח לבם אכתבנה, וז"ש אכול ולך דבר: (ב) ואפתח את פי ויאכילני, כי אי אפשר להגיע אל מדרגה זאת מעצמו רק על ידי עזר ה': (ג) ויאמר, בטנך תאכל לא כהוכל בפיו לבד רק שירדו חדרי בטן, ומעיך תמלא שלא תתקיים בסורה עם מחשבות אחרות מהבלי עולם רק בטנך תמלא את המגלה שלא ימצא בקרבך רק דבר ה' לבד. ותהי בפי כדבש למתוק שמלבד הטוב שמצא בדברי ה' מצא גם גם הערב לחך

באור המלות

(י) והגה, נפעול בקול וללה:

ותהי בפי כדבש למתוק: ד ויאמר אלי בן אדם לך בא אל בית ישראל ודברת בדברי אליהם: ה כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח אל בית ישראל: ו לא | אל עמים רבים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם אם לא אליהם שלחתיך המה ישמעו אליך: ז ובית ישראל לא יאבו לשמע אליך כי אינם אבים לשמע אלי כי כל בית ישראל חזקי מצח וקשי לב המה: ח הנה נתתי את פניך חזקים לעמת פניהם ואת מצחך חזק לעמת מצחם: ט כשמיר חזק מצר נתתי מצחך לא תירא אותם ולא

רש"י

(ה) עמקי שפה. שיהא להם לשון עמוק שאינך מכיר בו: אל בית ישראל. אני שולחך אשר לשונם כלשונך: (ו) אם לא אליהם שלחתיך וגו'. לשון שבועה היא אם אליהם שלחתיך חי אני אם לא המה ישמעו אליך ומקרא מסורס הוא: (ט) כשמיר. מין תולעת הוא שמראין אותו על האבן והיא נבקעת כנגדו (הג"ה נ"א שמיר לשון סלע חזק ובתרגום ירושלמי הוא תרגום של צור, וכן תרגום מצור החלמיש (דברים ח') שמיר טנרא, ויש משמע שמיר שברזל החזק כי כמו שנקרא הצור החזק שמיר כמו

מצודת ציון

ב (ה) עמקי. ר"ל קשה: שפה. כן יקרא לשון עם כמו ושפה אחת לכולם (בראשית י"א): (ו) תשמע. ענין הבנה: אם לא. הוא ענין שבועה כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה כזאת וכזאת וגזם ולא אמר וכן אם לא בתים וגו' (ישעיה ה'): (ז) לא יאבו. לא ירצו כמו לא אבה יבמי (דברים כ"ה): (ח) לעומת. נוכח: (ט) כשמיר.

מצודת דוד

כי הם יעודים רעים ומרים: (ד) בדברי. בלשון הדברים שאדבר אני ולא תשנה דבר כי יותר מקובל על הלב הדבור הדברים בלשון האמורים מפי ה': (ה) כי לא וגו'. אינך צריך לשנות אופן הדברים לפי ענין הרגל הלשון במליצת הלשון כאשר תאמר אליהם לפי שלא אל עם שלשונם עמוק וכבד מתוך שלא הורגלת בו אתה שלוח ממני כי שלא אל בית ישראל אתה שלוח ושפה אחת לכם ולכן דבר בזה הלשון ובזה הסדור שאומר לך: (ו) לא אל עמים רבים. אין אתה שלוח אל עמים רבים מתחלפי לשונות אשר עמקו וכבדו ממך אשר לא תשמע דבריהם כמוב שיהא סיבה לשנות הסדר ולהרחיב הדבור בלשון המובן לכולם למען לא ימצאו מה להשיב ר"ל אין לך צורך לשנות הסדר לא בעבור מאמרך בלשון שלא הורגלת בו ולא בעבור שלא תבין השיב תשובות השומעים: אם לא. הכנוי נשבע אילו שלחתיך אל העמים עם כי היית מוכרח לשנות סדר הדברים ואינם מקובלים כ"כ על הלב כסדר הדברים היוצאים מפי עכ"ז היו שומעים אליך: (ז) ובית ישראל. אבל בית ישראל לא יאבו לשמוע אליך עם כי תאמר להם בסדור מאמרי כי אינם רוצים לשמוע גם אלי ר"ל אף סדור הדברים אשר יצאו מפי אינם מקבלים על לבבם: חזקי מצח. כן יאמר על מי שהוא מעיז ביותר שהוא מרים מצחו ומחזקו וכן ומצחך נחושה (ישעיה מ"ח): (ח) את פניך חזקים. לעמוד למולם ביותר בלי יראות להם הכנעה מה: ואת מצחך וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ט) כשמיר. כמו השמיר שהוא חזק מן הצור כן נתתי את מצחך חזק ממצחם: כי בית מרי המה. ר"ל המה בית מרי,

מראה יחזקאל

באור המלות

(ה) עמקי שפה וכבדי לשון, יש לשון שקשה מצד הגרפס בשפה, ויש שקשה מצד דקדוק לשונו: (ו) אם לא, מתקו המפ' לפרשו מלשון שבועה, ויל"פ כפשוטו גם אם לא שלחתיך אליהם ישמעו אליך:

באור הענין

כמ"ש ומתוקים מדבש ונופת צופים: (ד) ויאמר, לך בא אל בית ישראל (נוהו ציוי דביפים), ודברת בדברי אליהם כי בני הגולה הורגלו לדבר בלשון כשדים ולשון עממים, צוה אל הנביא שידבר דבריו בלה"ק כמו שקבל מה', ולא תאמר שהצרך לדבר בלשון כשדים שאין אתה מבין אותם: (ה) כי לא אל עם עמקי שפה ר"ל כי הם מבינים לשון הקדש: (ו) לא אל, ואל תאמר כי מוכרח לדבר נבואתי בלשון כשדים כדי שיבינו גם הגוים, כי לא אל עמים רבים עמקי שפה אתה שלוח אשר לא תשמע דבריהם והצרך ללמוד לשון כשדים, ובכל זאת הני אומר לך גם אם לא אליהם שלחתיך והגם שאין נבואתך מיוחדת אליהם בכ"ז המה ישמעו אליך כשיודע להם נבואתך ישמעו ויקבלו, ורק. (ז) בית ישראל לא יאבו לשמע אליך וזה לא מצד שאין מבינים לשוק לשון יהודית רק מצד כי אינם אובים לשמוע אלי ולכן יאמרו אמתלא שאין מבינים לשון הנביא, כי כל בית ישראל חזקי מצח להכחיש הראיות והמופתים ע"י עזות מצח, וקשי לב בל ייראו מן העונשים המיועדים להם מפי הנביא: (ח) הנה נתתי את פניך חזקים בל תירא מרעתם, ואת מצחך חזק בל תבוש מפניהם: (ט) כשמיר שהגם שהוא בעצמו חלוש בכ"ז הוא חזק מצר בדרך הסגולי שיש בו לבקע צור החלמיש, כן נתתי מצחך שתלחם בגד הסגולה האלהית שיש בך, לא תירא אותם מרעתם ולא תחת לא

תְחַת מִפְּנֵיהֶם כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה׃ י וַיֹּאמֶר אֵלָי בֶּן־אָדָם אֶת־כָּל־דְּבָרַי אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ קַח בִּלְבָבְךָ וּבְאָזְנֶיךָ שְׁמָע׃ יא וְלֵךְ בֹּא אֶל־הַגּוֹלָה אֶל־בְּנֵי עַמֶּךָ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אִם־יִשְׁמְעוּ וְאִם־יֶחְדָּלוּ׃ יב וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ׃ יג וְקוֹל ׀ כַּנְפֵי הַחַיּוֹת מַשִּׁיקוֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ וְקוֹל הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם וְקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל׃ יד וְרוּחַ נְשָׂאַתְנִי וַתִּקָּחֵנִי וָאֵלֵךְ מַר בַּחֲמַת רוּחִי וְיַד־

ת"א כתך כבוד. עקידה שער מ"ד:

רש"י

כן נקרא הברזל שמיר בשביל חזקו סא"א: (יא) כה אמר אדני אלהים. הנבואה הזאת לאומרה אליהם: אם ישמעו. או ישמעו או יחדלו אתה אמור אותה אליהם: (יב) ותשאני רוח. לאחר שגמר דבריו נשאה אלי הרוח לשאתי אל המקום אשר בני הגולה שם: (יג) משיקות. לשון נשיקה מקישות זו אל זו ושיר נשמע בהקשתן כמו שאומר למעלה ואשמע את קול כנפיהם: (יד) ואלך מר. שהיה קשה בעיני לקנתר

מצודת דוד

לכד אבל לא ירשעו לעשות עמך רעה: (י) קח בלבבך. שמור בלבבך והשמירה בלבב תהיה על כי תאזין האמרים באזנך ודוגמתו הקילותי וארחה (ירמיה נ"א) ור"ל הסקלה היתה על כי ראותי: (יא) אל הגולה. אל אנשי הגולה אשר ישבו במקום אשר על נהר כבר: ודברת אליהם ואמרת אליהם. ר"ל פעם אחר פעם תדבר אליהם ותוכיחם כדבר ה' לומר בכל פעם כה אמר ה': אם ישמעו. כאומר אתה תאמור בשמי בין ישמעו לך בין יחדלו משמוע: (יב) ותשאני רוח. הרוח נשא אותי ממקום מעמדי ושמעתי מאחורי קול כרעש גדול ואומר ברוך כבוד ה' ממקומו כאומר אל הנבואה אל תהאבל שבעבור השכינה ממקומו תבוא הס"ק לא יהיה ברוך ומהולל כבוד ה' כמו שהיה בהיותו במקומו בבית ק"הק כי אף ע"פ שהסר ממקומו הוא ברוך ומהולל אבל ישראל הם המחסרים בהסרת השכינה מביניהם אבל כבוד ה' הוא תמיד ברוך ומהולל: (יג) וקול כנפי החיות. ר"ל ואז שמעתי קול כנפי החיות שהן נוגעות זו בזו כאלו מנשקות זא"ז וזה היה סילוק השכינה כאלו החיות מוליכי המרכבה עופפים משם ובפרחתן יגעו הכנפים זה בזה ומשמיעים קול: וקול האופנים לעומתם. גם שמעתי קול האופנים כשהם מתגלגלים והיה קולם לעומתו קול כנפי החיות ושוה להם: וקול. והיה קול רעש גדול: (יד) ורוח נשאתני. חזר לדבריו לומר הרוח שנשא אותי ממקומי לקח אותי משם אל

מצודת ציון

הוא הברזל החזק וכן בצפורן שמיר (ירמיה י"ז): מצור. מסלע: (יג) משיקות. מלשון נשיקה כי בהגעתן זו לזו כאלו נושקות זו לזו: (יד) בחמת. לשון חימה וכעס:

מראה יחזקאל

באור הענין

השפל בעיני עצמך לפניהם מצד היותם רבים ונכבדים, כי בית מרי המה ויתבטלו נגדך: (י) ויאמר אלי (ציוי השישית הודיעו למי נשלח) קח בלבבך כי הנביא הזה השיג מחזות הרבה כמו מעשה המרכבה ובנין העתיד, אמר שיקח הדברים בלבבו כי לזה צריך הכנת הלב, ובאזניך שמע מה ששלחו בשליחות להוכיחם: (יא) ולך בא אל הגולה הודיעו שאינו שלוח אל בני יהודה היושבים בארץ ישראל כי לשם היה ירמיה מיועד לנבאות. רק אל בני הגולה. ולא שילך לנבאות להעמים רק אל בני עמך, כי גם הנבואות שנבא אל הגוים לא נצטוה להודיע הנבואות להעמים כמו שנצטוה ירמיה (סי' כ"ו) רק שיודיעם אל בני ישראל, ודברת אליהם באוזנך, ותאמר אליהם שלא מלבך דברת רק כה אמר ה': (יב) ותשאני רוח רוח ה' נשא אותו למעלה ואשמע אחרי קול רעש גדול כי אז נסתלקה המרכבה ונלכה למקומה וצייר ששמע קול רעש שמורה שהליכת המרכבה עתה הוא להרעים ממלכות. ברוך כבוד ה' ממקומו ר"ל הגם שיסתלק הכבוד מבהמ"ק והברכה והשפע לא תרד מירושלים כי שם מה ה' שם הברכה עד עתה, בכ"ז הוא מקור הברכה במקומו אשר הוא שם: (יג) וקול כנפי החיות שמע כי החיות נשאו כנפיהם, שזה מורה על ההנהגה שלא כסדר המערכת (קל"ל א' ז'), כי מה שיעד עתה להפך כסא ממלכות ולהרבות גוים לא התחייב ע"פ המערכת רק היה ענין השגחיי מאת ה', ובאופן זה קבלו החיות הכח מלמעלה בכנפיהם, והשיקו הכנפים אשה אל אחותה שהוא הורדת השפע והכח למטה (מ"ע א' כ"ג), וקול רעש גדול שזה הכח שקבלו והשפיעו אז לעשות רעם ורעש ומלחמה וקול גדול: (יד) ורוח נשאתני ותקחני כי תחלה נשאתו באויר במקומו ועתה נשאתו לרום והוליכה אותו ממקום זה; ואלך מר בחמת רוחי שרוח הנביא מצד עצמו היה מלא מרורות כי ראה הרעה העתידה לבא,

באור המלות

(י) קח בלבבך ובאזניך שמע, הוא ראוי בהפך, ובפי' הקדמתיו: (יג) משיקות, מתחברות כאילו נושקות זו לזו:

יהוה עלי חזקה: טו ואבוא אל־הגולה תל אביב הישבים אל־נהר־כבר ואשר המה יושבים שם ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם: טז ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: יז בן־אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני: יח באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש: יט ואתה כי־הזהרת רשע ולא־שב מרשעו ומדרכו הרשעה הוא בעונו ימות ואתה את־נפשך הצלת: כ ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי

ת״א בן אדם. בקודם טעם ק׳: ואשב קרי

רש״י

את בני עמי: ויד ה׳ עלי חזקה. אכפו וכחו להוליכני על כרחי: (טו) תל אביב. שם מקום: משמים. משתומם אדם משותק מלדבר: (יז) צפה נתתיך. למה אתה שותק הלא כצופה שמעמידים על המגדלים לראות אם יבאו גייסות לעיר יתקע בשופר להזהיר את העם שיכנסו ויתחזקו כן נתתיך להזהירם

מצודת ציון

(טו) משמים. ענין תמהון ושתיקה כמו אשתומם כשעה חדא (דניאל ד׳): (טז) מקצה. מסוף: (יז) צופה. הוא העומד על מגדל העיר ומביט מי ומי הבאים אל העיר: והזהרת. מלשון אזהרה: (יח) אבקש. ר״ל אדרוש לשלם גמול עליו:

מצודת דוד

מקום אחר: ואלך. שם הלכתי כמר נפש בחמת רוחי כדרך המיצר ודואג שהוא מלא חימה וכעס והדאגתו היה על פי ראה סילוק השכינה מבית קה״ק: ויד ה׳. כח חוזק הנבואה היתה עלי חזקה ללכת אל בני הגולה לנחמות להם: (טו) אל הגולה תל אביב. אל בני הגולה אשר בתל אביב והוא שם מקום: היושבים. אשר היו יושבים על נהר כבר: ואשב. ישבתי במקום אשר המה יושבים שם והנה ישבתי שם שבעת ימים בתוכם תמה ונבהל ומשתק: (יז) צופה. כמו שהצופה העומד לראות אם גייסות באים להזהיר בני העיר להיות נשמרים מהם כן העמדתיך להזהיר את העם על שמוכנים להיות נשמרים מהפורעניות המעותדת לבא: ושמעת. וכאשר תשמע מפי דבר פורעניות תזהיר אותם בשליחותי ומצות התשובה: (יח) באמרי לרשע. ר״ל באמרי לך על הרשע שימות ואתה לא הזהרתו ולא דברת להזהיר לרשע לשוב מדרכו הרשעה למען ישאר חי: הוא רשע. הנה הרשע ההוא ימות בעבור עונו והדרוש דמו מידך ר״ל תקבל עונש על מיתתו כי אם היית מזהירו אולי היה שב מדרכו ולא היה מת: (יט) ואתה. אבל אם אתה הזהרת את הרשע והוא לא שב מרשעתו: את נפשך הצלת. ר״ל לא תקבל עונש על מיתתו הואיל והזהרתו: (כ) ובשוב צדיק. כאשר הצדיק יחזור מצדקו: ועשה עול. כי יטעה להשות

באור המלות | מראה יחזקאל | באור הענין

(טו) ואשב, והמה יושבים, או במקום שהמה יושבים:

רק שיד ה׳ וכח הנבואה היתה חזקה עלי לעורר בכח גדול אל שליחותו: (טו) ואבא אל הגולה למקום הנקרא תל אביב, והגם שאשב במקום אשר הם יושבים שם, ר״ל בין העם, והגם שאשב שם שבעת ימים, בכ״ז ישבתי משמים בתוכם ולא דברתי דבר כי לא הגעתני דבר ה׳ בפרטות: (יז) צופה נתתיך, ר״ל על שישב משמים ולא דבר דבר שבזה נפשות הוא חובל, כי הכין אות שיהיה לבית ישראל כצופה העומד בראש המגדל לראות אם יבא צר ואויב ולהזהיר את העם, אולם אתה לא תזהירם מן חרב אדם, רק עת תשמע ממני דבר שהיא גזרת פורעניות והזהרת אותם ממני שיכוננו בתשובה: (יח) באמרי והנה בכל האופנים אין לך להעלים נבואתך, א] ברשע העושה במזיד בשאט נפש וידעת כי לא יקבל דבריך, בכ״ז צריך אתה להזהירו, והנה בגד זה אני אומר לרשע מות תמות שאני גוזר עליו עונש מות, ואז אם לא הזהרתו להודיעו שנגזר עליו מיתה, או עכ״פ אם לא דברת להזהיר רשע מדרכו שתוכיחו על דרכו מצד השכל בדרך תוכחה כדי לחיותו, אז הוא רשע ר״ל כל שאתה כי טוב שלא תזהירו אחר שידעת שלא יקבל דבריך מוטב שיהיה שוגג ולא יהיה מזיד, לא כן, כי בהפך שהוא רשע בעונו ימות, א] שימות, ב] שימות רשע, ולא יזכה בזה שהי׳ שוגג, ודמו מידך אבקש כי אולי היה שב מרשעו: (יט) ואתה אמנם אם הזהרתו ולא שב בין מרשעו הקודם, ובין מדרכו הרשעה להבא, כי עוד הולך בדרך רשע, אז אל תחשוב שמת על ידך יען שעשה מזיד, כי הוא רשע בעונו ימות ואתה איך חייב בדבר, ובהפך אתה את נפשך הצלת במה שהזהרתו: (כ) ובשוב, (ענין ב׳)

מִכְשׁוֹל לְפָנָיו הוּא יָמוּת כִּי לֹא הִזְהַרְתּוֹ בְּחַטָּאתוֹ יָמוּת וְלֹא תִזָּכַרְןָ צִדְקֹתָו אֲשֶׁר עָשָׂה וְדָמוֹ מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ׃ כא וְאַתָּה כִּי הִזְהַרְתּוֹ צַדִּיק לְבִלְתִּי חֲטֹא צַדִּיק וְהוּא לֹא־חָטָא חָיוֹ יִחְיֶה כִּי נִזְהָר וְאַתָּה אֶת־נַפְשְׁךָ הִצַּלְתָּ׃ כב וַתְּהִי עָלַי שָׁם יַד־יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלַי קוּם צֵא אֶל־הַבִּקְעָה וְשָׁם אֲדַבֵּר אוֹתָךְ׃ כג וָאָקוּם וָאֵצֵא אֶל־הַבִּקְעָה וְהִנֵּה־שָׁם כְּבוֹד־יְהוָה עֹמֵד כַּכָּבוֹד אֲשֶׁר רָאִיתִי עַל־נְהַר־כְּבָר וָאֶפֹּל עַל־פָּנָי׃ כד וַתָּבֹא־בִי רוּחַ וַתַּעֲמִדֵנִי עַל־רַגְלָי וַיְדַבֵּר אֹתִי וַיֹּאמֶר אֵלַי בֹּא הִסָּגֵר בְּתוֹךְ בֵּיתֶךָ׃ כה וְאַתָּה בֶן־

ת"א וכתוב צדיק . יומא כ"ו : ויאמר אלי . נדרים מ' : ואקום ואצא . שם : צדקותיו קרי קמ"ץ בז"ק

רש"י

להשמר מן הפורענות שלא הביאתו עליהם : (כ) ונתתי מכשול לפניו . כשהוא עושה דבריו בהצנע ומראה עצמו כצדיק אני נותן עבירה מפורסמת לפניו כדי לגלות מעשיו וכשתבוא רעה עליו לא יהרהרו אחרי : לא תזכרנה צדקתיו . פירשו רבותינו בתוספתא על הראשונות שמתחרט על הצדקות הראשונות שעשה : (כג) והנה שם כבוד ה' עומד . הקדים על ידו לילך שם מדת ענוה יתירה מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן , התלמיד ממתין לרב וכאן הרב ממתין לתלמיד : (כד) הסגר בתוך ביתך . להראותם שאינם ראויין לתוכחה :

מצודת דוד

בעבור שהיה צדיק מימים רבים ויבא לו התלאות על העול שעושה עתה : ונתתי מכשול . אזמין לפניו מכשול צרה והוא ימות בה : כי לא הזהרתו . אם לא הזהרתו הנה הוא ימות בעבור חטאו והצדקות אשר עשה מאז לא תזכרנה לו להגין עליו מן המיתה ואת דמו אדרוש מידך כי אם הזהרתו אולי עמד בצדקו : (כא) ואתה . אבל אם אתה הזהרת את הצדיק לבל יחטא , בטחון היותו צדיק עד הנה והוא שמע לך ולא חטא כפי מה שחשב : חיו יחיה . אף שחשב לחטוא הואיל ולא חטא חיה יחיה כי קבל את האזהרה : ואתה את נפשך הצלת . כי אם לא הזהרתו היה עושה כמחשבתו והיה מת בחטאו והיה דמו נדרש ממך : (כב) יד ה' . כח הנבואה : (כג) ככבוד . כדמות מראה המרכבה אשר ראיתי וגו' : ואפול וגו' . להשתחוות לה' : (כד) רוח . ר"ל רוח התעוררות ומתחזק : ותעמידני . הרוח הזה החזיק אותי והעמיד אותי על רגלי : בא הסגר וגו' . לשבת מבלי תגרת אנשים : (כה) הנה נתנו וגו' . ר"ל הנה כאלו בנותן עליו

מראה יחזקאל

באור הענין

(כ) שבא צדיק ויצא מצדקו לעשות איזה עול בשוגג , וז"ש ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול , שהוא עול רק לפי ערך צדקו , שהצדיק ה' מדקדק כחוט השערה ושגגות נעשו לו כזדונות , ואם היה רשע עושה עבירה כזאת לא היה נענש ע"ז , וז"ש ונתתי מכשול לפניו הגם שהוא רק מכשול שנכשל בשוגג , בכ"ז אני נותנה לפניו , לפי ערכו , שלפי ערכו יוחשב לחטא באופן שהוא ימות , הוא מצד ערכו מתחייב מיתה , מה שאחר לא היה נענש על דבר כזה , כל מחשוב שעל דבר קטן כזה איך מחויב להזהיר , א] מצד שהוא שוגג , ב] מצד שזכיותיו יגינו עליו ולא יענש , דע כי לא כן הוא , רק אם לא הזהרתו א] בחטאתו ימות מיתה על חטאת השוגג , ב] שזכיותיו לא יגינו עליו כי לא תזכרנה צדקתיו אשר עשה להצילו על ידיהם מעונש , וממילא דמו מידך אבקש : (כא) ואתה כי הזהרתו מצד שהוא צדיק , לבלתי חטא אף חטא קטן שוגג מצד שהוא צדיק והשוגג יחשב לו לזדון , ועי"כ והוא לא חטא את החטא השוגג , אז תרויח בשתים כי הוא חיה יחיה כי נזהר כי בודאי ישמע לדבריך להציל נפשו , ב] ואתה את נפשך הצלת , (וגם אמר ואתה כי הזהרת צדיק , ר"ל כל מחשוב שלא ישמע אליך וא"כ ע"י יתהפך להיות רשע , כי גם שתזכיר אותו יהיה צדיק כי בודאי ישמע לדבריך) : (כב) קום צא אל הבקעה , א] כדי שיתבודד ויהיה מוכן לנבואה , ב] שהעם לא היו ראוים שתחול רוח ה' על הנביא בהיותו ביניהם : (כג) כבוד ה' עומד הראה לו שאין אצל השכינה הגם שמוכנת ללכת לירושלים להחריבה , עדן בין הגולה להשגיח עליהם : (כד) בא הסגר פרש ממל לנגלות תאסך בבית כל ימי המצור שצוהו בסי' שאח"ז כדי לבאר ע"י שכיבתו על צדו את עון יהודה וישראל : (כה) הנה נתנו עליך עבותים , כמ"ש לקמן (ד' ח') והנה נתתי עליך עבותים ולא תהפך מצדך אל צדך , ואמר

באור המלות

(כ) מכשול , הוא בלא דעת , ולפני עור לא תתן מכשול , ואמרו רז"ל כאלו עון מזיד הוא וקרי ליה מכשול : בחטאתו , שהם חטא הוא שוגג , וזה ההבדל בין מ"ש במעלה בעונו ימות שהוא מזיד : (כא) הזהרתו צדיק , הכינוי שם עם הפעול ,

אָדָם הִנֵּה נָתְנוּ עָלֶיךָ עֲבוֹתִים וַאֲסָרוּךָ בָּהֶם וְלֹא תֵצֵא בְּתוֹכָם׃ כו וּלְשׁוֹנְךָ אַדְבִּיק אֶל־חִכֶּךָ וְנֶאֱלַמְתָּ וְלֹא־תִהְיֶה לָהֶם לְאִישׁ מוֹכִיחַ כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה׃ כז וּבְדַבְּרִי אוֹתְךָ אֶפְתַּח אֶת־פִּיךָ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַשֹּׁמֵעַ ׀ יִשְׁמָע וְהֶחָדֵל ׀ יֶחְדָּל כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה׃

ד א וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ לְבֵנָה וְנָתַתָּה אוֹתָהּ לְפָנֶיךָ וְחַקּוֹתָ עָלֶיהָ עִיר אֶת־יְרוּשָׁלִָם׃ ב וְנָתַתָּה עָלֶיהָ מָצוֹר וּבָנִיתָ עָלֶיהָ דָּיֵק וְשָׁפַכְתָּ עָלֶיהָ סֹלְלָה וְנָתַתָּה עָלֶיהָ מַחֲנוֹת

ת"א ולאשׁ קה. ברכות ל"ג:

חמ' בקמ"ץ. קמץ בז"ק

רש"י

(כה) הנה נתנו עליך עבותים. הרי אסור בביתך כאילו נאסרת בעבותים, וכן ת"י הא גזירת פתגמי עליך כאסור גדילין וגו': (כז) ובדברי אותך. כשאחפוץ לדבר אתך אשלחך אליהם: ואמרת אליהם כה אמר ה' אלהים. את כל דברי שליחותי: השומע ישמע. אין זה מן השליחות אלא הרוח הקודש אמר לנביא מה אמור אליהם שליחותי והם השומע ישמע והחדל יחדל כי ידעתי כי לא כולם ישמעו כי בית מרי המה:

ד (א) לבנה, טויל"א בלעז, ויש מהם שהם גדולות: (ב) דיק. מנגניי"ל בלעז שמשליכין בו אבנים לעיר: סוללה. שופך עפר וסוללו וכובשו במקלות ועושה תל גבוה לעמוד עליו

מצודת ציון

(כה) עבותים. חבלים עבות כמו ג' יתרים: ואסרוך. ענין קשור: (כו) חכך. החיך הוא שמעל הלשון:

ד (א) לבנה. עשוי מן הטיט ומייבשים בחמה או שורפים אותו באש וכן נלבנה לבנים (בראשית י"א): וחקות. מלשון חקיקה: (ב) מצור. האויבים המקיפים העיר ללכדה יקרא מצור כי מצירים להם: דיק. הוא מגדל הנבנה ללכוד העיר וכן ובנו עליה דיק (ירמיה נ"ב): סוללה. היא תל העפר ששופכים מול העיר לעלות עליו ללחום על העיר וכן וישפוך סוללה (דניאל י"א): מחנות. לגדוד עם: כרים. הם אילי ברזל עשוים לנגח בהם בחומה להפילה כמוזכר

מצודת דוד

(כה) נתנו עליך חבלים עבות ואסרו אותך בהם לבל תוכל לצאת מהם: בתוכם. בין אנשי הגולה: (כו) ולשונך אדביק. ר"ל לא תדבר עמהם כאלו הדבקתי לשונך אל חכך לבל תוכל לדבר: ונאלמת. תהיה כאלם ולא תהיה למולם לאיש מוכיח שדרכו לגלות ולהוכיח מלבו בעת יראה מי עושה הרע: כי בית מרי המה. לכן לא תוכיחם מלבך כי ימרו בך: (כז) ובדברי אותך. וכשאדבר אני בך לשלחך להתנבאות להם אז אפתח את פיך לומר לדבר נבואת עם כי לא תהיה רגיל כ"כ לדבר עם האנשים ליישר דרכם: ואמרת. כאשר אשלחך תאמר להם כה אמר ה' ר"ל לא מלבי אני אומר כ"א דבר ה' המה: השומע. האם אמור השומע ומי שירצה לשמוע ישמע ומי שיחדל לשמוע יחדל ואין עליך לכופם על השמועה: כי בית מרי המה. וימרו בך ולא ישמעו אליך אם תרצה לכופם ולכן הנח להם:

ד (א) ונתתה. העמידה מול פניך וחקוק עליה צורת עיר וחוצ ופי' את ירושלים: (ב) ונתתה עליה מצור. רצה לומר צייר על העיר ההיא המחוקקה צורת מצור כאלו האויבים צרים עליה: ובנית וגו'. ר"ל תצייר עליה כמו

מראה יחזקאל

באור המלות

(ב) דיק, חומה דקה סביב חומת העיר בל יוכלו לצאת מן אלא מה שהעכבה בפירושי ר"ל הוסרהו מגד שהיא לדיק:

באור הענין

שהוא בחטאם, דומה כאילו הם נתנו עליך עבותים. ולא תצא בתוכם, ואף אם הם יבואו אליך:

(כו) ולשונך אדביק אל חכך, ולא תהיה להם אף לאיש מוכיח הגם שלא תדבר דברי נבואה רק דברי תוכחת השכל, גם באופן זה לא תוכיח כי בית מרי המה ובודאי לא ישמעו תוכחות:

(כז) ובדברי אותך שהוא אחר שהגמר המעשים שנגמרו לעשות בסי' ד' ובסי' ה', אז אפתח את פיך, אולם אז לא תוכיחם כאיש מוכיח היכחת מוסר משכלו, רק תאמר אליהם מאמר קצר, כה אמר ה' השומע תוכחת מוסר, יזכה שישמע, כי חיו יחיה, והחדל משמוע מוסר, יחדל מן העולם. זאת אמר ה':

ד (א) קח לך לבנה הורה בזה כי ירושלים אין הוייתה ומציאותה רק ע"י השגחת ה' ורצונו, כי היא בעצמה אלתו היא לבנה היולאנית גולמיית בלי שום צורה, רק ע"י שתתן אותה לפניך שזה כמו על שהם ה' אותה לפניו ושם עיני השגחתו עליה, ע"כ וחקות עליה עיר נבנית על תלה עליה עיר מושב ולהיותה ירושלים קרית מלך רב: (ב) ונתת עליה מצור אח"כ תצייר שע"י המסבה

וְשִׂים־עָלֶיהָ כָרִים סָבִיב׃ ג וְאַתָּה קַח־לְךָ מַחֲבַת בַּרְזֶל וְנָתַתָּה אוֹתָהּ קִיר בַּרְזֶל בֵּינְךָ וּבֵין הָעִיר וַהֲכִינֹתָה אֶת־פָּנֶיךָ אֵלֶיהָ וְהָיְתָה בַמָּצוֹר וְצַרְתָּ עָלֶיהָ אוֹת הִיא לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ ד וְאַתָּה שְׁכַב עַל־צִדְּךָ הַשְּׂמָאלִי וְשַׂמְתָּ אֶת־עֲוֺן בֵּית־יִשְׂרָאֵל עָלָיו מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו תִּשָּׂא אֶת־עֲוֺנָם׃ ה וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ אֶת־שְׁנֵי עֲוֺנָם לְמִסְפַּר יָמִים שְׁלֹשׁ

ת"א ואתה שכב. סנהדרין ל"ט:

רש"י

ולראות בתוך העיר ולירות בחצים. סוללה, סורייל"א בלעז: ושים עליה כרים. ת"י איפרכון והם השרים שעושים חילותיו ויושבים באהלים לרוחות העיר שלא יהא אדם יוצא בה. ופירוש אחר כרים שרים ממונים על הגלה זה שומר לרוח זו וזה לרוח זו: (ג) קיר ברזל. דוגמא לחומת העיר המפסקת בין הנבא ובין העיר: אות היא. שכך תבא ירושלים במצור: (ד) על צדך השמאלי. לסבול צער ויסורין מנין ימים כמנין שנים אשר הציקתי רוחי על שהכעיסו לפני והכפר על עונם אחרי אשר קשה בעיניך הפורענות שאני אומר להביא עליהם: (ה) נתתי לך את שני עונם וגו'. הקילותי עליך לקבל את צער שסבלתי אני למנין שנים שחטאו לפני הספתים לך למנין ימים (לישנא אחרינא שני כמו שנים, וכן תרגם יונתן והנא יהבית לך על חד תרין בחוביהון, הא"א): שלש מאות ותשעים יום. שנינו בסדר עולם מלמד שהפאר

מצודת דוד   מצודת ציון

דיק וכולם המה ענייני המצור: (ג) ונתתה אותה. כיוסיפון: (ג) מחבת. הם כלי מה: קיר. כותל. והכינותה. העמיד אותה להיות כקיר ברזל מפסקת בינך ובין העיר מלשון הכנה: אות. סימן: לבית ישראל. על בני יהודה המקוקה והיא דוגמת חומות העיר המפסקת בינה ובין הצרים יאמר: (ד) תשא. ענין כפרה וסליחה כמו כל תשא עון עליה: והכינותה. תכן אליה פניך כאלו אתה נלחם עליה: (הושע י"ד): (ה) שני. מלשון שנה: ונשאת. תכפר: והיתה במצור. ר"ל אף כי תהיה במצור אשר צוית עליה לגרת מצור עכ"ז גם אתה תצור עליה ותלחם בה והוא לאות לבני ישראל אשר מלבד האויב הנלחם בם אלהים בם גם אני: (ד) שכב על צדך השמאלי. כנגד שומרון ראש מלכות אפרים שהיתה משמאלה של ארץ יהודה וכמ"ש ואחותך הגדולה שומרון וכו' היושבת על שמאלך (לקמן ט"ז): ושמת וגו' עליו. על הצער הזה תשים עון ישראל ר"ל בזה הצער יכופר עון ישראל לבל יהיו כלים בעונותיהם מבלי תקומה: מספר הימים. כחשבון מספר הימים אשר תשכב על צדך השמאלי כחשבון הזה תכפר על עונם אם הרבה הרבה ואם מעט מעט: (ה) ואני נתתי לך. למולך הקלתי והשוב את שנות העון למספר ימים ר"ל כל שנה יחשב ליום ובשכיבת יום תכפר על עון שנה: שלש וגו'. ר"ל ודי

באור הענין   מראה יחזקאל   באור המלות

מן ה' עליה אויבים אשר יביאוה במצור להחריבה, בענין שה' הבונה אותה מתעסק להחריבה, וספר כל | החומה: סוללה, שופכים עפר ועושים מקום גבוה מאד יורו אל העיר: כרים, אילי ברזל לנגח החומה: (ג) והיתה

עניני המצור ובנית עליה דיק כל יצאו מן העיר, ושפכת עליה סוללה משם ילחמו על העיר, ונתת עליה מחנות הלוחמים, ושים עליה כרים להפיל החומה: (ג) ואתה אחר שתצייר ענין האויבים הצרים עליה בדבר ה', תקח מחבת ברזל וזה יהיה לאות שהושם קיר ברזל בין הנביא מלאך ה' ובין העיר רומז כי עונותיהם היו מבדילים כקיר ברזל בין ה' ושלוחי השגחתו ובין העיר, ובכ"ז והכינתה את פניך עליה לרמז שבכל זה הכין ה' פניו אליה ע"י נביאיו ששלח אליהם יום יום השכם ושלוח, ועתה היא במצור כפול, א] מצור נפשי, ע"י הנביאים הצרים עליה יום יום להשיבם אל דרך הטוב, ב] המצור של האויבים, וז"ש שע"י הקיר ברזל והיתה במצור מן האויבים כי סרה ההשגחה מהם, וע"י שהכין פניו אל העיר, ע"כ וצרת עליה אתה, להשיבם למוטב באופן שאם ינצח הנביא את העיר לא ינצחום האויבים, ואם לא ינצח רק תשאר הקיר ברזל בינו וביניהם אז האויבים ינצחום, תהיה האות לבית ישראל: (ד) ואתה שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל עליו נרמז כי סבת עון בית ישראל כולו שהם עזבו השבטים היה הצד השמאלית, כי ימין ה' מורה על ההנהגה הנסיית שבה ימין ה' עושה חיל, והשמאל מורה על ההנהגה הטבעיית, ובאשר נהג עם עשרת השבטים כפי המנהג הטבעי ולא הרבה להם אותותיו ונפלאותיו ולא שלח להם נביאיו תמיד להוכיחם, לכן חטאו בע"ז ובזה ילמד זכות על בית ישראל: (ה) ואני, ר"ל ועי"כ יוחשבו השנים שחטאו בהם לימים (כי היום והשנה יש להם התדמות שבכ"א השמש סובב את גלגלו, ביום סובב ממזרח למערב, ובשנה ממערב למזרח), וז"ש ואני נתתי לך את שני עונם למספר ימים, כי מצד הזכות הזה שהיו נשוים בכל הטיום

הגלגל

מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם וְנָשָׂאתָ עֲוֺן בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃ ו וְכִלִּיתָ אֶת־
אֵלֶּה וְשָׁכַבְתָּ עַל־צִדְּךָ הַיְמָנִי שֵׁנִית וְנָשָׂאתָ אֶת־עֲוֺן בֵּית־
יְהוּדָה אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה נְתַתִּיו לָךְ׃

ת״א וכנכס. שם: הימני קרי

רש״י

ישראל שלש מאות ותשעים שנה משנכנסו לארץ עד שגלו ממנו עשרת השבטים, ואתה מוצא מהם משות[...] מאתים וארבעים ושלש משמלך ירבעם עד שגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטים ק״א שנים והש[...] פתומים (אלו הש״ן שנים שמצאתי בתשובות רבי יוסף ריש מתיבתא שחטאו י׳ שבטים מימות יהושע ע[...] שהגלום סנחרב משומרון, חטוב בימי השופטים ח׳ שנים ביד כושן י״ח ביד עגלון כ׳ ביד סיסרא ז׳ בי[...] מדין י״ח ביד בני עמון מ׳ ביד פלשתים הרי ק״א, מן מיכה עד שנשבה הארון בימי עלי מ׳ הרי ק[...] חטוב לירבעם בן נבט כ״ב נדב בנו ב׳ בעשא כ״ד אלה בנו ב׳ עמרי י״ב אחאב כ״ב אחזיהו בנו ב[...] ויהורם אחיו י״ב ויהוא כ״ח יהואחז י״ו יהואש בנו י״ו וירבעם בנו מ״א הרי ש״ן שנה, ומנחם בן גדי[...] פקחיהו בנו ב׳ ופקח בן רמליהו כ׳ והושע בן אלה ט׳ שנים הרי שנ״א, ושנה אחרונה להושע אינם[...] שמנין לפי שבשנת ט׳ להושע נלכדה שומרון ולא היה חשבון המלכות להושע אלא ח׳ שנים הרי ש״[...] והארבעים שנה שחטאו מלכי יהודה אחר גלות סנחרב עד שנאמרה פרשה זו ליחזקאל מפורשים למטה ול[...] האורכתי לפרשם, סא״א): (ו) עון בית יהודה ארבעים יום. מלמד שחטאו בית יהודה משגלו עשר[...] השבטים עד שחרבה ירושלים מ׳ שנה, כ״ב של מנשה שכתוב בו ככל אשר עשה אחאב (מלכים ב׳ כ״א) ואחאב מלך עשרים ושתים ושתים לאמון וי״א ליהויקים, ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה שחמישי[...] לצדקיהו הרי ארבעים. סך כולם ארבע מאות ושלשים, ואחר הנבואה הזאת שהו שש שנים הרי שמונ[...] יובלות ושלשים ושש שנה בשמונה יובלות שמונה שבועי שמיטות הרי חמשים ושש שנות שמיטה ושמונה שמ[...] יובל הרי שנים וארבע ובשלשים ושש שנה יש חמש שנות שמטה הרי ס״ט שמיטות, ושנת היובל האחרון נחשב[...] להם לעון שהרי בעונם גלו ממנה הרי שבעים שנה מקודשים של שמטה שלא שמטו ישראל לפיכך גלו ש[...] שנה לקיים אז תרצה הארץ את שבתותיה (ויקרא כ״ו מ), והוא שכתוב בסוף דברי הימים למלאות דבר[...] ה׳ בפי ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה, לצד השמאל[...] שומרון לצד הימני ליהודה לפי שיהודה בדרומה של ארץ ישראל כמה שנאמר ואחותך הגדולה שומר[...]

מצודת ציון

(ו) וכלית. ענין השלמה:

מצודת דוד

שלש מאות ותשעים יום כי כן מספר שנות עונם משנכנס[...] לארץ עד שגלו בימי הושע בן אלה כי לא בכל ימיהם הול[...] כ״א במספר שנים אלו כן הוא בס״ע (ואף שעד ימי ירבעם היו בני יהודה במלכות אחת עם אפרים מ״מ יחשב ע״[...] מלכות אפרים כי הם רבים מול יהודה): ונשאת וגו׳. כאומר הואיל וכן תוכל לכפר עם לצער השכיבה על כל שנ[...] עונם לבל יכלו בעונם כי תוכל לשכוב כל מספר הימים משא״כ אם היה יום ליום ושנה לשנה כי אז לא היית יכול לשכוב[...] נגד כל שני עונם לכפר על כולם כי אם לפי המספר שתוכל לשכוב על צדך: (ו) וכלית את אלה. אחר שתכלה לשכוב[...] על צדך השמאלי כל הימים האלה: ושכבת. תשכב על צדך הימני שנית ר״ל אחריו והוא כנגד יהודה שהוא מימין בואכה[...] ונשאת. בצער השכיבה הכוה תכפר את כל עון בית יהודה לבל יכלו בעונם: ארבעים יום. ר״ל השכב ארבעים יו[...] כי למולך הקלתי להשיב לצער שכיבת יום לכפרה על שנה משני עונם כי בני יהודה חטאו ארבעים שנה אחר גלות בעש[...] עד היום ההוא כי בימי מנשה חטאו כ״ב שנה כי בו נאמר כאשר עשה אחאב (מ״ב כ״א) ור״ל כמספר השנים שמל[...] אחאב את האשרה ואחאב מלך כ״ב שנים ובכל ימיו עשה את האשרה ושתים של אמון וי״א של יהויקים (כי יאשיהו שמל[...] לפניו ויהויכין שמלך אחריו לא מלכו שניהם כ״א ששה חדשים ועשרה ימים ולא היה שנה שלימה) והנבואה הי[...]

מראה יחזקאל באור הענין

האלה החת הטבע והמערכה שלא יוכרו שנויהם רק בשנים בשיתחלפו הארבע תקופות, לכן לא יחשב[...] השנים רק לימים. ולפי חשבון הרי״א במלכים היו מימות ירבעם שהתחילו עשרת השבטים לחטא ע[...] חורבן הבית שלש מאות ותשעים שנה כמבואר מחשבון שנות מלכי יהודה לפי טעתו, ולכן לוה לשכו[...] ש״ן יום: (ו) וכלית ושכבת אח״כ יסבול עון יהודה ארבעים יום, וזה נגד ארבעים שנה שהיה מש[...] שהתחיל ירמיה להנבא על החורבן בשלש עשרה שנה ליאשיהו עד החורבן, שמאז התחיל הגזרה שיחר[...] הבית, וירמיה התרה בם יום יום כל משך זמן הזה, ומאז גלה ה׳ ימינו שהיא ההשגחה שהשגיח עליה[...] לשלוח להם נביאיו יום יום, והגם שאותם ארבעים שנה היה בכלל ש״ן שנה הקודמים. הנה בחטא[...] הקודמים היו משותפים כל ישראל וגם עשרת השבטים והגולים מא״י, אבל בחטא זה שלא שמעו א[...] ירמיה הנביא המנבא להם על החורבן היה רק בית יהודה לבדם, ועז״א ושכבת על צדך הימני שנית[...] כי כבר שכב בעד השנים האלה, ועתה שכב שנית על צד הימני, מה שחטאו מזה הצד שגלה להם ה׳ א[...] ימינו, ובזה לא נחשבו השנים לימים מצד החוטאים כי אין להם לימוד זכות שלא הוכיחם ה׳ ע״י נביאי[...] רק עתה נחשבו הימים לשנים, ר״ל שהועיל זכות הנביא שכל יום ששכב ושבל יסורין יחשב לשנה, א[...]

שהנביאים

ז וְאֶל־מְצוֹר יְרוּשָׁלַ͏ִם תָּכִין פָּנֶיךָ וּזְרֹעֲךָ חֲשׂוּפָה וְנִבֵּאתָ עָלֶיהָ׃ ח וְהִנֵּה נָתַתִּי עָלֶיךָ עֲבוֹתִים וְלֹא־תֵהָפֵךְ מִצִּדְּךָ אֶל־צִדֶּךָ עַד־כַּלּוֹתְךָ יְמֵי מְצוּרֶךָ׃ ט וְאַתָּה קַח־לְךָ חִטִּין וּשְׂעֹרִים וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְדֹחַן וְכֻסְּמִים וְנָתַתָּה אוֹתָם בִּכְלִי אֶחָד וְעָשִׂיתָ אוֹתָם לְךָ לְלָחֶם מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתָּה שׁוֹכֵב עַל־צִדְּךָ שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם תֹּאכְלֶנּוּ׃ י וּמַאֲכָלְךָ אֲשֶׁר

ת"א קס ע' סימן . שרונין פ"ג עמ"ש

רש"י

הופכת על שמאלך (לקמן ס"ו פ"ו) ואף בספר יהושע תחם מגל שבט יהודה כל מגל הדרומי: (ז) ואל מצור ירושלים. אשר חקות על הלבנה תשים פניך כשתשכב על צדך השמאלי תהי הלבנה לנגדך וכן בשכבך על הימני: וזרועך. תהא חשופה לנגדה כאדם הנלחם הוא אות לנבוכדנצר הנלחם בה. החשופה כמו גלויה: (ח) נתתי עליך עבותים. גזירת מצותי תהא חמורה עליך כאלו נאסרת בעבותים שלא תהפך מצדך אל צדך: עד כלותך ימי מצורך. מנין הימים האלה שגזרתי עליך: (ט) חטים ושעורים וגו' ודחן

מצודת דוד

שאמרה בשנה התשיעית לגלות יהויכין הרי ארבעים שנה: (ז) ואל מצור ירושלים. אל צורת ירושלים החקוקה על הלבנה כאלו נתונה במצור אליה תכין פניך בין בשכבך על השמאל בין בשכבך על הימין: וזרועך חשופה. תגלה זרועך כאלו תלחם בה כדרך הנלחמים בזרוע מגולה: ונבאת עליה ר"ל ובזה כאלו תנבא עליה על חורבנה כי בזה ירמז אשר מלבד האויב הנלחם בה אלהים גם הוא: (ח) והנה נתתי וגו' ר"ל לא תהפך מצד אל צד כאלו נתתי עליך חבלים עבות להסתך בהם לבל תוכל להתהפך: עד כלותך. עד אשר תשלים לשכב כל הימים אשר אמרתי שאתה תצור עליה בעת שכבך והם ת"ל יום במספר: (ט) ונתתה אותם. אל תוך כלי אחד תתן בכלי אחד את הקמח מהם לעשות לחם: ועשית אותם. מכל המינים יחד תעשה אותם לך ללחם מאכלך ובזה נאום לבני יהודה שבימי המצור יאכלו אלו המינים מעורבבים מפני הרעב ולא יבררו החטין למאכל אבל יאכלו בערבוביא המינים הפחותים בהם: מספר. במספר הימים אשר תשכב על צדך השמאלי שהם ש"צ יום תאכל לחם זה (וה"ה במספר הימים שישכב על צדו הימני שהם מ' יום ולקצר סמך על המבין כי דרך אחד להם): (י) ומאכלך. שעור המאכל אשר תאכלנו יהיה במשקל: מעת. ר"ל לא ניום מלבד הנולה כ"א מעת סיום הסוא

מצודת ציון

(ז) תכין. מלשון הכנה: חשופה. גלויה. כמו חשפי שבל (ישעי' מ"ז): (ט) חטין וגו'. שמות מיני תבואה וקטניות:

מראה יחזקאל

באור הענין

שהנביאים עשו את שלהם והוגיה, ח"ש יום לשנה נתתיו לך: (ז) ואל מצור ירושלים תכין פניך, הנה הלבנה הונחה נגד שמאלו כ"ז ששכב על צדו השמאלית והיו פניו אל הלבנה (כמ"ש בפסוק ג' והכינותה את פניך אליה) רק לא היה זרועו חשופה ולא נבא עליה כי אל עשרת השבטים לא חשף ה' זרוע קדשו בנסים ולא שלח נביאיו אליהם שזה רמז יד השמאל, אולם בארבעים יום האחרונים ששכב על צד הימין הונחה הלבנה נגד ימינו, והכין פניו אל מצור ירושלים וזרועו חשופה ונבא עליה לסימן שה' הכין פניו אליהם בעת ההיא ושלח נביאו וזרועו היתה חשופה ונבא עליה בכל עת ע"י נביאיו: (ח) והנה נתתי עליך עבותים. חז"ש (ג' כ"ה) הנה נתנו עליך עבותים שלא תצא מביתך וכן לא תהפך מצדך אל צדך: (ט) ואתה קח לך חטין ושעורים צוה לו עוד שיעשה רמז אל המאכל שיאכלו בימי מצורם, א] ממה שיקח חטין ושעורים שהוא סימן הזמנת הלחם לימי המצור, ב] ונתת אותם בכלי אחד לסימן שיאכלום בתערובות מינים שונים מחסרון לחם נקי, ג] מספר הימים שיכין לחם על ש"צ יום, כי מלך בבל סמך על ירושלים בי' ימים לחדש העשירי בשנה התשיעית לצדקיהו, ונכבשה בחדש הרביעי מהשנה הי"א למלכותו בז' או בט' לחדש, והאריכו ימי המצור י"ח חדש, ומבואר בירמיה כי באמצע ימי המצור יסתלק מלך בבל מירושלים מפני חיל פרעה (שם ל"ז), וכפי הנראה (שם פסוק י"ג וסי' ל"ב א') היה זה בשנה העשירית למלכות צדקיהו, וכפי זה י"ל ששבו אל המצור שנית היה בתחלת אייר שמאז עד י' תמוז לשנת החורבן היה ת"ל יום, ובעת סר נבוכדנצר מן העיר הכינו להם לחם לימי המצור והכינו לש"צ יום שהוא שנה וחדש, כי לא מלאו יותר, וז"ש מספר הימים אשר אתה שוכב שלש מאות ותשעים יום ואחר ש"צ יום החל הרעב בעיר וסבלו רעב ארבעים יום, שאז מתו ברעב ודבר וחרב בתוך העיר עד שנבקעה העיר (כמ"ש ירמיה כ"א ד') ובכ"מ, ולפ"ז בש"צ ימים הראשונים אכלו במשקל, וז"ש. (י) ומאכלך במשקל עשרים שקל ליום, וכן שתו המים במשורה

באור המלות

במצור וצרה, כמו ויצור? ובפי' סקנתיו: (ח) מעריך, ביו"ד הריבוי, כי היו שני מיני מצור, שרמז בשכיבתו על שפי ידיו: (ט יב) מספר הימים, הנה ויפגא שלא הכין להם לארבעים יום האחרונים? ומ"ש שיאפה עוגת שעורים

תאכלנו במשקול עשרים שקל ליום מעת עד־עת תאכלנו: יא ומים במשורה תשתה ששית ההין מעת עד־עת תשתה: יב ועגת שערים תאכלנה והיא בגללי צאת האדם תעגנה לעיניהם: יג ויאמר יהוה ככה יאכלו בני־ישראל את־לחמם טמא בגוים אשר אדיחם שם: יד ואמר אהה אדני יהוה הנה נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא־אכלתי מנעורי ועד־עתה ולא־בא בפי בשר פגול: טו ויאמר אלי ראה נתתי לך את־צפועי הבקר תחת גללי האדם ועשית את־לחמך עליהם:

ת"א והיא בגללי. שם: ככה יאכלו. סוטה ד׳: ואמר אהה. חולין ל"ז עקידה שער ק"ג: צפיעי קרי

רש"י

וכוסמים. פאנו"ן אישפי"לטרא בלעז סי׳ הרעב שיהא עליהם בימי המצור ויאכלו לחם התערובת ובמיאוס: (י) במשקול. סימן לאנשי מצור שירחים מן הרעב ואוכלים במשקל ושותין במשורה: (יא) מעת עד עת. מיום ליום במדה זו תשתה ששית ההין: (יב) ועגת שעורים תאכלנה. עריכתה מגוולת כעריכת שעורים ולא נאה כעריכת עגות חטים: בגללי צאת האדם תעגינה. תאפינה בגחליהם שמייבשן ושורפן: (יג) טמא. מאוס: (יד) אהה. לשון אנחה: נפשי לא מטומאה. לא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה: ונבלה וטרפה לא אכלתי. בשר מסוכנת שדומה לנבילה וטריפה: בשר פגול. בהמה שהורה בה חכם, ולא יתכן לומר נבילה וטריפה ממש דאם כן מאי רבותיה: (טו) צפיעי. גללי: (טז) מטה לחם. משען

מצודת ציון

(יא) במשורה. כן נקרא מדת הלח כמו במשורה (ויקרא י"ט): ההין. שם מדה: (יב) ועגת. היא חררה האפויה ע"ג גחלים וכן עוגה בלי הפוכה (הושע ז׳): בגללי. כן נקרא הצואה כמו כגללו לנצח יאבד (איוב כ׳) ולתוספת ביאור אמר צאת האדם: תעגנה. מל׳ עוגה ר"ל תאפינה לצורת עוגה: (יג) טמא. ר"ל נמאס ומאוס: אדיחם. מלשון דחיה: (יד) אהה. ענין לשון צעקת יללה: מטמאה. מטונפת ומאוסה: פגול. מתועב כמו ומרק פגולים (ישעיה ס"ה): (טו) צפיעי. הוא הגלל כי כל דבר היוצא מהגוף קרוי

מצודת דוד

למחרתו בעת ההיא עצמה וגם זה לאות שיאכלו בעת המצור במשקל ולא כדי שביעה כי יוזנו פן יתום הלחם: (יא) ששית ההין. המדה תהיה ששית ההין וזה תשתה מעת עד עת וגם זה לאות שבימי המצור ישתו במדה ולא כל הצורך: (יב) ועוגת שעורים תאכלנה. החררה אשר תאכלנה תהיה משעורים וגם זה לאות שמעקת הרעבון יאכלו עוגת שעורים שהוא מאכל בהמות: והיא. החררה ההיא תאפינה לעיניהם עוגה על גחלים הנעשים מגללי צאת האדם שהודלקו כאשר נתייבשו: לעיניהם. בני הגולה יראו בעיניהם כאשר תאפנה על גחלי גללי צאת האדם: (יג) ככה. ר"ל זה לסימן שכן יאכלו בני ישראל את לחמם מאוס בין הגוים אשר אדיחם שם בגולה כי לא יוכלו לשמור בנקיות בהיותם גולים וכמו שהאוכל אתה חררה אפויה על גחלי גללי צאת האדם שהוא דבר נמאס: (יד) לא מטומאה. לא נמאסה במאכל נמאס: מנעורי. עם כי עוד לא הייתי אז שלם בשכלי להשמר ביותר מגדנוד מאכל איסור מ"מ מאלה היותי נזהר: ולא בא. מעולם לא בא בפי בשר מתועב ונאסר והוא כפל ענין במ"ש והאומר ואיך עתה אוכל דבר נמאס כזה אשר לא אכלתי מעולם אף לא אכלתי מעולם דבר הנאסר לשיהא זה גמול הטונם: (טו) נתתי לך. החלפתי לך לקחת גחלי גללי

באור המלות מראה יחזקאל באור הענין

הלא היה מעורב חטין ושעורים ויתר מינים בכלי אחד ואכלם כיחד: (יב) בגללי, צואה יבשה שמתגלגלת: אם יהיה לך גם"ן הראשונים כי אח"כ חמלם יותר כי לא יהיה להם עוד עשרים שקל ליום: (יב) ועגת שעורים נוה לו עוד שבכלות ימי המצור, אז יאכל עוגת שעורים שהוא מאכל בהמה, לרמוז על ימי גלותם שיהיה אחרי תום המצור, שיהיה מאכלם מאכל בהמה כמו שהם עזבו תורתם הישראלית וגזרו אחר להיות כבע"ח בלתי מדברים, כן שיאפה העגה בגללי צאת האדם, להורות שהגם שמאכלם מאכל בהמה, גופם ונפשם היה אנושית שהיא טמאה ומוסרחת, כי חטאו בתורתם שהיא הנפש המדברת אשר ממאוס: (יג) ויאמר ה׳ באר לו תחלה המשל האחרון של עוגת השעורים שהיא מורה על ימי גלותם בגוים, שבכה יאכלו את לחמם מאכל בהמה, ושיהיה טמא נטומאת הגוים: (יד) ואומר, הנביא התרעם על שצוה לו לאכול דבר מתוקן שיהיה למשל על טומאתם, הנה נפשי לא מטומאה ר"ל לא בדברים המטמאים הנפש, ולא במאכלות המטמאים אותה, לא מאכלות האסורות לישראל כי נבלה וטרפה לא אכלתי, ולא המטמאים את הכהן (כי יחזקאל היה כהן) כי בשר פגול לא בא אל פי, וא"כ איך יצויר על ידי אכילתי טומאת הנפש: (טו) ויאמר אלי ראה נתתי לך ר"ל לך לפי קדושתך והכרתך הפיקו צפיעי הבקר תחת גללי האדם שצפיעי הבקר שהוא משל על טומאת הגוף (שהבקר אין לו

טז ויאמר אלי בן־אדם הנני שבר מטה־לחם בירושלם ואכלו־לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה ובשממון ישתו: יז למען יחסרו לחם ומים ונשמו איש ואחיו ונמקו בעונם:

ה א ואתה בן־אדם קח־לך | חרב חדה תער הגלבים תקחנה לך והעברת על־ראשך ועל־זקנך ולקחת לך מאזני משקל וחלקתם: ב שלשית באור תבעיר בתוך

רש"י

לחם. פיל"א דישפ"ן בלעז: ובדאגה. דואגים שמא יכלה הלחם מהם: דאגה. אינש"א בלעז, ובלשוננו טרויא"ר בלע"ז: (יז) למען יחסרו. דאגתם ושממונם בשביל שיהיו חסירי לחם ומים בימי המצור וידאגו פן יכלה:

ה (א) חרב חדה. סימן לחרב נבוכדנצר: תער הגלבים. הרצענים ולשון יוני הוא, וי"א פרקאצי"ר בלעז, ומנחם חבר תער הגלבים תער הגולחים ואין לו דמיון בתורה: (ב) בתוך העיר, אשר חקות על הלבנה ככלות ימי מצורך אות היא שיכלו שלישיתם בזלעפות רעב בתוכה שהיא כלם. כענין שנאמר עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב (איכה ה'): תכה. אותם בחרב. סביבותיה.

מצודת דוד

הבקר במקום גללי האדם ועליהם תעשה לחמך שהיינו מאום כמו גללי האדם: (טז) הנני שבר. עתה פירש ואמר לו זהו לרמז ואות שאשבור משען לחם בירושלים רלה לומר שיהיה הרעב ובעבור זה יאכלו במשקל ובדאגה שידאג פן יכלה אלהם ומים ישתו במדה ובתמהון לבב: (יז) למען יחסרו. זה יהיה בעבור כי יחסרו להם לחם ומים בימי המצור: ונשמו. יהיו תמהים ונבהלים איש ואחיו ר"ל כל איש ואיש ויהיו נמסים בגמול עונם:

ה (א) חרב חדה. ר"ל זר ופירש שתער הגלבים יקח שהיא חריפה מאד והוהו תעביר על ראשך וגו' לגלח שער הראש והזקן: מאזני משקל. מאזנים העשוי לשקול בהם: וחלקתם. בהם תחלק את השער לחלקים שוים: (ב) שלשית. חלק שלישי תדליק באור בתוך העיר המחוקה על הלבנה בעת ישלמו ימי המצור שהם ת"ל יום והוא לסי' שלישית העם ימותו במצור בתוך העיר ברעב ובדבר: את השלישית. החלק השלישי השני תקח ותכה אותה בחרב סביבות העיר המחוקה והוא לסימן השלישית העם ימותו בחרב כאויב מחוץ לעיר בעת המלחמה: תזרה לרוח. תפזר לפני הרוח לסימן שהשלישית מפזרם במקומות רבות והוא לסי' על ההולכים בגולה המפוזרים בכנפות הארץ: וחרב אריק אחריהם. אשלוף חרבי מתערה לרדוף אחריהם להכותם במקום אשר ינוסו והוא לסימן שממקום ינוסו האויב במקום גלותם

מצודת ציון

לפיע כמ"ש כלאחים ולפיעות (שם כ"ב): פתח. במקום: (טז) מטה לחם. על שנשענים על הלחם לאכול לכנה אמר מטה בל' שאלה · וכן כל מטה לחם שבר (תהלים ק"ה): ובשממון. בתמהון לבב והוא ענין בהלה ופחד: (יז) ונשמו. ענין תמהון: ונמקו. ענין המסה והמגנה:

ה (א) תער. הוא סכין שעשוי לגלח בו וכן והעבירו תער (במדבר ח'): הגלבים. הם הספרים ודוגמתו בתרגום ירושלמי כי כל זקן גרועה (ישעיה ט"ו) תרגמו ירושלמי גלובה: והעברת. מל' העברה ועל הגלוח יאמר: (ב) באור. להב אש: תבעיר. מל' הבערה והשריפה: כמלאת. ענין השלמה כמו ובמלאת ימי טהרה (ויקרא יב): תזרה. ענין

מראה יחזקאל

באור הענין

נפש) יספיק לצייר המשל של גללי האדם שמורה על טומאת הנפש, ויספיק להעיר המשל הגדלה במה שתעשה את לחמך עליהם: (טז) ויאמר אלי עתה אחר המשל הראשון מה שיאכל ש"ץ ימים במשקל זה יורה כי הנני שובר מטה לחם בירושלים בעת המצור ואכלו במשקל ובדאגה כי ידעו שיופסק הלחם אח"כ: (יז) למען ור"ל ומה שאחר הש"ץ יום יחסר לחמך מן המשקל הזה, זה לאות למען יחסרו לחם ומים בארבעים יום קודם הבקעת העיר, ונשמו איש ואחיו כי אז נמסה ביניהם מהומות ומלחמות כי מקצתם רצו להבקיע העיר, ואז ונמקו ע"י דבר וחרב ורעב כמ"ש הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם וכו' (ירמיה כ"א):

ה (א) ואתה, עתה עשה לו שיעשה סימן אל מה שיהיה בעיר בסוף ימי המצור, קח לך חרב חדה, ואת החרב הזה תער הגלבים תקחנה ר"ל שתעשה מן החרב תער, והעברת, השער דבוקים אל הגוף ורמז להעם שדבקים ה' אליו ועתה מעביר אותם מאתו, ושער הראש היו רגילים לגלח והיה נזול אל הגופאים וזה משל אל הרשעים, ושער הזקן היה לכבוד והוא משל אל הצדיקים (כמ"ש ישעיה ז') והמשל שיספה צדיק עם רשע: (ב) שלשית באור תבעיר, הוא משל אל מה שבסוף ימי המצור יכלו שליש העם ברעב ודבר בתוך העיר, ולקחת הוא משל אל שהשלישית יכה

באור המלות

תעניגם, פעל משם עונג הענוגים עונג:

(ב ד) באור תבעיר, ושרפת באש, בער, מליץ תמלת הבערה, ומצייר שתחלת הבערה תהיה באור שהוא קטן מאש, ושרפה מליץ שהרפה עצמה כמ"ש (ישעיה ח',

הָעִיר בִּמְלֹאת יְמֵי הַמָּצוֹר וְלָקַחְתָּ אֶת־הַשְּׁלִשִׁית תַּכֶּה בַחֶרֶב סְבִיבוֹתֶיהָ וְהַשְּׁלִשִׁית תִּזְרֶה לָרוּחַ וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם׃ ג וְלָקַחְתָּ מִשָּׁם מְעַט בְּמִסְפָּר וְצַרְתָּ אוֹתָם בִּכְנָפֶיךָ׃ ד וּמֵהֶם עוֹד תִּקָּח וְהִשְׁלַכְתָּ אוֹתָם אֶל־תּוֹךְ הָאֵשׁ וְשָׂרַפְתָּ אֹתָם בָּאֵשׁ מִמֶּנּוּ תֵצֵא־אֵשׁ אֶל־כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ה כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה זֹאת יְרוּשָׁלִַם בְּתוֹךְ הַגּוֹיִם שַׂמְתִּיהָ וּסְבִיבוֹתֶיהָ אֲרָצוֹת׃ ו וַתֶּמֶר אֶת־מִשְׁפָּטַי לְרִשְׁעָה מִן־הַגּוֹיִם וְאֶת־חֻקּוֹתַי מִן־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֶיהָ כִּי

רש"י

סביב אותה לנגה, סימן על הבורחים מן העיר שישיגום כשדים ויהרגום סביב ירושלים: והשלישית תזרה לרוח. סימן לגולים שילכו למצרים ויוחנן בן קרח וחבורתו ושם אריק חרב אחריהם שהלך נבוכדנצר והחריב את מצרים ושם נהרגו: (ג) וצרת אותם בכנפיך. אלו מתי מעט שיגלו לבבל ויחיו: וצרת אותם. מכאן רמז שכל המסתפר שערו לא יזרוק אותם אלא יגנוז שכל מה שנא' במקראות הללו הוא לרעה (סוד־ מישרים): (ד) ומהם עוד תקח. מאותם מתי מעט: ושרפת אותם באש. סימן לאחאב בן קוליה ולצדקיה בן מעשיה אשר קלם מלך בבל: ממנו תצא אש, מן הרמזים הללו שאני רומז עד תצא הפורעניות לכל בית ישראל: (ה) בתוך הגוים שמתיה. באמצע העולם: (ו) ותמר את משפטי. ותחלף את משפטי: מן הגוים. שכך כתוב במנשה ויתעה מנשה את יהודה ויושבי ירושלים לעשות רע מן הגוים אשר השמיד ה' מפני ישראל.

מצודת ציון

פזור כמו וזריתי פרש (מלאכי ב'): אריק. מל' ריק ר"ל הרוקן אחריהם מהתערה וכן שמן תורק (ש"ה א'): (ג) וצרת. ענין קשירה כמו מי צרר מים בשמלה (משלי ל'): בכנפיך. שולי הבגד כמו על כנפי בגדיהם (במדבר ט"ו): (ו) ותמר.

מצודת דוד

לשפוך דמם כמים: (ג) ולקחת משם. מאלה הנזורים לרוח תקח מעט אשר יהיה מהמספר לספרם ותקשור אותם בכנפי בגדיך והוא לסימן שאותם שגלו לבבל שהמה מתי מספר בערך הגולים לשאר הארצות שהם יהיו שמורים לבוא לירושלים בבנין בית השני: (ד) ומהם. מהקשורים בכנפיך תקח עוד ותשליכם אל תוך האש אשר בתוך העיר המצוקה ושם תשרפם והוא לסימן שרבים מיושבי ירושלים ימותו ברעב ובדבר בעת יצור עליה טיטוס והרומים: ממנו תצא אש. מהשרפה ההיא הזה תלכה אל כל בית ישראל ר"ל מגלות בית שני יתפזרו בכל הארצות במקום מושבי אנשי הגולה הראשונה וכעון אנשי גולה השנית ילכו גם המה בחרב וברעב ובדבר: (ה) בתוך הגוים. שמתי אותה באמצע הישוב במקום המובחר וארצות הגוים שמה סביבותיה: (ו) ותמר. והיא לא שלמה כגמולי כי החליפה את משפטי לרשעה ר"ל אני נתתי לה משפטים ישרים והיא הרשיעה לעשות יותר מן העמים ואת חקותי החליפה לרשעה יותר מן הארצות וגו' והוא כפל ענין במ"ש: בהם. כדרך חקותי:

מראה יחזקא

באור המלות

(ד' י"ז) כי את"כ כבר היה את שורש סביבותיו: בתוך הגוים, ארצות, בכ"מ שבאו נרדפים בזה הסדר יציין בארצות ריחוק המקום, עיין לקמן (י"א ט"ז): (ו) משפטי, חקותי, בחקים יציין הנמוסים באין לכם טעם, ובמשפטים מציין הדינים שבין אדם לחברו שי"ל טעם, כמ"ש באילת השחר (כלל סס"א) מוו"א: ותמר, מבנין הפעיל, מן כי המרו את

באור הענין

האויב בחרב סביבות העיר, והשלישית תזרה לרוח הוא משל על אלה שברחו מן האויב ונתפזרו לכל רוח, וחרב אריק אחריהם כי רבים מהם השיגם חרב בארצות אויביהם: (ג) ולקחת משם מעט במספר הוא משל אל מעט מזער העם הנשארים שהשאיר נבוזראדן לכורמים וליוגבים תחת יד גדליה, וזה וצרת אותם: (ד) ומהם עוד תקח כי מהם נהרגו רבים ע"י ישמעאל בן נתניה, ממנו תצא אש כי ע"ז הלכו למצרים ושם לא נשאר מהם פליטה כמ"ש ירמיה (ס' מ"ב): (ה) כה אמר ה', מבאר הנמשל, בתוך הגוים שמתיה גוים רבים סדרו בארץ ישראל משבעה עממין ויתר גוים, וסביבותיה הן ג"כ ארצות של מלכים אחרים: (ו) ותמר, תחת שהיה הכונה האלהית שתהיה לאור עמים בין במשפטים בין אדם לחברו בין בחקים בדברי עבודה למקום, שעז"א בתוך הגוים שמתיה, היה בהפך, כי המירה את המשפטים לרשעה יותר מן הגוים, כי הגוים היה להם משפטים שכליים שיסדו להם חכמיהם, והגם שהנימוסים השכליים אינם מספיקים, בכ"ז אינם סותרים תמיד אל היושר, רק שנלוזים מן המשפט האלהי, אבל הם שהיה להם משפטים אלהיים ומאסו בהם עשו תמיד הפך המשפט האלהי שהוא הקצה ההפך מן הטוב, וכן בחקים שבין אדם למקום עשו הפך החקים האלהיים, ואחר שהאומות לא הכירו דברי אלהים כי לא ידעו מהם, והגם שחקיהם לא טובים לא יסדו אותם בכוונה הפך הטוב ולא סרו במזיד ובשאט נפש, (והגוים שלא היה להם מלכות מיוחדת היה להם משפטים

בְמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְחֻקּוֹתַי לֹא־הָלְכוּ בָהֶם׃ ז לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה יַעַן הֲמָנְכֶם מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם בְּחֻקּוֹתַי לֹא הֲלַכְתֶּם וְאֶת־מִשְׁפָּטַי לֹא עֲשִׂיתֶם וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם לֹא עֲשִׂיתֶם׃ ח לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה הִנְנִי עָלַיִךְ גַּם־אָנִי וְעָשִׂיתִי בְתוֹכֵךְ מִשְׁפָּטִים לְעֵינֵי הַגּוֹיִם׃ ט וְעָשִׂיתִי בָךְ אֵת אֲשֶׁר לֹא־עָשִׂיתִי וְאֵת אֲשֶׁר־לֹא־אֶעֱשֶׂה כָמֹהוּ עוֹד יַעַן כָּל־תּוֹעֲבֹתָיִךְ׃ י לָכֵן אָבוֹת יֹאכְלוּ בָנִים בְּתוֹכֵךְ וּבָנִים יֹאכְלוּ אֲבוֹתָם וְעָשִׂיתִי בָךְ שְׁפָטִים וְזֵרִיתִי אֶת־כָּל־שְׁאֵרִיתֵךְ לְכָל־רוּחַ׃ יא לָכֵן חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה אִם־לֹא יַעַן אֶת־

ת"א וכמשפטי הגוים. סנהדרין ל"ט:

רש"י

(ד"ה ב' ל"ג). ויש פותרים שהגוים לא קבלו תורתו והם קבלוה ועברו עליה: (ז) יען המנכם. יען הזמינכם את עצמכם להפקר מן הגוים: המנכם. לשון וימן להם המלך (דניאל א'). ומנחם פתרו לשון הומה כמו המו גוים (תהלים מ"ו): וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם. שהם לא המירו את אלהיהם והמה לא אלהים ואתם המרתם כבודי בלא יועיל, ורבותינו פירשו כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם: (ח) גם אני. את בגדת עלי וגם אני הנני עליך:

מצודת דוד

(ז) יען המנכם. בעבור היותכם המון רב יותר מן העמים וגו' לכן מרוב הטובה בעטתם בי ולא הלכתם בחקותי וגו' כענין שנאמר וישמן ישורון ויבעט (דברים ל"ב): וכמשפטי הגוים וגו'. כי הם לא המירו אלהיהם וישראל המירו כבודי בלא יועיל: (ח) הנני עליך. הנה אני אלחם בך: גם אני. ר"ל כמו שבגדתם בי כן גם אני אבגוד בכם: משפטים. משפט פורעניות: (ט) את אשר לא עשיתי. דבר אשר לא עשיתי מעולם ולא אעשה עוד כמוהו כל ימי הארץ: יען. בעבור כל תועבותיך אשר מאד גדלו: (י) לכן. בעבור תועבותיך האבות יאכלו את הבנים בתוכך ירושלים כי יהיה בך עקת רעבון: ועשיתי. אז אעשה עוד בך משפט פורעניות כי השארית ממך אפזר לכל רוח [illegible] בגלות: (יא) לכן. בעבור תועבותיך הריני נשבע חי אני וגו' וכפל השבועה לומר אם לא בעבור שטמאת את מקדשי

מצודת ציון

מל' תמורה וחלוף: (ז) יען. בעבור: המנכם. מל' המון עם רב: וזריתי. אפזר: רוח. פאה ועבר: (יא) אם לא. הוא ענין לשון שבועה כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה כזאת וכזאת וגזם ולא אמר וכן אם לא בתים רבים (ישעיה ה'): שקוציך. מל' שקץ תיעוב ועל העכו"ם יאמר: אגרע.

מראה יחזקאל

באור הענין

גרועים מן הארצות שהיה להם מלך במשפט יעמיד ארץ, וישראל היו גרועים עוד יותר מהם, והארצות המתוקים מה"י היו להם חקים משונים יותר, ושל ישראל גרועים מהם): (ז) יען ר"ל מפני שהחטא ישראל כפול, א] שלמדו מן הגוים שלא ללכת בחקי ה' ומשפטיו, וז"ש יען המנכם (למדו) מן הגוים נמס שבחקתי לא הלכתם, ב] שכמשפטי הגוים הטובים לא עשיתם וא"כ עשיתם דברים שלא עשה לא מאמין בדת ישראל ולא הנוהגים ע"פ דתות הגליות: (ח) לכן הנני עליך ועשיתי בתוכך משפטים מה שהעשה יהיה בדרך משפט, ב] שיהיו נתגלים לעיני הגוים: (ט) ג] ועשיתי את אשר לא עשיתי עונשים שלא נעשו כמוהם, כמו שאתה עשית דברים שלא נעשו כמוהם. כ"ז [illegible] דרך כלל, עתה מפרש. יען כל תועבותיך יהיה עונשך בג' דברים: (י) א] שלכן אבות יאכלו בנים בתוכך, זה פירוש השלישית באור תבעיר בתוך העיר, ב] ועשיתי בך שפטים, הוא מה שהשפט נבוכדנצר את צדקיהו ויתר השרים ויהרגם כמ"ש (ירמיה נ"ב) וידבר אתו משפטים, וזה פי' מ"ש השלישית תכה בחרב סביבותיה, ג] וזריתי את כל שאריתך זה פי' מ"ש והשלישית תזרה לרוח: (יא) לכן עוד הוסיף בשלש עונשים אלה להגדיל אותם, וזה במה שה' נשבע בשבועה וז"ש חי אני נאם ה', וזה בעבור שטמאו המקדש, וז"ש יען את מקדשי טמאת בכל שקוציך שהעמידו צלמים בהיכל, ובכל תועבותיך יתר תועבות שכתב לקמן ס' ח' וס' י"ח, לכן גם אני אגרע מן

באור המלות

רוחו, שהחליפו מצות ה': (ז) המנכם, שם המון בא לרוב לגנאי, ואתם המון רב (דה"ב י"ג) על עם הומה ובלשון מסודר על גנאי, וכוה פחות משם עם, ור"ל המנכם הם פחותים והמונים יותר מן הגוים: (י) שפטים, הוא גרוע

מִקְדָּשִׁי טִמֵּאת בְּכָל־שִׁקּוּצַיִךְ וּבְכָל־תּוֹעֲבֹתָיִךְ וְגַם־אֲנִי אֶגְרַע וְלֹא־תָחוֹס עֵינִי וְגַם־אֲנִי לֹא אֶחְמוֹל׃ יב שְׁלִשִׁתַיִךְ בַּדֶּבֶר יָמוּתוּ וּבָרָעָב יִכְלוּ בְתוֹכֵךְ וְהַשְּׁלִשִׁית בַּחֶרֶב יִפְּלוּ סְבִיבוֹתָיִךְ וְהַשְּׁלִישִׁית לְכָל־רוּחַ אֱזָרֶה וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם׃ יג וְכָלָה אַפִּי וַהֲנִחוֹתִי חֲמָתִי בָּם וְהִנֶּחָמְתִּי וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי בְּקִנְאָתִי בְּכַלּוֹתִי חֲמָתִי בָּם׃ יד וְאֶתְּנֵךְ לְחָרְבָּה וּלְחֶרְפָּה בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתָיִךְ לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ טו וְהָיְתָה חֶרְפָּה וּגְדוּפָה מוּסָר וּמְשַׁמָּה לַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתָיִךְ בַּעֲשׂוֹתִי בָךְ שְׁפָטִים בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְתֹכְחוֹת

ת"א והנחותי חמתי. כרכוס נ"ס :

רש"י

(יג) והנחותי חמתי. כשאנקם בם תנוח חמתי ולא תציקני רוחי: והנחמתי. ואתנחם על הצער שציערתם אותי: (יד) לחרבה. דישטרוי"ר בלעז: (טו) וגדופה. בזיון: מוסר. יסורין: ומשמה. תמהון:

מצודת ציון

מל' גרעון וחסרון: תחוס. מל' חס וחמלה: (יב) אזרה. אפזר: אריק. מל' ריק: (יג) וכלה. ענין השלמה: והנחתי. מל' הנחה: והנחמתי. לשון תנחומין: בקנאתי. ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים ל"ב): (יד) לחרבה. מל' חורבן: (טו) וגדופה. ענין בזיון כמו את מי חרפת וגדפת (ישעיה ל"ז): מוסר. ענין הוכחה: ומשמה. ענין תמהון: ובתוכחות. ענין גמול עונש כמו והוכח במכאוב (איוב

מצודת דוד

בכל שקוציך כי הכנסת שם צלם הקנאה וגם טמאת ביתר תועבותיך שעשית שם: וגם אני אגרע. כמו שגרעת את כבודי בבזיון פסל הקנאה בפני כן גם אני אגרע להסר אותך: ולא תחוס עיני עליך. וגם אני לא אחמול. כמו בלא חמלה על בניך ושחטתם לעכו"ם כן גם אני לא אחמול עליך: (יב) שלישתיך. שליש ממך ימותו בדבר וברעב בתוך ירושלים: יפלו סביבותיך. בעת המלחמה: לכל רוח אזרה. אפזרם לכל רוח מארבע רוחות העולם ואשלוף החרב מתערה לרדוף אחריהם להכותם במקום גלותם: (יג) וכלה אפי. אשלים חרון אפי עליהם ואניח חמתי בם ולא אתנחם על הכעס שהכעיסו אותי: וידעו וגו'. ר"ל בעת אשלים בם חמתי אז ידעו שאני ה' דברתי בקנאתי הרעה תבוא עליהם ולא הנביא בדא הדבר מלבו: (יד) לחרבה. להיות חרבה ולהיות לחרפה בגוים כולם יחרפו אותך בפני כל העובר דרך עליהם: (טו) והיתה. ירושלים תהיה לחרפה ובזיון: מוסר. ייסרו זה את זה עם ירושלים כי יאמרו כמוסרם אל תעשו הרע פן תבוא עליכם כדרך שבאה על ירושלים: ומשמה. תהיה לתמהון כולם ישתוממו על חורבנה: לגוים וגו'. מוסב על כולם חרפה וגדופה וכו': בעשותי. בעת אעשה בך משפט פורעניות

מראה יחזקאל

באור המלות

הן הפסלים, שהיו עובדים קשים: (יא) שקוציך, תועבותיך, בכולם נרדפים יצוין בשיקוץ הע"ז, ובתועבות יצוין יותר תועבות, כמו שכתוב זכור ובהמה וכל העריות אמר לשון תועבה, ובדברים הבזוים ומאוסים לאכילה הפס לשון שקץ: לא תחוס עיני, לא אחמול, עיין הבדלם לקמן (ז' ד'): (יג) אפי וחמתי, החמה הוא שמירת הכעס בלב, והאף הוא אשר יצא לפועל להעניש, ויש אף בלא חמה כמו האב המכה את בנו, ויש חמה בלא אף אם נוטר בלבו, ובאו עוד בס' זה (ז' ח', י"ג י"ג, כ' ח' כ"א, כ"ב כ', ל"ח י"ח):

באור הענין

ממה שיגרע בך הרעב והאויב גם אני אוסיף לגרע אותך ולא תחוס עיני: (יב) שלשתיך מפרש איך יוסיף בכ"א מן הג' עונשים הנ"ל, בשליש הראשון שאמר בפ' י' שאבות יאכלו בנים ברעב יוסיף גם דבר וז"ש בדבר ימותו וברעב יכלו וזה יהיה בתוך העיר כנ"ל, והשלישית שאמר (שם) ועשיתי בך שפטים בחרב יפלו סביבותיך יהרגום חיל כשדים סביבות העיר. וזה מ"ש (פסוק ב') ולקחת את השלישית תכה בחרב סביבותיה, והשלישית שאמר (פסוק י') וזריתי את שאריתך לכל רוח, לכל רוח אזרה וחרב אריק אחריהם וכמ"ש בפסוק ב': (יג) וכלה מפרש ע"י השליש הראשון שימותו בעיר יכלה אפי החיצון, וע"י שהשליש השני יפלו סביבות העיר אניח חמתי הפנימית, וע"י שהשליש השלישי יזרה לכל רוח והנחמתי, וכ"ז יהיה לתכלית שידעו כי אני דברתי מפעולת השגחתי, ושהיה השגחה בקנאתי בכלותי חמתי בם ע"י שיכלה חמתו הפנימית שאין זה ממדת רחמיו שמדתו הוא שלא יעיר כל חמתו, ידעו שזה בא מסבת הקנאה שקנא על כבוד המקדש כמ"ש יען את מקדשי טמאת: (יד) ואתנך פה יתחיל לפרש מ"ש בפסוק ד' ומהם עוד תקח והשלכת אותם אל תוך האש וכו' ממנו תצא אש אל כל בית ישראל, שאתנך לחרבה ולחרפה בגוים אשר סביבותיך שהנשארים אחרי מות גדליה הלכו למצרים ונשגו ביותר הרעות, והיו לחרבה ר"ל שנהרגו בחרב נבוכדנצר במצרים והנשארים היו לחרפה: (טו) והיתה חרפה וגדופה, ר"ל שהחרפה והגדופה שלך מה שיחרפו ויגדפו אותך, זה יהיה מוסר

חמה אני יהוה דברתי: טז בשלחי את־חצי הרעב הרעים בהם אשר־היו למשחית אשר־אשלח אותם לשחתכם ורעב אסף עליכם ושברתי לכם מטה־לחם: יז ושלחתי עליכם רעב וחיה רעה ושכלך ודבר ודם יעבר־בך וחרב אביא עליך אני יהוה דברתי:

ו א ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: ב בן־אדם שים פניך אל־הרי ישראל והנבא אליהם: ג ואמרת הרי ישראל שמעו דבר־אדני יהוה כה־אמר אדני יהוה להרים ולגבעות

רש"י

(טז) ורעב אוסיף עליכם. הוא רעב הפרושה הכלה מן הכיס, כך שמעתי: מטה לחם. משען לחם:
ו (ג) ולגבעות, לשון רמה: ולגאיות. לשון גיא:

מצודת דוד

או תהיה חרפה וגדופה וגו': ובתוכחות חמה. כגמול עונם אבות חמה ולא על חנם: אני ה' דברתי. וכידי לקיים: (טז) בשלחי. מוסב למעלה לומר תהיה חרפה וגדופה וגו' לגוים בעת אשלח בכם אני את חצי ר"ל מכאובי הרעב הרעים אשר היו עם למשחית לגוים שעשמים בא חצי הרעב בכם ושחתום וכעין חצי הרעב שהלא בעולם יהיו חצי הרעב אשר אשלח אותם לשחת את ישראל ועוד אוסיף עליכם רעב במדה מרובה יותר מהבא על הגוים ואשבור לכם משען כל מאכל וכל ובעבור זה ידעו לחרף ולגדף כראותם שבאת עליכם חצי הרעב כמו שבא על הגוים ועוד יותר: (יז) ושכלך. הבנים ישכלו ויומתו אותך: ודם. הנשפך מן ההרוגים: וחרב וגו'. הוא כפל ענין במ"ש: אני ה' דברתי. ובידי לקיים:
ו (ב) שים פניך. כאומר שים מול ההרים: (ג) הרב. אחוזי הרב מלומדי מלחמה': במותיכם. הבמות העבודות לעכו"ם

מצודת ציון

ל"ג): (טז) חצי. ר"ל מכאובי ואמר כלשון שהלא על הפדסק והירקון והארבה: מטה לחם. משען לחם ועל כי נשענים על הלחם לאכול לשבעם אמר מטה כלשון שהלא: (יז) ושכלך. ענין מיתה והרג' כמו ושכלה אתכם (ויקרא כ"ו):
ו (ג) לאפיקים. הוא מקום שניגרים בם המים בחוזק וכן כאפיקים בנגב (תהלים קכ"ו): ולגאיות. מל' גיא ועמק:

מראה יחזקאל

באור הענין | באור המלות

ומשמה לגוים אשר סביבותיך. שיענשו על מה שמגדפים קדושת ישראל, ויש הבדל בין חרפה ובין גדופה, שהמגדף הוא מחרף דבר שיש בו קדושה, ור"ל החרפה תהיה מוסר, והגדופה תהיה משמה לגוים, שע"י מה שיחרפו אותך על רוע מעשיך ראוי שיקחו מוסר איך ענש ה' הוסף על רוע המעשים, אבל במה שיגדפו גם תורתך ואת אלהי ישראל ע"ז יהיו שממה ויענשו ע"ז, כי היה להם לקחת מוסר ולדעת אשר

(טו) חרפה וגדופה, כבר באדתי (ישעיה נ"ו כ"ג) שהמחרף יהיה גם מאדם נאדם, אבל המגדף יקרו אח ה' הוא מגדף, או אם מגדף קדושת ישראל ותורתם, ומלא וכיחס מוסר ע' החרפה והגדופה (כי לפני המפ' שיל"ל וסיית נוכחם) ומש ה הוא יונא, דבר הנורם שממה לאחרים:
(ג) ההרים והגבעות לאפיקים ולגאיות, ההרים גדולים מגבעות והגבעות סביב ההרים (ישעי' כ' כ'): אפיקי ואפיקון, מקום שהמים מוגרי' בשטף והוא בין ההרים כרמי' שמי ההרי' מוגרי' באפיקים: וגאיות, מקביל עם גבעות שהגיא הוא בין הגבעות:

בעשותי בך שפטים באף ובחמה ובתוכחות חמה שהיו שפטים רעים ע"י אף נגלה וחמה נסתרת וע"י תוכחות מגולות שידעו כולם כי שפכתי חמתי עליהם, הלא מזה היה להם לדעת שאני ה' דברתי ושהוא עונש השגחיי, ולא היה להם לגדף את אלהי ישראל ותורתם: (טז) בשלחי מבאר איך היה להם להאומות להכיר שהעונש שבא על ישראל הוא השגחיי ושבא בתוכחות חמה, ר"ל שיש הוכחות רבות על חמת ה', ושאין הרעה טבעיית או מקרית, וזה יוכר משתי הכרות, א] שאם תבא על ישראל רעה שתבא גם על האומות יראו שבאה על ישראל בהפלגה יותר, וז"ש בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם אשר היו למשחית באו"ה, אז יראו כי בעת אשר אשלח אותם לשחתכם ר"ל עת שאת הרעב שאשלחי על או"ה תבא על ישראל אז ורעב אוסיף עליכם יבא בהוספה מאשר בא על האומות ושברתי לכם כל מטה לחם לגמרי, וזה ראיה שבא עליכם בהפלגה ע"י ההשגחה, (הוכחה ב') מגד שעל או"ה לא שלח רק רעה אחת רעב לבדו, אבל על ישראל ילוה אל הרעב עוד רעות אחרות, וז"ש. (יז) ושלחתי עליכם רעב וחיה רעה ודבר וכו' ומזה ראוי לדעת כי אני ה' דברתי שאין הרעה מקרית רק באה ע"י דבור ה' וגזרתו:

(ג) להרים ולגבעות, הגבעות סביב ההרים וקטנות מהם, ובין ההרים ילכו אפיקי מים, וב"ז

לָאֲפִיקִים וְלַגֵּאָוֹת הִנְנִי אֲנִי מֵבִיא עֲלֵיכֶם חֶרֶב וְאִבַּדְתִּי בָּמוֹתֵיכֶם׃ ד וְנָשַׁמּוּ מִזְבְּחוֹתֵיכֶם וְנִשְׁבְּרוּ חַמָּנֵיכֶם וְהִפַּלְתִּי חַלְלֵיכֶם לִפְנֵי גִּלּוּלֵיכֶם׃ ה וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי גִּלּוּלֵיהֶם וְזֵרִיתִי אֶת־עַצְמוֹתֵיכֶם סְבִיבוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם׃ ו בְּכֹל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם הֶעָרִים תֶּחֱרַבְנָה וְהַבָּמוֹת תִּישָׁמְנָה לְמַעַן יֶחֶרְבוּ וְיֶאְשְׁמוּ מִזְבְּחוֹתֵיכֶם וְנִשְׁבְּרוּ וְנִשְׁבְּתוּ גִּלּוּלֵיכֶם וְנִגְדְּעוּ חַמָּנֵיכֶם וְנִמְחוּ מַעֲשֵׂיכֶם׃ ז וְנָפַל חָלָל בְּתוֹכְכֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ ח וְהוֹתַרְתִּי בִּהְיוֹת לָכֶם פְּלִיטֵי חֶרֶב בַּגּוֹיִם בְּהִזָּרוֹתֵיכֶם בָּאֲרָצוֹת׃ ט וְזָכְרוּ פְלִיטֵיכֶם אוֹתִי בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר נִשְׁבּוּ־שָׁם אֲשֶׁר

ולגאיות קרי

רש"י

(ד) חמניכם. מין גלולי ע"א העשוין על הגגות לחמה: (ו) ויאשמו. יהיו נכרים באשמתם: (ט) וזכרו פליטיכם אותי. את חסדי ואת רחמי שהייתי מרחם עליהם בהיותם לפני בארצם: אשר נשברתי את לבם הזונה. אשר נכנעתי אליהם אע"פ שזונה לבם וסר מעלי הייתי מבקש מהם ע"י נביאי לשוב אלי ואטיב להם ולא אבו: ונקוטו בפניהם. מנחם חברו עם ראיתי בוגדים ואתקוטטה (תהלים קי"ט) יתקוטטו על עצמם על אשר לא שמעו אלי, וי"ת וידקון ואימן יהוון חזן וכן תרגם האנקים דמדנקים ובכי ואנקה דמדנקן דמוי"ל

מצודת ציון

במותיכם. מל' במה והוא מזבח אבנים: (ד) ונשמו. מל' שממון: חמניכם. מל' חמה: גלוליכם. עכו"ם המאוס כגלל של רעי: (ה) פגרי. כן נקרא גוף ההרוג: וזריתי. אפזר: (ו) תחרבנה. מל' חרבן: תישמנה. מל' שממון: למען. ענינו כמו באופן ודוגמתו למען ינוח שורך וחמורך (שמות כ"ג) ופירשו באופן שינוח: יחרבו. מל' חורבה: ויאשמו. מל' שממון: ונשבתו. ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד): ונגדעו. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (שם ט'): ונמחו. ענין המחק והשחתה כמו וימח את כל היקום (בראשית ז'): (ח) והותרתי. מלשון נותר: פליטי. ענין המלטה כמו ויבא הפליט (שם י"ד): בהזרותיכם. ענין פזור: (ט) נשבו. מל' שבי: נשברתי. ענינו שברון רוח ועצבון:

מצודת דוד

שעומדים בכל המקומות ההם: (ד) ונשמו. יהיו שממה שלא יהיה עוד מי יבא להקטיר בם: חמניכם. צורת חמה היו עושים להם לפסל כי עבדו לחמה וכן נאמר וישבת וגו' אשר נתנו מלכי יהודה לשמש (מ"ב כ"ג): לפני גלוליכם. במקום הרשע שם המשפט: (ה) ונתתי וגו'. ר"ל שמה יפלו ולא יקברו: (ו) למען יחרבו. ר"ל החורבן יהיה גדול באופן שיחרבו וישמו מזבחותיכם וגו' וכל מעשיכם יהיו נמוחים ונשחתים: (ז) ונפל חלל. רב חלל יפול בתוככם: וידעתם. אז תדעו שאני ה' והכל בידי: (ח) והותרתי. אבל אשאיר מכם במה שיהיה לכם בין הגוים אנשים פליטי חרב כשתהיו פזורים בארצות הגוים: (ט) וזכרו פליטיכם. הפליטים מכם יזכרו כי בהיותם בין הגוים אשר נשבו שם

מראה יחזקאל

באור המלות

(ד) במותיכם, מזבחותיכם, הבמות הם של יחידים, והמזבחות של רבים, והשממה היא הפך קיבוץ הרבים, אמר שהמזבחות ישמו באין איש דורש אותם: (ה) חלליכם, פגרי בני ישראל, החללים הם מוכי חרב, והפגרים כולל כל פגר מת, וכן (ישעיה ל"ד ג'): (ו) ויאשמו, מענין חטא ואשם, וגדר אשם המכיר שחטא ומתנחם על חטאו (ויקרא כ"ד ו'): (ח) והותרתי, כמו בכל עצב יהיה מותר, ר"ל ריוח ותועלת: בגוים, בארצות, בספר זה יציין תמיד שמן הגוים הסמוכים נפוצו לארצות רחוקות כנ"ל (ה' ה'): (ט) אשר נשברתי את

באור הענין

ובין הגבעות יש גאיות, במותיכם של יחידים: (ד) ונשמו מזבחותיכם של רבים ונשברו חמניכם צורת החמה שעבדו לה: (ה) ונתתי פגריכם אחר ההריגה ישארו מונחים לפני הגלולים, וגם העצמות יהיו מפוזרות שם כמו שהיו עצמות הבהמות לפני הגלולים ועצמות הקרבנות היו לפני המזבחות, עד הנה דבר מן ההרים הבלתי מיושבים, עתה יאמר גם. (ו) בכל מושבותיכם שגם במקומות שהיו מיושבים יחרבו הערים כדי שישומו הבמות, ותכלית החורבן יהיה למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם, שע"י שיחרבו ידעו שהיו אשמים לה', ונשברו ונשבתו ר"ל ע"י שישברו ע"כ ישבתו גלגליכם ולא תעשו עוד גלולים, וע"י שנגדעו חמניכם ע"כ ונמחו מעשיכם ולא תוסיפו לעשותם עוד: (ז) ונפל וע"י שיפול חלל בתוככם ע"כ וידעתם כי אני ה', תכירו כי יש אלהים שופטים בארץ: (ח) והותרתי ר"ל וא"כ יהיה לי יתרון וריוח ע"י העונשים שאענים אתכם, שע"י בהיות לכם פליטי חרב בגוים: (ט) וזכרו פליטיכם אותי בגוים אשר נשבו, שהנשארים מכם אשר ישארו בגולה ישימו על לב ויתבוננו ויזכרו את ה', אשר נשברתי אחרי ששברתי את לבם ואת עיניהם (כי לבא ועינא תרי סרסורי דחטאה העין רואה והלב חומד, ובעת ישברו ולא יתורו אחרי לבבם ואחרי

נִשְׁבַּרְתִּי אֶת־לִבָּם הַזּוֹנֶה אֲשֶׁר־סָר מֵעָלַי וְאֵת עֵינֵיהֶם הַזֹּנוֹת אַחֲרֵי גִּלּוּלֵיהֶם וְנָקֹטּוּ בִּפְנֵיהֶם אֶל־הָרָעוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ לְכֹל תּוֹעֲבֹתֵיהֶם׃ י וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה לֹא אֶל־חִנָּם דִּבַּרְתִּי לַעֲשׂוֹת לָהֶם הָרָעָה הַזֹּאת׃ יא כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הַכֵּה בְכַפְּךָ וּרְקַע בְּרַגְלְךָ וֶאֱמָר־אָח אֶל כָּל־תּוֹעֲבוֹת רָעוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדֶּבֶר יִפֹּלוּ׃ יב הָרָחוֹק בַּדֶּבֶר יָמוּת וְהַקָּרוֹב בַּחֶרֶב יִפּוֹל וְהַנִּשְׁאָר וְהַנָּצוּר בָּרָעָב יָמוּת וְכִלֵּיתִי חֲמָתִי בָּם׃

רש"י

עמ"ש בלעז: (יא) ורקע. ענינו דורס עליו מכה רגלו על הארץ ומרדד את הטיט והוא דק אצל: ואמר אח. לעקת יגון ונאוי: (יב) והנצור. הנאסף אל העיר ויצורו עליו: וכליתי חמתי. אשלים כל חרוני וחפצי ברעתם:

מצודת דוד

והזכר ומפרש שיזכרו את אשר נשברתי ונעלבתי מלבם הזונה ובתוספת ביאור אמר אשר סר מעלי: ואת עיניהם. ר"ל ומעיניהם הזונות אחרי הגלולים ר"ל אז יזכרו העלבון שהיו לפני מלבם הזונה ומעיניהם הזונות: ונקטו בפניהם. יכרתו בעיני עצמם. ר"ל הם ישפטו הכריתה על עצמם על הרעות אשר עשו להוסיף על כל תועבותיהם שעשו מאז: (י) וידעו. אז יתנו לב לדעת אשר אני ה' הנאמן בתשלום גמול המעשה: לא אל חנם וגו'. כ"א בגמול המעשה: (יא) הכה בכפך. כף אל כף כאשר יעשו המקוננות: ורקע ברגליך. בעת רגליך בארץ כי אז נראה כאלו מרקע ומרדד הארץ והוא ענין צער ואבלות: ואמר אח. אמור כמתאונן אהה על כל תועבות הרעות שעשו בית ישראל אשר בעבורם יפלו בחרב וברעב ובדבר: (יב) הרחוק. המרחיק עצמו מן המלחמה ויברח להרים כגוים לסמוך שמה הנה לא ימלט מן הדבר וימות בה: והקרוב. המקרב עצמו למלחמה יפול בחרב האויב: והנשאר והנצור. הנשאר בעיר והוא בתוך המצור כי האויבים צרים עליה הנה הוא ימות ברעב המצור

מצודת ציון

את לבם. מלבם וכן ואת עיניהם כמו כצאתי את העיר (שמות ט') ופירושו מהעיר: הזונה. ענין הסרה ולכן נקראת לנאפת בשם זונה על כי סרה מדרכי הבעלות: ונקטו. ענין כריתה כמו ונקטתם בפניכם (לקמן כ'): אל הרעות. על הרעות ר"ל בעבור הרעות: (י) אל חנם. בחנם כמו ואל הארון (שמות כ"ה): (יא) ורקע. ענין בטישה ורדוד כמו כסף מרוקע (ירמיה י'): אח. כמו אהה ויאמר על השמחה ועל הצער: (יב) והנצור. מל' מצור: (יג) חמה.

מראה יחזקאל

באור הענין

עיניהם אשר הם זונים אחריהם) אז ונקטו בפניהם אל הרעות אשר עשו לכל תועבתיהם ר"ל שאז ילאו שע"י תועבותיהם באו עליהם הרעות, עד שהם בעצמם עשו להם את הרעות שבאו עליהם בתועבותיהם שעשו, ויתחרטו מאד ע"ז: (י) וידעו, וגם אז ידעו כי אני ה', לתת שכר ועונש, וא"כ אמר שיהיה לי היתרון הזה מן העונשים, שעל ידם יחזרו בתשובה וידעו את ה', וא"כ לא אל חנם דברתי לעשות להם הרעה הזאת, ר"ל א"כ אין הבאת העונשים פועל ריק ודבר של חנם לבלי תכלית, כי אשיג על ידי גזרתי זאת שדברתי עליהם הרעה התכלית הגדולה הזאת: (יא) כה אמר ה' עפ"ז אמר לי ה', הכה בכפך, שיעור הכתוב הכה בכפך ורקע ברגלך אל תועבות רעות בית ישראל ואמר אח אשר בחרב ברעב יפלו, שיכה בכף וירקע ברגל על הארץ מתוך כעסו על תועבות רעות של בית ישראל, אבל בנגד האחר יאמר אח ושמחה על מה שיענים ה' אותם ויפלו בחרב וברעב ובדבר: (יב) הרחוק, מי שהוא במדבר רחוק מן האויב ימות בדבר, והקרוב אל העיר שאם יעמוד האויב יפול בחרב האויב, והנשאר בעיר שיהיה נצור במצור יפול ברעב, על כל זה תאמר אח ושמחה, כי ע"י יקוימו שני דברים, א] שע"ז וכליתי חמתי בם, ע"י שיקבלו עונש תכלה החמה שהיה לי עליהם

באור המלות

לבם, פי' כמו שברתי (בפיעל) והוא יוצא, ובא בצורת הנפעל לכונה התלויה, שכביכול נשבר לבו בשברון לבם, ע"ד עמו אנכי בצרה, ויל"פ בגוים אשר נשבו שם, אשר שם נשברתי, יזכרו את לבם הזונה, מצייר שבגוים נשבר כח אל מעוזם מעשות חיל, כי־ בם נשבו בניו והגלו לא יגילם: ונקטו, משורש קטט (כי סט' דגושה) כמו בתקוממך אתקוטט, ובא גם מלחי העי"ן, ארבעים שנה אקוט בדור, מענין מריבה, והבדלו שתכונת הקטטה נמצא בכחות נפשו על דבר בלתי מרוצה אל הנפש, כמו ראיות מוגדי ה' ומתקוממיו, וע"כ בא בהתפעל ובנפעל, וכן נקטה נפשי בחיי (איוב י') ופה יקוטו עם פניהם, פי' עם עצמם: (י) לא אל חנם, שאל"ל על חנם. ומזה ראיה שר"ל לא אל לא תועלת עשיתי, והתכונה שבא על אני ה', לעד שנפסק הענין: (יא) אח, מענין שמחה: האח חמותי, האח האח ראתה עינינו: תועבות רעות, סמוך על סמוך, תועבות הרעות. ויל"פ הכה ברגלך אל תועבות, ואמור אח אל רעות (ר"ל הגזרות) של בית ישראל, ומפרש הרעות אשר בחרב וברעב ובדבר יפולו, עיין בפי': (יב) והנצור, נפעל משורש נור, כמו כעיר נצורה (ישעיה א'):

יג וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּהְיוֹת חַלְלֵיהֶם בְּתוֹךְ גִּלּוּלֵיהֶם סְבִיבוֹת מִזְבְּחוֹתֵיהֶם אֶל כָּל־גִּבְעָה רָמָה בְּכֹל ׀ רָאשֵׁי הֶהָרִים וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן וְתַחַת כָּל־אֵלָה עֲבֻתָּה מְקוֹם אֲשֶׁר נָתְנוּ־שָׁם רֵיחַ נִיחֹחַ לְכֹל גִּלּוּלֵיהֶם׃ יד וְנָטִיתִי אֶת־יָדִי עֲלֵיהֶם וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה מִמִּדְבַּר דִּבְלָתָה בְּכֹל מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

ז א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב וְאַתָּה בֶן־אָדָם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לְאַדְמַת יִשְׂרָאֵל קֵץ בָּא הַקֵּץ עַל־אַרְבַּעַת כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ ג עַתָּה הַקֵּץ עָלַיִךְ וְשִׁלַּחְתִּי אַפִּי בָךְ וּשְׁפַטְתִּיךְ

ארבע קרי

רש"י

(יג) אלה. פלנו"ן בלעז: עבתה. לשון עץ עבות (לקמן כ') שענפיו מרובין: (יד) שממה. מאין יושב: משמה. תמהון שיתמהו עליה רואים:

ז (ב) בא הקץ. שאמרתי ונושנתם בארץ והשחתם וגו' העידותי בכם היום כי אבוד תאבדון (דברים ד') ונושנתם בגי' תתנ"ב והם נשתהו בה תת"ן ד' מאות ומ' משנכנסו לה עד שנבנה הבית

מצודת ציון

גלוליהם: רענן. ענין לחות ורטיבות כמו בשמן רענן (תהלים צ"ב): אלה. שם אילן סרק: עבתה. קלועה כענין גדיל כמו ומעף עץ עבות (ויקרא כ"ג): ניחח. מל' נחת רוח: (יד) ומשמה. ענין תמהון: דבלתה. כמו רבלתה בריש וכן דעואל רעואל (במדבר א' ב') והוא המקום שישב בה נ"נ בעת שהביאו לו את צדקיהו כמ"ש ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה בארץ חמת (ירמיה נ"ב) ויתכן שהיא חמת רבה והיא בצפון א"י ונזכר בסוף הספר בגבולי א"י לעתיד:

ז (ב) כנפות. קצוות:

ז (ב) לאדמת. על אדמת ישראל בא קץ וסוף: על ארבע

מצודת דוד

בלתם: וכליתי. אשים כס כל חמתי: (יג) וידעתם וגו'. כשיהיו חלליהם בין גלוליהם במקום הרשע שם שמשפט אז תדעו שאני ה' הנאמן בתשלום גמול המעשה: אל כל. החללים יהיו על כל גבעה רמה ובכל ראשי וגו': אלה עבתה. אילן אלה המרובה בענפים וקלועים זה בזה: ריח ניחח. הקטרה שמעלה ריח לסיות לה לנחת רוח ואמר זה לפי מחשבת עובדיה: (יד) ונטיתי וגו'. להכות בה: ומשמה. הכל יתמהו מגודל חורבנה: ממדבר דבלתה. משם התחיל מקומות שוממות וכן יהיה בכל מושבותיהם: וידעו. אז ידעו שאני ה' נאמן לשלם גמול:

ר"ל לא תשאר אף עיר אחת מא"י: (ג) עתה. ר"ל כוונן

מראה יחזקאל

באור המלות

(יג) כלה, כמו וכלה: עבתה, מן עץ עבות, וכא במשקל עקבה מדם (הושע ו'): (יד) שממה ומשמה, משמה גדול מן שממה, מורה על השמדה שממון, ועל שומם ע"י אחרים שם גדר כנין הכבד. ועל כן כפל שמה ומשמה (לקמן כ"ג ל"ג, ל"ג כ"ח, ל"ה ג'):

באור הענין

ב] שעי"ז. (יג) וידעתם כי אני ה', תכירו את ה' המשגיח ומעניש, וזה א] תכירו ע"י שיהיה חלליהם בתוך גלוליהם, וכן יהיו במקום שחטאו ונתנו ריח ניחוח לכל גלוליהם, ובזה ידעו שבא להם העונש בעבור החטא, ב] תכירו זה ע"י במה.

(יד) שאטה ידי עליהם ונתתי הארץ שממה ותהיה משמה יותר ממדבר דבלתה שהיתה שממה מאד, וזה יהיה במקומות מושבותיהם בענין שמקום שהיה יותר מיושב יגדל חורבנו ביותר, ובזה ידעו כי אני ה':

ז (ב) לאדמת ישראל קץ, כפל הדבר ר"ל שני קצוות, ומצייר כאילו ישראל הם קצה האחד והאומות הם הקצה השני, ומבאר שהפורעניות שבא אז לעולם בא בשביל ישראל, אם מצד שהם היו הסבה שבעבור עונותיהם בא הרעה, אם מצד שהם היו התכלית שבא הרעה והתחילה באומות כדי שיוכו ישראל לבסוף, עפ"ז אמר שהקץ בא לאדמת ישראל ר"ל בסבתם ובשבילם, בשביל ידיהם בא הקץ על ארבע כנפות הארץ, ואחר שבא על ארבע כנפות הארץ יחזור לבסוף עליהם בזה הוא תכלית הרעה, וז"ש. (ג) עתה הקץ עליך, ושלחתי אפי בך שהוא ענין טבעי רק השגחיי ע"י אף ה', ושפטתיך ר"ל שיענישם מצד שני השקפות, א] בהשקף על תכונת נפש האומות, אם השתרשו האמונות בנפש ובמעשיו ותכונותיו על נפשו ומחשבותיו מלאים ממזימת החטא ואינם מקריים מצד התאוה לפי שעה וז"ש ושפטתיך

כִּדְרָכָיִךְ וְנָתַתִּי עָלַיִךְ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתָיִךְ׃ ד וְלֹא־תָחוֹס עֵינִי עָלַיִךְ וְלֹא אֶחְמוֹל כִּי דְרָכַיִךְ עָלַיִךְ אֶתֵּן וְתוֹעֲבוֹתַיִךְ בְּתוֹכֵךְ תִּהְיֶיןָ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ ה כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה רָעָה אַחַת רָעָה הִנֵּה בָאָה׃ ו קֵץ בָּא בָּא הַקֵּץ הֵקִיץ אֵלָיִךְ הִנֵּה בָּאָה׃ ז בָּאָה הַצְּפִירָה אֵלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ בָּא הָעֵת קָרוֹב

רש"י

ות"י עמד הבית: (ה) רעה אחת רעה. רעה שלימה ומיוחדת למעלה מכל הרעות והוא חרבן הבית: הנה באה. טעמו בתל"ף הוא לשון פועלת: (ז) באה הצפירה. טעמו למעלה בבי"ת והוא לשון פעלה כבר באה הצפירה כבר בא ושקע מאור השחר והתפארת: ולא הד הרים. אלא להשתובבא לרישי טוריא והד לשון צעקת הכרוזה לקום לברות אל ראשי ההרים, כמו הידד השבתי (ישעיה ט"ז), ענגו עליך הידד (ירמיה כ"ה), השמעת קול נושא משא ענבים אל הגת ומושני הקורה:

מצודת דוד

קרוב יבוא הקץ עליך: כדרכיך. כפי דרכיך: ונתתי עליך. ר"ל אשלם לך: (ד) כי דרכיך. גמול דרכיך: ותועבותיך. תשלומי תועבותיך יבואו בתוכך: וידעתם. אז תדעו שאני ה' נאמן לשלם גמול: (ה) רעה אחת רעה. ר"ל רעה עשויה אחת ומיוחדת ברעיות הנה באה והוא חורבן ב"המ: (ו) קץ בא בא הקץ. כפל הדבר לחזק הענין: הקיץ אליך. כאלו התעורר מן השינה לבוא אליך והנה באה: (ז) באה הצפירה וגו'. אמר יושב הארץ באה עליך הבוקר של יום הרעה: קרוב היום מהומה. קרוב היום של מהומה

מצודת ציון

(ד) תחוס. מלשון חס וחמלה: (ו) הקיץ. מל' הקצה והערה מן השינה: (ז) הצפירה. ענין שחר ובוקר כמו ישוב ויצפור (שופטים ז'): מהומה. ענין רעש ובלבול: הד. הוא מל' הוד והדר:

מראה יחזקאל

באור הענין

כדרכיך, ב] בהשקף על כמות החטאים עצמם ורבוים, וז"ש ונתתי עליך את כל תועבותיך: (ד) ולא תחוס כמאמרים מקבילים, כי יש הבדל בין חמלה ובין חוסה, החס לא ישחית את הדבר מצד שישיג ממנו צורך ותועלת, כמו ועיניכם אל תחוס על כליכם, והחומל לא ישחית מצד שהדבר עצמו טוב ויפה ואין ראוי להשחיתו, (כמו כי חמל העם על מיטב הצאן והבקר לזבוח אל לה' לקרבן), ומבאר שלא יחמול מפני שהדבר טוב ויפה, כי דרכיך עליך אתן שדרכי הנפש נשחתים ואין ראוים מצד עצמם כי משחתם בהם מום בם לא ירצו, וגם לא אחום מפני תועלת שאשיג ממך כי תועבותיך בתוכך תהיינה שכולם רעים ואי"א שאשיג ממך צורך ותועלת: (ה) כה אמר ה' רעה אחת הודיעם כי משונה הרעה הזאת מכל רעות שבאו עד הנה, כי עד הנה לא נחתם גז"ד, ועתה שנחתם גז"ד יש ג' הבדלים, א] שעד עתה לא באה הרעה בפעם אחת כי תחלה לקו בממון ואח"כ ביסורים, כי אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה אולי ישובו, ועתה רעה אחת בפעם אחת תיכף עונש הגוף, ב] עד עתה בא הרע לתכלית טוב ר"ל כדי שישובו בתשובה ושלא תבא הרעה, ועתה רעה אחת רעה ר"ל שהרעה היא רעה שהיא לתכלית רע, ג] עד עתה לא באה הרעה תיכף רק הזהירם תחלה והמתין אולי ישובו, ועתה הנה באה תיכף: (ו) קץ בא מבאר כי אינה כיתר רעות שבאו לתקן את העם שישובו בתשובה ויתקיימו, רק היא קץ וכליון, בא הקץ הקיץ ידמה במליצתו יום המיועד להרעה כיום שלם מחובר מלילה ויום, וכבר עברה הלילה שבה ישן הקץ והכליון כי לילה עת שינה, ועתה הקיץ הקץ משנתו אליך, ר"ל שהגיע אשמורת הבוקר שהקיץ הישן ומתעורר לפעול פעולתו, והנה באה עד כי. (ז) באה הצפירה, שגם כל הלילה חלפה ובא אור השחר, מוסיף בא העת שיצא לפעלו, קרוב היום מהומה שכבר נכון היום, מהומה ולא הד הרים ר"ל שבא בין היום והזמן ובין המהומה, והמהומה אינה הד הרים כדרך דבר הבא ממרחק שטרם יתקרב ישמע קולו מבין ההרים ע"י קול ההד, ויודעים תחלה שבא ויכינו א"ע להמלט

באור המלות

(ג—ד) כדרכיך, הדרכים הם המדות ודרכי הנפש, שהם מורים למעללים והפעולות, וזה ההבדל תמיד בין דרכים ומעללים, דרכים ותועבות, כמ"ש (ירמיה י"א י"ח) ולפעמים יעשה אדם מעשה רע מצד הכרח טבעו, לא מצד שטבעו נוטה לכעס או לגאוה או תאוה וכדומה, ולא אין כל המעשה מתיחסת אליו, כי טבע יצירתו הכריחו לזה, אבל אחר שאשפט על פי דרכיך אתן את כל תועבותיך עליך, כי לא תאשם מפני הכרח הטבע, רק מרצון ומבחירתך לבד. ולכן אמר דרכיך עליך אתן, ר"ל שאינם מצד טבע יצירתך רק מבחירתך. ועי"כ ותועבותיך בתוכך תהיינה, כי תאשם כזדון ובשאט נפש: לא תחוס עיני ולא אחמול, ההבדל בין חמל חוס רחם, באר"תי (ישעיה י"ג. ירמיה י"ג י"ד כ"א ז'. יחזקאל סימן ה', וסי' ט', וסי' ט"ז): (ו) הקיץ, שרשו קוץ מנחי העי"ו, וקץ הוא מן הכפולים: (ז) הצפירה, תרגום בקר צפרא: בא העת קרוב היום, יום הוא פרטי ויותר מן עת, שעת יציין הזמן הכולל המיוחד לאיזה דבר, ויום מציין היום הפרטי, כמ"ש בס' הכורם

הַיּוֹם מְהוּמָה וְלֹא־הֵד הָרִים׃ ח עַתָּה מִקָּרוֹב אֶשְׁפּוֹךְ חֲמָתִי עָלַיִךְ וְכִלֵּיתִי אַפִּי בָּךְ וּשְׁפַטְתִּיךְ כִּדְרָכָיִךְ וְנָתַתִּי עָלַיִךְ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתָיִךְ׃ ט וְלֹא־תָחוֹס עֵינִי וְלֹא אֶחְמוֹל כִּדְרָכַיִךְ עָלַיִךְ אֶתֵּן וְתוֹעֲבוֹתַיִךְ בְּתוֹכֵךְ תִּהְיֶיןָ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה מַכֶּה׃ י הִנֵּה הַיּוֹם הִנֵּה בָאָה יָצְאָה הַצְּפִרָה צָץ הַמַּטֶּה פָּרַח הַזָּדוֹן׃ יא הֶחָמָס קָם לְמַטֵּה־רֶשַׁע לֹא־מֵהֶם וְלֹא מֵהֲמוֹנָם וְלֹא מֶהֱמֵהֶם וְלֹא־נֹהַּ בָּהֶם׃ יב בָּא הָעֵת הִגִּיעַ הַיּוֹם הַקּוֹנֶה

ת"א החמס קם. סנהדרין ק"ח:

רש"י

(ח) מקרוב. במהרה: (י) הנה היום. הנה בא היום: הנה באה. הרעה: יצאה הצפרה. עלה השחר של יום הרעה: צץ המטה. להכות אתכם: פרח הזדון. נתגלה נבוכדנצר הרשע: (יא) החמס קם וגו'. החמס אשר בידכם הוא קם עליכם למטה רשע לשחתכם: לא מהם. כך אמר הקב"ה למשחית איך זקוק להשאיר נפש (מרשעי ישראל) כי אין טובה יוצאה לא מהם ולא מבניהם ולא מהמונם: ולא נה בהם. אין נהה אחרי מגעגע ונותן לב אלי, כמו וינהו כל בית ישראל אחרי ה' (שמואל א' ז') ולשון ארמי הוא תתניהון לפולחנא לשון תאוה וגעגועין, ומנחם חברו לשון יללה וכן וינהו כל בית ישראל פירוש לשון יללה, ואין בתיבה רק ה"א יסוד: והמוכר אל יתאבל. אע"פ שדרך המוכר עדהו להיות עצב אל יתעצב

מצודת ציון

(י) צץ. מל' ציץ והוא גלוי הפרח כמו ויצץ ציץ (במדבר י"ז): (יא) מהמונם. המון עם רב: מהמהם. הוא מל' המייה: נה. מל' נהי ויללה וכן וינהו וגו' אחרי ה' (ש"א ז'):

מצודת דוד

ולא הד הרים. לא יהי הוד והדר על ההרים כ"א געש ושאון מדמי החללים: (ח) עתה מקרוב. ר"ל מיד בזמן קרוב: ונתתי עליך. ר"ל אשלם לך: (ט) כדרכיך. כגמול דרכיך: ותועבותיך. תשלומי תועבותיך יבואו בתוכך: וידעתם. אז תדעו ותבינו אשר אני ה' המכה בגמול העון ולא בא במקרה: (י) הנה היום. הנה קרבה היום והנה באה: יצאה הצפרה. יצאה השחר מיום הרעה: צץ המטה. המטה המוכן להכות בהם יוציא ציץ והוא קרוב לעשות פרי ופרי המטה הוא ההכאה בו ועל הכשדים יאמר וכן נאמר באשור ומטה הוא בידם זעמי (ישעיה י'): פרח הזדון. ר"ל איש זדון כבר פרח ימהר יעשה פרי הזדון והוא הכליון והאבדון: (יא) החמס. ר"ל איש חמס קם להיות מטה המכה ברשע ובאכזריות רב: לא מהם. ר"ל אין הכליון בא מנצחון הכשדים ולא מהמון עם הרב אשר עמהם ולא מהמייתם וקול שאון המכשיל ומפחיד כי לא בכח זרועם עשו מה שעשו כ"א יד ה' עשתה כל זאת. ולא נה בהם. ר"ל אין

מראה יחזקאל

באור המלות

ובמלוא אחרי (סי' ו'), ומלת בא נמשך לשתים, בא מהומה: (ח) מקרוב, ר"ל ממקום קרוב. חמתי אפי, עי' הבדלם למעלה (ה' י"ג): (י) יצאה הצפרה, הצפירה הוא השחר כביאור שאמר באה הצפירה, והיום הוא אחר הבקר שבהיות נכון היום כבר יצאה הצפירה: (יא) לא מהם, ר"ל לא נמצא מהם, פירוש שכלו כולם, וגם לא נמצא שארית מהמון העם שלהם שהם הפחותים (כנ"ל ה' ז'), ולא מהמהם ערכו המה במשקל יפה קשה, ר"ל אף לא נשאר דבר מהמיהם, ולא נה בהם מלשון וינהו כל בית ישראל אחרי ה', או מלשון נהי, אין אחד שימשך אחר ה', או שישא נהי על סגרות האלה וישוב בתשובה:

באור הענין

על נפשם, אבל פה לא נשמע קול הד מן ההרים רק שהאסון באה עד שיר מושב: (ח) עתה מקרוב ר"ל שבא הדבר פתאום בין בזמן, שעז"א עתה, בין במקום, שעז"א מקרוב, ר"ל ממקום קרוב, פתאום אשפך חמתי, לא בהדרגה לאט לאט, והנמשל כי מה שיסבב ה' ע"י המערכה י"ל משך בזמן עד שיתחייב הדבר מן המערכה, ומה שבא ע"י אויבים י"ל משך במקום עד שיבא האויב מארץ רחוקה, אבל פה בא בהשגחה פתאום, ויש הבדל בין אף ובין חמה, שהחמה היא החמה הפנימית, והאף היא חיצוני ואם בא האף בלא חמה לא ימהר לענוש רק ישים גבולים בזמן ובמקום אולי ישובו בתשובה, אבל אני אשפך חמתי וכליתי אפי ושפטתיך וכו', כנ"ל פסוק ג'. (ט) כדרכיך ר"ל שיהיה העונש מכוון נגד המעשים והמדות, ובזה תכיר כי העונש לא בא ע"י המקרה רק כי אני ה' מכה (י) הנה היום, עתה מצייר היום בעצמו, כבר בא היום שהוא אחר עלות השחר, וכבר יצאה הצפירה שהוא עמוד השחר יצא והאיר כי כבר הוא באמצע היום, צץ המטה תמורת עמוד השחר צץ המטה המכה, שהוא חיל כשדים, ובכ"ז פרח הזדון גם הזדון פורח ואינם שבים בתשובה: (יא) החמס עצמו קם להיות למטה רשע מעון החמס שעשו הוא עומד ליסרם ולענשם, עד שלא ישאר שארית לא מהם ולא מהמונם ובכ"ז ולא נוה בהם אין בהם איש יתן לבבו לשוב בתשובה: (יב) בא העת אמר הקונה אל ישמח

אַל־יִשְׂמָח וְהַמּוֹכֵר אַל־יִתְאַבָּל כִּי חָרוֹן אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ׃ יג כִּי הַמּוֹכֵר אֶל־הַמִּמְכָּר לֹא יָשׁוּב וְעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתָם כִּי־חָזוֹן אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ לֹא יָשׁוּב וְאִישׁ בַּעֲוֺנוֹ חַיָּתוֹ לֹא־יִתְחַזָּקוּ׃ יד תָּקְעוּ בַתָּקוֹעַ וְהָכִין הַכֹּל וְאֵין הֹלֵךְ לַמִּלְחָמָה כִּי חֲרוֹנִי אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ׃ טו הַחֶרֶב בַּחוּץ וְהַדֶּבֶר וְהָרָעָב מִבָּיִת אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב יָמוּת וַאֲשֶׁר בָּעִיר רָעָב וָדֶבֶר יֹאכְלֶנּוּ׃ טז וּפָלְטוּ פְּלִיטֵיהֶם וְהָיוּ אֶל־הֶהָרִים כְּיוֹנֵי הַגֵּאָיוֹת כֻּלָּם הֹמוֹת אִישׁ

ת"א כי המוכר. מגלה י"ד ערכין ל"ג:

רש"י

כי סופכם לגלות: (יג) כי המוכר אל הממכר לא ישוב. משיגלה בגולה לא ישוב וירשה עוד השדה שמכר אלמה יתאבל: ועוד בחיים חיתם. כל ימי חייהם לא ישובו אל מקומם: כי חזון אל כל המונה וגו'. ארי נבייא מתנבן על כל אתרגושתהון למיתב בתיובתא ולא תיבין: ואיש בעונו חיתו. כל אחד מהם חיתו ונפשו דבוקה בעונו: לא יתחזקו. לא יתחזקו לבם על יצרם הרע לשוב לתורתם: (יד) תקעו בתקוע. כשיבא עליהם האר הכינו עצמם למלחמה ואין יוצא להלחם: (טז) כיוני הגאיות. דרך היונים להקבץ בגאיות והומות שם, והיו הומים אל ההרים אשר ינועו שם איש בעונו כיוני הגאיות אשר כולם הומות:

מצודת דוד

ראוי שיהיה הקונה והמוכר בעצבון כי לא עשו ביום בחירתם ובשמחה ידם: (יג) בא העת. ר"ל הנה באה כגמול כי נתמלאה הסאה ובא העת אשר הקונה לא ישמח בקניית השדה ובדרך הקונים כי יגלה מזונה ולא תשאר בידו והמוכר לא יתאבל על שמכר שדהו כי אף בזולת המכירה לא תשאר בידו: כי חרון. חרון אף ה' יהיה על כל המון העם ולא ישאר מי בהלנו: (יג) כי המוכר. אף אם לא מכר שדהו לא היה שב אל השדה הזה שמכר להחזיק בה: ועוד בחיים חיתם. ר"ל ואף על פי שיהיו נפשם עוד בחיים לא ישוב אליו אף בזולת המכירה: כי חזון. כי כשנאמר החזון ההוא על כל המון עמה לא היה מי שב לה' וכל איש היתה נפשו קשורה בעונו ולא התפרד ממנו לכן לא יתחזקו לשוב לאחוז להחזיק בנחלתם: (יד) תקעו בתקוע. הנה בבא האויב יתקעו הם בשופר להשמיע את העם לרדת אל המלחמה מול האויב וגם יכינו כל דבר המצטרך אל המלחמה אבל אין מי הולך למלחמה: כי חרוני. על כל המון עמה והבאתי מורך בלבבם ויראו לגשת אל המלחמה: (טו) החרב. חרב האויב תהיה בחוץ לעיר והדבר והרעב יהיו מבפנים בתוך העיר: אשר בשדה וגו'. אשר יהיה בשדה וגו': (טז) ופלטו פליטיהם. הפליטים מהם ימלטו ויהיו מזורים בהרים ויהמו בקול נהי כיונים המתקבצות בעמקים וכולם

מצודת ציון

(יג) חיתם. נפשם כמו וחיתו בשור תראה (איוב ל"ג) חזון. נבואה: (יד) בתקוע. כן יקרא השופר על כי יתקעו בו: חרוני. חרון אפי: (טו) מבית. מבפנים: יאכלנו. יפחית: (טז) ופלטו. ענין המלטה: אל ההרים. בהרים: הגאיות.

מראה יחזקאל

באור הענין

בעבור שהתעשר, והמוכר אין צריך להתאבל כמו שיאמר בפסוק שאח"ז מפני שילכו כולם בגולה. ומדוע בא העת הזאת? משיב כי חרון על כל המונה מפני עונותיהם: (יג) כי מבאר מדוע המוכר אל יתאבל כי לא יפסיד במה שמכר כי בל"ז המוכר לא ישוב אל הממכר, כי תהיה הארץ שממה, אבל עוד ירויח במה שמכר כי עי"ז עוד חייהם בחיים שע"י שמכר שדהו ויצא מן הארץ נשאר בחיים, וגם מי שמכר והיה בארץ מדלת העם השאיר נבוזראדן לכורמים וליוגבים, אבל את בעלי השדות והעשירים הכה בחרב, כי חזון הנבואה שנבאו הנביאים על כל המונה החזון הזה לא ישוב אחור, ובוא יבא עליהם, ומהו החזון? איש ואיש, אשר בעונו חייתו שנפשו נקשרה בעונו, שמי חיי העון והפשע, לא יתחזקו לקראת האויב. (גם י"ל שאומר הלא חזון וחזות קשה נבאו על כל המונה ומדוע לא ישוב כל איש מדרכו הרעה, והלא כל איש חייתו תלוי בעונו שע"י עונו יאבד חייו, ומדוע לא יתחזקו לשוב בתשובה?): (יד) תקעו הלא כבר תקעו בשופר והבינו הכל לקראת האויב, ומדוע אין איש הולך למלחמה? למה יתעכבו בבתיהם? משיב, כי חרוני אל כל המונה ואנכי הסבותי את כלי המלחמה אשר בידם: (טו) החרב, פי' למה לא ילכו למלחמה, הלא הגם שהחרב בחוץ, הלא גם בבית הדבר והרעב ומה ירויחו בשבתם בית, והלא טובים חללי חרב מחללי רעב, והנה שאשר בשדה בחרב ימות, הלא גם אשר בעיר רעב ודבר יאכלנו ומיד יותר מיתתו מות גבורים?: (טז) ופלטו, וגם פליטיהם אשר יפלטו כי הם היו על ההרים כיונים המצוים בגאיות ונקעות שאין רגילים בהרים, ועי"פ

באור המלות

(יג) חיתם, נפשם, כמו ומיתם בקדשים (איוב ל"ו): (יד) בתקוע, כן נקרא השופר, לפי שתוקעים בו:

בעונו: יז כל־הידים תרפינה וכל־ברכים תלכנה מים: יח וחגרו שקים וכסתה אותם פלצות ואל כל־פנים בושה ובכל־ראשיהם קרחה: יט כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה כספם וזהבם לא־יוכל להצילם ביום עברת יהוה נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו כי־מכשול עונם היה: כ וצבי עדיו לגאון שמהו וצלמי תועבתם שקוציהם עשו בו על־כן נתתיו להם לנדה: כא ונתתיו ביד־הזרים לבז ולרשעי

ת"א כספם בחוצות. גיטין כ"ז:

רש"י

(יז) תלכנה מים. מזיעת אימה: (יט) לנדה יהיה. לשקץ יהיה להם: (כ) וצבי עדיו. של הקב"ה אשר לגאון שמהו להם הוא בית המקדש שנקרא גאון עוזם כמו שנאמר (לקמן כ"ד) הנני מחלל את

מצודת ציון

מל' גיא ועמק: (יז) תרפינה. מל' רפיון: (יח) פלצות. רעדה וחרדה כמו ועמודיה יתפלצון (איוב ט'): קרחה. ענין מריטת השער וכן כאשר קרחה (ירמיה מ"ז): (יט) לנדה. לרחוק ולתעוב כנדה והוא מל' נדידה והרחקה: עברת. מל' עברה וזעם: (כ) וצבי. ענין הדר ויופי וכן לצבי ולכבוד (ישעיה ד'): עדיו. מל' עדי וקשוט וכן ועדית עדי (לקמן כ"ג): לגאון. ענין רוממות: (כא) הזרים. נכרים:

מצודת דוד

וכמו: איש בעונו. ר"ל יהמה בעונו ר"ל יתודה לומר עוו' הפה אלה: (יז) תרפינה. יחלשו מגלגלה: תלכנה מים. מזיעת אימה כאלו תמסנה ויהיו נמים: (יח) וחגרו שקים. דרך אבל וצער: ואל כל פנים. בכל פנים: קרחה. כי ימרטו שער ראשם דרך צער ואבל: (יט) לנדה. לרחוק ולתעוב: כספם וגו'. ר"ל למה ישליכו כספם וישנאו זהבם לפי שלא יוכלו להציל את נפשם ביום בוא עברת ה' כי האויב לא יקח כסף וזהב לפדיון נפש: נפשם לא ישבעו. ר"ל לא מצאו לחם לקנות בהם להשביע הנפש ולמלאות המעים: כי מכשול. כי המכשול ברע הזה היה בעונם ולא על חנם: (כ) וצבי עדיו. הדר קשוטו אשר שמתי הכל בינותם להיות להם לגאון ולתפארת והוא ביהמ"ק: וצלמי. ר"ל והם העמידו בו צלמי תועבות השקוצים: נתתיו להם. לכן נומר לפניהם נתתיו לנדה כי בעיניהם ירחק שהעבדי בו להרחיקו ממנו למסרו ביד האויב: (כא) לבז. לקחת כל הנמצא בה:

וחללוהו

מראה יחזקאל

באור המלות

(יז) תלכנה מים, כמו מים יתהלכו למו, או יזועו מים מרוב הפחד: (יט) נפשם לא ישבעו, שביעת נפש היא יותר ממלואת בטן ומעים, שימלא בטנו גם בדברים בלתי ערבים לו, ונפשו לא תשבע בהם. ואמר צדיק אוכל לשובע נפשו, ובטן רשעים תחסר, שלא לבד שלא תשבע נפשם כי גם לא ימלאו בטנם: (כ) וצבי עדיו, החמדה של תכשיטיו של הזהב, שמו לגאון, שגאון נעלה מן צבי כמ"ש (ישעיה ד' ב') עיי"ש בהערה: וצלמי תועבותם שקוציהם עשו בו, חסר ו' ושקוציהם, ר"ל וצלמי שקוציהם, וע"ד המליצה, הצלמים הם עשו בו את שקוציהם, כי עוע"ז היו מהבילים שהצלמים ישמחו בזהב וכסף שנודרים להם לעשות בם תאוות לבם השקוצים, כי היו מיחסים להצלמים תאוות וחפצים ואהבת זהב וכסף ועשום נכלות בצורת הזהב כמו בני אדם כידוע בספורי הבלי (המיטהאלאגיע) ושירי היונים, והיו נודרים כסף וזהב להצלמים להפיק מהם רצון. וכמו שנדרוהו לנדה שהוא הע"ז, כן נתתיו להם לנדה. ועז"א וחללוהו שיוציאוהו לחול כי מה שנדרו לע"ז היה בעיניהם קדש: (כא) לבז, ושלל. השלל הוא שנשאר אחר המלחמה, ואם בוזזים אותו מאשר הוא לו, נקרא בז, כמ"ש (ישעיה ח' ב'),

באור הענין

כולם. הומות, שאל מדוע היה זה? משיב איש בעונו שכ"ז היה ע"י עונותיהם: (יז) כל אינם יכולים להלחם כי כל הידים תרפינה, ולא לברוח כי כל ברכים תלכנה מים: (יח) וחגרו שקים לקונן על רוע מעשיהם, וכסתה אותם פלצות על ידי הפורעניות, ואל כל פנים בושה בעבור עונותיהם, ובכל ראשיהם קרחה לאבל על הפורעניות: (יט) כספם בחוצות ישליכו כי לא יוכלו לשאתו בגולה, וגם זהבם שלא ישליכו אותו לנדה יהיה שמי שימצא אצלו זהב יהרג, ומבאר כי כספם וזהבם לא יוכל להצילם מן האויב, וגם לא יסיר מהם הרעב כי נפשם לא ישבעו על ידו, ואף מעיהם לא ימלאו שהוא פחות מן השביעה, ומבאר הטעם כי מכשול עונם היה שע"י רוב הזהב והכסף חטאו בעונות כמ"ש וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל: (כ) וצבי מבאר איך חטאו ע"י הזהב, שזה היה בשתי פנים, א] שצבי עדיו של הזהב זאת שמו להם לגאון ולתפארת, שכל גאונם היה ע"י צבי עדיו, ע"י חמדת הזהב ועדי עדיים, ב] כי צלמי תועבותם ושקוציהם עשו בו בהזהב שעשו ממנו ע"ז, על כן נתתיו להם לנדה מדה כנגד מדה: (כא) ונתתיו, שיבואו זרים על ארצם ויבוזו את הכסף, ויש הבדל בין בז ושלל שהנשאר אחר שנפלו הבעלים במלחמה נקרא שלל, ומה שהאויב בוזז ולוקח ביד חזקה נקרא בז, הזרים יבואו ויבוזו את הכסף, והשלל הנשאר שלא יבוזו זרים יקחו רשעי הארץ,

וחללוהו

הָאָרֶץ לְשָׁלָל וְחִלְּלוּהָ׃ כב וַהֲסִבּוֹתִי פָנַי מֵהֶם וְחִלְּלוּ אֶת־צְפוּנִי וּבָאוּ־בָהּ פָּרִיצִים וְחִלְּלוּהָ׃ כג עֲשֵׂה הָרַתּוֹק כִּי הָאָרֶץ מָלְאָה מִשְׁפַּט דָּמִים וְהָעִיר מָלְאָה חָמָס׃ כד וְהֵבֵאתִי רָעֵי גוֹיִם וְיָרְשׁוּ אֶת־בָּתֵּיהֶם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן עַזִּים וְנִחֲלוּ מְקַדְשֵׁיהֶם׃ כה קְפָדָה בָא וּבִקְשׁוּ שָׁלוֹם וָאָיִן׃ כו הֹוָה עַל־הֹוָה תָּבוֹא וּשְׁמֻעָה אֶל־

ת"א ובאו בה פריצים. נדרים ס"ב פ"א נ"ב וכ"ד בכורות נא: הוה. ערובין כ"א: וחללוהו קרי. עם ש

רש"י

מקדשי גאון עוזכם הם צלמי תועבות עשו בו ע"כ וגו': (כב) את צפוני. את מקום שהייתי צפון שם ציניהם: (כג) עשה הרתוק. שלשלת, אות הוא שילכו בגולה אסורים בזיקים: משפט דמים. חייבי קטול: (כד) רעי גוים. רעים שבגוים ואכזריים: ונחלו. ויתנחלו לאחרים: מקדשיהם. בתי היכל הבמות שהיו נועדים שם ל' בית זמונם: (כה) קפדה באה. כמו (ישעיה ל"ח) קפדתי כאורג חיי לשון כריתה: (כו) הוה על הוה. מאורע על מאורע הויה אחר הויה. ומנחם חברו לשון שבר: ותורה תאבד

מצודת דוד

וחללוהו. עשאוהו חולין ומבוזה: (כב) והסבותי. סלקתי בכינתי משם ואח"ז חללו מקום הצפון שלי זה ההיכל וק"הק: וחללוה. כפל הדבר וכדרך המאמר שמכפיל אמריו: (כג) עשה הרתוק. הכן שלשלאות לאסור הגולים: משפט דמים. כולם חייבים מיתה: חמס. כולם ראוים לחמס ושלל: (כד) רעי גוים. רצה לומר גוים רעים ואכזרים הם הכשדים: והשבתי גאון עזים. אבטל גאות עזי הפנים הם ישראל: ונחלו. יחללו ויבזו בתי מקדשיהם הם הבית וההיכל ובית קדשי הקדשים: (כה) קפדה בא. כריתה באה לכם וכאשר יבקשו שלום לא ימצאו אותו: (כו) הוה על הוה תבוא. זה אחר זה ובמהרה לה: ושמעה. ר"ל שמועה רעה: ובקשו. כלומר הם יבקשו אבל לא ימצאו: תאבד:

מצודת ציון

וחללוה. מל' חולין ובזיון: (כב) והסבתי. מלשון הסבה: וצפוני. מל' הסתר וכן תצפון אתך (משלי ב'): פריצים. רשעים הפורצים גדר האמת והנכוחה: (כג) הרתוק. שלשלאות כמו ורתוקות כסף צורף (ישעיה מ'): (כד) והשבתי. אבטל כמו שבת נוגש (שם י"ד): ונחלו. מל' חלול: (כה) קפדה. ענין כריתה כמו קפדתי כאורג חיי (שם ל"ח): ואין. ואינו: (כו) הוה. ענין שבר כמו עד יעבור הוות

מראה יחזקאל

באור הענין

וחללוהו ובזה יחללו הגאון והעדי הזה (כמו וחללו יפעתך לקמן כ"ח): (כב) והסבתי, חשב כסדר, תחלה חשב מה שהיה בסוף ימי המצור, כמ"ש תקעו בתקוע, החרב בחוץ וכו', ואח"כ חשב מה שהיה עת נבקעה העיר וברח צדקיהו וחילו, ועז"א ופלטו פליטיהם וכו', ואח"כ כספם בחוצות ישליכו, כי האויבים בזזו הכל, וזה היה בחדש הרביעי, ואח"כ והסבותי פני מהם שנדדה השכינה מן ההיכל, וחללו את צפוני שיחללו בית קה"ק ובאו בה פריצים לקחת כלי המקדש וחללוהו ויוליאום לחולין כמ"ש חז"ל בע"ז שכיון שבאו בה פריצים יצאו מקדושתם: (כג) עשה הרתוק, אח"כ יעשו שלשלאות להוליא השבאים אל הגולה, כי מלאה הארץ משפט דמים שהרלח היה מצוי בארץ, והעיר ירושלים שלא היה שם רלח מ"מ מלאה חמס עד שנתחייבו כליה בעבור רלח וחמס: (כד) והבאתי אחר שינלו אביא הרעים והפחותים מכל הגוים והם יירשו את בתיהם ויתישבו בארץ, והשבתי גאון עזים שיושבתו מלכיהם ושריהם וכן תופסק הכהונה, ועז"א ונחלו מקדשיהם כי היו נוהגים כמנהג עע"ז שהכהנים היו מקדשים את העם שכל שנגע בהם היו קדוש (כמ"ש לקמן מ"ד) ולא יקדשו את העם בבגדיהם, ושם (מ"ו כ') לבלתי הוציא אל החצר החיצונה לקדש את העם, כמ"ש אל תגש בי כי קדשתיך (ישעיה ס"ה) המקדשים האלה פתה יתחלל קדושתם: (כה) קפדה בא, לעומת מ"ש עשה הרתוק שהוא ג"כ שלשלאות של קשר הסבות של הרעות, אמר כי בא הקפדה שהוא קשר השלשלת כזאת, שיהיו התלויות והפרקים קשורים אחד באחד, רעה ברעה חברתה, עד שהם יבקשו שלום ואין, כי. (כו) הוה על הוה תבא, שלא יהיה שלשלת הרעות בדרך הטבע שיבואו הסבות והמסובבים זה אחר זה, רק הרע ההוה ומתחדש יבא על חברו, זה על זה לא זה אחר זה כמנהג העולם, וכן השמועה תהיה אל שמועה, עת ישמעו צרה מתרגשת ישמעו תיכף שמועה מצרה אחרת, ובקשו ואז יתחילו לבקש חזון מנביא אחת שעד עתה לא שמעו לדברי הנביאים, ותורה, שעזבו (ובקשו) תורה (אשר) תאבד

באור המלות

ושם מה שישאר ולא יבוזו הזרים הוא השלל, ויקחוהו רשעי הארץ: (כב) צפוני, דבר שאין העין יכול לראות, שהרת וכית קה"ק והשכינה, ועז"א מלת בה, וכן וחללוה, כלשון נקבה, על שכינת הכבוד: (כג) הרתוק. שלשלת כפולה, ועז"א רתקו בזקים (נחום ג') זקים כפולים ומשולשים: (כד) ונחלו. מענין חילול, והיה ראוי לכתוב ונחַלו, כי הנו"ן בדגש, והוקל וכן ונחלת בך (רד"ק), וכן מקדשיהם הדגש בתלת: (כה) קפדה. והכרו קפדתי כאורג חיי (ישעיה ל"ח י"ב), ופירשתי שם מענין קשירת וכריכת הרתוק: (כו) הוה. דבר ההוה ומתחדש ובא על הסבר המתהוה פתאום. מלת ובקשו נמשך גם המאמר, ובקשו תורה אשר תאבד מכהן:

מכהן

שְׁמֻעָה תִּהְיֶה וּבִקְשׁוּ חָזוֹן מִנָּבִיא וְתוֹרָה תֹּאבַד מִכֹּהֵן וְעֵצָה מִזְּקֵנִים׃ כז הַמֶּלֶךְ יִתְאַבָּל וְנָשִׂיא יִלְבַּשׁ שְׁמָמָה וִידֵי עַם־הָאָרֶץ תִּבָּהַלְנָה מִדַּרְכָּם אֶעֱשֶׂה אוֹתָם וּבְמִשְׁפְּטֵיהֶם אֶשְׁפְּטֵם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

ח א וַיְהִי ׀ בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית בַּשִּׁשִּׁי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ אֲנִי יוֹשֵׁב בְּבֵיתִי וְזִקְנֵי יְהוּדָה יוֹשְׁבִים לְפָנָי וַתִּפֹּל עָלַי שָׁם יַד אֲדֹנָי יְהוִה׃ ב וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה דְמוּת כְּמַרְאֵה־אֵשׁ מִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמַטָּה אֵשׁ וּמִמָּתְנָיו וּלְמַעְלָה כְּמַרְאֵה־זֹהַר כְּעֵין הַחַשְׁמַלָה׃ ג וַיִּשְׁלַח תַּבְנִית יָד וַיִּקָּחֵנִי בְּצִיצִת רֹאשִׁי וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ ׀ בֵּין

ת"א וישלח. יומא ס"ז מנחות נט:

רש"י

מכהן. הרגילים בהוראה כמו שנאמר ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב'):

ח (א) בשנה הששית. לגלות יכניה: (ב) ממראה מתניו וגו'. אסור להתבונן בפסוק זה: (ג) בציצית ראשי. בשערי ראשי פלוצי"ל בלע"ז: במראות אלהים. הראני כאלו

מצודת ציון

(תהלים נ"ו): (כז) תבהלנה. מלשון בהלה ופחד:

ח (א) ותפל. ענין חניה: (ב) זהר. אורה וזריחה: כעין. כגוון: (ג) תבנית. דמות כמו תבנית המשכן (שמות כ"ה): בציצת ראשי. ר"ל בשער ראשי כי כל דבר היוצא מן הגוף קרוי ציץ וכן תנו ציץ למואב (ירמיה מ"ח): סמל. ענין צורה וכן תמונת כל סמל (דברים ד'): הקנאה המקנה. ענין כעס והקצפה כמו הם קנאוני בלא אל (שם ל"ב):

מצודת דוד

כי מגודל הצרות יסתמו מהם מעינות החכמה: מכהן. כי על הכהן להורות וכמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב'): מזקנים. תאבד מזקנים: (כז) ונשיא. הוא המלך וכפל הענין במ"ש להזוק: שממה. תמהון לבב: מדרכם. כמו דרכם כן אעשה עמהם ומשפט הראוי להם אשפטם ואז ידעו כי אני ה' הנאמן לשלם גמול:

ח (א) בשנה הששית. לגלות יהויכין: בששי. בחודש הששי: וזקני יהודה. אותם שגלו לבבל: ותפל. חנתה עלי שם כח חוזק הנבואה: (ב) והנה דמות. והנה לפני צורה כמראה אש ואחר ומפרש ממראה מתניו ולמטה כעין אש: כעין החשמלה. הוא הזך והנקי מן האש אשר מעט ישיגנו הראות ורמז על השגת הנבואה שאין להשיגו וגם החשמלה היא מלה מורכבת חש מלה ר"ל שהוא ובלום פיך מן המלול בו: (ג) וישלח. הדמות הראה הושיט תבנית יד ולקח אותי בשער הראש: ותשא.

מראה יחזקאל

באור המלות

(כז) מדרכם אעשה אותם. מלת אותם תחת אתם. ויל"פ ר"ל על צד שהגולה יעשה אותם כרוח המדבר, דהיינו שיוציא נורסם ומלכותם מן השלמות אל הפחיתות, והאומר שממנו יעשם הכלי הגרוע הזה יהיה מדרכם הרע, ר"ל כי האומר הרע אין נמצא אצל ה' לעשות ממנו דבר רק האדם יבינהו במעשיו הרעים:

באור הענין

מכהן, (ובקשו) עצה (אשר) תאבד מזקנים ר"ל שאחר שלא ימצאו חזון יתחילו לבקש עצת התורה שהיא אחר החזון, ואח"כ יבקשו עכ"פ עצה מזקנים שייעצו אותם ע"פ שכלם כי הזקנים בחנו תולדות הימים, וגם התורה והעצה תאבד אז, וגם לא יוכלו לסמוך על הנהגת המנהיגים אותם, כי. (כז) המלך יתאבל כי תופסק מלכותו, וגם הנשיא שמינה נבוכדנצר עליהם ילבש שממה לבוש הנשיאות שלו תהיה השממה כי כל הארץ שממה תהיה, ועי"כ ידי עם הארץ תבהלנה ולא ידעו מה לעשות, מדרכם אעשה אותם כל זה יהיה כפי מדת דרכם הרע, ואשפטם במשפטיהם כפי המשפט הראוי להם בדין ובמשפט מדה כנגד מדה עד שיכירו וידעו כי אני ה':

ח (א) ויהי בשנה הששית, הנה בשנה החמישית ברביעי בחמשה בחדש ראה המראה הראשונה, ואחר שבעה ימים צוה לו לשכב על צדו ת"ל יום, ומוכרח שאותה שנה מעוברת היתה, ואחר שכלו הת"ל יום ישב בביתו, כמ"ש (ג' כ"ו) ולשונך אדביק אל חכך וכו' ובדברי אותך אפתח את פיך וכו': (ב) ואראה, במראה הראשונה השיג תחלה מראה החיות ואח"כ את האופנים ואח"כ את הכסא ואח"כ את החשמל, ועתה השיג בהפך תחלה את החשמל, ואח"כ את הכסא (לקמן י' א') ואח"כ את האופנים (שם ט') ואח"כ את החיות (שם י"ד), וגם שעתה השיג פנימיות החשמל ותחלה לא השיג רק הבית אשר לה סביב כמ"ש ס' כ"ז והוא ע"פ מ"ש והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, שתחלה יעלו במעלות הסולם מלמטה למעלה מן המאוחר אל הקודם, ואח"ז ירדו בהשגתם מן הקודם אל המאוחר: (ג) וישלח ראה במראה הנבואה שה' שלח תבנית יד ויביאהו במראה ירושלימה, אל פתח

הָאָרֶץ וּבֵין־הַשָּׁמַיִם וַתָּבֵא אֹתִי יְרוּשָׁלַ͏ְמָה בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים אֶל־פֶּתַח שַׁעַר הַפְּנִימִית הַפּוֹנֶה צָפוֹנָה אֲשֶׁר־שָׁם מוֹשַׁב סֵמֶל הַקִּנְאָה הַמַּקְנֶה׃ ד וְהִנֵּה־שָׁם כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי בַּבִּקְעָה׃ ה וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם שָׂא נָא עֵינֶיךָ דֶּרֶךְ צָפוֹנָה וָאֶשָּׂא עֵינַי דֶּרֶךְ צָפוֹנָה וְהִנֵּה מִצָּפוֹן לְשַׁעַר הַמִּזְבֵּחַ סֵמֶל הַקִּנְאָה הַזֶּה בַּבִּאָה׃ ו וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲרֹאֶה אַתָּה מֵהֶם עֹשִׂים תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר בֵּית־יִשְׂרָאֵל ׀ עֹשִׂים פֹּה לְרָחֳקָה מֵעַל מִקְדָּשִׁי וְעוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת׃ ז וַיָּבֵא אֹתִי אֶל־פֶּתַח הֶחָצֵר וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה

מה הם קרי

רש"י

נושא אותי ומביאני לירושלים: שער הפנימית הפונה צפונה. שער העזרה שהיא פנימית לחצר הבית והיו לה שערים לכל רוחותיה: סמל הקנאה. צלם הקנאה המקנא ומקניא שנתנוה להקב"ה שם להקנאות כהרגיזו וכן ת"י צלם קנאתא דמרגזין: (ה) שא נא עיניך דרך צפונה. לחצר הבית מחוץ לעזרה שהרי בפתח שער הצפוני של עזרה מבחוץ היה עומד ודרך צפונה לשער חוץ לעזרה הוא: מצפון לשער המזבח. בחצר הבית מצפון לאותו שער העזרה הצפוני, ואומר אני שהיה אותו שער מכוון כנגד שער המזבח: בבאה. כשאדם בא ליכנס לעזרה מוצאו שם בביאה מאלאנטריא"ה בלע"ז: (ו) לרחקה מעל מקדשי. כדי שאתרחק מעל מקדשי: (ז) אל פתח החצר. הקרבני עד פתח אותו שער עצמו: חר אחד בקיר. חומת העזרה:

מצודת דוד

הרוח הרימני באויר והביאני לירושלים: במראות אלהים. ר"ל לא הביאני באמת רק הראה לי במראה הנבואה כאלו הביאני: שער הפנימית. הוא שער העזרה שהיא פנימית לחצר הבית: הפונה צפונה. כי ד' שערים היו לעזרה אחד לכל רוח: סמל הקנאה המקנה. פסל הקנאה ולתוספת ביאור אמר המקנה ר"ל שהקניאו והכעיסו למקום להיותו במשכן ביתו: (ד) והנה שם. כבואי אל הפתח ההוא ראיתי שם כבוד ה' כמו המראה שראיתי בבקעה ושם נאמר ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר (לעיל ג'): (ה) דרך צפונה. לרוח צפון: מצפון לשער המזבח. שער הצפוני קרוי שער המזבח לפי שהיה מכוון מול המזבח ומצפון השער חוצה לו בחצר הבית היה מושב סמל הקנאה הזה: בבאה. בבוא אדם ליכנס בעזרה מצאו בדרך כניסתו: (ו) הרואה. הוא בה"א השאלה כי שאל אותו אם הוא רואה מה הם עושים: תועבות גדולות וגו'. ר"ל התועבות הגדולות אשר המה עושים פה מעמידים הסמל תוכן כוונתם הוא למען הרחיק אותי מעל מקדשי כי לא אשרה שכינתי במקום הסמל: ועוד וגו'. ומלבד זה תשוב לראות תועבות גדולות מזו: (ז) אל פתח. במבוא הפתח כי מתחלה הביאני אל הפתח מבחוץ

מצודת ציון

(ז) חר. נקב כמו חור פתן (ישעיה י"א): בקיר. בכותל:

מראה יחזקאל

באור הענין

(ג) וכו' אשר שם מושב סמל הקנאה, לא מצאנו שהעמידו צלם בהיכל אחרי מנשה, שהוא לבדו העמיד סמל בבית ה', וחטא הזה היה שמור עדיין ולא נמחל כי לא עשו עליו תשובה שלמה, כמו שכתבתי (ירמיה ט"ו, מ"ב כ"ג), והנה המינים היו אומרים שיש פועל טוב ופועל רע ויחסו אל צפון למושב פועל הרע, והביאו את הקרבנות לרצות כעסו וחמתו של סמל הקנאה, וה' צוה לשחוט את הקרבנות על ירך המזבח צפונה לפני ה' בעל הרחמים, וזובח לאלהים יחרם, וכמו שכתב בספרא (ויקרא פ"ב) שנאמר בכל מקום קרבן לה' שלא ליתן פתחון פה למינים, וכמ"ש בס' התורה והמצוה (שם ס' י"ד), ומנשה העמיד שם סמל הקנאה, והיו נמשכים עוד אחרי דעותיו ומכוונים במחשבתם אל סמל הקנאה אשר בצפון לרצותו בקרבנות הקרבים, וז"ל ה' שסמל הקנאה הזה הוא מקנא את ה', שעל ידו מקנא ה' הפועל טוב לעשות גם שפטים, ונראה הסמל מחוץ הלא להורות כי באש ה' נשפט: (ה) סמל הקנאה הזה בבאה שהיו מכוונים שיעמוד הסמל אצל הפתח, שלא יבא פנימה לקנא גם ולהאבידם כי היו הקרבנות אליו שיתרחק מאתם ולא יעשה רע: (ו) הרואה אתה ר"ל שהתועבות שהם עשים פה, הם עושים כדי לרחקה מעל מקדשי כדי שיתרחק פועל הרע ותכלית זה עבודתם פה להרחיק הקנאה, ובזה הם מרחיקים את ה'

באור המלות

(ג) ירושלמה, הה"א נוספת לסיבת הטעם מלעיל: (ג) פתח שער הפנימית. שער החצר הפנימית, (וחסר המתואר כמו ומאכלו בריאה, כי התואר חסר), והיא העזרה שהיא פנימית נגד חצר הבית כמ"ש (מ"א ו') ויבן את החצר הפנימית: המקנה, כמו המקניא: (ה) בבאה. בכניסה

בעצמם

חר־אחד בקיר׃ ח ויאמר אלי בן־אדם חתר־נא בקיר ואחתר בקיר והנה פתח אחד׃ ט ויאמר אלי בא וראה את־התועבות הרעות אשר הם עשים פה׃ י ואבוא ואראה והנה כל־תבנית רמש ובהמה שקץ וכל־גלולי בית ישראל מחקה על־הקיר סביב ׀ סביב׃ יא ושבעים איש מזקני בית־ישראל ויאזניהו בן־שפן עמד בתוכם עמדים לפניהם ואיש מקטרתו בידו ועתר ענן־הקטרת עלה׃ יב ויאמר אלי הראית בן־אדם אשר זקני בית־ישראל עשים בחשך איש בחדרי משכיתו כי אמרים אין יהוה ראה אתנו עזב יהוה את־הארץ׃ יג ויאמר אלי עוד תשוב תראה תועבות גדלות

ת"א ושבעים איש. יומא ע"ז: ויאמר אלי. עקידה שער ס"ג:

רש"י

(ח) חתר נא בקיר. והרחב את החור: והנה פתח אחד. דרך החור ראיתי פתח לשכה אחת: (י) שקץ. שקוין לשקוץ ע"א: מחקה. חקוקים על הקיר: (יא) ויאזניהו בן שפן. חשוב היה ולמדין דורו סימנו לפיכך הקפיד עליו: ועתר ענן הקטורת. תמור קטור ענן הקטורת ולשון עתר מרבית וכן העתרתם עלי דבריכם (לקמן ל"ה) וכן ונעתרות נשיקות שונא (משלי כ"ז) וכן חברו מנחם במחלוקה אחת שלמה ופירושם ענין (מרבית) המה אך כל אחד לשון בפ"ע: (יב) בחדרי משכיתו. מסוכה ברצפת אבני שיש לשון

מצודת ציון

(ח) חתר. ענין חפירה כמו חתר בחושך בתים (איוב כ"ד): (ט) פה. עתה: (י) תבנית. דמות: רמש. כן יקראו בריות קטנות קצרי רגל שאין הלוכם ניכר וכן כל רמש אשר הוא חי (בראשית ט'): שקץ. הוא כמו שרץ: מחקה. מלשון חקיקה: (יא) מקטרתו. המחתה שמקטירין בה: ועתר. ענין רבוי כמו עתרת שלום (ירמיה ל"ג): ענן. עשן: (יב) משכיתו. מל' סכך. ור"ל רצוף ברצפת אבנים וכן וכחומה נשגבה במשכיתו (משלי י"ח) כי הדרך לעשות רצפת

מצודת דוד

ומהם הביאו בחגל הסהם: בקיר. באחד מכותלי העזרה היה בו חור: (ח) חתר נא בקיר. עשה חפור בקיר במקום החור להרחיב את החור: והנה פתח אחד. ר"ל מצאתי שם פתח אחד הפותח ללשכה אחת: (ט) בוא. דרך הפתח וראה וגו': (י) כל תבנית. רצה לומר כל מין תבנית רמש וכו': וכל גלולי. וכל שאר הגלולים של בית ישראל אשר יעבדו להם: מחוקה. כל אחת מהן היתה חקוקה על הקיר מהלשכה הסובב בכל סביבה: (יא) ויאזניהו. הוא היה הראש על כולם: עומדים. היו עומדים לפני הצורות ההם וכל אחד היה בידו המחתה שמקטיר בה ומרבית עשן הקטורת עולה למעלה: (יב) הראית. אם ראית כאומר עוד יותר היום מתפלא אם היית רואה מה שהמה עושים בחשך ר"ל בהסתר במקום מוצנע כ"א בחדרי משכיתו כי על שהמה מעשים מגונים אולי יסתירו עצמם מבני אדם בעת עשותם ומה' לא יראו כי אומרים אין ה' רואה מעשה הבריות כי עזב את הארץ ביד מערכת השמים ולא ישגיח בה: (יג) תועבות גדולות. ממה שראית:

מראה יחזקאל

באור המלות

הקטר מנחה: (יא) מקטרתו, עיין מ"ש בתו"פ אחרי (סי' ל"א) בהבדל בין מחתה ובין מקטרת: (יב) בחדרי משכיתו, שם שבה בא על הבנת הלב וכח הדמיון דברים הציורים מהלך הציור, והיו רגילים להבדיל לזה ציורים גשמיים, אבן

באור הענין

בלאמה, ועוד תשוב תראה תועבות גדולות שהם עושים לתכליות אחרות להריק עליהם השפע והשפע מן המערכת לפי דעתם: (ז) ויבא אותי אל פתח החצר הוא פתח חצר הבית, וראה חור בקיר:

(ח) ואחתור, נדמה לו שע"י חתירתו נעשה פתח: (ט) ויאמר אלי, מציין שדור הזה עמו במחשך מעשיהם ועבדו ע"ז בסתר, וה' גלה לו סתריהם כאילו חתר במחתרת ומצא פתח לראות את מעשיהם, וע"ז ממליץ לא במחתרת מצאתים (ירמיה ב') כי נדמה להם שהשגחה תוחל לדעת מצפוניהם: (י) ואבוא נדמה לו שנכנס דרך הפתח וראה שכ"א מהם היה לו חקוק על הקיר כל מיני ע"ז וכל מיני גלולים: (יא) ושבעים איש שהם הסנהדרין, ויאזניה שהיה ראש הסנהדרין עומדים לפניהם לפני הגלולים ומקטירים לפניהם: (יב) הראית מה שכ"א עושה בביתו בסתר, בחשבם שה' עזב את הארץ בידי המערכה ואינו רואה ומשגיח, ולכן יעבדו גלולים להפיק רצון משרי המערכה ולצבאות מערכת השמים:

אשר המה עשים: יד ויבא אתי אל פתח שער בית יהוה אשר אל הצפונה והנה שם הנשים ישבות מבכות את התמוז: טו ויאמר אלי הראית בן אדם עוד תשוב תראה תועבות גדלות מאלה: טז ויבא אתי אל חצר בית יהוה הפנימית והנה פתח היכל יהוה בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אחריהם אל היכל יהוה ופניהם קדמה והמה משתחויתם קדמה לשמש: יז ויאמר אלי הראית בן אדם הנקל לבית יהודה מעשות את התועבות אשר

ת"א ויבא אותי. יומא שם קידושין ע"ב: אחוריהם. סוכה נ"א:

רש"י

ושכתי כפי (שמות ל"ג): (יד) אל פתח שער בית ה'. תוך חלל העזרה אל פתח ההיכל אשר בצפון דאמר מר שני פשפשין היו בבית החליפות אחד בצפון ואחד בדרום: מבכות את התמוז. דמות אחד שמחממות אותו מבפנים והיו עיניו של עופרת והם נתוכין מחום ההיסק ונראה כאלו בוכה ואומרות תקרובת הוא שואל. תמוז לשון היסק כמו על די חזה למזיה (דניאל ג') ואתונא אזה יתירה (שם): מבכות את התמוז פייסנ"ש פולרי"ר לאלקאלפ"ך בלע"ז: (טז) ויבא אתי אל חצר בית ה' הפנימית. היא העזרה כי עד הנה נקרא החצר החיצונה ועד עכשיו בתוכה היה עומד אלא שבא נכנס בשער הצפוני והראהו בבית החליפות את צלם התמוז וחזר להוליכו למזרח לפני ההיכל והמזבח: ופניהם קדמה וגו'. ממשמע שנאמר ופניהם קדמה יודע אני שאחוריהם אל ההיכל אלא מגיד שהיה אחוריהם מגולה שהיו פוערין עצמם ומתריזין כלפי מטה: משתחויתם. בשתי תיבות הוא משמש ל' השחתה ול' השתחויה כן את בירושלמי משחיתים ההיכל ומשתחוים לחמה, וכן ת"י ואינון מתחבלים וסגדין. ומנחם חברו לשון שחות כמו שחי ונעבורה (ישעיה נ"א): (יז) הנקל

מצודת דוד

(יד) שער בית ה'. זה שער ההיכל וחוזר ומפרש אשר אל הצפונה רצה לומר אל הפשפש הצפוני כי שני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בצפונו ואחד בדרומו: מבכות את התמוז. שם הצלם שהיו הנשים מסיקות אותו מבפנים ועיניו היו עשויות מעופרת והיו נתוכין מחום ההיסק והיה נראה כאלו בוכה ומוריד דמעות והיו אומרות שהוא שואל תקרובות: (טו) תראה. בה"א השאלה כי שאלו אם ראית: מאלה. אשר כבר ראית: (טז) אל חצר בית ה' הפנימית. רצה לומר חצר הפנימית של בית ה' והיא עזרת כהנים: פתח היכל ה'. ר"ל מול פתח ההיכל בחלל העזרה בין האולם ובין המזבח: כעשרים. ר"ל עמדו כעשרים וחמשה איש: משתחויתם. היא מלה מורכבת משחיתם ומשתחוים ור"ל היו משחיתים ההיכל לבזותו כי פרעו אחוריהם למולו והתריזו והיו משתחוים לשמש: (יז) הראית. בה"א השאלה: הנקל. ר"ל אשר נקל לבית יהודה העשיה

מצודת ציון

(יד) הצפונה. מלשון צפון ונסתר כי שמה צפון הנסתר: (יד) מבכות. מל' בכיה: התמוז. כן שמו ע"ש ההיסק שעושים בו כמו למזא לאתונא (דניאל ג'): (יז) הנקל. בא הה"א במקום אשר וכן ההלכו אתו (יהושע י'): מעשות. כמ"ש השלום

באור הענין / מראה יחזקאל / באור המלות

(יד) פתח שער פירש"י בתאים הצפונים של העזרה, והנה וכו' מבכות את התמוז, פירש במורה

משכית, סדרי משכיות, ר"ל מצוירים בתמונת מגבילות ברותיות: (טו) משתחוים, עיין בפירוש: (יז) זוממים

שמצא בספרי הצאב"א שהיה איש מנביאי ע"ז שמו תמוז וקרא למלך אחד לעבוד לכוכבי לכת ולמזלות והרגו במיתה משונה, ובליל מותו התקבצו כל הצלמים מכל קצות הארץ אל היכל בבל לצלם הזהב שהוא צלם השמש וספדו על התמוז, והיה זה להם לחק לבכות בא' בתמוז על מות הנביא התמוז, וגם שאולם לו עבודת המולך שהיה ג"כ לשמש שחממו הצלם באש ותמוז לשון חימום בארמי ונותנים בניהם על הצלם והם בוכות לקול ילדיהן: (טז) ויבא אתי אל חצר בית ה' הפנימית, שהוא פתח ההיכל, והנה אחוריהם אל היכל ה', כי ה' צוה שיהיה פתח בהמ"ק במזרח וקדש הקדשים במערב להשמיע כי השכינה במערב לבטל דעת עובדי השמש המשתחוים למזרח, והם הפכו פניהם למזרח אל עבודת השמש והחזירו אחוריהם אל היכל ה', וזה התועבה היותר גדולה שעזבו את ה' לגמרי נזורו אחור. ומלת משתחויתם מורכב ממשתחוים ומשחיתים שמשחיתים דרכם קדמה כי עבודת השמש היה בו גם עבודת הפעור והזנות להשחית: (יז) ויאמר הנקל לבית יהודה, ר"ל גם חטא זה נקל לערכם כי הוסיפו לחטא גם בין אדם לחבירו כמה שמלאו הארץ חמס וישובו להכעיסני ביתר עבירות, והנם שלחים, הוא מזה הם בוכים זה כנסיעה

ונגמם

עָשׂוּ־פֹה כִּי מָלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ חָמָס וַיָּשֻׁבוּ לְהַכְעִיסֵנִי וְהִנָּם שֹׁלְחִים אֶת־הַזְּמוֹרָה אֶל־אַפָּם׃ יח וְגַם־אֲנִי אֶעֱשֶׂה בְחֵמָה לֹא־תָחוֹס עֵינִי וְלֹא אֶחְמֹל וְקָרְאוּ בְאָזְנַי קוֹל גָּדוֹל וְלֹא אֶשְׁמַע אוֹתָם׃

ט א וַיִּקְרָא בְאָזְנַי קוֹל גָּדוֹל לֵאמֹר קָרְבוּ פְּקֻדּוֹת הָעִיר וְאִישׁ כְּלִי מַשְׁחֵתוֹ בְּיָדוֹ׃ ב וְהִנֵּה שִׁשָּׁה אֲנָשִׁים בָּאִים

ת"א ויקרא באזני. סנהדרין ק"ב: והנה ששה אנשים. שבת נ"ה:

רש"י

לבית יהודה. המעט להם וקל בעיניהם שאר עבירות שבידם: מעשות את התועבות. אם היו הדלים מעשות את כל התועבות אשר עשו בביתי פה: כי מלאו את הארץ חמס. ונקל בעיניהם אותו עון וישובו להכעיסני בתוך ביתי בתועבות הללו: והנם שולחים את הזמורה אל אפם, והנם שולחים אל חוטמם את ריח רע של זמורה זו שהם מזמרים ברוח היוצא מפי טבעת, כלומר בושתם זה אל פניהם ישוב, ומנחם פי' והנם שולחים את הזמורה אל אפם ענין דופי וקלון הוא ולפירושו השוה ריח מקטרתם וכעס קרבנם וניחוחם למלאכת דופי נקבים, ואחוריהם אל היכל ה' יורה על הענין:

ט (א) קרבו פקדות העיר. הקריבו את הפקודים אשר הפקדתי לשחת את העיר: ששה אנשים. רבותינו פירשום במסכת שבת קצף אף וחימה משחית משבר מכלה: מפנו בהות משבר את הכל כמו וגפץ את עולליך (תהלים קל"ז): וקסת הסופר. פנקס הם לוחות שמחופין בשעוה והורתין בם בעט: אצל מזבח הנחשת. הוא מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחושת שעשה משה

מצודת ציון

ור"ל מבלי עשות וכן מהמטיר עליו מטר (ישעיה ה'): הזמורה. מל' זמר: אפם. חוטמם:

ט (א) פקדות. מל' פקיד וממונה: (ב) משנה. מל' פניה: מפצו. משבר ומפצץ וכן מפץ אתה לי (ירמיה נ"א): בדים. פשתים כמו מדו בד (ויקרא ו'): וקסת. הוא מכלי

מצודת דוד

שעבז מאז מבלי עשות את התועבות האלה אשר עשו פה כאומר וכי לא די להם במה שעשו מאז: וישובו. להכעיסני בתועבות האלה: והנם שולחים. והנה עתה הם שולחים אל אפם ריח הרע בזמר הרוח היוצא מפי הטבעת בעת יפליחו וזהו הקון סופרים וכראוי אל אפי: (יח) וגם אני וגו'. ר"ל כמו שהם עושים שלא כהוגן כן גם אני אעשה בחמה שלא כהוגן כי לא תחוס וגו': וקראו באזני. בעת בוא עליהם משפט הגמול:

ט (א) ויקרא. קול גדול קרא באזני: קרבו פקדות העיר. אתם הממונים על העיר להשחיתה קרבו ובואו וכ"א יביא בידו כלי המיוחד לו להשחית בה: (ב) והנה. כאשר קרא הנה היו באים דמות ששה אנשים ואמרז"ל שהם אף וחמה קצף משחית משבר ומכלה: שער העליון. כן שם השער וכן נאמר הוא בנה את שער ה' העליון (מ"ב ט"ו):

מראה יחזקאל

באור המלות

מענין והניתוקים למזמרות, כמין קנה היה להם כבנית מזמורה שכורתים בו ענפי הגפן, ובו היו הורגים ודוקרים בלע"ז כנגעה. אל אפם. ר"ל אל כעסם וקצפם. ויל"פ מלת שלחים מענין דקירה, כמו וישלחו את כתונת הפסים, או מענין חרב, כמו ויפש שלח ומגנים (שהשלח הוא הרב סעמו גם לדקור בו) שהורגים ודוקרים בהזמורה. ונודע שבבית שני היה להם סכינים קצרים שהיו דוקרים בו בלע"ז. והיא קרויה זמורה בלבון הנביא: (יח) לא תחוס עיני ולא אחמול, עיין הבדלם למעלה (ז' ג'):

(א) פקדות. ממוני העיר, כמו ויפקד הכהן פקודות על בית

באור הענין

ובחמה, כמו שיתבאר (כב' כ"א) ברוב ההרוגים בימיהם היה מה שהרגו זה את זה בימי המצור שהיה ביניהם בגלה ומלחמה, ואל אפם וכעסם הם שולחים את הזמורה, היינו החרב האומרת וכורתת כל ענפי העיר, ובזה הבא יפרש הדבר איך זמרו וכרתו איש את אחיו: (יח) וגם אני אעשה בחמה, כמו שהם עשים בקצף ובחמה כן אעשה אני:

ט (א) קרבו פקודת העיר ראה שה' הפקיד מחבלים להשחית את העיר וקרא אותם שיקרבו לשמור ולהכרית בבלי משחיתם: (ב) והנה ששה אנשים ראה ששה מחבלים שהפקדו על העיר באים מדרך שער העליון שהם בית המלך, ואיש כלי מפצו בידו להשחית, ואיש אחד בתוכם לבוש בדים שהוא מלאך המלמד זכות, וקסת הסופר במתניו, לכתוב זכיותיהם בספר זכרון, והמליצה בזה כי ששה פקודי העיר רואי פני המלך הם שהמיתו את העם והרגו הרג רב (ע"פ פקודתם) בסוף ימי המצור, כאילו ששה מלאכי משחית נתלבשו באלה לבלע ולהשחית, והם באו מבית המלך כי היו מרואי פניו, וירמיה היה כהן לבוש בגדי הבד לשרת בקדש וקסת הסופר במתניו לכתוב נבואותיו על ספר, כמו שאמר לו ה' שיכתוב על ספר דברי נחמות אשר ראה (ירמיה סי' ל') והוא המעסק להשקיט את העם ולייעצם עצת שלום

מִדֶּרֶךְ־שַׁעַר הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר ׀ מָפְנֶה צָפוֹנָה וְאִישׁ כְּלִי מַפָּצוֹ בְּיָדוֹ וְאִישׁ־אֶחָד בְּתוֹכָם לָבֻשׁ בַּדִּים וְקֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ אֵצֶל מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת׃ ג וּכְבוֹד ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נַעֲלָה מֵעַל הַכְּרוּב אֲשֶׁר הָיָה עָלָיו אֶל מִפְתַּן הַבָּיִת וַיִּקְרָא אֶל־הָאִישׁ הַלָּבֻשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר קֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָו עֲבֹר בְּתוֹךְ הָעִיר בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלָ͏ִם וְהִתְוִיתָ תָּו עַל־מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים הַנֶּאֱנָחִים וְהַנֶּאֱנָקִים עַל כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בְּתוֹכָהּ׃ ה וּלְאֵלֶּה אָמַר בְּאָזְנַי עִבְרוּ בָעִיר אַחֲרָיו וְהַכּוּ עַל־תָּחֹס עֵינֵכֶם וְאַל־תַּחְמֹלוּ׃ ו זָקֵן בָּחוּר וּבְתוּלָה וְטַף וְנָשִׁים תַּהַרְגוּ לְמַשְׁחִית וְעַל־כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־עָלָיו הַתָּו

ת"א ויאמר ה'. שבת נה: אליו קרי. אל קרי. עיניכם קרי.

רש"י

במדבר: (ג) מעל הכרוב. שעל הכפרת שהשכינה היתה שורה שם עד הנה והתחילה להסתלק ונגלת לחוץ מעט מעט עשר מסעות וזה מסע הראשון (עיין עמוס ט' פ' א' ברש"י ונ"ע, יוש"כ) מכרוב למפתן בית קדשי הקדשים: (ד) והתוית תו. ורשמת רושם: על מצחות האנשים. הצדיקים כדי להיות אות שלא יפגעו בם המשחיתים: (ה) ולאלה אמר באזני. לששת המחבלים: (ו) וממקדשי תחלו. שם

מצודת דוד

מפנה צפונה. הפונה לצפון: ואיש. כ"א היה בידו כלי המשחית ומשחית המיוחד לו: ואיש אחד בתוכם. בתוך ששה האנשים היה עוד איש אחד מלובש בגדי בד ובאזור אשר במתניו היה תלוי קסת המיוחד לסופר והיא מכלי כתיבה: ויבואו. אלה הששה עם האיש לבוש הבדים: מזבח הנחשת. הוא המזבח שהכניס בעצם שלמה תחת מזבח הנחשת שעשה משה במדבר: (ג) וכבוד וגו'. השכינה נסתלקה מן הכרוב שעל הכפורת אשר היה עליו וירד אל מפתן בית ק"הק ומשם קרא אל האיש וגו': (ד) בתוך העיר. ולתוספת ביאור אמר בתוך ירושלים: והתוית תו. הרשום סימן על מצחות הצדיקים הנאנחים ומצטערים בעבור כל התועבים הנעשות בתוכה: (ה) ולאלה. הם ששת האנשים הבאים בכלי מפצם: אמר באזני. ר"ל שמעתי כשהיה מדבר להם: אחריו. אחרי לבוש הבדים: והכו. באנשי העיר: (ו) למשחית. להשחית מן העולם: ועל כל איש. אבל על כל מי שיהיה עליו

מצודת ציון

כתיבה: (ג) נעלה. ענין סלוק כמו ונעלה הענן (במדבר ט'): הכרוב. הם הכרובים שעל הכפורת וקראם בשם הכולל כרוב וכן כי רוח החיה (לעיל א'): מפתן. האסקופה כמו הדולג על המפתן (צפניה א'): (ד) והתוית תו. ענין רושם וסימן כמו ויתו על דלתות השער (ש"א כ"א): מצחות. מל' מצח: והנאנקים. גם הוא ענין אנחה כמו אנקת אסיר

מראה יחזקאל

באור הענין

שלום ואמת: (ג) וכבוד אלהי ישראל, ראה שהשכינה התחילה לנסוע מן הבית שזה סימן שהבית יוחרב, ויקרא אל האיש לבוש הבדים שהוא המלמד זכות: (ד) ויאמר אליו צוה שהוא יעבר אחלה ויתוה תו וסימן על מצחות האנשים הצדיקים שהם נאנחים על התועבות הנעשות בעיר כדי שמלאכי חבלה לא ישלטו בהם: (ה—ו) ולאלה הששה מחבלים אמר באזני שיעברו בעיר אחריו ויכו את כולם וצוה שלא יגשו אל הצדיקים שעליהם התו והסימן, וצוה שיחלו להכות אצל הבית המקדש, וכן היה שהחלו להכות האנשים הזקנים שעמדו לפני הבהמ"ק, והיו ממונים שם או עובדים עבודת המקדש, והמשל ששרי העם שהם פקודות העיר בעונות הדור נתן להם רשות מאת ה' להרוג בעיר, רק שה' צוה לירמיה שיעבור בתוך העיר להחזירם בתשובה, ושיתוה סימן על מצחות האנשים שישמעו בקולו, כמ"ש היוצא ונפל על הכשדים והיתה לו נפשו לשלל וחי, והמשחיתים אמר שיהרגו בעיר, כמ"ש הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם עם הכשדים

באור המלות

ה' (מ"ב י"א): (ב) מפנה. הפעל, בבקל אשר אתה מרחם כסר: מפצו, כלי המנפץ ומשבר, כמו מפץ אתה לי (ירמיה נ"א): (ד) והתוית תו. רושם וסימן כמו הן תוי שדי יענני (איוב ל"א): הנאנחים והנאנקים. הנאנח יהיה גם על רעת הכלל, והנואק הוא מפני לחצו ומכתו, כמו נאקת חלל, נאקת הגלהן לעבודה קשה. ר"ל שהם נאנחים על עונות העם, ונאנקים מפני שלוחים ונענים על שבלתי מסכימים אל מעשי הרשעים: (ה) אל תחוס, ואל תחמלו, עיין הבדלם למעל' (ז' ג'):

אל־תגשו וממקדשי תחלו ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית : ז ויאמר אליהם טמאו את־הבית ומלאו את־החצרות חללים צאו ויצאו והכו בעיר : ח ויהי כהכותם ונאשאר אני ואפלה על־פני ואזעק ואמר אהה אדני יהוה המשחית אתה את כל־שארית ישראל בשפכך את־חמתך על־ירושלם : ט ויאמר אלי עון בית־ישראל ויהודה גדול במאד מאד ותמלא הארץ דמים והעיר מלאה מטה כי אמרו עזב יהוה את־הארץ ואין יהוה ראה : י וגם־אני לא־תחוס עיני ולא אחמל דרכם בראשם נתתי : יא והנה האיש לבש הבדים אשר הקסת במתניו משיב דבר לאמר עשיתי כאשר צויתני :

ככל אשר קרי

ת"א וממקדשי. ע"א ד' : ויחלו. שבת נ"ה : עזב ה'. קמא ע"ט :

רש"י

שעומדים לפני מקדשי, ורבותינו אמרו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי מן המקודשים לי הם אותם חקוקי' אות שהתורה בהם מאלפה ועד תיו ונוח להבלה לפי שאמרה מדת הדין לפניו מה נשתנו אלו מאלו הרי לא מיחו בהם כדאיתא במסכת שבת : (ח) ונאשאר אני. ונשארתי אני : (ט) מלאה מטה. דין מעוקל :

מצודת ציון

(ז) תחלו. ויחלו. מלשון התחלה: (ח) ונאשאר. כמו ונשאר: אהה. ענין לשון צעקת יללה: (ט) מטה. מל' הטייה :

מצודת דוד

(תהלים קב): הסימן אל תגשו אליו להכותו: וממקדשי תחלו. התחילו להכות מהאנשים העומדים לפני מקדשי: ויחלו. התחילו להכות מהזקנים שעמדו לפני הבית אשר קטרו לגלולים כמ"ש ושבעים איש מזקני וגו' ואיש מקטרתו בידו (לעיל ח'): (ז) טמאו את הבית. כאומר אל תחושו לטומאת בהמ"ק ומלאו העזרות בהמ"ק מן החללים ואח"ז צאו והכו בעיר: ויצאו. אחר שהכו בעזרות יצאו והכו בעיר: (ח) ונאשאר אני. לא נשאר כ"א אני כי לא רשם סימן א' על אחד כי לא מצא צדיק וז"ל אמרו שנענשו על שלא מיחו בהם: המשחית. וכי תשחית את כולם בעת תשפוך חמתך על ירושלים: (ט) בית ישראל. הם הנשארים בארץ אחר גלות מלכות אפרים ונטפלו למלכות יהודה: דמים. אנשי שופכי דמים: מטה. הטיית משפט: עזב ה'. ביד מערכת השמים: ראה. מה הנעשה בארץ: (י) וגם אני. כמו שהם אומרים שאין אני רואה כן לא תראה עיני לחוס עליהם: דרכם. גמול דרכם אשלם על ראשם: (יא) משיב דבר. היה משיב תשובה

מראה יחזקאל

באור המלות

(ח) ונאשאר אני. י"מ מן הנפעל נשארתי, ובא מלא אני וכו' והספתי אותם אל תוך העיר ונלחמתי אני אתכם (ירמיה כ"א ה') ר"ל שילחמו איש באחיו ע"י ה' תחת הכינוי תי וכא' נוספת, ועיין רד"ק :

באור הענין

שהם חרב מלחמה ביניהם, והם אמר שהיוצא ונפל אל הכשדים וחי, וז"ש ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו, ר"ל שהוא ינצל מידם, ואמר וממקדשי תחלו כי החל המרד וההריגה בבהמ"ק בעת שנתאספו העם שמה, ושם החלו להכות בזקנים שהיו לפני הבית : (ז) ויאמר, אח"כ צוה שיטמאו הבהמ"ק עצמו ע"י שימלאו חצרות המקדש בחללי חרב, ואח"כ יצאו להרג בעיר, וכן עשו והכו בעיר, והמליצה שאחר שהחל המרד סביב המקדש, יתפשט ההריגה ביניהם בחצרות המקדש, ומשם התפשטו בעיר והרגו איש את אחיו : (ח) ויהי כהכותם, וראיתי כי לא ישאר רק אני לבדי שלא היו צדיקים ביניהם, ואמר, המשחית אתה וכו' בשפכך חמתך על ירושלם, ר"ל אחר שאתה רוצה לשפוך חמתך על ירושלים העיר עצמה לשרפה באש, ובזה תשוך המתך ותכלהו על העצים והאבנים ודי בזה ולא תשחית את ישראל : (ט) ויאמר אלי השיב שהעון שלהם גדול במאד מאד שבל הארץ מלאה דמים ורציחה, והעיר שהם השופטים לעשות משפט בארץ מלאה הטיית דין כי מכחישים ההשגחה שאומרים שאין ה' משגיח בארץ, ולכן : (י) גם אני לא תחוס עיני כמו שהם אין חסים זה על זה כן דרכם בראשם נתתי מדה כנגד מדה : (יא) והנה ע"ז בא מלאך המלמד זכות לסייע אותי, ואמר שעשה כמו שנצטוה, ושמצא שם צדיקים ראוים להנצל, והמליצה

י א וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אֶל־הָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הַכְּרֻבִים כְּאֶבֶן סַפִּיר כְּמַרְאֵה דְּמוּת כִּסֵּא נִרְאָה עֲלֵיהֶם׃ ב וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִישׁ ׀ לְבֻשׁ הַבַּדִּים וַיֹּאמֶר בֹּא אֶל־בֵּינוֹת לַגַּלְגַּל אֶל־תַּחַת לַכְּרוּב וּמַלֵּא חָפְנֶיךָ גַחֲלֵי־אֵשׁ מִבֵּינוֹת לַכְּרֻבִים וּזְרֹק עַל־הָעִיר וַיָּבֹא לְעֵינָי׃ ג וְהַכְּרֻבִים עֹמְדִים מִימִין לַבַּיִת בְּבֹאוֹ

ת"א ונכנס כאיש. יומא ע"ז: בוא אל בינות. שם:

רש"י

י (א) על ראש הכרובים. על ראש ארבע חיות המרכבה ובפרשה זו חזר לקרותם כרובים לפי שהפכו פני השור לפני כרוב כמו שכתוב בפרשה זו. ואמרו רבותינו יחזקאל בקש רחמים והפכו לכרוב אמר לפניו רבש"ע אין קטיגור נעשה סניגור: (ב) בינות לגלגל. בין האופנים כ"מ שאמר ויאמר ויאמר אינו אלא לדרוש הקב"ה אמר לגבריאל והוא בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שילמדנו הגחלים ותקל הגזירה, וכן הוא מפורש בענין וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים: וזרוק על העיר. לא זרקם מיד ואע"פ שקבלם לבוש הבדים לא השליכם עד לאחר שש שנים לקבלתו שנתעממו הגחלים בידו כל שש שנים, ותדע שהרי נבואה זו בשנה הששית נאמרה והעיר חרבה בשנת אחת עשרה: (ג) מימין לבית. בדרום: החצר

מצודת דוד

אל ה' כשאלתו: עשיתי וגו'. כאומר הנה לא נוית לרחם כ"א על מצחות הצדיקים ולא על זולתם והנה כן עשיתי כי לא רשמתי על מצחות זולתם ומן הצדיקים הנה לא מצאתי:
י (א) אל ראש הכרובים. הם ארבע חיות המרכבה אשר נאמר שם ודמות על ראשי החיה רקיע (לעיל א') וקראם כרובים כי תינוק הוא בל' ארמי רביא ותיאר מראה ג"פ כל החיות כיון בדמות בן אדם כמ"ש חסי תו אין דמות אדם להנה (שם): כאבן ספיר. על הרקיע היה דבר מוזהר כאבן ספיר כמראה דמות כסא: נראה עליהם. על הכרובים ברקיע אשר ממעל להם וכפל הדבר בתוספת ביאור: (ב) ויאמר. היושב על הכסא ולקצר סמך על המבין וכפל מלת ויאמר יורה על הזרוז: אל בינות לגלגל. אל בין האופנים: אל תחת לכרוב. ר"ל אל חלק המקום מהם שהוא מתחת לכרוב והוא בחללי האופנים: ומלא. ר"ל בהיותך שם מלא חפניך גחלי אש מבין הכרובים וזרוק אותם על העיר והוא סימן שתהא נשרפת בהם: ויבוא לעיני. לבוש הבדים בא שמה ואני ראיתיו בא: (ג) מימין לבית וגו'. כשבא שמה לבוש הבדים עמדו הכרובים ברוח דרומי מהבית

מצודת ציון

י (א) אל הרקיע. על הרקיע: הכרובים. תרגום של תינוק הוא רביא: (ב) בינות. מלשון בין: לגלגל. למ"ד במקום ה"א הידיעה והם האופנים וקראם בשם הכללי: לכרוב. כמו הכרוב: חפניך. כן יקרא פיסת היד כמו מלא חפניכם (שמות ט'): לכרובים. כמו הכרובים:

מראה יחזקאל

באור הענין

ירמיה בא בתפלתו, והודיע כי הוכיח את העם ושים גם צדיקים השומעים לקולו, כמו שמבואר בירמיה שנמצאו ג"כ שרים שהצילו אותו, ושהאמינו לדבריו:
י (א) ואראה אז ראה מראה הכסא הכבוד כאילו ישב ה' על כסא רחמים להקל עונשם מעט ע"י לימוד זכות הנ"ל ולהשאיר להם פליטה, ובאשר לפי הנהגת האופנים שהוא עולם הגלגלי' והמערכת והטבע היה ראוי שיפלו כולם בחרב, ואז לא היה שורף את העיר והמקדש רק היה הורג את כולם בקצפו עליהם, שינה ה' את בחירתו של נבוכדנצר שישרוף את העיר והמקדש וישאיר פליטה מן העם תחת יד גדליה, ושיגלה מקצתם, ולא יהרוג את כולם, וכלה חמתו על העצים והאבנים, ובאשר היה זה ענין השגחיי לא מערכיי נראה לו שיצאה פקודה זו מעולם הכסא, שהוא למעלה ממנהיגי האופנים: (ב) ויאמר אל האיש לבוש הבדים, באשר שריפת העיר והמקדש היתה צד הרחמים כנ"ל, טוב זאת אל המלמד זכות שהוא יעשה זאת, ובנמשל שטוב לירמיה שיבכה על שריפת העיר והקדש כי זה לטובת ישראל והצלתם, ויאמר בא אל בינות לגלגל, הגלגל היא האופן עצמו במ"ש בבאה"מ רק הדבר המגלגל את האופן, שהוא רגלי החיות שכף רגליהם ככף רגל עגל, שהם מגלגלים את האופנים, ולכן אמר אל תחת לכרוב, במקום כף רגלי הכרוב, ושימלא חפניו גחלי אש משם, כי א"א למלאת אש מן האופנים והמערכת עצמו שלפי המערכת לא התחייב השריפה רק כליון האומה, רק שהכרובים הטו את המערכת הזו ממטבעם וסדרו את המערכת בהפקדה רב יושב על כסא, לשרוף את העיר ולהציל שאריתם מישראל: (ג) והכרובים עומדים מימין לבית, כי אז למדו זכות על ישראל ועמדו מימין, והענן מלא עדיין את החצר הפנימית שעדן לא נסתלק השכינה

באור המלות

(ב) אל בינות לגלגל. הא"ע שהגלגל הוא האופן, ואיך אומר (בפסוק ו') מבינות לגלגל מבינות לכרובים, והלא הכרובים למעלה מן האופנים? ואיך אמר (בפסוק י"ג) לאופנים להם קורא הגלגל, והלא הוא אופן הוא גלגל? אך יש הבדל בין אופן ובין גלגל, שגלגל כולל כל דבר המתגלגל יהיה אופן עגול או כל דבר, כמו כגלגל לפני סופה, קול רעמך בגלגל, והאופן הוא מיוחד לאופן מרכבה לבד. ועיין בפירוש: (ג) בבואו האיש. כמו ותראהו את הילד:

הָאִישׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ ד וַיָּרָם כְּבוֹד־יְהוָה מֵעַל הַכְּרוּב עַל מִפְתַּן הַבָּיִת וַיִּמָּלֵא הַבַּיִת אֶת־הֶעָנָן וְהֶחָצֵר מָלְאָה אֶת־נֹגַהּ כְּבוֹד יְהוָה׃ ה וְקוֹל כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים נִשְׁמַע עַד־הֶחָצֵר הַחִיצֹנָה כְּקוֹל אֵל־שַׁדַּי בְּדַבְּרוֹ׃ ו וַיְהִי בְּצַוֺּתוֹ אֶת־הָאִישׁ לְבֻשׁ־הַבַּדִּים לֵאמֹר קַח אֵשׁ מִבֵּינוֹת לַגַּלְגַּל מִבֵּינוֹת לַכְּרוּבִים וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד אֵצֶל הָאוֹפָן׃ ז וַיִּשְׁלַח הַכְּרוּב אֶת־יָדוֹ מִבֵּינוֹת לַכְּרוּבִים אֶל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר בֵּינוֹת הַכְּרֻבִים וַיִּשָּׂא וַיִּתֵּן אֶל־חָפְנֵי לְבֻשׁ הַבַּדִּים וַיִּקַּח וַיֵּצֵא׃ ח וַיֵּרָא לַכְּרֻבִים תַּבְנִית יַד־אָדָם תַּחַת כַּנְפֵיהֶם׃ ט וָאֶרְאֶה

ת"א וימלא הבית. ר"ס נ"א: וישלח הכרוב. יומא שם:

רש"י

הפנימית. היא העזרה: (ד) על מפתן הבית. הוא הסילוק עצמו האמור למעלה: (ה) עד החצר החיצונה. הר הבית, יכול מפני שהקול נמוך ת"ל כקול אל שדי בדברו אלא משהוא מגיע לחצר החיצונה

מצודת ציון

(ד) וירם. מל' הרמה וסלוק: הכרוב. קראם בשם הכללי: מפתן. המקופה: נגה. ענין האורה והזיוה: (ו) ויבא. ענין לקיחה כמו ישא ברכה (תהלים כד):

מצודת דוד

והענן מלא. הענן היה ממלא את החצר הפנימית והוא עזרת כהנים: (ד) וירם כבוד ה'. השכינה נסתלקה מעל הכרוב שעל הכפורת וירדה על מפתן בית ק"ק: והחצר. הוא החצר הפנימי: את נוגה. האורה והזיוה מכבוד ה':

(ה) וקול כנפי הכרובים. ולזו היה נשמע קול כנפי מוליכי המרכבה כשהן עופפים משם ובפרידתן יגעו הכנפים זה בזה ומשמיעים קול: עד החצר החיצונה. הקול לא היה נשמע אלא עד החצר החיצונה והיא עזרת נשים ובהגיע שמה היה נפסק הקול: כקול אל שדי בדברו. במקום שהיה הקול נשמע היה חזק מאד כקול אל שדי בדברו מסיני שנאמר בו את הדברים וגו' קול גדול (דברים ה'): (ו) ויהי בצותו. מיד כשלוה המקום ב"ה את האיש לבוש הבדים ממקום שעמדו בין האופנים ויביא יד לקחת האש מבין הכרובים מיד בא ועמד אצל האופן ר"ל בין האופנים: (ז) וישלח הכרוב. אחד מן הכרובים הושיט ידו בין הכרובים אל האש אשר בינותם: וישא. לקח משם אש ונתן אל חפני לבוש הבדים: ויקח. לבוש הבדים לקח האש מיד הכרוב ויצא משם: (ח) וירא. היה נראה שיש אל הכרובים תבנית יד אדם וכו'

באור המלות | **מראה יחזקאל** | **באור הענין**

(ד) גם כבוד ה'. כבוד ה' מוכן בענן. ונראה הנביאה האור ואש (עמ"ש בפי' מ"א ח' י"א), והנוגה אינו אור עצמי רק אור חוזר, כמ"ש בכ"מ. והאור החוזר התפלש עד החצר מן האור העצמי אשר בבית, ותמיד מצייר הנוגה סביב האור

מן ההיכל · (ד) וירם, ועתה נסתלק הכבוד מן הכרוב על המפתן, ר"ל שהענין שיעשה עתה אינו בכח הכרוב רק בכח ה' והשגחתו לבדו, שהוא יעשה זאת לצוות על שריפת ההיכל, וכאילו הוא בעצמו יעשה זאת להחריב את ביתו, ולכלות בו את חמתו למען יוקל העונש מישראל, וימלא הבית את הענן, שהכבוד נסע אל הבית כנוסע מקה"ק לחוץ, והנוגה נראה בחצר החיצונה שלשם יצא הכבוד, כמוכן לעזוב את ביתו ונוסע מחדר הפנימי לחדר החיצון: (ה) וקול כנפי הכרובים כבר בארתי (א' כ"ד) שבעת יסדר המערכה אז יצייר שהכרובים יגביהו כנפיהם, ואמר שם ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים כקול שדי. כי אז יסדרו המערכה בגזרת עליון, ואחר שעתה הולך לסבת המערכה נשמע קל בכנפי הכרובים בקול שדי, והקול הוא הפקודה שיצא על ידם לתחתונים: (ו) ויהי בצותו וכו' ויבא ויעמד אצל האופן, באשר האיש היה המלמד זכות, לא רצה לקחת אש מהכרוב, שאין זה מליצתו מצד שהוא מוכן לחסד, לכן עמד אצל האופן, שמצד האופן והמערכה לא יתחייב שריפת המקדש, עמד אצלו שיגן גם על המקדש מצד המערכה שאין השריפה מחויבת, ורק שיעשה ה' חסד עם ישראל מצד ההשגחה, ויגין גם על המקדש מצד הטבע: (ז) וישלח הכרוב את ידו, ר"ל שאז שלח הכרוב ידו והביא האש בחפניו, שגם האש מצד גזרת של מעלה, והניחו בחפני האיש לבוש הבדים שהוא יקבל האש במליצת זכות, וכמ"ש חז"ל שנתקררה מדה"ד בידי האיש לבוש הבדים, ולא נחרב במקום סיכף: (ח) וירא לכרבים, אמר שעתה כאלו כנפים, שהיה עניני שעלתה בענין השגחה מבואר שהכנפי שוה יצייר בשפיטה, ואז נתגלה ידי אדם כמ"ש למעלה (א' ח'), שר"ל שאז שעלותיהם

וְהִנֵּה אַרְבָּעָה אוֹפַנִּים אֵצֶל הַכְּרוּבִים אוֹפַן אֶחָד אֵצֶל הַכְּרוּב אֶחָד וְאוֹפַן אֶחָד אֵצֶל הַכְּרוּב אֶחָד וּמַרְאֵה הָאוֹפַנִּים כְּעֵין אֶבֶן תַּרְשִׁישׁ׃ י וּמַרְאֵיהֶם דְּמוּת אֶחָד לְאַרְבַּעְתָּם כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאוֹפַן בְּתוֹךְ הָאוֹפָן׃ יא בְּלֶכְתָּם אֶל־אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶם יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּם כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִפְנֶה הָרֹאשׁ אַחֲרָיו יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּם׃ יב וְכָל־בְּשָׂרָם וְגַבֵּהֶם וִידֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם וְהָאוֹפַנִּים מְלֵאִים עֵינַיִם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּם אוֹפַנֵּיהֶם׃ יג לָאוֹפַנִּים

רש"י

הוא נפסק. (ט) והנה ארבעה אופנים. לפי שנשתנית אחת מן הפנים הוזקק לחזור ולשנות כאן כל מעשה החיות כבראשונה שלא תאמר מרכבה אחרת היא: (יב) וידיהם. של אופנים הם החור שהמרכבה

מצודת דוד

מתחת כנפיהם אשר בו לקח אחד מהם את האש: (ט) אופן אחד. אצל כל כרוב היה אופן אחד: כעין. כגון: אבן תרשיש. הוא מרגלית הנקרא: (י) מראיהם. מראה ציורם של ארבעת האופנים היה אחד זה כזה והיו כמראית האופן שנתון בתוך האופן זה ממזרח למערב וזה מצפון לדרום שאז יכול הוא להתגלגל לכל רוח מבלי סבוב והחזרה: (יא) בלכתם. זה יפרש המקרא שלפניו לומר הנה בעבור זה על ארבעת רבעיהם כאשר לכתם ילכו ולא יסבו בלכתם הואיל והיו מתגלגלים לכל צד אשר יפנה הראש הוא הכרוב שהוא המניע וראש התנועה: אחריו ילכו. אחר הראש ילכו האופנים ולא היו מסבבים עצמם בלכתם כי יכולים היו ללכת לכל צד מבלי סבוב: (יב) וכל בשרם. של גופי החיות: וגביהם. הוא הגובה מאחורי הגוף: מלאים עינים סביב. היו מלאים הרבה גוונים מחולפים בכל גביהם אבל מראיהם העיקרי המיוחד אל האופנים היה כעין אבן תרשיש כמו שכתבתי למעלה ומראה העיקרי המיוחד אל החיות היה כגחלי אש כמו שכתוב ודמות החיות מראיהם כגחלי אש (לעיל א'): לארבעתם אופניהם. רצה לומר כן הי' לכל ארבעת החיות ולאופניהם שמלבד המראה המיוחד להם היו מלאים מראה גוונים מחולפים: (יג) לאופנים להם.

מצודת ציון

כד): (ט) כעין. כגון: (יא) רבעיהם. ת"י ספריהון וזהו מלשון רבע כי כל צד הוא רבע כי ארבע לרוחים יש: יסבו. מל' סבוב והפנה: (יב) בשרם. על גופם יאמר בלשון שאלה: וגביהם. כן נקרא אחורי הגוף כמו על גבי חרשו חורשים (תהלים קכט): עינים. מלשון עין:

מראה יחזקאל

באור הענין

בנחידס ורצון לא בהכרח הטבעי שזה ליו"ל ידי אדם, שהם מוכנים לקבל השובה ולהתהפך לעשות טוב לפי הכנת המקבל כנ"ל שם: (ט) ואראה והנה ארבעה אופנים כבר כתבתי (ה' ג') כי במראה זו השיג מלמעלה למטה, שמה שהשיג במראה הראשונה בסוף השיג במראה זו בתחלה, והשיג תחלה את החשמל ואח"כ הכסא ואח"כ את האופנים, ואח"כ החיות, ובפעם הראשון קראם בשם חיות ובפעם הזה קראם בשם כרובים, כי בפעם הראשון ראה איך ינהיגו החיות את האופנים לפי סדר המערכה ושכן ההנהגה בימי

באור המלות

(כמ"ש בסימן א' פסוק ד', י"ג, כ"ז, כ"ח): י (יב) וכל בשרם. עיין בפירוש. וא"ש ג"כ שר"ל וכל בשרם וכו' וכן האופנים מלאים עינים. ור"ל בין הכרובים בכל פרטיהם שהם בשר גופם, וגביהם מה שתחתם. וכן כנפיהם וידיהם של הכרובים וכן האופנים הם מלאים עינים. שבמראה הראשונה אמר וגבותם מלאות עינים, על גב האופנים לבד כי אז השיג הנהגת האופנים ע"י החיות, וצייר שעיני ההשגחה בא מן החיות אל האופנים והעינים הם על גבי האופנים. ועתה השיג שההנהגה יוצאת מן הכסא והעינים הם למעלה מן החיות, משגיחות על החיות, ולכן צייר העינים גם בהחיות, ומן החיות ישגיחו העינים על האופנים, ומ"ש שהעינים הם סביב לארבעתם, ר"ל לארבע החיות ואופניהם:

בגלות, והיה עקר הנהגת החיות את האופנים בסדרם הטבעי שזה יצוייר בהליכה לא בעפיפה כמ"ש (שהגם שהראו לו גם את כנפיהם לא השתמשו אז בהכנפים) לכן נקראו בשם חיות מהלכות על רגליהם, ועתה שהראו לו הנהגה שהוא חוץ מחיוב המערכה שהוא שריפת המקדש וגלות ישראל, שזה נרמז בעפיפה ביעופו מעל הארץ והסדר הטבעי לכן קראם כרובים, שהכרוב עקר הם כנפיו המעופפים. וכאשר בפעם זו יקבלו החיות מכסא הכבוד מלמעלה, לכן ראה את הכסא תחלה כי הוא העקר בהנהגה זאת, והראו לו שגם בהנהגה זו שיסדר המערכה, האופנים קשורים עם הכרובים, ולזה הראו לו את האופנים שנית, ומ"ש והנה ארבעה אופנים כבר התבאר במרכבה הראשונה בפרטות על מה רומז, (עיי"ש פסוק ט"ו ט"ז י"ז): (יב) וכל בשרם שעורו כל בשרם וגביהם ילכו אל אשר יפנה הראש, ר"ל לפי שיפנו הכחות המנהיגים אותם שהם יפנו לפי מה שיפנה הראש אשר עליהם נעולם הכסא עד שבין האופנים ובין הכרובים ועלם האופן וגביהן, וכן ידי החיות וכנפיהם (כי ההנהגה זו מכונה בכנפים וידי אדם כנ"ל) הכל יפנה אל מקום פניית הראש הרוכב על הכסא, והאופנים גם הם מלאות עינים עיני ה' המשוטטים בהשגחה פרטיית: (יג) לאופנים, נאמר כי הגלגל שהוא רגלי החיות המגלגלים את

האופנים

לָהֶם קוֹרָא הַגַּלְגַּל בְּאָזְנָי׃ יד וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָד פְּנֵי הָאֶחָד פְּנֵי הַכְּרוּב וּפְנֵי הַשֵּׁנִי פְּנֵי אָדָם וְהַשְּׁלִישִׁי פְּנֵי אַרְיֵה וְהָרְבִיעִי פְּנֵי־נָשֶׁר׃ טו וַיֵּרֹמּוּ הַכְּרוּבִים הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי בִּנְהַר־כְּבָר׃ טז וּבְלֶכֶת הַכְּרוּבִים יֵלְכוּ הָאוֹפַנִּים אֶצְלָם וּבִשְׂאֵת הַכְּרוּבִים אֶת־כַּנְפֵיהֶם לָרוּם מֵעַל הָאָרֶץ לֹא־יִסַּבּוּ הָאוֹפַנִּים גַּם־הֵם מֵאֶצְלָם׃ יז בְּעָמְדָם יַעֲמֹדוּ וּבְרוֹמָם יֵרוֹמּוּ אוֹתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָהֶם׃ יח וַיֵּצֵא כְּבוֹד יְהוָה מֵעַל מִפְתַּן הַבָּיִת וַיַּעֲמֹד עַל־הַכְּרוּבִים׃ יט וַיִּשְׂאוּ הַכְּרוּבִים אֶת־כַּנְפֵיהֶם וַיֵּרוֹמּוּ מִן־הָאָרֶץ לְעֵינַי בְּצֵאתָם וְהָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם וַיַּעֲמֹד פֶּתַח שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הַקַּדְמוֹנִי וּכְבוֹד

ת"א פני האחד. סוכה ה':

רש"י

מהגלגלת בתוכן שקורין בזי"ל בלע"ז וי"ת ואסתחרן ושופכיהם: לארבעתם. שופכיהם לארבעת אופני החיות. (יג) להם קורא הגלגל באזני. אני שמעתי שהמלאך היה קורא את האופן גלגל: קורא הגלגל. להם נקרא שם גלגל: (יד) פני האחד פני הכרוב. הם היו פני השור שנהפכו לכרוב: (יט) פתח שער בית ה'. פתח ההיכל: הקדמוני. שבמזרח וזה היה מסע סילוק השני ממפתן בית קדשי

מצודת ציון

(יד) הכרוב. תרגום של תינוק הוא רביא: (טו) וירמו. ענין סלוק והרמה: החיה. קראם בשם כללי: (טז) ובשאת. ענ' נשיאה והרמה: (יז) אותם. עמהם: רוח. ענין רצון: (יט) לעמתם. ר"ל בשוה להם: הקדמוני. המזרחי:

מצודת דוד

ר"ל להאופנים ההם שמעתי באזני קול קורא אותם בשם גלגל: (יד) לאחד. לכל חיה היו ארבעה פנים: פני הכרוב. הוא הנהפך מפני השור כי אמרו ז"ל יחזקאל בקש רחמים ואמר אין קטגור נעשה סניגור כי פני השור יזכיר מעשה העגל שחטאו בו ישראל ונהפך פני השור לפני כרוב והוא אפי זוטרי מבן אדם: פני אדם. הוא אפי רברבי מבן אדם: (טו) וירומו הכרובים. ראה שהכרובים נסתלקו ממקומם: הוא החיה. ר"ל אין זו ענין אחר אלא היא החיה בעצמה אשר ראיתי על נהר כבר עם כי אז ראה פני שור ועתה ראה במקומו פני כרוב: (טז) ובלכת. ר"ל לא נשתנה התנוע' ממה שהית' ובעת ילכו הכרובים ילכו גם האופנים אצלם ובעת ישאו הכרובים את כנפיהם להתרומם מעל הארץ ללכת למעלה לא יסבו גם האופנים מאצלם: (יז) בעמדם. בעת יעמדו הכרובים יעמדו גם האופנים ובעת ירומו למעלה ירומו עמהם כי רצון החיה הוא באופנים וכאשר יעשו החיות יעשו גם האופנים: (יח) מעל מפתן הבית. כי שם הי' כמ"ש למעל': (יט) וישאו. נשאו כנפיהם למעלה: לעיני בצאתם. בעיני ראיתי בעת יצאו מבית ק"הק מעל המפתן: והאופנים לעמתם. גם האופנים היו מתרוממים לעומת הכרובים ובשוה להם: ויעמד. דמות המרכב' עמד בפתח שער בית ה' המזרחי ר"ל בפתח ההיכל הפונה למזרח

מראה יחזקאל

באור המלות

(יג) קורא. מבנין פועל, רמז שהגלגל מקבל הקריאה מהכסא למעלה וקורא אל האופנים:

באור הענין

האופנים, הוא קורא לאופנים, על האמר שמגלגלו בפעולת נפש בגשם, כי שם אין גוף, רק הגלגלו ע"י קולו ופקידתו ויניעהו כעת שכליית, שיקרא להם ויצוום אל אשר ילכו כפי פקודתו: (יד) וארבעה פנים לאחד, באשר הציג עתה את החיות מצד שמקבלים מעולם הכסא וינהיגו הנהגה נסיית, ושם אין דין למעלה כי שם הרחמים גובר, לא ראה פני שור מהשמאל, רק פני כרוב, כי גם השמאל שם מעורר רחמים, ואחר שהיה הפעולה הנשפעת מלמעלה פעולת הדין לשרוף בהמ"ק, שבזה הלך פני השמאל בתשובה, ובכ"ז הי' מדתו רחמים לכלות חמתו על העצים והאבנים, ראה פני שמאל ראשונה ונראו בצורת כרוב: (טו) וירמו הכרובים כי ענינם היה עתה לא ללכת רק להתרומם מעל הארץ ר"ל להגיע בנגד הנצחי שזה מצויר בהתרוממות ובעפיפה, שלכן נקראו עתה בשם כרובים, והיא החיה אשר ראיתי בנהר כבר כי אז הציג אותם כחיות מהלכות, ר"ל מנהיגים ע"פ סדרי המערכה, ופה הציג אותם מעופפים למעלה מן המערכה, לכן נשתנה שמם עתה מחיות לכרובים: (טז) ובלכת ובכ"ז בין בעת ילכו ר"ל שינהיגו ע"פ סדרי המערכה ובין בעת יעופו למעלה מסדר המערכה לא יסבו האופנים מאצלם כי אז יוכרחו האופנים ללכת כפי רוח החיות שעליהם המסדרים סדר המערכה, וכמו שנתבאר כ"ז במרכבה הראשונה בפרטות: (יח—יט) ויצא, עתה נסעה השכינה שלישית ממפתן לכרוב, לעוף מעל הארץ, ולהתרחק עוד מן המקדש העתיד ליחרב, ויעמד פתח שער בית ה'

אלהי־ישראל עליהם מלמעלה: כ היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי־ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה: כא ארבעה פנים לאחד וארבע כנפים לאחד ודמות ידי אדם תחת כנפיהם: כב ודמות פניהם המה הפנים אשר ראיתי על־נהר כבר מראיהם ואותם איש אל־עבר פניו ילכו:

יא א ותשא אתי רוח ותבא אתי אל־שער בית־יהוה הקדמוני הפונה קדימה והנה בפתח השער עשרים וחמשה איש ואראה בתוכם את־יאזניה בן־עזר ואת־פלטיהו בן־בניהו שרי העם: ב ויאמר אלי בן־אדם אלה האנשים

ת"א והבא לוהי . קידושין ע"ב:

רש"י

קדשים לעזרה: (כ) היא החיה. מתוך שראיתי במרכבה זו כל מעשה המרכבה הראשונה אני אומר היא אשר ראיתי בנהר כבר: ואדע. כי נהפך פני השור לפני כרוב והיו בה שני פני אדם פנים קטנים של ילד ופנים גדולים של אדם:

יא (א) **והנה** בפתח השער וגו'. הם הם שאמר למעלה אחוריהם אל היכל ה' אלא שלא פירש שם מי

מצודת דוד

לא בפתח הפונ' למערב לבית ק"ק: עליהם. על הכרובים: (כ) היא החיה. ר"ל היא עצמה החיה אשר ראיתי וגו' עם כי עתה היה פני כרוב במקום פני שור: ואדע. ידעתי אז אשר הכרובים שראיתי המה החיות עצמם: (כא) וארבעה וגו'. ר"ל כי כ"א מהארבעה הפנים אשר בכל צד היה כלול מארבעה ולכ"א מהפנים היה ארבע כנפים ודמות ידי אדם היה תחת כנפיהם: (כב) ודמות פניהם. צורת פניהם המה דמיון הפנים אשר ראיתי על נהר כבר: מראיהם. ר"ל זהו מראיהם שראיתי על נהר כבר: ואותם. וכן עצמם אשר רק פני אז: איש. כל אחד מהם הלכו על עבר מול פניו כי היה להם פנים לכל רוח ובכל עבר שילכו הנה הלכו מול פניהם וכאומר בעבור כל זה הפשטתי לדעת שזו היא החיה בעצמה אשר ראיתי על נהר כבר:

יא (א) ותשא. רוח אלהים נשא אותי במראה הנבואה: אל שער בית ה' הקדמוני. ר"ל אל שער ההיכל המזרחי ולתוספת ביאור אמר הפונה קדימה לא השער הפונה למערב לבית ק"ק: עשרים וגו'. ר"ל בם עמדה כ"ה איש וכן

מצודת ציון

(כב) ואותם. ועצמם וכן והשיאו אותם עון אשמה (ויקרא כב): עבר. פאה וצד:

מראה יחזקאל

באור הענין

הקדמוני, כאילו יוצא מן המקדש, וכאשר בא אתו מן המקדש ללכת עמהם בגולה אז תתעטף ההשגחה להנהיג נסים נסתרים כפי המערכה, ועתיד להתהפך מכרוב לחיה, שכן מקראים בעת ההליכה ר"ל בעת ינהיגו כפי הטבע, וז"ש. (כ) **היא החיה אשר ראיתי** שעתה השיגם שהיא בצורת חיות, **ואדע כי כרובים המה**, בזה ידע שגם בעת ישיגם בתואר חיות הם מושפעים מלמעלה והם ג"כ כרובים, וז"ש **אשר ראיתי תחת אלהי ישראל** ר"ל שגם אז הם תחת אלהי ישראל, שכן נקרא בעת ישגיח על ישראל בהשגחה פרטית, רק שבעת שהם חיות הנסים נסתרים וכשהם כרוב נגלה ונראה, ועתה יספר שנית צורתם כפי שהשיגם בלכתם לגולה: (כא—כב) **ארבעה פנים לאחד** וכו' ודמות פניהם וכו', שהוא כפנים שהשיג מתחלה במרכבה הראשונה:

יא (א) **ותבא אתי אל שער הקדמוני**, כי הנביא עמד בהיכל ועתה הוציאו לחוץ אל שער המזרחי, ושם ראה **בפתח השער עשרים וחמשה איש** שראה אותם שהלא בין האולם ולמזבח שהם משתחוים לשמש, עתה ראה אותם בשער בית המזרחי שהיו יוצאים מן ההיכל לשער המזרחי לקראת השמש להשתחוות לו בצאתו כמ"ש (פ"ח ט"ז), **ואראה בתוכם את יאזניה**, כי תחלה עמד הנביא לפנים מהם וראה אותם מאחוריהם ולא הכירם, ועתה עמד נגד פניהם והכיר בתוכם את יאזניהו ואת פלטיהו שהיו שרי העם: (ב) **ויאמר אלי** כי תחלה אמר לו ה' שהגל

באור המלות

(כב) ואותם. מגזרת אות וסימן, הסימנים והאותות שלהם שבם יוכרו לעין הרואה:

הַחֹשְׁבִים אָוֶן וְהַיֹּעֲצִים עֲצַת־רָע בָּעִיר הַזֹּאת׃ ג הָאֹמְרִים לֹא בְקָרוֹב בְּנוֹת בָּתִּים הִיא הַסִּיר וַאֲנַחְנוּ הַבָּשָׂר׃ ד לָכֵן הִנָּבֵא עֲלֵיהֶם הִנָּבֵא בֶּן־אָדָם׃ ה וַתִּפֹּל עָלַי רוּחַ יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלַי אֱמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה כֵּן אֲמַרְתֶּם בֵּית יִשְׂרָאֵל וּמַעֲלוֹת רוּחֲכֶם אֲנִי יְדַעְתִּיהָ׃ ו הִרְבֵּיתֶם חַלְלֵיכֶם בָּעִיר הַזֹּאת וּמִלֵּאתֶם חוּצֹתֶיהָ חָלָל׃ ז לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה חַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר שַׂמְתֶּם בְּתוֹכָהּ הֵמָּה הַבָּשָׂר וְהִיא הַסִּיר וְאֶתְכֶם

רש"י

היו וכאן פירש את שמות שרים מהם: (ג) האומרים לא בקרוב. יבואו דברי הנביאים עלינו: בנות בתים. אין לנו להם אלא בנות בתים לשבת בתוכם כי לא נגלה מן העיר הזאת עד מותנו: היא הסיר ואנחנו הבשר. כשם שאין הבשר יוצא מן הסיר עד גמר בישולו כך לא נצא ממנה עד שנמות: (ה) כן אמרתם. ידעתי כי זאת אמרתם שירושלים הסיר ואתם הבשר ואני אומר לכם כי החללים שנתתם בה היא לסיר שהם נגמרו בה אבל לכם לא תהיה לסיר לקלוט אתכם עד יום מיתה כי אתכם אוציא מתוכה: ומעלות רוחכם. העולה על דעתכם בוסר"א פלג"ש בלע"ז: (ז) הוציא. כמו

מצודת ציון

יא (ג) הסיר. הקדרה כמו סיר נפוח (ירמיה א'): (ה) ותפול. ענין חניה: ומעלות. מלשון עליה: רוחכם. ענין מחשבה ורצון: (ז) הוציא. כמו להוציא הן

מצודת דוד

כאנשים ההם דאיבי את יהוטים וגומר: (ב) החושבים. אשר חושבים און ויועצים בעיר הזאת עצת רע: (ג) האומרים. אשר יאמרו בעצתם לא בזמן קרוב יבוא היום המיועד ברע שהנביא מיועד על העיר הזאת ולכן בנות בתים ר"ל א"כ אין גם עסק כ"א לבנות בתים כי בהם נשב ימים רבים: היא הסיר. ירושלים היא הסיר שמבשלין בו ואנחנו הבשר המונח בסיר ר"ל כשם שאין הבשר יוצא מן הסיר עד גמר בישולו כן אנחנו לא נצא מן העיר הזאת עד גמר הבישול והוא ביום המיתה: (ד) לכן. הואיל וכן יאמרו הנבא עליהם הפוך אמריהם: הנבא וגו'. כפל הדבר לזרוז: (ה) ותפל. הנחה עלי רוח הנבואה: אמר. אל אנשי ירושלים: כן אמרתם. כדבר הזה לא בקרוב וגו' אמרתם אתם בית ישראל ועל בני יהודה יאמר: ומעלות רוחכם. ר"ל לא בלבד ידעתי אמריכם כי אף המחשבות העולות על רוחכם ידעתי אנכי בכל פרט ופרט: (ו) הרביתם. ר"ל ובעבור הדברים והמחשבות האלה אשר חשבתם שלא תגלו מן העיר הוסיפו לעשות הרע והרבו הרוגים בעיר הזאת ומלאתם החוצות חללים: (ז) לכן. הואיל וכן עשיתם לכן כה אמר ה' חלליכם וגו' א"ל הנה עתה נתקיים אמריכם שאמרתם היא הסיר וגו' כי חלליכם אשר הרגתם בתוכם המה הבשר ולעומת פגרי החללים דומה

מראה יחזקאל

באור המלות

(ב) החשבים און והיועצים עצת רע. העצה היא אחר המחשבה, והיא ההסכמה איך לפעול כמ"ש (ישעיה י"ד כ"ד עי"ש), והרע ידבק יותר על דבר פעליו והאון על המחשבה, און יחשב (תהלים ל"ו), לבו יקבץ און (שם מ"א) און אם ראיתי בלבי (שם ס"ו), וכן (משלי ו' י"ח) (ישעיה נ"ט ז', נ"ה ז') (ירמיה ד' י"ד) וכן אמר (מיכה ב' א') חושבי און ופועלי רע: (ו) החוצות. הם מקומות הפנויות אחורי הבתים הפך הרחוב הרחב לפני הבתים (ישעיה ט"ו): (ז) הוצא. מקור, הבדל להוציא, ע"י שהרב אהיה והוצאתי

באור הענין

לבית יהודה וכו' כי מלאו את הארץ חמס, והודיע לו שהם שולחים הזמורה להכעיס את העם, עתה פי' דבריו שאלה אנשי העם אלה הם החושבים און ויועצים רע: (ג) האומרים, כי הם היו יועצים בל ישלימו עם נבוכדנאצר, והיו מבטיחים שהחומה תגן עליהם ולא יוכל האויב לכבשה, והיו ממשילים את החומה לסיר [(כמו שכתוב ירמיה א') סיר נפוח אני רואה, ולקמן (כ"ד) שפות הסיר שפות] שכמו שהסיר מגין על הבשר בל ישלוט בו האש כן תגן החומה בפני אש האויב בל ישלוט בבני העיר, וע"כ אמרו לא בקרוב בנות בתים, ר"ל שהזהירו את העם שלא יבנו בתים בקרוב אל החומה כי שם אוכלת אש האויב, ואמרו הטעם כי היא הסיר ואנחנו הבשר, וכמו שאין לקרב את הבשר אל דופני הסיר בלא אמצעי המים המפסיקים בין הבשר והסיר כן אין לקרב הבתים אל החומה: (ה) כן אמרתם וכו' ומעלות רוחכם ר"ל אמרתם בפיכם וכן עולה ברוחכם, ר"ל כן חשבו גם בלבבכם ותסמכו בכל לב על מבצר החומה כמ"ש (ישעיה כ"ב) ותתצו הבתים לבצר החומה ולא הבטתם אל עושיה, שלא תאמינו בדבר ה' שגזר עליכם גזירה שיכבוש האויב אתכם, ואני ידעתיה, כי אין הדבר כמו שאתם חושבים שאיני משגיח ואיני יודע מה בלבבכם: (ו) הרביתם ועי"ז הרביתם בעיר הזאת כי רבים שהיו רוצים להשלים את נבוכדנצר ולצאת עמם והרגום (כנ"ל סי' ד' וסי' ט'), ומלאתם חוצותיה חלל החוץ הוא הרחוב ואתם אין רוצים כמו בעיר והם מלאו חלל שהרגום בנגעה: (ז) לכן כה אמר ה' חלליכם תמת

הוֹצִיא מִתּוֹכָהּ׃ ח חֶרֶב יְרֵאתֶם וְחֶרֶב אָבִיא עֲלֵיכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ ט וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתּוֹכָהּ וְנָתַתִּי אֶתְכֶם בְּיַד־זָרִים וְעָשִׂיתִי בָכֶם שְׁפָטִים׃ י בַּחֶרֶב תִּפֹּלוּ עַל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל אֶשְׁפּוֹט אֶתְכֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ יא הִיא לֹא־תִהְיֶה לָכֶם לְסִיר וְאַתֶּם תִּהְיוּ בְתוֹכָהּ לְבָשָׂר אֶל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל אֶשְׁפֹּט אֶתְכֶם׃ יב וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר בְּחֻקַּי לֹא הֲלַכְתֶּם וּמִשְׁפָּטַי לֹא עֲשִׂיתֶם וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם עֲשִׂיתֶם׃ יג וַיְהִי כְּהִנָּבְאִי וּפְלַטְיָהוּ בֶן־בְּנָיָה מֵת וָאֶפֹּל עַל־פָּנַי וָאֶזְעַק קוֹל־גָּדוֹל וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהֹוִה כָּלָה אַתָּה

ת"א וכמשפטי הגוים. סנהדרין ל"ט: ויהי כהנבאי. קידושין כט:

רש"י

להוציא ולשוב בניהם הבתים כי בגלות הלכו האבות והבנים ואין יורש את הבתים: (ח) חרב יראתם. כשפניתם לעזרה למלך מצרים כמו שנאמר בצדקיהו וימרד בו לשלוח מלאכיו למצרים (לקמן יז): (י) על גבול ישראל. בסוף הגבול והיא רבלתה ארץ חמת היא אנטוכיא שם נשפט צדקיהו ביד נבוכדנצר כמו שאמר בספר (מלכים ב כה) שם שחט את בניו שם נקר את עיניו, והוא סוף הגבול שנאמר במרגלים ובכמה מקומות עד לבא חמת (במדבר יג): (יא) לא תהיה לכם לסיר. המשמרת והחיה עד גמר בישולם: ואתם תהיו בתוכה לבשר. שתוכו בתוכה ותשברו בתוכה כבשר בסיר ובתוך קלחת: אל גבול ישראל אשפט אתכם. ולא בתוכה תמותו: (טו) אחיך אחיך. גלות שומרון וגלות יכניה וכל בית ישראל שהלכו בגולה: אשר אמרו להם. אשר אמרו עליהם יושבי ירושלים שלא גלו עם יכניה שהמליך עליהם

מצודת דוד

הסיר אל הסיר שמשימים בה את הבשר כי כן שמתם בה כמו הוציא: ואתכם. אבל עליכם גזרתי להוציא מתוכה משפט גמול: ואתכם הוציא מתוכה ללכת גולה ולא יתקיים אמריכם כמו על גבול: בענשכם: (ח) חרב יראתם. מחרב מלך בבל יראתם וחרב אביא עליכם ממנו: (י) על גבול ישראל. סמוך לגבול ישראל אשפוט אתכם והוא ברבלה בארץ חמת כמ"ש וישחט וגו' ברבלתה וישחט מלך בבל את בני צדקיהו וגו' ואת כל חורי יהודה שחט מלך בבל ואת עיני צדקיהו עור (ירמיה ל"ט): וידעתם. אז תדעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול: (יא) היא. ירושלים לא תהיה לעומתכם כסיר המשמרת הבשר הסומם בתוכה עד גמר הבשול כי לא תהיו בה עד יום המיתה: ואתם. אבל אתם תהיו בתוכה דומה לבשר המלעמק בתוך הסיר כי שמה תהיו נמקים ונמסים אבל לא תמותו בה כי על גבול ישראל ברבלה בארץ חמת שם אשפוט משפט מות: (יב) וידעתם. אז תדעו אשר אני ה' הנאמן לשלם גמול על אשר לא הלכתם בחקי: וכמשפטי הגוים וגו'. לעבוד ע"ז כמותם: (יג) כהנבאי. כאשר נבאתי הנבואה הזאת כי במראה הנבואה היה נראה לו כאלו

מצודת ציון

(ט) זרים. עמים עובדי כוכבים: שפטים. פגרי חללים: (י) על גבול. סמוך לגבול: (יא) אל גבול. (יג) אהה. הוא ענין לשון יללה: כלה.

מראה — באור הענין — יחזקאל

הבשר, מה שהיא תהיה כסיר לא תהיה כפי דעתכם להגן עליכם שלא ישלוט בכם האויב, רק החללים הם הבשר שישאר בסיר, אבל לא אתם, לא תשארו שם כי אתכם אוציא מתוכה: (ח) חרב, וכן לא תהיה כסיר להגן בפני חרב אויב כי חרב אביא עליכם: (ט) והוצאתי, ולא תחשבו שמ"ש שאוציא אתכם מתוכה היינו שתברחו למקום שתרצו, כי באמת יצאו בלילה בין החומותים כדי לברוח, אבל אחר שאוציא אתכם אתן אתכם ביד זרים, כמ"ש וישיגו את צדקיה בערבות ירחו, ועשיתי בכם שפטים, כמש"ש וידבר אתו משפטים: (י) בחרב תפלו, כמ"ש ויכה אותם מלך בבל ברבלה, ועז"א על גבול ישראל אשפוט אתכם כי זה היה בגבול ישראל ששם הרג את בני צדקיה והשרים: (יא) היא לא תהיה לכם לסיר כי לא תגן עליכם כי תבקע החומה, אבל אתם תהיו בתוכה לבשר עד שאל גבול ישראל אשפוט אתכם ושם תמותו, באופן שלא יוציאכם מגבול ישראל לבבל וכאילו שארתם בתוכה: (יב) וידעתם, ואז תדעו שאני ה' כשענשתי אתכם על אשר בחקי לא הלכתם, וכמשפטי הגוים הרעים עשיתם, שמ"ש למעלה וכמשפטי הגוים לא עשיתם היינו כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם כמש"ש חז"ל: (יג) ויהי כהנבאי ראה שפלטיהו מת, ואפל על פני כי סמלה תגב שמ"ש שיפלו בחרב נבא על השרים ותפסה איש שרלה שמתחים נשמע לא על כלל יהודה

עֹשֶׂה אֵת שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל׃ (יד) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (טו) בֶּן־אָדָם אַחֶיךָ אַחֶיךָ אַנְשֵׁי גְאֻלָּתֶךָ וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה אֲשֶׁר אָמְרוּ לָהֶם יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַםִ רַחֲקוּ מֵעַל יְהוָה לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה׃ (טז) לָכֵן אֱמֹר כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִֹה כִּי הִרְחַקְתִּים בַּגּוֹיִם וְכִי הֲפִיצוֹתִים בָּאֲרָצוֹת וָאֱהִי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט בָּאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם׃ (יז) לָכֵן אֱמֹר כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִֹה וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים וְאָסַפְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר

רש"י

שנבוכדנצר את צדקיהו ועתה הם משחקים על אחיהם שגלו ואומ' עליהם רחקו מעל ה': (טז) למקדש

מצודת ציון

כמו הכלה בס"א הסופה: (טו) גאלתך. כן יקרא הקרוב כי הוא ראוי לגאול נחלתו מיד הלוקח וכן כי גואל אתה (רות ג'): למורשה. מלשון ירושה: (טז) הפיצותים. ענין

מצודת דוד

מתנבא הדבר הזה והאמר נס לו המקום כמ"ש למעלה לכן הנבא עליהם וגו': ופלטיהו. הוא אחד מן השרים שעמדו בפתח השער: מת. מיתה פתאומית: ואפל וגו'. להשתחוות ולבקש רחמים: כלה אתה עשה. וכי אתה עושה כלה את השארית לבל יותר מי ועל שראהו מת פתאום והיה מראשי העם חשב שמא כן ימותו כולם: (טו) אחיך אחיך אנשי גאלתך. אמר שלש פעמים אחד נגד גלות ארץ זבולון וארץ נפתלי בימי פקח בן רמליהו כמ"ש במ"ב ט"ו ואחד נגד גלות אנשי עבר הירדן כמ"ש בדה"א ה' ואחד נגד גלות יהודה בימי יהויקים ובימי יהויכין: וכל בית ישראל כלה. הוא הגלות שגלו בימי הושע בן אלה כמ"ש במ"ב י"ז: אשר אמרו להם. אשר יושבי ירושלים אמרו על כל אנשי הגלויות האלה הנה הם רחקו מעל ה' וממקדשו והשליכם לארצות רחוקות ולא ישגיח בהם מעתה וכל א"י בכללה נתנה לנו למורשה ואנחנו נשב בכולה עד עולם וא"כ שמחים הם בגלותם ומושבים לרשת ארצם וכאומר איך א"כ תצעק על שום האנשים הרשעים ההמה: (טז) לכן. הואיל ואומרים שלא אשגיח בהם מעתה אמור להם כה אמר ה' עם כי הרחקתים ממקדשי ומארצם להיות גולים בגוים ועם כי פזרתים בארצות העמים אבל הנה משגחתי לא רחקו כי בארצות אשר באו שמה אהיה להם למקדש מעט ר"ל אשרה שכינתי בבתי הכנסיות שלהם ועם כי רחקו מן מקדשי הבית המקדש הגדול אשר בירושלים יהיה להם במקומו מקדש מעט: (יז) לכן אמר. הואיל ואומרים שאנשי הגלויות האלה לא

מראה יחזקאל

באור המלות

זכר: (טו) רחקו. ציווי, ע"י שאתם רחוקים במקום אל תקרבו עוד אליו: לנו היא, ר"ל הארץ, ומוסיף נתנה למורשה ירושת עולם: (טז) הרחקתים בגוים. הפיצותים בארצות. בספר הזה כ"מ שבאו נרדפים גוים וארצות, הארצות רחוקים יותר מן הגוים, שתחלה גלו בגוים ובבל כיון רחוקים, ואח"ז נפוצו מן הגוים לארצות רחוקות יותר עד שבארצות נפוצו יותר (עי' לקמן י"ב ט"ו, ולמעלה ו' ט'): (יז) וקבצתי אתכם מן העמים ואספתי אתכם מן הארצות. כבר בארתי (ישעיה י"א) שיש הבדל בין אסף ובין קבץ, שהמקבץ יקבץ נפזרים, והאוסף מכניס אף כנדת הון למקומו אל מקומו, ואמר שהארצות הם רחוקות יותר מן העמים, תמיד בספר זה תמיד שבארצות נפזרו יותר, כמ"ש (לקמן י"ב ט"ו וכ"מ) בהפיצי אותם בגוים וזריתים בארצות, שפזורה הוא יותר מן הפצה עיין. וכן אמר פה מן הארצות

באור הענין

אבל אחר שראה שפלטיהו מת בירושלים קודם שכבש האויב את העיר, הבין שהנבואה הזאת אינה דוקא על הכ"ה אנשים שראה עתה, שא"כ לא היה ראוי שימות פלטיה בה"י וא"כ הנבואה היא על כלל העם ולכן זעק, כלה אתה עשה את שארית ישראל, שגזרת מיתה על יושבי ירושלים שהם לבדם אשר נשארו מכל ישראל: (יד—טו) ויהי דבר ה' אחיך אחיך, השיב לו ה', שלא מאנשי ירושלים תצא שארית ופליטה לישראל, כי הם יכלו ויהיו כתאנים השוערים, רק מבני הגולה שגלו לבבל עם יכניה מהם תצא שארית, כמו שהראה ה' לירמיה (סס כ"ד) במשל שני דודאי תאנים, וז"ש אחיך הם אחיך ר"ל שגלה אשר בבבל שהם אחיך והם היטיבו דרכם והם אנשי גאולתך שעליהם הנבואה שיגאלו וזה יתקיים בם, וכן כל בית ישראל וכו' שהם יתר השבטים שגלו תחלה ע"י סנחריב שגם מהם תצא שארית שהגם שלא יגאלו בגאולה שבבית שני ישובו לעת קץ, אשר ר"ל הגם שאמרו להם אנשי ירושלים שהם רחקו מעל ה' אחר שהם על אדמת נכר ושלא ישובו מן הגולה רק לנו היא נתנה הארץ למורשה ואנחנו לבד נירש את הארץ, והם אבדה תקותם, ע"ז משיב להם שתי תשובות: (טז) לכן, נגד מ"ש שרחקו מעל ה' משיב שבכ"ז קרוב ה' להם, שהגם שהרחקתים בגוים והם רחוקים מן הארץ, והגם שהפיצותים מן הגוים אל הארצות בכ"ז אינם רחוקים ממני, כי אהיה להם למקדש מעט שאשרה שכינתי בתוכם גם שמה, והגם שלא תשרה שכינתי עליהם באתגליא ובאותות ובמופתים כמו במקדש הגדול, תשרה בסתר והשגחה מסותרת עד שאהיה למקדש מעט, ותחת המקדש יהיו בתי כנסיות ובתי מדרשות כמ"ש הז"ל ואהי להם למקדש מעט אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות: (יז) לכן, ונגד

נְפֹצוֹתֶם בָּהֶם וְנָתַתִּי לָכֶם אֶת־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ יח וּבָאוּ שָׁמָּה
וְהֵסִירוּ אֶת־כָּל־שִׁקּוּצֶיהָ וְאֶת־כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ מִמֶּנָּה׃ יט וְנָתַתִּי
לָהֶם לֵב אֶחָד וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי לֵב הָאֶבֶן
מִבְּשָׂרָם וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב בָּשָׂר׃ כ לְמַעַן בְּחֻקֹּתַי יֵלֵכוּ וְאֶת־
מִשְׁפָּטַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אֹתָם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם
לֵאלֹהִים׃ כא וְאֶל־לֵב שִׁקּוּצֵיהֶם וְתוֹעֲבוֹתֵיהֶם לִבָּם הֹלֵךְ דַּרְכָּם

ת"א ואהי להם . מגילה ט': עמ"ש

רש"י

מעט . לבתי כנישתא דאינון יהבין תניין לבית מקדשא : (יט) לב בשר . לב רך ונוח להכנע : (כא) ואל לב שקוציהם וגו' . ואותם אשר אל לב שקוץ ותועבה לבם הולך שנשארו בירושלים שלא גלו ועושים כעכו"ם ושקוצים : דרכם בראשם נתתי . שאביא עליהם חרב ושבי וילכו בגולה :

מצודת דוד

ישובו לעולם לארצם והם יורשו לכן אמור אליהם כה אמר ה' וקבצתי וגו' ר"ל כן אמר ה' וכן אעשה ואקבץ אתכם וגו' ואז אחזיר לכם את אדמת ישראל ועל ימי המשיח יאמר: (יח) והסירו וגו' ר"ל השקוצים והתועבות הנעשים בה אשר יסירו מתוכה כלומר אז לא יהיה נעשה בה עוד:

מצודת ציון

הזור כמו מי נתן העם (ש"א י"ג): (יח) שקוצים . ענין תעב ומאוס: (כ) למען . ענינו כמו באופן וכן למען יכרתו (לעיל ו'): (כא) לב . מחשבות הדבר ועקרו יקרא לב וכן בלב ים (שמות טו): נתתי . כמו אתן כי דברי

(יט) לב אחד . ר"ל לא יהיה ע"ד לבם חלוק ומסופק להאמין בה' כי בכל לב יאמינו בה' : ורוח חדשה . רצון חדש ללכת בחוקי : לב האבן . לב קשה כאבן : מבשרם . ר"ל מגופם : לב בשר . רך כבשר ר"ל מוכנע ונוח : (כ) למען . באופן שילכו בחקותי וישמרו משפטי בלבם ויעשו אותם : והיו לי לעם . להאמין בי ולשמור מצותי : ואני אהיה להם לאלהים . להציל ולהושיע אותם : (כא) ואל לב וגו' . ר"ל אבל האנשים הרשעים הנשארים בירושלים אשר לבם הולך אל תוכיות השקוצים והתועבות לא ישארו בה לעול' ראשם הנקם כי גמול דרכם אתן בראשם ויגלו מתוכה

מראה יחזקאל

באור הענין

א"ם לנו היא נתנה הארץ למורשה, שחושבים שהגלהים שגלה אבדה תקותם , משיב וקבצתי אתכם מן העמים, שמן העמים הקרובים אקבץ אותם בגאולת בית שני שנקבצו גולי בבל ושבו לא"י , ואספתי שלעתיד יאסוף את עשרת השבטים שהם בארצות רחוקות ולא שבו בבית שני, ונתתי לכם את אדמת ישראל לא כמו שאמרו לנו נתנה הארץ למורשה: (יח) ובאו שמה והסירו את כל שקוציה, זה היה בגאולת בית שני שאז הסירו השקוצים שאנשי כנה"ג בטלו יצרא דע"ז, ואת כל תועבתיה, זה יהיה בגאולה העתידה שאז יבטל יצרא דעריות ויתר תועבות: (יט) ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה עד עתה היו הסבות אל החטא הרוח והלב, שהרוח היא המעלה הציורים מעומק הנפש אל פני הלב, ורובי הציורים הם נוטים לרעה כמ"ש כי יצר לב האדם רע מנעוריו, שיעלה ציורי קנאה ותאוה ונקמה ותאות ואז יתעורר הלב שהוא הכח המושל בנפש ותעמוד מלחמה בקרבו, כי ציורי השכל והבינה יטו אל הטוב וציורי היצר הרע יטוהו אל הרע, ויש לו שני לבבות, ר"ל שני מושלים ומנהיגים א' יפתהו לרע וא' לטוב, ואז יהיה לכם לב אחד שכח המושל בנפש לא יתעורר רק אל הטוב כפי עצת השכל והבינה, וגם אתן בקרבכם רוח חדשה שהרוח לא יעלה ציורים רעים כלל רק ציורי ענוה וקדושה ויראת חטא, והסירותי את לב האבן מבשרם שעד עתה היה לבבם כאבן שקשה לפתח עליו פתוחים ורשמים, וכן לא היה מוכן לקבל הרושמים האלהיים וציורי המוסר והחכמה, ואז אתן להם לב בשר רך לקבל עליו מכתב אלהים וציורי הקדושה והרוחניות, וע"י ההכנה הזאת. (כ) בחקתי ילכו כי לא יעכב היצר בפניהם, ועל ידי כן והיו לי לעם ואני אשרה שכינתי עליהם: (כא) ואל לב, חוזר אל הדבור שדבר אליו בפסוק י"ב (שדבור זה נפסק באמצע על ידי שפלטיהו מת והנביא זעק וה' השיב לו על צעקתו, וכשנגמר התשובה חזר לדבריו הקודמים) שאמר אשר בחקי לא הלכתם, רק אל לב שקוציהם ותועבותיהם לבם הלך לבם הלך שדבק בע"ז שהם שקוצים ובעריות ויתר תועבות, ולכן דרכם בראשם נתתי, שאגמול להם כפי

באור המלות

אשר נפוצותם, רק שבארצות חוץ מן קיבוץ שמפוזר גם שהקיפה אל א"י כוא הידוע, הוסיף החידוש שיאסף אותם, כמ"ש ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ (ישעיה י"א): (יח) שקוציה תועבתיה. ע"ל (ה' י"א): (כא) ואל לב שקוציהם הלב הוא עקרו של דבר ומרכזו, לא עשו השקוצים בחיצוניותם נגד רק עשו לבם ועקרם, לא עבדו ע"ז מאהבה ויראה רק דבקו בה בעצמה:

בְּרֹאשָׁם נָתַתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ כב וַיִּשְׂאוּ הַכְּרוּבִים אֶת־כַּנְפֵיהֶם וְהָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם וּכְבוֹד אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה׃ כג וַיַּעַל כְּבוֹד יְהוָה מֵעַל תּוֹךְ הָעִיר וַיַּעֲמֹד עַל־הָהָר אֲשֶׁר מִקֶּדֶם לָעִיר׃ כד וְרוּחַ נְשָׂאַתְנִי וַתְּבִיאֵנִי כַשְׂדִּימָה אֶל־הַגּוֹלָה בַּמַּרְאֶה בְּרוּחַ אֱלֹהִים וַיַּעַל מֵעָלַי הַמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי׃
כה וָאֲדַבֵּר אֶל־הַגּוֹלָה אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר הֶרְאָנִי׃

יב א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם בְּתוֹךְ בֵּית־הַמֶּרִי אַתָּה יֹשֵׁב אֲשֶׁר עֵינַיִם לָהֶם לִרְאוֹת וְלֹא רָאוּ אָזְנַיִם לָהֶם לִשְׁמֹעַ וְלֹא שָׁמֵעוּ כִּי בֵּית מְרִי הֵם׃ ג וְאַתָּה בֶן־אָדָם עֲשֵׂה לְךָ כְּלֵי גוֹלָה וּגְלֵה יוֹמָם לְעֵינֵיהֶם וְגָלִיתָ מִמְּקוֹמְךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר

ת"א ואתה בן אדם . נדרים מ':

רש"י

(כב) וישאו הכרובים . לאחר שגמר דבריו אלי נסתלק : (כג) על ההר אשר מקדם לעיר. הוא הר הזיתים שהוא במזרחו של העיר וזה מסע שלישית : (כד) במראה ברוח אלהים . נדמה לי כאילו עכשיו הוא מחזירני מירושלים לבבל:

יב (ג) כלי גולה. כלי לשתות ומקידה קטנה ללוש בה חררה אות לבית ישראל שבירושלים שיעשו כן

מצודת ציון מצודת דוד

שהנבואה ברורה כאילו כבר נעשתה : (כג) ויעל. נסתלק : למרק עונם : (כב) וישאו הכרובים . הרימו כנפיהם להסתלק
(כד) נשאתני . ענין לקיחה כמו ישא ברכה (תהלים כד) : מן המקום ההוא : לעמתם . לעומת הכרובים בבוא להם :
יב (ב) המרי . ענין מרד וסרוב : (ה) ההר . ענין השירה עליהם. על הכרובים : (כג) ויעל. נסתלק מעל תוך העיר :
וכן קסר נא בקיר (לעיל ח') : בקיר . בכותל : על ההר. הוא הר הזיתים העומד במזרח העיר : (כד) ורוח. רוח הנבואה לקחני משם והביאני אל ארץ כשדים : במראה
ברוח אלהים . במראת הנבואה נראה לי כאלו הביאני אל ארץ כשדים כי באמת שם היה אבל מתחלה נראה לי במראה הנבואה כאלו בא לירושלים כמ"ש והבא אותי ירושלמה במראות אלהים (לעיל ח') ועתה נראה לו במראה הנבואה כאלו חזר למקומו : ויעל מעלי. ואז נסתלק מעלי המראה אשר ראיתי: (כה) אל הגולה. אל אנשי הגולה למען ישלחו הדברים לקרוביהם לירושלים : את כל דברי ה' וגו'. כי הדברים אשר הראוהו בשנה ששית שאז הובא לירושלים במראה הנבואה:
יב (ב) בתוך בית המרי. על אנשי הגולה יאמר : אשר עינים להם. אשר יש להם עינים לראות בהם ואינם רואים ר"ל הנה בעיניהם ראו גלותם מן הארץ וגם לקחו מוכר : ולא שמעו . אל דברי הנביא המזהירם : (ג) כלי גולה. כלים המיוחדים לאנשי גולה והם תרמיל וכד וקערה וכדומה : וגלה יומם. בעצם היום תהיה גולה לעיניהם

באור המלות מראה יחזקאל באור הענין

(ג) וגלה יומם. כ"מ שנאמר יומם בא לגלה עמו , והוא הסך של גלה, אבל יום כולל לפעמים גם הלילה: דרכה, והם אחמים בעצמם : (כב) וישאו הכרובים ראה שנסעה השכינה מן העיר וכבוד ה' התרחק מאתם: (כד) ורוח נדמה לו שהרוח שהביא אותו לירושלים נשא אותו אל הגולה עם המראה, כי גם השכינה הלכה אתו , ושם עלה המראה מעליו : (כה) ואדבר אל הגולה, לנחמם שהשכינה עמם , ושמוד ישובו לארצם :

יב (ג) בתוך בית המרי אתה יושב והראיה לזה אשר עינים להם לראות ולא ראו כי מי שלא הוכן בטבעו להכיר נסי ה' ונפלאותיו מתוך מעשיו ואין לו השרשים של האמונה אינו נקרא ממרה , רק אויל וסכל, אבל הם עינים להם לראות וכשאינם רואים הם ממרים , (כמ"ש החרשים שמעו והעורים הביטו לראות . ישעיה מ"ג עמש"ש) : אזנים ר"ל עכ"פ הנה שאין רואים בעיניהם הלא יש להם אזנים לשמע מפי הנביאים שהם יגידו למו , ולא שמעו וזה מצד כי בית מרי המה לא מצד הסכלות : (ג) ואתה בן אדם לכן נוה שיעשה הנביא מעשים שיראו בעיניהם את המעותד לבא עליהם וגם שישמעו באזניהם כי הנביא יפרש להם את הדבר שיראה , להם . עשה לך, נוהו לעשות ג' דברים , א] שיעשה בלי גולה, ויגלה יומם, ר"ל יום אחד, לעיניהם, דהיינו שיגלה ממקום למקום מתוך העיר, ב] וגלית ממקומך אל מקום אחר לעיניהם היינו שיגלה ממקום שהוא שם היינו מן העיר הזאת אל עיר אחרת , וזה יהיה סימן על בני הגליות שעברו כבר כמ"ש גלו בתחלה

לְעֵינֵיהֶם אוּלַי יִרְאוּ כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה׃ ד וְהוֹצֵאתָ כֵלֶיךָ כִּכְלֵי
גוֹלָה יוֹמָם לְעֵינֵיהֶם וְאַתָּה תֵּצֵא בָעֶרֶב לְעֵינֵיהֶם כְּמוֹצָאֵי גּוֹלָה׃
ה לְעֵינֵיהֶם חֲתָר־לְךָ בַקִּיר וְהוֹצֵאתָ בּוֹ׃ ו לְעֵינֵיהֶם עַל־כָּתֵף
תִּשָּׂא בָּעֲלָטָה תוֹצִיא פָּנֶיךָ תְכַסֶּה וְלֹא תִרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ כִּי־
מוֹפֵת נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ ז וָאַעַשׂ כֵּן כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי כֵּלַי
הוֹצֵאתִי כִּכְלֵי גוֹלָה יוֹמָם וּבָעֶרֶב חָתַרְתִּי־לִי בַקִּיר בְּיָד בָּעֲלָטָה

רש"י

אלא, יאמרו ללוט בלק בגומא על גבי קרקע והאלים נכנסים בהוכו והם לא שמעו לו והוצרכו לכך, והוא הכתוב בספר קינות ויגרס בהלן שני (איכה ג') במדרש קינות: וגלה יומם. מיום אל יום שנים שלשה ימים נהוג בעצמך כאדם המכין לעדיו לגלות שירא‍ו בני הגולה וישאלו מה מעשך ואתה תגיד להם שסימן הוא לצדקיהו ועמו וישלחו להם אלו את שלוחיהם ויודיעו לאחיהם וקרוביהם אשר שם ככל אשר ישמעו מפיך, וכן כל יומם שבמקרא לשון יום יום הוא דבר הנוהג ימים רבים, כך שמעתי משמו של רבי מנחם ואמת דבריו: אולי יראו. שמא יבינו אפרנצבו"ם בלע"ז: כי בית מרי המה. לפיכך עדיין הוא שמא: (ד) כמוצאי. קומ"א אישוא"ש בלע"ז: (ה) חתר לך בקיר. סימן לצדקיהו שיצא דרך מחתרת מערה כי ירא לצאת דרך בפרהסיא מפני הכשדים: (ו) בעלטה תוציא. לכשתחשך הוציא את כליך:
(ז) כלי הוצאתי ככלי גולה יומם. יום יום הייתי מראה להם שאני מתקן לעצמי כלי גולה:

מצודת דוד   מצודת ציון

ותזול ומפרש איך יהיה הגלות ואמר שתהיה גולה ומעותק (ו) בעלטה. ענין חשך ואפלה כמו ועלטה היה
ממקומך אל מקום אחר ר"ל מביתו אל בית אחר כעומד
ממרחק והוא לרמז על גלות ירושלים כאשר יפרש בענין: אולי יראו. ר"ל אולי ישמו לב על מה שיראו ברמז כפועל
כי בית מרי המה ואתם מקבלים תוכחת הנביא מסם ובתומר לכן עשה הרמז הזה אולי תועיל בזה ואף שכל הנבואה הזאת
וכרמזים האלה נאמרו על יושבי ירושלים עכ"ז אולי מהם יקחו מוסר ויכנע לבבם: (ד) והוצאת כליך. כלי הגול'
שתעש' תוציא בעצם היום לעיניהם כמו שמוציאים כלי גולה ר"ל בענין דרך הוצאת כלי גולה: ואתה תצא. ר"ל הצא
סוב בערב ממקומך אל מקום האחר: כמוצאי גולה. כדרך היוצאים לגול' שיוצאים אף בלילה ולא ימתינו עד יאור היום:
(ה) חתר לך. עשה לך חתירה בקיר הבית ודרך בו יוציא את עצמו והוא לרמז על צדקיה שיצא מן העיר דרך מערה:
(ו) על כתף תשא. את כלי הגולה ומטלטליו: בעלטה תוציא. הכלים ומטלטלים תוציא באופל החושך מבלי קחת
ביד דבר המאיר כדרך הולכי גולה: פניך תכסה. כאדם הבוש להראות פנים: ולא תראה. כי בכלל הפנים יכוסו
העינים ולא יראה דבר: כי מופת. ר"ל עשה כן כי אותך נתתי למופת לבית ישראל כמו שתעשה אתה מנהג גולים כן
יגלו הם ויעשו כמו שעשית: (ז) ככלי גולה. בענין דרך הוצאת כלי גולה: יומם. בעצם היום: ביד. עם ידי התרתי

מראה יחזקאל

באור הענין   באור המלות

אולי יראו כי בית מרי המה כי מזה יזכרו בשני הגליות שעברו עליהם: (ד) והוצאת, ג] נוהו עוד שיגלה פעם שלישית בגלות קבוע שיוציא את כליו בכלי גולה שזה סימן על גלות השלישי שעתיד להיות שאז יוציאו כל כליהם ולא ישאר מאומה, כאדם שיוצא לגלות עם כל אשר לו על מנת שלא ישוב עוד. ואתה

לעיניהם. כי לשעמים לוה ה' לנביא לעשות מעשים כפ"ש לתת תוקף לנבואתו, כמו האזור פשתים של ירמיה, ופה לא היה נקיום הנבואה רק כדי שישאלו העם, ואמר שלש פעמים לעיניהם, כי נוהו לעשות שלשה דברים לעיניהם: (ד) כמוצאי גולה. היוצא ברצון כמו לדעת את מוצאך (ש"ב ג') שעל הככרת-הנ"ע מוצאי, כמו היא מוצאת:

עוה לו עוד שבגלות הזה הג' יעשה א"ע כאילו רוצה לברוח מן הגלות ההכרחי שיגלה ע"י האויב, ויצא בערב בהחבא לצד אחר שלא אל הצד שיצא יומם בג' פעמים הראשונים עד שידמה במוצאי גולה, כהיוצא לגולה ברצון לגולה אחרת, שלא אל הגולה ההכרחי שרוצה האויב להוליכו, וזה היה משל על צדקיהו שרצה לברוח בלילה, עד שבעת שנבקעה העיר והיו העם מוכנים לצאת לגולה לבבל רצה הוא לצאת בלילה בהחבא לצד אחר. ובזה לוה לו שיעשה ג"כ ג' סימנים, א] שיצא בערב בהחבא לא ביום, ב] שלא יצא דרך שער העיר רק דרך מחתרת, וז"ש. (ה) לעיניהם חתר לך בקיר כמ"ש ויצאו דרך שער בין החומותים, ג] באיכות משאת כליו, ועל זה אמר. (ו) לעיניהם על כתף תשא שישא כל כליו בפעם א' על כתפו כדרך הבורח, ושיוציאם בעלטה, שכ"ז סימנים על הבריחה, עוד לוהו ענין אחר פניך תכסה ולא תראה את הארץ שאחר שיעשה הסימנים האחרונים המורים על בריחת צדקיהו יכסה פניו להיות לאות שיכוסה עיני צדקיהו הבורח ולא יראה מהלכו עד שישוב ליד האויב ולארץ בבל, כי מופת נתתיך שכ"ז מופת לבית ישראל מה שיקרה להם ולמלכם: (ז) ואעש כן כל. הוצאתי ספר העקר של הוצאת הכלים שעורם

הוֹצֵאתִי עַל־כָּתֵף נָשָׂאתִי לְעֵינֵיהֶם׃ ח וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי בַּבֹּקֶר לֵאמֹר׃ ט בֶּן־אָדָם הֲלֹא אָמְרוּ אֵלֶיךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בֵּית הַמֶּרִי מָה אַתָּה עֹשֶׂה׃ י אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הַנָּשִׂיא הַמַּשָּׂא הַזֶּה בִּירוּשָׁלִַם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם׃ יא אֱמֹר אֲנִי מוֹפֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי כֵּן יֵעָשֶׂה לָהֶם בַּגּוֹלָה בַשְּׁבִי יֵלֵכוּ׃ יב וְהַנָּשִׂיא אֲשֶׁר־בְּתוֹכָם אֶל־כָּתֵף יִשָּׂא בָּעֲלָטָה וְיֵצֵא בַּקִּיר יַחְתְּרוּ לְהוֹצִיא בוֹ פָּנָיו יְכַסֶּה יַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאֶה לַעַיִן הוּא אֶת־הָאָרֶץ׃ יג וּפָרַשְׂתִּי אֶת־רִשְׁתִּי עָלָיו וְנִתְפַּשׂ

רש"י

(י) הנשיא המשא הזה. על המלך צדקיהו אני מראה המשא הזה ל' נבואה: (יב) פניו יכסה. מחמת כלימה שהוא בורח מן העיר לילה: (יג) ופרשתי את רשתי עליו. מערה היתה לו מביתו עד ערבות יריחו ויצא דרך המערה מה עשה הקב"ה הביא צבי אחד לפני חיל כשדים והולך לפניהם על גג המערה והם רודפים אותו

מצודת ציון

(בראשית מ"ז): מופת. סימן ואות: (יב) לעין. כמו בעין ונוסף בו למ"ד במקום בית וכן ישבת לכסא (תהלים ט'): ונתפש. ענין לכידה: במצודתי. שם כלי מכלי הצידים וכן

מצודת דוד

בקיר לצרכי לצאת דרך בו: (ט) הלא אמרו. הלא שאלו תוהים על מה אתה עושה כדברים האלה והאומר הם שאלו ואתה לא השיבות להם: (י) אמור. תשובה על שאלתם: הנשיא המשא וגו'. ר"ל על הנשיא הוא המלך עליו נרמז המשא הנבואה הזאת מה שיקרהו בירושלים אותו ואת כל בית ישראל וגו': בתוכם. ר"ל בחומות העיר: (יא) אני מופתכם. אני לכם למופת: כאשר עשיתי. ללכת כדרך הגולים: כן יעשה להם. ומחזר ומפרש שילכו גולה בשבי: (יב) והנשיא. הוא המלך צדקיה: אל כתף. על הכתף ישא כלי הגולה ומטלטליו באופל החושך וכן יצא מן העיר: בקיר. יעשו לו חתירה בקיר להוציא בו את עצמו ועל המערה יאמר כי דרך בו ברח: יען אשר וגו'. ר"ל למען לא יראה הוא בעיניו את עם הארץ כשהוא בורח שהוא לו לבושת ולכלימה לכן יכסה פניו: (יג) ופרשתי וגו'. ואז"ל מערה היתה לו מביתו עד ערבות יריחו וברח דרך בו ונזדמן צבי הולך ממעל על המערה ורדפו כשדים אחר הצבי וכבואם לפתח המערה מצאו את המלך יוצא ותפשוהו: בבלה ארץ כשדים. לבבל שהיא מארץ כשדים: ואותה לא יראה. כי נ"נ עיור

מראה יחזקאל

באור המלות

(יא) בגולה בשבי. יש גולה שיכול ללכת לכ"מ שירצה, ויש גולה שהוא בשבי בארץ שביו, כמ"ש השובים משבי הגולה (עזרא כ' ה'): (יב) יען אשר. מלת יען מורה על התיחדות דבר מסבה קודמת על צד הגמול, שכר או עונש, ולא יצדק פה?

באור הענין

על גלות הג' כי שני הגליות הראשונים שעליהם רמז במ"ש שני פעמים וגלה יומם, וגלית ממקומך, כבר היו, ובערב אחר שגלה יומם מן העיר שב כמתגנב בערב אל העיר וגרה. נגד האחר דבק מחתרת, וספר שעשה את המחתרת ביד בל ישמע קול מקבות וכלי ברזל: (ח—ט) ויהי דבר ה' אלי בבקר אחר שהראם זאת לעיניהם (נגד מ"ש אשר עינים להם לראות) היה להם זמן כל הלילה שישימו זאת על לבם, וישאלו, כמ"ש הלא אמרו אליך מה אתה עשה, ובבקר טוב שיאמר להם הנמשל בפירוש, (נגד מ"ש אשר אזנים להם לשמוע): (י) הנשיא המשא הזה, פירש לו שהנעשה שעליו מרמז המשא הזה הוא הנשיא צדקיהו, והמקום שבו יתהוה הדבר שעליו רמז במשא הוא בירושלים שהוא יצא לערב כמוצאי גולה ויכסה פניו, ויתר הנושאים שרמז עליהם במשא הוא כל בית ישראל, אשר המה בתוכם ר"ל בכ"מ שנמצאים שם בא"י: (יא) אמר אני מופתכם, שכל המעשים שעשיתי כן יעשה להם, שנגד מה שגלה הנביא ג' פעמים, הוא הסימן כי בגולה בשבי ילכו, ר"ל שני פעמים הראשונים מורה על הגולה היינו שני הגליות שעברו, והפעם השלישי שיצא עם כליו מורה שילכו בשבי בימי צדקיה, שהשבי קשה מן הגולה. שהוא ע"מ שלא ישוב עוד מארץ שביו: (יב) והנשיא מ"ש ואתה תצא בערב כמוצאי גולה זה מרמז על הנשיא שירצה לברוח, ואל כתף ישא כל אשר לו, ויצא בעלטה ואופל, ושיחתרו בקיר בין החומותים, ונגד מ"ש פניך תכסה, כן פניו יכסה למען אשר לא יראה לעין הוא את הארץ, בזה כלל שני רמזים, א] כמו שהנביא כסה פניו ברצונו כן המלך כסה עד עתה פניו ברצונו ולא השגיח על עניני העם והנהגתם, וז"ש שלא יראה לעין הוא בעצמו את הארץ להשגיח עליה לעשות צדק ומשפט, ב] כמו שע"י שכסה פניו לא יכול לראות את הארץ כן יען שכסה המלך פניו עד עתה, לא יראה עתה הדרך הנכון: (יג) ופרשתי את רשתו עליו ויפול בית

בִּמְצוּדָתִי וְהֵבֵאתִי אֹתוֹ בָבֶלָה אֶרֶץ כַּשְׂדִּים וְאוֹתָהּ לֹא־יִרְאֶה וְשָׁם יָמוּת׃ יד וְכֹל אֲשֶׁר סְבִיבֹתָיו עֶזְרֹה וְכָל־אֲגַפָּיו אֱזָרֶה לְכָל־רוּחַ וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם׃ טו וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בַּהֲפִיצִי אוֹתָם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִי אוֹתָם בָּאֲרָצוֹת׃ טז וְהוֹתַרְתִּי מֵהֶם אַנְשֵׁי מִסְפָּר מֵחֶרֶב מֵרָעָב וּמִדָּבֶר לְמַעַן יְסַפְּרוּ אֶת־כָּל־תּוֹעֲבוֹתֵיהֶם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ יז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יח בֶּן־אָדָם לַחְמְךָ בְּרַעַשׁ תֹּאכֵל וּמֵימֶיךָ בְּרָגְזָה וּבִדְאָגָה תִּשְׁתֶּה׃ יט וְאָמַרְתָּ אֶל־עַם הָאָרֶץ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַםִ אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לַחְמָם בִּדְאָגָה יֹאכֵלוּ וּמֵימֵיהֶם בְּשִׁמָּמוֹן יִשְׁתּוּ לְמַעַן

עזרו קרי

רש"י

וכשיצא צדקיהו מן המערה בערבות יריחו ראוהו יונה ותפשוהו: ואותה לא יראה. כי ברבלה בארץ חמת דבר אתו משפטים ועיור את עיניו ואח"כ הביאו לבבל כמו שנאמר בספר (מלכים ב' כ"ה, ובירמיה נ"ב): (יד) וכל אגפיו. שריו, ומנחם פתר בו לשון כנפים: אזרה לכל רוח. אספרד"י בלע"ז הם יוחנן בן קרח ושרי החיילים שגלו למצרים ושם השיגתם חרבו של נבוכדנצר כשהחריב את מצרים: (טז) למען יספרו את כל תועבותיהם. ויאמרו בעונינו לקינו כי כזאת וכזאת עשינו והודיע כי לא על חנם גליתים:

מצודת דוד

את עיניו עד-לא הביאו לבבל ואם כן לא ראה את בבל: (יד) את סביבותיו. המסבבים אותו להיות לו לעזר: בכל אגפיו. לבאות חיילותיו אפזר לכל רוח והחרב שאויב אשלוף מתערה לרדוף אחריהם: (טו) כי אני ה'. שנאמן לשלם גמול: בהפיצי. בעת אפזרם בגוים בא זאת הטעמים אז ידעו שאני ה': (טז) והותרתי. אשאיר מהם אנשים מעטים אשר יקל לספרם: למען יספרו. שנשארים ההם אשר באו שם בשבי הגולה: וידעו. האומות ידעו שאני ה' נאמן לשלם גמול: (יח) ברעש תאכל. הראה עצמך לפניהם כאילו תאכל ברעש: (יט) אל עם הארץ. הם אנשי הגולה: ליושבי ירושלים. על יושבי ירושלים: אל אדמת. על אדמת ר"ל אותם היושבים עדיין על אדמת ישראל ולא גלו ממנה: בשממון. בתמהון לבב ובעצב: למען תשם. ר"ל דאגתם תהיה על כי תהיה ארצם שממה מן האנשים המתאחזים אותה

מצודת ציון

מצודים וחרמים (קהלת ז'): (יד) אגפיו. כנפיו וכן ואת כל אגפיך (לקמן ל"ט) ועל התפשטות החיילות יאמר וכמ"ש מוטות כנפיו (ישעיה ח): אזרה. ענין פזור כמו וזריתי פרש (מלאכי ב): רוח. פאה ועבר: אריק. מלשון ריק ור"ל אוציא ואריקן חרב מתיקה וכן שמן תורק (ש"ה א): (יח) לחמך. מאכלך: ברעש. ענין תנועות הרעדה: ברגזה. ענין חרדה ופחד: (יט) בשממון. תמהון לבב:

מראה יחזקאל

באיר הענין

כאריב אשר השיגוהו בערבות יריחו והבאתי אותו בבלה ואותה לא יראה כי ינקרו עיניו, וזה משל השני על כיסוי הפנים וחסרון הראיה: (יד) וכל אשר סביבתיו בין עזרו שהם חיילותיו, ובין כל אגפיו היוצאים אתו אזרה לכל רוח כמש"ש וכל חילו נפוצו מעליו וחרב אריק אחריהם כי הרגו אח"כ בארצות שונות: (טו) וידעו ר"ל ובזה תרויח שני דברים, א] שהם עצמם ידעו כי אני ה' בעת שאפיץ אותם בגוים, ויכירו שיש אלהים שופטים בארץ: (טז) והותרתי, ב] שלכן אותיר מהם אנשי מספר גם מן הרשעים שגם בגלותם לא יכירו את ה' (כמו אלה שהלכו למצרים והקטירו גם למלכת השמים. ירמיה מ"ד), למען יספרו את כל תועבותיהם בגוים ויראו גם הגוים ויכירו שהענשתי אותם בדין ובמשפט על תועבותם, וידעו כי אני ה' ועיני משוטטות בכל הארץ: (יח) לחמך שיאכל לחמו ברעש, כמתירא מן האויב וכדואג שיכלה לחמו: (יט) ואמרת שזה סימן ליושבי

באור המלות

ומוכרח כמ"ש בפירוש: (יג) במצודתי. יש שרשו מצד ומורה על חוזק ומבצר, ה' סלעי ומצודתי, ויש שרשו צוד, ומורה על צידים שם, כמו כדגים שנאחזים במצודה רעה, וי"ל שסכלה שישימו שם מלכים אסורים שהם כמו במבצר סביב כל יקרב איש נצודים מהם, ונלכדו הוא במבצר, כמ"ש עליו לשון זה (לקמן י"ז כ', י"ט ט'): (יד) אגפיו. תרגום כנפים גפין. שנלוים אליו ככנף אל הגוף, כמו והיו מוטות כנפיו (ישעיה ח'): (טו) בהפיצי אותם בגוים וזריתי אותם בארצות. הזריה בא בדבר שהיו מחוברים יחד, כמו אשר זורה ברחת ובמזרה, והפיזור בא בדברים מחוברים, ככלי יוצר תנפצם, וכבר הראתי למעלה (ו' ח', י"א ט"ז) שיזכיר תמיד שגלו אל הגוים ופזר אל הארצות, אל הגוים נפוצו ממקום דבוקם אמר לשון נפוץ, ואל הארצות כבר היו נפוצים, ויזרו כמוץ לפני רוח, וכן תפס לשון זה לקמן (כ' כ"ג, כ"ב ט"ו, כ"ט י"ב, ל' כ"ג כ"ו, ל"ו י"ט): (יח) ברגזה ובדאגה. הרוגז על ההוה,

תשם ארצה ממלאה מחמס כל־הישבים בה׃ כ והערים הנושבות תחרבנה והארץ שממה תהיה וידעתם כי־אני יהוה׃ כא ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃ כב בן־אדם מה־המשל הזה לכם על־אדמת ישראל לאמר יארכו הימים ואבד כל־חזון׃ כג לכן אמר אליהם כה־אמר אדני יהוה השבתי את־המשל הזה ולא־ימשלו אתו עוד בישראל כי אם־דבר אליהם קרבו הימים ודבר כל־חזון׃ כד כי לא יהיה עוד כל־חזון שוא ומקסם

רש"י

(יט) ממלואה. מעושרה: מחמס כל היושבים בה. בעון חמס יושביה: (כ) הנושבות. לי"ש הביי"ט בלע"ז: (כב) מה המשל הזה. למה אתם מושלים כן תמיד בפיכם למשול דבר זה: יארכו הימים. ולא תבוא הפורעניות ובתוך כך יאבד החזון הרע שהנביאים נבאים לנו וישתכח ויתקע: (כג) ימשלו. לשון משל: (כד) לא יהיה עוד כל חזון שוא. לא יוכלו עוד נביאי השקר להבטיח אתכם שלום על שקר כי

מצודת ציון

תשם. מלשון שממה: מחמס. ענין גזל ועושק: (כ) הנושבות. מיושבות באנשים: תחרבנה. מלשון חורבן: (כב) מה. כמו למה וכן מה יתאונן אדם חי (איכה ג): חזון. נבואה: (כג) השבתי. ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה יד): (כד) ומקסם. מלשון קסם והוא ענין כשוף: חלק. חלקלקות:

מצודת דוד

בעון החמס של היושבים בה: (כ) הנושבות. המיושבות מאנשים: תחרבנה. תהיינה חרבות: כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: (כב) מה המשל הזה. ר"ל למה אתם מושלים המשל הזה על ענין אדמת ישראל: יארכו הימים. על כי ייעודי הנביאים היו לזמן רחוק היו אומרים הנה בארוכת הימים יהיה נאבד כל הנבואה כי לא יזכר בה ובדרך לעג אמרו בלשון הנהוג בכן אדם המרחיק לעשות דבר מה שלא יזכר בה בזמן שקבע ולא יעשהו: (כג) קרבו הימים. ר"ל היעוד הרע יהיה בזמן קרוב ויהיה א"כ דבר כל הנבואה ולא תשכח: (כד) כל חזון שוא. ר"ל מעתה לא יוכלו נביאי השקר לנבאות על השלום בשוא ולא יקסמו עוד חלקלקות אמרים להבטיח את השלום כאלו בהיות עוד הנבואה ע:

מראה יחזקאל — באור הענין

ירושלם שבעת המצור יאכלו לחמם בדאגה וזה יהי' סבה למען תשם ארצם, כי אם לא היו באים במצור ולא היו נלחמים עם נבוכדנצר רק היו משלימים אתו לא הי' מחריב ארצם, וכ"ז יהי' מחמס כל היושבים בה, שע"י החמס אשר בלבם שילחמו עם נבוכדנצר ושיוחרב ארצם, ויהיה החורבן, אז לעונש על החמס העבר: (כ) והערים כן ועוד ישיג בזה תועלת שע"י שהערים הנושבות תחרבנה ע"כ ידעו כי אני ה', וישימו לב להאמין בה' ובהשגחה ושכר ועונש: (כח) ויהי דבר ה' הנה באו אל הנביא שתי דברות הדבור הראשון לעומת שהיו אומרים שדבר הנביא לא התקיים כלל, והיו ממשילים דבריו אל דברי החוזים בכוכבים שהיו בטלים ברבות הימים, והדבור השני לעומת מה שהיו אומרים שעל כל פנים לא יתקיימו במהרה רק לימים רבים: (כב) בן אדם מה המשל הזה, שהם לקחו משל ודמיון ממה שקרה להגדת הוברי שמים החוזים בכוכבים, שלפעמים לא יבואו דבריהם, כי העתידות שיגידו חוזי כוכבים שיחויבו מצד המערכת נקשרות עם הזמן, ועת יהלך הזמן ישתנה המערכת ויחוייבו ענינים אחרים הפך ממה שראו בזמן הקודם, וז"ש יארכו הימים, כן העתידות שיגידו מצד המערכת נקשרות עם הסבות ומסובבי הטבע ועת ישתנה אחד מן הסבות ברבות הימים יאבד החזון ולא יבא, וז"ש ואבד כל חזון, וזאת לקחו למשל על נבואת הנביאים אשר נבאו בשם ה', אמר להם מה המשל הזה לכם ר"ל הלא המשל הזה אינו נאות לכם בית ישראל שאתם אינכם תחת המזל, רק תחת ההשגחה, וכן מה המשל הזה על אדמת ישראל, הלא ארץ ישראל אינה תחת המערכה רק ארץ אשר ה' דורש אותה: (כג) לכן אמר אליהם. השבתי את המשל הזה, ר"ל אז שלא ימשלו המשל הזה אף לפי שאתם שהענין תלוי במערכת, כן ולא ימשלו אותו עוד בישראל, כי יכירו שאף אם יצדק המשל הזה בעכו"ם שהם תחת המערכה אינו צודק בישראל שאינם תחת המערכה, ומפרש (נגד מ"ש השבתי את המשל) כי אם דבר אליהם קרבו הימים שהדבר קרוב בין בזמן ובין בסבות הטבע, שעז"א ודבר כל חזון, וא"כ אף אם יהיה תלוי במערכה בוא יבא ולא יתבטל, כן נגד מ"ש ולא ימשלו אותו עוד בישראל, אמר. (כד) כי לא יהיה עוד חזון שוא לא חזון ע"י כוכבים שרואין דבר שוא, ולא מקסם חלק בתוך בני ישראל ר"ל ולא קסם על ידי חכמי התולדה וכת המשער שידברו חלקות

חֵלֶק בְּתוֹךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כה כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה אֲדַבֵּר אֵת אֲשֶׁר אֲדַבֵּר דָּבָר וְיֵעָשֶׂה לֹא תִמָּשֵׁךְ עוֹד כִּי בִימֵיכֶם בֵּית הַמֶּרִי אֲדַבֵּר דָּבָר וַעֲשִׂיתִיו נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ כו וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ כז בֶּן־אָדָם הִנֵּה בֵית־יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים הֶחָזוֹן אֲשֶׁר־הוּא חֹזֶה לְיָמִים רַבִּים וּלְעִתִּים רְחוֹקוֹת הוּא נִבָּא׃ כח לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לֹא־תִמָּשֵׁךְ עוֹד כָּל־דְּבָרָי אֲשֶׁר אֲדַבֵּר דָּבָר וְיֵעָשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃

רש"י

מהרה אקדים את דברי נביאי האמת לבוא: מקסם חלק. דבגיילו"א בלעז, קסם של חלקלקות: (כה) תמשך. טר"א אלונגיא"ה בלע"ז: (כז) לימים רבים. הנבואה לא תתקיים אלא לזמן מרובה:

מצודת דוד

זמן רחוק: (כה) אני ה' אדבר. ר"ל עתה אני מדבר לומר דעו את אשר אדבר דבר יהיה נעשה מהרה ולא תמשך עוד להאריך הזמן כמאז: אדבר דבר. אדבר אל הנביאים ועשיתיו בזמן קרוב: אשר הוא חוזה. אשר הנביא מתנבא: לימים רבים. ר"ל הוא אומר שתהיה הדבר אחר ימים רבים ובאלו יאמרו א"כ יארכו הימים ואבד כל חזון כמ"ש למעלה: ולעתים וגו'. כפל הדבר במ"ש: (כח) כל דברי. ר"ל אף אחד מדברי וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כ'): ויעשה. מהרה:

מצודת ציון

ודברי חנף: (כה) תמשך. ענין אריכת זמן: (כז) ולעתים. מלשון עת וזמן:

מראה יחזקאל

באור הענין

להחניף את העם: (כה) **כי אני ה' אדבר** כי ידעו שהנבואה היא רק מה' ע"י ההשגחה האלהיית הבלתי נקשרת עם הזמן והטבע ומסובביה, ויש הבדל בין דבר החוזה בכוכבים ובין דבר הצופה ברוח אלהים, שהחוזה בכוכבים יגיד מה שמחויב לפי סדר המערכה להשתלשל ממצב הכוכבים שיהיה בזמן פלוני, שיעמוד כוכב פלוני נגד פלוני במצב איבה ויחויב ממנו כ"וכ, ויוכל להיות שהחוזה לא ידע שאר התולדות הנקשרות עמו ושיהיה סבה אחרת ומצב אחר נעלם מעיניו שלפיהו ישתנה הענין, או שהחוזה לא כוון הזמן היטב, אבל הנביא בשם ה' כשיאמר שה' דבר להביא רע בזמן פלוני, אינו אומר שהרע מחויב לבא ומוכרח מצד התולדה, רק שאומר שאז יגזור ה' שיבא הרע, כי גזרת ה' היא המעשה המביא את הרע אל המציאות, וה' דבר אל הנביא שבעת פלוני ידבר ויגזור שתבא הרעה, וזה עצמו יהיה המעשה שיביא את הרע, וזה אין תלוי בשום סבה אפשריית השינוי, כי רצון ה' לא ישתנה, וז"ש **כי אני ה' אדבר את אשר אדבר** אני אדבר אל הנביא ואודיע אותו את אשר אדבר בזמן פלוני ואת אשר אגזור אז והדבור עצמו שאדבר אז יהיה המעשה, וז"ש **אשר אדבר דבר ויעשה**, שע"י הדבור יעשה, וממילא **לא תמשך עוד**, כי אין שום סבה שיעכב ביד ה', שהגם שלפעמים יעכב ה' את הגזרה ומאריך אף ולא ידבר דבר הגזרה אולי ישובו העם בתשובה, אבל **בימיכם בית המרי** שאין תקוה שתשובו בתשובה כי נתמלאה הסאה, **אדבר דבר ועשיתיו**, ר"ל והדבור עצמו יהיה המעשה: (כו) **ויהי דבר ה'**, עתה בא אליו הדבור השני לעומת מה שהיו אומרים שהגם שדברי הנביא באו בשם ה' ודבר ה' לא תשוב ריקם, בכ"ז הלא גם ה' ידבר לפעמים מה שיהיה לימים רבים ולא יביא הרעה תיכף אולי ישובו, כמו שהיה ברוב היעודים הקשים שהאריך זמנם, וז"ש. (כז) **הנה בית ישראל אמרים החזן אשר הוא חזה לימים רבים**, החזון הוא מה שרואה במחזה הנבואה, והנבואה היא מה שנשלח לנבא ולהודיע אל העם, והם אומרים שהחזון הוא לימים רבים, וגם **מה שהוא מנבא** בשליחות אל העם ג"כ הוא **לעתים רחוקות**: (כח) **לכן אמר אליהם כה אמר ה' לא תמשך עוד כל דברי**, ר"ל הגם שעד עתה פעמים שנמשך כלל הגזרה אולי ישובו בתשובה, ולפעמים נמשך מקצת הדבר, שלא הביא הרעה כולה תיכף רק מקצתה אולי ישובו, כ"ז היה עד עתה שלא נחתם גז"ד ומה שדבר את הרע לא היה כדי שיעשה רק כדי שלא יעשה, ר"ל כדי שישובו בתשובה ולא יעשה הרע, אבל עתה לא

באור המלות

והדאגה על השמיד: (כה) תמשך. לשון נקשה על הנגזרה: (כז) לימים ולעתים: ימים מציין המשך הזמן, ועתים מציין חלות הדבר בנקודה מיוחדת מן הזמן כמ"ש (ירמיה נ' ד'), והחזון מה שרואה במחזה. יאמרו שמה שיקרה במשך ימים רבים רואה במחזה בפעם אחת ודומה לו שיעשה כאחד, ובאמת יעשה במשך ימים רבים דבר אחר דבר, והנבואה היא מה שישולח לנבאות ולהודיע שגזה ע"כ שיעשה בפעם אחד, אמרו שהעת שיחול הדבר הוא רחוק באחרית הימים:

יג א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא אֶל־נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּבָּאִים וְאָמַרְתָּ לִנְבִיאֵי מִלִּבָּם שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃ ג כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הוֹי עַל־הַנְּבִיאִים הַנְּבָלִים אֲשֶׁר הֹלְכִים אַחַר רוּחָם וּלְבִלְתִּי רָאוּ׃ ד כְּשֻׁעָלִים בָּחֳרָבוֹת נְבִיאֶיךָ יִשְׂרָאֵל הָיוּ׃ ה לֹא עֲלִיתֶם בַּפְּרָצוֹת וַתִּגְדְּרוּ גָדֵר עַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל לַעֲמֹד בַּמִּלְחָמָה בְּיוֹם יְהוָה׃ ו חָזוּ שָׁוְא וְקֶסֶם כָּזָב הָאֹמְרִים נְאֻם־יְהוָה

ת"א על הנביאים. עקרים מ"ג פ"ו:

רש"י

יג (א) הנבלים. השוטים: רוחם. כמו רצונם: (ד) כשועלים בחרבות. כשיבא אדם על פרץ המולבא בורח השועל על פרצה אחרת ואינו עומד בפרץ להלחם: (ה) לא עליתם בפרצות. לא עשיתם מעשים טובים שיכלו לעכב את הרעה מלבא: (ו) חזו. לשון נבואה: ויחלו לקיים

מצודת ציון

יג (ג) הוי. הוא ענין לשון יללה: הנבלים. הפחותים ונבזים כמו ונבל נבלה ידבר (שם ל"ב): רוחם. ענין רצון: (ד) כשועלים. שם חיה מה: בחרבות. מלשון חורבה: (ה) בפרצות. מלשון פרצה ושבר: ותגדרו גדר. ענין

מצודת דוד

יג (ב) אל נביאי ישראל. על נביאי השקר יאמר: לנביאי מלבם. לאלו המתנבאים נבואות מלבם. נאמר שמעו דבר ה' כאילו ה' שלחם: (ג) הוי. יש להתאונן על הנביאים האלה הנבלים אשר הולכים אחר רצונם לומר מה שיש עם רצונם ומה שלא ראו בנבואה: (ד) כשועלים בחרבות. כמו השועלים בעסם בחרבות כשאדם בא בפרצת החורבה אין מי עומד למולו לעכבו מליכנס שמה אבל כולם יברחו דרך פרצה אחרת וכמו השועלים ההם כן היו נביאיך אתה ישראל ולאשר יפרש במקרא שלאחריו: (ה) לא עליתם בפרצות. אתם הנביאים הנבלים לא עמדתם בפרצות לעכב על האויב לבל יבואו, ר"ל לא עמדתם בתפלה לעכב הפורעניות: ותגדרו. מלת לא משמשת בשתים לומר לא גדרתם גדר במקום הפרצה ר"ל לא החזרתם את ישראל למוטב לעשות תשובה: לעמוד. למען יוכלו עמוד במלחמה מול האויב בעת בוא משפט השלום גמול העון: (ו) חזו שוא. נבואת נבאו וכזב קסמו כי גם הקוסם לא ידעהו: האומרים. בדבריהם אמרו נאם ה' ולא כן הוא כי ה' לא שלחם:

מראה יחזקאל

באור המלות

(ב) הנבאים. לא נמצא בקמץ, ושאר כל הנבאים בשו"א, כי הנבואה המדומה יאמר תמיד בהתפעל, כל איש משוגע ומתנבא כמ"ש בפי' ש"א, וכן בנפעל מורה שאינם נבאים באמת רק עושים עצמם כן: (ג) הולכים אחר רוחם. כמו איש הולך רוח (מיכה ב' י"א): (ו) שוא, כזב.

באור הענין

תמשך עוד כל דברי ר"ל אף מקצת מדברי, כי אשר אדבר דבר יהיה כדי שיעשה ולא אמתין סן ישובו בתשובה כי נחחם גז"ד:

יג (ב) הנבא, עוסו לנבאות על נביאי השקר שבדו נבואות שקר מלבם ומחזיקים ידי מרעים בל ישובו מדרכם הרעה: (ג) הוי על הנביאים הנבלים, ר"ל כי הנביא מתנאו, א] שישיג נבואה אמתית, ב] שתכלית נבואתו תהיה לתקן את העם, ונגד הא' אמר שהם נביאים נבלים שלא דבר ה' בם, והנה הנביא האמת ישיג נבואתו או ברוח ה' שיחול עליו וידבר בו, לעומת זה אמר שהם הולכים אחר רוחם, ר"ל רוח דמיונם, ולא רוח ה' דבר בם, או שיראה מחזות גדולות שמכעס זה נקראו רואים חוזים צופים, אבל הם לבלתי ראו, מאומה: (ד) כשעלים ונגד הענין השני שצריך שיתקן פרצת העם, אמר שנביאיך ישראל דומים בשעלים בחרבות, שהשועל מוב לו הפרצה מן הגדר, א] שדרך הפרצה יכנס אל הכרם להשחיתו, ב] שדרך הפרצה יברח, שאם יבא אדם כנגדו בפרצה א יברח בפרצה שכנגדה בעצמתו, וכן היו נביאי השקר שדרך הפרצות אשר היו בעם נכנסו אליהם וקבלו דבריהם אשר החניפו להם שדרכם טובה, ב] שדרך הפרצות ברחו בעת נתפסו בדבריהם ושקרותם תלו הדבר בפרצות העם: (ה) לא עליתם בפרצות, ר"ל כי נביאי האמת משתדלים. א] לגדור גדר שלא ימצא פרץ בין העם, ב] לעמוד בפרץ, שגם במקום שנשאר פרוץ שלא נגדר, אם בא האויב (היינו המקטרג על העם) עמדו בפרץ ללחום עם האויב, דהיינו ילמדו זכות ויתפללו וישיבו חמה ויגינו בזכותם על הדור (כמ"ש (לקמן כ"ב) ואבקש איש גודר גדר ועומד בפרץ לפני), כמשל הגבור העומד במקום שהחומה פרוצה ולוחם עם האויב, אבל אתם לא עליתם בפרצות להשיב מלחמה בעצמכם נגד האויב, כי להפך הייתם כשועלים בחרבות שבבוא האויב בורחים בעד הפרצה, ולא גדרתם גדר על בית ישראל לגדר פרצה ר"ל לתקן את הדור, כי הייתם כשועלים שטוב להם הפרצה ליכנס דרך שם, לעמד במלחמה שמצד שהוא יעמדו במלחמה ביום שגזר ה' שיבא האויב, אם ע"י הגדר שיכלא האויב מלבא, אם ע"י גבורי כח לעמוד בפרץ: (ו) חזו שוא, ר"ל, א] החזון שיחזו הוא דבר שוא וריק שאין לו מציאות רק ברוח דמיונם, והקסם

יְהוָה לֹא שְׁלָחָם וְיִחֲלוּ לְקַיֵּם דָּבָר׃ ז הֲלוֹא מַחֲזֵה־שָׁוְא חֲזִיתֶם וּמִקְסַם כָּזָב אֲמַרְתֶּם וְאֹמְרִים נְאֻם־יְהוָה וַאֲנִי לֹא דִבַּרְתִּי׃ ח לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן דַּבֶּרְכֶם שָׁוְא וַחֲזִיתֶם כָּזָב לָכֵן הִנְנִי אֲלֵיכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ ט וְהָיְתָה יָדִי אֶל־הַנְּבִיאִים הַחֹזִים שָׁוְא וְהַקֹּסְמִים כָּזָב בְּסוֹד עַמִּי לֹא־יִהְיוּ וּבִכְתָב בֵּית־יִשְׂרָאֵל לֹא יִכָּתֵבוּ וְאֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבֹאוּ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃ י יַעַן וּבְיַעַן הִטְעוּ אֶת־עַמִּי לֵאמֹר שָׁלוֹם וְאֵין שָׁלוֹם

ת"א וסיתא ידי. כתובות ק"י: בסוד עמי. שם:

רש"י

דבר. ואיך סבורים לקיים דבריהם. לשון תוחלת וי"א איקויירא"ס בלע"ז. לשון אחר לשון המתנה: (י) והוא בונה חיץ. והנה עמי כבוני בנין מחילה והנביאים טחים אותו תפל קרקע הדומה לטיד ואינו

מצודת דוד

ויחלו. ר"ל ואיך א"כ מבטיחים תוחלת אל העם שיתקיים הדבר שאומרים: (ז) מחזה. נבואת שוא נבאתם כי לא היתה נבואה: ומקסם כזב. ר"ל אף הקסם לא ידעתם: (ח) הנני. הנה אני אליכם אתכם: (ט) ידי. מכת ידי: בסוד. לא יהיו בקבוצת עמי להכנס יחד עמהם להחשב עם ה' כמותם: ובכתב וגו'. להיות נכתב עמהם לחיות בעולם הנצחי כמ"ש כל הכתוב לחיים בירושלים (ישעיה ד'): לא יבאו. בתוך הבאים בזמן הגאולה: כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: (י) יען וביען. הכפל לחזק ולומר בעבור זה הטעון לבד ראויים הם לגמול העונש הזה: הטעו את עמי. היו מטעים אותם לאמר שלום יהיה לכם ובעבור זה אחזו בדרכם ולא עשו תשובה: ואין שלום. ר"ל ובשקר הבטיחו השלום כי אין שלום מיועד להם: והוא בונה חיץ. כ"א מהנביאים הוא בונה חיץ שהוא כותל לבנים גרועה וחלושה

מצודת ציון

בנין כותל: (ו) ויחלו. מלשון תוחלת והקוה: (ט) בסוד. ענין קבוץ ואסיפה כמו בסוד משחקים (ירמיה ט'): (י) הטעו. מלשון הטעאה ומתעה: חיץ. הוא מלשון מחיצה המוזכר בדרז"ל: טחים. ענין מריחה לסתום הסדק וכן וטח את הבית (ויקרא יד): תפל. כל דבר שאינו מתוקן כל צרכו

מראה יחזקאל

באור הענין

והקסם שבו יגידו העתידות הוא דבר כזב שלא יהיה הדבר כמו שאמרו, עד שאין ממש בדבריהם לא מצד הדבר עצמו שהוא שוא, ולא מצד התועלת שידעו על ידו את העתיד כי הוא כזב, ב] שחוץ מזה הם מיחסים השוא הזה לדבר ה', וז"ש ואומרים נאום ה', ובאמת ה' לא שלחם, וא"כ אחר שאין לדבריהם מציאות לא מצד עצמם ולא מצד משלחם איך ייחלו לקיים דבר, איך יתקיימו דבריהם: (ז) הלוא א"א שיתקיים מצד עצמו כי מחזה שוא חזיתם ולא מצד המשלח כי אמרים נאום ה' ואני לא דברתי שלא לבד שלא שלחתים בשליחות כי לא דברתי כלל: (ח) לכן יאמר שמגיע להם עונש כפול, א] על מה שינבאו כזה בשם ה', שגם אם לא היו מחטיאים את העם בנבואתם הלא נביא השקר מיתתו בחנק, ב] על מה שבדבריהם מתעים את העם מדרכי ה', ותחלה יגיד עונשם על נבואת השקר, וז"ש יען דברכם שוא וחזיתם כזב הנני אליכם כי זה הנוגע לכבודי: (ט) והיתה ידי, חושב ג' עונשים א] בסוד עמי לא יהיו שלא יהיה להם חלק בסוד עם ה' שהיא תורתם וקדושתם שבעבורם נקראו עם ה', ב] בכתב בית ישראל לא יכתבו שלא יהיה להם חלק לעוה"ב שזה נמלץ בדברי הנביאים בכתיבה, כמ"ש כל הכתוב לחיים בירושלים (ישעיה ד'), כל הכתוב לחיים (דניאל י"ב), ויכתב בספר זכרון לפניו והיו לי ליום אשר אני עושה סגולה (מלאכי ג'), ג] שלא יהיה להם חלק בארץ, וז"ש ואל אדמת ישראל לא יבאו (והוא נגד מ"ש ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל תורה וארץ ישראל ועוה"ב, שא"י באה לתקן חיי הגוף וחיים המדיניים, ועוה"ב על חיי הנפש, והתורה הנר המאיר לשני השלמיות האלה ומקשרם יחד): (י) יען, עתה יודיע העונש ע"מ שהטעו את העם, וז"ש יען וביען ר"ל עונש תוך עונש, עונש כפול על פרי המעשה חוץ מן המעשה עצמו, יען שהתעו את עמי לאמר שלום, שהבטיחו אותם על שלומם הפנימי שדרכם טובה ועל שלום החיצון שלא יבא עליהם האויב, ובזה חזקו ידיהם בל ישובו, ובאמת אין שלום, והוא בונה חיץ, מצייר שהעם בונה מחיצה של קנים חלושה, ונביאי השקר טחים את המחיצה אותה בתפל, טיח עב המכביד על הקיר ובלתי מתקיים, והנמשל י"ל פנימי וחיצון, א] שהקיר רומז ע"מ שחזקו ונעלו חומת ירושלים מפני האויב וחשבו שלא יוכל לכבשה ובאמת הוא חיץ חלש, והם בדבריהם

באור המלות

שוא דבר שאין בו ממש, וכזב דבר בלתי מתקיים: (ז) לא דברתי. מוסיף על לא שלחם (פסוק ו'), כמ"ש (ירמיה כ"ג כ"א) לא שלחתי, לא דברתי: (י) יען וביען. עונש במדה ובמשקל, ועמ"ש בתו"ס בחקותי (סימן כ"א): חיץ:

וְהוּא בֹּנֶה חַיִץ וְהִנָּם טָחִים אֹתוֹ תָּפֵל׃ יא אֱמֹר אֶל־טָחֵי תָפֵל וְיִפֹּל הָיָה ׀ גֶּשֶׁם שׁוֹטֵף וְאַתֵּנָה אַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ תִּפֹּלְנָה וְרוּחַ סְעָרוֹת תְּבַקֵּעַ׃ יב וְהִנֵּה נָפַל הַקִּיר הֲלוֹא יֵאָמֵר אֲלֵיכֶם אַיֵּה הַטִּיחַ אֲשֶׁר טַחְתֶּם׃ יג לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה וּבִקַּעְתִּי רוּחַ־סְעָרוֹת בַּחֲמָתִי וְגֶשֶׁם שֹׁטֵף בְּאַפִּי יִהְיֶה וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ בְּחֵמָה לְכָלָה׃ יד וְהָרַסְתִּי אֶת־הַקִּיר אֲשֶׁר־טַחְתֶּם תָּפֵל וְהִגַּעְתִּיהוּ אֶל־הָאָרֶץ וְנִגְלָה יְסֹדוֹ וְנָפְלָה וּכְלִיתֶם בְּתֹכָהּ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃

רש"י

מתקיים לפני הגשמים: תפל. אימומג"ן בלע"ז. וי"א בלאסטריי"א בלע"ז: (יא) ואתנה. כמו ואתן: אבני אלגביש. אבני ברד גדולות, ואומר אבני לפי שהם מזהירות ככל אבני גביש (ברד) הוא מדמה אותם אל גביש שהיא אבן טובה כענין שנאמר ראמות וגביש (איוב כ"ח) ורבותינו אמרו אל גביש שעמדו באויר על נב איש וזהו מכה רבינו שנאמר ומטר לא נתך ארצה (שמות ט') אותם שהתחילו לירד לא הגיעו לארץ: תפלנה. על הקיר: (יב) איה הטיח. כך כשתבא הרעה יאמר לכם איה השלום שהבטחתם: (יד) הקיר.

מצודת ציון

קרוי הפל וכן היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו'): (יא) היה. כמו יהיה: שוטף. יורד בחוזק: ואתנה. כמו ואתן: אלגביש. הוא כמו שתי מלות אל גביש ור"ל אבני ברד דומות אל גביש והוא אבן יקר כמו ראמות וגביש (שם כח): (יב) הקיר. הכותל והוא החיץ שזכר: (יד) והרסתי.

מצודת דוד

והוא הנבואה שהיו אומרים: והנם. והנה הם טחים על הכותל טיח תפל שאינו מתוקן כהלכתו ליפות הכות: ולהחליקו ר"ל מייפים הנבואה במליצה נאותה ומזויפת להיות מקובל על הלב: (יא) אמור וגו' ויפול. ר"ל אמור אל טחי הטפל למה אתם טחים הבנין הלא תדעו שיפול ולא יתקיים כלומר מה תועלת ביופי המליצה הלא אין ממש בנבואה: היה גשם שוטף. הנה אם יהיה גשם שוטף וכן אם אתן אני אבני אלגביש שתפלנה עליה וגם רוח סערה שתבקע את הקיר ר"ל אם יבא אויב חזק יהיה אם כן נראה לכל בטול הנבואה: (יב) והנה נפל הקיר. כשיפול הקיר הלא יאמר מה תועלת היה בטיח ר"ל כשיבוטל הנבואה הלא יאמר מה תועלת ביופי המליצה ומיטב הדבור: (יג) ובקעתי. ר"ל כן אעשה ואבקע את הקיר בחמתי ע"י רוח סערה ובאפה יהיה עליה גשם שוטף ואבני אלגבים אוריד עליה בחמה לכלותם ר"ל אביא אויב חזק ויבוטל הנבואה: (יד) והגעתיהו. את הקיר אגיע עד הארץ כי יפול למטה: ונגלה יסודו. על כי יפול הכותל ממעל בעל היסוד יהיה א"כ נראה היסוד: ונפלה. כאשר תפול הקיר אז גם אתם שתי הטפל תכלו

מראה יחזקאל

באור המלות

מענין מתולת הקיים בלשון משנה, שחולה המקום לשנים ע"י מחילה: (יא) ויפל. אשר יפול: ואתנה. כמו ואתן, כמו ואתנה ידעתן (בראשית ל"א): (יג) ובקעתי. פעל יוצא בשלישי: בחמתי, באפי. עי' הבדלם למעלה (ס' י"ג):

באור הענין

טחים את הקיר שיתראה חזק ובאמת הוא טיח תפל המכביד על הקיר ולא יתקיים כמו שיבאר, וגם ירמוז בהקיר אל קיר הברזל שהם ה' בינו לבין העיר (כמ"ש למעלה סי' ד'), ור"ל שהם שמו חיץ ומחילה בינם לבין אלהיהם, כמ"ש כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם, ובאשר שדרך המחילה של קיים שיש בה נקבים יכול עדיין להביט אליהם דרך הנקבים כמציץ מן החרכים, הם טחים אותו תפל, ר"ל גורמים שתסור ההשגחה מהם לגמרי ע"י שמשחיתים דרכם: (יא) אמר לאותם אשר טחים תפל אשר יפול ר"ל שהטפל הלא הוא מלד עצמו מוכן ליפול ובלתי מתקיים, מכ"ש אם היה גשם שוטף בביהיה גשם בודאי הגשם ידיח את הטפל מן הקיר, ובפרט כי עם הגשם הטבעי אתן-אני בהשגחתי דבר הבלתי טבעי, כי אבני אלגביש תפלנה שהם שוברים את הקיר בעצמו ורוח סערות תבקע את הקיר: (יב) והנה עי"כ נפל הקיר בעצמו הלוא אז יאמר אליכם איה הטיח אשר טחתם, שלא תפול הקיר כ"ש שלא יתקיים הטפל, ועתה יבאר דבריו: (יג) כה אמר ה' ובקעתי רוח סערות בחמתי, שיש הבדל בין חמה ובין אף, שהחמה היא הכעס הפנימי השמור בלב, ואף הוא המגלות הכעס ע"י עונש, וכשיסיר האף בגם החמה פנימית, שינו רע, אבל כשאף שיגלה ע"י החמה פנימית הוא רע, ובכ"ז לפעמים אחר שיגלה האף ויעניש תשוך החמה כי אז תתקרר דעת הקוצף ע"י שהעניש וכלה חמתו, אבל אם אחר שיגלה האף עוד החמה קיימת אין תקוה, וז"ש שע"י החמה הפנימית תבקע רוח סערות, ונגלה החמה לחוץ להיות אף חיצון אז יתגשם להיות גשם שוטף, ר"ל לא גשם רגיל רק שישטוף הכל ע"י האף, ובכ"ז לא תשוך החמה בזה רק התעורר שנית עד שהגשם יתגשם ויגלד להתהוות ממנו אבני אלגביש ע"י החמה וזה יהיה לכלה: (יד) והרסתי נגד ג' ענינים, אז הירוס הקיר, שהוא התפוררות שלא תהיה שלמה, והוא

טו וְכִלֵּיתִי אֶת־חֲמָתִי בַּקִּיר וּבַטָּחִים אֹתוֹ תָּפֵל וְאֹמַר לָכֶם אֵין הַקִּיר
וְאֵין הַטָּחִים אֹתוֹ׃ טז נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּבְּאִים אֶל־יְרוּשָׁלַםִ וְהַחֹזִים
לָהּ חֲזוֹן שָׁלֹם וְאֵין שָׁלֹם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ יז וְאַתָּה בֶן־אָדָם
שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־בְּנוֹת עַמְּךָ הַמִּתְנַבְּאוֹת מִלִּבְּהֶן וְהִנָּבֵא עֲלֵיהֶן׃
יח וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִֹה הוֹי לִמְתַפְּרוֹת כְּסָתוֹת עַל ׀ כָּל־
אַצִּילֵי יָדַי וְעֹשׂוֹת הַמִּסְפָּחוֹת עַל־רֹאשׁ כָּל־קוֹמָה לְצוֹדֵד נְפָשׁוֹת

רש"י

היא ירושלים: (יח) הוי למתפרות כסתות. קוטרא"ש בלע"ז כמין כסתות קטנות היו תופרות ותולות לשואלים אליהם על אצילי ידיהם וקוסמות להם באותן כסתות קסם שקרים ולמי שהם חפצות אומרות קסם טוב ולמי שרוצות אומרות קסם רע: אצילי. איישיל"ש בלע"ז. אצילי ידי. כמו אצילי ידים וכמו תלמי שדי (הושע י"ב): ועושות המספחות. על ראשי האנשים אף הם לקסום בהם ולא ידעתי מה הם ומתוך שנאמר וקרעתי אותם אומר אני שהן של בגד. וי"ת פת כומרים וכן הרגם במות הלוחות מחפין פת טומרים. המספחות כמו ספחני נא (שמואל א' ב') ליאשגמנ"ץ בלע"ז, ויש לועזים פלטראיי"ש בלע"ז: לצודד נפשות בהן. הן צודות הנפשות לגיהנם שמחזיקות ידי הרשעים לקסום להם שלום ומרפות ידי צדיקים לקסום להם רעה: הנפשות תצודדנה וגו'. תמיה היא: ונפשות לכנה תחיינה. לכנה כמו לכם

מצודת דוד

בתוכם ר"ל כשיבוא האויב ויבוטל הנבואה אז יכלו הנביאים ההם: כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: (טו) וכליתי. אשלים את חמתי בקיר ר"ל אבטל את כל דברי הנבואה: ובטחים. ר"ל בהנביאים שמייפים נבואת השקר במליצה נאותה ומזוייפת: ואומר לכם. אז אומר לכם אין הקיר ר"ל הנה לא נתקיימה הנבואה ואין תקומה אל הטחים אותו הם הנביאים ההם כי אז יכלו גם המה: (טז) נביאי ישראל. הם יפרש אמריו לומר הבונים והטחים הם נביאי ישראל וגו': חזון שלום. נבואה מהבטחת שלום: ואין שלום. ר"ל ובשקר יבטיחו כי אין שלום מיועד להם: (יז) המתנבאות מלבהן. אשר בודות מלב ואומרות בנבואה: (יח) הוי למתפרות כסתות וגו'. כן היה דרכם לתפור כסתות קטנות והיו תולות להנשאלין על אצילי ידיהם ובאותן כסתות היו קוסמות ולמי שחפצות אומרות קסם טוב ולמי שחפצות אומרות קסם רע: על כל וגו'. של הנשאלין: ועושות המספחות. היו עושות לקסום קסמים להשימם על ראש כל קומה ר"ל על ראש כל אדם מהבאים לשאול קסמים (ויקרא האדם קומה על כי הוא לבד הולך בקומה זקופה ולא כן שאר הבריות): לצודד נפשות. ר"ל נרמות אותם לבוא עליהם עון אשמה כמה שמאמינים בקסמים: הנפשות. וכי מסראוי לצודד נפשות של עמי להטעותם בעון הקסם ולהחיות בזה נפש עצמיכן לקחת על זה שכר להתפרנס בה וכי הגון הדבר שבעבור

מצודת ציון

מלשון הריסה והפלה: ונגלה. מלשון גלוי: (טו) וכליתי. ענין השלמה: (יח) למתפרות. מלשון תפירה: כסתות. כענין כרים העשוים למלאות המקום וכדאז"ל וכא למעטה בכרים ובכסתות (סוכה ג'): אצילי. הם בתי השחי תחת הזרועות וכן תחת אצילות ידיך (ירמיה לח): ידי. כמו ידים ונפלה המ"ם וכן וקרע לו הלוי (שם כב): המספחות. היא כמו מטפחות והוא כענין צעיף כמו והמטפחות והחריטים (ישעיה ג') ולפי שהן נדבקות ונצמדות על הראש אמר מספחות מלשון ספחני נא (ש"א ב'): לצודד. מלשון צדיה ולכידה:

באור הענין — מראה יחזקאל — באור המלות

בקיעת הקיר, ב] והגעתיהו אל הארץ שהיא הנפילה
לגמרי, ג] ונגלה יסודו שלא ישאר שארית עד

(יח) אצילי ידי. בית השחי. וידי כמו ידים, כמו וקרע

היסוד בה, וכל החשוב שתפול הקיר לבדה ולא יוזקו האנשים, ע"כ אמר ונפלה וכליתם בתוכה שתפול הקיר על האנשים, ובזה וידעתם כי אני ה': (טו) וכליתי מודיע כי אחרית החמה אכלה רק בקיר ובטחים תפל, שהוא בירושלים ובנביאי שקר שבה לא בכלל ישראל: (טז) נביאי ישראל ר"ל עונש זה יבא ע"י נביאי ישראל יען שנבאים אל ירושלים והחזים לה חזון שלום ועי"כ אינם שבים בתשובה ואין שלום: (יח) הוי למתפרות כסתות, כמו שבקדושה מניחים תפילין על היד כנגד הלב לשעבד תאות ומחשבת הלב לה', ומניחים על הראש כנגד המוח לשעבד כח השכל והמחשבה אליו יתברך, כן היו הנשים הקוסמות מתפרות כסתות על אצילי היד במקום תפש"י, והיו קוסמות שהן מצודדות נפשות החיים של העם וכח לבבם שיהיו שבוים תחת רשותם, ללכת אחרי זימה וכל תאוה רעה, והיו עושות מספחות על ראש כל קומה לצודד שם כחות המחשבה שיסורו העם אל מחשבות טובות מאחרי את ה' ותורתו, על הראשון אמר הנפשות תצודדנה לעמי וכי יהיה בכחכם לצודד נפשות עמי עם רשותכן, ובזה תחיינה נפשות השייכות לבנה היינו לכם שזן ותאוה, וכנגד השני שצודדו מחשבותיהם

הַנְּפָשׁוֹת תְּצוֹדֵדְנָה לְעַמִּי וּנְפָשׁוֹת לָכֶנָה תְחַיֶּינָה׃ יט וַתְּחַלֶּלְנָה אֹתִי אֶל־עַמִּי בְּשַׁעֲלֵי שְׂעֹרִים וּבִפְתוֹתֵי לֶחֶם לְהָמִית נְפָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא־תְמוּתֶנָה וּלְחַיּוֹת נְפָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא־תִחְיֶינָה בְּכַזֶּבְכֶם לְעַמִּי שֹׁמְעֵי כָזָב׃ כ לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה הִנְנִי אֶל־כִּסְּתוֹתֵיכֶנָה אֲשֶׁר אַתֵּנָה מְצֹדְדוֹת שָׁם אֶת־הַנְּפָשׁוֹת לְפֹרְחוֹת וְקָרַעְתִּי אֹתָם מֵעַל זְרוֹעֹתֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי אֶת־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר אַתֶּם מְצֹדְדוֹת אֶת־נְפָשִׁים לְפֹרְחֹת׃ כא וְקָרַעְתִּי אֶת־מִסְפְּחֹתֵיכֶם וְהִצַּלְתִּי אֶת־עַמִּי מִיֶּדְכֶן וְלֹא־יִהְיוּ עוֹד בְּיֶדְכֶן לִמְצוּדָה וִידַעְתֶּן כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ כב יַעַן הַכְאוֹת לֶב־צַדִּיק שֶׁקֶר וַאֲנִי לֹא הִכְאַבְתִּיו וּלְחַזֵּק יְדֵי רָשָׁע לְבִלְתִּי־שׁוּב

ת"א ותחללנה וגו'. עירובין ס"ד:

רש"י

שאתנה נופלות שכר על כך ומתפרנסות בכך: (יט) בשעלי שעורים. כמו מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ), אונגילאונייש בלע"ז. לשון אחר לשון מדה: ובפתותי לחם. אישקפלא"ש בלע"ז שאתן נוטלות בשכרכן: להמית נפשות אשר לא תמותנה. כלומר לאמר על נפשות אשר לא תמותנה אלו ימותו ולאמר על אשר לא תחיינה יחיו כי קסמיכם שקר ועמי מקבלים את קסמי כזב שלכם: (כ) לפורחות. להיות פורחות על ידיכן לגיהנם: ושלחתי את הנפשות. כתרגומו ואשיזיב ית נפשתא דאתון מחרשן ית נפשיהן לאבדותהא: את נפשים. את אנשים להיות הנפשות פורחות: (כב) יען הכאות לב צדיק שקר. כשאתן קוסמות לו רעה הוא מצטער ולבו נכאה:

מצודת ציון

לכנה. שלכן: (יט) ותחללנה. מלשון חלול ובזיון: בשעלי. כן יקרא האגרוף וכן מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ): ובפתותי. ענין חתיכות ופרוסות כמו פתות אותה פתים (ויקרא ב'): (כ) שם. ר"ל בהם: לפורחות. מלשון הפרחה ועפיפה: ושלחתי. כן יאמר על דבר הנעזב לרצון עצמו וכן קן משולח (ישעיה ט"ז): (כא) למצדה. מלשון צדיה וצידה: (כב) הכאות. ענין שבירה כמו נכאה לבב (תהלים קט): הכאבתיו. מלשון מכאוב וחלי:

מצודת דוד

בשכר שתחיינה אנשים: (יט) ותחללנה: אתם מחללים אותי בפני עמי להסיר מלבם בטחון ה' ולפנות אל הקסם ואת זה תעשו בשכר מלא האגרוף שעורים ובחתיכות לחם: להמית נפשות. לקסום שוא לשפוט מיתה על נפשות אשר באמת לא תמותנה ולשפוט החיים על נפשות אשר באמת לא תחיינה ולא יהיה א"כ כדבריכן: בכזבכם. ר"ל הדברים שאמרו ושפטו בעת תכזבו אל עמי השומעים כזב ומאמינים לה: (כ) הנני. הנה אני אפנה אל הכסתות שלכן אשר אתן מצודדות עמהם את הנפשות להטעות אנשים להוציא אל הפקירות מהם נפשותם: וקרעתי. כי אקרע אותם מעל הזרועות אשר שמתן עליהם אותן הכסתות ר"ל שתחרב ירושלים ותתבטל כל התחבולות והכזבים כאילו יקרעו מעל הזרועות והיו כלא היו: ושלחתי. אז אשלח חפשי את הנפשות אשר אתם מצודדות ר"ל אז לא תוכלו עוד לרמות ולהסתית: את נפשים לפרחות. אמר לתוספת ביאור את הנפשות הנלכדות בידכן להוציאן ולהפריחן מן הגוף להיות אבודות בעונם אותם אשלח חפשי: (כא) וקרעתי וגו'. ר"ל גם התחבולה של המספחות תתבטל כאילו אקרעם והיו כלא היו: והצלתי וגו'. וכל יהיו נלכדים בידכם להכשילם בעון הקסם ולתוספת ביאור אמר ולא יהיו עוד בידכן להיות נלכדים: כי אני ה'. שהכל בידי: (כב) יען. בעבור שהיו מעכרות לב צדיק לצערו באמרי שקר שאמרו לו מות תמות: ואני. אבל אני לא הכאבתיו כי לא גזרתי

מראה יחזקאל

באור המלות

נו אלמי: (יט) ותחללנה. כמו להלל את שם קדשי: (כ) נפשים. לא כה דוגמתו, ועי' בפי': (כב) הכאה. כמו ונכאה לבב:

באור הענין

למיתה ולכפירה אמר. (יט) ותחללנה אתי אל עמי שהוציאו קדושת שמי לחולין שהגרמו לחלל שמי, וזאת תעשו בעבור שעלי שעורים ופתותי לחם שיתנו לכן, להמית נפשות במיתת הנפש ועי"כ להחיות נפשות שלכן, או שתכזבו על נפשות הצדיקים שימותו ועל הרשעים שיחיו על ידי שתכזבו לעמי בדברי כזב ואמונות כוזבות והם שומעי כזב ומקבלים דברי כזבכם: (כ) לכן כה אמר ה' נגד הכסתות, הנני אל כסתותיכנה וכו' ושלחתי את הנפשות אשר אתם מצודדים את נפשים, ר"ל שאתן מצודדים נפשות ביד נפשים. ר"ל ברשות כחות הטומאה, שהם נפשים לפורחות לשדים ומזיקין הפורחים באויר: (כא) וקרעתי, ונגד מספחות הראש אקרע מספחתיכם, והצלתי את עמי שלא תטעו אותם באמונות כוזבות, וידעתן כי אני ה' והכירו אלהותי: (כב) יען תוך מזה יען שתבאו

מִדַּרְכּוֹ הָרָע לְהַחֲיֹתוֹ׃ כג לָכֵן שָׁוְא לֹא תֶחֱזֶינָה וְקֶסֶם לֹא־תִקְסַמְנָה עוֹד וְהִצַּלְתִּי אֶת־עַמִּי מִיֶּדְכֶן וִידַעְתֶּן כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

יד א וַיָּבוֹא אֵלַי אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי׃ ב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ג בֶּן־אָדָם הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הֶעֱלוּ גִלּוּלֵיהֶם עַל־לִבָּם וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנָם נָתְנוּ נֹכַח פְּנֵיהֶם הַאִדָּרֹשׁ אִדָּרֵשׁ לָהֶם׃ ד לָכֵן דַּבֵּר־אוֹתָם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַעֲלֶה אֶת־גִּלּוּלָיו אֶל־לִבּוֹ וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנוֹ יָשִׂים נֹכַח פָּנָיו וּבָא אֶל־הַנָּבִיא אֲנִי יְהוָה נַעֲנֵיתִי לוֹ בָה בְּרֹב גִּלּוּלָיו׃ ה לְמַעַן תְּפֹשׂ אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם אֲשֶׁר נָזֹרוּ מֵעָלַי בְּגִלּוּלֵיהֶם

בא קרי ׳ ועמ״ש

רש״י

יד (א) ויבוא אלי אנשים. כולם בלב אחד לרעה לכך נאמר ויבוא. ומדרש אגדה אומר על שם שהקב״ה גלה אזן הנביא תחלה הנם יבואו אליך פלוני ופלוני: (ג) העלו גלוליהם על לבם. לבם אל גלוליהם לעבוד: נתנו נכח פניהם. להיות להם עבודת אלילים תמיד למורא ולאלוה: האדרש אדרש. התראה כי אני אדרוש להם ואשיב על דבריהם. הרבה תמיהות מתקיימות: (ד) נעניתי לו. שוי״ם רפונדו״ן בלע״ז אף על פי שהוא בא לפני ברוב גלוליו, כן ת״י: (ה) למען תפוש את

מצודת דוד

עליו שמיתה: ולחזק. והיו עוסקות לחזק ידי רשע לשבטיהו על השלום והיה זה סבה לבלתי ישוב מדרכו הרע להשיג החיים ע״י התשובה וא״כ עשו רעה גם לצדיק גם לרשע: (כג) לא תחזינה. לא תנבאו עוד שוא: וקסם וגו׳. מוסב על שוא לומר וקסם שוא לא תקסמנה: והצלתי וגו׳. לבל יהיו נלכדים בידכן: כי אני ה׳. שהכל בידי:

יד (א) ויבא אלי. בא אלי קבוצת אנשים מזקני ישראל: וישבו לפני. השתעכבו לפני: (ג) העלו וגו׳. ר״ל מחשבות לבם לע״ג ונגד פניהם נתנו מכשול עון הע״ג כאומר לא מחשבה לבד כי עושים גם בפועל: האדרש. וכי מהראוי שאהיה נדרש להם למלאות משאלותם בתמיה: (ד) דבר אותם. דבר עמהם: ובא אל הנביא. לשאול ממנו דבר ה׳: נעניתי לו. אקבל מענהו אשר לו להשיב עליו עם כי בא לשאול במחשבות רוב גילוליו: (ה) למען תפוש. ר״ל לא אשיב לו למלאות שאלתו רק למען לאחוז אותם בלבותם להתקרב אלי אשר

מצודת ציון

יד (ג) נוכח. נגד כמו לנוכח אשתו (בראשית כ״ה): (ד) נעניתי. ענין אמירה כמו ותעני מענה לשון (משלי ט״ז) ור״ל אקבל מענהו ודוגמתו ונעתר להם (ישעיה יט) ופי׳ יקבל עתר תפלתם: (ה) תפוש. ענין אחיזה: נזורו.

מראה יחזקאל

באור הענין

לב צדיק בשקר שהפחידו אותו בקסמיהם שהבא עליו רעה הגם שאני לא הכאבתיו, ואת ידי הרשע תחזקו שהגבאו עליו טובות: (כג) לכן שוא לא תחזינה כי אכלה אתכם:

יד (א) ויבוא אלי אנשים מזקני ישראל יש הבדל בין זקני יהודה שישבו לפניו [למעלה ח] שהיו צדיקים וזקני ישראל היו רשעים: (ג) האנשים האלה העלו גלוליהם על לבם ר״ל שעבודת האלילים אינו אצלם במעשה לבד כי הם מצויירים אצלם בציור הלב שמאמינים ודבוקים בם בכל לבבם, ומכשול עונם נתנו נכח פניהם, שגם בחטאים שחוטאים בפועל לא לבד שחוטאים כי גם נתנו נכח פניהם את המכשול שמכשיל אותם בחטא והמסבב אותו, עד שמשתדלים שימצא תמיד הסבה שמביאם אותם אל החטא, וכיון שדבוקים כ״כ בחטאים בין במחשבה בין במעשה האדרש אדרש להם, הלא אחר שהם מומרים לעברות בפועל וכופרים מצד מחשבת ע״ז לא יש תקוה עוד שישובו: (ד) לכן דבר, איש איש וכו׳ אני ה׳ נעניתי לו, ר״ל הוא אינו בא אל הנביא לדרוש ולדעת האמת, רק רוצה לשמוע מזה עסק וענין, כי בא ברב גלוליו אינו בא ע״ד לעזוב את גלוליו, בהפך ע״י רוב גלוליו בא אל הנביא להתוכח עמו ולהכחיש דבריו: (ה) למען תפש את בית ישראל בלבם, שעד עתה כבר

באור המלות

(א) ויבוא, אנשים. יחיד על רבים, שלא כמו בשפט א׳, כפי הכלל באילת השחר (סי׳ קס״ו): (ג) האדרש. י״א שהוא כמו הנדרש בה׳, וי״א שהוא מבנין התפעל ומשפטו האתדרש: (ד) נעניתי לו. א״א לפרשו מענין ענוה ותשובה שאיך בא בנפעל, והלא ה׳ הוא הפועל והעונה? וכבר נלחץ בזה הרד״ק, רק הוא לשון ענין והתעסקות כמו ענין רע נתן אלהים לבני אדם לענות בו (קהלת א׳) נעשה פי לו ענין והתעסקות לענות בו. ומלת בה במקצת ספרים בא׳ ובמקצת ספרים בה׳ בלא מפיק, ונחלף הא׳ בה״א ובמק״ם בה כתיב בא קרי: (ה) למען תפש את בית ישראל בלבם. י״ל שמלת בלבם מוסב על הזקנים, שהזקנים חושבים בלבם לתפוש את בית ישראל. ור״ל את בית ישראל אשר נזרו

כלם: ו לכן אמר ׀ אל־בית ישראל כה אמר אדני יהוה שובו והשיבו מעל גלוליכם ומעל כל־תועבתיכם השיבו פניכם: ז כי איש איש מבית ישראל ומהגר אשר־יגור בישראל וינזר מאחרי ויעל גלוליו אל־לבו ומכשול עונו ישים נכח פניו ובא אל־הנביא לדרש־לו בי אני יהוה נענה־לו בי: ח ונתתי פני באיש ההוא והשמתיהו לאות ולמשלים והכרתיו מתוך עמי וידעתם כי־אני יהוה: ט והנביא כי־יפתה ודבר דבר אני יהוה פתיתי את הנביא ההוא ונטיתי את־ידי עליו והשמדתיו מתוך עמי

ת"א למען תפוש. קידושין ל"ט חולין קמ"ב:

רש"י

בית ישראל וגו'. בדיל לקרבא ית בית ישראל למתן תיובתא בלבהון: נזורו. כמו נזיר אחיו (בראשית מ"ט) פוריי"ט אשיבריי"ן בלע"ז: שובו. מדרכיכם: והשיבו. את לבבכם: מעל גלוליכם. אשר העליתם אל לבבכם: השיבו פניכם. אשר שמתם מכשול עוניכם נכחם: (ז) נענה לו בי. משתאיל ליה במימרי אדרש לו: (ח) ונתתי פני באיש ההוא. אחרי כן אם לא ישמע אל דברי הנביא: פני. מישאירא"ש בלע"ז: והשמתיהו. ת"י ואשויניה: (ט) והנביא כי יפתה ודבר דבר. שאינו אמת: פתיתי. פתחת

מצודת ציון

ענין הפרשה כמו נזורו אחור (שם א): (ז) נענה. אקבל המענה: פני. ענין כעס כמו אכפרה פניו (בראשית לב): (ח) והשמותיהו. מל' שממון: (ט) יפתה. מל' פתוי ושחוק: והשמדתיו. ענין אבדון

מצודת דוד

אשר כולם פרשו מעלי מחשבות גלוליהם כי בראותם שאקבל מענה והשיבם ידעו שיש אלהים בישראל: (ו) שובו. אתם מעצמיכם: והשיבו. את נשיכם ובניכם: השיבו פניכם. לבל תסתכלו בהם. ולאומר אם כן יעשו אז אשיב על מענם למלאותם: (ז) לדרוש לו בי. לדרש את הנביא בדברי: נענה לו בי. אקבל המענה אשר לו להשיב עליו בעבור כבוד שמי: (ח) ונתתי פני. ר"ל אולם לא למלאות שאלתו כי אדרבה עוד אתן פני באיש ההוא ואתן אותו לשממה להיות למופת לבני מרי שלא יהיו כמוהו לדרש בדבר ה' במחשבות ע"ז: ולמשלים. מן השממון שיבוא עליו יקחו משל להדמות אליה שוממות אחרות: כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: (ט) והנביא כי יפותה. ואם הנביא הנדרש יהיה נפתה מלבו וידבר דבר מנבואו להשיב אל השואל שימולא שאלתו: אני. כמו האני ותחסר ה"א התימה וכמוהו רבים ור"ל האם אני ה' פתיתי את הנביא לדבר שקר בתמיה הלא הבחירה חפשית

מראה יחזקאל

באור המלות

מעלי רוצים לתפוש כולם בגלוליהם, שלבם לתפשם כולם אל ע"ז: (ז) לדרש לו בי. כמו לדרוש בי לו. וכו', היינו בעבורו: אני ה' נענה לו בי. מלת נענה ג"כ מלשון ענין ועסק, ור"ל הוא עונה בי, היינו עוסק בי ענין והתעסקות וא"כ ה' הוא הנענה שיעשה ממנו עסק לענות בו, ושעורו לו אני נענה, שאני נו"' לענין ולעסק: (ט) אני ה' פתיתי. כמו פתיתני ה' ואפת (ירמיה כ'), הוא ודבר שאני פתיתיו. והמפרשים נלאו בפירושו הוא הערת הספק כדי שיכשלו בנבואתם, כמו מי יפתה את אחאב, או קראו פיתוי על

באור הענין

נזרו בית ישראל מעלי כולם בגלוליהם במעשה הגלולים, והזקנים האלה רוצים לתפוש אותם גם בלבם שגם במחשבתם יתרחקו מעל ה', ועי"ז באים אל הנביא להתוכח אתו, וי"ל שהזקנים האלה היו בעצמם נביאי שקר ובאו לשמוע דבר הנביא ולהפוך אותם כפי רצונם כמ"ש (ירמיה כ"ג) מגנבי דברי איש מאת רעהו: (ו) **לכן אמר אל בית ישראל** אחר שהשיב אל הזקנים צוה לו נבואה והזהרה אל בית ישראל. **שובו** בעצמיכם **והשיבו** את אחרים **מעל גלוליכם** שהוא ע"ז **ומעל כל תועבותיכם** יתר התועבות העשוים במעשה: (ז) **כי איש וכו' ובא אל הנביא לדרש לו בי**, שהנביא ידרוש בי לדעת העתידות לו בשבילו, **אני ה' נענה לו בי**, ר"ל לו נדמה כי **הוא נענה בי**, שמתעסק בי, ועושה לו ענין לדעת על ידי עתידות, לא לשמוע אל דברי ולשוב מחטאיו כי עדן גלוליו על לבו: (ח) **ונתתי פני באיש ההוא** אפנה השגחתי להענישו **והשמתיהו לאות ולמשלים**, בהוה הזה יהיה הוא עצמו לאות ולמופת הנענשים שעליו ויהיה לאות לבני מרי, ואחרי מותו יהיה **למשל** שימשלו שיקרה לרשעים כמו שקרה לרשע זה, ואח"כ בדורות הבאים **והכרתיו מתוך עמי** ויאבד שמו וזכרו: (ט) **והנביא כי יפותה**, הנביא לא כיצד יפתוהו לדבר נבואות שקר **ודבר דבר אני ה' פתיתי** והוא ידבר ויאמר שאני פתיתיו לילך בשליחות לנבואת, אז **ונטיתי את ידי עליו** להענישו:

יִשְׂרָאֵל׃ י וְנָשְׂאוּ עֲוֺנָם כַּעֲוֺן הַדֹּרֵשׁ כַּעֲוֺן הַנָּבִיא יִהְיֶה׃ יא לְמַעַן לֹא־יִתְעוּ עוֹד בֵּית־יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרַי וְלֹא־יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּכָל־פִּשְׁעֵיהֶם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים נְאֻם אֲדֹנָי יְהֹוִה׃ יב וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יג בֶּן־אָדָם אֶרֶץ כִּי תֶחֱטָא־לִי לִמְעָל־מַעַל וְנָטִיתִי יָדִי עָלֶיהָ וְשָׁבַרְתִּי לָהּ מַטֵּה־לָחֶם וְהִשְׁלַחְתִּי־בָהּ רָעָב וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ יד וְהָיוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ נֹחַ דָּנִאֵל וְאִיּוֹב הֵמָּה בְצִדְקָתָם יְנַצְּלוּ נַפְשָׁם נְאֻם אֲדֹנָי

רש"י

לו פתח לאיזו שירצה ומכאן יש לומר בא ליטמא פותחין לו: (י) כעון הדורש כעון הנביא. כתוב דאתי למילף ולא אליף כתוב נביאה שקרא יהי: (יג) מטה לחם. משען לחם: (יד) נח דניאל ואיוב. לפי שאלו שלשה ראו שלשה עולמות, נח ראה העולם בנוי וחרב ובנוי, ודניאל את בית המקדש הוא את עצמו תחלה שר על כל השרים לסוף הושלך לגוב אריות וחזר לגדולתו, וכן איוב ראה את עצמו מיושב וחרב ומיושב, לפיכך הביאו דוגמא לדורו של יכניה שראו את הבית בבניינו ותורבנו ובנין שני, וכן אמר להם הקב"ה חיבה יתירה אני מראה לכם אתם יכניה וגלותו אילו חטאה לי אחת מארצות הגוים וגזרתי עליה

מצודת דוד

ולכן אטה ידי עליו להכותו ואשמידו מתוך עמי ישראל: (י) ונשאו עונם. הם ישבלו גמול עון הדורש בדבר ה' במחשבות עבודת כוכבים כן יהיה גמול עון הנביא המשקר: (יא) למען לא יתעו וגו'. כשיראו שאני משלם גמול: והיו לי לעם. אז יהיו נקראים עמי: לאלהים. להגולם ולהושיעם: (יג) למעול מעל. ר"ל אם החטא יהיה לכחש בי ולשקר בי:

מצודת ציון

וכליון: (י) ונשאו. מל' משא וסבל: כעון הדרש כעון הנביא. בא בשני כפ"י הדמיון להורות על דמיון גמור וכן כמוך כפרעה (שם מד): (יא) יתעו. מל' תועה ועניינו ההולך בדרך שאינו ישר: (יג) למעל מעל. בתורת ת"א ושקר שקר: מטה לחם. על כי הלחם ישען ויסעד לבב אנוש: אמר כן

ונטיתי. אז אטה ידי עליה להכותה ולשבור לה משען לחם ולתוספת ביאור אמר והשלחתי בה רעב והכרתי כי ימותו ברעב: (יד) והיו. ואף אם יהיו בארץ ההיא שלשה האנשים הצדיקים האלה והם נח דניאל ואיוב: המה בצדקתם. ר"ל שורת הדין הוא שהם יצילו את עצמם בצדקתם לבל יכרתו ברעב אבל אין שורת הדין מחייבת להגן על כולם (וזכר אלו השלשה לפי שנח לבד נשאר מן המבול ולא הגין על כל בני דורו ודניאל לא הגין על כל בני עמו כי הוא לבד היה בגדולה בבבל ואיוב לא הגין אף על בני ביתו כי כולם נאבדו ונשאר הוא לבדו ולכן אמר אף אם ושם

מראה באור הענין יחזקאל

(י) ונשאו עונם, וכל"ז גם המקבלים נבואתו ישאו עונם, ואין להם תירוץ שהטעה אותם, כי עון הדורש יהיה דומה אל עון הנביא, שלא היה להם לדרוש בנביאי שקר, ואחת אשמה. (יא) למען לא יתעו עוד בית ישראל בעניני האמונה, ולא יטמאו בעבירות ע"י נביאי השקר ולכן אעניש את נביאי שקר, וכיון בזה על אחאב בן קוליה שקלם מלך בבל באש והיו לאות ולמשלים: (יג) ארץ כי תחטא לי, הנה בתוכחה שבת"כ חשב ארבעה סדרים של מיני רעות, וכולם כלולים בארבעה שפטים הרעים שחשב פה, שבהם נכללו כל הרעות שבעולם, כי הרעות יהיו או שמימיים, והם דבר ורעב, או יבואו ע"י בעלי רצון שהם חיה רעה, או ע"י בני אדם שהם בעלי בחירה, והוא חרב, וכשתדקדק שם תראה שבסדר ראשון חשב תולדות דבר שהם מיני חולאים, ותולדות חרב ונגפתם לפני אויביכם, ובסדר שני חשב תולדות רעב ולא תתן ארצכם את יבולה, ובסדר ג' חשב חיה רעה, ואח"כ בסדר ד' חשב שנית חרב ואח"כ דבר ואחר כך רעב, הרי שרעב היא התוכחה הקשה שבכולם, ובזה התחיל פה, ארץ כי תחטא למעל מעל שהוא כאילם קרי ארבעה פעמים, שאז יבואו עליהם כל סדרי המכות עד שאטה ידי עליה ושברתי לה מטה לחם והשלחתי בה רעב כמ"ש בסדר הד', בזה"ל בשברי לכם מטה לחם וכו', והכרתי ממנה אדם ובהמה כמ"ש בסדר החמישי ואכלתם בשר בניכם שהיא הקללה היותר גדולה, (וכבר אמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר, אבל בפעם רביעית אין תקנה כמ"ש ועל ארבעה לא אשיבנה): (יד) והיו שלשת האנשים האלה בתוכה, כי נח דניאל ואיוב. היו בדור שהיו בלתי זכאים והם היו צדיקים בדור ההוא, נח בדור המבול, ודניאל בדור החורבן, ואיוב בדור שבא השטן לקטרג כמ"ש משוט בארץ ומהתהלך בה, וכן פגע אותם ד' שפטים אלה, המבול היה רעה שמימית. ואיוב נענש ע"י יסודות רוח ואש שהיו ג"כ רעה שמימית, וע"י חרב שבא וכשדים, ודניאל ניצל מחרב ומחיה רעה. המה בצדקתם ינצלו נפשם, פה אמר רבותא בהגם שבא התוכחה היותר קשה בכ"ז יועיל צדקתם לנציל

יְהוִה׃ טו לוּ־חַיָּה רָעָה אַעֲבִיר בָּאָרֶץ וְשִׁכְּלָתָּה וְהָיְתָה שְׁמָמָה מִבְּלִי עוֹבֵר מִפְּנֵי הַחַיָּה׃ טז שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־בָּנִים וְאִם־בָּנוֹת יַצִּילוּ הֵמָּה לְבַדָּם יִנָּצֵלוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה שְׁמָמָה׃ יז אוֹ חֶרֶב אָבִיא עַל־הָאָרֶץ הַהִיא וְאָמַרְתִּי חֶרֶב תַּעֲבֹר בָּאָרֶץ וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ יח וּשְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה לֹא

רש"י עמ"ש

אחת מארבעת שפטים אלה או רעב או חיה רעה או חרב או דבר כמו שמסודרין בפרשה זו זה אחר זה ושלשת הצדיקים אלו בתוכה לא יצילו לא בן ולא בת ואני אביא ארבעתן על ירושלים ואציל לכם מבניכם אשר שם ואף על פי שאינכם בתוכם, ולא שהם ראוים להצלה אלא לנחם אתכם כשיגלו אליכם ותראו מעשיהם הרעים ותתנחמו על הרעה אשר הבאתי עליהם כי תראו שלא היו כדי לסובלם עוד. הר"י ז"ה שהלך סד"ר פרש"ה ז"ו כול"ה לשו"ן ז"ה אי"ן לייסב"ו וגרא"ה שאיג"ו לשו"ן הר"ב ועו"ד גרא"ה שבספ"ר ז"ה הס"ר את"ת מארבע"ה שפטי"ם מא"ז וע"ד א"ז (ס"א מאז ועד אז), ל"א ארץ כי תחטא לי וגו' והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב לפי ששלשת האנשים האלה הצילם הקב"ה משלשת (מארבעת) שפטים האלה הזכיר הכתוב את אלו, נח נמלט משלשתן מחיה רעה מנין אתה אומר בשעה שנכנס לתיבה נקבצו כל החיות ליכנס ולא הניחן הקב"ה דכתיב ויסגור ה' בעדו (שם ז') אין ויסגור אלא מחיות כד"א וסגר פום אריותא ולא חבלוני (דניאל ו') הרי בא ליכנס והיו שיניו כהות דוב בא ליכנס והיו רגליו מתערסלות כו' בב"ר. מן הרעב מנין שנאמר מן האדמה אשר אררה (בראשית ה') לא ולמד בב"ר במקום שחושב עשרה דורות שנון שירדו לעולם ותמלא שבימי נח היה אחד מהם ומביא ראיה מן האדמה אשר אררה. מן החרב זה המבול ועוד שהיו בני דורו מבקשין ליזדווג לו והיו אומרים אין אנו מניחין אותו ליכנס אלא שהצילו הקב"ה אמר הקב"ה אין אני מניחו ליכנס אלא בחצי היום ודרגים ליה ימלל הס"ד בעצם היום הזה בא נח (שם ז') בעצומו של יום. דניאל בשעה שנכנס נבוכדנצר להיכל בימי יהויקים והרג יהויקים והניח לדניאל והגלה לדניאל הגלת שלומים לפי שמצאו מלא רוח חכמה. מן הרעב שהרי עד שלא נכבשה ירושלים בימי צדקיהו צר עליה נבוכדנצר ב' שנים שנאמר ויחזק הרעב בעיר (מלכים ב' כ"ה) וגם (בירמיה נ"ב) ויחזק הרעב. מן החיות מנין וסגר פום אריותא (דניאל ו') ולא חבלוני. וכן אתה מוצא איוב שנמלט משלשתן מן הרעב מנין לדברי האומר איוב בימי יעקב היה מלינו שהיה רעב בימיו. מן החיה מנין דכתיב ומקנהו פרץ בארץ פרץ גדרו של עולם. מן החרב מנין יפלח כליותי ולא יחמול: והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם. מפני מה לא הוזכרו במיתת הרעב בנים ובנות שלא נאמר בהם אם בנים אם בנות יצילו כמו שהוזכרו בשני שפטים האחרונים דוגמא לדניאל שהוא אחד מהם והוא היה מדורו של יכניה ולא נמלטו עמו לא בנים ולא בנות ועליו נתנבא ישעיה כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי: (טו) לו חיה. אם חיה: (יז) חרב. גייסות למלחמה:

מצודת ציון

מצודת דוד

לבון משם כדרך האלה: (טו) לו. ענינו כמו אם וכן לו שלשתם יחד אין שורת הדין מחייבת להגן על אחרים: כחיים אותם (שופטים ח): ושכלתה. ענין מיתה ואבדון: (טו) לו חיה רעה. ר"ל אם גמול העון יהיה אשר אעביר בארץ קבוצת חיות טורפות לשכל ע"ט ותהיה שממה מבלי עובר בה מפחד החיות: (טז) שלשת. ר"ל אף אם בתוכה ימצאו שלשת האנשים האלה האמורים למעלה: חי אני. בריתי נשבע שו אני את שורת הדין מחייבת שיצילו בזכיתם בין בנים בין בנות רק המה לבדם ינצלו: (יז) או חרב. אם גמול העון יהיה אשר אביא על הארץ אחוזי חרב: ואמרתי וגו'. כפל הדבר לחזק: (יח) לא ינילו. ר"ל אף

באור המלות מראה יחזקאל באור הענין

שלא ימיו אותו, ורחוק שיהיה לס' פיתוי לרעה. ופרי"א פירש בתמיהה וכי אני פתיתי, והמעיין יבחר: (טו) לו חיה. כמו אם. כמו לו החייתם אותם (שופטים ח') וכב"ז נכלל שם וכתן גם ל' הגולה, נראה בפתיה או דבר או חרב קלים מרעב: (טז) אם בנים ואם בנות. ר"ל אפי' בניהם ובנותיהם של אחרים, ובנים ובנות מורים על הקטנים, כמ"ש במלאכת ספר (סי' רס"ב) שאף קטנים שלא חטאו לא ינילו:

נפשם, ואין צריך לומר פה שלא ינילו בנים שזה פשוט: (טו) לו חיה רעה אעביר: ואף אם הביא חיה רעה שהיא קלה מרעב ובאה קודם לו, וה"א שבזה יועיל צדקתם להציל אחרים: (טז) שלשת ואף שיהיו שלשת האנשים ביחד, מ"מ אם בנים ואם בנות יצילו, ואמר רבותא אף שיהיו בנים ובנות

בנים שכל יוסף שינצלו מן החיים כי פריה אבי פרי לא נפיל, נכ"ז רק המה ינצלו, וכן אמר בתרג

הנם

יַצִּילוּ בָּנִים וּבָנוֹת כִּי הֵם לְבַדָּם יִנָּצֵלוּ׃ יט אוֹ דֶּבֶר אֲשַׁלַּח אֶל־הָאָרֶץ הַהִיא וְשָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עָלֶיהָ בְּדָם לְהַכְרִית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ כ וְנֹחַ דָּנִאֵל וְאִיּוֹב בְּתוֹכָהּ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם־בֵּן אִם־בַּת יַצִּילוּ הֵמָּה בְצִדְקָתָם יַצִּילוּ נַפְשָׁם׃ כא כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אַף כִּי־אַרְבַּעַת שְׁפָטַי הָרָעִים חֶרֶב וְרָעָב וְחַיָּה רָעָה וָדֶבֶר שִׁלַּחְתִּי אֶל־יְרוּשָׁלָ͏ִם לְהַכְרִית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ כב וְהִנֵּה נוֹתְרָה־בָּהּ פְּלֵטָה הַמּוּצָאִים בָּנִים וּבָנוֹת הִנָּם יוֹצְאִים אֲלֵיכֶם וּרְאִיתֶם אֶת־דַּרְכָּם וְאֶת־עֲלִילוֹתָם וְנִחַמְתֶּם עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עַל־יְרוּשָׁלַ͏ִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עָלֶיהָ׃ כג וְנִחֲמוּ אֶתְכֶם כִּי־תִרְאוּ אֶת־דַּרְכָּם וְאֶת־עֲלִילוֹתָם

רש"י

(כב) אף כי. לשון קל וחומר וכ"ש הוא וכן בכל המקרא, כמו הנה אנחנו פה ביהודה יראים (שמואל א' כ"ג) ואף כי נלך קעילה. וכן לקמן סימן (ט"ו) הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו וגו': שפטי. מישפוטי"ש בלע"ז: (ב) נותרה. איירקרמאי"ש בלע"ז: המוצאים. בשביה ויבואו כאן: עלילותם. מעשיהם:

מצודת דוד

שורת הדין מחייבת להציל בזכותם בנים ובנות: (יט) או דבר. אם גמול העון יהיה אשר אשלח דבר אל הארץ: בדם. להפסיד אותו כי מכות הדבר הוא שנפסד הדם מהאויר המוזהם: (כ) אם בן וגו'. ור"ל אם שורת הדין מחייבת להציל בזכותם בין בן בין בת: (כא) כי כה אמר ה'. אשר כן אמר ה' אשר כל שכן הדבר שהנה אשלח על ירושלים בגמול עונם את ארבעת שפטי הרעים להכריתם שכ"ש הוא שאין שורת הדין מחייבת שיהיה מי מהם ניצול בזכות הצדיקים: (כב) והנה נותרה בה. ר"ל עכ"ז בחסדי תשאר בה פליטה והם הבנים והבנות המוצאים מירושלים ללכת בגולה: הנם יוצאים אליכם. אל מול בני הגולה ואמר הנה הם יוצאים מירושלים לבא אליכם בגלות: את דרכם. אשר לא טובים: ונחמתם. יהיה לכם תנחומין על מה שהתאבלתם על הרעה אשר הבאתי על ירושלים כי כשתראו שהיו ראויים לאבדון: את כל. ר"ל על כל מיני הרעות שהבאתי עליהם על כולם יהיה לכם תנחומין: (כג) ונחמו אתכם. הבאים הנה ינחמו אתכם על הרעה כי תראו את דרכם הרעה וכפל הדבר לתוספת ביאור: וידעתם. אז תדעו אשר לא חנם עשיתי את כל הרעה שעשיתי בה כ"א כגמול העון:

מצודת ציון

(כא) אף כי. ענינו כ"ש וק"ו וכן אף כי הבית הזה (מ"א ח): (כב) פלטה. שארית כמו פליט ושריד (איכה ב): בנים ובנות. ר"ל קטנים וקטנות וכן או בן יגח או בת יגח (שמות כא) ור"ל עם שאינם מורגלים בעבירה כגדולים: עלילותם. מעשיהם כמו ועולל למו (איכה א):

מראה יחזקאל

באור הענין

הנה שקל עוד יותר שלא תחלה בסדרי התוכחות בכ"ז לא יצילו את אחרים: (יט—כ) או דבר אשלח אם בן או בת יצילו (פה חפש רבותא אף בן אחד לא יצילו כי הדבר ידבק יותר כשהרבה אנשים ביחד), המה בצדקתם יצילו נפשם שאפילו להציל נפשם יהיה צריך להבים על רוב צדקתם כי כיון שיתן רשות למשחית אינו מבחין: (כא) ואף כי ארבעת שפטי הרעים כמו שהיו בירושלים ששלח כל ארבעה שפטים בפעם א' (ותפס הסדר חרב רעב חיה רעה דבר, שכסדר זה באו לירושלים, שמ"י חרב האויב נעשה רעב בעיר, וחיה רעה אכלה ההרוגים בחוץ, ודבר בפנים)׳ (כב) והנה נותרה בה פלטה והם בנים ובנות המוצאים לגולה, ומדוע נותרו אלה? אמר שזה היה בהשגחה מפני שני טעמים א] להצדיק דין שמים שלא יאמרו בני בבל מדוע שפך ה' חמתו עליכם כ"כ, ולכן הנם יוצאים אליכם וראיתם את דרכם ואז ונחמתם על הרעה אשר הבאתי כי תראו שהיה בדין ובמשפט, (טעם ב') שבני גלות יכניה היו מצטערים על שהגלה אתכם קודם לכן, אבל עתה. (כג) ונחמו אתכם כי

באור המלות

(כב) דרכם, עלילותם. הדרך היא תכונת הנפש ומנהגיה שהוא שורש אל הפעולות, והעלילות הם הפעולות היוצאים מהם, כמ"ש (ירמיה י"ח), וכן הוכפל לקמן (סי' כ' וסי' ל"ו), ולמעלה (סי' ז'), ולקמן (ט"ו מ"ז). דרכיה תועבותיך ג"כ על כוונה זו: אשר הבאתי, אשר הבאתי. הוא מקביל נגד מ"ש אחר כך לא חנם עשיתי את כל אשר עשיתי, שר"ל שעשה עם גלות יכניה לטובה, אבל נגלות צדקיה הבאתי את כל אשר הבאתי. שהיתה הבאתם כדי להכות פניהם רעם לא לעשות טובה:

וִידַעְתֶּם כִּי לֹא חִנָּם עָשִׂיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בָהּ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

טו א וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם מַה־יִּהְיֶה עֵץ־הַגֶּפֶן מִכָּל־עֵץ הַזְּמוֹרָה אֲשֶׁר הָיָה בַּעֲצֵי הַיָּעַר׃ ג הֲיֻקַּח מִמֶּנּוּ עֵץ לַעֲשׂוֹת לִמְלָאכָה אִם־יִקְחוּ מִמֶּנּוּ יָתֵד לִתְלוֹת עָלָיו כָּל־כֶּלִי׃ ד הִנֵּה לָאֵשׁ נִתַּן לְאָכְלָה אֵת שְׁנֵי קְצוֹתָיו אָכְלָה הָאֵשׁ וְתוֹכוֹ נָחָר הֲיִצְלַח לִמְלָאכָה׃ ה הִנֵּה בִּהְיוֹתוֹ תָמִים לֹא יֵעָשֶׂה

ת"א מה יהיה עץ. עקודם ס"ד בל הפרפס ; אם שני קלותיו . שבת כ' ;

רש"י

טו (ב) **מה** יהיה עץ הגפן מכל עץ . מה סופו מכל שאר עצים : הזמורה אשר היה בעצי היער . לא על גפן הכרמים שעושה פרי אני אומר לך אלא על זמורות גפן הגדילה ביערים : (ג) היקח ממנו וגו' . אינו ראוי לכך : כל כלי . שום כלי : (ד) הנה לאש נתן לאכלה . אחרבירי"ר בלע"ז הנה שהלכתיך על התמים ואינו ראוי לכלום עתה עוד אני מוסיף על השאלה הנה אם נתנו זמורה ממנו באש ואכלה האש בשני קלות הקיפה עד כי נחר תוכו : נחר . נשחר מן האש ברוש"ר בלע"ז. נחר לשון ועצמי חרה (איוב ל) ויש לועזין אשאר"ע בלע"ז, וכן ויחר עלי אפו (שם יט) חברו מנחם עם עצמי

מצודת ציון

טו (ב) הזמורה . כן יקרא ענף מעץ הגפן וכן ויכרתו משם זמורה (במדבר יג) : (ג) יתד . הוא כעין מסמר לתלות. מל' תליה : כל כלי . שום כלי וכן כל חלב וכל דם לא תאכלו (ויקרא ד) : (ד) לאכלה . על השרפה יאמר בל' שלה : נחר . ענין יובש כמו נחר מפוח (ירמיה ו') : היצלח . ר"ל הראוי ואמר בלשון שאלה : (ה) תמים . שלם : אף כי . ענין כ"ש וק"ו : אכלתו . שרפתהו : ויחר. נתייבש:

מצודת דוד

טו (ב) יהיה וגו'. ר"ל מה הוא הגרעון של עץ הגפן מכל שאר העצים: הזמורה וגו'. ר"ל לא על גפן הכרמים בעלת פרי אני אומר אלא על הזמורה הגדילה ביער שהוא עץ גפן מדברי שאינו עושה פירות: (ג) היקח. וכי יקח ממנו עץ לעשות למלאכ' וכי יקחו ממנו עץ לעשות יתד לתלות עליו שום כלי בתמיה והוא על כי העץ הזה הוא חלוש ורך ואינו ראוי לכלום : (ד) הנה לאש . ר"ל ועתה אוסיף לומר הנה אם העץ ההוא ניתן אל האש לשרפה והאש שרפה בה בשתי הקצוות ונתייבש בתוכו ודי אסבר היצלח למלאכה : (ה) בהיותו תמים . הלא בהיותו עוד שלם עד לא משלה בו האש לא היה ראוי לעשותו

מראה יחזקאל

באור המלות

(ב) מה יהיה עץ הגפן מכל עץ . לדעת המפ' הוא"ל מה ההבדל בין עץ הגפן ובין כל עץ , ולשון יהיה מורה מה יתהוה ממנו , כמו והיה לדם ביבשת , והם זמורה מורה על ענף שנכרת מן העץ , או ענף שהורגים להרכיב באילן אחר כמו וזמורת זר תזרענו (ישעיה י"ז) : (ג) כל כלי . כי כל שהוא, שמפלי כל הבא במשפט שולל הוא שולל לכלי ;

באור הענין

תראו את דרכם וידעתם כי לא על חנם עשיתי , כי היה זה לתועלת גדול שהוציא אתכם קודם לכן , שאם היו נשארים בארץ היו גם הם משחיתים דרכם כי דורו של צדקיהו היו רשעים , כמ"ש חז"ל שהיה לטובה מה שהוציא גלות יהויכין והחרש והמסגר קודם לכן :

טו (ב) **מה** יהיה עץ הגפן , דרך הנוטעים להרכיב ולהבריך זמורות עץ פרי בעץ פרי אחר שע"י ההרכבה הזאת ימשך אליו יניקה מהעץ שנברך לתוכה ויוציא פרי משונה ממולעת בין שניהם למשל שיבריך זמורות גפן באילן תאנה ימשוך אל זמורות הגפן מתיקות התאנה , או כמ"ש (כלאים פ"א) אין מוחבין זמורה של גפן לתוך האבטיח שתהיה זורקת מימיה לתוכה , וכן ירכיבו אילן סרק חלוש באילן סרק חזק שעי"כ נעשה העץ עב יותר כפי העץ שהורכב לתוכה , אולם אם ירכיבו עץ הגפן באילן סרק לא ירויח מאומה שעי"כ יפסיד הפרי כי חשבת הגפן יובטל באילן הסרק, ולא ירויח בעצו כי עץ הגפן רך וחלוש וא"א שיתקשה ויתעבה ע"י האילן הסרק שהורכב בו , וז"ש מה יהיה עץ הגפן מכל עץ, ר"ל מה יתהוה ממנו אם יורכב בעץ אחר , ומפרש הזמורה של הגפן אשר היה והורכב בעצי היער מה יהיה ממנו , שאם ירכיבו עץ סרק חלש בעצי היער העבים יתהוה ממנו עץ עב וחזק , אבל מה יתהוה מעץ הגפן שחמרו חלוש מאד : (ג) היקח ממנו , וכי ירויח עי"כ שיתעבה ויתקשה עד שיקח ממנו עץ לעשות למלאכה , או עכ"פ שיקח ממנו יתד לתלות עליו כל כלי , רצה לומר כלי כל שהוא הלא לא ירויח בזה דבר רק יפסיד , שתחת שעד עתה היה עומד לעשות ענבים , מעתה לא יעשה פרי עוד: (ד—ה) הנה לאש נתן , אחר שאין בו תועלת לא להוציא פרי ולא שיעשה מלאכה מעצו אינו ראוי רק

לַמְּלָאכָה אַף כִּֽי־אֵשׁ אֲכָלַתְהוּ וַיֵּחָר וְנַעֲשָׂה עוֹד לִמְלָאכָה׃ ו לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה כַּאֲשֶׁר עֵֽץ־הַגֶּפֶן בְּעֵץ הַיַּעַר אֲשֶׁר־נְתַתִּיו לָאֵשׁ לְאָכְלָה כֵּן נָתַתִּי אֶת־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם׃ ז וְנָתַתִּי אֶת־פָּנַי בָּהֶם מֵהָאֵשׁ יָצָאוּ וְהָאֵשׁ תֹּאכְלֵם וִידַעְתֶּם כִּֽי־אֲנִי יְהֹוָה בְּשׂוּמִי אֶת־פָּנַי בָּהֶם׃ ח וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה יַעַן מָעֲלוּ מַעַל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

טז א וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם הוֹדַע אֶת־

ת"א הודע את ירושלים. מגילה כ"ה :

רש"י

חרס. סילא עוד למלאכה: (ה) אף כי. לשון ק"ו וכ"ש הוא, וכן בכל המקרא כגון הנה אנחנו פה ביהודה יראים ואף כי נלך קעילה (שמואל א' כ"ג): (ו) כן נתתי. את ירושלים, שתי קצותיה אכלה האש שתי גליות כשגלה יהויקים גלו עמו מזרע המלוכה ומן הפרתמים כמו שנאמר בדניאל (א), אחריו גלה יכניה בנו והחרש והמסגר. ותוכו נחר לצדקיהו הנותר בה כבר גזרתי עליו מלא חפניך גחלי אש וזרוק על העיר (לעיל י'): (ז) מהאש יצאו. על פתגמי אוריתא דיהיבין מגו אשתא עברו ועממיא דתקיפין כאשתא ישיצינון:

טז (ב) הודע. פייסבויי"ר בלע"ז :

מצודת דוד

למלאכ' וכ"ש עתה שהאש שרפתהו ונחרבה א"כ איך יהיה נעשה עוד למלאכה: (ו) לכן. ר"ל הואיל ואמרתי שכ"ש הוא שאין עץ כזה ראוי למלאכה לכן כה אמר ה' כמו עץ הגפן הזה שהכולה באש כן אתן את יושבי ירושלים שלא יגלום עוד לשום דבר כי כן דומים הם לעץ הזה כי גם שני קצותיו אכלה האש כי כבר גלו אותם שבעבר הירדן ומלכות אפרים שבא"י וגם הם נחרו מהאש כי הרבה מהם גלו עם יהויקים ויכניה ואם בשכון עדיין בתוקפם שלא גלו מי מהם. החזקתי עליהם האויב וגלם ומכ"ש עתה שנשארו מעט מהרבה: (ז) מהאש יצאו. ר"ל עם כי בעת שבא עליהם מלך אשור אחר שכבש את שומרון היו אז נצולים מיד המכלה כל האומות כדבר הנאכל באש אולם עתה כבוא נ"נ המכלה גם הוא את האומות כאש הוא יאכל וישחית גם אותם: בשומי. כשאשים כעסי בהם אז ידעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול: (ח) יען. בעבור שמעלו וכחשו בי:

טז (ב) הודע. רצה לומר אמור להם תועבותיהם להתוכח עמהם :

מצודת ציון

(ז) פני. ענין כעס כמו ונתתי פני (לעיל י"ד) :

מראה באור הענין יחזקאל

האש, וגם זה לא להבעירו כדי להחם ולבשל ולאפות בחומו רק לאכלה, כי גם חומו חלוש ואין בו תועלת, מוסיף לאמר, אמנם אחר שנתן לאש והאש אכלה את שני קצותיו וגם נחר תוכו, היצלח אז למלאכה זה ודאי א"א, כי הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה ואיך יעשה למלאכה אחר שאש אכלהו: (ו) לכן כה אמר ה', עתה באר את המשל, כי ישראל נמשלים לעץ הגפן, שהוא חלוש מצד חמרו והוא נכבד מצד צורתו שהוא מוכן לשאת פרי, שהוא משפט וצדקה, כמ"ש כרם היה לידידי וכו' ויקו לעשות ענבים, כי כרם ה' צבאות בית ישראל ויקו למשפט לצדקה (ישעיה ה'), וכבר באר החוקר כי שלמי התורה הם חלושי החומר, כי כח ישראל ותקפם היה מצאת התורה האלהית אם הם שומרים תורה ומצות ודבקים באלהים חיים, לא מצאת חומרם שהם המעט מכל העמים. אולם הם נתערבו בעצי היער, שהלכו לבקש עזר ממצרים ומאשור, שזה נמשל להרכבה כמ"ש ע"כ תטעי נטעי נעמנים וזמורת זר תזרענו (ישעיה י"ז) ואמר ואנכי נטעתיך שורק כולה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה (ירמיה ב'), ונדמו בזה כמו שמרכיבין זמורות הגפן בעצי היער שהפסיד צורתו ולא הרויח בחמרו כן לא השיגו עזר וחוזק מהעמים האלה רק סר מהם צורתם ונתנו לאש לאכלה שבא עליהם נבוכדנצר והגלה מהם בגלות יהויכין ויהויקים, אולם אשר נשארו בימי צדקיהו נדמו כזמורה שאכלה האש שני קצותיו ותוכו נחר, ח"ס. (ז) ונתתי פני בהם שמוכן עוד להענישם בהשגחתו, כי מהאש יצאו ר"ל האשר בימי צדקיהו כבר יצאו מהאש, ואין ראוים עוד למלאכה רק להחזירם שנית אל האש עד שהאש תאכלם כולם, ועי"ז ארויח שני דברים, א] וידעתם כי אני ה' בשומי פני בהם שע"י העונש ההשגחיי יכירו את ה' בהשגחה ומעניש: (ח) ב] ונתתי את ארץ שממה שזה מגיע להם ע"פ מעשיהם הרעים יען מעלו מעל ויתחייבו להענישם כפי המשפט :

טז (ג) הודע את ירושלים, ימשיל את ענין ה' עם ישראל כמי שמצא אסופי ילדה נעזבת מאבותיה

ירושלם את־תועבתיה: ג ואמרת כה־אמר אדני יהוה לירושלם מכרתיך ומלדתיך מארץ הכנעני אביך האמרי ואמך חתית: ד ומולדותיך ביום הולדת אותך לא־כרת שרך ובמים לא־רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת:

ת"א אביך האמורי. סנהדרין מ"ד: ומולדתיך. שבת קכ"ט סוטה י"א: והמלח. כריתות ט':

דגש אחר שורק. שני רשי"ן דגושים

רש"י

(ג) מכרתיך. כמו מגורותיך, ומנחם חברו לשון תולדה וכן פי' כלי חמס מכורותיהם (בראשית מ"ט), איש מאת מכרו (מלכים ב' י"ב), לבד ממכריו (דברים י"ח) כולם לשון תולדות: אביך וגו' ואמך. אברהם ושרה משם נטלו גדולתם ובני חת נתנו לה קבר: (ד) ביום הולדת אותך. פותח"ה בלע"ז כשנבחרתי בך במצרים היית בלי שום תיקון ולפי שדימה הדבר ללידה הזכיר כאן תקוני הולד: שרך. כמו שררך: למשעי. לנחלות נחית הסלע (לקמן כ"ד) שעיעות כיפה תרגומו פלאנ"ש בלע"ז ומנחם חבר למשעי לשון שעשועים:

מצודת ציון

טז (ג) מכורותיך. מגורותיך כי גיכ"ק מתחלף וכן כלי חמס מכורותיהם (בראשית מ"ט): (ד) שרך. הוא הטבור כמו שררך אגן הסהר (ש"ה ז): למשעי. ענין החלקה כי חלקת צואריו (בראשית כז) תירגם אונקלוס שעיעות צוארוהי: והחתל. ענין כריכה בבגדים וכן וערפל חתולתו (איוב לח):

מצודת דוד

(ג) מכורותיך ומולדותיך. ארץ מגורך ומקום תולדותיך המה מארץ הכנעני רצה לומר ברוע מעשיך אתה ניכרת שארץ מגורך ומקום תולדותיך המה מארץ הכנעני כי מעשיך דומים למעשיהם כאילו משם נולדת: אביך האמורי. וכאילו אביך היה מאנשי האמורי וכאילו אמך היתה מבנות חת כי מעשיך מורים כאילו כן היה: (ד) ומולדותיך וגו'. כאומר הלא אין מהראוי לבגוד בי כי אני הטבתי עמך כי מולדותיך ר"ל המולדה שלך ולתוספת ביאור אמר ביום הולדת אותך הנה אז לא נכרת שרך כדרך הנהוג לכרות המעי היוצא מן הטבור ולא רחצו אותך במים להחליק את הבשר ולא מלחו את בשרך כי הדרך הוא למלוח את בשר הגוף להקשותו ולאמצו: והחתל לא חתלת. לא כרכו אותך בבגדים לאסור האיברים וכדרך שעושים בתקון הולד (המשיל את ישראל בהיותם במצרים והגאולה משם ללידה שנולדה בשדה מקום שאין מי יחמול עליה לעשות לה תקון דת היולדים בעת הולדם וכמו שיאמר: מבטן המלאה מוגעלת בדם הילדה כן השלכה ע"פ השדה ועבר עליה אדם נכבד וראה אותה בענין רע וחמל עליה שלא תמות ואמר לה בהכנעתה ששפי עם

מראה יחזקאל

באור המלות

(ג) מכרתיך. כמו מגורותיך, חילוף גימ"ל בכ"ף, רק מגורה דרך עראי ומכורה היא בקביעות, כיו שנראה לקמן (כ"א ל"ה, כ"ט י"ד): (ד) הולדת אותך. מקור מהפעל, כמו יום הלדת את פרעה, ושם בא הדגש תמורת הה, ופה בא דגש עם הה שלא כמשפט: שרך. הוא הטבור, כמו שררך אגן הסהר: למשעי. לנקות הבשר.

באור הענין

אשר הוליכוה בגודל נפשה למדבר שממה, ונדיב אחד עבר שם וחמל על הילדה ושם עיניו עליה לטובה עד שגדלה, ואז נשא אותה לאשה והטיב לה בכל מיני טובות, והיא שכחה את כל תגמולוהי עליה וזנתה תחתיו להכעיסו, כמ"ש ימצאהו בארץ מדבר וכו' יצרנהו כאישון עינו וכו' ירכיבהו על במתי ארץ וכו' וישמן ישורון ויבעט וכו': (ג) מכרתיך, מצייר עניינה במצרים כאילו הושלכה הילדה הזאת מארץ נכריה, שמקום ומגורת אבותיה היה מארץ הכנעני, וגם אביה ואמה לא היו מעם אחד, כי אביה היה אמורי ואמה היתה מבנות חת, שע"י שהיו מעמים שונים לא חסו על הילד הנולד להם, וצייר שאביה היה אמורי שהאמוריים היו רעים מיתר עמים, ושאמה היתה חתית, שבנות חת היו רעים יותר מנשי האמוריים במדותיהם, כמ"ש קצתי בחיי מפני בנות חת, והנמשל שאז לא הוברר עדיין לגוי מיוחד רק דבוקים בתועבת אביהם ואמם שמהם נולדו, שלמדו דרכי האמוריים עד שהאמוריים היו אביהם ומוריהם, והיה גם תכונת הארץ שנולדו שם שהיא ארץ חת, כי חברון ששם גרו אברהם ויצחק היתה לבני חת, והמליצה תצייר את העם הכללי כאב לאנשים הפרטיים של האומה, כי האנשים ילמדו דרכי העם אשר יצאו מהם, ואת הארץ ששם יולד איש ואיש תצייר כאם, כי ממנה יונק מזונו, ותכונת הולד ידמה לתכונת האדמה ופירותיה ואויריה, שמן שדיה חפר אוכל, שע"ז כפל מכרתיך ומולדתיך נגד האב והאם, שהם העם ששם נולדו ומקום מכורתם ששם גרו, ור"ל שעדיין לא הובדלו מטומאת הכנענים ומעשיהם: (ד) ומולדותיך, עתה יצייר איך נולדה, שמז"א ומולדותיך, ומה נעשה עמה ביום לדתה, שמז"א ביום הולדת אותך לא כרת שרך, המנהג לעשות להולד ארבעה תקונים א] שכורתים הטבור, שעד עתה יניק מזונותיו דרך הטבור והיה במדרגות הצומח שיונק מזונו דרך שרשו. וכשנולד כורתים הטבור וקושרים אותו כי מעתה יקח המזון דרך פיו, וכשלא נכרת טבורו הוא עדיין במדרגתו הראשונה, והנמשל שהאומה כאשר תולד להיות גוי מיוחד צריך שתתפרד מן האומה שבאה משם שהיתה דבוקה שם בשרשה, אבל את לא כרת שרך, כי עדן היית דבוקה בשרש מעשה הכנענים. ב] אח"כ רוחצים אותו במים להסיר הדמים והגיעול, ובנמשל של האומה, שחכמי לב ירחצו מדותיהם הגשמיות

ה לֹא־חָסָה עָלַיִךְ עַיִן לַעֲשׂוֹת לָךְ אַחַת מֵאֵלֶּה לְחֻמְלָה עָלָיִךְ וַתֻּשְׁלְכִי אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּגֹעַל נַפְשֵׁךְ בְּיוֹם הֻלֶּדֶת אֹתָךְ׃ ו וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמָיִךְ וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי׃ ז רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ עֵרֹם

ת"א רבבה כצמח השדה. סוטה י"א: שדים נכנו. ברכות י"ד קדושין כ"ה:

רש"י

לא המלחת. מכאן שמולחין את הולד כדי שיתקשה בשרו: והחתל. לשון כריכה בבגדים, וכן (איוב ל"ח) וערפל חתולתו הוא שמלפפין את הולד: (ה) לחומלה. לחוס: בגעל. אנבוריישמנ"ט בלע"ז: (ו) מתבוססת. נרפסת כמו יבוס קמינו: בדמיך חיי. אף בגוליך זה לא תמותי. ושינה לומר שני פעמים לפי שבדם פסח ודם מילה נגאלו, לשון אחר מתבוססת שויליא"ה בלע"ז: (ז) רבבה כצמח. כמו שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו

מצודת דוד

שאתה מגועל בדם ותהיה עוד לרבבה כי תולידי בנים ובנות ובהיותם ע"פ השדה גדלה עד שהגיעה לפרקה להיות ראויה לנשואין ועבר עליה שוב האדם הנכבד הזה וראה כי כן הוא לקחה לו לאשה ושטף ממנה לכלוך הדם והלבישה וקשטה א"כ המושל זה עשה עמה תכלית הטובה והחסד וכן עשה המקום עם ישראל כי אחרי מות יוסף ואחיו היו עם בני ישראל כילד שאין בו כח לפרנס עצמו ולא מצאו חונן וחומל ושוטכו על פני השדה לעבוד עבודתה וכאשר הקדוש ב"ה חמל עליהם והביטחם על הגאולה והפרה והרבה ובבוא הזמן הוציאם ממצרים וקרבם לפני הר סיני ונתן להם התורה כאילו לקחה לו לאשה בכתובה וקידושין והביאם לארץ הקדושה ועשה א"כ עמהם חסד הרבה): (ה) לא חסה עין. שום עין אדם לא חסה עליך לעשות לך אחת מאלה התקונים שעושים לילד ביום הולדו: לחמלה עליך. לסיום הומל עליך להתעסק עמך וכפל הדבר במ"ש להוספת ביאור: בגועל נפשך וגו'. ר"ל ביום שנולדת הושלכת ע"פ השדה כמו בהיה גופך מוגעל ומלוכלך בדם הלידה: (ו) מתבוססת בדמיך. מתגוללת ורמוסה בטנוף דם ביאה עמך בעת הלידה: בדמיך חיי. ר"ל אף שאתה מוגעל בדם לידה עכ"ז תחיי ולא תמות בעבור הגעול והלכלוך וכפל הדבר לחזק הענין ורצה לומר בעוד עבדו ישראל במצרים את כל עבודתם בשדה מעונים בפרך היה משפיע נבואתו על אהרן והבטיחם הגאולה כמ"ש ואודע להם בארץ מצרים וכו' (לקמן כ'): (ז) רבבה. המושל הזה הבטיחם שתהיה לרבבה

מצודת ציון

(ה) חסה. מלשון חס וחמלה: בגועל. ענין מאוס ותיעוב כמו וגעלה נפשי אתכם (ויקרא כו): נפשך. ר"ל גופך וכן ודיקה נפשו (ישעיה כט): (ו) מתבוססת. ענין גלגול ורמוסה כמו כפגר מובס (שם י"ז): חיי. כמו תחיי: (ז) רבבה. ר"ל הרבה רבבות ורבוא הוא עשרת אלפים ופרבי. ענין גדול ואמון כמו רבתה גוריה (לקמן י"ט): בעדי עדיים. ענין קשוט כמו ותעד נזמה (הושע ב) ור"ל בקשוט והיפה שבעדיים ודוגמתו מלך מלכים (לקמן כו): נכונו. מל' הכנה ור"ל מתוקן כל צרכן בענין הגודל:

מראה יחזקאל

באור הענין

פי' מי החכמה והדעת שיקבעו ביניהם נמוסים טובים ומשפטים ישרים, ואת במים לא רחצת. ג] אחר כך מולחים אותו לחזק הבשר, ד] וחותלים אותו ליישר האיברים, כי במעי אמו היה הבשר ספוגיי, והאיברים כפופים ראשו בין ברכיו. ובנמשל האומה, שישתדלו לחזק האישים הפרטיים בגבורה ואומץ הלב, וליישר את הכלל לשום עליהם ראשים שופטים ושוטרים, עד שיהיה כגוף נצב הקומה אמיץ וחזק ואיבריו מיושרים. וכ"ז לא נעשה לך: (ה) לא חסה עליך עין, יש הבדל בין חוס ובין חמל, שהחס הוא מפני צרכו אל הדבר, והחומל רוצה בקיום הדבר מצד עצמו כי הוא טוב בעיניו, ר"ל שלא חסה עליה עין אביה מצד צרכו להקים לו זרע, ולא אחר מצד החמלה שלא תשחת. עד כאן פירש איכות ההולדה מעז"א ומולדותיך, עתה יפרש מ"ש ביום הולדת אותך, כי תיכף ביום הולדת הושלכת אל פני השדה בגעל נפשך, ובנמשל שהושלכה מארצה לשדה ארץ מצרים ושם עבדו בם בפרך בכל עבודה בשדה: (ו) ואעבר עליך, אז עבר הגדיר העליון וראה אותה מתבוססת בדמיה שעל ידי ההשלכה נפצעה בפצעים ויצאו ממכה דמי המכה חוץ מדמי הלידה, והיא מלוכלכת בשני מיני דמים, והאיש בעל החסד עבר בכל פעם והשגיח עליה מידי עברו והיה אומר לה שתחיה בדם הפצעים ולא תמות, והנמשל שה' השגיח עליהם בעת גלותם והגם שפרעה הרג ילדיהם והכה ופצע בם, השגיח ה' עליהם שיחיו ולא ימותו: (ז) רבבה, ובמשל הזה שמצא אותה בשדה מדמה אותה שתהיה רבבה כצמח השדה, וכן היה שרבתה בריבוי וגדלה עד שהגיע עת הפרח שאז יבואו הצמחים בעדיים, פרחים יפים ונאים

באור המלות

ובלשון משנה שעטנז שוע טוי ונוז: (ה) לא חסה עליך עין לחמלה עליך. החס הוא מפני צרכו אל הדבר, כמו ועיניכם אל תחוס על כליכם, אתה חסת על הקיקיון, והחומל הוא מצד טוב הדבר בעצמו, כמו כי חמל העם על מיטב הצאן והבקר ולא אבו החרימם: (ו) מתבוססת. כמו מאלהים היתה תבוסת אחזיהו (דה"ב כ"ב ז'), ובדברי חז"ל דם תבוסה: (ז) ותבאי בעדי עדיים. כמו בא בימים, ותבואי

וְעֶרְיָה׃ ח וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ וְהִנֵּה עִתֵּךְ עֵת דֹּדִים וָאֶפְרֹשׂ כְּנָפִי עָלַיִךְ וָאֲכַסֶּה עֶרְוָתֵךְ וָאֶשָּׁבַע לָךְ וָאָבוֹא בִבְרִית אֹתָךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה וַתִּהְיִי־לִי׃ ט וָאֶרְחָצֵךְ בַּמַּיִם וָאֶשְׁטֹף דָּמַיִךְ מֵעָלָיִךְ

רש״י

וירבו (שמות א׳): בעדי. לשון מכלול, ומנחם פי׳ בעדי עדיים לשון עד כמו במהו בה׳ עדי עד אנוק״א אפיגל״א בלע״ז, אבל דונש פתר אותו לשון עדי ומשקל עדי עדים הוא מן י׳ שמות הרי אריים לבי לביים גדי גדיים: נכונו. פורמ״ש אפייטי״ש בלע״ז: ושערך צמח. סימני נערות: ואת ערום ועריה. מן המצות: (ח) דדים. אמיטי״ש בלע״ז: ואפרש כנפי. כנף בגדי. ואשבע לך. לכן אמור לבני ישראל אני ה׳ והוצאתי אתכם (שם ו) ואין לכן אלא שבועה כמו שנאמר (שמואל א׳ ג׳) לכן נשבעתי לבית עלי: ואבוא בברית אתך. הנה דם הברית אשר כרת ה׳ עמכם: (ט) ואשטף. לשון משיחה וכל הענין הזה אינו אלא לשון משל, ויונתן פי׳ את כולה ואין להוסיף על התרגום, וכן פירש מכורותיך ומולדותיך וגו׳ תותבותכון וילדותכון מארעא כנענאי תמן איתגליתי על אברהם אבוכון בין בתריא ואודעתיה דאתון נחתין למצרים ובדרע מרומם אנא פריק יתכון ובזכו אבהתכון אנא מתריך ית אמוראי ומשיצי ית חתאי: ומולדותיך ביום הולדת אותך וגו׳. ואף כד נחתו אבהתכון למצרים תותבין בארעא דלא דילהון משעבדין ומענן להון הות כנישתא דישראל דמיא לולדא דרמיא על אפי ברא דלא איתפסק שוריה ובמיא לא איתשטיף לאדכאה והמ״ח לא אתמלח ובאיסורין לא אתאסר: לא חסה עליך עין וגו׳. לא חסת עליכון עינא דפרעה רשיעא למעבד לכון טבא חדא לאנחא לכון משעבודכון לרחמא עליכון וגזר עליכון גזירת גמירא למרמי ית דכוריכון בנהרא לאובדא יתכון בעידן דהויתון במצרים: ואעבור עליך וגו׳. ועל דוכרן קים אבהתכון קדמי איתגליתי למפרקכון ארי גלי קדמי אתון מענן בשיעבודכון ואמרית לכון בקימא דמאולתא אחוס עליכו ואמרית לכון בדם דפסחא אפרוק יתכון: רבבה כצמח השדה נתתיך. רביבת כצמחי חקלא יהבתיכון וסגיתון ותקיפתון והויתון לזרעין לשבטין ובעובדי אבהתכון תקיא עידן פורקן כנישתכון מטא ארי אתון משעבדין

מצודת ציון

ערום. הוא המחוסר מלבוש: ועריה. מגולה כמו מקורה ערה (ויקרא כ׳): (ח) דודים. ענין אהבה וחיבה: כנפי. הוא שולי הבגד: (ט) ואשטוף. ענין הדחה ורחיצת השטוף

מצודת דוד

לשרבות בניה ובנות כצמח השדה ר״ל במקום שפרה ושרצה במצרים כמו שכתוב ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד (שמות א׳): ותרבי. בהיותך על פני השדה והיית מגודלת ומאומנת והגדלי בקומה ובאת לזמן הראוי להתקשט בקשוטים ויפים הם ימי הנערות: שדים נכונו. השדים שלך היו גדולים כל צרכן ושער במקום בית השחי היה צמיחה והם סימני נערות: ואת ערום ועריה. ועוד היית ערומה מבלי כסות בעת שנולדת ר״ל שהיו מרובים באוכלוסין וגדולים בכח ובא זמן הגאולה אבל היו ערומים מבלי זכות ומע״ט: (ח) ואעבור. ואז עברתי עליך וראיתיך כבר אתה בעת הראוי לכרתות לך אהבה ודודים ר״ל לקחת אותך לאשה: ואפרוש. ופרשתי עליך כנף בגדי לחסות בצלי וזהו ענין נשואין וכן ופרשת כנפך (רות ג׳): ואכסה ערותך. לבל תהיה ערומה בגלוי ערוה: ואשבע לך. שלא אבגוד בך: ואבוא. כרתי עמך ברית על זאת: ותהיי לי. ר״ל והנה כן היה כי היית לי לאשה ר״ל בעת בוא זמן הגאולה לקחתיך ממצרים לחסות בצלי ועשיתי עמך נפלאות כאילו היית ראוי להם ונתתי לך התורה ונשבעתי לך וכרתי עמך ברית להיות לי לעם וכן היית עמי: (ט) וארחצך. עד לא לקחתיך לאשה רחצתי אותך במים לטהר ממך הגעול והלכלוך ושטפתי ממך דם הלידה וסכתי אותך בשמן ר״ל עד לא קבלת התורה נויתי אותך להתקדש ולהכשר במצות

מראה יחזקאל

באור המלות

עד שנושיך, בעת אשר הם ראויים לעדות עדים, ועדי מקור: ערום ועריה. ערום הוא גלוי בית הערוה, שהיה יותר

באור הענין

מקושטים אשר יקשטו זרעם בם, ומה היו העדיים, מפרש שדים נכנו ושערך צמח שזה זמן הפרח אבל האשה ולבי עדיה, רק שהיתה ערום ועריה ר״ל ערותם מגולה, ובנמשל שה׳ השגיח שיפרו וירבו כמ״ש כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרץ, עד שהגיע עת התור וזמן הגאולה והיו שדים נכונו שהם משה ואהרן כמ״ש חז״ל שהם השדים המוכנים להניק דבש וחלב, רק שהם היו עדין ערומים שלא היה בידם תורה ומצות וזכיות שהם הבגדים המליציים בגדי הנפש: (ח) ואעבר עליך, אז עבר הדוד שנית, וראה שהגיע עתה עת דודים, שראה שהגיע עת הגאולה ויפרש כנפיו עליה, והמליצה כמו ופרשת כנפיך על אמתך היינו שיחד אותם לשמו כמ״ש בני בכורי ישראל, ואכסה ערותך ע״י מצות מילה שנתן להם, ואשבע לך ואבוא בברית אתך, כמ״ש ואזכור את בריתי, ותהיי לי, כמו שכתוב ולקחתי אתכם לי לעם: (ט) וארחצך במים, נגד מ״ש במים לא רחצת רחצתי אותך ואשטף דמיך, ונגד מ״ש והמלח לא המלחת, ואסכך בשמן לעדן הבשר, ונגד מ״ש והחתל לא חתלת אמר ואלבישך רקמה, ובנמשל שהעביר מהם דעות הכוזבות ע״י רחיצה במי ים סוף שאז ויאמינו בה׳, ואח״כ סך אותם בשמן משחת קדש, כמ״ש שם שם לו חק ומשפט, ואח״כ הלבישם רקמה במעמד המובחר שנתן להם תורה

ומצות

וָאָסֻכֵךְ בַּשָּׁמֶן׃ י וָאַלְבִּישֵׁךְ רִקְמָה וָאֶנְעֲלֵךְ תָּחַשׁ וָאֶחְבְּשֵׁךְ בַּשֵּׁשׁ וַאֲכַסֵּךְ מֶשִׁי׃ יא וָאֶעְדֵּךְ עֶדִי וָאֶתְּנָה צְמִידִים עַל־יָדַיִךְ וְרָבִיד עַל־גְּרוֹנֵךְ׃ יב וָאֶתֵּן נֶזֶם עַל־אַפֵּךְ וַעֲגִילִים עַל־אָזְנָיִךְ וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשֵׁךְ׃ יג וַתַּעְדִּי זָהָב וָכֶסֶף וּמַלְבּוּשֵׁךְ שֵׁשִׁי וָמֶשִׁי וְרִקְמָה סֹלֶת וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן אָכָלְתִּי וַתִּיפִי בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּצְלְחִי

יתיר י' יתיר י'

רש"י

זמנך: ואעבר עליך וארחך. ואיתגליתי על משה בסנה ואני גלי קדמי ארי מטא זמן פורקניכון ואגנית במימרי עליכון ואעדיתי חוביכון וקיימית במימרי למפרק יתכון כמה דקיימית לאבהתכון אמר ה' אלהים למהויכון עם משמש קדמי: וארחצך במים. ופריקית יתכון משעבוד מצראי ואעדיתי תקוף מרותא מנכון ודברית יתכון בחירותא: (י) ואלבשך רקמה. ואלבישית יתכון לבושי ציורין מחמדת סגאיכון: ואנעלך תחש. איקלאלו"סוי פיים"ן בלעז, ויהבית מסן דיקר ברגליכון: ואחבשך בשש. איפולייישסו"יי בלעז וקדשית מנכון כהניא למהוי משמשין קדמי במצנפן דבוץ: ואכסך משי. שויי"אה בלעז, וית כהנא רבא בלבושי צבעונים, ומ"א ואכסך משי אלו שבעת ענני כבוד דכתיב (שמות יג) לא ימיש עמוד הענן יומם: (יא) ואעדך עדי. איפאר"ימוי בלעז ותקינית יתכון תקון פתגמי אורייתא כתיבין על תרין לוחי אבניא ואתנה. על ידי משה: צמידים. הברהים דבור כנגד חברו חמשה כנגד חמשה: (יב) ואתן נזם על אפך. ויהבית ארון קיימי ביניכון: ועגילים על אזניך. לשון נזם, וענן יקרי מטל עלויכון על שם שהיו מוקפין בעגול: ועטרת תפארת בראשך. ומלאך שליח מן קדמי מדבר בריש(י)כון שנאמר ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם (מיכה ב'): ותעדי זהב וכסף. ויהבית משכני ביניכון מתקן בדהב וכסף ויריעת בוץ וצבעונין וציורין ומנא דטב כסולתא וכדבש וכמשח אוכלית יתכון ועתרתון ותקפתון לחדא ואצלחתון ושליטתון בכל מלכוותא: סלת ודבש ושמן אכלת. המן שהיה מתהפך לכל הטעמים לסלת ודבש ושמן אכלת. ומ"א י"ג דברים יש כאן וכנגדן אמר להם הקב"ה להביא י"ג דברים המנויין בתרומת המשכן ואף על פי כן הוא פורע להם כנגדם לע"ל י"ג דברים וברא ה' על מכון הר ציון וגו' וסוכה תהיה לצל יומם מחורב

מצודת דוד

כמ"ש וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם (שמות י"ט): (י) ואלבישך. הלבשתי אותך בגדי רקמה ושמתי ברגליך נעלים מעור תחש וחגרתי אותך באזור משש וכסיתי אותך במלבושי משי: (יא) ואעדך עדי. קשטתי אותך בקשוטים ונתתי על ידך צמידי הזרוע ורביד נתתי על גרונך: (יב) ועגילים. הם נזמי האוזן: בראשך. נתתי על ראשך ר"ל אז נתתי לך מצות וחוקים טובים ומשפטים ישרים: (יג) ותעדי. קשטת עצמך עם העדי שנתתי לך ומלבושך היה שש ומשי ורקמה ואכלת סולת ודבש ושמן ונעשית יפה

מצודת ציון

אסוכך. מלשון סיכה ומשיחה: (י) רקמה. מעשה רוקם בחלוף הגוונים: ואנעלך. מלשון נעל: תחש. שם בריה כמו ועורות תחשים (שמות כה): ואחבשך. ענין חגורת האזור כמו ויחבש את חמורו (בראשית כב). ור"ל קשר אזורך בשש. הוא פשתים: (יא) צמידים. הם הנתונים על הזרוע וכן ושני צמידים על ידיה (שם כד): ורביד. מנק לתכשיט וכן וישם רביד הזהב (שם מא): גרונך. צוארך וכן קרא בגרון (ישעיה נח): (יב) נזם. הם העדי הנתון על החוטם: ועגילים. כן יקראו נזמי האוזן על שהם עגולים במראיהם:

מראה יחזקאל

באור הענין

זמלות והחליפו שמלותם ויהיו לו ממלכת כהנים וגוי קדוש: (י) ואלבשך רקמה נגד ד' בגדי כהונה, הלבוש התחתון שהוא הכתונת היה רקמה, ונגד המכנסים באים והם הנעלים באשה אנעלך תחש, ונגד האבנט אחבשך בשש, ונגד המצנפת באים אכסך משי, כיסוי העוטה הראש והגוף: (יא) ואעדך עדי על המלבושים, שהם התרי"ג מצות שנתן להם, על המצות התלויות בפעולות הידים, אמר נתתי צמידים על ידיך, ועל מצות התלויות בקול ודבור, אמר רביד על גרונך: (יב) ואתן על המצות התלויות בפיכים וחוש הריח, אמר נזם על אפך, שחוש הריח מציין הראיה הרוחניית כמ"ש והריחו ביראת ה' ולא למראה עיניו ישפוט, ועל מצות התלויות בשמיעת האזן, אמר ועגילים על אזניך (יג) ותעדי, ואחר כך עדית מעצמך זהב וכסף כאשה המיפלת בבית (והמשל על התקנות שעשו הזקנים והנביאים) עד כי ותיפי במאד מאד ותצלחי למלוכה בימי דוד ושלמה:

באור המלות

מערום שיבא גם על המכוסה קצת, כמו כאשר הלך עבדי ישעיה ערום ויחף: (י) ואלבשך ואכסך. כשבאו ביחד יהיה הכיסוי על הלבוש, כמו וכסה חמס על לבושו, וכולל גם כיסוי הראש, והכס בצעיף: (יא) ורביד על גרונך. יש הבדל בין גרון ובין צואר, שצואר הוא החיצונית הנראה, והגרון הוא הגרגרת מבפנים, קרא בגרון, וגרונך מצמאה והסול"ל כמ"ש (בראשית מ"א) רביד הזהב על צוארו, מזה מבואר שלפי המליצה מדבר מן הגרון הפנימי המוציא קול, וכן (משלי א' ט') וענקים לגרגרותיך, תכשיטי הקול והדבור

לַמְּלוּכָה׃ יד וַיֵּצֵא לָךְ שֵׁם בַּגּוֹיִם בְּיָפְיֵךְ כִּי ׀ כָּלִיל הוּא בַּהֲדָרִי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי עָלַיִךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ טו וַתִּבְטְחִי בְיָפְיֵךְ וַתִּזְנִי עַל־שְׁמֵךְ וַתִּשְׁפְּכִי אֶת־תַּזְנוּתַיִךְ עַל־כָּל־עוֹבֵר לוֹ־יֶהִי׃ טז וַתִּקְחִי מִבְּגָדַיִךְ וַתַּעֲשִׂי־לָךְ בָּמוֹת טְלֻאוֹת וַתִּזְנִי עֲלֵיהֶם לֹא בָאוֹת וְלֹא יִהְיֶה׃ יז וַתִּקְחִי כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ מִזְּהָבִי וּמִכַּסְפִּי אֲשֶׁר

ת"א ויצא לך שם. סנהדרין כ"א:

רש"י

מזרס וממטר וגו' (ישעיה ד'): ותיפי. לשון יופי: (יד) כי כליל הוא. לשון מכלול, ד"א כי כליל הוא כי שלם היה, ד"א כי כליל קרונ"א בלעז כמו כזר דמתרגמינן כלילא: (טו) ותזני על שמך. בטחת על שם היופי שיצא לך: ותשפכי את תזנותיך. הראית יופיך לכל עובר עד שפכה עליהם תאוות זנותך לפתות אותך לזנות עמם: לו יהי. ומשתחוו לך אתה הפקרת להם עצמך ולכל אשר שאל זנותך לו היה וי"ת ולא כשר ליך למעבד כן כאילו היה כתיב לא יהיה, וכל משל הזה על עגל המדבר ועל שאר עבודה אלילים שעבדו שבטו של דן במדבר כמו שכתוב (דברים כ"ה) כל הנחשלים אחריך ומצינו בפסיקתא זה שבטו של דן שהענן פולטו שהיו כולם עובדים עבודת אלילים: (טז) במות טלואות. מכוסות בבגדים מגומרין של מיני צבעונין פלמריא"ש: לא באות. לא היתה ראויה זאת לבא. נו"ן אבני"רא ונו"ן איימר"א בלעז:

מצודת ציון

(יד) כליל. מלשון כל וכן כליל תקטר (ויקרא ו): (טז) במות. מקומות גבוהות כמו במתי ארץ (דברים לב): טלואות. ענין חלוף הגוונים כמו ונעלות בלות ומטולאות (יהושע

מצודת דוד

עד מאד והיית מצלחת עד הגעת למלוכה. רצה לומר מתחלה קיימת המצות והמשפטים ואני נתתי לך ארץ זבת חלב ודבש ואחר נתגדלת והצלחת להעמיד מלכים אדירים: (יד) ויצא לך. בין הגוים נתפרסם שמך במרבית יפייך: כי כליל הוא. ר"ל היופי, שהך היה כל היופי שאפשר להיות, בהדרי בהבת ההוד וההדר אשר שמתי עליך כרבות העדי ורוב התענוגים ר"ל נתפרסם שמך במרבית הצלחתך שהיה בך בשעור מרובה כהבת ההדר ששמתי עליך נתת בך כח לעשות הכל: (טו) ותבטחי ביפיך. ר"ל הבטת שלא אמאסך כי בטחת ברוב יפיך ובעבור זה זנית על בטחון שם היופי שיצא לך שאין מהדרך להיות נמאס יופי כזה: ותשפכי. גלית תאות זנותך כדבר הנשפך הגלוי לעין כל: על כל עבר. על כל מי שעבר עליך היה לו תאות זנותיך כי לכולם השקת ר"ל בעתת במרבים הצלחתך ופרסום שמך ותשבת שלא פסיר ממך ולכן עבדה עבודת כוכבים שרלית: (טז) ותקחי מבגדיך. מן הבגדים שעשיתי לך מהם לקחת ועשית לך מקומות גבוהות במקום פרסום ומהבגדים ההם עשית עליהם מכסאות מגומרות חלפי הגוונים ועליהם זנית ר"ל שעמידו שעבודות כוכבים במקום פרסום ולפוס בכסף וזהב אשר נתתי להם ושם עבדו לו: לא באות ולא יהיה. מעשים כאלה לא באו עדיין בעולם ולא יהיו נעשים עוד דוגמתן: (יז) כלי תפארתך. כלי הקשוט: ותעשי לך. מהם עשית

באור המלות

מראה יחזקאל

באור הענין

בחכמה: (טו) ותשפכי את תזנותיך. יש הבדל בין זנות ותזנות, שתזנות היא שמעוררת העוגבים להתאוות לה, ולפעמים יתזור התזנית אליה שמזנה עמה, ופה אמר לו יהי כי לא תזנה עמו רק יבאר שתאוה אלנו: (טז) טלואות. כמו נעלות בלות ומטולאות (יהושע ט' ה'): לא באות ולא יהיה. לא יבואו בבגדים האלה אליך הגם שיהיה במציאות ומוסיף שלא יהיה עוד במציאות כלל, כי לא ירד ה' עוד על הר סיני להשמיע תורתו ומצותיו לבני אדם עוד הפעם: (יז) ותזני בם. לא מצאנו פעל זנה שאחריו ב' ?, וע"כ

(יד) ויצא לך שם בגוים כמ"ש ויצא שם דוד בכל הארצות, וכל העמים מביאים מנחה לשלמה, ובאמת ביופי לא היה מצד עצמך רק ע"י הדרי אשר שמתי עליך, ר"ל שהיתה ההשגחיות על ידי הופעת כבוד ה' עליהם: (טו) ותבטחי, אולם את בטחת ביפיך כאילו היופי היא טבעיית לך מצד עצמך לא ממני, ותזני על שמך ר"ל תחלה לא זנית עדיין בעצמך רק זנית על שמך כמ"ש רחב בשמה זונה, ותשפכי את תזנותיך על כל עובר שכל העובר ורואה אותך בוערת בו אש התשוקה לזנות, באופן שתזנותיך לו יהי, שהגם שלא זנית עמו נשארה תזנותיך לו, היינו שחשק בך, והתאוה והחשק נשיה אצלו ונקבעה בלבו: (טז) ותקחי, אח"כ לקחת מבגדיך וקרעת אותם לטלאים וחתיכות, ותעשי מן הטלאים במות, ר"ל כרים וכסתות גבוהות לזנות עליהם בצנעה, לא באות ולא יהיה, ר"ל הגם שהבגדים האלה לא יבואו עוד ולא יהיה לך אחרים תחתיהם בכל זאת קרעת אותם לזנות עליהם: (יז) ותקחי כלי תפארתך, מן כלי הזהב והכסף עשית צלמי זכר שעמהם זנתה, צייר שעוד לא זנתה עם איש, רק עם צלם העשוה כתבנית איש, ושלא זנתה עדיין בגלוי רק בצנעה על הכרים שעשתה מן הבגדים (לא על גב ורמה ברחובות כמו שיאמר אח"ז), ועם אנשים לא זנתה עדיין רק ששפכה תזנותה עליהם להכניס בהם רוח תאוה, וכ"ז משל על הע"ז שעבדו מימי רחבעם עד ימי אחז שעדיין לא עבדו ע"ז בפרהסיא רק בצנעה, ולא עבדו לע"ז לשם אלהות רק היתה אצלם כענין עלמסאות להמשיך על ידם השפע מלמעלה

נָתַתִּי לָךְ וַתַּעֲשִׂי־לָךְ צַלְמֵי זָכָר וַתִּזְנִי־בָם׃ יח וַתִּקְחִי אֶת־בִּגְדֵי רִקְמָתֵךְ וַתְּכַסִּים וְשַׁמְנִי וּקְטָרְתִּי נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם׃ יט וְלַחְמִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָךְ סֹלֶת וָשֶׁמֶן וּדְבַשׁ הֶאֱכַלְתִּיךְ וּנְתַתִּיהוּ לִפְנֵיהֶם לְרֵיחַ נִיחֹחַ וַיֶּהִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ כ וַתִּקְחִי אֶת־בָּנַיִךְ וְאֶת־בְּנוֹתַיִךְ אֲשֶׁר יָלַדְתְּי לִי וַתִּזְבָּחִים לָהֶם לֶאֱכוֹל הַמְעַט מִתַּזְנֻתָיִךְ׃ כא וַתִּשְׁחֲטִי אֶת־בָּנַי וַתִּתְּנִים בְּהַעֲבִיר אוֹתָם לָהֶם׃ כב וְאֵת כָּל־

יתיר י׳ יתיר י׳ מתזנותיך קרי

רש"י

(יז) צלמי זכר. לפי שדימה אותה לנקבה זונה דימה את הצלם לזכר הנואף עמה: (יט) ולחמי אשר נתתי לך וגו׳. יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו ממנו לפני העגל ואעפ"כ ויהי ביום מחר ולא פסק, ואף כן מפורש בספר עזרא (נחמיה ט) אף כי עשו להם עגל מסכה וגו׳ ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם וגו׳ ומנך לא מנעת מפיהם כדי היה למנוע מהם ולא מנעת אף כאן ויהי נאם ה׳ אלהים היה אצלם ולא פסק מלירד ליום מחר, כך דרש רבי תנחומא: (כ) אשר ילדת לי. הוי לו מאשה בניה ד׳

מצודת דוד / מצודת ציון

דמות צלמי זכר וזנית עמהם כדרך זונה מופלגת בהכלית ט) : (יח) וקטרתי. הוא מיני בושם מעורבבים ונותנים על
הזנות והספיקר ר"ל מהכסף וזהב אשר הרביתי להם עשו כאש לסריח: (יט) ניחוח. ענ׳ נחת רוח: (כא) בהעביר,
צלמי עבודת כוכבים לסבתא ות להם: (יח) ותכסים. בהם
כסית את הזונים עמך: ושמני וקטרתי. השמן והקטרת שנתתי לך נתת לפני הזונים: (יט) האכלתיך. אשר נתתי
לך למאכל: ונתתיהו. אתה נתת את כל אחד מהם לפני הזונים להיות להם לריח טוב ונוחת רוח ר"ל מה שנתתי
לך הבאת לקרבן לפני העבודות כוכבים: ויהי. ר"ל כן היה באמת לא תוכלו לכחשו כי אני יודע ועד:
(כ) ילדת לי. ילדת ממני: להם לאכול. למזונות להיות להם למאכל: המעט. וכי מעט בעיניך ממה שהלכת אחר
הזונות עד שגם עשית את זאת: (כא) ותתנים. נתת אותם להם במה שהיית מוליך אותם להם למאכל ר"ל בניך המיוחדים

מראה יחזקאל

באור הענין

שזה ימליץ שזנתה עם צלמי זכר שאינו זנות ממש רק נראה כזנות, וצייר שעשה הצלמים מן בגדי תפארתה, ר"ל עם עשותה אז מצות ה׳ ושומרת התורה שהם בגדי תפארתה עבדו העבודות האלה ג"כ בחשבם שה׳ ירצה בם ושיהיה כעין אמצעי בינם לבין ה׳, אבל בזה השחיתה בגדי תפארתה, כמ"ש לא באות ולא יהיה, והגם שהיא לא זנתה ממש כי היו רק צלמי זכר, בכל זאת כבר זנתה על שמה, כי יצא השם שהיא עובדת ע"ז ככל גויי הארצות, ושפכה תזנותה על כל עובר לצמוד ממעשים: (יח) ותקחי את בגדי רקמתך, מצייר שאמר שעשתה מן כל בגדיה במות טלואות, לא נשארו לה רק בגדי רקמתה שאמר ואלבישך רקמה, שהוא הכתונת שהוא הבגד המכסה את בשרה ונבסתה בו את הצלמים, וגם נתנה לפניהם את השמן והקטורת של ה׳: (יט) ולחמי, וגם הלחם שנתתי לך לאכלה וגם הסלת ושמן ודבש אשר האכלתיך הוכרחתי לתת לפניהם לריח ניחח, ומפרש איך נתן אותו ה׳ לפניהם, כי ויהי אחר שהלחם היה ולא נשבת, שעדיין נתתי לך הלחם ויהי ולא נבטל. הרי כאילו אני נותנו לפני הע"ז שאתה מקריב אותו לפניהם, (ונגד מ"ש אבל הבגדים לא באות ולא יהיה שהבגדים לא יהיו אחרים תחתם אמר שהלחם היה גם אח"ז), וכ"ז ממליץ מה שעשו עד ימי אחז שלא נתפקרו עדיין לגמרי ובכל זה כבר עבדו ע"ז בימי רחבעם ובימי אביה שאמתו אם אסא עשתה מפלצת לאשרה שהוא צלם זכר לזנות עמו, שעז"א ותעשי צלמי זכר ותזני בם, ובימי עתליה שכתוב כי עתליה המרשעת בניה פרצו את בית האלהים וגם כל קדשי בית ה׳ עשו לבעלים, שעז"א ושמני וקטרתי נתת לפניהם וכן אמציה שהקטיר לאלהי שעיר, ובכ"ז היה כ"ז בצנעה ועבודת בית ה׳ היה עדיין על מכונו: (כ) ותקחי, עתה יספר מה שעשו בימי אחז שעבד ע"ז בפרהסיא והעביר את בנו באש למולך, ועז"א ותקחי את בניך, ר"ל תחלה לא לקחת את בני רק את בניך ואת בנותיך ר"ל הבנים שהיו שלך באמת לא שלי, רק אשר ילדת לי, שאת יחסת אותם לי על שגדלו בביתי, המעט מתזנותיך ר"ל לקחת בניך המעט שילדת לי מתזנותיך, שילדת לי בזנות, והם היו מעט ולא הספיקו, ולכן הוספת עוד. (כא) ותשחטי את בני שהיו שלי שנולדו ממני, ותתנים לכומרים בהעביר אותם להם

באור המלות

פירוש שתזני על ידי כמו ויזנו במעלליהם, כי לא יזנו עם הצלם רק על ידו: (כ) ותקחי את בניך. מגביל נגד מ"ש ותשחטי את בני, ושעורו ותקחי את בניך אשר ילדת לי מתזנותך. ותזבחים להם לאכול, המעט ותזבחי את בני: (כא) ותתנים. כמו ומזרעך לא תתן להעביר למולך: (כב) ואת כל. כמו ועם כל:

תּוֹעֲבֹתַיִךְ וְתַזְנֻתַיִךְ לֹא זָכַרְתִּי אֶת־יְמֵי נְעוּרָיִךְ בִּהְיוֹתֵךְ עֵרֹם וְעֶרְיָה מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמֵךְ הָיִית׃ כג וַיְהִי אַחֲרֵי כָּל־רָעָתֵךְ אוֹי אוֹי לָךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ כד וַתִּבְנִי־לָךְ גָּב וַתַּעֲשִׂי־לָךְ רָמָה בְּכָל־רְחוֹב׃ כה אֶל־כָּל־רֹאשׁ דֶּרֶךְ בָּנִית רָמָתֵךְ וַתְּתַעֲבִי אֶת־יָפְיֵךְ וַתְּפַשְּׂקִי אֶת־רַגְלַיִךְ לְכָל־עוֹבֵר וַתַּרְבִּי אֶת־תַּזְנוּתָיִךְ׃ כו וַתִּזְנִי אֶל־בְּנֵי־מִצְרַיִם שְׁכֵנַיִךְ גִּדְלֵי בָשָׂר וַתַּרְבִּי אֶת־תַּזְנֻתֵךְ לְהַכְעִיסֵנִי׃

ת"א ותפשקי . כתובות ל"ט : — **רש"י** — תזנותיך קרי עמ"ש

מהם לעבוד עבודת אלילים ואחד מוקלה לבית הספר ובא להקריב אחד מבניו למולך מקריב לו את זה שהוקלה ללמוד תורה, במדרש רבי תנחומא . ואני אומר אשר ילדת לי אלו הבכורות וכן הוא אומר בספר הזה (לקמן כ') ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם: (כב) את ימי נעוריך . את החסדים אשר עשיתי עמך במצרים: (כג) אוי אוי לך . ווי ליך על דחבת ווי לך על דלא תבת: (כד) ותבני לך גב . גובה כעין בימום ומזבח. ותבני לשון בנין: (כה) ותפשקי את רגליך. לפי שדימה אותה לענוש דבר בלשון תשמיש שיש פיסוק הרגלים איאקיי"שמנט בלעז: (כו) גדלי בשר . בעלי אבר תשמיש:

מצודת ציון

מל' הערבה והולכה: (כד) גב . מל' גובה: למה . מל' רם וגובה: (כה) אל ר... בכל ובא מלה אל במקום בי"ת וכן ואל הארון (שמות כה) ור"ל ובהארון: ותתעבי . מל' תעוב ומיאוס: והפשקי. ענין פתיחה והרחבה כמו פוסק שפתיו (משלי יג): (כו) אל בני מצרים . את בני מצרים: שכניך . מלשון שכן: בשר. כן יקרא אבר התשמיש וכן כר

מצודת דוד

לו ללמוד בבית הספר אותם שהטת לעבודת כוכבים ... (כב) ואת כל וגו'. עם כל התועבות והזנות שעשית לא זכרת בעת ההיא הטובה שעשיתי עמך בימי נעוריך בהיות ערומה מבלי לבוש והיית מתגוללת ורמוסה בטנוף הדם שיצא עמך בעת הלידה ר"ל לא זכרת הטובה שעשיתי עמך בהוציאך ממצרים מעבודת פרך : (כג) ויהי. ר"ל ומה א"כ יהיה אחר כל רעתך מהו הגמול שתקבל הנה אוי אוי והיה לך רבת פעמים לפי מרבית הרעה: (כד) ותבני . כי הנה בנית לך מקום גבוה להיות נראה לכל הזונים לבוא שמה: רמה . בנין רם עשית בכל רחוב להיות מקום מוכן לזנות בכל מקום : (כה) אל כל ראש דרך . בכל ראש דרך מהדרכים בנית רמה ונשאה לזנות למען יהיה נמצא לכל עובר ושב : ותתעבי. את היות מתעב ומאוס יפייך להראות לכל מי שירצה ולא היית מסתיר אותך בדרך שמסתירים דבר נחמד ויקר : ותפשקי . הרחבת רגליך זה מזה לכל עובר להיות מוכן לו לזנות ומאד הרבית בזנות ר"ל עשית מזבחות לעבודת כוכבים בכל מקום ובפרסום רב ואתם בעצמך הטעית באלהות כי ע"י משוך תהיה נלקחת ממך כי כל העבודות כוכבים שהיו א"ת עבדת : (כו) ותזני . זנית עם בני מצרים הקרובים לארצך על כי המה גדלי בשר גדלי אברי המשגל וכן נאמר בהם אשר בשר חמורים בשרם (לקמן כג) כי כן דרך אשה זונה מתאוה להבעל לגדלי בשר ר"ל ועבדת פסילי מצרים : להכעיסני . ר"ל הרבה היית בזנות עד שאמ"ש

מראה יחזקאל

באור המלות

(כד) גב . מקום בולט הי"ל שמח למעלה, כמו גגי גביהם, ורמה הוא מקום רם דוקא : (כה) ותפשקי . הרחבת הרגלים דרך גנאי, וכן פוסק שפתיו (משלי י"ג): (כו) גדלי בשר . כינוי לבשר הערוה, כמו כי בשרו את

באור הענין

להם לע"ז, כי הדין הוא שאינו חייב עד שימסרם לכומרים ויקח אותו מידם ויעביר בעצמו (עמ"ש בס' קו"ה קדושים סי' נ') ועז"א ותתנים לכומרים בהעביר, שאח"כ העברת אותם בעצמך שכן דרך עבודתה:

(כב) ואת כל תועבתיך, ע"י כל תועבותיך באת לידי מדה זו שלא זכרת כלל מעמדך הקודם בהיותך עירם ועריה, שאם היית זוכר מעמדך במצרים ואת הנסים שעשיתי עמך היית ירא מעונשי השם, שיחזיר אותך לעבדות כמו שהיית במצרים, אבל ע"י זנותך שכחת את ה' לגמרי ותלית הכל במקרה, וחשבת כי הלא . (כג) ויהי אחרי כל רעתך אוי אוי לך שאחז לקה במכות שונות ואם הי' זוכר שיש אלהים שופט ומשגיח הי"ל לשוב בתשובה והוא הוסיף למעול כמ"ש (בדה"ב כ"ח) ובעת הצר לו ויוסף למעול בה' הוא המלך אחז, שכל שהוסיף ה' להכותו הוסיף במעלו, ואמר הרבה שאוי אוי לו אז . (כד) ותבני לך גב, הוסיף לעזוב את ה' לגמרי ולעבוד ע"ז בפרהסיא, והיית דומה כזונה הקדשה בעיניים עלי דרך מופקרת לכל עד שתבנה לה גב מקום מובדל לשכב עליו, ועשית ג"כ רמה מקום המיוחד למשכב היה מקום רם, שיראהו הכל וידעו שכאן מקום זנות וזה עשית תחלה בכל רחוב לזנות עם אנשי העיר, ואח"כ . (כה) את כל ראש דרך בנית רמתך . שיראוה גם האורחים עוברי דרך לזנות גם עם הזרים העוברים ושבים, והיא מליצה על שמו במות ומסכות על ההרים הרמים ועל הדרכים ועבדו אלילים שונים, ותתעבי את יפיך, היית כקדשה שמרוב הניאוף נתעב יפיה ובלו פניה ואז תכסה פניה ותפשקי רגליך לכל עובר ר"ל שכבר הר מגליך הדרך אלהים והיית כגוים הבזוים הנעים לכל, וגם ותרבי את תזנותיך להתמיד בעבודת נכר : (כו) ותזני, אז הוספת לזנות אי

כז וְהִנֵּה נָטִיתִי יָדִי עָלַיִךְ וָאֶגְרַע חֻקֵּךְ וָאֶתְּנֵךְ בְּנֶפֶשׁ שֹׂנְאוֹתַיִךְ בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים הַנִּכְלָמוֹת מִדַּרְכֵּךְ זִמָּה׃ כח וַתִּזְנִי אֶל־בְּנֵי אַשּׁוּר מִבִּלְתִּי שָׂבְעָתֵךְ וַתִּזְנִים וְגַם לֹא שָׂבָעַתְּ׃ כט וַתַּרְבִּי אֶת־תַּזְנוּתֵךְ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן כַּשְׂדִּימָה וְגַם־בְּזֹאת לֹא שָׂבָעַתְּ׃ ל מָה אֲמֻלָה לִבָּתֵךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה בַּעֲשׂוֹתֵךְ אֶת־כָּל־אֵלֶּה מַעֲשֵׂה אִשָּׁה־זוֹנָה

רש"י

(כז) חקך. מזונותיך בימי שפוט השופטים: ואתנך בנפש שונאתיך. בימי שמשון: הנכלמות מדרכך זמה. ת"י דאילו שלחית לותהון נביי איתכנעו. ולא היו הולכים בדרך זמתך: (כח) מבלתי שבעתך. מתוך שלא שבעת בתועבות מצרים: ותזנים. לשון זנות אנטשהר"ש אה"לם בלעז: (כט) אל ארץ כנען כשדימה. כשדים לא מארץ כנען הם וכך פירושו הוספת ללמוד כשדים על של כנענים שהיו סמוכים ליך וזנית להם כבר. ויונתן תרגם ותרבי תזנותיך כשדימה ונדמית לכנענים השטופים בעבודה אלילים ואסגית ית טעוותך לאתחברא לעממא דכנען למהך בנימוסי כשדאי. ולי נראה כנען כמו סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע יב) שכן קורא ארץ כשדים ארץ סוחרים כמו שנאמר (לקמן יז) ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רוכלים שמו: (ל) מה אמולה. מקולקלת, וכן היהודים האומללים (נחמיה ג), וכן כי אומלל אני

מצודת דוד

בהסיס הכל להאבון כ"א הכוונה היתה להכעיסני ואמר כן על עבודת הפסילים: (כז) נטיתי ידי. להכות בך: ואגרע. מנעתי ממך חוק המזון שקבעתי לך ומסרתי אותך ברצון שונאיך לעשות בך רצונם והשונאים היו בנות פלשתים אשר הנה נכלמות ומתביישות מדרכך דרך זמה כי כן דרך נשים צנועות שהנה מתביישות כשרואות שפלגת הפקר הזונות וכאומר והנה בנות פלשתים הנה טובות וכשרות ממך ור"ל הסרתי מישראל רוב הטובה שהשפעתי להם מאז ומסרתיך ביד פלשתים כמעוטים ממך במעשיהם: (כח) ותזני. עכ"ז לא לקחת מוסר וזנית את בני אשור על כי לא היית שבעה מזנות בני מצרים: ותזנים. ועמהם זנית וגם בהם לא שבעת: (כט) ותרבי. והרבית לזנות עם אנשי ארץ סוחרים ומוזר ומפרש שהמה הכשדים שהיו אנשים סוחרים וכן נאמר בהם ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רוכלים שמו (לקמן י"ז): וגם בזאת. אף בזנות הזאת לא שבעת והשקת עוד לזונים אחרים ר"ל אף שמסרתיך ביד פלשתים לא עזבת דרכך ועבדת לפסילי אשור וכשדים והשקת עוד לפסילי יתר העמים: (ל) מה אמולה לבתך. מה מאד נגזרה לבתך ונפרדת ממני במה שתעשי את כל אלה שהמה מעשה אשה זונה השולטת

מצודת ציון

בשרו (ויקרא טו): (כז) ואגרע. מלשון גרעון וחסרון: חקך. ר"ל מזון קבוע וכן ואכלו את חוקם (בראשית מז): בנפש. ענין רצון כמו אם יש את נפשכם (שם כג): הנכלמות. מלשון כלימה ובושה: זמה. ענינו גנות ורשע כמו כי זמה עשו (הושע ו): (כט) כנען. ענינו תגר וסוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה (שם יב): (ל) מה. המלה הזאת באה להפלגת הדבר וכן מה רב טובך (תהלים לא): אמולה. גזורה וכרותה כמו כי אומלל אני (שם ו): לבתך. מלשון

מראה יחזקאל

באור הענין

בני מצרים גדלי בשר כינוי לאבר התשמיש, וגם הרבית את תזנותיך להכעיסני שהתחילו לעבוד ע"ז להכעיס את ה', וזה הסוד מה שהלכו אז למצרים לעזרה וכ"ז היה בימי אחז כמ"ש (ישעיה סי' ל' וסי' ל"א): (כז) והנה נטיתי ידי עליך כי אז הכהו מכה אחר מכה כמ"ש בדה"ב סימן כ"ח, ולבסוף שהפו פלשתים בערי השפלה והנגב ליהודה וישבו שם, וז"ש ואגרע חקך, שלקח מהם ערים בא"י, ואתנך בנפש שנאתיך בנות פלשתים שהם היו תמיד שונאים לישראל, והם הנכלמות מדרכך זימה, שהם לא הרעו מעשיהם כ"כ כמו ישראל: (כח) ותזני אל בני אשור שאז שלח אחז אל מלכי אשור לעזור לו, ותזנים וגם לא שבעת, כמ"ש ויבא עליו תגלת פלנאסר מלך אשור ויצר לו ולא חזקו: (כט) ותרבי את תזנותך אל ארץ כנען כשדימה, זה נמשך עד ימי מנשה, שאז התמידו ג"כ בכל המעשים האלה ואז התחילו לזנות אל בני בבל, ור"ל זנותך אל ארץ כנען הרבית לארץ כשדים לעשות עמהם כתועבות הכנעני, וגם בזאת לא שבעת כי לכדו את מנשה בחוחים ויביאוהו בבלה: (ל) מה אמלה לבתך, ר"ל כי הזונה בפרהסיא ובהפקר לכל עד שתעשה לה גב ורמה בכל רחוב ועל דרך לזנות עם כל אדם, הלא תעשה זאת בעבור אתנן שתקבל מהזונים, והמנאפת בצנעה תחת רשות בעלה ואינה מופקרת לכל רק תיחד לה איש אחד שתזנה עמו, היא תקח נדה ומתנה מהזונים, (כי זה ההבדל בין אתנן שתקח הזונה בעד שכיבה פעם אחת, ובין נדה שתקח המזומנת לזנות בקביעות

באור המלות

זונו. ואמר אשר בשר חמורים בשרם: (כז) חקך. דבר הקצוב לך, כמו כי חק לכהנים מאת פרעה: ואתנך בנפש. ברצון, כמו אל תתנני בנפש צרי: (כח) ותזני אל, ותזנים. זנה אל. היא הסרסרות והעיגוב לזנות, ותזנים היא הזנות ממש שזה נקשר עם מלת את: (כט) אל ארץ כנען כשדימה. י"א שקורא כשדים ארץ כנען ע"ש המסחר הגדול שהיה שם, וכן לקמן (י"ז ד') ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רוכלים שמו: (ל) מה אמולה לבתך. לא הלב בלשון נקבה לגנאי וי"ל שקורא הלב לבת, ע"ש לבת אש מתוך הסנה כו.

שַׁלָּטֶת׃ לא בִּבְנוֹתַיִךְ גַּבֵּךְ בְּרֹאשׁ כָּל־דֶּרֶךְ וְרָמָתֵךְ עָשִׂיתִי בְּכָל־רְחוֹב וְלֹא־הָיִיתי כַּזּוֹנָה לְקַלֵּס אֶתְנָן׃ לב הָאִשָּׁה הַמְּנָאָפֶת תַּחַת אִישָׁהּ תִּקַּח אֶת־זָרִים׃ לג לְכָל־זֹנוֹת יִתְּנוּ־נֵדֶה וְאַתְּ נָתַתְּ אֶת־נְדָנַיִךְ לְכָל־מְאַהֲבַיִךְ וַתִּשְׁחֳדִי אוֹתָם לָבוֹא אֵלַיִךְ מִסָּבִיב בְּתַזְנוּתָיִךְ׃ לד וַיְהִי־בָךְ הֵפֶךְ מִן־הַנָּשִׁים בְּתַזְנוּתַיִךְ וְאַחֲרַיִךְ לֹא זוּנָּה וּבְתִתֵּךְ

יתיר י'. יתיר י'. הנו"ן בדגש

רש"י

(תהלים ו). לגבך. כמו לבך: שלטת. שוררת שליט עליה: (לא) בבנותיך גבך. כמו בבנותך לשון בנין: לקלס אתנן. לדבר ולהתהלל באתנן יפה שנותנין לה, וכן כל לשון קלס לשון דבור פורלי"ר בלע"ז. אתנן. הוא לשון שכירות לוי"ר בלע"ז: (לב) האשה המנאפת. את האשה המנאפת: תחת אישה וגו'. בהיותה תחת בעלה נותנת עיניה באחרים: (לג) נדה. מוהר: בתזנותיך. מרוב זנות שהיה בך עשית כן: (לד) לא זונה. לא נזנה לכל אונה כזונתך:

מצודת ציון

(ל) שלטת. מושלת וגברתנית: (לא) לקלס. ענין לעג. כמו וקלסה לכל הארצות (לקמן כב): אתנן. כן יקרא מתן הזונה כמו לא תביא אתנן זונה (דברים כג): (לג) נדה. על מתן הזונה יאמר וקרוב הוא ללשון נדוניא המוזכר בדרז"ל:

מצודת דוד

במקומה שאז פ"ה זונתה בפרסום רב על כי לא ימלא מה וממהם בידה: (לא) בבנותיך. כמה שתבנה לך מקום גבוה בראש כל דרך מהדרכים למען יהיה נמצא לכל עובר ושב מקום ניכר לזנות עמך ובנין רם עשית לך בכל רחוב להיות מקום מוכן לזנות בכל מקום: ולא היית כזונה. ר"ל לא היה כאשר הזונות המלעגת על מיעוט האתנן למען ירבו לה וכאלו אין המדה על הזנות כ"א על שכר האתנן כי אתה לא שאלת אתנן כי המדתך על הזנות לבד ר"ל הנה מהראוי הוא שהאלהים הנעבד ישפיע טובה לעובדיו ואתה הנה על אתה עבדת להם: (לב) האשה המנאפת. ר"ל אתה הוא המנאפת בעלם אשר תנאף מאהבת הניאוף ויותר מזה שגם בהיותך יושבת תחת הבעל ולאנך הסירה מתשמיש עכ"ז תקח את זרים לזנות עמהם: (לג) לכל זונות. הדרך הוא אשר נותנין אתנן לזונות ואתה נתת אתנן משלך לכל האוהבים אותך: ותשחדי. נתת להם שוחד לבוא אליך מסביב לזנות עמו: בתזנותיך. בעבור מרבית חשק הזנות שיש בך: (לד) ויהי בך. הדרך שבך הוא בהפך מאשר נשים אחרות. בעבור מרבית חשק הזנות שיש בך: ואחריך. בזמן שיבא אחריך לא יהיה זנות בזה האופן: ובתתך. עכ"ז יפרש כמה הוא ההפך ואמר כמה שאתן אתנן לזונים ולא נתן לך אתנן מהם ובזה תהיה בהפך מאשר נשים ר"ל מהראוי הוא שהאלהים הנעבד ישפיע טוב לעובדיו ואתה היום בהיפך כי אתה מקריב להם קרבנות

מראה יחזקאל

באור המלות

ואמר אין אמולה ואומללה שלבבה כזאת אשר כלבך: (לא) לקלס. הוא המאמר שעושים לנתוק ולגנאי כמ"ש (ירמיה כ' ח'), ר"ל שהיא נותקת על האתנן שהוא מעט ומבקשת אתנן יותר גדול: (לא—לג) זונה מנאפת. מנאפת נקראת ע"ש פעולת הניאוף, וכשם זונה תקרא מצד שהפקר ושיהיה מרשות בעלה, (כמ"ש בתולות בסתר כלל תקכ"ח), וכשבאו נרדפים תקרא מנאפת אם היא בצנעה ותחת רשות בעלה. וזונה, אם היא בפרהסיא ויוצאה מרשות בעלה: אתנן, נדה. האתנן שרשו נתן, שמתן שיתנו לאונס בעת הבעילה. ונדה ונדן, הוא מה שיתנו לאשה המיוחדת למשכב: (לד) ואחריך לא זונה. שנו"ן דגושה ושו"א נע במקום הפתח, ואינו שם רק תבנית פעל, אין זונה אחריך, שאף

באור הענין

עם איש אחד) עז"א ראו איך לבך אמולה ואמולה מאד, כי הלא בעשותך את כל אלה לזנות בפרהסיא, הלא זאת היה מעשה אשה זונה שלטת, זאת העושה אשה המופקרת לזנות ואשר אין בעלה מולך עליה כלל, רק היא שולטת בעצמה ואין אדם מושל עליה, ומפרש כי הלא עשית מעשה האונה. (לא) בבנותיך גבך בראש כל דרך, שהלא זאת לא תעשה רק זונה שלטת שאין לה יראה מבעלה, ומכוונתה בשביל אתנן, שאז תפקיר עצמה לכל ותפרסם זנותה כדי שירבו הבאים אליה וירבו אתנניה, וא"כ למה לא היית כזונה לקלס אתנן? מוסיף עוד לאמר, הלא גם. (לב) האשה המנאפת, האשה שאינה זונה מופקרת לצאת מתחת רשות בעלה בפרהסיא, רק שהיא מנאפת לתאוה באופן שתחת אישה תקח את זרים שהיא עדיין תחת רשות אישה, ותקח זרים למשכב דודים בצנעה הלא גם היא הגם שלא תבקש אתנן, הלא. (לג) לכל זונות יתנו נדה, גם לזונה כזאת הלא יתנו לה מתן קבוע אחר שהיא מתיחדת לאיש אחד בקביעות, ואיך היית את בהפך כי את נתת את נדניך לכל מאהביך, ואז גמה שנתת להם נדן קבוע בעבור שיאהבו אותך, ותשחדי אותם לבוא אליך מסביב, ובמה שחדת אותם? בתזנותיך, מה שקשטת עצמך ועשית תחבולות שיתאוו אליך, באופן שאתה רדפת אחריהם לא הם אחריך: (לד) ויהי בך הפך מן הנשים ומצד זה היה בך דבר הפוך מיתר הנשים בשני דברים, א] בתזנותיך ואחריך לא זונה, שדרך העולם שיזנו האיש אחרי האשה ר"ל שירדוף אחריה ויפתה אותה, ואת היית בהפך שאת שפכת תזנותיך ותאוותך עליהם והם לא זנו אחריך לבקש אותך למשכב, ב] בתתך אתנן ואתנן לא נתנו לך, ותוז ממה שהיה בך הפך מן הנשים

אֶתְנַן וְאֶתְנַן לֹא נִתַּן־לָךְ וַתְּהִי לְהֶפֶךְ׃ לה לָכֵן זוֹנָה שִׁמְעִי דְּבַר־יְהוָה׃ לו כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה יַעַן הִשָּׁפֵךְ נְחֻשְׁתֵּךְ וַתִּגָּלֶה עֶרְוָתֵךְ בְּתַזְנוּתַיִךְ עַל־מְאַהֲבָיִךְ וְעַל כָּל־גִּלּוּלֵי תוֹעֲבוֹתַיִךְ וְכִדְמֵי בָנַיִךְ אֲשֶׁר נָתַתְּ לָהֶם׃ לז לָכֵן הִנְנִי מְקַבֵּץ אֶת־כָּל־מְאַהֲבַיִךְ אֲשֶׁר עָרַבְתְּ עֲלֵיהֶם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אָהַבְתְּ עַל כָּל־אֲשֶׁר שָׂנֵאת וְקִבַּצְתִּי אֹתָם עָלַיִךְ מִסָּבִיב וְגִלֵּיתִי עֶרְוָתֵךְ אֲלֵהֶם וְרָאוּ אֶת־כָּל־עֶרְוָתֵךְ׃ לח וּשְׁפַטְתִּיךְ מִשְׁפְּטֵי נֹאֲפוֹת וְשֹׁפְכֹת דָּם וּנְתַתִּיךְ דַּם חֵמָה וְקִנְאָה׃ לט וְנָתַתִּי אֹתָךְ בְּיָדָם וְהָרְסוּ גַבֵּךְ וְנִתְּצוּ רָמֹתַיִךְ

עמ"ש רש"י

(לו) השפך נחשתך, הוא לשון שולים שקורין פונ"ץ בלעז וכן הרבה בסדר טהרות נחשתו של תנור. השפך נחשתך מרוב תאות זנות היה מקורך זב: ועל כל גלולי תועבותיך. ויען כל גלולי תועבותיך: וכדמי בניך. ובעון דמי בניך אעשה לך הרעה הזאת המפורשת בענין הנני מקבץ וגו': (לז) ערבת. אפלא"ש בלעז: (לח) ונתתיך דם חמה וקנאה. ואסגירך להורגי בחימה וקנאה וכעס: (לט) והרסו

מצודת דוד

ומוסף בכסף וזהב משלך: (לה) לכן. הואיל וכן עשית אהבת הזנות לכן אתה הקרויה זונה אמתית שמעי דבר ה': (לו) יען השפך נחשתך. בעבור שהתיכך היא ערות אשה שהיא בתחתית הנה אותה גלית לכל כדבר הנשפך שהוא מגולה ונראה: ותגלה ערותך. כפל הדבר במ"ש לתוס' ביאור: בתזנותיך. בעבור תשוקת הזנות שהיה בך על מאהביך: ועל כל. ובעבור כל התועבות המאוסים שעשית: וכדמי. ר"ל בעבור גמול הראוי להיות עון דמי בניך כשיעור אשר שחטת להם למאכל: (לז) אשר ערבת עליהם. אשר נעמת עליהם וקבלו הנאה ממך: על כל. עם כל אשר שנאת: וגליתי ערותך. זהו הבזיון שעושים לזונות להעמידם ערומים בגלוי ערוה לפני כל ור"ל אקבץ עליך כל האומות האוהבים והשונאים. והם יחריבו ארצך: (לח) משפטי וגו'. תקבל גמול עון הניאוף ועון הדם כל הבנים שהמתים נתת למאכל: ונתתיך. אתן בך שפיכת דם בחימה וקנאה: (לט) בידם. ביד הבאים עליך: והרסו. הם יהרסו הבנינים

מצודת ציון

ותשחדי. מלשון שוחד: (לו) נחשתך. ענינו תחתית הדבר וכן והרס נחושתך (לקמן כד) וכתבנה למטה מנחושתו של תנור (כלים פ"ח): גלולי. המאוסים כגלל של רעי: (לז) ערבת. ענין נעימות ומתיקות כמו וערבה לו (ירמיה לא): על כל. עם כל וכן ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה): (לח) וקנאה. ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב): (לט) ונתצו. ענין שבירה והריסה: והפשיטו. ענין

מראה יחזקאל

באור הענין

ותהי להפך, את הלא עלמך (גם בזולת ההשקף על יתר הנשים) היית להפך, כי הוא דבר שהוא הפך הטבע, שהאיש ירדוף אחרי האשה לא בהפך: (לה) לכן זונה, כבר פי' הרי"ע שר"ל כי הזונה בשביל האתנן בעקר כוונתה הוא הממון לא תקרא בשם זונה בעצם והאשה רק בשם נבלה חומדת ממון, אחר שעקר מגמתה היה האתנן לא הזנות, אבל את שאת נותנת אתנן, א"כ עקר מגמתך הוא הזנות בעצמו את זונה באמת: (לו) יען השפך נחושתך היינו שנשפך האדם וחמה נחם שלך, או מענין נחושים וכשופים, ותגלה ערותך ע"י הזנות, ומפרש (נגד ותגלה ערותך) בתזנותיך וכו', כי היה לה שני מיני זנות, א] על מאהביך, שהם האוהבים הקבועים שזנתה עמהם בקביעות, ב] על כל גלולי תועבותיך הם אלה שזנית עמהם בדרך הפקרות עם כל עובר בענין מגואל ומתועב, כמ"ש אל כל ראש דרך בנית רמתך ותפשקי את רגליך לכל עובר, (ונגד מ"ש יען השפך נחשתך מפרש) בדמי בניך אשר נתת להם. ששפכת האדם וכח נחש ונחושים וכשופים כדמי בניך ששפכת בריבוי שכפי רוב הדמים ששפכת נשפך נחשתך בריבוי: (לז) לכן הנני מקבץ, א] את כל מאהביך היינו האוהבים הקבועים שלך שזנו עמך תמיד, אשר ערבת עליהם שהיית יושב ומלפה להם בכל ערב וערב (כענין ועין נואף שמרה נשף), ב] ואת כל אשר אהבת גם יתר האנשים שאהבת לפרקים, על כל אשר שנאת עם השונאים שלך, וגליתי ר"ל שאגלה להם מומים וניול שבך, עד שכולם יראו את ערותך ומומים שלך ותמאס בעיניהם: (לח) ושפטתיך משפטי נאפות ושפכת דם נגד (מ"ש פסוק ל"ו) בתזנותיך ובדמי בניך, ונתתיך דם חמה על שפיכת הדם, וקנאה על הניאוף כי הנאה חמת גבר: (לט) ונתתי

באור המלות

שהשפך תזונתך עליו לא יקבל הפעולה להיות זונה אחריך, שע"ז בא הבנין שלא נזכר שם פועלו מהכבד: (לו) נחושתך, מענין נחש וניחוש: מאהביך. מורה תמיד על האוהבים הקבועים לזנות: (לז) ערבת. מענין ערב ונשף: על כל כמו עם, כמו ויבואו האנשים על הנשים: (לח) דם חמה וקנאה. עיין למעלה (ס' י"ג), ותרגומו ולמסרינך לקטול ברגז ובחמה: (לט) והרסו גבך ונתצו רמותיך. נתץ הוא

והפשיטו אותך בגדיך ולקחו כלי תפארתך והניחוך עירם ועריה: מ והעלו עליך קהל ורגמו אותך באבן ובתקוך בחרבותם: מא ושרפו בתיך באש ועשו־בך שפטים לעיני נשים רבות והשבתיך מזונה וגם־אתנן לא תתני־עוד: מב והנחתי חמתי בך וסרה קנאתי ממך ושקטתי ולא אכעס עוד: מג יען אשר לא־זכרתי את־ימי נעוריך ותרגזי־לי בכל־אלה וגם־אני

יתיר י

רש"י

גבך. בנייני גובהי בימוסיך: רמותיך. לשון במות: (מ) ובתקוך. אין לו דמיון. וי"ת ויבזעוניך סיפרופו"ר לרניע"ז בלעז: (מא) והשבתיך מזונה. מהיות עוד זונה: (מג) הא. כמו הנה: ולא עשית את הזמה. אף על פי שאני נתתי דרכך בראשך לא עשית עצה לתת לב על תועבותיך לשוב מהם. כל זימה שבמקרא לשון עצה הוא יש למוטב ויש לרעה:

מצודת ציון

המלבוש: ועריה. מגולה ערוה: (מ) קהל. קבוץ עם: ורגמו. ענין השלכת אבנים: ובתקוך. ענין בקיעה כי תרגומו הוא ויבזעינך וכן ויבקעו המים (שמות יד) ת"א ואתבזעו מיא: בחרבותם. מלשון חרב: (מא) והשבתיך. ענין בטול והסרה כמו שבת נוגש (ישעיה יד): (מב) והנחותי. מלשון מנוחה ויאמר כן על השקטת הכעס וכן והנחותי חמתי (לקמן כא): קנאתי. כעסי: ושקטתי. ענין מנוחה: (מג) ותרגזי. ענין כעס: הא. הוא כמו הנה וכן הא לכם

מצודת דוד

הגבוהים שעשית להיות מוכן לזנות: ועזבו. כפל הדבר במ"ש: עירום ועריה. ערומה ובגלוי ערוה כאשר היתה מאז כשלקחה ר"ל האויב יהרוס בתי הבמות ויקח ממך כל חמדת העושר: (מ) והעלו. האויבים יעלו עליך קהל רב וירגמו אותך באבן ויבקעו גופך עם החרב: (מא) שפטים. משפטי פורעניות: לעיני נשים רבות. למען יהיה לה לכלימה: והשבתיך. אסיר אותך מהיות עוד זונה כי לא יפנה עוד מי אליך: לא תתני. כלומר אם היית מאוסה בעיני הכל ותחדל מלתת אתנן הואיל ולא יועיל ר"ל בהיותך גולה ומטולטל לא תלך עוד אחר העבודת כוכבים ולא תקריב להם קרבנות: (מב) והנחתי. וכאשר אשלם הגמול תנוח חמתי אשר היתה בך ויסור כעסי ממך ואשקוט מן הכעס: (מג) ימי נעוריך. הטובה שעשיתי עמך בימי נעוריך: ותרגזי לי. הכעסת אותי בכל אלה הדברים: וגם אני. כמו שעשית אתה אעשה כן גם אני והנה גמול דרכך נתתי בראשך: ולא

מראה יחזקאל

באור המלות

יותר מן הריסה, שנותץ גם החלקים, כמ"ש בס' התו"ה שמיני (סימן קל"ט), הוסיף שכפי הוספת האות שהרמה היא יותר מן גב, כן יוסיף הנתוץ על ההרוס: (מ) ובתקוך, ענינו בקיעת הגוף בחרב: (מא) מזונה. מהיות זונה. כמו ונכחדים מגוי, הנה דמשק מוסר מעיר: (מב) חמתי ולא אכעס. הבדל בין כעס ובין חמה ויתר נרדפיו. שהאף והקצף והחמה יוצאים לפעול על זולתו שהוא כועס עליו, אבל הכעס מורה התעוררות הכעס ורגשו בלב לבד, כמו כל ימיו מכאובים וכעס ענינו, וכעסתה צרתה גם כעס, וכשיבואו בהפעיל, הקצפתם את ה', היינו גרמתם היקצף עליכם להרע לכם, הכעסתם, גרמתם שיתעורר כעסו בעצמו. ושקט, הוא הפך הכעס, שהנפש שוקעת מזעף הכעס ועז"א ושקטתי ולא אכעס עוד: (מג) ותרגזי לי. הרוגז מובדל מן הכעס, שהוא הפך מנוחת הנפש, שהנפש מתרגזת ויצאה ממנוחתה בעבור איזה דבר, אם ע"י פחד, אם ע"י ריב, אם ע"י יתר דברים המעירים הנפש, וכן יצייר כשיעשה אדם דברים מקועדים נגד האלהות (כמו ובעוותות למרגיזי

באור הענין

אתך בידם, ר"ל אני אשפוט אותך, היינו שאפסוק את הדין, ואז אתן אותך בידם שהם יעשו לך העונש כפי המשפט שחרצתי, והרסו גבך היא הגג והרמה שהכינות לזנות שם, והנמשל על חורבן הערים והבתים והמגדלים, והפשיטו אותך בגדיך, והנמשל על שישללו ויבוזו כל כלי חמדתך וכל אשר לך עד שתשאר עירום ועריה: (מ) והעלו עליך קהל, אח"כ ידונו אותך משפט מות וימיתו אותך בקהל עם, והוסיף כי ימיתו אותה בכל ארבע מיתות שנמסרו לב"ד שהם סקילה שריפה הרג וחנק, ורגמו אותך באבן היא מיתת סקילה ובתקוך בחרבותם היא מיתת סייף: (מא) ושרפו בתיך באש היא שריפה, ועשו בך שפטים לעיני נשים רבות הוא המשפט הכולל לכל אשת איש שזנתה שהיא מיתת חנק, והשבתיך מזונה שלא יוכלה היא עוד לזנות אחר, וגם לא יזנו אתך בעבור האתנן כי אתנן לא תתני עוד, והנמשל שמאז יבוטל עבודת אלילים מאחר שהורגן בל יצרא דע"ז: (מב) והנחתי חמתי בך, החמה שהיה לי על העבר תנוח ע"י העונש שתקבלו, וסרה קנאתי ממך, מה שהיה לי קנאה על ע"ז שעבדת אסר כי יבטל יצרא דע"ז, ועי"ז ושקטתי ולא אכעס עוד כי לא יחטאו עוד: (מג) יען אשר שהעונשים האלה אשר היו בחמה שפוכה היו על שלא זכרו טובות ה' שעשה עמהם בימי נעורים אשר בעבור זה התחייבו לשמור מצותיו ותורותיו, ותרגזי לי בכל אלה התועבות שהזכיר למעלה, וגם אני הא דרכך בראש נתתי שהעונשים שהזכרנו מגיע לה כפי דין תורה, כי הרגיזה בכל אלה, שעשו עבירות שהיו חייבים עליהם ארבע מיתות ב"ד (שכתב בפסוק מ' ומ"א), כי מה שעבדו ע"ז ועבודת המולך מגיע ע"ז עונש

הֵא דַרְכֵּךְ ׀ בְּרֹאשׁ נָתַתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְלֹא עָשִׂיתִי אֶת־הַזִּמָּה עַל כָּל־תּוֹעֲבֹתָיִךְ׃ מד הִנֵּה כָּל־הַמֹּשֵׁל עָלַיִךְ יִמְשֹׁל לֵאמֹר כְּאִמָּה בִּתָּהּ׃ מה בַּת־אִמֵּךְ אַתְּ גֹּעֶלֶת אִישָׁהּ וּבָנֶיהָ וַאֲחוֹת אֲחוֹתֵךְ אַתְּ אֲשֶׁר גָּעֲלוּ אַנְשֵׁיהֶן וּבְנֵיהֶן אִמְּכֶן חִתִּית וַאֲבִיכֶן אֱמֹרִי׃ מו וַאֲחוֹתֵךְ הַגְּדוֹלָה שֹׁמְרוֹן הִיא וּבְנוֹתֶיהָ הַיּוֹשֶׁבֶת עַל־שְׂמֹאולֵךְ וַאֲחוֹתֵךְ הַקְּטַנָּה מִמֵּךְ הַיּוֹשֶׁבֶת מִימִינֵךְ סְדֹם וּבְנוֹתֶיהָ׃ מז וְלֹא בְדַרְכֵיהֶן הָלַכְתְּ וּבְתוֹעֲבוֹתֵיהֶן עָשִׂיתי כִּמְעַט קָט וַתַּשְׁחִתִי מֵהֵן בְּכָל־

יתיר י' יתיר י'

רש"י

(מד) כל המושל. לשון משל וחידה הוא: כאמה בתה. ה"א של כאמה אינה מפיק ה"א לפי שאינה ממשמש כלום אלא כאם כבתה: (מה) בת אמך. אומה של כנען אשר ירשתם את ארצם: גועלת אישה ובניה. אשר הרבו תועבותם עד כי געלה והקיאה הארץ את יושביה האבות והבנים יחד: ואחות אחותך. סדום הסמוכה לארץ ישראל: אמכן חתית וגו'. ת"י הלא אמכון הוה ביני חתאי הוות ולא עבדת כעובדיהון ואבוכון אברהם ביני אמוראי ולא הליך בעיצתהון: (מו) על שמאולך. לפי שנחלת יהודה בגבול דרומי של ארץ ישראל היה נמצאו כל שאר השבטים על שמאלם: (מז) ולא בדרכיהן הלכת. והלואי בדרכיהן הלכת ולא התעבת יותר מהם וכן ולא יותן נא לעבדך (מלכים ב' ה') וכן ולא אם עודני חי דיהונתן (שמואל

מצודת דוד

עשית. אמר דרך תימה וכי לא עשית את הזמה ההיא נוסף על כל שאר התועבות שעשית: (מד) כל המושל. כל המושיל משלים יאמר עליך בדרך משל כמעשה האם כן מעשה הבת ר"ל כמעשה אנשי כנען שנגרשו מן הארץ כן מעשה ישראל שנשארו במקומם: (מה) בת אמך את. במעשיך את ניכרת שאת בת אמך אשר הקיאם את אשה ובניה הם מלכם ויתר העם ר"ל דומה אתה במעשיך לאנשי הכנעני אשר בעונם גלו מן הארץ כמ"ש ותקיא הארץ את יושביה (ויקרא יח): ואחות אחותך את. במעשיך את ניכרת שאת אחות אחותך והיא סדום ובנותיה אשר בעונם הקיאו אנשיהן ובניהן כי ספו תמו: אמכן חתית. בתועבותיך נראה כאילו אמכן היתה מבנות חת וכאילו אביכן היה מאנשי האמורי: (מו) ואחותך. והנה אחותך שומרון הגדולה ממך ברבוי שבטים והנכללים היא יושבת בשמאלך בפאת צפון ואחותך סדום הקטנה ממך במספר הנכללים היא יושבת בימינך בפאת הדרום וא"כ אתה באמצעיתן סדום לימין ושומרון לשמאל: (מז) ולא וגו'. ר"ל לא למדת מהן ולא הלכת בדרכיהן ולא עשית רק כשיעור תועבותיהן אשר הן

מצודת ציון

זרע (בראשית מז): הזמה. ענין גנות ורשע: (מד) המושל. מלשון משל ומליצה: (מה) גועלת. ענין הקאה והפלטה אל החוץ וכן שורו עבר ולא יגעיל (איוב כא): (מו) ובנותיה. הם הכפרים הסמוכים לה: (מז) קט. הוא מלשון קוטן ונפלה הנו"ן ועם שאמר כמעט אמר קט למעט יותר:

מראה יחזקאל

באור הענין

סקילה, ועל זנות א"א מגיע עונש חנק, ועל רציחת הבנים מגיע עונש סייף, וכן אחר שנדונו כעיר הנדחת הדין הוא שממונה אבד ואנשיה בסייף, אולם עונש שריפה לא ימצא בבת ישראל שזנתה, רק על הבא על אשה ועל בתה, שזה נקרא זימה, כמ"ש זימה היא באש ישרפו אותו ואתהן (וכמ"ש המעט לנו בחבורי התו"כ שם), עז"א, ולא עשית את הזמה על כל תועבתיך, הלא גם את הזימה עשית, ומגיע לך גם עונש שריפה, ובאר הדבר איך עשתה את הזימה שהיא תועבת אשה ובתה, כי.

באור המלות

אל) כאילו ירגז ה' ממקומו לסעיפו: דרכך בראש נתתי. כמו לתת דרכו בראשו (מ"א ח' ל"ב) ר"ל כפי תגמולו הראוי לו. הא, כמו הנה, כמו הא לכם זרע. הזמה. שם זימה מורה על ההשתקעות המתחבר בזנות, ולא נמצא בתורה רק על מחלל בתו להזנותה ועל ערות אשה ובתה. ושניהם אחד כי המוליך בתו לזנות, מורה שהשתקעות הזימה אצל בתו, וערות אשה ובתה היא מן האם אל הבת, שראוי שהאב והאם ישמרו תולדותם מהשחית [illegible] ולכו אל הנערה, שזה מורה העזות וההשתקעות בתכלית, וזה מיוחד בשם זמה: (מז) בדרכיהן, ובתועבותיהן. כבר התבאר למעלה (סי' ז' וסי' י"ד), שהדרכים מציינים דרכי

(מד) הנה כל המשל עליך ימשל לאמר כאמה בתה, ר"ל מי שירצה לעשות משל מן עונש השריפה שבא לך בעבור זימה שהיא ערות אשה ובתה, ימצא הנמשל על כלל האומה שהאם והבת זנו כאחד, וכאמה בתה שתיהן זנו. וזימה היא ובאש ישרפו: (מה) בת אמך את, ר"ל שאת דומה לאמך, געלת אישה ובניה כמו אמך, וכן את דומה לאחותך, עד שמלד זו את אחותה, שגם היא עשתה כן, ומפרש אמך חתית כי נולדת בארץ חת שהיתה האם המליציית: (מו) ואחותך הגדולה שמרון, שהיא יושבת משמאל ליהודה, כמ"ש יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובית יוסף היה מצפון ליהודה, ואחותך מימינך סדום, שערי הככר היו בדרום א"י: (מז) ולא בדרכיהן הלכת, הדרכים הם דרכי המעשה

דְּרָכָיִךְ׃ (מח) חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־עָשְׂתָה סְדֹם אֲחוֹתֵךְ הִיא וּבְנוֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר עָשִׂית אַתְּ וּבְנוֹתָיִךְ׃ (מט) הִנֵּה־זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ גָּאוֹן שִׂבְעַת־לֶחֶם וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט הָיָה לָהּ וְלִבְנוֹתֶיהָ וְיַד־עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה׃ (נ) וַתִּגְבְּהֶינָה וַתַּעֲשֶׂינָה תוֹעֵבָה לְפָנָי וָאָסִיר אֶתְהֶן כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי׃ (נא) וְשֹׁמְרוֹן כַּחֲצִי חַטֹּאתַיִךְ לֹא חָטָאָה וַתַּרְבִּי אֶת־תּוֹעֲבוֹתַיִךְ מֵהֵנָּה וַתְּצַדְּקִי אֶת־אֲחוֹתֵךְ בְּכָל־

ת״א הנה זה היה. סנהדרין ק״ד עקידה שער כ׳: אחותיך קרי

רש״י

ס׳ י״ח) אפילו״ש בלע״ז: כמעט קט. היו תועבותיך לפני אילו לא התעבת מהן אבל את ותשחיתי מהן וכן ת״י. ויש פותרין ולא בדרכיהם הלכת כמשמעו כמעט קט היו תועבותיהם בעיניך ותשחיתי מהן. קט פיקו״ס בלע״ז: (נ) ותגבהינה. היא ובנותיה כמו שמפורש באיוב ארץ ממנה יצא לחם וכל הענין עד שאמרו נשכח תורת רגל מארצנו שאין באים אלא לחסרנו: ואסיר אתהן כאשר ראיתי. דרכן כענין שנאמר בסדום ארדה נא ואראה וגו׳ (בראשית י״ח): (נא) ותצדקי את אחותיך. קודם שהתעבת יותר מהן היו

מצודת ציון

(מט) גאון. מלשון גאוה: ושלות השקט. כפל הדבר במ״ש ברוב השלום: החזיקה. ענין אחיזה ועל הצדקה יאמר:

מצודת דוד

כשיעור מעט וקטן נמשך אבל השחת יותר מהן בכל הדברים והעניינים: (מח) אם עשתה וגו׳. כ״כ מהתועבות: (מט) הנה זה וגו׳. ר״ל זה לבד היה עון סדום ולא השחיתו יותר: גאון וגו׳. ר״ל שהגאה בעבור השובע והשלום שהיה לה ולא החזיקה יד עני לתת מחסורו: (נ) ותגבהינה. ובעבור רוב הגאוה לא חששה במצותי ועשתה הדברים התעובים לפני והוא כינוי המגונה: ואסיר. ובעבור אלה לכד הסרתי אתהם מן העולם כמו שהיה נראה לי מה הוא הגמול הראוי להן: (נא) מהנה. משמרון: ותצדקי

מראה יחזקאל

באור המלות

הנפש שהם שורש אל הפעולות היוצאים מהם: (מט) ושלות השקט. שלו, הוא השלום הפנימי (שזה הבדלו מן שלום), ולפעמים תהיה השלוה ע״י בטחון בגבורתם, גוי שלו יושב לבטח (ירמיה מ״ט ל״א) אבל שלותם היה ע״י שקט, שלא היה מי שיפריעם בלל, וכן ושוקטת ושלוה (דה״א ד׳ מ׳): (נ) כאשר ראיתי. רעתם, כמ״ש ארדה נא ואראה:

באור הענין

שמהם נמשכות הפעולות, ואומר הגם שלא הלכת בדרכיהן, כי בדרכי הנפש נבדלו בני יהודה מסדום ושבט אפרים, כי בני יהודה האמינו בה׳ והאמיד ביניהם המקדש ועבודת האל, ואפרים וסדום כחשו לאל ממעל וכפרו בעקרי האמונה, בכ״ז בתועבותיהן עשית, המעשים והתועבות שעשית היו דומים לתועבת סדום ושומרון, כי גם את עבדת ע״ז, הגם שכוונתך היה שיהיו כעין אמצעיות וסגולות להוריד השפע ממעל, והאמנת בה׳ ובהיכלתו ובעבודת המקדש ג״כ שהוא דרך נבדל מדרך שומרון וסדום, הלא המעשים היו דומים, מוסיף לאמר במעט קט ותשחתי מהן בכל דרכיך, שיוכל לומר מצד זה שגם בהדרכים היה דרכך משחת יותר מדרך סדום ושומרון, כי דרכך שהיה לשתף שם שמים ודבר אחר, ולעבוד את האל במקדשו ולשתף עמו פסל הסמל לריע לו ולעזר בהנהגה, דרך זה היא אמונה נפסדת ודרך גרוע יותר מדרך סדום ושומרון שהיו אומרים עזב ה׳ את הארץ לגמרי וכחשו בו לגמרי ולא העמידו לו נגד לשתף עמו אלילים ואלמים ביחד (כמ״ש חז״ל על כי קצר המצע מהשתרע): (מח) חי אני נאום ה׳ אם עשתה סדם, ר״ל כי סדום לא היו ראוים לעונש על ע״ז, כי המה לא קבלו דת אלהי ולא היה בידם עקרי האמונה, וכמ״ש אשר חלק ה׳ לכל העמים, כי הם היו תחת מערכת השמים ואין ראוים לעונש על ע״ז ועל מצות שבין אדם למקום, רק. (מט) הנה זה היה עון סדם אחותך העון שעליהם היו ראוים לעונש היה על מצות שבין אדם לחברו, מה שיד עני ואביון לא החזיקה זה היה עון סדום, שהעון הוא מה שמעוה במזיד בדעת שכלו, כי לא עשו זה מפני שהוצרכו כי היה להם גאון שבעת לחם, ולא מפני שלא היה להם שלום שאז יאגרו אוצרות בר ולחם ליום קרב ומלחמה וימי מצור, כי שלות השקט היה לה, ובכ״ז יד עני ואביון לא החזיקה מפני שהיו להם נימוסים רעים ומשפטים בל יחיו בהם, שהי׳ הנימוס אצלם שלא להטיב עם דל ואפי׳ לחם. (נ) ותגבהינה ומפני גאות לבם עשו תועבה לפני, ועי״כ ואסיר אתהן כאשר ראיתי, בעת ראיתי מעשיהם כמ״ש ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו, שהוא ע״מ ששלח מלאכיו לראות, ואז עשו תועבה לפני, מה שרצו לבא עליהם במשכב זכור שקרוי תועבה, אז הסירותי אותם והפכתי מושב עריהם: (נא) ושמרון, הגם שהם קבלו דת ותורה אלהית כמו יהודה והיו ראוים לעונש על ע״ז, בכ״ז לא הגיעו מעשיהם

תּוֹעֲבֹתַיִךְ אֲשֶׁר עשיתי׃ נב גַּם־אַתְּ ׀ שְׂאִי כְלִמָּתֵךְ אֲשֶׁר פִּלַּלְתְּ לַאֲחוֹתֵךְ בְּחַטֹּאתַיִךְ אֲשֶׁר־הִתְעַבְתְּ מֵהֵן תִּצְדַּקְנָה מִמֵּךְ וְגַם־אַתְּ בּוֹשִׁי וּשְׂאִי כְלִמָּתֵךְ בְּצַדֶּקְתֵּךְ אַחְיוֹתֵךְ׃ נג וְשַׁבְתִּי אֶת־שביתהן אֶת־שבית סְדֹם וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־שבית שֹׁמְרוֹן וּבְנוֹתֶיהָ ושבית שְׁבִיתַיִךְ בְּתוֹכָהְנָה׃ נד לְמַעַן תִּשְׂאִי כְלִמָּתֵךְ וְנִכְלַמְתְּ מִכֹּל אֲשֶׁר

יתיר י' שבות ק' שבות ק' ושבות ק'

רש"י

נדונים לחובה וכיון שהרשעת יותר מהן עשית אותן כצדקניות ומתת להן פתחון פה לומר יש שהרשיעה יותר ממני: (נב) אשר פללת. אשר שפטת להם קודם שהרשעת מהן היית אומרת עליהן ראויות הן לפורענות: (נג) את שבות סדום. ארפא את הארץ מגפרית ומלח ואושיב בה יושבים: בתוכהנה, כמו בתוכן:

מצודת דוד

במרבית התועבות שעשית הצדקת את שומרון כי לגמול מעשיך נחשבת היא נצדקת: (נב) גם את שאי. כמו שסבלה שומרון וסדום כלימת השבי והגלות כן סבלי את הכלימה אשר שפטת על שומרון כי בהיות שומרון בשלותה שפטה ירושלים אותה לגמול כלימה מרובה לכן אמר שהכלימה ההיא בעצמה סבלי את על כי בחטאתיך אשר התעבת יותר מבשומרון תהיה היא נחשבת נצדקת יותר ממך וכאומר והיא לכן שפטת כלימה מרובה א"כ כ"ש שראוי לך כלימה מרובה: וגם את בושי. ר"ל הלא תבושי ותכלמי בכלימה הראוי לך גם בעבור אשר הצדקת במעשיך את אחיותך כי הנה באמת הרשיעו גם הנה ועכ"ז נחשבות כמו לצדיקים: (נג) ושבתי. הואיל אשיב ואכנס את השבוים מאחיותיך: את שבות. את בני השבי: ושבות שביתיך. בני השבי של השבוים ממך: בתוכהנה. אחר שתגלו ותלקי כמותן תשובי בתוכן ר"ל בעת שישובו הן וזה יהיה בימי המשיח אבל לא הקדם לכן כי לא טובה את מהן: (נד) למען. ר"ל כל הימים הללו

מצודת ציון

(נ) ותגבהינה. מל' גבהות וגאוה: (נב) שאי. מלשון משא: פללת. ענין משפט כמו ופללו אלהים (ש"א ב): התעבת. מל' תעוב: (נג) ושבתי. מלשון השבה: שביתהן.

מראה יחזקאל

באור הענין

למעשה יהודה מפני ג' טעמים, א] כי כחצי חטאתיך לא חטאה, כי הם לא חטאו רק בע"ז ובמצות שבין אדם למקום לא בגזל ועושק ורציחה ועברות שבין אדם לחברו, וכשתמנה חטאי ירושלים שחשב לקמן (סי' כ"ב) שמנה שם מצות שבין אדם לחברו ושבין אדם למקום, תראה שרוב החטאים המנוים שם, כמו למען שפך דם, אב ואם הקלו בך וכו', לא היו בשומרון, ב] ותרבי את תועבותיך מהנה כי חטאי אחז ומנשה היו מרובים בכמות ובאיכות מחטאי מלכי יהודה, ג] ותצדקי את אחותיך בכל תועבותיך כי כבר יחשבו הם צדיקים נגדך, באשר בך היה המקדש והשכינה והסנהדרין ונסים מתמידים, מה שלא היה להם, שלא היו להם נביאים רבים מוכיחים אותם, ומקומות המקודשים ששם ילמדו ליראה את ה': (נב) גם את שאי כלמתך, יאמר כי ירושלים תכלם ותבוש עתה בשלש ענינים, וזה יתבאר ע"פ משל, שופט אחד משופטי הארץ הובאו לפניו שני אנשים מדלת העם שמצאו עונם שהיה להם מאזני מרמה ואבן ואבן, ויחרץ משפטם ליסרם ולגרשם מן העיר בחרפה, אח"ז נודע כי השופט עצמו גנב וגזל ועשק עשק, ובבא המשפט לפני המלך צוה תחלה לעשות אל השופט את העונש אשר גזר על שני האנשים אשר עונם היה קל מעונו. אח"ז חשב המלך למחול עון השופט, ויצו עליו שישפוט שנית משפט שני האנשים, ואחר שעתה היה השופט מוכרח לזכותם היה לו מזה בושה וכלימה רבה, שמוכרח לשנות את המשפט אשר חרץ, מפני שהוא פשע ואשם, אח"ז צוה המלך להחזיר את שני האנשים שיבאו עתה זכאי בדינם אל העיר, ועמהם יחזירו ג"כ את השופט, וזה היה לו לחרפה שלישית, שהם קדמו להצטדק להשיב שבותם, ואגבם הושב הוא ג"כ והם יותר צדיקים ממנו, בשלשה הקפות אלה גלה עתה כלימות יהודה וחרפתה, כי תחלה שפטה היא את שומרון וסדום לחוטאים וראוים לעונש, ואחר שנודע כי היא חטאה יותר מהם, עז"א גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך, ר"ל המשפט שפללת לאחותך תשאי את, כי בחטאתיך אשר התעבת מהן תצדקנה ממך, והרי לך בושה וכלימה רבה, זאת שנית אחר שיחשוב ה' להשיב שבותך יעביר לפניך משפט שומרון וסדום ותצטרך להצדיק אותן, ומזה יהיה לך בושה שנית, וז"ש וגם את בושי ושאי כלמתך בצדקתך אחיותך, היינו מה שאת בעצמך תפלל עליהם עתה שהם צדיקים במשפט, וזאת שלישית שכאשר ארצה להשיב שבותך אשיב תחלה שביתהן, וז"ש. (נג) ושבתי את שביתהן את שבות סדום וכו', שהם יהיו העקר בהשבה כי הם צדיקים ממך, ועל ידם אשיב שבות שביתך בתוכהנה, שלא תהיה טפל להם ונגרר אחריהן, וכדי בזיון וקצף, ועתה מפרש שלשה הכלימות שתשיג. (נד) א] למען תשאי כלמתך,

באור המלות

(נב) אשר פללת. מענין משפט, כמו ונתן בפלילים: בושי ושאי כלמתך. הבושה היא בעצמו, והכלימה היא מאחרים: (נג) ושבתי. היא השבת המדרגה, ושבית מענין השבה כמ"ש בירמיה (כ"ט י"ד, ל' ג'):

עָשִׂית בְּנַחֲמֵךְ אֹתָן׃ נה וַאֲחוֹתַיִךְ סְדֹם וּבְנוֹתֶיהָ תָּשֹׁבְןָ לְקַדְמָתָן וְשֹׁמְרוֹן וּבְנוֹתֶיהָ תָּשֹׁבְןָ לְקַדְמָתָן וְאַתְּ וּבְנוֹתַיִךְ תְּשֻׁבֶינָה לְקַדְמַתְכֶן׃ נו וְלוֹא הָיְתָה סְדֹם אֲחוֹתֵךְ לִשְׁמוּעָה בְּפִיךְ בְּיוֹם גְּאוֹנָיִךְ׃ נז בְּטֶרֶם תִּגָּלֶה רָעָתֵךְ כְּמוֹ עֵת חֶרְפַּת בְּנוֹת־אֲרָם וְכָל־סְבִיבוֹתֶיהָ בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים הַשָּׁאטוֹת אוֹתָךְ מִסָּבִיב׃ נח אֶת־זִמָּתֵךְ וְאֶת־תּוֹעֲבוֹתַיִךְ אַתְּ נְשָׂאתִים נְאֻם יְהוָה׃ נט כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְעָשִׂית אוֹתָךְ

ועשיתי קרי

רש"י

(נד) בנחמך אותן. כשהרשעת מהן ונתת לבן פתחון פה. ד"א בנחמך אותן כשתבא עליך הרעה תנוחמנה בנה לומר לא לבדנו לקינו: (נו) ולא היתה סדום אחותך וגו'. בתמיה: לשמועה בפיך. להוכיח רבים ולומר הזהרו שלא תהפכו כסדום כאילו היתה לך שמועה חדשה: ביום גאוניך. כשהיית בגדולתך: (נז) כמו עת חרפת בנות ארם. כמו שנגלית בעת מסרתי אתכם ביד מלכי ארם שבאו על אחז בימים ההם החל ה' להשליח ביהודה את גדודי ארם וגו' (מלכים ב' ט"ו) ובדברי הימים (ב' כ"ח) ויתנהו ה' אלהיו ביד מלכי ארם וגו' ופלשתים פשטו בערי השפלה וגו'. השאטות. לשון בזיון ולא קרי' אל"ף ויבז מתרגמי' ושט: (נח) נשאתים. נשאת אותם ולשון נקבה היא בכמה מקומות בספר זה: (נט) ועשית אותך וגו'. עשיתי לך רעה כגמולך אשר עשית: אשר בזית אלה וגו'. אותה שקבלת עליך בחורב לעבדך

מצודת ציון

אלמון שביה: כתוכחה. כאוכן: (נה) לקדמתן. מל' קודם: (נו) גאוניך. ענין גבהות וממשל רב וכן גאון יעקב (תהלים מז): (נז) בנות ארם. ערי ארם: השאטות. ענין בזיון כמו בשאט בנפש (לקמן כה) והוא מל' ארמי כי ויבז עשו (בראשית כה) ת"א ושט עשו: (נט) אלה. ענין שבועה כמו אלה וכחש (הושע ד): לבנות. ר"ל לכפרים הנכנעות אל העיירות:

מצודת דוד

תשבי בגולה למען תשאי הכלימה הראויה לך ותכלמי מכל אשר עשית במה שהיית מנחמת אותן להיות לבן פתחון פה לומר הלא במולם אני צדקה: (נה) ואחותיך. ר"ל ובזמן שתשוב סדום ושומרון לקדמותן להיות מיושבות באנשים כשהיו אז תשוב גם אתה ולא קודם לכן הואיל ולא טובה אתה מהן: (נו) ולא היתה וגו'. ר"ל וכי לא זכרת בפיך בעת ממשלתך את השמועה ששמעת מהפיכת סדום ולאמר ומדוע אתה התעבת מהן: (נז) בטרם וגו'. מוסב למעלה לומר אם גאונך היה עד לא נתגלה רעתך לעשות בפרסום עוד היית מחזק בדבר ה' לעין הרואים והיית מייסר אנשים בגמול עונש סדום: כמו עת. ר"ל עד לא נתגלה כמו שנתגלה בעת שחרפוך ארם ופלשתים בקחת אותך בגולה בימי אחז כמ"ש ויתנהו ה' אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו וגו' (דה"ב כ"ח) ונאמר ופלשתים פשטו בערי השפלה וגו' (שם) כי אז הרעו לעשות בגלוי יותר מבראשונה כמ"ש במלכים ב' ובדה"ב: השאטות. המבזות אותך מסביב בקחת הערים ולהגלות האנשים: (נח) את זמתך. את גמול הזמה שעשית וגמול התועבות הנה תשא ותסבול: (נט) ועשיתי

מראה יחזקאל — באור הענין

כלימה שלך על מעשיך הרעים, נ] ונכלמת מכל אשר עשית בנחמך אותן, שבעת שתצטרך לנחם אותך ולהצדיק אותן במשפט בזה תכלם מכל אשר עשית, כי זה מסובב ע"י מעשיך הרעים ממעשיהם שעי"כ תצטרך לנחם אותם: (נה) ואחותיך סדום תשבנה לקדמתן, ג] יהיה לך כלימה ע"י שסדום ושומרון תשובנה ביחד עמך והם יהיו העקר בהשבה ואת טפל להם, ותשוב על ידיהן: (נו—נז) ולוא היתה, מפרש מ"ש (בפסוק נ"ב) שאי כלמתך אשר פללת לאחותך, מתי פללו ושפטו הם כלימה על סדום, עז"א וכי ביום גאוניך בטרם תגלה רעתך לא היתה סדם אחותך לשמועה בפיך, וכי לא היית תמיד מבזה את סדום, ובכל אלה וקללה היית אומר מי שפרע מאנשי סדום יפרע מפלוני, עד שנשמע תמיד בפיך כלימת סדום, כמו עת חרפת בנות ארם וכו' כמו שאח"כ בעת נגלה רעתך יחרפו אותך בנות ארם ובנות פלשתים, שהיית דומה כסדום במעשיך ובענשך. כמ"ש וראו את מכות הארץ וכו' כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה. ור"ל סדום היתה ביום גאוניך לשמועה בפיך כמו שאתה לשמועה בפי בנות ארם ופלשתים, אחר שנתגלה שעשית כמעשה סדום, ונגזר עליך עונש כמו על סדום: (נח) את זמתך, ר"ל ובזה נתכפר עונך כי את זמתך ותועבתיך כבר נשאתים וקבלת עונש עליהם בשלמות: (נט) כי כה אמר ה', יאמר כי הברית הראשון שכרת עמהם בהוציאו אותם מא"מ שהיה על תנאי שישמרו חקיו ועדותיו ינצורו, הנה בטלוהו הם ע"י שעברו על ברית ה', וכן יבטל ה' את הברית הזה ג"כ מצדו, כי מתנת א"י ובהמ"ק והמלכות הכל היה תלוי בברית הזה וע"י עונותיהם בטל הברית הקודם, וז"ש ועשיתי אותך כאשר עשית אשר בזית אלה ועי"כ נגרם

לספר

כאשר עשית אשר־בזית אלה להפר ברית: ס וזכרתי אני את־בריתי אותך בימי נעוריך והקימותי לך ברית עולם: סא וזכרת את־דרכיך ונכלמת בקחתך את־אחותיך הגדלות ממך אל־הקטנות ממך ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך: סב והקימותי אני את־בריתי אתך וידעת כי־אני יהוה: סג למען תזכרי ובשת ולא

ת"א וזכרתי אני את בריתי. עקידה שער י"ב:

רש"י

בברית ה' אלהיך וגו' (דברים כ"ט) אך לא אפיר אני את הברית מלזוכרו כי אין אני כמותך: (ס) וזכרתי אני את בריתי. אשר היה עמך בימי נעוריך: (סא) וזכרת. בהוטיבי לך את דרכיך הרעים ונכלמת מלפני על שגמלת לי רעה ואני גומלך טובה: בקחתך את אחותיך. כשתכבשי לירש את האומות אשר סביבותיך הקטנות והגדולות: לבנות. לסרוורים לך משועבדים לך כמו סדום ובנותיה, וכפרכנא: ולא מבריתך. ולא משנורך את הברית אשר כרתי שאך אלא בחסדי וברחמי שאני שומר את בריתי. ומדרש אגדה דרבי תנחומא ולא מבריתך לא מפטרמוני"א שלך לא נתתיה לאברהם אביך בין הבתרים, וזה הלשון קרוב ללעז שכן קורין עתה לקרבת פטרמוני"א בלעז וכן קורין כל דבר שיש לו לאדם מנחלת אבותיו: (סג) למען תזכרי. דרכך בהטיבי לך: ובשת. להרים פנים אלי: בכפרי לך. בסלחי לך את אשר עשית תבושי ותדעי כי לא מגמולך הטוב הטיבותי לך:

מצודת דוד

אותך. אעשה עמך גמול רעה כפי העון אשר עשית אשר בזית האלה שנשבעת בחורב על קבלת התורה לספר הברית שכרתי אז עמך: (ס) וזכרתי. ר"ל אבל לא לעולם אקצוף כי אזכור את הברית אשר כרתי עמך בימי נעוריך במעמד הר סיני להיות לך לאלהים לעזור ולהושיע: והקימותי. אקיים לך את הברית להיות לנצח: (סא) וזכרת. וכאשר תזכור את דרכיך תכלמי וזה יהיה בעת שתקח את ממשלתך האומות הגדולות ממך וגם אל הקטנות ממך להיות אלו כאלו משועבדים אז תכלמי כראותך שאתה גמלת הרע ואני גמלתיך הטוב: ונתתי. אני אתן אתהן לך לבנות להיות נטפלות אליך להיות נקראות בנות ירושלים אבל אין זה בגמול שמרך את בריתי כי באמת לא שמרת בריתי אבל בחסד אעשה מה שאעשה: (סב) והקימותי. אקים בריתי אשר אתך ואז תדע שאני ה' הנאמן בהבטחה: (סג) למען תזכרי. כשאקים בריתי אתך תזכרי שאתה לא קיימת הברית ויהיה לך מזה בושה וכלימה ומפני הכלימה הזאת לא יהיה לך עוד פתחון פה להתרעם על הצרות שעברו עליך כי תכלמי להתרעם הואיל ואקיים הברית עם שאתה לא קיימת

מראה יחזקאל

באור המלות

(סג) ובשת כלמתך. הבדלם בפסוק נ"ב:

באור הענין

להפר ברית: (ס) וזכרתי אבל בכ"ז אזכור שכרתי אותך ברית בימי נעוריך שהוא בעת שהוצאתי אותך מא"מ, וכן הברית שכרתי עם האבות, ומעשה ה' אי אפשר שיבוטל לגמרי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם, וכל מדה טובה שיוצאה מפי הקב"ה אפי' על תנאי אינו חוזר בו, ולכן והקימותי לך ברית עולם, יקים להם ברית חדשה אשר לא יהיה תלוי בתנאי והוא יתקיים לעולם, וזה כמ"ש בירמיה (סי' ל"א) וכרתי את ב"י ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותם אשר המה הפרו את בריתי כי זאת הברית ומי' ונתתי תורתי בקרבם וכו' כי כולם ידעו אותי וכו', ר"ל שע"י רוב הגליות והצרות שהיה להם, וע"י הנפלאות הגדולות שאעשה עמהם יתחקה תורת ה' על לוח לבם, באופן שלא ישלוט היצר בלבם ולא יהיה להם עוד שום ספק בהשגחת ה' ודבוקו עמהם תמיד עד שלא יהיה מציאות לחטא כלל: (סא) וזכרת את דרכיך ונכלמת, ר"ל שעם זה אעשה דבר אחד שעל ידו תזכרו תמיד מעשיכם הקודמים להכלם עליהם. וזה כפי המשל שהזכרתי תחלה, שאחר שהושב השופט על כנו, רצה המלך שיהיו חטאתו תמיד נגד עיניו, וצוה ששני האנשים שהושבו עמו אל העיר יהיו תמיד אצלו והוא מחויב להחזיקם כבניו, ובם יזכור תמיד שחטא כמוהם, ושהושב על כנו על ידם ויכלם תמיד מחטאו. וכן אעשה סימן לך בקחתך את אחותיך הגדולות וכו' ונתתי אתהן לך לבנות ששומרון וסדום יהיו לך לבנות שעל ידם תזכור שחטאת כמוהן. עתה מפרש דבריו, עד מ"ש והקימותי לך ברית עולם אומר ולא מבריתך. ר"ל שהברית הזה לא יהיה מבריתך, דהיינו מצדך כברית הקודם שנעשה הברית בין שניהם, הם כרתו ברית בל יסורו מן התורה ועפ"ז כרת עמהם ברית להקים אותם לו לעם, עתה יהיה הברית לא מצדך ומבריתך, רק. (סב) והקימתי אני את בריתי אתך שיהי' הברית רק מצדי, ע"י מה שתדע כי אני ה', ע"י זה יהיה ברית חדשה קיים לעד כמ"ש ירמי' שם כי כולם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם, ונגד מ"ש ונתתי אתהן לך לבנות מפרש מזה יהיה. (סג) למען תזכרי ובשת בכפרי לך, שתבושי

יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד פִּתְחוֹן פֶּה מִפְּנֵי כְּלִמָּתֵךְ בְּכַפְּרִי־לָךְ לְכָל־אֲשֶׁר עָשִׂית נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

יז א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם חוּד חִידָה וּמְשֹׁל מָשָׁל אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ג וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהֹוִה הַנֶּשֶׁר הַגָּדוֹל גְּדוֹל הַכְּנָפַיִם אֶרֶךְ הָאֵבֶר מָלֵא הַנּוֹצָה אֲשֶׁר־לוֹ הָרִקְמָה בָּא

ת"א למטן הוכרי . ברכות י"ב :

רש"י

יז (ב) חוד חידה . הנבואה שבענין בלשון חידה הוא שהוא מדמה את נ"נ לנשר ואת מלכי יהודה לצמרת הארזים : (ג) ארך האבר . כמו כנף אג"א בלעז . לשון אחר כמשמעו לשון אברים ממש : הרקמה . נוצתו נאה ומצויירת : את צמרת הארז . כל סוף האילן בלעז צימ"א הוא משל שהגלה את יהויקים וגבוריו : (ד) את ראש יניקותיו קטף , גדולתו ומלכותו הפסיק . יניקותיו כמו ענפיו : ויביאהו אל ארץ כנען .

מצודת ציון

יז (ב) חוד חידה . ענינו דבר הסתום קשה הבנה : (ג) האבר . הוא גוף הכנף וכן אבר כיונה (תהלים נה) : הרקמה . כמעשה רוקם בחלוף הגוונים : הלבנון . שם יער : צמרת . כן יקרא סעיף העליון העולה למעלה מכולם וכן וכין עבותים היתה צמרתו (לקמן לא) : (ד) יניקותיו . ענפיו הרכות והקטנות כמו ויעל כיונק לפניו (ישעיה נג) : קטף .

מצודת דוד

בכפרי לך . בעת אכפר לך על כל אשר עשית מן הרעות אז תראה שאני מקיים הברית ואז תבושי ותכלמי :

יז (ב) חוד חידה . אמור הנבואה בלשון חידה ודבר אותה במשל : (ג) נשר הגדול . וחוזר ופי' שקראו גדול לפי שהיה גדול הכנפים ר"ל כנפי נוצתו היו גדולים במדה : ארך האבר . גוף הכנף היה ארוך : מלא הנוצה . גוף הכנף היה מלא נוצות : אשר לו הרקמה . אשר מראה הנוצות היו כגוון הרקמה בחלוף הגוונים כמו נוצות הטווס ועל נ"נ יאמר : אל הלבנון . אל יער הלבנון ומשם לקח הסעיף הגבוה מאילן הארז שהוא הגבוה שבעצים ר"ל נ"נ בא לירושלים ולקח את מלכה : (ד) את ראש וגו' . כרם ראש

מראה יחזקאל

באור המלות

(ב) חידה , משל . החדה תהיה בדבר הנעלם עד שצריך איש מבין להבין ע"י רמז , ומתאחד עם חידוד , כי יחדד השכל , כמו ואיש יחד פני רעהו . והמשל יהיה לרוב דבר נגלה נמשל אליו דבר בלתי נודע , ופה ר"ל תחוד חדה שפתרון החדה יהיה למשל אל קורות בית ישראל , ותשוב החדה להיות משל : (ג) כנפים , אבר , נוצה . שם כנף מונח בעצם על הנוצות הארוכות המחוברות לבעלי כנפים בקצה האבר המעופף , והפרק עצמו נקרא אבר , והנוצות הקטנים הממלאים את האבר המעופף ואת כל העוף נקרא נוצה , כמו והסיר את מוראתו בנוצתה , וגם הנוצות הגדולות יקראו בשם נוצה , כמ"ש אם אברה חסידה ונוצה , רק כשיפרש את הנוצות הארוכות בהם יעוף בשם מיוחד , יקראו בשם כנף , כמ"ש יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו , כי הנשר יקח גוזליו ע"י הכנפים שהם רכות וישאם על האבר שהוא חזק לסבלם שלא יפולו עמ"ש בהכ"ת ס"ח י"ד , ל"ח ד' , איוב ל"ט כ"ו) : צמרת . הוא הסעיף הגבוה : (ד) יניקותיו על ענפי האילן הונחו שמות רבות , והם אמיר , בד , דליה , זמורה , זלזל , חוטר , יונק , נטישה , נצר , סעיף , סרעף , סנסן , ענף , עפא , פארה , פורה , שלוחה , שריג . והבדל ביניהם , בד , יונק , נצר , חוטר , הונח על הענף העולה בפ"ע , שהבד הוא הענף העולה אצל האילן , והיונק הוא הבד העולה אצלו , ואם נקצץ האילן ונשאר הגזע ויעלה שנית לצמוח מן הגזע נקרא חוטר , ואם נקצץ האילן גם הגזע ויעלה משרשיו נקרא נצר , כמ"ש (ישעיה סימן י"א) . הענפים שבראש האילן נקראים אמיר פארה דליה . האמיר הוא הענף המובחר העולה בראש האילן . והדליות הם הענפים הנגבהים למעלה ראש והם רבים . והפארה הוא הענפים שעושים כמו פאר חבוש על ראש האילן וכתר כביר ראשו , והם מלאים ענפים ועלים סוככים מלמעלה ולפעמים יתארכו וירדו מלמעלה למטה להיות צל עד למטה , כמ"ש (לקמן סי' ל"א) . סעיף וסרעף , הם היוצאים מגוף האילן

באור הענין

ע"י הכפרה , כי ע"י תראה שנתכפר לך על ידי סדום ושומרון , שהם קדמו בכפרה כי הי' תתחתן קלים לערכך , ועי"ז תבושי ממעשך הקודמי' ולא תפתחי עוד :

יז (ב) חוד חידה ופתרון החדה יהיה **משל אל בית ישראל** : (ג) **הנשר הגדול** הוא מלך בבל שהוא דומה כנשר שמגביה עוף על כל העופות והוא מלך בעופות ולכן הגביה עוף למרום הרי הלבנון על ראש הארזים הרמים . וצייר אותו בד' תארים , א] גדל הכנפים , שהנוצות של האבר שבם יעוף הם גדולים וארוכים שעי"כ יעוף בקל , ב] שהאבר של הכנף שבו מחוברים הנוצות הוא ארוך , ג] שגופו ואיברו מלא נוצה , ד] **אשר לו הרקמה** נוצות יפות מצויירות בכל מיני גוונים . והנמשל א] שיעוף בקל לאפסי ארץ , ב] שהאבר ארוך מורה על הכח והעצמה , [משא"כ בנשר השני שיזכיר אח"ז לא הזכיר ארך האבר כי פרעה לא היה בו כח ועצמה] , ג] שהוא מלא הנוצה היינו שארצו מלא אנשים והמונים [משא"כ את הנשר השני צייר ברב נוצה , ס"ל רב עם ואינם ממלאים מלא ארצו] ד] ס"ל הוד והדר וכל משכיות החמדה שזה משל הרקמה [שלא נאמר ג"כ בנשר השני] , והנשר הזה שהוא נ"נ **בא אל הלבנון ויקח את ראש הארז** דהייע שהגלה את יהויכין שהיה ראש האומה ואת השרים והגבורים : (ד) **את ראש יניקותיו קטף** , היונקות הם הבדים העולים בצדי הארז שיונקים ממנו , שזה

משל

אֶל־הַלְּבָנוֹן וַיִּקַּח אֶת־צַמֶּרֶת הָאָרֶז׃ ד אֵת רֹאשׁ יְנִיקוֹתָיו קָטָף וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן בְּעִיר רֹכְלִים שָׂמוֹ׃ ה וַיִּקַּח מִזֶּרַע הָאָרֶץ וַיִּתְּנֵהוּ בִּשְׂדֵה־זָרַע קָח עַל־מַיִם רַבִּים צַפְצָפָה שָׂמוֹ׃ ו וַיִּצְמַח וַיְהִי לְגֶפֶן סֹרַחַת שִׁפְלַת קוֹמָה לִפְנוֹת דָּלִיּוֹתָיו אֵלָיו וְשָׁרָשָׁיו תַּחְתָּיו יִהְיוּ

ת"א קח על מים. סוכה ל"ד

רש"י

אל ארץ תגרים הוא בבל: (ה) ויקח מזרע הארץ. את צדקיהו בנו: בשדה זרע. בירושלים בעיר מלוכה: קח על מים רבים. נשרש על מים רבים. כלומר נתן לו גדולה וממשלה על סביביו: צפצפה. מין אילן ערבה שענפיו מרובים שקורין בלעז: (ו) סורחת. כמו (שמות כו) וסרח העודף, גדולה: שפלת קומה. לעבוד למלך בבל: דליותיו. זמוריו: אליו. אל מלך בבל: תחתיו. תחת מלך בבל: בדים. מוטות:

מצודת דוד

ענפיו הרכים העליונים הם השרים: אל ארץ כנען. על ארץ כשדים ואמר שהיא ארץ סוחרים כמ"ש אל ארץ כנען כשדימה (לעיל טז): בעיר רוכלים. על בבל יאמר: (ה) מזרע הארץ. מהארץ ההיא עצמה אשר זרע בה: בשדה זרע. בשדה טובה לזריעה: קח. לקחה וזרעה סמוך למים רבים לבוא בה מרבית הרטיבות: צפצפה שמו. כאשר שם את הזרע באופן שתצמח להיות בעלת ענף כאילן צפצפה ר"ל המליך בה מזרע המלוכה: (ו) ויצמח. הזרע ההוא צמח והיה לאילן גפן המתפשטת הרבה ושפלה בקומה: לפנות. להיות דליותיו פונות אליו לא כדרך שאר האילנות שהדליות עולות למעלה בגובה כ"א כדרך דליות הגפן שהמה יורדות למטה לפנות מול גוף האילן: ושרשיו. שרשי האילן ההוא השריגו תחת האילן וכדרך עץ הגפן ולא התפשטו למרחוק

מצודת ציון

ענין כריתה כמו עודנו באבו לא יקטף (איוב ח): כנען. ענינו תגר וסוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע יב): רוכלים. סוחרים כמו רוכלת העמים (לקמן כז): (ה) קח. מל' לקיחה: צפצפה. הוא מין ערבה ובדרז"ל והצפצפה פסולה (סוכה ל"ג): (ו) סורחת. ענין יתרון ורב כמו וסרח העודף (שמות כו): דליותיו. כן יקרא הענפים שדרכם

מראה יחזקאל

באור הענין

משל על השרים וחורי יהודה והחרש והמסגר שהגלם מא"י, ויביאהו אל ארץ כנען, ר"ל ארץ כשדים שמתקבלים שם הכנענים והסוחרים, ושמו בעיר רוכלים היינו בבבל כאילו נמסר שם ליד הרוכלים הנושאים אותו מבית לבית, כי השתמשו בהם שם לצרכיהם איש ואיש בביתו: (ה) ויקח מזרע הארץ ר"ל שלקח את מה שראוי להרכיבו באילן אחר שזה נקרא זרע באילנות, ויתנהו בשדה זרע היינו שהרכיבו בזרע אחר, קח על מים רבים לקח מזרע הארץ שהיה תחלת גדולו על מים רבים, צפצפה שמו; ושם אותו והרכיבו בצפצפה שהוא מין ערבה הגדלה בהרים בלי מים, והנמשל שלקח את צדקיהו שהיה מזרע המלוכה והמליכו שיהיה תחתיו שבזה הרכיבו בשדה זרע שיהיה מולך תחת ידו כענף המורכב שהוא כפוף תחת האילן שיונק ממנו. והנה שבבבל גדלו ערבים [כמ"ש על נחל הערבים ישאום, על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו] הרכיבו בצפצפה שהוא מין ערבה גרוע, ר"ל שתחת רוב השפע שהיה לו בא"י השכינו באופן שיהיה חרב ויבש וישכן חררים בלא טובה וברכה: (ו) ויצמח, הזרע המורכב בהצפצפה צמח ויהי לגפן, תחת שהיה ארז אדיר בתוכו ממנו גפן והגפן לא תהיה גבוהה רק סורחת

באור המלות

שבהם הענפים נושאי הפירות, והפרי מתיחס ביחוד אל הענף, לשאת ענף ולעשות פרי, וע"י הענפים יתיחס אל הסעיף, בסעיפים פוריה, ר"ל בסעיפים שבהם ענפים נושאי פרי, (ומ"ש מבין עפאים יתנו קול כמו ענפאים, שהנון נופל מהרבה במוח), וגם שופה הונח על הבד העב היוצא מן העץ, כמו ויכרת בכת עלים (שופטים ט') שהם עלים עבים להצ"ת את הצריח, והוא יוצא בשפגו בל העץ. ושם זמורה, על הענף המובחר באילן שעולה יחידי ואינו מסתעף כ"כ, ודרך לזמרו ולהרכיבו באילן אחר, או לבתנו בפ"ע, ונקרא זמורה ע"ש שזומרים אותו, או ע"ש שהיא זמרת הארץ והמובחר שבו. ושם זלזל, הונח על ענפים שעולים בין מגוף האילן בין סמוך לו שאינם לצורך והם זוללים מיץ האילן וכחו, ודרך לכרות אותם, כמ"ש וכרת הזלזלים במזמרות (ישעיה י"ח). ושם נטישות ושיחות ג"כ על ענפים המתפשטים, כשיחות יתפשטו בארץ. והנטישות כרותב כמ"ש (ישעיה סי' ע"ז). ושם סריגים, הונח על הענפים הדקים שמתרגים ונטוים אחד ע"ג חברו, ושם סנסן לא נמצא רק גבי תמר, אוחזה בסנסיניו, שהם העוקצים שבלולבי התמר (מענין סנה) שבהם יאחז העולה בתמר שהוא חלק וגבוה, ושמור כללים אלה אשר פרטיהם יבוארו כ"א במקומו: כנען, רוכלים. כנען מענין סוחר והבדל בינו לבין רוכל, שהרוכל הוא המחזיר בסחורה מבית לבית וקטן מן הכנען, כמו שהכנעני קטן מן הסוחר, כמ"ש (סי' כ"ג ח'): (ה) מזרע. כבר בארתי בהכורי התו"ס קדושים (סי' נ"ט) שים הבדל באילנות בין שם זרע, נטע, שתל, שהנטע הוא ע"י גרעין, והזרע הוא ע"י הרכבה באילן אחר, ובא לרוב אצל כלאי האילנות, והשתול בא על שעוקר אילן או נטיעה ממקום זה ושותלה במק"א:

קח על מים רבים. מוסב על זרע הארץ שקח ויקחו וליחותו עד עתה, או ר"ל קח מעל מים רבים, שלקח את הזרע מעל מים ושמו להיות צפצפה שגדל בלי מים, וכמו אלהין דידו בית לחם, שחסר מ"ם השימוש, וכן רבים: וקח, פעל עבר ובא בקמץ להפריד בינו ובין הציווי: צפצפה. מין ערבה הגדלה בין ההרים, ובערבי צפצף, וכמ"ש חז"ל בסוכה: (ו) סרחת. הוא העודף הנסרח על הארץ, כמו וסרח העודף הסרח על אחורי המשכן: דליותיו. בא לשון נקבה

וַתְּהִי לְגֶפֶן וַתַּעַשׂ בַּדִּים וַתְּשַׁלַּח פֹּארוֹת׃ ז וַיְהִי נֶשֶׁר־אֶחָד גָּדוֹל גְּדוֹל כְּנָפַיִם וְרַב נוֹצָה וְהִנֵּה הַגֶּפֶן הַזֹּאת כָּפְנָה שָׁרָשֶׁיהָ עָלָיו וְדָלִיּוֹתָיו שִׁלְחָה־לּוֹ לְהַשְׁקוֹת אוֹתָהּ מֵעֲרֻגוֹת מַטָּעָהּ׃ ח אֶל־שָׂדֶה טּוֹב אֶל־מַיִם רַבִּים הִיא שְׁתוּלָה לַעֲשׂוֹת עָנָף וְלָשֵׂאת פֶּרִי לִהְיוֹת לְגֶפֶן אַדָּרֶת׃

רש"י

ותשלח. והגדל: פארות. ענפים רבים: (ז) ויהי נשר אחד. מלך מצרים: כפנה שרשיה. ל' רעבון כמו לשוד ולכפן (איוב ה) רעבו ונתאוו שרשי הגפן הזאת לאותו הנשר. (תוספ' ויש משמע כפנה כמו אספה ואחד ספוק בדברי רבותינו יש מן הדומה לו שקורין לאסיפת העם כנופיא וכפנה הוא כמו כנסה אמאס"א בלעז) : ודליותיו שלחה לו. ודליותיה שלחה לו לבא אליה ולהשקות אותה: מערגות מטעה. מהערוגות מים שנטעה לו הנשר הראשון: (ח) אל שדה טוב וגו'. כלומר ועל הגפן עשתה זאת כי אל

מצודת ציון

לעלות למעלה והוא מל' דלו עיני למרום (ישעיה לח) וכן בהאריך דליותיו (לקמן לא): בדים. הם הענפים הגסים וכן ממטה בדיה (לקמן יט): ותשלח. ענין התפשטות כמו תשלח קציריה (תהלים פ): פארות. הוא הפוך מן פארות והם הענפים הדקים וכן מסעף פארה (ישעיה י): (ז) כפנה. ענין אסיפה ובדרז"ל יש כנופיא (שבת ס) ועם הוא הפוך : שלחה. ענין הושטה: מערוגות. הם חלקי המחרישה כמו כערוגות הבשם (ש"ה ה): מטעה. מל' נטיעה: (ח) אל שדה. כמו בשדה ובא מלת אל מקום הבי"ת כמו ואל הארון (שמות כה): שתולה. נטועה כמו והיה כעץ שתול (תהלים א): ולשאת. ר"ל לגדל והיא מל' משא וסבל: אדרת.

מצודת דוד

כדרך שאר האילנות רצה לומר שמשילו רק במקומו אבל למולו יכנע: (ו) ותהי לגפן. ר"ל גם בהיותו הגפן היה לו כי עשתה והגדילה הרבה בדים וענפים הרבה התפשטו למרחוק וכדרך עץ הגפן ר"ל במקומו היה לו ממשל רב: (ז) גדול כנפים. הוא פירוש על מה שקראו גדול: ורב נוצה. הרבה נוצה היה בו אבל לא היה מלא נוצה ולא היה לו ארך האבר ולא מרקמה כמו הנשר הראשון ועל פרעה יאמר: כפנה שרשיה עליו. אספה כל שרשיה אל הנשר הבא לנטות עליו: ודליותיו שלחה לו. הושיטה דליותיה אל הנשר הזה שהוא ישקה אותה מן המים המכונסים בין הערוגות העשויות לצורך נטיעתה שנטעה לה הנשר הראשון (כי כן הדרך לעשות סביב הנטיעה כעין ערוגות) ר"ל שלח מלאכיו אל פרעה להחזיק בידו המלוכה שהמליכו נ"נ: (ח) אל שדה טוב. כלומר הנה הגפן הזה נטוע מאד כי אלה נטועה היא ע"י הנשר הראשון בשדה טוב וסמוך אל מים רבים למען עשות ענפים ולגדל פרי להיות מעצמה גפן גדולה וחזקה מבלי בעתק הנשר השני ומבלי השקאתו

מראה יחזקאל

באור המלות

אבל כי עקרו ארז שהוא לשון זכר ונעשה ממנו גפן חלוש הגפן שהוא לשון נקבה. וגדר שם דליות ושם בדים הנזכר בפסוק ג': פארה. (עי' מנחם שי), ר"ל שעיפים נושאי פרי, ונקראו פרה כי פורש פרי, פארה ופורה, כמו כי הוא בין אחים יפריא, פורה ראש ולענה, ודרך השעיפי פוריה להתפשט, נג"א ותשלח שהוא שהתפשטות: (ז) כפנה שרשיה. מענין לשוד ולכפן הנתק, שהוא על התאוה שמזון בעת הרעב או תאות האדמה שצמאה למטר, כן התאוה הגפן לינק ממנו משקה ליחותה: מערגות. היא תלמי הגן ושורותיו, וכמ"ש מוסב על פעל שלחה, מערגות מטעה שלחה לו להשקות אותה: (ח) שתולה. היא הנעקרת ממקום זה ונטעה

באור הענין

שפלת קומה, שקומתה תסרח בארץ עד שתהיה שפלה מתפשטת ברוחב לא בגובה, כמ"ש ואת אילי הארץ לקח להיות ממלכה שפלה לבלתי התנשא, שלקח את הגבורים לבל יהיה עוד ארז אדיר רק יהיה כגפן שנושא פרי ואינו חזק, ר"ל שיתן לו מס הרבה ולא יהיה תקיף במלכותו רק יהיה כפוף ונכנע, לפנות דליותיו אליו ושרשיו תחתיו יהיו, שהדליות שהם הענפים המתנשאים לרום יושפלו ויטו אל הנספסה, וגם השרשים יהיו כפופים תחתיו, כמ"ש לשמור את בריתו לעמדה, ותהי לגפן ותעש בדים אבל היא היתה לגפן בפ"ע בלתי מורכב, עד שעשתה בדים (שהוא הענף היוצא מן האילן סמוך לגבעו בשוה עם האילן והוא חזק ועב), ותשלח פראות ענפים עושים פרי, ר"ל שצדקיהו החזיק במלכותו: (ז) ויהי נשר אחד, הוא פרעה מלך מצרים שהיה ג"כ גדל כנפים (ולא ארך האבר כנ"ל בפסוק ג') והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו שרשי הגפן התאוו לינק ולהתחבר אל הנשר השני, ושלחה לו דליותיה כדי שישקה אותה מערגות מטעה, שתחת שהנשר הראשון כפף את הדליות שיהיו סרוחים בארץ, ומנע ממנה המים להיות מתחברת עם הנספסה, תקוה בנשר השני שהם תרים דליות וגם תשתה מים רבים, היינו שחשב שע"י פרעה ירים ראש, וישבע שובע שפע וברכה: (ח) אל שדה טוב היא שתולה, (השתילה באילנות היא מה שיעקור האילן ממקומו וישתלנו במק"א) רצה לומר: הגפן אל שדה טוב, אל מצרים, ששם ימצא מים רבים, היינו לצאת מרשות נבוכדנצר אל רשות פרעה כדי לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת, ר"ל שיהיה מלכות בפ"ע, ושלא יהיה כפוף

ט אֱמֹר כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה תִּצְלָח הֲלוֹא אֶת־שָׁרָשֶׁיהָ יְנַתֵּק וְאֶת־פִּרְיָהּ ׀ יְקוֹסֵס וְיָבֵשׁ כָּל־טַרְפֵּי צִמְחָהּ תִּיבָשׁ וְלֹא־בִזְרֹעַ גְּדוֹלָה וּבְעַם־רָב לְמַשְׂאוֹת אוֹתָהּ מִשָּׁרָשֶׁיהָ׃ י וְהִנֵּה שְׁתוּלָה הֲתִצְלָח הֲלֹא כְּגַעַת בָּהּ רוּחַ הַקָּדִים תִּיבַשׁ יָבֹשׁ עַל־עֲרֻגֹת צִמְחָהּ תִּיבָשׁ׃ יא וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יב אֱמָר־נָא לְבֵית הַמֶּרִי הֲלֹא יְדַעְתֶּם מָה־אֵלֶּה אֱמֹר הִנֵּה־בָא מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיִּקַּח אֶת־מַלְכָּהּ וְאֶת־שָׂרֶיהָ וַיָּבֵא אוֹתָם אֵלָיו בָּבֶלָה׃ יג וַיִּקַּח מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וַיִּכְרֹת אִתּוֹ בְּרִית

ת"א ויבא אותו. נדרים ס"ס שבועות ל"ו: קמץ בז"ק

רש"י

שדה טוב היתה שתולה: לגפן אדרת. לגפן תקיף: (ט) אמור. כל השאלה ביתא במקרא זה ותמיה אני כי אינו נמנה במסורת: ינתק. הנשר הראשון: ואת פריה יקוסס. כמו יקוצץ הם בני צדקיהו ששחטן לעיניו: טרפי עלי פויליי"א בלעז: ולא בזרוע גדולה ובעם רב. יבא הנשר השני לעזרתה: למשאות אותן משרשיה. לנכה העוקרות ומסיעות אותה משרשיה: (י) והנה. עתה שתולה כרצונה: התצלח. אפשר שתצלח א שבגדה במי שנטעה ראשון: (יב) מה אלה. מה החידה הזאת, ופירשה להם: ויקח את מלכה ושריה. הם נמרת הארז יהויקים ושריו: בבלה. היא עיר הרוכלים: (יג) מזרע המלוכה. צדקיה: אילי

מצודת דוד

מן המים הבאים בפועל מעבה הנשר הראשון ר"ל הלא מבלי פרעה יוכל לעמוד במלוכה: (ט) אמור. על הגפן הזה: התצלח. כמו התצלח ותחסר ה"א התימה ר"ל וכי תצלח בבטחון הנשר השני הלא הנשר הראשון ינתק ויעקור את שרשיה ויכרת פריה וממילא יתייבשו העלים ונכרתו מן האילן אין נכס יניקה לבא בהם הרטיבות ר"ל גומר נ"נ יעקור המלוכה וישחט בני צדקיהו: כל טרפי צמחה. כל העלים שצמחו בה יתייבשו העליל ונעקרו שרשיה רצה לומר העם יהיו גולים: ולא בזרוע גדולה וגו'. ר"ל הנשר השני לא יבא בעזרתם בזרוע גדולה ובעם רב לעמוד במלחמה מול הנשר הראשון הבא לעקור ולהסיע אותה ממקום אשר נשרשו שרשיה ר"ל לא יעזור לו פרעה מול נ"נ. (י) והנה כתולה. ר"ל אף אם תאמר שתולה ולא יעקור שרשיה וכי תצמח בהשקאת הנשר השני הלא כאשר יגע בה רוח הקדים הלא תתייבש: על ערוגות צמחה תיבש. ר"ל אף שם אשר עומדת סמוך לערוגות הנעשות לצורך צמחה מקום ימלא שם מים מכונסים עכ"ז תתייבש כי אין דבר עומד בפני רוח הקדים כי הוא יחריב גם המים המכונסים בין הערוגות וכאומר הלא אין להנשר השני מקום להשקותה כ"א מהמים שבין הערוגות ואם רוח הקדים תייבש גם אותו מאין לו מים להשקותה ומה הוא ע"כ הבטחון ר"ל אף אם נ"נ לא יעשה עמו רעה רק ימנע ממנו המלוכה לא יתקיים ע"י פרעה: (יב) לבית המרי. לבית ישראל הממרים בי: הלא ידעתם. הלא תוכלו לדעת ולהבין מה הם אלה הדברים על מה ירמזו אמור וגו'. ר"ל אמור פתרון הדברים: מלך בבל. והוא פתרון הנשר הגדול הראשון: ירושלים. הוא פתרון הלבנון: את מלכה ואת שריה. הוא פתרון צמרת הארז וקטיפת היונקות: בבלה. על יכניהו ושריו יאמר שלקחום נ"נ בגולה: (יג) מזרע המלוכה. הוא פתרון מזרע הארץ ועל צדקיהו יאמר שהיה

מצודת ציון

גדולה וחזקה כמו אשר אדירים שודדו (זכריה יא): (ט) ינתק. ענין עקירה והעתק: יקוסס. ענין כריתה והוא כמו יקוצץ כי הסמ"ך מתחלפים: טרפי. עלים כי עלי תאנה (בראשית ג) ת"א טרפי תאנה: בזרוע. ר"ל בחוזק כי הוא נתון בזרוע: למשאות. ענין לקיחה והסעה כמו ונשאו (מיכה ב): (י) כגעת. מל' נגיעה: (יג) באלה. בשבועה: אילי. ענין

מראה יחזקאל

באור הענין

ומשועבד לנבוכדנצר: (ט) אמר וכו' תצלח וכי תצלח? הלוא את שרשיה ינתק הנשר הראשון הלא ינתק את השרשים, ופריה יקוסס ויבש וגם עליו הלחים, יבשו ר"ל שיעקר הממלכה ויכרית כל אנשיה, ולא בזרוע גדולה שא"צ לו לזה כח גדול ויד חזקה למשאות אותה (ר"ל להעתיק אותה) משרשיה, כי פרעה לא יבא למו לעזרה ובקל יכבוש אותם ויחריב את ירושלים: (י) והנה שתולה התצלח מוסיף לאמר שהגם שלא יבא הנשר לעקרה, הלא אחר שהיא שתולה, שנעקרה ממקום זה ונשתלה במק"א וכי אפשר שתצלח כיון שאינה במקומה, הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש כי הרוח יעקרנה, ומוסיף עוד שגם בלא רוח הקדים גם אם תעמוד על ערוגת צמחה תיבש, כי אין לה כח להתקיים, וכמו שיבואר הנמשל אח"ז: (יב) אמר אל בית המרי את הנמשל, הנה בא מלך בבל ירושלים הוא נמשל הנשר הגדול שבא אל הלבנון, ויקח את מלכה הוא מ"ש ויקח את צמרת הארז: ואת שריה הוא מ"ש את ראש יונקותיו קטף, ויבא אותם אליו בבלה הוא מ"ש בעיר רוכלים שמו: (יג) ויקח מזרע המלוכה הוא מ"ש ויקח מזרע הארץ, ויכרת אתו ברית הוא מ"ש ויתנהו בשדה זרע, ואת

באור המלות

אותה כמק"א אל שדה טוב: (ט) יקוסס. אין לו ריע ועניינו כמו יקוצץ: טרפי. תרגום עלה טרף, והרש"ף הבדיל בטרף הם העלים הלחים שהם טרף ומזון לתולעים ולזבובים: למשאות. שרצו נשא להסיע ולעקור אותה, וכן נמסע את

וַיָּבֵא אֹתוֹ בְּאָלָה וְאֶת־אֵילֵי הָאָרֶץ לָקָח׃ יד לִהְיוֹת מַמְלָכָה שְׁפָלָה לְבִלְתִּי הִתְנַשֵּׂא לִשְׁמֹר אֶת־בְּרִיתוֹ לְעָמְדָהּ׃ טו וַיִּמְרָד־בּוֹ לִשְׁלֹחַ מַלְאָכָיו מִצְרַיִם לָתֶת־לוֹ סוּסִים וְעַם־רָב הֲיִצְלָח הֲיִמָּלֵט הָעֹשֵׂה אֵלֶּה וְהֵפֵר בְּרִית וְנִמְלָט׃ טז חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם־לֹא בִּמְקוֹם הַמֶּלֶךְ הַמַּמְלִיךְ אֹתוֹ אֲשֶׁר בָּזָה אֶת־אָלָתוֹ וַאֲשֶׁר הֵפֵר אֶת־בְּרִיתוֹ אִתּוֹ בְתוֹךְ־בָּבֶל יָמוּת׃ יז וְלֹא בְחַיִל גָּדוֹל וּבְקָהָל רָב יַעֲשֶׂה אוֹתוֹ פַרְעֹה בַּמִּלְחָמָה בִּשְׁפֹּךְ סֹלְלָה וּבִבְנוֹת דָּיֵק לְהַכְרִית נְפָשׁוֹת רַבּוֹת׃ יח וּבָזָה אָלָה לְהָפֵר בְּרִית וְהִנֵּה נָתַן יָדוֹ וְכָל־אֵלֶּה עָשָׂה לֹא יִמָּלֵט׃

ת"א ואת אילי. סוריות י"ב יומא ס"ז יבמות כ"א בתרא כ"ח : קמץ בלא אס"ף

רש"י

הארץ. שרי הארץ: (יד) לעמדה. למען יתקיים: (יז) בשפך סוללה. כשיבא נבוכדנצר וישפוך סוללה על ירושלים: להכרית נפשות רבות. להרוג את בני העיר: (יח) נתן ידו. הבטיח באמונה ונשא ידו

מצודת ציון

חוזק כמו כיד אל גוים (לקמן לא): (יז) סוללה. הוא תל העפר שהופכין מול העיר לעלות עליה להלחם בה: דיק. הוא המגדל הנבנה מול העיר ללכדה כמו ובנו עליה דיק

מצודת דוד

בן יאשיהו כי ר"ל המליכו תחת יהויכין: ויכרות אתו ברית. לבל ימרוד בו: ויבא אותו באלה. השביע אותו על זאת: ואת אילי הארץ לקח. שרי ירושלים לקח להיות בידו ערבון בלא ימרוד בו צדקיהו: (יד) להיות. את הערבון לקח למען היה רק ממלכה שפלה להיות נכנעת לו לבל יתנשא למרוד בו רק לשמור את הברית שכרת עמו להיות לה עמידה וקיום. וזהו פתרון גפן סורחת שפלת קומה וכו' ור"ל שנתן לה ממשלה מה אבל רק באהלה ובמקומה ותהיה נכנעת לבבל: (טו) וימרד בו. אז"ל מרד בו צדקיהו ושלח מלאכיו למצרים לתת לו סוסים ועם רב להיות בעזרתו מול בבל וזהו פתרון הנשר השני ושלחה הדליות להשקותה מן המים שבין הערוגות ר"ל להחזק בידו המליכה שהמליכו נ"נ: היצלח הימלט. וכי יצלח בבטחון מלך מצרים וכי יהיה נמלט מיד נ"נ האיש העושה הדברים האלה: והפר. וכי המפר ברית ראוי הוא להמלט: (טז) אם לא. הוא ענין לשון שבועה: אשר בזה את אלתו. בזה את השבועה שהשביעו ועבר עליה: אתו. עם המלך שהמליכו בתוך בבל ימות. (ועם שנבכר אמר במקום המלך הוא לומר שוב אתו בתוך בבל לפי שהרבה הדברים באמרו אשר בזה וכו' וכן דרך המקרא) וזה פתרון נתוש השרשים וכו' ור"ל בנ"נ יעקור מצדקיה שרשי המלוכה כי לא יתקיים עוד מי מזרעו ויקצץ פרי בטנו כי שחט את בניו וכגלה את הכעס: (יז) ולא בחיל גדול וגו'. ר"ל לא יעשה עמו פרעה לבא בחיל גדול ובקהל רב כי לא יקיים הבטחתו לישראל לעשות עמו מה שאמר והוא פתרון ולא בזרוע גדולה וגומר: במלחמה. בעת בוא עליו מלחמת בבל כשישפוך סוללה מול העיר לכבשה וכשיבנה דיק ללכדה למען הכרית בה נפשות רבות הנה אז לא יקיים פרעה הבטחתו לבא בעזרת ישראל: (יח) ובזה אלה. והנה צדקיה שבזה את השבועה למען הפר הברית הכרת עם נ"נ: והנה נתן ידו. מתחלה נתן ידו והוא תקיעת כף לקיים הדבר ואח"ז

מראה יחזקאל

באור המלות

כמתנות כמו להשביע: (יד) לעמדה. כדי שתעמוד הברית ותתקיים: (יז) יעשה אותו. כמו יעשה אתו: סוללה דיק. כתבאר למעלה (סי' ד'): (יח) והנה נתן ידו, כמו נתנה ידה (ירמיה נ' ט"ו). ר"ל בהדל להלחם ועדן עמד במרדו. ויל"פ שנ"נ נתן לו יד להשבעה והיה נשאר בחיים כמו שנבא ירמיה ובכ"ז בזה אלה להפר ברית ולא רצה להשלים:

באור הענין

אילי הארץ לקח הוא מ"ש נשאה שמו: (יד) להיות ממלכה שפלה הוא מ"ש ויהי לגפן סורחה, לבלתי התנשא הוא מ"ש שפלת קומה, לשמר את בריתו לעמדה הוא מ"ש לפנות דליותיו אליו: (טו) וימרד בו הוא מ"ש ויהי לגפן ותעש בדים, וישלח מלאכיו מצרים זה בא"ר המ"ש: הנשר השני לתת לו סוסים ועם רב הוא מ"ש להשקות אותה מערוגות מטעה, היצלח, ר"ל וכי יצלח? הלא לא יצלח מב' טעמים, א] הימלט העשה אלה, הלא נבוכדנצר ילחם אתו ויכבשנו, הוא מ"ש הלא את שרשיה ינתק, ב] והפר ברית ונמלט שאף אם לא ילחם עמו לא ימלט מצד שהפר ברית וה' יענישנו הוא מ"ש במשל על ערוגות צמחה תיבש: (טז) חי אני, ופי' מ"ש הימלט העושה אלה, כי נבוכדנצר יבא עליו למלחמה ובבבל ימות: (יז) ולא בחיל גדול, ר"ל פרעה לא יעזרם בחיל גדול בעת שישפך נבוכדנצר סוללה להכרית נפשות, וזה פי' מ"ש במשל ולא בזרוע גדולה ובעם רב למשאות אותה משרשיה שכוונתו שנבוכדנצר לא יהיה צריך לזה זרוע גדולה, כי גם פרעה שהוא הנשר השני לא יבא בזרוע גדולה לעזרו: (יח) ובזה אלה, עתה מפרש מ"ש והפר ברית ונמלט, שאחר שבזה אלה והפר ברית ייחר מ"ה והנה נתן ידו שנס כבר הניח ידו מן המלחמה, ר"ל אחר שנבקעה העיר, ובכ"ז

יט לכן כה־אמר אדני יהוה חי־אני אם־לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו: כ ופרשתי עליו רשתי ונתפש במצודתי והביאותיהו בבלה ונשפטתי אתו שם מעלו אשר מעל־בי: כא ואת כל־מברחו בכל־אגפיו בחרב יפלו והנשארים לכל־רוח יפרשו וידעתם כי אני יהוה דברתי: כב כה אמר אדני יהוה ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו רך אקטף ושתלתי אני על הר־גבה ותלול: כג בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל־

ת"א ונטל ענף . שבת ל' : כל צפור . חולין קל"ט : מברחיו קרי

רש"י

בבליה : (יט) ונתתיו בראשו . הוא סמוי עיניו : (כ) ופרשתי עליו רשתי . כמו שפירשתי למעלה בתחלת הספר (לעיל י"ב) שזימן צבי להלוך על גג המערה : ונשפטתי . ואתווכח עמו : (כא) ואת כל מברחיו . כתרגומו וית כל גיברוהי , ומנחם חברו עם בריח דודי (סוף שה"ש) וכה פתרונו ואת כל הבורחים : בכל אגפיו . בכל כנפיהם כלומר בכל כחם בחרב יפולו : יפרשו . שריאשפנדי"ן בלעז : (כב) ולקחתי אני . את מלך המשיח : ונתתי . כתרגומו ואקיימיניה : רך אקטוף . אין דרך להרכיב אלא מן הרך שבדל אשהקד שקורין ברייפי"א בלעז : ותלול . לשון תל שדרך תל להיות גבוה ותלול אומבלי"ס בלעז : (כג) תשכנה . דגשות הנו"ן

מצודת דוד

עשה כל המרידות הלא ה לזאת לא ימלט מיד נ"נ : (יט) לכן הואיל וכן עשה לכן כה אמר ה' : אם לא . הוא ענין לשון שבועה : אלתי אשר בזה . ר"ל השבועה אשר בזה דומה אלי כאילו נשבע לי ובזה אותה וזהו על כי נשבע בשם ה' : ובריתי . הברית אשר הפר הוא כאילו הפר בריתי אשר כרת עמו : ונתתיו בראשו . לכן אתן גמול העון הזה על ראשו : (כ) ופרשתי עליו רשתי . אחז"ל כשברח לדקיהו דרך מערה הזמין הקב"ה צבי הולך על המערה ממעל ורדפו הכשדים אחר הצבי לתפשו וכהגיעם לפתח המערה מצאו את לדקיה יוצא מן המערה ותפשוהו : ונשפטתי אתו שם . בבבל אתווכח עמו על המעל שמעל בי לעבור השבועה כי שם ישב במאסר וזה יחשב לוויכוח כי בזה יודיע לו שפשע בו : (כא) ואת כל מברחיו . כל הבורחים מעליו בכל חיילותיו יפלו בחרב האויב כי ישיגם והנשארים מהם יתפזרו כגולה בכל רוחות העולם : וידעתם . אז בבוא הדבר תדעו שאני ה' דברתי הדברים האלה ולא בדאם הנביא מלבו : (כב) ולקחתי אני . אני אקח ענף מהסעיף העליון מאילן הארז הרמה ואני אתן אותה במקומו ר"ל בימי המשיח אקח מזרע דוד ואמליכם בירושלים : מראש ינקותיו . מן הענפים הרכים שהמה בראש הסעיף עליון מהם אכרות ענף רך אשר תואר לנטיעה : ושתלתי אני . אטע אותו על הר גבוה ותלול למען יהיה נראה ממרחוק ועל המשיח יאמר וכפל הדבר במ"ש : (כג) בהר מרום ישראל . בהר הגבוה שבכל א"י הוא ירושלים שם אשתלנו : ונשא ענף . יגדל ענפים ויעשה פרי ויהיה דומה לארז חזק ר"ל יהיה לו הרבה טובה וגדולה : ושכנו תחתיו . תחת האילן הזה ישכנו כל צפור וכל בעל כנף השכונים בכל

מצודת ציון

(ירמי' נב) : (כ) במצודתו . הוא הרשת שצדין בה : ונשפטתי . ענין ויכוח וכן כי באש ה' נשפט (ישעיה סו) : מעלו . ענין חטא ופשע : (כא) מברחיו . מל' בריחה : אגפיו . כנפיו ובדרז"ל עד בין אגפים (חולין מו) ועל התפשטות החיילות יאמר וכן וכל אגפיו (לעיל יב) : (כב) ותלול .

מראה יחזקאל

באור הענין

וכל אלה עשה כי עמד במרדו ורצה לברוח מצרים , ואיך ימלט וז"ש מ"ש במשל והנה שתולה התצלח , איך יצלח בעת יעקר ממקומו לברוח למצרים : (כ) ופרשתי בעת שברח דרך המערה נזדמן צבי להכשדים שפרשו עליו רשת ועי"כ נתפש לדקיהו במצודה : (כא) ואת כל מברחיו החיל שיברחו אתו , בבל אגפיו כל נשיו והגלוים אתו יפלו בחרב כנ"ל למעלה : (כב—כג) כה אמר ה' כבא שאח"כ יקח מצמרת הארז ויתן לו, שיהיה לו מלכות בפ"ע שהוא מה שהויל מרודך יוציא את יהויכין מבית הכלא, ואח"כ מראש ינקותיו רך אקטף הוא זרובבל בן שלתיאל מזרעו , ושתלתי שיועתק מבבל לא"י ומזרעו יצא צמח לבית דוד להקים ניר לדוד באחרים

באור המלות

(כ) ופרשתי עליו רשתי וכו' . התבאר למעלה (י"ב י"ג) : (כא) מברחיו וכו' . מקצתם בחרב יפולו , ומקצתם לכל רוח יפרשו , ובזה אין סתירה עם מ"ש למעלה (י"ב י"ד) שהם מדבר מהנשארים : ויפרשו . מענין פיזור , כמו כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם (זכריה ב') : (כב) ולקחתי . ונתתי . ומפרש ולקחתי , רך אקטף , ונתתי , ושתלתי וכו' , ושכנו תחתיו וכו' : גבה ותלול . בגבוה בעלותו , ותלוי נעשה תל ע"י בני אדם : (כג) ושכנו תחתיו . ואח"כ יתפשט יוסף עד שנס בצל דלויותיו תשכנה , שגם הדיות המתפשטות יסתו למחסה ולמסתור :

כָּנָף בְּצֵל דָּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכֹּנָּה׃ כד וְיָדְעוּ כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי יְהוָה הִשְׁפַּלְתִּי ׀ עֵץ גָּבֹהַּ הִגְבַּהְתִּי עֵץ שָׁפָל הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח וְהִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃

יח א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב מַה־לָּכֶם אַתֶּם מֹשְׁלִים אֶת־הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה׃ ג חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־יִהְיֶה לָכֶם עוֹד מְשֹׁל הַמָּשָׁל הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל׃ ד הֵן כָּל־הַנְּפָשׁוֹת לִי־הֵנָּה כְּנֶפֶשׁ

ת"א כן כל. עקידה שער נ"ט:

רש"י

משמש תחת ט"ן שניה כאילו כתוב תשכוננה: (כד) השפלתי עץ גבוה. את האומות שהיו מושלים בישראל: הובשתי עץ לח. צדקיהו וזרעו: והפרחתי עץ יבש. יהויכין שגלה בלא בנים יוליד בבבל את זרובבל והוא יהיה פחת יהודה למשל:

יח (א) **ויהי** דבר ה' אלי לאמר: (ב) מה לכם אתם מושלים את המשל. אשפלאנ"ץ בלעז: אבות יאכלו בסר. פרי עד שלא נתבשל בייגו"ץ בלעז: ושני הבנים תקהינה. אגאציירא"ש בלעז, כך דרכו של הקב"ה האבות חוטאים והבנים לוקים שהרי כמה שנים חטאו מלכי ישראל קודם שגלו ואף אנו לא נדאג ללקות בעונינו: (ג) משל. כמו למשל: (ד) כל הנפשות לי הנה. ולמה ילקה

מצודת ציון

ענין גבהות והוא מל' תל: (כד) הובשתי. מל' יבשות: לח. מל' לחות ורטיבות: והפרחתי. ענין צמיחת הפרח:

יח (ב) מושלים. מל' משל: בוסר. כן יקרא פרי שלא נגמר בשולו וכן ובוסר גומל יהיה נצה (ישעיה יח): תקהינה. ענין חלישות השניים לחתך המאכל וכן אם קהה הברזל (קהלת י') ור"ל שנחלש הברזל לכרות היטב:

מצודת דוד

מנשים הגדולים ר"ל כל האומות ומלכיהם יהיו נשמעים לו וסרים לעבודתו: (כד) כל עצי השדה. הם מלכי האדמה: השפלתי עץ גבוה. הם מלכי האומות: הגבהתי עץ שפל. הם מלכי בית דוד: הובשתי וגו'. כפל הדבר במ"ש: אני ה'. כנאמן שמאמרו:

יח (ב) מה לכם. ר"ל מה ראיתם לעשות זה שאתם מושלים את המשל הזה על חורבן אדמת ישראל: אבות. וזהו המשל שאמרו הנה האבות אכלו בוסר כתמונה המקהה את השינים ועכ"ז לא קהו שיניהם: ושני הבנים תקהינה. כי לא אכלו הבוסר ור"ל הימכן אשר אבותינו חטאו והיו כל ימיהם בשלוה ולא קבלו גמול ואנחנו בניהם שאין אנו מרבים בחטאים כמוהם נסיה נלקים בעונם: (ג) אם יהיה וגו'. ר"ל אם יהיה עוד מי בכם להמשיל המשל הזה וכאומר כן אודיע לכם אופן משפטי וכראו שהדין עמדי: (ד) לי הנה. הנה שלי וכאומר והנה מהדרך הוא שכ"א מתשב אם

מראה   באור הענין   יחזקאל

פימים: (כד) וידעו, כולם ידעו שהיה הכל בהשגחה, שהשפיל את צדקיהו שהי' עץ גבוה ולח והגביה את יכניה שהיה עץ שפל ויבש, כי נכתב עליו בדת בבל שלא יצלח מזרעו מושל על בית ישראל (כמ"ש בירמיה כ"ב), אני ה' דברתי ועשיתי, נגד מ"ש (בפסוק כ"א) אני ה' דברתי, אמר פה דברתי ועשיתי, כי הטובה כשידבר אותה לא יחזור תמנה, ועם הדבור נעשה המעשה ונגמר, לא כן הרעה שעם הדבור אינו נקשר המעשה כי יצפה שישוב בתשובה ותתבטל הגזרה:

יח (ב) **מה** לכם, כבר אמרו חז"ל מכות (דף כ"ד) ד' גזרות גזר משה על ישראל ובאו ד' נביאים ובטלום, משה אמר פוקד עון אבות על בנים בא יחזקאל ובטלה הנפש החוטאת היא תמות, ר"ל כי כבר הקשו מ"ש פוקד עון אבות על בנים, והכתיב בנים לא יומתו על אבות איש בחטאו יומתו, וחז"ל בברכות (דף ז') פירשו, שרק כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם אז פוקד עון אבות על בנים, אולם דבר הסתום במקומו משרש במק"א, כי בעשרת הדברות באר שזה רק בחטא ע"ז, כמ"ש לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי ה' אלהיך אל קנא פוקד עון אבות על בנים לשונאי, וכבר באר במו"נ שלא תמצא חרון אף וחמה וקנאה ישכאה רק בענין ע"ז, ובחטא ע"ז יקנא ויכלה השורש עם הענפים, לא ביתר עבירות, ונודע כי בימי יחזקאל נבטל יצרא דע"ז שאנשי כה"ג בטלוהו כמ"ש חז"ל, ומעתה בטל אז מ"ש פוקד עון אבות על בנים, שבשאר עבירות לא יפקוד עון אבות רק על בנים שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, והנה עד ימי יחזקאל שהיה ביניהם יצרא דע"ז היו מושלים המשל הזה שהאבות יאכלו בסר, שזה משל על עבודתם לאבא השמים שהוא כפרי שלא נגמרה ומקהה שיני האוכלם, ושיני בנים תקהינה, כמ"ש בגלל מנשה בן חזקיה, ועז"א. (ג) חי אני אם יהיה לכם עוד, ר"ל שלא יהיה עוד עבודת אלילים שזה יהיה הסבה למשול המשל הזה בישראל: (ד) הן כל הנפשות, ר"ל הנפש

הָאָב וּכְנֶפֶשׁ הַבֵּן לִי־הֵנָּה הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת׃ ה וְאִישׁ כִּי־יִהְיֶה צַדִּיק וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ ו אֶל־הֶהָרִים לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא וְאֶל־אִשָּׁה נִדָּה לֹא יִקְרָב׃ ז וְאִישׁ לֹא יוֹנֶה חֲבֹלָתוֹ חוֹב יָשִׁיב גְּזֵלָה לֹא יִגְזֹל לַחְמוֹ לְרָעֵב יִתֵּן וְעֵירֹם יְכַסֶּה־בָּגֶד׃ ח בַּנֶּשֶׁךְ לֹא־יִתֵּן וְתַרְבִּית לֹא יִקָּח מֵעָוֶל יָשִׁיב יָדוֹ מִשְׁפַּט אֱמֶת יַעֲשֶׂה בֵּין אִישׁ לְאִישׁ׃ ט בְּחֻקּוֹתַי יְהַלֵּךְ וּמִשְׁפָּטַי שָׁמַר לַעֲשׂוֹת אֱמֶת צַדִּיק הוּא חָיֹה יִחְיֶה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ י וְהוֹלִיד בֶּן־פָּרִיץ שֹׁפֵךְ דָּם וְעָשָׂה אָח מֵאַחַד

ת"א אל ההרים. שבת י"ג סנהדרין פ"א : צדיק הוא. סנהדרין שם : והוליד בן. ב"מ ק"ב :

קמץ בז"ק. הב' בצירי

רש"י

הבן שלא חטא לי הלא שלי הוא : (ו) אל ההרים לא אכל. בטוריא לא פלח לטעותא. לאכול זבחי מתים : אל גלולי. בשאר עבודת אלילים כגון הבעל שבשומרון והעגלים שבבית אל ובדן : (ז) יונה. ל' אונאה כלומר שום איש לא הונה : חבלתו חוב ישיב. אם חבל שלמת רעהו במשכון ישיב אותו לו כבוא השמש : (י) ועשה אח מאחד מאלה. ת"י ויעבד לאחוהי חדא מאלין :

מצודת דוד

אלו גדולים בקיומו : כנפש האב וגו'. כמו נפש האב כן נפש הבן הנה שלי באין הפרש (וכפל הכפי"ן כנפש האב וכנפש הבן להורות על דמיון גמור וכן כמוך כפרעה בראשית מד) : היא תמות. כי לא יזון להענים מעשה אבל בזולת החטא מדוע תסור התבוב : (ה) ואיש. ר"ל הואיל והנשבות מתייבות עלי לכן איש כי יהיה צדיק לגל ויעשה מה מן הרעות ועוד יעשה הטוב בעשות משפט וצדקה : (ו) אל ההרים וגו'. עתה מפרש מה הם הרעות שהיה נזהר מהם ואמר שלא אכל בהרים מזבחי הקרובה עבודת כוכבים שעל ההרים ואף לא נשא עיניו להסתכל בגלולי בית ישראל הם הפסילים : לא טמא. לזנות עמה : לא יקרב. לבוא עליה : (ז) לא יונה. בעשות ולקחת מה שלו : חבלתו חוב. כאשר חבל שלמת רעהו במשכון השיב לו כבוא השמש ולא עבר על מצות התורה : לחמו לרעב יתן. ולא עבר על מה שאמרה התורה ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון (דברים טו) : ועירם. מי ההלך ערום מבלי לבוש כסהו בבגד שלו : (ח) לא יתן. לא הלוה למי על נשך : לא יקח. בעת הם הלווין לא לקח רבית ואף אם הלוה נתן מעצמו (ואף שזהו אבק רבית ומדרבנן כמוזה בוא במקרא) : מעול ישיב ידו. עתה אמר דרך כלל שלא עשה עול והם הדברים שאסרה התורה : משפט אמת. עתה מפרש הטובות שעשה ואמר שעשה משפט אמת בין איש לאיש ולא הטה המשפט : (ט) בחקותי יהלך. הם המצות שהם כחק באין הטעם ידוע והשטן משיב עליהם עכו"ם כלך בהם ועשה : ומשפטי שמר לעשות אמת. ר"ל לא עשה משפט במי עם הכוונה להתנקם בו כ"א שמר את המשפט לעשות בו לבד האמת וכראוי מבלי כוונה אחרת : צדיק הוא. שהוא אשר כזה לצדיק יחשב ולכן חיה יחיה בעוה"ז ובעולם הנפשות : (י) והוליד. ואם צדיק כזה יוליד בן

מצודת ציון

(ז) יונה. מל' אונאה ועניינו לקחת הממון כמו העיר היונה (צפניה ג) : חבולתו. ענין משכון כמו אם חבל תחבל שלמת רעך (שמות כב) : (ח) בנשך ותרבית. שניהם ענין רבית אבל לשון נשך נאמר בכסף ותרבית באוכל כמ"ש את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרא כה) : (י) פריץ.

מראה יחזקאל

באור הענין

שמצד הגוף יש להבן קורבה אל אביו ואביו הוא המולידו, והולדת הגוף וגם תכונותם יורישו האבות אל הבנים אבל בענין המעלות הנפשיים התלוים בבחירה והתענוג הנפש של הבן בעבור נפש אביו אין שייך זה, כי הנפשות לי הנה אינם של האבות שמולידים רק חלק אלוה ממעל, ולא שורת הדין נותן שנפש הבן תשא העון של נפש האב, כי כנפש האב וכנפש הבן לי הנה אין לנפש האב קנין על נפש הבן, ונפש האב דומה כנפש הבן, ואינה נחשבת כשורש אל שהבן שיהיה נפש הבן כענף לה וכנגזר ממנה, ולכן רק נפש החוטאת היא תמות: (ה) ואיש כי יהיה צדיק בנפשו, שהצדק הוא קנין בנפשו, וגם ועשה משפט וצדקה בפועל, משפט במצות שבין אדם לחברו, וצדקה במצות שבין אדם למקום: (ו) אל ההרים (מפרש צדקה בין אדם למקום) שלא אכל תקרובת ע"ז וכו': (ז) ואיש לא יונה (מפרש משפט בין אדם לחברו): (ט) בחקתי יהלך במצות שבין אדם למקום, ומשפטי שמר בין אדם לחברו, א"כ צדיק הוא בפועל, נוסף על הקנין בנפשו שמוכן אל הצדק באמר כי יהיה צדיק ר"ל שמוכן להיות צדיק, וזה כבר הוא צדיק בפועל, ומבואר ע"כ שדין שחיה יחיה: (י) והוליד, ואם הצדיק הזה

באור המלות

(ה) משפט. בין אדם לחברו : וצדקה. בין אדם למקום, או הגדולים תמיד כמ"ש (ישעיה א') : (ז) חבלתו חוב. כענין אם חבל תחבול שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו : גזלה. ור"ל אפילו דבר שגזל הגזלן לא יגזל ממנו

מֵאֵלֶּה׃ יא וְהוּא אֶת־כָּל־אֵלֶּה לֹא עָשָׂה כִּי גַם אֶל־הֶהָרִים אָכַל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּא׃ יב עָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנָה גְּזֵלוֹת גָּזָל חֲבֹל לֹא יָשִׁיב וְאֶל־הַגִּלּוּלִים נָשָׂא עֵינָיו תּוֹעֵבָה עָשָׂה׃ יג בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקַח וָחָי לֹא יִחְיֶה אֵת כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה עָשָׂה מוֹת יוּמָת דָּמָיו בּוֹ יִהְיֶה׃ יד וְהִנֵּה הוֹלִיד בֵּן וַיַּרְא אֶת־כָּל־חַטֹּאת אָבִיו אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּרְאֶה וְלֹא יַעֲשֶׂה כָּהֵן׃ טו עַל־הֶהָרִים לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא׃ טז וְאִישׁ לֹא הוֹנָה חֲבֹל לֹא חָבָל וּגְזֵלָה לֹא גָזָל לַחְמוֹ לְרָעֵב נָתָן וְעֵרוֹם כִּסָּה־בָגֶד׃ יז מֵעָנִי הֵשִׁיב יָדוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לֹא לָקָח מִשְׁפָּטַי עָשָׂה בְּחֻקּוֹתַי הָלָךְ הוּא לֹא יָמוּת בַּעֲוֹן אָבִיו חָיֹה יִחְיֶה׃ יח אָבִיו כִּי־עָשַׁק עֹשֶׁק גָּזַל גֵּזֶל אָח וַאֲשֶׁר לֹא־טוֹב עָשָׂה בְּתוֹךְ עַמָּיו וְהִנֵּה־מֵת

קמץ בז"ק קמץ בז"ק כן כתיב וקרי קמץ בז"ק קמץ בז"ק קמץ בז"ק קמץ בז"ק קמץ בז"ק

ת"א בנשך נתן. מליעא ע': מות יומת. שם סנהדרין פ"ח: ואשר לא טוב. שבועות ל':

רש"י

(יא) והוא את כל אלה. את כל הטובות האלה שעשה אביו: (יב) תועבה עשה. משכב זכר: (יד) ויראה ולא יעשה כהן. ראה בלבו שאין טוב לעשות כן איפרצויי"ש בלעז: (יז) מעני השיב ידו.

מצודת ציון | מצודת דוד

ר"ל רשע הפורץ גדר האמת והנכונה: (יב) הונה. מלשון פריץ השופך דם: ועשה אח. ועשה לאחיו מאחד מאלה
הנזכרים כגזל וכדומה: (יא) והוא את כל אלה. כל אלה
הטובות הנזכרים לא עשה: כי גם. ר"ל לא היה די לו שלא עשה הטובות אלא שגם עשה את הרע כי גם אכל
בההרים מזבחי הקרובות עבודת כוכבים: (יב) הונה. עשק מהן הון: חבל. מה שמשכן בתוכו לא השיב בלא השמש
ועבר על מצות התורה: נשא עיניו. להסתכל בהם להפנות לבו אליהם: תועבה עשה. עשה הדברים המעובים בעיני
ה': (יג) בנשך וגו'. ר"ל לקח בין רבית קצוצה בין אבק רבית: וחי. וכי איש כזה ראוי להיות בזכות אביו באמת
לא יחיה הואיל ועשה את התועבות האלה הנזכרות ואין בידו זכות מה להצטרף עמה זכות אביו: מות יומת. ר"ל עם
כי ימות בחטאו יהיה עוד עון מיתתו על עצמו ועונה בעולם הנפשות על כי שלח לנפשו לגרום מיתה לעצמו ואם כן
בחטאת עצמו יקבל כל גמולו משלם: (יד) והנה הוליד בן. והנה אם רשע כזה יוליד בן וראה בעיניו כשעשה אביו
המחות: ויראה. ועם כי ראה הותן לא חמד בהן ולא עשה כמותן: (טז) לא חבל. ר"ל לא נשאר החבלה בידו כבות
השמש: (יז) מעני השיב ידו. מלעשות רעה ונפי שהקל לעשות רעה לעני על כי אין בו כח להציל נפשו לכן אמר מעני:
זה. הבן הזה לא ימות בעון אביו אלא חיה יחיה בעוה"ז ובעולם הנשמות ור"ל לא כשאמרו האבות שהבנים נלקים
בעון אבותם: (יח) אביו כי עשק. ר"ל אביו הוא אשר עשק וגזל אחיו ועשה את אשר לא טוב ר"ל עשה את הרע בתוך

באור המלות | מראה יחזקאל | באור הענין

בעמן באר גנבה גניב ועשמה טעים (ברכות ה') וכזה מוסיף על הקודם: (יד) וירא, ויראה. הראשון ראיית החוש, והשני ראיית השכל, וכן וירא הנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא (בראשית י"ח ב'), וראה הכהן את הנגע וראהו הכהן (ויקרא י"ג ג'), וראה את הארץ וראיית הזהב (במדבר כ"ג י"ב): (יח) ואשר לא טוב עשה, גם כבעה"ם לפעמים טוב היה על כונה רעה, או ר"ל ואשר עשה לא טוב:

הוליד בן פריץ, ועשה אח, ר"ל והנה שי"ל את שעשה מאחת מאלה המע"ע של אביו, בכ"ז הוא לא למד לא מאביו ולא מאחיו, כי. (יא) הוא את כל אלה המע"ע שעשה אביו בקום ועשה (כמו משפט אמת יעשה לחמו לרעב יתן) לא עשה, ויותר מזה שעבר על עברות בפועל כי גם אל ההרים אכל: (יג) וחי, בתמיהה? בודאי לא יחיה ולא יועילנו זכות אביו, אחר שכל התועבות עשה ופי' שלא יחיה חיי הנפש בעוה"ב, וגם בעוה"ז יענש בדיני אדם מות יומת דמיו בו, אחר שעל ע"ז חייב סקילה ועל א"א חייב חנק, הדין שהמתחייב ב' מיתות נדון בחמורה: (יד) והנה הוליד בן, ובנו של הרשע הזה הגם שראה אביו את כל חטאת אביו לא למד ממעשיו, בהכך וירא בראיית שכלו כי רע ומר דרך אביו ולקח מוסר שלא יעשה כהן: (יז) הוא לא ימות בעון אביו במיתת הגוף, וגם חיה יחיה חיים הנפשיים: (יח) אביו מפרש שהדין טוען שלא ישא עון אביו, שהלא אביו

בעונו : יט ואמרתם מדע לא־נשא הבן בעון האב והבן משפט וצדקה עשה את כל־חקותי שמר ויעשה אתם חיה יחיה : כ הנפש החטאת היא תמות בן לא־ישא ׀ בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת רשע עליו תהיה : כא והרשע כי ישוב מכל־חטאתו אשר עשה ושמר את־כל־חקותי ועשה משפט וצדקה חיה יחיה לא ימות : כב כל־פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו בצדקתו אשר־עשה יחיה : כג החפץ אחפץ מות רשע נאם אדני יהוה הלוא בשובו מדרכיו וחיה : כד ובשוב צדיק מצדקתו

ת"א ההטאה. שבת נ"ה מכות כ"ד: ובשוב צדיק. ברכות כ"ע : הרשע קרי חטאתיו קרי

רש"י

מעשות לו רעה : (כד) כל צדקתיו וגו' לא תזכרנה . פירשו רבותינו במתחרט עליהם:

מצודת דוד מצודת ציון

עניו בפרהסיא. והנה בחמת מת הוא בעונו אבל הבן למה אונאס : (יט) נשא. מלשון משא וסבל : (כד) כמעלו. פשן ימות מה עשה : (יט) ואמרתם מדוע וגו'. ר"ל יאם תשאלו לומר מדוע תאמר אשר הבן לא ישא עונש בעון האב והלא יאמרו הלא אנחנו סלוקים בעון אבותינו : והבן משפט וצדקה עשה . כאומר אבל אמרו המה כאשר עשה הבן משפט וצדקה ושמר בלבו את כל חקותי ועשה אותם ולכן חיה יחיה בעוה"ז ובעולם הנשמות ולא ישא כון האב וכאומר אבל אתם הלא פשעתם בי ולכן נרפתי לכם גם עונות אביתיכם וכמ"ש פוקד עון אבות על בנים וגו' לשונאי (דברים ה') ומה שלא נענשו אבותיהם הוא בעבור שעדיין לא נתמלאה אז הסאה ועתה נתמלאה על ידי הצירוף) : (כ) היא המות . ולא מי שלא חטא : לא ישא . לא יסבול עונש בעון האב וגו' : צדקת הצדיק . מעשה הצדק מן הצדיק תהיה עליו לבד לקבל הגמול בעצמו : (כא) והרשע כי ישוב וגו'. בא להביא ראיה לאמת המשפט הזה ואמר הלא אם הרשע ישוב מכל חטאותיו ולא יעשה עוד וישמור את כל חקותי וגו' הנה יחיה ולא ימות מעונש החטאות שעשה מאז : (כב) אשר עשה. מאז עד לא ישוב : לא יזכרו לו. לקבל עליהם גמול עונש בצדקתי אשר עשה. אחרי שובו על ידה יחיה וכאומר אם החוטא עצמו ישוב ועשה צדקה לא יזכרו לו פשעיו כ"ש הוא שלא יזכרו לבן העושה צדקה : (כג) החפץ. וכי חפצי במיתת הרשע בחטאו הלא חפצי הוא שישוב מדרכיו ויחיה ואם יזכרו הראשונות מה תועלת בתשובה ובהיישרת דרכו : (כד) ובשוב צדיק מצדקתו . וכאשר הצדיק יחזור מצדקתו ועשה עול כדרך התועבות אשר עשה הרשע מעיקרו יעשה גם הוא : וחי. הבמים האם יראוי שיחיה בעבור הצדק

באור הענין מראה יחזקאל באור המלות

אביו כי עשק וכו' הנה מת בעונו וקבל ענשו, ומדוע יענש הבן שלא חטא : (יט) ואמרתם ואתם תשאלו מדוע לא נשא הבן בעון האב , ואיך יתכן זה והלא הבן משפט וצדקה עשה ומהראוי שחיה יחיה , ומה שאו מן זה לענינים הטבעיים שתלויי הגוף ותכונותיו ילך בירושה מאבות לבנים, זה בענין הגוף לא בענין הנפש: (כ) כי הנפש החטאת היא תמות ובזה אין שום קורבה להאבות עם הבנים לא לזכות ולא לחובה, ובציור זה שלייר שהיה האב צדיק ובנו רשע ובן בנו צדיק , מוכיח זה משתי פנים, א] שכמו שלא נענש האב על רשעת בנו כן לא יענש הבן על רשעת אביו , וז"ש בן לא ישא בעון האב כמו שהאב לא ישא בעון הבן , הוכחה ב' שכמו שצדקת האב הצדיק לא הועילה לבנו הרשע כן לא תזיק רשעת האב הרשע לבנו הצדיק, וז"ש כמו שצדקת הצדיק רק עליו תהיה ולא הועיל לבנו כן גם רשעת הרשע רק עליו תהיה: (כא) והרשע , הוסיף עוד לאמר שלא לבד בשני גופים שלא ישא בן הצדיק עון אביו הרשע, כי אפי' בגוף אחד אם הרשע שינה מעשיו ושב בתשובה לא ישא בעון הקודם, והרשע כי ישוב מכל חטאתיו ר"ל שישוב על העבר, ושמר את כל חקותי לתקן מעשיו להבא, חיה יחיה חיי הנפש , ולא ימות מיתת הגוף , כי. (כב) כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו אחר שבצדקתו אשר עשה יחיה ולא תאמרו שהלא יש בזה שינוי רצון ואחר שגזרתי עליו מיתה איך אבנה גזר דין ממות לחיים, ע"ז משיב. (כג) החפץ אחפץ מות רשע הלא עקר חפצי מתחלה היה שבשובו מדרכיו וחיה, וא"כ עקר רצוני היה שישוב ויחיה ולא נשתנה רצוני כלל: (כד) ובשוב צדיק מצדקתו היינו בתוהה על הראשונות כמש"פ חז"ל , ר"ל שישוב ויתחרט על צדקתו הקודם , ועשה עול מכאן ולהבא, הכי הדין נותן שהנס שבכל התועבות אשר

ועשה עול ככל התועבות אשר עשה הרשע יעשה וחי כל צדקתו אשר עשה לא תזכרנה במעלו אשר מעל ובחטאתו אשר חטא בם ימות: כה ואמרתם לא יתכן דרך אדני שמעו נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא דרכיכם לא יתכנו: כו בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת עליהם בעולו אשר עשה ימות: כז ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה: כח ויראה וישוב מכל פשעיו אשר עשה חיו יחיה לא ימות:

ת"א שמעו נא. עקדה בער ס"ו: צדקתיו קרי יתיר י'

מצודת ציון **מצודת דוד**

הטא ובפע: (כה) יתכן. ענ' הכנה ומתוקן וכן תוכן ... שעשה הראשונה הנה באמת לא כן הוא כי כל צדקותיו אשר עשה בראשונה לא תזכרנה כדי שיחיה בעבורם אלא בעבור מעלו אשר מעל ובעבור חטאתו אשר חטא בעבורם ימות ולא"ל שזה בהודאה על הראשונות ומתחרט עליהם: (כה) ואמרתם. ואם תאמרו לא יתכן דרך ה' במה שמשפט את האדם לפי מעשיו האחרונים כי תחשבו לומר שמשפט הוא לחשוב את הראשונים עם האחרונים אלו מול אלו ונפיקון יהיה המשפט: הדרכי. וכי דרך משפטי לא יתכן באמת דרכיכם לא יתכנו: (כו) בשוב צדיק. כי כשישוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת בעבורם אלא בעת שעשותו את העולה ימות ולמוכם שהשב לו שלא יוסיף להטות: (כז) ובשוב רשע. וכאשר ישוב רשע מרשעתו וגומר שלא בהסכה ומשפט וצדקה מחיה היא את נפשו שמשכלת ביהוה לה שהתגברות על כה שהומרי: (כח) ויראה. ובודאי יראה בשכלו שלא טוב עשה בראשונה

באור המלות **מראה יחזקאל** **באור הענין**

שגיס נאמן תהלה, כמו אשה מועלת בבעלה. איש ברעהו, ובדומ', ובא על שהתמוטט מצדקו: (כה) לא יתכן. שפל הכ' הוא על דבר השוה במדה במשקל בלי עודף ומגרעת כמו ותוכן לבנים פתנו, את הכסף המתוכן, ושמים תכן במדה, ונגזר ממלת כן:

עשה הרשע יעשה וכו"ז וחי? זה אינו מן הדין, כי אחר שכל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה שהלא הוא מתחרט עליהם, א"כ מגיע לו מיתה על שני דברים, א] במעלו אשר מעל ר"ל מה שמועל בה' ועוזב דרך הצדק שהלך בו עד הנה ומתחרט עליו, ב] בחטאתו אשר חטא מכאן ולהבא, בם, ר"ל בשני דברים האלה ימות: (כה) ואמרתם לא יתכן דרך ה', ואתם תתפלספו ע"ז מצד החקירה ותאמרו שדרך ה' לא יעמוד על מצב אחד ויש בו שינוי, וזה כמו שהקרו החוקרים ושאלו איך ישתנה ה' מרוצה ללא רוצה ומלא רוצה לרוצה, ואם רצה בהצדיק ושנא את הרשע איך ישתנה רצונו עליהם ע"י השתנות מעשיהם וה' לא ישתנה, ועוד ישאלו ע"ז, עבד שקלקל את מלאכתו איך יתקן זה ע"י תרפה, וכן בהפך שכיר שעבד שנים הרבה באמונה ואח"כ חדל מלעבוד עוד הבעבור זה לא ישלמו לו שכר פעולתו אשר עשה? ע"ז משיב להם הדרכי לא יתכן, ר"ל שדרך ה' עומד על תוכן אחד בלי שום שינוי, כי חפצו להטיב תמיד למי שמוכן לקבל הטובה, והרשע שקלקל את מעשיו הוא עצמו מונע א"ע מלקבל הטובה והשפע האלהית, כמי שלא זרע את אדמתו שלא יקבל תועלת המטר, והשינוי אינו בהמטר המשפיע רק בהאדם המקבל שזבחו שלא הכין א"ע לקבל, וכששב בתשובה וזרע לצדקה הנהו מוכן לקבל טובת ה' השופעת תמיד בלי שינוי ובלי הפסק, וכן הצדיק שהחל להרשיע הוא משחית את הזרע אשר זרע לצדקה ומונע א"ע מלקבל הטוב, והוא המריע לא ה' אשר מאתו לא תצא הרעה, וכמ"ש (בישעיה סי' נ"ה) כי לא מחשבותי מחשבותיכם וכו' כי כאשר ירד הגשם והשלג וכו' כמ"ש שם, וא"כ רק דרכיכם לא יתכנו שאתם משנים דרכיכם ממוכן לקבל השפע אל לא מוכן, ומלא מוכן למוכן, ואין השינוי תלוי בי: (כו) בשוב צדיק מצדקתו היינו שמתחרט על צדקתו הקודם, ועשה עול מכאן ולהבא, אז יענש בכפלים, א] בהשקף על דרכו הקודם שיגדל החטא לפי גדולת האיש העושה אותו וגם שראוי לעונש על מעילתו בה' ועזבו דרך הטוב שכבר זכה בו, ב] בהשקף על מעשיו הרעים להבא וז"ש ומת עליהם, ר"ל בעבור שני הענינים ימות, בעבור צדקתו הקודם שעזבה, ובעבור העול להבא, ובכ"ז אין השינוי בא מצדי רק מצדו, כי בעולו אשר עשה ימות בעצמו, כי החטא ממית לא אני הממית אותו: (כז) ובשוב רשע וכו' ויעש משפט וצדקה ג"כ אין השינוי מצדי, כי הוא בעצמו את נפשו יחיה, כי הצדקה תחיה בעליה, וגם בזה יושקף גם על דרך הקודם, ויש הבדל בענין התשובה שאם ישוב רק מכאן ולהבא ואינו תוהא על הראשונות אז רק את נפשו יחיה מכאן ולהבא: (כח) ויראה אבל אם יתאה בענין שכלו, וישב מכל פשעיו אשר עשה ויעשה תשובה על העבר, אז מכל פשעיו

כט וְאָמְרוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי הַדְּרָכַי לֹא יִתָּכְנוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלֹא דַרְכֵיכֶם לֹא יִתָּכֵן: ל לָכֵן אִישׁ כִּדְרָכָיו אֶשְׁפֹּט אֶתְכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מִכָּל־פִּשְׁעֵיכֶם וְלֹא־יִהְיֶה לָכֶם לְמִכְשׁוֹל עָוֺן: לא הַשְׁלִיכוּ מֵעֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־פִּשְׁעֵיכֶם אֲשֶׁר פְּשַׁעְתֶּם בָּם וַעֲשׂוּ לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה וְלָמָּה תָמֻתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל: לב כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה וְהָשִׁיבוּ וִחְיוּ:

יט א וְאַתָּה שָׂא קִינָה אֶל־נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל: ב וְאָמַרְתָּ מָה אִמְּךָ

רש"י

(כט) לא יתכן. כמו לא יתקן אפייאט"ש בלעז: (ל) שובו והשיבו. שובו אתם והשיבו את אחרים לעורני"ר בלעז: יט (ב) מה אמך לביא. כמה היתה חשובה אמך אתה צדקיה שנמשלה ללביאה זו: בין אריות.

מצודת דוד

וישוב מכל הפשעים שעשה וא"כ מהראוי שיחיה ולא ימות כי אז יוסיף בתשובה ומע"ט: (כט) ואמרו. ואיך יאמרו וגו': הדרכי. האם דרכי לא יתכנו וגו' כלומר הלא השכל מחייב דרך משפטי: (ל) לכן. הואיל והשכל מחייב כן לכן אשפוט גם אתכם כל איש כפי הדרך ההוא עתה בו לזאת שובו אתם בעצמיכם והשיבו את נשיכם ובניכם: ולא יהיה וגו'. ר"ל העון אשר בידכם לא יהיה לכם למכשול כי לא יזכר עוד ותהיו נשפטים לזכות וכפי המעשים האחרונים: (לא) השליכו וגו'. ר"ל שתתחרטו עליהם ותעזבו בזה: לב חדש. להתקרב לעבודתי: ולמה תמותו. כי אם לא תשובו הנה תמותו וא"כ למה תגרמו לכם שתמותו ותאבדון: (לב) כי לא אחפוץ. ר"ל מה שאני שואל של התשובה הוא על כי אין חפצי במיתת המת אשר ימות בעונו: והשיבו. לכן השיבו עצמיכם מן הפשע ותחיו: יט (א) אל נשיאי ישראל. על נשיאי ישראל הם מלכי יהודה יהואחז ויהויקים יוכניה וגו'

מצודת ציון

תכנית (לקמן כח): (לא) ורוח. ענין רצון כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת (לעיל א): (לב) במות המת. קראו מת ע"ש סופו: יט (א) שא. ענין הרמת קול: (ב) מה. המלה כפול

מראה / באור הענין / יחזקאל

אשר עשה חיו יחיה שאז יתהפכו העונות לזכיות, וזה ג"כ מטעם שיתקיף על הערך הגרופיי, שכפי מה שהרשיע קודם כן יגדלו זכיותיו אח"כ: (כט) ואמרו בית ישראל, וגם ע"ז יטענו שלא יתכן דרך ה' שאיך יעשה מעונות זכיות והרשע איך ישוב להיות צדיק, ואיך יגדל חטא הצדיק מחטאת הרשע, וזכות הרשע מזכות הצדיק, והתשובה גם ע"ז שאין זה שנוי בדרך ה' רק בדרכיכם שהוא לא יתכן על תוכן אחד, כי אתם משנים אותו בכל עת: (ל) לכן וע"י שאתם משנים דרכיכם איש כדרכיו אשפט אתכם בית ישראל, שלכן אשפוט אתכם כפי שני הדרכים, ואערוך דרכו עתה נגד הדרך שהלך בו מקודם, שלפ"ז יגדל זכות הבעל תשובה, כפי גודל העוז והתגברות על יצרו שהכביר הורגל, בחטא, עד שע"י העונות הקודמים אשר מילא בנפשו יגדל כחו עתה אם הטה את לבבו אל הקדש, וכפוס נערה אגרא, וכן יגדל בערך זה חטא הצדיק העוזב דרך הטוב שהכביר הורגל בו והיה קנין בנפשו, וע"כ שובו והשיבו מכל פשעיכם ר"ל השתדלו לעשות תשובה מאהבה, עד שלא לבד שתשובו אתם בעצמכם להבא, רק שתשיבו את המעשים הרעים ופשעיכם הקודמים אל הטוב עד שיהיו מהעונות זכיות, ולא יהיה לכם למכשול עון ר"ל אל תשובו תשובה הקלה שהיא תשובה מיראה, שעדיין לא נתכפרו עונות הקודמים ונעשה מהם שגגות, כאילו נכשלתם בעון מצד הכשלון, שהוא השגגה, רק תשובו מאהבה עד שיוסר גם המכשול שהוא השוגג: (לא) השליכו, אולם אם לא תבואו לידי מדה זו לעשות תשובה מאהבה, עכ"פ השליכו מעליכם את כל פשעיכם כמשליך מעליו משא כבד (ובזה תרויחו עכ"פ שלא יהיו עוד במדרגת פשעים שהם מרדים, כי בתשובה מיראה יעשה מהזדונות שגגות) ועשו לכם לב חדש, ר"ל בחירה חדשה, כי הלב הוא כח המושל, והרוח הוא המעלה ליוריו על הלב, ועד עתה הרוח העלה ציורים רעים לכל און וכל חטאת, וכן משל גם הלב בבחירתו לעשות רע ועתה השתדלו שלא יעלה הרוח רק ציורים טובים לתורה ועבודה ויראת ה', והלב ימשול ביראת אל כל היום, ולמה תמותו בית ישראל, עשו תשובה כדי שלא תמותו, כי עתה מדבר מתשובה מיראת העונש, וגם תשובה כזאת תקבל הגם שהיא קטנה בערכה, משני טעמים. (לב) א] כי לא אחפץ במות המת, ב] שע"י תשובה זאת תבואו אח"כ לידי תשובה מאהבה, והשיבו גם עונות הקודמים אל הזכות וחיו חיי הנצחיות:

יט (א) ואתה שא קינה, (עד פסוק ט' ידבר מן בני יאשיהו, יהואחז ויהויכין ויהויקים, ומן

לְבִיָּא בֵּין אֲרָיוֹת רָבָצָה בְּתוֹךְ כְּפִרִים רִבְּתָה גּוּרֶיהָ׃ ג וַתַּעַל אֶחָד מִגֻּרֶיהָ כְּפִיר הָיָה וַיִּלְמַד לִטְרָף־טֶרֶף אָדָם אָכָל׃ ד וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו גּוֹיִם בְּשַׁחְתָּם נִתְפָּשׂ וַיְבִאֻהוּ בַחַחִים אֶל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ה וַתֵּרֶא כִּי נוֹחֲלָה אָבְדָה תִּקְוָתָהּ וַתִּקַּח אֶחָד מִגֻּרֶיהָ כְּפִיר

פתח באתנח

רש"י

שרי יהודה: (ג) ותעל אחד מגוריה. על בני יאשיהו נאמרה קינה זו. הראשון הוא יהואחז: אדם אכל. גזל את ישראל כי ישראל נקראו אדם כמו שנאמר (לקמן ל"ד) ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם, ולפי המשל כל חיה בטעמה טעם בשר אדם מתגרה בהכנסים לעולם: (ד) וישמעו אליו גוים. פרעה מלך מצרים: בשחתם נתפש. גומין חופרין ומכסין פיהם בקש והחיה נופלת בתוכה: בחחים כמין טבעת ברזל נוקבין חוטמו ומושכין אותו בהן: (ה) ותרא. אמו כנסת ישראל: כי נוחלה. לשון

מצודת ציון

יחרם על הספלגה וכן מה אדיר שמך (תהלים ח): לביא. כן תקרא את האריות וכן ובני לביא יתפרדו (איוב ד): רבצה. ענין השכיבה לנוח: כפירים. כן יקרא ארי בחור: רבתה. ענין גדול ואמון כמו אשר טפחתי ורביתי (איכה ב): גוריה. כן יקראו ילדי האריות הקטנים וכן די גורותיו (נחום ב): (ג) וילמד. ענין הרגל כמו למדו לשונם דבר שקר (ירמי' ט): (ד) וישמעו. ענין אסיפה כמו וישמע שאול את העם (ש"א טו), וזהו לפי שאסיפת העם באה על ידי השמעת קול המאסף: בשחתם. בור וגומא כמו בשחת עשו (תהלים ט): נתפש. ענין לכידה: בחחים. הם טבעות שמשימים בלחיי החיה נמושכה על ידם וכן ונתתי חחים בלחייך (לקמן לח): (ה) נוחלה. מלשון תוחלת

בלכידת החיה הנופל בשחת ונמשך בחחים: (ה) ותרא. למלכותם והנה אבדה תקותה כי לא שב: ותקח. לקחה אחד

מצודת דוד

אמך לביא. על בית יאשיהו המלך יאמר מה מאד היא הטובה נסקרא לביא את האריות: בין אריות רבצה. הוא משל על מלכי האומות ור"ל בית המלך ההוא היו רובצים בין מלכי האדמה לבטח מבלי פחד: (ג) ותעל. העלתה אחד מבני המלוכה נמעלם ונעשה מלך ועל יהואחז יאמר: וילמד. הרגיל עצמו לטרוף טרף עד שאכל גם בני אדם ר"ל כמו החיה המורגלת לטרוף ביותר שופס טורפת גם בני אדם כן יהואחז הרגיל עצמו מאד לעשוק ה ומות עד שעשק גם את ישראל הקרויים אדם כמו שכתוב ואתנה צאני וגומר אדם אתם (לקמן ל"ד): (ד) וישמעו. האומות התאספו אליו למלחמה ונלכד בשכחת אשר עשו עליו והם הביאוהו בשלשלאות למצרים כמו שכתוב ויאסרהו פרעה וגומר (מ"ב כ"ג) ועל שהמשילו לאריה אמר לשון הנופל בית מלכות יאשיהו ראתה כי. מדה זמן מה שהוחלת בתשוב מבני המלוכה ושמה אותו למלך ועל יהויקים יאמר:

מראה יחזקאל

באור המלות

(ב) לביא. כמו לביאה, ושם לביא הונה על האריה בי"ל גורים, אשר הלך אריה לביא שם גור אריה (נחום ב' י"ב) [שם נא לביא על הנקבה], הנלוד ללביא טרף והיא כפירים תמנא (איוב ל"ח ל"ט), אריה גדול מכפיר וכפיר גדול מגור. הכפיר לא יצא נטרף חוץ למעונתו כמו שבארתי זאת (הושע ה' י"ד, עמוס ג' ד', תהלות י"ז י"ב): רבתה ענין גידול כמו אשר טפחתי ורביתי: (ג) ותעל. מבנין הפעיל: (ד) בשחתם. מענין שחת, או ברשו שוח, חפירה עמוקה, כמו אשר זורה ברחת מן רוח: בחחים. ברזל במשמין באף או נהיו החיה לנמכה, ושמתי חחי באפך (ישעיה ל"ז כ"ט), חחים בלחיך (לקמן כ"ט ד'), ומזה נגמוח הקב נחיו (איוב מ' כ"ה): (ה) נוחלה תקותה שמקוה בלתי מלפס על זמן מוגבל או שבטחה, לא כן המיחל

באור הענין

פסוק ט' ידבר מן צדקיהו) והנה ישראל נמשלו בדברי הנביאים לאריה ולגפן, המשל לאריה הוא מצד הגבורה, ונמשלו בזה ביחוד שבט יהודה ומלכות ב"ד, ולגפן נמשלו מצד מה שנטעם ה' בארץ, כמ"ש כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויקו לעשות ענבים שהם משפט וצדקה, ותחלה מדבר מצד המשל שנמשלו לאריה כמ"ש מה אמך לביאה, ואח"כ מדבר מצד המשל שנמשלו לגפן כמ"ש אמך כגפן בדמך: (ב) מה אמך לביא, ר"ל אמך שנמשלה ללביאה, ראה נא באיזה אופן נהיה אצלה המשל הזה, כי המשל לאריה ראוי להיות מצד הגבורה שיש לו, ומצד שיפיל אימה על זולתו, לא מצד הטרף, שזה ידבק על נבוכדנצר ויתר מחריבי ארצות, לא לישראל, והנה בשם לביא יקרא האריה בעת שי"ל ארי אריות, אמר אמך עת נדמית ללביאה, רבצה בין אריות ורבתה את גוריה הקטנים בתוך כפירים, ויש הבדל בין גור וכפיר ואריה, הגור הוא הארי היונק ואז אינו טורף עדיין, ובעת יגדל יקרא בשם כפיר שהוא האריה הצעיר לימים, ואז יטרוף במעונתו אבל לא יתרחק ממסוכו אל הטרף, וכשיגדל יותר אז יקרא אריה ואז יתרחק לטרף טרף באשר ימצא, וספר שהלביאה הזאת רבצה בין אריות גוריה הקטנים רבתה בין כפירים, שהם גדולים מן הגורים, וזה משל על יאשיה שהיה מלך גבור כאריה ורבץ בין יתר המלכים, ובניו הקטנים נחשבו בין מלכים אדירים: (ג) ותעל אחד מגוריה הוא יהואחז שהמליכוהו עם הארץ תחת יאשיה אביו, והוא כפיר היה שכבר הגיע בתקפו למלוכה, וילמד לטרף טרף ככפיר, אבל גם אדם אכל שלפי הטבע אין להאריה לאכול את האדם שנתן ה' מוראו על חיות הארץ, והוא עבר גבולו לאכול אדם, והנמשל שהשחית גם מישראל, כמ"ש ויעש הרע בעיני ה': (ד) וישמעו אליו גוים שבא עליו מלך מצרים, ונתפש בשחתם כמ"ש ויאסרוהו נכבלה בארץ חמת ויביאהו בחחים אל ארץ מצרים: (ה) ותרא כי נוחלה אבדה תקותה, יש הבדל בין תוחלת

בין

שָׂמָתְהוּ׃ ו וַיִּתְהַלֵּךְ בְּתוֹךְ־אֲרָיוֹת כְּפִיר הָיָה וַיִּלְמַד לִטְרָף־טֶרֶף אָדָם אָכָל׃ ז וַיֵּדַע אַלְמְנוֹתָיו וְעָרֵיהֶם הֶחֱרִיב וַתֵּשַׁם אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ מִקּוֹל שַׁאֲגָתוֹ׃ ח וַיִּתְּנוּ עָלָיו גּוֹיִם סָבִיב מִמְּדִינוֹת וַיִּפְרְשׂוּ עָלָיו רִשְׁתָּם בְּשַׁחְתָּם נִתְפָּשׂ׃ ט וַיִּתְּנֻהוּ בַסּוּגַר בַּחַחִים וַיְבִאֻהוּ אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל יְבִאֻהוּ בַּמְּצֹדוֹת לְמַעַן לֹא־יִשָּׁמַע קוֹלוֹ עוֹד אֶל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל׃

רש"י

אולי: ותקח אחד מגוריה. יהויקים: כפיר שמתהו. מלך, כל כפיר שבמקרא ארי בחור וגבור: (ז) וידע אלמנותיו. מענה את הנשים והורג את בעליהן. ויש פותרין אלמנותיו כמו ארמנותיו, וידע לשון שבור והרס כמו וגובה ממרחק יידע (תהלים קל"ח): ועריהם החריב. שנתן מס על הארץ לתת לפרעה בכל שנה כמו שנא' (מלכים ב' כ"ג): (ח) ויתנו עליו גוים סביב ממדינות. וישלח ה' בו את גדודי כשדים ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון (שם כ"ד): ויתנו עליו גוים. ואיתכנשו: (ט) בסוגר. ת"י

מצודת דוד

(ו) ויתהלך. הנהיג המלוכה בתוך מלכי האומות ודומה להם: כפיר היה. היה מלך מושל וגבור: וילמד. הרגיל עצמו לטרוף טרף לעשוק האומות עד שאכל גם בני אדם ר"ל שעשק גם את ישראל: (ז) וידע אלמנותיו. שבר והרס ארמנות בני עמו והחריב עריהם: ותשם. ארץ ישראל והאנשים הממלאים אותם נעשו שוממים מפחד קול שאגתו ולפי שהמשילו לכפיר אמר לשון הנופל בכפיר אריות המחריד בקול שאגתו: (ח) ויתנו עליו גוים. האומות מסביב ממדינות רבות נתנו עליו מוקש ופרשו עליו רשתם ונתפש בשחת אשר עשו עליו ר"ל נלחמו בו ולכדו אותו כמ"ש וישלח ה' בו את גדודי כשדים ואת גדודי ארם וגו' (מ"ב כ"ד): (ט) ויתנהו בסוגר. הלוכדים אותו נתנוהו בכבלים סגורים בשלשלאות והביאו אל מלך בבל ובבואה יביאהו במצודות להיות כלוא שם למען לא ישמע עוד קולו על הרי ישראל ר"ל דעתם היה נהיותו אסור במאסר לעולם למען לא ימשול עוד בישראל ולא יפסידם

מצודת ציון

ותקוה: שמתהו. מל' שימה: (ז) וידע. ענין שבירה כמו וידע בם את אנשי סכות (שופטים ח): אלמנותיו. כמו ארמנותיו ובא הלמ"ד במקום הרי"ש וכן האותיות מזרות (איוב לח) והוא כמו מזלות ובאה הרי"ש במקום הלמ"ד או ית[?]ן שהוא מלשון אולם: החריב. מל' חורבן: ותשם. מל' שממון: (ט) בסוגר. בכלים סגורים: במצודות. ענין

מראה יחזקאל

באור הענין

ענין תקוה, שהמיחל מיחל על דבר ברור ומובטח לו, והמקוה יקוה על דבר בלתי מובטח, ר"ל היא מחלה ונדמה לה שי"ל תוחלת על דבר ברור ומובטח, ובסוף ראתה שאין גם אפי' תקוה על דבר בלתי ברור, ותקח אחד מגוריה הוא יהויקים שהמליכהו פרעה נכה בהסכמת העם כפיר שמתהו, ר"ל הוא לא היה כפיר כי היה תגים בטבעו, רק העם שמו אותו שיהיה כפיר, וכבר בארתי במלכים שבעת שהמליך פרעה את יהויקים המליך גם את יהויכין שהיה בן שמונה שנה ושניהם מלכו ביחד, ולכן חשב שניהם כאחד: (ו) ויתהלך אבל ע"י שהתהלך בתוך אריות, ע"ז כפיר היה נעשה כפיר הגם שהיה אלום בעת מלכו (כי לכן המליכו תחלה את יהואחז) שע"י שבא בברית עם פרעה ואח"כ עם נבוכדנאצר היה כפיר, וגם הוא למד לטרף טרף ואדם אבל כמ"ש וגם דם הנקי אשר שפך, אבל [illegible] שפע על יהואחז, כי: (ז) וידע אלמנותיו, שהכפיר אין דרכו לצאת מסוכתו והוא ידע [illegible] עריו, שהם החדרים החיצונים של ביתו, ר"ל שטרף טרף חוץ מא"י, ועריהם של בכפי [illegible] כי יצא לעשות מלחמה בשכנים סביבו שנתן נבוכדנאצר תחת רשותו, כמו שנראה בירמיה סי' כ"ז [illegible] מלאכי גוים אדום ועמון וצור ומואב, וכמש"פ שם: (ח) ויתנו עליו גוים סביב ממדינות, [illegible] מ"ב כ"ד) וישלח ה' בו את גדודי כשדים ואת גדודי ארם, ויפרשו עליו רשתם [illegible] כי יהואחז נתפש בשחתם בלא רשת כי לא לחם עם מלך מצרים, אבל יהויקים מרד [illegible] עליו רשת ונלכד ומצודות עד שנתפש: (ט) ויתנהו בסוגר בחחים, את יהואחז נתן רק [illegible] עם הושבים ההיו חוץ ממשונתה אבל את יהויקים נתן בסוגר שהיא שמירה יתירה, ויביאהו אל מלך בבל, וא"ב עוד יביאהו במצדות כי שני פעמים כבשו מלך בבל, ובפעם הראשונה היה לו עבד ובלהו לנפשו, ובפעם השני יביאהו במצדות. או שמ"ש ויתנהו בסוגר הוא על יהויקים, ויביאהו במצודה הוא על יהויכין, שביהם נתנהו במלכות אחת כנ"ל, למען לא ישמעו קולו עוד כי לא חזרו

באור המלות

כמ"ש (ישעיה כ"ח כ', תהלות קל"ה): (ז) אלמנותיו. החולם הוא החדר שלפני הבית או ההלך, ומצייר במליצה כילאה חוץ ממקומו הפנימי אל האולמות שלפני השער: ותשם. שרשו שמם, או ישם, או אשם, ונפל האל"ף וכונס מענין שממה: (ט) בסוגר. כמו וסוגרו על מכגר: במצדות. כמו מצודה סלעים מצבנו, נתנו בכלא

י אִמְּךָ כַגֶּפֶן בְּדָמְךָ עַל־מַיִם שְׁתוּלָה פֹּרִיָּה וַעֲנֵפָה הָיְתָה מִמַּיִם רַבִּים׃ יא וַיִּהְיוּ־לָהּ מַטּוֹת עֹז אֶל־שִׁבְטֵי מֹשְׁלִים וַתִּגְבַּהּ קוֹמָתוֹ עַל־בֵּין עֲבֹתִים וַיֵּרָא בְגָבְהוֹ בְּרֹב דָּלִיֹּתָיו׃ יב וַתֻּתַּשׁ בְּחֵמָה לָאָרֶץ הֻשְׁלָכָה וְרוּחַ הַקָּדִים הוֹבִישׁ פִּרְיָהּ הִתְפָּרְקוּ וְיָבֵשׁוּ מַטֵּה עֻזָּהּ אֵשׁ אֲכָלָתְהוּ׃ יג וְעַתָּה שְׁתוּלָה בַמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצָמָא׃ יד וַתֵּצֵא אֵשׁ מִמַּטֵּה בַדֶּיהָ פִּרְיָהּ אָכָלָה וְלֹא־הָיָה בָהּ מַטֵּה־עֹז שֵׁבֶט לִמְשׁוֹל קִינָה הִיא וַתְּהִי לְקִינָה׃

רש"י

בקולרין. במצודות. להיות כלוא שם: (י) אמך כגפן. עוד זה מן הקינה: בדמך. לשון דמיון ומשל כלומר דומה אתה למי שהיתה אמו כגפן שתולה על מים: פוריה. כמו (דברים כ"ט) פורה ראש, ל' עושה פרי: ממים רבים. פ"י מים רבים: (יא) מטות עז אל שבטי משלים. שלטונין תקיפין ומלכין גברין: עבתים. אילנות שענפיהן מרובים: (יב) ותתש. כל נתישה ונטישה הוא דבר המוטל בפיזור על פני כל הארץ: ורוח הקדים, נבוכדנצר: הוביש פריה. שהגלה את בני צדקיהו: (יד) ותצא אש ממטה

מצודת ציון

מגדל גבוה וחזק כמו מצודות סלעים (ישעיה לג): (י) בדמך. כמו בדמותך והוא מל' דמות וצורה: שתולה. נטועה: (יא) מטות. מלשון מטה ומקל: עוז. ענין חוזק: שבטי. מלשון שבט ושרביט: עבותים. ענין קליעה וכן וענף עץ עבות (ויקרא כג): דליותיו. ענפיו הגדולים כמו לפארת דליותיו (לעיל יז). (יב) ותתש. ענין עקירה כמו ולא אתוש (ירמיה מב): הוביש. מלשון יבש: התפרקו. ענין שבירה כמו ופרסיהן יפרק (זכריה יא): ציה. ענין שממון: (יד) בדיה. הם הענפים הגסים וכן ושלח בדיו (לעיל יז):

מצודת דוד

בקול שאגתו (אבל באמת לא בא לבבל ולא ישב במצודות כי מת בדרך כמ"ש בירמיה כ"ב): (י) אמך. בית מלכות דוד בכללה היתה כגפן בדמותה וכאילו יאמר אל מול כל אחד מהם. כוס הגס בעבור דמות כ"א מהם אדמה בית המלכות לגפן הנטועה סמוך למים לגוף בה מרבית הרטיבות: פוריה וענפה. פריה של הגפן וכן ענפה היתה גדולה מן המים הרבים אשר השקתה ר"ל הטובה והממשלה באה לה על כי היתה מזרע דוד: (יא) מטות עז. ענפים היו מטות עוז ומחוזק להיות מהן שבטי מושלים לרדות ולנקות בהן את המורדים בהם ר"ל הממשלה היתה חזקה להכניע ולכבוש את כל הקמים למולם: ותגבה קומתו. גבהה בקומה: על בין עבותים. על הסעיף העליון והוא האמצעי העומד בין העבותים הם הענפים המתפשטים הקלועים אלה באלה ור"ל קומת הגפן עלה למעלה על כל הסעיפים העליונים מכל האילנות: וירא בגבהו. בעבור רוב גבהו היה נראה למרחוק עם רוב דליותיו הגבוהים והגסים ר"ל גדלה הממשלה על ממשלת כל המלכים והיתה מפורסמת בעולם ברוב הגבורה והכח: (יב) ותתש בחמה. והנה הגפן הזאת נעקרה ממקומה בחמה רבה והושלכה לארץ: התפרקו. נשברו ויבשו ענפים שהיו כמטות חזקות: אכלתהו. שרף כ"א מן הענפים ור"ל הנה המלוכה נעקרה והושפלה לארץ והלויב עבק כל טובתה והשפיל ממשלתה: (יג) שתולה במדבר. הגפן הזאת נטועה היא במדבר בארץ ציה ומאון לא ימצא שם מים להשקותה ר"ל עתה נפסק כל הטובה: (יד) ותצא אש. מן הבדים שהיו

מראה יחזקאל

באור המלות

במדבר, כל נברא: (י) בדמך. כמו כדמותך וחסר התי"ו שאחת ה' למ"ד הפעל, כמו כאריה בסוכו (תהלים י'), עובר בשוק אצל פנה (משלי ז'): (יא) מטות, שבטי. כבר התבאר (ישעיה י') כי שבט מציין השררה, ומטה מציין הבוטרים ואנשי החיל, וכן אמר מטה עז שבט למשול: עבתים. מקום נגובה האילן שהענפים קלופים יחד ומשם יתרומם הענף האמצעי הנקרא צמרת הארז: (יב) התפרקו. הוא דבר הנפרד ממקום שהוא מחובר ונתון שם: (יד) בדיה. התבאר למעלה (י"ז ג'):

באור הענין

עוד לארץ ישראל: (י) אמך כגפן בדמך, עתה ידבר מן המשל הבנוי שמשלו ישראל כגפן, וכן יספר בזה ממלכות צדקיהו שהיה צדיק ולא נמשל לארי טורף רק כגפן נטועה בארץ, והיא על מים שתולה שהם שהול בא על עקירת הגפן ממקומו למקום אחר, שרלה לאמר מרשות נבוכדנצר תחת רשות פרעה כדי שתהיה פוריה וענפה ממים רבים, כמ"ש בסי' י"ז אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה: (יא) ויהיו לה מטות עז וכח גדול, שהתחבר אל שבטי משלים, שהם מושלי עמים שסביבות ירושלים שבאו עמו בברית, ותגבה קומתו על בין עבתים, סמוך לאילנות העבותים שענפיהם קלועים זע"ז גבה עד שם, ועי"כ נתראה בגבהו, הפך מרצון נבוכדנצר שנטע אותו שיהיה גפן סורחת שפלת קומה ככ"ל סי' י"ז: (יב) ותתש בחמה, עי"כ נעקרה ממקומה ומגדולתה, ורוח הקדים הוביש פריה הם חילי נבוכדנצר שבאו ממזרח לפונית לא"י, התפרקו, וע"י שהתפרקו ממקומם, יבשו מעצמם זה משל השבטים שנאבדו בדרך, מטה עזה אש אכלתהו שצדקיהו עורו עיניו: (יג) ועתה שתולה במדבר, שהגליר נבוזראדן מלית עם הארץ בארץ שממה כמדבר: (יד) ותצא אש, הוא אש של ישמעאל בן נתניה, שהיה ממטה בדיה היינו מזרע המלוכה, ואכלה פריה

כ א וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית בַּחֲמִשִׁי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּאוּ אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי׃ ב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ג בֶּן־אָדָם דַּבֵּר אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הֲלִדְרֹשׁ אֹתִי אַתֶּם בָּאִים חַי־אָנִי אִם־אִדָּרֵשׁ לָכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ ד הֲתִשְׁפֹּט אֹתָם הֲתִשְׁפּוֹט בֶּן־אָדָם אֶת־תּוֹעֲבֹת אֲבוֹתָם הוֹדִיעֵם׃ ה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם בָּחֳרִי בְיִשְׂרָאֵל וָאֶשָּׂא יָדִי לְזֶרַע בֵּית יַעֲקֹב וָאִוָּדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֶשָּׂא יָדִי

רש"י

בדים. ענין מלכים ושריה באה לה הרעה: קינה היא ותהי לקינה. אלילה היא נבואתא ותהי לאיליא:

כ (א) **לדרוש** את ה'. על צרכיהם ואם אינו שומע לנו גם אנו לא נשגח על עבירות שבידנו שהרי כבר מכרנו ואין לו עלינו כלום עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום, ומסוף הענין אתה למד מתשובה שהשיבם והעולה על רוחכם וגו' (לקמן ל"ב): (ג) אם אדרש לכם. בבקשתכם, ובסוף הספר הזה (לו לז) הוא אומר אדרש לבית ישראל זו אחת מן המקומות שהתלמידים אומרים שהקב"ה חוזר בו על הרעה, ועל כיוצא בזה נאמר ההוא אמר ולא יעשה (במדבר כ"ג) מדרש אגדה: (ד) התשפט אתם. לשון ויכוח: (ה) ביום בחרי בישראל. הרי שהיתה שנאה כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה מעשיו במצרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מחפה

מצודת דוד

ממקום יצאה אש ושרף את פריה ולא נשאר בה מטה עוז השבט למשול ע"י לרדות ולנקום בו את המורדים ר"ל בעבור גודל הממשלה שפשעו בה' ונלקח ממנה עוזתה וגם מן הממשלה לא נשאר בה ואין בה עוד כח לעמוד מול הקמים עליה: קינה היא. אמורה היא לקינה וכן תהיה לקינה בזמן כי על הממשלה הבאה:

כ (א) בשנה השביעית. לגלות המלך יכניה: בחמישי. בחודש החמישי: לדרש את ה'. ר"ל להתפלל לפניו ולהתחנן לו על ירושלים שלא תחרב: וישבו לפני. התעכבו לפני: (ג) הלדרש. הוא בה"א השאלה שאמר האתם באים לדרוש אותי בתפלה הנה דעו שנשבע אני אם אהיה נדרש לכם לקבל תפלתכם: (ד) התשפוט. האם תתוכח עמהם להודיעם שהדין עמדי ולא עשה הודיעם גם תועבות אבותם עם מה שהוסיפו המה: (ה) ביום בחרי בישראל. אחר בחרתי בישראל בהיותם במצרים: ואשא ידי. אז נשאתי ידי בשבועה להוציאם משם: ואודע להם. נודעתי להם במה שהשריתי שכינתי על אהרן ונשאתי ידי בשבועה לאמר להם אני ה' אלהיכם ר"ל אני אהיה למנהיג ומשגיח עליכם לא

מצודת ציון

כ (ג) הלדרש. הוא ענין שאלה וכן אני אדרוש אל אל (איוב ה): (ד) התשפוט. ענין ויכוח:

מראה יחזקאל

באור הענין

במדבר. ששרף את הגשמים, ועי"כ לא היה לה מטה עז כי אחרי הריגת גדליהו בטלה כל ממשלה ופקודה בארץ:

כ (א) **בשנה** השביעית בחמשי בעשור לחדש, כתב הרי"א ר"א שנה גלה יכניה לפני חרבן הבית, ובתחלת השנה החמישית לגלותו ראה המראה הראשונה, ומשם והלאה עד החרבן ראה בכל שנה מראה אחת, והגם שבאו בה נבואות אחרות עכ"פ בתחלת השנה היה רואה נבואה אחת, ובשנה השביעית שבה ה' שבאו הזקנים והיו בעשירי בחדש החמישי שביום ההוא עתיד הבית ליחרב, והדרישה היה להתפלל על הבית שלא יחרב, וה' שנאו שלא יקבל תפלתם ולא ידרש להם, ובסדר עולם אמרו שהיא התו"ע, ולמ"ש בסי' י"ד היו זקנים רשעים כי הצדיקים נקראים זקני יהודה, וכן פירשתי לפי הפשט: (ג) הלדרש אתי אתם באים, ר"ל שלא אין כונתם לדרוש את ה' לדעת דרכיו ולהכירו, וא"כ חי אני אם אדרש לכם להשיב על שאלתכם: (ד) התשפט, ר"ל כי ביאתם אל הנביא ישיב או לדרוש את ה' או שישפוט אותם הנביא בעצמו ע"פ חוקי התורה, לכן יאמר אם לא באתם לדרוש ה' רק שתשפוט אותם, שתשפטם מצד שאתה בן אדם, ר"ל לא ע"פ הנבואה רק ע"פ השכל וידיעתך את תורת ה', את תועבת אבותם הודיעם, שכבר סרו מן התורה מימי אבותיהם: (ה) ביום בחרי, ר"ל שתחלת בחירת העם במצרים היה בו ב' ענינים, א] ענין בחיריי מצד שהם ישראל, מצד מעלות נפשותיהם שהם ראויים אל הענין האלהי, ב] מצד שהם זרע בית יעקב ובית האבות, ומצד זה ואשא ידי לזרע בית יעקב נשא ידו בשבועה לקיים שבועת האבות, ומפרש נגד ע"ש ביום בחרי בישראל, ואודע להם בארץ מצרים שע"י התגלה להם הענין האלהי, ונגד

באור המלות

(ה) ישראל בית יעקב. ישראל הם הגדולים, ובית יעקב

לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ו בַּיּוֹם הַהוּא נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־אֶרֶץ אֲשֶׁר־תַּרְתִּי לָהֶם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ ז וָאֹמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל־תִּטַּמָּאוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ח וַיַּמְרוּ־בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת־שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת־גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם

רש"י

עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבים לפשוע נתעוררה, ועל זה נאמר שנאה תעורר מדנים וגו' (משלי י'): (ז) ואמר אליהם. אהרן ניבא להם נבואה זו קודם שנגלה הקב"ה על משה בסנה וזהו שנאמר (שמואל א ב) לעלי הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים וגו': (ח) וימרו בי. הם הרשעים רובם של ישראל שמתו בשלשת ימי אפלה כמו שנאמר וחמושים עלו בני ישראל וגו' (שמות יד) אחד מחמשים. ויש אומרים אחד מחמש מאות: (ט) לבלתי החל. שלא יתחלל שמי מאחר שנודעתי להם והבטחתים להוציאם והכירו

מצודת ציון

(ו) תרתי. ענין חפוש כמו תרתי בלבי (קהלת ב): זבת. מל' זיבה ונטיפה: צבי. ענין הדר ויופי: (ז) שקוצי. מלשון שקוץ ותעוב: (ח) וימרו. מלשון מרי ומרד: ולא אבו. ולא רצו כמו לא אבה יבמי (דברים כה): לכלות. ענין השלמה: (ט) החל. מלשון חלול:

מצודת דוד

כגויי הארצות שהמה מושגחים באמצעות מערכת השמים ושריהם של מעלה: (ו) ביום ההוא. ר"ל בו ביום שנשבעתי להם שאהיה להם למנהיג ומשגיח אז נשבעתי להוציאם ממצרים אל ארץ אשר תפשתי אותה להם שהיא זבת חלב ודבש והיא המפוארה לכל הארצות: (ז) ואומר אליהם. ע"י אהרן אמרתי אליהם כל איש ואיש השליכו השקוץ והתעוב שעיניו מראות לו כי הענין הוא מסור לעבירה: ובגלולי. בעבודת כוכבים של מצרים אל תטמאו ללכת אחריהם: אני ה' אלהיכם כאומר ואיך א"כ תחליפו אותי בעבודת כוכבים: (ח) וימרו בי. בעודם במצרים מרו בה': ואמר. בעבור זה חשבתי לשפוך עליהם חמתי ולעשות בהם חרון אפי: (ט) ואעש. אבל עשיתי למען שמי לבל יחולל לעיני המצרים: אשר נודעתי.

מראה יחזקאל

באור המלות

השמונים (ישעיה ס' ז'): (ו) צבי. דבר הנראה מפני קיומו והתמדתו (ירמיה ג' י"ט), והמליץ שמועיל לשלימות הנפש הקיימת לעד: (ז) שקוצי עיניו גלולים. שניהם לע"ז רק השקוצים הן הדמותים המעוררים לזנות ומשגל נמאס, לכן נסמכו אל העינים. וזה ההבדל כשבאו נרדפים: (ח) וימרו, ולא אבו לשמע. המרי, הוא בל"ת. והבלתי שמוע, הוא בקום ועשה (יהושע א' י"ח, ש"א י"ב י"ד): לשפך חמתי, לכלות אפי. החמה היא הפנימית, והאף הוא הקצף החיצון המתראה ע"י עונש, ואם האף בלא חמה

באור הענין

מ"ש ואשא ידי לזרע בית יעקב, אמר ואשא ידי להם לאמר אני ה' אלהיכם מכבר, שאני קשור עמכם בברית מימי קדם להיות לכם לאלהים: (ו) ביום ההוא נשאתי ידי להם, ר"ל ומאז כפלם שיהיו תחת השגחתו ושיוציאם מארץ מצרים באותות ובמופתים, ולהביאם אל הארץ אשר תרתי להם, כמי שר"ל נטע נאמן משובח שיתיר לו קרן בן שמן מקום שעם יצליח הנטע להיות גפן שורק, וכן בחר בא"י מצד שהיא ארץ זבת חלב ודבש וימצאו שם כל צרכיהם הגשמיים שיהיו פנוים אל התורה והעבודה, ומצד שהיה צבי לכל הארצות בענין הנפשיי והרוחניי וחלות שם השכינה וההשגחה והנבואה: (ז) ואמר אליהם, אבל התנה עמהם שמעתה הם קדושים לאלהיהם ואינם ככל העכו"ם, וצריכים להתקדש בין במעשים, שעז"א איש שקוצי עיניו השליכו, שהם עניני ע"ז שהיו להמשך אחר הזנות שמיוחס אל העינים, ובגלולי מצרים אל תטמאו שהם עניני ע"ז שהיו לעבודה ולהאמין בשוא והבל, (כמ"ש ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות, ואחרי עיניכם אשר אתם זונים זו זנות) וכ"ז יען אשר אני ה' אלהיכם, והייתם קדושים כי קדוש אני: (ח) וימרו בי לעשות מה שצויתים שלא לעשות, ולא אבו לשמע שלא עשו מה שצויתים לעשות, את שקוצי עיניהם לא השליכו שהשקוצים מורים על מעשים רעים של זנות שעושים בפועל וצריך להשליכם, לא השליכו, ואת גלולי מצרים שמורים על המינות וצריך לעזוב דרך הזה, לא עזבו, ואמר לשפך חמתי עליהם, וע"י החמה הפנימית אכלה אפי התלון בם, כי כשיהיה האף והעונש ע"י החמה הפנימית יעשה כליון חרוץ שזה ההבדל בין אף וחמה: (ט) ואעש למען שמי, הגם שהם היו ראויים לעשות כלה, חסתי על

לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (י) וָאוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֲבִאֵם אֶל־הַמִּדְבָּר׃ (יא) וָאֶתֵּן לָהֶם אֶת־חֻקּוֹתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי הוֹדַעְתִּי אוֹתָם אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם׃ (יב) וְגַם אֶת־שַׁבְּתוֹתַי נָתַתִּי לָהֶם לִהְיוֹת לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ (יג) וַיַּמְרוּ־בִי בֵית־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר בְּחֻקּוֹתַי לֹא־הָלָכוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַי מָאָסוּ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלְּלוּ מְאֹד וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם בַּמִּדְבָּר לְכַלּוֹתָם׃ (יד) וָאֶעֱשֶׂה לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִים לְעֵינֵיהֶם׃ (טו) וְגַם־אֲנִי נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם בַּמִּדְבָּר לְבִלְתִּי הָבִיא אוֹתָם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ (טז) יַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת־חֻקּוֹתַי לֹא־הָלְכוּ בָהֶם וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי

רש"י

מצרים שהם עמי אילו הייתי משחיתם הין אומרים אויביהם מבלתי יכולת בידו להצילם: (יב) להיות לאות. אות גדול הוא להם שנתתי את יום מנוחתי להם למנוחה הרי היכר גדול שקדשתים לי: (יג) בחקותי לא הלכו. נסו אותי בעגל וברפידים מלקבל את התורה והסירו מן

מצודת דוד

אשר הייתי נודע לישראל על ידי אהרן שהיה מודיעם בנבואתם לעיני מצרים שהגאלם משם ואם היו כלים במצרים היה חלול ה' באמרם מבלי יכולת ה' להוציאם אבדם וכלם: (יא) אשר יעשה וגו'. ר"ל החוקים והמשפטים ההם מסוגלים להחיות את האדם העושה בחיי עוה"ז ועוה"ב: (יב) להיות לאות וגו'. כמה שהנחלתי להם יום מנוחתי למנוחה היא לאות ביניהם לדעת בזה אשר אני ה' מקדשם להיות עמי: (יג) אשר יעשה אותם. לאומר עם כי החוקות והמשפטים מסוגלים להחיות את האדם העושה לא עשו כהם: חללו מאד. לפי שהשבת ראשונה חללו אותו כמ"ש ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט (שמות טז) ובשבת שניה חלל המקושש בשאט נפש: (יד) לבלתי החל. לבל יחולל לעיני הגוים שהוצאתי את ישראל לעיניהם והם מצרים כי פן יאמרו מבלי יכולת ה' להביאם לארץ כנען אבדם וכלם במדבר: (טו) נשאתי ידי. בשבועה עליהם: לבלתי הביא וגו'. זה היה בעבור מעשה המרגלים כי אז נגזרה עליהם שלא יבואו אל הארץ:

מראה יחזקאל

באור הענין — באור המלות

כבוד שמי לבל יתחלל, ולכן. (י) ואוציאם מארץ מצרים ואביאם אל המדבר ששם אורה להם

לא יעשה כלה כמ"ש למעלה (ז' ח'): (יא) חקותי, משפטי עיין למעלה (ה' ו'), המשפטים נמצאים בטבע האדם ואל"

חוקי ה' ומצותיו ושם לא הסכנה והנסים המתמידים: (יא) ואתן להם וחשבתי מחשבות לתקן עניניהם בין במה שנוגע בין אדם למקום נתתי להם את החקים, שרובם הם מצד הנפש וקשורה עם האלהים ולכן לא נודע טעמם, בין במה שנוגע בין אדם לחברו את משפטי הודעתי אותם, שהמשפטים י"ל טעם, ורובם הם תורת האדם מצד שהוא בעל חומר וחי חיי הקיבוץ, ושניהם יעשה אותם האדם, מצד שהוא אדם מורכב מגוף ונפש, וחי בהם בשני מיני החיים, הגשמיים והרוחניים: (יב) וגם את שבתותי נתתי להם, שהשבת הוא עדות על החידוש ועל ההשגחה הפרטיית הדבוקה בישראל לעשות להם מופתים בשידוד הטבע, להיות להם לאות ביני וביניהם על ההשגחה והשראת האלהים עליהם תמיד, ולדעת כי אני ה' מקדשם, שהם מצדם צריכים להתקדש מעניינים הגשמיים אל הרוחניות והקדושה שידבק בם הענין האלהי: (יג) וימרו בי בית ישראל במדבר כולל כל מה שחטאו במדבר עד חטא המרגלים שחטאו נגד החקים והמשפטים שהם המצות כולם, ונגד מצות השבת שמעיד על עניני האמונה, ורצה לכלותם במדבר: (יד) ואעשה למען שמי עשה ג"כ כדי שלא יחלל ש"ש כמ"ש פן יאמרו ברעה הוציאם, ואמרו הגוים מבלתי יכולת: (טו) וגם אני ואז בחטא המרגלים נשבע שלא יביאם אל הארץ, והיה הטעם כי. (טז) יען במשפטי מאסו כי אחרי גלוליהם לבם הלך כי ראה שהסבה מה שמאסו במשפטיו לא היה מפני התאוה וכיוצא"כ, רק מפני המינות שלבם הולך אחרי אמונות זרות והגלולים ואין מאמינים בה', כמו שהיה במרגלים שלא האמינו ביכולת ה', והחטא שהוא מצד הכפירה

חללו כי אחרי גלוליהם לבם הלך׃ יז ותחס עיני עליהם משחתם ולא־עשיתי אותם כלה במדבר׃ יח ואמר אל־בניהם במדבר בחוקי אבותיכם אל־תלכו ואת־משפטיהם אל־תשמרו ובגלוליהם אל־תטמאו׃ יט אני יהוה אלהיכם בחקותי לכו ואת־משפטי שמרו ועשו אותם׃ כ ואת־שבתותי קדשו והיו לאות ביני וביניכם לדעת כי אני יהוה אלהיכם׃ כא וימרו־בי הבנים בחקותי לא־הלכו ואת־משפטי לא־שמרו לעשות אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם את־שבתותי חללו ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בם במדבר׃ כב והשבתי את־ידי ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר־הוצאתי אותם לעיניהם׃ כג גם־אני נשאתי את־ידי להם במדבר להפיץ אתם בגוים

דגש אחר שורק

רש"י

המן: ואת שבתותי חללו. יצאו מן העם ללקוט מן: (כא) וימרו בי הבנים. שבטו של דן וכן הנצמדים לבעל פעור (במדבר כ"ה) לאחר שמתו דור המדבר: (כג) להפיץ אתם. מאז הבטחתים להפילם כ

מצודת ציון

(יז) ותחס. מלשון חס וחמלה: (כג) ולזרות. ענין פזור כמו וזריתי פרש (מלאכי ב):

מצודת דוד

(טז) אחרי גלוליהם. אחרי הע"ג שעבדו במצרים: (יז) ותחס עיני. ר"ל אף כליה היו חייבים אבל עיני חסה עליהם מהיות משחית אותם ולכן לא כליתים במדבר: (יח) אל בניהם. הבנים של הדור שיצאו ממצרים הם הבאים אל הארץ: בחוקי אבותיכם. שבדאו מלבם אשר לא צוה ה': (יט) אני ה' אלהיכם. ולכן שמעו אני לכו בחקתי ומשפטי שמרו בלבבכם ועשו אותם: (כ) והיו לאות. למען והיו לאות: (כא) וימרו וגו'. הם הנצמדים לבעל פעור וקרח ועדתו: (כב) והשיבותי את ידי. השבתי ידי מלהכות בם: (כג) כי אני. ר"ל כמו שהם בגדו בי כן שלמתי גמול ונשבעתי להם במדבר להפיץ אותם בגוים כי כלול בכיית המרגלים שהיתה

מראה יחזקאל

באור המלות

רק שידעם, אבל החקים נתונים המה לו בקבלה ולא ידעם לכן אמר ואתן את חקותי: (יז) ותחס עיני. עיין למעלה (ז' ד'): (יט) בחקותי לכו ואת משפטי שמרו. עמ"ש בחבורי הפו"ה אחרי (סי' קל"ד): (כג) בגוים, בארצות. עי'

באור הענין

גדול יתר מאד: (יז) ותחס עיני עליהם משחתם, בכ"ז הגם שנשבע שלא יביאם אל הארץ לא המיתם תיכף שאז היה נשחת הגוי כולו, וחסה עיני עליהם, שהחוס הוא על דבר שי"ל בו צורך, משחתם שאמר תחלה שלא כלה אותם מפני כבוד שמו, אמר עתה, שאחר שראה שהסבה שחטאו היה מפני המינות וחסרון האמונה, ראה שאם יעכבם ארבעים שנה במדבר ויראו ההמדת הנסים וההשגחה יכירו את ה', כמ"ש (דברים כ"ט) אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם בארץ מצרים וכו' ולא נתן ה' לכם לב לדעת וכו' ואולך אתכם במדבר וכו' למען תדעו כי אני ה' אלהיכם, וזה היה החסה שידע שבמשך הזמן ילמדו ויאמינו, כמ"ש חז"ל ע"ז אין אדם עומד ע"ד רבו עד ארבעים שנה: (יח—כ) ואמר אל בניהם הזהיר את הבנים שלא ילכו בחקי אביהיהם, שהם עדן לא הטהרו מגלולי מצרים ומנימוסיהם, וצוה שהם ישמרו חקי ה' ומשפטיו: (כא) וימרו בי הבנים, אבל גם הבנים מרו בה' במעשה של בית פעור ויצא ב"כ הקצף עליהם: (כב) והשיבתי את ידי שאז כבר יצא הנגף והתחיל להכות בהם, וה' השיב ידו מבלע, וגם זה עשה מפני כבוד שלו, וכבר זכר פה ג"פ שעשה מפני כבוד שמו, [כמ"ש הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר). והם, א] במצרים שעדיין לא קבלו התורה, ב] במדבר בתחלת צאתם ממצרים שהגם שקבלו התורה עדן לא הטהרו מגלולי מצרים שהיה בם כשאור המחמיץ העסה, ג] דור הבנים אחר מ' שנה שעדיין לא נכנסו לא"י שהיא מוכנת אל הקדושה, ובכל זמנים אלה עדן לא השלים הטעם להביאם לארץ, והיה חילול השם אם לא היה משלים דברו ושבועתו אל האבות: (כג) גם אני נשאתי את ידי, ר"ל והגם שמפני חילול השם השיבותי ידי מהם, בכ"ז ראיתי שלא הגיע עדיין שעת התיקון, ושהם בטבעם מוכנים לחטא, ועי"כ ראיתי שגאולת מצרים אינה גאולת עולם, ושעתידים לבא

וּלְזָרוֹת אוֹתָם בָּאֲרָצוֹת׃ כד יַעַן מִשְׁפָּטַי לֹא־עָשׂוּ וְחֻקּוֹתַי מָאָסוּ
וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ וְאַחֲרֵי גִּלּוּלֵי אֲבוֹתָם הָיוּ עֵינֵיהֶם׃ כה וְגַם־
אֲנִי נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים וּמִשְׁפָּטִים לֹא יִחְיוּ בָּהֶם׃
כו וָאֲטַמֵּא אוֹתָם בְּמַתְּנוֹתָם בְּהַעֲבִיר כָּל־פֶּטֶר רָחַם לְמַעַן אֲשִׁמֵּם
לְמַעַן אֲשֶׁר יֵדְעוּ אֲשֶׁר אֲנִי יְהוָה׃ כז לָכֵן דַּבֵּר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל
בֶּן־אָדָם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עוֹד זֹאת גִּדְּפוּ
אוֹתִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּמַעֲלָם בִּי מָעַל׃ כח וָאֲבִיאֵם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר

ת"א וגם נתתי. ברכות כ"ד מגילה ל"ב :

רש"י

תוליד בנים ובני בנים וגו' (דברים ה'): (כה) נתתי להם חקים לא טובים. מסרתים ביד יצרם להכשל בעונם. וכן ת"י ומסרתינון ביד יצרהון טפשא ואזלו ועבדו גזרין דלא תקנן ונימוסין דלא יתקיימו בהון: (כו) ואטמא אותם במתנותם. אותם מתנות שחקקתי להם לקדש לי כל בכור מסרתים ביד יצרם להעבירם לאותם בכורות למולך הרי חקים לא טובים: למען אשמם. אשימם ואחריב אותם. אשמם לשון שממה והמפרשו לשון אשמה טועה הוא שהאל"ף אינו משרשי התבה: אשר ידעו. כשאביא עליהם הרעה: (כז) עוד זאת. הוסיפו לעשות כשהביאותים אל הארץ:

מצודת דוד

בט' באב הוקבעה הגולה שהיא בכיה לדורות בחורבן בית ראשון ובית שני כן אמרז"ל: (כד) יען וגו'. ר"ל אולם לא בעון זה בלבד היו המורגלות כ"א גם בעבור שלא עשו את משפטי וכו': גלולי אבותם. הדברים התעובים ומאוסים בגלל של רעו: (כה) נתתי להם. מסרתים ביד האומות לעשות עמהם חוקים לא טובים ומשפטים אשר לא יחיו בעבורם את החיים ר"ל הכליון והאבדון ועל הגזירות והשמדות יאמר: (כו) ואטמא אותם. הרחקתים ממני כדבר טמא בעבור מאותם וחוזר ומפרש במה שהיו מעבירים למולך כל פטר רחם הם הבכורות שפתח רחם אמם: למען אשמם. ר"ל הריחוק ממני היה למען יהיו שממה ויהיה תועלת שוממותם למען אשר ידעו ויכירו אשר אני ה' האמיתי: (כז) עוד זאת. ר"ל גם בזאת במה שאתם חרפתם אותי חרפו אותי גם אבותיכם בעת מעלו בי: (כח) ואביאם. ר"ל וזהו כשהבאתי אותם אל הארץ אשר נשבעתי לתת להם וכשראו כל גבעה רמה וגו' היו זובחים שם לע"ג

מצודת ציון

(כו) פטר. ענין פתיחה כמו פוטר מים (משלי יז): אשמם. מלשון שממון: (כז) גדפו. ענין חרוף כמו אשר גדפו נערי מלך (מלכים ב יט): במעלם. ענין פשע: (כח) עבות.

מראה יחזקאל

באור הענין

פעמ בכמה גליות לכלא פשע ולהתם חטאת, ושיפלו כמה נפילות עד שיבא עת התיקון, ונשא ידו להפיץ אותם בגוים ושמשם יזרו בארצות שונות ושם יוצרפו במצרף ובכור פעם אחר פעם: (כד) יען (מכאן עד למען אשימם (פסוק כ"ו) הוא מאמר מוסגר ושיעור הכתוב להפיץ אותם בגוים למען אשימם) ואמר שהעונש ראוי להם יען משפטי לא עשו ועיניהם היו אחרי גלולי אבותם: (כה) וגם שע"י שמאסו חקותי חשבו שאני נתתי להם חקים לא טובים כי יאמרו שנתתי חקים רעים והמשפטים שנתתי לא יוכלו לחיות בהם בחיי המדיניות: (כו) ואטמא, ונפי דעתם לא לבד שלא קדשתי אותם במצותי כי גם טמאתי אותם במתנותם, במה שצויתי להעביר כל פטר רחם לה', כי כפי שהורגלו לעבוד את השמש, היו מיחדים הבכור שהוא קדוש לעבודת המולך שהיה להשמש, זה היה אצלם קדושה ועבודה ומה שצויתי להקדיש לי כל בכור ושלא להקריבו לע"ז זה היה אצלם טומאה, כאילו ע"ז יצאו מקדושתם עד שמצותי שנתתי להטיב להם ולהחיותם ולקדשם היו נחשבי' בעיניה' שהם לרעתם ולהמיתם ולטמאותם כי אמרו למוב רע ולרע טוב, למען אשמם, ע"כ בא מאמר המוסגר, עתה חוזר למ"ש להפיץ אותם בגוים ולזרותם בארצות למען אשמם, ר"ל שהגליות (שהם ראויים להם ע"פ מעשיהם) יהיו לשני תכליות, א] למען אשים אותם שממה בעבור עונותיהם, ב] למען אשר ידעו אשר אני ה' שע"י הגליות יכירו אלהותי וישובו אלי באחרית הימים: (כז) לכן דבר, ר"ל אחר שהשמאו ג"פ עד בואם לארץ, דבר עוד להזכיר אותם מה שעשו אחרי שבאו אל הארץ, שאז סרחו פעם רביעית ועל ארבעה לא אשיבנה, עוד זאת גדפו אבותיכם אותי הגידוף הוא המחרף שם ה' בפרהסיא והמנאץ בשאט נפש ובזדון והכ..בה, כמ"ש והנפש אשר תעשה ביד רמה את ה' הוא מגדף: (כח) ואביאם, אחר שהבאתי אותם אל הארץ

באור המלות

למעלה (י"ב ט"ו): (כו) אשמם. הבנין הפעיל מפעלו

ויראו

נשאתי את־ידי לתת אותה להם ויראו כל־גבעה רמה וכל־עץ עבות ויזבחו־שם את־זבחיהם ויתנו־שם כעס קרבנם וישימו שם ריח ניחוחיהם ויסיכו שם את־נסכיהם: כט ואמר אלהם מה הבמה אשר־אתם הבאים שם ויקרא שמה במה עד היום הזה: ל לכן אמר | אל־בית ישראל כה אמר אדני יהוה הבדרך אבותיכם אתם נטמאים ואחרי שקוציהם אתם זנים: לא ובשאת מתנתיכם בהעביר בניכם באש אתם נטמאים לכל־גלוליכם עד־היום ואני אדרש לכם בית ישראל חי־אני נאם אדני יהוה אם־אדרש לכם: לב והעלה על־רוחכם היו לא תהיה

ת"א וכעולם . סנהדרין ק"ה:

רש"י

(כט) ויקרא שמה במה. לשון גנאי כלומר במה היא נחשבת: (ל) הבדרך אבותיכם וגו'. לשון תימה וכי כך הגון שבדרך אבותיכם אתם נטמאים ואני אדרש לכם להטיב על שאלתכם: (לא) ובשאת מתנותיכם ובלקיחת מתנותיכם שהיה לכם לתת לי ואתם לוקחים אותם ממני להעביר בכורותיהם לעבודת אלילים: (לב) והעלה על רוחכם.

מצודת ציון

מרוכים בענפים וקלועים אלה באלה: ניחוחיהם. מלשון נחת רוח: ויסיכו. ענין שפיכת היין להקרבה: (לא) ובשאת. ענין הסורה והרון כמו משאת בנימין (בראשית מג):

מצודת דוד

ושם נתנו קרבנם המכעיס אותי וגם שמו ריח קטורת הבאה לנחת רוח ושם נסכו היין: (כט) ואומר אלהם. ר"ל כשהיו נועדים ללכת להקריב הע"ג והיו אומרים לבא אל הבמה אמרתי להם מה מעלת הבמה הזאת לקרא בשם במה הלא בעבור שאתם הם הבאים שם כאומר הלא אין לקרא למזבח בשם במה שהוא מלשון רוממות וגבהות כ"א גם בעבור שבא שמה אל אלהים מן השמים ולא בעבור שתבואו אתם שם כי מה מעלה ורוממות יש בזה: ויקרא. עכ"ז לא שמעו אלי והיה נקרא בפיהם בשם במה עד היום הזה ולא תזכו בהם: (ל) הבדרך. וכי בעבור שאתם נטמאים ללכת בדרך אבותיכם ואחרי פסיליהם אתם זונים לעבדם כדרך האשה הזונה תחת בעלה: (לא) ובשאת. ובעבור תשורת מתנותיכם והוא ומפרש במה שאתם מעבירים בניכם באש לכל גלוליכם בזה אתם נטמאים עד היום: ואני. וכי בעבור זה אהיה נדרש לכם לקבל תפלתכם: חי אני. הריני נשבע חי אני אם אהיה נדרש לכם: (לב) והעולה. ועכ"ז הדבר

מראה יחזקאל

באור המלות

הבמה: (כט) הבאים שם. יונתן תרגם מה במתא דאתון אתן לאשתאה תמן, מפרש מלת הבאים משם הבאי, שמורה על שמות ודבר הבל, ויל"פ ג"כ מענין זבחי הבהבי, שאתם מהבהבים ושורפים הקרבן שם, ושם הבאים כשם חטאים נגבים:

(לא) ובשאת. כמו בהרים, כמו ראשית משאותיכם (פסוק

באור הענין

ויראו כל גבעה ר"ל שם ראו מה שעושים הכנענים להקטיר בבמות לע"ז, והנה בכל התורה לא נמצא שם במה לגבוה, שכ"מ שנזכר שם במה בתורה הוא על ע"ז, כי התורה אמרה מזבח אדמה תעשה לי, והזהירה מהקריב בכ"מ, והזהירה שלא ליטע אשרה כל עץ אצל המזבח כמנהג עע"ז, והם כשבאו אל הארץ התחילו להקריב בבמות, והיו עושים הבמות על כל גבעה גבוה, וכן אצל כל עץ עבות כמנהג עע"ז, והיו עובדים בשתוף לה' ולשם ע"ז, וז"ש ויזבחו שם את זבחיהם לה', ויתנו שם גם כעס קרבנם לע"ז להכעיס את ה', וישימו שם ריח ניחותיהם לה' לריח ניחוח, ויסיכו שם את נסכיהם לע"ז, שהיה דרכם לנסך כמ"ש ישתו יין נסיכם: (כט) ואמר אליהם מה הבמה אשר אתם הבאים שם ר"ל בעת שהתחלת להקריב בבמה מחיתי בידכם, ואמרתי מה הוא זה הבמה שאתם באים שם, הלא זה ראוי לעע"ז לא לכם, ובכ"ז ויקרא שמה במה, קראתם שם זה, ונשרש דבר זה בידכם עד היום הזה, שכן תמצא ששם במה לא נמצא לה' לא בס' התורה ולא בס' יהושע שופטים, עד ימי שמואל שחרב משכן שילה והתחילו להקריב בבמות, ומאז נשאר זה בידם גם אחר שנבנה הבית עד ימי חזקיה שהסיר הבמות: (ל) לכן אמר, הבדרך ר"ל איך אדרש לכם אחר שבדרך אבותיכם אתם נטמאים לע"ז ולזנות: (לא) ובשאת מתנתיכם, וגם בעת תרימו מתנותיכם הלא אתם נטמאים עד היום הזה בהעביר בניכם באש, וכיון עמ"ש הרמב"ם במו"נ ח"ג שעדיין נשאר רושם מן המולך גם בימיו, במה שנהגו הנשים להעביר את הנולד ע"ג אש וגחלים, והוא סעיף מעבודת המולך, וכן היו נוהגים בימי הנביא, וא"כ איך אדרש לכם בית ישראל: (לב) והעלה, אמנם

בפ"ז

אֲשֶׁר ׀ אַתֶּם אֹמְרִים נִהְיֶה כַגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשָׁרֵת עֵץ וָאָבֶן׃ לג חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה אִם־לֹא בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם׃ לד וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפוֹצוֹתֶם בָּם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה׃ לה וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־מִדְבַּר הָעַמִּים וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתְּכֶם שָׁם פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ לו כַּאֲשֶׁר נִשְׁפַּטְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּמִדְבַּר אֶרֶץ מִצְרָיִם כֵּן אִשָּׁפֵט אִתְּכֶם

ת"א חי אני נאם ה'. ר"ה ל"ב סנהדרין שם:

רש"י

העולה על דעתכם: נהיה כגוים. נפרוק עולו מעל צוארנו מאחר שהשליכנו מעליו: היו לא תהיה. כי כבר קבלתם עליכם מדעתכם בימי יהושע כמו שנאמר (יהושע כ"ד) ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל וכל הענין: (לה) מדבר העמים. הוא המדבר שהלכו בו ארבעים שנה וכן ניבא (הושע ב') והולכתיה

מצודת דוד / מצודת ציון

כעולה על מחשבותיכם לא תתקיים והיא מה שאתם אומרים (לב) רוחכם. ענין רצון ומחשבה: (לה) ונשפטתי. ענין הויכוח: הואיל והמקום שלא השגיח מעל פניו נהיה א"כ כגויי הארצות לעבוד פסילי עץ ואבן כמותם ולא נהיה עוד באומה מושגחים ממנו אבל נהיה נעזבים למקרי הזמן ולמערכות השמים כמו האומות: (לג) אם לא. הוא ענין שבועה כלומר שבע"כ ימלוך עליהם ביד חזקה ר"ל שיכוף אותם בחמה שפוכה לעבוד את ה': (לד) והוצאתי. כי אוציא אתכם מן העמים אשר נטמעו שם וחזרו לדתם מחמת צרות: ביד חזקה. אכביד ידי עליהם ואשפוך עליהם חמתי בעת בלב העמים לגרשם ולהוציאם מארצם: (לה) אל מדבר העמים. ר"ל אל מקום שהיה שמם מבלי תבואה שם מי מן האומות שלא ירצו כמפלת הפושעים והמורדים: ונשפטתי. שם אתווכח עמכם פנים אל פנים להודיע פרחונם: (לו) כאשר. כמו שהתוכחתי עם אבותיכם במדבר הסמוך לארץ מצרים כן אתווכח עמכם: (לז) והעברתי. אעביר אתכם אחד אחד כדרך מונה הצאן שמעבירם זה אחר זה תחת השבט כמ"ש כל אשר יעבור תחת השבט (ויקרא כ"ז) והוא על דרך משל: במסורת הברית. באיסורי קשר הברית שלא תצאו עוד [illegible]

מראה יחזקאל

באור הענין

כל"ז מה שעולה על מחשבותיכם אחר שהרחקתי מכם ואיני רוצה להדרש לכם א"כ יצאתם מתחת השגחתי ותהיו כגוים וכמשפחות הארצות, שכל חלק באדמה נתון תחת ממשלת כוכב מיוחד, וכל משפחה הדרה בארץ ההיא י"ל עבודה מיוחדת לפי השר המושל שם, וכן כל גוי וגוי י"ל משטר מיוחד תחת מערכת הכוכבים והמזלות, כמ"ש אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים, ועפ"ז תרצו לשרת עץ ואבן שיהיו כעין טלסמאות וכונים למלאכת השמים להוריד רוחניות ושפע הכוכב או המזל המושל בארץ זה היו לא תהיה כי בכ"ז אתם נתונים לחלקי ואינכם תחת כוכב מזל ושר מושל במערכה: (לג) חי אני נאם ה' אם לא ביד חזקה, שהגם שסרה ההשגחה הגלויה לעשות נסים גלוים ולישא עליכם אור פני ה' בטובה וברכה, בכ"ז לענין זה שיהיה מלכותי עליכם עוד נטויה ידי החזקה להכריח אתכם בתוקף עונשים וגלות להיות תחת מלכותי ועבדותי: (לד) והוצאתי עד לבסוף שיבואו חבלי יולדה גם בגרות גדולות בעת קץ, ואוציא אתכם ביד חזקה מן העמים הסמוכים וגם אקבץ אתכם מן הארצות הרחוקים שנפזרתם שם בפיזור גדול, וזה היה ג"כ ביד חזקה וכו': (לה—לו) והבאתי, מפרש איך יהיה זה, שתחלה אביא אתכם אל מדבר העמים, ימשיל ארצות העמים כמדבר שאינו מוצא שם צרכיו, והאדם שם חסר כל, כן יהיה ארץ העמים לכם כמדבר, שם תהיו רחוקים מן הישוב הנבדלים מבני אדם יושבי הערים כאלו התועות במדבר וחסרים כל מזון ומחיה. לא יניחו לכם לקנות בתים שדות וגנות, כאילו תשכנו הררים במדבר, ושם אהיה נשפט אתכם פנים אל פנים, שם תמיד שם עונשי ההשגחה כאילו ידבר מפפיו עמכם פנים אל פנים, כמו שראיתם והכרתם השגחת ה' ועונשיו במדבר ארץ מצרים, ויל"פ שר"ל שמכל ארץ וארץ שיצאו מן הגולה ילכו במדבר הארץ ההיא יעי"ש שידמה יציאתם בעת קץ כיציאת מצרים ושם היה מדבר אחד כי הייתם בגלות בארץ אחת.

באור המלות

מ'): (לד) והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות. כבר באררתי למעלה (י"ב ט"ו) שכ"מ שבאו בס' זה נרדפים גוים וארצות, יצייר שגלו לגוים הסמוכים ואשר נפוצו לארצות רחוקות, ויש הבדל בין גוים ובין עמים, שהעמים מצייר שי"ל מלך, וגוי מציין הקיבוץ לבד, כמ"ש (ישעיה א' ד'), והעמים שי"ל מלכים הוצאה מידם חידוש יותר, ומן הארצות הקיבוץ הוא חידוש יותר כי שם היה הפיזור יותר כנ"ל שם, ועי' למעלה (י"א י"ז): (לה) והבאתי אתכם אל מדבר העמים. וכן אמר (הושע ב' ט"ז)

נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ לז וְהַעֲבַרְתִּי אֶתְכֶם תַּחַת הַשָּׁבֶט וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם בְּמָסֹרֶת הַבְּרִית׃ לח וּבָרוֹתִי מִכֶּם הַמֹּרְדִים וְהַפּוֹשְׁעִים בִּי מֵאֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם אוֹצִיא אוֹתָם וְאֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבוֹא וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ לט וְאַתֶּם בֵּית־יִשְׂרָאֵל כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִישׁ גִּלּוּלָיו לְכוּ עֲבֹדוּ וְאַחַר אִם־אֵינְכֶם שֹׁמְעִים אֵלָי וְאֶת־שֵׁם קָדְשִׁי לֹא תְחַלְּלוּ־עוֹד בְּמַתְּנוֹתֵיכֶם וּבְגִלּוּלֵיכֶם׃ מ כִּי בְהַר־קָדְשִׁי בְּהַר ׀ מְרוֹם יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה שָׁם יַעַבְדֻנִי כָּל־בֵּית

רש"י

במדבר: (לז) תחת השבט. שתהיו כפופים לי ולמוסרי: במסרת הברית. הברית שמסרתי לכם: (לח) וברותי. לשון ברירה: מארץ מגוריהם. מארץ גלותם אוציאם אותם ואמיתם במדבר: (לט) לכו עבדו. ואל תראו לאומות שאתם נקראים על שמי כבואכם אל הנביא לשאול לו תורה מאחר שהוא אומר לכם דברי אינכם שומעים אלי כמו שנאמר (לקמן לג) והנך להם כשיר עגבים וגו' שומעים את דבריך ואינם עושים אותם: במתנותיכם ובגלוליכם. שאתם מפרישים הבכורות בשם בכורה כאשר צויתי אתכם ומשקרא

מצודת ציון

ויכוח: (לז) השבט. השרביט: במסורת. כמו במאסרת והוא מלשון מאסר וקשור: הברית. בריתות. הברית: (לח) וברותי. מל' ברור ונקיות כמו כבור ידי ישיב לי (ש"ב כב): (לט) ואחר. ענינו כמו הואיל וכן אחרי הודיע אלהים (בראשית מא): (מ) ארצם. מלשון רצון: ראשית. ענין

מצודת דוד

(לח) וברותי. אברור מכם את המורדים בי לכלותם במדבר: מארץ מגוריהם. ממקום שהיו דרים בין האומות: כי אני ה'. הנאמן במאמרי: (לט) לכו עבדו. ר"ל עבדו עבודת כוכבים לבד בזנה ומנהם ולא תוסיפו לעבוד אותי: ואחר. ר"ל וזהו הואיל אם אינכם שומעים אלי מוטב לעבוד לעבודת כוכבים לבד: במתנותיכם ובגלוליכם. ר"ל במה שאתם מנדבים מתנות לבית ה' ובמה שאתם עובדים ע"ג הנה עי"ז באה חלול ה' כע"כ תבוא הפורענות בעבור עבודת כוכבים ויאמרו הבריות על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ומה חרי הלא המה מתנדבים מתנות לבית ה' ולכן מוטב לעבוד לעבודת כוכבים לבד ולא יהיה עוד חלול השם בהבאת הפורעניות: (מ) כי בהר וגו'. אלא בהר קדשי והוזר ומפרש בהר הרמה של ישראל הוא מקום המקדש שם יעבדוני כל בית ישראל כלם הבאים בארץ ר"ל הצדיקים המחזיקים בדת ישראל כבאים

מראה יחזקאל

באור המלות

והלכתים המדבר, ירמיה (ל"א) מצא חן במדבר עם שרידי חרב: (לז) והעברתי. כמו כל אשר יעבר תחת השבט (ויקרא כ"ז): במסרת. כמו מאסורת (והא' חסר): (לח) המרדים והפושעים. ר"ל אף הפושעים שקטנים ממורדים כנ"ל (ב' ג'): לא יבוא. ר"ל שאף אחד מהם לא יבא. ובמסורה י"ד סבירין לשון רבים: (לט) ואחר, וי"ו יתירה כוי"ו כווס השלישי ויצא אברהם את עיניו, ומלת אם כמלת אשר, אחר אשר אינכם שומעים, וכא אם תחת אשר, כי כן תנאי ג"כ אם אינכם שומעים איש את גלוליו עבודו, כי אם ישמעו ישוב ה' להדרש להם: (מ) כל בית ישראל כלה. הכפל לחזק, ונפי' תקנתו: תרומתיכם, ראשית משאותיכם התרומה מדגן תירוש ויצהר, ומשאות הם יתר המתנות,

באור הענין

ואז יהיו מדבריות הרבה מדבר כל עם ועם, ושם תראו גילוי השכינה ודבור ה' פנים אל פנים וכוחו עמכם על חטאתכם, כמו שהיה בעת יציאת מצרים שראיתם את מעשה ה' כי נורא הוא: (לז) והעברתי מצייר כרועה המעביר צאנו תחת השבט, למנותם למעשר, כן העשירית יהיה קדש והם ישארו באמונתם ואותם יביא במסורת הברית האמורה שהזכיר למעלה סי' ס"ז, שיהיה ברית עולם, שלא ישובו לחטוא והוא לא יסיר שכינתו מהם: (לח) וברותי, ואז יברר המרדים ואפילו הפושעים שקלים ממורדי', שיוציא אותם מארץ מגוריהם ולא יבואו אל אדמת ישראל רק במדבר יתמו ושם ימותו, ותהיה הכל כדוגמת גאולת מצרים שמלך עליהם ביד חזקה ובקושי השעבוד, והוציאם אל המדבר, וכרת בריתו עמהם והדור הרע תמו נכרתו שם במדבר ולא נכנסו לארץ: (לט) ואתם בית ישראל שב לדבר אל הדור הזה, שהיו עובדים ע"ז ובאים לדרוש אל הנביא, עובדים גלולים ומפרישים מתנות לגבוה, מפרישים את הבכור לה' ומעבירים אותו למולך, כמ"ש ובשאת מתנותיכם בהעביר את בניכם באש, אמר להם, אחר שאינכם שמעים אלי איש את גלוליו לכו עבדו, טוב יותר שתעבדו רק את הגלולים ולא תעבדו את השם כלל, ולא יהיה כ"כ חילול השם כמו עתה שאתם מחללים שם קדשי במתנותיכם ובגלוליכם שאתם נותנים מתנות לגבוה ועובדים גם גלולים להעבירם למולך, וזה חילול השם יותר, שהגוים חושבים שהם עובדי ה', והשומעים יאמרו עם ה' אלה ומארצו יצאו: (מ) כי בהר קדשי ר"ל המתנות שאתם נותנים לי אינם רצוים לפני אחר שאתם עע"ז, אבל יבא עת שיהיו רצוים לפני, והוא בעת הגאולה שיהיה בהר קדשי בהר מרום ישראל, כמ"ש נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים, שמה יעבדני

כל

יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה בָּאָרֶץ שָׁם אֶרְצֵם וְשָׁם אֶדְרוֹשׁ אֶת־תְּרוּמֹתֵיכֶם וְאֶת־
רֵאשִׁית מַשְׂאוֹתֵיכֶם בְּכָל־קָדְשֵׁיכֶם׃ מא בְּרֵיחַ נִיחֹחַ אֶרְצֶה אֶתְכֶם
בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר
נְפֹצֹתֶם בָּם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָכֶם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם׃ מב וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי
יְהוָה בַּהֲבִיאִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־
יָדִי לָתֵת אוֹתָהּ לַאֲבוֹתֵיכֶם׃ מג וּזְכַרְתֶּם־שָׁם אֶת־דַּרְכֵיכֶם וְאֵת
כָּל־עֲלִילוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר נִטְמֵאתֶם בָּם וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם בְּכָל־רָעוֹתֵיכֶם
אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם׃ מד וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה בַּעֲשׂוֹתִי אִתְּכֶם לְמַעַן
שְׁמִי לֹא כְדַרְכֵיכֶם הָרָעִים וְכַעֲלִילוֹתֵיכֶם הַנִּשְׁחָתוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם
אֲדֹנָי יְהוִה׃

רש"י

שמי על הדבר אתם מקריבים אותם לעבודה אלילים : (מ) משאותיכם . כמו משארותיכם לשון מזון כמו שארה
כסותה ועונתה לא יגרע (שמות כא), וכן תברו מנחם : (מג) ונקטתם . לשון קטטה , לשון אחר כתרגומו
ותידקון וכן ת"י הנאגמים דמולי"א בלעז :

מצודת דוד

שם ארצם . שם אקבל קרבנותיהם ושם אדרוש לשאול את תרומותיכם ואת מיטב מתנותיכם הבאות לי בכל קדשיכם ושם קדשי המזבח הנתון לאישים : (מא) בריח ניחוח . בעבור הבאת ריח הקטרת הבאה לנחת רוח אהיה מרוצה לכם . וזה יהיה בזמן שאוציא אתכם מן העמים וגו' : ונקדשתי בכם . על ידכם אהיה מקודש לעיני העמים כי יראו שידי משגת לו : (מב) אני ה' . אשר נשאתי וגו' . ר"ל אז תדעו שאני ה' : אשר נשאתי וגו' . להשבע על הדבר : (מג) וזכרתם שם . כאשר תראו כל טובתי תזכרו אז הרעות אשר פעלתם . הכרתו בעיני עצמכם . ר"ל אתם תשפטו הכריתם על עצמכם בעבור הרעות אשר עשיתם : (מד) כי אני ה' . הנאמן במאמרי : למען שמי . למען כבוד שמי : לא כדרכיכם . לא כגמול דרכיכם אשר המה רעים ונשחתים :

מצודת ציון

בארץ וכימי המשיח : ... מיטב כמו ראשית גבורתם (ירמיה מט) : משאותיכם . ענין ... ברצון ... הטורה ודורון כמו ארוחה ומשאת (שם מ) : (מא) נפוצותם . ... ענין פזור : (מג) עלילותיכם . מעשיכם : ונקוטותם . ענין ... כריתה כמו ונקוטו בפניהם (לעיל ו) :

מראה יחזקאל

באור הענין

כל בית ישראל כלה בארץ, ר"ל אז יהיה ג' הבדלים לטובה , עתה אין עובדים כולם , ר"ל כל העבודה , כי משתפים עבודתי עם עבודת נכר , ושם יעבדוני כלה, ר"ל כל העבודה יהיה לי לשמי, ב] עתה רק מקצתם עובדים אותי , ושם יעבדוני כל בית ישראל . ג] עתה עובדים בח"ל שהמק אינו מוכן לקדושה ושם יעבדוני בארץ . ולכן שם ארצם , ר"ל שארצה גם בעצמם , ועי"ז ... אדרוש את תרומתיכם , ואת ראשית משאותיכם היינו בכור וחלה ובכורים , בכל קדשיו יתר הקדשים , [בפרט שהתרומות ומעשרות נא"ל רק מדבריהם , וחז"ל אמרו שרמז זה במ"ש וגם ... נתתי לכם חקים לא טובים] : (מא) בריח ניחח ארצה אתכם , והריח ניחוח שהוא לרצון לא יהיה הקרבנות רק אתכם בעצמכם אלה בריח ניחוח , שיהיה נחת רוח לפני בהוציאי אתכם מן העמ... ונקדשתי בכם לעיני הגוים , שילאו מעשיכם הטובים ויראו כחי ויכלתי והשגחתי : (מב) וידע... אמר בענין זה ג"פ וידעתם כי אני ה' , ר"ל שאז יכירו את ה' מצד שלשה ענינים , א] בעת שיו... אותם מן הגלות ביד חזקה ויבדל מהם הפושעים והערב רב , וז"ש בפסוק ל"ח וידעתם כי אני ... ב] אמר פה שידעו ויכירו את ה' במה שיביא אותם לא"י ויקיים שבית שבועתו אשר נשבע אל האב... (מג—מד) ג] וזכרתם שאז יזכרו את כל המעשים הרעים שעשו לשעבר , ויתחרטו ויבושו מרעתם , כי שיתן להם לב חדש לעבוד את ה' יכירו את אשר הרעו , ובזה ידעו שה' עשה אתם למען שמו הגדול ונרכב ... לא עשה אתם כלה כפי דרכיהם הרעים , ובזה יכירו ג"כ וידעו את ה' , וגם שלש הכרות , א] ע"י שגחיו , ב] יכלתו , ג] ע"י טובו וחסדיו :

באור המלות

... כמו בכור וכדומה , שאינם מרימם ומפרישם מן הח... התערבות עמם : (מג) דרכיכם , עלילותיכם . הדרכים ... מנהגי הנפש והכונותיה , שהם נומחים העלילות שהם הפעול... וזה הבדלם בב"מ , ועי' למעלה (סי' ד' וסי' י"ד) : ונקטו... עי' למעלה (ו' ט') :

כא ‏א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ דֶּרֶךְ תֵּימָנָה וְהַטֵּף אֶל־דָּרוֹם וְהִנָּבֵא אֶל־יַעַר הַשָּׂדֶה נֶגֶב׃ ג וְאָמַרְתָּ לְיַעַר הַנֶּגֶב שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מַצִּית־בְּךָ ׀ אֵשׁ וְאָכְלָה בְךָ כָל־עֵץ־לַח וְכָל־עֵץ יָבֵשׁ לֹא־תִכְבֶּה לַהֶבֶת שַׁלְהֶבֶת וְנִצְרְבוּ־בָהּ כָּל־פָּנִים מִנֶּגֶב צָפוֹנָה׃

רש"י

כא (ב) **דרך** תימנה. ארץ ישראל בדרומה של בבל: אל יער השדה. אל בית מקדשי שעתיד להיות כיער והשדה להחרב להלך בו שועלים: (ג) ונצרבו. לשון צרבת השחין (ויקרא י"ג), על שפתיו כאש צרבת (משלי טז) לשון כויה: כל פנים מנגב צפונה. כל האנשים

מצודת ציון

כא (ב) והטף. הוא מל' נטיפה וזולה ומושאל בענין הדבור כמו אל תטיפו יטיפון (מיכה ב): (ג) מצית. ענין הבערה כמו ותצת בסבכי היער (ישעיה ט): ואכלה. ושרפה: לח. מלשון לחות ורטיבות: תכבה. מל' כבוי: להבת שלהבת. ענינם אחד וכפל הדבר לחזק: ונצרבו.

מצודת דוד

כא (ב) שים פניך. החזר פניך בדרך דרום כי הנביא היה בבבל מצפון ירושלים ואמר לו להחזיר פניו מול ירושלים שהיא מדרומה: והטף. דבר נגד ירושלים שהיא בדרומה: אל יער השדה נגב. על ירושלים יאמר והמשילה ליער השדה על כי שם כה אנשים רבים מתחלפים במעלה כדרך היער שיש בו עצים רבים מתחלפים בקומה ובחשיבות וכפל הדבר במ"ש כדרך הנבואה: (ג) הנני מצית. הנה אני הוא המבעיר בך האש והיא תשרוף בך כל עץ לח וכל עץ יבש ולא תכבה להבת האש וכל פני הבריות היושבים בארץ הנגב מול צפון יהיו נצרפים בלהבת האש ר"ל גם הצדיקים יכלו עם הרשעים כמו שהעץ הלח נשרף בצרוף עץ היבש והשוה יאבד כל האומות היושבים מנגב לבבל העומדת

מראה יחזקאל

באור המלות

(ב) תימנה, דרום, נגב. מצד שצד הדרום הוא מוגבה יותר מצד הצפון (לדעת הקדמונים) והשמש מחממת שם ביותר נקרא דרום, ומצד הארץ שהיא נגובה שם מחורב החום נקרא נגב, ומצד שהוא פונה לימין כשפניו למזרח נקרא תימן, וע"כ על הגורל שהפיל אם ילך לימין או לשמאל, צודק לשון תימנה, ועל המקדש שהיה ברום עולם ודרום ירושלים, צודק שם דרום, ועל ארץ יהודה בכלל, צודק לשון נגב שהיא בדרום א"י והארץ נגובה שם ביותר: והטף והנבא. הטפה היא קטנה מן הנבואה, ואמר אל תטיפו יטיפון (מיכה ב'), ולא תטיף על בית ישחק (עמוס ז'), ר"ל אף דבור קצר, בציור הדבור הארוך כנזלת מים, והדבור הקצר כנוטף טיפים טיפים, כמו ועלימו תטף מלתי (איוב כ"ט). ואמר יערף כמטר לקחי וכו'. ופה הדבור על המקדש נאמר בקצור כנוטף מעט מים: (ג) מצית. גדר הצתה יגם אש מבעיר הבערה גדולה בפעם אחת (ישעיה ט'): להבת, שלהבת, הלהב יוצא ומתפשט מרחוק מכח הבוער. ושלהבת, מורכבת מסיבות אש נכבש, כמו כאש להבה אכלה סביב, כי יש להבת שנפרד מן האש ומלהטת, ויש שבאים ביחד אש ולהבה. והוא בוער ולוהט: ונצרבו. כמו

באור הענין

כא (א) **ויהי דבר ה' אלי** בסימן הזה נכלל ג' נבואות, א] על ההרג הרב שיהיה על אדמת ישראל, (והוא מן פסוק ג' עד פסוק י"א), ב] נבואה קצרה על חורבן בהמ"ק (פסוק י"א י"ב). ג] נבואה על מצור ירושלים מה שיהיה בעת המצור, ואיך ישים נ"נ פניו לבא אל ירושלים ויקסם קסמים על דרכו אם ילך לירושלים או לרבת בני עמון, (מן פסוק י"ג עד פסוק למ"ד): (ב) **שים פניך דרך תימנה**, שימת פנים הוא מה שמכין א"ע לאיזה צד יבא והוא על הנבואה שנבא על מצור ירושלים מפסוק י"ג והלאה, שבו ספר איך קסם נבוכדנצר קסמים אם ללכת לצד שמאל לרבת בני עמון, או לצד ימין לירושלים, ובא הגורל **דרך תימנה**, היינו שילך לצד ימין, כמ"ש בימינו היה הקסם ירושלים: **והטף אל דרום**, ההטפה היא נבואה קטנה וקצרה, והוא מה שינבא בקיצור על חורבן בהמ"ק, כמ"ש האנח בשברון מתנים וכו', וקראו דרום שצד דרום נקרא כן על שהוא ברום הכדור נגד צפון שהוא בעמק, לדעת הקדמונים שהשמש שולט יותר בדרום, וכן המקדש עומד ברום הכדור במרום הרים ובדרום א"י: **והנבא אל יער השדה נגב**, היא הנבואה על ההרג שיהיה בכלל א"י כמ"ש ואמרת ליער הנגב ומפרש ואמרת לאדמת ישראל, ודמהו ליער שמלא עצים שונים כן היה מלא אנשים, וקראו נגב שצד דרום נקרא כן על שהוא נגוב ויבש יותר מחורב החום, וחלק ארץ יהודה היה בנגב א"י: (ג) **ואמרת ליער הנגב**, עתה סדר ג' נבואותיו אלה ממטה למעלה, תחלה ספר הנבואה על יער הנגב שהיא א"י בכלל, **הנני מצית בך אש**, ההצתה הוא מה שמבעיר את היער כולו בפעם אחת בלהב גדול, **ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש**, תחלה תאכל את הלחים ואח"כ את היבשים, כי אם תאכל היבשים תחלה יעכבו העצים הלחים בעד האש והשלהבת בל תתפשט, כי הלחים מגינים, אבל אם נאכלו הלחים תחלה אין מעכב בפני האש, ועי"כ **לא תכבה להבת שלהבת**, פי' **ונצרבו בה כל פנים מנגב צפונה**, ר"ל שהאש שהתחילה לבער בהיער נגד דרומו תשוב

ד וְרָאוּ כָּל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה בִּעַרְתִּיהָ לֹא תִּכְבֶּה׃ ס ה וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הֵמָּה אֹמְרִים לִי הֲלֹא מְמַשֵּׁל מְשָׁלִים הוּא׃ ו וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ז בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־יְרוּשָׁלִַם וְהַטֵּף אֶל־מִקְדָּשִׁים וְהִנָּבֵא אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ ח וְאָמַרְתָּ לְאַדְמַת יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי אֵלַיִךְ וְהוֹצֵאתִי חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע׃ ט יַעַן אֲשֶׁר־הִכְרַתִּי מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע לָכֵן תֵּצֵא חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ אֶל־כָּל־בָּשָׂר מִנֶּגֶב צָפוֹן׃ י וְיָדְעוּ כָּל־בָּשָׂר

ת"א והכרתי ממך. ב"ק ס' ע"ו ד':

רש"י

שבדרומה של בבל שהוא בצפון, ל' צרב דמריי"ר בלעז: (ה) ממשל משלים הוא. שאני מתנבא להם בלשון משל וחידה כגון יער ואש אוכלת לח ויבש: (ו) ויהי דבר ה' אלי לאמר. הנבא להם נבואה מפורשת, שאמרתי לך שים פניך דרך תימנה אני מפרש לך שים פניך אל ירושלים: (ז) והטף. והנבא וכן אל תטיפו (מיכה ב) ולא תטיף על בית ישחק (עמוס ז): אל מקדשים. הוא יער השדה. מקדשים. שני חורבנים: (ח) צדיק ורשע. הוא הלח והיבש: (ט) יען אשר הכרתי ממך. וידעתי כי ישמחו האומות

מצודת דוד

בצפון העולם: (ד) וראו כל בשר. בעבור חוזק השתערות ידעו כולם שמה' נעשה ולא במקרה ולכן לא תכבה עד ישרוף הכל: (ה) המה. בני עמי אומרים עלי הלא הוא מדבר במשל ונוכל א"כ להפך המשל לפי דעתנו ולטובה: (ז) אל ירושלים. כאומר א"כ אדבר עמך נבואה ברורה במות פשוטה: אל מקדשים. יאמר על האולם וההיכל ובית קדש הקדשים: (ח) הנני אליך. הנה אני אלחם עמך: (ט) יען. בעבור שהכרות ממך צדיק ורשע ועשית בך נקמה גדולה ושמחו עליכם אויביכם ועזרו לרעה לכן ילקו גם כל האומות היושבים מנגב בבל העומדת בצפון: (י) כי אני ה' הוצאתי. ולא בא במקרה: לא תשוב עוד. עד הכרים

מצודת ציון

ענין שריפה כמו כאש צרבת (משלי טז): (ד) כל בשר. כל אדם: (ה) אהה. ענין לשון צעקת יללה: (ח) מתערה.

מראה יחזקאל

באור הענין

ותתפשט בחזרה לצד צפון, עד שמן הלהבת היוצאת מנגב יצרבו כל פנים צפונה: (ד) וראו כל בשר שעי"ז יכירו כי אני ה' בערתיה בהשגחה, כי האש הבוערת בדרך הטבע אוכלת יבשים תחלה, ואז תכבה האש כשתגיע למקום העצים הלחים, אבל במה שבערתי הלחים תחלה הבערתיה על אופן שלא תכבה: (ה) ואמר, אחר שבא אליו הנבואה דרך משל וחדה, אמר מה אועיל בנבואה כזאת, הלא המה אומרים לי שדרכי למשל משלים ודברים שאין להם באור ואין משימים לב לדברי, וכבר באר הרמב"ם (במו"נ ובהלכות דעות) שמתנאי הנבואה השלימה שלא ימצא בה משלים וחדות, ורבוי המשלים מורה על התגבורת כח הדמיון, ועל שהנבואה נאמרה לעתים רחוקות, שאז יראה דרך חלומות ומסכים כצופה דבר מרחוק: (ו) ויהי דבר ה' אלי, פירש לו את המשל: (ז) שים פניך אל ירושלים, הוא באור מ"ש שים פניך דרך תימנה, והטף אל מקדשים, הוא באור מ"ש והטף אל דרום, (ואמר מקדשים בל"ר כי היה שם אולם והיכל ובית קה"ק כ"א מקודש מחברו וכולם נחרבו), והנבא אל אדמת ישראל זה באור מ"ש והנבא אל יער השדה נגב: (ח) ואמרת לאדמת ישראל, זה פירוש המשל שהתחיל בו, הנני אליך להעניש אותך בעונש השגחיי, והוצאתי חרבי מתערה, הוא פי' מ"ש הנני מצית בך אש, שהחרב תאכל אנשים כאש תבער יער, והכרתי ממך צדיק ורשע, הוא הפי' מ"ש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש, שתאכל הלחים תחלה, ופי' שיכרתו הצדיקים תחלה, כדי שלא יראו בצרת הדור וכדי שלא יגינו על הדור בצדקתם ויעכבו בפני את הפורעניות, כי כ"ז שתהיה הרעה פרטית יעניש את החוטאים לבד והצדיקים ינצלו ואז אין שם כליון חרוץ, אבל אחר שגזר ה' כלה ונחרצה יכרית הצדיקים תחלה ואז אין תוקף בפני האש, וז"ש. (ט) יען אשר הכרתי ממך צדיק תחלה ואח"כ רשע, ונשארו רק העצים היבשים לכן לא תכבה להבת שלהבת, לכן תצא חרבי מתערה מנגב תלך לצפון, שמן א"י תלך בחזרה אל האומות השוכנים צפונה, שאחר שכבש את ירושלים חזר לכבוש כל האומות שסביביה מסביב, ושטף גם את ישראל שנמלטו שמה: (י) וידעו כל בשר ויכירו, כי אני ה' הוצאתי חרבי בהשגחה, ושלא

באור המלות

צרבת השחין, עי' בתו"כ תזריע (סי' ק"פ): מנגב צפונה מנגב ילך לצפון, והה"א תחת למ"ד בתחלתה: (ה) ממשל משלים. המשל שעל ידו יובן הנמשל בא בקל, כל המושל עליך ימשל (למעלה ט"ז): והמשל הסתום, שצריך משל

כִּי אֲנִי יְהוָה הוֹצֵאתִי חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ לֹא תָשׁוּב עוֹד׃ יא וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֵאָנַח בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם וּבִמְרִירוּת תֵּאָנַח לְעֵינֵיהֶם׃ יב וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ עַל־מָה אַתָּה נֶאֱנָח וְאָמַרְתָּ אֶל־שְׁמוּעָה כִי־בָאָה וְנָמֵס כָּל־לֵב וְרָפוּ כָל־יָדַיִם וְכִהֲתָה כָל־רוּחַ וְכָל־בִּרְכַּיִם תֵּלַכְנָה מַּיִם הִנֵּה בָאָה וְנִהְיָתָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ יג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יד בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר יְהוָה

ת"א ואתה בן אדם. ברכות נ"ח כתובות ס"ב: והיה כי יאמרו. ברכות שם כתובות שם: ונמס כל לב. שם:

רש"י

לאידכם אקצוף עליהם ואגרה את נבוכדנצר בכולם והוא שכתבתי ונצרבו בה כל פנים הדרומיים: (יד) חרב חרב. שתי חרבות חרב מלך בבל ראשונה ואח"כ חרב בני עמון ביד ישמעאל בן נתניה שיהרוג את גדליה ואת האספים אליו משארית החרב כמו שמפורש (בירמיה מ"א): מרוטה. פורביא"ה בלעז, מגהץ חברו

מצודת ציון

הוא תיק החרב וכן ושלפה מתערה (ש"א יז): (יב) ורפו. מלשון רפיון ויאמר על הנבהל ומתייאש: וכהתה. ענין עכירות וחושך כמו כהה הנגע (ויקרא י): ונהיתה. מלשון היה: (יד) הוחדה. מלשון חדידה ושנון: מרוטה.

מצודת דוד

כל בשר היושבים מנגב בבל וכאומר מאחר שכן אם היתה בא במקרה כי המקרה לא תתמיד כ"כ: (יא) האנח. עשה אנחה כאדם המצטער: בשברון מתנים. ר"ל אנחה גדולה יכאילו נשברו המתנים ונפלו מכובד האנחה: ובמרירות. ר"ל במרירות לב האנח לעיני ישראל: (יב) אל שמועה. בעבור השמועה שבאה אלינו מירושלים מחורבנה ולכן נמסו כל הלבבות ורפו ידי האנשים ורוח כל אדם כהתה והושפלה וברכי כל האנשים ינועו מרפת הבהלה כמו המים שנעים ואינם נחים: הנה באה. ר"ל הנה היא קרובה כאילו כבר באה ונהיתה: (יד) חרב חרב. על כ"ג יאמר וכפל המלה כדרך המקונן וכן מעי מעי (ירמיה ד'): וגם מרוטה.

מראה יחזקאל

באור המלות

להבין המשל יאמר מֹשֵׁל מָשָׁל מִשְׁלִים בְּפֹעַל: (יב) ונמס כל לב ורפו כל ידים, עי' ישעי' (י"ג ו'): וכהתה כל רוח. כמו רוח כהה (ישעיה ס"א ג'): (יד) מרוטה. פעל מרט לא נמצא על החידוד בשום מקום, שע"ז בא פעל לטש שנן חדד, ועקר הנחתו על מליטת השער, ונמצא נחושת ממורט (מ"א ז' מ"ה) והוא על נחושת מלוטשת אחר שנמרטו ממנו כל הסיגים, ובא פה על חרב שמלטשו אותה וגם מסירים הדודה ומורטים אותה, וגם אם לא תאמר לפרש מרט מענין מליטה רק כמו נחושה מרט מענין לטוש, עכ"פ אין חידוד בכלל לטוש ור"ל שאינו מחודדת ואינו רק מורטה להיות לה ברק תלוטה ולא הוחדה שם ושאחרה בלא חידוד, ובפירוש אומר ויתן אותה למרטה לתפוש בכף, והיא מורטה לאחוז אותה ביד, שכי המירוט מסיר החידודים בענין שיוכל לאחוז ביד, ועי"ז שאינה חדודה נשאר הברק שלה ולא יכהה

באור הענין

תשוב החרב עוד, כי אין מי מעכב בפניה, וכמ"ש כי אני ה' בערתיה לא תכבה: (יח) ואתה בן אדם, אחר שנבא על א"י, נוהו על הנבואה על חורבן בהמ"ק שאמר עליו והטף אל מקדשים, וזהו שיאנח אנחה גדולה, עד שישברו מתניו מרוב האנחה, ושיהיה במרירות גדול, ושיהיה לעיניהם, באופן שישימו לב לשאול על סבת האנחה: (יב) ואמרת אל שמועה כי באה, כי שמועת חורבן בהמ"ק בא פתאום (כמ"ש לקמן ס' ל"ג כ"א), והם בטחו תמיד שהמקדש לא יחרב ועי"ז היו מקוים שהגולים ישובו לא"י, וכשבא השמועה שחרב המקדש נמס כל לב ורפו כל ידים, כי מאז התיאשו לעשות דבר שישובו לארצם אחר שבית ה' חרב, וגם כהתה כל רוח שהם הכחות הנפשיות שהיו באומה רוח חכמה ונבואה, שבעת שקע האור הגדול שממנו הופיע שפע הקדושה והנבואה כהו האורות הקטנות המתנוצצות ממנו, וכל ברכים תלכנה מים מרוב הפחד על העתיד, הנה באה ונהיתה, בעת שבאה השמועה לבבל כבר נהיה הדבר וכבר חרב המקדש, כמו שיבואר לקמן שם וס"א עוד לעשות השתדלות להציל ולהשיב את הגזרה: (יג) ויהי דבר ה', פתה יתחיל הנבואה השלישית מליין במ"ש שים פניך על ירושלים, שצייר אופן ביאת חרב נבוכדנצר, ואופן איך ישים פניו דרך תימנה לירושלים לא דרך שמאל אל רבת בני עמון, כמ"ש שים לך שנים דרכים, ויקדים לזה דבור מיוחד לצייר ענין הצעור של ירושלים: (יד—טו) חרב חרב, לייר במליצתו את החרב שבא על ירושלים, שהיא חדה ושנונה לטבוח טבח, והיא השני מורטה, היינו שנמרט ונפל חדודה, וז"ש חרב חרב, שר"ל שהחרב הוא משני חלקים, חציה הוחדה וחציה מורטה והוסר החידוד שלה, ומפרש למען טבוח טבח הוחדה, הצד שהוחדה היא כדי שתהיה שנונה לטבוח, והצד שמורטה הוא למען היות לה ברק, כי החרב ההורגת אין לה ברק, כי הדם תלכלך אותה והיא מלוכלכת, ולכן מורטה שהיא הליטוש מלטשים למען שיסאר הברק שלה, שהרואה חרב מבהקת יחרד מפניה יותר, או נשיש, אבל את תרגם

אֱמֹר חֶרֶב חֶרֶב הוּחַדָּה וְגַם־מְרוּטָה׃ טו לְמַעַן טְבֹחַ טֶבַח הוּחַדָּה לְמַעַן־הֱיֵה־לָהּ בָּרָק מֹרָטָּה אוֹ נָשִׂישׂ שֵׁבֶט בְּנִי מֹאֶסֶת כָּל־עֵץ׃ טז וַיִּתֵּן אֹתָהּ לְמָרְטָה לִתְפֹּשׂ בַּכָּף הִיא הוּחַדָּה

רש"י

לשון שליפה וכן ויתן אותה למרטה וכן כולם: (טו) היה לה ברק. להיות לה ברק זהרורית פלנדור"ש בלעז: או נשיש. לשון תמיה הוא שמא יש לנו לשמוח עוד: שבט בני מאסת כל עץ. שבט שאני מכה בה את בני ישראל קשה מכל השבטים ומואסת היא מכת כל מטה וכל עץ כי אינם אלא לכלות: (טז) ויתן אתה. את השבט: למרטה לתפש בכף. לנתגה שתהא נוחה והגונה לתופשה בכף: היא

מצודת דוד

לפני אותם להסיר החלודה: (טו) למען טבח וגו'. החדוד היה למען תהיה חריפה לטבוח בה והמרוטה היתה למען יהיה לה ברק להבהיל האנשים: או נשיש. או שמא תאמרו נשיש על החרב ההיא כי לא עלינו תבא כ"א על אויבינו: שבט בני. כאומר לא כן הוא אך דעו שהחרב תבא להכרות שבט בני ר"ל אוכלסי ישראל ובזה מקרא קצר: מאסת כל עץ. עצה תמאס כל עץ ולא תכרות אותם ר"ל לא תלך עתה על האומות להכריתם ולפי שהמשיל את ירושלים ליער אמר לשון עץ: (טז) ויתן אותה למרטה. האויב נתן את החרב לנתגה אותה למען תהיה ראויה לאחוז ביד: היא הוחדה חרב. ר"ל החרב ההיא חדדו האויב ומרטו

מצודת ציון

ענין לטוש ולתלות כמו נתושה תמורט (מ"א ז): (טו) ברק. להט וזוהר כמו וברק חנית (נחום ג): שבט. שרביט: (טז) לתפוש. ענין אחיזה: בכף. בכף היד: היא הוחדה. חרב. כמו הסך היא חרב הוחדה וכן כל רבים עמים: שבט וכינה גם האומות בשם עץ:

באור הענין — מראה יחזקאל — באור המלות

ע"י דם ההרוגים ובזה תמצא פתרון לחדת סגניה אבל לא מצאו המפ' פתרונה: (טז) היא הוחדה חרב. ר"ל להיות

לשוש ולשמוח ע"ז, באשר החרב מורט והוסר החידוד שבו ולא יוכל להרוג ולטבוח, משיב ע"ז שאין לשוש ע"ז, כי שבט בני מאסת כל עץ ויתן אותה למרטה לתפש בכף, שמה שהחרב מורטה והוסר החידוד מצד האחד, אינו כדי שלא לקבוח בה, רק מסבה אחרת, שהחרב הזאת שהיא הוכנה להיות שבט לבני לרדות אותו בה וליסרו, היא מאסת כל עץ, וא"י אפשר לעשות לה קתא ובית יד מעץ כדי לאחוז בה, כי אינה מקבלת קתא של עץ, ואם תהיה כולה מחודדת לא יוכל לאחוז אותה ביד, ולכן נתן אתה למרטה ולהסיר החידוד בצד האחד, כדי שיוכל לתפשה בכף ולאחוז בצד הזה שנמרטה והוסר החידוד, וא"כ אין לשמוח על מה שנמרטה בצד האחד אחר שצדה האחר היא חדה, ומוכנת לטבוח, א"כ היא הוחדה חרב ר"ל הצד שמשם הוחדה הצד הזה היא חרב מוכנת לטבוח, והיא מורטה ר"ל והצד שמשם היא מורטה והוסר החידודת, הוא כדי לתת אותה ביד הורג, כדי שבצד הזה יוכל ההורג לאחוז ביד, אחר שא"א לאחוז ע"י קתא של עץ כי היא מואסת כל עץ, והדבור הזה הוא משל נמרץ על מה שנעשה בירושלים בעת המצור, שידוע שנ"נ צר על ירושלים ימים רבים, וג"ם לא היה ביניהם ריב ומדון ומלחמת איש באחיו לא היה יכול לכבשה, רק שהם עצמם לחמו איש באחיו והיה ביניהם מלחמה בין המלך והעם ובין הכתות זל"ז, כמ"ש (ירמיה כ"א) הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל ואספתי אותם אל תוך העיר הזאת, וכמ"ש לא האמינו כל מלכי ארץ וכו' כי יבא צר ואויב בשערי ירושלים, מחטאת נביאיה עונות כהניה השופכים בקרבה דם צדיקים, באר כי מה שהרגו זא"ז ע"י כבש אותם נ"נ, וידוע שכן היה גם בחורבן בית שני שהיה ע"י הרומיים, שראה טיטוס שא"א לו לכבש את ירושלים ובעת שהתחיל ללחום אתם נעד החומה נתאחדו כל הכתות ו... כאיש אחד נגד האויב ויפחיתו בעם הרומיים, לכן נסתלק מן החומה כפעם בפעם וסר מעליהם, ואז התחילו הכתות והסקריקים בפנים ללחום זא"ז ולהרוג זב"ז, ועי"ז כבש אותם, עד שעקר החרב שאכלה בהם היה חרב של עצמם, שהם עצמם השחיתו זה את זה, וכן עשה נבוכדנצר, שאחר שראה שא"א שינצח אותם כל עוד ילחמו אתו כאיש אחד, נסתלק מעל המצור באמצע, ועי"כ נתחלקו העם והשחיתו זא"ז ונעשה ביניהם הרג רב, ועפ"ז נצייר שחרב נבוכדנצר הוחדה בצד אחד לטבוח טבח, ובצד אחד היא מרוטה והוסר החידוד ועמד רק להפחידם ולא לטבוח טבח, כי עשה א"ע כמתרחק מן המלחמה וכדורש לשלום אתם, ואמר להם הגביא לבל ישישו וישמחו ע"ז, כי כל זה הוא עושה בערמה באשר החרב של נבוכדנצר המוכן ליסר את ישראל היא מואסת כל עץ, ר"ל שנבוכדנצר לא יוכל לאחוז בהחרב כי אין לה קתא ובית יד שבו אוחזים החרב, והמליצה שהכלים וחיק וכלי המצור שבו כובשים את העיר והוא הבית יד שעל ידם יאחז הכובש את החרב, לטבוח טבח, אינם מספיקים לכבוש בם את ירושלים, (ולכן קראה שבט בני, שהחרב הזאת היא בעיניהם רק כשבט לא כחרב כי חזקים הם מרבו, ולכן כמו שהשבט, הבית יד שאוחזים אותה היא ממין השבט, כן צריך לעשות אל החרב הזה

חֶרֶב וְהִיא מֹרָטָּה לָתֵת אוֹתָהּ בְּיַד־הוֹרֵג׃ יז זְעַק וְהֵילֵל בֶּן־אָדָם כִּי־הִיא הָיְתָה בְעַמִּי הִיא בְּכָל־נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל מְגוּרֵי אֶל־חֶרֶב הָיוּ אֶת־עַמִּי לָכֵן סְפֹק אֶל־יָרֵךְ׃ יח כִּי בֹחַן וּמָה

ת"א זעק ויליל. יומא ע': מגורי אל חרב. שם:

רש"י

אוחדת חרב. היא השבט חרב חדה ומרוטה היא לתת אותה ביד נבוכדנצר להרוג בה: (יז) והילל. לשון יללה: כי היא. החרב תהיה בעמי ובכל נשיאיהם ושריהם: מגורי אל חרב. קבוצות עמים באים לחרב היו סביבות עמי כן ת"י, מגורי לשון אוגר בקיץ בן משכיל (משלי י'), אגרה בקציר (משלי ו') נהרסו ממגורות (יואל א'), העוד הזרע במגורה (חגי ב). ומנחם חברו לשון יראה כמו ויגר מואב (במדבר כב): לכן ספק אל ירך. לנהי ולקינה: (יח) כי בחן. כי בוחן רב בגזרות אשר פורעניות הרבה נבחנו בהם שפוט ודבר ורעב וחיה: ומה אם גם שבט מאסת לא יהיה. ומה תהי עוד על בני אם גם שבט מואסת זו תבא עליו עם אשר הבחן, לא יהיה עוד בני בעולם, וכן ת"י לא יתקיימון, אבל אשר המקרא לא תרגם כך וכן נראה בעיני ושמעתי בו לשונות רבים, וראיתי בספרי פתרונות ולא נתיישבו לי, והפייט ביסד בחנוכה (בשבת ראשונה ביוצר) המואסת כל עץ הדקיר המזנה מסייעני שקרא את החרב מואסת כל עץ, ויונתן כן תרגם או הוים וגו' על דחדיאו שבטא דבית יהודה ובנימין לשבטי דישראל כד גלו על דפלחו לטעוותא ותבו אינון למטעי בתר צלמי אעיא, אף הוא מפרש או נשיא לשון תמיהה: כי בחן ומה אם גם

מצודת ציון

(תהלים פט): (יז) והילל. מל' יללה: מגורי. ענין קבוץ ואסיפה כמו אוגר בקיץ (משלי י): אל חרב. כמו בחרב וכן ואל הארון (שמות כה) ור"ל ובארון: את עמי. עם עמי: ספוק. ענין הכאה כמו ויספוק את כפיו (במדבר כד): ירך. הוא צד האדם: (יח) בוחן. ענין חוזק כמו אבן בוחן (ישעיה כח): ומה. ענינו כמו ולמה וכן מה

מצודת דוד

אותה למען תת אותה ביד נ"נ ההורג שיוכל להרבות הרוגים ולהכשיל אנשים: (יז) זעק והילל. זעק בקול ועשה יללה כי החרב ההיא תהיה בעמי ואף היא תהיה בכל נשיאי ישראל הם השרים והמושלים: מגורי אל חרב. האנשים מאוספים בחרב היו עם עמי להכות בהם ולכן הכה בכף על הירך דרך צער ואבל: (יח) כי בחן. כי החרב היא נתחזקה בדבר החדוד והזוהר ולמה נתחזקה כ"כ אם גם המאס לכרות שבט בני הם אוכלסי ישראל וכמו שמואסת כל עץ הם אוכלסי האומות א"כ לא יהיה צורך כלל אל החרב ולמה א"כ נתחזקה:

מראה יחזקאל

באור המלות

חרב, כי בלד שמורטה אינה חרב רק בית יד של חרב: (יז) מגורי. מענין מגור ופחד: ספק. ככר באהרתי (ירמיה ל"א) שהספוק המורה על הכאת כף משתתף עם ספק מענין ספק. בבא בדבר שהיה מסופק בו תחלה ונתחדשה לו ודיעה: (יח) בחן. מענין בחינה ונסיון:

באור הענין

בית יד ממין החרב של ברזל) ולכן נתן את החרב למרטה ולהסיר החדידות בלד אחד כדי שיוכל לתפשה בכף, היינו שלכן עושה את עצמו כמתרשל מהמלור וכמבקש שלום, שעל ידי כן ילחמו בני העיר זה בזה והמלך ושריו ישחיתו בעם, ועל ידי כן יוכל לכבוש את העיר ויהיה לחרבו המטבחת בית יד שיוכל לאחזה, כי על ידי כן כבש את ירושלים והיה יכול לאחוז חרבו ולטבוח טבח, ואם כן הגם שהאריכו ימי המצור ונבוכדנצר יתרשל ויתראה כדורש שלום, בכ"ז ידעו כי היא הוחדה חרב, שזה מגמתו לטבוח בחרבו החודדה, ומה שהיא מורטה ונראה שמתרשל ומבקש שלום הוא רק כדי לתת אותה ביד הורג, שעי"כ כבש את העיר והיה ההורג יכול לאוחזה ביד, נמצא שלד המורט היה הבית יד של החרב, שע"י שהאריך ימי המצור ודמה להם שחרבו מורטה ואינה מסוכנת, עי"כ לחמו זה בזה, ועי"כ נכבשה העיר ואחז החרב בידו, ועז"א חרב חרב כי היו שם שני מיני חרבות: (יז) זעק והילל בן אדם, צוה לו שיזעק על צד החרב המחודד לטבוח טבח, ושיליל על צד הנמרט שבו אחז את החרב והיא היתה הסבה לכבוש אותם, דהיינו חרב של ישראל עצמם שהרגו זא"ז שהיא הסבה לכל הרעה, ועז"א כי היא היתה בעמי, שעקר החרב היה בעמי, שהיה ביניהם מגן וחרב ומלחמה והכתות הרגו זה את זה, וכן היא (היתה) בכל נשיאי ישראל שהיא החרב שהיתה בין המלך ושריו ובין העם, כי מגורי אל חרב היו את עמי שהשרים ושרי העם היו הפחד והמגור של החרב, שהם הרגו להרוג בעם והי' ביניהם פחד של חרב הפנים שהשחיתה בהם יותר ממה שהשחית האויב החיצוני ע"י המצור, לכן ספוק אל ירך, ר"ל שעקר האחר שתספוק ותכה כף עליה, היא החרב הנתונה על הירך, שגם תולה החרב (כמ"ש חגור חרבך על ירך גבור), דהיינו חרב של ישראל עצמם שתולה על יריכם היא היא שהשחיתה בם ועליה תספק כפים לקונן ולילל, לא על חרב האויב: (יח) כי בחן, ר"ל למה אני מצוה שתספוק על ירך כי זה יהיה הבחינה בשבחון ותנסה לספוק על ירך תמצא שם את החרב המשחתת, ותבחין שעל יריכם נמצא המשחית לא חרב

של

אם־גַּם־שֵׁבֶט מֹאֶסֶת לֹא יִהְיֶה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ יט וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא וְהַךְ כַּף אֶל־כָּף וְתִכָּפֵל חֶרֶב שְׁלִישִׁתָה חֶרֶב חֲלָלִים הִיא חֶרֶב חָלָל הַגָּדוֹל הַחֹדֶרֶת לָהֶם׃ כ לְמַעַן ׀ לָמוּג לֵב וְהַרְבֵּה הַמִּכְשֹׁלִים עַל כָּל־שַׁעֲרֵיהֶם נָתַתִּי אִבְחַת־חָרֶב אָח עֲשׂוּיָה

רש"י

שבט מאסת לא יהיה. אחרי איתנביאו עליהון נביאי ולא תבו, כלומר כבר הדבר בחון שלא ישובו ומה יהא בסופיהון אם גם שבט מואסת לא יהיה אמר ואף שבטא דבית יהודה ובנימין מגלא יגלון ובעובדיהון ביניא לא יתקיימון, מלכות שבט שהיתה מואסת בחבירתה ומלעגת עליהם ועל הרעה הבאה עליהם אף היא לא תהיה ולא תקום. עוד אפרשנו לשון אחר או נשיש וגו' או שמח נשיש כי תאמר אלי שבט בני מואסת כל עץ מלכי יהודה מואסי עבודת אלילים הם כמו שמצינו באביה שאמר (דברי הימים ב' י"ג) ועמכם עגלי הזהב ואסא ויהושפט וחזקיה ויאשיהו שבערו כל עבודת אלילים שבעולם מתחת ידם ואף אלו ישובו בתשובה, זעק והילל. ואל תשים על זאת כי היא תהיה בעמי ולמה כי בוחן כבר בוחן הדבר לפני שלא ישובו תשובה הוגנת, ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה. ומה אם אמתין עוד אפילו אם בא לשוב ולמאוס בעבודת אלילים לא יתקיים הדבר בידם כי ימהרו לשוב לרשעתם והוא שאמר לירמיה אם ישוב לא ישוב: (יט) הנבא והך כף אל כף. כדרך הסופדים, ומה היא הנבואה. ותכפל חרב שלישתה. אני אמרתי חרב חרבו של נבוכדנצר להחריב ירושלים וחרב בני עמון בגדליה, עוד יש חרב שלישית כפולה כי שתיהן אלו חרב חללים תהיה והיא חרב החלל הגדול המפלת חללים רבים: החדרת להם. בכל אשר תלאו תרדוף אתכם בחדרי חדרים הרי יוחנן בן קרח ושרי החיילים ילכו למצרים שם תשיגם חרב וכן בכל המקומות אשר ימלטו מהם אל ערים בצורות כמו שאמור בענין על כל שעריהם נתתי אבחת חרב: (כ) למוג. לשון המסה, לשון אחר לשון דבר נמס: והרבה המכשולים. והרבות המכשולים וכן כל הרבה שבמקרא לשון הרבות הוא לשון פעול: אבחת חרב. יש פותרין טבחת ט"ת תחת אל"ף בא"ע ב"ח, ויש פותרין כמו

מצודת דוד

(יט) והך כף אל כף. דרך צער ואבל: ותכפל. אמור בנבואה אשר החרב השלישית תהיה כפולה ומרובה משתי החרבות שעברו ר"ל גלות צדקיהו תהיה קשה מגלות יהויקים ויהויכין: חרב חללים היא. החרב ההיא תפיל חללים רבים וגם תפיל חלל הגדול ועל המלך צדקיה יאמר כי גם הוא נלקח בשבי וישב במאסר אבל בשתי הגליות הראשונות עם כי נשבו המלכים לא הרגו להכות בעם: החדרת להם. ר"ל החרב ההיא שמורה בחדר מיוחד לבא עליהם: (כ) למען למוג לב. הביאה תהיה למען המס לב האנשים ולהרבות המכשולים ולכן שערי עריהם אתן אבחת חרבי כי בכל עריהם יהרג.

מצודת ציון

יתאונן אדם חי (איכה ג): (יט) והך. מלשון הכאה: ותכפל. מלשון כפל: שלישתה. מלשון שלשה: החודרת. מל' חדר: (כ) למוג. ענין המסה: המכשולים. ענין

מראה יחזקאל

באור הענין

של נבוכדנצר שהיא מבחוץ, ומה אם גם שבט מאסת לא יהיה, ר"ל וא"כ מה ירויחו גם אם לא יהיה שבט של נבוכדנצר שהיא שבט המואסת כל עץ, הלא לא השבט אכלה אותם רק החרב שתלו על ירכם, שהם משחיתים א"ע, אם בפועל ע"י ע"ז, אם ע"י עונותיהם שמחריבים את העיר: (יט) ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף, לסימן הצער, ותכפל חרב שלישתה, ר"ל שחרב של נ"נ היא אינה מוכנת לאכול רק את שליש העם, אבל שני חלקים מהעם שהם כפל של השליש ישחתו ע"י החרב הפנימי שישחיתו א"ע בתוך העיר, וזה מבואר במ"ש למעלה (סי' ה') שצוה לו ה' לגלח שער ראשו וזקנו ולחלקו על ג' חלקים, ובאר לו הנמשל שהשלישית ימותו בעיר בדבר ורעב בימי המצור, ושלישית יפלו בחרב ע"י נבוכדנצר, ושלישית יזרו לכל רוח וחרב יריק אחריהם, נמצא שע"י נבוכדנצר לא נפלו רק שליש, ושני שלישים נפלו ע"י עצמם, אם ברעב ודבר וחרב בתוך העיר בימי המצור, אם אח"כ שנהרג גדליהו בן אחיקם והם הלכו למצרים נגד אזהרת ה' ושם ספו תמו מן בלהות, ועז"א שחרב שלישתה היינו חרב נבוכדנצר שתהרוג שליש, תכפל, ששני שלישים מוכנים עוד לפול, ומפרש ע"י מי יפלו השני חלקים, אמר חרב חללים היא, ע"י החרב של החללים עצמם, שחרב של ישראל המוכנים להיות חללים, חרב של החללים היא תשחית כפל השליש, וכן חרב של חלל הגדול היינו חרב של המלך שעתיד להיות חלל מה שהשחית החלל הזה את העם בהגדו, החודרת לכם שהחרב הזה היא נמצאת בחדריכם בפנים, החרב הנמצא בחדריכם היא תשחית שני שלישים: (כ) למען למוג לב וכו', ר"ל מה שנתתי אבחת חרב של נבוכדנצר ופחדו עליהם, היה רק כדי למוג את לבבם, וכדי

באור המלות

(יט) החדרת. שנמצאת בחדריכם: (כ) אבחת. י"מ כמו אבעת, וי"מ כמו טבחת א' תמורת ט' בחילוף א"ע ב"ח:

שיכנו

לְבָרָק מְעֻטָּה לְטָבַח: כא הִתְאַחֲדִי הֵימִנִי הָשִׂימִי הַשְׂמִילִי אָנָה פָּנַיִךְ מֻעָדוֹת: כב וְגַם־אֲנִי אַכֶּה כַפִּי אֶל־כַּפִּי וַהֲנִחֹתִי חֲמָתִי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי: כג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: כד וְאַתָּה בֶן־אָדָם שִׂים־לְךָ ׀ שְׁנַיִם דְּרָכִים לָבוֹא חֶרֶב מֶלֶךְ־בָּבֶל מֵאֶרֶץ אֶחָד

רש"י

אבעת לשון בעתה ולא יתכן כי התי"ו באבחת אינה יסוד ולא באה אלא לסמיכה והתי"ו בבעתה מן היסוד. ואני אומר אבחת חרב השמעת קול הורגי חרב לשון נביחה גלעפ"י שמיר"ם בלע"ז כי נו"ן בנביחה יסוד נופל הוא כמו נו"ן בנשיכה ותבא אל"ף במקומה כמו (איוב יג) ואחותי באזניכם, אסוך שמן (מלכים ב יד), ומנחם פירש כמו אימת חרב ואין לו דמיון אלא פתרונו לפי ענייניו: אח עשויה לברק. אוי ואח כי עשויה היא ללהט מרוטה ומוברקת: מעטה לטבח. ועשויה בשמלה עד תתפש בכף לטבח ביום המלחמה, ויש פותרין מעטה על לשון מיעוט שמתמעטת כשמשחזין אותה, וטעות הוא בידם כי חסרון הוי"ו ודגשות הטי"ת יורה עליה כי אין המ"ם שורש בתיבה כמ"ם של מעוכה ומשונה ומעוטה ומעולפת ספירים (שיר ה) ומנחם חבר מעטה לשון מחשבה כמו (דניאל ב') התיב עיטה וטעים, אבל דונש פתר אותו כמו עוטה אור כשלמה (תהלים קד): (כא) התאחדי. אל מקום א' או לימין או לשמאל: מעדות. מזומנות: (כב) וגם אני אכה כפי אל כפי. אני אומר לך הכה כף אל כף וגם אני כמוך מקונן עליהם ואכה כפי אל כפי אך חמתי בוערת בי והשאותי אותה: (כד) שים לך שניך דרכים. כמו שהוא מסיים המקרא: ויד ברא בראש דרך עיר. פנה לך מקום בראש דרך שאתה בה ועשה לך כמין דרך מסולשת לפרשת דרכים אחד שונה

מצודת ציון

התשות ונפילת הכח: אבחת. עניינו כמו טבחת בחלוף אל"ף בטי"ת באטב"ח: אח: כמו האח והוא ענין לשון יללה: מעוטה. ענין עטיפה וכריכה כמו מעטה תהלה (ישעיה סא): (כא) התאחדי. מל' אחד: השימי. מל' שומה: השמילי. מל' שמאל: אנה. להיכן: מועדות. מזומנות כמו מועדים לפני היכל ה' (ירמיה כ"ד): (כב) והניחותי. מלשון תנוחה ויאמר על השקטת הכעס וכן והניחותי חמתי בך (לעיל טז): (כד) ויד. מקום כמו יד אבשלום (ש"ב ח)

מצודת דוד

בחרב: עשויה לברק. החרב עשויה לטוהר למען היות לה זוהר להבהיל אנשים והיא מעוטפת בבגד לבל יסור החדוד להיות נכונה לטבוח בה: (כא) התאחדי. כאילו על החרב יאמר אתה החרב הנוראה מבבל לך באחד מן הדרכים או פנה עצמך אל הימין ר"ל ליהודה היושב בימין או השימי עצמך אל השמאל רצה לומר לרבת בני עמון היושב בשמאל ואנה פניך מועדות ומזומנות ללכת: (כב) וגם אני וגו'. כאומר אבל כמו שצויתי לך הנבא וספק כף אל כף גם אני אכה כפי אל כפי כי ידעתי שעל יהודה תלך החרב ובזה תנוח חמתי אשר קנאתי עליהם: אני ה' דברתי. וכן יעשה: (כד) שים לך. עשה לך שני דרכים לבוא באחד מהם חרב מלך בבל:

מראה יחזקאל

באור המלות

אח. מענין שמחה, כמו האח האח ראתה עינינו: (כא) מעדות. ענין זימון: מארץ אחד. מארץ מלך אחד: (כד) ויד. מקום כמו ויד תהיה לך מחוץ למחנה: ברא. מושאל ע"י כריתה, כמו וברא אתהן בחרבותיו: עיר ברא. עיר שנכרתה ושופנה

באור הענין

שירבו המכשלים גם על כל שעריהם כי חרבו תתפשטה בכל שערי המדינה והערים שסביב ירושלים רק להכליה זה נתתי אבחת חרב של נבוכדנצר, אבל לא שיעשה עקר הטבח על ידי חרבו של נבוכדנצר, כי אח עשויה לברק מעוטה לטבח אח הוא לשון שמחה כי החרב שעשויה לברק ולהפחיד, דהיינו חרב של נבוכדנצר, היא מעוטה לטבח, היא לא תטבח רק המעט, שהוא השלים, ויש לשמוח על עשייתה לברק כי שביחתה יהיה מעט נגד שני שלישים שתאכל חרב חללים שהיא חרב ישראל עצמם: (כא) התאחדי עתה יתחיל לצייר ביאת החרב על ירושלים, שכאשר יצא מלך בבל עמד על אם הדרך והיה מסופק אם ילך לימין על ירושלים, או ילך לשמאל אל רבת בני עמון, כמ"ש בפסוק כ"ו, וידבר אל החרב שתבחר את דרכה אנה תלך, או התאחדי הימיני, שתאחד כל מחנותיך ללכת לנגד ימין אל ירושלים, או השימי השמילי או תשימי דרכך לשמאל לרבת בני עמון, אנה פניך מועדות, ר"ל הלא את עומדת בספק ואיך יודעת אן תשימי פניך ללכת: (כב) וגם אני אכה אל כפי, ה' יאמר שהוא יגזור אם שתלך ירושלים ואז יכה כף על כף על גזר הדין, והנחתי חמתי לכלות החמה שי"ל על ישראל, כי אני ה' דברתי וגזרתי שיבחר דרכו ללכת ירושלים, (כמ"ש ירמיה (י' כ"ג) ידעתי ה' כי לא לאדם דרכו וכו' עמש"ש): (כג) ויהי דבר ה' אלי אחר שראה איך החרב מסופקת לאן תלך, בא אליו הדבור לציין לו איך הפיל נבוכדנצר גורל אנה ילך וע"פ גזרת ה' נפל הגורל על ירושלים, שים לך שנים דרכים. צוה לו שיצייר שנים דרכים מחולקים המוכנים שיבא בם חרב של מלך בבל, ושיצייר ששני הדרכים יוצאים מארץ אחד שהוא ארץ כשדים, ויד ברא, שבסוף כל דרך יצייר מקום פנוי, בראש דרך עיר ברא, שבראש כל דרך משני הדרכים יפנה עיר אחת ויכרות אותה להיות מקום פנוי אל

יָצְאוּ שְׁנֵיהֶם וְיָד בָּרֵא בְּרֹאשׁ דֶּרֶךְ־עִיר בָּרֵא׃ כה דֶּרֶךְ תָּשִׂים לָבוֹא חֶרֶב אֵת רַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן וְאֶת־יְהוּדָה בִירוּשָׁלִַם בְּצוּרָה׃ כו כִּי־עָמַד מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶל־אֵם הַדֶּרֶךְ בְּרֹאשׁ שְׁנֵי הַדְּרָכִים לִקְסָם־קָסֶם קִלְקַל בַּחִצִּים שָׁאַל בַּתְּרָפִים רָאָה בַּכָּבֵד׃ כז בִּימִינוֹ הָיָה ׀ הַקֶּסֶם יְרוּשָׁלִַם לָשׂוּם כָּרִים לִפְתֹּחַ פֶּה בְּרֶצַח לְהָרִים

רש"י

לימין ואחד לשמאל: יצאו שניהם. שני הדרכים: ויד ברא. מקום פנה מן הקוצים והברקנים אישרפי"ר בלעז ודוגמתו בספר (יהושע יז) עלה לך היערה ובראת לך שם, ועוד כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו (שם), ומנחם חברם כולם לשון ברירה כמו ברו לכם איש (שמואל א יז) ברא ליסנ"ש בלעז: (כה) דרך תשים לבוא וגו'. סימן שתי דרכים הללו למלך בבל היוצא מארצו על מנת לילך לירושלים או לרבת בני עמון לאיזה מהתיכם שיפול לו גורל בקסמיו עליה כמו שמפורש כי עמד מלך בבל וגו': (כו) אם הדרך. קרפו"ר בלעז: קלקל בחצים. ליהט בלהט חצים זרק חץ כלפי מעלה והיא פונה מאליה לימין או לשמאל ולמקום שהיא פונה היא הגורל: קלקל בחצים. חברו מנחם עם נחשת קלל (לעיל א) ועם לא פנים קלקל (קהלת י), ויש משמע קלקל לשון קלקול כמו (ירמיה ד) וכל הגבעות התקלקלו, ויש לועזים קלקל פרבאי"ש בלעז, וכן ת"י קלקל בחצים קשת בגרריא: שאל בתרפים. צלם שמדבר במכשפות ויש שעה שמכוונת שאם עושהו באותה שעה יש בו דבור לעולם: ראה בכבד. יש בקיאים קוסמים בכבד: (כז) בימינו היה הקסם ירושלם. כל גורלותיו קסמו לו לבא ירושלים: לשום כרים. שלטונים ממונים

מצודת דוד

מדרך אחד. היא בבל: ויד ברא. ברור מקום מיוחד על הדרכים ההם ובהתחלת דרך היוצא מן העיר שם ברור ר"ל את המקום ההוא ברור: (כה) דרך תשים. דרך אחד תשים לבוא בה החרב אל רבת בני עמון: ואת יהודה. ר"ל וגם תשים דרך אל יהודה היושב בירושלים הבצורה והושב לשגב בה: (כו) כי עמד וגו'. ר"ל הדבר הזה בא לרמז אשר מלך בבל עמד בלכתו מארצו על אם הדרך והוא המקום אשר יתפרדו משם הדרכים איזה ילך ואיזה הנחשבות לפנות אל מול המקום ההוא: בראש. בהתחלת שני הדרכים המתפרדים: לקסם קסם. העמידה שם היתה למען לקסם קסם לדעת אנה ילך ואליה: קלקל בחצים. לטש וזכך ברזל החצים עד שהיה מזהיר ביותר והרואה יוכל לראות בו כמו במראה ודרך בעלי הקוסמים לראות בו ולקסום: שאל בתרפים. עשויים המה בצורות אדם ומגידים עתידות ע"י כשוף: ראה בכבד. כי יש בו בהירות בעת שמוציאים אותו מגוף בעל חי והרואה יוכל לראות בו ודרך בעלי הקסם לקסום בו: (כז) בימינו היה הקסם ירושלים. הקסם היה מגיד ללכת בימינו אל ירושלים: לשום כרים. להעמיד אילים מנגחים מול החומות לשברם ולכתתם: לפתוח פה ברצח. לזרז את

מצודת ציון

ברא. מלשון ברירה כמו ברו לכם איש (ש"א י"ז): (כה) את רבת. אל רבת וכן ואת יהודה: בצורה. מלשון מבצר: (כו) לקסם קסם. ענין כשוף: קלקל. ענין לטישה וזכוך כמו והוא לא פנים קלקל (קהלת י) והוא מלשון נחושת קלל (לעיל א): בתרפים. צלמים מגידים עתידות ע"י כשוף כמו ותגנוב רחל את התרפים (בראשית לא): (כז) כרים. כמין אילים עשויים מברזל ובהם מנגחים בחומה להפילה כמוזכר ביוסיפון וכן ושים עליה כרים (לעיל ד): סוללה. הוא תל העפר מול החומה לעלות עליה להלחם ע"ה העיר: דיק. בנין מגדל מעץ מול העיר והוא מתחבולות המלחמה:

מראה יחזקאל

באור הענין

מתנה ל"ל, לסימן שבכ"מ שיבא באחת משני הדרכים יכרית ויברא את העיר ויעשה שם יד ומקום למחנהו: (כה) דרך תשים, מפרש שדרך אחד תשים שתבא החרב אל רבת בני עמון, ודרך אחד תשים שיבא את יהודה בירושלם, בצורה ר"ל דרך תשים בצורה שבצורה שתצייר, תצייר בצורה אחת הדרך לרבת בני עמון, ותצייר בסוף הדרך את עיר רבת בני עמון, ובסוף דרך השני תצייר צורת עיר ירושלים, ותציירם כעיר ברא, היינו כעיר שפנו אותה והבריאוה: (כו) כי עמד, ר"ל וצורות אלה ירמזו על מה שעמד מלך בבל על אם הדרך שמשם יתחלקו שני הדרכים, שם עמד לקסם קסם לאן ילך, והיה הקסם בג' דברים, א] ע"י שקלקל בחצים לראות לאיזה צד יפלו, ב] שאל בתרפים, ג] ראה בכבד של בהמות הנשחטים והיה זה מין קסם אצלם: (כז) בימינו היה הקסם ובכל פעם בא הקסם בצד ימינו שילך על ירושלים, שהוא לימין, ובא הקסם על שבעה דברים, א] ירושלים שילך לירושלים לא לרבת בני עמון, ב] לשום כרים שבם לוחמים להפיל החומה, ג] לפתוח פה ברצח שלא לפתוח בדברי שלום ונתח רק שיפתח ברציחה, ד] להרים קול בתרועה שהיה אצלם

באור המלות

מקומה, וברא נוי, שתפנה יד ותפנה עיר: (כה) בצורה. הב' הוא ב' השימוש, ר"ל כן תצייר בצורה הזאת: (כו) קלקל. הפלין החצים בקלות. כמו וכל הגבעות התקלקלו, וי"מ מענין נחושת קלל לוטש החצים שיהיו קלל ומביט בהם והוא מין קסם כמו תרפים: (כז) כרים, סוללה, דיק. עי' פי' למעלה (ד') והסדר הוא דיק, ואח"כ בונים סוללה, ואח"כ משימים כרים, כמ"ש למעלה שם ולקמן כ"ו ח', רק הקסם

קֹ֖ול בִּתְרוּעָ֑ה לָשׂ֤וּם כָּרִים֙ עַל־שְׁעָרִ֔ים לִשְׁפֹּ֥ךְ סֹלְלָ֖ה לִבְנ֥וֹת דָּיֵֽק׃ כח וְהָיָ֨ה לָהֶ֤ם כִּקְסָום־שָׁוְא֙ בְּעֵ֣ינֵיהֶ֔ם שְׁבֻעֵ֥י שְׁבֻע֖וֹת לָהֶ֑ם וְהֽוּא־מַזְכִּ֥יר עָוֺ֖ן לְהִתָּפֵֽשׂ׃ כט לָכֵ֞ן כֹּֽה־אָמַ֣ר אֲדֹנָ֣י יְהוִ֗ה יַ֚עַן הַזְכַּרְכֶ֣ם עֲוֺנְכֶ֔ם בְּהִגָּלוֹת֙ פִּשְׁעֵיכֶ֔ם לְהֵֽרָאוֹת֙ חַטֹּ֣אותֵיכֶ֔ם בְּכֹ֖ל

יתיר ו'

רש"י

בלשון גייסות: לשום כרים על שערים. אלה וגייס הלך שב על שער פלוני: לשפך סללה. שופכין עפר וסוללין ועוברין אל גבוה וכובשין אותה כעין. שכובשים אלי המגדלים לעמוד עליו ולהלחם בבני העיר: (כח) והיה להם. לישראל מה שעשה נבוכדנצר: כקסם שוא. ולא יאמינו שילך אך באמת שבועי שבועות להם ארבעים ותשע פעמים קסם להם נבוכדנצר וכל הקסמים כוונו זה כזה: והוא מזכיר עון להתפש. נבוכדנצר בקסמו את קסמיו היה מזכיר עונות שביד ישראל שהיו מודיעים לו עמון ומואב שכניהם שהיו שומעין את תוכחות הנביאים: להתפש. שיהיו ישראל נתפשים בידו: (כט) יען הזכרכם עונכם. שאתם מחדשין עבירות מיום אל יום ועונותיכם הראשונים מוכרים על ידיהם: בהגלות פשעיכם. החדשים: להראות

מצודת ציון

(כח) שבועי שבועות. מלשון שבועה: (כט) עלילותיכם.

מצודת דוד

בשעה שירצחו את בני העיר: לשרים קול בתרועה. להשמיע את העם: על שערים. לשבר השערים: לשפוך וגו'. הם ענייני מלחמה: (כח) והיה להם. לישראל היה בעיניהם כקסם שוא ר"ל מה שעלה בקסמיו לעלות ירושלים היה בעיניהם שוא כי חשבו שלא יוכל לכבשה כאילו הכשדים נשבעו להם שבועות רבות שלא יכבשו אותה: והוא מזכיר עון. אבל כ"א מאנשי ירושלים הוא מזכיר את העון לפני המקום בעשותו כפעם בפעם לזאת סבה שיהיה נתפש ביד האויב: (כט) יען הזכרכם עונכם. בעבור שאתם מזכירים עונותיכם הראשונות במה שאתם מגלים פשעיכם החדשים לעשותם בפרסום: להראות. למען יהיו נראים חטאתיכם אשר מאז בסבת כל עלילותיכם החדשות וכפל הדבר במ"ש:

מראה יחזקאל

באור המלות

בא לשפך שיתחיל בכרים, וגם ישימם על השערים כאילו א"ע לסוללה לשגית אתם עם הכרים, וא"ל להקדים הדיק לסגור בעד בני העיר, כי אלשים המה, וכן אמר (י"ז י"ז) בשפוך סוללה ובנות דיק, כי נבוכדנצר שפך סוללה תחלה כפי שעלה בידו הקסם: (כח) שבעי שבעות: שבע פעמים שבע, ובא המספר במשקל נקבה (לקמן מ"ה כ"א) שבועות ימים: (כט) עונכם, פשעיכם, חטאתיכם. העון בסבת עוות השכל והכפירה, והפשע הוא המרד, והחטא בסבת התאוה, (אילת השחר כלל שס"ג) עיי"ש: הִזָּכֶרְכֶם

באור הענין

סימן נלחון, ה] לשים כרים על שערים שאחר כך ישים הכרים בגד שם הבערים לשבור את השער, ו] לשפך סללה שמשם יורו חצים אל העיר, ז] לבנות דיק בצורים חומה סביב חומת העיר לבל יוכלו העם לצאת מן המצור: (כח) והיה להם הקסם שוא בעיניהם, ולאנשי ירושלים היה כ"ז בעיניהם כקסם שוא שאין בו ממש, שבועי שבועות להם ר"ל הגם שבא הקסם על ז' דברים שהזכיר בפסוק הקודם ועל כל דבר השליך הגורל שבע פעמים (כי מספר השביעית היה נוהג אצלם במעשיהם כמו אשר כנודע) והגם שבא הקסם מכוון בשבע פעמים שבעה בכ"ז היה בעיניהם כקסם שוא, והוא מזכיר עון להתפש, ר"ל ובאמת מה שבא הקסם במספר שבעה בזה הזכיר עונם שבטלו שבת ושמטה וחללו את מספר השביעית, שמצד זה נתחייבו גלות שבעים שנה, כמ"ש בתוכחה אז תרצה הארץ את שבתותיה ח"ש שהקסם הזכיר עון השביעית שבו יתפשו. גם יל"פ עפמ"ש בסי' שאחר זה, והנה הכיתי כפי על בצעך ועל דמך, מבואר שהכאת הכף שהוא גמר הגזירה היה בעבור עון הבצע והגזל ובעבור ש"ד, וא"כ מ"ש למעלה וגם אני אכה כפי על כפי והניחותי חמתי שהוא גמר הגזרה שיפול הקסם על ירושלים היה בעבור גזל וש"ד, וכשתמנה תראה שמן העונות שחשב בסימן שאחר זה בתועבות ירושלים יש שבעה שהם נוסב גזל וש"ד, א] נשיאי ישראל וכו' למען שפך דם (פסוק ו'), ב] עשק גר (פסוק ז'), ג] אונאת יתום ואלמנה (שם), ד] אנשי רכיל היו בך למען שפך דם (פ"ט), ה] שוחד לקחו בך למען שפך דם (פסוק יב), ו] נשך ותרבית (שם), ז] ותבצעי רעיך בעשק (שם), ובכל קללות התו"כ חשב שבע שבע, שבע על חטאתכם, ובארתי בפי' שם איך באו הסדרים ז' פעמים ז', כנגד ז' עונות, ועז"א שבועי שבועות להם והוא מזכיר עון להתפש: (כט) לכן כה אמר ה', יען הזכרכם עונכם, ר"ל שאתם אינכם כמודה ועוזב, בין מן העונות שהם בסבת הכפירה והסכלות, שרובם הם נסתרים בלב ואתם מזכירים אותם, וכן פשעיכם שהם המרדים הם נגלות שאתם מורדים בפרהסיא, וכן החטאים שהם בסבת התאוה הם נראות לכל בכל עלילותיכם, שהם הפעולות היוצאות ע"י תכונות הנפש המוסריות, שהמדות והתכונות שלכם שהם שורש לעלילות אלה כולם רעים וחטאים, ולכן יען הזכרכם, כמו שאתם מזכירים עונכם כן אתם נזכרים לרוע במעשה הקסם שבא על מספר השבעה כנ"ל, ולכן בכף תתפשו:

עֲלִילוֹתֵיכֶם יַעַן הִזָּכֶרְכֶם בַּכַּף תִּתָּפֵשׂוּ׃ ל וְאַתָּה חָלָל רָשָׁע נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּא יוֹמוֹ בְּעֵת עֲוֺן קֵץ׃ לא כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הָסִיר הַמִּצְנֶפֶת וְהָרִים הָעֲטָרָה זֹאת לֹא־זֹאת הַשָּׁפָלָה הַגְבֵּהַ וְהַגָּבֹהַּ הַשְׁפִּיל׃ לב עַוָּה עַוָּה עַוָּה אֲשִׂימֶנָּה גַּם־זֹאת לֹא הָיָה

ת"א ואתה חלל. ברכות י"ט : הסיר. גיטין ז' : עוה. ע"ז ד' :

רש"י

מעלליכם. הישנים: יען הזכרכם. לפני לרעה לפיכך בכף תתפשו. ביד מלכא דבבל תתמסרון: (ל) חלל רשע. חייב להיות חלל ברשעך: נשיא ישראל. צדקיהו: בעת עון קץ. בעת שתמלא הסאה והגיע העון האחרון המשלים את הסאה: (לא) הסיר המצנפת וגו'. כתרגומו אעדי מצנפתא מסריה כהנא רבא ואבטל כתרא מצדקיה אמר דין ודין באתריה לא יתקיים: השפלה הגבה וגו'. גדליה בר אחיקם דלא הוה דיליה יסביניה וצדקיהו דדיליה הוא יעדי מיניה: (לב) עוה עוה. לשון עי השדה ל' חורבה אמר חורבה פעמים ושלש אשימנה כבר נטלה מיכניה ונתנה לצדקיה ומצדקיה תנתן לגדליה הרי שלש, ומנחם חבר עוה עם עותה ושתי המלכה (אסתר א'), העוינו והרשענו (תהלים קו): גם זאת לא היה. גם לגדליה לא תתקיים

מצודת דוד

יען הזכרכם. בעבור שאתם מזכירים עונותיכם לכן תתפשו בכף מלך בבל: (ל) ואתה חלל רשע. אתה רשע המחולל מן הקדושה ועל צדקיה יאמר: בא יומו. שקעה שמשו והצלחתו בעת עשותו העון המשלים את הקץ ותמלא את הסאה: (לא) הסיר המצנפת. אתה צדקיה הסר המצנפת והרם את העטרה מעל ראשך כי לא תמלוך עוד ולא תמשול בישראל: זאת לא זאת. ר"ל הרעה הזאת אשר באה ליהויקים וליהויכין לא דומה הזאת הרעה הבאה עליך כשגלה יהויקים מלך בנו יהויכין וכשגלה יהויכין מלך צדקיהו אחי אביו ממשפחתו אבל אחר שגלה צדקיה לא נשאר מי מולך ומושל ממשפחתו: השפלה. יהויכין שכבר גלה והושפל אותו אגביה כי מזרעו יצא זרובבל ומלך המשיח: והגבוה. צדקיהו שהוא מולך עתה במעלה ורוממות אותו אשפיל כי יגלה ולא ימלוך מי מזרעו: (לב) עוה עוה עוה אשימנה. את המלכות הזאת אעשה מעוות ומעוקם ועל צדקיהו יאמר וכפל המלה שלש פעמים לומר שעד עולם לא ימלוך מי מזרעו: גם זאת לא היה. ר"ל גם הגבהה הזאת שיהיה ליהויכין שיצא מזרעו זרובבל לא יהיה הגבהה שלימה עד בוא מזרעו מלך המשיח

מצודת ציון

מעשיכם: (ל) חלל. [illegible] זהו הפך הקדושה: בא. ענין שקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כח): יומו. השמש תקרא יום כמו לרוח היום (בראשית ג) ור"ל הצלחתו שמאירה כשמש: קץ. סוף: (לא) המצנפת. כובע שמיוחד לחשובים ומושלים: (לב) עוה. מלשון עוות ועקום: אשימנה.

מראה יחזקאל

באור הענין

זאת הקסם בכף נ"ב על ירושלים: (ל) ואתה חלל רשע, עתה יבא על צדקיהו וקראו חלל ע"ש סופו (כמ"ש חרב חלל הגדול), אשר בא יומו בעת עון קץ, שהעון האחרון שבו נתמלא הסאה הוא קץ למלכותו, ועל ידו בא יומו לקבל ענשו: (לא) כה אמר ה', הנה בעת שהיו מלכי ישראל צדיקים היו מרימים כבוד המקדש וכבוד הכ"ג העומד לשרת בבית ה', והיו מוסרים את הכהונה ביד איש צדיק הראוי לכך וכבודו היה גדול כמו המלך, אבל בעת שהיו רשעים היו משפילים כבוד הכהונה וכבוד המקדש ועבודת ה' בו, ובאמת כבוד המלכות היה תלוי בכבוד הכהונה, שאם הרימו כבוד הכהונה וכבוד בית ה', היה ה' משגיח גם על כבוד המלכות שירום ונשא ויגבה מאד, ובעת בזו כבוד הכהונה בזוי ה', יקלו והיה ה' משפיל כבוד העטרה שלבש המלך, והנה המצנפת היה נותן בראש הכ"ג ומורה על כתר הכהונה הגדולה, והעטרה היתה נתונה בראש המלך, ובזמן שהיה המצנפת בחשיבות בראש הכ"ג היתה העטרה בחשיבות בראש המלך, (כמ"ש חז"ל בגיטין דף ז'), אומר אליו, הסיר המצנפת והרים העטרה? אתה חשב בדעתך להסיר את המצנפת מן הכהן גדול ולהשפיל כבוד הכהונה והמקדש, ולהרים העטרה של המלך, להגדיל כבוד המלוכה ולהשפיל כבוד הכהונה? זאת לא זאת? ר"ל אתה רוצה שיהיה זאת ולא יהיה זאת, ר"ל שתתקיים העטרה ולא יתקיים המצנפת? (ואיך אפשר זה שיהיה זה בלא זה, והלא כבוד המלוכה נמשך מכבוד הכהונה), השפלה הגבה, אתה רוצה להגביה את העטרה שהיא שפלה במדרגתה ולהשפיל את המצנפת שהיא גבוהה באמת באשר הוא כבוד ה': (לב) עוה עוה אשימנה, לכן אשים את העטרה עוה שלש פעמים שג' פעמים העוה נבוכדנצר את העטרה מיהויקים ויהויכין וצדקיהו, עד שגם זאת לא היה עד שגם העטרה לא יהיה עוד כי תפסוק המלכות ולא תהיה עוד, עד בא אשר לו המשפט עד באחרית הימים יבא האיש המיועד שלו המשפט ליטול את העטרה והוא המלך המשיח, ונתתיו, לו אתן את העטרה במהרה, שהוא יתנהג במשפט באשר

באור המלות

מקור מבנין נפעל: עון קץ. עון האחרון המגיע הקץ והכליון, וכן לקמן (ל"ה ה'): (לא) הרים. פי' המפ' כמו הסר, ולא כמו לשון הרמה על הסרת הדבר, כי וירם את המחתות ודומיה' הוא מלשון הרמה, וכן לשון תרומה

עַד־בֹּא אֲשֶׁר־לוֹ הַמִּשְׁפָּט וּנְתַתִּיו׃ לג וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶל־חֶרְפָּתָם וְאָמַרְתָּ חֶרֶב חֶרֶב פְּתוּחָה לְטֶבַח מְרוּטָה לְהָכִיל לְמַעַן בָּרָק׃ לד בַּחֲזוֹת לָךְ שָׁוְא בִּקְסָם־לָךְ כָּזָב לָתֵת אוֹתָךְ אֶל־צַוְּארֵי חַלְלֵי רְשָׁעִים אֲשֶׁר־בָּא יוֹמָם בְּעֵת עֲוֹן קֵץ׃ לה הָשֵׁב אֶל־תַּעְרָהּ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־נִבְרֵאת בְּאֶרֶץ מְכֻרוֹתַיִךְ אֶשְׁפֹּט אֹתָךְ׃

ת"א רחזות לך. סוחס מס: לתת אותך. סוסס מ"ס:

רש"י

עד בא ישמעאל בן נתניה: אשר לו המשפט. אשר עליו שמתי להפרע נקמתי ומשפטי: ונתתיו. בידו: (לג) אל בני עמון ואל חרפתם. אשר שמחו בנפול גורלו של נבוכדנצר בקסמיו לבא על ירושלים וחרפו אותי ואת עמי נאמר יד עבודת אלילים שלהם רמה: להכיל. להפיל חללים רבים: למען ברק. למען לא יהפך מרצה להם. שלה בחללים: (לד) בחזות לך שוא. קוסמי עמון חזו להם שוא לאמר לא יבא עוד עליכם: לתת אותך אל צוארי חללי רשעים. לכשעותך ולתת את צואריך כצוארי חללי רשעים של ישראל: אשר בא יומם וגו'. יום שלהם: (לה) השב. כמו השב ספרי הסי"ן רפה, המתיני עד שוב חרב של

מצודת ציון

אלמון שומה: (לג) פתוחה. שלופה מתערה כי בפותחה בתערה כאילו היא סגורה: להכיל. ענין החזקה וסבל כמו כי מזבח וגו' קטן מהכיל (מ"א ח): (לד) בחזות. ענין ראיית הכוכבים כמו החוזים בכוכבים (ישעיה מז): אל צוארי. עם צוארי ר"ל דומה להם: בא. ענין שקיעה: יומם. כן תקרא השמש ור"ל שמש הצלחתם: (לה) תערה. הוא תיק החרב: מכורותיך מגורותיך כמו מכורותיך

מצודת דוד

אשר לו משפט המלוכה ולו אתן הנבכסה שלומה: (לג) ואל חרפתם. על חרפתם אשר חרפו את ישראל בזה בהלך נ"נ על ירושלים מפני הקסם: חרב חרב. ככל המלה להוזק: פתוחה. שלופה היא מתערה לטבח וכאומר הנה גם עליך תעבור: מרוטה להכיל. עוד היא מלוטשת להחזיק ולהכיל הרג רב ולמען הרבות ברקה ואורה להבהיל אנשים: (לד) בחזות. בעבור כי חוזי הכוכבים חזו לך שוא ובעבור כי הקוסמים קסמו לך כזב לאמר שלא תפגש חרב. מלך בבל לכן גם כי לתת אותך עם צוארי של חללי רשעי ישראל להיות דומה להם אשר שקעה שמשם והצלחתם בעת עשותם עון המעלים את הקץ וממלא את הסאה: (לה) השב אל תערה. וכי תשיב החרב אל התערה לבל תהרוג עוד באתם

מראה יחזקאל

באור המלות

שמיס הקדש מן החול, ולמ"ש הוא כפשוטו הרמת המעלה והכבוד: (לג) פתוחה. היא הוצאת החרב מתערה שהיא סגורה בו: להכיל. להחזיק בה ולישא אותה, וכן נלאיתי הכיל, לישא הדבר, וכן ומי יכלנו (יואל ב'), ישאנו: (לה) מכרותיך. כמו מגורותיך, מקום שדר שם בקביעות כנ"ל (ט"ז ג'):

באור הענין

הוא יהיה ראוי לה: (לג) ואתה בן אדם הנבא אל בני עמון, ינבא על בני עמון ששמחו על שנסתלק נבוכדנצר מללחום אתם ונפל הקסם על ירושלים, והרפו את ישראל, כמ"ש שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון, ומלבד זה שלח בעלים מלך בני עמון את ישמעאל בן נתניה להרוג את גדליה בן אחיקם כדי שלא תהיה שארית בא"י, אבל זה עצמו גרם לו שבא נבוכדנצר אח"כ ונקם מהם והחריב את בני עמון, ואמרת חרב חרב פתוחה, ר"ל אל תחשבו שלא תבא חרב נבוכדנצר עליכם, כי החרב כבר יצאה מתערה והיא פתוחה ולא תשוב עוד אל תערה, למבח מרוטה, והגם שהיא עתה מרוטה שהוסר החידוד שלה, כי לע"ע לא יבא עליכם, בכ"ז מרט אותה שתהיה מוכנת אח"כ לטבח, שבעת יכבוש ירושלים תשוב נגד חרבו עליכם, והיא מרוטה להכיל למען ברק, הוא כשני הטעמים שאמר למעלה שמרט החרב, א] להכיל, כדי שצד הממורט יהיה בית יד שבו יכיל ויחזיק החרב, כמ"ש ויתן אותה למרטה לתפוש בכף, ב] למען ברק שע"י שמרטה יש לה ברק ומפחדת את הרואים כמ"ש למען היות לה ברק מורטה, ור"ל שע"י שנסתלק עתה מבני עמון יהיה לו כח אח"כ לאחוז החרב אחר שילכד את ירושלים, א] שאם היה לוחם בתחלה עם בני עמון וישראל ביחד לא היה לו כח ללחום עם שני אומות, ב] שעי"כ נפל פחדו על כל שכני א"י וכבשם בנקל יותר: (לד) בחזות, אמנם ממה ששלחת את הרבך להרוג את גדליה, וזה בא ע"י שקוסמך חזו לך שוא, לתת אותך אל צוארי חללי רשעים, הם הגרי לך בחרבך מוכנת להרוג יתר הפליטה, שנשאר מישראל, שהם כבר חללים וראוים למות ברשעם, כי כבר בא יומם בעת עון קץ, שנתמלא סאתם ואיך צריך רק להט הרבך על צוארם בלא מלחמה כלל, כי כן הרגו בערמה בלא מלחמה: (לה) השב אני אומר לך שהוא מחזה שוא, ואני מצוה שתשיב חרבך אל התערה, וישמעאל ואנשיו ישבו בחזרה לרבת בני עמון, ושם אשפט אתך על הרצח הזה כי

(לו) וְשָׁפַכְתִּי עָלַיִךְ זַעְמִי בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי אָפִיחַ עָלָיִךְ וּנְתַתִּיךְ בְּיַד אֲנָשִׁים בֹּעֲרִים חָרָשֵׁי מַשְׁחִית׃ (לז) לָאֵשׁ תִּהְיֶה לְאָכְלָה דָּמֵךְ יִהְיֶה בְּתוֹךְ הָאָרֶץ לֹא תִזָּכֵרִי כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃

כב (א) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (ב) וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֲתִשְׁפֹּט הֲתִשְׁפֹּט אֶת־עִיר הַדָּמִים וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ׃

רש"י

ישראל אל מצרים ואחר כך כשיגמור נקמתו בישראל ישוב עליך ובמקום אשר נבראת וגו': (לו) אפיח עליך. לשון נפיחה אש במפוח: אנשים בוערים. מנהיגין עצמן כשגעון לחבל ולהשחית: חרשי משחית. אומנין לקלקלה. זה ימי"ם רבי"ם שפירשתי פרש"ה ז"ו כלש"ל כתו"ב למעל"ה, עכשי"ו אנ"י רוא"ה בשינו"י לשונות שב"ה שאי"ן הנבי"א מדב"ר אל"א ע"ל החר"ב. להם אומר אל צוארי חללי וגו'. השב אל תערה וגו'. אפיח עליך וגו'. אינו נופל לי זה אלא על מסכת וכן חרשי משחית, ונראה בעיני שעל נבוכדנצר נאמרה נבואה זו וכן משמע הנבא ואמרת כה אמר ה' אלהים על בני עמון ועל חרפתם כלומר (שמרפתם שמחרפים היו) על נבוכדנצר (בשביל נבוכדנצר) שבני עמון מחרפים את ישראל על שהחריבם נבוכדנצר: (לג) חרב חרב פתוחה. חרב נבוכדנצר הכפולה לצאת בשני הדרכים על ירושלים ועל בני עמון כמו בפרשה העליונה הרי פורענות לבני עמון: (לד) בחזות לך שוא בקסם לך כזב. אתה סבור כי על ידי קסמיך של הבל ושוא וכזב אתה מצליח שהחרב נתונה אל צוארי חללי הרשעים שבא יומם בגזרה מלפני בעת תשלום את קיצם: (לה) השב אל תערה. כלומר העת יבא שתשוב החרב אל תערה ותקבל החרב פורענותם מיד מלכי מדי ואני אפיח עליך באש עברתי והיה נתונה ביד אנשים בוערים שהם חרשי משחית שיצאו לאבדך ולמורעך כאשר מה זו וישחיתוך:

כב (א) ויהי דבר ה' אלי לאמר: (ב) התשפט את עיר הדמים. ירושלים: והודעתה. מפיק ה"א

מצודת דוד

לא יהיה כן כ"א במקום אשר נבראת בארץ מגורך שם אשפוט אותך בחרב מלך בבל: (לו) ושפכתי. שם אשפוך עליך זעמי: באש עברתי. כאש הבוערת אביא עליך אפוח בה לבעירה ולהלהיבה ר"ל בכל כעס תגבר בעברה והזעם: אנשים בוערים. יודעים להבעיר את האש: חרשי משחית. אומנים בקיאים במלאכת ההשחתה: (לז) לאש. שיבעירו הכשדים: בתוך הארץ. יהיה נבלע בארץ לבל יהיה נראה לעינים ולכן לא תהיה מוזכרת ממי לקחת נקמתך: כי אני ה' דברתי. לכן כן יהיה:

כב (ב) התשפוט. בה"א השאלה רצה לומר האם רוצה אתה להתווכח עם אנשי עיר הדמים השופכת דם אנשים

מצודת ציון

ומולדותיך (לעיל טז): (לו) זעמי. ענין כעס: עברתי. מל' עברה וקצף: אפיח. ענין נשיבת האויר להבעיר האש: בוערים. מבעירים אש: חרשי משחית. אומני השחתה:

כב (ב) התשפוט. ענין ויכוח:

מראה יחזקאל

באור הענין

בעבור זה יבא נבוכדנצר אל ארצך שהוא במקום **אשר נבראת**, שם יהרוג את בני עמון שמה נכרא החרב, וגם את ישמעאל ואחיו שמה ארץ מכורתו שגר שם: (לו) ושפכתי, שם אשפך עליך זעם העונש על התועבות, **ואפיח עליך באש עברתי** להאביד את כלל העם, ונתתיך מלייך שימסור את החרב ביד אנשים בוערים, שעת יפיח עליה את העברה ישחיתו את החרב, שהם אומנים להשחית ולקלקל, עד כי. (לז) **לאש תהיה לאכלה**, ודמך שנשפכת **יהיה בתוך הארץ** שמה בארצך יקום ממך, וישפך דמך ולא יגלוך לגולה באופן שישאר זכר ממך רק יהרוג ויאבד אותך, **עד שלא תזכרי עוד**:

כב (א) **ויהי דבר ה' אלי**, אחר שנבא כי כ"כ עמד נרא"ם שני הדרכים וה' גמר הדין שיפול הגורל על ירושלים לא על רבת בני עמון, הלא יפלא וכי בני עמון צדיקים עד ישראל, לכן הודיע לו ה' חטאי ירושלים שעל ידם יצא הקצף עליהם, וגם באר לו בסוף הנבואה שאין בניהם צדיקים שיגינו עליהם כי היו כולם לסיג: (ב) **התשפט**, אם תרצה לשפוט אותם מדוע נתחייבו כליה (ולכן קראה **עיר הדמים**, אם על דמים שנשפכו בתוכה ברצח, אם על דמי חללים שהרג האויב) אם תרצה לשפוט ולדעת סבת עונשם, **והודעתה את כל תועבתיה** ונגלות שבא המשפט כפי הדין:

באור המלות

(לו) זעמי, עברתי. שניהם משתתף עם השמות המורים על הקללה והעונש, והעברה משתתף עם השמות המורים על הקצף והחרון, (יבעיה י' ה'), וגדר עברה, שעי"ז כנוסו יעביר הגבול לשפוך חמתו גם על שבלתו תוצאה (ושעיה י"ג ט'):
(ב) התשפט התשפט. ידוע שהכפילה היא שופט ומכתפח בעצמו אם ישפוט ויחקור אחר עונות ירושלים, א"ע ס' וכי תשפוט ותחקור ע"ז אם תשפוט את עיר הדמים? אני

ג וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה עִיר שֹׁפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים עָלֶיהָ לְטָמְאָה: ד בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר־שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר־עָשִׂית טָמֵאת וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ וַתָּבוֹא עַד־שְׁנוֹתָיִךְ עַל־כֵּן נְתַתִּיךְ חֶרְפָּה לַגּוֹיִם וְקַלָּסָה לְכָל־הָאֲרָצוֹת: ה הַקְּרֹבוֹת וְהָרְחֹקוֹת מִמֵּךְ יִתְקַלְּסוּ־בָךְ טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה: ו הִנֵּה נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם: ז אָב וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ לַגֵּר עָשׂוּ בַעֹשֶׁק בְּתוֹכֵךְ יָתוֹם וְאַלְמָנָה

רש"י

והודעת אותה: (ג) עיר שופכת דם בתוכה לבוא עתה. הרי זה מקרא מסורס וזה פירושו עיר שופכת דם בתוכה אמר ה' אלהים לבוא עתה: ועשתה גלולים. כמו ואשר עשתה גלולים וגו': (ד) שנותיך. גזרת ונוספה (דברים ד) בני' שאמר משה: וקלסה. דבה שהכל נדברים בה פרלי"ן בלעז: (ה) יתקלסו בך. ומה היא הקלסה טמאת השם זו היא שממאת את שמה שהיו נקראים עם קדוש בנים ליוצרם וגרמו לעצמם להקרות עם טמא שפתים (ישעיה ו): איש לזרעו. כל דאלים גבר: (ז) אב ואם הקלו בך. כל התועבות שבפ' קדושים תהיו שהוזהרו עליהם נמנו כאן: קדשי בזית. ולא

מצודת ציון

(ג) עתה. מלשון עת וזמן: (ד) אשמת. מל' אשמה ורשע: וקלסה. ענין לעג כמו לחרפה ולקלס (ירמיה כ): (ה) רבת. מל' רבוי: המהומה. ענין הרעשת קול: (ז) הקלו. מלשון

מצודת דוד

נקיים: והודעתה. אז הודע להם בהוכחה את כל תועבותיה: (ג) עיר שופכת דם. ר"ל זאת העיר שבעבור שהיו אנשים שופכים דם בתוכה סבבה העדה לבוא עתה וזמן התשלום גמולה: ועשתה. ועוד עשתה עליה דברים תעובים ומאוסים בגלל של רעי למען טמא את העיר הואת להרחיקה מעל פני: (ד) אשמת. נעשית בעלת אשמה: טמאת. את העיר: ותקריבי ימיך. בעצמך הקרבת ימי הגמול והתשלומין: ותבוא וגו'. כפל הדבר במ"ש: על כן. בעבור עונך מסרתיך אל העמים שיחרפו אותך וילעגו בך: (ה) יתקלסו בך. ילעגו עליך: טמאת השם. אתה יהרהל בטמאת שמך בעשות מעשים קלים ואתה בעלת רבת המהומה כשמע מצעקת יללת הנעשקים בך: (ו) איש לזרעו. הנשיאים היו בך כ"א לפי כח זרועו ומבלי מעשה היושר: למען שפך דם. עם כח הזרוע: (ז) לגר עשו בעושק. ר"ל כל מה שעשו עם הגר

מראה יחזקאל

באור המלות

אומר לך הודע אותה את כל תועבותיה: (ד) ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך. השנים מציינים בנות עולם, שבכל שנה יתחדשו השנויים בנמצאי העולם, והימים (כהאינו בא על ימים אחדים) יציין השמך הזמני המיועד לכל נמצא בכלל, כל הימים אשר אתם חיים על האדמה, וכהאמר כמה ימי שני חייך, היינו השמך הכללי משני חייך, ומצאנו הרבה פעמים שמציין בימים הימים הטובים, והשנים יציין השנויים שיעשו בחיי האדם ברובן רעים, כי כל שנה יבונס ליחותו ומזגו ויותך ויופסד ויתקרב אל הזקנה, ודייק יראת ה' תוסיף ימים ובנות רשעים תקצורנה, ודברנו מ"ז בכ"מ, ואמר פה הקריבי ימיך שנגמרו ימי הטובה ובא קיצם, ובאה עד השנויים שיתחדשו עליך לרעה: חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות. קלסה היא יותר מחרפה בסוף שמאמר שעושים לשחוק ולגנאי, וכבר בארתי למעלה (ו' ט', י"ב ט"ו) שבכל הספר הזה יציין שגלו בגוים ומהם נהפזרו לארצות רחוקות, ובזה מוסיף שלא לבד שיהיה חרפה, כי יהיה גם קלסה, ולא לבד לגוים הסמוכים, כי גם לארצות רחוקות כמ"ש הקרובות והרחוקות וכו': (ו) איש לזרעו היו. הזרוע מציין התאים הכח, והנשיא אשר במשפט יעמיד ארץ

באור הענין

(ג) עיר שפכת דם שעקר הגז"ד בא ע"י הדם ששפכו בתוכה שעי"כ בא עתה וזמן כליונה, ואחר מזה עשתה גלולים ויתר תועבות לטמאה כמו שיפרש: (ד) בדמך אשר שפכת אשמת, שעקר האשם והעונש היה בעבור שפיכת דמים, ובגלוליך אשר עשית טמאת, כי על האשם יכופר לו אחר שיקבל עונשו, אבל גם אח"כ ע"י טמאה מיתר הגלולים, לכן ע"י ש"ד הקריבי ימיך יבא זמן כליונך במהרה, וע"י הגלולים תבא עד שנותיך, אחר שיבא יום מפלתך וגלותך יתחילו לך שנים שונות שאין לך יום שאין קללתו מרובה מחברו, בגם בגוים לא תמצא מנוח, ומפרש על כן נתתיך חרפה בגוים שמן ירושלים באו אל הגוים הקרובים ושם היו לחרפה, ומן הגוים נפזרו בארצות רחוקות ושם היו לקלסה, ומפרש. (ה) הקרבות וגם הרחקות ממך יתקלסו בך, ומפרש הרחוקות יתקלסו מפני שאת טמאת השם, שיצא שמך למרחוק שאת טמאה, והקרובות יתקלסו בך מפני שאת רבת המהומה שהם יראו בעיניהם המהומות אשר בתוכך: (ו) הנה, העם יתקנו מעשיהם ע"י שישמעו לגדוליהם, והם או הנשיאים שהוקמו עליהם מצד מעלתם ובחירתם אותם, א. האבות שישמעו לקולם מצד הטבע, והם לא יקבלו לימוד מנשיאיהם שהם עצמם שופכים דם בזרוע חזקה שלא במשפט, ולא מן ההורים, כי (ז) אב ואם הקלו בך, וכמו שהוסר היראה והכבוד מן הגדולים כן בהפך עשקו את החלשים גר

הונו בך׃ (ח) קדשי בזית ואת־שבתתי חללת׃ (ט) אנשי רכיל היו בך למען שפך־דם ואל־ההרים אכלו בך זמה עשו בתוכך׃ (י) ערות־אב גלה־בך טמאת הנדה ענו־בך׃ (יא) ואיש ׀ את־אשת רעהו עשה תועבה ואיש את־כלתו טמא בזמה ואיש את־אחתו בת־אביו ענה־בך׃ (יב) שחד לקחו־בך למען שפך־דם נשך ותרבית לקחת ותבצעי רעיך בעשק ואתי שכחת נאם אדני יהוה׃ (יג) והנה הכיתי כפי אל־בצעך אשר עשית ועל־דמך אשר היו בתוכך׃ (יד) היעמד לבך אם־תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך אני יהוה דברתי ועשיתי׃

רש״י

כמו שאמרתי לבניכם תזבחו (ויקרא י״ט): (ט) ואל ההרים אכלו בך. ובמוריה אכלו בין לשמותא: זמה עשו. עצות של רשע: (יב) ותבצעי רעיך בעשק. העשרת את אוהביך בעושק שעשקת מן העניים, לשון אחר ותבצעי לשון גזל כמו ובוצע ברך נאץ ה׳ (תהלים י) וכה פתרונו ותגזלי לרעיך בעושק: (יג) הכיתי כפי. נעקתי ווי וקינה: אל בצעך. כאן למדנו שהגזל קשה מן הכל שעליו נתחתם גזר דין: (יד) אשר אני עשה אותך. פועל לך כפעלך:

מצודת דוד

עשו בעושק ובגזל: (ט) למען שפך דם. כוונת הרכילות היה למען ימית את שאמר עליו: ואל ההרים. בהררים אכלו מתקרובת לעבודת כוכבים הנזבחים שמה: (י) ערות אב וגו׳. ר״ל נאפו עם אשת אביהם: טמאת הנדה. ר״ל הנדה בטומאתה אנסו למשכב הזנות: (יא) את אשת רעהו. עם אשת רעהו עשה תועבה לזנות עמה: בזמה. במחשבת זנות ורשע: ענה בך. אנסה לזנות: (יב) למען שפך דם. כי מפני השוחד הרגו נפשות נקיים: נשך ותרבית. לשון נשך אמור בכסף ותרבית באוכל: ותבצעי רעיך. עם העושק שעשקת העברת את רעיך עו״ג להיות בעזרתך של אויב: ואותי שכחת ולא בטחת בי: (יג) הכיתי כפי. זה דרך לצער על הגזל אשר עשית ועל הדם הנקי הנשפך בתוכך: (יד) היעמוד לבך. על עמדו להתחזק: אם תחזקנה ידיך. לעשות גבורות מלחמה בעת בוא הימים ואז הגמול אשר

מצודת ציון

קלות ובזיון: הונו. מל׳ אונאה ועושק הממון: (ח) חללת. מל׳ חול והיא הפך הקדש: (ט) רכיל. ענין לשה״ר: ואל ההרים. בהררים אל במקום בי״ת: זמה. ענינו גנות ורשע כמו כי זמה עשו (הושע ו): (י) ענו. ר״ל אנסו ולכן מתאמר גם לעניי: (יב) ותבצעי. כן נקרא חמדת העושר כמו ויטו אחרי הבצע (ש״א ח): (יג) בצעך. כן נקרא גם העושק כמו בוצע בצע רע לביתו (חבקוק ב):

מראה יחזקאל

באור הענין

ישוב ולאלמנה: (ח) קדשי, יש קדש בעולם, בשנה, בנפש, והקדש בנפש הם הכהנים והנביאים וכבר אמר שבזו קדושים אלה, והקדש בעולם הם קדשי הקדש והמקדש, ועז״א קדשי בזית, והקדש בשנה הם שבתות וי״ט עז״א ואת שבתותי חללת: (ט) אנשי, בפ״ד היה גם מצד ג׳ ענינים, א] ע״י הנשיאים כמ״ש בפסוק ו׳, ב] מצד אנשי רכיל, ג] ע״י שוחד כמ״ש בפסוק י״ב, (שהם ג״ד שמוציאין את האדם מן העולם, שקנאה אנשי רכיל, שהתאוה ע״י שוחד, שכבוד ע״י הנשיאים), וחוץ מן ש״ד נמצא ע״ז וג״ע, נגד ע״ז אמר אל ההרים אכלו זבחי מתים, ונגד ג״ע אמר זמה עשו בתוכך: (י) ערות וחושב מיני העריות שרובם עברו המלכים כמ״ש על אמון ועל יהויקים שבא על אמו וז״ש ערות אב גלה בך בלשון יחיד: (יב) שחד אחר שחשב העריות אמר לש״ד שעל ידו נגמר הדין, וכן נשך ותרבית, ולא לבד שגזלת את העניים גם את רעיך תבצעי בעשק: (יג) והנה אמנם מה שהכיתי כפי כמ״ש (למעלה כ״א) וגם אני אכה כפי אל כפי, בהוראה מה שנגמר הדין שילך נבוכדנצר להחריב את ירושלים זה לא היה בעבור ע״ז וג״ע, רק על בצעך בעבור העושק שהיה ביניהם כמ״ש בדור המבול שלא נחתם גז״ד אלא על הגזל כמ״ש הטעם: (יד) היעמד לבך, ר״ל שאם היה הגז״ד בעבור עבירות שבין אדם למקום היה עדיין תקוה בתשובה, אבל אחר שנגזר הדין בעבור עבירות שבין אדם לחברו שע״ז אין מועיל תשובה עד שישיב העושק, וא״כ איך יעמד לבך לימים אשר אני עשה אותך משפט, אני ה׳ דברתי ועשיתי בעת שדברתי הגז״ד כבר נעשה מעשה

באור המלות

המשפט הוא הזרוע שבו המניעה ידו וכחו, אבל אם יגבר שלא במשפט נקרא איש זרוע (איוב כ״ב ח׳): (יב) ותבצעי, מענין גזלה כמו כן ארחות כל בוצע בצע. וי״מ מענין רווח כמו מה בצע, שהעשוק והעשיר בזה את רעיך ואנשי בריתך שהם מגרים והגור: (יג) והנה הכיתי כפי. כמ״ש (כ״א כ״ג) וגם אני אכה כפי:

וה״ס

טו וַהֲפִיצוֹתִי אוֹתָךְ בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִיךְ בָּאֲרָצוֹת וַהֲתִמֹּתִי טֻמְאָתֵךְ מִמֵּךְ׃ טז וְנִחַלְתְּ בָּךְ לְעֵינֵי גוֹיִם וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ יז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יח בֶּן־אָדָם הָיוּ־לִי בֵית־יִשְׂרָאֵל לְסוּג כֻּלָּם נְחֹשֶׁת וּבְדִיל וּבַרְזֶל וְעוֹפֶרֶת בְּתוֹךְ כּוּר סִגִים כֶּסֶף הָיוּ׃ יט לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן הֱיוֹת כֻּלְּכֶם לְסִגִים לָכֵן הִנְנִי קֹבֵץ אֶתְכֶם אֶל־תּוֹךְ יְרוּשָׁלִָם׃ כ קְבֻצַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וְעוֹפֶרֶת וּבְדִיל אֶל־תּוֹךְ כּוּר לָפַחַת־עָלָיו אֵשׁ לְהַנְתִּיךְ כֵּן אֶקְבֹּץ בְּאַפִּי וּבַחֲמָתִי

לסיג קרי

רש"י

(טו) והתמתי. וכליתי: (טז) ונחלת בך. תתחלחלי בעצמך על מה שעשית: (יח) לסיג. תערובת פסולת המעורב בכסף וזהב וצריך להתיכו באש לצרפו: כור. שצורפין בו זהב: (כ) קבצת כסף. כאשר יקבוץ הצורף את כל הסיגים אל תוך כור: לפחת. לנפח: להנתיך. ויצקת מהרגם ותתיך:

מצודת ציון

(טו) וזריתיך. ענין פזור: והתמותי. מל' תם והשלמה וכליון: (טז) ונחלת. מלשון חלול: (יח) לסיג. כן נקרא פסולת הכסף כמו הגו סיגים מכסף (משלי כה): נחושת ובדיל וגו'. שמות מיני מתכות מחולפים: כור. כן שם הכלי שמזקקין בו הכסף והזהב כמו וכור לזהב (שם יז): (כ) לפחת. מל' הפחה

מצודת דוד

אני עושה עמך: ועשיתי. נכון הדבר בידי לעשות כאשר עשיתי: (טו) והתמותי. בזה אמרק ואכלה טומאתך ממך: (טז) ונחלת בך. תהיה מחוללת בעצמך בפני הגוים ולא תדע שאני ה' הנאמן לשלם גמול: (יח) לסיג. מתחלה כשהוצאתים ממצרים היו מטובחים ככסף וכאשר נתתים בכור. ר"ל כאשר הבאתים אל הארץ והטבה לטוב היה סיג כי קלקלו מעשיהם: כלם. כל בית ישראל נעשו בתוך הכור נחשת ובדיל וגו' ר"ל כולם קלקלו בארצם עם כי יש שהתחלפות מה ברשעם בפחות ויתר מ"מ כולם היו כסיגים אל מול הכסף אין אחד בהם מיושר דרכו כאשר מתחלה: (יט) אל תוך ירושלים. להנתיך אתכם שמה כאילו היא הכיר: (כ) קבצת כסף. כמו שמקבלים כסף ונחשת וגו' המעורבים זה בזה אשר יקבצו אותם להכניס אל תוך הכור ונשב עליו אש להבעירו למען יותך הכל ויצרף וישאר הכסף מזוקק ונפ'

מראה יחזקאל

באור המלות

(טו) בגוים, בארצות. פי' למעלה (י"ב ט"ו): (טז) ונחלת, מנחלים נחלה וכינוי נפעל, כמו ונחלת, ואין בו דגש מפני הח': בך. פי' בעיניים שהיו בך מקדם: (יח) סיגים כסף. נדעם כמפ' בא הוי"ו והמ"ם עם הסמיכות שלא כדת, ומ"ש ר"ל הסיגים היו כסף: (כ—כא) אקבץ, וכנסתי. יש הבדל בין קבץ, אסף, כנס, הקובץ מקבץ הנפזרות, והאוסף אוסף אל מקום אחד, כמ"ש (ישעיה י"א), והכונס כונס למקום

באור הענין

וא"א להשיב דבר שכבר נעשה: (טו) והפיצותי לכן אפיץ אותך בגוים, ומפה תזרה בארצות רחוקות וע"י רובי הגליות, והתמתי טמאתך ממך שפה תקבל ענשך ופה תשוב בתשובה: (טז) ונחלת בך אח"כ תנחול בעצמך, שנחלתך מאבותיך היה שהיית עם קדוש וה' הוא נחלתך, שזה הנחלה שתלוי בך עצמך, תשוב אל הנחלה הזאת, ומפרש מהו הנחלה וידעת כי אני ה', שתשוב לדעת את ה' כאשר נהגתם מימי קדם: (יח) היו לי בית ישראל לסיג, כבר בארתי בפי' ישעיה (מ"ח) במש"ש הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עוני, שר"ל שהמצרף להסיר הסיגים בכור שיש בו כסף הוא יצליח כל הסיגים ולא ישאיר רק הכסף, אבל המצרף סיגים בכור עוני, ר"ל בכור שאין בו כסף רק כולו סיגים הוא לא יצליח רק הסיגים הגרועים לגמרי, והמתכיות החשובים בערכם הגם שהם ג"כ אינם כסף יניח, וכן אם יצרף ה' את הדור שיש בו צדיקים ורשעים יכלה את הרשעים ויניח את הצדיקים, אבל אם כולם סיגים צדיקים אז יברר מי שהם צדיקים לערך אנשי דורם הרשעים שהם נחשבו ככסף לעומת הגרועים בשלם, וז"ש אחר שהיו לי בית ישראל לסיג שהם כולם סיגים, רק שיש בסיגים האלה כמה מינים שונים, והם נחושת ובדיל וברזל ועופרת וע"י שאתתים בתוך כור לצרפם, ע"כ הסיגים כסף היו, מחשבו הסיגים ככסף, שהסיגים הבלתי גרועים כ"כ טובים ככסף לעומת הגרועים מהם, וכיון בזה על הצירוף והבירור הראשון שנעשה בעת גלות יכניה שהוציא מהם החרש והמסגר והטובים שבהם והגלם בבלה, והם היו כסף נגד הסיגים שנשארו בירושלים, וז"ש. (יט) יען היות כלכם לסגים הנני קבץ אתכם, לכן קבץ אותם לשרפם בגולה שע"י נברר הטובים שבהם, והיה להם שארית ופליטה בגלותם, כמ"ש (ירמיה כ"ד) הראני ה' שני דודאי תאנים וכו', שאמר שם שגלות יכניה היה כתאנים הטובות ששלחם לבבל לטובה ולפליטה, והפרישם מן התאנים הרעות שנשארו שהם והיו לקללה, וז"ש. (כ) קבצת כסף ונחשת שהמתכות כאילו יש שם גם כסף, שאז ישגיח הצורף עליו לפחת עליו אש להנתיך שעושה בכונה להנתיך ולהפריש את הסיגים מן הכסף. כן אקבץ הגם שיהיה באפי ובחמתי

וְהִנַּחְתִּי וְהִתַּכְתִּי אֶתְכֶם׃ כא וְכִנַּסְתִּי אֶתְכֶם וְנָפַחְתִּי עֲלֵיכֶם בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי וְנִתַּכְתֶּם בְּתוֹכָהּ׃ כב כְּהִתּוּךְ כֶּסֶף בְּתוֹךְ כּוּר כֵּן תֻּתְּכוּ בְּתוֹכָהּ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה שָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עֲלֵיכֶם׃ כג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ כד בֶּן־אָדָם אֱמָר־לָהּ אַתְּ אֶרֶץ לֹא מְטֹהָרָה הִיא לֹא גֻשְׁמָהּ בְּיוֹם זָעַם׃ כה קֶשֶׁר נְבִיאֶיהָ בְּתוֹכָהּ כַּאֲרִי שׁוֹאֵג טֹרֵף טָרֶף נֶפֶשׁ אָכָלוּ חֹסֶן וִיקָר יִקָּחוּ אַלְמְנוֹתֶיהָ הִרְבּוּ

רש"י

(כד) לא גשמה ביום זעם. לא נתן גשם הראוי לה לטהר ביום זעם, ופירוש הדבר כתרגומו לא אתעבידו בה עובדין טבין דיגנון עליה ביום רוגז : (כה) קשר נביאיה. נקשרים יחד בעצה רעה : נפש אכלו. שהיו נוטלין שוחד ומחזיקין ידי מרעים להרוג ולגזול ולגנוב ונבאין להם שלום : חסן. ממון :

מצודת דוד

כן אקבץ אתכם באפי ובחמתי אתכם בתוך העיר והתיך אתכם להיות נמסים ונתקים כברזל במצור : (כא) וכנסתי. אל תוך העיר וכפל הדבר כמ"ש : ונפחתי. אנשב עליכם באש עברתי ר"ל בכל פעם אגדיל הצרה ותהיו נמסים בתוכה : (כב) כהתוך כסף. כמו התכת הכסף בתוך הכור כן תתכו בתוך העיר בצרת המצור : וידעתם. אז תדעו שאני ה' שפכתי חמתי עליכם ובגמול בא ולא במקרה : (כד) אמר לה. אל ירושלים : לא מטהרה היא : לא עשית התשובה לטהר עצמך מן תוכך לכן לא ירד בה הגשם ביום זעם ה' וחרון אפו וכמ"ש וחרה אף ה' וגו' ולא יהיה מטר (דברים יא) : (כה) קשר נביאיה. בתוך העיר יש קשר נביאי השקר המתנבאים על השלום : כארי שואג. כמו הארי השואג בקול להפיל אימה ואח"ז טורף טרף כן המה מנבאים כאלים בקולם ודבריהם וגם הם מסיתים וטורפים אותם מן העולם : נפש אכלו. אוכלים הנפשות ולוקחים מהם החוזק והיקר ומרבים האלמנות כי יהרגו אנשיהן ר"ל הם מסבבים כל אלה

מצודת ציון

ונתיכה : להנתך. מלשון התכה והיתוך : (כא) וכנסתי. מל' הכנסה : ונפחתי. מל' נפחה : עברתי. מל' עברה וזעם : ונתכתם. מלשון התכה : (כד) גושמה. מל' גשם ומטר : (כה) קשר. ענין אגודה בהסכמה אחת : חוסן. ענין חוזק כמו והחסן היה כאלונים (עמוס ב) : ויקר. ענין

מראה יחזקאל

באור הענין

הסיג הוא שיכלה הסיגים, וכ"ז יהיה בהשגחה, והנחתי והתכתי אתכם, שיהיה ההתכה והפרשת הכסף לבד, ע"י ה' והשגחתו : (כא) וכנסתי אתכם, אבל אחר שהסירים את הכסף והוציא את בני גלות יכניה מירושלים, אז אכניס אתכם, שהכניסה היא מה שמכניס דבר שישאר בפנים ולא יצא ממקום כניסתו (וזה הבדלו מן קיבוץ) ר"ל שיתר העם נשארו כנוסים בהכור שהיא ירושלים ולא יצאו בגלה, ונפחתי עליכם באש עברתי שגדר העברה היא החרון הכללי המתפשט על כלל העם (ולא מבחין בין צדיק לרשע), שלא יהי' באף ובחמה על הפושעים לבד רק בעברה להשחית את כולם, ונתכתם בתוכה, לא יהיה עוד השגחה אל ה' רק שיותכו מעצמם מצד שיהיו בתוכה, שזה משל אל הצדקין שהיו בעת גלות צדקיהו: (כב) כהתוך כסף, וכ"ז תתכו בתוכה לגמרי ככסף הנתך בתוך כור שניתך בקלות יותר מן הברזל, וגם יאמר שבכ"ז גם זה היה לגרום שיחזרו למוטב ויזדקקו ככסף, כי ע"י צירוף הזה וידעתם כי אני ה' תכירו שאני המעניש והמשגיח: (כג) ויהי דבר ה' עתה פירש לנו מי הם הארבעה מיני סיגים שחשב למעלה, שהם נחשת ובדיל וברזל ועופרת: (כד) אמר לה שמה שאמרתי שהיו לי בית ישראל לסיג, היינו שאת ארץ לא מטוהרה היא, ויצייר הכליון שנעשה בארץ כמו הכליון שנעשה בארץ בעת המבול, כי גם הם השחיתו דרכם כמו דור המבול, רק שבעת המבול ירד הגשם וטהר את הארץ, שאז נמחה כל הטומאה והגיעול שנמצא על פני הארץ כרוחץ דבר מטונף במים שטהר מטומאתו וגעלו, ואחר המבול היתה הארץ מטוהרה שהמים מטהרים כל טומאה, אבל את לא טהרת אחר החורבן, כי לא גשמה ביום זעם, שביום שזעם ה' עליך לא ירד הגשם לטהר את הארץ כי היה החורבן ע"י אש לא ע"י מים: (כה) קשר עתה חושב ד' מיני הסיגים, הנחשת הם קשר נביאיה השקר שהיו עוסקים בנחוש וקסם, והם היו דומים כארי שואג לטרוף טרף שהארי בעת שאג י"ל טרף כמ"ש הישאג אריה ביער וטרף אין לו, וכן הם בעת שאגו וינבאו טרפו טרף, אבל הארי

באור המלות

שמור בל יצא משם, כונס כנד מי הים, ובז"א לאסף ולכנס (קהלת ב') ר"ל שיכנס ע"מ שישארו בכור : באפי בחמתי, עברתי. כבר בארתי למעלה (ה' י"ג) שאף הוא החיצון. והחמה היא החמה הפנימית, והחרון יהיה על החמה, וגדר העברה שע"י אפו וחמתו יוסף קצפו גם על הבלתי חוטא, שעובר גבול האף לקצוף על הכלל, כמ"ש (ישעיה י"ג י"ג), ובז"א והתכתם מעצמכם מבנין הנפעל רשות למשחית וכו' : (כב) כהתוך כסף. כהתכת כסף, כמו כהנתך : (כד) לא גשמה. מבנין פועל ונפל הדגש, ומפיק הה"א לספרת הקריאה, רד"ק. ורש"י פי' לא נתן גשם הראוי לה לטהרה : (כה) חסן ויקר. דברים חזקים

בְּתוֹכָהּ׃ כו כֹּהֲנֶיהָ חָמְסוּ תוֹרָתִי וַיְחַלְּלוּ קָדָשַׁי בֵּין־קֹדֶשׁ לְחֹל לֹא הִבְדִּילוּ וּבֵין־הַטָּמֵא לְטָהוֹר לֹא הוֹדִיעוּ וּמִשַּׁבְּתוֹתַי הֶעְלִימוּ עֵינֵיהֶם וָאֵחַל בְּתוֹכָם׃ כז שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ כִּזְאֵבִים טֹרְפֵי טָרֶף לִשְׁפָּךְ־דָּם לְאַבֵּד נְפָשׁוֹת לְמַעַן בְּצֹעַ בָּצַע׃ כח וּנְבִיאֶיהָ טָחוּ לָהֶם תָּפֵל חֹזִים שָׁוְא וְקֹסְמִים לָהֶם כָּזָב אֹמְרִים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וַיהוָה לֹא דִבֵּר׃ כט עַם הָאָרֶץ עָשְׁקוּ עֹשֶׁק וְגָזְלוּ גָּזֵל וְעָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנוּ וְאֶת־הַגֵּר עָשְׁקוּ בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ ל וָאֲבַקֵּשׁ

ת"א ומשבתותי. שבת ק"ט:

רש"י

(כו) חמסו תורתי. עליהם היה להוכיח ולהורות ולהודיע חק ומשפט ולא עשו הרי זה חמס שחמסוה מן הצריכין ללמוד: ואחל. ונתחללתי: (כז) למען בצע בצע. לחמוס ממון: (כח) טחו להם תפל. דומין למה בנין בפיח שאינו מעובד כל צרכו שאין בו תבן והוא נפסד מאליו בבא עליו גשמים, ולשון תפל כל דבר המחוסר תקון:

מצודת ציון

כנוד: (כו) חמסו. ענין הסרה כמו נחמסו עקביך (ירמיה יג): ויחללו. ענין בזיון: ואחל. מל' חלול: (כח) טחו. ענין מריחה לסתום הנקב: תפל. כל דבר שאינו מתוקן כל צרכו קרוי תפל וכן והנה טחים אותו תפל (לעיל יג): חוזים. מסתכלים: (כט) הונו. מלשון אונאה ועושק

מצודת דוד

כי בהשענה על דבר הם יתלו לעשות תועבה והוא כהורגים נפשם: (כו) חמסו תורתי. הסירו תורתי מהם כי לא למדו עמהם ועל הכהנים ללמד התורה כמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב'): ויחללו. כאו קדש. ולא עשו הבדל והפרש בין דבר קדש לדבר חולין: לא הודיעו. ההבדל שביניהם: ומשבתותי. מחלול השבתות העלימו עין ולא מיחו במחללים אותם: ואחל בתוכם. נעשיתי ביניהם מחולל ולא מקודש: (כז) שריה. השרים אשר בקרבה המה כזאבים כי יטרפו טרף לשפך דם לאבד נפשות למען יגזלו מהם את העושר: (כח) ונביאיה. נביאי השקר: טחו להם תפל. על הכותל שעשו טחים טיח התפל שאינו מתוקן כהלכתו ליסוד הכותל ולההליכו ר"ל מייפים נבואתם שקריהם במליצה נאותה ומוספת להיות מקובל על הלב: חוזים שוא. מתנבאים בשוא ומגידים להם קסמים בכזב: אומרים. בדבריהם אומרים בשם ה' כה אמר ה' אבל ה' לא דבר בם והמה מכחשים: (כט) עשקו עשק. זה עושק הגוף במכות וכלומה: הונו. עם כי מהראוי לתת להם לצדקה גם לא נתנו ועוד לקחו משלהם. ואת הגר עשקו. עם כי ראוי לאהבו: בלא משפט. כל אלה נעשה בעבור המשפט ואיש כל הישר בעיניו יעשה: (ל) ואבקש מהם. בקשתי ביניהם איש גודר גדר הפרצה לבל יבא האויב שעירה או מי לעמוד בפרץ לפני שם לבל ר"ל

מראה יחזקאל

באור המלות

ויקרים: (כו) חמסו תורתי. החמס יפול על כל דבר שנעשה שלא כראוי, והוצאתי חומס נפשו, ור' יונה כתב שהוא בלשון ערבי הסרת הדבר ממקומו, וכן (צפניה ג' ד') חמסו תורה: (כט) עשק גזל. עשק המעכב שכר שכיר והוא קל

באור הענין

טורף בשר וגויה והם נפש אכלו שאכלו את הנפש הרוחניית כי התעיאום בנפשותם, וגם חסן ויקר יקחו כמ"ש הנושכים בשיניהם וקראו שלום, ואלמנותיה הרבו בתוכה שעל ידי נבואתם נהרגו שהגביהו בידי איוב והשארו נשיהם אלמנות: (כו) כהניה, הם היו שהבדיל, כי אותם הבדיל ה' מעדת ישראל ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים, והם היו מוטל עליהם, א] ללמד את התורה כמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, והם חמסו תורתי, ב] לשמור את המקדש וקדשיו והם חללו קדשי כי בין קדש לחול לא הבדילו, ולא נזהרו בטומאה וטהרה, וגם משבתותי העלימו עיניהם ולא הוכיחו על חלול שבת שהקול כנגד כה"ת: (כז) שריה בקרבה הם היו הברזל שהוא המתכת היותר חזק והורג נפשות, כן היו כזאבים, שיש הבדל בין האריה והזאב, שהאריה אינו טורף את האדם רק בעת רעבונו אבל הזאב טורף לשפך דם גם כשאינו רעב, והיו שופכים דם או כדי לאבד נפשות או למען בצע בצע ולגזל ממון הנרצח: (כח) ונביאיה, חוזר אל הנביאים לאמר שלא לבד שלא הוכיחו את הכהנים והשרים עוד עזרו להם במה שהנבאו בשקר בשם ה', ומ"ש טחו תפל התבאר למעלה סימן י"ג: (כט) עם הארץ, הם היו העופרת הגרוע מכולם, והם עשקו וגם גזלו, וגם עני ואביון הונו, וכ"ז היה בלא משפט יען שלא היה משפט בארץ ואיש הישר בעיניו יעשה: (ל) ואבקש הוא המשל שלא מצא כסף בין הסיגים, שבקש איש שיגדר גדר היינו לתקן הפרצות ואת החומה או עכ"פ שיעמד בפרץ שזכותו תגין על הדור, ולא יתן המשחית לבא ולנגף ולא מצא. ולכן

 ושפוך

מֵהֶם אִישׁ גֹּדֵר־גָּדֵר וְעֹמֵד בַּפֶּרֶץ לְפָנַי בְּעַד הָאָרֶץ לְבִלְתִּי שַׁחֲתָהּ וְלֹא מָצָאתִי׃ לא וָאֶשְׁפֹּךְ עֲלֵיהֶם זַעְמִי בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי כִּלִּיתִים דַּרְכָּם בְּרֹאשָׁם נָתַתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

כג א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם שְׁתַּיִם נָשִׁים בְּנוֹת אֵם־אַחַת הָיוּ׃ ג וַתִּזְנֶינָה בְמִצְרַיִם בִּנְעוּרֵיהֶן זָנוּ שָׁמָּה מֹעֲכוּ שְׁדֵיהֶן וְשָׁם עִשּׂוּ דַּדֵּי בְּתוּלֵיהֶן׃ ד וּשְׁמוֹתָן אָהֳלָה הַגְּדוֹלָה וְאָהֳלִיבָה אֲחוֹתָהּ וַתִּהְיֶינָה לִי וַתֵּלַדְנָה בָּנִים וּבָנוֹת

רש"י

כג (ב) **שתים** נשים. תרתי מדינן דאינון כתרתין נשין: בנות אם אחת. שתיהן מכנסיה אחת נחלקו לשתים בימי רחבעם: (ג) שמה מעכו. בני מצרים את שדיהם, ל' ומעוך (ויקרא כב): ושם עשו. המצריים את דדי בתוליהן כלומר למדום את דרכי תועבותם. עשו אישמיי"ר בלעז: (ד) ושמותן. בכינוי אהלה ואהליבה: ושמותן. הראשונים שומרון היא שאני מכנה אהלה שנעשית אהל מתחילה לעגלי ירבעם ובית הבעל לאחאב, ואע"פ ששומרון לא נבנתה אלא בימי עמרי קורא את

מצודת דוד

בקשתי מי מחזיר את ישראל בתשובה או מי עומד בתפלה לפני עליהם לבל אשחיתם והנה לא מצאתי: (לא) ואשפוך. לכן אשפוך עליהם זעמי ואכלה בהם עברתי וגמול דרכם אתן בראשם:

כג (ב) שתים נשים. ר"ל שתי מלכיות באו מכנסיה אחת והם מלכות יהודה ומלכות אפרים: (ג) ותזנינה. בעת נעוריהן כשהיו במצרים זנו עמהם: שמה. בהיותן במצרים מעכו השומעים את שדיהן והוא ענין התחלת הזנות ובדרז"ל וכי מה עשה לא ערבי הלז וכי מפני שמיעך לה בין דדיה וכו' (כתובות נ): עשו. המצרים מעשו וכתשו הדדים בעודן בתולות והוא כפל ענין במ"ש ור"ל עוד היו במצרים התחילו לעבוד עבודת כוכבים של מצרים ולפי שעבו שם דבר מועט לכן אמר מעכו ועשו שאין בה זנות ממש: (ד) ושמותן. בשם הכנוי: אהלה הגדולה. הגדולה שבהן נקראת אהלה ואהליבה היא שם אחותה הנופלת עליה הקטנה ממנה: ותהיינה לי. לקחתי אותן לי לנשים: ושמותן. העשרת שומרון אהלה זו שהיא שם הכנוי שלה אהלה: שם העשרת היא שומרון ונקראת אהלה ע"ש שהיה בה אוהל לעגלי הזהב וכאומר אהל שלה ואין לי חלק בה: ואהליבה. ע"ש שהיה

מצודת ציון

ממון: (ל) גודר גדר. הכותל. הקרא גדר: בפרץ. שבר הכותל: (לא) עברתי. מלשון עברה וזעם: כליתים. מל' כליון:

כג (ג) מעכו. ענין הסחיטה והכתישה במשמוש היד ודוגמא ומעוך וכתות (ויקרא כב): שדיהן. הם דדי האשה: עשו. גם הוא ענין הסחיטה והכתישה במשמוש היד וכן כמו

מראה יחזקאל

באור הענין

(לא) ואשפך עליהם זעמי שהוא העונש, וזה יהיה בשני פנים, א] באש עברתי כליתים שהעברה היא שמענים בכלל ואינו מבחין בין טוב לרע, ב] דרכם בראשם נתתי שהוא העונש ההשגחיי לפי דרכו ומעשהו:

כג (ב) **שתים** נשים, המשיל מלכות אפרים ויהודה לשתי נשים, שהשם יצייר שהיה עם ישראל כאיש לאשתו, כי כן בא עמהם בברית דודים, ועת יסורו מאחריו לעבוד עבודת נכר יצייר אותה כאשה הזונה תחת בעלה, ואמר ששתים נשים אלה שהם אפרים ויהודה הנה שעתה הם מחולקים היו **בנות אם אחת**, שבראשיתם היו אומה אחת: (ג) **ותזנינה** ועוד במצרים התחילו לזנות מאחרי ה', והיה לזה אז ע"ז ג' סיבות, א] מצד שהיו **במצרים** מקום הזימה, ר"ל שמה סרו מאחרי ה' מפני שמצרים היתה מלאה תועבות, ב] שמסבת **נעוריהן זנו** שהי' הזנות ע"י נתיבת התאוה וקוצר השכל שבימי הנעורים, ר"ל שאז עדיין לא קבלו את התורה והאמונה כראוי, ג] **שם מעכו שדיהן** שהם עיקרם שהיו עושים במצרים לעורר תאות המשגל, היינו שהמצרים הסעו אותם במעשיהם ובמנהגיהם אל עבודת נכר: (ד) **ושמותן**, ואז כבר נחלקו בשמות, כי היו נמצאים שבטים שהיו אדוקים בתורת האבות, כמו שבט לוי שלא עבדו ע"ז במצרים ולא בטלו ברית מילה וכן היתה יהודה לקדשו והם היו המיעוט, כי יתר השבטים נקראו **אהלה** שהיה להם אהל בפ"ע נפרד מה', היתה **הגדולה**, ר"ל שהם היו הרוב, **ואהליבה** שהם שבט לוי ויהודה שהי' אהלי בה, והיו אחיות וכו' שכן גם שהם היו לה', ובכ"ז היתה **אחותה**, ר"ל לא נפרדו אז והיו גוי אחד,

באור המלות

(ל) גדר גדר ועמד בפרץ. עי' לעיל (י"ג ה') (לא) זעמי עברתי. עי' לעיל (כ"א ל"ו):

(ג) מעכו. מענין ומעותם לשדים, מיעוך וכתישה, ומזה שם עיסה בלשון המשנה, וכן עריסה במקרא, ראשית עריסותיכם, שהרי"ש נוסף כמו שרביט שבט, סרעף סעיף וכדומה. ושדים הם הבלוטים, ודדים במקרא הם במקום [illegible], כמ"ש בפי' משלי על דדיה ירוך בכל עת: (ד) אהלה. אהל שלה מופרדת מבעלה: אהליבה. היינו

ותהיינה

וּשְׁמוֹתָן שֹׁמְרוֹן אָהֳלָה וִירוּשָׁלִַם אָהֳלִיבָה׃ ה וַתִּזֶן אָהֳלָה תַּחְתָּי וַתַּעְגַּב עַל־מְאַהֲבֶיהָ אֶל־אַשּׁוּר קְרוֹבִים׃ ו לְבֻשֵׁי תְכֵלֶת פַּחוֹת וּסְגָנִים בַּחוּרֵי חֶמֶד כֻּלָּם פָּרָשִׁים רֹכְבֵי סוּסִים׃ ז וַתִּתֵּן תַּזְנוּתֶיהָ עֲלֵיהֶם מִבְחַר בְּנֵי־אַשּׁוּר כֻּלָּם וּבְכֹל אֲשֶׁר־עָגְבָה בְּכָל־גִּלּוּלֵיהֶם נִטְמָאָה׃ ח וְאֶת־תַּזְנוּתֶיהָ מִמִּצְרַיִם לֹא עָזָבָה כִּי אוֹתָהּ שָׁכְבוּ בִנְעוּרֶיהָ וְהֵמָּה עִשּׂוּ דַּדֵּי בְתוּלֶיהָ וַיִּשְׁפְּכוּ תַזְנוּתָם עָלֶיהָ׃ ט לָכֵן נְתַתִּיהָ בְּיַד־מְאַהֲבֶיהָ בְּיַד בְּנֵי אַשּׁוּר אֲשֶׁר עָגְבָה עֲלֵיהֶם׃

רש"י

מלכי ישראל על שמה שמשכנית נעשית להם: אהליבה. על שם אהלי שם בה ומקדשי: (ה) ותעגב. ותתאוה אישויל"א בלעז, נ"א דישטירי"א: אל אשור קרובים. שהיו שכנים לה ופנתה להם להיות לעזר זה היה מנחם בן גדי (מלכים ב טו) שנתן מס לפול מלך אשור להיות ידו אתו להחזיק הממלכה בידו, והגבית עדמה הדבר לאשה מנאפת שאם היו עובדים להקב"ה לא נצרכו למלכי אשור: (ז) ותתן תזנותיה עליהם. לב ניאופים ורוח זנונים נתנה עליהם שהיתה מתאוה להם: ובכל אשר עגבה וגו'. בכל האומות אשר נתאהבה עמהם למדה דרכיהם ונטמאה בגלוליהם: (ח) ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה. גם על מלכי מצרים סמכו שמצינו (שם יז) בהושע בן אלה אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים: כי אותה שכבו וגו'. ומאז וישפכו תזנותם עליה התאות זנוניהם נכנס בה מימי נעורים: (ט) לכן נתתיה

מצודת ציון

פוסה את כל מעניך (צפניה ג): (ה) ותעגב. כן יקרא חשק הזנות כמו מאסו בך עגבים (ירמיה ד'): (ו) תכלת.

מצודת דוד

אהלי בה והוא בהמ"ק ור"ל לקחתיה לי לעם ושם פרו ורבו וגדלו והגליהו: (ה) ותעגב. השקה תשק הזנות על תאות מאהביה וחוזר ומפרש תשקה היה על בני אשור כאילו היו קרובים אליה: (ו) לבושי תכלת. לפי שהיו מלובשים בצבע תכלת והיו פחות וסגנים וכולם היו בחורים חמודים ופרשים ובתוספת ביאור אמר רוכבי סוסים ולא הולכי רגל: (ז) ותתן תזנותיה עליה. רצה לומר לכן נתנה רוח זנונים עליהם והבקעה לכם לכל שנבחרים מבני אשור: ובכל אשר עגבה. ובכל מי שחשקה נטמאה בכל התועבותיהם המאוסים כגלל של רעי כי כן זנתה ונתפסה עמהם ר"ל סרחה מגלי והשקה לפסילי אשור ברצותה מרבית הגלהתם וכמו שחשקה כן עשתה ועבדה לפסיליהם: (ח) ואת תזנותיה ממצרים. חשק הזנות שם ה לה ממצרים לא עזבה כי בני מצרים שכבו עמה בנעורים בדרך זונה והמה מעכו וכתשו דדים בעודה בתולה ולכן נתקעה אהבתם בלבה וגם הם שפכו תאות זונתם עליה מאז ולכן לא עזבה אותם ר"ל שלא עזבה פסילי מצרים על כי הורגלה בהם מאז: (ט) נתתיה. מסרתי

מראה יחזקאל

באור המלות

אהלי בה: (ה) ותעגב. העיגוב הוא קודם אל הזנות בהעורר הזונים בדברי חשק ועגבים, כמו עגבים בפיהם, ביר עגבים (לקמן ל"ג): (ח) תזנותיה. יש הבדל בין זנות, ובין תזנית, ובין זנונים, ובין זמה. שזנות, היא הזנות הרגיל. וזנונים בכפל עי"ן הפעל מורה על התמדת הזנות והביאה בקרבה כמו קח לך אשת זנונים וילדי זנונים, שכ"ש בכל השמות שנכפל עי"ן הפעל, כמ"ש בכ"מ. ותזנות, מורה שהוסיף זנות על אחרים, שע"ז בא בצורת ההפעיל. וזמה, מורה המחשבות שמחשבים בזנות. וכזה תבין בשאר הלשונות בפרשה

באור הענין

ותהיינה לי, ה' אומר את שתיהן לי לעם כמ"ש: ותלדנה בנים ובנות שפרו ורבו בא"י ואז נתחלקו לשתי ממלכות, ור"ל הגם שבמצרים נתחלקו בשמות גב"ז, היו אח"כ שתיהן לי עוסקים בעבודתי, ונקראו שתיהן בשם אחד, עד אח"כ שילדו בנים ובנות, אז נתחלקו בימי ירבעם, עד שבימי אחאב התחילו לעבוד את הבעל, ואז נתחלקו שנית, לא בשם, אם במקום מגורתן, כי אז ושמותם שמרון אהלה שמומרון הקבוע לעיר מלכות אפרים ונקראה ביחוד בשם אהלה, כי אז נפרדו מה' לגמרי. וירושלם היתה לעיר מלכות יהודה ונקראה אהליבה שבה נשאר מקדש ה': (ה) ותזן, מאז זנתה אהלה לע"ז ולהתערב בגויי הארצות, עד שלבסוף ותעגב על מאהביה אל בני אשור שהיו קרובים ר"ל שכנו לארצה, וזה היה בימי מנחם שנתן לפול מלך אשור אלף ככר לחזק הממלכה בידו: (ו) לבשי, ר"ל שעגבה לבני אשור, אם מצד יופי מלבושיהן שהם לבשי תכלת, אם מצד מעלתם שהיו פחות וסגנים ואם מצד יפים בחורי חמד כלם ואם מצד גבורתם פרשים רכבי סוסים: (ז) ותתן, ואח"כ נתנה תזנותיה עליהם בימי הושע בן אלה שאז היה לו עבד, ובכל גלוליהם נטמאה לעשות כתועבותיהם: (ח) ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה, ר"ל שאח"כ מצא מלך אשור קשר בהושע אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים, כי אותה שכבו בנעוריה והיה להם ברית עם מצרים מכבר: (ט) לכן נתתיה, זה היה סבה מאת ה' שלכן הכבה מלך אשור כמורדים. אחר שבכבר עגבה עליהם והיו תחת רשות אשור

י הֵמָּה גִּלּוּ עֶרְוָתָהּ בָּנֶיהָ וּבְנוֹתֶיהָ לָקָחוּ וְאוֹתָהּ בַּחֶרֶב הָרָגוּ וַתְּהִי־שֵׁם לַנָּשִׁים וּשְׁפוּטִים עָשׂוּ בָהּ׃ יא וַתֵּרֶא אֲחוֹתָהּ אָהֳלִיבָה וַתַּשְׁחֵת עַגְבָתָהּ מִמֶּנָּה וְאֶת־תַּזְנוּתֶיהָ מִזְּנוּנֵי אֲחוֹתָהּ׃ יב אֶל־בְּנֵי אַשּׁוּר עָגָבָה פַּחוֹת וּסְגָנִים קְרֹבִים לְבֻשֵׁי מִכְלוֹל פָּרָשִׁים רֹכְבֵי סוּסִים בַּחוּרֵי חֶמֶד כֻּלָּם׃ יג וָאֵרֶא כִּי נִטְמָאָה דֶּרֶךְ אֶחָד לִשְׁתֵּיהֶן׃ יד וַתּוֹסֶף אֶל־תַּזְנוּתֶיהָ וַתֵּרֶא אַנְשֵׁי מְחֻקֶּה עַל־הַקִּיר צַלְמֵי כַשְׂדִּיים חֲקֻקִים בַּשָּׁשַׁר׃ טו חֲגוֹרֵי אֵזוֹר בְּמָתְנֵיהֶם סְרוּחֵי

יתיר י'

רש"י

וגו'. שבא סנחריב והגלה אותם: (י) ותהי שם לנשים. לוקח מהן קלוס לכל הנואפות לאומר ממנה ראו מה עלתה לפלונית על זמתה: ושפוטים. כמו שפטים יושפיטא"ש בלע"ז: (יא) ותרא אחותה אהליבה. את כל הרעה אשר באה לאחותה על זנוניה ולא יראה: ותשחת עגבתה. תאותה זויפ"ל בלע"ז: (יב) אל בני אשור עגבה. זה אחז ששלח אל מלך אשור לעזרה (דה"ב כח): ותוסף אל תזנותיה. להתאוות לצלמים שלא ראתה אותם אלא דמותם: מחקה על הקיר. בששר כזאת לא עשתה אחותה: צלמי כשדים. דמות אנשי כשדים שמשונין בלבושיהן: בששר. מיני צבע: (טו) חגורי אזור. כן דרך לבושי כשדים: סרוחי

מצודת דוד

אותה ביד מאהביה ולהוספת ביאור אמר ביד בני אשור וגו': (י) המה. עם כי היו אהוביה עכ"ז עשו בה משפט וגלו ערותה והוא הקלון שעושים לאשה זונה שמפשיטים בגדיה ומוליכים אותה ערומה בפני הבריות: לקחו. בשבי: ותהי שם לנשים. הדבר הזה היה מופלא לנשים שם. ורצונו לנשים לגלל ועשו כמעשים וגם היה תופלת לעשות בה משפט כגמול הראוי ור"ל המקום מכרה ביד אשור ובזו ושללו את הכבודה ומתחלה לקחו בניה ובנותיה וזהו בני גד ובני ראובן שגלו תחלה ואחר זבולן ואחר נפתלי שגלו אחריהם ואח"ז הגלו את שומרון ראש המלוכה הנקראת בשם אהלה ונעשה לה כזאת למען יוסר יהודה ולמען תשלום שכר גמול הענין: (יא) ותרא. ראתה את כל הרעה הבאה על אחותה אהלה ולא לקחה מוסר והשחיתה בדבר עון תשקה יותר ממנה ואת דבר הזנות השחיתה יותר מזנוני אחותה: (יב) אל בני אשור. חשקה אל בני אשור על כי היו פחות וסגנים וקרובים אליה: לבושי מכלול. ועל כי היו מלובשים במלבושים הכלולים בכל מיני יופי והיו פרשים ולתוספת ביאור אמר רוכבי סוסים וכולם היו בחורי חמד לזה חשקה להם: (יג) וארא. ראיתי כמו שחשקה להם כן זנתה בשועל ונטמאה ודרך אחד לשתיהן כמו שעשתה אהלה כן עשתה אהליבה ר"ל גם היא חשקה לפסילי אשור בעבור מרבית הצלחתם וכמו שחשקה כן עבדה להם: (יד) ותוסף. עוד הוסיפה על זנותיה להתאוות למי שלא ראתה בפניהם ורק כשראתה אנשים חקוקים על הקיר צלמי אנשי כשדים מצויירים בצבע הששר: (טו) חגורי

מצודת ציון

שם לצבע חשוב: פחות וסגנים. ענין שררה: (יב) מכלול. מלשון כל ורצה לומר כלול בכל יופי וכן מכלל יופי (תהלים נ): (יד) אנשי. כמו אנשים: מחוקה. מלשון חקיקה וציור: קיר. הכותל: צלמי. דמות וצורה: בששר. שם מין צבע חשוב וכן ומשוח בששר (ירמיה כב): (טו) אזור. חגורה: סרוחי. ענין עודף ויתרון כמו וסרח העודף

מראה יחזקאל

באור הענין

ע"כ נקם מהם על שרצו למרד בו ולקבל עול מלכות מצרים: (י) המה גלו ערותה, לכן מלך אשור כבש את הארץ ולקחו בניה ובנותיה, היינו שהגלה אותם לחלח וחבור, ואותה בחרב הרגו שהרג רובם בחרב ובטל את המלכות, ותהי שם לנשים, שהגוים שהושיב שם יראו ע"כ את ה' ועונשו ולקחו מוסר משומרון: (יא) ותרא אחותה אהליבה, הגם שירושלים ראתה סופה של אהלה, בכ"ז לא לקחה מוסר, כמ"ש (ירמיה ג') ולא יראה בגודה אחותה יהודה ותלך ותזן גם היא, ותשחת עגבתה ממנה, וזה היה בימי אחז שנתן שוחד למלך אשור, ובימי מנשה שבאו עליו שרי הצבא אשר למלך אשור, ועז"א ותשחת עגבתה, ומפרש. (יב) אל בני אשור עגבה, הגם שראו מה שעשו לאחותה: (יג) וארא, ואני ראיתי שהסבה לכ"ז הוא מפני כי נטמאה, שהגם שלא עשו בפרהסיא כמו עשרת השבטים (כמ"ש ירמיה ג') והיה מקול זנותה ותחנף את הארץ, בכ"ז ה' ראה כי דרך אחד לשתיהן שסרו מאחרי ה' כמו עשרת השבטים: (יד) ותוסף, אח"כ בעלה מלכות אשור, ונבוכדנצר בשנה הראשונה למלוך כבש את ניניוה ונעשה ראש למלכות אשור והושיב את כסא אשר בבבל, והיא לא הכירה עדיין את הכשדים, רק שראתה צורתם על הקיר והיה להם סימן שהיא צורתם, א] מצד החקיקה, ועז"א מחקה על הקיר. ב] מצד המלאכה, שהיו צלמי כשדים, שהיו עשויים כפי המלאכה שנהגו בכשדים, ג] מצד שהיו חקקים בששר שהיא צבע שהכשדים לבדם היו מותרים בו, וכן הכירו גם מצד צורת האנשים שהיו. (טו) חגורי אזור במתניהם, שבני בבל היו חגורים בחזק כמ"ש (שבת דף י') שני חגרין בבלאי וכו'

באור המלות

ז"ח: (יד) אנשי מחקה. כמו אנשים, וכן מאנשי סריסים (מ"א י'): בששר. מין צבע: (טו) סרוחי טבולים. כמו

טְבוּלִים בְּרָאשֵׁיהֶם מַרְאֵה שָׁלִשִׁים כֻּלָּם דְּמוּת בְּנֵי־בָבֶל כַּשְׂדִּים אֶרֶץ מוֹלַדְתָּם׃ טז וַתַּעְגְּבָה עֲלֵיהֶם לְמַרְאֵה עֵינֶיהָ וַתִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֲלֵיהֶם כַּשְׂדִּימָה׃ יז וַיָּבֹאוּ אֵלֶיהָ בְנֵי־בָבֶל לְמִשְׁכַּב דֹּדִים וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּתַזְנוּתָם וַתִּטְמָא־בָם וַתֵּקַע נַפְשָׁהּ מֵהֶם׃ יח וַתְּגַל תַּזְנוּתֶיהָ וַתְּגַל אֶת־עֶרְוָתָהּ וַתֵּקַע נַפְשִׁי מֵעָלֶיהָ כַּאֲשֶׁר נָקְעָה נַפְשִׁי מֵעַל אֲחוֹתָהּ׃ יט וַתַּרְבֶּה אֶת־תַּזְנוּתֶיהָ לִזְכֹּר אֶת־יְמֵי

ותעגבה קרי

רש"י

טבולים. יתירי כובעים גדולים, ומאחר שירד כמו ויטבלו הכתונת בדם (בראשית לז) ופתרון סרוחי טבולים כן הוא סרח העודף מן המצנפת לגובהה. טבולים אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין וכן ת"י מחתין קולסין: שלישים. גבורים: (טז) למראה עיניה. בשביל שראתה דמות צורתן: (יז) ויבאו אליה בני בבל למשכב דדים. כרתו יחד ברית, ואומר אני שזה נאמר על חזקיה ששמח על מלאכי מרודך בלאדן (ישעיה לט) והאכילן על שלחנו והראם את כל בית נכותה ודוגמה שאמר הנביא אשר מחקה על הקיר לפי שמארץ רחוקה באו ולא היו בני כשדים רגילים אלא כמו שנאמר שם מארץ רחוקה באו אלי ובשביל ראות פניהם פעם אחת נתחבבו עליו והקפיד הקב"ה על הדבר כמו שנאמר (שם) הנה ימים באים ונשא את כל וגו', (ובדברי הימים ב' ל"ב) ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף גדול וגו': ותקע נפשה מהם. שמרד בהם יהויקים וצדקיהו. ותקע אלונקי"ר בלע"ז. ותקע כמו (בראשית לב) ותקע כף ירך יעקב: הוקעה לשון חבור ותקיעת עץ בארץ הוא וכן בהשמטו מן הארץ יפול בו ל' קעיה כאשר תאמר ותמרש שרשיה (תהלים פ) לשון קליעה, וכל תבואתי תשרש לשון עקור, וכן בסעיפיה פוריה (ישעיה יז) ל' ענפים, ומסעף פארה (שם י) לשון קוצץ ענפי העץ ופארותיו: (יט) לזכור את ימי נעוריה. עלתה על לבה תאות בני מצרים ששלח צדקיהו אליה שנאמר (לעיל יז) וימרד בו לשלוח מלאכיו מצרימה:

מצודת ציון

(שמות כח): טבולים. מלשון טבילה ור"ל צבועים: שלישים. שרים כמו ומבחר שלישיו (שם טו): (יז) דודים. ענין אהבה וחיבה: ותקע. ענין הסרה כמו ותקע כף ירך יעקב (בראשית לב): נפשה. ענין רצון כמו אם יש את נפשכם (שם כג): (יח) ותגל. מלשון גלוי:

מצודת דוד

אזור. כאילו חגורים על מתניהם באזור וכאילו בראשיהם מצנפות גדולות צבועות ותלות מאחוריהם וכמה היו צבועים ושרוים כמו לנעוצים: מראה שלישים כולם. כל אנשי הכשדים היה מראה שרים ומושלים: דמות. זה היה דמות בני בבל היושבים בכשדים ארץ מולדתם: (טז) ותעגבה. חשקה להם בעבור מראה עיניה שראתה יופי צורתם ומלבושיהם: ותשלח וגו'. שיבואו לזנות עמה: (יז) למשכב דודים. לשכוב עמה בדרך אהבה וחיבה וטמאו אותה במשכב הזנות: ותטמא בם. ר"ל נטמאה גם במשכב אחריהם ושבה רצונה מעצמה מסבת האהבה להם ר"ל מגודל האהבה לא נשאר בה רצון כי הכל עשתה כפי רצונם: (יח) ותגל תזנותיה. ר"ל גלתה זנותה לעשות בפרסום וגלתה את בשר ערותה להלהיב השוק מנאפיה: ותקע. אז הוסרה נפשי ורצוני מאליה והיתה שנואה בעיני כמו שהוסרה נפשי מעל אחותה אהלה ומנאפיה ור"ל כשמעשה בלכתה הכשדים והרבתה תועבתם שלחה אליה מנאפים לקבל פסיליהם לאלוה ומאז משכבה אחריהם ובעבור זה הסרה נפשי ממנה כמו בהסרה מאהלה: (יט) ותרבה. והוא הרבתה עוד את תזנותיה

מראה יחזקאל

באור המלות

טבולי בשפע וסרח העודף ממנו תלוי משני צדדיו למטה: שלישים: גבורים ונכבדים כמו ושלישים על כולו: (יח) ותקע. ונקע. ונופל על הסרת הדבר ממקומו, ופה על הסרת הדבקות שנפש נדבקה אל הנאהב, וכן פן תקע נפשי ממך

באור הענין

כיון דברי הטייסים לא מרחיק ליס, וסרוחי טבולים בראשיהם כובעים ארוכים, והיו מראה שלישים וגבורים וזה היה דמות בני בבל אשר כשדים ארץ מולדתם. כי הנכרים שהיו בבבל לא היו הולכים במלבושים כאלה רק בני בבל שנולדו בארץ כשדים: (טז) ותעגבה, חשקה לראות אותם, ותשלח מלאכים היינו מה שהשתדלו לכרות עמהם ברית: (יז) ויבאו אליה, הם באו אליה רק למשכב דודים, ר"ל שבאו לכורתי ברית אהבה ואח"כ ויטמאו אותה בתזנותם, שכבשום למס עובד. ותטמא בם, ר"ל והם למדו תועבות הכשדים ואחר כך ותקע נפשה מהם שהתחילו למרוד גם בימי יהויקים וצדקיהו: (יח) ותגל, אמנם הגם שנקעה נפשה מהם בכ"ז התמידה בזנות דהיינו בע"ז, עד שגלתה את תזנותיה ועבדה ע"ז בפרהסיא, ותגל את ערותה, שעברה שאר עבירות בפרהסיא בלא בושה, כמ"ש והפשקי את רגליך לכל עובר, ואז ותקע נפשי מעליה, גזרתי עליה גלות כמו על אפרים השבטים: (יט) ותרבה את תזנותיה, ואז התחילה לשאול עזר ממצרים בימי צדקיהו ולעשות

נְעוּרֶיהָ אֲשֶׁר זָנְתָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: כ וַתַּעְגְּבָה עַל פִּלַגְשֵׁיהֶם אֲשֶׁר בְּשַׂר־חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם: כא וַתִּפְקְדִי אֵת זִמַּת נְעוּרָיִךְ בַּעְשׂוֹת מִמִּצְרַיִם דַּדַּיִךְ לְמַעַן שְׁדֵי נְעוּרָיִךְ: כב לָכֵן אָהֳלִיבָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מֵעִיר אֶת־מְאַהֲבַיִךְ עָלַיִךְ אֵת אֲשֶׁר־נָקְעָה נַפְשֵׁךְ מֵהֶם וַהֲבֵאתִים עָלַיִךְ מִסָּבִיב: כג בְּנֵי בָבֶל וְכָל־כַּשְׂדִּים פְּקוֹד וְשׁוֹעַ וְקוֹעַ כָּל־בְּנֵי אַשּׁוּר אוֹתָם בַּחוּרֵי חֶמֶד פַּחוֹת וּסְגָנִים כֻּלָּם שָׁלִשִׁים וּקְרוּאִים רֹכְבֵי סוּסִים כֻּלָּם: כד וּבָאוּ עָלַיִךְ הֹצֶן רֶכֶב וְגַלְגַּל וּבִקְהַל עַמִּים

ת"א אשר בשר חמורים. ברכות כ"ה שבת ק"נ יבמות צ"ח ערכין י"ט נדה מ"ה:

רש"י

(כ) ותעגבה על פלגשיהם. על פלגשותם להיות להם לפלגש: אשר בשר חמורים בשרם. אבר תשמיש: וזרמת סוסים. לשון רבוי תשמיש שמרבים תשמיש יותר מאחר כל הזכרים שבבהמה: זרמת. קלוח הזרע כמו זרם מים עבר (חבקוק ג): (כא) ותפקדי. ותזכרי: בעשות. לשון כתישה: (כב) את מאהביך. את כשדים אשר ערבו על חזקיהו: את אשר נקעה נפשך מהם. אשר חזר צדקיהו ושלח ומרד בהם: (כג) פקוד ושוע וקוע. ת"י שם מדינות, ומקרא מסייעו (בספר ירמיה נ) על הארץ מרתים עלה עליה ועל יושבי פקוד. והפותרים אומרים לשון פקידים ושרים ושלטונים: וקרואים. שמוג"ן בלעז: (כד) הצן. פירש דונש אחד מכלי המלחמה הוא, ואני אומר לשון הקפת מחנות כמו ולגיונים בלדיכם (במדבר לג)

מצודת דוד

לזכור את הנעשה בימי נעוריה אשר זנתה בארץ מצרים: (כ) ותעגבה. חשקה אל פלגשותם להיות להם לפלגש המוכנת למשכב המשגל: אשר וגו'. על אשר אבר התשמיש שלהם גדול כשל חמור וזרמת הזרע שלהם מרובה כזרם שפיכת זרע הסוסים ודרך זונה מופלגת בתכלית ההפקר לבקש המרובה בזה: (כא) ותפקדי. זכרת את הזמה שעשית בנעוריך בעת שהיו דדיך מעוכים ובתולים במשמוש היד מבני מצרים: למען שדי נעוריך. למען השדים שהיו מעוכים בידם בימי נעוריך לכן השקת עוד בהם וכפל הדבר במ"ש ור"ל בעבדה גם אלהי מצרים וזכרה מה שהורגלה בהם מאז: (כב) הנני מעיר וגו'. אעיר עליך לבוא מאהביך את אשר נמאסה בך רצון כי הכל עשית כפי רצונם: והבאתים. אותם אחריהם ופרתה רצונך מעלמך מסבת האהבה להם ולא נשאר אביא עליך לכלותך בך בכל סביבך: (כג) בני בבל וגו'. עבאיו יפרש מי הם הבאים: אותם. יבואו עמהם: (כד) בכך

מצודת ציון

(כ) על פלגשיהם. כמו אל פלגשותם: בשר. כן נקרא האבר המשגל וכן כי יהיה זב מבשרו (ויקרא טו): וזרמת. מרוצת המים יקרא זרם כמו כזרם מים (ישעי' כח) והושאל על שפיכת הזרע: (כא) ותפקדי. ענין זכרון כמו מומים רבים תפקד (לקמן לה): בעשות. ענין מעיכה ובקיעה במשמוש היד: (כב) מעיר. מל' התעוררות: נקעה. סרחה: נפשך. רצונך: (כג) פקוד וגו'. שמות עיירות בבבל: אותם. עמהם: פחות וסגנים. מין שררה: שלישים. שרים ומושלים: וקרואים. ר"ל גדולים שנקראים לכל דבר חשיבות וכן נשיאי עדה קריאי מועד (במדבר טז): (כד) הוצן. ה"י במלחמה ידינה: לגם

מראה יחזקאל

באור הענין

נ"כ כמעשה ארץ מצרים: (כ) ותעגבה, עד שהיתה ביחד עם פלגשיהם, ועגבה עמהם ביחד, כי היתה להם כפלגש המיוחדת לזנות ולשפחות, וזה מצד שבשר חמורים בשרם וצריכים פלגשים הרבה,

באור המלות

(ירמיה ו' ח'): (כ) על פלגשיהם. עם פלגשיהם, כמו ויבואו האנשים על הנשים: בשר. כימוי אל אבר התשמיש כמו רר בשרו את זובו: (כג) פקוד שוע וקוע. שמות מדינות כן ת"י: אותם. כמו אתם: (כד) הצן. כמו והביאו

ר"ל שהיתה נכנעת למצרים עם יתר האומות שהיו משועבדות למצרים, שקראם (לקמן ל') סומכי מצרים שהם כוש ופוט ולוד: (כא) ותפקדי, וחוץ מזה החזקת במעשים מקולקלים של מצרים ומחשבות מקומות של מיסת שהיה לך בנעוריך קודם יצ"מ: (כב) לכן אהליבה, הנני מעיר את מאהביך עליך, ר"ל בעת שאעיר את כשדים ללכת עליך למלחמה לא ילכו כשונאים להחריב את הארץ רק כאוהבים המבקשים אהבה, והולכים רק בעבור אשר נקעה נפשך מהם, שעי"כ ילכו להשיב אותך אל אהבתם, כי בתחלה כלך נבוכדנצר לההריה את צדקיהו שיבלים אתו ולא יחזיק במרדו. ואם היה משלים אתו לא היה מחריב את העיר והמקדש כמבואר בירמיה (סי' כ"ח וסי' ל"ח), ובאופן זה והבאתים עליך מסביב: (כג) בני בבל פקוד ושוע וקוע, הם העמים שהם למשמעת בבל, וכל בני אשור אותם פי' הנני מעיר את מאהביך וכל בני אשור (הנני מעיר) אותם, ר"ל שגם הם יזכרו אהבתך הקודמת ויבואו להשיב את האהבה אל איתנה כבתחלה, וענ"ז בחורי חמד וכו' שהם הם האוהבים שלה: (כד) ובאו

צִנָּה וּמָגֵן וְקוֹבַע יָשִׂימוּ עָלַיִךְ סָבִיב וְנָתַתִּי לִפְנֵיהֶם מִשְׁפָּט וּשְׁפָטוּךְ בְּמִשְׁפְּטֵיהֶם׃ כה וְנָתַתִּי קִנְאָתִי בָּךְ וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּחֵמָה אַפֵּךְ וְאָזְנַיִךְ יָסִירוּ וְאַחֲרִיתֵךְ בַּחֶרֶב תִּפּוֹל הֵמָּה בָּנַיִךְ וּבְנוֹתַיִךְ יִקָּחוּ וְאַחֲרִיתֵךְ תֵּאָכֵל בָּאֵשׁ׃ כו וְהִפְשִׁיטוּךְ אֶת־בְּגָדָיִךְ וְלָקְחוּ כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ׃ כז וְהִשְׁבַּתִּי זִמָּתֵךְ מִמֵּךְ וְאֶת־זְנוּתֵךְ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא־תִשְׂאִי עֵינַיִךְ אֲלֵיהֶם וּמִצְרַיִם לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃

ת"א בעבור ממצרים. נדפס ת"ם:

רש"י

ולמגליין מקפלכן. (הגן מנחם פירשו כמו צנה וסוחרה אמתו (תהלים צא) ואין דונש מודה לו והתרגום שתרגם וזיון פלך במגלי זיינא מסייע לדונש): הגן. כמו בהוצן, ויש משמע הוצן כמו חוצן מן והביאו בניך בחוצן (ישעיה מט) שפירושו זרוע, וכן ובאו עליך הוצן כאן, ועניינו חיל כמו וזרועות הנגב (דניאל יא) שפירושו וחיילות הנגב: ונתתי לפניהם משפט. מה שעלי לשפוט אעשה אותם שלוחי לעשות המשפט: במשפטיהם. משפט שלא כתבתי בתורתי והוא ממשפטי נימוסיהם ואיזה זה סימוי עינים שעוורו את עיני צדקיהו: (כה) אפך ואזניך. הם תפארת הפרצוף ולהם המשיל הכהונה והמלכות: ואחריתך. שאר העם: ואחריתך תאכל באש. וספר ארעיך שהם אחריות ליתנן עליהם לפרנסה: (כו) את

מצודת ציון

ומגן. הם כלי מלחמה עשויים להציל ולכנו ממכת חרב זמנים: וקובע. הוא כלי מגן על הראש כמו ונתן קובע נחושת על ראשו (ש"א י"ז): (כה) קנאתי. ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב): אפך. הוא החוטם: (כו) והפשיטוך. ענין הסרת המלבוש: (כז) והשבתי. ענין

מצודת דוד

בהוצן. והוא שם כללי לכל כלי המלחמה: רכב וגלגל. ברכב ובגלגל הם אופני הרכב: ישימו עליך. ר"ל את אלה ישימו על עצמם לבוא עליך מסביב: ונתתי. אמסור בידם המשפט והם ישפטו אותך כמשפטיהם שיעשו בך כאילו הם שלוחים לעשות משפט: (כה) ונתתי קנאתי בך. אתן בך כעסי ויעשו עמך משפט בחמה ויסירו ממך אפיך ואזניך כדרך משפט הזונות בכדי לנוולה: ואחריתך. סוף הפרצוף ואחריתו תפול בחרב: יקחו. בשבי: ואחריתך. של הבתים והבדות יאמר הנשארים אחרי מות האדם: (כו) והפשיטוך וגו'. כדרך שעושים לאשה להעמידה ערומה להכלימה: (כז) והשבתי. בעבור מרבית הצרות הבאות לא תהיה עוד רדופה אחר הזמה ואחר הזנות שנתקעה בלבך מארץ מצרים: ולא תשאי וגו'. כפל הדבר במ"ש ר"ל בני בבל יבואו עליה למלחמה והם יהיו שלוחי המשפט ויהרגו השרים והמושלים ויתר העם אשר יקחו בשבי וישרפו בהמ"ק ובתי הגדולים ויבלו חמדת עברם ומגודל הצרות לא תשאם עוד אל הגלולים ולא תזכור

מראה יחזקאל

באור המלות

הצן מין מרכבה, עו"א הצן ורכב: צנה ומגן. על סבוב [ע"ה מגן בפני חרב, ומגן בפני חץ, וצנה מקיף מג' רוחות]: וקובע. מגן נחושת על הראש (ש"א י"ז): (כז) זמתך, זנותך. כבר הבאר (פסוק מ'), ונגד זמתך

באור הענין

עליך הצן וכו' במיני מרכבות וכלי מלחמה, ונתתי לפניהם משפט, אבל בבואם אז אמסור לפניהם המשפט שיש לי עליך על שזנית תחת בעלך, כמ"ש (ירמיה א') ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלים וכו' ודברתי משפטי אותם על כל רעתם, שמצייר שחיל בבל יהיו השופטים וה' יהיה הבע"ד אשר יסדר טענותיו לפניהם, ומצד זה יעשו בה שני מיני משפטים, א] מצד הבע"ד שהוא ה', שמצד זה יעשו הפסק דין והעונש כפי משפטי ה' ודינו, ב] מצד השופטים שהם בפ"ע יענשו אותה כפי נמוסיהם ודיניהם, על הראשון אמר ונתתי לפניהם משפט, ועל השני אמר ושפטוך במשפטיהם, ועתה מפרש שני מיני העונשים, נגד מ"ש ונתתי לפניהם משפט שהוא המשפט שיתן ה' לפי דתיו וחקיו, אומר (כה) ונתתי קנאתי בך שאעמוד נגדך כאיש המקנא לאשתו על אשר זנתה תחתיו, ונגד מ"ש ושפטוך במשפטיהם אמר ועשו אותך בחמה שיעשו המשפט דרך חמה וכעס, ומפרש נגד מ"ש ונתתי קנאתי בך אפך ואזניך יסירו, יתנהגו עמך כמו שעושו לאשה שזנתה תחת בעלה שמסירו את חוטמה ואזנים כדי שתתגנה בעיני הזונים, ועל שהעיזה פניה, ועל שהטתה אזניה לדברי עגבים. ואחריתך בחרב תפול פי' רי"א שמנהג לעשות חרפה לזונה שיכריתו שולי בגדיה בחרב, והיא הבושה היותר גדולה שיגלו עגבותיה שהוא שת לקלון מתמיד, ונגד מ"ש ועשו אותך בחמה שהם בפ"ע יעשו משפט אחר לפי הנמוס, אמר המה ר"ל המשפט שיעשו המה בפ"ע חוץ ממשפטי, יהיה מה שבניך ובנותיך יקחו בשבי, ואחריתך תאכל באש הוא מה ששרפו בית ה' ובית המלך, ור"ל שכפי משפטי ה' היה די להסיר תפארתה ולקצץ את הרשעים בחרב, והם יוסיפו הגלות ושריפת בהמ"ק: (כו) והפשיטוך, גם יפשיטו בגדיך החמודות ויקחו כלי תפארתך שהם כלי המקדש וכל דבר שהיה יקר להם מצד שהם עם ה': (כז) והשבתי, ועי"כ אשבית את זמתך שהם המחשבות העמוקות בזנות, דהיינו המינות והדיבוק

כח כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי נֹתְנָךְ בְּיַד אֲשֶׁר שָׂנֵאת בְּיַד אֲשֶׁר־נָקְעָה נַפְשֵׁךְ מֵהֶם׃ כט וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּשִׂנְאָה וְלָקְחוּ כָּל־יְגִיעֵךְ וַעֲזָבוּךְ עֵירֹם וְעֶרְיָה וְנִגְלָה עֶרְוַת זְנוּנַיִךְ וְזִמָּתֵךְ וְתַזְנוּתָיִךְ׃ ל עָשֹׂה אֵלֶּה לָךְ בִּזְנוֹתֵךְ אַחֲרֵי גוֹיִם עַל אֲשֶׁר־נִטְמֵאת בְּגִלּוּלֵיהֶם׃ לא בְּדֶרֶךְ אֲחוֹתֵךְ הָלָכְתְּ וְנָתַתִּי כוֹסָהּ בְּיָדֵךְ׃ לב כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה כּוֹס אֲחוֹתֵךְ תִּשְׁתִּי הָעֲמֻקָּה וְהָרְחָבָה תִּהְיֶה לִצְחֹק וּלְלַעַג מִרְבָּה לְהָכִיל׃ לג שִׁכָּרוֹן וְיָגוֹן תִּמָּלֵאִי כּוֹס שַׁמָּה וּשְׁמָמָה כּוֹס

רש"י

יגיעך. בגדי כהונה: (כח) אשר שנאת. כשדים שמרדת בהם: (ל) עשה אלה. ל' פעול פייט"ש בלעז: (לב) מרבה להכיל. יתירה מלהכיל כמו מלסבול: (לג) ושממה. תמהון:

מצודת דוד

באלהי מצרים: (כח) ביד אשר שנאת. הם הכשדים שמרדת בהם: אשר נקעה. אשר כרתה נפשך מהם לשנאתם וכפל הדבר במ"ש: (כט) ועשו אותך. יעשו עמך דברים בשנאה ויקחו כל עמלך אשר יגעת לאספו ויעזבו אותך ערום ועריה מבלי לבוש: ונגלה. אז יהיה נגלה חרפת זנותך כי מגמול המעשה יגולה ויודע מעשה העון: וזמתך ותזנותיך. כפל הדבר במ"ש לפי מרבית הזנות ויאמר על עבודת הפסילים המתועבים: (ל) עשה אלה לך. אלה הדברים יעשו לך בגמול זנונים אחרי עבודת כוכבים ופירש אמריו לומר על אשר נטמאת בגלוליהם לקבלם לאלוה: (לא) בדרך. לפי שהלכת בדרך אחותך לכן אתן בידך את כוס הפורענות כמו שהשקה אותה (משל אמת ה' לכוס מלא יין המשכר ומבלבל את דעת האדם): (לב) כוס אחותך. הכוס שהשקה אחותך תשתי גם אתה: העמוקה. אשר היא עמוקה ורחבה ומחזקת הרבה: תהיה לצחוק. הבריות ישחקו בך וילעגו עליך בשעור גדול עד שתהיה מרובה להכיל ולסבול כל הלעג: (לג) שכרון ויגון. לא כדרך שותי כוסי יין שהם שכורים ומבולבלים אבל הם שמחים כי הוא תשתה אבל

מצודת ציון

בגול ומניעם: (כט) ועריה. מגולה כמו מקורה הערה (ויקרא כ): (לב) להכיל. לסבול כמו ומי מכלכל את יום בואו (מלאכי ג): (לג) שמה. ענין שממון כמו שמו שמים

מראה יחזקאל

באור הענין

במכו"ס, כי מאז נבטלה עבודת כו"ס, **ואת זנותך מארץ מצרים** שמאז לא בטחו עוד במצרים, **ולא תשאי עיניך אליהם** אל הזמה וע"ז, **ומצרים לא תזכרי עוד**, כי נפלו גם מצרים, ובני יהודה שבאו לשם נהרגו עמהם: (כח) **כי כה אמר ה' הנני נתנך ביד אשר שנאת**, ר"ל הגם שתחלה אמר הנני מעיר את מאהביך, שבעת יתעוררו לבוא על ירושלים יהי' מצד האהבה שירצו שישראל יהיו נוסים בבריתם אתם ולא יהיה ראוי שיעשו לה כל אלה, אבל בעת שאתן אותך בידם עת יכבשו העיר, אז תהיה ביד אשר שנאת, יהיה מצד השנאה, מאז יבער בלבם השנאה שנולדה ע"י **שנקעה נפשך מהם** ויתהפכו כאויבים ומורדים, ולכן. (כט) **ועשו אותך בשנאה**, לא מצד האהבה הקודמת רק מצד השנאה של עתה, וע"כ **ולקחו כל יגיעך ועזבוך ערם ועריה** שהחריבו הכל ולא השאירו כלום **ונגלה** אז לא יכסו עליך כלל רק יגלה ערות זמתך: (ל) **עשה אלה לך** הטעם שיעשה לך העונש הגדול הזה, הוא מפני ב"ד, א] **בזנותיך אחרי גוים** שירדת מצרים לעזרה ועל ה' לא בטחת, ב] **על אשר נטמאת בגלוליהם** שעבדו עכו"ם כמותם ועשו כתועבותיהם: (לא) ג] **בדרך אחותך הלכת** אחר שהלכת בדרך אחותך הגם שראית עונשה ולא לקחת מוסר, לכן **ונתתי כוסה בידך**, ראוי שתשתה טס של מים המררים שהשקה היא: (לב) **כה אמר ה' כוס אחותך תשתי** ר"ל שתגלי כמוה, **העמקה והרחבה** להחזיק משקה הרבה ועדיין יש בו הרבה מן המים המרים עד שיש די להשקות גם אותך, **תהיה לצחק**, ר"ל כמו ששומרון שתתה את הכוס שלש פעמים, כי שלש גליות גלו ע"י סנחריב כן שתתה ירושלים את הכוס ג"פ שגלו ג"פ ע"י נבוכדנצר כמ"ש בישעיה כל ראש לחלי וכו' פי"ש, בפעם א' **תהיה לצחק**, ובפעם השני **ללעג** שהלעג הוא יותר מן הצחוק שהצחוק הוא גם שלא בפניו והלעג הוא בפניו, ובפעם הג' **מרבה להכיל** יהיה הלעג רב כ"כ עד שלא תכילנו עוד כי לא תחרב לגמרי: (לג) **שכרון ויגון תמלאי**. בפעם הא' תתמלא שכרון. ולא שכרון יין המשמח, רק של משקה המשכרת ומאבדת השכל וממלאה עוד יגון. ובפעם השני תשתה **כוס שמה ושממה** שתשם כל הארץ, ובפעם הג'

באור המלות

שהוא ההשקעות המחשבה בזנות, אמר ולא תשאי עיניך אליהם, ונגד זנותך מא"מ, אמר ומצרים לא תזכרי עוד: (כט) ערות זנוניך. הוא רוב הזמה שזנית בפועל: וזמתך היא ההשקעות המחשבה בזנות: ותזנותיך. היא מה שמשבחת זנותה על אחרים (כנ"ל פסוק ח'): (ל) עשה. מקור, ר"ל ראוי לעשות אלה לך: (לב) לצחק וללעג. הלעג הוא יותר מן הצחוק, כמ"ש (ירמיה כ' ז'): (לג) שמה ושממה.

אֲחוֹתֵךְ שֹׁמְרוֹן׃ לד וְשָׁתִית אוֹתָהּ וּמָצִית וְאֶת־חֲרָשֶׂיהָ תְּגָרֵמִי וְשָׁדַיִךְ
תְּנַתֵּקִי כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ לה לָכֵן כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן שָׁכַחַתְּ אוֹתִי וַתַּשְׁלִיכִי אוֹתִי אַחֲרֵי גַוֵּךְ וְגַם־אַתְּ
שְׂאִי זִמָּתֵךְ וְאֶת־תַּזְנוּתָיִךְ׃ לו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲתִשְׁפּוֹט
אֶת־אָהֳלָה וְאֶת־אָהֳלִיבָה וְהַגֵּד לָהֶן אֵת תּוֹעֲבוֹתֵיהֶן׃ לז כִּי נִאֵפוּ
וְדָם בִּידֵיהֶן וְאֶת־גִּלּוּלֵיהֶן נִאֵפוּ וְגַם אֶת־בְּנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלְדוּ־לִי
הֶעֱבִירוּ לָהֶם לְאָכְלָה׃ לח עוֹד זֹאת עָשׂוּ לִי טִמְּאוּ אֶת־מִקְדָּשִׁי

רש"י

(לד) ומצית. לשון מוצץ עד התמצית שקורין בלע"ז: ואת חרשיה. דימה כוס המשקה פורענות לישראל לכלי חרס שמשנשתבר אין לו תקנה כך משתבא תשועתם וישבר הכוס לא ישוב להשקותה עוד, וכשהוא מדבר בהשקאת העכו"ם קורא אותו זהב שנא' כוס זהב בבל ביד ה' המשכרת כל הארץ (ירמיה נא): ואת חרשיה תגרמי. כמו ועצמותיהם יגרם (במדבר כד) לא גרמו לבקר (צפניה ג) רוגגיי"ר בלע"ז גורר בשיניו את סביבות העצם או החרס לרדות מעליו בשר הדבוק בו, ומנחם חברו לשון שבירה וגם כן פתר ועצמותיהם יגרם וכן לא גרמו לבקר: (לה) שאי זמתך. קבלי הוצי עולת זמתך: (לו) התשפוט. לשון ויכוח: (לז) ודם בידיהן בגאופיהם שפכו דם: ואת גלוליהן נאפו. נאוף שלהם עם גלוליהם היה: וגם את בניהן וגו'. וזהו שפיכות הדם שבידיהם (כלומר שהוליאו זרע לבטלה בידיהם ולא עשו תשובה): (לח) טמאו את מקדשי

מצודת ציון

(לד) ומצית. מל' מצולה: חרשיה. כמו חרשים. כמו והשמו(איוב כא): תגרמי. העצם יקרא גרם כמו גרמיו כמטיל ברזל (שם מ) ובדרך השאלה אמר על שהרסים וכ"ל תשבר החרסים כמו ובכל הנואתי הגרם (שם לח) וכ"ל תעקר השורש: תנתקי. ענין עקירה והעתק: (לה) גוך. גופך:

מצודת דוד

כוס השמה שהיה מלאה משכרון ומיגון: כוס שמה ושממה הכוס. הזה יהיה מתהפך לכב ושממון דוגמת כוס אחותך שומרון: (לד) ומצית. תמצץ הבלוע: ו"ת חרס ה. תרסי הכוס והשברי בשניך ללעוס החרסים למצוץ כל הבלוע: ושדיך תנתקי. מרוב השכרות ובכעס כדרך החבלי בעלמך לנתק ולעקור שדיך: כי אני דברתי. ובודאי כן יהיה:

(לה) ותשליכי. כאדם המשליך דבר אחורי גופו לבל יראהו ולא יזכור בו: וגם את. כמו שעשית למולי. כן גם את סבלי גמול זמתך ואת תזנותיך: (לו) התשפוט. האם רוצה אתה להוכיח עם אהלה ועם אהליבה: והגד. אז הגד להן בהוכחה את כל תועבותיהן: (לז) כי נאפו. בגלוי עריות: ודם בידיהן. שפכו דם נקי: ואת גלוליהן נאפו. זהו עבודת הפסילים: אשר ילדו לי. ר"ל המיוחדים לי ללמוד בדת הספר: העבירו. היו מעבירים ומוליכין לפסילים להיות להם למאכל: (לח) טמאו וגו'. בו ביום שהעבירו בניהן לפסילים באו אל המקדש להקריב בה קרבנות

מראה יחזקאל

באור המלות

שממה גדול מן שמה (כ"ל ו' י"ד): (לד) ומצית. כמו שתית מצה (ישעיה נ"א): תגרמי. מענין גרם, כמו ועצמותיהם יגרם שהיא שבירת העצמות למוצצם, ומושאל על חרשי הכלי: (לז) העבירו להם. לגלוליהם:

באור הענין

הג' תשתה כוס אחותך שמרון שהיתה עיר המלוכה (לד) ושתית בפעם הא' תשתה הכוס, ובפעם ב' ומצית מה שיהיה בשולי הכוס, ובפעם הג' את חרשיה תגרמי. לא יהא משקה בשולי הכוס רק מה שנבלע בחרשים שהיא הכלי שמחזיק את המשקה והשבר את החרשים לחתיכות קטנות למצוץ המשקה הנבלע בחרשים. והוא נמשל שכבר כלו כל העם, רק ירושלים שהיא הכלי שיש בה עוד משקה תשבר את העיר לחתיכות ועי"ז תמצץ עוד משקה המלה ר"ל שתשרף העיר והחלב. ושדיך תנתקי עם החרשים הנשברים תנתקי שדים מרוב הצער והיא מליצה נפלאה, שירושלים היתה כאם לבניה שהם ערי ארץ יהודה, משפעת חלב ומזון גשמי ורוחני לכולם, ואז תנתק האם את שדיה ולא תוסיף להניק את בניה, ר"ל שיבוטל התורה והכהונה והעבודה והנבואה שכולם יצאו מירושלים אל בנותיה: (לה) לכן כה אמר ה' יען שכחת אותי, סיים דבריו שעקר הסבה שבא לך כ"ז היה ע"י ששכחו את ה' לגמרי, כאשה זונה שמעזבה את בעלה לגמרי ושכחה אותו, לכן גם את שאי זמתך כמו שנשאתי אני חרפה בעבורך כן תשאי גם את את העונש: (לו) ויאמר הוסיף לאמר לו שאם הוא בעצמו ישפט המשפט הזה יראה כי משפטי ה' צדקו יחדיו בין באהלה בין באהליבה, רק שיגד בבירור כל תועבותיהן: (לז) כי נאפו הוא ג"ע, ודם בידיהן ש"ד ואת גלוליהן נאפו הוא עבודת גלולים, וגם את בניהן אשר ילדו לי הבנים שהקדישו לשמים ולתלמוד תורה אותם העבירו לבעל להשרף באש: (לח) עוד זאת עשו לי, שביום ההוא שהקריבו בניהם למולך

בַּיּוֹם הַהוּא וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ׃ לט וּבְשַׁחֲטָם אֶת־בְּנֵיהֶם לְגִלּוּלֵיהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי בַּיּוֹם הַהוּא לְחַלְּלוֹ וְהִנֵּה־כֹה עָשׂוּ בְּתוֹךְ בֵּיתִי׃ מ וְאַף כִּי תִשְׁלַחְנָה לַאֲנָשִׁים בָּאִים מִמֶּרְחָק אֲשֶׁר מַלְאָךְ שָׁלוּחַ אֲלֵיהֶם וְהִנֵּה־בָאוּ לַאֲשֶׁר רָחַצְתְּ כָּחַלְתְּ עֵינַיִךְ וְעָדִית עֶדִי׃ מא וְיָשַׁבְתְּ עַל־מִטָּה כְבוּדָּה וְשֻׁלְחָן עָרוּךְ לְפָנֶיהָ וּקְטָרְתִּי וְשַׁמְנִי שַׂמְתְּ עָלֶיהָ׃ מב וְקוֹל הָמוֹן שָׁלֵו בָהּ וְאֶל־אֲנָשִׁים מֵרֹב אָדָם

דגש אחר מ"ואפים   חבי רפה

רש"י

ביום ההוא. ביום ששחטו את בניהם לעבודת אלילי' באות לפני במקדשי לעשות בו תועבה להכעיסני: ואת שבתותי חללו. שהיו שוחטין את בניהם בשבת: (מ) ואף כי תשלחנה. וכל שכן קשה מן הכל כי תשלחנה להביא אליכן משרי האומות מאהביכן ורואין החילול שמחללות מקדשי: שלוח אליהם. מאת אהלה ואהליבה לבא אליהם: והנה באו לאשר רחצת כחלת. לאשר תרגם יונתן לאתר אתקנ"א בלעז, אל מקום אשר יעדת להם לאמר במקום פלוני נצא לקראתכם מקושטות במרחץ וכחול: כחלת. מין צבע ושמו כחול וצובעות בו עיניהם אוקליר"א בלעז: (מא) מטה כבודה. מכוללת במצעות נאות פריד"י בלעז: (מב) וקול המון. של אומות רבות היו בה ולא המון של מלחמה אלא קול המון שלו: ואל אנשים. בשביל אנשים הם אותו המון ולא של בשמה: מרב אדם. שהיו בתוכה המובאים לנאוף מן המדבר: סבאים. שהיו דרין סביב לה משכינים

מצודת דוד

ושמאו את המקדש עם הקרבנות הואיל ואינם לי לרצון: ואת שבתותי חללו. כי גם בשבת העבירו את בניהם לשם לאכלה: (לט) ובשחטם. ר"ל הוסיפו עוד לעשות כי בעת ששחטו את בניהם לפסילים אז באו אל מקדשי ביום ההוא למען חללו וכאומר שבואם היתה בכוונה מיוחדת לחלל המקדש ולבזותו: והנה כה עשו. ר"ל הדבר שספרתי עשו בתוך ביתי: (מ) ואף כי תשלחנה וגו'. ר"ל כ"ש שעשתה עוד יותר תועבה אשר תשלחנה אנשים שיהיו באים אליה מארץ מרחק ממקום ששם שב: אשר מלאך וגו'. ר"ל השליחות היה ע"י מלאך השלוח אליהם בכוונה מיוחדת: והנה כן עשו ובאו אל המקום אשר רחצת שמה ומלאת עיניך עם הכחל והוא מין צבע וקשטת עצמך בקשוטים וראו בעיניהם מה שאתה מייפה עצמך למצוא חן בעיני הנואפים הבאים: (מא) וישבת. ואח"ז ישבת על מטה מכובדת ויקרה ולפניה היה שולחן מסודר במיני מאכל (כי כן היה מנהגם להסב על המטה בעת האכילה) והקטורת והשמן שנתתי לך שמת על השולחן להאכיל את הנואפים ולסוכם בשמן ולהעלות ריח הקטורת אחר האכילה (כי כן היה מנהגם לסוכם בשמן הטוב אחר האכילה ולשום בשמים על הגחלים להעלות משמן לריח טוב) ר"ל שלחת אל האומות לבא ללמדך דרך תועבותם ועשית להם כבוד והראית חיבה יתירה ונתת להם מזונות ממה שהשפעתי לך: (מב) וקול המון. קול המיית שלום היה נשמע בה לא קול המיית מלחמה: ואל אנשים.

מצודת ציון

כמו גוית שאול (שמואל א לא): שלו. שקט: (מ) ואף כי. ענינו כמו כ"ש וק"ו כמו אף כי אם אכלתהו (לעיל ט"ו): מלאך. שלוח: כחלת. שם הצבע כחל ובדרז"ל לא כחל ולא פרק (כתובות יז): ועדית עדי. ענין קשוט ותכשיט כמו ותעד נזמה (הושע ב): (מא) ערוך. מסודר: וקטרתי. ענין בשמים: (מב) המון. מלשון המייה: שלו. מלשון שלוה: ואל. כמו ועם וכן ואשה אל אחותה (ויקרא יח): סבאים. שם אומה סבא: צמידים. שם העדי של הזרוע כמו

מראה יחזקאל

באור הענין

הלכו אל המקדש להקריב בו קרבן כדי לחלל המקדש והיו מכוונים שיהיה ביום השבת כדי לחלל השבת ג"כ, באופן שנגע החילול במה שהוא מקודש בעולם שהוא המקדש, והמקודש בשנה שהוא השבת, והמקודש בנפש שהוא הבן המיוחד לה' לת"ת, שהוא מה שפגמו בעולם שנה נפש: (לט) ובשחטם ר"ל שנה זה ענין האחרון אשר ביום ששחטו בניהם באו אל מקדשי ביום ההוא, זה מראה ודומה כאילו עשו מעשה הזאת של שחיטת הילדים בתוך ביתי, אחר שמן מקום השחיטה באו אל המקדש שם ה', אני מחשיב שעשו כה בתוך ביתי, ששחטו את הבנים במקדש ה' לעכו"ם וזה עון היותר גדול שאפשר והנה מדמה אותה בזה כאשה המנאפת תחת אישה בביתו ובפניו ואינה נשמרת עוד ממנו שזה המעורר קנאה היותר גדולה: (מ) ואף כי מוסיף להראות ההפקרות הזאת שעשתה בפני בעל, שנדמתה כזונה השולחת שלוחים בפרהסיא לאנשים הבאים ממרחק, ע"י מלאך שנשלח אליהם שיבואו והיא שולחת שלוחים לקבל פניהם, והם באו לשבת אשר רחצת כחלת ועדית עדי למצוא חן בעיניהם: (מא) וישבת ואת ישבת על מטה כבודה לקבל שם הבאים אל המטה, ולפני המטה שולחן ערוך בכל מיני מאכל, ועליה השמן וקטורת לתת ריח, והם השמן והקטורת שנתן לה הבעל: (מב) וקול המון שלו בה, ר"ל ובמטה הזאת נמצא קול המון של אנשים שהם בשלוה ואין פוחדים מאומה, שלא כזונים שבאים בשתיקה ואינם שלוים כי פוחדים מבעלה, כי הם משמיעים קול המון במטה והם שלוים בלתי מתיראים, ואל אנשים מרב אדם ר"ל אל אנשים שהם מובאים מרוב אדם אנשים,

באור המלות

(מב) ואל אנשים ויתנו צמידים. ר"ל נתנו צמידים אל אנשים, והוי"ו כוי"ו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו: וסבאים.

מובאים סובאים ממדבר ויתנו צמידים אל־ידיהן ועטרת תפארת על־ראשיהן׃ מג ואמר לבלה נאופים עת יזנה תזנותיה והיא׃ מד ויבוא אליה כבוא אל־אשה זונה כן באו אל־אהלה ואל־אהליבה אשת הזמה׃ מה ואנשים צדיקים המה ישפטו אותהם

ת"א ואמר לבלה. יומא ע"ג: **רש"י** סבאים קרי עתה קרי יזנו קרי

עמון ומואב, וכן תרגום סבאיה מסחור סחור: ויתנו. אהלה ואהליבה: צמידים אל ידיהן. להתקשט לנאוף כלומר עמון ומואב מתוך שהן רבים היא מתקשטת ומתפארת להם ומתוך שהם שכיניה מתפארת לעיניהם בקישוטיה לפיכך ויתנו אהלה ואהליבה צמידים על ידיהם כדי שיהו נאות בעיני הנואפים, וי"מ של ויתנו יתירה כמו אותה של עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה (שמות יד) וכמו אותה של ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזב (שם ט'): (מג) ואמר לבלה נאופים עתה יזנו וגו'. אמר לי לבי על זו שבלתה והזקינה בנאופים מעתה שהזקינה יצאו תזנותיה ממנה ותצא תאות זנותה מלבה ותחזור בה והרי היא עודנה בזנונים כאשר בתחלה. יזנו, יצאו, כל זונה תרגום נפקת ברא כך שמעתי וכן ת"י: לבלה נאופים. כמו לבלה בנאופים כאשר תאמר ותשב בית אביה (בראשית לח) כמו בבית אביה, ירחצו מים (שמות ל) כמו ירחצו במים, וימלאו חנם (שם כא), ואם בית אישה נדרה (במדבר ל), וכן פירש דונש ומנחם חברו עם תבל עשו (ויקרא כ) ולא יתכנו דבריו: (מד) ויבוא אליה. כל אשר מלאו לבו: אשות הזמה. נשי הזמה: (מה) ואנשים צדיקים. אנשי דיינים שרי מלך בבל ומלך אשור, וי"ת זכאין בקיבליהון לפי מעשיהן

מצודת ציון

ושני צמידים על ידיה (בראשית כד): (מג) לבלה. ענין זקנה כמו אחרי בלותי (שם יח): יזנו. ר"ל יסורו ועפ"ז תקרא המנאפת זונה על כי סרה מבעלה לבעל לאחר: והיא. ר"ל כשהיתה כן היא: (מד) אשות. מל' אשה:

מצודת דוד

ר"ל עם האנשים הבאים על כי היו בני אדם מרובים היה מובא עמהם גם אנשי סבא מן היושבים במדבר והאומר על"ז היה לה רוב שלוה עם כי אנשי סבא המה אכזרים ואנשי רשע: ויתנו צמידים. כי נתנו צמידים על ידיהן וגו' להתקשט ביותר ולמצוא חן בעיני כולם ולא עזבו עמה רעה ר"ל שהיתה מאהבת לכולן לעבוד לכל אלהי העמים: (מג) ואמר לבלה נאפים. אמרתי על הזקנה: נזדקנה בנאוף אתה יסורו ממנה תזנותיה הואיל וכבר נשבעה בזנות ר"ל חשבתי שאחר שעבדו זמן רב לאלהי העמים וראו שאין בהם ממש יפרשו מהם: והיא. אבל עדיין היא בהוייתה כמו מאז ודוגמתו אתה ה' אלהינו אף הוא (מ"ב ב') ור"ל אף הוא בהוייתו בכל עת ולא ישתנה: (מד) ויבוא אליה. כל הרואה בא אליה כדרך שבאים אל אשה זונה מפורסמת כן באו וגו' ר"ל עבדה לכל ע"ג שבעולם: אשות הזמה. נשי הזמה: (מה) ואנשים צדיקים. הם שרי מלך בבל שהמה

מראה יחזקאל

באור המלות

ר' שכורים כמו אל תהיו בסבאי יין: (מג—מד) לבלה. היא שם המופשט של הגרעת המתדבק בנואפים ומבלה את בשרם ועצמותיהם, כמו חולי הגרפתים בזה"ז, והולי הזאת קורא ג"כ בשם אשות הזמה אשר הרבים מהם אש. האש הבוער והקדחת הבא מסבת הזימה, ונשהם משקלו לצורות ששא אש משונה מעלם עד בשר יכלה, ור"ל נאופים [אשר] אתה יזנו הנואפים ותזנות של הנואפות והיא [היינו הנואפת עצמה], כולם יהיו לבלה, החולאת הזאת בשמה בלה, הקתם. ומ"ש ויבא מוסב על שם בלה. וכבר התבאר אצלי שבשמות המופשטים ישמש עליהם לפעמים בלשון זכר ולפעמים בלשון נקבה, לכן אמר ויבא בלשון זכר על תוקף כחו, וכאשר יצייר הבלה כבא על אשה זונה, ר"ל שנדבק בה כמשר איש ולויות. וכן יצייר שאשות ונכבות הזימה, באו אליהם בשאתם וקדחת להשחיתם, והיא מליצה נפלאה מאד: (מה) אותהם. שמת אתכן, וי"ל את שלהם, את הגרעת

באור הענין

שאנשים רבים הלכו להביאם, ומי הם האנשים סבאים ממדבר הם אנשים שכורים שסבאו יין הרבה ובאים ממדבר, ר"ל אנשים שכורים ופראים מדבריים (שאדם רב הביאו אותם אליך בפרהסיא גדולה) אל אנשים האלה, ויתנו צמידים אל ידיהן נתנו המביאים אותם צמידים על ידיהם, ועטרת תפארת על ראשיהן שידמה בהם שרים גדולים ונכבדים, ר"ל שהבאת אליך אנשים נבזים ושפלים, ושמת בראשם עטרות ועל ידיהם צמידים לכבדם ולנאף עמם, וכ"ז עשית בפרהסיא גדולה מאד: (מג) ואמר ואני הבעל כשראיתי כ"ז אמרתי, לבלה נאפים עתה יזנו תזנותיה והיא, אמרתי נאופים האלה, אשר עתה יזנו הזונים יהיו לבלה, הנאוף הזה יבלה את הזונים ויהיו לבלה ורקבון, תזנותיה והיא ר"ל בין תזנותיה בין היא שגם היא הזונה עצמה תהיה לבלה, (היא החולי והגרעת המתדבקת בזונים המבלה כל גופם ואיבריהם), קללתי אותם, שהבלה המתדבקת בנאופים יבא עליהם, על תזנותיה ועליה כל מה שיזנו עתה תדבק בם גרעת המבלה: (מד) ויבוא אליה ונתקיים הקללה כי הבלה בא אליה ונדבק בה כבוא אל אשה זונה כמו שהוא בא תמיד אל אשה זונה ונדבק בה לבלות אותה, כן באו אל אהלה ואל אהליבה אשות הזמה, החולי הזאת המבלה המנאפת קורא אשות הזמה, היא האש והבערת החום הבוער ע"י הזמה ורוב הניאוף, אבות וממימות הזמה והגרעת והבלה והרקב הנולד מזה, באו אל אהלה ואהליבה, ואולי זה ידוע גם היום שהוא כאש בוער וגרעת ממארת ורקבון דבוק במנאפים לאות ולהבעיר גווייתם ועצמותם: (מה) ואנשים צדיקים, והנה הזונה הזאת שנדבק בה

מִשְׁפַּט נֹֽאֲפוֹת וּמִשְׁפַּט שֹׁפְכ֣וֹת דָּ֑ם כִּ֤י נֹֽאֲפֹת֙ הֵ֔נָּה וְדָ֖ם בִּידֵיהֶֽן׃ מו כִּ֛י כֹּ֥ה אָמַ֖ר אֲדֹנָ֣י יְהוִ֑ה הַעֲלֵ֤ה עֲלֵיהֶם֙ קָהָ֔ל וְנָתֹ֥ן אֶתְהֶ֖ן לְזַעֲוָ֥ה וָלָֽבַז׃ מז וְרָגְמ֨וּ עֲלֵיהֶ֥ן אֶ֙בֶן֙ קָהָ֔ל וּבָרֵ֥א אוֹתְהֶ֖ן בְּחַרְבוֹתָ֑ם בְּנֵיהֶ֤ם וּבְנֽוֹתֵיהֶם֙ יַהֲרֹ֔גוּ וּבָתֵּיהֶ֖ן בָּאֵ֥שׁ יִשְׂרֹֽפוּ׃ מח וְהִשְׁבַּתִּ֥י זִמָּ֖ה מִן־הָאָ֑רֶץ וְנִֽוַּסְּרוּ֙ כָּל־הַנָּשִׁ֔ים וְלֹ֥א תַעֲשֶׂ֖ינָה כְּזִמַּתְכֶֽנָה׃ מט וְנָתְנ֤וּ זִמַּתְכֶ֙נָה֙ עֲלֵיכֶ֔ן וַחֲטָאֵ֥י גִלּוּלֵיכֶ֖ן תִּשֶּׂ֑אינָה וִידַעְתֶּ֕ם כִּ֥י אֲנִ֖י אֲדֹנָ֥י יְהוִֽה׃

כד א וַיְהִי֩ דְבַר־יְהוָ֨ה אֵלַ֜י בַּשָּׁנָ֣ה הַתְּשִׁיעִ֗ית בַּחֹ֙דֶשׁ֙ הָעֲשִׂירִ֔י בֶּעָשׂ֥וֹר לַחֹ֖דֶשׁ לֵאמֹֽר׃ ב בֶּן־אָדָ֗ם כְּתָוב־לְךָ֙ אֶת־שֵׁ֣ם

ת"א כי נואפות. נדרים נ"א: ונוסרו כל. סוטה ח' סנהדרין מ"ה: ויהי דבר ס', ר"ס י"ח ; פתח בס"פ כתב קרי

רש"י

של אלו הזונות לצדיקים הגוים מהגה : משפט נאפות ומשפט שפכות דם . כמו שמפורש אחריו : (מו) העלה . ונתן . וברא . כולן לשון עשה ופעול הם : (מז) ורגמו עליהן אבן . הריגת בניהן ובנותיהן ושריפת בתיהן הוא משפט נואפות וברא אתהן בחרבותם הוא משפט שופכות דם . וברא לשון קטילה וכן ובראתו דיער יהיה לך בספר (יהושע יז) : (מט) ונתנו זמתכנה עליכן . שופטים יתנו את משפט זמתכן בראשיכן :

כד (א) בשנה התשיעית . לצדקיהו : (ב) סמך מלך בבל . היום נר עליה :

מצודת דוד

יחשבים לצדיקים למולם : משפט נאפות . משפט הראוי בגמול הנאוף ומשפט הראוי בגמול שפיכות דם נקי : ודם בידיהן . הם שהמתו בניהן לע"ג : (מו) העלה וגו'. ר"ל אמור בנבואה שאני אעלה עליהן קהל רב ואתן אתהן לרעדה ולביזה : (מז) ורגמו עליהן אבן קהל . בני הקהל ההוא ירגמו עליהן אבנים : וברא . הוא יכרות אותן עם חרבותם : (מח) והשבתי זמה . עם המשפט הזה אבטל זמה מן הארץ כי כולם יפחדו מפחד המשפט : ונוסרו . יקבלו מוסר ולא תעשינה כמו הזמה שעשיתן ר"ל לא יעבוד עוד מי לעבודת כוכבים : (מט) ונתנו. הקהל ההוא יתנו עליכם גמול זמתכן וחטאי העבודותיכן המאוסים כגלל של רעי הנה אתן הסבלו הגמול : וידעתם . אז תדעו באני ה' הנאמן לשלם גמול :

כד (א) בשנה התשיעית . לגלות המלך יהויכין ומלכות לצדקיהו : (ב) את שם היום . ר"ל כמה הוא בשנה

מצודת ציון

(מו) קהל . אסיפת עם : לזעוה . ענין חרדה ורעדה כמו והייתם לזעוה (דברים כח) : ולבז . מלשון בזה ושלל : (מז) ורגמו . ענין השלכת אבנים כמו באבן ירגמו אותם (ויקרא כ) : וברא . ענין כריתה כמו כי יער הוא ובראתו (יהושע יז) : בחרבותם . מלשון חרב : (מח) והשבתי . ענין בטול : ונוסרו . מלשון מוסר : (מט) תשאינה . מל' משא וסבל :

כד (ב) עצם . גוף הדבר יקרא עצם וכן לא נכחד עצמי

מראה יחזקאל

באור הענין

הארעת הזאת, תדון כשופכת דם, כי כל מי שמזנה עמה ומתקרב אליה תדבק בו מחלי הזאת , והיא הורגת נפשות ע"י זנותה, על שלכן אנשים צדיקים ישפטו משפט הזונות האלה לשני עונשים משום נאפות ומשום שפכות דם, ויתחלו לבער אותם מן העולם , ועז"א כי מנאפות הנה מצד הניאוף , ודם בידיהן כי רוצחות את כל הדבק אליהם , באשר נמצא חולי הבהלה, וחולי אשות הזמה : (מו) כי כה אמר ה' העלה עליהם קהל שיתקבצו לבער רעתם מן העולם , ונתן אתהן לזעוה מצד נרצח , ולבז משום הניאוף : (מז) ורגמו , וידונו אותם בד' מיתות ב"ד וחושב סקילה הרג שריפה , והנה א"צ לחשוב מיתה המיתה האמורה בתורה סתם , והיא הקלה שבכולם , והוא משפט הידוע של כל א"א שזנתה , וא"צ להודיע : (מח) והשבתי ויהי זה לתועלת שעי"כ אשבית זמה בכלל, כי כל הנשים תוסרנה ויקחו מוסר ולא תעשינה כזמתכנה : (מט) ונתנו, שעד עתה היה עונש זמתכן על הכלל שנעשה זה בגיהם אבל אחר שיעשו משפט עמכם, ישאר העון והעונש רק עליכן בין מן הזמה בין מן הע"ז שמבחוץ

כד (ב) את שם היום פי' מפרי"א שר"ל שם היום מימי השבוע למשל יום הראשון בשבוע, ופ"ב

באור המלות

שבהם , זה אות שהם נואפות ושופכות דם : (מז) וברא, מקור , להכרית אותן : (מח) ונוסרו. מורכב מנפעל והתפעל, שמתחלה יקבלו מוסר בהכרח ע"י פועל שיעשה בזונה, ואח"כ יוסרו בעצמם ברצון :

הַיּוֹם אֶת־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה סָמַךְ מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶל־יְרוּשָׁלַםִ בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃ ג וּמְשֹׁל אֶל־בֵּית־הַמֶּרִי מָשָׁל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה שְׁפֹת הַסִּיר שְׁפֹת וְגַם־יְצֹק בּוֹ מָיִם׃ ד אֱסֹף נְתָחֶיהָ אֵלֶיהָ כָּל־נֵתַח טוֹב יָרֵךְ וְכָתֵף מִבְחַר עֲצָמִים מַלֵּא׃

ת"א שפות הסיר. ברכות נ"ז עקידה שע' פ' כל הפרשה:

רש"י

(ג) שפת הסיר. על פי הכירה במקום מושבה היא קרויה שפיתה בלשון המשנה שאמרו רבותינו מקום שפיתת שתי קדירות, ועוד שנינו אחד שופת את הקדירה ואחד נותן לתוכה מים ואחד נותן לתוכה תבלין למדנו שהשפיתה היא הושבתה על פי הכירה עד שלא יתנו לתוכה כלום, והדוגמא זו על ירושלים שאמרתם (לעיל) עליה היא הסיר עתה בא העת שתהיה לסיר ואתם בתוכה לבשר יבא נבוכדנצר ויחנה על העיר. ומנחם פירש לשון שימה: וגם יצק בו מים. הם צרכי המצור. יצוק כמו שפוך: (ד) אסף נתחיה אליה. מירמת המצור אספו לתוכה כל ראשיה ושריה: כל נתח טוב. כל גבר גיבר

מצודת ציון

מחך (תהלים קלט): סמך. ענין הקרוב: (ג) שפות. ענין העמדת הסיר על הכירה כמו שפות הסיר הגדולה (מ"ב ד): הסיר. הקדרה: וצוק. שפוך: (ד) אסף. הכניס כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט): נתחיה. הוברים כמו ונתח אותו לנתחיו (ויקרא א): ירך. הוא הרגל: כתף. הוא רוחב היד ממעל: עצמים. ר"ל איברים:

מצודת דוד

ראשון או שני וכו' ולתוספת בירור אמר את עצם היום הזה שהוא עומד בו היום להודיע אשר מלך בבל סמך על ירושלים לצור עליה בעצם היום הזה ותכלית הכוונה היה בזה הכתוב כי הנבואה היה בבבל וכתב מה שנעשה בירושלים וכשישמעו מפי המגידים כי כן היה יאמינו בו ולא יפנו עוד אל מול דברי נביאי השקר (ג) ומשול. אמור משל אל בית ישראל הממרים בי: שפות הסיר שפות. ערוך והעמד הקדרה על מקום מעמדה על הכירה וגם שפוך בו מים להבשל ולפי שהם אמרו במשל היא הסיר ואנחנו הבשר (לעיל יא) לכן אמר גם הוא בזה המשל לומר היום הוא התחלת המצור שהוא הכנה אל הכנוס כמו שהעמדת הקדרה על הכירה ויציקת המים בה הוא הכנה אל הבשול: (ד) אסוף נתחיה אליה. הכנס את הנתחים הראויים לה: כל נתח טוב. האבר ומפרש ירך וכתף שהם נתחים טובים מלאים בשר: מבחר עצמים מלא. את הסיר מלא מאבר מבחר האיברים:

מראה יחזקאל

באור המלות

(ג) שפות. עריכת הקדרה על השפתים:

באור הענין

את עצם היום רצה לומר בכמה בחדש, והטעם מה שצוה לכתוב שעל ידי כך נודע להם אמיתת נבואתו שכוון היום במלוא שסמך על ירושלים, עוד כתב כי מאז עד ט' להדש הרביעי שהבקעה העיר היו תתקי"ד יום, כמספר השנים שהיו הפסים מיום לאהם מארץ מצרים שהיו בשנת ב' אלפים תמ"ח עד שנחרב הבית בשנת ג' אלפים של"ח להשבון של סדר עולם, וארבעה ימים הנותרים היו לשנות המקוטעים, והיה מכוון יום לשנה. גם י"ל דרך רמז, וביחוד מ"ש כאן ירושלם חסר יו"ד שה"ל שיכתוב לסימן שם היום ועצם היום, שם היום הוא מלת עשור ועצם היום הוא מספר עשרה, שעשור עולה בחשבונו תקע"ו ועם מספר עשרה שהוא עצם היום הוא תקפ"ו כמספר ירושלם שנכתב פה חסר י' להיות לזכרון שסמך מלך בבל על ירושלים, וכפי מספר הכשדים שהלכם הלילה שייך אל היום שעבר, השבו אז יום י"א טבת. ובלשון כשדים נקרא גם החדש טבת כמ"ש חז"ל דשמות החדשים עלו עמהם מבבל, והם י"א טבת שהוא שם היום ועצם היום לבני בבל עולה כמספר נבוכדנצר, וזה יהיה זכר גדול שבו ביום סמך מלך בבל, בעצם היום הזה ר"ל בכח היום והרמז שבו: (ג) ומשל אל בית המרי משל המשל הזה מתיחס להם כי הם חדשו המשל הזה כמ"ש (למעלה י"א) האומרים לא בקרוב בנות בתים היא הסיר ואנחנו הבשר, היינו שהיו אומרים שחומת ירושלים הבצורה תגן עליהם כמו שתגן הסיר על הבשר בל תחרך ותשרף מן האש, שהגם שהאש סביב סביב אין הבשר נשרף מפני שהסיר מגין עליו, ובסיר שופכים מים והם מגינים על הבשר בל יתחרך ויהיו בסיר עד גמר בשולו, וע"כ אמרו שלא יבנו בתים בקרוב אל החומה היינו שלא יהי' הבשר בקרוב אל הסיר בלא אמצעי כי אז ישרף קודם זמן בשולו, ובטחו בהסיר שהוא החומה והמים שהוא כלי מלחמתם שלא תשרוף אותם אש המצור, ויהיו בירושלים עד גמר בשולם שהוא יום מותם, לכן נשא משל כפי דרכם, ואמר שפות הסיר היינו שישפות אותו אל הכירה היטב, שהוא הדבוק שמדביקו אל הכירה שלא תבא האש תחתיו רק בצדדים בל יתחרך ברוב האש, והיינו שיעריכו את החומה בכל חזקה, וגם יצוק בו מים להגן על הבשר שהוא כלי הנשק שיגן בעדם מאש האויב: (ד) אסף נתחיה שיאסוף הנתחים שיהיו בתוך הסיר והמים שלא יצאו חלקים מהם למעלה מן הסיר וישרפו מן האש, היינו שכולם יהיו תוך החומה ולא יצאו משם, ובאר כי יאסוף כל נתח טוב שהם השרים והחכמים, וימלא גם מבחר עצמים שהם אנשי החיל:

ה מִבְחַר הַצֹּאן לָקוֹחַ וְגַם דּוּר הָעֲצָמִים תַּחְתֶּיהָ רַתַּח רְתָחֶיהָ גַּם־בָּשְׁלוּ עֲצָמֶיהָ בְּתוֹכָהּ׃ ו לָכֵן כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה אוֹי עִיר הַדָּמִים סִיר אֲשֶׁר חֶלְאָתָהּ בָהּ וְחֶלְאָתָהּ לֹא יָצְאָה מִמֶּנָּה לִנְתָחֶיהָ לִנְתָחֶיהָ הוֹצִיאָהּ לֹא־נָפַל עָלֶיהָ גּוֹרָל׃ ז כִּי דָמָהּ בְּתוֹכָהּ הָיָה עַל

הה"א רפה

רש"י

לאימאן וגבר עביד קרב: (ה) מבחר הצאן לקוח. קח אתה נבוכדנצר את מבחר חיילך סביבותיה, כן פ"י ואינו מיושב על ענין הסיר וכן צריך לפותרו מבחר ישראל יבאו ויכנסו בתוכה: וגם דור העצמים תחתיה. סדר וענך העצמים תחת שאר האיברים כלומר הגבורים בשביל החלשים ויסמכו אלו עליהן. דור לשון עריכה וכן יצנפך צנפה כדור (ישעיה כב) סורות היקף גייסות וכן מורה תרגום דרא, ומנחם פירש כמו אני אגדיל המדורה: רתח רתחיה. ואחר שיהיו כולם לתוכה יקרבו כלי המצור והמלחמה אל העיר: (ו) חלאתה. זוהמתה שמוציאין מעל פיה על ידי הרתחתה שקורין אשקומ"א בלעז. כלומר לא יצאו ממנה רשעים שבה: לנתחיה לנתחיה. גלות אחר גלות היוצא ונפל אל הכשדים איש איש לבדו: לא נפל עליה גורל. לא כשאר קדירות שמוציאין נתחיהן יחד לתתם לפני כל אחד ואחד חלקו בגורלו. ויונתן תרגם מדלא יתעביד בה היובתא לא נפל עליה גורלו של מקום: (ז) לצחיח. סעיפות: לא

מצודת דוד

(ולפי שהאיברים מונחים לפי העצמות יקראו האיברים בשם עצמים): (ה) מבחר הצאן לקוח. ר"ל הבשר שהשים בסיר היה ממבחר הצאן מהשמנים והנבחרים שבצאן: וגם דור. שים תחת הסיר מדורת העצמים שבמקום עצים יבער עצמים: רתח רתחים. ר"ל כל כך תבעיר האש ותרתיח הסיר עד שגם העצמים יתבשלו בה עם שהם קשים להתבשל ור"ל בעת יתחיל המצור יתאספו בה כל בני הערים שנתרבו וגם שרי העם והמושלים ואמר לעשות מדורה מעצמים לרמז על עצמות החללים הנהרגים אשר בקרבה ע"י המלך והשרים שהם מבעירים האש ומביאים הפורעניות וגזרות המצור. ואמר רתח וגו' לרמז שכ"כ יקשה גזרות המצור עד שגם הגבורים החזקים כעצמים יכלו ויפלו בה בחרב וברעב ובדבר: (ו) לכן. ר"ל הואיל ונאמר לי במשל לכן אפרש הדבר כה אמר ה' וגו': אוי וגו'. אוי לך ירושלים אשר נשפך בך דמי נקיים: סיר. אתה הסיר אשר נשאר בה זוהמתה ולא יצאה ממנה זוהמתה כי לא העבירו ממנה כדרך שמעבירים זוהמת הסיר ר"ל עדיין טומאת העון אצלך ולא עשית תשובה שתלך לה העון: לנתחיה לנתחיה הוציאה. ר"ל כמו שאין דרך לשפוך מהסיר כזאת כל הנתחים בבת אחת כי ישפך עמהם גם הזוהמא הנשארת בשולי הסיר אולם מוציאים נתחים נתחים מה שנוגע ראשון נוטל תחלה מבלי הפלת גורל לדעת מי ראשון וגו' וכן לא גלו אנשי ירושלים בבת אחת כי מי מהם גלו עם יהויקים ומהם עם יהויכין ומהם עם צדקיהו ולא גלו ע"פ גורל כ"א מי שבא בידו ראשון גלה תחלה וכאומר לא היה כן בעבור שאלו פשעו יותר מאלו והגורל נפל על אלו שפשעו ביותר כי באמת דרך אחד לכם: (ז) כי דמה. דם הנקי הנשפך שהיה בתוכה הנה שמה אותו על יבהות

מצודת ציון

(ה) דור. מלשון מדורה והבערה כמו מדורות אש (ישעי' ל): רתח רתחים. ענין הבשול בחוזק שמעלה כעין אבעבועות. וכן ירתיח כסיר מצולה (איוב מא): (ו) חלאתה. ענין זוהמא ודומה לו במקראות שלאחריו: (ז) לצחיח. ענין יובש

מראה יחזקאל

באור הענין

(ה) מבחר הצאן. שיקח הבשר מן הצאן המובחרים שיהיה בשר שמן, בלתי מקבל ההירוך כבשר כחוש, וגם מטיב ואומר כל זה לא יועיל, שהגם שלקחו מבחר עצמים אל תוך הסיר, הלא גם דור העצמים תחתיה, שלא לקחו הרבה מן העצמים ועשו מהם מדורה והיסק תחת הסיר, עד שהעצמים שתחת הסיר רתח רתחיה היינו שהם הרתיחו את הסיר יותר מן הראוי עד שבשלו ע"מיה אשר בתוכה שהעצמים תחת הסיר שנעשה מהם מדורה בשלו את העצמים שבתוך הסיר, שזה סימן שהמוקד הוא יותר מדאי כי העצמות אין מתבשלות וכשנתבשלו העצמות הקשות, כבר נתקלקל הבשר ע"י רוב הבישול: (ו) לכן כה אמר ה', סיר אשר חלאתה בה, שמלבד חלאה ורק חלאתה לא יצאה ממנה, רק החלאה לבדה תשאר, אבל הנתחים הטובים לא ישארו, הוציאה לנתחיה נתח אחר נתח, שהטובים יהרגו רבים מהם ורבים יצאו ונפלו אל הכשדים, לא נפל עליה גורל פי' הפס' שאינו דומה כסיר שהבשל שמוציאים כל הבשר ומחלקים הנתחים ע"פ גורל לאיש חלקו, רק הוציאו ע"פ המקרה אחד לאחד, ויל"פ שאמר בתמיה וכי לא נפל הגורל של נ"נ עליו ולא על רבת בני עמון שהוא הגורל שהגריל לאן ילך שהיו תולאותיו מאת ה' להחריבה: (ז) כי דמה מפרש מ"ש גם חור העצמים תחתיה שהוא הדם

באור המלות

(ה) דור. מענין מדורה, ובא על הסדר שמסדרין עצים זה על זה לעשות מדורה, ומשמש בזה עם כדורים שהם מענין היקף, וצניפתי כדור עליך, וזה ההבדל בין מדורה ובין מוקד ויתר לשונות: רתח. הוא הבישול יותר מדאי, כמו ירתיח כסיר מצולה (איוב מ"א): (ו) חלאתה. זוהמא, והראשון בלא מפיק, ויל"פ שנמצא בה חלאה מחמת הבישול וגם חלאתה של הסיר שהיה מכבר לא יצאה, כי לא רחצו הסיר בעת שהניחו בו הבשר: (ז) לצחיח סלע. מקום הגבוה והיבש של הסלע:

צְחִ֥יחַ סֶ֖לַע שָׂמָ֑תְהוּ לֹ֤א שְׁפָכַ֙תְהוּ֙ עַל־הָאָ֔רֶץ לְכַסּ֥וֹת עָלָ֖יו עָפָֽר׃ ח לְהַעֲל֤וֹת חֵמָה֙ לִנְקֹ֣ם נָקָ֔ם נָתַ֥תִּי אֶת־דָּמָ֖הּ עַל־צְחִ֣יחַ סָ֑לַע לְבִלְתִּ֖י הִכָּסֽוֹת׃ ס ט לָכֵ֗ן כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֔ה א֖וֹי עִ֣יר הַדָּמִ֑ים גַּם־אֲנִ֖י אַגְדִּ֥יל הַמְּדוּרָֽה׃ י הַרְבֵּ֤ה הָֽעֵצִים֙ הַדְלֵ֣ק הָאֵ֔שׁ הָתֵ֖ם הַבָּשָׂ֑ר וְהַרְקַח֙ הַמֶּרְקָחָ֔ה וְהָעֲצָמ֖וֹת יֵחָֽרוּ׃ יא וְהַעֲמִידֶ֥הָ עַל־גֶּחָלֶ֖יהָ רֵקָ֑ה לְמַ֨עַן תֵּחַ֜ם וְחָ֣רָה נְחֻשְׁתָּ֗הּ וְנִתְּכָ֤ה בְתוֹכָהּ֙ טֻמְאָתָ֔הּ

ת"א נתתי את דמה. גיטין נ"ז:

רש"י

שפכתהו על הארץ וגו'. ת"י כדדו ובדרע מרומם שפכתיה לא שפכתיה בשלו למיעבד עלוהי תיובתא. ורבותינו פירשוהו בדמו של זכריה בן יהוידע לא נהגו בו לא כדם הצבי ולא כדם האיל: (ח) להעלות חמה. לפני. נויתי לאותו דם שלא יבלע בקרקע כדי שיזכר לנקום נקמתי: (ט) המדורה. הסק גדול פואה"י בלעז: (י) הרבה העצים הדלק האש. להרבות העצים ולהדליק האש: התם הבשר והרקח המרקחה. כשהבשר תם מעל העצמות והוא מלממק ומעורב ומגיס בכף דומה למרקחת פטום סממנין שמערבין אותה יפה יפה ומתוך לימוק הבשר עשוה נהפך לתוכה שקורין אמורשו"ר בלעז. וזה שאמר והעצמות יחרו יבשלו ויעשו לשון חרה מני חורב (איוב ל"ע), וכן למען תחם וחרה נחשתה כדרך קדירה שהמו מימיה ברתיחתה מתחממת ונשרפיו חרסיה והתבשיל מתקלקל: (יא) התם חלאתה. תכלה

מצודת ציון

כמו שכנו לאוהה (תהלים עח): (י) התם. ענין השלמה וכליון כמו עד תומי אותם בידי (ירמיה כ"ז): והרקח המרקחה. כן נקרא הערובות הבשמים וכן רוקח מרקחת (שמות ל): יחרו. ענין יובש מחום האש כמו והוכו נחר (לעיל טו): (יא) רקה. ריקנית: תחם. תתחמם. וחרה ענין יובש: נחושתה ענינו מהיות הדבר ובוליו כמו השפך נחושתך (לעיל טז): ונתכה. מל' התכה והמסה כמו והתכתי אתכם (לעיל כב): טומאתה. ר"ל כמיאוס: התום. ענין

מצודת דוד

הסלע להיות מתקיים לא שפכה אותו על עפר הארץ להיות נבלע ונכסה בעפר הארץ ר"ל שפכו דם בגלוי ובפרהסיא ולא חשבו לעשות בסתר נגד יודע: (ח) להעלות חמה. לכן בכדי להעלות המהי ולנקום בהם נקם קיימתי את הדם הנשפך בה להיות מתקיים כאילו הוא על יבשות הסלע לבל יהיה נכסה מעיני. ר"ל כמו שהם עשו בגלוי כן השארתי את הדם מגולה להיות זכור לפני להעלות חמתי לנקום בהם נקמת הדם. ואחז במשל מבן אדם המשאיר דבר מגולה למען יזכור בו: (ט) לכן. הואיל והדם הנקי זכור לפני לכן כה אמר ה' אוי לך עיר הדמים: גם אני. כמו שהם הגדילו רשע כן גם אני אגדיל המדורה שתחת הסיר: (י) הרבה העצים. ר"ל אמור בנבואה שאני ארבה העצים ואדליק האש למען התם את הבשר לכלותה: והרקח. אשים בה מרקחת הבשמים כי כן הדרך להשים הבשמים בתבשיל לאחר שנלמק הרבה: והעצמות. גם העצמות יתייבשו מאוד מחום האש: (יא) והעמידה. עמדה את הסיר על הגחלים שמתחת לה כשהיא רקה מן התבשיל הבושם בה כי הכל נשרף מחום האש הרב: למען תחם. למען תתחמם הסיר ותתייבש בוליה להיות נשרף מחום האש הרב: ונתכה בתוכה טומאתה. בזוהמא הטמאה והמאוכה המתדבק בכיר תהיה נמסת בתוך הסיר ואז תתם ותכלה זוהמתה כי תשרף גם היא אחר שתהיה נמסת בה ר"ל אגדיל החמה עד אשר יתמו אנשי העיר ואף הגבורים יכלו עמהם ואז תשאר העיר ריקנית

מראה יחזקאל

באור המלות

(י) הרבה, הדלק. כולו בלשון מקור, להרבות ולהדליק והתם: והרקח. דבר דק הנרקח כמרקחת, כמו יש

באור הענין

שהיה בתוכה שנשפכו דם בפרהסיא, ושמתו על צחית סלע שיהיה לנגד עיניהם תמיד, ר"ל שלא עשו תשובה על מעשיהם לכסות על פשעיהם: (ח) ולכן כדי להעלות חמה נתתי גם אני את דמה על צחית סלע, וזה היו העצמים שהיו תחת הסיר שהגדילו המדורה: (ט) לכן כה אמר ה' שע"ז גם אני אגדיל המדורה בחוץ מן האש שבתוך אגדיל אני המדורה תחת הסיר שהוא החרב והרעב והדבר שהכלו בתוך ירושלים, כמ"ש (בירמיה כ"א) הנני מסב כלי המלחמה אשר בידכם וכו' ואספתי אותם אל תוך העיר הזאת: (י) הרבה העצים ואני אתחיל להרבות העצים ולהדליק האש בפנים עד שיתום הבשר כי יתבשל עד שיאבד צורת בשר ויהיה כמרקחה ודבר דק הנרקח בתוך האש עד שגם העצמות יחרו ע"י שיכלו המים ישרף הכל וגם העצמות יחרו מן האש שישלוט בתוך הסיר: (יא) והעמידה עד שאחר שתהי' רקה מבשר וממים (ר"ל שימותו כל בעלי המלחמה) אז תעמוד הסיר על הגחלים שתחתיה שהם מן דור העצמים שתחתיה למען תחם וחרה נחשתה שהוא משל על הבקעת החומה, ואז ונתכה בתוכה טמאתה ר"ל שאז יקבלו עונש על עונותיהם וישהרו מפשעיהם:

תִּתֹּם חֶלְאָתָהּ׃ יב תְּאֻנִים הֶלְאָת וְלֹא־תֵצֵא מִמֶּנָּה רַבַּת חֶלְאָתָהּ בְּאֵשׁ חֶלְאָתָהּ׃ יג בְּטֻמְאָתֵךְ זִמָּה יַעַן טִהַרְתִּיךְ וְלֹא טָהַרְתְּ מִטֻּמְאָתֵךְ לֹא תִטְהֲרִי־עוֹד עַד־הֲנִיחִי אֶת־חֲמָתִי בָּךְ׃ יד אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי בָּאָה וְעָשִׂיתִי לֹא־אֶפְרַע וְלֹא־אָחוּס וְלֹא אֶנָּחֵם כִּדְרָכַיִךְ וְכַעֲלִילוֹתַיִךְ שְׁפָטוּךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ טו וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ טז בֶּן־אָדָם הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת־מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה וְלֹא תִסְפֹּד וְלוֹא תִבְכֶּה וְלוֹא תָבוֹא דִּמְעָתֶךָ׃

ת"א יען טהרתיך . קמא נ"ב : סנהד נוקם . מועד קטן כ"ח סנהדרין כ"כ :

רש"י

זוהמתה ותבלע בנחשתה, סיר של נחשת הוא : (יב) תאנים הלאת . בתואנה ותרמית הלאת את הענייס לכן לא יצאו ממנה רשעים שבתוכה אלא באש פורענותה יכלו : (יג) בטומאתך . בטומאה של זמה תכלה : יען טהרתיך . להוכיח ע"פ הנביאים ולא טהרת וגו' : (יד) לא אפרע . לא אבטל גזירתי : ולא אנחם . לשוב ממחשבתי הרעה אשר דברתי לעשות לך : (טז) מחמד עיניך . אשתך כמו שהענין מוכיח בסופו :

מצודת דוד

מיושביה ואשר שמה וכזה ימורק עון עמה : (יב) תאנים הלאת . נתייגעה בעשות הרבה עלילות ושקרים ולא תצא ממנה מרבית הזוהמא רלה לומר איננה עושה תשובה על מרבית עונה ולכן לא תצא ממנה הזוהמא כ"א על ידי האש שהיא ישרוף אותה ר"ל לא תלך ממנה כ"א ע"י מירוק אש הפורעניות : (יג) בטמאתך זמה . עדיין עתה בטומאתך היא הזמה שעשית : יען טהרתיך . בעבור שאני הייתי מתעסק לטהר אותך כי שלחתי הנביאים להחזירך למוטב ועכ"ז לא טהרת מטומאתך ולא שבת אלי א"כ בודאי לא תטהרי עוד עד אשר אניח את חמתי בך לפרוע ממך ובזה תהיה מוטהר וממורק מן העון : (יד) אני ה' דברתי . זה ימים רבים דברתי שיבא הפורעניות והנה כבר בא מלך בבל על ירושלים : לא אפרע . לא אבטל דברי ולא אחוס עליכם ולא אנחם להשיב מחשבה אחרת לטובה : כדרכיך . כפי דרכיך ומעשיך ישפטו אותך הכשדים כי הם יהיו שלוחי המקום לעשות משפט : (טז) את מחמד עיניך . אמר זה על אשתו שהיה הנביא אוהב אותה מאד : במגפה . ר"ל במיתה פתאומית כדרך המגפה : ולא תספוד . לא תעשה הספד עליה כדרך שעושים למתים : ולא תבוא דמעתך . לא תבכה על מיתתה

מצודת ציון

כליון : (יב) תאנים . ענין עלילה ושקר כמו כי תואנה הוא מבקש (שופטים יד) : הלאת . ענין יגיעה כמו ומה הלאתיך (מיכה ו') : רבת . מלשון רבוי : (יד) אפרע . ענין בטול והשבתה כמו ותפרעו כל עצתי (משלי א) : אחוס . מל' חס וחמלה : אנחם . ענין הפוך מחשבה : וכעלילותיך . כמעשיך : (טז) מחמד . מל' חמדה ואהוב : (יז) האנק . ענין אנחה

מראה יחזקאל

באור הענין

ונס תתם חלאתה רלה לומר שהרשעים ימותו : (יב) תאנים הלאת באוני ובאבל הלאת הסיר להתיך החלאה והטומאה, כי לא תצא ממנה חלאתה, מפני שרבת חלאתה מאד, עד שגם באש נמצא חלאתה ואין האש שולט בו, ר"ל שהרשעים רבים. ולא כלו לגמרי : (יג) וכן בטמאתך זמה בהטומאה שלך נמצא זמה, שהיא עלות עמוקות והשתקעות המחשבה בזנות שזה לא יוסר גם ע"י האש (וכבר באמרנו למעלה סי' ט"ז מ"ג שתקנת הזמה הוא באש, כמ"ש בחמותו זמה הוא באש ישרפו אותו ואתהן) וא"כ יען טהרתיך ולא טהרת, ידעתי כי לא תטהרי עוד עד הניחי חמתי בך להעניש עוד בשבי וגלות ופזור : (יד) אני ה' דברתי, א] שאני הוא שגזרתי את הגזרה, ב] שבאה, ג] ועשיתי שהדבר נעשה מעשה, ונגד מ"ש אני דברתי אמר לא אפרע שלא יבטל את הגזרה . ונגד מ"ש שבאה אמר ולא אחום שהאסה תהיה מפני שיש לו צורך בדבר, כמו ועינכם אל תחוס על כליכם , כי אין בכם שום צורך , ונגד ועשיתי אמר ולא אנחם לא יהיה לי חרטה על המעשה , כי כדרכיך ובעלילותיך שפטוך , שהיה העונש כפי החטא : (טו) ויהי אמר שהודיע לו ממצור ירושלים הודיע לו מחורבן בהמ"ק (ובא הם ג"כ ג' נבואות, מכוונות נגד ג' נבואות שאמר בסי' כ"א), שיש שניך דבך תימנה שהיה על ירושלים שהיה הנבואה של שפות הסיר, שע"ז אמר שם לא נפל עליה גורל, ונגד הנבא אל אדמת ישראל היה הנבואה של סי' כ"ג, ונגד הסף אל מקדשים באה הנבואה הזאת, ותחלה התחיל שם לדבר במשל והכהים אמר כי יאמרו ממשל משלים הוא ונבא בלא משל, ושוב חזר לאמר המשלים על כאו"א : (טז) הנני לקח הודיעו שאשתו תמות במגפה, וגזר שלא יספד, ואף לא יבכה, ואף שלא יבואו דמעתיו

באור המלות

ישים כמרקחת (איוב מ"ב) : יחרו . הוא הנחרר מרוב האש : (יב) תאנים . לשון והיתה תאניה ואניה, ויל"פ שנלאית מרוב השכל : באש . יל"פ ג"כ מענין וירום תולעים ויבאש, חלאה הנבאשה, וכפ' שורש : (יד) אפרע . ביטול

כלל

יז הֵאָנֵק ׀ דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא־תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל־שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל׃ יח וָאֲדַבֵּר אֶל־הָעָם בַּבֹּקֶר וַתָּמָת אִשְׁתִּי בָּעָרֶב וָאַעַשׂ בַּבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי׃ יט וַיֹּאמְרוּ אֵלַי הָעָם הֲלֹא־תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה לָּנוּ כִּי אַתָּה עֹשֶׂה׃ כ וָאֹמַר אֲלֵיהֶם דְּבַר־יְהוָה הָיָה אֵלַי לֵאמֹר׃ כא אֱמֹר ׀ לְבֵית יִשְׂרָאֵל כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי מְחַלֵּל אֶת־מִקְדָּשִׁי גְּאוֹן עֻזְּכֶם מַחְמַד עֵינֵיכֶם וּמַחְמַל נַפְשְׁכֶם וּבְנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עֲזַבְתֶּם בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ׃ כב וַעֲשִׂיתֶם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי עַל־שָׂפָם לֹא תַעְטוּ וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵלוּ׃ כג וּפְאֵרְכֶם עַל־

ת"א האנק דום. מ"ק ט"ו וכ"ז: פארך חבוש. ברכות י"א וי"ז סוכה כ"ה: ונעליך תשים. מ"ק שם: ולא תעטה. שם: ולחם אנשים. שם כ"ז: ואדבר אל העם. שם כ"ח סנהדרין כ"ב: הנני מחלל. בפ"א ד' סנהדרין שם:

רש"י

(יז) האנק. התאפק בשתיקה שות"ם דמוי"ץ בלעז: פארך. תפילין כל אלה מצות אבלים ואתה חילוף אבל אסור בתפילין ובסנדל וחייב בעטיפת הראש ומברין אותו סעודה ראשונה משל אחרים: (יח) כאשר צויתי. שלא לנהוג אבילות: (יט) מה אלה לנו. מה הרמזים הללו עלינו: (כא) אשר עזבתם. בירושלים כשגליתם בגולה: (כב) ועשיתם כאשר עשיתי. לא תנהגו אבילות כי אין מנחמין לכם שאין בכם אחד שלא יהיה אבל ואין אבילות אלא במקום מנחמים. ד"א שתהיו יראים לבכות לפני הכשדים שאתם בתוכם:

מצודת ציון

האנק. ענין אנקת אסיר (תהלים קב): דום. ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י): חבוש. כן יקרא התקון בראש והקשירה וכן וחבשת להם מגבעות (שמות כט): תעטה. ענין עטיפה כמו ועל שפם יעטה (ויקרא יג): שפם. הוא שער השפתים: (כא) גאון. ענין רוממות: עוזכם. ענין חוזק: ומחמל. מל' חמלה ורחמנות: (כג) ונמקותם. מל' המקק והמסה:

מצודת דוד

(יז) האנק דום. מהאנק דום ר"ל התאפק מן האנחה ולא תאנח: מתים אבל. הוא הפוך מתים אבל ר"ל מנהג האבל שעושים על המתים לא תעשה: פארך. התקן עליך מגבעות הראש שהוא לפאר ולהדר וכן נאמר פארי המגבעות (שמות ל"ט) ודרך האבל היה להסיר המגבעת הזה. ורז"ל אמרו שעל התפילין יאמר שהאבל אסור בהן: ונעליך. לא כדרך האבל שהולך במנעל: ולא תעטה. לא כדרך האבל שמעטף ראשו עד שער השפתים: ולחם אנשים. לא כדרך האבל שמברין אותו סעודה הראשונה משל אחרים: (יח) ואדבר. את דברי הנבואה הזה: ואעש בבוקר. בבוקר השני עשיתי כאשר צויתי מפי ה' שלא לנהוג מנהג אבלות: (יט) הלא תגיד. הלא מהראוי שתגיד לנו מה הדברים האלה מרמזים עלינו אשר אתה עושה: (כא) הנני מחלל. למסור ביד האויב את מקדשי שהוא גאון עוזכם ומחמד עיניכם ומחמל נפשכם ר"ל אהוב לכם ותחמולו עליו: אשר עזבתם. כשגליתם בגולה עזבתם בירושלים: (כב) ועשיתם כאשר עשיתי וגו'. והוזר ומפרש על שפם וכו' וזהו לפי שאין לנהוג מנהג אבלים אלא במקום שיש מנחמים אבל אז יהיו כולם אבלים וא"כ מי ינחם את מי:

מראה יחזקאל

באור המלות

הדבר, כמו ותפרעו כל עצתי (משלי א'): כדרכיך וכעלילותיך פי' הבדלם למעלה (ז' ג'): (יז) האנק דם. כמו דממה וקול, ר"ל הרכבה מקול ודממה, וכאן ר"ל שיהיה מורכב מאנק ומדממה, ר"ל שיהיה האנקה בלחש: מתים אבל. כמו בכור שורו, שופר תרועה: פארך. פארי המגבעות, ולדעת חז"ל התפילין שנקראים פאר, ושם ספס. בא המיד אגל אבל, כמ"ש בס' התו"ס הזריע (סי' קנ"ד) טעמו של דבר: (כג) ונמקתם. כמ"ש ימקו בעונם (ויקרא כ"ו):

באור הענין

כלל: (יז) **האנק דם** האנקה תהיה בדממה שלא ישמע הדם, **מתים אבל** ר"ל אבל של מתים, **לא תעשה** וזהו שילך עם מגבעת הראש ולא יעטוף כדרך האבלים, וכן שיניח התפילין הנקראים פאר, וכן שלא יחלוץ מנעלים, **ולא יעטה על שפם** ולא יאכל סעודת הבראה בענין שלא ינהג שום אבילות: (יח) **ואדבר** יחזקאל אמר זה אל העם בבקר ובערב מתה אשתו. ובבקר בעת הקבורה והתחלת האבילות עשה כציווי ה', ומה שדבר תחלה היה כדי לאמת נבואתו שידעו מיתת אשתו תחלה, וגם היה למשל שכן היה עם הפליט כמו שית': (יט) **ויאמרו מה אלה לנו כי אתה עשה** בודאי איך עושה כזאת רק להראות איזה אות ונבואה לנו ומה יורו אלה הדברים לנו: (כא) **הנני מחלל את מקדשי** שזה הנמשל של מיתת אשת יחזקאל, וכי כן התדבקה השכינה במקדש באהבה כאהבת איש לאשתו: (כב) **ועשיתם כאשר עשיתי** וכו' שלא תספידו אם מיראת הכשדים, אם מצד שמי יספיד ומי ינחם אחר שכולם אבלים, שזה משל המגפה:

רָאשֵׁיכֶם וְנַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם לֹא תִסְפְּדוּ וְלֹא תִבְכּוּ וּנְמַקֹּתֶם בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם וּנְהַמְתֶּם אִישׁ אֶל־אָחִיו: כד וְהָיָה יְחֶזְקֵאל לָכֶם לְמוֹפֵת כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה תַּעֲשׂוּ בְּבֹאָהּ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יֱהֹוִה: כה וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֲלוֹא בְּיוֹם קַחְתִּי מֵהֶם אֶת־מָעוּזָּם מְשׂוֹשׂ תִּפְאַרְתָּם אֶת־מַחְמַד עֵינֵיהֶם וְאֶת־מַשָּׂא נַפְשָׁם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם: כו בַּיּוֹם הַהוּא יָבוֹא הַפָּלִיט אֵלֶיךָ לְהַשְׁמָעוּת אָזְנָיִם: כז בַּיּוֹם הַהוּא יִפָּתַח פִּיךָ אֶת־הַפָּלִיט וּתְדַבֵּר וְלֹא תֵאָלֵם עוֹד וְהָיִיתָ לָהֶם לְמוֹפֵת וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה:

כה א וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר: ב בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן וְהִנָּבֵא עֲלֵיהֶם: ג וְאָמַרְתָּ לִבְנֵי עַמּוֹן שִׁמְעוּ דְּבַר־אֲדֹנָי יֱהֹוִה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן אָמְרֵךְ הֶאָח אֶל־

רש"י

שפה. גרינו"ן בלעז: (כג) ונמקתם. אישלוויי"ן דמוני"ן בלעז: (כד) בבואה. בבא הרעה הזאת: (כה) משא נפשם. שנפשם מתנשאה בהם: (כו) ביום ההוא. א"א לבא הפליט ביום החורבן, וכן פתרונו ביום ההוא שיבא הפליט אליך להשמיע אזניך ביום ההוא יפתח פיך: להשמעות אזנים. לבשר בשורה שהוכתה העיר: (כז) את הפליט. עם הפליט: ותדבר ולא תאלם. לפי שאמרתי לך (לעיל ג') ונאלמת ולא תהיה להם וגו' מעתה יראו שדבריך אמת ולא תאלם עוד מהתנבאות להם:

כה (ג) **האח**. לשון שמחה: כי נחל. כי נחל והיה מורשה לאחרים:

מצודת דוד

(כג) ונמקתם. תהיו נמסים בצרות בגמול עונותיכם ומכאב לב תהמו איש עם אחיו ר"ל כולכם זה כזה: (כד) והיה יחזקאל. כאומר ולכן עשיתי כזאת למען אהיה לכם למופת שתעשו כמו שעשיתי אני שלא נהגתי מנהג אבילות: בבואה. בעת בוא הפורענות אז תעשו כמוני: כי אני ה'. הנאמן לפרע גמול: (כה) ביום קחתי. בעת אקח מהם בהמ"ק שהוא מעוזם וחזקם ושמחת תפארתם אשר בו יתפארו: את מחמד. מוסב על ביום קחתי לומר בעת אקח את מחמד עיניהם ואת מה שנפשם מתנשאה ומתפאר בהם וחוזר ומפרש לומר שהם בניהם ובנותיהם: (כו) ביום ההוא. בעת ההיא יבוא אליך הפליט מן המלחמה להשמיע אל האזנים דבר החורבן: (כז) את הפליט. עם ביאת הפליט יפתח פיך והוספת ביאור אמר ותדבר ולא תאלם עוד כי עד עתה השעה היה כאיש אלם לבל יוכיחם מלבו כי לא שמעו אליו וכמ"ש ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח (לעיל ג') לכן אמר כבוא הפליט ויראו שאמת דברת אז יהיה לך פתחון פה להוכיחם מלבך כי אז ישמעו לך: והיית להם למופת. ר"ל אז יאמינו בדבריך כדרך שמאמינים במופת: וידעו כי אני ה'. ואז ידעו שאני ה' הנאמן במאמרי ומקיים דברי:

כה (ב) שים פניך. הסב פניך אל מול בני עמון: (ג) יען אמרך האח. רצה לומר בעבור ששמחת על מקדשי אשר

מצודת ציון

(כג) ונמקתם. מלשון המסה: (כד) למופת. לאות וסימן: (כה) משא. מל' נשיאה והרמה: (כו) הפליט. הנמלט מהמלחמה כמו ויבא הפליט ויגד (בראשית י"ד): (כז) ולא תאלם. מלשון אלם:

כה (ג) האח. ענין לשון שמחה: נחל. מלשון חלול: נשמה.

מראה יחזקאל

באור הענין

(כה—כו) ואתה בן אדם באר לו הנמשל מה שאמר אל ספד בבקר לפני מות אשתו, כי כן יהיה גם בבשורת המקדש, שבעת בא הפליט יד ה' היתה אליו בערב לפני בא הפליט והוא הודיע י"ב שעות קודם, כמ"ש ויפתח את פי כמ"ש לקמן סי' ל"ג, וז"ש ביום ההוא אשר יבוא הפליט אליך להשמיע הבשורה באזניך: (כז) ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ר"ל אז יפתח פיך י"ב שעות קודם, ותגד ויהיה למופת ומאז תדבר ולא תאלם עוד וכן מגדת מיתת האשה שמרמזת על חורבן המקדש י"ב שעות קודם:

כה (ג) **יען אמרך** האח בני עמון שמחו, א] על חורבן המקדש, ב] על שממות הארץ, ג] על גלות

באור המלות

ונהמתם. כמו ונהמת באחריתך (משלי ה'): (כד) בבואה. בבוא השמועה: (כה) משא נפשם. דבר שאליהם נושאים את נפשם, והם בניהם ובנותיהם: (כו) ביום הבוא יבוא. נעלם מלת אשר ור"ל ביום אשר יבא הפליט ביום ההוא יפתח את פיך, כי א"א לפ' כפשוטו, שהחורבן היה בעשרה בטבת והפליט בא בחמשה בטבת: להשמעות. שם התואר, ויש, ופי' להשמיע לאזנים:

(ג) האח. ענין שמחה: נחל. נתחלל, [נפעל עבר מן

גלות

מִקְדָּשִׁי כִי־נִחָל וְאֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל כִּי נָשַׁמָּה וְאֶל־בֵּית יְהוּדָה כִּי הָלְכוּ בַּגּוֹלָה׃ ד לָכֵן הִנְנִי נֹתְנָךְ לִבְנֵי־קֶדֶם לְמוֹרָשָׁה וְיִשְּׁבוּ טִירוֹתֵיהֶם בָּךְ וְנָתְנוּ בָךְ מִשְׁכְּנֵיהֶם הֵמָּה יֹאכְלוּ פִרְיֵךְ וְהֵמָּה יִשְׁתּוּ חֲלָבֵךְ׃ ה וְנָתַתִּי אֶת־רַבָּה לִנְוֵה גְמַלִּים וְאֶת־בְּנֵי עַמּוֹן לְמִרְבַּץ־צֹאן וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ ו כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה יַעַן מַחְאֲךָ יָד וְרַקְעֲךָ בְּרָגֶל וַתִּשְׂמַח בְּכָל־שָׁאטְךָ בְּנֶפֶשׁ אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ ז לָכֵן הִנְנִי נָטִיתִי אֶת־יָדִי עָלֶיךָ וּנְתַתִּיךָ לְבַג לַגּוֹיִם וְהִכְרַתִּיךָ מִן־הָעַמִּים וְהַאֲבַדְתִּיךָ מִן־הָאֲרָצוֹת אַשְׁמִידְךָ וְיָדַעְתָּ

לבז קרי

רש"י

(ד) לבני קדם. כשדים ופרס לצד מזרח הם: (ו) יען מחאך יד ורקעך ברגל. לשון שמחה, ואע"פ שבראש הספר (לעיל ו) אמר כן לענין אבל הכה בכפך ורקע ברגליך ואמור האח, יש דבר שעושין אותן לאבל ולשמחה אבל אין ענינים שוה וכן חלילים לכלה ולמת. ורקעך. לשון מרפס: בכל שאטך. לשון בזיון פוחזין בו כמו ויבז עשו (בראשית כה) שתרגם אונקלוס ושאט עשו, ואני אומר שאט לשון שאף גולזמל"ש

מצודת ציון

מלשון שממה: (ד) למורשה. מלשון ירושה: טירותיהם. ענין ארמון כמו תהי טירתם נשמה (תהלים ס"ט): משכניהם. מלשון משכן ואהל: (ה) לנוה. ענין מדור: למרבץ. ענין הרביצה לנוח: (ו) מחאך. ענין הכאת כף אל כף דרך שמחה וכן ימחאו כף (ישעיה נ"ה): ורקעך. ענין שטיחה ורדוד כמו כסף מרוקע (ירמיה י'): שאטך. ענין בזיון כמו השאטים אותם (לקמן כ"ח): (ז) לבז. מלשון בזה ושלל והכתיב לבג הוא ענין מאכל כמו מפת בג המלך (דניאל א) או לבג הוא כמו לבז והגימ"ל היא במקום הזי"ן באתב"ש וכן גה גבול (לקמן מ"ז) ור"ל זה גבול: (ח) ושעיר.

מצודת דוד

נתחלל להמסר ביד האומות: (ד) לבני קדם. הם פרס ומדי היושבים במזרחה של בני עמון במקצוע מזרחית צפונית: וישבו. ר"ל לא יבואו רק לשלול שלל וללכת וכדרך שעשה נ"נ אלא יתעכבו שמה ויעמדו בך ארמונות ומשכנות ויאכלו פרי ארצך וישתו חלב צאנך: (ה) את רבה. היא עיר המלוכה: לנוה גמלים. כי יחריבו אותה ויעמידו שם גמלים: ואת בני עמון. ר"ל שאר ערי בני עמון: כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: (ו) מחאך יד. בעבור שהכית כפך זה לזה בדרך שמחה: ורקעך ברגל. בעטת ברגל בארץ כי אז נראה כאילו מרקע ומרדד הארץ וגם זה ענין שמחה ועם כי אמר למעלה הכה בכפך ורקע ברגלך (לעיל ו') על ענין צער ואבל הנה ישנם דברים שעושים לאבלות ולשמחה אולם אין ענינם שוה וכמו שמביאים חלילים למת ולכלה: ותשמח בכל שאטך בנפש. שמחת בכל הבזיון שלך שבזית בנפשך את אדמת ישראל: (ז) נטיתי את ידי. להכות בך: מן העמים. ר"ל לא תהיה נחשבת עוד לעם בין האומות: והאבדתיך מן הארצות. כפל הדבר במ"ש: אשמידך.

מראה יחזקאל

באור המלות

שבפולים]: (ד) וישבו. מבנין פעל הדגוש, מבנין ישיבה: טירותיהם. הוא הארמון הגדול הנמצא בעיר לקיבוץ הכלל, ואולי העכו"ם היו מתקבצים שם לע"ז כנודע: (ו) מחאך. כמו וכל עצי השדה ימחאו כף: ורקעך. רקידה ברגל: בשאטך. מבזה עם שוט הדבור על הכאה, ר"ל שמכאיבים, כמו השאטים אותך ר"ל שעוקצים ומכאיבים לך, וכן ולשוטט בצדכם (יהושע כ"ג), ואם יכאיב לו ע"י בוז ולעג זה נקרא שאטת בנפש, ועז"א בשאט נפש (לקמן ל"ו ה'), ופה בכל שאטך בנפש, בשאט בנפש (פס"ו): (ז) גוים עמים. כארפי הבדלם (ישעיה א' ד') שעם מעולה מן גוי, שמורה ע"ל מלכות והנהגה: עמים ארצות. הבאור למעלה (י"א פ"ז, י"ב ט"ו) וכה"מ, שבכל הספר

באור הענין

גלות ישראל: (ד) לכן הנני נתנך לבני קדם למורשה, א] וגגד שמחתך על המקדש ישבו טירותיהם בך שהם מקומות המיוחדים להם לעבודת אליל, ב] וגגד שמחתך על אדמת ישראל יתנו בך משכניהם שיתישבו באדמתך, ג] וגגד שמחתך על גלות ישראל המה יאכלו פריך כי אתה תלך בגולה: (ה) ונתתי אחר שבני קדם עסקם היה גמלים וצאן, תהיה עיר המלוכה לנוה גמלים, וכלל המדינה מרבץ צאן: (ו) כי כה אמר ה' עתה יעד להם עונש אחר נגד השמחה שהיה להם גם אחר החורבן עד שהראו השמחה בפועל ע"י ריקוד, כי שמחו אל אדמת ישראל, כי בני עמון התישבו אחר החורבן על אדמת ישראל, כמ"ש (ירמיה מ"ט) מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב, (ובעמוס א') על בקעם הרות הגלעד למען הרחיב את גבולם, וז"ש יען מחאך יד וכו': (ז) לכן הנני נטיתי את ידי עליך שגם אחר החורבן בגוים לא תמצא מנוח, ונתתיך יש הבדל בין גוים ועמים שגוים הם הפחותים שאין להם מלך ועמים הם החשובים שיש להם מלך, אמר בגוים הפחותים שאז תשב ביניהם תהיה להם לבג היינו למזון, ופת בג המלך שיאכלו אותך בכל פה, והעמים החשובים משם הכרתיך בל תוכל לשבת ביניהם כלל, ואם תרצה להתישב בארצות בפני עצמך שם האבדתיך, תאבד מן

כִּֽי־אֲנִי יְהוָֽה׃ ח כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה יַעַן אָמֹר מוֹאָב וְשֵׂעִיר הִנֵּה כְּכָל־הַגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָֽה׃ ט לָכֵן הִנְנִי פֹתֵחַ אֶת־כֶּתֶף מוֹאָב מֵהֶֽעָרִים מֵעָרָיו מִקָּצֵהוּ צְבִי אֶרֶץ בֵּית הַיְשִׁימֹת בַּעַל מְעוֹן וְקִרְיָתָֽמָה׃ י לִבְנֵי־קֶדֶם עַל־בְּנֵי עַמּוֹן וּנְתַתִּיהָ לְמוֹרָשָׁה לְמַעַן לֹֽא־תִזָּכֵר בְּנֵֽי־עַמּוֹן בַּגּוֹיִֽם׃ יא וּבְמוֹאָב אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים וְיָדְעוּ כִּֽי־אֲנִי יְהוָֽה׃ יב כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה יַעַן עֲשׂוֹת אֱדוֹם

עס"ש וקריתימה

רש"י

בלעז: (ח) הנה ככל הגוים בית יהודה. בטלה אהבת הקב"ה מהם ומאסו לתת ביד נבוכדנצר כשאר הגוים, ומדרש אגדה שנכנסו להיכל וקצצו צורות הכרובים של שלמה על קיר ההיכל כמער איש ולויות (מלכים א ז) והוציאום לחוץ אמרו ראו אלו שהיו מראים עצמם כצנועים במה היו עוסקין: (ט) הנני פתח. את מבצרי ארץ מואב אשר בקצה בסוף גבולם, הוא הכתף סוף גבול ארצם כמו (שמות כז) ולכתף השנית אל הכתף דמתרגם לעיברא: (י) לבני קדם. אפתח אותם שיבאו על בני עמון דרך ארץ מואב:

מצודת דוד / מצודת ציון

מכל וכל לבל תשוב לקדמותך: כי אני ה'. הנאמן לשלם הוא אדוש: (ט) כתף. ענין עבר וצד וכן ולכתף הבית
גמול: (ח) ככל הגוים. כמו שכל העמים נעזבים כמה (שמות כ"ז): לבי. ענין חמדה והדר: (יב) ואשמו אשום.
להנהגת מערכות השמים כן גם בית יהודה ואין דבקה בהם
השגחת ה' יותר מבכל האומות וכאומר ולכן נמסרו ביד נ"נ כיתר האומות ולא האמינו שבגמול עונם נמסרו: (ט) את כתף מואב מהערים. את עבר מואב מן הערים ולתוספת ביאור אמר מעריו מקצהו ר"ל אפתח ערי מבצרי מואב העומדים בקצה גבולו המונעים את האויב לבוא בארצו וכאשר יפתחו שערי הערים ההם יבא האויב בארצו לכל אשר יתאוה: צבי ארץ. ר"ל הערים ההם חמדת והדר ארצו ושמותם בית הישמות וגו' כי הם ערי המבצר שבקצה גבול מואב: (י) לבני קדם. ר"ל את הערים ההם אפתח לבני קדם הם פרס ומדי כעת ילכו על בני עמון ואתן את את בני עמון להם למורשה באופן שלא תזכור עוד בני עמון בין האומות כי ישמדו מכל וכל: (יא) ובמואב. ר"ל ואז גם במואב אעשה שפטים כי יהיו נמסרים גם המה ביד בני קדם ואז ידעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול: (יב) יען עשות אדום.

מראה יחזקאל

באור הענין / באור המלות

השוב, באופן אשר אשמידך לגמרי, ובזה וידעת כי אני ה': (ח) כה אמר ה', הנה מואב לא

יליין שארצות הם רחוקים יותר מן עמים וגוים מ"ש: (ט—י) לבני קדם. אני פותח לבני קדם, שילכו דרך מואב

לקח מנחלת ישראל רק שמח על מפלתם והשתתף עם שעיר, במה שאמר הנה ככל הגוים בית יהודה נתונים תחת הטבע וסרה השגחת ה' מהם, וחז"ל אמרו שהוציאו הכרובים והיו אומרים שישראל עובדים לצורות ככל הגוים, וכן אמר בירמיה (מ"ח כ"ו) ואם לא השחוק היה לך ישראל אם בגנבים נמצא. (ט) לכן הנני פתח את כתף מואב שיכנס האויב בצד ארצו, ולא יכנס בצד המדבר רק בצד ששם הערים, ויתחיל החורבן מעריו מקצהו, וכמו שחשב בירמיה שם כל ערי מואב שכבשם האויב, אבל תכלית חורבן מואב, שיפתח פתח, (י) לבני קדם על בני עמון, שדרך הפתח שיפתחו ערי מואב יכנסו בני קדם להתישב בערי עמון, ומה שנתתיה למורשה זה יהיה למען שלא תזכר בני עמון בגוים כיון שהבר נעשה ארצו ירושה, והיה זה מדה כנגד מדה, שהבר אמר כי לא אתן לך מארצו ירושה כי לבני לוט נתתיה ירושה, וירושה הוא דבר שאין לו הפסק, רק ע"י שלקחו ירושת ישראל נענשו שנלקחה ירושתם ונתנה לבני קדם, וידוע שכל עם ועם גבל ה' נחלתם, ואחר שלבני עמון גבל ירושתם ונלקחה מאתם ונתנה לאחר, בהכרח יפסקו מהיות גוי ולא יזכרו בגוים: (יא) ובמואב אעשה מואב שלא לקחו מנחלת ישראל רק שמחו על מפלתם לא אקח את ארצם לעולם רק אעשה שפטים במ"ש בירמיה שם עד הנה משפט מואב, ר"ל במשפט מואב היה לו גבול לזמן ידוע ועד מקום ידוע, לא כן משפט בני עמון, שהנה שכתוב שם ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון. נ"ל שמדברו ב' טעמים, והטעם הב' שלקחו בני קדם את ארצם לא שבו עוד, ובזה יובן הפלוגתא בברכות דף כ"ח בו ביום בא יהודה גר עמוני לפניהם בבהמ"ד א"ל ר"ג אסור אתה לבא בקהל, ואמר שהנה סנחריב בלבל כל הארצות הא כתיב ואח"כ אשיב שבות בני עמון, ור"י שהלכה כמותו א"ל מותר אתה לבא בקהל, עיי"ש: (יב) יען עשות אדום הנה אדום הרעו לישראל בחורבן ראשון בדרך נקמה כמ"ש יען היות לך איבת עולם ותגר את ב"י ע"י חרב, וז"ש יען עשות אדום בנקם נקם, ואח"כ בבית שני שבאו לברית מילה ונתגיירו ע"י מלכי החשמונאים ואחר שבאו הרומים להחריב ירושלים ויאשמו אשום ועברו בריח ונקמו בהם, וזה כלל

בִּנְקֹם נָקָם לְבֵית יְהוּדָה וַיֶּאְשְׁמוּ אָשׁוֹם וְנִקְּמוּ בָהֶם׃ יג לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה וְנָטִתִי יָדִי עַל־אֱדוֹם וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה וּנְתַתִּיהָ חָרְבָּה מִתֵּימָן וּדְדָנֶה בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ׃ יד וְנָתַתִּי אֶת־נִקְמָתִי בֶּאֱדוֹם בְּיַד עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְעָשׂוּ בֶאֱדוֹם כְּאַפִּי וְכַחֲמָתִי וְיָדְעוּ אֶת־נִקְמָתִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ טו כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה יַעַן עֲשׂוֹת פְּלִשְׁתִּים בִּנְקָמָה וַיִּנָּקְמוּ נָקָם בִּשְׁאָט בְּנֶפֶשׁ לְמַשְׁחִית אֵיבַת עוֹלָם׃ טז לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי נוֹטֶה יָדִי עַל־פְּלִשְׁתִּים וְהִכְרַתִּי אֶת־כְּרֵתִים וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־שְׁאֵרִית חוֹף

ת"א ומחי את. גיטין כ"ח:

רש"י

(יג) ודדנה. ויתבי דדן: (יד) ביד עמי ישראל. הם יהיו שלוחי לנקום נקמתי: (טו) יען עשות פלשתים בנקמה. בשאט ובפרך כאדם הנוקם נקמתו באויבו: (טז) את כרתים. עמא דחייבין לאישתצאה, ואומר אני לפי שראיתי במקום אחר קורא אל פלשתים כרתים הוי יושבי חבל הים גוי כרתים (צפניה ב) ואינו קורא כן לאומה אחרת נראה בעיני שיש גבול בפלשתים ששמו כרתי, וכן אני מוצא בספר שמואל (א' ל') בגדוד שטרף את צקלג אנחנו פשטנו על נגב הכרתי: חוף הים. אמרק"א בלעז הם פלשתים שיושבים במקצוע דרומית מערבית של גבול ארץ ישראל על הים האחרון:

מצודת ציון

מלשון אשמה ורשע: (טו) בשאט. ענין בזיון: איבת. מלשון איבה ושנאה כמו ואיבה אשית (בראשית ג'):

מצודת דוד

בעבור עשות אדום מה שעשו בעת נקמתי נקם אל בית יהודה בעת שבאו הארמים ודבר המעשה הוא מה שנאמר ביום עמדך מנגד וגו' (עובדיה א) וכל הענין: ואשמו אשום. אשמו בהם ועשו נקמה למסרם ביד האויב כמ"ש שם: (יג) ונטיתי ידי. להכות בה: והכרתי וגו'. כי תהיה שממה: מתימן. מפאת הדרום תתחיל החורבן וכאילו אמר שהכל יחרב מפאת הדרום עד א"י העומדת בצפונה: ודדנה. אנשי עיר דדן והיא עיר גדולה בארץ אדום: (יד) ונתתי. ר"ל עוד יבא זמן שאנקם באדום ביד עמי ישראל ועל כרך גדול יאמר הבא מאדום וזה יהיה לעתיד וכמ"ש ועלו מושיעים וגו' (שם): ועשו. ישראל יעשו בה כפי אפי וחמתי עליה: וידעו. אז ידעו שהיא נקמתי ולא באה במקרה: (טו) יען עשות. בעבור שעשו פלשתים על ישראל כאדם הנוקם כמ"ש הכתוב וזהו מה שנאמר וגם וגו' וכל גלילות פלשת וגו' אשר כספי וזהבי לקחתם וגו' (יואל ד') וכל הענין: וינקמו נקם. עשו נקמה בבזות אותם בנפשם להיות שם להשחית לישראל כאילו היה איבת עולם, כאילו הרעו להם מעולם: (טז) נוטה ידי. להכות בהם: את כרתים. שם משפחה גדולה מפלשתים וכן גוי כרתים (צפניה ב') ועל שאמר הכרתי אמר כרתים וזהו לשון נופל על לשון: שארית וגו'. ר"ל אף שארית לא ישאר מפלשתים היושבים על שפת הים:

מראה יחזקאל

באור המלות

של בני עמון: (יב) ונקמו. בבנין הכבד מורה על ההמשכה הפעולה, ויש הבדל בין נקם שאחריו ב', שמורה נקימה מחמת שנאה, ובין נקם שאחריו מ"ם, שמורה נקימה מחמת שהרע לו: (יג) מתימן. י"מ שמוסב על והכרתי ממנה אדם ובהמה מתימן, וכפל הכינוי עם הפעול כמו ותראהו את הילד, וכפי הנחת הטעמים פירושו שנגד של תימן

באור הענין

גם מה שנקמו בהם בעת הגלות בעמדות ולבדק: (יג) לכן ונטיתי ידי על אדום, זה היה ע"י נבוכדנצר וע"י החשמונאים שהכרית משם אדם ובהמה, בפעם הראשון ונתתיה חרבה מתימן, כמ"ש וחתו גבוריך תימן, ובפעם השניה ודדנה בחרב יפלו שאז היו דדן תחת ידם ונפלו מהם רב, כי בפעם הראשון נפרדו דדן מהם כמ"ש העמיקו לשבת יושבי דדן (ירמיהו מ"ט) כמש"ש שם: (יד) ונתתי ואח"כ אתן נקמתי באדום שינקום גם נקמת כבוד שמו המחולל והיא הנקמה המיועדת בדברי נביאים לע"ל ונקמה זו תהיה ביד עמי ישראל ע"י משיח בן יוסף, ועשו באדום כאפי וכחמתי השמורה עליהם לאחרית הימים, וידעו את נקמתי ואז יכירו שהיא נקמתי: (טו) כה אמר ה' יען עשות פלשתים גם פלשתים עשו מאיבה ומשנאה ותחלה עשו בנקמה בימי יהויקים שלח ה' בו גדודי פלשתים כמ"ש (מ"ב כ"ד), ואח"כ בעת החורבן נקמו באיבה, כמ"ש על שלשה פשעי עזה וכו' על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום וביואל (ד' ד') שמכרו בני יהודה לבני היונים, וז"ש שנקמו למשחית ע"י איבת עולם: (טז) לכן הנני נוטה ידי פעם אחר פעם כמ"ש בירמיה סי' מ"ז:

הים׃ יז וְעָשִׂיתִי בָם נְקָמוֹת גְּדֹלוֹת בְּתוֹכְחוֹת חֵמָה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי אֶת־נִקְמָתִי בָּם׃

כו א וַיְהִי בְּעַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם יַעַן אֲשֶׁר־אָמְרָה צֹּר עַל־יְרוּשָׁלִַם הֶאָח נִשְׁבְּרָה דַּלְתוֹת הָעַמִּים נָסֵבָּה אֵלָי אִמָּלְאָה הָחֳרָבָה׃ ג לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי עָלַיִךְ צֹר וְהַעֲלֵיתִי עָלַיִךְ גּוֹיִם רַבִּים כְּהַעֲלוֹת הַיָּם לְגַלָּיו׃ ד וְשִׁחֲתוּ חֹמוֹת צֹר וְהָרְסוּ

ת"א אמלאה. סתום מ"ב מגולה ל׳: חצי הספר

רש"י

כו (א) בעשתי עשרה. לצדקיהו: (ב) על ירושלים. שהיתה במצור: האח. לשון קול שמחה: נשברה דלתות העמים. עיר שכל העמים נכנסים לה לסחורה מעתה תסב כי לא ילך המצור מעליה עד תלכד: נסבה אלי. מעתה הוסבה סחורות העמים אלי: אמלאה החרבה. אתמלא אני מן העיר ירושלים החרבה: (ד) וסחיתי. ועקרתי כמו בית גאים יסח ה' (משלי טו) ונסחתם מעל (דברים כח): לצחיח סלע. לפי שהיתה בנויה בסלע בתוך הים כשתנתץ ויסח עפרה אל.

מצודת דוד

(יז) בתוכחות חמה. בעונש יסורים הבאים בחמה גדולה: בתתי. כאשר אתן בם נקמתי אז ידעו שאני ה' הנותן לשלם גמול:

כו (א) בעשתי עשרה שנה. לגלות המלך יכניהו ולמלכות צדקיה: באחד לחדש. יתכן שהוא חדש השמיני וכמו שהיתה בשנת החורבן כן היתה בחדש החורבן: (ב) נשברה דלתות העמים. הדלתות שהיו כל האומות נכנסים בהן לסחורה הנה עתה נשברה ר"ל מהדלתות כי לא הלך המצור מעליה עד נלכדה: נסבה אלי. כל הסחר שהיה בה הנה עתה תסוב אלי ואלי יבואו כל סוחרי האומות: אמלאה החרבה. ר"ל אהיה ממולא במסחר רב מסבת החרבה כי כל הסחורה שהביאו לה הנה בחורבנה יביאו אלי: (ג) הנני עליך צר. הנה אני אלחם בך אתה צור: גוים רבים. הם חילי בבל: כהעלות. כמו שהים מעלה את גליו ברבוי עצום בעת הסערה: (ד) וסחיתי. אעקור עפר עיה בנין

מצודת ציון

(טז) חוף הים. שפת הים וגבולו: (יז) בתוכחות. ענין עונש יסורים וכן והוכח במכאוב (איוב ל"ג):

כו (ב) האח. הוא ענין לשון שמחה: (ד) וסחיתי. ענין עקירה כמו בית גאים יסח ה' (משלי ט"ו): לצחיח. ענין יובש כמו שכנו צחיחה (תהלים ס"ח):

מראה יחזקאל

באור הענין

(יז) ועשיתי בם נקמות גדולות מדה כנגד מדה, וידעו כי אני ה' בתתי, אדום כבר הכירו את ה' לכן אמר בפסוק י"ד וידעו את נקמתי, שיכירו שה' נוקם מהם על שהרעו לישראל, ופלשתים לא הכירו את ה' כלל וידעו כי אני ה':

כו (א) באחד לחדש לא באר באיזה חדש וכפי הנראה היה בחדש אלול או תשרי אחר חורבן הבית ששמעו על החורבן: (ב) יען אשר אמרה צר, צור היתה תמיד בברית עם ירושלים בימי דוד ושלמה, ולא שמחו על מפלתם משנאה רק מפני שחשבו שעי"כ יגיע להם תועלת, וז"ש שאמרו האח נשברה דלתות העמים, שירושלים היתה עיר מרכולת וכל העמים הביאו שם סחורתם, וקראה דלתות העמים שכולם נכנסו אל הדלת הזה, ועי"כ נסבה אלי ויהיה כל המסחר בצור, וגם י"ל שקראה דלתות העמים מפני שהיתה חוצצת בפני העמים שישבו בדרום ומזרח וצפון שהיה דרכם לצור דרך א"י וסביבה, כדלת סגורה שאין יכולים ליכנס עד שיפתח הדלת, ועתה שנפתחה הדלת ע"י חורבנה נסבה אלי, וזאת שנית אמלאה החרבה שמלאו בתיהם מחורבן ירושלים כמ"ש וגם מה אתם לי צור וצדון וכל גלילות פלשת אשר כספי וזהבי לקחתם ומחמדי הטובים הבאתם להיכליכם ובני יהודה מכרתם וכו' שמלאו ובזזו ואספו כסף ועבדים ונתמלאו מן החורבן והשלל: (ג) לכן כה אמר ה' הנה נבוכדנצר החריב את צור בשנת כ"ז למלכותו, ואחר שקבץ כל השלל ועסק להרוס את העיר עלה הים והציף אותה, כמ"ש (לקמן כ"ט י"ח) ושכר לא היה לו ולחילו, מצייר תחלה את החורבן בקיבוץ שיעלו עליהם גוים רבים: (ד) ושישחיתו החומות ויהרסו המגדלים, כ"ז יעשו האויבים, ואח"כ יעשה ה' בעצמו אני אסחה עפרה ותהיה צחיח סלע, כי ינתק העפר העולה בעד הים ויצוף אותה בהעלותו ולא ישאר רק

באור המלות

תהיה חרבה, ובזה שגם דדן יפלו בחרב: (יז) בתוכחות חמה. האמה גלויה עד שידעו שבאה מה' (כנ"ל ה', ט"ו): (ד) וסחיתי. מתחבר עם פעל נסח [בית גאים יסח ה'].

מִגְדָּלֶיהָ וְסִחֵיתִי עֲפָרָהּ מִמֶּנָּה וְנָתַתִּי אוֹתָהּ לִצְחִיחַ סָלַע׃ ה מִשְׁטַח
חֲרָמִים תִּהְיֶה בְּתוֹךְ הַיָּם כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה
וְהָיְתָה לְבַז לַגּוֹיִם׃ ו וּבְנוֹתֶיהָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב תֵּהָרַגְנָה וְיָדְעוּ
כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃ ז כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי מֵבִיא אֶל־
צֹר נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל מִצָּפוֹן מֶלֶךְ מְלָכִים בְּסוּס וּבְרֶכֶב
וּבְפָרָשִׁים וְקָהָל וְעַם־רָב׃ ח בְּנוֹתַיִךְ בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב יַהֲרֹג וְנָתַן
עָלַיִךְ דָּיֵק וְשָׁפַךְ עָלַיִךְ סֹלְלָה וְהֵקִים עָלַיִךְ צִנָּה׃ ט וּמְחִי קָבָלּוֹ
יִתֵּן בְּחוֹמוֹתָיִךְ וּמִגְדְּלֹתַיִךְ יִתֹּץ בְּחַרְבוֹתָיו׃ י מִשִּׁפְעַת סוּסָיו יְכַסֵּךְ

רש״י

הים נשאר הסלע חלק, וכן ת״י לשעיעות כיף גלי: (ה) משטח חרמים. על הסלע ישטחו הדייגים את הרמי מכמורותם לנגבם: (ו) ובנותיה אשר בשדה. הכפרים המשועבדות לה סביבותיה: (ח) והקים עליך צנה. ויקים עלך די מזיינין בתריסין: (ט) ומחי קבלו. הוא אחד מתחבולות המצור לזרוק אבנים גדולות ומכה כנגדו אילקו״ליאה דשאפורי״ולא בלעז, ויש לועזים קבלו דשארבלי״טא בלעז, ויש לועזים פורייר״א בלעז: בחרבותיו. בהומנות הורבן שיביא עמו: (י) משפעת סוסיו. כשיש סוסים הרבה מעלים

מצודת ציון

(ה) משטח. ענין פריסה כמו ושטוח לבמה (ירמיה ח׳): חרמים. רשתות כמו יגורהו בחרמו (חבקוק א׳): (ו) ובנותיה. ר״ל הכפרים וכן עקרון ובנותיה (יהושע טו): (ח) דיק. הוא מגדל הבנוי מול העיר לצבא: סוללה. הוא תל העפר מול החומה לעלות עליה ולהלחם על העיר: צנה. הוא כעין מגן עשוי להציל ממכת חרב וחנית: (ט) ומחי קבלו. שם כלי מלחמה עשויה לזרוק בה אבנים להכות בחומה בנגדה כי מחי הוא תרגומו של הכאה וקבלו הוא תרגומו של נגד: יתוץ. מלשון נתיצה ושבירה: בחרבותיו. שם כלי עשוי לשבר בו וכן ואל החרב (ירמיה לג): (י) משפעת.

מצודת דוד

המגדלים ואתן את העיר להיות בה יבשות הסלע ר״ל תהיה מלאה גלי אבנים וסלעים מהפלת הגדולים: (ה) משטח חרמים. ר״ל לא תהיה עוד מלאה מסוחרים כשהיתה כי אם לא ידורו בה כ״א לוידי דגים ויפרשו שמה הרשתות לנגבם: בתוך הים. כי צור ישבה בים: כי אני דברתי. ובידי לקיים דברי: והיתה. ההיא לשלל לגוים הם הכשדים: (ו) ובנותיה. הכפרים הסמוכים לה אשר בשדה יהרוג האויב את אנשיה: כי אני ה׳. הנאמן לשלם גמול: (ז) מלך מלכים. ר״ל מלך מושל על מלכים: וקהל ועם רב. כפל הדבר במ״ש: (ח) בנותיך. אנשי הכפרים העומדים בשדה יהרוג בחרב: צנה. ר״ל אנשים לבושי צנה: (ט) ומחי קבלו. כלי המלחמה ההיא יתן מול חומותיך לזרוק עמה אבנים לשבר החומות: בחרבותיו. בכלי העשוי לנתץ בו: (י) משפעת. ממרבית סוסיו יכסו אותך האבק המתאבק ברגלי הסוסים: כבוא. בעת יבוא בשעריך מבט

מראה יחזקאל

באור המלות

בפי׳ השחקה ועקירה, כדרך חסירי נו״ן ונל״ה שיסחוו ממוכנם: נחיח סלע. לח ונקי מעפר, ויבש: (ה) משטח חרמים. יפרשו שם מצודות דגים: ומחי קבלו. מחי, מענין כאשר ימחה הגלגלת. וקבלו, מענין בית קיבול, כביריק ויקנת החצים שקבל הצנה יתן החצים בחומותיך. ויל״פ מחי, מענין הכאה בלשון ארמי, וקבלו מענין נגד, ויכהו קבל עם (מ״ב ע״ו), החצים שיכו נגד הצנה שיקים מול החומה יתנם בחומותיך, וכ״ז לגוזמא שבמעט חצים יכבוש החומה, וכחרב לבד יתוץ מגדלות, והחומות ירעשו

באור הענין

סלע הבלתי ראוי לישוב, ולא יהיה מעתה. (ה) **רק משטח חרמים**, כי כן גזר ה׳, **והיתה לבז לגוים** כי במרה יבא השטף יבוזו הגוים אים לו: (ו) **ובנותיה**, כי קודם המצור יהרוג כל אשר בשדה: (ז) **כי כה אמר ה׳** עתה פי׳ דבריו מ״ש שיעלו גוים רבים הוא **נבוכדנצר מלך בבל**, שהוא השטף הגדול אשר יהיה בים, ויען שהוא **מלך מלכים** יבואו אתו גוים רבים, ויבא **בסוס ברכב ופרשים** שהם חילו, **וקהל ועם רב** מן יתר הגוים והולכי רגלים הנאספים ללכת עמו: (ח) **בנותיך**, תחלה יהרג הערים השייכים לצור אשר הם **בשדה** חוץ מן הים, **ונתן**, אח״כ יצור על צור, והסדר תחלה **נותן דיק**, שבונה חומה סביב לבל יצא איש מן העיר, אח״כ **שופך סוללה** שופך עפר בגובה לעלות שמה ולהשליך אבני קלע לתוך העיר, **והקים עליך צנה**, לקבל החצים שיזרקו מן העיר על חיילותיו: (ט) **ומחי קבלו**, ר״ל המגן שיקום לקבל החצים, כשימחה ויריק מה שקבל המגן היינו החצים שנפלו לתוכו יתן החצים האלה בחומותיך ובהם עצמם ישחית החומה שלך, אמר על צד המליצה שלא יצטרך אל חומותיך כלי תותח ואבני קלע גדולים רק יהיה די במחי קבלו, וזה המעט ישחית החומה, וכן **מגדלותיך יתץ בחרבותיו** לבד, אמר על צד המליצה שבחרבות לבד יתוץ מגדלות ולא יצטרך כרים ואילי ברזל: (י) **משפעת סוסיו יכסך אבקם** האבק של הסוסים לבד יהיה די לכסות אותך, מרוב

אֲבָקָם מִקּוֹל פָּרָשׁ וְגַלְגַּל וָרֶכֶב תִּרְעַשְׁנָה חוֹמוֹתַיִךְ בְּבֹאוֹ בִּשְׁעָרַיִךְ כִּמְבוֹאֵי עִיר מְבֻקָּעָה׃ יא בְּפַרְסוֹת סוּסָיו יִרְמֹס אֶת־כָּל־חוּצוֹתָיִךְ עַמֵּךְ בַּחֶרֶב יַהֲרֹג וּמַצְּבוֹת עֻזֵּךְ לָאָרֶץ תֵּרֵד׃ יב וְשָׁלְלוּ חֵילֵךְ וּבָזְזוּ רְכֻלָּתֵךְ וְהָרְסוּ חוֹמוֹתַיִךְ וּבָתֵּי חֶמְדָּתֵךְ יִתֹּצוּ וַאֲבָנַיִךְ וְעֵצַיִךְ וַעֲפָרֵךְ בְּתוֹךְ מַיִם יָשִׂימוּ׃ יג וְהִשְׁבַּתִּי הֲמוֹן שִׁירָיִךְ וְקוֹל כִּנּוֹרַיִךְ לֹא יִשָּׁמַע עוֹד׃ יד וּנְתַתִּיךְ לִצְחִיחַ סֶלַע מִשְׁטַח חֲרָמִים תִּהְיֶה לֹא תִבָּנֶה עוֹד כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ טו כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לְצוֹר הֲלֹא ׀ מִקּוֹל מַפַּלְתֵּךְ בֶּאֱנֹק חָלָל

הר' בפתח

רש"י

אבק ברגליהם ועולה ונעשה כענן ומחשיך הארץ הוא קרוי שפעת, וכן ושפעת מים תכסך (איוב כב) דלאפושי"ן בלעז: כמבואי עיר מבקעה. כמה דעלין לקרתי דמתרעא מסור שנפרצה חומתה: (יב) רכלתך

מצודת דוד

מונע כמו שבאים כל הרוצים אל עיר שנבקעה חומתה ר"ל לא יוכל מי לעכב את ידו לבל יבואו בעירה: (יא) ומצבות עוזך. המקומות הגבוהות והחזקות תרד כל אחת ותפול לארץ ולא תתחזק בהן: (יב) ואבניך וגו'. מבנין הבתים והחומות: בתוך מים ישימו. יפילו אל הים שאצל העיר: (יג) והשבתי. אבטל מתך קול השירים בעיר ועוד לא ישמע שם קול כנוריך: (יד) לצחיח סלע. תהיה מלאה מגלי אבני המפולת: משטח חרמים. הצידים יפרשו שמה רשתותם לנגבם כאומר לא ידורו בה עוד סוחרים ושרים להתענג בשיר וקול כנור כי מעתה ידורו שם ציידי דגים נבזים ושפלים: לא תבנה עוד. להיות כשהיתה: כי אני ה' דברתי. ובידי לקיים: (טו) מקול מפלתך. מקול היללה בעולם על מפלתך בעת יאנקו בך חללי חרב בעת יהרגו בך

מצודת ציון

ענין רבוי כמו שפעת גמלים (ישעיה ס): אבקם. הוא עפר הדק כמו כאבק דק (שם כט): פרש. כן יקרא רוכב הסוס הרגיל בזה: וגלגל. הוא אופן המרכבה: תרעשנה. מל' רעש ונדנוד: מבוקעה. מל' בקיעה ופתוח: (יא) בפרסות. הם המנעלים שברגלי הסוסים וכן מפרסת פרסה (ויקרא יא): ירמוס. מלשון רמיסה ודריכה: חוצותיך. הם השווקים וכן וחוצות תשים לך בדמשק (מ"א כ): ומצבות. ר"ל מקומות גבוהות והוא מלשון מצבה: עוזך. ענין חוזק: (יב) חילך. עשרך: רכולתך. ענין סחורה וכן רוכלת העמים (לקמן כז): (יג) והשבתי. אבטל: המון. מלשון המייה: שיריך. מלשון שיר: כנוריך. שם כלי נגון: (יד) לצחיח. ענין יובש: משטח. ענין פריסה: חרמים. רשתות: (טו) באנוק. ענין אנחה וגניחה שהיא בעת יציאת הנפש

מראה יחזקאל

באור הענין

כבוי הסוסים, וגם מקול פרש וגלגל לבד תרעשנה חומותיך תיכף בבואו בשעריך עד שיהיו דומים במבואי עיר מבוקעה, ממליץ כי מן הפחד והאימה של גודל המחנה יפלו החומות והמגדלות מן הקול לבד ותהבקע העיר: (יא) בפרסות ומצייר כאילו בפרסות הסוסים ירמס את החוצות עד שהרצפה של החוצות תתבטל, וכ"ז דרך מליצה על קלות הכיבוש, ואז בכבשו את העיר יהרג את העם אשר בתוכה בחרב. ואת המצבות העזים שהיו לנס ולתפארת יוריד לארץ: (יב) ושללו כבר התבאר אצלי שהשלל הוא הנשאר מעצמו אחרי המלחמה במקום א' ומצייר שהחיל והאוצרות יהיו שלל, והבז הוא מה שאנשי המלחמה בוזזים איש לו מאת היחידים, ואמר כי רכולתך שהוא הסחורות הקטנות של הרוכלים יהיו לבז, ואחר השלל יתעסקו להרוס חומותיך ולשום הכל בתוך מים, כ"ז יעשו האויבים הנכנסים: (יג) והשבתי זה דבור ה', אח"כ אתעסק אני לעשות לך דבר שבזה אשבית המון שיריך, וזה ע"ד שאמר בצור קחי כנור סובי עיר זונה נשכחה, שצייר שאחר שנחרבה ע"י מלך אשור בימי חזקיה, נבנית שנית, וכאילו לקחה כנור ושוררה שירים הרבה להזכיר את הזונים אחריה דהיינו הסוחרים אתה לשוב אליה לסחורה, אבל עתה אשבית המון שיריך מן העולם וקול כנוריך לא ישמע עוד לעתיד, וזה כי. (יד) ונתתיך לצחיח סלע ע"י שאעלה עליך את הים ויסחה עפרה ולא ישאר רק צחיח סלע, ולא תהיה ראוי לישוב רק למשטח חרמים ועי"כ לא תבנה עוד לעולם, והנה המהרי"א שאל הלא נבנית שנית עד שהחריב אותה אלכסנדר מוקדון, ועי"כ פי' נבואה זו הבאה על חורבן שנעשה ע"י אלכסנדר. ואין זה קושיא כי הא"כ נבנית במקום אחר שלא על מקומה הראשון כנודע, וכמ"ש עמ"ש בעיר הגדולה לא תבנה עוד לכמות שהיתה אינה נבנית אבל נבנית לגנות ולפרדסים, והנבואה מורה שהכל נבא על החורבן שהיה ע"י נ"נ כמו שית': (טו) כה אמר ה' הלא מקול מפלתך זה נמשך

באור המלות

מקול פרש אחד, וכ"ז לסגנון מליצת קלות הכיבוש: (יב) ושללו, ובזזו. הבדלם בארתי (ישעיה ח' א') ובכ"מ: והרסו, ונתצו. עי' הבדלם בתו"ס שמיני (סי' קל"ט) וירמיה (א' י'), ומוסיף שאף יתוץ האבנים לשברים: (טו) מקול. יש הבדל בין מקול מפלתך ובין מיום מפלתך (סי"ח), שמקול יציין לפעמים שהוא רק קול שמיעה, כמ"ש בגדר ליכוף מלת קול בס' התו"ס (ויקרא סי' רנ"ג):

בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים : טז וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו חרדות ׀ ילבשו על הארץ ישבו וחרדו לרגעים ושממו עליך : יז ונשאו עליך קינה ואמרו לך איך אבדת נושבת מימים העיר ההללה אשר היתה חזקה בים היא וישביה אשר נתנו חתיתם לכל יושביה : יח עתה יחרדו האין יום מפלתך ונבהלו האיים אשר בים מצאתך : יט כי כה אמר אדני

רש"י

ההולכך : (טז) וחרדו לרגעים. לשברים פן יבא עליהם גם הם כשברך. לרגעים, לשון שבר כמו (ישעיה נא) רוגע הים, עורי רגע (איוב ז), על רגעי ארץ (תהלים לה) על דכאי ארץ, ומנחם פירשו לשון רגע כמו כי רגע באפו (שם ל) : ושממו. לשון תמהון : (יז) נושבת מימים. יש נוקדין רפי ופותרין שהושבה מימים קדמונים, ויש נוקדים דגש ופותרין מיושבת בחזקה על ידי ימים הסובבים לה, וכן תרגם יונתן וכן הוא : אשר נתנו חתיתם. סביבות לכל היושבים : חתיתם. אורדפרי"ם בלע"ז : (יח) האין.

מצודת ציון

וכן יאנוק חלל (ירמיה נא) : ורעשו. ענין חרדה : (טז) מעיליהם. מל' מעיל והוא שם מלבוש חשוב : רקמתם. מעשה רוקם בפתילי זהב וכסף : יפשוטו. ענין הסרת המלבוש : ושממו. ענין תמהון : (יז) ההוללה. מלשון הלול ושבח : חתיתם. ענין פחד כמו אל תחת (שם א) : (יח) האין. בא הנו"ן במקום הה"א וכן לקץ הימין (דניאל יב) : (יט) נחרבת. מלשון חורבה : תהום. עומק המים :

מצודת דוד

הרג רב אז ירעשו ויחרדו כל יושבי איי הים כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרך : (טז) וירדו וגו'. בעבור צער ואבלות : חרדות ילבשו. יהיו מסובבים בחרדה כמלבוש המסבב את הגוף : וחרדו לרגעים. בכל רגע יוסיפו בחרדה : ושממו עליך. יתמהו בתמהון לבב על מפלתך : (יז) ונשאו. ירימו עליך קול קינה ויאמרו עליך איך נאבדת עיר המיושבת בחוזק רב מן המים אשר סביבה חזקה בים החזקה מכל הערים היושבים בים : היא ויושביה. רצה לומר היא היתה חזקה בעבור היה הים מסביב לה ויושביה היו חזקים וגבורים : אשר נתנו חתיתם. פחדם היתה מוטלת על כל יושבי הים על איים : (יח) יחרדו האין. יושבי האיים יחרדו ביום מפלתך : מצאתך. ממה שיצאת ונאבדת מן העולם. (יט) בתתי.

מראה יחזקאל

באור המלות

(טז) מעיליהם, בגדי רקמתם. המעיל יעטוף בו על הבגדים (ישעיה נ"ט י"ז), ותחת הבגדים ילבשו לבוש חרדות : (יז) ההללה. הה"א במקום אשר : אשר נתנו חתיתם. התיהם הוא שם המופשט, הימים נתנו ליושביה

באור הענין

עמ"ש (בפסוק י"ח) עתה יחרדו האיין יום מפלתך ור"ל הלא גם בתחלה שהיה רק קול מפלתך ר"ל שעדיין לא נפלה נפילה האחרית, בכ"ז רעשו האיים וכ"ש שיחרדו ביום מפלתך שתפול נפילה האחרית ע"י שיציף הים אותך, ומפרש הלא רק מקול מפלתך שהוא קול שנפלת, וזה היה באנק חלל בהרג הרג בתוכך (שבעת המלחמה הי' אנקת חלל, ואחר כבישת העיר הרג הרג, כי חלל הוא ע"י מלחמה לרוב, והרג יעשו את נמסר הנכבש בידם), הלא גם על זה כבר ירעשו האיים, ויהיה הרעש כ"כ עד כי. (טז) וירדו שנשיאי הים ירדו מכסאותם ויסירו בגדי מלכות, ונגד והסירו את מעיליהם אומר חרדות ילבשו, הלבוש יהיה לבוש חרדות, ר"ל לבוש שק ואפר שמראה כי חרדים הם, ונגד וירדו מעל כסאותם אומר על הארץ ישבו, וחרדו. וזה יהיה משתי פנים, א] מצד שיתחרדו בכל רגע פן יבא האויב עליהם, ב] ושממו עליך שיתאבלו על נרתך : (יז) ונשאו עליך קינה ואמרו איך אבדת, והלא מצד הטבע היה קשה לכבשך, א] מצד שאת נושבת מימים והים לך מעוז ומחסה, ב] העיר ההללה אשר היתה חזקה בים שהיו לך מבצרים רבים ומגדלות, ג] שהיתה חזקה היא וישביה שיושביה היו גבורים וחזקים, ד] אשר נתנו חתיתם לכל יושביה שהימים שישבו בהם נתנו חתיתם ואימתם לכל יושבים, שהיו חזקים כולם ע"י הימים שהקיפו אותם סביב וכל גבורי הימים היו בעוזרה כאילו השתתפו הימים לתת ליושביה את חתתם ומוראם שייראו כולם ויתנו מכס, כמו והוא מוראכם שפירש הוא הנותן לך מורא שייראו מכם. ומהרי"א פירש כינוי יושביה השני מוסב על הים שנפל פחדם על כל יושבי הים שמצאנו ים בלשון נקבה בים הנחושת שעשה שלמה : (יח) עתה זה סוף המאמר, אם לקול מפלתך רעשו כ"כ, מכ"ש כי עתה יחרדו האיים יום מפלתך עתה שאינו קול רק מפלה חלוטה, ונבהלו האיים בצאתך עת תצא מן הים שלא תמצא עוד שם כי יכסוך הים ואפילו יצאת מכללות האיים שלא תהיה אי רק ים : (יט) כי כה אמר ה' בתתי אתך, א] שחורבן

שלך

יהוה בתתי אתך עיר נחרבת כערים אשר לא־נושבו בהעלות עליך את־תהום וכסוך המים הרבים: כ והורדתיך את־יורדי בור אל־עם עולם והושבתיך בארץ תחתיות כחרבות מעולם את־יורדי בור למען לא תשבי ונתתי צבי בארץ חיים: כא בלהות אתנך ואינך ותבקשי ולא־תמצאי עוד לעולם נאם אדני יהוה:

כז א ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: ב ואתה בן־אדם שא על־צר קינה: ג ואמרת לצור הישבתי על־מבואת ים

עמ"ש הישבת קרי

רש"י

כמו הלוים: מאתך. מאיתך בגולה: (יט) בהעלות עליך את תהום. בהשקותי עלך משריית עממין דסגיאין כמי תהומא ויחפוך עממין סגיאין כן ת"י, וכמשמעו בתחלה נתנה ביד נבוכדנצר ובסוף עלה הים ושטפה: (כ) את יורדי בור. עם יורדי גיהנם: אל עם עולם. עם שאר האומות אשר שם מעולם: כחרבות מעולם. כערים אשר חרבו מאז סדום ועמורה: ונתתי צבי בארץ חיים. ואתן התפארת בירושלים: (כא) בלהות. פירשו יונתן בלהות כדלא הוית, והפותרים אומרים לשון מקום מרקד שעירים ומזיקים:

כז (ג) על מבואת ים. על הנמל שהספינות באות עד החומה והשערים והרבה כרכין יושבין על הים ואינם מקום נמל ואין הספינות יכולות לקרב אליהם: מבואת ים. פורט"ש בלעז: רכלת העמים. כך היה מנהגם סוחרים הבאים לה זה מצפון וזה מדרום לא היו רשאין לעשות סחורה זה עם זה

מצודת דוד

בעת אתן אותך היות עיר נחרבת דומה כערים אשר לא נתיישבו בחוזק מעולם בעת אעלה עליך את התהום ומים רבים יכסוך ור"ל כשיבואו עליך עמים רבים לאבד אותך: (כ) והורדתיך. אז אוריד אותך עם אשר יורדי בור אל העם השוכנים שם מעולם להיות כמותם: והושבתיך. אושיב אותך בארץ תחתיות הוא הקבר: כחרבות מעולם. במקום שהיה חורבה מימות עולם והוא הקבר וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה: את יורדי בור. עם אשר יורדי בור והוא לשם: למען לא תשבי. ר"ל ההורדה תהיה באופן שלא תהיה עוד מיושבת לעולם כמתים אשר לא ישובו ע"ש אדמתם: ונתתי צבי. החמדה וההדר אתן בארץ חיים היא א"י הקרויה כן ע"ש שבה יחיו המתים בזמן התחיה ר"ל לא כשהיא חמלה מחרבות ירושלים כי נספוך הוא שהיא תאבד וכל ההדר יהיה בה: (כא) בלהות. לך אתן בלהה ופחד ולא תהיה עוד בעולם: ותבוקשי. ואם מי יבקש אותך לא תהיה נמצאת למי עוד לעולם כי לא תשוב לקדמותך:

כז (ב) שא. הרם קול קינה על צור: (ג) לצור. על צור: על מבואת ים. על הנמל מקום שהספינות באים:

מצודת ציון

(כא) בלהות. ענין בהלות וכן לעת ערב והנה בלהה (ישעיה יז): ואינך. ואין לך:

כז (ג) מבואות. מלשון ביאה: רוכלת. סוחרת כמו בעיר רוכלים שמו (לעיל יז): כלולת. מל' כל וכן מכלל יופי (תהלים נ):

מראה יחזקאל

באור הענין

אלך יהיה באופן שתדמה באילו לא היה בך ישוב לעולם כי ימחה כל הישוב ע"י שאעלה עליך את תהום: (כ) בן והורדתיך, שכל העם וההמון שבה ירדו את יורדי בור אל עם עולם, אל דור המבול שנמחו ג"כ כולם במים, ושם תשב בחרבות מעולם למען לא תשבי, שאעשה כדי שלא יעמד שם ישוב שנית ע"י שהאבנות ישארו בתחתיות ארץ על שא"א לכונן שם ולהקים אז אחר מפני החרבות, ואז ונתתי צבי בארץ חיים תשוב א"י להיות לארץ צבי ותתמלא מחורבנך, ואתה. (כא) בלהות אתנך כאילו אלך אל בלהות שהם השדים שתחת הים, וגם אם תבקשי וירצו לבנות עיר ששב על מקומך ולא תמצאי עוד לעולם כי הישוב שעשו אח"כ וקראוהו בשם צור לא היה על מקום צור הראשון שנמחה זכרה לגמרי כי כן אמר ה':

כז (ג) הישבת על מבואת ים וכל אניות המסחר באים לשם ומניחים שם סחורותיהם ועי"כ היא רכלת העמים אל איים רבים הרוכל הוא שלוקח הסחורה מן הסוחר הגדול ומוכר אותה ממקום למקום למכרה לאחדים, ואת מקבלת את הסחורה מן הסוחרים הגדולים

באור המלות

[של צור] את תהום, כמו את חומתי אשלח לפניך: (כ) צבי. מענין חמדה וקיום: בארץ חיים. מגביל נגד מה שצור תהיה ארץ בני תמותה ארץ האבל וצלמות: (כא) בלהות. שם בלהה הונח על השדים כמ"ש (ישעיה י"ז):

רֹכֶלֶת הָעַמִּים אֶל־אִיִּים רַבִּים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צוֹר אַתְּ
אָמַרְתְּ אֲנִי כְּלִילַת יֹפִי׃ ד בְּלֵב יַמִּים גְּבוּלָיִךְ בֹּנַיִךְ כָּלְלוּ
יָפְיֵךְ׃ ה בְּרוֹשִׁים מִשְּׂנִיר בָּנוּ לָךְ אֵת כָּל־לֻחֹתָיִם אֶרֶז מִלְּבָנוֹן
לָקָחוּ לַעֲשׂוֹת תֹּרֶן עָלָיִךְ׃ ו אַלּוֹנִים מִבָּשָׁן עָשׂוּ מִשּׁוֹטָיִךְ

רש"י

אלא יושבי העיר לוקחין מזה ומוכרין לזה: את אמרת אני כלילת יפי. עד עכשיו הכל אומרים על ירושלים כלילת יופי (איכה ב) משוש כל הארץ (תהלים מח) עכשיו את מתגאה לומר אני כלילת היופי סוף גמר היופי כלול בי: (ד) בניך. ארדכלייך, לשון בניין: (ה) ברושים משניר. לפי שהיתה בנויה בים ובים נאבדה המשילה הנביא לספינה משובחת שהכבידו משאה בתוכה וטבעה ברוח קדים. משניר, טור תלגא: את כל לחתים. הלוחים שעשית האניה מהם: ארז מלבנון. שם יער שהארזים מצויין בו: תרן. הוא העץ הזקוף וגבוה התקוע בספינה שבו תולין המפרש שקורין בוייל"א בלעז, ובו נקבים בראשו שהחבל שמושכין בו הספינה נכנס ויוצא בו. מאש"ט בלעז: (ו) אלונים. מין עץ סרק שקורין קייסנ"א בלעז: משוטיך. הם קרשים שרחבים בראשם שמנהיגין בהם האניה ריימ"ש בלעז: קרשך. הוא הקרש הרחב שבראש השני של ספינה אל מול התורן שבראשה אשר בו מהפכין את הספינה לכל צדדיה ומכוונין אותה אל הדרך ורב החובל אוחז בו, ובל' משנה קוברניט ובל' לעז גוברניי"ל: עשו שן בת אשורים. א"א לו להיות אלא של עץ וזהו בת אשורים כאילו הוא תיבה אחת לשון תדהר ותאשור (ישעיה מא) שניהם ת"י אשכרועין, ואת קברניטה של צור המשיל לקרש של אשכרוע מצופה בשן ע"י מסמרים לנוי ולחוזק, כי כן תרגם יונתן דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לאתיטרון כשויה לא יפל, אבל יונתן פי'

מצודת ציון

(ד) בלב. תוקף הדבר יקרא לב ע"ש לב בעל חי שהוא תוקו ועקרו וכן דרך אניה בלב ים (משלי ל): כללו. מל' כל: (ה) ברושים. שם אילן סרק החשוב: משניר. שם מקום: לוחותים. מלשון לוח ונסר: תורן. הוא העץ הזקוף שעל הספינה ובו משימים הוילון כמו בל יחזקו כן תרנם (ישעיה לג): (ו) אלונים. שם אילן סרק: משוטיך. מלשון השטה ושחיה במים כמו אני שיט (שם) ויאמר על הכלים הארוכים שמנהיגים בהם הספינה להשיטה אל המקום הנרצה: קרשך. ענין לוח ונסר כמו ועשית את הקרשים (שמות כו): שן. הוא שן הפיל: בת אשורים. עדת אשורים וכן בת בבל (תהלים קלז): שש. הוא

מצודת דוד

רוכלת העמים. המספקת סחורה אל העמים להביאם אל איים רבים: צור את אמרת. רוצה לומר אתה צור אמרת אני כלול בכל מיני יופי: (ד) בלב ימים. ר"ל וזהו על כי גבוליך היה בלב הים ר"ל במקום עומק הים וחזקו ואמר ימים לפי שמשם היו יכולים לפרוש לכמה ימים: בוניך. הבונים אותך שמו בך כל יופי הראוי לך: (ה) ברושים משניר. לפי שצור ישבה בים ונאבדה במקומה המשילה לספינה משובחת שהכבידו משאה ונטבעה ע"י רוח קדים ובעבור כבדותה לא יוכלו מנהיגי הספינה להצילה ולכן אמר הנה ברושים הבאים משניר המובחרים במינם מהם בנו אותך את כל לוחות ונסרי הספינה: מלבנון. מיער הלבנון מקום הארזים החשובים משם לקחו ארז לעשות תורן עליך:

(ו) מבשן. מקום אלונים טובים משם עשו לך משוטים להנהיג בהם את הספינה: קרשך. הוא הקרש הרחב שמשימין באחורי הספינה ועל ידו מנהיגים הספינה אל מקום הנרצה הקרש הזה עשו משן מה שהביאו עדת אשורים מן האיים של

מראה יחזקאל

באור המלות

(ג) כלילת יפי, משתתף עם מלת כל. שלמות היופי בכללו וכן כללו יפיך גמרו בשלימות: (ו) משוטיך. העצים הארוכים שמנהיגים בהם את הספינה: קרשך. הם הקרשים שעבור של הספינה, והלוחות הדקים שבצדי הספינה שמחוברים זוגות אל הצד קורא לוחותים (בפסוק הקודם) ולי נראה כמ"ש קרשך בלשון יחיד שהוא על העץ שעורכים בו הספינה (דער רודער), ובזה ידק מה שהיה משן שנולד בארץ אשור והביאו מאיי כתים לצור. ולפי הראשון נראה שהן הוא מענין שן הסלע, שהוא מקום החזק והמולך של הסלע:

באור הענין

ומוכרת אותה אל האיים שבים הרוגלי, צור את אמרת אני כלילת יופי ר"ל את מתפארת שהיופי שלך היא מצד עצמך וזה שקר, כי. (ד) בלב ימים גבוליך היופי שלך תלוי מצד הגבולים שלך שהם בלב ימים, כי האי הים סביב לה, האיים אשר בכל הים סביב הם מסמנים גבוליה, ר"ל היופי שלך בא ע"י השכנים אשר סביבך כל איי הים על ידם נעשרת, ומצד שבוניך כללו יפיך שהם השלימו לכלול יפיך, ולא היה מצד עצמך כי הבונים והדברים שמהם נבנית, הוא מקובץ מעמים רבים וממקומות שונים: (ה) ברושים מדמה את כלל האי לספינה אשר בים, ומפאר שכל הספינה וכליה כוננה מדברים שהובאו מארצות שונות, הברושים אשר מהם בנו לך את כל לוחות האניה היו משניר, לא מצור, והארז אשר לקחו לעשות תורן עליך לקחוהו מלבנון: (ו) אלונים שמהם עשו משוטיך היו מבשן, קרשך שבו מכוונים הספינה (דער רודער) אשר עשאוהו משן, היה בת אשורים כלו'

קַרְשֵׁךְ עָשׂוּ־שֵׁן בַּת־אֲשֻׁרִים מֵאִיֵּי כִּתִּיִּם׃ ז שֵׁשׁ בְּרִקְמָה מִמִּצְרַיִם הָיָה מִפְרָשֵׂךְ לִהְיוֹת לָךְ לְנֵס תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן מֵאִיֵּי אֱלִישָׁה הָיָה מְכַסֵּךְ׃ ח יֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאַרְוַד הָיוּ שָׁטִים לָךְ חֲכָמַיִךְ צוֹר הָיוּ בָךְ הֵמָּה חֹבְלָיִךְ׃ ט זִקְנֵי גְבַל וַחֲכָמֶיהָ הָיוּ בָךְ מַחֲזִיקֵי בִּדְקֵךְ כָּל־אֳנִיּוֹת הַיָּם וּמַלָּחֵיהֶם הָיוּ בָךְ לַעֲרֹב מַעֲרָבֵךְ׃ י פָּרַס וְלוּד וּפוּט הָיוּ בְחֵילֵךְ אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֵּךְ מָגֵן

כתיים קרי

רש"י

הקרשים הזה לפי ענין העיר על קרשי שעריה: (ז) שש ברקמה, בגד שש עשוי בציורי רקמות: מפרשך הוא שקורין בל"א סיגיל ובלשונו בוויל"א בלעז: להיות לך לנס. לסורנו על כלונס התורן ולהגביה על התורן. נס בלשון משנה כלונס ובלעז פורק"א: היה מכסך. לאהל ולגג על פני כל האניה: (ח) היו שטים לך. הוכשי משוטיך להנהיגך: חבליך. אוחזי הקברניט לכוון ולייסר האניה: (ט) זקני גבל. אומני הבנין כמו שנאמר ובוני חירום והגבלים (מלכים א ה): מחזיקי בדקך. מתקני בדקך שלא יכנסו

מצודת דוד

כתיים כי מנהג בני אשור היה להביא מאיי כתים שן הפיל ביותר מובחר: (ז) שש ברקמה. ויריעה של שש מצויר במעשה רוקם הבא ממצרים מקום השש טוב היריעה ההיא פרשו עליך להיות לך לנס הוא הוילון שעל התורן המקבל הרוח להוליך הספינה: תכלת וארגמן. יריעות צבועות בצבע תכלת וארגמן המובאים מאיי אלישה המובחרים מאד מהם היה המכסה על הספינה לכסות אנשיה לצל וכה שמש ושרב ומסתיר מזרם ממטר: (ח) יושבי צידון וארוד. בהיו בקיאים בהנהגת הספינה הם היו משיטים ומוליכים את הספינה: חכמיך צור. על כי באילו אל צור ידבר לכן אמר חכמיך צור וגו' ר"ל מובלי הספינה מושכי חבלי הוילון לנטותה מול הרוח שהיא חכמה מרובה היו מחכמיך צור כי הם נמצאו חכמים מופלאים: (ט) זקני גבל וחכמיה. הם היו בקיאים במלאכת הבנין ולכן הם היו בך לחזק ולתקן בדקי הספינה ומקומות הרעועים: כל אניות הים. כל הספינות ההולכות בים ומלחיהם הם מנהיגי הספינה כולם באו אליך לסחור בהונך כי הרבה סחורה נמצא בך: (י) היו בחילך אנשי

מצודת ציון

שפתן הטוב: לנס. הוא הוילון בעל תורן הספינה כמו כל הרבו נס (ישעיה לג): תכלת וארגמן. מיני צבעונים חשובים: (ח) וארוד. שם מקום: שטים. מלשון שטיה ושחיה: חובליך. מלשון חבל וקו ויקראו כן מנהיגי הספינה על כי מושכים בחבל הוילון וכן רב החובל (יונה א): (ט) גבל. שם אומה וכן בנאים כמ"ש ובוני חירום והגבלים (מ"א ה): מחזיקי. מלשון חזק ותקון: בדקך. מקום השבר והרעוע כמו בדק הבית (מ"ב כב) ויקרא כל' בדק על כי צריך בדיקה וחפוש אחר השבר ומקום הרעוע לתקנו: ומלחיהם. כן יקראו מוליכי הספינה כמו וייראו המלחים (יונה א) והוא ענין ערבוב כמו ממולח טהור קודש (שמות ל) ע"ש שמוליכי הספינה מערבבים המים עם המשוטות: לערוב מערבך. הסחורה תקרא מערב והסוחרים עורבים כי הסוחרים מתחייבים זה לזה בהקפותיהם את הסחורה זה לזה וערב הוא ענין התחייבות כמו התערב נא את אדוני וגו' (ישעיה לו) וכן מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי (ירמיה ל): (י) בחילך. מלשון חיל ועושר: וכובע. הוא

מראה יחזקאל

באור הענין

באשור והובא מאיי כתים: (ז) השש ברקמה אשר ממנו עשו מפרשי הספינה והנס שלה הי' ממצרים, והמכסה אשר היה מתכלת וארגמן היה מאיי אלישה, עד שכל יופי האניה לא היה מצור רק ממקומות שונות, ר"ל העושר והכבוד והתפארת של צור אינה מעצמה רק ע"י מסחר של עמים רבים ואיים רחוקים: (ח) יושבי צידון אחר שאמר שהספינה עצמה וכליה נעשתה ונקבצה מעמים רבים ואיים של צור, יאמר כי גם מנהיגי הספינה ועושי מלאכתה הם ג"כ מעמים אחרים, ור"ל כמו שהעושר והמסחר בא אליה מבחוץ כן חכמים ומנהיגיה במדיניות והאומנים והחרשים שנמצאו בתוכה הם ג"כ מעמים אחרים, שיושבי צידון היו השטים את האניה, ומה שנמצאו בך גם חכמיך צור המה חבליך, הם מנהיגי האניה והמושלים עליה ר"ל מהם יצא מלך ושרים: (ט) זקני גבל וחכמיה. שהם היו בקיאים בבנין (כמ"ש מ"א ו' ויפסלו בוני שלמה והגבלים) היו מחזיקי בדקך לתקן את הספינה ר"ל שמהם היו חכמים מתקנים תקנות ונמוסים במדינה, כל אניות הים ומלחיהם היו בך לערב מערבך שערבון הוא המשכון שנותנים בעד הסחורות שלוקחים בהקפה והיו אניות הים שהם היו ערבים בעדך (באשר כל מסחרה הי' על ידך) באופן שגם הבטחון לתת לך סחורות בהקפה לא היה מבטח רק בכח אחרים: (י) פרס ולוד ופוט היו בחילך גם אנשי החיל שלך לא היו מבני צור רק

באור המלות

והאשורים מענין תדהר ותאשור (ישעיה ס'), מן הארז לקחו שן הארז ותקפו ועשו ממנו קרשי הספינה: (ז) נס. הוא הוילון בפירושים על התורן: ומכסך. הוא כיסוי הספינה לאהל גג: (ח) שטים. אוחזי המשוטים להניע הספינה: חבליך. הם החכמים בהנהגת הספינה, ומשתתף עם תחבולות, כי צריך לזה חכמה ותחבולות לעשות מלאכה במים רבים: (ט) מלחיהם. הם העבדים שתחת המשוטים כנזכר (בפסוק ו'), שעוזרים בהנהגת הספינה לספוך מי הים ולדחותם אל צד שאליה מגמת פניהם ללכת, שמלת ישמע

וְכוֹבַע תִּלּוּ־בָךְ הֵמָּה נָתְנוּ הֲדָרֵךְ׃ יא בְּנֵי אַרְוַד וְחֵילֵךְ עַל־חוֹמוֹתַיִךְ סָבִיב וְגַמָּדִים בְּמִגְדְּלוֹתַיִךְ הָיוּ שִׁלְטֵיהֶם תִּלּוּ עַל־חוֹמוֹתַיִךְ סָבִיב הֵמָּה כָּלְלוּ יָפְיֵךְ׃ יב תַּרְשִׁישׁ סֹחַרְתֵּךְ מֵרֹב כָּל־הוֹן בְּכֶסֶף בַּרְזֶל בְּדִיל וְעוֹפֶרֶת נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ׃ יג יָוָן תֻּבַל וָמֶשֶׁךְ הֵמָּה רֹכְלַיִךְ בְּנֶפֶשׁ אָדָם וּכְלֵי נְחֹשֶׁת נָתְנוּ מַעֲרָבֵךְ׃ יד מִבֵּית

רש"י

בסב המים אפיטוג"ש פא קרמוג"א בלעז: כל אניות הים ומלחיהם. הספנים שלהם: היו בך. היו סביבך לבוא אל המדינות הרחוקות להביא הסחורה לתוכך: לערב מערבך. ל' ערובה הם כל צורכי האדם שהוא חי בהם וממונו הוא ערובתו והצלתו לחייו, גרנטיאה בלעז: (יא) בני ארוד וחילך. ואחר חיל בני אדם היושבים בתוכך: וגמדים. ת"י ואף קפוטקאי, שמעתי משמו של רבי מנחם על שם שיורדין בים עד התהום ומעמיקין גומדי אמות עומקה נקראו גמדים אנדי"ם בלעז, ויש פותרים שהם ננסים ונכנסין במדת אמה: שלטיהם. הם אשפות שנותנין בהם החצים כמו (ירמיה נא) הברו החצים מלאו השלטים קייבר"ה בלעז: תלו. הרבה תלי חצים: (יב) תרשיש. ים ששמו תרשיש: מרב כל הון. שהיו בתוכך ובטוחים הסוחרים שימצאו בך סחורה הראויה להם: בדיל. אשטיי"ן בלעז: עזבוניך. חזקיך ועוזריך כמו (נחמיה ג) ויעזבו את ירושלים עד החומה, וממונו של אדם הוא חזקו המעמידו על רגליו: (יג) בנפש אדם.

מצודת ציון

כלי מגן על הראש: תלו. מל' תליה: (יא) וחילך. ענין צבאות עם: וגמדים. כן יקראו אנשי מדה קצרה וכזה מלשון גמד ארכה (שופטים ג) שר"ל אמת הזרוע: שלטיהם. הם כעין מגינים: (יב) עזבוניך. הוא הסחורה ויתכן שהוא מלשון ויעזבו את ירושלים (נחמיה ג) שהוא ענין חיזוק וכן

מצודת דוד

מלחמתך. ר"ל האומות ההם נלחמו בעבורך במחיר העושר שנתת להם בשכרם: תלו בך. כן היה מנהגם לתלות כלי מלחמה על המגדלים כמ"ש אלף המגן תלוי עליו (ש"ה ד'): המה. כלי המלחמה האלה נתנו הדר ופאר אל עירך: (יא) וחילך. וגם אנשי חילך מאנשיך: על חומותיך. עמדו על החומות מסביב לשמור העיר מן האויב: וגמדים. אנשים קצרי הקומה היו על המגדלים לראות משם מה שנעשה במחנה האויב ובעבור קטנותם לא ראם האויב לזרוק בהם חצים: המה. השלטים התלוים על החומה נתנו בך כל יופי הראוי לך: (יב) תרשיש. אנשי תרשיש הביאו לך סחורה עבורה ממרבית הון ותוצר ומסרו שעם כסף וברזל וגו' נתנו סחורתך כי בארצם נמצאו מחצבים המוציאים כל אלה המתכות: (יג) המה. האומות ההם היו רוכליך ותוצר ומסרו שעם נפשות אדם לעבדים ולשפחות וכלי נחושת נתנו סחורתך כי

מראה יחזקאל

באור המלות

אל העיר, כמו מתוגת הסור קדש: (י) תלו. מענין תל גבוה ותלול, שעומדו תלים תלים, כי לא מצאנו תליה מבנין הכבד: (יא) על חומותיך. מלת היו נמשך גם למעלה [היו] על חומותיך [והיו] גמדים במגדלותיך, ר"ל האנשים קטנים שגומד ארכם נדמו בעמדם על המגדל הגבוה: (יב—יד) סחרתך, עזבוניך, מערבך, רכליך. הסוחר, הוא הסוחר הגדול. היושב באניות כוחר, אשר סוחריה שרים (ישעיה כ"ג) עמש"ש. והרוכל, הוא הנושא הסחורה מבית לבית למכרה לאחדים, מגל אבקת רוכל, הרוכלים ומוכרי כל ממכר (נחמיה י"ג כ'): ועזבון, נגזר מפעל עזב, הסחורה שעוזבים בעיר בבתי המסחר. וכן מערבה הוא מענין ערבות, הערבון שנותנים הלוקחים בעד המעות כמו מה הערבון אשר אתן לך, ושני הלשונות האחרונים לא נמצא על המסחר רק בפ' זאת, והכלל מבואר בענין כמ"ש:

באור הענין

מעמים אחרים והם תלו בך תלי תלים מגן וכובע ובזה נתנו הדרך החיצוני שהדר המדינה בש"ל חיל ועם נשק למלחמה: (יא) בני ארוד הם היו אנשי החיל שלך השומרים על חומותיך, שכבר אמר שבני ארוד היו מחזיקי בדקה וכן היו שומרים אותה מאויב חיצוני, וגמדים במגדלותיך היו בעת שעלו על המגדלים הגבוהים שלך היו נראים למטה כאנשים ננסין שגומד ארכם וזה הי' מרוב גובה המגדלות והם הניחו שלטיהם תלוי תלים על חומותיך ובזה גמרו וכללו יפיך, ולא כמו שאמרת אני כלילת יופי. כי יפיך מקובץ מעמים שונים: (יב) תרשיש עתה נבאר איך המסחר והעושר שלה, הוא מקובץ מעמים שונים מכל בני תבל, והנה יתחשב במסחר צור ארבעה דברים שהם מסחר ומרכולת ועזבון וערבון, והוא שהסוחרים הגדולים הביאו מסחרם אל צור וזה נקרא מסחר, ושם עזבו את הסחורה באוצרות ביד בני צור, וזה נקרא עזבון, והרוכלים שהם הסוחרים הקטנים קנו שמה את הסחורה הנמצאת בעזבון והובילו אותם למדינות שונות וזה נקרא רוכל ומרכולת, ובעת שלקחו הסחורה למרכולת נתנו סחורה אחרת שהביאו שם שיהיו לערבון בעד המעות, וזה נקרא מערב וערבון, אמר שתרשיש היה הסוחר הגדול שלך מרוב כל הון, והסחורה שהביאו כסף ברזל בדיל ועופרת שהיו נמצאים לרוב בתרשיש היא ספאניא סקדומה כמ"ש (מלכים א'), והם נתנו עזבוניך ר"ל שהניחו סחורתם אצלך: (יג) יון תובל ומשך המה רכליך הם לקחו סחורת תרשיש למכרם לאחדים שזה נקרא רוכל, והערבות שנתנו שיהיו בטוחים בעד המרכולת שלקחו היה בנפש אדם וכלי נחשת, בזה ערבו מערבך, שהניחו עבדים וכלי נחושת לבטחון

תּוֹגַרְמָה סוּסִים וּפָרָשִׁים וּפְרָדִים נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ׃ טו בְּנֵי דְדָן רֹכְלַיִךְ אִיִּים רַבִּים סְחֹרַת יָדֵךְ קַרְנוֹת שֵׁן וְהָובְנִים הֵשִׁיבוּ אֶשְׁכָּרֵךְ׃ טז אֲרָם סֹחַרְתֵּךְ מֵרֹב מַעֲשָׂיִךְ בְּנֹפֶךְ אַרְגָּמָן וְרִקְמָה וּבוּץ וְרָאמֹת וְכַדְכֹּד נָתְנוּ בְּעִזְבוֹנָיִךְ׃ יז יְהוּדָה וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הֵמָּה רֹכְלָיִךְ בְּחִטֵּי מִנִּית וּפַנַּג וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן וָצֹרִי נָתְנוּ מַעֲרָבֵךְ׃ יח דַּמֶּשֶׂק סֹחַרְתֵּךְ בְּרֹב מַעֲשַׂיִךְ מֵרֹב כָּל־הוֹן בְּיֵין חֶלְבּוֹן וְצֶמֶר

והבנים קרי

רש"י

עבדים ושפחות למכור: (טו) ידך. מקומך: קרנות שן והבנים. קרני יעלים ועלמות פיל ומווסים עופות שמען פאוו"ן בלעז: השיבו אשכרך. הביאו לך תשורה: (טז) ארם סחרתך. באבנים טובות האמורות במקרא וארגמן ורקמה ובוץ: מרב מעשיך. מתוך שהיו יודעים בנשיאיך וצריך שמרבין להם מעשה עני ותפארת לתכשיט: בנפך. אשקרבונקל"א בלעז: (יז) בחטי מנית. שם מקום שחטיה יפות כמו עד בואך מנית (שופטים יא), ומדרש אגדה חטין יפין ונסין הנמכרים במנין, ויונתן תרגם בחטי ריחוש לשון קבוצה מגיחים הרבה ערוקא"ש בלעז, ותבירו בפסיקתא מה הדם רחוש בעלין אף לאה רחשים בבנים ולא ידעתי מהו, משי רבי שמעון מצאתי שמלה במקרא תרגום ירושלמי בחטי מנית ופנג דחוחלא וקלמא שעני דחולא שנאמרו הנו שונים שעורים קלופים, ואומר אני מנית לשון מנות מאכל מזומן, אף לפי נקוד דגש דרכו של יונתן לתרגם התיבה פעם משמעה פעם מדרשה, וכן תרגם וגם שם העיר המונה אנו נוקדים שם והמונה לא מפיק ה"א ותרגם אף לתמן יתרמון קטולי קרתא דסגיאין איתרגושתהא: ופנג. ראיתי בספר יוסף הכהן עץ אפרסמון הוא פנג והיו מגויין ביריחו ועל שם ריח הטוב נקראת יריחו בלעמא"ה בלעז: (יח) ביין חלבון. יין לבן מבושל, ומנחם חברו עם חלב חטים (תהלים קמו) לי טוב: וצמר צחר. ועמר מילת כבינה, ביום שנולד הטלה ומהרתו אמו בלחיכתה עושין כסות ומכבנין אותו

מצודת דוד

דרכם היה להסתחר בהנה: (יד) מבית תוגרמה. שם מקום מולא הסוסים וימלא שם אנשים רוכבים בגבורה רבה וגם פרדים ימלא שם וכל אלה הביאו ונתנו לך בסחורה: (טו) רוכליך. סחרו עמך: סחורת ידך. כסחורת מקומך סובבת מאיים רבים: השיבו אשכרך. רצה לומר הביאו ומזרו והביאו לך לתשורה: (טז) ארם. אנשי ארם סחרו עמך מרוב המלאכות היקרות הנעשים שמה: בנפך וגו'. רצה לומר במחיר גופך וארגמן וגו' אשר נתנו בסחורתיך כי בתמורת מעשה המלאכות היקרות הנעשים בך נתנו כל אלה: (יז) המה רוכליך. המה סחרו עמך וחוזר ומפרש שעם אנשים האלה ממנית שחטיה יפות ועם זנג וגומר נתנו סחורתך: (יח) ברב מעשיך. ברוב המלאכות היקרות הנעשים בתוך מלאכתם עשירם ממרכית הון: ביין חלבון. רצה לומר במחיר יין הבא מחלבון והוא שם מקום בדמשק שיינה טוב ובמחיר צמר לבן כי אלה נתנה סחורה מעשה המלאכות

מצודת ציון

הסחורה הוא לחזוק אל העוסקים בו: (יד) ופרשים. הם רוכבי הסוסים בגבורה ובזריזות: ופרדים. הם הנולדים מן החמור ומן הסוס: (טו) ידך. מקומך כמו יד תמים (ישעיה נז): קרנות שן. שן הפיל גדול כקרן: והבנים. שם עוף הנקרא פווס וכנופיו יפות למראה וכן ת"י: השיבו. לפי שמביאו רבה פעמים לכן אמר השיבו: אשכרך. ענין מתנה ומנחה כמו אשכר יקריבו (תהלים עב): (טז) בנופך. שם אבן יקר: ארגמן. בגדים לבועים ארגמן והוא שם לבע חשוב: ורקמה. בגדים מעשה רוקם בחלוף הגוונים: ובוץ. הוא הפשתן הטוב: וראמות וכדכוד. שמות אבני יקר: (יז) מנית. שם מקום וכן ועד בואך מנית (שופטים יא): ופנג. הוא אפרסמון: וצרי. הוא נטף המוכר בסממני הקטורת והוא פרף אילן וכן הצרי אין בגלעד (ירמיה ח): (יח) חלבון. שם מקום: צחר. ענין לובן כמו אתונות

מראה יחזקאל

באור הענין

של הסחורה שלקחו: (יד) מבית תוגרמה נתנו עזבוניך סוסים ופרשים רצה לומר שהביאום אליך בעזבון:

(טו) ובני דדן רכליך הם היו הרוכלים שלקחו הסוסים והפרשים למכור אותם לאחדים אל האיים סביב וכן היו רוכליך איים רבים, סחורת ידך שלקחו ממך הסחורה שעשית בידך, רצה לומר סחורת צור שעשו אנשיה ובעלי מלאכות אשר בצור, והם משיבים אשכרך קרנות שן והבנים שהשכר וריוח המגיע לך מביאים קרנות שן: (טז) ארם סחרתך הם הסוחרים שלך ועל ידי רוב מעשיך מביאים נופך ארגמן וכו'. נתנו בעזבוניך מניחים סחורתם אצלך בעזבון: (יז) ויהודה וארץ ישראל הם הרוכלים של הסחורה הזאת ולוקחים העזבון למכור לאחדים בעיירות, והערבון בעד הסחורה נתנו חטי מנית וגו' דברים המצויים בארץ ישראל: (יח) דמשק, היא עיר המלוכה מארם וזהו ממה שמביאים מארם נופך ארגמן וכו' (כנ"ל פ' פ"ז) הם הסוחרים שלך שעל ידי רוב מעשיך מביאים צמר צחר לעשות ממנו שם בגדים, ועל ידי רוב כל הון מביאים יין חלבון לשתיה, לא אמר בעזבונך נתנו כי בני צור נעשים

באור המלות

(טו) אשכרך. משתתף עם שכר בשי"ן שמאלית, מענין שכר וריוח, וכן אשכר יקריבו (תהלים ע"ב): הבנים.

צחר: יט ודן ויון מאוזל בעזבוניך נתנו ברזל עשות קדה וקנה במערבך היה: כ דדן רכלתך בבגדי חפש לרכבה: כא ערב וכל נשיאי קדר המה סחרי ידך בכרים ואילם ועתודים בם סחריך: כב רכלי שבא ורעמה המה רכליך בראש כל בשם ובכל אבן יקרה וזהב נתנו עזבוניך: כג חרן וכנה ועדן רכלי שבא אשור כלמד רכלתך: כד המה רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברמים בחבלים

דגש אחר שורק . הנו"ן בדגש

רש"י

סביבו בקרסים כדי שיהא למרו נקי: צחר. לבן כמו אתונות צחורות (שופטים ה): (יט) ודן ויון. מדינות הם: מאוזל. מגוה של שירלאן: ברזל עשות. עשוי כעששיות מ"א בלעז והוא פרזלא הגדולה: (כ) בבגדי חפש לרכבה. בלבוש דיקר לרתיכין: (כא) בכרים. כבשים, ויונתן תרגם בתורין וכן תרגם מהם אלף כרים דמישע מלך מואב (מ"ב ג): (כג) אשור כלמד. י"ת מדיק אשור ומדי: (כד) במכללים. בדברים שהם למכלול פרמוי"ש בלעז ומה הם המכלולים גלומי תכלת ורקמה קליפות של תכלת מרוקמות: ובגנזי ברומים. בתכשיטי פלה שגונזין אותן בארגזין שקורין אשק"רין בלעז, והם מתופין עור ומגיירין

מצודת ציון

לאורות (שופטים ה'): (יט) מאוזל. ענין הליכה כמו ואוזל לו (משלי כ): עשות. מלהיר ומזהיר כמו שמנו עשתו (ירמיה ה): קדה וקנה. שמות מיני בושם: (כ) חופש. בן חורין כמו לחפשי ישלחנו (שמות כא): לרכבה. למרכבה: (כא) ערב. הם הערביים השוכנים במדבר: ידך. מקומך: בכרים. כבשים שמנים: עתודים. הם הזכרים מן העזים: (כב) בראש. ענין מיטב כמו ראשית גבורתם (ירמיה מט): (כג) כלמד. זה מדי כת"י: (כד) במכלולים. מלבוש כל ור"ל כלול בכל היופי: בגלומי. ענין כריכה וכן ויקח

מצודת דוד

אשר סחרו ממך: (יט) מאוזל. ר"ל ההולך בתמידות ממקום למקום להסחר: בעזבוניך נתנו. ר"ל גם הם היו בין סוחריך והביאו לך סחורה: ברזל עשות. ברזל טוב המזהיר וקדה וקנה ר"ל מהם היו בסחורתך כי גם באלה סחרת: (כ) בבגדי חפש. ר"ל בבגדים יקרים הראוים לבני אדם חפשים ובני חורין להלביש בהם את המרכבה: (כא) סחרי ידך. הם סוחרי מקומך וחוזר ומפרש שעם כרים וגו' בהם סחרו עמך כי במקומך היו מובחרים ושמנים: (כב) המה רכליך. המה סחרו עמך וחוזר ומפרש שבראש כל בושם רלה לומר במיטב הראשים והחשובים בבושם ובכל אבן יקרה ובגרות וזהב בהם נתנו סוחרתך: (כג) רכלי שבא. שהם רגילים ללכת לשבא לקחת סחורה: רכלתך. כל אלה סחרו עמך: (כד) המה רכליך. הם סחרו עמך בדברים הכלולים בכל מיני יופי ותואר ומפרש שהם בכריכות בגדי

מראה יחזקאל

באור המלות

קרן של מין חיה, וי"מ מין עץ: (יט) מאוזל. פרש"י מגוה של שירלאין, ונקרא מבי, על שמבוי ונתבך מן תולעת שמשי. ונקרא אוזל, על שנוזל והולך מגופו: ברזל עשות. ההיכות ברא או ברזל זך כמו עשת שן: (כג) כלמד. כאשר למד, ובא בטרם ההאיכות שהוא למד ומורגל של רוכלתיך: (כד) גלומי. מענין גלימא בדברי חז"ל כמ"ש בבבא (דף ע"ז), שבא על הבגד שעוטה כל הגוף, ומזה

באור הענין

היו לוקחים דברים יקרים האלה לעצמם: (יט—כ) ודן ויון מאוזל בעזבוניך נתנו, דן ויון הביאו סחורה שעזבו שם למכור והוא היה מאוזל דברים טובים, גם הביאו סחורה לערבון בעד המרכולת שלקחו והיה ברזל עשות וקדה, וכבר אמר למעלה (פ' י"ג) שיון היו רוכליה עם תובל ומשך ונתנו ערבון נפש אדם וכלי נחשת, ודן נתן גם ברזל עשות וכו' ודדן לקחו גם את רוכלתך סחורה של צור שהיו בגדי חפש לרכבה בזה עשו מן המאוזל והמווי שהביאו בני דן (שהם בני דדן), ולקחו הבגדי חופש שנעשה מן המאוזל למרכולת: (כא) ערב וכל נשיאי קדר המה סחרי ידך הם עושים מסחור לך בעצמך, כי בכרים ואילם וכו' בם סוחריך, וזה תקנה לגרך בכסף מלא לאכילה: רכלי שבא ורעמה (בני רעמה שבא ודדן), המה רכליך, הסוחרים שהיו אלה קונים בשבא הם לוקחים אצלך, כי בראש כל בושם ובכל אבן יקרה וזהב של"ז מרכולת שבא כמ"ש (מ"א י') שב"ז הביאה מלכת שבא לשלמה, נתנו בעזבוניך הם מוכרים אצלך לעזבון והרוכלים לוקחים אצלך הסחורה שהיו לוקחים תחלה בשבא ומבאה משם, וכן. (כג) חרן וכנה ועדן שהיו ג"כ רכלי שבא, אשור כלמד רכלתך כאשר למד אשור ומדי לקח רוכלתך, מאז לא לקחו סחורות אלה בשבא משם מקומם רק הביאום משבא לצור, ומצור לקחום הרוכלים והובילום לאשור והראות שהיא מרכולת צור, באשר למדו לקחם רק מרכולת צור: (כד) המה רכליך. והם לקחו סחורות ממך למכור לאחרים, ומה הן: סחורות במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברמים, והסחורות האלה אסשו בחבלים חבשים וארוזים

חֲבֻשִׁים וַאֲרֻזִים בְּמַרְכֻלְתֵּךְ׃ כה אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ שָׁרוֹתַיִךְ מַעֲרָבֵךְ וַתִּמָּלְאִי וַתִּכְבְּדִי מְאֹד בְּלֵב יַמִּים׃ כו בְּמַיִם רַבִּים הֱבִאוּךְ הַשָּׁטִים אֹתָךְ רוּחַ הַקָּדִים שְׁבָרֵךְ בְּלֵב יַמִּים׃ כז הוֹנֵךְ וְעִזְבוֹנַיִךְ מַעֲרָבֵךְ מַלָּחַיִךְ וְחֹבְלָיִךְ מַחֲזִיקֵי בִדְקֵךְ וְעֹרְבֵי מַעֲרָבֵךְ וְכָל־אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֵּךְ אֲשֶׁר־בָּךְ וּבְכָל־קְהָלֵךְ אֲשֶׁר בְּתוֹכֵךְ יִפְּלוּ בְּלֵב יַמִּים בְּיוֹם

רש"י

לגוי במיני מסמרין בירות בודה וניורין והם בלשון ארמי קמטרין ובלשון עברי ברומים והם חבושין ואסורין בחבלי בוץ לגוי: וארוזים. ת"י אעי הדסים, אותן ארגזים היו נתונין במגדלי עץ הדס ומביאין אותן להוך המגדלין והקמטראות שבתוכן וכן התכשיטין שבתוך הקמטראות הכל יחד לסחורה, וכה פתרון הל' בלשון קצרה ובגנזי ברומים החבושים בחבלים וארוזים בתוך עץ ארז שהברומים הם הקמטרות והיו אסורים בחבלים ונתונים במגדלי הדס שהיא ממיני ארז ומכלולים שבתוך הברומים קרא יונתן וכובפין דהרזא באימלין די זהריתא תכשיטין הצריכין שמירה נאה דמחזין בקומטרין מונחים בקמטראות, והמגדלים שבתרגום כמו שאנו שונין תיבה ומגדל שיפרזים"ם באלו: (כה) אניות תרשיש. הם היו לך לערבה ומישור כשם שהמישור הוא דרך כבושה להביא בו סחורה לעיר היושבת ביבשה היו לך תחתך אניות תרשיש מסילה להביא מערבך לתוכך: שרותיך. לשון שרון ומישור, ודוגמתו עלו בשרותיה (ירמיה ה): ותמלאי ותכבדי מאד. הביאו לתוכך מאד רב. והכבידו. משלך יותר מדאי: (כו) במים רבים הביאוך השטים אותך. כדרך האניות הגדולות שמפליגין אותן להוך פלגוס הים ומתוך שמשאה וכבדה באה רוח הקדים ושברך בלב ימים,

מצודת דוד

תכלת ומעשה רקמה ובגנזי ברומים והם תיבות עשויות מעור לגנוז בהם דברים חמודים: בחבלים חבושים. התיבות ההם היו קשורים ומתוקנים בחבלים יפים ונאים: וארוזים. עדי זהב ומרגליות הרוזים בחוט לעדי הצואר: במרכולתך. ר"ל כל אלה היו בסחורתך עם כולם סחרה: (כה) אניות תרשיש. כספינות הנוכבות על ים הרבים היו השיירות שלך להביא סחורתך ר"ל רבות ספינות באו לך עם סחורה כשיירה של גמלים: ותמלאי. חזר לדמות הדברים שבמשלה לספינה הטובה ולכן אמר הנה מרוב הסחורה נעשית מלאה וכבדה מאד כשבאת בלב ימים: (כו) השטים אותך. מנהיגי הספינה בתשוטים אותך ע"פ המים הם הביאו אותך במקום מים רבים מקום סכנה ורוח הקדים העזה שברוחות שבר אותך בלב ימים ומהמת מרבית המים וכובד משאה היה קשה להצילה: (כז) הונך. עשרך והאורתך ומנהיגי הספינה ומחזיקי הבדק ובוחרי סחורתך ואנשי מלחמה שבך וגם כל קהלך אשר בתוכך מעם הארץ כולם יפלו בלב ימים ביום היות מפלתך שישבור אותך רוח הקדים ר"ל ביום שיכנס

מצודת ציון

אליה את אדרתו ויגלם (מ"ב ב') ופי' בעטפת כריכה אחת: ובגנזי. מלשון גנזה ושמירה: ברומים. תיבות עשויות מעור קשה לגנוז בהם דברים חמודים: חבושים. ענין קשור ותקון וכן שאחרך חבוש עליך (שמואל כד): וארוזים. כמו והרוזים כי אחה"ע מתחלף ומיינו דברים הצמודים על החוט כמו צוארך בחרוזים (ש"ה א): (כה) שרותיך. מל' שיירה והם הרבה אנשים הולכי אורח ביחד וזה הלשון ידוע בדרז"ל: בלב ימים. בעומק הים: (כו) השטים. מל' משוט ושחיה: (כז) הונך. מלשון הון ועושר: ועזבונך. הסחורה: מערבך. כפל הדבר במ"ש לומר שהכל נאבד: מלחיך. אוחזי המשוטות: וחבליך. מושכי חבלי האילן: מחזיקי בדקך. מתקני בדקי הספינה: ועורבי מערבך. סוחרי

מראה יחזקאל

באור הענין

וארוזים, בתיבות של ארז וחבשו עליהם חבלים, שכן היו עושים במרכלתך: (כה) ואניות תרשיש כל האניות היו בשרותיך היו משרתים לך, והיו מערבך היו ערבים בעדך כי היו כולם שלך, ועי"כ ותמלאי בסחורות, ועי"כ ותכבדי מאד בלב ימים: (כו) במים רבים הביאוך השטים אתך ונידון, ואגיד שהם היו השטים אותך (כנ"ל פסוק ח') הם הביאוך במים רבים, ר"ל כי נידון היו להם ניעה במפלת צור כמ"ש בישעיה (כ"ג) דומו יושבי אי סוחר צידון, בושי צידון ופירשתי שם שצידון היו מתקנאים בגדולת צור, ועזרו למפלתה, ועי"כ רוח הקדים שברך בלב ימים, כי בעת הסער כשהספינה קרובה לחוף ים תקוה לה כן בלב ימים: (כז) ועי"כ הונך של עצמך, ועזבונך הסחורה שעזבו הגלך, מערבך היא הסחורה שנתנו למשכון, וזה כולל כל הרכוש. ועד האנשים חשב מלחיך מנהיגי הספינה, וחובליך רב החובל ר"ל ספנים והשרים, מחזיקי בדקך הם המנהיגים, ועורבי מערבך הם הסוחרים וכל אנשי מלחמתך אשר בך, וכן ובכל קהלך ר"ל כל בני אדם אשר בך

באור המלות

גלומי ראה פירוש, ויקח אדרתו ויגלום, מלבוש שעוטפים בו כל הגוף: גנזי ברומים. פי' ריק"ם שבגדים נאים קורים בלשון ערב ברגמיה: (כה) שרותיך. מענין שירות, וי"מ מענין שיירה שהולכים שיירות רבות: (כו) השטים.

מִתּוֹכֵךְ׃ כח לְקוֹל זַעֲקַת חֹבְלָיִךְ יִרְעֲשׁוּ מִגְרֹשׁוֹת׃ כט וְיָרְדוּ מֵאָנִיּוֹתֵיהֶם כֹּל תֹּפְשֵׂי מָשׁוֹט מַלָּחִים כֹּל חֹבְלֵי הַיָּם אֶל־הָאָרֶץ יַעֲמֹדוּ׃ ל וְהִשְׁמִיעוּ עָלַיִךְ בְּקוֹלָם וְיִזְעֲקוּ מָרָה וְיַעֲלוּ עָפָר עַל־רָאשֵׁיהֶם בָּאֵפֶר יִתְפַּלָּשׁוּ׃ לא וְהִקְרִיחוּ אֵלַיִךְ קָרְחָה וְחָגְרוּ שַׂקִּים וּבָכוּ אֵלַיִךְ בְּמַר־נֶפֶשׁ מִסְפֵּד מָר׃ לב וְנָשְׂאוּ אֵלַיִךְ בְּנִיהֶם קִינָה וְקוֹנְנוּ עָלָיִךְ מִי כְצוֹר כְּדֻמָה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ לג בְּצֵאת עִזְבוֹנַיִךְ מִיַּמִּים הִשְׂבַּעַתְּ עַמִּים רַבִּים בְּרֹב הוֹנַיִךְ וּמַעֲרָבַיִךְ הֶעֱשַׁרְתְּ מַלְכֵי־אָרֶץ׃ לד עֵת נִשְׁבֶּרֶת מִיַּמִּים בְּמַעֲמַקֵּי־מָיִם

אל"ף במקום ה"א הנו"ן בחירק

רש"י

ולפנין דוגמת העיר מתוך שנתמלאת בעושר גבה לבך ובא עליך פורענות: (כח) מגרשות. כמו מגרשי העיר: (כט) אל הארץ יעמדו. מה לנו עוד באניות להיכן נוליך סחורה עוד: (ל) יתפלשו. יתגלגלו: (לב) ונשאו אליך בניהם. בנהי שלהם: כדמה. כך שם לאשי אדום כענין שנא' משא דומה (ישעיה כא) וי"ת לית דדמי לה. כדומה כדוגמתה: (לג) בצאת עזבוניך וגו'. כל זה יקוננו עליך בקינתם: (לה) רעשו

מצודת ציון

סחורתך: (כח) ירעשו. מלשון רעש וחרדה: מגרשות. הם הבתים שבחוץ לחומת העיר וקרובים הם אל הים ונקראו כן על כי נראים כמה שנגרשו מן העיר וכן ומגרש לערים (במדבר לה): (כט) תופשי. אוחזי: משוט. הם העצים הארוכים אשר משיטים בהם את הספינה: (ל) יתפלשו. ענין הגלגול בעפר והכסוי בו כמו עפר התפלשי (מיכה א'): (לא) והקריחו. ענין תלישת השער להשאר חלק מבלי שער וכן קרח הוא (ויקרא י"ג): קרחה. כמו קרחת בה"א: (לב) בניהם. מלשון נהי ויללה: כדומה. ענין כריתה

מצודת דוד

שהוא ישלול כל שללם ויאבד כל זכר למו מבלי שארית: (כח) לקול. לשמיעת קול זעקת מנהיגי הספינה ירעשו מגרשי הערים הסמוכות אל מקום הספינה הנשברה: (כט) תופשי משוט. כל הרגילים לאחוז המשוטות והמלחים והחובלים ירדו מן האניות ויעמדו על הארץ כי יפחדו עוד ללכת בספינה שלא יקרה להם כמקרה הספינה ההיא והוא ענין מליצה: (ל) והשמיעו. ר"ל ישמיעו קינה עליך בקולם ויזעקו זעקת מרה: ויעלו עפר. כן היה מנהגם לעשות דרך צער ואבל: יתפלשו. יתגלגלו בעפר וגם הוא מדרך צער ואבל: (לא) והקריחו. ימרטו אליך שערות ראשם ויעשו במקום קרחה: ובכו עליך. יבכו עליך במר נפש בעת יעשו מספד מר: (לב) ונשאו אליך. ירימו עליך קינה בקול נהי שבסוג אבלם ויקוננו עליך וכן יאמרו מי כצור וגומר ר"ל מי היה בעיר להיות תשובה כצור ומי כמוה שהיא דומה ונכרתת בתוך הים ואין מי להמשיל אליה לא לעת שלותה ולא לעת מפלתה: (לג) בצאת. עתה יפרש דבריו לומר הנה עודך בשלותך בצאת סחורתך מן הימים השבעת בהן שבעת עמים רבים במרבית הסחורות: ברוב. עם רוב הונך וסחורתך העשרת מלכי ארץ: (לד) עת נשברת. ועתה עת שהיא נשברת מסבת המים בעומק הים הנה סחורתך

מראה יחזקאל

באור המלות

כמו שהיו עמים לך (פסוק ה'): (לב) בניהם. מענין נהי, ואחד מקונן קינה והשומעים עונים נהי והוי, כמ"ש (ירמיה ט' י"ט): כדמה. כמו שכנה דומם נפשי: (לד) עת נשברת. פעול, ואיון על צד המליצה ג"כ שנשברה פעם ונכרתה שלותה:

באור הענין

יפלו בלב ימים, שכולל האנשים והרכוש כולם: (כח) לקול, ע"י זעקת החבלים (שהם השרים) ירעשו מגרשות הסביבות לעיר, ור"ל כל האניות שהם נגד האניה האדירה הזאת כמגרש סביב, ור"ל כל האיים אשר בים: (כט) וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט הם המנהיגים של המשוטים הקטנים, ומלחים הם המנהיגים של הספינות הבינוניות, כל חבלי הים הם מנהיגי הספינות הגדולות שי"ל רב החובל: (ל) והשמיעו, ישמיעו קול בזעקה מרה, וגם יעלו עפר וישבו באפר כמ"ש וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים: (לא) והקריחו קרחה כמו שעושים על מת קרחה ותגורת שק ובכי ומספד: (לב) ונשאו וכו' מי כצור כדמה ר"ל מי היה דומה לצור בשלותה ומי דומה לה בעת שנדמית בתוך הים בחורבנה, (ומפרש מי כצור): (לג) בצאת עזבוניך הסחורה שהיתה של אחרים שעזבו הסוחרים אצלך ומשם יצאו לכל קצוי ארץ, בצאתה מימים השבעת עמים רבים, שקנו כל הסחורות על ידך, ברוב ההון שלך ומערביך שהיא הסחורה שהיתה לך לערבון בעד סחורה שלך, שזה עושר של צור עצמה והסחורה שלה העשרת מלכי ארץ שע"י עושר של צור נתעשרו כל המלכים, (עתה מפרש פי כדומה): (לד) עת נשברת ר"ל כמו שגדולתך היה ע"י הים כן עת נשברת, היה ג"כ מימים מסבת מי הים, ונפל שם מערבך וכל קהלך כי נאבדו האנשים והרכוש במעמקי מים:

מַעֲרַבֵּךְ וְכָל־קְהָלֵךְ בְּתוֹכֵךְ נָפָלוּ׃ לה כֹּל יֹשְׁבֵי הָאִיִּים שָׁמְמוּ עָלַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם שָׂעֲרוּ שַׂעַר רָעֲמוּ פָּנִים׃ לו סֹחֲרִים בָּעַמִּים שָׁרְקוּ עָלָיִךְ בַּלָּהוֹת הָיִית וְאֵינֵךְ עַד־עוֹלָם׃

כח א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם אֱמֹר לִנְגִיד צֹר כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן גָּבַהּ לִבְּךָ וַתֹּאמֶר אֵל אָנִי מוֹשַׁב אֱלֹהִים יָשַׁבְתִּי בְּלֵב יַמִּים וְאַתָּה אָדָם וְלֹא־אֵל וַתִּתֵּן לִבְּךָ כְּלֵב אֱלֹהִים׃ ג הִנֵּה חָכָם אַתָּה מִדָּנִאֵל כָּל־

רש"י

פנים. זעומי פנים, וכן בעבור הרעימה (שמואל א' א'), וכן כל תלונה תורעמת: (לו) שרקו. שובלו"ל בלעז כך שורקין על דבר שחלף והלך לו:

כח (ב) מושב אלהים. עשה לו באויר על הים במגנין כמין שבעה רקיעים וישב לו על העליון: (ג) הנה חכם אתה מדנאל. דניאל בא כ"נ לעשותו אלוה ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה (דניאל ב) וא"א קביל עליה ואתה עושה עצמך אלוה: כל סתום לא עממוך. לא עמום ממך, קנתורין הם שמקנטרו כלומר שמא חכם אתה כדניאל שנאמר בו כל רז לא אנס לך (שם

מצודת דוד

וכל קהלך אשר לא נעדר כולם נפלו בתוכך: (לה) שממו עליך. יתמהו על מפלתך: שערו שער. יאחזום חיל ורעדה כמראה הסערה כן יפחדו פן יקרה להם כמקרך ויהיו זעומי פנים כדרך המיצר שזועם בעצמו: (לו) סוחרים בעמים. הסוחרים שבין האומות השמיעו עליך קול שריקה כנעשה בקבוץ השפחים והדרך לשרוק כשרואין באבדן דבר חשוב: בלהות היית. היית מלאה מבהלה: ואינך. לא תהיה עוד עד עולם לחזור לקדמותך:

כח (ב) לנגיד צור. על מושל צור: אל אני. ר"ל בעל יכולת רב כאל: מושב אלהים ישבתי. ר"ל נפלאה היא מקום מושב נכבד ומשומר מאנשים וכמו האלהים יושב בשמים ממעל כן אני כמוהו ישבתי בלב ים ואין מי יוכל לבוא אלי: ואתה. אבל אתה אדם ואין לך יכולת כמו האל ואיך נתת לבך להשוות כלב אלהים והאומר מה ראית לחשוב זה: (ג) הנה חכם וגו'. תחסר ה"א התימה והאומר החכם אתה מדניאל וכי כל דבר סתום ונסתר לא נכסה ממך כעין

מצודת ציון

וחורבן כמו גם מדמן תדמי (ירמיה מח): (לה) שממו. ענין תמהון: שערו שער. מל' סערה בשי"ן: רעמו. ענין זעם וכעס וכן בעבור הרעימה (ש"א א): (לו) שרקו. ענין השמעת קול בקבוץ השפחים וכן וישבים לשרקה (מיכה ו): בלהות. הוא ספוק מן בהלה:

מראה יחזקאל

באור הענין

(לה) כל, (תחלה השבעת עמים רבים) ועתה כל יושבי האיים שממו עליך וכמ"ש למעלה מתה יהרגו האיין יום מפלתך. (תחלה העשרת מלכי ארץ) ועתה מלכיהם שערו שער פנימי, ורעמו פנים בחיצוניותם באשר הכירו שלא יבא השבר גם על יתר האיים: (לו) וגם סוחרים בעמים שהם בינתם, שרקו עליך על כי נאבד המסחר שלהם, בלהות היית כשדים שהיו מציאותם רק בדמיון, ואינך עד עולם כאילו היית פה ונלבה ושאת כנף ונאספה מן העולם עד עולמי עד:

כח (ב) אמר לנגיד צר כבר העיר הרי"א שנגיד צר היינו מלך צור שיזכיר אח"ז ודעתו שהנגיד הוא פקיד על ערי המדינה ומלך הוא ענין אחר, ודעתי בזה תשמע אח"ז, יען גבה לבך גבהות הלב הוא מה שאדם חושב א"ע במעלה יותר שלא ממה שהוא באמת, והוא תועבה אצל ה' כמ"ש תועבת ה' כל גבה לב, ולכן אמר שהעונש המיועד עליו יהיה בעבור שגבה לבו עד שיהיה לעצמו אלוה. ונגד גבהות הלב, ומצד מקום שבתו נפרד מבני אדם, כי ישב בלב ימים כאלהים היושב נפרד מן הברואים, ואתה אדם ולא אל, ר"ל כי היו בני אדם בהיה בם אלהות מצד נפשם, כמו משה איש האלהים, ודניאל די רוח אלהין בי', אבל אתה רק אדם ולא אל שלא נמצא בך שום אלהות, רק ותתן לבך כלב אלהים, אתה נותן אותו לזה ואין בך שום שפע אלהות: (ג) הנה ר"ל וכי תתדמה אל דניאל שקראו נבוכדנצר בשם אלהות בעבור חכמתו כמ"ש לדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה, והוא לא קבל

באור המלות

(ב) לנגיד צר. יש הבדל בין נגיד ובין מלך, שהנגיד כולל כל הממונה להנהיג, כמו נגיד בית האלהים, נגיד על האוצרות, וקרא לדוד בשם נגיד בעוד לא הובטח לו המלכות בירושה (ש"ב סי' ו' וסי' ז'), וכן קרא לשאול (ש"א ס' ט' י' א'), ולירבעם (מ"א י"ד) נגיד מטעם זה, ומזה מבואר שנגיד צור אינו המלך שמזכיר בפסוק י"ב: (ג) עממוך. משורש עם, וי"א מענין ועם זהב, שנסתר ונכסה וכן:

סָתוּם לֹא עֲמָמוּךָ׃ ד בְּחָכְמָתְךָ וּבִתְבוּנָתְךָ עָשִׂיתָ לְּךָ חָיִל וַתַּעַשׂ זָהָב וָכֶסֶף בְּאוֹצְרוֹתֶיךָ׃ ה בְּרֹב חָכְמָתְךָ בִּרְכֻלָּתְךָ הִרְבִּיתָ חֵילֶךָ וַיִּגְבַּהּ לְבָבְךָ בְּחֵילֶךָ׃ ו לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן תִּתְּךָ אֶת־לְבָבְךָ כְּלֵב אֱלֹהִים׃ ז לָכֵן הִנְנִי מֵבִיא עָלֶיךָ זָרִים עָרִיצֵי גּוֹיִם וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם עַל־יְפִי חָכְמָתֶךָ וְחִלְּלוּ יִפְעָתֶךָ׃ ח לַשַּׁחַת יוֹרִדוּךָ וָמַתָּה מְמוֹתֵי חָלָל בְּלֵב יַמִּים׃ ט הֶאָמֹר תֹּאמַר אֱלֹהִים אָנִי לִפְנֵי הֹרְגֶךָ וְאַתָּה אָדָם וְלֹא־אֵל בְּיַד מְחַלְלֶיךָ׃ י מוֹתֵי עֲרֵלִים תָּמוּת

רש"י

ד) : (ד) עשית לך חיל. קנית לך נכסים : ותעש זהב וכסף . וכנסתה : (ז) והריקו חרבותם . כמשמעו ומדרש אגדה משכב זכור שנבעל כנשים , שעשה עצמו אלוה ונבעלו כנשים יואש בן אחזיה שנאמר (ד"ה ב כד) ואת יואש עשו שפטים, וחירם, ונבוכדנצר : יפעתך . הופעתך לשון תואר פנים. והמדרש דורשו יופי עצך : (ט) מחללך . כמו הורגך : (יב) אתה חותם תכנית וגו'. אתה הוא מלא חכמה

מצודת ציון

כח (ג) עממוך. ענין הסתר והכסוי כמו ארזים לא עממוהו (לקמן לא) : (ד) חיל . ענין כח ואומץ כמו המאזרני חיל (תהלים יח) : ותעש . ענין קבוץ ואסיפה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב) : (ה) חילך . ענין עושר כמו ישא את חיל דמשק (ישעיה ח) : (ז) זרים . נכרים : עריצי . ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ) : והריקו . מלשון ריק ר"ל ישלפו ויריקו מהנדנה וכן והרק חרב אחריך (לעיל ה) : יפעתך . ענין זוהר וזריחה וכן הופיע מהר פארן (דברים לג) : (ח) לשחת . בור הקבר : (ט) מחללך . מלשון חלל והרג : (י) ערלים . ערלי לב וכן ה"א רשעים:

מצודת דוד

מ"ש בדניאל כל רז לא אנס לך (דניאל ד) : (ד) בחכמתך . וכי בחכמתך עשית לך כח ואומץ ואספת זהב וכסף באוצרותיך : (ה) ברב . וכי ברב חכמתך במרבית הסחורה שעשית וכי בזה הרבית עשרך עד שגבה לבך בעשרך וכאומר הלא הכל בא מיד ה' ומה לך להתגאות בזה : (ו) תתך . את לבבך . נתת את לבבך להשוותה ללב אלהים : (ז) זרים . נכרים האומות חזקים הם הכשדים : והריקו . ישלפו חרבם מתערם על יופי חכמתך ר"ל לא תהיה נעזר להמלט ביופי חכמתך : וחללו . יבזו זוהר בינתך ולא ימנעו חרבם מדם בעבור הבינה הנמצא בך : (ח) לשחת . אל בור הקבר יוריד אותך האויב והמות גם אתה מעין מיתת אשר חללים עם כי אתה בלב ימים במקום מבוצר : (ט) האמר . וכי לפני הורגיך תאמר אלהים אני ולמה תהרגוני וכאומר הם אלהים המה לא יוכלו להרגך : ואתה . הכל בלא אתה אדם ולא אל מיד העושים אותך לחלל והרוג : (י) מותי ערלים . כמיתת

מראה יחזקאל

באור המלות

(ד) ותעש זהב , עשיה ממש כפשוטו : (ז) עריצי . שם ענין יתאר את הגבור לגנאי לרוב : יפעתך . בא על הופעת האורה או הרוממות תמיד , הופיע אור עננו , ויצא הכרובים הופיע, ועז"א וחללו : (ח) ממותי חלל . החלל ימות מיתות הרבה בדקירות רבות , וכן מותי ערלים , קינון מות , מיתות הרבה :

באור הענין

עליו , ואתה הכי חכם אתה יותר מדניאל עד שכל סתום לא עממוך פי' לא יהיו עמך שלא נמצא אתך דבר סתום, בתמיהה : (ד) בחכמתך , וכי בחכמתך עשית לך חיל ? גם העושר שלך שבו אתה מתגאה הכי עשית אותו כעושה דבר מלאכתיי בחכמה המעשיית עד שתעש זהב וכסף באוצרותיך, שידעת מלאכת האלכימיא או סגולות ודברים נעלמים עד שהמתכיות הפחותים המונחים באוצרותיך יתהפכו לזהב ולכסף , או שיולד שם זהב וכסף ע"פ חכמה נעלמה ונפלאות , הלא לא באופן זה אספת עושר, רק . (ה) ברב חכמתך ברכלתך הלא ע"י חכמתך שהוא רק במרכולת לקנות ולמכור בזה הרבית חילך , וזה אינה חכמה כלל רק מרמה חיוף והונאה, שע"י המסחר יסב ממון של אחרים אליו , וכל רוכל יודע זאת , ואיך גבה לבבך בחילך , הלא אין זה הוכחה כלל שיש בך הופעה אלהית : (ו) לכן כה אמר ה' יען תתך כמ"ש תועבת ה' כל גבה לב, יד ליד לא ינקה : (ז) זרים לא יחוסו על כבודך , עריצי גוים ולא תוכל לעמוד כנגדן והריקו חרבותם על יפי חכמתך שהוא העושר שלך , וגם יחללו יפעתך ההופעה האלהית שאתה מיחס לך יוציאו לחולין : (ח) לשחת יורדוך בהרגוך , וזה ראיה שאינך נצחי , ומתה ממותי חלל בבזיון שזה ראיה שאין בך שום כבוד והופעה אלהית : (ט) האמר , הלא מצד שהם הורגך לא תוכל לאמר אלהים אני, ומצד שהם מחלליך ויוציאוך לחולין ע"י הבזיון יהיה ראיה שאתה אדם ולא אל שלא נמצא בך אף רוח אלהות כי אתה רק אדם בלא שום כח אלהות מעורב בו : (י) מותי ערלים תמות לא ימיתוך כמו שממיתים מלך ואיש אלהי רק

בְּיַד־זָרִים כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ יא וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יב בֶּן־אָדָם שָׂא קִינָה עַל־מֶלֶךְ צוֹר וְאָמַרְתָּ לּוֹ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אַתָּה חוֹתֵם תָּכְנִית מָלֵא חָכְמָה וּכְלִיל יֹפִי׃ יג בְּעֵדֶן גַּן־אֱלֹהִים הָיִיתָ כָּל־אֶבֶן יְקָרָה מְסֻכָתֶךָ אֹדֶם פִּטְדָה וְיָהֲלֹם תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה סַפִּיר נֹפֶךְ וּבָרְקַת וְזָהָב מְלֶאכֶת תֻּפֶּיךָ וּנְקָבֶיךָ בָּךְ בְּיוֹם הִבָּרַאֲךָ כּוֹנָנוּ׃ יד אַתְּ־כְּרוּב מִמְשַׁח הַסּוֹכֵךְ וּנְתַתִּיךָ בְּהַר קֹדֶשׁ אֱלֹהִים הָיִיתָ

ת"א בעדן גן. בתרא מ"ע : כל אבן. שם : מלאכת. שם:

רש"י

לחתום ולשבוע כל תבנית וצורה: תכנית. פינטור"א: (יג) בעדן גן אלהים וגו'. בסגי טבון ופנוקין את מתפנק כאילו בעדן גינתא דה' את שרי כל עותרא גיותא ויקרא מתיהב לך כל אבנין טבן מסדרן על לבושך: מסכתך. חופתך. ל"א לשון כיסוייך: מלאכת תפיך ונקביך בך. אע"פ שנתתי לך הכבוד הזה יודע הייתי שתתגאה ועשיתי בך מלאכת תופים ונקבים המוציאין רוח בקול זמר כחוף, וזה היה לך להתבונן: (יד) את כרוב ממשח הסוכך. את עוף מדה כלומר העוף הגדול הסוכך בכנפיו סכך רב כלומר

מצודת דוד

רשעים ערלים כן תמות גם אתה ביד זרים ולא מיתה עלמך: כי אני דברתי. ובידי לקיים דברי: (יב) חותם תכנית. צורה מוכן ומתוקן בכל דבר ותחזר ומפורש מלא חכמה וגו': (יג) בעדן גן וגו'. לא חסרת דבר כאילו היית בעדן גן וגו': מסכתך. על מלבושך המכסה אותך היה קבוע כל אבן יקרה והם אודם וגו' והם שמות אבני יקר: וזהב. אף הזהב היה קבוע בו: מלאכת תפיך. מעשה התופים ושאר כלי נגון המנגנים נקבים שהיו בך כאילו הוכנו לך ביום שנבראת ר"ל אין דוגמתם ולא היה מי ראוי להתענג בהם אלא אתה: (יד) כרוב ממשח. אדם רב המעלה גדול בחשיבות המגין בסכך כנפיו על עמו ולפי שקרא

מצודת ציון

(יב) חותם. ר"ל צורה כמו תתהפך כחומר חותם (איוב לח): תכנית. מלשון תכונה ומתוקן וכן דרכי לא יתכנו (לעיל יח): וכליל. מלשון כל ר"ל כלול בכל יופי שאפשר להיות: (יג) בעדן גן. בעדן שנטע בו המקום את הגן כמ"ש ויטע ה' אלהים גן בעדן (בראשית ב) והוא מקום עדון ותענוג רב: מסוכתך. מלשון סכך וכסוי: תופיך. שם כלי נגון כמו בתופים ובמחולות (שמות טו): ונקביך. כלי נגון בעלי נקבים רבים: כוננו. מלשון הכנה: (יד) את. כמו

מראה יחזקאל

באור הענין

כמו שממיתים ערלים בבזיון: (יב) **שא קינה על מלך צור** חז"ל במדרש אמרו שחירם אוהבו של שלמה היה חי עד העת ההיא ונהרג מיד נבוכדנצר, ויש במדרש שחירם נכנס חי לג"ע, וכ"ז הוציאו מפסוקים שבכאן, וכפי הפשט חירם שבימי שלמה זכה לכבוד גדול מצד שנכנס בברית עם דוד ושלמה ועזר בבנין המקדש, והאמינו כי זכה לישב בג"ע שהאחון ככל חסידי או"ה, וחז"ל שם עשר חפות ואחר שמת לא קבלו העם מלך אחר רק מסרו הנהגת המדינה ביד נגיד, ודמות דיוקנו של חירם ציירו שיושב על כסא ומשרה חופות עליו מאבנים טובות כאשר יושב בג"ע, גם ציירו דגלו בדמות כרוב העשוי מעצי שמן הסוכך על הארון, כאשר נעשו שני כרובים מעצי שמן אמרו שאחד מרמז על שלמה וא' על חירם שהשתתף בבנינו, וכ"ז יחסו או לדמותו או בהותיבו היה חכם ויפה תואר תחתיו, ולא פסק בהנהגת המדינה כאילו הוא חירם היושב בג"ע וקראו אותו מלך צור כי הוא חירם בעצמו לפי דמיונם, ואחר שנבא על נגיד צור שהוא העוסק בהנהגת המדינה נבא על מלך צור שהיה אלהי וקדוש אצלם, **כה אמר ה' אתה חותם תבנית**, ר"ל הנה שאליך חירם עצמו רק חותם שלו שצורתו ומהותו נחקק בך, אתה חותם תבניתו שאתה בך צורתו בכיון נכון, לא חסר כל, בין בחכמה אתה **מלא חכמה**, בין ביופי אתה **כליל יופי**, (או פי' מכלול ועטרה של היופי) (ו.ה ילדק בין אם בא על העומד תחתיו או על צורתו): (יג) **בעדן**, אז הציור איך יושב בעדן של גן אלהים ומתעדן שם, ושם ישוכבהו סוכות של **אבן יקרה** (וכל השמה אבנים שבגלשה טורי כהושן (חוץ מאבני טור השלישי שהם לשם שבו ואחלמה שתמורו מפני שהיה מצד הדין והדע וכנגדן בי"ב מזלות עקרב סרטן קשת) וכא תחתיהם זהב שמורה דין). **מלאכת** תפיך שבג"ע יתענג גם בנועם השיר והניגון, שבכלי השיר יש חלולים ונקובים שהם מיני התוף, ויש

באור המלות

(יב) חותם תכנית. החותם חקוק עליו שם האיש וצורתו, ואם בא הכל בכיון נקרא חותם תכנית, והכ"ף שורש מענין תוכן לבנים, או בא מן כן, כמו תבנית מן בנה, והספ"י במשקל הזה, ר"ל שמכוון היטב אל האיש שצורתו נחקקה בו: (יג) בעדן גן אלהים. מלת עדן מענין עידון ותענוג אתה יושב בעידון של גן אלהים, כמו ונהר עדניך תשקם, גם יכוין על גן שהגלגל אתה היית בגן אשר בעדן, ר"ל המובחר שבו, כמו שהגן מובחר העדן: (יד) כרוב ממשח. הכרובים היו מעצי שמן, והשמן נלקח כמדים משח (עזרא ז')

בְּתוֹךְ אַבְנֵי־אֵשׁ הִתְהַלָּכְתָּ׃ טו תָּמִים אַתָּה בִּדְרָכֶיךָ מִיּוֹם הִבָּֽרְאָךְ עַד־נִמְצָא עַוְלָתָה בָּךְ׃ טז בְּרֹב רְכֻלָּתְךָ מָלוּ תוֹכְךָ חָמָס וַתֶּחֱטָא וָאֲחַלֶּלְךָ מֵהַר אֱלֹהִים וָאַבֶּדְךָ כְּרוּב הַסֹּכֵךְ מִתּוֹךְ אַבְנֵי־אֵשׁ׃ יז גָּבַהּ לִבְּךָ בְּיָפְיֶךָ שִׁחַתָּ חָכְמָתְךָ עַל־יִפְעָתֶךָ

בלא א׳

רש״י

שהוא ממשל רב. ממשח לשון גודל כמו אנשי מדות (במדבר י״ג) דמתרגמינן גברי דמשחן: ונתתיך בהר קדש אלהים היית. ונתתי לך מקום לקנות לך שם בבנין הר קדשי שסייעת את שלמה בעצי ארזים: בתוך אבני אש התהלכת. קנית לך זכרון עם מלכי ישראל שהם כמלאכי השרת: (טו) נמצא עולתה בך. באמרך אל אני: (טז) מלו. כמו מלאו: ואחללך מהר אלהים. גרמת שאמחה אותך שלא תזכר עוד בבנין ביתי: ואבדך. כמו ואאבדך: מתוך אבני אש. שלא תטול חלק עם הצדיקים. ורבותינו במדרש אגדה דרשו הענין הזה באדם הראשון וכך אמר הנביא לחירם מה נתגאית בעצמך שמא בגן עדן היית כמו שהיה אדם הראשון. כל אבן יקרה וגו׳, כי כל החופות הללו עשיתי לאדם הראשון ופחותה בכבודן זהב שהיה מנוייה אחרון. מלאכת תופיך וגו׳, בזאת השויתיך לו ולא באחרת וכך הסתכלתי ובראתי תופים ונקבים באדם הראשון. את כרוב ממשח, שמא אתה כאותו כרוב שהיה גדול במשחה הסוכך כולו מקצה השמים ועד קצה השמים ושמא נתתיך להיות בהררי קדש כאשר נתתי לו: (יז) שחת חכמתך על יפעתך. שנתגאית ביפעתך: לראוה בך. להסתכל בבושתך. לראוה כמו לראיה:

מצודת ציון

אתה: כרוב. כן יקרא פני אדם כי תינוק ת״א רביא ולפי גודל מעלתו קראו בלשון כרוב המוזכר בכרובים שעל הארון: ממשח. הוא ענין גדולה כמו למשיחו לכורש (ישעיה מה): הסוכך. מלשון סכך והגנה: (טו) תמים. מל׳ תם וישר: (טז) מלו. נתמלאו: ואחללך. מל׳ חלול ובזיון: ואבדך. כמו ואאבדך: (יז) על. עניינו כמו עם וכן ויבואו האנשים על הנשים (שמות לה): יפעתך. זוהר בינתך: לראוה.

מצודת דוד

כרוב לרוב מעלתו ובכרובים נאמר סוככים בכנפיהם (שמות כ״ה) לכן אמר לשון סוכך: ונתתיך. ר״ל ואני נתתי לך כל הממשלה והגדולה על כי היית פעם בהר קדש של אלהים ר״ל על כי מלך צור שהיה בימי שלמה היה מסייע בבנין בהמ״ק הנקרא בהר קדש של אלהים הוא הר המוריה וכמ״ש ויהי חירם נותן לשלמה עצי ארזים וגומר (מ״א ה׳): בתוך אבני אש התהלכת. ר״ל שהיה מתהלך בחברה אחת ובאהבה רבה עם מלכי ישראל והם דוד ושלמה שהיו מחוזקים ומזהירים כאבני אש: (טו) תמים. גם אתה היית תמים בדרכיך מיום הבראך ר״ל מיום עמדך על דעתך ואמר בלשון הפלגה וכן ומבטן אמי אנחנה (איוב ל״א): עד נמצא. עד עת ההיא שנמצא בך עולתה שנתגאית מאד: (טז) ברב. בעבור מרבית הסחורות בבך נתמלאו תוך מקומות ארצך חמס ועושק כי עשקו לכל הבאים בעסקי סחורה שמכ״ז לא ימנעו לבא על כי ימצאו בה סוחרים מרובים ויש עם מי להסתחר: ותחטא. ובזה חטאת גם אתה על שלא מחית בידם: ואחללך מהר אלהים. ולכן אחלל ואבזה אותך להרחיק מהר אלהים ר״ל עוד לא יזכר לך זכות מה שהיה המלך ההוא מסייע בבנין בהמ״ק: ואבדך. ואאבד אותך אתה כרוב הסוכך מתוך חברת מלכי ישראל המשולים לאבני אש ר״ל מה שהוא במעלה גדולה ומגין על עמך הכל היה בזכות שהיית מהו בחברת ואהבת מלכי ישראל אבל עתה אאבדך ואסירך מן חברת ההוא ולא תגן עוד: (יז) ביפיך. בעבור יופיך גאה לבך ובזה שחת חכמתך עם זוהר בינתך כי הגאוה מנגדת אל

מראה יחזקאל

באור המלות

ע״ש). ולא כן בתו״א ובפס״ח שכן משקל השם בארמית, ונקרא סוכך כי היו הכרובים סוככים בכנפיהם על הכפורת: בהר קדש של אלהים. ויל״פ אלהים היית, היינו אחר מותך נעשית מלאך, והסתלכת בתוך אבני אש שבג״ע: (טז) מלו. כמו מלאו, והוא פעל יוצא: ואבדך. כמו ואאבדך: (יז) על יפעתך. עם יפעתך, כמו על עולת

באור הענין

היה בך נקבים שמוציאים הקול, ומצייר שהגוף שלו היה בו שני מיני כליה הללו ישמע שם קול כל מיני הנגונים מיני התופים ומיני זמר המנוקבים והם כוננו מיום הבראך להיות נכון לזה: (יד) את כרוב ציור ג״כ דגל שלו בצורת כרוב ממשח, היינו כרוב מעלי שמן, הסוכך על הארון, בהר קדש של אלהים היית, שהיית סוכן בהר קדש המיוחד לאלהים היינו בבהמ״ק שבהר ציון, זה היית בחייך, ואח״כ בתוך אבני אש התהלכת היינו תחת החופות שבג״ע של אבנים טובות הנ״ל שהם כמו מאש, לא מחומר ארצי כאבנים שלנו: (טו) תמים אתה. שם תחלה היית תמים, וראוי לכל הכבוד הזה, עד שנמצא בך עולתה שאינך ראוי עוד לזה, ומפרש מהו העולה. (טז) ברב רכלתך שע״י מלמדים ומורים, מלאו תוכך חמס ובזה ותחטא ועי״כ הפסדת בין החלק שיש לך לפסח בבהמ״ק שעז״א ואחללך מהר אלהים, וממילא הפסדת גם החלק שבג״ע, ועז״א ואבדך אתה כרוב הסוכך מתוך אבני אש כי זכית לאבני אש הג״ע ע״י שאתה כרוב הסוכך, וכשאבדת זה אבדת זה: (יז) גבה אח״כ הוספת לחטא ע״י שגבה לבך ע״י יפיך, עד שבזה שחת חכמתך על יפעתך ר״ל שאתה בין החכמה שלך בין ההופעה האלהית שהיתה עליך (כמו על עולת התמיד) ועי״ז יש לך עוון אחר בעוה״ז:

על־ארץ השלכתיך לפני מלכים נתתיך לראוה בך׃ יח מרב עוניך בעול רכלתך חללת מקדשיך ואוצא־אש מתוכך היא אכלתך ואתנך לאפר על־הארץ לעיני כל־ראיך׃ יט כל־יודעיך בעמים שממו עליך בלהות היית ואינך עד־עולם׃ כ ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃ כא בן־אדם שים פניך אל־צידון והנבא עליה׃ כב ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני עליך צידון ונכבדתי בתוכך וידעו כי־אני יהוה בעשותי בה שפטים ונקדשתי בה׃ כג ושלחתי־בה דבר ודם בחוצותיה ונפלל חלל בתוכה בחרב עליה מסביב וידעו כי־אני יהוה׃

רש"י

(יח) חללת מקדשיך. קדושתך: אש מתוכך. דברי גאוה שיצאו מפיך לאמר אל אני, ל"א כתרגומו ואייתי עממיא דהקיפין כאשתא מחובי זדוק: (יט) שממו. תמהו: (כג) ונפלל חלל בתוכה בחרב עליה מסביב. על אשר יראו החרב מסביב בחוץ יפלו יושבי העיר ויהיו בטוחים להיות חללים בתוכה: ונפלל. כמו לא פללתי (בראשית מח) לא סברית וכמו ואויבינו פלילים (דברים לב) ידונו עצמם להיות חללים בתוכה:

מצודת דוד

בחכמה ובבינה: על ארץ השלכתיך. לכן השליך אותך מכסא המלוכה לשבת על הארץ ואתן אותך לפני מלכים להסתכל בך במיוחד כדרך שאומרים להסתכל בפני אדם בעת בזיונו למען הכלימו: (יח) מרוב עוניך. בהתגאות בעוול רכלתך. שעשקו כל הבאים ולא מהית מודה ביותר: בעול רכלתך. ובעבור זה חללת ובזית ארמונך כי החרב מעתה: ותוציא אש, ר"ל דבר הגאוה הבוער כאש אוציא אז מתוכך כי לא תוכל להתגאות עוד והאש ההיא תאכל אותך כי בזה הטון תהיה נאבד מן העולם: ואתנך לאפר. לפי שהמשיל שארכון לשריפת אש לכן אמר ואתנך לאפר ולזה לומר תהיה מושפל לעפר: לעיני וגו׳. כולם יראו בבשתך: (יט) כל יודעיך. כל היודעים ומכירים אותך בין האומות יתמהו על מפלתך: בלהות היית. תהיה מלא מבהלה ולא תמצא עוד עד עולם בשוב לקדמותך: (כא) שים פניך. הסב פניך אל מול צידון: (כב) הנני עליך. הנה אני אלחם עליך: ונכבדתי בתוכך. ע"י הדין שאעשה בתוכך אהיה מכובד: כי אני ה׳. הנאמן ניפרע: בעשותי. בעת אעשה בה משפט אז ידעו שאני ה׳ ועל ידם אהיה מקודש בעיני הבריות בראותם שאני משלם גמול: (כג) ודם. הולה מן ההרוגים: ונפלל. הרבה פלילים

מצודת ציון

מל׳ ראיה והסתכלות: (יח) מקדשך. ארמון המלך כן נקרא וכן כי מקדש מלך הוא (עמוס ז): (יט) שממו. ענין תמהון: בלהות. הוא הפוך מן בהלות: ואינך. ואין לך: (כג) בחוצותיה. כן יקראו השווקים: ונפלל. מל׳

מראה יחזקאל

באור הענין

שהשלכתיך עלי ארץ ונתתיך לפני מלכים לראות בך בבזיון: (יח) מרב אח"כ הוספת לחטא כי מרוב עוניך בעול של המרכולת שלך חללת מקדשיך כי שמחת על חורבן בהמ"ק, ובזה אבדת כל זכות שהיה לך בבנינו, ועי"כ ואוציא אש מתוכך היא אכלתך מדה כנגד מדה כמו ששמחת על שריפת המקדש, והיית לאפר על הארץ, (יט) עד שכל יודעיך בעמים שממו עליך, בלהות היית דומה כאילו היית שד ורסף שזה פי׳ שם בלהה בכ"מ, והיית כבלהה שפתאום מתעלם ולא נמצא: (כא) שים פניך אל צידון שאחר צור נחרב צידון כמ"ש בישעיה כ"ג: (כב) הנני ר"ל מתחלה הנני עליך לסעיכך באופן שאכבד על ידך, ואח"כ אוסיף לעשות בה שפטים היינו עונש שיכירו הכל שהוא בדרך משפט על רעה שעשו ואז ידעו כי אני ה׳ ויכירו שה׳ משגיח ומעניש, ונקדשתי בה שזה מתקדש, שהוא מעלה יותר מן הכבוד, שיכובד גם ע"י מה שיאמרו שהוא אלהא דאלהיא, ומפרש. (כג) ושלחתי, נגד מ"ש הנני עליך, הוא מה שאשלח בחוצותיה דבר ודם שיהיה מלחמה בין איש לאחיו וישפכו דם אחים, ונגד מ"ש וידעו כי אני ה׳ בעשותי בה שפטים היינו ונפלל חלל בתוכה בחרב עליה מסביב שאח"כ יביא עליה חרב אויב מסביב. ובזה יעשה פלילות ומשפטים של החלל הנופל בתוכה שזה יהיה עונש משפטי על הרציחות שעשו ביניהם, ואז וידעו כי אני ה׳:

באור המלות

התמיד: לראוה בך. שרשו ראה, והוי"ו תחת ה"א כמו גאוה זעוה, והוא מקור מן הקל, כמו ולא יוסיפו לדאבה (ירמיה לא). וראה שאחריו ב׳ יבא על הגאוה, ובאויבי ראתה עיני, המה יביטו יראו בי, או כאויב והגבהה והפלאה בעלם הנראה, נראות בכעת הארץ, ורואה בעבים לא יקצר: (כג) ונפלל. מענין ותוך בפלילים. שהוא משפט בדבר גדול כמ"ש (ישעיה ט"ז ג׳), יעשה משפט נהללים ע"י חרב:

ולא

כד וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל סִלּוֹן מַמְאִיר וְקוֹץ מַכְאִב מִכֹּל סְבִיבֹתָם הַשָּׁאטִים אוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יֱהוִה׃ כה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בְּקַבְּצִי ׀ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפֹצוּ בָם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וְיָשְׁבוּ עַל־אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב׃ כו וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ לָבֶטַח וּבָנוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כְרָמִים וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח בַּעֲשׂוֹתִי שְׁפָטִים בְּכֹל הַשָּׁאטִים אֹתָם מִסְּבִיבוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃

כט א בַּשָּׁנָה הָעֲשִׂרִית בָּעֲשִׂרִי בִּשְׁנֵים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ עַל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וְהִנָּבֵא עָלָיו וְעַל־מִצְרַיִם כֻּלָּהּ׃ ג דַּבֵּר וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי עָלֶיךָ פַּרְעֹה

רש"י

(כד) ולא יהיה עוד לבית ישראל וגו'. לפי שניבא על עמון ומואב ופלשתים ואדום וצור וצידון שהם שכיני ארץ ישראל שיחרבו ומאחר שיאבדו כולן לא יהיה סילון וקוץ לישראל בכל סביבותם שיכאיבם ושירע להם: סילון. מין קמשונים וחוחים הוא: ממאיר. ענין הכאבה כמו צרעת ממארת (ויקרא יג) פוניי"ש בלעז: השאטים אותם. הבוזים אותם: (כה) לעבדי ליעקב. כמו שנחנה ליעקב נחלה בלא מצרים ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה (בראשית כ"ח):

כט (א) בשנה העשירית בעשירי בשנים עשר לחדש היה דבר ה' אלי לאמר:

מצודת ציון

ונפל ונכפלה הלמ"ד: (כד) סילון. מין קוץ כמו וסלונים אותך (לעיל ב): ממאיר. ענין הכאבה כמו צרעת ממארת (ויקרא יג): השאטים. ענין בזיון: (כה) נפוצו. ענין פזור:

כט (ג) התנים. כמו התנין בנו"ן וכן נקרא מין דג הדומה לנחש במראיתו וכן את התנינים הגדולים

מצודת דוד

יפלו בתוכם בחרב האויב הבא עליה מסביב וידעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול: (כד) ולא יהיה עוד לבית וגו'. כשיפלו האומות ההם לא יהיה נמצא עוד לבית ישראל סילון וגו' מכל סביבותם אשר בזו אותם כי כולם יכלו ואז ידעו שאני ה' והכל בידו: (כה) ונקדשתי בם. אהיה מקודש על ידיהם באומות ומופתים שאעשה אז עמהם: (כו) בעשותי. בעשות עשותי שפטים בכל המבזים אותם מסביבותם ישבו גם לבטח כי לא ימצא עוד מי ירע להם ואז ידעו שאני ה' אלהיהם העושה משפטם מיד האומות:

כט (א) בשנה העשירית. לגלות יהויכין ולמלכות צדקיה: בעשירי, בחדש העשירי: (ג) הנני עליך. הנה אני אלחם עמך: התנים הגדול. לפי שכל שבח מצרים הוא במה שהיאור משקה שדותיהם מבלי מטר השמים לכן המשיל

מראה   באור הענין   יחזקאל

(כד) ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר מכל סביבותם כי גם צידון היה שכן רע לישראל והיו מצירים להם, ובזה ידעו כי אני ה' הרב ריב ישראל: (כה) כה אמר ה' ר"ל בל תשאל הלא עתה ישראל בגולה מפוזרים בין העמים ואינם שכנים לצידון, משיב שזה יהיה בעת שאקבץ אותם וישבו על אדמתם בעת שנתן להם הגרע רשות לשוב לא"י: (כו) וישבו עליה לבטח כי בתחלת חזרתם היה להם מונעים ומעיקים כמבואר בעזרא ונחמיה, ואח"כ ובנו בתים וישבו לבטח שהתרבה ישיבת א"י, וזה יהיה בעשות שפטים בכל השאטים ואז ידעו כי אני ה' אלהיהם המשגיח עליהם בהשגחה פרטית מיוחדת אליהם:

כט (ג) בשנה העשירית, מסלת צור נבא בשנה י"א שהוא אחר נבואה זאת, והטעם שהקדימה, מפני שעל פרעה נבא גם בשנה י"א ובשנה י"ב ובשנה עשרים ושבע לכן הקדים נבואת צור, וסמך נבואות מצרים אל"ז, וגם שמצרים נחרבה פעמים הרבה ומורבן האחרון היה אחר צור (כמ"ש (פ' י"ח) נבוכדנצר העביד את חילו וכו' הנני נותן לו את ארץ מצרים) לכן סדר נבואה זאת אחר נבואת צור: (ב) שים פניך על פרעה מפני שפרעה עשה א"ע אלהי ומשל ממשל רב והיה מסלתו מסלת האומה בכלל, לכן צוהו ליחד השקפת חזיונו עליו, ועל ידו על כל מצרים: (ג) התנים הגדול

מֶלֶךְ־מִצְרַיִם הַתַּנִּים הַגָּדוֹל הָרֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאֹרָיו אֲשֶׁר אָמַר לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתִנִי׃ ד וְנָתַתִּי חַחִיִּים בִּלְחָיֶיךָ וְהִדְבַּקְתִּי דְגַת־יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ וְהַעֲלִיתִיךָ מִתּוֹךְ יְאֹרֶיךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ תִּדְבָּק׃ ה וּנְטַשְׁתִּיךָ הַמִּדְבָּרָה אוֹתְךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה תִּפּוֹל לֹא תֵאָסֵף וְלֹא תִקָּבֵץ לְחַיַּת הָאָרֶץ וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם נְתַתִּיךָ לְאָכְלָה׃ ו וְיָדְעוּ כָּל־יֹשְׁבֵי מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יְהוָה יַעַן הֱיוֹתָם מִשְׁעֶנֶת קָנֶה

חחים קרי

רש"י

(ג) התנים הגדול. לפי שכל גדולתה של מצרים וכל שובע שבה על ידי יאורי נילוס לפיכך הנביא ממשל את מלכה לתנין ואת עמה לדגת יאור: לי יארי. איני צריך לעליונים כי יש לי יאור מספיק כל צרכי: ואני עשיתני. בגבורתי ובחכמתי הגדלתי גדולתי וממשלתי: (ד) חחים. כמין טבעת ברזל איי"ם בלעז: דגת יאריך בקשקשתיך. אינטיש"אי"קרמיש בלעז, כלומר אתן בלב כל גבוריך לצאת עמך למלחמה ויפלו כולם: (ה) ונטשתיך המדברה. זו היא אובדן של דגים כיון שנטשו על פני היבשה מתים איטופור"ו בלעז: (ו) משענת קנה. כמה פעמים סמכו עליהם בימי סנחרב ובימי נבוכדנצר ולא הועיל

מצודת דוד

מלכה לתנין ועמה לשאר דגים: לי יאורי. היאור הוא לי להשקות שדותי ואין לי צורך במטר השמים: ואני עשיתני. אני גדלתי ורוממתי את עצמי בחכמתי ובפועל ידי: (ד) ונתתי חחים. לפי שהמשילו לתנין שהוא דג אמר בו לשון הנופל בצדיים כדג שמשימים חחים בלחייו להעלותו מן המים: והדבקתי. אדבק בקשקשותיך את דגת היאור: והעליתיך. אעלה אותך מתוך היאור ועם כל דגת יאוריך אשר תדבק בקשקשותיך כי כולם יהיו נמשכים אחריך ור"ל בנפול המלך תפול כל העם: (ה) ונטשתיך. אפזר אותך במדבר ואמר לשון הנופל באובדן הדגים שהוא כשבאים על היבשה ור"ל שיכלה אותו ואת עמו מן העולם: על פני השדה תפול. בעת המלחמה ולא תאסף אל הקבר: (ו) כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: יען. על כי היו לבית ישראל כמו המשענה של הקנה שאין בו די להשען את השוען

מצודת ציון

(ברכות א'): הרובץ. ענין השכיבה לנוח: יאוריו. נהר מצרים נקרא יאור לפי שהמשיכו ממנו בריכות הרבה להשקות הארץ לכן אמר יאוריו בל' רבים: עשיתני. ענין גדולה ורוממות כמו ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמ"ט): (ד) חחים הוא. חבלי צדים ובו נוקבים לחיי הדג להעלותו מן המים וכן ובחוח תקוב לחיו (איוב מ): בלחייך. הוא הלחי שאצל הפה: והדבקתי. מל' דבוק וחבור: בקשקשתיך הם הדבוקים כדג על בשרו כעין לבוש כמו סנפיר וקשקשת (ויקרא יא): (ה) ונטשתיך. ענין פזור כמו וינטשו בלחי (שופטים טו): תאסף. ענין הכנסה: (ו) משענת. ענין

מראה יחזקאל

באור הענין

הגדול, המצרים היו מאמינים שהיאור נילוס הוא קדוש ושהתנינים הגדולים שבו יש בהם אלהות, ושיש תנים אחד הגדול מכולם שהוא מושל על כולם והוא ברא את עצמו ואת היאור, והמשיל אליו את פרעה בכחו, שהוא י"ל בארץ הכח עצמו שיש להתנים ביאור, וע"כ קראו בשם התנים הגדול, שהוא רובץ בתוך יאוריו שהיאורים כולם ומה שבם שייך אליו, והוא מתפאר שהיאור הוא שלו כי הוא בראו, וכן שעשה א"ע עם היאור שבו תלוי אושר ארץ מצרים: (ד) ונתתי הנה מצרים נחרבה כמה פעמים ופרעה היה מושל תחלה עד נהר פרת, והכהו נבוכדנצר במלוך יהויכין כמ"ש במ"ב כ"ד וכן בשנים הרביעית ליהויקים, הכהו בכרכמיש כמ"ש בירמיה מ"ו, ואח"כ יצא בשלישית בעת שצרו על ירושלים ושב לארצו (ירמיה ל"ז), וכל זה היה חוץ לארצו, וע"ז אמר במשל שיתן חחים בלחייו כמו שמוציאים הדג הגדול במים שלא ברצונו כי אז יצא ממצרים בהכרח ע"פ גזרת ה' להעניש, והמשיל שידביק בקשקשותיו כל דגת יאוריו, היינו שריו וגבוריו, יעלהו מתוך יאוריו, ר"ל שיצאו חוץ לארצו שבארץ היה במות משא"כ חוץ לארצו נדמה כדג בעלותו מן היבשה שהוא חלוש ורפה כח, וכן (אעלה) דגת יאוריך (אשר) בקשקשתיך תדבק: (ה) ונטשתיך המדברה, שם יפוזר חילו, ושם יפול על פני השדה, כי לא ילחם בעיר ובמבצר, לא תאסף במשל הדגים שתחלה מקבלים אותם ואח"כ אוספים אותם הביתה, אמר לא תאסף הביתה, ויותר מזה כי גם לא תקבץ כי יאכלוהו חיה ועוף: (ו) וידעו ובזה הכויה שכל יושבי מצרים יכירו כי אני ה' כי ידעו שהיה לו עונש מה' המשגיח לגוים ויאבדם אחר כ"ז בא עליו מלחמה בארצו שבא נבוכדנצר לגבול מצרים והכהו בארצו, והיה

באור המלות

(ג) עשיתני. עשיתי את עצמי: (ד) חחים. (למעלה י"ט ד') הכלי שתופשים בו הדג: דגת. מן והדגה אשר ביאור (שמות ז'), שם הקיבוץ: (ה) תאסף, תקבץ. עי' הבדלם (ישעיה י"א י"ב, ולמעלה י"א י"ז): (ו) משענת

לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ ז בְּתָפְשָׂם בְּךָ בְכַפְּךָ תֵּרוֹץ וּבָקַעְתָּ לָהֶם כָּל־כָּתֵף וּבְהִשָּׁעֲנָם עָלֶיךָ תִּשָּׁבֵר וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם כָּל־מָתְנָיִם׃ ח לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי מֵבִיא עָלַיִךְ חָרֶב וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ אָדָם וּבְהֵמָה׃ ט וְהָיְתָה אֶרֶץ־מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה וְחָרְבָּה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה יַעַן אָמַר יְאֹר לִי וַאֲנִי עָשִׂיתִי׃ י לָכֵן הִנְנִי אֵלֶיךָ וְאֶל־יְאֹרֶיךָ וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם לְחָרְבוֹת חֹרֶב שְׁמָמָה מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה וְעַד־גְּבוּל כּוּשׁ׃ יא לֹא תַעֲבָר־בָּהּ

בכף קרי

רש"י

להם כקנה זה שהוא רך ואינו סומך את הנשען עליו: (ז) בתפשם בך בכפך. בכף קרי כאדם המהלך ונשען על מקלו: תרוץ. תרצץ: ובקעת להם כל כתף. כשהיה האדם הנסמך על קנה ונשבר והאדם נפל עליו והקרומיות נכנסת לו בכתפיו: והעמדת להם כל מתנים. מאחר שנשבר ילמדו לחזק את מתניהם ולעמוד עליהם והרי אתה כאדם שחבירו נשען עליו והוא הלם ואומר לו ההחזק על מתניך כי לא תסמוך עוד עלי, וכן ת"י ולא תהא להון לבית סומכון, ויש מחליפין והעמדת להם לוהמעדת ואיני

מצודת ציון

פעד: קנה. מעט חלול וכן קנה וסוף קמלו (ישעיה יט): (ז) בתפשם. ענין אחיזה: תרוץ. מל' רצוצה ושבירה: (י) לחרבות. מל' חורבן: (יב) נשמה. שוממות: מחרבות.

מצודת דוד

בקל ישבר ויתרוצץ: (ז) בתפשם בך. בעת אחזו בך בכף: נשברת ותדוחי השברים נכנסו בכתף ויבקעו אותו: והעמדת להם. כי בהשען האדם על המשענת הוא כפוף מעט ולכן אמר כאשר נשברת העמדת כל המתנים להיות עומדים זקופים: כדרך עומדים בלי משענת ולפי שמשלו למשענת אמר לשון הנופל בו ור"ל הנה הבטחת להם עזרה מול האויב ולא עזרת להם והיה א"כ הבטחתך להם לרעה כי עי"ז הוסיף האויב לתרוח בהם: (ט) כי אני ה'. האמין לשלם גמול: יאור לי. היאור הוא לצרכי להשקות שדותי ואין לי לורך במטר השמים: ואני עשיתי. אני גדלתי ורוממתי את עצמי בחכמתי ובפועל ידי: (י) הנני עליך. הנה אני אלחם עמך ועם יאוריך ר"ל אחריב מימיך ותסור מזבחך: לחרבות. לשון חרבה ולתוספת ביאור אמר שתהיה חרבן של שממון: ממגדל סונה. היא התחלת גבול מצרים: (יא) לא תעבר

באור המלות   מראה יחזקאל   באור הענין

קנה. הקנה חלוש, קנה וסוף קמלו, קנה רצוץ: (ז) תרוץ. מבנין נפעל, משורש רוץ ורצץ: והעמדת. י"מ מבנין לא מעדו קרסולי, ואני פירשתי מענין עומדים כפשוטו: (ט) לשממה וחרבה. חורבה יפול יותר על הערים, והשממה על כלל הארץ, (וכמ"ש בפסוק י"ב, ולקמן ל' ז'), ושממה הוא יותר מן החורבה, וע"כ אמר (בפסוק י') לחרבות חורב שממה, ששממה מאחר את החורבה להגדיל ענינה, וכן לקמן

כמה פעמים, באר פה המלחמה הראשונה, ובאר שבתה שהיה בעונש יען היותם משענת קנה לבית ישראל. שישראל סמכו עליהם שיעזרום והם לא עזרום רק גרמו להם החורבן והגפילה בע"י בטחונם הסירו לבם מה' ולא שמעו לקול ירמיה בשם ה': (ז) בתפשם, דמה אותם לקנה רצוץ שבעת יתפשנו אדם בכפו להסחיד בו את חברו כאילו בו יכנו, יתרוצץ ויבקיע כתפיו, ובעת ישען עליו ישבר לגמרי, והמתנים יעמודו, כי בעת ילך האדם על רגליו כח הכובד הוא בין רגליו, ע"י מתניו שמעמידים את הגוף, ואם ישען על מטה, כח הכובד והפלס הוא באמצע בין הגוף והמשענת ולא יעמוד על מתניו כי כח הכובד הוא בין גופו להמשענת ובעת ישבר המטה יפול אם לא יעמוד על מתניו, וכן במשל בהחלה שרצו להפחיד את אויביהם ע"י פרעה כמו בעת צר מלך בבל על ירושלים ושמעו כי חיל פרעה יצא ממצרים ונסתלק ועי"ז נבקע להם הכתף, כי הוצרכו לתת ממונם שוחד למלך מצרים (כמ"ש ישעיה ל') ישאו על כתף עיריה חיליהם וכו' לא לעזר וכו' כי לבושת וכו'), ואח"כ נשענו עליו והוצרכו לעמוד על מתניהם ולהלחם בעצמם, ורגליהם כבר נוטפו וכשלו: (ח) לכן, עי"כ בא עליהם נבוכדנצר אל מצרים, וזה היה אחר החורבן, ועז"א הנני מביא עליך חרב, ועי"כ. (ט) תהיה ארץ מצרים לשממה וחרבה, וידעו כי אני ה' בזה יכירו אלהותי ביותר במה שהבאתי המחריב אל מצרים, עתה באר חורבן שלישי כללי שיהיה למצרים שזה היה בשנת כ"ז למלכות נבוכדנצר, שמונה שנה אחר החרבן שבבל כשלא עונו מה שלא עזר לבני ישראל. רק היה מסבה אחרת יען אמר יאור לי ואני עשיתי שעדיין היה מיחס כל כחו אל היאור ואל עצמו שאמר שיש בו כח אלהות, כי גם אחר המכה הנזכר שהחריב קצת מארצו עדיין לא נבטלה מלכות מצרים מכל וכל: (י) לכן הנני אליך, בא עליו חורבן השלישי כללי בשנת כ"ז לנבוכדנצר, ואמר בזה לחרבות חורב שממה, שהוא חורבן גדול מאד, אשר שמ"ם למעלה שממה וחרבה, וכן יהיה כולל כל הארץ ממגדל סונה עד גבול כוש: (יא) לא

רֶגֶל אָדָם וְרֶגֶל בְּהֵמָה לֹא תַעֲבָר־בָּהּ וְלֹא תֵשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ יב וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה בְּתוֹךְ ׀ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרֶיהָ בְּתוֹךְ עָרִים מָחֳרָבוֹת תִּהְיֶיןָ שְׁמָמָה אַרְבָּעִים שָׁנָה וַהֲפִצֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃ יג כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲקַבֵּץ אֶת־מִצְרַיִם מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר־נָפֹצוּ שָׁמָּה׃ יד וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת מִצְרַיִם וַהֲשִׁבֹתִי אֹתָם אֶרֶץ פַּתְרוֹס עַל־אֶרֶץ מְכוּרָתָם וְהָיוּ שָׁם מַמְלָכָה שְׁפָלָה׃ טו מִן־הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא־תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל־הַגּוֹיִם

רש"י

רואה את דבריהן. ומנחם חברו עם מעמד רגלים כמוני: (יא) ולא תשב ארבעים שנה. ארבעים ושתים שני רעבון גזרו בחלום פרעה כנגד שלשה פעמים שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות (בראשית מא) ראה וספרו ליוסף הרי שני פעמים, ויוסף אמר לו שבע הפרות הרקות והרעות וז' השבלים הרקות (שם) הרי ארבעים ושתים לרעב, ולא היו להם אלא שתים שנאמר כי זה שנתים הרעב (שם מה) ומשירד יעקב למצרים פסק הרעב שהרי בשנה השלישית זרעו שנאמר והא לכם זרע ונחיה וגו' (שם מז) והארבעים נפרעו להם עכשיו: ולא תשב ארבעים שנה. תשב פר"א אשיג"יאה בלעז: (יד) מכורתם. מגורתם. ל"א כמו תולדותם וכן חברו מנחם: (טו) לבלתי רדות בגוים. לשון ממשלה כמו ורדו בדגת

מצודת דוד

בה. מגודל השממון: ולא תשב. לא תהיה מיושבת באנשים: (יב) בתוך ארצות. ר"ל דומה לשאר ארצות נשמות: (יג) מקץ וגו'. ר"ל מסוף מ' שנה אקבצם ולא בתוך הזמן: (יד) ושבתי. אשיב בני השבי של מצרים ואשיב אותם לארץ פתרוס לארץ מגורתם: (טו) מן הממלכות. משאר הממלכות תהיה שפלה ולא התנשא עוד על הגוים למשול בהם:

מצודת ציון

מל' חורבה: והפיצותי. וזריתים. שניהם ענין פזור: (יד) ושבתי. מל' השבה: שבות. מל' שבי: פתרוס. הוא מארץ מצרים: מכורתם. כמו מגורתם וכן מכורותיך ומולדותיך (לעיל טז): (טו) רדות. ענין ממשלה כמו ורדו והמתנשאים. [illegible]

מראה יחזקאל

באור הענין

נכן יהיה חורבן אמתי עד שלא תעבר בה רגל אדם ורגל בהמה, כי תהיה כמדבר ציה, עד שגם מרעה לעדרים לא יהיה שם, וכן ימשך זמן רב כי לא תשב ארבעים שנה: (יב) ונתתי, ועוד מזה יהיה חורבן, גם בסביבות מצרים עד שתהיה שממה בתוך ארצות נשמות שגם הארצות סביבותיה תהיינה נשמות, ולפעמים תהיה הארץ נשמה והערים אינם חרבות כמו שגם במדבריות ימצא באמצע מקום מושב כאיים בתוך הים, לז"א שגם הערים יהיו חרבות וגם יהיו בתוך ערים מחרבות של השכנים, באופן שא"א שתבנה ותתיישב מן השכנים סביבה, ומוסיף שבכ"ז תגדל חורבן מצרים יותר מחורבן שכניה עד שבתוך ארצות נשמות תהיה היא שממה בערכן, כי תגדל שממותה עד שיאמרו שבערכה הם אינם נשמות, ובתוכם תהיה היא הארץ השממה, וזה ימשך ארבעים שנה, ועוד מזה הפליטים והשרידים מהם לא ישבו במקום אחד במדינה אחרת רק יפוצו בין הגוים: (יג) מקץ ארבעים שנה, כי מצרים נחרבה בשנת כ"ז לנבוכדנצר והוא מלך חמשה וארבעים שנה נשלמו י"ח למלכותו, ואחריו מלך אויל מרודך כ"ג שנה, הם ארבעים שנה, כי בשנת א' לבלשצר נאמרה נבואת פרס לדניאל ומאז התחילו הגולים לשוב בימי מלך פרס, והתחילו להתקבץ: (יד) ושבתי ואז יקרא להם דרור לשוב לארצם ברשיון מלך פרס, וישובו לאר"ץ פתרוס ששם גרו תחלה בהיותם לגוים בהתחלה, אבל שם יהיו ממלכה שפלה: (טו) מן הממלכות, בל תחשוב שתהיה שפלה בערך הקדום לבד שלא תגדל כבודה כראשונה ובכ"ז תגדל כממלכות אחרות שיהיו ג"כ שפלים בזמן ההוא, אומר מן הממלכות תהיה שפלה שכולם ירימו ראש נגדה, ולא תאמר שהגם שתהיה תחת ממלכה אחרת בכ"ז תתנשא על הקיבוצים שאין להם מלך, אומר ולא תתנשא עוד על הגוים (שגדר שם גוי הוא שם הפחות שא"ל מלכות) וזה יהיה ע"י שאמעט אותם כדי שלא יוכלו רדות בגוים, ר"ל

באור המלות

(נ"ו ד') לחרבות השוממות: (יב) והפיצותי בגוים וזריתים בארצות, הסבאר למעלה (י"ב ט"ו): (יד) ושבתי, והשיבותי ושבתי בקל היא השבת המדרגה. והשיבותי בהפעיל, הוא לארצם. כמו שיסדתי כלל זה בירמיה (כ"ט י"ד, ל' ג'): מכורתם. כמו מגורתם, עי' למעלה (ט"ז ג'): (טו) הממלכות גוים. גוים הם קבוצים שא"ל מלך, כמ"ש (ישעיה א'

וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם׃ טז וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִבְטָח מַזְכִּיר עָוֺן בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ יז וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יח בֶּן־אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל הֶעֱבִיד אֶת־חֵילוֹ עֲבֹדָה גְדֹלָה אֶל־צֹר כָּל־רֹאשׁ מֻקְרָח וְכָל־כָּתֵף מְרוּטָה וְשָׂכָר לֹא־הָיָה לוֹ וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל־הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר־עָבַד עָלֶיהָ׃ יט לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי נֹתֵן לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְנָשָׂא

רש"י

סיס (שם ה) : (טז) ולא יהיה. מצרים לבית ישראל עוד למבטח המזכיר להם עון שאמר להם הקב"ה לא תוסיפו לראותם עוד (שמות יד) : (יז) ויהי בעשרים ושבע שנה. למלכות נבוכדנצר אותה שנה נתנה מצרים בידו כך שנינו בסדר עולם, ויש בספר הזה הרבה נבואות כתובות מוקדם ומאוחר : (יח) העביד את חילו. על צור עבודה גדולה: כל ראש. אנשי חיילותיו : מקרח וכל כתף מרוטה. כדרך הצרים על העיר ימים רבים ומורחים ויגעים בשאת משאות עצים ואבנים והוא לכד את צור בעשרים ושלש למלכותו כמו ששנינו בסדר עולם. מוקרח קלב"ו בלעז. מרוטה פליא"ה בלעז : ושכר לא היה לו. לאחר שלכדו

מצודת ציון

בכה (ויקרא כו) : (טז) בפנותם. מל' הפנה וסבוב : (יח) אל צור. על צור : מוקרח. ענין חלק מבלי שער כמו קרח הוא (שם יג) : מרוטה. ענין תלישת השער מן הבשר ודומה לו כי ימרט ראשו (שם) האמור על תלישת השער : (יט) משאה. ענין לקיחה : המונה. מרבית העם :

מצודת דוד

בכח מרבית אנשי מלחמה : (טז) ולא יהיה עוד. מעתה לא יבטחו בו ישראל כי לא יהיה לאל ידו להיות לעזר למבטח וגו'. לבטחון המזכיר עון ישראל במה שהם פונים אחריהם ואינם בוטחים בה' : וידעו. אז ידעו הכל שאני ה' והכל בידי : (יז) בעשרים ושבע שנה. למלכות נ"נ כ"כ בס"ע : בראשון. בחדש הראשון : (יח) העביד את חילו. הכריח את חילו לעבוד העבודה הגדולה על צור לצור עליה ימים רבים וכל ראש מהם היה מוקרח וגו' מטורח משא האבנים שנשאו על ראשם ועל הכתף לבנות דיק' וכדומה : ושכר. לא היה להם שכר משלל צור על העבודה וגו' ר"ל לא מצאו בה כערך שוי העבודה : (יט) ונשא המונה. יקח המון עמה בשבי וגו' זה יהיה לשכר על עבודת צור :

מראה יחזקאל

באור המלות

ד'): (יט) ושלל שללה ובזו בזה. הרכוש שנשאר אחרי שהמלחמה נקרא שלל, ומה שבוזזים אנשי החיל כ"א ביחוד נקרא בזה, כמ"ש (ישעיה ח' א'), למעלה (ז' כ"א, כ"ו י"ב), ולקמן (ל"ח י"ב י"ג, ל"ט י') :

באור הענין

יהיה לשתי תכליות, א] כדי שלא ירדו בגוים למשול בם בפרך כי כבר הסיר ה' עול הגוים : (טז) ב] כדי שלא יהיה לבית ישראל למבטח, שלא יבטחו עוד על מצרים שהמבטח הזה מזכיר עון, ע"י שהם פונים אחריהם ולומדים ממעשיהם ומסירים לבם מה', והתכלית הג' וידעו כי אני ה' שעי"כ יכירו אלהותו מעשה עם מלכי הארץ כרצונו : (יז) ויהי בעשרים ושבע, כבר כתב בסדר עולם שבשנת כ"ז למלכות נבוכדנצר כבש את ארץ מצרים, ופי' בעשרים ושבע למלכות נבוכדנצר, וכתב מהרי"א שלכן לא תפס בכאן החשבון לגלות יהויכין כמו שחשב בכ"מ לפי שזכר למעלה שימשך חורבנה ארבעים שנה ולא ידענו מאין התחילו אותם הארבעים שנה, לכן הודיע הכתוב שבכ"ז למלכות נבוכדנצר היה חרב מצרים, וממנו יצא לנו שבמות אויל מרודך נשלם החשבון כנ"ל : (יח) בן אדם מצייר כי נבוכדנצר הוא שלוחו של ה' ושבע אפו להחריב הארץ וראוי שישלם לו שכר, וכל שהעבודה יותר גדולה ראוי לשכר יותר, והנה אל צר העביד את חילו עבודה גדולה, עד שכל ראש מקרח מרוב נשיאת המשאות סבכי המצור ואבני קלע על הראש והכתף, ונמרטו שערות הראש, והעור שעל הכתף, ובכל זאת שכר לא היה לו ולחילו, כי שכר החיל הוא השלל והבזה שיבוזו בכבוש העיר, ושכר המלך הוא, לו הארץ הנכבשת שימלוך עליה או אם יחריב הארץ שכרו הוא הכבוד שיהיה לו להפיל אימתו על מלכי ארץ, ושניהם לא קבלו שכר כי אחרי שעמל בה ימים רבים והרבה מעלמה ע"י הים שהציף אותה ושטף את השלל, וימח את כל היקום : (יט) לכן יתן לו את ארץ מצרים, ונשא המונה לעבדים ולשפחות,

הֲמוֹנָהּ וְשָׁלַל שְׁלָלָהּ וּבָזַז בִּזָּהּ וְהָיְתָה שָׂכָר לְחֵילוֹ׃ כ פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר־עָבַד בָּהּ נָתַתִּי לוֹ אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ כא בַּיּוֹם הַהוּא אַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן־פֶּה בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃

ה"א ביום ההוא. סנהדרין כ"ח:

רש"י

שללה עלה הים ושפטו מהם לפי שנגזר עליה ועל שללה ליאבד ביום: (כ) פעלתו אשר עבד בה. שכר פעולה אשר עבד במצותי בצור אתן לו את ארץ מצרים: אשר עשו לי. מצרים רעה במשענתם שהכשילו את עמי בעזרתם הבל: (כא) ביום ההוא אצמיח קרן. לא שמעתי ולא מצאתי פירוש מקרא זה מה הוא צמח קרנם של ישראל במפלת מצרים שהרי ישראל גלו שמונה שנים לפני מפלת מצרים, ואומר אני ביום ההוא מוסב על פרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו החשבון כלה בשנה שמלך בלשאצר ומצינו בדניאל שבאותה שנה התחילו מלכי פרס להתחזק ונגזרה מפלה על בבל שנאמר (דניאל ז) בשנת חדא לבלשאצר וגו' דניאל חלם חזה וגו' קדמיתא כאריה הוא בבל וכתיב (שם) חזה הוית עד די מריטו גפה וגו' וארו חיוה אוחרי תנינא דמיא לדוב הוא פרס וכתיב וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא. כלומר תפשי המלוכה ומלכות פרס היא צמיחת קרן לישראל שנא' בכורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח (ישעיה מה). ומנין שארבעים שנה של מצרים כלו באותו הפרק, מצרים נתנה ביד נבוכדנצר בכ"ז לנבוכדנצר בשנה שנאמרה נבואה זו ליחזקאל הוסיף ארבעים שנה הרי ששים ושבע לא מהם ארבעים וחמש לנבוכדנצר ועשרים ושלש לאויל מרודך כדאמרינן במסכת מגילה ושנה אחת מהם עלתה לזה ולזה כדאמרינן התם שנים מקוטעות הוו: ולך אתן פתחון פה בתוכם. לך יחזקאל יהא פתחון פה כשיראו נבואתך מתקיימת:

מצודת דוד

(כ) פעלתו. שכר פעולתו אשר עבד בצור אתן לו את ארץ מצרים: אשר עשו לי. כאומר אולם לא על חנם שלול מצרים כ"א בגמול אשר עשו לי שהיו משענת קנה לבית ישראל כמ"ש למעלה: (כא) ביום ההוא. מוסב על מה שאמר למעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואמר ביום ההוא אצמיח קרן ממשלה לבית ישראל כי מ' שנה נשלמו בשנת מלוך בלשאצר כי נ"נ מלך מ"ה שנים ובכ"ז למלכו כבש את מצרים א"כ נשארו מבנהיו ה"י שנים אויל מרודך בנו מלך כ"ג שנים אלא שנבלעה שנה אחת במלכות אביו כי השנה האחרונה עלתה לזה ולזה הרי נשלמו ארבעים שנה ביום שמת אויל מרודך ומלך בלשאצר ואז נאמרה לדניאל נבואת נתינת פרס כמ"ש בשנת חדא לבלשאצר וגו' וארו וגו' דמיא לדוב (דניאל ז) ועל פרס יאמר ונבואת ביאת פרס על בבל היתה צמיחת קרן לבית ישראל כי ע"י נתינת פרס יצאו חפשי מתחת יד בבל: ולך אתן. ר"ל אז תוכל לפתוח פיך להוכיחם גם מלבך כי אז ישמעו לך בראותם שנבואתך מתקיימת: וידעו. ואז ידעו באני ה' נאמן במאמרי:

מצודת ציון

(כא) קרן. כינוי את הממשלה בשם קרן על כי בעלי הקרנים יתחזקו בכן בהלחמם עם מי:

מראה יחזקאל

באור הענין

ושלל שללה, וזה יהיה שכר החיל כי את כל הרכוש יתן מתנה להחיל: (כ) פעלתו, ופעולתו שהיתה כוונתו בעבור הפעולה לא בעבור השכר ר"ל שהפעולה עצמה יקרה בעיניו לעשות לו שם תפארת, ע"ז נתתי לו את ארץ מצרים, שהגם שלא יהיה לו שכר כי תחרב לגמרי ולא תהיה ממלכה עוד, בכ"ז הפעולה תגדל שהחריב ממלכה גדולה כזו, ולמה לא אתן לו ארץ מצרים לשכר, היינו שלא יחריבה רק ישאר ממלכה תחתיו ויהיה שכרו, מפני אשר עשו לי שמרד בה' כמ"ש למעלה אשר אמר לי יאורי, ואשר היה משענת קנה לבית ישראל: (כא) ביום ההוא המפ' נלאו בזה מאד, רש"י ז"ל פי' ביום ההוא אחר מ' שנה. ותמה בעת ההיא לא נאמרו מן המ' שנה, שזה נבא בשנה העשירית? ועוד מז"ש ולך אתן פתחון פה והלא יחזקאל מת בימי נבוכדנצר? ולדעתי אחרי שכבש מצרים שהיה גמר מלחמותיו עבד את הצלם בבקעת דורא ואז היה הנס מן חנניה מישאל ועזריה שנתקדש השם ואז הרים קרן ישראל באמרו כי שם ה' נקרא על קדושיהם, וחז"ל קבלו שבעת ההיא המעשה של המו"ע החיה יחזקאל המתים בבקעת דורא ובאו העצמות וטפחו על פניו של נבוכדנצר ואמרו לו חבריהם של אלו מחיה מתים בבקעת דורא שהיה סימן אל הגאולה העתידה והתה"מ. וזה הפתחון פה שנתן לו בתוכם על שהכירו את ה', כמ"ש וידעו כי אני ה':

באור המלות

(כ) שכר לחילו, פעולתו. כבר באררתי בס' התו"כ (קדושים סי' ל') שיש הבדל בין שכר לפעולה, בשם פעולה ישקיף על העסק שפעל ועשה, ובשם שכר ישקיף על הריוח, ושם שכר יפול גם אם פעל ע"י אמצעי, החיל והמשרתים, ושם פעולה הוא ע"מ שפעל בעצמו בבלי אמצעי, ובזה אלה הפסוקים תפס לשון שכר אצל החיל ולשון פעולה על אשר עבד בעצמו:

ל א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הֵילִילוּ הָהּ לַיּוֹם׃ ג כִּי־קָרוֹב יוֹם וְקָרוֹב יוֹם לַיהוָה יוֹם עָנָן עֵת גּוֹיִם יִהְיֶה׃ ד וּבָאָה חֶרֶב בְּמִצְרַיִם וְהָיְתָה חַלְחָלָה בְּכוּשׁ בִּנְפֹל חָלָל בְּמִצְרָיִם וְלָקְחוּ הֲמוֹנָהּ וְנֶהֶרְסוּ יְסֹדוֹתֶיהָ׃ ה כּוּשׁ וּפוּט וְלוּד וְכָל־הָעֶרֶב וְכוּב וּבְנֵי אֶרֶץ הַבְּרִית אִתָּם בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ׃ ו כֹּה אָמַר יְהוָה וְנָפְלוּ סֹמְכֵי מִצְרַיִם וְיָרַד גְּאוֹן עֻזָּהּ מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה בַּחֶרֶב יִפְּלוּ־בָהּ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ ז וְנָשַׁמּוּ בְּתוֹךְ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרָיו בְּתוֹךְ־עָרִים נַחֲרָבוֹת תִּהְיֶינָה׃ ח וְיָדְעוּ כִּי־

רש"י

ל (ב) **הה**. כמו אהה הה ליום העתיד לבא על אותן האומות: (ג) עת גוים. עידן תבר עממיא: (ד) והיתה חלחלה בכוש. ל' רעד כשישמעו מפלת מצרים יחרדו לנפשם פן יעלה מלך בבל עליהם: (ה) וכל הערב. ת"י וכל סומכוותא כל העורבים ערובת מצרים גרנט"יאה בלעז: ארץ

מצודת ציון

ל (ב) הילילו. מלשון יללה: הה. הוא כמו אהה והוא לשון צעקת יללה: (ד) חלחלה. רתת ורעדה: (ה) הערב. מל' התערובות: (ו) גאון. ענין רוממות וממשלה: עוזה. ענין חוזק: (ז) נחרבות. מל' חרב:

מצודת דוד

ל (ב) הילילו. עשו יללה ואמרו אהה על היום ההוא הוא יום הפורעניות: (ג) וקרוב יום לה'. ר"ל היום הקרוב הוא לה' מעמו תבוא הפורעניות ולא במקרה: יום ענן. ר"ל יום החשך כאילו נתקדרו השמים בעבים: עת גוים. עת קץ העמים יהיה: (ד) ובאה חרב. של מלך בבל: והיתה וגו'. ר"ל בעת יפול חלל רב במצרים תהיה חלחלה בכוש על כי יראו כי נכון הוא גם לבוא עליהם: ולקחו המונה. מוסב למעלה לומר בכוש תהיה חלחלה בעת יפול חלל במצרים ויקחו את המון עמה בשבי ויסודות חומותיה יהיו נהרסים: (ה) וכל הערב. התערובות האומות אשר בתוכן: ובני וגו'. בני הארצות שהיה להם כריתת ברית עמהם: אתם. כולם יפלו בחרב עם מצרים ודומה להם: (ו) סמכי מצרים. האומות שהיו למצרים לעזרה מול האויב: וירד וגו'. ממשלת חוזק תרד לארץ בשפל המצב: ממגדל סונה. הוא תחלת גבול מצרים: (ז) ונשמו. יהיו שוממים

מראה באור הענין יחזקאל

ל (א) **ויהי דבר ה'** (כפי הנראה נבואה זו היא השלמת הנבואה שהיתה בשנה העשירית שאז נבא לו כל חורבנות של מצרים והסמיך וכתב הנבואה של שנת הכ"ז להודיע סוף מפלתם, וחזר וסדר יתר הנבואה שדבר בעשירית. דהא אה"כ סדר הנבואת שבשנת י"א וי"ב) חזר וסדר איכות מפלתם בפרטות יותר ובסגנון אחר, כי נבואה השניה והשלשית מחוייבת לבא בהכרח: (ב) **הילילו הה ליום**, היינו הגם שכבר עברו חורבנות על מצרים העיקר היום האחרון שבו תחרב לגמרי: (ג) **כי קרוב יום** שתחרב תכף אחר חורבן הבית, אבל **קרוב יום לה'**, היום השני שהוא בכ"ז לנבוכדנצר הגם שאינו קרוב, הוא קרוב לה'. היום הראשון שאמר כי קרוב יום יהיה יום ענן, והיום השני שאמר וקרוב יום לה' **יהיה עת גוים**, כי אז יפלו כל הגוים שהיו בברית עם מצרים, ומפרש. א] נגד יום ענן. (ד) **ובאה חרב במצרים** שתתפשט בכל מצרים, ונגד עת גוים, ב] **והיתה חלחלה בכוש** שגם כוש תחרב, **ולקחו המון** של מצרים, וגם **יהרסו יסודותיה** שהם האומות העוזרים לה שהם יסודות מלכותה וגבורתה, ומפרש מי הם יסודותיה. (ה) **כוש ופוט ולוד** וכו' כולם מבני חם ומצרים (כמ"ש ובני חם כוש ומצרים ופוט ומצרים ילד את לודים) שכולם יפלו בחרב עם מצרים, (וזה נגד עת גוים): (ו) **כה אמר ה'**. הנה גבורת מצרים היא, א] ע"י עמים רבים עוזריה, ב] ע"י רוב ההמון שגרו בתוך מצרים, ג] ע"י היאורים, ד] האמינו שבא כולם מן האלילים והמלך שלהם ברהבם, באר שכל אלה יאבדו, א] **ונפלו סמכי מצרים** ויתחיל המפלה תכף **ממגדל סונה** שהוא בקצה האחד, ומאז. (ז) **ונשמו בתוך ארצות נשמות** שכל הארצות שבצד ההוא של מגדל סינה יִשמו, ובזה. (ח) **וידעו כי אני ה'**, שע"י האש שאתן במצרים ישברו כל עוזריה, שהם סומכי מצרים, ובאר שמה שנפלו סומכי מצרים יהיה לג' תכליות, א] כדי שלא יהיה למצרים סומך ומחזיק, ועז"א ונפלו סומכי מצרים, ב] כדי שיהיה גם הארץ שסביביו נשמה שזה יגדיל השממון בענין שיתקיים מה שנבא שלא יעבר בה רגל

אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי־אֵשׁ בְּמִצְרַיִם וְנִשְׁבְּרוּ כָּל־עֹזְרֶיהָ׃ ט בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַלְאָכִים מִלְּפָנַי בַּצִּים לְהַחֲרִיד אֶת־כּוּשׁ בֶּטַח וְהָיְתָה חַלְחָלָה בָהֶם כְּיוֹם מִצְרַיִם כִּי הִנֵּה בָּאָה׃ י כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְהִשְׁבַּתִּי אֶת־הֲמוֹן מִצְרַיִם בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל׃ יא הוּא וְעַמּוֹ אִתּוֹ עָרִיצֵי גוֹיִם מוּבָאִים לְשַׁחֵת הָאָרֶץ וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם עַל־מִצְרַיִם וּמָלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ חָלָל׃ יב וְנָתַתִּי יְאֹרִים חָרָבָה וּמָכַרְתִּי אֶת־הָאָרֶץ בְּיַד־רָעִים וַהֲשִׁמֹּתִי אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ בְּיַד־זָרִים אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃ יג כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְהַאֲבַדְתִּי גִלּוּלִים וְהִשְׁבַּתִּי אֱלִילִים מִנֹּף וְנָשִׂיא מֵאֶרֶץ־

רש"י

ברית. כרותי ברית למצרים לעזור לה: (ח) בתתי אש. חמתי כאש: (ט) מלאכים מלפני. גדודי גייסות הולכים בשליחותי בשיירות רבות להחריד את כוש היושבת בטח: בצים. כמו וצים מיד כתים (במדבר כד) וכן תרגמו יונתן בלגיונין: (יב) ונתתי יארים. ארץ היאורים היא מצרים: ומכרתי.

מצודת דוד

בתוך שאר ארצות נשמות ודומה לכן: (ח) וידעו. אז ידעו כולם שאני ה' נאמן לשלם גמול בעת אתן אש חמתי במצרים וכל עוזריה ישברו: (ט) יצאו וגו'. גדודי גייסות יצאו בצים בשליחותי להחריד את כוש היושבת בטח ותהיה אז חלחלה בהם כיום שנלכדה מצרים בסיתה אז חלחלה בכוש כמ"ש למעלה: כי הנה באה. כאומר אם היתה בהם חלחלה בשמעם מפלת מצרים איך לא ימלאו עתה חלחלה כי הנה עתה באה השמועות אל עצמם: (י) והשבתי. אבטל המון עם מצרים ביד נ"נ כי הוא יאבדם בחרב: (יא) הוא ועמו אתו. רצה לומר פרעה ועמו אשר אתו יושבתו ביד נ"נ: עריצי גוים. עמים חזקים יהיו מובאים ביד נ"נ לשחת ארץ מצרים ועל הכשדים יאמר: והריקו. ישלפו חרבותם מתערה על מצרים: (יב) יאורים חרבה. חרבית היאורים התייבש ר"ל אנשים יגנו ממנה ולא יבוא להם עוד טובה מן היאורים כאילו נתייבשו: ומכרתי. אמסור הארץ ביד הכשדים שהמה אנשים רעים ואכזרים: והשמתי וגו'. את הארץ ואנשים שמלאים אותה אעשה שממה ע"י אנשים זרים ונכרים: אני ה' דברתי. ובידי לקיים דברי: (יג) והאבדתי וגו'. לא

מצודת ציון

(ט) מלאכים. שלוחים: בצים. בספינות כמו וצי אדיר (ישעיה לג): להחריד. מל' חרדה: (י) והשבתי. ענין בטול: (יא) עריצי. ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ): והריקו. מל' ריק ר"ל ישלפו ויריקו מתערה: חרבותם. מל' חרב: (יב) חרבה. מלשון חורב ויבש: ומכרתי. ענין מסירה וכן וימכרם ביד

מראה יחזקאל

באור הענין

בגל אדם ובהמה, ג] כדי שידעו כי אני ה': (ט) ביום ההוא נלא לבד שישברו עוזריה שהיו אתה במלחמה, ולא לבד שישברו האומות שבצד מגדל סונה, כי תיכף ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני שיהי' זה ע"י השגחתי, להחריד את כוש שהיה בצד האחר (כמ"ש ממגדל סונה ועד גבול כוש) ויחריד אותם בתוך מדינתם שהיו בטוחים, א] מצד שהאויב רחוק מהם, ב] מצד שהוא דרך ים (כמ"ש היו ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש), להחריד את כוש שהיה בטח, ובהם יהיה חלחלה ביום מצרים, כי הנה החלחלה באה כאלה, לא שמועה למרחוק ועל העתיד: (י) כה אמר ה' עתה באר איך יכרית המון מצרים ורוב העם שבה שזה יהיה ע"י ה' ביד נבוכדנצר, כי לעומת מ"ש בכוש שיהיה ע"י מלאכים ורק להחריד את כוש, ורק חלחלה יהיה בהם כי לא ישחית כל ארץ כוש, אבל המון מצרים ישבית ביד נ"נ בעצמו, וכן יביא עמו עריצי גוים לשחת הארץ לא להחריד לבד: (יא) הוא ועמו אתו שהם עריצי גוים, גבורים עזים וקשים הם מובאים ע"י השגחתי (שזה גדר הפועל שלא נזכר שם פועלו) על תכלית לשחת הארץ בדרך השחתה, ויריקו חרבותם מתערה ומלאו את הארץ חלל: (יב) (עתה באר מן היאורים) שיתן אותם חרבה כי ימכר את הארץ ביד רעים והם לא ישמרו לתקן את היאורים, שהם החפירות שביו מן היאור הגדול שבאמצע הארץ להוביל המים לכל חלקי המדינה ויהיה חרבה כי הארץ תמכר להם, וזרים ישומו את הארץ במקום שיש עדיין ישוב, זה יהיה ע"י גזרת ה': (יג) (עתה באר מן האלילים) שעיקר עבודתם היה בנוף (מעמפוס) ישבית

באור המלות

(ט) בצים. הם אניות גדולות, אניות מלחמה, כמו וצי אדיר לא יעברנו (ישעיה ל"ג): חלחלה. מציור החלחלה בעצם מושפע מהשית; ובאה: (יב) חרבה. מענין יובש:

מצרים לא יהיה עוד ונתתי יראה בארץ מצרים: יד והשמתי את פתרוס ונתתי אש בצען ועשיתי שפטים בנא: טו ושפכתי חמתי על סין מעוז מצרים והכרתי את המון נא: טז ונתתי אש במצרים חול תחיל סין ונא תהיה להבקע ונף צרי יומם: יז בחורי און ופי בסת בחרב יפלו והנה בשבי תלכנה: יח ובתחפנחס חשך היום בשברי שם את מטות מצרים ונשבת בה גאון עזה היא ענן יכסנה ובנותיה בשבי תלכנה: יט ועשיתי שפטים במצרים וידעו כי אני יהוה: כ ויהי באחת עשרה שנה בראשון בשבעה לחדש היה דבר יהוה

החול קרי

רש"י

כתרגומו ולימוסר: (יד) ועשיתי שפטים בנא. אלכסנדריא: (טז) להבקע. חומתה תבקע: צרי יומם. צרים יבאו עליה יום יום: (יז) והנה בשבי תלכנה. שהיכן המדינות און ופיבסת: (יח) חשך היום. ימנע האור: ענן יכסנה. צרה תבא עליה ותכסנה ותחשך כיום כסוי הענן: ובנותיה. וכפרניה:

מצודת ציון

אחריכם (שופטים ג): והשמותי. מל' שממון: (טז) חול. חיל. מלשון חלחלה ורעד: להבקע. מל' בקיעה ופתיחה: (יח) חשך. ענין מניעה כמו ולא חשכת (בראשית כב):

מצודת דוד

יתעסקו שמה באלילים: ונשיא וגו'. ר"ל ונשיא אשר מארץ מצרים: לא יהיה עוד. ר"ל עד זמן מרובה לא יהיה עד השלום ארבעים שנה כמ"ש למעלה: ונתתי יראה. תמיד יהיה שם פחד ורעדה מאשר העמים: (טו) מעוז מצרים. שהוא חוזק מצרים שהיא עיר בצורה וחזקה: את המון נא. את המון עם נא כי היתה בת רבת עם: (טז) חול תחול סין. עיר סין תרעד ברעדה: תהיה להבקע. רצה לומר תהיה נוחה ומוכנת להבקע חומתה עם כי היא עיר בצורה: צרי יומם. הצרים יבואו עליה באור היום לבבזם ולא בלילה כגנבים: (יז) והנה. נשי החללים תלכנה בשבי: (יח) חשך היום. מי שבא עליו צרה נדמה לו כאילו נמנע ממנו אור היום וכן יום חושך ואפלה (יואל ב): בשברי שם. בעת אשבור שם מוטות מצרים רצה לומר מוטות העול שהכבידו על האומות: ונשבת בה. בתחפנחס יבוטל ממשלה חזקה: היא. העיר תחפנחס הענן יכסה אותה כי אחד יתפש לה: ובנותיה. בנות העיר בשבי תלכנה: (יט) כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: (כ) באחת עשרה שנה. לגלות יהויכין ולמלכות צדקיה והיא שנת החורבן: בראשון. בחדש

מראה יחזקאל

באור המלות

(טז) חול תחיל. המלין יצייר הבקעת העיר כחבלי יולדה ובקיעת הרחם להפתח, (ירמיה ד' ל"א, י"ג כ"א, כ"ב כ"ג, ל' ו', נ' י"ד) ובכ"מ: צרי יומם. שונאים את היום, כמו שהם היו במרדי אור (איוב כ"ד): (יז) והנה. הערים עצמם, (שהעיר לשון נקבה) ר"ל יושביהם: (יח) חשך. בשי"ן שמאלית, כי החשך ישוב ויאיר, אמר שנפסק היום לגמרי: מטות. הענין עשה לך מוסרות ומוטות

באור הענין

אותם משם, וכן לא יהיה נשיא מארץ מצרים שהוא היה ראש האלילים, נתתי יראה ע"י כן יפול יראה בלבם וחרד ופחד מפני הנוסח יד ה' אשר הוא מניף על כל: (יד) והשמתי (עתה באר סדר הרבונם זה אח"ז) תחלה ישומם פתרום שהיא במצרים העליונה, ויתן אש בצען, וגם יעשה שפטים בנא אלכסנדריא בהלק ההתהוה כל מצרים: (טו) והנה המון נא והעם ילכו לעזר ולמצא מחסה במבצר סין הסמוך להם, ועי"כ ישפך חמה על סין, ושם יכרית המון נא שהגיעו שם: (טז) ואחרי שיעזבו להקשות ערפם ע"י מבצר סין וע"י שגם לא היה מבצר והיה סבב אותה (כמ"ש התיטבי מנא אמון היושבה ביאורים מים לה סביב אשר חיל ימים חומתה) ואז יתן אש במצרים, עד שתחיל סין כיולדה בעת תחיל על המשבר להוציא הולד ויבקע הקרום ויפתח ויצא הולד, שזה משל להבקעת המצור, ונא תהיה להבקע מן החיל הזה תבקע בעת היולדה, ונף צרי יומם הם יפגשו את היום כי יהפכו את הלילה שאז ימלטו ממגר בחושך מן האויב, ואז. (יז) בחרב יפלו בחורי און ופיבסת והעיר בשבי תלכנה: (יח) עד שהגיע המלחמה לתחפנחס, ששם היה בית פרעה, ושם שכן ירמיה הנביא במלט במלבן אשר בפתח בית פרעה כמ"ש בירמיה מ"ג שם, לכן אמר כי שם חשך היום, שתחילה מזמן התחלת המלחמה התחיל היום לערוב עד הגיע לתחפנחס ששם חשך היום לגמרי, (והפסק גמר זה כי אז שבר מצבות בית שמש כמ"ש בירמיה שם) כי שם שבר מוטות מצרים שהיו מטילין על ומוטות על הגוים, ונשבת גאון עוזה שהיא גאון פרעה, עד שהיא ענן יכסנה כי יהרג כולם ובנותיה בשבי תלכנה, ואז. (יט) יעשה שפטים בכל מצרים, שיגע כולם וידעו את ה': (כא) את

אֵלַי לֵאמֹר׃ כא בֶּן־אָדָם אֶת־זְרוֹעַ פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם שָׁבָרְתִּי וְהִנֵּה לֹא־חֻבְּשָׁה לָתֵת רְפֻאוֹת לָשׂוּם חִתּוּל לְחָבְשָׁהּ לְחָזְקָהּ לִתְפֹּשׂ בֶּחָרֶב׃ כב לָכֵן כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְשָׁבַרְתִּי אֶת־זְרֹעֹתָיו אֶת־הַחֲזָקָה וְאֶת־הַנִּשְׁבָּרֶת וְהִפַּלְתִּי אֶת־הַחֶרֶב מִיָּדוֹ׃ כג וַהֲפִצוֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃ כד וְחִזַּקְתִּי אֶת־זְרֹעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וְנָתַתִּי אֶת־חַרְבִּי בְּיָדוֹ וְשִׁבַּרְתִּי אֶת־זְרֹעוֹת פַּרְעֹה וְנָאַק נַאֲקוֹת חָלָל

רש"י

(כא) את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי. כבר פעם אחרת שנתתי חילו ביד נבוכדנצר בשנת הרביעית ליהויקים כמו שנא' בספר (ירמיה מו) למצרים על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכדנצר וגו': והנה לא חבשה. מאותו היום והלאה כמו שנאמר בספר (מלכים ב' כ"ד) בסופו ולא יסף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת, ובסגנון זה נתנבא ירמיה גם הוא על אותה המכה בלשון רפואה אין לה שנאמר (ירמיה מו) עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרבית רפואות תעלה אין לך: לא חבשה. לשון קשירה אקושרין עצם הנשבר: לשום חתול. מעשה בגדים ורטיה כמו (לעיל טז) והחתל לא חתלת: לתפש בחרב. שיהא לו עוד כח להלחם: (כב) ושברתי את זרעתיו. אשבור את השנית והיינו שתיהן שבורות כלומר כבר לקח מלך בבל מלך הא' עוד אמסור לו יתר המלכות כולו: (כד) וחזקתי. לשון חוזק:

מצודת דוד

בראשון: (כא) את זרוע וגו'. הנה כבר שברתי את אחת מהזרועות של פרעה ר"ל כבר מסרתיו פעם ביד נבוכדנצר בשנת ד' ליהויקים כמ"ש (בירמיה מ"ו ובמ"ב כד) ולקח אז חלק גדול מארצו: והנה לא חבשה. עדיין לא קשר התחבושת על השבר לתת רפואות אל השבר לשום כריכה לקשרה היטב להחזק אותה למען תוכל לאחוז בחרב להלחם עוד ר"ל לא חזרו מצרים אל כבודם ולא לקחו מהם נקם ועדיין חרבם בידם: (כב) הנני. הנה אני אלחם עם פרעה ושברתי. אני אשבור את שתי זרועותיו את החזקה שלא נשברה מאז וגם את הנשברת אשבור עוד לבל ישים לה רפואה כלל ובזה אפיל את החרב מידו כי לא יוכל מעתה להחזיקה באחת מן הזרועות ר"ל נ"נ יקח גם הארץ הנשארת לו ומה שכבר לקח יחזיק בו לעצמו ולא תצא מתחת ידו ולא יוכל עוד לעמוד נגדו במלחמה: (כד) ונתתי וגו'. ר"ל אתן בידו כח לאבד את מצרים: ונאק. פרעה יאנק לפני נ"נ נאקת חלל כדרך המחללים הנאנקים בצאת נפשם:

מצודת ציון

מוטות. רצה לומר בדי העול: (כא) חובשה. ענין קשירה מטלית על השבר וכן ולנשברה לא חבשתם (לקמן לד): חתול. ענין כריכה במטלית וכן והחתל לא חתלת (לעיל טז): לחבשה. לקשרה: (כד) ונאק. ענין אנחה כמו יאנק חלל (ירמיה נא):

מראה יחזקאל

באור הענין

זרוע פרעה, אומר כי בימי יהויכין ויהויקים שברתי זרוע אחת של פרעה, כי בימי יהויכין לקח ממנו עד נהר פרת, שהוא זרוע אחת מארצו, והנה שפרעה רצה לחבש את השבר ולהתחזק שמה, לא חובש היטב, כי היד הנשברת כשרוצים לחבשה היטב, צריך לשום רפואות במקום השבר להוציא הדם הנצרר והנגלד, ואח"כ לשום חיתול מדברים רכים, ואח"כ לחבש ולכרוך היטב על החיתול בחוזקה, אבל אם חובשים השבר בלא רפואה וחיתול לא תתחזק היד עוד למלאכה, וז"ש הנה לא חבשה לתת רפאות ר"ל לא חובשה באופן שצריך שיהיה התחלה רפואות ואח"כ חיתול כדי לחבשה לחזקה שיהיה לה חוזק וכח להתפש בחרב, ור"ל שמה שרצה להתחזק שם על נהר פרת בימי יהויקים היה חיבוש בלתי טוב כי השאיר ידו רפויה ואין לה כח לעמוד במלחמה: (כב) לכן כה אמר ה' הנני אל פרעה, ושברתי את זרעתיו, ע"כ נשברו שתי הזרועות בין הנשברת שנשברה שנית בימי יהויקים וצדקיה שנלחם עמו על נהר פרת בצאתו מארצו, ובין הזרוע החזקה שהיא ארץ מצרים שלמה שעוד היה עדיין בתוקף ועוז, ועי"כ יהיה הסוף שאפיל החרב מידו והפצותי את מצרים וכו': (כד) ומפרש שזה יהיה בשני מלחמות שילחם עמו בארצו (כמ"ש למעלה במ"ש כי קרוב יום וקרוב יום לה') בפעם הראשון יחזק זרועות מלך בבל, וישבר שני זרועות פרעה ונאק נאקת חלל שיפלו מעמו חללים רבים

באור המלות

(כא) חבשה, חתול. החיבוש היא הקשירה בחוזק (ישעיה א' ו'). והחיתול היא כריכה סביב בדברים רכים, והחתל לא חתלת (למעלה ט"ז): (כג) והפצותי. הבאור למעלה (י"ב ט"ו): (כד—כה) וחזקתי, והחזקתי. חזק בבנין הכבד מורה על נתינת גבורה ואומץ, והחזיק בהפעיל מתחזק עם תופש אותו, ר"ל שלא יניחנו עד יכלה עליהם שנית:

לְפָנָיו׃ כה וְהַחֲזַקְתִּי אֶת־זְרֹעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וּזְרֹעוֹת פַּרְעֹה תִּפֹּלְנָה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי חַרְבִּי בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וְנָטָה אוֹתָהּ אֶל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כו וַהֲפִצוֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִי אוֹתָם בָּאֲרָצוֹת וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

לא א וַיְהִי בְּאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה בַּשְּׁלִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם אֱמֹר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְאֶל־הֲמוֹנוֹ אֶל־מִי דָּמִיתָ בְגָדְלֶךָ׃ ג הִנֵּה אַשּׁוּר אֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יְפֵה עָנָף וְחֹרֶשׁ מֵצַל וּגְבַהּ קוֹמָה וּבֵין עֲבֹתִים הָיְתָה צַמַּרְתּוֹ׃ ד מַיִם גִּדְּלוּהוּ תְּהוֹם רֹמְמָתְהוּ אֶת־נַהֲרֹתֶיהָ הֹלֵךְ

רש"י

(כה) והחזקתי. אני אחזק שאוחז בידו לסומכה שלא תפול וסופו יוכיח וזרועות פרעה תפולנה שאינו אוחז בהן :
לא (ב) **אל** מי דמית בגדלך. בהתגדלך לנגדי אל מי היית סבור לדמות : (ג) הנה אשור. שהפלתי כבר : ארז בלבנון. היה : וחורש מצל. יער מסכך צל גדול : ובין עבתים. עצי רענן : צמרתו. נומ"א בלעז : (ד) מים גדלוהו תהום רוממתהו. בעממיא הוי בסוכלתנותא תקיף ית מלכיא דעביד לטעות מלכותיה וית שלטונוהי מני על כל מדינת ארעא, ומדרש אגדה ובין עבותים היתה צמרתו מסיכן זכה לגדולה לפי שנמנע מעצת דור הפלגה כמאמר (בראשית י) מן הארץ ההיא יצא אשור כשנעשו כל

מצודת ציון

לא (ב) דמית. מלשון דמיון והשואה : (ג) וחורש. ענין סעיף וכן בעצבת החורש והאמיר (ישעיה יז) ור"ל יער בעל סעיפים : מצל. מלשון צל : עבותים. ענין קליעה כמו וענף עץ עבות (ויקרא כג) : צמרתו. כן יקרא הסעיף העליון שבאילן העולה למעלה וכן צמרת הארז (לעיל יז) : (ד) ורוממתהו. מלשון הרמה : מטעה. מלשון נטיעה :

מצודת דוד

(כה) תפלנה. בחוזק השבירה : כי אני ה'. שהאמין לשלם גמול : בתתי. בעת אתן חרבי וגו' ונטה אותה אל ארץ מצרים להכות בה : (כו) כי אני. שהאמין לשלם גמול :
לא (א) באחת עשרה שנה. הוא שנת החורבן שהיא שנת י"א לגלות יהויכין ולמלכות צדקיה : בשלישי. בחדש השלישי : (ב) ואל המונו. אל המון עמו : אל וגו'. ר"ל אל מי מהמלכים דמית בנפשך ברוב הגודל שיש לך : (ג) הנה אשור. כלומר הלא גדול ממך היה אשור כי היה ארז בלבנון ר"ל מובחר במלכים כארז הגבוה מכל עצי הלבנון : יפה ענף. היה בעל יפה ענף ובעל סעיף המסכך ועושה צל הרבה : ובין עבתים. הסעיף העליון היתה בין עבותים הם הענפים המתפשטים הקלועים אלה באלה וזהו דבר הנותן פאר : (ד) מים גדלוהו. המים השקו אותו וגדלוהו ומהתהום הרימהו למעלה ברוב הגודל : את נהרתיה. ר"ל כ"א

מראה יחזקאל

באור המלות

(ג) חרש. הוא יער שהעצים קרובים זל"ז ומסככים עד שנעשה שם יסתר מב"א, וישב דוד בחרשה (ש"א כ"ג) ומתחלף עם חרש מענין שתיקה : ומצל. בנינו הפעיל, עושה צל : עבותים צמרת. ע"ל (י"ט י"א) : (ד) גדלוהו רוממתהו; עי' ישעיה (א' ב') : תעלתיה.

באור הענין

(כה) ובפעם השני **והחזקתי זרועות מלך בבל** ואז **וזרועות פרעה תפלנה**, לא כשובר שנשארה הזרוע ויכול לחבשה, רק שתפולנה מן היד ואין תקוה, ואז **ידעו כי אני ה' במה שאתן חרבי בידו, ונטה אותה על ארץ מצרים** בכלל הארץ, ואז **והפיצותי את מצרים** וכו' שאז יהיה גמר גליותם :

לא (ב) **אל מי דמית** באשר אותו כי בגדלו אל מי רוצה לדמות א"ע, בודאי ידמה א"ע לאשור, כי. (ג) **הנה אשור ארז בלבנון** וכו' וא"כ יבחן שידמה אליו בכל עניניו עד שיהיה מפלתו כמוהו כי גם הוא נפל ע"י רוב גאותו. **ארז בלבנון**, מדמהו להארז שהוא גדול מכל האילנות של הלבנון, והיה לו מעלות על יתר הארזים שהענפים שלו היו יפים מאד בתארם, והיה **בחורש מצל** כיער שעושה צל גדול, כי היה מלא עלים וענפים רבים כיער המסכך המצל, והיה **גבה קומה וצמרתו** שהוא הענף האמצעי שבראש האילן **היה בין עבותים** שסביב לו ענפים עבותים וקלועים שזה מיפה ראש האילן, ובנמשל היופי הוא הסדר שהיה במנהגותיו והעושר שהיה לו, והיה מצל וסוכך על כל העמים סביביו, והוא גבה קומה שהיה מלך מלכים וגבוה מכולם, וצמרת הארז שהוא המלך היה מוקף מעבותים היינו שרים גדולים שכ"א גבוה במלכו ומקיף את הצמרת (כמ"ש הלא שרי יחדו מלכים, וכמ"ש בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי) : (ד) **מים גדלוהו**, והיה להארז שפע מים ממעל שעי"ז גדל ובכחם

סְבִיבוֹת מַטָּעָהּ וְאֶת־תְּעָלֹתֶיהָ שִׁלְחָה אֶל כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה׃ ה עַל־כֵּן גָּבְהָא קֹמָתוֹ מִכֹּל עֲצֵי הַשָּׂדֶה וַתִּרְבֶּינָה סַרְעַפֹּתָיו וַתֶּאֱרַכְנָה פֹארֹתָו מִמַּיִם רַבִּים בְּשַׁלְּחוֹ׃ ו בִּסְעַפֹּתָיו קִנְנוּ כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְתַחַת פֹּארֹתָיו יָלְדוּ כֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּבְצִלּוֹ יֵשְׁבוּ כֹּל גּוֹיִם רַבִּים׃ ז וַיִּיף בְּגָדְלוֹ בְּאֹרֶךְ דָּלִיּוֹתָיו כִּי־

חל' רפת א' במקום ה' פארתיו ק'

רש"י

בלי העולם קליעה אחת לבא בעלה למרוד בו אז היתה נמרתו נראית לעצמה ולא נשתלשלה עמהם, מים גדלוהו תהום רוממתהו ועל שמשמע לקול יונה בן אמתי שירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם: תעלתיה. פוש"ין בלעז: אל כל עצי השדה. להשקותם וכדוגמא כתרגומו של יונתן הא אתדמה דמיא לארזא בלבנן וגו' כבעמוד: (ה) סרעפתיו. ענפיו: פארתיו. זמורותיו: ממים רבים בשלחו. פארותיו על ידי מים רבים בשלחו פארותיו כלומר בגדלו פארותיו ולשון שילוח נופל בהן כמו ותשלח פארות (לעיל יז): (ו) בסעפתיו. בענפיו: קננו. לשון קן: (ז) וייף. ל' יופי: דליותיו. אף הם ל'

מצודת דוד

מנהרת התהום היה הולך סביבות מטעה של הארז להשקותה: ואת תעלתיה. אמת המים שהם פלגי מים קטנים שלחה התהום אל כל עצי השדה להשקותם וענין המשל הוא שהיה הנהרג מלך גדול מכל מלכי האדמה והיה מושפע בטובה מרובה והשפעת כל האומות היו נחשבים כמעט קט לגודל השפעתו: (ה) על כן. הואיל ורוב המים השקו אותו: לכן גבהה קומתו וגו'. ורבו ענפיו ונתארכו להתפשט למרחוק ממים רבים בשלחו. ר"ל כל זה היה מסבת המים רבים בהתהום היה משלח בו: (ו) בסעפתיו וגו'. כל העופות עשו לעצמן קן ומקום מדור בין ענפיו: ותחת פארתיו. הם הענפים הסמוכים לארץ ותחתיהם ילדו כל חית השדה להיותו מקום מכוסה: ובצלו. תחת צלו ישבו כל הגוים ור"ל בעבור מרבית ההשפעה גדלה ממשלתו מכל מלכי האדמה ונתפשטה בארצות רחוקות וכל האומות היו נכנעים לו: (ז) וייף בגדלו. יפה היה בגדלו עם אורך דליותיו כי אילן גדול נחשב לו ליופי אורך הדליות ולא זה בזולת זה: כי היה שרשו. ר"ל וכל זה בא בעבור שהיה שרשו סמוך אל

מצודת ציון

תעלותיה. אמת המים כמו תעלת הברכה (ישעיה ז): (ה) גבהא. הא"ף במקום ה"א: ותרבינה. מלשון רבוי: סרעפותיו. סעפותיו ור"ל ענפיו ויתי"ן שהוא מל' כרוב שרעפי (תהלים צד) שהוא ענין מחשבה וכמו שאלת סעיף מחובר לענינה כמו שכתוב סעפים שנאתי (שם קיט): פארותיו. גם הוא ענין ענף וכן מסעף פארה (ישעיה י): (ו) קננו. מל' קן והוא מדור העופות: (ז) וייף. מלשון יופי: באורך. עם אורך ולא הבית במקום עם וכן הרק לך

מראה יחזקאל

באור הענין

תהום מתחת מעי"ן נתרומם יותר, והמים של התהום נכנסו לנהרות רבות, וכ"ה הלך סביבות מטעה של הארז להשקותו, ואל עצי השדה שלחה רק תעלות מן הנהר. והנמשל שהיה לו שפע רב מכל העולם שהיו כפופים תחתיו, וזה משל המים של שמער ושפע של התהום שהוא עושר מדינתו ומלכותו בעצמו שימים לו סביב, והוא קבל השפע הזה בעצם ובראשונה, וכל העמים שהם עצי השדה קבלו רק שמרית השפע ע"י, שהם התעלות הנמשכות מן הנהרות:

(ה) על כן גבהא קמתו מכל עצי השדה אחר שהוא קבל עקר השפע ותרבינה סרעפתיו הם הסעיפים הנושאים את הענפים הדקים, שבהן פרי הם נושאי הפרי והם מתרבים מאד, ואלה הענפים הם בראש האילן או בענפים הגדלים בראשם כפאר ומגבעות למעלה, ונותנים פאר לאילן ונקראים פארות על שהם ארוכים ונכפפים ומפארים את האילן עז"א ותרבינה סרעפתיו ותארכנה פארתיו, ממים רבים בשלחו ר"ל בהתפשטות ע"י מים רבים ארכו ורחבו: (ו) בסעפתיו העוף אין עושה קן בהפארות שהם בראש האילן רק בהסרעפים שהם באמצע האילן, והחיות יולדים במקום שהצל יותר קרוב להאילן שהוא תחת הפארות שהוא קרוב להעץ, כי הסרעפות מתפשטים מן האילן למרחוק, והנמשל חיות הם המלכים התקיפים כאיש שהיא אבירה נגד העוף מצאו מחסה בפארותיו, בעשרו וכבוד מלכותו, והעופות הם האומות בעלי המסחר והאניות, וכן יושבי האיים השטים כעוף למסחר הביאו לשם סחורותיהם ומצאו קן לשם וגוים רבים חסו בצל מלכותו ועז"א ובצלו ישבו גוים רבים: (ז) וייף בגדלו ר"ל שגב שהאילן כשגדל יותר ומוציא דליות ארוכים שהם ענפים כמודלים ומתרוממים יותר מגבולם אינו יפה, כי לרוב נכמשים הדליות ועליהם נופלים וגם

באור המלות

אמת המים: (ה) בשלחו. שלוח באילן מורה על התפשטות כמו שלוחותיך נטשו (ישעיה ט"ז): (ה—ו) סרעפתיו, פארתיו. כבר בארתי למעלה (י"ז ג') שסעיף וסרעף הם יוצאים באמצע האילן. ופארות הם בראש האילן כפאר ומגבעת סביב, וסגם שאומר שהחיות ילדו תחת הפאר, והעופות תחת הסרעפות, זה לרבותא שהפארות ארכו כ"כ עד שהגיעו מראש האילן עד למטה לארץ להיות צל לחיות שלמטה, כמ"ש ותארכנה פארותיו, והסרעפות רבו וע"כ ותלוננו שם העופות הרבים, כ"ז תפלגת המליצה: (ז) דליותיו. הם הענפים שבראש האילן המודלים יותר מדאי למעלה כנ"ל (י"ז ג'):

הם

הָיָה שָׁרְשׁוֹ אֶל־מַיִם רַבִּים׃ ח אֲרָזִים לֹא־עֲמָמֻהוּ בְּגַן־אֱלֹהִים בְּרוֹשִׁים לֹא דָמוּ אֶל־סְעַפֹּתָיו וְעַרְמֹנִים לֹא־הָיוּ כְּפֹארֹתָיו כָּל־עֵץ בְּגַן־אֱלֹהִים לֹא־דָמָה אֵלָיו בְּיָפְיוֹ׃ ט יָפֶה עֲשִׂיתִיו בְּרֹב דָּלִיּוֹתָיו וַיְקַנְאֻהוּ כָּל־עֲצֵי־עֵדֶן אֲשֶׁר בְּגַן הָאֱלֹהִים׃ י לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן אֲשֶׁר גָּבַהְתָּ בְּקוֹמָה וַיִּתֵּן צַמַּרְתּוֹ אֶל־בֵּין עֲבוֹתִים וְרָם לְבָבוֹ בְּגָבְהוֹ׃ יא וְאֶתְּנֵהוּ בְּיַד אֵיל

ת"א ארזים. כתובות ע"ג שבת ע"ו : עס"ש

רש"י

ענפים הנטוים לאורך לכל צד כמין דליות הכרם פישטרוי"לאש בלעז: (ח) לא עממהו. לא כהו תארו, כלומר לא היה בהם אחד נאה ממנו: בגן אלהים. כלומר בכל העולם: וערמנים. קשטינ"ש בלעז: (ט) כל עצי עדן. כלומר כל המלכים המשובחים: (י) יען אשר גבהת בקומה. כך אמרתי לאשור:

מצודת ציון

כמסה (במדבר יב): דליותיו. הענפים הרמים וכן לפנות דליותיו (לעיל יז): (ח) עממהו. ענין הסתר וכסוי וכן כל סתום לא עממוך (לעיל כח): בגן אלהים. על גן העדן יאמר: דמו. מלשון דמיון: (ט) ויקנאוהו. מל' קנאה: (יא) איל. ענין החזק כמו אילי גבורים (לקמן לב):

מצודת דוד

מים רבים ר"ל רמה ממשלתו וממשלת שריו בעבור מרבית השפע: (ח) ארזים לא עממהו. לא היו ארזים בגן אלהים שיסתירו ויכסו את הארז הזה כי הוא העולה על כולם ויותר נגלה ונראה מהם: ברושים. אילני ברוש לא היו דומים אל סעיפי הארז הזה: וערמנים. אילני ערמון לא היו כענפי הארז הזה: כל עץ. מאחר מיני העצים לא דמה וגו' ר"ל לא היה מלך בעולם גדול ממנו ושריו משלו יותר ממלכי האומות: (ט) יפה עשיתיו. את הארז הזה עשיתיו יפה בעבור מרבית הדליות אשר בו ולכן קנאו בו כל עצי עדן אשר הם בגן האלהים הנטועה בתוך העדן ר"ל היה מושל הרבה בעבור מרבית שריו שהיה ידם חזקה וכל מלכי האדמה נתקנאו בו: (י) כה אמר ה'. על מלך אשור: ויתן צמרתו. הסעיף העליון נותן אל בין הענפים העבותים שהוא דבר פאר: ורם לבבו. מאד נתגאה בעבור גבהו: (יא) ואתנהו.

מראה יחזקאל

באור המלות

(ח) עממהו. לא היו עמו, ממלת עם, וגם משתתף עם שם עם שמורה על הקיבוץ בבני אדם, אחריך בנימין בעממיך, והושאל אל העצים, לא היו לעם אחד: לא דמו, לא היו. כבר בארתי (ישעיה א' ט') שיש הבדל בין פעל דמה אל ובין היה שאחריו כ"ף, שהה' כאויב היה כן ממש, אבל דומה דודי לצבי, לא היה כצבי רק נדמה לו בקלות מרוצתו, וכזה תבין מ"ש בפנים: (יא) אל גוים. כמו ואת אילי הארץ

באור הענין

הם מכחישים גוף האילן, וע"כ מזמרים הדליות וחותכים אותם, אבל הוא נעשה יפה באורך דליותיו, כי אעפ"כ גדל גם האילן, יען שהיה שרשו על מים רבים, ר"ל שהגם שמלך חלוש כשיאריך מלכותו למרחוק לא יעמוד, כי צריך להוציא חיילותיו לחוץ ואינו בטוח ממרד בפנים, אבל הוא מרוב תקפו הגם שהתפשט למרחבי ארץ, היה מושרש וחזק במדינתו: (ח) ארזים, גדל כל כך עד שגם הארזים אשר בגן אלהים, שהם הארזים שנטע משעת ימי בראשית, לא היו עמו לעם אחד. ברושים הסעיפים הרכים שבו היו גדולים יותר מברוש שהוא אילן חזק אחר הארז (כמ"ש הילל ברוש כי נפל ארז) ולא לבד שלא היו כמוהם כי גם לא דמו אליהם אפי' בדמיון. וערמונים שגדלים ביופי מאד לא היו כפארתיו, הגם שנדמו אליהם בדמיון, לא היו כמוהם ממש, ומוסיף כל עץ בגן אלהים גם העצים שנטע ה' בגן עדן שנטע כל עץ נחמד למראה, ונעשו בתכלית היופי, לא דמה אליו בענין היופי, שנעלה על כולם. והמליצה שלא היה מלך תקיף ואדיר כמוהו מימי בראשית, וגם סעפותיו ופארותיו שהם שריו וגבוריו ועשיריו עלו על מלכי ארץ בממשלתם וגבורתם ועשרם, לא לבד בדור הזה כי גם העצים אשר הם עתה בגן אלהים, שהם מלכי ארץ הקודמים שהשכילו וספרו עליהם נפלאות מגבורתם וממשלתם וכחם לא דמו אליו: (ט) יפה עשיתיו, וע"י הדליות שהם הענפים הנגבהים ומודלים היה יפה מאד ונראה למרחוק עד שראוהו עצי עדן ונתקנאו בו על גודל מעלתו גם יתכן כאילו עצי עדן הנשמות הקדומים התעוררו עליו ונתקנאו על ממלכתו, והם הקרובים לאלהים שהשתדלו בתפלה ובהתחננים להפיל הארז הזה המתגאה שלא כדת, כי הוא חוץ מן הגן ושרשו וגופו במקום מטה, ר"ל האבות הקדושים והצדיקים התפללו עליו, והשרים העליונים עמדו לנגדו, עד ששמע אלהים, ובא קצו: (י) לכן כה אמר ה', קבל קנאת עצי עדן, וכה אמר אלי, יען אשר גבהת בקומה, (כמ"ש אפקד על פרי גודל לבב מלך אשור). אז שגבה בקומה ר"ל בכחו וגבורתו, כן ויתן צמרתו שהמלך שלו עלה על כולם, וע"י כ רם לבבו בגבהו שחשב שכחו מעצמו ושהוא נתן צמרתו אל בין עבותים (כמ"ש כי אמר בכח ידי עשיתי וכו'): (יא) ואתנהו ביד איל גוים, לכן מסר אותו

גּוֹיִם עָשׂוֹ יַעֲשֶׂה לוֹ כְּרִשְׁעוֹ גֵּרַשְׁתִּהוּ׃ יב וַיִּכְרְתֻהוּ זָרִים עָרִיצֵי גוֹיִם וַיִּטְּשֻׁהוּ אֶל־הֶהָרִים וּבְכָל־גֵּאָיוֹת נָפְלוּ דָלִיּוֹתָיו וַתִּשָּׁבַרְנָה פֹרֹאתָיו בְּכָל־אֲפִיקֵי הָאָרֶץ וַיֵּרְדוּ מִצִּלּוֹ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ וַיִּטְּשֻׁהוּ׃ יג עַל־מַפַּלְתּוֹ יִשְׁכְּנוּ כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם וְאֶל־פֹּרֹאתָיו הָיוּ כֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ יד לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִגְבְּהוּ בְקוֹמָתָם כָּל־עֲצֵי־מַיִם וְלֹא־יִתְּנוּ אֶת־צַמַּרְתָּם אֶל־בֵּין עֲבֹתִים וְלֹא־יַעַמְדוּ אֵלֵיהֶם בְּגָבְהָם כָּל־שֹׁתֵי מָיִם כִּי כֻלָּם נִתְּנוּ לַמָּוֶת

עמ"ש

רש"י

(יא) ביד אל גוים. ביד קשה שבגוים ביד נבוכדנצר ואחיו דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה: עשה יעשה לו. נבוכדנצר ככל רצוני: (יב) ויטשוהו. ויפילוהו לארץ כמו ויטש על המחנה (במדבר י"א): (יג) על מפלתו ישכנו וגו'. כתרגומו על מפלת קטילוהי: (יד) עצי מים. שהם רכים ואינם אלא שענפיהם רכים וארוכין מחמת לחלוחית המים אין להם לדמות עצמן לארזי עדן, כלומר לא היה לו להתגאות על ישראל

מצודת דוד

לכן נתתי אותו ביד התקיף שבאומות הוא נ"נ והוא עשה לו מה שבלבו ובעבור רשעו גרשתי אותו מן העולם ע"י נ"נ: (יב) ויכרתוהו. עמים נכרים חזקים שבאומות הם כרתו אותו ופזרו ענפיו: אל ההרים. על ההרים ובכל העמקים נפלו ענפיו והפארות שבורות בכל אפיקי הארץ במקום נפלם כי הם דרוסות ברגלי אדם: וירדו. לא ישבו עוד בצלו ועזבו אותו: (יג) על מפלתו. על הענפים שנפלו בארץ ישכנו העופות וחית השדה ר"ל בעבור שנתגאה ברוב ממשלתו נתתיו ביד נ"נ ואבד אותו ואת עמו מהם הלכו שבי ומהם נפלו בחרב ע"פ השדה והיו למאכל לעוף השמים ולחית הארץ ולא ימשול עוד בגוים ולא יהיו עוד נכנעים לו: (יד) למען וגו'. ר"ל המשפט הזה נעשה בו למען יקחו מוסר וכל העצים שותי המים לא יגבהו לגבה בעבור גודל קומתם: ולא יתנו. ר"ל לא יתגאו בעבור שצמרתם נתון אל בין עבותים: ולא יעמדו אליהם. ר"ל לא יהיה עמידה וקיום אל החזק אשר בהם בעבור גבהות העצים שותי המים והאומר בזה יראו כי יסור החוזק בעבור מרבית הגאוה ר"ל כל המלכים המושלים רבים המשפט יקחו מוסר ולא יתגאו עוד כי יראו שהגאוה מסיר החוזק: כי כלם. לפי שכולם מעומדים למות לרדת אל ארץ תחתית והוא הקבר

מצודת ציון

(יב) ויטשוהו. ענין פזור כמו וינטשו בלחי (שופטים טו): גאיות. מלשון גיא ועמק: אפיקי. כן יקראו המקומות הנגרים שם המים בחוזק כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכו): ויטשוהו. ענין עזיבה כמו והנה נטש אביך (ש"א י): (יד) אליהם. ענין חוזק כמו ואת אילי הארץ לקח (לעיל

מראה יחזקאל

באור הענין

ביד נבוכדנצר שהוא תקיף של הגוים והגוים חושבים אותו כאל, והוא יעשה לו כרשעו אשר ע"כ גרשתיהו מפני, ואיני משגיח עוד עליו, ויען שכבר נבא עליו ישעיה במליצה כזאת, הנה האדון ה' צבאות מסעף פארה במערצה וכו' והלבנון באדיר יפול, שדמהו ג"כ לארז אדיר, ואז נכרת ע"י ה' בעצמו, ובאדיר שהוא מלאך ה', אז עוד לא נגרש מפניו ועוד מלכותו קיימת, ועתה שכבר גרשתיו לא נתתיו ביד אל של מלאכי ה' רק ביד אל גוים והוא יעשה כרשעו כי גם הוא רשע כמוהו ויקום רשע על רשע, וכרשע יעשה לו: (יב) ויכרתהו הכשדים שהם עריצי גוים והזרים שמהם יכרתוהו ויטשוהו. הדליות הארוכים יפלו על ההרים ר"ל אילו וגדודיו יפלו בהרים במלחמה והפארות יפלו אל האפיקים ר"ל עשיריו ועמו יתפזרו באפיקים בגולה, ועמי הארץ שהיו חוסים בצלו ירדו מצלו ויטשוהו: (יג) על מפלתו, העופות והחיות לא יקננו ולא ילדו שם, רק ישכנו על מפלתו, שע"י מפלתו ישכנו בשכנה, ר"ל האיים הסוחרים לשם יעברו דרך שם למקומות אחרים, והגבורים ושרי העמים ומלכיהם יחלקו ארצו ביניהם: (יד) למען, וזה אזהרה אל מלכי מצרים ואשור (נגד מ"ש יען אשר גבהת בקומה) יזהרו כל עצי מים שלא יגבהו בקומתם, וידעו כי מימי השפע בא מה' הוא המשפיל אף מרומם. (ונגד מ"ש ויתן את צמרתו אל בין עבותים) אומר ולא יתנו את צמרתם ר"ל שמלכיהם לא יגבהו על מלכים אחרים, (ונגד מ"ש ורם לבבו בגבהו) אמר ולא יעמדו אליהם ר"ל האלים שלהם, (מלשון אל גוים) היינו מלכיהם שעשו את עצמם לבני אלים ואלהות, לא יעמדו בגבהם, שכל שותי מים היינו המקבלים השפע לא יגבהו בלבבם כבני אלים, כי כולם נתנו למות ר"ל שמתגאי האלהות היה נאחי, ושיהיה נעלה מהגבול התחתון, ושיהיה מעלה מבני אדם בעלי חומר, והם כולם נתנו למות ואינם אלהיים, אל ארץ תחתית, לא לשמים ומעל לככבי אל.

באור המלות

לקח, ועפ"י המליצה שהגוים מחזיקים אותו לאל: (יד) אליהם מלשון אל גוים:

אֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּית בְּתוֹךְ בְּנֵי אָדָם אֶל־יוֹרְדֵי בוֹר׃ טו כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם רִדְתּוֹ שְׁאֹלָה הֶאֱבַלְתִּי כִּסֵּתִי עָלָיו אֶת־תְּהוֹם וָאֶמְנַע נַהֲרוֹתֶיהָ וַיִּכָּלְאוּ מַיִם רַבִּים וָאַקְדִּר עָלָיו לְבָנוֹן וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה עָלָיו עֻלְפֶּה׃ טז מִקּוֹל מַפַּלְתּוֹ הִרְעַשְׁתִּי גוֹיִם בְּהוֹרִדִי אֹתוֹ שְׁאוֹלָה אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר וַיִּנָּחֲמוּ בְּאֶרֶץ תַּחְתִּית כָּל־עֲצֵי־עֵדֶן מִבְחַר וְטוֹב־לְבָנוֹן כָּל־שֹׁתֵי מָיִם׃ יז גַּם־הֵם אִתּוֹ

רש"י

ולא יעמדו עליהם: אל בין עבותים. לא יתגאו להשוות גבורתם שותי מים אל עבי עבותים: (טו) ביום רדתו שאולה. כשהפלתי את מלך אשור ביד איביו: האבלתי. על ידי אבלים רבים שהיו סמוכין עליו: כסתי עליו את תהום. כסיתי בשבילו את תהום שהיה רגיל להשקותו ולגדלו כמו שאמר למעלה תהום רוממתהו אותו היום כסיתיו שלא יעלה ויכבה את תבערתו, כלומר החלשתי את עוזריו: ואמנע נהרותיה. שהיו הולכין סביבות מטעה: ויכלאו מים רבים. שהיו מאריכין פארותיו כמו שאמר למעלה ותארכנה פארותיו ממים רבים: ואקדר. בשבילו לבנון: ואקדר. לשון שחרות: וכל עצי השדה. שהיו תעלותיה שלוחין אליהם כמו שאמר למעלה: עליו עלפה. בשבילו פסק לחלוחם כאדם שמתעלף ורוחו פורחת פשמי"ר בלע"ז: (טז) וינחמו בארץ תחתית. שאר יורדי גיהנם קבלו תנחומים אמרו אף זה כמונו: (יז) וזרועו ישבו בצלו.

מצודת ציון

יז): שותי מים. שהמים משקה אותם: (טו) שאולה. בור הקבר: האבלתי. מלשון אבלות: ויכלאו. ענין מאסר וכן כלוא ולא אצא (תהלים פח): ואקדיר. ענין שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ב): עולפה. ענין העדר הרגשה והלאות כמו בניך עלפו (ישעיה נא): (טז) הרעשתי. מלשון רעש ורעדה: שותי מים. ר"ל שהמים משקים אותם:

מצודת דוד

ולהיות בתוך שאר בני אדם דומה להם ולהוספת ביאור אמר אל יורדי בור וכאילו יאמר והואיל וכולם עומדים למיתה מה ענין להתגאות במרבית הממשלה והשפע: (טו) ביום רדתו. ביום שהורדתי את אשור אל בור הקבר האבלתי עליו הנהרים והתהום שהיה רגיל להשקותו כסתי עליו שק להתאבל עליו וזהו דרך משל: ואמנע. נהרות התהום שהיו משקים אותו מנעתי אותם לבל ימשכו הואיל ואין עוד צורך להם: ויכלאו וגו'. מי התהום נכלאו במקומם ולא יצאו עוד: ואקדר. עצי הלבנון נשחרו על מפלתו: עליו עולפה. בעבור מפלתו נתעלפה כל אחת מהעצים לגודל החרדה ולפי שהמשילו לארז אשר בעצי הלבנון התאבלו עליו ור"ל כל שריו וגבוריו התאבלו על מפלתו: (טז) מקול מפלתו. משמיעת קול מפלתו הרעשתי גוים כי חרדו שלא יקרה להם כמקרהו: בהורידי. בזה יפרש מה היא המפלה ואמר בעת הורידי אותו אל השאול עם שאר יורדי בור ודומה להם: וינחמו. בקבר קבלו תנחומין: כל עצי עדן וגו'. ר"ל המלכים והשרים שהיו מרוצים בשפע קבלו תנחומין על מיתתם בראותם שגם אשור נלקה כמוהם כי כן הדרך כשאדם רואה שהצרה הבאה עליו באה גם על גדולים ממנו תחשב לו לתנחומין: (יז) גם הם אתו. ר"ל התנחומין תהיה הואיל והם גם אתו ירדו שאולה אל שאר חללי חרב ולא רק הם לבדם כי

מראה יחזקאל

באור המלות

(טו) ואמנע נהרותיה ויכלאו מים רבים. יש הבדל בין פעל כלא, ובין פעלים, חדל מנע חשך, הנרדפים עמו, שכלא הוא בהכרח [ומשתתף עם כלא המורה על המאסר] והגשמים יורדים מן ההרים ונוטפים מים רבים אל הנהרים ומהם יתהוו נהרות, וצריך לכלוא המים נגד הטבע כמו ויכלא הגשם מן השמים, בל יגרו אל הנהרים וממילא ימנע

באור הענין

ובתוך בני אדם לא בתוך האלים והמלאכים, כי הולכים אל יורדי בור לקבר: (טו) כה אמר ה' הנה את נינוה כבש נבוכדנצר בשנה הראשונה למלכותו, ומאז התחיל לכבוש גוים רבים וכולם נתנו בידו עד שלבסוף כבש את מצרים והחריבה, וזה היה אחרית מלחמותיו, מצייר שביום שהחריב את אשור נגזר מה' להחריב את כל ממלכות הארץ שהיו תחלה כפופים תחת מלכות אשור, ומצייר שאז ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליו את תהום, אז נעשה התהום אבל, כמו שהאבל לא יצא לחוץ ומכסה ראשו, כן התהום כסה ה' פניו בל יצא עוד לחוץ להשקות העצים, ועי"כ ואמנע נהרותיה שהיה הולך סביבות מטעה, ויכלאו מים רבים כמ"ש ואת תעלותיה שלחה אל כל עצי השדה, ועי"כ ואקדיר עליו לבנון נעשה כל הלבנון קודר מרוב החום הבוער כי אין מים, וכל עצי השדה עליו עלפה מרוב הצמאון, כאדם המתעלף בחום ובצמא, ר"ל שאז נפסק השפע מכל המלכים שהיו חוסים בצל אשור, כי לא היה מי שיגין עליהם מחמת המציק: (טז—יז) (עתה מפרש הנמשל) מקול מפלתו הרעשתי גוים, כי מאז התחיל נבוכדנצר להרעיש הארץ ולהרגיז ממלכות, וינחמו בארץ תחתית כל עצי עדן, מצייר שהגוים שעל הארץ נתרעשו, ועצי עדן הם המלכים שמתו ע"י המחריב נחמו בארץ התחתית (עי' רש"י ורד"ק), ומפרש כי מבחר וטוב לבנון וכל שותי מים גם הם אתו ירדו שאולה

אל

יָרְדוּ שְׁאֹלָה אֶל־חַלְלֵי־חָרֶב וּזְרֹעוֹ יָשְׁבוּ בְצִלּוֹ בְּתוֹךְ גּוֹיִם׃ יח אֶל־מִי דָמִיתָ כָּכָה בְּכָבוֹד וּבְגֹדֶל בַּעֲצֵי־עֵדֶן וְהוּרַדְתָּ אֶת־עֲצֵי־עֵדֶן אֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּית בְּתוֹךְ עֲרֵלִים תִּשְׁכַּב אֶת־חַלְלֵי־חֶרֶב הוּא פַרְעֹה וְכָל־הֲמוֹנֹה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

לב א וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁנֵי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם שָׂא קִינָה עַל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כְּפִיר גּוֹיִם נִדְמֵיתָ

רש"י

ועוזריו אשר ישבו בצלו: (יח) אל מי דמית ככה. אתה פרעה אל מי מעצי עדן דמית שיהא ככה גדול כאשור בכבוד ובגודל והרי ראית שהורדתיו שאול ואף אתה והורדת עם עצי עדן עם שאר מלכים חזקים: אל ארץ תחתית. גיהנם:

לב (ב) כפיר גוים נדמית ואתה כתנים בימים. היה לך לרבוץ תוך יאוריך כמשפט הדגים ולא לצאת אל היבשה ונתגאית לבבך ונדמית בעצמך לכפיר השולט ביבשה ויצא לטרוף טרף: ותגח בנהרותיך. ותצא חוץ עם נהרותיך לשון גוחי מבטן (תהלים כב) כי יגיח ירדן (איוב מ) ואורב ישראל מגיח ממקומו (שופטים כ) לשון דבר הנובע ויוצא מגיח מסתרים: ותדלח. לשון עכירה: ברגליך.

מצודת דוד

כמוהו כמוהם: וזרועו. גם אנשי זרועו ועוזריו אשר ישבו בצלו והכו בו מבין תוך הגוים כולם ירדו שאולה: (יח) אל מי דמית. מוסב לתחלת הענין שאמר אל מול פרעה אל מי דמית בגדלך וכאומר הלא אשור היה גדול ממך ומה עלתה בו ואמר עתה אל מול פרעה אל מי דמית להיות ככה כמוהו בכבוד יתירה ובגודל רב בתוך עצי עדן וכאומר אף אם דמית לאשור שהיה הגדול מכולם הלא גם הוא נפל: והורדת. לכן גם אתה תורד אל הקבר עם עצי עדן הם שאר המלכים: בתוך ערלים. בתוך רשעים ודומה להם: תשכב. בקבר תשכב עם שאר חללי חרב ודומה להם: הוא פרעה. השוכב ההוא הוא פרעה וכל המון עמו:

לב (א) בשתי עשרה שנה. למלכות צדקיהו והוא שנה אחת אחר החורבן: (ב) כפיר גוים נדמית. מדמה היה בעצמך באתה מול הגוים ככפיר בעדרי צאן אבל לא כן הדבר כי אתה כתנים אשר בימים שאין כחו אלא במקום

מצודת ציון

(יז) וזרועו. ענין חוזק ר"ל עוזריו: (יח) ככה. כמו כן: ערלים. ערלי לב ר"ל רשעים:

לב (ב) אליו. כמו עליו בעי"ן: כפיר. הוא ארי בחור: נדמית. מלשון דמיון: כתנים. כמו כתנין והוא דג גדול בדמות נחש: ותגח. מלשון נגיחה והדחה בקרן או הוא ענין משיכה והוצאה כמו כי אתה גוחי מבטן (תהלים כב): ותדלח. ענין דריסה עם עכירת המים ודומה לו במקרא שלאחריו: ותרפוס. ענין דריכה ורמיסה כמו מעין

מראה יחזקאל

באור הענין

שמאז ירדו כל העצים לשאול, ר"ל נכבשו כל הממלכות ונחרב ארצם, וגם זרועו של אשור ר"ל עוזריו אשר ישבו בצלו בתוך גוים כולם ירדו שאולה ונעשו חללי חרב: (יח) אל מי דמית, עתה סיים דבריו מ"ש אל מי דמית בגדלך וכו' אל מי דמית, אם תדמה אל אשור, כי ככה בכבוד ובגדל בעצי עדן, שכמוהו אתה בכבוד וגודל בין עצי עדן, ר"ל המלכים שמאז והם בעדן (ככה) והורדת את עצי עדן אל ארץ תחתית א"כ גם בזה תדמה אל אשור שהרד עמו אל ארץ התחתית ועם כל עצי עדן, ושם תשכב בתוך ערלים, וכולם יכירו אותך ויאמרו הוא פרעה וכל המונו, כי תרד שם עם כל המונך. וזה שהתחיל אל מי דמית בגדלך, וכי רק בגדלך תדמה אל אשור הלא תדמה אליו בכל עניניו, וכמוהו תשכב בהמון רב בשאול, וכמוהו תהיה נרשם ביניהם, לאמר הוא פרעה וכל המונו, כמו שיתרשם אשור בשאול:

לב (ב) כפיר גוים נדמית ידמה את פרעה בגלד א' ככפיר, שהאריה בילדותו שנקרא כפיר לא יצא על טרפו חוץ ממעונתו, רק יטרוף את החיה הקרבה אל סוכתו, עד שהגיע להיות אריה שאז יצא עלי טרף חוץ מגבולו, ובזה יאמר שנדמה בעיני גוים ככפיר שאינו יוצא ממקומו כי לא היה דרכו לכבוש ארצות רחוקות ולהרגיז הארץ, ובכ"ז הזיק לכל שכניו, ובזה מדמהו לתנים בימים, כי המצרים היו מאמינים שהתנים הגדול שהוא הקראקאדיל קדוש ומושל במים, ושעת ילדה ברגליו את מי נהר נילוס, יגרשו מימי הנהרות כולם ויהי' סער באחתית המים ויהנשאו דכים ויגשמו ויעברו אל הנילוס ויתמלאון מימיו, ועי"ז יתחברון הנהרות כי יעשו מימיהם וירדו אל נחל מצרים, וזה

באור המלות

הנהרות מעלמם ב'עלפם. כמו תתעלפנה הבתולות בצמא (עמוס ח') ושם"א נוספת:

וְאַתָּה כַּתַּנִּים בַּיַּמִּים וַתָּגַח בְּנַהֲרוֹתֶיךָ וַתִּדְלַח־מַיִם בְּרַגְלֶיךָ וַתִּרְפֹּס נַהֲרוֹתָם: ג כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה וּפָרַשְׂתִּי עָלֶיךָ אֶת־רִשְׁתִּי בִּקְהַל עַמִּים רַבִּים וְהֶעֱלוּךָ בְּחֶרְמִי: ד וּנְטַשְׁתִּיךָ בָאָרֶץ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה אֲטִילֶךָ וְהִשְׁכַּנְתִּי עָלֶיךָ כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְהִשְׂבַּעְתִּי מִמְּךָ חַיַּת כָּל־הָאָרֶץ: ה וְנָתַתִּי אֶת־בְּשָׂרְךָ עַל־הֶהָרִים וּמִלֵּאתִי הַגֵּאָיוֹת רָמוּתֶךָ: ו וְהִשְׁקֵיתִי אֶרֶץ צָפָתְךָ מִדָּמְךָ

רש"י

רגלים לא היו לך ועשיתי לך רגלים כחיות הארץ לעבור מימי ארצות ולרפוס נהרותם, והדוגמא בתרגום יונתן ואגחתא במשרייתך ואזעתא עממיא בסומכוותא ואחריבתא מדינתהון: (ג) בחרמי. לשון מצודה והרבה יש במקרא יגורהו בחרמו (חבקוק א) מצודים וחרמים (קהלת ז): (ה) ומלאתי הגאיות רמותך. השלכתיך במו רמה בים (שמות טו). ויש אומרים רמותך לשון רימה כמו וירם תולעים ויבאש (שם טז): (ו) והשקיתי ארץ צפתך. ארץ אשר אתה צף בה על פני מימי יאוריך כמו (איכה ג) צפו מים על ראשי, (מלכים ב ו) ויצף הברזל, אותה הארץ אשקה מדמך: צפתך. טונפרוק"מנט בלעז: על ההרים.

מצודת ציון

נרפש (משלי כה): (ג) בחרמי. ענין רשת כמו משטח חרמים (לעיל כו): (ד) ונטשתיך. ענין פזור כמו וינטשו בלחי (שופטים טו): אטילך. ענין השלכה כמו ויטילו את הכלים (יונה א): והשכנתי. ענין חניה: והשבעתי. מלשון שביעה: (ה) הגאיות. מל' גיא ועמק: רמותך. מלשון רוממות וגאוה: (ו) צפתך. ענין שטיית המים ממעל כמו צפו מים (איכה ג): ואפיקים. הם המקומות שהמים נגרים ושוטפים בחוזק כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכו):

מצודת דוד

בתוך המים ומיד כשעולה ליבשה הוא מת כן אין לך כח אלא בארצך: ותגח בנהרותיך. לפי שהמשילו לתנין אמר בנהרותיך ר"ל בארצך תרים קרן לנגוח ולהתחזק אי במקומך תוכל למשוך ולנצח ולא במקום זולת: ותדלח מים ברגליך. תוכל לדרוך במים ולעכור אותם ותוכל לרמוס הנהרות הנמשכים מן המים אבל אין לך כח ביבשה וכפל הדבר במ"ש: (ג) ופרשתי וגו'. כאומר מעתה לא תמשול גם שם כי אפרוש עליך רשתי עם קהל עמים רבים שהם יעלו אותך מן המים בתוך הרשת אשר פרשתי עליך ר"ל נ"נ יביא את הכשדים והם יאבדו אותך בארצך: (ד) ונטשתיך. אפזר אותך בארץ ואשליך אותך ע"פ השדה כי תפול במלחמה ותהיה למאכל לעוף השמים ולחית הארץ: (ה) על ההרים. כי העופות והחיות ישאום שמה לאכלה: רמותך. הרוממות שהיה לך יהיה מושלך בעמקים ר"ל עוד לא תתגאה בהיותך מושלך כפגר מובס בתוך העמקים: ארץ צפתך. הארץ שמי היאור צפים עליה להשקותה הנה אז אשקה אותה מדמך וכ"כ יתרבה הדם עד שהלך גם על ההרים: ואפיקים.

מראה יחזקאל

באור המלות

(ב) ותגח. נגזר משם גחון, שתשכב על גחונך, וכן כי אתה גוחי מבטן (תהלים כ"ב), כגיחו מרחם יצא (איוב ל"ח), שהילד הקטן ילך על גחונו, וכן חולי וגוחי בת ציון (מיכה ד') שתשכבי על גחונך כיולדה, והארב מגיח ממקומו (שופטים כ') הלכו על גחונם בל יראום, כי יגיח ירדן (איוב מ') יקחנו אל גחונו: ותדלח. הוא שמעכיר המים ומבלבלם: ותרפס. היא הרמיסה בקרקע המים שמעלה רפש וטיט, ומשתתף עם מ"ש ושארה ברגלה רפסה (דניאל ז') ועם רפש בשי"ן ימנית: (ג) רשתי, חרמי. ברשת צדים דגים רבים בפעם א', ועז"א רשתי בקהל עמים רבים: והחרם. מחרים הדג הגדול, כמו והכיתי את כל הארץ חרם, ועמ"ש חבקוק (א'): (ה) רמותך. מענין רימה ותולעה, וידוע שמשקלי השמות משתנים: (ו) צפתך. כמו צפו מים על ראשי ושרשו צוף:

באור הענין

(ב) ואתה כתנים בימים ותגח בנהרותיך, ר"ל שתשכב על גחונך, וברגליך תדלח המים בנהרותיך שהוא נהר נילוס, ובזה תרפוס נהרותם של הגוים (ואמר כתנים בימים כי המצריים האמינו שהאליל המושל על הים י"ל מלחמה עם האליל המושל על הנילוס, אבל אתה כתנים המושל גם בימים, ותדלח נהרותיך, וירעשו מים) והנמשל שהגם שנדמית ביבשה לכפיר שאינו יוצא חוץ מגבולו, אבל בימים ובמים עשית היזק גדול, כי כבש את כל העמים אשר על יד נהר פרת ועל שפת הים, ומשך השפע אליו וכולם היו לו למס עובד, ורפס נהרותם ושפעם: (ג) כה אמר ה', ועי"כ ופרשתי עליך רשתי ברשת פורשים על פני כל המים לעכב הדגים ממהלכם וצריך לזה אנשים רבים, אבל הדג הגדול לא יעלוהו ברשת רק במקום שמתעכב ישליכו עליו חרב שהוא מין מוקש המחריב אותו וממיתו, ז"ש והעלוך בחרמי, והיינו שע"י תחבולות יוציאוהו מארצו ללכת למלחמה לקראת מלך בבל ואתו קהל עמים רבים: (ד) ונטשתיך ויהיה כדוגמת הדג שמת כשבא ליבשה, ר"ל שם אעזוב אותך ותמות מעצמך, והפול על פני השדה, והשכנתי כמשל הדג הגדול שפלטו המים וניתן לאכלה לעוף ולחיה, היינו שכולם יבוזו אלו: (ה) ונתתי מצייר שהעופות יעלו את בשרו על ההרים, והגאיות יהיו מלאים מן הרמה שלו: (ו) והשקיתי, ע"י שיצוף הדם שלך אל ההרים יהיה הדם רב כ"כ עד שאשקה בכל

אֶל־הֶהָרִים וַאֲפִקִים יִמָּלְאוּן מִמֶּךָּ׃ ז וְכִסֵּיתִי בְכַבּוֹתְךָ שָׁמַיִם
וְהִקְדַּרְתִּי אֶת־כֹּכְבֵיהֶם שֶׁמֶשׁ בֶּעָנָן אֲכַסֶּנּוּ וְיָרֵחַ לֹא־יָאִיר אוֹרוֹ׃
ח כָּל־מְאוֹרֵי אוֹר בַּשָּׁמַיִם אַקְדִּירֵם עָלֶיךָ וְנָתַתִּי חֹשֶׁךְ עַל־
אַרְצְךָ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ ט וְהִכְעַסְתִּי לֵב עַמִּים רַבִּים בַּהֲבִיאִי
שִׁבְרְךָ בַּגּוֹיִם עַל־אֲרָצוֹת אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתָּם׃ י וַהֲשִׁמּוֹתִי עָלֶיךָ
עַמִּים רַבִּים וּמַלְכֵיהֶם יִשְׂעֲרוּ עָלֶיךָ שַׂעַר בְּעוֹפְפִי חַרְבִּי עַל־
פְּנֵיהֶם וְחָרְדוּ לִרְגָעִים אִישׁ לְנַפְשׁוֹ בְּיוֹם מַפַּלְתֶּךָ׃ יא כִּי כֹה

רש"י

שנבוהין שבה: ואפיקים. רוויי"ש בלעז: (ז) וכסיתי בכבותך שמים. כשתכבה שבערתך יעלה העשן ויכסה השמים ויחשיך המאורות, כלומר כל שומעי שמעך יתאבלו וישתוממו כי ידאגו איש לנפשו לאמר גם עלינו יעמוד המשחית: (ח) כל מאורי אור בשמים. שרים של מעלה מליצך: (ט) והכעסתי לב. כלומר יכנז ויחרד לבם: בהביאי שברך. בהוליכי שבויי קרבך לבני עממיא: (י) והשמותי. לשון תמהון:

מצודת דוד

מקומות המים ימלאו מדמי ההרוגים שבך: והמים תהפך לדם: (ז) וכסיתי וגו'. כי כשמכבים נר המאיר הוא מעלה עשן ולפי גודל הנר כן הוא מרבית העשן והמשיל את פרעה בגודל הצלחתו לנר גדול ולכן אמר כשתכבה אותך יעלה עשן רב ויכסה השמים עם העשן: והקדרתי וגו'. הוא ע"ד הסגנון מרוב הצרה הבאה עליו כי העומד בצרה דומה לו כל העולם כחושך: (ח) כל מאורי אור. כל הכוכבים המאירים אשר בשמים אעשה חושך למולך: (ט) והכעסתי. דרך האדם לכעוס בעצמו כשבאה לו צער: בהביאי. הכעס הזה יהיה כאשר ישמעו שבר מלכך בארצות הגוים הרחוקים אשר לא ידעתם: (י) והשמותי. אשמים על מפלתך עמים רבים: ישערו וגו'. ר"ל בעבורך יחרדו כמו מרוח סערה: בעופפי. בעת תעופף חרבי על פניהם ר"ל בעת יחלוף נ"כ דרך ארצם כי הוא יקרא חרב ה': וחרדו לרגעים. בכל רגע יוסיפו בחרדה: איש לנפשו. כל אחד יחרד בעבור נפשו ביום מפלתך כי יפחד שלא תעבור החרב גם עליו:

מצודת ציון

(ז) בכבותך. מל' כבוי: והקדרתי. ענין שחרות וחושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב'): (י) והשמותי. ענין תמהון: ישערו. מל' רוח סערה: בעופפי. מלשון עפיפה:

מראה יחזקאל

באור הענין

הארץ. ויותר מזה שיתרבה באפיקי מים ואפיקים יהיו מלאים מן הדם השוטף כמים רבים, וכ"ז מצייר המפלה הראשונה שנפל חוץ לארצו (כמ"ש למעלה כ"ט ונתתי אחים בלחייך ונטשתיך המדברה ומ' זכמו שפירשתי שם): (ז) וכסיתי עתה מצייר המפלה השניה שהיה לו בארצו (שנבא ע"ז שם פסוק ח') ומצייר זה כאילו בכבות אורו יכוסו שמים, וזה ע"פ האמונה שהאמינו המצרים שהאור והכוכב שלהם המושל בשמים, הוא ראש המאורות ומלך הכוכבים, ולא יכבה אורו לעולם, ועת יאפילנו ענן, שזה משל אלהם שהאור הגדול מתחיל לכהות ולהיות כבה יעלה ענן גדול ויכסה כל מאורות השמים, (וזה נמשך להם על שהשמים בהירים תמיד במצרים ואין שם ענן ומטר לעולם) ועת יכובה האור לגמרי ויהיה חשך במצרים יחשכו כל מאורי אור בשמים. וכפי דמיונם אמר וכסיתי בכבותך שמים, וזה משל על החורבן הראשון שהיה בארץ מצרים כי"ל שאז נכבה אורם קצת, ויצא ענן ואד ועגן והקדרו הכוכבים עד שנתכסה השמש והירח ולא האירו לממה. וזה מליצה שכן גם לממה ספו תמו כל עוזרי מצרים וכמה תומות האם: (ח) כל אח"כ יכובה האור לגמרי ואז כל מאורי אור בשמים אקדירם עליך, שלא נגד שיכוסו בענן לממה כי גם יקדרו בשמים ולא ימצא אורם אף למעלה, ועי"כ ונתתי חשך על ארצך לא כמו בעת הענן שעדיין נמצא קצת אור, רק יהיה חשך לגמרי, ועז"א בשמים אקדירם, שהוא קדרות גמור גם בשרשם, וזה משל על החורבן האחרון שהיה במצרים שהיה חשך גמור והאור היה להפך אפלה וחורבן עולם שממה (כנ"ל ל"ב פסוק י'): (ט) והכעסתי, אז אכעיס לב עמים רבים כי בלכתו משם שנף גוים רבים מסביב. ויש הבדל בין עם ובין גוי, שגוים הם הפתותים, ועמים יש מלך, והתלה כעסו עמים שי"ל מלך, ע"י ששבר מצרים התפשט לגוים הפתותים שהיו תחת מצרים ונפלו ונחרבה ארצם, ומשם התפשט גם על ארצות אשר לא ידעתם שנפלו חיל כשדים גם למרחוק: (י) והשמותי, אח"כ אשומם גם עמים רבים (שהעמים י"ל מלך) ומלכיהם ישערו עליך שער, לא בעם פנימי בלב. רק שער ושממה, בעופפי חרבי על פניהם, כי החרב של ה' (שהוא מלך בבל שהוא חרב ה') יעוף גם על פניהם, ויחרדו בכל רגע איש לנפשו בל תגיע הרעה אליו: (יא) כי כה

באור המלות

(ט) עמים, גוים. ההבדל התבאר ישעיה (א' ד'): גוים, אומות, ההבדל מבואר למעלה (ל' ה'):

אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה חֶרֶב מֶלֶךְ־בָּבֶל תְּבוֹאֶךָ׃ יב בְּחַרְבוֹת גִּבּוֹרִים אַפִּיל הֲמוֹנֶךָ עָרִיצֵי גוֹיִם כֻּלָּם וְשָׁדְדוּ אֶת־גְּאוֹן מִצְרַיִם וְנִשְׁמַד כָּל־הֲמוֹנָהּ׃ יג וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־כָּל־בְּהֶמְתָּהּ מֵעַל מַיִם רַבִּים וְלֹא תִדְלָחֵם רֶגֶל־אָדָם עוֹד וּפַרְסוֹת בְּהֵמָה לֹא תִדְלָחֵם׃ יד אָז אַשְׁקִיעַ מֵימֵיהֶם וְנַהֲרוֹתָם כַּשֶּׁמֶן אוֹלִיךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ טו בְּתִתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה וּנְשַׁמָּה אֶרֶץ מִמְּלֹאָהּ בְּהַכּוֹתִי אֶת־כָּל־יוֹשְׁבֵי בָהּ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ טז קִינָה הִיא וְקוֹנְנוּהָ בְּנוֹת הַגּוֹיִם תְּקוֹנֵנָּה אוֹתָהּ עַל־מִצְרַיִם וְעַל־כָּל־הֲמוֹנָהּ תְּקוֹנֵנָּה אוֹתָהּ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ יז וַיְהִי

ת"א ונפשׁ׳ אם. גימן כ"ו׃

רש"י

כשופפי חרבי על פניהם. לשון עוף פורח בשלחי עליך חיל שלוחי דרך ארצם: וחרדו לרגעים. לשברים שן גם עליהם יבא השבר, ל"א לשון רגע ממש כן תפרו מנהם: איש לנפשו. כל אחד על עצמו שויימ"וימאם בלעז: (יג) מעל מים. של שאר מדינות שהיית עוכרם: (יד) אשקיע מימיהם. שלא תעכרם רגל בהמה ישקע הטיט ויסיו המים צלולין ונקיים כשמן המזוקק: (טו) ארץ ממלואה. ארץ

מצודת ציון

ופיזהם ולשון שאלה יאמר על ההעברה: (יב) בחרבות. ל׳ חרב: המונך. המון עמך: עריצי. ענין חוזק: ושדדו. ענין עושק: (יג) תדלחם. ענין רמיסה עם העכירה: ופרסות. כן יקראו הנעלים שברגלי הבהמות: (יד) אשקיע. ענין נפילת הדבר בעומק כמו ושקעה כיאור מצרים (עמוס ט): (טו) ונשמה. מלשון שממון וכפל הדבר על הפלגת השממון: (טז) בנות. ענין עדה כמו בת בבל (תהלים

מצודת דוד

(יא) תבואך. תבוא עליך ואל גוזל מצרים יאמר: (יב) בחרבות גבורים. הם הכשדים כולם כי הבאים עליך יהיו החזקים שבגוים: את גאון מצרים. את ממשלת מצרים: (יג) והאבדתי וגו׳, כי האויב יקחם ולא ילכו עוד על המים הרבים לשתות מימיו כהיותם רועים על העשבים הגדלים בשפת המים: ולא תדלחם. עוד לא ידרכו במים לעכור אותם עכורים לא רגל אדם ולא פרסות בהמה כי תכרית הכל: (יד) אז אשקיע. כאלא ימצא שם מי לעכור את המים אז אשקיע מימיהם כי

פרסה והטיט יפלו לקרקעית המים ואז אמשוך נהרותם להיותם צלולים מבלי עכירות כמו שמן הצלול: (טו) בתתי. זה יהיה בעת אתן את ארץ מצרים להיות שממה וחזר ומפרש הארץ תהיה שממה וריקנית מהבריות הממלאים אותה בעת אכה כל היושבים בה: וידעו. אז ידעו שאני ה׳ הנאמן לשלם גמול: (טז) קינה היא. הנבואה הזאת היא קינה ולכן קונני הקינה הזאת ואמן בנות הגוים תקוננה אותה: על מצרים. כאומר אל תקננו הקינה הזאת על חורבן ארצות אחרות כ"א

מראה באור הענין יחזקאל

אמר ה׳ עתה פי׳ הנמשל, שאמר חרב מלך בבל תבואך שזה הנמשל של המליצה הראשונה שמלך בבל בא עליו והוא חוץ לארצו והרג חיילותיו, אח"כ. (יב) בהרבות גבורים אפיל המונך הוא מה שאח"כ בא למצרים והרגו המון רב, ואח"כ ושדדו את גאון מצרים ונשמד כל המונה הוא החורבן האחרון שנשמדו כולם: (יג) והאבדתי, ואז היתה שממה ארבעים שנה, ושיאמר שיש חרב. ורגל אדם ובהמה לא עבר בארצם (כנ"ל סי׳ כ"ט), ולא יהיה מי שידלח הנהר לא התנים מבפנים, ואף לא רגל אדם ובהמה מבחוץ, ועי"כ ילכו כל הנהרות בהשקט ולא ירפשו מימיהם ע"י סער הגלים (כנ"ל פסוק ב׳): (יד) אז אשקיע מימיהם של כל הנהרות, ונהרותם כשמן אוליך ההולך בהשקט ונקי מכל עפר והתערובות והוא משל על שמצרים לא יקחו עוד שפע של האומות שכניו: (טו) בתתי וזה יהיה עת אתן את ארץ מצרים שממה ונשמה שהוא בחורבן האחרון: (טז) קינה היא מכל זה יעשו קינה, ועל המפלה הראשונה שנפלו חוץ לארצם אמר קינה היא וקוננוה, יעשו קינה מן הכפיר והתנים בימים, ויקוננו על התנים שהושלך למדבר, ועל המפלה השניה שבאו כשדים לארצם אמר בנות הגוים תקוננה אותה, כי אז נפלו גוים רבים עמו כל עוזרי מצרים וסומכיו, והיתה קינה כללית, ואז קוננו הקינה על כוכבים ושמש וירח שנתכסו בענן ע"י שנכסה המאור הגדול, ועל החורבן השלישי שנחרבה כל מצרים והיתה למדבר שממה אמר על מצרים ועל כל המונה תקוננה אותה כי אז נחרבה מצרים וכל ההמון, והיה חורבן כללי, ואז קוננו שנקדרו כל מאורות השמים ונתן חשך אפלה על ארץ מצרים, בענין שדברים האלה התחלקו ע׳ קינות, א] קוננו בני ארץ מצרים, ב] קוננו בנות הגוים על מפלתם עם מצרים, ג] קוננו על מצרים

בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יח בֶּן־אָדָם נְהֵה עַל־הֲמוֹן מִצְרַיִם וְהוֹרִדֵהוּ אוֹתָהּ וּבְנוֹת גּוֹיִם אַדִּרִם אֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר׃ יט מִמִּי נָעָמְתָּ רְדָה וְהָשְׁכְּבָה אֶת־עֲרֵלִים׃ כ בְּתוֹךְ חַלְלֵי־חֶרֶב יִפֹּלוּ חֶרֶב נִתָּנָה מָשְׁכוּ אוֹתָהּ וְכָל־הֲמוֹנֶיהָ׃ כא יְדַבְּרוּ־לוֹ אֵלֵי גִבּוֹרִים מִתּוֹךְ שְׁאוֹל אֶת־עֹזְרָיו יָרְדוּ שָׁכְבוּ הָעֲרֵלִים

רש"י

שהיא עתה ממולאה מכל טוב : (יח) נהה. בכה וקונן : והורדהו אותה ובנות וגו'. שהנבא עליו ועל כל עכו"ם שירדו לבאר שחת, כאן הראה הקב"ה ליחזקאל שכל מכחישי התורה יורדין לגיהנם : (יט) ממי נעמת. כלום נעמת משאר הערלים אף אתה רדה לבור והשכבה אותם : (כ) חרב נתנה. לחרב נתנה מצרים : (כא) ידברו לו. ידברו עליו ועל עוזריו : אלי גבורים מתוך שאול. סרס המקרא ודרשהו ידברו לו את עוזריו עם עוזריו כלומר גם על עוזריו אתו ידברו אילי גבורים שבשאול וככה יאמרו עליהם

מצודת דוד

על מצרים לבדה כי היא מיוחדת לה לפי יחוריה : (יז) בשתי עשרה שנה. למלכות צדקיהו וזאת שנה אחת אחר החורבן : בחמשה עשר לחודש. היא הנזכר למעלה בשני עשר חדש : (יח) נהה. אמור נהי וקינה על המון מצרים : והורדהו. ר"ל אמור בספורי הקינה ביחד והסורדה תהיה אל ארץ תחתית האמור בסוף המקרא : אותה : ר"ל היא תרד ראשונה ואח"כ ירדו גוים אדירים והסורדה תהיה אל ארץ תחתית הוא הקבר להיות שם עם יורדי בור אשר מעולם ויאמר על המלחמה הגדולה אשר תהיה לעתיד בימי המשיח : (יט) ממי נעמת. על פרעה יאמר שבו מתחיל הסורדה ממי נעמת ר"ל וכי אתה נעים וחביב מן כל הנופלים בחרב מלחמה ולכן גם אתה רדה אל הקבר ושכב עם הרשעים ערלי לב כמותך : (כ) בתוך. אנשי מצרים יפלו בתוך שאר חללי חרב ודומה להם וכפל הדבר רבות פעמים כדרך מליצת הנבואה : חרב נתנה. עדת מצרים תהיה נתונה לחרב ואתם ההורגים משכו אותה וכל המון עמה אל החרב : (כא) ידברו לו. ר"ל החזקים שבגבורי פרעה כשיהיו בשאול ידברו משם אל פרעה עם עוזריו הנה כבר ירדו אל הבור ושכבו שמה

מצודת ציון

(יח) נהה. מל' נהי ויללה : אדירים. חזקים : (יט) נעמת. מלשון נעים ונחמד : ערלים. ערלי לב וכן ת"י רשיעיא : (כא) אלי. ענין חוזק כמו ואיל גוים

מראה יחזקאל

באור הענין

פלמה, אבל גם זה קוננו בנות הגוים כי מצרים כלו נאבדו ולא היה מהמון מצרים מי שיקונן רק יתר העמים קוננו עליהם : (יז) בחמשה עשר לחדש היינו לחדש שנים עשר הנזכר למעלה שכבר נבא בא' לחדש ובט"ו באתהו נבואה שנית, ונבואה זו עלומה מאד ולא נודע מה רצה בה, וכבר העיר המהרי"א ופי' שהיא נבואה עתידה על אחרית הימים בימי גוג ומגוג שאז יתאספו כל הגוים על ירושלים, וכן האמת, רק שבשעתו בענין גוג ומגוג אייו מסכים עמו ודרכי משונה מדרכו ולכן אפרש לפי דרכי, הנה בעת קץ, אחר שכבר ישבו ישראל על אדמת ישראל, עתידים האומות להתאסף ולכבוש את ירושלים, ויבא גוג נשיא משך ותובל מארצות הצפון והמערב, שהם הערלים הנקראים אדום, ומשך ותובל הם מבני יפת הגרים באירופא כמ"ש היוסיפון ושם אמר כי פרס כוש ופוט אתם וכן בית תוגרמה שהם כולם נמולים מחזיקים בדת ישמעאלים, והם יתאספו עם בני אדום לכבוש הארץ מיד ישראל, אבל בבואם יעשה ביניהם מהומה וילחמו איש באחיו היינו אדום וישמעאל ילחמו זה בזה, מפני שאמונתם מפורדת, ושם ישפוט ה' אתם בחרב ובדם, כמו שנתבאר שם ובזכריה י"ד, ע"ז ספר כאן איך כולם ילכו לאבדון, וחשב תחלה מצרים ואשור ועילם שהם מחזיקי דת ישמעאל, והם נמולים היום, ואחר כך חשב משך ותובל ואדום ומלכים ונסיכי צפון שכולם הם ערלים, וביניהם תהיה המלחמה, ותחלה תהיה עקר המפלה במצרים שהם קרובים לא"י והם יבואו בראש ויפלו, ויבואו האשורים והפרסיים לנקום נקמתם ויפלו כולם שני הצדדים ומז"א. (יח) נהה על המון מצרים והורדהו, מצייר שמצרים איננו רוצה לירד אל הבור כי לא בא בשביל כך להלחם עם אדום, אבל אתה נהה עליו והורידהו בעל כרחו, ואחריו ירדו בנות גוים אדרם מבני אדום שהם אדירים, וכן עוזרי מצרים אשור ועילם: (יט) ממי נעמת, אומר ממי אתה נעים ותאמר יותר שאינך רוצה לרדת, רדה והשכבה את ערלים (השר), (כ) בתוך חללי חרב יפלו. כי גם הם יפולו עמך במלחמה שתהיה ביניכם שכב עמם יחד. חרב נתנה, אמר אבל חרב הנתונה ימשכו אותה עם כל המוניה החללי חרב הנזכר ימשכו אל הבור את החרב שניתנה ואת המונים היינו בני אדום שהם נתנו בחרב והתחילו במלחמה ימשכו אחריך לבור : (כא) ידברו לו, כן ידברו אל שאול בשבילי. את עוזריו

באור המלות

(כ) חרב נתנה משכו אותה. את החרב, ונא הכינוי עם גוף הפעול, כמו ותראהו את הילד : (כא) ידברו לו. כל

חללי חרב׃ כב שם אשור וכל־קהלה סביבותיו קברתיו כלם חללים הנפלים בחרב׃ כג אשר נתנו קברתיה בירכתי־בור ויהי קהלה סביבות קברתה כלם חללים נפלים בחרב אשר־נתנו חתית בארץ חיים׃ כד שם עילם וכל־המונה סביבות קברתה כלם חללים הנפלים בחרב אשר־ירדו ערלים ׀ אל־ארץ תחתיות אשר נתנו חתיתם בארץ חיים וישאו כלמתם את־יורדי בור׃ כה בתוך חללים נתנו

רש"י

ירדו שכבו הערלים וגו', כל זו ולו ולהם ואף המסומכין לדבור אינם אלא לשון על: (כב) שם אשור. בגיהנם: סביבותיו. בתוך שאול: קברתיו. מוכנין כי משם לא יצא לנוח בקברו: (כג) בירכתי בור. בעמקי בור בתוך עמקו: ויהי קהלה. בתוך שאול סביבות קבורתה: אשר נתנו חתית. אשר נתנו שבר

מצודת ציון

(נפיל נא): (כג) בירכתי. ענין סוף ואחרית כמו ולירכתי המשכן ימה (שמות כו): חתית. ענין שבר כמו חתתה קשתותם (ירמיה נא): (כד) וישאו. מל' משא וסבל:

מצודת דוד

הרשעים ערלי לב שהיו חללי חרב וכאילו הם יספרו שהלא הם כולם בשאול והוא ענין מליצה: (כב) שם אשור. במקום המלחמה ההיא יפול גם אשור וכל קהלה: סביבות קברותיו. סביבות קברות המון מצרים יהיו קברות קהל אשור ר"ל סמוך להם: כלם חללים. כל הקברים ההם יהיו החללים הנופלים בחרב ולא מת מי מהם מיתת עצמו: (כג) אשר נתנו וגו'. ר"ל אשר בעבור זה שיהיו חללי חרב לכן נתנו קברותיהם בסוף עומק הבור כי כן הדרך לקבור חללי חרב מלחמה בעבור חפירה גדולה ועמוקה ומשליכים את כולם לתחתית הבור משא"כ איש יחידי המת על מטתו שהדרך הוא לקברו ממעל ולא בעומק רב ובזה יגרם אמריו לומר איך יהיה מהאפשר שיהיו כולם סביבות מצרים הלא רבים ימותו במלחמה ואיך יהיו כולם סמוכים למצרים ואמר לפי שיהיו כולם מתי חרב לא ירבו קברים: ויהי קהלה. ר"ל לכן יהיה כל קהלה סביבות קברתה של מצרים כי כלם יהיו חללים בחרב ולא מת מי על מטתו ולכן לא ירבו קברים: אשר נתנו חתית. רלה לומר וזה יבא להם בגמול שנתנו שבר ומחיתה רבה בא"י הקרויה ארץ חיים (ע"ש שבה יחיו המתים בזמן התחיה) וזהו כי אשור הגלה עשרת השבטים ולכן יקבלו גמולם משלם: (כד) שם עילם. במקום המלחמה ההיא יפול גם עילם וכל המון עמה: סביבות קבורתה. סביבות קברות מצרים יהיה קברות עילם: כלם חללים. כל מהיהם יהיו חללים הנופלים בחרב וא"כ יקברו רבים בקבר אחד ויהיו סמוכים לקברות מצרים: אשר ירדו. ר"ל על כי ירדו אל ארץ תחתיות בהיותם ערלי לב ולא שבו קודם שנהרגו: אשר נתנו. בזה יגרם במה היו ערלי לב ומה הרשיעו ואמר על אשר נתנו שבר ומחיתה בארץ חיים כי גם עילם בא לעזרה לנ"נ לצור על ירושלים כמ"ש ועילם נשא אשפה (ישעיה כב): וישאו. ולכן ישאו גם המה את הכלימה הראויה להם ולהיות נאבדים בחרב עם שאר יורדי בור שנפלו בחרב: (כה) בתוך חללים. בתוך שאר חללי חרב יתנו לה משכב להיות דומה להם כמה שם ה כל המונה סביבותיו של מצרים בקברותיה כי כל הרשעים ההם יהיו חללי חרב ורבים יקברו בקבר אחד ויהיו כולם סמוכים לקברות מצרים: כי נתן. על ה

מראה יחזקאל

באור המלות

דבור שאחריו למ"ד סיומו כשכולו, כמו שיפד רש"י ז"ל: אשר ירדו עם עזרי פרעה שישכבו את הערב אל הכאוב אני. גבורים:

באור הענין

היינו שיהרגו את בני אדום, והאלים ידברו לו לאמר ירדו שכבו הערלים והם חללי חרב, (עתה יספר מי הם העוזרים) ? (כב) שם אשור וכל קהלה שהם יעזרו למצרים, אבל כבר הוכנו קברתיו סביבותיו כי כולם חללים הנפלים בחרב כי גם הם יפלו והוכן קברות למו: (כג) אשר נתנו כבר מקדם נתן קברות אשור והקברות הם עתה בירכתי בור כי הם קברות קדומים שנפלו סביב לירושלים בימי חזקיה, ועתה ויהי קהלה סביבות קבורתה של מצרים, ר"ל שנקהלו לנקום נקמת מצרים והם כלם חללים נפלים בחרב מפני אשר נתנו חתית בארץ חיים מפני שהגלו את עשרת השבטים והרעו תמיד לישראל לכן בא העת להעניהם במקום הרשע שמם המשפט: (כד) שם עילם וגם עילם שהם פרס ומדי יבואו סביבות קברתה של מצרים להנקם נקמתם והם ג"כ כלם חללים הנפלים בחרב על ידי אשר ירדו ערלים אל ארץ תחתיות ע"י שעילם יהרגו הרבה מן הערלים שיהרגו אותם בהשגחתו להעניהם על שנתנו חתיתם בארץ חיים והחריבו בית שני והרעו לישראל, וכ"כ ישאו כלמתם את יורדי בור (ויפלו במה) ונסבה ע שעל ידי עילם ירדו פרלים שהם הרגו אותם ר"ז יהיו בני עילם חללים נופלים בחרב כי יבואו עמים אחרים מבני אדום לנקום נקמת אחיהם: (כה) בתוך החללים של הערלים שנהרגו נתנו משכב לה לעילם בכל המונה וקברתיה יהיו סביבותיו פרעה, ומפרש מי הם החללים ? כלם ערלים חללי חרב הם החללים של הערלים שהם חללי

מִשְׁכָּב לָהּ בְּכָל־הֲמוֹנָהּ סְבִיבוֹתָיו קִבְרֹתֶהָ כֻּלָּם עֲרֵלִים חַלְלֵי־חֶרֶב כִּי נִתַּן חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים וַיִּשְׂאוּ כְלִמָּתָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר בְּתוֹךְ חֲלָלִים נִתָּן׃ כו שָׁם מֶשֶׁךְ תֻּבַל וְכָל־הֲמוֹנָהּ סְבִיבוֹתָיו קִבְרוֹתֶיהָ כֻּלָּם עֲרֵלִים מְחֻלְלֵי חֶרֶב כִּי־נָתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים׃ כז וְלֹא יִשְׁכְּבוּ אֶת־גִּבּוֹרִים נֹפְלִים מֵעֲרֵלִים אֲשֶׁר יָרְדוּ־שְׁאוֹל בִּכְלֵי־מִלְחַמְתָּם וַיִּתְּנוּ אֶת־חַרְבוֹתָם תַּחַת רָאשֵׁיהֶם וַתְּהִי עֲוֺנֹתָם עַל־עַצְמוֹתָם כִּי־חִתִּית גִּבּוֹרִים בְּאֶרֶץ חַיִּים׃ כח וְאַתָּה בְּתוֹךְ עֲרֵלִים תִּשָּׁבַר וְתִשְׁכַּב אֶת־חַלְלֵי־חָרֶב׃ כט שָׁמָּה אֱדוֹם מְלָכֶיהָ וְכָל־נְשִׂיאֶיהָ אֲשֶׁר־נִתְּנוּ

חב׳ בפתח

רש״י

בארץ ישראל: (ה) נתנו משכב לה. לעילם: (כו) מחללי. כמו הרוגי: (כז) ולא ישכבו. אלה הנזכרים עם גבורים שמתו מיתת עצמם כי נופלין וגרועים יהיו מערלים אשר מתו מיתת עצמם וירדו בכלי מלחמתם שאול: ויתנו. קובריהם את חרבותם תחת ראשיהם לסימן להודיע כי לא בלטה בהם חרב: ותהי עונותם על עצמותם. לא נחסר מעונם כלום שלא כפרה עליהם חרב הריגה שלא נהרגו ומה הוא העון כי חתית הגבורים ההם היתה בארץ חיים: (כח) ואתה בתוך ערלים.

מצודת דוד / מצודת ציון

גם בהיותם בארץ חיים לכן ישאו הכלימה הראויה להם עם (כו) מחללי. מלשון חלל והרג: (כז) נופלים. על המיתה אשר יורדי בור אשר כל א׳ מהם היה נתון בתוך חללי חרב בהפירה עמוקה ורחבה ונפל הדבר וכדרך המליצה: (כו) שם משך תובל. במקום המלחמה ההיא יפלו גם משך ותובל: וכל המונה. המון כל אחת מהן: סביבותיו. סביבות קברות מצרים יהיה קברות כל אחת מהן: כלם ערלים. כי הרשעים ההם יהיו חללי חרב ולכן יקברו רבים בחפירה אחת ויהיו כולם סמוכים לקברות מצרים: כי נתנו. בזה יפרש במה הרשיעו ואמר על אשר נתנו שברם בארץ חיים כי גם הם יחכן שעזרו להשיב הבא על ישראל או בימי אשור או בחורבן הבית הראשון או בשני: (כז) לא ישכבו. חללי האומות ההם לא ישכבו בקבר עם הגבורים מערלי הלבב הנופלים במיתת עצמם אשר ירדו אל השאול עם כלי מלחמתם ר״ל שקברו אותם עם כלי מלחמתם והמקבריה נתנו את חרבותם תחת ראשיהם לכבוד ולתפארה. (כי כן היה דרכם לעשות כזאת להודיע שרגיל היה ללכת במלחמה ומת מיתת עצמו ולא נס וגו׳) ורצה לומר החללים ההם לא ישכבו עמהם ולא ידמו להם בדבר הכבוד הזה: ותהי עונותם. כאומר אבל בדבר אחד מהם גרועים מחללי חרב כי הם כבר קבלו עונש מה על עונם הואיל ונהרגו בחרב אבל אלו לא קבלו עדיין עונש כלל וכל עונותם המה על עצמותם ונכונים הם לקבל עונש בעונות ישכבו העצמות: כי חתית. כאומר ומה הם העונות אשר הגבורים ההם נתנו שבר בארץ חיים: (כח) ואתה. אל מול פרעה יאמר אבל אתה תשבר בתוך ערלי הלבב כאלו אשר העונות ישכבו עצמותם וגם תשכב עם חללי חרב ולא תקבל הכבוד שקבלו הם כי תענש בשני המשפטים כי מאוד הרעות לעשות ויתר מכולם: (כט) שמה אדום. במקום מלחמה ההיא יפול גם אדום ומלכיה וכל

מראה יחזקאל

באור הענין — באור המלות

חרב על שנתן חתיתם בארץ חיים והחריבו את בהמ״ק, וישאו כלמתם ר״ל ועילם ישאו הכלימה מה שבתוך חללים נתן שנתן בין חללי הערלים שהם טמאים בעיניהם (וזמ״ש חז״ל עתידה פרס שתפול ביד אדום בנאמר שם לא ישכבו לעירי הגאן, ואמרו עתידה אדום שתפול ביד פרס, ופניהם אמת): (כו) שם משך תובל עתה מפרט מי הם הערלים שעמהם ילחמו מצרים ואשור ועילם? הם משך תובל וכל המונה שהם הי׳ גוג נשיא ראש משך ותובל וקברותיה של המוגה הם ג״כ סביבותיה והם כלם ערלים והם מחללי חרב על כי נתנו חתיתם בארץ חיים והרעו לישראל: (כז) ולא והם לא ישכבו ביחד את הגבורים הנפלים מערלים אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם, כי כן הוא הכבוד אצל מלכי הערלים לתפארת גבוריהם שנפלו במלחמה וכלי מלחמתם בידם ותחת ראשיהם, כי ישכבו ביחד עם הישמעאלים אויביהם, ותהי עונותם על עצמותם שלא יתכפר להם ע״י כלות בשרם כי עוד ישאר עונש על עצמותיהם הנשארים אחרי כלות הבשר של כי חתית גבורים היה בארץ חיים לכן יענשו: (כח) ואתה פרעה בתוך ערלים תשבר בין הערלים שהם משך תובל, ועמהם תשכב כי אח״כ יפלו גם הם ויקברו עמם; (כט) שמה אדום את״כ

(כו) מחללי, פעול מבנין הדגוש ונפל הדגש, כמו מטועני חרב:

בִגְבוּרָתָם אֶת־חַלְלֵי־חָרֶב הֵמָּה אֶת־עֲרֵלִים יִשְׁכָּבוּ וְאֶת־יֹרְדֵי בוֹר׃ ל שָׁמָּה נְסִיכֵי צָפוֹן כֻּלָּם וְכָל־צִדֹנִי אֲשֶׁר־יָרְדוּ אֶת־חֲלָלִים בְּחִתִּיתָם מִגְּבוּרָתָם בּוֹשִׁים וַיִּשְׁכְּבוּ עֲרֵלִים אֶת־חַלְלֵי־חֶרֶב וַיִּשְׂאוּ כְלִמָּתָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר׃ לא אוֹתָם יִרְאֶה פַרְעֹה וְנִחַם עַל־כָּל־הֲמוֹנֹה חַלְלֵי־חֶרֶב פַּרְעֹה וְכָל־חֵילוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ לב כִּי־נָתַתִּי אֶת־חִתִּיתוֹ בְּאֶרֶץ חַיִּים וְהֻשְׁכַּב בְּתוֹךְ עֲרֵלִים אֶת־חַלְלֵי־חֶרֶב פַּרְעֹה וְכָל־הֲמוֹנֹה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃

לג א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־עַמְּךָ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶרֶץ כִּי־אָבִיא עָלֶיהָ חָרֶב

הג' רפה חתיתי קרי

רש"י

לפרעה הוא אומר: את חללי חרב. ולא עם המתים מיתת עצמם: (ל) בחתיתם מגבורתם בושים. באתכנושהון מגברתהון בהתהון: (לב) כי נתתי את חתיתי בארץ חיים. כי אתן אני את מוראי בארץ ישראל ולא תהיה עוד חתת אדם בה:

מצודת ציון

ארכותם. מלשון הלל: (ל) נסיכי. ענין נשיאים כמו נסיכי סיחון (יהושע יג): צדוני. כמו צדונים: (לא) ונחם. מלשון תנחומין: חילו. צבאות עמו:

מצודת דוד

ואמר: שררה ונפלה המ"ס: אשר נתנו בגבורתם. ר"ל עם כל גבורתם מה עם אשר חללי חרב ודומה להם ולא הועיל להם הגבורה: המה. ר"ל גם המה ישכבו עם ערלים לבד באלו ועם אשר יורדי בור שמתו מיתת עצמם אשר לעונות המה עדיין על עצמותם ומעותדים לקבל גמול כי גם הם הרעו לעשות:

(ל) שמה נסיכי צפון. במקום המלחמה ההיא יפלו גם נסיכי צפון כולם איש לא נעדר וגם כל אנשי צידון אשר ירדו לקבר עם אשר החללים ודומה להם: בחתיתם. בעת שישברו יתביישו מגבורתם אשר לא הועיל להם להנצל מיד החרב ולפי שהיו מפורסמים בגבורה אמר כן: וישכבו ערלים. ערלי הלבב האלו ישכבו עם אשר חללי חרב ודומה להם וישאו הכלימה הראוי להם עם אשר יורדי בור מחללי החרב אשר יקברו בבזיון בחפירה אחת רבים מהם: (לא) אותם. כל החללים האלה יראה פרעה ויהיה לו תנחומין על כל המון עמו כי כן הדרך כשרואה אדם אשר הצרה הבאה עליו באה גם על אחרים תחשב לו לתנחומין: חללי חרב. בזה יפרש על מה יהיה התנחומין ואמר על כי היו חללי חרב פרעה וכל חילו: (לב) כי נתתי. כי אני אתן את דברי בארץ חיים. ר"ל בגזירתי היה השבירה בארץ חיים כי בא"י תהיה המלחמה ההיא לקבל שם הגמול במקום הרשע שם המשפט: והושכב. וגם הוא יהיה מושכב בתוך אשר ערלי הלבב עם אשר חללי חרב ומי הוא המושכב פרעה וכל המון עמו:

לג (ב) כי אביא. אמר אביא לפי שהכל בא בגזירת המקום: חרב. ר"ל אנשי חרב: ונתנו אותו. ימנו אותו להיות צופה

מראה באור הענין יחזקאל

יבואו שמה אדום ומלכיה והם ילחמו שנית בגבורה רבה, ויתנו בגבורתם את חללי חרב, והמה את ערלים ישכבו שהם יקברו לבד עם הערלים לא את הישמעאלים הנמולים (וכפי הנראה ילחמו שלשה האחרונים הנחשבים פה נגד שלשה הראשונים מצרים עם משך תובל, ואשור ילחם עם אדום, ועילם עם נסיכי צפון, ובאשור לא נזכר שנקבר עם ערלים כי הערלים של אדום ומלכיה יקברו מופרדים בפ"ע והם ילחמו בגבורה רבה, ואמרו חז"ל שלשה מלחמות עתיד גוג ומגוג לעשות, כפי הנראה הוציאו את מפה, שחשב שלשה כנגד שלשה): (ל) שמה נסיכי צפון. אח"כ יתעוררו נסיכי צפון וצדני, והם יוכו מן מחנה עילם והם לא ילחמו בגבורה נמרצה וז"ש אשר ירדו את חללים בחתיתם, שהראו חתת ומורא ועי"כ מגבורתם בושים וישכבו ערלים את חללי חרב של מחנה עילם כמ"ש בתוך חללים נתנו משכב לה וישאו כלמתם את יורדי בור כי נלחמו שלא בגבורה: (לא) אותם יראה פרעה ויהיה לו נחמה על המונה שנפל כי יאמרו שהם חללי חרב פרעה כי יתיחס כל המלחמה והנצחון על שמו על שהוא התחיל במלחמה: (לב) כי נתתי את חתיתי בארץ חיים זאת יהיה ע"י שאני נתתי חתיתי ומוראי בארץ חיים כמ"ש והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים. ועי"כ והשכב פרעה וכל המונו ישאר מושכב בתוך ערלים עם חללי חרב הנזכרים:

לג (ב) ארץ כי אביא עליה חרב, יש שני מיני צופים, א] צופה במעמידים לראות אם האויב בא לעיר, ב] אשר שכבר בא האויב מעמידים צופה לראות ולעיין על מחנה האויב ולהזהיר

וְלָקְחוּ עַם־הָאָרֶץ אִישׁ אֶחָד מִקְצֵיהֶם וְנָתְנוּ אֹתוֹ לָהֶם לְצֹפֶה׃ ג וְרָאָה אֶת־הַחֶרֶב בָּאָה עַל־הָאָרֶץ וְתָקַע בַּשּׁוֹפָר וְהִזְהִיר אֶת־הָעָם׃ ד וְשָׁמַע הַשֹּׁמֵעַ אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר וְלֹא נִזְהָר וַתָּבוֹא חֶרֶב וַתִּקָּחֵהוּ דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה׃ ס ה אֵת קוֹל הַשּׁוֹפָר שָׁמַע וְלֹא נִזְהָר דָּמוֹ בּוֹ יִהְיֶה וְהוּא נִזְהָר נַפְשׁוֹ מִלֵּט׃ ו וְהַצֹּפֶה כִּי־יִרְאֶה אֶת־הַחֶרֶב בָּאָה וְלֹא־תָקַע בַּשּׁוֹפָר

רש"י

לג (ב) לצופה. גאיט"א בלעז: **(ג) וראה את החרב.** שמה הגייסות: **(ד) דמו בראשו יהיה.** עון מיתתו ידרש מיד עצמו שפשע בנפשו: **(ה) והוא נזהר נפשו מלט.** אם נזהר היה

מצודת דוד

נראות אם קרבו לבוא העירה: **(ג) וראה.** וכאשר ראה שהחרב בא ותקע אז בשופר להיות לסימן והזהיר בזה את העם להיות נשמרים מן החרב: **(ד) ולא נזהר.** לא קבל האזהרה להיות נשמר ובעבור זה לקחו החרב והרגו: **דמו בראשו.** ר"ל עון מיתתו על עצמו אבל אין להאשים את הצופה כי הוא עשה את שלו: **(ה) את קול השופר שמע.** כי הלא שמע את קול השופר המזהיר והוא לא קבל האזהרה ולא נשמר לכן עון מיתתו עליו: **והוא.** אבל אם היה הוא נזהר באזהרת השופר והיה נשמר היה מלט נפשו והאומר הוא"ו והיה בידו למלט נפשו ולא מלט לכן מקבל עונש על מה שהפקיר נפשו: **(ו) והצפה.** אבל הצופה אשר ראה את החרב באה ולא תקע בשופר להזהיר את העם וא"כ לא

מצודת ציון

לג (ב) מקציהם. ת"י מבוניהון: **לצופה.** ענין הבטה

מראה יחזקאל

באור הענין

להזהיר את העם שישמרו א"ע מן הצד שמשם יערוך מלחמה וישליך חצים ואבני קלע אל העיר, ויש ג' הבדלים ביניהם, א] שהצופים שמעמידים לראות אם יבא איזה אויב, מעמידים צופים רבים בכל צד, משא"כ הצופה שמעמידים אחר שבא האויב מעמידים רק צופה אחד, שיעיין על מעשה האויב ומערכתו, ב] הצופים שיראו אם בא האויב מעמידים אנשים הדיוטים, אבל הצופה שיעמוד לראות על מערכת האויב שכבר בא, צריך להיות אחד משרי הצבא היודע תכסיסי מלחמה, ויודע להזהיר את העם ממקום הסכנה, ג] הצופים הראשונים יעמיד המלך או שר הצבא, כדי שאם ירגישו ביאת האויב יודיעו לצבא המלחמה שיצא לקראתו לקרב, אבל הצופה השני אם בא האויב יעמידו העם כולו, כדי שבעת שיראה שהאויב ידו רמה ושיכבוש את העיר יודיע אל העם כדי שישמרו להמלט על נפשם, ח"ש ארץ כי אביא עליה חרב, אם כבר בא החרב ואז א"צ להעמיד צופים רבים לראות אם בא החרב, רק אז יקחו עם הארץ כי הם יעמידו הצופה, ורק איש אחד, והאיש הוא מקציהם ר"ל אחד מקציני העם העומד בראשם, ונתנו אותו להם לצופה, שעקר מה שצופה הוא בעבורם, להזהירם בעת הסכנה, לעמוד על נפשם, ואז. **(ג) וראה,** אם יראה שהחרב באה על הארץ דהיינו שהאויב מנצח וכובש העיר, ואז יתקע בשופר להזהיר את העם שימהרו לברוח: **(ד) ושמע** ר"ל כי היה בענין השופר שני ענינים, א] יש סימנים בתקיעת השופר שכל מבין הסימנים יודע איך יעשה ובאיזה צד יברח או איך יגיל, ועז"א ושמע השומע את קול השופר ר"ל מי ששומע ומבין סימני התקיעות והאותות שהקול מורה עליהם ולא נזהר דמו בראשו יהיה הוא מתחייב בנפשו, ב] שאף מי שאינו יודע אותות השופר וסימניו, עכ"פ. **(ה) את קול השופר שמע** והיה לו להזהר ולברוח. וגם היה בענין השופר ענין שני מוסרי, שקול השופר הוא מעורר לתשובה והיו מכריזים על הצרות שישובו העם מעונותיהם, וע"ז הלך אמר את קול השופר שמע ולא נזהר לשוב בתשובה דמו בו יהיה ר"ל בפנימיותו מה שלא תקן נפשו עכ"פ ע"י תשובה, שאם היה נזהר נפשו מלט היה ממלט נשמתו מאי שתם: **(ו) והצופה** אבל אם הצופה לא הזהיר ע"י תקיעת שופר הגם שהאיש בעונו נלקח מ"מ אדרוש

באור המלות

(ב) מקציהם. הוא איש העומד בקצה העדה, כמו וישלחו מקצותם אנשים בני חיל (שופטים י"ח ב') ומזה שם קצין, וכן בספרי בהעלותך (סי' פ"ה) ר"ש בן מנסיא אומר ותאכל בקצה המחנה במוקצין שבהם בגדולים שבהם, וכה"א וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין. ובב"ק (דף נב) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים אלו הנכפלים בשמות, ובאמת מצאנו שבא על הקצה האי הגרוע, ויעש כהני במות מקצות העם (מ"א י"ב), וגם עמ"ש ומקצה אחיו, ועל בקצה המחנה יש דעה במדרש ובספרי שהם מכוון על הקצה הגרוע, אולם פה שאמר שיעמידו צופה את השפל שבעם בודאי כוון על העומד בקצה המעלה. ומ"ש מקציהם ע"פ השימוש ונחסר הדגש שאחריו: **(ד) דמו בראשו יהיה.** לשון זה לא מצאנו רק גבי מיתת סקילה, ובא תמיד דמיו בלשון רבים (כמ"ש טעם הדבר בס' התו"ה קדושים סי' ק"ג), ועל שמתחייב בנפשו יאמר תמיד דמו בראשו, ולכן מוכרח לפרש עם דמך בסוכך היה, ר"ל שאין לו כפרה, כי לא פטרו מעונש ואשמת דמו נשאר בו לא ימחה: **(ה) השמע אם**

והעם לא־נזהר ותבוא חרב ותקח מהם נפש הוא בעונו נלקח ודמו מיד־הצפה אדרש: ז ואתה בן־אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אתם ממני: ח באמרי לרשע רשע מות תמות ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש: ט ואתה כי־הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא־שב מדרכו הוא בעונו ימות ואתה נפשך הצלת: י ואתה בן־אדם אמר אל־בית ישראל כן אמרתם לאמר כי־פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה:

קמץ בז"ק

רש"י

במלם: (ז) צפה נתתיך. כאותו הצופה הניתן להזהיר שלא תאבד נפש כן נתתיך להזהיר את ישראל: (י) כן אמרתם. לפיכך אין אתם מצפים לשוב כסבורין אתם שלא תועיל לכם תשובה:

מצודת ציון

ורצים: (י) נמקים. מל' המקה והמסה:

מצודת דוד

היה העם נזהר להיות נשמר: הוא בעונו נלקח. ר"ל עם כי בודאי הומת בגמול עונו כ"א לא היה בו עון לא היה בא ביד החרב ללקחו עכ"ז אדרוש דמו מיד הצופה לענוש אותו על אשר לא הזהיר ובאם התקלה על ידו הואיל ובטחו עליו והוא מנע האזהרה: (ז) צפה נתתיך. נתתי אותך להיות כצופה לישראל וכאשר תשמע מפי הפורענות המיועדת לבוא הזהיר אותם בשמי: (ח) באמרי. ר"ל לכן באמרי אל הרשע אתה רשע הנה מות תמות ואתה לא דברת את זאת להזהיר את הרשע לשוב מדרכו עם כי הרשע ההוא ימות בעונו מ"מ אבקש דמו מידך כי אולי היה נזהר אם הזהרתו: (ט) ואתה. אבל אם אתה הזהרת את הרשע להיות נזהר מדרכו לשוב ממנה והוא לא שב מדרכו: הוא בעונו ימות. כאומר וכי מפני אזהרתך מת הלא בעונו ימות וא"כ אין דבר רע בא מן האזהרה אבל בא ממנה דבר טוב כי אתה הצלת נפשך על ידה כי אם לא הזהרתו היה עליך עונש על המנעה כי אולי היה נזהר אם הזהרתו: (י) כן־אמרתם. זאת אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו הם עלינו. ר"ל באמת עשינו פשעים וחטאים: ובם. ובגמולם אנו נמקים בגלות ולא על הנס ואיך אפשר שנחיה ר"ל להיות גאולים מן הנמקה כי לא האמינו שהתשובה מועלת

מראה יחזקאל

באור המלות

קול השופר, את קול השופר שמע. הראשון מלשון הכנס, והשני מלשון שמיעה: (ח) ודמו מידך אבקש. ולמעלה (פסוק ו') דמו מיד הצופה אדרש, ויש הבדל בין דרישה ובקשה שאחריהם מלת מיד, כדרישה היא להענישו, כמו מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם, והבקשה היא בקשת התשלומין כדבר שנכנס לערבון עליו, כמו אנכי אערבנו מידי תבקשנו, ור"ל את הנכנס בעלב בעד הנפשות שמסרתים בידך להשגיח עליהם, וכן הפה למעלה (סי' ג') לשון בקשה מיד השפט: (י) פשעינו וחטאתינו. הפשעים הם המרדים, והחטאות הם הנעשים בסבת התאוה, לא מצד המרד כמ"ש בכ"מ:

באור הענין

דמו מיד הצופה, אם במה שלא הזהיר מן האויב, ואם לפי המוסר מה שלא עורר לתשובה שעי"כ היו נגולים: (ז) ואתה בא"ר הנמשל, אתה הצופה העומד מצד בני ישראל לתקן עניניהם ושמעת מפי דבר גזרה שגזרתי עליהם שאז החרב בא בודאי, תזהיר אותם ממני שישובו בתשובה וימלטו מן הגזרה: (ח) באמרי לרשע, הגם שגזרתי עליו הדין למיתה, הלא אמרתי רשע מות תמות, שימות יען שהוא רשע, וא"כ אם יעשה תשובה ויהיה צדיק לא ימות, וא"כ אם לא דברתי להזהיר רשע מדרכו אז תגרום לו היזק בשתים, א] שימות בעונו, ב] שהוא רשע ימות, שימות רשע בלא תשובה, וע"כ דמו מידך אבקש: (ט) ואתה כי הזהרת ולא שב, תרויח בשתים, א] הוא בעונו ימות, לא אמר הוא רשע בעונו ימות, כי עכ"פ ישים לב קרוב למיתה ויעשה תשובה ותהיה מיתתו כפרה, ב] שאתה את נפשך הצלת: (י) כן אמרתם לאמר, ר"ל שהם אומרים שאין מועיל להם תשובה מצד שני טעמים, א] שידמו מצות ה' ואזהרותיו כמלך שגוזר גזרות על עבדיו והם עברו על פקודותיו, שהם חייבים, אם מצד שמרדו במלך, אם מצד שקלקלו את מלאכתו, ועל שניהם אין מועיל התשובה והרעה, ו"ש שאתם אומרים כי פשעינו עלינו שמרדנו במלכו של עולם, ועוד שחטאתינו עלינו שהם המעשים עצמם שקלקלנו מלאכתו ועבודתו, ואיך יועיל תשובה. זאת שנית בהסקף ע"מ המגמה והאהבות באו לתועלתנו כדמיון הרופא המצוה על החולה, שכן באו לטהר ולקדש את נפשותינו, ואם עבר החולה על דברי הרופא עד שהוא נימק בחליו מה יועיל לו החרטה והתשובה, וכזה ככר נימק בחליו

ועז"ס

יא אמר אליהם חי אני נאם אדני יהוה אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל: יב ואתה בן אדם אמר אל בני עמך צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו וצדיק לא יוכל לחיות בה ביום חטאתו: יג באמרי לצדיק חיה יחיה והוא בטח על צדקתו ועשה עול כל צדקתו לא תזכרנה

ת"א צדקת הצדיק. קידושין מ': ורשעת הרשע. שם: | צדקתיו קרי

רש"י

(יב) להיות בה. בצדקתו: (יג) לא תזכרנה. להצילו מליענש על עבירה א':

מצודת דוד

וכאילו אמרה כזה הואיל וכן הוא נתמיד בפשעים וכאשר אבדנו אבדנו: (יא) חי אני. הריני נשבע אם חפצי במיתת הרשע כי חפצי שישוב מדרכו הרעה למען יחיה. ר"ל אין כוונתי בהבאת העונש להתנקם בו כאילו הייתי חפץ במיתתו אלא הכוונה הוא לעוררו לשוב מדרכו הרעה למען יחיה ולכן שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בהמנעכם מן התשובה: (יב) צדקת הצדיק. הצדקה שעשה הצדיק מאז לא תציל אותו מן העונש הראוי לבוא עליו ביום פשעו כ"א ענש יענש: ורשעת הרשע. וכן רשעת הרשע שעשה מאז לא יהיה לו למכשול להמנע ממנו הטובה הראויה לבוא עליו ביום שובו מרשעו: וצדיק. אבל הצדיק לא יוכל לחיות בעבור דבר הרשע ביום שיחטא רצה לומר דבר הרשע מאשר ממנו שהיה ביום חטאתו עם שאין מאשר חוי הרשע ביום שובו וכאומר עם כי שניהם עשו רשע ופשע עם כל זה מזה מאשר שהיה ומזה אין מאשר כי הכל תלוי בזמן ההוה: (יג) באמרי לצדיק. רצה לומר לכן באמרי על הצדיק שיחיה והוא בטח על הצדקה שעשה וישוב לעשות עול בחשבו שהמקום יכפר לו על העול בעבור שעשה הצדקה מימים רבים: כל צדקותיו. הנה כל הצדקות שעשה מאז לא תזכרנה לו להגן עליו מן המיתה אבל ימות בגמול העול אשר עשה:

מראה יחזקאל

באור הענין

ועז"א ובם אנחנו נמקים, וא"כ ואיך נחיה ע"י תלונה ותשובה ושמיעת קול השופר: (יא) אמר אליהם, משיב להם בשבועה על שני טענות אלה, על הראשון אומר שציווי ה' לא ידמו לצווי ב"ו שאם יעברו על פקודתו רוצה לענוש ולהנקם מן החוטא ולהמיתו דוקא, אבל ה' כל חפצו בתקנת בריותיו ולהחיותם, וגם כשחטאו וגזר עליהם עונש אין תכלית העונש כדי להעניש ולהנקם, רק כדי שע"י העונש ישים על לבו לשוב ולתקן מעשיו להבא, וגם אם יגזור מיתה על הרשע אין תכליתו מות הרשע, רק תכליתו שעי"כ יראה רשע אחר וישים על לבו לשוב. וז"ש אם אחפץ במות הרשע זה אינו החפץ והתכלית המכוון, כי אם תכליתו הוא בשוב רשע אחר מדרכו ע"י יראת העונש וחיה, וא"כ חפץ ה' הוא חיי הרשע ולא מותו, וכשיתקן מעשיו להבא חיו יחיה, ואם מצד השני שנמקתם ואתם נמקים ע"י מעשיכם שובו שובו מדרכיכם הרעים, ע"י שתשובו תשובו לאלהיכם ותתקדשו ותרפאו מחלייכם, ולמה תמותו הלא יש לכם רפואה: (יב) ואתה בן אדם אמר אל בני עמך, שתם הודיע להם שאין ה' מביט על מעשים הקודמים בין לטוב בין לרע, רק על מעשים של עתה, עד שצדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו, ר"ל שאינו דומה כב"ו שאם יחטא לפניו עבד שהיה לפניו תמיד בטובה יזכור צדקותיו הקודמים וימחול לו, ובהפך מי שהרשיע לפניו תמיד אף שישוב מדרכו לא יועיל, כי ישמור איבתו בלבו להעניש, לא כן אצל ה', עת ימרוד הצדיק בו בפשע אז צדקתו הקודמת לא תצילנו והרשע השב מרשעו לא יכשל ברשעתו הקודמת, כי נמחל לו וכאילו לא היה מכשול בדרכו כלל, וצדיק לא יוכל להיות בה ביום חטאתו, ר"ל שהגם שבאם יחטא הצדיק בחטא שוגג לא בפשע תועיל לו רשעת הרשע, ר"ל שאז יצרפו מעשיו נגד מעשה הרשע החוטא בפשע וזדון ויצא צדיק לערכו אבל אחרי שהרשע שב בתשובה והצדיק עשה חטא שוגג לא יהיה צדיק בערך הרשע ולא יזכה נגד מעשה הרשע הקודמים, כי אז יביטו על מעשה הרשע והצדיק של עתה, שהרשע שב בתשובה והוא צדיק, והצדיק חוטא. וההפך הדבר שהצדיק לא יחיה בסבת מעשה הרשע: (יג) באמרי לצדיק, עתה פי' הדבר איך לא תועיל צדקת הצדיק ביום פשעו, הוא אם אני אמרתי לו חיה יחיה בשהוא כולו זכאי, והוא בטח על צדקתו ועשה עול, שחשב שמצד שי"ל צדקות ומעשים טובים מרובים יוכל לעשות עול ולא יזיק לו, וכענין שאמר שלמה אני ארבה ולא אסור, וא"כ הצדקות שלו הוא סבה אשר

באור המלות

(יא) במות הרשע כי אם בשוב רשע. כבר יעדתי באילת השחר (כלל קלה) שהשם הנשנה יורה שאינו השם הראשון, ור"ל בשוב רשע אחר: (יב) פשעו, רשעו, חטאתו. הפשע הוא המרד (כנ"ל י') ויצדק על הצדיק שמורד, לא כן הרשע

וּבְעַוְלוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה בּוֹ יָמוּת׃ יד וּבְאָמְרִי לָרָשָׁע מוֹת תָּמוּת וְשָׁב מֵחַטָּאתוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ טו חֲבֹל יָשִׁיב רָשָׁע גְּזֵלָה יְשַׁלֵּם בְּחֻקּוֹת הַחַיִּים הָלַךְ לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת עָוֶל חָיוֹ יִחְיֶה לֹא יָמוּת׃ טז כָּל־חַטֹּאתָו אֲשֶׁר חָטָא לֹא תִזָּכַרְנָה לוֹ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עָשָׂה חָיוֹ יִחְיֶה׃ יז וְאָמְרוּ בְּנֵי עַמְּךָ לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי וְהֵמָּה דַּרְכָּם לֹא־יִתָּכֵן׃ יח בְּשׁוּב־צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל וּמֵת בָּהֶם׃ יט וּבְשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עֲלֵיהֶם הוּא יִחְיֶה׃ כ וַאֲמַרְתֶּם לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי

ת"א חבל ישיב, קמא ס': ובשוב רשע. יומא פ': חטאתיו קרי

רש"י

(טו) חבל. עבוט שצויתי להשיבו כבא השמש: (יח) ומת בהם. בשבילם ימות:

מצודת ציון

(טו) חבל. ענין משכון כמו אם חבל תחבל שלמת רעך (שמות כב): (יז) יתכן. מל' תכן ומתוקן וכן חותם תכנית (לעיל כ"ח):

מצודת דוד

(יד) ובאמרי לרשע. ובאמרי אל הרשע מות תמות והוא שב מחטאתו ולא עשה מעתה ועוד עשה את הטוב: (טו) חבול ישיב רשע. הרשע הזה כשחבל בחובו שלמת רעהו השיב לו כבוא השמש. גם את הגזילה אשר גזל מאת רעהו ומעתה הלך בחוקות התורה המביאים את החיים לבל עשות עוד את העול: חיו יחיה. הנה הרשע הזה יחיה ולא ימות כפי הנגזרה: (טז) אשר חטא. מאז עד לא שב: לא תזכרנה לו. להיות מת על ידם: משפט. הואיל ועתה עשה משפט וצדקה לכן יחיה: (יז) ואמרו בני עמך. ואם יאמרו לא יתכן דרך משפט ה' במה ששופט את האדם לפי מעשיו האחרונים כי יחשבו לומר שמהראוי הוא לחשוב הראשונים עם האחרונים אלו מול אלו ולפיהן יהיה המשפט: והמה. באמת החושבים כן דרכם לא יתכן: (יח) בשוב צדיק. כי כשישוב צדיק מצדקתו ועשה עול הנה הוא מת בעת עשותו אותה ולטובה תחשב לו שלא יוסיף לחטוא: (יט) עליהם. הנה הוא יחיה בעבורם להוסיף משפט וצדקה כאשר אמר: (כ) ואמרתם. ואיך תאמרו לא יתכן דרך ה' והאומר הלא

מראה יחזקאל

באור המלות

שלא עבד את ה' ואינו מורד רק מרשיע, ומה שכתבתי בזה שהחטא הוא השוגג, ועי' בפירוש: (יד) משפט וצדקה. ההבדלם מבואר ישעיה (א') ובכל התנ"ך: (טו) ישיב, ישלם. ההשבה הוא כשמשיב גוף הדבר, והתשלומין הוא גם כשנותן מחירו: (יח) ומת בהם. פי"ל ומת בו, ועיין בבאור הענין:

באור הענין

אל עשיית עול, עד שחושב שע"י שהוא גס ומתפלל יוכל לגזול ולעשוק ואין חטא, בזה כל צדקותיו לא תזכרנה, כי ע"י העון קלקל מעשיו הקודמים: (יד) ובאמרי לרשע וכו' ושב מחטאתו ועשה משפט וצדקה, משפט בין אדם לחברו וצדקה בין אדם למקום, ומפרש נגד משפט. (טו) חבול ישיב רשע שעל עברות שבין אדם לחברו צריך להשיב מה שגזל חברו, מה שחבל ברשע ישיב, ומה שגזל ישלם דמיו הגם שא"צ דוקא להשיב גוף הגזלה כמו מריש שתקעה בבירה, ונגד צדקה בין אדם למקום בחקות החיים הלך ילך בחקים אשר יחיה בהם חיי עולם הבא, ויזהר לבלתי עשות עול להבא, חיו יחיה לא ימות בעבור חטאים הקודמים: (טז) כל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה לו, ר"ל שלא תזכרנה לו מצד שחטא רק מצד שמשפט וצדקה עשה, כי בתשובה מאהבה יעשה מעונות זכיות, ויהיה דומה כאילו לא חטא רק שעשה משפט וצדקה, כי אם חבול ישיב וגזלה ישלם לא יוחשב לו חטא החבלה והגזלה רק זכות ההשבה והתשלומין שקיים מ"ע, כאילו לא חטא בעבר רק עשה זכות ומצוה שע"י חיו יחיה: (יז) ואמרו בני עמך לא יתכן דרך ה', כי אצל בני אדם יהיה להפך שיזכרו מעשים הקודמים וידונו אותו על פיהם, וזה מצד שדרכם לא יתכן, כי אחר ששב ממעשים הקודמים צריך להעביר עליהם ולישא פשע: (יח) בשוב צדיק, מוסיף לאמר שאדרבה הסברה נותנת להפך, שבעת ישוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת בהם, ר"ל שאז ימות בצדקתו הקודם ובעול שעשה עתה, כי לפי ערך צדקתו הקודם יגדל יותר מאד העול של עכשיו, וכן. (יט) ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה, ר"ל אז יחיה ברשעתו הקודם ובמשפט וצדקה שעושה עתה, כי לפי ערך שהיה רשע מקודם יגדל יותר מה שעתה עושה משפט וצדקה, כמ"ש במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד: (כ) ואמרתם, וגם ע"ז תאמרו לא יתכן דרך ה',

אִישׁ כִּדְרָכָיו אֶשְׁפּוֹט אֶתְכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כא וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּעֲשִׂרִי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ לְגָלוּתֵנוּ בָּא־אֵלַי הַפָּלִיט מִירוּשָׁלִַם לֵאמֹר הֻכְּתָה הָעִיר׃ כב וְיַד־יְהוָה הָיְתָה אֵלַי בָּעֶרֶב לִפְנֵי בּוֹא הַפָּלִיט וַיִּפְתַּח אֶת־פִּי עַד־בּוֹא אֵלַי בַּבֹּקֶר וַיִּפָּתַח פִּי וְלֹא נֶאֱלַמְתִּי עוֹד׃ כג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ כד בֶּן־אָדָם יֹשְׁבֵי הֶחֳרָבוֹת הָאֵלֶּה עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים לֵאמֹר אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וַיִּירַשׁ אֶת־הָאָרֶץ וַאֲנַחְנוּ רַבִּים לָנוּ נִתְּנָה הָאָרֶץ

רש"י

(כב) ויפתח את פי. כמו שאמר בראש הספר (לעיל ג') ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח ואח"כ אמר לו (לעיל כ"ד) ביום קחתי מהם את מעוזם וגו' יבא הפליט אליך וגו' ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ותדבר ולא תאלם עוד: עד בוא אלי בבקר. כלומר בעוד בואו אלי בבקר כמו לפני בואו אלי בבקר: (כד) אחד היה אברהם. זה א' מד' דברים שהיה ר' עקיבא דורש ואין ר' שמעון בן יוחאי תלמידו דורש כמותו, וכך היה רבי שמעון דורשו אברהם שלא נצטווה אלא על מצוה אחת ירש את הארץ למורשה אנו שנצטוינו על מצות הרבה כ"ש שלנו נתנה הארץ למורשה הוא שהנביא משיבם:

מצודת דוד

בכל מחייב דרך משפט ולכן אשפוט אני גם אתכם כל איש כפי הדרך שהוא עתה בו וכאומר לזאת שובו מדרכיכם הרעים ומוסב הוא לתחלת הענין שאמרו ישראל כי פשעינו וגו' ואיך נחיה: (כא) בשתי עשרה שנה. מוסב על לגלותנו ר"ל י"ב שנה לגלות יהויכין שאז גלה יחזקאל עמהם: בעשירי. בחדש העשירי ובחדש החמישי שלפניו היה חורבן ונתחדשה השנה בחדש השביעי כי חשבון שנות העולם הוא מתשרי ומנין החדשים הוא מניסן: הפליט מירושלים. הנמלט מן ההרוגים בא אלי לאמר לי שהוכתה העיר ר"ל שנכבשה והכו אנשים: (כב) ויד ה'. רוח הנבואה באה אלי בערב שלפני היום ההוא: ויפתח את פי וגו'. ר"ל עד הזמן שבא אלי הפליט בבוקר דבר כי הנבואה לומר שמעתה אוכל לפתוח פי להוכיחם אף מלבי על כי מעתה ישמעו לי ר"ל עד הבוקר דבר כי הנבואה שיפתח פי: ויפתח פי. ר"ל וכן היה כי מאז נפתח פי ולא נאלמתי עוד כי בבוא הפליט ראו שהאמת עמדי ונפתח פי וכמ"ש ביום ההוא יפתח פיך את הפליט וגו' (לעיל כד): (כד) יושבי החרבות האלה. וחוזר ומפרש על אדמת ישראל ויאמר על מתי מעט הנשארים בארץ אחר החורבן: אחד היה אברהם. הלא אברהם היה יחידי ועכ"ז נתנה לו א"י לירשה ואנחנו הנשארים פה הלא רבים נחשב למולו וכל

מצודת ציון

(כא) הפליט. ענין הנמלט כמו ויבא הפליט (בראשית י"ד): (כב) ויד. כח חוזק הנבואה: (כד) החרבות. מל'

מראה יחזקאל
באור הענין

והתשובה לזה הוא, איש כדרכיו אשפוט אתכם שאני איני מביט על דרכו של עתה לבד, רק אביט על כל דרכיו, ואשקיף על דרכו עתה לפי ערך של הדרך שהלך בה מקודם. שיגדל דרכו עתה אם בשתנה מערכו הקודם הן לטוב הן לרע: (כא—כב) בא אלי הפליט, הנה למעלה (כ"ד כ"ה) אמר שביום החורבן יבא הפליט להשמעות אזנים ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ותדבר ולא תאלם עוד והיית להם למופת, אמר לו, שהוא יודיע לו קודם בנבואה שכבר נחרב הבית, והפליט לא יבא רק להשמעת אזנים, כי השמועה ששמע בנבואה לא שמע באזניו הגשמיים רק ראה במראה, והפליט ישמיע בפועל, והנה ה' אמר לו (ג' כ"ו) ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח כי בית מרי המה, ובדברי אותך אפתח את פיך, וכן היה יד אליו בערב לפני בוא הפליט עד שהפליט לא בא רק להשמעות אזנים וה' פתח פיו שיגיד אל העם לפני בוא הפליט והיה פיו הנאלם תמיד פתוח עד שבא הפליט, ואחר שבא הפליט נשאר פיו פתוח, ר"ל כי יחזקאל לא נתיחד לנבא על החורבן שע"ז נתיחד ירמיה להנבא בירושלים. ששם היה עדיין תקוה בתשובה, ואם היה צדקיה שומע לקולו ויוצא אל נבוכדנצר לא היה מחריב את העיר, אבל בגלות בבל לא היה הדבר תלוי, אדרבה בא להם ציווי מירמיה שיולידו שם בנים ובנות כי ישבו בגלות שבעים שנה, והיה פי הנביא נאלם שמה כי ההפטריות הלוי בנבואת ירמיה, רק אחר שנחרב הבית אז ניתן רשות ליחזקאל לנבאות כי נשלם שליחות ירמיהו ומאז נפתח פיו לנבאות אל הכלל ולא נאלם עוד, ובפרט כי עד עתה לא האמינו עדיין והיו בעיניהם כמהתל שקר שנבאו שהמקדש לא יחרב, ואחר ששמעו מן החורבן התחילו להאמין לדברי הנביאים ולהאמין בה', ומאז לא נאלם פי המוכיח בדבר ה': (כד) יושבי החרבות האלה, אחר חורבן המקדש נשארו עדיין הרבה מישראל שישבו בחרבות ובשדות ומערות, וחשבו שעדיין יהיה ישוב בא"י

והקדושה

לְמוֹרָשָׁה׃ כה לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה עַל־הַדָּם
תֹּאכֵלוּ וְעֵינֵכֶם תִּשְׂאוּ אֶל־גִּלּוּלֵיכֶם וְדָם תִּשְׁפֹּכוּ וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ׃
כו עֲמַדְתֶּם עַל־חַרְבְּכֶם עֲשִׂיתֶן תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ
טִמֵּאתֶם וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ׃ כז כֹּה־תֹאמַר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה
חַי־אָנִי אִם־לֹא אֲשֶׁר בֶּחֳרָבוֹת בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וַאֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
הַשָּׂדֶה לַחַיָּה נְתַתִּיו לְאָכְלוֹ וַאֲשֶׁר בַּמְּצָדוֹת וּבַמְּעָרוֹת בַּדֶּבֶר
יָמוּתוּ׃ כח וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה וְנִשְׁבַּת גְּאוֹן עֻזָּהּ
וְשָׁמְמוּ הָרֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵין עוֹבֵר׃ כט וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי

רש"י

(כה) על הדם תאכלו וגו' והארץ תירשו. בתמיה אם נצויתם אין אתם שומרים, על הדם תאכלו את מאכלי הפנוקים אתם אוכלים על ידי רציחה שהורגין את בעלי ממון ונוטלים את ממונם: (כו) ועמדתם על חרבכם. כלומר כל בטחונכם נתחזקתם על חרבכם: עשיתן תועבה. משכב זכור: (כז) אשר בחרבות. בערים הבצורות שסופן להיות חריבות: ואשר במצדות. במחבא להטמן מן

מצודת ציון

מורשה: למורשה. מלשון ירושה: (כו) על חרבכם. כמו בחרבכם ובא על במקום הבי"ת כמו וסגרו על מכבר (ישעי' כ"ד): (כז) במצדות. ענין מגדל חזק ומבצר כמו מצודת סלעים (כס ל"ג): ובמערות. חפירה בקרקע בבנין: (כח) ומשמה. מלשון שממון וכפל הדבר לרב השממון: ונשבת. ענין בטול ומניעה: גאון. מלשון גאוה: עזה.

מצודת דוד

הארץ נתנה לנו למורשה כי הבנו סואיל ונשארו בה יירשו את הארץ למשול בה כמאז וכאילו יאמרו אף אם אנו מתי מספר הלא אברהם היה אחד וירש את הכל: (כה) על הדם תאכלו. זהו מין עבודת כוכבים שהיו זובחים לשדים ואוכלים סביבות הדם בסמוך לו ואמרו שהשדים אוכלים הדם והם הבשר וכאילו מסובים בשלחן אחד בהתחברות ואהבה רבה והתורה הזהירה עליו כמ"ש לא תאכלו על הדם (ויקרא יט):

ועיניכם תשאו. פונים אתם אל גלוליכם לעבדם עבודת אלהות: ודם תשפכו. שפכתם דם נקי: והארץ תירשו. בתמיה וכי בעבור מעשים כאלה תירשו את הארץ וכאומר וכי טובים אתם מאותם שמתו ונשבו ומה לכם להדמות אל אברהם: (כו) עמדתם על חרבכם. בכל עת עמדתם חגורים בחרבכם להיות נכונים להרוג נפשות: עשיתן תועבה. משכב זכור: טמאתם. במשכב הזנות: (כז) אם לא. הוא ענין שבועה כמו אם לא כאשר דברתם (במדבר יד): אשר בחרבות. היושבים בערים הנחרבות עוד יפלו בחרב והשוכנים על פני השדה יפלו שמה והיא השדה תאכלם והנסתרים במצדות ובמערות ימותו בדבר: (כח) שממה. כי לא ישאר מי מהם: ונשבת. יבוטל הגאון והגאוה שיש להם מחמת תקפם: מאין עובר. מבלי ימצא שם מי עובר: (כט) כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: על כל

מראה יחזקאל

באור המלות

(כח) שממה ומשמה. ע"ל (ו' י"ד):

באור הענין

והקדושה א"י לא בטלה בעת החורבן, והגביא נבא להם שהארץ תהיה שממה לגמרי (כמ"ש מעוף השמים עד בהמה נדדו הלכו), ושגם הקדושה בטלה בעת החורבן (כמ"ש קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לע"ל), וז"ש כי יושבי החרבות עדיין אומרים שלא נתבטלה ירושת הארץ ומביאים ק"ו, אחד היה אברהם, הוא לא היה רק איש אחד שהאמין בה', ובכ"ז גרם זכותו שירש את הארץ, ואנחנו רבים מאמינים, ובפרט לנו כבר נתנה הארץ למורשה מכבר, ובודאי לא בטל הירושה שכבר נתנה לנו מכ"ש מאברהם שניתן לו ירושה מחדש: (כה) לכן אמר אליהם, הודיע להם שהארץ לא נתנה להם רק בתנאי שישמרו את התורה כמ"ש ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו, והם עברו על ג' עברות החמורות המטמאים את הארץ ג"ע וש"ד וע"ז, וז"ש על הדם תאכלו ועינכם תשאו אל גלוליכם שהוא חטא ע"ז, ודם תשפכו הוא ש"ד, ואיך הארץ תירשו?: (כו) עמדתם על חרבכם עשיתן תועבה, ר"ל שבחרב אספתם על תועבה ולטמא את רעהו ואת אשתו שהוא ג"ע, ואיך והארץ תירשו?: (כז) חי אני, כי יכלו יושבי הארץ לגמרי, שמי שיהיה בערים החרבות יכלה בחרב אויב, והמתחבא בשדה ששם לא יהיה האויב תאכלהו חיה רעה, ובמערות יכלה בדבר, ועי"כ (כח) ונתתי את הארץ שממה ומשמה, וגם מקומות העזים שהיו בה כמו המצדות והמבצרים שהיו בהרים שאין רגל אויב מגיע שם ישבתו, עד שגם ההרים יהיו שממה מבלי עובר: (כט) וידעו ושממות הארץ תהיה השגחיי עד שמתוך יכירו כי אני ה' כי יראו שהיא שממה על כל תועבותם

אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה עַל כָּל־תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ: ל וְאַתָּה בֶן־אָדָם בְּנֵי עַמְּךָ הַנִּדְבָּרִים בְּךָ אֵצֶל הַקִּירוֹת וּבְפִתְחֵי הַבָּתִּים וְדִבֶּר־חַד אֶת־אַחַד אִישׁ אֶת־אָחִיו לֵאמֹר בֹּאוּ־נָא וְשִׁמְעוּ מַה הַדָּבָר הַיּוֹצֵא מֵאֵת יְהוָה: לא וְיָבוֹאוּ אֵלֶיךָ כִּמְבוֹא־עָם וְיֵשְׁבוּ לְפָנֶיךָ עַמִּי וְשָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֶיךָ וְאוֹתָם לֹא יַעֲשׂוּ כִּי־עֲגָבִים בְּפִיהֶם הֵמָּה עֹשִׂים אַחֲרֵי בִצְעָם לִבָּם הֹלֵךְ: לב וְהִנְּךָ לָהֶם כְּשִׁיר עֲגָבִים יְפֵה קוֹל וּמֵטִב נַגֵּן וְשָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֶיךָ וְעֹשִׂים אֵינָם אוֹתָם: לג וּבְבֹאָהּ הִנֵּה בָאָה וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם:

רש"י

שהרב אשלח בם את הדבר: (ל) הנדברים בך. מתלוננין בך: (לא) וישבו לפניך. כאילו הם עמי: עגבים. שחוק כמו עוגב: בצעם גילולם: (לב) והנך להם כשיר עגבים. והא את להון כזמר אבובין: (לג) ובבאה. הרעה אליהם: הנה באה. כי אמת מוכנת היא לבא אז ידעו כי לא שחוק היו דבריך כי נביא אמת היה בתוכם:

מצודת דוד

תועבתם. בעבור כל תועבותם: (ל) הנדברים בך. ר"ל דברי ליצנות ולעג: אצל הקירות. כן דרך המספרים דבר סתר לעמוד סמוך אצל הקירות מקום שאין אנשים עוברים או לעמוד בפתחי הבתים כי יבוא האחד בפתח חבירו והוא יוצא אליו אל הפתח. ושמה מספרים דברים נסתרים: איש את אחיו. ר"ל תגלום מספורם זה לזה כאחים אהובים: באו נא. דרך לעג יאמרו באו עתה ונשמע מפי הנביא מהו הדבר היוצא מאת ה': (לא) ויבואו אליך. והמה באים אליך כמבוא עם ר"ל באסיפה אחת והמה מתעכבים לפניך כאילו הם עמי והרדים על דברי והמה שומעים את דבריך אבל לא יעשו אותם: כי עגבים וגו'. רק המה עושים בפיהם את דברך לדברי לעג והתול ולבם הולך אחר חמדתם היא הלצון אשר חמדו ואין מסכימים לקבל דבריך ולעשותם: (לב) והנך להם. הנה דברי נבואתך בעיניהם כשיר הלעג בנאות המליצה כבעל השיר יש לו קול יפה ומנגן בטוב בהכרעת הנעימה שתרבה החשק לשמוע אבל אין מה לעשות כי אין בו לא צוואה ולא אזהרה: ושמעו. כן הם שומעים את דבריך שמיעת האוזן לבד: ועושים אינם אותם. הוא כמו השוך ואינם עושים אותם: (לג) ובבואה. וכאשר תבוא

מצודת ציון

ענין חוזק: (ל) הקירות. מלשון קיר וכותל: חד. אחד ונפלה האל"ף לקצר וכן הוא בלשון ארמי: נא. עתה: (לא) עגבים. ענינו לעג והתול כן ת"י: בצעם. ענין חמדה כמו מה בצע בדמי (תהלים ל'):

מראה יחזקאל

באור הענין

שהוא עושה השגחיי מכוון נגד העונות: (ל) **בני עמך הנדברים בך**, אחר שנפתחה פי הנביא והתחיל להוכיח את העם כמ"ש ויפתח פי ולא נאלמתי עוד, התחילו לדבר רע על הנביא בסתר איש בחדרי משכיתו, ובכ"ז בגלוי עשו א"ע כאילו יראים את ה' והולכים לשמוע תוכחת הנביא, וז"ש **הנדברים בך אצל הקירות ובפתחי הבתים**, שאצל הקירות של חצר ביתם, ועד פתח הבית, ששם אין יושבים רק משפחת הבית, היו נדברים בך לגנאי, (שכל לשון דיבור שאחריו ב' הוא לגנאי, ובכ"ז **ודבר חד את אחד** כשמדבר לאיש זר אחד אל אחד מיוחד מן העם, ואף **איש את אחיו**, **יאמר באו נא ושמעו מה הדבר היוצא מאת ה'** עשו א"ע כמאמינים בדבר ה' וכרודפים לדעת את ה' ואת דבריו ע"י נביאו: (לא) **ויבואו אליך**, בכל זאת לא יפחדו מדבריך כפוחדים אל ה' ואל דבריו, וזה בשתי פנים. לפעמים כשהנביא מקבץ את העם להטיף להם ולהוכיחם, **יבואו אליך כמבוא עם** מתקבלים עם כלל הצבור, **וישבו לפניך עמי** ישבו כאילו הם עמי השומעים בקולי, ובכ"ז **ואותם לא יעשו**, כי תחת שראוי להם לספר בפיהם המוסר והתוכחה, **הם עושים בפיהם עגבים** וליצנות, ותחת שהיה ראוי שיתרדו לבבם מפחד ה', **אחרי בצעם לבם הולך** בענין שפיהם ולבבם רחוק מה' ואיך יבואו לידי מעשה, כמ"ש בפיך ובלבבך לעשותו: (לב) **והנך** ולפעמים יבואו אל הנביא לשמוע מעם מליצותיו בעת ימשול משל ומליצה, ואז **הנך להם כשיר עגבים יפה קול ומטב נגן**, בענין שנעים להם לשמוע דברי הנביא מצד נועם המליצה וטוב השיר ויופי הדבור הממשיך לב השומע, ומצד זה **ושמעו את דבריך**, ובכ"ז **ועושים אינם אותם**: (לג) **ובבאה**, סמכם על מה שהנביא מגלה להם עתידות ומזהיר כי יבא

באור המלות

(ל) הנדברים בך. כל דבור שאחריו ב' [אם לא בא לנוכח דבור ה' אל הנביא] הוא לגנאי תמיד, (עמ"ש ירמיה ל"א י"ט, תהלות פ"ז ג'), ודבור בבא בנפעל, מורה ששנים מדברים ומחליפים הדברים זע"ז: (לב) יפה קול ומטיב נגן. אל השיר בפה ילוה ג"כ הניגון בכלי, ותנאי השיר יפה קול, ותנאי הכלי מטיב נגן:

לְמוֹרָשָׁה׃ כה לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה עַל־הַדָּם תֹּאכֵלוּ וְעֵינֵכֶם תִּשְׂאוּ אֶל־גִּלּוּלֵיכֶם וְדָם תִּשְׁפֹּכוּ וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ׃ כו עֲמַדְתֶּם עַל־חַרְבְּכֶם עֲשִׂיתֶן תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּאתֶם וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ׃ כז כֹּה־תֹאמַר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה חַי־אָנִי אִם־לֹא אֲשֶׁר בֶּחֳרָבוֹת בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וַאֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה לַחַיָּה נְתַתִּיו לְאָכְלוֹ וַאֲשֶׁר בַּמְּצָדוֹת וּבַמְּעָרוֹת בַּדֶּבֶר יָמוּתוּ׃ כח וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה וְנִשְׁבַּת גְּאוֹן עֻזָּהּ וְשָׁמְמוּ הָרֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵין עוֹבֵר׃ כט וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי

רש"י

(כה) על הדם תאכלו וגו' והארץ תירשו. בתמיה אם נעזבתם אין אתם שומרים, על הדם תאכלו את מאכלי הפנוקים אתם אוכלים על ידי רציחה שהורגין את בעלי ממון ונוטלים את ממונם: (כו) ועמדתם על חרבכם. כלומר כל בטחונכם נתחזקתם על חרבכם: עשיתן תועבה. משכב זכור: (כז) אשר בחרבות. בערים הבצורות שסופן להיות חריבות: ואשר במצדות. במחבא להטמן מן

מצודת ציון

חרבכם: למורשה. מלשון ירושה: (כו) על חרבכם. כמו בחרבכם ובא על במקום בי"ת כמו וסגרו על מסגר (ישעי' כ"ד): (כז) במצדות. ענין מגדל חזק ומבצר כמו מצודת סלעים (פס ל"ג): ובמערות. חפירה בקרקע בבנין: (כח) ומשמה. מלשון שממון וכפל הדבר לרב השממון: ונשבת. ענין בטול ומניעה: גאון. מלשון גאוה: עזה.

מצודת דוד

הארץ נתנה לנו למורשה כי חשבו הואיל ונאמרו בה יירשו את הארץ למשול בה כמאז וכאילו יאמרו אף אם אנו מתי מספר הלא אברהם היה אחד וירש את הכל: (כה) על הדם תאכלו. זהו מין עבודת כוכבים שהיו זובחים לשדים ואוכלו סביבות הדם בסמוך לו ואמרו שהשדים אוכלים הדם והם הבשר וכאילו מסובים בשלחן אחד בהתחברות ואהבה רבה ותורה הזהירה עליו כמ"ש לא תאכלו על הדם (ויקרא יט): ועיניכם תשאו. פונים אתם אל גלוליכם לעבדם עבודת אלהות: ודם תשפכו. שופכים דם נקי: והארץ תירשו. בתמיה וכי בעבור מעשים כאלה תירשו את הארץ וכאומר וכי טובים אתם מאותם שמתו ונשבו ומה לכם לדמות אל אברהם: (כו) עמדתם על חרבכם. בכל עת עמדתם מגורים בחרבכם להיות נכונים להרוג נפשות: עשיתן תועבה. משכב זכור: טמאתם. במשכב הזנות: (כז) אם לא. הוא ענין שבועה כמו אם לא כאשר דברתם (במדבר יד): אשר בחרבות. היושבים בערים הנחרבות עוד יפלו בחרב והשוכנים על פני השדה יפלו שמה ותהיה השדה תאכלם והנסתרים במצדות ובמערות ימותו בדבר: (כח) שממה. כי לא ישאר מי מהם: ונשבת. יבוטל הגאון והגאוה שהיה להם מחמת תקפה: מאין עובר. מבלי ימצא שם מי עובר: (כט) כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: על כל

מראה יחזקאל

באור המלות

(כח) שממה ומשמה. ע"ל (ו' י"ד):

באור הענין

וקדושת א"י לא בטלה בעת החורבן, והגבית נבא להם שהארץ תהיה שממה לגמרי (כמ"ש מעוף השמים עד בהמה נדדו הלכו), ושגם הקדושה בטלה בעת החורבן (כמ"ש קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לע"ל), וז"ש כי יושבי החרבות עדיין אומרים שלא נתבטלה ירושת הארץ ומביאים ק"ו, אחד היה אברהם, הוא לא היה רק איש אחד שהאמין בה', ובכ"ז גרם זכותו שירש את הארץ, ואנחנו רבים מאמינים, ובפרט לנו כבר נתנה הארץ למורשה מכבר, ובודאי לא בטל הירושה שכבר נתנה לנו מכ"ש מאברהם שניתן לו ירושה מחדש: (כה) לכן אמר אליהם, הודיע להם שהארץ לא נתנה להם רק בתנאי שישמרו את התורה כמ"ש ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו, והם עברו על ג' עברות החמורות המטמאים את הארץ ג"ע וש"ד וע"ז, וז"ש על הדם תאכלו ועיניכם תשאו אל גלוליכם שהוא חטא ע"ז, ודם תשפכו הוא ש"ד, ואיך הארץ תירשו?: (כו) עמדתם על חרבכם עשיתן תועבה, ר"ל שבחרב אגשתם על תועבה ולטמא את רעהו ואת אשתו שהוא ג"ע, ואיך והארץ תירשו?: (כז) חי אני, כי יכלו יושבי הארץ לגמרי, שמי שיהיה בערים החרבות יכלה בחרב אויב, והמתחבא בשדה ששם לא יהיה האויב תאכלהו חיה רעה, ובמערות יכלה בדבר, וע"כ (כח) ונתתי את הארץ שממה ומשמה, וגם מקומות העזים שהיו בה כמו המצדות והמבצרים שהיו בהרים שאין רגל אויב מגיע שם ישבתו, עד שגם ההרים יהיו שממה מבלי עובר: (כט) וידעו שהיו ושממות הארץ תהיה השגחתי עד שממם יכירו כי אני ה' כי ירא שהיא שממה על כל תועבותם

אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה עַל כָּל־תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ׃ ל וְאַתָּה בֶן־אָדָם בְּנֵי עַמְּךָ הַנִּדְבָּרִים בְּךָ אֵצֶל הַקִּירוֹת וּבְפִתְחֵי הַבָּתִּים וְדִבֶּר־חַד אֶת־אַחַד אִישׁ אֶת־אָחִיו לֵאמֹר בֹּאוּ־נָא וְשִׁמְעוּ מַה הַדָּבָר הַיּוֹצֵא מֵאֵת יְהוָה׃ לא וְיָבוֹאוּ אֵלֶיךָ כִּמְבוֹא־עָם וְיֵשְׁבוּ לְפָנֶיךָ עַמִּי וְשָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֶיךָ וְאוֹתָם לֹא יַעֲשׂוּ כִּי־עֲגָבִים בְּפִיהֶם הֵמָּה עֹשִׂים אַחֲרֵי בִצְעָם לִבָּם הֹלֵךְ׃ לב וְהִנְּךָ לָהֶם כְּשִׁיר עֲגָבִים יְפֵה קוֹל וּמֵטִב נַגֵּן וְשָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֶיךָ וְעֹשִׂים אֵינָם אוֹתָם׃ לג וּבְבֹאָהּ הִנֵּה בָאָה וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם׃

רש״י

[illegible]אגרב אשלח בם את הדבר: (ל) הנדברים בך. מתלוננין בך: (לא) וישבו לפניך. כאילו הם עמי: עגבים. שחוק כמו עוגב: בצעם. גזילתם: (לב) והנך להם כשיר עגבים. והא את להון כזמר אבובין: (לג) ובבאה. הרעה אליהם: הנה באה. כי אמת מוכנת היא לבא אז ידעו כי לא שחוק היו דבריך כי נביא אמת היה בתוכם:

מצודת דוד

[illegible]תועבתם. בעבור כל תועבותם: (ל) הנדברים בך. ר״ל [illegible]דברי ליצנות ולעג: אצל הקירות. כן דרך המספרים דבר [illegible]סתר לעמוד סמוך אצל הקירות מקום שאין אנשים עוברים [illegible] לעמוד בפתחי הבתים כי יבוא האחד בפתח חבירו והוא [illegible]צא אליו אל הפתח. ושמה מספרים דברים נסתרים: איש [את] אחיו. ר״ל מגלים מסתורם זה לזה כאחים אהובים: באו נא. דרך לעג יאמרו באו עתה ונשמע מפי הנביא מהו [ה]דבר היוצא מאת ה׳: (לא) ויבואו אליך. והמה באים אליך כמבוא עם ר״ל באסיפה אחת והמה מתעכבים לפניך [כ]אלו הם עמי והרדים על דברי והמה שומעים את דבריך אבל לא יעשו אותם: כי עגבים וגו׳. רק המה עושים [ע]יניהם את דבריך לדברי לעג והתול ולבם הולך אחר חמדתם הוא הבצע אשר חמדו ואין מתכוונים לקבל דבריך ולעשותם: [(לב)] והנך להם. הנה דברי נבואתך בעיניהם כשיר הלעג בנאות המליצה כשבעל השיר יש לו קול יפה ומנגן בטוב [ה]כרעת הנעימה שהרבה השחק לשמוע אבל אין מה לעשות כי אין בו לא צוואה ולא אזהרה: ושמעו. כן הם שומעים [א]ת דבריך שמיעת האזן לבד: ועושים אינם אותם. הוא כמו הפוך ואינם עושים אותם: (לג) ובבואה. וכאשר תבוא

מצודת ציון

ענין חוזק: (ל) הקירות. מלשון קיר וכותל: חד. אחד ונפלה האל״ף לקצר וכן הוא בלשון ארמי: נא. עתה: (לא) עגבים. ענינו לעג והתול כן ת״י: בצעם. ענין חמדה כמו מה בצע בדמי (תהלים ל׳):

מראה יחזקאל

באור הענין

[ל]א עונש הפגמי מכוון נגד העונות: (ל) בני עמך [ה]נדברים בך, אחר שנפתח פי הנביא והתחיל [להו]כיח את העם כמ״ש ויפתח פי ולא נאלמתי עוד, [ה]תחילו לדבר רע על הנביא בסתר איש בחדרי [מש]כיתו, ובכ״ז בגלוי עשו א״ע כאילו ירצים את [ה׳] והולכים לשמוע תוכחת הנביא, וז״ש הנדברים [בך] אצל הקירות ובפתחי הבתים, שאצל הקירות של אצל ביתם, ועד פתח הבית, ששם אין יושבים [רק] משפחת הבית, היו נדברים בך לגנאי, (שכל לשון דיבור שאחריו ב׳ הוא לגנאי, ובכ״ז ודבר חד [א]ת אחד כשמדבר לאיש זר אחד אל אחד מיוחד מן העם, ואף איש את אחיו, יאמר באו נא [ושמ]עו מה הדבר היוצא מאת ה׳ עשו א״ע כמאמינים בדבר ה׳ וכרודפים לדעת את ה׳ ואת דבריו [ביד] נביאו: (לא) ויבואו אליך, בכל זאת לא יפחדו מדבריך כפוחדים אל ה׳ ואל דבריו, וזה בשתי פנים [הפע]מים כשהנביא מקבץ את העם להטיף להם ולהוכיחם, יבואו אליך כמבוא עם מתקבלים עם כלל [העם], וישבו לפניך עמי ישבו כאילו הם עמי השומעים בקולי, ובכ״ז ואותם לא יעשו, כי החפ[ץ ה]יה להם לספר בפיהם המוסר והתוכחה, הם עושים בפיהם עגבים וליצנות, ותחת שראוי שיתגדו[לו ב]הם מפחד ה׳, אחרי בצעם לבם הולך בענין שפיהם ולבבם רחוק מה׳ ואיך יבואו לידי מעשה, [אם] בפיך ובלבבך לעשותו: (לב) והנך ולפעמים יבואו אל הנביא לשמוע מעם מליצותיו בעת יטיף [מש]ל ומליצה, ואז הנך להם כשיר עגבים יפה קול ומטב נגן, בענין שנעים להם לשמוע דברי [הנבי]א מצד נועם המליצה וטיב השיר ויופי הדבור הממשיך לב השומע, ומצד זה ושמעו את דבריך, ועושים אינם אותם: (לג) ובבאה, אמנם על מה שהנביא מגלה להם עתידות ומזהיר כי יבא עליהם

באור המלות

(ל) הנדברים בך. כל דבור שאחריו ב׳ [אם לא בא לנוכח דבור ה׳ אל הנביא] הוא לגנאי תמיד, (עמ״ש ירמיה ל״א י״ט, תהלות פ״ז ג׳), ודבור הבא בנפעל, מורה ששנים מדברים ומחליפים הדברים זע״ז: (לב) יפה קול ומטיב נגן. אל השיר בפה ילוה ג״כ הניגון בכלי, ותנאי השיר יפה קול, ותנאי הכלי מטיב נגן:

לד א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא עַל־רוֹעֵי יִשְׂרָאֵל הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם לָרֹעִים כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה הוֹי רֹעֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ רֹעִים אוֹתָם הֲלוֹא הַצֹּאן יִרְעוּ הָרֹעִים׃ ג אֶת־הַחֵלֶב תֹּאכֵלוּ וְאֶת־הַצֶּמֶר תִּלְבָּשׁוּ הַבְּרִיאָה תִּזְבָּחוּ הַצֹּאן לֹא תִרְעוּ׃ ד אֶת־הַנַּחְלוֹת לֹא חִזַּקְתֶּם וְאֶת־הַחוֹלָה

רש"י

לד (ב) על רועי ישראל. על פרנסי ישראל: אשר היו רועים אותם. את עצמם היו מענגין מממון חבריהם אשר תחתיהם: הלא הצאן ירעו הרועים. הלא משפט הרועים לרעות את הצאן ולא לרעות את עצמן: (ד) את הנחלות. את הכחושות מאין כח דולרוש"א בלעז שצריכות חיזוק לסמוך בהן ביד: לא חבשתם. לקשור שברי העצם זה עם זה כמשפט הרופאים: ואת הנדחת. שנדחת מתוך

מצודת ציון

לד (ב) הוי. ענין קריאה לצער: (ג) הבריאה. השמנה כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג'): (ד) הנחלות. ר"ל כאב באבר מן האיברים: חבשתם. ענין קישור כריכת

מצודת דוד

העונש שאתה מיועד על המנעת עשות מאמריך: הנה באה. ר"ל אז יתמהו ויאמרו הנה באה נבואת הנביא ואז ידעו שהיה נביא בתוכם ודבר ה' היה בפיו ולא היו דבריו דברי שחוק להלעיג עליהן:

לד (ב) על רועי ישראל. השרים ומנהיגי העם הרועים המנהיגים את הצאן: הוי. יש להתאונן על רועי ישראל אשר היו רועים את עצמן להשמין את בשרם: הלא. ר"ל הלא משפט הרועים הטובים לרעות הצאן ולא את עצמן: (ג) את החלב תאכלו. אבל אתם אכלתם חלב הצאן ואת הצמר תלבשתם ועשיתם לכם למלבוש: הבריאה. השמנה שבהן זבחתם למאכל: הצאן. אחר הצאן לא רעיתם כראוי ר"ל השרים היו עוסקים לענג נפשם וגזלו עשירי העם ולא השגיחו בתקנת יתר העם: (ד) את הנחלות. את הכואבות באחד מאיבריהן וצריכין חיזוק הנה לא חזקתם אותן: ולנשברת. את הנשברת ביד או ברגל הנה לא קשרתם עליה כריכת מטלית: הנדחת. מן העדר: לא השבותם. אל העדר:

מראה יחזקאל

באור המלות

(ב) אליהם לרעים. כפל הכינוי עם גוף הפעול מטעם שבארתי בפירוש: (ד) הנחלות, החולה. נחלה מלעיל אחלת פעולת החולי שלכן בא בצורת הנפעל, והחולה הוא שם התואר על שכבר חלה בו החולי מכבר, הראשון די לו בחיזוק, והשני צריך רפואה: לא רפאתם, לא חבשתם. החיבוש הוא על השבר עמ"ש ישעיה (ג' כ"ו): הנדחת, האבדת. הנדח הוא חוץ למקומו, והאובד נעלם מקומו לגמרי, והדחתי אתכם ואבדתם (ירמיה כ"ז ט') ועי' מ"ש ישעיה (כ"ז י"ג): רדיתם אתם. הרדיה נקשר תמיד עם ב', לא תרדה בו בפרך (ויקרא כ"ה מ"ג מ"ו), לבד בד' מקומות נקשר עם מלת אותם, [פה], שם בנימין צעיר רודם (תהלות ס"ח), לא ירדנו בפרך לעיניך (ויקרא כ"ה נ"ג), עד רדתה (דברים כ'), כי פעל רדה נרדף עם ממשלה, רק שמורה כממשלה הקשה, שמוריד אותו מן החירות אל העבדות הקשה, ובזה י"ל שיתוף עם ירידה, ואם יורידנו מלך ממשלתו עליו ידק שימוש הב', כי הממשלה בא נקשר עם ב', כמשול תמשל בנו, ואם יוסיף להורידו אל עצמו, כמו הורדת הצאן פה, ובמ"ש בנימין צעיר רודם, שהמשילם שם לחיות, גער חית קנה, וכן הורדת העיר הנכבשת, ידק שימוש הפעול, שמוריד אותם. ובמ"ש לא ירדנו בפרך לעיניך דרש בספרא ממלת לעיניך שאין בכ"ד מצוים לכנס לביתו ולבדוק אח"ז, מוסיף רבותא שגם אם ירדה אותו שזה קשה מן הרדיה בו, שמחשיב אותו כעבד

באור הענין

עליהם פורעניות לא ישימו לב ולא יאמינו לדבריו עד יבא הפורעניות שנבא, ואז אין תועלת במה ששמעו דברי הנביא אחרי שלא עשו תשובה לעכב את הרעה כי בבאה הנה כבר באה, ונהיה הרע, ואין תועלת רק מה שידעו אח"כ כי נביא היה בתוכם שאז יאמינו שהיא נבואה אמתית, ואז כבר א"א להקן הרע העבר:

לד (א) ויהי דבר ה', אחר שחרב המקדש ונתבטל מלכות ב"ד ע"י שעיני צדקיהו עור ויכניה היה בגולה, א"ל נבואה על הרועים שהם גרמו זאת כי לא רעו צאן ה' בנאות דשא, ואמר שצדקו משפטי ה' בהם שבטל מלכותם: (ב) הנבא על רועי ישראל, מפני שנבואה זו עתידה על הרועים בעתיד וגם כבר החלה באותו הדור על הרועים שהיו אז, אמר הנבא על רועי ישראל, בעתיד, וגם הנבא ואמרת אליהם לרועים הנמצאים באותו זמן, הוי רעי ישראל, ר"ל כי יש רועים הרועים בהם ואינם נהנים משל צבור, ותכלית רעייתם הוא רק הנהגת הצאן וטובתם (כמ"ש בדוד ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן, ואמר במדרש שבדקו הש"י בצאן וכו'), אחר רק רועה הצאן - ויש רועה שמקבל שכר והגזה והחלב שייך לו בשכרו, וזה כבר ירעו הצאן אותו ג"כ שיאכל חלבם וילבש צמרם, כמלא הוא רועה אותם והם רועים אותו ג"כ. והנה בדורות הקודמים היו רעי ישראל אשר היו רעים אותם ר"ל שלא היו נהנים מן הצבור רק רעו הצאן לבד, ועתה לא נמצאו רועים כאלה, כי הלוא הצאן ירעו הרועים, כמה. (ג) שאת החלב תאכלו ואת הצמר תלבשו וגם את הבריאה תזבחו, הגם שתוכלו ליהנות מגיזתה וחלבה, ובכ"ז עכ"פ ראוי שגם אתם תרעו הצאן להשגיח עליהם, ואתם את הצאן לא הרעו, כי. (ד) את הנחלות לא חזקתם, נחלה היא שצריכה

לֹא־רִפֵּאתֶם וְלַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא חֲבַשְׁתֶּם וְאֶת־הַנִּדַּחַת לֹא הֲשֵׁבֹתֶם וְאֶת־הָאֹבֶדֶת לֹא בִקַּשְׁתֶּם וּבְחָזְקָה רְדִיתֶם אֹתָם וּבְפָרֶךְ׃ ה וַתְּפוּצֶינָה מִבְּלִי רֹעֶה וַתִּהְיֶינָה לְאָכְלָה לְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וַתְּפוּצֶינָה׃ ו יִשְׁגּוּ צֹאנִי בְּכָל־הֶהָרִים וְעַל כָּל־גִּבְעָה רָמָה וְעַל כָּל־פְּנֵי הָאָרֶץ נָפֹצוּ צֹאנִי וְאֵין דּוֹרֵשׁ וְאֵין מְבַקֵּשׁ׃ ז לָכֵן רֹעִים שִׁמְעוּ אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ ח חַי־אָנִי נְאֻם ׀ אֲדֹנָי יְהוִה אִם־לֹא יַעַן הֱיוֹת־צֹאנִי ׀ לָבַז וַתִּהְיֶינָה צֹאנִי לְאָכְלָה לְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה מֵאֵין רֹעֶה וְלֹא־דָרְשׁוּ רֹעַי אֶת־

רש"י

שעלר אל סחוץ; רדיתם. יסרתם: (ו) ישגו צאני. הולכות טועות על פני כל ההרים כלומר נעשו הפקר לעשות איש ואיש כרצונו ולא הוכחתם אותם ולא שפטתם בין איש לרעהו: (ח) וירעו הרעים אותם.

מצודת דוד

האובדת. אשר לא נודע אנה הוא: לא בקשתם. למצוא אותה: ובחזקה. משלתם עליהם בחזקת היד ובעבות עמהם עבודת פרך ר"ל לא חזקתם העניים והנכשלים לקחת משפטם מיד העושקים ורק משלתם בהם לעשות עמהם מלאכתכם ולא השבתם לסדריהם בדרך הישר ולהסיר מהם הדעות המשובשות: (ה) ותפוצינה. ונפצו הצאן מסבת היותם בלי רועה מנהיג כראוי: ותהיינה. ומהסבת הנפוץ היו למאכל לכל חית השדה כי באו למקום חיות הטורפות ובעבור זה נפצו עוד ויותר לברוח הנה והנה מיד החיות: (ו) ישגו צאני. ולזה המה תועים בהרים ובגבעות ואינם יודעים אנה הם הולכים: ואין דורש. לאספם יחד: ואין מבקש. את האובדות ר"ל בעבור זה הלכו בגולה והשתיתום האומות והנה הולכים נעים ונדים ואין מי מחזירם למוטב לתקן ישיו נושעים: (ח) אם לא. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר והרי הוא כאדם שאומר אם לא יהיה כן אני והיה כואת

מצודת ציון

המטלית על השבר כמו והנה לא חבש' (לעיל ל'): הנדחת. מלשון דחיה: רדיתם. ענין שלטנות וממשלה: ובפרך. ענין עבודה קשה המפרכ' ומשברת את הגוף כמו לא ירדנו בפרך לעיניך (ויקרא כ"ה): (ה) ותפוצינה. ענין פזור: (ו) ישגו. ענין תעייה בדרך כמו משג' עור בדרך (דברים כ"ז): (ח) לבז. ענין ביזה ושלל:

מראה יחזקאל

באור הענין

בריאה כ"כ והיא רפה המזג וצריכה חיזוק. והחולה היא החולה לגמרי וצריכה רפואה וגם אותה לא רפאתם, וגם הנשברת שצריך לחבוש השבר לא חבשתם, וגם הנדחת ממקומה לא השבתם, וגם האבדת לגמרי לא בקשתם, עד שלא רעיתם הצאן לטובתם רק לרעתם, כי בחזקה רדיתם אתם ובפרך לאכול בשרם ולא לנהל אותם בהשגחה ובהמלה: (ה) ותפוצינה הנה הצאן צריכים אל הקיבוץ והרועה שומר את קבוצם, וע"י חסרון הרועה נפצו, וע"י שנפוצו נהיו לאכלה לכל חית השדה, ועל ידי החיות שבאו עליהם נפצו עוד יותר:

באור המלות

ונקלה מצד עצמו, אין הכ"ד חויבים ליכנס לביתו לעיין ע"ז רק אם הוא לעיניך מחויבים למחות בו: (ו) ההרים, גבעה. הגבעות הם תחת ההרים ואין הר בלא גבעה (ושעיה ב'): אין דורש ואין מבקש. בקשת האובד הוא כדי למצאו ובקשת ומצאת (דברים ד'), בקשתי ולא מצאתי (שיר ג'), ודרישת האובד הוא לקחתו מיד המוצאו ע"י סימנים, עד דרוש אחיך אותו והשבות לו (דברים כ"ג). ולפעמים הדרישה קודם להבקשה, וידרשו ויבקשו (שופטים ו' כ"ט), תחלה דרשו ושאלו והשלא מצאו הטובה הלכו לבקש. וכן אשר לא בקשו את ה' ואף לא דרשוהו (צפניה א' ו'), שהדרישה קלה מן הבקשה, וכן דרשו את ה' בקשו פניו (תהלות ק"ה) אבל בענין האבדה תקדם הבקשה שע"י הבקשה יודע לו מי כמוצא ואז דרוש ידרוש מאתו: (ח) וירעו אותם. ר"ל אם

(ו) ישגו צאני. עדיין היה אפשריות שיחזרו מעצמם למקומם ויתקבצו, אבל ע"י הניפוץ שגו לעלות אל ההרים ומהם אל הגבעה שתחתיו, (כמ"ש (ירמיה נ') צאן אובדות היו עמי רועיהם התעום הרים שובבים מהר אל גבעה הלכו שכחו רבצם, שע"י שעלו להר וירדו לגבעה נשכח מאתם מקומם). ועי"כ על פני כל הארץ נפצו צאני כי שכחו רבצם, ואין דורש ואין מבקש, כי כשנאבדו הצאן ילך הרועה לבקשם, וכשלא ימצאם יהשיל לדרוש מאת האנשים אם לא מצאום אדם שיתן סימנים ויחשבם לו, ולא לבד שאין דורש מאת המוצא האבדה, כי גם אין מבקש את האבדה כלל: (ח) חי אני, הוא גז"ד שיש עמו שבועה שאינו נקרע, יען היות צאני לבז וכו' מאין רעה, כי לפעמים מזוין והיה רעה דינו כאונס, אבל אם נכנס לעיר בשעה שאין דרך ליכנס הו"ל תחילתו בפשיעה וסופו באונס וחייב, בפרט בזה שמה שהיה לבז ומה שהיה לאכלה הוא מסבה מאין רעה, והו"ל כהוליכה במקום גדודי חיה ולסטים שחייב, (כמ"ש בב"מ דף צ"ג), ולא דרשו רעי את צאני שהיה לו להציל ברועים ובמקלות בבכר. ובפרט שהם יגם כשומרי שכר כי וירעו הרעים אותם שרעו א"ע, ולמה ואת צאני לא רעו? וגם אמר נגד מ"ש מאין רועה, כי שאמרו כי נסתלקתם משמירתם ולא רציתם להיות שד לועים שהלא וירעו הרעים אותם, ושלתו בהם

צֹאנִי וַיִּרְעוּ הָרֹעִים אוֹתָם וְאֶת־צֹאנִי לֹא רָעוּ׃ פ לָכֵן הָרֹעִים שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃ י כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי אֶל־הָרֹעִים וְדָרַשְׁתִּי אֶת־צֹאנִי מִיָּדָם וְהִשְׁבַּתִּים מֵרְעוֹת צֹאן וְלֹא־יִרְעוּ עוֹד הָרֹעִים אוֹתָם וְהִצַּלְתִּי צֹאנִי מִפִּיהֶם וְלֹא־תִהְיֶיןָ לָהֶם לְאָכְלָה׃ יא כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי־אָנִי וְדָרַשְׁתִּי אֶת־צֹאנִי וּבִקַּרְתִּים׃ יב כְּבַקָּרַת רֹעֶה עֶדְרוֹ בְּיוֹם־הֱיוֹתוֹ בְתוֹךְ־צֹאנוֹ נִפְרָשׁוֹת כֵּן אֲבַקֵּר אֶת־צֹאנִי וְהִצַּלְתִּי אֶתְהֶם מִכָּל־הַמְּקוֹמֹת אֲשֶׁר נָפֹצוּ שָׁם בְּיוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל׃ יג וְהוֹצֵאתִים מִן־הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּים מִן־הָאֲרָצוֹת וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־אַדְמָתָם וּרְעִיתִים אֶל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל בָּאֲפִיקִים וּבְכֹל מוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ יד בְּמִרְעֶה־טּוֹב אֶרְעֶה אוֹתָם וּבְהָרֵי מְרוֹם־

רש"י

את עצמם; (י) ולא ירעו עוד הרעים אותם. את עצמם: (יא) ובקרתים. לשון ביקור חולים: (יב) נפרשות. כשהן נפוצות והוא הולך ביניהן ומאספן יחד: ביום ענן וערפל. כי כן דרך הצאן

מצודת ציון

(י) ודרשתי. זה הל' יאמר על תשלומי הגמול וכן אנכי אדרש מעמו (דב' י"ח): והשבתים. ענין בטול ומניעה: (יא) ובקרתים. ענין חקירה ודרישה כמו לא יבקר הכהן (ויקרא י"ג): (יב) נפרשות. מלשון הפרשה ופרוד: (יג) באפיקים. כן יקראו המקומות שנגרים שם המים בחוזק כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכ"ו):

מצודת דוד

וכזאת: מאין רועה. מסבת היותם בלי רועה משגיח כראוי: אותם. את עצמם רעו להשמין את בשרם: (ט) לכן וגו'. על כי ארכו הדברים באמרו הוי אני וגו' לכן אמר שוב לכן הרועים וכו' וכן הוא דרך המקרא: (י) הנני. הנה אני אפנה אל הרועים לשלם להם כגמולם: ודרשתי וגו'. ר"ל אעניש על אבוד הצאן והשבתים מהיות עוד רועי צאן ולא ישמינו עוד את עצמם בחלב הצאן ר"ל אקח מהם הממשלה ולא יתענגו עוד בגזל העניים: (יא) הנני אני. כאומר עם כי יכלו הרועים הנה אני קיים ואני אדרש את צאני ואחקור אחריהם: (יב) כבקרת. כמו שהרועה חוקר בעדרו ביום היותו בתוך צאנו והמה נפרשות שאז דרכו לחקור לדעת אם לא נעדר מה מהם כן אבקר אני את צאני ואציל אתהם ממקרי כל המקומות אשר נפוצו שם ביום בוא עליהם היום המר והנבוך ולפי המשל נאמר לשון הנופל בהם שדרכם להתפזר ביום ענן וערפל: (יג) באפיקים. במקום המים ובמקום המיושב והמוכשר: (יד) במרעה טוב. רצה לומר אשפיע להם טובה מרובה וכפל הדבר רבת פעמים לפי

מראה יחזקאל

באור המלות

עצמם: (יא) ודרשתי, ובקרתים. הבקור הוא לדעת תכונת הדבר וענינו, עמ"ש בס' התו"ס קדושים (סי' כ"ד). ופה ר"ל בקור הדבר בכלל לדעת את החסר, ובקור הצאן בפרט כמ"ש בפסוק (ס"ז כ'): (יג) והוצאתים מן העמים וכו'.

באור הענין

יד ואם כן למה ואת צאני לא רעו: (ט) לכן הרעים, ר"ל על כן אין לכם המעלה שנתעלקתם מהיות רועים רק את הרועים, ושמעו גזרת ה' עליכם: (י) הנני אל הרעים, נגד מה שהיו צאני לבז ולאכלה זאת אדרוש מיד הרועים שחייבים לשלם כי פשעו בשמירתם, ונגד מ"ש ולא דרשו רועי את צאני העונש הוא והשבתים מרעות צאן, (ר"ל שיקח המלוכה והמשרה מידם) עד שלא ירעו עוד הרעים אותם, ונגד מ"ש וירעו הרועים אותם שרעו א"ע, והצלתי צאני מפיהם: (יא) כי כה אמר ה', ר"ל וכל תחשבו כי עתה לא יהיה להם רועה כלל ויהיו הפקר. לא כן, כי הנני אני אחר שסלקתי את הרועים שממיתי עליהם אהיה אנכי בעצמי הרועה אותם, ודרשתי את צאני ובקרתים הבקור הוא לדעת מנינם, ולהשגיח על החסרים שיכן הם: (יב) כבקרת רועה עדרו, כאשר יבקר הרועה את העדר שהוא שלו אם רועה צאן של עצמו, שאז ישגיח היטב עליהם ביום היותו בתוך צאנו נפרשות אם ע"י שהיה יום חושך נפרשו הצאן ונפוצו, שאז תיכף ביום ההוא יבקר לדעת מנינם וענינם, כן אבקר את צאני והצלתי אתהם מכל המקומות שנפצו ע"י החשך ועורון המנהיגים והמונהגים ביום הגלות וההרג: (יג) והוצאתים כי רבים באו לשבי בין העמים, כמ"ש יען היות צאני לבז, ורבים נפלו מן העמים אל הארצות כמ"ש ותהיינה צאני לאכלה, מן העמים שהם תחת רשותם אוציאם, ומן הארצות שהם מפוזרים אקבצם, והביאותים אל אדמתם ורעיתים: (יד) במרעה, הצאן צריכים מקום מרעה לרעות ביום, ומקום מרבץ לנוח שם בלילה, שזה נקרא נוה צאן, אמר המרעה יהיה

יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה נְוֵהֶם שָׁם תִּרְבַּצְנָה בְּנָוֶה טּוֹב וּמִרְעֶה שָׁמֵן תִּרְעֶינָה אֶל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו אֲנִי אֶרְעֶה צֹאנִי וַאֲנִי אַרְבִּיצֵם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ טז אֶת־הָאֹבֶדֶת אֲבַקֵּשׁ וְאֶת־הַנִּדַּחַת אָשִׁיב וְלַנִּשְׁבֶּרֶת אֶחֱבֹשׁ וְאֶת־הַחוֹלָה אֲחַזֵּק וְאֶת־הַשְּׁמֵנָה וְאֶת־הַחֲזָקָה אַשְׁמִיד אֶרְעֶנָּה בְמִשְׁפָּט׃ יז וְאַתֵּנָה צֹאנִי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי שֹׁפֵט בֵּין־שֶׂה לָשֶׂה לָאֵילִים וְלָעַתּוּדִים׃ יח הַמְעַט מִכֶּם הַמִּרְעֶה הַטּוֹב תִּרְעוּ וְיֶתֶר מִרְעֵיכֶם תִּרְמְסוּ בְּרַגְלֵיכֶם וּמִשְׁקַע־מַיִם תִּשְׁתּוּ וְאֵת הַנּוֹתָרִים בְּרַגְלֵיכֶם תִּרְפֹּשׂוּן׃ יט וְצֹאנִי מִרְמַס רַגְלֵיכֶם

רש״י

להתפזר ביום המעונן: (טז) ואת השמנה ואת החזקה. ההודפת ודוחפת את חברותיה: (יז) בין שה לשה. בין בעלי אגרופין לחלשים: (יח) המעט מכם. את אשר החזקות שבכם רועות המרעה הטוב והלואי לא הרמסו המותר ברגליכם ותאכלנה אותו אשר צאני אלא שאף מותר מרעיכם תרמסו ברגליכם ולא די לכם אשר משקע מים תשתו אלא שהנותרים ברגליכם תרפשון: ומשקע מים. המים הצלולים שבקרקע השקיעו ולא נעכרו ברגליכם, והדוגמא כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנסיכון דישין ברגליכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותרא ברגליכון אתון דישין: (יט) ואני מרמס רגליכון

מצודת דוד

מרבית הטובה והשפעה: (טו) אני ארעה. ר״ל אני בעצמי אשגיח בתקנתם: (טז) אשיב. אל העדר: ואת השמנה ואת החזקה. המתחזקת על חברתה לגזלה ולהכותה אותה אשמיד וארענה במשפט הראוי והנכון ר״ל אקח נקם מהעושקים את העניים: (יז) בין שה לשה. בין שה החלושה בין שה החזקה: לאילים ולעתודים. בין מן האילים בין העתודים: (יח) המעט. כאילו אל החזקות ידבר המעט לכם שאתם רועים המרעה הטוב אלא בגם המרעה שהותרתם תרמסו ברגליכם שלא יהנו בהם שאר הצאן: ומשקע מים. מים צלולים שבקעה הטיט אותם תשתו ואת הנותר תדלחו ברגליכם לעכור אותם: (יט) ואני. ר״ל ושאר הצאן בעל כרחם יאכלו המרעה הנדרסה ברגליכם וישתו המים הרמוסים ברגליכם ר״ל מושלי העם לקחו לעצמם מיטב הארץ והביאו

מצודת ציון

(יד) נוהם. מדורם: תרבצנה. ענין השכיבה לנוח: (יז) ואתנה. כמו ואתן: (יח) תרמסו. ענין דריסה ברגל: ומשקע. ענין נפילת הדבר בעומק כמו ושקעה כיאור מצרים (עמוס ט׳): תרפשון. ענין דריסה ורמיסה כמו מעין נרפש

מראה יחזקאל

באור הענין

טוב, והנוה יהיה בהרים שהם בטוחים מחיות ולסטים, והגם שבהרים אין המרעה שמן ואין הנוה טוב, כי קשה לעלות אל ההר, אמר שהנוה יהיה טוב כי שם תרבצנה ושם תרעינה ולא יצטרכו לרדת משם אל המרעה כי גם בהר יהיה המרעה שמן: (טו) ואל תחשוב שהם יהיו בלא רועה כי אני ארעה ואני ארביץ, שאשגיח עליהם בעת הרעיה ביום ובעת הרביצה בלילה כמ״ש הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה: (טז) את האבדת אבקש גם הנדחה ממקומה אשיב וכו׳, (כנ״ל ד׳ שעשו הרועים להפך), ואת השמנה ולא לבד שישמרם מחיה ולסטים כי גם יעשה משפט בין הצאן בעצמם עד שהשמנה והחזקה, היינו העשירים שגוזלים כל השפע ע״י עשרם והגבורים שגוזלים בזרוע אשמיד, כי ארענה במשפט שיהיה מרעה לכל הצאן בשוה: (יז) הנני מפרש נגד השמנה שהם העשירים הלוקחים כל השפע ואין מניחים לעניים מאומה אומר הנני שופט בין שה לשה לאילים ולעתודים, שהאילים והעתודים בחזקם יטלים כל המרעה ואין מניחים לעניי הצאן: (יח—ט) המעט מכם מה שאתם תרעו המרעה הטוב עד שיתר מרעיכם תרמסו. וצאני הכי מן הראוי והכשר שמרמס רגליכם תרעינה? וכן המעט מכם שמשקע מים תשתו עד שעוד את המים הנותרים

באור המלות

כלשון הזה למעלה (כ׳ ל׳) ושם התבאר: (יד) תרבצנה בנוה טוב ומרעה שמן תרעינה. הצאן ירעו ביום, וירבצו וינוחו בלילה, כערב ירבצון (צפניה ב׳ ז׳) או בחום היום, איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים, ומקום הרביצה נקרא נוה צאן, נוה רועים מרביצים צאן (ירמיה ל״ג י״ב), בנוה תנים רבצה (ישעיה ל״ה), ולפעמים המקום המרעה בטוח ירבצון שמה, כמ״ש נוה מעזבת שם ירעה עגל ושם ירבץ (ישעיה כ״ז), מתנאי הנוה שיהיה טוב ר״ל בטוח מזאבים ולסטים, ומתנאי המרעה שיהיה שמן וטוב: (טז) ואת החולה אחזק, לא לבד הנחלה גם החולה, ולא לבד ארפא כי גם אחזק, לכן לא כפל כמו בפסוק ד׳: (יח) ומשקע. בנשקע הטיט למצולת המים והם נקיים, והפוכו הוא הנרפש, שיעכר המים עד יעלה הרפש ויתערב בהם, וכן או אשקיע מזוהם (למעלה ל״ב י״ד):

תִּרְעֶינָה וּמִרְפַּשׂ רַגְלֵיכֶם תִּשְׁתֶּינָה׃ כ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אֲלֵיהֶם הִנְנִי־אָנִי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין־שֶׂה בִרְיָה וּבֵין שֶׂה רָזָה׃ כא יַעַן בְּצַד וּבְכָתֵף תֶּהְדֹּפוּ וּבְקַרְנֵיכֶם תְּנַגְּחוּ כָּל־הַנַּחְלוֹת עַד אֲשֶׁר הֲפִיצוֹתֶם אוֹתָנָה אֶל־הַחוּצָה׃ כב וְהוֹשַׁעְתִּי לְצֹאנִי וְלֹא־תִהְיֶינָה עוֹד לָבַז וְשָׁפַטְתִּי בֵּין שֶׂה לָשֶׂה׃ כג וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיהֶם רֹעֶה אֶחָד וְרָעָה אֶתְהֶן אֵת עַבְדִּי דָוִיד הוּא יִרְעֶה אֹתָם וְהוּא יִהְיֶה לָהֶן לְרֹעֶה׃ כד וַאֲנִי יְהֹוָה אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים וְעַבְדִּי דָוִד נָשִׂיא בְתוֹכָם אֲנִי יְהֹוָה דִּבַּרְתִּי׃ כה וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה־רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְיָשְׁבוּ בַמִּדְבָּר לָבֶטַח וְיָשְׁנוּ בַּיְּעוֹרִים׃ כו וְנָתַתִּי אוֹתָם וּסְבִיבוֹת גִּבְעָתִי בְּרָכָה וְהוֹרַדְתִּי הַגֶּשֶׁם

ביערים קרי

רש"י

וגו'. ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר משתי שמשיכון שתן: (כ) שה בריה. חזקה: רזה. מוגר"א בלעז: (כג) עבדי דוד. מלך מזרעו: (כה) וישנו ביערים. ת"י ויתעתקון בחורשיא, ויש לפותרו בלשון שינה: (כו) ונתתי אותם וסביבות גבעתי. הריא נתינתם בברכה. ונתתי כמו והשכנתי:

מצודת ציון

(משלי כ"ה): (כ) בריה. שמנה כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג'): רזה. כחושה כמו ומשמן בשרו ירזה (ישעיה י"ז): (כא) ובכתף. הוא רוחב היד ממעל במקום חבורו בגוף: תהדפו. ענין דחיפה והכאה כמו אשר הדפנו רוח (תהלים א'): הנחלות. הכאובות כאחד מן החברים: (כו) גבעתי. היא א"י הגבוהה מכל הארצות:

מצודת דוד

עוד השאר הבא לחלק העניים: (כ) הנני אני. ר"ל הנה אני הוא המושל על כולם ואשפוט בין שה בריה המזקת לרזה: (כא) בצד ובכתף. אתם השמנים והחזקים תהדפו בצד ובכתף ותנגחו בקרן את הנחלות עד אשר פזרתן אותן לנוס אל החוצה: (כב) והושעתי לצאני. אני אושיע את צאני ולא תהיינה עוד לכם לבזה ואשפוט בין שה חזקה ובין שה חלושה: (כג) והקמותי. אעמיד עליהם רועה אחד והוא ירעה אתכן במשפט הראוי ואת עבדי דוד אקים והוא מלך המשיח הבא מזרע דוד: הוא ירעה אותם והוא יהיה להן לרועה. כפל הדבר בשתי פעמים לומר שהוא לבד יהיה המושל והשליט עליהם: (כד) לאלהים. להושיע ולהציל: ועבדי דוד. הוא מלך המשיח הבא מזרעו: אני ה' דברתי. א"כ בודאי כן יהיה: (כה) וכרתי. אז אכרות עמהם ברית שלום להיות מתמידים לשבת בשלום: והשבתי וגו'. ר"ל חית השדה לא יזיקו אותם וכמ"ש לא ירעו ולא ישחיתו (ישעיה יא): וישבו במדבר. אף במדברות וביערים מקום החיות ישבו בטח וישנו שמה וערבה להם שנתם כי לא יחרידם מי: (כו) ונתתי אותם. אתן אותם במקומם ובכל סביבות גבעתי אתן ברכה: בעתו. בזמן שיש צורך בו: גשמי

מראה יחזקאל
באור הענין

ברגליכם תרפשון? (כ) לכן כה אמר ה' הנני אני בהשגחתי, ושפטתי בין שה בריה ובין שה רזה שהבריה תתן דין וחשבון על שאכלה יתר מן הראוי ועשקה דלים ורגלה אביונים: (כא) יען (עתה אומר נגד החזקה) שהם הדפו הנחלות עד שהוכרחו לצאת החוצה וזה משל העשירים העושקים דלים ואביונים ולוקחים נחלתם ובוזזים את חלקם: (כב) והושעתי לצאני להציל אותם מבז ושפטתי, ויהיה גם כן משפט בין העושק והעשוק: (כג) והקימותי, כלא שאחר שישפוט ה' וירעה אותם בעצמו, אז תתגלה מלכות ב"ד, והוא יהיה הרועה תחת ה', וזה יהיה בג' מדרגות, תחלה הוא ירעה אותם היינו שיעמוד איש מבית דוד שינהיג את ישראל לכוף אותם שיעשו משפט וצדקה, ואח"כ הוא יהיה להם לרועה, היינו שיקבלו הנהגתו וילמדו ממנו עד שיהיה רועה שלהם ברצונם, ואח"כ. (כד) אני ה' אהיה להם לאלהים, יקבלו עליהם מלכות שמים ומלכות ה' תתגלה עד שיהיה להם לאלהים, ועבדי דוד יעלה ממדרגת רועה למדרגת נשיא שהוא יהיה המלך המשיח, אני ה' דברתי ר"ל זה דברתי כבר ע"י הנביאים אשר נבאו על המשיח (כמ"ש ויצא חטר מגזע ישי) וכבר דברתי ופירשתי ענין המשיח באורך ע"י כל נביא כל חוזה: (כה) וכרתי, מפני שיראו להניח הצאן במדבר ביום מפני השודדים, וביער בלילה מפני חיות רעות, אמר שיכרות ברית שלום שלא יעביר רגל אויב ושודד, וישבית חיה רעה, וע"י שיכרות ברית שלום וישבו במדבר לבטח ולא ייראו מפני רגל שודד, וע"י שישבית חיה רעה יישנו בלילה ביערית: (כו) ונתתי ומפני שעדיין ייראו

בְּעִתּוֹ גִּשְׁמֵי בְרָכָה יִהְיוּ: כז וְנָתַן עֵץ הַשָּׂדֶה אֶת־פִּרְיוֹ וְהָאָרֶץ תִּתֵּן יְבוּלָהּ וְהָיוּ עַל־אַדְמָתָם לָבֶטַח וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּשִׁבְרִי אֶת־מֹטוֹת עֻלָּם וְהִצַּלְתִּים מִיַּד הָעֹבְדִים בָּהֶם: כח וְלֹא־יִהְיוּ עוֹד בַּז לַגּוֹיִם וְחַיַּת הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלֵם וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח וְאֵין מַחֲרִיד: כט וַהֲקִמֹתִי לָהֶם מַטָּע לְשֵׁם וְלֹא־יִהְיוּ עוֹד אֲסֻפֵי רָעָב בָּאָרֶץ וְלֹא־יִשְׂאוּ עוֹד כְּלִמַּת הַגּוֹיִם: ל וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אִתָּם וְהֵמָּה עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה: לא וְאַתֵּן צֹאנִי צֹאן מַרְעִיתִי אָדָם אַתֶּם אֲנִי אֱלֹהֵיכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה:

ת"א ואתן צאני . יבמות ס"א מציעא י"ד כריתות ו' :

רש"י

(כט) מטע לשם. קיום שיהא לשם עולם : אספי רעב . ממוגי רעב מחמת בושת רעבון ותוי :
(לא) אדם אתם . אינכם כבהמות בעיני :

מצודת דוד

ברכה יהיו . כי אז ירוו צמאת הארץ : (כז) כי אני ה' . הנאמן במאמרי : מוטות עולם . מה שהכבידו עליהם האומות ואזה כנצל מן הסור שמשימים עליו בדי העול לחרוש האדמה : (כח) וחית הארץ . ר"ל עריצי הגוים האכזרים שבהם או יאמר על החיות המזיקות שלא ירעו עוד ולא ישחיתו : (כט) מטע לשם . נטיעה יפה והדורה להיות לשם תפארת בין העמים : ולא יהיו וגו' . ר"ל לא ימצאו עוד בארץ אנשים שבא עליהם כליון הרעב : ולא ישאו . לא יסבלו עוד כלימה מן הגוים כי לא יצטרכו עוד לבוא בארצות הגוים בעבור הלחם לשאת חרפתם כדרך הבא בארץ נכריה : (ל) וידעו . אז ידעו שאני עמהם והמה עמי החביב לי : (לא) ואתן צאני . וחוזר ומפרש צאן מרעיתי הצאן שאני רועה אותם דעו שאדם אתם ר"ל אינכם בעיני כבהמות אלא חשובים וכדרך בן אדם ואני מייחד שמי עליכם להקרא אלהיכם ולא הייתי מייחד שמי עליכם אם הייתם בעיני כבהמות :

מצודת ציון

(כז) יבולה ענין צמח וכן וארץ נתנה יבולה (שם ס"ז) : מטות . הם בדי העול והוא מלשון מטה : (כט) מטע . מלשון נטיעה : אספי . ענין כליון כמו אסף הסיפה (ירמיה ח') : ישאו . מלשון משא וסבל :

מראה יחזקאל

באור הענין

הצאן כשלא יהיה דשא , אמר שיתן אותם , היינו המדבר והיערים , וסביבות של גבעתי , גם הסביבות שסביב א"י וירושלים , ויהיה שם ברכה , והורדתי הגשם בעתו בענין שיצמיח חציר לבהמה , **גשמי ברכה יהיו** , רצה לומר כל התשוב שזה יהיה לקללה (כמ"ש שאם נפסקו גשמים בר"ה ותמאו ה' מורידם במדברות וביערים) לא כן כי יהיו לברכה , כי לא יתמעט הגשם מן הישוב עי"ז : (כז) **עד שיתן עץ השדה את פריו** , והנה הברכות האלה כבר נמצאו בתורה ששם אמר ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה וכו' וישבתם לבטח בארצכם , ואח"כ אומר ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד והשבתי חיה רעה , והנה חשב שישבית מהם שפטיו הרעים שהם חיה רעה וחרב ורעב וידעו כי אני ה' , ותחלה מציין אותם כצאן ואמר שישבו לבטח במדבר וביערים , ואח"כ מציין אותם כבני אדם שעץ השדה יתן פריו , בראשון מצייר שישבו לבטח בארץ העמים ויסיר מהם קושי השעבוד ובזה מצויירים כצאן שיושבים במדבר לבטח שהוא בארצות העמים שקראה בשם מדבר העמים למעלה (כ' כ"ה) , ואח"כ מצייר שיהיו כבני אדם וישבו על אדמתם לבטח , ועתה מפרש נגד שתחלה ישבו לבטח בארץ העמים שיסבול שעבוד מלכיות , אמר **וידעו כי אני ה' בשברי מוטות עלם** שתחלה היו תחת עול העמים והיו עובדים בהם וזה יופסק : (כח) **ולא** , נגד שהיו למקלת גוים לבז , שגזלו ממונם , ומקנתם היו במדרגת חיות רעות שאכלו הצאן בעצמם , אמר **שלא יהיו עוד לבז** וגם **החיות הפראיות** שהם האומות הפראיים **לא תאכלם** , **וישבו לבטח** היינו שישבו בין האומות בבטחה והשקט : (כט) **והקימותי** ואח"כ ישבו בא"י ושם יטעם בארץ **במטע** טוב **שיהיו לשם** , שלא יעקרו משם לעולם , וגם יהי' שם שובע עד **שלא יהיו עוד אסופי רעב , ולא ישאו עוד כלמת הגוים** בענין שיגלו שנית : (ל) **וידעו** , ואז ידעו כולם **כי אני ה' אלהיהם אתם** שדבק בהם השגחה השכינה והנסים והנבואה , **והמה עמי** דבקים בעבודתי , ואז יצאו ממדרגת צאן אל מדרגת אדם , שעז"א . (לא) **ואתן צאני אדם אתם** שתתעלו על ערככם הקודם כמעלת המדבר נגד החי , שכן מדרגת העובד את ה' נגד המדבר כמדרגת המדבר נגד החי :

באור המלות

(ל) בריה . משפטו בריאה , ר"ל שמנה , כמו משרה בקר בריאים (מ"א ד') : (כט) אספי רעב . כי כשנאספו גוי בזמן הגלות היו סובלים שם רעב וכלימה :

לה א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ עַל־הַר שֵׂעִיר וְהִנָּבֵא עָלָיו׃ ג וְאָמַרְתָּ לּוֹ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי אֵלֶיךָ הַר־שֵׂעִיר וְנָטִיתִי יָדִי עָלֶיךָ וּנְתַתִּיךָ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה׃ ד עָרֶיךָ חָרְבָּה אָשִׂים וְאַתָּה שְׁמָמָה תִהְיֶה וְיָדַעְתָּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ ה יַעַן הֱיוֹת לְךָ אֵיבַת עוֹלָם וַתַּגֵּר אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־יְדֵי־חָרֶב בְּעֵת אֵידָם בְּעֵת עֲוֺן קֵץ׃ ו לָכֵן חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה כִּי־לְדָם אֶעֶשְׂךָ וְדָם יִרְדֲּפֶךָּ אִם־לֹא דָם שָׂנֵאתָ וְדָם יִרְדֲּפֶךָּ׃ ז וְנָתַתִּי אֶת־הַר שֵׂעִיר לְשִׁמְמָה

רש"י

לה (ה) **ותגר**. ותשפך כמו (מיכה א) והגרתי לגיא אבניה, שהיו מסגירין אותן לאויביהם כשהיו בורחין דרך ארצם, וזו היא שאמר (עובדיה א) אל תעמוד על הפרק: בעת אידם. בעת כשמסרתים ביד אויב: בעת עון קץ. כשנגמר קץ עונם ונתמלאה סאתם: (ו) לדם אעשך. נופל בחרב: דם שנאת. בזית את הבכורה שעבודתי היתה מסורה להם ושנאת להיות מלכך נלאה בדם קרבן עבודתי ולכך דם הרוגים ירדפך וי"א דם מילה שנאת, וי"א רוצחים אתם [illegible]

מצודת ציון

לה (ג) ומשמ'. מלשון שממה וכפל הדבר לרוב השממון: (ד) חרבה. מל' חורבן: (ה) איבת. ענין שנאה כמו ואיבה אשית (בראשית ג'): ותגר. ענין הולכה ושפיכה כמו וכמים הנגרים ארצה (שמואל ב' י"ד): אידם. ענין צער ומקר' רע כמו הלא איד לעול (איוב ל"א):

מצודת דוד

לה (ב) על הר שעיר. היא ארץ אדום היושבת בדרומה של א"י אולם הנבואה הזאת נאמרה על כל אדום בכללה ולפי שתולדותם מהר שעיר ומשם נפרדו לכן אמר על הר שעיר: (ג) הנני אליך. הנה אני אלחם עמך: ונטיתי ידי. להכות בך: (ד) ואתה. ר"ל כל הארץ בכללה: כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: (ה) יען. בעבור שהיה לך על ישראל שנאה שמורה מימות עולם והזלת דמי ישראל על ידי חרב בעת באה עליהם אידם בחורבן בית השני בעת בוא העון המשלים את הסאה ומשלים את הקץ: (ו) לדם אעשך. אעשה ארצך מלאה דמי הרוגים: ודם. אנשי שופכי דם ירדפוך: אם לא דם שנאת. וכי לא שנאת שופכי דם ומאד נשמרת מהם והנה עתה שופכי דם ירדפון וישיגון: (ז) את הר שעיר רצה לומר הארצות שתולדותיהם מהר שעיר ומשם נפרדו: לשממה ושממה. כפל המלה יורה על מרבית

מראה יחזקאל

באור המלות

(ג) שממה ומשמה. ע"ל (ה' ט"ו, ו' י"ד): (ה) ותגר. כמו (מיכה א') והגרתי לגיא אבניה, הורידם לחרב: (ו) דם שנאת. שנאת שנאת דם: (ז) לשממה ושממה. שממה בשקל שמלה, וכפל השם מורה שאחר שהיה שממה יתן אותה לשממה שנית, כי יוסיף שממה על שממה: (ח) הרים, גבעות, גיא, אפיקים. עיין למעלה (ו' ג'):

באור הענין

לה (ב) **שים פניך**, מפני שסיבת שבות ישראל וחורבן אדום שהגלו אותם מארצם יהיו סמוכים, בחזותו סיבת ציון ראה ג"כ חורבן אדום, והנה אדום הרעו לישראל בחורבן בית ראשון שהיו שמחים על מפלתם, והיו עוזרים ע"י נבוכדנצר ואח"כ ע"י הורדוס שהחריבו את ארצם אבל זה לא היה חורבן עולם, עז"א. (ג) **הנני אליך הר שעיר** וכו' **ונתתיך שממה ומשמה** זה חורבן נבוכדנצר, אח"כ. (ד) **עריך חרבה אשים ואתה שממה תהיה** ע"י בית חשמונאי, **וידעת כי אני ה'** כי אז נכנסו לברית במילה וטבילה וקבלו אלהותו ונתגיירו: (ה) **יען**, אבל אח"כ בעת נכנסו הרומיים לירושלים והם באו אז לעזרת ישראל, שמרו בלבם **האיבה** הכבושה בלבם **מעולם, ותגר את בני ישראל** ע"י **חרב**, כמ"ש גם אתה כאחד מהם, ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו, וזה היה **בעת אידם** ר"ל בעת החורבן, שאז היה **עון קץ**, שהיה קץ לעונם ואחרית הענשים, שאחר שכבר נשלם עונם, וגם נחמם אידם היה ראוי לרחם עליהם, וכ"מ שעשית היה מתוך האיבה לא לשום תועלת: (ו) **לכן חי אני** נחתם גז"ד בשבועה, **כי לדם אעשך**, כמו ששפכת דם כן תהיה מלאה דם הרוגים, **ודם ירדפך**, לא ירדפוך שבי ושלל, רק דם, ר"ל שמגמת רודפיך יהיה רק לשפוך דמך כמו ששפכו אדום, **אם לא דם שנאת** שנאתך היה שנאת דם. לא שנאה מחמת תועלת וירצה נזק **בן דם ירדפך** מדה כנגד מדה: (ז) **ונתתי** זה יהיה באחרית הימים והשממון יהיה עד שלא יהיה

ושממה והכרתי ממנו עבר ושב: ח ומלאתי את־הריו חלליו גבעותיך וגיאותיך וכל־אפיקיך חללי־חרב יפלו בהם: ט שממות עולם אתנך ועריך לא תישבנה וידעתם כי־אני יהוה: י יען אמרך את־שני הגוים ואת־שתי הארצות לי תהיינה וירשנוה ויהוה שם היה: יא לכן חי־אני נאם אדני יהוה ועשיתי כאפך וכקנאתך אשר עשיתה משנאתיך בם ונודעתי בם כאשר אשפטך: יב וידעת כי אני יהוה שמעתי ׀ את־כל־נאצותיך אשר אמרת על־הרי ישראל לאמר ׀ שממה לנו נתנו לאכלה: יג ותגדילו עלי בפיכם והעתרתם עלי דבריכם אני

תשבנה ק' שממו ק'

רש"י

שאר כל אדם ורודפים ירדפוך, וי"א דם שנאת אחיך שהוא בשרך ודמך: (ט) ועריך לא תשובנה. לא כמו שאמרתי למצרים (לעיל כט) ושבתי את שבות מצרים ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון (ירמיה מט), וזו היא שאמר (מלאכי א) ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה שעתידים לשממות עולם: (י) שני הגוים. ישראל ויהודה. ומדרש אגדה רבי תנחומא דורשו כלפי שהלך עשו אל ישמעאל להתחתן בו להסיתו שיעורר על יצחק על ירושת אברהם ויהרוג ישמעאל את יצחק ואהיה אני גואל הדם ואהרוג את ישמעאל וזהו יקרבו ימי אבל אבי (בראשית כז) ואירש אני את יצחק ואת ישמעאל: וה' שם היה. יודע את מחשבותיך: (יא) ועשיתי כאפך. כאותה האף שעשית לישראל אעשה לך: ונודעתי בם. כאשר אשפטך אז יכירו את גבורתי: (יג) והעתרתם. הרביתם וכן ועתר ענן הקטרת (לעיל ח) לשון ריבוי:

מצודת דוד

השממון: (ח) את הריו. כי ינוסו על ההרים ושם ישיגם האויב ויהרגם: (ט) שממות עולם. עד עולם תהיה שממה ועריך לא תשובנה לקדמותן: כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: (י) יען. בעבור שאמרת את שני הגוים וגו' הם יהודה וישראל וארצותם הנה מעתה תהיינה לי ואנחנו נירש אותן עד עולם: וה' שם היה. כלומר אבל לא כן יהיה כי ה' היה שם ר"ל מקום מקדשו היה שם ואיך א"כ יעזבנו בידך: (יא) ועשיתי. אעשה לך כפי אפך וקנאתך אשר עשית להם מרוב השנאה שיש לך עליהם ר"ל אעשה עמך כערך מעשיך עמו: ונודעתי בם. אהיה נודע וניכר בין בני ישראל למשגיח כאשר אשפטך על מה שעשית לו: (יב) וידעת. אז תדע ששמעתי את כל דברי בזיונך שאמרת על הרי ישראל הנה שממו כי אנשיהם נתנו לנו לאכלם ולא נשאר שם מי מהם: (יג) ותגדילו. ואשר הגדלתם עלי בפיכם לדבר גדולות ודברי גאוה ואשר הרביתם עלי דבריכם בדברי חרוף

מצודת ציון

(ח) גבעותיך. מל' גבעה והר: וגאיותיך. מלשון גיא ועמק: אפיקיך. הם המקומות שהמים מוגרים שם בחוזק: (יא) וכקנאתך. ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים ל"ב): (יב) נאצותיך. ענין בזיון כמו כי נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א ב'): (יג) והעתרתם. ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטרת (לעיל ח'):

מראה יחזקאל

באור הענין

שם עובר ושב: (ח) ולא שהעם ילכו בגולה, רק ומלאתי את הריו חלליו ולא לבד במקום שלחמו על ההרים רק גם גבעותיך וכו' חללי חרב יפלו בהם שגם אחרי הכיבוש יהרגו את כולם: (ט) שממות עולם השממה האחרונה תהיה לעולם, עד שעריך לא תשבנה ואז וידעתם כי אני ה' המענים, כמ"ש המה יבנו ואני אהרוס (מלאכי א'): (י) יען אמרך שאח"כ בימי הגלות רצית שישראל יהיו משועבדים תחתיך לעולם וא"י יהיה שלך עד שאמרת את שני הגוים שהם יהודה ועשרת השבטים ושני ארצותיהם לי תהיינה וירשנוה, וה' שם היה ואתה אומר שתירש גם את ה' אשר שם היה, כי אתה אומר שאדום נכנס תחת ישראל, שישראל הללו את ה', ואתם הגוי אשר בחר ה', (ואמר נגד מ"ש את שני הגוים). (יא) לכן חי אני ועשיתי באפך שעי"ז עשית לישראל רעות רבות בימי הגלות ע"י אף וקנאה כאילו קנאת קנאת אלהים וזה עשית משנאתך, ונודעתי בם שאז כאשר אשפטך אודיע שהם עמי ואנכי אלהיהם ויודע האמונה האמתית: (יב) (ונגד מ"ש את שתי הארצות אמר) וידעת כי אני ה' שמעתי נאצותיך שבזה היית מנאץ אותי, במה שאמרת על הרי ישראל לאמר שממו, שאמרו שהם שוממים ע"י חטא ישראל שלא ימצאו ישראל יושבים שם, רק לנו נתנו לאכלה, והירושה לא לגור שם לבד רק לאכול הפירות הגדלים שם: (יג) (ונגד מ"ש וה' שם היה

באור המלות

(י) לי תהיינה. כמו הנה אפי וחמתי נתכת (ירמי' ז'): וירשנו. מוסב גם למטה וירשנו אותה ואת ה' [אשר] שם היה: (יא) בם. מוסב

פירשו

שָׁמָעְתִּי׃ יד כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה כִּשְׂמֹחַ כָּל־הָאָרֶץ שְׁמָמָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ טו כְּשִׂמְחָתְךָ לְנַחֲלַת בֵּית־יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר־שָׁמֵמָה כֵּן אֶעֱשֶׂה־לָּךְ שְׁמָמָה תִהְיֶה הַר־שֵׂעִיר וְכָל־אֱדוֹם כֻּלָּהּ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

לו א וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא אֶל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ הָרֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃ ב כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה יַעַן אָמַר הָאוֹיֵב עֲלֵיכֶם הֶאָח וּבָמוֹת עוֹלָם לְמוֹרָשָׁה הָיְתָה לָּנוּ׃ ג לָכֵן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה יַעַן בְּיַעַן שַׁמּוֹת וְשָׁאֹף אֶתְכֶם

רש"י

(יד) כשמח כל הארץ. כשאמלוך אני את מלכותי כי אז תשמח הארץ כענין שנאמר ה' מלך תגל הארץ (תהלים צז) אז שממה אעשה לך:

לו (ב) האח. שמחה: ובמות עולם. ארץ ישראל שהוא גובהו ונויו של עולם: (ג) שמות ושאוף

מצודת ציון

לו (ב) ובמות. ענין גבהות כמו על במתי ארץ (ישעיה נח): למורשה. מלשון ירושה: (ג) שמות. מלשון שממון: ושאוף. ענין בליעה והמשכה אל הפה כמו שאפה רוח (ירמיה ב'): ודבת. ענין אמירה וע"פ רוב יאמר על

מצודת דוד

הנה אני שמעתי את הכל ואין דבר נעלם ממני: (יד) כשמוח. בעת שתהיה שמחה בכל הארץ אז אעשה אותך שממה וזהו בימות המשיח שיגולה מלכות שמים ותתרבה אז השמחה בעולם כמ"ש ה' מלך תגל הארץ וגו' (תהלי' צז): (טו) כשמחתך. ערך השמחה שהיה לך על נחלת בית ישראל על אשר נעשית שממה בערך הזה אעשה שממה על שממותך: וכל אדום כלה. הכל יהיה הר שעיר ונפרדו ע"פ האדמה: כי אני ה'. הנותן לשלם גמול:

לו (ב) עליכם. על שוממותיכם אמר האח והוא ענין לשון שמחה: ובמות עולם. גבהות עולם היא א"י הגבוה מכל הארצות היא היתה לנו למורשה: (ג) יען וביען. הכפל לחזק ולומר בעבור זה לנגד ראויים הם הגוים לגאלם

מראה יחזקאל

באור המלות

על פעל עבות: (יד—טו) כשמח, כשמחתך. י"מ פסק שתי כפ"י הדמיון שמחת כל הארץ על שוממותיך ידמה לשמחה שמחתי על ישראל:

(ב) כה אמר ה'. במאמר הזה בא שש פעמים הלשון כה אמר ה', ולא נמצא מה אמר ה', עד הפעם הששית? ולא נמצא דוגמתו במקרא, והוא פליאה נשגבה מאד כאין איש מן המפרשים שם על לב, ואחרי העיון ראיתי שבכאן לא הביא הדבור, רק מציין בחמשה פעמים הראשונים שאמר כה אמר ה', ר"ל שכבר אמר ע"ז נבואה מיוחדת, וציין חמשה נבואות שנבא על חמשה אומות למעלה, וציין פה פחיתה של כל אומה מה שחטאו נגד ישראל, ואמר כה אמר ה', ר"ל מטעם זה אמר ה' פורעניות עליהם שכבר נזכר בספר, ובפעם הששית מוסיף נבואה על שאר אומות שלא נבא עליהם עדיין למעלה, כמ"ש בפירושו: במות עולם כ ו והרכבתיך על במתי ארץ: (ג) שמות. מקור, והוא פעל יוצא. ושאף, הושאל ממשיכם הרוח אל תוכו אל כל העתיד לבלוע איזה דבר: על שפת לשון ודבת עם. כמו את

באור הענין

שירתו גם את ה') ותגדילו עלי בפיכם, ענין הספורים המבהילי' באלהות, והעתרתם עלי דבריכם הפלאים שספרו על האלהות שיש בהם מהגנאי והדופי והסכל, גם זה אני שמעתי שנוגע לכבודי: (יד) כה אמר ה' (נגד מה ששמחת על מפלת ישראל) אעשה לך שממה, בעת שתשמח כל הארץ ע"י שישראל ישבו בשמחה ובשלום, עד שהראה שמחת ישראל קודם מפלתך: (טו) (ונגד ששמחת על חורבן הארץ), כשמחתך וכו' כן אעשה לך שישמחו כולם על חורבן ארצך: (טז) (ונגד מה שדברת באלהות) שממה תהיה הר שעיר וכו' שתשאר שממה לעולם, ובזה ידעו כי אני ה' ויכירו אמתת אלהותי כמ"ש המה יבנו ואני אהרוס וקראו להם גבול רשעה והעם אשר זעם ה' עד עולם:

לו (ב) כה אמר ה' אלהים, הנה יחזקאל נבא למעלה על האומות השכנות לא"י והודיע חורבנם באשר שמחו על מפלת ירושלים, והיה הנבואה על צור ובני עמון ומואב ואדום ופלשתים ועל צידון, ולכל אחד הודיע עונם אחר כי לא השוו בחטאם נגד ירושלים, והנה בצור אמר יען אשר אמרה צור על ירושלים האח נשברה דלתות העמים נסבה אלי אמלאה החרבה, ששמחו על שהמסחר והעושר שהיה בירושלים יוסב אליהם וז"ש יען אמר האויב עליכם האח ובמות עולם למורשה היתה לנו ר"ל שירים במות עולם והמסחר הגבוה שכל העולם עולים שמה לסחורה, ולכן כה אמר ה' עליהם עונם (למעלה כ"ו) וז"ש כה אמר ה' ר"ל שכבר אמר העונש בנבואה מיוחדת וכן כולם: (ג) לכן הנבא כה אמר ה', זאת שנית היו בני עמון שהם לקחו מנחלת בני ישראל והתיישבו שם, כמ"ש

מסביב להיותכם מורשה לשארית הגוים ותעלו על־שפת לשון ודבת־עם: ד לכן הרי ישראל שמעו דבר־אדני יהוה כה־אמר אדני יהוה להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות ולחרבות השממות ולערים הנעזבות אשר היו לבז וללעג לשארית הגוים אשר מסביב: ה לכן כה־אמר אדני יהוה אם־לא באש קנאתי דברתי על־שארית הגוים ועל־אדום כלא אשר נתנו־את־ארצי | להם למורשה בשמחת כל־לבב בשאט נפש למען מגרשה לבז: ו לכן הנבא על־אדמת ישראל ואמרת להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות כה־אמר | אדני יהוה הנני בקנאתי

כצ"ל

רש"י

אתכם מסביב. שכיניכם היו משתוממים ותומהין לשתוק ולראות בסוף חורבנכם ושואפים ומאבים ומלפים להיותכם מורשה לשארית הגוים: ותעלו על שפת לשון. ועכשיו בחורבנכם הכל מדברים ומדוכבים בכם לאמר הלא הרי שממו: ודבת עם. פארלמנ"ט בלעז: (ה) למען מגרשה לבז. לפי שרחו

מצודת דוד

כלומר וכאשר אמר בסוף הענין: שמות ושאוף אתכם מסביב. ר"ל שאומות מסביב השמו אתכם ובלעו אתכם למען השיו למורשה לשארית הגוים השארים סביבותיכם: ותעלו. היותם עולים על שפת ולשון ר"ל כולם היו מספרים ומדברים בכם: ודבת עם. כל עם מהעמים דברו בכם דברי גנות:

(ד) לכן וגו'. לפי שארכו הדברים לזה אמר שוב לכן וכן דרך המקרא בכל מקום: לה. הוא ענין הבועה וגזם ולא אמר: באש קנאתי. ר"ל בחוזק כעסי: להם. לעצמם: בשאט נפש. בבוזת אותם בנפש: למען מגרשה. למען נגרש אותה להיות היא לבזיון ר"ל לא היה עיקר הכוונה לטובת עצמם כ"א לבזות אם

מצודת ציון

האמירה הרעה וכן כי שמעתי דבת רבים (שם ס): (ד) לאפיקים. מקומות שהמים נגרים שם בחוזק: ולגאיות. מלשון גיא ועומק: לבז. מל' בזיון: (ה) קנאתי. ענין כעס: כלא. כמו כלה בה"א: ובשאט. ענין בזיון וכן

באור הענין — מראה יחזקאל — באור המלות

מדוע ירש מלכם את גד (ירמיה מט) וכן אמר (עמוס א') על בקעם הרות הגלעד למען הרחיב את גבולם, וז"ש יען וביען שמות ושאף אתכם, שעשו אתכם שמה, ע"י ששאפו אתכם לקחת את גבולכם כדי להיותכם מורשה (וע"כ שלח את ישמעאל להרוג את גדליה בן אחיקם כדי שתשאר א"י שממה להיות להם מורשה), וחוץ מזה ותעלו על שפת לשון ודבת עם, כמ"ש שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון (צפניה ב') שגדפו את אמונתם וקדושתם, ולכן נבא עליהם (למעלה סי' כ"ה) וז"ש כה אמר ה': (ד) לכן הרי ישראל כה אמר ה', מואב לא לקחו מגבול ישראל ולא עשו בם נקמה רק היו ביניהם ללעג ובוז, וז"ש אשר היו לבז וללעג לשארית הגוים ולכן נבא עליהם פורעניות (למעלה סי' כ"ה), וז"ש כה אמר ה': (ה) לכן כה אמר ה' הנה אדום ופלשתים הם נקמו נקמה ע"י איבה שהיה להם על ישראל ורצו שתשאר ארץ ישראל שממה לא כדי לקחת את ארצם רק שתשאר שממה, ועליהם דבר באש קנאתו, שיעשו בהם נקמה בקנאה, וזה דבר על שארית הגוים (כי פלשתים כבר הכו ע"י פרעה ונשאר מהם רק שארית כמ"ש בירמיה סי' מ"ז), ואדום היו כולה אשר נתנו את ארצי להם למורשה בשמחת כל לבב ע"י ששמחו על מפלת ישראל, ובשאט נפש משנאה, ולא רצו לירשה כדי לבנותה, רק למען מגרשה שתשאר כמגרש שהוא מקום הפנוי לפני העיר שאין בו לא בית ולא שדות וכרמים, וכן רצו שא"י תהי' כמגרש פנוי לבז ולקלון, ולכן נבא עליהם פורעניות על פלשתים למעלה שם, ועל אדום בסי' ל"ה, וז"ש כה אמר ה': (ו) לכן הנבא כה אמר ה' חוץ מזה היו כמה אומות שלא עשו דרך נקמה, ולא ירשו את ארצה, רק הכלימו ובזו את אדמת ישראל על חורבנה, ודבר עליהם פורעניות כמו מצרים וצידון (למעלה סי' כ"ח כ"ט), ועז"א הנני בקנאתי

כל הגוים והלשונות, ר"ל שידברו בם גנות כל הלשונות והעמים, כי האומה בין העמים תהיה אלף חילוק הלשונות ומלד חילוק הנמוסים וההנהגות, וכל לשון וכל עם ידבר בם לרעה: (ד) ולחרבות השממות ולערים הנעזבות. ר"ל בערים שנחרבו ונשארו שממה. כי יש חורבה שאינה שוממה אם משתדלים לבנותם עמ"ש ישעיה (מ"ט י"ט), ויש ערים שלא נחרבו רק היושבים עזבו אותם והלכו לגן: לבז וללעג. הבז הוא מפני שהדבר נקלה בעיניו, והלעג הוא מפני פחיתות מעשיו (ישעיה ל"ז כ"ב): (ה) מגרשה. המקום

וּבַחֲמָתִי דִּבַּרְתִּי יַעַן כְּלִמַּת גּוֹיִם נְשָׂאתֶם׃ ז לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אֲנִי נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי אִם־לֹא הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לָכֶם מִסָּבִיב הֵמָּה כְּלִמָּתָם יִשָּׂאוּ׃ ח וְאַתֶּם הָרֵי יִשְׂרָאֵל עַנְפְּכֶם תִּתֵּנוּ וּפֶרְיְכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קֵרְבוּ לָבוֹא׃ ט כִּי הִנְנִי אֲלֵיכֶם וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם וְנֶעֱבַדְתֶּם וְנִזְרַעְתֶּם׃ י וְהִרְבֵּיתִי עֲלֵיכֶם אָדָם כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה וְנֹשְׁבוּ הֶעָרִים וְהֶחֳרָבוֹת תִּבָּנֶינָה׃ יא וְהִרְבֵּיתִי עֲלֵיכֶם אָדָם וּבְהֵמָה וְרָבוּ וּפָרוּ וְהוֹשַׁבְתִּי אֶתְכֶם כְּקַדְמוֹתֵיכֶם וְהֵטִבֹתִי מֵרִאשֹׁתֵיכֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ יב וְהוֹלַכְתִּי עֲלֵיכֶם אָדָם אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וִירֵשׁוּךָ וְהָיִיתָ לָהֶם לְנַחֲלָה וְלֹא־תוֹסִף

ת"א ואתם הרי. מגילה ח' סנהדרין צ"ח:

רש"י

גירושה לבז שהוטלה לביזה: (יב) לשכלם. לגרש יושביך מקרבך הוא קרוי שכול:

מצודת ציון

בשאט בנפש (לעיל כ"ה): מגרשה. מל' גרושין: (ח) תשאו. תרימו ותגדלו: (י) תבנינה. מל' בנין: (יא) והושבתי. מלשון ישיבה: (יב) וירשוך. מל' ירושה: לשכלם. ענין

מצודת דוד

ישראל: (ו) יען. בעבור שסבלתם כלימה מן הגוים: (ז) אני נשאתי את ידי. כן הוא דרך הנשבע וכמ"ש וגם אני נשאתי ידי להם (לעיל כ'): אם לא. הוא ענין שבועה: כלמתם. הכלימה הראוי להם יסבלו הם: (ח) ענפכם תתנו. לא תהיו עוד שממה כ"א תגדלו ענפים ותשאו פרי למאכל לעמי ישראל כי קרבו לבא אל ארצם: (ט) כי הנני. הנה אני אשגיח ואפנה אליכם ותהיו נעבדים בעבודת שדה בחרישה ותהיו נזרעים לא כמו שהייתם לשעבר שממה שממה: (י) כל בית ישראל כלה. ר"ל אף בני עשרת השבטים ישובו הנה: ונושבו הערים. תהיינה מיושבות באנשים: (יא) ופרו. יעשו פירות ר"ל יולידו בנים ובנות וכפל בשמות נרדפות לחזק: והושבתי. אושיב אתכם בארצכם כמו שישבתם בימי קדם ואיטיב עמכם עוד יותר ממה שהיה לכם בראשונה עד שלא גליתם: וידעתם. אז תדעו שאני ה' הנאמן במאמרי: (יב) והולכתי עליכם. כאילו יאמר אל ההרים מעתה אוליך עליכם אדם וחוזר ומפרש. את עמי

מראה יחזקאל

באור המלות

הפנוי שסביב הישוב, וכן למעלה (כ"ז כ"ח) ירעשו מגרשות: (ז) לכם מסביב. ר"ל מסביב לכם: (ח) קרבו. מהדגוש, ר"ל קרבו את עצמם שעושים הכנות לזה, או יתכן שפעמ"ש ישעיה (כ"ו י"ז) על כמו הרה תקריב ללדת עי"ש: (יא) ורבו ופרו. בכ"מ יאמרו ופרו ורבו, פרה ורבה, הנני מפרך והרביתך, שע"י הפריה ירבה, לכן פה אמר ורבו ופרו, שר"ל שירבו ע"י שישובו הגולים מארבע כנפות הארץ, וגם יפרו ויולידו בנים ובנות: כקדמותיכם, מראשותיכם. כבר בארתי ישעיה (סי' מ"ג י"ח) שלפעמים הראשון הוא לפני הקודם, בפרט פה שבא שם ראשית שהוא מורה על ראשית התחלתי: (יב) וירשוך. והיית לנחלה, כבר בארתי ישעיה (נ"ז י"ג) שהירושה מציין הזרקה הקנין ירושת המורישים

באור הענין

ובחמתי דברתי שורעניות עליכם יען כלמת גוים נשאתם, וח"ש כה אמר ה': (ז) לכן כה אמר ה' אני נשאתי את ידי, בנז"ד שיש בו שבועה, שכל הגוים הסביב המה כלמתם ישאו שנבוכדנצר החריב את כולם: (ח) ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו בל תעצרו מלתת ענף ופרי, בל תיראו כי זרים יאכלוהו כי קרבו לבא, שבימי כורש התחילו לשוב אל א"י כי הארץ הנה ההשגחי תעצור פירותיה בעת שאין עם ה' עליה המושגחים מאת השגחתו: (ט) כי הנני אליכם תחלה תחול ההשגחה, ונעבדתם ונזרעתם, שהעבד האדמה ולא תהיה שממה, ואח"כ. (י) והרביתי עליכם אדם, אותם ששבו בימי כורש ובימי ארתחשסתא, ועי"כ ונושבו הערים שהלתי מיושבות, ואח"כ והחרבות תבנינה, כמ"ש והרבות השוממות ולערים הנעזבות, ואח"כ. (יא) והרביתי עליכם אדם ובהמה שהאנשים ירבו ויפרו שם, ועי"כ והושבתי אתכם כקדמותיכם שהיתה כולה מיושבת, וכן היתה בבית שני בימי החשמונאי ובימי הורדוס, ואח"כ והיטבותי מראשותיכם זה יהיה לעת"ל שאז ייטיב יותר ממה שהיה בראשונה כשאתם ממצרים ובהכנסה לארץ, ואז וידעתם כי אני ה' והכיר השגחתי ויכלתי: (יב) והולכתי, מפרש שלעתיד הולכתי עליכם אדם, לא יהיה כמו בבית שני ששבו מקצתם, ולא שבו כולם, כי אז אוליך אני אותם ואוציאם ואביאם לא"י, ויהיו את עמי ישראל שכל יהיו עמי ע"י השגחתי עליכם, ואז וירשוך והיית להם לנחלה שהנחלה היא ירושה עולמים,

עוֹד לְשַׁכְּלָם׃ (יג) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה יַעַן אֹמְרִים לָכֶם אֹכֶלֶת אָדָם אָתִּי וּמְשַׁכֶּלֶת גּוֹיַיִךְ הָיִית׃ (יד) לָכֵן אָדָם לֹא־תֹאכְלִי עוֹד וְגוֹיַיִךְ לֹא תְכַשְּׁלִי־עוֹד נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ (טו) וְלֹא־אַשְׁמִיעַ אֵלַיִךְ עוֹד כְּלִמַּת הַגּוֹיִם וְחֶרְפַּת עַמִּים לֹא תִשְׂאִי־עוֹד וְגוֹיַיִךְ לֹא־תַכְשִׁלִי עוֹד נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ (טז) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (יז) בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ (יח) וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ (יט) וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת

את ק' גויך ק' וגויך ק' תשכלי ק' וגויך ק'

רש"י

(יג) אכלת אדם את. למודה היא הארץ הזאת להשחית את יושביה האמוריים כלו בה והיהודים כלו בה: (טז) ויהי דבר ה' אלי לאמר: (יז) בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם וגו' כטמאת הנדה. כמשלים

מצודת דוד

ישראל ושם ישכון: לשכלם. להיות אבודים וגרושים ממך: (יג) יען. בעבור שהאומות אומרים על מקומות א"י אוכלת אדם את ר"ל למודה אתם ומורגלת לכלות ולאבד בני אדם כי מתחלה נאבדו וכלו בה הכנענים יושבי הארץ ולאח"ז כלו בה בני ישראל אשר ישבו תחתם: ומשכלת גויך היית. דרכך לשכל ולאבד הגוים היושבים בך והוא כפל ענין במ"ש: (יד) אדם לא תאכלי עוד. כשישובו ישראל לארצם לא יכלו עוד בך: וגויך לא תשכלי עוד. כפל הדבר במ"ש: (טו) ולא אשמיע וגו'. רצה לומר לא יכלימו עוד אותך בדבר זה ולא תשאי עוד חרפה בעבור זאת כי מאז לא תשכלי עוד את גויך להיות נאבדים בך: (יז) כטמאת הנדה. כמו טמאת הנדה שע"ז היא מרוחקת מבעלה כן היתה דרכם טמאה לפני עד נתרחקו: (יח) ואשפוך. לכן שפכתי עליהם חמתי בעבור דם הנקי אשר שפכו ובעבור

מצודת ציון

מיתה ואבדון כמו והארץ משכלת (מ"ב ב): (יז) ובעלילותם. במעשיהם: (יט) ואפיץ. ויזרו. שניהם ענין פזור כמו פי נסן העם (ש"א י"ג) וכמו וזריתי פרש (מלאכי ב'):

מראה יחזקאל

באור הענין

כי לא תוסיף עוד לשכלם: (יג) יען שהגלות אומרים לכם, א] שאוכלת אדם את, שהדרים בך בזמן הגלות (שבני אדם מעטים דרים שם) תאכל הארץ אותם בדבר ובחלאים וברעב, ומשכלת ובעת שהיו ישראל עליך שכלת אותם, כי גלו מן הארץ שתי פעמים דהוה חזקה; (יד) לכן אדם לא תאכלי שיסיר משם מות וחולי, וגויך לא תשכלי, שלא יהיה עוד גלות: (טו) ולא אשמיע, הגוים הפחותים שישבו בא"י הכלימו אותה והיא שמעה כלמתם, ואמרו שמושבה רע, והעמים שהם האומות שי"ל מלך הם לא ישבו שם, והיתה נושאת מהם חרפה מרחוק, שחרפה גדולה מכלמה. שאמרו כי קללת ה' חלה בה ע"י עונות ישראל, כי גויך לא תכשילי עוד בחטא כי יהיו צדיקים: (טז) ויהי דבר ה' אלי, עתה בא לפרש דבריו, מ"ש שתחלה והרביתי עליכם אדם ואח"כ והולכתי עליכם אדם שרמז בזה שגאולת כורש לא תהיה נצחית, ולמה יגלם ויחזור ויקבצם? אמר. (יז) בית ישראל יושבים על אדמתם בבית שני, ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם, ובכ"ז לא גרשתי אותם מעל פני רק כטומאת הנדה היה דרכם לפני, כמו שהנדה יפרוש בעלה ממנה לעת דוחה וימתין עד עת שתטהר שאז ישוב אליה, כן היה דרכם, שצפיתי שיטהרו מטומאתם ואשוב אליהם: (יח) ואשפך וגם ששפכתי חמתי עליהם שהיא החמה הפנימית על הדם ובגלולידם, שעל שניהם תקיא הארץ את יושביה (כמ"ש כי הדם הוא יחניף את הארץ, ובסיף עריות אמר ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה ט'), ועי"כ. (יט) ואפיץ אותם בגוים, ומן הגוים זורו בארצות, ובכ"ז לא היה זה דרך תכלית רק הסתרת פנים כאילו סלקתי השגחתי מהם ונתתים להיות הפקר, כי בהפך היה עונש השגחיי מודד

באור המלות

לרשות שורש, והנחלה תלוי' שמצד הקנין נזרעו אחריו לדורות עולם: (יג) אוכלת אדם את, ומשכלת גויך היית. אדם יצ"ין לבני אדם יחידים, וגוי מציין הקיבוץ, ע"ז היית, כי עתה אין שם גוי וקיבוץ רק בזמן הקודם אז שכלה את גוייה שמציין שהארץ כאם היולדת והגוים הנגרשים ממנה שמשכלת אותם, ועתה תאכל בני אדם יחידים שבה: (טו) כלמת הגוים, וחרפת עמים. עמים מעולים מן גוים שטעמים י"ל מלך (כמ"ש ישעיה א' ד'), וחרפה גדולה מכלימה, שיוזכר שמכלים על לא דבר ולא יזכיר שיחרף על לא דבר (ישעיה א' כ"ט): (יז) בדרכם, ובעלילותם. הדרכים הם תכונות הנפש ומנהגיה, והעלילות הם הפעולות שמהות מהם (כנ"ל י"ד כ"ב): (יט) ואפיץ אותם בגוים

כדרכם וכעלילותם שפטתים: כ ויבוא אל־הגוים אשר־באו שם ויחללו את־שם קדשי באמר להם עם־יהוה אלה ומארצו יצאו: כא ואחמל על־שם קדשי אשר חללהו בית ישראל בגוים אשר־באו שמה: כב לכן אמר לבית־ישראל כה אמר אדני יהוה לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם־לשם־קדשי אשר חללתם בגוים אשר־באתם שם: כג וקדשתי את־שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם וידעו הגוים כי־אני יהוה נאם אדני יהוה בהקדשי בכם לעיניהם: כד ולקחתי אתכם מן־הגוים וקבצתי אתכם מכל־הארצות

רש"י

הכתוב לנדה שבעלה מצפה מתי תטהר ואתא לשוב אליה: (כ) ויבוא. לפי שאמר בית ישראל בראש הפרשה קרא כל הפרשה בלשון יחיד. ומדרש אגדה הקב"ה בא עמהם בגולה ומטה אוזן מה היו אומרים השבאין הרי אלו עם ה' ולא היה לו יכולת להצילם, במדרש איכה רבתי: ויחללו את שם קדשי. השפילו את כבודי ומהו החילול באמור אויביהם עליהם עם ה' אלה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו: (כב) לא למענכם אני עשה. התשועה שאושיעכם: (כג) וקדשתי את שמי. ומה היא הקידוש

מצודת ציון

כא) ואחמול מלשון. חמלה וחס:

מצודת דוד

טמאה את הארץ בגלוליהם: (יט) כדרכם. כגמול דרכם ומעשיהם כן שפטתים: (כ) ויבוא אל הגוים. וכאשר באו אל הגוים שגלו ביניהם נתחלל על ידיהם שם קדשי כי הגוים הזה אמרו עליהם הנה עם ה' אלה ועכ"ז יצאו מארצו ומבלתי יכולת לא השאירם בארצו: (כא) אשר חללוהו. ר"ל אשר נתחלל על ידיהם: (כב) אני עושה. את האמור בענין להוציאם מארץ העמים ולהביאם אל ארצם: אשר חללתם. אשר נתחלל על ידכם: (כג) וקדשתי. מעתה אקדש את שמי הגדול וגו': בהקדשי. בעת אהיה מקודש על ידיכם לעיני הגוים אז ידעו הגוים שאני ה' המושל בכל: (כד) ולקחתי

מראה יחזקאל

באור המלות

ומן הגוים וכו' [הבזורי' הוא יותר מן הפיזור] לארצות רחוקות, כמ"ש כלל זה למעלה (י"ב ט"ו): (כ) ויבוא. מוסב על שם קדשי. שם קדשי בא אל הגוים, שהשם ה' בא עמהם לגלות, כי שם ה' נקרא עליהם, והגוים חללו אותו עי"ז, וע"כ תפס בכל הענין, שם קדשי, שמי הגדול, כי שם ה' נקרא על ישראל, והוא בא עמהם אל הגוים: (כד) ולקחתי אתכם מן הגוים. הקרובים, ומן הארצות שהם נפזרו

באור הענין

עונותיהם, וז"ש **כדרכם ובעלילותם שפטתים**, שהיה דרך משפט, והיה המשפט מכוון כדרכם, והעונש היה כמדת עונותיהם לא יתר על המדה, ועי"כ. (כ) **ויבוא אל הגוים אשר באו שם**, בא עמהם לגלות, להשגיח שיהיה ענשם רק כמדת חטאם ומדה כנגד מדה, בענין שיכירו שהעונש הוא השגחי, אבל עי"כ **ויחללו** (הגוים) **את שם קדשי**, אחר שראו שהשגחת ה' אתם וגם בהיותם בארץ אויביהם לא עזב אותם לכלותם, עי"כ **אמרו הלא עם ה' אלה** שעדיין השגחת ה' דבוקה בם, וא"כ **למה מארצו יצאו**? ולמה לא יחזירם אל ארצו ששם מקום ההשגחה? ואמרו מבלתי יכולת: (כא) **ואחמל**, וחוץ מזה חמלתי **על שם קדשי אשר חללהו בית ישראל** שחוץ מה שנתחלל ע"י הגוים נתחלל ע"י ישראל וע"י מעשיהם הרעים, שעי"כ הוצרך להעניהם בפעם בפעם וש"ש מתחלל תמיד מחדש: (כב) **לכן** וכו' **לא למענכם**, שאם הייתי עושה למענכם הדבר תלוי בזכות ותשובה וכשיחטאו עוד יוסיף להגלותם, אבל אחר שאני עושה למענכם רק בשביל כבוד **שמי המחלל** בהכרח יעשה באופן שלא יחטאו עוד ולא יצטרך להגלותם שנית ולא יתחלל שמו פעם אחר פעם: (כג) **וקדשתי את שמי**, א] מצד **שמחולל בגוים** כמ"ש ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה' אלה, ב] **אשר חללתם בתוכם** ע"י מעשים רעים. **וידעו הגוים כי אני ה'**, א] **בהקדשי בכם לעיניהם**, שהוא מה שיקדש שמו ע"י ישראל, וזה ע"י שיכוף אותם לחזור בתשובה (כמ"ש למעלה (סי' כ) ביד חזקה אמלוך עליכם והבאתי אתכם אל מדבר העמים וברותי מכם המורדים וכו'): (כד) **ולקחתי**, ב] ונגד החילול שהיה בין הגוים באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו) **ולקחתי אתכם מן הגוים** שאתם משועבדים תחתם, ומקומות שאתם מפוזרים מן הגוים אל הארצות **וקבצתי אתכם וגו' והבאתי אל אדמתכם** בענין שלא יתחלל:

וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ כה וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ כו וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ כז וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ כח וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ כט וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם

ת"א וזרקתי עליכם. שם מגילה ל"ד קידושין ע"ב : והסירותי את לב האבן. ברכות ל"ב סוכה נ"ב : ואת רוחי. ברכות שם סוכה שם : וקראתי אל הדגן. ברכות נ"ה :

רש"י

לקחתי אתכם מן הגוים : (כה) מים טהורים. אכפר עליכם ואעביר טומאותיכם בהזיית מי חטאת המעבירין טומאת המת : (כו) לב חדש. יצר שנתחדש לטובה :

מצודת דוד

וגו'. וכזה אקדש שמי כי אקח אתכם מן הגוים וגו' : (כה) וזרקתי וגו'. ר"ל אכפר עונם ואעביר טומאת חטאתם בהזיות מי אפר פרה המעביר טומאת המת : (כו) לב חדש וגו'. ר"ל לב ישר ומוכנע ורצון טוב : לב האבן. לב החזק והקשה כאבן : לב בשר. לב נכנע ורך כבשר : (כז) ואת רוחי וגו'. ר"ל אחזיר לכם רוח הנבואה מה שהיה נחסר כל ימי הגולה : ועשיתי. ר"ל אעיר לבבכם שתלכו בחוקי ולשמור משפטי בלב ולעשותם : (כח) לעם. נאמן בי ולשמור מצותי : לאלהים. לעזור לכם ולהושיע אתכם : (כט) והושעתי וגו'. ר"ל ארחיק אתכם מכל טומאת העון שהייתם רגילים בו כי יעיר לבבם להיות נזהרים מהם :

מצודת ציון

(כה) וזרקתי. ענין הזיה כמו וזרקו בני אהרן (ויקרא א'): מים טהורים. כן יקראו מי אפר פרה כי מטהר טומאת המת : (כו) ורוח. ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה ל"ז) : והסרותי. מלשון הסרה :

מראה יחזקאל

באור הענין

יתחלל השם לאמר מארצו יצאו : אמנם לתקן מה שחטאתם בעבר ושלא תחטאו לע"ל, על העבר **וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם**, ר"ל בזה"ז על טומאת הנדה (שאמר כטומאת הנדה היה דרכם לפני) היה צריך טבילה במקוה, ועל טומאת מת שהיה צריך הזיה, היה צריך הזיה של מים טמאים, (שמי נדה היה מטמא המזה והנושא), ולא היה מועיל הזיה של מים טהורים, אבל אז יהיה די בזריקת מים טהורים, ר"ל בזה"ז הדברים הנטהרים במקוה במים טהורים צריך שיכנס כל גופו בהם וטומאה שעולה ע"י שתתדבק הטומאה בטומאה ותסיר מן האדם דהיינו הזיית אפר פרה צריך מים טמאים, ולע"ל יטהרו ע"י מים מעט הנזרקים ויהיו מים טהורים, והנמשל, שבטהרה קלה ובמי הדעת והתשובה יטהרו, והנה בזה"ז לא היה מועיל טהרה רק לטומאת הגויה לא לטומאת הנפש, ורק לטומאה לא למעשה גלולים, אבל בטהרה זו **אטהר אתכם מכל טמאותיכם** ר"ל בין טומאת הגויה בין טומאת הנפש, וגם **מכל גלוליכם**. עד כאן זכר מתיקון העבר, ועתה יספר איך יטהר אותם בעתיד שלא יחטאו עוד : (כו) **ונתתי לכם לב חדש**, שעד עתה היו הסבות אל החטא, הלב והרוח, הלב מצייר כח המושל שטבעו אל התאוה, והרוח מצייר הציורים הרעים שמעלה ציורים אל הלב לרוע, ועי"ז הלב מושל וגומר הרע, ואני **אתן לכם לב חדש** שיהיה נוטה רק אל הטוב וכן הציורים שיעלו ברוח יהיו רק טובים, וכן עד עתה היה הלב קשה מלקבל המוסר והתוכחה כמו האבן שקשה לחקוק בו, **אסיר לב האבן ואתן לכם לב בשר** שמקבל בקל ציורים טובים של יראת ה' ואהבתו : (כז) **ואת רוחי אתן בקרבכם** הוא רוח הקדש, שע"י הנסים והנפלאות שאעמיד ביניכם וע"י השראת השכינה ורוה"ק תקבלו טבע אחרת נוטה אל הקדושה והטהרה, ובזה **ועשיתי את אשר בחקי תלכו** ולא תחטאו עוד כע, ועי"כ. (כח) **וישבתם בארץ** ולא תגלו עוד ממנה, אחר שלא תחטאו עוד, **והייתם לי לעם** שמעתה יהיה הכל ע"י אתערותא דלתתא אחר שאתם תהיו נכונים רק אל הקדושה תקדימו תמיד להיות לי לעם, ועי"ז **אנכי אהיה לכם לאלהים** שהגם שבתחלה יהיה ע"י אתערותא דלעילא כמ"ש וזרקתי עליכם מים טהורים וכו' שה' יהיה המתחיל לטהרם, אח"כ יהיו הם המתחילים ויעבו מע"ם מצד טבעם הטוב ; (כט) **והושעתי** שהגם שיהיה עוד יצה"ר אושיע אתכם מכל הטומאות, וקראתי כי מיום שנפלא

באור המלות

(כה) וזרקתי, יותר (כנ"ל פסוק י"ט), אקבץ הנפוצות, וכן למעלה (כ' ל"ד) : (כו) לב, רוח. גדלם התבאר בפרטות בפירוש

וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃
ל וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־
תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ לא וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים
וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֺנֹתֵיכֶם וְעַל
תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ לב לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה יִוָּדַע
לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ לג כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יֱהוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֺנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־
הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת׃ לד וְהָאָרֶץ הַנְשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר
הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ לה וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְשַׁמָּה
הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת

תר' בצירי

רש"י

(לא) ונקטתם בפניכם. דמויי"ר בלעז, תתמהו בעצמיכם בבשתכם על הגמול הרע אשר גמלתם לפני ואני גומל לכם טובה: (לד) והארץ הנשמה תעבד. הארץ אשר היתה שממה עד הנה תהיה נעבדת ונזרעת: (לה) היתה כגן עדן. עכשיו נהפכה להיות כגן עדן: והערים החרבות, זה ימים רבים עכשיו בצורות

מצודת ציון

(ל) ותנובת. ענין צמח ופרי וכן ויאכל תנובת שדי (דברים ל"ב): (לא) ונקטתם. ענין כריתה כמו ונקטו בפניהם (לעיל ו'): (לג) והושבתי. מלשון ישיבה: ונבנו. מלשון בנין: החרבות. מלשון חורבן: (לד) הנשמה. מלשון שממה: תחת. במקום: (לה) הלזו. הזאת וכן יאמר בלשון זכר האיש הלזה (בראשית כ"ד): והנהרסות. מלשון הריסה ונתיצה:

מצודת דוד

וקראתי אל הדגן והרביתי אותו. ר"ל אצוה שיפרה וירבה: (ל) למען וגו'. ר"ל באופן שלא תקבלו עוד בגוים חרפת רעב כי מאז לא יקראו לכם חסירי לחם: (לא) וזכרתם וכאשר תזכרו דרכיכם הרעים אז תכרתו בעיני עצמכם ר"ל אתם תשפטו הכריתה על עצמכם בעבור הרעות שעשיתם ותאמרו בדין נכרתם בגולה: (לב) אני עושה. את הגאולה הזאת: יודע לכם. והיה ידוע לכם שאין הגאולה למענכם כי בושו והכלמו מדרכיכם אשר לא טובים ואינכם כדאים לבוא הגאולה: (לג) ביום טהרי. ר"ל כשאכפר עליכם: והושבתי. להיות מיושבת באנשים: (לד) הנשמה. אשר הוא שוממה תעבד אז בחרישה וזריעה: (לה) ואמרו. העוברים דרך בה יתמהו ויאמרו הנה הארץ הזאת שהיתה נשמה היתה עתה כגן הנטוע בעדן: בצורות ישבו.

מראה יחזקאל

באור המלות

כפל מלות: (לא) את דרכיכם הרעים, ומעלליכם אשר לא טובים. כבר באר' (פסוק י"ז) שהדרכים הם תכונות הנפש ומדותיה, והיו כולם רעים, כמו מדות הגאוה והנקמה והאכזריות וכדומה, והנה ילמד שגם מן דרכים רעים יצאו מעללים טובים, כמו שמן מדת הגאוה יתעורר לעשות צדקה וחסד להתגאות בהם, ובמדת הנקמה והאכזריות יקום ויתאכזר על אויבי ה' ומחללי שמו, עז"א שגם המעללים היו לא טובים: עונותיכם, תועבתיכם. העון יוצא ע"י עוות השכל (כמ"ש ישעיה א' ד') וזה מקביל נגד דרכים, והתועבות הוא נגד מעללים: (לב) בושו והכלמו. הבושה הוא מעצמו, והכלימה ע"י אחרים (ישעיה ל' ג', ירמיה ג' כ"ה): (לה) החרבות, והנשמות, והנהרסות. השממה הוא יותר מהחרבה, כי יש חרבה שאינה שוממה (כנ"ל פסוק ד'), והריסה הוא יותר מהחרבן, וכן (ישעיה

באור הענין

עברה בעל ריח הפירות כמ"ש בסוף סוטה, וכהושעתי מטומאותיכם אקרא אל הדגן, מלייר, א] ירבה הדגן בהשגחה כדי שלא יהיה רעב, והנה שכבר יהיו בטוחים מן הרעב ע"י הדגן, בכ"ז. (ל) ב] והרביתי את פרי העץ, כי אם יחסרו פרי העץ ויצטרכו לקנות מן הגוים סביבותם, ידמה להם שיש רעב ויקחו חרפת רעב בגוים: (לא) וזכרתם, ועדיין תזכרו דרכיכם הרעים מפני שני טעמים, א] ונקטתם בפניכם ותתחרטו תמיד על העבר. (לב) ב] לא למענכם וכו' יודע לכם, שעי"ז יודע לכם שלא עשיתי למענכם, ובזה בושו והכלמו מדרכיכם, והבושה הפנימית הזאת הוא מגדרי התשובה וכפרת העון, (כמ"ש) כל העושה דבר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עונותיו): (לג) כה אמר ה' ביום טהרי, מודיע להם כי אחרי התשובה הגמורה וטהרת העונות עד שלא ישאר רושם מהם כלל, כן לא ישאר שום רושם מחורבן הארץ כי זה תלוי בזה, ואז והושבתי את הערים הנעזבות ויותר מזה כי גם ונבנו הערים החרבות, ויותר מזה. (לד) כי גם הארץ הנשמה תעבד הגם שעד עתה החזיק אותה כל עובר לארץ שממה הבלתי ראויה כלל לעבודה, עד שיתפלאו כולם: (לה) ואמרו איך היתה כזאת שהארץ הנשמה הלזו היתה כגן עדן, והערים החרבות וגם

ישבו׃ לו וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ לז כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם׃ לח כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלִַם בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

לז א הָיְתָה עָלַי יַד־יְהוָה וַיּוֹצִאֵנִי בְרוּחַ יְהוָה וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבִּקְעָה וְהִיא מְלֵאָה עֲצָמוֹת׃ ב וְהֶעֱבִירַנִי עֲלֵיהֶם סָבִיב ׀

ת״א היתה עלי. עקידה שער נ׳ כל הפרש׳ עקרים מ״ד פ׳ ל״ה : והעבירני וגו׳. סנהדרין צ״ב :

רש״י

ישבו : (לז) אדרש לבית ישראל. אתפתה להם בתפלתם בדורשם אותי על זאת : ארבה אותם. כצאן אדם לרוב : (לח) כצאן קדשים. שהיה בא לירושלים במועדי פסחים. לשון אחר כתרגומו אסגינון באנשא ואצלחינון כבעירא, כלומר שלא יהיו עונותיהם נזכרים עליהם :

לז (א) היתה עלי יד ה׳ ויוציאני ברוח ה׳ וגו׳. כל יד ה׳ שבנבואה לשון כפיה הוא שהיה הרוח כופה אותו לילך כמשתגע אל מקום שהרוח חפץ : והיא מלאה עצמות. רבותינו אמרו שהיו משבט אפרים שיצאו ממצרים לפני הקץ והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כמו שאמור בד״ה (א׳ ז׳) : (ב) והעבירני עליהם סביב. לבקעה ולא הכניסו לתוכה לפי שהיה כהן :

מצודת דוד

נתיישבו באנשים ובמגדלים ובחומות עד שהמה בצורות וחזקים : (לו) וידעו הגוים וגו׳. ר״ל הגוים הנשארים יכירו לדעת שאני הוא בניתי את הנהרסות ונטעתי הנשמה ולא נעשה הדבר במקרה : אני ה׳ דברתי. אני הוא המדבר שכן יהיה ואני הוא העושה הדבר : (לז) עוד זאת אדרש וגו׳. ר״ל עוד בדבר זה אהיה נדרש להם למלאות משאלותם בדרשם על זאת : ארבה אותם. ר״ל וזהו הדבר שארבה אותם בבני אדם כרבוי הצאן : (לח) כצאן קדשים. כמספר צאן קדשים וחוזר ומפרש כצאן ירושלים במועדים ר״ל כצאן המובא לירושלים במועדי ה׳ להקריב על המזבח : כן תהיינה. כמספר הזה תהיינה הערים וגו׳ : צאן אדם. ר״ל מרבית בני אדם ולפי שדרך הצאן להתרבות מאד אמר מלת צאן בדרך משלה על הפלגת הרבוי : כי אני ה׳. הנאמן במאמרי :

לז (א) יד ה׳. כח חוזק הנבואה : ויוציאני. הוציא אותי ממקומי : ברוח ה׳. ר״ל הנבואה היה ברצון המקום לא מרצוני כ״א בע״כ : והיא מלאה עצמות. אחז״ל שהיו מבני אפרים שמהרו את הקץ לצאת ממצרים והרגום אנשי גת : (ב) והעבירני. העביר אותי סמוך להם סביבותם למען יראה איכותם וכמותם ולא העבירו בין העצמות לפי

מצודת ציון

בצורות. מל׳ מבצר וחוזק : (לח) במועדיה. מלשון מועד וחג : צאן אדם. ר״ל רבוי בני אדם :

לז (א) ברוח. ענין רצון : ויניחני. מל׳ הנחה : הבקעה.

באור הענין — מראה יחזקאל — באור המלות

באור הענין

הנשמות וגם הנהרסות בצורות ישבו ? ומכל זה. (לו) וידעו הגוים כי אני ה׳ בניתי, שאינו כדרך הטבע רק ע״פ רוה״ק, והיה כבריאת עולם שדבר ונעשה הכל בדברו, כן אני ה׳ דברתי ועשיתי, שדבורו אל הנביאים הוא הביא הכל לידי מעשה כדרך נסיי : (לז) עוד זאת ר״ל ואם תשאל איך יתיישבו הערים ובני ישראל מועטים, הנה תעשה נס שירבו כצאן שהם מתרבים מאד בטבע, ויהיו, (לח) כצאן קדשים שכולם עולה לה׳ כן יהיו כולם קדושים לאלהיהם, וכצאן ירושלם במועדיה שהם זבחי שלמים לאכול ולשמוח לפני ה׳ כן יתענגו על רב טוב, ובזה יהיו מלאות צאן אדם :

לז (א—ג) היתה כבר נחלקו רבותינו אם היה משל או היה ממש כנודע, ובכל אופן גם אם היה משל, מה שראה בחזה הוא כאילו נעשה בפועל, ורואה את העתיד כי כאלו הוה, והנה הוציאו ברוח ה׳ שחל עליו והניח אותו בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות, וחז״ל אמרו שהיו מאלה שכפרו בקץ ושכפרו בתה״מ והם לפי האמת בלתי ראויים לתחיה, וכבר התבאר בדברי האלהיים כי נשאר בעצמות המת קוספא דחיותא או הבלא דגרמי שממנה כשאור בעיסה בזמן התחייה וממנה יבנה הגוף מחדש, עוד אמרו חז״ל עתידי צדיקי דהוי עפרא, כי לפני התחיי׳ בהכרח ישוב העפר על הארץ ויתבלה הגוף הראשון לגמרי, ואז יצמח מן העפר גוף חדש מעולה מן הראשון,

באור המלות

(ישעיה מ״ט י״ט) כי חורבותיך ושוממותיך וארץ הריסותך, והשממה יפול גם על כלל הארץ, לכן אמר (פי׳ ל״ו) כמ״ש הנהרסות נטעתי הנשמה :

סָבִיב וְהִנֵּה רַבּוֹת מְאֹד עַל־פְּנֵי הַבִּקְעָה וְהִנֵּה יְבֵשׁוֹת מְאֹד׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲתִחְיֶינָה הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אַתָּה יָדָעְתָּ׃ ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא עַל־הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם הָעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃ ה כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה הִנֵּה אֲנִי מֵבִיא בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם׃ ו וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גִּידִים וְהַעֲלֵתִי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר וְקָרַמְתִּי עֲלֵיכֶם עוֹר וְנָתַתִּי בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

ת"א העצמות היבשות. מגילה ל"א סנהדרין שם: ויאמר אלי. סנהדרין שם:

רש"י

(ג) התחיינה. הנראה בעיניך שיוכלו לחיות: (ו) ונתתי עליכם גידים וגו'. ובספר איוב הוא אומר עור ובשר תלבישני תחילה ואח"כ בעצמות וגידים תסוככני אלא למה היו אלו דומים לאדם שפושט ותוזר ולובש שמה שפשט אחרון לובש ראשון אבל בתחילת בריית הולד עור ובשר תחילה ואחר כך עצמות וגידים: וקרמתי. לשון קרום איקרוטיי"רייא בלעז: ויהי קול. והנה רעש העצמות שהיו מופחין זה לזה: עצם אל עצמו. עצמות כל אחד כל מקום שנתפזרו היו קופצין ומתקרבין כל אחד ואחד אצל מקום

מצודת ציון

העמק: (ו) וקרמתי. מלשון קרום כמו קליפה ובדרז"ל שהיה ככן: והנה רבות. רלה לומר ראיתי שהמה רבות קרום שעלה מחמת מכה (חולין מ"ג): (ז) רעש. ענין מאד ויבשות מאד: (ג) התחיינה. הוא בה"א השאלה כי שאלו אם אפשר שיהיו העצמות האלה: אתה ידעת. כאומר

מצודת דוד

הנה נפי הטבע אין מקום שיחיו אולם רצונך שיחיו הנה כן יה ה ומי א"כ יודע רצונך אלא אתה וא"כ ידעת אם יחיו: (ה) מביא בכם רוח. ר"ל בעצמות, יבוא רוח ואויר נושב ומזה יבא מעט חיות בעצמות להתנועע ולהתקרב זה לזה כמפורש בענין: (ו) ונתתי וגו'. אחר שיתקרבו העצמות כ"א למקום הראוי לו אתן עליכם גידים לחבר ולקשר העצמות זה בזה: וקרמתי. אעשה עליכם קרום של עור ואחר זה אתן בכם רוח החיוני ותשארו חיים וקיימים: כי אני ה'.

מראה יחזקאל

באור המלות

(ו) וקרמתי. פעליואלא, העור העולה כקרום דק על הבשר: ונתתי בכם רוח, כבר אמר אני מביא בכם רוח:

באור הענין

ככל דבר שהעדר קודם להויה, ולא יעשה האפרות עד אחר בלות הבילה, והחטה אחר בלות הגרעין בעפר, ורק עצם אחד שמו לוז ממנו יצמח בצירוף העפר הבלוי בנין החדש. אמנם פה היו שני שנויים א] שעדיין היו העצמות קיימות ולא נבלו להיות עפר, וכשיחיה יחיה הגוף הראשון, וזה א"א שיעשה הויה בלא העדר, ב] שהעצמות היו יבשות מאד, ר"ל שלא נשאר בהם רוח החיים והבלא דגרמי וקוסטא דחיותא הצריך שיהיה כשאור בעסה, ח"ש שהבקעה היתה מלאה עצמות, והיו רבות, לא עצם הלוז לבד, כי עדיין היו כולם קיימים. והיו על פני הבקעה, ולא היו בקבר כלל שיבלה השאול אותם. וגם היו יבשות מאד שלא נשאר בהם הקוסטא דחיותא: (ג) ויאמר אלי בן אדם התחיינה העצמות האלה, שהגם שיחזקאל בודאי האמין בתחיית הגה קבל שהתחייה תהיה אחרי בלות הגוף לגמרי, וע"י הרוח חיים שנשאר בעצמות, לא כן בעצמות האלה שאינם כפי תנאי התחייה, ולכן אמר ה' אתה ידעת, כי זה אינו כפי הכללים המקובלים לו בענין של תה"מ: (ד) ויאמר אלי הנבא על העצמות האלה כי התחיה העתידה שיהיה הגוף מבולה בעפר תהיה דומה כבריאת האדם בבטן אמו, שתחלה יקרם עור סביב הטפה הזרעיית, ואח"כ יתהוה שם בשר (כמ"ש הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני, עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני, עור, ואח"כ בשר) ואח"כ יתקשרו האיברים בגידין ועצמות, זאת שנית שהעצם הלוז כנאמר יש בו קוסטא דחיותא שהוא יסוד אל רוח חיים וממנו יבנה הגוף הנבלה, וידמה כטפת הזרע שיש בו חיות וממנו יצמח הגוף, לא כן בעצמות האלה שיבשות בלא רוח חיים, ולכן נוהו לנבאות. (ה) כה אמר ה' הנה אני מביא בכם רוח הוא רוח החיים היסודי שהוא הקוסטא דחיותא החסר מן העצמות האלה באשר לא היו מוכנים להחיה ע"פ מעשיהם הרעים ויבשו לגמרי כעץ יבש אשר לא יצמיח עוד, וחייתם היינו תקבלו כח אל החיות, ואח"כ. (ו) ונתתי עליכם גידים שלא כדרך יצירת הולד וכדרך התחייה לעתיד, שתחלה עור ובשר וגידים ועצמות, וכאן שהעצמות עדיין קיימים יהיה בהפך תחלה גידים על העצמות ואח"כ בשר, ואח"כ עור, ואז ונתתי בכם רוח היא הנשמה העליונה שבאה אח"כ על הגוף הנבנה והוא היום שהיה בו מקודם

ז וְנִבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי וַיְהִי־קוֹל כְּהִנָּבְאִי וְהִנֵּה־רַעַשׁ וַתִּקְרְבוּ עֲצָמוֹת עֶצֶם אֶל־עַצְמוֹ׃ ח וְרָאִיתִי וְהִנֵּה עֲלֵיהֶם גִּדִים וּבָשָׂר עָלָה וַיִּקְרַם עֲלֵיהֶם עוֹר מִלְמָעְלָה וְרוּחַ אֵין בָּהֶם׃ ט וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא אֶל־הָרוּחַ הִנָּבֵא בֶן־אָדָם וְאָמַרְתָּ אֶל־הָרוּחַ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה מֵאַרְבַּע רוּחוֹת בֹּאִי הָרוּחַ וּפְחִי בַּהֲרוּגִים הָאֵלֶּה וְיִחְיוּ׃ י וְהִנַּבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צִוָּנִי וַתָּבֹא בָהֶם הָרוּחַ וַיִּחְיוּ וַיַּעַמְדוּ עַל־רַגְלֵיהֶם חַיִל גָּדוֹל מְאֹד מְאֹד׃ יא וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה הִנֵּה אֹמְרִים יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ׃ יב לָכֵן

רש"י

תבורו: (ט) מארבע רוחות. כל מקום שהלכו נשמותיהן לשוט לארבע רוחות העולם משם יתקבצו ויבאו: ופחי. כמו נופח באש פחם (ישעיה נד): (יא) העצמות האלה כל בית ישראל המה. רמז ודוגמא לכל בית ישראל בגלותם שהם שהרי הם אומרים יבשו עצמותינו בצרות אבדה תקותנו ומה נוחיל לתשועה עוד. דבר אחר כולם אלו משל ישראל היו ומפני שהחייתם עכשיו הם אומרים אבדה תקותנו ולא נחיה עוד שנית כשיחיו המתים: (יב) לכן הנבא. שעתיד אני להחיותם שנית:

מצודת דוד

והכל בידי: (ז) ויהי קול. מן הרוח והאויר הנושב: והנה רעש. והנה נדנוד ותנועה מן העצמות וקרבו כל אחד אל העצם הדבוק בו כשהות חי: (ח) והנה עליהם. ר"ל נתן עליהם גידים וגו': ורוח אין בהם. עדיין לא היה בהם רוח החיוני: (ט) מארבע רוחות. ר"ל מכל מקום שהלכו נשמותיהן לשוט לארבע רוחות העולם משם יתקבצו ויבואו ויכנסו בגופי ההרוגים האלה ויחיו: (יא) כל בית ישראל המה. ר"ל המה מרמזים להיות לאות וסימן על כל בית ישראל המתים בגולה: הנה אומרים. מתי הגולה אומרים הנה עד שלא תבא הגאולה כבר נהיה מתים ויתייבשו עצמותינו ואבדה א"כ תקותנו מה שאנו מקוים אל הגאולה הואיל ואנו נכרתנו לעצמנו ולא נהיה בחברת אנשים הרואים את הגאולה וכאלו יאמרו ומה א"כ תועלת לנו עם הגאולה:

מצודת ציון

נדנוד ותנועה: (ח) ויקרם. נעשה קרום: (ט) ופחי. מלשון הפחה ונשיבה: (יא) נגזרנו. ענין כריתה כמו אמרפי

מראה יחזקאל

באור הענין

ונרור בצרור החיים וחייתם שהיא התחייה הגמורה: (ז) ונבאתי ויהי קול והנה רעש ע"י שבא רוח תחייה בעצמות, וע"י שהתקרבו העצמות כא' במקום הראוי: (ח) וראיתי תחלה גידים ואח"כ בשר ואח"כ עור אבל הרוח אין בהם הוא הרוח העקרי המחיה את הגוף בכללו לא היה, וכבר באר בע"י פ' בראשית, כי כל פינויי הטבע יעשה ע"י הנביא, אבל להחזיר נשמות לפגרים לא יהיה רק ע"י ה' לבדו, ולכן כשהוצרך אליהו להחיות בן הצרפית הוצרך לתפלה. ולכן לא בא הרוח ע"י הנביא: (ט) ויאמר הנבא אל הרוח ומצד שאתה בן אדם תאמר אל הרוח כה אמר ה', כי זה תלוי בדבר ה' ביחוד, ואמר מארבע רוחות באי הרוח, כוונתו על הרוח הנשאר אחר המות אשר רוח הצדיקים צרור בצרור החיים ורוח הרשע מפוזר בכף הקלע בארבע רוחות ואין לו מנוח, ואמר שיבא הרוח מארבע רוחות כי הם היו רשעים ורוחם לא היה להם מנוחה, ומהרי"א פי' שהרוח מורכב מארבע רוחות, הנפש הטבעית, והחיונית, והמדברת, והאלהיית, וזה שיבא בכל חלקיו ויפח בהרוגים האלה: (יא) ויאמר אלי בן אדם, באר לו הנמשל שהעצמות האלה הם בית ישראל, שהם יבשות מאד ואין להם הכנה לתחיית הגוים הכוללת, כי לא נשאר להם קוסטא דחיותא, לא מלך ושרים, לא גבורה והתעוררות חיל, עד שהם בתכלית היאוש שאומרים שהעצמות נתיבשו ואבדה כל תקוה, כי התקוה היא הקוסטא דחיותא, וגם נגזרנו ונפרדנו כעצמות המפוזרות על פני הבקעה, ונפרדו מן כלל עצמות הגוף, וגם אין להם קוסטא דחיותא מצד המע"ע שהם דומים כאלה העצמות שלא היו מוכנים לתחייה ע"י רוע מעשיהם, ובכ"ז אינם כגוף שנתבלה ונעשה רקב, כי העצמות קיימות וכלל האומה עומדת לעד, רק נתפזרה לארבע רוחות השמים:

באור המלות

ובפי' תקנתיו: (ז) ותקרבו. התי"ו סימן נקבה, והוא"ו שבסוף סימן רבים זכרים, כי יש עצמות ועצמים, העצמים הם הגדולים כמו השדרה והגלגלת, ובכאן היו מפוזרים והיו עצמות, ואחר שנתקרבו נעשו עצמים, ורמז עליהם בסימן הזכר: (ח) ובשר עלה. על הגידין: (ט) ופחי. שרשו נפח: (י) והנבאתי. מבנין ההפעל ודגש הנו"ן לחסרון

הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנֵּה אֲנִי פֹתֵחַ אֶת־קִבְרוֹתֵיכֶם וְהַעֲלֵיתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם עַמִּי וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ יג וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהֹוָה בְּפִתְחִי אֶת־קִבְרוֹתֵיכֶם וּבְהַעֲלוֹתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם עַמִּי׃ יד וְנָתַתִּי רוּחִי בָכֶם וִחְיִיתֶם וְהִנַּחְתִּי אֶתְכֶם עַל־אַדְמַתְכֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהֹוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי נְאֻם־יְהֹוָה׃ טו וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ טז וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב עָלָיו

חבריו ק׳

רש״י

(טו) ויהי דבר ה׳ אלי לאמר: (טז) ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו. ארבע תיבות הללו כתוב עליו לומר עץ זה ליהודה ולשבט בנימין שגלוה עליו: ולקח עץ אחד וכתוב עליו. זה ליוסף עץ אפרים ושאר תשעה שבטים שהיו אחרי ירבעם שהיה משבט אפרים:

מצודת ציון

נגזרתי (איכה ג׳): (יד) והנחתי. מלשון מנוחה:

מצודת דוד

(יב) הנה אני פותח וגו׳. בזמן הגאולה אפתח קברותיכם ואעלה אתכם משם חיים וקיימים אתם עמי וכאומר הנה המתים בעצמות הבקעה היא לאות על המתים העתידה: והבאתי וגו׳. וא״כ גם אתם תראו הגאולה: (יג) וידעתם וגו׳ בפתחי וגו׳. ר״ל בעת אפתח את קברותיכם ואעלה אתכם משם אתם עמי אז תדעו שאני ה׳ הנאמן במאמרי: (יד) ונתתי רוחי בכם. אתן בכם רוחי החיוני ותשארו חיים וקיימים ואושיב אתכם במנוחה על אדמתכם ואז תדעו שאני ה׳ הנאמן במאמרי אני דברתי ואני עשיתי כאשר דברתי: (טז) עץ אחד. התיכה עץ אחד: ליהודה ולבני ישראל חבריו. המלות האלה כתוב עליו כאומר שעץ ההוא מרמז על יהודה ועל בני ישראל חבריו הם. בני בנימין שנתחברו עליו להיות מלכות אחת: ולקח עץ אחד. ועוד לקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וגו׳ כאומר על יוסף מרמז העץ ההוא והוא אפרים הבא מיוסף שמלכות ישראל נקראת על שמו לפי שהמלך הראשון היה מעולם

מראה באור הענין יחזקאל

(יב) לכן הנבא הנה אני פותח את קברותיכם, יש בזה מליצה וגם דברים כפשוטן, אם על התחיה הגמורה שתהיה באחרית הימים, ובזה אמר שיפתח הקברים של כל המתים שכולם יעמדו בתחייה כמ״ש ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם, לכן אמר שיפתח קברות כולם, והעליתי אתכם מקברותיכם עמי, שהעלאה מן הקברים לחיי עולם, לא יהיה לכולם רק לעם ה׳ הצדיקים (וכן אמר אח״כ בפתחי את קברותיכם (ולא אמר עמי) ובהעלות אתכם מקברותיכם עמי) וקבלו חז״ל שהתחייה לא תהיה בח״ל רק בא״י ומתי ח״ל יתגלגלו לא״י ושם יקומו בתחיה, וז״ש והבאתי אתכם אל אדמת ישראל ואמר אח״כ ונתתי רוחי בכם וחייתם, וזה יהיה בא״י, ועז״א והנחתי אתכם על אדמתכם שתשארו שם בחיים, ואם בדרך המשל והמליצה שהמשיל גויית האומה הכוללת כעצמות היבשות, ורוח אין בהם, ואת הגלות דמה כקברים ששם ישן הגוף של האומה הכללית במחשכים במצולות, אמר שה׳ יפתח הקברים הוא שיסיר השעבוד וזה כולל לכולם, ובהעלות אתכם מקברותיכם עמי, שהעליה לא״י לא יהיה רק לצדיקים כמ״ש (למעלה סי׳ כ׳) והוצאתי אתכם מן העמים וכו׳ וברותי מכם המורדים והפושעים בי וכו׳ ואל אדמת ישראל לא יבא: (יג) וידעתם כי אני ה׳ בפתחי וכו׳ ר״ל בין מן פתיחת הקברים ובין מן העליה תדעו כי אני ה׳ כי הכל יהיה למעלה מדרך הטבע: (יד) וידעתם כי אני ה׳ דברתי ועשיתי, שכבר דברתי לעשות כן בעתיד, וכבר עשיתי בימי יחזקאל שקמו המתים ויחיו שזה סימן אם על התחייה העתידה אם על הגאולה ותחיית הגויה הכללית שדומה כעצמות היבשות המפוזרות שאין בהם שום הכנה לתחייה ע״פ הטבע: (טו) ויהי דבר ה׳, אחר שהראהו ה׳ איך יחיו העצמות היבשות ותבא בהם הרוח, הראהו איך יתנהג הגוף הכללי הזה העומד בתחייה באופן שלא ימות עוד, היינו איך יהיה הנהגת המלוכה שהוא רוח המחיה את הגוף הכללי ואיך ישובו אל ה׳ ע״י שמירת תורתו ומצותיו שזה בנפש המשכלת בגויה הכללית: (טז) ואתה, צוה לו שיקח עץ אחד, ויכתב עליו אלה המלות, ליהודה ולבני ישראל חבריו, היינו שהוא אות ליהודה ולהמתחברים עמו מבני ישראל כמו שבט בנימין, ומבני לוי ויתר העם שהתחברו ליהודה, ויקח עוד עץ אחד ויכתב עליו אלה המלות, ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חבריו, ר״ל שהוא

ליוסף עץ אפרים וכל־בית ישראל חברו: יז וקרב אתם אחד אל־אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך: יח וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלוא־תגיד לנו מה־אלה לך: יט דבר אלהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני לקח את־עץ יוסף אשר ביד־אפרים ושבטי ישראל חברו ונתתי אותם עליו את־עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידי: כ והיו העצים אשר־תכתב עליהם בידך לעיניהם: כא ודבר אליהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני לקח את־

חבריו ק' חבריו ק'

רש"י

(יז) והיו לאחדים. אני אחברם לפני העולם שיהא עץ אחד בידך: (יט) הנה אני לקח את עץ וגו':

מצודת דוד

יכתוב הבא מאפרים ונרמז בעץ ההוא עליו ועל שאר השבטים שהתחברו עמו להיות תחת ממשלתו: (יז) וקרב אותם. הקרב העצים זה לזה להיות נראים לך כאילו המה חתיכת עץ אחד: והיו לאחדים בידך. כשיהיו עדיין בידך יתחברו יחד על פי נס ויהיו חתיכה אחת באמת: (יח) הלא תגיד. ר"ל הלא מהראוי שתגיד לנו למה אלה על מה תרמוז בזה: (יט) את עץ יוסף. ר"ל שבט מלכות יוסף אשר היה ביד אפרים: ושבטי ישראל חבריו. רלה לומר וגם אקח שבטי ישראל שהתחברו עמו ואתן אותם עליו רלה לומר עם אפרים אתנם להיות עם שבט מלכות יהודה ואעשה אותם לשבט מלכות אחד וכן יקום הדבר בידי כחוזק: (כ) והיו העצים. רלה לומר העצים ההם אשר הכתוב עליהם הדברים האלה האחוז בידך לפניהם: (כא) ודבר אליהם. בעת תאחז העצים ההם

מצודת ציון

(יט) עץ. ר"ל שבט מלוכה ולפי שעשה משל מעץ אמר בעץ: עליו. ר"ל עמו כסמוך לו: את. עם:

מראה יחזקאל

באור הענין

אות ליוסף שהוא ראש השבט וממנו נלמח מלכות אפרים שהתחיל מירבעם, ולכן קראו עץ אפרים, וכל בית ישראל כי אליו התחברו כל ישראל שהם עשרת השבטים: (יז) וקרב עוד זה שיקרב שני העצים אשר התאחד כל אחד בעצמו, אל האחד השני, עד שיהיו לך לעץ אחד ע"י אחיזת היד, ואז יתהוה ע"פ נס שיהיו לאחדים בידך ר"ל שיתאחדו בפועל ע"פ נס ויהיו אחד באמת: (יח) וכאשר יאמרו בני עמך, ור"ל ואם תיכף כשיראו הנס הזה ישאלו מה אלה לך ע"מ מורה הנס הזה, וכלל סימן העצים? (יט) דבר אליהם וכו' הנה אני לקח, מקבלת חז"ל שתחלה יעמוד משיח בן יוסף והוא מלך מעשרת השבטים והוא ילחם מלחמות ויאספו כל ישראל תחת דגלו, עד שאח"כ יבא בן דוד והוא ימלוך עליהם, והיה המשל הראשון תחלה על התאחדות ישראל תחת דגל משיח בן יוסף, וזה שיקח עץ אחד ויכתב ליהודה ולבני ישראל חבריו, כי תחלה התחברו יהודה ובנימין שגלו בבית ראשון והתקבצו תחת זרובבל בימי כורש ונעשו גוי אחד בימי בית שני, ואף אחר חורבן הבית שנתפזרו בכ"ז הם מאוחדים בכלל ומיחלים על הגאולה, ובאחרית הימים יתקבצו עשרת השבטים האובדים והנדחים תחת דגל יוסף שהוא משיח בן יוסף אשר יאסוף נדחים, שזה היה משל העץ השני ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל שיתחברו עליו בעת קץ, ואח"כ יתאחדו גם בני יהודה הנקבצים כבר, להיות תחת שבטו וממשלתו, ויהיו לגוי אחד ע"פ נסי ה' ונפלאותיו, וז"ש במשל שאח"כ יקח עץ ויכתוב עליו ליוסף עץ אפרים שזה התאחדות עשרת השבטים באחרית הימים, ואח"כ יקרב אותם אחד אל אחד והיה הקיבוץ הראשון שהתקבצו בני יהודה אל בני יוסף תחת משיח בן יוסף, וז"ש הנה אני לוקח את עץ יוסף ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו ר"ל תחלה יתן אותם עליו, היינו שיתן שבטי ישראל על עץ יוסף, היינו שיתקבצו תחת דגל משיח בן יוסף. וגם את עץ יהודה יתן עליו שיהודה יעמוד ג"כ תחת דגלו, ובזה ועשיתים לעץ אחד, והיו אחד בידי עפ"י נס: (כ) והיו, זה לא עוד שגם אחר כך העצים אשר תכתוב עליהם ישארו עוד בידך לעיניהם שלא יעזבם מידו ולא ימחוק הכתב רק שיהיו העצים שיכתוב עליהם, כי עוד צריך לעשות בם דבר, והוא משל על שאח"כ יתחברו שנית תחת דגל מלכות בית דוד, שבזה נשאר הכתב מלד זה שיתהפך שיתקרבו עשרת השבטים ועץ יוסף אל עץ יהודה, וזה ג"כ ע"י יד הנביא ובנס: (כא) ודבר אליהם עתה פתרון הדברים בפרטות, הנה אני לקח וכו' זה כמ"ש למעלה ולקחתי אתכם מן הגוים שלא גלו

באור המלות

כמ"ז: (יט) את עץ יהודה, פי' עם עץ:

אותם

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָלְכוּ־שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מִסָּבִיב וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל־אַדְמָתָם׃ כב וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד לִשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד׃ כג וְלֹא יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכֹל פִּשְׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי אֹתָם מִכֹּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ בָהֶם וְטִהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים׃ כד וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ וְחֻקֹּתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ כה וְיָשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר

יהיו קרי

רש"י

שלא יהיו עוד לשתי ממלכות: (כה) לעבדי ליעקב. כמין שנתתיה ליעקב בלי מצרים:

מצודת ציון

(כב) יחצו. ענין חלוקה כמו ותחץ לארבע רוחות (דניאל י"א): (כג) ובשקוציהם. מלשון שקץ ותעוב: (כד) ורועה.

מצודת דוד

בידך הדבר אליהם כה אמר ה' וגו': (כב) לגוי אחד בארץ. כשיהיו בארץ וחוזר ומפרש בהרי ישראל שם יעשם לגוי אחד ולא יהיו עוד חלוקים לשנים להיות יהודה עם לבד ועשרת השבטים עם לבד: ולא יחצו וגו'. כפל הדבר במ"ש: עוד. ר"ל עד עולם: (כג) ולא יטמאו עוד. לא יהיו נטמאים עוד בעבודת כוכבים וביתר הפשעים שנטמאו בהם בהיותם בגולה: והושעתי וגו'. כי רבים מהם נטמעו בין הגוים במקום מושבותיהם בזמן הגולה והרשיעו כמוהם ולכן אמר אושיע אותם להוציאם משם לחזור לדת ישראל ואטהר אותם מטומאת עונם כי אסלח להם ומאז יהיו לי לעם להאמין בי ולשמור מצותי ואני אהיה להם לאלהים להושיע להם ולעזור אותם: (כד) ועבדי דוד. מלך המשיח הבא מזרע דוד יהיה מלך עליהם: ורועה אחד. כי לא ימליכו עוד עשרת השבטים מלך לעצמם מבלעדו: חקותי ישמרו. ישמרום בלב ויעשום בפועל: (כה) לעולם. ר"ל עד עולם

מראה יחזקאל

באור המלות

(כד—כה) מלך, רועה, נשיא. יקרא מלך מצד שנבחר למלוכה, ורועה מצד שהנהגה כרועה עדרו ירעה, ואח"כ יקרא בשם נשיא, כמו שבסוף ספר יחזקאל קורא לשמשיח בשם נשיא בהיותו נשיא אלהים וירום ונשא וגבה מאד:

באור הענין

אותם, ומשם נפזרו אח"כ מן הגוים אל הארצות סביב בפיזור, ועז"א וקבצתי אתם מסביב: (כב) ועשיתי אותם בעת שהיו בארץ יהיו גוי אחד, ויהיה מלך אחד על כולם שתחלה ימלוך משיח בן יוסף על כולם, כמ"ש ונתתי אותם עליו את עץ יהודה, ולא יהיו עוד כי תחלה היו לשני גוים ע"י שעשרת השבטים עבדו עכו"ם ועזבו את מקדש ה', זה לא יהיה עוד כי כולם יעבדו את ה' וגם תחלה היו לשני ממלכות ע"י חילוק המלכות בין בימי איש בושת בין בימי ירבעם ואילך, עז"א ולא יחצו עוד, כי בין בעת שימלוך משיח בן יוסף ימשך יהודה אחר אפרים, ובין אח"כ שימלוך בן דוד ימשכו כולם אחר בית דוד, ועז"א שני פעמים עוד: (כג) ולא יטמאו, תחלה נטמאו י' השבטים בגלוליהם ובשקוציהם ושבט יהודה נטמאו בכל פשעיהם, וכן בימי בית ראשון נטמאו בגלולים ועכו"ם ובימי בית שני נטמאו בכל פשעיהם, עז"א ולא יטמאו עוד וכו', ואח"כ בימי גלות אדום חטאו ע"י מושבותיהם שגרו בין העכו"ם וע"י מושבותיהם ביניהם חטאו, עז"א והושעתי אותם מכל מושבתיהם אשר חטאו בהם, ואח"כ וטהרתי אותם עד שיהיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים להתנהג בהשגחה נסיית, ואז. (כד) ועבדי דוד מלך עליהם, אז ישוב המלוכה לבית דוד בין מצד הנהגת המלכות, וכן מצד הנהגת הדת אמר ורועה אחד יהיה לכלם כי כולם במשפטי ילכו ולא יהיה חילוק ביניהם בענין הדת. ועי"כ. (כה) וישבו על הארץ ישבו בישיבת קבע בענין שיהיה להם לאחוזה, ואמר אשר נתתי לעבדי ליעקב ר"ל שיהיה להם בין הארץ שניתן ליעקב שהיא נחלה בלא מצרים בין אשר ישבו בה אבותיכם בגבול הקדש, כי גבול העתיד ימשך יותר מגבול שהיה להם תח"י, כמ"ש בנבואת יחזקאל לקמן (סי' מ"ז), וגם חפש אשר נתתי ליעקב כי ליעקב הראה הגם הזה שהתאחדו האבנים לאבן אחד כמו שהתאחדו העצים לעץ אחד, והיה ג"כ סימן אל שיתאחדו ישראל לגוי אחד באחרית הימים, ואז יירשו נחלה בלא מצרים, ודוד עבדי מבטיח להם כי ג' דברים יהיו מתמידים

לעולם

ישבו־בה אבותיכם וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד־עולם ודוד עבדי נשיא להם לעולם: כו וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם ונתתים והרביתי אותם ונתתי את־מקדשי בתוכם לעולם: כז והיה משכני עליהם והייתי להם לאלהים והמה יהיו־לי לעם: כח וידעו הגוים כי אני יהוה מקדש את־ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם:

לח א ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: ב בן־אדם שים פניך אל־גוג ארץ המגוג נשיא ראש משך ותבל והנבא

רש"י

לח (ב) אל גוג. כך שם המלך: המגוג. שם האומה כד"א גומר ומגוג (בראשית י):

מצודת דוד

לא תפסק המלוכה מזרע דוד: (כו) ברית שלום. שישכנו בארצם בשלום והברית הזה יהיה עמהם עד עולם: ונתתים. ר"ל אתן אותם במקומם ולא יזוזו משם: לעולם. ולא תחרב עוד: (כז) והיה משכני. משכן שכינתי יהיה עליהם ואהיה להם לאלהים לעזור ולהושיע והמה יהיו לי לעם להאמין כי אשמור מצותי: (כח) וידעו וגו' בהיות וגו'. ר"ל כשיתמיד מקדשי בתוכם לעולם אז ידעו הגוים שאני ה' המקדש את ישראל להיות עמי:

לח (ב) אל גוג ארץ המגוג. מלת אל משמשת בשתים כאלו אמר אל גוג אל ארץ המגוג: נשיא ראש.

מצודת ציון

ר"ל מנוחה: (כז) משכני. ר"ל השראת שכינתי והוא מלשון משכן וחניה:

לח (ב) גוג. כן שם המלך: המגוג. משך ותובל. שמות אומות והמה מבני יפת כמ"ש בני יפת גומר ומגוג

מראה יחזקאל

באור הענין

לעולם, א] נחלת הארץ שעז"א וישבו עליה המה וכו' עד עולם, ב] מלכות בית דוד שעל זה אמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם, ג] שהברית שבין ה' וביניהם לא יפסוק, שעז"א. (כו—כז—כח) וכרתי להם ברית שלום זה כולל את השלום שבין ה' ובין ישראל, שלא יחטאו עוד ולא יסתיר פניו מהם, את השלום בין העם, את השלום לכ"א בגוף ובנפש ובנכסים, וברית הזה יהיה ברית עולם. ונתתים, ר"ל ונתתי להם את הברית שלום, כמ"ש הנני נותן לו את בריתי שלום, שיש הבדל בין הברית הנכרת ובין הברית הניתן, הברית הנכרת החיוב הוא משני הצדדים, והברית הניתן החיוב הוא רק מצד הנותן שיקיים הברית בכל אופן ובלי שום תנאי, שעז"א בפנחס והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, ועי"כ והרביתי אותם ונתתי את מקדשי בתוכם והוא ע"ד מ"ש בירמיה (סי' ג') והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה לא יאמרו עוד ארון ברית ה' וכו' ביום ההוא יקראו לירושלים כסא ה', כי ברבות ישראל בריבוי מופלגת תהיה השכינה על ישראל ולא יצטרכו לקדושת הארון והמקדש, והנה קדושת המקדש שמצייר שה' ושכינתו מצמצם א"ע בתוך נקודה מצומצם בין שני בדי הארון מורה האהבה שבינו עם ישראל כמ"ש כד רחימתין עזיזא וכו', אמנם שתהיה שכינת ה' על ישראל עד שהם יהיו המרכבה לשכינתו מציין גודל מעלת ישראל, וז"ש ונתתי מקדשי בתוכם והיה משכני עליהם שיהיה שני הדברים המקדש בתוך ושכינת ה' עליהם על כל ישראל, עד שהם בפ"ע לא יצטרכו לקדושת המקדש שהם בעצמם יהיו הבדים והארון והקדש והמקדש שישכון ה' עליהם בקדש והמקדש שיהיה בתוך בין נחלת השבטים (כמ"ש ביחזקאל סי' מ"ח) יהיה רק שידעו הגוים שה' מקדש ישראל במה שיהיה מקדשי בתוכם, והנה המשכן עליהם הוא מצד כחם ואיתערותא דלתתא בלי עזר אלהי, והמקדש בתוכם הוא מצד עזר אלהי שמקדש אותם, וידעו הגוים כי אני ה' מקדש את ישראל ע"י המקדש שבתוכם, והבן:

לח (ב) שים פניך אל גוג, כבר התבאר למעלה (סי' ל"ב), כי נבא יחזקאל שבאחרית הימים ילחמו כל העמים סביב לירושלים, ויהיו הלוחמים מצד א' מצרים ואשור ועילם שהם שמאליים, והלוחמים מצד השני משך ותובל, ונסיכי אדום, ומלכי הצפון, וכולם יכבשו אז את ארץ

באור המלות

(כו) ונתתים. נשוי לנסח את הברית:

עָלָיו׃ ג וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל׃ ד וְשׁוֹבַבְתִּיךָ וְנָתַתִּי חַחִים בִּלְחָיֶיךָ וְהוֹצֵאתִי אוֹתְךָ וְאֶת־כָּל־חֵילֶךָ סוּסִים וּפָרָשִׁים לְבֻשֵׁי מִכְלוֹל כֻּלָּם קָהָל רָב צִנָּה וּמָגֵן תֹּפְשֵׂי חֲרָבוֹת כֻּלָּם׃ ה פָּרַס כּוּשׁ וּפוּט אִתָּם כֻּלָּם מָגֵן וְכוֹבָע׃ ו גֹּמֶר וְכָל־אֲגַפֶּיהָ בֵּית תּוֹגַרְמָה יַרְכְּתֵי צָפוֹן וְאֶת־כָּל־אֲגַפָּיו עַמִּים רַבִּים אִתָּךְ׃ ז הִכֹּן וְהָכֵן לְךָ אַתָּה וְכָל־קְהָלֶךָ הַנִּקְהָלִים עָלֶיךָ וְהָיִיתָ

ת"א הנני אליך גוג. ברכות נ"ה:

רש"י

(ד) ושובבתיך. אעשה אותך שובב אגנ"ייסיר בלעז, כל ההולך בשרירות לבו נקרא שובב כמו (ישעיה נז) וילך שובב בדרך לבו: ונתתי חחים בלחייך. דרך חיה להוציאה בחחים שבלחיים לפי שאינה רוצה לצאת, גם אני אתן בלבך הרהורין ויצר המושך אותך מארצך לבא על ארץ ישראל: (ו) וכל אגפיה. וכל סביביה: (ז) הכן והכן לך. הכון אותך והכן לך חיל אחרים. הכון הזדמן:

מצודת ציון

ומדי ויון ותובל ומשך ותירס (בראשית י'): (ד) ושובבתיך. ענין מרד והטיה בדרכי הלב כמו משובה ישראל (ירמיה ג'): חחים. הם הטבעות שמשימים בלחיי החיה למושכה על ידם וכן ויבאוהו בחחים (לעיל י"ט): בלחייך. כן יקראו חלק הפה ממעל ומתחת: מכלול. מלשון כל רצה לומר בכל יופי: צנה ומגן. שמות כלי מלחמה עשויים להציל ממכת חרב וחנית: תופשי. אוחזי: חרבות. מלשון חרב: (ה) וכובע. כן יקרא כלי המגן שעל הראש: (ו) אגפיה. כנפיה וכן כל אגפיו (לעיל י"ב) ויאמר על התפשטות החיילות: (ז) הכן. מלשון הכנה: קהלך. אסיפת עם: (ח) תפקד.

מצודת דוד

כפל המלה במלות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) ועל גוג יאמר שהוא נשיא גם על משך ותובל: (ג) הנני אליך. הנה אני הפנה אליך אתה גוג וגו': (ד) ושובבתיך. אתן בלבך להיות שובב ומורד: ונתתי חחים בלחייך. למשוך אותך על ידו כדרך שמושכים החיות אל מקום הנרצה ר"ל אעיר לבך אל הדבר ואוציא אותך ממקומך עם אנשיך במרכבות סוסים ופרשים וכולם יהיו מלובשים במלבושי פאר ויהיו עם רב בצנה ובמגן וכולם יתפשו חרבות כדרך אנשי מלחמה: (ה) אתם. יהיו אתם בעזרתם: כולם מגן וכובע. כולם יבואו במגן וכובע: (ו) ירכתי צפון. היושבים בפאת צפון: עמים רבים אתך. יבואו עמך: (ז) הכן והכן לך. הכון עצמך והכן לך אחרים וז"ש אתה וכל קהלך הנאספים עליך לעזרה: והיית להם למשמר. כי שמירת החיל תה

מראה יחזקאל

באור המלות

(ד) ושובבתיך. מענין בנים שובבים, והחיה השובבה תגבר בה הפראיות: וחחים. משימין בלחי החיה הרעה למושכה בה (כנ"ל כ"ט ד'): צנה ומגן. צנה בפני חרב, ומגן בפני קשת, ועז"א תופשי חרבות כולם, משא"כ אח"כ אמר מגן וכובע ולא הזכיר צנה, כי הם רק רובי קשת: (ז) הנקהלים עליך. קהל שאחריו מלת על הוא לריב ומלחמה

באור הענין

ויפלו בנופלים, וחז"ל קבלו שג' פעמים יבא גוג על ירושלים, ופה באר שני פעמים והפעם הג' התבאר בזכריה (סי' י"ד), וגוג וכן ארץ המגוג לא ידענו עתה מי הם רק כפי המבואר שהוא נשיא משך ותובל הם מבני יפת ואינם נמולים, והם יתעוררו באחרית הימים אחר שיתיישבו ישראל בארץ ישראל וישבו בשלוה, לבא עליהם, וזה יהיה ע"י התעוררות מעם ה', וז"ש. (ג) הנני אליך גוג, כי בני אדום החריבו בית שני ומשך ותובל היו עמהם, כי הרומיים המחריבים היו אז ראש להאומות שאח"כ נקראו בשם הכולל אדום על שם המושלים, כמ"ש בספ' הקדמונים, וכמ"ש מהרי"א בספריו באורך, ורוצה ה' שבאחרית הימים יתאספו שם במקום הרשע הם ובני ישמעאל שתחתם גלו ישראל וסבלו רעות רבות וצרות ושם יוריד אותם אל עמק יהושפט: (ד) ושובבתיך, החיה תצא מארצה, אם ע"י שובבות שתצא ברצון, אם ע"י שאחר מושך אותה בחחים, אומר כי תלך מעצמך ע"י שאשובב אותך, וגם אוציאך ע"י חחים בעל כרחך, והוצאתי אותך ואת כל חילך ומפ' שאנשי החיל יהיו רוכבי סוסים ופרשים ויהיו לבושי מכלול, ועמהם יהיה גם עם רב המתנדבים ללכת עמו, וז"ש קהל רב וגם הם ישאו צנה ומגן להגן בפני חרב וקשת, וגם כולם יהיו תופשי חרבות: (ה) פרס בצד האחר ילכו גם חיל ישמעאל, מהם פרס, ועם פרס יהיו כוש ופוט, כי הם אחים עם עילם, וכוש קרובים לאשור ופוט למצרים, והם האומות שחשב למעלה (סי' ל"ב) מצרים ואשור ועילם: (ו) גומר, וגם יהיה גומר וכל אגפיה שהם אינם נמולים, ובית תוגרמה אשר בצפון (לאפוקי תוגרמה השוכנים בארץ יון שהם שייכים להישמעאלים, והם ילכו עם מצרים בצד האחר) וכן עמים רבים אתך כמ"ש (למעלה סי' ל"ב) אדום וכל נסיכיה ונסיכי צפון כולם וכל צידוני: (ז) הכון בעצמך והכן את חילך ומפרש (הכון) אתה (והכן) לכל קהליך,

להם למשמר: (ח) מימים רבים תפקד באחרית השנים תבוא | אל־ארץ | משובבת מחרב מקבצת מעמים רבים על הרי ישראל אשר־היו לחרבה תמיד והיא מעמים הוצאה וישבו לבטח כלם: (ט) ועלית כשאה תבוא כענן לכסות הארץ תהיה אתה וכל־אגפיך ועמים רבים אותך: (י) כה אמר אדני יהוה והיה | ביום ההוא יעלו דברים על־לבבך וחשבת

רש"י

והיית להם למשמר. דרך המלכים לתת לב על חיילותיהם היאך יצאו ולהעמיד משמרות שלא יבא מחנה על חילו בלילה: (ח) מימים רבים תפקד. מימים רבים שחטאת לי תפקד עתה לפני לזכור עונותיך ולהשיב גמוליך, ותבואך באחרית השנים לבא אל ארץ ישראל המשובבת מחרב ששבו יושביה מן הגולה אשר גלו שם ע"י חרב האויב: אשר היו לחרבה תמיד. זה שנים רבות וסמוך לבואך עליהם חזרו: והיא מעמים הוצאה. והיה לך לשום על לב שהיא מעמים הוצאה והמוציאה מן העמים לא יעזבנה בידך: (ט) כשואה. כחשך המכסה את הארץ. שואה גרואינ"ה בלעז: (י) יעלו דברים. ישקון הרהורין

מצודת דוד | מצודת ציון

בנזק מוטל על ראש כלבא: (ח) מימים רבים תפקד. הסיס ענין זכרון כמו וה' פקד (בראשית כ"א): משובבת. מלשון יזכר לפרוע ממך על מה שעשית מימים רבים והוא כי שובבה: (ט) כשואה. ענין חושך כמו אמש שואה ומשואה שמה עזיו אל האויב הבא על ישראל: באחרית השנים.
בסוף השנים תבוא אל ארץ אשר שבו יושביה להתיישב בה ממקום שגלו ע"י חרב האויב: מקובצת מעמים רבים. שמה נקבצו בה מן העמים רבים שהיו פזורים שמה בגולה: על הרי ישראל. עתה יפרש מה הוא הארץ ואמר על הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד ר"ל זה זמן רב: והיא. העדה היושבת עתה בה הוצאה מן העמים ממקום גלותם ועתה שמה כולם יושבים לבטח: (ט) ועלית. אתה תעלה עליהם למלחמה ותבוא פתאום כהבך הבא פתאום ולפי מרבית העם יהיה כענן המכסה את הארץ וחוזר ומפרש מי הם יהיו כענן ואמר אתה וכל אנשי חילך ועמים רבים אשר עמך ומוסב למעלה שאמר מימים רבים תפקד כי באחרית השנים תבוא וכו' ושם תקבל גמולך משלם: (י) ביום ההוא. בעת

באור הענין | מראה יחזקאל | באור המלות

ואמר הנקהלים עליך, כי בין החיל הזה ימצא ג"כ הנקהלים עליו (כענין ויקהל עליהם קרח את כל העדה) שהוא הקהלה להתנגד אליו, כי קהלת הישמעאלים שהם פרס כוש ופוט הוא בעצם כנגדו. והיית להם למשמר ר"ל ואתה השמור אותם מעצות רע, כי בעת יתחילו ישמעאלים להרע בירושלים יקומו האדומים נגדם ויהרגו אותם, ומזה יסתבב שאח"כ יהרגו הם באדומים ויהיה חרב איש באחיו (כמ"ש

על מי שיקהל עליו, כמו ויקהל עליהם קרח את כל העדה: למשמר. כמו ויעמד משמר עליהם (נחמיה ד'): (ח) מימים רבים תפקד. כמו ומרוב ימים יפקדו (ישעיה כ"ד כ"ב), עונות של ימים רבים: משובבת. לשון השבה, כמו בשובה אותם מן העמים, או מענין נחת והשקט כמו בשובה ונחת תושעון: (י) ועלו דברים על לבבך, וחשבת מחשבה רעה. שעלתה על לב קטנה מן המחשבה (כמ"ש ישעיה ס"ה י"ז) ובא על הציור שעולה על לבו לפי שעה, כמו אשר יעלה על לב איש להביא בית ה' (מ"ב י"ב ה'), ואחריו המחשבה

למעלה סי' ל"ב): (ח) מימים רבים תפקד, אחר שהפקד נשלם לך עונש על מה שעשית מימים רבים בימי קדם שהרעות לישראל, לכן יסבב ה' שבאחרית השנים תבוא אל ארץ משובבת ר"ל שיהיה הבדל בין ביאתך עתה ובין ביאתך בימי קדם, שאז ישבו ישראל ימים רבים על אדמתם, ועתה היא, א] משובבת מחרב שהחרב הרגה תמיד בעמיה, ב] מקבצת מעמים רבים ששבו מגלות רבות ונקבצו לארצם מכל העמים השונים שהיו מפוזרים שם, ג] על הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד ועתה היא מעמים הוצאה, שהניחו אותם לצאת להתישב בארץ, וישבו לבטח כולם, שאין להם מלחמה עם שום אדם, ואין לך שום טענה לבא עליהם: (ט) ועלית, ועליתך תהיה בשני פנים, מצד אחד כשואה תבוא כי מרוב הסוסים והפרשים יהיה נראה שבאת כשואה ואתה להחשיך ארצם ולהרגם, ומצד אחר כענן לכסות הארץ תהיה כי לרבוי העם שאיננם מבני החיל שיצאו עמך (הגם שישראל יהיו מועטים ולא יצטרך לבא עליהם ברוב עם כל כך) מראה שבאת כענן המביא מטר ומכסה הארץ, ר"ל שאתה רוצה להושיב את הארץ באוכלסין לא לשחריבה, ומפרש כשואה תבא אתה וכל אגפיך שהם החיל, וכענן תהיה ע"י עמים רבים אשר אתך שיכסו הארץ כגבוי ההמון כענן ר"ל לא יודע התחלה אם באת להחריב את הארץ ולהגלות יושביה כשואה, או באת רק לתפוש מלכות שם ולהושיב בה עמים רבים ולהגן עליה כענן המביא מטר וגשמי נדבות: (י) כה אמר ה' והיה

מַחֲשֶׁבֶת רָעָה׃ יא וְאָמַרְתָּ אֶעֱלֶה עַל־אֶרֶץ פְּרָזוֹת אָבוֹא הַשֹּׁקְטִים יֹשְׁבֵי לָבֶטַח כֻּלָּם יֹשְׁבִים בְּאֵין חוֹמָה וּבְרִיחַ וּדְלָתַיִם אֵין לָהֶם׃ יב לִשְׁלֹל שָׁלָל וְלָבֹז בַּז לְהָשִׁיב יָדְךָ עַל־חֳרָבוֹת נוֹשָׁבֹת וְאֶל־עַם מְאֻסָּף מִגּוֹיִם עֹשֶׂה מִקְנֶה וְקִנְיָן יֹשְׁבֵי עַל־טַבּוּר הָאָרֶץ׃ יג שְׁבָא וּדְדָן וְסֹחֲרֵי תַרְשִׁישׁ וְכָל־כְּפִירֶיהָ יֹאמְרוּ לְךָ הֲלִשְׁלֹל שָׁלָל אַתָּה בָא הֲלָבֹז בַּז

רש״י

מחשבת רעה להלחם כנגדי: (יא) על ארץ פרזות. יושבי כפרים מאין חומה שבוטחים במעוזם ואינם יראים להאסף אל ערי מבצר. פרזות כמו (דברים ג׳) מערי הפרזי, מאין חומה: אבוא. אל השוקטים ואגזלה מה הוא מבטחם: (יב) להשיב ידך על חרבות נושבות. להשחית שנית את הערים שהיו חרבות עד הנה ועכשיו נתיישבו אל עם מאוסף מעמים העושים אתה מקנה וקניין: על טבור הארץ. על גובה וחוזק הארץ כטבור זה שהוא אמצעי של אדם ומשופע מכל צדדיו; (יג) וכל כפיריה. סוחרים חריפין שהם רגילין לצאת ולשוט ככפירים בכל המדינות ויודעין איזה מקום העושר: יאמרו לך הלשלל שלל אתה בא. כלומר מי הגיד לך את מקום העושר שידעת כי לארץ מלאה שלל ובז אתה הולך ושם באמת

מצודת ציון

(איוב ל׳): אותך. עמך: (יא) פרזות. כן יקראו הערים אשר אין חומה להם וכן פרזות תשב ירושלים (זכריה ב׳): השקטים. מל׳ השקט ומנוחה: ובריח. הוא המטה הסוגר הדלתות: (יב) עושה. ענין אסיפה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י״ב): טבור. הוא השרר ובדרז״ל ופיו פתוח וטבורו פתוח (נדה ל׳) וכן מעם טבור הארץ (שופטים ט׳): (יג) כפיריה. אריה בחור יקרא כפיר: הקהלת.

מצודת דוד

שישובו ישראל אל אדמתם: יעלו דברים וגו׳. רצה לומר תהרהר הרהורים: (יא) אל ארץ פרזות. על היושבים בערי הפרזי: אבוא השוקטים. אבוא אל השוקטים במנוחה ויושבים לבטח ר״ל אינם נשמרים מן האויב להתאסף בערי המבצר כי לבם בטוח מן האויב ולכן יושבים מבלי חומה סביב ואין להם בריח ודלתים וכאומר והואיל וכן אכבוש אותם בקלות רב: (יב) לשלול שלל. תחשוב לשלול שללם ולהשיב ידך לבוא שנית למלחמה על החרבות שנתיישבו מקרוב ולפי שכבר בא פעם בעזרת האויב כמ״ש למעלה לכן אמר להשיב ידך: מאוסף מגוים. המאוספים מבין העובדי כוכבים ממקום גלותם: עושה מקנה וקנין. מאספים מקנה בקר וצאן ושאר דברים הנקנים: על טבור הארץ. על ממוצע הארץ וגבהה לפי שהטבור הוא אמצע הגוף קורא למקום הממוצע בלשון טבור: (יג) וכל כפיריה. ר״ל גבורים

מראה יחזקאל

באור המלות

שמציין בציור שעלה על לבו והושב עליו, ואחריו האמירה בפיו: (יא) אבוא השקטים. אל השוקטים, השקטים שאין רגז ומורא בפנים. יושבים לבטח. שא״ל מלחמה מבחוץ, (עי׳ ישעיה ל׳ ט״ו): (יב) מקנה וקנין. כבר באורתי ההבדל בס׳ התו״ה אמור (כ׳ פ״ז) ששם מקנה מציין הפעולה שקנה אותו, ושם קנין הוא שם המושאל של הקנין עצמו, וכולל אף מה שהרויח בלא קנין כמו הולדות של שפחותיו ובהמותיו, ופירות שדהו, ועז״א (בראשית ל״ו) את מקנהו ואת כל בהמתו ואת כל קנינו אשר רכש, ור״ל שעושים מקנה בכסף ומרויחים קנינים שהסחורה מצמחת ומולדת ולדות ופרי בבטנם: (יג) כפיריה. האריות והשרים שבהם: שלל, בז. כמבאר בדלים ישעיה (ח׳ א׳) שהשלל הוא הנשאר בשקל אחרי המלחמה והוא שייך אל המנצח, ומה שהאנשי הצבא בוזזים איש לו נקרא בז, וכמ״ש אנשי הצבא בזזו

באור הענין

ביום ההוא, ר״ל תחלה בעלותך לא תדע בעצמך ע״מ אתה עולה אם להחריב את הארץ, אם לתפוש בה מלכות ולהושיב בה דוכין, רק ביום ההוא שתהיה שם אז יעלו דברים על לבך מה שלא חשבת מקודם, וחשבת מחשבת רעה: (יא) ואמרת, מפרש הדברים שיעלו על לבך, הוא שתאמר הלא ה״ל ללחום בארץ הזאת, ולא יקנה הלוחם בה שם וכבוד, כי הארץ תהיה קשה לכבוש מפני ג׳ טעמים, א] אם הארץ מבוצרת מצד טבעה כגון שהיא מוקפת הרים ומצודת סלעים או ימים ונהרות, ונגד זה אמר אעלה על ארץ פרזות, ב] אם האנשים בעלי מלחמה עם שכיניהם סביב ומוכנים לקראת נשק, נגד זה אמר אבוא השקטים יושבי לבטח ר״ל שהם אינם לוחמים כי הם שוקטים, ואין מכינים א״ע בנשק נגד הצר הצורר אותם כי הם יושבי לבטח, ג] אם הערים הם מוקפים חומה, נגד זה אמר כולם יושבים באין חומה וכו׳ וא״כ כיון שאין תפארת מן המלחמה הזאת, יהיה תכלית בואי רק (יב) לשלול שלל, ר״ל רק ג׳ דברים, א] מפני השלל והבז והקנין, ב] להשיב ידך על חרבות נושבות להחריב הארץ שתהיה חרבה כמו שהיתה, ג] מפני העם שהוא מאוסף מגוים ועי״כ הם עושים מקנה וקנין, כי כל אחד סוחר ועושה מקנה עם הגוי שיצא משם ונתרבה שם המסחר מאד, עד שהם יושבים על טבור הארץ ומסחר כל העמים בא אליהם, וצריך לבטל המסחר הזה המזיק לכל העולם כולו: (יג) שבא, ממליץ כי הסוחרים שעושים שם מסחר בא״י בכסף ובזהב ובאבן יקרה,

הקהלת קהלך לשאת כסף וזהב לקחת מקנה וקנין לשלל
שלל גדול: יד לכן הנבא בן־אדם ואמרת לגוג כה אמר
אדני יהוה הלוא ביום ההוא בשבת עמי ישראל לבטח
תדע: טו ובאת ממקומך מירכתי צפון אתה ועמים רבים
אתך רכבי סוסים כלם קהל גדול וחיל רב: טז ועלית
על־עמי ישראל כענן לכסות הארץ באחרית הימים תהיה
והבאותיך על־ארצי למען דעת הגוים אתי בהקדשי בך
לעיניהם גוג: יז כה־אמר אדני יהוה האתה־הוא אשר־
דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים

ת"א האתה הוא. סנהדרין י"ז:

רש"י

תמלא הון עתק: (יד) תדע. ת"י תדע פורענות גבורתי כלומר תדע ותכיר מי הוא מעוזם ומבטחם: (יז) האתה הוא. בלשון תימה יאמר הקב"ה האתה הוא אותו אשר דברתי בימים. קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל כגון יחזקאל וזכריה שאף הוא נתנבא על מלחמות גוג ומגוג ואספתי את כל הגוים וגו' (זכריה יד), ורבותינו אמרו אלדד ומידד הם נתנבאו עליו וזהו שנים האמור כאן אל תקרי שנים אלא

מצודת דוד

וגדולים: הקהלת שלל. בה"א השאלה אם בא אתה לשלול שלל ובאילו יאמרו הנה מוכנים אנחנו לקנות השלל מידך: (יד) לכן. הואיל וכן יהיה הנבא וכו': תדע. ר"ל הלא יהיה ידוע וגלוי לך שיושבים לבטח ואינם נשמרים מן האויב: (טז) כענן. ר"ל ברבת עם כענן הבא לכסות הארץ: הביזה. כדבר הזה: והבאותיך. ר"ל אעיר לבך לבוא אל ארצי למען ידעו אותי הגוים ויכירו כי בעת אהיה מקודש לעיניהם על ידך אתה גוג כי כשיעשה בו משפט יקודש שמי הגדול: (יז) האתה הוא. הנה אתה הוא אשר דברתי עליך בימים קדמונים ביד עבדי נביאי וכו' ועל השנים [illegible]

מראה יחזקאל

באור הענין

שהם שבא ודדן וסוחרי תרשיש שזה סחורתם כמ"ש למעלה (כ"ז י"ב כ"ג) בנבואת צור, הם ישאלו אותך על מה באת, השלול שלל אתה בא, ויש הבדל בין שלל ובין בז, השלל הוא הנשאר מעצמו בעת המלחמה, וזה שייך אל המלך כמ"ש (שמואל א' ל') זה שלל דוד, והבזה הוא מה שבני החיל בוזזים אים לו, ועז"א הלבוז בז הקהלת קהליך כי זה שייך אל הקהל, אם באת כדרך לשלול ולבוז, או באת כסוחר לשאת כסף וזהב ולקחת מקנה וקנין לסחורה, ובדרך זה תשלול שלל גדול, כי גם הרווחה הגדולה נקראת שלל כמ"ש בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר, שהוא על הריוח בדרך המסחר, כאילו ילועגו כמסתפקים למה באת אל עם סוחרים אשר דבר אין להם עם אדם, באת כשודד ובוזז או כסוחר ומוכר וקונה: (יד) לכן הנבא בן אדם ואמרת לגוג, כי היה בכאן שתי נבואות, א] שירע לישראל בעתיד בזמן חורבן בית שני ובזמן הגליות, ועז"א הנבא בן אדם, ב] מה שיקבל עמו באחרית הימים על הרי ישראל, ועז"א ואמרת לגוג. הלוא ביום ההוא, ר"ל בעת חורבן בית שני בשבת עמי ישראל לבטח שאז ישבו על אדמתם תדע מה שתעשה עמהם. כי אז. (טו—טז) ובאת ממקומך מירכתי צפון ועלית על עמי ישראל כענן, שאז עלית כענן לקחת את ארצם ולמלוך עליהם, כי תכלית הרומיים היו למשול על ישראל ולהרחיב מלכותם, וע"כ באחרית הימים תהיה והאקיים, והבאותיך אז על ארצי לא כדי להחריבה רק למען דעת הגוים אותי בהקדשי בך לעיניהם שעל ידי המופתים שאעשה בך יכירו כולם אלהותי איך אני שופט הגוים ומיסר הפושעים: (יז) כה אמר ה' האתה הוא, ר"ל כי שם גוג ושם מגוג כבר ישבה בימים ההם עד שלא ידעו כלל מי היא האומה שנקראת בפי הנביא מגוג ושם מלכה גוג, רק אז כשיבא על הארץ ויקיימו דברי הנביא אז ידעו שזה הוא המלך גוג שנבא עליו, וז"ש באחרית הימים תהיה והביאותיך על ארצי וכו' לעיניהם גוג, ר"ל באחרית הימים תהיה גוג, שאז ידעו כי אתה הוא גוג, וז"ש האתה הוא שעליך דברו הנביאים בימים קדמונים, ביד עבדי הנבאים בימים ההם שנים, ר"ל

בַּיָּמִים הָהֵם שָׁנִים לְהָבִיא אֹתְךָ עֲלֵיהֶם׃ יח וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא בְּיוֹם בּוֹא גוֹג עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה תַּעֲלֶה חֲמָתִי בְּאַפִּי׃ יט וּבְקִנְאָתִי בְאֵשׁ־עֶבְרָתִי דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה רַעַשׁ גָּדוֹל עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ כ וְרָעֲשׁוּ מִפָּנַי דְּגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְחַיַּת הַשָּׂדֶה וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה וְכֹל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וְנֶהֶרְסוּ הֶהָרִים וְנָפְלוּ הַמַּדְרֵגוֹת וְכָל־חוֹמָה לָאָרֶץ תִּפּוֹל׃ כא וְקָרָאתִי עָלָיו לְכָל־הָרַי חֶרֶב נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה חֶרֶב אִישׁ בְּאָחִיו תִּהְיֶה׃ כב וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ בְּדֶבֶר וּבְדָם וְגֶשֶׁם

ת"א והיה ביום ההוא. שבת קי"ח מגילה ל"א :

רש"י

שנים (בפת"ח) שני נביאים נתנבאו נבואה אחת בפרק אחד (אבל לא בסגנון אחד) : (יח) והיה ביום ההוא ביום בוא גוג אל אדמת ישראל וגו' : (יט) רעש גדול. על ידי קולות ורעמים כמו שהוא אומר : (כ) ונפלו המדרגות. אני שמעתי שהם סלעים הזקופים ותלויים ונראים כנופלים, ואני אומר הם תלי מגדלים שחופרים סביב וזורקים העפר באמצע להגביה התל ועשוי מדרגות מדרגות אשקלונ"ש בלעז כדי שיעמוד העפר ולאחר שנכבש יפה מוטלים המלבנים מעמידי המדרגה : (כא) וקראתי עליו לכל הרי. לבא חרב בהם עליו. וקראתי וזימנתי ומה היא החרב שאקרא עליו חרבם של עצמם חרב איש באחיו :

מצודת ציון

אפפו: לאפו. לקחת : (יט) ובקנאתי. ענין כעס : עברתי. ענין עברה וזעם : (כ) ורעשו. ענין נדנוד ותנועה חזקה : הרמש. בריות קטנות קארי ס:גל וכן רמש ונפור כנף (תהלים קמ"ח) : המדרגות. ענין מעלות כמו בסתר המדרגה (ש"ה ב') : (כב) ונשפטתי. ענין ויכוח כמו

מצודת דוד

וזכריה ואמר : שנים. ר"ל זה שנים רבות כי נבאו ויחבור זמן רב מימי הנביאים ההם : (יט) ובקנאתי. בעבור קנאתי דברתי באש עברתי : אם לא. הוא ענין שבועה וגזם וכאלו אמר : (כ) ירעש וגו'. הוא ענין מליצה ור"ל חרדה גדולה תהיה בעולם : ונפלו המדרגות. הנעשים לעלות בהן על העליות והכל הוא ענין מליצה ויורה על גודל ההרדם :

(כא) וקראתי עליו. על גוג אקרא שיבוא החרב אל כל הרי מקום שהוא שם כמ"ש למעלה תבוא וגו' על הרי ישראל : חרב איש באחיו. החרב הבאה תהיה חרב איש בלב אחיו לגודל המהומה שיבוא בהם : (כב) ונשפטתי

מראה יחזקאל

באור המלות

במלואים לקבל עונש, וגם ר"ל תהיה גוג, אז ידעו כי אתה גוג : (יח—יט) חמתי, באפי, עברתי. הבדלם באלהתי (למעלה ה' י"ג). שאף הוא האף החיצוני, והחמה היא הפנימית, וכשתצא החמה לחוץ לנקום עלתה באפו, ועברה הוא שע"י הקצף יעניש את הכלל, עי' למעלה (כ"ב כ') : (כ) המדרגות. פרש"י סלעים זקופים, וכ שון ארמית מעלות מדרגות : (כא) וקראתי. הוא קריאת השם שאחריו עמ"ד, ויקרא גם נכח, שיקרא שם ההרים חרב : ועליו. פי' בעבורו :

באור הענין

שנבאו עליך שנים רבות, וכן יל"פ בימים שנים, שהגיד נבואתם כמה פעמים, כי כן יבוא גוג שתי פעמים כו' שלש כדברי חז"ל : (יח) והיה ביום זה שייך למעלה שדברתי בימים קדמונים להביא אותך עליהם ושביום ההוא ביום בוא גוג תעלה חמתי באפי, תעלה חמתי ר"ל שהחמה הפנימית השמורה בלב על רשעתם בימים קדמונים תעלה אז באפי להתגלות לחוץ, שזה ההבדל בין אף ובין חמה : (יט) ובקנאתי, ואז דברתי בקנאתי על הרעות שעשו לישראל, אם לא ביום ההוא יהיה רעש גדול וזה מצד העברה הכללית שתתפשט על הכלל : (כ) ורעשו מפני, עד שהרעש תתפשט בין על האדם, בין על הבע"ח, השוחה, והמעופף, והחי ביבשה, והרומש, ובין על הדומם, שיהרסו ההרים, והרעש הזה יל"פ כפשוטו כמ"ש בזכריה ונסתם מפני הרעש וכו', או שבא ע"ד המליצה על גודל המלחמה והשמעת קול כלי מותח וכלי הנפץ שיהיו באחרית הימים, המחריבים הרים ומהרסים חומות בצורות בקול רעש גדול ואדיר מאד, וכ"ז הלמ"יר במחזה הנביא ברעש ומהומה גדולה : (כא) וקראתי, ופי' מה הוא הרעש שאקרא להרים בשם חרב שההרים עצמם יהיו חרבות להרג בהם ולכלות אותם, וכ"ז מליצה, ומפרש שהחרב הזה לא תהיה מאויב מחוץ רק חרב איש באחיו תהיה שאדום וישמעאל ילחמו איש באחיו, (כמ"ש בסימן ל"ב באורך) : (כב) ונשפטתי אתו, שגיד

שׁוֹטֵף וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ אֵשׁ וְגָפְרִית אַמְטִיר עָלָיו וְעַל־אֲגַפָּיו וְעַל־עַמִּים רַבִּים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ כג וְהִתְגַּדִּלְתִּי וְהִתְקַדִּשְׁתִּי וְנוֹדַעְתִּי לְעֵינֵי גּוֹיִם רַבִּים וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

לט א וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא עַל־גּוֹג וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל׃ ב וְשֹׁבַבְתִּיךָ וְשִׁשֵּׁאתִיךָ וְהַעֲלִיתִיךָ מִיַּרְכְּתֵי צָפוֹן וַהֲבֵאוֹתִךָ עַל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל׃ ג וְהִכֵּיתִי קַשְׁתְּךָ מִיַּד שְׂמֹאולֶךָ וְחִצֶּיךָ מִיַּד יְמִינְךָ אַפִּיל׃ ד עַל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל תִּפּוֹל אַתָּה וְכָל־אֲגַפֶּיךָ וְעַמִּים אֲשֶׁר אִתָּךְ לְעֵיט צִפּוֹר כָּל־כָּנָף וְחַיַּת הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךָ

רש"י

(כב) ואבני אלגביש. אבני ברד המאירות כאבנים טובות ששמם גביש כענין שנאמר (איוב כח) ראמות וגביש. ורבותינו אמרו אל גב איש אבני ברד שהתחילו לירד על מצרים ועמדו באויר על גב האיש משה שהתפלל שלא ירדו כענין שנאמר (שמות ט) לא נתך ארצה לא הגיע לארץ:

לט (ב) וששאתיך. כמו והשאתיך על עמי, כמו (תהלים פט) לא ישיא אויב בו:

מצודת דוד

אתו. המחוברת עמו בעצה עליו דבר ומגפה דם וגשם שוטף וכו' להומם ולאבדם וזה תחשב לנוכח כי בזה אודיע פשעו בי: (כג) והתגדלתי. ואז אהיה מגודל ומקודש ונודע ומפורסם לעיני גוים רבים וידעו הכל שאני ה' ואין עוד זולתי:

לט (א) הנני אליך. הנה אנכי אליך אתה גוג וכו': (ב) ושובבתיך. אשיר לבך להיות שובב ומורד ואסית אותך ולענה אותך ממקומך מפאת צפון: (ג) והכיתי. אכה קשתך למען תפול מיד שמאלך כי בה מחזיקים את הקשת ור"ל לא תעלה עם כלי המלחמה: (ד) לעיט. לעופות

מצודת ציון

כי באש ה' נשפט (ישעיה ס"ו): אלגביש. אבני ברד דומות אל אבן יקר הנקרא גביש וכן ואתנה אבני אלגביש (לעיל י"ג): וגפרית. שם מין הבוער:

לט (ב) ושובבתיך. ענין מרד והליכה בדרכי הלב: וששאתיך. ענין הסתה ופתוי כמו הנחש השיאני (בראשית ג'): (ד) אגפיך. חיל נאספות עם: לעיט. כן יקרא עוף דורס וכן לעיט הרים (ישעיה י"ח) ובתוספת [illegible]

באור הענין — חזון ישעיהו — באור המלות

שהתחלת המשפט יהיה בדבר ובדם שהם דברים טבעיים ורגילים, שיוכלו לתלות אותם במקרה ובטבע, כי כן דרך המלחמה שישפך דם הרבה ושיתפשט דבר מרוב ההרוגים והחללים, עז"א ונשפטתי בנפעל וכאילו ישפט עמהם, כי עדיין יכחישו ידו הגדולה, ואח"כ גשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו שזה עונשים שמימיים נסיים, שיכיר לכל כי אצבע אלהים היא, וז"ש. (כג) והתגדלתי, יכירו שאני גדול ושכל הסבות מאתי, ושאני קדוש מובדל מן הטבע ומתנשא עליו באותות ומופתים, ועי"ז ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה':

(ב) וששאתיך. פי' הרד"ק מענין השאה ופיתוי, או מענין שביה, שיביא עליו שש משפטים, דבר, דם, וגשם, אבני אלגביש, אש, וגפרית. וגם י"ל ע"פ שישלחנו שש מחנות בפעם מול ששם (כמ"ש למעלה ט' ל"ב) והוא יפיל הששי שלותם: (ד) לעיט לצפור כל כנף. העיט הוא הדורס, ומוסיף גם לצפור הבלתי דורס, ומוסיף גם כל

לט (א) ואתה בן אדם, מפני שהנבואה הקודמת כבר נבאו הנביאים לפניו, (כמ"ש האתה הוא אשר דברת בימים קדמונים), אמר ואתה בן אדם הנבא שיחדתי לך נבואה פרטית ביחוד שלא נבאו הנביאים, ואמרת הנני אליך גוג, נבא שאחר מפלתו זאת יתחזק שנית ויאסף מחנותיו שנית על ירושלים, וז"ש. (ב) והעליתיך מירכתי צפון שתעלה שנית על הרי ישראל למלחמה, והנה בפעם הראשון אומר והיה ביום בוא גוג על אדמת ישראל, שיהיה מפלתו תיכף בבואו בגבולם ועל אדמתם, אבל בפעם השני יגיע על הרי ישראל, ויצור על ירושלים, וז"ש. (ג) והכיתי, שאז ילחם בו עד שלא יוכל לירות בקשת ובחצים כמ"ש (זכריה יד) ויצא ה' ונלחם בגוים ההם, וז"ש. (ד) על הרי ישראל תפול ויהיו למאכל לעוף ולבהמה, ואח"כ.

לאכלה: (ה) על־פני השדה תפול כי אני דברתי נאם אדני יהוה: (ו) ושלחתי־אש במגוג ובישבי האיים לבטח וידעו כי־אני יהוה: (ז) ואת־שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל ולא־אחל את־שם־קדשי עוד וידעו הגוים כי־אני יהוה קדוש בישראל: (ח) הנה באה ונהיתה נאם אדני יהוה הוא היום אשר דברתי: (ט) ויצאו ישבי | ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח ובערו בהם אש שבע שנים: (י) ולא־ישאו עצים מן־השדה ולא יחטבו מן־היערים כי בנשק יבערו־אש ושללו את־שלליהם ובזזו

רש"י

(ז) ולא אחל את שם קדשי. שגלותם של ישראל חלול שמו הוא כאמור להם (לעיל ל"ו) עם ה' אלה ולא יכול להצילם: (ט) והשיקו. כמו תנור שהסיקוהו בלשון משנה: בנשק. אנא"ר מורא"ש

מצודת ציון

אמר לצפור כל כנף ר"ל כל בעל כנף: (ז) אחל. מלשון חלול: (ט) ובערו והשיקו. מלשון הבערה והיסק וכפל הדבר במ"ש: בנשק. כלי זיין כמו נשק בית היער (שם כ"ב): וברומח. חנית: (י) ישאו. ענין לקיחה: יחטבו. ענין כריתה והתוך כמו מחוטב עציך (דברים כ"ט):

מצודת דוד

הדורסים ולחית השדה אתנך למאכל: (ה) על פני השדה תפול. במקום מלחמה: כי אני דברתי. וכן יקום: (ו) ובישבי האיים לבטח. הם האיים עם גוג שהיו יושבים לבטח בארצותם על האיים: כי אני ה'. הנאמן במאמרי: (ז) אודיע. אפרסם שם קדשי בתוך עמי ישראל: ולא אחל. ר"ל לא אניח עוד את שמי לה וזה מחולל: כי אני קדוש בישראל. שאני ה' הקדוש שוכן בישראל: (ח) הנה באה. עתה באה הזמן ונגיעה התשועה וזהו היום אשר דברתי ויעדתי בו תשועה: (ט) בנשק וגו'. ר"ל בידות הכלים ההם שהם של עץ: ובמקל יד. הוא כלונס ארוך ובראשו כעין מחט ברזל ובו הורגים אנשים בזריקה: שבע שנים. כי יהיו רבים מאד: (י) את שולליהם. את העובדי כוכבים אשר

מראה יחזקאל

באור המלות

כנף, לרמש וזבוב ודומיה: (ט) ובערו והשיקו. כביעור הוא לחמם, וההסק הוא לאפות בו, כמ"ש והיו לאדם לבער וגו' אף יסיק ואפה לחם (ישעיה מ"ד): (יא) גיא העברים

באור הענין

(ה) על פני השדה תפול, שבילדם מן ההרים יהיה בהם המגפה אשר יגוף ה' את הצובאים על ירושלים (כמ"ש בזכריה י"ד) ויפלו על פני השדה:

(ו) ושלחתי אח"כ תבא המגפה והכליון גם במדינתו וגם ביושבי האיים המופרדים מבני אדם, ויושבים לבטח, ואז יכירו גם הם כי אני ה': (ז) ואת שם קדשי אודיע, כי אז אודע לישראל שאני מנהיגם בדרך הקדושה שהיא ההתרוממות וההתעלות מן הדרך הטבע, ולא אחל את שם קדשי עוד שיאמרו מבלתי יכולת, עד שכל הגוים ידעו כי אני ה' קדוש בישראל ומנהיגם בהנהגה השגחיית נסיית: (ח) הנה באה, מפני שהיום הזה המיועד סתום וחתום ולא הודיעו ה' לשום נביא וחוזה ולבא לפומא לא גליא, ועדיין אינו במציאות בעולם החזיון בפועל, רק בעת שיבא הדבר ויהיה אז הוא היום אשר דברתי אז יבא אל מציאות הדיבור ואז יתפרסם בפועל: (ט) ויצאו יושבי ערי ישראל, שלא יצאו עד עתה למלחמה יצאו אל השלל, ואז יקחו כלי הנשק לבער בם אש, כי לא יצטרכו מעתה לכלי נשק אחר שה' נלחם להם, ולא יוכלו להשתמש בם רק להבעיר בעציהם ובערו והשיקו, בין מה שיבערו לחמם, בין מה שיסיקו התנורים לאפית, יהיה בנשק ומגן וצנה וכו' עד שכל מיני כלי זיין יתבטלו אז, (כמ"ש (ישעיה ב) לא ישא גוי אל גוי חרב, וכתתו חרבותם לאתים), ויהיו רבים כ"כ עד שיספיקו להבעיר בהם שבע שנים, הגם כי. (י) שלא ישאו עצים מן השדה, כדרך שבמקום שאין יער מלקטים עצים של קוצים כסוחים המפוזרים בשדה, וגם במקום שיש יערות והעצים מצויים לא יחטבו מן היערים, כי אסיפות כלי הנשק יהיה קל יותר מרוב רבויים, ולא תאמר הלא קל להם יותר לחטוב מן היערים הסמוכים להם, אומר ושללו את שולליהם אחר שבל"ז יצאו לכם לשלול ולבוז יקחו עמהם גם כלי הנשק הנשאר בשלל, ומן הברזל שעליהם יעשו כלים, והעצים יבערו:

אֶת־בֹּזְזֵיהֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ יא וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא אֶתֵּן
לְגוֹג ׀ מְקוֹם־שָׁם קֶבֶר בְּיִשְׂרָאֵל גֵּי הָעֹבְרִים קִדְמַת הַיָּם וְחֹסֶמֶת
הִיא אֶת־הָעֹבְרִים וְקָבְרוּ שָׁם אֶת־גּוֹג וְאֶת־כָּל־הֲמוֹנֹה וְקָרְאוּ
גֵּיא הֲמוֹן גּוֹג׃ יב וּקְבָרוּם בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמַעַן טַהֵר אֶת־
הָאָרֶץ שִׁבְעָה חֳדָשִׁים׃ יג וְקָבְרוּ כָּל־עַם הָאָרֶץ וְהָיָה לָהֶם
לְשֵׁם יוֹם הִכָּבְדִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ יד וְאַנְשֵׁי תָמִיד יַבְדִּילוּ
עֹבְרִים בָּאָרֶץ מְקַבְּרִים אֶת־הָעֹבְרִים אֶת־הַנּוֹתָרִים עַל־פְּנֵי

רש"י

בגוים: (יא) אתן לגוג מקום שם קבר. מקום ניכר שם קבר להם לפי שהוא מזרעו של יפת שכסה את ערות אביו לפיכך זכה לקבורה: גי העוברים. ששם עוברים את ים כנרת להביא משם פירות גינוסר תמיד: קדמת הים. תרגם יונתן במדנח ים גינוסר: וחוסמת היא את העוברים. וסוגרת היא את העוברים כמו לא תחסום (דברים כה) שרוב פגרים שיפלו שם יחדלו את העוברים מעבור לפיכך יעברו עליהם ויקברו אותם, ומנחם פתרו בספרו יחסמו את אפם מלהריח ריח הפגרים: (יג) וקברו כל עם הארץ. שמחו שם: והיה להם לשם. כל האומות יספרו את שמם לשבח ולחסד אין לך כאומה זו רחמנים יש לך אדם שקובר את אויבו העומד עליו להורגו: (יד) ואנשי תמיד. אנשים המתומדים לכך יבדילו ישראל כדי לעבור בארץ ללקט את המפוזרים: מקברים את העוברים. מקברים עם העוברים את הפגרים שמוצאין ומעכבין את המעבר שהעוברים את הים מקברים אותם להנאתם: את העוברים עם העוברים, כך שמעתי וכן ת"י: את הנותרים על פני הארץ. רחוק מן המעבר שאין העוברים את הים

מצודת דוד

שללו אותם בימי הגולה: (יא) אתן לגוג. ר"ל לאנשיו: מקום שם קבר. הוא כמו הפוך מקום קבר שם כמו כל הרע אויב בקדש (תהלים עד) ומשפטו כל אויב הרע בקדש: ור"ל אתן להם מקום קבר שם בישראל בארצם: גי העוברים. בגיא שעוברים בו אל קדמת הים למזרחו של הים: וחוסמת היא את העוברים. משלת מרבית הפגרים תסתום ותסגור את העוברים שמה כי לא ימצאו שם מקום פנוי לעבור עוד שם והגיא ההוא יהיה נשכח מרגלי בני אדם ולכן יקברו שם את גוג ואת המון עמו: וקראו. שם הגיא יקראו גיא המון גוג ר"ל בזה הגיא נקברים המון גוג: (יב) למען טהר. ר"ל לא יקברום בעבור כבודם כ"א למען טהר את הארץ ושבעה חדשים יתעסקו בקבורתם כי רבים המה: (יג) כל עם הארץ. כולם יתעסקו בקבורתם: והיה להם לשם. מה שכולם יתעסקו בקבורתם שבעה חדשים יתפרסם בעולם ולגדולה תחשב להם שהכ"כ המון רב נהרגו בעבורם: יום הכבדי. היום הזה יהיה לי לכבוד מה שהאבדתי המון רב לנקום נקמת ישראל: (יד) ואנשי תמיד יבדילו. אחר שכולם יתעסקו בקבורתם שבעה חדשים יבדילו עוד אנשים

מצודת ציון

(יא) גי. עמק: וחוסמת. ענין התימה וסגירה כמו לא תחסום (שם כ"ה): (יד) יבדילו. ענין הפרשה: את העוברים. עם העוברים: מקצה. מסוף: יחקרו. ענין חפוש ודרישה:

מראה יחזקאל

באור הענין

(יא) והיה ביום ההוא, הנה נבא כדניאל על גוג, ואמר ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש ובא עד קצו, שיטע אהל כללי בין הים ובין הר ציון. מבאר כי במקום ההוא ימצא קבר לכלל מחנהו, שקדמת הים שיטע שם אהלי אפדנו נמצא גיא בין שני הרים, עד שהעוברים קדמת הים יתעכבו שם מלכת דרך ישרה מפני הגיא הזה, כי היא חוסמת ומונעת את העוברים, ושם יפלו ע"י ה' בחזירתם אל אהליהם אל הים, ושם יקברו אותם, ומפרש. (יב) בל תאמר ששם בעצמם יקברו חלליהם, כי הם יפלו כולם ואין קובר מביניהם, רק בית ישראל יקברום למען טהר את הארץ מן העיפוש והסרחון ומן הטומאה, וזה יתמיד שבעה חדשים: (יג) וקברו, הנה הדרך הוא שיזהרו העם מקבור את המתים במגפה, ובפרט החללים ששכבו ימים רבים בלי קבורה שמעלים עיפוש ודבר ויתדבק בקוברים, ורק יפרישו אנשים מיוחדים לזה, והעם יזהרו מן הקוברים פן ידבק בהם הדבר, אבל אז יקברו כל עם הארץ, וזה יהיה להם לשם שמזה יראו כולם כי הם נשמרים מה' ואינם יראים מדבר וממגפה כמ"ש לא תירא מפחד לילה מדבר באופל יהלך, וזה יהיה יום הכבדי שיתראה כבוד ה' והשגחתו הפרטיית על ישראל ושמירתו אותם מכל פגע, כמ"ש ה' ישמרך מכל רע: (יד) ואנשי תמיד, והוא מזה שכל העם יתעסקו לקבור החללים אל הגיא ששם

באור המלות

קדמת הים. הים במערב והגיא נגד קדים במזרח, והעוברים למזרח מן הים יפגעו בגיא הזה: וחוסמת, מלשון לא תחסום שור בדישו, שחוסם הדרך: (יד) אנשי תמיד שיבדילו אנשי תמיד, ר"ל מתמידים בזאת, כמו עולת תמיד

הָאָרֶץ לְטַהֲרָהּ מִקְצֵה שִׁבְעָה־חֳדָשִׁים יַחְקֹרוּ׃ טו וְעָבְרוּ הָעֹבְרִים בָּאָרֶץ וְרָאָה עֶצֶם אָדָם וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן עַד קָבְרוּ אֹתוֹ הַֽמְקַבְּרִים אֶל־גֵּיא הֲמוֹן גּוֹג׃ טז וְגַם שֶׁם־עִיר הֲמוֹנָה וְטִהֲרוּ הָאָרֶץ׃ יז וְאַתָּה בֶן־אָדָם כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה אֱמֹר לְצִפּוֹר כָּל־כָּנָף וּלְכֹל ׀ חַיַּת הַשָּׂדֶה הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ הֵאָסְפוּ מִסָּבִיב עַל־זִבְחִי אֲשֶׁר אֲנִי זֹבֵחַ לָכֶם זֶבַח גָּדוֹל עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר וּשְׁתִיתֶם דָּם׃ יח בְּשַׂר גִּבּוֹרִים תֹּאכֵלוּ וְדַם־

ת״א וראה עצם. ערכין כ״ד מ״ק ד׳ נדה נ״ז: י אמור לצפור. חולין קל״ט:

רש״י

מתעסקים בהם לקוברם יקברום אלה המותמדים ומובדלים לכך: מקצה שבעה חדשים. יכלו מרבית הפגרים הנראים לעינים להקבר ומאז והלאה יחקרו בארץ במקום המסתרים בחורים ובין הסלעים ויקברו מה שימצאו: (טו) ועברו העברים בארץ. הולכי דרכים שיראו עצם אדם: ובנה אצלו ציון. סימן שיש כאן עצם של מת כדי שיפרשו ממנו הולכי דרכים ועושי טהרות עד באו אנשי התמיד המובדלים לחקור ויקברו אותן: (טז) וגם שם עיר המונה. וגם העיר ששמה עיר הומיה מרוב אדם היא עיר הרפאים וגם היא חיל יושביה שם יקברו: וטהרו. ישראל בארץ את עצמותיהם ותרומותיהם: המונה. לא

מצודת ציון

(טו) ציון. סימן ואות כמו מה הציון הלז (מ״ב כ״ג):

מצודת דוד

להיות תמיד עוברים בארץ לחפש אחר ההרוגים לקבר עם העוברים ובסייעתם את הפגרים הנותרים ע״פ הארץ לטהר אותם כי עוברי דרך סימנו ולוינו מה שמצאו בדרך מהלכם כמ״ש במקרא שלאחריו והאנשים המובדלים היו מחפשים על סימני ההרוגים לקברם: מקצה. מסוף שבעה חדשים יתחילו לחקור ולחפש אחר ההרוגים כי באמך שבעת חדשים יקברו אותם הנראים לעין כל: (טו) ועברו. וכאשר יעברו האנשים העוברים בארץ כדרך מהלכם: וראה. אז מי מהם יראה עצם מאדם יבנה אצלו דבר מה להיות לציון ואות למען ימצאוהו האנשים המובדלים המקברים: עד קברו אותו. הציון יהיה עומד שם עד יקברו אותו המקברים הם האנשים המובדלים: אל גיא. בגיא המון גוג יקברוהו במקום כל הפגרים: (טז) וגם שם עיר המונה. ר״ל כמו בהגיא ההוא יקרא גיא המון גוג לזכרון שהם מקום קבורתם כן העיר הסמוכה לאותו גיא תקרא בשם המונה על שם המון גוג המקברים בסמוך לה: וטהרו הארץ. ר״ל ועי״ז יהיה כל הארץ טהור מטומאה כי כל הטומאות יביאו אל המקום ההוא כנודע ומפורסם בקריאת שם הגיא והעיר הסמוכה לו ע״ש מרבית ההרוגים הנקברים שמה: (יז) לצפור כל כנף. כל בעל כנף: על זבחי וגו׳. הוא

מראה יחזקאל

באור המלות

ארחת תמיד: את העוברים. מאנשי גוג: (יז) הקבצו, האספו. הקבוץ הוא שיתקבצו הנפזרים, והאח״כ יתאספו אל הנוא

באור הענין

יבדילו אנשים שיעסקו בתמידות להיות עוברים בארץ לקבר את העוברים, שנותרו על פני הארץ, אלה מן הגבורים שנודדו ועברו בארץ ומתו במגפה ונפלו באחת המקומות יקברו אותם שם במקומו, כדי לטהר את הארץ, וזה יארך שבעה חדשים, כי אחר שבעה חדשים כבר יעוכל הבשר, וגם החיות והעופות יאכלו בשר ההרוגים עד עת הזאת, ומאז לא יקברו העצמות במקום שימצאום, רק מקצה שבעה חדשים יחקרו וידרשו אם ימצא עצמות באיזה מקום לציין עליהם: (טו) ועברו, אחר ז׳ חדשים כשיעברו העוברים וראה עצם אדם (כי לא יהיה עוד עצם שיש עליו בשר רק עצם לבד) ובנה אצלו ציון שיוכר המקום וישמרו מקרוב אליו, אם מפני הטומאה, אם מפני הנגף, כי הנה היה שלא יוזקו מן הנגפים לא יארך רק ז׳ חדשים, ולכן יבנה ציון ולא יגע בו עד קברו אותו המקברים הם ילקטו העצמות ויקברו אל גיא המון גוג: (טז) וגם, ר״ל וכמו שיקרא הגיא גיא המון גוג, כן יקרא העיר ששם נטעו אהליהם קרוב אל הגיא, יקרא בשם עיר המון גוג, לזכר ששם היה ושם נעשה הנס ושם נפלו, ולהסגיר מן העיר הזאת המלחמה כמדור העמים, ובזה יטהרו את הארץ: (יז) ואתה בן אדם. הודיע למה בסוף ז׳ חדשים לא ימצאו עוד הרוגים שיש עליהם בשר, כי ה׳ הכין החיות והעופות שיאכלו את בשרם, וז״ש אמור לצפור כל כנף, הקבצו שמפוזרות יתקבצו ביחד, ואחר שיהיו מקובצים יתאספו לבא ביחד אל מקום ההרוגים, כי זה ההבדל בין קבץ ובין אסף כמ״ש בישעיה (י״א). על זבחי אשר אני זבח לכם. שאלה זבח גדול, א] ממסות המאכלים, בשר ודם, (יח) ב] מאיכות המאכלים ועזם בשר גבורים ודם

נְשִׂיאֵי הָאָרֶץ תִּשְׁתּוּ אֵילִים כָּרִים וְעַתּוּדִים פָּרִים מְרִיאֵי בָשָׁן כֻּלָּם׃ יט וַאֲכַלְתֶּם־חֵלֶב לְשָׂבְעָה וּשְׁתִיתֶם דָּם לְשִׁכָּרוֹן מִזִּבְחִי אֲשֶׁר־זָבַחְתִּי לָכֶם׃ כ וּשְׂבַעְתֶּם עַל־שֻׁלְחָנִי סוּס וָרֶכֶב גִּבּוֹר וְכָל־אִישׁ מִלְחָמָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ כא וְנָתַתִּי אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם וְרָאוּ כָל־הַגּוֹיִם אֶת־מִשְׁפָּטִי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וְאֶת־יָדִי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָהֶם׃ כב וְיָדְעוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם מִן־הַיּוֹם הַהוּא וָהָלְאָה׃ כג וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי בַעֲוֺנָם גָּלוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וָאַסְתִּר פָּנַי מֵהֶם וָאֶתְּנֵם בְּיַד צָרֵיהֶם וַיִּפְּלוּ בַחֶרֶב כֻּלָּם׃ כד כְּטֻמְאָתָם וּכְפִשְׁעֵיהֶם עָשִׂיתִי אֹתָם וָאַסְתִּר פָּנַי מֵהֶם׃ כה לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עַתָּה אָשִׁיב

רש"י

מפסיק ה"א לפי שה"א אחרונה משמשת שם דבר המינה כמו חומיה: (יח) אילים כרים ועתודים פרים. מלכים והגמונים שלטונין ושרים: מריאי בשן. שור של פטם קרוי מריא בלשון ערבי: (כא) את משפטי. את פורענותי ושפ"ט בלעז: (כג) וידעו הגוים כי בעונם גלו. בני ישראל כשיראו את גבורתי יכירו כי לא מקוצר ידי היה שלא הושעתים אלא בעונם הסתרתי פני מהם וגלו: (כה) וקנאתי לשם קדשי.

מצודת דוד

חיל המון גוג: (יח) אילים כרים וגו'. ר"ל מטובחים שמנים כאילים וכרים וגו' וזהו ענין מליצה: (יט) לשבעה. ר"ל כדי שבע ממנו: לשכרון. ר"ל יהיה די וותר מהצורך עד להשתכר והוא בלשון המליצה כאילו הוא יין המשכר: (כ) סוס ורכב. ר"ל העופות והחיות ישבעו מן היה הנופלים במלחמה ומרוב יכסו ומקבוצת הגבורים וכל אנשי מלחמה ונפל הדבר כדרך המליצה: (כא) ונתתי את כבודי. אז אפרסם כבודי בין הגוים ויראו משפט הנקם שעשיתי בהם ואת מכת ידי אשר שמתי בהם: (כב) כי אני ה' אלהיהם. המושיע אותם מיד הקמים עליהם: מן היום. כי מאז לא יעזבם עוד ביד האומות ולכן ידעו מאז שאני אלהיכם: (כג) וידעו הגוים. כשידעו גבורתי ידעו שלא מקוצר יד לא הצלתי את ישראל בהרלי אלא שגלו בעבור עונם על אשר מעלו וכחשו בי ולכן הסתרתי פני מהם ונתתים ביד אויביהם ומהם כולם נפלו בחרב: (כד) כטמאתם. כגמול טומאתם ופשעיהם כן עשיתי עמם והסתרתי פני מהם לבל לראות בצרתם כאדם המסתיר פניו מאחר המיוסר על פיו למען לא יכמרו רחמיו: (כה) לכן. הואיל וכבר קבלו הגמול

מצודת ציון

(יח) כרים. כבשים שמנים: ועתודים. הם הזכרים מן העזים: מריאי בשן. ענין פטום וכמו כמו ופלג מריאכם (עמוס ה') ובשן הוא מקום מרעה שמן וכמ"ש פרות הבשן (שם ד') ור"ל פטומים ומשומנים במרעה בשן: (כב) והלאה. ולהלן: (כג) מעלו בי. כחשו ושקרו בי כי ומעלה בו מעל (במדבר ה') ת"א ושקר ביה שקר: כלם. ר"ל רובם כי כרוב ככל: (כה) שבות. מלשון שבי הגולה: וקנאתי.

מראה יחזקאל באור הענין

נשיאי הארץ, שכולם אילים כרים וכו' ובשרם ודמם טוב: (יט) ג] מכמות המאכל החלב כדי שביעה והדם כדי שכרון: (כ) ושבעתם על שלחני גם אחר הסעודה יעמוד השולחן נכון, ועוד תמלאו סוס ורכב וכל מיני מאכל, מיתר החללים הנופלים: (כא) ונתתי, והנה מזה אתן כבודי בגוים כמ"ש (ישעיה כו) ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים וכו' וראו את כבודי בגוים, ומפ' מזה יהיה, א] ע"י שיראו הגוים את משפטי שהענשתי אותם על עונותיהם ובמקום שחטאו, מדה כנגד מדה, ב] ואת ידי וכחי, כי העונש יהיה בדרך נס ויראו יד ה' כי חזקה היא: (כב) וידעו, ומזה ימשך שני דברים, א] אל ישראל, שמן היום ההוא והלאה ידעו שאני ה' אלהיהם שאלהותי מתיחס אליהם בהנהגה נסיית השגחיית: (כג) ב] וידעו הגוים, שההגלה היה חילול ה'. א] פן הגלות שאמרו עם ה' אלה ומארצו יצאו, ועתה ידעו כי גלו בעונם, שמפני שמעלו בי לכן ואסתר פני מהם, ב] היה חילול ה' בגלות מצמו שכמה פעמים נמכרו לטבח ולהרג ולא הושיעם ה', עתה ידעו שמה שאתנם ביד צריהם ויפלו בחרב כולם ע"י השמדות והגזרות שהיו בימי הגליות זה היה מפני, כי. (כד) כטמאתם וכפשעיהם עשיתי אתם, שלכן ואסתר פני מהם בימי הגליות, ולולא המעל לא גלו ולולא הפשעים לא היה מסתיר פניו גם בימי הגליות: (כה) לכן כה אמר ה', עד הגלות

את

את־שבית יעקב ורחמתי כל־בית ישראל וקנאתי לשם קדשי: כו ונשו את־כלמתם ואת־כל־מעלם אשר מעלו־בי בשבתם על־אדמתם לבטח ואין מחריד: כז בשובבי אותם מן־העמים וקבצתי אתם מארצות איביהם ונקדשתי בם לעיני הגוים רבים: כח וידעו כי אני יהוה אלהיהם בהגלותי אותם אל־הגוים וכנסתים אל־אדמתם ולא־אותיר עוד מהם שם: כט ולא־אסתיר עוד פני מהם אשר שפכתי את־רוחי על־בית ישראל נאם אדני יהוה:

שבות קרי חסר א' עמ"ש

רש"י

ולבשתי קנאת התועה ונקם למען שם קדשי שלא יתחלל עוד: וקנאתי לשם קדשי. בשביל שם קדשי כמו המקנא אתה לי (במדבר יא): (כו) ונשאו את כלמתם. בהטיבי להם ולא אגמלם כרעתם אז ישאו כלמתם ויבושו מלהרים פנים, ומנחם פי' ונשאו כמו (תהלים לב) אשרי נשוי פשע ל' כפרה: (כח) ולא אותיר. אחד מהם בגולה:

מצודת ציון

ענין נקמה כמו בקנאו את קנאתי (שם כ"ה): (כו) ונשו. מל' משא וסבל: (כז) בשובבי. ל' השבה: (כח) וכנסתים. מל' הכנסה:

מצודת דוד

לכן כה אמר וגו': את שבות. את בני השבי של יעקב: וקנאתי. אנקום נקמת שם קדשי אשר חללוהו העמים באמרם שיד ה' קצרה: (כו) ונשו וגו'. בשבתם וגו'. ר"ל בעת ישבו על אדמתם לבטח מבלי מחריד אז ישאו את הכלימה הראויה להם ולתוספת ביאור אמר ואת כל מעלם ר"ל את כל בושת המעל שמעלו בי כי כל המקבל טובה מרובה ממי שגמל עמו רעה הנה כשיזכור בהרעה יכלם מאד על קבלת הטובה ולכן אמר כשיקבלו הטובה יכלמו מן המעל שמעלו בה: (כז) בשובבי. בעת אשיב אותם להרגם מבין הגוים: ונקדשתי בם. בתשועה שאעשה להם אהיה מקודש לעיני גוים רבים כי לא יחללו עוד שמי לומר מבלי יכולת לא הושיעם: (כח) וידעו וגו'. אז יבינו שאני ה' הוא המשגיח אותם ומושל בם: בהגלותי. ר"ל במה שהגליתי אותם אל הגוים ולא מצאו מנוס עם כי היה רב כחם ובמה שאכניס את כולם על אדמתם ולא השאיר מי מהם בארץ האויב ולא יוכלו להחזיק בהם מזה יכירו וידעו שאני ה' אלהיהם המשגיח אותם ומושל בם: (כט) ולא אסתיר. אחז במשל מבן אדם שאם אינו רוצה למלאות שאלת מי מסתיר פניו ממנו לבל יראהו ולא יסתיר פנים ממי שרוצה למלאות שאלתו: אשר. ר"ל אשר זאת אעשה להם לאסוף רוח נבואתי עליהם למען ייטיבו דרכם ויהיו מוכשרים לקבל מרבית הטובה אשר יחלו עליהם:

מראה יחזקאל

באור המלות

הכניסה אל שדה המלחמה, כמ"ש (ישעיה י"א) וכל"מ: (כה) יעקב, בית ישראל. כמבואר אצלי (ישעיה ע' ז') שהבאתי נרדפים יצוין עשרת השבטים בשם יעקב, ושבט יהודה ובנימין בשם ישראל: (כו) ונשו. ל' כפרה כמו אשרי נשוי פשע, וענינו שיכופר ולא יזכר עוד, וקרוב להוראת נשה בשי"ן ימין שהוא ענין שכחה כמו נשיתי טובה:

באור הענין

עתה אשיב שבות יעקב, ונגד הצרות שסבלו בעת הגליות. ורחמתי את בית ישראל, ויעקב הם עשרת השבטים הם רק נדחים ולא סבלו שמדות וא"צ רק השבה, וישראל הם שבט יהודה ובנימין שסבלו תלאות רבים הם צריכים רחמים, ונגד שהיה חילול השם וקנאתי לשם קדשי: (כו) ונשו, נגד הגלות שהיה להם כלימה מגלותם ונשו את כלמתם, ונגד מה שחטאו נשו את מעלם, ומפרש (נגד ונשו את כלמתם) בשבתם על אדמתם לבטח ולא יגלו עוד: (כז) (ונגד את מעלם) אמר בשובבי אותם מן העמים (שלא היו מפוזרים ביניהם), וקבצתי אותם מארצות שמן העמים שפוצו בארצות צריכים קיבוץ כמ"ש כ"פ, ונקדשתי בם לעיני גוים רבים כי יתקדש ה' ע"י מעשיהם הטובים וע"י הנסים שיעשה עמהם ובזה ישכחו את מעלם: (כח) וידעו, ואז יכירו כי גם בהגלותי אותם אל הגוים הייתי ה' אלהיהם והגלות לא היה לרעה רק לטובה ובהשגחתי הפרטיית, כי גאולת כורש לא היתה גאולה אמתיית, ולא היה עת התיקון האמתי, והיה בה ד' חסרונות, א] שהלכו מדעת כורש, ואז וכנסתים על אדמתם בעצמי, ב] שאז לא שבו כולם לא"י ואז ולא הותיר עוד מהם שם: (כט) ג] שאז הסתיר פנים מהם בכל העת כמו בימי היונים והרומיים ואז לא אסתיר פנים, ד] שאז לוקח מהם רוה"ק והנבואה, כמ"ש ה' דברים חסרו בבית שני ואז אשר שפכתי רוחי על בית ישראל שישוב אליהם רוה"ק והנבואה:

מ א בְּעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה לְגָלוּתֵנוּ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה אַחַר אֲשֶׁר הֻכְּתָה הָעִיר בְּעֶצֶם ׀ הַיּוֹם הַזֶּה הָיְתָה עָלַי יַד־יְהוָה וַיָּבֵא אֹתִי שָׁמָּה׃ ב בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים הֱבִיאַנִי אֶל־אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַיְנִיחֵנִי אֶל־הַר גָּבֹהַּ מְאֹד וְעָלָיו כְּמִבְנֵה־עִיר מִנֶּגֶב׃ ג וַיָּבֵיא אוֹתִי שָׁמָּה

ת"א בעשרים וחמש שנה. ערכין י"ב: אחר אשר. ערכין י"ג:

רש"י

מ (א) **בראש** השנה בעשור לחדש. איזהו שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זה יובל שחרב הבית בשנת שלשים ושש ביובל בתחילת שמונה עשרה שנה ליאשיהו ולסוף ארבע עשרה היה ראוי היובל להיות והיא שנת עשרים וחמש לגלות יכניה שגלה בעשרים ושש ביובל י"ד של יאשיהו מי"ח עד ל"א ויהויקים י"א: יד ה'. חזק הוקפו להוליכני על כרחי: ויבא אתי שמה. אל העיר ההוכתה היא ירושלים, אותה שנה הראהו בנין הבית לעתיד לבא: (ב) במראות אלהים הביאני. לא הוליכני שם אלא הראני כאילו אני שם: אל הר גבוה מאד. שכן הוא עתיד ליגבה שנאמר (ישעיה ב) ונשא מגבעות: כמבנה עיר. כבנין עיר: מנגב. בדרומו של הר: (ג) כמראה נחשת. כעין זה

מצודת דוד

מ (א) **לגלותנו**. הוא גלות יהויכין כי מאז גלה יחזקאל: בראש השנה בעשור לחודש. איזו היא שנה שראש השנה שלה הוא בעשור לחודש זו היא שנת היובל שבהתחלתה ביום הכפורים בעשור לחודש השביעי כי המרכבה ראה בשנת שלשים ליובל כמו שכתוב שם ואז היה בשנת החמישית לגלות יהויכין והמראה הזאת היתה בשנת כ"ה לגלות יהויכין ואם כן היתה בשנת היובל והכר עברו י"ד שנה מעת שהוכתה העיר בימי צדקיה כי הוא מלך י"א שנה אחר גלות יהויכין: יד ה'. כח חוזק הנבואה להוליכני בעל כרחי: שמה. רצה לומר אל העיר ההוכתה שאמורה למעלה: (ב) במראות אלהים. ר"ל לא הביאני באמת אלא היתה לי במראה הנבואה כאילו הביאני אל ארץ ישראל ושם הניח אותי על הר גבוה מאד והוא הר הבית: ועליו. וסמוך אל ההר ההוא היה כבנין עיר והיא ירושלים והיתה מנגב ההר: (ג) ויביא וגו'. ר"ל וכאשר הביא אותי שמה ראיתי והנה איש הוא המלאך המדובר כי פניו מראהו כמראה נחושת כדבר הזוהר והבהירות וכענין שאמר בחיות ונוצצים כעין

מצודת ציון

מ (א) **בעצם**. ענין עצמות הדבר וגופו וכן לא נכחד עצמי ממך (תהלים קל"ט): (ב) וינחני. מלשון הנחה: כמבנה. מלשון בנין: (ג) ופתיל. הוא חבל ושזור כמו בפתיל תכלת (שמות ל"ט) והוא קו המדה: וקנה. כמו

מראה באור הענין יחזקאל

מ (א) **בעשרים** וחמש שנה לגלותנו הוא גלות יהויכין שגלה י"א שנה לפני החורבן, ולפ"ז עת נגלה אליו הנבואה הזאת היה **ארבע עשרה שנה אחרי אשר הכתה העיר**, ואז היה שנת היובל, (כי היובל הקודם היה בי"ח ליאשיהו עת מצאו הספר בבית ה', שהיה ל"ו שנה קודם החורבן), לכן אמר **בר"ה בעשור לחדש**, שלא יצוייר שיהיה ר"ה בעשור לחדש רק בשנת היובל שאז ביוה"כ תוקעים בשופר והעבדים יוצאים לחירות, *) **היתה עלי יד ה'**, מבואר שלי שיד ה' מורה על שיגיע את הנביא אל ענינים נשגבים ומחזות נעלמות. **ויבא אותי שמה** ר"ל אל העיר שהוכתה: (ב) **במראות אלהים הביאני**, מבאר שלא היה שם בפועל רק שכן ראה במראה וגם ר"ל ששם ראה את המראה הידועה שהוא מראית המרכבה (כמ"ש בס' מ"ג) ומראה המקדש מכוון לנוכח המרכבה העליונה כמ"ש במק"א, **וינחני אל הר גבוה מאד**, כמ"ש נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים, **ועליו כמבנה עיר מנגב**, הנה יתבאר (לקמן סי' מ"ה וסי' מ"ח) כי העיר לעתיד תהיה בדרום המקדש רחוקה ממנו מ"ה מיל, לכן ראה **כמבנה עיר** כי העיר רחוקה מאד, ומכוונת נגד פאת נגב ואיה עומדת במקום שעמדה בראשונה סמוך למקדש: (ג) **ויביא אותי שמה**, כהתגלה הביאו

הערות

*) דע שחשבון זה אינו עולה לר' יהודה שסובר בנדרים (דף סא) ששנת החמשים עולה למנין שנים, ולדידיה חל היובל י"ז שנה קודם לכן, אך ר' יהודה לטעמו שלדידיה בל"ז אתל"פ שר"ה הוא בעשור לחדש, דהוא ס"ל בספרא (בהר פ"ב) ששנת היובל מתקדשת בתחלתה. וחשבון זה הוא לרבי יוסי בערכין (דף יב) ובסדר עולם, והוא לטעמו שס"ל שתקיעה מעכבת כמ"ש בספרא (שם משנה ד) ובר"ה (דף ט) ולדידיה לא היו עבדים נפטרים לבתיהם עד יום הכפורים כמ"ש בס' התו"ה (שם סי' ס), ולרבי יהודה צל"ע מ"ש בראש השנה היינו בתחלת השנה ולא בא הלשון בדוקא:

וְהִנֵּה־אִישׁ מַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה נְחֹשֶׁת וּפְתִיל־פִּשְׁתִּים בְּיָדוֹ וּקְנֵה הַמִּדָּה וְהוּא עֹמֵד בַּשָּׁעַר׃ ד וַיְדַבֵּר אֵלַי הָאִישׁ בֶּן־אָדָם רְאֵה בְעֵינֶיךָ וּבְאָזְנֶיךָ שְּׁמָע וְשִׂים לִבְּךָ לְכֹל אֲשֶׁר־אֲנִי מַרְאֶה אוֹתָךְ כִּי לְמַעַן הַרְאוֹתְכָה הֻבָאתָה הֵנָּה הַגֵּד אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ ה וְהִנֵּה חוֹמָה מִחוּץ לַבַּיִת סָבִיב ׀ סָבִיב וּבְיַד הָאִישׁ קְנֵה הַמִּדָּה שֵׁשׁ־אַמּוֹת בָּאַמָּה וָטֹפַח וַיָּמָד אֶת־

רש"י

החיות ונוגהים כעין נחשת קלל: ופתיל פשתים בידו. למדידת קרקע אין (דבר) יפה מחבל פשתים: וקנה המדה. למוד בו את עובי החומה ואורך ורוחב השערים: (ד) לכל אשר אני מראה אותך. ענין הבנין: הבאתה הנה. מבבל: (ה) והנה חומה מחוץ לבית. בנין בית ה' הראני בצפון ההר וחומה מחוץ סביב סביב, כך מפורש בסוף הספר שהעיר בדרום והבית בצפון: שש אמות באמה וטפח. שית אמין באמתא דהיא אמתא ופשך כן ת"י, זו היא אמה בינונית בת ו' שהיא אמה ומוספת באמה בת חמשה: רחב הבנין. עובי החומה: וקומה קנה אחד. וזו היא חומה חיצונה שהיא סביב הר הבית והיא היתה נמוכה כמו ששנינו (במדות) כל הכתלים שהיו שם היו גבוהים חוץ מכותל מזרחי שהכהן השורף את הפרה

מצודת ציון / מצודת דוד

מטה ומקל: (ה) וטפח. כן יקרא מדת ד' אצבעות הגודל נחושת קלל (לעיל א'): ופתיל פשתים בידו. למדוד בו מדידת הבנין: וקנה המדה. גם היה בידו קנה המדה והולך גם לפתיל למדוד על ידו מדה מרובה כי בקנה יש טורח רב למדוד מדה מרובה כי יצטרך בכל פעם לרשום המקום שכלה מדת הקנה למען למדוד מזה ולהלן ועם כי היה במראה הנבואה מכל מקום הראהו באופן הנאות אל המוחש. וכן היה בידו פתיל ארוך ובו מדד מדה מרובה בפעם אחת ולאחר זה מדד הפתיל בקנה המדה לדעת כמה בו וגם מדה פחותה ממלא הקנה יקצה לשער ולצמצם עם הקנה ולא כן בפתיל כי אפשר לכפלו כרצונו לשער ולצמצם לפי מדת הקנה: והוא. המלאך הזה היה עומד בשער של חומת הר הבית: (ד) ראה בעיניך. שיעור המדה: ובאזניך שמע. מה הדבר הנמדד: ושים לבך. להבין הדברים: למען הראותכה. למען הראות לך בנין בית העתיד הובאתה מבבל אל המקום הזה: הגד וגו'. כדי לנחמם ולחזק תקותם: (ה) והנה חומה. והנה ראיתי חומה: מחוץ לבית. בכל סביבו והוא חומת הר הבית: שש אמות וגו'. ר"ל שהיה הקנה מחזיק שש אמות גדולות שכל אמה מהם היה במדת

מראה יחזקאל — באור הענין

הביאו קרוב אל ההר כמ"ש ויניחני אל הר, אלא אל מורה שעדיין לא היה שם, (כי ראה צורתה מנגב את העיר שעמדה מרחוק), ועתה הביא אותו שמה במקום הקדש שבראש ההר. **ופתיל פשתים בידו** למדוד בו מדה מרובה מהקרקע, **וקנה המדה** למדוד בו את החומה ומדה מועטה, **והוא עומד בשער** שאז ראה ג"כ שיש שם שער והוא שער הר הבית המזרחי, והראהו בזה שבנין העתיד לא יהיה ע"י בני אדם רק ע"י מלאכים בענין הפלאיי: (ד) **ראה בעיניך** הדמות והצורות אשר יראהו, **ובאזניך שמע** הדברים שיאמר לו, **ושים לבך** להבין המשל והסודות הצפונים במראה זאת, **כי** תכלית מה **שהובאתה הנה** הוא **למען הראותך** ותכלית הראיה הוא **שתגד לבית ישראל** כדי לנחם אותם ולחזק ידים רפות: (ה) **והנה חומה**, היא חומת הר הבית שהיה חמש מאות קנים בכל צד כמ"ש לקמן (ס"ס מ"ב), והחומה היא **מחוץ לבית** כי בתוך חומת הר הבית נמצא הבהמ"ק, **וביד האיש קנה המדה** ר"ל וקנה המדה שהיה ביד האיש (הנ"ל ג') היה מחזיק **שש אמות** שכל אמה מחזקת **אמה** של חמשה טפחים **ועוד טפח**, דהיינו שש אמות של ששה טפחים, **וימד את רחב הבנין** דהיינו עובי החומה היה שש אמות, וכן קומת החומה, וממ"ש **סביב סביב** משמע שהיה נמוך מכל הצדדים *):

ויבוא

הערות

*) **שהגם** שבבית שני רק הכותל המזרחי היה נמוך כדי שיוכל הכהן השורף את הפרה לראות משם את פתח ההיכל כמ"ש בפ"ב דמדות, כאן לא צריך לזה שטעמא שם היה בעזרת נשים י"ב מעלות ובעזרת ישראל ט"ו מעלות, ובכאן לא היה בעזרת נשים רק שבע מעלות כמ"ש בצד צפון ודרום (פסוק כ"ב ופסוק כ"ז) ובעזרת ישראל היו שמונה מעלות (כמ"ש בפסוק ל"א ופסוק ל"ד ופסוק ל"ז) וחסר י"ב מעלות שהם שש אמות, וא"כ היה יכול לראות פתח ההיכל דרך השער, רק שהיה נמוך לנוי כדי שיראה את כל המקדש מבחוץ ולא תעלימהו החומה —.

רֹחַב הַבִּנְיָן קָנֶה אֶחָד וְקוֹמָה קָנֶה אֶחָד׃ ו וַיָּבוֹא אֶל־שַׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִימָה וַיַּעַל בְּמַעֲלֹתָו וַיָּמָד ׀ אֶת־סַף הַשַּׁעַר קָנֶה אֶחָד רֹחַב וְאֵת סַף אֶחָד קָנֶה אֶחָד רֹחַב׃

במעלותיו קרי

רש"י

עומד בהר המשחה כו': (ו) ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה. נכנס לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשים המזרחי היא נקראת חצר החיצונה בכל הענין הזה לפי שהיא לפני עזרת ישראל: ויעל במעלותו. שפוע ההר הולך ועולה מן החיל התחתון עד עזרת נשים שתים עשרה מעלות כאותה ששנינו לפנים ממנו החיל י' אמות וי"ב מעלות היה שם: סף השער. היא מזוזת השער: קנה אחד רחב. שש אמות ומכסה את כל עובי החומה שהיה קנה אחד כמו שאמור למעלה: ואת סף אחד. מזוזה השנית אחת מצפון

מצודת דוד

אמה של תול שהיא בת חמשה טפחים ועוד טפח ויהיה א"כ היה מדת הקנה שלשים ושבעה טפחים: הבנין. ר"ל בנין החומה הסובב: וקומה קנה אחד. לגבה יהיה נראה מבחוץ כל בנינו הבית ולא יעלימם החומה הבית מעין הרואה לכן היתה נמוכה כי זהו נוי ויופי: (ו) ויבוא. המלאך נכנס בתוך היקף החומה הבית ובא לו לעזרת נשים אל השער הפונה מזרחה והעזרה הזאת נקראת בענין חצר חיצונה בהיות חיצונה לעזרת ישראל: ויעל במעלותיו. עד שלא בא אל השער ההוא במעלות כי ההר היה הולך ועולה כלפי המערב והיו שם מעלות: קנה אחד רוחב. כמדת עובי החומה שהיתה בת קנה וכמדת חומת הר הבית: ואת סף

מצודת ציון

יחד: (ו) במעלותיו. הם המדרגות שעולין דרך שם: סף. כן יקראו מזוזת הפתח וכן וירעשו הספים (עמוס ט'):

באור המלות

(ו) סף השער. מדובר בשלש לשונות, סף, מזוזה, איל, כמש"ת לקמן (מ"ג ח') וכן פה היתה המזוזה בחוץ, רחבה והיינו שכל רוחב השער בין הצדדים בין למעלה בהשקופה אמה, והולכת את הסף לפני הפתח כ"א רחבו שש אמות: קרוי סף. מקום שעשוי להניח שם את הדלת קרוי מזוזה, ואם הסף מגולה בתמונת עגול וציור מיוחד קרוי איל,

מראה יחזקאל

באור הענין

(ו) ויבוא אל שער. משם בא אל שער אחר שהוא שער עזרת נשים שהוא לפני עזרת ישראל, (ונקרא בספר הזה בשם חצר החיצונה, נגד עזרת ישראל שנקראת חצר הפנימית), והחומה הזאת הקיפה מד' רוחות. אשר פניו דרך הקדימה ר"ל שבא בשער המזרחי, ויעל במעלותיו מפני שההר היה משופע ועשו אותו מישור חפרו מעלות אצל השער, ולא באר פה כמה מעלות היו, ומבנין בית שני א"א ללמוד שהיה משונה מבנין זה שכן גם במעלות עזרת ישראל היה משונה, וע"כ שסמך ע"מ שבאר בצד צפון ודרום שהיו שבע מעלות *), וימד את סף השער, החומה הזאת היה עוביה י"ב אמות והיה בה שני ספים א' לצד החיצון ואחד לצד פנים, כ"א החזיק שש אמות ואמה אחת היה באמצע בין סף לסף, וז"ש שמדד סף אחד שהוא החיצון היה קנה אחד רחב, ואת סף אחד הוא הפנימי היה קנה אחד רחב, ומסתמא היה כן גם בצד השני של השער

כיון

השאלות (לדעת המפרשים)

(ו) לדעת רש"י היה עובי החומה של עזרת נשים ועזרת ישראל רק שש אמות, ומ"ש וימד את סף השער קנה אחד רחב ואת סף אחד, ר"ל ואת הסף השני בצד שכנגדו, ועי"כ לא מצא פתרון אל מ"ש בפסוק י"א וימד אורך השער שלש עשרה אמות, והוכרח לדחוק שהאורך הוא ג"כ מצפון לדרום רק שבצד השער נקרא רוחב ובצד האולם נקרא אורך, וזה דוחק גדול שמשך זה עצמו מצפון לדרום יקרא פעם בשם אורך ופעם בשם רוחב?, וכמו שהקשה הרד"ק, והרד"ק פי' שעובי החומה היה י"ג אמות בכ"ז מפרש מ"ש פה וימד את סף השער קנה אחד רחב כפירש"י, שר"ל שמדד הסף שבצד צפון והסף שבצד דרום, רק שאומר שהיה י"ג אמות ממ"ש בפסוק ז' וסף השער מאצל אולם השער מהבית קנה אחד שר"ל שהיה עוד סף בפנים. ולפ"ז בא מדידת הסף הפנימי שלא במקומו, שהלא בעת שמדד סף השער החיצון היה לו למדוד גם הסף הפנימי, לא שימדוד סף החיצון ואח"כ ימדוד התאים ואח"כ ימדוד הסף השני מתוך השער בעצמו?. גם שמ"ש וימד את סף השער וכו' ואת סף אחד אינו לשון מדוקדק, שהל"ל קנה אחד רוחב מפה וקנה אחד רוחב מפה, שכן הלשון בכל הענין?, וגם שהוא מיותר דמסתמא היה הכותל שוה בשני הצדדים, ומדוע לא אמר רק הסף האולם?:

לדעת

הערות

*) והנה בבנין בית שני היה שפת הר הבית הלוך במחילה ונקרא סורג, ותוך המחילה עד עזרת נשים היה עשר אמות ונקרא חיל (כמ"ש בפ"ב דמדות), שלשם אין נכרים וטמאי מתים נכנסים, ועתה היה במקומו התאים ואחריהם היו השפים אלים (שיתבאר בפסוק י"ד) שעמדו כנגד כל הכותל, והחזיקו י"ב אמות רחוק מן הכותל —.

ז וְהַתָּא קָנֶה אֶחָד אֹרֶךְ וְקָנֶה אֶחָד רֹחַב וּבֵין הַתָּאִים חָמֵשׁ אַמּוֹת וְסַף הַשַּׁעַר מֵאֵצֶל אֻלָם הַשַּׁעַר מֵהַבַּיִת קָנֶה אֶחָד׃ ח וַיָּמָד אֶת־אֻלָם הַשַּׁעַר מֵהַבַּיִת קָנֶה אֶחָד׃ ט וַיָּמָד אֶת־

ת"א והתא קנה אחד. בכרא פ"א:

רש"י

ופתח מדרום: (ז) והתא. הוא יציע שקורין אשדו"ן בלעז והיו שלשה מימין השער ושלשה מן השמאל כמו שאמור בענין והתאים סמוכין לכותל המזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבית. ומהיכן אני למד שהם מבחוץ ממה שכתוב אחר כל הענין ויביאני אל החצר החיצונה מכאן אני למד שכל האמור למעלה היה חוצה לה שעדיין לא נכנס לתוכו: והתא קנה אחד ארך וגו'. אלגו של כל אחד ואחד שש אמות מרובע: ובין התאים חמש אמות. כתלים המפסיקים בין התאים עוביים חמש אמות, וכן תרגם יונתן ובין האוויא כתלא ה' אמין וכן שנינו במסכת מדות כותל שתא חמש: וסף השער מאצל אלם השער וגו'. שלפנים מן השער היה עשוי אולם מחובר לשער כמו שמפורש בענין בולט לתוך עזרת נשים עשר אמות ובראשו דלתות ומזוזות וזהו שאמר וסף השער שהוא אצל אולם השער: מהבית. כלומר לצד פנים: קנה אחד. רחבו לכסות עובי חומת האולם אחד מימין ואחד משמאל שעובי החומה של אולם לימין ולשמאל קנה אחד כמו שמפרש והולך: (ח) וימד את אלם השער מהבית. לפנים מן השער: קנה אחד. עובי חומה הימין והשמאל שהאולם נכון עליהם: (ט) וימד את אלם השער שמנה אמות. משך בליטתו לתוך

מצודת ציון

(ז) והתא. ענין חדר מה וכן אל תא הרצים (מ"א י"ד) ויקרא כן על כי הוא בגבול גוף הבנין והוא מלשון תתאו לכם (במדבר ל"ד) שהוא ענין גבול: אולם. ענין בית שער

מצודת דוד

אחד. ר"ל וכן מדד הסף האחד שממולו והיה קנה אחד רוחב: (ז) והתא. כל תא היה קנה אחד אורך וגו' ומספר התאים היו שלשה מימין השער ושלשה משמאלו כמפורש בענין והיו נשענים לכותל העזרה יפנו כלפי הר הבית: ובין התאים. הכתלים המפסיקים בין תא לתא היו בני חמש אמות וכן הכתלים החיצונים מזה ומזה וכן הכתלים שלפניהם אבל מאחוריהם היה לשם כותל העזרה לכותל: וסף השער מאצל אולם השער. כי לפנים מהשער היה בנין אולם כמפורש בענין וכותליו היו נמשכים כלפי פנים בצדי השער מזה ומזה ולשם מזוזות כדרכן השניות ולכן אמר כ"א ממזוזות השער שאצל האולם לצד פנים היתה בת קנה אחד וכמדת כתלי האולם: (ח) מהבית. ר"ל העומד בפנים באלה העזרה: קנה אחד. על עובי החומה יאמר: (ט) וימד וגו'. משך בליטתו לפנים: ואילו. המזוזות

באור המלות

וכן היה בפתח אולם והיכל וקה"ק לקמן פסוק מ"ח ובסי' מ"א פ"א ופ"ג: (ז) והתא. כבר התבאר אצלינו (מ"א ס"ו) ההבדל בין יציע, תא, צלע, ותרא בכאן שהבניינים שהיו אצל השער מבחוץ נקרא בשם תאים, כי היו מזמנים אל הבא ונכנס, מלשון אתא בקר, ושייכים אל השער שנקרא ג"כ בשם שער האיתון מלשון אתא, והבניינים שהיו

מראה יחזקאל

השאלות

(ז—ח) לדעת רש"י מ"ש וסף השער מאצל אולם השער מהבית קנה אחד היינו עובי חומת האולם לימין ולשמאל, וכן מ"ש בפסוק ח' וימד את אולם השער מהבית קנה אחד ר"ל ג"כ עובי חומת האולם, ואיך מדד דבר אחד שני פעמים וכ"ז כפל מבואר?: (ט) מ"ש וימד את אולם השער שמונה

באור הענין

כיון שעובי החומה היה שוה בשניהם: (ז) והתא, ר"ל שבשני צדדי השער מבחוץ היו בניינים שהייכים אל השער ונקראים תאים, (מלשון אתא על שהם מזמנים להבא אל השער לעמוד שם קודם שיכנס), והיו שלשה מכל צד ופתחיהם אל השער, ובצד הפנימי היה אולם שהוא בית שער שייך ג"כ אל השער, וראה שמדד את חלל התא שאצל השער והיה אצלו בין באורך בין ברוחב קנה אחד, שהוא שש אמות מרובע, ובין התאים היינו הכותלים המפסיקים בין תא לתא היה רוחב של כ"א חמש אמות, (וה"ה הכותל מזרחי של התאים שלצד חוץ, ועי' בפסוק י"ב), וסף השער, אחר שמדד את התא שאצל השער ואת הכותל שבינו לבין התא שנגדו, נכנס לצד הפנימי של השער למדוד את האולם, ומדד בו ג' מדידות, א] מדד עובי הכותל של אולם מצד זה ומצד זה, שהכותל של האולם היה בצד השער ובצד אחד היה נסמך אל כותל החצר, רק בצד השני של פנים היה לו סף, ומדד את סף השער מאצל אולם השער, ר"ל הסף של האולם, וקורא אותו בשם סף השער כי גם האולם היה שייך אל השער. מהבית, (כי הצד של צד חוץ היה נסמך אל הכותל ולא היה לו סף). והיה קנה אחד, ומזה ידע שכותלי האולם כ"א רחבו שש אמות: (ח) וימד, (מדידה שניה) מדד את אולם השער היינו אורך כותל האולם ממערב למזרח, והתחיל מדידה זאת מהבית, כי בהשער עמד אצל סף האולם שלצד פנים מדד משם ממערב למזרח, והיה קנה אחד, נמצא שהאולם נמשך לפנים שש אמות: (ט) וימד, (מדידה שלישית) מדד את אולם השער מצפון לדרום והיה שמונה אמות ואיליו שתים אמות, ר"ל כי רוחב חלל האולם מצפון לדרום היה עשר אמות כרוחב חלל השער.

אֻלָם הַשַּׁעַר שְׁמֹנֶה אַמּוֹת וְאֵלָו שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְאֻלָם הַשַּׁעַר מֵהַבָּיִת׃ י וְתָאֵי הַשַּׁעַר דֶּרֶךְ הַקָּדִים שְׁלֹשָׁה מִפֹּה וּשְׁלֹשָׁה מִפֹּה מִדָּה אַחַת לִשְׁלָשְׁתָּם וּמִדָּה אַחַת לָאֵילִם מִפֹּה וּמִפּוֹ׃ יא וַיָּמָד אֶת־רֹחַב פֶּתַח־הַשַּׁעַר עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַשַּׁעַר

ואיליו קרי

רש"י

עזרת נשים: ואיליו. אבילטיצ"ש בלעז כל אילים האמורים בענין הם כמין אילנות עגולין עשויין מאבני גזית ועומדין בפתח א' מימין וא' משמאל במקום ספים במקום מזוזות, וכן ת"י (ישעיה ו) וינועו אמות הסיפים אילוות ספיא וקרוין אילים על שם עגולן כאלה וכאלון: ואיליו שתים אמות. עובי עגולן ועומדין בסוף חלל האולם דבוקים זה לכותל ימין וזה לכותל שמאל נמצא בליטת האולם ואילים שלו י' אמות להוך העזרה לפנים מן השער: ואלם השער מהבית. לפי שאולמי שער עזרת ישראל היו בולטים ומשוכים לצד החוץ כמו שמפורש בענין פי' שאולמי שערי עזרת נשים שהם היו משוכין לצד פנים ושערי עזרת נשים מכוונים לנגד שערי עזרת ישראל נמצא אולם כנגד אולם ודבר נוי הוא זה: (י) ותאי השער. הזה אשר דרך הקדים שבכותל מזרחי של עזרת נשים ג' היו מפה וג' היו מפה ג' לדרום וג' לצפון סמוכין לכותל עזרת נשים ופניהם אל הבית ומדת הללו וכותל המפסיק בין כל אחד פי' למעלה: ומדה אחת לאילים. העשויין לספי האולם מבפנים: מפה ומפו. מימין ומשמאל מדתן שתים אמות: (יא) רחב פתח השער.

מצודת דוד | מצודת ציון

שעמדו בראשי הכתלים נמשך בליטתם לפנים שתי אמות הרי ועשו כעין כפה ממעל: מהבית. מבפנים: (ט) ואיליו. מן בין הכל עשר אמות (אבל רוחב המזוזות היה קנה אחר יקראו המזוזות על כי היו עגולים כאילן אלה: (י) מפה. לכסות עובי הכותל ועם כי היו עגולים כלפי שקראום אילי

מ"מ לא היו במרחק שוה): ואולם השער מהבית. לפי שאולם הוא בית שער ודרכו להיות מחוץ לשער וכמו שהיו אולמי חצר הפנימי לכן אמר הנה האולם הזה היה מבפנים לא כדרך האולמות ונעשה כן למען יהיה האולם הזה מול אולם חצר הפנימי וזהו דבר נוי והדר (וכתלי האולם היו מתוכין מחלל השער אמה ואלי מזה ומזה כמפורש בענין): (י) ותאי השער. מספר תאי השער העומדים בפאת המזרח היו שלשה מהשער מזה ושלשה מזה: לשלשתם. לשלשת התאים שמזה ומזה: לאילים. למזוזות האילים שעמדו בפתחיהם מזה ומזה: (יא) את רוחב. הוא רוחב חלל פתח השער מהמזוזה למזוזה: אורך השער. הוא החלל שבין כתלי אולם השער (ואין לתמוה על שקורא' לחלל הפתח בלשון רוחב

באור הענין | מראה יחזקאל | השאלות

רק בצד פתחו עמדו שני אילים אחד מצד זה ואחד מצד זה והיה כ"ה אמה על אמה עגול, והיה עמידתם בתוך פתח האולם בפנים וסתמו את הפתח אמה מכל צד, עד שלא נשאר שם מחלל האולם רק שמונה אמות, ועם שתי אמות של שני האילים היה פתחו עשר אמות כמדת חלל השער. כי שני כותלי האולם היו שוים עם השער בצד פנימי שלהם, ורוחב חללו כרוחב חלל השער, **ואולם השער מהבית** באשר הדרך הוא שהאולם יעמוד חוץ לשער בצד חוץ כמו שהאולם של עזרת ישראל היה לצד חוץ, הודיע שאולם של שער החצר החיצונה היה מהבית היינו בפנים, והיה כן לנוי כדי שיהיה אולם כנגד אולם: (י) **ותאי השער דרך הקדים** היינו תאי השער המזרחי, היו **שלשה מפה ושלשה מפה**, ר"ל שלשה מצד לפוני של השער מדרום לצפון ושלשה מצד הדרומי של השער מצפון לדרום, (ואחר שכבר

אמות, פי' רש"י בזה על משך בליטת האולם לתוך החצר ממזרח למערב, ומ"ש ואליו שתים אמות היינו שהאילים בולטין עוד שתי אמות לפנים והיה ארכו ממזרח למערב עם האילים עשר אמות. והנה יפלא איך יתכן שהיה האולם רק שני כותלים שוים בלא צורת הפתח שאין זה בית שער? וגם שלפ"ז היל"ל ואיליו שתים אמות מפה ושתים אמות מפה, שהלשון משמע ששניהם ביחד היו שתים אמות?, ולרש"י הודיע זה במ"ש בפסוק י' ומדה אחת לאילים מפה ומפה והוא נכתב שלא במקומו שםש מדבר מן התאים לא מן האולם ואיך ידבר שם מאילי האולם? ומי הגיד לנו שאילי האולם היו בולטים לתוך החצר הלא יותר טוב לפרש שעמידו בתוך הפתח כדי שיהיה צורת הפתח?, ועוד מדוע לא באר משך רחבו של אולם מצפון לדרום שהיה לדעתם י"ג אמות, ולדעת רש"י הודיע זה במ"ש בפי"א אורך השער שלש עשרה אמות שפי' רוחב פתח האולם, ולפ"ז בא שלא במקומו שכתן שבאר מדידת האולם היל"ל לבאר זה?, בפרט להרד"ק שלפירושו מ"ש אורך השער י"ג אמות אינו מדבר מן האולם, וא"כ לא ידענו רוחב חללו מצפון לדרום?:
(י—יא) השאלות בזה התבארו בפסוק ו' ובפסוק ז' ח':

מדד התא שאצל השער וראה שחללו שש על שש אמות ועובי הכותל המפסיק בין תא לתא חמש אמות, הלך למדוד את האולם שהוא ג"כ אצל השער בפנים, ואח"ז יצא לחוץ ומדד שלשה התאים, וראה כי) **מדה אחת לשלשתן**, שכולם היו כמדת התא הראשון שכבר מדד כנז' בפסוק ז', **ומדה אחת לאילים מפה ומפה**, שכמו שהיו שני אילים בפתח האולם כ"ה אמה על אמה, כן היו שני אילים בפתח התאים, איל אחד מכל צד, והיה ג"כ מדתם אמה על אמה בעיגול: (יא) **וימד**, עתה מדד את השער בעצמו והיה **רוחב פתח השער** מצפון לדרום **עשר אמות**, **ואורך השער** ממזרח למערב היה

שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה אַמּוֹת׃ יב וּגְבוּל לִפְנֵי הַתָּאוֹת אַמָּה אֶחָת וְאַמָּה־אַחַת גְּבוּל מִפֹּה וְהַתָּא שֵׁשׁ־אַמּוֹת מִפּוֹ וְשֵׁשׁ אַמּוֹת

רש"י

רוחב אלל הפתח וכן שנינו שם כל הפתחים רחבן י' אמות: ארך השער. הוא אלל אולם השער מן הצפון לדרום: שלש עשרה אמות. י' כנגד אלל הפתח ואמה וחצי לכאן ואמה וחצי לכאן ואל תתמה שאלל הפתח קורהו רוחב ואצל אלל האולם קורהו אורך שהפתח גובהו הוא ארכו והרחב מסף אל סף והאולם לפי שמשך בליטת אללו מן המזרח למערב פחות ממדת אללו מן הצפון לדרום שזו שמונה אמות וזו י"ג קורא את המדה היתירה אורך והכי עדות לדבר במסכתא (דמלכים א ו) והאולם על פני היכל הבית כ' אמה ארכו על פני רוחב הבית נמצא מן הצפון לדרום קרוי להיכל רוחב ולאולם קרוי אורך לפי שההיכל מדתו מן המזרח למערב יתירה על מצפון לדרום ובאולם חלוף למדת שהמדה היתירה קרויה אורך: (יב) וגבול לפני התאות אמה אחת וגו'. התאות שמכאן ומכאן לשער היו משוכין מן כנגד אלל האולם שלפנים אמה לצפון ואמה לדרום שכבר פירש שהוא מבית משיך מכנגד אלל השער אמה ומחצה לצפון וכן לדרום ועכשיו מפרש שהתאים שבחוץ משוכים לצפון אמה אחת יותר מן האולם וכן לדרום אמה אחת נמצאו משוכין מאלל רחב הפתח ב' אמות ומחצה לכאן וב' אמות ומחצה לכאן וזהו ל' וגבול אשומיי"ל בלעז מקום פנוי, וכותל התא עוביו ה' נמצא עובי כותל הצפוני (נ"ל הדרומי נ"ה) של התא הצפוני ועובי כותל הצפוני של אולם כליס זה כנגד זה שכותל אולם עוביו שש וכותל התא חמש והוא נמשך אמה אחת לתוך כנגד

מצודת ציון

מכאן וכן עד פה תבוא (איוב ל"ח): (יג) וגבול. ר"ל ולהלל האולם קורא בלשון אורך כי כלפי שקורא בענין לגובה השער בלשון אורך האוי אם כן לקרוא מסף לסף בלשון

מצודת דוד

רוחב אבל באולם הלא משך הבליטה לפנים היה עשר אמות ובין הכתלים היה י"ג אמות והיתירה במדה ראוי לקרות בלשון אורך): שלש עשרה אמות. עשר מול אלל השער ואמה ומחצה מצוכה לכל לד מאלל השער ולכאן: (יב) וגבול. לפני התחלת התאות היה מקום פנוי אמה אחת יתירה ממה שהיה פנוי בלד פנים ממולו כי כתלי האולם היו נמשכות מאלל השער ולכאן אמה ומחצה והתאות נמשכו בלד חוץ ממולו עוד אמה יתירה א"כ היה הגבול שתי אמות ומחצה: ואמה וגו'. ר"ל וכן אמה אחת גבול בעבר השני: והתא. ר"ל אלל התא היה מרוחק שש אמות מהתחלת גבול האמה היתירה על הגבול השנימי שממולו כי האמה של הגבול והאמה של עובי כותל התא הרי שש (ויתכן שבא לומר כוס

באור המלות

מחוברים בגדדים שלא אל השערים נקראו ללעות בכי' והוא מלשון אחא, בעקר שם תא ע"ש הביאם, כנ"ל, מ"א: (יב) והתא שש אמות. תא זה ר"ל כניסת השער, ונופל היטב עקר השם גם על מקום שבאים שם אל התא:

מראה יחזקאל

השאלות

(יב) מ"ש וגבול לפני התאות אמה אחת, פירשו שהיו משוכים מנגד אלל האולם אמה אחת, ואחר שאלל האולם היה משוך מן השער אמה ומחצה היה כותל התא משוך מן השער שתי אמות ומחצה, ואין זה במשמע הלשון כלל וסלא לא היה כלל בעמדו הפתחים שהם היו מבחוץ והאולם מבפנים, ואיך יגביל גבול התאים שהיו בחוץ נגד גבול האולם שהיה בפנים וקיר האלר מפסיק ביניהם, והיל"ל וגבול לפני התאים שתי אמות ומחצה ובשתי אמות ומחצה גבול מפה? . והא דבר זה בעלמו שתדשו שהאולם היה משוך מן השער אמה ומחצה לא נזכר בכתוב כלל, רק שהם חדשו זה כדי לפרש מ"ש אורך השער שלש עשרה אמות, וככר בארתי בפסוק ט' שאין זה מוכרח, וכפרט לפי' הרד"ק, ואין א"כ יבאר עתה כתוב בפתוס שמ"ש גבול לפני התאות הינו לפני בליטת האולם בפנים שלא נזכר כלל שהאולם היה רחוק מן השער ?, רק שרש"י ז"ל הוכרח לפרש כן למלוא עי"ז פתרון למ"ש בפסוק י"ג וימד את השער מגג התא לגגו חמש ועשרים אמות, שאין החשבון עולה רק אם נאמר שהיה התא משוך מן השער ב' אמות ומחצה, אבל אחר שהם נאמר באין פי' זה מוכרח, נפל הבנין עם היסוד בו ? : מ"ש והתא שש אמות מפה ושש אמות מפה הוא למותר לגמרי שכבר אמר בפסוק ז' שהתא קנה אחד אורך וקנה אחד רוחב, ואמר בפסוק י' שתאי השער מדה אחת לשלשתן, שהרי ידענו

באור הענין

שלש עשרה אמות, שכבר בארנו שרוחב קיר האלר היה שלש עשרה אמות (כי נחלק לשני ספים כל סף שש אמות ואמה אחת באמצע כנ"ל פסוק ו') והיה ארכו י"ג אמה: (יב) וגבול לפני התאות אמה אחת, מפני שהתאים נסמכו בלד מערב אל קיר האלר, שקיר האלר הוא קיר המערבי של התא, ובלד של השער נסמכו אל השער, הודיע שלא נסמכו ממש רק היה אמה אחת גבול לפניהם, שבין בלד המערבי היה קיר האלר בולט אמה אחת, שכנגד התאים היה רוחב הקיר אמה אחת יתירה (שהיה שייך אל התאים) כל משך התא באורך ובגובה, וזה היה הגבול בין התא וקיר האלר, וכן בלד השער היה עובי כותל התא אמה אחת יתירה, שכותלי התאים היו חמש אמות ובלד השער היה רחבו עד גובה הפתח שש אמות שבאמה היתירה הזאת עמדו שני האילים של כתח התא שהיה עובי כ"א אמה אחת, וזה היה הגבול לפני התא אל השער, וכאשר יתבאר (בפסוק שאח"ז) שהיה להתאים פתחים משני לדיהם, שבתאים הפנימים היה פתח פתוח ללד דרום אל השער, ופתח פתוח ללד צפון אל החוץ, וגם בפתח זה היה גבול אמה לפני הפתח, שכותל התא הצפוני שבלד חוץ שבו הפתח הפתוח לחוץ היה ג"כ שש אמות עד מקוף הפתח כי אמה אחת היה גבול לפני התא מגביל בינו ובין החוץ, ושם עמדו גם כן שני אילים

מִפּוֹ: יג וַיָּמָד אֶת־הַשַּׁעַר מִגַּג הַתָּא לְגַגּוֹ רֹחַב עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אַמּוֹת פֶּתַח נֶגֶד פָּתַח: יד וַיַּעַשׂ אֶת־אֵילִים שִׁשִּׁים

רש"י

עובי כותל האולם וכן לדרום: (יג) וימד את השער מגג התא לגגו. מגג התא שבצפון השער לגג התא בדרום השער: עשרים וחמש אמות. עובי כותל התא חמש וכן עובי כותל התא שמצד שני הרי עשר ושתי אמות ומחצה (שתהא) [שהתא כצ"ל נ"ה] מסוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט"ו וחלל הפתח עשר אמות הרי כ"ה וכולן מדת רוחב השער הן כנגד י"ג אמות של חלל האולם מבפנים ושני כתלים קנה מכאן וקנה מכאן הרי כ"ה: פתח נגד פתח. פתח התא שאצל השער בדרום מכוון כנגד פתח התא שאצל השער בצפון שלא היה לכל בית התאים הללו פתח בכותל שבצד החוץ אלא שלשני התאים הסמוכין לשער היו להם פתחים פונים אל אויר שבין שניהם וכן הוא אומר למטה ואל אליהמה לפנימה לשער, למדנו שפתחיהם פונים לשער: (יד) ויעש את אילים ששים אמה. גובהן של אילים של ספי האולם גבוהים

מצודת דוד

שגם כתלי חיצונים מזה ומזה מהתאות היו בני חמש אמות (כי למעלה לא פירש כ"א בין התאות): ושש וגו'. ר"ל וכן היה מרוחק שש אמות בהעבר השני: (יג) מגג התא לגגו. ר"ל מגג התא שבעבר הזה לגג התא שממולו בעבר השני: רוחב עשרים וחמש אמות. כי הגג הוא מה שעל החלל בין הכתלים וא"כ לא יחשוב הכותל חמשה וגבול אמה

ועוד אמה ומחלה ממול גבול השנימי וכן מעבר השני הרי ט"ו אמה ועשר מחלל פתח השער הרי כ"ה אמות והיה עשוי כעין תקרה מגג לגג והיה נראה כעין שער ולאשר הוא בכליור: פתח נגד פתח. ר"ל פתח השער הזה היה מול פתח שער הפונה לפנים שהיה עשר בחללה: (יד) את אילים. הם מזוזות השערים והיה גבהן ששים אמה: אהל איל. ר"ל

מראה יחזקאל

באור הענין

שייכים אל הפתח, וזה נכלל במ"ש ואמה אחת גבול מפה, ר"ל מצד האחר הפתוח לחוץ, והתא שש אמות מפה ר"ל ובזה היה כותל החיצוני של תא החיצון שש אמות, בין התא של צד השער שהיה כותלו החיצוני שש אמות, ובין התא השלישי של צד החוץ שהיה ג"כ כותלו החיצוני שש אמות, וז"ש ושש אמות מפה, (כי א"א לפרש על חלל התא שהיה שש אמות שזה כבר נאמר בפסוק ו') ולכן אמר והתא בלשון יחיד כי זה לא היה לכל התאים רק לתא החיצון, אבל שני כותלים המפסיקים בין תא לתא לא היו רק חמש אמות כמ"ש בפסוק ו' ובין התאים חמש אמות: (יג) וימד את השער הנה שלשה התאים שבכל צד הם שייכים אל השער (כמ"ש למעלה שנקרא תא מלשון ביאה שעשוי לביאת השער), ולכן מדד עתה את השער מגג התא לגגו ר"ל לגג השער, והיה רחבו עשרים וחמש אמות, כי רוחב השער ממערב למזרח היה שלש עשרה אמות (כנ"ל פסוק י"א) וגבול לפני התא אמה אחת שאמה זאת היתה לחוץ מן השער כי היה שייך אל התא (כנ"ל פסוק הקודם) ולא היה רק עד גובה התא, ושש אמות חלל התא, וחמש אמות רוחב כותל המזרחי של התא, סך הכל כ"ה אמות, פתח בנגד פתח ר"ל שכל הפתחים של התאים היו זה כנגד זה שהיו פתחים בין תא לתא, ובתא הדרומי של תאים הצפונים היה פתח פתוח אל השער ובתא הצפוני היה פתח פתוח אל החוץ, עד שהיה יכול ליכנס אל התאים מכל צד, וכן היה בתאים הדרומים פתחים בשתי הצדדים ופתחים בין תא לתא, ובזה היו פתחי התאים הדרומים מכוונים נגד פתחי התאים הצפונים שניהם היו פתוחים לצד השער זה כנגד זה, וכ"ז נכלל במ"ש פתח נגד פתח: (יד) ויעש את אילים

באור המלות

שהיו מדתם שש אמות?: (יג) מ"ש וימד את השער מגג התא לגגו, שפרש"י מגג התא שבצפון השער עד גג התא שבדרום השער היו כ"ה אמות, שהם חמש אמות עובי כותל התא וב' אמות ומחצה גבול שלפני התאים, וכן מצד השני הם ט"ו אמות, ורוחב השער עשר הם כ"ה. וזה דוחק מבואר למה מדד השער באופן זה?, ואם מדד את קיר התא אל השער היל"ל למדוד גם את הללו וגם את כל התאים?, ולמה התחיל המדידה מן הגג מצד עובי כותל התא?. וכבר הקשה הרד"ק ע"ז בא"כ למה אמר וימד את השער היל"ל וימד מגג התא לגגו?, ועוד שהיל"ל וימד מגג התא לגג התא השני לא מגג התא לגגו שמשמע שמדד מגג התא לגגו של השער?, וגם גוף החשבון שנסמך ע"מ שהדש שהיה גבול לפני התאים שתי אמות ומחצה, כבר בארתי בפסוק י"ב שלא נתבאר בכתוב כלל, ורש"י הדש כדי למלאות החשבון בכאן, ואיך נבאר דבר שהוא בכל בלתי מפורש ועקר חסר מן הספר?, והרד"ק פי' שבתאים היו נראים מלמעלה לפיכך חזר למדוד גגי התאים עם גג השער והאולם והיה למעלה כ"ה רוחב כי לפי מדתם בלמטה הם יותר, ואם היינו מקבלים זה הדוחק לפי שטת רש"י שכותל האולם היה רחבו שש אמות, והיה מן התחלת האולם עד התחלת התאים כ"ז אמות י"ל שבצד הגג נתקצר בשתי אמות, אבל לשיטת הרד"ק בלדידיה היה כותל ההיכל י"ג אמות, ולפ"ז היה מן התחלת האולם אל התחלת התא ל"ד אמות איך יתכן שהגג נתקצר תשע אמות?: (יד) מ"ש ויעש את אילים ששים אמה פי' המפרשי' שהאילים של האולם היה גובהן ששים אמה. מלבד שלא הזכיר שמדבר בגובהן אינו כלל במשמע הלשון שמשמע שעשה אילים הדשים שלא נזכרו עדיין בענין כי הל"ל והאילים היו גבוהים ששים אמה?, ועוד שלמעלה היל"ל זאת בפסוק ט' כשאמר ואיליו שתים אמות היל"ל וגובהן ששים אמה, ששם מקומו לא כאן?, ועוד יקשה שלא זכר בכל הנפואות מדת הגובה בשום מקום ולמה יזכר גובה האילים לבד?, מ"ש ואל איל החצר השער סביב סביב פרש"י וכן לכל אילי החצר שבכל אולמי שערים סביב סביב שאף בצפון ובדרום היה כתבנית הזה, הוא דבר זר מאד שעדיין לא הי' ביתר שערים כי עמד בשער המזרח ואיך ידע שכן הוא בכל אילי השערים, ועוד שלא אח"ז כבואו לכל שער ומדדו באר בפי' שתאיו ואיליו ואולמיו כמדת השער הראשון כמ"ש בפסוק כ"א ובכ"ד וכ"ט ול"ג ול"ו

אַמָּה וְאֶל־אֵיל הֶחָצֵר הַשַּׁעַר סָבִיב ׀ סָבִיב׃ טו וְעַל פְּנֵי הַשַּׁעַר

רש"י

ששים אמה : ואל איל החצר השער סביב . וכן לכל אילי החצר שבכל אולמי שערים סביב סביב שאף בצפון ובדרום היו לה שערים עשוין כתבנית השער הזה כמו שמפורש בענין : (טו) ועל פני השער האיתון . גובהו של השער הזה והוא קרוי שער האיתון לפי שהוא משמש כניסה ויציאה לכל באי העזרה איתון תרגום

מצודת ציון

מקום פנוי מבלי בנין: (טו) ועל פני ; הוא ענין גובה ע"ש שפני האדם הוא בגובה הגוף : האיתון . ענין ביאה כמו

מצודת דוד

וכאלה הסוף היה אל כל האזוזות החצר בעברי השער מזה ומזה : סביב סביב . כי גם ברוח הצפוני והדרומי היו שערים כמפורש בענין : (טו) ועל פני . ר"ל גבהו של שער האיתון הוא השער המזרחי האמור בענין ויקרא כן לפי שהנכנסים להשתחות באים דרך בו שהוא מכוון מול פתח ההיכל ובית

באור המלות

(טו) האיתון . מענין ביאה, ונקרא כן בצירוף התאים שנמשכו עם השער (כנ"ל פ"ז):

מראה יחזקאל

השאלות

ולמה הזכיר זה פה שלא לצורך, ואם הזכיר זה כפי דעתם היה לו לומר שגם תאיו ואולמיו היו כן . וגם שאינו במשמע הלשון כלל שהול"ל וכן היו אילי השערים סביב , לא ואל איל החצר ? : (טו) מ"ש ועל פני השער האיתון , פירש"י שר"ל גובה השער היה חמשים אמה , וכן מ"ש על לפני אולם פי' שר"ל גובה האולם, וכן מ"ש את"ז חמשים אמה ארכו ורוחב חמש ועשרים פי' שארכו ר"ל גובהו , ככר התמרמר עליו הרד"ק שלא מצאנו שיכנה הגובה בשם אורך ע"ש כי דבריו נכונים , אבל הגם שסתר דעת רש"י לא מצא בזה פי' אחר רק אמר שמן השער מחוץ עד לפני אולם השער פפנימי היה חמשים אמה אורך , ומי חכם ויבין את כוונתו שזה דבר שאי אפשר , שגם לפי שעה שהיה רוחב השער י"ג אמות היה האורך עד סוף האולם (שהיה נמשך עשר אמות לדעתם) רק כ"ג אמה , ואף אם נצרף לזה גם מדת רוחב התא , (שהיה י"א אמה לדעתם) היה רק ל"ד אמות, ועוד יקשה לרש"י שלדעתו מ"ש על פני היינו הגובה , ומ"ש על לפני השער, פי' ג"כ הגובה , ומ"ש אורך המשים אמה פי' ג"כ הגובה, בחר ג' לשונות חלוקות על הגובה שכולם אינם במשמע הלשון , ולמה לא אמר וגובה השער כמ"ש בכ"מ , בפרט שכבר תראה שבכל הנבואה הזאת לא הודיע

באור הענין

ששים אמה , הנה התאים נמשכו בכותל מגד השער ארבעים אמה מכל צד (כמו שיתבאר בפסוק שאח"ז) ואח"כ היה הכותל פנוי , ועשה שם אילים שנמשכו ממקום כלות התאים עד ששים אמה והם עמדו בשוה עם התאים והיה בינם ובין כותל החצר י"ב אמה והיה זה לנוי אל הבית , וגם י"ל שעשה אלים ששים וכ"א החזיק אמה , ובזה היו דומים לאילי פתח האולם ופתחי התאים שהיו ג"כ אמה (כמ"ש בפסוק י' ומדה אחת לאילים מפה ומפה) , ופי' ויעש אילים ששים של אמה, וי"ל שהיה הפסק בין איל לאיל ג"כ אמה , ולפ"ז החזיקו ברוחב הכותל קי"ט אמות ומן פתח שער חצר החיצונה עד הכותל הצפוני וכן הדרומי היה קי"ח אמה , שהם מ"ה אמה שנגד חלל החצר הפנימי , י"ג אמה כנגד עובי הכותל של הפנימי , ומאה אמה שחלל חצר החיצונה עודף על חצר הפנימי, והאילים מתחילים ממקום כלות התאים , שהיו ארבעים אמה מן השער נמצא שהאיל האחרון עמד נגד התחלת עובי כותל הצפוני והדרומי של החצר החיצונה , והיה במקום הסובב שהיה בבית שני כנ"ל פסוק ו', שלכן העמידו אילים נגד כל משך הכותל עד עובי החומה ואחר שהאילים האלה לא היו רק בצד מזרח לבד שינה הלשון ואמר ויעש אילים, שאם היה אומר סתם שהיו אילים ששים היה משמע שהיה כן גם בצד צפון ודרום שהיו דומים בכל דבר אל המזרח רק האילים לבד לא היו בצפון ודרום , ואל איל החצר השער סביב סביב , הנה ציר השער היה קבוע בין שני ספי השער שכבר בארנו (פסוק ו') שהיה להשער שני ספים כ"א רחב שש אמות והאמה אחת היה ביניהם שם היה ציר השער, ולא ידענו להיכן היה השער נפתח אם לצד חוץ או לצד פנים , באר פה שהיה נפתח אל צד החצר לצד פנים, שהיה סובב על צירו אל איל החצר , שהאיל של החצר היה קבוע בפתח האולם בשם עמדו בצד פנים איל מצד זה ואיל מצד זה כנוס אמה בחלל האולם (כנ"ל פסוק ט') וכשנפתח השער היה מגיע עד האמה שלפני האיל האחד של החצר, כי רוחב השער היה עשר אמות וכשנפתח היה מחזיק שש אמות של סף הפנימי של השער וארבע אמות בחלל האולם , ולא נשאר עד איל האולם רק ריוח אמה , כי משך האולם לפנים לא היה רק שמנה אמות (כנ"ל פסוק ח') והודיע זה כדי שלא נטעה שנפתח לצד חוץ , וא"כ הגיע עד חצי הפתח של התא , כי התא היה פתוח באמצעו אל צד השער, ומאמצעית הפתח עד גבול התא שלש אמות, וגבול התא אמה , ושש אמות רוחב הסף החיצון של השער , סה"כ עשר אמות , וזה לא יתכן לסתום חצי הפתח והחלון של התא, לכן הודיע שהיה השער סובב אל איל החצר שהוא האולם בשם מקומו הנכון : (טו) ועל פני השער האיתון וכו' חמשים אמה, ככר התבאר (בפסוק י"ג) ששלשה התאים שבכל צד הם שייכים אל השער , ולכן אמר שם שמדד את השער מגג התא לגגו של השער והיה רחבו עשרים וחמש אמות , שזה שייך לרוחב כניסת השער שהשער עם רוחב התא ממערב למזרח קרוי רוחב והיה כ"ה אמה , ועתה מדד מן השער לאורך התאים שזה אורך פני השער (ר"ל השייך אל השער) והיו חמשים אמה , שרוחב השער מדרום לצפון עשר אמות ומן השער

עד

הָאִתּוֹן עַל־לִפְנֵי אֻלָם הַשַּׁעַר הַפְּנִימִי חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ טז וְחַלֹּנוֹת אֲטֻמוֹת אֶל־הַתָּאִים וְאֶל אֵלֵיהֵמָה לִפְנִימָה לַשַּׁעַר סָבִיב

האיתון קרי

רש"י

של ביאה: על לפני אולם השער הפנימי. עם גובהו של אולם השער שהוא לפנים מן השער: חמשים אמה. ומגובה שאר השערים שבענין שהם ס' אמה אני למד שעל פני האמור כאן הוא גובה (כלומר שבשער החיצון גובהו חמשים אמה על פני כל האולם כשער הפנימי של אולם, שאף בסופו של אולם הוא שער כמו שמפורש כבר בפסוק ז'): (טז) וחלונות אטומות אל התאים. התאים האלה לא היו להם פתחים אל החוץ אלא זה פתוח לזה וכן מצינו במס' מדות בתאים שסביבות ההיכל שלשה פתחים לכל אחד ואחד אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ולתאים שבהגר שלא היו אלא שלשה תאים זה אצל זה ולא היו להם תאים על גביהם היו לאמצעי שני פתחים א' לתא מן הימין וא' לתא מן השמאל ולחיצון של צד השער היו שני פתחים א' פתוח לאמצעי וא' לצד השער וכן לתא החיצון של כתף השני מזה ומזה לשער כמו שכתוב למעלה פתח נגד פתח והיו להם חלונות בקירים אטומים פתוחים לצד החיצון וסתומים לצד פנים כלומר קצרים לצד פנים ורחבים לצד החוץ אל המזרח. ומנחם פתר שקופים לשון השקפה כמו (שיר ו) מי זאת הנשקפה (תהלים קב) כי השקיף ממרום קדשו וכן (שמות יב) אל המשקוף גם כן פתר לשון השקפה: ואל אליהמה לפנימה לשער. ואל כתפות פתחיהם של שני תאים הסמוכים לשער מזה

מצודת דוד · מצודת ציון

קס"ק: על לפני. עם גובה אולם השער הנמשך לפנים: אחת בוקר (ישעיה כ"א): על, כמו עם: לפני. ענין גובה:
חמשים אמה. ר"ל זה כזה היה בגובה חמשים אמה ואם (טז) אטומות. ענין סתימה כמו אוטם אזנו (שם ל"ג):
כן בלבו המזוזות עשר אמות למעלה מחלל השער: (טז) וחלונות
אטומות. בהתאים היו חלונות סתומות ר"ל לא היו פתוחות מבלי סתימה כלל אלא היו סתומות במחילה בהירה וזכה לבוא האורה דרך בה: ואל אליהמה. החלונות ההם היו במזוזותיה הפונות לפנימה לשער כי את החיצונה שאצל השער מזה ומזה היו פתחיהן זה מול זה ופנו אל חלל השער החיצון שהיה מכ"ה אמות כמפורש למעלה ובמזוזות הפתחים ההם היו החלונות (אולם ביתר התאים יתכן שלא היו חלונות במזוזותיהן כי לא היה שם רב אורה): סביב סביב, ר"ל

מראה · באור הענין · יחזקאל

עד כלות התאים ארבעים אמות, כיצד שני קירות החיצונים של התאים שבצד השער ושבצד החוץ כנגדו היה כ"א שש אמות (כי היו חמש אמות עם אמה של גבול לפני התאות כמ"ש בפי"ב) ושני קירות המפסיקות בין שלשה התאים כ"א חמש אמות (כמ"ש בפסוק ז') ושלשה חללי התאים כ"א ו' אמות (כמ"ש בפ' הנ"ל) ס"ה ארבעים אמה, ועם רוחב השער הם חמשים אמה, ולפ"ז מדד תחלה בצד הדרומי של השער מראש השער עד כלות התא הדרומי לרוחב כ"ה אמות ממערב למזרח, ומשם חזר למדוד מדרום לצפון עד כלות אורך התאים והיו חמשים אמה, וכן כשמדד בצד הצפוני של השער עד כלות התא הצפוני רוחב כ"ה, חזר למדוד משם באורך מצפון לדרום עד כלות התאים הדרומים והיו ג"כ חמשים אמה, וזה שאמר בכל הענין שהיה כל שער ארכו חמשים אמה ורחבו עשרים וחמש (כמ"ש בפסוק כ"א כ"ה כ"ט ל"ג ל"ו), ולכן קראו בשם שער האיתון, שכן נקרא עם התאים שאצלו (משם את מלשון אתא וביאה), ר"ל מקום שאתים ובאים בשער היינו הצד הפונה לחוץ ששם נכנסים אל השער, כי התאים היו מבחוץ, ומ"ש **על לפני השער הפנימי** ר"ל בפני השער האיתון מבחוץ היה מקביל נגד מה שהיה לפני השער בפנים, **כי** יתבאר (בפסוק י"ז) שאצל האולם שבפנים היה רצפה אל כתף השער ועל הרצפה היו לשכות, ובפסוק י"ח באר שהרצפה היתה אל כתף השערים לעומת אורך השערים, ומכאן ידענו שאורך השערים נמשך בחוץ עד כלות התאים שהם מ' אמה מן השער, מבואר שלעומת אורך השערים עמדה הרצפה והלשכות שעליה בפנים, ובמקום שכלו התאים מבחוץ כלתה הרצפה שנגדם מבפנים, והיה משך הרצפה ל"ד אמה (כמו שית' בפסוק י"ח) שהוא מ' אמה מן השער. וז"ש פה שמה שהיה **על פני שער האיתון** מבחוץ, היה מקביל **על לפני אולם השער הפנימי**, ר"ל נגד מה שהיו בפנים לפני אולם השער שעמדו ג"כ בנינים מקבילים בפנים נגד התאים שבחוץ, והיו חמשים אמה שהם ל"ד אמה של משך הרצפה שש אמות של עובי כותל האולם ועשר אמות של רוחב השער, ויען שהרצפה עמדה לפני האולם בצד פנים אמר לפני אולם השער הפנימי, (וגם שבא להוציא האולם החיצון ר"ל אולם של השער הפנימי שהוא היה מבחוץ (כמו שיתבאר בפסוק ל"א), ששם לא היה רצפה לפניו), ובא אגב ללמדנו שגם בצד הפנימי נמשכה הרצפה עד כלות התאים שהם חמשים אמה מהתחלת רוחב חלל השער, ואחר ג' אמה מהתחלת רוחב חלל השער כלו בנין התאים מבחוץ ובנין הרצפה והלשכות שעליו כנגדם בפנים: (טז) **וחלונות אטומות** שהיו חלונות עשויים להביא את האור והיו אטומות בזכוכית, **אל התאים** ר"ל בכותל מזרחי של התאים להביא האור מצד חוץ אל התאים, **ואל אליהמה** ר"ל נגד הפתחים ששם

סָבִיב וְכֵן לָאֵלַמּוֹת וְחַלּוֹנוֹת סָבִיב | סָבִיב לִפְנִימָה וְאֶל־אַיִל תִּמֹרִים׃ יז וַיְבִיאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְהִנֵּה לְשָׁכוֹת וְרִצְפָה עָשׂוּי לֶחָצֵר סָבִיב | סָבִיב שְׁלֹשִׁים לְשָׁכוֹת אֶל־הָרִצְפָה׃

רש"י

ומזה שהיה פתחן אל תוך אויר השער [illegible] פתח הצפוני מצפון לשער ופתח פתח הדרומי מדרום לשער, וכתפות הפתחים שמזה ומזה לפתח התא הם האילים והיו בהם חלונות פתוחים לאויר הפסק רוחב השער שהיה מפסיק בין התאים ואותו אויר קורא לפנימה לשער שמי שנכנס לבין אויר בליטת התאים שמכאן ומכאן נראה שהוא נכנס לשער: וכן לאלמות. וכן היו חלונות לאילמות של כל שער ושער: וחלונות סביב סביב לפנימה. בחומה לצד העזרה מבפנים: ואל איל תמרים. ת"י כותרתא כותרות בראש האיל היה עשוי כמין כותרות דומה לדקל כי במסכתא דפלמה הן מתורגמות צורת דקלין פומייל"ש בלעז: (יז) ורצפה. פלנקי"ן בלעז. רצפה אומר אני שהוא עלייה סביב כאותה ששנינו (במדות) חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא ועל אותה העלייה היו הלשכות קונברא"ש בלעז, וממה שאמור בענין והרצפה

מצודת ציון

אל התאים. ר"ל בהתאים אל במקום בי"ת וכן ואל הארון (שמות כ"ה): אליהמה. הם המזוזות: לאלמות. מלשון אולם: ואל איל. ובאיל הוא המזוזה: (יז) לשכות. חדרים כמו ויבאם לשכתה (ש"א ט'): ורצפה. ענין רצפת אבנים

מצודת דוד

כן היה לתאי החיצונים של כל שער ושער: וכן לאלמות. גם לכל האולמות היו חלונות אטומות: וחלונות. עוד היו חלונות בכל התאים אשר מסביב והם יפנו לפניהם לחצר ע"ג כי כותל ע"ג היה להם לכותל מאחוריהם ובכותל ההיא היו חלונות כי השערות לא היו מקורות והיה האויר רב כאן:

ואל איל. בכל מזוזה היה כותרת ממעל בצורת אילני תמר: (יז) אל החצר. מתחלה עמד בשער ועתה הביאו בחצר: והנה לשכות. ר"ל ראיתי והנה שם לשכות: ורצפה. עליה מרוצפת באבנים עשוים בגובה על עמודים עומדת בחצר סביב בארבעת רוחותיו והיתה נשענת אל הכותל ועל הרצפה ההיא עמדו הלשכות והיו שלשים במספר:

באור המלות

(יז) רצפה. היא מרצפת אבנים על הקרקע, לא עליה כדעת המפרשים:

מראה יחזקאל

המלות

פרט בגובה משום דבר, ולמה יודיע גובה השער ולא גובה הקירות והבנין בכלל? : (יז—יח) רש"י פי' שהרצפה היא עליה והיתה גבוה חמשים אמה בענין שהגיע למעלה מן השער, שעז"א לעומת ארך השערים, ולא מצאנו בשום מקום שימוש מלת רצפה על עליה, שהרצפה הוא בכ"מ אבנים רצופים בקרקע וכן שמשו חז"ל בזה על הרצפה לא על עליה, וכבר בארתי שא"א לפרש לשון אורך על הגובה,

באור הענין

היו עומדים שני אילים, וכבר בארתי (בפסוק י"ג) שהתאים היה להם פתח משני צדדיהם זה כנגד זה, עד שהיו פתוחים מתא לתא, וכן בתא שכנגד השער היה לו פתח אל השער שעמדו בו שני אילים. וכן בתא החיצון שבצד חוץ היה לו ג"כ פתח אל החוץ ועמדו בו שני אילים (כמ"ש בפסוק י') הודיע שם שבשני הצדדים של החוץ היו חלונות לחוץ, אז אל אליהמה היינו בפתח של צד חוץ בתא השלישי, שעמדו בו אילים, וכן לפנימה לשער, ר"ל בתא הראשון שעמד אצל השער ופתחו באילים אל צד השער שמשם נכנס לפנים אל השער, היו בו גם כן חלונות, עד שהיו החלונות סביב סביב מג' רוחות של התאים, מזרח דרום וצפון, וכן לאלמות וכן היו חלונות אל האולם של השער והיו פתוחים אל החצר (והיו אלה החלונות באמה שאצל איל הפתח פתוחים אל הרצפה שבצדו, כי אם היו לאמה מזה יסתמו על ידי השער שהיה פתוח על האמה הזאת כמ"ש למעלה (פסוק י"ד) כמ"ש ואל איל החצר השער סביב סביב) וכן היו חלונות סביב סביב לפנימה בחומה של החצר היו חלונות פתוחים לפנים אל החצר בכל כותל החצר למעלה מן התאים להביא את האור אל החצר, ואל איל ותמרים לכל איל ואיל (בין לאילי החצר בין לאילי התאים), ושני האילים שעמדו אחרי התאים בצד מזרח היו על גביהם כצורת דקל תמר לנוי: (יז) ויביאני אל החצר החיצונה, כי עד עתה עמד בתוך השער וחוצה לו לצד החוץ, עתה הביא אותו אל החצר של ע"ג לפנים, והנה לשכות ראה שבצד כותל האולם יש לשכות ורצפה עשוי לחצר סביב סביב, ראה שאצל כותל החצר מבפנים יש מרצפת אבנים שגבוה מיתר קרקע החצר, וראה כי יש שלשים לשכות אל הרצפה שעל הרצפה עומדים לשכות והיו שלשים במספרם, ולא באר כמה לשכות היו בכל צד, ואא"ל שהיו שלשים מכל צד שכבר בארנו (בפס"ז) שמשך הלשכות בכל צד היו רק ל"ד אמה, ואיך יעמדו שם ל' לשכות וכותליהם, וממ"ש ורצפה עשוי סביב סביב מבואר שראה אז גם הרצפה שבצד צפון ושבצד דרום, שכן מורה מלת סביב, ולפ"ז מבואר שבין כולם היו שלשים לשכות, עשרה בצד מזרח חמשה מצד זה של השער וחמשה מצד זה, וכן בצד צפון ודרום, עשרה בכ"א, ס"ה שלשים, והגם לקמן (סי' מ"ב פסוק ו') יתבאר שהלשכות היו משולשות,

יח וְהָרִצְפָה֙ אֶל־כֶּ֣תֶף הַשְּׁעָרִ֔ים לְעֻמַּ֖ת אֹ֣רֶךְ הַשְּׁעָרִ֑ים הָרִצְפָ֖ה הַתַּחְתּוֹנָֽה׃ יט וַיָּ֣מָד רֹ֡חַב מִלִּפְנֵי֩ הַשַּׁ֨עַר הַתַּחְתּוֹנָ֜ה לִפְנֵ֨י

מלעיל

רש"י

אל כתף השערים ותחתיתה כנגד גובה השערים לגו למדין שהרצפה הזאת עלייה היא: (יח) והרצפה אל כתף השערים. גובה שער החצר היה מפסיק העליה שלא היתה מסבבת כל החצר והיא לכתפות השער מזה ומזה כנגד גובה השערים: הרצפה התחתונה. משנית תיבה זו מכל תחתונה שבמקרא שבכל מקום הטעם בנו"ן וזה בתי"ו למדנו שאין תחתונה זו רצפה שתחת אחרת אלא רצפה אחת היא ותחתיתה של רצפה היה לעומת גובה השער וה"א של תחתונה כה"א של ביתה וכה"א של עזרתה ושל חלאתה שאין יתירות *): (יט) וימד רחב. חלל עזרת נשים: מלפני השער התחתונה. זה השער המפורש למעלה:

*) לפי דעת רש"י בא הרצפה התחתונה מלעיל, אבל לפי הרד"ק בשרשים ובפירושו, שער התחתונה בפסוק י"ט הוא מלעיל, וכ"ה במנחת שי ומניח את המס"ג ע"ש וצ"ע:

מצודת דוד

(יח) והרצפה אל כתף השערים. הרצפה עמדה בכתף השערים כי תמעל לשערים לא היתה הרצפה וא"כ עמדה בכתף השערים מזה ומזה: לעומת אורך השערים הרצפה התחתונה. ר"ל תחתיות הרצפה הטוח היתה מול כלות גובה השערים ובלטה למעלה ממול גובה השערים והלשכות עליה (ועם כי מלת אורך יונח על דבר שמסי ולא על דבר העומד ברום עכ"ז אמר לשון אורך לפי שהמודד גבהו ע"י הפתיל והקנה המדה וכמפורש למעלה היה אז הפתיל מושכב בשטחות הארץ ונופל בו לשון אורך): (יט) וימד רוחב. מדד רחב החלל אשר מלפנים לשער התחתונה היא שער ע"נ שהיא בהר מתחת מול שער עזרת אנשים היא החצר הפנימי:

מצודת ציון

למדרך הרגל וכן על רצפת בהט ושש (אסתר א'): (יח) כתף. צד ועבר: לעומת. נגד:

באור המלות

(יח) התחתונה כי היה רצפה עליונה במעלה ההר נגד הבנין ובגגים, וגם מה שדייקו ממה שהטעם למעלה שהה"א נוספת, אין ראייה כי חצר בא גם בלשון זכר, החצר הפנימי, ויכוין לומר הרצפה של החצר התחתון:

מראה יחזקאל

באור הענין

מתחיים ושניים ושליטים, כי כן היו הלשכות שעל הרצפה שנגד קיר ההיכל כמו שית' שם בראיות, א"כ כשנחשוב גם הלשכות שבגובה היו ל' במזרח ל' בצפון ול' בדרום. וכשנחשוב רק הלשכות התחתונות, היו ל' בצירוף כל הג' רוחות, ועז"א שתם ל' לשכות לכלול שני החשבונות: (יח) והרצפה אל כתף השערים, הרצפה היתה סמוכה אל כתף השערים שמזה ומזה ר"ל אצל כותל האולם שהיה עביה שש אמות והרצפה ג"כ שם (כנ"ל פסוק ז' ח') התחילה הרצפה ונמשכה שש אמות לפנים החצר למערב (ומשמע שרק הרצפה היה רחבה שש אמות כרוחב כתף השער, אבל הלשכות שעליה היו רחבם רק ד' אמות ושתי אמות היתה הרצפה פנויה לפני הלשכות, ובזה יצוייר חלון בכותל האולם שאצל הרצפה, שהיה באותה אמה שלפני איל האולם, שכנגדו לא סתמו הלשכות עדיין, וכמ"ש בס' ע"ז במ"ש וכן לאלמות), ואורך הרצפה היתה לעמת ארך השערים, שכבר התבאר (בפסוק ט"ו) שהמשך שבצד החיצון ממקום התחלת השער עד סוף התאים מדרום לצפון נקרא בשם אורך השערים, ולנגד השטח הזה עמדה הרצפה בפנים, עד שאורך הרצפה היה ל"ד אמות, כי ארבעים אמה ממקום התחלת השער כלו התאים (כנ"ל פט"ו) ולנגד זה בפנים היה כותל האולם עוביה שש ול"ד אמות של הרצפה נמצא היה אורך הרצפה בפנים מכוון לעומת אורך השער בחוץ, וכלו במק"א זה בפנים וזה בחוץ, (ועמ"ש בפסוק ט"ו). הרצפה התחתונה, ר"ל מפני שיתבאר (בסי' מ"ב פסוק ג') שגם בקיר אשר לחצר החיצונה עד האולם וההיכל, היה ג"כ רצפה ולשכות כמו שהיה בקירות החצר החיצונה שנגד עזרת ישראל, והרצפה שהיה שם בצד דרום ובצד צפון נקראת הרצפה העליונה (כי המקדש עמד בהר, ולמערבו עמד בראש ההר ולמזרחו עמד במורד ההר) ולבל נטעה שכמו שכולל בדבריו פה הרצפה שעמדה סביב החצר שנגד עזרת ישראל במזרח וצפון ודרום, כן נכנס בחשבון זה הרצפה העליונה שהיתה בקיר הצפוני והדרומי שנגד האולם וההיכל, לכן באר שמדבר פה מן הרצפה התחתונה, כי הרצפה העליונה לא היתה אל כתף השערים כי לא היו שם שערים, וגם לא לעומת אורך השערים כי לא בא שם החשבון זה כלל, ואינו מדבר פה רק מן הרצפה התחתונה של החצר שנגד מזרח כמ"ש (בסי' מ"ב פ"ט) ומתחת הלשכות, הרי ששם נקרא תחת ותחתון על שהיה בתחתית ההר ע"ש: (יט) וימד רחב עתה בא למדוד רוחב החלל של עזרת נשים ממזרח למערב, וכ"ז שעמד לפני הלשכות לא היה יכול למדוד כי בצד

השאלות

ואם הגביה אותם עד למעלה מן השער למה היו אל כתף השערים ולא גם על השער אחר שאם לא היה השער, ואם לא באר איך עלו אל הלשכות האלה שהיו בעליה של חמשים אמה? וכמ"ש הרצפה התחתונה הדוחק מבואר?: (יט—כג) למה מדד הרוחב משער לשער שני פעמים בפסוק י"ט ובפסוק כ"ג והתחלה אמר הקדים והצפון ואח"כ אמר לצפון ולקדים? וראיתי לאחד קדום הגרא"ו חדש בזה שטה חדשה

הֶחָצֵר הַפְּנִימִי מִחוּץ מֵאָה אַמָּה הַקָּדִים וְהַצָּפוֹן׃ כ וְהַשַּׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה מָדַד אָרְכּוֹ וְרָחְבּוֹ׃ כא וְתָאָו שְׁלוֹשָׁה מִפּוֹ וּשְׁלֹשָׁה מִפּוֹ וְאֵילָו וְאֵלַמָּו הָיָה כְּמִדַּת הַשַּׁעַר הָרִאשׁוֹן חֲמִשִּׁים אַמָּה אָרְכּוֹ וְרֹחַב חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה׃ כב וְחַלּוֹנָו וְאֵילַמָּו וְתִמֹרָו כְּמִדַּת הַשַּׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִים

והאיו ק' ואיליו קרי ואלמיו קרי וחלוניו קרי ואילמיו קרי ותמריו קרי

רש"י

לפני החצר הפנימי. של עזרת ישראל: הקדים והצפון. לשתי רוחותיה הללו מאה אמה: (כ) מדד ארכו ורחבו. כמדת שער הקדים כך מפורש בענין: (כא) חמשים אמה ארכו. גובהו: ורחב חמש ועשרים מגג התא לגגו: (כב) ואילמיו לפניהם. ואולם השער לפני המעלות קודם שיכנס לאולם היה עולה במעלות

מצודת דוד

לפני חצר הפנימי. ר"ל וזהו החלל שלפני החצר הפנימי מחוצה לה: מאה אמה. ר"ל מדד אותה מאה אמה והוא חלל ע"כ: הקדים והצפון. ר"ל כן היה מדת חלל עזרת נשים בפאת המזרח וכן היה מדתו בפאת הצפון וכן בפאת הדרום כמפורש בענין ולקצר לא זכרו (כי ע"כ תהיה אז מסבבת את כל בניני המקדש ועזרת אנשים והלשכות מכל ארבעה הרוחות): (כ) דרך הצפון. בפאת צפון של חצר החיצונה: מדד ארכו ורחבו. ר"ל מדדו כמדת שער המזרחי: (כא) ותאיו. תאי השער הזה שהיו שלשה משעבר מזה ושלשה מזה ומזוזות השער והאולם הנמשך לפנים כותל מהעבר מזה וכותל מהעבר מזה הכל היה כמדת השער המזרחי הנמדד ראשון: ארכו. ר"ל גובה השער: חמש ועשרים. כן היה מדת רוחב שער החיצון כמ"ש למעלה: (כב) וחלוניו וגו'. חלוני תאי השער וכותלי האולם והכותרות אשר במזוזות:

באור המלות

(כב) אילמיו. כמו אולמיו, וכן בפסוק כ"ו:

מראה יחזקאל

השאלות

שלדעתו משך התאים היו אל חלל החצר ממזרח למערב ואחרי התאים עמד האולם ובין תא לתא היו ריוח ה' אמות שבו עמדו האולמות שנזכרו בפסוק למ"ד וכותל כל תא היה אמה וכ"ז נדחק למצוא חשבון מ"ש חמשים אמה אורך שנעלם מעיני המפ' למצוא הכונתו, ולפי שיטתו עמדו התאים והאולמות והאולם נמשכים עד משך מ"ד אמות תוך חלל החצר ממזרח למערב, וגם החצר הפנימי מבחוץ עמדו כן כנגדו נגד של החצר החיצונה ממערב למזרח, ואחר שחלל החצר מן החיצונה עד הפנימית לא היה רק מאה אמה לא נשאר ריוח בין סוף האולם של החצר החיצונה ובין האולם של שער הפנימית רק י"ב אמה, וזה דבר בא"א, ע"כ הוצרך להמציא שמ"ש שמדד משער אל שער מאה אמה, היינו שמדד מן האיל העומד בסוף שער החצר החיצונה עד האיל העומד בתחלת שער החצר הפנימית היה מאה אמה אבל משער אל שער ממש היה לפי דעתו קפ"ה אמות וה"ה מדת החצר החיצונה עם החומה ת"ק אמה על ת"ק אמה, אולם מלבד שאלות הרבה אשר י"ל לשאול על שיטה זו, צורת הבנין עצמו זר מאד, שהאילן שגדרם מקום הביאה וגם תמיד אצל השער והכותל (כפי הגדר אשר לו בין שם את ויליע וגלע) יעמדו מתוך לאולם החצר, והאולם שהוא לפי ענינו מקום כניסת השער יהיה רחוק ממנו כרחוק מערב ממזרח, וגם איך השיג את האולמות (שלא נז' כלל בחצר החיצונה ולא הוזכרו עד פסוק למ"ד שנכנס לחצר הפנימית) שהם היו מפסיקים בין התאים, ואיך יאמר הכתוב ובין התאים חמש אמות היינו האמ אמות ריוח ולא פי' מה היה באותו ריוח?, ואיך סמך שאנחנו נעמיד גם מדעתנו אולמות שלא נזכרו בענין כלל ולא נזכרם בחצר הזה?, ואיך ספר שמדד

באור הענין

הפנימי של חצר החיצונה עמדו שם הלשכות ובצד החיצון של חצר הפנימי עמדו שם התאים, שמניהם נמשכו עד ארבעים אמה מן השער, וכל משך זה נקרא בשם, לפני השער, (כמ"ש בפסוק ט"ו ועל פני השער האיתון, על לפני אולם השער), וכשבא אחר משך הארבעים אמה ששם כלו הלשכות מצד זה והתאים מצד זה מדד מקיר הפנימי של חצר החיצונה אל קיר החיצון של חצר הפנימי, וז"ש וימד רחב מלפני השער התחתונה, (התחתונה היא חצר החיצונה שהיא בתחתית ההר נגד חצר הפנימי שעלו אליו במעלות), ומדידה היה מלפני השער, היינו אחר ארבעים אמה במקום שכלו הלשכות שעמדו לפני שער התחתונה משם מדד אל לפני החצר הפנימי היינו במקום שכלו התאים שבחצר הפנימי מבחוץ ששם הקיר פנוי משני הצדדים, והיה מקיר לקיר מאה אמה, הקדים והצפון, שאחר שמדד כן בצד מזרח הלך ומדד בצד צפון שהלא ג"כ מקיר לקיר ומצא כן, (ועי' בפסוק כ"ג): (כ) והשער אשר פניו דרך הצפון, אחר שכבר עמד בצד הצפוני ומדד מקיר לקיר כנ"ל, הלך שם עד השער הצפוני של חצר החיצונה ומדד ארכו ורחבו: (כא) ותאיו וכן מדד מדת התאים שהיו שלשה מכל צד, וכן אילו גם האילים שבפתחי התאים (כנ"ל פסוק י'). ואלמיו הוא אולם השער, הכל היה במדת השער הראשון, והיה חמשים אמה ארכו חלל השער עד סוף התאים שנדרש לצפון (כנ"ל פסוק ט"ו), וחמש ועשרים רחבו מן התא במזרח עד סוף משך השער אל האולם ממזרח למערב (כנ"ל פי"ג): (כב) וחלונו (כנ"ל פסוק ט"ז). ואילמו הם אילי האולם (כנ"ל פסוק ט'), ותמריו

ובמעלות שבע יעלו־בו ואילמו לפניהם׃ כג ושער לחצר הפנימי נגד השער לצפון ולקדים וימד משער אל־שער מאה אמה׃ כד ויולכני דרך הדרום והנה־שער דרך הדרום ומדד אילו ואילמו כמדות האלה׃ כה וחלונים לו ולאילמו סביב ׀ סביב כהחלנות האלה חמשים אמה ארך ורחב חמש

ואילמיו קרי אליו קרי ואילמיו קרי ולאילמיו קרי

רש"י

(כג) ושער לחצר הפנימי. לעזרת ישראל: נגד השער. החיצונה מכוונים: וימד משער. התחתון עד העליון מאה אמה הוא רחב חלל עזרת נשים: (כד) ויוליכני דרך הדרום. לחצר החיצונה: (כה) כהחלונות האלה. דרש רבי תנחומא ס"א יתירה זו לשון כהה חלונות כהות רחבות מבחוץ וקצרות מבפנים לומר

מצודת דוד

ממעל שהיו בצורת אילני תמר ככל היו כמדת של שער המזרחי: ומעלות וגו'. כי ההר היה הולך ועולה ועלו בו במעלות ועד השער הזה היה שבע מעלות: ואילמיו לפניהם. כותל האולם היה לפנים מהמעלות עולין במעלות עד לא יבואו אל האולם: (כג) ושער לחצר הפנימי. השער של חצר הפנימי היה מול השער מהחצר החיצונה: לצפון ולקדים. כן היה בפאת צפון וכן של מזרח (והנה שער המזרחי מעזרת אנשים עמד באמצע כותל המזרחי וכן שער עזרת נשים והיו זה מול זה אבל שער הצפוני של עזרת נשים ע"כ לא עמד באמצעית כתלו כמות שער הצפוני של עזרת אנשים שאם גם הוא עמד באמצע לא היו א"כ זה מול זה וכן שער הדרומי מע"נ כאמור בענין לא עמד גם ה"א באמצעית כתלו וכת"ם בקונטרס בנין הבית): משער אל שער. משער עזרת נשים לשער עזרת אנשים מדד מאה אמה: (כד) דרך הדרום. ברוח הדרומי בעזרה הסיה: כמדות האלה. של שער המזרחי והצפוני: (כה) וחלונים לו. ר"ל החלונות

מראה יחזקאל

באור הענין

שהיו על האילים (כנ"ל פסוק ט"ז), הכל היה במדת השער אשר פניו דרך הקדים. ובמעלות שבע יעלו לשער הזה שהיו בגובה ההר, ואילמו לפניהם שלפני המעלות עמדו שני אילים אחד מפה ואחד מפה לנוי, וכן מבואר לקמן פסוק כ"ו בפירוש שקאי על שני האילים והתמורים שעליהם שהיו לפני המעלות, והנה לא הזכיר מנין המעלות ולא את אילי המעלה בשער המזרחי כי שם נכנס תיכף למדוד סף השער ולא כנה עדיין אל מנין המעלות ומה שאלם, זכבואו לשער הצפון והדרום שם לבו גם לזאת, וידענו ממילא שה"ה שכן היה בשער המזרח אחר שהיו דומים בכל עניניהם: (כג) ושער לחצר הפנימי נגד השער, עתה נשא עיניו אל החצר הפנימי וראה כי מכוון נגד שער החצר החיצון עומד כנגדו שער החצר הפנימי, זה כנגד זה לצפון ולקדים, שאחר שהשקיף כן בצד צפון חזר שנית אל צד המזרח וראה ששם יש ג"כ שער לפנימי נגד השער של החיצונה, וימד משער אל שער מאה אמה, כי הנה לא מדד משער אל שער רק מקיר אל קיר ארבעים אמה רחוק מן השער (כנ"ל פסוק י"ט) ועתה מדד שנית משער אל שער, והיו ג"כ מאה אמה, ובזה ידע שהשערים מכוונים זה כנגד זה, שאם לא היו מכוונים היה קו המדה יותר ממאה אמה כפי נטיית שער אחד משער שכנגדו, והטעם שלא השקיף על זה תיכף בהיותו במזרח, ששם ראה ששער של החצר החיצונה עומד באמצע, וה"ה שער הפנימי, אבל בצד צפון, לא יכול לדעת זאת, אם מצד השער הפנימי שהגם שבפנים היה באמצע החלל, בחוץ לא היה באמצע כי בצד מזרח היה קיר החצר הפנימי עודף על האמצע של החלל, שבצד מערב לא היה לו קיר ביחוד, ואם מצד החצר החיצונה, שלא יכול עתה לראות הכותל עד סוף המערב, עד שהגיע לשם מן ההיכל (כמו שיתבאר בסי' מ"ב), ולא ידע אם השער באמצע, ולכן מדד משער לשער וכשמצא שהוא מאה אמה ידע שהשערים מכוונים בצפון כמו בצד קדים, ז"ש לצפון ולקדים: (כד) ויוליכני דרך הדרום עתה הלך בחצר החיצונה מן המזרח אל הדרום, וראה שגם שם יש שער, ומדד אליו ואילמיו ולא זכר שמדד התאים. שנכלל במ"ש שהיו חמשים אורך ורוחב חמש ועשרים, שמזה ידעינן שרוחב התאים וארכם כמדת התאים הראשונים, כי מדה זו הוא ע"י

השאלות

סף השער ותלל השער ולא הזכיר אמה של כותל השער, רק הזכיר שהיה חמש אמות ריוח בין התאים ולא נודע למה היה הריוח ודלג אל סוף שער האולם שהיה אחר התאים וחזר אל התאים? גם מה שפי' במ"ש אורך השער פעם עשרים אמות היינו עד כותל הכ' של השער הוא דוחק גדול, וגם מה שהמדה לייחס זה שנגד כותלו שהיה אול בלפנו, כל אלה הדרים תלויים בשערים, כאומר שבקים לקרא דדחיק ומוקים אנפשיה, וכן פירושו בפסוק י"ג שמדד מפני תאים זו"א כדוחק מבואר, ואין להאריך כי כ"ו המציא למצוא חשבון מ"ם אורך חמשים ורוחב כ"ה אמות, ותס"ל ענם כידנו חשבונות אלה בלא שום דוחק וזרות:

וְעֶשְׂרִים אַמָּה׃ כו וּמַעֲלוֹת שִׁבְעָה עֹלוֹתָו וְאֵילַמָּו לִפְנֵיהֶם וְתִמֹרִים לוֹ אֶחָד מִפּוֹ וְאֶחָד מִפּוֹ אֶל־אֵילָו׃ כז וְשַׁעַר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם וַיָּמָד מִשַּׁעַר אֶל־הַשַּׁעַר דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם מֵאָה אַמּוֹת׃ כח וַיְבִיאֵנִי אֶל־חָצֵר הַפְּנִימִי בְּשַׁעַר הַדָּרוֹם וַיָּמָד אֶת־הַשַּׁעַר הַדָּרוֹם כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה׃ כט וְתָאָו וְאֵילָו וְאֵלַמָּו כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה וְחַלּוֹנוֹת לוֹ וּלְאֵלַמָּו סָבִיב ׀ סָבִיב חֲמִשִּׁים אַמָּה אֹרֶךְ וְרֹחַב עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אַמּוֹת׃ ל וְאֵלַמּוֹת סָבִיב ׀ סָבִיב אֹרֶךְ חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אַמָּה וְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת׃ לא וְאֵלַמָּו

עלותיו קרי ואילמיו קרי איליו קרי ותאיו קרי ואיליו קרי ואלמיו קרי ולאלמיו קרי ואילמיו קרי

רש"י

לא לאורה אני צריך שכל חלונות העשויות להכנים אורה קצרות מבחוץ ומרחיבות מבפנים: (כו) עלותיו. כמו מעלותיו: אל איליו. על ראש האיל היה דקל מצוייר: (כח) וימד את השער הדרום. של חצר הפנימי: (ל) ואלמות. ארבו"ץ בלע"ז: סביב סביב. הכותל היה עשוי אולמים אולמים נכנסין בעוביו ואילמות הללו היו מבפנים (ס"א למעלה מהתאים כי התאים היו מבפנים בחצר הפנימי. שהרי אולם השער היה בולט אל החיצונה כמ"ש בענין וא"א שהיו התאים והאולם פונים למקום אחד להיות פתחי התאים נפתחים לתוך האולם שהרי השוה הענין כל מדות השערים החיצונים והפנימים ולא חלק ביניהם אלא בליטת האולמות: (כי התאים היו מבחוץ ושתה האים וכותליהם וע"ו אמות של רוחב השער עולים לפ"א (נ"א כנ"ל נ"ה) אמה וכל החצר הפנימי אינו אלא מאה על מאה כמו שמפורש בענין סח"א): (לא) ואילמיו אל החצר החיצונה.

מצודת ציון

(כו) עלותיו. מעלותיו:

מצודת דוד

שהיו לכל אחד מתאי השער הזה ולכותלי האולם מסביב היו כמו החלונות של השער שמזרחי ושלפוני: אורך. ר"ל גובה השער: ורחב. של השער החיצון: (כו) ומעלות. מספר המעלות שעלו בהם אל השער הזה היו שבעה: ואילמיו. כתלי האולם היו לפנים מהמעלות: ותמרים לו. לכ"א היה כותרת בצורת אילן תמר אחד מעבר מזה ואחד מעבר מזה ואזור ומפרק הכותרות היו בהמזוזות ממעל: (כז) דרך הדרום. ברוח הדרום: משער אל השער. ר"ל משער חצר הפנימי אל שער חצר החיצונה ברוח דרום: (כח) כמדות האלה. כמדות השערים הנזכרים: (כט) ותאיו וגו'. גם בשער חצר הפנימי היו תאים ואילים ואולם והיו כמדות של השערים מע"כ: לו. לכ"א מתאי השער: ולאלמיו. לכותלי האולם מסביב: ארך. ר"ל גובה השער: ורחב. של שער החיצון: (ל) ואלמות סביב סביב. בחצר עה"כ בכל שלשה הרוחות במזרח ובצפון ובדרום היו אולמות נעשות ע"ל הקיר ופתוחות לפנים: ארך. הוא הנמשך עם הקיר: ורחב. הוא הנמשך כלפי אויר החצר: (לא) ואילמיו. כותלי אולם השער הזה היו נמשכין כלפי החוץ והדרך אולם וכו'

באור המלות

(כו) ומעלות שבעה עלותיו. מספר שבעה בלשון זכר קאי שעלו בגובה היה שם מעלה שרחבה חצי אמה: (כח) השער של שם עולותיו, ר"ל לשבעה עלותיו היו מעלות, שכל אמה הדרום. בא הסמיכות עם הידיעה וענינו השער הדרומי:

מראה — באור הענין — יחזקאל

התאים (כנ"ל פסוק כ"א): (כו) ומעלות שבעה עלותיו שעליה לשם היה ע"י שבעה מעלות, ואילמיו לפניהם אילים של המעלות היו לפניו, והיה אל אילי המעלות תמורים לנוי: (כז) ושער ראה שגם בצד הדרומי יש שער לחצר הפנימי נגד שער החיצונה. וימד משער אל שער בכאן מדד היקף משער אל שער, וידע שמרחקו מאה אמה וגם ידע מזה שהשערים מכוונים, ולא הוצרך לשתי מדידות שבארתי בפסוק י"ט ובפסוק כ"ג: (כח) ויביאני אל חצר הפנימי נכנס בצד הדרום אל חצר הפנימי שהוא עזרת ישראל, וימד את השער הדרום במדות האלה ר"ל שגם שם היה רוחב פתח השער עשר אמות ואורך השער י"ג אמות (כנ"ל פי"א) כי גם כותל עזרת ישראל היה רחבו י"ג אמה: (כט) ותאו וגם שם היו תאים ואולם השער ואילי התאים והאולם חמשים אמה ארך מפורש למעלה פסוק כ"א: (ל) ואלמות סביב סביב האולמות היו בפנים של עזרת ישראל והיה ארכם בכל צד המש ועשרים אמה ורחבם חמש אמות, ופרש"י שהאולמות האלה היו נכנסים בעוביה של כותל, ומהלשון משמע שהיו משוכים לתוך החצר יותר בניינים שנזכר בענין: (לא) ואילמיו אל חצר החיצונה, בזה נשתנה החצר הפנימי מן החצר החיצונה, שהאולם של החיצונה עמד בפנים של השער והאולם של חצר הפנימי עמד לחוץ, והיה לפני התאים.

אֶל־חָצֵר הַחִיצוֹנָה וְתִמֹּרִים אֶל־אֵילָו וּמַעֲלוֹת שְׁמוֹנֶה מַעֲלָו׃ לב וַיְבִיאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִי דֶּרֶךְ הַקָּדִים וַיָּמָד אֶת־הַשַּׁעַר כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה׃ לג וְתָאָו וְאֵלָו וְאֵלַמָּו כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה וְחַלּוֹנוֹת לוֹ וּלְאֵלַמָּו סָבִיב ׀ סָבִיב אֹרֶךְ חֲמִשִּׁים אַמָּה וְרֹחַב חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אַמָּה׃ לד וְאֵלַמָּו לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְתִמֹּרִים אֶל־אֵילָו מִפּוֹ וּמִפּוֹ וּשְׁמֹנֶה מַעֲלוֹת מַעֲלָו׃ לה וַיְבִיאֵנִי אֶל־שַׁעַר הַצָּפוֹן וּמָדַד

אילו ק' מעליו קרי ותאיו קרי ואליו קרי ואלמיו קרי ולאלמיו קרי ואלמיו קרי איליו קרי מעליו קרי

רש"י

אולמיו של שער הפנימי לא היו לצד פנים כמו שהיו אולמיו של שער החיצונה אלא מבחוץ היה בולט׃

מצודת דוד

א"כ בולט מול אולם שער ע"נ וה"א דבר נוי (והולמיו שערי עא"נ היו בנוית לסלן מתאי השער וכמ"ש בקונטרס בנין הבית): אל אילו. בכמזוזות ממעל היו כותרות בצורות אילן תמר: ומעלות שמונה מעליו. בשמונה מעלות עלו מע"כ אל השער ההוא: (לב) דרך הקדים. ברוח מזרחי: כמדות האלה. כמדות השערים הנזכרים: (לג) לו. לכ"א מתאי השער ולאלמיו. לכותלי האולם מסביב: (לד) מפו ומפו. בהשער מזה ובהשער מזה: (לה) אל שער הצפון. של החצר

מצודת ציון

(לג) ידיהו. ענין רחיצה וטיפס במים

מראה באור הענין יחזקאל

שאחר כלות י"ב אמה של רוחב התא וכותלו וגבול אמה שלו התחיל האולם ונסמך אל כותל התא המזרחי מבחוץ ונמשך שם אמות לחוץ, ועי' בהערה *). ותמרים אל איליו. שאל האילים של התאים והאולם ואל אילי המעלות היו תמורים. ושמונה אל השער הזה עלו בשמונה מעלות: (לב) ויביאני אל החצר הפנימי, כי כבר יצא מן החצר למדוד את התאים ואת אולם השער וחזר לבא דרך השער המזרחי. וימד את השער, בכאן מדד תחלה מבחוץ ואח"כ נכנס לפנים ומדד שם, וע"כ אמר. (לה) ויביאני אל שער הצפון ולא אמר ויביאני אל החצר הפנימי כי עתה לא יצא מן החצר הפנימי רק בא ממזרח לצפון

הערות

*) יש פי' אחד ברש"י שא"א שיהיו התאים והאולם פונים למקום אחד ושיהו פתחי התאים פתוחים לתוך האולם שהרי השוה הענין כל מדות השערים החיצונים והפנימים ולא חלק ביניהם, ולשטה זו צריך לומר שהתאים היו בפנים והאילמות היו אצל האולם שהיה מבחוץ, אולם לדעת רש"י והמפרשים היה זה דבר בלתי אפשר שהרי כותל החצר הפנימי מן השער עד הקיר היה מ"ה אמה, ולשטתם נמשכו התאים מן השער עד משך ארבעים אמות ומחצה (שהתא היה רחוק מן השער ב' אמות ומחצה ומשך התאים ל"ח אמה לשטתם), ולא נשאר עד הכותל רק ארבע אמות ומחצה, והלא משך התא ברחבו היו י"א אמות ואיך עמדו התאים הדרומים והצפונים אצל התאים המזרחים יחד? וגם לפי שטתי שהיה משך התאים רק ארבעים אמה ונסתיים אצל התא האחרון ש.נד הכותל י"א אמה רחוק מן הכותל ושם נכנסו כותלי התאים הצפונים עם כותלי המזרחים, והיה יכול לבנות הכותל האחרון של התא בפנים בכל צד, אבל הלא לדעתי נמשך התא ברוחב י"ב אמות כנ"ל, וג"כ לא היה אפשר. ועוד איך יתכן שיעמדו התאים בפנים, דהא המזבח היה באמצע העזרה, ובצד דרומו היה הכבש ל' אמות, א"כ היה אוכל בצד דרום מ"ו אמה, ואיך עמדו שם התאים שרחבם לתוך החצר י"א אמה לרש"י וי"ב אמה לפי שטתי. דהא כל הצלע מחצי הפתח ולדרום לא יהיה רק חמשים אמה, ולא יצוייר זה רק למ"ד דכולה מזבח בצפון קאי, ולכן פירשתי כדעת הרד"ק שהתאים עם האולם שניהם עמדו בחוץ, והאילמות היו בפנים, והגם שהשוה כל מדות השערים החיצונים והפנימים, הרי בזה חלק ביניהם בפי' במ"ש ואילמיו אל החצר החיצונה, ומבואר שרק באילמיו היה חילוק אבל התאים עמדו כמו תאים של ע"נ שהיו בחוץ, אמנם האילמות שהיו בפנים א"א שהיו סמוך אל השער דהא היו בולטים חמש אמות אל העזרה לפי פירושי ואיך עמד שם הכבש בצד דרומו, דהא למ"ד חציו של מזבח בדרום קאי לא נשאר רק ארבע אמות מן הכבש אל הכותל? לכן בל"ז נראה שהאילמות נשלמו ארבעים אמה רחוק מן השער, כדי שיכלו האולמות בפנים במקום שכלו התאים בחוץ, ולקיים גם בחצר הפנימי

בַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה: לו תָּאָו אֵלָו וְאֵלַמָּו וְחַלּוֹנוֹת לוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב אֹרֶךְ חֲמִשִּׁים אַמָּה וְרֹחַב חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אַמָּה: לז וְאֵילָו לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְתִמֹּרִים אֶל־אֵילָו מִפּוֹ וּמִפּוֹ וּשְׁמֹנֶה מַעֲלוֹת מַעֲלָו: לח וְלִשְׁכָּה וּפִתְחָהּ בְּאֵילִים הַשְּׁעָרִים שָׁם יָדִיחוּ אֶת־

תאיו קרי אליו קרי ואלמיו קרי ואיליו קרי איליו קרי מעליו קרי

רש"י

(לו) ארך חמשים אמה. גבהו חמשים אמה: (לז) ואילו לחצר החיצונה. אשטפיארק"ש בלעז והאולם השער קרוי אילים כאן: (לח) ולשכה. היתה אצל שער הצפוני בעזרת ישראל: ופתחה. של לשכה אל אילי השער לצד השער: באילים השערים. יש בפרשה פסוקים קורין לכתפות השער אילים מיינבי"ש בלע"ז: שם ידיחו את העולה. העולה הנשחטת בצפון: ידיחו את העולה. ירחצו את הקרביים:

מצודת דוד

הפנימי: (לו) תאיו וגו'. מוסב אל המקרא שלפניו לומר כמדות האלה הנזכרים מדד את תאיו וגו' של השער ההוא: (לז) ואילו. מזוזת האולם פנוי לאויר חצר החיצונה ואל המקום היפנו המזוזות ופנו כותלי האולם וזכר המזוזות ולא האולם והיא היא: (לח) ולשכה. ר"ל בחצר עה"נ נגד שער הצפוני עמדה לשכה א' ופתחה היה מול מזוזות השערים ולפי שהיו שני שערים אחד פנימי ואחד חיצוני וכמ"ש למעלה בע"כ לכן אמר השערים: שם. בהלשכה ההיא היו מדיחים

באור המלות

(לח) באילים השערים, היה ראוי לכתוב באילי השערים בסמיכות ?, אך אז היה משמע שהיה פתח הלשכה בין שני אילים של השער דהיינו אל הלל השער, ובאמת היה הלשכה בדרום והפתח נכנס בין איל אחד של השער ואיל אחד שלפני המעלות, ע"כ כתוב בלא סמיכות, כי אינם אילי השער רק אילים שעומדים סמוך לשער:

מראה יחזקאל

השאלות

(לח—מב) לרש"י היתה לשכה שבפסוק ל"ח בע"י, ולמה היה הפתח נגד השער ?, והיך חשב תחלה הלשכה שבפנים ואח"כ של כה שבאולם השער בפסוק ל"ט, ואח"כ בפסוק מ' הלשכה שלפני האולם לתוך חלל הפתח והוא שלא כסדר ?, ולמה אמר בפסוק מ' ארבעה שלחנות מפה וכו', שלרש"י הוא סוכם סכום כל השלחנות שבפסוק ל"ט ופסוק מ' והוא דברי מותר ?, ולמה לא באר בפסוק מ' מה יעשו בשלחנות, וכי"ל לומר בפסוק מ' אליהם ישחטו ואח"כ יזכיר הסכום שהיו ס"ה שמונה שלחנות ?, ולמה לא באר באיזה מקום

באור הענין

לצפון בפנים ומדד תחלה מבפנים ואח"כ יצא לחוץ:

(לח) **ולשכה ופתחה באילים השערים** הנה לקמן סי' מ"ב פסוק א' יתבאר כי עשרים אמה חוץ לקיר של החצר הפנימי נתקדשו בקדושת העזרה ולפ"ז במשך שכנגד התאים (שהחזיקו י"ב אמה חוץ לקיר החצר) היו שמונה אמות חוץ לתאים קדושים עם תוך התאים, ואצל האולם שהיה חוץ מן התאים ונמשך מן הקיר י"ח אמות נשארו עוד שתי אמות חוץ לאולם שהיה קדש כקדושת עזרה, וכבר כתבנו (בפסוק כ"ב) שלפני מעלות השערים עמדו שני אלים א' מכל צד, והמעלות היו לפני האולם (כמ"ש בפסוק כ"ב ואילמיו לפניהם), ומעלות שער החצר הפנימי היו שמונה (כמ"ש בפסוק ל"ז), וידוע שרום מעלה חצי אמה ושלחה (היינו מקום הנחת הרגל) חצי אמה (כמ"ש בפ"ב דמדות). וא"כ היה רוחב המקום של המעלות ד' אמות, נשאר בין האיל שנגד המעלה התחתונה ובין כותל האולם ג' אמות שאתי אמות מהם היו קדש, ולאותן שתי אמות נפתחה פתח הלשכה כדי שתהיה קדושה כקדושת עזרה כדין לשכות הפתוחות לקדש, וא"א שהלשכה עמדה נגד פתח האולם שזה א"א שסתמו פתח האולם בלשכה, וע"כ שעמדה מן הצד ופתחה היה פתוח באותן שתי אמות שנגד המעלות שהיו קדושים, והיה איל המעלות בצד זה של הפתח ואיל האולם בצד זה של הפתח, וז"ש **ופתחה באילים השערים**, ר"ל בין שני אילים שנמצאו בשערים, ונראה שלשכה זו עמדה בצד מזרח של האולם כי נגד מערבו היה הגדרת הבנינה (שיתבאר ענינה בסי' מ"ב פסוק ז') שהיה ארכה חמשים ולא היה אפשר שתעמוד שם לשכה, רק בצד מזרחו של שער הצפון היה פנוי, ושם עמדה הלשכה בצד האולם ופתחה נפתחה באותן שתי אמות המקודשים שבמזרח האולם נגד אילי השער והיו עולים במעלות שהיו בפתח הלשכה

הערות

מ"ש בפסוק ט"ו ועל פני שער האיתון על לפני שער הפנימי חמשים אמה עי' מה שפירשתי שם, והיה בין האולמות הדרומיים ובין קיר החצר המזרחי חמש אמות, והיו יכולים לעמוד האולמות המזרחיים שנדבקו אליהם, ונוגעות קיר בקיר כי היה רחבם חמש אמות, ובצד השני נשאר עד השער ט"ו אמות:

הָעֹלָה: לט וּבְאֻלָם הַשַּׁעַר שְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת מִפּוֹ וּשְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת מִפֹּה לִשְׁחוֹט אֲלֵיהֶם הָעוֹלָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם: מ וְאֶל־הַכָּתֵף מִחוּצָה לָעוֹלֶה לְפֶתַח הַשַּׁעַר הַצָּפוֹנָה שְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת וְאֶל־הַכָּתֵף הָאַחֶרֶת אֲשֶׁר לְאֻלָם הַשַּׁעַר שְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת: מא אַרְבָּעָה שֻׁלְחָנוֹת מִפֹּה וְאַרְבָּעָה שֻׁלְחָנוֹת מִפֹּה לְכֶתֶף הַשָּׁעַר שְׁמוֹנָה שֻׁלְחָנוֹת אֲלֵיהֶם יִשְׁחָטוּ: מב וְאַרְבָּעָה שֻׁלְחָנוֹת לָעוֹלָה אַבְנֵי גָזִית אֹרֶךְ אַמָּה אַחַת וָחֵצִי וְרֹחַב אַמָּה אַחַת וָחֵצִי וְגֹבַהּ אַמָּה אֶחָת אֲלֵיהֶם וְיַנִּיחוּ אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אֶת־

רש"י

(לט) ובאולם השער. הצפוני: שנים שלחנות. במזרחו ושנים במערבו ואע"פ שהן היו מסוכין אל תוך החצר החיצונה קדושתן כלפנים: (מ) ואל הכתף מחוצה. ואל עבר פתח האולם מחוצה לחלל האולם לתוך חללו של פתח של (סא"א של לד) עזרת ישראל: לעולה לפתח השער הצפונה. כשנכנס לתוך השער ועולה במעלות פתח העזרה: שנים שלחנות. לכתף הפתח למזרח או למערב: ואל הכתף האחרת. אשר לפתח האולם שני שלחנות: (מב) אליהם ויניחו את הכלים. עליהם מניחים הסכינין והמזרקות שמקבלין בהם

מצודת דוד

קרבי העולה שנשחטות בצפון והיא היתה בית המשכתים: (לט) ובאולם השער. בחלל האולם הנמשך מהשער הבית עמדו שנים שלחנות מהעבר מזה ושנים מהעבר מזה ר"ל לומר שנים במזרחו ושנים במערבו: לשחוט אליהם. להיות האולם בסמוך להם העולה וגו' שהם ק"ק הטעונין שחיטה בצפון (ועם כי היה מסוך לחלל ע"כ מ"מ קדושתו כלפנים כי יהיה מקודש בקדושת העזרה): (מ) ואל הכתף. בהעבר האחת מהאולם הולך לו כשעולין במעלות לפתח שער הצפוני ר"ל שער הפנימי שהיה רוחב עשר אמות והמעלות ההם היו בין התאים ושם עמדו שנים שולחנות: ואל הכתף וגו'. וכן בהעבר האחרת של אולם השער עמדו שנים שולחנות: (מא) מפה. מהעבר הזה ב' בחלל האולם וב' בחלל שבין התאים: לכתף השער. לכל כתף מכתפי השער: שמונה. ר"ל בין כולם היו שמונה ואצלם בסמוך להם ישחטו הקרבנות שבחיטתן בצפון: (מב) לעולה. להניח עליהם בשר העולה וה"ה בשר שאר הקרבנות וזכר עולה לפי שהיא ראשונה ותמידות והיא כלול להקרבה: אבני גזית. השלחנות היו מאבני גזית ותסו על כי האבנו מקרר ובומר הבשר מן הסרחון: אליהם ויניחו. גם עליהם יניחו את הכלים אשר ישחטו עמהם את הסכינים: אשר וגו' והזבח. הוא הפך אשר ישחטו בם את העולה והזבח ר"ל שאר מיני זבח ומוסב הוא על הכלים לומר עליהם יניחו הסכינים המיוחדים גם לשחיטת שאר מיני זבח. אבל לא בא לומר שישחטו שם

מצודת ציון

(לט) אליהם. אצלם בסמוך להם: גזית. מל' גזיזה ור"ל מכותחות ביושר: ויניחו. הוי"ו יתירה: (מ) והשפתים. ת"י עונקלין והם ווין על רביעית הארז שעל העמודים כפופים ראשיהם למעלה שתולין בהם הקרבנות ומפשיטין אותן ומוכנים.

באור המלות

(לט) אליהם. כמו עליהם: (מב) ויניחו. הוי"ו מיותר, גזית הם נוספות אליהם, ר"ל השולחנות שהאמורים הם ר"ל במלת אליהם מוסב למעלה, ור"ל ארבעה שולחנות אבני לשחיטה, והם שויכים אליהם, ויניחו בהם את כלי השחיטה:

מראה יחזקאל
באור הענין

הלשכה אל מעלות האולם, ושם היו מדיחים את העולה: (לט) **ובאלם השער**, שארכו ממזרח למערב היה עשר אמות ורחבו מצפון לדרום שש, עמדו שתים שולחנות במזרחו ושתים במערבו **לשחוט אליהם העלה**, שהשחיטה צריכה להיות על ירך המזבח צפונה, והאולם היה מקודש בקדושת העזרה ודינו כצפון: (מ) **ואל הכתף**, ר"ל באתא שהיה לפנים מן האולם. וחוץ לפתח השער, היינו חוץ לי"ג אמות של אורך השער עצמו. שם היה התא שמשם עולים לפתח השער והוא מחוץ לפתח, עמדו ג"כ בכל כתף היינו בכל צד שנים שלחנות, ומפני שפתח התא היה שם אל השער לא יכול להעמיד השלחנות רק בצדדי הפתח א' מצד זה של פתח התא וא' מצד השני, וכן אצל פתח התא השני לכן אמר אל הכתף ר"ל בכתף פתח התא: (מא) **ארבעה שלחנות לכתף השער**, ר"ל ובצדדי השער עצמו שהיה ארכו י"ג אמות, עמדו ארבעה שלחנות מצד זה וארבעה שלחנות מצד השני, ס"ה שמונה שלחנות, **אליהם ישחטו** מוסב גם על הפסוק הקודם, שבין על הד' שלחנות שבתא ובין על השמונה שלחנות שבפתח השער עצמו היו שוחטים נמצא שיו שם ט"ז שולחנות לשחיטה, ארבעה באולם וארבעה בין התאים שבשני צדדי השער, ושמונה בפתח השער: (מב) **וארבעה שלחנות לעולה**, בדרך שעולה מן פתח השער אל החצר הפנימי

הָעוֹלָה בָּהֶם וְהַזָּבַח׃ מג וְהַשְׁפַתַּיִם טֹפַח אֶחָד מוּכָנִים בַּבַּיִת
סָבִיב | סָבִיב וְאֶל־הַשֻּׁלְחָנוֹת בְּשַׂר הַקָּרְבָּן׃ מד וּמִחוּצָה לַשַּׁעַר
הַפְּנִימִי לִשְׁכוֹת שָׁרִים בֶּחָצֵר הַפְּנִימִי אֲשֶׁר אֶל־כֶּתֶף שַׁעַר
הַצָּפוֹן וּפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם אֶחָד אֶל־כֶּתֶף שַׁעַר הַקָּדִים פְּנֵי
דֶּרֶךְ הַצָּפֹן׃ מה וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר פָּנֶיהָ דֶּרֶךְ

רש"י

את הדם שיהיו מוכנים לשוחטים שם קדשי קדשים בצפון: (מג) והשפתים טפח אחד. אונקליות של ברזל קבועין בעמודי ננסין שבבית המטבחים בצפון לתלות ולהפשיט בהם את הקדשים הוא ששנינו בפסחים אונקליות של ברזל היו קבועין בעמודים ובכתלים שבהן תולין ומפשיטין וכן ת"י ואונקלין נפקין פשך מד: מוכנים בבית. קבועים בתוך חלל העזרה בבית לגיו: (מד) ומחוצה לשער הפנימי. ומחוץ לחלל

מצודת ציון

מלשון סכום וקביעות: בבית. מבפנים: (מד) שרים. מלשון שיר ור"ל משוררים: ופניהם. ר"ל פתחיהם שבהן

מצודת דוד

אלא מוני זכה: (מג) והשפתים טפח אחד. כעין ווין מברזל היו קבועים ברביעיות של ארז הקבועים בעמודים נמוכים ובלטו טפח אחד מן הרביעית שעל העמודים ובהן יהיו תולין הקרבנות להפשיט עורן והם עמדו בבית המטבחים היא הלשכה שפתחה באולם השערים הנזכרת למעלה: מוכנים בבית. העמודים הם רביעיות הארז והשפתים היו קבועים בהלשכה ההיא בפנים כל ארבעת הרוחות: ואל השלחנות. הם ארבעת השולחנות ואבני הגזית שעמדו בהלשכה ההיא עליהם יהיו מניחים בשר הקרבן: (מד) ומחוצה לשער הפנימי. מחוץ לחלל השער של חצר הפנימי (או על השער הפנימי יאמר בשיא בת שער אמות) שם היו לשכות המשוררים והזמר ומפרש שעמדו בחלל חצר הפנימי לא מחוץ החלל השער כלפי החוץ בע"נ: אשר אל כתף. ר"ל אשר עמדו בכתף שער הצפון מזה ומזה: ופניהם. פתחיהם פנו כלפי הדרום: אחד. לשכה אחת עמדה בכתף שער הקדים ופתחה פניה כלפי הצפון: (מה) וידבר אלי. המלאך הדובר בי: זה הלשכה. ר"ל קבועת הלשכות אשר פתח כ"א כלפי הדרום הוא לצורך משמרתי המקום כ"ה השומרים משמרת הבית בדבר המוטל עליהם והוא עבודת השיר שהוא מוטל

באור המלות

(מג) השפתים. שרשו שפת, מענין עריכה כמו שפות הסיר, הם ולהפשיט, ומ"ש כביב היינו לשולחנות שזכיר: אונקלאות של ברזל ערוכים על עמודים והם זוגיב לתלות

מראה יחזקאל

השאלות

(מד—מו) באיזה מקום עמדו השלחנות שבפסוק מ"ב? , עמדו הלשכות שרים, והלשכה שבכתף שער הדרום? ובפסוק

באור הענין

עמדו עוד ארבעה שולחנות שעליהם יניחו הסכינים והמזרקות שמקבלים בהם את הדם: (מג) והשפתים טפח אחד, פי' אונקלאות של ברזל קבועים ויוצאים טפח מאחורי עמודים נמוכים לתלות ולהפשיט בהם את הקדשים (כמ"ש בפ"ה דפסחים ובפ"ג דמדות), והם היו מוכנים בבית סביב סביב, קבועים בעמודים שעמדו סביב השלחנות כי ביניהם היו שלחנות (כדתנן פ"ג דמדות שלחנות של שיש בין העמודים, שהשם מקרר ושומר הבשר שלא יסריח), וז"ש ואל השלחנות (שהיו שם) היו נותנים בשר הקרבן. והם שלחנות אחרים חוץ מהנזכר למעלה: (מד) ומחוצה לשער הפנימי, ר"ל בפנים העזרה מול השער ולחוץ בצד הפונה למזרח היו לשכות משוררים, ולבל נטעה שמ"ש מחוצה לשער היינו חוץ ממש, דהיינו בחצר החיצונה, מבאר שהיו בחצר הפנימי, והיו אל כתף שער הצפון בצד המזרחי של שער הצפון עמדו ממערב למזרח, אחוריהם אל קיר הצפון של החצר, ופניהם דהיינו פתחיהם היו לדרום, והנה נגד השער הצפוני וכן בצד השער לצד מערב עמדו השלחנות שנזכר בפסוק מ"ב, והשפתים עם השלחנות השייכים להם שהיו להפשיט ולהניח בשר הקרבן שנזכרו בפסוק הקודם, ולא הי' אפשר להעמיד שם לשכות, וכבר התבאר למעלה (בהערה לפסוק ל' ל"א) שבקירות חצר הפנימי מבפנים עמדו אולמות שהיו ארכם כ"ה אמה ורחבם חמש, בכל צד, ושם הוכחתי שהאולמות היו רחוקים מן השער בכל צד מ"ו אמות, ובודאי הלשכות האלה עמדו בתוך ט"ו אמה שהיו פנויים ולא היה שם אולמות, ועמדו אצל האולמות עד השער, והמזבח היה ל"ב אמה על ל"ב אמה מכוון באמצע העזרה, והיה המזבח מכוון נגד השער י' אמה וחוצה לו מכל צד י"א אמה ובתוכו מסך עמדו הלשכות בצד המזרחי של שער הצפון ופתחם לדרום נגד המזבח, אמנם כנגדו בשער הדרום עמד הכבש שהיה בדרום המזבח במשך שלשים אמה והגיע עד ד' אמות מן הכותל (כנ"ל בהערה שם) ולא היה אפשר להעמיד שם לשכות, והעמידו לשכה אחת בכתף של שער הקדים בתוך ט"ו אמות שבין השער ובין האולמות, והיה אחורי הלשכה לדרום, ופניו דהיינו פתחה היה לצד צפון (ולא באר אם היה קרוב אל קיר המזרחי, או רחוק ממנה וקרוב אל המזבח, ויתי' פ' מ"ו) : (מה) וידבר אלי, הנה בסי' מ"ד באר שלעתיד לא יכשרו לעבודה

הַדָּרוֹם לַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַבָּיִת׃ מו וְהַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר פָּנֶיהָ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן לַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ הֵמָּה בְנֵי־צָדוֹק הַקְּרֵבִים מִבְּנֵי־לֵוִי אֶל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ׃ מז וַיָּמָד אֶת־

רש"י

אלם השער לתוך אויר חלר הפנימי כמו שמפורש במקרא בסופו: לשכות שרים. לשכות לוים משוררים: ופניהם דרך הדרום. פתחם לצד דרום: אחד אל כתף שער הקדים. לשכה אחת אל כתף שער הקדים: פני דרך הצפון. ופתחם לצד צפון: (מה) לכהנים. משמרי הבית כמדומה הם הלוים המשוררים:

מצודת דוד

על הלוים: (מו) שומרי משמרת המזבח. להקריב עליו קרבנות: המה בני צדוק. כי הם יכהנו לעתיד כמ"ש והכהנים הלוים בני צדוק וגו' המה יקרבו אלי וגו' (לקמן מ"ד): הקרובים. אשר יקרבו אל ה' מתוך בני לוי לשרתו ר"ל הנבחרים לה' מכלל הכהנים פני לוי וכמ"ש שם: (מז) את החלר. את חלל חלר הפנימי: והמזבח

מצודת ציון

פני הבית: (מה) לכהנים. משמרי ה' יקראו כהנים ואף

מראה יחזקאל

השאלות

(מ"ה) אמר שלשכות שרים היה לכהנים ואין הכהנים משוררים?, ועוד הלא המשוררים עמדו על הדוכן לא בלשכה?, ומה ההבדל בין הכהנים שומרי משמרת הבית ובין שומרי משמרת המזבח?, ולמה לכם לשכה מיוחדת פל

באור הענין

רק הכהנים בני צדוק שלא תעו מעל ה', אבל יתר הכהנים שתעו בע"ז לא יהיו עובדים על המזבח רק יהיו שומרי משמרת הבית, ופה הראה ה' להנביא הכהנים אלה שיופסלו לעבודה ויהיו שומרי משמרת הבית, להם יהיה הלשכה אשר פניה דרך הדרום שהיא לשכת שרים, ומשמע שיהיו משוררים במקדש, וזה קשה מאד, דהא הכהנים מוזהרים שלא יעשו עבודת הלוים, ולדעת הראב"ד (סוף פ"ג מה' כלי המקדש) הוא במיתה, ולדעת הרמב"ם שם עכ"פ הוא באזהרה? אמנם י"ל דזה רק בכהן המוכשר לעבודה אבל אחר שהכהנים אלה ידחו מדין כהנים יהיה ענינם כלוים דהא עכ"פ הם מבני לוי. וכן ראיתי למהר"י עייאש בס' לחם יהודה שכתב עמ"ש הרמב"ם (פ"ה מה' כה"מ דין ע"ו) כשיגדל הכהן ויעשה איש הרי הוא כשר לעבודה ואינו נכנס לעזרה לעבוד אלא בשעה שהלוים אומרים שירה, דקשה"ל דהא"ג שהוא גדול אינו עובד מתחלה עבודה בין כהן בין לוי עד שיתחיל לומר שירה עם הלוים בתורת שניף, ואע"ג דכהן לאו בר עבודת שירה הוא דכהן בעבודת לוי הוא באזהרה, היינו אחר שנתעסק כבר בעבודתו הראויה לו דאז אינו יכול להעתיק עצמו לעבודה של זולתו, אבל בתחלה רשאי לעבוד מלאכת השיר דכהנים נמי היו לוים ושבט לוי אקרי, עכ"ד. ואם לא נקבל סברתו זאת, י"ל שיהיו משוררים בכלי, שלזה הוכשרו גם ישראל מיוחסין (כמ"ש הרמב"ם שם פ"ג ה"ג) והנה בפ"ב דמדות אמר ראב"י מעלה היתה וגבוהה אמה והדוכן נתון עליה, ובה שלש מעלות של חצי חצי אמה, נמצא עזרת הכהנים גבוה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה, ומבואר שם שהדוכן היה עומד בסוף עזרת ישראל, שהיה י"א אמה מן המזרח, לאורך העזרה מצפון לדרום, וזה היה בבית שני שבו לא היה משער המזרחי עד האולם רק ע"ו אמה ובאמצע היה המזבח ל"ב אמה, נשאר מן המזבח למזרח כ"ב אמה, ונתחלקו י"א אמה לדריסת רגלי הכהנים וי"א אמה לעזרת ישראל, אבל בבית השלישי שיבנה ב"ב שיהיה משער המזרחי עד האולם מאה אמה, ישאר מן המזבח עד הכותל המזרחי ל"ד אמה, (וכן מן המזבח אל האולם), א"כ הדוכן שיהיה בסוף עזרת ישראל, יהיה רחוק מן הדוכן אל המזבח י"ז אמה, שעליו עמדו הלוים המשוררים על ג' מעלות בכל האורך שמדרום לצפון, ופניהם היה למערב נגד המזבח, ובזה תמצא הדת הלשכה הזאת שעמדה אצל קיר השער הפנימי ונמשכה לצד מזרח ע"ו אמה עד האולמות, נמצא כלתה סמוך שתי אמות אל הדוכן, ומבואר בערכין (פ"ב משנה ו') ראב"י אומר אין עולים למנין ואין עומדים על הדוכן אלא בארץ היו עומדים וראשיהם מבין רגלי הלוים, ולפרש"י קאי על הלוים הקטנים שהיו מסייעים בשיר, ולהרמב"ם בפי' המשנה קאי על המנגנים בכלי שיר, שלא היו עומדים על הדוכן, ולכן הכהנים שומרי משמרת הבית שיהיו פסולים לעבודה, ולא עמדו ג"כ על הדוכן עם הלוים לשורר, יעמדו בלשכת שרים על הארץ סמוך אל הדוכן לשורר בפה או בכלי שיר, ופניהם לצד דרום שהוא ג"כ נגד המזבח, ומצד שהכ"ז היו כהנים, עמדה לשכה שלהם בעזרת כהנים, ועי' במ"ל פ"ו מה' ביאת המקדש ה"א וסוף פ"ט ולכמ"ל בזה: (מו) והלשכה אשר פניה דרך הצפון היתה לכהנים מבני צדוק בהם יעסקו בעבודה לכן עמדה לשכה שלהם בצד דרום שם היה הכבש שעולים בו למזבח לעבוד עבודה, וכבר באלתי שהיתה נגד ע"ו אמה של צד השער המזרחי מדרום השער שאין שם אולמות, ובכל זה נראה שהיתה קרובה אל המזבח בעזרת כהנים, וע"כ לא היה שם מקום רק ללשכה אחת: (מז) וימד את החצר, החצר הפנימי שהיא עזרת ישראל היתה בחללה מאה על מאה

הֶחָצֵר אֹרֶךְ ׀ מֵאָה אַמָּה וְרֹחַב מֵאָה אַמָּה מְרֻבָּעַת וְהַמִּזְבֵּחַ לִפְנֵי הַבָּיִת׃ מח וַיְבִאֵנִי אֶל־אֻלָם הַבַּיִת וַיָּמָד אֵל אֻלָם חָמֵשׁ אַמּוֹת מִפֹּה וְחָמֵשׁ אַמּוֹת מִפֹּה וְרֹחַב הַשַּׁעַר שָׁלֹשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ׃ מט אֹרֶךְ הָאֻלָם עֶשְׂרִים אַמָּה וְרֹחַב עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה אַמָּה וּבַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יַעֲלוּ אֵלָיו וְעַמֻּדִים אֶל־הָאֵילִים אֶחָד מִפֹּה וְאֶחָד מִפֹּה׃

רש"י

(מז) וימד את החצר. חצר עזרת ישראל לפני האולם והסיכל: (מח) אל אולם הבית. אולם ההיכל: וימד אל אלם. כמו איל אולם עובי כתפות הפתח (הרואה את המזרח סה"א) מדד מן המזרח למערב (ואני הכות"ב מצאתי בפירושי"ם אחרי"ם כמ"ו שהעתקתי): ורחב השער ג' אמות מפו וגו'. הוא עובי האיל הצפוני לחוץ אל הפתח למערב וכן עובי האיל הדרומי לחוץ אצל האולם למערב (ואע"פ שכך שינו כותל אולם ה' ואולם י"א של לעתיד לבא אינו אלא ג' אלא שבאולם בית שני וכו' סה"א): חמש אמות. ואף בלבית שני הי' כן שכן שנינו כותל אולם חמש ואולם אחת עשרה אלא שבאולם בית שני לא היו כתפות לפתח לצפון ולדרום שהיה רחב הפתח עשרים אמה כרוחב האולם וכאן כתוב ורחב השער שלש אמות מפו ושלש אמות מפו ואני"י יוד"ע לגד"ד פירוש"ו אלא לרוחב כתפות הפתח שלש אמות סותמין אצל הפתח מכאן ושלש אמות מכאן: (מט) ארך האולם עשרים אמה. כנגד רחב ההיכל: ורחב עשתי עשרה. מן המזרח למערב: ובמעלות אשר יעלו אליו. ובמעלות היה הדרך אשר בהם יעלו אליו כמו ששנינו בין האולם ולמזבח כ"ב אמה וי"ב מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה: ועמודים אל האילים. אחת יכין ובועז שהיו במקדש ראשון:

מצודת ציון

(מז) מרבעת. מלשון רבוע: הבית. כן לפני הבית. קרא ההיכל כי היה מקורה כעין בית ולא כן החצרות:

מצודת דוד

אורים מבני אהרן: המזבח עמד בחלל החצר ההוא לפני הבית מכוון מול ההיכל וכתליו וכמ"ש בקונטרס בנין הבית: (מח) אל אולם הבית. הוא האולם שלפני ההיכל: וימד אל אולם. מדד מזוזות האולם חמש אמות וזה היה בעוביו ולא כן הרוחב כי המזוזה עם הכותל בנגד הפתח לא היה כ"א שלש אמות כמ"ש בענין ועם כי היו עגולים לא היו במרחק בזה וכמו מזוזות אולמי השערים (ויתכן שעובי הכותל היתה כמדת המזוזה וכמו כתלי החצרות): מפה. מהעבר מזה: ורחב השער. ר"ל רחב השער היה כאופן שנשאר כותל שלש אמות מהעבר מזה ושלש אמות מהעבר מזה וא"כ היה רחבו י"ד אמות: (מט) אורך האולם. מצפון לדרום:

באור המלות

(מט) אשר יעלו אליו. מלת אליו מענין אילים, ר"ל האילים שלו הם אצל המעלות:

השאלות

מה ולמה?, (מט) מ"ש ובמעלות אשר יעלו אליו. חסר נבוא כמאמר?:

מראה יחזקאל

באור הענין

מרובעת, והמזבח לפני הבית היינו לפני אולם ההיכל, ופשטות הלשון מורה כדברי ר' יהודה שאמר שהמזבח ממוצע באמצע העזרה עשר אמות כנגד פתחו של היכל י"א אמה לצפון וי"א אמה לדרום נמצא המזבח מכוון כנגד היכל וכותליו, ולמ"ד שהיו בצפון או בדרום, הלשון לאו דוקא ומ"מ נראה דלכ"ע היה באמצע בין מזרח למערב, כמו שהיה בבית שני ששם היה רוחב העזרה רק ע"ו אמה, ועמד המזבח באמצע והיה כ"ב אמה ממנו למזרח וכ"ב אמה בין האולם ולמזבח ובבנין זה יהיה ל"ד אמה מן המזבח לאולם ול"ד אמה ממנו ולמזרח, י"א אמה עזרת כהנים וי"ז אמה עזרת ישראל (כנ"ל פסוק מ"ה), והגם שמסכל בבית זה דריסת רגלי ישראל וכהנים לארכם ששם היו קל"ה אמה, לעומת זה היה נכנס עודף שם אמה במשך מאה לכ"א ויהיה המקום מרווח יותר ממה שהיה בבית שני, דוק ותשכח: (מח) ויביאני אל אולם הבית, אולם ההיכל, וימד אל אולם היינו ספי השער היו חמש אמות כי עובי כותל האולם היה חמש אמות, ורוחב השער שלש אמות מפה, השער נקרא הדלת הסוגר את פתח השער, אבל באולם שלא היה שם שער, ופתחו היה רחב ארבע עשרה אמות, שלעומת שבבית שני היה האולם פרוץ במלואו (כמ"ש התוס' פרק כל הצלמים במ"ש שלא יעשה אכסדרה תבנית אולם) ובכאן היה סתום ג' אמות מכל צד, קורא לג' אמות אלה בשם שער שע"י ג' אמות אלה נקרא בשם שער: (מט) אורך האולם מצפון לדרום עשרים אמה כרוחב ההיכל, ורוחב ממזרח למערב עשתי עשרה אמה, ובמעלות אשר יעלו אליו ר"ל במעלות שיעלו בם היו אליו, שאילים עמדו לפני המעלות א' מפה וא' מפה כמו שבארנו למעלה (פסוק כ"ז) שהיו אילים לפני המעלות (ובבית שני היו

מא א וַיְבִיאֵנִי אֶל־הַהֵיכָל וַיָּמָד אֶת־הָאֵילִים שֵׁשׁ־אַמּוֹת רֹחַב־מִפּוֹ וְשֵׁשׁ־אַמּוֹת רֹחַב־מִפּוֹ רֹחַב הָאֹהֶל׃ ב וְרֹחַב הַפֶּתַח עֶשֶׂר אַמּוֹת וְכִתְפוֹת הַפֶּתַח חָמֵשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ וַיָּמָד אָרְכּוֹ אַרְבָּעִים אַמָּה וְרֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה׃ ג וּבָא לִפְנִימָה וַיָּמָד אֵיל־הַפֶּתַח שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְהַפֶּתַח שֵׁשׁ אַמּוֹת וְרֹחַב הַפֶּתַח שֶׁבַע אַמּוֹת׃ ד וַיָּמָד

רש"י

מא (א) **שש** אמות רחב. הוא עובי כותל ההיכל שבין ההיכל לאולם (ממזרח למערב): רחב האהל. רחב האולם שהוא ברחבו של אהל ובאורכו של היכל (בפירושים אחרים) רחב האהל אהלו של פתח: (ב) וכתפות הפתח חמש אמות. שההיכל רחבו כ' אמה ורחב הפתח י' נמצאו כתפותיו מפה ומפה של חמש חמש: (ג) ובא לפנימה. אל המחיצה המפסקת בין ההיכל לקדש הקדשים: וימד איל הפתח. עוביו שתים אמות. אין זה שוה לאמה טרקסין: והפתח שש אמות. איני יכול לפרשו אלא לגבהו:

מצודת דוד

עשרים אמה. כמדת רוחב ההיכל: ורוחב. ממערב למזרח: ובמעלות אשר יעלו אליו. ר"ל ובמעלות היה הדרך אשר בהם יעלו אליו מן החצר הפנימי: ועמודים אל האילים. בחלל האולם סמוך אל המזוזות עמדו שני עמודים אחד מהעבר מזה ואחד מהעבר מזה והם היו במקום עמודי יכין ובועז שהיו במקדש ראשון:

מא (א) את האילים. הם המזוזות, ועם כי שם אילים נופל על המזוזות בעבור שהיו עגולים כאילן אלה ובמקדש נאמר ההיכל מזוזת רבועה עכ"ז קראם אילים כמו שאמר המזוזות: שש אמות רחב מפו. שש אמות היה רוחב המזוזה מהעבר מזה וכו' ר"ל עובי המזוזות בחלל הפתח (ויתכן בעובי הכותל היתה כמדת המזוזות וכמו באלי השערים): רחב האהל. ר"ל וכן היה רוחב האהל הוא המשקוף המאהיל על המזוזות ויתכן שהוא בתבנית אהל: (ב) וכתפות הפתח. הכותל שבצדי הפתח היה חמש אמות מהעבר מזה וכו' וזה היה עם עובי המזוזה: ארכו. ממזרח למערב: ורחב. מצפון לדרום: (ג) ובא לפנימה. המלאך הדובר בו בא לפנים מן ההיכל לבית קה"ק ולא הביאו עמו כי אין לבוא שם כ"א הכהן גדול ביוה"כ (ואף כי היה במראה הנבואה מ"מ הראהו באופן הראוי במוחש): איל הפתח. רצה לומר כל איל היה שתים אמות (ויתכן שעובי הכותל היתה כמדות המזוזות וכמו באלי השערים): והפתח.

מצודת ציון

מא (ב) וכתפות. ענין עבר וצד:

באור המלות

(ג) הפתח, רוחב הפתח. הפתח היינו מקום הפתוח ורוחב הפתח היינו החלל כולו, כי אמה אחת היתה

מראה יחזקאל

באור הענין / השאלות

שם שתים עשרה מעלות כמבואר במס' מדות). (ג) איך אומר שהפתח שש ושבוא שבע, והש"י שפי'. גבאו עמודים אל האילים ונוסף אל האילים עמדו שם, הלא לא נתבאר כגובה בשום מקום? : (ד) לפי עמודים (שהם היו עבים כי האילים לא היו רק אמה על אמה) בצדי האילים א' מפה וא' מפה כנגד שני העמודים יכין ובועז שעשה שלמה בתקדש ראשון:

מא (א) **ויביאני** אל ההיכל וכו' שש אמות רוחב, הוא עובי כותל ההיכל שבין ההיכל לאולם, רוחב האהל מפני שהדין הוא שמן אגף הפתח ולפנים כלפנים ומן האגף ולחוץ כלחוץ, אבל ההיכל היה לו פתחים כפולים (כמו שיבואר בפסוק כ"ד), ולפ"ז בין הפתחים היה כרשות בפ"ע ממוצע בין קדושת ההיכל ובין קדושת האולם, ולכן קראו בשם אהל: (ב) ורוחב הפתח מצפון לדרום היה עשר, ואחר שרוחב ההיכל היה עשרים נשארו בצדי הפתח חמש אמות מפה וחמש אמות מפה: (ג) ובא לפנימה לקה"ק, וימד איל הפתח עובי האומה שבין ההיכל לקה"ק שתים אמות, והפתח שש אמות, מבואר לקמן (פסוק כ"ג כ"ד) שהיו לקה"ק שתי פתחים א' בפנים וא' בחוץ עיי"ש, ורוחב אלל הפתח היה שבע אמות וז"ש ורוחב הפתח שבע אמות, אבל רוחב הדלתות הסוגרים את הפתח היו רק שש אמות, ולא היה הדלת סותם אמה אחת שהיה עליו פרוכת באותו אמה, והיה אמה הפתוחה מדלת שבצד פנים שלא כנגד אמה הפתוחה מדלת שכלפי חוץ, וכן הפרוכת החיצון והפנימי לא היו זה כנגד זה רק החיצונה פתוחה מן הדרום והפנימית פתוחה מן הצפון, וכמו שהיו בבית שני שהיו שם שתי פרוכת כת"ק דר' יוסי ביומא דף נ"ה וכשהכ"ג נכנס לפנים היה נכנס בצד דרום והופך פניו לצפון ומהלך בין שני הפתחים ונכנס דרך הפרוכת שעל האמה הפתוחה לצד צפון ובהשקף זה

אמר

אֶת־אָרְכּוֹ עֶשְׂרִים אַמָּה וְרֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה אֶל־פְּנֵי הַהֵיכָל וַיֹּאמֶר אֵלַי זֶה קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ ה וַיָּמָד קִיר־הַבַּיִת שֵׁשׁ אַמּוֹת וְרֹחַב הַצֵּלָע אַרְבַּע אַמּוֹת סָבִיב ׀ סָבִיב לַבַּיִת סָבִיב׃ ו וְהַצְּלָעוֹת צֵלָע אֶל־צֵלָע שָׁלוֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים פְּעָמִים וּבָאוֹת

רש"י

(ד) אל פני ההיכל. על פניו רחבו של היכל: (ה) וימד קיר הבית. כותל מערבי: ורחב הצלע. אפדי"ן בלע"ז התא של אחריו ארבע אמות הללו ושל בית שני היה שש. וע"כ בית זה לעתיד לבא. שהרי בבית שני לא היתה חומה מפסקת לבית קדשי הקדשים: (ו) צלע אל צלע. תא אל תא ותא אל תא: שלש ושלשים פעמים. ובבית שני היו ל"ח. ט"ו בצפון וט"ו בדרום חמשה על חמשה וחמשה על גביהם ושמונה במערב. הוא צלע הוא יציע הוא תא. ואומר אני שהתאים שבצפון ובדרום כך סדרן שכל א' וא' ארכו י"ב אמה הרי ס' אמה לחמשה תאים. וה' כתלים של ה' ה' אמה הרי פ"ה. ורחב ה' אמות של המוכת פרנסת ג' אמה של אורך הכותל וכן לדרום. ושבמערב אחד ע"ג אחד ושלישי על גביהן. ואורכן על גביהן עשרים אמה כנגד רחב בית קדשי הקדשים הרי י"א בכל סדר. וכן ת"י חד עשרי בסידרא. (ס"א ל"ג פעמים ג"פ י"א ע"ג י"א על גביהן ובת"י חד עשרי בסידורא ובבית שני וכו' עד הוא תא). ותא

מצודת ציון

(ה) קיר. כותל: הצלע. הוא חדר מה ובבנין שלמה נקרא גם יציע ויקרא צלע לפי שהוא בצלע הבית ויציע שהוא מקום

מצודת דוד

רצה לומר גובה הפתח: (ד) אל פני ההיכל. רצה לומר במדת רוחב ההיכל: ויאמר אלי. המלאך הדובר בי: (ה) קיר הבית. זה כותל מערבי של בית קדשי הקדשים: ורוחב הצלע. רוחב הצלע המערבי והוא היה נשען לכותל בית קה"ק והוא היה לו לכותל מאחוריו: סביב וגו'. כמו הצלעות היו מסבבים את הבית רצה לומר ההיכל ובין קה"ק מכל שלשת הרוחות ממערב ומצפון ומדרום וכולם היו נשענים אל הכותל והיה להם לכותל מאחוריהם: (ו) והצלעות וגו'. בנין הצלעות היו צלע עם צלע ר"ל זה אצל זה וזה ע"ג זה: שלש ושלשים פעמים. ר"ל מספר הצלעות נתכפלו ל"ג פעמים כי במספר הזה היו כי במערב היה אחת ע"ג אחת ושלישית ע"ג ומלאו כל הרוחב ובצפון ובדרום היה חמשה ע"ג חמשה וחמשה ע"ג. אורך כ"א י"א אמות הרי לחמשה נ"ה אמות ועשת הכתלים כ"א חמש אמות הרי בין הכל פ"ה אמות ומיסוד כותל תא המערבי עד בית החליפות היה תשעים אמות כמה שכתוב בקונטרס בנין הבית ונשאר א"כ חמש אמות מקום פנוי והוא הנקרא בענין מקום המונח ויתר הדברים יבוארו בקונטרס בנין הבית: ובאות בקיר אשר לבית. ראשי הקורות שהתא תקרות הצלעות היו

באור המלות

בגובה בפרוכת: (ו) צלע אל צלע שלש ושלשים פעמים. ודוגמתו מחזה אל מחזה שלש פעמים (מ"א ד'): לבית. צלעות. הקיר דבוק לבית והצלעות, שהוא קיר המולקה את התאים ברוחב:

מראה יחזקאל

השאלות

אמר זה קה"ק?: (ו) מ"ש שלש ושלשים פעמים אינו מדוקדק שהיל"ל שלש ושלשים צלעות, ומהו צלע אל צלע?. ומ"ש ובאות לקיר וכו' שפרש"י שהיה קיר ההיכל כנוס לפנים כמו בבית שלמה, ומלבד שיקשה שהיל"ל שלשון כמ"ש שם, כי ממ"ש ובאות להיות אחוזים משמע בהפך שהיו אחוזים בקיר הבית?, מלבד זה הלא כאמר שרוחב הצלע ארבע אמות הו"ל לבאר שהתחתונה היתה חמש אמה והעליונה שש כמו

באור הענין

אמר שהפתח שש אמות, היינו הדלת הסוגר את הפתח מכל צד: (ד) **אל פני ההיכל** מכוון נגד רוחב חלל ההיכל שהיה ג"כ עשרים, **זה קדש הקדשים** מפני שבבית שני היו מסופקים באמה טרקסין אם שייך לפנים או לחוץ, הודיע לו כי רק זה קה"ק אבל שתי אמות מקום הכותל אינו קה"ק ושייך לחוץ: (ה) **וימד את קיר הבית** קיר הצפוני והדרומי של ההיכל ובית קה"ק, וכן קיר המערבי של בית קה"ק היה שש אמות, **ורוחב הצלע ארבע אמות**, הנה יתב' (בפ' ו') שהיה סביב הבית צלעות כפולות וכאן מדבר מן הצלע הסמוך לקיר הבית שהוא הנקרא צלע סתם היה רוחב חללו ארבע אמות סביב סביב. ומפרש שזה היה לבית סביב, כי יתבאר לקמן שבכותל מערבי היה צלע זה נבלע בקיר המערבי שהיה שש אמות וחלל ארבע אמות ריוח בכותל, והיה הכותל מזה ומזה לאלל עד גובה התאים רק אמה מזה ואמה מזה (רק למעלה מן התאים לא היה חלול, ופה אומר שהיה רוחב הצלע חוץ מן הקיר וזה היה לבית סביב חוץ מכותל מערבי: (ו) **והצלעות צלע אל צלע** ר"ל שהצלעות היו כפולות צלע לפנים מצלע, צלע בצד הבית וצלע כנגדו בצד החוץ, כאילו כל צלע נתחלק בארכו לשנים א' אצל חברו, וזה היה **שלש ושלשים פעמים**, כי חמשה תאים מצד צפון וחמשה מצד דרום וא' מצד מערב, הרי י"א, והיו משולשים בגובה התחתיים שניים ושלישים זה ע"ג זה הרי ל"ג, וכ"א נתחלק לשנים בארכו צלע אל צלע, שלשים ושלשה פעמים שהם ס"ו צלעות, **ובאות בקיר אשר לבית לצלעות להיות אחוזים** ר"ל מפני שבבית אשר בנה שלמה כתיב כי מגרעות נתן לבית סביב לבלתי אחוז בקירות הבית, שכדי שלא יצטרך לעשות נקבים

בְּקִיר אֲשֶׁר־לַבַּיִת לַצְּלָעוֹת סָבִיב ׀ סָבִיב לִהְיוֹת אֲחוּזִים וְלֹא־יִהְיוּ אֲחוּזִים בְּקִיר הַבָּיִת׃ ז וְרָחֲבָה וְנָסְבָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה לַצְּלָעוֹת כִּי מוּסַב־הַבַּיִת לְמַעְלָה לְמַעְלָה סָבִיב ׀ סָבִיב לַבַּיִת

רש"י

לא) : ובאות בקיר אשר לבית לצלעות . וקירות עליות היציעים היו ראשיהם של צד מחיצת התאים החיצונה באות ונוקבות בקיר בלדו הפנימית וזהו אשר לבית לצלעות . בלדו אשר לתוך התאים וזהו להיות אחוזים בקיר הבית קבועים בחזקה פופרי"ש בלע"ז : ולא יהיו אחוזים בקיר הבית . ראשיהם של צד קיר ההיכל היו באות ונוקבות על כניסות שהיה קיר ההיכל בולט לתוך התאים כמו שאמור בבנין שלמה (מ"א ו') כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה . היציע התחתונה חמש באמה רחב תלוה ועליה שם שהיה כותל ההיכל כנוס מלמעלה אמה . לפיכך חלל התיכונה שש באמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה . והיא היתה עלייה של תיכונה שהיה כותל ההיכל כנוס לתוכו אמה מלמעלה ואף אלו היו כמותן וזהו שאמר ולא יהיו אחוזים בקיר הבית לא היו נוקבין בקיר ההיכל כאשר ראשי הקורות ומוכים הקבועים בכותל גבוה שנוקבים הכותל ותוקעים ראשי הקורות בנקבים : (ז) ורחבה . והצלעות היו הולכין ומרחיבין למעלה כמו שפירשתי האמצעית רחבה מן התחתונה אמה וכן העליונה מן האמצעית אמה : ונסבה למעלה למעלה. ומוסבה מסיבה בקודין וי"ז בלע"ז של בנין אבנים הוא כמין עמוד ומעלות עולות בו והעולה בהם דומה כי כהולך ומקיף סביבות עמוד אבנים ובלשון אשכנז קרוי ווינדל"ש שטיין והוא שאמר בבנין שלמה ובלולים יעלו אל התיכונה אף הוא מתורגם ובמסיבתה כמו ונסבה למעלה למעלה מסיבה עולה למעלה למעלה עד גג התא העליון כמו שהוא מפרש והולך שהמסיבה עולה מן התחתון לאמצעי ומן האמצעי לעליון : כי מוסב הבית . לצלעות : למעלה למעלה סביב סביב לבית ע"כ רחב לבית למעלה . ע"כ שאמרנו ורחבה למעלה

מצודת דוד

באות ונכנסות בקיר אשר אל הבית ר"ל בכתלי ההיכל קדשי הקדשים : לצלעות סביב סביב ר"ל כן היה לכל קורות תקרות הצלעות אשר סביב : להיות אחוזים אל הקיר באופן זה כי היה נפחת מעובי הקיר בבלות גובה צלע התחתונה ועל הבליטה שמתחת היו מונחים קורות תקרת התחתונה שהיא רצפת התיכונה ובבלות גובה התיכונה היה נפחת עוד מעובי הקיר ועל הבליטה שמתחת היו מונחים קורות תקרת התיכונה שהיא רצפת העליונה וכן בבלות גובה העליונה וכו' וכמו שנאמר בבית שלמה כמ"ש כי מגרעות נתן לבית וגו' (מ"א ו') ועי"ז היה לאלה חוזק רב ולא ימוטו : ולא יהיו אחוזים . בקיר הבית . ר"ל יהיו אחוזים בקיר הבית שדרך האחיזה ברגילים הבונים לעשות בבנין הזה והוא שעושים חורים ונקבים בקיר ובהם מכניסים ראשי קורות התקרה באין בזה חוזק רב כי בקל ימוטו : (ז) ורחבה . ר"ל בנין הצלעות היו הולכות ומתרחבות כי האמצעית נתרחבה מהתחתונה כשיעור מה שנפחת בעובי קיר הבית וכן העליונות מהאמצעית : ונסבה . בנין מעלות היה עד למעלה למעלה לבא אל הצלעות שהיו ממעל : כי מוסב . חוזר הוא על ראשית המקרא שאמר ורחבה ויפרש בזה לומר בעבור שהיה כותל הבית מסובב למעלה למעלה בגרעון עובי הקיר להניח שם קורות התקרה כמ"ש למעלה ולתוספת ביאור אמר סביב סביב לבית מכל שלש הרוחות ועל כן נתרחב לצלעות

מצודת ציון

נגוע : (ז) ונסבה . מלשון סביב ויאמר על בנין המדרגות שהיתה בתמונת עמוד והעולה בה מסבב את העמוד בדרך הלוכו או יאמר על בנין שמסיבה והוא שם חדר מה שהוא מסבב

באור המלות

(ז) ורחבה, רוחב לבית . מקום הבולט מן הבנין לחוץ נקרא ג"כ רוחב, כמו ואמה רוחב (לקמן מ"ג י"ג) :

מראה יחזקאל

באור הענין

בקיר הבית להניח בו ראשי קורות של הצלעות , היה מוכרח לכנוס כותל ההיכל אמה מלמעלה , ועוד אמה על היציע התיכונה , בבית הג' לא יהיה כן , כי לא יניח ראשי קורות הצלעות לרחבם אלא לארכם , על הקירות שבין צלע לצלע , שהי' לקמן שכל צלע היה ארכו י"ב אמה ורוחב הקיר שבין צלע לצלע חמש אמות והיה ארך הקורות י"ז אמה נתונים מקיר צלע זו לקיר צלע שכנגדו בארך , וז"ש ובאות להיות אחוזים בקיר אשר לבית לצלעות , ר"ל בקיר שבין הבית ובין הצלעות (שקיר שבין צלע לצלע היה ראשו אחד דבוק לבית וראשו אחד דבוק בצלעות החיצונות , ולכן קראו קיר אשר לבית לצלעות ר"ל שדבוק משניהם משני צדדיו) בקירות האלה באו להיות אחוזים והונחו בארך כדי שלא יהיו אחוזים בקיר הבית שאם יונחו ברוחב יהיו אחוזים בקיר הבית , ומבואר שזה היה דוקא בצלעות הפנימים הקרובים לבית , אבל בצלעות החיצונים הונחו ראשי קורות ברוחב מקיר החיצון לקיר המונח בין ארך הצלעות , ועז"ה בקיר אשר לבית לצלעות , לדייק שהיה זה רק בקירות הדבוקים בצד מ' אל הבית : (ז) ורחבה ונסבה למעלה לצלעות , עתה באר באיזה אופן עלה אל היציע

השאלות

שבאר שם ? , (ז—ח) מ"ש ונסבה למעלה , פי' שהיה מסבה כעין בלולים ואיך אמר סביב סביב לבית , שמשמע שסביב הבית הותה המסבה ? , ואיך אמר על כן רוחב לבית סביב שאין לו פי' ? , ומ"ש לתיכונה שאינו כפי הלשון ? , ולמה השכיל עתה על הגובה ? , ולמה כפל מלא הקנה שש אמות , הלא ידענו שהקנה שש אמות ? , ומשז

התיכונה

עַל־כֵּן רֹחַב־לַבַּיִת לְמָעְלָה וְכֵן הַתַּחְתּוֹנָה יַעֲלֶה עַל־הָעֶלְיוֹנָה לַתִּיכוֹנָה: ח וְרָאִיתִי לַבַּיִת גֹּבַהּ סָבִיב ׀ סָבִיב מיסדות הַצְּלָעוֹת

מוסדות קרי

רש"י

למעלה רוחב בית תוך הצלעות למעלה העליונה רחבה מכולן: וכן התחתונה. ת"י וכן במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעליתא בגווה מציעתא וכן יעלו על ידי מסיבה מן התחתונה אל העליונה דרך התיכונה: (ח) וראיתי לבית גבה. לא פירש שיעורו אבל במסכת מדות שנינו על רום מאה אמה: מוסדות הצלעות

מצודת דוד

הבית למעלה האמצעית מהתחתונות והעליונות מהאמצעים: וכן התחתונה. מוסב על ונסבה לומר וכן בהמסיבה היו עולים העולה מהתחתונה אל העליונה בדרך התיכונה ולא היה לה מסיבה אחרת כן ת"י. או ונסבה יאמר על המסיבה הנזכר למעלה בחשבון רחב שבעים אמה ור"ל המסיבה גבהה למעלה ללכת דרך בה למעלה נגלעות ר"ל הצלעות העומדות ממעל כי הגיע גבהה עד גובה הצלעות העליונות ועל זה אמר וכן התחתונה וגו' ר"ל וכן אל העולה אל העליונה מן התחתון בדרך התיכונה ר"ל מגיד הדרך שהיה אל העליונה מן המסיבה היה עוד דרך מן התחתונה אל העליונה דרך התיכונה לעלות שמה דרך מעלות (ובצלעות המערב לא היה אלא דרך עליה כי שם לא היה מסיבה): (ח) וראיתי. ראיתי שהיה לבית גובה לעלות ממעל להצלעות כן היה מסביב בכל רוחותיו: מוסדות הצלעות. יסוד

מצודת ציון

כל הצלעות מצפון ומדרום: על העליונה. אל העליונה: לתיכונה. לאמצעית כמו והבריח התיכון (שמות כ"ו) והוא בלמ"ד במקום בי"ת כמו ישבת לכסא (תהלים ט') ור"ל בדרך התיכונה: (ח) מוסדות. מל' יסוד: מלו. מלא הוא"ו במקום אל"ף ור"ל קנה שלם: אצילה. ר"ל גדולה והוא

מראה יחזקאל — באור הענין

התיכונה והעליונה, שהבנין של שלמה שלא ע"י לולים, ובבנין העתיד יהיה זה באופן אחר, שהכותל יתרחב בבנין בחוץ כעין כבש ומעלה, שאבני הכותל יהיו בולטים כשתים או שלש אמות לחוץ, ונגבהים כן למעלה למעלה ככבש ומסבה, שעליו יעלו במעלה עד הצלע העליונה, וז"ש **ורחבה** היינו שנתרחבה הקיר וזיז יוצא ממנה לחוץ, **ונסבה למעלה** שכן הגבה המעלה והמסבה הזאת עד למעלה שיכנס בו **לצלעות כי מוסב הבית למעלה**, ר"ל שלא לבד אל הצלעות היו עולים במסבה כזאת שהתרחבה מן הכותל, כי גם לכל גובה הבית מסביב הצרכו לעלות עד גג הבית או לעליות שבו, היו עולים במסבה כזאת, שכבש כזה היה מסב **סביב סביב לבית** בחומה שסביב הבית בחוץ היו אבנים מתרחבים מן הכותל ונגבהים למעלה, ככבש ומדרגות עד גג הבית, וכבר אמרו חז"ל (זבחים דף ס"ג) שכל כבשי כבשים שהיו במקדש היו ג' אמות לאמה, ולפ"ז לעלות לגובה של מאה אמה היה הכבש סובב באורך שלש מאות אמה, ואחר שאמר (בפסוק ח') שראה לבית גובה סביב סביב שמשמע שיגבה הרבה יותר מבתים הקודמים, אם יגבה מאתים אמה יהיה צריך להקיף שש מאות אמה עד שיגיע לגובה הגג, והיה א"כ **מוסב הבית** עולה **למעלה** עד ראש הגג **סביב סביב לבית** שהיה מסבב את הבית כמה פעמים, כשהגיע על המסבה לסוף רוח דרומית למזרח הקיף משם למזרח ואח"כ לצפון ולמערב וחזר לדרום, ועז"א **סביב סביב, על כן רוחב לבית למעלה** ר"ל לכן לא היה אפשר להגיע לשם ע"י לולים כמו במקדש ראשון כי היה גבוה מאד מאד, רק ע"י שהיה רוחב לבית היינו שנתרחב הכותל ויצא ממנה רוחב להיות סולם וכבש ומדרגות ע"כ היה אפשר לעלות על ידו למעלה, **ובכן התחתונה יעלה על העליונה לתיכונה**, עתה בא"ר באיזה צלע מן הצלעות העליונות היה הפתח שבו יכנס דרך המסבה מבחוץ אל הצלע, אמר כשעלה מן הצלע התחתונה על הצלע העליונה נכנס דרך פתח שנקבע בצלע התיכונה של העליונית ר"ל בצלע השלישית של החמש צלעות שהיו באורך, ופי' הכתוב כשיעלה מן **התחתונה על העליונה** יגיע לפתח שיש בצלע **התיכונה** מן הצלעות העליונות*): (ח) **וראיתי לבית גובה סביב סביב** עד עתה לא שם לבו אל הגובה של שום דבר, רק ע"י שהבית

על

הערות

*) ודבר זה היה מוכרח ולא היה אפשר באופן אחר, כי כבר התבאר שבאורך צד צפון וצד דרום היה בכל אחד חמש צלעות, והאורך הזה נמשך תשעים אמה (מן התחלת כותל האולם עד סוף קיר מערבי של קדשי הקדשים שהיו תשעים אמה כמ"ש בפסוק י"ב), ורוחב קיר שבין צלע לצלע היה חמש אמות (כמ"ש בפסוק ט') א"כ לשש כותלים עלו שלשים אמה נשאר לחלל כל תא י"ב אמה אורך, וגובה שלשת התאים היו ט"ז אמות שהם חמש אמות גובה כל תא כמו שהיה במקדש ראשון ושני (כמ"ש במלכים ובמסכת מדות), ויתבאר (בפסוק י"א) שקרוב לקרן דרומית מזרחית וכן צפונית מזרחית היה פתח התא לחוץ, והמסבה התחילה בצד מזרח והלכה למערב, שכל ההולך הולך ממזרח למערב שלא יהיה אחוריו למערב, ולא היה אפשר שתתחיל המסבה בקרן המזרחי, שיהא הפתח

מפסיק

מְלוֹ הַקָּנֶה שֵׁשׁ אַמּוֹת אַצִּילָה׃ ס רֹחַב הַקִּיר אֲשֶׁר־לַצֵּלָע
אֶל־הַחוּץ חָמֵשׁ אַמּוֹת וַאֲשֶׁר מֻנָּח בֵּית צְלָעוֹת אֲשֶׁר

רש"י

מלו הקנה. יסוד הצלעות היה מלא הקנה: שש אמות אצילה. פ"י ריוח יסוד מחילת הצלע בתוך הארץ היה רחב שש אמות אבל למעלה מן הארץ היה רחבו חמש אמות כמו שמפורש בענין במקרא של אחריו: (ט) רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ. מחילת התא הסמוכה לחצר היא מחילה מערבית: חמש אמות. וכן שנינו במסכת מדות שאותו כותל הוא חמש: ואשר מנח. ומקום פנוי היה מונח במקצועות הצפון והדרום שאצל המזרח והמערב שאין התאים מקיפין את כל הבית ולאותו מקום פנוי היו פתחי התאים שבמקצועות מזרחיים כמו שאמור בענין ופתח הצלע למונח כי לא היו להם פתחים לתאים לא לצד החצר ולא לצד ההיכל אלא לאותן שבמקצוע מזרחית צפונית ובמזרחית דרומית היה הפתח בכותל רחבו פתוח לאותו מקום המונח ובאותו פתח נכנסין לו וממנו לתא השני ומן השני אל השלישי, וכן סביב שכן שנינו במסכת מדות שלשה פתחים לכל אחד ואחד א' לתא מן הימין וא' לתא מן השמאל וא' לתא שעל גביו, ואף י"ש כן ואשר מונח ואתר שביק. לשון אחר ואשר מונח כלומר וכן אותן (שלשים) שלצד פנים מן הצלעות

מצודת ציון

מענין ואל אצילי בני ישראל (שמות כ"ד): (ט) ואשר. פ"י ואתר וכוה תרגומו של מקום: מנח. מלשון הנחה ומזוכה: בית צלעות. כמו לבית צלעות ר"ל לבנין צלעות:

מצודת דוד

כתוי הצלעות הנכנס בתוך הקרקע היה מלא הקנה ולתוספת ביאור אמר שש אמות אצילה ר"ל אמות גדולות בנות ו' טפחים כי היה מדת הקנה כמ"ש למעלה: (ט) רחב. עובי כותל הצלע הפונה לחוץ היתה בת חמש אמות והיסוד מתחת בלמה לכן אמר אחת: ואשר מונח. היה מונח מקום פנוי לבנין הצלעות אשר היו אל הבית והם היו במקצוע דרומית מזרחית וצפונית מזרחית בין בית התאים ובין הצלעות כמו שכתוב בקונטרס בנין הבית וכאשר נראה

באור המלות

(ח) אצילה. שפתח מותר הקיר, וכן נאצל מהתחתונות (לקמן מ"ב ו'): (ט) בית צלעות. באמצע הצלעות, כמו

מראה יחזקאל

באור הענין

על מוסד הבית שהלך סביב סביב הבית עד הגג עי"ז ראה שהבית גבוה מאד, כי כשמקיף מסך שלש אמות אמה כבר עלה בגובה של מאה אמה, ואחר שהמסיבה חזרה סביב הבית כמה פעמים בהיקף סביב, ידע שהוא גבוה כמה מאות אמה, **מוסדות הצלעות מלא הקנה שש אמות אצילה**, ידוע שהמקדש עמד בראש ההר וכל שהתקרב אל המקדש התרומם ההר והוצרכו לעלות במעלות (כנ"ל סי' מ') ראה שנגד הצלעות התרומם היסוד שש אמות שהשוו אותם אחר שכבר היה היסוד בנוי ועשו אותם מישור עד הצלעות, ועי"כ נראה מבחוץ היסוד של הצלעות שהיה בולט מן הקרקע שש אמות, וזה היה בצד חוץ כי בפנים של התא היה היסוד נבלע בקרקע, ובאשר היסוד של קיר הצלעות היה רחבו שש אמות ראה מבחוץ את היסוד שעד גובה מלא הקנה הוא אצול ומפורש מיתר הקיר במה שהיה רחבו שש אמות ורוחב הקיר לא היה אלא חמש, (והיה שינוי בין זה ובין מ"ש במ"א (ו' ח') לפי מה שפרשתי שם עיי"ש, כי שם השוו את הקרקע טרם שהחלו לבנות את היסוד לכן התחילו לבנות את היציע ממקום שהשוו את הקרקע, וכאן השוו את הקרקע אחר הבנין ונתגלה היסוד שש אמות), ולא יקשה לך איך עלו על המסבה שהתחילה אחר היסוד שהיה גבוה שש אמות מן הקרקע? כי בצד מערב היה היסוד נבלע בקרקע ומשם עלו על האמה שהיה היסוד עודף על הקיר עד פתח היציע, ומן הפתח הלכו שם עד התחלת המסבה: (ט) **רוחב הקיר**, כבר התבאר (פסוק ו') שהצלעות היו צלע אל צלע, דהיינו שהיו נחלקים בארכם לשתי צלעות א' לצד חוץ וא' לצד ההיכל, והיה שם שני קירות, קיר של הצלע לצד חוץ וקיר המפסיק בין הצלעות בפנים, ועז"א **שרוחב הקיר אשר לצלע אל החוץ היה חמש אמות**, וכן

השאלות

אצילה?: (ט) בפירוש ואשר מונח נלאו מאד?, וכן לא שפת הפס' לא נתברר כמה מחזיקים שני הקירות של הצלע? וכמה מדת שני התאים ברחבם?:

הערות

מפסיק בנתיים, ועי"כ התחילה אחר הפתח, וגם אם מדתוק שהיה הפתח בקרן ממש ולא היה רחב רק שתי אמות, לא היה אפשר שתתחיל המסבה תיכף אצל הפתח שהוא שבע אמות מן התחלת הקיר מבחוץ שאם כן יגיע בעלותו אל הצלע העליונה אל עובי הקיר המפסיק בין הצלע השנית והשלישית (כי לעלות עשר אמות צריך מסך של שלשים אמה כמ"ש בזבחים דף ס"ג כנ"ל), ויהיה בבואו לצלע העליונה ל"ז אמה רחוק מקצה הקיר, ושם הוא הקיר המפסיק בין צלע ד' וג', והיה צריך להתחיל את המסבה לכל הפחות י' או י"א אמה רחוק מן הקרן שאז כשבא לצלעות העליונות ארבעים אמה רחוק מקרן מזרחית בא עד האצל של הצלע השלישי וז"ש שיעלה על העליונה לתיכונה:

לַבָּיִת׃ י וּבֵין הַלְּשָׁכוֹת רֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה סָבִיב לַבַּיִת סָבִיב ׀ סָבִיב׃ יא וּפֶתַח הַצֵּלָע לַמֻּנָּח פֶּתַח אֶחָד דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן

רש"י

נגד בית מונח מקום פנוי היה מונח בין התאים ובין הבית ובאותו מקום היו פתחי התאים כמו שמפורש בענין ופתח הצלע למונח ורחבו היה ה' אמות כמו שהוא אומר ורחב מקום המונח חמש אמות כדפרישית לעיל שלא יהיו התאים סמוכים לבית כלל ואויר יהיה ביניהם והבית חמש אמות, וכן ת"י ואתר שביק בית צלעות אשר לבית. נגד אויר רוחב הצלעות בקרן הזוית. סביב סביב שכתוב במקום המונח היא בד' פנות כמשמעו אלא כלומר מכאן ומכאן דרום וצפון זוית דרומית מזרחית וזוית צפונית מזרחית: (י) ובין הלשכות רחב עשרים אמה. לשכות היו בחצר החיצונה בצפונה של החצר הפנימית אלא שהפסק כ' אמה רחב בין מחיצות הלשכות למחיצות התאים שסביב היה ולא היה הבית כן בבנין בית שני אלא בבנין העתיד: (יא) ופתח הצלע למנח. ופתח התאים החיצונים פתוחים למקום המונח פנוי בקרן

מצודת דוד

בצורה: (י) ובין הלשכות. לשכות היו בנויות בחלל ע"ג היה רחב עשרים אמה והיה מול בית החליפות והסי' מול המסיבות כמ"ש ויביאני אל הלשכה וגו' (לקמן מ"ב) אמות לכאן מול עובי כותל חצר הפנימי וכמ"ש בקונטרס בנין ולכן אמר החלל שבין הלשכות ר"ל בין הלשכות הבנויות הבית וכאשר נראה בצורה: סביב וגו'. ר"ל בפאת הצפון מול המסיבה ובין יסוד כותל המסיבה הנקראת גם כן בשם והדרום: (יא) ופתח הצלע למנח. פתח הצלע שבמקצוע לשכה (כי שם לשכה הוא שם כולל לכל החדרים) והם אל הזה דרומית מזרחית וצפונית מזרחית היו פתוחים אל מקום

באור המלות

בית נתיבות נצבה (משלי ח'): (י) ובין הלשכות. ר"ל מקום המקודש היה רחבו בין הלשכות עשרים אמה: היינו שם

מראה באור הענין יחזקאל

וכן היה רוחב הקיר אשר מונח בית צלעות ר"ל הקיר האמצעי שמונח באמצע הצלעות ומפסיק באורך ממזרח למערב בין הצלעות שלצד חוץ ובין צלעות שלצד פנים, וכלל בזה ג"כ שכן הי' רוחב הקירות המפסיקות בין החמש צלעות שכ"ז נכלל במ"ש **אשר מונח בית צלעות אשר לבית** שכל קירות המפסיקות בין הצלעות בין המפסיקות באורך ובין המפסיקות ברוחב הי' עובים חמש אמות: (י) **ובין הלשכות**, הנה יתבאר הענין (בסי' מ"ב) שקדשו עשרים אמה מן החצר החיצונה אל החצר הפנימי מבחוץ שיהיו קדושים בקדושת העזרה לאכול שם קדשי קדשים, ובאותם העשרים אמה עמדו לשכות (נגד כל אורך קיר החצר הפנימי שנמשך מאה אמה) והי' כתכם מדרום לצפון עם קירותיהם עשרים אמה, (וכמו שית' שם פסוק י"ג י"ד), וז"ש **שבין הלשכות רוחב עשרים אמה סביב לבית** ר"ל סביב לקיר המקיף את החצר הפנימי שהיו רחוקים עשרים אמה מן החצר הפנימי המקיף את הבית והנה שעתה מדבר מן התאים ואיך דלג לדבר מן הלשכות שעמדו בחצר החיצונ'? מפני שדבר זה הוא הוצעה אל מה שיאמר בפסוק שאח"ז: (יא) **ופתח הצלע למונח**, כבר התבאר שהצלעות היו צלע אל צלע, שהי' בכל צד חמש צלעות קרובים אל הבית וה' צלעות אל צד החוץ, וקיר מפסיק בנתיים באורך, וכבר קרא לקיר הזה בשם מונח (כמ"ש בפסוק ט') ואשר מונח בית צלעות, וכולל בשם מונח בין הקיר המפסיק בין צלעות שאצל הבית לצלעות שלצד חוץ, בין ההלל של הצלע החיצונ', רצה שפתח של הצלע שהיא הצלע שאצל הבית שקרוי בשם צלע סתם היתה פתוחה למונח, היינו אל הצלע שאצלו לצד חוץ, והי' **פתח אחד בצד צפון ופתח אחד בצד דרום**, והנה לא באר באיזה מקום הי' הפתח, וגם לא באר היכן הי' פתח של התא החיצונ' לצד חוץ, אולם נבין זה מעצמנו, שפתח זה היה בהכרח בצלע שנגד האולם במזרח, דתניא בזבחים (דף נ"ה ע"ב) ר' יוסי בר' יהודה אומר שני פשפשין היו בבית החליפות וגובהן שמונה כדי להכשיר העזרה כולה לאכילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשים קלים, ובית החליפות היה כנגד האולם, והי' פתח פתוח שם מן האולם אל התא שאצלו, ומן התא אל המונח שהוא התא שלצד חוץ, ומן התא שלצד חוץ אל החוץ (שבמ"ש ופתח הצלע למונח נכלל ג"כ ששם היה גם הפתח שלצד חוץ, שבודאי היו הפתחים מכוונים, בפרט שי"ל שבמ"ש פתח הצלע נכלל גם הצלע שבצד חוץ שבשני הצלעות היו פתוחים נגד המונח שהוא הלל הצלע החיצונ' זה כנגד זה כדי שיכוון שם הפתחים נגד פתח של הפשפש אל האולם) ובזה הוכשר כל המקום הפנוי מן התאים עד קיר החצר הפנימי (שהיו י' אמות) לשחיטת קלים דבעינן שחטו פתח אהל מועד, (ואחר שבבנין השלישי לא מצאנו את הענין של בית החליפות שהי' האולם עודף על רוחב ההיכל ט"ו אמה לכל צד, כי התאים היו מן כותל המערבי עד סוף כותל האולם, ומן התאים אל קיר החצר הפנימי הי' עשר אמות ריוח בפנים נגד האולם ונגד ההיכל, לא צריך למה שמתרץ שם עמ"ש והאיכא צדדים דמשייל להו בקרן זויות), וממה שהקדים ואמר **ובין הלשכות רוחב עשרים אמה** שאין מקומו פה

וּפֶתַח אֶחָד לַדָּרוֹם וְרֹחַב מְקוֹם הַמֻּנָּח חָמֵשׁ אַמּוֹת סָבִיב ׀ סָבִיב׃ יב וְהַבִּנְיָן אֲשֶׁר אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה פְּאַת דֶּרֶךְ־הַיָּם

רש"י

צית כמו שפירשתי: (יב) והבנין אשר אל פני הגזרה וגו'. רחב כל הבנין לרוח המערבית רחב הבית ועובי הכתלים הצפוניים והדרומיים עם התאים הצפונים והדרומים ועובי כתליהם לצפון ולדרום רחב ע' אמה וכן היה בבית שני, וכן שנינו במסכת מדות בקיר מערבי מן הצפון לדרום שבעים אמה ומונה החשבון: הגזרה. ת"י בגזרתא ואומר אני שהבית הגבוה קרוי כן והתאים הנמוכין אשר סביב אותם הוא קורא בנין, ומנחם פתר גזרה לשון לשכה: פאת דרך הים. רוח מערבית: רחב שבעים אמה. רוחב

מצודת דוד

הפנוי שהיה במקצעות הבית ואשר הצלעות היו פתוחות זו לא: דרך הצפון. ר"ל אל הצלע העומדת במקצוע הצפון: ורחב. ממערב למזרח: סביב סביב. ר"ל בפאת הצפון ובפאת הדרום: (יב) והבנין. המסיבות והצלעות אשר עמדו לפני הבית מהעבר מזה ומהעבר מזה לצפון ולדרום: פאת דרך הים. ר"ל רחב הבית עם המסיבות והצלעות מזה ומזה היה בפאת המערב ע' אמה ושא לך החשבון רוחב הבית כ' ושני הכתלים י"ב צלע מזה וצלע מזה כ"א ד' כתליהם י"ב במקום היסודות מסיבה מזה ומסיבה מזה כ"א ג' ולכן מיוסד כותל הצלע כתליהם י"ב במקום היסודות הרי ע' אמה

מצודת ציון

(יב) והבנין. הוא שם כולל על הצלעות והמסיבות: אל פני. לפני: הגזרה. ת"י בגזרתא ועל הבית יאמר שהוא גבוה למעלה מהצלעות והמסיבות כי גזר הוא ענין גבהות

באור המלות

קיר הלשכות: (יא) המונח. הצלע הנוסף ונוטה אל צלע בגובה על התאים, ואולי נקרא בפ"ע, וגם שנגזר ונכרת הבית: (יב) הגזרה. הוא האולם וההיכל והדביר, שעלה מהם מגזר קדושתו, כמו אל ארץ גזרה, כרותה ומובדלת:

מראה באור הענין יחזקאל

דהא הלשכות האלה עמדו בחצר החיצונה והוא עוסק עתה בחצר הפנימית, מבואר שגם פתח של הלשכות האלה שהיו פתוחים אל קיר החצר הפנימית (כמו שית' בסי' מ"ג) הי' ג"כ מכוון נגד הפתח האולם ונגד פתח ההיכל, עד שהי' יכול לראות מן פתח הלשכה עד פתח האולם שכנגדו, ולכן הוכשרו אותם העשרים אמה שנתקדשו בקדושת עזרה לשחיטת קדשים קלים ואכילת ק"ק (שהגם שבמסקנא בזבחים שם דף נ"ו אמר דלאכילה א"צ פתח אהל מועד, מ"מ אחר שבאר בסי' מ"ב פי"ג שבלשכות האלה אכלו קדשי קדשים ה"ה שאכלו שם ק"ק שהיו שוים בזה, ולכן היו פתחיהם מכוונים זה כנגד זה עד פתח שנכנס אל האולם), לכן הקדים מספור הלשכות ר"ל שפתח הלשכות אל החצר הפנימי מכוון נגד פתח הצלע למונח. וזה הי' בין בצד צפון ובין בצד דרום שגם בצד דרום היו לשכות העשרים (כמ"ש בסימן מ"ג פסוק י"ב י"ג). ורחב מקום המנח חמש אמות, ר"ל רוחב החלל של התא החיצון הי' חמש אמות, שכבר אמר (בפסוק ה') שרוחב חלל צלע הפנימית היה ד' אמות ועדיין לא באר רחב חלל צלע החיצונה שהוא מקום המונח (ר"ל שנתוסף ונוטה אל הבית, כי הצלע הפנימית היה שייך אל הבית עצמו, שכן בצד המערב היה בחלל הקיר עצמו, אבל הצלע החיצון נוטה ונתחבר אל הבית ולכן נקרא החלל הזה מקום המונח, וגם באשר הקיר שבין הצלעות נקרא בשם מונח כנ"ל פסוק ט' נקרא גם החלל שאצלו בשם מקום המונח), ומעתה נתפרש בפירוש רוחב התאים וכותליהן, שכותלי התאים היו כ"א חמש אמות, וחלל התא הפנימי נתפרש (בפסוק ה') שהי' ארבע אמות וחלל החיצון שהוא מקום המונח הי' חמש אמות: (יב) והבנין אשר אל פני הגזרה וכו' וקיר הבנין הנה בא פה שלשה שמות, גזרה, בנין, קיר הבנין, וכן אמר בפסוק שאחר זה והגזרה והבניה וקירותיה, שם גזרה מיוחד להאולם וההיכל וקדשי הקדשים עם קירותיהם סביב, שהיה רחבם מצפון לדרום ל"ב אמה (עשרים רוחב החלל וי"ב של שני הקירות) וארכם ממערב למזרח תשעים אמה (מן התחלת כותל המערבי של קדשי הקדשים עד סוף כותל האולם במזרח כמו שיתבאר) ונקרא בשם גזרה שהיה נגזר ומובדל בפ"ע בקדש, והיה גבוה מאד, משא"כ התאים שסביבם לא היו גבוהים רק ס"ו אמה, הבנין או הבניה, נקראו התאים שנתחברו אל הגזרה בצפון ובדרום, שהיו י"ט אמה בכל צד, (שני קירות התאים עשר אמות, וחלל החיצון ה' אמות וחלל התא הפנימי ד' אמות כנ"ל פסוק שקודם הרי י"ט), ואח"כ היה הקיר של החצר הפנימי שהיה רחוק עשר אמות מן התאים והיה רחבו חמש אמות, וזהו נקראים קירות הבנין, כמ"ש וקיר הבנין חמש אמות, ר"ל קיר החצר הפנימי המקיף את בנין התאים, וזהו התאים נמשכו מן התחלת כותל מזרחי של האולם עד סוף כותל מערבי של קה"ק שהם תשעים אמה, ונגד כותל מערבי של קדשי הקדשים היה תא אחד נמשך נגד הכותל לבד, שהוא אורך ל"ב אמה, ורחבו עשר אמות (דהיינו חמש אמות רוחב הקיר וחמש אמות רוחב חללו), ואורך חללו עשרים ושתים, (כי עשר אמות עלה לעובי

רֹחַב שִׁבְעִים אַמָּה וְקִיר הַבִּנְיָן חָמֵשׁ־אַמּוֹת רֹחַב סָבִיב ׀ סָבִיב וְאָרְכּוֹ תִּשְׁעִים אַמָּה׃ יג וּמָדַד אֶת־הַבַּיִת אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה

רש"י

הבנין מצפון לדרום שבעים אמה. והא לך החשבון. התא הצפוני ארבע. וכותליו עשר. הרי ארבע עשר. חמש מקום הפנוי בין התא לבית. הרי תשע עשר. רוחב יסוד הכתלים היה נבלע בחלל התא ובמקום הפנוי וכותל ההיכל שש, הרי כ"ה. וחללו רוחב כ', הרי מ"ה, וכותל ההיכל דרומי שש, הרי נ"א, וי"ט של תאי הדרום, סך הכל שבעים: וקיר הבנין. כותלי התאים: וארכו תשעים אמה. אורך בנין התאים והמונח תשעים אמה הצפון והדרום חוץ מבית החליפות שאינו נמנה עמו לפי שהיה בולט אל החוץ לצפון ולדרום ולא היה שוה לשאר הבנין שהבית היה רחב מלפניו ל' אמה יותר משל אחריו כמו ששנינו האולם עודף על ההיכל ט"ו אמה בצפון וט"ו אמה בדרום והוא היה נקרא בית החליפות ששם גונזין את הסכינין ואורך אותו בנין מן המזרח למערב עשר אמות נשארו תשעים אמה אורך ברוחב ע' שכל הבית היה אורך ק' אמה ומזה כמו שמפורש בענין ובמסכת מדות: (יג) ומדד את הבית ארך מאה אמה. סך הכל עם משך בית החליפות, וכך שנינו במסכת מדות ההיכל ק' על ק' ברום ק' מן המזרח למערב מאה, כותל אולם חמש ורחבו י"א, כותל ההיכל שש וארכו ארבעים, ואמה טרקסין, ועשרים אמה בית קדשי הקדשים, וכותל שש והתא שש וכותל התא חמש, ואף למעלה בענין כך מפורשת מדת כולם. חוץ מאמה טרקסין שכתוב בו בענין זה שתים אמות וכנגדן הוא ממעט את רוחב התא אמה שהתא שבמשנה רחבו

מצודת ציון / מצודת דוד

כמ"ש גדולות ובצורות בשמים (דברים א') כי בנין גבוה ויותר יבואר בקונטרס בנין הבית בסי' האחרון: וקיר הבנין. הוא מגדל ומשגב: פאת. עבר ורוח: (יג) והבנים. הוא עובי כותלי הצלעות והמסיבות: סביב סביב. ר"ל מדה אחת לכל כותלי המסיבות והצלעות מסביב והם הכתלים החיצונים אל החוץ ובין צלע לצלע: וארכו. אורך הבית מיסוד כותל צלע המערבי עד בית החליפות היה צ' אמה. והא לך החשבון כותל הצלע במקום היסוד ו' הצלע ד' כותל בית קדשי הקדשים ו' חלל בית קדשי הקדשים עשרים המחיצה המפסקת בין ההיכל לבית קדשי הקדשים ב' חלל ההיכל מ' כותל ההיכל שש ומשם עד כותל בית החליפות ו' הרי תשעים אמה וע' בקונטרס בנין הבית בסימן האחרון: (יג) ומדד. עתה מדד עד כלות בית החליפות והאולם והיה מאה אמה כי כותל המערבי מבית החליפות עם החלל היה ה' אמות וכותל המזרחי היתה ה' אמות כמדת כותל האולם

מראה יחזקאל — באור הענין

הקיר מזה ומזה), ונשארו בצד מערב י"ט אמה מזה וי"ט אמה מזה פנוים, בלא בנין התאים, וחוץ מן הגזרה והבניה הנזכר היה מקיף קיר החצר הפנימי שסובב את האולם וההיכל וקדשי הקדשים והיה מאה על מאה מרובע מכל צד עם עובי הקירות, והיה באופן זה, שבצד מזרח נמשך עם כותל האולם ברוחב מאה אמה, והיה עודף על התאים שאצל האולם ט"ו אמה מכל צד עם עובי הכותל, ובצד צפון ודרום נמשך ג"כ באורך מאה אמה, ובצד מערב התחבר עם כותל הבית שהיה אחורי בית הכפורת, וכ"ז נקרא בשם קיר הבנין כנ"ל. ועפ"ז נבא אל הביאור, הנה מדד בכאן שש מדידות, (מדידה א') **הבנין אשר על פני הגזרה מצד מערב** נגד כותל מערבי של קדשי הקדשים, והיה **רחב שבעים אמה**, כי הגזרה שהוא רוחב הבית וכותליו הם ל"ב אמות, והתאים (שנמשכו עד סוף עובי כותל מערבי) י"ט אמה מזה וי"ט אמה מזה, סך הכל שבעים אמה. **וקיר הבנין**, הוא קיר החצר הפנימי (שמקיף את כלל הבנין מאה אמה מרובעים סביב כנ"ל) היה **רחבו חמש אמות**, והיה **סביב סביב** בכל ד' רוחות. (מדידה שניה) **וארכו תשעים אמה** אורך הבנין של פני הגזרה ממזרח למערב צ' אמה כי התאים נמשכו מהתחלת כותל האולם עד סוף כותל המערבי שהם תשעים אמה, (כי נגד כותל מערבי של קדשי הקדשים שש, וחללו עשרים, כותל שבין קדשי הקדשים להיכל שתים, וחלל ההיכל ארבעים, כותל ההיכל שש, וחלל התאים אחת עשרה, וכותלו חמש, סך הכל תשעים): (יג) **ומדד את הבית**, (מדידה שלישית), אחר שמדד אורך הבנין שעל פני הגזרה היינו אורך התאים שבשני צדדי הבית והיו רק תשעים, **מדד את ארך הבית** עצמו ממזרח למערב, והיה **מאה אמה**, כי נגד הבית עצמו נמשך עוד עשר אמות אחורי כותל המערבי שהוא התא שהיה ארכו ל"ב אמות ברוחב הבית עם קירותיו ורחבו עשר (קיר ה' וחלל חמש כנ"ל). (מדידה רביעית) **והגזרה** אחר שמתחלה לא מדד ברוחב רק הגזרה והבניה והיה רק שבעים אמה, מדד עתה את **הגזרה והבניה** עם התאים, בצירוף קירותיה שני קירות של החצר הפנימי שהיו רחוקים עשר אמות מן התאים וחמש אמות רוחב הקיר הרי ט"ו אמה מצד זה וט"ו אמה מזה נוסף על השבעים אמה, והיו מאה אמה. ומדידה זאת מדד בצד מערב מצפון לדרום ולכן קראו בשם אורך, אחר שמדידה זאת לא יכול למדוד רק בשטח שמן נגד כותל קדשי הקדשים

וְהַגִּזְרָה וְהַבִּנְיָה וְקִירוֹתֶיהָ אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה׃ יד וְרֹחַב פְּנֵי הַבַּיִת וְהַגִּזְרָה לַקָּדִים מֵאָה אַמָּה׃ טו וּמָדַד אֹרֶךְ־הַבִּנְיָן אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה אֲשֶׁר עַל־אַחֲרֶיהָ וְאַתּוּקֶיהָא מִפּוֹ וּמִפּוֹ מֵאָה

ואתיקיהא קרי

רש"י

שם וכותלו חמש וכאן רחבו ארבע וכותלו שש שנאמר (כאן) ומוסדות הצלעות מלא הקנה ולמעלה הוא אצר יכותם אמה שנאמר וקיר הצלע חמש אמות: והגזרה והבניה וקירותיה. סוף המקרא מפרש את רחבו לומר סך הכל מאה אמה: (יד) ורחב פני הבית והגזרה לקדים מאה אמה. הגזרה והתא שמאחרי בית הבנוים כמו בנין ועובי הכתלים הכל מאה אמה הוא שפירשתי למעלה שהבית עודף לפניו רחב שלשים אמה שהאולם מרחיב מן ההיכל ומן התאים ט"ו אמה לצפון וט"ו אמה לדרום ולא שחלל האולם רחב מחלל ההיכל אלא כי בית החליפות מחובר לאולם מכאן ומכאן: (טו) ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה. עכשיו חזר ומודד אורך הבית לדרום כמו שמדד לצפון, מצאתי. והיינו על אחריה כלומר אחוריים שחזר ומדד על עקיבו כלפי מערב: ואתיקיהא. ת"י זויות כלומר עם משך בית החליפות שבזוית הבית: וההיכל הפנימי ואלמי החצר. סופו של מקרא זה אינו מוסב כלפי ראשו אלא מחובר למקרא שלאחריו וכן פירושו וההיכל וכן הפנימי שהוא בית קדשי הקדשים וכן אולמי החצר המפורשין למעלה ואולמות סביב לכל אלו הספים והחלונות האטומות והאתיקים סביב לשלשתן בין לגזרה הוא ההיכל בין לאולמות בין לבית קדשי הקדשים לשלשתן היו הסיפים מוזות לפתחיהן ולשלשתן היו חלונות האטומות ולשלשתן היו אתיקים. ולא ידעתי מה הם, ואומר אני שהם כמין עמודים מרובעים

מצודת דוד

הכי ק' ועיין בקונטרס בנין הבית: והגזרה וגו'. בזה יפרש את המקרא לומר הגזרה הוא הבית והאולם והבנים היא הצלע המערבי והכותל בין כולם היה אורך ק' אמה:

(יד) ורחב פני הבית. ר"ל רוחב בתי החליפות שהם לפני הבית עם בנין הגזרה הוא אולם הבית העומד בין בתי החליפות מזה ומזה בפאת הקדים היה ק' אמה כי בית החליפות נמשך חמש עשרה אמה לצד מיסוד כאלו המסובב מזה ומזה: (טו) ומדד ארך הבנין. עתה מדד אורך הצלעות שלפני הבית ברוח דרומי: אשר על אחריה. רצה לומר אשר חזר על עקבו ללכת לאחור כלפי מערב כי מתחלה מדד פאת המערב ואחר זה הלך ממערב למזרח למדוד פאת הצפון ואחר זה מדד פאת המזרח ועתה חזר ללכת לאחור כלפי המערב ומדד פאת הדרום: ואתיקיהא מפו ומפו. רצה לומר מדד את הצלעות עם רוחב בית החליפות העומד בזוית מזה ומזה ובין שניהם רצה לומר הצלעות ובית החליפות

מצודת ציון

הצלע: וקירותיה. כתלים: (טו) ואתיקיהא. ת"י וזויתהא ועל בית החליפות יאמר שעמדו בזוית הבית מזה ומזה נשען

באור המלות

(טו) ואתיקיהא. המפרשים לא מצאו פתרונו, ומבואר בת"י זוויתיה, ולפעמים יעמידוהו בחצר ע"ג עמודים מעניינו שהוא בנין הנכנס בגובה על יד קורות שמשכיבין קורות בין עמוד לעמוד, וע"כ אמר (שם) ואין פגג לגג בשני בתים העמודים זה כנגד זה (כמו לקח עמודים כעמודי החצרות, ובדברי המשנה נמצא בנין המבואר בסי' מ"ב פ"ג.) ובונים אותו בשני הזוויות, וכן הנכנס ע"ג עמודים בשם מרפסת: אלמי החצר. כן קורא

מראה באור הענין יחזקאל

עד למזרח, לא בפאת שמן כותל מערבי למערב שם לא היו התאים בצד צפון ודרום, וא"כ מדידה זו לא עלתה רק במשך חמשים אמה, ממילא המדידה מצפון לדרום שעלתה מאה נקראת בשם ארך עד עתה מן מזרח למערב שהוא רק חמשים. שבו הבנין של התאים, והוא הרוחב: (יד) ורחב, (מדידה חמישית) עתה התכוון למדוד באופן שימצא חשבון מאה אמה גם ממזרח למערב גם כשימשוך קו המדה בצדדי הבית נגד התאים, שמתחלה לא מדד רק חמשים, ומדד תחלה רחב פני הבית הפנים הוא צד המזרח (והמערב נקרא אחור), ומדד מדרום לצפון בצד המזרח מן קיר החצר הפנימי שבקצה דרום אל הקיר שכנגדו בקצה צפון, (וקראו עתה בשם רוחב שאחר שעתה ימצא מאה אמה גם ממזרח למערב כמ"ש בפסוק שאחר זה אם כן מדרום לצפון הוא הרוחב נגד ממזרח למערב) והודיע לנו שגם בצדדי האולם היו התאים והיה שם החשבון מאה אמה: (טו) ומדד, (מדידה ששית) עתה משך קו המדה ממזרח למערב ומדד ארך הבנין שאל פני הגזרה היינו התאים שנקראים בנין כנ"ל, שמתחלה לא מצא שם רק מדה של חמשים אמה, כי לא מדד רק עד כלות התאים, אבל עתה מדד גם אשר על אחריה ואתיקידא מפו ומפו כי יתבאר (בסי' מ"ב) פי' שם אתיק שהוא בנין הנעשה בגובה ע"ג עמודים, או שמניחים קורות על גגות שני בנינים שעומדים אחד נגד חברו ומניחים קורות מזו לזו ועליו בונים בנין בגובה, ומבואר פה שבצד המערב היו נמצאים אתיקים, ר"ל כי אחר שהיה מקום פנוי מן התא שעמד אחורי כותל המערבי עד קיר החצר הפנימי, שהיו ביניהם ריוח כ"ע אמה, כי התאי הצפון והדרום נחסרו שם כנ"ל, משכו קורות מן גג התא שאחורי בית קדשי הקדשים עד קיר החצר הפנימי

אַמָּה וְהַהֵיכָל הַפְּנִימִי וְאֻלַמֵּי הֶחָצֵר׃ טז הַסִּפִּים וְהַחַלּוֹנִים הָאֲטֻמוֹת וְהָאַתִּיקִים ׀ סָבִיב לִשְׁלָשְׁתָּם נֶגֶד הַסַּף שְׂחִיף עֵץ סָבִיב ׀ סָבִיב וְהָאָרֶץ עַד־הַחַלֹּנוֹת וְהַחַלֹּנוֹת מְכֻסּוֹת׃ יז עַל־מֵעַל הַפֶּתַח וְעַד־הַבַּיִת הַפְּנִימִי וְלַחוּץ וְאֶל־כָּל־הַקִּיר סָבִיב ׀ סָבִיב בַּפְּנִימִי

רש"י

בולטין בחומה לחיזוק וקורין להם פיליר"ש בלעז: (טז) נגד הסף שחיף עץ. ת"י נסר של ארז, נגד מוזות הפתח בתוך חלל עובי הפתח חיפה בעץ (סא"א) מגאתי: סביב סביב. כלומר מזה ומזה בשני צדי חלל הפתח: והארץ עד החלונות. וקרקעית החומה עשוי כותל נסרי ארז כנגדו ועולה למעלה עד החלונות וגם החלונות מכוסות בו. נמצא שאף החלונות היו אטומות מבפנים כענין שאמר (כאן) וחלונות אטומות אל הבית (סא"א). וכל זה מבפנים לפי שהיו טחין עליו צפוי זהב שכל הבית טוח בזהב ואין יכולין לטוח זהב על גבי אבנים: (יז) על מעל הפתח. בגובה: ועד הבית הפנימי. כל בית קדשי הקדשים עד כולו: ולחוץ. לצד ההיכל: סביב סביב. בכל כותליו: בפנימי ובחיצון. בבית קדשי הקדשים

מצודת ציון

בנין האולם: (טז) הספים. מזוזות הפתחים: האטומות. הסתומות במקולם בהירה וזכה: והאתיקים. הם כענין עמודים מרובעים בולטים מחוץ לכותל רחבים מלמטה והולכים וקלים כלפי מעלה ועשויות לחיזוק וכן אתיק אל פני אתיק (לקמן מ"ב): שחיף. ענין לוח וכן ת"י נסרין דארזא:

מצודת דוד

היו מאה אמה: וההיכל וגו'. מחובר הוא למקרא שלאחריו לומר בנין ההיכל וכן בנין הפנימי הוא בית קה"ק וכן אולמי החצר הפנימי כמ"ש ואולמות סביב סביב (לעיל מ') לכל אלה היו הספים וגו': (טז) סביב לשלשתם. לכל שלשה הבניינים הנזכרים במקרא שלפניו היו מזוזות וחלונות אטומות ואתיקים ר"ל לכולם היה דמות וצורה אחת (ואתיקי ההיכל ובית קה"ק היו כאלו הגלעות והחלונות היו בגובה ממעל להגלעות): נגד הסף. על המזוזה היה מחופה לוח עץ ארז למען יהיה נוח לצפותו זהב כי על האבן קשה לצפות זהב: סביב סביב. בכל סביבות המזוזה: והארץ. וכן מקרקע הבית עד החלונות וגם ממעל להחלונות היו מכוסות בלוחי ארז: (יז) על מעל הפתח. רצה לומר על הכותל אשר מעל הפתח ועד הבית הפנימי הוא בית קה"ק ולחוץ הוא ההיכל החונה לו ובכל הקיר בין בפנימי הוא בית קה"ק

באור המלות

ספת המערבי שהיה ארוך ובלתי רחב: (טז) שחיף עץ, הלבן, שהעץ אינו מכסה רק מקצתו והשאר זה אצר והחלונות כמו סעיף, ר"ל עץ מפוצל, או מענין חשוף, כמו מחשף

מראה באור הענין יחזקאל

שכנגדו או מן קיר המערבי של החצר הפנימי אל גגות התאים הצפוניים והדרומיים ובנו עליהם בגובה בנין שנקרא אתיק ובזה נתמלא הבנין למעלה תחת שהיה פנוי למטה, ובהשקף זה משך קו המדה מן כותל המזרחי דרך הבנין, שהם התאים ההולכים ממזרח למערב, עד אשר על אחריה מה שאחרי התאים שהוא בצד מערב שהם כלה הבנין שהוא התאים, אבל שם נמצא אתיקיה מפה ומפה, ר"ל האתיקים שבצד צפון ובצד דרום, ובזה היה גם שם החשבון מאה אמה בכל ההמשך שממזרח למערב כי עד הבנין שהם התאים היו המאה אמה עם האתיקים שהיו עד סוף המאה אמה, ונגד ההיכל עצמו היה **ההיכל הפנימי ואולמי החצר** ר"ל קדש הקדשים עם האולם שלו, דהיינו השתא שאחורי היכל קדשי הקדשים שהיה עשר אמות, והיה עמו ג"כ מאה אמה, ובחשבון זה מצא מאה אמה מכל צד: (טז) **הספים**, הנה על בנין של האבנים חפו נסרים של עץ סביב מבפנים כדי לטוח עליו זהב, שא"א לחפות זהב על האבנים, כמו שכן היה במקדש של שלמה שתחלה בנה בנין אבנים ואח"כ בנה על האבנים ציפוי לעשות עץ סביב מבפנים ואח"כ צפה זהב על העץ. ובמראה שהראו ליחזקאל לא הראהו עדיין ציפוי של הזהב, רק הראהו חיפוי של העץ על האבנים שזה הכנה אל ציפוי הזהב, כאילו ראה שהבית עומד בנוי מאבנים, וחפוי בעצים, ועוד לא נשלם כולו כי עדן לא טחו אותו בזהב כי עדיין עוסקים בבנינו, והנה על הקירות כסו בגלעות ונסרים רחבים של עץ, אבל אצל **הספים** וכן אצל **החלונות האטומות** וכן אצל **האתיקים** לא היה אפשר לכסות בנסרים רחבים שאם הבנין נכנס ויוצא מרובע מעוגל ומשולש, וכן האתיקים שהם בנויה על עמודים עגולים מאבנים (כמו שיתבאר ענינם בסי' מ"ב) א"א לכסות עליהם בנסרים רחבים **שסביב לשלשת אלה היה נגד הסף שלהם שחיף עץ**, היינו חתיכות עצים דקים כמו סעיפים וענפים דקוקים, לפי מדת החלונות שהם בבנין נכנס ויוצא ואינו שוה, **אבל מהארץ עד החלונות**, ר"ל עד גובה החלונות, והחלונות ר"ל בין חלון לחלון, היו **מכוסות** בעצים רחבים, כי השחיף עץ לא כסה את כל האבנים רק היה מפצל לסעיפים במקום שרצו לטוח בזהב ובינים היה האבני' נראות: (יז) **על מעל לפתח**, ר"ל וכן כסו עצים רחבים על הקיר אשר מעל לפתח עד התקרה, וזה היה **עד הבית הפנימי ולחוץ**, ר"ל בבית הפנימי ובעזרה החיצונה, היה מכוסה בעצים להיות מוכן לטוח

וּבַחִיצוֹן מִדּוֹת׃ יח וְעָשׂוּי כְּרוּבִים וְתִמֹרִים וְתִמֹרָה בֵּין־כְּרוּב לִכְרוּב וּשְׁנַיִם פָּנִים לַכְּרוּב׃ יט וּפְנֵי אָדָם אֶל־הַתִּמֹרָה מִפּוֹ וּפְנֵי־כְפִיר אֶל־הַתִּמֹרָה מִפּוֹ עָשׂוּי אֶל־כָּל־הַבַּיִת סָבִיב ׀ סָבִיב׃ כ מֵהָאָרֶץ עַד־מֵעַל הַפֶּתַח הַכְּרוּבִים וְהַתִּמֹרִים עֲשׂוּיִם וְקִיר הַהֵיכָל׃ כא הַהֵיכָל מְזוּזַת רְבֻעָה וּפְנֵי הַקֹּדֶשׁ הַמַּרְאֶה כַּמַּרְאֶה׃

נקוד עליו

רש"י

ובהיכל: מדות. מחופה נסרים גדולות עשויות במדה: (יח) ועשוי כרובים ותמרים. ואותו הארז מצוייר כרובים ודקלים: ושנים פנים לכרוב. אחד פני כפיר ואחד פני אדם זה פונה לכאן וזה פונה לכאן וכשהיתה התמורה בין כרוב לכרוב היה פני הכפיר לה מכאן ופני אדם מכאן כמו שאמור בענין: (יט) עשוי אל כל הבית. לבית קדשי הקדשים: (כ) וקיר ההיכל. וכן לקיר ההיכל: (כא) מזוזת רבעה. אני שמעתי בבנין שלמה מזוזות רבועה שהיו לה מזוזות משני צדדין ומפתן מתחת למשקוף ממעל, ואני אומר שהמזוזות היו מרובעות: המראה כמראה. ת"י חזויה כחיזו יקריה כמראה כמראה כבוד שראיתי במרכבה

מצודת דוד

בין החיצון הוא ההיכל הכל היה מחופה בלוחות עץ עשויות במדה אחת זה כזה וכפל הדבר לומר שלא היה מקום פנוי מבלי לוחות ארז כי כל הבית היה מלופה זהב והיה צורך אל הלוחות: (יח) ועשוי כרובים. על הלוחות ההם היה חקוק צורת כרובים ותמרים וצפוי זהב היה בולט במקום בליטות הצורות ושוקע במקום שקיעתן והיה אם כן נראה הצורות על צפוי הזהב: ותמרה בין כרוב לכרוב. היה חקוק כרוב מזה וכרוב מזה וביניהם תמורה: ושנים פנים לכרוב. לכל כרוב היה שני פרצופים האחד פני אדם והשני פני כפיר והוא ארי בחור (ועל כי תמונת גופם היה כשל אדם קראם כרובים עם כי היה להם גם פני כפיר): (יט) ופני אדם. הכרוב מזה היה פונה פני אדם אל התמורה והכרוב מזה היה פונה פני הכפיר אל התמורה מזה ופני האדם היה פונה אל התמורה והכרוב מזה וכן היה סובב והולך: עשוי. בתמונה הזאת היה עשוי בכל הבית מסביב: (כ) מהארץ. מקרקע הבית עד הכותל אשר מעל הפתח היו עשוי צורות הכרובים והתמורים: וקיר ההיכל. כן היה בכל קיר ההיכל וכפל הדבר לומר שלא היה מקום פנוי מבלי ציורים: (כא) ההיכל מזוזות רבועה. מזוזת ההיכל לא היתה עגולה כ"א בתמונת רבוע והשועבי היה שש אמות ולא היה כן ברוחב כי המזוזה עם הכותל שבצד הפתח לא היה כ"א חמש אמות כמ"ש למעלה: ופני הקדש. ר"ל פתח קה"ק ראה המראה שלה כמראה אשר ראה בפתח ההיכל וזה תמונת המזוזות שלא היו עגולים כ"א בתמונת רבוע או ר"ל בפנים בהגלת ההיכל הנקרא קדש המראה היא המנורה המחלקת אורה לכל הבית היתה כמראה ר"ל כמנורת המאור של כל אדם העומדת סמוכה אל השלחן כי כן עמדה המנורה ההיא סמוכה

מצודת ציון

(יח) כרובים. פרצוף תינוק כי תרגום של תינוק רביא: תמורים. צורת אילן תמר: (כא) רבועה. מרובעת ור"ל

באור המלות

מכוכות: (כא) כמראה. מענין מראות הצובאות:

מראה: באור הענין יחזקאל

שם בזהב. ואת כל הקיר חוץ מזה ראה שבכל הקיר בין בבית הפנימי ובין בעזרה החיצונה, היה מדות, ר"ל שראה שעל העצים של כיסוי הקירות נרשמו מדות ומדידות, שהצורף מדד שם ורשם במדה אל הפתוחים שעתיד לעשות שם בזהב, משולשים מרובעים ועגולים ושטוחים אחרים שהכין במדה על העץ, במדות שונות לפי חכמת הציור: (יח) ועשוי, גם ראה שנעשה על העץ בולטים כרובים ותמרות שעליהם ירקע פחי הזהב, כמ"ש במ"א (ו' ל"ב) וירד על הכרובים ועל התמורות את הזהב. ותמרה, והיה מסודר תמרה בין שני כרובים, וכל כרוב היה לו שני פנים, ומפרש. (יט) ופני אדם, שכל כרוב הי"ל פני אדם מצד זה ופני כפיר מצד זה, והפנים פונים אל התמורה, עד שפני אדם ופני אריה שהיו במרכבה אל סימן לארבעתם פניהם איש אל אחיו, והותקו בקיר מול התמורה שמרמז על האמצע, וזה היה עשוי אל כל הבית, ומפרש. (כ) מהארץ, שהכרובים והתמרות כבר היו עשוים ונגמרים מהארץ עד מעל לפתח, כי ראה כאילו עוסקים עדיין במלאכה ולא נגמרו עדיין כל הציורים שעתידים לעשות, כי מיתר הציורים לא ראה רק מדות (כמ"ש פסוק י"ז) שמדדו מקום וכמותם ועדן לא נעשו, רק הכרובים והתמורים כבר נעשו. וגם הם לא נגמרו בכל גובה הבית רק עד מעל לפתח, כי על מעל לפתח היה מדות (כמ"ש בפסוק י"ז) ר"ל למעלה משפת של הפתח, היינו עד תקרה לא היו עשויים עדיין. וגם כבר היו עשויים על קיר ההיכל, שבהיכל כבר נגמרו הכרובים בכל הקיר: (כא) ההיכל מזוזת רבעה, ר"ל שהיה בכל פתח ד' מזוזות כי היה לו שתי דלתות, והיו שתי מזוזות מכל צד, ועיין במלבים פירוש אחר שבהיכל היה הדלת הרביעית שיש בה מזוזה כי עד ההיכל היה השער החיצונה, השער הפנימי, האולם, ופתח ההיכל היה הפתח הרביעית, והדביר היה המזוזה החמישית, ועז"א במלכים שם שהדביר מזוזה חמישית, ופני הקדש המראה כמראה

כב הַמִּזְבֵּחַ עֵץ שָׁלוֹשׁ אַמּוֹת גָּבֹהַּ וְאָרְכּוֹ שְׁתַּיִם אַמּוֹת וּמִקְצֹעוֹתָיו לוֹ וְאָרְכּוֹ וְקִירֹתָיו עֵץ וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה׃ כג וּשְׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַהֵיכָל וְלַקֹּדֶשׁ׃ כד וּשְׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַדְּלָתוֹת

ת"א המזבח עץ. כרכום נ"א חגינס כ"ז אבות ה' מנחות צ"ז:

רש"י

על כסר כבר אור עגס ראיתי בבית קדשי הקדשים: (כב) המזבח עץ. ת"י לקבל מדבחא פתורא, ר"ל השלחן קורא מזבח שמכפר בזמן הזה כמזבח כך שמעתי: ומקצעותיו. (רגליו, גגו וארכו כתוב במקרא גגו והוא רגליו. וארכו הכתוב במקרא הוא הוא גגו כצ"ל נו"ה) גוף השלחן: וקירותיו. מסגרותיו: (כג) ושתים דלתות. לכל פתח סוגרים זה לעומת זה אחד במזוזת צפונית ואחד במזוזת דרומית: (כד) ושתים דלתות לדלתות. לפתח ההיכל היו שתי זוגות דלתות כמו ששנינו במסכת מדות ד' דלתות היו לו ב' מבפנים וב' מבחוץ החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל שהיה שש אמה והדלת רחבו חמש כשיעור חצי רוחב הפתח וכנוס אמה לפנים מן המזוזה נמצא עובי הכותל ה' אמות מגולה וכשהדלת החיצון נפתח לפנים היה מכסה אותה והפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחר הדלתות רי"א אף הפנימיות היו עומדות בתוך הפתח וכמין איסטרמיטא היו נקפלות לאחוריהן אלו ב' אמות ומחצה ואלו ב' אמות ומחצה וחצי אמה מזוזה מכאן וחצי אמה מזוזה מכאן שנאמר ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות וגו', וזהו פירושו בין פנימיות בין חיצונות עומדות בתוך עובי הכותל ואלו ואלו כנוסות חצי אמה לפנים מן המזוזה הפנימיות נפתחות לצד החיצוניות והחיצוניות לצד הפנימיות כיצד ב' דלתות של ה' ה' אמות נפתחות זו כנגד זו בתוך ה' אמות רחב של עובי הכותל

מצודת ציון

(כב) ומקצעותיו. ענין זוית כמו ולמקצעות המשכן (שמות כ"ו):

מצודת דוד

לא מגולה אבל לא היתה שום סגלות: (כב) המזבח. ר"ל השלחן העומד מול המזבח כן ת"י ור"ל השלחן היה עשוי מלוחות עץ ועליו היה צפוי הזהב: ומקצעותיו לו. ר"ל הרגלים שבארבע המקצועות היו נמשכין ממנו ולא שנעשו בפ"ע ונתחברו אל השלחן או ר"ל הרגלים שבארבע המקצועות אשר לו וגם ארכו זה גגו שהוא שטחית השלחן וגם קירותיו הם הכתלים הקבועים מרגל לרגל מתחת גג השלחן הכל היה מעץ ועל העץ היה צפוי זהב: וידבר אלי. ר"ל המלאך הדובר בי: זה השולחן אשר לפני ה'. ר"ל מה שראית עומד לפני בית ה' הוא קדש הקדשים הנה זהו השלחן: (כג) ושתים דלתות. במקום עובי המזוזות היו קבועות שתי דלתות האחת מסוכה כלפי פנים והאחת כלפי החוץ: ולקדש. זה קה"ק: (כד) שתים דלתות לדלתות. ר"ל כל דלת היתה חלוקה לשתים והיו קבועות זו לעומת זו חלק האחת במזוזת לפונית. ואחת לעומתה במזוזת דרומית וכשהן

מראה   באור הענין   יחזקאל

ר"ל כשהסתכל בפני הקדש עשו לו כמראה ואספקלריא שיתראו בו הצורות שנגדו במראות הלוטשות, ובמראה ואספקלריא הזאת ראה כמראה ר"ל כמראה המרכבה, כי המחזה שהוליכה אותו לא"י היה במראה המרכבה כמ"ש (מ' ב') במראות אלהים הביאני, (וכן אמר בסי' מ"ג ג'), וראה כי מראות המרכבה שראה במחזה הנרשמו בפני הקדש עד שנראה שם המראה האלהית כאילו רואה במראה ואספקלריא: (כב) המזבח עץ, הראהו את מזבח הפנימי שנעשה מעץ, כי גם מזבח של משה היה מעץ וצפוהו זהב וליחזקאל לא הראהו ציפוי הזהב בשום דבר. ולא ראה רק העץ שהוא עתיד לקבל הציפוי, וראה שהוא גבוה שלש וארכו אמתים ומסתמא גם רחבו כן דבעינן רבוע ויהיה לעתיד גדול הרבה משל משה, ומקצעותיו לו, כי במזבח של משה הסב גגו קירותיו קרנותיו. מקצעות, הם הקרנות. וארכו, הוא הגג שמשם מודדים האורך, וקירותיו, הם הקירות שמשם מודדים הגובה, כל אלה היו של עץ. וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה', כי מן כלי המקדש לא הראהו רק המזבח, ולא הראהו השולחן והמנורה מפני שלא הראהו רק דבר שבטל בימי החורבן ויחזור לעתיד שהוא המזבח, שרק אז יתפנן זבחי לדק גם בזמן החורבן אבל המנורה שמורה על אור ה', והשולחן שמורה על שפע המזון שיוצא מאתו לא בטלו גם בזה"ז וכבר ראה אמרון הנביאים מנרת זהב כולה וגולה על ראשה שהוא אור ה' השופע תמיד על שבעת קני הסגולות כמש"ש שם. וז"ש שהשולחן שלא הראהו במקדש מפני שהוא עומד לפני ה' גם בזמן החורבן, וכל בני בשר על שולחן המלך תמיד הם אוכלים וממובו ישבעו, וע"כ לא נמנה בין הכלים הגנוזים במקדש לעתיד, כי עומד הוא למעלה. והודיע בזה שיעור השלחן ומדתו יהיה כמדת המזבח, גם אמר לו ע"מ שהמזבח עץ בלתי מצופה והוא ראוי להבעיר עליו קטורת סמים מפני שהוא במקום השולחן של עץ אשר לחם פנים לפניו תמיד: (כג) ושתים דלתות, לפתח של ההיכל וכן לפתח של קה"ק היה לפתח שתים דלתות, דלת א' מבפנים ודלת א' בחוץ: (כד) ושתים דלתות לדלתות, ולכל דלת מן השתים

שְׁתַּיִם מוּסַבּוֹת דְּלָתוֹת שְׁתַּיִם לְדֶלֶת אֶחָת וּשְׁתֵּי דְלָתוֹת לָאַחֶרֶת׃ כה וַעֲשׂוּיָה אֲלֵיהֶן אֶל־דַּלְתוֹת הַהֵיכָל כְּרוּבִים וְתִמֹרִים כַּאֲשֶׁר עֲשׂוּיִם לַקִּירוֹת וְעָב עֵץ אֶל־פְּנֵי הָאוּלָם מֵהַחוּץ׃ כו וְחַלּוֹנִים אֲטֻמוֹת וְתִמֹרִים מִפּוֹ וּמִפּוֹ אֶל־כִּתְפוֹת הָאוּלָם וְצַלְעוֹת הַבַּיִת וְהָעֻבִּים׃

רש"י

של תליות היו וכנגד חלל הפתח היו נקפלות לאחוריהן כשפותחין אותן כמין פנקסאות של עץ שכותבין עליהם בעט ברזל שנקפלות זו אחורי זו נמצא כשנקפלות עמדו על שתי אמות ומחצה וכשנפתחות זו לעומת זו מכסות חמש אמות של עובי הכותל: (כה) ועב עץ אל פני האולם. (ועב פרי"ף בלעז לשון קורה בתיוב ספ"א) כליבסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט, כן שנינו במסכת מדות וזהו ועב יוצא מכותל הבית ובא אל פני האולם מבחוץ: (כו) אל כתפות האולם. לשתי עברי הפתח: וצלעות הבית והעבים. וכראוי צלעות ואת העובים ואמרו רז"ל צלעות הבית אלו המלפפין והעבים אלו המריצות, ומה הן מריצות קורות ומה הן מלפפין ארזים שנותנין בראש הכתלים לבנות עליהן ראשי הקורות:

מצודת דוד

שתים מוסבות דלתות. שתים מוסבות דלתות: נסגרות היו סותמות כל חלל הפתח: ר"ל אלו הב' היו כדלתות מוסבות החצי את החצי והוסיף לפרש ולומר שתים לדלת אחת וגו' ר"ל כל חלק מכל דלת היתה חלוקה עוד לשתים ע"י חוליות והיתה נקפלת לאחוריה והוכפלה את חציה והיה א"כ בכל חלק רביעית הדלת וכשהן נפתחות ונסגרות היו סותמות כל חלל הפתח ועיין בקונטרס בנין הבית: (כה) אליהן. כמו עליהן וחוזר ומפרש על דלתות ההיכל וכן על דלתות קה"ק היה חקוק צורת כרובים ותמורים כמו שהיה חקוק על הקירות: ועב עץ. קורה עבה ביותר מעץ היה קבוע בבנין כותל ההיכל ונמשך אל פני כותל האולם מבחוץ כלפי המזבח וזה היה לחזק הבנין שלא יבעט ולא ימוט לפי רוב הגובה: (כו) וחלונים אטומות. באולם היו חלונות סתומות במחילה בהירה וזכה: ותמורים. כותרות בצורות אילני תמר היו בכתפות האולם מזה ומזה על המזוזות מלמעלה כדרך שהיה בכל המזוזות: וצלעות הבית. רצה לומר גם כראוי צלעות הבית הם הקירות המוסבבות על הכתלים והעובים הם קירות שהתקרה שהמה עבים קצת:

מצודת ציון

(כד) מוסבות. מלשון סבוב: (כה) ועב עץ. כמו ועץ עב: (כו) כתפות. עבר וצד: וצלעות. הם הקירות המוסבבות על ראשי הכתלים ועליהם מניחים ראשי קורות התקרה והוא מלשון צלע וצד כי המה בצדדי הבית: והעובים. הם קורות התקרה שהמה עבים קצת:

באור המלות

(כד) מוסבות דלתות. הסיבוב יפול על הדלת עת תפתח, כמו הדלת תסוב על צירה, וכן למעלה (מ' י"ד) הפעל סביב סביב: (כה) אליהן אל דלתות ההיכל. הפעל הכינוי הם הפעול לשם דלתות הדביר, ומוכח גם לכתוב הקודם: (כו) וצלעות. ר"ל ואל צלעות, וכן אל העובים: והעובים. כמו ועב עץ, הוא קרוב אל תקרת הבית:

מראה יחזקאל — באור הענין

דלתות היו לכל שתי דלתות כ"א בת חמש אמות, שתים מוסבות דלתות, וכל דלת מן שתי דלתות שבפנים ושבחוץ היתה מורכבת משתי חוליות עד שתוכל להקפל לשנים, כי הדלתות החיצונות נפתחו לפנים ודלתות הפנימיות נפתחו לחוץ, שניהם נפתחים אל תוך הפתח, שכל הפתח היה רק עשר אמות, ולכן היו נקפלות כל אחד לשנים, ועי"ז יכלו לעמוד כשנפתחות זה אצל זה, וזה כדעת ר"י בתמיד, הגם שהרמב"ם פסק כחכמים, בבית שלעתיד יהיה כרבי יהודה שכן פשטות הכתוב, כי גם לרבי יהודה לא היה בבית שני ממש כמו שיהיה בבית הג', שבבית שני היו הדלתות כנוסות חצי אמה תוך עובי הפתח כמו שמוכרח במשנה ובבית השלישי יעמדו בתחלת הפתח (כמו שכתבתי ממ"ש בפסוק א' רוחב האהל עיי"ש). והיה הקיפול אחר ג' אמות של הפתח ככפלו השתי אמות על הב', ובזה היו מכסים עובי הפתח, ור"י לא הביא מהכתוב רק שהיו נקפלות לא שהיו דומים בכל דבר כי בית הג' יהיה משונה מבית הב': (כה) ועשויה אליהן, ר"ל שאליהן ומפרש אל דלתות ההיכל, (כי מ"ש בס' הקודם ושתים דלתות לדלתות אינו מוסב להיכל ולקדש, כי זה לא היה רק בהיכל לבד, כי פתח קה"ק היה רחבו רק שתים אמות, ולכן אמר שמ"ש שתים דלתות ומ"ש ועשויה אליהן, הוא רק אל דלתות ההיכל) היו עשוים כרובים ותמרים כאשר עשוים לקירות שמורה בין כרוב לכרוב ושתים פנים וכו' (כנ"ל פסוק י"ח י"ט). ועב עץ אל פני האולם ר"ל הגם שלא היה לאולם משקוף מלמעלה היה על הפתח עוד עבים כמין תקרה כמ"ש (פ"ג דמדות מ"ז) אמת אמלתראות של מילין היו ע"ג פתחו של אולם וכו' שהיה הפעולה ל' אמה, ואמלתראות האלו היו בולטים על הפתח מבחוץ: (כו) וחלונים אטמות, חוץ מאה מאלה חלונות בהיכל עצמו כמ"ש בפסוק ט"ז (שחלונות ההיכל בודאי היו למעלה מט"ו אמה שעד ט"ו אמה

מב ׳ וַיּוֹצִאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה הַדֶּרֶךְ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן וַיְבִאֵנִי

רש"י

מב (א) ויוציאני. מן החצר הפנימי: אל החצר החיצונה. בשער הצפון שהוזכר למעלה השער לחצר הפנימי נגד השער לצפון והוא היה נתון באמצע אורך עזרת ישראל

מצודת דוד

מב (א) ויוציאני. הוציאו מן ההיכל אל החצר החיצונה בהוליך אותי שם דרך פאת צפון: אל הלשכה. ר"ל אל דרך חצר הפנימי: הדרך דרך הצפון. ר"ל הדרך קבוצת הלשכות אשר עמדו מול הגזרה ומול הבנין אל אחד

השאלות | מראה יחזקאל | באור הענין

(א—יג) בכלל ספי' של הפסוקים בסי' מ"א עד פסוק ע"ז ובסי' מ"ב עד פסוק י"ג, נלאו המפרשים למצוא

הקיפו הכתלים את ההיכל), כאשר שהיו חלונות אטומות (ומשני צדי כל חלון היו התמרים לנוי) אל כתפות האולם שבצדי הפתח משני צדי פתח האולם במזרח, וכן היו חלונות אל צלעות הבית דהיינו התאים שסביב הבית מכל צד, וכן היו חלונות אל העבים, היינו למעלה קרוב אל התקרה ששם היו מניחים עלים עבים שהן ג"כ חלונות אטומות, חוץ מהחלונות שהיו באמצע ההיכל והיו חלונות ע"ג חלונות:

מב (א) **ויוציאני אל חצר החיצונה** למען תשכיל פי' הכתובים אשר נעלם עניינם מאת כל המפרשים צריך אני להעביר לפניך היטב תוכן החצר החיצונה ומעמדו ומדותיו וכל פרטיו. **הנה** החצר החיצונה מצפון לדרום מבואר שהיה שכ"ו אמה, כי מבואר למעלה (מ' י"ט כ"ג) שמדד מקיר החצר החיצונה עד קיר החצר הפנימי לצפון ולדרום מאה אמה בכל צד, הרי מאתים אמה, וחלל החצר הפנימי מאה. (כמש"ש פסוק מ"ז), ושני קירותיו היו כ"ו אמה (כמש"ש פסוק ו' שכל קיר היה י"ג אמה), ס"ה שכ"ו אמה. ומוכרח אלי שכן היה ג"כ אורך חללו ממזרח למערב, והא לך פרטיו, מאה אמה מדד מקיר המזרחי של חצר החיצונה עד קיר מזרחי של חצר הפנימי, שלש עשרה אמה עובי קיר המזרחי של חצר הפנימי, מאה אמה חלל חצר הפנימי ממזרח למערב עד האולם, מאה אמה מן כותל האולם עד סוף תא המערבי שאחורי בית הכפורת שהיה מתאחד עם קיר חצר הפנימי המערבי (כנ"ל מ"א) הרי ס"ה שי"ג אמה. נשארו עוד י"ג אמה פנויים במערב בין אחורי קיר זה המערבי וקיר החצר הפנימי שנמשכו בשוה עד קיר המערבי של החצר החיצונה, שבבית שני היו י"א אמה אחורי בית הכפורת ובבית השלישי שיבנה ב"ב יהיו י"ג אמה, הרי ס"ה שכ"ו אמה. והנה החלל שמן קיר החצר החיצוני עד קיר החצר הפנימי שהוא עזרת ישראל, כבר התבאר שהיה מאה אמה, כמ"ש וימד משער אל שער מאה אמה, אמנם החלל שהיה מן קיר החצר החיצוני עד קיר החצר הפנימי שנגד האולם וההיכל נתרחב י"ג אמה יותר והיה קי"ג אמה, כי מאה אמה של עזרת ישראל היה חוץ מן הקירות אבל מאה אמה שהיה לחצר הפנימי שנגד האולם וההיכל שמדד מצפון לדרום מאה אמה כמ"ש (סי' מ"א פי"ג) הי' עם הקירות של חצר הפנימי, וא"כ חצר הפנימי שנגד האולם וההיכל היה משוך לפנים מחצר הפנימי שקודם לו שנקרא בשם עזרת ישראל כפי עובי כותל עזרת ישראל שהיה י"ג אמה שנחשב שם חוץ מן החשבון של מאה, ואחר י"ג אמה של עובי חומת עזרת ישראל לפנים התחיל קיר חצר הפנימי שנגד ההיכל והאולם שהיו עוביו ה' אמות וא"כ הלא נתרחב חלל החצר החיצונה שם י"ג אמה, והיה קי"ג אמה ברוחב, וקי"ג אמה באורך מן נגד התחלת כותל האולם עד סופו שהלך י"ג אמה אחורי בית הכפורת כנ"ל: **ועתה** אבאר לך הבניינים שהיו בחצר החיצוני הזה בקי"ג אמות של חללו, כבר אמר בסי' מ"א פסוק י' ובין הלשכות רוחב עשרים אמה סביב לבית, שעד עשרים אמה חוץ מקיר של חצר הפנימי, עמדו לשכות שהיו פתחיהם פתוחים אל קיר החצר הפנימי ונתקדשו בקדושת עזרה לאכול שם קדשי קדשים (כמ"ש לקמן פסוק י"ג) ונקראו בשם לשכות העשרים, מפני שרחבם עם קירותיהם היה עשרים אמה, ובארכם נמשכו בכל המאה אמה של קיר החצר הפנימי ופתחיהם פתוחות בקיר החצר הפנימי, רק אמה אחת היה פתוח באחוריהם אל צד החצר החיצונה שדרך אמה הזאת היו יכולים לצאת מן הלשכות אל החצר החיצונה (כמ"ש בפ"ד דרך אמה אחת) ונגד לשכות העשרים עמדו בחצר החיצונה לשכות המאה לשכות שארכם מאה אמה ורחבם חמשים אמה, ודרך עשר אמות יש בין לשכות העשרים לבין לשכות המאה בצד האחר של לשכות המאה שהוא אצל קיר החצר החיצונה עמדה רצפה ועליה לשכות כמו הרצפה והלשכות שהיו בחצר החיצונה שנגד עזרת ישראל שנתבאר בסי' מ' פסוק י"ח, (ששם באר שהרצפה היתה אל כתף השערים הרצפה התחתונה, שבא להוציא הרצפה העליונה שהיא הרצפה שנמצא אצל קיר החיצונה במעלה ההר נגד ההיכל והאולם, ששם לא היה הרצפה אל כתף השערים כי היתה נגד כל הקיר), ושם בארתי שהלשכות האלה היה רחבם ד' אמות והיו משולשים זה ע"ג זה, וכן לשכות המאה שעמדם נגד הרצפה, ולשכת העשרים שעמדה בצד האחר אצל קיר החצר הפנימי היו ג"כ משולשים כמו [illegible] בפסוק ו'. וכבר בארתי שחלל החצר החיצונה נגד ההיכל והאולם היו מדרום לצפון קי"ג אמה, והיו שם

אֶל־הַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר נֶגֶד הַגִּזְרָה וַאֲשֶׁר־נֶגֶד הַבִּנְיָן אֶל־הַצָּפוֹן׃
ב אֶל־פְּנֵי אֹרֶךְ אַמּוֹת הַמֵּאָה פֶּתַח הַצָּפוֹן וְהָרֹחַב חֲמִשִּׁים אַמּוֹת׃

רש"י

שהוא מאה אמה : ויביאני אל הלשכה אשר נגד וגו'. (אל אחת מהלשכות הראשונות הנ"א) א"נ אל מקום הלשכות קנברי"ן בלעז הם הלשכות העומדות בצפון הבית המובדלות כ' אמה מן התאים כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רחב עשרים אמה סביב לבית ואין אדם יוכל ליכנס לאותן לשכות ולא לאויר רחב העשרים שביניהם ובין התאים אלא דרך החצר (הפנימית) [החיצונה כצ"ל] כמו שמפורש למטה בענין שהרי אמר שהחצר הפנימי היה על מאה מרובע לפני הבית למזרח ואמר על רחב הבית לקדים מאה אמה נמצא רוחב הבית סותם את רוחב החצר החיצונה (הפנימית כצ"ל יפ"ה) ואינו יכול ליכנס לפנים מצידי הלשכות לא לצפון ולא לדרום לכך הוצרך לבא לאותן הלשכות דרך החצר החיצונה הצפונית : אשר נגד הגזרה. אותן הלשכות היו כנגד כל מאה אמה של אורך הבית מן המזרח למערב כמו שאמור בענין בלשכות הללו והגה על פני ההיכל מאה אמה : (ב) אל פני ארך אמות המאה פתח הצפון. אל פתח

מצודת דוד / מצודת ציון

מב (א) הגזרה. זה ההיכל ובית קה"ק : הבנין. הם הלשכות שעמדו בפאת צפון רחוקים עשרים אמה מיסוד הכותל המסיבה כמ"ש וביו הלשכות רחב עשרים אמה (לעיל מ"א) : (ב) אל פני וגו' והרחב וגו'. ר"ל הטיתא של פתח הצפוני הפונה מול כותל חצר החיצונה אשר לפניה אויר הלל אורך מאה אמה ברוחב חמשים אמה כי רחב הלשכות היו נ' אמה והארכן מאה אמה כמ"ש בענין והיו הם כן מרוחקים מכותל חצר החיצונה חמשים אמה הרי א"כ אויר החלל שלפניהם מאה אורך וחמשים רחב ועיין בקונטרס בנין הבית

מראה יחזקאל

באור הענין — השאלות

הדרך הנכון, וכנו יסודות על מה שהיה בבית שני שהאולם היה עודף על ההיכל וכן בית החליפות, ועפ"ז חשבו חשבונות

עשרים אמה לשכות העשרים, ודרך עשר אמות בין לשכות העשרים ובין לשכת המאה, וחמשים אמה של רוחב לשכות המאה, הרי שמונים אמה, נשאר מן לשכת המאה עד קיר החצר החיצוני, עוד נ"ג אמה, (כי רוחב חללו קי"ג אמה כצ"ל) ומבואר לקמן (בסי' מ"ו) שבארבעת מקצועות החצר החיצונה היו חצרות קטרות שהיו ארכם ארבעים ורחבם שלשים, א"כ בארבעים אמה הראשונים של קיר החצר החיצוני לצד המערב היו החצר קטרות, י"ג אמה נגד החלל שבין קיר החצר הפנימי וקיר החיצוני אחורי בית הכפורת, וכ"ז אמה נגד לשכת המאה, והיה ביניהם לבין לשכת המאה הפסק ג' אמות, ואחר החצר קטרות התחילה הרצפה והלשכות שעליה בקיר החצר החיצוני, שהיו רחבם ד' אמות, והיה הפסק ביניהם ובין לשכת המאה כ"ט אמה, לכל היותר, כי יוכל להיות שהלשכות שעל הרצפה באצל קיר החצר החיצונה של צד מערב היו רחבים יותר מן הרצפה והלשכות שבצד מזרח כמו שהיו משונים בארכם ואז היה ההפסק ביניהם פחות מכ"ט אמה. עוד תדע כי בשני הצדדים שעמדו לשכות המאה נגד הרצפה מצד זה, וכן בשני הצדדים שעמדו לשכת המאה נגד לשכת העשרים לצד זה, עמדו אתיקים בצד המזרח, ובצד המערב, שכבר רמזנו גדר שם אתיק שהוא בנין העשוי בגובה, שהם היו עומדים ונוטים למרחוק, והיה דרכם לבנותם בין שני בתים שעומדים זה כנגד זה, היו ממשיכים קורות בפנות הבתים מגג בית זה לגג השני שכנגדו, ועל התקרה הזו בנו את האתיק שהיה מחבר שני הבתים בקצותם ע"י הקורות שהונחו מזה לזה, ומן האתיק שהיה בעליה בפנות גג הבתים היו נוטים מזה ומזה על כל סביבם, (ולפעמים היו בונים האתיק בחצר ע"ג עמודים), והאתיקים האלה היו משולשים זע"ג זה, ויתר עניניהם בפרטות בפסוק ה' ו', ועפ"ש הקדמות אלה תבין פסוקי א' ב' ג' ד', ויוציאני אל החצר החיצונה שילא מן החצר הפנימי שהיה שם אל החצר החיצונה שנגד האולם וההיכל, הדרך דרך הצפון רלה לומר שלא הוליאו אל החצר החיצונה שבצד דרום רק אל צד צפון, ויביאני אל הלשכה אשר נגד הגזרה ואשר נגד הבנין, הוא לשכות העשרים שהיו סמוכים ופתוחים לקיר החצר הפנימי שנגד הגזרה והבנין (ר"ל התאים וההיכל) (ומה שלא אמר אשר נגד קיר החצר הפנימי, שהוא לפני הגזרה והבנין? וכן מה שאמר לשכה בלשון יחיד והם היו לשכות הרבה? בא ללמד שהוליאו אל הלשכה האחת שעמדה בצד מזרח שהיה פתחה מכוון נגד האולם, שכבר בארתי (פ"מ י"א) שבצד מזרח היה פתח לאולם פתוח אל התאים, וכן היה מכוון נגדו פתח התאים זה כנגד זה, ונגד הפתח הזה היה מכוון בקיר החצר הפנימי פתח הלשכה של לשכת הכ' שעמדה בצד מזרח שעמדה נגד האולם, עד שהעומד בלשכה הזאת היה רואה משם פתחו של אולם, וקורא אני בה ושתפו פתח א"מ לענין שיכול לשחוט שם ק"ק, והוליאו דרך פתח הזה אל הלשכה הזאת לכן אמר נגד הגזרה כי פתח לשכה זו מכוון נגד פתח הגזרה שהוא האולם ופתח הבנין שהוא התאים שאצלו), אל הצפון ר"ל ומן הלשכה הזאת הוליאו דרך פתח החצר שהיה באחורי הלשכה הזאת ברוחב אמה אמת של החצר החיצונה אל צפון : (ב) אל פני אורך. ומשם נכנס אל לשכת המאה, שגם לשכת המאה

ג נֶ֣גֶד הָעֶשְׂרִ֔ים אֲשֶׁ֖ר לֶחָצֵ֣ר הַפְּנִימִ֑י וְנֶ֣גֶד רִֽצְפָ֗ה אֲשֶׁ֥ר לֶחָצֵ֛ר

רש"י

הלשכה שהוא פונה לצפון לחצר החיצונה ורואה כנגדו חמשים אמה רחב עד הכותל צפוני של חצר החיצונה והאורך מאה אמה שהרי הלשכות מחזיקות מן המזרח למערב מאה אמה ורחבו מן הצפון לדרום חמשים אמה כמו שאמור למטה בענין וחלל החצר החיצונה מאה אמה רחב כמו שאמור למעלה וימד משער אל שער מאה אמה נמצא לפני הלשכות אל אויר אורך מאה אמה ורוחב חמשים: (ג) נגד העשרים אשר לחצר הפנימי. כל זה סימן מקום הלשכות אצל העשרים רוחב אויר אשר לחצר הפנימי סביב סביב לבית כמו שאמור למעלה ובנין הלשכות רוחב עשרים אמה: ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה. שאמרנו למעלה שרצפה היתה החצר (סביב) מוקפת סביב לה: ואתיק אל פני אתיק. לא ידעתי מהו (תוס'): אתיק אל פני אתיק. אתיק הוא עמוד כמו שפירש"י נמי (לעיל מ"א) והאתיקים סביב לשלשתם שהם עמודים והלשכות העליונות היינו הני לשכות עצמם שמדבר מהם וקורא אותם עליונות לפי שהם בגובהו של הר כמו שפירש"י גבי ומתחת הלשכות האלה. והכי פי' על הסדר והלשכות העליונות שהם בגובהו של הר ב' מהם היו קצרות כלומר אינם רווחות לפי שהאתיקים היו ממעטים בהם. שכן דרך הבנאים לחזק מלאכת בניינם לעשות עמודים עד ב' שלישי החומה ומשם ואילך כלים ומשפיען ולכך השלישית אינה קצרה. והיינו דקאמר כי משולשות הנה ואין להם עמודים לפי שאין צריך חיזוק כמו מלמטה ואין להם עמודים כעמודי החצרות כלומר עמודי לשכות אלו אינם כשאר עמודים שבשאר עמודים מיושבים אצל החומה לחיזוק אבל הני בעובי החומה בולטין לחוץ ולפנים לכך אוכלים מן הבנין: על כן נאצל. כתרגומו דחיקן, לפי שהם בעובי החומה בולטים לחוץ ולפנים מחזקים הלשכות: מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ. לצד הארץ. כך מצאתי בשם אחד גדול (סא"א): בשלשים. ת"י מתלתין משמע שהיו אותן לשכות משולשות שלש זו למעלה מזו וגם המקראות מוכיחין כן שהוא אומר והלשכות העליונות קצרות מהתחתונות ומהתיכונות. ואני לא יכולתי להבין בשלשת המקראות הללו כלל מהו כי יוכלו אתיקים מה הם אותם אתיקים והיאך אוכלות מן העליונות ואינם אוכלות מן התחתונות ומן התיכונות וטעם שהוא נותן לדבר כי משולשות הנה ואין להם עמודים לא ידעתי להבין בו. ואנ"י ל"א סיה ל"י ל"א ר"ב ול"א עוז"ר בכ"ל הבני"ן הז"ה אלא כמ"ו שהלא"ל"י

מצודת ציון

בלטות והמסיבה: (ג) רצפה. ענין הצעת אבנים למדרך הרגל: אתיק. עמוד מרובע בולט מהכותל רחב מלמטה והולך וכלה מלמעלה והוא עשוי לחזק וכן והאתיקים

מצודת דוד

ובצורה: (ג) נגד העשרים וגו'. נותן סימן על מקום הלשכות ההם ואומר שעבר הזה היה מול חלל אויר עשרים מהחצר שלפני יסוד כותל המסיבה זהו מ"ש ובין הלשכות רחב עשרים אמה (לעיל מ"א): הפנימי ר"ל עבר הפנימי מהלשכות היה פונה מול חלל האויר ההוא: ונגד רצפה וגו'. ר"ל והעבר הזה היה מול הרצפה אשר לחצר כמ"ש ורצפה עשוי לחצר

מראה יחזקאל

השאלות

רבות, על דבר ספורת האויר, כי לא בא רמז כלל שהיה שנוי בבית ג' בין הפתחים שסביב האולם ובין הפתחים שסביב ההיכל, ואנחנו לא נוכל לדמות בנין בה"ג אל בנין השני בדבר שלא נזכר בפירוש, ובכלל אין כפי' נסבלים בהכתובים

באור הענין

היתה פתוחה שם בדרום והיה רוחב הפתח אמה אחת מגביל נגד המקום שיצא משם מלשכת העשרים דרך האמה הפתוחה, ועקר פתחה היה לצפון שמשם יוצא מן לשכת המאה לצד צפון נגד הרצפה, והפתחים היו קרובים לצד מזרח, וז"ש אל פני אורך, שהפנים הוא תמיד צד המזרח ששם מתחיל ארך אמות המאה, ושם היה הפתח של אמה אחת של לשכת אמות המאה בצד דרום ונגדו הפתח העקרי בצד צפון שנכנס בפתח אמה אחת הדרומי ועבר רוחב הלשכה אל פתח הצפון, כי בצפון היה עקר הפתח, והרוחב של לשכה זאת הוא חמשים אמה מדרום לצפון וכשעבר הרוחב הזה בא דרך פתח הצפון נגד הרצפה אשר לחצר החיצונה: (ג) נגד העשרים וכו' אתיק אל פני אתיק. עתה מצא שיש שם ארבעה אתיקים, שכבר בארתי שבנין אתיק הוא הנעשה בין שני בתים שעומדים זה כנגד זה מניחים קורות בפנות הבית מגג בית זה לגג הבית שכנגדו ועל הרצפה של הקורות האלה בונים בנין בגובה, שמוקף חלונות סביב שהעולה שם רואה משם למרחוק על כל סביביו, ובנין זה מחבר למעלה שני הבתים, ואמר שם ארבעה אתיקים, שני אתיקים היו נגד העשרים אשר לחצר הפנימי, שהניחו קורות מן גג לשכת המאה אל גג לשכת העשרים שהיו מכוונים זה כנגד זה בצד דרום של לשכת המאה, ובינים עשר אמות כנ"ל, ובנה אתיק אחד בפאת המזרח ואתיק אחד בפאת המערב, וז"ש שנגד העשרים אשר לחצר הפנימי (ר"ל מן לשכת המאה נגד לשכת העשרים אשר הם פתוחים ושייכים בקדושתם לחצר הפנימי), היה אתיק אל פני אתיק, ר"ל אתיק במזרח מכוון אל אתיק שכנגדו במערב. וכן היו שני אתיקים נגד הרצפה, שהמשיכו קורות מן גג לשכת המאה אל גג לשכות הרצפה שבצד קיר החצר החיצוני, בשני הצדדים שמתחילו הלשכות שעל הרצפה, ובנו אתיק א' במזרח ואתיק א' במערב, ולכן היה גם נגד

הַחִיצוֹנָה אַתִּיק אֶל־פְּנֵי־אַתִּיק בַּשְּׁלִשִׁים׃ ד וְלִפְנֵי הַלְּשָׁכוֹת מַהֲלַךְ עֶשֶׂר אַמּוֹת רֹחַב אֶל־הַפְּנִימִית דֶּרֶךְ אַמָּה אֶחָת וּפִתְחֵיהֶם לַצָּפוֹן׃ ה וְהַלְּשָׁכוֹת הָעֶלְיוֹנֹת קְצֻרוֹת כִּי־יוֹכְלוּ אַתִּיקִים מֵהֵנָּה

רש"י

מן האמות: (ד) ולפני הלשכות מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת. נראה בעיני לפי שחלל החיצונה רחב מאה מצפון לדרום ומהן הלשכות רחב חמשים ולפניהן אויר חמשים לצד נשים הרי כאן כל רחב החצר נמצא כל רחב החצר סתום שאין אויר בין הלשכות לבין זוית בית החליפות כלום ואין מבוא ליכנס בו לאויר העזרים שבין הלשכות והתאים (נמצא) כי אויר עזרים אינו המפסיק בין התאים והלשכות הוא ס"ו אמות שאחורי בית החליפות ונוסף עליהם ה' אמות, וא"ת א"כ נמצא אויר ה' אמות בין זוית החליפות לזוית הלשכות הרי עובי כותל המפסיק בין חצר הפנימי ובין חצר החיצונה הבא מן המזרח למערב סותמו שהרי עוביו ו' אמות וראשו כלה לאותו זוית לסוף ק' אורך של חצר הפנימית אל זוית בית החליפות לפיכך אין מבוא לאותו אויר כ' לא בפנימית ולא בחיצונה אא"כ היה משפע וכונס כשהיה מכלה סוף חומה שבין שתי החצרות (שופע* בתוך חצר החיצונה או בפנימית) בעובי החומה אמה כדי כניסת אדם ונכנס לתוך אויר ה' אמות שבין כותל החליפות לכותל הלשכה והולך באותו אויר לצד מערב י' אמות ושם כלה משך בית החליפות ונכנס לתוך אויר רחב כ' וזהו שאמר מהלך י' אמות רחב לבא אל הפנימית ודרך אמה א' שהרי נכנס בו דרך פתח אמה אחת ששיפע ונכנס בתוך החומה ולמה קוראו מהלך רחב ולא היה לו לומר מהלך עשר אמות אורך לפי שלענין בנין החליפות הוא רוחב לפי שבנין החליפות מן הצפון לדרום ס"ו אמה ומן המזרח למערב אינו אלא י' אמות: ופתחיהם לצפון. פתחי הלשכות הללו לצפון. מנחם. ואין פירוש של פתח הצפון שכתובה למעלה, שם קיצר הדבור וכאן פירשו (זה שייך לרש"י מ"ב פסוק ב' בגמר הדבור למעלה וזהו פירש שמעיה וכתב מדעתו. תוספות): (ה) והלשכות העליונות וגו'. כי מהלשכות הנה וגו'. לא הבנתי בהם כלל: כי יוכלו אתיקים. כמו

*) וה"ג עומד בחצר החיצונה ושופע בחומה הפנימית:

מצודת דוד

כביר (לעיל מ'): החיצונה. ר"ל עבר החיצונה מהלשכות היה פונה מול הרצפה הזה: אתיק אל פני אתיק. ר"ל עמודי הלשכות ההם היו זה לעומת זה עמוד בפנים מול עמוד מבחוץ: בשלישים. רצה לומר כן היה בעבור שהלשכות ההם היו שלשה עליות זו על גב זו והיה הבנין גבוה ולכן היו עמודים כאלים זה מול זה לחזק הבנין: (ד) ולפני הלשכות וגו'. ר"ל הנכנס לאויר חלל העזרים שלפני הלשכות היה לו מהלך עשר אמות רחב בית החליפות לבא אל עבר הפנימית מהלשכות והלך שם דרך פרצה מאמה אחת רחב וזהו לפי שלא היה דרך לבוא בחלל עזרים האמה שבעבר הפנימי מהלשכות לא מחצר הפנימי כי לא היה שם מקום לעשות פתח כי כותל מזרחי של בית החליפות נמשך עד המקצוע ושם היו חלונות להטמין הסכינים כמ"ש בקו' בנין הבית ולא היה מקום על פתח ולא מחצר החיצונה כי בית החליפות ועובי כותל חצר הפנימי סתמו כל רוחב חלל עזרים ההם ועוד נכנס אמה אחת בכותל הלשכות כמ"ש בקו' בנין הבית ובסוף המערב היה פותח מקום המיוחד לבשל ק"ק ולעשות דרך כניסה היה פרצה ברחב אמה סוף כותל חצר הפנימי מחלל כותל הלשכות ואורך הפרצה ההיא היתה מול האמה שנכנסה הכותל ההיא בכותל הלשכות ועוד אמה לכנס ומשם היה פרצה רוחב אמה באורך חמש אמות כלפי המערב עד כלות הכותל ההיא שמכסה עובי הכותל בית החליפות וכאשר נראה בצורה ועיין בקונטרס בנין הבית וז"ש לפני הלשכות ר"ל הנכנס לאויר החלל שלפני הלשכות היה לו מהלך עשר אמות רחב לבוא אל עבר הפנימיות מהלשכות תחלה בתוך הפרצה מול כותל מזרחי של בית החליפות ותחלה מול חלל בית החליפות לכותל המערבי והולך אם כן שם ברחב דרך אמה של הפרצה: ופתחיהם. פתחי הלשכות ההם היו בעבר הצפוני מול רצפת חצר החיצונה: (ה) והלשכות העליונות. הלשכות ההם שעמדו במעלה הבר כלפי המערב היו גרות

מצודת ציון

(לעיל מ"א): בשלישים. מלשון שלשה: (ד) מהלך. ר"ל דרך ושביל: (ה) קצורות. מלשון קצר ור"ל צרות ודחוקות: יוכלו. כמו יאכלו והוא ענין המעטה כאויר החלל ובדרז"ל

מראה יחזקאל

באור הענין — השאלות

הרצפה אשר לחצר החיצונה נ"ב אתיק אל פני אתיק, והאתיקים הלא היו בשלשים ר"ל כל אתיק היה שלשה, א' ע"ג חברו תחתיים שניים ושלישים, וזה יתבאר עוד בפסוק ה' ו': (ד) ולפני הלשכות, עתה ברר כמה היה הפסק בין לשכות המאה ובין לשכת העשרים שכנגדו, אמר שלפני לשכות המאה היה מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית, היינו אל לשכת העשרים שהיה פתחה לצד פנים לדרום, ובאר עוד באיזה פתח נכנס מן לשכת העשרים אל לשכת המאה (אחר שפתח לשכת העשרים הפתח היה לדרום, ופתח לשכת המאה היה לצפון ?) אמר שנכנס דרך אמה אחת, שהיה פתח צר מאד אמה ברוחב, פתוח בלשכות העשרים נגד לשכת המאה לצפון, ובלשכת המאה נגד לשכת העשרים לדרום שדרך שם יצא מלשכת העשרים ונכנס ללשכת המאה, ופתחיהם לצפון ר"ל ועיקר הפתח של לשכת המאה היה לצפון אל נגד הרצפה, כי בצד דרום לא מקרי פתח כיון שלא היה רחב רק אמה: (ה) והלשכות

רש"י עצמו כתב על תשובה זה לא הבנתי כלל, ועל פסוק ג' כתב שלא היה לו בזה רב ולא עזר. והמעיין יראה כמה

העליונות

מֵהַתַּחְתֹּנוֹת וּמֵהַתִּיכֹנוֹת בִּנְיָן: ו כִּי מְשֻׁלָּשׁוֹת הֵנָּה וְאֵין לָהֶן עַמּוּדִים כְּעַמּוּדֵי הַחֲצֵרוֹת עַל־כֵּן נֶאֱצַל מֵהַתַּחְתּוֹנוֹת וּמֵהַתִּיכֹנוֹת

רש"י

יאכלו אוכלים וממעטים באויר הלשכות: (ו) על כן נאצל. תרגום יונתן דחיקו:

מצודת ציון / מצודת דוד

כמו לוחות אוכלות כארון (בבא בתרא י"ד): ומהתיכונות. והאוקות מבפנים כי האתיקים שהיו מבפנים כמ"ש למעלה
האמצעות: (ו) נאצל. ענין הפרשה כמו אצלת לי ברכה הם מעטו מהן את החלל והאור ופירש מן התחתונות ומן
התיכונות מעטו בנין האתיקים את החלל אבל מן העליונות
לא מעטו את החלל כי לא עלו שמה כי כבר נתחזק הבנין במה שהיו האתיקים בתחתונות ובתיכונות: (ו) משולשות
הנה. בא ליתן טעם למה היו אתיקים בפנים למעט החלל ואמר לפי שבנין הלשכות היו משולשות שלשה עליות זו ע"ג
זו ולכן צריך לחזק הבנין: ואין להם וגו'. ר"ל אין תועלת לכן בעמודים כלפי החוץ לבד כדרך עמודי החצרות כי לא
יתחזקו באלה: על כן וגו'. ר"ל הואיל והיה הצורך לעשות עמודים גם בפנים לכן נלקח ונפרש מחלל לשכות התחתונות

באור המלות

(ה) קצרות. שיעורו, קצרות בנין מהתחתונות, כי יאכלו אתיקים מהתחתונות: (ו) נאצל. נפרש, המקום נפרש אל האתיקים:

מראה יחזקאל

השאלות

דהוקן עם כל פירושים והדברים התומים וסתומים, ואם נבאר בפרטות השאלות שי"ל על דבריהם יצא הקורא, רק

באור הענין

העליונות קצרות, כבר בארנו שאין גג לשכת המאה נמשכו קורות בצד צפון אל גג לשכת הרצפה, ובצד
דרום אל גג לשכת העשרים, בשני הצדדים בצד מזרח ובצד מערב, שעליהם בנו אתיקים (כנ"ל פסוק ג')
והם באר שהאתיקים היו משולשים אלא זה ע"ג זה בגובה, ומבואר כאן שגם הלשכות שעל גגיהם נבנו
האתיקים היו ג"כ משולשות כמ"ש (בפסוק ו') **כי משולשות הנה**, ר"ל שהיו הלשכות אלא זו ע"ג זו
בגובה, בין לשכת העשרים בין לשכת המאה, בין לשכת הרצפה, ועל גגי הלשכות הונחו הקורות שהיה
רצפה להאתיקים, (כי האתיקים האלה לא הונחו ע"ג עמודים שכבר בארתי שהיו בונים לפעמים אתיקים
באמר ע"ג עמודים עומדים בגובה ומניחים קורות מעמוד לעמוד ועליהם מניחים רצפת האתיק, אבל
פה הונחו הקורות על הקירות של הלשכות מצד זה ומצד זה), ולפ"ז היה מוכרח לקצר קיר הלשכה
האמצעית מן קיר הלשכה התחתונה כדי שישאר שם מקום להניח עליו רצפת האתיק התחתון, למשל
אם היו קירות הלשכה התחתונה ב' אמות עשו קירות הלשכות האמצעית רק אמה ומחצה ונשאר חצי אמה מפני
מכאן ומכאן שעליהם הניחו קורות רצפת האתיק הראשון, וכן היו מוכרחים לקצר קירות הלשכות העליונות
עוד חצי אמה מכל צד שיונחו עליהם הקורות שיהיו רצפה לאתיק האמצעי, והיה עובי חומת הלשכות
העליונה רק אמה אחת, והקורות שהיו רצפה לאתיק העליון הונחו על גגות הלשכה העליונה כי אתיק
השלישי עלה בגובה על גג העליון של הלשכות, וז"ש **והלשכות העליונות קצרות**, שיעור הכתוב
וסדרו, **והלשכות העליונות קצרות בנין מהתחתונות ומהתיכונות כי יוכלו אתיקים מהנה**,
ר"ל שהבנין (ר"ל הקירות שבהם נבנו הלשכות) של הלשכות העליונות היו קצרות מהבנין (היינו מהקירות)
של לשכות התחתונות והתיכונות, על ידי שהעתיקים אכלו ולקחו מן הבנין, שהבנין נתמעט מבחוץ להניח
יו ראשי קורות רצפת האתיקים, ועי"ז נתרחבו האתיקים כי כשיעור שנכנס בעובי החומה של הלשכות
בו האתיקים, ועז"א שהם אכלו מהם, ודייק לומר **קצרות בנין**, שרק הבנין שהוא רוחב החומה
בעוביה אבל הלשכה בעצמה בפנים לא נתקצרה עי"ז (וזה מובן ממילא שכמו שבנין הלשכות העליונות
התיכונות, שה"ה שבנין הלשכות התיכונות נתקצר מן בנין התחתונות, רק שדבר זה אינו
החידוש הוא שגם העליונות נתקצר בניהם, יגם שבעליונות היה יכול לבנות באופן שלא
והוא שלא יניח ראשי קורות האתיק האמצעי מצפון לדרום על קירות הלשכות רק יניח
ערב על קירות האתיק עצמו מקיר המערבי לקיר המזרחי, ולכן הודיעני שגם האתיק
ורות על קירות הלשכות, שבזה הבנין חזק יותר, ועי"ז נתקצרו גם קירות הלשכות
הלשכות התיכונות שלא היה אפשר להניח הקורות רק על קירות הלשכות): (ו) **כי**
את הדבר, מפני שהאתיקים וכן הלשכות היו משולשות, ולכן היו בהם תחתונות
להם עמודים בעמודי החצרות באר הטעם שהוצרך להניח את הקורות על
לא הניח קורות רצפת האתיקים על עמודים כדרך הרגיל באתיקים שבונים
מסיכים קורות מעמוד לעמוד כנ"ל, עז"א שלא רצה להעמיד עמודים לצורך
את רוחב הדרך שבין הלשכות, **על כן נאצל מהתחתונות ומהתיכונות**
ים מן בנין הלשכה אל האתיק, ונלקח אליהם מן גג הלשכות התחתונות
הם היינו מהרצפה של האתיק, שגג הלשכה התחתונה היא הארץ של
האתיק

מֵהָאָֽרֶץ׃ ז וְגָדֵ֤ר אֲשֶׁר־לַחוּץ֙ לְעֻמַּ֣ת הַלְּשָׁכ֔וֹת דֶּ֛רֶךְ הֶחָצֵ֥ר הַחִצוֹנָ֖ה אֶל־פְּנֵ֣י הַלְּשָׁכ֑וֹת אָרְכּ֖וֹ חֲמִשִּׁ֥ים אַמָּֽה׃ ח כִּי־אֹ֣רֶךְ הַלְּשָׁכ֗וֹת אֲשֶׁר֙ לֶחָצֵ֣ר הַחִצוֹנָ֔ה חֲמִשִּׁ֖ים אַמָּ֑ה וְהִנֵּ֛ה עַל־פְּנֵ֥י הַהֵיכָ֖ל

רש"י

(ז) וגדר אשר לחוץ וגו'. המפסיק בין הלשכות והחצר החיצונה של צד מזרח: ארכו נ' אמה. מן הצפון לדרום: (ח) כי ארך הלשכות. מן הצפון לדרום נ' אמה: והנה על פני ההיכל. מן המזרח למערב כנגד

מצודת דוד

שהתחתונות מהארץ רצה לומר כלפי רצפת התיכונות ממעט התחתונים את המעלה אבל לא כלפי הקרקע כי התחתונים היו הולכים וכלים כלפי מעלה ולא הגיעו עד הקרקע כי כבר נתחזק הבנין ועיין בצורה: (ז) וגדר וגו'. ר"ל כותל הנראה מחוץ שלפני הלשכות ולתוספת ביאור אמר דרך חצר החיצונה ר"ל הפונה לחצר החיצונה אל פני הלשכות למזרחן: ארכו. אורך הכותל ההוא הנראה מחוץ היה חמשים אמה כי אמה אחת היתה נכסת מעין הרואה ע"י כותל חצר הפנימי כאשר נראה בצורה והיא האמה שהפרלה אצלה כי באמת היה אורך הכותל נ"א אמה כי מכותל חצר הפנימי עד כותל חצר החיצונה היו מאה אמה והחלל ממנה עד הלשכות היה חמשים אמה א"כ נשארו חמשים על הלשכות ועוד אמה אחת שהיו נכנסות בעובי כותל חצר הפנימי אבל היתה נכסת מעין הרואה אבל בפאת המערב היה נראה באמת נ"א אמות ועיין בקונטרס בנין הבית: (ח) כי ארך וגו'. בזה יתן טעם למה לא היה נראה כל אורך הכותל ואמר כי בנין הלשכות הנראה לחצר חיצונה היה חמשים אמה כי כותל חצר הפנימי כסה אמה אחת מעין הרואה (ולפי שאמר מלא אורך על הכותל לכן אמר כן גם על בנין הלשכות עם כי היה מדק עליו לשון רוחב): והנה על פני ההיכל. ר"ל והנה הם עמדו לפני ההיכל באורך מאה אמה כמדת ההיכל כי מלת היכל כולל ההיכל והאולם ובית קה"ק והגלא מאחוריו

מצודת ציון

(בראשית כ"ז): (ז) וגדר. כותל:

מראה יחזקאל

באור הענין

האתיק שתחתון, וגג הלשכה התיכונה היא הארץ והרצפה של האתיק התיכון, ונאצל מהארץ מן הלשכה אל האתיק, שעליו הונחו קורות האתיקים: (ז) וגדר אשר לחוץ, להבין הפסוקים האלה צריך להקדים לך עוד הקדמה אחת, כבר התבאר שעשרים אמה חוץ לקיר החצר הפנימי שנגד ההיכל והאולם נתקדשו בקדושת העזרה, ושם עמדו לשכות העשרים המקודשות, וזה נמשך באורך מאה אמה, של משך האולם וההיכל וקה"ק, הנה גם חוץ לקיר של עזרת ישראל נתקדשו ג"כ עשרים אמה שיהיה קדושתם כקדושת עזרה לשחוט ולאכול שם קה"ק (בין בצד צפון בין בצד דרום), דהא האולם שעמד בפתח שער הצפוני של עזרת ישראל ושם היה משוך מן התאים ולחוץ, (כמ"ש מ' כ"ח כ"ט), היה רחוק מן השער י"ח אמה, (י"ב אמה רוחב התאים (כנ"ל מ"ב י"ג) ושש אמות משך האולם כנ"ל מ' ח') וכבר כתבתי (מ' ל"ח) שגם שתי אמות לפני האולם היו קדושים, הרי כ' אמה, רק שבעשרים אמה שנתקדשו נגד קיר החצר הפנימי שנגד הבנין והגזרה עמדו לשכות העשרים כנ"ל, אבל בעשרים אמה שנתקדשו נגד קיר חצר הפנימי של עזרת ישראל שם לא היו לשכות מקודשות דהא שם עמדו תאי השער שנמשכו באורך עד ארבעים אמה מן השער (כנ"ל מ' ט"ו), וכדי שיהיה שם הבדל והפרש בין המקודש לבלתי מקודש עשו שם גדר שנקרא לקמן פסוק י"ב בשם גדרת הגינה כי גדר זה היה מגין בפני הקדשים שלא יפסלו ביוצא, שעד הגדר היה קדוש וחוץ מן הגדר בלתי קדוש, וגדר זה נמשך חמשים אמה, שהוא מן פני השער הצפוני של עזרת ישראל עד סוף עזרת ישראל נגד התחלת כותל האולם, וכמו שבחצר שלפני הבנין והגזרה עמדו לשכות המאה ברחבם (חמשים אמה) לפני לשכת העשרים המקודשים, והיה דרך עשר אמה בין לשכות העשרים המקודשות, ובין לשכות המאה הבלתי מקודשות, ונכנסו מן לשכות העשרים אל לשכות המאה דרך פתח אמה אחת שהיתה בהתחלת הלשכות במזרח כנ"ל פסוק א', כן היה גם בחצר שלפני עזרת ישראל ג"כ לשכות שרחבים חמשים אמה כתבנית לשכות המאה, רק שלשכות המאה היו ארכם מאה אמה ולשכות אלה שבחצר החיצונה שלפני עזרת ישראל היו ארכם ורחבם חמשים אמה, והיה ג"כ מהלך עשר אמות הפסק בין הגדר המקודש בין לשכות החמשים, ובהתחלת הגדר במזרח, נכנסו ג"כ דרך פתח אמה אחת אל הלשכות החמשים, כי עקר פתחם היה פתוח לצד צפון כמו לשכת המאה (כנ"ל פסוק ד'), וז"ש וגדר אשר לחוץ לעומת הלשכות, היינו לשכות החמשים אמה שעמדו בחצר החיצונה שנגד עזרת ישראל דרך החצר החיצונה אל פני הלשכות שאם היה הדרך שיצאו מן פתח החצר הפנימי אל החצר החיצונה והגיע אל פתח אמה אחת שהיה בראש הלשכות בקרן דרומית מזרחית (לכן אמר פני הלשכות ר"ל בצד שאצל המזרח שהמזרח נקרא פנים) ארכו חמשים אמה גדר זה נמשך באורך חמשים אמה מנגד התחלת פני הלשכות עד נגד סופם בצד מערב: (ח) כי ארך, מפרש כי הלשכות האלה הגם שדמו ללשכת המאה ברחבם שכולם היו רחבם חמשים אמה בשוה, בכ"ז היה הבדל ביניהם בארכם, כי

השאלות

בגלל הנני מודה ואומר שבגלל מה שפי' בפסוקים שנסי' מ"ב ועם הציור שנמצא ע"ז מבעל צורת הבית לא יכולתי לצייר

מֵאָה אַמָּה׃ ס וּמִתַּחְתָּה לְשָׁכוֹת הָאֵלֶּה הַמָּבוֹא מֵהַקָּדִים בְּבֹאוֹ לָהֵנָּה מֵהֶחָצֵר הַחִצֹנָה׃ י בְּרֹחַב ׀ גֶּדֶר הֶחָצֵר דֶּרֶךְ הַקָּדִים אֶל־

ומתחת הלשכות קרי המביא קרי

רש"י

האולם וההיכל ובית הכפרת והתאים מאה אמה: (ס) ומתחת הלשכות האלה. איני יודע אם בא ללמד שהיו לשם מחילות מתחתיהם או בא ללמד שהיו לשכות במזרח החצר ולפי שההר הולך ומשפע לצד המזרח קורא לו ומתחת הלשכות האלה, שאלו בגובהו ואלו בשפולו וכן הוא אומר ובשפולו של חצר אל המבוא אשר מהקדים בבאו להנה מהחצר החיצונה: (י) ברחב גדר החצר וגו'. הבא מן הקדים של חצר החיצונה וסובב אל הצפון דרך מקצוע צפונית מזרחית של חומות הפנימית מבחוץ לבא לאותן הלשכות שבצפון מונח על פני גדר החצר כותל מזרח של חצר הפנימית שהוא מערבית לחיצונה כנגד הגזרה והבנין שבפנימית

מצודת ציון

(ס) המביא. מל' ביאה:

מצודת דוד

וכותל הגזרה: (ס) ומתחת הלשכות האלה. ר"ל בשפולו ההר כלפי המזרח אל הלשכות האלה שעמדו שם הנה דרך ביאה לשם היה מעבר המזרח כשבא לבא מחצר החיצונה כי כמו שעמדו לשכות במעלה ההר מול המסיבות מזה ומזה כן עמדו לשכות בשפולי ההר מזה ומזה והיו כמדות לשכות העליונות ועמדו נ' אמה מרוחקים מכתלי חצר החיצונה ורוחב הלשכות היו נבלעות אמה אחת בעוביו כותל חצר הפנימי במשך י"א אמה ובאורך היו נבלעות חצי אמה בעובי כותל הא המזרחי שבעבר השער מזה ומזה ומהם עד כותל המזרחי מחצר החיצונה היה י"א אמות ועיין בקונטרס בנין הבית ובצורה וז"ש המביא מהקדים וגו' ר"ל כשבא אליהן מהחצר החיצונה היה דרך ביאה מן המזרח באותן י"א אמה ב: (י) ברחב גדר החצר. ר"ל השולך ברחב גדר החצר בפאת המזרח מונח הלשכות ההן משוכות מהגדר ולמערב כלפי

באור המלות

(י) אל פני וגו' לשכות, שיעורו אל לשכות אל פני הגזרה:

מראה יחזקאל

השאלות

מדבר כלל, אם יפרשו שלשכות המקודשים היו לשכות שלפנים אלה ורחבם חמשים וחמשים אמה אם חמשים אמה שנשארו

באור הענין

ארך הלשכות אשר לחצר החיצונה (היינו האלה שעומד נגד עזרת ישראל) היו ארכם רק חמשים אמה, והנה על פני ההיכל ר"ל אבל הלשכות שרחבם חמשים שעמדו בחצר החיצונה שעל פני ההיכל היה ארכם מאה אמה, ואחר שארך הלשכות שנגד עזרת ישראל היה רק חמשים אמה היה הגדר ג"כ רק חמשים אמה: (ס) ומתחת הלשכות, הנה כבר באר שמי שיבא מעזרת ישראל (דרך האולם) והלך מדרום לצפון אל לשכה הב' היה נכנס דרך אמה א' שהיה פתוח בראש הגדר מזה ובראש לשכה הב' מזה ונכנס אל לשכה הב', ושם היה כנגדו פתח לשכת החמשים בצד צפון שיבא משם אל חצר החיצונה לפני הרצפה והלשכות שעמדו אצל קיר הצפוני (כמו שהיו ג"כ בחצר החיצונה שלפני הבנין והגזרה כנ"ל פסוק ד') ועתה באר שמי שבא ממזרח למערב, שנכנס בשער המזרחי של החצר החיצונה והולך למערב, היה הדרך אל הלשכות האלה מתחת הלשכות, ר"ל מצד מזרח שאם היו במורד ההר (כי ההר הוגבה ועלה בצד מערב) והיה הדרך המביא מהקדים הולך מן מורד ההר שתחת הלשכות, ר"ל מצד מזרח, כשבא להנה מהחצר החיצונה, כי הדרך המביא אל הלשכות מהחצר הפנימי היה ברוחב הגדר (כמ"ש בפ' ז') אבל הדרך ממזרח מהחצר החיצונה היה מן החצר שהיה מתחת ללשכת החמשים משם עלה ממזרח למערב עד שהגיע אל דרך העשר אמות שהיו בין הגדר ובין לשכת החמשים ובדרך זה עלה למערב: (י) ברחב גדר החצר דרך הקדים, ר"ל ובכל זה לא היה אפשר שיגיע בלכתו מן המזרח אל המערב רק ברוחב גדר החצר, וזה יתבאר לך אם תזכור מה שכתבתי בפסוק ה' שהאצל שהיה מן קיר החצר החיצוני עד קיר החצר הפנימי שנגד האולם וההיכל היה קי"ג אמה, והיה עודף י"ג אמה על אצל החצר החיצונה שנגד עזרת ישראל, כי הקיר של עזרת ישראל היה בולט י"ג אמה לתוך החצר החיצונה יותר מן הקיר של החצר הפנימי שנגד האולם וההיכל עיי"ש, וא"כ העשרים אמה שנתקדשו (נגד קיר החצר הפנימי עזרת ישראל, היו משוכים לתוך החצר החיצונה י"ג אמות יותר מן העשרים אמה שנתקדשו נגד הקיר של חצר הפנימי שנגד האולם וההיכל, וכן הדרך עשר אמות ולשכת החמשים שלפניהם היו משוכים אל החצר החיצונה י"ג אמה מן הדרך של עשר אמות ולשכת המאה שלפניהם, בחצר שנגד האולם וההיכל, וא"כ ההולך בדרך זה של העשר אמות שבין הגדר ובין לשכת החמשים ממזרח למערב והגיע אל סוף החמשים פגע שם בלשכת המאה שסתמו את הדרך, כי לשכת המאה התחילו י"ג אמה לפנים לצד ההיכל. והרי נסתם הדרך לפניו ע"י קיר המזרחי של לשכת המאה שסותם לצד מערב של הדרך, ולשכת החמשים סותמים לצד צפונו, והגדר סותם לצד דרומו, ועי"כ היו מוכרחים לפתוח פתח בסוף הגדר שדרך פתח זה יכנס אל הגדר ובצד שני של הגדר המקודש ילך לצד מערב אל הדרך עשר אמות שבין לשכת המאה ובין לשכת העשרים, (ובודאי היה תנאי על מקום פתח זה שלא יהיה מקודש כאמה אחת שיוכל ללכת דרך שם

פְּנֵי הַגִּזְרָה וְאֶל־פְּנֵי הַבִּנְיָן לְשָׁכוֹת׃ יא וְדֶרֶךְ לִפְנֵיהֶם כְּמַרְאֵה הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן כְּאָרְכָּן כֵּן רָחְבָּן וְכֹל מוֹצָאֵיהֶן וּכְמִשְׁפְּטֵיהֶן וּכְפִתְחֵיהֶן׃ יב וּכְפִתְחֵי הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם פֶּתַח בְּרֹאשׁ דָּרֶךְ דֶּרֶךְ בִּפְנֵי הַגְּדֶרֶת הֲגִינָה דֶּרֶךְ הַקָּדִים בְּבוֹאָן׃

רש"י

לשכות סמוכות לאותו הכותל ועומדים בחיצונה, מצאתי: (יא) ודרך לפניהם. לפני לשכות הללו יש דרך רוחב אויר בחצר (החיצונה) י' אמה כמראה דרך הלשכות אשר בצד הצפון הכתובות למעלה: כארכן. של לשכות הצפון ארכן של אלו וכן רחבן וכל מוצאיהן כמוצא לשכות הצפון וכמשפטיהן וכפתחיהן של לשכות הצפון: (יב) וכפתחי הלשכות אשר דרך הדרום. פתחי לשכות הקדים שאף בדרום היו לשכות מובדלות מן התאים הדרומיים עשרים אמה כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רוחב עשרים אמה סביב לבית סביב: פתח בראש דרך. פתח היה להם ללשכות הקדים בראש דרך והדרך היה בפני הגדרת הגינה פ"י דוכן ליואי, ולשון גדרת הגינה בנין גדר אבנים עשוי במעלות שהיו עוגים ושרים עליו: דרך הקדים. שהדוכן היה במזרח כדכתיב בדברי הימים (ב' ה') בפרשת ותשלם והלוים המשוררים לכולם לאסף

מצודת דוד

הגזרה והבנין: (יא) ודרך לפניהם. לפני הלשכות הללו היה דרך רוחב אלא י' אמה עד כתלי חצר החיצונה כמראה דרך הלשכות אשר עמדו במעלה ההר בפאת צפון (ולפי שזכר למעלה פאת צפון אמר דרך הצפון): כארכן כן רחבן. הוא מקרא קצר ויובן מעצמו שר"ל כארכן של העליונות כן ארכן של אלו וכרחבן כן רחבן: וכל מוצאיהן. ר"ל וכן היו שוים בתמונה במקום מוצא שלהן הם הפתחים: וכמשפטיהן. כמשפט גבהן ותמונתן של העליונות כן היה משפט אלו: וכפתחיהן. ר"ל כמספר פתחיהן: (יב) וכפתחי הלשכות וגו'. ר"ל מקום פתחי הלשכות הדרומיים שבשפולי ההר היה דומה למקום פתחי הלשכות הדרומיים שבמעלה ההר כי גם במעלה ההר היו לשכות בפאת הדרום וכמ"ש ובין הלשכות וגו' סביב סביב (לעיל מ"א) ופתחי לשכות הצפון פנו לצפון ופתחי לשכות הדרום פנו לדרום כאשר בעליונות כן בתחתונות: פתח בראש דרך. ר"ל אולם ללשכות התחתונות היה עוד פתח נוסף עומד בראש הדרך וחוזר ומפרש דרך בפני הגדרת הגינה ר"ל הדרך שהיה בפני הדוכן למזרחו והוסיף לבאר ולומר דרך הקדים בבואן ר"ל כשיבואו אל הדוכן מפאת קדים בראש הדרך ההוא עמדו הפתחים מזה ומזה כי הדוכן עמד בפתחת עזרת כהנים וכל עזרת ישראל יחשב לדרך אל הדוכן ור"ל בפתחת העזרה היה ראש הדרך ושם עמדו הפתחים מזה ומזה פתוחים מהלשכות אל העזרה כי תמה אמות

מצודת ציון

(יב) הגדרת הגינה. תרגם יונתן דוכן לואי ור"ל גדרת הגינה ר"ל בנין גדר הנגון והלוי ולשון הגון הוא יחוש בדרז"ל או יתכן שהוא מלשון נגון ור"ל מקום שהלוים עומדים

באור המלות

(יב) הגדרת הגינה. שרשו גן, וכאן הנח תחת הדגש, ר"ל המגן בפני הקדשים:

מראה יחזקאל

באור הענין

גם מי שאין לו ליכנס למקומות שנתקדשו), וז"ש ברוחב גדר החצר דרך הקדים ר"ל מי שבא מדרך הקדים והולך ממזרח למערב ורוצה לילך מן צד המזרח **אל פני הגזרה ואל פני הבנין** לצד המערב

השאלות

בחצר ריוח, והאמת בחצר שנגד הגזרה והבנין היה [illegible] אמות יותר מן הצד החצר החיצונה שנגד ע"י לפירש"י שעובי החומה שש אמות, ולדעת הרד"ק שעובי החומה י"ג אמות היה י"ג אמה יותר, ויש ריוח יותר מחמשים? ואם יעשו

במקום **הלשכות** להגיע אל דרך העשרה שהולך בחצר שעל פני הגזרה בין לשכת העשרים ובין לשכת המאה, לא היה יכול להגיע לשם ביושר רק בשילך אל דרום אל הפתח שהיה בסוף החמשים אמה ברוחב גדר החצר אצל כותל לשכת המאה שלשם נסתיים הגדר ושם היה פתח פתוח, ונכנס אל תוך הגדר ומשם הגיע אל פני הגזרה והבנין בין הלשכות: (יא) ודרך, ויען שעדן לא שמענו שגם בין לשכת החמשים ובין הגדר היה ג"כ דרך עשר אמות שהדרך שם הלך ממזרח למערב, לכן אמר שהיה דרך לפניהם היינו לפני לשכות החמשים **כמראה הלשכות אשר דרך הצפון**, כמו הדרך שהיה בין לשכת המאה ובין לשכת הב' שגם נקרא הדרך בשם דרך הצפון, כי היה בצפון של לשכת העשרים שהם שם עקר כי היו קודם, כי אחר שהלשכות הג' דמו בכל דבר אל לשכת המאה נדמו גם בהדרך שלפניהם שהיו רחבם עשר אמות, ולא היה הבדל ביניהם רק מה **שבארכן כן רחבם**, שהיו ארכם חמשים כרחבם, משא"כ שלשכת המאה היה ארכם כפל מרחבם, אבל ביתר הדברים נדמו **בכל מוצאיהן** שגם ללשכת החמשים היה דרך אמה אחת בראש המזרח עד דרך אמה של הגדר לצאת משם אל דרך העשר אמות שביניהם. **וכמשפטיהם** שהיו תבניתם והלכתם שוה שהיו חול **ובפתחיהם** שגם הם היו עקר פתחם בצד צפון כמו לשכת המאה, כנ"ל פסוק ד': (יב) **וכפתחי הלשכות**, ר"ל וכל מה שהיה בצד צפון של החצר החיצונה (כי כל מה שראה עד הנה היה בצד צפון), כן היה **בצד דרום**, כן הלשכות הנזכר עד הנה, וכן הפתחים שלהם, שגם בצד דרום היה **פתח בראש דרך**, שמי שיצא מן העזרה ולחוץ לצד דרום, יצא

יג ויאמר אלי לשכות הצפון לשכות הדרום אשר אל־פני הגזרה הנה ׀ לשכות הקדש אשר יאכלו־שם הכהנים אשר־קרובים ליהוה קדשי הקדשים שם יניחו ׀ קדשי הקדשים והמנחה והחטאת והאשם כי המקום קדש: יד בבאם הכהנים ולא־יצאו מהקדש אל־החצר החיצונה ושם יניחו בגדיהם אשר־ישרתו בהן כי־קדש הנה ילבשו בגדים אחרים וקרבו אל־אשר לעם: טו וכלה את־מדות הבית הפנימי והוציאני דרך

ולבשו קרי

רש"י

לתימן לדרומן וגו' עומדים מזרח למזבח: (יד) בבאם הכהנים וגו'. בבואם לאותן לשכות לאכול: ולא יצאו. מכאן שהן קודש: אל חצר החיצונה. בבגדי קודש שעליהם: ושם יניחו בגדיהם וגו' וקרבו אל אשר לעם. ויגשו ליגע בבגדי העם אם ירצו אבל בבגדי כהונה לא יגעו אל העם שיש בהן מעלות טהרה

מצודת ציון

(יד) ולא יצאו. הוי"ו יתירה: ושם. הוי"ו ... ישרתו. ענין עבודה: (טו) וכלה.

מצודת דוד

ומנגנים בשיר: המזרחיות מחצר הפנימי היה מול הלשכות ושם היו הפתחים הוא במקום אבל: ועיין בקונטרס בנין הבית והצורה: (יג) ויאמר אלי. המלאך המדבר בי: לשכות הצפון וגו'. שעמדו ממעל החצר ומתחת: אל פני הגזרה. גם הלשכות אשר מתחת יקראו אל פני הגזרה כי היו נמשכות מן הכותל י"א אמה כלפי המערב לנגד הבית: הנה לשכות הקודש. מקודשות בקדושת העזרה: אשר קרובים לה'. הם בני צדוק כמ"ש והכהנים הלוים בני צדוק וגו' המה יקרבו אלי לשרתני (לקמן מד): שם יניחו. ר"ל גם יניחו קדשי הקדשים לאכלם שמה ועל זבחי שלמי צבור יאמר שגם הם נאכלים במקום המנחה וגו': (יד) בבואם הכהנים. אחר שגמרו העבודה ויצאו ממנה ובאו אל עזרת הכהנים לא יצאו משם בבגדי כהונה אל החצר החיצונה היא עזרת ישראל שהיא חיצונה לעזרת כהנים: ושם. אבל שם בעזרת כהנים יניחו בגדי הכהונה אשר עבדו בהן את העבודה וכמ"ש ופשטו את בגדיהם וגו' והניחו אותם בלשכת הקדש (לקמן מ"ד): כי קדש הנה. ואין ראוי לגעת בהן אל בגדי חול כשיבואו עמהן לעזרת אנשים פן יגעו בהן בבגדי חול מה שהעם מלובשין בהן: בגדים אחרים. ר"ל בגדי חול: וקרבו. ואז יכולים לגעת בהן אל הבגדים אשר לעם ויכולים לבוא לעזרת אנשים: (טו) וכלה. המלאך המדבר בי השלים למדוד את מדות

השאלות · מראה יחזקאל · באור הענין

לשכות אלה רק בחצר שנגד ע"י, זה א"א כפי' הכתובים, וכלל מה שפי' מענין האחיקים הם דברים זרים לכל מבין, וכלל פי' הכתובים בלתי מובן, וענן סתרם וערפל התולתם ונשארו הדברים כחדות סתומות, ולשאול כה שאלות פרטיות הוא למותר כי השאלה הכללית היא, מי יתן ואדע ואבין ואמצא תכונת הבנין בציור נכון מובן בשכל לפי פירושיהם, כי אם נתן הספר אל יודע ספר יאמר לא אוכל כי חתום הוא ? :

מן העזרה אל הגדר ושם היה פתח בראש הדרך, הוא פתח אמה אחת שנכנס דרך שם אל לשכת האחבים כנ"ל פסוק ז', ובו היה הולך מצפון לדרום, וכן היה דרך בפני הגדרת הגינה, לצד מערב בכלות הגדר היה שם פתח שיכנס אל הגדר להולך בדרך שלפני הלשכ' ממזרח למערב כנ"ל פסוק הקודם, וז"ש דרך הקדים בבואן, שזה היה למי שבא ממזרח למערב ורוצה לילך בדרך העשר אמות שלפני הגדר אל דרך העשר אמות שלפני לשכת העשרים שבצד מערב כנ"ל: (יג) ויאמר אלי הודיע לו מה ישמשו הלשכות הנ' אשר נתקדשו בקדושת עזרה, א"ל שלשכות הצפון ולשכות הדרום אשר אל פני הגזרה. היינו לשכות העשרים שפתחן אל הגזרה, לאפוקי הלשכות המאה ולשכות הנ' שהם חול, הנה לשכות הקדש אשר יאכלו שם הכהנים שנתקדשו לאכילת קדשי קדשים, אשר קרובים לה' כי יבואר (לקמן סי' מ"ד) שרק הכהנים מבני צדוק שלא עבדו ע"ז יהיו כשרים לעבודה וכן רק הם לבדם יאכלו בקדשים שכל מי שאינו ראוי לעבוד אינו ראוי לאכול חוץ מבע"מ (כמ"ש הרמב"ם פ"י מה' מעה"ק ה"כ) וז"ש רק הקרובים לה' יאכלו קה"ק, וכן שם יניחו קה"ק שהם עולה ושלמי צבור וכן מנחה וחטאת ואשם שהם ג"כ קה"ק: (יד) בבאם, וכן ישמשו הלשכות האלה לענין ביאת הכהנים ולאתם, ומפרש כדי שלא יצאו תיכף מן הקדש שהוא החצר הפנימית אל החצר החיצונה, לכן עשו הלשכות אמצעי ביניהם ששם יניחו בגדיהם וילבשו בגדי חול ויקרבו אל המקומות המיוחדים להעם, דהיינו חוץ המקום המקודש, ומובן שכן בבואם ילבשו שם את הבגדים שהניחו שם בצאתם: (טו) וכלה, אחר שכלה מדות הבית הפנימי, הוציאני דרך הגדר הנזכר (פסוק ז', י"ב) דרך שער המזרחי אל

הַשַּׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִים וּמְדָדוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב׃ טז מָדַד רוּחַ הַקָּדִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה חֲמֵשׁ־אמות קָנִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה סָבִיב׃ יז מָדַד רוּחַ הַצָּפוֹן חֲמֵשׁ־מֵאוֹת קָנִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה סָבִיב׃ יח אֵת רוּחַ הַדָּרוֹם מָדָד חֲמֵשׁ־מֵאוֹת קָנִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה׃ יט סָבַב אֶל־רוּחַ הַיָּם מָדַד חֲמֵשׁ־מֵאוֹת קָנִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה׃ כ לְאַרְבַּע רוּחוֹת מְדָדוֹ חוֹמָה לוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב אֹרֶךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְרֹחַב חֲמֵשׁ מֵאוֹת לְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ לְחֹל׃

מג א וַיּוֹלִכֵנִי אֶל־הַשָּׁעַר שַׁעַר אֲשֶׁר פֹּנֶה דֶּרֶךְ הַקָּדִים׃ ב וְהִנֵּה כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדֶּרֶךְ הַקָּדִים וְקוֹלוֹ כְּקוֹל

מאות קרי

רש"י

ובגדי החול מדלם להם: (טו) ומדדו סביב סביב. לכל היקף הר הבית מבחוץ: (כ) לארבע רוחות מדדו. שלשת אלפים על שלשת אלפים אמה שהקנה שש אמה, וזהו שייסד הקליר (בקדושתא דיום שני של סוכות) דוד יגמה קו שלשת אלפי אמות קצובה על שלשת אלפי אמות והיא שלשים וששה כמדה הראשונה שהיה הר הבית ה' מאות אמה על ה' מאות אמה, חלוק שלשת אלפים על שלשת אלפים ברצועות של ה' מאות אמה שתי וערב ותמצא שם שלשים וששה רבעים של חמש מאות על חמש מאות, ועל כן אמר הפייט (שם בקדושתא) ל"ו כמו שהיתה מתכפלת, מצאתי: חומה לו. להר הבית: סביב ארך חמש מאות. שתי וערב לד' רוחות מדדו חומה לו מהר הבית סביב ה' מאות, א חומת החיל המקפת כל ההר: להבדיל. את העם בין קודש שלפנים לחול שבחוץ. מצאתי (סא"א). גמר כל המדה:

מג (א) ויוליכני. חזר והכניסני לשער הקדים וראיתי הכבוד יורד לעזרה:

מצודת דוד / מצודת ציון

הבית הפנימי שם החצרות והלשכות כי הכל היה לפנימיי ענין שלמה: (כ) להבדיל. ענין הפסקה והפרשה: לחול.
הבית הפנימי שהוא ההיכל: דרך השער. הוא שער הר — מלשון חולין והוא הפוך קודש:
הבית המזרחי: ומדדו. את ההיקף של הר הבית: (טז) בקנה
המדה. וכה שש אמות גדולות: סביב. ר"ל מהקצה אל הקצה: (יט) סבב. המלאך פנה אל רוח הים ומדד וגו':
(כ) חומה לו. אל הר הבית היה לו חומה מסביב: אורך וגו'. בא לומר שבמדה הזו נכלל עובי החומה: להבדיל. החומה עשוי להיות מחולק מבדלת בין הקדש הפנימי לה ובין החול החוצה לה:
מג (א) אל השער. הוא שער הר הבית: (ב) כקול מים רבים. מדמה קול השכינה לקול המים להסביר את

מראה יחזקאל — באור הענין

החומה שסביב הר הבית, ומדד את החומה סביב ר"ל שמדדה מבחוץ: (טז) מדד רוח הקדים' התחיל למדוד רוח מזרח ששם עמד, ומדד מן הדרום אל הצפון: (יז) מדד אח"כ מדד רוח צפונית ממזרח למערב: (יח) את רוח הדרום מדד, כי היה לו למדוד רוח מערב, והוא עבר רוח מערב בלא מדידה רק את רוח הדרום מדד, ומזה נראה כי כמו שבחומה של עזרת נשים הי' רוח צפונית ודרומית ומזרחית טובים בשעריהם ובניני התאים והאולמות, ורוח מערב מגונה מהם, וע"כ לא נזכר מדידת חומה מערבית של עזרת נשים, כן בהר הבית היה רוח מערב מגונה בשעריו ובניניו, והנביא כשמדד מדד גם יתר עניני החומה הזאת רק שלא זכר רק האורך, ולכן עבר לד' מערב ומדד רוח דרום, לראות אם טוב בכל משפטיו לרוח צפון, וכשגמר מדידת רוח דרום, אז. (יט) סביב אל רוח הים, ר"ל לא חזר לאחוריו מדרום למערב, רק סבב רוח מזרחית וצפונית עד שבא פאת למערב, ומדד רוח מערב מצפון לדרום; (כ) לארבע רוחות מדדו, שהחומה סבבה כל הד' רוחות והיה האורך חמש מאות קנים שהם ג' אלפים אמה, ולפ"ז נמצא בו ל"ו רצועות של ת"ק על ת"ק של מדת הר הבית הראשון, והיה בו ת"ק על ת"ק לישראל, ול"ה פעמים ת"ק על ת"ק לשבעים אומות לפני אומות ת"ק על ת"ק, וישראל בן הבכור יקחו פי שני' להם לבדם ת"ק על ת"ק:

מג (א) ויוליכני, מן רוח מערב הוליך אותו אל השער הידוע שהוא השער שבו נכנס בפעם הראשון, ומפרש שהוא אשר פונה דרך הקדים שהיוצא ממנו פניו למזרח: (ב) והנה כבוד אלהי ישראל, רמה התגלות ה' בכבודו מצד שהוא אלהי ישראל, ששם זה מורה

מַיִם רַבִּים וְהָאָרֶץ הֵאִירָה מִכְּבֹדוֹ׃ ג וּכְמַרְאֵה הַמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר־רָאִיתִי בְּבֹאִי לְשַׁחֵת אֶת־הָעִיר וּמַרְאוֹת

רש"י

(ג) וכמראה המראה וגו'. תשע מראות כתובין במקרא זה ומתוכן היו רואין הנביאים חוץ ממשה רבינו שהיה רואה מתוך מראה א' לפיכך איספקלריא שלו מאירה ורואה ממש, וזהו שייסד הפייט (שם בסילוק) מחזות המלוחלחות בתשע מחזות : בבאי לשחת את העיר. בפרשת והתוית תו (לעיל ט) שנאמר שם קרבו פקודות

מצודת ציון

מג (ב) האירה. מלשון אורה : (ג) וכמראה וגו' כמראה. הכ"ף הדמיון יורה על דמיון גמור וכן כעם ככהן

מצודת דוד

האזן כפי שהורגלה : והארץ האירה מכבודו. מזיו השכינה נתמלאה הארץ אורה : (ג) וכמראה המראה וגו' כמראה וגו'. ר"ל כמראה המראה אשר ראיתי עתה היתה כמראה אשר ראיתי בבואי לנבאות על השחתת העיר הוא מ"ש קרבו פקודות העיר וגו' (לעיל ט') כי אז ראה מראה השכינה

מראה יחזקאל

באור המלות

(ב) האירה. פעל יוצא, שמן אור הכבוד שהתלבש עליה נעשית כדבר מאיר להאיר לאחרים, כענין אשר תנה הודך על השמים כמו שפירשתי שם : (ג) כמראה המראה. מענין מראות הנבואות, כמראה של האספקלריא :

באור הענין

על הקשר הי"ל עם ישראל ועל ההשגחה הפרטיית הדבקה עמהם להנהיגם בהנהגה נסיית, ר"ל שראה שיחזור שכינתו עליהם וינוסס גם ליראיו, וכתב הכי"ח שבא מדרך הקדים כי נגד המזרח יתן אומר ודברים על כח ה' ויכלתו, מצד התנועה המזרחיית אשר הגלגל היומי מניע כל צבא השמים ממזרח למערב הפך תנועתם העצמיית ממערב למזרח, וכמ"ש חז"ל אלמלא קול גלגל חמה נשמע קול המונה של עיר, שקול הגלגל ישתיק קול המון עיר המכחישים פליאות ה' כמ"ש בעק"י, וקולו ור"ל ואז נתגלה השגחתו לכל, אם לשמע אזן כי קולו כקול מים רבים שהוא כל מי הפליאות המשמיעים קול כי אדיר במרום ה', אם מצד ראות העין כי הארץ האירה מכבודו ע"י התגלות השכינה וכבוד ה' לחוזים ונביאים ; (ג) ובמראה המראה, הנה יחזקאל ראה את המרכבה בג' מיני מראות המתיחסות לג' מיני הנהגות, א] מראות המרכבה שראה בבואו לשחת העיר, שאז יצא בחמה להחריב ולהשחית, ב] מראות המרכבה שראה בפעם הראשון על נהר כבר, שהם ראהו כיוצא ממקומו ללכת עם הגולים לארבע רוחות השמים, והגם שזה יעשה מצד רחמיו וחסדיו אשר ישמור אותם שלא יתמו בגלותם, בכ"ז כל ימי הגלות יהיה באמצעות שרי מעלה שהשכינה מתלבשת בשר של האומה שישראל נתונים תחתיו, ג] המרכבה שראה במחזה הזאת שהראהו בנין בית העתיד, שראה הנהגת ה' בעת ישיב שכינתו לציון, שאז ינהג הנהגה גבוה נסיית מופלאת, ויספר כי עתה בבואו שנית אל שער הקדים ראה את המרכבה בג' מראות אלה המתחלפות, כי הודיעו לו שאחרי שיבנה המקדש בבית שני ישוב שנית להחריבו בעונות ישראל ומצד זה ראה את המראה שראה בבואו לשחת את העיר, ועוד הראהו שאח"כ יגלו ישראל שנית ויפוזרו בד' רוחות השמים וה' יצא עמהם במרכבתו אל הגולה לשמרם, וע"ז ראה מראות המרכבה שראה על נהר כבר, עוד הראהו שאח"כ ישוב אל המקדש השלישי אשר בו ישכון כל ימי עולם, וראה תבנית המרכבה במחזה ההנהגה הפלאיית, וכבר בארתי (מ"א כ"א) מ"ש ופני הקדש המראה כמראה, היינו שפני הקדש נדמו לו אז כמראות הנבואות, אשר במראה ההוא נחקק המראה כמו במראה ואספקלריא. ובאר הדבר, כי התגלות מרכבת ה' במקדש הקטן ידמה אל התגלות מרכבת ה' והנהגתו במקדש הגדול שהוא העולם אשר ברא שהוא דמות כבודו, וכן מרכבת ה' בעולם הגדול תדמה אל מרכבת ה' אשר תשכון בעולם הקטן, שהוא האדם הנעשה בצלמו כדמותו, שהיחוס אשר בין האלהי השוכן באדם במקדש הלב והרוח והנפש תוך לבוש הגוי', היא עצמה היחוס והערך שבו תשכון האלהות במקדש הגדול שהוא האדם הגדול, שהוא כלל הפליאות אשר ברא לכבודו. והמקדש אשר ראה יחזקאל בנוי בהר ה', הוא המראה והאספקלריא שבו התראו שני הצורות הגדולות האלה, צורת העולם הגדול והקטן, ושכינת ה' המתלבשת בעולם ובנפש, וכמו שהמסתכל במראה רואה צורת פניו, כן הסתכל במראה המקדש צורת המרכבה השוכנת בעולם הגדול, ומרכבת ה' השוכנת בנפשו אשר ראה במחזה, ועל המרכבה שראה בפני הקדש אמר ובמראה המראה אשר ראיתי, ר"ל אשר ראיתי עתה בבית השלישי שהיא המרכבה הפליאית שראה במחזה. ואמר כמראה המראה ר"ל כמראה שראה במראה (שפיגע"ל) היינו במראות הנבואות שהוא פני הקדש, שראה את המרכבה בענין שהאלהות תתגלה בכח נשגב ומשל ממשל רב. וכן ראיתי כמראה אשר ראיתי בבאי לשחת את העיר, שאז נראתה המרכבה בענין מורה על ההשחתה, וזה סימן על חורבן בית שני. וגם ראיתי מראות אחרות המורים על הטלטול וגלות השכינה עם ישראל, שזה מורה על הגלות האחרון, כמראה אשר ראיתי על נהר כבר, וכבר בארתי למעלה כי במראה

כמראה אשר ראיתי אל־נהר כבר ואפל אל־פני: ד וכבוד יהוה בא אל־הבית דרך שער אשר פניו דרך הקדים: ה ותשאני רוח ותבאני אל־החצר הפנימי והנה מלא כבוד־יהוה הבית: ו ואשמע מדבר אלי מהבית ואיש היה עמד אצלי: ז ויאמר אלי בן־אדם את־מקום כסאי ואת־מקום כפות רגלי אשר אשכן־שם בתוך בני־ישראל לעולם ולא יטמאו עוד בית־ישראל

רש"י

ופה פירש את דוגמת מרכבה: (ו) מדבר אלי. מתדבר עמי כבוד הוא לומר כלפי מעלה מדבר כמו מתדבר

מצודת דוד / מצודת ציון

פני' שם בפנים: ומראות. גם ראיתי עתה מראות כמו (ישעיה כד): אל נהר. על נהר: (ה) והשאני. ענין
המראה אשר ראיתי על נהר כבר הוא המראה שאמורה לקיחה וכן ונתים ונשאו (מיכה ב): (ז) כפות רגלי. כמו
בתחלת הספר: ואפל על פני. להשתחות לה': (ד) וכבוד שיקרא שעתים סיד כף כן יקרא כעתים הרגל: ובפגרי.
ה'. אחר זה נכנס השכינה אל ההיכל בדרך שער המזרחי
אל הר הבית: (ה) ותשאני רוח. ממקום עמדי בשער הר הבית: (ו) ואשמע. כאשר הפנימי שמעתי קול מדבר
בהיכל ומשם בא הקול לאזני: ואיש. הוא המלאך הדובר בי: (ז) ויאמר אלי. ר"ל הקול המדבר בא לאזני ואמר
מדבר אלי: את מקום כסאי. לפי שראה המראה שראה בנהר כבר ושם נאמר שראה את הכסא וגם ראה את המקדש
לכן אמר הנה הראיתיך מקום הכסא אשר בשמים ממעל ואת המקדש שהוא מקום כפות רגלי ואחז במשל מבן אדם היושב
על הכסא ורגליו יורדות נגוע על הסרפרף אשר מתחת לכסא: לעולם. כי לא תחרב עוד: ולא יטמאו. כי לא
יטמאו עוד את שם קדשי לא המה ולא מלכיהם כמו שטמאו מאז בזנותם אחר עבודת כוכבים וכמו שטמאו בפגרי מלכיהם

מראה יחזקאל — באור הענין

המרכבה הראשונה השיג ההנהגה ע"י החיות ועולם המלאכים, ובמראה השנית השיג ההנהגה שע"י השרפים ועולם הכסא, ובמראה השלישית הראה לו העתיד השיג ההנהגה שיהיה על ידי האלהות בעולם האצילות. **ואפל על פני**, כי מזה ראה והבין שאחר שיבנה המקדש בבית שני ישוב ויחרב שנית וישראל ינעו גוים: (ד) **וכבוד ה' בא אל הבית**, אז ראה כבוד ה' שבא אל הבית השלישי שיבנה ב"ב, ובא **דרך שער הקדים**, וכבר בארתי (ישעיה מ"ג ה' ושם נ"ט י"ט) שכבוד ה' יתגלה תחלה על גולי המזרח שהם עשרת השבטים, כמ"ש וייראו ממערב את שם ה' וממזרח שמש את כבודו, כי כבודו יבא ממזרח עם גולי המזרח, ובמערב לא יתגלה הכבוד ההוא רק ישמעו שמו למרחוק, וע"כ ראה שכבוד ה' בא מדרך הקדים: (ה) **ותשאני**, אז נשאתהו רוח הנבואה **ותביאהו אל החצר הפנימי**, וראה שכבוד ה' מלא את הבית: (ו) **ואשמע**, עד עתה קבל שפע הנבואה באמצעות המלאך אשר בידו קנה המדה (כמ"ש בסי' מ' ס' ג' ד'), ועתה שמע **מדבר אליו מהבית**, כמ"ש וישמע את הקול מדבר אליו מבין שני הכרובים, **ואיש היה עומד אצלי**, שהמלאך לא נכנס לקה"ק למקום הכבוד, רק עמד אצלו וקבלו שניהם הדבור בשוה מן השכינה: (ז) **ויאמר אלי, את מקום כסאי**, הנה יבואר (לקמן סי' מ"ח) כי ירושלים שלעתיד תהיה רחוקה מן המקדש מ"ה מיל, וסביבות המקדש יהיה לאחוזת הכהנים והלוים, אבל המלך והעם אשר בירושלים ישכנו בעיר שתבנה מ"ה מיל רחוק מן המקדש, באר לו הטעם לזה כי לעתיד ישתנה הדבר ממה שהיה במקדש הקודם, שבזמן הקודם היה עקר השכינה בשמים כמ"ש השמים כסאי והארץ הדום רגלי, שעקר כסאו היה בשמים והמקדש היה הדום רגליו, ר"ל שעקר ההנהגה היה כפי הטבע והמערכה רק שסבב את המערכה לפי רצון ההשגחה שהיתה בבית המקדש ונאמר שרגליו ומסובביו והכלים הנהגתו היה בארץ, שלפי התכלית הזה אשר השגיח להרים קרן ישראל, משך את גלגל המערכה לסבבו ולהטותו לטובת ישראל ולמלא בית ה' חיים וברכה, ולכן נקרא המקדש הדום רגליו כמ"ש ולא זכר הדום רגליו ביום אפו, ואמר ושוליו מלאים את ההיכל, אבל לעתיד גם הכסא תהיה למטה במקדש, שישכון שם שכינה קבע והנהגת המערכה תחדל לגמרי, כמ"ש לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם, והפרה הלבנה וכו' כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים, וז"ש **את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכן שם** בשכינה קבע, יהיה **בתוך בני ישראל**, שהכסא תהיה ג"כ למטה, וגם אמר שעקר השכינה לא תהיה במקדש רק בתוך ב"י שיתאספו שמה, ולכן זה יהיה **לעולם** כי הבית הג' לא יחרב עוד, ולכן הוצרך להרחיק את העיר מן המקדש, כי כפי גודל קדושתו וקביעת השכינה בו הוצרך הרחקה יותר **כדי שלא יטמאו עוד בית ישראל שם קדשי המה ומלכיהם**, כמו שטמאו אותו עד הנה שהיו יושבים בעיר שהיתה קרובה אל המקדש ופגעו בקדושת המקדש, ומפרש במה טמאו אותו עד הנה

שֵׁם קָדְשִׁי הֵמָּה וּמַלְכֵיהֶם בִּזְנוּתָם וּבְפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם בָּמוֹתָם׃
ח בְּתִתָּם סִפָּם אֶת־סִפִּי וּמְזוּזָתָם אֵצֶל מְזוּזָתִי וְהַקִּיר בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם
וְטִמְּאוּ ׀ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בְּתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וָאֲכַל אֹתָם בְּאַפִּי׃
ט עַתָּה יְרַחֲקוּ אֶת־זְנוּתָם וּפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם מִמֶּנִּי וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכָם

רש"י

כלומר בינו לבין כבודו מדבר והקול בא אלי : (ז) ובפגרי מלכיהם . שהיו בחייהן סמוכין (לבית הקברות) כמו שמצינו במלכים בשלמה ובעוזיהו ופעמים שהיו קוברין אותם בגן ביתם כמו שהוא מפורש ואמר בתתם ספם את ספי , מפתני : (ח) ואכל . כמו ואכלה , וכליתי : (ט) עתה . על כרחם ירחקו את אותם

מצודת ציון

כן יקרא גוף כמת : במותם . כמו כבמותם והוא מלשון במה ומזבח : (ח) ספם . כן יקרא גם המפתן וכאשר יקראו המאוזות וכן וידיה על הסף (שופטים י"ט) : ואכל . מלשון כליון והשחתה : (ט) ממני . ר"ל ממקום משכן שכינתי :

מצודת דוד

והוזר ומפרש במותם ר"ל במה שהעמידו במות לעבודת כוכבים במקום קבורת פגרי המלכים : (ח) בתתם . ר"ל ובמה שהיו בונים מפתן ביתם עם מפתן ביתי בסמוך לו וכן העמידו מזוזותם אצל מזוזת ביתי ורק בין הכותל היתה מפסקת בין ביתי ובין בתיהם : וטמאו . ובזה טמאו את שם קדשי בתועבותם אשר עשו בבתים הסמוכות אל ביתי כי מנשה ואמון נקברו בגן ביתם ושם העמידו במות לעבודת כוכבים : ואכל . ולכן כליתי אותם באפי : (ט) עתה ירחקו וגו' . ירחקו מלבם זנות עבודת כוכבים ולא יעמידו עוד במות על קברות פגרי המלכים ואף מקום קברות פגרי המלכים ירחיקו מביתי כי ינהגו בו קדושה ומורא ולכן אשכון

מראה יחזקאל

באור המלות

(ז) במותם . הב' ב' השימוש : (ח) סף, מזוזה . עוני התומה המקום שפתח קרוי סף בין בלדדים בין למטה , כמו וידיה על הסף (שופטים י"ט) שהוא האסקופה , והמקום שמחברין הדלת ונותנין שם לוחות עץ קרוי מזוזה , ואם אין שם מזוזה אין חייב במזוזה , ובשער החצר היה הסף נחלק לשנים כ"א עוביו שם אמות והמזוזה בתוך עוביה אמה שבה היה הדלת (כנ"ל סי' מ' פ"ו) , ובא תמיד המזוזה עם הדלת (שמות כ"א שופטים ו' ג', ישעיה נ"ז ח') וע"כ הוסיף שנתנו גם המזוזה שבו הדלת אצל מזוזתי בהשגפתת דלתי בית ה' נפקה גם פתחה שאלנו :

באור הענין

המה ומלכיהם, שהמה מלאו אותו בזנותם מה שזנו לע"ז, ומלכיהם ממלאו אותו בפגרי מלכיהם במותם , וזה יפורש אם כפשוטו מפני שהיו קוברים את המלכים בתוך העיר , (כמ"ש בתוספתא דב"ב קבר שהקיפוה העיר וכו' פחות מכאן מפנין חוץ מקבר המלך וקבר נביא , רע"א אף קבר המלך וקבר נביא מפנין , אמרו לו והלא קברי ב"ד וקברי חולדה היתה בירושלי'. וכן בתוספתא דכלים עיירות המוקפות חומה מסבבים לתוכן מת וכו' יצא אין מחזירין אותו , וכמ"ש וישכב עוזיה עם אבותיו ויקברו אותו בשדה הקבורה אשר למלכים כי אמרו מצורע הוא , וכ"ז מורה כדעת הרמב"ם (פ"ז מה' בהב"ח) שאם יכנס ז' טובי העיר קוברים לתוך עיירות המוקפות חומה אף לא יצא לחוץ, ודעת הראב"ד והר"ש אינו כן , ועי' שו"ת מהרי"ם חלק יו"ד סי' ל"ז מ"ש בענין קבר חולדה הנביאה , וגם לדעת הראב"ד י"ל שהיו קוברים שלא ברצון חכמים) ועז"א שהיו מטמאים את המקום בפגרי מלכיהם , וגם י"ל שקרא אותם פגרים גם בחייהם , שכמו שיהיה הגוף פגר מת אם תסתלק ממנו נפש החיונית המ-נפש , כן גם בעוד נפשו הבהמיית בו יקרא מת ופגר אם חלפה ממנו נפשו האלהית הרוחנית , שאז הוא מת בערך מה שנקרא בשם אדם מדבר משכיל , שחיות הנפש השכליית הוא רק כל עוד ישמור נרחו הרוחניית , ובסור הרוחנית הזה מאתו הוא בהמה בצורת אדם , והאדם שבו מת והלך לו : (ח) בתתם ספם , ר"ל שעד פתח ה' בית המלכים קרוב לבית ה' , וסף ביתם קרוב אל סף ביתי , ורק קיר המקדש הי' מפסיק ביני וביניהם ובזה טמאו את שם קדשי בתועבותם אשר עשו , כי לפי ערך קדושת המקום יגדל החטא והטומאה , שטומאה קלה אשר לא תטמא במקום החול תטמא במקום הקדש , כמו שהשלישי פוסל את התרומה והרביעי פוסל את הקדש הגם שאין מטמאים את החולין , וכן יפגום החטא הקטן הנעשה קרוב אל המקדש , ועל ידי כן ואכל אותם באפי , ולכן יתרחק מושב הזרים מן המקדש וישבו סביב לו הכהנים והלוים , כמו שהיה במשכן שבמדבר שחנו הלוים סביב למשכן והזר הקרב יומת , וח"ש . (ט) עתה ירחקו את זנותם ופגרי מלכיהם ממני ותהי' העיר רחוקה מן המקדש , ועי"ז ושכנתי בתוכם לעולם , וגם דבר פה על דרך הצורה , שעקר שכינת ה' הוא בתוך בני ישראל , שאדם העובד את ה' הוא המקדש לשכינת עוזו . אבל בזה"ז כשיבא המלך הכבוד לשכן בם בקדש ימלא הקיר מבדיל בינו וביניהם , שהיא הגויה והומאתה המבדלת בין הנפש ובין אלוה מעוזה (כמ"ש בפי' שה"ש על פסוק פתחי לי אחותי . וגם ה' קרוב אליהם וסף ביתו אצל סף בית גוייתם , קיר הטומאה והעונות מבדיל בינם לבין אלהיהם , לכן עתה ירחקו את זנותם ואת פגרי מלכיהם שהם כמתים ואין השכן העליון יכול ליכנס אל ביתם מפני

לְעוֹלָם׃ י אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֺנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית׃ יא וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְכָל־תּוֹרֹתָו הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב

צורותיו ק' צורותיו ק' תורותיו ק'

רש"י

שהבדלתי לי היקף גבול גדול סביב: (י) אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם. בהראותי למו חסדי שאיני מואסם בעונם, מנאתי: ומדדו את תכנית. ומדדו על ידך שאתה מודה את תוכן חשבון הבנין: (יא) ואם נכלמו. שיתביישו ויכבשו פניהם מכל אשר עשו אז הודע אותם את מה שאני עתיד לעשות להם: צורת הבית. גבול הבנין היאך הוא מלפניו ועד אחוריו סדורים לארבע רוחות: ותכונתו. חשבון תאיו ולשכותיו: וכל צורתיו. כרובים ותמורים ואילים ואולמים, מנאתי. וכל

מצודת דוד

בתוכם לעולם ולא תזוז שכינתי מביניהם: (י) את הבית. את שבור בנין הבית הראית: ויכלמו מעונותיהם. למען יהיה להם כלימה על העונות שעשו כי בעת תספור להם בנין בית העתיד כי יזכרו בבנין הראשון שנחרב בעונם ויכלמו בזה: ומדדו את תכנית. ר"ל יחשבו בלבם מדידת הבנין המוכן ומתוקן: (יא) ואם נכלמו וגו'. ר"ל בתחלת הספור הזה בפניהם אם בעת ההיא כשיזכרו בבנין הראשון שנחרב בעונם יכלמו מכל המעשים הרעים אשר עשו אז צורת הבית וגו' הודע אותם ואם חקו· פניהם מסלע והכלם לא ידעו אל תוסף דבר עוד בזה: צורת הבית. זהו הצורה בכללו כאלו תאמר שהיה בה היכל ואולם ובית קה"ק והאיצרות והלשכות והתאים: ותכונתו. תכון עמידת כ"א כאלו תאמר בית קה"ק במערבו ואחריו ההיכל וגו' והלשכות והצלעות מזה ומזה וכדומה: ומוצאיו ומובאיו. מדת הפתחים שיוצאים ובאים דרך בהן: וכל צורותיו. צורת כל חדר וחדר: ואת כל חקותיו. מה שראוי להשתמש

מצודת ציון

(י) תכנית. מל' תכונה ומתוקן:

מראה באור הענין יחזקאל

טומאה, ואז ישכון בתוכם על נפשותיהם יחול גם שכינת אלהי בקדש: (י) **אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית**, זה לו שיגד להם שראה את הבית בנוי ומשוכלל ועומד נכון לפני ה' רק שעונותיהם מעכבים, ולכן **יכלמו מעונותיהם** וימהרו לשוב בתשובה, ואז יתראה בית העתיד בכבודו, ואז **ימדדו את תכנית הבית**, וגם ר"ל כי בצורת הבית ובפרטי עניניו יש רמזים רוחנים הרומזים על הנהגת ה' ההשגחיית הפלאיית הבלתי תלוי בסדר העולם הטבעי רק בהנהגת בית הנפש לבנותו ולשכללו כדוגמת הבית הגדול. ולעבוד בו את העבודה הערוכה בבית הנפש על שמירת התורה והמצוה כדוגמת העבודה הערוכה בבית הגדול, והעלאת נפש החיים אל האלהים אז שיחול גם בקדש. ולפ"ז בנין הבית תלוי בבנין בית נפשם, כפי צורת הבית, וכפי מדות התורה וצורתה, שעז"א **הגד את בית ישראל** והיל"ל הגד אל בית ישראל, באחר הגדה בא תמיד מלת אל? רק ר"ל שתגד להם כי **את בית ישראל את הבית**, שבית ישראל המה הם הבית, והבית תלוי בהם, וכל עניני תכנית הבית הם מורים על הנהגת העם עפ"י התורה וחקותיה, ובזה **יכלמו מעונותיהם, ומדדו את הבנית**, לכוין מדות הנפש כפי מדות הבית: (יא) **ואם נכלמו מכל אשר עשו**, ר"ל באמר שיגה הבית במדות ובצורות אלה שראה יחזקאל לא יגיע זמנו עד שיגיע עת התיקון שימהרו מעונותיהם, לכן ההודעה הזאת תלויה בתנאי אם יכלמו מכל אשר עשו וישובו בתשובה שלימה, כפי הכלל שהעושה דבר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עונותיו, אז **צורת הבית הודע אותם**, כי רק אז יבנה הבית הזה. ואמר פה שלשה פעמים צורת הבית, כי היה להבית שלש צורות, א] הצורה המוכרחת להיות בכל בית שיבנה לה' וא"א בלעדה, והיה בשוה במשכן ובבית ראשון ושני ובבית השלישי, והוא שיהיה בו עזרה והיכל וקה"ק וכן הכלים המוכרחים להיות בכולם, מזבח העולה ומזבח הקטורת וארון ושלחן ומנורה וכדומה. ב] דברים שאינם מוכרחים ויכולים להשתנות כפי הזמן כמו שנשתנו דברים במקדש מן המשכן, ובית שני מן בית ראשון. ג] דברים שהם מיוחדים רק למקדש השלישי שיגיע שעת התיקון, ולא יכלו לעשות כמוהו בימי עזרא הגם שידעו מדברי יחזקאל, מפני שעדיין לא הגיע עת התיקון, רק מקצת דברים אשר קבלו מפי הנביאים שיכולים לעשות דוגמתו, כמ"ש הרמב"ם בה' בהב"ח. על הראשון אמר **צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו** ר"ל הצורה המוכרחת להיות בכל בית ואת ההדרים והשערים המוכרחים להיות בכולם. על הבנין המיוחד רק לעתיד ואין יכולים לעשות כמוהו בזה"ז מפני שעניניו הם הקים עולמים בלא יהגלו עד זמן העתיד, אמר **וכל צורתיו ואת כל חקתיו**, שהחקים הם הדברים שטעמם נעלם. ועל הדברים שהם ממוצעים בין בנין הראשון ובין בנין השלישי, אשר היו יכולים לעשותם בימי

לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ יב זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת׃ יג וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה רֹחַב וּגְבוּלָהּ

רש״י

צורותיו בתורה לא פורש: וישמרו. ילמדו ענייני המדות מפיך שידעו לעשותם לעת קץ, מלאכי. ראויה היתה ביאה שנייה של עזרא להיות כביאה ראשונה של יהושע לבא בזרוע ובנס כדדרשינן עד יעבור, ובנין גם מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה וגאולת עולם, אלא שגרם החטא שלא היתה התשובה הוגנת על מנת שלא לחטוא, ויצאו ברשות כורש ובנו לעצמן. ויש אומרים בבבל נכשלו בנכריות: (יג) ואלה מדות המזבח. שמפרש למטה ארבע עשרה אורך בארבע עשרה רוחב: באמות אמה אמה וטפח. באמה בת ששה שהיא אמה וטופח באמה בת חמשה: וחיק האמה. אבל היסוד שלו נמדד באמה של חול שהיא בת ה׳, חיק לשון היקף קביעות והוא היסוד. האמה אמה חול ולא אמה וטופח שהיא אמה בת ששה, וכן

מצודת ציון

(יג) וחיק. מלשון היקף וקביעות וזהו היסוד כן אחז״ל (מנחות ל״ז): וגבולה. הם הקרנות שהם בגבול המזבח ונתוספת ביותר: אשר אל שפתה זרת. היא חצי האמה וכן זרת ארכו (שמות

מצודת דוד

בכל הדר והדר: וכל צורותיו. צורת הפתחים שעל הקירות והם התמורים והכרובים: וכל תורותיו. מקום עמידת הכהנים והעם: וכתוב. וכל הדברים האלה כתוב בפניהם למען ילמדו בו: וישמרו. והם ישמרו בלבם כל צורת הבית בכללו: ואת כל חקותיו. מה שראוי להשתמש בכל הדר והדר ואז יזכו לעמוד בתוכם ויעשו אותם לעתיד: (יב) זאת תורת הבית. ר״ל מה שנזכר במקרא שלפניו זאת היא ענין למוד הבית: על ראש ההר. ר״ל וזהו הבנין העומד על ראש ההר וכל גבולו מסביב הוא קודש הקדשים ועל הר הבית יאמר כי כל אחוזת הכהנים והלוים יקרא קדש כמ״ש והיתה תרומת הקודש (לקמן מ״ח) והר הבית יקרא למולו קדש קדשים וכאשר יקרא הדביר קדש קדשים למול כל בנייני המקדש: הנה זאת תורת הבית. זאת הוא למוד הבית לדעת שמקום הר הבית הוא קה״ק למול אחוזת הכהנים והלוים: (יג) ואלה מדות המזבח. זהו מזבח העולה שהראהו לו: אמה באמות אמה וטפח. ר״ל שהאמות גדולות שבכל אמה יש אמה אחת של חול שהיא בת חמשה טפחים ועוד טפח אחד: וחיק האמה. אבל גובה עליות היסוד היה במדת האמה הפשוטה שלחול בת ה׳ טפחים (וה׳ הטפחים החסרים היו עודפים במדת גובה הסובב והגג שלא היו אמה לא חסרים): ואמה רחב. וכן האמה מרחב כניסה הסובב היה באמה ה׳ (והטפח החסר היה עודף במדת רוחב הגג ולא

מראה יחזקאל

באור המלות

(יג) חיק, כן נקרא היסוד שהוא כחיק הארץ: וגבולה. ה״א נדגשה, והוא במקום חוץ הקרנה: גב. מל׳ גובה:

באור הענין

בית שני שבנאו כבית הראשון והדברים מעין העתיד כמ״ש הרמב״ם, מפני שהדברים האלה אינם חקים נעלמים רק תורות שטעמם נודע, אמר **וכל צורתיו וכל תורתיו הודע אותם. וכתב לעיניהם** זה שיכתוב צורת הבנין העתיד בספר למשמרת לדור האחרון, **וישמרו** ר״ל שאם ישמרו **את כל צורתיו ואת כל חקותיו** להתנהג כפיהם בקדושה ובטהרה ובהטבת המעשים, שיהיו מוכנים אל הצורות האלה המורים על דבוק ה׳ ושכינתו בקדש לעולם, אז **ועשו אותם** אז יעשו את הצורות ויבנו את בית השלישי ברוח ה׳ עליהם: (יב) **זאת תורת הבית** אמר שבזה יבדל בית השלישי מן הבתים הקודמים, א] שיהיה **על ראש ההר**, וזה כולל, א] שההר עצמו שעליו יבנה הבית יהיה נכון בראש ההרים, (כמ״ש ישעיה ב׳), עד שההר יהיה בראש כולם. ב] שלעומת שהבתים הקודמים היו בכתף ההר (כמ״ש חז״ל סבור למבניה בעין עיטם דמדלי טובא וכו׳ ובין כתפיו שכן) הוא יהיה בראש ההר, לא בכתפו, שזה יורה על התרוממותו על כל. ב] זאת שנית **שכל גבולו סביב קדש קדשים**, כי העיר תתרחק מן הבית מרחק רב וכ״ה אלף אמה שמקדש ה׳ בתוכו כולו יהיה קדש ותרומת ה׳ לכהנים (כמו שיתבאר לקמן סי׳ מ״ה וסי׳ מ״ח). ומסיים **הנה זאת תורת הבית**, ר״ל שבתורה הזאת צריכים להתנהג הדורות שיבנה: (יג) **ואלה מדות המזבח**, לדעת חז״ל שבוני בית שני עשו את המזבח בתבנית הזה (ולא היה רק שינוי קטן בעליית היסוד) לכן ספר מעשה המזבח בפ״ע, כי צורת המקדש הוא מיוחד רק לעתיד, אבל מדות המזבח היא אפשרי לעשותו גם בזה״ז, והנה גובה המזבח היה עשר אמות והיה נחלק באופן זה, גובה היסוד יהיה בבית שלישי שתי אמות (ובבית שני היה אמה אחת) וזה נקרא **חיק** ורחבו ל״ב אמה. אחר גובה ב׳ אמות נתקצר המזבח אמה מכל צד, ולא היה רחבו רק שלשים אמה, וכניסה זו נקרא בשם **עזרה התחתונה** או **הקטנה**, כי המקום שתחתיו היה קטן רק ב׳ אמות, משם עלה ארבע אמות ברוחב ל׳ על ל׳, ושפת זה נקרא סובב, (כי רוחב היסוד לא סבב מכל צד והיה מהלך רק על צפון ומערב ואמה במזרח ואמה בדרום, אבל רוחב הסובב סבב מכל צד), ואז נתקצר שנית אמה מכל צד, ונעשה כ״ח אמה על כ״ח אמה, וכניסה זו שכנס אמה נקרא בשם **העזרה הגדולה**.

אל־שפתה סביב זרת האחד וזה גב המזבח: יד ומחיק הארץ עד־העזרה התחתונה שתים אמות ורחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד־העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה: טו וההראל ארבע אמות ומהאראיל ולמעלה הקרנות ארבע:

ומהאריאל קרי

רש"י

היינו במדות שהיסוד והסובב והקרנות נמדדין באמה בת חמשה: וחיק האמה. זה היסוד. ואמה רחב. זה הסובב: וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד. אלו הקרנות זרת אחד מאמצעיתו מודדו זרת לכל רוח הרי אמה על אמה: וזה גב המזבח. ובאמה זו היה נמדד גב מזבח הזהב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע כך מפורש בעירובין, ובמנחות (דף צז:) מפורש יותר לפי החשבון חיק האמה בגובהה עלה אמה ואמה רחב כנסה כניסת הסובב אמה בת חמשה אבל עלייתו שהיינו עלה ה' וכנס אמה אינו באמה בת חמשה: וגבולה אל שפתה. הקרנות בין לרחבן בין לגובהן באמה בת חמשה: (יד) ומחיק הארץ. מן היסוד מקרקע הארץ: עד העזרה התחתונה. עד גג מלבן הראשון: שתים אמות. ולא היה כן בבית עולמים שהם היינו מביא מלבן של ל"ב על ל"ב וגובהו אמה וכאן גובהו שתים: ורחב אמה אחת. כשהניח מלבן השני עליו היה מלבן השני שלשים על שלשים נמצא כניסה לו סביב סביב רחב אמה והוא היסוד הרי עלה שתים וכנס אמה והוא היסוד, י"א עזרה מסתתא לשון רצפה שהיה ממלא את המלבן חלוקי אבנים מזפת וסיד וקניא וממחה וזוכך ומחליקו למעלה והרי הוא כמין רצפה: ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות. מגג מלבן התחתון עד גג מלבן שעליו ארבע אמות גובה: ורחב האמה. היא כניסת הסובב עלה ארבע וכנס אמה וזהו סובב והתחתון קורא קטנה לפי שאין גובהו אלא שתים והעליון גובהו ארבע: (טו) וההראל. הוא גובה גג המזבח מן הסובב ולמעלה ובבית עולמים לא היה אלא שלש, וי"א אף הוא

מצודת דוד

דק) ובין הקרנים שהיו בגבולה מסביב בארבע המקצעות שהיה ארך אחד מאמצעיתם לכל רוח והיו אם כן אמה על אמה היו גם כן באמה ה' (והטפחים החסרים היו עודפים במדת מקום המערכה ולא דק): וזה גב המזבח. באמה הזאת הפשוטה בת ה' טפחים מדד שטח מזבח הזהב שהיה אמה על אמה כן דרז"ל (מנחות צ"ז): (יד) ומחיק הארץ. מהתחלת היסוד שאצל הקרקע עד כלות גובה הדפנות התחתונה כמות כעשוי להוסוד היה שתים אמות: ורחב. ר"ל הניח רוחב אמה מסביב להכנים לפנים את הדפוס שעליו וזהו כניסת היסוד: מהעזרה הקטנה. מגג דפוס הראשון הקטנה כי לא היתה כ"א בגובה שתי אמות ומגגה עד גג הדפוס הגדולה היה ד' אמות והוא הסובב: ורחב האמה. הניח מסביב רחב האמה הפשוטה בת ה' טפחים להכנים לפנים את הדפוס שעליו וזהו כניסת הסובב: (טו) וההראל. הוא

מצודת ציון

כ"ה): גב. שטח הגובה וכן ותבני לך גב (לעיל ט"ז): (יד) העזרה. דפוס בנין המזבח קורא בשם עזרה: (טו) וההראל. הוא כמו האריאל ובא הה"א במקום האל"ף ונשמט היו"ד וכן יקרא שם המזבח כמו והיתה לי כאריאל (ישעיה כט) ונקרא כן ע"ש הירד עליו כאש מהאל מן השמים ורבצה עליו כא[רי]ת

מראה יחזקאל

באור הענין

מזה עלה עוד ד' אמות עד ראש הקרנות נקרא בשם הראל. ובזה נבא אל הבאור, אמר שמדות המזבח היה באמות ר"ל שהיה במדתו שני מיני אמות, מקצתם היו באמה בת חמש ומקצתם באמה בת שש, וז"ש אמה, אמה וטפח, ר"ל מקצתם אמה שהם בת חמש, ומקצתם אמה שש שמחזיק אמת חמש ועוד טפח. ומפרש וחיק האמה, ר"ל החיק שהוא עליית היסוד היה באמה שהם בת חמש, וכן היה אמה רחב מה שהיה היסוד רחב אמה על הסובב היה ג"כ אמה באמה בת חמש, (וזה כדעת הרמב"ם, ודעת רש"י פ"ק דעירובין זמ"ש חז"ל דאמת יסוד בקטנה לא קאי על כניסת היסוד, ותכ"ז במזבח של העתיד מורה הכתוב שיהיה כדעת הרמב"ם). וגבולה על שפתה סביב זרת האחד גבולה שגבול זה הוא באמצע המזבח שבמשכן כתיב ועשית מכבר מעשה רשת, ובבית שני היה חוט הסקרא להבדיל בין דמים העליונים לתחתונים, ובבנין הג' יהיה בולט מן המזבח בנין כמדת זרת, ונקרא גבול, כי מגביל בין דמים עליונים לתחתונים, שהוא הגבול בין חצי העליון לבין חצי התחתון, ושפת ההיכל הזה היה לו רוחב זרת, וזה גב המזבח. עתה מתחיל לפרש גובה המזבח: (יד) ומחיק הארץ היינו מהתחלת היסוד שהוא בארץ, עד העזרה התחתונה, היינו הכניסה התחתונה שנכנס המזבח אמה והתחיל הסובב היה ב' אמות, גובה היסוד, ורחב אמה אחת, שהחיק ר"ל היסוד הי' רחב אמה מן הסובב, ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה היינו מהכניסה התחתונה עד הכניסה העליונה שהיא גובה בנית אמה למעלה מן הסובב, היה ארבע אמות גובה הסובב. ורחב האמה, שגם היה ג"כ רחב

באור המלות

(יד) העזרה. מחילה וגבול שלפני איזה דבר, ובא על אשר שלפני ההיכל (ד"ה ב' ס' ד' וסי' ו') ופה מליץ המאמר כאילו לפני המערכה יש שתי מחילות במקום שעולה הסובב לעלות, ובמקום שעולה גובה המזבח, שכ"א רחב מאמה:

טז וְהָאֲרִאֵיל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ אֶל אַרְבַּעַת רְבָעָיו: יז וְהָעֲזָרָה אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה רֹחַב אֶל אַרְבַּעַת רְבָעֶיהָ וְהַגְּבוּל סָבִיב אוֹתָהּ חֲצִי הָאַמָּה

והאריאל קרי

רש״י

ומדבחה ארבע אמין: (טז) והאריאל שתים עשרה ארך. מקום המערכה היה עשרים וארבע על עשרים וארבע וזהו י״ב בי״ב: אל ארבעת רבעיו. שמאמצעיתו הוא מודד י״ב לכל רוח הרי כ״ד על כ״ד כך מפורש בזבחים. וכן שנינו במסכת מדות המזבח היה ל״ב על ל״ב עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא ל׳ על ל׳ עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא כ״ח על כ״ח מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא עשרים ושש על עשרים ושש מקום הילוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ״ד על כ״ד מקום המערכה: (יז) והעזרה ארבע עשרה ארך. גג המזבח עם מקום הקרנות ועם מקום הילוך רגלי הכהנים כ״ח על כ״ח וי״ד האמורים כאן מאמצעיתו מודד כמו שמפורש על ארבעת רבעיה: והגבול סביב אותה. יש

מצודת ציון

(טז) רבוע. מרובע: רבעיו. צדדיו וכן על ארבעת רבעיהן (לעיל א׳) והוא מלשון רבע כי כל צד הוא רבע כי ארבע צדדים יש: (יז) ומעלתהו. הכבשים שהיו אל המזבח

מצודת דוד

אחר: ארבע אמות. רז״ל גונה גג המזבח מן הסובב ולמעלה: בפרק איזהו מקומן דרשו קרנות ארבע קאמר רצה לומר הדמים הנתנים בקרנות המזבח רצונם היה מגג המזבח ולמטה ד׳ אמות והוא עד כלות אמה העליונה מהסובב כי

עד שם נקרא למעלה כי בכלות ד׳ מהגג היה חוט הסיקרא שהוא באמצע המזבח כי הקרנות אחד והגג שלשה והאמה העליונה מהסובב הרי חמש וכן ג׳ הנשארים הסובב והניס של היסוד הם חמש: ומהאריאל ולמעלה. למעלה מגג המזבח היו ד׳ קרנות בארבע הקצוות: (טז) והאריאל. שטח המזבח הוא מקום המערכה היה י״ב אמות על י״ב וזהו מאמצעיתו לכל רוח והיה א״כ כ״ד על כ״ד: רבוע. היה מרובע בארבעת צדדיו: (יז) והעזרה. הוא דפוס גג המזבח מקום המערכה עם מקום הלוך רגלי הכהנים עם מקום הקרנות היה י״ד אמות על י״ד כן היה מאמצעיתה אל כל ארבעת צדדיה והיתה א״כ כ״ח אל כ״ח: והגבול. הקרנות שהיו כגבול המסבב לה בארבעת המקצועות היה חצי האמה מאמצעיתה לכל רוח והיה א״כ אמה על אמה. וחיק לה. החיק אשר לה הוא יסוד המזבח בלטה אמה מסביב (ויתכן בזה לומר לפי שמצא לא בלטה היסוד בכל סביבו כי במקום שהיה מתחלת יהודה לא היה יסוד כן ארז״ל (מדות פ״ג) לכן אמר לעתיד והיה היסוד מסביב כי אז לא תהיה מקום המקדש והמזבח מיוחד לבית שבט וכאשר נראה בגורת חלוקת הארץ: ומעלתהו. לא שהיה בו מעלות כי התורה אמרה ולא תעלה במעלות על מזבחי (שמות כ׳) אלא אמר ומעלתהו לשון רבים כי שלשה היה אחד כבש הגדול ואחד פנה ליסוד ואחד פנה לסובב כן ארז״ל (זבחים ס״ב) ואמר שהיו פונות קדים ר״ל הו נתונות ברוח אשר העולה בהם יפנה אל המזרח כי כל הפונה הוא דרך ימין והכבש ברוח דרום וימינו הוא כלפי המזרח א״כ כשהיו הכבשים בדרום יפנה העולה בהם אל המזרח כן ארז״ל (שם) וכן היה בנין המזבח דפוס התחתון והיה ל״ב אמות על ל״ב ושתי אמות קומתו ועליו יניחו דפוס ל׳ על ל׳ וארבע אמות

מראה יחזקאל

באור המלות

(טז) האריאל. כן נקרא המזבח ע״ש אש השמים שהיתה רבוצה כארי ואוכלת הקרבנות: (יז) פנות. מקור, שהעולה

באור הענין

אמ׳ יותר מן אשר למעל׳ שהם כנס אמ׳: (טו) וההראל מקום המערכה שהיה בראש המזבח נקרא הראל, ור״ל המקום שמן העזרה הגדולה שהיא כניסת הסובב עד ראש המזבח היה ארבע אמות, והנס שעד המערכה לא היה רק ג׳ אמות, מפרש כי מהראל ולמעלה יצאו ארבע הקרנות שהיו ג״כ גובהן אמה, ועם הקרנות היה ההראל ארבע אמות, ובזה נשלמו י׳ אמות של גובה המזבח. וחז״ל (בפ׳ איזהו מקומן) פי׳ שמ״ש והראל ארבע ולא עד ההראל, בא׳ מגד משמיענו שחשבינן ארבע מן ההראל שהוא מקום המערכה ולמטה, לענין רשות דמים שמן חוט הסקרא עד מקום הקרנות ניתנים דמים העליונים, ולמטה מהם ניתנים דמים התחתונים, וזה הגיע עד אמה אחת למטה מן הסובב שהוא ד׳ אמות מן ההראל שהוא מקום המערכה, אולם חשבון זה יצדק בבית שני שהיה עליית היסוד רק אמה אחת, שעליית היסוד היה באמת בת חמש, וכן אמת גובה הקרנות היה באמת בת חמש, ונשאר למטה מן הקרנות ולמעלה מן היסוד ד׳ אמות למעלה וד׳ אמות למטה באמת בת שש, אבל בבית הג׳ שיהיה גובה היסוד ב׳ אמות באמת בת ה׳, א״כ אמצע המזבח הוא חצי טפח אחר ד׳ אמות של מקום הקרנות? וי״ל לכן יהיה לעתיד הגבול של רוחב זרת באותו טפח שאחר ד׳ אמות, והגבול הזה ימצע בין עליון לתחתון והיה ההראל ד׳ אמות עד הגבול הזה: (טז) והאריאל רוחב מקום המערכה היה שתים עשרה ארך על שתים עשרה רחב, פירש במשנה דמדות שמודד מדה זאת מאמצעו של מזבח, שמאמצע מקום המערכה יהיה י״ב אמה לכל צד, ועז״א אל ארבעת רבעיו והיה מצד אל צד כ״ד אמה, כי במקום המערכה נתקצר המזבח עוד שתי אמות מכל צד, אמה למקום הקרנות ואמה למקום הילוך רגלי הכהנים: (יז) והעזרה הגדולה (כנ״ל פסוק י״ג) י״ד ארך על י״ד רחב, מאמצעו של מזבח כנ״ל: והגבול סביב אותה חצי האמה, הוא הגבול הנזכר בפסוק י״ג, שאמר וגבולה אל שפתה זרת האחד, שיצא בבנין בולט זרת שהוא חצי האמה להיות גבול בין דמים העליונים לתחתונים, והוא היה אמה למטה מן

השפה

והחיק־לה אמה סביב ומעלתהו פנות קדים: יח ויאמר אלי בן־אדם כה אמר אדני יהוה אלה חקות המזבח ביום העשותו להעלות עליו עולה ולזרק עליו דם: יט ונתתה אל־הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרבים אלי נאם אדני

ת"א ומעלתהו. ודרגיה דה :

רש"י

אגדנסת, ורבותינו פירשוהו על הקרנות: חצי האמה. מאמצעיתו מודד כמלא אמה על אמה: והחיק לה אמה. זו כניסת היסוד: ומעלתהו פנות קדים. וכבש שעולים בו היה בדרום כדי שיהא העולה בו פונה למזרח שכל הפנות שהו דרך ימין והשתא נמצא הכבש בדרום העולה בו ופונה דרך ימין פונה למזרח: (יט) הכהנים הלוים. אשר משבט לוי: מזרע צדוק. לפי שהיה כהן גדול ששימש ראשון במקדש בימי שלמה

מצודת דוד

קומתן והיה א"כ מתוך לפנים אמה בכל צד וזהו כניסת היסוד ועליו יניחו דפוס כ"ח על כ"ח ושלש אמות קומתו ויהיה א"כ מתוך לפנים אמה בכל צד וזהו כניסת הסובב ובארבעת המקצועות יניחו דפוס אמה על אמה בגובה אמה והם הקרנות וימלאו כל הדפוסים באבנים ועפר וסיד ויהיה נעשה הכל מקשה אחת וישמטו לוחות הדפוסים ובין הקרנות יהיה מקום הלוך לרגלי הכהנים ועוד אמה לפנים נמצא יהיה מקום המערכה כ"ד על כ"ד ועיין בקונטרס בנין הבית:

(יח) אלה חקות המזבח. אלה הם משפטי המזבח לחנכו ממעשה ביום השלמת עשייתו למען יהא הגון וראוי להעלות עליו עולה ולזרוק עליו דם: (יט) ונתת וגו'. בשרו שיעמוד בתחיה ויהיה החינוך נעשה על ידו כי הוא היה כהן: אל הכהנים הלוים. הכהנים הבאים משבט לוי: אשר הם מזרע צדוק וגו'. כי הם יהיו נבחרים לעתיד לעשות עבודת המזבח וכמ"ש והכהנים הלוים בני צדוק וגומר המה יקרבו אלי לשרתני (לקמן מ"ד): לשרתני. מוסב על הקרובים

מראה יחזקאל — באור הענין

שתחלת הסובב, ומפני שהבליטה הזאת לא נמשכה רק ברוחב טפח, בא לבאר שלא נטעה לומר שמה שהיסוד רחב אמה יותר מן הסובב (כמ"ש וחיק האמה ואמה רוחב) שהיה רחב אמה מן הגבול, שיגא חצי האמה, וא"כ היה רוחב היסוד אמה וחצי, לכן אמר שהגם שהגבול היה סביב בולט חצי האמה, בכל זה החיק שהוא היסוד לה רק אמה סביב ולא יותר, כי בליטת הגבול לא בא בחשבון כי לא נמשך רק ברוחב טפח. ומעלתהו פנות קדים, פי' שהכבש שבו עולים למזבח הוא בדרום, שהעולה בו פונה לימין למזרח, כמ"ש בא לו לקרן דרומית מזרחית וכו' שכל פנות שאתה פונה לא יהיה רק לימין. ודע שמ"ש במשנה דמדות לפרש שמ"ש והאריאל שתים עשרה אמה היה מודד מאמצע המזבח, ורוחב מקום המערכה מצד לצד היה כ"ד אמה, שמזה הוכיח שהמזבח למטה היה ל"ב אמות כנ"ל, זה לא יעלה לרמב"י דהתם דמדות כותיה, דהא הוא ס"ל דכוליה מזבח בדרום קאי, והמזבח עם הכבש היו ס"ב אמה, ואיך עמד בדרום שא כל צד הדרום בבית הב' אינו רק המשים אמה, דחצר הפנימי הוא מאה על מאה? אמנם משנה זו היינה סתמית, רק ר' יוסי קאמר לה, ור' יוסי לטעמיה דס"ל כוליה מזבח בצפון קאי, והיה מקום המזבח בצפון ובדרום היה מקום להכבש, וכן אף למ"ד שחציו בצפון וחציו בדרום יוכל לפרש כן. שאז המזבח הולך בדרום ע"ז אמה והכבש ל' אמה שהם מ"ו ונשאר עוד ארבע אמות עד הכותל, אבל לרמב"י הסל"כ וז"ל שהוא היה מפרש מ"ש והאריאל שתים עשרה, היינו מצד אל צד לא מאמצעו, וס"ל שהיה רוחב הראל שתים עשרה אמה עם מקום הקרנות והילוך רגלי הכהנים, ולפ"ז היה רחבו וארכו למטה במקום היסוד פ"ז אמה והיה יכול לעמוד עם הכבש בדרום. וראיתי בפי' הגאון מהר"א ווילנא, שפי' את הכתובים דפה שהיה רוחב המזבח רק י"ב אמה מצד אל צד, ולא הודיע מי הכיאו לפרש פי' נגד משנה מפורשת שפי' שמדד מאמצעו, ועם האמור ס"ל כמ"ש הכ"מ (פ"ג מה' עבודת יוה"כ) שדעת הרמב"ם כרמב"י דכוליה מזבח בדרום קאי, וכמו שסתם כן רבי ביומא (דף ל"ז) וא"א לפרש כפי' המשנה שאמרה רבי יוסי לטעמיה: (יח) אלה חקות המזבח ביום העשותו, הודיע לו איך יהיה חנוכת המזבח לעתיד, והגם מזבח חדש אין מחנכין אלא בתמיד של שחר כמ"ש חז"ל. אבל פה יהיה חינוך כללי לכלל המקדש, והיה חינוך גם בימי עזרא שהיה הוראת שעה והיה באופן אחר, כי כבר ידעו שאין זה בית העתיד שנבא עליו יחזקאל, כי כבר הבטיח לו ה' שבעת חינוך בית העתיד יקום יחזקאל שהיה כהן בתחיה והוא בעצמו יעשה עבודת החינוך. ולכן עשו חינוך אחר כפי הוראת הנביאים בהוראת שעה, וכמו שכן גם במשכן היה החינוך בקרבנות שנהגו רק לפי שעה, וז"ש שביום העשותו תעשה חינוך לחנכו שיהיה ראוי להעלות עליו איברי עולה, ולזרוק עליו דם עולה וק"ק וקדשים קלים: (יט) ונתתה אל הכהנים מזרע צדוק, כמו שיבואר (בסי' מ"ד) שרק בני צדוק יהיו כשרים אז לעבודה, מפני שהם קרובים אל ה' שלא עבדו

יהוה לשרתני פר בן־בקר לחטאת: כ ולקחת מדמו ונתתה על־ארבע קרנתיו ואל־ארבע פנות העזרה ואל־הגבול סביב וחטאת אותו וכפרתהו: כא ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש: כב וביום השני תקריב שעיר־עזים תמים לחטאת וחטאו את־המזבח כאשר חטאו בפר: כג בכלותך מחטא תקריב פר בן־בקר תמים ואיל מן־הצאן תמים: כד והקרבתם לפני יהוה והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אותם עלה ליהוה: כה שבעת ימים תעשה שעיר־חטאת

רש"י

נקראו על שמו: (כ) אל ארבע קרנותיו. של מזבח: פנות העזרה. גג המזבח: וכפרתהו. תקנהו אותו מדרך חול שבו להכניסו בקדושה להיותו ראוי לכפר עליו מזה ולהלן: (כא) במפקד הבית. ת"י בבית דחזי ליה, כלומר במקום קדוש, ולשון במפקד הבית מקום שהבית כלה כמו (במדבר לא) לא נפקד ממנו איש, והוא פר המלואים כדרך שעשו במשכן ונשרף אותו פר ולא נאכל, וכן דרשו רבותינו במנחות מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה: (כב) תקריב שעיר עזים. זה לא היה במשכן ובמלואים של עתיד לבא כך הם על פי הדבור: (כג) מחטא. מלטהר: תמימים יעשו. לעולה:

מצודת ציון

פנות. מלשון הפנה וסבוב: (כ) פנות. מלשון פנה וזויות: וחטאת. ת"י ותדכי והוא ענין טהרה: וכפרתהו. הוא ענין קנוח ועפ"ז יקרא המזרק כפור כי הכהן הזורק מקנח אצבעו מן הדם בשפת המזרק ובדרז"ל ובעי לכפורי ידיה בכשוא גברא (גיטין נו): (כא) במפקד. ענין כליון וחסרון כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א): (כג) בכלותך.

מצודת דוד

אלי: פר בן בקר. מוסב על ונתת וגו': (כ) ונתת וגו'. יתן הדם על ארבע קרנות המזבח ועל ארבע זויות של בנין גג המזבח: ואל הגבול סביב. יתכן שעל היסוד נאמר שהוא בגבול המזבח: וחטאת וגו'. בזה תטהר את המזבח ותקדשהו להעביר ממנו דרך חול לכניסו בקדושה: (כא) ושרפו. לומר אשר תמסור אותו הוא ישרפו: במפקד הבית. בשלית הבית מקום שהבית כלה ולתוספת ביאור אמר מחוץ למקדש: (כב) וחטאו. וזרקו הדם יטהרו את המזבח בזריקת דם השעיר כאשר טהרו אותו ביום הראשון בזריקת דם הפר: (כג) בכלותך מחטא. כאשר תשלים לטהר את המזבח בזריקת דם השעיר: תקריב. זהו הכהנים [illegible]: תמים. מבלי מום: (כד) והקרבתם. זהו ההקטרה שעל המזבח: והשליכו וגו' מלח. כמ"ש על כל קרבנך תקריב מלח (ויקרא ב'): עולה וגו'. שיהיו כליל לאישים: (כה) שבעת ימים. כדרך שעשו ביום השני כן יעשו עד כלות שבעת

מראה יחזקאל

באור המלות

ופנה פניו למערב: (כא) הפר החטאת. כמו הארון הברית, ר"ל הפר פר החטאת: במפקד הבית. מקום המופקד ומוכן

באור הענין

ע"ז, והודיע לו ה' כי הוא יקום בתחיה בעת ההיא והוא ימסור פר החטאת לכהנים: (כ) ולקחת מדמו, גם הודיע לו שהוא בעצמו יקח ויזה את הדם, הלקיחה היא הקבלה בכלי, כי מקבלה ואילך מצות כהונה, והנתינה הוא מתן קרנות, ונתת מדמו אל ארבע קרנות של המזבח, ואל ארבע פנות העזרה הוא הסובב שנקרא עזרה הגדולה (כנ"ל פסוק י"ד). ואל הגבול הוא הארה שבלט לחוץ מן המזבח שנקרא גבול (כמ"ש וגבולה אל שפתה סביב), וחצי אמה העליון היה שייך למעלה כנ"ל. וחטאת, במתן דם באצבע. וכפרתהו, בשפיכת שירים ליסוד, והנה הודיעו ה' בזה כמה פנות יקרות בענין התחיה. א] שבעת חינוך המקדש כבר תתחיל התחיה, כי הבטיח ליחזקאל שהוא ימצא בעת ההיא ויחנך את המקדש, ב] שהתחיה תהיה בגוף ובנפש, ושיקום בתחיה בלבוש בשר גידין ועצמות, ושיהיה שלם בגופו כל מום לא יהיה בו, כי המלאך לא יוכשר לעבודה, וכשלא יהיה שלם בגופו כאחד האדם הרי הוא בע"מ. ג] שיתחייב אז במצות כיתר בני אדם, שאל"כ איך יקיים מצות לבישת ב"כ וכל מצות הקרבנות, שזה לא יתכן רק אם יקום בתחיה כאחד האדם: (כא) ולקחת ושרפו, יהיה מתדמה עם פר המלואים בחנוכת המשכן שנתן מדם על קרנות המזבח ואת הפר שרף באש מחוץ למחנה ועז"א מחוץ למקדש, שהיה מקום מוכן לשריפת הנשרפים, וז"ש במפקד הבית: (כג) בכלותך מחטא, גם זה ביום השני, שאחר חיטוי דם שעיר החטאת יקריב פר ואיל לעולה: (כה) שבעת ימים, ר"ל זה שאמר ביום השני יקריב שעיר לחטאת ופר ואיל לעולה, זה ימשך שבעה ימים, חוץ מיום הראשון שהקריבו פר:

לַיּ֑וֹם וּפַ֧ר בֶּן־בָּקָ֛ר וְאַ֥יִל מִן־הַצֹּ֖אן תְּמִימִ֥ים יַעֲשֽׂוּ׃ כו שִׁבְעַ֣ת יָמִ֗ים יְכַפְּרוּ֙ אֶת־הַמִּזְבֵּ֔חַ וְטִהֲר֖וּ אֹת֑וֹ וּמִלְא֖וּ יָדֽוֹ׃ כז וִיכַלּ֖וּ אֶת־הַיָּמִ֑ים וְהָיָה֩ בַיּ֨וֹם הַשְּׁמִינִ֜י וָהָ֗לְאָה יַעֲשׂ֨וּ הַכֹּהֲנִ֤ים עַל־הַמִּזְבֵּ֙חַ֙ אֶת־עֽוֹלוֹתֵיכֶם֙ וְאֶת־שַׁלְמֵיכֶ֔ם וְרָצָ֣אתִי אֶתְכֶ֔ם נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יְהֹוִֽה׃

מד א וַיָּ֣שֶׁב אֹתִ֗י דֶּ֣רֶךְ שַׁ֤עַר הַמִּקְדָּשׁ֙ הַחִיצ֔וֹן הַפֹּנֶ֖ה קָדִ֑ים וְה֖וּא סָגֽוּר׃ ב וַיֹּ֨אמֶר אֵלַ֜י יְהוָ֗ה הַשַּׁ֣עַר הַזֶּה֩ סָג֨וּר יִֽהְיֶ֜ה לֹ֣א יִפָּתֵ֗חַ וְאִישׁ֙ לֹא־יָ֣בֹא ב֔וֹ כִּ֛י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל בָּ֣א ב֑וֹ וְהָיָ֖ה סָגֽוּר׃ ג אֶֽת־הַנָּשִׂ֗יא נָ֤שִׂיא הוּא֙ יֵֽשֶׁב־בּ֔וֹ לֶאֱכָול־לֶ֖חֶם לִפְנֵ֣י

ת"א ויאמר אלי ה'. תמיד נ"ו וג"ו: ידיו קרי יתיר י'

רש"י

(כז) ורצאתי. לשון רצון:

מד (ג) **סגור** יהיה. רבותינו העמידו המקרא הזה בפשפש הדרומי שהיה לשער ההיכל שהיה פתח קטן, כך שנינו במסכת מדות שני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בדרום ואחד בצפון שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם ועליו מפורש ע"י יחזקאל השער הזה סגור יהיה: בא בו. לעתיד לבא: (ג) את הנשיא נשיא הוא וגו'. את הנשיא אני נותן רשות, נשיא הוא וחשוב ואין דרכו לישב ולאכול עם שאר הכהנים בלשכות: הוא ישב בו לאכול לחם. בתוך חללו: מדרך אולם השער יבוא. כשהוא נכנס

מצודת דוד

ימים שעיר להטאת ופר ואיל לעולות: (כו) יכפרו. יקנחו אותו להעביר ממנו דרך חול להכניסו בקדושה: ומלאו ידיו. בזה יחנכו את המזבח: (כז) ויכלו. כאשר ישלמו שבעת הימים הוא מחונך לקרבנות וביום השמיני ומאז והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם וגו' ואני אהיה מרוצה לכם ע"י הקרבנות ההם:

מד (א) וישב אותי. המלאך הדובר בי השיב אותי אל דרך שער המקדש החיצון הוא ההיכל שהוא חוץ לבית קדש הקדשים ולתוספת ביאור אמר הפונה קדים ר"ל אל השער הפונה למזרח אל האולם לא השער הפונה אל המערב לבית קדשי הקדשים: והוא סגור. רבותינו ז"ל העמידו המקרא הזה בפשפש הדרומי (מדות פ"ד) כי שני פשפשין ר"ל שני פתחים קטנים היו לשער ההיכל מזה ומזה כאשר הוא בגורם: (ב) בא בו. דרך השער ההוא: והיה סגור. לכן יהיה סגור כמנהג ואין מי בא בו בעבור שהמקום נ"ס בא בו: (ג) את הנשיא. ר"ל אבל את הנשיא הוא

מצודת ציון

ענין השלמה וגו': (כו) ומלאו ידיו. כן נקרא החנוך בלשון המקרא כמו ומלאת יד אהרן (שמות כט) וענין חנוך הוא התחלה הדבר במה שיעמוד בו לעולם: (כז) והלאה. ולהלן עד עולם: ורצאתי. מלשון רצון:

מד (ג) לחם. כן יקרא גם הבשר כמו את קרבני לחמי

מראה יחזקאל

באור הענין

(כו) **שבעת ימים**, ר"ל בשבעת ימים אלה שיקריבו שעיר ופר ואיל יכפרו את המזבח בדם השעיר, וטהרו אותו ומלאו ידיו, בהקרבת העולה, כי ביום הראשון שהקריבו פר לא מלאו ידיו, כי הפר נשרף מחוץ למחנה: (כז) והיה ביום השמיני, מיום שהתחיל החינוך ביום הראשון, שהוא ביום השביעי מיום השני, יהיו יכולים להעלות עליו עולות ושלמים, ויתבאר לקמן (סי' מ"ה) שיום הראשון יהיה בכ"ג אדר ויום השמיני שלו יהיה בכ"ח ניסן, כמו שהיה בימי משה, שהתחילו המלואים בכ"ג אדר ויום השמיני למלואים היה בכ"ח ניסן ע"ש:

מד (א) **וישב אתי**, שהלך הסיבו מן היכל הפנימי שהיה שם אל דרך שער החצר החיצונה הפונה קדים, הוא שער המזרחי שנכנס בו ברא‍שונה, ומלאו עתה שהוא סגור לא יכול לצאת ממנו: (ב) ויאמר אלי ה', הודיע לו שמעתה יהיה השער הזה סגור ולא יפתח לעולם, כי גם שער מזרח של החצר הפנימית יהיה סגור בחול, ויפתח בשבת ויו"ט, אבל שער המזרחי של חצר החיצונה לא יפתח בשום זמן. ואיש לא יבא בו אפי' עד הלל השער בין דרך התאים שמצד חוץ בין דרך האולם שמצד פנים, והטעם כי ה' אלהי ישראל בא בו לכן יהיה סגור, וזה בא להורות שהשכינה לא תצא עוד משם לעולם, ואחר שבא ונכנס למקדש דרך השער הזה נסגר השער שלא יצא משם עוד חוץ למקדש כי יהכון שם לעולם: (ג) את הנשיא לבד הנשיא שהוא המלך שמשיח מצד נשיאותו

באור המלות

נגזרת ענים, לשרוף שם את הנשרפין:

(ג) את הנשיא. מלת את זרה, וי"מ שהוא משרת אצל

יְהוָה מִדֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּמִדַּרְכּוֹ יֵצֵא׃ ד וַיְבִיאֵנִי דֶּרֶךְ־שַׁעַר־הַצָּפוֹן אֶל־פְּנֵי הַבַּיִת וָאֵרֶא וְהִנֵּה מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה וָאֶפֹּל אֶל־פָּנָי׃ ה וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה בֶּן־אָדָם שִׂים לִבְּךָ וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ וּבְאָזְנֶיךָ שְּׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי מְדַבֵּר אֹתָךְ לְכָל־חֻקּוֹת בֵּית־יְהוָה וּלְכָל־תּוֹרֹתָו וְשַׂמְתָּ לִבְּךָ לִמְבוֹא הַבַּיִת בְּכֹל מוֹצָאֵי הַמִּקְדָּשׁ׃ ו וְאָמַרְתָּ אֶל־מֶרִי אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה רַב־לָכֶם מִכָּל־תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם בֵּית

תורותיו קרי

רש"י

לתוך החצר הפנימית כדי ליכנס לשער קטן זה לאכול בו דרך אולם השער העזרה שבמזרח יכנס לתוך העזרה ובו בדרך ישוב, כשישוב יצא באותו הדרך שנכנס, ולפי שהוא אומר למטה בענין (לקמן מ"ו) ובבא עם הארץ לפני ה' במועדים הבא דרך וגו' שצוה לעשות העזרה קפנדריא לפי שהואה ביאה לראיית פנים וצריך להראות יפה הוצרך לומר כאן בביאות של כל ימות השנה שלא יעשנה קפנדריא לפי שאין ביאה זו לראיית פנים כמו של רגלים וכן העיד עוד למטה בענין פעמים רבות, מנאתי: את הנשיא. כ"ג נשיא הוא ומחשיבותו יהא רשאי לאכול בשר ולחם קדשים באותו שער שפותחין לו בשעת אכילתו: מדרך אולם השער יבוא. דרך אולם שער מזרחי יכנס לעזרה ויבא עד אותו פשפש לאכול בו לחמו: ומדרכו יצא. שאין זה ראוי לקפנדריא כשאר שערים וכל היום שלא בשעת אכילת הנשיא יהיה סגור, (סא"א):

מצודת ציון

(במדבר כ"ז): (ו) מרי. ענין מרד וסרוב:

מצודת דוד

מלך המשיח הואיל והוא נשיא ואין כבודו לשבת במקום שהעם לאכול בקדשים עמהם לכן ישב באולם השער ההוא לאכול בבשר הקדשים לפני היכל ה': מדרך אולם השער יבוא. כאשר יבוא לאכול בחלל הפשפש ההוא יבוא אל החצר הפנימי מדרך אולם השער. ר"ל שיבא דרך אולם הנמשך מהשער ולחוץ אבל לא יבוא שמה דרך פתחי הלשכות התחתונות הפתוחות להחצר הפנימי שאין אולם לפניהם כ"א יבוא בפומבי דרך השער הגדול ומשם יבוא אצל האולם לשבת בחלל הפשפש: ומדרכו יצא. מדרך השער שבא כן יצא דרך שם ואף כשהוא הולך עם העם במועדים יוצא עמהם דרך נוכח השער שבא וכמ"ש והנשיא בתוכם וגו' (לקמן מ"ו) הנה בבואו לבדו חוזר הוא בדרך שבא: (ד) ויביאני וגו'. כי מתחלה העמידו לפני פשפש הדרומי הסגור ועתה הסיעו משם והביאו בדרך שער הצפון שבמזרח הבית והוא הפשפש הצפוני: (ה) שים לבך. להבין הדברים: וראה בעיניך. מדת כל דבר ודבר: לכל חקות. מה שראוי להעשות בכל חדר מחדריו: ולכל תורותיו. מקום עמידת הכהנים והעם: ושמת לבך. תשים לבך אל מבוא הבית להבין מקום הביאה אל הבית בכל הפתחים היוצאים בהם מן המקדש והוא שלא לבוא בפשפש הדרומי אבל בפשפש הצפוני יכולין לבוא ודרך ביאה למלך המשיח וכן לכל העם כמ"ש ובבוא עם הארץ וגו' (לקמן מ"ו): (ו) אל מרי. אל עם המרי והסורר ומפרש אל בית ישראל: רב לכם. זמן רב היה לכם מה שעשיתם כל תועבותיכם אתם בית ישראל:

מראה יחזקאל

באור המלות

רצה לומר ביאת הנשיא, שאינו בא גם שם אף, והם בשער העליון (למעלה מ' ע"ו): (ו) אל מרי. אל ענין המרי

באור הענין

למעלה רמ"ה, הוא ישב בו לאכל לחם לפני ה', כשיאכל זבחי שלמים ישב מאסקופת השער ולפנים, ובג"ז יהיה השער סגור, רק יבא דרך שער הצפוני או הדרומי, ויכנס מדרך אולם השער שהוא בפנים, יבוא אל תוך האולם ושם יאכל השלמים, ומשם יצא דרך העזרה לחוץ דרך השערים הפתוחים: (ד) ויביאני אז חזר אל צד הצפון, וה' הביאו דרך שער הצפון שהיה אל פני הבית לעזרת ישראל. וארא והנה מלא כבוד ה' את בית ה', וזה הראהו לבל יחשוב שמה שנסגר שער המזרחי הוא מפני שהשכינה יצאה משם ולא תשוב עוד, לכן הראהו שנשאר הכבוד בפנים: (ה) ויאמר אלי, שים לבך בסי' מ' אמר ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך כי שם הראהו צורת המקדש, וצריך תחלה לראות בעיניו, ועתה שהודיעהו החקים והתורות הקדים שישים לבו להבין, ואח"כ תראה בעיניך [illegible] הוא, ואח"כ באזניך שמע לקבל הדברים, ושמת לבך למבוא הבית הודיע לו שמה שהשער סגור יש בו עוד הוראה שיסגרו השער בל יניחו ליכנס לשם את הבלתי ראוים, כמ"ש במשנה דתמיד שהאיש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשער המזרח, והראה לו שלעתיד יהיה השער סגור לפניהם לעולם, וז"ש ושמת לבך מן מבוא הבית מזה תבין לכל מוצאי המקדש, מי שיהיה צריך לצאת מן המקדש ושלא יבא שם לעולם, כמו שיבאר: (ו) ואמרת אל בית ישראל אשר הם בית מרי, כה אמר ה' רב לכם ר"ל שהוכיחם על מה שמניחים בני הנכר לעבוד עבודה, והלא כבר הוא חטא גדול מה שמניחים אותם ליכנס אל המקדש אף בלא עבודה, וכ"ש איך יוסיפו לחטא במה שמוסרים להם עבודה,

ישראל: ז בהביאכם בני־נכר ערלי־לב וערלי בשר להיות במקדשי לחללו את־ביתי בהקריבכם את־לחמי חלב ודם ויפרו את־בריתי אל כל־תועבותיכם: ח ולא שמרתם משמרת קדשי ותשימון לשמרי משמרתי במקדשי לכם: ט כה אמר אדני יהוה כל־בן־נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל־מקדשי לכל־בן־נכר אשר בתוך בני ישראל: י כי אם־הלוים אשר רחקו מעלי בתעות ישראל אשר תעו מעלי אחרי גלוליהם ונשאו עונם: יא והיו במקדשי משרתים פקדות אל־שערי הבית

ת"א בהביאכם בני נכר. זבחים פ"ב: כל בן נכר. יומא ע"א תענית י"ז מועד קטן ה' סנהדרין כ"ב ופ"ג זבחים י"ח וכ"ב:

רש"י

(ז) בני נכר. שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים זהו מומר לעכו"ם וכן ערלי לב: וערלי בשר. כהן שמתו אחיו מחמת מילה: (ח) ותשימון לשומרי משמרתי במקדשי לכם. תשימון לכם לדעתכם במקדשי אנשים שאינם ראויין להיות שומרי משמרתי: (י) כי אם הלוים אשר רחקו וגו'. כי אם כה תעשו להם הלוים אשר רחקו מעלי (ונעשו מומרים לעכו"ם) ועכשיו חזרו בהם: ונשאו עונם. מגשת עוד אל מזבחי אלא

מצודת דוד

(ז) בהביאכם. במה שבעוד שיוסף בא לכם כשאתם כהנים בני נכר ר"ל שנתנכרו מעשיו והוזר ומפרש שהיו ערלי לב ר"ל הפוס מלדעת את ה' ומהם היו ערלי בשר כי לא מלו על שמתו אחיו מחמת מילה ופסולים הם לעבוד וגם הביאו אותם להיות במקדשי לעבוד עבודה לחללו ולחזר ומפרש את ביתי: בהקריבכם. במה שאתם מקריבים ע"י כהנים כאלה: את לחמי. הוא החלב והדם הנה בזה הפרו את בריתי להוסיף את כל התועבות שיש בידכם הוא עבודת הפסולים ור"ל לא די שעבדתם הפסולים אלא שעוד הוסיפו לחלל עבודת מזבחי ע"י כהנים כאלה: (ח) ולא שמרתם. לסמנות כהנים כשרים לעשות קדשי: ותשימון לשמרי. שמתם להיות שומרי משמרתי במקדשי אנשים שהיו לכם ר"ל מזמרים לכם לפני העבודת כוכבים: (ט) ערל לב וגו'. ר"ל בין שלבו הטוס מלדעת את ה' ובין מי שלא נמול על כי מתו אחיו מחמת מילה: לכל בן נכר. בזה יפרש לומר מה שאמרתי בן נכר אין הכונה על איש מגויי הארצות כי הכונה הוא אל כל מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים אשר הוא בתוך בני ישראל ועשה עבודתם לעבודת כוכבים: (י) כי אם הלוים וגו'. ר"ל כי אם בואו אל המקדש הלוים אשר רחקו מעלי בדבר הטעות של ישראל אשר תעו מעלי ללכת אחרי גלוליהם אז בעת בואם אל המקדש יסבלו עול עונם לבל יעשו שמה עבודת המזבח: (יא) והיו במקדשי. רק יהיו במקדשי משרתים בדבר המינוי על שער הבית וגם יהיו

מצודת ציון

(ז) ערלי. ענין הסימה וכן ערלה אזנם (ירמי' ו): (ח) ותשימון. ענין עשיה: (י) הלוים. ר"ל הכהנים בני לוי: בתעות. מלשון תועה והשאל מהסיעה מדרך הישר ללכת דרך אחר: (יא) פקודות. ענין מינוי וגזברות כמו להיות פקידים בית

באור הענין מראה יחזקאל באור המלות

ח"ס הלא רב לכם והוא גדול מכל תועבותיכם: (ז) בהביאכם, מה שאתם מביאים בני נכר ערלי לב שנתנכרו לאביהם שבשמים במה שהם ערלי לב לעבוד ע"ז, והם ג"כ ערלי בשר בלתי מולים, (ולדעת חז"ל שמתו אחיו מחמת מילה) להיות במקדשי, הלא זה חטא גדול מה שיהיו במקדשי לחללו את ביתי, שאף שלא יעבדו עבודה ולא יחללו את הקרבנות הלא יחללו קדושת הבית במה שיהיו בתוכו, ואף כי איך תוסיפו חטא על פשע בהקריבכם ע"י בני נכר אלה, את לחמי חלב ודם, שהם יקריבו קרבנות. ויפרו את בריתי, והם לא שבו עדיין בתשובה ועדן מפירים את בריתי, וזה תוסיפו אל כל תועבותיכם הרבים שלכם: (ח) ולא שמרתם, והלא עליכם המצוה לשמור את המקדש והקדש בל יגע בו ערל וטמא ולא לבד שאתם לא שמרתם משמרת קדשי, תוספו פשע ותשימון את בני הנכר הנ"ל לשומרי משמרת במקדשי, שהם יהיו השומרים, לכם, ר"ל בעבורכם ובשליחותכם: (ט) כה אמר ה', כל בן נכר, ר"ל שיהיה חילוק לעת"ל בין בני נכר שנתנכרו מעשיו והוא מישראל, ובין אם יהיו מהלוים, ובין אם יהיו מהכהנים, שיהיה דיניהם משונים, שבן נכר ערל לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי כלל, ולא יוכל אף ליכנס למקדש, וזה יהיה רק לבן נכר אשר בתוך בני ישראל, לאפוקי בן נכר של הלוים והכהנים יהיה להם דין אחר, והוא. (י) כי אם הלוים אשר רחקו מעלי שמה יבואו אל המקדש, ויהיה להם עונש אחר שבעונש זה ישאו עונם. והוא כי. (יא) יהיו במקדשי משרתים

והמרידה: (ז) לחללו את ביתי. כאל הכינוי עם עלם הפעל, כמו ותראהו את הילד: (ח) ותשימון. ר"ל ותשימון אותם, היינו בני נכר הנזכר: (יא) משרתים פקודות. ר"ל משרתים את הפקודות, ר"ל את הממונים על השערים:

וּמְשָׁרְתִים אֶת־הַבָּיִת הֵמָּה יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַזֶּבַח לָעָם וְהֵמָּה יַעַמְדוּ לִפְנֵיהֶם לְשָׁרְתָם׃ יב יַעַן אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ אוֹתָם לִפְנֵי גִלּוּלֵיהֶם וְהָיוּ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לְמִכְשׁוֹל עָוֺן עַל־כֵּן נָשָׂאתִי יָדִי עֲלֵיהֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְנָשְׂאוּ עֲוֺנָם׃ יג וְלֹא־יִגְּשׁוּ אֵלַי לְכַהֵן לִי וְלָגֶשֶׁת עַל־כָּל־קָדָשַׁי אֶל־קָדְשֵׁי הַקְּדָשִׁים וְנָשְׂאוּ כְּלִמָּתָם וְתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ׃ יד וְנָתַתִּי אוֹתָם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַבָּיִת לְכֹל עֲבֹדָתוֹ וּלְכֹל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה בּוֹ׃ טו וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֵלֶב וָדָם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ טז הֵמָּה יָבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי וְהֵמָּה יִקְרְבוּ

ת״א יען אשר ישרתו. מנחות ק״ט: ושו. שם: ולא יגשו. שם: והכהנים. יבמות פ״ו חולין כ״ד ברכות ד׳ תמיד כ״ו:

רש״י

פקודות של שערי הבית. פקודות קומדישא״ש בלעז שומרים ושוערים יהיו: (יא) המה ישחטו את העולה עבודה הכשרה בזרים ובעבדים ובנשים: (יב) למכשול עון. כומרים לעבודת אלילים להמשיכם לכך: (טו) והכהנים הלוים. משבט לוי: בני צדוק. לפי שהיה כ״ג ששימש ראשון במקדש בימי שלמה נקראו על שמו:

מצודת ציון

פ׳ (שם כט): (יג) לכהן. ענין שירות ועבודה:

מצודת דוד

משרתים את הבית בדבר הצריך בו: המה ישחטו וגו׳. הואיל והשחיטה כשרה בזר יכולים גם המה לעשותה לפניהם. לפני מביאי הקרבנות ויעמדו לשרתם בדבר הקרבנות: (יב) יען. בעבור ששמשו עבודה העם לפני הגלולים והכשילו את ישראל בעון עבודת כוכבים: נשאתי ידי. הוא ענין שבועה בהרמת הידים למעלה וכן אשר נשאתי את ידי (שמות ו׳): ונשאו עונם. את זה יסבלו בגמול עונם: (יג) לכהן לי. לשרת לי בדבר עבודת המזבח: ולגשת וגו׳. רלה לומר לא יגשו אל כל הקדשים נוסף על קדשי הקדשים כלומר לא לבד אסורים הם בעבודת קדשי קדשים כי אסורים המה אף בעבודת קדשים קלים: ונשאו. יסבלו כלימה הראויה להם וגמול תועבותם אשר עשו: (יד) ונתתי אותם. ורק אתן אותם להיות שומרי משמרת הבית על כל העבודה הצריך אל הבית ועל כל הדבר הנעשה בו זולת עבודת המזבח: (טו) והכהנים הלוים. אבל הכהנים מבני לוי מזרע צדוק ששימש בימי שלמה: אשר שמרו. ולא זזו מעבודת המקום בזמן שתעו בני ישראל: (טז) אל שלחני לשרתני. זהו סדור לחם הפנים שעל השלחן: ושמרו וגו׳.

מראה באור הענין יחזקאל

פקודות אל שערי הבית, שהגם שיהיו במקדש לא יקרבו לשום שירות וכ״ש לעבודה, רק ישרתו את הפקודות הממונים אל שומרי הבית, ור״ל שהם בעצמם לא יהיו שוערים רק ישרתו את השוערים המופקדים לשמור את הבית, וכן המה ישחטו את העולה ואת הזבח לעם, שהשחיטה כשרה בזרים, וגם המה יעמדו לפניהם היינו לפני העם, לשרתם בדברים שהם צורך מביאי הקרבן, כמו הפשטה והפשט אתות וכיוצא שנעשים ע״י זרים: (יב) יען אשר ישרתו אותם, ר״ל וזה עונש מדה כנגד מדה כמו ששרתו את העם לפני גלוליהם, וע״י נכשלו בית ישראל לעבוד ע״ז, לכן ישאו עונם, כפי המפרש: (יג) ולא יגשו, וגם הכהנים שעבדו ע״ז לא יגשו לכהן לי ולעשות עבודת הכהונה, ובזה ונשאו כלימתם ותועבותיהם אשר עשו, ע״י הכלימה הזאת שיהיה בבית המקדש ולא יהיו ראויים לעבודה בזה ישאו תועבותיהם אשר עשו ויקבלו עונשם: (יד) ונתתי אותם שמרי משמרת הבית, הם ימצאו בעזרת הכהנים, ויהיו פסולים לעבודה ולא ישמרו משמרת המזבח רק משמרת הבית, להדיח הרצפה להכין הכלים וכדומה, וכבר באר למעלה (סי׳ מ׳ מ״ה) שהיה להם לשכה לעמוד שם על הארץ לנגן עם הלוים העומדים על הדוכן, וז״ש ולכל אשר יעשה בו: (טו) והכהנים הלוים, אמנם הכהנים בני לוי אשר הם בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי ולא עבדו ע״ז, המה יקרבו אלי לשרתני בכל עניני הכהונה, ולהקריב חלבי האימורים לזרוק הדמים: (טז) המה, וגם המה יבואו אל מקדשי ויקרבו אל שולחן ה׳ לאכול בקדשים, כי מי שאינו עובד אינו אוכל בקדשים חוץ מבע״מ

אֶל־שֻׁלְחָנִי לְשָׁרְתֵנִי וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי׃ יז וְהָיָה בְּבוֹאָם אֶל־שַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית בִּגְדֵי פִשְׁתִּים יִלְבָּשׁוּ וְלֹא־יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר בְּשָׁרְתָם בְּשַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית וָבָיְתָה׃ יח פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־רֹאשָׁם וּמִכְנְסֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־מָתְנֵיהֶם לֹא יַחְגְּרוּ בַּיָּזַע׃ יט וּבְצֵאתָם אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הָעָם יִפְשְׁטוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־הֵמָּה מְשָׁרְתִם בָּם וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכֹת הַקֹּדֶשׁ וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְלֹא־יְקַדְּשׁוּ אֶת־

ת"א ולבשו בגדים. יומא ל"ס:

רש"י

בחפות. קמישא"ש בלעז: (יז) אל שערי החצר הפנימית. לפני ולפנים בי"ה: ולא יעלה עליהם צמר. תכלת שהיה במעיל ובאבנט לא ילבשו בי"ה בעבודת פנים: וביתה. ולפנים: (יח) פארי. קאפליי"א בלעז: לא יחגרו ביזע. שנינו בברייתא אין חוגרין במקום שמזיעין לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם בהגה מקום זיעה אנלאשוייר"א בלעז ל"א אסרה התורה לכהנים מלבושי הצמר כי הצמר מזיע הגוף ומזיע את הבשר, (סא"א): (יט) אל החצר החיצונה אל החצר החיצונה. לפי שהיה מדבר בהיכל לפני ולפנים וקראה חצר הפנימית והוצרך לכפול שתי פעמים לומר ואלם יש לו לקרות עזרת ישראל חצר החיצונה לכך הוצרך לכפול שתי פעמים לומר בעל עזרת נשים הוא אומר מקום שכל ישראל נכנסין: והניחו אותם בלשכות הקדש. כמו שאמר מרע"ה (ויקרא טז) ופשט את בגדי הבד אשר לבש והניחם שם: ולא יקדשו את העם. ת"י ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון, כלומר לא יגעו אל העם בבגדיהם הקדושים שאין בגדי חול מהורין אצל בגדי הקדש:

מצודת דוד

ככל דבר העבודה: (יז) והיה וגו'. ר"ל ביוה"כ כשיבואו הכהנים הגדולים אל שערי החצר הפנימית והוא ההיכל ולעמת קה"ק נקרא חצר (ולפי שהיה בהיכל שער גדול ושני פשפשין מזה ומזה כמ"ש למעלה לכן אמר שערי): בגדי פשתים. הם בגדי הלבן הכ"ג משמש בהן ביוה"כ עבודת הפנים: ולא יעלה עליהם צמר. כי בפנים לא ישמשו עבודה בשמונה בגדים שיש בהן צמר: וביתה. ובפנים במקום הבית בין בהיכל בין בבית קה"ק: (יח) פארי פשתים. מגבעות הפשתים יהיו על ראשם: לא יחגרו ביזע. לא יחגרו אבנטיהם במקום שהבשר נכפל ושוכב קצתו על קצתו כי שם רב הזיעה ומתלכלכים בגדי כהונה: (יט) ובצאתם. וכאשר יצאו הכהנים מהעזרה שלהם אל החצר החיצונה וחוזר ומפרש אל החצר וגו'. ר"ל מה שאמרתי אל החצר החיצונה הכוונה היא אל העם כלומר אין הכוונה על עזרת נשים כ"א על העם הוא עזרת אנשים אשר שם עומדת העם אצל למול עזרת כהנים נקראה בשם חצר החיצונה: את בגדיהם. בגדי כהונה: בלשכת הקודש. הם העומדים בהתחיות הסד' וממעל (ולמעלה אמר שיכולין להניחם גם בעזרת כהנים): בגדים אחרים. בגדי חול: ולא יקדשו וגו'. ר"ל למען לא יהא נראה בהעם קדושים כמוהם כ"א יבואו שמה בבגדי

מצודת ציון

(יח) פארי. כן יקראו המגבעות כמ"ש פארי המגבעות (שמות כ"ט) ויקרא כן ע"ש היופי וההדר שבהן: ביזע. מלשון זיעה: (יט) ופשטו. ענין הסרת המלבוש:

באור הענין — מראה יחזקאל — באור המלות

והם ישמרו את משמרתי לא משמרת הבית (כמ"ש בסעיף י"ד):

(יח) יזע, כיו"ד שורש, ומזה בזיעת אפך תאכל לחם, ר"ל דבר המזיע:

(יז—יח) והיה בבואם, בגדי פשתים ילבשו, שיהיו בגדיהם כולם מבד, בין הכתונת שעז"א בגדי פשתים ילבשו, בין המגבעות פארי פשתים יהיו, בין המכנסים, וגם האבנט לא ימצא בו צמר המחמם ומזיע את הגוף, ועז"א ולא יחגרו ביזע והגם לפי מה דקיי"ל כהלכה שהאבנט של כ"ה היה של כלאים והיה משונה מן האבנט של כ"ג ביוה"כ שהיה של בוץ, הודיעו שלעתיד יתעלו הכהנים בני צדוק להיות להם בקצת דברים חשיבות של הכ"ג, כי יהיו כממוצעים בין מדרגת הכ"ג ובין מדרגת הכ"ה, עד שבגדיהם יהיו של בוץ כבגדי כ"ג בעת שנכנס לפני ולפנים, ולמ"ד שהאבנט של כ"ה היה של בוץ, משמיענו בהפך שאף שבמקצת דברים יעלו למדרגת הכ"ג (כמ"ש בפסוק כ' כ"ב) זה דוקא להחמיר ע"ע בדבר, כמו האסורת בן אלמנה, ולקחת בתולה, לא לשנות את מצות הבגדים מבוץ לכלאים: (יט) ובצאתם, בעת שיצאו מן החצר הפנימי אל החצר החיצונה, היינו אל לשכות העזרה שהיו בחצר החיצונה והיו מקודשות בקדושת עזרה, ומשם יצאו אל החצר החיצונה המיוחדת אל העם, היינו חוץ מלשכות העזרה למקום שלא נתקדש ושם עומדים העם. אז יפשטו את בגדיהם והניחו אותם בלשכת הקדש היינו בלשכת העזרה, ושם ילבשו בגדים אחרים וכמ"ש למעלה (מ"ב י"ד) ושם יניחו בגדיהם, ואזל הדבר עתה, לפרש שזה מפני

הָעָם בְּבִגְדֵיהֶם׃ כ וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ כָּסוֹם יִכְסְמוּ אֶת־רָאשֵׁיהֶם׃ כא וְיַיִן לֹא־יִשְׁתּוּ כָּל־כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ כב וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא־יִקְחוּ לָהֶם לְנָשִׁים כִּי אִם־בְּתוּלֹת מִזֶּרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר־תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ׃ כג וְאֶת־עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין־טָמֵא לְטָהוֹר יוֹדִעֻם׃ כד וְעַל־רִיב הֵמָּה יַעַמְדוּ לִשְׁפֹּט בְּמִשְׁפָּטַי וּשְׁפָטֻהוּ וְאֶת־תּוֹרֹתַי וְאֶת־חֻקֹּתַי בְּכָל־מוֹעֲדַי יִשְׁמֹרוּ וְאֶת־

ת"א וראשם. תענית י"ז נזיר ג' סנהדרין כ"ב: כסום יכסמו. נדרים נ"א: ויין לא ישתו. תענית י"ז סנהדרין כ"ב: ואלמנה וגרושה. קידושין ע"ח: והאלמנה. שם:

למשפט קרי ישפטוהו קרי

רש"י

(כ) וראשם לא יגלחו. להעביר את כל השער: ופרע לא ישלחו. גידול שער לא ירבו: כסום יכסמו. ככוסמת הזו שסדורין בשבולת ראשו של זה אצל עיקרו של זה, כך שמעתי משמו של רבי מנחם זצ"ל. ויתכן לפרשו לשון מדת דבר השוה לא גזיזת ראש ולא גידול שער אלא במדה שוה אמולי"ר בלעז: (כא) בבואם אל החצר הפנימית. אל ההיכל: (כב) כי אם בתולות יקחו. הכהנים הגדולים אבל יש מן הכהנים אשר יקחו את האלמנה כגון הדיוטין וזהו מכהן יקחו יש מן הכהנים שמותרין באלמנה, מצאתי: אשר תהיה

מצודת ציון

(כ) יגלחו. ענין קליחת השער: פרע. כן יקרא גדול השער כמו את ראשו לא יפרע (ויקרא כא): ישלחו. ענין התפשטות כמו תשלח קציריה (תהלים פ): כסום יכסמו. מלשון והחטה והכוסמת (שמות ט) והוא מין זרע: (כג) יורו. מל' הוראה:

מצודת דוד

כסוס יהא נראה לכל שאין חשש אם יגעו בהן כמו שהם כאילו הם קדושים כמו הכהנים: (כ) וראשם לא יגלחו. שער ראשם לא יגלחו בכל עת: ופרע לא ישלחו. לא יניחו גדול השער להתפשט יותר מדאי ואמרו רז"ל שיגלחו אחד לשלשים יום (סנהדרין כב): כסום יכסמו. על הכהנים גדולים יאמר שהם יגלחו באופן שיגיע ראש שער זה כנגד עקרו של זה ככוסמת הזו הסדורה בשבולת ראשו של זה כנגד עקרו של זה כן אמרו רז"ל (שם): (כא) כל כהן. בין כהן גדול בין כהן הדיוט: אל חצר הפנימית. הוא ההיכל ואמרו בית קה"ק נקרא חצר: (כב) ואלמנה וגו'. זהו בכהנים גדולים שאסורים גם באלמנה ואינם נושאים כ"א בתולות: אשר תהיה אלמנה. ר"ל שלא תהיה רק אלמנה אבל לא נבעלה אז מכהן יקחו רצה לומר מקצת כהנים מותרים בה והם ההדיוטים אבל כשהיא גם בעולה אסורה גם להדיוטים אף שהיא מדרבנן רמוז ביחזקאל: (כג) ואת עמי יורו. הכהנים ילמדו את העם להבדיל בין קדש לחולין גם יודיעום ההבדל בין טמא לטהור: (כד) ועל ריב. ועל דין ממון יעמדו העם לפניהם למשפט והם ישפטוהו במשפטי התורה לא לפי אומדן דעתם: ואת תורותי. התורות

מראה יחזקאל

באור המלות

(כ) כסם יכסמו. מענין החטה והכוסמת, שהכוסמת גדלה ראשו של זו כנגד עקרו של זו: (כד) ישפטוהו. את הריב:

באור הענין

חשיבותם שיעלו למדרגת הכ"ג אשר פשטו את בגדי הבד אשר לבשו בבואו אל הקדש והניחם שם, רק שם יבדלו במה שהכ"ג גניזה רק ילבשום אח"כ שנית, וגם בכ"ץ יש פלוגתא אם כשרים ליוה"כ אחר, ומפרש שמה שלא יוכלו לצאת אל העם עם בגדי הקדש, הוא כדי שלא יקדשו את העם בבגדיהם כי תתרבה קדושתם עד שלא יוכלו להתקרב בבגדים אלה אל העם: (כ) וראשם, גם בזה ינהגו סלסול בעצמם להתדמות אל הכ"ג שהיה מספר ראשו של זה כנגד עקרו של זה, שזה נקרא בשם כסם כמו שפי' חז"ל בפ"ב דסנהדרין, ר"ל שגם שפרע לא ישלחו כב"י וראשם לא יגלחו כגלוח המורגל רק כסום יכסמו כתספורת בן אלעשה: (כא) ויין לא ישתו כל כהן, אמנם על שהיית היין יזהרו כל כהן, אף הכהנים שלא יהיו ראויים לעבודה: (כב) ואלמנה וגרושה, גם בזה יתעלו מן מדרגת כ"ה להחמיר ע"ע שלא יקחו אלמנה מזרע בית ישראל, שאם יקחו אשה בת ישראל יזהרו שתהיה בתולה לא אלמנה כמעלת הכ"ג, ורק אם האלמנה תהיה בת כהן, וגם בעלה הראשון היה כהן אז יקחוה כדי שלא להתדמות לכ"ג לגמרי: (כג) ואת עמי יורו, שהם יהיו ג"כ המורים בין דיני הקדשים, בין דיני טומאה וטהרה, והנה דיני קדשים מסורים רק לכהנים שעוסקים בהם ועז"א את עמי יורו, אבל דיני טומאה וטהרה ידעו גם כ"י, וכמו שהיה בימי חזקיהו שהיו כולם בקיאים בדיני טומאה וטהרה, רק שהם יודיעום אם נגעה איזה טומאה, וכמ"ש חז"ל דעת זה סדר טהרות: (כד) ועל ריב, שהם יהיו בין הסנהדרין לדון דיני ממונות ונפשות, ובמשפטי ישפטוהו ר"ל עפ"י ד"ת, והנה כבר השג ישועות חכמת ודעת, שהם נזקין קדשים טהרות, ומוסיף שגם ואת תורתי את חקותי שהם הלכות של

שבתותי יקדשו: כה ואל־מת אדם לא יבוא לטמאה כי אם־לאב ולאם ולבן ולבת לאח ולאחות אשר־לא־היתה לאיש יטמאו: כו ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו־לו: כז וביום באו אל־הקדש אל־החצר הפנימית לשרת בקדש יקריב חטאתו נאם אדני יהוה: כח והיתה להם לנחלה אני נחלתם ואחזה לא־תתנו להם בישראל אני אחזתם: כט המנחה והחטאת והאשם המה יאכלום וכל־חרם בישראל להם יהיה: ל וראשית

ת"א ואחרי טהרתו. מ"ק ז': וביום בואו. שם ט"ו: והאשם. שבת ל"ה יבמות ס"ב:

רש"י

אלמנה. גמורה פרט לגרושה וחלוצה אע"פ שפנויה היא אסורה אף להדיוט: (כו) ואחרי טהרתו. אחר פרישתו מן המת, כך שנויה במ"ק: (כז) וביום בואו. תחלה אל הקדש להתחנך לעבודה יקריב חטאתו זו עשירית האיפה שלו, כך שנויה במ"ק שהכהן הדיוט טעון עשירית האיפה ביום חינוכו כענין שנאמר (שם ו) זה קרבן אהרן ובניו וגו' וכמו שמפורש במסכת מנחות: (כח) והיתה להם. הכהונה לנחלה: (כט) חרם. לשון קדש, וכן כל לשון חרמה שהוא על הקדש: (ל) להניח. אפוטי"ר בלעז כמו (שמות

מצודת דוד

והחוקים הנהוגים בכל ימי מועדי ה' בדבר הקרבנות ישמרו ולמוד הם לעשותם וכן יקדשו את השבתות בדבר הקרבנות הבאים טובה ליום: (כה) לטמאה. לטמא את עצמו: אשר לא היתה לאיש. למשכב כמשגל: (כו) ואחרי טהרתו. ר"ל אחרי פרישתו מן המת כן אחז"ל: שבעת ימים וגו'. ואח"ז הוא טהור: יספרו. ר"ל אתו הכהנים יספרו לו שאם טמא הוא לא ימיהרו הם ליכנס למקדש עד אחר שבעת ימים ויספר: (כז) וביום בואו וגו'. ר"ל בתחלה ביאת הכהן להתחנך בעבודה: אל החצר הפנימית. הוא עזרת הכהנים אשר שם המזבח: יקריב חטאתו. זהו עשירית האיפה שהיו הכהנים מקריבים ביום החנוך וכמ"ש זה קרבן אהרן ובניו וגו' ביום המשח אותו עשירית האיפה סולת וגו' (ויקרא ו): (כח) והיתה להם לנחלה. הכהונה תהיה להם לנחלה כי לא ינחלו חלק בארץ: אני נחלתם. ר"ל מותר קרבני יהיה נחלתם: ואחזה. אחוזה נחלת קרקע לשדות וכרמים לא תתנו להם וזהו למען יהיו פנויים לעסוק בעבודת המקדש (ומה שלקחו תרומת הארץ כמ"ש תרומת הקדש לכהנים וגו' (לקמן מח) זה היה לצורך בתים ומגרשות): אני אחזתם. רצה לומר מותר קרבני יהיה אחוזתם וכפל הדבר כמ"ש: (כט) המנחה. ר"ל שירי המנחה: וכל חרם. כל ההקדשות: (ל) וראשית. הראשית מכל הדברים כולם

מצודת ציון

(כח) ואחזה. ענין חלק ונחלה: (כט) חרם. ר"ל הקדש וכל כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר יח): (ל) בכורי.

מראה יחזקאל

באור הענין

סדר זרעים ונשים, שיש בהם חקים כמו הערלות וכלאים וכדומה, ותורות, וכן בכל מועדי בהוא סדר מועד ישמרו, ואת שבתותי יקדשו, להזהיר על שבתת הגם שהותר אצלם אצל עבודה: (כה) ואל מת אדם וכו' כי אם לאב ולאם, שהגם שיקבלו ע"ע זהירות יתירה ככהן גדול, בכ"ז יטמאו לקרובים כי טומאת קרובים מצוה, וכל התומרות הנ"ל אין בהם ביטול מצוה: (כו) ואחרי טהרתו, אמנם יעשו להם גדר אחר שאחר הטהרה מטומאת מת לא יכנסו תיכף למקדש רק ימתינו שבעת ימים: (כז) וביום בואו אל הקדש, הגם פירשוהו על מנחת חינוך שמקריב הכהן ביום שמתחנך לעבודה, ויפלא מה משמיענו בזה חיל קרי בי רב הוא. ונראה שהדבר זה נצרך גם בבית שני שהיו הרבה כהנים זקנים שעבדו עבודה בבית ראשון, ואז הביאו מנחת חינוך, (כמ"ש עזרא ג' ורבים מהכהנים אשר ראו את הבית הראשון) ולמד להם שכשנכנס לעבודה בבית שני שוצרכו להביא מנחת חינוך מחדש, אחר שחרב הבית בינתיים ה"ז כמו שמתחילים בעבודה מחדש, וכן יחזקאל אשר הובטח לקום בתחיה בבית הג' ועמו הכהנים שיעמדו אז בתחיה הגם שהקריבו מנחת חינוך בעודם עובדים בחייהם במקדש יצטרכו להביא מנחת חינוך מחדש: (כח—כט) והיתה להם לנחלה, מוסב למטה והיתה להם לנחלה המנחה והחטאת והאשם, כד"ה (במדבר י"ח ט') זה יהיה לך מקדשי הקדשים כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמם, ועז"א אני נחלתם ואחוזה לא תתנו להם שאף שהלוים יקחו חלק בארץ לע"ל, הכהנים לא יהיה להם אחוזה כמש"ש (פסוק כ') בארצם לא תנחל. וכל חרם כמש"ש (פסוק י"ד) כל חרם בישראל לך יהיה; (ל) וראשית כל, ראשית הגז ומתנות ותרומה ותרומת מעשר, ובכורי כל, בכורים. וראשית עריסותיכם, חלה, ועי"כ יונח ברכה אל ביתך כמ"ש אשר

באור המלות

(כו) יספרו לו. ר"ל אתו הכהנים יספרו ממנו ז' ימים:

אשר

כָּל־בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל־תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִיסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל־בֵּיתֶךָ׃ לא כָּל־נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים׃

מה א וּבְהַפִּילְכֶם אֶת־הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיהוָה קֹדֶשׁ מִן־הָאָרֶץ אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וְרֹחַב עֲשָׂרָה אָלֶף קֹדֶשׁ־הוּא בְכָל־גְּבוּלָהּ סָבִיב׃ ב יִהְיֶה

ת"א כל נבלה מנבוס. פ"ס :

רש"י

ט) וינח בכל גבול מצרים: (לא) כל נבלה וטרפה וגו'. לפי שהותרה להם מליקה [illegible] שהיא נבלה וטרפה הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטריפות, כך פירשו רבותינו:

מה (א) ובהפילכם את הארץ בנחלה. שעתידים לחלוק את א"י לי"ב רצועות לא כחלוקה הראשונה שהיתה לרב כפי מניינו ולמעט כפי פקודיו והיו ב' שבטים או ג' ברצועה א' מכשיו החלקים שוים וכשורות הכרם מפאת ים עד פאת קדים כמו שמפורש בסוף הספר: תרומה לה'. לכהנים בה"מ הזה בו: (ב) יהיה מזה. מן התרומה הזו יהיה לצורך הקדש לבר הבית חמש מאות קנים

מצודת ציון

גבול שבגבולים יקרא כל' בכור וכן ראשית בכורי אדמתך (שמות כג): עריסותיכם. ענין בצק ועיסה כמו מראשית עריסותיכם (במדבר טו): להניח. מלשון הנחה:

מה (א) תרימו תרומה. ענין הפרשה כמו ויקחו לי תרומה (שמות כה): (ב) מגרש. ענינו מקום הפנוי מבנין

מצודת דוד

שנתבכרו בגבול והם הבכורים: וכל תרומת כל. כל התרומות כולם בין דגן בין פירות ויצהר: מכל תרומותיכם. מכל הדברים שאתם חייבים להפריש מהם תרומה: וראשית עריסותיכם. חלק הראשון מעיסה עד שלא תאכלו ממנה ועל החלה יאמר: להניח ברכה. כאומר אל ירע לבבך בתת כל חלה לכהנים כי זה יהיה סיבה להשרות ברכה בביתך ולא יחסר ממך כי עוד יוסיף: (לא) לא יאכלו הכהנים. פירשו רז"ל לפי שהותרה להם מליקה הוצרך שהיא נבלה וטרפה הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטרפות שלא נחשוב שה"ה מותר להם אף חולין:

מה (א) ובהפילכם. לפי שע"פ רוב יחולק הארץ בנחלה ע"י הפלת גורל לכן אמר לשון בהפילכם ועם כי החלוקה הזאת לא תהיה ע"י הפלת גורל. או יאמר זה הל' על הירושה ובדרז"ל ביום אתה מפיל נחלות (ב"ב קי"ג): קדש מן הארץ. החלק הזה יהיה קדש מכללות הארץ: אורך. ממזרח למערב: ורוחב. מצפון לדרום: בכל גבולה. ר"ל כל השטח הזה מסביב: (ב) יהיה מזה. מהשטח הזה יהיה מקודש ממנו חמש מאות וגו' ויהיה מרובע מסביב

מראה באור הענין יחזקאל

אשר יתן לכהן לו יהיה: (לא) **כל נבלה**, כבר פי' חז"ל מפני שהותרה מליקה לגבייהו נ"ל שלא יאכלו חולין אשר נמלקו, ואין זה חידוש בדברי יחזקאל. שכן גם בתורה אמר אל הכהן נבלה וטריפה לא יאכל ובמ"ש הרמב"ם בספר המצות, וי"ל שר"ל שלא יאכלו אף דבר שנראה כנבלה וטריפה שהיא מסוכנת יאכלו מזה לעתיד כמ"ש יחזקאל על נבלה וטריפה לא אכלתי (למעלה ד') שפי' חז"ל על מסוכנת:

מה (א) **ובהפילכם את הארץ בנחלה**, הנה יבאר (בסימן מ"ח) שבחלוקת הארץ לעתיד לבא יקחו י"ב שבטים כ"א רצועה שרחבה מצפון לדרום יהיה כ"ה אלף קנים שהם ע"ה מיל, ואורך הרצועה תהיה מן גבול א"י המזרחי עד גבול המערבי, ובין חלק של יהודה וחלק של בנימין יפרישו רצועה כמוה שתהיה תרומה לנשיא, שתחזיק ג"כ מצפון לדרום כ"ה אלף קנים, ובאורך ממזרח למערב מגבול א"י למזרח עד גבול המערבי, ומן תרומת הנשיא ירימו רצועה באמצע שתהיה כ"ה אלף קנים באורך וכ"ה אלף קנים ברוחב שתהיה תרומת הקדש, ורצועה זו תתחלק לשלשה חלקים ברוחב, בצפון זה, רצועה של עשרת אלפים קנים ברוחב וכ"ה אלף קנים באורך יהיה לכהנים, ובאמצע רצועה זו יהיה הר הבית והמקדש, ורצועה אחרת כמוה תהיה ללוים, ורצועה השלישית חמשת אלפים קנים ברוחב וכ"ה אלף קנים באורך יהיה שייך אל בנין ירושלים שלעתיד שיהיה לכל ישראל ולמגרשים.

ח"ש **ובהפילכם תרימו תרומה לה' קדש מן הארץ**, כי תרומת הכהנים הוא הקדוש מכולם, **ארך חמשה ועשרים אלף ארך**, ר"ל שהאורך תחשב באורך, היינו ממזרח למערב, שהשם אורך הוא ממזרח למערב שם תהיה האורך, ומצפון לדרום יהיה הרוחב, **קדש הוא** ר"ל הוא הקדש מיתר החלקים: (ב) יהיה מזה אל הקדש מחלק הזה יוקח החמש מאות קנים של הר הבית שהיה מרו

מִזֶּה אֶל־הַקֹּדֶשׁ חֲמֵשׁ מֵאוֹת בַּחֲמֵשׁ מֵאוֹת מְרֻבָּע סָבִיב וַחֲמִשִּׁים אַמָּה מִגְרָשׁ לוֹ סָבִיב׃ ג וּמִן־הַמִּדָּה הַזֹּאת תָּמוֹד אֹרֶךְ חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וּבוֹ־יִהְיֶה הַמִּקְדָּשׁ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃ ד קֹדֶשׁ מִן־הָאָרֶץ הוּא לַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי הַמִּקְדָּשׁ יִהְיֶה הַקְּרֵבִים לְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה וְהָיָה לָהֶם מָקוֹם לְבָתִּים וּמִקְדָּשׁ לַמִּקְדָּשׁ׃ ה וַחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רֹחַב יִהְיֶה לַלְוִיִּם מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת לָהֶם

המשה קרי והיה קרי

רש"י

והמותר לבתים לכהנים כמו שמפורש בסוף הספר : (ג) ומן המדה הזאת . בקנה המדה שנמדד בו ריבוע הר הבית ה' מאות על ה' מאות כמו שאמור בענין של מעלה (מ"ב) לד' רוחות מדדו חומה לו סביב חמש מאות קנים וגו' : תמוד ארך חמשה ועשרים אלף . קנים ורוחב י' אלפים קנה ולפי שלא פירש בפסוק ראשון אם כן כ"ה אלף אם קנים אם אמות הוצרך לומר שכ"ה אלף מדות בקנה המדה שנמדדו בה ה' מאות על ה' מאות של הר הבית נמדדין אלפים הללו לתרומה : (ד) קדש מן הארץ . הרם את המקרא מיתר הקדש אשר מן הארץ הוא יהיה לכהנים משרתי המקדש הקריבים וגו' . קדש מן הארץ היא התרומה הזאת : לכהנים משרתי המקדש יהיה . העודף על חמש מאות של הר הבית י"ב אלף ומאתים וחמשים למזרח וכנגדן למערב והמקדש באמצע וארבעת אלפים ושבע מאות וחמשים לצפון וכנגדן לדרום : והיה להם מקום לבתים . העודף הזה שסביב המקדש : ומקדש למקדש . וחמש מאות על חמש מאות האמצעיים יהיו מקודשים לצורך המקדש פישפינקי"א אלשפינגולייר"א בלע"ז : (ה) וחמשה ועשרים אלף . קנים אורך ועשרה אלפים רחב הניחו לצופה אחרת אצל זו בדרומה של זו לצורך הלוים כך מפורש בסוף הספר שהיא בדרום , מאלתי . כ' לשכות יהיה ללוים בהיקף המקדש לשמור הבית ולנוי ומותר הרצועות יעשו לגרכיסם ,

מצודת דוד

הר הבית : ריבוע מגרש חמשים אמה : (ג) ומן המדה הזאת תמוד וגו' . לפי שלא פירש למעלה במה ימודו מדת התרומה אם באמות ואם בקנים לכן פירש ואמר ומן המדה הזאת ר"ל במדה שמדד את הר הבית דהיינו בקנים וכמ"ש [illegible] את רחב הבנין קנה אחד (לעיל מ') בזה המדה תמוד האורך של חמשה ועשרים אלף וגו' : ובו . באמצעית השטח הזאת יהיה המקדש הוא הר הבית שהוא קדש קדשים מול כל שטח הרצועה הזאת הנקרא קדש : (ד) קדש . כל השטח הזה הוא קודש מכללות הארץ ויהיה אל הכהנים וגו' : והיה להם . השטח הזה יהיה להם מקום על בתים ומקום מזומן אל המקדש : (ה) וחמשה וגו' . ר"ל וסמוך לו יהיה עוד רצועה חמשה ועשרים אלף וגו' . וזה יהיה ללוים וגו' להיות להם לאחוזה : עשרים לשכות . ר"ל ברצועה ההיא יעשו עשרים לשכות סמוך לאחוזת הכהנים לשבת בהם הלוים

מצודת ציון

מגרש לו סביב . בכל ארבעת הרוחות זריעה ואילנות וכן ומגרש לעריס (במדבר לה) : (ד) ומקדש. ענין הזמנה כמו ויקדישו את קדש בגליל (יהושע כ) :

מראה יחזקאל באור הענין

חמש מאות קנים מכל צד , (כנ"ל ס"ס מ"ב) . וחמשים אמה , וחוץ מזה היה חמשים אמה מגרש ומקום פנוי סביב חומת הר הבית : (ג) ומן המדה הזאת תמוד , יען לא נדע מדת הקנה שבו מדד האורך של כ"ה אלף ורחב י' אלף , באר שיהיה באותו מדה שמדד את החמש מאות של הר הבית , שזה כבר התבאר שהיה במדת קנה שהיה מחזיק שש אמות באמה של ששה טפחים (כמ"ש בסי' מ' פ"ה) , ולפ"ז היה האורך ע"ה מיל והרוחב ל' מיל . ובו יהיה המקדש קדש קדשים , שלפי ערך קדושת תרומת הכהנים תהיה קדושת המקדש קדשי קדשים . בענין שעד המקדש היו חמש קדושות א] למעלה מזו , א] התרומה שהיא היה קדש עד ה"י , ונקרא בשם תרומה , ב] והחלק השייך להעיר קודש עד תרומת הבית, ג] והחלק של הלוים קדוש ממנה , ד] והלק הכהנים קדוש ממנה , ה] וחלק הר הבית היא הקדושה החמשית הקדוש מכולם , ואחר הר הבית היה עוד חמש קדושות , א] החצר החיצונה , ב] למעלה מזה החצר הפנימי , ג] האולם , ד] ההיכל , ה] קדשי הקדשים , הרי עשר מדרגות בקדושה : (ד) קדש מן הארץ הוא , הוא הקדוש מיתר הארץ מצד שמיוחד לכהנים הקרובים לשרת את ה'. והיה להם ר"ל לא יקחוהו באחוזת נחלה לעשות בו שדות וכרמים כמו בחלק הלוים , רק יבנו שם בתים לשבתם , ומקדש למקדש שיהיה הכנת קדושה למקדש בענין שע"י הקדושה הזאת יהיה הר הבית קדש קדשים : (ה) וחמשה ועשרים אלף ארך שאצל תרומת הכהנים לצד דרום , יהיה ללוים שהם פחותים מן הכהנים , שאינם לפני ה' רק משרתי הבית וזה כולל גם הכהנים שהיו אז פסולים לעבודה שנקראו משרתי הבית

לַאֲחֻזָּה עֶשְׂרִים לְשָׁכֹת׃ ו וַאֲחֻזַּת הָעִיר תִּתְּנוּ חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים רֹחַב וְאֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ לְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה׃ ז וְלַנָּשִׂיא מִזֶּה וּמִזֶּה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל־פְּנֵי תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־פְּנֵי אֲחֻזַּת הָעִיר מִפְּאַת־יָם יָמָּה וּמִפְּאַת־קֵדְמָה קָדִימָה וְאֹרֶךְ לְעֻמּוֹת אַחַד הַחֲלָקִים מִגְּבוּל יָם אֶל־גְּבוּל קָדִימָה׃ ח לָאָרֶץ יִהְיֶה־לּוֹ לַאֲחֻזָּה בְּיִשְׂרָאֵל וְלֹא־יוֹנוּ עוֹד נְשִׂיאַי אֶת־עַמִּי וְהָאָרֶץ יִתְּנוּ לְבֵית־

רש"י

סוס': (ו) ואחזת העיר. היקף העיר אחוזת מושב חול שלה לבנות בה ישראל בתים: תתנו חמשת אלפים רוחב. בדרומה של שניה ואורך כמדת שתי הרצועות נמצאת כל התרומה מרובעת כ"ה על כ"ה אלפים: לעומת תרומת הקדש. כלומר במדת אורך רצועות תרומת הקודש: לכל בית ישראל יהיה. אותה רצועה שלישית תהיה מושב לזרים: (ז) ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחזת העיר. בסוף הפרשה הוא חולק את ארץ ישראל ממזרחה למערבה לי"ג רצועות, י"ב למנין השבטים וכל אחת עשרים וחמש אלף קנים רחבן וארכן כאורך כל ארץ ישראל, ורצועה אחת לתרומה ארכה מן הגבול מזרח ועד גבול מערב ורחבה כ"ה אלפים קנים כשאר כל חלק וחלק, ומאותה רצועה הוא חורש באמצעיתה ג' רצועות הללו האמורות למעלה שהם כ"ה אלפים על כ"ה אלפים והעודף עליהם למזרח עד סוף גבול הארץ וכן למערב יהיה לנשיא מזה ומזה למזרח ולמערב: אל פני תרומת הקדש ואל פני אחזת העיר. כנגד כל רחב שלשת הרצועות המובדלות לתרומת הקודש של רצועות הכהנים והלוים ואחוזת העיר: מפאת ים ימה. ממערב התרומה הקודש והעיר עד מערב הגבול: ומפאת קדמה קדימה. וממזרח התרומה לצד מזרח לעומת אחד החלקים של שבטים המפורשין בסוף הספר שהם מגבול ים של ארץ ישראל עד גבול קדים: (ח) לארץ יהיה לו לאחזה. ת"י דא ארעא תהא ליה לאחסנתא: ולא יונו. לשון אונאת ממון שגוזלין את נחלתם:

מצודת ציון

(ו) לעומת. ר"ל כנגד וכן והאופנים לעומתם (לעיל י): (ז) אל פני. ר"ל לפני: מפאת. מעבר: (ח) לארץ. כמו בארץ והא' כלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט) ומשפטו בכסא: יונו. מלשון אונאה והוא ענין

מצודת דוד

השומרים לעמת יהיו קרובים אל הבית ובשאר יהיה לגרשים ולבתיהם: (ו) ואחזת העיר. נחלת העיר ר"ל מקום ארץ תבואות למאכל ליושבי עיר: לעמת תרומת הקדש. במדת אורך תרומת הקדש והוא אחוזת הכהנים והלוים: לכל בית ישראל יהיה. אחוזת העיר יהיה לכל השבטים זה כזה:

(ז) ולנשיא. ואל הנשיא הוא מלך המשיח אליו יותן אחוזת נחלה מזה ומזה לתרומת הקדש והוא אחוזת הכהנים והלוים ולאחוזת העיר ולתוספת ביאור אמר אל פני תרומה וגו': מפאת ים. מעבר המערב כלפי המערב ומעבר המזרח כלפי המזרח: וארך. של חלק הנשיא מזה ומזה: לעומת אחד החלקים. במדת אחד מן החלקים של השבטים אשר יהיו מגבול המערב אל גבול המזרח ועיין בקונטרס בנין הבית בתחלתו ובצורה: (ח) לארץ. בסוף הארץ יהיה לו זה לאחוזה בישראל: ולא יונו עוד. ר"ל בהיות להם אחוזת נחלה מרובה לא יעשקו עוד הנשיאים את עמי לקחת

מראה יחזקאל

באור המלות

(ח) לארץ יהיה. בא הלמ"ד במקום ה"א, ויל"פ שיהיה לו לארץ, ר"ל שיקראת ארץ הנשיא, ויהיה לארץ מיוחדת: יונו. האונאה בא על אונאת ממון ועל כל צער שמצער את חברו, כמש"ש חז"ל מה שכפל וגר לא תונה

באור הענין

(ככ"ל מ"ד י"ג). להם לאחוזה שם יקנו בתורת אחוזה ויכלו לעשות שם שדות וכרמים אם ירצו, עשרים לשכות, והמקום יחלק לעשרים חלקים, שבכל חלק יהיה עיר ללוים, שבימי קדם היו להם ארבעים ושמנה עיר תוך מערי המקלט, והיו לכהנים וללוים, ואז יהיה ללוים עשרים עיר ויחלקו נחלתם לעשרים גבולים: (ו) ואחזת העיר, ורצועה הנשארת מחמשת אלף ברוחב מצד דרום מאחוזת הלוים יהיה לאחוזת העיר, שהעיר היה בנגב (ככ"ל מ'). לעומת תרומת הקדש, והאורך יהיה מנגד לעומת תרומת הקדש, שארכו ג"כ כ"ה אלף אמה, וזה יהיה לכל בית ישראל, שכולם יהיה להם חלק בירושלים כמו שית' בסי' מ"ח: (ז) ולנשיא, ר"ל והנשאר מן הרצועה של כ"ה אלף על כ"ה אלף עד גבול המזרחי של א"י ועד גבול המערבי, יהיה אחוזת הנשיא שהוא מלך המשיח, וז"ש שלנשיא יהיה מזה ומזה, היינו משני הצדדים של תרומת הקדש ואחזת העיר, מצד המערב עד סוף המערב, ומצד המזרח עד סוף המזרח, ויהיה חלקו כחלק א' השבטים ממערב למזרח: (ח) לארץ יהיה לו, זה יהיה ארצו ואחוזתו כאחוזת שבט אחד (לבד מה שיתרים באמצע הכ"ה אלף לתרומת הקדש) ולא יונו

יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְטֵיהֶם׃ ט כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה רַב־לָכֶם נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל חָמָס וָשֹׁד הָסִירוּ וּמִשְׁפָּט וּצְדָקָה עֲשׂוּ הָרִימוּ גְרֻשֹׁתֵיכֶם מֵעַל עַמִּי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ י מֹאזְנֵי־צֶדֶק וְאֵיפַת־צֶדֶק וּבַת־צֶדֶק יְהִי לָכֶם׃ יא הָאֵיפָה וְהַבַּת תֹּכֶן אֶחָד יִהְיֶה לָשֵׂאת מַעְשַׂר הַחֹמֶר הַבָּת וַעֲשִׂירִת הַחֹמֶר הָאֵיפָה אֶל־הַחֹמֶר יִהְיֶה מַתְכֻּנְתּוֹ׃ יב וְהַשֶּׁקֶל עֶשְׂרִים גֵּרָה עֶשְׂרִים שְׁקָלִים חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים

ת"א האיפה והבת. שם ע"ז : לשאת מעשר. שם : ועשירית החומר. שם : והשקל. שם בכורות ה׳ :

רש"י

(ט) הרימו גרשתיכם. סלקו את שאתם מגרשים את עמי מנחלתם : (י) ואיפת. למדת היבש : ובת. למדת הלח : (יא) האיפה והבת. לשון מדה הומר וכור מוי"י בלעז : תכן אחד. לשון מנין כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה) מדה אחת זו עשירית לחומר של יבש שהוא שלשים סאין וזו עשירית לחומר הלח : לשאת. כמו לקחת וכן ת"י למיסב, לשאת מעשר חומר חצי הבת וכן עשירית לחומר יבש : האיפה אל החמר יהיה מתכנתו. שכוס חשבון הבת והאיפה לפי גודל החומר יהיה, מנאתי. אם יוסיפו בחומר יוסיפו בבת אם יפחתו מזה יפחתו מזה שיכוון מעשרו לו : (יב) והשקל עשרים גרה. עשרים

מצודת דוד

מה מעלתם כי יהיה די לכם בנחלת אחוזתם : והארץ. ושאר הארץ יתנו לבית ישראל חלק לכל שבט זה כנגד זה : (ט) רב לכם נשיאי ישראל. אתם המלכים שהייתם קודם החורבן הנה זמן רב היה לכם מה שעשיתם ועשקתם את עמי אבל עתה הסירו החמס והשוד ועשו משפט וצדקה : הרימו. הסירו מעל עמי את המסים מה שהייתם גורשים ומטילים עליהם : (י) מאזני צדק. ר"ל לא תעשו עוד עול במשקל ובמדה : (יא) תכן אחד יהיה. ר"ל חשבון זו כחשבון זו האיפה עשירית החומר במדת היבש ובת כמדת הלח : לשאת. לקחת את הבת מעשר מחמר הלח ואת האיפה מעשר מחמר היבש ר"ל שיהא כמה שיעור המכוון זה לא פחות ולא יותר : אל החמר וגו׳. ר"ל לפי מדת החמר יהיה החשבון של כל אחד מהמדות האלה אם יוסיפו בחמר יוסיפו גם הם לפי הערך וכן אם יפחתו מהם : (יב) והשקל. משקל השקל יהיה עשרים גרה : עשרים שקלים וגו׳. כוונת הכתוב היא

מצודת ציון

עושק כמו והאיש לא יונה (לעיל יח) : (ט) ושד. ענין עושק : גרושותיכם. מלשון גרושין ושלוח : (י) מאזני. כף מאזני משקל : ואיפה. זהו מדת היבש בת ג׳ סאין : ובת. זהו מדת הלח בת שלש סאין וכן יין כשיעור עשרים ולוג (ד"ה ב ב) : (יא) תוכן. ענין חשבון כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה) : לשאת. לקחת כמו ובתים ונשאו (מיכה ב) : החומר. מדה של שלשים סאין וכן וחומר שעורים (הושע ג) : מתכונתו. חשבונו : (יב) והשקל. שם משקל : גרה. שם משקל

מראה יחזקאל

באור הענין

עוד נשיאי את עמי, ר"ל שבזמן הקודם שלא לקח המלך אחוזה בפ"ע לקח שדות וכרמים מאת העם בחזקה, וינער אותם, כמו שהיה באחאב, אבל עתה לא יצטרכו לזה כי יהיה לו נחלה בלי מצרים : (ט) כה אמר ה׳, עפ"ז אמר ה׳ לנשיאיו, רב לכם, ר"ל יש לכם רב, ואינכם צריכים לגזל, לכן חמס ושד הסירו, וגם עשו משפט וצדקה להציל גזול מיד עושקו, הסירו גרושותיכם בל תגרשו עוד את עמי מנחלתם כמו שעשו הנשיאים עד הנה : (י) מאזני צדק, מצוה להנשיאים שישגיחו על המדות שיהיו בצדק, שזה מכלל עשיית משפט, כמ"ש לא תעשו עול במשפט במדה במשקל, ואמרו חז"ל בספרא וספרי וב"ב (דף פ"ט) שצריך להעמיד ממונים ע"ז, ולכן הזהיר את הנשיא שישגיח על המאזנים ששוקלים בהם את המטבעות. ואיפת צדק הוא מדה היבש, ובת צדק הוא מדת הלח, לא כמ"ש להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה : (יא) האיפה והבת, החומר הוא שלשים סאין בין היבש בין הלח, וזה יהיה קבוע מן המלך ושפ"ז יקבע גם את המדה הקטנה שלוקחים בה מעשר מנת המלך שלא יגדיל אותה יותר לאנות את העם. רק יהיה להם תוכן אחד לענין לשאת מעשר, שיהיה המעשר של החומר הבת במדת הלח, ועשירית החומר יהיה האיפה במדת היבש, ויהיה תמיד מתכנתו כפי החומר, שיהיה תמיד מעשר של החומר, ואם יקטינו את החומר יקטין ג"כ את האיפה והבת : (יב) והשקל, וכן קצב המטבעות היוצאות מן המלך יהיה להם קביעות, בענין שלא יפול בהם הזיוף והתרמית, השקל יהיה עשרים גרה, והמנה יהיה ששים שקל, שהם מאתים וארבעים זהובים,

באור המלות

אחד לאונאת ממון ואחד לאונאת דברים : (ט) גרשתיכם. שהיו מגרשים הבעלים מן הארץ, והארץ היו קוראים ארץ מגורשת שהיא הפקר בלא בעלים, וים לגרש כזה מ"ש (למעלה ל"ו ה׳) למען מגרשה לבז, שהושבים אותה כארץ מגורשת : (יא) מעשר, עשירית. העשירית היא המספר, והמעשר הוא מה שמפרישין מעשר. את הבת היו מפרישין למעשר מן הבת הגדולה של החומר, (כמ"ש פי"ד), לכן אמר מעשר החומר הבת, אבל את האיפה לא היו מפרישין, כי היה מנת הנשיא ששית האיפה מהחומר החטים והשעורים,

שְׁקָלִים עֲשָׂרָה וַחֲמִשָּׁה שֶׁקֶל הַמָּנֶה יִהְיֶה לָכֶם׃ יג זֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תָּרִימוּ שִׁשִּׁית הָאֵיפָה מֵחֹמֶר הַחִטִּים וְשִׁשִּׁיתֶם הָאֵיפָה מֵחֹמֶר הַשְּׂעֹרִים׃ יד וְחֹק הַשֶּׁמֶן הַבַּת הַשֶּׁמֶן מַעְשַׂר הַבַּת מִן־הַכֹּר עֲשֶׂרֶת הַבַּתִּים חֹמֶר כִּי־עֲשֶׂרֶת הַבַּתִּים חֹמֶר׃

ת"א וחק השמן. מנחות פ"ז:

רש"י

מנין: עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל. הרי ששים שקלים: המנה יהיה לכם. לוגל"א בלעז, ומנחם חברו לשון מנין והרי יש כאן מאתים וארבעים זוז, מכאן שהיה מנה של קודש כפול והוסיפו עליו בימי יחזקאל שתות הרי מאתים וארבעים, ושחלקו הכתוב לשלשה ולא כתב ששים שקלים יהיה לכם המנה גזה לעשות ממנו משקל שלישיתו ומשקל רביעיתו ומשקל מנה של חול ששים מתחילה, וכן ת"י תלתות מניא עסרין סלעין, מני כספא עסרין וחמש סלעין, רבעות מניא חמש עסרי סלעין כולהון שיתין מנין ומני רבא קודשא יהא לכון: (יג) ששית האיפה מחמר החטים. הרי אחד מששים שפוחת לא יפחות מכאן וזה הוא שאמרו עין רעה אחד מששים: וששיתם. ותחלקו אחד מששה באיפה לתרומת חומר השעורים: (יד) וחק השמן. למעשר. הבת שהיא מדת השמן זו היא מעשר הבת יהי מן הכור, מנחתי. העישור שהבת מעשרת מן הכור יהיה כילד (מעשר הבת מן הכור עשיריתה של בת על הכור הודי"ן מזור"ש בלעז, תיבה זו משמשת על עצמה ועל אחרים כמו עבודת הקודש ועבודת בני מררי, ס"א): עשרת הבתים. יהיה לכם החמר ולא יתכן ליפול הימנו בת אחת למעשר: כי עשרת הבתים חמר. לפי שהחמר יהיה לכם י' בתים וכן תרגם יונתן חד מן עסרא סויא

מצודת ציון

מעה וכן עשרים גרה השקל (שמות ל): המנה. הוא ליטרא וכן בלשם מנים זהב (מ"א י): (יג) וששיתם. מלשון שש ר"ל תחלקו לקחת ששיות: (יד) הכור. כן יקרא החומר

מצודת דוד

משקל מיוחד כפני עצמו אבן מכ' שקלים ואבן מכ"ה שקלים ואבן מט"ו שקל לכן אמר כל אלו שלש המשקלות ביחד יחשב למשקל מנה ולא יעוותו את המשקל (א"כ המנה היה ששים שקלים והשקל הוא ד' זוז הרי נמנה ר"מ זוז כי מנה של חול הוא מאה זוז ושל קדש כפול הרי מאתים והוסיף בה יחזקאל שתות מלבד הרי ר"מ זוז): (יג) ששית האיפה וגו'. זהו חלק א' מששים והוא שאמרו רז"ל עין רעה לא יפחות מאחד מששים: וששיתם. תתנו חלק ששית מחמר השעורים ר"ל בין מחטים בין משעורים תתנו חלק אחד מששים: (יד) וחק השמן. ר"ל משפטו מעשר השמן: הבת השמן. ר"ל הבת הוא מדת השמן ותתנו את הבת מעשר מן הכור והוא החמר וזהו לפי שעשרה בתים הוא חמר א"כ הבת הוא חלק מעשר בחמר: כי עשרת הבתים חמר. ר"ל כי גם היום המדה כן היא עשרת בתים כמה מדת החמר וכן

מראה יחזקאל

באור המלות

לכן הפסק רק שם המספר: תוכן, הוא המדה והמספר שמכוון, כמו ותוכן לבנים תתנו: (יב) עשרה והמשה שקל. פי' עשרה שקל וחמשה שקל, שאל"כ הי"ל חמש עשרה שקל: (יד) הבת מעשר הבת מן הכור. הכור הוא מדה אחת עם החומר שהם שלשים סאין, ונקרא חומר, שהבעל הבית כשעשה כרי עשאו משלשים סאים, מלשון חמרים חמרים, שמשעשאו כרי נתחייב במעשר, ונקרא בימי שלמה כור (מ"א סי' ד' וסי' ה') שכן מכרו להגוריים במדה זאת, מלשון כירה ומכירה, ובעת שמכרו תבואה לחוץ לקח המלך מעשר, ומדת המעשר נקראת בת הכור, שעשרת בתים כאלה הם חומר, ולעתיד יתנו מעשר של בת הגדולה, שהיא בת הקטנה, בת הבת: וחק. היינו מנה קצובה, כמו כי חק

באור הענין

המנה של קדש כפול היה והיה מאתים זהובים, ויחזקאל הוסיף ארבעים זהובים, ויעלה המנה ששים שקלים, כי יחזקאל תקן שיקח הנשיא מנתו א' מששים, ולפי חשבונו יקח שקל ממנה, כי יתבאר שממת הנשיא היותר גדול יהיה אחד מששים, שה"ה מחטים ושעורים, כמו שיבואר בפסוק י"ג, וכן יהיה מנתו מן הכסף, וזה שיעשה מטבעות של עשרים שקלים ושל חמשה ועשרים שקלים ושל עשרה שקלים ושל חמשה שקלים, שמי שיהיה לו מנה וירצה לרצותו על מטבעות גדולות וקטנות יהיו בידו כל מיני מטבעות, כי עשרים וחמשה ועשרים ועשרה וחמשה הם ששים, ויוכל להחליף ג"כ שיקח ב' פעמים חמשה ועשרים ועשרה, או ב' פעמים חמשה ועשרים וב"פ חמשה, או ב"פ כ' ב"פ י', וכדומה, וזה לתועלת המדינה: (יג) זאת התרומה, שחוץ ממה שיהיה לנשיא אחוזה בארץ יקח תרומה מאת העם, וזה יהיה או אחד מששים, או א' ממאה, או אחד ממאתים, ומפרש מחטים ומשעורים יקח אחד מששים, ויגיע לו מן החומר שהוא עשר איפות ששית האיפה: (יד) וחק השמן, מן השמן יקח אחד ממאה, והוא בת הבת, ר"ל שהבת הוא מעשר הכור (והכור הוא החומר) וזה הבת הגדולה (שהמליצה בא"ה ממה שהבת נוטלת עישור נכסים, וכן בת זו היא מעשר הכור) והבת הגדולה מולדת בת קטנה שהיא מעשר מן הבת הגדולה, והוא מעשר מן המעשר מן האם שהיא החומר או הכור, כאילו היא בת הבת, וז"ש הבת השמן מעשר הבת מן הכור שיקח שמן הבת הקטנה, שהיא מעשר של הבת הבאה מן הכור, שהיא

טו וְשֶׂה־אַחַת מִן־הַצֹּאן מִן־הַמָּאתַיִם מִמַּשְׁקֵה יִשְׂרָאֵל לְמִנְחָה וּלְעוֹלָה וְלִשְׁלָמִים לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ טז כֹּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ יז וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֵּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃ יח כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ

ת"א ממשקה. שם ו': המורם. כ"ט: לכפר בעד. עקרים מ"ב: בראשון באחד. מנחות מ"ה:

רש"י

ביתא בכורא אכי עשר בסין כורא: (טו) ושה אחת מן הצאן. מיוחד שבצאנו וכן אמר משה מבחר נדריכם לומי"לור בלעז: מן המאתים ממשקה ישראל. דרשו רבותינו לענין הנסכים ממותר שתי מאות שנשתיירו בבור שנפל לתוכו יין של ערלה או של כלאי הכרם מכאן לערלה וכלאי הכרם שבטלין במאתים: ממשקה ישראל. מן המותר לישראל כל קרבנותיהם יהיו משקה הראוי לישראל, כל עיקר הסעודה קרויה על שם המשקה כלומר האכילה עם השתייה תהא מן המותר לישראל: (טז) אל התרומה הזאת. האמורה למעלה לדעת כל העם הארץ תהיה: (יז) ועל הנשיא. אומר אני שהנשיא הזה בכהן גדול מדבר וכן כל הנשיא שבענין. ושמעתי משמו של רבי מנחם שבמלך מדבר: (יח) כה אמר ה' אלהים בראשון באחד לחדש

מצודת דוד

ימים לעפיד: (טו) ושה אחת וגו' מן המאתים. מי שיהיו לו מאתים צאן יביא שה אחת לקרבן לחנוך הבית: ממשקה ישראל. ת"י מפטמא דישראל ר"ל מבהמות הטובים והמובחרים שבידם יביאו הקרבנות וכן מסלת היפה יביאו למנחות ורז"ל אמרו מן המותר לישראל וכאומר מן הראוי לסעודת ישראל כי הסעודה נקראת ע"ש המשקה וכן אל המשתה וגו' (אסתר ה): (טז) כל העם וגו'. אין מי נקי מהם כולם יתנו התרומה הזאת ואף על הנשיא בישראל הוא המלך גם עליו לתת התרומה הזאת: (יז) על הנשיא יהיה. ומלבד התרומה יהיה עוד על הנשיא העולות והמנחות ויין הנסכים הבאים בחגים וגו': בכל מועדי. בכל הימים שהם נועדים ומתאספים לבוא אל המקדש והם חגים וחדשים ושבתות וכפל הדבר במ"ש: הוא יעשה. ר"ל משלו יביא את כל אלה: (יח) בראשון. בחדש הראשון: מקח פר וגו'. הוא הפר האמור למעלה ונתת וגו' פר בן בקר לחטאת (לעיל מ"ג)

מצודת ציון

וכן כורים עשרים אלף (דה"ב ב): (טו) ממשקה. ת"י מפטמא ר"ל שמן בעל מוח רב מושקה בלחלוחית כמ"ש ומוח עצמותיו ישקה (איוב כא) ועל השמנה נאמר בדרך השאלה: (יז) והנסך. יין לנסכים: מועדי. מלשון ועד והקיבוץ:

מראה יחזקאל

באור הענין

סאה הגדולה, אשר עשרת הבתים הם חומר, ר"ל עשרה הבתים הגדולים, מבת הזה יקח בת שלם, שהיא בת הבת, שהיא א' ממאה: (טו) ושה אחת מן הצאן מן המאתים, מן הצאן יגיע לנשיא שה אחת ממאתים צאן, וכן יגיע לו שיעור זה ממשקה ישראל, היינו מיתר משקים שהינם שמן, כמו מן היין והשכר יקח תרומה א' ממאתים, וחז"ל הוציאו מזה שערלה בטלה במאתים, ר"ל שהשיעורים האלה שיקח שהיא א' מששים א' ממאה א' ממאתים, יהיה על דרך שיעורים קטנים ובטלים תמיד, כמו שמצאנו ביטול בששים, ותרומה עולה בא' ומאה, ומזה הוציאו שה"ה שיש הבטלים במאתים, ואמרו ממשקה ישראל מן המותר לישראל כי מה שהנשיא יקח מנות אלה מפרש אח"כ מפני שעליו יהיה מוטל להקריב קרבנות הצבור ונסכיהם, ובודאי יתנו לו משקה ישראל שהכשר לנסכים, ומפרש למה יקח מנה מן הצאן ומנה מן התבואה והיין והשמן, שזה יהיה למנחה, מן החטים יקריב מנחות, וכן מן היין והשמן יקריב מנחת נסכים, ומן הצאן יקריב עולה ושלמים, וקרבנות צבור הצריכים לכפר עליהם, כמו שעירי ר"ח ושל מועדות שמכפרים על הצבור, שכל קרבנות הצבור יהיו מוטלים על הנשיא, ולכן. (טז) כל העם הארץ יהיו אל התרומה הזאת לנשיא, ובזה יהיו כאילו הצבור מביאים אותם בשותפות, אחר שכולם נתנו חלקם, ועי"כ. (יז) ועל הנשיא יהיה מוטל העולות והמנחה והנסכים של כל השנה התמידים שמביאים לעולה בכל יום יובאו מקופת הנשיא, וכן בחגים ור"ח ושבתות שמביאים עוד קרבנות מוספים ושעירי חטאת וכבשי עצרת שהם שלמי צבור, יעשה הנשיא מכיסו את העולה וכו', ויצא בו הצבור אחר שכולם השתתפו בו: (יח) כה אמר ה', בענין הקרבנות הנזכר בפרשה זו ושל אחרים

באור המלות

לההיות מאה סאים: (טז) כל העם הארץ. כמו האחר הכרית, ויל"פ שיהיה המחוז על העם, ועל הארץ, עד שגם הפטורים ממסים ישלמו זאת מצד חיוב הארץ: (יז) חגים, מועדים. החגים הם שמביאין בהם שלמי

תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ׃ יט וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ כ וְכֵן תַּעֲשֶׂה

ת"א וכן תעבד . עם :

רש"י

תקח פר בן בקר תמים . הוא פר המלואים האמור בראש הענין ולימד כאן שיהו המלואים באחד בניסן : וחטאת . ותכפר ; (כ) וכן תעשה בשבעה בחדש . יש לומר וכן תעשה כל שבעה וכן הוא אומר למעלה

מצודת ציון / מצודת דוד

(יח) תמים . שלם ממום : וחטאת . והטהר : (יט) פנות . ועשה כן לומר שהחינוך יהיה באחד לחדש הראשון ופירש זויות : העזרה . כן יקרא דפוס בנין המזבח כמ"ש ומהעזרה עוד מה שאמר למעלה : וחטאת . בזה תטהר את המקדש : (יט) הבית . הוא ההיכל : פנות העזרה למזבח . זויות דפוס בנין גג המזבח : החצר הפנימית . היא עזרת הנשים : (כ) וכן תעשה . ר"ל וכן תחנך בקרבנות בכל שנה שבעה

באור המלות / מראה יחזקאל / באור הענין

חגים , ור"ה ויוה"כ נקראו מועדים : (יט) העזרה למזבח . כי עזרה שם משותף על עזרת ישראל , ועל חלקי המזבח

יש פליאות רבות , הלא אותם באורך הסר מהרי"א כי כולם סותרים מוסיפים וגורעים על חקי הקרבנות האמורים בתורת משה , ומותרים אל העקר אשר בידנו שהתורה לא תשתנה ולא תנוסח בשום אופן , והוא במ"ש (פסוק כ"א כ"ב) שיעשה הנשיא בע"פ פר חטאת , ולא נמצא קרבן זה בתורה ? ואמר (פסוק כ"ג) שיעשה בז' ימי החג עולה ז' פרים וז' אילים , ועולת הפסח היו שני פרים ואיל אחד וז' כבשים ? ואמר (פכ"ד) שהמנחה יהיה איפה לפר ואיפה לאיל , ובתורת משה כתוב שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל , ואמר שהשמן הין לאיפה , ובתורה שלישית ההין לאיל וחצי ההין לפר , והנביא נתן מדה איפה והין שוה בכולם ? ואמר (פכ"ה) שבשביעי בט"ו בחדש שהוא בחג הסוכות יעשה כאלה שבעת הימים , והקרבנות בחג שבתורה היו באופן אחר הפרים הולכים ומתמעטים ואילים שנים וכבשים י"ד ? , ואמר (סי' מ"ו ד') שבשבת יקריב ז' כבשים ואיל , ובתורה ב' כבשים לבד ? , ואמר (שם ו') שבר"ח פר וששה כבשים ואיל , ובתורה פרים שנים וז' כבשים ? , ואמר (פי"ג) שיקריב תמיד כבש בבקר ומנחה ששית האיפה ושמן שלישית ההין , ולא זכר תמיד של בין הערבים , ובתורה עשירית האיפה סולת בשמן כתית רביעית ההין ? ומדוע לא זכר קרבנות חג השבועות ור"ה ויוה"כ ? ; וכבר עמדו חז"ל ע"ז במנחות דף מ"ה , ור' יוחנן אמר אליהו עתיד לדרשה , דר' יוחנן לשטתו שכל הנביאים נתנבאו לימות המשיח , ויהיה שינוי טבע העולם , וה"ה שישתנה ענין הקרבנות , אבל הבריו פליגי עליו , בין במ"ש שיהיה שינוי לעת"ל בטבע , ובין בזה שיהיה שינוי במצות , ואמרו שמלואים הקריבו בימי עזרא והוא כפי מ"ש הרי"א שקרבנות אלה שאמר פה יהיו קרבנות מלואים , וקרבנות מלואים יהיו משונים , שכן היו משונים גם בימי עזרא ובימי משה , והיו הוראת שעה , ולפ"ז ימשכו ימי המלואים והחנוכה מן חג המצות עד חג הסוכות , כי בחג המצות תהיה התחלת הגאולה ובסוכות יהיה הסוף , כי אז תהיה מלחמת גוג ומגוג , (וגר"א ור"י פליגי אם יגאלו בניסן או בתשרי שניהם יש להם מקום) ולנגד משך ימים האלה יהיה משך זמן החנוכה , ואחרי ההשקפה הנכונה ראיתי , כי הימים האלה נזכרים ונעשים בזמן ובקצב הראוי , כי בימי משה היו המלואים ז' ימים , ובימי שלמה היו י"ד ימים , שבעה ושבעה , ובימי עזרא נמשכו כ"א יום כמו בנזכר בעזרא , הרי כל א' הוסיף על מלואים הקודמים לו ז' ימים עם ימים הקודמים , וממילא ראוי לפ"ז שמלואים של לעתיד יהיו כ"ח יום , אולם באשר המלואים הקודמים לא התקיימו , ראוי לעשות שנית גם הימים הקודמים , בענין שיעשה ז' ימים וי"ד ימים וכ"א ימים נגד הקודמים שבטלו , וכ"ח יום הראוים עתה ס"ה שבעים יום , והנה בימי משה אחר גמר ז' ימי המלואים התחילו ימי החנוכה של הנשיאים שנמשכו י"ב יום , והיה ראוי שגם זה יעשה בימי שלמה שתי פעמים י"ב ובימי עזרא ג"פ י"ב , ולעתיד ד' פעמים י"ב יום , והגם שלא נעשו בימי שלמה ועזרא מפני שלא היה זמן הראוי , בכ"ז יעשה לעתיד ג"כ כסדר הנ"ל , י"ב יום נגד ימי משה , וכ"ד יום נגד ימי שלמה , ול"ו יום נגד ימי עזרא , ומ"ח יום של לעתיד , ס"ה ק"ך יום , ועם שבעים הנ"ל הם ק"ץ , וסימנך לק"ץ הימין , ולכן יתחילו בע"פ וימשכו עד שמיני עצרת שהם ק"ץ יום בכיון . **כה אמר ה'** , הודיע לו ענין חנוכת הבית לעתיד , וכבר אמר לו (סי' מ"ג י"ח) איך יכפר על המזבח , וזה יתחיל בכ"ג באדר וימשך שמונה ימים עד ר"ח ניסן , כמו שהיו במלואים שבימי משה , ועתה יודיע לו מה שיעשה מן ר"ח שאחר כלות המזבח , ויתחיל לכפר על הבית וזה ימשך עד י"ד ניסן , ואז יתחילו ימי החנוכה שימשכו עד שמיני עצרת , נוה ליחזקאל **שבאחד לחדש יקח עוד פר בן בקר לחטא את המקדש** : (יט) **ולקח הכהן מדם החטאת ונתן על מזוזת הבית** , היינו האולם וההיכל , **ואל ארבע פנות העזרה** היא הסובב של המזבח , (כנ"ל מ"ג כ') , ז"ש **למזבח , ועל מזוזת שער החצר** הוא עזרת ישראל על ג' השערים שלו : (כ) **וכן תעשה בשבעה**

בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ כא בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ כב וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת׃ כג וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג יַעֲשֶׂה

ת"א בראשון בארבעה. פסחים ה' מגילה ל':

רש"י

שבעת ימים יכפרו על המזבח, ורבותינו כך פירשוהו במנחות וכן תעשה פר שאינו נאכל בשבעה שבטים שחטאו בדבר והורו ב"ד שלהן שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב לצבור על פיהם שמביאין פר העלם דבר: מאיש שגה ומפתי וגו'. הרי זה מקרא מסורס וכפרתם את הבית מאיש שוגה ומפתי אחר שבעת ימי המלואים שיהא המזבח מחונך יביאו חטאותם ואשמותם ויתכפרו שבזמן שישראל מכופרים הבית מכופר: (כא) שבעות ימים. על שם שמתחילין ממנו לספור שבעה שבועות, מצאתי: מצות יאכל. מצות יאכלו בו בחג: (כב) ועשה הנשיא ביום ההוא וגו'. רבותינו אמרו שבקשו לגנוז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה ברם זכור לטוב חנניה בן חזקיה בן גוריון שישב בעליה ודרשו ונעלם ממנו מה שדרשו בקרבנות האלה פר בארבעה עשר בניסן למה. ואומר אני שמא בי"ד בניסן של שנה ראשון שנתחנך בו הבית עומד ופר זה בא תחת עגל בן בקר שהקריב אהרן בשמיני למלואים ומגיד שהם לא הקריבו בשמיני למלואים יקריבנו בי"ד בניסן כדי שיתחנך לעבודה קודם יו"ט לפי שעליו קרבנות תפלת המועד לעשות כמו שאמור למעלה ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים וגו': (כג) שבעת פרים ושבעת אילים תמימים ליום. והתורה אמרה פרים בני בקר שנים ואיל אחד. אין לי להעמיד מקרא

מצודת דוד

ימים בימי החדש יום אחר יום אולם לא בענין שלוה לסבות בראשון כי בשבת שימים אלה לסבות עשיר לחטאת ופר ואיל לעולות כמ"ש שם: מאיש שוגה ומפתי. ר"ל שהקרבנות האלו יבואו להסיר העון מאיש שוגה ומפתי ר"ל פתי שנכנס במקדש במקום שאין לו רשות ליכנס ועשה זאת בשגגה או בסכלות הדעת: וכפרתם. בזה תקנתם את הבית מן הטלוא של הנכנסים שם שלא ברשות: (כא) הפסח. זמן הבאת קרבן פסח: חג שבעות. ר"ל כל ימות החג שהם שבעת ימים יאכל מצות: (כב) ועשה הנשיא. ר"ל יביא משלו: ביום ההוא. בי"ד לחדש הראשון: בעדו. לכפר בעדו ובעד כל העם: פר חטאת. זה יהיה מקרבנות המלואים כי ימי המלואים יתחילו באחד לחדש הראשון וישלמו אחר הסוכות (וגם שלמה ועזרא לא עשו במספר ימי המלואים שהיו במשכן ולא היה מספר זה כזה ולפי שגדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון ירבו ימי המלואים כ"כ): (כג) יעשה. ר"ל הנשיא יביא משלו: שבעת פרים וגו'. הם קרבנות המלואים ולא נזכר כאן הקרבנות האמורות בתורה שהיו באות חובה לכל יום: ליום שבעת הימים. ר"ל לכל יום

מצודת ציון

הקטנה (לעיל מג): (כ) שוגה. מלשון שגגה: ומפתי. מלשון פתי וסכל: וכפרתם. הוא ענין קנוח וכן וכפרתהו (שם): (כא) שבעות. כמו שבעת בלא וי"ו וכן למעלה לעומת ה'

מראה יחזקאל

באור הענין

בחדש, יקריב שנית פר חטאת ויחטא ממנו כמו בפר הראשון, מאיש שוגה ומפתי, מוסב על וחטאת את המקדש (שבפסוק י"ח) שיחטא מאיש שוגה, ר"ל כי החיטוי שיהיה בא' לחדש היה לכפר על המזיד, והחיטוי שבז' לחדש יחטא את המקדש מן המשגה, היינו מה שחטא איש ע"י שגיאת העיון, כגון שטעה בהוראה, או מה שחטא ע"י פתיות, ובשני פרים אלה תכפרו את הבית, כי פרים ושעירים שהקריבו מן ז' אדר עד ר"ח ניסן (כנ"ל סי' מ"ג) היו לכפר על המזבח: (כא) בראשון עתה הודיעו סדר המלואים והחנוכה שיתחיל בע"פ, וז"ש בראשון ר"ל ראשון לחנוכה, שיתחיל בארבעה עשר יום לחדש ניסן, יהיה לכם הפסח, בא ללמד בל יחשוב איש שהקרבנות שיספר פה יהיו תחת הפסח ותחג המצות אשר צותה התורה לשמור ביום ההוא, אמר לא כן, כי בכ"ז יהיה לכם הפסח, תביאו את קרבן הפסח כהלכותיו בי"ד ניסן, וכן יהיה חג שבעות ימים, יהיה חג המצות ויזבחו קרבנות חובת היום כמצוה בתורת משה, וכן מצות יאכל שלא תשתנה שום דבר ממצות היום: (כב) ועשה הנשיא, רק חוץ מקרבנות היום המחויבים כפי תורת משה אשר יבואו כהלכתם, יעשה הנשיא קרבנות שיהיו הוראת שעה מחמת חינוך, והוא שבע"פ יביא לחנוכה פר חטאת, וזה לא יהיה לכפר על המזבח ועל המקדש, שכבר כפר בימים הקודמים כנ"ל, רק לכפר בעדו ובעד כל עם הארץ: (כג) ושבעת ימי החג, חוץ מקרבנות החג הכתובים בתורה יעשה עולה לה' שבעה פרים ליום, ואל תחשוב

באור המלות

(כנ"ל מ"ג י"ד) לכן אמר, שר"ל העזרה של המזבח: (כ) מאיש שוגה ומפתי. השוגה הוא שגיאה עיונית, וזה ההבדל בין שגה ובין שגג, כמ"ש בס' הטו"ס (ויקרא סי' רמ"ג) והוא מי שמעיין וטועה בעיונו דמיונו שגגת הוראה. ומפתי, הוא השוגג מפני חסרון ידיעה: (כא) שבעות ימים. כמו שבעה:

עֹלָה לַיהוָה שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃ כד וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ כה בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃

מו א כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם

ת"א וביום החדש. מנחות מ"ה:

רש"י

זה אלא שבעה פרים וז' אילים לשבעת הימים פר ליום ואיל ליום ובא ללמד שאין הפרים מעכבין זה את זה ולא האילים מעכבין זה את זה, וכן שנינו במנחות אך לא הביאו מן המקרא הזה ראיה אלא ממקרא שנאמר למטה (מ"ו) וביום החדש פר בן בקר תמימים וששת כבשים ואיל, ושמא אף זה בא ללמד כן וכן פירושו שבעה פרים ושבעה אילים ליום לצרוף דבר יום ביומו עולים שבעה פרים לשבעת ימים: וחטאת שעיר עזים ליום. שעירי הרגלים: (כד) ומנחה איפה לפר. מנחת הנסכים איפה לפר ואיני יודע מה היא שהרי אמרה תורה שלשה עשרונים, וי"ל איפה קמח להוציא סולת עשרון מן הסאה שהאיפה שלש סאין: איפה לפר. למדך שאם לא מצא סולת מנופה כל כך יביא מכל עשרון לסאה: ואיפה לאיל. אף זו קמח להוציא ממנה ב' עשרונים סולת מנופה כל צרכה כמו ששנינו שתי הלחם שתי עשרונים משלש סאין: הין לאיפה. לא ידעתי למה ויש לומר לא שיקריב ההין כולו אלא שנתות היו בהין ויקריב שמן לפי הסולת כמשפט הזבח לפר כמשפטו ולאיל כמשפטו לפי שנתות של הין:

מו (א) **שער** החצר הפנימית הפונה קדים וגו'. שנו רבותינו במסכת מדות שני פשפשין היו לו לשער ההיכל אחד בדרום ואחד בצפון שבדרום עליו מפורש בקבלה (לעיל מ"ד) איש לא יבא

מצודת ציון

החלקים והוא כמו לעמת בלא וי"ו: (כד) הין. שם מדה והוא י"ב לוגין:

מצודת דוד

משבעת הימים: (כד) ומנחה וגו'. מה שהתורה אמרה שיעור אחר למנחה ולשמן וחלק בין פר לאיל זהו בדבר הקרבנות שאמרה התורה ואין בכלל הזה קרבנות של המלואים שלעתיד אולם רז"ל דרשו בכל אלה: (כה) בשביעי. בחדש השביעי: יעשה כאלה. יביא קרבנות למלואים כל שבעת הימים כמספר האמור בפסח: כחטאת וגו'. כל אלה יביא בסוכות כמספר האמור בפסח אבל בשבועות ובר"ה וביוה"כ לא נזכר להוסיף קרבנות בהמה על האמור בתורה לעשות מה בשביל המלואים ובשמיני העצרת כבר נשלמו ימי המלואים:

מו (א) שער החצר הפנימית. הוא שער עזרת אנשים: יהיה סגור וגו'. לפי שלא יהיו רגילין לבוא לבהמ"ק בימות החול רק העם ולא הנשיא: ימי המעשה. כן יקראו ימות החול המותרים לעשות בהם מלאכה: וביום השבת יפתח. כי אז יהיו רגילין לבוא להשתחות לה' לכן יפתח שער המזרחי כי בבואם דרך שם ישתחוו מול פתח ההיכל

מראה באור הענין יחזקאל

שם"ה יהיו שבעה דהיינו אחד אחד ליום, לז"א **שבעת הימים**, ר"ל בכל יום משבעת הימים יביא ז' פרים. וחטאת וכו', וכ"ז לחינוך: (כד) ומנחה, וגם המנחה שיביא לחינוך תשתנה מן המנחה שכתובה בתורה, שיהיה **איפה בין לפר בין לאיל**, וכן השמן ישתנה מדתו להיות **הין לאיפה** כי כ"ז הוא מצוה לשעה לבעבור החינוך לבד, חוץ מנסכי היום שיעשו כמלותן: (כה) בשביעי, והחינוך הזה ימשך עד חג הסוכות עד שבחדש **השביעי בחמשה עשר יום לחודש בחג**, היינו בחג הסוכות, **יעשה כאלה שבעת הימים**, בכל ז' ימי סוכות עד שמיני עצרת שעד אז ימשכו ימי החינוך, **כחטאת וכעולה** הכל כמו שעשה בפסח וכן **כמנחה וכשמן**, ומפני שבפסח יתחיל החינוך ובסוכות יסיים, באו בהם קרבנות שוים, וגם שאז תהיה מלחמת גוג ומגוג, וסוף התשועה, כמ"ש בזכריה סי' י"ד:

מו (א) **כה אמר ה'**, יתחיל לספר הקרבנות שיקריב במאה ותשעים ימי החינוך מפסח עד שמיני לחג הסוכות, והקדים באיזה אופן יבא הנשיא לבהמ"ק להקרבת הקרבנות, **שער החצר הפנימית** שהוא שער המזרחי של עזרת ישראל, **יהיה סגור ששת ימי המעשה** כמו שער המזרחי של החצר החיצונה, רק ששער החיצון יהיה סגור תמיד, ושער הפנימי יהיה סגור רק בששת ימי המעשה

הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃ ב וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃ ג וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהוָה׃ ד וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים׃ ה וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ ו וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם

רש"י

בו והיה סגור: (ב) דרך אולם השער מחוץ. כמו שאמור למעלה ואולמיו אל החצר החיצונה. **דרך אולם** השער של עזרה. כלומר יכנס בדרך שער מזרחי שהוא משמש כניסה ויציאה ובא לו לאותו הפספס: **ועמד** על מזוזת השער. אותו שער הקטן הוא הפספס: את עולתו ואת שלמיו. עולות ראיה ושלמי **חגיגה** ומקרא זה מוסב על יום טוב. כך מצאתי בפירושים מדוייקים. ועמד על מזוזת השער. שער **הפנימי** הוא הפספס כדאמר מר אי אפשר קרבנו של אדם קרב והוא עומד על גביו: לא יסגר עד הערב. **למה לא** יסגר, (ג) והשתחוו עם הארץ. כל היום וגם כל השבת ולערב יסגרוהו: (ד) ביום השבת **ששה כבשים.** לא ידעתי למה שהרי אמרה תורה שני כבשים (במדבר כח) וביום השבת משמע שבת בראשית **ומשמע יום** טוב, ואומר אני שבת זו היא שבת בראשית אלא י"ט שטעון שבעה כבשים ושני אילים ובא **ולימדך שאין** מעכבין זה את זה ואם לא מצא שבעה יביא ששה ואם לא מצא שני אילים יביא אחד כמו שדרשו **חכמים** לענין ראש חדש: (ה) מנחת ידו. לימד שאין המנחות מעכבות זו את זו: (ו) **וביום החדש פר בן בקר** תמימים. מקרא זה דרשו רבותינו במנחות פר מה תלמוד לומר לפי שנא' בתורה (שם) ובראשי **חדשיכם** פרים בני בקר שנים מנין שאם לא מצא שנים יביא אחד לכך נאמר פר. **וששת כבשים מה ת"ל לפי שנא'** בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה לכך נאמר וששת כבשים, ומנין אפי' אחד ת"ל ולכבשים

מצודת דוד

בית קה"ק: וביום החדש. יאמר על יום הראשון מהחודש והוא ר"ח וכן מחר חדש (ש"א כ'): (ב) ובא הנשיא. אחר שיפתח השער הזה יבוא הנשיא דרך אולם השער הפונה אל החוץ כמ"ש ואולמיו אל חצר החיצונה (לעיל מ'). כאומר שיפתחו השער עד לא יבוא אל אולם השער ולא ימתינו לפתחו עד שיבוא אל פתח השער **וזהו בעבור כבוד הנשיא:** **ועמד.** הנשיא יעמוד סמוך למזוזת השער ר"ל בפספס הדרומי משער ההיכל כי שם מקומו כמ"ש את הנשיא נשיא הוא ישב בו (לעיל מ"ד): ועשו. בהיותו עומד שם יעשו הכהנים את עולתו ואת שלמיו **וזהו במשך ימי המלואים שקרבו** עולות אף בשבת אולם שלמים לא נזכר בקרבנות המלואים ואמר שלמיו אם יביאם נדבה בר"ח: והשער. **הוא השער** המזרחי הנעלם: (ג) והשתחוו. בזה נתן טעם למה לא יסגר השער ואמר לפי שעם הארץ **ישתחוו מול ההיכל דרך** פתח השער ההוא בשבתות ובר"ח כי אז יר', רגילין לבוא אל המקדש: (ד) **וביום השבת. וזהו במשך זמן ימי המלואים** שבת וגו'. זהו בבטול המלואים מלבד קרבנות שלוהם התורה הבאים **חובה** ליום: (ה) **מתת ידו. כפי נדבתו**

מצודת ציון

מו (ג) מפתן. הוא האסקופה וכן כרותים אל הסף (ש"א ה): (ה) מתת. מלשון נתינה: (ו) תמימים. **כמו תמים או אמר ל' רבים על כל הפרים של כל ראשי**

באור הענין **מראה יחזקאל** באור המלות

וביום השבת והחדש יפתח: (ב) **ובא הנשיא,** (ב) על מזוזת. אל המזוזה: (ו) תמימים. **כמו תמים**
ובטיבא הנשיא לעמוד על קרבנות החינוך **יבא**
דרך אולם השער מחוץ, כי בשער הפנימי היה האולם בתוך, ויבא מן החצר החיצונה **דרך אולם** השער המזרחי (כי כשיבא לשער החצר החיצונה לאכול לחם שיבא ג"כ אל אולם השער, ששם האולם הוא בפנים, לא יבא מחוץ, כי השער של חצר החיצונה יהיה סגור תמיד, רק יבא לשם מבפנים **דרך שער** הצפוני או הדרומי (כנ"ל מ"ד ג'), אבל אל אולם שער הפנימי יבא מן החוץ, לפני האלים, **ועמד על מזוזת השער והשתחוה** כי יפתחו אז את השער, וישאר פתוח, **ולא יסגר עד הערב,** והטעם שישאר פתוח כדי. (ג) **והשתחוו עם הארץ פתח השער** יען שהוא **בשבתות ובחדשים** שאז יראו לפני ה', כמ"ש והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני אמר ה', ולכן יהיה השער פתוח כל היום: (ד) **והעולה,** עתה שב לקרבנות החינוך, **העולה שיקרב** להינוך **ביום השבת** של ק"ן ימי החינוך, יהיו **ששה כבשים** חוץ מקרבנות היום: (ה) **ומנחה איפה לאיל,** שכן הוקבע מנחת האיל בכל ימי החינוך, **ולכבשים מנחה מתת ידו,** ר"ל שלכבשים יביא [illegible]

וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ ז וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ ח וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃ ס ט וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ יֵצֵאוּ׃ י וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ׃ יא וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים

ת"א ואיפה לפר. שם: ולכבשים. שם: ובבוא הנשיא. עקידה שער ק"ב: ובבוא עם הארץ. ברכות ס"ב מגילה כ"ט: יצא קרי

רש"י

כאשר תשיג ידו, מנאתי: (ח) ובבוא הנשיא. ביום החדש ובשבת בראשית שאין ישראל מצווים על הראיה והוא בא להשתחוות: דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא. באותו שער עצמו יצא ואינו מצווה לעשות העזרה קפנדריא אבל במועדים שנאמר בהם (דברים טז) יראה כל זכורך זקוק הוא לעשות קפנדריא כאשר העם היינו דכתיב בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו: (ט) ובבוא עם הארץ דרך שער צפון וגו' כי נכחו יצא. מצוה עליהם שיתראו בתוך העזרה יפה יפה: (י) והנשיא. גם הוא כשנכנס לעזרה לבא בפשפש ההיכל הדרומי להשתחוות גם הוא מצוה עליו לעשות העזרה קפנדריא ויבא דרך שער צפון ויצא דרך שער נגב עם שאר עם הארץ ויכנס ויצא נכחו דרך שער האחר וזהו בתוכם בבואם יבא ובצאתם יצאו אולם הנשיא עם שאר העם ולא יצא דרך שער המזרחי כדרך שהוא בא ביום החדש וביום שבת בראשית

מצודת ציון | מצודת דוד

החדשים: (ז) תשיג ידו. לשון זה יאמר על ערך העושר ידו: ר"ל לפי הרחבת ידו ונדבת לבבו: (ז) ולכבשים. וכן על פי אשר תשיג יד הנודר (ויקרא כז): (ט) נכחו. ר"ל לכבשים יביא מנחה כפי השגת ידו ומרבית העושר עצמו: (ח) ובבוא הנשיא. כאשר יבוא הנשיא לעמוד בשער הקרבת קרבנותיו: דרך אולם השער יבוא. ר"ל לא יבוא דרך פתחי הלשכות התחתונות הפתוחות לחצר הפנימי שאין בהם אולם לפניהם כ"א יבוא בפומבי בשער הגדול דרך האולם הנמשך מהשער ולחוץ וכמ"ש למעלה כשיבוא לאכול לחם לפני ה': ובדרכו יצא. בדרך השער שבא יהיה חוזר ויוצא: (ט) במועדים. כי אז החוב על כל להיות נראה בעזרה כמ"ש שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וגו' (שמות כ"ג): כי נכחו יצא. נגד המקום שבא יצא: (י) והנשיא. ר"ל אז במועדים גם הנשיא ילך בתוך העם ועמהם כי זהו הדרת מלך ללכת ברבת עם: בבואם. בדרך בואם יבא עמהם ובדרך צאתם יצא הוא עם העם לא כדרך בואו בשאר ימות השנה שיבוא בשער המזרחי וחוזר בדרך שבא: (יא) ובחגים ובמועדים. לתוספת ביאור כפל בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י"ב) או יתכן שאמר זה על שבועות ור"ה ויוה"כ שהיו במשך ימי המלואים שלא יוסיפו בהם קרבנות בשמח בשביל המלואים אבל לזה להוסיף בהם מנחות על הקרבנות הקבועות בתורה מלבד המנחות הראויות להם כפי משפטי התורה והם יהיו בשביל המלואים לכן יהיה בהם משפט

באור המלות | מראה יחזקאל | באור הענין

ויש בזה דרוש לחז"ל: (י) בבואם יבוא ובצאתם יצאו. הדין הוא שהנשיא נכנס ראשון ויוצא אחרון, ולכן על ביאתם ביאת העקר והראשון אמר יבא בלשון יחיד, כפי שבלל ביסדתי בחבורי התו"כ (ויקרא סי' ר"ן), ובציאתם שאינו יוצא ראשון ואינו עקר אמר יצאו בלשון רבים: (יא) בחגים ובמועדים. עי' למעלה (מ"ה י"ז):

לכל כבש, שזה שיעור התרומה שנוהגים לנשיא מן החומר, כמ"ש (מ"ה י"ג) זאת התרומה ששית האיפה מחומר החטים, ושיעור זה שנותנים לידו תרומה הוא שיעור מנחת הכבש, וכן אמר בפי' (בפ' י"ד) שמנחת הכבש היא ששית האיפה, ובפסוק ז' אמר כאשר תשיג ידו ומבואר כמו שפירשתי: (ח) ובבא הנשיא, עתה בא לדבר אחר, שבעת יבא הנשיא לפנים אל העזרה לא יצטרך לסבב ולצאת דרך שער אחר כמו העם כי יצא דרך אולם השער אשר בא בו: (ט) ובבוא, אבל בעת יבא עם הארץ להשתחות לא יצאו דרך השער שבאו בו רק דרך השער השני שכנגדו, שאם נכנס בצפון יצא בדרום, (ומבואר מזה שדרך שער מזרחי לא יהיה להם רשות ליכנס ולצאת הגם שיפתח ביום השבת, וכמ"ש בפסוק ג' והשתחוו ע"פ פתח השער, אבל ליכנס לתוכו אין להם רשות): (י) והנשיא בתוכם, אבל בעת שיבא הנשיא בתוך העם, אז יצטרך לעשות כמו העם ויכנס דרך שער נגב או צפון ולצאת בשער שכנגדו וזה לכבוד העם, כי מ"ש שהנשיא יצא דרך השער שבא בו הוא רק אם יבא לבדו: (יא) ובחגים היינו בחג השבועות שנקרא חג, על שמביאים בו שלמי חגיגה, ובמועדים, היינו בר"ה ויוה"כ של ק"ז

תהיה המנחה איפה לפר ואיפה לאיל ולכבשים מתת ידו ושמן הין לאיפה: יב וכי־יעשה הנשיא נדבה עולה או־שלמים נדבה ליהוה ופתח לו את־השער הפנה קדים ועשה את־עלתו ואת־שלמיו כאשר יעשה ביום השבת ויצא וסגר את־השער אחרי צאתו: יג וכבש בן־שנתו תמים תעשה עולה ליום ליהוה בבקר בבקר תעשה אתו: יד ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לרס את־הסלת מנחה ליהוה חקות עולם תמיד: טו ועשו את־הכבש ואת־המנחה ואת־השמן

יעשו קרי

רש"י

שהשער המזרחי אין נכחו שער במערב: (יב) וכי יעשה הנשיא נדבה. בשבת ימי המעשה: ופתח לו את השער וגו'. לא ליכנס בו להיכל אלא עומד שם והכהנים יעשו את עולתו ואת שלמיו והשתחוה וילא שנאמר כאשר יעשה ביום השבת, ומה אומר ביום השבת (כאן) ועמד על מזוזת השער ועשו הכהנים את עולתו וגו': אחרי צאתו. ואינו אומר כאן והשער לא יסגר עד הערב כמו שאמר ביום השבת שביום השבת הוא אומר והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא לפיכך מניחו פתוח אבל בחול אין דרכם לבא להשתחות שכל אחד עסוק במלאכתו לפיכך וסגר את השער אחרי צאתו: (יג) וכבש בן שנתו. עולת התמיד: (יד) ששית האיפה. ירושלמית שהיא חומש של מדברית והן ב' עשרונים הא' למנחת התמיד והאחד לחביתין ואף על פי שחביתין קריבין לחצאין מביא הוא בבקר עשרון שלם וחולהו כמו ששנינו במנחות: לרס את הסלת. אילפר"יסיר בלעז. ל"א אימל"ליר בלעז לרוס את הסולת לכתת ולבלול בו

מצודת דוד

אחר: מתת ידו. כפי נתינת ידו ר"ל לפי הרחבת ידו ונדבת לבבו: (יב) וכי יעשה וגו'. בשבת ימי המעשה: ופתח לו וגו'. לבוא דרך בו: ועשה וגו'. הכהן העובד יעשה את עולתו ואת שלמיו בהיותו עומד שם: כאשר יעשה ביום השבת. שעושים הקרבנות בהיותו שם ואמר ביום השבת וה"ה ביום החדש ולקצר לא זכרו: ויצא. וכאשר יצא יסגור השוגר את השער מיד אחרי צאתו כי בשבת ובחדש העם פנוים ממלאכה ודרכם לבא להשתחוות לה' לכן יהיה פתוח כל היום אבל בשבת ימי המעשה יהיו טרודים במלאכה ואין מי בא להשתחוות לכן יסגרו מיד אחרי צאתו: (יג) וכבש וגו'. גם זה יאמר על משך זמן ימי המלואים במלבד התמידין הקבועים יביא עוד כבש אחד בן שנה בכל בוקר בשביל המלואים: (יד) תעשה עליו. על הכבש הנוסף בשביל המלואים: מנחה לה'. ר"ל זה יהיה מנחה לה' מלבד מנחת התמיד הנזכר בתורה: חקות עולם תמיד. מחובר הוא למקרא שלאחריו לומר אל תחשבו שבעבור העולה והמנחה הזאת יחדלו מלהקריב התמיד והמנחה והשמן הנזכר בתורה כי חקות עולם תמיד יעשו

מצודת ציון

נגדו כמו לנוכח אשתו (בראשית כה): (יד) לרוס. ענין זלוף ונטיפה כמו רסיסי לילה (ש"ה ה'): הסולת. קמח יפה:

מראה יחזקאל

באור הענין

באור המלות

ימי החינוך, תהיה המנחה איפה לפר, ר"ל אז יביא פר אחד כמו בר"ח והאיפה מנחה, ו ר"ל אחד ואיפה מנחה, ולכבשים מתת ידו, ויביא ששה כבשים כמו בר"ח וששית האיפה לכל כבש כנ"ל (פסוק ה') (וסתם מספר הקרבנות, מפני שידענו שר"ה הוא ג"כ ר"ח ולא יגרע מר"ח): (יב) וכי יעשה, עתה באר תורת הנשיא לימי החול, שהגם שבחול יהיה שער הפנימי סגור (כנ"ל פסוק א'), אם יעשה הנשיא עולה או שלמים נדבה יפתח לו השער לכבודו גם בחול, רק שאז יסגר אחרי צאתו, כי בימי החול לא יבואו העם להשתחוות כמו בשבת ור"ח: (יג) וכבש, עתה יבאר תורת החינוך לימי החול של ק"ן ימי החינוך, שבכל יום יקריב כבש לעולה (חוץ מכבש התמיד) ועולת החינוך לא יעשה רק בכל בקר: (יד) ומנחה תעשה עליו וגו' ששית האיפה, שזה שיעור מנחת הכבש בימי החינוך כנ"ל, ושמן שלישית ההין, הגם שלפי החשבון היה לו להביא ששית ההין, כי החשבון הוא הין לאיפה וששית ההין לששית האיפה, באר שיהיה לרום את הסולת לרככה בשמן הרבה, מנחת לה' חקת עולם תמיד, ר"ל כל מה שבארתי עד הנה הוא רק למצות מנחת החינוך, והוא רק לשעה לא לעולם, אבל חוץ מזה יביא את המנחה המיוחדת לה' אשר היא חקת עולם תמיד שיביא מנחת חביתין בבקר בבקר כהלכתו: (טו) ועשו, ר"ל ולא יבוטל הקרבת התמיד ע"י כבש שיביא לחינוך, כי

(יד) לרס. לזלף על הסולת, מענין רסיסי לילה, שהם טפים נוטפים ונוזלים, ותרגום כרביבים עלי עשב כרסיסי מלקושא:

בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃ (טז) כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה כִּי־יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה׃ (יז) וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה׃ (יח) וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃ (יט) וַיְבִיאֵנִי בַמָּבוֹא אֲשֶׁר עַל־כֶּתֶף הַשַּׁעַר אֶל־הַלְּשָׁכוֹת הַקֹּדֶשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַפֹּנוֹת

רש"י

את הסולת לשון רסוס כמו (עמוס ו) והכה הבית הגדול רסיסים ולשון משנה אם היה עבה או מרוסס: (יז) שנת הדרור. שנת היובל: ושבת. כמו ושבה: אך נחלתו בניו להם תהיה. כמו אך לבניו תהיה נחלתו ולא תנתן לצמיתות לאחר: (יט) ויביאני במבוא. דרך האמה שבזוית בית החליפות שנכנסין בו לעזרה שהרים שבין הלשכות שבצפון לבין תאי ההיכל: אשר על כתף השער. שער הצפוני כתף השער

מצודת ציון

(טו) אחוזתם. ענין החזקה: (יז) הדרור. כן יקרא היובל כי הוא ענין החפשי כמו וקראתם דרור (ויקרא כה): ושבת. כמו ושבה: (יח) להונותם. ענין עושק כמו ולא יונו עוד (לעיל מה): יפוצו. ענין פזור כמו נפצו לאחי (לעיל לד): (יט) במבוא. בדרך ביאה: כתף. עבר וצד: הפונות.

מצודת דוד

(טו) בבקר. בכל בוקר יקריבו והוא עולת תמיד מבלי הפסק וכאומר הנה בשביל המלואים יוסיפו זה אבל לא יגרעו ממה שאמרה התורה: (טז) כי יתן וגו'. אם יתן הנשיא בחייו את מנחלתו לאחד מבניו: נחלתו היא. כאומר הנה המתנה קיימת כי הלא נחלתו היא ותהיה לבניו אחרי מותו כי. אחוזתם היא בנחלה. ר"ל כי הבני' יחזיקו בנחלתו א"כ אם לו בחייו אם לו אחר מותו: (יז) והיתה לו. אל העבד ההוא: עד שנת הדרור. עד היובל יחזיק בה העבד וביובל ישוב אל הנשיא: אך נחלתו. נחלת הנשיא ראוי אך לבניו ולכן להם תהיה אחרי מות הנשיא כשלא נמכר ביד העבד: (יח) להונותם מאחוזתם. לעשוק מהם את מאחוזת נחלתם להנחיל אותם לבניו ורק מאחוזתו ינחיל את בניו: למען אשר לא יפוצו וגו'. כאומר אבל כשיהיה ביד המלך לעשוק אחוזת העם קרוב הדבר שיפוצו לברוח מאחוזתם מאימת המלך ועשקו: (יט) ויביאני. המלאך הדיבר בי הביאני בדרך ביאה שהיה בעבר השער הצפוני של חצר הפנימי בסוף הכותל כלפי המערב בדרך שאמה הפרוזה כמ"ש ולפני הלשכות וגו' דרך אמה אחת (לעיל מ"ב): אל הלשכות הקודש. בדרך המבוא ההיא הביאני אל צד הלשכות אל מקום הכהנים לא לצד המסיבה והלשכות אשר יקראו גם הם בשם לשכות: הפונות צפונה. אל הלשכות שבפאת צפון: והנה שם. ראיתי שם מקום מובדל ומגדר

מראה יחזקאל

באור המלות

(יז) ושבת. התי"ו במקום ה"א ושבה: אך נחלתו. [נחלת] בניו, ואמר אך לשולל שלא יקח נחלת העם, כמ"ש בפסוק שאח"ז: (יט) הלשכות הקדש. כמו הארון הברית, הלשכות לשכות הקדש:

באור הענין

בכל זה יעשו את הכבש היינו כבש התמיד, ואת המנחה ואת השמן, כפי מצות התמיד, עשירית האיפה סולת למנחה בלולה בשמן רביעית ההין, בבקר בבקר עולת תמיד, שיבא עולת תמיד כפי מצות התורה בכל בקר, וכ"ש שלא יתבטל תמיד של בין הערבים, הרי הנביא עצמו פירש דבריו שכ"ז יהיו למלואים וקרבנות חובת היום לא יתבטלו: (טז) כי יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא, ר"ל שאין דינה כמתנה שתחזור ביובל רק כנחלה, ותהיה לבניו של בנו, ולא תחזור אל הנשיא ביובל, ומבאר הטעם כי אחוזתם היא בנחלה, אחר שבל"ז יירש אותה לכן אינה חוזרת ביובל, וגם לפי דקיי"ל דאחין שחלקו לקוחות הם עכ"פ נוטל כנגד חלקו וא"כ דינו כנחלה: (יז) וכי יתן, אבל אם יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו תשוב ביובל להנשיא, כדי שאך נחלתו בניו להם תהיה, ר"ל שנחלתו אך לבניו, אך להם תהיה, ולא תוסב לזרים, ויש פלוגתא במתנה אם דינה כמכר וחוזר ביובל, ולמ"ד דמתנה אין חוזרת ביובל נשתנה דין הנשיא בזה כמו שיבאר הטעם: (יח) ולא יקח, כדי שלא יקח הנשיא מנחלת העם, שאם יועיל מתנותיו ותוסב נחלתו לזרים יצטרך להונות את העם ולקחת נחלתם כדי להוריש לבניו, וכבר באר (בסי' מ"ה פ"ח) שלכן נתנו לו חלק בארץ כאחד השבטים שלא יצטרך להונות את העם ולקחת נחלתם, וע"י שלא יוכל לתת מנחלתו מתנה עולמית ע"כ מאחוזתו ינחיל את בניו למען אשר לא יפוצו עמי כמו שהיו במלכים הקודמים שלקחו שדות העם, והעם נעו מאחוזתם, מפני פחד ומגור, אבל כשיהיה לו נחלת הארץ לא יבא לידי כך: (יט) ויביאני במבוא הנה עד עתה עמד בעזרת ישראל אצל שער הצפון כנזכר למעלה (מ"ד ד') עתה יצא מן שער הצפון, והביא אל הדרך ההולך בכתף השער שהוא דרך העשר אמות שהם המבוא מהקדים אל המערב לפני

צָפוֹנָה וְהִנֵּה־שָׁם מָקוֹם בַּיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ כ וַיֹּאמֶר אֵלַי זֶה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ־שָׁם הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָשָׁם וְאֶת־הַחַטָּאת אֲשֶׁר יֹאפוּ אֶת־הַמִּנְחָה לְבִלְתִּי הוֹצִיא אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה לְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם׃ כא וַיּוֹצִיאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצֹנָה וַיַּעֲבִרֵנִי אֶל־אַרְבַּעַת מִקְצוֹעֵי הֶחָצֵר וְהִנֵּה חָצֵר בְּמִקְצֹעַ הֶחָצֵר חָצֵר בְּמִקְצֹעַ הֶחָצֵר׃ כב בְּאַרְבַּעַת מִקְצֹעוֹת הֶחָצֵר חֲצֵרוֹת קְטֻרוֹת אַרְבָּעִים אֹרֶךְ וּשְׁ שִׁים רֹחַב מִדָּה אַחַת לְאַרְבַּעְתָּם מְהֻקְצָעוֹת׃ כג וְטוּר סָבִיב בָּהֶם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּם

ת"א ויאמר אלי. מנחות נ"ו: בירכתים קרי נקוד עליו

רש"י

אשר מן העבר למערב: הפונות צפונה. שיש להם פתחים לצד חצר החיצונה לצפון ופתחים היו להם לאויר העזרים: בירכתים ימה. בסוף הלשכות למערב: (כ) לבלתי הוציא. כמו להוציא, שקדשי קדשים נפסלין ביוצא: לקדש את העם. ת"י לאתערבא עם עמא: (כא) מקצוע. אנגלא"ש בלעז: (כב) חצרות קטרות שנינו במסכת מדות אין קטורות אלא שאינן מקורות ושם מפרש מה היו משמשות: מהקצעות. בזוית מקצעות החצר: (כג) וטור סביב בהם. שורת נדבך חומת אבנים בולט מן החומה סמוך לארץ ובו נקבים

מצודת דוד

ככל רוחב הצלע אויר העזרים אמם שבין הלשכות בסוף החלל כלפי המערב: (כ) לבלתי הוציא וגו'. הוהו המקום יהיה מיוחד לזה כדי שלא יוציאום אחר הבישול אל החצר החיצונה ר"ל אל מקום דריסת רגלי ישראל שהיא חיצונה למקום דריסת רגלי הכהנים כי אם יבשלו בעזרה במקום דריסת רגלי הכהנים בקל ישכחו להוציאם למקום דריסת רגלי ישראל ולא כן כשיבשלום בינקום הסוא כי בעבור שהוציאה משם הוא בפרהס דחוקה יזכור בדבר עד שלא יוציא (אף שבע"כ יוציאם משם להביאם אל הלשכות העומדות מתחת ומעל לאכלם שמה רבל הואיל ותהיה דרך העברה אין לחוש כי בזה לא יחשבו שגם העם מקודשים לאכלם): לקדש את העם. ר"ל שאם יוציאם שמה יהיה נראה שגם העם מקודשים כאותם לאכול עמהם בקדשי הקדשים: (כא) ויוציאני. בדרך האמה הפרוצה: והנה חצר במקצוע החצר. רצוני בכל ארבעת מקצעות החצר היה בנין חצר קטנה אחת בכל זוית: (כב) בארבעת. ר"ל החצרות שהיו בארבעת המקצעות היו חצרות קטרות ר"ל לא היו מקורות אבל היו פתוחות ממעל למען יצא קיטור העשן מתבערת האש כן אמרו רבותינו ז"ל: ארבעים ארך. ממזרח למערב: ושלשים רחב. מצפון לדרום: לארבעתם מהוקצעות. ר"ל כן היה לארבעת החצרות אשר היו במקצעות החצר החיצונה: (כג) וטור סביב בהם. שורה של אבנים רחבות בלטה מחומת הכותל מסביב סמוך אל הקרקע ובה נקבים וכהם יעמידו הקדרות לבשל בהם בשר קדשים: סביב לארבעתם. כן היה מסביב לארבעת החצרות: ומבשלות עשוי. ר"ל מקומות

מצודת ציון

לשון הפנה: בירכתים. בקצה וסוף כמו ולירכתי המשכן (שמות כ"ו): (כ) יאפו. מלשון אפיה: (כא) מקצועי. זוית וכן ומקצעותיו לו (לעיל מא): (כב) קטורות. ענין עשן כמו כקיטור הכבשן (בראשית יט): מהוקצעות. כמו מהמקצעות ר"ל מהזויות: (כג) וטור. ענין שורה וכן שלשה טורי גזית (מ"א ו'):

מראה יחזקאל

באור הענין

לשכת החשמים, שמשם יצא דרך גדר החצר אל דרך שעבר אמות שלפני לשכת העשרים (כנ"ל מ"ב ע' י' י"א) ושם הכניסו אל לשבת העשרים (דרך האמה אחת שנכנסו לשם מצד צפון כנ"ל שב פסוק ד'). שהם לשבות הקודש שנתקדשו בקדושת עזרה, וראה שבלשכת העשרים שבצד מערב יש מקום מוכן לבשל: (כ) ויאמר אלי זה המקום אשר יבשלו שם הכהנים את האשם, כי היה מקום לבישול השלמים בחצרות קטרות שיתבאר בפסוק כ"א, והם היו בחצר החיצונה במקצוע החצר. שמם לא נתקדש בקדושת עזרה, וראהו שלבישול קדשי קדשים יש מקום מיוחד במקום מקודש כדי שלא יוציא אל החצר החיצונה לקדש את העם, הוא על צד המליצה שיוציא הקדש ממחיצתו אל העם ויחול כאילו תפקע הקדושה מן הקדש אל העם והחול, כמו ולא יקדש את העם בבגדיהם: (כא) ויוציאני, משם הוציאו אל החצר החיצונה, וראה שבכל מקצוע יש חצר מיוחד: (כב) חצרות קטרות, ר"ל שהיו בלי תקרה מלמעלה שיצא הקיטור והעשן, ארבעים ארך האורך היה ממזרח למערב והרוחב מצפון לדרום וזה מוכרח שאם היה האורך מצפון לדרום, לא היה מקום ללשכת המאה כמו שהראה מדברי למעלה סימן מ"ב פסוק ח': (כג) וטור, טורי אבנים יצא סביב הכותל עשוי כשפיתם קדרות ותחתיהם מבשלות להבעיר

באור המלות

(כב) חצרות קטורות. החצר הוא מה שאין תקרה, והם קטורות שניכר עליהם רושם הקיטור והעשן, שהושחרו ע"י הקיטור: מהוקצעות. בנין הפעל. מן ואת הבית יקציע, בהוקצע הסיד מעליהם ע"י העשן והאש הבוער שם תמיד: (כג) וטור. שורה של אבנים שעליהם שפיתת קדרות:

וּמְבַשְּׁלוֹת עָשׂוּי מִתַּחַת הַטִּירוֹת סָבִיב׃ כד וַיֹּאמֶר אֵלָי אֵלֶּה בֵּית הַמְבַשְּׁלִים אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ־שָׁם מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת אֶת־זֶבַח הָעָם׃

מז א וַיְשִׁבֵנִי אֶל־פֶּתַח הַבַּיִת וְהִנֵּה־מַיִם יֹצְאִים מִתַּחַת מִפְתַּן הַבַּיִת קָדִימָה כִּי־פְנֵי הַבַּיִת קָדִים וְהַמַּיִם יֹרְדִים מִתַּחַת מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית מִנֶּגֶב לַמִּזְבֵּחַ׃ ב וַיּוֹצִאֵנִי דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה וַיְסִבֵּנִי דֶּרֶךְ חוּץ אֶל־שַׁעַר הַחוּץ דֶּרֶךְ הַפּוֹנֶה קָדִים וְהִנֵּה־מַיִם מְפַכִּים מִן־הַכָּתֵף הַיְמָנִית׃ ג בְּצֵאת־הָאִישׁ קָדִים וְקָו בְּיָדוֹ

רש"י

מקום שפיתת קדרות ומתחת הטור הלל להפסיק בו אור מהאחתיו והקדירות מלמעלה: ומבשלות עשוי. הם בהלל מתחת שפיתת הקדירות: (כד) את זבח העם, חזה ושוק של שלמים שאינן נפסלין ביציאתן חוץ לעזרת ישראל כמו החטאת והאשם:

מז (א) **וישבני**. לתוך החצר הפנימית: אל פתח הבית. והמים יורדין מתחת כתף הבית הימנית. נובעין מתחת המפתן שהוא באמצע המזרח ומגלדין באלכסון לצד הימין ויוצאין מעזרה בדרום המזבח ויוצאין חוץ לעיר. במסכת יומא שנינו אמר רבי פנחס משום רב הונא לפורתא מעין יוצא מבית קדשי הקדשים בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע לפתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב כיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן: (ב) ויוצאני. מן החצר הפנימית אל החצר החיצונה בשער הצפון: ויסבני. סביב חומת הפנימי בתוך החיצונה: אל שער. החיצונה הפונה קדים: מים מפכים. בוילו"ש בלעז רחבים כרוחב פי הפך כך

מצודת ציון

מז (א) מפתן. איסקופה כמו כרותים אל המפתן (ש"א ה'): פני הבית. כן נקרא פתח הבית: (ב) מפכים. מל' פך והוא שם כלי מה כמו פך השמן (שם י'): (ג) וקו. הוא חבל המדה: אפסים. מלשון פס והאל"ף נוספת והוא כף הרגל וכאשר יקרא כף היד בלשון פס כמ"ש ומלכא חזי

מצודת דוד

עשויות לבשל ולהבעיר האש היו מתחת הטורות ההן בחלל שביניהן אל הקרקע והקדרות יעמדו ממעל בנקבי הטורות וכן יהיה דרך הבישול: (כד) ויאמר אלי. המלאך הדובר בי אמר אלי החצרות האלה הם בית המבשלים ולתוספת ביאור אמר אשר יבשלו שם וגו': את זבח העם. ר"ל זבחי שלמים שיש לעם חלק בהם והכהנים משרתי הבית יהיו מבשלים באלה המקומות חלקם מן השלמים והוא החזה ושוק כי חצר החיצונה הוא מקום כשר לאכילת קדשים קלים:

מז (א) הבית. הוא ההיכל ובית קה"ק: והנה מים וגו'. הראהו שלעתיד יפתח שם בנס מקור מים: קדימה. יהיו נמשכים והולכים אל המזרח: כי פני הבית קדים. כי פתח הבית הוא במזרח ולא"כ כשהמים נמשכין מתחת המפתן כלפי החוץ נמשכים הם אל המזרח: והמים יורדים מתחת. המים ירדו מתחת לארץ ומשם באו מכתף הבית הימנית ר"ל בעבר השער כלפי הדרום ומשם הלכו מדרום מזבח העולה ומשם יצאו לחוץ דרך שער המזרחי כמפורש למטה: (ב) דרך שער צפונה. של עזה"נ: ויסבני. סובב אותי מבחוץ אצל חומת העזרה ההיא וסביב הלשכות העומדות מתחת להוליכני אל שער החוץ הוא שער שהיה מגג התא לגגו ולפנים ממנו היה עוד שער כמ"ש למעלה: דרך הפונה קדים. אל השער המזרחי: והנה מים מפכים. ראיתי והנה מים נמשכין כמלא פי הפך מן עבר השער כלפי הדרום: (ג) בצאת האיש. כאשר יצא המלאך הדובר בי ללכת חוץ למקדש והיה בידו קו המדה אז מדד המים אלף

מראה יחזקאל

באור המלות

(ב) מפכים. מענין פך, שופכות כמו פי הפך: (ג) אפסים. פי' חז"ל שהאדם עובר בהם עד קרסוליו, פי' מענין פסים, פסות רגליו, שהם כפות הרגלים:

באור הענין

להבעיר אש לבשל: (כד) **ויאמר אלי אלה בית** המבשלים לבשל שם שלמים ותודה והחזה ושוק שלוקחים הכהנים שאוכלים בכ"מ:

מז (א) **וישבני** משם השיבו אל פתח עזרת ישראל המזרחי, וראה **שמתחת מפתן הבית יוצאים מים** ונמשכים אל צד מזרח, כאילו יוצאים מן הבית אל פני הבית כי שמזרח הוא הפנים, וראה שמקור המים נמשך **מכתף הבית שבצד ימין מצד דרום המזבח**: (ב) **ויוצאני**, הוציאו מן העזרה **דרך שער הצפוני** (כי שער המזרחי של החצר הפנימי וכן של החיצונה היה סגור), ולכן הוצרך להקיף דרך שער צפון, ובא בחוץ אל לפני שער המזרחי של החצר החיצונה, וראה שהמים מפכים מן החצר אל הר הבית **מכתף הימנית**, ור"ל שהמקור היה פתוח כפי פך: (ג) **בצאת האיש קדים**, ויצא עמו אל צד מזרח דרך הר הבית, **ומדד אלף אמה** והיו עדיין המים

ויעברני במים מים אפסים : ד וימד אלף באמה ויעברני במים מי ברכים ויעברני במים מים ברכים וימד אלף ויעברני מי מתנים : ה וימד אלף נחל אשר לא־אוכל לעבר כי־גאו המים מי שחו

רש"י

פירשו רבותינו כדלעיל : (ג) וימד אלף באמה . מן החומה וכל אותן אלף אמות לא גבר הנחל להיות עמוק אלא עד אפסים הם הקרסולים שקורין קביליי"ש בלעז : (ד) וימד אלף . אחרות והעמיקו עד ברכים, ועוד אלף והעמיקו עד מתנים, מכאן ואילך נחל אשר לא יוכל לעבור מכאן שאסור ליכנס במים מן המתנים ולמעלה שלא ישטפוהו המים, משבא למי מתנים יצא על שפת הנהר ומדד עוד אלף לפניו נחל אשר לא יעבר ורגליו ביבשה עומדין היינו דכתיב וישיבני שפת הנחל כלומר אצל שפת הנחל שם היה עומד : (ה) גאו . כמו גדלו : מי שחו . נואדיינ"ש בלעז מים שצריך לשוט בהן ולא לעברם ברגל

מצודת דוד

אמה ארוך ואח"ז העביר אותי בתוך המים והיו מי אפסים ר"ל רק כפו פסת הרגל ולא יותר : (ד) וימד אלף . ומשם מדד עוד אלף אמה והעביר אותי בתוך המים והיו מי ברכים ר"ל כסו עד הברכים : מי מתנים . היו מי מתנים ר"ל כסו עד המתנים : (ה) וימד אלף . ומשם מדד עוד אלף אמה והיה נחל עמוק אשר לא יכולתי לעבור בו : כי

מצודת ציון

פס ידא (דניאל ה') : (ד) ברכים . הם הברכים : מתנים . הם המתנים : (ה) גאו . ענין גודל וכן הגאה גואה (איוב ח) : שחו . ענין שחיה במים ממעל כמו כאשר יפרש השוחה

מראה באור הענין יחזקאל

מועטים כאפס ואין : (ד) וימד, מדד עוד אלף אמה, והמים הגיעו עד הברכים, וימד אלף אמה השלישית, והיו המים עד המתנים : (ה) וימד אלף הרביעית, ראה כי גאו המים מאד . והנה מלבד שיהיה הנס כפשוטו שיצא מקור נפתח מבית ה', כמ"ש (יואל ד') ומעין יצא מבית ה' והשקה את נחל השטים, (וזכריה י"ד) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים, כי בירושלים לא היה מעין מעולם ואז תתרבה הברכה ממקור מים חיים . מלבד מזה בא לרמז ג"כ על מי הדעת והתורה והאמונה אשר יצאו מבית ה', כי מציון תצא תורה, ואמר שהמים הקדושים האלה יוצאים מתחת מפתן הבית הימנית מנגב למזבח, לא מצד כתף הצפון, כי צד צפון היה מיוחד לשחיטת קדשי קדשים שרובם באו לכפר פשע ולהתם חטאת, כמו חטאת ואשם שבאו לכפר, וגם עולה באה לכפר על הרהור הלב ועל עשה ולאו הנל"ע, ומצד זה לא יזלו מי הדעת מזלים כי לא ידעו את ה' מצד יראת העונש וסור מרע, רק המקור יפתח מצד ימין המזבח ששם מקריבים זבחי רצון ושלמים ותודה, שמורה על עבודת ה' מצד הכרת טובו וחסדו ואהבתו . אולם על מה יורו ארבעה המדידות אשר מדד בנהל ? פי' הרי"א ברומז על ארבעה מיני השגות שישיגו את ה' ע"י מי הדעת הנובעים מן הקדש . ומי אפסים הוא השגת עולם ההויה וההפסד השפל והאפס . ומי ברכים הוא השגת עולם הגלגלים בעלי התנועה. ומי מתנים הוא השגת עולם המלאכים אשר כחם במתנים גבורי כח עושי דברו . ומי שחו הוא השגות האלהות אשר גאו המים מעומק המושג מבלי יוכל איש עבור בו . ולדעתי רמז בזה כי הנס שבעת ההיא תמלא הארץ דעה את ה' כמים יכסו על ים, בכ"ז יהיו דומים כמים המכסים את הים שיש מקומות עמוקים ומקומות בלתי עמוקים, כי הגם שכולם יכירו את ה' יהיה חילוף מדרגות בכמות ההשגה ואיכות ההשגה ועומקה, שכ"א ישיג כפי מדרגתו . והודיע לו כי אז יתחלקו האנשים אל ארבע מדרגות, א] אומות אשר ישארו עוד במעמד הסכלות הקדום שעבדו לכוכבים ומזלות כמו סינא ויאפאן ואנשי הודו, והם יקבלו מעט מידיעת האל ויהיו המים מי אפסים, ב] אומות שאינם עובדי ע"ז ויש להם דת, רק שטועים באלהות ועובדים לא אלהי אמת, הם יקבלו יותר ממי הדעת ויהיה להם המים מי ברכים, ג] האומות שקבלו דעות אמתיות באמונת האלהות ובאחדותו רק שלא קבלו הדת האמתית ומצות האלהות הם ירוו יותר ממקור מים חיים ויהיה להם מי הדעת מי מתנים, ד] האומה שקבלה תורת ה' וחקיו ומצותיו הם ישיגו ההשגות הגדולות ויהיה להם נחל נובע מקור חכמה מי שחו, כי גאו מי הדעת בנפשם בשפע רב . והראה שהמי אפסים קרובים יותר אל המקדש ממי ברכים, ללמד שבכ"ז כלם ישקדו על דלתותיו לבקש אותו ולהכירו וללכת באור ה', שעד שאלה שלא קבלו עדיין דרכי ה' כלל ידחקו יותר לשקוד על האהל וירדפו לדעת את ה', כמ"ש לכו ונלכה אל ה' וכו' ויורנו מדרכיו . ואלה שלא למדו יהיו יותר בפנים מן אלה שכבר למדו וידעו את ה', שיצאו לחוץ להפיץ מעינותיהם חוצה, עד שהמים מי שחו כבר יעתקו א"ע מחדר הורתם לשוט בארץ וללמד בכל הארץ . וחז"ל אמרו במגילתם, שמעין הזה תחלתו מבית קדשי הקדשים, אמר ר' פנחס בשם ר"ה, המעין היוצא מבית קה"ק בתחלה דומה לקרני חגבים, כיון שהגיע לפתח היכל נעשה כחוט של שתי, וכיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב, וכיון שהגיע לפתח העזרה נעשה

נחל אשר לא־יעבר׃ ו ויאמר אלי הראית בן־אדם ויולכני וישבני על־שפת הנחל׃ ז בשובני והנה אל־שפת הנחל עץ רב מאד מזה ומזה׃ ח ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל־הגלילה הקדמונה וירדו על־הערבה ובאו הימה אל־הימה

עמ"ש — רש"י

שלא ישטפוהו. שחו שיים כמו (ישעיה כה) כאשר יפרש השוחה לשחות: (ו) הראית בן אדם. כמה מתגבר הנחל הזה: (ז) בשובני והנה אל שפת הנחל וגו'. בתוך שהוליכני והשיבני למחו על שפת הנחל עץ רב מאד מזה ומזה, עץ אלביר"ץ בלעז: (ח) אל הגלילה. לאמרק"א בלעז: הקדמונה. המזרחית, שנו רבותינו בתוספתא של סוכה להיכן יוצאין לימה של טבריא ולימה של סדום ולים הגדול לרפאות את מימיהם המלוחים ולמתקן: וירדו על הערבה. זו ימה של טבריא: ובאו הימה. זו ימה של סדום: אל הימה המוצאים. זו ימה של אוקינוס שהוא מוצא מן הישוב להקיף את העולם: ונרפאו המים.

מצודת ציון — מצודת דוד

לשחות (ישעיה כ"ה): (ח) הגלילה. מחוז וכן גלילות פלשת גאו המים. כי המים גדלו להיות מי שחו לשחות כדרך מפשל (יואל ד'): הערבה. ת"י במישרא: ונרפאו. מלשון רפואה והיה נחל אשר אין לעבור בו בהלוך הרגל: (ו) הראית. בה"א השאלה שאמר לו הראה אתה נותן לבך לראות איך הנחל מתגבר והולך: ויולכני. אמ"ז הוליך אותי להלן מן הנחל וחזר והשיב אותי סמוך לשפת הנחל: (ז) בשובני. בעת בהשיב אותי לשפת הנחל ראיתי והנה גדל שם אילני עץ הרבה מאד מזה ומזה לשפת הנחל: (ח) אל הגלילה הקדמונה. אל המחוז המזרחי ומשם ירדו על הערבה ר"ל לימה של טבריה שהוא בערבה: ובאו הימה. זה ימה של סדום: אל הימה המוצאים. גם יבואו המים אל ים אוקיינוס שהוא יוצא מן הישוב להקיף את העולם כן אמרו רז"ל (ויפקן) שילכו שמה דרך ים המערבי וימה של סדום הוא הים המזרחי וכמ"ש במקום אחר אל הנחל הזה חצים אל הים הקדמוני

מראה — באור הענין — יחזקאל

כפי פך קטן. דעתם, שהמים האלה המדעיים, התחלתם מהשכל הנאצל מעולם האצילות שמרומז בבית קה"ק, ושם דומה כקלוי מגבים, כי אין אנו משיגים מן האור ההוא הגדול רק כמתנו סדקים. וכשהגיע לפתח היכל שמרמז על ההשגה בעולם הכסא, יוכל יותר כחוט של שתי. ובפתח האולם, שמרמז על ההשכלה בעולם המלאכים, שם תפתח הידיעה יותר עד שיצא מפתח העזרה ולחוץ, ובא אל עולם האופנים שהוא העולם הגשמי, ששם דומה כפך, והמים מפכים, כי שם בני אדם משיגים ומעיינים בחכמת תכונות השמים ובסדר העולם השפל. ובזה המלין שמדד האלף הא' עד האלוף והלימוד בעולם האצילות והיו מי אפסים, כי שם ההשגה אין ואפס ולא ישיג שם השכל הקשור בחומר והתרחב ההשגה ותעמיק יותר בעניני עולם הכסא עד ברכים, ותתרחב יותר בעולם המלאכים עד מתנים, ובאלף ולימוד האחרון שהוא בעולם הגלגלים בעלי חומר, שם גאו המים כי רבו החוקרים ועצמה הידיעה בתכונה ובטבע ובכל מיני המדעים: (ו) ויאמר אלי הראית בן אדם, ר"ל האם השגת והבנת את המראה אשר הראיתיך, ואז וישיבני אל שפת הנחל. אשר פעם שנית ללכת על שפתו: (ז) בשובני, והנה על שפת הנחל עץ רב מאד, ראה שבתוך כך גדל עץ רב מזה ומזה משני עברי הנחל: (ח) ויאמר אלי, עתה בא לפרש לו שני המראות שראה, ופי' לו תחלה ענין המים והנחל שראה, ואח"ז (בפסוק י"ב) יפרש לו מה ענין העצים. אמר לו שהמים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה היינו לים המזרחי, וירדו על הערבה אל ים הערבה, ובאו הימה ר"ל משם יבואו אל ים אחר, אל הימה המוצאים ר"ל ומן הים האחר יבוא אל הים שהוא יוצא מן הישוב, דהיינו אל ים אוקינוס. ונרפאו המים, ובכל אלה הארבעה הימים שיבואו שם ירפאו המים ממליחותם. ואמרו חז"ל להיכן הם יוצאים, לים טבריה, ולים סדום, ולים אוקינוס. לרפאות המים המלוחים, וירדו על הערבה זה ימה של טבריה, ובאו הימה זה ימה של סדום, ואל המים המוצאים זה ים אוקינוס. וכונת המליצה הזאת, שמי הדעת והתורה כי יתפשטו אז בין בני האומות אדום וישמעאל, שישמעאל הם יושבי המזרח, ואדום הם יושבי המערב, כמ"ש (זכריה י"ד) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים חציים אל הים הקדמוני וחציים אל הים האחרון וגם השני כחות שראה במשל שא' עובר במי ברכים וא' עובר במי מתנים, ואז ישטפו את המים המדעים אשר יצאו מבית ה' ויקבלו האמונה האמתית וירפאו מן המלח הסדומית המסמא את העינים באמונות בלתי אמתיות. וכן יצאו המים המדעיים גם אל ימה של סדום, שהיא מליצה על המשוקעים עוד בעבודת אלילים שעליהם רמז במי אפסים, וגם הם ירפאו מן המלח המכלה עיני רואים, ויראו אור בהיר, וגם יצא לימה של טבריה בשם מושב בני ישראל אשר המלין עליהם במי שחו, לרפאות גם מחלואי נפשם וכולם

הַמּוּצָאִים וְנִרְפְּאוּ הַמָּיִם: ט וְהָיָה כָל־נֶפֶשׁ חַיָּה | אֲשֶׁר־יִשְׁרֹץ אֶל כָּל־אֲשֶׁר יָבוֹא שָׁם נַחֲלַיִם יִחְיֶה וְהָיָה הַדָּגָה רַבָּה מְאֹד כִּי בָאוּ שָׁמָּה הַמַּיִם הָאֵלֶּה וְיֵרָפְאוּ וָחָי כֹּל אֲשֶׁר־יָבוֹא שָׁמָּה הַנָּחַל: י וְהָיָה יַעַמְדוּ עָלָיו דַּוָּגִים מֵעֵין גֶּדִי וְעַד־עֵין עֶגְלַיִם מִשְׁטוֹחַ לַחֲרָמִים יִהְיוּ לְמִינָה תִּהְיֶה דְגָתָם כִּדְגַת הַיָּם הַגָּדוֹל רַבָּה מְאֹד: יא בִּצֹּאתוֹ וּגְבָאָיו וְלֹא יֵרָפְאוּ לְמֶלַח נִתָּנוּ: יב וְעַל־

הא' נח עמדו ק' בצאתיו ק'

רש"י

ממליחתן, ומדרש אגדה למה קורא אותם מוצאים על שם שני פעמים שיצאו: (ט) אל כל אשר יבוא שם נחלים. הנחל הזה מתחלק לכמה נחלים ממתק את הימים שמתערב בתוכם ודגתם הנשארת בהם חיים ומתוקים: (י) והיה עמדו עליו דוגים וגו' לחרמים. למסורת: למינה תהיה דגתם. לא מפיק ה"א ופירושו למינים הרבה תהי דגתם, למינה לשון רוב מינים כמו (שמות ז) והדגה אשר ביאור, (ישעיה נא) כל אנחתה השבתי: (יא) בצאתיו. של ים כמו (איוב ח) היגאה גומא בלא בצה וגו' מרש"ק בלעז: וגבאיו. כמו (מלכים ב ג) עשה הנחל הזה גבים, הבצים הם הבצעים שסביביו והגבים הם נקעים

מצודת דוד

זחלים אל הים האחרון (זכריה י"ד): ונרפאו המים. ר"ל ימתקו ממליחתן: (ט) והיה כל נפש חיה וגו'. ואז יהיה כל נפש חיה אשר המים משריצים בכל מקום אשר יבואו שם הנחלים האלה יחיה ויתקיים כל ההשרצה כי לשעבר לא היו מתקיימים ההשרצה בעבור מליחת המים אבל כשירפאו וימתקו ממליחתן אז יתקיימו: והיה הדגה רבה מאד. ואז יהיה הרבה דגים כי יגדלו בכל הימות שנתרפאו: כי באו שמה. אל הימים הנזכרים באו המים האלה היוצאים מן המקדש ולכן ירפאו המים וכל ההשרצה יתקיים תו ויפרו וירבו: כל אשר וגו'. בכל מקום שיבוא שמה הנחל הזה יהיה כן אחד לא נעדר: (י) והיה עמדו עליו. והיה הנחל מקום מוכן יעמדו עליו ציידי דגים ומעין גדי ועד וגו' יהיו מקומות מוכנות לפרוש שם הרשתות של ציידי הדגים לצוד מול המים: למינה תהיה דגתם. ר"ל לכל מין הדגה תהיה דגתם של הנחלים כי יהיה שם כל מין דגים ויהיו במספר מרובה מאד כמספר דגת הים הגדול: (יא) בצאתיו וגבאיו. אסיפת המים שממעל הטיט הלח הסמוך אל הים וכן המים המתכנסים בבורות סמוך לים לא ירפאו ממליחתן כי למלח יהיו נתונים להטעים התבשילים

מצודת ציון

רצה לומר ימתקו: (ט) חיה. רצה לומר שיש בה חיות ואמר לתוספת ביאור: ישרץ. ענין הנולדים עם הרבוי וכן וישרצו (שמות א'): (י) דוגים. ר"ל ציידי דגים: משטוח. ענין פרישה: לחרמים. לרשתות וכן משטח חרמים תהיה (לעיל כו): למינה. מלשון מין: (יא) בצאתיו. כן יקרא כניסת המים במקום הטיט הלח וכן היגאה גומא בלא בצה (איוב ח'): וגבאיו. ענין חפירה ובור כמו ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל'): ולא ירפאו. הוי"ו יתירה ועמלה:

מראה יחזקאל

באור הענין

ישתו מן המים המדעיים ותבא חכמה כמים בקרבם איש לפי הכנתו: (ט) והיה כל נפש חיה אשר ישרץ במקום שיבואו שם נחלים המקודשים, יחיה, וגם ירבה מאד, כי המים האלה ירפאו מליחת המים המרים הממיתים את הבע"ח, ולכן יחיו וירבו מאד. והמליצה בזה שבני אדם אשר יחיו בימים האלה וישתו מן המים המדעיים מי התורה והאמונה יחיו חיים הנפשיים, וכן יתרבו המקבלים האמונה האמתיים, שע"י המים האלה ירפאו מחולי הנפש באמונות זרות, וממילא כן יוסף הנחל להגביר שם מימיו וכן יוסיפו לשאוב בששון ממעיני הישועה, שכפי שירבו לקבל כן יוסיף ה' להשפיע מבועי השכל והדעת וישובו למודים אמתיים והשגות עיוניות: (י) והיה עמדו עליו דוגים, לצוד הדגים, עד שכל שפת הארץ שמעין גדי עד עין עגלים יהיה משטח לחרמים ורשתות לצידת הדגים, והדגים יהיו למינה היינו מכל מין ומין, ויהיו דגים גדולים כדגת ים הגדול, וגם יהיו רבה מאד במספר, והמליצה שיעמדו אז נביאים רבים ומורים ומלמדים הצדים את הדגים, היינו שיקחו את הנפשות שהיו במדרגות דגים, שהוא הבע"ח הפחות, ויעלום לרשתם שיהיו במדרגת האדם המדבר והמשכיל ויודע, ובמקום שהוא מעין גדי עד עין עגלים, ר"ל מקום שעבדו לכוכבים ומזלות, ויערכו לגדי שלחן וימירו את כבודם בתבנית עגל, שעבדו למזל טלה ולמזל שור, והשבו שעין גדי הוא המשופע בארץ ומשגיח עליה, יהיה שם משטח לחרמים ורשתות המושכים נפשות לרשות הקדושה והאמונה והדעת, והנלודים לרשות הקדושה יהיו מכל מין, מכל אומה ולשון, וגם שרים וגדולים מכל כת ירבו מאד לדעת את ה' ולחסות בצל כנפיו: (יא) בצאתיו וגבאיו, אמנם ימצאו עוד מקומות לחים וגבאים של מים אשר לא ירפאו כי לא יבא

באור המלות

(י) למינה. הה"א רפה, ורצה לומר לכל מין ומין: (יא) בצאתיו. שרשו בצץ, מקום טיט הלח, כמו היגאה גומא בלא בצה: וגבאיו. כמו לחשוף מים מגבא, נקעים שאצל הים והנכרות שבהם מעט מים:

הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל־שְׂפָתוֹ מִזֶּה ׀ וּמִזֶּה ׀ כָּל־עֵץ־מַאֲכָל לֹא־יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא־יִתֹּם פִּרְיוֹ לָחֳדָשָׁיו יְבַכֵּר כִּי מֵימָיו מִן־הַמִּקְדָּשׁ הֵמָּה יוֹצְאִים וְהָיוּ פִרְיוֹ לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה׃ יג כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה גֵּה גְבוּל אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁנֵי עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף חֲבָלִים׃ יד וּנְחַלְתֶּם אוֹתָהּ אִישׁ כְּאָחִיו אֲשֶׁר

והית קרי

רש"י

שהמים נאספים בהם: ולא ירפאו. להפך למתיקה למה כי למלח נתנו. ולא ירפאו, הוי"ו כמו שפיכה ויחילה: (יב) לחדשיו יבכר. מדי חדש בחדש יבשל פירותיו: לתרופה. פירשו רבותינו ז"ל להתיר פה אלמים ופה עקרות, ומשמעו לשון רפואה כמו (ירמיה י) וירפאו את שבר עמי על נקלה, וכן חברו מנחם: (יג) גה גבול. ת"י דין תחומא כמו זה גבול, וכן (לעיל כה) ונתתיך לבג לגוים כמו לבז לגוים, ויש עוד לפתור גה לשון גיא: יוסף חבלים. יוסף יטול שני חלקים אחד למנשה ואחד לאפרים: (יד) איש כאחיו. לא כהראשונה איש לפי פקודיו אלא עכשיו כל השבטים שוין וכמין שורת הכרם כל

מצודת ציון

(יב) יבול. ענין כמישה כמו ועלהו לא יבול (תהלים א): יתום. ענין כליון והשלמה כמו תם הכסף (בראשית מ"ז): יבכר. כן יקרא בשול הפירות כמו בכורי ענבים (במדבר י"ג): לתרופה. מלשון רפואה: (יג) גה. כמו זה והגימ"ל סוף במקום הזי"ן באטב"ח וכן לבג לגוים (לעיל כ"ה) ור"ל לבז לגוים: חבלים. חלקים על כי הדרך לחלק נחלה במדידת החבל וכן יהיה חבל לאחרית וגומר (צפניה ב'): (יד) ונפלה. זה הלשון יאמר על הירושה וכן למטה והיה הפלו ובדרז"ל ביום אתה מפיל נחלות (בבא בתרא קי"ג):

מצודת דוד

ולמלוח כל דבר שילטרך: (יב) כל עץ מאכל. ר"ל מגדל פירות הראויים לאכילה: לא יבול וגו'. לא יכמשו העלין ולא יכלו הפרי כי כשיתלשו הפירות שנתבשלו מיד יגדלו תמורתן חדשים וז"ש לחדשיו יבכר ר"ל בכל חדש יבשל פירות חדשים: כי מימיו. כי המים המשקים את כל אלה מהם יוצאים המה מן המקדש ולכן יהיה בהם הפלא הזה: והיה פריו. פרי כ"א יהיה ערב וטוב למאכל והעלין יהיו מסוגלים לרפאות בהם כל חלי ומכה: (יג) גה גבול. ר"ל זה גבול מן הארץ אשר תנחילו לשני עשר וגו' והוא כאמור במקראות שלאחריו: יוסף חבלים. בזה יפרש אמרו איך הם י"ב שבטים הם שבט לוי לא ינחלו נחלה כמ"ש למעלה ואמר הנה יוסף יקח שני חלקים אחד למנשה ואחד לאפרים: (יד) איש כאחיו. שבט א' כחבירו לא כחלוקה הראשונה שבימי יהושע שלקחו איש לפי פקודיו: אשר נשאתי את ידי. נשבעתי למעלה דרך שבועה לתת את הארץ הזאת לאבותיכם וכאומר לא יתלוננו כשיגרע נחלת שבט משבטים

מראה יחזקאל

באור המלות

(יב) לתרופה. מענין רפואה: (יג) גה. כמו זה, כמו לבג פתח לבז (למעלה כ"ה): יוסף. אינו שם כדעת

באור הענין

הנחל שמה, והם נתנו למלח להטעים התבשיל ולמלוח כל דבר. והמליצה כי ישארו עוד אנשים פראיים בהמיים אשר יהיו נתקים ומופרדים מן הנחל המדעיי, ויהיו מועטים בלתי מתקיימים זמן רב, כמקומות בצה ורפש וגבים שאצל הנחל שמתיבשים ונשאר מקומם מלח, כן בעטן יכלו ויהיו נציב מלח: (יב) ועל הנחל, עתה מפרש על מה רומזים העצים הרבה שגדלו על שפת הנחל, שהוא רומז שלעתיד יעלה על שפת הנחל כל עץ מאכל, ולא יבולו עליהם ופרים לא יתמו. ופרים יהיו למאכל ועליהם יהיו לרפואה, והמליצה, שגם ההצלחות העולמיים שמצד זה ידמו כמשל העץ הצומח, שהוא מיי הגוף מצד הנפש הצומחת שלו שבו כח הזן והמגדל והמוליד בדומה, גם הצלחת הגוף יגדל מאד, עד שגופם יהיה כעץ מאכל נושא פרי, אשר לא יתום, כי יאריכו ימים, וגם העלים שהם העושר והקניינים שלהם שהם שומרי הפרי לא יבולו, כי העושר לא ידיח אותם מעבודת ה', כי נהפך העלים יהיו לתרופה ולעזר אל האושר והשלימות, כי המים ההם שהם הלמודים יצאו מן המקדש ממקור נאמן, וגם שפע הברכה בא להם תוך מן המקדש, ר"ל מהשגחת ה', לא מן המערכה, לכן יבכר בכל חדש, כי ה' יחדש עליהם טובה בראשית, ובכל עת חידוש הלבנה העליונה תריק עליהם מגד גרש ירחים ושפע רב, ויתחדש להם עטרת תפארת, ואמרו חז"ל לתרופה להתיר פה של אלמים ושל עקרים, היינו לתקן בריאת הלשון והמצור שישאו פרי קדש הלולים: (יג) גה גבול הארץ כמו זה גבול, וי"פ גה מענין הוצאה, כמו לא יגהה מכם מזור, ר"ל שיוציא גבול הארץ וירחיב אותו יותר ממה שהיה בזמן הקודש, אשר תתנחלו לשני עשר שבטי ישראל יוסף חבלים, הכפיה שימלאו שמה כל השבטים ולא יכלה שבט אחד בזמן הפיזור הרב, והבטיח שיהיו רבים ממה שהיו בזמן הקודש עד שיוסיף וירבה חבלים יותר ממה שלקחו בחלוקה הראשונה, וכמו שנאמר שגבול הארץ תתפשט בארך וברחב לעתיד יותר ממה שהיו בזמן הקודש: (יד) ונחלתם אותה איש כאחיו, לדעת הספרי לקחו כל השבטים רצועות שוות ברוחב כ"ה ע"ס מיל ברוחב, וכן פרש"י שלא כראשונה שהיו איש לפי פקודיו, ובכ"ז אמאר שרק ברוחב/ס

כחלק

נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לְתִתָּהּ לַאֲבֹתֵיכֶם וְנָפְלָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם בְּנַחֲלָה: טו וְזֶה גְּבוּל הָאָרֶץ לִפְאַת צָפוֹנָה מִן־הַיָּם הַגָּדוֹל הַדֶּרֶךְ חֶתְלֹן לְבוֹא צְדָדָה: טז חֲמָת | בֵּרוֹתָה סִבְרַיִם אֲשֶׁר בֵּין־

רש"י

חלק וחלק מן הגבול המזרחי עד ים אוקיינוס למערב כמו שמפרש בענין ואין שני שבטים ברצועה אחת: (טו) וזה גבול הארץ. תחומי מצרי ארץ ישראל: לפאת צפונה, רוח צפונית: מן הים הגדול. שהוא גבול למערב: הדרך חתלון. בא לו לצד מזרח אל חתלון ואל צדדה ואל חמת וברותה וסברים כל העיירות

מצודת דוד

ממה שנחלו בראשונה כי הנה לא נשבעתי לתת את הארץ לאותה שנחלו בראשונה אבל נשבעתי לתת לאבותיכם ולכל השבטים יש יחס א' עם האבות זה כזה והארץ הזאת נפלה לכם בנחלה לרשת מן האבות ויד כולם שוה בה: (טו) וזה גבול הארץ. לא חשב כאן כ"א גבול מצרי א"י לבד ולא אל עבר הירדן וכמו שנזכר בתורה: לפאת צפונה. הגבול מפאת צפון ממערב כלפי המזרח הוא מן הים הגדול אל הדרך ההולך לחתלון וממה הולך הגבול לבא צדדה: (טז) חמת. ר"ל ממה הולך הגבול לחמת (ולא זו היא חמת המוזכר בתורה) אבל היא אחרת גדולה מאד כמ"ש ולכו משם חמת רבה (עמוס ו) ולעתיד תהיה גם היא בגבול א"י כמ"ש וגם חמת תגבל בה (זכריה ט'): ברותה סברים. ר"ל משם הלך

מראה באור הענין יחזקאל

החלק שוה, אבל בארך יקחו נחלה בלי מצרים וכל שבט שיתרבה יאריך נחלתו במזרח ובמערב. אשר נשאתי, ר"ל וזה יהיה בזכות שבועתי להאבות, וכבר הבטיח לאברהם קיני וקניזי וקדמוני וליעקב נחלה בלי מצרים: (טו) וזה גבול הארץ, תחלה אמר זה גבול אשר תתנחלו שבאר איך ינחלו, ועתה באר גבולי הארץ במצריה, לפאת צפונה מן הים הגדול, לדעת המפרשים הוא עצמו הגבול שנזכר בתורה בס' מסעי, ולדעתם ינחלו לעתיד כפי גבולים הקודמים, וא"כ מה חדש יחזקאל ז"ל קרי בי רב הוא? גם לדעתם לא ינחלו לעתיד רק בארץ כנען לא בעבר הירדן המזרחי, כמ"ש רש"י ז"ל בפי"ח, וזה סותר נבואות נביאים אחרים שהבטיחו לנו שגבול הארץ יתרחב לעתיד? זכריה (ס' א') נבא שהתפשט עד דמשק וצור וצידון יכנסו תוך הגבול הצפוני, ועובדיה אמר וירשו הנגב את הר עשו ובנימין את הגלעד, הרי באר בפי' שהגלעד שהוא מעבר הירדן יפול בנחלת בנימין וא"כ באה אלינו נחלתנו מעבר לירדן גם לעתיד? ועוד שיתבאר (בסי' מ"ח) שמירושלים ולצד דרום ינחלו חמשה שבטים ברוחב חמשה רצועות כ"א יחזיק ע"ה מיל, ואיך יצוייר זה הלא ירושלים בדרומה של א"י ואיך יהיה מנגב ירושלים נחלה לחמשה שבטים תחת שבזמן הקודם נחל שם יהודה לבדו חלקו על אדמת הקדש, ובהכרח שגבול א"י תתפשט בלאה גם בדרום?. לכן אחוך שמע לי, שלדעתי יהיה שינוי גדול בנחלת הארץ לעתיד ממה שהיה בעבר וגבול א"י יתפשט ויתרבה מכל צד, א] בצד הצפוני כבר אמר, בארץ חדרך ודמשק מנוחתו וגם חמת תגבל בה צור וצדון כי חכמה מאד, ודמשק עומדת נגד צד צפונית לא"י בפנת המזרח, וצור וצדון עומדים לפונית לא"י בפנת המערב, וכל אלה יכנסו לעתיד תוך הגבול בצפון, (וי"ל שמ"ש פה גבול חורן הוא ארץ חדרך שנזכר שם), והנה בגבול הצפוני שבפ' מסעי כתוב, מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר, מהר ההר תתאר לבא חמת. והיו תוצאות הגבול צדדה, ויצא הגבול זפרונה, והיו תוצאותיו חצר עינן, נמצא הלך הגבול ממערב למזרח, שהתחיל מן הים ונסב את הר ההר, ומשם הלך דרך חמת אל צדדה שמשם כלה תוס הרוחב, ומן צדדה התרחב הגבול וסופו היה בחצר עינן שהיה הגבול לפונית מזרחית, ולעתיד יתוסף בפאת צפונית מערבית צור וצידון שהוא בצפון הלאה מן הר ההר, וא"כ כשילך התוס ממערב למזרח אל צדדה לא ילך דרך הר ההר רק יתרחק לצפון הלאה מצור וצידון ויגיע אל צדדה דרך חתלון שהוא היה לצפון חוץ מן הגבול ולעתיד יכנס תוך הגבול, ולפ"ז יתחיל הגבול מן הים הגדול שבצפון לצור וצידון (שהיא הרבה בצפון מן הר ההר) וכשימשך ממערב למזרח אל צדדה ילך דרך חתלון, וז"ש מן הים הגדול הדרך חתלן לבא צדדה, והנה גבול מזרחית לפונית היה בזמן הקודם בחצר עינן שמשם התחיל הגבול בקרן לפונית מזרחית, ויצא ממזרח למערב דרך זפרונה אל צדדה, עתה יתרחב הגבול בקרן לפונית מזרחית וימשך לצד צפון אל דמשק שעומדה מצפון לחצר עינן, ודמשק עמד יותר מתוך למזרח מחצר עינן ועמד נגד הגלעד, (כמ"ש עמוס א' ג', מ"ב ח' כ"ח), ועד שם יגיע תוס הרוחב לצפון מתוך למזרח עד הגלעד, ודמשק תכנס תוך הגבול, ועוד יתפשט הגבול יותר לצפון מדמשק עד חצר התיכון אשר על גבול חורן שגם זה יהיה לארץ ישראל, אמנם הגבול ממזרח למערב לא ימשך מן המקצוע של גבול חורן, רק יתחיל מדמשק וילך ממזרח למערב אל צדדה, וימשך מצפון לחמת, ומשם דרך חתלן עד הים שמצפון לצור וצידון, ובזה יכנסו. (טז) חמת ברותה סברים שהיו עד הנה בצפון א"י חוץ הגבול, כי ברותה וסברים עומדים במשך התוס שהתרחב מן דמשק עד צדדה, בין התוס שהלך

גבול דמשק ובין גבול חמת חצר התיכון אשר אל־גבול חורן׃ יז והיה גבול מן־הים חצר עינון גבול דמשק וצפון ׀ צפונה וגבול חמת ואת פאת צפון׃ יח ופאת קדים מבין חורן ומבין

רש"י

הללו בחצר צפון: (טז) חצר התיכון. ת"י בריכת עינבתא: אשר אל גבול חורן. גבול דמשק במזרח סמוך למקצוע: (יז) והיה גבול מן הים חצר עינון. והיה גבול רוח צפון מן הים עד חצר עינון: גבול דמשק. שהוא בגבול דמשק שחצר עינן במקצוע צפונית מזרחית כמו שמפרש בגבולין שכתב משה רבינו ע"ה (במדבר לד) והיו תוצאותיו חצר עינן וגו' והתאויתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן וגו' גבול דמשק במקצוע צפונית מזרחית אצל חצר עינן כמו שאמור למעלה חצר עינן וגבול דמשק וגבול חמת במקצוע צפונית מערבית שנאמר (שם) זה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת ומשם צדדה: וצפון צפונה וגבול חמת. כלומר כל מצר הצפון המפורש בתורה וגבול חמת שאף היא במצר הצפון כמו שנאמר (שם) וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבוא חמת והיו תוצאות הגבול צדדה היא צדדה האמור כאן הדרך חתלון לבוא צדדה: ואת פאת צפון והרי לך פאת צפון: (יח) ומבין הגלעד. ומבין א"י מצר מזרחי של ארץ כנען ואין עבר הירדן בספר מצרים הללו כי אם ארץ כנען לבדה, וכן בגבולין המפורשים בתורה אין עבר הירדן בתוכם, וכן פירוש המקרא הזה ומצר מזרחי לארץ כנען אשר בין חורן ודמשק העומדים לה במקצוע צפונית מזרחית כמו שאמור למעלה בענין ובין הגלעד וארץ ישראל אשר בעבר הירדן מזרחה: הירדן מגבול על הים הקדמוני

מצודת דוד

הגבול לברותה ומשם לסברים: אשר בין וגו'. חוזר הוא על ברותה וסברים שעמדו בין גבול דמשק שעמדה כלפי המזרח ובין גבול חמת שעמדה כלפי המערב: חצר התיכון ר"ל מדמשק אשר גם היא תחשב לעתיד מא"י וכמ"ש ודמשק מנחתו (שם) הנה משם תלך הגבול אל חצר התיכון אשר עמדה אצל גבול חורן לדרומה וחורן יהיה לה מצפונה ולא היה מגבול א"י וכאשר היא בזה: (יז) והיה גבול. עכשיו אמר דרך כלל שהגבול הצפוני יהיה מן הים עד חצר עינון המוזכר בתורה והוא סוף גבול צפוני ועמדה אצל גבול דמשק כלפי הדרום ונמשכה למזרח לכן מחצר התיכון וצפון צפונה. ר"ל ואחר ערי גבול הצפון שם ערי המוזכרים בתורה: וגבול חמת. ר"ל ועוד גם חמת מן הגבול וה"ס שאר המקומות הנזכרים למעלה וכאשר בשום מקום לא תקטן א"י מכמות שהיתה גם לעתיד כל ערי הגבול האמור בתורה ויתרחב עוד יותר כי גם והדומים יהיו בתוך הגבול: ואת פאת צפון. כלם נומר והנה לך את גבול פאת צפון: (יח) ופאת קדים. הגבול מפאת קדים יהיה מבין חורן שעמדה חוץ לגבול הצפונה והמשך

מראה יחזקאל באור הענין

מקודם מחצר עינן לצדדה ובין החוט שילך עתה מדמשק לצדדה יתלכדו ברותה וסברים ויכנסו בגבול הארץ, וחמת שהיה במצר א"י תתלכד בין החוט שהלך מקודם מצדדה להר ההר ובין החוט שילך עתה מצדדה דרך חתלון לצפונית של צור וצדון, ותכנס חמת תוך גבול הארץ, וז"ש אשר בין גבול דמשק ובין גבול חמת, ר"ל הגבול שבצפון חמת, שעד שם ילך עתה החוט מדמשק. וחוץ מזה יתוסף לצפון מן הגבול חצר התיכון אשר על גבול חורן. היא רצועה שתצא מן גבול הצפוני שמתחיל מדמשק ויתפרע לצפון בקרן מזרחית אל חבל הארץ ההיא, ויהיה ג"כ לא"י, חוץ מן החוט ההולך ממזרח למערב הנה קרא (בפ' כ"ז) וצפון צפונה: (יז) והיה מפרש ההבדל שיהיה שם בין גבול הקודם ובין גבול של עתה, ר"ל הגבול אשר היה תחלה מן הים חצר עינן, יהיה עתה גבול דמשק, ימשך מן הים לדמשק שהוא מצפון לחצר עינן, ויתוסף עוד צפון צפונה, הוא החוט שימשך לצפון מן גבול הצפוני שהוא מצפון לדמשק, שהוא החצר התיכון אשר אל גבול חורן. וגבול חמת ויתוסף באמצע הגבול של חמת, שהחוט ימשך מדמשק למערב דרך גבול של חמת מצפון לחמת, ואת פאת צפון, ר"ל ובקרן מערבית צפונית יתוסף פאת צפון של הגבול הקודם, שהוא צור וצידון: (יח) ופאת קדים, מצר המזרח התחיל בזמן הקודם במקצוע צפונית מחצר עינן ועבר מצפון לדרום עד הירדן והיו תוצאותיו ים המלח ובעבר הירדן מזרחה נתוסף אחר כיבוש סיחון ועוג ארץ הגלעד ונחלת ראובן וגד. ועתה יתוסף בקרן צפונית הרצועה שבין חורן ובין דמשק שיהי' לא"י. והרצועה שבין דמשק ובין הגלעד שיתוסף בקרן צפונית מזרחית והחוט ימשך על פני הגלעד שהוא נגד דמשק לא"י שהיה בגבול המזרחי הקודם אל הירדן שהיה גבול המזרחי על הים הקדמוני הוא ים המלח שהוא במזרח א"י ושם כלה גבול החוט מזרחית, שגם בגבול הקודם התחיל מקצוע דרומית מזרחית מקצה ים המלח מן הלשון הפונה נגבה ואת פאת קדימה ר"ל שבצד מזרח יהיה להם נחלה בלי מצרים, כמו שיתבאר שלא מדדו לכל גבול ע"ה מיל רק ברוחב, אבל באורך יתוסף להם הגבול תמיד, שכפי שיתרבה השבט ימשכו

דַּמֶּשֶׂק וּמִבֵּין הַגִּלְעָד וּמִבֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַיַּרְדֵּן מִגְּבוּל עַל־הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי תָּמֹדּוּ וְאֵת פְּאַת קָדִימָה: יט וּפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה מִתָּמָר עַד־מֵי מְרִיבוֹת קָדֵשׁ נַחֲלָה אֶל־הַיָּם הַגָּדוֹל וְאֵת פְּאַת־תֵּימָנָה נֶגְבָּה: כ וּפְאַת־יָם הַיָּם הַגָּדוֹל מִגְּבוּל עַד־נֹכַח לְבוֹא

רש"י

תמודו. הירדן הוא מצר המזרחי שלה מגבול מקצוע הצפון הוא חצר עינן המפורש למעלה. עד הים הקדמוני הוא ים המלח שהוא במקצוע דרומית מזרחית תמודו אורך מצר מזרחי, ואף בתורה כך מסורת גבול קדמה והיו תוצאותיו ים המלח במקצוע דרומית: ואת פאת קדימה. כלומר והרי לך פאת קדים: (יט) מתמר. מיריחו שהיא עיר התמרים וכן ת"י: עד מי מריבת קדש. היא מדבר צין: נחלה אל הים הגדול. ומשם הולך הגבול עד נחל מצרים הנופל בים הגדול במקצוע דרומית מערבית ואף משה כך נתן גבול נגב ממדבר צין על ידי אדום ומוכה והולך עד עצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה, ונחלה האמור כאן כמו לנחלה ומצאתי מתורגם אחסנא, ואם לא שהטעם למטה וראיתי נחלה מצרים שהטעם למעלה ומסורת עליו לית בטעמא הייתי אומר שיבוש הוא ולא תירגם יונתן כן כי אם קוראים טועים: (כ) ופאת ים. ומצר מערבי: הים הגדול מגבול עד נכח לבוא חמת. וממקצוע דרומית האמור למעלה והוא נחל מצרים. עד נכח לבא חמת. עד מקצוע צפונית מערבית הוא הר ההר שהוא נוכח לבא חמת כי חמת במקצוע צפונית מערבית אצל הר ההר כמו שכתוב מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא

מצודת דוד

אל המזרח אל מול הירדן ומבין דמשק שעמדה בגבול א"י בצפונה ונתעקמה גם היא אל המזרח אל מול חורן כאשר היה בתורה: ומבין הגלעד. שעמדה במזרח א"י מחוץ לגבול כי היה בעבר הירדן המזרחי: ומבין ארץ ישראל. הוא עבר הירדן המערבי שהיה א"י בעצם מאז נחלו אותה: הירדן מגבול. ר"ל הירדן יהיה לגבול בין חורן והגלעד שמזה ובין דמשק וא"י שמזה כי הוא המפסיק ביניהם: על הים וגו'. גבול המזרחי תמודו עד כלות הים הקדמוני הוא ים המלח העומד במקצוע דרומית מזרחי של א"י: ואת פאת קדימה. ר"ל והרי לך את גבול פאת קדים: (יט) ופאת נגב. הגבול מפאת נגב יהיה מתמר ויתכן שזה חצצון תמר הוא מ"ש והנם בחצצון תמר הוא עין גדי (דה"ב כ') ועין גדי הוא מוזכר ביהושע בערי יהודה שהיתה נחלתו בפאת הדרומי כי אין זה מקום יריחו עיר התמרים כי היא עמדה רחוקה מן הגבול מאד כאשר נראה בצורת חלוקות א"י בימי יהושע: עד מי וגו'. מתמר הלך הגבול עד מי מריבת קדש הוא מדבר צין כמו שנאמר במי מריבת קדש מדבר צין (דברים ל"ב): נחלה. ר"ל ומשם הולך הגבול לנחל מצרים ומשם אל הים הגדול: ואת וגו'. והרי לך את גבול פאת נגב: (כ) ופאת ים. הגבול מפאת ים יהיה הים הגדול מן הגבול ויתחשב כא"י: עד נכח. עד מול מקום שבאים דרך בה אל חמת המוזכר בתורה והוא הר ההר וכמ"ש מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת (במדבר לד): זאת פאת ים. זאת הגבול מפאת

מצודת ציון

(יח) על הים. עד הים וכן וירכתו על צידון (בראשית מ"ט): תמודו. מל' מדידה: (יט) נגב תימנה. כפל המלה בשמות נרדפות כמו אדמת עפר (דניאל יב): (כ) נוכח. נגד כמו

מראה יחזקאל

באור הענין

כנגד הרוחב שלהם הלאה לצד מזרח, כי בצד מזרח לא היה מדה לגבול השבטים: (יט) ופאת נגב תימנה, הנה בפאת נגב כבר נבא עובדיה וירשו הנגב את הר עשו. שארץ שעיר שהיא בדרומה של א"י תכנס בגבול הארץ, וכן קבלו חז"ל שארץ אדום וארץ עמון ומואב יהיו מא"י שהם הקיני והקניזי והקדמוני שהבטיח ה' לאברהם אבינו ע"ה שכולם הם בדרומה של א"י, ועז"א וגלות ירושלים אשר בספרד יירשו את ערי הנגב, ולפ"ז א"א לפרש שמ"ש מתמר היינו מיריחו עיר התמרים, ומ"ש מי מריבת קדש הוא מ"ש בגבולי הארץ מדבר צין נגבה, רק מ"ש מתמר הוא חצצון תמר שהיה במדבר הנגב לפני ארץ שעיר, וכן מ"ש על מי מריבת קדש הוא לפני הר שעיר ועמון ומואב בפאת דרומם להם, כמ"ש וישובו אל עין משפט היא קדש ויכו את וכו' וגם את האמורי היושב בחצצון תמר, ויתרחב הגבול הדרומי לדרום ארץ שעיר ועמון ומואב עד המדבר שהלכו שם ישראל. וימשך מחצצון תמר עד מי מריבת קדש, ומשם ימשך לנחל מצרים אל הים הגדול, הכל לדרום מגבול הראשון, ועז"א ואת כל תימנה נגבה, ר"ל שיתרחב הכל לצד דרום: (כ) ופאת ים הים הגדול, ויתחיל בצד דרום מגבול, ר"ל ממקום סיום הגבול הדרומי, וימשך מדרום לצפון עד נכח לבוא חמת, זאת פאת ים, בכאן לא אמר ואת פאת ים, כי במערב לא יוכל להרחיב את הגבול יותר מן הים, ויהיה תמיד הים גבול

באור המלות

המס', רק פעל, רצה לומר הגבול הוא יוסף חבלים: (כב—כג) הגרים בתוככם, אשר גר הגר אתו. ככר בארתי בס' התו"ה (אחרי סי' ע"ה) שיש הבדל בין הגר בתוככם, ובין הגר אתכם, שהגר בתוככם הוא שנתגייר מכבר, והגר אתכם הוא שנתגייר מקרוב, ולכן נתנאי שיקח נחלה בישראל אמר הגרים בתוככם, רק אם נתגיירו מכבר, כמ"ש אשר הולידו בנים, אבל באיזה שבט יקח הוא בשבט שגר בזמן האחרון, אף שגר בין השבט רק ימים מעטים, ועז"א אשר גר אתו:

חֲמָת זֹאת פְּאַת־יָם׃ כא וְחִלַּקְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ כב וְהָיָה תַּפִּלוּ אוֹתָהּ בְּנַחֲלָה לָכֶם וּלְהַגֵּרִים הַגָּרִים בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר־הוֹלִדוּ בָנִים בְּתוֹכְכֶם וְהָיוּ לָכֶם כְּאֶזְרָח בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְּכֶם יִפְּלוּ בְנַחֲלָה בְּתוֹךְ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ כג וְהָיָה בַשֵּׁבֶט אֲשֶׁר־גָּר הַגֵּר אִתּוֹ שָׁם תִּתְּנוּ נַחֲלָתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃

מח א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַשְּׁבָטִים מִקְצֵה צָפוֹנָה אֶל־יַד דֶּרֶךְ־חֶתְלֹן לְבוֹא־חֲמָת חֲצַר עֵינָן גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק צָפוֹנָה אֶל־יַד חֲמָת

רש"י

חמת, מצאתי: (כג) גר הגר אתו. שנתגייר בגולה בתוך אותו שבט:

מח (א) ואלה שמות השבטים. סדר חלקים שיחלקום ביניהם מקום כל אחד ואחד: מקצה צפונה. דן יטול מאצל צפוני מחצר עינן שבמקצוע מזרח שהוא עד גבול דמשק (שבמקצוע מערב צפון, שה"א): והיו לו פאה קדים הים. כלומר מפאת קדים ועד ים דן אחד הרי פירש האורך ולא פירש הרוחב, ובברייתא דספרי בפרשת האזינו שנינו מה תלמוד לומר יהודה אחד דן א' אשר א' מ.מד שעתידין ישראל ליטול מן המזרח למערב ברוחב כ"ה אלף קנים שהם שבעים וחמשה מילין, ומהיכן למדו השיעור הזה מן התרומה שהיא כאחד מן החלקים הללו כמו שמפורש בענין. מצאתי שכך כתוב: ואורך כאחד החלקים. והוא רחב עשרים וחמש אלף קנים ואורך מפאת ים עד פאת קדים כ"ה אלף קנים מאה וחמשים אלף אמה בהקנה שש אמה וכל אלפים אמה מיל כמו שאנו למדין במסכת יומא אצל עשר סוכות שמירושלים ועד צוק הרי ק"נ אלף אמה עולין לשבעים וחמשה מיל, וזהו שיסד רבי אליעזר בפיוט (בסלוק די"ס שני של סוכות) כי אקח מועד לעת חלוק ארצותיה כשורת הכרם לחולותיה באורך מפאת קדים לקצותיה עד ים אוקיינוס למצותיה ברחב שבעים וחמשה מיל חריצותיה (וי"ב שבעים וחמשה מיל לי"ג רצועות בין רצועות השבטים ורצועות הקדש יעלו לט' מאות וע"ה מלין ולמנין ת' פרסה על ת' פרסה של א"י עולין המילין

מצודת ציון / מצודת דוד

לניכה אמתו (בראשית כח): (כב) כאזרח. כן יקרא ישראל ים: (כא) וחלקתם. התלקו אותה לחלקים שוים למספר
גמור כמו האזרח והגר הגר (ויקרא טז): שבטי ישראל: (כב) והיה תפלו. זה יהיה לכם אשר תפלו
מח (א) אל יד. אצל מקום כמו יד אבשלום (ש"ב יח): אותה וגו' ר"ל את זה תירשו בנחלה לכם וגו': אשר הולידו
בנים. אחר שנתגיירו: והיו לכם. יהיו נחשבים לכם
בישראל גמור מימות אבותיו: אתכם יפלו. עמהם יירשו בנחלה: (כג) אשר גר הגר אתו. ר"ל אשר נתגייר אצלו:
שם. בחלק השבט ההוא תתנו לו נחלה:
מח (א) ואלה שמות השבטים. אשר יחלק לכם נחלת א"י: מקצה צפונה. מסוף הצפון אצל מקום דרך הכונה
נתהלון משם בא הגבול לחמת ומשם עד חצר עינן העומדות אצל גבול דמשק כלפי הדרום: צפונה. כל מצר

מראה באור הענין יחזקאל

הארץ, משא"כ במזרח שיוכלו להרחיב הגבול תמיד אמר ואת פאת קדמה כנ"ל: (כא) **וחלקתם את הארץ הזאת**, שהלה יחלקו אותה לי"ג רצועות שיהיו י"ב רצועות **לכם לשבטי ישראל** לי"ב שבטים, חוץ מרצועה של תרומת הקדש שהיה התלוקה שם בדרך אחר לנשיא וללוים וכהנים, והיינו לכם: (כב) **והיה** בעת אשר **תפילו אותו בנחלה** להנחיל את היחידים, אז יהיה **לכם ולגרים הגרים בתוככם**, היינו הגרים שנתגיירו מכבר כי אין מקבלים גרים לימות המשיח, **אשר הולידו בנים**, שאז גם הבנים יקחו חלקם **והיו לכם כאזרח** ליטול חלק בארץ: (כג) **והיה בשבט אשר גר**, ר"ל בחלק השבט אשר נתגייר אצלו בעוד שהיה בגלות **שם תתנו נחלתו**:

מח (א) ואלה שמות השבטים מקצה צפונה וכו' דן אחד. דן יקח חלקו במצר הצפוני. ופ"ש חצר עינן גבול דמשק פרש"י שדן יקח מיצר הצפוני מחצר עינן שבמקצוע מזרח עד גבול דמשק. וזה אינו מובן לפי שמתו שיהיה הגבול כגבול הקודם, וגבול הקודם היה בחצר עינן ואיך יקח מחצר עינן והלאה? אולם למ"ש הנהו נכון שהגבול יתרחב אז מחצר עינן עד דמשק לצפון, בצד מזרח וחלק הנתוסף עתה יהיה לדן. ופירוש הכתוב שיקח במקצוע מערבית צפונית החלק שנתוסף על גבול

וְהָיוּ־לוֹ פְאַת־קָדִים הַיָּם דָּן אֶחָד׃ ב וְעַל ׀ גְּבוּל דָּן מִפְּאַת
קָדִים עַד־פְּאַת יָמָּה אָשֵׁר אֶחָד׃ ג וְעַל ׀ גְּבוּל אָשֵׁר מִפְּאַת
קָדִימָה וְעַד־פְּאַת־יָמָּה נַפְתָּלִי אֶחָד׃ ד וְעַל ׀ גְּבוּל נַפְתָּלִי מִפְּאַת
קָדְמָה עַד־פְּאַת יָמָּה מְנַשֶּׁה אֶחָד׃ ה וְעַל ׀ גְּבוּל מְנַשֶּׁה מִפְּאַת
קָדְמָה עַד־פְּאַת יָמָּה אֶפְרַיִם אֶחָד׃ ו וְעַל ׀ גְּבוּל אֶפְרַיִם מִפְּאַת
קָדִים וְעַד־פְּאַת־יָמָּה רְאוּבֵן אֶחָד׃ ז וְעַל ׀ גְּבוּל רְאוּבֵן מִפְּאַת
קָדִים עַד־פְּאַת יָמָּה יְהוּדָה אֶחָד׃ ח וְעַל גְּבוּל יְהוּדָה מִפְּאַת

רש"י

לבם עשרה מאות לסכום הקלירי שאמר ארבעת מילין היא פרסה שמא מילין של חשבון הרצועות גדולים הם אין נכנסין ארבעה מהם בפרסה והכן בא למנות שני מילין למחצה בפרסה יעלו ד' מאות פרסה לאלף מילין והחשבון מילין של רצועה אין עולין אלא פ' מאות וע"ה מילין עדיין חסר המנין כ"ה מילין לא כיון מנין מילין הרצועות של פייט למנין ד' מאות פרסה, ומנין למד ר' אליעזר אורך השורות עד ים אוקיינוס שהוא בסוף עולם ומקרא מעיד תחום מערב עד ים הגדול שלפנים מים אוקיינוס הרבה) : (ב) ועל גבול דן. ואצל גבול דן בדרומו : (ח) תהיה התרומה וגו'. וא"ת היאך יהכן שתהא ירושלים

מצודת דוד / מצודת ציון

כנפון אל מקום חמת וה"ס שאר המקומות אשר נכנס או (ב) ועל גבול. סמוך לגבול כמו ועליו מטה מנשה בגבול א"י : והיו לו. הגבולים ההם יהיו אל השבט מפאת קדים עד פאת הים כי חלקי השבטים יהיו זה אצל זה וכל חלק יהיה מקצה הגבול עד קצהו ממזרח למערב : דן אחד. ר"ל לשבט דן יהיה לחלק א' : (ב) ועל גבול דן. סמוך לגבול דן לדרומו יהיה החלק מפאת קדים וכו' ולשבט אשר יהיה לחלק אחד וכן כל השבטים ילקחו זה בדרומו של זה : (ח) מפאת קדימה. החלק מפאת קדים וגו' : תהיה התרומה

מראה באור הענין יחזקאל

הקודש והוא השפת הים על דרך חתלון לבא חמת, שזה יתוסף בצד צפונית מערבית (כנ"ל מ"ז פ"ז), ולפ"ז צור וצידון וחתלון יהיה לדן, ובמקצוע מזרחית יהיה לו השפת הים מן חצר עינן עד דמשק ובאמצע יהיה לו צפונה אל יד חמת, שזה ג"כ נוסף על גבול הקודש כנ"ל, וז"ש והיה לו פאת קדים הים, ר"ל בזה ציין גבולו במזרח ובמערב, שכל הנוסף בשני הצדדים על גבול הקודש יהיה לדן. ולפ"ז בחלק דן ציין הרוחב, אבל בחלק יתר השבטים לא ציין הרוחב, וחז"ל בספרי אמרו שכ"א יקח ברוחב ע"ה מיל. כפי חלק הרוחב של תרומת הקדש שנתבאר שהם כ"ה אלף קנים. ובכתוב פירש שמן חלק דן עד תרומת הקדש שידעו מקומה יתחלק לשבעה שבטים יהודה ראובן אפרים מנשה נפתלי אשר דן, כמ"ש: (ב—ז) ועל גבול דן מפאת קדים עד גבול ימה אשר אחד ר"ל שלקח חלק ממזרח למערב אצל דן. ואצלו לקח נפתלי וכו' עד יהודה שהוא לקח נחלתו אצל תרומת הקדש.. וסדר השבטים י"ל שטעם גם לפי הפשט, כי בנחלה הראשונה נחלו יהודה ובנימין זה"ז, עד שירושלים וגם מקום המקדש היה קצתו ליהודה וקצתו לבנימין. ועתה שהמקום ההוא המקודש יהיה לשבט לוי ולכהנים, יקחו יהודה ובנימין חלקם אצל ירושלים יהודה מצד צפון לירושלים ובנימין לצד דרום. ותחלה היה בנימין מפסיק בין יוסף ליהודה, וראובן היה לו במזרח בעבר הירדן אצל נחלת יהודה. ועתה שיקחו רצועות באורך ויהודה יקח בעבר הירדן ג"כ יקח ראובן בין יהודה ויוסף. ואחריו יהיה מנשה ואפרים כמו בתחלה. ודן לקח תחלה במצר הצפוני יקח גם עתה כן, רק שעתה יתרחב מצר הצפוני חוץ מגבול הקודש. ונפתלי ואשר יקחו על גבול הקודש שהיה בין בני יוסף ובין מצר הצפוני. ומצד השני לתרומת הקדש יקח בנימין כמשפטו כנ"ל ושמעון אצלו שכן גם תחלה היה נחלת שמעון מעורב בנחלת יהודה, ויששכר זבולון וגד אחריהם. בשגם גד היה נחלתו תחלה מעבר לירדן ועתה יקח במקום אדום עמון ומואב. ויהיו לפ"ז שבעה שבטים בצד צפון לתרומת הקדש וחמשה לצד דרום לתרומת הקדש. וזה מטעם שעתה יקח גם לוי חלקו בתרומת הקדש וכ"ש שנחשב לוי לשבט יחשבו מנשה ואפרים לשבט אחד וא"כ יש ששה בצפון כי מנשה ואפרים לאחד יחשבו וששה בדרום עם לוי. ותראה שראשי הדגלים יהודה ראובן אפרים דן באו לימין מתרומת הקדש ואצל דן באו אשר ונפתלי בני דגלו. ויתר השבטים באו משמאל. והנה הארץ תתחלק ברוחב לי"ג רצועות (ולדעת חז"ל היו רצועות שוות רוחב כ"א ע"ה מיל וארכם מן הים הגדול עד סוף מזרח, כי במזרח יוכלו להוסיף תמיד כפי הענין) : (ח) ועל גבול יהודה היתה רצועה רוחב חמשה ועשרים אלף קנים ואורך כאורך א'',

קָדִים עַד־פְּאַת־יָמָּה תִּהְיֶה הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר־תָּרִימוּ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים
אֶלֶף רֹחַב וְאֹרֶךְ כְּאַחַד הַחֲלָקִים מִפְּאַת קָדִימָה עַד־פְּאַת־יָמָּה
וְהָיָה הַמִּקְדָּשׁ בְּתוֹכוֹ׃ * ט הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תָּרִימוּ לַיהוָה אֹרֶךְ
חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים׃ י וּלְאֵלֶּה תִּהְיֶה
תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ לַכֹּהֲנִים צָפוֹנָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְיָמָּה רֹחַב
עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְקָדִימָה רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וָנֶגְבָּה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה
וְעֶשְׂרִים אָלֶף וְהָיָה מִקְדַּשׁ־יְהוָה בְּתוֹכוֹ׃ יא לַכֹּהֲנִים הַמְקֻדָּשׁ
מִבְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ מִשְׁמַרְתִּי אֲשֶׁר לֹא־תָעוּ בִּתְעוֹת בְּנֵי

עמ"ש ב' טעמים

רש"י

במקומה והלא היתה ירושלים במיצר לפוני של יהודה שנפל לדרומה של ארץ כנען וכאן הוא באמצע השבטים אין חלוקה זו דומה לחלוקה של יהושע שזו בשורת הכרם וכל החלקים שוין וחלקת יהושע היה שבט יהודה חלק גדול ואף כי (חלקו היה) רב ממנו עד שנפל שמעון בגורלו שנאמר (יהושע י"ט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון לפיכך ים די עתה ברוחב חלק שנפל יהודה בימי יהושע ליפול בו חלק עכשיו ה' שבטים הנותרים לפי שהאורך גדול מאד מפאת קדים עד אוקיינוס וירושלים במקומה: (ח) והיה המקדש בתוכו. כמו שמפרש והולך: (ט) התרומה אשר תרימו לה'. מן החלק הזה שהופרש אצל יהודה בדרומו אורך ממזרח עד הים ורחב כ"ה אלף קנים ממנה תהיה תרומה לה' למקדש ומקום לבתים לכהנים ארך כ"ה אלפים קנים ממזרח למערב ורחב י' אלפים מן הצפון לדרום: (י) ולאלה תהיה תרומת הקדש לכהנים. ואלה העשרת אלפים רחב וכ"ה אלף אורך יהיה לכהנים בצפון מתוך רצועת התרומה הגדולה אצל דרומו של יהודה: צפונה חמשה ועשרים אלף. הוא האורך ממזרח למערב: וימה רחב עשרת אלפים. מצד מערבי רחב י' אלפים מן הצפון לדרום: וקדימה רחב עשרת אלפים. ורוח מזרחית י' אלפים מן הצפון לדרום: ונגבה אורך כ"ה אלף. מן המזרח למערב: והיה מקדש ה' בתוכו. הוא הר הבית ה' מאות קנים על ה' מאות קנים יהיה באמצע רצועה זו וכל סביבותיו לכהנים י"ב אלפים ומאתים וחמשים לצד מזרח וכן לצד מערב וברוחב ארבעת אלפים וז' מאות וחמשים לצפון וכן לדרום כמו שאמור למעלה בענין יהיה מזה אל הקודש ה' מאות בה' מאות מרובע: (יא) לכהנים המקדש. החלק הזה המקודש יהיה

מצודת ציון — מצודת דוד

(במדבר כ'): (י) ולאלה. כמו ובאלה ובאה הלמ"ד במקום וגו'. היא האמורה למעלה תרימו תרומה לה' וגו' כד בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט'): (יא) המקודש. כמו ולגביא מזה ומזה וגו' (לעיל מ"ה): רחב. מצפון לדרום: המקודשים והוא דרך כלל: תעו. הוא לשון מושאל מן התועה כאחד החלקים. שלקחו השבטים ולתוספת ביאור אמר מפאת קדימה וגו': בתוכו. בתוך התרומה ההיא כמו שמפרש והולך: (ט) התרומה וגו'. זהו חלק הכהנים שיקחו בפאת הצפוני מהחלק הזה: ארך. ממזרח למערב תהיה באמצעות אורך החלק: ורחב. מצפון לדרום: (י) ולאלה. ובאלה כ"ה אלף על עשרת אלפים תהיה לכהנים בפאת צפון כ"ה אלף אורך ובפאת מערב רחב עשרת אלפים וגו' ובנין המקדש יהיה באמצעית הרצועה ההיא בין באורך בין ברוחב: (יב) לכהנים המקודש. זה יותן לכהנים המקודשים המשמשים במזבח והם מבני צדוק כ"ג אשר שמרו משמרת ה' ולא זזו ממנה ולתוספת ביאור אמר אשר לא תעו מה' לעבוד עבודת הפסילים בזמן שתעו בני ישראל כאשר תעו שאר הכהנים בני לוי שטעו עבודה כמה לפני הפסילים וכמ"ש למעלה והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו וגו' (לעיל מ"ד):

מראה — באור הענין — יחזקאל

זה היה תרומה מכל השבטים ורצועה זו היתה לנשיא, ובתוכו היה המקדש, כמו שהסתכל בסי' מ"ה ולקמן פכ"א: (ט) בתרומה, באמצע אורך של רצועה זו נתרמה רצועה של כ"ה אלף קנים באורך וכ"ה אלף קנים ברוחב, ונחלקה ברוחב לג' חלקים. חלק א' מצד צפון, מדרום לנחלת יהודה, מחזיק כ"ה אלף קנים באורך ועשרת אלפים קנים ברוחב: (י) וזה יהיה לכהנים, וארכה ממזרח למערב כ"ה אלף קנים בין בצד צפון בין בצד דרום, ורחבה מצפון לדרום י' אלפים בין בצד מזרח בין בצד מערב, ומקדש ה' באמצע תוכם מאות קנים על חמש מאות קנים. והמותר על מקום המקדש: (יא) לכהנים המקודש מבני צדוק, יהיה לכהנים מבני צדוק שלא עבדו ע"ז ורק הם יהיו כשרים לעבודה כמ"ש

ישראל כאשר תעו הלוים : יב והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ קדש קדשים אל־גבול הלוים : יג והלוים לעמת גבול הכהנים חמשה ועשרים אלף ארך ורחב עשרת אלפים כל־ארך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים : יד ולא־ימכרו ממנו ולא ימר ולא יעבור ראשית הארץ כי־קדש ליהוה : טו וחמשת אלפים הנותר ברחב על־פני חמשה ועשרים אלף חל־הוא לעיר למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה : טז ואלה מדותיה פאת

יעביר קרי בתוכו קרי

רש"י

לכהנים : (יב) תרומיה. מופרשת, תרומה היא שם הפרשה, תרומיה מופרשת, והיתה להם הרצועה הזאת מופרשת מתרומת הארץ מן התרומה הגדולה שהותרמה מן הארץ אורך מאוקיינוס עד גבול מזרח ברוחב כ"ה אלפים כמו שאמור למעלה ממנו יבדילו רצועה זו באמצע ארכה לכהנים ולמקדש : קדש קדשים. שכל התרומה הגדולה קודש לכהנים וללוים ולנשיא ולאחוזת העיר ולעובדי העיר כמו שמפרש והולך וזו כ"ה אלף אורך וי' אלף רוחב בלפונו המופרשת ממנה לכהנים ולמקדש תהיה קדש קדשים : אל גבול הלוים. אצל רצועת הלוים : (יג) והלוים לעומת גבול הכהנים. אצל רצועת הכהנים כמדת הכהנים כנגד כל ארכם : כל אורך. כל הרצועות אורכן כ"ה אלף : (יד) ולא ימר. ולא יחליפם בקרקע אחר : (טו) וחמשת אלפים הנותר ברוחב. רצועות התרומה הגדולה שהיתה כ"ה אלפים רחב ואורך כאחד החלקים מפאת קדים עד פאת ים וממנה חזר והרם שתי רצועות באמצעיתה אורך כ"ה אלף ורחבן כ' אלף ועדיין נשאר ברוחב חמשת אלפים אותם חמשת אלפים רוחב יהיו למושב העיר ארכן על פני אורך כ"ה אלף של תרומת הלוים : חול הוא. ואינן קדש כתרומת אותה רצועה של הכהנים והלוים חול הוא אלא יהיו לעיר למושב ישראל ולמגרש סביב העיר : בתוכה. באמצע אותה רצועה : (טז) ואלה מדותיה. של עיר : פאת צפון וגו'. מרובעת ארבעה אלפים וחמש מאות קנים על ארבעת אלפים וחמש מאות

מצודת דוד

(יב) והיתה להם. לכהנים תהיה התרומה מתרומת הארץ ר"ל מן כל התרומה ההיא באורך כל ה"י וברוחב כ"ה אלף קדש תקרא תרומת הארץ וחלק הכהנים הקרא תרומה מן התרומה ההיא קדש קדשים מול תרומת הארץ : אל גבול הלוים. החלק הזה תהיה אצל גבול הלוים : (יג) והלוים. ר"ל והחלק הלוים תהיה נגד גבול הכהנים ויהיה לו אורך כ"ה אלף קנים ורוחב עשרת אלפים : כל אורך וגו'. ר"ל אורך תהיה כל השטח הזה אורך כ"ה אלף וגו' ולפי שאל הכהנים לא יהיה כל השטח כי בו יהיה מקום המקדש לזה אמר ללוים יהיה כל האורך ולא יפסיק דבר : (יד) ולא ימכרו ממנו. חוזר הוא על הכהנים ועל הלוים שלא ימכר מי מאחוזתו : ולא ימר. לא יחליף ממנו בקרקע אחרת ולא יעביר ממנו שם ראשית הארץ כי כמו שנקראת תרומה נקראת ראשית כי התרומה נקראת ראשית כמו שכתוב ראשית דגנך (דברים י"ח) ועל התרומה יתאר שמפריש אותם ראשונה קודם שמעשר : כי קדש לה'. כי אחוזת הכהנים והלוים המה קדש ואין מהראוי להוציאם לחולין להיות ביד זרים : (טו) הנותר ברוחב. כי כל הרצועה בכללה תהיה כ"ה אלף רוחב הואיל ומהם עשרת אלפים חלק הכהנים וכנגדן ללוים א"כ נשאר עוד מהרוחב חמשת אלפים : על פני. ר"ל באורך כ"ה אלף : חול הוא. אל מול קדושת אחוזת הכהנים והלוים המושב נחשב לחולין : לעיר למושב. ר"ל הרצועה ההיא תהיה לצורך מושב העיר לבתים ולכרמים לגלגל ושאר צרכי העיר : ולמגרש. סביב העיר תהיה מגרש והוא מקום פנוי מבלי זריעה ונטיעה והוא נוי לעיר : בתוכו. באמצעות החלק ההוא : (טז) ואלה

מצודת ציון

(יב) תרומיה. ענין הפרשה : (יג) לעומת. ר"ל בדרך שוה לה וכן והאופנים לעומתם (לעיל י') : (יד) ימר. מלשון תמורה וחלוף : (טו) על פני. ר"ל באורך : למושב. מ' ישיבה : ולמגרש. יקרא כן לפי שהוא ענין לשון וכאילו נגרש מן

מראה יחזקאל — באור הענין

למעלה סי' מ"ד, יהיה להם חלק הזה המקודש מיתר החלקים : (יב) והיתה להם תרומיה [illegible] קדש לערך יתר החלקים, אצל גבול הלוים, שהוא בדרום של חלק הכהנים : (יג) והלוים, יהיה להם ג"כ רצועה כזו שארכה כ"ה אלף ורחבה י' אלף, כל ארך חמשה ועשרים אלף, ר"ל הם יהיו להם כל האורך והרוחב משא"כ הכהנים לא יקחו כל האורך כי יורש ממנו חמש מאות קנים אל המקדש : (יד) ולא ימכרו הגם שניתן להם לאחוזה אין להם רשות למכור ממנו, ולא להמירו בחלק אחר, ולא יעביר על ידי בת יורשת נחלה, כי קדש לה' כמ"ש ושדה מגרש עריהם לא ימכר, ורמז גם כן על [illegible] הדיוט שבתורה שאין עושין מגרש שדה וכו' : (טו) וחמשת אלפים הנותר ברוחב מן הכ"ה אלף [illegible] שמוכן לבנות בו בנין עיר ירושלים של עתיד, ולמגרש לעיר סביב : (טז—יז) ואלה מדותיה של

צָפוֹן חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים וּפְאַת־נֶגֶב חֲמֵשׁ חמש מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים וּמִפְּאַת קָדִים חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים וּפְאַת־יָמָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים׃ יז וְהָיָה מִגְרָשׁ לָעִיר צָפוֹנָה חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם וְנֶגְבָּה חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וְקָדִימָה חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם וְיָמָּה חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃ יח וְהַנּוֹתָר בָּאֹרֶךְ לְעֻמַּת ׀ תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים קָדִימָה וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים יָמָּה וְהָיָה לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְהָיְתָה תְבוּאָתֹה לְלֶחֶם לְעֹבְדֵי הָעִיר׃ יט וְהָעֹבֵד הָעִיר יַעַבְדוּהוּ מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ כ כָּל־הַתְּרוּמָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף בַּחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אָלֶף רְבִיעִית תָּרִימוּ אֶת־תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ אֶל־אֲחֻזַּת הָעִיר׃ כא וְהַנּוֹתָר לַנָּשִׂיא מִזֶּה ׀ וּמִזֶּה ׀ לִתְרוּמַת־

חמש כתיב ולא קרי **תבואתו קרי**

רש"י

קנים נשארו ברוחב חמש מאות הם יהיה להם למגרש מאתים וחמשים לצפון מאתים וחמשים קנים לדרום כמו שאמור במקרא שלמטה וכן למזרח ומערב הרי חמשת אלפים על חמשת אלפים באמצע הרצועה הרי כל רחבה ממולא, ובאורך הרצועה הזאת השלישית נשארו י' אלפים למזרח וי' אלפים למערב עליהם הוא מפרש ואומר והנותר באורך לעומת תרומת הקדש י' אלפים קדימה וי' אלפים ימה: (יז) והיה מגרש לעיר. כל מגרשי עיר שבמקרא מקום פנוי לא בתים ולא שדה: (יח) והיתה תבואתה ללחם לעובדי העיר. הם הגבעונים הנתונים חוטבי עצים ושואבי מים, כן שמעתי משמו של רבי מנחם ז"ל: לעובדי העיר. אישארבב"ש בלעז: (יט) יעבדוהו מכל שבטי ישראל. שנתנו להם זה חלק בארץ: כל התרומה. המקודשות המותרמות מתוך התרומה הגדולה כ"ה אלפים קנים על כ"ה אלפים קנים: רביעית. מרובעת של תרומת הקדש לכהנים וללוים ואל אחוזת העיר: אחוזת. פורפרי"ש בלע"ז: (כא) והנותר לנשיא וגו'. והנותר בהלך התרומה הגדולה: מזה ומזה. למזרח ולמערב של תרומת הקודש ולאחוזת העיר: אל

מצודת ציון / מצודת דוד

העיר: (כ) רביעית. מרובעת: אל. כמו עם: אחוזת: חלק מדותיה. של העיר: (יז) והיה מגרש לעיר. מדת המגרש אשר לעיר: לצונה. בפאת לצפון יהיה חמשים ומאתים קנים וגו': (יח) והנותר באורך. כי ברחב לא נשאר כלום כי העיר היה ארבע אלפים וחמש מאות קנים ומגרש מזה ומגרש מזה כ"א ר"ן קנים הרי ה' אלפים קנים וימלאו כל הרחב אבל באורך נשאר עשרת אלפים מזה ומזה לכן אמר והנותר באורך עד מול כלות תרומת הקדש והוא אחוזת הכהנים והלוים והם עשרת אלפים למזרח ועשרת אלפים למערב וזה יהיה מול תרומת הקדש ושוה לו כמדתו: והיתה תבואתו. התבואה הגדלה בשטח הזה תהיה למאכל לעובדי העיר הם יושבי העיר העוסקים בעבודת העיר ותקונה: (יט) והעובד העיר. ר"ל כ"א מעובדי העיר יעבדה אותו מכל שבטי ישראל ר"ל כל שבטי ישראל חייבים לעבוד את עובדי העיר להזמין כל הצריך להם. כי הם יושבים בעיר במקום כל ישראל ועוסקים בעבורם בעבודת העיר לכן לעומת זה יתעסקו המה בעבודתם: (כ) כל התרומה. יכלול בה חלק הכהנים והלוים ואחוזת העיר: רביעית. שטח מרובעת תרימו את תרומת הקדש היא חלק הכהנים והלוים עם אחוזת העיר. עם אחוזת העיר היה מרובעת: (כא) והנותר לנשיא מזה ומזה. ר"ל לנשיא יהיה הנותר מהתרומה ההיא מהעבר מזה ומהעבר מזה לתרומת הקדש הוא חלק הכהנים והלוים ולאחוזת העיר: אל פני. נגד

מראה יחזקאל / באור הענין

ירושלים שלעתיד, העיר עם המגרש היה חמשת אלפים קנים באורך וברוחב, והיה המגרש מכל צד ר"נ קנים, והעיר באמצע ד' אלפים וחמש מאות קנים: (יח) והנותר, מה שיותר באורך הרצועה י' אלף קנים מכל צד, (מגביל לעומת תרומת הקדש שבגלו אשר לכהנים וללוים), יהיה שם שדות וכרמים לעובדי העיר המתעסקים בעבודת העיר: (יט) והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל, ר"ל כל שבטי ישראל ינערכו נגד צרכי עובדי העיר ומחייהם לכן יתנו להם רצועה זו שכל ישראל יש לו חלק בה לשדות וכרמים: (כ) כל התרומה, ר"ל לפ"ז החלק שהרימו מן הרצועה הכוללת אל אחוזת העיר היה חלק רביעית מן הרצועה הנשארת, כי הרצועה שנשארה היתה עשרים אלף שהרביעית ממנה חמשה אלף: (כא) והנותר לנשיא, מה שנשאר באורך חוץ מן הרצועה של אורך ורוחב כ"ה אלף שהרימו תרומת

הקדש ולאחזת העיר אל־פני חמשה ועשרים אלף ׀ תרומה עד־גבול קדימה וימה על־פני חמשה ועשרים אלף על־גבול ימה לעמת חלקים לנשיא והיתה תרומת הקדש ומקדש הבית בתוכה׃ כב ומאחזת הלוים מאחזת העיר בתוך אשר לנשיא יהיה בין ׀ גבול יהודה ובין גבול בנימן לנשיא יהיה׃ כג ויתר השבטים מפאת קדימה עד־פאת־ימה בנימן אחד׃ כד ועל ׀ גבול בנימן מפאת קדימה עד־פאת־ימה שמעון אחד׃ כה ועל ׀ גבול שמעון מפאת קדימה עד־פאת־ימה יששכר אחד׃ כו ועל ׀ גבול יששכר מפאת קדימה עד־פאת־ימה זבולן אחד׃ כז ועל ׀ גבול זבולן מפאת קדימה עד־פאת־ימה גד אחד׃ כח ועל גבול גד אל־פאת נגב תימנה והיה גבול מתמר מי מריבת קדש נחלה

בתוכו קרי

רש"י

פני חמשה ועשרים אלף, על רוחב כ"ה אלפים תרומה עד גבול קדימה של א"י כולה : **וימה על פני וגו'**. וכן למערב על פני שלשה הרצועות של כהנים ולוים ואחוזת העיר ברחב כ"ה אלפים : **על גבול ימה**. כמו עד גבול ימה עד אוקיינוס : **לעומת חלקים**. כנגד אורך חלקי השבטים : **לנשיא**. יהיה : **והיתה תרומת הקודש**. היא רצועת הכהנים : **ומקדש הבית בתוכה**. שהכל באמצע נחלת הנשיא : (כב) **ומאחוזת הלוים ומאחוזת העיר**. גם הוא בתוך אשר לנשיא יהיה : **בין גבול יהודה ובין גבול בנימין**. כל רחב הרצועה אשר בין שני השבטים האלה יהודה מצפון ובנימין מן הדרום יהיה לנשיא והיא הרצועה שהותרמה שאין רחבה כ"ה אלפים באורך אחד חלקי השבטים : (כג) **ויתר השבטים**. יעלו בדרומה של אותה רצועה בנימין אצלה ואצלו שמעון ואצלו יששכר ואצלו זבולון ואצלו גד נמצא גד במצר דרומי של ארץ ישראל : (כח) **ועל גבול גד**, מצר דרומי שלו : **מתמר מי מריבת קדש נחלה**. מיריחו עיר התמרים במקצוע המזרח ובא למערב למי מריבת קדש ובא והולך עד נחל מצרים השופך לים הגדול במקצוע דרומית מערבית :

מצודת דוד

כ"ה אלף רוחב כל התרומה עד סוף גבול המזרח וכן במערב לפני כ"ה אלף רוחב כל התרומה עד סוף גבול המערב מול חלקי השבטים ושוה לשם זה יהיה לנשיא : **תרומת הקדש**. ר"ל חלק הכהנים יאמר : **ומקדש הבית**. כפל המלה בשמות נרדפים וכן נגב תימנה (לעיל מ"ז) : **בתוכו**. באמצעית אורך חלק הנשיא : (כב) **ומאחוזת הלוים**. רצה לומר בין אחוזת הלוים (גם על הכהנים יאמר שהם מבני לוי) **בין אחוזת העיר** היושב באמצעית אורך החלק אשר לנשיא : **בין גבול יהודה**. כי חלק יהודה יהיה מצפון חלק הנשיא וחלק בנימין מדרום וכפל הדבר פעמים רבות לתוספת ביאור : (כג) **ויתר השבטים**. רצה לומר וכן יחולק יתר השבטים מפאת קדימה. רצה לומר החלק יהיה מפאת קדימה וגו' ולשבט בנימין יהיה לחלק אחד : (כד) **ועל גבול בנימין**. סמוך לגבול בנימין לדרומו יהיה החלק מפאת קדימה וגו' ולשבט שמעון יהיה לחלק אחד וכן יתר השבטים : (כח) **ועל גבול גד**. רצה לומר סמוך לגבול גד שלצד בפאת הדרומי יהיה הגבול מתמר עד מי מריבת קדש ומשם בא הנחל

מצודת ציון

ומחלה : (כא) **אל פני**. לפני : **על פני**. כמו אל פני : **על גבול**. עד גבול : (כב) **ומאחוזת**. כמ"ש השוואה כמו מגדיש ועד קמה (שופטים ט"ו) ור"ל בין גדיש וכו' : (כח) **אל פאת**. בפאת : **על הים**. אל הים :

מראה   באור הענין   יחזקאל

הקדש בין למזרח בין למערב יהיה חלקו של הנשיא, **והיתה תרומת הקדש**, וגם היא נקראת תרומת הקדש על שמקדש ה' בתוכה באמצע חלק הנשיא יהיה חלק הכהנים עם המקדש : (כב) **ומאחזת הלוים**, וגם חלק הלוים וחלק של אחוזת העיר הכל הוא בתוך אשר לנשיא, ר"ל באמצע. ויתר כל האורך שבין חלק יהודה וחלק בנימין יהיה שייך לנשיא, והאלו תרומת הקדש שנסרת באמצע הרים הנשיא מחלקו : (כג—כח) **ויתר השבטים**, ומדרום של תרומת הקדש יהיה חלק בנימין שמעון יששכר זבולון וגד, וגד

עד־מים מריבת קדש נחלה אל־הים הגדול: כט זאת הארץ אשר־תפילו מנחלה לשבטי ישראל ואלה מחלקותם נאם אדני יהוה: ל ואלה תוצאת העיר מפאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים מדה: לא ושערי העיר על־שמות שבטי ישראל שערים שלושה צפונה שער ראובן אחד שער יהודה אחד שער לוי אחד: לב ואל־פאת קדימה חמש מאות וארבעת אלפים ושערים שלשה ושער יוסף אחד שער בנימן אחד שער דן אחד: לג ופאת־נגבה חמש מאות וארבעת אלפים מדה ושערים שלשה שער שמעון אחד שער יששכר אחד שער זבולן אחד: לד פאת־ימה חמש מאות וארבעת אלפים שעריהם שלשה שער גד אחד שער אשר אחד שער נפתלי אחד: לה סביב שמנה עשר אלף ושם־העיר

רש"י

(ל) תוצאת העיר. שעריה לד' רוחותיה: מדה. הוא קנה המדה חמש מאות וארבעת אלפים קנים: (לה) סביב שמנה עשר אלף. היקף העיר י"ח אלף קנים כך עולה חשבון ריבועה: ושם העיר מיום ה.

מצודת ציון

(כט) מחלקותם. מל' חלוקה: (ל) תוצאות. השערים היוצאים בהם: (לב) ואל פאת. ובפאת: ושער. הוי"ו יתירה ומפילה: (לג) מדה. הוא קנה המדה כמו שם אמות:

מצודת דוד

לנחל מצרים ומשם אל הים הגדול: (כט) אשר תפילו מנחלה. ר"ל אשר תורישו מן הנחלה הבאה אל שבטי ישראל: ואלה מחלקותם. כן יהיה החלוקה שביניהם: (ל) ואלה תוצאות. זה מספר שתחי העיר אשר יצאו בהן: מפאת צפון. ר"ל השערים שיהיו בפאת צפון אשר שם רוחב חמש מאות וארבעת אלפים מדה ומספר השערים יפרש במקרא שלאחריו: מדה. ר"ל קנה המדה: (לא) על שמות שבטי ישראל. ר"ל יקראו על שמות השבטים וזהו לאות שיהיו לכל השבטים חלק בעיר זה כזה: צפונה. יהיו בפאת צפון: שער ראובן אחד. ר"ל אחד יהיה נקרא שער ראובן וכן כולם: (לג) חמש מאות. ר"ל אשר שם רוחב חמש מאות וארבעת אלפים ומספר השערים יהיו שלשה: (לד) שעריהם. כלומר השערים שיעמדו בתוך חמש מאות וארבעת אלפים של רוחב העיר מספרם יהיו שלשה: (לה) סביב. סכום הארבעה הרוחות יהיה שמונה עשר אלף: ושם העיר מיום ה' שמה. מיום ההוא ולהלן יהיה שם העיר ה' שמה ר"ל

מראה · **באור הענין** · **יחזקאל**

יקח את הנוסף על גבול א"י, שהתחיל מתמר ומי מריבת קדש כנ"ל: (כט) זאת הארץ, ר"ל הנה התבאר נחלת הארץ שיתרחב על גבול הקודם, וגם איך יחלקוהו שיהיה ג"כ משונה מחלוקה הקודמת: (ל) ואלה תוצאות העיר מפאת צפון מדה, ר"ל במדת הקנה, שכל קנה ו' אמות נמצא יהיה אורך ורוחב י"ב מיל ותלי: (לא) ושערי העיר, היה בכל צד ג' שערים, כל שער לשבט אחד. ואמר תחלה מפאת צפון, ואח"כ ואל פאת קדימה, ואח"כ פאת נגבה מבואר שהתחיל הסדר ממקצוע צפונית מערבית והיה ראובן יהודה לוי ממערב למזרח, ובצד מזרח היה שער יוסף קרוב אל שער לוי שבצפון, ואח"כ בנימין דן, ובדרום ממזרח למערב שמעון יששכר זבולון, ובמערב מדרום לצפון גד אשר נפתלי, ונראה שבאבני החשן היו קבועים אדם פטדה וברקת שהם אבני ראובן שמעון לוי טור אחד. נופך ספיר ויהלום שהם יהודה יששכר זבולון טור השני, לשם שבו ואחלמה שהם דן נפתלי גד טור השלישי. תרשיש שוהם ישפה שהם אשר יוסף בנימין טור הרביעי. ובסדר השערים לוקח אחד מכל טור אל טור שכנגדו בצד השני. בצפון היה ראובן לוי מטור האחד ושמעון מטור הזה הקבע בצד דרום כנגדן. ובדרום יששכר זבולון מטור השני ויהודה לוקח מטור הזה והקבע בצפון כנגדם, ובמערב אשר נפתלי מטור השלישי וגד מטור הזה הקבע במזרח כנגדם. ובמזרח יוסף בנימין מטור הד' ואשר מטור הזה הקבע במערב כנגדם. ויש לי בזה עוד שלכ"מ: (לה) סביב שמנה עשר אלף. ח"י אלף קנים היו מדת סביב העיר, שרומז למרכבת

מִיּוֹם יְהוָה | שָׁמָּה׃

חזק

סכום פסוקי של ספר יחזקאל אלף ומאתים ושבעים ושלשה, וסימנו באיל תערג על אפיקי מים כ"ן נפשי תער"ג אליך אלהים. מנין הקאפיטולי ארבעים ושמנה, וסימנו ועל יוב"ל ישלח שרשיו, וחציו ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש, וסדריו תשעה ועשרים ותרא אותו כי טוב הוא סימן:

רש"י

שמה. ת"י ושמא דקרתא דמתפרשא מיומא די אתרעי ה' שכינתיה תמן. כלומר לא יקרא לה שם אחר אלא שם הראשון שהיה לה מיום שעקד אברהם את יצחק בנו שם שקרא לו יראה והיא היתה שמה שלם שהי' ירושלים, ויש עוד לפתור ושם העיר יהיה לעתיד מיום בנינה ולהלן יקראו לה ה' שמה:

מצודת דוד

עד עולם לא תסור עוד שכינתו מן העיר אבל תהיה שמה וקרא כן שם העיר לעולם:

מראה באור הענין יחזקאל

ר' רבותים אלפי שנאן, ת"י מחנות הסובבים כבוד ה'. ועז"א ושם העיר מיום ה' שמה, שם שכינת סבות, וה"י אלף סביב כאילו בכל קנה שסביב העיר עומד מלאך ה' מכסא כבודו לשמרה. ועם הגדיל עד הר הבית היה מ"כ מיל בגמטריא הם מ"ם והיה על מגלת כתוב קדש לה':

תבנית הבית

ואם נכלמו מכל אשר עשו צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו ואת כל צורתיו וגו' הודע אותם וכתוב לעיניהם וישמרו את כל צורתו וגו' ועשו אותם.

ובמדרש ילמדנו, א"ל אע"פ שאין בונים אותה עכשיו יהיו קוראים בצורת הבית ואני מעלה עליהם כאילו בבניינו עסוקים. ובפסיקתא, שמואל אמר ואם נכלמו מכל אשר עשו צורת הבית, וכי יש צורת הבית אלא אמר הקב"ה הואיל ואתם מתעסקים בו כאילו אתם בונים אותו. — ובאשר הבנין אשר בניתי עלה בתבנית אחר מן צורת הבנין אשר בנו המפרשים, ראיתי כי טוב להעתיק ספר **צורת הבית** הנדפס בסוף ספר צורת הבית להגאון בעל תוי"ט, ולהעריך כנגדו מערכה מול מערכה את **תבנית הבית** היא הצורה אשר יעלה לפי אשר בניתי ומדדתי את הבית. והדברים ערוכים סימן מול סימן, מחזה מול מחזה, וכל קורא יראה וידע ההבדל בין פני הבניינים, ותקות נפשי חזקה כי ת"ל בניתי את הבית המקודש לה' כמתכונתו אשר הראה בהר במחזה להחוזה, ביד האיש לבוש הבדים, כי פשטות הכתובים מכריחים את פירושי, והם ילוו אל הבונים לנטות קו ומדה ואבן העופרת כמדות והתכנית אשר כוננתי, ושים לבך למראה וקח בלבבך ואז בחכמה תבנה בית ובתבונה סביב שעריו, ותזכה לחזות בית ה' נכון בראש ההרים ונשא מגבעות:

חומת הר הבית

היא החומה החיצונה לכולם.

תבנית הבית

א) חומת הר הבית המזרחי והצפוני והדרומי אורך שלשת אלפים אמה (באמה בת ששה טפחים) מכל צד, ועוביה של כל כותל שש, וכן גובה כותל מזרחית שש, ומסתברא דכן היה גובה כל הכתלים כמ"ש בסימן מ' פסוק ה':

צורת הבית

א) חומת הר הבית המזרחי והצפוני והמערבי והדרומי אורך כל כותל חמש מאות קנים, וכל קנה שש אמות, וכל אמה בת ששה טפחים, הרי אורך כל כותל שלשת אלפים אמה בת ששה טפחים ועוביה של כל כותל קנה אחד, וקומה של כותל מזרחית קנה אחד. כמפורש בפסוק ה' סימן מ', אבל קומה של כותל צפוני ומערבי ודרומי לא נתפרש בקרא:

חומת החצר החיצונה

לפנים ממנו חומה אחרת מרובעת מכל צד, אשר החלל שבו נקרא בכתוב בשם החצר החיצונה, ויש בו שתי חלוקות. — החלק הא', המקיף מצד מזרח וצפון ודרום את החומה שלפנים ממנו הנקראת בשם חצר הפנימית שהם, ובדברי חז"ל בשם עזרת ישראל, וחלק זה נקרא בדברי חז"ל בשם עזרת נשים, מן בנין החלק הזה ידובר מן אות ב' עד אות י"ב. — החלק השני, הוא המקיף מצד מערב וצפון ודרום את החומה שלפנים ממנו הנקראת בשם חצר הפנימי שנגד הבנין והגזרה, מפני שהחצר הפנימי הזה מקיף את האולם וההיכל וקה"ק ואת התאים הסביבים משלש רוחות, ואנחנו נקראהו בשם חצר החיצונה שנגד קיר המקיף את הבנין והגזרה וידובר ממנו לקמן מן אות ל"ד ואילך.

החצר החיצונה

המקיף את עזרת ישראל

ב) כותל חצר החיצונה והיא עזרת נשים, הולך מצפון לדרום הוא שכ"ו אמה, וכן היה הולך ממזרח

ב) כותל החצר החיצונה והיא עזרת נשים אורך הולה ממזרח למערב שי"ו אמה

תבנית וצורת הבית

תבנית הבית

למערב עד סתומה המערבית, שכ"ז אמה, קי"ג אמה ממזרח למערב מכוונים נגד עזרת ישראל עד התחלת כותל האולם, וקי"ג אמה ממערב למזרח מן כותל המערבי עד התחלת כותל האולם. ועובי כתליו י"ג אמה, נמצא שאורך הכותל מבחוץ שנ"ב אמה מכל צד:

ג) באמצע כותל מזרחי היה שער רחב עשר אמה, וגובהו לא נתפרש במקרא (כמ"ש בסימן מ' פסוק מ"ו), ועביו י"ג אמה כעובי החומה, (והיה לו שני פסים כף אחד לצד חוץ רחבו שש אמות, וכף אחד לצד פנים רחבו שש אמות, ואמה אחת באמצע ששם השער נתון, סימן מ' פסוק ו'), נמצא נשאר מן ימין השער עד כותל צפוני קנ"ח אמה, וכן משמאל השער עד כותל דרומי קנ"ח אמה, הרי שכ"ו אמה רוחב עזרת נשים מצפון לדרום, וגם בכותל צפוני ודרומי היה השער מכוון באמצע אורך הכותל, שמן אמצע השער היה קנ"ח אמה למזרח וקנ"ח אמה למערב, והם חמשים אמה מאמצע השער עד נגד כותל האולם, מאה אמה מן נגד האולם עד נגד סוף קיר ההיכל הפנימי. ואחורי הבית שנגד בית הכפורת, י"ג אמה אחורי בית הכפורת:

ד) ולפני השער היו ז' מעלות בין במזרח בין בצפון ודרום (כמ"ש בסי' מ' פ' ו'), ומעלות של כל השערים היו מבחוץ, (לא בין התאים דא"כ בחצר הפנימי עמדו האילים של המעלות תוך האולם שלפני התאים וזה א"א. וכן מוכח מפסוק ל"ח סימן מ' פ"ט) ולפני המעלות עמדו שני אילים א' מצד זה וא' מצד זה כל א' אמה על אמה, (סי' מ' פ' כ"ב ופ' כ"ו):

ה) מבחוץ מימין השער ומשמאל השער היו תאים שלשה מימין ושלשה משמאל, וכל תא אורך חללו קנה אחד ורוחב חללו קנה אחד. וכותל מזרחי של התאים היה עוביו חמש אמות, וכן היה עובי כותל שבין תא לתא. אבל כותל הדרומי של התא הראשון מן התאים הצפונים שהוא לתוך חלל השער, וכן כותל הצפוני של תא השלישי מן התאים הצפונים שפונה לצד חוץ, היה עוביו שש אמות. (וז"ש סימן מ' פסוק י"ב והתא שש אמות מפה), וכן בתאים הדרומים הכותל שלצד השער בתא הא' והכותל שלצד חוץ בתא הג' היה עוביו שש, ובמערב התאים הגם שהם נסמכו אל כותל החצר בכ"ז היה כותל החצר נגד התאים מלמטה עד כלות גובה התאים רחב אמה יותר שאמה זאת היתה גבול לפני התאים כמ"ש שם פסוק י"ב, והתאים התחילו תיכף אל השער (לא רחוק ממנו שתי אמות ומחצה כדעת המפרשים) והיה ארכם מצפון לדרום ארבעים אמה (חללי שלשה תאים ח"י אמה), ב' כותלים שבין התאים כ"א חמש אמות הרי כ"ח אמה, ב' כותלים החיצונים של התאים לצפון ולדרום כ"א ו' אמות הרי מ' אמה, ועם י' אמה תוך השער הרי חמשים אמה, וז"ש בסימן מ' פסוק ט"ו שפני השער חמשים אמה, ומאורך ורוחב ממזרח התא עד סוף השער הם כ"ב אמה (כותל המזרחי של התא חמש אמות, חללו שש

צורת הבית

ורוחב חללה מצפון לדרום שי"ב אמה ועוביו של כל כותל קנה אחד :

ג) ובאמצע כותל מזרחי היה שער רחב עשר אמה וגובה חמשים אמה ועוביו כעובי החומה, נמצא נשאר מן ימין השער עד כותל צפוני קנ"א אמה וכן משמאל השער עד כותל דרומי קנ"א אמה הרי שי"ב רוחב חלל עזרת הנשים מצפון לדרום, ובכותל צפוני ודרומי לא היה השער באמצע הכותל שמכותל מזרח עד השער היה קנ"א אמה ומכותל מערב עד השער היה קנ"ו אמה הרי שי"ז אורך חללו ממזרח למערב, (ר"ל שי"ז עם השער) :

ד) ולפני השער היו י"ב מעלות ששפוע ההר עולה והולך מן החיל התחתון עד ע"נ י"ב מעלות, ובשער צפוני ודרומי לא היה רק שבע מעלות ששפוע ההר היה במזרח יותר ממן הצדדים ומעלות של כל השערים עומדים בחלל שבין התאים :

ה) מבחוץ מימין השער ומשמאל השער היו תאים שלשה מימין ושלשה משמאל וכל תא אורך חללו קנה אחד ורוחב חללו קנה אחד, וכותל צפוני ודרומי ומזרחי של כל תא עוביה ה' אמות, ובמערב התא לא היה להם כותל שכותל מזרחי של ע"נ היה להם למערב לכותל, ורוחב חלל בין תאים מימין לתאים משמאל כ"ה אמה דהיינו עשר אמות רוחב השער וכותל דרומי של תאים הצפוניים משוך ב' אמות ומחצה מן השער, וכן כותל צפוני מן תאים הדרומיים משוך ב' אמות ומחצה הרי ט"ו אמה, ועובי כל כותל ה' אמות הרי כ"ה, וז"ש בפסוק י"ג סימן מ' וימד את השער מגג תא לגגו רוחב עשרים וחמש אמה וכן היה לכל התאים שבכל השערים :

הכותל

תבנית וצורת הבית

תבנית הבית

אמות) , אמה גבול במערב , וי"ג אמות של אורך השער , הם סך הכל כ"ה , שעז"א וימד מגג התא לגגו עשרים וחמש אמה , וז"ש (בסי' מ' פסוק כ"א כ"ה כ"ט) אורך חמשים אמה ורוחב עשרים וחמש אמה וכן היה לכל התאים שבכל השערים :

ו) בכותל דרומי של תאים הצפוניים היה פתח אל חלל שבין התאים, היינו לצד השער , וכן היה פתח לתא השלישי בצדו הצפוני פתוח לחוץ לצד צפון . וכן היה פתח מתא לתא שאצלו , וז"ש פתח כנגד פתח , וכן היה בשלשת תאים שבצד דרום , ובפתח הפתוח לתא הא' אל חלל השער וכן בפתח הפתוח לתא הג' אל החוץ עמדו שני אילים אחד בצד זה וא' בצד זה כ"א אמה על אמה , גם היה להתאים חלונות בכתפי הפתחים , וכן היו להם חלונות אטומות בכותל מזרח של כל תא שבשער המזרחי , אבל לא היו להם חלונות בצד מערב רק למעלה מגג התאים היו חלונות בכותל השער האיתוס , וכן בכל החצר היו חלונות סביב , ובתאים האלה וכל משפטיהם היו גם אצל שער הדרום ואצל שער הצפון :

ו ג) נגד כותל המזרח מבחוץ ממקום שכלה עמידת התאים , עמדו ששים אילים כל איל אמה על אמה וביניהם אמה , הרי נמשכו אחר התאים קי"ט אמה , שהם קנ"ט אמה עם מ' אמה של התאים , וכן היה בצד השני נמצא הגיעו האילים עד מקום שמתחיל עובי החומה הצפונית והדרומית , וזה היה רק בצד מזרח במקום הסורג שהיה במקדש שני . וז"ש ויעש אילים ששים אמה :

ז) והפנימה לשער המזרחי היה בנוי אולם , והוא שני כותלים משוכים לפנים מצדי השער אחד מימין ואחד משמאל . ומשך בליטתו לצד פנים דהיינו ממזרח למערב היה ו' אמות, ועובי הכותל מצפון לדרו' ו' אמות, ומגבהו לא נתפרש בכתוב (כמו שלא נתפרש גובה השער) ורוחב חללו מצפון לדרום עשר אמות כרוחב חלל השער , כי כותלי האולם עמדו סמוכים אל השער (לא רחוקים ממנו אמה ומחצה כדעת המפרשים) וחלונות אטומות היו בכותלי אולם ויבואר מקומם באות ח' , וכצורתו כן היו צורת האולמות שבכל השערים:

ח) בפתח האולם בצד מזרח עמדו שני אילים , אחד מפה ואחד מזה , כ"א מדתו אמה על אמה , עגול ככדור , וע"י זה נעשה להאולם צורת פתח , ואחר שרוחב האולם מצפון לדרום עשר אמות בע"כ צ"ל ז' נמצא שבמקום האילים לא היה רחבו רק שמונה אמות , ועז"א וימד את אולם השער שמונה אמות ואיליו שתים אמות , וגובה של האילים לא נתפרש בכתוב :

ח ב) השער של החצר החיצונה שהיה נתון בין שני הבתים באמצע עובי הכותל , היה נפתח לפנים, ואחר כשנפתח היה מגיע עד ארבע אמות לתוך משך האולם , ולא היה בינו ובין האיל שעמד תוך הפתח רק חצי אמה , (וז"ש סימן מ' פסוק י"ד ואל איל החצר השער סביב סביב) ולפי זה מוכרח כי שלא

צורת הבית

ו) בבותל דרומי של תאים הצפוניים היה פתח אל חלל שבין התאים , וכן היה פתח בכותל צפוני של תאים הדרומיים , וז"ש פסוק י"ג סי' מ' פתח כנגד פתח , ולא היה להם פתחים בכותל שלצד חוץ , ובכתפות הפתחים הנ"ל היו חלונות אטומות , גם היה לכל תא חלונות אטומות בכותל ע"ג לתוך חלל ע"ג . וכן היו חלונות אטומות בכותל מזרח של כל תא שבשער המזרחי , וכן היו ששה תאים לצד צפון וששה תאים לצד דרום וצורתם וארכם ורחבם כמו בשער מזרח :

ז) ובפנימה לשער המזרחי היה בנוי אולם והוא שני כותלים משוכים לפנים מצדי השער אחד מימין ואחד משמאל ומשך בליטתו לצד פנים דהיינו ממזרח למערב שמונה אמות , ועובי הכותל מצפון לדרום שש אמות , וגובה חמשים אמה כגובה השער , ורוחב חללו מצפון לדרום י"ג אמה שרוחב השער עשר , וכותל ימין של אולם משוך מהשער אמה וחצי , וכן משוך כותל שמאל כהשער הרי י"ג אמה , וחלונות אטומות בכותלי אולם , וכצורתם ובצורותיו וכמדותיו כן לכל אולמות שבכל השערים :

ח) בראשי כותלי האולם עמדו שני אילים עגולים דבוקים לכותל, א' מימין לכותל ימין וא' משמאל לכותל שמאל ועובי של כל איל מצפון לדרום שש אמות לבסות עובי כותל אולם , ומשך בליטתו לפנים ממזרח למערב שתי אמות ולא היו כדוריים אלא כזה וגובהן ששים אמה נמצא משך בליטת אולם ואילים לפנים עשר אמות וכמדתו כן היה לכל האילים שבכל השערים :

תבנית וצורת הבית

תבנית הבית | צורת הבית

[?] שהיה שם בכותל אולם (כנ"ל אות ז') היה קבוע באמצע שבין השער ובין איל של האולם [?] על הרצפה שבגו, ועיין באות י':

ט) ועל ראש כל איל היה כמין צורת דקל, וכן היה לכל האילים:

ט) ועל ראש כל איל היה פתוחה כמין צורת דקל, וכן היה לכל האילים:

י) אבל כותל האולם מבחוץ היה רצפה, ולא היתה עליה כדמות המדרגים, רק הרצפה אבנים רצופים על הקרקע, ועל הרצפה היו בנויים לשכות, והיו חמש לשכות מכל צד של כל שער מן השלשה שערים שבאו במזרח וצפון ודרום, נמצא היה לכל שער עשרה לשכות, שהם סך הכל שלשים לשכות, והלשכות האלה לא [?] התחתיים בנוים והשלישים זה ע"ג זה, נמצא היה עם הלשכות שנעשה שלשים לשכות מכל צד, ואמנם הרצפה היה רחבה נ' אמות כמשך כותל האולם שמזרח למערב שהיה נ' אמה (כנ"ל אות ז'), אבל הלשכות לא היו רחבים רק ד' אמות כמ"ש בסי' מ' פ' י"ז, ואורך החמש לשכות היו ל"ד אמה ועם ו' אמה של עובי כותל האולם נמצא שכלו הלשכות בסוף ארבעים אמה מן השער, מכוון כנגד המקום שבו כלו האילים שנגדה בחוץ שהיו מבולטים ג"כ מ' אמה מן השער (כנ"ל אות ה'), ועז"א והרצפה אל כתף השערים לעומת אורך השערים, כמ"ש בפ' י"ח סימן [?] בפסוק פ"ו, ויתבאר בסוף כ"ם שעמדו חצרות קטורות בד' מקצועי החצר החיצונה ארכם ממזרח למערב ארבעים אמה ורחבם מצפון לדרום שלשים אמה. א"כ הלשכות שבמזרח היה הפסק בינם ובין החצרות קטורות פ"ח אמה מן החצרות קטורות שבמקצוע, והלשכות שבכתף השער בדרום ובצפון אל צד המזרח היו רחוקים ע"ח אמה מן החצרות קטורות, והלשכות שעמדו כנגד צפון וכנגד דרום כנגד השער הפונה למערב כלו חמש אמות לפני מקום התחלת החצר החיצונה שנגד הבנין והגזרה. — ורצפות אלה נקראו בשם רצפה התחתונה כי גם בחצר החיצונה שנגד הבנין והגזרה היה רצפה ולשכות, ויתבאר ענינם (באות כ"ה ס"ג), אבל בצד מערב לא היה רצפה ולשכות:

י) גזוזטרא היה בנוי בפנים לחצר החיצונה על גובה הכותל כמין עליה ועליה עמדו שלשים לשכות, והיתה הרצפה והלשכות מסבב לכל ד' רוחות ע"ג במבואר במצו"ד, וגובה השער היה מפסיק אל הגזוזטרא הנ"ל, וגם חצרות הקטורות שעמדו בד' מקצועי ע"ג גם הם הבדילו את הרצפה ההיא כדי שיהיה הקיטור עולה למעלה, עכ"ל מצו"ד:

יא) אבל מדת פנים ארכו ורחבו שוים [?] שכ"ז אמה, כיצד מצפון לדרום היה מאה אמה, מן קיר החצר החיצונה מבפנים עד קיר החצר הפנימית שבחוץ כנגד צפון וכן כנגד דרום, הרי מאתים אמה, ואצל החצר הפנימי מאה אמה, ושני כותליו כ"ו אמה הרי שכ"ו אמה, וממזרח למערב היה מאה אמה עד החצר הפנימי, י"ג אמה עובי כותל מזרחי של החצר הפנימי הרי קי"ג אמה, מאה אמה אורך החצר הפנימי עד קיר האולם, מאה אמה מן קיר האולם עד סוף הבית המערבי, הרי ש"ג אמה, וי"ג אמה ריוח מן הבית המערבי עד קיר החצר החיצונה במערב, הרי שכ"ו אמה. ודע כי בחצר החיצונה מן השער הצפוני והדרומי עד המערב היו עוד כמה בנינים ויתבאר ענינם לקמן מן סי' ל"ד עד [?]

יא) חלל ע"ג ארכו ממזרח למערב ש"ז אמה ורחבו מצפון לדרום שי"ב, כנ"ל לעיל סי' ב':

חצר הפנימי

מתחלק ג"כ לג' חלוקות החלק הא' הנקרא בשם חצר הפנימי סתם, והוא משך מאה אמה מן הכותל המזרחי של החצר הפנימי עד כותל האולם, חוץ מי"ג אמה של עובי כותל המזרחי, ובדברי חכמים ז"ל נקרא בשם עזרת ישראל. החלק הב' הוא מן כותל האולם עד סוף הבית המערבי והוא ג"כ מאה אמה עם הכותלים, והוא נקרא החצר הפנימי שנגד הגזרה והבנין. על אותו מקיף את האולם והיכל וק"ק והתאים שסביבם:

תבנית וצורת הבית

חצר הפנימי

תנקרא בשם

עזרת ישראל

מן אות י"ב עד אות ל"א

תבנית הבית

יב) חומת חצר הפנימי והוא עזרת ישראל ארך חללו ממזרח למערב מאה אמה ורחבו מצפון לדרום מאה אמה, וכותל מזרחי של עזרת ישראל היה משוך מכותל מזרחי של ע"נ מאה אמה, וכן היה משוך כותל דרומי של עזרת ישראל מכותל דרומי של ע"נ מאה אמה, וכן כותל צפון מאה אמה, ובאמצע אורך הכותל היה שער רחב עשר אמות, וגובהו לא נתבאר בכתוב, ואורך סף השער ממזרח למערב י"ג אמה כעובי החומה (וזה מבואר ממ"ש סי' מ' פכ"ט שמדד את השער עשרים וחמש רוחב היינו גם רוחב הפתח שבגדו כנ"ל אות ה'), אמנם אם היה גם לשער זה שני ספים והשער באמצע עובי הכותל כמו בחצר החיצונה לא נתבאר בכתוב, וי"ל ששער זה עמד בתחלת עובי החומה ופתח לתוך חלל השער. כי אם היה באמצע יפתח אל חלל העזרה (כי האולם היה בו מבחוץ) ובצד דרום יפתח ויגיע עד הכבש שהגיע עם ד' אמות מן החומה, וזה לא מסתבר. נמצא נשאר מימין השער עד כותל צפון מ"ה אמה ומשמאל השער עד כותל דרום מ"ה אמה, ולא היה לעזרת ישראל כותל למערבו שכותל מזרחי של אולם ההיכל היה למערבו של עזרת ישראל, וכן היו שערים בכותל צפון עזרת ישראל ובכותל דרום כמו בכותל מזרח, ועוביה של כל כותל היה י"ג אמה:

יג) ותאים ואילים ואולמים של שערי עזרת ישראל כמו לשערי עזרת נשים, רק שהאולמים של עזרת נשים היו לצד פנים והאולמים של עזרת ישראל היו לצד חוץ; ומקום האולם היה לפני התאים דהא התאים היו אצל השער ועולים בחשבון חמשים אמה של אורך השער ועשרים וחמש של רוחב השער כנ"ל אות ה', ויש הכרח שא"א שהיו התאים בפנים, שא"כ איך עמד הכבש בצד דרום של עזרת ישראל שלפי החשבון לא היה רחוק מן הכותל שאצל השער רק ד' אמה, והרי שם עמדו התאים משוכים לתוך החצר י"ב אמה, ומוכרח שהיו התאים מבחוץ:

צורת הבית

יב) חומת חצר הפנימי והוא עזרת ישראל ארך חללו ממזרח למערב מאה אמה ורחבו מצפון לדרום מאה אמה, וכן היה משוך כותל דרומי של עזרת ישראל מכותל דרומי של ע"נ מאה אמה, וכן כותל צפון מאה אמה, ובאמצע ארך הכותל היה שער רחב עשר אמה וגובהו חמשים אמה ומכוון נגד שער של ע"נ, נמצא נשאר מימין השער עד כותל צפון מ"ה אמה, ומשמאל השער עד כותל דרום מ"ה אמה, ולא היה לעזרת ישראל כותל למערבו שכותל מזרח של אולם ההיכל היה למערבו של ע"י, וכן היו שערים בכותל צפון עזרת ישראל ובכותל דרום כמו בכותל מזרח, ועוביו של כל כותל היה שש אמה:

יג) ותאים ואילים ואולמים של שערי עזרת ישראל כמו לשערי ע"נ, רק שהאולמים של עזרת נשים היו לצד פנים והאולמים של עזרת ישראל היו לצד חוץ בכדי שיהיה אולם מול אולם ונוי גדול הוא זה, גם היו אולמים של עזרת ישראל מבחוץ לתאים ולא בין התאים, שמשך בליטת האולם עשר אמה והתא היה חללו שש וכותלו חמש הרי בליטת התא וכותלו אמה יתירה מבליטת האולם, וא"כ לא יהיה האולם נראה מבחוץ ואיה הנוי של אולם מול אולם, ועוד הלא החלל שבין התאים ט"ז אמה וחלל האולם י"ג ועם עובי הכותלים הרי כ"ה אמה. אע"כ שהאולמות הפנימים עמדו להלן מן התאים, וכותליו היו נמשכים מכותלי התאים ויוצאים אמה בעוביו לחלל שבין התאים כי כותל התא חמש וכותל האולם שש עכ"ל מצו"ד. ודע כי לפ"ז ע"כ התאים של עזרת ישראל היו ג"כ מבחוץ לעזרת ישראל וכ"כ רש"י דפו"א פסוק ל', וכ"כ להדיא במצו"ד פסוק הנ"ל. והנה מופת ע"ז שלא היו יכולים להיות תאי השערים של ע"י כבפנים לע"י, כי הרי בכותל

מזרח

תבנית הבית

צורת הבית

מזרח ע"י השלשה תאים וכותליהם ל"ח אמה, ומן השער לכותל אינו רק מ"ה אמה והתאים היו רחוקים מן השער ב' אמות ומחצה הרי ארבעים אמה וחצי, נשאר עוד ד' אמות וחצי מן התא לכותל במשך י"א אמה ברוחב תא וכותלו, א"כ איך יכולים לעמוד תאי השער שבצפון או בדרום כי הם היו ארבעים אמה וחצי במשך י"א אמה. והוא מופת ע"ז במוחש למבין שכן הוא. ודלא כמ"א שיש בדפוס ולבאר בפרש"י פסוק ל', וכ"כ בהדיא במצו"ד:

יד) ושמונה מעלות יעלו משער ע"נ לשער ע"י ולפני השערים עמדו שני אולים א' מזה וא' מזה ועליהם צורת תמרים:

יד ב) אצל השער הצפוני מבחוץ היה לשכה אחת שמשכה לצד מזרח, ופתחה היה בין האיל שעמד לפני המעלות ובין פתח האולם שעמד לפני התאים, שבלשכה זו היו מדיחין את העולה, וז"ש פ' ל"ח סי' מ' ולשכה ופתחה באילים השערים:

יד) ובשמונה מעלות יעלו משער עזרת נשים לשער עזרת ישראל, וכן בצפון ובדרום:

טו) בחלל אולם של שער הצפוני של עזרת ישראל היו שני שולחנות במערבו ושני שולחנות במזרחו שעליהם שוחטים קדשי הקדשים, ויבואר לקמן אות כ"ו שעד שתי אמות חוץ מן האולם נתקדש בקדושת העזרה:

טו) בחלל אולם של שער הצפוני של עזרת ישראל היו ב' שלחנות במערבו וב' שלחנות במזרחו, ואף שהיה משוך לתוך חלל ע"נ מ"מ קדושתו כלפנים:

טז) בחלל שבין התאים היו ג"כ ב' שולחנות בשני כתפי פתח התאים מצד צפון ושני שלחנות בשני כתפי פתח התאים מצד דרום שעליהם שחטו ג"כ קדשי קדשים:

טז) בחלל שבין התאים היה ג"כ ב' שלחנות במערבו וב' שלחנות במזרחו הרי בין הכל שמונה שלחנות:

טז ב) בחלל השער עצמו היו שם שמונה שולחנות ארבע מצד זה וארבע מצד זה ג"כ מיוחדים לשחיטת קה"ק, סך הכל ט"ז שלחנות מיוחדות לשחיטת קה"ק:

יז) לפנים מן השער לצד פנים עמדו עוד ארבע שלחנות של אבני גזית אורך כ"א אמה ומחצה רחבו אמה ומחצה וגבהו אמה, ועליהם היו מניחים הסכינים והמזרקות להיות מוכנים להשוחטים את העולה וזורקים דמה, ולזה לא היה לשכה מיוחדת רק היו בעזרה עצמה, כי הלשכה שנזכר בפ' ל"ח הוא בחצר החיצונה כנ"ל (י"ד ב), ולפנים ממנו היה בנין (ג"כ בלא לשכה) עמודים קבועים שמהם יוצאים יתדות שנקראים שפתים שהיו בולטים טפח מן העמוד ועליהם היו תולים את העולות ומפשיטין אותם, ובאמצעיתן היו שולחנות שהיו מניחים עליהם בשר הקרבן, ומפני שהעמודים היו סביב השלחנות אמר סביב סביב, והננסין עמדו בשער הצפוני ונגד השער לצד מערב:

יז) לשכת של בית המטבחים היה בעזרת ישראל אצל שער הצפוני ופתחה לשער ובה היו ד' שלחנות של אבני גזית, אורך של כל שלחן אמה ומחצה ורחב אמה ומחצה וגובה אמה, ועליהם היו מניחים הסכינים והמזרקות להיות מוכנים להשוחטים את העולות. גם היה בלשכה ההיא עמודים הנקראים ננסין בכל ד' רוחותיה של הלשכה, וזה הוא שכתוב בפסוק מ"ג סי' מ' סביב סביב, ובעמודים היו קבועים יתדות הנקראים בפסוק שפתים והיו בולטים טפח מן העמוד ועליהם היו תולים את העולות ומפשיטים אותם (מצו"ד) וכ"ז מבואר בסי' מ' פסוק ל"ח ופסוק מ"ב מ"ג:

יח) מן כותל מזרח של עזרת ישראל עד המזבח היה ל"ד אמה (כמו שית' באות י"ט), והיו נחלקים י"א אמה לדריסת רגלי ישראל וי"א אמה לדריסת רגלי כהנים, ובסוף הי"א אמה דריסת רגלי ישראל היה מעלה וגבוה אמה והדוכן נתון עליה. שעליו עמדו הלוים שמשוררים ובה שלש מעלות של חצי חצי אמה,

יח) שני לשכות היו בעבר שער הצפוני של עזרת ישראל אל כתף כותל מזרח ללוים שומרי משמרת הבית ופתוחה לדרום, ולשכה אחת היה בכותל זה בסמוך לכותל מזרח לכהנים בני צדוק, ופתוח לצפון

תבנית וצורת הבית

תבנית הבית

הוי עולים לעזרת כהנים שתי אמות ומחצה, והם נמשך לאורך כל רוחב העזרה מדרום לצפון, והנה שום זה לא הכל בספר יחזקאל, כי מ"מ הגדלת הגינה שמתרגם בכן נוסי אינו עולה לפי פירושי, יש ראיה מן הלשכה היא' באות שאח"ז שכן יהיה בבית השלישי כמו שהיה בבית שני:

יח ג) מצד צפוני של עזרת ישראל אצל קיר הצפוני, במקום שהתחיל עזרת כהנים, כ' אמות אורך זה שם כלו האולמות שעמדו בקירות עזרת ישראל סביב עד ט"ו אמה רחוק מן השער, (כמו שיתבאר באות למ"ד) באותן ט"ו אמה היו בנוים לשכות אצל הקיר שפתחם לדרום נגד המזבח שנמשך נגדן במשך י"ח אמה מן השער, ולשכות אלה היו מיוחדים לכהנים שיהיו פסולים לעבודה ע"י מומם מעל כי ישמדו בארץ בלשכות אלה אצל הדוכן לסייע ללוים העומדים על הדוכן בשיר בפה או בכלי ונקרא לשכת פרים:

יח ג) עוד היתה לשכה אחת בנויה בעזרה בצד מזרח, אצל עבר השער שלצד דרום, והיתה מיוחדת לכהנים מבני צדוק הכשרים לעבודה שמשם יהיו קרובים אל הכבש שעמד בדרום לעבוד עבודתן, ולשכה זו היה פתחה פתוח לצד צפון:

צורת הבית

כן הוא מצוייר בציור ר' משה מאזוויע (על' בפסוק מ"ד מ"ה מ"ו).

יט—כט) כל האמור בצורת המזבח מבואר בפי' מ"ג, רק שצריך לבאר ששתי אמות של גובה היסוד וכן אמה של כניסת הסובב ואמה של כניסה למעלה מן הסובב היו באמת חמשה, וכן אמה של גובה הקרנות באמת בת חמשה, ושיעור של רוחב ואורך המזבח לא יעלה לרשב"י דס"ל כוליה מזבח בדרום קאי, ולדעת הכ"מ פסק הרמב"ם כוותיה, ולדידיה לא היה אורך ורוחב המזבח רק ס"ז אמה, וכל מה שכתב בצ"ה מן אות כ"ה עד אות כ"ט, לא נמצא ממנו דבר בבנין של יחזקאל רק כן היה בבית שני, ואינו ענין לבנין העתיד, אשר לא ידענו רק המפורש בו לבד:

יט) המזבח עומד בעזרת ישראל משוך מכותל מזרח ל"ד אמה, וממזבח לכותל מזרח אולם ההיכל ל"ד אמה והמזבח ל"ב אמה, הרי ק' אמה חלל ע"י ממזרח למערב, ורחבו של מזבח מצפון ל"ב אמה, והיה מכוון נגד היכל ובתליו שרוחב חללו עשרים אמה, ושני כתלים י"ב אמה הרי ל"ב אמה נגד רוחב המזבח, ואותן ל"ד אמה של מזרח המזבח תחלוק לשנים ויהיה י"ז אמה לדריסת רגלי ישראל וי"ז אמה לדריסת רגלי הכהנים:

כ) היסוד היה ל"ב אמה בצפון ובמערב וגובהו ב' אמות והכניסה אמה אחת:

כא) הסובב היה שלשים על שלשים וגובהו מן היסוד ד"א והכניסה אמה אחת:

כב) ועל הסובב היה בנוי ג' אמות לבד הקרנות אמה גובה:

כג) מקום הילוך רגלי הכהנים אמה לבד אמה שבין הקרנות:

כד) מקום המערכה כ"ד אמה על כ"ד אמה וגובהו של המזבח על הקרנות כ"ח טפחים (ע"ס):

כה) מקום שנותנים שם הדשן כעשר אמות מקצה הכבש שבארץ ורחוק שלש אמות מכותל הכבש:

כו) כבש גדול של מזבח ארכו מצפון לדרום ל"ב אמה בת ו' טפחים וכתוס חשערה היה מפסיק בין כבש למזבח נמצא פורח אמה על היסוד ואמה על הסובב, ורחבו ממזרח למערב ט"ז אמה בת ששה טפחים:

כז) כבש קטן שבו עולים לסובב וכן היה בצד השני כבש קטן לסובב, ועוד כבש קטן ליסוד:

כח) שני נקבים שהדמים יורדים בהם לנחל קדרון:

כט) מבלא אמה על אמה שבו יורדים לשיתין:

ל) שם האלמות היו אצל קירות העזר הפנימי, אולם א' בכל צד של השער, אורך כל אולם כ"ה אמה ורחבו כמה אמות, והיה מקומם שם אמות מסוף מקרן שלפנו

ל) שש אלמות היו בעוביי הכתלים של ע"י ב' בכל צד א' מימין השער ואחד משמאל

שלפנו

תבנית הבית

הכותל, פי' אמה רחוק מן השער, ומקום שהלכו האולם מבפנים כלו החלונות כנגדן מבחוץ שהוא סוף ה' אמה מן השער והחלונות היו עושים לא נגוסים בתוכה:

צורת הבית

משמאל השער כי לא יכיל להיות רק א' מצד השער שאורך כל אולם כ"ה אמה ולא נשאר באורך הכותל מצד השער רק מ"ה אמה, ורחבו של כל אולם ה' אמה,

ופתחיהם כלפי ע"י לפנים. ודע שאורך נקרא מה שאולם נמשך בכותל ממזרח למערב, ורוחב נקרא החלל של אולם מצפון לדרום:

הגזרה והבניה וקירותיה

הגזרה. הוא בנין האולם וההיכל וקה"ק, שאורך כולם עם קירותיהם ממזרח למערב תשעים אמה ורחבם מצפון לדרום עם קירותיהם ל"ב אמה:

הבניה. הם התאים שבנו אצל הגזרה בצפון ובדרום ובמערב, שאורך הצפונים והדרומים ממזרח למערב תשעים אמה עם קירותיהם, ורחבם מצפון לדרום בכל צד י"ט אמה, ורוחב הגזרה עם הבנין ביחד שבעים אמה, ואורך התא המערבי עם קירותיו מצפון לדרום ל"ב אמה, ורחבו ממזרח למערב עשר אמות, ואורך הגזרה עם התא המערבי מאה אמה:

וקירותיה הם קירות החצר הפנימי המקיפים את הבניה והגזרה, ואורכם ורחבם מכל צד מאה אמה עם הקירות. ויתבארו מן אות ל"ה עד אות נ"ד:

הגזרה

מדותיה ותבניתה מן אות ל"א עד אות מ"ד:

לא) כותל מזרח של אולם ההיכל היה ג"כ כותל המזרחי של החצר הפנימי שנגד האולם והגזרה והי' ארכו מצפון לדרום מאה אמה מבחוץ ועוביו חמש אמות, ובצפון ובדרום נמשך מכותל זה קירות חצר הפנימי הצפונים והדרומים והמערבי הסובבים את הבנין והגזרה, ומה שנמשך מכותל זה נגד האולם ונקרא כותל מזרח האולם הוא במשך עשרים אמה:

לא) כותל מזרח של אולם ההיכל ארכו מצפון לדרום עשרים אמה ועוביו ממזרח למערב ה' אמה.

לב) באמצע אורך האולם היה פתח רחב י"ד אמה נמצא נשאר כתפות הפתח ג' אמות מכל צד ולפני הפתח היו מעלות ולא נתבאר כמה יהיו בבנין השלישי, (ובבית שני היו י"ב) ושני אילים היו לפני המעלות א' מזה וא' מזה והיו בכתפות הפתח חלונות אטומות:

לב) באמצע אורך האולם היה פתח רחב י"ד אמה נמצא נשאר כתפות הפתח מימין ג' אמה ומשמאל ג' אמה, ולפני הפתח היו י"ב מעלות כאותו ששנינו במס' מדות ובכתפות הפתח היו חלונות אטומות.

לג) כותל הצפוני והדרומי של אולם ארכו ממזרח למערב אחד עשרה אמה ועוביו שש אמות:

לג) כותל צפון של אולם ארכו ממזרח למערב י"א אמה ועובי הכותל שש אמות:

לד) שני עמודים עמדו לפני האולם אצל האילים שעמדו לפני המעלות א' מזה וא' מזה תחת יכין ובועז שהיו במקדש ראשון:

לד) שני עמודים עמדו באולם תחת יכין ובועז שהיה במקדש ראשון.

לה) מה שכתבו המפרשים שגם בבית השלישי יהיה בצד האולם בית החליפות וכל הבניינים שבנו המפרשים ע"ז לפרש את הכתובים לפי שטתם, הם דברים תלוים בשערה, דברים הפורחים באויר ואין שום זכר למו בבנין שראה יחזקאל, והגם שהיה בנין זה בבית שני וגם בזה יש דעות שונות וסברות מחולפות, אבל גם אם היה כן בבית שני לא ראה זה הנביא בבנין בית השלישי, רק מן כותל המזרח של האולם

לה) כנגד ה' אמות של עובי כותל מזרחי של אולם ונגד ה' אמות מן החלל שלו שהגבל הוא עשר ממזרח למערב, היה מחובר מן הצדדים לצפון ולדרום בית החליפות ושם היו חלונות שמניחים שם הסכינין, וכותל מזרחי עוביו ה' אמות כעובי כותל אולם ורחבו של חללו ממזרח

תבנית הבית

שהתחילו התאים בשני הצדדים ונמשכו על פני האולם וההיכל עד סוף. כותל מערבי של קה"ק באורך תשעים אמה כמו שיתבאר באות מ"ה, ולא היה בזה שום שינוי בין עד האולם ובין נגד ההיכל, רק שבצד צפון ודרום של האולם אצל כותל מזרחי שלו היה פתח פתוח אל התאים שבצדדיו. וכן להתאים היה פתח כנגד פתח זה מתא לתא ומתא החיצון לחוץ ונגדם פתח בקיר החצר הפנימי אל לשכת העשרים כמו שיתבאר (באות ל"ג ובאות כ"ד ב') כדי להכשיר כל הצדדים לשחיטת קדשים קלים. ולפ"ז כל הפירושים שפי' ע"ש הקדמה זו של בית החליפות בפי' הפסוקים בפ' מ"ג אין להם יסוד כמו שיתבאר:

לו) כותל מזרח היכל ארכו מצפון לדרום כ' אמה ועוביו שש אמות:

לז) באמצע אורך הכותל היה שער רחב עשר אמות, וכתפות הפתח חמש אמות מפה וחמש אמות מפה, וכל דלת היתה חלוקה לשתים, והיו קבועים זו לעומת זו אחת במזוזה צפונית ואחת במזוזה דרומית, והיו שתי דלתות מבפנים ושתי דלתות מבחוץ, כל דלת בת חמש אמות, הדלתות היו כל דלת משתי חוליות עד שהיו נקפלות לאחוריהם, והיו הדלתות החיצונים נפתחות כלפי פנים והדלתות הפנימים נפתחות כלפי חוץ, ולכן בבית שני היה קביעותם חצי אמה בחלל הפתח כדי שאם יתקפלו ויהיו כ"א בת שתי אמות ומחצה יהיו מכסות כל עובי הפתח, אבל בבית השלישי יהיו קבועים בהתחלת חלל הפתח שעז"א שש אמות רוחב מפה רוחב האהל, כי אלה שש אמות שבין שני הפתחים היו כאהל ורשות בפני עצמו כמ"ש בפי', והגם שכשיקפלו ישאר אמה מגולה, הלא בבית הג' היו טוח בזהב גם בין הדלתות כמ"ש (סימן מ"א פסוק כ"ה) ועשויה אליהם אל דלתות ההיכל כרובים ותמורים, או שהיו נקפלות שתי אמות על שלש אמות ובזה היו מכסות כל עובי הדלתות, ודלתות קה"ק לא היו בתמונה זו כמו שיתבאר באות מ"א:

לח) מ"ש בצורת הבית שהיו שני פשפשין לפי פרושי (בסימן מ"ו א') אין לו סמך במקרא כי שם מדבר מן החצר הפנימי לא מן ההיכל כדעת המפרשים:

לט) היכל אורך חללו ממזרח למערב ארבעים אמה ורוחב חללו מצפון לדרום עשרים אמה, והיו חלונים להיכל למעלה מן התאים שסביבו קרוב אל התקרה (מ"א כ"ו):

צורת הבית

למערב עם כותל מערב שלו היה ה' אמות וארכו לצפון מדרום ארבעים אמה עם כותל צפון וכותל דרום דהיינו כ"ה אמות נגד תאים, ומסבה וכותליהם, וט"ו אמות עודף עליהם הכל הוא בית החליפות.

לו) כותל מזרח היכל ארכו מצפון לדרום כ' אמה ועוביו ממזרח למערב שש אמות:

לז) באמצע אורך הכותל היה שער רחב עשר אמות וכתפות הפתח ה' אמות מפה וה' אמות מפה, ודלתות היכל עשויין אצטרמיטי, דהיינו כל דלת היתה חלוקה לשתים והיו קבועים זו לעומת זו, ר"ל אחת במזוזה צפונית ואחת לעומתה במזוזה דרומית, וכשהן נסגרות היו סותמות חלל הפתח שהיה רחב עשר, נמצא שהיה כל דלת רחבו ה' אמות, ועוד היה כל דלת של שתי חוליות הרי שתים שהן ארבע דלתות במזוזה שבפנים ושתים שהן ארבע דלתות במזוזה שבחוץ, והיו נקפלות לאחוריהם לחצי רחבן ועמדו על רוחב שתי אמות ומחצה. ודלתות הפנימים היו נקבעים לצד פנים משוכים חצי אמה מהתחלת המזוזה לחלל הפתח, והיו נקפלות ונפתחות כלפי חוץ לכסות עובי המזוזות שביניהם ובין דלתי החיצונים, והחיצונים היו נקבעים לצד חוץ משוכות גם כן חצי אמה מהתחלת המזוזה לחלל הפתח והיו נקפלות ונפתחות כלפי פנים לכסות עובי המזוזות שביניהם ובין דלתי הפנימית, נמצא היו מכסות ה' אמות, וחצי אמה מזה ומזה היו מגולות ושם היו נסרי ארז וזהב טוח עליהם, אבל בין הדלתות לא היו נסרי ארז כי הדלתות מכסות שם, וכתמונה זו היה בדלתי פתח ק"ק אלא שרוחב פתחו היה שבע אמות עובי המזוזות שתי אמות וע"כ היו דלתותיו בת ד' חוליות בכדי שיוכל לעמוד אצל המזוזות וישאר מקום פנוי מזה ומזה כדלתות ההיכל, (כ"ז לשון מגו"ד):

לח) שני פשפשין היה בצד השער א' מימין וא' משמאל ופשפש הדרומי סגור יהיה ויהיה לנשיא לאכול בחללו לחם:

לט) היכל אורך חללו ממזרח למערב ארבעים אמה ורוחב חללו מצפון לדרום עשרים אמה:

תבנית וצורת הבית

תבנית הבית / צורת הבית

מ) כותל מזרח של קה"ק ארכו מצפון לדרום עשרים אמה ועוביו שתי אמות, וכגם שבבית שני נסתפקו באמה של עובי הכותל אם שייך לחוץ או לפנים. בבית הג' יהיה דינו כלחוץ שנו"א זה קה"ק :

מ) כותל מזרח של קדשי קדשים ארכו מצפון לדרום עשרים אמה ועוביו ממזרח למערב שתי אמות :

מא) פתח של קה"ק רחבו שבע אמות (גובהו לא מוכר בכתוב) והדלתות שבם סוגרים את הפתח לא היה רחבם רק שש אמות, וז"ש והפתח שש אמות ורוחב הפתח שבע אמות. וכשסוגרים את הדלת נשאר אמה אחת פתוחה שעליה פרוכת נתון. וכן היה בדלת שבפנים, רק שהדלת שבחוץ היתה האמה הפתוחה והפרוכת שעליה לצד דרום. ובדלת שבפנים היתה האמה הפתוחה לצד צפון, כי היא סבבה מדרום לצפון וכשהכהן גדול נכנס היה מהלך באותן חמש אמות מדרום לצפון, נכנס בדרום ויוצא בצפון. ודוגמתו היה בבית שני שהיו שם שני פרוכת החיצונה פרופה מן הדרום וכו', ולא נתבאר אם היה הפתח באמצע הכותל אם לא :

מא) שער קה"ק רחבו שבע אמות וגבהו שש אמות, ומצד השער מפה שש אמות וחצי, וכן מפה השער שש אמות וחצי :

מב) קדשי קדשים אורך ורוחב חללו עשרים אמה :

מב) קדשי קדשים רוחב חללו ואורך חללו עשרים אמה :

מג) כותל מערב של קדשי קדשים ארכו מצפון לדרום עשרים אמה ועוביו שש אמות והיה חלול ארבע אמות באמצע שהיה כתא, והחלל הזה היה משולש תחתיים שניים ושלישים :

מג) כותל מערב של קדשי הקדשים ארכו מצפון לדרום עשרים אמה ועוביו שש אמות :

הבניה וקירותיה

הוא בנין התאים שהיו בצדי האולם וההיכל וקה"ק, וקירות החצר הפנימי המסובב את הבניה והנזכר מן אות מ"ד עד אות נ"ד. בבנין התאים האריך בעל צורת הבית ודרכו משונה מדרך המפרשים לכן לא אלך בזה כפי הציונים שציין בעל הצורה, בכיון אזה באות :

מד) תא היה אחורי קדשי קדשים שהיה ארכו מבחוץ ל"ב אמה כי שני קירותיו בצפון ובדרום שהיה כל אחד בת חמש אמות נסתיימו בשוה עם שני קירות קה"ק הצפוני והדרומי שהיה עובי של כ"א שש אמות נמצא שהיה אורך חללו מבפנים עשרים ושתים אמות ורוחב חללו ממזרח למערב חמש אמות ועליו היו עוד ב' תאים זה ע"ג זה כמדה הנ"ל באורך וברוחב :

מד) תא היה אחורי קדשי קדשים אורך חללו מצפון לדרום עשרים אמה כאורך קדשי קדשים ורוחב חללו ממזרח למערב ד' אמה ועליו היו עוד ב' תאים זה על זה ואורך כ"א עשרים אמה :

מה) כותל מערבי של תא הזה היה עוביה חמש אמות ונתחבר עם כותל המערבי של החצר הפנימי ונמשך עמו בשוה עד שכותל המערבי של חצר הפנימי היה לתא הזה לכותל מערבי, אך מ"ש בצורת הבית שכותל זה נמשך עד תאים הצפונים והדרומים לא היה כן לפי שטתי, כמו שיתבאר באות מ"ח, גם מ"ש שאמה מיסוד היה מעזרת נשים, לא היה שינוי ביסוד בצד מערב, רק בצד צ"ד כמ"ש באות נ"ג ג' :

מה) כותל מערבי של תא עוביו ה' אמות ואמה מיסוד היה לתוך עזרת נשים והכותל ההוא היה מאריך עד כנגד תאי הצפונים והדרומים שנגד היכל וק"ק והיה לתאים ההם לכותל מערב :

מו) מן כותל מערבי של תא המערבי שהוא ג"כ כותל המערבי של חצר הפנימי, עד כותל המערבי של החצר החיצונה היה ריוח י"ג אמות, ובבית שני היה י"א אמה פנוי, וכל הבניינים האלה היו רחבם מכוון באמצע החצר הפנימי :

מו) מכותל מערבי של תאים עד כותל מערב של עזרת נשים היה י"א אמה פנוי כמו שהיה בבית שני וכל הבנינים הללו דהיינו אולם והיכל וק"ק ותא המערבי היה רחבם מכוון כנגד אמצע רוחב הלל עזרת ישראל :

תבנית הבית

מז) כותל הצפוני והדרומי של האולם והיכל וקדש קדשים היה עוביים שש אמות:

מח) מן התחלת כותל האולם עד סוף כותל מערבי של קה"ק היו תאים סמוכים אל הכותל בצד צפון וכן בצד דרום במשך תשעים אמה (כיצד עובי כותל אולם חמש, רוחב אולם י"א אמה, עובי כותל היכל שש, אורך חלל היכל מ', עובי כותל קה"ק ב' אמות, אורך חלל קדשי הקדשים עשרים, עובי כותל מערבי של קה"ק שש אמות סך הכל תשעים) והתאים נסתיימו בסיום כותל מערבי של קה"ק, שמשם עד קיר החצר הפנימי שהולך בשוה עם קיר התא המערבי (כנ"ל אות פ"ד) היה פנוי, כי התא המערבי לא נמשך מצפון לדרום רק ל"ב אמה בשוה עם קירות הצפוני והדרומי של היכל וקה"ק (כנ"ל אות מ"ד):

מט) מספר התאים שבצד צפון היו ט"ו, וכן היו ט"ו בצד דרום, ושלשה בצד מערב, ס"ה ל"ג תאים, כיצד ה' בצד צפון וה' על גביהם ועוד ה' על גביהם הרי ט"ו, וכן בצד דרום. ואחד בצד מערב ואחד ע"ג ועוד אחד ע"ג הרי שלשה במערב:

מט ב) קירות המפסיקות בין התאים היה רחבם חמשה, ולפ"ז לחמשה תאים היו ששה כותלים כל כותל חמש אמות הרי שלשים אמות. נשאר ששים אמה לחמשה חללים הרי חלל כל תא מחזיק י"ב אמות, וגובה כל שלשה התאים ט"ו אמות הרי כל תא מחזיק ה' אמות בגובה, ואורך חלל התאים שאחורי קה"ק עשרים ושש אמה כנ"ל אות מ"ד:

נ) כל תא מן התאים האלה היה מחולק בארכו לשנים זה כנגד זה, וקיר מפסיק בין חלל לחלל בארך בין בצפון בין בדרום, וזה מדת רחבם, רוחב חלל התא הסמוך לאולם ולהיכל ד' אמות, הקיר המפסיק בארך בינו ובין התא הסמוך לחוץ רחבו ה' אמות (וקיר זה נקרא בשם מונח כי מונח באמצע), רוחב החלל של התאים הסמוכים לחוץ ה' אמות, ורוחב הקיר של התאים לחוץ ה' אמות, סך הכל היה רוחב התאים וקירותיהם י"ט אמה, ואם נחשב גם קיר ההיכל אל התאים היה כ"ה אמות בצפון וכן בדרום, ועם כ' אמה של רוחב חלל האולם וההיכל וק"ק היה רוחב הבנין והגזרה ע' אמה:

נ ב) וכבר הזכרתי באות מ"ג שכותל מערבי של קדש קדשים היה חלול באמצעו ארבע אמות נמצא היה גם שם תא לצד פנים ותאים כנגדן לצד חוץ. ח"ש והבלעות בלע אל בלע שלש ושלשים פעמים, שהם סך הכל ס"ד בלעות:

נא) קיר החצר הפנימי המקיף את הבנין והגזרה היה ארכו ממזרח למערב מאה אמה, וכן רחבו מצפון לדרום היה מאה אמה ועביו ה' אמות, והכותל המזרחי שלו נמשך בשוה עם כותל המזרחי של אולם, והוא עצמו כותל המזרחי של התאים שאצל האולם, ונשאר עוד ט"ו אמה מכל צד מן התאים ולחוץ, כותל צפוני והדרומי נמשך מן כותל המזרחי עד למערב

צורת הבית

מז) כותל היכל עביו מצפון לדרום שש אמות:

מח) מקום מונח היה בין כותל היכל לתאים ה' אמה, וזה הוא ללשון אחר שהביא רש"י בסי' מ"א פסוק ט' משא"כ ללשון ראשון שכתב רש"י שם לא היה כאן מונח, (ועי' סי' נ"א וסי' נ"ב מש"ש).

מט) כותל צפוני של תאים הדרומיים עוביו ה' אמות ואמה היסוד היה נבלע בחלל המונח, וזה ללשון אחר שהביא רש"י בסי' מ"א פ"ט אבל לפרש"י שם היה אמה היסוד יוצא לחוץ, (ע"ל סי' נ"א וסי' נ"ב):

נ) חמשה תאים היו זה בצד זה וה' עליהם ועוד ה' על גביהם הרי בין הכל ט"ו וכן היו ט"ו בצפון הבית הרי שלשים, ושלשה במערב הבית הרי ל"ג תאים, ורוחב כל תא מצפון לדרום ד' אמה ואורך חללו ממזרח למערב י"א אמה, וכן הוא לפרש"י שלפנינו, ולדעת ר' שמעיה תלמיד רש"י ז"ל היה אורך חללו ממזרח למערב י"א אמה וששה כתלים של ה' אמה ועובי כל כותל המפסיק בין תא לתא ה' אמה, הרי לחלל ה' תאים ממזרח למערב ששים אמה, ועובי ה' כתלים כל כותל עוביו ה' הרי כ"ה, הרי בין הכל חלל התאים ועובי הכתלים פ"ה אמה ממזרח למערב:

נא) כותל דרומי של תאים הדרומיים עוביו ה' אמות ואמה היסוד היה נבלע בחלל התא, וה' תאים הנ"ל וכותליהם מצפון לדרום היה מאריך עד כנגד אמה הראשון של חלל אולם מכותל המפסיק בין אולם להיכל דהיינו נגד ו' אמה כותל

תבנית הבית

באורך מאה אמה מכל צד, והכותל המערבי נמשך בשוה עם כותל המערבי של הבית שאחורי בית קה"ק, כנ"ל. נמצא שמן התאים עד קיר ההיכל היה עשר אמות ריוח מצפון ומדרום ועם הקירות ה' אמה מכל צד נמצא רוחב מאה אמה מצפון לדרום. ובצד מערב נגד כותל הבית המערבי שנמשך ל"ב אמה היה קיר ההיכל הוא כותל הבית. אבל מן קירות קה"ק והלאה לצפון ולדרום היה פנוי, כי התאים הצפונים והדרומיים כלו בסוף היכל קה"ק, והשאר חמש אמות עד הקיר באורך י"ט אמות פנוי מכל צד, והיה שם בנין אתיקים, שהאתיק הוא בנין הגבוה בזויות של שני בניינים העומדים זה כנגד זה מניחים קורות מגג בנין זה לגג בנין שכנגדו ועל הקורות בונים בנין גבוה על פני הבית לראות משם סביב סביב. וכן משכו קורות מקיר המערבי של ההיכל הפנימי אל גג התאים הצפונים והדרומיים כנגדו ובנו אתיקים, או שמשכו הקורות באורך מן קיר ההיכל הצפוני והדרומי עד גג הבית המערבי שאחורי קה"ק ובנו האתיקים, וז"ש ומדד אורך הבנין אשר על אחריה ואתיקיה מפה ומפה:

נא ג) לפ"ז כשמדד הגזרה והבניה נגד כותל מערבי של קה"ק, או כנגד האולם, ברוחב מצפון לדרום היה שבעים אמה (כמ"ש באות ג'), וכשמדד ממזרח למערב נגד התאים שבצפון ושבדרום היה האורך תשעים אמה (כנ"ל אות מ"ח), וכשמדד האורך ממזרח למערב נגד הגזרה היה מאה אמה, כי נגד הגזרה היה הבית המערבי וכותלו עשר אמה (כנ"ל אות מ"ד מ"ה), וכשמדד מצפון לדרום עם קיר ההיכל הפנימי המקיף את התאים היה מאה אמה (כנ"ל אות כ"א), בין כשמדד בצד מערב בין כשמדד בצד מזרח שכותל שכנגד האולם נמשך מאה אמה (כנ"ל שם), וכשמדד מן זוית מזרחית צפונית או מזרחית דרומית אל הקיר של ההיכל הפנימי ששם בזויות עמדו אתיקים מלמעלה (כנ"ל אות כ"א) היה ג"כ מאה, וזה כוונת הכתובים סי' מ"א פסוק י"ב י"ג י"ד ט"ו:

צורת הבית

מערבי של תא מערבי וד' חללו של תא מערבי הרי עשר, ונגד שש אמות עובי כותל מערבי של ק"ק הרי ט"ז, עשרים אמה חלל ק"ק הרי ל"ו, ב' אמות עובי כותל מזרח ק"ק הרי ל"ח, ארבעים אמה חלל היכל הרי ע"ח, נגד ו' אמה עובי כותל המפסיק בין היכל לאולם הרי פ"ד, ועוד נגד אמה של חלל אולם הרי פ"ת, ועוד ה' אמה מקום פנוי שבין התאים לבין החליפות הרי צ'. ורחבם מצפון לדרום כ"ה אמה, דהיינו חלל תא ד' ושני כותלית כל כותל ה' הרי י"ד, ה' אמה מקום המונח שבין התאים לבית הרי י"ט, שש אמות עובי כותל היכל הרי כ"ה, וכן היה כ"ה אמה מצפון הבית וחלל ההיכל עשרים הרי ע'. וזה ללשון אחר שכתב רש"י בסי' מ"א פ"ט שסובר שהמונח הוא מה שבין התאים להיכל נמצא עולה חשבון של ע' רוחב, אבל לפי מה שתפס רש"י כלשון ראשון כמבואר בדברי רש"י פ"ט במ"ש אלא כלומר כו' זוית דרומית מזרחית כו', וכמבואר עוד מדבריו פי"א שסובר שלא היה רק מונח בין בית החליפות לתאים בצד אולם ולא היה מונח בין תאים להיכל וק"ק יהיה עולה החשבון של ע' רוחב בדרך אחר בע"ה כמבואר בסי' נ"ב:

נב) בתחלת כותל האולם הצפוני וכן הדרומי היה פתח פתוח אל התא שאצלו, וכן היה פתח פתוח כנגדו מתא שאצל האולם אל התא שבצדו לצד חוץ הנקרא בשם מונח, וכן היה פתח פתוח מתא החיצוני הנקרא מונח כנגדו אל החוץ לתוך חלל עשר אמות שבין התאים ובין קיר ההיכל הפנימי, ויתבאר עוד לקמן אות נ"ד ג' שכן היה שם פתח פתוח כנגד הפתחים האלה בקיר ההיכל הפנימי אל לשכת הפסרים שהיו סמוכים ופתוחים לקיר ההיכל הפנימי, ועי"כ הוכשרו כל המקומות האלה לשחיטת קדשים קלים דקרינן בהו ושחטו פתח אהל מועד, וזה היה בין בצפון בין בדרום:

נב ג) ראשי קורות של התאים שאצל האולם וההיכל וקה"ק בצפון וכן בדרום לא הונחו ברוחב מצפון לדרום שא"כ היו מוכרחים לעשות נקבים בקיר

נב כותל היכל שש וחלל תא ד' הרי עשר, כותל תא ה' ועם אמה היסוד שבארץ הרי ט"ז, חלל מסבה ג' הרי י"ט, כותל מסבה ה' ועם אמה היסוד הרי כ"ה, וכחשבון זה היה בצד דרום ההיכל, אלא שבצד דרום ההיכל נק"א החלל של ג' בית הורדת המים ובצד צפון נקרא החלל הג' מסבה, וחלל היכל עשרים הרי ע' רוחב מצפון לדרום, ולפ"ז היו התאים סמוך ממש לכותל היכל, משא"כ ללשון אחר שמבואר בסי' נ"א, היה המונח מפסיק בין כותל היכל לתאים, כנרשם בסי' מ"ח וסי' נ'. ודע שבין הפרש"י ובין

תבנית וצורת הבית

תבנית הבית

שנים, רק הונחו באורך ממזרח למערב על ששה כותלים המפסיקים בין החמשה תאים. אבל ראשי קורות של התאים החיצונים הנקראים מונח, הונחו מצפון לדרום מקיר התא של צד חוץ אל קיר התא שאצל שנים. ובתאים המערביים שהיה תא בחלל קיר המערבי והא החיצון נסמך בצד א' אל קיר המערבי, הונחו קורות התקרה של שני התאים באורך מדרום לצפון (סי' מ"א פ' ו') :

וצורת הבית

ללשון אחר שהביא רש"י בסי' מ"א פ"ט היו החמשה תאים ממזרח למערב אלא שהחילוק ביניהם כמבואר לעיל בסי' נ"א וסי' נ"ב :

נג) המעלות שע"י היו עולים אל התאים השניים ואל התאים העליונים לא נעשו ע"י לולים כמו במקדש ראשון, רק שהוציאו זיזים מאבנים שיצאו מן הכותל החיצוני ועלו למעלה כמו כבש ומדרגות שבם היו עולים למעלה, והכבש שבם עלו לתאים העליונים שבצפון ושבדרום עלה ממזרח למערב והתחיל אחר י"א אמה רחוק מן קיר המזרחי, כי בצד המזרח היה פתח התא אל החוץ כנ"ל (אות כ"ב), והשאר שלעלות חמש אמות בכבש היה צריך משך ט"ו אמות באורך הכותל והגיע בעלייתו כ"ו אמות נגד חלל של התא השני בתאים האמצעים, וכשעלה עוד חמש אמות לתאים העליונים שצריך משך שלשים אמות ועם י"א אמה שהרחיק המסבה מהתחלת קרן מזרח הגיע בעלייתו לסוף משך מ"א אמה מן המזרח, ששם היה חלל התא האמצעי מן התאים העליונים ושם היה פתח התאים העליונים, וא"כ התחתונה יעלה על העליונה לתיכונה :

נג ב) ומסבה כזאת ראה הנביא בכל סביבות המקדש לעלות אל הגגות, והלכה המסבה הזאת כמה פעמים סביב קירות המקדש למעלה כי המקדש יהיה גבוה כמה מאות אמה ועד שיעלה על הגג יהיה צריך לסבב את המקדש כמה פעמים (סי' מ"א פסוק ז' ח') :

נג) מקום המונח היה רוחב ה' אמות ממזרח למערב בין בית החליפות לתאים שכנגד היכל וק"ק במקצוע מזרחית צפונית ובמקצוע מזרחית דרומית בצד אולם ההיכל משני צדדים, וזה ללשון ראשון שכתב רש"י סי' מ"א פסוק ט', אבל ללשון אחר שהביא שם נקרא המונח מה שנרשם בציור מ"ח כך הבין ר' שמעיה התלמיד רש"י בדעת רש"י שס"ל שהכתוב אינו קורא מונח רק למקום אחד או שבין החליפות לתאים בצד אולם או שהיה מונח בין תאים להיכל וזה לבד נקרא מונח אבל לא שהכתוב כיון על שני מונחים יחד, וכתב שאף שנראה מדברי רש"י שחושב לשני המונחים יחד בודאי אינו מרש"י כלל רק תלמיד טועה כ"כ. כן כתב בצורת הבית בשם ר' שמעיה, ולכן כתבתי הכל בהסמנים ע"פ דעתו של הר' שמעיה שהבין בדעת רש"י :

נג ג) אחר שהמקדש נבנה בגובה ההר ראה הנביא באחר שנבנה המקדש והתאים שסביבו חפרו אל כותלי התאים והשוו את ההר ועי"כ נתגלה יסוד כותל התאים שש אמות כי חפרו שם שש אמות, ויצא היסוד שהיה רוחב מיתר הקיר, כי הוא היה רוחב שם ונראה בחוץ בגובה שש אמות, וא"כ עומדות כלעומת מלא הקנה שש אמות אצילה :

החצר החיצונה המקיף את הבנין והגזרה

והבנינים אשר היו בתוכו ומדותיהם. (גם יתבארו עוד בנינים שהיו בחצר החיצונה שנגד עזרת ישראל אשר עוד לא נזכרו עד הנה)

חלל החצר החיצונה שנגד הבנין והגזרה, היה ארכו ק"ג אמה מן נגד התחלת האולם עד קיר המערבי שלו. (ושם מאה אמה האורך מן האולם עד סוף תא המערבי וקיר החצר הפנימי, וי"ג אמה אחורי בית הכפורת). וכן היה רוחב חללו מצפון לדרום מן קיר החצר החיצונה עד קיר החצר הפנימי ק"ג אמה. כי חלל החצר החיצונה שנגד עזרת ישראל היה מאה אמה ברוחב, וקיר החצר הפנימי שנגד הגזרה והבנין היה משוך י"ג אמה לפנים מקיר החצר הפנימי שנגד עזרת ישראל (כי עזרת ישראל היה חללו מאה לתוך מעובי הקיר שהיה י"ג אמה ורוחב החצר הפנימי שנגד הבנין והגזרה היה מאה אמה עם עובי קירותיו), ולפ"ז הרויח חלל החצר שם י"ג אמה. וזכור זה, כי בזה תמצא שאה"ל כלל כפי' המפרשים שכל הסבובים עולה לפי החשבון בחלל החצר החיצונה הוא מאה אמה, וזה לא יצדק רק בחצר החיצונה שנגד ע"י, לא בחצר החיצונה שנגד ההיכל, וגם לפי שטת רש"י שעובי כותל החצר הפנימי היה רק שש אמה, היה חלל החצר החיצונה שנגד הבנין והגזרה עודף על חלל בנגד חצר החיצונה שנגד ע"י שש

תבנית וצורת הבית

תבנית הבית

אמה, והא"ל כשמתם בסירות הכתובים עיין היטב ותבין. ויען ששמתי בזה בפי הכתובים וציור הבנינים לפי ששמתי רחוק מדרך המפרשים כרחוק מזרח ממערב, לא אציין הכל כסדר הציורים אשר הגיג בצורת הבית, רק כפי תבנית הבית אשר בניתי אשר גדול כבודו מן הבתים אשר בנו הראשונים, ויסודותיו מוסדות בתוך הכתובים אשר בל יוען בנוי לתלפיות. ועיניכם תחזינה נוה שאנן בנוי בראש ההרים ונשא אליו כל הגוים:

נד) עשרים אמה מקיר החצר הפנימי וחוצה לתוך חלל החצר החיצונה נתקדשו בקדושת עזרה להיות כשר לאכול שם קדשי קדשים כמו בעזרה, ובמשך רוחב עשרים אמה אלה המקודשים נבנו לשכות שרחבם עם קיר החיצוני שלהם עשרים אמה, ובצד שלצד החצר הפנימי לא היה להם קיר מיוחד כי נסמכו אל קיר החצר הפנימי, ופתחיהם היו פתוחים בקיר החצר הפנימי אל חלל החצר הפנימי, והם נקראים בשם לשכות העשרים, והיה התחלתם מנגד קיר מזרחי של האולם והחצר הפנימי שנגד הבנין והגזרה, עד סוף קיר מערבי ש"ו, שהוא משך מאה אמה באורך, (ולא הבינותי חשבונו של צורת הבית שלשיטתו לא היו רק ע"ו אמה י"ד אמות מן התאים עד כותל החצר וחמש אמה עובי כותל החצר) ולשכות האלה היו משולשות תחתיים שניים ושלישים:

נד ב) כבר הבאתי שבתחלת כותל האולם היה פתח פתוח באולם אל חלל התא שאצלו, וכן היה כנגדו פתח בקיר התא שאצלו אל חלל התא החיצון, וכנגדו פתח בקיר התא החיצון לצד חוץ אל חלל החצר הפנימית, וכן היה כנגדו פתח בקיר החצר הפנימית אל לשכת העשרים עד שהעומד בלשכת העשרים היה רואה פנימית האולם דרך הפתחים המכוונים זה כנגד זה, ועי"ז היה יכול לאכול קדשים קלים בלשכה הזאת דבעינן שתחזו פתח אהל מועד וכ"ז היה בין בצפון ובין בדרום:

נה) עשר אמות רחוק מקיר הצפוני של לשכת העשרים הנ"ל (לצד צפון) היו בנויים לשכות שנקראים בשם לשכות המאה, ולשכות האלה היו רחבם מדרום לצפון חמשים אמה וארכם ממזרח למערב מאה אמה מכוונים נגד אורך המאה אמה של לשכות העשרים וגם לשכות האלה היו משולשות דהיינו תחתיים שניים ושלישים אחד ע"ג חברו ודרך רוחב עשר אמות מהלך בין לשכות העשרים ובין לשכות המאה שרחבם חמשים ולשכות המאה היה פתחם פתוח לחלל החצר החיצוני שאצל קיר החצר בצד צפון, נגד הרצפה שיתבאר (אות נ"ה ג'):

נה ב) בלשכת העשרים (הנ"ל אות נ"ה) שפתחיהם עד ההיכל לצד דרום היה פתוח אמה אחת לצד צפון נגד לשכות המאה שיוכל לצאת דרך שם מן לשכת העשרים אל לשכת המאה וכן בלשכת המאה שפתחיהם לצד צפון נגד קיר החצר החיצונה והרצפה היה פתוח אמה אחת לצד דרום נגד לשכת העשרים, שלפ"ז היה דרך לצאת מן האולם אל התא שאצלו ומתא לתא כנגדו עד חלל החצר הפנימי ומן החצר הפנימי אל לשכת העשרים מהלך מדרום לצפון פתח נגד פתח (כנ"ל אות ל"ד ב') ומן לשכת העשרים יוצא דרך האמה הפתוחה והולך רוחב העשר אמות שבין לשכת העשרים ללשכת המאה ונכנס דרך האמה הפתוחה בלשכת המאה ומהלך רוחב חמשים אמה של לשכת המאה ויוצא לצד צפון אל חלל החצר החיצונה שנגד קיר החצר החיצונה והרצפה שאצלה:

צורת הבית

נד) עשרים אמה אויר היה בין התאים של היכל ללשכה דהיינו ט"ו אמה נגד עודף בית החליפות מן היכל ותאים ונגד ה' אמה עובי כותל דרומי של ע"י המכסה עובי כותל מזרח של בית החליפות, וכן היה אויר עשרים בצפון ט"ו נגד עודף בית החליפות וה' נגד עובי כותל צפון של עזרת ישראל:

נה) לשכה היה בצד צפון ההיכל והתאים וכן בצד דרום והיו משולשות דהיינו א' ע"ג א' ועוד א' ע"ג, אורך הלשכה ההיא היה חללה ושני כתליה ממזרח למערב מאה אמה, כאורך תא המערבי וכתליו וקה"ק וההיכל ואולם וכותל מזרח של אולם דהיינו עד חלל ע"י, ורוחב חללה מצפון לדרום נ"א אמה, מן המאה אמה שיש מכותל ע"נ עד כותל ע"י, היה חמשים אמה חצר לפניהם, דהיינו בין הלשכה ההיא ובין כותל ע"נ וחמשים רוחב הלשכה הרי מאה חלל בין עזרת נשים לעזרת ישראל, ועוד אמה היה מן הלשכה ההיא כנוס אל כותל ע"י במקצוע הרי רוחב הלשכה נ"א אמה, ואתיקים היו בלשכה ההיא כדי לחזק החומה שהיתה משולשת והיה בנין גבוה וצריך אתיקים לחזק החומ', ואתיקים היו מקצרות רוחב הלשכה התחתונה והאמצעית, ופתח היה ללשכה אל אויר העשרים, גם היה לה פתח אל חלל חמשים שהיה לפני הלשכה ההיא:

במקצוע

נה ג) נגד לשכות המאה בצד צפון אז קיר החצר החיצונה היה רצפה ועליה בנויה לשכות אצל קיר החצר, וגם לשכות אלה היו משולשות תחתיים ושניים ושלישים א' ע"ג חברו ורוחב הלשכות ארבע אמות ומתחילים מן התחלת קיר החצר החיצונה שנגד התחלת לשכת המאה בצד מזרח ונמשכים באורך קיר החצר החיצונה עד החצרות קטורות שעמדו בזויות בצד מערב (שיתבאר באות נ"ט שבארבע פנות החצר החיצונה היו חצרות קטורות שארכם ממזרח למערב מ' אמה ורחבם מצפון לדרום שלשים אמה), נמצא שנמשכו החצר קטורות כ"ז אמה במשך המאה אמה שנגד לשכת המאה (כי אורך החצר החיצוני עד המערב היה קי"ג אמה כנ"ל), ונשאר ע"ג אמה למקום הרצפה, ואם נאמר שהרצפה שהיה בחצר החיצונה שנגד הגזרה והבנין שנקראת בשם הרצפה העליונה היה ארכה כמו הרצפה שהיה בחצר החיצונה שנגד ע"כ שנקראת בשם הרצפה התחתונה, שהיה הרצפה בכל צד שני פעמים ל"ד אמה שהם ס"ח אמה (כנ"ל אות י') היה נשאר כאן שתי רצפות וחמש אמות ריוח בין רצפה לרצפה:

נו) וכבר בארנו שחלל החצר החיצונה שנגד הגזרה והבנין היה באורך וברוחב ק"ג אמה, נמצא לשכת העשרים כ"ף אמה והדרך שבינה לבין לשכת המאה י' אמה, רוחב לשכת המאה חמשים אמה, ס"ה שמונים אמה, נשאר מן לשכת המאה עד קיר החצר החיצונה ל"ג אמה, והלשכות שברצפה רחבם ד' אמה א"כ יש ריוח בין לשכות שעל הרצפה ובין לשכת המאה כ"ט אמה, ונגד הכ"ז אמה שעמדו לשכת המאה נגד החצר קטורות היה מרחק בין לשכת המאה ובין החצר קטורות ב' אמות:

נז ב) במקום שכלו לשכת העשרים ולשכות המאה העומדים כנגדן בין בצד מזרח בין בצד מערב בנו בנין אתיקים, והוא שהניחו קורות מן גג לשכת המאה אל גג לשכת העשרים אשר כנגדן ועל הקורות הללו בנו בנין בגובה שנקרא בשם אתיק, המחבר שני הבניינים שעומדים זה כנגד זה, והאתיקים האלה היו ג"כ משולשים תחתיים שניים ושלישים, זה ע"ג זה בפנת המזרח וכנגדו בפנת המערב, ח"ש אתיק אל פני אתיק בשלישים, כי אתיק שבמזרח עומד נגד אתיק שבמערב, והיו משולשים, וכן בצד האחר הניחו קורות מן גג לשכת המאה אל גג לשכות שעל הרצפה שכנגדן, ובנו ג"כ ג' אתיקים בגובה זה על גב זה בפנת המזרח וכן כנגדו בפנת המערב:

נז ג) ואחר שהאתיקים היו משולשים וגם הלשכות שעליהם נבנו האתיקים היו משולשות הוצרכו לקצר עובי בנין קיר הלשכות האמצעיים ולמעט שם עובי החומה, ועל כניסה זו שנכנסה עובי החומה של הלשכות האמצעיים הניחו קורות הרצפה של האתיק התחתון, וכן הוצרכו לקצר עוד עובי חומת הלשכות העליונות, שעל כניסה זו הניחו קורות רצפת האתיק התיכון, ועל גג הלשכות העליונות הניחו רצפה האתיק העליון, שעלה למעלה רחב של גובה כל הלשכות ומשם צופים למרחוק:

נו) במקצוע כותל ע"י אצל כותל הלשכה היה פרצה ברוחב אמה ממזרח למערב ובמשך שתי אמות מצפון לדרום, וכ"ז היה פרוץ בכותל מה שכנגד חלל ע"י, וכמו כן פרצו בעובי כותל ההוא, אצל כותלי הלשכות המכסה עובי כותל בית החליפות פרצו רוחב אמה מצפון לדרום במשך חמש אמות ממזרח למערב, וא"כ היה מפולש מעבר לעבר עשוין כמין דלת ודרך הרצפה של שתי אמות היה נכנס להפרצה בת חמש אמות והוא בין כותל הלשכה ובין בית החליפות והלך למערב עשר אמות רוחב בית החליפות וכתליו ומשם היה נכנס לאויר העשרים, וכ"ז הוא לדברי המצו"ד שכתב שהיה כותל חצר הפנימי שהוא ע"י מתארך ומכסה עובי כותל בית החליפות ונתן טעם לזה כדי שלא יהיה נראה מבחוץ פגום, אבל לפי הנראה מדברי רש"י לא היה כותל חצר הפנימי מכסה עובי כותל בית החליפות אלא היה ממש כותל חצר הפנימי מגיע מזוית אל זוית כותל בית החליפות וכמין ד' הפוכה כזה L, שהרי רש"י כתב בס' מ"ב פסוק ד' וז"ל, ונכנס לתוך אויר ה' אמות שבין כותל בית החליפות לכותל הלשכה והולך באותו אויר לצד מערב עשר אמות עכ"ל, הרי כתב בהדיא שהיה אויר ה' אמות במשך עשר בית החליפות ללשכה א"כ מוכח בהדיא שס"ל לרש"י שלא היה כותל ע"י מכסה עובי כותל בית החליפות, א"כ לדעת רש"י הנ"ל לא היה צריך לשפע במקצוע כותל חצר הפנימי כבחוץ רק ברוחב אמה ממזרח למערב, ובמשך שתי אמות מצפון לדרום ובזה יכול ליכנס אל חלל עשרים שבין החליפות ללשכה ממזרח למערב ברוחב ה' אמות מצפון

תבנית וצורת הבית

צורת הבית	תבנית הבית

לדרום, ומחמת שיש חילוק בין רש"י לפי' המצו"ד, לכן ציירתי בלשכה הצפונית כדעת רש"י ז"ל, ובודאי לדעתו כן היה בלשכה הדרומית, ובלשכה הדרומית ציירתי הפרצה בכותל ע"י כדעת המצו"ד, ולדעתו בודאי כן היה בלשכה הצפונית. ודע שלפי' המצו"ד הנ"ל נמצא נשאר עובי כותל ע"י המכסה עובי כותל החליפות אחר שנפרצה רוחב עוביו ד' אמות מצפון לדרום במשך ה' אמות ממזרח למערב, דהיינו נגד עובי כותל החליפות ועוד נגד אמה של חלל ע"י היה ג"כ עובי כותל ע"י רוחב עוביו ד', הרי שהיה משך של כותל הנפרץ שש אמות ממזרח למערב ברוחב עובי ד' מצפון לדרום, וכמנו ולהלן לצד מזרח מתחיל עובי רוחב שש מצפון לדרום, משא"כ לדעת רש"י ז"ל, לא היה הפרצה רק בכותל מה שנגד חלל ע"י ברוחב אמה ממזרח למערב ובמשך שתי אמות מצפון לדרום אבל נגד עובי כותל בית החליפות לא היה צריך לפרוץ מפני שלא היה מתארך עד שם כותל ע"י כלל:

נז) גם בחצר החיצונה שלפני עזרת ישראל בצד צפון וכן בצד דרום נתקדשו ג"כ עשרים אמה מקיר ההיכל הפנימי ונוטה לתוך חלל החצר החיצונה להיות דינו כדין העזרה כמו שהקדישו בחצר שנגד הבנין והעזרה (כנ"ל אות נ"ד) רק שבמשך זה לא עמדו לשכת העשרים, כי שם עמדו השלחים והאולם שעמדו מחוץ לחצר הפנימי, והשלחים נמשכו מן הקיר לתוך חלל החצר מדרום לצפון י"ב אמה (כנ"ל אות ה') והאולם נמשך עוד שש אמות (כנ"ל אות ז') והיה רחוק מקיר העזרה י"ח אמות, והיה מקודש שתי אמות לפני האולם, וח' אמות לפני השלחים, וכ' אמות במקום שכלו השלחים, ולמען יהיה הבדל בין המקום המקודש לשבלתי מקודש עשו גדר בסוף העשרים אמה המקודשים וגדר זה נמשך כ' אמה מן נגד חצי פתח עזרת ישראל עד נגד האולם, וזה נקרא גדרת הגינה, ר"ל שהיה מגין בפני הקדשים שלא יצאו לחוץ:

נז) הלשכות אלו ארכן ממזרח למערב מאה אמה, דהיינו מכותל מזרח של עזרת נשים עד הלשכה ההיא י"א אמה נשאר עד כותל מזרח של ע"י פ"ט אמה, והכותל שש אמות הרי צ"ה אמה ומשם לכותל תא שבשער הדרומי ד' אמה וחצי הרי צ"ט וחצי, וחצי אמה היתה הלשכה ההיא כנוס בכותל תא הרי מאה אורך ממזרח למערב ורוחב מצפון לדרום נ"א אמה, דהיינו חמשים אמה חצר החיצונה לפניהם, וחמשים אמה הלשכה ההיא הרי מאה אמה, ועוד אמה אחת לתשלום רוחב נ"א אמה של הלשכה ההיא היה מובלע בתוך חומת ע"י, ואלו הלשכות היו כמו הלשכות שאצל התאים של היכל בגובה ההר ואלו בתחתית ההר כמו שמפורש (סי' מ"ב פ"ט) וכמו שהיה מכותל לשכות שבגובה ההר המערבי עד כותל ע"נ המערבי י"א אמה כך היו בלשכות הללו שעומדים בתחתית ההר למזרח מכותל מזרח של ע"נ עד כותל מזרח של הלשכה ההיא י"א אמה ואלו הי"א אמה שהיו משוכים מן כותל מזרח של ע"נ הנו הלשכות הנ"ל נמשבים י"א אמה אל בנין ע"י כנזכר לעיל, ומכח הי"א אמה שהיו נמשבים לחצר הפנימי, דהיינו ע"י היו נקראים הלשכות הללו אל פני הגזרה כמו שנקראים הלשכות שבגובה ההר, ומה שהלשכות ההם שבגובה ההר משמשות דהיינו לאכילת כהנים ק"ק ולהניח שם בגדיהם כך היו הלשכות הללו שבשפולי ההר משמשות כן לכל דבר ולקדושתן. ופתח היה ללשכות הללו אל חצר החיצונה אל רוחב חמשים אמה שהיה לפניהם מן כותל לשכה ההיא עד כותל עזרת נשים כמבואר לעיל:

נח) לפני הגדר הזה רחוק ממנו י' אמות עמדו ג"כ לשכות הדומים בכל ענייהן ללשכו' המלח (שהתבאר שנים באות נ"ה) והיו ג"כ רחבם מדרום לצפון חמשים אמה, רק שהיו משונים מן לשכות המלח בארכם; שלשכות המלח היה ארכם ממזרח למערב מאה אמה ולשכות האלו היה גם ארכם חמשים אמה ולכן נקראו

נח) ועוד היה פתח ללשכות הללו אל חצר ע"י בארבע אמות וחצי שיש ללשכה ההיא נגד עזרת ישראל כמבואר, והיה פתח הזה לדרך גדרת הגינה שהיא הי"ז אמה למזרח ע"י לדריסת רגלי ישראל

תבנית וצורת הבית

תבנית הבית

בשם לשכת החמשים, וביתר ענינים היו שוים שגם ג"כ היו פתחיהם פתוחים לצפון אל נגד הרצפה שעומדת בקיר החצר החיצונה, ורק דרך אמה אחת היו פתוחים אל נגד הגדר, ולפניהם היה הדרך של עשר אמות שביניהם ובין הגדר, כמו שהיה בין לשכת המאה ובין לשכת העשרים:

צורת הבית

שהוא נקרא דרך לגדרת הגינה, ונראות הגינה הוא מקום דריסת רגלי הכהנים שלצד מזבח:

נח ג) כבר הבאר כי קיר ההיכל הפנימי שנגד הבנין והגזרה היה משוך י"ג אמה לפנים מקיר ההיכל הפנימי שנגד עזרת ישראל (כי עזרת ישראל היה אלו אמה חוץ מעובי הקיר (שהיה י"ג אמה) וההיכל שנגד הבנין והגזרה היה מאה אמה עם עובי קירותיו), וא"כ העשרים אמה המקודשים שלפני קיר ההיכל שנגד הבנין והגזרה ששם עמדו לשכת העשרים נמשכו ג"כ לפנים מן עשרים אמה שנגד עזרת ישראל ששם עמד הגדרת הגינה, וכן העשר אמות שלפני לשכת העשרים נמשכו י"ג אמות לפנים מן עשר אמות שנגד גדרת הגינה וכן לשכת המאה נמשכו לפנים י"ג אמה מן לשכת החמשים, וא"כ עמדו לשכת המאה ברחבם י"ג אמות נגד דרך העשר אמות שבין גדרת הגינה ובין לשכת החמשים ונמשכו עוד ג' אמות נגד העשרים אמה המקודשים שלפני עזרת ישראל. וא"כ הבא משער המזרחי של החצר החיצונה והולך ממזרח למערב (ואין לו רשות ליכנס במקום המקודש) והולך בדרך של עשר אמות שלפני גדרת הגינה ורוצה ללכת אל הדרך עשר אמות שבין לשכת המאה ולשכת העשרים, הנה סוגר בעדו הדרך, כי לשכות המאה סותמים הדרך של עשר אמות, וע"כ הוכרחו לפתוח פתח בסוף גדר הגינה באצל מערבו ולא קדשו מקום ההוא שדרך הפתח הזה יכנס אל גדר הגינה וילך אצל לשכת המאה מדרום לצפון ג' אמות (שלא קדשו אותם) ויבא שם אל דרך עשר אמות ההולך בין לשכת העשרים ולשכת המאה, ושם ילך עד סוף המערב, (וז"ש סי' מ"ב ברוחב גדר החצר דרך הקדים אל פני הגזרה ואל פני הבנין, וכל הענין שם, אשר לא מצאו המפ' חדתו ונכנסו בדוחקים עצומים, ואמרו בזה דברים קשים הגיד ורחוקים מפי' הכתובים):

נח ג) כל הדברים שנאמרו מן אות נ"ד עד כאן באצל הצפון של ההיכל היה ג"כ באצל דרום הלשכות והאתיקים והגדר והדרך בלי שום הבדל:

נט) בארבע מקצועות החצר החיצונה היו חצרות קטורות העשוים לבשל שם קדשים קלים, וארכם ממזרח למערב ארבעים אמה ורחבם מצפון לדרום שלשים אמה ובלשכת העשרים הנז' למעלה (אות נ"ה) יש לשכה נגד המערב ששם בית המבשלות לבשל שם בשר קדשי קדשים ולאפות מנחות:

נט) בארבע מקצועות החצר החיצונה והוא ע"נ היו חצרות קטורות, אורך החצר ממזרח למערב ארבעים אמה ורוחב מצפון לדרום שלשים אמה. ולא היו מקורות כדי שיעלה קיטור עשן למעלה, ושורה של אבנים בולט בהחומה סביב לארץ ובה נקבים מקום שפיתת קדרות ומתחת הטור חלל להסיק בו האור מתחת הקדרות שעל הטור והרצפה שהיה בחצר החיצונה כמבואר למ:לה סי' י' לא היה ממעל להחצרות האלו שלא יעכב העשן;

ס) שער המזרחי של החצר החיצונה יהיה פתוח לעולם ושער המזרחי של החצר הפנימית יהיה סגור ששת ימי המעשה ולא יפתח רק בשבת ור"ח, או בעת שיבא הנשיא להקריב קרבן נדבה. מים מפכים יצאו מן המקדש ויהיו לנחל שוטף שיתפשט אל הימים וירפאו את המים, וא"ש מיל רחוק מהר הבית תעמוד העיר ירושלים מנגב ויהיה להעיר י"ב שערים שלשה שערים בכל רוח ע"ש השבטים, וגודל העיר ויתר תכניו ותרומת הארץ מבואר בסי' מ"ה ובסי' מ"ח, וגבולי א"י לעתיד מבואר באורך בסי' מ"ז כי ירחבו לצפון ולדרום על מה שהיו בעבר:

ס) מים מפכים יוצאים מתחת מפתן ק"ק שהוא באמצע המזרח ומצדדים באלכסון לצד ימין ויוצאים בעזרה בדרום המזבח, בתחלה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע לפתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב כיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן ויוצאים והולכים ומתפשטים עד שנעשה לנחל גדול ויוצאים חוץ לעיר:

תם

תבנית וצורת הבית

ואחרי שיראנו בעזה"י בשער אשר נכנסנו בו, הוא השער לה' הצדיק, יפתחו לנו שערי צדק אבוא בם, אודה לה' חסדו כי נחני עד הלום והעבירני מי שחו מים חיים היוצאים מן המקדש ויביאני אל החוף כי גאו המים. והנה לא עשיתי פה צורה מוחשת ביחוד לפי המדות של תבנית הבית, כי המעיין היטב בפירושי הכתובים ובתבנית הבית אשר ערכתי במכתב גלוי ומפורש, ימצא הצורה עומדת לפניו מצוירת ברוח, אולם הקורא אשר יאבה לשום לו צורה מוחשת בחרט אנוש על ספר וגליון, ישים לנגד עיניו צורת הבית הנמצא בדפוס מכבר לפי דעת המפרשים, ע"פ הסימנים הערוכים בספר צורת הבית אשר העתקתיו לפניך, וכלל הבנין תאיו ואולמיו ושעריו וחדריו עד סי' כ"ד לא יתרחק הרבה לפי פירושי, ואין הבדל ביני לביניהם רק בפרטי הבנין ובקל תוכל לתקן פרטי הציור לפי פירושי, למשל להעמיד את התאים ואת האולמים (סי' ה' וסי' ו' וסי' ז') היקף אצל השער, לצייר אל התאים פתח אל החוץ ואת אילי האולם יצייר תוך הפתח, להוסיף שנים אילים בצד מזרח (סי' ו' ב) ולהעמיד אילים לפי המעלה, וכן ישנה הציור בזה בחצר הפנימי את הרצפה (סי' י'), ואת האילמות (סי' ל') יעמיד על מתכונתם כפי שרשמתי, וכן יסדר את השלחנות (מן סי' י"ד ב' עד סי' י"ח) ואת הלשכות (סי' י"ח א' וסי' י"ח ב') כפי הסדר שסדרתי, את בית החליפות הבא בצורת הבית (סי' ל"ה) יסיר מן תבנית הבית, בנין זה לא יבא אל ביתי, ובמקומו יבואו התאים, תציירם (בצורה שתעשה) מן התחלת כותל מזרחי של אולם עד סוף כותל מערבי של קה"ק כמו שסדרתים מן סי' מ"ח עד סי' נ"א. בצד המערב ישאר מקום פנוי ותצייר אתיקים כפי מ"ש בסי' נ"א, ובהתחלת כותל האולם הצפוני והדרומי תצייר פתח לאולם ולתאים כנגדו ולקיר החצר הפנימי כנגדם כמ"ש בסי' נ"ב, וכל הפרצות אשר פרצו בחומה עד בית החליפות תסתום, וכל אשר הניחו פרוץ לפתח התאים הגדול פרץ, כי אין להם יסוד לפי הציור שציירתי אנכי בזה:

אולם כבואך אל הבנינים אשר בנו בחצר החיצונה אשר ידובר בם מן סי' נ"ד ואילך. שם צורת הבנינים משונה בכלל מן צורת הבית של המפרשים, תצייר לעיניך בחצר החיצונה שנגד הבנין והגזרה. לשכת העשרים דרך עשר לשכת המאה, ולנגד זה תצייר בחצר החיצונה שעד עזרת ישראל, קיר של עזרת ישראל משוך י"ג אמה אל חלל החצר נגד קיר החצר הפנימי שנגד הבנין והגזרה, ועשרים אמה לפני שטח גדרת הגינה, ואח"כ דרך עשר, ואח"כ לשכת החמשים, כולם משוכים לצד קיר הצפוני י"ג אמה מן בניינים אלה שכנגדם בחצר החיצונה שנגד הבנין, ובזה תמצא כי דרך העשר ההולך ממזרח למערב הוא סתום בבואו נגד לשכת המאה (ע"י לשכת המאה שהם מבפנים י"ג אמה נגד לשכת החמשים) ובהכרח תצייר לך פתח ברחב דרך בגדרת הגינה, וזה עיקר מה שנעלם מן המפרשים. ויתר הבניינים האתיקים, אתיק מול אתיק תצייר בקל. ובזה תעשה לך הצורה המוחשת לפי תבנית הבית אשר בניתי. כי לא יכולתי לרשום הצורה על שטח שמינית בויגען אשר בו נדפסו הכתובים עתה, בשגם הוא למותר בעיני, כי בארתי הדברים היטב עד שכל אדם יחזה בו וישכיל ויבין בעזר ה' החונן לאדם דעת:

קצור המפתחות

של צורת בית לעתיד לפי דעת רבינו הגאון מלבי"ם שליט"א

ולפי שרבינו הגאון מלבים שליט"א ערך כערכת תבנית הבית מול מערכת המפרשים הוכרח לפרש ענינים רבים באות אחת וגם כתב אותיות שניות ושלישיות ועל ידי זה קל לטעות . לכן רשמנו קצור המפתחות ומראה מקומות בתבנית הבית של הגאון הנ"ל למען לא ילאו הקוראים בו וימצאו כל דבר על מקומו .

א) חומת הר הבית שלשת אלפים אמה על שלשת אלפים אמה ועוביה שש (סס א')
ב) חומת עז"נ הוא חצר החיצונה חלה שכ"ו אמה באורך וברוחב ועוביה י"ג אמה (סס ב')
ג) באמצע השלשה כתלים מזרח צפון דרום היו שערים רחבים עשר אמות (סס ג') .
ד) אצל השערים מבחוץ הה ג' לשכות לכל צד והם נקראים תאים (סס ה') .
ה) לפני השערים מחוץ לחלל התאים העומדים אציליהם היו שבע מעלות (סס ד') .
ו) בצד מזרח ממקום שכלו התאים עמדו ששים אילים לצד צפון וס' לצד דרום (סס ו' ב').
ז) לפני המעלות עמדו שני אילים ועליהם צורת תמרים (סס ד') .
ח) חלל שבין התאים העומדים אצל השערים עשר אמות כחלל השער (סס ה') .
ט) השערים של חצר החיצונה קבועים באמצע עבי הכותל (סס אות ג ואות ח ב) .
י) בפנים לשערים שני אולמים אחד מצד צפון ואחד מצד דרום וארכן ו' אמות (סס ז') .
יא) אצל האולמים בתוך החלל עמדו שני אילים אחד מצד זה ואחד מצד זה (סס ח') .
יב) באמה הסמוכה לאיל שעמדו אצל האולמים חלונות המאירים בתאים (סס ח ב) .
יג) אצל כל השערים של חצר החיצונה רצפות לכל צד רחבם שש אמות ועליהם בנוים חמשה לשכות רחבם ד' אמות והיו משולשות תחתיים שניים ושלישים (סס י') .
יד) בין רצפה התחתונה עד חצרות קטורות ריוח שמנה ושמונים אמה (סס י') .
טו) עזרת נשים חללה מצפון לדרום שכ"ו אמה וכן ממזרח למערב (סס ב') .
טז) בארבע מקצועי חצר החיצונה חצרות קטורות (סס אות י' ואות ל"ט) .
יז) חומת עז"י הוא חצר הפנימי עוביה י"ג אמה וחללה ק' אמה על ק' אמה (סס י"ב) .
יח) באמצע שלשה כותלי עז"י מזרח צפון ודרום שערים רחבם עשר אמות (סס י"ב) .
יט) האולמים העומדים אצל שערי עז"י עומדים מכוונים נגד האולמים של עז"נ (סס י"ב) .
כ) לשערים של עז"י היו ג"ב תאים מבחוץ כמו לשערי עזרת נשים (סס י"ב) .
כא) שמונה מעלות היו לשערי עזרת ישראל (סס י"ד) .
כב) שני אילים עמדו לפני השמונה מעלות ועליהם צורת דקל (סס י"ד ואות ט) .
כג) אצל שער הצפוני של עז"י היה לשכה למדיחין את העולה (סס י"ד ב') .
כד) פתח של הלשכה היה בין איל ובין האולם שאצל השער (סס י"ד ב') .
כה) בחלל האולם של שער הצפוני עמדו ד' שלחנות ב' מצד צפון וב' מצד דרום (סס ט"ו) .
כו) בחלל שבין התאים עמדו ג"ב ד' שלחנות ב' מצד זה וב' מצד זה (סס ט"ז) .
כז) בחלל השער הצפוני בעובי החומה עמדו ח' שלחנות ד' מצד זה וד' מ"ז (סס ט"ז ב') .
כח) מבפנים חצר הפנימי לצד מערב עמדו ארבע שלחנות של אבני גזית (סס י"ז)
כט) לפנים מהשלחנות עמדו עמודים קבועים שעליהם היו תולים את העולה (סס י"ז) .
ל) ששה לשכות היו אצל הקירות בעזרת ישראל (סס ל') .
לא) י"ז אמה מן כותל מזרחי של עז"י היה לדריסת ישראל (סס י"ח) .
לב) שלשה מעלות היו בסוף הי"ז אמה לדוכן ששם עמדו הלוים בשיר (סס י"ח) .
לג) אצל השער הצפוני מבפנים לצד מזרח היה לשכה אחת לכהנים (סס י"ח ב') .

קצור המפתחות

לד) עוד לשכה אחת היתה בעז"י לצד דרום מיוחדת לבני צדוק (שם י"ח ג').
לה) ממקום הדוכן עד המזבח י"ז אמה לכהנים והיא עזכ"ה (שם י"ח).
לו) המזבח עמד באמצע חצר הפנימי יסודו ל"ב אמה על ל"ב אמה (שם בפירושו).
לז) הכבש של המזבח ל"ב אמה ארך וט"ז אמה רחב (שם בפירושו).
לח) לפני פתח אולם ההיכל היו י"ב מעלות לדעת המפרשים (שם ל"ג).
לט) לפני המעלות עמדו אילים ואצל האילים עמדו שני עמודים (שם ל"ד).
מ) כותל האולם ממזרח היה כותל מזרחי של חצר הפנימי המקיף הבנין והגזרה (שם ל"ט).
מא) באמצע כותל האולם היה פתח האולם רחבה י"ד אמה (שם ל"ב).
מב) אולם ההיכל ממזרח למערב י"א אמה מצפון לדרום כ' אמה (שם מ"ח ואות לג).
מג) שער ההיכל עשר אמות וב' דלתות היו לו א' בתחילת הכותל וא' בסוף הכותל (שם ל"ז).
מד) ההיכל ממזרח למערב ארבעים אמה מצפון לדרום עשרים אמה (שם ל"ט מ"ח).
מה) שלחן לחם הפנים עמד בצפון ע"ש הרוצה להתעשר יצפין.
מו) המנורה עמדה בדרום ע"ש הרוצה לחכם ידרים.
מז) מזבח הזהב עמד באמצע נקרב לצד פתח ההיכל.
מח) כותל מזרח של קה"ק עוביה שתי אמות (שם מ').
מט) פתח קה"ק רחבה שבע אמות ושתי דלתות היה לה רחבם שש אמות (שם מ"ג).
נ) קה"ק עשרים אמה על עשרים אמה ארכו כרחבו (שם מ"ב).
נא) הארון עמד על אבן שתיה.
נב) בעובי כותל מערבי של קה"ק היה לשכה רחבה ד' אמות (שם מ"ג ואות נ' כ').
נג) תא היה אחורי כותל מערבי של קה"ק משולשת תחתיים שניים ושלישים (שם מ"ד).
נד) הם התאים הסמוכים לכותלי ההיכל רחבם ד' אמות ואורך כל תא י"ב אמה (שם נ').
נה) בכותלי צפון ודרום של אולם ההיכל היו פתחים לתאים ומתאים ללשכות עד וכ' (שם נ"ב).
נו) עוד תאים אחרים היו אצל התאים הסמוכים להיכל והם היו ג"ב משולשים (שם נ').
נז) חצר הפנימי המקיף הבנין והגזרה חללו מצפון לדרום י' אמות ובאורך צ' אמה (שם נ"ט).
נח) לשכות העשרים באורך מאה אמה והיו משולשות (שם נ"ד).
נט) בלשכות העשרים היה פתח אמה אחת לצאת דרך שם בלשכות המאה (שם נ"ה נ').
ס) בין לשכות העשרים ובין לשכות המאה היה דרך עשר אמות (שם נ"ה).
סא) נגד האמה הפתוחה מן לשכות הכ' היה ג"כ אמה א' פתוחה בלשכות המאה (שם נ"ה נ').
סב) לשכות המאה ע"ש מאה אמה מקומם ולא נתפרש בכתובים כמה היו (שם נ"ס).
סג) פתח היה בלשכות המאה לצד חצר החיצונה נגד רצפה עליונה (שם נ"ס).
סד) לשכות החמשים היו ארכם כרחבם חמשים אמה על חמשים אמה (שם נ"ח).
סה) אתיק עמד שם ע"י קורות שמונחים מן לשכות המאה ועל לשכות שעל הרצפה (שם נ"ז נ').
סו) רצפה עליונה ולשכות היו בנוים עליהם משולשים תחתיים שניים ושלשים (שם נ"ה נ').
סז) ריוח היה בין לשכות שעל רצפה עליונה חמש אמות (שם נ"ה ג').
סח) סמוך אצל חצרות קטורות היה ג"כ אתיק בצפון וכן בדרום (שם נ"ו נ').
סט) בסוף דרך עשר אמות לצד מערב היה אתיק בצפון וכן בדרום (שם נ"ז נ').
ע) בתחלת דרך עשר אמות לצד מזרח היה ג"כ אתיק כנגד אתיק (שם נ"ו נ').
עא) גדר הגינה על שם שהיה מגין בפני הקדשים שלא יצאו לחוץ (שם נ"ז).
עב) דרך עשר היה ג"כ בין לשכות החמשים ובין גדר הגינה (שם נ"ח).
עג) מקום פתוח היה בסוף גדר הגינה לכנוס דרך שם לדרך עשר (שם נ"ח נ').
עד) במקצוע חצר הפנימי המקיף הבנין והגזרה בצד מערב היו אתיקים (שם נ"ט).
עה) י"ג אמה אחורי בית הכפורת (שם מ"ו).

נביאים וכתובים

עם פירוש רש"י

ופי' יקר נקרא בשם

מקראי קודש

להרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ, כקש"ת מו"ה

מאיר ליבוש מלבים שליט"א

כפי שנדפסו ע"י הגאון המחבר נ"י פעם ראשונה פה ווארשא.

ועלה מוסיף על הראשונים

א) הוספות ותיקונים מהגאון המחבר.
ב) מצודת דוד ומצודת ציון.
ג) תולדות אהרן.

כרך תשיעי.

ספרי תרי עשר עם פירוש גיא חזיון

ווארשא

בדפוס ר' חיים קעלטער נ"י בהרבני המנוח מו"ה אלקנה ז"ל

שנת תרל"ה לפ"ק

НЕВУИМЪ УКСУВИМЪ

г. е. Священное Писаніе съ Коментаріемъ Раввина М. Л. Малбимъ.

1874.

Дозволено Цензурою.
Варшава 5 (17) Іюля 1874 г.

Въ Типог. и Литог. Х. Кельтера ул. Долгая N. 569 (31) въ Варшавѣ.

א דבר

דבר יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־הוֹשֵׁעַ בֶּן־בְּאֵרִי בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ ב תְּחִלַּת

ת"א דבר ה'. פסחים פז: תחלת. ב"ב י"ד:

דבר

רש"י

א (א) דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי בימי עזיה יותם וגו'. ארבעה מלכים הללו קפח בימיו שהאריך שנים בחיי כולם, מכאן אמרו אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה: ובימי ירבעם בן יואש. מפני יהוא ואף הוא מלך עם עוזיהו ויותם אלא שגרמה לו זכות להמנות עם הצדיקים הללו לפי שלא קבל לשון הרע על עמוס, כמו שמפורש בפסחים בפרק האשה (דף פ"ז) שנאמר (עמוס ז') וישלח אמציה וגו' קשר עליך עמוס וגו: (ב) תחלת דבר ה' בהושע. רבותינו אמרו תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו (בימים הללו) הושע, ישעיה, עמוס, ומיכה, ישעיה נתנבא שנאמר (ישעיה ו') וינועו אמות הספים וגו' והוא היה יום שנתנגע עוזיה שנכנס להיכל שרעשו העליונים לשורפו והתחתונים לבולעו כשנכנס של עדם קרח שהיו בהם בלועין ושרופים, בעמוס נאמר שנתים לפני הרעש. והושע

מצודת דוד

א (א) דבר ה' וגו'. ר"ל בזה הספר יסופר דבר ה' אשר היה אל הושע: בן בארי. הרז"ל שזהו בארה הנשיא לראובני המוזכר בד"ה א' (ה') שגלה לאשור: בימי עזיה וגו'. כי בימי אלו המלכים ניבא: ובימי ירבעם. שמלך בימי עוזיה ועל שניבא גם עליו באמרו כי היה מבני עשרת השבטים לכן אמר ובימי ירבעם: (ב) תחלת דבר ה' וגו'. ר"ל תחלת

ביא חזיון

באור הענין

א (א) דבר ה' אשר היה אל הושע וכו' ובימי ירבעם בן יואש, כבר בארתי בפי' מלכים (ב' ט"ו) שמעת שכבש יואש את אמציה מלך יהודה היו מלכי יהודה נכנעים תחת מלכי ישראל ונקרא המלוכה ע"ש מלכי ישראל, וזה נמשך עד כ"ד שנים למלכות עוזיה שהוא כ"ז לירבעם בן יואש שאז התחזק עוזיה ומלך מלכות שלמה בפ"ע בלתי נכנע תחת ירבעם, ובזה תבין מה שנבואות הושע ונבואת עמוס נזכר שנבאו בימי ירבעם, שמלבד שלא מצאנו שיזכיר אצל שום נביא רק מלכי יהודה שנבא ביניהם, יפלא אם רצה להזכיר גם מלכי ישראל שהיו בימים ההם מדוע לא הזכיר רק ירבעם והלא בימים ההמה מלכו בישראל גם זכריה בן ירבעם ומנחם ופקח? . אולם מ"ש בימי ירבעם היינו טרם התחזק עוזיה למלוך מלכות בפ"ע שאז נקרא המלכות כולה ע"ש ירבעם, ומ"ש בימי עוזיה היינו אחר כ"ד למלכותו שמאז נקרא המלכות ע"ש עוזיה, ואחר שהתחזקות עוזיה היה קרוב לפני הרעש (כמו שבארתי במלכים שם) לכן גם עמוס שנתנבא שנתים לפני הרעש התנבא כערך שנה בימי ירבעם, והושע שכתוב בו סתם שנתנבא בימי ירבעם דהיינו בעת שמלך ירבעם מלכות כללי גם על יהודה, מסתמא היה זה כמה שנים קודם, ונבואת ישעיה שלא נזכר רק שהתנבא בימי עוזיה יותם וכו' ולא נזכר ירבעם מבואר (שאף אם נאמר שמ"ש בשנת מות המלך עוזיה (שם ו') היה בעת שנצטרע) שאז כבר היה עוזיה מולך בפ"ע, ולכן לא הזכיר שנבא בימי ירבעם, ובזה תראה איך נדקו חז"ל במ"ש שהושע נבא תחלה לארבעה נביאים שהיו בימיו, אף אם לא נפרש שמ"ש תחלת דבר ה' בהושע פירושו תחלה לארבעה נביאים שהיו בימיו: (ב) תחלת דבר ה' בהושע, דיבור שאחריו ב' בא על רוה"ק שדובר בהנביא לצרכו לא לצורך שליחות לכללות העם, וגם בא על דבור של תלונה ותרעומת, ומזה הוציאו חז"ל שהיה תחלת דבור של רוה"ק אל הושע שהתוכח עמו איזה ויכוח ושהיה הדבור הזה ענין של תרעומת וז"ל שתחלת דבר ה' והתוכח עם הושע והתרעם עליו, ומן הויכוח הזה נסתבב שה' אמר אל הושע לך קח לך אשת זנונים, ומסתמא היה הויכוח מתיחס אל הגיוי שבא אחריו, ודרשו שה' אמר להושע שישראל חטאו והושע השיב לו החליפם באומה אחרת, וה' אמר שא"א לו להחליפם כי הם בניו, וע"כ צוה לו לקחת אשה זונה ואח"כ כשילדה לו בנים צוה לו לגרשה והושע אמר איך אפשר לי לגרשה שלא יש לי ממנה בנים ומזה ברר לו ה' שכן א"א לגרש את ישראל, וחזר הושע וברכם, וזה היה התשובה על הויכוח שה' אמר לו שישראל חטאו, היינו שרצה שילך בשליחות להוכיחם ולהחזירם למוטב

באור המלות

(ב) תחלת דבר. רש"י ז"ל פי' שתחלת הדבור שהיה שה' אמר אל הושע, וכתב רי"א שאין להקשות ע"ז לא תמצא הוי"ו שהי"ל אמר ה'. ולא מצא שבא הפסק בין תחלת דבר ה' בהושע ובין ויאמר ה', שמצינו כן פעמים רבות, כמו ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים (ויש שם הפסקה) וידבר ה' אל משה, וכן ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' אל משה, אולם הסמיכות אל הפעל קשה, והסברה שמלת תחלת טעמו כטעם פתלה, וכבר בארתי בס' התורה והמצוה (ויקרא סי' ג') ההבדלים שבין דבור ואמירה, שהדבור יבא על הדבור הסתמי,

דְּבַר־יְהוָה בְּהוֹשֵׁעַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הוֹשֵׁעַ לֵךְ קַח־לְךָ אֵשֶׁת זְנוּנִים וְיַלְדֵי זְנוּנִים כִּי־זָנֹה תִזְנֶה הָאָרֶץ מֵאַחֲרֵי יְהוָה׃ ג וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח אֶת־גֹּמֶר בַּת־דִּבְלָיִם וַתַּהַר וַתֵּלֶד לוֹ בֵּן׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו קְרָא שְׁמוֹ יִזְרְעֶאל כִּי־עוֹד מְעַט וּפָקַדְתִּי אֶת־דְּמֵי יִזְרְעֶאל עַל־

בית

ת"א ויאמר ה'. פסחים שם: ותהר. פסחים שם:

רש"י

קדם לכולם, ומיכה היה אחרון לכולם שנאמר בו (מיכה א') בימי יותם אחז יחזקיה ולא נאמר בו עוזיה. ופשוטו של מקרא תחלת דבור שדבר הקב"ה עם הושע אמר לו כן: קח לך אשת זנונים. רבותינו אמרו כמשמעו לפי שאמר על ישראל החליפם באומה אחרת כמו שמפורש בפסחים ריש פרק האשה: וילדי זנונים. שתלד לך ילדים שיהיו ספיקי ממזרות, ויונתן תרגם איתנבי נבואה על יתבי קרתא מעוותא, וקח האמור כאן לשון לימוד הוא למד אותן לשוב בתשובה: כי זנה תזנה. לשון הווה הוא: (ג) את גמר. רבותינו אמרו כך שמה על שם זונתה שהכל גומרין בה ודשין בה כדבלה. וי"ת גומר שאם ישובו מדרכם גמרה פורענותם ואם לאו יהיו כנבלת מתאנה: ותהר ותלד. ואוסיפא למעבד בעמים בישין: (ד) קרא שמו יזרעאל. קרי שומהון מבדריא התגלא עליהן שיגלו ויהיו זרועין בע"א:

מצודת ציון

א (ב) זנונים. מלשון זונה: זנה תזנה. ענין הסרה ועפ"ז תקרא המנאפת זונה כי סרתה מדרכי הצניעות: (ד) ופקדתי. ענין זכרון כמו וה' פקד (בראשית כ"א):

מצודת דוד

דבורו של ה' בהושע היה זה שאמר ה' אל הושע לך קח לך וגו': אשת זנונים. אשה שהורגלה בזנות וילדה ילדים בזנות שזהו מופת ואות שהיא זונה באמת וחז"ל לפי שהושע אמר להקב"ה על ישראל החליפם באומה אחרת לכן צוהו לקחת זונה למען הראות לו איך יקשה בעיניו לגרשה לרמוז לו שקשה לפני המקום לשלח את ישראל מעל פניו: כי זנה תזנה. ר"ל להיות לאות שאנשי הארץ זונים וסרים מה' ללכת אחרי אלהי נכר כזונה ההולכת אחרי המנאפים: (ג) גמר בת דבלים. כן הי' שם אשה ידועה באותו הזמן: (ד) כי עוד מעט. עוד זמן מועט ר"ל בזמן קרוב אזכור דמי אחאב שהרג יהוא ביזרעאל

ביאור המלות

ר"ל שדבר עמו דברים, ובמלת ויאמר יליין מה שאמר אליו, ור"ל שתחלה דבר ה' להושע איזה ענין שלא נזכר בכאן, וע"י הדבור הזה נסתבב שאמר ה' אליו קח לך אשת זנונים, ובהשקפה זו בא מלת תחלת בסמיכות, ר"ל ע"י תחלת הענין שדבר ה' עמו נסתבב האמירה הזאת, ומבואר אצלי תמיד שדבור שאחריו ב' יבא על דבור שידבר ה' להנביא לצרכו, ר"ל דבור ברוח הקדש ברוח הנביא לצרכו לא לנוכח שליחות, כמו רוח ה' דבר בי. בחלום אדבר בו, וגם בא על דבור של תלונה או גנאי, כמו כי דברנו בה' ובך, ובא פה על שתי הכוונות כמ"ש בפי': אשת

גיא חזיון — ביאור הענין

שזה מוסב על הנביאים כמ"ש אח"כ ריבו באמכם ריבו, והושע לא רצה לילך בשליחות לנבאות ולהוכיח, וא"ל שלא ישתדל להחזירם למוטב כי אחר שזנו אל אלהי נכר ראוי שינהג עמהם כעם אשה זונה שישלחה הבעל מבית ולא ישוב אליה עוד, וא"ל ה' א"כ אחר שאתה אינך רוצה להוכיחם ולהחזירם למוטב ואני איני רוצה לגרשם אחר שיש לי מהם גם בנים צדיקים היה אתה כמוני וקח לך אשת זנונים ר"ל אשה מפורסמת בזנות, וילדי זנונים היינו שיש לה ילדים שילדה בזנות מכבר שזה העדות שהיא זונה, כמ"ש זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים, או כפי' קצת מפ' שהבנים שתוליד ממך יהיו בספק זנות, כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה' א"כ הכ ני"ה היא אשת זנונים לע"ז, וילדיה אשר תוליד מולדים בזנות במחשבת מינות וע"ז כאבותם, ובכל זה אני מחזיק אותה כאשתי וכן תעשה אתה. והנה המפ' נתקשה להם הענין איך צוה ה' להנביא לקחת אשת זנונים? וע"כ יאמר הראב"ע שזה היה רק במראה הנבואה, והתי' יפרשו בדרך משל ואין מזה הכרח, כי הושע לא היה כהן וזונה אינה אסורה לישראל, והלא מצאנו שצוה ה' להנביא גם דברים שלא יאותו כפי חקי התורה והיה הוראת שעה, כמו שצוה ליחזקאל לגלח בתער פאת ראשו וזקנו, ואליהו הקריב בשעת איסור הבמות: (ג) וילך ויקח את גומר בת דבלים, פי' חז"ל שנקראת כן על שהכל גומרים בה ודשים בה כדבלה, ר"ל כי בני ישראל נמשלו כתאנים, כמ"ש (ירמיה כ"ד) הראני ה' והנה שני דודאי תאנים, והתאנה מתקלקלת תיכף אחר גמרה, אם לא כשמיבשין אותה ועושים ממנה דבלה שאז התקים, ואבותיהם היו דומים כדבלה שנצטמקה בשמש לבל תתקלקל, והיא היתה כגומר היינו תאנה נגמרה שלא נתיבשה שמתקלקלת, ותהר ותלד לו בן, הבן הראשון היה עדיין מיוחד לו שנולד ממנו וע"כ לא קראו בשם שמורה על שנאתו אותו רק בשם יזרעאל, כי הדורות הקודמים הגם שזנו בחטאת ירבעם היו עדיין עובדים ה' בשיתוף והיו עדיין מיוחסים לה' ומצייר בבן הזה כל הדורות שהיו מימי יהוא עד סוף מלכות בני יהוא, שהאשה היתה אשת זנונים ובכ"ז הבנים היו עדיין מיוחסים לה', כי הגם שיהוא לא סר מחטאת ירבעם, בטל עבודת הבעל והאמינו בה', והעגלים היו להם כענין שיתוף או כאמצעיים לגודלת הכוחניות והשפע: (ד) קרא שמו יזרעאל, ובאר הטעם כי עוד מעט בימים מועטים

בית יהוא והשבתי ממלכות בית ישראל: ה והיה ביום ההוא ושברתי את־קשת ישראל בעמק יזרעאל: ו ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את־בית ישראל כי־נשא אשא להם: ז ואת־בית יהודה ארחם והושעתים ביהוה אלהיהם ולא אושיעם בקשת ובחרב ובמלחמה בסוסים

ת"א וסיס. פסקים פו יומא כב:

רש"י

את דמי יזרעאל וגו'. כתרגומו את דמי בית אחאב שהרג יהוא ביזרעאל על שעבדו את הבעל והלכו הוא ובניו אחרי כן ועבדו ע"א לכך אני חושב עליהם דמי בית אחאב כדם נקי: על בית יהוא. ירבעם בן יואש מבני יהוא היה (מלכים ב' ט"ו) וזכריה בנו נהרג: (ו) לא אוסיף עוד ארחם. לרחם: כי נשא אשא להם. אחלק להם מנת כוסם ופעולתם, כמו וישא משאות (בראשית מ"ג): (ז) ואת בית יהודה ארחם. לאחר שאשבית את ממלכות ישראל שמשגלו עשרת השבטים היו בית יהודה בכלל הרחמים

מצודת דוד

שדם ההוא אזכור על בית יהוא לשלם גמול ועל זכריה בן ירבעם יאמר שהיה מבית יהוא ונהרג ע"י שלם בן יבש כמ"ש במ"ב (ט"ו) (וגם כי יהוא הרג לאחאב כדבר ה' על שעבד לבעל עכ"ז הואיל וגם יהוא חזר ועבד לבעל נחשב לו דם אחאב כדם נקי): והשבתי. ואח"ז אשבית ממלכות ישראל מכל וכל כי מעט מן הזמן עמדה מלכות ישראל אח"ז: (ה) ביום ההוא. ביום הגמול אשבור את קשת ישראל ר"ל אתיש כח ישראל בעמק יזרעאל הוא מקום מבלר מושב מלכי אפרים: (ו) כי נשא אשא להם. ר"ל כי עד הנה נשאתי עונם על כי רחמתים אבל מעתה לא אוסיף עוד לרחם עליהם ויפקד עונם על עלמותם: (ז) ארחם. על כי עדיין לא גבמלאה סאתם: בה' אלהיהם. ר"ל שתשועה תהיה בעזר ה' ולא בכלי מלחמה ויאמר על מפלת סנחרב שלא היה' ע"י

מצודת ציון

והשבתי. ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד): (ה) קשת. ר"ל חוזק וגבורה: (ו) נשא אשא. ענין מחילת העון כמו

באור הענין

ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא, ר"ל העונש הנקמה שעשיתי בחלקת יזרעאל בבית אחאב על שעבד ע"ז והעונש הזה נקרא בשם דמי יזרעאל, אפקוד את העונש הזה גם על בית יהוא שעבדו ג"כ ע"ז והשבתי ממלכות בית ישראל היינו מלכות בית יהוא שכבר היתה ממלכה קבועה כי נמשכה ארבע דורות, והוא השיב את גבול ישראל למקומו כמ"ש (מ"ב יד) אשבית הממלכה הזאת ע"י שנהרג זכריה בן ירבעם: (ה) והיה ביום ההוא, ביום הפקודה, ושברתי את קשת ישראל בעמק יזרעאל, יל"פ שהכוונה על מלכות יהוא בכלל שתפס אותה ע"י הקשת שהלה בעמק יזרעאל שמשם מלא יהוא את ידו בקשת ויך את יהורם ועי"ז תפס את המלוכה (כמ"ש מ"ב ט') ואשבור את הקשת הזה, וגם י"ל שיכוין על הקשת שנתן אלישע ליואש מלך ישראל לירות בו חצים שיהיה חץ תשועה לנצח את ארם, זע"י הקשת הזה נצח ארם והתגבר במלכותו ולכן מציין תוקף בית יהוא בקשת הזה, אשבור אותו על ידי המשפט המיוחס לעמק יזרעאל ששם קבע לעשות משפט בעובדי ע"ז: (ו) ותהר עוד ותלד בת, בזה מציין המלכים שקמו אחרי שנשבתה מלכות יהוא שהם היו מלכים חלשים שע"ז מורה ציור הבת ובזה לא אמר ותלד לו בת כי אז כבר התחילה לזנות עם אנשים אחרים והיה לו ספק אם הבת נולדה לו, ובנמשל שבדורות הללו נתמעטו הצדיקים יותר וכולם הרעו מעשיהם לזנות אחרי ע"ז ויאמר לו קרא שמה לא רחמה והשם הזה יורה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל על ידי כי נשא אשא להם ואמחול להם עונותיהם ר"ל הנה בימי ירבעם בן יואש רחם ה' עליה ונשא את עונם והושיע להם, כמ"ש (מ"ב י"ד) כי ראה ה' את עני ישראל וכו' ולא דבר ה' למחות את שם ישראל ויושיעם ביד ירבעם בן יואש, עתה לא יוסף לרחם עליהם ולישא להם, כי יגלם בגולה, והנה בשם לא רוחמה כבר הראה הנביא שנאה על בתו ועל אשתו, אבל בכל זאת לא קראה עדיין בשם לא עמי שמורה שסר הקשר שבינו ובינייהם לגמרי, כי הגם שלא ירחם את עשרת השבטים עדיין הם עמו ע"י שעוד נשארו יהודה ובנימין והשבטים הנלוים אליהם ועז"א. (ז) ואת בית יהודה ארחם והושעתים בה' כי חזקיה ועמו נושעו בה' ונצולו מידי סנחריב ע"י נס, ולא אושיעם בקשת וכו' כי יצא מלאך ה' ויך במחנה אשור ומגד זה הם עדיין עמי

גיא חזיון

באור המלות

זנונים. יש הבדל בין זנות ובין זנונים ובין תזנות, זנות, הוא הרגיל. זנונים, הוא אשר זנותיה מפורסמים, כמ"ש הנה הרס לזנונים, ותסר זנוניה מפניה. ותזנות, שמשפכת זנות ותאוה על אחרים (עי' יחזקאל כ"ג כ"ט): (ו) כי נשא אשא להם. ת"י כרם אם יתובון אשבק להון ורש"י פי' אחלק להם מנת כוסם, מענין וישא משאת מאת פניו אליהם, ורד"ק פי' אשא האויב עליהם שיגלם, ורי"א פי' מענין שבועה נשבעתי לשלותה ולדעתי מלת כי משמש כטעם אשר, לא ארחם אשר אשא ואמחול להם, והנה נשיאת עון בא תמיד סמוך אל עון או חטאת או פשע, ונשבא על האדם או המקום, יכוון לומר שלא יביא את העונש הנגזר עליהם, כמו ונשאתי לכל המקום בעבורם (בראשית י"ח), ואל תשא להם (ישעיה ב'):

בְּסוּסִים וּבְפָרָשִׁים׃ ח וַתִּגְמֹל אֶת־לֹא רֻחָמָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן׃
ט וַיֹּאמֶר קְרָא שְׁמוֹ לֹא עַמִּי כִּי אַתֶּם לֹא עַמִּי וְאָנֹכִי לֹא־אֶהְיֶה לָכֶם׃

ב א וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יֵאָמֵר לָהֶם לֹא־עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר לָהֶם

ת״א והיה וגו׳. קידושין ל״ז:

רש״י

שהזקיפו עד לזקיהו: (ח) ותגמל את לא רחמה. לפי תרגומו ויכלה אותו הדור בין העמים שגלו שם: ותהר ותלד בן. ואוסיפו ועבדו עובדין בישין, ולפי פשוטו כמשמעו:

ב (א) והיה מספר. מה ענין פורענות והנחמה סמוכין בדבור אחד, ורבותינו פירשו בפסחים הרבים הושע בעצמו שחטא על שאמר החליפם עמד ובקש עליהם רחמים, ובספרי דבי רב פרשת וישב ישראל בשטים שנינו רבי אומר יש פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב כי אתם לא עמי והיה מספר בני ישראל כחול הים מה ענין זה אצל זה משל למלך שכעס על אשתו שלח אחר הסופר לבוא ולכתוב לה גט עד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך אפשר יצא סופר זה מכאן חלוק כלומר לבו חלוק ותוהה לומר למה שלח אחרי אמר לו בא וכתוב לה שאני כופל לה כתובתה, ולפי פשוטו כך היא סמיכתו כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם אראה עצמי כאילו איני לכם ותגלו לבין האומות ואף שם תרבו ותאמצו ושם תשיבו אל לבבכם לשוב אלי כמו שנאמר ע״י משה (דברים ל׳) והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגו׳ ושב ה׳ אלהיך את שבותך וגו׳ אף כאן ונקבצו

מצודת ציון

גבולי לכל המקום (בראשית י״ח): (ז) ובפרשים. הם הרגילים לרכוב על הסוסים: (ח) ותגמל. כן יקרא זמן השלמת היניקה כמו ביום הגמל את יצחק (שם כ״א):

ב (א) ימד. מלשון מדידה: להם. עליהם:

מצודת דוד

מלחמה כי ה׳ הכה בהם ע״י המלאך: (ט) כי אתם לא עמי. אינכם חרדים על דברי לעשותם כדרך העם החרדים על דברי מלכם: ואנכי. וגם אני לא אהיה לכם לאהוב לכאול אתכם ולהושיע לכם:

ב (א) והיה מספר. בזמן הגאולה יהיה מספר בני ישראל כחול הים אשר א״א למדוד אותם ולספרם ואחז״ל שאחר שהוליד הושע את אלו אמר לו המקום שלח את אשתך וגו׳ והבין כונתו שלא טוב בעיני ה׳ אשר דבר על ישראל להחליפם באומה אחרת לכן חזר וביקש עליהם רחמים: אשר יאמר להם. אשר הי׳ נאמר עליהם: יאמר להם. יאמר עוד עליהם בני אל חי המחבבים יותר מעם:

באור המלות

(א) והיה מספר. המפ׳ נדחקו בסמיכות ענין הזה נשל... מלה, ואיך אחר כ״ז אמר ירבו באמכם, ולמ״ש טוב ויכוח, אשר השיב עמ״ש קרא שמו לא עמי, והלא והיה מספר וכו׳ א״כ אמרו לאחיכם עמי, והשיב לו ה׳ א״כ ריבו באמכם:

גיא חזיון

באור הענין

והאם היא אשתי: (ח) ותגמול את לא רחמה, הילד השלישי לא ילדה תיכף בימי מניקתה כמו שילדה את השני רק אחר שגמלה את לא רוחמה אז נתעברה מן הילד השלישי, כי הילד השלישי שנקרא לא עמי מציין חורבן יהודה וגלותם וזה לא היה תיכף כי נתארך ימים רבים, ותהר ותלד בן כי מלכות יהודה היתה מלכות חזקה בימי חזקיה ויאשיה וע״כ מציינו בבן זכר: (ט) ויאמר קרא שמו לא עמי, אז נוה אותו שיקרא אותו בשם שמורה שאינו בנו כלל וממילא אין האם אשתו, שאם יאמר האב לבנו לא עמי אתה נפסק גם הקשר שי״ל עם אשתו אחר שילדה לזנונים ובאר לו הטעם כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם לאב ולאיש ולבעל, ועז״א שצוה להושע לגרש את אשתו, שע״ז מורה שם לא עמי, ואז כן יעשה ה׳ ג״כ לגרש את ישראל ולהחליפם באומה אחרת:

ב (א) והיה (תשובת הושע) דבר זה הרע בעיני הושע לגרש את אשתו ואת בניו, ולכן חזר מדבריו הקודמים והתחיל ללמד זכות על ישראל, אמר אל השם איך תרצה שלח את אם הכנסיה ואת בניה, הלא לעתיד יהיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר, ר״ל שהחול הגם שי״ל מספר, כי כבר ההבאר שמניאת דברים רבים בלתי בעל תכלית בפעל הוא דבר נמנע (כמ״ש במו״נ ח״ב), בכ״ז הגם שי״ל מספר אין אדם יכול לספרו מפני ריבוי תקותו, והגם שאפשר למדדו במדה גם זה א״א לעשותו כי רב החול נסתר במצולות ים ובתהומות הארץ שא״א לאדם להגיע שמה, כן לא יהיה אפשר לספר את ישראל, הם מצד ריבוים הם מצד שיהיו מפוזרים ומפוארים באפסי ארץ עד שרבים מהשבטים חשובים כאובדים כי אין יודע מקומם כחול הטמון במעמקי ימים, ואז יהיה במקום אשר נוה ה׳ עתה שיאמר להם לא עמי אתם דהיינו במקום שהדיחם בגלות והסתיר פניו מהם, אז יאמר להם שהם בני אל חי שאז יכירו כולם כי אביהם חי ומשגיח על גוי בהשגחה מיוחדת מופלאת שעי״ז יתקיימו משך זמן הגלות, ועדע נשים ארעם כי הם זרע בנך

לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי: ב וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי־יְהוּדָה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל: ג אִמְרוּ לַאֲחֵיכֶם עַמִּי וְלַאֲחוֹתֵיכֶם רֻחָמָה: ד רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין שדיה

ת"א ונקבצו וגו'. פסחים פח: ריבו וגו'. עקרים מג:

רש"י

בני יהודה ובני ישראל יחדיו וגו': (ב) ראש אחד. דוד מלכם: כי גדול יום. קיבוץ זריעתם: (ג) אמרו לאחיכם עמי. כתרגומו תובו לאורייתי ועל כנשתכון ארחם: (ד) ריבו באמכם. בכנסייה שלכם של עכשיו שהיא אם לדורות הבאים: מבין שדיה. דרך הנאפות שממעכין להם בין דדיהן,

מצודת דוד

(ב) ונקבצו. זה יהיה בימי המשיח: ראש אחד. זהו מלך המשיח: ועלו. מארצות הגולה יעלו אל ארצם: כי גדול יום יזרעאל. כי יום גדול ונכבד יהיה יום קבוץ ישראל אשר הפיצם האל כפיזור זריעה ע"פ השדה: (ג) אמרו. אתם בני יהודה ובנימין אמרו על אחיכם בני עשרת השבטים שהם עמי כמותכם עם כי אמרתי לגלותם מעמכם וקראתים אז לא עמי וכן אמרו רחמה על אחותיכם הם נשי עשרת השבטים: (ד) ריבו באמכם ריבו. כל הכנסיה יחד יקראו אם וכאלו יאמר אל הצדיקים שבדור עשו מריבה עם כל הכנסיה על רוע דרכה כי מעתה היא לא אשתי כי סרתה מעלי ואנכי לא אישה להאמין לה ספוקה: ותסר, מוסב על תחלת המקרא לומר ריבו בה שתסר זנוניה וגו'. ר"ל שלא תגלה עוד פניה להזונות אחריו ולא תשים עוד בין שדיה בשמים המעלים ריח טוב להלהיב לב הנואפים ר"ל מעתה תעזוב דרכה ולפי שהמשילה לזונה אמר

מצודת ציון

(ב) יזרעאל. היא מלה מורכבת מן זרע ומן אל: (ד) אמכם.

גיא חזיון

באור הענין

ס': (ב) ונקבצו, ואח"כ באחרית הימים יתקבצו המפוזרים בין בני יהודה שגלו בחורבן בית ראשון ע"י נבוכדנצר שלא שבו כולם בימי עזרא, ובין בני ישראל שהם עשרת השבטים שגלו ע"י מלך אשור, כולם יתקבצו ממקומות פזוריהם ויהיו יחדו לעם אחד, וגם ישימו להם ראש אחד שהוא משיח בן יוסף שהוא יהיה לראש עליהם תחלה (כמ"ש ביחזקאל ס' ל"ז), ועלו מן הארץ יעלו מכלל כדור הארץ שהם נפוצים בו לא"י, כי גדול יום יזרעאל שאז שם הבן הראשון שנקרא יזרעאל להורות על משפט ה' גם יתקיים באופן אחר כמ"ש (בפסוק כ"ה) וזרעתיה לי בארץ, שיקרא בשם יזרעאל מענין זריעה, שהגלות יהיה דומה כזורע גרעיני תבואה בעומק האדמה ונדמה לו שהגרעינים נרקבו ונבלה ואח"כ יציצו ויצמחו ויוציאו פרי התבואה כפלי כפלים, כן יציצו מן הגולים שנזרעו בארצות שבים עם רב כחול הים אשר לא יספר עם הגרים הנלוים עליהם כמ"ש חז"ל, ויום יזרעאל היינו יום שתתגלה הזריעה הזאת שזרע אלהים בארץ ויבא אלומותיו, יום זה יהיה גדול מאד מצד הנסים והנפלאות שיעשה ה' ביום ההוא לעיני כל הגוים: (ג) אמרו, ר"ל אחר שיהיה מספר בני ישראל כחול הים וכו' א"כ אני מצוה אל הבנים ואל הבת שתאמרו לאחיכם (שרצו לקראו בשם לא עמי) שהם עמי, ולאחותיכם (שרצו לקראה בשם לא רוחמה) שהיא רוחמה, אחרי שלעתיד יהיו עם ה' וה' ירחמם ויוכח מזה שגם ה' שרצה שישלח את אמו ויקרא לבניו לא רוחמה ולא עמי, ומבקש שכן ה' יאמר להם עמי אתם, ע"ש העתיד: (ד) ריבו, (תשובת השם), א"כ אתם הבנים ריבו באמכם והוכיחו אותה על זנותה, כי כל זמן שהיא לא אשתי והיא זונה מאחרי, הלא אנכי לא אישה ואין הבנים בני, ומוטל עליכם הבנים לריב עם אמכם שתטיב את דרכה, וזה תשובה אל הושע שא"כ מוטל על הנביאים, והושע מכללם, לריב עם האם דהיינו הכנסיה ולהוכיח אותה ולהחזירה למוטב ותסר, ר"ל אמה שתסר זנוניה מפניה הוא הע"ז שעובדת בפרהסיא עד שעיני הזנות נראים על פניה, ונאפופיה מבין שדיה היא תאות הנאוף עצמו המוסתרים בין שדיה, שהם יצרא דע"ז

באור המלות

(ג) ולאחותיכם. היה ראוי לאחיותיכם, כמו את אחי ואת אחיותי (יהושע ב' י"ג), או שאמר אחותכם בלשון יחיד, אולם מצאנו פעל זה בריבוי אחד, ואחותיך סדום ובנותיה (יחזקאל ט"ז נ"ה), ועמ"ש בזה בס' הת"ה ויקרא (סי' ...) על ותמימותיו: (ד) ריבו באמכם. שהם ריב נקשר עם את או עם. ואם נקשר עם למ"ד מורה שרב בשביל אחרים, כמו האתם תריבון לבעל (שופטים ו' ל"א), או בשביל עצמו, איש אשר יריב לו, פי' שהבעל יריב על כבוד עצמו, כמו אם אלהים הוא יריב לו (שם). ואם נקשר עם מלת אל מורה שמציע טענותיו לפניו, כמו כי יבואו לריב אלינו (שופטים כ"א כ"ב), וכן למה תריבו אלי (ירמיה ב'), צדיק אתה ה' כי אריב אליך (שם י"ב), בלשון הטענות והוכוחים. וריב הנקשר עם ב' רב עמו על שמגיע לו רע על ידו, וירב בלבן וכו' כי דלקת אחרי. וכן פה ריבו שתסיר זנוניה, כי יגיע לכם רע על ידה, כי את בניה לא ארחם: זנונים, ונאפופים. זנות מציין היותה מרגלת בעלה ומפקרת. וזנונים מציין הפקר בפרהסיא (כנ"ל א' ב'). ונאוף מציין תאות הניאוף (כמ"ש ירמיה ג' ח', יחזקאל ט"ז ל"ח), ובהשאלה בא זנות על יצרא דע"ז, וניאוף על יצרא דעריות, לכן אמר מבין שדיה. ונאפוף מורה התמדת הניאוף, שהשמות שבכפל גם למ"ד

שָׁדֶיהָ׃ ה פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה עֲרֻמָּה וְהִצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא׃ ו וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם כִּי־בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה׃ ז כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם כִּי אָמְרָה אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי נֹתְנֵי לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי שַׁמְנִי

ת״א כי אמרה. כתובות ס״ה נזיר כג הוריות י׃

ושקויי

רש״י

ויזנתן תרגם ופולחן טעוותה מבין קירווהא: (ה) כיום הולדה. כיום שהוצאתיה במצרים כמו שמפורש (ביחזקאל ט״ז) ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ותשלכי על פני השדה בגועל נפשך לא חסה עליך עין (שם): כמדבר. גזירות שגזרתי עליהם במדבר הזה יתמו ושם ימותו (במדבר י״ד): והמתיה. ואקטלינה: (ז) אמם. כנסייה שלהם: הובישה הורתם. בהיתו מלפינן החכמים המורים להם הוראות בושים מפני עמי הארץ אומרים להם לא תגנובו והם גונבים לא תלוו ברבית והם מלוים: אחרי

מצודת ציון

בעלה: ונאפופיה. מלשון ניאוף: (ה) אפשיטנה. ענין הסרת המלבוש כמו ופשט את בגדיו (ויקרא ו׳): והצגתיה. ענין העמדה כמו הציג אותו לבד (שופטים ז׳): ושתיה. ענין שימה כמו למען שיתי (שמות י׳): ציה. שממה: (ז) הובישה. מלשון בושה: הורתם. מלשון הריון: צמרי ופשתי. מלשון צמר ופשתים: ושקויי. מל׳ משקה:

מצודת דוד

לשון הנופל בזונה: (ה) פן אפשיטנה ערומה. כי כבלא תעזוב דרכה פן אפשיט בגדיה מעליה ותשאר ערומה ואמר ענין הבושה שעושים אותה לפי שהמשילה לזונה: והצגתיה. אעמיד אותה מבלי לבוש ומכסה כמו שהיתה ביום שנולדה וכפל הדבר במ״ש: כמדבר. הפקר לכל כמו המדבר: כארץ ציה. כפל הדבר במ״ש: (ו) ואת בניה. ר״ל אף על הצדיקים שבהם לא ארחם: כי בני זנונים המה. לפי שהמשילה לזונה אמר לשון הנופל בזונה שאין מי מרחם על בניה אף שהמה לא חטאו מ״מ סובלים עון אמותם ור״ל אף הצדיקים ילקו בעון כללות האומה: (ז) זנתה אמם. כללות האומה סרחה מעליה: הובישה הורתם. האם שהרתה אותם עשתה מעשה בושה וכלימה והוא כפל ענין במ״ש: אחרי מאהבי. אחרי העובדים כאוהבים אותי הנותנים לחמי וגו׳ ר״ל שבעתה

באור המלות

בפעל מורה על חוזק הפעולה והתמדתה: (ה) ושמתיה כמדבר ושתיה כארץ ציה. ארץ ציה גרוע מן המדבר, כי המדבר ישוב להיות ארץ מושב אם יעבד ויזרע, לא כן ציה, (כמ״ש ישעיה ל״ה א׳, ירמיה ב׳ ו׳), ויש הבדל בין שיתה ובין שימה, שפעל שית מורה על הקביעות (כמ״ש ישעיה ה׳ ו׳, ירמיה י״ג ט״ז), ובזה מוסיף שישיתה בקביעות, וכארץ ציה שהיא שממה לעולם, וגם שבארץ ציה לא ימצא מים לעולם מחוס הצמא ועי״כ תמות בצמא: (ז) זנתה אמם הובישה הורתם. שם אם יבא לפעמים גם על האומנת, ולכן אמר (ירמיה ט״ו ג׳) ועל אמותם היולדת אותם, ושם (כ״ב כ״ו) ואת אמך אשר ילדתך, ואמר (שיר ג׳) אל בית אמי ואל חדר הורתי, שמוסיף על בית אמו שגדלה אותו, החדר שבו ישבה הורתו בעת ההריון, ופה הוסיף שהובישה אותו גם מצד ההריון שהיה עליו חשש ממזרות: מאהבי. בפיעל, מורה על הפלגת

גיא חזיון

באור הענין

ויצאת לעריות: (ה) פן, שאם לא תסר זנוניה מפניה, אז אם היא לא אשתי אנכי לא אישה כל״ל, ואז אפשיטנה ערומה ואקח מאתה את הבגדים שנתתי לה. והנה הנביא צייר מעמד העם בעת שבחרם ה׳ במצרים, כילדה עזובה שהשליכוה אבותיה ערומה מתבוססת בדמיה אל המדבר, וה׳ עבר עליה ורחץ אותה מדמיה והלביש אותה בגדים ולקחה לו לאשה והכניסה עיר מושב וארץ זבת חלב ודבש, כמ״ש (יחזקאל ט״ז) ביום הולדת אותך לא כרת שרך וכו׳ ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וכו׳ ואת ערום ועריה, ואפרוש כנפי עליך ואכסך ואלבישך רקמה וכו׳ ועפ״ז יאמר שאחר שע״י זנותה יבושע המשל אז אפשיטנה ערומה כמו שהיתה ערום ועריה ויותר מזה כי והצגתיה כיום הולדה שהיתה מתבוססת בדמיה וגם ושמתיה כארץ מדבר וציה עד שתמות בצמא, ר״ל שאחזיר אותם אל גלות העמים שזה משל המדבר, ושם תתבוסס בדמי הרוגים ואקח מאתה הבגדים שנתתי לה שהוא השראת השכינה וההשגחה וכל כלי תפארתה: (ו) ואת בניה, ועי״כ לא ארחם גם על בניה, ובנמשל שלא אחוס גם על הצדיקים שביניהם שאחר שכלל הכנסיה זנו מאחרי, העולם נדון אחר רובו, והם ג״כ בני זנונים: (ז) כי זנתה אמם, ולכן בניה הם בני זנונים, והגם שי״ל שרוב בעילות אחר הבעל וגם אם האם זנתה הבנים כשרים, אבל הלא הובישה הורתם שהיא הובישה את ההריון של הבנים עד שהם ספק ממזרים, כי אמרה אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי, כי מה שרוב בעילות אחרי הבעל הוא דוקא אם היא זונה בצנעה, ואם היא עדיין תחת רשות בעלה וניזונית על שולחנו שאז הוא העקר ורוב הבעילות הם ממנו, אבל היא כבר נפרדה מן הבעל, הן מצד שהיא מפרסמת את זנותה ואמרה בפרסום אלכה אחרי מאהבי, ויוצאת מרשותו לרשות הזונים, הן מצד שלפי דבריה אינה נזונית עוד משל בעלה רק מקבלת מזונותיה מן הזונים והם נותנים לחמי ומימי, וכן המלבושים הם נותנים צמרי ופשתי שמהם לה בגדים, וכן יתר צרכיה שמן לסוך, ומשקים להתענג כמו יין וחלב, וממילא רוב בעילותיה הם מן הזונים ובניה בני זנונים, והנמשל שהכנסיה נפרדה מה׳ לגמרי

ועובדת

וְשִׁקּוּיָי׃ ח לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ אֶת־דַּרְכֵּךְ בַּסִּירִים וְגָדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא׃ ט וְרִדְּפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן

ת"א לכן. ר"ה כג: כי

רש"י

מאהבי. בדרכי העובדי עכו"ם: (ח) הנני שך. לשון סגירה, כמו הסר משוכתו (ישעיה ה') כמשוכת חדק (משלי ט"ו): את דרכך. דרכים ושבילים שאת הולכת בהם (ט) ורדפה. ממשקלות לשון כבד הוא זה כמו (שם י"ב) ומרדף ריקים, פורקיי"ר בלעז כלומר תחזר אחריהם ולא תשיגם: את מאהביה.

מצודת דוד

במערכת השמים כחשבה שכל ההשפעה באה לה מהם: (ח) לכן. הואיל וכן הנני אגדור דרך מהלכך בקוצים לבל תוכל ללכת בה. ר"ל לא אשכיל להוריד אליך ההשפעה ממערכת השמים כאלו נסתם הדרך: וגדרתי וגו'. כפל הדבר במ"ש: ונתיבותיה לא תמצא. לא תמצא שביל ותחבולה להוריד אליך ההשפעה: (ט) ורדפה. אף שתהיה רודפת אחר מערכת השמים להקטיר להם עכ"ז לא תשיג אותם להשפיע לך טובה: ובקשתם וגו'. כפל הדבר במ"ש: ואמרה. אז תאמר אלכה בתשובה להקב"ה כי מאז

מצודת ציון

(ח) שך. ענין גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה'): בסירים. קוצים כמו כקול הסירים (קהלת ז'): וגדרתי. מלשון גדר: ונתיבותיה. מלשון נתיב ושביל: (ט) תשיג. ענין הקרוב:

גיא חזיון

באור הענין

ועובדת ע"ז בפרהסיא, וחושבת שכל השפע והצלחה באים מצד מערכת הכוכבים והמזלות וה' לא ייטיב ולא ירע ואין תועלת מעבודתו כלל, ובזה נהיה ככל משפחות האדמה לשרת עץ ואבן, ולכן לא ירחם ה' גם על הטובים וישליך את כולם מעל פניו:

באור המלות

האהבה, ולרוב בא על האהבה החומריית: (ח) הנני שך את דרכך, ונתיבותי לא תמצא. הדרך הוא הדרך הגדול הקבוע לרבים, ונתיבות הם אשר הם מהלך ליחידים לפרקים, ויוכלו לעוות את הנתיבות עד שלא יוכרו כלל, לא כן את הדרך הגדול שהוא ניכר תמיד, רק שיסך אותו בסירים וקוצים, וכן אמר (איכה ג') גדר דרכי בגזית, נתיבתי עוה: (ט) ורדפה.

(ח) **לכן הנני שך את דרכך בסירים** מספר ההשתדלות שיעשה ה' להשיבה אליו כמשל ההשתדלות שיעשה הבעל אל האשה המנאפת תחתיו, שיש לה דרך גדול קבוע שבו תלך כל יום מביתו אל בית המנאפים ושך את הדרך בסירים בל תוכל ללכת בו, ועדיין יש לה מקום לדבר עם הנואפים אחורי הגדר במקום שהגדר פרוץ, ועז"א **וגדרתי את גדרה**, ועדיין יש לה נתיבות צרות מיוחדות שתלך אליהם בנתיבות האלה, אמר שיקלקל אופן הנתיבות באופן **שנתיבותיה לא תמצא** עוד ובזה יכלא אותה להפרידה מן הזונים עמה, ובנמשל שישנה סדרי המערכת ומשטריהם ויגדור בגדר סביב בל יוכלו להשפיע עליה טוב והצלחה ויקלקל כל המעשים והסגולות והטלמסאות שתעשה להריק את השפע וברכתם, וגם שישית איבה בינה ובין העמים שהיה בטחה בם שיבואו לעזר לה ושלמדה מעשיהם וכרתה עמהם ברית, ויגדור בעדה שלא תוכל לצאת אליהם ולהתחבר עמהם ולהתערב בם: (ט) **ורדפה**, וחוץ מזה שיעכב בעדה שלא תוכל לצאת, יסבב הדבר שגם מאהביה יתרחקו ממנה, באופן שתחלה **תרדוף אותם ולא תשיגם** כי יברחו מפניה, ואח"כ יתעלמו מעיניה לגמרי עד שכאשר **תבקש אותם לא תמצאם**, ובנמשל שגם הצלחת הטבע והמערכה תתרחק ממנה עד שתתעלם מעיניה ולא תדע מקומה איה, וכן העזר והברית שהיה לה עם העמים תסיבה יסור ממנה, **ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה**, אמנם הגם שילחננה ההכרח לשוב אלי בכל זאת לא תכיר חטאתה, רק תדמה כזונה הנ"ל שגם אחר שיתרחקו מאהביה ממנה והיא תרדף אותם ולא תמצאם עד שלבסוף תהיה מוכרחת לשוב לבית בעלה לא תתחרט על מעשיה וזנותיה, כי בהפך תתאונן על מה שהיא מוכרחת לשוב לבית בעלה, ותאמר בפירוש שמה שאלכה ואשובה אל אישי הראשון אינו מפני שאני מתחרטת על מה שיצאתי מביתו לבית הזונים, ומפני שטוב לי יותר בבית אישי מבבית הזונים, כי בהפך בבית הזונים היה טוב לי יותר מבבית אישי, רק מפני **כי טוב לי אז מעתה** שמן המעמד שאני בו עתה שהזונים עזבו אותי ואין לי עתה עוזר ותומך מן המעמד הזה היה טוב לי אז בבית בעלי, הגם שאינו טוב מן המעמד שהייתי בו בעת שהייתי בבית מאהבי נותני לחמי ומימי, שהיה טוב לי יותר מבבית בעלי. והנמשל שגם אחר שסר ההצלחה ומלאוה רעות רבות וצרות והיא מוכרחת לשוב בתשובה, תחשבה שזה בא מפני שהמערכה והמזל מתנגד לה ועומד לנגדה במערכה רעה, ואחר שעשתה כל התחבולות ועבודת נכר לרדף את מאהביה ולהשיב שפע המערכת אליה לטוב ולא הועיל לה ומוכרחת לשוב אל ה' ולחסות בצל ההשגחה, תאמר שהחסות בצל ההשגחה היא רק טוב נגד המעמד של עתה שהמערכה מתנגד לה לנגד לא לנגד הזמן שהמערכה השקיף עליה בעין טובה שאז מוכנת לשוב אל מאהביה ולעבוד עבודה נכר: (י) **והיא לא ידעת** זה בא מסבת שלא ידעה שגם בתחלה שעבדה ע"ז והיה לה כל טוב, לא היה זה ע"י מאהביה ושפע

כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה׃ י וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל׃ יא לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ׃ יב וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא־יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי׃ יג וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ

ת"א וכסף . ברכות לא : ולקחתי . שם לב : ועתה . שבת נס : והשבתי . שם : הדרשה

רש"י

מצרים ואשור ולא תוכלי לבקש מהם עזרה : ובקשתם . ובקשה אותם : (י) לא ידעה . לא שמה אל לבה והראת עצמה כלא יודעת : וכסף הרביתי לה וזהב , והם עשאוהו לבעל : (יא) בעתו . בעת גמר בישול הפירות : והצלתי . ממנה צמרי ופשתי . אשר היה לכסות את ערותה , כל הצלה שבמקרא לשון תרומה והפרשה הוא ומוכיח עליו ויצל אלהים את מקנה אביכם (בראשית ל"א) , כי כל העושר אשר הציל (שם) : (יב) ואיש לא יצילנה מידי. אף זכות אבותם תמה :

מצודת ציון

אבי . בעלי : (י) והתירוש . כן יקראו ענבי היין : והיצהר . הוא השמן כמו ותירושך ויצהרך (דברים י"א) : במועדו . בזמנו : והצלתי . ענין הפרשה כמו הלא אצלת לי ברכה (בראשית כ"ז) : ערותה . גלוי הבשר : (יב) נבלתה . ענינו דבר כעור ומגונה וכן ונבלתיך עליך שקוצים ונבלתיך (נחום ג') : (יג) והשבתי . ענין בטול : משושה . שמחתה :

מצודת דוד

כבתחלה בטחוני בו היה לי טוב מעתה : (י) והיא לא ידעה . מתחלה לא שמה על לבה לדעת אשר אני הוא הנותן לה הדגן וגו' והכל ממני כי אין דבר ביד מערכת השמים : וכסף וגו' . והנה הכסף והזהב אשר אני הרביתי לה עשו הם לבעל והיא נותנת מה עשויה לצבא השמים וכן הם היו מייפים אותם בכסף ובזהב כמ"ש בכסף ובזהב ייפהו (ירמיה י') : (יא) לכן . הואיל וכן עתה אשוב לקחת את הדגן שנתתי לה : בעתו . בעת גמר הבשול אקח מהם ע"י ברד וארבה וכדומה : במועדו . בזמן הבציר : והצלתי . אסיר מהם הצמר והפשתים שנתתי לה לכסות את ערותה כי ימותו הצאן ולא יהיה לה צמר והפשתים תלקה ולא יהיה לה בגד ללבוש : (יב) ועתה . כשאסיר צמרי ופשתי אגלה כעור גלוי ערותה לעיני מערכת השמים ולא יצילנה מי מידי ר"ל לא יוכל מי להשפיע עליה טובה בזולת רצוני : (יג) והשבתי . אבטל כל שמחה שמחת חגים חדשים ושבתות : וכל מועדה . הם ר"ה

באור המלות

בנין הכבד מורה על התמדת הרדיפה : (י) והיא לא ידעה . הלא יפלא איך אחר שספר שתשוב אל אישה יחזור לספר איך יענוש אותה ומוכרח כמ"ש בפירושי : (יא) דגני בעתו ותירושי במועדו . יש הבדל בין עת ובין מועד , שהעת היא עת הטבעי , והמועד היא ההסכמיי , (כמ"ש באילת השחר כלל רל"ט) והדגן דרך לקוצרו תיכף כשיגמר שהוא העת הטבעי , לכן אמר בעתו , והתירוש לא יבצרו הענבים תמיד בעת גמרם כי יניחום לשעמים על האילן כדי שיתבשלו היטב בחום השמש , ולקיטת הענבים תלוי ביעידת הבעלים והסכמתם , לכן אמר במועדו , שבעת שיעד לקחת הענבים אז יבחיתם ה' : ולקחתי , והצלתי . הלקיחה תצוייר גם כשאינו עדיין ביד הבעלים , אבל ההצלה הוא כשיקחם מיד מי שהוא כבר בידו , כמו ויצל אלהים את מקנה אביכן , ר"ל שכבר היה בידו , וכן וינצלו את מצרים , ור"ל צמרי ופשתי שכבר הוא בידם : (יב) לעיני מאהביה . מוסב על כלל המאמר , ולקחתי דגני והצלתי צמרי ואגלה נבלותה כ"ז יהיה לעיני מאהביה וכ"ז איש לא יצילנה מידי : (יג) חגה מועדה . החג הם הימים

גיא חזיון

באור הענין

הכוכבים, רקכי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר , ור"ל שזה האות שגם עתה עדן היא מאמנת בע"ז וחושבת שהטוב שהיה לה תחלה היה מן שפע הכוכבים וע"ז , ואינה יודעת בישראל אין עומדין תחת המערכה , וכל השפע שהיה לה היא השגחיית שה' נתן לה הדגן והתירוש רק הם כפרו בטובת ה', עד שעת שהרבה להיטיב עמה בהשגחתו עד שבכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל מכספי ומזהבי שנתתי לה לא שהבעל נתן לה מאומה, באופן שהטוב שהיה לה עד עתה היה השגחיי והרע שמגיע לה עתה הוא בעבור שסר ממנה ההשגחה על כן כלתה הארץ את יבולה והשמים נעצרו : (יא) לכן אשוב, אמר ה' שלכן יעשה עמם מעשים שעל ידם יכירו שחובתם ורעתה אינם מצד המערכת רק ע"י ההשגחה , כי עד עתה שעצר את השמים מהוריד מטר חשבו שזה בא מפאת הטבע והמערכה ולא ה' פעל כל זאת , לכן יעשה בהפך שיתן מטר על הארץ והארץ תתן את יבולה עד שיראו שכפי הטבע והמערכה הם מוכנים לקבל טוב וברכה ושיהיה בר ולחם בארץ רק בעת גמר הדגן והתירוש ישוב ה' ויקח אותו מאתם , וז"ש לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו , הדגן שהיה נגמר בעת קציר אשוב ואקח אותו בחזרה ובזה ידעו שהיא רעה השגחיית , וכן והצלתי צמרי ופשתי אשר כבר נגמרו , והם כבר מוכנים לכסות את ערותה אציל אותם ואקחם מידה , ואז תראה שהגם שמאהביה שהם כוכבי המערכת וסדרי הטבע הם בעזרתה להיטיב לה , בכ"ז לא יוכלו להועיל לה ולהציל אותה מיד ה' , וז"ש (יב) ועתה אגלה את נבלותה לעיני מאהביה , שהגם שמאהביה שהם סדרי המערכת עומדים אצלה ועיניהם עליה לטובה , בכל זה אפשיט את בגדיה ואגלה את נבלותה , ואיש לא יצילנה מידי ובזה תבין כי אין להם שום כח נגד ה' , ולא לבד שאין בכחם לתת מאומה מבלי רצון ה' כי גם לא יוכלו

חָדְשָׁהּ וְשַׁבַּתָּהּ וְכֹל מוֹעֲדָהּ׃ יד וַהֲשִׁמֹּתִי גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה לִי אֲשֶׁר נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבָי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ טו וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי שָׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה׃ טז לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר

ודברתי

רש"י

(יד) והשמותי. לשון שממה: אתנה. כמו אתנן: ושמתים ליער. שהחיות מהלכות שם ואוכלות הפירות: (טו) ופקדתי עליה. שכר פורענות: ימי הבעלים אשר תקטיר. תמיד להם ולשון הווה הוא: ותעד נזמה וחליתה. לשון עדי כזונה המתקשטת לקראת נואפים וחליתה לשון ערבי הוא קישוט: (טז) לכן הנה אנכי מפתיה. מגדלה להמשך אחרי לו"אקיי"ר בלעז, ומהו הפיתוי והולכתיה המדבר בגולה שהוא לה כמדבר וציה ושם

מצודת דוד

ויה"כ וש"ע: (יד) והשמותי. אעשה שממה מקום הגפנים והתאנים: אתנה. לפי שהמשילה לזונה אמר לשון אתנן ור"ל שאמרה שבא לה מהשפעת מערכת השמים: ושמתים ליער. אעשה הפרדסים מקום הפקר כיער וחית השדה תאכל הפירות ר"ל האויב יקח הכל: (טו) ופקדתי עליה. אזכור עליה הימים אשר הקטירה לבעלי' לשלם הגמול לפי רוב הימים: ותעד. מה שקשטה עצמה בקשוטיה והלכה אחר מאהביה ר"ל מה שעבדם והקטירה למערכת השמים ולפי שהמשיל' לזונה אמר לשון הנופל בזונה שמתקשטת עצמה להתאהב על הנואפים: ואתי שכחה. לא שמה על לבה לעבוד אותי: (טז) לכן. פל

מצודת ציון

(יד) והשמותי. מלשון שממון: אתנה. מלשון אתנן וכן יקרא מתן הזונה כמו אתנן זונה (דברים כ"ג): (טו) ופקדתי. מל' זכרון: ותעד. מל' עדי וקשוט כמו ועדית עדי (יחזקאל כ"ג): נזמה. שם עדי כמו נזם זהב (משלי כ"ה): וחליתה. ענין תכשיט מה כמו וחלי כתם (שם): (טז) מפתיה. מלשון

גיא חזיון

באור הענין

יכלו להועיל שיתקיים בידה הטוב אשר כבר השיגה ידה: (יג) **והשבתי**, זאת שנית, **שאשבית כל משושה** שהם **ימי החגים והחדשים שלה** שאז חוגגה לעבודת נכר בחשבה שעתים האלה הם ימי הצלחה וימים שהכוכבים ישפיעו טוב וברכה, אבית את הימים האלה כי יתהפכו לימי צרה ואפלה, ומזה תכיר שאין טובה ורעה תלוי בידי המערכת רק בידי ה' המחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם כרצונו: (יד) **והשמותי גפנה ותאנתה**. זאת שלישית שלא לבד שימנע את תבואת הארץ, כי גם ישומם את הארץ בעצמה ואת העצים המובחרים נושאי פרי שהם הגפן והתאנה, **יען אשר אמרה אתנה המה לי אשר נתנו לי מאהבי**, כאשר היא תייחס גם יבולת הארץ אל הבעלים כזונה אשר תעיז פניה לאמר על הנדוניא שנתן לה בעלה שהיא אתנן שקבלה מאוהביה, ולכן אשים העצים נושאי פרי **ושמתים ליער** שמתקבצים בו חיות השדה והם יאכלו פריים, והנמשל שיאספו שם אומות פראיים שהאויב שם הנחריב והם יאכלו פרי גפנים ותאנתם. והנמשל מכל זה, שאחר שאמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון שהוא בעת שהתחילו לשוב קצת בימי הושע בן אלה שבטל את השומרים שהושיבו מלכי ישראל לבל יעלו לרגל, ראה ה' שאין תשובתם שלימה ולבם עדיין נוטה אל הע"ז, רק שחשבו שהמזל מתנגד להם לכן הביא עליהם את מלך אשור והחריב את ארצם כפעם בפעם וחיות יראו אותם: (טו) ופקדתי אמר שלבסוף ראה שכל ההתבולות שעשה כדי שתכיר שהרעה הבא עליה הוא עונש השגחיי כ"ז לא הועיל מאומה, כי ראיתי שבעת **שפקדתי עליה את ימי הבעלים אשר תקטיר להם** להענישה אותם עליהם, לא שבה ע"כ אלי, רק **ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה**, היתה דומה כזונה אשר פשט בעלה מעליה את כל בגדיה ולקח את כל תכשיטיה כדי שלא תלך אחרי הזונים ולא נשאר לה רק נזם וחלי אחד, ותעד תכשיט הנזם והחלי שנשאר לה כדי ללכת אחרי מאהביה, כן גם בעת שהעניטם ה' בימי הושע בן אלה ומלך אשור לקח כל אשר להם לא שבו אל ה' רק שלחו אל סוא מלך מצרים והתמידו בעבודת ע"א **ואותי שכחה**, שעי"כ לא שבה עד ה' המכה אותה רק בקשה עזר מעמים וישועה מעבודת אלהי נכר: (טז) **לכן הנני מפתיה והולכתיה המדבר**, מדמה אותה כמשל הזונה שראה בעלה שכל התחבולות שעשה להפרידה מן הזונים אין מועילים, יפתה אותה לשאת אותה מן הישוב ששם נמצאו הזונים ויוליכה אל המדבר ששם לא תמצא איש לזנות עמו והתייחד

באור המלות

שמרבים להביא בהם שלמי חגיגה, והמועד כולל כל מועדים הקבועים, ור"ה ויוה"כ לא נקראו בשם חג בשום מקום כי לא הביאו בהם שלמי חגיגה, כמ"ש באילת השחר (כלל תקמ"ה) וביחזקאל (מ"ה י"ז, מ"ו י"א), ולעומת זה מועדים הם הקבועים, וחג יקרא גם הבלתי קבוע אם יעשה לו חג לזבוח זבחים, כמו חג לה' מחר, ובזה מוסיף כמ"ש וכל מועדה: (יד) אתנה. כמו אתנן. ושרשו נתן ונפלה נו"ן פ"א הפעל ונכפלה נון למ"ד הפעל במלת אתנן, כמו סגריר נאפוף, וה"א נוספת, כמו אשכל, ונאמר בנו שם זה בחסרון נו"ן שנו ממנו פעל בחסרון זה, אפרים התנו אהבים, גם כי יתנו בגוים (לקמן ח' פ' י"ד): (טו) ופקדתי. שם עבר בוא"ו שהזמר כמו ותעד, ותלך שהם פעלים עוברים,

עם

וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ׃ יז וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָּׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ יח וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־ תקראי

ת"א וענתה. סנהדרין ק"א: וסיס. כתובות עא:

רש"י

דברים אל לבה כי טוב לה כשעשתה רצוני מכשמרדה בי: (יז) את כרמיה. ת"י לשון פרנסים ומנהיגים, וכן לא יפנה דרך כרמים (איוב כ"ד), וכן כרמי שלי לא נטרתי (שיר א'). דבר אחר והולכתיה המדבר למדבר סיחון ועוג, ובסגנון זה נתנבא (יחזקאל כ') שנאמר והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם כאשר נשפטתי את אבותיכם והבאתי אתכם במסורת הברית וברותי מכם המורדים וגו' והכשרים אקיים וזהו את כרמיה: ואת עמק עכור. עמק הגלות שהן עכורים שם אתן לה לפתח תקוה (תוחלת תקוה, שמתוך אותן צרות תתן לב לשוב אלי): וענתה שמה. לשון דירה כמו מעון אריות (נחום ב'): כימי נעוריה. שישבה במצרים ימים רבים: וכיום עלותה וגו'. שצעקה אלי ממצרים מתוך שיעבוד וגאלתיה כן גם עתה: (יח) תקראי אישי וגו'. תעבדוני מאהבה ולא מיראה, איש ל' אישות וחיבת

מצודת ציון

פתוי והסתה: (יז) עכור. ענין השחתה כמו ועמק עכור (ישעיה ס"ה): וענתה. ענינו הרמת קול שירה כמו ותען להם מרים (שמות ט"ו): ורמש. הם בריות קטנות הזוחלים

מצודת דוד

כי שכחה כי אני אפתנה ואוליכנה במדבר במקום שאין שם אנשים ושם אדבר על לבה דברי פיוסים ולפי שהמשילה לאשה שזנתה תחת בעלה אמר ל' הנופל באשה כזאת שהבעל מפתה אותה ללכת אחריו במדבר מקום שאין אנשים למען לא ישמע מי מה ידברו ושם מפייסה בדברים טובים שתעזוב דרכה ור"ל המקום יעורר לבבם לשוב לעבודתו: (יז) משם. מן הליכת במדבר הזה מן האהבה הבאה שמה ר"ל מן הערת הלבב תשוב אלי ואחזיר לה את כרמיה: ואת עמק עכור. העמקים שהיו עכורים ושוממים בהיותם בגולה תשוב להיות פתח תקוה ר"ל יהיו המהודים כפתח נחמד אשר יקוו אנשים לבוא בו: וענתה שמה. שרים בכרמים קול שיר כמו שהרמה בימי נעוריה ר"ל עד שלא גלו ממנו: וכיום עלותה. וכמו שהרמה ביום עלותה מארץ מצרים שאז שרו בשמחת לבב שירת הים: (יח) תקראי אישי. תקראי אותי בלשון איש ולא בלשון בעל

באור המלות

ודוגמתו ש"א (ג' י"ג) והגדתי לו כי שופט אני את ביתו, ולפי פירושי שם: (טז) עמק עכור. מליצה נלקחת משם המקום שעשו בם שפטים בעכן שעבר על החרם והיה לו לפתח תקוה, כמ"ש הז"ל יעכרך ה' ביום הזה אתה עוכר ואי אתה עכור לעוה"ב, וכן ישוב הגלות לפתח תקוה על העתיד: וענתה, מלשון הרמת קול בשיר, כמו ותען להם מרים, וכן פירשו חז"ל בתנחומא: (יח) אישי, בעלי. בעל מורה על הקנין, בעל השור, בעל הבור, בעל הבית, ואיש מורה על האישות (עמ"ש ש"ב י"א כ"ז), וגם ר"ל שלא תזכיר שם

גיא חזיון

באור הענין

עם בעלה לבד, ושם אדבר אל לבה להשיבה לאהבתי, וכיון בזה אל מ"ש ביחזקאל (כ' ל"ה) והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים, שהם הגליות שיגלו לבין העמים, שהגם שיהיו בין העמים יהיו דומה כאילו הם במדבר שממה, כי העמים יתרחקו מהם, ויהיו רעבים גם צמאים מוקפים נחשים ועקרבים העוקצים אותם, ושם אמר והבאתי אתכם במסורת הברית וכו' שז"ש שיוליך אותם אל המדבר ששם יהיו תחת השגחת ה', ושם ידבר אל לבם שישובו אליו: (יז) ונתתי לה את כרמיה משם, הכרמים שלקח מהם כמ"ש והשמותי גפנה ותאנתה יתן להם משם, תפס המשל ששם ישוב הבעל לאהוב את אשתו בהיותה באמנה אתו ויחזיר לה הכרמים שלקח מאתה בעבור זנותה. ובנמשל ידמה אותה כימי צאתה מארץ מצרים שהוציאם אל המדבר ושם קבלו את התורה והאמונה והיו תחת השגחתו המיוחדת ושם ראו את אותותיו ואת מעשיו, ושם אין הזוגים נמצאים כי המערכת לא ישפיעו טוב בתהו יליל ישימון, שלפי הטבע אין שם לחם ומים ואף כי גפן ותאנה, רק אני אתן לה את כרמיה ר"ל את פרנסתה וצרכיה, כי בגלותם יתחייב מצד הטבע שיהיו חסרים כל טוב כי מנעו מהם קנות שדות וכרמים ועשות מקנה וקנין רק בהשגחת ה' המופלאת יהיה להם שארית וימצאו כל מחסורם, וגם יכוין על הכרמים הנפשיים שהם התורה והאמונה שמסרו נפשם עליה בגלותם בימי ההרג והשמד, והם הכרמים שדבר עליהם בשיר באמרו כרמי שלי לא נטרתי כמ"ש בפירושי שם, עד שלבסוף אתן להם את עמק עבור לפתח תקוה, שיסיר מהם קושי השעבוד באחרית הימים וימצאו חן וחסד בכ"מ גלותם ויתחילו לקוות אל החירות והגאולה, וענתה שמה כימי נעוריה שישובו הנסים שנעשו עמהם בימים הקודמים, וימי נעוריה מרמז על הנסים שהיה להם בימי קדם כמו בעת כיבוש הארץ ובעת בנית המקדש בימי שלמה, וכיום עלותה מארץ מצרים הם הנסים שנעשו להם במצרים ועל ים סוף: (יח) והיה ביום ההוא נאום ה' תקראי אישי, שם בעל מורה על הממשלה והקנין במושל על הדבר מפני שהוא שלו וקנינו, ושם איש מורה על האהבה והקירבה והאישות, ועד עתה שלא היה לה' קורבה עמהם, והשגחתו היתה נסתרת ומעוטפת במסך טבעי היו עובדים מצד היראה וקוראים לו בעלי מצד ממשלתו עליהם, שבזה יבינו לפעמים אל משרתיו אשר הם

תִקְרְאִי לִי עוֹד בַּעְלִי׃ יט וַהֲסִרֹתִי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם׃ כ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃ כא וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃ כב וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי

באמונה

רש"י

נעורים : בעלי. לשון אדנות ומורא, ורבותינו פירשו ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה : (יט) ולא יזכרו עוד. ישראל בשמם של בעלים, או לא יזכרו הבעלים בשמם של ישראל לומר שהם אלוהות להם, או לא יזכר שם הבעלים עוד כד"א (ישעיה ב') והאלילים כליל יחלוף : (כ)עם חית השדה. שאשבית מזיקין מן העולם וכן הוא אומר (שם י"א) לא ירעו ולא ישחיתו וגו' : (כא) בצדק ובמשפט. שהתנהגו בכן : ובחסד וברחמים. שיבוא לך מאתי על ידיהם, באברהם אביו כתיב (בראשית י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' לעשות צדקה ומשפט וכנגדן נתן לבניו חסד ורחמים מאת הקב"ה שנאמר (דברים ז') ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד (שם י"ג) ונתן לך רחמים, פסקו מן הצדקה והמשפט כמו שנאמר (עמוס ה') ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו, אף הקב"ה אסף מהם החסד והרחמים שנאמר (ירמיה ט"ז) כי אספתי את שלומי מאת וגו' את החסד ואת הרחמים, וכשיחזרו לעשות צדקה ומשפט שנאמר (ישעיה א') ציון במשפט תפדה וגו', הקב"ה מוסיף עליהם רחמים וחסד ועושה אותן ערבה לארבעתן ומושיבן ברחבן : (כב) וארשתיך לי באמונה. בשכר האמונה שהאמנת בגולה להבטחות שאני

מצודת דוד | מצודת ציון

וזהו לפי ששם הבעל הוא משותף לשם העכו"ם פסל העשוי ברגל וכן רמש וצפור כנף (תהלים קמ"ח) : (כא) וארשתיך.
נגלה השמים לכן לא ישמע שם זה על פיה : (יט) והסרתי.
ר"ל אתן בלבה להסיר מפיה שמות הבעלים אף בזולת כוונה על פסל העכו"ם : ולא יזכרו. הבעלים לא יהיו נזכרים עוד בשמם אשר קראו להם כ"א יכנום לגנאי : (כ) וכרתי וגו'. ר"ל חית שדה וגו' לא ישחיתו בהם .כאלו כרתו עמהם ברית שלום : אשבור. ר"ל אבטל כלי מלחמה והמלחמה עצמה : (כא) וארשתיך. אקח אותך להיות ארוסתי עד עולם ולא אמאס עוד בך : בצדק ובמשפט. בעבור הצדק והמשפט שתעשי אז ובעבור החסד והרחמים שאעשה עמך כי

באור המלות | גיא חזיון | באור הענין

בעל שמשותף להבעלים, כמ"ש והסירותי את שמות הבעלים מפיה, וי"פ ביום ההוא נאום ה' אז ידבר אני ה' לאמר תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי, כן ינאם ה', ולכן דבר זה בלשון נסתר : (כא—כב) צדק ומשפט. בין אדם לחברו,

אמצעיים אל השפע המגיע להם מאתו על ידם ויראו ויכבדו גם אותם, אבל לעתיד יתהלך בתוכם ויתן להם ברכותיו מבלי אמצעי כאשר יתיחד איש עם אשתו, כמ"ש חז"ל ע"ז שתהיה ככלה בבית חמיה ולא ככלה בית אביה, כי יהיה מעונתו בעולם השפל לשכון כבוד בתוכם, ותקבל שפע האלהים פנים אל פנים, ותעבוד מאהבה ולא מירא ותכבד זולתו : (יט) והסירותי, ועי"כ אסיר את שמות הבעלים מפיה כי לא תדע עוד אמצעייה מובילים השפע והברכה אליה מאת אישה העליון, והון מזה לא יזכרו עוד בשמם, כי אז יהיה כל העולם תחת השגחת ה' לא תחת המערכת, עד שעבודת הבעלים תבוטל לגמרי : (כ) וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה שהמערכת והטבע לא ימשלו עוד על בני האדם, רק על החיה והעוף שהם ישארו תחת הנהגת הטבע לא בני אדם כפי' רי"א, וגם כפשוטו יאמר שלא ימצא אז שום רע בעולם לא מבעלי הרצון כי יכרות להם ברית עם החיות הרעות שלא יזיקו (וגם הוא משל על האנשים הפראיים כחיתו טרף שאכלו אותם בימי קדם), וגם לא ימצאו אז רעות בעלי הבחירה כי קשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ, ועי"כ והשכבתים לבטח וכן אמר ביחזקאל (סי' ל"ד) וכרתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ וישנו ביערים, וכן בהבטחות אדון הנביאים (ויקרא כ"ו) והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם : (כא) וארשתיך לי, ואז אארוש אותך מחדש, כמ"ש ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך, ויהיו אירוסין חדשים נבדלים מן הקודמים כמ"ש וכרתי את בית ישראל ברית חדשה, כי האירוסין הקודמים היו רק לזמן כי היו עתידים לחטא ולבטל הקשר, כמ"ש כי תוליד בנים ובני בנים וכו' כי אבד תאבדון מהר וכו', וכה"א וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר וכו' ותרה אפי בו וכו' אבל אז לא יחטאו עוד ולא יבוטל הקשר, וז"ש וארשתיך לי לעולם וזה יהיה ע"י שארשתיך לי בצדק ובמשפט, כי שלמות האדם תלוי בשני דברים, א] בדברים שבין אדם לחברו, ב] בדברים שבין אדם למקום, וכנגד דברים שבין אדם לחברו אמר שיעשו אז צדק ומשפט, בהמשפט:

כמא

באמונה וידעת את־יהוה: כג והיה ׀ ביום ההוא אענה נאם־יהוה אענה את־השמים והם יענו את־הארץ: כד והארץ תענה את־הדגן ואת־התירוש ואת־היצהר והם יענו את־יזרעאל: כה וזרעתיה לי בארץ ורחמתי את־לא רחמה ואמרתי ללא־עמי

ית"א אענה, שאל יב:

רש"י

עמי ... ידי נביאי: (כג) אענה את השמים. לתת על השחקים מפלג שפוך המלוי במאמרו והם יענו לתת מים על הארץ: (כד) את יזרעאל. את בני הגולה שנזרעו ונקבצו: (כה) וזרעתיה לי. כזורע סאה

מצודת ציון

מלשון אירוסה: (כג) אענה. מל' עניה והשבת שאלה:

מצודת דוד

צדק ובמשפט שתפשי לא יסוב כדאים להשפיע לך טובה מרובה כזאת אבל אעשה עוד בחסד וברחמים: (כב) באמונה. בסבר האמונה שהאמנת בי: וידעת. ר"ל אז תשיג השגה גדולה לדעת את ה': (כג) אענה וגו'. וחוזר ומפרש אענה את השמים כי כשנעצר השמים כאלו יש צער להוריד המטר ואמר שישיב על שאלתם למלאות חפצם ורצונם להוריד המטר: והם יענו. כי הארץ כאלו שואלת על המטר וישיבו השמים על שאלתם להוריד את המטר: (כד) והארץ תענה. כי כשנעצר צמחת הארץ כאלו הזרעים ועץ פרי שואלים להצמיח ולשאת פרי ותשיב הארץ על שאלתם להצמיח וגו': והם יענו את יזרעאל. את ישראל אשר זרעם האל והפילם בין העכו"ם השואלים על הצמחת הזרעים וגו' הנה הדגן והתירוש והיצהר ישיבו על שאלתם ויצמחו וישאו פרי: (כה) וזרעתיה לי בארץ. כלפי שאמר וזרעה בארץ העכו"ם הנה אזרעם בארצך: את

גיא חזיון

באור המלות

האמונה בין אדם למקום (ישעיה א' כ"א), משפט לפי הדין, צדק לפנים משורת הדין (ישעיה שם), חסד רחמים ע' מ"ש ישעיה ס"ג ז', באמונה, ודעת הידיעה הוא כדבר שהשיג בחושיו או שהתברר לו ע"י מופת והשגה עד שא"א שיסופק כלל. והאמונה הוא בדבר שלא השיג בבירור רק קבל מפי מגידי אמת, ומאמין בדבר, וכ"מ שיש לו ידיעה ברורה א"צ עוד לאמונה:

באור הענין

הוא מה שיתנהג כפי שורת הדין, והצדק הוא מה שיתנהג לפנים משורת הדין, וע"י שאת תביא לנדן שני ענינים יקרים שהם צדק ומשפט, יביא המאהב להם כנגדם ג"כ שני מתנות יקרות שהם חסד ורחמים שבעל הרחמים ישקיף על דלות המרוחם ועניו ויעשה אתו כפי הראוי, וזה נגד משפט, ובעל החסד לא ישקיף על המקבל אם הוא ראוי רק יעשה עמו מצד מדת חסדו, וזה נגד צדק שיעשו המה: (כב) וארשתיך, ונגד מצות שבין אדם למקום עקרם תלוי באמונה שיאמין בה' ובתורתו וביעודיו, ועז"א וארשתיך לי באמונה ואחר שהביא הארוסה בידה מתנה הזאת שהיא האמונה, יביא לה כנגדן מתנה מצדו שתדע את ה', שיגלה לה אותותיו ומופתיו והשראת שכינתו בתוכם עד שידעו את ה' בידיעה ברורה כדבר המושג בחוש, שלא יצטרכו עוד לאמונה, שהאמונה היא בדבר שאין לו בו ידיעה ברורה רק קבלה, אבל הם יהיה להם ידיעה לדעת את ה' שהוא גדול מן האמונה: (כג) והיה ביום ההוא אענה נאום ה', מצייר במליצתו שהזרע הנזרעת בארץ היא שואלת ודורשת מן הדגן והתירוש, כי בקשת הזרע הוא שתעשה פרי תבואה ושיצמח הדגן והתירוש מן הזרע אשר נזרע, והדגן והתירוש הם שואלים ודורשים מאת הארץ, כי מעמדם היא שהארץ תתן כחה להם ותניק להם לחותה והלבה ולשד השמן, והארץ שואלת ודורשת מן השמים שהשמים יתנו רביבים מטר יורה ומלקוש בעתו ומגד שמש וגרש ירחים, והשמים הם שואלים ודורשים מאת ה' שהוא הנותן הגשם בעתו כפי השגחתו וגזרתו, שהגם שלפי הטבע ראוי שיהיו גשמים לפעמים ימנעו ע"י גזרת ההשגחה, כמ"ש וגם אני מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר, ובזה"ז לפעמים לא יבא מענה אל הזרע מאת הדגן והתירוש והיצהר, כגון שיהיה שדפון או ירקון או ארבה או חסיל אשר יפחיתו את תבואת הארץ, ולפעמים לא יבא מענה אל הדגן והתירוש מאת הארץ, שיפחת כח האדמה, כמ"ש כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך, ולפעמים לא יבא מענה מן השמים אל הארץ, שיהיה עת בצורת ויבשות לפי הטבע ולא יהיה מטר, ולפעמים לא יבא מענה מאת ה' אל השמים, שימנע את המטר מצד ההשגחה ולא יהיה גשמי ברכה, אבל אז יענה כולם מענה אל השואלי' ויהיו דרושים לכל חפציהם, וזה יהיה ע"י הענינים הכלליות ההשגחיים שיבוא מאת ה', שעז"א והיה ביום ההוא אענה נאום ה', ובזה יתעוררו כל הרבעה הנזכר להשיב מענה כהלכה, כראשון, שתבא מענה ההשגחה אל השמים, שעז"א אענה את השמים, והוא שיצוה לשחק ממעל שבאמצעי מערכתו ההשגחיית, והם יענו את הארץ שגם השמים וסדרי המערכה יסכימו עם הנרשם עד שלא יצטרך לסדר הטבע ולהרסה כי יהיו מוכנים לענות את הארץ ולתת את שאלתה: (כד) והארץ תענה את הדגן שיתוסף כח האדמה ולשד שמנה עד שתמלא שאלת הדגן והתירוש לתת להם תנובה, והם יענו את יזרעאל הם ימלאו שאלת הזרע שנזרעה לעשות פרי תבואה: (כה) וזרעתיה לי בארץ

עַמִּי־אַתָּה וְהוּא יֹאמַר אֱלֹהָי׃

ג א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי עוֹד לֵךְ אֱהַב־אִשָּׁה אֲהֻבַת רֵעַ וּמְנָאָפֶת כְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵם פֹּנִים אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים

ואהבי

רש"י

לסכים כמה מרין כן יתוספו עליהם כמה גרים :

ג (א) אהבת רע. חביבה על בעלה ואהובה לו והיא מנאפת תחתיו כאהבת הקב"ה את ישראל

מצודת דוד

לא רוחמה. את שהם אשר לא רוחמתים : ללא עמי. לאלו אשר אמרתי עליהם לא עמי הנה אומר עליהם עמי אתה והוא יאמר אלי אתה אלהי וכך הנו מאמין :

ג (א) אהב אשה. ר"ל תהיה יקרה בעיניך לקדשה : אהבת רע. ר"ל כאשה תהיה אשר מלא היתה לאיש שיהא אהובה לבעלה ועכ"ז היתה מנאפת תחתיו : כאהבת ה'. ר"ל וזה יהיה לרמז כמו שה' אהב את ישראל והם פונים אחרי

מצודת ציון

ג (א) רע. חבר ועל הבעל יאמר הוא אמתו והיא מרעך (מלאכי ב') : פנים. מלשון הפנה וסבוב : אשישי.

באור הענין

פתח בזה כי מ"ש במשל שתבא מענה מן ה' ותשתלשל למטה עד שהדגן והתירוש יענו את יזרעאל, יש לו מליצה גם על הזריעה שזרע את בית ישראל, והוא יהיה האות לשנות גם את שם שלשת הבנים (שנזכר בסי' א') לטובה, שהבן הראשון שנקרא שמו יזרעאל שהיה מורה על הזריעה והפיזור בארץ שוביהם, ישתנה להורות על הזריעה שיזרע אותה ה' בארץ, שיהיה מיוחד לו, שתדמה כזורע קב חטים ומוציא כמה כורים כן ירבו וימלאו ויתוספו עליהם גרים ותעשה פרי תבואה קדש לה' לגאון ולתפארת, כמ"ש למעלה והיה מספר בני ישראל כחול הים, ובזה תענה הארץ את הדגן שתצמח מן הזריעה להיות צמח ה' לצבי ולכבוד. ונגד הבת שקרא בשם לא רוחמה, ורחמתי את לא רחמה, שירחם גלות עשרת השבטים, וזה נגד עניית השמים, כי הרחמים קשים מן החסד ומורים על נסים נסתרים והנהגה מעופפת בלבוש הטבע המיוחס לשמים. ונגד הבן שצוה לקראו בשם לא עמי שהם שבט יהודה ובנימין אמר ללא עמי עמי אתה, ונגד מ"ש כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם הוא יאמר אלהי, כי על שבט יהודה תתגלה שכינתי בגלוי עד שלא יהיו נסים מעופפים בדרך הטבע רק בהשגחה גלויה אלהית, וזה נגד עניית ה' שיענה את השמים להריק שפע רצון ממעון קדשו :

ג (א) ויאמר ה' אלי עוד, אחר המשל הראשון שהמשיל את ישראל כאשת איש הזונה מתחת בעלה וטוה אל הנביא שיקח ג"כ אשה בדרך נשואין שהיא זונה מתחת אישה, בא אל הנביא ציוי אחרת, לך אהב אשה אהובת רע ומנאפת שיאהב אשה בדרך אהבה לא בדרך קיחה ונשואין כהאשה הראשונה שלקח בדרך נשואין, ושלא תהיה אשת איש הזונה מתחת בעלה רק תהיה פנויה שאין לה בעל בדרך נשואין, רק יש לה ריע שהיא אהובה ממנו ביותר והיא מנאפת בעד אתנן גם עם אנשים אחרים חוץ מן הריע, והגם שלא תקרא בשם זונה כי אין לה בעל בכ"ז היא בוגדת בהריע שאוהב אותה, וזה יהיה משל אחר להמשיל בו את ענין עדת ישראל אחר גלותם, שאז שלחם ה' מעל פניו ובטל את האירוסין הקודמים ונעשית כפנויה, והיא אחר שאמר לא עמי אתה, ומאז היא מנאפת לא זונה, כי אין לה בעל קבוע, ובכ"ז היא אהובת ריע, שהגם שאין ה' אוהב אותה כאהבת בעל הוא אוהב אותה כאהבת ריע, שהגם שאין אהבתו אליה בפרהסיא הוא אוהב אותה ומשגיח עליה בצנעה בהשגחה נסתרת, והם זונים מאחריו, ח"ש כאהבת ה' את בני ישראל, שהנמשל של אהובת ריע הוא אהבת ה' את בני ישראל בגלותם שאינו בעל ואדון שלהם רק כאהבת ריע את שלנשו, ושבאופן זה יקח הושע אותה להיות רעיה שלו לא שתהיה אשתו, והנמשל של מנאפת היא מה שהם פונים אל אלהים אחרים שזונים מן ה' הריע שלהם לעבוד ע"ז, והם אוהבי אשישי ענבים, שאינם עוד במדרגה הקודמת שהיה הבעל נותן לה מזונותיה והיא הלכה אחרי המאהבים בשביל שהם הנותנים לה מזונות, כמ"ש אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי, כי עתה בגלות אין לה מזונות קבועים לא מן הריע שאינו בעלה, ולא מן המאהבים כי גם מאהבים אין לה, רק היא דומה כקדשה פתותה שתזנה בעבור כוס יין שיתנו לה המנאפים עמה, כי הם אוהבים שלה ע"י אשישי ענבים, וכן ישראל בגלותם פונים מה' בעבור דבר מועט, כמ"ש תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה מרוב כל ועבדת את אויביך ברעב ובצמא וכו' : (ב) ואכרה לי בחמשה עשר כסף, ממשיל שקנה אותה שאת הריע שלה וכן בעדה חמשה עשר כסף, וכנגד איך שני עתים, אך שלא קנה אותה לאשה שבתולה כאשה חמשים כסף כמהר הבתולות רק קנה אותה

ואהבי אשישי ענבים: ב ואכרה לי בחמשה עשר כסף וחמר שערים ולתך שערים: ג ואמר אליה ימים רבים תשבי לי לא

תנזי

ת״א ואהבי. פסחים נו: ואכרה. סנהדרין לב: וחמר שערים. חולין סס:

רש״י

וסם זונים תחתיו אל אלהים אחרים: אשישי ענבים. מנחם פי׳ גביעי יין אוהבים להשתכר ביינם ואינם עוסקין בתורה, וכן מלינו שמענישם במקום אחר על כך השותים במזרקי יין (עמוס ו׳): (ב) ואכרה לי לשון סחורה ברגניי״א בלעז כמו (בראשית נ׳) אשר כריתי לי ובכרכי הים קורין למכירה כירה: בחמשה עשר כסף וחמר שערים ולתך שערים. ת״י ופרקתינון במימרי ביום חמשה עשר לירח ניסן ויהבית כסף תקליא כפור לנפשהון ואמרית דיהון מקרבין קדמי עומר ארמותא מעללת שערין. כלומר לא הוגעתים בדברים קשים: בחמשה עשר כסף. בגימטריא ניסן, ובפסיקתא הוא דרש בחמשה עשר כסף בחמשה עשר בניסן ותומר ולתך הרי ארבעים וחמשה שהחמר שלשים סאה והלתך חצי חומר: (ג) ואמר אליה ימים רבים תשבי לי. ימים שנים רבים שלשה הרי חמשה אלו חמשים יום שבין פסח לעצרת בו ביום נתתי לה את התורה ובה הזהרתיה: לא תזני ולא תהיי לאיש. לא יהיה לך אלהים

מצודת ציון

כוסות וגביעים כמו סמכוני באשישות (ש״ה ב׳): ענבים. ר״ל יין ענבים: (ב) ואכרה. ענין קנין כמו וגם מים תכרו (דברים ב׳): כסף. היא מלה מסוספת על הכסף ממש ועל המטבע כמו למעשה ידיך תכסוף (איוב י״ד): וחמר. הוא הכור בת עשר איפות והאיפה ג׳ סאים: ולתך. הוא חצי הכור חמש איפות: (ג) תשבי. ענין עכבה והמתנה כמו אשב

מצודת דוד

לפנות אחרי אלהים אחרים: ואהבי. וסם אוהבים כוסות מיין ענבים ומשתכרים ובהסתת השכרות המה רודפים אחרי אלהים אחרים ולפי שהמשילם לאשה זונה אחז בזה הלשון כי היין מביא לידי ניאוף. (ב) ואכרה לי. קניתי לי אשה כזאת ר״ל קדשתיה בחמשה עשר כסף: וחמר וגו׳. השעורים נתן לה למאכלה.(ולפי שהיתה זונה ועשתה מעשה בהמה לפיכך נתן לה למאכלה מאכל בהמה וכענין זה אמרו רז״ל על מנחת סוטה שהיתה מקמח שעורים) ולפי הדמוי יאמר שבמקום הבטיח את ישראל לקחת אותם לו לעם באחרית הימים והבטחה הזאת היתה ביד ט״ו נביאי ישראל הראשון דוד המלך בספר תהלים בכמ׳ מזמורים והב׳ ישעיה בנבואותיו והג׳ ירמיה והד׳ יחזקאל והה׳ הושע והו׳ יואל והז׳ עמוס והח׳ עובדיה והט׳ מיכה והי׳ חבקוק והי״א צפניה והי״ב דניאל והי״ג חגי והי״ד זכריה והט״ו מלאכי כי הם לבדם נבאו על הגאולה העתידה ולא עוד ואמר כסף כי אל נבואותיהם נכספה וגבה כלתה נפשם של ישראל וגם השומר ולתך ירמזו על הנבואים ההם כי בחומר ולתך יש חמשה עשר איפות כמספר הנביאים ההם אשר הבטיחו לישראל שגם בהיותם בארץ אויביהם לא יעזבם ה׳ ויתן להם מחיה בשעבודם אולם לא כשפע מרובה ונזה מרמז השעורים שאינם נאכלים אלא מדוחק: (ג) ואמר אליה. כאשר קדשתיה אמרתי לה ימים רבים העכבי והמתיני לי עד שאקחך לאשה: לא תזני ולא תהיי לאיש. כלפי שהיתה מזו תחת הבעל והוסיפה עוד לזנות עם מנאפים אמר

באור המלות

בא על פעולת הנאוף ויבא גם על הפנויה: אשישי. שם מדה של יין, כמו סמכוני באשישות, וחסר הנסמך, אשישי יין ענבים: (ב) ואכרה. כבר בארתי (התו״ס אמור סי׳ פ״ז) שיש הבדל בין קנה ובין כרה, שהקונה יהיה גם בלא מוכר כמו כלוקח אשה בקדושי שטר וביאה וקונה אותה, ושאל כרה לא יהיה בלא מוכר, לכן אמר שכרה אותה ביד הרע שמכרה בכסף: (ג) תשבי לי. הישיבה באשה מורה שתתעכב

גיא חזיון

באור הענין

כמו שקונים שפחה שמחירה היא שלשים כסף, כמ״ש אם עבד יגח השור או אמה כסף שלשים שקלים יתן, וכן מחיר האשה וערכה מבת עשרים עד ששים שנה היא שלשים שקלים כמבו׳ר בפ׳ ערכין, ב] ציר שגם לא נתן בעד כל השלשים שקלים רק החצי שהם ט״ו שקלים, כי בא הציור שאינה מיוחדת לו לבדו כי היא מנאפת ולכן לא נתן רק חצי שויה, וכן נהג עם מזונותיה שנתן חמר שעורים ולתך שעורים שהחמר הוא שלשים סאה והלתך הוא ט״ו סאה, והוא כי אחר שאינה אשתו שיתן לה לחמה ומימיה בריוח לפי כבודה והיא רק כאשה עניה שיפרנסה שלא מצד החיוב רק מצד החנינה, הנה אין נותנין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון מארבע סאין בסלע, והסלע הוא ד׳ דנרים א״כ הסאה הוא בדינר והדינר שש מעין והמעה שתי פונדיונות נמצא עתנים לסעודתו א׳ מי״ב בסאה, א״כ כשאמר שהוא שלשים סאים מספיק למזון של ש״ס ימי השנה, רק שתחת פת חטים נתן לה פת שעורים הגרוע להורות על גריעותה שאוכלת מאכל בהמה, ולסעודת הערב קבע לה החצי מסעודת היום להראות שאינו מויב לתת לה רק החצי כי בערב תלא לנאוף עם הזונים ומגיע לה רק החצי. וגם זה רק שעורים הגבועים: (ג) ואומר אליה ימים רבים תשבי לי, התנה עמה שתמתין עליו ימים רבים, ובמשך הימים האלה לא תזני דרך זנות, ולא תהיי לאיש דרך נשואין, וגם אני (אשב) אליך, כי אחר ימים רבים אקחך לי לאשה, והנמשל שה׳ כרה אותה בגלותה בחמשה עשר כסף, שבימי הגלות אין השם שלם ואין משתמש רק בחצי השם, רק ביו״ד ה״א שמספרו ט״ו, ומאנותיה קנובים רק לשנה בכל ר״ה ור״ה כמ״ש ופחדת לילה ויומם זה הלוקח חטים לשנה, ומאכלה מאכל שעורים גרוע. וגזם לה שתחכה לו ימים רבים עד יוסיף ידו שנית לקנות את שאר עמו, וגזם שלא תאה לע״ז, וגם לא תהיה לאיש לתפו שתונה שתהא מאיש אחר, והבטיח לה שגם הוא ישב אליו ויחכה לגאלה ולארסה לו לעולם בזמן העתיד:

תִּזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ וְגַם־אֲנִי אֵלָיִךְ׃ ד כִּי ׀ יָמִים רַבִּים יֵשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין מֶלֶךְ וְאֵין שָׂר וְאֵין זֶבַח וְאֵין מַצֵּבָה וְאֵין אֵפוֹד וּתְרָפִים׃ ה אַחַר יָשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת

ת"א ואין זבח. ערכין מו: אחר ישבו. מגילה יח: דויד

רש"י

אחרים (שמות כ') : וגם אני אליך. אנכי ה' אלהיך (שם), ואשר עשה שני השבועות מחמשים יום אחד לסוף חומר ואחד לסוף לתך כנגד המן שירד להם לסוף ל' יום בט"ו באייר ומשם לחמשה עשר יום מנין שאין של לתך ביום הזה באו מדבר סיני בר"ח סיון, ובשם רב האי מצאתי דבר הגון ואכרה לי וגו' קבלתי דמי כופר פדיונה לנגדי בדמים קלים האומר ערך נפשי עלי אם מבן ששים ומעלה והיה ערכך חמשה עשר שקל והאומר שעורים ערך זכר מבן עשרים שנה ומעלה ועד בן ששים חמשים שקל והם דמי פדין חומר שעורים שגם הוא חמשים שקל כסף ולתך שעורים דמי פדיון קרקע לתך שעורים למקדש עשרים וחמשה שקלים הוא ערך הקלוב מבן חדש עד בן חמש ה' שקלים ומבן חמש שנים עד בן עשרים שנה והיה ערכך עשרים שקלים הרי עשרים וחמשה, אחר כל האהבה הזאת אמרתי לה ימים רבים תשבי לי לא תזני לאלהים אחרים כי אם תזני ימים רבים ישבו בניך אין מלך ואין שר: ואין זבח, במקדש ביהודה: ואין מצבה. מצבת הבעל בשומרון למלכי ישראל: ואין אפוד. של אורים ותומים המגיד להם נעלמות: ותרפים. הם צלמים הנעשים בכוון שעה אחת העשויה לכך ומדברים מאליהן ומגידים נעלמות, וכן ת"י ולית אפודא ומחוי: (ה) אחר. ימי הגולה: ישבו בני ישראל ובקשו את ה' וגו'. תנא משום רבי שמעון בן יוחאי בשלשה דברים מאסו בני ישראל בימי רחבעם במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש. הה"ד (מלכים א' י"ב) מה לנו חלק בדוד כמשמעו. לאהליך ישראל (שם) אל תקרא לאהליך אלא לאלהיך, ראה ביתך דוד (שם) זה בית המקדש, א"ר שמעון בן מנסיא

מצודת דוד

לא שבאותן הימים תהיה פרושה מבעל וממנאפים: וגם אני אליך. גם אני כמוך אהיה פרוש מאשה ואמתין אליך עד שאקחך: (ד) כי ימים רבים. עתה יפרש מה ירמוז אשר ימים רבים ישבו ישראל בגולה ויצפו על הגאולה וגם המקום ב"ה יצפה לקחתם לו לעם ואף בימי גלותם לא יתחבר בשום מעכו"ם: אין מלך ואין שר. בכל ימי גלותם עם שמלכם שהוא הקב"ה אינו עמהם אעפ"כ אין שר ר"ל לא יהיו עובדים למי משרי מעלה לקבלו לאלוה דוגמת האשה הזאת שתהיה פרושה מאישה ועכ"ז תהיה פרושה מהזונים: ואין זבח. עם שיהיה המקדש הרב ואין שם זבח לשמים אעפ"כ אין מצבה ר"ל לא יעשו מצבה להקריב בה לעכו"ם: ואין אפוד ותרפים. מלת ואין משמשת בשתים כאלו אמר ואין תרפים ור"ל עם כי לא יהיה ביניהם אורים ותומים לשאול בו עתידות עכ"ז אין תרפים ר"ל לא יפנו אחרי התרפים לשאול בהם עתידות והדברים האלה בשורה טובה לישראל שבימי גלותם לא יפנו לא אל עבודת שרי מעלה ולא אל העכו"ם ולא אל התרפים אף שיהיו חסרים השראת השכינה והמזבח והאורים והתומים עכ"ז לא יפנו לעכו"ם: (ה) אחר. ר"ל אחר ימים רבים ישובו בני ישראל אל ארצם ואז יבקשו את ה' לשאול ממנו צרכם כי ישוב וישרה שכינתו ביניהם: ואת דויד מלכם. וגם יבקשו את מלך המשיח הבא מזרע דוד ומעמו יבקשו שאלתם כי הוא ישאל

מצודת ציון

עד שובך (שופטים ו') : (ד) מצבה. הוא מזבח של אבן אחת ועושים אותה להקריב בה לעכו"ם: אפוד. זה יאמר על האפוד והחושן עם האורים והתומים וכן אפוד ירד בידו (שמואל א' כ"ג) : ותרפים. הם צלמים נעשים בצורת אדם ומדברים

גיא חזיון

באור הענין

(ד) **כי ימים רבים**, מבאר הנמשל שימים רבים **ישבו ישראל** בגלות וימתינו ויחכו לי שאשוב אליהם כימי קדם, **אין מלך** לא יהיה להם מלך ממלכי ב"ד שישבו על כסא ה' ויעמדו תחת השגחתו, **ואין שר** שלא יעמדו ג"כ תחת שרי המערכה, כי יחכו אל ה' כמ"ש לא תזני ולא תהיה לאיש, **אין זבח** גם לא יקריבו קרבנות בזה הזמן להמשיך עליהם שפע מה' כי יושבת המקדש והעבודה, **ואין מצבה** ובכ"ז לא יציבו מצבות לבעלים, **ואין אפוד** לא ימצא אצלם כהן לובש אפוד שידע ע"י העתידות, ובכל זה **אין תרפים** לא ישאלו בתרפים לדעת העתידות על ידיהם, ואמרו חז"ל בג' דברים מאסו ישראל בימי רחבעם במלכות ב"ד ובמלכות שמים ובבית המקדש, א"ר"ש בן מנסיא אין ישראל רואים סימני תשועה וגאולה עד שישובו לבקש שלשתן, הה"ד אחר ישובו ב"י ובקשו את ה' אלהיהם זה מלכות שמים, ואת דויד מלכם כמשמעו, ופחדו אל ה' ואל טובו זה בהמ"ק, דכתיב ההר הטוב הזה והלבנון. ועז"א ימים רבים ישבו לי אין מלך ממלכי ב"ד, ואין זבח בבהמ"ק, ואין אפוד להגיד עתידות ברוה"ק, שהאפוד היה מגיד ברוח הקודש שזה בא ממלכות שמים, ונגד זה לא יהיה להם ג"כ שר ומצבה ותרפים המגבילים להם: (ה) **אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם** שהיא מלכות שמים, **ואת דויד מלכם** זה מלכות ב"ד, **ופחדו אל ה' ואל טובו** שיפחדו אז שיטיב להם טובו ושכינתו בציון שהוא הבהמ"ק, שאז ישכון ביניהם, וזה תהיה באחרונה כמ"ש בכ"מ, וכן היה סדר הציווי להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ואח"כ

באור המלות

מנאפת, כמו שבי אלמנה בית אביך, לא אשב אלמנה:

דָּוִיד מַלְכָּם וּפָחֲדוּ אֶל־יְהוָה וְאֶל־טוּבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃

ד א שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי רִיב לַיהוָה עִם־יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי אֵין־אֱמֶת וְאֵין־חֶסֶד וְאֵין־דַּעַת אֱלֹהִים בָּאָרֶץ׃ ב אָלֹה וְכַחֵשׁ וְרָצֹחַ וְגָנֹב וְנָאֹף פָּרָצוּ וְדָמִים בְּדָמִים נָגָעוּ׃ ג עַל־כֵּן ׀ תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְאֻמְלַל כָּל־יוֹשֵׁב בָּהּ בְּחַיַּת הַשָּׂדֶה וּבְעוֹף השמים

ת"א אלה וכחש. קידושין יג: ודמים בדמים. גיטין נז: על כן. קידושין פט:

רש"י

אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם זו מלכות שמים, ואת דויד מלכם כמשמעו, ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש כד"א (דברים ג') ההר הטוב הזה:

ד (ב) **אלה** וכחש. נשבעין בשקר: פרצו. ת"י ומולדין בנין מנשי חבריהון: ודמים בדמים נגעו. חובין על חובין מוסיפין, ולפי משמעו פרצו הגדר והרבו שפיכת דמים עד שנוגע דם הרוג זה בדם חבירו: (ג) תאבל. תחרב ויגדל האבל בה: יאספו. יזערון מן קדם חוביהון, לשון כליון כמו

מצודת ציון

מסודות ע"י כשוף: (ה) אל ה'. את ה'. וכן ואל טובו כמו וירדפו אל מדין (שופטים ז'):

ד (ב) אלה. ענין שבועה: וכחש. שקר: פרצו. ענין שבר הגדר: (ג) תאבל. ענין השחתה כמו אבלה נבלה הארץ (ישעיה כ"ד): ואמלל. ענין כריתה כמו כי אמלל אני (תהלים ו'): יאספו. ענין כליון ואבדון כמו אסף אסיפם

מצודת דוד

בהם ולא ימלוך בהם עוד מלך משבט אחר לא כמו מאז במלך עליהם ירבעם ואחר מלכי אפרים: ופחדו אל ה'. אז יפחדו את ה' ואת טובו ר"ל לא יחטאו עוד כי יפחדו את ה' שלא יסיר שכינתו מביניהם ויפחדו את טובו שלא יאבדו השפעת טובהו ודגמתו ופחדו ורגזו על כל הטובה וגו' (ירמיה ל"ג): באחרית הימים. זה יהיה בסוף הימים היא הגאולה העתידה בימי המשיח:

ד (א) כי ריב לה'. אשר המקום יתוכח עם ישראל יושבי הארץ וכאלו יאמר הלא נתתי להם הארץ ע"מ שישמעו אלי והואיל ואינם שומעים מה להם לשבת בארץ: כי אין אמת. שהרי אין בארץ לא אמת ולא חסד ואין מי שתן לב לדעת את אלהים: (ב) אלה וכחש. נשבעים ומשקרים בשבועתם: פרצו. ר"ל פרצו גדר ומשמרת התורה: ודמים. הרבו לשפוך דם עד שנגעו דמי הרוג זה בדמי הרוג זה: (ג) תאבל. תשחת הארץ ויכרת כל היושב בה גם בחית וגו'

באור המלות

(ה) ופחדו אל ה'. הוא הפחד הנקשר עם התקוה, שמפחד פן לא ישיג תקותו, וכן במיכה (ז' י"ז):

ד (ב) כחש. בא על כחוש האלה, גם על הכחש בה' כמו סבבוני בכחש אפרים: פרצו. בא על פירוץ הגדר הנמוסי והטבעי: (ג) תאבל. הולך ממדרגה למדרגה, הגם שתאבל הארץ, ויותר מזה שתומלל כל יושב בה (עמ"ש ישעיה כ"ד) וגם חית ועוף, וגם דגים, כל זה יעשה אך איש אל ירב

גיא חזיון

באור הענין

לבנות בהמ"ק כמ"ש חז"ל (בסנהדרין דף כח), העמדת מלך היא כתר מלכות, והכרתת עמלק שיהיה השם שלם, ובית דוד על כסא ה' במלכות שמים וארץ, ואז תשלם כתר תורה שאז יהיה מלך והגדת העתידות ברוה"ק שהוא בכח השם, ואח"כ בנין בית הבחירה שהיא הזבח וכתר כהונה שזה יהיה באחרית הימים:

ד (א) **כי ריב לה'** שיעור הכתובים **כי ריב לה' עם יושבי הארץ אך איש אל ירב**, מספר מאמר העם, הם אומרים אל הנביאים והמוכיחים מה לכם הריב והוכיח, הלא הריב הזה הוא **ריב ה'** שהוא יש לו ריב **עם יושבי הארץ** על שחטאו כנגדו, ומה לו לאיש לריב את ריב ה', יריב ה' בעצמו את ריבו וישפוך חמתו על כולם אך איש לא יתערב בריב ואיש לא יוכיח, הם אומרים שיש ריב לה' עם יושבי הארץ **כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ**, ר"ל כי המצות נחלקו במצות שבין אדם לחברו שהרשם שיעשו אמת וחסד איש את אחיו וזה לא נמצא בארץ, ובמצות שבין אדם למקום שהרשם הוא דעת אלהים שידעו את ה' ואת דרכיו וגם זה לא נמצא בארץ, רק נמצא ההפך: (ב) **אלה וכחש**, שנשבעים בשם ה' לשקר ומכחישים מציאות ה' והשגחתו, וזה הפך מן דעת אלהים, **ורצוח וגנוב ונאוף** שזה ההפך של אמת וחסד, וכנגד חמשה דברות הראשונות שרובם מצות שבין אדם למקום אמר אלה וכחש, אלה הפך לא תשא וכחש הפך של אנכי ולא יהיה לך ומצות שבת שבאו ליסד אמונת מציאות ה' ואחדותו והשגחתו הפרטית, ורצוח וגנוב ונאוף הם הפך חמשה דברות השניים, **פרצו**, ר"ל ועברות אלה נפרצו מאד עד **שדמים בדמים נגעו** מרוב הרצח, וזה הריב שיש לה' עם יושבי הארץ, ובכל זה אין לשום איש להתערב בריב הזה לריב ולהוכיח בשביל ה', רק. (ג—ד) **על כן תאבל הארץ** וט' **אך איש אל ירב**, ה' יריב ריבו ויחרב את הארץ עד **שהארץ תאבל ויכרתו** יושביה עד שגם הבע"ח הבלתי מדברים יכרתו **וגם דגי הים יאספו** כל זה יעשה ה' בריבו, **אך** בלבד **שאיש אל ירב** את ריב ה', **ואל יוכח איש** את העם, כ"ז דברי העם אל הנביאים, (ר"ל שנוח להם יותר שתחרב הארץ ולא שישמעו תוכחת הנביאים),

הַשָּׁמָיִם וְגַם־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵפוּ׃ ד אַךְ אִישׁ אַל־יָרֵב וְאַל־יוֹכַח אִישׁ וְעַמְּךָ כִּמְרִיבֵי כֹהֵן׃ ה וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְכָשַׁל גַּם־נָבִיא עִמְּךָ לָיְלָה וְדָמִיתִי אִמֶּךָ׃ ו נִדְמוּ עַמִּי מִבְּלִי הַדָּעַת כִּי אַתָּה הַדַּעַת מָאַסְתָּ וְאֶמְאָסְאךָ מִכַּהֵן לִי וַתִּשְׁכַּח תּוֹרַת אֱלֹהֶיךָ אֶשְׁכַּח בָּנֶיךָ

גם

עמ"ש

ת"א ועמך . שבת קמ"ט קידושין עב : וכשלת היום . מ"ק יז מנחות כט : נדמו עמי . סוטה מ"ט : כי אתה . יומא לח : ותשכח . שם עקידה שער נ"א :

רש"י

אסף אסיפם (ירמיה ח׳) : (ד) אך איש אל ירב. אתם מהרין בנביאי אמת שלא יריבון אתכם ולא יוכיחו אתכם, כמו שנאמר (בעמוס ז׳) שאמר לו אמציה כהן בית אל לא תנבא על ישראל ולא תטיף על בית ישחק, והוא בימי ירבעם בן יואש שנתנבא הושע בימיו: ועמך כמריבי כהן. לגן עם מלפיהון, שהכהנים היו בני הוראה כמו שנא׳ יורו משפטיך ליעקב (דברים ל"ג): (ה) וכשלת היום וגו׳. ותתקלון ביממא ויתקלון אף נביאי שקרא דעמכון בלילא ואהבית ית כנשתהון ואביים כניסיה שלכם : נביא עמך . נביאים שעמך : ודמיתי . כמו נדמו עמי, כאדם היושב ודומה ואין מענה בפיו : (ו) אשכח בניך, אותן שעמדו על הר סיני נתנו בניהם

מצודת דוד

חיה השדה והעוף השמים וגם דגי הים יאבדו ולא תשאר מה בארץ והוא ענין גוזמא והפלגה : (ד) אך איש וגו׳. באמת שום איש אל יריב עם חבירו ולא יוכיחנו כי כולם עושים הרע ומה להם להוכיח לזולתם : ועמך . מאמר המקום אל הנביא הנה בני עמך המה כעדת קרח שהיו מריבים עם אהרן הכהן ואמרו כמוכיחים ומדוע תתנשאו וגו׳ והמה עשו הרע : (ה) וכשלת היום . לכן תכשל באור היום וגם נביא השקר המייעד לך טובה יכשל גם הוא עמך כמו הנכשל בחשכת הלילה והכרתי כל הכנסיה שלך : (ו) נדמו עמי . הנה עמי נכרתו על כי לא ידעו אותי : כי אתה . על הכהן נאמר כמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב׳) ולכן אמר הואיל ואתה הכהן מאסת את הדעת ולא למדת את העם לכן גם אני אמאס אותך מלכהן לי : ותשכח. על ששכחת את התורה אשכח גם אני את בניך ולא אושיע להם :

מצודת ציון

(ירמיה ח׳) : (ד) אך . ת"י הוא ר"ל באמת וכן אך עלמי ובשרי אתה (בראשית כ"ט) : ירב . מל׳ מריבה : (ה) ודמיתי. ענין כריתה כמו ער מואב נדמה (ישעיה ט"ו) : אמך .

באור העבין

ועמך אומר אל בני ישראל, עמך כמריבי כהן, ר"ל לא לבד שאינם רוצים לשמוע תוכחה, עוד בהפך הם דומים כעושים מריבה עם הכהן המורה דעת, הם אומרים אל הכהן. (ה) וכשלת היום, הלא אתה הכהן המורה נכשלת בדרכים מקולקלים ביום לעיני השמש בפרהסיא, וכשל גם נביא המוכיח עמך לעשות עבירות לילה בצנעה, א"כ כיון שאתה הכהן והנביא המורים והמוכיחים נכשלתם לעשות רע, דמיתי אמך א"כ אני דומה לך אני אמך, אני האומה והכנסיה שאני אם שלך (כי האנשים היחידים הם בני האומה והיא אמם) נדמיתי אליך ולמדתי ממך לעשות כמעשיך, וכתעבותיך. (בדברים האלה יריבו עם הכהן):(ו) נדמו

גיא חזיון

באור המלות

ריב ה׳ : (ד) יריב , יוכיח . הריב הוא בתוקף והתוכחה היא בראיות השכל, ומוכיח בגם אל יוכיח בנחת, ומלת איש מגמיל נגד ה׳, ריב לה׳, הוא יריב, אך איש אל ירב, כי לה׳ הריב לא לאיש : ועמך . כינוי עמך חוזר על שם בני ישראל שבראש הענין, וזה דבור ה׳ אל בני ישראל. ומ"ש וכשלת היום, הוא ספור ריב העם עם הכהן, כי לפי דעת המפ׳ במ"ש וכשלת מוסב על העם, יפלא איך אחר שחשב גנוב רצוח ונאוף יתפוש לשון מכשול שמורה על הטעות והשגגה : (ה) ודמיתי אמך . דמיתי מענין דמיון, כמו דמיתי לקאת מדבר, ושם הם בא על הכנסיה, כמו ראש אומות בית אל, ותופש הציור שהתחיל בו ריבו באמכם, שלוש שהבנים הכהן והנביא יריבו עם האם, והאם משיבה וכשלת וכו׳ ודמיתי אליך אני אמך : (ו) נדמו . מענין דמיון, ר"ל נדמו אליך :

ואל

עמי, (מאמר ה׳ אל הכהן) הנה עמי נדמו ונמשלו לך מבלי הדעת שהם חסרים דעת כמוך כי אתה הדעת מאסת, ובזה דמו אליך למאס ג"כ את הדעת כי למדו זאת ממך, לכן ואמאסך מכהן לי, כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו וזאת כהונת הכהן ואחר שמאסת הדעת אינך ראוי אל הכהונה, ויותר מזה כי ותשכח תורת אלהיך שגם שכחת את התורה בתחלה ידעת אותה ואח"כ שכחת אותה לגמרי אשכח בניך גם אני, כי בתחלה שזכרת את התורה הגם ששכחת דעת אלהים בכ"ז לא שכחתיך אנכי, כי היה לי תקוה שבניך ילכו בתורתי, כמ"ש והלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו, שמתוך שמתעסקים בה המאור שבה מחזירן למוטב, אבל אחר ששכחת גם את התורה גם אני אשכח את בניך כי אין תקוה שילמדו מהם למה נדיק: (ז) כרובם, כי בניך עת ירבו, כפי שירבו ויעלמו כן חטאו לי כן יוסיפו לחטוא, עד שכבודם בקלון אמיר, כי כבוד הכהונה הוא מה שנתן להם ה׳ מחנת האשים לאכול שיורי הקרבן משולחן ה׳, כשרים היושבים ראשונה במלכות אשר על שולחן המלך תמיד הם אוכלים וכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, אבל כבודם זה יוחלף לקלון, כי. (ח) חטאת עמי יאכלו הם אינם אוכלים מאשי ה׳ נכלא פשע ולהתם חטאת רק הם אוכלים חטאת עמי, וזה אם מגד שלא יתכפר החוטא ע"י שבודתם אשר

הם ·

גַּם־אָנִי׃ ז כְּרֻבָּם כֵּן חָטְאוּ־לִי כְּבוֹדָם בְּקָלוֹן אָמִיר׃ ח חַטַּאת עַמִּי יֹאכֵלוּ וְאֶל־עֲוֺנָם יִשְׂאוּ נַפְשׁוֹ׃ ט וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן וּפָקַדְתִּי עָלָיו דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו אָשִׁיב לוֹ׃ י וְאָכְלוּ וְלֹא יִשְׂבָּעוּ הִזְנוּ וְלֹא יִפְרֹצוּ כִּי־אֶת־יְהוָה עָזְבוּ לִשְׁמֹר׃ יא זְנוּת וְיַיִן וְתִירוֹשׁ יִקַּח־לֵב׃ יב עַמִּי בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ כִּי רוּחַ זְנוּנִים הִתְעָה וַיִּזְנוּ מתחת

ת״א ואכלו. יבמות ס״א: זנות. יומא ע״ו גיטין סה: עמי. פסחים מב: כי רוח. סוכה נב:

רש״י

ערבים תחת אבותיהם לשמור את התורה: (ז) כרבם כן חטאו. כשרבו וגדלו כן הוסיפו לחטוא, כן הפשט. לשון עברית כן בכמה מקומות, כאשר יענו אותו כן ירבה (שמות א׳), קראו להם כן הלכו מפניהם (לקמן י״א), כל כמה שהנביאים קוראין להם להוכיחם כן הם היו בורחים מפניהם, כרובם כן חטאו לי. כבודם בקלון אמיר: (ח) חטאת עמי. כל חטאת שבספרי תרי עשר פתחין לפי שכולן דבוקין חוץ מאחד (מיכה א׳) ראשית חטאת היא לבת ציון, חטאותיהון של עמי יאכלו אותם נביאי השקר שאמר להם למעלה וכשל גם נביא עמך, נעשו להם כהני במות ואוכלין מה שהיו הכהנים ראויין לאכול: ואל עונם, שלישראל ישא הנביא נפשו, והנביא עצמו מצפה שיביאו לו ממון וקרבנות לכפרה: (ט) והיה כעם ככהן. אני אשוה את העם לבזיון ככהנים שחללו אותם מכהן להם, ולכן אף אני אחלל את העם באומות, כן ת״י: (י) ולא יפרצו. לא יגדלו בנים: (יא) זנות ויין וגו׳. הזנות והיין והתירוש שהם עסוקים בה לקח את לבם מאחרי: (יב) בעצו ישאל. בצלם שעשה מן העץ: יגיד לו. אל דבריו הוא בוטח באומרים לו נביאי הבעל כבה

מצודת ציון

הכניסיה: (ז) כרבם. ענין גדולה כמו כי רבה היא (אסתר א׳): בקלון. מלשון קלות ובזיון: אמיר. מל׳ תמורה וחלוף: (ח) ישאו נפשו. זה הלשון יאמר על המצפה לדבר מה וכן מנשאים את נפשם (ירמיה כ״ב): (ט) ופקדתי. ענין זכרון: ומעלליו. מעשיו: (י) יפרצו. ענין התחזקות הרבוי וכן פרצו לרוב (דה״א ד׳): (יא) ותירוש. הוא היין החדש: (יב) בעצו. מל׳ עץ: ומקלו. מטה עץ: התעה. מלשון

מצודת דוד

(ז) כרבם. כפי מה שאני מוסיף לגדלם, כן מוסיפים הם לחטוא לי לכן אחליף כבודם בקלון ר״ל בתמורת הכבוד אתן להם קלון: (ח) חטאת עמי יאכלו. ר״ל אינם אוחזים בדין כהונה ללמד את העם ורק אוחזים בכהונה לאכול בשר חטאת עמי: ואל עונם ישאו נפשו. כ״א מהכהנים נושא נפשו ר״ל מצפה לעון העם לאמר מתי יחטא ויביא חטאת: (ט) והיה. לכן יהיה כעם ככהן שניהם ישוו בפורעניות הואיל וגם הכהנים השחיתו: ופקדתי עליו. על כל אחד אזכיר דרכיו וגמול מעשיו אשיב לו: (י) ולא ישבעו. כי תבא המארה במעיים: הזנו. לכל בעילתם קורא זנות הואיל והיא במחשבה רעה לא לקיים מצות ה׳: ולא יפרצו. ולא יתרבו בבנים ובבנות: לשמר. מלשמור: (יא) זנות. עבירת הזנות ושכרות היין הישן והחדש כל אחד מהם יקח לב הכהן ר״ל יטריד שכלו כאלו ישאר בלא לב להבין ולהורות את העם: (יב) בעצו ישאל. שואל עתידות בצלם העשוי מעץ: ומקלו. צלם העשוי מן המקל וכפל הדבר במ״ש: רוח זנונים. ר״ל

באור המלות

(ח) ואל עונם ישאו נפשו. פרש״י הכהן ישא נפשו אל עון ישראל, והיל״ל ישאו נפשם והראב״ע פירש ונפש עמי ישאו על עונם, וא״כ מלת אל מיותר, ועקר שר״ל שישאו את נפש העם אל עון הכהנים, ר״ל שילמדום מעשיהם: (ט) ופקדתי עליו דרכיו, ומעלליו אשיב לו. התבאר אצלינו (ירמיה י״א י״ח, יחזקאל ז׳, ג׳) שהדרכים הם המדות ודרכי הנפש שהם בורא להמעללים והפעולות היוצאות על ידם, וה׳ ישלם שכר המעללים עפ״י הדרכים, שישקול תחלה את המדות שמהם נמשכו הפעולות, למשל העובד ע״ז אם עשה להכעיס או מתאוה ומירא, הבלתי משכיל אל דל אם עשה מפני טבע הכילות או מפני אכזריות וזדון וכדומה, והעונש לא ידבק רק על המעללים והפעולות, אבל הפקידה ידבק על הדרכים שפוקד לשקול את מעשיו על פיהם, ואז ישיב העונש כפי מעלליו, וכן לקמן סי׳ י״ב לפקוד על יעקב כדרכיו, כמעלליו ישיב לו: (י) הזנו. ההפעיל מורה שהוא פעל יוצא לשלישי, שהכשילו את אחרים שיזנו: ולא יפרצו. לא ירבו, כמו ובית אבותיהם פרצו לרוב: לשמר. י״מ כמו מלשמור, ורב סעדיה חברו עם שלמטה לשמור זנות: (יב) ומקלו. המקל שמכה אותו, וי״ם מקלו של עצו, כאילו מן העץ עצמו שעובד

גיא חזיון

באור הענין

הוא לא לרצון לפניו, ואם מצד שהם בעצמם המסיתים את העם אל החטא כדי שיביאו קרבנות ויהיה להם מה לאכול, ולא לבד שיכשילו את העם לחטוא בשגג, כי גם **אל עונם ישאו נפשו** של העם, שיביאו אותם לעשות עונות במזיד ע״י שילמדו מדרך הכהנים המזידים לעשות רע, ומפרש. (ט) **והיה כעם ככהן**, שהעם יעשו עונות במזיד ע״י שהעם יהיה ככהן שלומדים להיות כמוהו ולעשות כמעשיו הרעים, ולכן **ופקדתי עליו דרכיו** אעניש את הכהן על דרכיו הרעי׳ **ואשיב לו** גמול מדה כנגד מדה: (י—יא) **ואכלו ולא ישבעו**, תחת שבעת שהיו הכהנים צדיקים היה בא ברכה במעיהם ובמעט שהיו אוכלים מאשי ה׳ היו שבעים כמ״ש חז״ל, עתה שחטאת עמי יאכלו יאכלו ולא ישבעו, וגם יען אשר **הזנו** את העם לרדוף אחר הזנות. לכן **לא יפרצו** ולא ירבו בנים ובנות, **כי את ה׳ עזבו, לשמור זנות ויין ותירוש** (אשר) **יקח לב**, שתחת שנצטוה הכהן לשמור משמרת ה׳ ולהיות קדוש לאלהיו אם במה שיפרוש מן הזנות כמ״ש אשה זונה וחללה לא יקחו, ואם במה שיפרוש מן היין והשכר כמ״ש יין ושכר אל תשת בבואכם אל א״מ, ה

מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם׃ יג עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים יְזַבֵּחוּ וְעַל הַגְּבָעוֹת יְקַטֵּרוּ תַּחַת אַלּוֹן וְלִבְנֶה וְאֵלָה כִּי־טוֹב צִלָּהּ עַל־כֵּן תִּזְנֶינָה בְּנוֹתֵיכֶם וְכַלּוֹתֵיכֶם תְּנָאַפְנָה׃ יד לֹא־אֶפְקוֹד עַל־בְּנוֹתֵיכֶם כִּי תִזְנֶינָה וְעַל־כַּלּוֹתֵיכֶם כִּי תְנָאַפְנָה כִּי־הֵם עִם־הַזֹּנוֹת יְפָרֵדוּ וְעִם־הַקְּדֵשׁוֹת

ת"א לא אפקוד . סוטה מז ־ כי הם . שם מו : יזבחו

רש"י

ע"ז : (יג) אלון . קיישני"א בלעז שגדל בו פרי שקורין גלאנ"ד בלעז : ולבנה . עץ שקליפתו לבנה : ואלה . אלמ"ז בלעז שענפיו מרובין ונוטעין אותו לצל : על כן תזנינה בנותיכם . על שאתם מתחברין לעבודת אלילים כמשפטי הגוים , והגוים מתחברים עמכם ואתם מתחתנים בם ובנותיכם הנולדות לכם מבנותיהם נוהגות כמנהג אמן ומזנות , כן ת"י : (יד) לא אפקוד על בנותיכם , עוד לבודקן במים המרים כשתזנינה , למה כי בעליהן עם זונות יפרדו וכאשר אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו : יפרדו . ת"י מסתייען לשון סיעה כלומר מתחברין אתם לשתות יין , ומנחם חברו אצל עבשו פרודות (יואל א') שהם חביות יין :

מצודת דוד

זנות עכו"ם הטעה אותם מדרך השכל ולכן זנו מתחת אלהיהם : (יג) יזבחו . אל העכו"ם : כי טוב צלה . כי כ"א מהם צלה טוב כי הוא מרובה בענפים וטוב לעמוד תחתיהו : על כן . הואיל והאנשים יואלים על ההרים לזנות לעכו"ם לכן מצאו הבנות והכלות מקום לזנות כי אין רואה : (יד) לא אפקוד . לא אזכור על בנותיכם אשר תזנינה לשלם להן גמול וכן על כלותיכם וגו' כי הן נומדות מאביהן כי הם ילכו עם הזונות ויפרדו מן האנשים להתיחד עמהן : יזבחו . זבחי שמחה לאכול עמהן : ועם לא יבין ילבט . ר"ל והואיל וכם עם אשר לא

מצודת ציון

תועה : (יג) אלון ולבנה ואלה . שמות אילנות : (יד) יפרדו . ענין הפרשה כמו הפרד נא מעלי (בראשית י"ג) : הקדשות .

באור הענין

הזנות והיין יקחו את הלב ומטים אותו מדרך התורה והקדושה , והם עזבו מלשמור משמרת ה' רק לשמור זנות ויין שהם אצלם משמרת תחת משמרת ה' , הנה שמשמרת הזה יקח לבם ויוליך אותם שולל : (יב) **עמי בעצו ישאל**, עמי שואל את הפסל של עץ להשיג ממנו מענה , והוא אינו עונה אותם , רק עץ אחר יגיד להם התשובה שהוא **המקל** המוכן להכות אותם הוא **יגיד לו** התשובה , הוא יגיד לו **כי רוח זנונים התעה** אותם מני דרך , וע"י הרוח הזה **זנו מתחת אלהיהם** , והמלילה שע"י המקל המכה בהם יודע להם שתעו מני דרך : (יג) **על ראשי ההרים יזבחו** , לשם זנו מתחת אלהיהם , ומצייר שהזבות לע"ז שהיתה עבודה עקרית ונעשית בכנופיא ברב עם היתה על ראשי ההרים , **והקטור** שלא היתה עבודה עקרית וכ"א עשאו ביחוד בס"ע היו עושים **על הגבעות** שתחת ההרים איש איש לבדו **תחת אלון ולבנה**, וגם שעם

גיא חזיון

באור המלות

אותו יוקח מקל לרדותו בו , כי הצון הוא המכה , כמ"ש החמס קם למטה רשע (יחזקאל ז') . וככר באורתי (ירמיה א' י"א) שהם מקל מיוחד להכאה , והעשוי למשען יקרא בשם מטה , ולפירוש המפרש הי"ל ומטו יגיד לו ? : (יג) ההרים , הגבעות . ההרים גדולים מגבעות , והגבעות הם תחת ההרים , (ישעיה ב' ובכ"מ) : יזבחו , יקטרו . יזבחו היא עבודה קבועה וחשובה יותר מן הקטור , כמ"ש זובחים בגנות ומקטרים על הלבנים (ישעיה ס"ה) לבעלים יזבחו ולפסילים יקטרון (לקמן י"א) כמש"ש : תזנינה , תנאפנה . ככר התבאר (למעלה ג' א') שפעל זנה מורה על הבגידה והיציאה מרשות בעלה , ופעל נאף מורה על תאות הניאוף , ויבא גם על הפנויה וגם על האיש , או באשת איש כשלא ידבר מצד היציאה מרשות בעלה רק מצד תאות הניאוף לבד : הזונות , הקדשות . שם זונה נופל על אשת איש שהיא אינה מזומנת למשכב הפקר , ולכן אמר יפרדו , היינו שיתפרדו מן התבונה וילכו עמהן למקום סתר , ושם קדשה נופל על המזומנת למשכב כל אדם , כמו אים הקדשה היא בעינים על הדרך , ועובדי ע"ז היו להם קדשות מיוחדות לזנות לשם פסל הזימה והתגנה קדש לע"ז , ולכנאי הונת עליהן שם קדשה ,

הזבח והקטור היו מזנים כי הזנות היה מקושר עם ע"ז כנודע , והיו ג"כ שני מיני זנות , זנות בפרהסיא על ההרים , וזנות בצנעה על הגבעות כמו שיבואר בפ' שאח"ז : **על כן תזנינה בנותיכם** כמו שאבותיהם זנו כמו שיפרש , והנה הבנות היו דרכם לצאת החוצה אל אנשיהם , והכלות היו בביתם (כמ"ש שופטים סי' י"ב) , והבנות הם מזנינה שהזנות מורה על שעשה מתחת אישה והיו נחשבים כזונות , אבל **כלותיכם תנאפנה** כי הכלות שהם בביתם והם התירו הזנות והעריות בפרהסיא לא נחשב זה בעיניהם כזנות רק כנאוף שכולל גם נאוף הפנויה : (יד) **לא** , ואני **לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה** כי אין העון תלוי בהבנות רק באבותיהם שמהם למדו לעשות זאת , **כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשות יזבחו** , שעם הקדשות שהם מזומנים לזנות והם הזונות בפרהסיא עמהם יזבחו , שהזבות היה בפרהסיא וברוב עם כמ"ש על ראשי ההרים יזבחו , והיו מזנים עם הקדשות שהיו ג"כ מזומנות לע"ז , (כידוע שעע"ז היה להם קדשות שהיה בעילתיהן קדוש בעיניהם ואתנן היה לאוצר האליל) , ועם הזונות שהם אשת איש שמזנות תחת בעליהן בצנעה יפרדו מן המטורה שבראשי ההרים , לזנות עמהן בגבעות במקום סתר , וכ"ז מפרש מ"ש שמקלו יגיד לו כי רוח זנונים

יְזַבֵּחוּ וְעָם לֹא־יָבִין יִלָּבֵט׃ טו אִם־זֹנֶה אַתָּה יִשְׂרָאֵל אַל־יֶאְשַׁם יְהוּדָה וְאַל־תָּבֹאוּ הַגִּלְגָּל וְאַל־תַּעֲלוּ בֵּית אָוֶן וְאַל־תִּשָּׁבְעוּ חַי־יְהוָה׃ טז כִּי כְּפָרָה סֹרֵרָה סָרַר יִשְׂרָאֵל עַתָּה יִרְעֵם יְהוָה כְּכֶבֶשׂ בַּמֶּרְחָב׃ יז חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרָיִם הַנַּח־לוֹ׃ יח סָר סָבְאָם הַזְנֵה הזנו

רש"י

ועם לא יבין ילבט. אחרי שאינכם נותנין לב להבין לפיכך תתלבטו ללקות בפורענות, לבוש לשון טורח הדרך וליאות משא דילשי"ר בלעז: (טו) אם זנה אתה ישראל, אל ילמדו בני יהודה דרכם, ל"א אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה. אם זונה ישראל אין בני יהודה חייבין בכך ואיני מחייבם, כמו שאמור למעלה (הושע א') ואת בני יהודה ארחם, ואל תבאו בני יהודה הגלגל, ובלבד שלא יבואו בני יהודה הגלגל שם י' השבטים עובדים ע"א שנאמר כל רעתם בגלגל (לקמן ט') בגלגל הרבו לפשוע (עמוס ד'): ואל תעלו בית און. הוא בית אל שהעמיד שם ירבעם את העגלים: ואל השבעו. עמהם חי ה' כי ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמיה ה'), כשהיו נשבעים בשקר היו מזכירין שם שמים וכשהיו נשבעים באמת נשבעין בשם הבעלים: (טז) כי כפרה סררה. כתורה דאיתפטים ובעיט כן סרר ישראל מרוב אכילה ושתיה: עתה ירעם. מרעית מלומלמת ככבש הרועה במרחב ולא כשור פטם שאובסין אותו בשעורין וכרשינין: (יז) חבור עצבים אפרים. נצמד לע"א וא"א לו לפרוש לפיכך הנח לו אתה הנביא ולא תנבא להוכיחו כי לא יועיל: (יח) סר סבאם.

מצודת ציון

הזונות כמו לא תהיה קדשה (דברים כ"ג): ילבט. ענין כשלון ויגיעה כמו ואויל שפתים ילבט (משלי י'): (טו) יאשם. מל' אשמה: (טז) סררה. ענין מרידה: ירעם. מל' מרעה: במרחב. במקום רחב: (יז) עצבים. כן יקראו העכו"ם על כי המה מעציבין לב עובדיהם קוראים להם ואינם עונים: (יח) סר. מל' הסרה: סבאם. כן יקראו הדברים המשכרים'

מצודת דוד

יבין לכן ילבט ויכשל: (טו) אם זנה וגו'. אם ישראל זנו אחרי עכו"ם אין בזה אשמה על יהודה עם שע"י שנלחמו עמהם נמנעו לבא לבה"מק שהוא במלכות יהודה מ"מ לא הדיחם אחר העכו"ם: ואל תבאו הגלגל. ר"ל לא היה לך לבוא אל הגלגל מקום העכו"ם כמ"ש כל רעתם בגלגל (לקמן ט') וכאומר וכי ע"י יהודה באת הגלגל היה לך לבאת בית: בית און. והוא בית אל ושם העמיד ירבעם את העגל ולכן כינהו לגנאי: ואל תשבעו. אחר שאינכם עובדים לה' מה לכם לשבוע בשמו כי לבד העובד את ה' ראוי לישבע בשמו כמ"ש אותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע (דברים י') אבל מי שאינו עובדו ונשבע בו תחשב לבזיון: (טז) כפרה סררה. כמו הפרה האוכלת על האבוס הנה מרוב כל היא סוררת ומורדת ואינה רוצה למשוך בעול כן מרד ישראל בה' מרוב כל ומהשפעה מרובה: עתה. לכן ארעם עתה ככבש הרועה במקום מרחב ומבוערת היא ואינה לבקש עשב למאכלה ר"ל מעתה אמעט השפעתם: (יז) חבור. הנה אפרים נתחבר חבור אל העצבים לכן הנח לו ואל תוכיחו כי א"א להפרידו מהם: (יח) סר

באור המלות

ספק מה שהיה שם קדושה לפי דעתם, ועז"א יזבחו שהזבות היה ברוב עם לא במקום נפרד ומובדל: ילבט. פירושו מענין יגיעה ללא תועלת: (טז) עתה ירעם. פירש"י מרעית מלומלמת, והלשון משמע בהפך כמו ירעה מקנך ביום ההוא כר נרחב (ישעיה ל'), ולכן פרשתי בר"ל עתה אשר ירעם ככבש סרה כפרה: (יח) סר. מענין סורי הגפן, סר וזעף,

גיא חזיון

באור הענין

התעם, שע"י תאות הזנות תעו מה' לעבוד ע"ז, וזה יגיד לו המקל המכהו, וע"ז סיים שלכן **עם לא יבין ילבט**, לכן יוכה במקל הובלים והוא לא יבין לשוב עד המכהו וילבט ויתיגע מרוב המכות: (טו) **אם זונה**, כבר התבאר למעלה (סי' א' פ"א) שבעת שהתחיל הושע לנבאות בימי ירבעם בן יואש היה אז מלכות יהודה תחת יד מלכות ישראל (עד כ"ד לעוזיה שמלך בפ"ע), והיה יהודה נכנע תחת יד מלכות אפרים ובאים אל ערי ישראל, והם היו עדיין עובדים את ה' בימים ההם, ע"כ הנביא מזהיר את יהודה שלא יבואו בערי ישראל שם העגלים ועבודה נכר בל ילמדו ממעשיהם, וז"ש **אם זונה אתה ישראל**, ר"ל אחר שאתה ישראל שהוא מלכות אפרים זונה מעל אלהיך, הלא צריך להשגיח **לבל יאשם יהודה** ע"י שילמד ממעשיך, לכן מצוה אל שבט יהודה, **אל תבואו הגלגל ואל תעלו בית און** שהוא בית אל, שבשני מקומות אלה היו עוסקים בעבודת העגלים, כמ"ש בואו בית אל ופשעו הגלגל הרבו לפשוע (עמוס ד' ד') בגלגל שורים זבחו (לקמן י"ב י"ב), ושני מקומות אלה היו מלרנים לנחלת יהודה והיו בני יהודה באים לשם, מצוה אותם שישמרו מלבא למקומות אלה, **כי אז אל תשבעו חי ה'** כי בגלגל ובית אל נשבעים באשמת שומרון והם כי לא להזכיר בשם ה' ואתם יהודה נשבעים חי ה' לכן אל תבואו שמה: (טז) **כי**, שיעור הכתוב **כי עתה (אשר) ירעם ה' ככבש במרחב סרר ישראל כפרה סוררה**, כי בימי ירבעם בן יואש רחם ה' על ישראל אחר אבדם מלך ארם ושימם כעפר לדוש וושיעם ביד ירבעם בן יואש הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה (מ"ב י"ד) ואז רעה ה' אותם על כר נרחב, ר"ל שהרחיב גבול ארצם, וחשב שיהיו ככבש הנמשך אחר הרועה ואינו נפרד מן העדר ללכת על הרים גובהים, כן חשב שעי"כ ימשכו אחריו ולא ימרדו בו, והם סררו אז כפרה סוררה שאם מוליכים אותה על כר נרחב היא עוזבת את הרועה וסוררת

וממרחקת

הִזְנֵה הִזְנוּ אָהֲבוּ הֵבוּ קָלוֹן מָגִנֶּיהָ׃ יט צָרַר רוּחַ אוֹתָהּ בִּכְנָפֶיהָ וְיֵבֹשׁוּ מִזִּבְחוֹתָם׃

ה א שִׁמְעוּ־זֹאת הַכֹּהֲנִים וְהַקְשִׁיבוּ ׀ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית הַמֶּלֶךְ הַאֲזִינוּ כִּי לָכֶם הַמִּשְׁפָּט כִּי־פַח הֱיִיתֶם לְמִצְפָּה וְרֶשֶׁת

פרושה

רש"י

נעשה מפתיהם זר מעלי. סר לשון זר כמו (ירמיה ב') סורי הגפן נכריה, כלומר סר ממקומו ונהפך לאחר: סבאם. משתה יינם שהיה עם הזונות: אהבו הבו קלון. הזמינו להם קלון: הבו. לשון הזמנה כמו הבה נבנה (בראשית י"א). הבה נרדה (שם). הבה נתחכמה (שמות א'): מגניה. שריה ומלכיה: (יט) צרר רוח אותה בכנפיה. נדבק הרוח בכנפיה כעוף הזה שאין הרוח מניחתו לשכון עד שמוליכו למרחוק כן יבאו האויבים עליהם ויגלום בגולה, ואז, ויבושו מזבחתם, מזבחי תועבותם שאין פונים אליהם, כאשר יאמר הפה הפתה כן יאמר זבת זבחה, מן המקומות שהיו זובחים שם וכת"י מאיגורי תועבתהון, מדרש תנחומא מלאתי לי אגודות, כאדם המאיים על איש המקניטו חייך שאני צוררה לך בכנפיך. כן המקרא הזה מאיים על ישראל קנאתי קשורה וחמתי להנקם באחרית ויבושו ממעשיהם:

ה (א) כי לכם המשפט. משפט היסורין עליכם בית המלך כי אתם הייתם פח על המצפה ורשת על תבור,

מצודת דוד

סבאם. מיד כשסר מעליהם שכרות היין אז עסקו בזנות עכו"ם וכל היום או הם שכורים או עובדים עכו"ם: אהבו הבו קלון מגניה. מלכים יקראו מגינים כי הם למגן ומחסה אל העם וכן כי לה' מגננו (תהלים פ"ט) והמקרא מסורס וראוי מגניה אהבו קלון הבו ור"ל מלכים אהבו הקלון הזה והם נתנו אותו אל העם ר"ל הם הסיתום אל היין ואל העכו"ם והמה דברי קלון וביזיון: (יט) צרר רוח. ר"ל הרוח קשר את עצמו אל העדה בכנפיה להוליכם מהר בגולה ואז יבושו מן הזבחים שזבחו אל העכו"ם כי לא ימצא בהם עזר ורק המה לבושת ולכלימה:

ה (א) שמעו זאת. מוסב למעלה לומר הדבר שאמרתי שמעו וגו': כי לכם המשפט. על בית המלך אמר הנה עליכם ראוי לבוא המשפט: כי פח. על כי מלכי ישראל העמידו שומרים על הר מצפה ועל הר תבור לבל יניחו מי

מצודת ציון

כמו סבאך מהול במים (ישעיה א'): הבו. ענין נתינה כמו הבו שכרי (זכריה י"א): קלון. ענין בזיון: מגניה. מלכיה: (יט) צרר. ענין קשירה כמו מי צרר מים (משלי ל'): בכנפיה. מל' כנף והמשילה לעוף שהרוח נושאו:

גיא חזיון

באור הענין

ומתרחקת ממנו כן התרחקו אז מעם ה' הרועה אותם והרחיב את גבולם, ומפרש במה התרחקו ממנו, כי. (יז) חבור עצבים אפרים שהמלך שלהם (שהמלכות נקרא ע"ש אפרים) הוא מחובר אל העצבים ואינו רוצה להפרד מחברתם, כמ"ש בירבעם בן יואש ויעש הרע בעיני ה' לא סר מחטאת ירבעם (מ"ב שם) לכן אני מצוה אותך אתה יהודה, **הנח לו**, הפרד ממנו ואל תבואו הגלגל ואל תתערב עמו: (יח) **סר**, שיעור הכתוב, **מגניה! סר סבאם הזנה הזנו**, אומר ליהודה **הנח לו**, ואל תבטח על מגניה, שהם שרי אפרים וגבוריהם שהיו מגינים על יהודה בעת ההיא שהיו נכנעים ואנשים, כי המגנים של מלכות אפרים יש להם שלשה חסרונות, א] חסרון השכרות, **שסבאם סר** ויוצא מדרך הרגיל, ב] חסרון הזנות והע"ז שלא לבד שזונים בעצמם, כי גם **הזנה הזנו** שמסיתים אחרים לזנות ולע"ז, ג] שהם אהבו (**קלון**) **והבו קלון**, הם עצמם אוהבים קלון דברים נקלים ומבוזים ונותנים קלון להדבק בם: (יט) **צרר רוח**, והרוח הזה שהוא רוח שכרות ורוח זנונים ורוח רעה ובוז, **צרר את העוף הזה בכנפיו** ונושאהו למעלה לעוף מארצו אל השור ומצרים, כמ"ש לקמן (ז' י"ב) כעוף השמים אורידם, ועי"כ **יבושו מזבחותם** שזבחו אל העגלים:

ה (א) **שמעו זאת הכהנים**. הם כהני העגלים שהיו מסיתים את העם לבל ילכו לירושלים, **ובית** ישראל היו נפתים אחריהם, **ובית המלך האזינו** שהם העמידו שומרים על הדרכים

באור המלות

שכרותם יוצא מדרך הרגיל: והזנה. פעל יוצא (כנ"ל פסוק י'): ושם מגניה. הוא נושא המאמר, שכן דרך החוזה הזה במליצותיו להעמיד נושא המאמר לבסוף (כמ"ש לקמן ח' ו', י"ב ט"ו), ובא הכנוי בלשון נקבה על הכנסיה, שדמה אותם לפרה (פט"ז) וכן צרר רוח אותה בכנפיה, ר"ל את כלל הכנסיה:

(א) שמעו, הקשיבו, האזינו. כבר בארתי (ישעיה א' י') שבסדר הוא, תחלה מקשיב קשב מרחוק, ואח"כ מאזין היינו שמטה אזנו לשמוע מה היה הקול אשר הקשיב, ואח"כ שומע, ועם השמיעה משותף ג"כ הבנת הלב, וכשידבר אל שלש נושאים מתחלפים, ידבר אל הנושא העקרי במאמר בלשון שמיעה, ואל הבלתי עקרי כ"כ ידבר בלשון האזנה, ואל הטפל ידבר בלשון הקשבה, והכהנים היו העקרים המסיתים את בית המלך בל יניחו את העם ללכת לירושלים, להם ייחד הנבואה בפרטות בלשון שמיעה, והעם הם יקשיבו מרחוק, ובית המלך שהיה מצד א' בלתי עקרים כ"כ כי הם מוסתים מן הכהנים, ומצד אחד היו עקרים כי הם היו הפוקדים והמכריחים את העם, דבר אליהם בלשון האזנה, ובאר שצריך שיטו אזן באשר לכם המשפט משפט העונש, או ר"ל משפט ההנהגה שאתם המנהיגים והמכריחים את העם, וכ"ז נכלל בשיתוף שם משפט: פח, רשת. הרשת פורשים סביב הפח, שכשילך הצייד בדרך סבובי ולא יגע בפח תלכדנו הרשת, כמ"ש טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו רשת ליד מעגל (תהלים ק"מ), ומצייר שעקר הדרך היה במצפה (כמו

פְרוּשָׂה עַל־תָּבוֹר׃ ב וְשַׁחֲטָה שֵׂטִים הֶעְמִיקוּ וַאֲנִי מוּסָר לְכֻלָּם׃ ג אֲנִי יָדַעְתִּי אֶפְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל לֹא־נִכְחַד מִמֶּנִּי כִּי עַתָּה הִזְנֵיתָ אֶפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל׃ ד לֹא יִתְּנוּ מַעַלְלֵיהֶם לָשׁוּב אֶל־אֱלֹהֵיהֶם כִּי רוּחַ זְנוּנִים בְּקִרְבָּם וְאֶת־יְהוָה לֹא יָדָעוּ׃ ה וְעָנָה גְאוֹן־

ת"א ושחטה. סנהדרין קב: כי. סוכה נב:

רש"י

על שני הרים הללו הושיבו פרדיסאות לשמור שלא יעלו ישראל לרגל לבית המקדש: (ב) ושחטה שטים העמיקו. מכך שיותם העמיקו. אני אמרתי כל שאינו עולה לרגל עובר בעשה והם גזרו כל העולה לרגל יהרג הרי שהעמיקו יותר ממני: שחטה. לשון זהב שחוט (מ"א י') נמשך ונטוה, וי"ת לשון שחיטה זבחים לע"ז: ואני מוסר לכלם. ואף אני אייסרם ביסורין הכין מוסר לכולם: (ג) כי עתה הזנית אפרים. עד הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהם שהיו מעכבין אותן מלעלות לרגל עמד זה ובטל פרדיסיאות ולא עלו לפיכך גלו כי עתה הזנית אפרים ואין להם לתלות במלך, כן למדתי בסדר עולם: (ד) לא יתנו מעלליהם. לא יעזבו דרכם הרעה כמו (בראשית ל"א) ולא נתנו אלהים להרע עמדי, (במדבר כ"א) ולא נתן סיחון, (שיר ב') נתן ריחו: (ה) וענה גאון ישראל. (וימאך) יקרא דישראל כמו (שמות י') לענות מפני לשון ענוי

מצודת ציון

ד (ב) ושחטה. מלשון שחיטה: שטים. ענין הסרה מדרך הטוב כמו ואת כי שטית (במדבר ה'): העמיקו. מלשון עומק: מוסר. מל' יסורין: (ג) נכחד. ענין מניעה כמו ולא כחדו מאבותם (איוב ט"ו): לא יתנו. לא יעזבו וכן ולא נתן סיחון (במדבר כ"א): מעלליהם. מעשיהם: (ה) וענה.

מצודת דוד

לעלות ברגלים לבה"מק לכן אמר אתם הייתם לישראל לפח ולרשת ללכדם בעון: (ב) ושחטה שטים העמיקו. ר"ל שעם הסטים מדרכי ה' העמיקו הרעה לשחוט קרבנות לעכו"ם כי המלכים מנעום לבד מלכת לבה"מק והם ברוע בחירתם הוסיפו הרעה לזבוח לעכו"ם ולכן אזמין אני מוסר יסוריה לכולם למלכים ולהעם: (ג) אני ידעתי אפרים. יודע אני מה בלב אפרים שעובד עכו"ם מרוע בחירתו: וישראל וגו'. כפל הדבר במ"ש: לא נכחד. לא נמנע ממני מהמחשבות לבבם: כי עתה. ר"ל עם כי מתחלה היה קלא אנוס ע"י המלך הנה עתה כשהמלך הושע בן אלה ובטל השומרים זנה מזדון לבו ונטמא מעצמו כן אחז"ל: (ד) לא יתנו. לא יעזבו מעשיהם לשוב אל ה' כי יש בקרבם רוח זנות של עכו"ם ואינם רוצים לדעת את ה': (ה) וענה. יכנע גאון ישראל בפניו ר"ל בעיניו יראה השפלת והכנעת גאונו: יכשלו בעונם. יביא

ביאור המלות

מראה מירמיה מ"א ט') ושם היה הפח, ויש שנטה ליד מעגל ודרך שנוטי אל הר תבור ושם היה הרשת, ויש שהעמיק ללכת בעמק ושם היה השחטה: (ב) ושחטה. שם המופשט של השחיטה: ושטים. הנוטים מן הדרך אל העמק, כמו שטה מעליו ועבור: ואני מוסר. אני איש מוסר, כמו ואני תפלה, איש תפלה: (ג) ידעתי, לא נכחד ממני. לא נכחד מוסיף אף דברים שלאוי שיוכחדו גם מן היודע, כמו מעשה ההמון שהם בלתי עקרים, ועז"א לא לבד שידעתי את אפרים שהם שבט המולך והם המחטיאים, כי גם ישראל שהם ההמון קטני המעלה והם אינם מחטיאים רק המוחטאים, בכ"ז לא נכחד ממני כי ברע הם: כי עתה. שיעור הכתוב כי עתה לא יתנו מעלליהם, (והזנית אפרים הוא כענין מאמר מוסגר אחר שהזנית), והזנית פעל יוצא, כמו הזנו (למעלה ד' י'), הזנה הזנו (שם י"ח): (ד) לא יתנו. כבר יסדתי בס' התו"ה קדושים (סי' צ') שפעל נתן הבא בשלילה ואחריו המקור תרגומו לא השבק, ור"ל לא יעזבו מעשיהם הרעים: (ה) וענה. מענין הכנעה, כמו עד מתי מאנת לענות מפני, וי"מ מענין עדות, כמו

גיא חזיון

באור הענין

והיו הורגים את כל מי שרצה לעלות לרגל, ועז"א **כי לכם המשפט** כי משפט ה' יצא בשבילכם שאתם הגורמים לכל הרעה. **כי פח הייתם למצפה**, מצפה ותבור היו שני הרים שהיו הולכים דרך שם לירושלים, והעמידו שם שומרים לשמור שלא יעלה איש לרגל, וימליץ **שבמצפה היה הפח** ללכוד את העוברים, **ובתבור** שהיה מקום רחבת ידים יותר **פרשו רשת** סביב סביב ההר לתפוש כל העולה שם, ואתם בית המלך הייתם הפח והרשת, כי כל זה נעשה בפקודתכם: **ושחטה שטים העמיקו**, ואנשים שהיו נסתרים מלעבור על ההרים ונטו מני הדרך והעמיקו לרדת בעמק ששם לא עמדו השומרים, אם נתפשו בדרכם היו שוחטים אותם שם, ואתם היותכם בית המלך הייתם השחטה, ר"ל הפוקדים לשחוט ולרצוח, ואני, שיעור הכתובים **אני מוסר לכולם אני ידעתי כי לא יתנו מעלליהם לשוב אל ה'**, יאמר הנביא, אני הנביא אשר אני (איש) מוסר לכולם, אשר אני נפקדתי להוכיח בדברי מוסר לכל הכתות הנ"ל ולהחזירם בתשובה, אני ידעתי שהמוסר שלי לא יועיל מאומה עתה, כי (ג) **אני ידעתי את אפרים** וישראל **לא נכחד ממני** ידעתי היטב טבעם ותכונתם, **כי עתה** לא יועיל המוסר שאני אומר להם, **כי עתה** אשר **הזנית אתה אפרים**, ר"ל שאפרים שהוא בית המלכות מסית את העם לזנות אחרי העגלים, ועי"כ **נטמא ישראל** שהעם נסמך על ידו, א"כ ידעתי כי עתה. (ד) **לא יתנו מעלליהם לשוב אל ה' אלהיהם**, בעתה לא יעזבו את מעלליהם הרעים לשוב אל ה', ולא יועיל המוסר שלי שישובו בתשובה, וזה משני טעמים, א] **כי רוח זנונים בקרבם** שהם מלאים מרוח המינות והתאוה לע"ז ולזנות, ב] מלבד **כי את ה' לא ידעו**, וא"כ עתה בעת הזאת ידעתי כי לא יתנו ויעזבו מעלליהם הרעים, ולא אועיל במוסר שאיסר אותם, ובכ"ז הגם שעתה לא יועיל מוסרי להם יצא העת שיהנו לבם אל המוסר הזה, והוא

יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו וְיִשְׂרָאֵל וְאֶפְרַיִם יִכָּשְׁלוּ בַּעֲוֺנָם כָּשַׁל גַּם־יְהוּדָה
עִמָּם׃ ו בְּצֹאנָם וּבִבְקָרָם יֵלְכוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ חָלַץ
מֵהֶם׃ ז בַּיהוָה בָּגָדוּ כִּי־בָנִים זָרִים יָלָדוּ עַתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ
אֶת־חֶלְקֵיהֶם׃ ח תִּקְעוּ שׁוֹפָר בַּגִּבְעָה חֲצֹצְרָה בָּרָמָה הָרִיעוּ בֵּית
אָוֶן אַחֲרֶיךָ בִּנְיָמִין׃ ט אֶפְרַיִם לְשַׁמָּה תִהְיֶה בְּיוֹם תּוֹכֵחָה בְּשִׁבְטֵי

ת"א ילכו. יבמות קב: כה'. שם יז קידושין ע': עתה. קידושין שם: ישראל

רש"י

והכנעה: בפניו. ואינון חזן, ודונש בן לברט פירשו לשון עדות כשבא להם פורענות יעיד בהם ובפניהם גאון וגובה שהיו מתגאין ועוברין על רצונו: (ו) בצאנם ובבקרם. בקרבנותיהם: חלץ. נשמט כמו (ש"ב ב') וקח לך את חליצתו בגדים שמשמטים מעליהם: (ז) בנים זרים ילדו. שנתחתנו בגוים: יאכלם חדש. חדש אב: (ח) תקעו שופר. שיזהרו להשמר מן חרב הגייסות שיבואו עליהם: הריעו בית און אחריך. הגייס הולך אחר בנימין זאת הריעו בבית און, וי"א תקעו שופר בשורת חרב באה בעון שהמליכו עליהם את שאול שהיה בגבעה ולא שמעו לקול שמואל שהיה מן הרמה ומלכיהם גרמו להם לסור מאחרי כגון ירבעם והזהירו הריעו עליהם און ושבר גדול. אחריך בנימין על שאחרהם והזיזם אחור מלעלות לרגל לבית המקדש שהוא בחלקו של בנימין אחריך בנימין על איתורך את בנימין: (ט) לשמה תהיה ביום תוכחה. כשתבא להתווכח עמהם

מצודת דוד

עליהם מכשול בגמול עונם: גם יהודה וגו'. בעת ימולא סאתם: (ו) בצאנם. עם כי ילכו בני יהודה אל ביהמ"ק לחלות פני ה' עם הבאת קרבנות עכ"ז לא יהיה נמצא להם כי חלץ מהם וסר שכינתו מביניהם: (ז) בה' בגדו. מרדו בה' כי ילדו בנים זרים כי לקחו בת אל נכר והבנים הולכים אחר האם וילדו אחר כך בנים זרים מהם: עתה. ר"ל בזמן קרוב הנה החדש המוכן לכם הוא חדש אב הוא יאכל אותם ואת חלקת שדותיהם ר"ל בימי החדש הזה יקבלו גמולם: (ח) תקעו שופר. להזהירם מחרב הגייסות הבאים: חצצרה. מוסב על תקעו לומר תקעו בחצוצרות ברמה להיות נשמרים מהחרב: אחריך בנימין. ר"ל כי האויב הולך אחריך להלחם בך: (ט) ביום תוכחה. ביום שאתוכח עמהם על רוע מעשיהם: בשבטי ישראל. בהפורעניות שאביא על שבטי ישראל בזה

מצודת ציון

ענין הכנעה והשפלה כמו מאנת לענות מפני (שמות י'): גאון: מל' גאוה ורוממות: (ו) חלץ. ענין השמטה והסרה כמו צדיק מצרה נחלץ (משלי י"א): (ז) חלקיהם. כן יקרא אחוזת השדה כמו ואכלה את החלק (עמוס ז'). (ח) חצצרה. שם כלי נגון: הריעו. מלשון תרועה והרמת קול: (ט) לשמה. מל' שממון: תוכחה. מל' ויכוח: (י) כמסיגי

גיא חזיון

באור הענין

בעת אשר. (ה) וענה גאון ישראל בפניו, עת יכנע גאונו וירגיש בעצמו כי מקבל עונש על מעלליו, ועת אשר ישראל ואפרים יכשלו ויפלו, וידעו כי היא בעונם, תגם יהודה יכשל עמהם ויקבל ענשו, אז בעת היא יקבלו מוסר, כי אז. (ו) בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה' אז לא יעמידו עוד שומרים למנוע את העם מלכת ירושלים, כי בהפך אז ילכו לבקש את ה' בירושלים ויביאו עמם צאן ובקר להקריב בבהמ"ק, אבל אז לא יועיל להם הבקשה כי לא ימצאו אותו עוד, כי כבר חלץ מהם והתרחק מאתם, (וגם ר"ל כי מה שיבקשו את ה' בחוץ ע"י קרבנות בזה לא ימצאו אותו, כי לא בבית מקדשו ימצא ה' רק בתוך לב האומה ובקרב נפשם שם מעונו עת יתקדשו וילכו במצותיו, כמ"ש ושכנתי בתוכם, ואחר שחלץ מהם ומתוכם לא ימצאו אותו מבחוץ): (ז) בה' בגדו, יספר פה איך יכלה מלכות יהוא, כמו שאמר (בסי' א') כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא, וזה היה בעת שמלך זכריה בן ירבעם שמלך ששה חדשים ויקשור עליו שלום בן יבש ויכהו קבל עם וימלך ירח ימים בשומרון (כמ"ש מ"ב ט"ו), ועז"א בה' בגדו כי בנים זרים ילדו זה זכריה שהיה זר במעשיו למקום, לכן עתה יאכלם חדש הוא שלום בן יבש שמלך חדש ימים, הוא יאכל וישבית את חלקיהם ר"ל שבחדש אחד אכל את כל בית יהוא: (ח) תקעו כבר התבאר למעלה (סי' א' א' וסי' ד' ט"ו) שבעת שמלך ירבעם בן יואש שאז התחיל הושע לנבאות היו שבט יהודה ובנימין נכנעים תחת מלכות אפרים מעת שכבש יואש את אמציה מלך יהודה, וכן בימי פקח בן רמליה נלחמו בני ישראל עם בני יהודה וכבשום תחתם, וזה היה בימי אחז (כנזכר במ"ב ובישעיה סי' ז'), ונחלת בנימין היה שכן לנחלת בני יוסף כנז' ביהושע, והיתה בעתים ההם תחת מלכות אפרים, הנביא מצוה לבני בנימין שיתקעו בשופר בגבעה שהיתה לבנימין, ויתקעו בחצוצרה ברמה

באור המלות

כחשי בפני יענה, ר"ל גאותו תעיד בו להענישו: יכשלו, כשל. כשל בקל מציין שסבת המכשול בו בעצמו, ובנפעל מציין נכשל מזולתו, אפרים יכשלו בעונם, ויהודה יהיה הכשל בעצמו אחרי גלות אפרים: (ו) חלץ מהם. מענין הסרה או הוצאה והוא עומד, והצלה נצלו פעל יוצא: (ח) תקעו, הריעו, שופר, חצוצרה, החצוצרה היה מיוחד יותר מן השופר שהיו מחצצרים בו במקדש, והתרועה מעוררת יותר מן התקיעה שהוא קול פשוט, וזה מוסיף והולך במליצתו, חצוצרה על שופר, הריעו על תקעו: (ט) ביום תוכחה. כמו יום צרה

ישראל הודעתי נאמנה: י היו שרי יהודה כמסיגי גבול עליהם אשפוך כמים עברתי: יא עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הלך אחרי־צו: יב ואני כעש לאפרים וכרקב לבית יהודה:

ת"א עשוק. סנהדרין נו: ויכא. סנהדרין נב: — ויראו

רש"י

ישומו ויהיו תוהים ואין מענה בפיהם, למה כי. בשבטי ישראל הודעתי (תורה) נאמנה. והם עברו עליה: אפרים לשמה וגו'. ר' אבהו בשם ר' אבא בר חנינא אמר ביום שיתווכח עמהם הקב"ה בדין לא יהיה להם פתחון פה שהרי בשבטיהם הודעתי שהדין דין אמת, אתה מוצא כשגלו עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימין והיו עשרת השבטים אומרים מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה אותן משוא פנים יש בדבר, וחס ושלום אין משוא פנים אלא עדיין לא נתמלאה סאתם כיון שנתמלאה גלו אז שתקו י' השבטים מאין מענה בפיהם ואמרו הא אלהא הא תקיף הא קשוט דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפין לקיים מה שנאמר בשבטי ישראל הודעתי נאמנה: (י) כמסיגי גבול. כאדם המסיג גבול חבירו כך הם מהרו ללכת בדרכי ישראל חבריהם המלכים לפיכך עליהם אשפוך וגו'. וכמשמעו היו גוזלים שדות, אך קשה בעיני כי היה לו לכתוב מסיגי גבול ולא כמסיגי: (יא) עשוק אפרים. ביד האומות: רצוץ משפט. מיוסר ביסורים ולמה לו כל זאת כי הואיל ורצה והלך אחרי נואות חדשות של נביאי הבעל: (יב) וכרקב. תולעת האוכלת העץ ושוחקתו: (יג) מזורו. לשון

מצודת ציון

גבול. אמר בלשון בהלה כמו שמחזיר הסימן לתוך שדה חבירו להרחיב גבולו כמ"ש לא תסיג גבול רעך (דברים י"ט): עברתי. מל' עברה וזעם: (יא) עשוק. ענין שדידה וגזל: רצוץ. ענין שבירה וכתיתה כמו עשוק ורצוץ (שם כ"ח): הואיל. ענין רצון כמו ויואל משה (שמות ב'): צו. מל' צואה: (יב) כעש. היא הרימה האוכלת הבגדים כמו כבגד יאכלם עש (ישעיה נ"א): וכרקב. תולעה הגדל בעץ נרקב:

מצודת דוד

הודעתי האמנת דברי שכן היה כמו שאמרתי אליהם: (י) היו שרי יהודה. ועכ"ז לא לקחו שרי יהודה מוסר ואחזו בדרכי עשרת השבטים כמו המסיג גבול רעהו לאחוז בשלו ולכן גם עליהם אשפוך כמים עברתי: (יא) עשוק. הנה ראו באפרים עשוק ביד האויב וכתות במשפט פורעניות על כי רצה ללכת אחר אותה צואה של ירבעם בדבר עגלי הזהב ולא שעשה מתמת אונס כ"א גם הוא חפץ בזה ועם כי יהודה ראה הענין והגמול לא לקח מוסר: (יב) ואני כעש. לכן כמו שהעש

גיא חזיון

באור המלות

ותוכחה (ישעיה ל"ז) וי"ל ג"כ שביאור הכתוב תקעו שופר בגבעה וגו' ביום תוכחה, ר"ל ביום נוס שאז העם מתאספים וזקן דורש תוכחות ודברי כבושים אז ביום ההוא תקעו שופר והודיעו ברבים לאמר אחריך בנימין כי אפרים לשמה תהיה, בשבטי ישראל, שמאמרים מקבילים,

בשבטי ישראל	הודעתי נאמנה.
היו שרי יהודה	עליהם אשפוך
[כמסיגי גבול]	כמים עברתי:

(י) עברתי. ההבדל בין עברה לבין אף וחמה ודומיהם, שהעברה היא שנסבת האף והחמה והקצף שי"ל על החוטא יעביר גבול הכעס ואינו מבחין בין טוב לרע ויקצוף על הכלל באין הבדל כמ"ש ישעיה (סי' י"ג ט'), (לפי' המפ' הכתובים מבולבלים, התחיל מבנימין, וחזר לאפרים, והזר לשרי יהודה. וחזר לאפרים. ומהו מסיגי גבול, וכל המליצה אין טעם לה): (יא) כי הואיל. פעל יאל בא על הרצון ועל ההתחלה, וגדרו על הרצון שהוא הפך בלילת הרצון, (הפך מלת אל שמורה השלילה, כדרך השרשים המשמשים דבר והפוכו) ובא על רצון אחרי שלא רצה תחלה, או שהיה ראוי שלא ירצה, ויואל משה לשבת את האיש, הואל קח ככרים, לא רצה בתחלה. הנה נא הואלתי לדבר אל ה', ר"ל והיה ראוי שלא אדבר, הואיל משה באר את התורה, תחלה לא רצה כי חשב שימות. ובזה משתתף עם ההתחלה שמתחיל לרצות מה שלא רצה, ופה ר"ל שנתרצה אל דבר בלתי ראוי, ושוא התחיל לרצות: (יב) כעש כרקב. (עי' ישעיה נ"ז),

באור הענין

שהיתה ג"כ לבנימין ושיריעו בבית און שהיה ג"כ בגורל בנימין (כמ"ש ביהושע בנחלת בנימין והיה תוצאותיו מדברה בית און) בכל אלה המקומות יריעו ויזהירו את העם לאמר **אחריך בנימין** שלא ילכו אחרי מלכות אפרים רק שילכו אחריך אתה בנימין, שהוא מחובר למלכות יהודה, ויפרדו ממלכות אפרים: (ט) **אפרים** באר הטעם שיפרדו ממלכות אפרים, מפני **שאפרים תהיה לשמה ביום תוכחה**, היינו ביום שמוגבל לה' להוכיח אותם על עונותיהם ולשלם להם גמול, **בשבטי ישראל** מוסב למטה, וביאור הכתוב וסדרו. (י) **בשבטי ישראל היו שרי יהודה כמסיגי גבול, הודעתי נאמנה כי עליהם אשפוך כמים עברתי**, ר"ל **בשבטי ישראל** שהם עשרת השבטים, אשר עתה **היו שרי יהודה**, ר"ל שהם נהיו עתה שרים ומושלים על יהודה, (והם דומים בזה **כמסיגי גבול** של מלכות בית דוד, כי יהודה שייך למלכות ב"ד שהשביע לו ה' לתת ניר לבניו כל הימים שיהיה לו שבט אחד כמ"ש במ"א ט') **בשבטי ישראל אלה הודעתי נאמנה** (היינו גזרה נאמנה וחרוצה) **שאשפוך עליהם כמים עברתי**, (כמ"ש ישעיה ז')

ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם, והנה גדל העברה הוא שמעניש בעברתו גם את הבלתי חוטא עם החוטא, כי עקר החוטא היה שבט אפרים שהוא בית המלכות שהם עשו את העגלים, ושבטי ישראל שהם העם מיתר השבטים היו נפתים אחריהם והיו כאנוסים וכמפותים ובכ"ז ע"י החרון אף שים לי על שבט אפרים תעבור העברה הכללית להעניש גם את יתר השבטים, כמים הנשפכים שהולך ומתפשט לכל צד: (יא) **עשוק אפרים**, ר"ל השבטים הם יענו לאנשה רק ע"י העברה הכללית לא ע"י המשפט, אבל שבט

י וַיַּרְא אֶפְרַיִם אֶת־חָלְיוֹ וִיהוּדָה אֶת־מְזֹרוֹ וַיֵּלֶךְ אֶפְרַיִם אֶל־אַשּׁוּר וַיִּשְׁלַח אֶל־מֶלֶךְ יָרֵב וְהוּא לֹא יוּכַל לִרְפֹּא לָכֶם וְלֹא־יִגְהֶה מִכֶּם מָזוֹר׃ יד כִּי אָנֹכִי כַשַּׁחַל לְאֶפְרַיִם וְכַכְּפִיר לְבֵית יְהוּדָה

רש"י

חולי: וילך אפרים אל אשור. זה הושע בן אלה שהיה לו לעבד וישב וימרוד (מ"ב י"ז): וישלח. יהודה, אל מלך ירב, זה אחז שנתן שחד לתגלת פלאסר לעזרו על רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו (מ"ב ט"ז): והוא לא יוכל לרפא לכם. מהרבה גדודים פלשתים וערביים שבאו על אחז כמו שמפורש בדברי הימים (ב' כ"ח) כי חלק אחז את בית ה' וגו' ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו: ולא יגהה מכם מזור. לא יסיר מכם מכאוב, ואומר אני שהוא מן התיבות ההפוכות לשון כאשר הוגה מן המסילה (ש"ב כ') הורו והוגו מלב (ישעיה נ"ט)

מצודת דוד

כעש לאפרים לכלותו ולאבדו כן אהיה כרקב לבית יהודה: (יג) וירא. וכאשר ראה אפרים בזמנו את חליו וראה יהודה בזמנו את מכאובו: וילך אפרים. הוא הושע בן אלה ששלח אל מלך אשור שיהיה לו לעבד: וישלח. על יהודה הנזכר יאמר כי אחז שלח למלך אשור לעזור לו מול רצין ופקח כמ"ש (כמ"ב ט"ז): לא יוכל לרפא. ר"ל לא יהיה לך לעזר: ולא יגהה. לא ירפא מכם המכה ר"ל לא יציל אתכם מהרעה: (יד) כי אנכי. כי אני אהיה כשחל מול אפרים וגו' ואני אטרף ואלך לי עם הטרף ואשא אותי ואין מי מציל מידי

מצודת ציון

(יג) מזורו. כן נקראת המכה ע"ש בזורים עליה אבק מסממנים המרפאים וכן ישימו מזור תחתיך (עובדיה א'): ירב. הוא אשור ויקרא בשתי השמות וכן מנחה למלך ירב (לקמן י'): יגהה. ענין רפואה כמו ייטב גהה (משלי י"ז): (יד) כשחל

גיא חזיון

באור הענין

אפרים עצמו שהוא החטיא את הרבים הוא יהיה **רצוץ משפט**, לא מצד העבירה רק מצד המשפט והדין, **כי הואיל** ר"ל שהוא התחיל בעבירה תחלה **והלך אחרי צוי** של ירבעם שהיה משבטו והם החזיקו בידו בדבר העגלים להחטיא את הרבים: (יב) **ואני כעש לאפרים**, ר"ל הענין המכלה ומבהית את אפרים ויהודה אינו ענין טבעי רק השגחיי, שאני המבהית אותם כעש וכרקב המכלים וממיקים את הכל, וממשל את ה' שהוא **כעש לאפרים וכרקב לבית יהודה**, כי העש בא אל הדבר מבחוץ, והרקב הוא בא מן הדבר עצמו שנרקב ונימוק, עפ"ז מצייר את ה' שבא אל אפרים מבחוץ להשחיתו, כי אינו שוכן באפרים כי בבינתו הוא בציון ובא מציון לאכלו ולכלותו כעש הנכנס מבחוץ, אבל ביהודה שהוא שוכן שם דומה כרקב שסבת הרקבון נמצא בתוכו, **וירא אפרים את חליו** אבל הם לא השכילו כי ה' הוא המכה אותם ומשחיתם, וחשבו שהוא חולי ומזור טבעי שצריך לבקש רפואות טבעיות להסיר החולי ולהבריא את הגוף, ולכן שלח אל מלך אשור שהוא ירפא את חולי הגויה הכללית בחילו ובמהגו, וכיון בזה על מה ששלח מנחם בן גדי אלף ככר לפול מלך אשור להחזיק הממלכה בידו (כמ"ש במ"ב ט"ו) ואחז שלח לו שוחד ומנחה להחזיק בידו נגד פקח בן רמליהו ורצין מלך ארם שנלחמו עליו כנזכר (שם ט"ז). וצייר **שאפרים ראה את חליו ויהודה ראה את מזורו**, כי יש הבדל בין חולי ובין מזור, שהחולי הוא החולי הבא מבפנים מסבת השחתת המזג ומולשתו, והמזור הוא הבא ע"י מכה שהוכה מבחוץ וזורים עליו אבק סממנים מבחוץ, כי אפרים שלח אל מלך אשור שיחזיק הממלכה בידו נגד המרד שנתהוה בפנים, שזה דומה כחולי פנימית, ויהודה שלח אליו שיושיעהו מיד המלכים הנלחמים עליו ומכים אותו מבחוץ, שזה דומה כמזור ומכה הבא מבחוץ, **וילך אפרים אל אשור** שישקיט המרד הפנימי וירפא החולי, ויהודה **שלח אל מלך ירב**, ר"ל ששלח פלוסים אל מלך אשור שירב את ריבו נגד פקח ורצין הקמים עליו שהוא המזור שמבחוץ, ושניהם לא השיגו את תקותם, בנגד מה שהלך אליו אפרים שירפא החולי הפנימית, אמר **והוא לא יוכל לרפא לכם** וכמ"ש אצל מנחם בן גדי ולא עמד שם בארץ, ונגד מה ששלח אליו יהודה שיגהה מזורו החיצון, אמר והוא **לא יגהה מכם מזור**, כמ"ש אצל אחז (דה"ב סי' כ"ח) ויצר לו ולא חזקו: (יד) **כי אנכי כשחל לאפרים**, כי אינה חולי ומכה טבעיית שיוכל איש לרפאות ולהציל, כי אני המכה גם כשחל וככפיר, וכבר הזכירו בספורי הטבע כי האריה בעודו צעיר לימים אז נקרא בשם כפיר לא יצא חוץ לסוכתו לטרוף טרפו, רק ישב בסוכה כמו ארב לטרוף את הקרב אל מעונתו לבד, וכשבא במעמד האריה והשחל שהוא האריה הזקן אז יצא לחוץ לטרף טרף ולהביא לגבאותיו, ועז"א **כי אנבי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה כי**

באור המלות

ט'. איוב י"ג כ"ח): (יג) חליו. מזורו, שם מזור בא על זריית אבק סממנים שזורו על המכה בעל הגוף כמו לא זורו (ישעיה א'), אין דן דינך למזור (ירמיה ל"ח), ועי"ב יקרא גם המכה החיצונה בשם מזור ע"ש זריית האבק המרפא אותה, גם י"ל שנקראת מזור על שכותתים אותה להוציא ממנה הליחה מענין ויזר את הגזה (שופטים ו'), והחולי היא פנימית וצריך רפואה ע"י שתיית משקים או הרקות, ועז"א נגד החולי והוא לא יוכל לרפוא לכם, ונגד המזור ולא יגהה מכם מזור, ומלת יגהה מענין הוצאה, כמו הגו סגים מכסף (משלי כ"ה), שלא יוציא המכה, או שלא יוציא הליחה המתעפשת, וילך אפרים אל אשור, וישלח אל מלך ירב. אפרים הלך בעצמו, ולא אל המלך לבדו רק אל אשור כלו, כי כולם נעשו עבדים למדינת אשור. אבל יהודה שלח רק שלוחים, ולא אל אשור רק אל המלך, ולא נשתעבד אליו רק שירב ריבו מיד שונאיו, לכן קראו מלך ירב: (יד) כשחל

יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מציל: טו אלך אשובה אל־מקומי עד אשר־יאשמו ובקשו פני בצר להם ישחרנני:

ו א לכו ונשובה אל־יהוה כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו: ב יחינו מימים ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו: ג ונדעה נרדפה

ת"א יחיינו. עס סנהדרין צז:

רש"י

כגו כבית מכשף (משלי כ"ה): (יד) אשא ואין מציל. אשא את הטרף: (טו) אלך. אסתלק מהם ואשובה אל השמים: עד אשר יאשמו. יחזיקו עצמם כאשמים להודות על אשמתם: ישחרנני. יבקשונני:

ו (א) לכו ונשובה. יאמרו לכו ונשובה וגו': יך. ל' הווה הוא הוא מכה אותנו והוא יחבשנו:

(ב) יחיינו מימים. יחזקנו משתי פורענויות שעברו עלינו משתי מקדשות שחרבו: ביום השלישי, בבנין הבית השלישי יקימנו: מיומים. משתי עתים שעברו עלינו: ביום השלישי. בעת השלישי:

מצודת ציון

וככפיר. שם שמות האריה: ישחרנני. ענין דרישה כמו שוחר טוב (שם י"א):

ו (א) לכו. הוא ענין לשון זרוז: יך. מל' הכאה: ויחבשנו. ענין קשירת המטלי' על המכה והשבירה כמו ולנשברת לא חבשתם (יחזקאל ל"ד): (ב) יחיינו. ענין רפואה כמו עד

מצודת דוד

ר"ל אם אני אתפוץ ברעתם מה יעזור להם אשור: (טו) אלך. אסלק שכינתי מהם ואשובה אל מקומי בשמים: עד אשר יאשמו. עד שיכירו בעצמם שהם אשמים ויבקשו פני למחול להם: בצר. הנה בעת יצר להם ידרשו אותי ולא יחזקו לבבם:

ו (א) לכו ונשובה. מוסב למעלה לומר הנה בעת יצר להם יאמרו כה זה לזה לכו ונשובה אל ה': כי הוא טרף. ולא בכח ידו גבר האויב: וירפא. והוא ירפא אותנו כי הכל ממנו ובידו: יך. הוא הכה אותנו והוא יניח תחבושת על המכה וכפל הדבר במ"ש: (ב) יחיינו מימים. הנה שלח לנו רפואה משני עתים שעברו עלינו הוא גלות מצרים וגלות בבל: ביום השלישי. בעת השלישי בגאולה העתידה יקימנו מן הנפילה ונחיה לפניו עד עולם כי לא נגלה עוד לגולה: (ג) ונדעה. אז נדעה איך נרדפה לדעת את ה': כשחר נכון מוצאו. ר"ל כמו הבוקר כשרואה האדם תחלת אורו הוא

ביאור המלות

וככפיר. ההבדל שכתבתי בפנים תמצאהו (יחזקאל ל"ב ב', עמוס ג' ד', תהלות י' ט', י"ז י"ב): אטרף, אשא. עי' בפי'. י"ל עוד הטורף ממית והוא משל ההריגה, והנשיאה היא משל הגלות: (טו) ובקשו פני, ישחרנני. בקשת פנים היא בתפלה או בדורון, ויבקש דוד את פני ה' (ש"ב כ"א א'), ויתפללו ויבקשו פני (דה"ב ז' י"ד). והמשחר יחפש דבר שנעלם ממנו. וגם יאמר או שיכירו אשמתם ויבקשו פני בעודי עמהם, או אם לא בצר להם ישחרונני, כי אז לא אהיה עוד בתוכם ויצטרכו לדרוש ולשחר:

(א) טרף, יך. הטריפה היא האריה שמטיל הדורס בבע"ח כנדרס שטורף אותו בפגים וצריך רפואה, והחבישה היא על המכה והשבר שמבחוץ (כמ"ש ישעיה א' ו' וכל"מ): (ג) ונדעה נרדפה לדעת. ידיעת ה' עד תכליתו הוא בלתי אפשר, והכלים סידיעה שלא נדע ושיבקש דרך ההשגה וכל

גיא חזיון

באור הענין

לאפרים ידמה כשחל שבא ממקום אחר לטרוף טרפו, כן בא ה' עליהם מציון ששם סוכו ומעונתו, אבל לבית יהודה דומה ככפיר שטורף במקום אשר הוא שוכן שם, כי משכנו ביהודה, (והוא עצמו מ"ש כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה). **אני אני** ר"ל ואיך שיהיה אין רעתם ענין טבעי או מקריי רק השגחיי, כי **אני אני** הוא הטורף, בין באפרים ששם **אטרף ואלך**, ר"ל שאלך עם הנטרף להוליכו למקומי כדמיון השחל שטורף ונושא למרחוק, ובין ביהודה ששם אני טורף במעונתי, שם **אשא** ולא אלך, כי מקומי שם כדמיון הכפיר, ובשני מיני טריפות אלה **אין מציל** מידי, ולא יועיל אשור לכם: (טו) **אלך**, נגד מ"ש אני אטרוף ואלך מוסיף לאמר לא לבד **כי אלך** מאפרים לירושלים כי גם **אשובה אל מקומי**, שאתרחק מציון ג"כ ואשוב לשמים להתרחק מהם לגמרי, **עד אשר יאשמו**, וזה ימשך עד עת שישובו בתשובה מעצמם ע"י **שיאשמו ובקשו פני**, ר"ל שיכירו אשמתם ויבקשו פני וישובו בתשובה, או אם לא יכירו האשמה מעצמם, עכ"פ **בצר להם ישחרונני** תמצאנה אותם רעות רבות וצרות ואז ישחרונני ע"י תוקף הצרות:

ו (א) **לכו ונשובה** באמרו כי בצר להם יבקשו את פני ה', יציע לומר מה יאמרו אז בבקשם את ה' ומה ישיב ה' אליהם מענה, הם יאמרו זה לזה **לכו ונשובה עד ה'**, **כי הוא טרף** המכות שלנו לא היו טבעיים רק באו ממנו וא"כ רק הוא יוכל לרפאות אותנו, ונגד החולי הפנימית שצריך לרפואה יאמרו **שהוא היה הטורף והוא ירפאנו**, ונגד המכה החיצונית שצריך חבוש על השבר, יאמרו **כי הוא יך ויחבשנו**, כי התשועה תלוי בו לבדו, כמ"ש והוא לא יוכל לרפא לכם וכו':

(ב) **יחיינו מיומים** כי עברת השבטים גלו על ידי סנחריב ג' פעמים כמ"ש כעת הראשון הקל וכו' והאחרון הכביד (ישעיה ח'), וכן שבט יהודה גלו ג' פעמים ע"י נ"נ, כמבואר במ"ב ובירמיה, ע"כ יבקשו כי יחיה אותם מן השני ימים שהיו ימי הפקודה, **וביום השלישי** שהוא הגלות השלישי שאז נפלו לגמרי, **יקימנו** מנפילתנו **ונחיה לפניו** ונעבוד את ה': (ג) **ונדעה**. ואז **נדעה לרדף**

נרדפה לדעת את־יהוה כשחר נכון מצאו ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ: ד מה אעשה־לך אפרים מה אעשה־לך יהודה וחסדכם כענן־בקר וכטל משכים הלך: ה על־כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי־פי ומשפטיך אור יצא: ו כי חסד

ת"א נרדפה. ברכות ו: כשחר. תענית ה: כגשם. שם ו: וחסדכם. ברכות נט: על כן. תענית ה': חפצתי

רש"י

(ג) לדעת את ה'. באמת ובאמים נכונים: כשחר. זה אשר נכון מוצאו: ויבא כגשם לנו. כגשם הבא להיות חיים לעולם שאז יבא להורות חיים שיבאו למו: יורה ארץ. יורה ארץ: (ד) מה אעשה לך. מפני מדת הדין איך אוציא משפטך לאור: וחסדכם כענן בקר. כל טובתכם וצדקתכם אינה כלום: (ה) על כן חצבתי בנביאים. על אשר חצבתי עליהם דברי ע"י הנביאים והם לא נזהרו בהם לפיכך הרגתים באמרי פי. בשביל אמרי פי, כן תרגם יונתן. ע"כ. כמו על אשר וכן כי על כן ראיתי פניך (בראשית ל"ג) כי ע"כ לא נתתיה לשלה בני (שם ל"ח): ומשפטיך אור יצא. באמיה ואיך אוכל לשאת לכם פנים מפני מדת

מצודת דוד

כעת שיצא השמש על הארץ ויראוהו כן יהיה הרודף לדעת את ה' נכון ובטוח שימצאהו: ויבוא. רב טוב יבוא לנו כמרבית מי הגשם וכמלקוש המרוה את הארץ ומשביעה: (ד) מה אעשה לך. ר"ל אבל עתה הואיל ואינך שב אלי מהו הטובה והתרופה שאעשה לך הלא אין לכם זכות כי חסדכם הוא כענן בוקר שאין מביא הגשם כי כן אתם מראים חסד ואין כל מאומה: וכטל. כמו הטל היורד בהשכמה כבוא השמש יפסק וא"כ משכים בבוקר והולך מיד כן אתם אף אם תעשו מה מן היושר לא תאחזו בה זמן מרובה: (ה) על כן. הואיל וכן דרכיכם לכן חצבתי לכם דברי ע"י הנביאים להייסר אתכם לדרך הנכונה אבל לא הועלתי כי הרגתי את הנביאים ע"י אמרי פי ר"ל הנבואה היתה סבה להיות נהרגים על ידכם כי כן הרגו את זכריה ואת אוריה על שנבאו בדבר ה': ומשפטיך.

מצודת ציון

חיותם (יהושע ה'): מיומים. ר"ל מהעתים: (ג) נרדפה. אמר בלשון שאלה על מרבית ההשתדלות: כשחר. הוא אור הבוקר: נכון. ברור ומוכן: מצאו. מל' יציאה: כמלקוש. הוא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות כמו כעב מלקוש (משלי ט"ז): יורה. ענין שביעה כת"י והוא הפוך כמו ירוה שהוא ענין שביעה כמו כגן רוה (ישעי' נ"ח): (ה) חצבתי. ענין כריתת אבנים כמו חוצב בהר (מ"א ה') ואמר בלשון שאלה על גזרת הדברים ותוך האמרים: אור.

גיא חזיון

באור הענין

לדעת ה' ר"ל שנשתדל להשיג האמתיות בהשגת ה' להבין דרכי השגחתו וטובו וחסדיו עד שתהיה השגתו ברורה אצלנו **כשחר** אשר **נכון מוצאו**, וגם ר"ל שכל עוד שנשתדל לדעתו כן תתגלה לנו ידיעתו ביותר, כמ"ש וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום, וע"ז מדמהו לשחר שאורו מתגלה לאט לאט עד יזרח שמש, כן תופיע עלינו אור ידיעתו וישועתו, **ויבא כגשם לנו**, כמו שהגשם בא ע"י הכנת האדמה שהאדים הלחים העולים מן הארץ לרקיע השמימה אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו כן ע"י מעשינו באתערותא דלתתא ישוב להוריד עלינו גשם נדבות גשמי השכלה והשפעה, וגם אם לא יבא תיכף כגשם הבא בעתו יבא עכ"פ באחרית הימים **כמלקוש** אשר **יורה ארץ** והולידה והצמיחה: (ד) **מה אעשה** (תשובת ה') אתה **אפרים**, וכן אתה **יהודה**, מה **אעשה לך**, **וחסדכם כענן בקר**, הלא העקר אשר ה' דורש ממך הוא עשות משפט ואהבת חסד, שעקר הוא שיעשה **חסד עם הבריות** (וגם **בחסד** נכללו המצות שעושה בין אדם למקום מצד החסידות שנקראים תורת חסד כמ"ש במק"א) אבל חסדכם הוא דומה כענן בקר שבזרוח השמש יעלה הענן ויתפזר ומרוה לא יורה את האדמה, ואיך תבקשו שיבא כגשם לכם ואין גשם בלא ענן ומענן בקר לא יתהוה גשם, וגם בעת הדמו **כטל** שיתהוה בלילה מן הרסיסים העולים מן הצמחים ויתמיד כל הלילה, הלא **משכים הולך** וכזרוח השמש אין טל ואין מטר עליכם, כן בעת תשכימו ללכת לחפציכם ודרכיכם יופסק תום החסד ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ: (ה—ו) **על כן** שיעור הכתובים **על כן חצבתי בנביאים** (אשר) **הרגתים באמרי פי כי חסד חפצתי ולא זבח**, (ומ"ש ומשפטיך אור יצא הוא מאמר מוסגר) מצייר במליצתו נשגבות, ה' שלח את נביאיו להוכיח את העם אשר חשבו שברוב הזבחים והעולות שהם מתמידים להקריב יתנו לה' שוחד ומתן ויכפרו פניו עד שהותר להם לעשות כל רע, כמ"ש הגנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר ובאתם ועמדתם לפני בבית אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו, והנביאים הגידו להם אמרי פיו של ה' שה' יאמר **חסד חפצתי ולא זבח**, שאינו חפץ בזבחים ועולות רק שיעשו חסד וידעו דעת אלהים, והעם קמו על הנביאים והרגו אותם בעבור נבואה זאת שנבאו, ובזה יצייר כי ה' הרג את הנביאים באמרי פיו, שע"י אמרי פיו שנבאו בשליחותו נהרגו וה' היה הסבה להריגתם

באור המלות

שידע יותר ירדוף יותר לדעת: (ד) וחסדכם. החסד כשבא בהרחבה כולל כל מה שיעשה אדם יותר על החיוב ויפלו גם במצות שבין אדם למקום, כמ"ש בס' משלי: (ה) חצבתי. לא נמצא לשון חציבה על הריגה בשום מקום, כי גדרו

חָפַצְתִּי וְלֹא־זָבַח וְדַעַת אֱלֹהִים מֵעֹלוֹת׃ ז וְהֵמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְרִית שָׁם בָּגְדוּ בִי׃ ח גִּלְעָד קִרְיַת פֹּעֲלֵי אָוֶן עֲקֻבָּה מִדָּם׃ ט וּכְחַכֵּי אִישׁ גְּדוּדִים חֶבֶר כֹּהֲנִים דֶּרֶךְ יְרַצְּחוּ־שֶׁכְמָה כִּי זִמָּה

ת"א והמה. סנהדרין לח: גלעד. מכות י: וכחכי. שם: עשו

רש"י

הדין, ומוסב על מה אעשה לך: (ו) ודעת אלהים. חפצתי מעולות: (ז) כאדם. כאדם הראשון: שם בגדו בי. בארץ טובה שהושבתים בה שם בגדו בי כאדם שהכנסתיו לגן עדן ועבר על מצותי: (ח) עקבה מדם. מלאה אורבי רציחה כמו ואת עקבו (יהושע ח׳) ויעקבני (בראשית כ"ז): (ט) וכחכי איש גדודים. וכאספת איש ליד דגים האוספם בחכה יחד כן הכי גדודיהם חבורות כהניהם המתחברים ללכת בדרך: ירצחו שכמה. כולם שכם אחד: כי זמה עשו. כי עצה היא אשר נתיעצו לפני אסיפתם לאיזה מקום ילכו לרצוח ולגזול

מצודת ציון

דרך המקרא לכנות הטובה בשם אור וכמו שמכנה הרעה בשם חשך: (ח) עקבה. ענין מארב ואורב כמו ואת עקבו מעיר (יהושע ח׳): (ט) וכחכי. ענין מקוה כמו והכיתי לה׳ (ישעי׳ ח׳): גדודים, מרבית אנשים יחד קרוי גדוד: חבר. מלשון חבורה וסיעה: שכמה. ר"ל לב אחד ודעה אחת כמו לעבדו שכם אחד (צפניה ג׳): זמה. מעשה תיעוב ומגונה:

מצודת דוד

ואיך א"כ יצא משפטיך לאור להצטדק בדין: (ו) ולא זבח. ולא תצדקו א"כ בעבור הבאת הזבחים: מעולות. ר"ל חפצתי יותר מעולות: (ז) כאדם. כמו אדה"ר שהמקום הכניסו לג"ע ועבר על מצות ה׳ ואכל מעץ הדעת כן המה עברו בריתי ובגדו בי בארץ אשר נתתי להם וכאומר לכן כמו שגרשתי את אדם מג"ע כן אגרשם מארצם: (ח) קרית. עיר מלאה אנשים פועלי און: עקבה מדם. מלאה אורבים לשפוך דם נקי: (ט) וכחכי וגו׳. כמו שגדודי הלסטים מחכים איש עובר דרך לגזול אותו כן היא חבורת של כהנים ירצחו בדרך כולם שכם אחד ובדעה אחת: כי זמה עשו. כאומר לא רציחה ממש בידים כי הם ירצחו במעשיהם התעובים והמגונים ובהם מחטיאים

באור המלות

שחוצב וחוקק בדבר קשה, ומאמצוהו על חריתת מכתב באבנים ובור החלמיש, בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון (איוב י"ט): (ז) והמה. מוסב על הנביאים שהזכיר בפ׳ הא׳. כאדם, כבני אדם. ומלת שם מוסב על גלעד: (ח) עקובה. היא המסובב בערמה ומארב סביב: (ח) וכחכי. מענין תקוה, ובא היו"ד תחת ה׳ כחכה. בצורת הריבוי: דרך ירצחו שכמה. כמו דרך שכמה ירצחו, ובא ל׳ דרך לנמל

גיא חזיון — באור הענין

וכאילו הוא הרגם, אולם במה שנהרגו הנביאים ע"י דבור זה והם מסרו נפשם למות עבור הדבור הזה שדברו לאמר **כי חסד חפצתי ולא זבח**, נשאר הדבור הזה קיים ומתמיד בלב הדורות הבאים כדבר החקוק בעט ברזל על מצבות צור ואבן לזכרון עולם, ובזה יצייר המליץ שגויות הנביאים הנהרגים נעשו כמצבות צורים ולוחות אבנים שעליהם חצב ה׳ את אלה הדברים **"חסד חפצתי ולא זבח"**, וז"ש על כן ר"ל על אשר חסדכם דומה כענן בקר ואיננכם עושים חסד ולא יודעים אלהים, ע"כ **חצבתי בנביאים** ר"ל בגופות הנביאים אשר **הרגתים באמרי פי**, חצבתי וכתבתי עליהם בעט ברזל לאמר **כי חסד חפצתי ולא זבח**, שהזבחים והשלמים שאתם מביאים שראשית ענינם היה שיאכיל בשרם לעניים בקדש, עקר חפצי הוא החסד לא הזבח. **ודעת אלהים חפצתי מעולות**, העולה שהיא כליל לגבוה עקרה הוא שידע את ה׳ ושראוי שיקריב א"ע כליל על מזבחו לרצון ועקר חפץ ה׳ הוא דעת אלהים לא העולה כן נשאר חרות וחצוב בגויות הנביאים הנהרגים, ומ"ש **ומשפטיך אור יצא** הוא מאמר מוסגר כאומר אם כן אם אכלה חרבכם נביאכם כאריה משחית איך יצא משפטך לאור ואיך תצדק בדינך?: (ז—ח) **והמה** עתה יספר החוזה באיזה אופן נהרגו הנביאים בימים ההמה, ויצייר אותו במליצה נשאה ונשגבה מאד, נביאי ה׳ נהרגו ע"י מלכי ישראל שני פעמים, א] מצאנו במלכים שנהרגו כל נביאי ה׳ בימי אחאב ע"י איזבל אשתו, וכל הנביאים בעת ההיא היו תלמידי אליהו כמבואר בכתוב ואליהו היה מתושבי גלעד כמ"ש במ"א סי׳ י"ז (ולכן דעת חז"ל במדרש שהיה אליהו מבני בנימין כי בני בנימין לקחו את נשי יבש גלעד (כמ"ש בשופטים כ"א) והתישבו שם, והיה אליהו מבני בניהם ונשאר תושב ביבש גלעד) ומזה ידענו כי בני הנביאים מישיבת אליהו שנהרגו היתה הריגתם בגלעד. ואת שנית נהרגו בשכם בימי ירבעם, כי בעת לך ירבעם ובחר את עיר שכם (שהיתה עיר מקלט הלוים) לעיר מלכותו, בודאי נמצאו שמה נביאים באו והוכיחו על העגלים אשר עשה והרג אותם והשמידם, עפ"ז ירכיב החוזה בדמיונו את הריגת שם בגלעד ובשכם לנביאי ה׳ אל ההריגה שנעשה בשני מקומות אלה בימי קדם בעבור קנאת ה׳ שקנאו הזנות, שבגלעד הרגו בני ישראל בימי הגבעה את אנשי יבש גלעד על אשר עברו את ברית השבועה ים שהחרימו ישראל אז את מי שלא יעלה בקהל ה׳ להנקם על הזנות שנעשה בגבעה, ובשכם בני יעקב את אנשי שכם ג"כ בעבור הזנות והנבלה שעשה לבת יעקב, ועם הרעיון הזה המשוטט בדמיון החוזה מימי קדם שהרגו בגלעד ובשכם בקנאתם לה׳ על הזימה, ידבר מרורות על הריגת ה באלה המקומות לנביאי ה׳, ונדמה להרוצחים שמקנאים ג"כ קנאת העגלים והבעל שבזו הנביאים כאילו יקנאו גם קנאת הזנות והעברת הברית והאלה כבימי קדם, וז"ש **והמה** הנביאים נדמו לכם

עָשׂוּ׃ י בְּבֵית יִשְׂרָאֵל רָאִיתִי שַׁעֲרִירִיָּה שָׁם זְנוּת לְאֶפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל׃ יא גַּם־יְהוּדָה שָׁת קָצִיר לָךְ בְּשׁוּבִי שְׁבוּת עַמִּי׃

ז א כְּרָפְאִי לְיִשְׂרָאֵל וְנִגְלָה עֲוֹן אֶפְרַיִם וְרָעוֹת שֹׁמְרוֹן כִּי פָעֲלוּ שָׁקֶר

ת״א גם . מגילה יד ערכין לג : כרפאי . מגילה ג :

שערוריה ק׳

רש״י

שלל, וכתבי איימדור״ע בלעז. ואף בלשון משנה חכי לשון חבור הוא ולא יחיל בו יותר משלשה חכין הם חפירות שהסורק מחבר בהן שני לאפין מן הבגד יחד כשהושבטו במלקות, ולשון זה משלי והגון בעיני, וכן פירושו וכביר בהם חבר אדם שמאספים יחד הבר כהגים הוא לרצח, והראשון מדברי ר׳ מאיר שליח צבור זצ״ל: שכמה, לשון כת אחת : (י) שערוריה . י״ת לשון שינוי ששינו את דרכם וכן שמה ושערורה (ירמיה ה׳): (יא) גם יהודה . אף הוא הוציא וקלקל: שת . השמית זמן פורענות לה : בשובי שבות עמי . בהשיבי אותם לשוב משובותם : קציר . עת סילוקה וגלותה כמו עוד מעט ובאה עת הקציר לה (שם נ״א) בפורענות בבל בספר ירמיה : שבות עמי . ל׳ משובת נערות וילדות איגוויזור״א בלעז, וכן בנים שובבים (שם ג׳) הבת השובבה (שם ל״א) :

ז (א) כרפאי לישראל . כשאני הפך להושיעם ולרפאותם עונותם נגלו לפני כי פעלו תמיד שקר וגנבים מהם תמיד באים וגונבים ממון חבריהם ואף פושטים גדודיהם בלסטיות ללסטם את

מצודת דוד

אדם נפשות : (י) שערוריה . דבר מגונה ומאוס : שם זנות לאפרים . ר״ל כי שם ראיתי זנות לאפרים אשר זונה אחר עגלי הזהב ושם נטמא ישראל כי כולם נגררו אחר העגלים : (יא) גם יהודה . ר״ל לא די שחטאת אחי ישראל אלא שגם יהודה עשה לך קציר וסעיף להוסיף על העברות ר״ל גם הוא אחז בדרכך כשהיה בלבי להשיב מהגולה בני השבי של עמי ולאומר עם כי היה בלבי לרחמם הנה לא ארחמם כי גם יהודה הבעירו חמתי במה שאחזו בדרכי ישראל לעבוד עכו״ם כמותם :

ז (א) כרפאי . כאשר עלה בלבי לרפאות את ישראל מחלי צרתם אז נגלה עון אפרים ורעות שומרון אשר

מצודת ציון

(י) שערוריה . ענין דבר מגונה ומאוס כמו שמה ושערורה (ירמי׳ ה׳) : (יא) שת . ענין שימה : קציר . ענף וסעיף כמו ועשה קציר (איוב י״ד): שבות . מל׳ שבי הגולה :

ז (א) פשט . ענין הסרת המלבוש כמו ופשט את בגדיו

באור הענין

להם כאדם אשר עברו ברית שכרתו בני ישראל בימי הגבעה לעלות לצבא, והם (בני יבש גלעד) עברו ברית ושם בגדו בי, ומפרש גלעד קרית פועלי און, הם היו בני אדם אשר עברו ברית ושבועה ובגדו בה׳ ולא עלו למצפה למלחמה על הגבעה, ועי״ז היתה עקובה מדם שהרגו כולם ושפך דמם ועתה נהרגו שם הנביאים בגלעד כאילו גם המה עברו ברית ובגדו בה׳ : (ט) וכחכי איש, וכן היה

גיא חזיון

באור המלות

שהיא דרך לרציחה מכבר, וכבר באר׳תי (ישעיה א׳) שמרצח בפיעל מורה על גדוד מרצחים ופקיד עליהם המצוה לרצוח : (י) שערוריה . מלשון כתאנים השוערים וכפול למ״ד הפעול כמו סגריר שבטיט מורה על חוזק השערורית, ויו״ד ה״א כמו מאפליה · (יא) בשובי שבות . כבר באר׳תי (ירמיה כט י״ד , ל׳ ג׳) ששב בקל (והיא פעל יוצא) מורה על השבת המדרגה , ושבות שבות שאחריו משתתף עם שוב מנע״ו ופירושו מענין השבה בכ״מ עיי״ש :

(א) עון , ורעות . שעון מציין עוות השכל והכפירה כמ״ש

הרצח שנעשה לנביאים בשכם, נדמה ג״כ כאילו הנביאים עשו זימה וזנות שבעון זה נהרגו בני שכם בימי קדם, וז״ש וכמו שיחכה איש ויקוה, אם יראה גדודים של חבר כהנים שהולכים דרך ירצחו שכמה, שהולכים לדרך שכם לרצוח שמה נפשות, בודאי כל איש יחכה שהכהנים האלה ההולכים לרצוח נפשות בשכם הוא מפני שאנשי שכם זמה עשו, והכהנים יקנאו על הזנות כמו שקנאו בני יעקב על הזימה שנעשה בשכם בימי קדם, וכן היה נראה בעיניהם הליכת כהני העגלים להרוג נביאי ה׳ כאילו עשו זימה ונבלה בישראל, אבל לא הנביאים עשו זימה, כי בהפך . (י) בבית ישראל ראיתי שערוריה, כי שם זנות לאפרים, אפרים עשו זנות שזנו לע״ז ועל ידם נטמא ישראל, שע״י שזנו אפרים שהוא שבט המולך נטמאו יתר השבטים, הם נמצא בם זנות לא בנביאים הנרצחים : (יא) גם יהודה, מוסב ע״מ שאמר למעלה מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר שדבר גם אל יהודה, ופירש תחלה חטאת אפרים שהרגו את הנביאים, ועתה שב אל יהודה, אמר גם יהודה חסדכם כענן בקר, שב לאמר שת קציר לך בשובי שבות עמי לך ישית החסד קציר כענין זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי החסד, אתה תקצר פרי החסד בעת שאשיב שבות עמי, היינו בימי חזקיה ששב ה׳ את שבותם ונושעו בה׳, אז עשה החסד קציר, כמ״ש ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שורש למטה ועשה פרי למעלה (ישעיה ל״ז) :

ז (א) כרפאי לישראל נמשך למעלה שאמר שליהודה יעשה החסד קציר בשובי את שבותם, לעומת זה אומר כי לא כן לישראל להם לא יעשה החסד קציר, כי בעת שארצה לרפאות את ישראל ולהשיב גם שבותם אז ונגלה עון אפרים, תחת שתחלה היה עונם מכוסה יתחילו להעוה בגלוי ובפרהסיא,

שֶׁקֶר וְגַנָּב יָבוֹא פָּשַׁט גְּדוּד בַּחוּץ׃ ב וּבַל־יֹאמְרוּ לִלְבָבָם כָּל־רָעָתָם זָכָרְתִּי עַתָּה סְבָבוּם מַעַלְלֵיהֶם נֶגֶד פָּנַי הָיוּ׃ ג בְּרָעָתָם יְשַׂמְּחוּ־מֶלֶךְ וּבְכַחֲשֵׁיהֶם שָׂרִים׃ ד כֻּלָּם מְנָאֲפִים כְּמוֹ תַנּוּר בֹּעֵרָה

נ"א בקמץ הנו"ן — מאפה

רש"י

הבריות : (ב) ובל יאמרו ללבבם. אינן נותנין אל לבם שכל רעתם כתובים לזכרון לפני : (ג) ישמחו מלך. מלכם חפץ ברעה שהם עושים : (ד) בערה מאפה. שהיסקה מיד הנחתום כן יצרם בוער בקרבם : ישבות

מצודת ציון

(ויקרא ו') : (ג) ובכחשיהם. בשקריהם : (ד) בערה. מלשון

מצודת דוד

פעלו שקר ר"ל מיד באו העון ומקטרג עליהם : וגנב יבוא. גנב אחד מהם מזדון לבו יבוא ויפשוט בגדי גדוד אנשים בתוך לעין כל ולא יפחוד ממי ואם כי בתחילה היה גונב לעשות מעשהו בסתר לבסוף יעשה בפרסום : (ב) ובל יאמרו ללבבם. אינם חושבים בלבבם שאני זוכר כל רעתם הנה עתה מעשיהם הרעים מקיפים אותם מסביב והמה נגד פני ורואם אני אותם : (ג) ברעתם. במה שעושים את הרע משמחים את המלך כי כאשר הדבר לפניו וחפץ בזה : ובכחשיהם. במעשה השקרים משמחים את השרים : (ד) כמו תנור. חמום הזנות בוער בהם כמו התנור הבוער מהיסק האופה : ישבות מעיר. היצר המעיר אותם לזנות ישבות מלישת הבצק עד שיתחמץ שיהא ראוי לאפותו רצונו לומר אינו בטל מן הזנות מעט שתשב כ"א עד שיהיה ספק בידו לעשות ולא יותר ולפי שהמשילו אל התנור אמר לשון הנופל בתנור שאין התנור בטל

באור המלות

ישעיה א' ד', ורעות יליון המעשים הרעים : שקר. יש הבדל בין שקר וכזב, שהכזב ידומה בטעהו שהוא אמת, והשקר הוא השקר הנגלה תיכף בגלוי ולא יתעטף במכסה האמת : בחוץ. הוא הפך הגנב שבא במסתר : (ג) ברעתם, בכחשיהם, הכחש יבא גם על הכחשת האמונה. כמו וכחשתי לאל ממעל, פשע וכחש בה', והרעות הם הפעולות הרעות, ויאמר רבותא שגם המלך אשר במשפט יעמיד ארץ שמחוהו ברעתם בין אדם לחברו, וגם השרים שהן מכחשים בה' והחזיקו בע"ז, לא המלך לבדו שהוצרך לזה כדי שלא יעלו העם ירושלים : (ד) בוערה. הה"א נוספת כי תנור זכר, ולכן הנגינה מלעיל: מאפה. מקור בפלס לתשלום עליך או שם במשקל טומאה,

גיא חזיון — באור הענין

כי כשהשיב ה' לישראל בימי ירבעם בן יואש שאז השיב את גבול ישראל וגבולה מלבא חמת עד נחל הערבה התחילו לחטוא בפרהסיא, **ועון אפרים**, הוא מה שחטאו בדברי האמונה בין אדם למקום, **ורעות שומרון** הרע שעשו בין אדם לחבירו, ומפרש נגד ונגלה עון אפרים כי **פעלו שקר** לשקר באמונת ה' ולעשות ע"ז, ונגד ונגלה רעות שומרון אומר, **וגנב יבא פשט גדוד בחוץ**, מה שתחלה בא גנב אחד, וגם בא כגנב לגנוב בסתר באין רואה, עתה פשט גדוד, לא יבא גנב אחד רק יפשטו גדוד, ולא באו כגנב בלינה רק שפשט בחוץ בפרהסיא לעיני השמש : (ב) **ובל יאמרו ללבבם**, ר"ל כי בעת שהיה רע נסב היו חושבים בלבבם שאני זוכר את רעתם ומעניש אותם ולכן לא גלה רעתם כ"כ, אבל בעת שרציתי לרפא אותם והרחבתי את גבולם **לא יאמרו ללבבם עוד שכל רעתם זכרתי**, וחושבים ששכחתי רעתם ולא אענישם ולכן יעשו עונות בפרהסיא, אולם יאמר למה לי לזכור רעתם הקודם, הלא **עתה סבבום מעלליהם**, הלא יסבבו אותם מעלליהם הרעים שעושים עתה אשר **נגד פני היו**, שהם עומדים נגד פני בהוה, וא"צ כלל לזכור עונות הראשונים : (ג) **ברעתם**, מעתה יתחיל הנביא לספר אופן מפלתם ע"י מלך אשור שהגלה אותם מארצם, ותחלה יספר הסבה אשר הסבה כל זאת, שהסבה הראשונה לזה היה ע"י שמרדו במלכיהם והרגו אותם, שתחלה התקשר שלום בן יבש והרג את זכריה בן ירבעם ויכהו קבל עם, ועליו עלה מנחם בן גדי וימיתהו וימלוך תחתיו, וזה היה הסבה שבא פול מלך אשור על הארץ ומנחם נתן לו אלף ככר כסף להחזיק הממלכה בידו (מ"ב ט"ו) ואח"כ התקשר פקח בן רמליהו על פקחיה בן מנחם וימיתהו וימלוך תחתיו, ועליו עלה תגלת פלאסר מלך אשור ויגלה זבולון ונפתלי, וזה היה ע"י אחז (כנז' שם פ"ז) ואח"כ הכה הושע בן אלה את פקח וימלוך תחתיו, ועלה עליו שלמנאסר מלך אשור ויהי הושע לו עבד וימצא מלך אשור בהושע קשר כי שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בבית כלא וצר על שומרון ויגל את ישראל אשורה (שם סי' י"ז), ויתב' מדברי הספר כי גם מה שמצא מלך אשור קשר בהושע היה בסבת מלשינות מבני ישראל, שמרדו בהושע וחשבו עליו מזימות להשחיתו והם גלו אזן מלך אשור מאשר חושב למרוד בו, ועל הדברים האלה הסיף החוזה דברי נבואותיו מכאן עד סוף הספר, ועפ"ז נבוא אל הבאור, יאמר בעת שהיו עדיין נאמנים למלכם, **וברעתם ישמחו מלך**, מתהללים לשמח לב מלך ברעתם **ולב שרים בכחשיהם**, וזה היה קודם המרד, בעת ההיא. (ד) **כולם מנאפים**, עסקו כולם בניאוף **כמו תנור בוערה מאופה**, מדמה במליצתו יצר הזנות כלהבת אש המבעיר את התנור ומסיקו ומחממו, כי כן יבעיר אש התשוקה אל המשגל, והאופה המסיק את התנור ישב כל הלילה ומבעיר שם את האש, ואם יתנמנם יש לו איש אחד שמעיר אותו משנתו בל יניח את התנור להצטנן, ולא יוכל לישן רק בעת שילוש בצק האדם וממתין עד שנתחמץ העסה שיהיה ראוי לאפות שאז

מלוש

מֵאֹפֶה יִשְׁבּוֹת מֵעִיר מִלּוּשׁ בָּצֵק עַד־חֻמְצָתוֹ׃ ה יוֹם מַלְכֵּנוּ הֶחֱלוּ שָׂרִים חֲמַת מִיָּיִן מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת־לֹצְצִים׃ ו כִּי־קֵרְבוּ כַתַּנּוּר לִבָּם בְּאָרְבָּם כָּל־הַלַּיְלָה יָשֵׁן אֹפֵהֶם בֹּקֶר הוּא בֹעֵר כְּאֵשׁ לֶהָבָה׃ ז כֻּלָּם יֵחַמּוּ כַּתַּנּוּר וְאָכְלוּ אֶת־שֹׁפְטֵיהֶם כָּל־מַלְכֵיהֶם נפלו

ת"א מסך. סוטה מב סנהדרין קג:

רש"י

מעיר. י"א מה שתרגם ואיני יכול ליישב בו לשון המקרא, ולפי משמעו ישבות יוצר הרע שהוא מעירם: מלוש בצק עד חמצתו. מחשב בלבו את הרעה כיצד יעשה אותה הוא שובת וישן עד הבקר שהוא יכול לעשותה כמו שהאופה שובת מלוש בצק עד שתחמיצה שהוא יכול לאפות, וכן הוא אומר (במיכה ב') הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה: (ה) יום מלכנו. ביום שאנו ממליכין את מלכנו: החלו שרים. נעשו שרינו חולים: חמת מיין. מחום היין השותים בו והמלך מושך ידו מן הטובים והכשרים להתחבר את לוצצים: כי קרבו כתנור לבם בארבם. הכינו והזמינו את לבם במעשה אורב שלהם כתנור זה שמכינים ומסיקין אותו לאפות: כל הלילה ישן אופיהם. נחתום שלהם המסיק את התנור לאחר שהכינו לבם וחשבו את גמר הרעה איך יעשוה: ישן אופיהם. כלומר עד הבקר ישנים ולבקר בוערים כאש עד שגמרו את רעתם: (ז) ואכלו את שופטיהם. שהרגו את הסנהדרין שלהם לפי שהיו מוחים בידם, ומה עלתה להם. כל מלכיהם נפלו. לפי

מצודת דוד

מן האפיה כי אם עד שתתמץ העיסה ולא יותר: (ה) יום מלכנו. רצונו לומר ביום שמחת מלכנו ביום הלידה או יום המלכתו אז נעשו השרים חולים בעבור גאוות חמת היין כי הרבו למלאות בטנם ונעשו חולים מרבוי השכרות: משך ידו. כ"א משך ידו מתקון המדינה להתחבר עם הלוצצים: (ו) כי קרבו. אשר הקריבו והכינו לבב לארוב זה על זה כמו שהאופה מכין התנור לאפיה: ישן אפהם. האופה ישן הוא כל הלילה וכאשר יאיר הבוקר הוא מבעיר שלהבת בתנור כדרך כאש המעלה להב ר"ל בעוד שאין סיפוק בידו לעשות הוא שבת ונח אבל מיד כשיהיה לאל ידו לעשות מיד עושהו: (ז) יחמו כתנור, ר"ל מתחממים בעבירה כתנור בוערה: ואכלו. הרגו את הסנהדרין על שמיחו בידם ולכן נפלו כל מלכיהם ועכ"ז

מצודת ציון

הבערה והסיק: ישבות. ענין מניעה וביטול: מעיר. מל' התעוררות: מלוש. מל' לישה והוא עשיית העיסה כמו לושי ועשי עוגות (בראשית י"ח): בצק. עיסה כמו את בצקו (שמות י"ב): חמצתו. מל' חמץ: (ה) החלו. מל' חלי: חמת. הוא נאד וכן והמת מים (בראשית כ"א): לוצצים. מל' לץ: (ו) קרבו. ר"ל הכינו: בארבם. מל' אורב: אפהם. מל' אפיה: (ז) יחמו. מלשון חום: ואכלו. ר"ל הרגו:

גיא חזיון

באור הענין

מלוש בצק עד חומצתו ישבות המעיר אותו משנתו ולא יעירנו, והיינו שהכח המתאוה לא יניחנו רגע ויעורר את תאותו בכל פעם ולא ישבות רק שעה קטנה מעת שנאפה עד תחליף תאותו כח, כ"ז עושים בעת שיש להם שלום עם המלך והשרים, אבל. (ה) **יום מלכנו**, כשהגיע יום מפלת המלך יום המרד שרצו להרגו, אז בלילה שלפני יום המרד לא עסקו בניאוף, כי אז התאספו הקושרים להתיעץ איך יקימו מזימות לבם, ובהתועדם שתו יין כל הלילה עם השרים עד שהשרים נעשו חולים ע"י היין, ועי"כ לא יכלו שרי המלך לעמוד ולהזהר מן הקשר ולשמור את ראש המלך, וז"ש שאז **החלו שרים** שעשו אותם חולים ע"י **חמת מיין** ר"ל ע"י חמום של היין, אשר היין **משך ידו את לוצצים**, שאז גבר ידו של היין וימשוך בין הלוצצים עם כל מחנותיו: (ו) **כי קרבו**, כי בו בלילה קרבו **את לבם הדומה כתנור** המוכן להתחמם מלהבות אש, קרבו את לבם זה לזה, ר"ל שכ"א גלה מצפוני לבו ומכון סודותיהם זה לזה **בעת ארבם** להרוג את המלך, ובאיזה אופן יהרגוהו, ולכן **כל הלילה ישן אופיהם**, לא העירו בלילה הזאת את האופה שהוא יצר התאוה והעריות והניחוהו לישן ולנוח בלילה הזאת שלא עסקו בניאוף רק בעניני המרד והרצח, אבל **בקר הוא בוער כאש להבה**, בבקר שנגמר המרד והרגו את המלך הבוער התנור שהוא לבם וקרבם, ולא הובער באש העגבים להסיק התנור לאפות בו לחם, רק הובער **באש להבה** שהולך דרכו לכלות ולאכול את כל הקרב אליו מרחוק, היינו שכח המתעורר שהובער אז לא היה של יצר המתאוה רק כח המתעורר של רוח הכעסני בקנאה וחמה ורצח להרוג ולאבד ולהשמיד, כי אז. (ז) **כולם יחמו כתנור**, אז לא בא האופה להסיק את התנור כי הם עצמם היו התנור והם עצמם נתחממו מן הלהבה שהיא להבת המרד שהיה כלהב אש אוכלה, **ואכלו את שופטיהם**, ובאופן זה **כל מלכיהם נפלו**, שכן הרגו את כל מלכיהם ע"י קשר ומרד, שכן נהרג זכריה בן ירבעם, ושלום בן

באור המלות

רד"ק: (ה) יום מלכנו. כשם יום הנסמך אל דבר הוא יום פקידה, את יום ירושלים, כי בא יומך, ולא נמצא לבד זה על יום הולדת או המלכת המלך: החלו. לרש"י נעשו חולים, והיל"ל נחלו או החלו בנפעל או הפעל, והחלו בזה מהכפעיל, הפעם החלו אותם והחליבו כחם ע"י חמת היין: חמת. לשון חמום או הרס, כמו חמה למו, בהומם אפים את מחתיהם: משך ידו. כינוי ידו מוסב על היין, ומשך מענין התפשטות, כמו וימשוך האורב (שופטים כ' ל"ז) יאמר היין כעלם מופשט שהתפשט בידו וכחו ומהגהו עם הלוצים: (ו) קרבו, ינ"פ ג"כ שהוא פעל נגזר משם קרב המורה על מלחמה, כמו וקרב לבו (תהלות נ"ה), ולדעת י"מ נמצא ממנו הפעל, בקרוב עלי מרעים (שם כ"ז): כאש להבה.

נָפָלוּ אֵין־קֹרֵא בָהֶם אֵלָי׃ ח אֶפְרַיִם בָּעַמִּים הוּא יִתְבּוֹלָל אֶפְרַיִם
הָיָה עֻגָה בְּלִי הֲפוּכָה׃ ט אָכְלוּ זָרִים כֹּחוֹ וְהוּא לֹא יָדָע גַּם־
שֵׂיבָה זָרְקָה בּוֹ וְהוּא לֹא יָדָע׃ י וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו
וְלֹא־שָׁבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְלֹא בִקְשֻׁהוּ בְּכָל־זֹאת׃ יא וַיְהִי

רש"י

שאין קורא בהם אלי, ובירושלמי במסכת ע"ז דרשו ביום שהמליכו את ירבעם החלו השרים חמת מיין כשמפורש אתון לגביה אמרין ליה קום עביד לן ע"ז אמר לון השתא עתי רמשא סוא וכל עמא שתיין, כלומר את שכרות הוא שמא עכשיו שכורים אתם ומחר תחזרו בכם, איזלון ואיתו בצפרא אזלו ואתו בצפרא הדא הוא כי קרבו כתנור וגו' אמר לון אנא דחיל מן סנהדרין דילכון אמרון ליה אנן קטלינון לון הדא הוא ואכלו את שופטיהם, משך ידו כד הוה חמי בר נש כשר הוה מותיב גבוי הרין ליצנין ואינון אמרין ליה איזה דור חביב מכל הדורות והוא אמר לון דור המדבר ואינון אמרין ליה ולא עבדון עבודת אלילים והוא אמר לון אנא דהוו חביבין לא איתענשון ואינון אמרין ליה הא דמלכא בעי למעבד כן, דוס שהמלך רוצה לעשות כן: (ח) יתבולל. יבולבל בגולה בין האומות: עגה בלי הפוכה. ת"י כחררה דעד דלא איתהפכא איתאכלת, עוגה חררה שאופין על הגחלים: (ט) והוא לא ידע. לא שם אל לבו שאכלוהו מלכי ארם בימי יהואחז שנאמר (מ"ב י"ג) כי לא השאיר ליהואחז וגו' וישימם כעפר לדוש, ואעפ"כ לא חזר ירבעם בנו מרעת אביו: גם שיבה זרקה. תירגם יונתן אף חלשותא מטיתנון ואינון לא מסתכלין: (י) וענה גאון ישראל בפניו, ומאיך יקרא דישראל ואינון חזן. לשון עוני. ואין וענה זה לשון עתיד אלא לשון עבר כמו וקרא זה אל זה (ישעיה ו') שמעתי שקרא זה אל זה, וכמו ועשה לו כתונת פסים (בראשית ל"ז), אף זה לשון עבר כבר כמעטו ונשפלו, ובכל זאת, ולא שבו אל ה':

מצודת ציון

(ח) יתבולל. מל' בלבול וערבוב כמו שם בלל ה' (בראשית י"א): עגה. חררה וכן ועשי עגות (שם י"ח): (ט) שיבה. הוא עוד יותר מזקנה: זרקה. ר"ל נזרקה: (י) וענה. ענין הכנעה כמו מאנת לענות מפני (שמות י'): גאון. מל'

מצודת דוד

אין בהם מי שיקרא אלי לשוב מדרכו: (ח) הוא יתבולל. הוא התערב בעכו"ם ולמד ממעשיהם: עגה בלי הפוכה. כחררה הנאפה על הגחלים כשאינם מהפכים אותה מעבר אל עבר שאז היא נשרפת מקצתה ואינה אפויה מקצתה כן הוא אינו מתכונן במעשיו להיות על צד השוי והיושר: (ט) אכלו זרים. העכו"ם לקחו מהונו ואינו משים על לב כאלו לא ידע מזה: גם שיבה זרקה בו. נזרקה בו תשות כח מול האויב כאיש שיבה ואינו משים על לב: וענה. יכנע: גאון ישראל בפניו. ר"ל בעיניו יראה השפלת והכנעת גאונו ועכ"ז לא שבו אל ה': בכל זאת. עם כל הפורעניות הזאת הבאה עליהם לא בקשוהו

גיא   באור הענין   חזיון

יבש ופקחיה בן מנחם ופקח בן רמליה, וכן הלך הושע שב ביד לר ע"י המרד כנ"ל, וזה היה סבת גלותם והבזונם, ואת ה'ה להם מפני **שאין בהם קורא אלי** הם ומלכיהם היו רשעים עובדי אלילים: (ח) **אפרים**, וע"י שהרג את מלכיהם ע"ז נכתב **שאפרים הוא יתבולל** ויתערב **בעמים**, כי מנחם קרא למלך אשור לעזור לו ע"ד המלוכה, וכשקשר פקח על פקחיה בן מנחם בא מלך אשור לריב ריבו, והגב רב ריב מלך יהודה והגלה את ארץ נפתלי, ואח"כ כשהרג הושע את פקח בא על הושע כנ"ל פסוק ג', וזאת גרמו להם בעצמם ע"י הריגת מלכיהם, ועי"כ **אפרים היה עוגה בלי הפוכה**, מפני שדבר עד עתה במשל התנור יאמר במליצתו שבכל זה לא נאפו בתנור המחומם באש עברתם, רק היה דומה כעוגה הנאפית ע"ג גחלים, שצריך שתתהפך כמה פעמים כדי שתתאפה מכל צד, ואם לא מתהפכה יש לה שתי הסרוגות שבצד התחתון הסמוך אל הגחלים ישרפו ביותר את העוגה, ובצד העליון לא נאפה עדיין ואינה ראויה לאכילה, והנמשל יבואר בפסוק שאח"ז: (ט) **אכלו** מבאר את הנמשל כמו שהעוגה בלי הפוכה תאכל בצד התחתון מן הגחלים שזה נדמיון שבא כח זר שהוא כח האש ואוכל כח העוגה, **כן אכלו זרים כחו והוא לא ידע**, שמלך אשור אכל את כחם ולקח ממונם והגלה אותם, וכמו שהעוגה הזאת לא נאפית מלמעלה והיא עסה רפויה ורכה, כן **גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע**, שנדמו כאיש שיבה שרפה כח חייו ודמן עצמותיו, רפה המזג וחלש האברים, כן נעשו חלשים בעצמם ונשחה גבורתם כזקן תש כח: (י) **וענה** נגד מ"ש למעלה (ה' ה') שבעת אשר יענה גאון ישראל בפניו אז בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה' וישובו בתשובה, אומר עתה הגם **שענה גאון ישראל בפניו**, בכל זה לא נכנעו אל ה' **ולא שבו אל ה'**, לשוב בתשובה וגם **לא בקשוהו בכל זאת** לבקש את ה' בקרבנות ובתפלה רק בקשו עזר מן העמים: (יא) **ויהי אפרים כיונה פותה אין לב** לעשות הכל בלא לב ושכל, **כי מצרים קראו אשור הלכו**, אחר שהיו תחת מלכות אשור לא היה להם לקרוא מצרים לעזרה, שזה היה סבת גלותם שמלך אשור קשר בהושע אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים, ולכן ויעצרהו בבית כלא

אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קראו אשור הלכו: יב כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם איסירם כשמע לעדתם: יג אוי להם כי־נדדו ממני שד להם כי־פשעו בי ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים: יד ולא־זעקו אלי בלבם כי

רש"י

(יא) אין לב. להבחין מה טוב להם או מה רע להם: (יא) מצרים קראו. לאותם שהרעו להם מעולם הם קוראים לעזרה: אשור הלכו. אל מלך אשור הלכו שיעזור להם: (יב) כאשר ילכו. למצרים, אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים. שהנשר והנץ עולין למעלה ממנו ומורידין אותן לארץ כן אורידם במצרים על יד נבוכדנצר, ל"א כעוף השמים הנלכד ברשת התלויה על כלונסות ולאחר שכן ברשת מורידין הרשת: איסירם כשמע לעדתם. אביא עליהם יסורין ככל אשר אני משמיע לעדתם ביד ירמיה הנביא, שעתידין הם לומר לו והתפלל בעדנו וגו' ויגד לנו ה' אלהיך וגו' אם טוב ואם רע וגו' ואמר להם אם אתם שום תשימון פניכם לבוא מצרים וגו' והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם וכל הענין (ירמיה מ"ב), איסירם ל' יסורין, ומנחם פירש ל' קשר כמו ומוסרותיך אנתק (ירמיה ל'). אבל דונש פתר לשון יסורין כמו (ויקרא כ"ו) ליסרה אתכם ונוסף היו"ד השני באיסירם כאשר נוסף בייטיבו, ועפעפיך יישירו נגדך (משלי ד'): (יג) ואנכי אפדם. אני הייתי חפץ לפדותם מרעה אשר הם בה: והמה דברו עלי כזבים. אמרו אל ירמיהו (שם מ"ג) שקר אתה מדבר לא

מצודת דוד

עדיין לא לקחו מוסר: (יא) כיונה פותה. כיונה הנפתה בקלות כאלו היא בלא לב כי תמהר לרדת אל הרשת לאכול מן הגרעינים שבה ואינה מבחנת כי שם תלכד כן הוא אפרים כי קראו למצרים לבוא לעזרתם וילכו לאשור להביא בעזרתם ולא יבינו שהוא רעתם: (יב) כאשר ילכו. למצרים ולאשור לבקש עזרה: אפרוש וגו'. ויפלו בה בדרך מהלכם ר"ל ההליכה היא תהיה להם למכשול: כעוף וגו'. דרך העוף הנלכד ברשת התלויה ממעל לנפול ולרדת כ"כ עם הרשת ולכן המשילם לעוף ואמר אורידם לארץ כי ילכדו ברשת ויפלו עמה לארץ: איסירם. אייסר אותם כפי שהשמעתי לעדתם במדבר דברי האלות הכתובות בתורה: (יג) נדדו ממני. נדדו ללכת ממני: שד להם. השודד יבוא עליהם והוא אשור: ואנכי אפדם. בלבי היה לפדותם מצרתם אבל המה דברו עלי כזבים כי כחשו בהשגחתי כמ"ש ויחפאו בני ישראל וגו' (מ"ב י"ז):

מצודת ציון

גאוה ורוממות: (יא) פותה. מל' פתוי לכן יקרא הסכל פתי כי הוא נפתה בקל: איסירם. מל' יסורין: (יג) נדדו. ענין הנעה: שד. ענין עושק וגזל: אפדם. מלשון פדיון:

גיא חזיון

באור הענין

וילך על שומרון ויגל את ישראל אשורה, והיה בזה עוד סכלות אחרות שאחר שקרא למצרים, הלך הושע לאשור, שכן משמע מפ"ש מ"ב (יז ד') ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בבית כלא ויעל מלך אשור בכל הארץ ויעל' שומרון ויצר עליה שלש שנים, שמשמע שהושע הלך לקראת מלך אשור כעבד ונכנע, ושם עצר אותו ולא נתנו לשוב לשומרון ואז עלה על הארץ, כי אם היה הושע נשאר בשומרון לא היה יכול לאסרו שלא הוצרך לצור על שומרון ג' שנים, וזו סכלות גדולה מאד אחר שידע בנפשו כי מרד בו ושלח מצרימה לא היה לו ללכת לאשור ולהמסר בידו, וז"ש. (יב) **כאשר ילכו** במה שהלך לאשור זה היה מה' שע"י **אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם**, בזה נדמה כעוף השמים שא"א שתשיג אותו יד הצייד מגבהי שמים, רק שפורש עליו רשת והעוף יורד אל הרשת ונלכד שם, כן לא היה אפשר שתשיג אותו יד מלך אשור בשומרון עיר בצורה, ונפתה כיונה פותה לרדת ממקומו אל הרשת היינו ללכת אל מלך אשור ושם נלכד ברשת ונאסר בבית כלא, וזה היה בהשגחת ה' שהוליך אותו שולל: **איסירם** שיעור הכתובים **כשמע איסירם לעדתם ואנכי אפדם** ר"ל וגם אז היה להם עדיין תקוה אם היו שומעים למוסרי ולתוכחתי, וז"ש **כשמע**, ר"ל אני חשבתי, שאם ישמעו מוסר, אז **איסירם לעדתם** אומר להם בזה דברי מוסר, והיינו שאומר להם שידעו **שאוי להם** בעבור **כי נדדו ממני**, כן איסרם במוסרי, ובזה **ואנכי אפדם**, כשמע שישמעו את המוסר הזה וישובו אלי עי"ז שישיתו לב מה החטא גורם, עי"ז אפדם מיד מלך אשור, אבל **והמה דברו עלי כזבים** הם לא נתיסרו בזה לשמוע מוסר ולא שמו על לב שהרעה באה להם ע"י שנדדו מה', רק דברו על ה' כזביה להכחיש את ההשגחה והטעות: (יד) **ולא זעקו אלי בלבם** גם בעת **כי יילילו על משכבותם** מרוב הצרות הם רק מיללים, אבל אינם זועקים אל ה' להתפלל לפניו, וגם אם יזעקו אליו אינו בלבם, רק מן השפה ולחוץ, **על דגן ותירוש יתגוררו** הם מתגוררים ממקום למקום כדי להשיג דגן ותירוש, והם **יסורו בי** ר"ל יסורו בי כבן סורר ומורה הבלתי שומע בקול

באור המלות

שלהבה מלהטת מרחוק ולא הוכשר אל אפיית הלחם: (יב) כשמע. הכ"ף הוא כ"ף הזמן, ולא המקור בדמות שם, ור"ל כשמוע, אז איסירם ואפדם, ומ"ש אוי להם הוא ספור דברי המוסר: (יג) אוי להם כי נדדו ממני, שוד להם כי פשעו בי. הפשיעה הוא יותר מן הנדידה. הנודד מתרחק לבד, והפושע מורד על פניו, וכן השוד הוא יותר מן אוי, שמ"ש אוי להם הוא מניעת הטובה וזה בעבור שהתרחקו

כִּי יְיֵלִילוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם עַל־דָּגָן וְתִירוֹשׁ יִתְגּוֹרָרוּ יָסוּרוּ בִי׃ טו וַאֲנִי יִסַּרְתִּי חִזַּקְתִּי זְרוֹעֹתָם וְאֵלַי יְחַשְּׁבוּ־רָע׃ טז יָשׁוּבוּ ׀ לֹא עָל הָיוּ כְּקֶשֶׁת רְמִיָּה יִפְּלוּ בַחֶרֶב שָׂרֵיהֶם מִזַּעַם לְשׁוֹנָם זוֹ לַעְגָּם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

ח א אֶל־חִכְּךָ שֹׁפָר כַּנֶּשֶׁר עַל־בֵּית יְהוָה יַעַן עָבְרוּ בְרִיתִי וְעַל־

ת"א ואני יסרתי. שם:

רש"י **תורתי**

שלחך ה' אלהינו לאמר לא תבואו מצרים: (יד) כי יילילו על משכבותם. כי ע"כ תבא להם יללה, כך ת"י: יתגוררו. יש להם מגורות של דגן לפיכך יסורו וימרדו בי: (טו) ואני יסרתי חזקתי זרועותם. ביסרתי ע"י נביאי לשמוע אליהם במה שהם מייסרים אותם ויתחזקו זרועותם: (טז) ישובו לא על. שבו למצרים ולא להועיל להם. לכך נקוד על בקמץ כמו (ש"ב כ"ג) נאם הגבר הוקם על שהוא לשון עלוי ואינו דבוק לתיבה שלאחריו: היו כקשת רמיה. שכשרוצה לירות בו חץ לצפון הוא יורה לדרום: יפלו בחרב שריהם. יוחנן בן קרח וכל שרי החיילים שבו למצרים (ירמיה מ"ג): מזעם לשונם. לשון קשה שהשיבו לירמיה: זו לעגם. אשר ילעיגו להם בארץ מצרים למה שבתם אצלנו כדי להביא עלינו פורעניות והלא כתוב לכם לא תוסיפו לראותם עוד (שמות י"ד): ח (א) **אל** חכך שופר. שכינה אומרת לנביא השמיע קול חכך וקרא בשופר. ואומר עוטו ומהרו האויבים כאשר ידאה הנשר ובואו אל בית ה': אל חכך שופר. כאילו השופר נתון אל חכך:

מצודת ציון

(יד) יילילו. מלשון יללה: על דגן. בעבור דגן: יתגוררו. מל' גרים: יסורו. מלשון סרה ומרידה: (טו) יסרתי. ענין קשירה כמו כי אסר נאסרך (שופטים ט"ו) והוא ענין חוזק כי קשירת הדבר הוא חזקו: על. מל' עליון וכן הוקם על (ש"ב כ"ג): כקשת רמיה. ר"ל איש רמיה כי דרך הצייד הרמאי להפנות קשתו לצד אחר לבל תכיר החיה ופתאום מהפכה מול החיה ויורה בה: מזעם. ענין קצף ועברה: ח (א) חכך. מלשון חיך אשר על הלשון ממעל:

מצודת דוד

(יד) כי יילילו. כאשר הם מיללים על משכבותם בוכים ומתרעמים על צרותם אז אינם זועקים אלי בלבם כי מכחישים בהשגחה: על דגן. בעבור חסרון הדגן והתירוש הולכים לשוטט בארצות אחרות לגור שם והמה סרים וממרים בי כי יאמרו מקרה הוא ולא ה' פעל כל זאת: (טו) ואני יסרתי. וכאשר קשרתי זרועותם לחזקם היטב הנה המה חשבו עלי רע לומר לא ממני באה ובין הרעה ובין הטובה חושבים למקרה: (טז) ישובו לא על. משיבים עצמם לא כנגד העליון יתברך כ"א כנגד המקרה והיו כקשת איש רמיה שלא יורה החץ אל המקום שנפנה בתחלה כ"א בהפוך כן הם אינם תולים הדברים בהשגחה כי פתאום יהפכו עצמם ממנה ומכחישים בה ותולים הכל במקרה: יפלו. לכן יפלו שריהם בחרב האויב: מזעם לשונם. ר"ל בעבור מה שמדברים בלשונם דברים שהם לזעם לה' כי יכחשו לומר שאין ה' משגיח: זו לעגם. במדה הזאת אחזו בעוד היותם בארץ מצרים כי גם אז כאלו לעגו על האמונה האמיתית כי כחשו בהשגחה: ח (א) אל חכך שופר. ר"ל הרם קול גדול כאלו שופר

ביאור המלות **גיא חזיון** **ביאור הענין**

מה' יתרחק מאתם, אבל ע"י שפשעו בו מכה אותם בפשע ואז צוד להם: (יד) יתגוררו. כמו האשה אשר אני מתגורר עמה, גרות בארץ אחרת: יסורו בי. מתחבר עם סורר ומורה, ועל"כ בא אחריו בשמוש הב' שבא אחרי פשע, מרד מרה פשע, ומזה ולא סרו מצות המלך (דה"ב ח' ט"ו), כמו ולא מרו, וכן וסורי בארץ יכתבו (ירמיה י"ז י"ג), ומזה דבר עושק וסרה. או פי' יסורו בי, ידברו בי סרה, שדבור של גנאי בא אחריו ב' (כמ"ש למעלה ה' כ'): (טו) יסרתי חזקתי זרועותם. המליצה תצייר איבוד כח העם בלשון שבירת הזרוע, את זרוע פרעה שברתי, שבור זרוע רשע, ואני יסרתי וחזקתי זרועותם בל תשבר לגמרי: (טז) על. למעלה: היו כקשת. המליצה תצייר לשון הרע בחצים וקשת, כמ"ש חץ שחוט לשונם, וידרכו את לשונם קשתם שקר (ירמיה ט'), והם שריהם נושא המאמר כולו, שריהם היו כקשת: (א) ועל. מלת הסבה, כמו יען, כי הפשיעה נקשר תמיד

אליו והוא זולל וסובא: (טו) **ואני יסרתי**, מה שיסרתי את הבן סורר ומורה הלז היה על הכוונה שחשבתי כי בזה **חזקתי זרועותם** שעי"כ ישובו בתשובה ואחזק את ידם, כמ"ש אוסירם לעדתם ואנכי אפדם, אבל הם **אלי יחשבו רע**, שחושבים שאני פועל הרעות ולא יחשבו שכוונתי הוא לטובתם: (טז) **ישובו לא על**, הם ישובו מן הרשת (הנזכר למעלה אפרש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם) אבל העוף הזה אחר שישוב מן הרשת **לא ישוב על**, לעוף למעלה, רק ילך מרשת זו אל רשת אחר, שכן ברחו מרשת מצרים אל רשת אשור, **היו כקשת רמיה יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם**, פירושו **שריהם היו כקשת רמיה**, ור"ל על השרים שהלכו אל מלך אשור והלשינו את הושע בן אלה שמרד בו ושלח מנחה אל סוא מלך מצרים, והשבו בזה לירות חץ קשתם על הושע ומלך אשור צר אח"כ על שומרון והרגם, ובזה נדמו כקשת רמיה שמי שמורה בו חץ חוזר החץ אל לב המורה, וכן חזרו חצי לשונם אל לבם, ור"ל **שריהם** אשר ירו חצים **מזעם לשונם** בלה"ר שאמרו על מלכם הם עצמם **יפלו בחרב** ע"י מלך אשור, ואח"כ נדמו כקשת רמיה, **זו לעגם בארץ מצרים** כן לעגו עליהם בלעג במצרים, ששם לעגו עליהם שהיו כקשת רמיה:

ח (א) **אל הכך שופר**, ה' אומר אל הנביא שיתן שופר אל חכו וימהר לפרוח כנשר ולעמוד על בית

בית

תּוֹרָתִי פָּשָׁעוּ׃ ב לִי יִזְעָקוּ אֱלֹהַי יְדַעֲנוּךָ יִשְׂרָאֵל׃ ג זָנַח יִשְׂרָאֵל טוֹב אוֹיֵב יִרְדְּפוֹ׃ ד הֵם הִמְלִיכוּ וְלֹא מִמֶּנִּי הֵשִׂירוּ וְלֹא יָדָעְתִּי כַּסְפָּם וּזְהָבָם עָשׂוּ לָהֶם עֲצַבִּים לְמַעַן יִכָּרֵת׃ ה זָנַח עֶגְלֵךְ

רש"י

(ב) לי יזעקו. כשתבא עליהם הרעה: אלהי ידענוך. הלא עמך אנחנו, ופרשהו ודרשהו לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך, ואני לא אשמע להם, כי. (ג) זנח ישראל טוב. לפיכך אויב ירדפו: (ד) השירו. עשו שרים, ד"א הסירו את זה ממלוכה והמליכו את זה, ובספר המסורת מוכיח כן שחברו במסורת כתבין שי"ן וקריין סמ"ך ופתרונו סמ"ך: למען יכרת. למען כי היה להם זהב לרוב וגרמו להם שיכרת העושה מהם: (ה) זנח. הקב"ה אתכם בני שומרון בעון עגלים שבבית אל שמלכי שומרון עובדים שם: עד מתי

שמרון

מצודת דוד

כאויב ידאה הנה ואמור בו ותריע אל חכך כנשר לבוא על בית ה' להחריבו: ועל תורתי פשעו. מרדו על דברי התורה: (ב) לי יזעקו וגו'. הרם המקרא הראוי לי יזעקו ישראל וגו' ר"ל ראוי הי' שיזעקו לי ישראל ויאמרו אלהי יודעים אנו אותך למשגיח ושומר: (ג) זנח. ר"ל אבל לא כן עשו כי עזב כל ישראל את הטוב להם ועשה יהודה כדרך שעשו עשרת השבטים כי גם הוא לא פנה אלי ולכן האויב ירדוף אותו: (ד) הם המליכו. הנה עשרת השבטים עשו מלכים ולא שאלו ממני כי כל המלכים המליכו מדעתם זולת ירבעם ויהוא: השירו. עשו שרים בלי ידיעתי: עשו להם. כאלו הכסף והזהב עצמם עשו העצבים ר"ל בעבור שהיו מושפעים בכסף וזהב מרדו בה' ועשו העצבים וא"כ הכסף והזהב היו סיבה אל העצבים: למען יכרת. העצבים יהיו סיבה שיכרת מהם הכסף והזהב כי האויב יקחום: (ה) זנח וגו'. אתם שומרון הנה העגל שעבדת לו עזב אותך ולא עזר לך בעת חרב אפו בהגיך: עד מתי. כלומר הלא

מצודת ציון

(ג) זנח. ענין עזיבה כמו למה זנחתני (תהלים מ"ג): (ד) השירו.

גיא חזיון

באור הענין

בית ה' ושם יתקע בשופר, כי על דבר גדול והודעה רבה היו תוקעים בשופר בבית ה' וגוהו שיעמוד על הבית בגובה שישמעו בכל קצוי ארץ את קול השופר, יתקע בשופר ויודיע בכל הרעה באה להם יען שעברו בריתי ועל שפשעו בתורתי, וגם צוה לתקוע בבית ה' כדי שישמעו יהודה ג"כ וישובו אל ה' בימי חזקיהו, שבא מלך אשור גם עליהם וה' מהר כנשר להציל קינו, כמ"ש כצפרים עפות כן יגן ה' על ירושלים (ישעיה ל"א): (ב) לי יזעקו נגד מ"ש ולא זעקו אלי בלבם, אמור להם שיזעקו אלי ישראל, ויאמרו אלהי ידענוך, אנחנו יודעים אותך שהרעה באה מאתך בהשגחה לעונם על פשעם בך: (ג) זנח, כ"ז יאמרו בזעקתם, ידעו שע"י שזנח ישראל טוב לכן ירדף האויב אותו, ואין זה מקרה רק עונש מה': (ד) הם המליכו ולא ממני, המלכים שבחרו הם המליכו אותם מעצמם ולא ע"י נביא ע"פ ה', ואח"כ השירו שהסירו אותם מן המלכות, ולא ידעתי, כי גם זה היה נגד רצון ה', וכפי הנראה שני מלכים הוסרו מן המלוכה ע"י שלא החזיקו בעבודת העגלים, והוא שלום בן יבש, שלא כתב בו ויעש הרע בעיני ה' כמו שכתוב בכל מלכי ישראל, שגם בזמרי שלא מלך רק שבעת ימים כתיב וימת על חטאתו אשר חטא ללכת בדרך ירבעם, וכ"ש שהיה לו לכתוב זאת בשלום שמלך ירח ימים, ומבואר שהוא לא הלך בדרך ירבעם, והיה נמצא כת בישראל שהחזיקו בידו בזה וכת מתנגדת ברצו להחזק עבודת העגלים והם אשר תמכו ידי מנחם בן גדי, שעלה עליו וימיתהו, ולכן הוצרך מנחם לתת אלף ככר כסף לפול מלך אשור להחזיק הממלכה בידו, כי הכת שהיו עם שלום לבטל את העגלים היו מתנגדים לו, וכן הושע בן אלה כתוב בו ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו, מבואר שלא עבד את העגלים, וכן אמרו חז"ל שבטל את השומרים שהושיב ירבעם על הדרך שלא יעלו ישראל לרגל, והשת בנכו אחרי חטאת ירבעם הלקו עליו מפני זה והלשינוהו למלך אשור ויעצרהו בבית כלא, כנגלה הסרת שני מלכים האלה היה שלא בידיעת ה' ר"ל נגד רצונו. כספם וזהבם עשו להם עצבים בבעד שהחזיקו המלכים בעבודת העגלים היו המלכים עושים העצבים מאוצר המלכות, ובעת שמלך שלום בן יבש והושע בן אלה שלא תמכו בעבודת העגלים והעצבים, אז העם עשו להם עצבים מכספם ומזהבם, למען יכרת המלך שהמליכו האלה, שעשו עצבים להזק סקבל של מחזיקי ביד עבודה העגלים אשר התקבצו להכרית את המלך: (ה) זנח עגלך שמרון ר"ל למען יכרת המלך אשר זנח את עגלך, אשר עזב את העגל של שומרון ולא רצה לעבוד אותו, חרה אפי בם, ר"ל הנה עד עתה שנעשו העגלים בפקודת המלכים היה עקר העון על המלכים, אבל עתה שהמלך זנח את העגל והעם עשו אותו מכספם, עתה חרון אף יהיה בם בהעם, כי עד מתי לא יוכלו נקיון, עד מתי יהיה חטא זה של העגלים האלה ולא יוכלו להנקות

באור המלות

עם ב': (ב) ישראל. הוא נושא המאמר, שכן דרך סתווה הזה (כנ"ל ד' י"ח): (ד) השירו. חד מן מלין דכתיבין שי"ן וקרי סמ"ך ונמסר במסורה: יכרת. מוסב על המלך שהמליכו, או מוסב למעלה למען יכרת מי שזנח עגלך:

שֹׁמְרוֹן חָרָה אַפִּי בָּם עַד־מָתַי לֹא יוּכְלוּ נִקָּיֹן׃ ו כִּי מִיִּשְׂרָאֵל וְהוּא חָרָשׁ עָשָׂהוּ וְלֹא אֱלֹהִים הוּא כִּי־שְׁבָבִים יִהְיֶה עֵגֶל שֹׁמְרוֹן׃ ז כִּי רוּחַ יִזְרָעוּ וְסוּפָתָה יִקְצֹרוּ קָמָה אֵין־לוֹ צֶמַח בְּלִי יַעֲשֶׂה־קֶּמַח אוּלַי יַעֲשֶׂה זָרִים יִבְלָעֻהוּ׃ ח נִבְלַע יִשְׂרָאֵל עַתָּה הָיוּ בַגּוֹיִם כִּכְלִי אֵין־חֵפֶץ בּוֹ׃ ט כִּי־הֵמָּה עָלוּ אַשּׁוּר

פרא

רש"י

לא יוכלו. להפנות לבם להנקות מאותו טנוף: (ו) כי מישראל והוא. מכספם וזהב של כל אחד ואחד הוא גבוי והחרש עשהו, והוי"ו של והוא נופל, ויש הרבה וי"ו דומין לו (יחזקאל מ"ז) באליו וגבאיו ולא ירפאו, אף כאן כי מישראל הזמינו והכניסו והוא נעשה, וי"ל הוי"ו הזאת כן כי מישראל והוא אף העגל הזה מאתם בא כמות העגל הראשון: שבבים. לנסרי לווחין, ולשון ארמית הוא (סנהדרין ה') שיבא מכשורא: (ז) קמה אין לו. לזרע שלהם כלומר לא יצליחו במעשיהם: אולי יעשה. אף אם יעשה קמח:

מצודת ציון

מלשון סר: עצבים. עכו"ם: (ה) נקיון. מלשון נקי וברור: (ו) חרש. אומן: שבבים. קיסמין דקים ובדרז"ל שיבא מכשורא (סנהדרין ז'): (ז) וסופתה. רוח סופה וסערה: קמה. כן יקרא אסיפת השבלים כשעדיין עומדים בקרקע וכן מגדיש ועד קמה (שופטים ט"ו): אולי. ענינו כמו אם וכן אולי לא תאבה האשה (בראשית כ"ד): זרים. נכרים: יבלעהו. מלשון בליעה: (ח) נבלע. ענין השחתה כמו בלע ה' (איכה ב'): חפץ. ענין צורך כמו אם כלי אין חפץ בו (ירמיה כ"ב):

מצודת דוד

ר"ל שאין בה ממש ועד מתי לא יוכלו לנקות עצמם מטנוף העגל למאוס בו: (ו) כי מישראל. העגל הזה נעשה מישראל מבן אדם לא ממלאכי מעלה: והוא. העגל הזה עשהו אומן ולא נעשה פלאים ביצירתו ולכן אין הוא אלהים אלא הוא כשאר צורה: כי שבבים. רצה לומר ומסוף הדבר יהיה נראה שאין בו ממש כי האויב ישברו לקיסמין לקחת ממנו צפוי הזהב: (ז) כי רוח יזרעו. ומסוף הדבר יהיה נראה כאשר זרעו הרוח ויקצרו הסופה ר"ל כמו שקוצרין מה שזורעים כן הם יקבלו גמול לפי המעשה והואיל והמעשה היה רוח דבר שאין בו ממש כן יהיה הגמול: קמה אין לו. זריעתם לא יבוא לכלל קמה והמעט שאמת לא יעשה קמח ואם יעשה מה הנה הזרים יבלעוהו אבל הם לא יהנו מזריעתם ר"ל לא יצליחו במעשיהם ואף מעט ההצלחה שיהיה בידם לאסוף מה מן ההון לא תשאר בידם כי האויב יקחום: (ח) נבלע ישראל. הנה נשחת ישראל ועתה היו לבוז בין העכו"ם ככלי שאין בו צורך: (ט) עלו אשור. לבקש מהם עזרה: פרא. המה כפרא ההולך בדד ויחידי באות נפשו מבלי עלה ומבלי

באור המלות

(ז) עגל שומרון. הוא נושא כל המאמר, וכן דרך הנושא הזה במליצותיו להעמיד את הנושא בסוף (כנ"ל ד' י"ח), ופי' כי עגל שומרון הוא מישראל, והוא ישראל חרש (תאר) עשהו וכינוי יהיה מוסב על ישראל, ישראל יהיו שבבים, ר"ל בנים שבבים ופרוצים במעשיהם: (ז) סופתה. גדול מגדולה כמ"ש בכ"מ, ומלת לו על הקציר שיקצרו: בל יעשה. נעלם מלת אשר, למה אשר בל יעשה קמח, יבלעוהו, מפני הספק שיש

גיא חזיון — באור הענין

מחטאת זה, הלא עתה אינם מוכרחים לעבוד את העגלים ויש להם חפשיות לעבוד את ה': (ו) **כי מישראל** ר"ל הנה עד עתה לא היה העגל נעשה מכסף העם רק בכסף המלך, ולא הם עשו אותו רק המלך, אבל עתה הלא **הוא מישראל** שהם נתנו הכסף לזה כמ"ש כספם וזהבם עשו להם עצבים, **והוא חרש עשהו** וישראל הוא ג"כ האומן שעשה את העגל, לא המלך, וביאור הכתוב **כי עגל שומרון מישראל והוא חרש עשהו ולא אלהים הוא כי שבבים יהיה**, ר"ל ואינם עובדים אותו מצד שהוא אלהים רק מצד ששבבים יהיה, שישראל רוצים להיות שובבים ובהפקירא ניחא להו שלכן עושים את העגלים שזה היה אות ההפקרות ופריקת עול תורה ומצות ולהיות שובבים לעשות ככל חפץ לבם, לכן עשו את העגלים אשר יודעים בעצמם שלא אלהים המה: (ז) **כי רוח יזרעו**, ולכן קבלו גמול כמעשה ידיהם, כמו שזרעו רוח כן **יקצרו סופה** שהוא גדול מרוח, **קמה אין לו** מן הזרע שזרעו לא יהיה לו קמה, היינו שלא ישאו פרי עמלם, גכ"ז **צמח בלי יעשה קמח זרים יבלעוהו אולי יעשה**, ר"ל גם דבר שמתחיל לצמוח מעמלם הגם שאינו עתיד לעשות קמח לעולם כי הוא צמח דק שדוף קדים, בכל זה זרים יבלעוהו וישחיתוהו תיכף מפני הספק שיסתפקו אולי יעשה קמח אחר שיגדל, לכן לא יניחוהו שיגדל כלל ויבלעוהו תיכף עודנו באבו, ומפרש הנמשל. (ח) **נבלע**, כי כן **נבלע ישראל** שזרים בלעוהו, הגם **שעתה היו בגוים ככלי אין חפץ בו** והוא צמח בלי יעשה קמח, בכ"ז בלעוהו מצד שאולי יעשה קמח לעתיד: (ט) **כי**, מבאר מה היה הסבה לזה, שזה היה מפני שהם השתעבדו למלכי אשור ואח"ז בגדו בבריתם ושלחו מלאכים אל סוא מלך מצרים להתקשר עמהם נגד אשור וזה העלה עליהם חמת מלך אשור (כנ"ל ז' י"א), וז"ש **כי המה עלו לאשור**, וקבלו עליהם את מלכותו, ואח"ז **אפרים התנו אהבים**, אח"ז נתן אתנן למלך מצרים, כזונה שיש לה בעל והיא נותנת אתנן לזונים אחרים לבקש מהם אהבה לעזוב את אישה ולמרוד בו. ואמר **פרא בודד לו** ר"ל גם פרא למוד מדבר שיוצא ומתרחק ממקומו, כמ"ש (ירמיה ב') פרא למוד מדבר באות נפשה שאפה רוח, בכ"ז הגם שיוצא ממקומו דרכו ללכת בודד והוא שונא האהבה

פֶּרֶא בּוֹדֵד לוֹ אֶפְרַיִם הִתְנוּ אֲהָבִים׃ י גַּם כִּֽי־יִתְנוּ בַגּוֹיִם עַתָּה אֲקַבְּצֵם וַיָּחֵלּוּ מְּעָט מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ שָׂרִים׃ יא כִּֽי־הִרְבָּה אֶפְרַיִם מִזְבְּחֹת לַחֲטֹא הָיוּ־לוֹ מִזְבְּחוֹת לַחֲטֹא׃ יב אֶכְתָּוב־לוֹ רֻבֵּו תּוֹרָתִי כְּמוֹ־זָר נֶחְשָׁבוּ׃ יג זִבְחֵי הַבְהָבַי יִזְבְּחוּ בָשָׂר וַיֹּאכֵלוּ

ת"א גם. בתרא ס': אכתוב. גיטין ס': יתיר ו' רבי ק' יהוה

רש"י

זרים יבלעהו. אף אם ילליתו בכנסיהם סופו לפול ביד זרים: (ט) פרא בודד לו. נעשה כפרא שהולך בדד לעצמו שואף רוח ממקום למקום לנוד: התנו אהבים. י"מ לשון תנים כעדוד זה שהולך במדברות שאפו רוח כתנים לקנות להם אוהבים נואפים זרים: התנו. אידגזיו"ע בלעז, ויש לפרש לשון אתנן: (י) גם כי יתנו בגוים. אעפ"י שעשו זאת שהתנו אהבים של גוים: עתה אקבצם. בבא עת גאולתם לא אעכבנה: ויחלו מעט ממשא מלך שרים. ויכנעו מעט בגלותם מיראת משא מלך שרים, מעול מלכי האומות עכו"ם שהיו בתוכם: (יא) כי הרבה אפרים. לפיכך אחילנו ממשא מלך שרים: (יב) אכתב לו. אני תמיד מוכיח על ידי נביאי וכותב לו רובי תורתי והם כמו זר נחשבו: (יג) זבחי הבהבי. זבחי עולות שהם מהבהבים באש של מזבחי יזבחו בשר ויאכלו. למה לי שמביאים אותם יזבחו להיות להם לבשר מאכלם ויאכלום כי אינני רוצה אותם:

מצודת דוד

מכסים: התנו אהבים. יתנו למלך אשור אתנן דרך אהבה לתתן יעזור להם: (י) גם כי יתנו בגוים. אף כי יתנו אתנן אל העכו"ם עכ"ז עתה בזמן קרוב אקבץ את העכו"ם ההם לבוא עליהם למלחמה ולא יועילו עם האתנן: ויחלו מעט. ר"ל במעט זמן בקרוב יחילו ויפחדו ממשא מלך אשור והשרים: (יא) כי הרבה וגו'. ר"ל עשה הרבה מזבחות לחטוא בהן להקריב עליהן לעכו"ם וכן היו לו המזבחות לחטוא בהן כי כן הקריב עליהן לעכו"ם ולא ניחם על מחשבתו: (יב) אכתב וגו'. ר"ל ע"י הנביאים שאני שולח אליהם בכל יום להזהירם על הדברים הגדולים והנכבדים שבתורתי כאלו אני כותב אותם להם לבל ישכחו מה אבל בעיניהם יחשבו כאלו הם דברי איש זר אשר לא ידעוהו מעולם כי מהרו שכחו: (יג) זבחי הבהבי. עתה ידבר מול יהודה שאחז בדרכי עשרת השבטים בנתינת הקרבנות שמקריבים במקדש ואמר להם הנה הזובחים מה שאתם מהבהבין ושורפים לפני יותר טוב הוא יזבחו

מצודת ציון

(ט) פרא. הוא חמור הבר: בודד. מלשון בדד ויחידי כמו איכה ישבה בדד (איכה א'): התנו. מלשון אתנן זונה ואמר בלשון בזיון: (י) יתנו. מל' אתנן: ויחלו. מלשון חיל וחלחלה: מלך שרים. כמו מלך ושרים ותחסר הוי"ו וכן כסוס עגור (ישעיה ל"ח): (יב) רבו. ענין הגדלה ורוממות כמו כרבם כן חטאו לי (לעיל ד'): (יג) הבהבי. ענין חרוך

באור הענין — גיא החזיון

והחברה להיות לו רעים רבים, לא כן אפרים שנדמה לפרא במעשיו וכמוהו אהב לנוע ממקומו, הם בקשו רעים רבים ונתנו אתנן לבקש אהבים: (י) גם, ובכ"ז הגם כי עתה יתנו בגוים, הגם שיתנו אתנן אל הגוים לבקש מהם אהבה וכריתת ברית, בכל זה עדיין יש תקוה שעתה אקבצם ממקומות אשר נדחו שמה ואשיב שבותם, אם ויחלו מלך שרים מעט ממשא, אם המלך והשרים שלהם יחלו ויחרדו מעט, מדברי המשא שנשאו עליהם הנביאים משא ונבואת פורעניות, אם יחלו מעט מדברי הנביאים וישובו אל ה' אקבצם גם עתה: (יא) כי, אבל הם לא חלו ממשא דבר ה', כי הרבה לו אפרים מזבחות לחטא, במה שהתנו בגוים לא נתנו להם אתנן לכריתת ברית מדיני לבד, כי גם השתתפו עמהם לעבוד את אליליהם וירבו למו מזבחות להקריב עליהם לעצבי הגוים, היו לו מזבחות לחטא לדעת אפרים המזבחות שמרבה לע"ז אינם חטא, רק המזבחות שהיו לו מתחלה לשמים, הם אלו מזבחות לחטא, ומפרש מי הם המזבחות שהיו לו מתחלה. (יב) אכתב לו רבי תורתי, המזבחות שכתבתי לו בתורתי שהם המזבחות שנעשו להקריב עליהם קרבנות לשמים, שהוא מזבח שבמקדש שנעשה כפי התורה, המזבחות האלה כמו זר נחשבו אצלם, שמי שעלה להקריב במזבח שבמקדש היה נהרג, וכן מי שעשה מזבח להעלות עליו לשמים היה נחשב לו לחטא והיו הורגים אותו, כי היו אומרים שהמזבחות שהיו להם מקודם לשמים היה לחטא בעיניהם: (יג) זבחי הבהבי, העולות שהוקדשו לשמים להביאם כליל על הלהב, הם יוציאו אותם לחולין ויזבחו בשר ויאכלו יעשו מהם זבחי חול ויאכלו את הבשר, באמרם כי ה' לא רצם שאין ה' רוצה בקרבנות כי לדעתם ה' לא ישגיח על מעשה בני אדם אף כי לקבל מהם קרבנות, וע"כ יקריבו לבעלים ולכוכבי השמים וכסיליהם, והקרבן המובא לה' נחשב להם לחטאת, וכ"ז באר מ"ש כי

באור המלות

כלבם אולי יעשה: (ט) התנו. מלשון אתנן (לעיל ב' י"ד), וכן גם כי יתנו בגוים, ושם אהבים ברבים בא על אהבת המשכב, אולת אהבים, נתעלסה באהבים: (י) ויחלו. מענין חיל וחלחלה, אם היו חלים ופוחדים ממשא של הנביא, כמו משא דבר ה', ושם מלך שרים הוא נושא המאמר, אם מלך ושרים יחלו ממשא דבר ה' (שכן דרך מליצת החוזה הזה להעמיד נושא המאמר לבסוף כנ"ל פסוק ו'). וא"ו ויחלו כוא"ו התנאי: (יג) הבהבי. מענין להב, ונפל הלמ"ד כמו קח לקח, וכן לעלוקה שתי בנות הב הב, וכפל עי"ן ולמ"ד

יְהוָה לֹא רָצָם עַתָּה יִזְכֹּר עֲוֺנָם וְיִפְקֹד חַטֹּאתָם הֵמָּה מִצְרַיִם יָשׁוּבוּ׃ יד וַיִּשְׁכַּח יִשְׂרָאֵל אֶת־עֹשֵׂהוּ וַיִּבֶן הֵיכָלוֹת וִיהוּדָה הִרְבָּה עָרִים בְּצֻרוֹת וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּעָרָיו וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ׃

ט ס אַל־תִּשְׂמַח יִשְׂרָאֵל אֶל־גִּיל כָּעַמִּים כִּי זָנִיתָ מֵעַל אֱלֹהֶיךָ אָהַבְתָּ אֶתְנָן עַל כָּל־גָּרְנוֹת דָּגָן׃ ב גֹּרֶן וָיֶקֶב לֹא יִרְעֵם וְתִירוֹשׁ יְכַחֶשׁ בָּהּ׃ ג לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ יְהוָה וְשָׁב אֶפְרַיִם מִצְרַיִם

ת"א אל תחדי. שם ז': ובאשור

רש"י

ט אל תשמח ישראל. כשאר עמים עכו"ם שהם לא קבלו תורה ולא באו לחלקי ואתה זנית מעלי ואבדת טובות הרבה: אהבת. להיות כזונה לקבל אתנן: על כל גרנות. כדרך זונה שנותנין לה דגן בגורן באתננה: (ג) לא ישבו בארץ ה'. לא יתעכבו בארצם:

מצודת ציון

ושרפה ובדרז"ל שקפלה ולא שרפה (שבת כ"ח): רצם. מלשון רצון: (יד) עשהו. המגדלו ומרוממו כמו הוא עשך (דברים ל"ב): ויבן. מלשון בנין: בצרות. מל' מבצר: ארמנותיה. מלשון ארמון והיכל:

ט (א) גיל. ענין שמחה: גרנות. כן נקרא מקום התבואה: (ב) ויקב. הוא הבור שלפני הגת והיין יורד בו כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה'): ירעם. מלשון מרעה: ותירוש.

מצודת דוד

הבשר לעצמם ויאכלו כי ה' אינו מקבלם ברצון: עתה. ר"ל בזמן קרוב יזכור עליהם המקום את עונם להשיב להם גמול: ויפקד. כפל הדבר במ"ש: המה מצרים ישובו. כשיגלו מארצם ינוסו לשוב למצרים לשבת שם: (יד) וישכח וגו'. ר"ל כמו שישראל שכח את ה' המגדלו ומרוממו ובנה היכלות לעכו"ם כן יהודה שכח בה' והרבה ערי מבצר להשגב בהן ולא בטח בה' ולכן אשלח אש בערי הבצורות שביהודה כאשר אכלה האש ושרפה הארמונות של עדת ישראל בעבור לעכו"ם:

ט (א) אל גיל. ר"ל אין ראוי לך לשמוח על שום גילה כדרך שמשמחים העכו"ם על דבר גילה: כי זנית. ולכן מהראוי שתתאונן בכל עת: אהבת אתנן. אהבת לקבל אתנן להזור אחריה על הגרנות ר"ל חזרת על העכו"ם לבקש מהם מזרה ולפי שהמשילה לזונה אמר ל' כנופל בזונה שחוזרת על הגרנות לקחת דגן באתננה: (ב) לא ירעם. ר"ל לא יהיה להם למאכל כי לא תצמח: יכחש בה. ישקר בעדת ישראל ר"ל לא ישפיע לה היין: (ג) לא שבו וגו'. כי יגלו ממנה: ושב

באור המלות

הפעל כמו אדמדם ירקרק ודומיהן, ר"ל העולות הנתונים נלהב אש: יזכר עונם יפקד חטאתם התבאר בירמיה (י"ד ט'): (יד) בעריו. בכל עיר ועיר, לכן אמר ארמנותיה של כל עיר:

(א) אל תשמח אל גיל. גיל הוא בדבר טובה שמתחדש, כמו בהלחם, מציאה, בשורה טובה, והשמחה התמידית ע"ז בא בפעל שמח, וכן (איוב ג') השמחים אלי גיל: (ג) יכחש בה. כינוי בה על היקב, או על הארץ שבפסוק שאח"ז, וע"פ המבואר ב' כתובים בה ושבירים בה, בא

גיא חזיון

באור הענין

לא אלו ממשא דברי הנביאים, ולא זאת לבד כי גם עתה אשר יזכר עונם ויפקד חטאתם והעניש אותם ע"י מלך אשור, בכ"ז לא אלו מעוזבי ה' לשוב אליו רק המה מצרים ישובו, הלכו למצרים ונדמה כאילו שבים למצרים, ר"ל כאילו לא גאלם ה' להיות לו לעם רק ישובו לאשר היו בתחלה במצרים עכו"ם ולא קבלו תורה ומצוה: (יד) וישכח ישראל את עשהו, ושם במצרים שכח את ה' בעשה אותו לו לעם. ויבן היכלות, כמו המצרים שהיו בונים לכל כוכב היכל מיוחד לעבוד שם עבודת הכוכב ההוא כנודע, ויהודה הגם שעובד את ה' בבהמ"ק הרבה ערים בצורות ויבטח בחוזק מבצריו ולא בטח בה', ולכן ושלחתי אש בעריו וכו':

ט (א) אל תשמח ישראל, אתה ישראל, לא תוכל לשמוח אל גיל כיתר עמים, כי העמים הם נתונים תחת המערכה כמ"ש אשר חלק ה' אלהיך לכל העמים, ובעת שהמזל מצליח להם והמערכה טובה הם שמחים, אבל איך תחת כוכבי השמים וכסיליהם, כי אתה מסורה לה' כמ"ש בועליך עושיך ה' צבאות שמו, וכשתסור מהשגחתו לעבוד אלהים אחרים את דומה כזונה מתחת אישה, ח"ש כי זנית מעל אלהיך, אהבת אתנן את דומה כזונה שאוהבת אתנן ועי"כ היא סובבת על כל גרנות דגן לזנות שם ולקחת אתנן, כן אתה סובב מגוי אל גוי למצוא שם מחיתך: (ב) גורן, כי גורן ויקב שהיה להם בארצם, שהם המזונות שפסק לה בעלה בעת הנשואין, לא ירעם, לא ימצאו מזונותיהם מגרן של ארצם, ותירוש יכחש בה בארץ (הנזכר למעה) שלא ימצא עוד שם דגן ותירוש כמקדם, כי. (ג) לא ישבו בארץ ה' כי יגלו מן הארץ ע"י עונותיהם והארץ תבאר שממה, ועי"כ ושב אפרים מצרים להתישב שם, ובאשור שלשם יגלו יאכלו את לחמם טמא בגוים, והנה היין היה מתברך בזכות היושבים בארץ ועתה תירוש יכחש בארץ כי לא ישבו בארצם, ועוד היה היין מתברך בשביל הנסכים שהיו מקריבים כמ"ש הנ"ל, וגם זה לא יהיה עוד, כי. (ד) לא יסכו לה'

וּבְאַשּׁוּר טָמֵא יֹאכֵלוּ׃ ד לֹא־יִסְּכוּ לַיהוָה ׀ יַיִן וְלֹא יֶעֶרְבוּ־לוֹ
זִבְחֵיהֶם כְּלֶחֶם אוֹנִים לָהֶם כָּל־אֹכְלָיו יִטַּמָּאוּ כִּי־לַחְמָם לְנַפְשָׁם
לֹא יָבוֹא בֵּית יְהוָה׃ ה מַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם מוֹעֵד וּלְיוֹם חַג־יְהוָה׃
ו כִּי־הִנֵּה הָלְכוּ מִשֹּׁד מִצְרַיִם תְּקַבְּצֵם מֹף תְּקַבְּרֵם מַחְמַד לְכַסְפָּם
קִמּוֹשׂ יִירָשֵׁם חוֹחַ בְּאָהֳלֵיהֶם׃ ז בָּאוּ ׀ יְמֵי הַפְּקֻדָּה בָּאוּ יְמֵי

רש"י

השלם

(ד) לא יסכו. ל' נסך: ולא יערבו לו. לא תהא מנחתם ערבה עליו: כלחם אונים. כלחם גזולה הבא על ידי כח ואונים: כי לחמם לנפשם. ראוי הוא זה להם למאכל ולא לבא לבית ה'. ד"א כלחם אונים כלחם אבלים שהוא טמא, וסופו מוכיח כל אוכליו יטמאו: (ה) ליום מועד. ליום זמן קבוע להיות האויב נועד עליכם: חג ה'. זבח הריגה שיש לו בהם: (ו) כי הנה הלכו. ממקומם מרוב שודדים שיבאו עליהם עם נבוכדנצר: מף. מארץ מצרים היא: מחמד לכספם. בתי חמדת אוצרות כספם: קימוש וגו' חוח. מיני חוחים תרגם יונתן: (ז) הפקדה. שיפקדו עונותיכם: השלום. תושלמת חובין: אויל הנביא. אף מנביאי

מצודת דוד

מפני האויב ינוס למצרים לשבת בה: ובאשור. בהיותם בגולה באשור יאכלו מאכל טמא ומאוס כי לא יוכלו לשמור מאכלים הנקיות: (ד) לא יסכו. זה אמר על בני יהודה מעתה אין לו חפץ בנסכיהם ולא ינסכו לה' יין וזבחיהם לא יהיו ערבים עליו: כלחם אונים להם. הקרבנות הם בעיניו כלחם הבא להם בגזל אשר מטמא ומתעב את האוכלו: כי לחמם. הקרבנות שמביאים יותר טוב שיהיה למלא נפשם שהם יאכלוהו ולא יבוא לבית ה' כי לא לרצון הוא: (ה) מה תעשו. ר"ל מהו הטוב שתגלו בו ביום הקבוע על תשלום הגמול: וליום חג ה'. ביום שיבוא עליכם מה' זבח והריגה כזבחי בהמות החג והוא כפל ענין במ"ש: (ו) הלכו משד. כאשר ילכו מארצם מפני השודד הנה מצרים תקבץ אותם כי שם יבואו עם יוחנן בן קרח כמ"ש בירמיה (מ"ג): מף תקברם. כי שם ימותו ע"י חרב נ"נ ולא ישובו לארצם: מחמד לכספם. בתי חמדתם שהם אוצרות כספם הנה הקימוש יירש אותם כי הם שממה ובאהליהם תעלה החוח: (ז) באו. הנה עתה באו הימים של זכרון עונותיהם ובאו הימים של גמול תשלומיהם

מצודת ציון

ענבי היין: יכחש. ישקר: (ג) טמא. ר"ל מתועב ומאוס: (ד) יסכו. מלשון נסך ויציקה: יערבו וגו'. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג'): אונים. ענין גזל הבא בכח ואון וכן וידיו תשבנה אונו (איוב כ'): לחמם. גם הבשר יקרא לחם וכן את קרבני לחמי (במדבר כ"ח): לנפשם. לעצמם: (ה) מועד. זמן קבוע כמו העביר המועד (ירמיה מ"ו): (ו) משד. מלשון שודד ועשק: מף. יתכן שהיא נוף והוא שם מקום במצרים ובא המ"ם במקום הנו"ן וכן כמהם וכמהן (ש"ב י"ב): מחמד. מלשון חמדה: קימוש. מין קוץ: יירשם. מלשון ירושה: חוח. מין קוץ: (ז) הפקדה. ענין

גיא חזיון

באור הענין

לה' יין, ולא לבד שלא יביאו נסכים שהנסכים הם טפלים אל הזבח, כי גם לא יערבו לו זבחיהם, שלא יקבל מהם גם זבחים, שהזבחים היו נקראים לחם ה', כמ"ש כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבי' והיו קדש, אבל זבחיהם לא יקראו לחם ה'. כי הם כלחם אונים להם, הם דומים כלחם שאוכלים האוננים על מתיהם שאוכלים סעודת הבראה משל אחרים, וכן השלמים שיאכלו לא יהיו שלמי שמחה רק סעודת הבראה, ותחת אשר לחם אוננים יטמא ע"י האונן שהוא טמא לנפש ומטמא את הלחם, לחם של הזבחים שלהם כל אוכליו יטמאו הלחם יטמא את האוכלים אותו, כי לחמם לנפשם כי הוא הלחם שאוכלים על נפשם המתה, שנפשם מתה בגופם והם אוכלים הזבח לחם הבראה על מיתת עצמם, וע"כ לא יבא בית ה' כי לחם טמא הוא: (ה) מה תעשו מוסב של"מ אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, ואיך תרצו לשמוח ביום מועד שהאומות היו שמחים בימי מועדיהם בעת קציר שעורים וחטים ובעת האסיף, ואתם איך תשמחו אל גיל אחר שדגן ויקב לא ירעם, וכן מה תעשו ליום חג ה' שבימי החג היו מקריבים זבחים ומנסכים יין ואחר שבטלו הזבחים והנסכים במה תחוגו את חג ה': (ו) כי הנה הלכו משד, לעומת מ"ש ושב אפרים מצרים, וישראל היו חושבים שהם שבים לארץ מולדתם כי האומה בראשיתה נולדה במצרים, ודומה בעיניהם כמי ששב אל ארץ מולדתו ששם ינק משדי אמו, והוא שב אל שדי אמו ואל חדר הורהו, ועפ"ז אומר הנביא כי הוא דמיון כוזב, כי במקום [illegible] הוא שדי אמם, שם ינקו דבש וחלב והיא ארץ הורתם, כמ"ש על שדים סופדים (ישעיה ל"ב), ועתה שגלו מארצם הנה הלכו משוד אמם, ודומים כמי שהולך מארץ מולדתו אל ארץ קבורתו, כי למצרים הם הולכים למות ולהקבר שם, כי מצרים תקבצם כדי שמוף תקברם כי שם תהיה קבורתם,

באור המלות

הביטוי על העם: (ד) כלחם אונים. כמו לא אכלתי באוני ממנו, לחם אוננים: לחמם לנפשם, לנפש מת, כמו כל טמא לנפש, לנפש לא יטמא: (ה) יום מועד יום חג ה'. כבר בארתי (ב' י"ג) כי החג מורה הימים שמרבים להביא בם שלמי חגיגה, ומועד הם כל ימים הקבועים, וכולל מועדי השמחה שהיו עושים על תקות קציר, כמו במועד הקציר והאסיף: (ו) משד. מענין שדים, כמו ושוד מלכים תינקי: קימוש וחוח. מיני קוצים: (ז) ימי הפקודה, ימי השלום. השלום הוא אחר הפקידה, תחלה פוקד עונם ואח"כ משלם הגמול,

השלם ידעו ישראל אויל הנביא משגע איש הרוח על רב עונך ורבה משטמה׃ ח צפה אפרים עם־אלהי נביא פח יקוש על־כל־דרכיו משטמה בבית אלהיו׃ ט העמיקו שחתו כימי הגבעה יזכור עונם יפקוד חטאתם׃ י כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם המה באו בעל־פעור

ת"א כענבים. ברכות נו:

רש"י

אמת שלהם יהיו אוילים כגון חנניה בן עזור שמתחלתו נביא אמת: ורבה משטמה. שהקב"ה שונא מעשיכם: (ח) צופה אפרים עם אלהיו. הם מעמידין להם נביאיהם המשיכין אותם לצד עבודת אלילים שלהם: נביא פח יקוש על כל דרכיו. ולנביאי האמת הם טומנין פחים ללכדם: משטמה בבית אלהיו. בבה"מ הרגו את זכריה ויבקשו להרוג את ירמיה כענין שנאמר (ירמיה כ"ו) משפט מות לאיש הזה וגו': (ט) כימי הגבעה. י"א זה גבעת בנימין בפלגש (שופטים י"ט), ויש אומרים זה גבעת שאול (שמואל א' ח') ששאלו להם מלך ומרדו בדברי נביא: כענבים במדבר. כענבים שהם חביבים במדבר כך חבבתי את ישראל: כבכורה. כתאנה מבושלת: בתאנה. בעץ התאנה: בראשיתה. בתחלת בשול התאנים: ראיתי אבותיכם. כן נראו אבותיכם בעיני לחבבם: וינזרו. אין נזירה בכל מקום אלא

מצודת ציון

זכרון: ורבה. הוי"ו יתירה: משטמה. ענין נטירת איבה כמו וישטום עשו (בראשית כ"ז): (ח) צופה. כן יקרא הנביא וכן צופה נתתיך (יחזקאל ג'): פח. רשת: יקוש. מלשון מוקש: (ט) העמיקו. ר"ל הרבו כי כמו דבר העמוק הוא רב מהאדם מהגיע אליו כן כל דבר הרבוי בתכלית קרוי עומק: (י) כבכורה. כן יקרא הפרי שנגמר בשולו וכן בכורי ענבים

מצודת דוד

וידעו ישראל כי כן קרבו ובאו: אויל הנביא. ר"ל ידעו שהנביא השקר המבטיחם על השלום הוא אויל ולא דבר בו ה': איש הרוח. הוא נביא השקר אשר חשבו שיש בו רוח נבואה והוא כפל ענין במ"ש: על רב עונך. בעבור רוב עונך רבה עליך נטירת האיבה מה': (ח) צופה אפרים. צופה יש לאפרים עם האלוה שעשה לעצמו וזהו נביא השקר אשר להם המתנבא בשם עכו"ם והוא הנביא הוא לפח מוקש פרושה על כל דרכיו של אפרים כי כמו שהפח יפול בו הצפור כן בדברי הנביא השקר יפול אפרים: משטמה בבית אלהיו. בבית העכו"ם יש לו נטירת איבה כי הנביא השקר המתמיד לשבת שם כאלו נוטר לו איבה כמה שמתעה אותו לדרך רעה לרע לו: (ט) העמיקו שחתו. העמיקו לעשות הרע והשחתו דרכם כמו בני בנימין בפלגש בגבעה אשר החזיקו ידי עוברי עבירה בהבטחת השלום ולכן יזכור עונם לשלם עליהם גמול: (י) כענבים במדבר. כמו המוצא ענבים במדבר מקום שמה שהם חביבים עליו מאד כן מצאתי את ישראל ר"ל כן היו חביבים עלי בעת מצאתים לי לעם: כבכורה. כתאנה המבושלת באילן הראשונה לבולן שהיא משמחת לב רואיה כן ראיתי אבותיכם ר"ל כן שמחתי כאשר ראיתי את אבותיכם נמשכים אחרי: המה באו.

ביאור המלות

ואמר שעל אלה לא אפקוד, אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי (ירמיה ה'), שהוא השלום: אויל הנביא, משוגע איש הרוח. יש הבדל בין לשונות נביא, רואה, חוזה, צופה, איש הרוח. שמצד שיתלבש ברוח ה' להשיג השגות נבואיות נקרא איש הרוח, והם היו אומרים שאינו רוח אלהים רק רוח כח המדמה שגבר עליו, כמ"ש אשר הולכים אחר רוחם, וקראו משוגע מצד התגברות כח הדמיון. בשם נביא נקרא ע"י ניב שפתיו שינובב אל העם דברי מוסר ודעת, אמרו עליו שהוא אויל, שגדר אויל הוא המסתפק, והוא הפך הדעת שהיא.

ביאור הענין

ומי יהיה היורש את נחלתם ואת עשרם, אמר המקום שהיה מחמד לכספם קימוש יירשם וחוח הוא יהיה המוכן באהליהם אשר ישארו שממה: (ז) באו. עד עתה לא ידעו את ה' ולא האמינו בנביאיו אשר יעדו להם העונשים שיבואו מאתו, עד אשר באו ימי הפקודה שיפקוד ה' את עונותיהם, וגם באו ימי השלום שיגיעו דברי הנביאים וישלם להם כמדתם, אז ידעו ישראל כי צדקו דברי הנביאים, כי עד עתה אויל הנביא, הנביא שנבא לך את העתיד לבא עליך היה בעיניך כאיש אויל, ואיש הרוח היה כמשוגע בעיניך, על רוב עונך מסבת רוב עונך שהעוית במזיד ולא האמנת למוכיח על עון, ולכן רבה משטמה: (ח) צופה, ר"ל רבה משטמה שלך על צופה של אפרים עם אלהי, שהיה לך משטמה רבה על הצופה שיעד לך פורעניות וגם על אלהי ששלחו להנבאות, כי היית שונא את ה' ואת נביאיו, עד כי נביא שנבא לך בשם ה' היית מכין פח יקוש על כל דרכיו היית מזמין לו מוקשים ללכדו ולהרגו כמ"ש כי כרו שוחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי, וגם משטמה בבית אלהיו, גם בבית אלהים נמצאה המשטמה עליו, כי את זכריה הרגו בבית המקדש, וגם בית ה' לא הגין עליו: (ט) העמיקו, והוא מכל זה יעמיקו מה' להסתיר עצה, וישחיתו את דרכם בזנות, כמו שעשו בימי הגבעה שהיו מעשיהם כמעשה סדום, עד שהם רעים לה' וחטאים בין אדם לחברו ג"כ, ועל כן יזכר עונם ויעניש אותם עליהם: (י) בענבים, על מ"ש שהשחיתו דרכם בע"ז ובזנות כימי הגבעה ושע"כ יזכר עונם, אומר שילמדו ק"ו ממה שהעניש את יוצאי מצרים על עון פעור ועל הזנות עם בנות מואב הגם שדור ההוא היו הטובים ויקרים בעיני ה', וכ"ש שיעניש אותם בשם

קלים

פְּעוֹר וַיִּנָּזְרוּ לַבֹּשֶׁת וַיִּהְיוּ שִׁקּוּצִים כְּאָהֳבָם׃ יא אֶפְרַיִם כָּעוֹף יִתְעוֹפֵף כְּבוֹדָם מִלֵּדָה וּמִבֶּטֶן וּמֵהֵרָיוֹן׃ יב כִּי אִם־יְגַדְּלוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְשִׁכַּלְתִּים מֵאָדָם כִּי־גַם־אוֹי לָהֶם בְּשׂוּרִי מֵהֶם׃ יג אֶפְרַיִם כַּאֲשֶׁר

רש"י

פריסה: לבשת. לע"א בעל פעור שהיא בשתם: ויהיו שקוצים. לפני: כאהבם. את בנות מואב: (יא) אפרים כעוף יתעופף וגו'. אמר הנביא הלואי ויהיו כעוף הזה הנודד מקנו וחדל מפריה ורביה כך יסכלו את זרעם או בשעת לידה או יתעכל בבטן ויפילו או בשעת הריון לא יקלוטו כי מה בצע בגדלם את בניהם שאם יגדלו ושכלתים מאדם: (יב) כי גם. לאבות אוי: בשורי מהם. כמו בסורי מהן, והוא מן מסורת כתבין שי"ן וקריין סמ"ך. ד"א כעוף יתעופף כבודם וגו' כעוף זה שפורח ואיננו כן יעוף ויברח כל כבודם כל מה שנלטערו בבניהם בלידה והריון: מלידה. זה לער לידה. ומבטן. אלו ימי העבור. ומהריון. בשעת תשמיש כל טרחם זה יכלה, כיצד שהרי כשיגדלו את בניהם ושכלתים: (יג) אפרים כאשר ראיתי לצור. בשלותה מעוטרה ועשירה על כל המדינות כן ראיתי לאפרים שתולה בנוה, ואפרים מה

מצודת דוד

ר"ל כאשר המה באו אל בעל פעור יפרשו עצמם מה' אל הבושת: ויהיו שקוצים כאהבם. אז יהיו שקוצים ומתועבים בעיני כערך אהבתם שאהבתי אותם מתחלה: (יא) כעוף יתעופף כבודם. הכבוד יפרח מהם כמו העוף הפורח מהר ר"ל לא יהיה נעשה בהם הכבוד הנעשה לילדים בעת הולדם ובעת הכניסם בברית של א"א: מלידה. מהם יפרח הכבוד בעת הלידה כי אז ימותו עד לא יבואו לזמן הכנסת הברית ולא יגיעו הכבוד הנעשה אז: ומבטן. מהם יפרח הכבוד בעת יצאו מבטן כי יולדו מתים ולא יגיעו אף הכבוד הנעשה לילדים בעת הולדם: ומהריון. מהם יפרח הכבוד בעת ההריון ר"ל לא יתעברו נשותיהם כלל וממילא יפרח הכבוד ואיננו: (יב) כי אם יגדלו. אבל אם כמה מהם יגדלו את בניהם ויגלו מהמקרים ההם הנה אשכלם מאדם ר"ל ימותו עד שלא יגיעו לגבול איש כי ימותו עודם קטנים: כי גם וגו'. אבל לבד זה יהיה בכל מעשיהם אוי להם בעת אסור להפרד מהם: (יג) אפרים. אתה אפרים הנה היית במעלה גדולה כמו שראיתי את צור שהיא

מצודת ציון

(במדבר י"ג): וינזרו. ענין פרישה כמו נזורו אחור (ישעיה א'): לבשת. העכו"ם תקרא כן על כי היא לבושת לעובדיה: שקוצים. מלשון שקץ ותעוב: (יא) יתעופף. מלשון עפיפה ופריחה: (יב) ושכלתים. ענין מיתה כמו ושכלה אתכם (ויקרא כ"ו): בשורי. כמו בסורי בסמ"ך והוא מלשון הסרה:

באור הענין

קלים ונבזים בעיניו, על עונות אלה, אומר הלא כענבים במדבר מצאתי ישראל, בעת שמצאתי את ישראל במדבר היו יקרים בעיני כמי שמוצא ענבי' שהוא הפרי היותר חשוב במדבר שאינו מקום זרע וגפן ותאנה, (ור"ל שהוא היה הכרם הראשון אשר נטע ה' כמ"ש גפן ממצרים תסיע, והנה הענבים אין מקבלים הרכבה ובפרט ענבים במדבר שהם בלתי מורכבים, כן היו אז ישראל קדושים נזהרים מן הזנות כמ"ש חז"ל שלומית בת דברי אחת היתה ופרסמה הכתוב), וכן כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם, שהתאנה גם היא הפרי המשובח מאד ואין בה פסולת, והמתבשלת ראשונה היא משובח ביותר מצד מעוט מציאות הפרי אז, וכן היו חשובים אם מצד המקום כענבים במדבר, אם מצד הזמן באל עליהם הענין האלהי בראשונה בעוד החשך כסה ארץ וערפל לאומים, ובכל זה הגם שהיו חשובים מאד אצלי, המה באו בית פעור וכו' כאהבם ר"ל גם המה עם כל חשיבותים כאשר אהבו את בנות מואב יצאו ע"כ מדחי אל דחי, שע"כ באו בית פעור, כמ"ש ויחל העם לזנות אל בנות מואב וע"כ ותקראנה לעם לזבחי אלהיהן, ועי"ז וינזרו לבושת, כמ"ש ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן, ועי"ז ויהיו שקוצים, שמאס ה' אותם ומאס בהם כמ"ש ויחר אף ה' בישראל וכ"ז היה כאהבם ע"י שאהבו את בנות מואב, עתה דון קל וחומר אם המה כאהבם בנות מואב נעשו שקוצים הגם שהיו חשובים בתחלה, וכ"ש. (יא) אפרים אשר כעוף יתעופף כבודם מלדה ומבטן ומהריון, אשר לא היה להם כבוד ויקר גם בתחלת לדתם, כי בלדתם ואף בהיותם בבטן אמם ואף בעת הריונם לא היה להם כבוד כלל כי רובם ממזרים ונולדו בזנות, וא"כ כל שכן שיהיו שקוצים בעיני ע"י זנותם: (יב) כי, ר"ל ואפרים י"ל שני חסרונות נגד דור המדבר, א] שאם יגדלו את בניהם כבר שכלתים מאדם שהבנים אינם אצלי במדרגת אדם כלל, כי הם שקוצים מני רחם כבע"ח נבזים ומשוקצים אחר שלא שמרו את מינם כלל והולידו ממזרים. ב] כי גם אוי להם עצמם, ואפי' להאבות של הבנים שנולדו שלא בזנות והם בכלל בני אדם, אוי להם בשורי מהם, שאף שמתחלה הייתי עמהם ולא סרתי מהם ובשכלתים מעל פני מפני רוע מעלליהם: (יג) אפרים, יוסיף לאמר הלא אפרים אינו דומה כדור

באור המלות

הידיעה הברורה כמ"ש בפי' משלי, ר"ל שאין לו ידיעה ברורה כמה שמנבא והוא עצמו מסופק בדבריו. ויש הבדל בין רואה, חוזה, צופה, הרואה מביט בעיניו הגשמיים על עניני העם להיזהרם בדברים שבין אדם לחברו, והחוזה יביט בעין לבו ועיניו הרוחניים בעניני האלהות, כמ"ש בפי' (ישעיה סי' ל'), והצופה יביט את העתיד לבא מהפורענויות, כמ"ש צופה נתתיך לבית ישראל, ולכן במשטמה שי"ל על שצופה משתתפים גם מבטמה על אלהים שמינהו לצופה, ועל הנביא גדלה שנאתם יותר אחר שינבא ויוכיח בדבריו ועליו יכינו פח ומוקש:

כַּאֲשֶׁר־רָאִיתִי לְצוֹר שְׁתוּלָה בְנָוֶה וְאֶפְרַיִם לְהוֹצִיא אֶל־הֹרֵג בָּנָיו׃ יד תֵּן־לָהֶם יְהוָה מַה־תִּתֵּן תֵּן־לָהֶם רֶחֶם מַשְׁכִּיל וְשָׁדַיִם צֹמְקִים׃ טו כָּל־רָעָתָם בַּגִּלְגָּל כִּי־שָׁם שְׂנֵאתִים עַל רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם מִבֵּיתִי אֲגָרְשֵׁם לֹא אוֹסֵף אַהֲבָתָם כָּל־שָׂרֵיהֶם סוֹרְרִים׃ טז הֻכָּה אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם יָבֵשׁ פְּרִי בְלִי־יַעֲשׂוּן גַּם כִּי יֵלֵדוּן וְהֵמַתִּי מַחֲמַדֵּי

בל קרי　　　　רש"י　　　　בטנם

גמול שלם לי, נתעסק. להוציא אל הורג בניו. לזובחם לעכו"ם של מולך כן תרגם יונתן: (יד) תן להם ה' מה תתן, הנביא מתפלל שימותו קטנים שאינו דומה אבל של קטן לאבלו של גדול לפיכך אם אי אפשר מלידה ומבטן ומהריון שכבר נגזר מבריאת עולם (בראשית ג') ואל אישך תשוקתך תן להם. מפרש בקטנותם מה שאתה אומר ליתן להם לאחר זמן שאמרת כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים, תן להם רחם משכיל. בשעה שיוצאין לאויר עולם ימותו או יצמקו שדי אמן שלא יהא להם חלב להניק: (טו) כל רעתם בגלגל. שם הרבו לעבוד לע"א בבמות לפי שהיה שם המשכן בתחלה היו אומרין להם נביאי הבעל שהוא מקום נבחר והוא היה למלכי ישראל: לא אוסיף אהבתם. לאהוב אותם: (טז) פרי בל יעשון. לא טוב

מצודת ציון

(יג) שתולה. ענין נטיעה כמו כעץ שתול (תהלים א'): בנוה. ענין מדור: (יד) משכיל. מלשון שכול ומיתה: צמקים. יבשים ונגובים ולזה יקראו הענבים היבשים צמוקים כמ"ש ושני צמוקים (שמואל א' כ"ו): (טו) סוררים. סרים מדרך הטוב ומורדים:

מצודת דוד

שתלה במדורה במעלה גדולה כן היית גם אתה: ואפרים וגו'. ר"ל והנה אפרים מה גמול שלם נתעסק להוציא בניו אל הורג לזבחם לעכו"ם: (יד) תן וגו' מה התן. ר"ל מה שתתן לאח"ז תן להם מיד והוזר ומפרש תן להם רחם משכיל וגו' ר"ל למה ימותו הבנים בנערותם להרבות אבלם טוב יותר שתתן להם רחם משכיל שנשי אפרים יפילו עוברם מה או שיהיו שדי בזותיהם צומקים ר"ל שלא יתעברו כלל באין השדים צומקים ונגובים מבלי לחלוחית חלב כי כשתהר האשה מתחיל לבוא לחלוחית חלב בדדיה ולא זולת ההריון: (טו) כל רעתם בגלגל. ר"ל הרעה הגדולה שבכל הרעות היא מה שהעמידו עכו"ם בגלגל במקום שעמד המשכן בתחלה: כי שם וגו'. ר"ל אחר שנאתים שיהיו שמה והשנאה היא בעבור רוע מעלליהם ולכן אגרשם מביתי הוא גלגל שהיה שם בתחלה בית ה' ומשכנו: אהבתם. לאהוב אותם: כל שריהם. כי כל שריהם סוררים: (טז) הכה. הנה כבר הוכה אפרים במכאובי הצרות ונתייבש שרשם עד שלא יגדלו עוד פרי כדרך האילן בהתייבש שרשו ור"ל נחלש מאד ולא יוליד עוד בנים: גם כי ילדון. אף אם כמה מהם ילדו הנה אמית מחמדי בטנם ר"ל העוברים והנחמדים

באור המלות　　　　גיא חזיון　　　　באור הענין

(יג) שתולה. פעל שהל בא על הנשתל ממקום למקום כמ"ש בהתו"ס קדושים (סי' כ"ט): (יד) צומקים. יבשים וזה למוקים פירות יבשות: (טו) אהבתם. מקור, ר"ל לאהבה אותם:

הראשון שהיו כענבים במדבר, כי הוא אינו מוכן במדבר רק דומה לצור שהיא שתולה בנוה, שאני שתלתי אותו מן המדבר להיות נטוע בנוה, ר"ל שי"ל ארץ מושב ואני רואה אותו מכונן בארצו על רוב טוב כנוה, ובכ"ז הרע מעשיו כ"כ עד כי נגזר על אפרים להוציא אל הורג בניו, הגם שלפי הטבע היה ראוי שילאו וירבו ויפרו בארץ טובה ורחבה שנתתי להם: (יד) תן להם, הנביא מסב פניו אל ה' ומתפלל שלא יגלם בגולה, אומר תן להם ה' מה תתן, ר"ל תן להם העונש הראוי לתת להם בטון הניאוף כמו שדרכך ליתן מדה כנגד מדה, שבעון הזנות ראוי שתתן להם רחם משכיל ושדים צומקים בענין שלא יוכלו להוליד בני זנונים ולא יוכלו לגדלם ולא ירבו ממזרים, זה העונש הראוי, אבל לא עונש של גלות וגירוש מארצם שאינו מדה כנגד מדה: (טו) כל, משיב לו ה', הגלות אינו בעבור עון הזנות לבד, כי הזנות הוא רק מקצת מרעתם, אבל כל רעתם נמצא בגלגל שם עשו רעות אחרות עבודת אלילים ורציחה ויתר תועבות חוץ מן הזנות, כי שם שנאתים על רוע מעלליהם שהם יתר תועבות שנמצאו ביניהם, ובעבור זה מביתי אגרשם, איני רוצה שיהיו עוד בביתי שהוא בארץ שנתתי להם לשבת שם, כאיש השונא את אשתו על רוע מעלליה ומגרשה מביתו בל יתן לה עוד מעון ומזונות, ואין תקוה עוד שאשוב להתפייס עמהם כי לא אוסיף אהבתם, כי אין תקוה שייטיבו מעשיהם אחר כי כל שריהם סוררים והם המתעים אותם מני דרך: (טז) הכה, וגם א"ל שאתן אני להם רחם משכיל שלא יעשו פרי, כי זה נעשה מעצמו, שאפרים בעצמו הכה שרשם עד שהוא יבש ופרי בל יעשון, שנעשה כעץ שיבש שרשו וא"א לו שיצמח פרי גם מצד הטבע גם בלעדי עונש השגחיי, וחוץ מזה גם כי ילדון במקרה, אז והמתי מחמדי בטנם בדרך עונש השגחיי: (יז) ימאסם אלהי, אלוהם בעצמם ימאס אותם על כי לא שמעו לו ויהיו נודדים בגוים ולכן נגזר עליהם שיגלו מארצם אל ארצות הגוים:

בִטְנָם׃ יז יִמְאָסֵם אֱלֹהַי כִּי לֹא שָׁמְעוּ לוֹ וְיִהְיוּ נֹדְדִים בַּגּוֹיִם׃
י א גֶּפֶן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל פְּרִי יְשַׁוֶּה־לּוֹ כְּרֹב לְפִרְיוֹ הִרְבָּה לַמִּזְבְּחוֹת כְּטוֹב לְאַרְצוֹ הֵיטִיבוּ מַצֵּבוֹת׃ ב חָלַק לִבָּם עַתָּה יֶאְשָׁמוּ הוּא יַעֲרֹף מִזְבְּחוֹתָם יְשֹׁדֵד מַצֵּבוֹתָם׃ ג כִּי עַתָּה יֹאמְרוּ אֵין

מלך

רש"י

להם לפרות ולרבות שהרי גם כי ילדו והמתי מחמדי בטנם: (יז) ימאסם אלהי. איננה קללה אלא בשורה עתיד הוא למאסם:

י (א) גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו. ישראל דומין לגפן המשיר כל פריו הטוב כך עזבו אותי שאני סרי הטוב והשוה לו: פרי ישוה לו. פרי אשר ישוה לו וייטב לו: כרב לפריו הרבה למזבחות. כשהשפעתי להם הטובה והם הרבו לעשות עגלים למזבחות. דבר אחר גפן בוקק כזוז ישראל ופרי מעשיו גרם לו: פרי ישוה לו. יועיל לו להיות בוקק כי עשו המזבחות והועיל זו לכהניה שלהן לרעה זהו ל' התרגום: הטיבו מצבות. הרבו מצבות: (ב) חלק לבם. ממני: עתה יאשמו הוא (הדבר אשר) יערף מזבחותם. ישחית לשון וערפו שם (דברים כ') וערפתו (שמות י"ג) ישבור עורפם. ד"א לפי מדרש אגדה גדול השלום שאפילו ישראל עובדי ע"א ושלום ביניהם אין השטן מקטרג ביניהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו (לעיל ד'), ושנאוי המחלוקת שנאמר חלק לבם עתה יאשמו יש פתחון פה לשטן לקטרג: (ג) כי עתה. בבא אליהם הרעה: יאמרו אין מלך לנו. מלכנו אשר בטחנו בו לאמר יצא בראשונה ונלחם את

מצודת דוד

בטנם: (יז) ימאסם, ה' ימאס בם: נודדים בגוים. נדים ונעים בגולה בין העכו"ם:

י (א) גפן וגו'. הנה ישראל הוא כגפן בוקק וריק מבלי רטיבות ולחות כן הוא מבלי תורה ויראת שמים: פרי וגו'. וכי מהראוי שהמקום ב"ה ישים לו פרי ר"ל וכי ראוי הוא להשפעה בתנייה: כרב. הלא כפי מרבית פריו והשפעתו כן הרבה לעשות מזבחות לעכו"ם וכפי מרבית הטובה בהם לארצו עשו מזבחות טובות ויפות: (ב) חלק לבם. נחלק לבם. ונפרד מן המקום ב"ה לכן עתה בזמן קרוב יהיו שממה: הוא יערף. ר"ל המקום ב"ה יספיק ביד האויב לערוף ולהשחית מזבחותם ולעשוק מצבותם: (ג) כי עתה.

מצודת ציון

י (א) בוקק. ענין ריקות כמו בוקק הארץ (ישעיה כ"ד): ישוה. ענין שימה כמו משוה רגלי (תהלים י"ח): מצבות. הם מזבחות מאבן אחת: (ב) חלק. ענין פרוד: יאשמו. מל' שממון: יערף. ענין השחתה ודוגמתו וערפו שם (דברים

באור הענין

גיא חזיון

י (א) גפן, אחר שהזכיר כי נגזר עליהם גזרה הרעה שילכו בגולה, יבאר איך נסתבב הדבר שיגלו מארצם, שה' הטיל ביניהם מהומה ומרד שמרדו במלכיהם וזה היה סבת גלותם, וכבר באַרתי (למעלה סי' ז' וסי' ח') שהמרד שמרדו בשלום בן יבש שהרגוהו, וכן אח"כ בהושע בן אלה שהשיגוהו למלך אשור שלא מלאכים אל סוא מלך מצרים, נסבב ע"י שאני המלכים האלה לא דבקו בהעתקת ירבעם ורצו לבטל עבודת העגלים, ועי"ז עמדו כנגדם הכת שדבקו בעבודת העגלים, וזה היה הסבה מה שעלה עליהם מלך אשור בתחלה בימי מנחם בן גדי, ומה שעלה עליהם בסוף בימי הושע שהגלה את כולם, ועל דברים אלה ישא חזון ומליצה נשגבה בסימן הזה, אמר, גפן בוקק ישראל, ר"ל ישראל אשר נמשלו לגפן, כמ"ש כרם היה לידידי בקרן בן שמן, וה' נטע הגפן הזה וקוה לעשות ענבים ויעש באושים כמ"ש בישעיה סי' ה' ומסרש שם ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה, שהפרי שקוה ה' שיעשה הגפן הזה הוא משפט וצדקה, הבל ישראל הוא גפן הבוקק ומריק ומשיר את הפרי אשר ישוה לו, ר"ל פרי הראוי לו, כי כרוב לפריו הרבה למזבחות לע"ז, וכטוב לארצו הטיבו מצבות אשר העמידו לעבודת גלולים: (ב) חלק, ולכן חלק ה' את לבם, שסבב ה' שיהיה ביניהם פירוד לבבות והמה מתנגדות, ועי"כ עתה יאשמו, היינו שעי"ז יקבלו את ענשם, כי הוא יערף מזבחותם כי החילוק לב הזה הוא יערף את המזבחות שלהם וישדד את מצבותם, ר"ל שהמלך שעמד תחת הראשון יכרית את מזבחות העגלים, כזה עשה שלום בן יבש, וכן הושע בן אלה, ועי"ז יעמוד מרד נגד המלך: (ג) כי עתה יאמרו אין מלך לנו, שעי"ז ימרדו במלכם ויבאו להעבירו ממלכותו, כי לא יראנו את ה', הם יאמרו שאינם מסכימים אל מעשה המלך שרוצה לבטל עבודת העגלים ולהעמיד תחתיו עבודת ה' כי הם אינם יראים את ה' ואינם רוצים ביראת ה' ובעבודתו, וא"כ והמלך מה יעשה לנו איך יכרית המלך אותנו שנעבוד את ה' ונירא אותו, וזה ישים

באור המלות

(א) בוקק. פעל יוצא, כמו הנה ה' בוקק הארץ (ישעיה כ"ד) ענין ריקות, שמשיר פריו: ישוה לו. יש הבדל אצלי בין שימה ובין שוה, שהוא כולל גם מושג השיווי והערך, שוית עזר על גבור, ר"ל עזר הנערך כפי גבורתו, ור"ל פרי הנערך והראוי לו: הטיבו מצבות. המצבות היו להדר ולפאר בית אליליהם, או את המדינה (פיראמידען, אבעליסקען) והיו מכוננים בעת כפי עושר המדינה וכחה, לז"א כטוב לארצו: (ב) חלק. פעל יוצא: יאשמו. בא על חיוב העונש, וגם על קבלת העונש, כמו תאשם שומרון (לקמן י"ד): יערף.

מֶלֶךְ לָנוּ כִּי לֹא יָרֵאנוּ אֶת־יְהוָה וְהַמֶּלֶךְ מַה־יַּעֲשֶׂה־לָּנוּ׃ ד דִּבְּרוּ דְבָרִים אָלוֹת שָׁוְא כָּרֹת בְּרִית וּפָרַח כָּרֹאשׁ מִשְׁפָּט עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃ ה לְעֶגְלוֹת בֵּית אָוֶן יָגוּרוּ שְׁכַן שֹׁמְרוֹן כִּי־אָבַל עָלָיו עַמּוֹ וּכְמָרָיו עָלָיו יָגִילוּ עַל־כְּבוֹדוֹ כִּי־גָלָה מִמֶּנּוּ׃ ו גַּם־ אותו

ת"א לעגלות וגו'. מגילה סנהדרין ס"ג :

רש"י

מלחמותינו אין מועיל לנו כלום : (ד) אלות שוא. השבע לשקר אלות כמו כרות לשון הוה כורת ברית לע"א של מולך, לפיכך ופרח עליהם משפט יסורין ופורענות : כראש. שהוא עשב מר הפורח על תלמי שדי. ויונתן תרגם על תלמי שדי בעון שמסיגין גבולי שדות, תלמי שדי מענית המחרישה קרויה תלם. ד"א על תלמי שדי שהם עושים שם מזבחותם כמו שנאמר גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי (לקמן י"ב) שם יפרח עליהם משפט עונש. ד"א אלות שוא כל ברית שהם כורתים זה עם זה עוברים עליו : ופרח כראש משפט על תלמי שדי. כראש שהוא פורח על תלמי שדי שהוא עשב מר כך משפטיהם פורחים וגדלים תמרורים לעניים ואביונים, ואף עמוס אמר כן כי הפכתם ללענה משפט (עמוס ו') : (ה) לעגלות בית און וגו'. לפורענות העתידה לבא על עגלים שבבית אל שהיא נקראת בית און בספר יהושע : יגורו. יראו ממנו שכניו שבשומרון, למה. כי אבל עליו עמו וכמריו. אשר עליו יגילו תמיד עתה יתאבלו על כבודו כי גלה : (ו) גם אותו לאשור יובל. זה היה בשנת שתים עשרה לאחז ויער אלהי ישראל את רוח פול וגו' ויגלם לראובני ולגדי (ד"ה א' ה') וגו' ונשא עגל הזהב אשר בבית אל והלך לו

מצודת ציון

כ"א) : ישדד. ענין עשק : (ד) אלות. מלשון אלה ושבועה : ופרח. מלשון פריחה והצמחה : כראש. שם עשב מר כמו רוש ולענה (דברים כ"ט) : תלמי. הוא הערוגה הנעשה במחרישה וכן תלמיה רוה (תהלים ס"ה) : שדי. כמו שדה : (ה) לעגלות. יתכן שהיו שם רבים שעשו בדמות העגל שעשה ירבעם ולפי שנלקחו בשבי והשם כאן בנקבות אמר לעגלות : בית און. הוא בית אל וכנהו לגנאי : יגורו. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב) : וכמריו. כן יקראו כהני

מצודת דוד

בזמן שיבא האויב יאמרו הנה אין המלך מועיל לנו ללחום מול האויב כי הואיל ולא יראנו את ה' א"כ מה יוכל המלך להושיע לנו : (ד) דברו דברים. כמה מדברים דברים הטולה על לבבם מבלי הכחנה ונשבעין לשוא וכורתין ברית לעכו"ם : ופרח. לכן יפרח עליהם משפט הגמול כמו עשב הראש המר הפורח מהר על תלמי שדה : (ה) לעגלות. בעבור עגלות בית און שנלקחו בשבי יפחדו השוכנים בשומרון באמרם אם לא הגינו על עצמן איך יגינו עלינו : כי אבל עליו. של העגל יתאבלו עמו שהאמינו בו וגם הכומרים שהיו שמחים בו

עליו הנה עתה יתאבלו על כבודו כי גלה ממנו כי כשלוקת בשבי איה כבודו : (ו) גם אותו. כמו שיוגלה העם בשבי כ

ביאור המלות

יקבר, מענין וערפו שם את העגלה, ועל שם שהמזבח עשוי אל העגל ימליכהו כעריפת עגלת בקר (ד) : כראש. עשב מר, כמו לענה ורוש : משפט. בא לפעמים על גמר המשפט והעונש : שדי. כמו שדה : (ה) יגורו, יתקבצו, כמו יגורו עלי עזים : שכן שמרון, השוכן בשומרון : וכמריו. כהני ע"ז העומדים נגד המזבח

גיא חזיון

ביאור הענין

הסבה שימרדו במלכם, (ובזה אמר ג"כ **חלק לבם עתה יאשמו** שע"י חילוק לב הזה יהיה מעתה אשמת העגלים בראשם, כי עד עתה היה האשמה בראש המלכים שהם הכריחו את העם אל עבודת העגלים, אבל עתה שהמלך רוצה לבטל את העגלים והעם החזיקו בם, הלא הם יאשמו והאשם תלוי בראשם לא בראש המלכים) : (ד) **דברו דברים**, כן דברו ביניהם דברי מרד, **אלות שוא** ועי"כ עברו על האלה שנשבעו למלכם להיות נאמנים אליו, כי אמרו שאין ממש באלה זו אחר שמבטל את עבודת העגלים, **כרות ברית** שכרתו ביניהם ברית על קשר המרד להרוג את שלום, או למסור את הושע ביד מלך אשור לאבדו, **ופרח כראש משפט על תלמי שדי**, ר"ל אמנם תיכף פרח משפט ענשם, שזרע המרד אשר זרעו בסתר במעמקי תלמי לבבם, צמח ופרח ויעש פרי אשכלות מרורות, ומשפט ענשם פרח כראש ולענה על תלמי שדי בגלוי וקבלו תיכף את ענשם כמו שיבאר : (ה) **לעגלת**, עתה מבאר דבריו בפרטות מה היה סבת המרד שאמר עליו דברו דברים אלות שוא, ואיך פרח המשפט והעונש תיכף. סבת המרד היה **לעגלת בית און** בעבור העגל של בית און, שהוא העגל שבבית אל שבעבורו **יגורו** ויאספו **שכן שמרון** למרוד במלכם על שבטל את עבודתו, **כי אבל עליו עמו וכמריו** של העגל אשר עד עתה עליו יגילו, ועתה אבלו והתעצבו **על כבודו כי גלה ממנו**, על שהושע בן אלה בטל כבוד העגל ונתן רשות לעלות לרגל ולעבוד את ה', זה היה סבת המרד : (ו) **גם**, עתה מפרש מ"ש ופרח כראש משפט, איך תיכף קבלו את ענשם, כי בעת לקח מלך אשור את הושע ויעצרהו ויאסרהו בבית כלא לקח גם העגל, ור"ל **גם אותו לאשור יובל**, שלא את המלך לבד הוביל לאשור כי גם את העגל יובל לשם להיות **מנחה למלך ירב**. **בשנה אפרים יקח**, ר"ל אשור יקח את הבושת של אפרים היינו את העגל שלו שהוא לאפרים לבושת ולחרפה, וא"כ הלא **יבוש ישראל מעצתו** מה שהסיתו למרוד בהושע ולמסרו ביד אשור בחשבו להשיב עי"כ את עבודת העגל על

אותו לאשור יובל מנחה למלך ירב בשנה אפרים יקח ויבוש ישראל מעצתו׃ ז נדמה שמרון מלכה כקצף על־פני־מים׃ ח ונשמדו במות און חטאת ישראל קוץ ודרדר יעלה על־מזבחותם ואמרו להרים כסונו ולגבעות נפלו עלינו׃ ט מימי הגבעה חטאת ישראל שם עמדו לא־תשיגם בגבעה מלחמה

על

רש"י

לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל: מנחה למלך ירב. זה סנחריב: בשנה אפרים יקח, בשת יקח לו ירבעם שהוא משבט אפרים שהעמיד לו עגל זה לאלוה: ויבוש ישראל. מאותה עצה שיעצו לעשותם כמו שנאמר (מ"א י"ב) ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב: (ז) נדמה. נשתתק מלך שומרון והרי הוא כקצף שעל פני המים שהוא אישקומ"א בלעז: (ח) במות און. במות בית אל: קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם. שגלו עובדיהם ואין עוד פונה להם: ואמרו. ישראל: להרים כסונו. שלא יראונו אויבינו בבשתנו: (ט) מימי הגבעה חטאת ישראל. חטאת זה נקוד רפי שהוא לשון נקבה ולשעבר כמו עשת, באת, אזלת יד, מימי גבעת בנימין חטאת ישראל לפי שהיה מעשה פלגש בגבעה בימי עתניאל בן קנז שהיה ראשון לשופטים בימי כושן רשעתים ובימיו היה פסל מיכה, וכל זה אינו בסדר עולם: שם עמדו. באותה מדה אחזו להם מאז: לא תשיגם בגבעה מלחמה וגו'. לפי שהיה עון ע"א בידיהם ולא הקפידו עליו לכך לא הצליחה ידם במלחמות הגבעה על בני בנימין, וקראם בני עלוה. בני גאוה שעשו עצמם עליונים ולא שמעו בקול אחיהם לתת את בני הגבעה, ויונתן תרגם על ששאלו להם מלך והמליכו את שאול, ואינו מתישב לי אחר לשון העברית וגם שאר חבור הפרשה נופל על לשון הראשון:

מצודת דוד

יובא גם העגל בבני לאשור להיות למנחה אל המלך: בשנה. אז יקבל אפרים בושה על מה שעבדו ללא אלוה: ויבוש וגו'. כפל הדבר במ"ש: מעצתו. שיעצו לעשות העגלים: (ז) נדמה שמרון מלכה. המלך אשר בשומרון נדמה הוא כקצף הם האבעבועות שעל פני המים שעולה למעלה ויתמיד זמן מועט כן המלך לא יתמיד במלכותו כ"א מעט זמן: (ח) ונשמדו. אז ישמדו הבמות שבבית און שהם חטאת ישראל: קוץ ודרדר. כי לא יבוא מי שם ויהיו שממה: ואמרו להרים כסונו. למען לא יראם מי בבשתם: (ט) מימי הגבעה. ר"ל עון העכו"ם היה בידם מימי פילגש בגבעה כי גם אז היה בידם פסל מיכה: שם עמדו. במעלה הזה עמדו אז: לא תשיגם. לכן לא השיג אותם בגבעה נצחון מלחמה כשנלחמו על בני

מצודת ציון

עכו"ם וכן והשבית את הכמרים (מ"ב כ"ג): (ו) יובל. יובא כמו יובל שי (ישעיה י"ח): ירב. הוא אשור וכן אל מלך ירב (לעיל ה'): בשנה. מלשון בושה: (ז) נדמה. מלשון דמיון והשואה: כקצף. ת"י כרותחא והם כעין אבעבועות ועל כי באים ע"י מהירות השפיכה מכלי אל כלי ונראה כאלו הגוף מתקצף לזה קרוי בלשון קצף: (ח) ונשמדו. ענין אבדון: ודרדר. מין קוצים וכן וקוץ ודרדר (בראשית ג'): (ט) עלוה.

גיא חזיון

באור הענין

מכונו, והלא בזה סבב שנשבת העגל לגמרי: (ז) **נדמה**, מפרש איך יבוש מעצתו, שע"י עצתו **נדמה שומרון מלכה** ר"ל מלך שומרון נדמה ונמשל ע"י שומרון **כקצף על פני מים**, שע"י רתיחת המים עת יהמו יתמרו במעלה יתהוה על פני המים קצף ורתיחה, ואח"כ יתהלך הקצף ויהיה לאפס ע"י המים עצמם שאין עומדים על מצב אחד, וכן נתהוה המלך ע"י רתיחת העם וקצפם ומרדם במלכם הקודם, שקשרו עם הושע על פקח בן רמליה וימיתוהו וימלוך הושע תחתיו, ואח"ז התהלך הקצף הזה והלך בגולה ע"י מלשינות העם והתחלפות דעותיהם שאין לבם עומד על מצב אחד, אמנם בעצתם זה שהלך המלך אשור בזקים לארץ אשור לא הקימו מזימות לבם לחזק עי"כ את עבודת העגל, כי בהפך. (ח) **ונשמדו**, שעי"ז **נשמדו** גם **במות און** שהיו **חטאת ישראל**, **וקוץ ודרדר יעלה** מעתה **על מזבחותם**, כי יהיו שוממים וחרבים, עד שהמזבחות שעומדים בהרים ובגבעות **יאמרו להרים כסונו ולגבעות נפלו עלינו**, כי מרוב השממון יפלו ההרים והגבעות ויכסו את המזבחות ויקברו תחת ערימות עפר, וא"כ הלא היה עצתם עצה נבערה לבלי הועיל: (ט) **מימי הגבעה חטאת ישראל**, במות און וחטאת ישראל שהוא עבודת אלילים, זה היה ביד ישראל עוד בימי הגבעה, שעוד בעת ההיא הקימו בדן את פסל מיכה, וע"כ שם ירבעם את העגל האחד בדן שכבר נקבע שם המקום לעבודת הפסל מימי קדם, וז"ש **שם עמדו**, ששם בדן עמדו הבמות והפסילים מימי קדם, וכבר אמרו חז"ל שלכן לא הצליחו ישראל בב' פעמים הראשונים שלחמו על

באור המלות

ופניהם שחורות מהשמש שזו עבודתם: (ו) למלך ירב. כן קורא מלך אשור על שרב עם העמים, ועובדי אלילים היו להם אליל הריב והמלחמה, והיו אומרים כי מלך הזה הוא הממונה מאתו על הריב והמלחמה: בשנה אפרים. בושת של אפרים, ר"ל ע"ז שלו, כמו וינזרו לבושת, ובא בתוס' נו"ן, כמו שבענה בנים (איוב מ"ב): (ז) נדמה. מלשון דמיון: שמרון מלכה. כמו מלך שומרון, או ר"ל שומרון ומלכה: כקצף. מענין רתיחה, כמו שקצף הוא רתיחת הכעס: (ח ט) ואמרו. הבמות והמזבחות יאמרו, וכן שם עמדו, וכן כינוי תשיגם בא

עַל־בְּנֵי עַלְוָה׃ י בְּאַוָּתִי וְאֶסֳּרֵם וְאֻסְּפוּ עֲלֵיהֶם עַמִּים בְּאָסְרָם לִשְׁתֵּי עֵינֹתָם׃ יא וְאֶפְרַיִם עֶגְלָה מְלֻמָּדָה אֹהַבְתִּי לָדוּשׁ וַאֲנִי עָבַרְתִּי עַל־טוּב צַוָּארָהּ אַרְכִּיב אֶפְרַיִם יַחֲרוֹשׁ יְהוּדָה יְשַׂדֶּד־לוֹ יַעֲקֹב

עונותם ק'

רש"י

(י) באותי ואסרם. לפי רגוני תמיד יסרתים משופט לשופט ומסרתים ביד שוסיהם: ואספו עליהם עמים באסרם לשתי עונתם. לפי שדימה אותם לעגלה כמו שנאמר אחריו אפרים עגלה מלומדה לכך דימה יסוריהם לפרה שמייגעין אותה בחרישה ויאסרוה בעול המחרישה ובמלוני העול נוקבים ויורדים אחד מכאן ואחד מכאן אצל שני עיני השור, וכן ת"י כמיסר פדנא על תרתין עינוהי פדנא למר בקר: (יא) ואפרים עגלה מלמדה. פורפויינס"א בלעז עשויה חבורות חבורות במלמד הבקר שקורין דישגולויי"ן בלעז כלומר הרבה יסורין הבאתי עליה והרי היא לא נכנעה ותמיד אוהבת לדוש בתבואה מקום מאכל ומשמן ולא נכנעה להיות חורשת כלומר לא נכנעו לתורה אלא אחר שרירות לבם: אוהבתי. יו"ד יתירה כמו (בראשית ל"א) גנובתי יום: ואני עברתי על טוב צוארה. לפיכך אני מביא עליהם מלכים שיתישו את כחם: ארכיב אפרים יחרוש יהודה וגו'. אם תרצו שארכיב אפרים על האומות יחרוש יהודה וישדד לו לעצמו חרישה

מצודת ציון

הוא מסוף מן עולה וכמו כבש כשב: (י) באותי. מלשון תאוה ורצון: ואסרם. מלשון יסורין: באסרם. ענין קשירה: עונתם. כמו מעניתם והוא הקו שיחרוש החורש בהולך השדה וחוזר ועושה אחר כמוהו וכן עד כלות השדה כמו האריכו למענותם (תהלים קכ"ט): (יא) מלמדה. ענין הרגל כמו וילמד לטרף טרף (יחזקאל י"ט): אהבתי. היו"ד יתרה וטפלה: לדוש. מלשון דישה והוא הפרדת התבואה מהקשין: ארכיב. אמר בלשון שאלה על הדבר הפושט ממעל: ישדד. ענין כתישת הרגבים לכסות הזרעים ממעל וכן יפתח וישדד אדמתו

מצודת דוד

עולה הם בני בנימין שחזקו ידי עושי עבירה: (י) באותי ואסרם. ר"ל ברצוני לייסרם וכן אייסרם באמת: ואספו. עכו"ם רבים יתאספו לבוא עליהם למלחמה: באסרם. בעת שאסור אותם לשתי מענות המחרישה לחרוש שתיהן יחד לא כדרך החורשים שחורשים אחת אחת ר"ל כשאביא עליהם רעה כפולה ומרובה: (יא) ואפרים. הנה אפרים היא כעגלה שמרגילין אותה לעבודתה למבוך בעול ולחרוש והיא אוהבת לדוש למען תאכל מן הדיש ר"ל אני למדתים התורה והמצות והם חפצים בקבול השכר מבלי עשות המעשה: ואני עברתי. העברתי ידי: על טוב צוארה. ר"ל תפשתי צוארה ורציתי שהיא מוכה ושמנה וראויה לבוא העול עליה ר"ל ראיתי שראוי הוא לקבל עליו עול התורה והמצות: ארכיב אפרים. לכן ארכיבהו עול התורה על אפרים וגם יהודה יחרוש ר"ל יעסוק במצות: ישדד לו יעקב. כל ישראל כללו יפתח הרגבים לכסות

באור המלות

על הבמות: עלוה. עולה, כמו כשב כבש: (י) ואסרם. שרשו יסר ודגש הס' להסרון יו"ד פ"א הפעל: עונתם. כמו מענותם (תהלות קכ"ט) הקו שיחרוש החורש: (יא) אהבתי. היו"ד נוספת ולכן הטעם מלעיל: ארכיב. בא על הצמד, ושני סוסים ביחד נקראו רכב, והושאל על צמד השורים במחרישה: יחרוש, ישדד עי' בבדלם (ישעיה כ"ח כ"ד), השידוד הוא אחר החרישה ופתיחת הקרקע, והוא פעל ומשם

גיא חזיון

באור הענין

הגבעה וקנאו קנאת ה' ע"ד האות, מפני שלא קנאו על פסל מיכה, וז"ש **לא תשיגם בגבעה מלחמה על בני עלוה** שהלא המלחמה שלחמו בגבעה על בני עולה שהם בני בנימין המלחמה הזאת לא השיגה את הבמות של פסל מיכה, כי הם עמדו, ולא בטלום בעת ההיא, וזה סימן שהכר נכון ישראל מאז אחרי עבודת אלילים, ולכן לא קנאו עליה: (י) **באותי ואסרם**, ולכן בעת שאויתי ליסר ולהעניש אותם בעבור עון ע"ז, לא אספתי עליהם קיבוץ מעם ישראל שילחמו עם החוטאים, כי עם ישראל לא קנאו על ע"ז גם אז וכ"ש עתה, ולכן **ואספו עליהם עמים** שהם מחוץ לגבול הם נתאספו עליהם **באסרם לשתי עונותם**, והם אסרו אותם לשתי מענית המחרישה שלהם, ר"ל ששמו עליהם עול כבד ואסרו אותם במוסרות כאשר אוסרים את השור החורש שיחרוש בפעם אחד שתי מענית המחרישה, שהוא כפל מכח השור, דהיינו שהוכרח לעבוד יותר על כחם: (יא) **ואפרים עגלה מלומדה**, אפרים אין לו כח כשור לעול להרוש באדמה, כי הוא דומה כעגל המלומד לעשות מלאכה קלה, והוא **כי אהבתי לדוש** שהיא אוהבת לדוש בתבואה שזאת מלאכת העגל, שמרקד על התבואה ודש אותה וגם אוכל בעת דישה, לא החרישה שאינו מלאכת העגל הרך. ר"ל שאוהב לשאת שעבוד קל כמו מה שרצה להשתעבד אל מלך מצרים שהיה עול בלתי קשה ועבודה קלה ושעם זה יאכל מטוב ארץ מצרים וירויח במסחרו שם, לא לשאת עול מלך אשור לחרוש ולעבוד בכל עבודת פרך, **ואני עברתי על טוב צוארה**, ואני עדיין חסתי עליה כי עברתי וראיתי את טוב צוארה השמן והענוג שאינו יכול לשאת עול כבד, והיה עדיין בדעתי שלא למסרה אל העמים שיאסרו אותה במוסרות לשתי עונותם, והבטתי שיכניסו צוארם לעבוד עבודתי שהיא עבודה קלה ועי"כ לא ימסרו ביד אדונים קשים, וחשבתי כי ישתתפו עם מלכות יהודה ושניהם יעבדו את ה' ויחרשו את אדמתו אדמת הקדש, וז"ש שחשבתי **ארכיב אפרים** ר"ל שאצרפנו ואחברנו אל יהודה ששניהם יחרשו ויעבדו בחלקת ה' ביחד, וסייתי מקוה כי **יחרוש יהודה ישדד לו יעקב** שיהודה שהוא מלומד לחרוש בעבודת ה' הוא יעשה החרישה שהיא עבודה קשה, ויעקב שאינו מלומד לחרוש את השדה הוא ישדד, שהיא כעבודה קלה כהרגבים שעוברים עליהם

יַעֲקֹב׃ יב זִרְעוּ לָכֶם לִצְדָקָה קִצְרוּ לְפִי־חֶסֶד נִירוּ לָכֶם נִיר וְעֵת לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה עַד־יָבוֹא וְיֹרֶה צֶדֶק לָכֶם׃ יג חֲרַשְׁתֶּם־רֶשַׁע עַוְלָתָה קְצַרְתֶּם אֲכַלְתֶּם פְּרִי־כָחַשׁ כִּי־בָטַחְתָּ בְדַרְכְּךָ בְּרֹב גִּבּוֹרֶיךָ׃ יד וְקָאם שָׁאוֹן בְּעַמֶּךָ וְכָל־מִבְצָרֶיךָ יוּשַּׁד כְּשֹׁד שַׁלְמַן

רש"י

של מעשים טובים כמו שהוא מפרש ואומר נירו לכם וגו': (יב) זרעו לכם לצדקה. אבל אתם חרשתם רשע וגו' לפיכך וקאם שאון בעמך: נירו לכם ניר. עסקו בתורה ומשם תלמדו ללכת בדרך טובה להתגבר על יצר הרע, כזה שהוא נר את השדה להפוך שרשי העשבים המכחישים בתבואה מימות החמה כמה ימים לפני הזרע: ועת (תקבעו) לדרוש את ה'. לתלמוד תורה: עד יבוא ויורה צדק לכם. כשתהיו יגיעים בה הוא יכין אתכם להודיעכם לפתותיה בצדק. ד"א נירו לכם ניר, עשו מעשים טובים קודם שיבא עליכם הלחץ וזה יגרום לכם שתתקבל תפלתכם בעת הצורך, ואז יהיה עת ראוי לכם לדרוש הקב"ה בצרכיכם בכל כי אז תשמע צעקתכם ויורה צדק לכם, וימטיר צדקה לכם, כמו ירה בים (שמות ט"ו): (יג) אכלתם פרי כחש. אתקבלתון תושלמת עובדיכון: (יד) וקאם שאון. קול ענות נוסו נוסו: כשד שלמן בית ארבאל. כבוזזים הבאים על עם היושב בשלום פתאום ע"י מארב שלא נזהרו בהם לברוח מפניהם ושודדים את

מצודת דוד

הזורעים בעבורו למען יאכל פריה ר"ל יקיימו המצות לטובתם למען יקבלו שכר: (יב) זרעו לכם לצדקה. לטובתכם זרעו את הצדקה למען תקצרו תבואתם לפי החסד שאני עושה ר"ל עשו צדקה ותקבלו גמול בחסדי [כי גמול מעשה הטוב גם היא לחסד יחשב] וכמ"ש מי הקדימני ואשלם (איוב מ"א): נירו לכם ניר. ר"ל הסירו מלבבכם דעות נפסדות וכוזבות כמו שהחורש יחרוש שדהו להמית שרשי העשבים הרעים לבל יכחישו את הזרע הנזרע: ועת לדרוש. וקבעו עתים לדרוש את ה' לא כמקרה: עד יבוא. ר"ל כן עשו עד אשר יבוא המקום ב"ה ויצליח לכם צדק מן השמים כי לא יקופח שכרכם: (יג) חרשתם רשע. ר"ל הנה לא כן עשיתם כי חרשתם רשע וגו' ר"ל חשבתם לעשות רשע וכן עשיתם אותה וככה היה הגמול: פרי כחש. גמול מעשה השקר: בדרכך. במה שהיית הולך למצרים ולאשור לבקש עזרה הנה בזה בטחת ברוב גבוריך ולזה לא חשבת על אזהרותי: (יד) וקאם. לכן יקום בעמך קול שאון מלחמה: וכל מבצריך. יושד ע"י שודדים: כשד וגו'. כאותן הימים היה אחד נקרא שלמן

מצודת ציון

(ישעיה כ"ח): (יב) לפי. לשיעור: נירו. ענין חרישה כמו ניר ראשים (משלי י"ג): ויורה. ענין השלכה כמו ירה בים (שמות ט"ו): (יג) עולתה. מלשון עולה: כחש. שקר: (יד) וקאם. מלשון קימה: שאון. המיית מלחמה: יושד.

גיא חזיון

באור הענין

על התלמים לכתת את הרגבים שהיא עבודה קלה, והיינו שיהודה יכין אדמת הנפש יחרוש אותה עד שתהיה מוכנת לקבל זריעת הצדקה והמע"ט ואחריו יבא גם יעקב שהם עשרת השבטים לגמור מעשה החרישה וההכנה. ואז. (יב) **זרעו לכם לצדקה**, אז תזרעו צדקה ומע"ט במצות שבין אדם למקום, **תקצרו לפי חסד**, כמו שמן זריעת גרעין אחד יקצרו אלומות, כן השכר שיקבלו יהיה לפי חסדי ה' יותר מן הגמול הראוי לפי האמת והמשפט רק חסד שאין לו קצבה ומדה, והוסיף לאמר **נירו לכם ניר**, הניר הוא מה שחופרים בעומק האדמה להסיר הקוצים המשחיתים את התבואה, כן תחפרו בעומק הנפש להסיר התאוות והציורים הרעים והאמונות הכוזבות המשחיתים זרע הצדקה והמע"ט. **ועת לדרוש את ה'** ואחר שיכינו החרישה והזריעה יבא העת של הגשם שאז צריך לדרוש את ה' ולבקש פניו שיתן גשם יורה ומלקוש בעתו, ר"ל שיבקשו מאתו שפע שמימיות ועזר אלהי ממעל, **עד יבוא ויורה** עד שיבא אליכם ויתן המורה שהוא הגשם והיורה, ומפרש מה יהיה המורה שיתן **צדק יורה לכם**, הצדק שישלח לכם הוא יהיה המורה והגשם שיתן, ובלא שאין כוונתו על האדמה כפשוטו רק שיורה לכם על אדמת נפשכם, ישביע נפשכם הצמאה במטרות עז ושפע קדשו, כענין באמרו הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק: (יג) **חרשתם**, אבל אתם **חרשתם רשע**, לכן **קצרתם עולתה, ואכלתם פרי כחש**, היינו שאכלתם הפירות של הכחש והכפירה שכחשתם בה', וזה בא יען **כי בטחת בדרכך וברוב גבוריך** ותשבת שתנצל ע"י פנה ונגודה למלחמה: (יד) **וקאם**, ובעת **שקם שאון** ומרד **בעמך** שמרדו במלכם, ע"כ **כל מבצריך יושד**, שע"י המריבה שהיה ביניהם מסרו המבצרים ביד האויב. **כשוד שלמן** בעת ששדד שלמנאסר מלך אשור את **בית** ארבאל שם מבצר שהיה במלכות אפרים, **ביום מלחמה**, שאז ביום מלחמה מסרו בידו את המבצר ע"י המרידה והמריבה שהיה ביניהם, (וגם קרא השוד בשם שוד שלמן כי מסרו המבצר בידו בשלום, והוא הרג עם אנשי המבצר כאלו

באור המלות

שדה, שמכתת הרגבים וכותשם עד שתעשה שדה ראויה לזריעה: (יב) לצדקה. הם מצות שבין אדם למקום (ישעיה א' כ"ז): לפי חסד. הוא יותר מן המגיע כפי הדין שזה נקרא אמת: נירו. חופר בעומק להסיר הקוצים (ירמיה ד' ג'), ומלת לכם ר"ל בעומק נפשכם ובעצמכם: ויורה. מענין יורה ומלקוש, ימטיר צדק: (יג) פרי כחש. הוא פרי הכפירה והמינות, שע"י כחשם בה' בטחו בדרכם ויאמרו לא תבוא עלינו רעה: (יד) כשד. מקור עם כ"ף הדמיון, ושלמן הוא שלמנאסר או א' משרי מלך אשור, ובית ארבאל שם מקום:

שַׁלְמַן בֵּית אַרְבֵאל בְּיוֹם מִלְחָמָה אֵם עַל־־בָּנִים רֻטָּשָׁה׃ טו כָּכָה עָשָׂה לָכֶם בֵּית־־אֵל מִפְּנֵי רָעַת רָעַתְכֶם בַּשַּׁחַר נִדְמֹה נִדְמָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃

יא א כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לִבְנִי׃ ב קָרְאוּ לָהֶם כֵּן הָלְכוּ מִפְּנֵיהֶם לַבְּעָלִים יְזַבֵּחוּ וְלַפְּסִלִים יְקַטֵּרוּן׃

ת״א אם על בנים, ב״א ל״ע :

רש״י

הכל : בית ארבאל. יונתן תרגמו בית מארב ואל״ף ולמ״ד יתירים בו כמו יזרעאל שאינו שם עיר כגון (לעיל ב׳) יענו את יזרעאל וקראו בלמון שם עיר, אף כאן קרא אותו כמין שם עיר, וכן חברו מנחם, אבל דונש פותרו שם מקום: רטשה. נבקעה, וכן נערים תרטשנה (ישעיה י״ג), ועולליהם ירוטשו (שם). ל״א רטשה, עזובה כמו נוטשה : (טו) ככה עשה לכם בית אל. כל הפורענות הזה גרם לכם העגל שבבית אל: רעת רעתכם. רעת רשעכם עבירות זדונכם : בשחר נדמה נדמה. נמדה כאילו בלילה, כלו׳ אין בו כח, ולמה כל זאת, כי בהיות ישראל נער מנוער מכל טוב ואוהבהו:

יא (א) וממצרים קראתי לבני. ע״י נביאי להדבק בתורתי, והם מה עשו. (ב) קראו להם כן הלכו מפניהם, כל מה שהנביאים קוראים להם ללמדם דרך הטובה כן הם הפכו עורף לברוח מפניהם ולבעלים יזבחו, דרך המקרא לדבר כן כמו כרובים כן חטאו לי (לעיל ד׳), ואנכי

מצודת ציון

מלשון שדידה ועושק : שלמן. שם אדם : בית ארבאל. שם משפחה : רטשה. ענין בקיעה כמו ועולליהם ירטשו (ישעי׳ י״ג): (טו) בשחר. בבקר : נדמה. ענין כריתה והכדון כמו על מואב נדמה (שם ט״ו):

מצודת דוד

ונלחם על בית ארבאל ושדד אותה ובקע האם כמוך לבנים לעיניהם ואמר שכמו כן יושדדו גם המה : (טו) ככה. הדבר הזה עשה לכם בית אל מפני רעת העגל העומדת בה שהיא רעתכם אשר הורגלתם בה מאז כי עוד במדבר עשיתם את העגל : בשחר. ר״ל בתחלת מלכות הושע בן אלה בשנת שש למלכו נכרת מלכותו בכריתה כי אז אסרו מלך אשור כמ״ש במ״ב (י״ח) :

יא (א) כי נער. עודו בנערותו משועבד במצרים אהבתיו : וממצרים. מעת יצא ממצרים קראתי את בני ר״ל שלחתי אליו עבדי הנביאים לקרוא לו לשוב אלי : (ב) קראו להם. כל מה שהנביאים הרבו לקרוא להם בשמי כן הרבו

באור המלות

וי״ל שהמליץ ג״כ בלשון שם שלום, ובשם ארבאל ענין מארב כמ״ש בפי׳ : רטשה. היא העברת צורת הפגר מרוב הפצעים : (טו) רעת רעתכם. יצייר רעתם כעצם מופשט שהרע להם, ומפרש שם רעתכם שהוא הרעה שעשו בשחר שבו נדמה מלך ישראל, הרעה הואת הרעה להם שעי״ז הלכו בגולה :

(ב) להם. מפרש לבעלים אשר יזבחון, וככר באהרתי (ד׳ י״ג) שהזבחות היה עקר העבודה והוא נעשה לבעלים עצמם, והקיטור היתה עבודה טפלה ונעשה לפסילים שלהם לכבודם : תרגלתי

גיא חזיון — באור הענין

לקחו ע״י מארב ביום מלחמה, וכאילו כבשם ביד חזקה) ואז אם על בנים רטשה והרג את כל העם כאילו כבש אותם ביד חזקה: (טו) ככה עשה לכם בית אל, זאת גרם לכם בית אל שהעגל שבבית אל היה סבה לכל זה, מפני רעת רעתכם זה בא מפני הרעה שבא ע״י רעתכם, שרעתכם היא עשתה לכם רעה, שע״י מעשיכם הרעים רע לכם, במה שבשחר נדמה נדמה מלך ישראל ע״י שמרדתם במלך ונדמה ונכרת עי״ז, וגם שנדמה בשחר, כי עם מה שנדמה המלך נדמה גם השחר, שהוא כוכב הנלהתכם, שמאז הסך אילת השחר לכם, וכ״ז היה ע״י בית אל שמשם נמח המרד ע״י שרצה להשבית את העגל שבבית אל כנ״ל :

יא (א) כי נער ישראל, בעת שישראל היה עדיין נער רך בשנים, דהיינו במצרים, ואז ואוהבהו, וממצרים קראתי לבני אז הגם שהוא לא קרא אותי אני קראתי אותו באהבה שיבא אלי, כאב האוהב את בנו וקורא אותו שיבא אליו הגם שהבן אינו קורא אותו: (ב) קראו להם, אבל הבעלים שהמה עובדים הוא בהפך שהם קוראים להם והבעלים כן הלכו מפניהם ומתרחקים מאתם, ומפרש קראו להם, למי? לבעלים אשר יזבחו ולפסילים אשר יקטרון ישראל קוראים אל הבעלים והם רחוקים מהם : (ג) ואנכי תרגלתי לאפרים, אני הרגל של אפרים, היינו אני ההדום שעלי עומד אפרים ואני הרגל הנושא אותו, קחם על זרועותיו ר״ל אני הרגל לאפרים אשר הוא לוקח אותם (את הבעלים) על זרועותיו, מצייר שאפרים לוקח את הבעלים ונושאם על זרועותיו, ועומד עם הבעלים אשר על זרועותיו עלי ואני הרגל ומקום כפות רגליו, כי הבעלים מטפלים מן עובדיהם, ואני הוא הנושא את בריותי, ולא ידעו כי רפאתים, ובעת שימצאו רפואה מאלים חושבים כי הבעל שהוא נושא אותו ריפא אותו ואינם יודעים שאני הרופא והמושיע לא הפסל : (ד) בחבלי אדם אמשכם, כנגד אחד משכתים בחבלי אדם, היינו שהשבעתי עליהם אדם שהוא אשור שאסרם בחבלים ומשך אותם תחת עול סבלו. אבל כנגד אחר שמשכם בעבותות

בעבותות

ג וְאָנֹכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל־זְרוֹעֹתָיו וְלֹא יָדְעוּ כִּי רְפָאתִים׃ ד בְּחַבְלֵי אָדָם אֶמְשְׁכֵם בַּעֲבֹתוֹת אַהֲבָה וָאֶהְיֶה לָהֶם כִּמְרִימֵי עֹל עַל לְחֵיהֶם וְאַט אֵלָיו אוֹכִיל׃ ה לֹא יָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאַשּׁוּר הוּא מַלְכּוֹ כִּי מֵאֲנוּ לָשׁוּב׃ ו וְחָלָה חֶרֶב בְּעָרָיו וְכִלְּתָה

בדיו

רש"י

וכאשר יענו אותו כן ירבה (שמות א') : (ג) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם וגו'. שלחתי לפניהם מנהיג המרגילם בנחת : קחם על זרועתיו . זה משה שנאמר בו (במדבר י"א) כאשר ישא האומן את היונק : תרגלתי . כמו הרגלתי ואין לו דמיון : ולא ידעו כי רפאתים . יודעין היו אלא שדשו בעקב עשו עצמם כלא יודעים , ואגדה במדרש רבי תנחומא דורשו כלפי בני יוסף כשהביאם לפני יעקב לברכם ראה יעקב רשעים עתידים לצאת מאפרים ירבעם ואחאב ונסתלקה ממנו רוח הקדש ויאמר מי אלה (בראשית מ"ח) בקש יוסף רחמים ושרתה רוח הקדש על יעקב וברכם וזהו ואנכי תרגלתי רוחי על יעקב לצורך אפרים ולקחם על זרועותיו : (ד) בחבלי אדם . הייתי מושכם תמיד בחבלים רכים אשר ימשוך בהם אדם את בנו כלומר במשיכת רחמים, וכן ת"י : ואהיה להם כמרימי עול על לחיהם . כאכרים הטובים המרימים עול בידיהם ע"י לווחים להקל מעל הפרה החורשת , כן הייתי עמם בכל צרה להקל מעליהם . ל"א כמרימי עול על לחיהם, כאכרים המרימים עול מעל צואר השור ע"י שמאריכין את הכלונס שהעול נתון בראשו להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עמם בכל צרה להקל מעליהם כן תרגם יונתן הא כאיכרא טבא ומוריך בלחיאתהון : על לחיהם . לשון לחי של מבוי : ואט אליו אוכיל . הטיתי לו כח להכיל עול היסורין , ויונתן תרגם על שם שסיפק להם מזונות במדבר : (ה) לא ישוב אל ארץ מצרים . הבטחתיו לא תוסיפו לראותם עוד וגו' (שמות י"ד) ומה הועיל הרי על כרחו אשור הוא מלכו , הרי חטאו וגרמו להם להיות עבדים לאשור על כי מאנו לשוב : (ו) וחלה חרב . ותנוח חרב בעריו : וכלתה בדיו והכלה . וכלתה גבוריו ואכלם : ממועצותיהם .

מצודת דוד

לצאת ולברוח מפניהם ולא אבו לשמוע אבל זבחו לבעלים : (ג) ואנכי . הלא אנכי הרגלתי את אפרים שהאומן יקחם על זרועותיו בתחלה רצה ר"ל נתתי להם מנהיג טוב להוליכם בנחת זה משה שנאמר בו כאשר ישא האומן את היונק (במדבר י"א) : ולא ידעו . אינם מבינים לב לדעת שרפואתם והצלתם באה ממני : (ד) בחבלי אדם . משכתים ללכת אחרי בחבלים רכים ונוחים שמושכים בהם בני אדם ר"ל הנהגתים בדרך חמלה : בעבותות אהבה . בחבלים עבים שמושכים בהם דרך אהבה והוא כפל ענין במ"ש : ואהיה להם . הנהגתים ברחמנות כמו החורשים הרחמנים המרימים העול מעל לחיי הבהמה להקל ממנה כובד משא העול . ואט אליו אוכיל . כהחורשים הרחמנים המטים אוכל לפי הבהמה בעת שחורשת ר"ל הקלתי עולם והספקתי די צרכם : (ה) לא ישוב . לא היה להם לשוב אל ארץ מצרים לבקש מהם עזרה : ואשור הוא מלכו וגו' . ר"ל וכי אשור הוא מלכו ללחום מלחמתו אשר ימאנו לשוב אלי ולבקש עזרה ממני וסמכו על אשור כאלו היה מלכו ומבקש טובתו : (ו) וחלה . לכן תחול החרב

מצודת ציון

יא (ג) תרגלתי. כמו הרגלתי : (ד) כמרימי . מלשון הרמה : (ד) לחיהם . מלשון לחי : ואט . מלשון הטיה : אוכיל . לשון מאכל : (ו) וחלה . תשכון כמו על ראש רשעים יחול (ירמיה כ"ג) : וכלתה . מלשון כליון : בדיו . ענפיו

גיא חזיון

באור הענין

בעבותות אהבה , שאמשכם אלי להיות תחת רשותי והשגחתי מצד אהבתי אותם ובזה משכתים בעבותות , שהם חזקים יותר מן החבלים שימשכם אדם אליו , ומפרש איך משכם בעבותות אהבה כי **אהי להם כמרימי עול על לחיהם** להקל מעליהם עול המשא , **ואט אליו** את **האוכל** כמי שמרחם על בהמתו המושכת בעול והעול מכביד עליה וגם מעכב בעדה שע"י לא תוכל להשיג את האוכל המונח בארץ , ומרים את העול בל יכבד , ומקרב את האוכל אל פיה בל תצטרך לשוח אל הארץ : (ה) **לא ישוב** , מפרש שה' רצה להקל עולם, שהגם שע"י עונותיהם היו מוכרחים להיות תחת שעבוד מלך אשור , אם לא היו מורדים בו לשלוח מלאכים אל סוא מלך מצרים (שע"ז קצף מלך אשור עליהם והגלם כנ"ל ז' י"א, ח' ט') לא היה מלך אשור מכביד את עולם, וז"ש שאני הזהרתיו ויעצתיו **שלא ישוב אל ארץ מצרים** לשלוח מלאכים אליו , אחר **שאשור הוא מלכו , כי מאנו לשוב** שע"י שמאנו לשוב אל ה' מוכרחים לעבוד את אשור כי כן נגזר עליהם ע"י עונותיהם א"כ אשור הוא מלכו , ואין נכון שיפרו בריתו לשוב אל ארץ מצרים ולמרוד במלך

באור המלות

(ג) תרגלתי . כבר הזכירו חכמי הלשון האחרונים כי יש עוד בנין תפעל וסימנו תי"ו בראש , ובזה אמר תרגלתי , נעשיתי רגל לאפרים , דהיינו הדוס רגליו . וכן פרשתי מ"ש (תהלות ע"ה) אנכי תכנתי עמודיה , שפרשו כן עיי"ש . ובירמיה (כ"ה ל"ד) ותפוצותיכם , עי' בק"א להמכלול מהרד"ק דפוס חדש דף קנ"ט : קחם . פעל עבר שהוא לקח אותם (את הבעלים שנזכר בפסוק הקודם) : (ד) בחבלי , בעבותות . עבותות הם שלשה חבלים קלועים יחד : כמרימי עול . כדברים המרימים את העול כן אני דומה להם על לחיהם , כאילו ה' נמצא על הלחי ומרים שם את העול : ואט אליו אוכיל . כמו אוכל בסגול . ויל"פ שאוכיל הוא בנין הפעיל מפעל יכול , ופי' והוכיל אליו , אני נותן אליו יכולת , ומלת אט , כמו ויהלך אט (מ"א כ"א כ"ז) בלאט ובהכנעה, ר"ל אני נותן אליו יכולת אט , להכנע וללכת תחת העול בהתיכות ושלא ישוב אל ארץ מצרים : (ו) בדיו. שואל מן בדי הארון אל

אשור

בַּדָּיו וְאָכָלָה מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם׃ ז וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם׃ ח אֵיךְ אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ כִּצְבֹאיִם נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי׃

רש"י / נחומי

נקוד שני מעמים בו המפחא בו הפסוק לפי שהוא דיבור בפני עצמו, וכן להאלו דלא יסמא בעל בעמיו (ויקרא כ"א), וכן לדורותיכם דשמן משחת קדש (שמות ל'): (ז) ועמי תלואים למשובתי. כשהנביאים מלמדים אותם לשוב, אני תלואים הם אם לשוב אם לא לשוב בקושי ישובון אלי: ואל על יקראהו יחד לא ירומם. ואל הדבר אשר עליו יקראוהו הנביאים יחד לא ירוממוהו פמי ולא יאים נעשותו, וי"מ ואל על יקראהו, פגעים קשים יפגעום, ואל כמו יש לאל ידי (בראשית ל"א), ואין זאת שסרי נקוד בפת"ח ואם היה ואל שם דבר היה נקוד בציר"י, ויונתן תרגם במרוצא קשיא יתערעון, עשה אל לשון קשה, ולי נראה שפירשתיו כהוגן: יחד לא ירומם. כחדא לא יהכון בקומה זקופה: (ח) אמגנך. אמסרך ביד אויביך כמו (שם י"ד) אשר מגן צריך: נכמרו. נתחממו לשון ארמי, וכן עורינו כתנור נכמרו (איכה ה'):

מצודת ציון

כמו ותפצ בדים (יחזקאל י"ז) ור"ל גבוריו: (ז) תלואים. מלשון תלוי ומסופק: למשובתי. מלשון השבה: על. מלשון עליון וכן על עולה (איוב ל"ו): (ח) אמגנך. ענין מסירה כמו אשר מגן צריך (בראשית י"ד): כאדמה כצבאים. הן מכרותיהן של סדום ועמורה: נכמרו. ענין חימום כמו עורנו כתנור נכמרו (איכה ה') וזה הלשון יאמר על החמלה:

מצודת דוד

בעריו והכלה את גבוריו: ואכלה. הנה החרב תאכל את כולם מסבת מועצותיהם אשר יעצו לבקש עזר ממלכי אדמה ולא פנו אל ה': (ז) ועמי תלואים למשובתי. עמי תלוים ומסופקים לשוב אלי וממתינים עד שאשוב אליהם תחלה להטיב עמהם: ואל על יקראהו. ר"ל עם כי הנביאים כולם קוראים אליו שהוא ישוב תחלה אל העליון ב"ה כי הוא רם ונשא הנה הם כולם יחד אין בהם מי שירומם אותו העליון לבוא לשוב אליו תחלה: (ח) איך אתנך אפרים. ר"ל הנה עכ"ז רחמתי עליך ואומר איך אתנך אפרים ביד השבאים איך אמסרך בידם איך אתנך להיות הסוף כאדמה וגו' כאומר איך אוכל נראות באבדן עמי: נהפך עלי לבי. עם כי כעסתי עליהם כמה נהפך עלי לבי לרחם אותם: יחד נכמרו נחומי. כל מדות התנחומין שיש בי לנחם על הרעה כולם יחד נתחממו ונתעוררו

ביאור המלות

כבניס, או אנשי העיר שהם כענפים מן הכלל: (ז) למשובתי. מענין שיבה שאשוב אליהם: יקראהו. יתפללו יחד, בלא ירומם על למעלה, כי שישוב אליהם לא יקוו רק עמי שהם הצדיקים שבהם, אבל שלא יתרומם ויתרחק יותר יקראו כולם יחד: (ח) איך אתנך אפרים אמגנך ישראל, אפרים הוא שבט המלכות שהם הסיתו את העם לחטוא, ור"ל גם אם אתנך אפרים בחטאו ביותר, איך אמגנך ישראל שלא חטאו כ"כ, והוסיף המגנך שהיא המסירה ליד האויב שהוא כולל יותר מן הנתינה, ר"ל וכ"ש איך אמגנך ואמסור אותך מיד ליד: אתנך. אשימך. כבר בארתי בספרי התו"ה לו (סימן י"ב) שפעל שם מובדל מפעל נתן, כמה שפורש איכות השימה במכוון לשומו שיטב שם, כמ"ש ושמו בנחת ושמו שלא יפזר, ובזה מוסיף איך אשימך: נהפך עלי לבי. הפיכת הלב בא על השתנות הרצון, מאהבה לשנאה ומשנאה לאהבה, הפך לבם לשנוא עמו: נכמרו נחומי. הניחום הוא התרצה והכמירה בא על חמום ההתפעלות ממראה עיניו, כמו כי נכמרו רחמיו אל אחיו, שיתעורר הניחום וההרצה להתהפך

גיא חזיון

ביאור הענין

אשור: (ו) וחלה, אבל הם לא שמעו לעצתי והתיעצו לשלוח מלאכים אל מלך מצרים ועי"כ בא עליהם מלך אשור והגלה אותם, א"כ מה שחלה חרב בעריו וכלתה בדיו וענפיו ואכלה את הכל, לא אני החייב בדבר, כי זה היה ממועצותיהם, שהם בעצמם ע"י עצתם הרעה גרמו להם כל זאת כי לא אבו לעצתי: (ז) ועמי תלואים למשובתי המליץ יצייר נשגבות, יצייר איך מלך אשור כבש את שומרון ורוצה להשמיד ולהכרית את כולם, וה' סר מעליהם והוא עולה אל מקומו בשמים, אבל עדן לא התרחק לגמרי רק עומד בין הארץ ובין השמים, רוצה להתרחק לגבהי מרומים מפני עונותיהם, ורוצה ג"כ שלא להתרחק מהם מצד מדת רחמיו וחסדיו, וישראל אז בעת צרה ההיא עיניהם נשואות אל ה' ומצפים שישוב אליהם ויצילם, וז"ש ועמי תלואים למשובתי עיניהם תלות למרום ומיחלות שאשוב אליהם בצר להם, ועכ"פ יבקשו שלא אתרחק עוד יותר למעלה כדי שאהיה קרוב להם עכ"פ, וז"ש ואל על שיעור הכתוב ויקראוהו יחד אל על לא ירומם, שכל ישראל יחד יקראוהו ויבקשוהו שלא ירומם את שכינתו אל על, דהיינו למעלה למרומי שחקים להסתלק מהם לגמרי, וזה כמ"ש למעלה (ה' ט"ו) אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני, ועפ"ז נייר כי בעת הצרה וה' רוצה לשוב אל מקומו יבקשו פניו בל יתרחק מאתם ושיהיה מוכן להצילם: (ח) איך, (תשובת ה') מצייר עתה כנגד א' איך ה' ברוב רחמיו מבקש לשוב אל עיר שומרון כי יודע שאם יתרחק לגבהי שחקים יעשה אתם מלך אשור כלה ולא ישאיר שריד ופליט, כנגד אחר יצייר שאינו יכול לשוב אל העיר מפני שרבה רעת שומרון כרעת סדום ועמורה, ובעת ירד ה' לסדום ועמורה הפכם באפו ובחמתו, כמ"ש ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה, וזה היה ע"י שלח מלאכיו שמה שאם בטיותם בתוך העיר המחייב שיהפכו אותה, וכן אם ירד אל עיר שומרון יתחייב שיהפך אותה מפני רעתה: וא"כ א"י מה לעשות שאם לא ישוב אל העיר תהפך ע"י מלך אשור, ואם ישוב אל העיר ויצילה מיד מלך אשור תהפך ע"י ה', וז"ש, כנגד א' אני רוצה לשוב אל עיר שומרון כי איך אתנך אפרים, איך אמסור אות

נחומי: ט לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא־איש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר: י אחרי יהוה ילכו כאריה ישאג כי־הוא ישאג ויחרדו בנים מים: יא יחרדו

ת"א בקרבך. תענית ה' וי"א:

רש"י

כצפור

(ט) לא אשוב. מדברי הטוב אשר אמרתי (ויקרא כ"ו) לא מאסתים ולא געלתים להיות משחית את אפרים: כי אל אנכי. המקיים דבר טובתי ואין מדתי להנחם על הטובה: בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר. אחרת, ככר הבטחתי להשרות שכינתי בקרבך בירושלים ולא אבחר אותה עוד על עיר אחרת, וי"מ בעיר לשון שנאה כמו (ש"א כ"ח) ויהי ערך: (י) כאריה ישאג. עוד ישאג להם כאריה שיצאו מן הגליות וילכו אחריו: ויחרדו בנים מים. ויתכנשון גלוותא ממערבא:

מצודת דוד

בלי מגאה לך הפכו: (ט) כי אל אנכי. ובכל עת ידי משגה עוד אפי: ולא איש. שממהר להנקם בחושבו פן לאח"ז לא יהיה נאל ידו: בקרבך קדוש. ר"ל לכן עוד אהרס בקרבך קדושת שכינתי ולא אבוא בעיר אחרת מערי העכו"ם: (י) אחרי ה'. אז ילכו ישראל אחרי ה' אל ארצם: כאריה ישאג. כמו שע"י שאגת האריה מתאספים אליו כל החיות כי הוא המלך עליהם כן יתאספו כולם אחרי ה': כי הוא ישאג. ר"ל יעורר הלבבות כאלו ישאג בקול וישראל הנקראים בנים למקום ימהרו לבוא מפאת הים: (יא) יחרדו. וכן ימהרו לבוא ממצרים ומאשור כצפור וכיונה

מצודת ציון

נחומי. מלשון תנחומין וחרטה: (י) ויחרדו. ענין מהירות ההליכה בחפזון רב וכן ויחרדו זקני העיר לקראתו (ש"א ט"ז): הממהרים

גיא חזיון

באור הענין

ביד האויב שהוא יעשה אתכם כלה, ובגד הא"ר אני יכול לשוב אל העיר כי איך אתנך כאדמה אשימך כצבואים, הלא אם ארד אל העיר אצטרך להפכה בידי שמים כמהפכת סדום ואדמה וצבואים עם שבאתי לתוכם, וא"כ לא אדע מה לעשות, בגד א' נהפך עלי לבי, שלבי נהפך לטובה אליהם להגין עליהם מחמת מלך אשור וע"כ אני רוצה לרדת, ובגד אחר יחד נכמרו נחומי, אם ארצה להנחם מן הרעה שגזרתי עליהם שיהיה להם ע"י מלך אשור וארד אל העיר להצילם, נכמרו נחומי, כי אהיה מוכרח להחריב את העיר בעצמי כאדמה וצבואים: (ט) לא אעשה, עפ"ז יאמר ה' שבחר דרך ממוצע, והוא שלא יתרחק למען שמים לעזבם הפקר ביד מלך אשור לכלותם כפי מה שגזר עליהם תחלה בחרון אפו, ועז"א לא אעשה חרון אפי, וכן לא ישוב להיות אתם בעיר שומרון כי אז יצטרך לשחת אותם כשחת אלהים את ערי הככר, ועז"א לא אשוב, היינו לא אשוב לעיר שומרון, כי אז אהיה מוכרח לשחת אפרים, כי אל אנכי ולא איש, זה טעם על שני הדברים, שמצד שאני אל לא אעשה חרון אפי כי חנון אני, ומצד שאני אל א"א לשת לשומרון שעשו מעשה סדום ועמורה ואצטרך לשחתם, לכן בחר ה' דרך ממוצע, והוא שלא יתרחק מאתם בשמים רק ירד למטה להיות בתוכם לשמרם, ובכל זאת לא יבא בעיר שומרון רק יעמוד חוץ לעיר, ויוציא אותם מן העיר החולה ללכת לגולה, וה' ילך עמהם בראש גולים והם ילכו אחריו, וז"ש לכן התיעלתי כי בקרבך קדוש, שאשאר קדוש בקרבך ולא אתרחק מאתך, ובכל זה ולא אבוא בעיר שומרון, רק אוציאם חוץ מן העיר, ואז. (י) אחרי ה' ילכו, כשיהיו חוץ לעיר שם ימצאו את ה' המוכן ללכת אל הגולה בראשם והם ילכו אחריו, והוא ישאר קדוש בקרבם להשגיח עליהם בגולה שלא ישמידם מלך אשור, כאריה ישאג, אמנם הודיע להם כי בלכתו לפניהם אל הגולה לא ישאג בקולו קול שדי רק ישאג בקול ארי, והמליצה בזה כי מלכות אשור וכן מלכות בבל שתפסה מלכות אחריו היתה נמשלת בצורת אריה, כמו שראה דניאל במראה, קדמיתא כאריה, שהוא מלכות בבל, וכן ראה יחזקאל השר שלו במרכבה שפניו פני אריה כמו שפרשתי שם, ואמר עלה אריה מסבכו, ולקמן י"ג ואהי להם כמו שחל, יאמר ה' כי יתלבש בגלות בשר האומה שהגלה את בניו שם, ובזה יתלבש בצורת אריה וכאריה ישאג, ר"ל שלא ישאג בקולו קול עז לעשות נסים גלוים רק יטה לב מלך ושרים עליהם לטובה, וישגיח עליהם בהשגחה נסתרת עד שידמה שהאריה שואג והמלך מנהיג אותם בטוב וחונן אותם, והשגחת ה' תהיה לפי שאגת האריה, שהוא שפע השר והנהגת המלך ושריו בקול זה ישאג להושיעם, כי הוא ישאג, אבל עוד יבא עת שהוא ישאג, היינו שלא ישאג כאריה רק ישאג בקולו קול אלהים היינו שינוסס עמהם נפלאותיו כימי קדם, ואז ויחרדו בנים מים, אז ימהרו בני אל חי הנתונים בגלות במערב לצאת מן הגולה: (יא) וכן יחרדו כצפור לצאת ממצרים, ויחרדו כיונה לצאת מארץ אשור. כי היונה יש ממיניה שהם מכירים את מקומם ממרחק רב מאד, וכן גם האובדים בארץ אשור שהם קרוים אובדים מפני שהתרחקו מאד כמ"ש (ישעיה כ"ז) גם הם יחרדו לשוב לקינם, ואז והושבתים אל בתיהם, ואביאם במהרה לא"י:

באור המלות

ולחזור להתחרט: (ט) לא אשוב. פי' אל העיר, כדי לשחת. והשחתה תפול לרוב על המהפכה הבאה בידי שמים כמו השחתת המבול השחתת ערי הככר ודומיהם, כי האויב יכה וישלול לעצמו ולא ישחית כל כלי חפץ: (יא) ויחרדו, כמו וכל העם חרדו אחריו (שמואל א' י"ג ז'):

כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור והושבתים על־בתיהם נאם־יהוה׃

יב א סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עד רד עם־אל ועם־קדושים נאמן׃ ב אפרים רעה רוח ורדף קדים כל־היום כזב ושד ירבה וברית עם־אשור יכרתו ושמן למצרים יובל׃ ג וריב ליהוה עם־יהודה ולפקד על־יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב לו׃ ד בבטן עקב את־אחיו ובאונו

רש"י

יב (א) **סבבני** כבר בכחש ובמרמה אפרים ובית ישראל מלכי עשרת השבטים וכל העם, אבל יהודה עודנו. רד עם אל. מושל עוד ביראת אלהים: רד. כמו (במדבר כ"ד) וירד מיעקב, עוד מלכיהם עם הקב"ה: (ב) רעה רוח. לשון ריע מתחבר לדברי רוח לע"א: ושמן. שלהם למצרים מובילים לתת שוחד למצרים לעזור אותם: (ג) וריב לה' עם יהודה, אליהם הוא מגיד את דברי ריבו אשר עשו לו אחיהם בית ישראל ולא יתמהו בפקדו על יעקב כדרכיו: (ד) בבטן עקב את אחיו. כל זה עשיתי

מצודת ציון

(יא) והושבתים. מלשון ישיבה:

יב (א) רד. ענין ממשלה כמו רדה בקרב אויביך (תהלים ק"י): (ב) רעה. מלשון מרעה: קדים. ר"ל רוח קדים: ושד. ענין עושק: יובל. ענין הבאה כמו יובל שי (ישעיה י"ח): (ד) עקב. ר"ל אחז בעקב והוא סוף הרגל: ובאונו. ענין אומן וכח כמו ואונו בשרירי בטנו:

מצודת דוד

שממהרים לעוף: והושבתים. ואני אושיב אותם לבטח על בתיהם:

יב (א) סבבוני בכחש אפרים. הנה מלכות אפרים סבבו אותי כאלו שבים אלי אבל יכחשו בי כי לבם בל עמם: ובמרמה וגו'. כפל הדבר במ"ש: ויהודה. אבל יהודה עדיין הוא מושל עם האל ר"ל מכריח את העם ללכת עם האל בדרכי התורה: ועם קדושים. עם אלהים קדושים הוא נאמן לקיים מאמרו: (ב) רעה רוח. הוא מרעה את הרוח. ר"ל עוסק הוא בדברי הבל: ורדף קדים. הוא כפל ענין במ"ש: כזב ושד ירבה. מרבה לדבר כזב ולעשוק בני אדם: וברית וגו'. להיות בעזרתו: ושמן וגו'. לשחדו לעזור לו מול האויב: (ג) וריב לה'. ר"ל הואיל וגם יהודה סרח אח"כ לכן יהיה ריב לה' גם עם יהודה ולזכור על כל בני יעקב כפי דרכיו בו וכפי מעלליו ישיב לו גמול: (ד) בבטן עקב את אחיו. ר"ל הלא יעקב אביהם עודו בבטן אמו אחז בעקב עשו אחיו והפלא הזה היה לאות שידו המשול: ובאונו. ובכחו נעשה שר אל שהאלהים הוא המלאך שרו של עשו שנאבק

גיא חזיון

באור המלות

(א) כחש, מרמה. שתם שם כחש על הכפירה בה', ומרמה, בין אדם לחבירו: רד. כמו רודה בה"א מענין ממשלה, וי"ל שרשו רדד מענין חיבור כמו וירד על הכרובים (מ"א ו' ל"ב): (ג) וריב לה' עם יהודה. אאל"פ כפי' המפ' שה' רב עם יהודה, שהלא יהודה רד עם אל, רק פי' אפרים

באור הענין

יב (א) **סבבוני**, אפרים שהוא השבט המולך **סבבו אותי בכחש**, שהיא הכפירה שכפרו בפנות האמונה ואמרו אל העגלים אלה אלהיך ישראל. **ובמרמה בית ישראל**, יתר השבטים הם עסקו במרמה בדברים שבין אדם לחברו לרמאות ולהונות, כמו שיאמר כנען בידו מאזני מרמה, רק **יהודה עוד רד עם אל** שבימי יותם וחזקיהו משלו ביראת ה' בעניני האמונה. **ועם קדושים נאמן** שבנאמנות הוא הפך המרמה, שהוא משותף עם קדושים להיות נאמן ולא ירמו זא"ז: (ב) **אפרים**, אבל אפרים הוא **רועה רוח** והבל בעניני האמונה, **וכל היום כזב ושד ירבה** בדברים שבין אדם לחברו, **וברית** וחוץ מזה הוא עצמו יכין לו מוקש שיגלה מארצו, כי אחר **שברית עם אשור יכרתו** ויהי לו הושע עבד א"כ למה **שמן למצרים יובל**? למה שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים שזה כדי למרוד במלך אשור? וזה היה סבת גלותם כמו שהתרעם הנביא כבר ע"ז למעלה (ז' י"א, ח' ט', י"א ה'): (ג) **וריב לה' עם יהודה**, ר"ל אפרים עושה ריב עם יהודה שהוא ריב לה', כי בימים האלה היה תגר בין אפרים ובין יהודה, וסבת הריב היה מפני שיהודה עובד את ה' ושומר עבודת המקדש וקרבנותיו, ואפרים דבק בחטאת ירבעם ועושה מריבה על ה', וריב הזה היה לו עם יהודה, וגם זה היה סבת מפלתו, שעי"ז לא לבד שיהודה לא שלח לו עזרה בצרה, כי גם בימי אחז הסית בו את מלך אשור, **ולפקד על יעקב כדרכיו**, הנה עשרת השבטים יחסו עצמם בשם יעקב שכ"מ שיאמר בספר הזה בית יעקב כיון על עשרת השבטים, וכן כ"מ שבאו ביחד שם ישראל ויהודה כיון בשם ישראל על עשרת השבטים. עפ"ז אומר על מה שאמר שי"ל ריב עם יהודה, וכן מ"ש שמרדו בה' ועבדו את העגלים, יאמר בדרך מליצה והלצה שבזה נראה שהם רוצים לפקוד על יעקב כדרכיו, שהם רוצים להתדמות אל יעקב, ונגד מ"ש שיש להם ריב אחים עם יהודה אחיהם, אמר שיאמרו שכן עשה גם יעקב, כי. (ד—ה) **בבטן עקב את אחיו**,

שָׂרָה אֶת־־אֱלֹהִים׃ ה וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־־לוֹ בֵּית־־אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ׃ ו וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ׃ ז וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ, תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל

רש"י

לו אחזו בעקבו סימן שהוא יהיה לו גביר: (ה) בכה. המלאך. ויתחנן לו. כשאמר לו לא אשלחך כי אם ברכתני (בראשית ל"ב) והמלאך היה מבקש ממנו הנח לי עכשיו סופו של הקב"ה להגלות עליך בבית אל ושם תמצאנו ושם ידבר עמנו, והוא ואני נסכים לך על הברכות שברכך יצחק, ואותו מלאך שרו של עשו היה והיה מערער על הברכות: (ו) וה' אלהי הצבאות ה' זכרו. כאשר הייתי מאז כן אני עתה ואם אתם הייתם הולכים עמי בתמימות כיעקב אביכם הייתי נוהג עמכם כאשר נהגתי עמו: (ז) ואתה באלהיך תשוב. בהבטחתו ובמשענתו שהוא מבטיחך אתה יכול לסמוך ותשוב אליו, רק חסד ומשפט שמר. ומובטח אתה

מצודת דוד

שמו כי יעקב התגבר עליו: (ה) וישר. וכאשר נעשה שר אל המלאך ולתוספת ביאור אמר ויוכל לו ר"ל נצחו והתגבר עליו אז המלאך בכה לפניו והתחנן לו לשניתו ללכת וכה אמר הנה בבית אל ימצא ה' אותנו ושם ידבר עמנו ושם יברכך ואהיה שם גם אני ואודה לך על הברכות כן דרז"ל וכאלו יאמר בזה אם נתתי הכח ביד יעקב להתגבר על המלאך מדוע א"כ לא תבטחו בי ותלכו לבקש עזרה ממצרים ומאשור: (ו) וה'. כ"ל הלא ה' שהוא האלהים על צבאות מעלה ומטה והכל שלו ובידו. ה' זכרו. שמו הוא ה' המורה שהוא אדון הכל: (ז) ואתה. גם אתה במשענת אלהיך תשוב בשובה ונחת רק שמור חסד ומשפט ואז קוה תמיד אל אלהיך כי בטוח שיהיה

מצודת ציון

(איוב מ'): שרה. מלשון שררה: (ה) וישר. ויוכל. מלשון יכולת: (ו) זכרו. שמו כי בשם יזכר: (ז) תשוב. ענין השקט ומרגוע

באור הענין

וכן יעשו הם שעוקבים את יהודה אחיהם, ונגד מה שהקדישו את בית אל אל עבודת העגלים, אמר **ובאונו שרה את אלהים וישר אל מלאך** וכו' הנביא הודיע לנו בזה חדות מני קדם, שראינו שבעת מלך ירבעם כתיב (מ"א י"ב) ויבן ירבעם את שכם בהר אפרים, ויצא משם ויבן את פנואל, ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב וישם את האחד בבית אל, ואת האחד נתן בדן. והנה מה שנתן עגל אחד בדן לא יפלא אצלנו, כי בדן עמד פסל מיכה מימי קדם וחשבו כי המקום הזה הוקדש לעבודת העגל, אבל למה נתן את האחד בבית אל, וכבר באמרנו שהעגל שבבית אל היה העקר אצלו, למה בחר את בית אל דוקא? ולמה בנה שני ערים אלה שכם ופנואל? כ"ז תבין במ"ש כי עשרת השבטים ייחסו עצמם ע"ש יעקב והתדמו אליו, ובאשר התגכל ירבעם להקדיש מקומות שיהיו קדושים בעיני ישראל כמו ירושלים, חשב את דרכי יעקב אבי האומה שנאבק עם המלאך בפנואל, כמ"ש ויקרא שם המקום פניאל, ומפנואל הלך לעיר שכם, ומשכם נסע לבית אל ושם בנה מזבח, ולכן בנה את שכם ואת פנואל באשר המקומות אלה יש בהם קדושה, פנואל מצד ראיית המלאך בראשונה, ושכם ששכן שם יעקב אח"ז ובנה שם מזבח, אולם בבית אל ששם נגלה אליו האלהים, ובא ההגדה במדרש כי כאשר בקש המלאך מאת יעקב שישלחנו ויעקב רצה שיסכים על הברכה התחנן המלאך שיניחהו עתה כי בבית אל שם יסכים על הברכה, והגדה זאת היתה קדמונית, ועפ"ז אמר ירבעם כי בבית אל שם נשאר המלאך הזה ושם יתגלה אל נביאי העגל ועובדיו. וז"ש לפרש מה שימשו לפי דעתם כדרכי יעקב, א] בהריב שי"ל עם אחיהם יהודה כריב יעקב עם עשו, ב] כי **באונו שרה את אלהים וישר אל מלאך** ויוכל כמ"ש כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל, ואז **בכה** המלאך **ויתחנן לו** ליעקב והבטיח לו כי **בית אל ימצאנו** ושם יסכים על הברכות, עפ"ז יאמר אפרים עתה כי **שם ידבר עמנו**, ר"ל שהמלאך נמצא שם עד עתה והוא המדבר עם בני יעקב שהם שעובדים את העגלים בבית אל, שאמרו שהמלאך הזה ינבא אותם והוא האמצעי המשפיע אליהם ברכותיו גם עתה: (ו) **וה' אלהי הצבאות**, ע"ז משיב להם הנביא הלא עם בני ישראל אין מקבלים השפעתם מן מלאך ושר, רק הם מקבלים השפעתם מה' בבלתי אמצעי, וה' **הוא אלהי הצבאות** הוא המושל על צבאות המלאך, **ה' זכרו** הוא נזכר אצלנו בשם הויה, לא בשם צבאות ומלאך ושר, וא"כ למה תבטחו על מלאך ושר משרי המערכה, הלא. (ז) **ואתה באלהיך תשוב**, התנאי שתשוב אל מדרגתך הוא ע"י אלהיך אלהי ישראל לא ע"י מלאך, וזה ע"י שתשמור **חסד ומשפט** ולכן **קוה אל אלהיך תמיד** לא אל מלאך ושר: (ח) **כנען**, הנה עד עתה באר מ"ש סבבוני **בכחש אפרים**, ובאר הכיחוש והכפירה

באור המלות

יש לו ריב עם יהודה לה', היינו בשביל ה', שזה גדר ריב הנקשר בלמ"ד (כנ"ל ב' ד'): ולפקד כדרכיו, כמעלליו ישיב. התבאר למעלה (ד' ט'): (ה) ידבר עמנו. לדעת המפ' בא עמנו תחת עמו שלא כמשפט: (ו) אלהי הצבאות, כבר באר הרלב"ג שעקר שם צבאות הונח על צבא מעלה: ה' זכרו. התבאר אצלי שיש הבדל בין שם, וזכר. השם הוא השם העצמי, והזכר הוא השם שנקרא ע"י מעשיו, כמ"ש זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור, ור"ל שגם הנהגתו הפרטית הוא ע"י שם הויה שמורה על עצמו בבלתי אמצעי: (ז) באלהיך.

שלהם

אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד׃ ח כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃ ט וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֺן אֲשֶׁר־חֵטְא׃ י וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד׃ יא וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי

רש"י

לקוות לישעו תמיד: (ח) כנען בידו מאזני מרמה. אתם סומכים על בצעכם שאתם סוחרים ורמאים ועל עשרכם אתם אומרים. (ט) אך עשרתי. ולמה אעבוד את הקב"ה: מצאתי און לי. און כחו, ומדרש אגדה היה דורש רבי שמעון ז"ל מצאתי און לי מצאתי לי שטר חוב שיש לי מלכות על ישראל וילכו גם אחיו ויפלו וגו' הננו לך לעבדים (בראשית נ'): און לי. דיני שטר כמו כותבין עליו אונו וכמו באוני אחד ובשימי אחת בבראשית רבה, וזהו פירושו ויאמר אפרים. אך עשרתי מצאתי און לי. ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים מתפאר בעצמו ואומר אך עשרתי מצאתי און לי שטר אחד שכל ישראל עבדים לי שאבי קנה אותם דכתיב וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו וכל ממונם שלי לפיכך אין בי חטא אם אטול כל אשר להם כי הם עבדי מה כתוב אחריו ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים הגדולה שבאה לאביך במצרים מאתי היתה. אמר הקב"ה הננו לך לעבדים לא שכחת אבל אנכי ה' אלהיך שנאמר בעשרת הדברות (שמות כ') שכחת שהעמדת שני עגלים אחד בבית אל ואחד בדן. ולענין פשוטו של מקרא אתה אומר מצאתי און לי ע"י עושק ומאזני מרמה. ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים. שם הבחנתי בין טפה של בכור לטפה שאינו של בכור אף אני היודע ונפרע ממאזני מרמה העשויין מבלי הבין והטומן משקלותיו במלח כדי לרמות: כל יגיעי לא ימצאו לי. טוב לך אם אמרת בלבך כל ממוני לא יהא בו ספוק לכפר על עוני אשר חטאתי, כן תרגם יונתן נבייא אמר להון כל עותריכון לא יתקיים לכון ביום תושלמת חוביכון: לא ימצאו. לא יספיקו כמו (במדבר י"א) ומצא להם, ולא יתכן לפרש כל יגיעי כל היגעים לבקש עוני לא ימצא לי עון שא"כ היה ראוי לכתוב כל יגע בלא יו"ד ולנקוד בציר"י אבל עתה אין לשון יגע אלא לשון יגיע: (י) עוד אושיבך באהלים. אכרית מתוכך סוחרי מרמה ואושיבך באהלים אעמיד מתוכך תלמידים עוסקים בתורה: כימי מועד. כימי מועד הראשון שהיה יעקב איש תם יושב אהלים: (יא) ודברתי על

חזון

מצודת ציון

כמו בשובה ונחת (ישעיה ל'): (ח) כנען. תגר וסוחר וכן והגור נתנה לכנעני (משלי ל"א): מאזני. מלשון מאזני משקל: (ט) און. ענין כח ואומץ: כל יגיעי. בכל יגיעי ותחסר בית השמוש: (י) אושיבך. מלשון ישיבה: מועד. ענין זמן

מצודת דוד

תימלא תקותך: (ח) כנען. ר"ל אבל אתה כסוחר כנעני אשר בידו מאזני מרמה ואוהב לעשוק את הבריות ואיך חפץ בחסד ובמשפט: (ט) ויאמר אפרים. ר"ל ועוד יוסיף פשע כי יאמר אפרים אך סבה בעשרתי הוא בעבור כי מצאתי לי און וכח לאסוף הון ולא ה' פעל כל זאת ויאמר עוד בכל יגיעי הוא שעושר שבא ביגיעה הנה בכולו לא ימצא לי עון אשר יחטא אדם בסבה ר"ל אין בו שום נדנוד גזל ואונאה כי יחשוב שאין המקום ב"ה מכיר במעשיו: (י) ואנכי. אבל הלא אנכי ה' אלהיך מעת הוצאתיך מארץ מצרים ומאז אני בעצמי משפיע לך טובה ומשגיח מעשיך בהשגחה פרטית לא על ידי אמצעית מלאכי מעלה כדרך העכו"ם: עוד אושיבך באהלים. עוד יבוא זמן אשר תצא מהגולה ואושיב אותך כדרך באהלים כמו בימי הזמן ההוא שיצאת מארץ מצרים כי עד עולם לא תסור השגחתי ממך: (יא) ודברתי. על עסקיכם דברתי אל הנביאים והרביתי דברי חזון: אדמה. ר"ל דברי

גיא חזיון

באור המלות

בעזרת אלהיך תשוב למדרגתך, או מענין שבקשה, כמו בשובה ונחת תושעון: (ט) עון אשר חטא. העון הוא כעוות המחשבי וכמוסר, והחטא היא הפעולה כבלתי ראויה, ר"ל גם שיהיה עון כפי שהורה אינו חטא ופעולה רעה מצד עצמו באשר

באור הענין

שלהם והמינות שהיה אצלם להכחיש ההשגחה הפרטית ולעבוד לשרי המערכת, עתה יבאר מ"ש **במרמה בית ישראל** מה שחטאו בין אדם לחברו במרמה ואונאה, הנה **הכנען** הסוחר העוסק במסחר אוחז **בידו מאזני מרמה** ע"י **שאהב לעשק**: (ט) **ויאמר אפרים**, ואפרים אומר שאין זה עון, אחר שאינו גוזל ביד חזקה רק מרויח ע"י אונאה בדרך מסחר בעמלו ויגיע כפו, והוא אומר **אך עשרתי** ע"כ **ומצאתי און לי** להרויח במסחרי, והגם שהיה לי אבן ואבן אין זה חטא כי **כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא**, אחר שהשגתי עושר זה ע"י יגיעה במסחרי אינו נחשב לחטא מה ששקלתי במאזני מרמה: (י) **ואנכי**, משיב לו ה' **הלא אנכי ה' אלהיך מארץ מצרים**, כי ברבית ובמשקלות נזכר יציאת מצרים ור"ל כי במצרים היו עניים לא היו מלוים ברבית מלותם, ולא היה בידם מאזני מרמה כי לא היה להם שום מסחר, ועפ"ז הזכיר בשני אזהרות האלה שיזכרו יום צאתם מארץ מצרים ושאם ילוו ברבית ויונו במשקל ישובו לעניים וריקם, עפ"ז משיב ה' להם זכרו כי אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים, שהיית שם בעוני וחוסר כל, ואם תוסיף לשקול במאזני מרמה **עוד אושיבך באהלים כימי מועד**, תשובו להיות עניים יושבי אהלים מחסרון בית ומעון כמו שהיית בימי מועד לצאתך ממ"מ, או שתהיה

חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה׃ יב אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃ יג וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר׃ יד וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא

נשמר

רש"י

הנביאים. להוכיח אתכם ולהחזיר אתכם למוטב: וביד הנביאים אדמה. נראיתי להם בכמה דמיות. ד"א אדמה להם דברי על ידי משלים כדי ליישבם על שמועיהם: (יב) אם גלעד און. אם בא להם שבר ואונס הם גרמו לעצמם כי אך שוא היו ובגלגל שורים זבחו לע"א: גם מזבחותם. רבים כגלים שעל תלמי שדי. תלמי שדי היא מענית המחרישה קרויה תלם: (יג) ויברח יעקב שדה ארם וגו'. כאדם שאומר נחזור על הראשונות שדברנו למעלה וישר אל מלאך ועוד זאת עשיתי לו כשהולך לברוח שדה ארם ידעתם איך שמרתיו: ובאשה שמר. את הצאן: (יד) ובנביא העלה ה' וגו'. ועל שאתם מבזין את הנביאים ומלעיגין

מצודת דוד

בדמיון ובמשל להיות מקובל על הלב כי מאד אני משגיח בך: (יב) אם גלעד און. אם און בא על גלעד הנה לא בא מקרה כ"א בהשגחה לתשלום גמול כי מעשיהם היו אך שוא כי בגלגל מקום שעמד המקדש בתחלה שם זבחו שורים לעכו"ם וגם מזבחותם שעשו לעכו"ם היו מרובים כמו מספר הגלים שהם על תלמי שדה: (יג) ויברח יעקב. הלא כשברח יעקב מפני עשו אל ארם אז עבד ללבן בעבור אשה היא רחל ואח"ז חזר עוד לשמור צאן לבן בעבור אשה אחרת וכל זה היה מגודל עניו כי בא בידים ריקניות וכאומר הלא אני ואיך תאמר אך עשרתי מצאתי און לי: (יד) ובנביא. הלא ע"י משה נביאו העלה וגו' וע"י היה נשמר בדרך וכאומר הכל בא בהשגחתי ואיך

מצודת ציון

כמו כי אקח מועד (תהלים ע"ה): (יא) חזון. ענין מראה נבואה: אדמה. מלשון דמיון ומשל: (יב) און. ענין עמל ויגיעה כמו כי לא יצא מעפר און (איוב ה'): כגלים. ענין תל ודגור: תלמי. היא הערוגה הנעשה בחרישה וכן תלמיה רוה (תהלים ס"ה): שדי. כמו שדה: (יג) שדה ארם.

גיא חזיון

באור הענין

שובת ממקנה וקנין וכל ממכר מעוני ורים כמו שבושאים ממסחר בימי המועדים וימים טובים: (יא) **ודברתי על הנביאים**, הנה רציתי להשיבם בתשובה ולכן הרביתי להם נביאים רבים, כי בימי אחאב עמדו כמה מאות נביאים שהיו כולם תלמידי אליהו והם דברו והוכיחו את העם, וגם **הרביתי חזון**, שהוא ג"כ ממיני הנבואה שידבר אל הנביאים בדבור ובחזון, וע"י דמיונות ומשלים, שעז"א **וביד הנביאים אדמה**, אבל כ"ז לא הועיל, כי. (יב) **אם גלעד און אך שוא היו**, שכבר התבאר למעלה (ו' ח') שכל הנביאים תלמידי אליהו נהרגו בגלעד ששם היה מושב אליהו, ושם הרגה איזבל את נביאי ה', שע"ז אמר שם גלעד קרית פועלי און עקובה מדם, וז"ש אם גלעד מלאה און להרוג את הנביאים א"כ **אך שוא** ולחנם **היו** הנביאים האלה, כי ע"כ **בגלגל שורים זבחו** שכמספר בני הנביאים שהרגו זבחו שורים בגלגל לע"ז והקימו מזבחות לבעל, מזבח ושר לעולה לכל נביא אשר הרגו, וז"ש **גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי** שחשבו שבזה ירצו דם נביאים הנשפכים: (יג) **ויברח יעקב** וכו' **ובנביא העלה** וכו' **הכעיס אפרים תמרורים**, שזרו, **אפרים הכעים תמרורים** היינו שעל התוכחה שמוכיחים אותו על הדברים שנאמרים למעלה שהוא על הכחש והכפירה מה שעובד את העגלים, ועל המרמה שי"ל מאזני מרמה, על שני אלה משיב תשובה דרך לצון ולעג להכעיס את המוכיחים בדברי תמרורים, שעל מה שמוכיחים אותו על המרמה, הוא מכעיס ומשיב, הלא **ויברח יעקב שדה ארם**, הלא מפני רמאות ומרמה ברח יעקב מפני עשו לשדה ארם, כי רמה את עשו בדבר הבכורה והברכה וא"כ הלא גם יעקב עשה מרמה, והלא **ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר**, שאח"כ בהיותו בבית לבן עבד בעבור אשה שהיא רחל ולבן רמה אותו ונתן לו את לאה ונתקיים המרמה בידו כי אח"כ שמר את הצאן שנית באשה אחרת, והוצרך לשמור בעד שתי נשים, וא"כ כבר היה הרמאות נהוג מימי אבותינו: (יד) **ובנביא**, ונגד מה שהוכיחו אותם על הכחש והעגלים שעשו, היו משיבים שהם צריכים אל אמצעי בינם לבין ה', שכן בעת שעשו ישראל את העגל אמרו עשה לנו אלהים כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו, שתחלה היה משה אמצעי בינם ובין ה' וכאשר נעלם משה מאתם עשו את העגל שהוא ילך לפניהם ויהיה אמצעי בינם ובין ה', ועפ"ז אמרו גם הם שהם צריכים אל העגלים שיהיו אמצעי בינם לבין ה' בקבלת השפע, והביאו ראיה שהלא **בנביא העלה ה' את ישראל מארץ מצרים**, הרי שגם יצ"מ היה ע"י אמצעי שהוא הנביא, וכן אח"כ **בנביא נשמר**, כי הנביא היה תמיד אמצעי בהגעת השפע, הרי שצריך אמצעי בהגעת הרוחניות למטה.

באור המלות

בבא דרך יגיעה: (יא) **חזון, אדמה**. החזון הוא מה שיראה הנביא במחזה הנבואיי והמבואר (ישעיה א'), והדמיון, הוא מה שיראה הנביא תמונות שיהיו לדמיון אל נבואתו, כמו מקל שקד, סיר נפוח, כלוב קיץ. והדבור הוא דבר ה' אליו בעת החזון: (יב) **שוא**, הוא דבר שאינו מועיל ובלתי מתקיים, כהנביאים היו שוא ולריק: (יג) **ויברח יעקב**. פירש בזה שם יעקב, שברח ע"י העקב שעקב את אחיו: **באשה**,

נִשְׁמָר׃ טו הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו׃

יג א כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל וַיָּמֹת׃ ב וְעַתָּה ׀ יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים

רש"י

בשניהם הלא בנביא העלה וגו': (טו) הכעיס אפרים. לבוראו לבזות את נביאיו ולבגוד בו: תמרורים. הם לו כי דמיו אשר שפך בהחטיאו את ישראל להמשך לע"ז והמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו כאשר אנו למידין מעמון ומואב שהטעו את ישראל להמשך לבעל פעור ועגנן הכתוב יותר ממצרים שטבעום בנהר ואדומי שיצאו בחרב לקראתם: עליו יטוש. עליו יטילם הקב"ה: וחרפתו. שחרף את שלמה כענין שנאמר (מ"א י"א) וירם יד במלך שהוכיחו בדברים על אשר בנה שלמה את המלוא כדמפורש בחלק: ישיב לו אדניו. הקב"ה שהרי הוא הרע לעשות יותר ממנו:

יג (א) כדבר אפרים רתת. כשקנא ירבעם למקום ודבר כנגד שלמה דברים קשים וברעדה שהרי מלך גדול היה שלמה: נשא הוא בישראל. משם זכה להנשא להיות מלך בישראל: ויאשם בבעל. כיון שעלה לגדולה ויאשם בע"א: וימת. נכרת בית ירבעם וכן בית אחאב, וי"ת כד ממלל חד מדבית אפרים רתיתא אחיד להון לעממיא, מתרברבין הוו בישראל וכדו דחבו בפולחן טעותא מתקטלין: (ב) ועתה. בית יהוא שראו כל זאת יוסיפו לחטא: כתבונם. כתבניתם: זבחי אדם עגלים ישקון. כומרי המולך אומרים

מצודת ציון

כמו ארץ ארם: (טו) תמרורים. מלשון מר: יטוש. ענין התפשטות כמו ויטוש על המחנה (במדבר י"א):

יג (א) רתת. ענין רעד כמו יאחזמו רעד (שמות ט"ו) ת"א אחדינון רתיתא: נשא. ענין הרמה: ויאשם. מלשון אשמה ורשע: (ב) מסכה. שכל הנעשה ביציקת המתכת וכן אלהי מסכה (שמות ל"ד): כתבונם. כמו כתבניתם והוא

מצודת דוד

תכחשו לומר שאינני משגיח ומכיר מעשה האדם: (טו) הכעיס. ר"ל אחר שכל זה ידוע לאפרים ועכ"ז הכעיס לה' במעשים רעים: ודמיו. לכן הדם שספך יתפשט עליו לקחת נקם: וחרפתו. מה שחרף כלפי מעלה להחליפו בעגלי הזהב הנה האל הוא אדוניו ומושל בו וגמול מעשיו ישיב לו:

יג (א) כדבר אפרים. ירבעם שבא מאפרים כשדבר ברעדה דברים קשים להוכיח את שלמה כמ"ש (במ"א י"א)

ע"י זכה להתרומם בישראל למלוך עליהם וכאשר חטא בבעל נכרת מן העולם: (ב) ועתה. בני הדור הזה הוסיפו להטוא

גיא חזיון

באור המלות

ואשם. כבר ידעתי באילת השחר (כלל קל"ח) שהשם הכפול אינו השם הראשון: (טו) תמרורים. כעס רע ומר: יטוש. מענין ויטוש על המחנה שיניח דמיו עליו, ושם אדוניו הוא נושא המאמר כולו:

(א) רתת. חרדה ופחד בלשון ארמי: ונשא. כמו נשיא, או כמו התנשא, ויל"פ כמו (תהלות פ"ח) נשאתי אמיך, שדבר ברתת אשר נשא הוא בלבו שחרד מישראל פן ימרדו בו, שע"כ אשם בבעל: (ב) כתבונם. כמו כתבונתם: יסער

באור הענין

וע"כ הם עושים את העגלים: (טו) הכעיס אפרים תמרורים, בתשובות האלה שהם דברי נאצות היורדים חדרי בטן, הכעיסו את המוכיחים ולעגו עליהם בדברי תמרורים אלה, ודמיו, שיעור הכתוב, אדוניו! דמיו עליו יטוש וחרפתו ישיב לו, כי הם הרגו את המלכים בעבור חטא ע"ז שעבדו, כמו שהרגו את בית ירבעם ובית אחאב ויתר מלכים בחטא זה, ואחר שהרגוהו שבו הם בעצמם להחזיק בעבודת הבעל והעגלים, וא"כ הלא הרגוהו ברצחו בחנם, עפ"ז יצייר המליץ, כאילו אדוניו שהוא המלך הנרצח עמד מקברו ונוטש עליו את דמיו, שמשליך את דמו הנשפך בחנם על העם שרצחוהו, וישיב לו את חרפתו החרפה שחרפוהו בעת לנחוהו על שעבד ע"ז, ישיב לו עתה את החרפה אל חיקו ויחרף אותו, ומעתה יספר הדברים שידבר אליו אדוניו הנרצח:

יג (א) כדבר, חרפתו ישיב לו אדוניו, וידבר אליו לאמר, הלא כדבר אפרים רתת בעת שדבר אפרים (שהוא המלך שמאפרים היה שבטו) לעבוד את העגלים, זה היה רתת, מפני חרדה ורתת, שהתירא מאד כי נשא הוא בישראל שמאד נשיאתו התירא פן יעלה העם ירושלים ושבו אל אדוניהם אל מלך יהודה והרגוהו, ומאד יראה זו דבר לעבוד ע"א, כנזכר אצל ירבעם (מ"א י"א) והגם שעשה זה מאונס מאד רתת ויראה, בכ"ז ויאשם בבעל, היה לו זאת לאשמה ונתחייב עונש וימת, ועי"כ המיתוהו העם: (ב) ועתה, אחר שרצחו את המלך בעבור אשם זה איך יוסיפו לחטא, כי עתה יגדל חטאתם ממה שהיה מקודם בהיות המלך חי, כי עתה יעשו להם מסכת מכספם כתבונם, שהמסכה שנעשה עד עתה לא הם עשאוהו רק המלך, ועתה יעשו להם המה. המסכה שנעשה עד עתה לא היה מכספם רק מכסף המלך, ועתה יעשוהו מכספם. המסכה שנעשה עד עתה לא היה מתבונתם ושכלם, ועתה יעשו להם כתבונם לפי הבנתם, הלא חטאם גדול יותר, כ"ז יפיג להם

עצבים מעשה חרשים כלה להם הם אמרים זבחי אדם עגלים ישקון: ג לכן יהיו כענן־בקר וכטל משכים הלך כמץ יסער מגרן וכעשן מארבה: ד ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי: ה אני ידעתיך במדבר בארץ תלאבות: ו כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על־כן

רש"י

לישראל מי שזובח בנו לע"ז כדאי הוא להיות נושק עגל. שהרי דורון חביב הקריב לו. כך פירשו רבותינו בסנהדרין ומיושב הוא על לשון המקרא יותר מתרגום של יונתן: וכטל משכים הלך. וכטלא דמוהי פסיק: כמוץ יסער מגרן. כמוצא דנשבא רוחא מאידרא: יסער. אשר סערה תשאנו: (ד) ואנכי ה' אלהיך. ולא היה לך למרוד בי: (ה) אני ידעתיך. נתתי לב לדעת צרכך וספקתיך: תלאובת. אין לו דמיון. ופתרונו לפי ענינו אל שאובין בו כל טובה ואין מוצאין: (ו) כמרעיתם. כאשר באו לארץ מרעיתם והיו שבעים, אז שבעו: וירם לבם. (כמו) וירם במטה (שמות ז') לשון מרים דבר אחר, וירם כאן ויגבה הוא עצמו:

שכחוני

מצודת דוד

ולא הספיק להם עגלי הזהב שעשו ירבעם כי עוד עשו לעצמם כ"א בביתו מסכה מכספם כדמות העגלים שעשה ירבעם: מעשה חרשים כלם. כל מעשה המסכה היה מעשה חרשים לדמות להעגלים של ירבעם: להם וגו'. על העגלים היו אומרים מי שמנשק אותם שכרו הרבה כאלו היה זובח לו בן אדם שהוא אצלם הגדולה שבעבודות עשה כ"א בביתו שיהא מצוי לו לנשקו בכל עת: (ג) לכן. לזאת יהיו כלים מהר: כענן בקר. שהולך לו מהרה וכטל המשכים ללכת בזרוח השמש כי אז נפסק בשעה אחת: כמץ. כמו מוץ התבואה הפורח מן הגרן ע"י רוח סערה וכמו העשן המתמר לעלות דרך ארובה: (ד) ואנכי. ר"ל ראוים הם לכליון כי הלא אנכי ה' אלהיך מעת הוצאתיך מארץ מצרים כי אז קבלתם אותי לאלוה ומהראוי שלא תדע אלהים זולתי הואיל ואין מושיע בלתי: (ה) אני ידעתיך. נתתי לבי לדעת צרכך במדבר ולהזמין לך וכאומר הואיל ומתחלה ועד סוף השגחתי עליך ופנית לעכו"ם לכן ראוי אתה לכליון: בארץ תלאובות. כאשר במדבר כמ"ש: (ו) כמרעיתם. כאשר באו אל מקום מרעיתם היא א"י נשבעו שם בטובה וכאשר נשבעו רם לבבם ולכן שכחו

מצודת ציון

ענין דמיון כמו תבנית זכר (דברים ד'): עצבים. כן יקראו העכו"ם: חרשים. אומנים: ישקון. מלשון נשיקה: (ג) כמץ. הוא פסולת התבואה כמו כי אם כמוץ (תהלים א'): יסער. מלשון רוח סערה: מגרן. היא מקום התבואה: מארובה. כן יקרא החלון אשר ממעל בתקרת הבית כמו וארובות השמים (בראשית ז'): (ד) זולתי בלתי. ענינם אחד כמו בלעדי: (ה) תלאובת. ענין צמאון ואין לו דמיון ויתכן שהוא כמו תל אובת ר"ל תל שתאבים בו לכל דבר כי לא ימצא שם מה: (ו) כמרעיתם. מלשון מרעה:

באור הענין

להם המלך הגרלת. **עצבים**, יוסיף לצייר במליצתו נשגבות מצייר **שהעצבים** הם **מעשה חרשים כולה**, ר"ל שהעצבים נעשו במלאכת חרש ואומן עד שיש להם פה לדבר, ומצייר כי **עצבים להם אומרים** העצבים מדברים, והם אומרים אל העם שבאים לישק אותם ולכבדם, יאמרו העצבים אליהם, "**זובחי אדם עגלים ישקון**"? אלה שזבחו אדם, היינו שרצחו את המלך על שעבד את העגלים, איך הם עצמם ישקון את העגלים? הלא אחר שבאתם לישק את העגלים מבואר כי זבחתם אדם ורצחתם בחנם?:
(ג) **לכן יהיו כענן בקר**, לענין שימנע מאתם טובה וברכה אמר שיהיו דומים כענן בקר שנדמה שהוא ענן מביא גשמי ברכה והוא כלה והולך לו, וגם יהיו **כטל משכים הולך** שגם אם יקבל איזה טוב לא יאריך רק כטל שבין לילה היה ובבקר חלף הלך, ונגד שמוץ מזה עוד יביא עליהם רע בפועל ויגלם לגולה, יהיו תחלה **כמוץ יסער מגורן** שנושא את המוץ והדגן נשאר, כן יגלו הרשעים והטובים ישארו, ואח"כ יהיו **כעשן יסוער מארובה** שהרוח נושא את הכל כן יגלה את כולם: (ד) **ואנכי ה' אלהיך**, נגד מ"ש שאין ה' משגיח עליהם בעצמו וצריכים לאמצעי בינו ובין ה' כמ"ש ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים, וע"כ שמו להם את העגלים לאמצעי מובילי השפע, משיב להם **הלא אנכי ה' אלהיך מארץ מצרים** הלא משם הוצאתי אתכם בלא אמצעי, ואז **אלהים זולתי לא תדע** ר"ל לא שימצא אלהים זולתי שני לי, **ומושיע אין בלתי** שלא נמצא מושיע שליח מאתי להושיע כי הושעתי אתכם בעצמי בלא אמצעי: (ה) **אני**, וגם **במדבר** אחר שהוצאתיך ממצרים **אני ידעתיך** בהשגחתי וידעתי למלאת כל מחסורכם **בארץ תלאבות**, שלא היה אפשר שתתקיימו רק ע"י נסים מתמידים מהמן והבאר ועמוד ענן שהיו כולם רק מאתי, כי הנסים יהיו מהאל לבדו: (ו) **במרעיתם**, רק אחר שהבאתים מן המדבר לארץ מושב ושם מצאו מרעה **וישבעו**, ועל ידי ששבעו ע"כ **וירם לבם**, **על כן שכחוני**, כמ"ש ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך

גיא חזיון

באור המלות

(ג) יסער. מבנין מפעל כמו יסוער: מארבה. החלון הפתוח למעלה: (ה) תלאובות. ארץ תאבה וצמאה, ושרשו אבה, ומזה אביון התאב לכל דבר, ונכנס עם הלמ"ד לאב, כמו לקח קח, להוס הוס, לאט אט, כתנפי לעני מעוג, וכן לבנה מן בנה, לבוז מן בוזה (שבת דף ע"ז), מלעיבים במלאכי אלהים מן תועבה, והתלימו הוסיפו היו"ו למשקל השם: (ו) כמרעיתם. כאשר באו לארץ מרעיתם מלם בארץ

אלהיך

שְׁכֵחֻנִי׃ ז וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר׃ ח אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם׃ ט שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ׃ י אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים

רש"י

(ז) על דרך אשור, כל אשור שבמקרא דגש וזה רפי שאין שם מקום אלא אארוב ואשקוד, כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד) : כדב שכול. כמו שוכל כאשר תאמר חנון ורחום כך שכול. כלומר כולו לבוש שכולים ומוכן לשכל אנשים : ואקרע סגור לבם. כדרך הדוב אוחז לצפרניו בחזה וקורע עד הלב. ל"א סגור לבם, את לבם הסגור מלהבין לשוב אלי : (ט) שחתך ישראל. חבלת עצמך ישראל : כי בי. פשעת מרדת בעזרך, ומקרא קצר הוא זה והמבין בלשון המקרא מיושב הוא על הלב : כי בי. כי בי היה המרד אשר מרדת, ואם תאמר מה איכפת לך, בעזרך מרדת כשמרדת בי : (י) אהי מלכך אפוא. י"א איה מלכך. ואני אומר איני צריך לעקרו ממשמעותו אהי עומד מנגד לראות אפוא מלכך שמעשה עצמי רואה מה אחריתך

מצודת ציון

(ז) ואהי. כמו ואהיה: שחל. שם משמות האריה: כנמר. שם חיה: אשור. ענין הבטה וראיה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד) : (ח) אפגשם. ענין פגישה : כדב. שם חיה : שכול. מי שבניו מתים קרוי שכול כמו ואני כאשר שכלתי שכלתי (בראשית מ"ג) : כלביא. שם משמות האריה : תבקעם. מלשון בקיעה (ט) בעזרך. הבי"ת נוספת וכן ובמצנפת בד יצנוף (ויקרא ט"ז) ות"א ומצנפתא : (י) אהי. אהיה בהויתי והתקיים כדוגמתו ויהי ריב ומדון ישא (חבקוק א') : אפוא. איה פה :

מצודת דוד

כי : (ז) ואהי. לכן אהיה למולם כשחל הטורף טרף : כנמר. כמו הנמר הצופה ומביט בדרך למצוא טרף כן אראה אני להסתכל בדרך מהלכם להכשילם ולאבדם : (ח) אפגשם. אפגוש בהם להרע להם כדוב השכול מבניו שדרכו להזיק את כל מי שיפגוש : סגור לבם. לפי שהמשילו לדוב אמר לשון הנופל בו שקורע עד הלב הסגור תחת החזה : ואכלם שם. במקום שאמצאם אוכלם כלביא : חית השדה. הכ"ף של כלביא משמשת בשתים ור"ל אהיה כחית השדה אשר תבקעם כלומר הרגילים לבקעם : (ט) שחתך ישראל. אתה ישראל חבלת בעצמך כי בי תלוי בעזרך ולמה לא פנית אלי : (י) אהי. ר"ל אני אהיה עומד ומתקיים לעד אבל מלכך שהעמדת לך אפוא הוא וכי יושיעך בכל עריך שבא האויב עליהן : ושפטיך. גם שופטיך אפוא הם אשר שאלת בימי שמואל הנביא ליתן

באור המלות

שבפסוק הקודם נמשך לפה ונוסף כ"ף הזמן : (ז) אשור. שרשו שור שהיא הבטה מרחוק, והא' מדבר בעדו : (ח) ואכלם שם. מליץ בהדרגה, שהלא אורב על דרך ושר מרחוק, ואח"כ אפגשם, ואח"כ אוכלם שם בעריסם לא על דרך. והלביא, יש לו גורים והוא מחנק ללבאותיו ואוכל הכל עם לבאותיו : (ט) שחתך. י"ל נגד מ"ש אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך, אמר עתה מה שאתה נושע כי שאני

גיא חזיון

באור הענין

אלהיך : (ז) **ואהי להם כמו שחל**, ר"ל טובת האל שכחו וכפרו בטובותיו, אבל הרעה הבאה עליהם הם מיחסים אותה אל ה' עד שה' נדמה בעיניהם כחיה רעה הטורפת, כשחל וכנמר כדוב וכלביא, והשב ארבעה אלה נגד ארבע מלכיות שהשחיתו אותם, והשחל הוא מלכות בבל ואשור, שכן דניאל ראה קדמיתא כאריה (וכמ"ש למעלה בפסוק ה' כאריה ישאג), והנמר הוא מלכות יון, ועז"א **כנמר על דרך אשור** שהוא בא על דרך א"י כי הוא לא הגלה אותם מארצם, וכמ"ש נמר שוקד על עריהם : (ח) **אפגשם כדוב שכול**, היא החיה השנית שראה דניאל דמיא לדוב שהוא מלכות מדי, ואז **ואקרע סגור לבם** בימי המן, שאז פתחו את לבבם ושבו בתשובה, **ואוכלם שם כלביא**, בגלות אדום שהיא החיה הרביעית אשר אכלה ומדקה ושארא ברגלה רפסה, ר"ל שבימי כל הגליות האלה נדמה להם שאני הטורף אותם ובאמת הוא טעות כי **חית השדה תבקעם**, שע"י שהסתרתי פני מהם באים עליהם חית השדה ומבקעים אותם : (ט) **שחתך ישראל**, מה שאתה ישראל נשחת מאיתו הדי לא אני העושה זאת רק הוא שחתך, ע"י שאתה משחית דרכך זה הוא המשחית אותך ואתה משחית א"ע : **כי בי**, מה שאתה חושב כי שחתך תלוי בי, הוא מצד שהייתי **בעזרך**, ועי"כ כשהחלותי להסתיר פני ממך ושלא לעזור אותך אתה נשחת, ואני הסבה לזה בשב ואל תעשה לא בקום ועשה : (י) **אהי מלכך** ר"ל הלא שחתך בא מצד שאין לך מלך שע"י שמרדו בהושע והלשינו אותו למלך אשור ע"י כן נשחתו (כנ"ל סימן י'), אומר וכי אני אהיה מלכך? להגן בעדך בפני מלך אשור, **אפוא ויושיעך בכל עריך**, ביאורו אפוא בכל עריך ושופטיך ויושיעך, נקט בכל עריך ובכל שופטיך אפוא נמצא המלך שיושיעך, **אשר אמרת תנה לי מלך ושרים**, ר"ל כי בימים קדמונים בימי השופטים היה ה' מלכם בראשם ומושיעם כמו שהיה בימי שמואל ואז התקבצו ויבקשו להם מלך כי מאסו במלכות שמים כמו שהתרעם עליהם שמואל ע"ז, וה' א"ל כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם, כי מתחלה היו תחת השגחת ה' למעלה מן הטבע והם בקשו להתנהג בדרך הטבע כמ שפרשתי שם באורך, וע"כ אמר להם איך תבקש עתה שאני אהיה המלך שלך, הלא מאסת במלכותי בחרת ע' מלך שיושיעך בדרך מלחמה, ואמרת תנה לי מלך ושרים, וא"כ איה הוא שיושיעך : (יא) **אתן**, כועס

וְשָׂרִים׃ יא אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי׃ יב צָרוּר עֲוֺן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ׃ יג חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃ יד מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר

ת"א מיד. פסחים עו יבמות יז :

רש"י

אפוא מושיעך: (יב) צרור עון אפרים. לא ויתרתי עליו צפון הוא אתי: (יג) כי עת. גזרה באה לו אשר לא יוכל לעמוד ולהתקיים: במשבר בנים. שהיולדות יושבות עליו לילד, ובלעז קולחין למשבר שיל"א: במשבר בנים. כמשבר העשוי ללידת בנים: (יד) מיד שאול אפדם. אני הוא שהייתי פודם מיד שאול וגואלם ממות. אבל עתה, אהי דבריך מות. אשים עצמי לדבר עליך דברי מות: אהי קטבך. קוטב עליך גזרת שאול: נחם יסתר מעיני. לא אנחם על הרעה הזאת: נחם. לשון ניחם והמ"ם משורש התיבה כמו

מצודת דוד

לך מלך ושרים מה תועלת בהם אם אינך פונה אלי: (יא) אתן וגו'. ר"ל כמו מה שנתתי לך מלך הי' באפי כי היה רע בעיני ה' על ששאלו להם מלך כמ"ש בש"א (ח'): ואקח. וכ"כ לקחתיו מן העולם בעברתי כי שאול המלך הראשון מת במלחמה בקצרות שנים: (יב) צרור. אל תחשבו ששכחתי עון אפרים כי צרור הוא בקשר מעולה וחטאתו צפונה אצלי למשמרת עד שתתמלא הסאה: (יג) חבלי יולדה. מכאובות יבואו עליו כחבלי יולדה: הוא בן לא חכם. לראות את הנולד אשר תגיע העת אשר לא יוכל לעמוד כשישב על המשבר להוליד בנים ר"ל בעת הגמול כאשר תתמלא הסאה ולפי שהמשילו לאשה יולדת אמר לשון הנופל בה: (יד) מיד שאול אפדם. הנה מעולם פדיתים מן השאול וגאלתי' מן המות אבל כשתתמלא הסאה אהיה אני מדבר עליך דברי מות אהיה אני מכריתך לרדת שאולה: נחם יסתר מעיני. ר"ל עד הנה נחמתי על הרעה אבל מאז יהיה התנחומין נסתר מעיני כי לא אנחם

מצודת ציון

(יא) בעברתי. מלשון עברה וזעם: (יב) צרור. ענין קשירה כמו צרור כספו (בראשית מ"ב): צפונה. ענין הטמנה כמו יצפון לצדיק (משלי י"ג): (יג) חבלי. כן יקראו מכאובי היולדת וכן תזעק בחבליה (ישעיה כ"ו): במשבר. הוא מקום מושב היולדת כשכורעת ללדת וכן כי באו בנים עד משבר (שם ל"ז): (יד) קטבך. ענין כריתה וכן מקטב ישוד צהרים

גיא חזיון

באור הענין

שנתתי לך מלך בימי שאול היה באפי, כי ידעתי שסופכם להתחלק ולעבוד את העגלים והיה זה שלא ברצוני. ואקח בעברתי, שהושע שהיה המלך האחרון היה טוב מן המלכים אשר לפניו ולא היה ראוי שיענש מצד מעשיו רק זה היה מצד העברה הכוללת, ע"י שהיה לי עברה על הכלל (שזה גדר שם עברה) לקחתיו מכם הגם שלא חרה אפי עליו: (יב) צרור, ר"ל אפרים אינו עוזב את עונותיו רק עונו צרור אצלו וחטאתו צפונה, והוא שומר אותם ואינו רוצה לעזבם ולשוב בתשובה: (יג) חבלי יולדה יבואו לו, ממשיל את החבלים והצירים שבאו על האומה כחבלים הבאים ליולדה, שכל שיתרבו החבלים והצירים תגדל התקוה, כי תמלט את הולד מבטן המלאה ויופסקו החבלים, וכבר אמר המליצה זאת (ישעיה ל"ז) כי באו בנים עד משבר וכח אין ללידה, שר"ל שלפי רוב החבלים נדמה שהבנים אשר בבטנה באו עד המשבר וקרובים להולד רק שהיולדה אין לה כח להוציא הבנים מרחמה ולהולידם, והנמשל שכבר רבו הצרות והחבלים עד שידמה שהגיע הזמן שיצאו בני האומה מן המצר ויולדו להיות עם נושע בה' שזה ציור לידת האומה, רק שהיולדה חסר לה הכח הטבעי שבו תדחה הטבע את העובר לחוץ, היינו שחסר לה המצות והמע"ט שעל ידם יולד העם להיות בני אל חי, ופה ימליץ שאחר שבאו להאומה חבלי יולדה, הבן אשר בבטן אינו חכם, כיתר הבנים שיש להם חכמה לצאת מן הבטן בעת הלידה ולעמוד על המשבר ששם יעמדו הבנים בעת הלידה ושם יושעו לצאת ולהולד, וז"ש הוא בן לא חכם, כי עת שהגם שהגיע העת ורגע של הלידה, והיה לו לצאת ולעמוד על המשבר ולהולד, אבל הוא לא יעמד במשבר ששם ילדו בנים ויצאו מרחם, כי ע"י שאינו חכם לא השכיל לצאת בעת הלידה ולעמוד על המשבר ונשאר כנפל בבטן אמו, והמליצה שאז היה העת שתולד האומה ותתחדש, כי כבר היו להם חבלי יולדה מרוב הצרות, רק שלא עמדו על המשבר היינו שישובו בתשובה שזה הדרך אל הלידה, וע"כ הקדים מ"ש צרור עון אפרים, שמציין את העון כדמים המוהרייס הצרורים בבטן המלאה ואין מניחים את הולד להולד, וכן העון וחטאת הצרור וצפון אתם עכבום מלעשות תשובה ולהולד, הגם שהיה כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה: (יד) מיד, מפרש מ"ש שהיה להם אז העת להולד, כי אני המנעתי אשר מיד שאול אפדם

באור המלות

מגן עוזרך אינו אתך רק שמחך, ולכן קצר המליצה כי סמך על הלשון שנמצא בתורה: (יא) באפי, בעברתי. האף הוא הקצף נגד החוטא, והעברה הוא הקצף הכללי שע"י קצפו יעבר הגבול לכעוס על הכלל גם שלא חטא: (יב) צרור עון, צפונה חטאתו. הצרור הוא בדבר אחר כמו צרורות במלואם, והצפון הוא השמירה ע"י שהוא הדבר מן הצד במקום שאין רואים, והעון מציין עוות המחשבה, והוא הצרור תוך המעשה כצורר דבר בדבר, ומוסיף שגם חטאתו שהוא המעשה צפונה ושמורה: (יג) חבלי יולדה. כא הציור שהחבלים ביולדת מעוררים תקות בהמלטה וישועה, כמו (ישעיה כ"ז י"ז, מיכה ה' ג' ד' ט'): במשבר. סמוך, משבר של בנים, שהבנים נולדים על ידו: (יד) שאול, מות, אפדם, אגאלם.

מיעט

מֵעֵינָֽי׃ טו כִּ֣י ה֔וּא בֵּ֥ין אַחִ֖ים יַפְרִ֑יא יָב֣וֹא קָדִים֩ ר֨וּחַ יְהֹוָ֜ה מִמִּדְבָּ֣ר עֹלֶ֗ה וְיֵב֤וֹשׁ מְקוֹרוֹ֙ וְיֶחֱרַ֣ב מַעְיָנ֔וֹ ה֣וּא יִשְׁסֶ֔ה אוֹצַ֖ר כָּל־כְּלִ֥י חֶמְדָּֽה׃

תאשם

ת"א יבוא קדים . גיטין ל : הוא . שם ס׳ :

רש"י

מ"ם של נועם שהרי הטעם למעלה והחי"ת נקוד פתח. ואם היה לשון נח והמ"ם משמש בו לשון רבים היה טעמו תחת החי"ת ונקודה קמץ, נוחם רחם: (טו) כי הוא בין אחים יפריא. י"ת ארי אינון מתקריין בנין ועובדין מקלקלין אסגיאו: אחים. לשון דבר רע כמו (יחזקאל כ"א) אח עשויה לברק. ואמר אח אל כל תועבת (שם ו'): יפריא. לשון פורה ראש ולענה (דברים כ"ט), ואני אומר אחים ל' ותרעינה באחו (בראשית מ"א): בין אחים יפריא. מפריח וצומח באחו. בין אחים בין הגדל בפלגי מים אשר תמיד יפריא, ולפי שדימהו לאחו הוא אומר יבוא קדים ויבוש מקורו, ד"א כי הוא בין אחים יפריא, ירבעם הוא בן שהפריא אחוותו של ישראל, על ידו נחלקו לשתי ממלכות: יפריא. לשון פרא אדם: יבוא קדים. מלך תקיף כרוח קדומה במימרא דה' מאורח מדברא יסק: הוא ישסה. אותו המלך ישסה אוצרות כל כלי חמדתו:

מצודת ציון

(תהלים ל"א): נחם. מלשון תנחומין: (טו) יפריא. מלשון פרי: ויבוש. מלשון יבשות: מקורו. הוא המעין: ויחרב. מלשון חורב ויובש: ישסה. ענין בזה ושלל כמו ומשסיהם שסו למו (שם מ"ד):

מצודת דוד

עוד: (טו) כי הוא. כי מתחלה היה אפרים מגדל פרי בין האחים ר"ל שהיה גדול וחשוב בין האחים כמ"ש ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו (בראשית מ"ח): יביא קדים. עתה מחטאת בעגלי הזהב יבא רוח קדים רוח חזק הבא מה' העולה מן המדבר שאין שם דבר לעכב חוזק נשיבת הרוח והרוח הזה ייבש המקור ויחרב המעין ועל שאמר דרך זו במשל יפרש לומר הוא ר"ל הרוח הזה והוא אשור יבזוז האוצר של כל כלי חמדה:

גיא חזיון

באור המלות

שאול מציין הבור העמוק שא"א לצאת משם, ולפעמים יצייר שאול אחר המות והוא הקבר, ולפעמים יצוייר בו עודו בחיים, כמו מימי שלג שאול חטאו (איוב כ"ד י"ט), נבלעם כשאול חיים (משלי א') לפירושי. וכזה מדבר פה שהקדים שאול למות, ומצייר את הגלות, ויש הבדל בין גאולה ופדיה, שהגאולה מציין גם הקורבה ושהוא גואלו הקרוב אליו, כמ"ש (ישעיה ל"ה וכ"מ) והוא מוסיף על הפדיה שמיד המות יגאלם מצד קורבתו אליהם ויקר בעיני ה' המותה לחסידיו: דבריך. מענין דבר, ומות הוא שם הקריאה, אתה מות, כמו מדבר באופל יהלוך מקטב ישוד צהרים, וקטב שם רוח ואויר הממית, כמו קטב מרירי, והוא נמצא בשאול ומעמקי אדמה ששם ימצא אויר פחתי הרסי: נחם. שם המשתתף של ההתנחמות וההרטה, והמליץ ימתיק במליצתו גם שיתוף שם הנחומין שהוא נמצא בין אחים, האח ינחם את אחיו, ובשם אחים ימתיק שיתוף מלת אחו, כמו ישגא אחו בלא מים (איוב ח') על שגדלים האחים כולם בשורש אחד, ולכן תפס במליצתו מלת יפריא, והאחים גדלים על מים, והרוח החם הבא ממדבר ייבש לחות והאחו, ועפ"י ההקשה זו תפס המליצה שהרוח יבוש מקורו, וכ"ז מגדיל ציורי המליץ בהשתלשלות הרעיונות ושתופיהם בהתנשאות כח המליצה: (טו) ויבוש מקורו ויחרב מעינו. המקור הוא במעמקי האדמה שממנו יבעו המים אל המעין, כמ"ש משלי (כ"ה כ"ו), ויש הבדל בין יבש ובין חרב, שהיבש הוא לגמרי, וחרב יהיה גם בהיותו לא מלא (כמ"ש בכ"מ), ומצייר שהמקור הוא יבש

באור הענין

שיעשו תשובה ע"י רוב הצרות והבלי יולדה ובזה אפדם מיד מלך אשור, **ואגאלם ממות**, ומשל השאול הוא הגלות, ומשל המות הוא ההרג שהרג בם, שחשב ה' שיצילם שלא יגלם מן הארץ וגם שלא יהרוג בם הרג רב, ובזה יולדו מחדש, אבל הם לא עמדו על המשבר ולא עשו תשובה, ועתה **אהי דבריך מות**, מסב פניו אל המות והשאול, וידבר אליו בנוכח, עתה לא די שלא פדיתי אותם מידך, כי אני אהיה מעתה הדבר שלך אתה מות! הדבר שהוא השליח שאתה שולח להמית אהיה אנכי, ר"ל אהיה השליח שלך להמיתם ולכלותם. **ואהי קטבך שאול**, אתה שאול! הקטב מרירי שלך שאתה מכלה בם הנפש, אהיה אנכי, ר"ל אהיה השליח שלך להגלותם, ר"ל שלא לבד שלא אפדם כי לא עשו תשובה, עוד אכלם במות והגלם מארצם בהשגחתי ואהיה מסייע לזה, **נוחם יסתר מעיני**, ר"ל כי הנוחם והחרטה שהיא הסבה תמיד להשיב את הגזרה הרעה, שע"י הנוחם ישיב חמה, ר"ל שע"י שיתנחמו העם על מעשיהם וישובו בתשובה ינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות, עתה יסתר נוחם ולא יבא נגד עיני, כי העם אין מתנחמים ומתחרטים על מעשיהם ואני לא אנחם על הרעה: (טו) **כי הוא בין אחים יפריא**, מוסב על הנוחם, הוא, הנוחם, לא ישא פרי רק בין אחים, בעת שישראל אחים ומתחברים ז"א אז היה אפשרות אל הנוחם, והוא כי כבר התבאר שבימי הושע בן אלה הזניחו את עבודת העגלים ובטלו את הפרדיסאות שהושיב ירבעם שלא יעלו ישראל לרגל, רק שהיו כתות שחלקו עליו מטעם זה והלשינוהו למלך אשור (כנ"ל ח' ד', י' ב' ז') וכן מבואר בדה"ב ל' שחזקיה שלח שלוחים אל השבטים שישובו אל ה' והיו משחקים עליהם ומקצתם נכנעו ויבואו לירושלים, הרי היו ביניהם אז שתי כתות, ועי"ז לא הפריא שם הנוחם פריו ולא שבו כולם בתשובה, וגם ה' לא נחם על הרעה, ועי"כ **יבא קדים** עי"ז יבא עליהם מלך אשור שבא עליהם מצד מזרח מעבר הירדן והלך דרך המדבר, והוא **רוח ה'** שה' שלחו עליהם **ממדבר עולה**

יד א תֶּאְשַׁם֙ שֹׁמְר֔וֹן כִּ֥י מָרְתָ֖ה בֵּאלֹהֶ֑יהָ בַּחֶ֣רֶב יִפֹּ֔לוּ עֹלְלֵיהֶ֣ם יְרֻטָּ֔שׁוּ וְהָרִיּוֹתָ֖יו יְבֻקָּֽעוּ׃ ב שׁ֚וּבָה יִשְׂרָאֵ֔ל עַ֖ד יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ כִּ֥י כָשַׁ֖לְתָּ בַּעֲוֺנֶֽךָ׃ ג קְח֤וּ עִמָּכֶם֙ דְּבָרִ֔ים וְשׁ֖וּבוּ אֶל־יְהוָ֑ה אִמְר֣וּ אֵלָ֗יו כָּל־תִּשָּׂ֤א עָוֺן֙ וְקַח־ט֔וֹב וּֽנְשַׁלְּמָ֥ה פָרִ֖ים שְׂפָתֵֽינוּ׃ ד אַשּׁ֣וּר ׀ לֹ֣א

ת״א שובה. יומא פו: קחו. עקידה לח: ושובו, שם:

יד (א) תאשם שמרון. מעתה תגלה אשמתה: והריותיו. נשים מעוברות שבתוכה: (ב) שובה ישראל. שבארץ יהודה פן יקרא אתכם כשומרון, לכך נסמכו הענינים, משל למלך שמרדה עליו מדינה שלח המלך פולימרכוס ואמר להחריבה, היה אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמר להם טלו לכם ימים ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה ולאיפרכיא פלונית ולחברותיה, לכך נאמר תאשם שומרון ואומר שובה ישראל עד ה' אלהיך, כדאיתא בספרי בפרשת וישב ישראל בשטים: עד ה' אלהיך. תני בשם ר' מאיר שובה ישראל בעוד שהוא ה' במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד דלא יתעביד סנגוריא קטיגוריא: כי כשלת. באו לך מכשולים בעד עונך: (ג) כל תשא עון. כל עונותינו שא: וקח טוב. ולמדנו דרך טוב, ד״א מעט מעשים טובים שבידנו קח בידך ושפטנו אחריהם, וכן דוד אומר מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים (תהלים י״ז). ד״א וקח טוב, וקבל הודיה מאתנו שנאמר טוב להודות לה' (שם צ״ב): ונשלמה פרים. שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם ברצוי דברי שפתינו: (ד) אשור לא יושיענו. עוד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת אדם לא מאשור ולא ממצרים: על סוס

מצודת דוד

יד (א) תאשם שמרון. תהיה שממה כי מרדה באלהים: עולליהם. קטניהם יתבקעו ע״י העכו״ם וגם הנשים ההרות יבקעו כרסם להוציא הולדות: (ב) שובה ישראל. לכן שובה ישראל וגו' כי בעבור עונך בא לך מכשול צרה הזאת: (ג) קחו עמכם דברים. איני שואל מכם זבחים ועולות אלא קחו עמכם דברים שתתודו לפניו ובזה תשובו אל ה': כל תשא עון. הוא הפוך כל עון תשא ר״ל אמרו בתפלה מחול כל העון ובמקום העון קח טוב תמורתו כלומר מעשה הטוב שעשינו יגן מול העון: ונשלמה פרים שפתינו. ר״ל במקום קרבנות פרים נשלם בוידוי שפתינו: (ד) אשור

מצודת ציון

יד (א) תאשם. מלשון שממון: מרתה. מלשון מרי ומרד: עולליהם. קטניהם: ירטשו. ענין בקיעה כמו ועולליהם תרטש (מ״ב ח'): והריותיו. נשים הרות:

גיא חזיון

באור הענין

עליהם, **יבוש מקורו** כי הוא החריב את הארץ שהם היה מקור ישראל, ועי״ז **יחרב מעינו** המעין הנמשך מן המקור שעי״כ התפזרו לארבע רוחות השמי' והרבו מימי שפעם וקיומם והצלחתם, **הוא ישסה אוצר**, גם הוא הרוח הזה, ישסה כל אוצרותם וכל כלי חמדתם, ואין להם תקוה עוד כי אבדו ונדחו בעונם:

באור המלות

לגמרי כי אם יהיה בו עוד לחלוחית יטיף אל המעין, ועי״כ חרב המעין ומתחיל להתיבש כי לא יזל אליו מים מן המקור: (ב) שובה, עד. מורה שבא לדבר שהתרחק ממנו וצריך להגיע עד המקום, ומוסיף אח״כ שובו אל, וכן יואל (ב' י״ב י״ג): כשלת. בא הקל בהוראת הנפעל, שנכשל ע״י העון שהכשילהו, ועי' לעיל (ה' ה'): (ג) כל תשא עון. כמו כל עון תשא ורצוף בו כונה, כל תשא, תשא עון, ר״ל

יד (א) תאשם שומרון, כאשר שמע החוזה כי אין נוחם, וה' לא ישיב את הגזרה ההיא בלי השבות, הוא מסב פניו אל כלל ישראל, אומר להם הלא עיקר החוטא במרד ובמעל היה שומרון עיר המלוכה שהם החזיקו בעבודת העגלים והכשילו את כלל ישראל, וישראל רק נכשלו ע״י מלכי שומרון שהכשילו אותם, וא״כ הלא יש להם תקנה בתשובה, א״כ אני אומר למה יאבדו ישראל עם שומרון, מהראוי הוא כי **תאשם שומרון** היא תשא האשמה כי היא **מרתה באלהיה** במרי ובמרד, וראוי שהיא תענש עד **שבחרב יפלו ועולליהם ירוטשו**, זה מגיע להם מצד הדין כי אין להם תקנה, אבל. (ב) **שובה ישראל**, אבל אתה ישראל שהם העם בכללם מבלעדי שומרון הלא אתה תוכל לשוב בתשובה, **כי כשלת בעונך**, כי אתה לא חטאת במרי ומרד, רק נכשלת ע״י המכשילים אותך שהם מלכי שומרון, והיית כשוגג וכאנוס ויש לך תקנה, והנה תחלה אמר **שובה עד ה'**, מלת עד מציין שה' עומד רחוק מהם והם צריכים ללכת אליו עד שיגיעו עדיו, עד המקום אשר הוא שם, ר״ל שיעזבו את עונותיהם הקודמים ויתחרטו על העבר שמעו מני דרך בפשעם ובאונם ומבקשים הדרך לשוב עד ה': (ג) **קחו**, מוסיף עוד שאחר שתגיעו עד ה' ותהיו קרובים אליו אז תוסיפו להטיב מעשיכם להבא ולעשות תשובה מאהבה עד **שתקחו עמכם דברים** היינו ענינים שהם ידברו ויליצו יושר עליכם וילמדו עליכם זכות, שהוא מצות ומע״ט שתעשו, **ושובו שנית אל ה'**, והיא התשובה מאהבה, שלא יוחשבו הזדונות לשגגות רק לזכיות, ואז לא תהיה הסליחה בעבור שיוחשב אונס ושוגג ומוטעה, רק תהיה הסליחה ע״י שיראה זכיותיהם וצדקותיהם שיקחו עמהם לדבר זכות עליהם, ובזה יסלח להם הגם שיוחשב שחטאו האלה במזיד, כראותו שאחרי שפשעו נגדו שבו לאהבתו

ועבודתו

לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ ה אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃ ו אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃ ז יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃

רש"י

לא נרכב. זו היא עזרת מצרים שהיו שולחים להם סוסים כמו שאמרו לישעיה (ל') לא כי על סוס ננוס וגו' ועל קל נרכב: ולא נאמר עוד למעשה ידינו. שהם אלהינו: אשר בך. לבדך תהי תקותנו המרחם יתומים: (ה) ארפא משובתם. אמר הנביא כך אמר לי רוח הקדש אחרי שיאמרו לפני כן ארפא משובתם ואוהבם בנדבת רוחי אף על פי שאינן ראויין לאהבה אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו: (ו) ויך. הטל את שרשיו ישבו ויאחם כלבנון כשרשי אילני הלבנון שהם גדולים: (ז) ילכו יונקותיו. ישגו בנין ובנן ויהי כזית מנרתא:

ת"א ארפא. שם עקרים מד יומא שם:

מצודת ציון

(ה) משובתם. ענין מרידה והליכה בדרכי הלב כמו שובו בנים שובבים (ירמיה ג'): (ו) כשושנה. הוא הורד: ויך. יאמר כן בדרך השאלה על התפשטות דוגמתו ומהם על כתף ים כנרת (במדבר ל"ד) ומהם הוא תרגום של מכה: כלבנון. שם יער: (ז) יונקותיו. ענפיו הרכים וכן ויעל כיונק לפניו

מצודת דוד

לא יושיענו. גם אמרו אשור וגו' ר"ל עוד לא נבקש עוזרים מאשור: על סוס לא נרכב. ר"ל לא נבטח עוד בגבורת הסוס במלחמה: ולא נאמר עוד אלהינו וגו'. ר"ל הפסל הנעשה במעשה ידינו לא נקבל עוד לאלוה: אשר בך. ר"ל כי ידענו אשר לבד בעזרתך ימצא היתום רחמים ותחלה עם כי תשש כחו להתחזק מעצמו: (ה) ארפא משובתם. כאשר יאמרו כן אז אסלח על מה שהלכו בדרך שובב ומרדו בי: אהבם נדבה. ואז אאהב אותם בנדבת לבי אף שאינם ראוים אל האהבה כי הוידוי די להסיר האיבה ולא להביא האהבה: כי שב אפי ממני. ותאמר א"כ האהבה הלאבונה: (ו) אהיה כטל לישראל. ר"ל לא תפסוק אהבתי מהם כמו שאין הטל נעצר מעולם: יפרח כשושנה. יעלה פרחים נאים כשושנה ושרשיו יתפשטו כשרשי עצי לבנון: (ז) ילכו יונקותיו. ענפיו יתפשטו למרחוק והוד יפיו יהיה כאילן זית שעליו נאים

באור המלות

תשא כלו. לא תניח לבד, ושתשא אותו כפי מה שהוא עון, לא שתשא תשא בהחשיבהו כחטא שוגג: (ס) ממנו. כינוי אחיד מוסב על משובתם: (ו) ויך שרשיו. כמו הכה אפרים ארנם יבש: (ז) יונקותיו. הם הבדים הדקים שעולים אצל

גיא חזיון

באור הענין

ועבודתו בכל לב ולא מיראת העונש רק מאהבה, ואז אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב, אז שתשא כל העון, לא כמו בתחלה שלא נשא את כל העון רק מקלתו כי עדיין נשאר חטא שוגג ולא נשא רק מה שיחשוב אותו כחטא שוגג, ועתה תשא אותו גם מזה הצד שתחשוב שהוא עון מזיד ובכ"ז תשא להם, וזה יהיה ע"י שתקח טוב שתקח לנגדו טוב המעשים והזכיות, (וגם כדברי חז"ל שהעון עצמו יתהפך לזכות ויעשה מן העונות זכיות, עד שהעון יתהפך לטוב). ונשלמה פרים שפתינו, ר"ל כי בתחלה שלא נשא כל העון רק חשב אותו כמכשול בשוגג עדיין היו חייבים להביא פרים לקרבן על השוגג, (שהצבור שחטאו ע"י שגגת הוראה צריכים להביא פר חטאת על כל שבט ושבט) אבל עתה שתעביר גם את השוגג נשלם תחת פרי החטאת בדברים שנאמר בשפתינו, ומפרש מה הן הדברים שיאמרו בשפתותיהם. (ד) אשור נאמר אליך בשפתותינו, שמעתה לא נבטח עוד על דבר זולתך, לא על אשור שבטחו בו מלכי ישראל בגר להם, כי אשור לא יושיענו, ולא נבטח על מצרים שנתנו לנו סוס ורכב שנלחם בכחנו, כי על סוס לא נרכב, ולא נבטח עוד על הפסילים והמערכת, כי לא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו, כי רק בך נבטח, מצד שידענו אשר בך ירוחם יתום, שמי שאין לו שום עוזר וסומך מצד הטבע אתה תרחם עליו מצד רחמיך וכן אחר שאין לנו בטחון ותקוה על שום דבר נמצא רחמים אצלך: (ה) ארפא, ה' משיב להם, אני ארפא תחלה את משובתם, מדמה השובבות שלהם כמכה דבוקה בם, וארפא את המכה, שע"י התשובה ירפאו ממכתם, ואח"ז אהבם נדבה אשוב לאהבה אותם, שלא לבד שאשא להם את העבר כי אאהב אותם וזה אעשה מצד נדבת לב, אחר כי שב אפי ממנו, היינו מן משובתם, שעד עתה חרה אפי על משובתם וע"י שישוב אפי אשוב לאהבה אותם: (ו) אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה, כנר כביאו בספורי הטבע כי יש שושנה הנקראת שושנת יריחו, שאינה נשרשת בקרקע והרוח נושאה לארצות רחוקות דרך מדבריות והיא מתלחלחת מן הטל ופורחת וגדלה בהוד והדר, והוא משל לישראל הנישאים ע"י הרוח ממקום למקום גולים ומטולטלים, וה' הוא הטל המחיה אותם בגלותם, והיא פורחת ביופי והוד כשושנה. ויך שרשיו כלבנון, ר"ל והגם שהכה את שרשיו שהיו נשרשים תחלה בארצם בחוזק כלבנון, שהארזים נשרשים בעומק, והשרשים האלה הכו ונעקרו ממקומם, ואין להם שורש ומקום קבוע, בכ"ז הגם שהכו השרשים. (ז) ילכו יונקותיו. שהם ענפים הרכים שעולים מן הארץ אצל השרשים הם ילכו

ח יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃ ט אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ י מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי

ישרים

רש"י

דקודשא זוהון וריחהון כריח קטרת בוסמיא: כלבנון. כבית מקדשא: (ח) ישבו ישבי בצלו. אותן שהיו כבר יושבים בצל הלבנון שדימה בו ישראל ובית המקדש ועכשיו גלו מעמו ישובו אליו: זכרו כיין לבנון. כדכרן יבבות חצוצרתא על חמר עתיק דמתנסך בבית מקדשא שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכים כשהלוים אומרים בשיר: (ט) אפרים. יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העצבים וישוב מע"א, אני אענהו מצרתו ואשורנו. אראה בעניו: אני כברוש רענן. אני לו נכפף להיות אוחז ידו בי כברוש רענן הנכפף לארץ שאדם אוחז בענפיו, כלומר אהיה מצוי לו: ממני פריך נמצא. והלא אני הוא שכל טובתך מאתי באה: (י) מי חכם ויבן אלה. מי חכם בכם ויתבונן לאחר כל אלה וישוב אלי:

מצודת דוד

כל שנה וריחו יהיה נודף כריח לבנון המריח ביותר לפי מרבית העשבים והאילנות הגדולים שמה ר"ל יהיו מושפעים בהרבה מיני טובות: (ח) ישבו ישבי בצלו. אלו שישבו ויחסו בצלו של מקום יהיו בטובה ונחת: יחיו דגן. יחיו את עצמם בנחת ועת כדגן המחיה את הבריות: ויפרחו. יהיו פרחים: זכרו. זכרון שמו יהיה כיין הגדל בלבנון המובחר לשבח: (ט) אפרים וגו'. ר"ל כשיאמר אפרים מה לי עוד לפנות אל העצו"ם הלא עתה טוב לי מאז: אני עניתי. ר"ל אז אני אענה לו על כל מה שישאל ממני: ואשורנו. אסתכל ואשגיח בו לתת לו די מחסורו: אני כברוש רענן. ר"ל כמו ברוש הלח והרטיב שכופפין ראשו אל שרשיו כן אני שוכן מרום ואני משפיל עיני להשגיח בך וכל פרי הצלחתך נמצא לך ממני: (י) מי חכם. כשהשימו דברי תוכחותיו אמר מי שהוא

מצודת ציון

(ישעיה נ"ג): הודו. ענין הדר ונאה: (ח) ישבו. ענין השקט ומרגוע כמו בשובה ונחת (שם ל'): יחיו. ענין השבת הנפש מן החולשה ודומה לו עד חיותם (יהושע ה'): דגן. כדגן והחסר כ"ף הדמיון וכן ייטיב גהה (משלי י"ז) ומשפטו כגהה: (ט) לעצבים. העצו"ם: עניתי. מל' עניה ותשובת שאלה: ואשורנו. ענין הבטה וראיה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד): כברוש. שם אילן: רענן. ענין לחות ורטיבות כמו כזית רענן (תהלים נ"ב):

באור הענין

ויתפשטו, ר"ל הבנים שיהיו באחרית הימים שהם היונקות שעלו אחרי השרשים הקדמונים שהכו ונתבטלו הם יהיו לעלים רעננים נושאי פרי, ויהי כזית הודו שהזית יתן שמן למאור, כן יאירו פנים באור ה', והזית עלהו רענן בקיץ ובחורף וכן יתמידו בהצלחתם בכל הזמנים, וריח לו כלבנון ועדן יהיה להם ריח הלבנון שהיא הקדושה והטהרה המתיחסת אל הלבנון שהוא בה"מ מקום הטהרה והקדושה: (ח) ישובו, ומהם ישובו אלה שירצו להיות יושבי בצלו ר"ל בצל הלבנון, נבא שרבים מן הגולים ישובו לשבת בארץ ישראל ויקבעו דירתם בארץ הקדושה בצל הלבנון, והם יחיו דגן שיהיה להם שם דגן ללחם ביתם. ויפרחו כגפן המתפשט למרחוק כי ירבו ויפרו שמה ויעשו פרי ותנובה. זכרו, ר"ל זכרו של לבנון יהיה כיין לבנון, שגם אלה שלא ישובו לישב בצל הלבנון ולדור בא"י יזכרו תמיד בהלבנון כמו שזוכרים את היין של לבנון הטוב מאד ולא ימוש זכרונו מלב שותהו, כן יזכרו ההר הטוב והלבנון בכל תפלותיהם ויעלו את ירושלים על ראש שמחתם: (ט) אפרים, גם אפרים שהם עבדו ע"ז תחלה, יאמר אז מה לי עוד לעצבים, ויכיר שאין בם ממש. אני עניתי ואשורנו, ואז אענה אותם על תפלותיהם ואשגיח עליהם מרחוק בהשגחתי. ופירש מה שיענה להם, יאמר אליהם אני כברוש רענן אני דומה כברוש שענפיו רבים ומתפשטים ועליו רעננים תמיד עד שהיושב תחתיו ימצא מחסה מחום השמש ומסתור מזרם וממטר כי כן החוסה בי ימצא מחסה מכל פגעי הזמן בכל עת ובכל זמן, ולא תדמה שאני כברוש שאינו נושא פירות. כי ממני פריך נמצא, הפירות שמגיעים אליך הם ממני, ר"ל שאני המשפיע גם את הטוב הגשמי והרוחני. ופריי פרי עץ חיים: (י) מי חכם החכמה היא המקובלת, והבינה היא מה שאדם מוציא דבר מתוך דבר, ויוכל האדם להבין מתוך בינתו גם בדברים שאין לו קבלה מרבותיו, כמו ההיקשים השכליים שיעשה האדם עפ"י הדברים הבנויים על המושכלות הראשונות והמוחשות, אמנם בדבר שאין לשכל מבוא בהם, כמו לדעת הנהגת ה' והשגחתו וכל ענייני האלהות א"א שיבינם האדם משכל אם לא יש לו הקדמות מקובלות שקבל בדרכי החכמה כמו פנות התוריות והאמונות שקבל מפי הנביאים, ואז יוכל להבין דבר מתוך דבר מדברים שקבל בחקי החכמה, וז"ש מי חכם ויבן את אלה. וכבר התבאר אצלנו שאין על חקי החכמה מופתי הדעת, כי גדר הדעת הוא דבר שיש לו בו ידיעה ברורה, כמו דברים שהשיג בחושיו, אבל חקי החכמה לא

ביאור המלות

האילן מן השרשים (יחזקאל י"ז): (ח) יחיו דגן. כמו היחיו את האבנים מערמות העפר (נחמיה ג'): (י) חכם, נבון, וידעם. הבדל השמות האלה כללים התבאר באורך בפי' משלי:

גיא חזיון

ידעם

יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהֹוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃

רש"י

ופושעים יכשלו בם. בשבילם על שלא הלכו בהן, כן תרגם יונתן:

מצודת דוד

מכם יבין אלה הדברים ואם הוא נבון להבין דבר מתוך דבר ידע וישכיל אשר דרכי ה' המה ישרים אין בהם נפתל ועקש והצדיקים ילכו בהם בדרך מסלה מבלי כשלון אבל הפושעים יכשלו בהם כאלו היה בהם מקום נפתל ועקש כי יצר מכשילם לבם יכשלם להם הדרכים ולא כן אל הצדיקים המישרים ארחותם:

חזיון	באור הענין	ג"א

ידעם מעצמו רק מי שהוא נבון וחקר בחקי החכמה להבין דבר מתוך דבר הוא יגיע גם לכלל דעת שידע ידיעה ברורה, ועז"א נבון וידעם. והוא כי ישרים דרכי ה', שכל התלונות שמתלוננים על ההשגחה ממה שרואים צדיק ורע לו ורשע וטוב לו שידמה לנו רוע הסדר בהנהגה ושאין השגחה ושכר ועונש, מי שהוא מקובל בחקי החכמה שה' משגיח ושדרכיו טוב וחסד ורחמים אז יבין וידע שדרכי ה' מצד עצמם המה ישרים, ושרוע הסדר הנדמה לנו הוא מצד המונהגים, שהפושעים יכשלו בהדרכים הישרים מצד שלא ייטיבו מעלליהם בדרך הישר ובכ"ז אין חסרון בהדרך, רק בההולכים שאינם מישרים צעדיהם ללכת בדרכי יושר, אבל הצדיקים הם ילכו ולא יכשלו, ואמר זה נגד המתלוננים על הגלות ועל עוזבי ה' אם עתה שנראה כאילו עזבם אל המקרה וההפקר, שהחכמים והמבינים ידעו שהכל הוא בהשגחה ויודעי ה' ישרים צדיק וישר הוא:

א א דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יוֹאֵל בֶּן־פְּתוּאֵל׃ ב שִׁמְעוּ־זֹאת הַזְּקֵנִים וְהַאֲזִינוּ כֹּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הֶהָיְתָה זֹּאת בִּימֵיכֶם וְאִם בִּימֵי אֲבֹתֵיכֶם׃ ג עָלֶיהָ לִבְנֵיכֶם סַפֵּרוּ וּבְנֵיכֶם לִבְנֵיהֶם וּבְנֵיהֶם לְדוֹר אַחֵר׃ ד יֶתֶר הַגָּזָם אָכַל הָאַרְבֶּה וְיֶתֶר הָאַרְבֶּה אָכַל הַיָּלֶק וְיֶתֶר הַיֶּלֶק אָכַל הֶחָסִיל׃ ה הָקִיצוּ שִׁכּוֹרִים וּבְכוּ וְהֵילִלוּ כָּל־שֹׁתֵי יָיִן עַל־עָסִיס כִּי נִכְרַת מִפִּיכֶם׃ ו כִּי־גוֹי עָלָה עַל־אַרְצִי עָצוּם וְאֵין מִסְפָּר שִׁנָּיו שִׁנֵּי אַרְיֵה וּמְתַלְּעוֹת לָבִיא לוֹ׃ ז שָׂם גַּפְנִי לְשַׁמָּה וּתְאֵנָתִי לִקְצָפָה חָשֹׂף חֲשָׂפָהּ וְהִשְׁלִיךְ הִלְבִּינוּ שָׂרִיגֶיהָ׃

רש"י

א (א) **אל** יואל בן פתואל. בן שמואל הנביא שפיתה לאל בתפלתו. יש אומרים שנבואה זו נאמרה באותן שבע שנים שאמר אלישע (מלכים ב' ח') כי קרא ה' לרעב וגו' ובימי יהורם בן אחאב היו, ובהלכות גדולות נמצא יואל ונחום וחבקוק היו בימי מנשה: (ב) ההיתה זאת. המסורה לפנים: (ד) יתר הגזם וגו'. גזם ארבה ילק חסיל מיני גובאי הם ונתנבא עליהם שיבאו ובאו באותן הימים וכלו כל פרי העץ וירק השדה: (ה) עסיס. יין המתוק: (ו) גוי עלה על ארצי. הגובאי הזה כינהו כלשון גוים: מתלעות. הן השינים הגסין שלועס בהן: לקצפה. למפח נפש: חשף חשפה והשליך. קלף קליפת העץ

מצודת דוד

א (א) דבר ה'. ר"ל זהו דבר ה' וגו': פתואל. אחז"ל זה שמואל הנביא שפיתה לאל בתפלתו: (ב) שמעו זאת. מה שאני שואל מכם: ההיתה. הכי"א השאלה כאלו ישאלום האם היתה זאת וגו' והוא האמור בענין יתר הגזם וגו': (ג) עליה. בעבור הגזרה הזאת לרוב התמהון שבה ספרו לבניכם: לדור אחר. לבני הדור שיעמדו אחריכם: (ד) יתר הגזם. והוא הגזרה שבה מה שהותיר הגזם ולא אכל בא הארבה ואכלו: (ה) הקיצו שכורים. אתם הרגילין ביין התעוררו מן השינה ובכו: על עסיס. בעבור העסיס אשר נכרת מפיכם כי הארבה אכל הגפנים ומעתה לא תמצאו היין: (ו) כי גוי. על הארבה יאמר בלשון שאלה וכן שפנים עם לא עצום (משלי ל'): שניו שני אריה. אמר דרך גוזמא והפלגה והוא ענין מליצה: (ז) שם גפני. אכל הענבים ועשאם שממה

מצודת ציון

א (ב) והאזינו. כמו האזן לשמוע: (ג) עליה. בעבורה: (ד) יתר. מלשון נותר: הגזם הארבה הילק החסיל. כולם שמות מיני חגבים: (ה) הקיצו. ענין העירה מן השינה: והילילו. מלשון יללה: עסיס. כן נקרא היין וכן והעסיס דמם ישכרון (ישעיה מ"ט): (ו) עצום. חזק בכח: ומתלעות. הם השניים הגסות כמו מתלעות עול (איוב כ"ט): (ז) לקצפה. מלשון קצף ור"ל לאחרה: חשף חשפה. קלף קליפתה וזהו מלשון מחשוף הלבן (בראשית ל') שהוא ענין גלוי כי בהקלף קליפת העץ נעשה מגולה: הלבינו. מלשון לבן: שריגיה. ענפיה כמו ובגפן שלשה שריגים (שם

ביאור הענין

א (א) **דבר ה'**, בשני סימנים הראשונים ינבא על הארבה שבא בימים ההם והחריב את הארץ: (ב) **שמעו זאת הזקנים**, מדבר אל הזקנים שיזכרו אם נעשה כזה בדורות הקודמים [ב] **האזינו כל יושבי הארץ** שהם יספרו הפלא הזה לבניהם אחריהם, ומפרש נגד שמעו זאת הזקנים **ההיתה זאת בימיכם** הגם שכבר היו ימים רבים, ונגד האזינו כל יושבי הארץ אומר. (ג) **עליה לבניכם ספרו**, שכל יושבי הארץ יספרו וימסרו המעשה הזאת בקבלה לדורות האחרונים, וזאת כי.

ביאור המלות

(ב) שמעו, האזינו. השמיעה (הושע ה' א') שהשמיעה היא אחרי ההאזנה, וכשידבר לשני עצמים מתחלפים יפנה אל הגבוה בלשון שמיעה ואל הפחות ממנו לשון האזנה: (ד) גזם, ארבה, ילק, חסיל. מיני ארבה, וי"מ הגזם גוזז התמרה, הילק לוקק העשב, והחסיל אוכל את הכל, כמו כי יחסלנו הארבה: (ה) עסיס. משקה היוצא ע"י כתישה כמו ועסותם רשעים: (ו) גוי. כל המליצה יאמר שם גוי ועם על קיבוץ בע"ח, וכן עם רב ועצום (לקמן ב' ב'), הנמלים עם לא עז (משלי ל'), וכשם שזה מאמר מליצי בפי הנמשל כנזכר בסי': שניו, מתלעות. השניים הם החדים והמתלעות ומלתעות הם הטוחנות: (ז) לקצפה. הפלגה הקליפה תעלה קצף והתבעבעות, כמו כקצף על פני מים (הושע

(ד) **יתר הגזם אכל הארבה**, שהגם שבמצרים היה ג"כ ארבה כבד ושם נאמר שאחריו לא יהיה כן, שם היה רק מין הארבה, וכאן היו ד' מינים, וכ"א השחית מה שהותיר הקודם לו וזה לא היה עדיין כמש"ס חז"ל: (ה) **הקיצו**, (כל מאמר זה נמשך על פסוק ח' שימלין שזה יקונן על הגפן כמו שיבואר שם, וכאילו הגפן ייליל ויצא קינה ויאמר) אתם **השכורים** שהם משוקעים תמיד בתרדמת השכרות מהם **הקיצו** מתרדמת היין **ובכו** כי אין משתה שכרון, וגם **הילילו כל שותי יין**, אף אותם שאינם שכורים רק רגילים ביין דרך שתיה גם אתם הילילו **על עסיס כי נכרת מפיכם** ואין לכם המשקה הטובה מכרם: (ו) **כי גוי עלה על ארצי**, מגייר את הארבה כגוי מצד התחברותם יחד בגוי מיוחד, והוא

ח אֱלִי כִּבְתוּלָה חֲגֻרַת־שַׂק עַל־בַּעַל נְעוּרֶיהָ׃ ט הָכְרַת מִנְחָה וָנֶסֶךְ מִבֵּית יְהוָה אָבְלוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה׃ י שֻׁדַּד שָׂדֶה אָבְלָה אֲדָמָה כִּי שֻׁדַּד דָּגָן הוֹבִישׁ תִּירוֹשׁ אֻמְלַל יִצְהָר׃ יא הֹבִישׁוּ אִכָּרִים הֵילִילוּ כֹּרְמִים עַל־חִטָּה וְעַל־שְׂעֹרָה כִּי אָבַד קְצִיר שָׂדֶה׃ יב הַגֶּפֶן הוֹבִישָׁה וְהַתְּאֵנָה אֻמְלָלָה רִמּוֹן גַּם־תָּמָר וְתַפּוּחַ כָּל־עֲצֵי

ת"א אלי. סנהדרין קד:

רש"י השדה

והשליכו עד הלבינו זמורות הגפן: (ח) אלי. קינה מתרגמינן אליא: (ט) הכרת. כמו נכרת ה"א הנקודה בחטף קמץ [קמץ חטף] עומדת במקום נו"ן כמו וחית השדה השלמה לך (איוב ה'): (יא) הובישו. הכלימו אכרים. מנהיגי המחרישה: על חטה ועל שעורה. מוסב על אכרים, ועל הכורמים אמר. (יב) הגפן הובישה

מצודת ציון

פ'): (ח) אלי. ענין קינה כי שא קינה (יחזקאל י"ט) פ"י אליא: (י) שדד. ענין עושק: אבלה. ענין השחתה כמו אבל תירוש (ישעיה כ"ד): הוביש. מלשון יבשות: תירוש. יין. אמלל. ענין כריתה כמו כי אמלל אני (תהלים ו'): יצהר. שמן: (יא) הובישו. מל' בושה: אכרים. כן יקראו עובדי אדמה כמו וקראו אכר אל אבל (עמוס ה'): (יב) הובישה. מלשון יבשות: אמללה. נכרתה: הוביש.

מצודת דוד

והתאנה שם למארה וקללה: חשף חשפה. קלף קליפתה ונעשו הענפים לבנים כדרך אילן הנקלף: (ח) אלי. עשי קינה כמו בתולה הנשאת לאיש ומת שחוגרת שק ומקוננת על בעל הנשאת לו בנעורים כי האהבה קשורה ביותר עם הבעל שנשאה בימי נעורים כשהיתה עדיין בתולה: (ט) הכרת וגו'. כי לא מצאו סולת למנחות ויין לנסכים כי הארבה אכל הכל: אבל הכהנים. על כי אין מביא מנחה ונסכים: (י) שדד שדה. נעשק השדה כי הארבה עשק תבואתה:

הובישה. נתייבשה היין ר"ל לא ימצא עוד יין: (יא) הובישו אכרים. על כי עבודתם בשדה היה לריק: כרמים. עושי עבודת הכרמים: על חטה וגו'. על העדר חטה ושעורה ומוסב על הובישו אכרים: כי אבד. ר"ל אין מה לקצור: (יב) הובישה. ר"ל לא ימצא עוד: יבשו. ר"ל אין בהם פרי: כי הוביש ששון. ר"ל כל זה היה בהשגחה כי בגמול

באור המלות

י'): חשף חשפה. כמו מחשף הלבן, וכינוי חשפה על התאנה הלבינו. פעל עומד מהפעיל, וכן כשלג ילבינו כי לא נמצא בקל: (ח) אלי. מענין יללה ונתחלף היו"ד בהאל"ף ולמ"ד הכפל נפלה: (י) שדה, אדמה. שדה מיוחד לגדלי תבואה, ואדמה כולל גם מקום אילנות: הוביש. פעל עומד, ומורה על יובש: (יא) אכרים, כורמים. האכר עובד אדמת תבואה מלשון ירעה מקנך כר נרחב, והכורם עובד בכרמים ובאילנות: (יב) הגפן הובישה והתאנה אמללה. הגפן הנקצץ ימצא שנית משרשו, לא כן התאנה כנודע, לכן אמר בתאנה

גיא חזיון

באור הענין

עצום מגד איכות כחו, ואין מספר מגד רבויים, שיניו שיני אריה כחו בשיניו והלביא כחו במתלעותיו, והוא י"ל שני אריה ומתלעות לביא להשחית את הכל: (ז) שם גפני לשמה, שהשחית את הגפן ואת התאנה על ידי שחשף חשפה את הקליפה מן העץ, והשליך את קליפת העצים, עד ששריגיה הלבינו ועי"כ נשחתו העצים: (ח) אלי כבתולה, המליץ במליצתו מצייר כאילו הגפן והתאנה הם המיללים את הדברים הנאמרים (בפסוק ה' ו' ז') שהגפן יאמר להשכורים שיבכו כי גוי עלה על ארצו של הגפן, ושם את גפנו לשמה כ"ז ידבר עץ הגפן והתאנה בנשמתו, ומצייר אותם כבתולה חגורת שק על בעל נעוריה והוא דימוי מליצי נפלא מאד. שהארבה אכל והשחית את הענפים של הגפן והתאנה ולא נשאר מהם רק הגזע, והמנהג לחבוש שק על הגזע שהוסר הקליפה ממנו, כדי לחתלו ולחממו, כדי שיצמח בדים ופארות אחרים, וזה הוא הציור של חגורת שק, וכפי החכמים יקרא האילן שלא נקצץ מימיו בשם בתולה, כמ"ש (בפ"ק דנדה) ג' בתולות הן, בתולת שקמה כ"ז שלא נקצצה מימיה, ועפ"ז יצייר הגפן שלא נקצץ מימיו עד עתה בשם בתולה, כי עד עתה היתה בתולה, ויקרא הענפים שקצצו ממנה בשם בעל, כי הם למעלה ממנה, והבתולה הזאת עתה חגורת שק על הבעל שנקצץ והלך ממנה. ומלוה לה שתיליל היללה הנאמר למעלה כי גוי עלה על ארצי, ר"ל על הארץ שהיא גדלה עליה, והשחית את גפנה ותאנתה: (ט) הכרת, עתה יזכיר מה שיאבלו הכהנים משרתי ה', שהם יקוננו על שהכרת מנחה ונסך מבית ה', שאין קמח למנחות ויין ושמן לנסכים: (י) שדד, מפרש נגד הכרת מנחה כי שדד שדה שהם שדי תבואה שמשם גדל חטים למנחות. ונגד הכרת נסך מפרש כי אבלה אדמה שעליה היה גדל הגפן לנסכים. ומפרש נגד שודד שדה, כי שודד דגן שהוא גדל בשדה, ונגד אבלה אדמה מפרש כי הוביש תירוש אומלל יצהר שהוא היין והשמן לנסכים. וחוזר ומפרש נגד שודד דגן הובישו אכרים שהם העובדים בשדה תבואה ונגד הוביש תירוש מפרש הילילו כורמים שהם העובדים בכרם יין וכרם זית, וחוזר ומפרש נגד הובישו אכרים על חטה ועל שעורה, וכן כי אבד קציר שדה יתר מיני תבואה וקטניות שגדלים בשדה שהיא עבודת האכרים, ונגד הילילו כורמים מפרש. (יב) הגפן הובישה, והתאנה אמללה שהעובדים בנטיעת כרמים הם יקשו כל

הַשָּׂדֶה יָבֵשׁוּ כִּי־הֹבִישׁ שָׂשׂוֹן מִן־בְּנֵי אָדָם׃ (יג) חִגְרוּ וְסִפְדוּ הַכֹּהֲנִים הֵילִילוּ מְשָׁרְתֵי מִזְבֵּחַ בֹּאוּ לִינוּ בַשַּׂקִּים מְשָׁרְתֵי אֱלֹהָי כִּי נִמְנַע מִבֵּית אֱלֹהֵיכֶם מִנְחָה וָנָסֶךְ׃ (יד) קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה אִסְפוּ זְקֵנִים כֹּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְזַעֲקוּ אֶל־יְהוָה׃ (טו) אֲהָהּ לַיּוֹם כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה וּכְשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא׃ (טז) הֲלוֹא נֶגֶד עֵינֵינוּ אֹכֶל נִכְרָת מִבֵּית אֱלֹהֵינוּ שִׂמְחָה וָגִיל׃ (יז) עָבְשׁוּ פְרֻדוֹת תַּחַת מֶגְרְפֹתֵיהֶם נָשַׁמּוּ אֹצָרוֹת נֶהֶרְסוּ מַמְּגֻרוֹת

כי

רש"י

והתאנה אומללה. נכרתה פסק פריה: הוביש. כמו יבש: (יד) קדשו צום. הזמינו צום: עצרה. אסיפה: (טו) אהה. לשון גניחת יללה: וכשד. וכביזת שודדים: יבא. מאת המקום: (טז) נגד עינינו. אנו רואים: (יז) עבשו. העלו חלודה ועיפוש. בלעז מוזיישי"ר: פרודות. תרגם יונתן גרבי חמרא: מגרפותיהם. ת"י מגופתהון, מגופות כיסוי החביות: נשמו אוצרות. של יין ושל שמן: ממגרות. מגורות של חטין:

מצודת דוד

שפסק ה' שמחה מבני אדם ולכן תסרו כל אלה: (יג) חגרו. ר"ל חגרו שקים וקשר בדבר המובן: כי נמנע. על כי החרבה אכל הכל: (יד) קדשו צום. הזמינו יום צום ר"ל הכריזו הרבים להתענות ביום קבוע: קראו עצרה. הכריזו להתאסף בבית ה': כל ישבי הארץ. ר"ל של כל יושבי הארץ: בית ה'. אל בית ה': (טו) אהה ליום. אוי על היום ההוא כי קרוב הוא לבוא בו פורעניות מה': וכשד. כמו בזת שודדים יבוא מאל שדי ר"ל החרבה הבאה בדבר ה' יעשוק כמו בני אדם שודדים: (טז) הלא נגד עינינו. רואים אנו שהחרבה מכלה הכל: מבית אלהינו. מלת נכרת מושב למעלה ולמטה לומר נכרת ונפסק מבית ה' שמחה וגיל ועל שמחת השיר יאמר כי שהיה ואין יין לנסך על מה יאמרו הלוים השיר: (יז) עבשו פרודות. כלי היין נתעפשו תחת מגופותיהן כי מחסרון היין לא נשתמשו בהם ולא פתחו המגופות לסבבים האויר ולכן נתעפשו: נשמו אצרות. המקומות שאוצרים שם התבואה נעשו

מצודת ציון

מלשון יבשות ור"ל נפסק: (יד) קדשו. ענין הזמנה כמו קדשו מלחמה (לקמן ד'): צום. תענית: עצרה. ענין קבוץ ואסיפה וכן עצרת בוגדים (ירמיה ט'): (טו) אהה. ענין לשון צעקת יללה: (יז) עבשו. כמו עפשו בפ"א לשון עפוש ידוע בדה"ל ובא הבי"ת במקום הפ"א וכן בזר עמים (תהלים ס"ח): פרדות. ת"י גרבי דחמרא: מגרפתיהם. ת"י מגופותהון והם מגופה ידוע בדז"ל שהוא כסוי החביות: נהרסו. מל' הריסה ונתיצה: ממגרות. כן יקראו אוצרות

גיא חזיון

באור הענין

מיני עצי פירות וכולם נשחתו, והנה חשב בכאן הז' מינים שנשתבחה בהם א"י, חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ותמר (וזית נכלל בכרם כנ"ל) והוסיף במיני פרי האדמה כי אבד קציר שדה לכלול כל המינים, במיני האילנות הוסיף תפוח שהוא החשוב ביותר ממיני אילנות, וכלל כולם במ"ש כל עצי השדה יבשו, והיו רגילים לשמוח בעת שמחה בפרי עץ, ועז"א **כי הביש ששון מן בני אדם**: (יג) **חגרו**, מצוה אל הכהנים שיחגרו שק לתפלה, ושיספדו על הצרה, וזה אומר דרך כלל הכהנים, ועתה מפרש שהוא מדבר אל שתי כתות מן הכהנים, שכת א' יחגרו שק ויספדו, וכת אחרת ילילו ויספדו כמתיאשים באין תקוה, כי היו כת כהנים צדיקים שהיו משרתי ה' ועובדים עבודת ה' בכוונתם, והיו כת כהנים שהיו רק משרתי מזבח לעשות קרבנותיו לא משרתי ה' כפי הכוונה הרצויה, ועז"א **הילילו משרתי מזבח** שאלה שהם רק משרתי מזבח ילילו כמתיאשים כי תפלתם אינה רצויה, **באו לינו בשקים משרתי אלהי** אבל הצדיקים שהם משרתי ה' בצדקתם, הם ילינו בשקים להתפלל ולעשות תשובה להשיב את הגזירה, ומפרש מדוע יתעוררו הכהנים ע"ז יותר מכל העם, **כי נמנע מבית אלהיכם מנחה ונסך**, שע"י החרבה נתקלקלו והתליעו החטים והושחתו היינות שהיו מביאים מהם מנחות ונסכים: (יד) **קדשו צום**, מצוה עוד אל הכהנים שהם **יקדשו צום ויקראו עצרה** שיתאספו העם אל בית ה', ושהם **יאספו זקנים** ואת **כל יושבי הארץ לבית ה' ויזעקו אל ה'**, כי בעת התעניות על הצרות היו מאספים את העם ומורידים את הזקן לפני התיבה והזקן דורש לפניהם דברי כבושין כמבואר במס' תענית: (טו) **אהה**, שיזעקו ויאמרו **אהה ליום** מפני שני טעמים, א] מצד **שקרוב היום** במהרה תבא הגזירה, ב] מפני **כי כשד משדי יבא** שאין עצה להמלט ממנו כאילו בא השוד ע"י ה' ובהשגחתו, אף שאין הטבע מחייבת את הבוא בא מצד שדי בשודד את הטבע, ולפני עם ה' אי

באור המלות

אומללה לגמרי: (יג) חגרו. מפרש באו לינו בשקים: משרתי מזבח, משרתי אלהי. הבדלם מבואר: (יד) צום, עצרה. הצום הוא הקיבוץ להתענות, והעצרה הוא הקיבוץ להעצר לפני ה' בתפלה ובבלתי עשות מלאכה: אספו זקנים. אתה זקנים אספו את כל יושבי הארץ: (טו) כי קרוב וכו'. כמליצה זאת (ישעיה י"ג ו') עי"ש: (טז) שמחה וגיל. התבאר הבדלם (ישעיה ט"ז) ובכ"מ: (יז) עבשו. כמו עפשו, נתקלקלו:

כִּי הֹבִישׁ דָּגָן׃ יח מַה־נֶּאֶנְחָה בְהֵמָה נָבֹכוּ עֶדְרֵי בָקָר כִּי אֵין מִרְעֶה לָהֶם גַּם־עֶדְרֵי הַצֹּאן נֶאְשָׁמוּ׃ יט אֵלֶיךָ יְהוָה אֶקְרָא כִּי־אֵשׁ אָכְלָה נְאוֹת מִדְבָּר וְלֶהָבָה לִהֲטָה כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה׃ כ גַּם־בַּהֲמוֹת שָׂדֶה תַּעֲרוֹג אֵלֶיךָ כִּי יָבְשׁוּ אֲפִיקֵי מָיִם וְאֵשׁ אָכְלָה נְאוֹת הַמִּדְבָּר׃

רש״י

תקעו

(יח) נבכו. נתערבבו ונסגרו ותעו ביערים ובמדברות: נאשמו. נתקלקלו באשמן: (יט) נאות מדבר. לשון נוה: (כ) תערוג. תצעק כאשר פתר דונש ערג לאילים נהם לשחלים וגעה לעגלים וצהל לסוסים וצפצף לעופות ונבח לכלבים:

מצודת ציון

התבואה וכן העוד הזרע במגורה (חגי ב): הוביש. מלשון יבשות: (יח) מה. השאלה היא הונחה על ההפלגה וכן מה רב טובך (תהלים ל״א): נבכו. ענין בלבול וכן נבוכים הם בארץ (שמות י״ד): (יט) אכלה. שרפה: נאות. ענין מדור כמו נאות השלום (ירמיה כ״ה): מדבר. מקום המרעה רחוק מהישוב יקרא גם הוא מדבר וכן מעט הצאן ההנה במדבר (ש״א י״ז): ולהבה. שלהבת: להטה. ענין שריפה כמו אש לוהט (תהלים ק״ד): (כ) בהמות שדה. על החיות יאמר וכן ושן בהמות (דברים ל״ב) ות״א חיות ברא: תערוג. הוא ענין צעקה כמו כאיל תערוג על אפיקי מים (תהלים מ״ב): אפיקי מים. כן יקראו המקומות שהמים נגרים שם בחוזק ושוטפים:

מצודת דוד

שוממין: נהרסו ממגרות. מקצת מן הממגורות נהרסו כי נתייבש הדגן ונפסק ומה להם אל הממגורות: (יח) מה נאנחה. מה מאד תאנח הבהמה ועדרי הבקר המה נבוכים ומבולבלים כי אין להם מרעה כי השרב אכל גם המרעה: נאשמו. נעשו שממה וחורבן: (יט) אליך ה׳ אקרא. מאמר הנביא להתפלל לה׳ להושיע לעמו: כי אש אכלה וגו׳. כאלו אכלה אותה אש אהלי הרועים שבמדבר כי הואיל ואין מרעה לצאן למה יאהל במדבר: ולהבה להטה. החרבה אכל עצי השדה כאלו להטה להבת אש: (כ) בהמות שדה. ר״ל חית השדה שאינם ניזונים מן המרעה כי יטרפו טרף עכ״ז גם הם יצעקו על כי נתייבשו אפיקי מים כי היה אז גם עצירת הגשמים ופסקו הנהרות למתוק מימיהם: ואש אכלה וגו׳. ר״ל לא נמצא במדבר אהלי הרועים על כי אין מרעה ולא ימצאו א״כ לטרוף טרף כי לא יבא שמה הצאן:

באור המלות

פרודות. פי׳ המפ׳ גרגר הזרע הנפרדות ונפזרות תחת הארץ, ומגרפות הם חתיכות העפר כמו האבן או הצרף לדעת קצת מפרשים. וי״מ מענין נחל קישון גרפם ומגרפה בלשון חכמים שמכבדים בה הפסולת, ועבשו כמו באשו בהילוף הסיבות וחילוף א׳ בע׳, בעת שגורפים פרודות האוכל שמתקלקל הם מבאישים ע״י שהארבה הבאיש אותם: ממגרות. כמו העוד הזרע במגורה (חגי ב׳) והוא קטן מן אוצר שאוצרים לזמן רב, ושרשו גור ובא בשני הוספות כמו מהלאה: (יח) מה. כמו למה, או מדוע: נאשמו. מענין [illegible] חטא ואשמה: (יט) אש אכלה, ולהבה להטה. הלהבה נוהטת למרחוק יותר מן האש עד שהשיגה גם עצי השדה: (כ) תערג, בא על נקימת בהמות שדי מחמת למזון, כאיל תערג על אפיקי מים: נאות מדבר. הוא מקום מרעה לבהמות כמ״ש בכ״מ:

גיא חזיון

באור הענין

יעמוד: (טז) **הלוא נגד עינינו**, הנביא מוסיף שהגם שעדיין לא בא הדבר בפועל, בכ״ז אנו כבר רואים אותו בעינינו בעין המחזה הצופה את העתיד כאילו הוה, וכבר הדבר **עומד נגד עינינו שהאוכל נכרת, ושנכרת** כבר **מבית אלהינו שמחה וגיל**, כי בעת הנסכים היו אומרים שירה בבהמ״ק, כמבואר ברמב״ם ה׳ כלי המקדש: (יז) **עבשו**, גם נתקלקלו ונתעפשו גרגרי דגן שהיו טמוני׳ בשדה באדמה **מפורדים** לגרגרים, נתעפשו תחת **מגרפות האדמה** הגם שאין הארבה בא לשם. ומוסיף שגם **נשמו אוצרות** שהיו אוצרים שם תבואה **וגם נהרסו ממגורות** שהם קטנים מן האוצרות ע״י שאוכים דגן: (יח) **מה נאנחה בהמה**, הנביא שואל כמתמיה אם אדם חטא בהמה מה חטאה, ומה היה הדבר שנאנחה בהמה? מה חטאה היא? ולמה **נבוכו עדרי בקר** על **כי אין מרעה להם**, הכי **גם עדרי הצאן נאשמו**? הכי חטאו גם המה ויאשמו אשום? ולמה ענש ה׳ את הבהמה: (יט) **אליך**, מוסיף לאמר, שאם משיב שעקר העונש בא על האדם וע״י שבהמות הישוב הם ברשותו של אדם והם קנינו לכן ספו גם המה עם האדם, כי נגזר עליו אבדת בהמותיו וקניניו, משיב עדיין **אליך ה׳ אקרא כי אש אכלה נאות מדבר**, ששם אין ישוב בני אדם, **ולהבה להטה כל עצי השדה** הגם שהם רחוקים מישוב בני אדם, ועי״ז. (כ) **גם בהמות שדה תערג אליך**, שע״ז תצעק גם הבהמות המדבריות שאינם ברשות האדם והיא תצעק חמס על **כי יבשו אפיקי מים** ואין לה מים לשתות, **ואש אכלה נאות המדבר** ואין לה מרעה, וא״כ ע״ז אליך ה׳ אקרא, מה חטאו בהמות המדבריות ומדוע תענש בעון האדם?:

ב א תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן וְהָרִיעוּ בְּהַר קָדְשִׁי יִרְגְּזוּ כֹּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי־בָא יוֹם־יְהוָה כִּי קָרוֹב׃ ב יוֹם חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה יוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל כְּשַׁחַר פָּרֻשׂ עַל־הֶהָרִים עַם רַב וְעָצוּם כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָה מִן־הָעוֹלָם וְאַחֲרָיו לֹא יוֹסֵף עַד־שְׁנֵי דּוֹר וָדוֹר׃ ג לְפָנָיו אָכְלָה אֵשׁ וְאַחֲרָיו תְּלַהֵט לֶהָבָה כְּגַן־עֵדֶן הָאָרֶץ לְפָנָיו וְאַחֲרָיו מִדְבַּר שְׁמָמָה וְגַם־פְּלֵיטָה לֹא־הָיְתָה לּוֹ׃ ד כְּמַרְאֵה סוּסִים

מראהו

רש"י

ב (א) **תקעו** שופר. להשמיע שישובו בתשובה בטרם תבואתם הרעה הזאת: יום ה'. מה שאמרנו למעלה: (ב) כשחר פרוש על ההרים. הארבה והגזם נפרשים על ההרים כשחר הנפרש בכל העולם: כמהו לא נהיה מן העולם. לגבי כל המינים הללו זה אחר זה, אבל מין ארבה לבדו לא היה כמו אותו של מצרים שנאמר ואחריו לא יהיה כן (שמות י'): (ג) לפניו אכלה אש. משחיתים את הכל כאילו אש אוכלת לפניהם ולהבה מלהטת אחריהם: כגן עדן. היתה הארץ לפני בואו ואחר שילך הניח את הארץ כמדבר שממה: (ד) כמראה סוסים מראהו. במרוצתו:

מצודת דוד

ב (א) תקעו שופר. להזהיר את העם על התשובה: בהר קדשי. זה ציון וכפל הדבר במ"ש: ירגזו. מחרדת קול שופר יחרדו: יום ה'. יום הפורעניות מה': כי בא. כאלו כבר בא: (ב) כשחר. כמו אור השחר הפרוש על ההרים כן יהיה הארבה מכסה את ההרים: עם רב ועצום. על הארבה יאמר בדרך משל: לא נהיה. כי בימי משה היה מין אחד וזהו מארבעה מינים: לא יוסף. להיות כמוהו: עד שני דור ודור. עד שיכלו שני הדורות ר"ל עד עולם: (ג) לפניו וגו'. ר"ל ההשחתה תהיה עצומה כ"כ כאלו כאש אוכל יבול הארץ לפני בואו וכאלו להב שרפה היבול אחרי הלכו כי מדרך הגבוב כמעט א"א שיעשה הארבה נגד השחתה גדולה כ"כ כ"א בצרוף השחתת אש לפניו ולאחריו: לפניו. לפני בואו היתה הארץ כגן עדן מלאה מיבול ואחרי הלכו נעשה מדבר שממה: וגם פליטה. לא השאיר שום פליטה כי את הכל אכל: (ד) כמראה סוסים. במרוצתו

מצודת ציון

ב (א) והריעו. מלשון תרועה: ירגזו. ענין תנועת חרדה כמו רגזו ואל (תה' ד'): (ב) וערפל. הוא עב הענן: כשחר. כאור הבוקר: פרש. מלשון פריסה ושטיחה: (ג) תלהט. ענין שרפה: להבה. שלהבת: פליטה. ענין

גיא חזיון

באור הענין

ב (א) **תקעו**, (עד עתה דבר על העת שהודיע ביאת הארבה ע"י הנביא שראה גזרה זו בנבואה, ועתה מתחיל ענין שני, מדבר על העת שכבר התעורר הארבה והתחיל לבא על הארץ), **תקעו שופר** כדין במתריעים על הצרות, והנה התקיע' היתה משמשת לאסוף את העם וע"ז צוה **שיתקעו בציון** בכל העיר למען ישמעו כל אנשי העיר, והתרועה היתה משמשת לעורר חרדה כדי שישובו בתשובה, וע"ז א"ה **והריעו בהר קדשי** שהוא בבהמ"ק, ועי"כ **ירגזו כל יושבי הארץ** ויפחדו מה', **כי בא יום ה' כי קרוב**, ר"ל כי אצל ב"ו לא נוכל לאמר שבאה גזרתו רק אם בא ממש, כי כל עוד שלא בא, המקום מפסיק ויוכל להיות שיתעכב ולא יבא, אבל אצל ה' כל שהזמן קרוב ואין הפסק הזמני נוכל לומר שכבר בא, כי אין דבר חוצץ בעד גזרתו, ואחר שהזמן קרוב כבר בא יום ה': (ב) **יום חשך**, מצייר את היום שהוא **חשך ואפלה** מצד העדר האור, וגם הוא **יום ענן וערפל** שאינו חשך העדרי רק חשך ממשי ע"י אדים וקטורי ערפל המאפילים, ולכך החשך ההוא נראה פריסת הארבה **כשחר הפרוש על ההרים** בבקר, כן יתראה על ראשי ההרים נוצץ ומבריק למרחוק, והוא **עם רב** בכמות **ועצום** באיכות, אשר **כמוהו לא נהיה**, כי היו ד' מינים שזה לא היה במצרים כנ"ל: (ג) **לפניו אכלה אש**. מצייר מה שאוכל ומכלה את כל עץ וצמח כאש האוכל ושורף וכאלו בעת בא אש לפניו הלך ואכל את הכל, ובלכתו לא נשאר מה שיאכל מן האש, וידמה כלהבה שהיא מלהטת אחרי האש את השרשים והאדמה, וז"ש **ואחריו תלהט להבה**, ומפרש כי **לפני בואו היתה הארץ כגן עדן** מלאה כל טוב **ואחריו היא כמדבר**, וזאת עוד גרוע מן האש, שמן האש יש פליטה שיפליטו ויצילו כמה דברים, אבל **לו לא היתה גם פליטה**, כי לא הצילו שום דבר: (ד) **כמראה**, מצייר ענינו כסוסים הבאים בעת מלחמה לכבוש את הארץ, והגם הסוס בעצמו יש לו גבורה לרוץ בדפס ורעש, וע"ז א"ה **כמראה סוסים מראהו** כי כן ירוץ ברעש ורעם, ואם ירכב אדם על הסוס שאז יקרא פרש ירוץ במהירות יותר ע"י האדם המכריתו, עפ"ז אמר **וכפרשים**

באור המלות

(א) תקעו, הריעו. עי' הושע (ה' ח'), והתיר והקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו, וביום שמחתכם ותקעתם וכי תבואו מלחמה והרעותם: (ב) חשך ואפלה. אופל גרוע מחשך (ישעיה ח' כ"ב, נ"ח י', נ"ט ט') וערפל קשה מענן ובא הסדר תמיד ענן וערפל: (ג) אש להבה. עי' למעלה (א' י"ט): (ד—ה) סוסים, פרשים, מרכבות. אם יש רוכב עליו או מלומד לכך יקרא פרש, וכמה סוסים למודים למרכבה

מַרְאֵהוּ וּכְפָרָשִׁים כֵּן יְרוּצוּן׃ ה כְּקוֹל מַרְכָּבוֹת עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים יְרַקֵּדוּן כְּקוֹל לַהַב אֵשׁ אֹכְלָה קָשׁ כְּעַם עָצוּם עֱרוּךְ מִלְחָמָה׃ ו מִפָּנָיו יָחִילוּ עַמִּים כָּל־פָּנִים קִבְּצוּ פָארוּר׃ ז כְּגִבּוֹרִים יְרֻצוּן כְּאַנְשֵׁי מִלְחָמָה יַעֲלוּ חוֹמָה וְאִישׁ בִּדְרָכָיו יֵלֵכוּן וְלֹא יְעַבְּטוּן אֹרְחוֹתָם׃ ח וְאִישׁ אָחִיו לֹא יִדְחָקוּן גֶּבֶר בִּמְסִלָּתוֹ יֵלֵכוּן וּבְעַד הַשֶּׁלַח יִפֹּלוּ לֹא יִבְצָעוּ׃ ט בָּעִיר יָשֹׁקּוּ בַּחוֹמָה יְרֻצוּן בַּבָּתִּים

רש"י

(ה) כקול להב. האוכלת קש משמעת קול: ערוך מלחמה. לפי שהוא דבוק נקוד חטף סגול: (ו) קבצו פארור. שחרות כקדירה כמה דאתאמר ובשלו בפרור (במדבר י"א) ואל"ף הכתובה יתירה היא ואינה נקראת: (ז) ולא יעבטון. אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו לא יעקלון: (ח) ובעד השלח. כמו בעד החלונים על פני כלי זיין יפלו ויתאו: ולא יבצעו. ולא יקבלו ממון, ויונתן פתר בו לשון שליחות בשביל שליחותו של הקב"ה מפילין עצמן ובצע כסף לא לקחו: (ט) בעיר ישקו. לשון השמעת קול, כמו כמשק גבים (ישעיה ל"ג), דוב שוקק (משלי כ"ח), ממשק

מצודת ציון

שחרים כמו פליט ושריד (איכה ב'): (ד) וכפרשים. הם הרגילים לרכוב על סוסים: ירוצון. מלשון ריצה ורדיפת ההליכה: (ה) ירקדון. מל' רקוד וקפיצה: קש. תבן דק: ערוך. מסודר: (ו) יחילו. מלשון חיל וחלחלה: פארור. ענין קדרה כמו ובשלו בפרור (במדבר י"א) והאל"ף נוספת: (ז) יעבטון. אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו הוא ענין עקום ומעוקל: ארחותם. מלשון אורח ודרך: (ח) ידחקון. מלשון דחק. גבר. איש, יאמר בלשון שאלה על האדם: במסלתו. מלשון מסילה ודרך: ובעד. ענינו כמו על וכן וכפר בעדו (ויקרא ט"ז): השלח. כן יקרא החרב וכן איש שלחו בידו (דברי הימים ב' כ"ג): יפלו. ישכבו כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כ"ה): יבצעו. ענין חתוך כי פתות אותה פתים (ויקרא ב') ת"א בצע יתיה בלועין: (ט) ישקו. ענין השמעת קול כמו כמשק גבים (ישעיה ל"ג):

מצודת דוד

במראתו דומה הוא למראה סוסים: (ה) על ראש ההרים ירקדון. אשר מרקדין במרוצתם על ראשי ההרים שהקול נשמע למרחוק: אכלה קש. שאז משמעת הקול כן נשמע הרעש קול הארבה: כעם עצום. הוא כעם חזק הערוך ומסודר למלחמה: (ו) יחילו עמים. הכו"ס יתרחו מפניו ועל שהמשילם לעם הערוך למלחמה אמר בו לשון הנופל בעם והוא מדרך גוזמא והפלגה כדרך המליצה: כל פנים. כל פני הבריות קבצו שחרות כקדרה: (ז) ואיש. כל אחד ילך בדרכו המיוחד לו ולא ילכו בארח מעוקם ומותעה: (ח) לא ידחקון. לא ידחק זה לזה כי כ"א ילך במסילתו המיוחד לו: ובעד השלח יפלו. ישכבו על החרבות ולא יהיו נחתכים עליו לחתיכות: (ט) בעיר ישקו. בתוך העיר ישמיעו קול וירוצו על החומות ויעלו בבתים ויבואו בהם דרך החלונות כמו הגנב ולפי שהמשילו לעם אמר לשון הנופל באנשי מלחמה אבירי לבב

גיא חזיון

באור המלות

יקראו מרכבה, והטם מרכבה ארבע סוסים: ערוך. סמוך: (ו) קבצו פארור. עי' באור הענין מלשון פאר, כן פי' מנחם, וי"ל פארור הוא הפך פאר, שהתבאר אצלי במק"א שכפל למ"ד הפעל בא בדרך הפועל שמורה הפך המכוון, כמו מגרש, מסקל. ובזה נכון פעל קנן, כי לפי' מנחם ראוי לומר אספו. וי"ל פארור מענין פור התפוררה, שהפנים נקבץ ונקמטו ונראה כמתפורר לפירורין: (ז) כגבורים, כאנשי מלחמה. הגבור בטבע והאיש מלחמה יודע תכסיסי מלחמה (ישעיה ג'): בדרכיו, ארחותם, במסלתו. דרך הוא הגדול וממנו יסתעפו ארחות אל הצד, ומסלה היא הסלולה וכבושה, ועיינתי מקום באור הבדליהם (ישעיה כ"ט ז'): לא יעבטון. מענין העבט תעביטנו, לא ישאיל ארח הגדלי לאחר רק ישאר לו לעת הצורך: (ח) איש, גבר. שם גבר מציין הגבורה וכח גברא, שהגם שלא ידחק את אחיו לא יסור ממסלתו בכחו ועצומו: בעד השלח. הוא החרב הדוקרת וזה ההבדל בינו ובין חרב, והאנשי המצור רוצים להפיל א"ע מעל החומה אותיות נגדם שלחם שידקרו בם, והם יפלו ולא יבצעו, כמו יפצעו: (ט) בעיר ישקו. לדעתי מענין שוקים ורחובות, השוק הוא מקום קיבוץ הרבים, שיעשו שוק,

באור הענין

כן ירוצון, כי גם הוא י"ל עוד מכריח לרוץ שהיא פקודת ה' וגזרתו הרוכבת עליו, ואם יחברו כמה סוסים במרכבה אז ימשכו את המרכבה וישמיעו קול רעש אופן וגלגל, ועז"א. (ה) כקול מרכבות על ראשי ההרים ירקדון, שע"י שמתחברים כאחד ישמיעו קול כקול מרכבות והגם שאין דרך מרכבה לעלות על ראשי ההרים הם ירקדו שם כקול מרכבות. כקול, אחר שצייר ענינו בעצמו מצייר הקול שנשמע ע"י פעולתו שישחית את הכל ישמיע קול כלהב אש אוכלה קש, כי כבר צייר זה כאש ואמר שישמע הקול כקול להב אש בעת שהיא אוכלה קש, עתה יצייר איך ישים הארבה א"ע לרדת מן ההרים אל הערים, ומצייר אותו כהכין א"ע למלחמה נגד בני אדם אשר יערכנו מהלט, שהוא דומה כעם עצום המוכן לערוך מלחמה: (ו) מפניו, אולם העמים יחילו מפניו ולא יערכו לבם ללחום נגדו, וכל פנים יתקבץ פארו והדרת מלוב הפחד והיגון: (ז) כגבורים, עתה מצייר איך יכבשו את חומת העיר שתחלה ירוצון אל החומה כגבורים, כי העם יערכו מלחמה מן החומה ובפתח השער וצריך לרוץ בגבורה להגיע עד החומה ולהכרית הלוחמים, ואח"כ צריך לדעת תכסיסי מלחמה איך לעלות אל החומה, ועז"א כאנשי מלחמה יעלו חומה, ואז יסדרו לאנשי החיל דרך מיוחד לכל גדוד. ועוד ישאירו לעצמם אורח נגדי שיוכל להטות אליו אם יצטרך

יַעֲלוּ בְּעַד הַחַלּוֹנִים יָבֹאוּ כַּגַּנָּב: י לְפָנָיו רָגְזָה אֶרֶץ רָעֲשׁוּ שָׁמָיִם שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נָגְהָם: יא וַיהוָה נָתַן קוֹלוֹ לִפְנֵי חֵילוֹ כִּי רַב מְאֹד מַחֲנֵהוּ כִּי עָצוּם עֹשֵׂה דְבָרוֹ כִּי־גָדוֹל יוֹם־יְהוָה וְנוֹרָא מְאֹד וּמִי יְכִילֶנּוּ: יב וְגַם־עַתָּה נְאֻם־יְהוָה שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְצוֹם וּבִבְכִי וּבְמִסְפֵּד: יג וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל־בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם

רש"י

חרול (צפניה ב'), וי"ת לשון נשק מזויינין: (י) רעשו שמים. בשביל פורענות הבאה על ישראל רוגזים ורועשים: אספו נגהם. הכניסו אורן: (יא) וה' נתן עליהם קולו. במאמר נביאיו לפני שלחו בהם את חילו זה: כי רב מאד מחנהו. אשר ישלח בכם אם לא תשובון: (יג) ואל בגדיכם. כי אוני אם לקריעת בגדים לבד: ושובו. בהכנעה כזאת שובו אל ה': כי חנון וגו'. וירחם עליכם: ונחם. יתחרט על הרעה שחשב לעשות:

מצודת דוד

שלוחמים בחזקה והוא ענין מליצה: (י) לפניו רגזה ארץ וגו'. ר"ל צער גדול יהיה בעולם בעת יבוא כאלו תרגז הארץ וירעשו השמים ושמש וירח נשחרו והכוכבים הכניסו זהרם ולא יאירו ע"פ תבל: (יא) נתן קולו. אל עמו השמיע קולו ע"י הנביאים לפני בוא חילו הוא הארבה: כי רב. ר"ל שאמר אשר מחנהו רב מאד: עשה דברו. המשחית בשליחות המקום ב"ה: יום ה'. יום הפורעניות הבא מה': ומי יכילנו. מי יוכל לסבול ביום ההוא: (יב) וגם עתה. אחר שנגזרה הגזירה: (יג) וקרעו לבבכם. ר"ל עשו הכנעה בלב ולא במעשה קריעת הבגדים לבד: ושובו. בהכנעה כזאת שובו אל ה': כי חנון וגו'. וירחם עליכם: ונחם. יתחרט על הרעה שחשב לעשות:

מצודת ציון

בעד. בדרך וכן בעד החלון (שופטים ה'): (י) רגזו. ענין תנועת החרדה: רעשו. ענין רעדה: קדרו. ענין שחרות כמו קודר שחותי (תהלים ל"ח): אספו. ענין הכנסה וכן ואין איש מאסף אותם (שופטים י"ט): נגהם. ענין האור וזריחה כמו מנוגה נגדו (תהלים י"ח): (יא) נתן. ר"ל השמיע: חילו. מלשון חיל ונאות עם: יכילנו. ענין הסבל והחזק כמו מרבה להכיל (יחזקאל כ"ג): (יב) עדי. אלי כמו האזינה עדי (במדבר כ"ג): (יג) וקרעו. ר"ל פתחו והסירו

באור הענין

ללכת אל הצד או לסבב את האויב וזה נקרא ארח, ועז"א איש בדרכיו ילכון שהוא הדרך הגדול וגם לא יעבטון ארחותם שהוא הארח הצדדי: (ח) ואיש אחיו לא ידחקון, כי עוד צריך ליזהר שלא ילכו בערבוביא עד שידחק איש את אחיו ויפול, רק כל גבר במסלתו ילכון, שכ"א ילך במסלה הנכבשת לפניו לא רחוקים איש מאחיו ולא דחוקים, וכן אחר שעלו על החומה ומפילים א"ע משם למטה אל העיר הגם שעומדים מתחת בחרבות ושלחים צריך שיפלו בעד השלח ולא יבצעו שלא יזיק להם: (ט) בעיר, עתה יצייר ענינם כשהם בעיר, שם ישוקו וישמיעו קול ברחובות העיר, וירוצון בחומה שסביב הבתים, ויעלו בבתים ולא יכנסו דרך פתחים רק בעד החלונים: (י) לפניו רגזה ארץ רעשו שמים, ר"ל שיתבלבל סדר המערכת כי יהיה הדבר השגחיי מאת ה' (וכישעיה י"ג) על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה. שם ר"ל שה' יסדר את המערכת וינהגו בענין שיחריב את בבל ע"י המערכת, ופה ר"ל שלא יעשה הדבר ע"י המערכת כלל רק ע"י ה' לבד ותחלה רגזה ארץ מלפניו, וממילא רעשו שמים, כי יתבטלו ע"י ההנהגה ההשגחיית, וכן שמש וירח קדרו, כי תתבטל הוראתם והנהגתם, וכוכבים אספו נגהם כי לא יהיה להם השפעה והוראה כלל: (יא) וה', מפרש הטעם שיבוטלו סדרי המערכה, מפני שה' נתן קולו, והוא פקד הדבר בהשגחתו, והנה יאמר ה' נתן קולו והכריז לפני חילו ר"ל בטרם בוא חילו הכריז והודיע לאמר, שהגם כי רב מאד מחנהו שהוא הארבה שצלח להשחית את הארץ, בכ"ז עצום עושה דברו מי שיעשה דברו אשר דבר שישובו בתשובה ויעזבו עונותיהם, הוא עצום ממחנהו ויתגבר על הארבה ויגרשנו מן הארץ, עוד נתן קולו לאמר כי גדול יום ה' ונורא מאד היום שהגביל להעניש את החוטאים, ומי יכילנו ר"ל מי גבר יתאזר עוז לשוב בתשובה שבזה יכילנו, היינו שיוכל לסבול את היום ויכיל את הפורעניות בלא יזיק לו, והנה קול זה נתן ה' לפני חילו, היינו ימים רבים קודם ששלח את החיל נתן קולו ע"י הנביאים כמו שנבא כ"ז בסי' א', ובכ"ז. (יב) וגם עתה, הגם שעתה כבר בא החיל, וכבר בא היום הגדול, אל תחשבו שאין תקוה כי גם עתה נאום ה' שובו עדי בכל לבבכם, ואמר שובו עדי הגם שאני עתה רחוק מכם (כמ"ש בהבדל בין שובו אלי ובין שובו עדי, הושע י"ד ב') רק שתהיה התשובה בכל לבבכם, לא בלב ולב, ושיהיה בצום ובבכי ובמספד שהוא הוידוי ועזיבת החטא: (יג) וקרעו, אחר תקרע לבבכם

גיא חזיון

באור המלות

כסוף שהוא מלא אבנים, וכן ברחובות ישתקשקון (נחום ב' ה'): (י) רגזה ארץ רעשו שמים. הרעש הוא יותר מן הרוגז, וכישעיה י"ג על כן שמים ארגיז והרעש הארץ ממקומה שאם שיגיע המערכת מעט, ופה ר"ל שעקר את המערכת לגמרי, כי היה סוד משדי המאחד את המערכת: (יא) חילו, מחנהו. נקראו בשם חיל על קבוצם וכחם, ובשם מחנה על חנייתם בשדה המערכה מוכנים לקרב: (יב - יג) שובו עדי

אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה׃ יד מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחָם וְהִשְׁאִיר אַחֲרָיו בְּרָכָה מִנְחָה וָנֶסֶךְ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ טו תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה׃ טז אִסְפוּ־עָם קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא חָתָן מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ׃ יז בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־

בם

רש"י

בגדיכם. ד"א קרעו לבבכם ואל תצטרכו לקרוע בגדיכם מחמת אבל: ונחם על הרעה. נהפך למחשבת אחרת: (יד) מי יודע. שיש בו עון ישוב ונחם: והשאיר. החסיל והגזם אחריו ברכה על ידי התשובה תבא ברכה בפירות: (טז) קבצו זקנים. ממשקלות שלא קבוץ אלי, לשון רפי וקל: (יז) לחרפה. לגדופין:

מצודת ציון

ערלת לבבכם להראות הכנעה: ונחם. ענין חרטה: (טו) קדשו. הזמינו: קראו. הכריזו: עצרה. ענין קבוץ ואסיפה: (טז) קהל. אסיפת עם: עוללים. קטנים: מחפתה. מלשון חפוי ומכוסה: (יז) חוסה. מלשון חס וחמלה: ויקנא.

מצודת דוד

(יד) מי יודע. מי שיודע עון בעצמו ישוב ויתחרט: והשאיר. ר"ל אף כשיבא הארבה הנה בלכתו ישאיר אחריו ברכה ולא ישחית הכל: מנחה ונסך. ר"ל יהיה ממה להביא מנחה ונסכים: (טו) תקעו שופר. להזהיר על התשובה: קדשו צום. הזמינו יום צום: קראו עצרה. הכריזו להתאסף לבית ה':

(טז) קדשו קהל. הזמינו את כל הקהל להתענות לפני ה': אספו עוללים. גם הם יתענו עמכם: יצא חתן מחדרו. להתקבץ עם כל העם ולא ישמח אז עם כלתו: מחפתה. הוא מקום הסתרת הכלה עם החתן והוא החדר שזכר: (יז) לחרפה. כי בעבור הרעב בע"כ ילכו אל ארצות העכו"ם ויהיו לחרפה ביניהם וימשלו בם כדרך שמושלים על הגרים:

באור המלות

שובו אלי, התבאר (הושע י"ד): ונחם. כמו אין איש נחם על רעתו (ירמיה ח'): (יד) אחריו. הכינוי מוסב על הארבה: (טז) אספו עם, קבצו זקנים. הקיבוץ הוא לקבץ המפוזרות, והאסיפה הוא מן החוץ אל הפנים כמ"ש (ישעיה י"א) העם אין מפוזרים רק שצריך לאסוף אותם מן החוץ לבית ה', והזקנים מפוזרים אחד בעיר וצריך לקבץ אותם ואז יתאספו מעצמם לבית ה': (יז—יח) עמך, נחלתך. עם מושג הנגלה

גיא חזיון

באור הענין

לבבכם שנית, שהיא החרטה הגמורה על העבר, ואל תקרעו בגדיכם על הרעה שבא עליכם, רק הקרעו הלב על העונות, כי העונות שעשיתם הם רעים לכם יותר מן הרעה אשר מאלה אתכם בסבתם, ושובו אל ה' שהיא התשובה השניה שאחר שהייר קרובים אל ה' תשובו שנית אליו מאהבה, ואז ע"י שהוא חנון ורחום ונחם על הרעה גם עתה, הגם שכבר בא הארבה והחלה הרעה: (יד) מי יודע, הוסיף לאמר שגם אם כלל הצבור לא ירצו לשוב בתשובה, עכ"פ אני מצוה אל היחידים מי מהם מי שיודע ומבין הוא ישוב ונחם על עונותיו, והגם שתשובת היחיד לא יועיל לבטל הגזרה בכללה, עכ"פ ישאר אחריו ברכה, שישאר מנחה ונסך לה' אלהיכם, יצייר שלפי ריבוי החוטאים והחטאים כן תרבה הרעה, ואם אחד מהם ישוב בתשובה תתמעט הפורעניות הראוי לבא כפי חלק האיש ההוא בהרעה הכללית, וישאר מנחה ונסך לבית ה': (טו) תקעו שופר, (עתה מתחיל ענין שלישי), שעד עתה דבר על עת ביאת הארבה ומיעץ שישובו ויבטלו הגזרה לבל יבא, ועתה ידבר על העת שכבר השחית הארבה את הארץ, ומודיע להם שגם עתה יש תקנה שיסתלק מן הארץ, ובזה מצוה שיתקעו שופר בציון להקהיל את העם (ואינו מצוה להריע בקול תרועה לעורר חרדה, שכבר יחרדו מעצמם אחר שהצרה כבר באה). קדשו צום, התחלה צוה שהכהנים יקדשו את הצום ויקראו עצרה, ועתה יאמר שיתעוררו העם מעצמם לקדש צום אחר שכבר באה הרעה: (טז) אספו עם, תחלה אמר אספו זקנים כל יושבי הארץ שיאספו את הזקנים שיגידו להם דברי כבושין והם יעוררו את יושבי הארץ לתשובה, ועתה שכבר הרעה במציאות יאספו העם מעצמם, והקהל שיתקהלו יתקדשו מעצמם, והעם יקבצו את הזקנים שיתפללו בעדם, כי א"צ עוד שהזקנים יעוררו ויקבצו את העם, וצוה שיאספו גם עוללים ויונקי שדים וחתן מחדרו להרבות צום ותחנונים: (יז) בין האולם, באמר תחלה אמר שהכהנים הם יאספו את העם ופה זכר שהעם יתאספו מעצמם כנ"ל ולא זכר מה יעשו הכהנים, אמר שהם ימצאו בין האולם ולמזבח ויבכו ויתפללו, ויאמרו בתפלתם חוסה ה' על עמך, ר"ל, א] חוס עליהם מצד שהם עמך ואתה מלך עליהם, ב] מצד שהארץ היא נחלתך, שאם נחלה מורה על הקדושה שיש בה, ועל שהשכינה שורה עליה מצד קדושתה אל תתן אותה לחרפה מצד זה, ומפרש מצד שהם עמך אל תתן אותם למשל בם גוים כי אתה המלך והמושל עליהם, ומצד שהארץ נחלתך אל תתן אותה לחרפה כי למה יאמרו בעמים איה אלהיהם, וזה חרפה מצד שהיא נחלתך ושכינתך שרויה

בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם: יח ויקנא יהוה לארצו ויחמל על־עמו: יט ויען יהוה ויאמר לעמו הנני שלח לכם את־הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אתו ולא־אתן אתכם עוד חרפה בגוים: כ ואת־הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל־ארץ ציה ושממה את־פניו אל־הים הקדמני וספו אל־הים

רש"י

למשל בם גוים. לשון משל ושנינה: (יח) ויקנא ה' לארצו. לשון המקנא אתה לי (במדבר י"א) נכנסה בלבו צרתה ונלחם במלחמתה ונתעסק בצרכיה. ורבותינו פירשו לשון הצרעה הארבה בגובאי על עסקי ארצו: (יט) חרפה. גדוף שיקראו אתכם חסירי לחם: (כ) ואת הצפוני. יש לפתרו על חיל הארבה ועליו נופל לשון הדחתיו אל ארץ ציה ושממה. ד"א העם הבא מצפון מלכי אשור, ורבותינו אומרים זה יצר הרע שצפון בלבו של אדם: הקדמוני. המזרחי, ורבותינו שפירשו ביצר הרע דרשו שני הימים הללו במקדש ראשון האחרון

מצודת דוד / מצודת ציון

איה אלהיהם. ר"ל מדוע עזב עמו שיהיו חסירי לחם: מלשון קנאה: (כ) והדחתיו. מלשון דחיה: פניו. ר"ל
(יח) ויקנא. ר"ל כאשר כן תעשו אז בעבור ארצו יתקנא
המקום בהשפעת ארץ הצבו"ס: (יט) ויען. על שאלת בקשת עמו: הנני שלח לכם. ר"ל מעתה תהיה הברכה בתבואת השדה: ושבעתם אותו. ר"ל תשבעו ממנו: חרפה בגוים. ר"ל להיות גרים ביניהם מפקת רעבון ולסבול חרפתם:
(כ) ואת הצפוני. הארבה הבא מפאת צפון ארחיק מעליכם ולא ישוב לבוא: והדחתיו וגו'. למות שמה: את פניו.
בפאלקות קבוצת הארבה אדיחנו אל הים הקדמוני הוא ים המלח שהוא במזרחו של א"י: וסופו. סוף קבוצת הארבה

באור הענין

שם ואיה אלהיהם: (יח) ויקנא, וה' ישמע תפלתם, ונגד מ"ש אל תתן נחלתך לחרפה שהוא שיקנא על כבוד הארץ שהיא נחלתו ויקנא ה' לארצו, ר"ל לכבוד ארצו, ונגד מ"ש חוסה ה' על עמך ויחמול על עמו, וכבר אמרו חז"ל במדרש רות כתוב אחד אומר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול וכתוב אחד אומר כי לא יטוש ה' את עמו, בזמן שישראל עושים רצונו של מקום הוא עושה בעבור עמו ונחלתו,

גיא חזיון

באור המלות

אל ה' נקשר מושג דבקות השכינה והשראתם שם מצד קדושתם כמ"ש (ירמיה ב' ז'), ולרוב בא שם נחלה אל הארץ: חוסה, ויחמול. החוסה הוא מפני צרכו אל הדבר, כמו ועיניכם אל תחוס על כליכם, והחמלה היא מצד טוב הדבר בעצמו כמ"ש (ירמיה י"ג י"ד): (יח) ויקנא לארצו. כל קנאה שאחריו למ"ד היינו בשבילו, כמו המקנא אתה לי: (יט) ושבעתם אותו. שביעה נקשרת עם מ"ם, ושבעתם משוד תנחומיה (ישעיה ס"ו), ואם בא אחריו מלת את, מורה שבע עד שא"צ אליו עוד, פן תשבענו והקאותו (משלי כ"ה

ובזמן שאין עושים רצונו ש"מ הוא עושה בעבור שמו הגדול, והכהנים היו מתפללים שיעשה בעבור שמו הגדול הגם שאין ישראל ראוים, כמ"ש למה יאמרו הגוים איה אלהיהם, ולכן אמרו חוסה ה' על עמך, כי יש הבדל בין חוס ובין חמל, שהחוסה הוא מצד שיש לו צורך אל הדבר ואינו משחיתו בעבור תועלת עצמו שהוא בעבור כבוד שמו המשותף בם, אבל אחר שעשו ישראל תשובה יעשה בעבור עמו ונחלתו ויקנא ה' לארצו, לכן אמר ויחמול על עמו, שגדר החמלה הוא שאינו משחית את הדבר מצד שלמות הדבר עצמו לא מפני צרכו אליו, שה' יחמול עליהם מצד שלימותם אחר שהם צדיקים, ויש בזה שבעה הבדלים, א] שאם היה עושה רק בעבור שמו הגדול, אז היה עונה להכהנים שהם היו המתפללים שיעשה לכבוד שמו, אבל אחר שבאה התשובה בעבור עמו ונחלתו בזכות ישראל. (יט) ויען ה' ויאמר לעמו היה העניה אל העם עצמם בזכותם, ב] שאם היה עושה בעבור שמו הגדול והם אינם ראוים היל"ל הנני נותן לכם את הדגן אחר שאינו שלהם מצד מעשיהם והוא רק מתנה מאתו, אבל אחר שיעשה בעבורם כתיב הנני שולח לכם את הדגן כי היא שלהם מצד מעשיהם ורק נתעכב מלבא וה' ישלח אותו שילך אליהם כי הוא שלהם וראוי להם לפי זכותם, ג] שאם היה עושה בעבור שמו הגדול לא יעשה להם נס חוץ מדרך הטבע ולא היה נותן להם רק הדגן שזה יגדל בדרך הטבע כשזורעים אותו, לא התירוש והיצהר שכבר נשחתו העצים (כנ"ל סי' א') וא"א שיוציאו פרי בדרך הטבע רק בדרך נס, ומבטיח שיעשה להם נס בזכותם שיגדל גם התירוש והיצהר, ד] שאם היה עושה רק בעבור שמו הגדול שלא יתחלל היה נותן להם בצמצום שבזה יהיה די שלא יתחלל שמו, אבל אחר שיעשה להם בזכותם אמר ושבעתם אותו יתן להם הרבה לשובע, ה] שאם היה עושה רק בעבור שמו הגדול לא יחוס על כבוד העם שאינם ראוים רק על כבוד שמו לבד. אבל ע"י שתעשה בזכותכם אהיה זהיר בכבודכם ולא אתן אתכם עוד חרפה בגוים: (כ) ואת הצפוני, ו] שאם היה התשובה בעבור שמו לא היה מרחיק את הארבה כדי שיהיה מוכן קרוב אליהם אם יוסיפו לחטוא, אבל עתה ארחיק מעליכם את הארבה שבא מצפון, ז] שאם היה למען שמו היה משלחו על האומות לנקום מהם כבוד שמו אשר נע

וכדי

הָאַחֲרוֹן וְעָלָה בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת׃ כא אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה גִּילִי וּשְׂמָחִי כִּי־הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת׃ כב אַל־תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת שָׂדַי כִּי דָשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר כִּי־עֵץ נָשָׂא פִרְיוֹ תְּאֵנָה וָגֶפֶן נָתְנוּ חֵילָם׃ כג וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־נָתַן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה לִצְדָקָה וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בָּרִאשׁוֹן

רש"י

זבמקרא שני וכן פירשוהו על שתם פניו במקדש ראשון ושני והחריבם. ולפי התרגום שפירשו על חיל מלך אשור נ"ל פניו (אל) הים הקדמוני מקצת חילו אשלח למזרח ומקצתו למערב: צחנתו. באשו יורה עליו שהוא לשון זוהם וסירוח: כי הגדיל לעשות. רעה שפשט ידו בגדולים: (כא) אל תיראי אדמה. ארץ ישראל אם תשובו בתשובה: (כג) את המורה. את נביאיכם המורים אתכם לשוב אלי כדי לצדק אתכם: מורה ... עם עוד מטר השמים אל האילנות מלדשא הארץ: (כג) את

מצודת ציון

באשו ותאלתו: האחרון. המערב קרוי אחור וכן עד הים האחרון (דברים ל"ד): באשו. ענין סרחון: צחנתו. ענינו כמו באשו ואין לו דמיון: (כב) דשאו. מלשון דשא ועשב: נאות. מדור: נשא. ענין וגדל: חילם. מלשון חיל וכח ר"ל פריים: (כג) המורה. כן יקרא לגשם היורד אחר הזריעה כי מרוה ומשביע הארץ והזרעים וכן יורה ומלקוש (דברים י"א): לצדקה. כמו בצדקה ובא הלמ"ד במקום הבי"ת כמו ישבת לכסא (תהלים ט') ומשפטו בכסא: ומלקוש. הוא המטר

מצודת דוד

ההולך באחרונה אדיתנו עד הים האחרון יבוא הים המערבי: ועלה באשו. אחר המיתה יעלה ריחם הרע באפי העוברים: ותעל צחנתו. כפל הדבר במ"ש: כי הגדיל לעשות. כי הארבה הגדיל לעשות רעה מרובה בא"י ולכן ימות ולא ישוב עוד: (כא) אל תיראי אדמה. שלא ישוב הארבה שוב אלי. גילי ושמחי כי מעתה הגדיל ה' לעשות טובה הרבה: (כב) אל תיראו בהמות שדי. לדאג על חסרון המרעה כי מעתה תגדל דשא במקום אהלי המדבר מושב הרועים: כי עץ נשא פריו. ר"ל כי אפילו העץ יגדל פריו וכל שכן שתצמיח דשא כי יותר ... את המורה לצדקה. את המטר יתן בצדקה ולא לפי הגמול:

באור המלות

שע"ז): (כ) באשו, צחנתו. השאג הוא מחמת שנתקלקל, והצחנה דבר שמקולקל מתחלתו, כמו זרע הארבה, ונמצא בדברי משנה ולא בתנ"ך: (כא) גילי, ושמחי. הגיל הוא על דבר מתחדש כמו מאיזה בשורה טובה, והשמחה היא המתמדת, ואח"כ תשוב הגילה שמחה בהתמדת הדבר כמ"ש (ישעיה ע"ו) ובכ"מ: (כב) נאות. מקומות מרעה. כמ"ש בכ"מ: (כג) המורה. הראשון מענין הוראה ולימוד, והשני מענין מטר כמו יורה ומלקוש, וכמליצה זו ישעיה (ל' כ') ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך ראות את מוריך עיי"ש:

גיא חזיון

באור הענין

וכדי שישראל יקחו מוסר כמ"ש הכרתי גוים וכו' אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר, לא כן עתה שעשיתי למעככם אדיח **אותו אל ארץ ציה ושממה. את פניו** מצייר אותו כי התפשט בכל הארץ מים עד ים והיה מהלכו ממערב למזרח וכשנפסקה הגזרה נתחלק לשנים, וישא החלק ממנו שעמד במזרח שזה קודם פניו, **אל הים הקדמוני** המזרחי, **וסופו** ישא **אל הים האחרון** המערבי, **ועלה באשו** כי דרך הארבה בעת שיסתלק להניח אחריו באשה וצחנה, צחנה ע"י הזרע שיניח ובאשה ע"י שימותו רבים ממנו ותבאש הארץ ויתהוה עי"ז דבר והולאים ע"י עיפוש האויר, מבטיח כי תעל ותסתלק הבאשה והצחנה, **כי הגדיל לעשות** ר"ל שכבר עשה שליחותו בשלמות ועשה חרבן גדול, וגם ר"ל שכבר פעל הרבה במה שעל ידו שבו בתשובה וא"צ להוסיף עוד צרות על ידו, והז"ל דרשוהו על היצה"ר, וכוונתם כי לא הגחש ממית אלא החטא ממית והיצה"ר היה הסבה אל ביאת הארבה, וע"י שיתרחק הצפוני שהוא היצה"ר הצפון בלב ומסית לחטא, יתרחק גם המסובב ממנו שהוא הארבה שבא בסבת החטא: (כא) **אל תיראי אדמה**, מלת אדמה מציין גם מקום שאינו שדה תבואה רק מקום אילנות כנ"ל (א' י'), ומבאר שאם היה התשועה בעבור שמו הגדול לא היו האילנות חוזרים כנ"ל פי"ט, אבל ע"י שהיה התשועה בזכותכם גם האדמה שהיא מקום האילנות תתן חילה בפרי העץ בדרך נס, וע"כ **גילי ושמחי** שגדר הגילה הוא על התחדש דבר טובה שלא עלה על דעתו כלל, ועז"א **כי הגדיל ה' לעשות**, כי צמיחת האילנות שבשחתו זה דבר גדול למעלה מן הטבע, ואמר שה' הגדיל לעשות בדרך נס אל תיראי אדמה: (כב) **אל תיראו בהמות שדי** שאם היתה התשועה רק בעבור שמו הגדול לא היה מחזיר את התבואה רק בישוב לא במדבר, אבל עתה שהיה בעבור ישראל **דשאו נאות מדבר** ג"כ, **כי עץ נשא פריו** הגם שזה היה דרך נס כנ"ל, כי היה תשועה כולל בכל המקומות ובכל המינים: (כג) **ובני ציון**, אולם בני ציון אתם לא תשמחו על הצלחות הזמניות, רק **גילו ושמחו בה' אלהיכם**, על שסבב ה' להתרצות אליכם ע"י ששבתם בתשובה לפניו זה יהיה עקר שמחתכם, וא"כ תשמחו אח"כ במה ששלח עליכם את הארבה והרעב שבזה הכריח אתכם לשוב בתשובה, וא"כ תשמחו על **כי נתן לכם את המורה לצדקה**, שהארבה הוא היה המורה שלמד אתכם לעשות צדקה במעשה שבין אדם למקום, באופן שלבסוף תשמחו על שהביא עליכם יסורים שבזה למד אתכם להטיב מעשיכם,

ועי'

בָּרִאשׁוֹן׃ כד וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת בָּר וְהֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר׃ כה וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם אֶת־הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אָכַל הָאַרְבֶּה הַיֶּלֶק וְהֶחָסִיל וְהַגָּזָם חֵילִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי בָּכֶם׃ כו וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃ כז וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם

רש"י

ומלקוש . כמו יורה ומלקוש (דברים י"א): בראשון . בניסן ואע"פ שהיורה היא רביעה לתבואה היורדת על הזרע והוא במרחשון אותה שנה בניסן זרעו כמו שמפורש במסכת תענית שגדלה התבואה באחד עשר יום : (כד) והשיקו . לשון השמעת קול כשהקילוח יורד מן הגת אל תוך היקב והוא הבור שלפני הגת :

מצודת דוד

בראשון . ר"ל כמו בזמן הראשון קודם עצירת הגשמים שהיה הכל אחד בזמנו : (כד) והשיקו . כשהיין והשמן יורדים אל היקב משמיעים הרעשת קול ור"ל שיתרבו היין והשמן : (כה) ושלמתי לכם . מה שנחסר בשנים הקודמים ע"י הארבה אשלים למלאות החסר כי תהיה הברכה מרובה : (כו) ואכלתם . אז ואכילה תאכלו שביעה ר"ל לא יחסר הלחם ותאכלו עד כדי שביעה לא כדרך האוכלים בימי הרעב רק להחיות את הנפש : והללתם . אז תהללו את ה' אשר עשה עמכם דבר פלא להפליא כו כי תהיה הברכה בתכלית : ולא יבשו עמי לעולם . ר"ל עוד לא ילכו לגור בארצות העכו"ם מחסרון הלחם ולא יסבלו אשר כך חרפת העעו"ם ובשתם : (כז) וידעתם . אז תדעו אשר אני בקרב ישראל להשגיח בהם : ואין עוד . ר"ל

מצודת ציון

כמאמר היורד על הקציר ועל המלילות : (כד) הגרנות . מקום שאוצרים שם התבואה : בר . תבואה כמו לשבר בר (בראשית מ"ב) : והשיקו . ענין השמעת קול כמו כמשק גבים (ישעיה ל"ג) : היקבים . הם הבורות שהיין והשמן יורד בהם : (כו) והללתם . מלשון הלול ושבח : להפליא . מלשון פלא ותמהון :

גיא חזיון

באור הענין

וע"י שלמדתם לצדקה והטיבותם מעשיכם ע"כ יוריד לכם גשם יורה ומלקוש בראשון וסר הרעב מעליכם . והנה הדין הוא שאם בא כסליו ולא ירדו גשמים יתענו ב"פ בה"ב ואח"כ יתענו ז' תעניות ואם אח"כ לא ירדו גשמים לא יתענו עוד כי אין הגשם מועיל כ"כ רק יחידים מתענים עד ניסן . וכשיצא תקופת ניסן וירדו גשמים הם סימן קללה, ועז"א בני ציון גילו ושמחו שהם התענו עד ניסן והגשם בא בניסן, גשם-לאילנות ומורה ומלקוש לתבואה (כי זמן האילנות בפרוס הפסח כמ"ש במס' תענית) ובכ"ז הגם שכבר עבר זמן הגשמים היה ברכה בו, כי. (כד) מלאו הגרנות בר וכו', שזה היה ע"י ברכת ה' למעלה מדרך הטבע: (כה) ושלמתי לכם את השנים, וזה כמשל מלך ב"ו שלוחם על מדינה והם מנצחים אותו צריך הוא לשלם מה שהפסידו חיילותיו בעת המצור, וכן אחר שנצחהו ע"י התשובה שתעשו מאהבה, אצטרך לשלם מה שהפסידו חיילותי ואכלו מתבואת הארץ . והנה בתחלה [illegible]ב את הגזם בראש כולם כמ"ש יתר הגזם אכל הארבה, ופה חשב את הגזם לבסוף, כי בעת שהביא עליהם את הגזם בא כדין על רוע מעלליהם, רק אחר כך שהתחילו לשוב בתשובה ע"ז צריך לשלם ואם כן אין צריך לשלם מה שאכל הגזם בתחלת בואו, רק מה שאכלו הארבה והילק והחסיל שאז כבר עשו תשובה, וכן ישלם על מה שאכל הגזם לבסוף: אחר שכבר עשו תשובה, ובכל זה שמש הגזם עם יתר המינים ביחד וצריך לשלם מה שהפסידו, (כו) ואכלתם אכול ושבוע חוץ ממה שישלם להם להרבות התבואה עד שימלא מה שהפסיד בשני הרעב. ישלח להם ברכה במעים שאוכל קמעא ומתברך במעיו, וז"ש אכל ושבוע, וברכה זו הוא נס ופלא חוץ מטבע, וע"ז והללתם את שם ה' אלהיכם אשר יחד השגחתו עליכם אשר עשה עמכם להפליא, שבזה יגדל כבוד שמו הגדול, ולא יבושו עמי לעולם, תחלה אמר ולא אתן אתכם עוד חרפה בגוים, ויש הבדל בין חרפה ובושה, שהחרפה היא מאחרים והבושה הוא שבוש בעצמו, ור"ל שלא יבושו ממעשיהם הרעים כי יתהפכו העונות לזכיות ע"י שיעשו תשובה מאהבה, גם רמז על הדין המבואר בה' תעניות שאם התחילו להתענות וירדו גשמים לא יגמרו התענית ויאכלו תחלה ואח"כ יאמרו הלל כי א"א הלל רק מתוך שובע, וזה רק אם נענו באמצע תעניתם, ובזה צייר שה' יענה אותם באמצע התענית ויאכלו לשובע כדי שיהללו בקריאת הלל שאין נאמר רק על השובע : (כז) וידעתם, תחלה אמר והללתם את שם ה', והשם מורה על פרסומו למרחוק, כי בזה"ז לא ידעו את ה' בעצמו, ר"ל שתהיה השכינה קבוע ביניהם בדרך פלאיי תמידי, ואין מהללים רק לשמו המפורסם לכל ע"י ההשגחה הכוללת, אבל עוד יבא יום לע"ל שאז תדעו בידיעה ברורה, כמשיג הדבר בחוש, כי בקרב ישראל אני, שאני מתמיד להיות בקרבם ומתהלך בתוכם, ואיני מנהיג אותם במנהגות הטבע רק אני ה' אלהיכם ואין עוד, שהטבע והמערכה אין לו שום כח כי הכל מונהג

באור המלות

(כד) והשיקו . משתתף עם שקה כדרך נחי עי"ן ונל"ה שקרובים במובנם , ומלאו משקה , וכן פקדת הארץ ותשוקקה (תהלות ס"ה) : (כו) והללתם את שם . השם מורה על פרסומו ואם אומר והללתם את ה' היינו מצד עצמו , והוא יותר ממהלל את השם כמ"ש בפי' תהלות כ"מ :

אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃

ג א וְהָיָה אַחֲרֵי־כֵן אֶשְׁפּוֹךְ אֶת־רוּחִי עַל־כָּל־בָּשָׂר וְנִבְּאוּ בְּנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם זִקְנֵיכֶם חֲלֹמוֹת יַחֲלֹמוּן בַּחוּרֵיכֶם חֶזְיֹנוֹת יִרְאוּ׃ ב וְגַם עַל־הָעֲבָדִים וְעַל־הַשְּׁפָחוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֶשְׁפּוֹךְ אֶת־רוּחִי׃ ג וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ דָּם וָאֵשׁ וְתִימֲרוֹת עָשָׁן׃

רש"י

השמט

ג (א) **והיה** אחרי כן. לעתיד לבוא: על כל בשר. על מי שנעשה לבו רך כבשר דוגמת ונתתי לכם לב בשר (יחזקאל ל"ו): (ג) ותמרות עשן. זקיפות מעלה עשן בגובה:

מצודת ציון

ג (א) אשפוך. ר"ל אתן בשיעור מרובה כשופך דבר מה: כל בשר. ר"ל כל אדם כמו לכל בשר (שם ס"ו): חזיונות. מלשון חזון ומראה נבואה: (ג) ונתתי. כמו ואתן: מופתים. מלשון מופת ואות: ותמרות. מלשון אילן תמר:

מצודת דוד

אין עוד אלהים לעכב על ידי מלאת לכם ברכה מרובה כזאת: ולא יבושו וגו'. ולכן לא יבושו עד עולם כי מי יעמוד למולי להביאם לידי בושה:

ג (א) והיה אחרי כן. ר"ל אחרי ימים מרובים בזמן המשיח: אשפוך את רוחי. ר"ל רוח חכמה והכרת אלהות אשפוך על כל בשר כי אף העכו"ם יכירו או וידעו שה' הוא האלהים: ונבאו בניכם ובנותיכם. לא כמו בימי הגולה שנעדרה הנבואה כי אז ינבאו בניכם ובנותיכם עם כי האבות לא נבאו: חלומות יחלמון. ר"ל חלום נבואי: חזיונות יראו. גם הוא ענין מראה נבואה: (ב) אשפוך את רוחי. רוח חכמה לדעת את ה': (ג) דם. ר"ל בארץ ישפך דם הרבה ויאמר זה על גוג ומגוג: ואש. מן השמים תרד עליו אש כמ"ש ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו' אש וגפרית

באור המלות

(א) אשפך את רוחי. רוח בשמוש כולל רוח גבורה רוח חכמה רוח נבואה רוח הקדש כמ"ש בכ"מ, ושפיכת הרוח מורה שיבא בשפע רב כמים הנשפכים בשפע א' ומאליהם על ממקומות: נבאו יחזו יחלמו, החזון מדרגה קטנה מן

גיא חזיון

באור הענין

בהנהגה נסיית בלי אמצעי, ואז **ולא יבושו עמי לעולם** שתחלה אמר שלא יבושו ממעשיהם הרעים, ועתה הוסיף שלא יהיה להם בושה מצד חסרון השראת השכינה, ודברים שחסרו בבית שני שהיו מורים על שאין השכינה קבועה ביניהם כמו בימי קדם ואז לא יבושו גם מצד זה, כי ישובו לקדמותם, וזה יהיה באחרית הימים בבוא זמן הגאולה העתידה כמו שיבאר בסימנים שאחריו:

ג (א) **והיה אחרי כן**, מוסב על מה שאמר שיבא עת שידעו את ה' בידיעה ברורה שה' יהיה בקרבם שוכן בשכינה מתמדת שזה יהיה באחרית הימים, ינבא מה שיהיה בימים ההם, (והנה מהרי"א הוכיח מזה שגם הנבואה הראשונה הוא על ד' מלכיות, וד' מיני ארבה הוא משל ומליצה אל ד' מלכיות שונות אשר יאכלום בכל פה, ולכן דמה את הארבה כעם רב וגוי עצום וכסוסים ופרשים ומרכבות וחיילות מזוינים לוחמים וכובשים שהכל יצדק כפי המשל, אולם פשטות כל הנבואה מורה שלא כפירושו, אם לא נאמר כי מדי נבא אל הארבה שהיה באמת בימים ההמה, שוטטה ברוחו פי שנים גם נבואת הד' מלכיות שדומה אליו במספר הארבעה, אולם למ"ש אין כל קושית מסמיכת הנבואה הזאת שנמשך למ"ש וידעתם כי בקרב ישראל אני, שזו נבואה עתידה, ועז"א שבאחרית הימים שתרבה ידיעת ה' למטה תתער גם אתערותא דלעילא וישפוך את רוחו עליהם, **אשפך את רוחי על כל בשר**, רוח ה' כולל כל המעלות הנפשיות כמ"ש ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה', שכל שפע רוחנית שתחול על האדם מאת ה', בין על כח הגוף בגבורה בין על כח המדמה בעצה והשערה אמתיית, בין על כח השכל חכמה ובינה, בין השפע האלהיית ברוח דעת ויראת ה' אשר למעלה מהשכל, יכונה בשם רוח ה', ואז ישפוך רוחו על כל בשר בשפע רב ועצום כשופך מים שהם מתפשטים בכל מקום ויכסו את הכל בשוה, אולם בכ"ז יהיה הבדל ביניהם לפי הכנת המקבלים, והוא **ונבאו בניכם ובנותיכם**, כי יש שלש מדרגות, א] הנבואה הגמורה, ב] החזון שהוא למטה מהנבואה שיראה מחזות בהקיץ ע"י שיחול השפע על כח דמיונו, ג] החלום הצודק שהוא למטה מן השפע, ומעורב בו תערובות תבן וסיגים יותר מן החזון, כמ"ש הנביא אשר אתו חלום יספר חלום וכו' מה לתבן את הבר (ירמיה כ"ג), ובזה יאמר שהבנים והבנות הצעירים שהם נולדו בדור המשיח השפע לרגא אלהי, הם ינבאו נבואות גמורות, **והזקנים** שהם נולדו בדור קודם רחוק מדור המשיח, לא ישפע עליהם רק **החלומות** הצודקים שהוא למטה מן החזון וכ"ש מהנבואה, **והבחורים** שהם נולדו ג"כ לפני בא המשיח ולידתם היה קרוב לזמנו יותר מן הזקנים, הם **חזיונות יראו** שהוא שפע ממוצע בין הנבואה והחלום: (ב) **וגם על העבדים ועל השפחות** אשר יהיו **בימים ההמה, אשפך את רוחי** הגם שלא ישיגו חלומות צודקים וכ"ש מה שלמעלה מזה, יחול עליהם רוח עצה וגבורה ויראת ה' וכדומה מהמעלות הנפשיות: (ג) **ונתתי מופתים**, אחר שבאר שאז תתגלה דעת ה' בארץ ע"י הנבואה ורוה"ק, אומר כי

ד הַשֶּׁמֶשׁ יֵהָפֵךְ לְחֹשֶׁךְ וְהַיָּרֵחַ לְדָם לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃ ה וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יִקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה יִמָּלֵט כִּי בְּהַר־צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִַם תִּהְיֶה פְלֵיטָה כַּאֲשֶׁר אָמַר יְהוָה וּבַשְּׂרִידִים אֲשֶׁר יְהוָה קֹרֵא׃

ד א כִּי הִנֵּה בַּיָּמִים הָהֵמָּה וּבָעֵת הַהִיא אֲשֶׁר אָשׁוּב אֶת־שְׁבוּת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃ ב וְקִבַּצְתִּי אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהוֹרַדְתִּים אֶל־עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט וְנִשְׁפַּטְתִּי עִמָּם שָׁם עַל־עַמִּי וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר

אשיב קרי

פזרו

רש״י

(ד) יהפך לחשך. לביית את המשתחוים לחמה: (ה) והיה כל אשר יקרא וגו׳. כאשר אמר, והיכן אמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך (דברים כ״ח): ובשרידים. בשארית אשר יותר: אשר ה׳ קורא. לשון קרואים לסעודה או לעבודת המלך לשון הזמנה:

ד (ב) אל עמק יהושפט, ארד עמם בעומק הדין. יהושפט משפטי יה:

מצודת דוד

אמטיר עליו (יחזקאל ל״ח): ותמרות עשן. עשן השרפה תעלה למעלה זקוף כאילן תמר: (ד) יהפך לחשך. ר״ל מגודל הצרה הבאה עליהם יחשך להם מאור היום: לדם. יהפך למראה דם כי אז לא תאיר כדרכה והוא ענין מליצה כי כשאדם בצרה העולם חשוך בעדו: לפני בוא יום ה׳. כל זה יהיה לפני הגאולה וסמוך לה: הגדול והנורא. כי אז יראה גדולת ממשלתו ומעשיו הנוראים: (ה) כל אשר יקרא. ר״ל בני ישראל הנקראים בשם ה׳ המה ימלטו מן הצרה הבאה על העכו״ם: כי בהר ציון. ר״ל כי הפליטה תהיה בהר ציון לבד כמו שהבטיח ה׳ וגם שם לא לכולם כי רק בהנשארים המבוררים שבהם אשר כ״א מהם קורא אל ה׳ וזועק אליו ומשים בו בטחונו:

ד (א) אשר אשיב. שאשיב לארצם את בני השבי מיהודה וירושלים ולא זכר שאר השבטים לפי שכל נבואתו היתה רק על יהודה וירושלים לכן לא זכר מהם אבל באמת שגם בני עשרת השבטים ישובו גם המה: (ב) וקבצתי. אז אקבץ את כל העכו״ם ואוריד אותם אל עמק יהושפט כן שם המקום שיפלו שם העכו״ם הבאים על ירושלים: ונשפטתי

מצודת ציון

(ה) פליטה. ענין הצלה כמו ומפלטי לי (ש״ב כ״ב): ובשרידים. ענין שארית כמו עם שרידי חרב (ירמיה ל״א): ד (א) שבות. מלשון שבי הגולה: (ב) ונשפטתי. ענין

באור הענין

גם יכירו את ה׳ ע״י חידוש האותות והמופתים היוצאים מן הטבע, והמופתים יהיו כוללים בשמים ובארץ, וזה יהיה ע״י שני ענינים, א] ע״י פורעניות הרשעים שיהיה דם ואש ותמרות עשן, המופת בארץ יהיה ע״י דם, שבוא החרב שתהיה בחיל גוג ומגוג כמ״ש בס׳ יחזקאל, והמופת בשמים יהיה ע״י אש שימטיר עליו אש וגפרית ואבני אלגביש עד שיעלה העשן מרוב התבערה, עד כי. (ד) השמש יהפך לחשך, כי השמש משפיע האורה ואז יהפך לחשך מפני השריפה והעשן שיצאו מתוכו הבוער, כמ״ש הנה יום בא בוער כתנור וכו׳, והירח המושל על הליחות יהפך לדם תחת מים, ר״ל שסדרי המערכה ישתנו להורות על הריגות ושריפות וחורבן וכ״ז יהיה לפני בא יום ה׳ הגדול שהוא יום הדין הגדול: (ה) והיה, והמופת השני יהיה ע״י הצלת הצדיקים שכל מי שיקרא בשם ה׳ ימלט ולא תשלוט עליו הרעה, וזה יהיה בשני אופנים, כי בהר ציון ובירושלים שם תהיה פליטה, ששם ינצלו כולם, כמ״ש והיה הנשאר בציון וכו׳ כל הכתוב לחיים בירושלים, וגם בשאר מקומות ששם לא ינצלו כולם, תהיה פליטה בשרידים אשר ה׳ קורא, שהם הצדיקים, כל הקורא את ה׳ ומתפלל אליו:

ד (א) כי הנה, באר מתי יהיו הדברים המוזכרים, שזה יהיה בעת שיהיה בדעתי להשיב את שבות יהודה ר״ל באחרית הימים, שהגם שגם עשרת השבטים יגאלו אז, שבט יהודה הוא העקר בעיניו: (ב) וקבצתי את כל הגוים, שאז יסבב ה׳ שיתקבצו כל הגוים במלחמת גוג ומגוג שנבא עליה יחזקאל, והתבאר שם שאז יתעוררו בני אדום להלחם על בני ישמעאל ואח״כ ילחמו בני ישמעאל על בני אדום, וזה יהיה ע״י ה׳, להוריד אותם אל עמק יהושפט, כן קרא את גיא המון גוג ששם יפלו בנופלים, ומבאר מדוע קורא אותה בשם עמק יהושפט, על כי ונשפטתי עמם

גיא חזיון

באור המלות

הנבואה, שבה הדמיון גובר בו יותר ויחזה מראות בדמיונו עד שהאור מתלבש במעטפות רבות. והחלום קטן מן החזון, ואמרו חז״ל החלום א׳ מששים בנבואה, ואמר ודניאל הבין בכל חזון וחלומות, שקשה יותר להבין את החלום שמעורב בו שבן יותר מן החזון, ויש מראה חזיון לילה, שהוא שבא עם חזון שרואה בעת השינה, ואמר ויהיה כחלום חזון לילה, ויש מחזה שיראה בהקיץ בביטול כחות הגופניות, אשר מחזה שדי יחזה: (ה) אשר ה׳ יקרא. כל שריד שיקרא לה. ויל״פ אשר ה׳ יקרא ויפרסם שהם מזומנים לחיים:

(א) בימים ובעת. עי׳ בכדלם (ירמיה נ׳): אשוב מקל, מענין השבת המדרגה, ושבות מצטרף עם השבה כמ״ש (ירמיה ל״א י״ח): (ב) עמק יהושפט. בא שם מקום נד״ס

פִּזְּרוּ בַגּוֹיִם וְאֶת־אַרְצִי חִלֵּקוּ׃ ג וְאֶל־עַמִּי יַדּוּ גוֹרָל וַיִּתְּנוּ הַיֶּלֶד בַּזּוֹנָה וְהַיַּלְדָּה מָכְרוּ בַיַּיִן וַיִּשְׁתּוּ׃ ד וְגַם מָה־אַתֶּם לִי צֹר וְצִידוֹן וְכֹל גְּלִילוֹת פְּלָשֶׁת הַגְּמוּל אַתֶּם מְשַׁלְּמִים עָלָי וְאִם־גֹּמְלִים אַתֶּם עָלַי קַל מְהֵרָה אָשִׁיב גְּמֻלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם׃ ה אֲשֶׁר־כַּסְפִּי וּזְהָבִי לְקַחְתֶּם וּמַחֲמַדַּי הַטֹּבִים הֲבֵאתֶם לְהֵיכְלֵיכֶם׃ ו וּבְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי

ירושלים

רש״י

(ג) ידו גורל. כמו וידו אבן בי (איכה ג׳): (ד) הגמול אתם משלמים. זהו הגמול שנתן שלמה לחירם מלך צור עשרים עיר (מלכים א׳ ט׳): קל מהרה. לשון זריזות:

מצודת ציון

ידוי: (ג) ואל עמי. כמו ועל עמי: ידו. ישליכו כמו ידו אבן בי (שם ג׳): (ד) גלילות. מחוזות: ואם גמלים. גם תחילת המעשה יקרא בלשון גמול וכן שגמלת לנו (תהלים קל״ז): קל. ענין מהירות כי דבר קל מהר ללכתו:

מצודת דוד

עמם. אתוכח עמהם על מה שעשו לעמי בימים קדמונים. ר״ל שם אביא עליהם הפורעניות וזה יחשב לויכוח כי בזה אודיע שפשעו: א״ר פזרו. שהגלום שמה: חלקו. חלקו ביניהם: (ג) ידו גורל. מי מהם לחרב: בזונה. בשכר זונה בלהתנה: ביין. במחיר היין: (ד) וגם מה אתם לי. ר״ל מה לכם עלי אתם צור וגו׳: הגמול. וכי אתם משלמים לי גמול על מה שהרעותי לכם כאומר הלא לא הרעותי לכם: ואם גמלים. ר״ל ואם לא באה לתשלום גמול רק היה התחלת הרעה דעו שקל מהרה אשלם גמול על ראשיכם והפלו עם אשר בגופלים: (ה) אשר כספי. עתה יפרש הרעה שעשו לישראל ואמר הנה הכסף והזהב שהשפעתי אני לישראל שלקחתם מהם ביום יבוא האויב עליהם: ומחמדי. דברים החמודים וטובים שנתתי

גיא הזיון

באור המלות

וקרא כן עמק זה שם ע״ש המשפט. עמי ונחלתי עי׳ למעלה (ב׳ י״ז) ועם נחלה מקושר הקנין עולמית: (ג) ידו גורל. שמשליך הגורל ביד על הדבר או אל הדבר, כפי שיעלה הגורל עליו. וכן ידו עליה (ירמיה נ״א) וידו אבן בי (איכה ג׳): וישתו, ר״ל לא קנו היין למסחר רק לשתי׳, ובמחיר יין של שתיית איש אחד נתנו הילדים: (ד) גומל גמול. משלם גמול משיב גמול, הגמול הוא העושה להברו רע או טוב על ידי התפעליות איבה או אהבה, וזה נקרא גומל אף שלא עשה לו רע בפועל, והמשלם הוא לפי הפעולה שעשה לו (כמ״ש ישעיה נ״ט י״ח) ומשלם גמול הוא משלם בהתפעליות איבה או אהבה לפי הפעולה שעשה נגדו בהתפעליות הזה, ויש הבדל בין משיב ובין משלם, התשלומין יהיה גם בדבר אחר והתשבה באה בדבר הזה עצמו: קל מהרה, מהרה בזמן, וקל בפעולה

באור הענין

שם שפט אבא עמהם במשפט על עמי ונחלתי ישראל, על הרעות שעשו להם, שהגם שה׳ גזר עליהם גלות הם עזרו לרעה והוסיפו על המדה בשני דברים, א] אשר פזרו בגוים, שע״י רוב הגירושין והשמדות שלא מצאו מנוחה גם בארצות אויביהם נפזרו לכל קצוי ארץ, ב] מה שהחזיקו בם כאילו הם שלהם וקנין כספם, בין במה שאת ארצי חלקו כאילו קנו את הארץ לנחלה, ע״י שחשבו שישראל עבדיהם וכל מה שקנה עבד קנה רבו: (ג) ואל בין מה שהחזיקו גם בגופם כקנין כסף וידו גורל עליהם מי יקחם לעבד ושפחה, והיו נקלים בעיניהם כ״כ עד שנתנו את הילד בזונה, שאם היו לישראל בן ובת נתנו את הילד לאתנן זונה ואת הילדה מכרו ביין: (ד) וגם, והנה האומות שמסרתי אותם בידם כמו אשור ובבל הם רק הפריזו על המדה, אבל עקר הדבר שעשו להם רעה היה בגזרת ה׳, אבל מה אתם לי אתם צור וצידון וכל גלילות פלשת? שלא מסרתי את ישראל בידכם כלל מי צוה אתכם להרע להם? הגמול אתם משלמים לי, וכי גמלתי אתכם רעה שבעבורה אתם משלמים לי גמול רעה תחת רעה, מה הרעה אשר עשיתי לכם?, ויש הבדל בין גומל גמול ובין משלם גמול, המשלם גמול הוא שקבל רעה מחברו על ידי איבה ושנאה שי״ל עליו והוא משלם כמדתו רעה תחת רעה, אבל הגומל גמול יצוייר גם שלא קבל רע ממנו רק שעושה לו רע מצד האיבה שיש לו עליו, ועז״א ואם גומלים אתם עלי אחר שאני לא עשיתי עמכם רע עד שתשלמו לי גמול רעה תחת רעה, רק שאתם עושים רע מצד האיבה שיש לכם על ישראל הגם שלא הרעו לכם, קל מהרה אשיב גמולכם בראשכם, א״כ לא אמתין לכם עד העת האחרון ויום הדין העתיד כמו שאמתין ליתר אומות, רק אמהר להשיב גמולכם במהרה עוד בזה״ז, שבימי אלכסנדר מוקדון הרבו צור וצידון ופלשת והושמו אל עולם שממה: (ה) אשר, מפרש הרעות שעשו לישראל, שהוץ ממה שכספי וזהבי לקחתם שאני לא מסרתי לכם ממונם כמו שמסרתי לנ״נ רק אתם לקחתם אותו מעצמכם, חוץ מזה עוד הוספתם בשע, כי. (ו) בני יהודה מכרתם לבני היונים בעת החורבן, למען הרחיקם מעל גבולם, שהוא גרוע ממה שלקחתם הכסף להנאתכם ומכרתם לעבדים בשביל ריוח מחירם, כי זה שמכרתם אותם למקום רחוק היה בעבור איבה ושנאה, לכן אשיב גמולכם בתוכו מדה בעצמה שעשיתם לישראל (פזו

יְרוּשָׁלִַם מְכַרְתֶּם לִבְנֵי הַיְּוָנִים לְמַעַן הַרְחִיקָם מֵעַל גְּבוּלָם׃ ז הִנְנִי מְעִירָם מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתָם שָׁמָּה וַהֲשִׁבֹתִי גְמֻלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם׃ ח וּמָכַרְתִּי אֶת־בְּנֵיכֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיכֶם בְּיַד בְּנֵי יְהוּדָה וּמְכָרוּם לִשְׁבָאיִם אֶל־גּוֹי רָחוֹק כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ ט קִרְאוּ־זֹאת בַגּוֹיִם קַדְּשׁוּ מִלְחָמָה הָעִירוּ הַגִּבּוֹרִים יִגְּשׁוּ יַעֲלוּ כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה׃ י כֹּתּוּ אִתֵּיכֶם לַחֲרָבוֹת וּמַזְמְרֹתֵיכֶם לִרְמָחִים הַחַלָּשׁ יֹאמַר גִּבּוֹר אָנִי׃ יא עוּשׁוּ וָבֹאוּ כָל־הַגּוֹיִם מִסָּבִיב וְנִקְבָּצוּ שָׁמָּה הַנְחַת יְהוָה

גבוריך

רש"י

(ח) לשבאים וגו'. לבני שבא: כי ה' דבר. והיכן דבר עבד עבדים יהיה לאחיו (בראשית ט') כן מפורש במכילתין: (ט) קדשו מלחמה. אם תוכלון אתם להלחם כנגדי: (י) אתיכם. קולטר"ש בלע"ז: מזמרותיכם. שרפא"ה בלע"ז: (יא) עושו. כמו חושו, כך חברו מנחם, ויונתן תרגם יתכנשון, ואומר אני שהוא לשון עשת ברזל המכונס יחד מש"א בלע"ז ואין תי"ו בו יסוד: שמה הנחת ה' גבוריך. שם בקבוצת עמק יהושפט ישבור גבורתהם, כן תרגם יונתן. ואיני יודע אם לשון ארמי הורדה או לשון

מצודת דוד

שנתתי לישראל בזיתם מהם והבאתם להיכליכם: (ו) מכרתם. כי הם היו שבי בני ישראל וגנבו קטניהם ומכרום למען ירחקו מגבולם לבל יגולה הדבר: (ז) הנני מעירם. מעיר לבם לחזור מן המקום שנמכרו לבא אל ארצם ר"ל בניהם ישובו הנה ועל ידם אשיב גמולכם על ראשכם: (ח) ומכרתי. אמסור את בניכם ביד בני יהודה אלו שחזרו לארצם והם ימכרום לאנשי שבא היושבים ממרחק למען לא ישובו לארצם לרב המרחק: כי ה' דבר. כאומר ומי ישיב אחריו: (ט) קראו. את זאת כאמור למטה הכריזו בין העכו"ם: קדשו מלחמה. היא מלחמת גוג על ירושלים: (י) כתו. שברו אתיכם לעשות מהם חרבות ומזמרותיכם לעשות רמחים: החלש. אף החלש יתחזק לבא במלחמה:

מצודת ציון

(ז) מעירם. מלשון התעוררות: (ח) ומכרתי. ענין מסירה כמו כי צורם מכרם (דברים ל"ב): (ט) קדשו. הזמינו: העירו. מלשון התעוררות: (י) כתו. מלשון כתיתה וטחינה: אתיכם. שם כלי עשוי להפור בו כמו ואת אתו (ש"א י"ג): לחרבות. מלשון חרב: ומזמרותיכם. שם הכלי שכורתים בו הזמורות וכן וחניתותיהם למזמרות (ישעיה ב'): לרמחים. הוא מכלי המלחמה: החלש. תש הכח: (יא) עושו. התקבצו וכן ת"י ויתכנשון ויתכן שהוא דרך שאלה מן ועיש על בניה תנחם (איוב ל"ח) שהם קבוצת כוכבים: הנחת. ענין ירידה: (יא) שמה. מקום המלחמה

גיא חזיון

באור הענין

גדר הסבה שמשיב לו הדבר הזה בעצמו): (ז) הנני מעירם מן המקום, שבעת שבאו היונים והחריבו צור וצידון הביאו את בניהם ובנותיהם לארץ יון ושם קנו אותם היהודים שהגלו שם מיד בני יון, והם מכרו אותם לבני שבא שהוא גוי רחוק להרחיקם ג"כ מעל גבולם, נמצא נעשו ע"י היהודים עצמם אשר מכרו, ובאותה מדה שהרעו להם: (ט) קראו, עתה חוזר לענין של מעלה שאמר שיקבץ את הגוים אל עמק יהושפט, ומצוה שיקראו זאת בגוים בגזרת עירין פתגמא, וכבר באמרתי ביחזקאל סי' ל"ח וסי' ל"ט, שלעתיד יתעוררו אומות אדום לכבוש את הארץ ויעשו הרג רב בבני מצרים שהם מאמונות הישמעאלים, ואז יתעוררו הישמעאלים לקחת נקמת אחיהם מיד האדומים ויהרגו בם הרג רב ואבדון, ויחזרו האדומיים שנית להלחם עם בני ישמעאל ויהרגו בם, וזה יהיה בשלש פעמים שתהיה מלחמת גוג ומגוג באחרית הימים. ועז"א שתחלה במלחמה הראשונה העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה הגבורים והיודעים תכסיסי מלחמה הם יהיו הלוחמים, בפעם השני לא יהיו עוד גבורים ואנשי מלחמה כי כולם יפלו בנופלים, ואז. (י) כתו אתיכם לחרבות, כי אוחזי חרב נפלו כולם ותחתיהם ילכו האכרים עובדי האדמה ויעשו מן אתיהם ומזמרותיהם חרבות ורמחים חדשים, והם לא יהיו גבורים רק החלש יאמר גבור אני, בפעם השלישית שגם אלה יסופו במלחמה, אז. (יא) עושו ובאו כל הגוים מסביב, ר"ל הגוים וההמון הנשארים ילכו כולם להלחם שלישית אדום מול ישמעאל, בלא שום גבורה כלל, כי שמה הנחת ה' גבוריך, ולא יהיה עוד גביר במציאות כלל: (יב) שלחו. מפרש שנית השלש מלחמות הנזכר, בפעם הראשון ידמו כתבואה העומדת בקמותיה ולא נקצרה עדיין כי עד עתה ישבו כולם בשלוה על אדמתם, ומעט לקוצרים שישלחו מגל לקצור את התבואה, כי בשל קציר והגיע העת לקצרו ר"ל שנתמלא

באור המלות

(ישעיה ס'): (ט) גבורים, בטבע ואנשי מלחמה ע"י לימוד (ישעיה ג' ב'): (י) כתו אתיכם. עמ"ש (ישעיה ב' ד'): (יא) עושו, מענין אסיפה ואין לו ריע, וענינו אסיפת דברים הלשים כעש ונמלים, ועז"א כי הנחת גבוריך ולא נשארו רק

גִּבּוֹרֶיךָ׃ יב יֵעוֹרוּ וְיַעֲלוּ הַגּוֹיִם אֶל־עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט כִּי שָׁם אֵשֵׁב לִשְׁפֹּט אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם מִסָּבִיב׃ יג שִׁלְחוּ מַגָּל כִּי בָשַׁל קָצִיר בֹּאוּ רְדוּ כִּי־מָלְאָה גַּת הֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים כִּי רַבָּה רָעָתָם׃ יד הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים בְּעֵמֶק הֶחָרוּץ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה בְּעֵמֶק הֶחָרוּץ׃ טו שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נָגְהָם׃ טז וַיהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלִַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְרָעֲשׁוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ וַיהוָה מַחֲסֶה לְעַמּוֹ וּמָעוֹז לִבְנֵי

ישראל

רש"י

חחת והנו"ן בו' נופל כמו (דניאל ב') הנגלא לדניאל קדם מלכא שאין בו אות שורש אלא על: (יג) שלחו מגל וגו'. שלפו חרבות אותם ההולכים בשליחותי לחבל את אויבי ה': כי בשל קציר. כלומר כי הגיע עתם, ודמה הדבר לקציר שקוצרים אותו במגלות כשנגמר בישולו: באו רדו כי מלאו גת. מן הענבים בואו ודרכו אותם, כלומר נתמלא סאת עונם. רדו, ל' כבישה ורדוי כמו ורדו בדגת הים (בראשית א'): השיקו היקבים. קול קילוח היקבים היורד תוך הבור שלפני הגתות נשמע: (יד) בעמק החרוץ. שם חרוץ שהמשפט אמת, וכן תרגם יונתן מישר פילוג דינא: (טו) אספו נגהם. הכניסו אורם: (טז) מציון ישאג. ממה שעשו לציון: ורעשו שמים וארץ. יפרע משרים של מעלה (שרי העכו"ם), ואח"כ מן (העכו"ם): מחסה. לשון כיסוי

מצודת ציון

כמו מי יחת עלינו (ירמיה כ"א): (יב) יעורו. מלשון התעוררות: (יג) מגל. הוא החרמש והוא כלי עשוי לקצור בו וכן ותופש מגל (שם נ'): בשל. ענין גמר הגידול: גת. הוא המקום שדורכים בו הענבים: השיקו. ענין השמעת קול: (יד) החרוץ. ענין חתוך וגזר וכן אתה חרצת (מ"א כ'): (טו) קדרו. ענין חשך ושחרות: אספו. הכניסו: נגהם. ענין אורם וזיוהם: (טז) מחסה. מלשון חסיון: ומעוז. ענין חוזק:

מצודת דוד

יוריד ה' את גבוריך בעמקי האהל: (יב) יעורו. כל העכו"ם יתעוררו ויעלו אל עמק יהושפט הוא מקום המלחמה: כי שם אשב. כאומר הנה שם מקום המלחמה יורה על רעתם כי שם אשפוט את כל העכו"ם מסביב על מה שהרעו לישראל: (יג) שלחו מגל. המשיל העכו"ם לתבואה שנגמר בשולה ובא זמן הקציר ואמר שלחו בה המגל כי כבר נתבשלה התבואה ועומדת לקצירה ור"ל הרגו אותם כי בא העת: באו רדו. חזר והמשילם לגת שמלאה ענבים שיורדים בה הדורכים ר"ל בא העת לכלותם והוא כפל ענין במ"ש: השיקו היקבים. היין היורד אל היקבים השמיעו הרעשת קול והוא גמר מלאכת היין ר"ל בא תכליתם: כי רבה רעתם. ונתמלאה הסאה: (יד) המונים. כתות כתות מהמון רב יפלו בעמק החרוץ הוא עמק יהושפט ויקרא עמק החרוץ כי שם יעשה בהם משפט חרוץ וחתוך: יום ה'. יום המשפט שיהיה בעמק החרוץ: (טו) קדרו. בעבור גודל הצרה ידמה להם כאלו נחשכו המאורות: (טז) מציון ישאג. כי יחזיר שכינתו לציון ומשם ישאג לאיים ולהחריד: ומירושלים יתן קולו. כפל הדבר במ"ש: ורעשו שמים וארץ. ר"ל יחרדו שרי מעלה של העכו"ם אשר בשמים ממעל והעכו"ם אשר בארץ מתחת: מחסה לעמו. אבל יהיו נלקים עמהם: ומעוז לבני ישראל. כפל הדבר

ביאור המלות

גיא חזיון

ועלים, והנחת מענין ירידה: (יג) השיקו. מלאו אותם משקה (כנ"ל ב' כ"ד): (יד) החרוץ. במחרץ הדין בלי השגות (ישעיה י' כ"ב): (טז) ישאג, יתן קולו. שאגה גדולה מנתינת קול (כמ"ש ירמיה כ"ה ל', עמוס ג' ד'): מחסה,

באור הענין

שאתם. בפעם השני מדמה אותם לענבים שכבר נבצרו והמה מונחים בגת ועדיין לא נדרכו להוציא היין מתוכם ומצוה להדורכים, באו רדו אל הגת לדרכו כי מלאה גת והגיע עת הדריכה. בפעם השלישית מדמה אותם לענבים שכבר נדרכו רק שעדיין לא המשיכו את היין ולא הבדילוהו מן החרצנים והזגים, ומצוה השיקו היקבים שימשיכו את היין אל היקב ששם נותנים את היין הנדרך מן הגת, ומפרש הנמשל כי רבה רעתם, ולכן צריך לדרכם ולרמסם, כמ"ש פורה דרכתי לבדי וכו' ואדרכם באפי וכו': (יד) המונים המונים, ר"ל מה שיתאספו המונים המונים אל עמק יהושפט, הוא מפני שיהיו בעמק החרוץ, כי עמק יהושפט נקרא בעת המשפט, שאז חוקר על דינם ושופט לדעת אם זכאי אם חייב, אבל אז יקרא בשם עמק החרוץ, שכבר נחרץ ונגמר הדין שהם חייבים כליה, ולכן קרוב יום ה' וימסר לכלותם בעמק החרוץ אחר שהדין נחרץ ונגמר: (טו) שמש וירח קדרו, ר"ל שאז יתבטלו הוראות השמימיות והכוכבים אספו נגהם ולא יפעלו במסיבת המערכה: (טז) וה' מציון ישאג, שמשם תצא הנהגה והמשפט, והנה השאגה הוא קול גדול הפך קול נמוך, והנתינת קול אינו מציין קול גדול רק שלא ידום ויתן קולו, ובציון ששם עקר שכינתו ישאג בקול גדול עד שיתפרסם לכולם, ובירושלים שאינה קדושה כציון הגם שלא ישאג בקול גדול בכ"ז לא ידום רק יתן קולו שהוא ההנהגה האלהית, וע"י השאגה הזאת ירעשו שמים וארץ ותתבטל הנהגת הטבע אשר בארץ והנהגת מערכת השמים, וה' מחסה לעמו ומעוז לבני ישראל מצד שהם עמו יהיה להם מחסה להצילם מכל

יִשְׂרָאֵל׃ יז וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן הַר־קָדְשִׁי וְהָיְתָה יְרוּשָׁלַםִ קֹדֶשׁ וְזָרִים לֹא־יַעַבְרוּ־בָהּ עוֹד׃ יח וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִטְּפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְהַגְּבָעוֹת תֵּלַכְנָה חָלָב וְכָל־אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מָיִם וּמַעְיָן מִבֵּית יְהוָה יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת־נַחַל הַשִּׁטִּים׃ יט מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה תִהְיֶה וֶאֱדוֹם לְמִדְבַּר שְׁמָמָה תִּהְיֶה מֵחֲמַס בְּנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ דָם־נָקִיא בְּאַרְצָם׃ כ וִיהוּדָה

ת"א מחמס. קמא קמס׃

לעולם

רש"י

ובלעז אבריאיי"ל׃ (יח) אפיקי. מקום מולא מים׃ והשקה את נחל השטים. כמשמעו ומשקי ית מישר שטים, ומדרשו יכפר על עון פעור (עיין זכריה י"ד)׃ (יט) מצרים וגו'. סמכן זה לזה לפורעניות, אסה מולא שאילולא מצרים לא היתה אדום שנא' (מלכים א' א') כי ששה חדשים ישב יואב עד הכרית כל זכר באדום וכתיב (שם) ויברח הדד הוא ואנשים אדומיים וימצא הדד חן בעיני פרעה וגו' והדד שמע כי שכב דוד עם אבותיו וגו' ובאחרונה ויהי לשטן לשלמה, אמר הקב"ה אני אכלה זו וזו׃ מחמס בני

מצודת דוד

עמ"ש׃ (יז) וידעתם. אז תדעו אשר אני שוכן בציון כי כבר החזרתי שכינתי לתוכם׃ (יח) יטפו ההרים עסיס. ר"ל הרבה ענבים יגדלו בהרים והיין יהיה נוטף מהם והוא ענין גוזמא׃ תלכנה חלב. שם יהיה מרעה שמן ויתרבה החלב בצאן והצאן בגבעות מוליכות ומזילות את החלב׃ וכל אפיקי יהודה. המקומות שביהודה שהיה מדרכם למשוך את המים יחזרו להמשך כמאז׃ ומעין. הוא הנהר האמור בנבואת (יחזקאל מ"ז) והוא המקום האמור בנבואת (זכריה י"ד)׃ והשקה. מן המעין הזה ישקה את עמק השטים להיות נמשך הנהר׃ (יט) מצרים. הם היו ראש המציקים לישראל׃ ואדום. הם סוף המציקים וכאומר כל האומות שהרעו לישראל יקבלו את גמולם מצלם מראש המציקים עד סוף המציקים׃ מחמס. כגמול החמס שעשו למלכי יהודה ועל אדום יאמר׃ אשר

מצודת ציון

(יח) יטפו. מלשון הטפה והזלה׃ עסיס. כן נקרא היין וכן על עסיס כי נכרת (לעיל א')׃ אפיקי. כן יקראו המקומות שנגרים שם המים בחוזק׃ נחל. עמק׃ השטים. שם מקום׃ (יט) מחמס. ענין עושק וגזל׃

באור הענין

רע שלא תבא עליהם, ומלד שהם בני ישראל שהם זה מורה שהם למעלה מן הטבע כמ"ש כי שרית עם אלהים, יהיה להם מעוז שהם יתגברו בעז ה' שזה יותר ממחסה׃ (יז) וידעתם, ואז תדעו בידיעה ברורה שאני ה' אלהיכם, שזה מ"ש למעלה וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני ה' אלהיכם, שוכן בציון הר קדשי, ר"ל כי בקרב ישראל אני מצד שכינתי המתמדת בציון, וגם ירושלים תהיה קדש וזרים לא יעברו בה עוד, כי ציון תוקדש יותר עד שגם ישראל ישמרו מלהכנס שם שלא לצורך׃ (יח) והיה ביום ההוא תתרבה השפע והברכה ביותר שאת עד שההרים יטפו עסיס מרוב שפיעת המתוקים, והגבעות תלכנה חלב מרוב הבקר והצאן, וכל אפיקי יהודה ילכו מים שעד עתה היה חסרון מים בין בכללות א"י בין בירושלים שלא היו מעינות בירושלים, ואז לא לבד שיהיה מים ביהודה כי גם מעין יצא מבית ה' משם יפתח מקור נפתח ויתפשט לחוץ עד שישקה את נחל השטים, ולדעת ר' סעדיה הוא הירדן שהוא קרוב לשטים, ולרש"י הוא כמשמעו, ועל המעין הזה כבר נבא יחזקאל וזכריה, ועל"ד שרמז שמשם תצא התורה והאמונה הנמשלה למים, לכל העולם, ויען שבשטים פרצו בזנות ובע"ז לבית פעור והיה ראשית חטאת לבית ישראל, מציין שהמעין הקדוש יטהר את הטומאה אשר התחלת בנחל השטים ויעביר כדעות הזרות והתאוות׃ (יט) מצרים, הוא כולל מאמיני דת הישמעאלים שרוב המחריבים בית ראשון היה אשור ובבל שהם נכנסו אחר כך תחת אמונת מצרים, ומשם תהיה המלחמה הראשונה של גוג ומגוג שבני אדום יעלו עליהם ויחריבום כמ"ש בנבואות יחזקאל, ואז לשמה תהיה, ואח"כ יעלו הישמעאלים על בני אדום שהם החריבו בית שני ע"י הרומיים, שהם ראש לאומות אדום, ועז"א שאדום תהיה למדבר שממה כמו שפירשתי ביחזקאל (כ' ל"ב וסי' ל"ח ל"ט), וכ"ז יהיה מחמס בני יהודה בשתי החורבנות׃ (כ) ויהודה לעולם תשב, שתחלה נפרדו אפרים מיהודה ומירושלים, ואז יתחברו ויהודה לא יגלה לעולם וירושלים לא תחרב עוד לדור ודור׃ (כא) ונקיתי

באור המלות

מעוז, מעוז גדול ממחסה, עמ"ש עוד ישעיה ל' א', שבשמו

לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וִירוּשָׁלַם לְדוֹר וָדוֹר׃ כא וְנִקֵּיתִי דָמָם לֹא־נִקֵּיתִי וַיהוָה שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן׃

ת"א ונקיתי דמם. ר"ס כג:

רש"י

יהודה. בשביל חמס שעשו עכו"ם לבני יהודה אשר שפכו את דמם: (כא) ונקיתי דמם לא נקיתי. ואף אם אנקה אותם משאר עבירות שבידם ומרעות שעשו לי, דמם של בני יהודה לא אנקה מהם אימתי תהיה זאת בזמן שהקדוש ברוך הוא שוכן בציון:

מצודת ציון

(כ) תשב. ענין ישיבה וקיום: (כא) ונקיתי. מל' נקי וברור:

מצודת דוד

שפכו. ר"ל מלבד מה שהרגו מהם בעת נלחמו גם הוסיפו עוד לשפוך דמם בכל ימי הדורות: (כ) לעולם תשב. התקיים לעולם ולא תחרב עוד: וירושלים. כפל הדבר במ"ש: (כא) ונקיתי. ר"ל אף שאנקה את העכו"ם מעון החמס במה שישראל ישובו לקחת מהם כספם וזהבם הנה עון שפיכת דמם לא אנקם בכופר ממון כ"א בדם שופכו: וה' שכן בציון. כאומר לא יפחדו ישראל פן כשידעו העכו"ם שנחרץ משפטם להרג יתחזקו לנקום נקם מישראל בתשבם כאשר יאבדו יאבדו כי ה' שוכן בציון ויגן על עמו ולא יהיה נאל ידם:

באור המלות

הוא בכלי אמצעי וזה לבני ישראל: (כ) לעולם, לדור ודור, לעולם הוא הזמן הנצחי הבלתי מתחלק, ולדור ודור הוא הזמן הנצחי המתחלק לפי שנות הדורות (כמ"ש ישעיה י"ג כ', ל"ד י' ונכ"מ), ישיבת יהודה יהיה בלי שינוי, וישיבת ירושלים תשתנה לפי הדורות שבכל דור יבואו דיורים חדשים וגם שתעלה בהדרה ותפארתה בכל דור לכן אמר לדור ודור: (כא) ונקיתי, יצייר שעליון התוב לכפר על דמם בדם שופכם ועדן לא נקה מתוב זה למקלת אומות ואז ינקה לכפר הדם אשר לא נקה:

גיא חזיון

באור הענין

דמם לא נקיתי, מפני שבמלחמת גוג ומגוג לא נכללו רק אומות אדום ישמעאל וכל השייכים לאמונתם, והלא יש כמה עמים שאין שייכים להם והם ג"כ שפכו דמם של ישראל, אומר שאח"כ אנקה גם את דמם אשר לא נקיתי עדיין במפלת גוג, שהוא הדם ששפכו האומות שלא ישתתפו במלחמת גוג ומגוג, וזה יהיה אחר שה' שוכן בציון שאז ינקה גם דמים האחרים ויעשה בהם משפט:

א א דִּבְרֵי עָמוֹס אֲשֶׁר־הָיָה בַנֹּקְדִים מִתְּקוֹעַ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי ׀ עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל

רש"י

א (א) **אשר** היה בנוקדים. תרגם יונתן דהוה מרי גיתין כמו ומישע מלך מואב היה נוקד (מלכים ב' ג'): שנתים לפני הרעש. שנתים קודם שנתנגע עוזיה, יום שנתנבא ישעיה שנאמר

מצודת דוד

א (א) אשר היה בנקדים. ר"ל שהיה הגדול שבנוקדים: מתקוע. שם עיר בנחלת אשר: ובימי ירבעם. שמלך בימי עוזיה (ולפי שניבא גם עליו באלו כי היה מבני עשרת השבטים לכן אמר בימי ירבעם): לפני הרעש. שהיה כשנכנס עוזיה בהיכל להקטיר וכמ"ש כאשר נסתם מפני הרעש

מצודת ציון

א (א) בנקדים, לפי שרוב הצאן המה נקודים יקרא המתעסק בהם בשם נוקד וכן ומישע מלך מואב היה נוקד (מ"ב

גיא חזיון

באור המלות

(א) בנוקדים. מגדל הצאן נקרא נקד. וכן ומישע מלך מואב היה נקד, ע"ש שהצאן עשוים נקודים וברודים,

באור הענין

א (א) **דברי** עמוס אשר היה בנוקדים, הרי"א השיג בכאן על המורה (פל"ב ח"ב) שהניח יסוד מוסד שא"א שתחול הנבואה רק על האדם המוכן אליה, אם בהכנה טבעיית כפי מזג גופו ושתו וכח דמיונו, ואם בלימוד החכמות וטוב המדות, ואמר מהרי"א שדעת זה בנוי על דברי הפילוסוף שהנבואה היא דבר טבעיי מגעת לאדם כשאר הצורות הטבעיות שלא יחולו בנושאיהם כי אם אחרי הסכמת הראויות אליהם, ואין זה דעת תורתנו כי אין הנבואה דבר טבעיי ואין ההכנה צריכה אליה, כי הנבואה דבר נסיי בהכרח, כי כל כח משיג יש לו יחוס שמור ומוגבל עם הדבר המושג אליו, ונפש האדם אין לה יחוס ולא ערך על הסידור האלהי שתקבלהו בדרך טבעיי אם לא בדרך נס. וא"כ ההכנות הטבעיות מהמזג וכן לימוד החכמות אינם תנאי אל הנבואה, והלא עמוס עם היותו בנוקדי הצאן (כי בעל הצאן נקרא נוקד) והיה בנוקדים, ר"ל משרת אצל הנוקדים ולא למד חכמה ולא היה לו כבוד ועושר ומכ"מ התנבא. ולדעתי יש בזה הבדל בין הנביא המנבא לצורך עצמו ושלימותו ובין הנביא שהוא שליח לצורך הכלל, כי שינבא ה' את האדם הבלתי מוכן אל הנבואה הוא כבריאה יש מאין, וזאת לא יעשה ה' רק לצורך גדול, כי כל הנסים שעשה ה' היו בריאת יש מיש ע"י המרת הצורות כמו שבארתי במק"א, ולכן לא יבחר ה' להשפיע רוח נבואה על איש רק בהיותו מזומן לה שאז יוסיף ברכתו בההכנה הנמצאת בו ביתר שאת ויתר עז להשלימו, כמ"ש אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה, אבל בעת שיצטרך ה' לשלוח נביא אל הדור ולא ימצא איש המוכן לזה בטבעו מלידה ומבטן ומהריון וע"י הכנתו, יבחר את אשר יקרב אליו מצד לדקתו יגדל הנס, ומזה המין היה נבואת עמוס שלא נבא לצורך עצמו רק לצורך הכלל, שהגם שכבר נבאו עוד שלשה נביאים באותו פרק, רצה ה' ששני נביאים ינבאו ביחוד לעשרת השבטים והם הושע ועמוס, ושנים ינבאו ליהודה והם מיכה וישעיה, ורצה ששני אלה יהיו מעשרת השבטים הושע היה משבט ראובן ועמוס היה מתקוע שהוא בחלק אשר ולא מצא אז מוכן ממנו בערך יתר העם, ואחר שהוצרך לשלחו בשליחות כולל הוסיף ברכה ושפע קדש על ההכנה המעטה שמצא בו וישפוך את רוחו עליו. ומה שטען הרי"א על שלא תמצא הנבואה בחו"ל ולא בישראל אחר החורבן, הגם שא"א שלא ימצא איש מוכן לזה, אינו טענה, שממה שכתב הרמב"ם שא"א שינבא רק המוכן לנבואה, לא נוכל להוליד שכל המוכן לנבואה מוכרח שינבא, כי גם חלות הנבואה על המוכן תלוי ברצון אלהי, כי גם המוכן לנבואה אינו מוכן לזה כדברים המתהוים בטבע, כי גם נבואת המוכן הוא נס ופלא, רק שאינו נס גדול כ"כ כנבואת הבלתי מוכן, כמו שהנס שישלח ה' ברכה בזרע הארץ לעשות בשנה אחת תבואה לשלש השנים אינו נס גדול כ"כ כנס אלישע שמעט השמן שבאסוך ימלא כל הכלים. והנה מ"ש אשר חזה על ישראל הקשה מהרי"א והלא נבא גם על יהודה ועל כמה אומות? ולמה זכר מן הרעש? ולמה התחיל הנבואה ויאמר ה' מציון ישאג ואח"כ אמר כה אמר ה' ואין זה מסגנון המליצה?. ולדעתי מ"ש ויאמר ה' מציון ישאג, נמשך לתוארי עמוס, שר"ל הוא עמוס אשר חזה על ישראל ויאמר כי ה' מציון ישאג. כי באשר עמוס לא היה מוכן לנבואה ולא היה מוחזק בעיני העם לנביא, אם מצד עצמו אשר היה בנוקדים רועה צאן ובולס שקמים, ואם מצד מקומו בהיותו מתקוע שמשם לא היו בני הנביאים ולא נביא שיסמוך אותו ויעיד עליו שהוא נביא אמת בכ"ז נתחזק לנביא אמת ע"י שנבא שנתים לפני הרעש ויאמר בנבואתו שה' מציון ישאג, שהוא על הרעש שיהיה מציון, וכן נבא אז על עצירת גשמים שיהיה בעת ההיא, כמ"ש ואבלו נאות הרועים, וזה נבא שנתים לפני הרעש, ונבואתו באה ונהיתה שתי שנים אחר שנתנבא, ע"כ ידעו כל ישראל כי נאמן הוא לנביא לה'. (ומ"ש שנבא בימי ירבעם בן יואש בארתי בתחלת הושע, שמנתים לפני הרעש היה עוזיה נכנע תחת מלכי ישראל ונקרא המלכות ע"ש מלכות ישראל ולכן הזכיר את ירבעם עיי"ש):

יִשְׂרָאֵל שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרָעַשׁ׃ ב וַיֹּאמַר׀ יְהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלִַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְאָבְלוּ נְאוֹת הָרֹעִים וְיָבֵשׁ רֹאשׁ הַכַּרְמֶל׃ ג כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי דַמֶּשֶׂק וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־דּוּשָׁם בַּחֲרֻצוֹת הַבַּרְזֶל אֶת־הַגִּלְעָד׃ ד וְשִׁלַּחְתִּי

אש

רש״י

ויגועו אמות הסיפים (ישעיה ו׳), ואמר כאשר נסתם מפני הרעש וגו׳ (זכריה י״ד): (ב) מציון ישאג. מבית קדשי הקדשים הדיבור יוצא: ואבלו נאות הרועים. ויגדון מדורי מלכיא ויחרב תקוף כרכיהון: (ג) על שלשה פשעי וגו׳. דכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (איוב ל״ג) ואם יותר יותר וכאן כך הוא כבר נהגתי עמהם במדותי לוותר להם על ג׳ פשעים ואם יש יותר כל שכן שיש בכלל המרובה המועט: ועל ארבעה לא אשיבנו. על פשע רביעי אין עלי עוד להשיבו ריקם מלהשיב לו גמול וכל שכן שיש לו פשעים הרבה, עתה את זה אפקוד עליהם אשר דשו יושבי גלעד הסמוכין להם: בחרוצות הברזל. ת״י במוריגא דפרזלא והוא כעין שופינ״א שקורין לימא שעשוי חריצים חריצים ודשים בהם בני אדם ביסורים ובהם מחתכין את קשי התבואה לעשותן תבן: (ד) חזאל ובן הדד. מלכי ארם ולאם ארם

מצודת ציון

ג׳): הזה. ניבא: (ב) ואבלו. ענין השחתה כמו אבלה אדמה (יואל א׳): נאות. מדור: ראש. ענין מיטב כמו ראשית גבורתם (ירמיה מ״ט): הכרמל. הוא שם כולל למקום שדות וכרמים וכן הדר הכרמל (ישעיה ל״ה): (ג) דושם. מל׳ דישה: בחרצות. שם כלי דישה מלאה חריצים כמו כי

מצודת דוד

בימי עוזיה (זכריה י״ד): (ב) מציון ישאג. ר״ל ממקום שכנו ישאג לאיים ולהפחיד: ומירושלים וגו׳. כפל הדבר במ״ש: ואבלו. מקול שאגתו ישחתו מדורי הרועים הם היכלי מלכי העכו״ם: ראש הכרמל. מיטב הכרמל: (ג) על שלשה פשעי דמשק. יתכן שהם הפשעים הראשיים החמורים מכולם והם עכו״ם וגילוי עריות ושפיכות דמים הנמצאים בכל אלה הנזכרים פה ור״ל האם מהראוי שעל שלשת הפשעים הראשיים ועל הוספת פשע הרביעי לא אשיב לו גמולו כאשר בתמיה: על דושם. עתה יפרש מהו הפשע הרביעי שישלם עליו הגמול ואמר שהוא על שדשו את אנשי גלעד בכלי ברזל מלא חריצים העשוי לדוש בו התבואה: (ד) ושלחתי. לכן אשלח אש: בבית חזאל. ר״ל אויב חזק יחריב בית חזאל מלך

גיא חזיון

באור המלות

או בנוקדים אותם לסימן בל יתחלפו: (ב) ישאג, יתן קול, שהנהר (יואל ד׳ ט״ז): ראש הכרמל. מובחר הכרמל, וכרמל שם לשדי תבואה שלחים והמלאים וטובים: (ג) לא אשיבנו. פרשתי מענין השבת גמול ובתמיהה, אולם באמת השבת גמול בא תמיד בקישור הלמ״ד ומעלליו אשיב לו (הושע ד׳), והשבה עם את הוא השבת הדבר למקומו, או תשובה למדבר, ומענין זה בא פה, שבעבור הרבעה פשעיו לא אשיבנו לארצו ולמדרגתו, או ר״ל הכי לא אשיב אותו תשובה על פשעיו, והתשובה תהיה הפורעניות שאביא עליהם שבזאת

באור הענין

(ב) ויאמר, כבר פירשתי שיעור הכתוב **אשר חזה ויאמר שנתים לפני הרעש**, אז נבא על הרעש, **שה׳ ישאג מציון**, כי הרעש התחיל מציון ושם היה שאגה גדולה, **ומירושלים** העיר **יתן קולו** שהוא קטן משאגה, כי הרעש התפשט מציון לירושלים ומשם לכל ערי א״י ונתן קולו קול עוז, שהוא קול הרעש אשר הרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון, זה נבואה אחת שנבא קודם בואה. נבואה ב׳ הודיע כי יהיה שנת בצורת עד כי **יאבלו נאות הרועים** כי לא יהיה מרעה לבהמות, **ויבש ראש הכרמל** שגם מלא תבואה לחם תמיד. כ״ז נבא שתי שנים קודם ונתקיימה נבואתו והוחזק לנביא נאמן: (ג) **כה אמר ה׳**, אחר שספר אמרי הנביא ואיך הוחזק לנביא נאמן, מתחיל גוף הספר, וטרם יתחיל נבואותיו על יהודה ועשרת השבטים הקדים נבואת פורעניות על שכני א״י אשר הרעו לישראל, והודיע כי יעניש ה׳ בעבור זה, שהגם שישראל לקו בעונם בכ״ז לא ינקו כל הנוגעים בם לרעה כמ״ש וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, והנה ארם היה שכן לא״י בצד מזרח ופלשתים במערב וצור בצפון ואדום ועמון ומואב בדרום ויודיע ענשם זא״ז, והתחיל מארם שהם הריעו לישראל תחלה מן ימי אלישע עד ימי ירבעם בן יואש כמבואר בס׳ מלכים, ואמר **על שלשה פשעי דמשק ועל ארבעה** הכי **לא אשיבנו** את גמולו? אחר שחטאו שלשה פשעים וגם הפשע הרביעי הלא בהכרח שאעניש ואשוב גמולם להם, אולם מה הן השלשה פשעים פי׳ הרד״ק שלש פעמים שהרעו לישראל תחלה, והרי״א פי׳ שר״ל שלשה פשעים הידועים שהם ע״ז וג״ע וש״ד שהיה ביניהם, ואמר שהגם שלא השבתי גמולם על שלשת הפשעים הכי עתה שפשעו גם פשע הרביעי הכי לא אשיבנו? והפשע הרביעי הוא **על דושם בחרוצות הברזל את הגלעד**, שהיו מעבירים על גופם הריגות ברזל כמו שדשים את התבואה ליסרם באכזריות חמה ושטף אף: (ד) **ושלחתי אש**, שלא תבוא פורעניותם בדרך הטבע שתחלה יכבוש האויב ערי השדה סביב ואח״כ יכבוש שער העיר ואח״ז יחריב בית המלך, כי יהיה בהפך, תחלה **אשלח אש בבית חזאל** שהוא בית המלכות, ואחר כך **אכלה ארמנות בן הדד**.

בן

אֵשׁ בְּבֵית חֲזָאֵל וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בֶּן־הֲדָד׃ ה וְשָׁבַרְתִּי בְּרִיחַ דַּמֶּשֶׂק וְהִכְרַתִּי יוֹשֵׁב מִבִּקְעַת־אָוֶן וְתוֹמֵךְ שֵׁבֶט מִבֵּית עֶדֶן וְגָלוּ עַם־אֲרָם קִירָה אָמַר יְהוָה׃ ו כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי עַזָּה וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַגְלוֹתָם גָּלוּת שְׁלֵמָה לְהַסְגִּיר לֶאֱדוֹם׃ ז וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת עַזָּה וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ׃ ח וְהִכְרַתִּי יוֹשֵׁב מֵאַשְׁדּוֹד וְתוֹמֵךְ שֵׁבֶט מֵאַשְׁקְלוֹן וַהֲשִׁיבוֹתִי יָדִי עַל־עֶקְרוֹן וְאָבְדוּ שְׁאֵרִית פְּלִשְׁתִּים אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה׃ ט כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי־צֹר וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַסְגִּירָם גָּלוּת שְׁלֵמָה לֶאֱדוֹם וְלֹא זָכְרוּ בְּרִית

ת"א עז. בתרא כ"ב : עז. יומא ע"ז סנהדרין ז' : אחים

רש"י

דמשק : (ה) בקעת און. מקום הוא בארם : ותומך שבט. ועביד פולחן כמו לא יסור שבט (בראשית מ"ט) על שם שהמושל רודה את העם במקלות : מבית עדן. מקום : קירה. מקום ושם הגלם סנחריב בימי אחז שנאמר ויעל דמשק ויתפשה ויגלה את ארם קירה (מלכים ב' ט"ז), כל הפורענות שנתנבאו נביאי ישראל לבא חרב על העכו"ם נביאים שהיו קודם סנחריב כגון ישעיה ועמוס נבאו על חרב סנחריב וירמיה ויחזקאל נבאו על חרב נבוכדנאצר : (ו) עזה. מפלשתים היתה : גלות שלמה. גלות ישראל שהיא הגלות שלימה שלא ימלט איש שהיו עומדים על הדרכים ותופשין הנמלטים ומסגירין אותם, וכן עשו אנשי צור וכן לארבע רוחות בחורבן בית שני כמו שמפורש באגדת האזינו עזה מן הדרום צור מן הצפון דמשק מן המזרח ערביים מן המערב שנאמר (ישעיה כ"א) משא בערב ביער בערב תלינו : (ח) אשדוד אשקלון עקרון. שלשי פלשתים הם : והשיבותי ידי. אכה ואשנה : (ט) ולא זכרו ברית אחים. אשר היה

מצודת דוד

ארם : ארמנות בן הדד. ההיכלות שבנה בן הדד מלך ארם : (ה) בריח דמשק. ר"ל האויב יבא בה כאלו נשברו הבריחים ונפתחו השערים : ותומך שבט. ר"ל אכרית תומך שבט מבית עדן ועל המושל יאמר שהוא אוחז השבט לרדות בו את המתחייב וכן לא יסור שבט מיהודה (בראשית מ"ט): קירה. אל קיר והוא שם מקום וכן נאמר ויגלה קירה (מ"ב ט"ז) : (ו) על הגלותם וגו'. כי בזמן חורבן בית השני ע"י רומא שהיא אדום ברחו קצתם מישראל דרך ארץ פלשתים ותפשום בני עזה ומכרום ביד האויב וז"ש על הגלותם וגו' ר"ל על שהסגירו את ישראל גלות שלימה איש לא נעדר וזהו במה שתפשום להסגיר לשונאיהם : (ח) והשיבותי. ר"ל אכה ואשיב ידי להכות עוד : ואבדו שארית. ר"ל אף שארית מה לא ישאר מהם : (ט) על הסגירם. על שהם מכרו לאדום את הבורחים מישראל להיות גלות שלימה כדרך שעשה עזה : ולא זכרו. אנשי צור לא זכרו ברית האחוה שהיה להם עם

מצודת ציון

לא בחרון יודע קצת (שם כ"ח) : (ד) ואכלה. ותשרף : (ה) בריח. מוט העשוי לסגור בו השער : מבקעת און. שם עיר : ותומך. ומחזיק וכן וכפיה תמכו פלך (משלי ל"א) : שבט. שרביט : מבית עדן. שם עיר : (ו) להסגיר. ענין

גיא חזיון

באור הענין

בן חזאל שמלך אחריו ובנה ארמונות סביב בית אביו, ואח"כ (ה) ושברתי בריח דמשק בריח של מנעל השער, ואח"כ והכרתי יושב מבקעת און שהיו סביב דמשק, ותומך שבט מבית עדן שהיו שייכים למלכות ארם, והיה להם שבט ממשלה בפ"ע תחת מלכות ארם וגם הם יגלו עם ארם קירה כנס שהיה שבט בפ"ע, באופן שידמו כחולי מסוכן שהתחלואה מתחיל מן הלב אשר ממנו תוצאות חיים ומתפשט אל כל איברי הגוים : (ו) כה אמר ה', עתה נבא על פלשתים שהיו שכני א"י במערב, על שלשה פשעי עזה שהם ע"ז וג"ע וש"ד שהיה בידם ועל ארבעה שהוסיפו עתה הכי לא אשיבנו גמול? על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום, שבעת החורבן עמד אדום על הפרק להכרית את פליטיו כמ"ש בעובדיה ורבים ברחו לצד מערב דרך ארץ פלשתים, והם הסגירו אותם ליד האדומים שהם מכרום אל האויב כדי שיהיה הגלות גלות שלמה בלא ימלט איש : (ז) ושלחתי אש בחומת עזה, עזה התבצרה בחומה בצורה, ונכבשה החומה, והעיר נתנה למאכלת אש : (ח) והכרתי יושב מאשדוד שם נכרתו היושבים, ומאשקלון נכרתה הממשלה, ועקרון נחרבה ב"פ לכן אמר והשיבותי ידי, וגם גם הבב כי היתה ליהודה : (ט) כה אמר ה', ינבא על צור, על הסגירם גלות שלמה לאדום

באור המלות

יכירו תעלותיהם : (ה) תומך שבט. כמו לא יסור שבט מיהודה :

אַחִים׃ י וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת צֹר וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ׃ יא כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי אֱדוֹם וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־רָדְפוֹ בַחֶרֶב אָחִיו וְשִׁחֵת רַחֲמָיו וַיִּטְרֹף לָעַד אַפּוֹ וְעֶבְרָתוֹ שְׁמָרָה נֶצַח׃ יב וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּתֵימָן וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בָּצְרָה׃ יג כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־בִּקְעָם הָרוֹת הַגִּלְעָד לְמַעַן הַרְחִיב אֶת־גְּבוּלָם׃ יד וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת רַבָּה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ בתרועה

רש"י

בין חירם ובין שלמה שנאמר ויכרתו ברית שניהם (מ"א ה') והיו קורין זה לזה אחי שנאמר (שם ט') מה הערים אשר נתת לי אחי: (יא) על רדפו בחרב אחיו. שנאמר (במדבר כ') פן בחרב אצא לקראתך וגם עודנו טורף אפו ושומר עברתו ולא חזר בו: ויטרוף לעד אפו. החזיק בה ולא הניחה: (יב) ארמנות בצרה. בין מואב ובין אדום היא ומארץ מואב ונמשכה אחר אדום והיא העמידה לו מלך במות מלך הראשון שנאמר יובב בן זרח מבצרה (בראשית ל"ו): (יג) בקעם הרות הגלעד. השחיתו אותה וגם הלותיהם בקעו שלא ישאר יורש שיערער על הנחלה וכן אומר (ירמיה מ"ט) לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם:

מצודת ציון

מסירה כמו לא תסגיר עבד (דברים כ"ג): (יא) ועברתו. מלשון עברה וזעם: נצח. לעולם: (יד) והצתי. מל' הצתה

מצודת דוד

ישראל וחירם מלך צור קרא לשלמה אח כמ"ש מה הערים אשר נתת לי אחי (מ"א ט'): (יא) על רדפו בחרב אחיו. כי הלא את עשו ליעקב ומדוע א"כ רדפו בחרב בזמן חורבן בית הפני: ושחת רחמיו. בטל הרחמנות הראוי להיות לו עליו כדרך האח אל אחיו: ויטרף לעד אפו. טרף את ישראל בכל עת שהיה היכולת בידו: עברתו. העברה שיש לו על בני ישראל שמורה אצלו לעולם ולא יעזבנה בשום פעם: (יב) בתימן. היא ארץ אדום הסמוכה לא"י בדרומה ותלקה גם היא: בצרה. עיר הבצורה והיא כרך גדול וגו': (יג) על בקעם. על אשר בקעו כרסי הנשים ההרות של גלעד להוציא הוולדות למען יוכלו להרחיב את גבולם ממה שגלו

גיא חזיון

באור המלות

והוא כינוי אל המטרה: (יא) אפו, ועברתו. התבאר אצלי (ישעיה י"ג ובכ"מ) כי אף הוא הכעס על מי שחטא כנגדו, ועברה הוא אם ע"י האף עובר בקצפו את הגבול לכעוס על הכלל גם על הבלתי חוטא, ומצייר את האף כאריה טורף לעד, והגם שנוקם באפו לא עזב את עברתו ושמרה נצח, ומלת שמרה י"מ כמו שמרה במפיק, וי"מ שהה"א נוספת וע"כ המלה מלעיל: הרות, י"מ מענין הר, שבקעו ההרים או המבצרים העומדים שמה, וי"מ נשים הרות:
שופט

באור הענין

שישראל בטחו על הברית שהיה לצור עם ישראל מימי דוד ושלמה ובלחו לצור, והם הסגירו אותם ליד האדומים, (הגם שלא הגלו אותם בעצמם כפלשתים). הפך האזהרה לא תסגיר עבד אל אדוניו, והפשע גדול על שלא זכרו ברית אחים שהיה להם עם ישראל, וחירם אמר לשלמה מה הערים אשר נתת לי אחי: (י) ושלחתי אש, כי נחרבה ע"י נ"נ ואח"כ ע"י אלכסנדר מוקדון כמבואר ביחזקאל:

(יא) כה אמר ה', על שלשה פשעי אדום ע"א וג"ע וש"ד ועל ארבעה על רדפו בחרב אחיו בעת חורבן בית ראשון, ויטרוף לעד אפו, ע"י הרומיים שהחריבו ירושלים שהרומיים נחשבו לבני אדום לפי מה שבאר מהרי"א בראיות, וכן האף שהיה להם על ישראל בכל זמן הגלות, ויש הבדל בין אף ועברה, שעברה הוא שע"י אפו עובר הגבול לעשות רעה אל הכלל גם אל אלה שלא חטאו, והנה בני אדום י"ל עברה כוללת על כלל ישראל ע"י אמונתם, וזה שמורה בלבם לנצח לנקום נקם מן הכלל להומם ולאבדם, ועי"ז גזרו עליהם הרג ושמד ואבדן בכל דור ודור: (יב) ושלחתי אש בתימן שהוא מאדום, ואכלה ארמנות בצרה הוא מטרפולין של אדום, שתחתיו הוא רומי העיר שנבא עליה ישעיה מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה וכו' כמש"פ שם: (יג) על שלשה פשעי בני עמון, ע"ז וג"ע וש"ד כנ"ל ועל ארבעה על בקעם הרות הגלעד, פי' מהרי"א מענין הר, שלפי שהיו בני עמון סמוכים לארץ הגלעד היו בוקעים ההרים הסמוכים למען הרחיב את גבולם, ורש"י ז"ל פי' הרות כפשוטו, הנשים ההרות, כדי להכרית את ישראל משם, ולפני הפי' יובן מ"ש ירמיה על בני עמון הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב, מדוע ירש רומז על הכרתת הילדים היורשים, ועמו בעריו ישב רמז עמ"ש למען הרחיב את גבולם: (יד) והצתי, יציע

הם

בִּתְרוּעָה בְּיוֹם מִלְחָמָה בְּסַעַר בְּיוֹם סוּפָה׃ טו וְהָלַךְ מַלְכָּם בַּגּוֹלָה הוּא וְשָׂרָיו יַחְדָּו אָמַר יְהוָה׃

ב א כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי מוֹאָב וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־שָׂרְפוֹ עַצְמוֹת מֶלֶךְ־אֱדוֹם לַשִּׂיד׃ ב וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּמוֹאָב וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת הַקְּרִיּוֹת וּמֵת בְּשָׁאוֹן מוֹאָב בִּתְרוּעָה בְּקוֹל שׁוֹפָר׃ ג וְהִכְרַתִּי שׁוֹפֵט מִקִּרְבָּהּ וְכָל־שָׂרֶיהָ אֶהֱרוֹג עִמּוֹ אָמַר יְהוָה׃ ד כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יְהוּדָה וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מָאֳסָם אֶת־תּוֹרַת יהוה

רש"י

ב (א) על שרפו עצמות וגו'. פעם אחת נפל מלך אדום ביד מלך מואב ושרפו עצמותיו וסחום בקירות הבית ותבע הקב"ה אונאת המלך שנהגו בו בזיון: (ב) קריות. שם מקום כד"א (שם מ"ח)

מצודת דוד

בני גלעד אל כי לא ישאר יורש מה לערער על הגבול: (יד) בתרועה וגו'. בעת יריע האויב עליהם ביום המלחמה בסער. בסערת האויב אשר יבוא: ביום סופה. הוא יום המלחמה וכפל הדבר במ"ש: (טו) מלכם. מלך בני עמון:

ב (א) על שרפו וגו'. הוא מה שנאמר ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה ויהי קצף גדול על ישראל (מ"ב ג') ופי' שמלך מואב לקח בן מלך אדום הראוי למלוך ושרפו כליל כעולה והוא קצף מלך אדום על ישראל על כי בעבורם באה לו הרעה הזאת ולא ראו להצילו א"כ ע"י מלך מואב נתעורר קצף על ישראל לכן יקבל מואב גמול: לשיד. ר"ל עד שנעשו דק ולבן כשיד כדרך העצם אחר השריפה: (ב) ומת בשאון מואב. מואב ימות בשאון המלחמה בעת יריע האויב בקול שופר: (ג) עמו. עם השופט ההוא:

מצודת ציון

והדלקה: בסער. מלשון רוח סערה ואמר בדרך שאלה על התגברות האויב: סופה, רוח סערה:

ב (א) לשיד. כמו לסיד בסמ"ך: (ב) הקריות. שם מקום:

(ג) ויהגוס

גיא חזיון

באור הענין

גם את מלחמה וההכנסה היא התבערה הנעשית בפעם אחד סביב, כי האש התפשט בכל בני עמון, וכן אמר ירמיה ובנותיה באש תצתנה, וזה יהיה בתרועה ביום מלחמה, וכן לשון זה בירמיה שם, ומפני שעבודת מלכם היה עבודת האש אמר שהאש לא יהיה ממלכם, כי. (טו) מלכם ילך בגולה, וכולל במלכם עבודת המולך גם המלך כפשוטו, ועז"א הוא ושריו:

ב (א) על שלשה פשעי מואב פי' מהרי"א שהתחיל נבואתו על דמשק שנלחמו בגלעד באכזריות חמה, ואח"כ בעזה וצור שעזרו לאדום, ואח"כ באדום עצמו שהרעו לישראל, ואחר זה בא שיענים את האומות שהיו סבה לכל זאת, שבני עמון היו הסבה לרעה שעשו דמשק, כי הם התחילו ללחום בגלעד ולקחת את גבולה ועי"כ ערב לב דמשק לבא אחריהם להשמיד ולהחרים, והסבה לרעת בני אדום שנגררו אחריהם פלשת וצור, היה מה ששרפו עצמות מלך אדום לשיד כי אדום היה בברית עם ישראל, ובימי יהורם ויהושפט הלך אדום עמהם להלחם עם מואב, ואז תפש מלך מואב את בן הבכור של מלך אדום אשר ימלוך תחתיו (ולכן קראו פה מלך אדום) ויעלהו עולה על החומה וישרפהו לשיד, ושם כתיב ויהי קצף על ישראל, שפי' שאז קצף אדום על ישראל על שלא הצילוהו מיד מלך מואב, ומאז התחיל אדום ללחום עם ישראל וכמ"ש (במ"ב ח') שבימי יהורם בן יהושפט (שמלך בשנת חמש ליורם בן אחאב) פשע אדום מתחת יהודה, ומאז התחיל להרע לישראל ושמר לו איבה נצח, ומואב היה הסבה לזה ולכן נענש, ועז"א (ירמיה מ"ח) במפלת מואב והשבתי למואב מעלה במה ומקטיר לאלהיו, שזה מדה כנגד מדה: (ב) ושלחתי, ואכלה ארמנות הקריות, עריס המבצרים שבמואב, ומת בשאון מואב ר"ל שלא ילחם כלל רק בשמעו קול השאון והתרועה ימות מרוב הפחד, ומוסיף שימות בשמעו קול שופר, ולא יתחזק להלחם כלל, כמ"ש (ירמיה מ"ח) איך הפנה עורף מואב בוש והיה מואב לשחוק ולמחתה לכל סביביו. (ד—ה) כה אמר ה', הנה שהענשתי את כל האומות שהרעו לישראל אענים גם את יהודה על שלשה פשעי יהודה שהם ע"ז ג"ע וש"ד שהיה בזיהם, ועל ארבעה על מאסם את תורת ה', ועי"כ את חקיו לא שמרו, שמה שלא שמרו את חקיו לא היה מצד היצה"ר ולתיאבון רק מצד הכפירה ומאסם בתורה, והסבה לזה היה כי ויתעום

באור המלות

(ג) שופט, הוא נשופט הכללי שהוא המלך שלהם, פי' (יהושע ג' ב'), ועז"א וכל שריו אהרג עמו עם השופט:

יְהוָה וְחֻקָּיו לֹא שָׁמָרוּ וַיַּתְעוּם כִּזְבֵיהֶם אֲשֶׁר־הָלְכוּ אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם׃ ה וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בִּיהוּדָה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃ ו כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם׃ ז הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃ ח וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ

רש"י

בית

על קריות על בצרה: בשאון. קול המון מלחמה: (ו) על מכרם בכסף צדיק. הדיינין היו מוכרין את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו: ואביון בעבור נעלים. תרגם יונתן בשמי מקומות (לקמן ח' פ"ו) בדיל דיחסנון, ואומר אני שכך פירושו מטין משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין וזה עוקף עליו וגודרו בדמים קלים כדי לגדור ולנעול כל שדותיו יחד ולא יפסיק ביניהם: (ז) השואפים על עפר הארץ. על עפר ארץ שהם הולכים עליהם כל שאפם וכל מחשבתם בראש דלים הוא איך יגזלו אותם ויטלו את שלהם. שאיפה גולמי"ר בלעז: ודרך ענוים יטו וגו'. החלשים נוטים מדרכם והולכין דרך עקלתון מפני יראתם כמה דאת אמר (איוב כ"ד) יטו אביונים מדרך: אל הנערה. המאורסה: (ח) ועל בגדים חבולים יטו. תרגם יונתן על מטות שוויין דמשכון

מצודת ציון

בשאון. ענין המיה: (ד) ויתעום. מלשון תועה: (ו) נעלים. מנעלי הרגל: (ז) השאפים. ענין הבטה אל הדבר והתאוה לו וכן כעבד ישאף צל (איוב ז'): (ח) חבלים. ענין משכון כמו לא יחבול רחיים (דברים כ"ד): יטו. מל'

מצודת דוד

(ד) ויתעום כזביהם. הנביאים המכזבים להם התעום מדרך היושר: אשר הלכו וגו'. הם הם הנביאים המכזבים אשר הלכו אבותיהם אחריהם ולאומר שלא אבותיהם הלכו אחריהם ונכשלו והם לא לקחו מוסר: (ו) על מכרם וגו'. ר"ל מטין דין הצדיק ומוכרים אותו במחיר שוחד הכסף: ואביון. מטין דין האביון בעבור מחיר שוחד מנעלים לרגליהם ר"ל אף במעט שוחד מטין את הדין: (ז) השאפים. אשר מביטים אל עפר הארץ להיות מונח בראש הדלים כי השופטים ההם מאיימין שוטרים תחתיהם לכוף הדלים לקיים דבר המשפט ואם ימאנו יקחום בשער ראשם ויפילום לארץ וירמסום ברגליהם והנה עפר הארץ בראש הדלים: ודרך ענוים יטו. מטים דרך ענוים להסב מדרך הפשוט להטות דרך עקלתון כי יפחדו מהם ויסתתרו לבל יראום: ואיש ואביו. שניהם יחד ולא יבושו זה מזה: אל הנערה. ר"ל אל הנערה המאורסה לזנות עמה: למען חלל. כאשר יתכוונו לחלל שם קדשי כי אם היה בעבור הנאה לבד מה להם ללכת אל המאורסה שניהם יחד: (ח) ועל בגדים חבלים יטו. ממשכנין בגדי המסרבים בתשלומם ומטים עצמן לסמוך עליהם בעת הסעודה מה שהם כועדים אצל כל מזבח העשוי לפסילים: ויין ענושים ישתו.

באור המלות

(ז) השואפים. התאוה היתרה לבלוע איזה דבר, והוא מושאל מן שאיפת האויר שבו תלוי חייו, וב' בראש, הוא ב' המחיר שמם מה שיסירו ראש הדלים יקחו עפר ארצו: (ח) יטו. מענין

גיא חזיון

באור הענין

כזביהם שהם דעות כוזבות שהיה להם באמונה, שהגם שהם כזבים החזיקו בם מצד **שהלכו אבותם אחריהם**, ונקבעו ביניהם בירושה נחלה מאבות לבנים ולכן יקבלו ג"כ ענשם ושלחתי אש בירושלים:

(ו) **כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל** שהם עשרת השבטים שחטאו בע"ז וג"ע וש"ד, **ועל ארבעה** שהחטא הרביעי היה הוספה על כל הג' פשעים, שבכ"א הוסיפו לעשות את החטא בגודל האיכות והכמות והרבו עמו חטאים אחרים, הנה בחטא ש"ד הוסיפו מה **שמכרו בכסף צדיק** שע"י כסף שלקחו מכרו את הצדיק בדינו להריגה, אם השופטים ע"י שוחד ואם עדי שקר שהעידו עליו חטא מות ע"י שלקחו כסף, ולא בכסף הרבה כי גם מכרו **אביון** להריגה **בעבור נעלים**, בעד זוג מנעלים העידו עליו עדות שקר והשופטים דנוהו בעד שוחד מנעלים למיתה: (ז) **השואפים**, ומי שכר העדי שקר ונתן שוחד, זה עשו אלה **ששואפים** ותאבים **על עפר ארץ**, לקחת עפר ארץ של הדל, ר"ל מעט כברת ארץ שיש לו, וזה יקחו **בראש דלים**, עם ראשם של הדלים, שע"י שיכרתו ראשו ויהרגוהו יקחו עפר ארצו ולכן ישכרו עליו עדי ודייני שקר, ועי"ז **דרך ענוים יטו**, יטו את דרכם לדונם משפט מות ולרצחם, כי ש"ד קל בעיניהם, ובענין ג"ע **איש ואביו ילכו אל הנערה** המאורסה, שזה מורה על רוב הפרצה מאד והעדר הבושת בפני ההורים בזה **למען חלל את שם קדשי**: (ח) **ועל**, ובענין ע"ז **על בגדים חבולים יטו אצל כל מזבח**, יחבלו בגדי העניים ויקדישו אותם למזבח הבעל לפרוש אותם אצל המזבח ולהסב עליהם באכלם מזבחי אליליהם וכן

בֵּית אֱלֹהֵיהֶם׃ ט וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת׃ י וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ יא וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת

ת"א ואנכי. סוטס לו ברכות מס:

רש"י

בני מסחרין, זוקפין מלוה על העניים וממשכנים אותם ועושים בגדיהם מלעות ומסובין עליהם בהטייה בעת סעודתם: בית אלהיהם. בבית עכו"ם שהיתה להם אצל מזבח. יטו לשון מסיבה שכל מסיבת סעודה בהטייה היא שהוא נסמך על שמאלו: ויין ענושים, שעושים אותם ממון ושותים בו יין: (ט) כאלונים. קיישנ"ש בלעז: ואשמיד פריו ממעל. שרים העליונים: ושרשיו מתחת. שרים התחתונים. ד"א הגרעה היתה משמא עיניהם מלמעלה ומסרסתן מלמטן: (יא) לנזרים. תרגם יונתן למלפין שהיו פרושין מדרכי עם הארץ ועוסקים בתורה. אין נזירה בכל מקום אלא ל' פרישה: האף אין זאת. בתמיה כלומר כלום אתם יכולים להכחיש

מצודת דוד

מענשים את המסרב לתת כסף ובו יקנו יין ושותים בבית העכו"ם: (ט) ואנכי השמדתי. ר"ל שלא אף את העכו"ם אשר לא ידעוני אני מענשם בעונם כי הלא השמדתי מפניהם את האמורי שהיה גבהו כארז וחזק כאילן אלון: ואשמיד וגו'. ר"ל השמדתיו בתכלית ולפי שהמשילו לאילן אמר לשון הנופל בהשחתת עץ פרי שמשירים הפירות ועוקרים השרשים: (י) ואנכי העליתי. ר"ל ואתם הלא ידעתם אותי כי אנכי העליתי אתכם וגו' וספקתי צרכיכם במדבר ארבעים שנה לבא לרשת את ארץ האמורי: (יא) ואקים וגו'. בכל ימי הדורות הקמתי מבניכם לנביאים והשריתי שכינתי עליהם: ומבחוריכם לנזרים. נתתי בלבם רוח טהרה להיות נזירים האף אין זאת

מצודת ציון

הטייה ר"ל ישענו: ענושים. מלשון עונש ממון: (ט) השמדתי. ענין כליון ואבדון: וחסון. ענין חוזק כמו והיה החסון לנעורת (ישעיה א'): כאלונים. שם אילן החזק ביותר: (יא) לנזרים. הוא ענין פרישה כי פורש עצמו מן היין

באור הענין

היין שישתו בבית ע"ז לכבוד האלילים (כמ"ש אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם) הוא יין

גיא חזיון

באור המלות

מענין הטבה, ונמצא הרבה בלשון המשנה: (יא) מבניכם, מבחוריכם. בחור מציין מי שעומד במבחר ימי עלומיו שאז

ענושים, שיקחו ממון מאת הצדיקים הענושים מהם בעונש ממון לשתות ממנו יין לע"ז, באופן שעם חטא ע"ז מעורב חטא גזל ושוד עניים ואנקת אביונים: (ט) ואנכי, הנה ה' בטובו הכין הכנות שלא יטמאו בשקוציהם אלה שהם ע"ז וג"ע, והיה בזה שתי הכנות, א] שהשמיד את האמורי מפניהם, שזה היה כדי שלא ילמדו ישראל מהם לעשות כתועבות האלה, כמ"ש בריש פרשת עריות כמעשה א"מ וכו' וכמעשה ארץ כנען לא תעשו, ומפרש בספרא (סי' קל"א) שהמצרים וביחוד מקום שגרו שם ישראל, וכן האמוריים וביחוד מקומות שכבשום ישראל היו מקולקלים בכל התועבות האלה, ולכן הוציאם ממצרים והשמיד את האמוריים שלא ילמדו ישראל ממעשיהם. וכמ"ש בתו"כ שהזמין לדור החייב שיבואו ישראל ויפרעו מהם כמ"ש בפי' שם. וא"כ איך תתעבו אתם בתועבות אלה אשר מפני זה השמדתי את האמורי, ולא תאמר שהאמורי נשמד בדרך הטבעי וע"י כיבוש שהיו ישראל חזקים מהם, לא כן כי היה כגובה ארזים גבהו במלוכה ושלטנות, וחסון הוא כאלונים מצד הכח והגבורה יגם הגובה מציין השר שלהם ממעל, שהמערכה והמזל שלהם היה גבוה ומוצלח בעת ההיא והוא בעצמו הוא חסון ותקיף והיה לו מבצרי מעוזים וגבורי חיל, וההשמדה עצמה היתה ג"כ למעלה מדרך הטבע, כי ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת שנמחו הפירות והשרשים ואבד כל זכר למו: (י) ואנכי, וגם לתכלית זה העליתי אתכם מארץ מצרים ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה, שמפני שהיה בלבם מחשבת פיגול אשר למדו מן המצריים ג"א היה יכול להביאם תכף לרשת את ארץ האמורי שהיה מתירא פן ישובו לעשות כתועבות מצרים כמ"ש כי אתם ידעתם את אשר ישבתם בארץ מצרים ותראו את שקוציהם וכו' לכן הניעם ארבעים שנה במדבר, עד שמתו הדור הקודם במדבר והדור החדש ראו מעשי ה' והשגחתו ונצרפו ונזקקו במדבר (כמ"ש באריכות השלום דרוש ב' על פסוק אלה מסעי ב"י), וא"כ הלא הכינותי הכנות לבל תטמאו בע"ז ובג"ע ותועבות מצרים וכנען: (יא) ואקים, הכנה השנית עשיתי לזה, שלתקן שלא תהיו נמשכים אחרי ע"ז, הקימותי מבניכם לנביאים, שהנביא היה דבוק ברוח ה' בלא אמצעי וע"י שראו הנבואה שרויה ביניהם ידעו שה' משגיח עליהם בלי אמצעי, ולא היו צריכים לדרוש אל המתים והחתמים לדעת מהם עתידות, כמ"ש לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים וכו' כי הגוים אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתם לא כן נתן לך ה' אלהיך נביא מקרבך מאחיך וגו', ולמען יפרים אותם מג"ע הקימותי

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה׃ יב וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־
הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִּנָּבְאוּ׃ יג הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק
תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר׃ יד וְאָבַד
מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃
טו וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט וְרֹכֵב
הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ טז וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס
בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה׃

שמעו

רש"י

אין זאת: (יב) ותשקו את הנזירים יין. שלא יורו אתכם שהשכור אסור להורות, ותשקו את הנזירים יין, תרגום יונתן ואטעיתון ית מלפיכון בחמר: לא תנבאו. לעמוס נוה כן אמציה כהן בית אל חוזה ברח לך אל ארץ יהודה (לקמן ז'): (יג) מעיק. תרגום של מציק: תחתיכם. את חנייתכם: תעיק העגלה. מכובד משא שעליה: (טו) וקל ברגליו לא ימלט. את נפשו: (טז) ערום ינוס וגו'. ערטלאי בלא כלי זיין:

מצודת ציון

בסמוכים: (יג) מעיק. ענין צוקה וצרה כמו מפני עקת רשע (תהלים נ"ה): תחתיכם. במקומכם: עמיר. אלומות התבואה כמו ושכחת עומר (דברים כ"ד): (יד) מנוס. ענין בריחה: יאמץ. ענין חוזק כמו יוסף אומץ (איוב י"ז): (טו) ותפש. ענין אחיזה:

מצודת דוד

ר"ל וכי גם זאת תכחשו לומר שלא היה זאת והאומר שלא היה דבר מפורסם והיה לכחש בו: (יב) ותשקו. ר"ל השיתם את הנזירים לשתות יין ומחיתם ביד הנביאים שלא ינבאו: (יג) הנה אנכי. מוסב למעלה שאמר אם שלמתי גמול להטבו"ם אשר לא ידעוני כ"ש אתם שהרביתי להטיב עמכם ועכ"ז פשעתם בי כ"ש שאשלם לכם גמול ולכן הנה אני מביא עליכם צוקה במקומכם ולא תוכלו לברוח כי בכל מקום שתהיו תשיג לכם הצוקה: כאשר תעיק העגלה. אמר דרך משל כי העגלה אינה בעלת חיים שתעיק לה ור"ל כמו העגלה המלאה עמיר שהמשאה קשה ונפוחה רב וכאשר תעיק אל העגלה בכל מקום מהלכתה כן יעיק להם במקומם בכל מקום שיהיו: (יד) ואבד מנוס מקל. אף הקל ברגליו לא יציל עצמו במה שינוס מפני האויב כואיל וימצא אויב בכל מקום שיהיה: לא יאמץ. לא יוכל לחזק כחו במלחמה: (טו) לא יעמד. ר"ל לא יעמוד של עמדו בקשרי המלחמה כי ירך לבבו וינוס לנפשו: לא ימלט את נפשו. על ידי מרוצת הסוס: (טז) ואמץ לבו בגבורים. ר"ל אף מי שדרכו לאמן ולחזק לבבו גם בין הגבורים הנה אז ינוס ערום כי ישליך כליו להיות קל לברוח כי המורך יבוא בלבו:

באור המלות

אלו תוקפו וצריך לנזירות כמעשה דשמעון הצדיק בנדרים דף ט': (יג) מעיק. לדעתי משתתף עם עקה מגל"ס, (כי נל"ס ואל"ע משתתפים במובנם), והוא שסוגר בעד הדבר כמעקה סביב, ומזה שמת מועקה במתנינו, כמו שסוגרים בעד אלומות תבואה הגדושים בעגלה בל יפלו ממקומם, ודוחק אותם סביב: (יד) וחזק לא יאמץ כחו, התבאר אצלי שהאימוץ היא התמדת החוזק, שעו"א תמיד חזק ואמץ, ר"ל שתאמץ לך להשאר בחזקך, ולכן אמר שלא יאמץ כחו כי יחלש הזקתו: (טו) לא ימלט, לדעת המפ' ר"ל לא ימלט נפשו, וא"כ חסר הפעול. וגם הוא מיותר, ולפ"ד הוא פעל יוצא

גיא חזיון

באור הענין

מבחוריכם לנזירים, שתכלית הנזירות הוא להפרש מעריות, כמ"ש למה נסמכה פ' סוטה אצל פ' נזיר שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר א"ע מן היין. **האף אין זאת בני ישראל**, ר"ל אלא לא לבד שלא שמרתם מצותי וחטאתם בע"ז וג"ע, האף ההכנות שישמרו אתכם מחטאים אלה תבטלו? עד שגם **זאת אין** ביניכם לא נביאים ולא נזירים, שעל ידם יתפשט באומה האמונה בה' והפרישות מעריות? כי. (יב) **ותשקו את הנזירים יין** שלא ימצא איש יורה דרך הפרישות, **ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו** כדי שלא ימצא רוח קדשי בישראל ולא דורש האמונה האמתית ומזהיר על ע"ז, לכן. (יג) **הנה אנכי מעיק תחתיכם**, כמו שבעגלה שהיא מלאה עמיר עושים מעקה סביבה שלא יפלו העמרים מתוכה והעמרים נדחקים ומצומצמים בעגלה ע"י המעקה בל יוכלו ליפול מתוכה, כן הסובב אתכם בל תוכלו לצאת ממקומכם להמלט מחרב אויב: (יד) **ואבד**, לא תוכלו לא לברוח כי **יאבד מנוס מקל**, ולא לעמוד במלחמה נגד האויב כי גם **החזק** בטבע **לא יאמץ כחו**, לא ישאר כחו בחזקתו כי יפול בו רפיון בכחו ומורך לב ולא יוכל להלחם, וגם **הגבור** לא לבד שלא יוכל להלחם נגד את האויב, כי גם לא הועיל לו גבורתו **שימלט נפשו** עכ"פ ושיציל א"ע מן המות ע"י שתלחם בגבורתו: (טו) **ותופש**, והגם שלפעמים יעמדו המורים בקשת לעכב בפני האויב מעט זמן עד שבתוך כך ינוס הקל ברגליו, אבל עתה **תופש הקשת לא יעמד** כלל רק יברח תכף, ועי"כ **קל ברגליו לא ימלט**, ר"ל שהתופש קשת לא ימלט ע"י עמידתו נגד האויב את הקל ברגליו, שיהיה לו זמן לברוח, כי לא יעמוד כלל. וגם **רוכב הסוס לא ימלט נפשו**, הגם שלהם הניסה קלה יותר: (טז) **ואמיץ לבו בגבורים**, וגם אם ימצא בין הגבורים אחד שלבו אמיץ יותר מכולם, לא יועיל לו

ג א שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ ב רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־עֲוֺנֹתֵיכֶם׃ ג הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ׃ ד הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד׃ ה הֲתִפֹּל צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ

ומוקש

רש"י

ג (ב) רק אתכם ידעתי. אהבתי ואתם פשעתם בי על כן וגו'. ורבותינו דרשוהו לצד אחר במסכת ע"ז: (ג) הילכו שנים יחדו. שאתם אומרים לנביאים לא תנבאו כלום הנביאים מתנבאים מלבם אלא א"כ נצטוו. כלום דברים נעשים אלא ע"פ דרכם: בלתי אם נועדו. אלא א"כ קבעו מועד ללכת יחדו למקום פלוני: (ד) הישאג אריה ביער וטרף אין לו. כשאריה אוחז טרף דרכו לשאג ואינו שואג אלא א"כ לכד וכן הוא אומר (ישעיה ה') ישאג ככפירים וינהום ויאחז טרף, וכן (שם ל"א) כאשר יהגה הכפיר והאריה על טרפו: הישאג אריה. הוא נבוכדנצר, ד"א הנביאים מדמין את רוח הקודש הבא עליהם לשאגת אריה כמו שאמרו למטה אריה שאג מי לא יירא, וכאן זה פירוש הדוגמא היבוא רוח הקודש בפי הנביאים לדבר דבר מאת הקב"ה לרעה אלא א"כ הפורענות נגזר מלפניו וזהו הטרף היתן הקב"ה קולו לדבר קשה בלתי אם לכד אתכם במוקש עון: (ה) התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין

מצודת דוד

ג (א) על כל המשפחה. כפל הדבר במ"ש כי לשון משפחה יאמר על כל העם וכן אם משפחת מצרים (זכריה י"ד): (ב) רק אתכם ידעתי. לבד אתכם אהבתי מכל העכו"ם ואתם פשעתם בי לכן אזכור עליכם את כל עונותיכם לשלם גמול על כולם: (ג) הילכו. וכי ילכו שני אנשים יחד בדרך אחד אם לא שקבעו והזמינו מתחלה זמן קבוע ללכת יחד:
(ד) הישאג. וכי ישאג אריה ביער ולא ימצא טרף כי בשמוע החיות קול שאגתו יעמדו במקומם מפחדו ויביא בהם לטרף טרף כרצונו: היתן. וכי הכפיר ישמיע קול שמחה ממעונתו אם לא שלכד מה וכי אז יגיל וישמח ולא כשעדיין לא לכד: (ה) התפול. וכי תשכון צפור על הפח הפרושה בארץ ולא תמצא מוקש להלכד בה וכי לחנם מזורה הרשת: היעלה פח.

מצודת ציון

ג (ב) ידעתי. ענין אהבה וכן מה אדם ותדעהו (תהלים קמ"ד): אפקוד. ענין זכרון: (ג) נועדו. ענין קביעות זמן והזמנה וכן נועדו עברו יחדו (שם מ"ח): (ד) כפיר. ארי בחור: ממעונתו. ענין מדור כמו ה' מעון אתה היית לנו (תהלים צ'): (ה) התפול. התשכון וכן על

גיא חזיון

באור הענין

אמנות לבו רק מה שערום ינוס ביום ההוא יציל את נפשו ע"י ניסה לא על ידי מלחמה ולא שימלט ממונו ובגדיו:

ג (א) שמעו וכו' אשר העליתי מארץ מצרים, ועי"כ קניתי אתכם לחלקי שלא תהיו תחת השרים העליונים ומערכת השמים כי השגחתי דבוקה בכם, ועי"כ. (ב) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה, לא נמצא משפחה אחרת מן האדמה שתהיה ידיעתי והשגחתי דבוקה בם כמוכם, כי כולם נתונים תחת סדרי הטבע והנהגת צבא השמים וע"כ אינם מצווים על השיתוף, כמ"ש אשר חלק ה' לכל העמים תחת השמים ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה, ע"כ אפקד עליכם את כל עונותיכם, אחר שאתם מצווים על היחוד ושלא לשתף עם עבודתו עבודת נכר ולכם נתנה תורה ומצות: (ג) הילכו הפסוקים (ג—ח) הם הוצעה והקדמה וראשי דברים לנבואות שיבואו מן פסוק ט' עד סוף קאפיטל ד'. אמר (הקדמה אחת) שידעו שענשם אינו מקרה רק השגחה, כי הילכו שניהם יחדו בלתי אם נועדו, שבני אנשים שונים שילכו הליכה אחת ביחד לתכלית אחד בודאי הוזמנו לכך ואינו מקרה, וזה הוצעה למה שיאמר בפסוק ט' י"א, שאחר שכמה אומות שונות התחברו להלחם על ישראל אינו מקרה, רק ה' יעדם והזמינם לכך ורוחו הוא קבצם: (ד) הישאג, (הקדמה שניה), האריה כששואג ביער בודאי יש לו טרף ולא ישאג בחנם, וזה הוצעה למה שיאמר בפסוק י"ב, שמלך אשור ששואג עליהם יטרף טרף אדם יאכל ואין מציל מידו, וכבר מבואר בספורי הטבע שהאריה כשהוא צעיר לימים שהוא במעמד הכפיר לא יצא לחוץ על טרפו רק ישב בסוכה למו ארב לאכול החיות שעוברים עליו, ועז"א היתן כפיר קולו ממעונתו, עד שהזקין ונקרא אריה שאז יתרחק ממעונתו לטרף טרף, ועז"א הישאג אריה ביער, והמליצה, שבין מה ששאג עליהם אשור בארצם, ובין מה שלכד

באור המלות

ומוסב על תופש הקשת שהוא לא ימלט את הקל ברגליו: (ב) ידעתי, בא לפעמים אצל ה' להורות על ההשגחה היתירה ועל שהם מקושרים בידיעתו כמו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו, ידעתיך בשם, יודע ה' דרך צדיקים: (ג) נועדו, הוזמנו, כמו ונועדו אליך הנשיאים: (ד) הישאג אריה ביער, היתן כפיר קולו ממעונתו, האריה הוא הגדול

וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא יִלְכּוֹד׃ ו אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וַיהוָה לֹא עָשָׂה׃ ז כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יֱהוִה דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃ ח אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא

רש"י

לה. בפח שנפלה עליו ומוקש אין לה: היעלה פח מן האדמה. ממקום שהושם שם אלא א"כ נאחז בו העוף כשהוא רוצה לברוח עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מעט ואותה שעה כבר נלכד: התפול צפור על פח. ואין הפח מכשילה, כלומר וכי אפשר שאתם עוברים עבירות ולא יהיה לכם למוקש: היעלה פח וגו'. כך היעלה עונותיכם למעלה ולא ילכדו אתכם: (ו) אם יתקע שופר. שהצופה רואה גייסות באים בעיר ותוקע בשופר להזהיר את העם, ואין אלו אלא דברי משל ודמיון: אם יתקע שופר בעיר. כך היה לכם להיות חרדים אל דברי הנביאים שהם צופים לכם למלט אתכם מן הרעה שלא תבא וכשתבא לכם הרעה הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על שלא נזהרתם בנביאיו: (ז) כי לא יעשה אדני אלהים דבר. אלא, כי אם גלה סודו. הוגו סוד אל עבדיו הנביאים: (ח) אריה שאג מי לא יירא. כך הקב"ה דבר אל הנביאים

מצודת ציון

פני כל אהין נפל (בראשית כ"ה): פח. הוא הרשת: (ו) אם יתקע. האם יתקע ותחסר ה"א התימ' וכן אם תהיה:

מצודת דוד

דרך הצפור כשהוא נלכד ורוצה להציל נפשו מנדנד הפח ומעלהו קצת מן האדמה ואמר וכי הפח יעלה מן האדמה ולא לכד דבר וכי מי מעלה את הפח: (ו) אם יתקע. בעת המלחמה שמעמידים צופה לראות אם בא האויב וכאשר יבוא יתקע בשופר להזהיר את העם ואמר האם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו הלא בודאי למאוד יחרדו: אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה. ר"ל שכל אלו הדברים הנזכרים א"א שיהיו בזולת הדבר הראוי לכל אחד ואחד כן א"א שתהיה רעה בעיר ולבוא במקרה וה' לא עשהו בגמול המעשה: (ז) כי לא יעשה. מביא ראיה שהכל בא בהשגחה כי אין ה' עושה דבר כ"א יגלה סודו בתחלה אל הנביאים: (ח) אריה שאג. ר"ל והלא הנביאים בודאי מתנבאים הדבר אל העם ואינם כובשים הנבואה כי כמו שאם ישאג האריה לא ימצא מי שלא יירא מקול שאגתו כן אם ה' ידבר מה אל הנביאים לא ימצא מי שלא ינבא א"כ כל דבר הבא נשמע מפי הנביא עד לא בא א"כ אין זה מקרה כ"א בהשגחה ומוסב

באור המלות

והכפיר הוא הקטן וכבר התבאר (הושע ה' י"ד) שהכפיר לא יצא חוץ למקומו לטרוף, לז"א במעונתו, והאריה יוצא על טרפו עז"א ביער, ונתינת קול קטן מן השאגה (כנ"ל יואל ד' ט"ז), הכפיר גם קול לא יתן עד שלכד, והאריה כשרואה הטרף ישאג, כמ"ש הכפירים שואגים לטרף, כי בטוח בגבורתו שילכדנו: (ה) פח מוקש, עי' (ישעיה ח'):

ביאור הענין

מהם במעונתו בעת שילא אליו הושע בן אלה ויעצרהו בבית כלא שנלכד מאתו כנלכד מן הכפיר כי אז בא אל גבול אשור, בשני אלה אין מידו מציל: (ה) **התפול**, (הקדמה שלישית) **כשתפול צפור** המעופף במרום **אל פח** המונח בארץ, הכי אפשר **שמוקש אין לה**, כי בתוך הפח נמצא מוקש שבו יצוד את הצפור, וכן **התעלה פח מן האדמה ולכוד לא ילכוד** כשאנו רואים שהפח עולה, בודאי לכד איזה דבר, וזה הולעה אל מה שיאמר מפסוק י"ג ואילך, שמה שנלכדו ישראל ביד מלך אשור היה לו סבה שזה היה להם למוקש, כמו שיבואר שם: (ו) **היתקע** (הקדמה רביעית), **אם יתקע שופר בעיר** שהשופר הוא סימן מחרב באה על הארץ או שאר צרות הבאות, הכי אפשר **שעם לא יחרדו** הלא ודאי יחרדו ויפחדו מן הצרה הבאה ויבקשו תחבולות להנצל ממנה, וזה הולעה אל מה שיאמר בסי' ד' מן פסוק ד' עד סוף הפרשה, שה' תקע בשופר ע"י נביאיו להזהירם מן הצרות המתרגשות לבא עליהם שהם רעב ובצרה ודבר וחרב והם לא חרדו ולא שבו אל ה', שע"י כן ינצלו מן הצרה, והם תלו כל הרעות במקרה וע"ז משיב **אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה**, ואחר שכל הרעות יוצאות מגזרת ה' מדוע העם לא שב עד המכהו: (ז) **כי**, ר"ל ובל תאמרו שלכן לא שבו מפני שכבר נגזרה גזרה וחשבו שלא יועילו בתשובתם, ע"ז משיב שהגם שה' גוזר דבר וגוזר גזרה **לא יעשה ה' דבר** הרעה להוציאו תיכף אל המעשה **כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים** ושולחם להזהיר את העם שישובו ממעשיהם ויבטלו הגזרה כדי שלא יבא לידי מעשה, והנביא בודאי יעשה שליחותו וילך להזהיר את העם, כי, (ח) **אריה**, גם **אם אריה שאג מי לא יירא**, הגם שתכונתו הוא רק שאגת בע"ח, וכ"ש אם **ה' אלהים דבר מי לא ינבא** הלא ודאי יחרדו הנביאים וינבאו ויזהירו את העם, ומדוע לא שבו בתשובה, ועפ"ז אמר ג"כ במליצתו שאם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו ולא יפחדו מקול השופר להזהר ולשוב ולעמוד בעד הרעה, אז **אם** אח"כ **תהיה רעה בעיר** ותבוא עליהם הגזרה **לא ה' עשה**, לא יתיחס הדבר אל ה' כי הם עצמם הסבו להם את הרעה, כי ה' לא יעשה דבר כ"א גלה סודו אל הנביאים ויזהיר תחלה את העם ע"י הנביאים, וכשהם לא הוזהרו לא יסיתם

יִרָא אֲדֹנָי יֱהֹוִה דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא׃ ס ט הַשְׁמִיעוּ עַל־אַרְמְנוֹת בְּאַשְׁדּוֹד וְעַל־אַרְמְנוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאִמְרוּ הֵאָסְפוּ עַל־הָרֵי שֹׁמְרוֹן וּרְאוּ מְהוּמֹת רַבּוֹת בְּתוֹכָהּ וַעֲשׁוּקִים בְּקִרְבָּהּ׃ י וְלֹא־יָדְעוּ עֲשׂוֹת־נְכֹחָה נְאֻם־יְהֹוָה הָאוֹצְרִים חָמָס וָשֹׁד בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם׃ יא לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה צַר וּסְבִיב הָאָרֶץ וְהוֹרִד מִמֵּךְ עֻזֵּךְ וְנָבֹזּוּ אַרְמְנוֹתָיִךְ׃ יב כֹּה אָמַר יְהֹוָה כַּאֲשֶׁר יַצִּיל הָרֹעֶה מִפִּי הָאֲרִי שְׁתֵּי כְרָעַיִם אוֹ בְדַל־אֹזֶן כֵּן יִנָּצְלוּ

בני

רש"י

להנבא מי לא ינבא: (ט) השמיעו. אתם בני פלשתים ובני מצרים הכריזו זאת ואמרו בארמנותיכם שיאספו על הרי שומרון לראות מעל ההרים בתוך העיר את דרכם הרעה: (י) נכחה. ישרה: חמס ושד. ממון של גזל: (יא) צר וסביב הארץ. הצר מוכן לבא וסביב לארץ הזאת יבוא: (יב) כאשר יציל הרועה. דבר מועט: בדל אזן. הסחום דאודן: כן ינצלו בני ישראל. מתי מעט: בפאת מטה ובדמשק

מצודת דוד

לתחלת הענין שאמר על כן אפקוד עליכם וגו' לשלם גמול כי בוא"ל והכל בהשגחה יש גמול על המעשה: (ט) השמיעו. אתם בני אשדוד השמיעו כרוז בארמנותיכם: האספו. ללכת למלחמה בעזרת אשור: וראו. ר"ל אל תיראו מהם כי תראו בתוכה מהומות רבות השיית מלחמה איש באחיו ועושק רב בקרבם ותלך לכם ובקל יהיו נמסרים ביד האויב: (י) ולא ידעו. ר"ל גם תראו אשר אינם יודעים לעשות נכוחה וא"כ ודאי לא יעזרם ה': האוצרים. תראו אשר המה גוזלים ואוצרים בארמנותיהם וכאומר אלו גזלו לצורך הספוק למלאות נפשם לא היה הדבר רע בתכלית אבל הם יגזלו מבלי צורך והכרח: (יא) צר וסביב הארץ. ר"ל הצר יבוא עליך וסביב הארץ יחנה לבל תוכל להמלט: והוריד. ישפיל ממך החוזק וארמנותיך יהיו נבוזים מן הצר הבא: (יב) כאשר יציל הרועה. דרך הרועה כשהארי טורף מה מן העדר הוא מחזיר להציל מה להביא ראיה לבעליו שהארי טרפו ושהוא לא גנבו ולא"ו מצילו כי לא הצילו כ"א להיות לעד ולא נשאר: כן ינצלו. ר"ל כמו שאין תועלת בהצלה הדבר שמציל הרועה מן

מצודת ציון

(ט) ועשוקים. נעשקים מיד העושקים: (י) נכחה. דבר ישר ואמת כמו הולך נכוחו (ישעיה נ"ז): האוצרים. מלשון אוצר ר"ל טומנים: (יא) צר. אויב: עוז. חוזק: ונבזו. מל' בוז ושלל: (יב) בדל אזן. ת"י חסחום והוא הקצה שבאזן

גיא חזיון

באור הענין

המעשה אלה רק אל העם עצמם שהסבו להם את הרעה: (ט) השמיעו, מתחיל לפרש ההקדמה הראשונה, שאמר הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו, הנה ישמיעו ויכריזו באשדוד שהוא מפלשתים על ארמנות (שהמכריז לרבים היה דרכו לעמוד על ארמון גבוה ולהכריז), וכן ישמיעו בארץ מצרים על ארמנות, שגם בארץ מצרים יכריזו כרוז כזה, ואמרו המכריזים יכריזו ויאמרו אל העמים שיתאספו ללכת למלחמה על הרי שומרון. וראו, ושם תראו כי הם ראוים לכליון מצד כי מהומות רבות בתוכה בדברים שבין אדם למקום, ועשוקים בקרבה בדברים שבין אדם לחברו. ונגד מ"ש כי מהומות רבות בתוכה, אומר. (י) ולא ידעו עשות נכחה בדברים שבין אדם למקום, ונגד מ"ש ועשוקים בקרבה מפרש האוצרים חמס ושוד בארמנותיהם, (באופן שגם מצרים ופלשתים יתמהו על תועבותיהם, הפך מ"ש תחלה שהוציא אותם מארץ מצרים בל ילמדו תועבות המצרים והשמיד את האמורי מפניהם בל יעשו כתועבות השבעה אומות שפלשתים היו מכללם, ועתה היה להפך שמתעיבים יותר מהם) ועתה שואל מי אסף שני אומות המפורדות שיתיעצו בעצה אחת ללכת אל הרי שומרון, הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו, בודאי ה' ייעד והזמין אותם לזה, (יא) לכן כה אמר ה', ה' יעדם, ואמר צר וסביב הארץ שיצורו את הארץ סביב סביב מכל צד, אכן שלא עליהם אומות שונות, והוריד והצר הוא יוריד ממך עזך, ועי"כ ונבזו ארמנותיך שהיו מלאים שוד וחמס. ואל תשאל שלא נמצא שפלשתים ומצרים באו על שומרון, כי בספורי מלכים וד"ה לא נמצא כל הקורות הפרטיות שקרו אותם רק הענינים הכוללים, ואף הסברא כי אחר שפלשתים פשטו ביהודה בימי אחז בעת שעלה מלך אשור על פקח (כמבואר בד"ה ב' כ"ח) נפלו אח"כ ג"כ בגבול ישראל שנחלשו ע"י מלך אשור, ומ"ש ביחזקאל (סי' ט"ז כ"ז), וכן מצרים היה להם מדרך כף רגל בעת ההיא בערי ישראל, כאשר פרשתי בנבואת הושע (ז' י"א, ח' ט', ט' ו', י"א ה'): (יב) כה אמר ה', עתה יפרש ההקדמה השניה שאמר הישאג אריה ביער וטרף אין לו, שהאריה השואג עליהם שהוא מלך אשור שהכין עליהם מלחמה יטרוף טרף וישחיתם, מפרש כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים שא"א שיציל הרועה את

באור המלות

(ט) מהומות, בא על התנועה הסדר, מהומה מות, מהומת מלחמה, מהומת רוע המעשים, עמהם בם רבת המהומה, והפוכו נכחה, ובם נכחה בדיוק בא על הגבלת המעשים נגד המקום (כמ"ש ישעיה כ"ו י', ל' י', נ"ט י"ד) וא"כ המהומה פה ר"ל רוע המעשים בדברים שבין אדם למקום: (יא) צר, שם,

השה

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּשֹׁמְרוֹן בִּפְאַת מִטָּה וּבִדְמֶשֶׁק עָרֶשׂ׃ יג שִׁמְעוּ וְהָעִידוּ בְּבֵית יַעֲקֹב נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת׃ יד כִּי בְּיוֹם פָּקְדִי פִשְׁעֵי־יִשְׂרָאֵל עָלָיו וּפָקַדְתִּי עַל־מִזְבְּחוֹת בֵּית־אֵל וְנִגְדְּעוּ קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְנָפְלוּ לָאָרֶץ׃ טו וְהִכֵּיתִי בֵית־

עמ"ש רש"י החרף

ערש . ת"י בתקוף שולטן ועל דמשק רחיצין, ואומר אני שפתרון התרגום לפי שבימי יואחז בן יהוא כתיב (במלכים ב' י"ג) כי אבדם מלך ארם וירבעם בן בנו הושיעם במקצת שנאמר (שם י"ד) ולא דבר ה' למחות את שם ישראל ויושיעם ביד ירבעם וגו' (שם) הוא השיב את גבול ישראל, וזהו בפאת מטה פאת הבית הוא חזקו של בית לכן תרגם בתקוף שולטן של ירבעם ועמוס נתנבא בימי ירבעם, ועוד נבא בסוף להסמך על מלכי ארם וכן עשו בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין, וזהו ובדמשק ערש עיקר מטתם ומבטחם תהי על דמשק. ורבותינו אמרו בסדר עולם ר' נהוראי אומר משום ר' יהושע אלו עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ועל יהודה ופלטו עמהם . בפאת מטה מלמד שלא נשתייר מהם אלא אחד משמונה שבהם, ושאר ערש שכן הוא בדמשק לקיים מה שנא' (לקמן ה') והגליתי אתכם מהלאה לדמשק , ושמעתי משמו של רבי מנחם זצ"ל שהיה מפרש זו אחד משמנה שלא נאמר פאת אלא בפאת מטה במקצתה באחת משתי רוחות של פאה וזיא שמינית של מטה שהרי ארבע פאות יש ושתי רוחות לפאה . ד"א מצאתי בדברי ר' מאיר ז"ל בפאת מטה בעון אחזיה בן אחאב שעלה לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון האחיה מחלי זה (מלכים ב' א'), ובדמשק ערש בן הדד מלך ארם שלא לדרוש באלהי ישראל (שם ח') : (טו) בית החורף על

מצודת ציון

אין א דמיון : בפאת . ענין עבר וצד : ובדמשק ערש . ערש הוא מטה כמו ערשו ערש ברזל (דברים ג') ויקר' מטת החולה דמשק ערש כי כולה משקה מכיחו וניעו ומן הזיעה בן הטיל דמשק נקראת בזה השם על כי היא כולה משקה מערבית יאורים ואגמי מים ועם כי היא בשי"ן שמאלית : (יג) והעידו . ענין התראה כי ע"פ רוב מתרין בעדים לבל ימצאו לאחז"ו : (יד) פקדי . ענין זכרון : ופקדתי . ענין השגחה כמו פקדו נא וראו (ש"א י"ד) : ונגדעו . ענין כריתה כמו ואשריהם תגדעון (דברים ו') : קרנות . הם הבליטות

מצודת דוד

האריה כן לא יהיה תועלת לאותן הנשארים בשומרון כי רק ישארו החולים השוכבים בפאת המטה ובערש המטונף ממשקה החולה : (יג) שמעו . אתם הנביאים שמעו דברי והתרו בבית יעקב : (יד) כי ביום פקדי . ר"ל וזהו דברי אשר ביום שאזכור פשעי ישראל עליו לשלם לו הגמול אז אשגיח על המזבחות העומדות בבית אל לכרות קרנותם ויפלו על פני הארץ :

באור המלות

כל הצורך סביבות הארץ, הוא יוריד עוזך, והוי"ו של ובסביב סירה כוי"ו ושא אברהם את עיניו : (יב) מטה, ערש .

גיא חזיון

באור הענין

השה במרף האריה רק ישתדל להציל מפיו כרעים או כחוס האזן (שיהיה לו עד שנטרף השה ויהיה פטור מתשלומין כמ"ש אם טרוף יטרף יביאהו עד, שיביא הנטרף לראיה) כן ינצלו בני ישראל היושבים בשומרון בפאת מטה, ר"ל רק החלשים שיושבים בפאת מטה מחולשתם הם ינצלו שלא יהרגם או יגלם, ובדמשק ערש, שיעור הכתוב והיושבים בדמשק בפאת ערש, שעל הערש שוכב החולה הנגמר לא החלש לבד, שעם גם החלשים היושבים במטה לא ינצלו רק החולים השוכבים על ערש דוי , כי תחלה הגלה מלך אשור רבים מישראל לדמשק , כי את ארם הגלה לקיר והושיב בני ישראל תחתם בדמשק, או שרבים מבני ישראל התישבו בעצמם שם, כי ירבעם בן יואש השיב את דמשק לישראל כנזכר במלכים, ואח"ז הגלה אותם מלך אשור גם מדמשק, כמ"ש לקמן (ה' כ"ז) והגליתי אתכם מהלאה לדמשק, שאח"כ העביר אותם מדמשק לחלח וחבור, ומשם הגלה אף החלשים היושבים במטה ולא נצולו מידו רק השוכבים על ערש דוי : (יג) שמעו והעידו. עתה מפרש ההקדמה השלישית שאמר התפול צפור על פח ומוקש אין לה, שהם בנפלו בפח של מלך אשור בהכרח יש מוקש שהוא סבה שעל ידו נוקשו ונלכדו בפח, וכבר באר ענין זה בגלו בפח בהושע (סי' ז') ויהי אפרים כיונה פותה מצרים קראו אשור הלכו כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם, ובארתי שם שהושע בן אלה נלכד בפח של מלך אשור שהלך אליו אחר שהלך מנחם לקרוא את מלך מצרים לעזרה נגד מלכי אשור, ובזה נמשל לעוף השמים שיורד אל הרשת כן ירד אח"כ מלך אשור ונלכד ברשתו, ושם בארתי שהמוקש של הפח הזה יקשו לו בני עמו, שע"י שהושע רצה לבטל עבודת העגלים היה כת בישראל נגדו והם הלשינו אותו וגלו הדבר למלך אשור שרוצה למרוד בו ולחסות בצל מצרים, (כמו שמבואר שם סי' י' (ב—ו) כמו שפרשתי שם), אולם המוקש העקרי היה חטאת עבודת העגלים אשר היה בידם, ובעון זה עצמו נענשו , וז"ש שמעו והעידו בבית יעקב : (יד) כי ביום פקדי פשעי ישראל להענישם על עונותיהם, אז ופקדתי על מזבחות בית אל ונגדעו קרנות המזבח, שהוא מה שהושע גדע קרנות המזבח בל יזרקו דם זבחיהם על קרנות. המזבח וא"כ מוקש חטא העגלים נעשה מוקש אחר, שע"י שהושע גדע קרנות המזבח נעשה נגדו מרידה בין העם, ועי"כ. (טו) והכיתי

הַחֹרֶף עַל־בֵּית הַקָּיִץ וְאָבְדוּ בָּתֵּי הַשֵּׁן וְסָפוּ בָּתִּים רַבִּים נְאֻם־יְהוָה׃

ד א שִׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה פָּרוֹת הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּהַר שֹׁמְרוֹן הָעֹשְׁקוֹת דַּלִּים הָרֹצְצוֹת אֶבְיוֹנִים הָאֹמְרֹת לַאֲדֹנֵיהֶם הָבִיאָה וְנִשְׁתֶּה׃ ב נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יֱהוִה בְּקָדְשׁוֹ כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים עֲלֵיכֶם וְנִשָּׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת וְאַחֲרִיתְכֶן בְּסִירוֹת דּוּגָה׃

ת"א ואחריתכן . בתרא עג: ופרצים

רש"י

בית הקיץ . מתוך שהיו מעונגים היו בונים להם העשירים שני בתים אחד לחורף ואחד לקיץ : בתי השן . דמכבשין בשן דפילא :

ד (א) פרות הבשן . נשי השרים והסגנים, וי"ת עתירי נכסיא : (ב) ונשא אתכם בצנות . ויטלון יתכון עממיא על תריסהון : ואחריתכן בסירות דוגה . ובנתיכון בדוגית ציידין היא ספינה קטנה של ציידי דגים ולפי שקטנה היא קורא לה סיר וקורא לה בלשון משנה דוגית בב"ב . ואחריתכן פי' דונש בן לברט מינו זרעו של אדם נקראים אחריתו כמו (דניאל י"א) ובעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע

מצודת דוד

(טו) בית החרף . להתענג היו עושים בית מיוחד לחורף והיה שמור מן הקרירות ומנשיבת הרוח וב"ת מיוחד לקיץ במקום שנושב הרוח ואמר שיכה זה עם זה ר"ל שיחרבו ויאבדו :
ד (א) פרות הבשן . הם נשי השרים ועל כי היו מתענגות ושמנות מרוב כל המשילם אל הפרות הרועות בבשן במרעה שמן שהם שמנות ובריאות בשר : העושקות דלים וגו'. וחוזר ומפרש שאין עושקות בידיהן רק מה שאומרות לבעליהן הביאה יין ונשתה ולפי שאין להם ממה להביא עושקים הדלים תשושי כח ואם יעמדו נגדם רוצצים אותם ברדוי ומלקות א"כ העושק והרציצה באה ע"י הנשים ובאלו יענשו הם : (ב) בקדשו . בקדושתו : ונשא אתכם . האויב ישא ויביא אתכם באניות קטנות עשויות בתמונת צנה והדרך להוליך בהן השפחות ולא נשים מכובדות : ואחריתכן . בניכן ובנותיכן יביאו בספינות העשויות בתמונת קדרה שמביאים בהן הדגים ואינן עשויות להוליך בהן אנשים והאויב לא יחוס עליהם ויביאם בהם :

מצודת ציון

(טו) על בית . עם בית : השן . שן הפיל : וספו . ענין כליון כמו ספתה בהמות (ירמיה י"ב) : ד (א) הבשן . הוא מקום מרעה שמן כמ"ש ורעה הכרמל והבשן (שם נ') : העשקות . מלשון עושק וגזל : הרצצות . ענין שבירה כמו קנה רצוץ (ישעיה מ"ב) : לאדניהם. ר"ל לבעליהן : (ב) ונשא . מלשון משא וסבל : בצנות . צנה הוא המגן כמו צנה וסוחרה (תהלים צ"א) ור"ל בדמות צנות : ואחריתכן . כן יקראו הבנים והבנות הנשארים אחרי מות האדם וכן ולא לאחריתו (דניאל י"א) : בסירות . מלשון סיר והוא ענין קדרה כמו סיר הבשר (שמות ט"ז) : דוגה .

גיא חזיון

באור הענין

בית החורף שהמורדים הרסו בית המלך בין בית החורף שלו בין בית הקיץ שלו, וגם אבדו בתי השן שהיו למלך ולשרים, ועי"כ ספו בתים רבים אם ע"י המהומה שהיה ביניהם עצמם שהחריבו בתים רבים וכמ"ש גם (ישעיה ט') ויהי העם כמאכלת אש וכו' מנשה את אפרים ואפרים את מנשה, ואם שעי"כ הלשינו את מלכם אל מלך אשור ויעצרהו בבית כלא כאשר יצא אליו, וזה היה המוקש אל הפח, שע"י מוקש זה נפל ברשתו, ועי"כ עלה אח"כ ויצר על שומרון וילכדה ויגל את ישראל, וא"כ חטא הע"ז שבידם הוא היה עקר המוקש שבו נלכד הצפור שהוא אפרים ושבטי ישראל:

באור המלות

מטה ערשו נטה וכולל כל הענין שיטה אדם עליו על נדו, וערש הוא המיוחד לחולים, ה' יסעדנו על ערש דוי (תהלות מ"א), או לילדים, הנה ערשו ערש ברזל (דברים ג'), או לנשים, מרבדים רבדתי ערשי (משלי ז'), (עי' לקמן ו' ד'), מלת היושבים נמשך לשתים, (והיושבים) בדמשק (בפאת) ערש: (א) העשקות דלים, הרצצות אביונים. האביון גרוע מן הדל שאין לו מאומה, והעושק הוא בממון והרוצץ הוא בגוף (פ"א י"ב ירמיה כ"ב), האביון א"א שיעשקנו ממון רק ירצצנו בגופו בעבודת פרך: (ב) צנות, מין מרכבה שנושאים בו השרים, כמו ובאו עליך הצן רכב וגלגל (יחזקאל כ"ג כ"ד), ופרשתי שם שמשתתף עם והביאו בניך בחצן, ועקר שרשו צן. סירות דוגה ספינת עשוים כסיר שמוליכים בם

ד (א) שמעו הדבר הזה, עוד באר מוקש אחר שהיה להם שבו נוקשו ונלכדו בפח יקוש, שזה היה עון גזל ועשק שהיה בידם, וזה היה ע"י נשיהם נשי שמן, ולכן ייחד אליהן את הדבור, אהן פרות הבשן אשר בהר שומרון שהיו שמנות ומעונגות זוללות וסובאות, והם העושקות דלים, ר"ל שהעושק מיוחס אליהן ע"י שאומרות לאדניהם הביאה ונשתה ועי"כ הוצרכו בעליהן לעשוק ולחמוס לתת להן יין לשתות: (ב) נשבע ה', גזר עליהן גז"ד בשבועה, כי הנה ימים באים ונשא אתכם בצנות שיבואו אויבים וישאו אתכם במרכבות בכבוד, ואחריתכן ר"ל ובאחרית תהיו בזיון כ"כ שלא ילכו אתכן בספינה שמוליכים בני אדם, רק בסירות דוגה בספינת עשויות כ[...]שמוליכים בם את

ג וּפְרָצִים תֵּצֶאנָה אִשָּׁה נֶגְדָּהּ וְהִשְׁלַכְתֶּנָה הַהַרְמוֹנָה נְאֻם־יְהוָה׃ ד בֹּאוּ בֵית־אֵל וּפִשְׁעוּ הַגִּלְגָּל הַרְבּוּ לִפְשֹׁעַ וְהָבִיאוּ לַבֹּקֶר זִבְחֵיכֶם לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים מַעְשְׂרֹתֵיכֶם׃ ה וְקַטֵּר מֵחָמֵץ תּוֹדָה וְקִרְאוּ נְדָבוֹת הַשְׁמִיעוּ כִּי כֵן אֲהַבְתֶּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה

רש"י

לוחות השמים ולא לאחריתו, כלומר ולא יניח מלכותו לבנו: (ג) ופרצים תצאנה אשה נגדה. ובפרצי החומה תצאנה שם לנוס, אשה נגדה. בפרצה שתמצא נגדה כמו ויעלו כל העם איש נגדו (יהושע ו') שירבו פרצות בחומה ולא יהו צריכות לבקש פתחים: והשלכתנה ההרמונה. והשלכתן מעליכן הגאוה והשררה שנכלאם, ולשון ארמי הוא בגמרא (בבא מציעא פ"ג) הרמנא דמלכא הוא ציווי המלך. וי"ת ויגלון יתכון להלאה מן טורי הרמיני הם הרי חשך לשון חרב וחרבה: (ד) באו בית אל וגו'. כאדם האומר לבן בליעל עשה עשה עד שתמלא סאתך: והביאו לבקר זבחיכם. זאת אומרים להם כומרי הבעל עכו"ם ותרנית היא ואינה מתמרת עליכם התורה אמרה (שמות כ"ג) לא ילין לבקר, אבל לעכו"ם והביא לבקר, תורה אמרה בקדשים קלים ביום זבחכם יאכל וממחרת (ויקרא י"ט), ועכו"ם לג' ימים מעשר בהמותיכם. תורה אמרה שאור לא תקטירו (שם ב'), ועכו"ם. (ה) וקטר מחמץ תודה. תורה אמרה לא תאחר לשלמו (דברים כ"ג), ועכו"ם. וקראו נדבות השמיעו, הזכירו כל מי שמתנדב ושכח יתן אל לבו ויזכור, וי"ת וקטר מחמץ מן אונס כמו אשרו חמוץ (ישעיה א'), מכף מעול וחומץ (תהלים ע"א): וקראו נדבות

מצודת ציון

מלשון דגים: (ג) ופרצים. שבר החומה: והשלכתנה. אמר בלשון הרחבה על מהירת הרדיפה: ההרמונה. אל הארמון הה"א האחרונה באה במקום הלמ"ד או אל בתחלתה והה"א השניים באה במקום הא': (ד) ימים. ענינו שנים כמו

מצודת דוד

(ג) ופרצים תצאנה. כאשר ינוסו למלט נפשם אל הארמון שמחוץ לחומת העיר להשגב במצוד הארמון הנה תצאנה מן העיר בדרך פרצי החומה הידועות לכן כי לא יוכלו ללכת דרך השערים כי האויב ישמור מול השערים וישבו במארב ולכן תצאנה דרך הפרצות: אשה נגדה. כ"א תצא בפרצה שתמצא תחלה לפניה: והשלכתנה ההרמונה. תהיינה רדופות ונשלכות אל הארמון להשגב שמה: (ד) באו בית אל. הוא דרך גזום כאומר לבן בליעל עשה כחפצך ותראה מה יקרה לך באחרית הימים ודומה לו שמח בחור בילדותך וגו' ואחריו נאמר ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט (קהלת י"א): ופשעו. להקריב שם אל העגל: הגלגל. מוסב על באו לומר באו לגלגל ושם הרבו לפשוע כי הזביחה שמה אל העכו"ם הוא עון גדול ורב לפני המקום לפי ששם עמד המשכן בתחלה וכן נאמר כל רעתם בגלגל (הושע ט'): לבקר. בכל בוקר הקדימו להביא שם זבחיכם: לשלשת ימים. בכל כלות ג' שנים הביאו שמה מעשרותיכם וכדרך שצותה התורה להביא לירושלים מקום המקדש כמ"ש כי תכלה לעשר וגו' בשנה השלישית וגו' ואמרת לפני ה' וגו' (דברים כ"ו) הנה אתם הביאום לבית אל והגלגל מקום העגל והפסל: (ה) וקטר מחמץ תודה. הקטירו לחמי תודה מן לחם החמץ שבהן כי כן היה דרכם אבל התורה לא צוה להקטיר מלחמי התודה וכמ"ש לחם החמץ שאין החמץ נקטר כלל בבה"מ כמ"ש כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו וגו' (ויקרא ב'): וקראו נדבות השמיעו. הכריזו להביא שמה נדבות והשמיעו ברבים: כי כן אהבתם. בזה יפרש אמריו לומר לא שאני מצוה אתכם

באור הענין

דגים הנצודים: (ג) ופרצים, שיצאו לקראתם פריצים, כמו והוליד בן פריץ, נשים פרוצות, ובא במשקל הזכר על הוזק הפריצות, וי"ל שהסיבות לא יהיה להם פתח רק יהיו כולם מפורצים מכל צד ונשברים, ודרך הפרצים יצאו כל אשה נגדה כמו ועלו העם איש נגדו (יהושע ו'). והשלכתנה כמו והשלכתן. ההרמונה כמו ארמון, ושם הרמון מיוחד בלשונות המזרחיות על מקום המיוחד לנשים ופלגשים

גיא חזיון

באור המלות

הדגים, ומרבינים אותם אחד ע"ג חברו: (ג) ופרצים, ושם היו נמכרים אל ההרמון שהוא מקום המיוחד אל הנשים להחזיק שם נשים ופילגשים וזונות, ובבואם ליד קוניהם **תצא אשה נגדה פרצים** תצא אשה זונה פרוצה בפריצות לקבל אותה כמו שמקבלים זונות בזוית, ושם תושלך אל ההרמון להיות מיוחד לזנות ושמחה, ותושלך דרך השלכה בבזיון גדול: (ד) **בואו בית אל**, עתה יתחיל לפרש ההקדמה הרביעית מ"ש אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, ויספר איך צוה ה' אל הנביאים לתקוע בשופר ולהגיד להם פשעם ולהודיעם הפורעניות העתיד עליהם והם לא חרדו, הנביאים אמרו להם בשם ה' **בואו בית אל ופשעו** וכו' **וגם אני נתתי לכם נקיון שנים**, כמו שאתם תרבו לפשוע כן אני ארבה להעניש אתכם, ומלת השמיעו שבפסוק שאח"ז הוא מוסב לכל המאמר, ושעורו **השמיעו בואו בית אל ופשעו** אתם השמיעו והכריזו וצוו את העם שיבואו לבית אל ויפשעו בה', **ושיבואו הגלגל** ושם **הרבו לפשוע** עוד יותר, כי בגלגל היו חוטאים יותר מבבית אל (כמ"ש הושע ט' ט"ו כל רעתם בגלגל, ושם י"ב י"ב, בגלגל שורים זבחו), **והביאו לבקר זבחיכם**, השמיעו שיביאו הזבחים לע"ז בכל בקר, **ואת המעשרות יביאו בכל שלשה ימים**: (ה) וקטר, והשמיעו **שיקטרו תודה מחמץ** כמו שצוה ה' הקריבו את התודה על חלות לחם חמץ, ותוך מקרבנות החובה **קראו נדבות** שכל אחד יביא את אשר ידבנו לבו בתורת נדבה, **השמיעו** ר"ל כל הדברים האלה השמיעו והכריזו, **כי כן אהבתם בני ישראל** וכולכם תכריזו ותזהירו על עבודת

יְהוִה׃ ו וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי לָכֶם נִקְיוֹן שִׁנַּיִם בְּכָל־עָרֵיכֶם וְחֹסֶר לֶחֶם בְּכֹל מְקוֹמֹתֵיכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ ז וְגַם אָנֹכִי מָנַעְתִּי מִכֶּם אֶת־הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים לַקָּצִיר וְהִמְטַרְתִּי עַל־עִיר אֶחָת וְעַל־עִיר אַחַת לֹא אַמְטִיר חֶלְקָה אַחַת תִּמָּטֵר וְחֶלְקָה אֲשֶׁר־לֹא־תַמְטִיר עָלֶיהָ תִּיבָשׁ׃ ח וְנָעוּ שְׁתַּיִם שָׁלֹשׁ עָרִים אֶל־עִיר אַחַת לִשְׁתּוֹת מַיִם וְלֹא יִשְׂבָּעוּ וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ ט הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן הַרְבּוֹת גַּנּוֹתֵיכֶם

ת"א וגם אנכי. תענית ו: והמטרתי על. סנהדרין לז: וכרמיכם

רש"י

השמיעו. בקול זמר ואמרו שקרבן זה מרוצה ומקובל בנדבה, כן ת"י: (ו) נקיון שנים. קהיות שנים, ד"א נקיון שנים זהו חוסר אכילת בשר שהוא נכנס בין השנים כמו שנא' הבשר עודנו בין שניהם (במדבר י"א): (ז) בעוד שלשה חדשים לקציר, עד הקציר כלומר ג' חדשים לפני הקציר: חלקה. בקעת שדה קמפיי"א בלע"ז: תמטר. תהא מקום מטר. (תענית כ') אמר מר שהיא לקללה או לברכה זו היבש: וחלקה אשר לא תמטיר עליה. לא תהא נמטרת את עצמה: (ט) הרבות גנותיכם. שאתם

מצודת דוד

לעשות כן באמת אבל אמרי השם כי כן אהבתם ולכן אני אומר עשו כאשר אהבתם ותראו מה יקרה אתכם: (ו) וגם אני. אבל גם אני שלמתי מדה במדה לפי שמנעתם ממזבחי בשר קרבנות ומנחות והנה מזבחי נקי אין עולה ואין מנחה כן אנכי השפרתי לכם בכל עריכם הבשר והלחם באופן שיהי' לכם נקיון שנים מהבשר כי דרך הבשר ליכנס בין השנים בעת האכילה וכמ"ש הבשר עודנו בין שניהם (במדבר י"א) ובהעדר הבשר השינים נקיים וכן היו חסירי לחם כי האויב בא בארצם שנה בשנה ואכל תבואות השדה ושלל את המקנה: ולא שבתם עדי. עם כל זה לא לקחתם מוסר ולא שבתם אלי: (ז) וגם אנכי מנעתי מכם וגו'. ועוד גם זאת עשיתי אני שמנעתי מכם את הגשם כשהיה עוד שלשה חדשים לזמן הקציר ואז הצורך רב אל הגשמים: והמטרתי. ולמען לא יאמרו שבמקרה קרה לשנה שאיננה גשומה לכן המטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת הסמוכה לה לא המטרתי למען דעת שבא בהשגחה: חלקה. ואפילו בעיר שירדה המטר לא ירדה בכל המקומות אבל חלקה אחת לבד היתה נמטרת והחלקה שאצלה אשר לא תמטיר הענ עליה היתה יבשה ורטיבות החלקה שאצלה לא הועיל לה לאצלה מן היבשות לדעת שבא בהשגחה: (ח) ונעו. אנשים משתים או משלש ערים שלא ירד שם הגשם היו נעים ללכת אל עיר אחת שהגשם ירד בה למצוא שם מים לשתות ולא היו שבעים מן השתיה כי מעט מים מצאו בה ולא היה בו די לרוות הצמאון: ולא שבתם. עכ"ז לא לקחתם מוסר ולא שבתם אלי: (ט) הרבות. מרבית פרי גנותיכם וגו' אכל הארבה

מצודת ציון

ימים תהיה גאולתו (ויקרא כ"ה): (ו) נקיון. מלשון נקי: עדי. אלי כמו תגע עדיך (איוב ד'): (ז) חלקה. כן יקרא השדה כמו ואכלה את החלק (לקמן ז'): (ח) ונעו. מלשון תנועה והנדה: (ט) בשדפון. הוא לקות הזרע בשבלים ע"י הרוח: ובירקון. בעבור מרבית חוזק נהפכים השבלים

באור הענין

העגלים וקרבנותיהם: (ו) וגם אני, אבל גם אני תקעתי בשופר וגזרתי עליכם רעב, כי נתתי להם נקיון

גיא חזיון

באור המלות

(סהרים): (ו) נקיון שנים, הוא יותר מחוסר לחם, שמורה שאין לו גם דברים שאינם לחם:

שנים בכל עריכם, שבערים הגדולות לא תמצאו שום מאכל ויהיו השנים נקיים לגמרי, ובכל מושבותיכם במושבות הקטנות ובכפרים ששם תמצאו מיני פירות יהיה לכם חסר לחם שלא יגדלו מיני דגן שעושים מהם לחם, ובכ"ז ולא שבתם עדי נאם ה', שזה מה שתמה אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, שלא חרדו ולא שבו אל ה', והנה יספר כי תקע ה' בשופר חמש פעמים, שלש פעמים בגזרת רעב ופעם א' בגזרת דבר ופעם א' בגזרת חרב והם לא חרדו ולא שבו: (ז) וגם אנכי, ואז הוספתי ליסרה אתכם ברעב קשה מהקודם כי מנעתי את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר שאז הארץ צריכה לגשמים, ועי"כ זרעו ולא צמחה התבואה והפסידו גם את הזרע שזרעו, ולא תאמר שהיה זה ענין טבעי כי היה להם לראות שהוא השגחיי, כי אמטיר על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר, שהעיר שאין עונותיה מרובים כ"כ ירד שם המטר, ויותר מזה כי גם בעיר אחת חלקה אחת תמטר אם בעל השדה פשעיו מעטים או שבא בתשובה, וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש, כי הגם שאם ירד המטר על חלקה אחת ויתאספו שם מי גשמים בבורות יוכלו לקחת משם מים להשקות החלקה הסמוכה שלא ירד עליה המטר, לא יהיה כן כי ירד המטר בצמצום רק בעבור חלקה זאת ולא ישאר מים להשקות החלקה הסמוכה עד שהחלקה השניה תיבש: (ח) ונעו, ועי"כ ינועו שתים ושלש ערים אל עיר אחת ששם ירד המטר לשתות מים, כי אצלם יהיה ציה וצמאון, וגם לא ישבעו כי תבא מארה במעיהם. ובכ"ז ולא שבתם עדי נאם ה', אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו: (ט) הכיתי, לכן תקע בשופר פעם

שלישית

כַּרְמֵיכֶם וּתְאֵנֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם יֹאכַל הַגָּזָם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ י שִׁלַּחְתִּי בָכֶם דֶּבֶר בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם הָרַגְתִּי בַחֶרֶב בַּחוּרֵיכֶם עִם שְׁבִי סוּסֵיכֶם וָאַעֲלֶה בְּאֹשׁ מַחֲנֵיכֶם וּבְאַפְּכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ יא הָפַכְתִּי בָכֶם כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה וַתִּהְיוּ כְּאוּד מֻצָּל מִשְּׂרֵפָה וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ יב לָכֵן כֹּה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי־זֹאת אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הִכּוֹן

לקראת

ת"א הכיתי אתכם. שבת לו: הכון לקראת. ברכות כג ול"א׃

רש"י

עוסקים להרבות גנותיכם: יאכל הגזם. אכל הגזם: (י) בדרך מצרים. כדרך ששלחתי עליכם במדבר בצאתכם ממצרים: עם שבי סוסיכם. שיהרגו גם הסוסים: ואעלה באוש מחניכם. ריח פגריכם. אבאים ובאפכם העליתי אותו: (יא) כאוד. טיסו"ן בלעז כלומר שחורים וחשוכים וקודרים: (יב) לכן. יען אשר לא שבתם עדי: כה אעשה לך. ככל הרעות האלה: עקב. כי אתה שומע מפי נביאי אשר

מצודת ציון

למראה ירוק ונפסדים כמו יככה וגו' ובשדפון ובירקון (דברים כ"ח): הרבות. מלשון רבוי: גנותיכם. מלשון גן: הגזם. מין ארבה: (י) עם שבי. כמו ושבי וכן עם יפה עינים (ש"א ט"ז): באש. ענין סרחון: מחניכם. חבורת אנשים קרויה מחנה: ובאפכם. מלשון אף וחוטם: (יא) כאוד. היא העץ שמגדדים בו האש הנערך מסביב וכן זנבו' האודים (ישעיה ז'): כה. ענינו כמו כן: עקב. בעבור כמו עקב

מצודת דוד

לא קבלתם הנאה ממרבית הפירות: (י) בדרך מצרים. כשהלכו בחוריכם רוכבי סוסים לרדת מצרימה לשבור בר כי שם יש הרבה תבואה הנה בדרך מהלכם שלחתי בהם הדבר וקצתם נהרגו בחרב הלסטים ושבו הסוסים: ואעלה באש מחניכם. אנשי המחנה שירדו מצרימה שמתו בדבר ונהרגו בחרב היו מושלכים ע"פ השדה ועלה מהם סרחון רב וסרחון עלה באפכם כי כשהלכו שוב למצרים לשבור בר עברו דרך עליהם ועלה הסרחון באפם: (יא) הפכתי בכם. ר"ל גזרתי להפך אתכם כדרך שנהפכו סדום ועמורה ויאמר על גלות ארץ נפתלי בימי פקח כמ"ש (במ"ב ט"ו). ועל גלות עבר הירדן בימי הושע בן אלה בתחלת מלכותו כמ"ש בס"ע: ותהיו. אתם בני שומרון נבדל תשארו כאוד המוצל מן השרפה: ולא שבתם. ר"ל ידעתי שלא תקחו מוסר ולא תשובו אלי ואמר בלשון עבר כדרך הנבואות בהרבה מן המקומות כי הנבואה ברורה כאלו כבר נעשתה: (יב) לכן. הואיל ולא שבתם עד הנה לכן אעשה לך כה כמו שאמרתי שאהפוך בכם כמהפכת וגו': עקב. בעבור אשר אעשה לך את זאת האמור למעלה וידעת א"כ מזה לכן הכון. עצמך אתה ישראל לקראת אלהיך להלהם בו

באור המלות

(י) באש מחניכם. שם, ומחנה קרויה בעת שהם חונים בשדה המלחמה, וע"כ הוסיף ובאפכם, שמשם תבא הסרחון גם לאשר בערי מושב: (יב) לקראת אלהיך, מורה שיצא לקראתו ולא ימתין עד שיבא אליו, כמו ויצא משה לקראת חותנו:

ג'יא חזיון

באור הענין

שליסית והביא רעב יותר קשה שהכה את התבואה בשדפון ובירקון, ואת פרי העץ אכל הגזם ולא שבתם עדי, ועם לא יחרדו: (י) **שלחתי בכם דבר**, תקע בשופר פעם רביעית ששלח בהם דבר בעת שהלכו **בדרך מצרים**, שמבואר בהושע כי רבים מעשרת השבטים הלכו בעת ההיא למצרים מפני חמת המציק ושם שלח ה' בהם דבר כמ"ש מצרים תקבצם מוף תקברם, וגם אז בדרך זה **הרגתי בחרב בחוריכם** כי מלך אשור בא עליהם בדרך והרגם בחרב (כמ"ש כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי וכו' יפלו בחרב שריהם וכמ"ש שם), וע"י שנהרגו בחרב הם **עם שבי סוסיהם, אעלה באש** (של) **מחניכם** שיבאשו הפגרים של האדם והסוסים הנופלים בשדה, **ובאפכם**, והבאשה זאת תעלה גם באפכם, שעי"ז נתהוה דבר שנתפשט גם בא"י, ובכ"ז **ולא שבתם עדי** ועם לא יחרדו: (יא) **הפכתי**, אז תקע בשופר פעם חמישית **שהפך בם כמהפכת סדום ועמורה**, וכיון בזה על הגליות שהגלם מלך אשור מארצם שנהפך ונחרב מדינתם, ואחרי שתי גליות הראשונות לא נשאר רק שומרון ובנותיה. **ותהיו כאוד מוצל משרפה**, כאוד אשר שתי קצותיו אכלה האש ותוכו נחר, ובכ"ז **ולא שבתם עדי נאום ה'** ועם לא יחרדו: (יב) **לכן**, אחר שכפי' מ"ש אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, וכן מ"ש אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה, כי ברר להם שכל הרעות האלה אינם מקריים רק השגחיים ע"י עונותיהם, באר מ"ש כי לא יעשה ה' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים, שה' אינו עושה את הרע בהחלט, כי תכלית מה שגוזר את הרעה הוא כדי שישובו בתשובה ע"י תוכחת הנביאים וע"כ תובטל הגזרה ולא יביא את הרע, וז"ש **לכן כה אעשה לך ישראל** ר"ל מה שכה אעשה לך כל הרעות הנאמרות אינו כדי להביא הרע, רק שתכלית גזרת הפורעניות הוא כדי **שעקב כי זאת אעשה לך** שע"י שתדע כי אעשה לך הרעה הזאת ע"כ **הכון לקראת אלהיך ישראל**, תשים אל לבך להכין את עצמך לקראתו ולפייסו בתשובה ומעשים טובים, ולא תמתין עד יבא עליך ויעשה לך הרעה המכוונה מלפניו, רק לא לקראתו קודם שיבא אליך וזאת יעשה לך, ופיים אותו ושובה אליו כדי שלא

לִקְרַאת־אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃ יג כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבֹרֵא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם מַה־שֵּׂחוֹ עֹשֵׂה שַׁחַר עֵיפָה וְדֹרֵךְ עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃

ה א שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹשֵׂא עֲלֵיכֶם קִינָה בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ב נָפְלָה לֹא־תוֹסִיף קוּם בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל נִטְּשָׁה עַל־

אדמתה

ת"א כי הנה. חגיגה ה סנהדרין לט חולין פו נדה כג: נפלה ברכות ה:

רש"י

זאת אעשה לך: הכון לקראת אלהיך. לשוב מרשעתך: (יג) מה שחו. כל מעשיו פורשין לפניו בשעת מיתתו: עושה שחר. לצדיקים כאור נוגה: עיפה. הופך נוגהן של רשעים לחשך אפילה כמו (ישעיה ח') והנה צרה וחשכה מעוף צוקה, וכן (איוב י') ארץ עפתה, תעופה כבקר תהיה (שם י"א) תחשך כבקר יהי מאיר: ודורך על במתי ארץ. משפיל גבוהים וגסי הרוח:

ה (ב) בתולת ישראל. משיגלו בימי הושע בן אלה (מלכים ב' ס"ז) לא יעמוד עוד מלך מעשרת השבטים: נטשה על אדמתה. כל דבר המושלך ומוטל ונופץ על השדה קורהו נטישה:

מצודת דוד

לעכב על ידו ואמר כמהתל ומלעיג וכאומר אף שידעת הדבר אין בידך להיות נשמר ממנה: (יג) כי הנה יוצר הרים. כי הנה ה' הוא שיוצר את ההרים והוא הבורא את הרוח והכל שלו ובידו והוא מגיד לאדם מה יהיה דבורו כי יודע הוא תעלומות לב ובידו להפך אור השחר להיות חושך והוא דורך על במתי ארץ. ר"ל משפיל הוא את הרמים כי שמו ה' אלהי צבאות כי הוא מושל בצבאות מעלה ומטה וכאומר אם כל אלה בו מי א"כ יוכל להיות נשמר מהרעה שהוא מייעד להביא:

ה (א) נשא עליכם. מרים קול קינה עליכם אתם בית ישראל: (ב) נפלה. ר"ל הנה עתה עדת ישראל נפלה בשפל המצב ולא תוסיף עוד לקום לחזור לקדמותה לממשלתה הראשונה עד אשר יגלו מארצם (אבל בגאולה העתידה ישובו גם המה כמו יהודה ובנימין ומלך אחד יהיה לכולם ויחזרו א"כ גם הם לממשלתם הראשונה): נטשה על אדמתה. עודנה

מצודת ציון

תשמעון (דברים ז'): הכון. מלשון הכנה: (יג) שחו. דברו כמו או שיח לארץ (איוב י"ב): שחר. אור השחר: עיפה. ענין חושך כמו ארץ עיפתה (שם י'): ודרך. מל' דריכה ורמיסה: במתי. ענין גבהות ורוממות כמו ועל במותי (תהלים י"ח):

ה (א) נשא. ענין הרמת קול: (ב) בתולת. קראה בתולה לפי שלא נכבשה עדיין ולא באה ברשות אחר

גיא חזיון

באור הענין

יעשה הרעה כי באמת לא יעשה דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים, וגם רמז עוד בדרך הדרוש כונה שניה. שלא לבד שאין חפץ ה' להביא עליך רעה כי בהפך חפצו רק להטיב ולהשפיע טוב וחסד, ובמה שאתה מכריתו להרע עמך ע"י מעשיך הרעים, אתה מכריתו נגד רצונו עד שגם ע"ז תקבל עונש, מה שסבבת שיעשה רע נגד חפצו להטיב, כענין מ"ש שכל עבירה ועבירה שהעונש שמקבלין על העבירה זה עצמו עבירה וגם ע"ז יקבלו עונש, וז"ש זאת אעשה לך עקב כי זאת אעשה לך, שעל זה בעצמו שזאת אעשה לך ע"ז עצמו העונש והעשה לך רע על מה שהכרחת אותי לעשות רע, ולכן הכון לקראת אלהיך המשגיח עליך בפרטות: (יג) כי הנה יוצר הרים. מביא ראיה על השגחתו, א] מתחלת הבריאה שבתחלה היה העולם מים במים ויסוד המים כסה כל כדור הארץ, ובארנו בפי' מעשה בראשית שתחלה היה יסוד העפר בלול ביסוד המים כמ"ש וחשך על פני תהום, ויסוד הרוח היה בלול ביסוד המים למעלה וע"כ התפשטו המים וכסו כל יסוד העפר, ע"י כח ההתפשטות אשר ליסוד האויר כמ"ש ורוח אלהים מרחפת על פני המים, וע"י האור שברא הקב"ה הפרים יסוד הרוח מיסוד המים שיהיו לבדו, ועי"כ נצטמצמו המים ונראו ראשי ההרים ונתגלה היבשה, וכמ"ש יקוו המים, וז"ש כי הנה יוצר הרים ובורא רוח, שהפרש יסוד העפר לבדו ויסוד הרוח לבדו, וזה מצד השגחתו הכוללת שתהיה הארץ מוכנת לישוב הבע"ח והאדם, וכן השגחתו מתמדת על האדם בפרטות, כי הוא מגיד לאדם מה שחו שלא לבד שידע דבור האדם ומעשיו שעושה בכונה, כי גם השיח שהוא התנועות או הדבורים הנפלטים ע"י רגשת הנפש שלא בכונה שהאדם עצמו אינו יודע מהם, הוא מגיד לו מה ששח ברגשת נפשו, וכמו שבהשגחתו תקן את הטבע והבריאה ולשבת יצרה, כן ברצותו יכול להרסה ולהחריבה שאז עושה שחר עיפה יחשיך השחר ויבטל האור שברא בראשית הבריאה שעל ידו תקן את הרוח (כמו שבארתי בפי' בראשית) וזה הפך של בורא רוח, ודורך על במתי ארץ להשקיע ההרים בתהומות מים כמו שהיה התחלה תהו ובהו וזה הפך של יוצר הרים, כי ה' צבאות שמו שהוא מושל על כל צבאות הבריאה וכחותיה:

ה (ב) נפלה, כשיפול האדם נפילה בלתי מסוכנת יקום בעצמו מנפילתו, וכשיפול נפילה מסוכנת עד

באור המלות

(יג) יוצר הרים ובורא רוח. הבריאה היא יש מאין, ויצדק על הרוח שהוא יסוד פשוט. והיצירה הוא יש מיש, שאחר שנברא יסוד העפר צוה ה' שיעלו הרים וירדו בקעות יצדק לשון יוצר: שחו, הוא הדבור הנפלט מן האדם בהשתקעות רעיונים

אַדְמָתָהּ אֵין מְקִימָהּ׃ ג כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִֹה הָעִיר הַיֹּצֵאת אֶלֶף תַּשְׁאִיר מֵאָה וְהַיּוֹצֵאת מֵאָה תַּשְׁאִיר עֲשָׂרָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ ד כִּי כֹה אָמַר יְהוָֹה לְבֵית יִשְׂרָאֵל דִּרְשׁוּנִי וִחְיוּ׃ ה וְאַל־תִּדְרְשׁוּ בֵּית־אֵל וְהַגִּלְגָּל לֹא תָבֹאוּ וּבְאֵר שֶׁבַע לֹא תַעֲבֹרוּ כִּי הַגִּלְגָּל גָּלֹה יִגְלֶה וּבֵית אֵל יִהְיֶה לְאָוֶן׃ ו דִּרְשׁוּ אֶת־יְהוָֹה וִחְיוּ פֶּן־יִצְלַח כָּאֵשׁ

ת"א כי כה. מכות כד: בית

רש"י

(ג) היוצאת אלף. המוציאה אלף איש: (ד) דרשוני וחיו. עלו לרגל שלש פעמים בירושלים: (ה) ואל תדרשו בית אל ובאר שבע לא תעבורו. לא נאמר כאן אל תבואו ואל תדרשו אלא אל תעבורו למדנו שלא היתה שם עכו"ם אלא כל זמן שהיה א' מבני עשרת השבטים יוצא לדרוש ולא עבר את באר שבע עודנו יכול לפנות לבית המקדש לירושלים ומשעבר את באר שבע הוא הדרך לעגל בית אל או לעגל שבדן וכן הוא במקום אחר (לקמן ח') חי אלהיך דן וחי וגו' ודע שגזר הכתוב גזירת פורענות על גלגל ובית אל ולא גזר על באר שבע: הגלגל גלה יגלה. לפי שמו קללתו, וכן בית אל יש עיר שסמוכה לה ששמה בית און בספר (שופטים ז'), יהיה לאון. יהון לשמא והוא תרגום של הבל, וזה דוגמא אם

מצודת ציון

כבתולה שלא באה ברשות בעל וכן בתולת בת צידון (ישעיה כ"ג): נטשה. ענין עזיבה כמו נטשתה עמך (שם ב'): (ה) גלה יגלה. מלשון גלות: לאון. ענין עמל ויגיעה וכן אם גלעד און (הושע י"ב): (ו) יצלח. ענין התגברות:

מצודת דוד

בארצה היא עזובה ואין מי מקימה כי אין הכח ביד מלכים ושריה להקימה מנפלה: (ג) העיר היוצאת אלף. שהיו יוצאים ממנה אלף אנשים לצבא לא נשארו בה כ"א מאה: לבית ישראל. מוסב על העיר לומר על העיר של בית ישראל היוצאת אלף וגו': (ד) דרשוני. דרשו אותי והשארו בחיים: (ה) בית אל. ר"ל את העגל אשר בבית אל: והגלגל. אל הגלגל: לא תבאו. אל העכו"ם העומדת שם: ובאר שבע. לבאר שבע: לא תעברו. כי גם שם בנו מזבחות לעכו"ם כמ"ש וחי דרך באר שבע (לקמן ח'): כי הגלגל. כי בשבת עבודת הגלגל גלה יגלה ישראל מעל אדמתו והוא לשון הנופל על הלשון: ובית אל. בשבת עבודת בית אל יהיה ישראל לעמל ויגיעה וגם זהו נופל לשון על הלשון כי בית אל כינה הכתוב לגנאי בשם בית און כמ"ש ואל תעלו בית און (הושע ד'): (ו) פן יצלח. ר"ל פן חמת ה' יצלח ויתגבר על בית יוסף כאש המצלית ומתגבר והולך ושורף: בית יוסף. הוא מלכות

גיא חזיון

באור המלות

מבלי דעת כונה, כמו כי שיח וכי שיג לו (מ"א י"ח): פיפה מענין השיכה, והומלן מענין סגירת העפעף שאז לא יראה העין, וכן יסגור בעד אור השחר ויכפלנו, וכן תעופה כבקר תהיה (איוב י"א):

(ג) היוצאת. ייחס יציאת האנשים אל העיר, כמו ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה: (ו) יצלח כאש. הצלחת האש הוא אם מוצא עצים לכלותם, כי לשון הצלחה

באור הענין

שאינו יכול לקום בעצמו אז ימהרו קרוביו ומיודעיו להקימו, אולם **בתולת ישראל נפלה** נפילה מסוכנת עד **שלא תוסיף קום**, שא"א שתקום בעצמה, ולפ"ז הלא מהראוי שימהרו קרוביה ובניה להקימה מנפילתה. ובכ"ז **נטשה על אדמתה ואין מקימה** לא נמצא מי שיקים אותה, הגם שהיא עדיין על אדמתה אין לה מקים. והנמשל כי בימים הראשונים גם אם נפלו התחזקו אח"כ וקמו בעצמם ויתאזרו חיל. וגם בעת שלא היה לאל ידם לקום בעצמם ראה ה' בעניים והקים אותם כמו שהיה בימי ירבעם בן יואש שראה ה' את עני ישראל ורחם עליהם. ועתה אין לה כח בעצמה וגם ה' נטש אותה ואין לה מקים:

(ג) **כי כה אמר ה'**, מפרש תחלה מ"ש שלא תוסיף קום מעצמה, כי נשארו מעט מהרבה, שהעיר **היוצאת אלף תשאיר מאה**, כי נהרגו ומתו מהם תשעה חלקים וא"א עוד שתתחזק בדרך הטבע:

(ד) **כי כה אמר ה'**, עתה מפרש מדוע אין מקימה, שלא תחשוב שהוא מפני שנשתנה רצון ה' שהיה מקים אותם תמיד ועתה היה ה' כאויב, כי לא כן הוא, כי רצון ה' היה עליהם להחיותם, והוא **אמר לבית ישראל דרשוני וחיו**, נגד מה שמתו מהם תשעה חלקים אמר שאם ידרשו את ה' יחיו: (ה) **ואל תדרשו בית אל**, נגד מ"ש למעלה (ד' ו') שהיו מכריזים באו בית אל ופשעו הגלגל הרבו לפשוע, ושבעבור זה קצף ה' עליהם והכה אותם ברעב ובדבר ובחרב עד שלא נשאר מהם רק אחד מעשרה, אמר אל תדרשו בית אל (ששם היו דורשים אל העגל), **והגלגל לא תבואו** ששם היו עושים מעשות אחרות והרבו לפשוע, כמ"ש הושע פ' כל רעתם בגלגל, **ובאר שבע לא תעברו** ששם היה הדרך לבית אל כמ"ש וחי דרך באר שבע. הוסיף שלא ילכו אף בדרך ההולך לעגלות בית און, **כי הגלגל גלה יגלה** ומשם לא ישיגו חיים וישע, רק. (ו) **דרשו את ה' וחיו, פן יצלח כאש בית יוסף**, נגד מ"ש למעלה ותהיו כאוד מוצל משרפה ולא שבתם עדי, שהיא המכה האחרונה שהכה בם והם עדן לא שבו, אומר הלא עי"ז יצלח בית יוסף כאש לכלות גם האוד הנשאר, **כי תאכל ואין מכבה** עד שלא ישאר מהם מאומה. ורמז להם ג"כ על המרד שנתהוה ביניהם בימי הושע בן אלה שהיה סבתו העגל שבבית אל שרצה הושע לבטלו ונעשה

בֵּית יוֹסֵף וְאָכְלָה וְאֵין־מְכַבֶּה לְבֵית־אֵל׃ ז הַהֹפְכִים לְלַעֲנָה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לָאָרֶץ הִנִּיחוּ׃ ח עֹשֵׂה כִימָה וּכְסִיל וְהֹפֵךְ לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת וְיוֹם לַיְלָה הֶחְשִׁיךְ הַקּוֹרֵא לְמֵי־הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ׃ ט הַמַּבְלִיג שֹׁד עַל־עָז וְשֹׁד עַל־מִבְצָר יָבוֹא׃ י שָׂנְאוּ בַשַּׁעַר

ת"א עושה. ברכות נח: המבליג. שבת עו:

רש"י

גלעד און אך שוא היו (הושע י"ב): (ו) בית יוסף. כמו לבית יוסף: פן יצלח כאש. פן תעלה חמתו כאש לבית יוסף: (ז) ההופכים ללענה משפט. ואינם זוכרין שהיכתי שאני הופך לבקר צלמות, יש שמרויין עתה בחשך ואני מאיר להם: (ח) ויום לילה החשיך. ויש שעתו עומדת לו כאור היום ואני מחשיכו ללילה: הקורא למי הים. יונתן תרגם דאמר לכנשא משריין סגיאין כמי ימא ומבדר להון על אפי ארעא, ורבותינו פירשו על דור אנוש שהציף עליהם את מי אוקינוס: ה' שמו. לו היה לכם לעבוד

מוכיח

וכוא היה מגביר אתכם על שונאיכם: (ט) המבליג. המגביר כמו ואבליגה מעט (איוב י'), מבליגיתי עלי יגון (ירמיה ח'): שד. אדם שדוד וחלש, דמגבר חלשין על תקיפין ובזוזין על כרכי תקיפין מפליג: (י) שנאו בשער מוכיח. אתם לא יראתם מפניו ומפני נביאיו ושנאתם את המוכיחים אתכם

מצודת דוד

האבירים שבהם מבני יוסף: ואכלה. ותשרוף אנשי שומרון העובדים לעגל שבבית אל ולא ימצא מי מכבה כשרפה ר"ל לא ימצא מושיע ומציל: (ז) ההפכים. אשר הם מהפכים משפט התורה המתוק כדבש לקחת תמורתו את העגל המרה כלענה: לארץ הניחו. משפילים הצדקה עדי ארץ: (ח) עשה כימה וכסיל. מוסב למקרא שלפני פניו שאמר דרשו את ה' והוא זה העושה כימה וכסיל עם כי המה מתחלפים בפעולותיהם כימה מקרר וכסיל מחמם: והופך וגו'. את הצלמות מהפך להיות בוקר ואת היום מחשיך להיות לילה: הקורא למי הים. לשטפותם כעבים ואחר זמן שופכם ע"פ הארץ: ה' שמו. המורה שהוא אדון הכל: (ט) המבליג. הלא הוא מחזק שוד והורבן על עם עז: ושד. ר"ל וכן יבוא חורבן על המבצר שאתם בוטחים בו ולאומר בואו וכן דרשו את ה' ותיו: (י) שנאו. והם עכ"ז שנאו בשער את הנביא המוכיח ר"ל אף בשער העיר במקום פרסום שמה מראים שנאה על המוכיח:

מצודת ציון

ואכלה. ותשרף: (ז) ללענה. שם עשב מר: (ח) כימה וכסיל. שמות מזלות: צלמות. צלו של מות והוא חשכת הקבר: (ט) המבליג. ענין חוזק כמו ואבליגה מעט (איוב י'): שד. ענין חרבן ואבדון כמו משוד כי יבא (שם ה'):

באור הענין

ביניהם שתי כתות כמו שבארתי בהושע בכ"מ, וע"י המרד הזה אכלו איש את אחיו. וכמ"ש (ישעיה ט') ויהי העם כמאכולת אש איש את אחיו לא יחמלו מנשה את אפרים ואפרים את מנשה, ועז"א שבית יוסף יצלח כאש. שעץ הבוער אוכל את שכנו הקרוב אליו. וכן יאכלו זה את זה. ולפ"ז התרה בם ה' שידרשו אותו ויחיו והם לא שמעו בקולו ולכן לא הקימם מנפילתם, כי הם עצמם היו סבה למפלתם: (ז) **ההופכים,** אמר עוד סבה למה שנפלו באין מקים, מצד שהם **הופכים ללענה משפט,** שא"א שיתקיימו ישראל רק ע"י משפט וצדקה, שמשפט כולל המצות שבין אדם לחברו, וצדקה כוללת המצות שבין אדם למקום, והם הענבים אשר קוה ה' מן הכרם אשר נטע בקרן בן שמן כמ"ש (ישעיה סי' ה'), והמשפט הוא מה שהלך בארץ לשמור את החיים המדיניים שיהיו חיים מתוקים וערבים לשמור את הקבוץ מעושק וגזל ושיחיו בנחת ושלוה והם הופכים ללענה משפט, והצדקה היא תשא כנף לשמים למצוא ע"י אושר הנפש באשר היא בת אלהים רוחנית אלהית, והם **הניחו צדקה לארץ,** שהיא אצלם כדבר ארצי חומרי בלתי נחשב לכלום באשר לא יאמינו בנצחיות הנפש ובקדושתה: (ח) **עושה,** ע"כ כמו שהם מהפכים מתוק למר, ואושר שמימי לדבר ארצי, ומהפכים הסדרים שסדר להם ה' להצלחתם בזה ולאושרם בבא, וכן ה' יהפוך סדרי הבריאה להומם ולאבדם, ובאר שכמו שערך ה' סדרי הבריאה באופן היותר טוב ומועיל, כי הוא **עושה כימה וכסיל,** שכימה הם המזלות המביאים קור ומים, ולעומת זה עשה כסיל שהוא המביא חום ויובש כמ"ש חז"ל אלמלא חמה של כסיל אין עולם יכול לעמוד מצנתה של כימה, ואמרו שהקב"ה נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם. והכסיל שומר סדר הבריאה בל יגברו המים וישטפו את הארץ. וכן הוא **הופך לבקר צלמות,** שברא את האור שבו יהפך הצלמות לבקר, עתה יהפוך סדרים אלה לרע, שנגד מה שהופך לבקר צלמות עתה **יום לילה החשיך** ישוב היום להיות לילה, ונגד מה שעשה כסיל לשמור בל תגבר רעת כימה להביא מבול לעולם, עתה הוא עצמו **הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ,** כי **ה' צבאות שמו** המושל על כל הצבאות ויסדר אותם כרצונו, וכמו שהם הפכו סדר ההנהגה כן יהפוך סדר הנהגת העולם לכלותם מעל פני האדמה: (ט) **המבליג,** וכן ע"י שהפכו ללענה משפט הפך הסדר גם אצל בני

באור המלות

יפול על כל דבר שיעשה מלאכתו, כל כלי יוצר עליך לא יצלח (ישעיה נ"ד), ותצלח רוח אלהים רעה (ש"א י"ח) וכן הם שמלאכתם לכלות איש את אחיו יצלחו במלאכתם לאכול ולשרוף: (ז) משפט וצדקה. משפט בין אדם לחברו וצדקה בין אדם למקום בכ"מ (עי' לקמן כ"ד, ו' י"ב): (ח) כימה וכסיל. (איוב ל"ח עיי"ש): (י) בשער. הוא מקום המשפט. כשערה אל הזקנים, וכן לקמן ואביונים בשער הטו, והציגו

מוֹכִיחַ וְדֹבֵר תָּמִים יְתָעֵבוּ׃ (יא) לָכֵן יַעַן בּוֹשַׁסְכֶם עַל־דָּל וּמַשְׂאַת־בַּר תִּקְחוּ מִמֶּנּוּ בָּתֵּי גָזִית בְּנִיתֶם וְלֹא־תֵשְׁבוּ בָם כַּרְמֵי־חֶמֶד נְטַעְתֶּם וְלֹא תִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם׃ (יב) כִּי יָדַעְתִּי רַבִּים פִּשְׁעֵיכֶם וַעֲצֻמִים חַטֹּאתֵיכֶם צֹרְרֵי צַדִּיק לֹקְחֵי כֹפֶר וְאֶבְיוֹנִים בַּשַּׁעַר הִטּוּ׃ (יג) לָכֵן הַמַּשְׂכִּיל בָּעֵת הַהִיא יִדֹּם כִּי עֵת רָעָה הִיא׃ (יד) דִּרְשׁוּ־טוֹב וְאַל־

רע

רש"י

בשערי בתי דינא: (יא) בושסכם. כמו בוססכם: על דל. שאתם רומסין ורוססים על ראשו כמו בוססו את חלקתי (שם י"ב): ומשאת בר תקחו. זקיפת מלוה שהפקעתם עליהם השערים למכור להם תבואה בריבית כדי ליטול נחלתם מהם לפיכך בתים וכרמים אשר בניתם ונטעתם על אותן הנחלות לא יתקיימו בידכם: ומשאת. לשון משא שמכבידין עליהם: כרמי חמד. כרמי חמדה: (יב) צוררי צדיק. מעיקין ליה לזכאה: בשער הטו. בשער בתי דיניכם הטו משפט אביונים: (יג) המשכיל. מי שהוא חכם ידום בבא הרעה ולא יהרהר אחר מדת הדין שהרי כל אלה עשו: כי עת רעה היא.

מצודת ציון

(י) יתעבו. מלשון תעוב ושקוץ: (יא) בושסכם. כמו בוססכם והוא ענין רמיסה כמו בוססו את חלקתי (ירמיה י"ב): ומשאת. מלשון משא: בר. תבואה כמו לשבור בר (בראשית מ"ב): גזית. אבנים המסותתים ביושר כמו לא תבנה אתהן גזית (שמות כ'): (יב) ועצמים. חזקים: צררי. מלשון צר ואויב: כפר. פדיון: (יג) ידם. ענין שתיקה

מצודת דוד

ודבר תמים. ומי שמדבר דברים תמימים וישרים אותו מתעבים: (יא) יען בושסכם. בעבור שרמיסת רגליכם הוא על הדל ותגזלו ממנו המשא של התבואה שעל שכמו לזה בתי הגזית שבניתם והרי הם שלכם ואף עפ"כ לא תשבו בם כי האויב יקחם וכן כרמים החמודים שנטעתם ושלכם המה ועכ"ז לא תשתו אתם את יינם כ"א האויב: (יב) רבים פשעיכם. אשר פשעיכם רבים וחטאתיכם המה חזקים אתם צוררים את הצדיק ולוקחים כופר לפטור מעונש מיתה את המחויב ובשער מקום המשפט מטים דין האביונים: (יג) לכן. בעבור הרשעים האלה הנה המשכיל ידום בעת בוא הפורעניות ולא יהרהר אחר מדת הדין כי בא העת שיקבלו הרעה כי נתמלאה סאתה: (יד) דרשו טוב. לכן דרשו לעשות טוב ואל תדרשו לעשות רע למען תשיגו את החיים: ויהי כן וגו'. ר"ל כן יהיה ה'

באור המלות

בשער משפט: שנאו יתעבו. התיעוב הוא יותר מן השנאה כמ"ש שקר שנאתי ואתעבה, שהזכיר להזהיר על מצות שבין אדם למקום גרוע אצלם יותר: תמים, כמו תמימות, וכן אם באמת ובתמים (שופטים ט'): (יא) בושסכם, כמו בוססכם בחילוף שי"ן בסמ"ך, והוא מבנין מרובע: (יב) פשעיכם, חטאתיכם. הבדלם מבואר בכ"מ, שפשע הוא מצד המרד, והחטא מצד התאוה או השגגה, ועי' באה"ע:

גיא חזיון

באור הענין

אדם, **שהשד התגבר גם על עז** והגבור, וגם ר"ל שהשוד עצמו התגבר עליהם שע"י השוד נענשו, וגם **שוד על מבצר יבוא**, שהגם שהעז יושב בעיר מבצר לא תגיננו המבצר כי השוד יבא ויכבש המבצר: (י) **שנאו**, אמר עוד סבה לנפילתם באין מקים יען ששנאו את המוכיחים שרצו ליסרם להשיבם לדרך הנכונה, בין המוכיח על דבר המשפט בין אדם לחברו, שהוא **מוכיח בשער** ששם מקום המשפט (שהיה דרך השופטים לישב בשער), וכן **דובר תמים** ליסרם על דבר הצדקה במצות שבין אדם למקום **יתעבו** אותו, וא"כ אין תקוה שישובו ממעשיהם הרעים ע"י מורים ומוכיחים; (יא) **לכן כה אמר ה'**, כי אם היו שומעים תוכחה היה ממתין להם עדיין אולי ישובו, אבל אחר שאין תקוה שישובו גזר ה' ואמר **יען בושסכם על דל**, וע"י מה שאתם בוססים ושוסים את הדל ע"י **משאת בר תקחו ממנו**, ומן החמס הזה שאתם לוקחים תבואת הדל **בתי גזית בניתם**, לכן **לא תשבו בם**, וכן מן החמס שאתם בוססים את הדל **כרמי חמד נטעתם**, לכן **לא תשתו את יינם**, כי תלכו בגולה וזה ראוי לכם מדה כנגד מדה: (יב) **כי ידעתי רבים פשעיכם**, הפשע היא מצד המרד, והחטא הוא מה שחוטא מצד התאוה והסכלה לא מצד הכונה למרוד, והנה הפשע הוא תמיד עצום יותר מן החטאת, אחר שמתכוין למרוד, והחטאת הוא תמיד מרובה מן הפשע, כי רוב החוטאים יחטאו מצד התאוה והיצה"ר, ועל המעט ימצא שיעשה חטא שלא מחמת הנאה רק שיתכוין להכעיס ולמרוד, אבל אצלכם גם **הפשעים הם רבים** בכמות, וכן **עצומים חטאתיכם** שגם החטאים הם עצומים באיכות. ומפרש, מ"ש רבים פשעיכם כי הם **צוררי צדיק** שמה שיטו משפט צדיק אינו מצד התאוה וההנאה רק מצד שהם צוררים את מי שהוא צדיק, כי ע"י מרדם אוהבים את החומס והרשע ושונאים את הישר והנגזל שהוא צדיק בדינו, ויצא חייב מאתם אף בלא קבלת שוחד כלל, וא"כ זה פשע מתמיד. ונגד מ"ש עצומים חטאתיכם, מפרש **לוקחי כפר**, שמה שחוטאים בזה להנאתם ע"י שנותנים להם שוחד אינם לוקחים שוחד להטות דיני ממונות לבד, כי הם לוקחים כפר, שהכפר הוא להמות דיני נפשות (כמ"ש ולא תקחו כפר לנפש רוצח), שזה הגם שהוא חטא שעושים אותו מצד הנאת הממון הוא עצום באיכות שעי"כ תחנף הארץ בדמים, ועי"כ **אביונים בשער הטו**, שהאביון אין לו מאומה

ומשפטו

רָע לְמַעַן תִּחְיוּ וִיהִי־כֵן יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת אִתְּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם׃ טו שִׂנְאוּ־רָע וְאֶהֱבוּ טוֹב וְהַצִּיגוּ בַשַּׁעַר מִשְׁפָּט אוּלַי יֶחֱנַן יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁאֵרִית יוֹסֵף׃ טז לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֲדֹנָי בְּכָל־רְחֹבוֹת מִסְפֵּד וּבְכָל־חוּצוֹת יֹאמְרוּ הוֹ־הוֹ וְקָרְאוּ אִכָּר אֶל־אֵבֶל וּמִסְפֵּד אֶל־יוֹדְעֵי נֶהִי׃ יז וּבְכָל־כְּרָמִים מִסְפֵּד כִּי־

אעבר

רש"י

עם המזומנת לקבל רעתם: (יד) ויהי כן וגו'. אם זאת תעשו אז יהי המקום עמכם כאשר אמרתם בלבבכם שתתקיים לכם גדולתכם: (טו) שארית יוסף. כל ישראל נקראין על שמו לפי שכלכל אותם: (טז) הו הו. לשון צעקה: וקראו אכר אל אבל. יפגעו שיירות האכרים החורשים בשדות בקול מספד האבלים הצועקים בחוצות: ומספד אל יודעי נהי. ועביד מספדא יערע בדעביד אלייא, ואינו אלא

מצודת דוד

עמכם תקוע בלבבכם כאשר אמרתם ונדרתם בעת שקבלתם אותו לאלוה: (טו) שנאו רע. דבר הרע בעיני ה' שנאו ואהבו את הטוב בעיניו ואת המשפט העמידו בשער המשפט להיות מתקיים ולעמוד על עמדו: אולי יחנן. אם כן תעשו אולי יחנן ה' את השארית אשר ישארו מיוסף וקרא את כל ישראל ע"ש יוסף לפי שכלכלם במצרים: (טז) לכן. ר"ל הואיל ולא כן עשיתם לכן כה אמר וגו': מספד. יהיה מספד: וקראו אכר. יקראו אל האכר להתאבל על מלאכתו שאבדה בחנם: ומספד. ובמספד יקראו אל יודעי נהי שהם יעוררו המספד: (יז) מספד. יהיה מספד על

מצודת ציון

כמו וידום אהרן (ויקרא י'): (טו) והציגו. ענין העמדה כמו הציג אותו לבד (שופטים ז'): אולי. ענינו שמא: יחנן. מלשון חנינה ותפלה: (טז) חוצות. שוקים: הו הו. כמו הוי הוי והוא ענין צעקת יללה: אכר. כן יקרא העוסק מלאכת השדה וכן הובישו אכרים (יואל א'): נהי. ענין

גיא חזיון

באור הענין

ומשפטו בשער אינו על דיני ממונות רק על דיני נפשות מכות וחבלות והם לוקחים כפר ומטים משפט האביון המוכה והנרצח: (יג) לכן, ועי"ז שנתפרסמו בחטאים ופשעים **ידום המשכיל בעת ההיא**, ומשכילי עם היודעים רשעתכם והיה דרכם להוכיח ועתה ידומו וישימו יד לפה, כאשר **עת רעה היא**, ושונאים את המוכיח והורגים אותו, וע"כ אין מוכיח ומישר את העם ואין תקוה כלל שישובו מעונותיהם, כמ"ש שנאו בשער מוכיח, ולכן נפלה על אדמתה אין מקימה, כי א"א שיקומו רק ע"י שישובו מעונותיהם: (יד) **דרשו טוב**, שב אל דבריו הקודמים, שאמר כה אמר ה' דרשוני וחיו ואל תדרשו בית אל. שר"ל אם תרצו שתחיו לא יהיה זה ע"י שתדרשו בית אל רק ע"י שתדרשו את ה', וא"כ **למען תחיו דרשו טוב ואל רע**, אלא בזה תחיו ע"י שתדרשו רע לדרוש לעגלי בית אל רק ע"י שתדרשו טוב, שבמה שתדרשו טוב בזה תדרשו את ה', כמ"ש דרשוני וחיו, דהיינו שתדרשו טוב שעי"כ **ויהי ה' צבאות עמכם כאשר אמרתם**, שאתם בעצמכם אומרים שאתם משתדלים שיהיה ה' עמכם להצילכם מיד אויביכם וצרותיכם, רק שאתם בוחרים אמצעיים לזה שהם מרחקים את ה' מכם, כי ע"י העגלים והחמס יסתיר ה' פניו מכם, ואם תרצו שיהיה ה' עמכם כאשר אמרתם, אז דרשו טוב שהוא עצמו דרישת ה' והוא יועיל לכם שיהיה ה' עמכם ושתחיו: (טו) **שנאו רע**, מוסיף שלא לבד שלא תדרשו רע רק טוב, כי ראוי שתשנאו את הרע אחר שעל ידו אתם לוקין, וראוי **שתאהבו את הטוב**, לא כמ"ש שהם צוררי צדיק שונאים את הטוב ועי"כ יטו משפט צדיק, ראוי שתעשו ההפך שתאהבו טוב ועי"כ **והציגו בשער משפט**, **אולי** עי"כ **יחנן ה' את שארית יוסף** לתת לכם אחרית ותקוה. וגם י"ל שמ"ש דרשו טוב היינו בענינים שבין אדם למקום, ומה שהוסיף שנאו רע ואהבו טוב הוא בענינים שבין אדם לחברו, כמ"ש והציגו בשער משפט, וע"י שתדרשו טוב באמונות ומע"ש למקום יהיה ה' עמכם, וע"י שתציגו בשער משפט יחנן ה' את שארית יוסף, כי עקר הגלות היה בעבור עבירות שבין אדם לחברו, כמ"ש יען בושסכם על דל וכו': (טז—יז) **לכן כה אמר ה'**, אחר שאינכם שבים אל ה', **בכל רחובות מספד כי אעבר בקרבך**, וזה הוצעה למ"ש הוי המתאוים את יום ה', שהיה מקובל ביניהם מן הנביאים שיש יום מוכן לה' שיתגלה ה' בכבודו להעניש את העמים שהרעו לישראל, הנקרא יום ה' הגדול והנורא, ושאז יושעו ישראל תשועת עולמים, וכבר נבא יואל (סי' ג') השמש יהפך לחשך והירח לדם לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והיו ישראל מתאוים ומצפים שיבא היום ההוא, שיעבור ה' בקרבם כי אז יוריד את כל הגוים אל עמק יהושפט וישפוט אותם על הרע שעשו לישראל, אמר להם הנביא שהם טועים בדבר, כי יום ה' שיבא לטובת ישראל יהיה בעת שיהיו ישראל

באור המלות

כפר, הוא תמיד לפדות מדיני נפשות, וזה א' מן ההבדלים שבינו ובין שוחד: (טז) רחובות, חוצות. עי' ההבדלם (ישעיה ט"ו ג'): מספד הו הו. עי' (ירמיה ט' י"ט): אכר, הוא עובד האדמה ע"ש שהשדה נקרא כר: ומספד,

אֶעֱבֹר בְּקִרְבְּךָ אָמַר יְהוָה׃ יח הוֹי הַמִּתְאַוִּים אֶת־יוֹם יְהוָה לָמָּה־זֶּה לָכֶם יוֹם יְהוָה הוּא־חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר׃ יט כַּאֲשֶׁר יָנוּס אִישׁ מִפְּנֵי הָאֲרִי וּפְגָעוֹ הַדֹּב וּבָא הַבַּיִת וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־הַקִּיר וּנְשָׁכוֹ הַנָּחָשׁ׃ כ הֲלֹא־חֹשֶׁךְ יוֹם יְהוָה וְלֹא־אוֹר וְאָפֵל וְלֹא־נֹגַהּ לוֹ׃ כא שָׂנֵאתִי

ת"א סי. סנהדרין לח: כאשר ינוס. שם:

רש"י

לשון כפל כמו משפטי ודיני (תהלים ט'): (יח) הוי המתאוים וגו'. האומרים ימהר יחישה מעשהו

מאסתי

מצודת ציון

קינה ויללה: (יח) המתאוים. מלשון תאוה: (יט) קיר.

מצודת דוד

חסרון היין: כי אעבר בקרבך. להכות בך: (יח) הוי המתאוים. על בני יהודה יאמר והוא מ"ש האומרים ימהר יחישה מעשהו וגו' (ישעיה ה') שהיו בני יהודה מלעיגים בדברי הנבואה ואמרו למהר להביא יעודי הפורעניות למען נראה אם יוכל עשוהו וכאלו יתאוו לה ואמר הוי על אלה המתאוים יום הפורענות הבא מה': למה זה וגו'. ר"ל למה אתם מתאוים יום ה' הלא הוא יום חשך ולא יום אור: (יט) כאשר. היום ההוא יהיה כאשר ינוס איש מפני הארי הרודף אחריו ובדרך נוסו פגע בו הדוב וכאשר יבוא אל הבית להטמין עצמו וסמך ידו אל הקיר לחפש אחר מקום נסתר ישכנו הנחש היושב בחור הקיר ר"ל כשתנצלו מצרה אחת תבוא השנייה: (כ) הלא חשך. ר"ל א"כ היום ההוא יהיה חשך ועל מה תתאוו לו: (כא) שנאתי. ר"ל אל תבטחו בהבאת הקרבנות כי באמת שנאתי ומאסתי קרבנות חגים ולא אריח

באור המלות

שלא אל נמשך לשנים אל מספד (ר"ל בעבור המספד) יקראו אל יודעי נהי: (כ) חשך, ואפל. אור, נוגה. הנוגה אינו אור עצמי רק אור הירח והכוכבים, ויצוייר נגה גם בחשך כשזורח נגה הירח, והאופל הוא כשאין גם נגה ירח וכוכבים, וכן אומר נקוה לאור והנה חשך לנגוהות באפלה נהלך. וע"כ אמרו חז"ל ריש פסחים דבאתרי' דר"י קרו ללילא נגהי, ובברכות (דף י"א) ולימא יוצר אור ובורא נוגה, לישנא מעליא. כי בתחלת החשך יכול לאמר נגה (ושם דף ה' ע"ב) אבר הלך חשכים ואין נוגה לו אם לדבר מצוה הלך נוגה לו ואם לדבר הרשות הלך אין נוגה לו, ר"ל כי יצוייר שילך חשכים ויש נוגה לו שיזרח אור הירח, וע"כ הוסיף שגם אין נוגה לו. ובמשל כל הרגיל לבא לבהכ"נ ולא בא יום א' הקב"ה משאיל בו שנאמר מי בכם ירא ה' אשר הלך חשכים, שלא בא לבהכ"נ. אולם יצוייר בזה שנוגה לו אם הלך לדבר מצוה, לכן אמר ואין נוגה לו שהלך לדבר הרשות. וע"כ הוסיף שהיום אפל ואין נוגה לו: (כא) שנאתי, מאסתי. השנאה הוא הפך האהבה, והמיאוס הוא הפך

גיא חזיון

באור הענין

שלמים וצדיקים וראוים לתשועה, אבל יום ה' שיבא עתה שיעבור ה' בקרבם יהיה להם יום חשך ואפלה, כי יעבור בקרבם לכלותם ולהגלותם, (ע"ד ועבר ה' לנגוף את מצרים), וז"ש שעתה **כי אעבר בקרבך** יהיה **בכל רחובות מספד**, והרחוב הוא מקום הרחב שלפני הבתים ששם מתאספים העם והחוצות הם מקומות הצרים שאחורי הבתים ששם אין נמצאים רק בני המבוי והאלך שהוא הנשים והטף, ומציין שבהרחוב יתאספו כולם לספוד, והנשים והטף שיעמדו **בחוצות** יענו על ההספד **הו הו**. **וקראו אכר אל אבל**, כי היה הדרך להספיד תחלה ואח"כ לעשות אבל, כמ"ש ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד ויעש לאביו אבל שבעת ימים, ובימי האבל בטלים ממלאכה וע"כ האכרים עובדי האדמה לא היו משתתפים עם אבל העם, בל יתבטלו ממלאכתם שבשדה, אבל אל אבל זה יקראו גם את האכר, כי בל"ז האדמה תשאה שממה ולא יהיה להם מלאכה בשדה, **וקראו מספד אל יודעי נהי** לבעבור המספד יקראו למי שיודעים להרים קול מר בלשון הי והוי להגדיל מרירות ההספד, וגם בכל כרמים יהיה **מספד** תחת שעד עתה היו חוגגים בכרמים ושמחים וחולים במחולות, וכ"ז יהיה בעת **כי אעבר בקרבך**: (יח) **הוי**, ר"ל וא"כ אחר שבעת שאעבר בקרבך יהיה לכם הוי ומספד רעות רבות וצרות א"כ אני קורא אל **המתאוים את יום ה'** שהוא היום שיתגלה ה' בכבודו להעניש את הרשעים, **למה לכם יום ה'**, שהגם שיום ה' יהיה יום תשועה לישראל באחרית הימים, זה יהיה בעת שיהיו ישראל צדיקים, אבל לא לכם אתם הרשעים, שהגם שיום ה' הבא באחרית הימים יהיה חשך שאחריו יהיה אור כי מתוך חשך הצרות יהיה אור לצדיקים ותשועה לישראל, זה בעת התקון, אבל לכם **הוא** רק **חשך ולא אור**, שביום הזה יהיה לכם צרה וחשכה: (יט) **כאשר**, הלא עתה ידמה היום במשלו **כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדוב**, שכן אלה שיהיו לפליטה מגלות הראשון שהגלה מלך אשור יפגע אותם הגלות השני, וגם מי שימלט מן הגלות מן הדוב **ובא הבית וסמך ידו אל הקיר** באופן שחושב שבביתו ימצא מנוס מן הדוב, **ונשכו הנחש**, ר"ל הנמלט מגלות השני תשיגהו הגלות השלישי, כמ"ש כעת הראשון הקל כו' והאחרון הכביד כו' (ישעי' ח): (כ) **הלא**, וא"כ למה לכם יום ה', **הלא חשך יום ה' ולא אור** כי אין בו תקוה לישועה, ומוסיף **ואפל** שהאופל גרוע מן החשך שבחשך ימצא עכ"פ נגה של הלבנה והכוכבים ובאופל לא ימצא אף נוגה: (כא) **שנאתי מאסתי חגיכם**, ונגד מה שהיו בוטחים בקרבנות שהיו מביאים לה' בפרט הקרבנות שהיו מביאים בחגים, אומר שה' שנא אותם, והנה השנאה היא בדבר הבזוי מעיקרא. והמאוס הוא בדבר שהיה נבחר תחלה ונמאס אחר כך, ואמר שיש חגים ששנא לגמרי, וגם החגים שהם לה' שהיו אהובים מתחלה

מָאַסְתִּי חַגֵּיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּעַצְּרֹתֵיכֶם׃ כב כִּי אִם־תַּעֲלוּ־לִי עֹלוֹת וּמִנְחֹתֵיכֶם לֹא אֶרְצֶה וְשֶׁלֶם מְרִיאֵיכֶם לֹא אַבִּיט׃ כג הָסֵר מֵעָלַי הֲמוֹן שִׁרֶיךָ וְזִמְרַת נְבָלֶיךָ לֹא אֶשְׁמָע׃ כד וְיִגַּל כַּמַּיִם מִשְׁפָּט וּצְדָקָה כְּנַחַל אֵיתָן׃ כה הַזְּבָחִים וּמִנְחָה הִגַּשְׁתֶּם־לִי בַמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה

נ״א מריאכם

רש״י

בית

(ישעיה א׳) : למה זה לכם וגו׳. משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאורה כדאיתא בחלק : (כא) בעצרותיכם. קורבן כינשתכון כשאתם קוראים עצרה : (כב) ושלם מריאיכם. ושלמי פטימיכון, בהמות מפוטמות : (כג) הסר מעלי המון שריך. שהלוים משוררים על הדוכן אחרי שאתם חמסנים ומעוותי משפט : (כד) ויגל כמים משפט. וזאת תעשו ותרצה לכם המשפט אשר כבשתם והסתרתם יגולה וישטוף ביניכם כמים נובעים : וצדקה. תגלה כנחל איתן : (כה) הזבחים ומנחה. וכי לזבחים ומנחות רצוני והלא במדבר לא דברתי את אבותיכם להקריב לי זבחים אני אמרתי אדם כי יקריב (ויקרא א׳) כשירצה להקריב ואומר ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו (במדבר ט׳) מגיד שלא עשו ישראל במדבר אלא אותו פסח

מצודת דוד

בהקטרות העולות שאתם מביאים בעת שאתם נעצרים ומעוכבי׳ לפני בבהמ״ק ר״ל אינם מקובלים לפני : (כב) ומנחתיכם. ואף המנחות שאתם מעלים לא ארצה בהם : ושלם מריאיכם. השלמים מה שאתם מביאים מריאים לא אביט עליהם ואינם לרצון : (כג) המון שריך. המיית השיר מה שהלוים משוררים לפני : וזמרת נבליך. מה שהם מזמרים לפני בכלי נבל לא אשמע כי אינם ערבים עלי : (כד) ויגל כמים משפט. ר״ל זאת עשו במשפט אשר כבשתם בעמקי המסתור יגולו כמים הנובעים היוצאים מבטן הארץ ממקום מסתור והצדקה שפסקתם ממנו התמידו בה כאשר חזק השוטף והולך ואינו פוסק : (כה) הזבחים. ר״ל וכי הכל תלוי בזבחים וכי הגשתם לפני במדבר זבחים ומנחות בכל ימי משך ארבעים שנה כשהלכתם בו הלא באותן הימים לא עשו אלא פסח אחד וגם עולות לא

מצודת ציון

כותל : ונשכו. מל׳ נשיכת השנים : (כ) נגה. הארה וזריחה : (כא) חגיכם, קרבנות חגיכם : אריח. מלשון ריח : בעצרתיכם. ענין עכבה במקום כמו נעצר לפני ה׳ (ש״א כ״א) : (כב) ארצה. מלשון רצון : ושלם. מל׳ שלמים : מריאיכם. בהמות פטומות וכן ויזבח שור ומריא (ש״ב ו׳) : (כג) המון. מל׳ המייה : שריך. מלשון שיר : וזמרת. מל׳ זמר : נבליך, הוא כלי נגון : (כד) ויגל. מלשון גלוי : איתן. חזק כמו נהרות איתן (תהלים ע״ד) : (כה) הגשתם.

באור הענין

עתה מאס אותם אחר שהם חוטאים, **ולא אריח בעצרותיכם** גם בימים שאתם נעצרים לפני לא יהיה זה לריח ניחוח : (כב) **כי אם תעלו לי עולות** שהגם שבחגים היו מחויבים להביא עולות ראיה ושלמי חגיגה ועם העולה היו מביאים מנחה, אמר שהעולות שתעלו לי עם המנחות שלהם לא ארצה, והגם שהעולה באה לרצות על עשה ולאו הניתק לעשה לא תרצה עליכם, וכ״ש השלמים **ששלם מריאיכם לא אביט** כלל, וכן אמר (ירמיה ו׳) עולותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי: (כג) **הסר**, וגם מה שאתם אומרים שירה בחג בעת הבאת הקרבן, אני אומר **הסר מעלי המון שיריך**, כי אינם שירי ה׳ רק המון והומיה לבד, וכן **זמרת נבליך** שהוא השיר שבכלי **לא אשמע** : (כד) **ויגל כמים משפט**, כמ״ש עשות צדקה ומשפט נבחר לה׳ מזבח, והמשפט הוא בין אדם לחברו, והצדקה היא בין אדם למקום, המשפט הוא נטוע בשכל האדם, שאחר שהאדם הוא מדיני בטבע צריך הוא למשפט שעי״כ יתקיים הקיבוץ המדיני, וע״כ מדמהו בגולות מים שהמקור נובע מעצמו ויוצא לחוץ אל זולתו, וכן יגל המשפט ויביע ממקור השכל וטבע האדם עצמו, והצדקה אינה נמצאת בטבע האדם רק יקבל את מצותיה מאת ה׳, והיא דומה כנחל שמימיו אינם נמצאים בו בעצמו רק יתקבצו אליו ממים המוגרים מן ההרים ומן המקורות שבחוץ, כן תבא הצדקה מבחוץ מאת ה׳, וכן מימי הנחל לא יגיעו כמקור למלאת את זולתו ויתאספו רק בתוך הנחל לבד, וכן עקר מעשה הצדקה הוא לשלמות הנפש עצמו, ועז״א **וצדקה כנחל איתן**, ור״ל שעקר העליה לרגל והקרבנות היה ללמוד שם חקי ה׳ ומשפטיו, כמ״ש למען תלמד ליראה את ה׳ אלהיך, וא״כ צדקה ומשפט היא התכלית הגדול לא הקרבנות: (כה) **הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר**, מביא ראיה מעת היותם במדבר **ארבעים שנה**, שלא היה להם אז בהמות הרבה לקרבנות ויינות לנסכים ועקר עבודתם היה מה שעשו משפט וצדקה. כמ״ש צדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל : (ט) ונשאתם, חוזר למעלה למ״ש הלא חשך

גיא חזיון

באור המלות

הבחירה, כתרגום ולא מאסתיך (ישעיה מ״א) אשר בחר ה׳ בהם וימאסם (ירמיה ל״ג) : (כג) שיריך, וזמרת נבליך. השם שיר הוא בפה, ומוסיף שיעורו זמרת הנבלים שמזמרים בכלי להטעים השיר : והמון, בא לנגהי אל השיר קול הומה באזני: (כד) ויגל. בנינו נפעל ושרשו גלל, ובא על מי מעין המתגלגל מראשי ההרים, משא״כ המקור והמבוע, והמעין הוא בעומק האדמה, ועז״א גל נעול מעין חתום, שהנעל בדלת נועל מן הצד, וכשנפתח הדלת הסוגר בעד המעין יגלגלו המים מן ההר אל הנחל, אבל המעין חתום מלמעלה. ועז״א ויתן לה את גולות עלית ואת גולות תחתית, ר״ל שבראש ההר ובשפולו. ומי השלות ימלאו את הנחלים. וכבר התבאר (ישעיה נ״ט י״ד) כי המשפט קודם בטבע אל הצדקה, אחר ששכל האדם נוטה אליו, וכמש״ש והוסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד, ולפ״ז ימשיל שעי״ז יגל המשפט ממקורו,

בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כו וּנְשָׂאתֶם אֵת סִכּוּת מַלְכְּכֶם וְאֵת כִּיּוּן צַלְמֵיכֶם כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם׃ כז וְהִגְלֵיתִי אֶתְכֶם מֵהָלְאָה לְדַמָּשֶׂק אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃

ו א הוֹי הַשַּׁאֲנַנִּים בְּצִיּוֹן וְהַבֹּטְחִים בְּהַר שֹׁמְרוֹן נְקֻבֵי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם ובאו

רש״י

לבדו: (כו) ונשאתם את סכות מלככם. חוזר לענין הפורענות שלמעלה חשך לכם יום ה' ולא אור ונשאתם בגולה עמכם את גלוליכם וירכיבום האויבים על צואריכם לשאת עמכם בגולה: סכות כיון כוכב. שמות ע"א הן: (כז) והגליתי אתכם מהלאה לדמשק. כלומר לא לשכנותיכם תגלו כאשר עד הנה שנמסרתם ביד מלכי ארם ולא היו שובים אתכם למקום רחוק אלא עד דמשק, ומעתה ביד סנחריב אמסור אתכם והוא יגלה אתכם למרחוק:

ו (א) נקובי ראשית הגוים. לכם היו קוראים גוי המשובח שבעמים: ובאו לכם בית ישראל. הם

מצודת ציון

ענין הקרבה: (כו) ונשאתם. מלשון משא וסבל: סכות כיון כוכב. הם שמות מיני עכו"ם: (כז) מהלאה. לפלן ורחוק:

ו (א) השאננים. ענין השקט ומנוחה כמו שאנן מואב (ירמיה מ"ח): נקבי. כן יאמר על הפרשת השם כמו נקבו בשמות (במדבר א'): ראשית. ענין מיטב ומבחר

מצודת דוד

קרבו כן אחז"ל והאומר וכי לא הייתי אז מרוצה לכם בעולם הקרבנות: (כו) ונשאתם. ר"ל הואיל ואין הכל תלוי בקרבנות א"כ לא יגינו עליכם ותלכו גולה ועל צואריכם תשאו את הפסל של העכו"ם סכות שקבלתם עליכם למלך ואלוה ואת העכו"ם כיון שעשיתם לכם לעבוד לפניו ואת העכו"ם כוכב וגו' כי האויב יכריחום להביאם עמכם בגולה: (כז) מהלאה לדמשק. רחוק מדמשק משם ולהלן:

ו (א) הוי השאננים. הוי על אלו היושבים שאנן בציון ועל אלו היושבים בטח בהר שומרון: נקבי. מאז היו נקובי' בשם שהם העמים המשובחים שבכל העמים במשפט הנהגת דרכם ועתה באו כל בית ישראל לכללם לאחוז במעשי

באור המלות

ימלא את הנחל בצדקה, כי אז יעוררנו ה' אל מעשה הצדקה: (א) שאננים. בוטחים, השאנן הוא הפך שאון, שלא ישמע קול נוגש ומטריד מבהון, והבוטח הוא על גבורתו, כמו שהתבאר (ישעיה ל"ב ט') ושם קורא מטעם זה בנות ציון

גיא חזיון

באור הענין

יום ה' ולא אור כי אז תגלו בגולה ולא יועילו לכם הקרבנות והחגים כי תלכו בגולה עם האלילים שעשיתם. **ונשאתם את סכות מלככם** שלעבודת המולך היו עושים כמין סוכות כמ"ש ואנשי בבל עשו את סכות בנות, וכן היו עושים לו כותים מבצק כמ"ש (ירמיה ז) הנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים שהיו עושים מן הבצק דמות הצלם שהיו עובדים אותו, ועז"א את כיון צלמיכם, ובזה היו מכוונים אל הכוכב שהיו מיחסים לו אלהות, ועז"א **כוכב אלהיכם**, וגם לעומת שבאתם ממצרים ישבו בסוכות, וכן נשאו את בצקם טרם יחמץ, ימלין כי בגאתם מירושלים ישאו סוכות המולך ובצק של כיון הצלם: (כז) **והגלתי אתכם מהלאה לדמשק**, כבר באר‍תי למעלה (ג' י"ב) שתחלה הגלה מקצתם לדמשק, וזה לא היה קשה בעיניהם כל כך, כי דמשק היה סמוך לגבולם בשגם שבימי ירבעם בן יואש היתה לגבול ישראל (כמ"ש במ"ב ט"ו כ"ח) וגבא להם שאח"כ יגלה אותם מדמשק שנית להלאה לחלח ומבור:

ו (א) **הוי השאננים בציון**, כל המאמר הזה נמשך על מ"ש בפסוק ז' **לכן עתה יגלו בראש גולים**, שר"ל שישראל גלו תחלה ואחריהם גלו כל האומות שכניהם עד שהם היו ראש לכל הגולים, וזה היה בין בגלות עשרת השבטים ע"י מלך אשור, שהגם שמלך אשור הגלה גם יתר האומות כמ"ש הלא ככרכמיש כלנו אם לא כארפד חמת אם לא כדמשק שומרון (ישעיה י') מבואר משם שלא הגלה את כלנה ואת חמת רבה ואת פלשתים עד שהגלה את עשרת השבטים תחלה, באופן שבעת גלו עשרת השבטים היו המדינות כלנה וחמת עדן יושבים על אדמתם, (וכן מצאנו בנ"נ שלא הגלה את האומות אדום עמון ומואב ופלשתים שסביב א"י עד אחר שהגלה את יהודה עד שישראל היו תמיד ראש גולים), והנביא יתמה ע"ז מדוע היה כן, שלפי דרך הטבע היה ראוי שיכבוש ויגלה תחלה את הממלכות הקטנות והחלשות ואח"כ יכבוש את שומרון או ציון שהיו ממלכות אדירות ובצורות, וז"ש **הוי** קורא אני, הלא **השאננים בציון והבוטחים בהר שומרון**, ויש הבדל בין שאנן ובין בוטח, שהשאנן הוא מי שאין לו שום מלחמה ואין לו מחריד מבחוץ, והבוטח הוא הבוטח על גבורתו אף שיש לו מלחמה ואינו שאנן. והנה בני ציון לא היה להם שום מלחמה בעת ההיא כי מלך אשור לא עלה על יהודה עד שנת ארבע עשרה לחזקיה, וגלות שומרון היתה בשנת שש לחזקיה. וע"כ קראם בשם שאננים, ושומרון הגם שהיה להם מלחמה בעת ההיא היו בוטחים על גבורתם ועל שומרון שהיתה עיר בצורה, כי הלא הוכרח לצור עליה שלש שנים עד אשר כבש אותה, וא"כ אחר שבני ציון ועשרת השבטים היו גבורים ואדירים והם **נקובי ראשית הגוים**, הם מפורסמים ומפורסמים

וּבָאוּ לָהֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ב עִבְרוּ כַלְנֵה וּרְאוּ וּלְכוּ מִשָּׁם חֲמַת רַבָּה וּרְדוּ גַת־פְּלִשְׁתִּים הֲטוֹבִים מִן־הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה אִם־רַב גְּבוּלָם מִגְּבֻלְכֶם׃ ג הַמְנַדִּים לְיוֹם רָע וַתַּגִּישׁוּן שֶׁבֶת חָמָס׃ ד הַשֹּׁכְבִים עַל־מִטּוֹת שֵׁן וּסְרֻחִים עַל־עַרְשׂוֹתָם וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֹּאן וַעֲגָלִים מִתּוֹךְ

ת"א השוכבים. שבת סב קידושין עא: ואוכלים. פסחים מט: עם"ש מרבק

רש"י

בחרו במשפטיהם ובאו לכללם: (ב) עברו כלנה וראו. למה אתם בוטחים בתורתי לדבק בחקות העו"א עברו וראו בע"א החשובות אם טובים הם מן הממלכות האלה שבשומרון ובירושלים: כלנה. בבל: חמת. אנטוכיא: גת פלשתים. חשובה שבהמשלת סרניהם שהיא קרויה מתג האמה (שמואל ב' ח') על שם שרודה את כולם והיא אם המלכות: אם רב גבולם מגבולכם. ומה מצאתם בי עול: (ג) המנדים ליום רע. אתם מנידים עצמיכם ליום רע: ותגישון. עצמיכם לשבת בגלות עשו אחיך אשר חומס אתכם שנאמר בו מחמס אחיך יעקב (עובדיה א') זה מדרשו של ר' שמעון ז"ל. דבר אחר המנדים ליום רע המבזים על נבואת ימי רע שהנביאים מתנבאים להם: ותגישון שבת חמס. זהו כמו שאמר ישעיה הוי מגיעי בית בבית ותגישון שבת בתוככם זו אצל זו על ידי חמס: (ד) וסרוחים על ערסותם. משתטחין ומאריכין עצמם על ערסותם. ורבותינו פי' מחליפין נשותיהם זה לזה ומסריחין ערסותיהן בשכבת זרע שאינה שלהם: כרים. כבשים: מרבק. מקום כנוס עגלים ובלעז קופל"א:

מצודת דוד

בנהגת דרכם: (ב) עברו כלנה. עברו לכלנה וראו טוב המקום ומשם לכו אל חמת רבה ורדו אל גת של פלשתים לראות גודל גבולם ושבחם: הטובים. וכי המה טובים מן הממלכות האלה הם מלכות יהודה ומלכות אפרים וכי גבולם גדול מגבולכם ומה א"כ מצאתם בי עול למאס משפטי: (ג) המנדים. הם המניעים את עצמם במעשיהם ללכת ליום רע: ותגישון. לשבת במקום חמס ר"ל בגולה בארץ העכו"ם אשר תקבלו מהם חמס: (ד) השכבים. הם המתענגים לשכוב על מטות שן: וסרחים. על מטותם פרשו סדינים ארוכים ורחבים עודפים באורך וברוחב על המטה לכבוד ולתפארת: כרים מצאן. מן הצאן יבררו את הכרים לאכילתם:

מצודת ציון

כמו ראשית גבורתם (ירמיה מ"ט): (ב) כלנה. שם מקום: חמת רבה. חמת הגדולה: (ג) המנדים. מלשון נדוד והנעה: ותגישון. ענין הקרוב: שבת. מלשון ישיבה: חמס. עושק וגזל: (ד) שן. הוא שן הפיל: וסרחים. ענין עודף ויתרון וכן סרוחי טבולי' (יחזקאל כ"ג): ערשתם. מטותם כמו ערש יצועי (תהלים קל"ב): כרים. כבשים

גיא חזיון

באור הענין

לשבת שהם ראשית הגוים, ר"ל המובחרים מהם במעלה וגבורה, ואיך היה זה כי **ובאו להם בית ישראל**? שבית ישראל הלכו בגולה תחלה ובאו בגלותם אל הגוים ההם, שאת מקצתם הגלה תחלה אל הגוים הסמוכים כמו שבארתי (למעלה ג' י"ב) שהגלם תחלה לדמשק, ומקצתם הלכו לגולה דרך ערי הגוים שכניהם שישבו עדיין בשלוה, או ברחו דרך שם כמבואר למעלה (א' ו' ט'), וזה הפך מדרך הרגיל שהיה ראוי שיגלה הממלכות הקטנות תחלה?: (ב) **עברו**, משיב שהיה זה בהשגחת ה' כדי **שתעברו לכלנה ותראו** כי מקצת הגולים עברו בגלותם לכלנה, **ולכו משם חמת רבה** ואח"כ כשכבש מלך אשור את כלנה והגלה אותם הלכו משם בגלותם לחמת שישבה עדיין בשלוה (כמו שנראה בישעיה י') שכבש את כלנה קודם לחמת, ואח"כ כשכבש חמת **רדו גת פלשתים** עברו לגת שישבו בשלוה עדיין, ולכן השגיח ה' שישראל יגלו תחלה כדי שיעברו דרך הממלכות האלה שהם הגם שחלשים מישראל יושבים עדיין על אדמתם, **וראו** ואז תראו בעין שכלכם מדוע היה זה, ומה היה הסבה שהם יושבים עדיין בשטה ואתם הלכתם בראש גולים, פה"א לומר שזה מפני שהנהגת ממלכתם טובה מן ממלכת בית ישראל, ועז"א **הטובים הם מן הממלכות האלה** של ציון ושומרון עד שלכן לא ערב לב מלך אשור ללחום בם תחלה, או **האם רב גבולם מגבולכם** והיראה מלחום עמהם תחלה מפני שארצם גדולה יותר וקשה יותר לכבשה מן ארץ של ישראל ויהודה, ובזה תראו שלא מפני זה הגלה אתכם תחלה קודם לאומות האלה, רק הסבה להקדמת גלותכם אל גלות האומות האלה היה ענין השגחיי מאת ה' בעבור רוע דרככם, ומפרש. (ג) **המנדים ליום רע**, שזה היה מפני שהאומות האלה היו משתדלים להגיד את יום הרע ולהרחיק אותו שלא יגיע לגבולם במהרה, אבל אתם **תגישון שבת חמס** אתם במעשיכם הרעים הגישו והקריבו את השבתת החמס, אתם עושים מעשים שע"י יגש ויקרב אליכם במהרה חמס מלך אשור אשר ישבית אתכם מהיות גוי, ומפרש במה הגישו אותו. (ד) **השוכבים על מטות שן**, המטה עשויה לנום עליה בין ביום ובין בלילה, והערש הוא מיוחד

באור המלות

נשים שאננות, ובנות שומרון בנות בוטחות עי"ש: נקובי. המפורש בשם, כמו אשר נקבו בשמות: (ג) המנדים. המרחיקים, ומוסב על האומות, כי אל ישראל מדבר פה בנוכח: שבת מענין השבתה כמו שרף ישרפו בשבת (ש"ב כ"ג): (ד) מטות, ערשותם. כתבאר למעלה (ג' יב) שהערש מיוחד למשכב הנשים: וסרוחים, שם מלשון הגאוה כמו נסרחה חכמתם, וזונות וזכרים מיוחדים לזימה שוכבים על ערשותם:

מַרְבֵּק׃ ה הַפֹּרְטִים עַל־פִּי הַנָּבֶל כְּדָוִיד חָשְׁבוּ לָהֶם כְּלֵי־שִׁיר׃ ו הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן וְרֵאשִׁית שְׁמָנִים יִמְשָׁחוּ וְלֹא נֶחְלוּ עַל־שֵׁבֶר יוֹסֵף׃ ז לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים׃ ח נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּנַפְשׁוֹ נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מְתָאֵב אָנֹכִי אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב

ת"א לכן עתה. שם פסחים מט קידושין ע: וסר. מ"ק כח כתובות סח: וארמנותיו

רש"י

(ה) הפורטים ע"פ הנבל. מנחם חברו עם ופרט כרמך (ויקרא ט') ורואה אני את דבריו שהמשורר ע"פ כלי זמר מחתך את הדבור בפרוטרוט הכל לפי נעימות קול הכלי להגביה ולהנמיך: כדויד חשבו להם וגו'. חשבו כלי שיר שלהם ככלי שיר של דוד שהם לשמים ואלו להתענג: (ו) השותים במזרקי יין. יש מרבותינו שאומרים במסכת שבת שהיו זורקין כוסותיהן זה לזה. וי"מ על שם כלי שהיו לו שתי פיות והוא ארוך ושותה זה מכאן וזה מכאן הוא נזרק מפיו אל פיו: וראשית שמנים. מובחר שבשמנים והוא אפרסמון: ולא נחלו. לשון חולי: על שבר יוסף. ששמעו מפי הנביאים שעתיד לבא עליהם: (ז) וסר מרזח סרוחים. ויבטלון משתאות המגודלים וגסי הרוח, מרזחות לשון משתאות, בספרי בפרשת וישב ישראל בשטים מצאתי וחזרו לעשות להם מרזחים והיו קוראים להם ואוכלים: (ח) בנפשו. מדעת וכוונה: מתאב כמו מתעב, וכן תרגם יונתן מנבל אנא ית בית מקדשא דבותיה

מצודת ציון

שמנים וכן שלחו כר (ישעיה ט"ז): מרבק. הוא הדיר שמפטמים שם העגלים וכן ולאשה עגל מרבק (ש"א כ"ח): (ה) הפרטים. ענין היחידות וההבדל ובדז"ל פרט וכלל שהפרט הוא ההבדל מן הכלל: הנבל. שם כלי נגון: (ו) במזרקי. אגן גדול כמו מזרק אחד כסף (במדבר ז'): וראשית. ענין מיטב ומבחר: ימשחו. מלשון משיחה וסיכה: נחלו. מל' חולי: (ז) בראש. ענין מבחר: וסר. מלשון הסרה: מרזח. כן יקראו המשתאות ובספרי בפרשת וישב ישראל בשטים וחזרו לעשות מרזחים והיו קוראים להם ואוכלים או הוא ענין אבל וכן אל תבא בית מרזח (ירמיה ט"ז) ואחז"ל בית אבל: סרוחים. ענין עודף ויתרון: (ח) מתאב. ענין תאוי' כמו תאבתי לישועתך (תהלים קי"ט): גאון. כן יקרא בה"מק

מצודת דוד

מתוך מרבק. ממקום שנתפטמו שמה: (ה) הפרטים. הם המזמרים ע"פ הנבל נגונים יחידים ונפרדים שלא תדמה אחת לחברתה: כדויד. המה חושבים את עצמם כדבר כלי השיר להיות כדוד מלך ישראל לנגן על כלי שיר כמו שנגן הוא וכאומר הלא אין להם ערך ודמיון עמו הוא שר שיר ה' והמה לא כן: (ו) במזרקי יין. לא שתו בכוסות כ"א במזרקים בני מדה מרובה: וראשית. במיטב השמנים ימשחו בשרם להתענג: ולא נחלו. אינם חולים בכאב הלב להצטער על השבר המיועד לבוא על יוסף ונקראו כל ישראל על שם יוסף לפי שהוא כלכלם במצרים: (ז) לכן. הואיל וכן עשו לכן עתה בזמן קרוב יגלו בראש גולים ר"ל במבחר הגולים בבזיון רב (כי כמו בדברים טובים יאמר לשון ראש ומבחר על הטוב שבכולן כן בדברים רעים יאמר לשון ראש ומבחר על הרע שבכולן): וסר מרזח סרוחים. אז יסיר מהם המשתאות הגדולות העודפות מהשיעור הראוי או אז יסיר אליהם אבלות גדולות ועודפות בשיעור: (ח) בנפשו. ר"ל בעצמו: מתאב. באמת אני תועב את גאון יעקב זה בית המקדש כמ"ש את

ביאור המלות

ברים, כן נקרא צאן השמנים: ומרבק מקום שמפטמים בו העגלים עד שיהיו כבקר, וכן עגל מרבק (ש"א כ"ט) ובדברי חז"ל הכניסם לרבקה ודשה: (ה) הפורטים, מענין כלל ופרט מדברי חז"ל שמפרט פרטי הניגון. עמ"ש בתו"ה (קדושים סי' כ'): (ו) מזרקי יין. כלים עשוים בתואר מזרקות ומיוחדים לשתיית יין: ולא נחלו, מן הנפעל, ויש הבדל בין לא חלו (ירמיה ה' ג') שהוא חולי גמור, ובין לא נחלו שהוא חולשה קלה, כמ"ש (יחזקאל ל"ד ד'): (ז) מרזח. הושאל מן המשתה שהיו רגילים לעשות אחרי קבור המת לנחם את האבל (כמו אל תבא בית מרזח, ירמיה ט"ז) אל משתה שהיו עושים להסרוחים והנלאים אשר על ערשותם, שגם במת יש הנאה המת: וסר, ר"ל שיסור ויפסק: (ח) בנפשו, ברצונו. כמו ולא תגעל נפשי אתכם, ומצאנו נשבע ה' בימינו, בקדשו, בשמו הגדול, כי נשבעתי, בגאון יעקב: מתאב.

גיא חזיון

באור הענין

למשכב נשים וקטנים וחולים ומעוגים בלילה, הם שכבו על מטות שן, **ועל ערשותם** המיוחד למשכבי אשה שוכבים **סרוחים** היינו זונות סרוחות המסריחים במשכבת זרע, וכמ"ש חז"ל שמסריחים את ערשותם בע"ז שאינו שלהם, והם יתפנקו במאכלות ערבים זוללים וסובאים עם הזונות שלהם, **שאוכלים את הכרים מצאן** היינו צאן השמנות, ואת **עגלים** שלוקחים **מתוך מרבק** שם העגלים מפוטמים ושמנים: (ה) **השותים**, והם שותים **יין במזרקות** גדולות ולא בכוסות קטנות, **וימשחו בראשית שמנים** בשמן הטוב והמובחר שהוא שמן אפרסמון, **ולא נחלו על שבר יוסף** לשום לב על צרת הכלל ולהתאבל על הרעה המשקפת עליהם ולשוב אל ה' בצום ובכי ומספד: (ו) **לכן עתה יגלו בראש גולים**, כל הדברים האלה היו סבה **שיגלו עתה**, בזמן קרוב, ולא נתאחר גלותם אל זמן העתיד, עד שהם יהיו בראש גולים, שהם היו הגולים הראשונה לפני האומות מפני שהאומות שמו על לב את צרת אחיהם וחשבו מחשבות לגלות ולהרחיק את יום רע, **וסר מרזח סרוחים** שע"י שהגלו מארצם סר ובטל המרזח והמשתה שעשו אל הסרוחים, היינו אל הזונות הסרוחות שבעבורם היו עושים מרזח ומשתה בכל יום, עתה יסור המרזח הזה: (ח) **נשבע ה' בנפשו**, ברצונו, כי רצונו הוא הפועל הכל, **מתאב אנכי את גאון**

וְאַרְמְנֹתָיו שָׂנֵאתִי וְהִסְגַּרְתִּי עִיר וּמְלֹאָהּ׃ ט וְהָיָה אִם־יִוָּתְרוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים בְּבַיִת אֶחָד וָמֵתוּ׃ י וּנְשָׂאוֹ דּוֹדוֹ וּמְסָרְפוֹ לְהוֹצִיא עֲצָמִים מִן־הַבַּיִת וְאָמַר לַאֲשֶׁר בְּיַרְכְּתֵי הַבַּיִת הַעוֹד עִמָּךְ וְאָמַר אָפֶס וְאָמַר הָס כִּי לֹא לְהַזְכִּיר בְּשֵׁם יְהוָה׃ יא כִּי־הִנֵּה יְהוָה מְצַוֶּה וְהִכָּה

רש"י

יעקב, שהמקדש נקרא גאון עוזם שנא' הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם (יחזקאל כ"ד): עיר ומלואה. ירושלים ויושביה: (ט) אם יותרו. מן הדבר והחרב: בבית אחד ומתו. שישרפו האויבים את הבית עליהם בלכדם את העיר: (י) ונשאו דודו ומסרפו. קרובו ואוהבו המציל את עצמותיו מן השריפה בן סרגס יונתן ויפליניה קריביה מיקידא: ואמר. המוציא מן השריפה לאשר בירכתי הבית לחבירו שהלך לבדוק בסוף הבית: העוד עמך. אדם חי זולתך שנמלט מן החבואים: ואמר אפס. אין חי אלא מתים ואמר זה אליו הס את הפגרים, ואמר הס השלך וסלק הכל כי זאת להם על אשר לא

מצודת דוד

גאון יעקב אשר אהב סלה (תהלים מ"ז): וארמנותיו. אבל ארמנות יעקב מקום שמתענגים שם אותם שנאתי ולכן אמסור ביד האויב העיר והדברים הממלאים את העיר וגם בהמ"ק בכללם עם כי אהובה לי כי הואיל ותחרב העיר מה לי בבהמ"ק. (ט) אם יותרו. כי יחבאו עצמם שם מפני האויב: עמו כי האויב ישרוף הבתים וימותו כולם ולא ישאר אחד: (י) ונשאו. את כל אחד ישאו דודו ומסרפו להוציא העצמים מן הבית לבל ישרפו גם הם עם הבשר: ואמר. כשיצא הוא יאמר לאשר הוא בסוף הבית המחפש אחר עצמות כמותו: העוד עמך. אם יש עוד מה שמך מן העצמות להוציאם מן השרפה: ואמר אפס. ר"ל וזה ישוב כמתרעם כבר נשרפו גם העצמות וכלה הכל: ואמר הס. ויחזור זה ויאמר לו שתוק ואל תדבר אחר מדת הדין כי אלו הנשרפים לא אבו להזכיר בשם ה' כ"א הזכירו בשם הבעל וראוים הם לזה הגמול: (יא) והכה. מי שיצוה לו הוא האויב: הבית הגדול. על מלכות אפרים יאמר שהיא גדולה ממלכות יהודה כי בהם יש עשרת שבטים: רסיסים. לבקעיות מרובות ותכופות שאין

מצודת ציון

וכן ולבי עדיו לגאון שמהו (יחזקאל ז').והסגרתי. ענין מסירה כמו להסגיר לאדום (לעיל א'):(ט) יותרו.מל' נותר:(י) ונשאו. מלשון משא וסבל: דודו. הוא אחי האב: ומסרפו. הוא אחי האם או ומסרפו הוא כמו ומשרפו בשי"ן כי זסמ"ך מתחלף ור"ל הוא המציל עצמותיו מן השרפה: בירכתי. בסוף: אפס. ענין כליון כמו אפס כסף (בראשית מ"ז): הס. ענין שתיקה כמו ויהס

באור הענין

יעקב, שאין לי עוד רצון אל גאון יעקב, ועי"כ שנאתי ארמנותיו ואסגיר עיר ומלואה ביד צרים: (ט) והיה אם יותרו עשרה אנשים אשר לא יהרגם האויב, והם ישארו בבית אחד למשל אב ותשעה בניו, ומתו כולם ע"י הדבר שיהיה בעיר: (י) ונשאו דודו, מצייר שאב ובניו ואחיו הראוים לירשו כולם מתו בדבר, ולא ישאר קרוב שיטפל במתים לקברם ושירש את הבית הנשאר ואת הנכסים רק דודו של בעה"ב, כמ"ש אם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לאחי אביו, והוא ישא אותו לקבורה והוא יהיה ג"כ מסרפו שהוא ישרף העצמות (כמ"ש (ש"א ל"א) ויקחו את גוית שאול וכו' וישרפו אותם. ופי' הרד"ק חניטות העצמות בבשמים השורפים אותם ומיבשם ובפרט בעת המגפה שופכים סיד על העצמות כדי שישרפו ולא יתפשט מהם הדבר), והטעם שישא אותו יהיה כדי להוציא עצמים מן הבית באשר הוא יורש את הבית ירצה לטהרו מן העצמות, ואמר לאשר בירכתי הבית העוד עמך, מצייר שאיש אחד מן משרתי הבית שנשאר בחיים יושב בירכתי הבית ולא ירצה לבא בתוך הבית אם מפני המגפה אם מפני המפולת, והדוד העוסק בקבורה ישאל אותו העוד עמך, ר"ל אם נשאר עוד איש עמו מבני הבית בן או אח שנמלטו עמו מן המגפה, ואמר אפס כי כל בני הבית מתו, ואמר הס, באשר היה המנהג להזכיר שם ה' על המתים, אם לומר לצדק הדין ולברך דיין האמת, וגם שכפי הדין צריך לברך שהחיינו ג"כ, כמ"ש אמרו לו מת אביו והוא יורשו מברך שתים ברוך דיין האמת ושהחיינו ואחר שהוא היורש את הבית ירצה להזכיר שם ה', ולכן יצוה אותו המשרת שיהס וישתוק כי לא להזכיר בשם ה' ר"ל שאין עתה העת לזה, והמשרת יבאר לו הטעם, מפני. (יא) כי הנה ה' מצוה והכה הבית הגדול רסיסים, וא"כ אין עת להתפלל מפני הסכנה שבמהרה יפול הבית הגדול, ושמפני טעם זה נמלט מן הבית הגדול וישב בירכתי הבית דהיינו בבית הקטן הנסמך לבית הגדול בירכתים, ששם אין סכנה כ"כ, כי את הבית הקטן לא יכה רק בקיעים קטנים ולא ישבר לרסיסים כבית הגדול, וגם מפני טעם זה אין לו להזכיר בשם ה' על טובת הירושה ולברך שהחיינו כי הבית יהיה למפולת ולא יירש מאומה: (יב) הירוצן בסלע סוסים, הסלע שהוא הסר הקשה והחד שסלעיו אינו ראוי למאומה, שא"א לעשות עליו דרך סלולה שירוצון בו סוסים בעת מלחמה, וכן אינו ראוי להרוש עליו בבקרים לעשות בו שדי תבואה, וזה משל אם על אדם שנעשים כסלע וצור החלמיש ולא

גיא חזיון

באור המלות

ספך הנה תאבתי לפקודיך, כמו משרש, מסקל. וגאון יעקב הוא הבהמ"ק שתחלה אהב בו ועתה בלתי אוהב, וארמנותיו שהוא מתחלתו: (י) ומסרפו. כמו משרפו: סם גווי מסככד ושרשו

הַבַּיִת הַגָּדוֹל רְסִיסִים וְהַבַּיִת הַקָּטֹן בְּקִעִים׃ יב הַיְרֻצוּן בַּסֶּלַע סוּסִים
אִם־יַחֲרוֹשׁ בַּבְּקָרִים כִּי־הֲפַכְתֶּם לְרֹאשׁ מִשְׁפָּט וּפְרִי צְדָקָה לְלַעֲנָה׃
יג הַשְּׂמֵחִים לְלֹא דָבָר הָאֹמְרִים הֲלוֹא בְחָזְקֵנוּ לָקַחְנוּ לָנוּ קַרְנָיִם׃
יד כִּי הִנְנִי מֵקִים עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת גוי

רש"י

רצו להזכיר בשם ה', כן ת"י: (יא) רסיסים. טיפה מרוסס לבקיעות דקות: בקיעים. גדולים מרסיסים לפי חשיבותו תהי מכתו, כן תרגם יונתן וימחו מלכו רבא מחא תקיפא ומלכו זעירא מחא חלשא: (יב) הירוצון בסלע סוסים, כלום יעמדו במרוצתם בשוטה סידורו של עולם: אם יחרוש אדם בבקרים. בסלע שאתם סבורים לשנות דרך הטובה ותתקיימו ותצליחו: (יג) ללא דבר. על גדולתם ועושרם שאינו כלום שלא יתקיים: קרנים. חוזק וגבורה לנגח בקרנים עניים ואביונים: (יד) מלבוא

מצודת ציון

בלב (במדבר י"ג): (יא) רסיסים. ענין רציצה וכתיתה כי ומשך וכתות (ויקרא כ"ב) ת"א ודמריס ודרסים ובדרז"ל ואם היה עב או מרוסס (שבת נ'): (יב) הירצון. מלשון ריצה ורדיפה: לראש. ללענה. מיני עשבים מרים כמו פורה ראש ולענה (דברים כ"ט): (יג) קרנים. ענין חוזק וכח

מצודת דוד

לתקנה כי אם לאחר זמן רב ר"ל שהם לא ישובו לארצם עד הגאולה העתידה: והבית הקטן. על מלכות יהודה יאמר שהיא קטנה ממלכות אפרים: בקעים. לבקעים יחידים שאפשר לתקנם מהר ר"ל שהם ישובו לארצם בזמן בית השני: (יב) הירצון. וכי אפשר לסוסים לרוץ במקום הסלע כי שלא יחלקו וישברו עקבותם וכן האם אפשר שיחרוש אדם בסלע עם הבקרים שלא בזה יאבד ויפסיד את הבקרים ר"ל וכי אפשר לשנות דבר הראוי הלא המשנה לא ירויח כ"א יפסיד: כי הפכתם. כאומר הלא כן מעשיכם לשנות דבר מהראוי כי משפט התורה הפכתם לראש אמר ר"ל לקחתם תמורתו חוק העכו"ם: ופרי צדקה. ר"ל מצות התורה הפכתם לקחת תמורת' את הלענה היא עבודת הבעל וכפל הדבר במ"ש וכאומר הואיל ושניתם דבר הראוי לכן יגיע לכם ההפסד: (יג) השמחים. הם שמחים על לא דבר ר"ל שמחים על הצלחתם שלא תתקיים לזמן מרובה: האמרים. הם אומרים בחוזק ידינו לקחנו לנו אומץ וחוזק וכאומר אבל לא כן הוא כי הכל בהשגח': (יד) כי הנני. כי עתה שהטאתם לי הנני מעמיד עליכם אתם בית ישראל: גוי. מוסב על הנני מקים עליכם:

באור המלות

שברו הסה, שתוק: (יא) רסיסים. כמו רצוצים והוא יותר מן בקיעים: (יב) משפט, צדקה. (ע"ל ה' כ"ד):

גיא חזיון — באור הענין

יוכלו ללחום בו ביום קרב להנצל מן החרב ולא לזרוע בו תבואה להנצל מן הרעב (וכן ירמוז על לבבם שנעשה כסלע ולא יוכלו לעמוד במלחמת היצר, ולא לקבל זרע המוסר והדעת). ומבאר כי תנאי נצחון המלחמה הוא, אם יעשו משפט בין אדם לחברו כמו שנזכר ביהושפט דה"ב (סי' י"ט וסי' כ') שכאשר העמיד שופטים בכל עיר ועיר נצח את אויביו מסביב, וכמ"ש חז"ל חרב בא לעולם על עוות הדין, ואתם **הפכתם לראש משפט** תחת שהמשפט ימתיק כל מרורות, ובקיבוץ המדיני יחיו חיים ערבים אם יש משפט בין אדם לחברו, הפכתם אותו למרורות. ותנאי הזריעה ושלמות שדי תבואות הוא הצדקה בין אדם למקום, שעי"ז ישגיח ה' עליהם ויתן מטר ארצם בעתו, ואתם הפכתם **פרי צדקה ללענה** שעשו הפך הצדקה לעבוד ע"ז ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה תשאה שממה: (יג) **השמחים ללא דבר**. הנה (במלכים ב' י"ד) אמר על ירבעם בן יואש שהוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי אשר מגת החפר כי ראה ה' את עני ישראל מורה מאד וכו' ולא דבר ה' למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש, ור"ל שמה שהצליח ירבעם בעת ההיא להשיב את גבול ישראל, הגם שידע ה' שהם עתידים לגלות מפני עונותיהם, הוא מפני שאז לא נחרץ עדיין גז"ד, שהגז"ד של הגלות לא נחרץ עד ימי עמוס שאז נחרצה הגזרה שיגלו, וכמ"ש עמ"ש (ישעיה ז') ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם שהוא מן העת שנבא עמוס שישראל גלה יגלה מעל אדמתו שאז נחרץ גזר דינם שיגלה אחר ס"ה שנה, ואחר שבימי ירבעם בן יואש עדן לא נגזרה הגזרה, שעז"א ולא דבר ה' למחות את שם ישראל, דהיינו שלא דבר הגזר דין עדיין אז, ורואה שהם מעונים מאד ואם יניחם ביד הטבע והמקרה יכלו מעצמם ולא היה עדיין זמן לזה, לכן הוכרח להושיעם ביד ירבעם בן יואש, והדור ההוא ששמעו נבואה זו מפי יונה בן אמתי שהגיד להם שמה שהושיעם הוא מפני שה' לא דבר לכלותם, **שמחו על לא דבר**, היינו על שלא יצא דבר וגזרה עליהם, ועפ"ז חשבו אחר שמה שהתגברו על האויב והושב גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה לא היה ע"י שה' דבר, רק ע"י שה' לא דבר, א"כ התשועה לא היתה בדרך נס מאת ה' כי לא הושיעם בפועל ע"י דבור שדבר לטובתם, רק היה ע"י שלא דבר רע עליהם, ועי"כ נושעו מעצמם ע"י כח ירבעם במלחמה, ועי"ז חשבו שנצחו בחזקתם וגבורתם, ואמרו **הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים** שמה שנצחנו היה ע"י חזקנו וגבורתנו, ולכן יעשה ה' עמהם מדה כנגד מדה: (יד) **כי הנני מקים עליכם נאום ה' צבאות גוי**, הגוי שאקים עליכם לא יהיה בלא דבר, רק בדבור ונאום ה' נבאום, כי עתה

גּוֹי וְלָחֲצוּ אֶתְכֶם מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־נַחַל הָעֲרָבָה׃ **ז** א כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהִנֵּה יוֹצֵר גֹּבַי בִּתְחִלַּת עֲלוֹת הַלָּקֶשׁ וְהִנֵּה־לֶקֶשׁ אַחַר גִּזֵּי הַמֶּלֶךְ׃ ב וְהָיָה אִם־כִּלָּה לֶאֱכוֹל אֶת־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה סְלַח־נָא מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן הוּא׃ ג נִחַם יְהֹוָה עַל־זֹאת לֹא תִהְיֶה אָמַר יְהֹוָה׃ ד כֹּה הִרְאַנִי אדני

רש"י

חמת. שהוא במקצוע צפונית מערבית של ארץ ישראל: עד נחל הערבה. נחל מצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית:

ז (א) כה הראני. פורעניות שהיה רוצה להביא גובאי: בתחלת עלות הלקש. ל' מלקוש שהתבואה עולה בקנה שלה: והנה לקש. היה צומח אחרי גזי המלך אחר שגזזו תבואת המלך עד שלא נכנס בקנה היו גוזזין אותה שחת להאכיל לבהמות, וכן ת"י דאיתגזיזות שחתא דמלכא, ולשון משנה הוא קוצר לשחת ומאכיל לבהמה: (ב) והיה אם כלה. כאשר כלה לאכול: את עשב הארץ. באותה שדה: ואומר אדני ה' סלח נא. ואל תשחת הארץ: מי יקום יעקב. מאן יקום ויבעי על חטאיהון: כי קטן. ארי מסלסלין: (ג) נחם על זאת. נתרצה בתפלתי ונעתר לי: (ד) הראני. עוד פורענות להביא עליכם:

מצודת דוד

ולחצו אתכם. העכו"ם הסוא: מלבוא חמת. מן הדרך שבאים בו אל חמת שהוא בפאת הצפוני של א"י: עד נחל הערבה. שהוא בפאת הדרומי של א"י מן הקצה אל הקצה:

ז (א) כה הראני. במראה הנבואה: יוצר גבי. שהבורא ארבה בתחלת צמיחת העשב המאוחר: והנה לקש. נדמה לי כאלו אחר שנגזז ונקצר העשב למאכל בהמות המלך הצמיחה אדמה הלקש הוא עשב המאוחר: (ב) והיה אם כלה לאכול. כי ראה במראה הנבואה כאלו הארבה אכל כל העשב וכאשר כלה לאכול את הכל הבין אז שהמקום מייעד להביא הארבה לכלות הכל: ואמר. אמרתי בתפלה לה' סלח נא עון ישראל ובזה העונש בהבאת הארבה כי מי יקום את יעקב לעמוד על עמדו לכלכלו ברעב כי הוא קטן ואין בו כח ויכולת לכלכל את עצמו למצוא די ספוקו וכל העכו"ם שונאים אותו ולא יתנו לכלכלו וימות א"כ ברעב: (ג) נחם ה'. והנה נתרצה ה'

מצודת ציון

שאול מקרני בעל חי שמתחזק בהם: (יד) ולחצו. ענין דחק:

ז (א) יוצר. בורא: גבי. ארבה כי ויעל הארבה (שמות י') ת"א גובי וכן כגוב גובי (נחום ג'): הלקש. כן יקרא העשב המאוחר כמו שנקרא מטר המאוחר בשם מלקוש: גזי. מלשון גזיזה וקצירה: (ג) נחם. ענין הפוך

ביאור הענין — ניא חזיון

דבר ויבאום נאום וארץ את הגזרה, והוא יקים את גוי אשר **ילחצו אתכם מלבא חמת עד נחל הערבה**, כמו שאז הושיעם ביד ירבעם וישיב גבולם מלבא חמת עד ים הערבה:

באור המלות

(א) יוצר גובי. בורא ארבה, כמו ושפסריך כגוב גובי (נחום ג'), הלקש מענין מלקוש, התבואה הגדלה על מטר המאוחר: (ב) אם כלה. כמו כאשר כלה, ומבואר אצלי שמלת אם הבא תחת כאשר יש בו גם מוראת מלת אם,

ז (א) כה הראני ה', כבר אמר למעלה (סי' ד') שה' העניש אותם בחמשה מיני עונשים כדי שישובו בתשובה והם לא שבו אל ה', ושלשה עונשים הראשונים היו ע"י רעב שהביא עליהם ושנים האחרונים היו ע"י דבר וחרב, ואחר שבכל אלה לא שבו היה מדת הדין מחויה כנגדן לכלותם, כמש"ם לכן זאת אעשה לך ישראל וכו' וכמו שפרשתי שם, וספר פה איך הראהו ה' את העונשים יוצאים מכח אל הפועל, שלמעלה בציורים שונים במחזה הנבואה, ותחלה הראהו ה' עונשי הרעב, שחשב למעלה שהיה תחלה מניעת הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר ואח"כ היה שדפון וירקון ולבסוף בא הגזם שהוא מכת הארבה שהיה המכה האחרונה בגזרת הרעב. הראהו ה' **והנה יוצר גובי**, שהוא הארבה, **בתחלת עלות הלקש**, הלקש הוא המטר המאוחר הנקרא מלקוש, והתבואה הגדלה על ידי המלקוש נקראת לקש, וראה שכאשר התחיל הלקש לעלות ולגדל יצר ה' את הארבה להשחית את התבואה הגדלה, וספר שהלקש בא **אחר גזי המלך**, אחר העת שגוזזים את לחם המלך שהוא באמצע הקיץ, אז גדל הלקש, כי נתאחרה התבואה בעת ההיא מפני עצירת גשמים, ואז בא הארבה: (ב) **והיה אם כלה**, כאשר ראיתי בנבואה כי קרוב הדבר שכלה **לאכול את עשב הארץ**, ושעוד מעט לא ישאיר מאומה, **ואומר ה' סלח נא** אז בקש שה' יסלח עונם ועי"כ תבוטל הגזרה כי עבר אדם עבירה פעם ראשונה ושניה ושלישית מוחלין לו, וזה היה עונם השלישי, ונתן הטעם כי **מי יקום יעקב**, ר"ל שלא יהיה לו תקומה מפני הרעב, אחר **כי קטן הוא**, וכן שא"א שיקום ויתחזק במע"ם אחר שקטן הוא במדרגתו: (ג) **נחם ה' על זאת**, ופ"י תפלת הנביא נתבטלה הגזרה: (ד) **כה הראני ה'**, הראה לו שני גזרות האחרונים שהם דבר וחרב, וצייר את הגזרם **שקורא לריב באש**, שהחרב והדבר נדמו כאש אוכלת במחנה, וכמש"ם ותהיה כאוד מוצל משריפה, **ותאכל את תהום רבה** שמבואר שם שתחלה אכלה את השדים למצרים ועזה כמ"ש שלחתי

אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהִנֵּה קֹרֵא לָרִב בָּאֵשׁ אֲדֹנָי יֱהֹוִה וַתֹּאכַל אֶת־תְּהוֹם רַבָּה וְאָכְלָה אֶת־הַחֵלֶק׃ ה וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה חֲדַל־נָא מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן הוּא׃ ו נִחַם יְהוָה עַל־זֹאת גַּם־הִיא לֹא תִהְיֶה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ ז כֹּה הִרְאַנִי וְהִנֵּה אֲדֹנָי נִצָּב עַל־חוֹמַת אֲנָךְ וּבְיָדוֹ אֲנָךְ׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי מָה־אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר אֲנָךְ וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי הִנְנִי שָׂם אֲנָךְ בְּקֶרֶב עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ

ת"א חדל נא. מכות כד: נחם. שם: והנה ה'. מגילה כט: ובידו. בגילה שם:

רש"י

והנה קורא. את פמליא שלו: (ו) לריב. אתכם בפורענות דליקת אש: החלק. חלקת השדה: (ז) על חומת אנך. על שורה דדינא, וכן פתר דונש, אנך ל' ערבי חוט קו המשקולת העופרת אשר בה יבין בונה החומה ליישר הדימוס אף כאן הוא לשון קו משקולת משפט: (ח) הנני שופט

מצודת ציון

מתשבה: (ד) תהום. עומק המים: רבה. גדולה בעומק: החלק. כן יקרא השדה וכן חלקה אחת תמטר (לעיל ד'): (ה) חדל. ענין מניעה: אנך. כן נקרא קו הבנין ובו משקולת הבדיל וע"י מיישר הבנאי בנין החומה ואנך הוא בדיל בלשון

מצודת דוד

על הגזרה הזאת ואמר שלא תהיה עוד: (ד) קורא לריב באש וגו'. ה' היה קורא למלאכי מרום שהם יריבו עם ישראל בהבאת אש ר"ל להביא עליהם חום רב שורף כאש: ותאכל. נדמה לי כאלו שרפה והוביש את מי התהום וכאלו שרפה את צמח קבילת השדות: (ה) חדל נא. מעט נא את הגזרה הזאת כי מי יקום את יעקב לעמוד על עמדו לכלכלו ברעב כי הוא קטן ואין בו יכולת לכלכל עצמו: (ו) גם היא. גם הגזרה הזאת לא תהיה: (ז) על חומת אנך. על החומה שבונין אותה בקו המשקולת: ובידו. ביד המקום היה קו המשקולת: (ח) מה אתה רואה. לא שאל לו על המראות הראשונות לפי שהיו מבוארים מעצמם ולא הוצרך לבארו אבל במראה הזאת הוצרך לבארו לכן שאלו: שם אנך וגו'. ר"ל אשפוט אותם בקו משקולת של שורת הדין כפי הגמול ולא

באור המלות

כאשר כלה הוא החלטי, אם כלה הוא תנאיי, ועדיין לא כלה רק היה קרוב לזה: (ד) החלק. הוא אחוזת הארץ כמו בושבו את חלקתי (ירמיה י"ב): (ז) אנך. משקולת

גיא חזיון

באור הענין

בכם דבר בדרך מצרים הרגתי בחרב בחוריכם, שמצרים עמוקה כתהום נגד א"י, וגם שהליכתם למצרים יכנה הנביא בל' ותשפילי עד שאול (ישעיה נ"ז), ואח"כ **ואכלה את החלק** שמסם בא הדבר והחרב לא"י כמש"ל למעלה שא"י הוא חלקם ונחלתם: (ה—ו) **ואומר חדל נא**, עתה לא היה יכול לומר סלח נא, כי בפעם הרביעית אין מוחלים לו, רק בכ"ז בקש שיחדל מהענים מצד שלא תהיה להם תקומה, וה' נחם ובטל גם גזרה זאת: (ז) **כה הראני ה'**, עתה הראה לו במחזה **שה' נצב על חומת אנך ובידו אנך**, ראה בזה שני דברים, אחד חומת אנך היינו חומה שנבנתה במדה ובפלס, והוא ציור אל כלל הבריאה שברא ה', שהיא החומה המקפת את כל המציאות, שנבנתה במדת הדין ובאנך המשפט, כי פלס ומאזני משפט נטוים על כלל המציאות שהכל נברא כפי המשפט והכל ערוך במדת הדין ובהשגחה הכללית, שהשגיח ה' על כלל המציאות בדין ובמשפט, וה' נצב על חומה זו ומשגיח עליה בהשגחה כללית כפי הדין, וזאת שנית ראה **כי בידו אנך**, שהגם שכבר נגמר הבנין, בכ"ז מחזיק את האנך בידו למדוד מחדש, והיינו שחוץ מן ההשגחה הכללית הערוך משמת ימי המעשה ישגיח בכל עת השגחה אישיית להעניש את החוטאים בהשגחה מיוחדת כפי המשפט הפרטיי לפי העת ולפי הנדונים: (ח) **ויאמר ה' אלי מה אתה רואה עמוס**, באשר ראה שני דברים, חומת אנך, והאנך אשר ביד ה', שאל אותו מה אתה רואה, ר"ל מה הדבר אשר הוא חידוש בעיניו במחזה הזאת, ואומר אנך ר"ל החומה של אנך אינה לפלא בעיני כי ידעתי שהכל ערוך במדה ובמשקל ובמדת הדין, רק אני רואה ומתפלא על האנך אשר בידך שאתה אוחז אחר גמר הבנין, שזה מורה שאתה רוצה להעניש איזה אומה במשפט הפרטי ובהשגחה המיוחדת אשר אין לה קשר עם המשפט הכללי המיוסד בכלל המציאות זה אני רואה ומדקדק עליו, **ויאמר ה' הנני שם אנך בקרב עמי ישראל**, ר"ל שלא אניח אותם שישפטו על פי קו הדין הכללי שבו לא ישקיף על הפרט, לשפוט כל איש ואיש ביחוד רק דן את כל העולם בכלל, וכן מצד הדין הכללי יעבור לפעמים על העון והעונש אם אין הזמן הכללי מסכים אל הרעה, כי בצד הדין הכללי תבא הרעה לפי הסדרים הטבעיים והערך המערכיי הקבוע בהנהגה הכללית וימתין על העת המוכשר לזה כפי סדר העולם וכפי המערכת, אבל אני שם אנך חדש ומדה מיוחדת המודדת כפי ההשגחה הפרטיית, וזה יבדל מן האנך הכללי של חומת אנך בשני דברים, א] **שאני שם אנך בקרב עמי ישראל** לשפוט כל איש ואיש ביחוד ע"י ההשגחה האישיית ומשפט הפרטי, ב] **שלא**

אוסיף

לוֹ׃ ס ט וְנָשַׁמּוּ בָּמוֹת יִשְׂחָק וּמִקְדְּשֵׁי יִשְׂרָאֵל יֶחֱרָבוּ וְקַמְתִּי עַל־בֵּית יָרָבְעָם בֶּחָרֶב׃ י וַיִּשְׁלַח אֲמַצְיָה כֹּהֵן בֵּית־אֵל אֶל־יָרָבְעָם מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר קָשַׁר עָלֶיךָ עָמוֹס בְּקֶרֶב בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא־תוּכַל הָאָרֶץ לְהָכִיל אֶת־כָּל־דְּבָרָיו׃ יא כִּי־כֹה אָמַר עָמוֹס בַּחֶרֶב יָמוּת יָרָבְעָם וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ׃ יב וַיֹּאמֶר אֲמַצְיָה אֶל־עָמוֹס חֹזֶה לֵךְ בְּרַח־לְךָ אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה וֶאֱכָל־שָׁם לֶחֶם וְשָׁם

ת"א וישלח. פסחים פז: כי. שם:

תנבא

רש"י

אותם זקני שורת הדין: עבור לו. להמתין להם על פשעיהם: (ט) ומקדשי ישראל. הוא בית אל שנאמר כי מקדש מלך הוא: על בית ירבעם. בן יואש: (י) כהן בית אל. כומר לע"א שלו: (יא) בחרב ימות ירבעם. והוא לא אמר כן אלא וקמתי על בית ירבעם והוא בנו זכריה שהרגו שלום בן יבש (מלכים ב' ט"ו): (יב) חוזה. אתה שמתנבא עתידות: לך ברח לך אל ארץ יהודה. ששם מקדשו של הקב"ה אתה מתנבא בשמו: ואכל שם לחם. בלשון בזיון אמר לו, שם יתנו לך פתיתי לחם בשכר שתתנבא

מצודת דוד

אוסיף עוד לעבור על פשעיהם למחול אותם: (ט) ונשמו. הבמות שהעמידו לעכו"ם יהיו שוממין כי מגודל הצרות אין מי יבוא אליהם: ומקדשי. הארמונות החזקות של ישראל יהיו לחרבה: וקמתי. אקים על בית ירבעם להפרע ממנו בחרב ועל זכריה בנו יאמר שהרגו שלום בן יבש כמ"ש (במ"ב ט"ו): (י) קשר עליך עמוס. ר"ל מדבר דברים המביאים קשר למרוד בך ולהרגך כי כשישמעו שונאיו שהנביא מיעד עליו בחרב יתעוררו להרגו כדבר ה': בקרב בית ישראל. ר"ל בפרסום רב במעמד כולם: לא תוכל הארץ. עם הארץ לא תוכל לסבול את כל דבריו מה שמאיים בממון והורבן וכאומר הואיל וגם נפש העם מרה עליו א"כ תוכל לעשות בו משפט חרוץ כי גם יד העם יהיה עמך: (יא) בחרב ימות ירבעם. באמת כתב לו כי הוא אמר על בית ירבעם והוא זכריה בנו: וישראל גלה יגלה. גם בזה כתב כי לא אמר כן עד לבסוף: (יב) חוזה. ר"ל אתה הוא חוזה מה מעשה פה ברח לך אל ארץ יהודה כי שם מקדש ה' מקום הנבואה: ואכל שם לחם. שם יפרנסו אותך: ושם תנבא.

מצודת ציון

ערבי: (ח) עבור. מלשון העברה: (ט) ונשמו. מלשון שממון: במות. מלשון במה ומזבח: ישחק. כמו יצחק (ויתכן שאמר ישחק לרמז שהבמות יהיו לשחוק וללעג): ומקדשי. ענין ארמון מבצר וכן למטה מקדש מלך הוא וכמו והיה למקדש (ישעיה ח'): יחרבו. מלשון חרבן: (י) כהן. ר"ל כהן הבעל וכומר לעכו"ם: קשר. ענין אגודת מרד כמו ויהי הקשר אמיץ (ש"ב ט"ו): להכיל. לסבול כמו נלאיתי הכיל (ירמיה ו'): (יב) חזה. רואה ונביא:

גיא חזיון

באור הענין

אוסיף עוד עבור לו, שאף שלא יוכשר הזמן אל העונש לפי סדר העולם הטבעי לא אעבור את העונש לזמן המוכשר לזה, כי אמדוד להם כפעלם ע"פ ההשגחה הפרטיית: (ט) ונשמו, ועי"ז נשמו במות ישחק הם הבמות שעשו לעגלים, וקראם ישחק מלשון שחוק ולעג, ומקדשי ישראל שהם המקומות המקודשים אצלם בבית אל ובדן יחרבו, וקמתי על בית ירבעם בחרב, שהגם שירבעם ימות כדרכו, ביתו יסופו בחרב, שהוא זכריה בן ירבעם שהומת ע"י שלום בן יבש: (י) וישלח אמציה, יען שנבא על הבמות והמקדשים חרה אף כהן בית אל, ושלח אל ירבעם לאמר קשר עליך עמוס, ר"ל שעל ידי שנבא שירבעם ימות בחרב הוא מעורר קשר על המלך, שעי"כ יעמדו העם על המלך להמיתו אחר שכן יעד הנביא ע"פ ה', כמו שיהוא התקשר ע"י נבואת הנביא והרג את מלכו, ולבל יירא ירבעם מלהרגו מפני שהעם יריבו בעדו, הוסיף לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו, לאמר שהוא מדבר דברים כאלה שגם הארץ לא תוכל לסבול נבואותיו, כי נבא פורעניות גם על העם עד שגם העם יסכימו על הריגתו, ובאר דבריו נגד מ"ש קשר עליך עמוס, מפרש. (יא) כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם, ור"ל שכה אמר עמוס מדעת עצמו, ועי"ז שאמר שירבעם ימות בחרב הוא קושר קשר כנ"ל, ונגד מ"ש לא תוכל הארץ להכיל את דבריו, פירש כי אמר שישראל גלה יגלה מעל אדמתו. ובאמת כל זה היה שקר כי הוא לא אמר שירבעם ימות בחרב, רק נבא על בית ירבעם לא על ירבעם עצמו, וא"כ לא קשר קשר על המלך, וגם לא הזכיר כלל שישראל גלה יגלה מעל אדמתו, ואמציה בדא זאת מלבו, וכבר אמרו חז"ל שירבעם לא קבל לה"ר הזה ולא האמין לאמציה כי שקר דבר: (יב) ויאמר אמציה, כאשר ראה כי לא יכול להרגו ע"י המלך רצה להפחידהו שיברח מן הארץ, ואמר לו חוזה לך ברח לך אל ארץ יהודה כי בכאן אתה בסכנה שלא יהרגך המלך, והגם שזה לא תפעל פה מאומה בנבואתך, שאם אתה מתנבא כדי שתאכל לחם ע"י נבואתך, כן שם תאכל לחם, כי שם יחזיקו ידי הנביאים בלחם לא פה, ואם תנבא בעבור הנבואה עצמה

באור המלות

הכיל, ובליל בלשון ערבי אנך: (ט) ישחק. מענין שחוק ולעג, והורכה יפול על הבנין כמ"ש יחזקאל בכ"מ, עז"א

עצמה

הַנָּבִיא׃ יג וּבֵית־אֵל לֹא־תוֹסִיף עוֹד לְהִנָּבֵא כִּי מִקְדַּשׁ־מֶלֶךְ הוּא וּבֵית מַמְלָכָה הוּא׃ יד וַיַּעַן עָמוֹס וַיֹּאמֶר אֶל־אֲמַצְיָה לֹא־נָבִיא אָנֹכִי וְלֹא בֶן־נָבִיא אָנֹכִי כִּי־בוֹקֵר אָנֹכִי וּבוֹלֵס שִׁקְמִים׃ טו וַיִּקָּחֵנִי יְהוָה מֵאַחֲרֵי הַצֹּאן וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה לֵךְ הִנָּבֵא אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ טז וְעַתָּה שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה אַתָּה אֹמֵר לֹא תִנָּבֵא עַל־יִשְׂרָאֵל וְלֹא תַטִּיף עַל־בֵּית יִשְׂחָק׃ יז לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אִשְׁתְּךָ בָּעִיר תִּזְנֶה

ת"א ויען · נדרים לה ובניך

רש"י

להם: (יג) ובית אל לא תוסיף עוד להנבא. שאין מזכירין כאן אלא שם ע"א: (יד) לא נביא אנכי. אני מנביאי שקר שלהם הנוטלים שכרם להנבא איני צריך לכל זאת ולא נהגתי כך אני שאני עשיר ובעל מקנה ונכסים, כמו שת"י ארי מרי גיתי אנא ושקמין אית לי בשפלתא: בוקר אנכי. רועה בקר: ובולס שקמים. מחפש בשקמים לראות איזה עתו לקוץ כדי להוסיף ענפים ואיזה ראוי לקורות שכן דרך שקוצצין בתולת השקמה, ובולס כמו ובולש אלא שעמוס מגמגם בלשונו שכך אמרו למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו וישראל קוראים אותו פסילוס, כדאיתא בפסיקתא: (טז) ולא תטיף. לשון נבואה הוא, והרבה יש במקרא הטף אל דרום (יחזקאל כ"א):

מצודת ציון

(יג) מקדש. ארמון משגב: (יד) בוקר. מלשון בקר: ובולס. ענין בלילה וערבוב ובדרז"ל שכן עני אוכל פתו תמיסה בלוסה (שבת ע"ו): שקמים. שם מין ממיני האילנים וכן ושקמותם בחנמל (תהלים ע"ח): (טז) תטיף. הוא מל' נטיפה והזלה ומושאל מענין הדבור וכן הטף אל דרום (יחזקאל

מצודת דוד

ר"ל שם תקבל שכר על הנבואה שאתה מתנבא לרעה על מלכות אפרים כי לאויבים המה לו: (יג) ובית אל. אבל בבית אל לא תוסיף עוד לנבא כזאת כי פה הוא ארמון מלך הארץ הזאת ופן אנשיו ימיתוך במשמעם שאתה מתנבא כזאת: ובית ממלכה הוא. ר"ל ממלכה מוחזקת ביד המלך מכמה דורות וידו תקיפה להכותך נפש: (יד) לא נביא אנכי. ר"ל אני לא הכנתי עצמי לנבואה ולא נתעסקתי בלמודה לשתחשוב שאני מקבל שכר על הנבואה ובעבור השכר הכנתי עצמי לה: ולא בן נביא אנכי. וכאומר ולא ראיתי ג"כ מאבי קבלת שכר נבואה והוא ענין מליצה והרחבה: כי בוקר אני. אני בעל בקר ואיני צריך לשכר ואגי כל היום מערבב שקמים עם דברים אחרים למאכל הבקרים ואין אני עוסק בהכנת הנבואה ולמודה: (טו) ויקחני ה'. אבל מבלי הכנה לקחני ה' ימה שהייתי הולך אחר הצאן לרעות אותם וצוה אותי ללכת ולנבאות: (טז) ועתה. כאומר הואיל ואין לי לצורך אל שכר הנבואה עתה שמע דבר ה' עם כי אין מקום לקבל ממך שכר על הנבואה הזאת: (יז) בעיר תזנה. אשר תזקתה ברצון משא"כ בשדה: בחבל תחלק. בקו המדה תחולק בין העכו"ם:

באור המלות

מקדשי ישראל יחרבו: (יג) מקדש מלך. כן קורא בית העגל שהיה מיוחד למלך לבית המקדש: (יד) בוקר. מענין בקר, יש לי בקר: ובולס, כמו בולש. שהוא תרגומו של הפש, מעיין בשקמים שילמחו היטב: (טז) לא תנבא, לא תטיף, דבר כארתי (יחזקאל כ"א) כי הטפה קטנה מנבואה, והיא נבואה קורה כמטיף טיף טיף:

גיא חזיון · באור הענין

עצמה להוכיח את העם ולהחזירם למוטב, גם זה לא תשיג פה, רק בארץ יהודה שם תנבא, ר"ל שם יניחו אותך לנבאות וישמעו לקולך לא פה: (יג) ובית אל לא תוסיף עוד להנבא, לא בעבור שתקבל לחם כי מקדש מלך הוא, בבית אל נמצא בית המקדש של המלך, ר"ל בית העגלים שהקדישו המלך למקדש לעבוד שם עבודתו, ולא יפרנסו את הנביאים המנבאים נגד העגלים, וכן לא בעבור שאתה רוצה ליסר את העם, כי בית ממלכה הוא ולא יקבלו מוסר רע בנאי העם: (יד) ויען עמוס, לא נביא אנכי, ר"ל בל תחשוב שאני מנבא בעבור הנבואה שאני רוצה שיהיה לי שם בין הנביאים, כי לא נביא אנכי ולא בן נביא, ר"ל שאין זה אומנותי ולא אומנות אבותי, וכן בל תחשוב שאנבא בעבור לחם כי יש לי פרנסה בלא זה, כי בוקר אנכי ויש לי בקר רב ומקנה, ואני בולס שקמים ויש לי יער נוטה נטיעים, ואיני צריך ללחם: (טו) ויקחני ה', רק ה' לקחני ובחר בי נגד רצוני, ויאמר אלי לך הנבא אל עמי ישראל, שלחני בשליחות רק אל ישראל שהם עשרת השבטים לא אל שבט יהודה כדבריך: (טז) ועתה שמע דבר ה', אולם עתה נאמרה לו נבואה חדשה שלא נבא מקודם, והוא שישראל גלה יגלה מעל אדמתו, ר"ל עתה שמע כי זה נבואה שנתחדשה לי עתה לא ידעתיה מקודם, אתה אומר לא תנבא על ישראל שלא אנבא נבואה עתידה מהעתיד לבא עליהם, וגם אם כונתך רק להוכיחם ולהחזירם למוטב לא תטיף (הטפה קטנה מנבואה) מגד שהם בית ישחק וישחקו וילעגו על תוכחתך: (יז) לכן כה אמר ה' אשתך בעיר תזנה וזה מדה כנגד מדה, כי ישראל בעבדם אלהים אחרים יתדמו כזונה הזונה מעל אלוף נעוריה, ואני רציתי להשיבם לה' ואתה תזנה אותם לאלהים אחרים, וכן תזנה אשתך, ולא שתלקח בשבי ושם תזנה רק בעל תאוה, והוא כי בעת שהרג זכריה בן ירבעם ועמד שלום בן יבש רצה לבטל את עבודת העגל (כמ"ש

בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְאַדְמָתְךָ בַּחֶבֶל תְּחֻלָּק וְאַתָּה עַל־אֲדָמָה טְמֵאָה תָּמוּת וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ׃

ח א כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהִנֵּה כְּלוּב קָיִץ׃ ב וַיֹּאמֶר מָה־אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר כְּלוּב קָיִץ וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֵלַי בָּא הַקֵּץ אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ׃ ג וְהֵילִילוּ שִׁירוֹת הֵיכָל בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה רַב הַפֶּגֶר בְּכָל־מָקוֹם הִשְׁלִיךְ הָס׃ ד שִׁמְעוּ־

זאת

רש"י

ח (א) **כלוב** קיץ. סל מלא סופי תאנים שאינם טובות : (ג) שירות היכל. שהם המשוררים בתוך היכליהם במשתאותיהם : רב הפגר. הגי פגרי קטולין : בכל מקום השליך הם. בכל

מצודת דוד

על אדמה וגו'. בארץ העכו"ם : וישראל וגו'. ר"ל כמו שכתבת לדבר בשמי הנה באמת כן יהיה וכן יקום :

ח (א) כלוב קיץ. סל מלא פירות הקיץ : (ב) בא הקץ. ר"ל המראה מרמז שבא הקץ והסוף עמי ישראל כי קיץ ראיה וקץ בא שהוא לשון הנופל על לשון : עבור לו. לעבור ולמחול לו על פשעיו : (ג) והילילו. יהפכו ליללה השירות והזמירות שהיו מזמרים בהיכליהם במקום השירות ילילו : רב הפגר. אז ירבו פגרי הרוגים ובכל מקום אשר השליך המשליך את הפגרים הרבים שהם יהיו שתיקה ודממה

מצודת ציון

כ"א) : (יז) בחבל. קו המדה :

ח (א) כלוב. הוא כעין סל וכן ככלוב מלא עוף (ירמיה ה') : קיץ. ר"ל פירות המייבשים. כימות הקיץ וכן והלחם והקיץ (ש"ב ט"ז) : (ג) והילילו. מלשון יללה : שירות. מלשון שיר וזמר : הפגר. כן יקרא גוף המת כמו וכובד פגר (נחום ג') : הס. ענין שתיקה כמו ואמר הס (לעיל ו') :

גיא חזיון

באור המלות

(א) כלוב קיץ. כלוב מיוחד אל הציד להניח בו עופות המתים, וקיץ הם תאנים יבשות : (ד) ולשבית. כמו

באור הענין

בהושע, שמלוס וכן הושע בן אלה רצו לבטל את העגלים, ועי"כ היה מרד ומלחמה בין כתות העם זה בזה) ולז בדת הכהן ומת בח"ל ובניו ובנותיו נהרגו ע"י המלך, ואשתו היתה זונה ומופקרת, והסוף יהיה **שישראל גלה יגלה מעל אדמתו**, כי אז נחרלה הגזרה, ומבואר בישעיה סי' ז' שנאמר אז לעמוס שזה יהיה אחר ששים וחמש שנה ולא כתבו בפי' מפני הירלה, ורמז אותו במלת הס כמו שית' בסי' הבא :

ח (א) **כה הראני ה'** גם זה מדבר הנביא אל אמליה, אמר לו שמה שנאמר לו בנבואה שישראל גלה יגלה, הראהו אותו במחזה, שהליור שנלטייר במחזה לפני הנביא מורה שהגזרה נחרלה ותבא עכ"פ, וזאר המחזה שחזה בזה, שה' **הראהו כלוב קיץ**, הכלוב הוא כלי שמיוחד להניח בו עופות אשר יצוד הציד, כמ"ש ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה, והקיץ הם תאנים היבשות ודרך להניח אותם בסל לא בכלוב, וראה שהניחו התאנים בכלוב : (ב) **ויאמר מה אתה רואה**, ר"ל מה הוא החידוש בעיניך במראה זאת, **כלוב קיץ** שאני אלה מופלאים איך יניחו קיץ בכלוב, והשיב לו שהקיץ וכן הכלוב מורים על העתיד לבא על ישראל, שהקיץ מורה **כי בא הקץ אל עמי ישראל**, שכמו שהקיץ הוא סוף אסיפת הפירות וא"א להעביר את הזמן, כן בא הקץ האחרון אשר **לא אוסיף עוד עבור לו** ולא ישתנה ולא ידחה לזמן אחר : (ג) **והילילו שירות היכל ביום ההוא**, השירות שהיו משוררים בהיכל האלילים יתהפכו ליללה כי עבורם בא הפורעניות, ומה שהונחו בכלוב שהוא **כלי מיוחד להניח בו** עופות הנפגרים, בא לרמז כי **רב הפגר**, שיהיה הפגר רב כהגרי עופות הנלודים עד שיונחו **בכל מקום**, ולא ישארו כולם בכלוב רק **השליך** מן הכלוב, שכן ראה הכלוב ריק בלא עופות, ר"ל שתהיה נגלתם כשוחה בקרב הגוים, **הם**, מלה זאת אין לה באור, ונראה שהיה להנביא עוד דבר אחד לגלות וירא לגלותו מפני הסכנה, ואמר **הם** לריך לשתוק ושלא לגלות הדבר, והדבר שהעלימו הנביא עתה פירש אותו (ישעיה סי' ז') במ"ש ובעוד ששים וחמש שנים יחת אפרים מעם, שפירושו בעוד ששים וחמש שנים מעת שהתנבא עמוס שישראל גלה יגלה מעל אדמתו, שמעת היה עד גלות עשרת השבטים היה ס"ה שנה, ולא מלאנו בדברי עמוס שהגביל הזמן בפירוש כי נלטוה שלא לגלות בבאור, רק ברמז, ומסרו בקבלה לבני הנביאים, ואמר **הם** ר"ל לריך לשתוק, ובחר במלה זאת שמספרו ס"ה, שבו רמז שבעוד ס"ה שנים כמנין **הם** יהיה הדבר הזה, והטעם שלא גלה את הזמן בפירוש, הוא כי הנביא שינבא על פורעניות עתידה בלא זמן לא ירע זה בעיני העם, כי יודעים שהיעודים הרעים ישתנו לפעמים או יאריך זמנם בהשתנות מעשה העם לטובה, כמ"ש החזון אשר הוא חוזה לימים רבים (יחזקאל י"ב), אבל אם מגביל זמן מבורר זה מורה שהזמן קרוב ושלא ישתנה הדבר בשום אופן, ולא רצה ה' שיאמר זאת בגלוי, ואמר מלת הס, לרמוז שיש בכאן סתר שעוסק ממנו, וגם רמז הזמן במספר הם, ומסרו לבני הנביאים בקבלה, וישעיה שהיה בימי אחז שהיה קרוב אל הזמן פירש את הדבר

זֹאת הַשֹּׁאֲפִים אֶבְיוֹן וְלַשְׁבִּית עֲנִוֵּי־אָרֶץ׃ ה לֵאמֹר מָתַי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ וְנַשְׁבִּירָה שֶּׁבֶר וְהַשַּׁבָּת וְנִפְתְּחָה־בָּר לְהַקְטִין אֵיפָה וּלְהַגְדִּיל שֶׁקֶל וּלְעַוֵּת מֹאזְנֵי מִרְמָה׃ ו לִקְנוֹת בַּכֶּסֶף דַּלִּים וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם וּמַפַּל בַּר נַשְׁבִּיר׃ ז נִשְׁבַּע יְהוָה בִּגְאוֹן יַעֲקֹב אִם־אֶשְׁכַּח לָנֶצַח כָּל־

עניי קרי ... מעשיהם

רש"י

אחר ייטב רמי וסליק, השליכו מכאן (נ"א הסירו מכאן) הפגרים האלה: (ד) השואפים. הבולעים אביון: ולשבית. כמו ולהשבית, ודוגמא לשמיד מעוזניה (ישעיה כ"ג), ללכת לגיד ביזרעאל (מ"ב ט'): (ה) מתי יעבור החדש. זו היא השאיפה מצפים עת תייקר התבואה וימכרו לעניים ברבית ויטלו שדותיהם. יעבור החדש ת"י מתי תתעבר השנה ויבא חדש העיבור, ול' העברה הוא כמו (ירמיה מ"ו) העביר המועד, ולפי שדוחין את הקרבת העומר והשנה נמשכת והישן מתייקר: והשבת ונפתחה בר. מתי תבא השמיטה ותייקר התבואה ונפתח אוצרות בר שלנו: להקטין איפה. למכור במדה קטנה ולא כספינו נקבל בשקל גדול: (ו) בעבור נעלים. בדיל דיחסנון: ומפל בר נשביר. ומהממת עיבורא נזבין,

מצודת ציון

(ד) השאפים, ענין בליעה והמשכה אל הפה כמו שאפני אנוש (תהלים נ"ו): ולשבית. כמו ולהשבית וכן ללכת לגיד (מ"ב ט') ומשפטו להגיד ולהשבית הוא ענין בטול ומניעה כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד): (ה) ונשבירה. מוכר התבואה נקרא משביר כמו המשביר לכל עם הארץ (בראשית מ"ב): שבר. כן תקרא התבואה וכן נאמר שבר רעבון בתיכם (שם מ"ג) וזהו לפי שבוברת הרעב על דרך ישברו פראים צמאם (תהלים ק"ד): והשבת. כן תקרא שנת השמטה כמ"ש ובשנה השביעית שבת וגו' (ויקרא כ"ה): בר. תבואה כמו לשבור בר (בראשית מ"ב): איפה. שם מדה בת ג' סאים: ולעות. ענין עקום ודבר שאינו ראוי והוא מל' עון: (ז) נעלים.

מצודת דוד

קול כי הרואים לא יצעקו ולא ירימו קול למען לא ירך לב העם: (ד) השואפים אביון. אתם הבולעים את האביון ועוסקים להשבית מן העולם עניי ארץ: (ה) לאמר. שאתם אומרים מתי יעבור החדש. ר"ל החדש הידוע של הקציר כי בימי הקציר מוצאין העניים לאכול מלקט והשכחה והפאה ואינם קונים תבואה למאכלם: ונשבירה שבר. כשיעבור החדש לא ימצאו מה לאכול ואז נמכור להם התבואה כפי אוות נפשינו. והשבת. מלת מתי יעבור משמשת בשתים כאלו אמר מתי יעבור השבת הוא שנת השמטה כי אז מתפרנסים העניים מתבואת הארץ מן המופקר ואינם קונים תבואה למאכלם: ונפתחה בר. כשיעבור השבת אז נפתח אוצרות התבואה: להקטין איפה. ר"ל לא נמכור באמת ובמשפט כ"א נעסוק לרמות להקטין מדת האיפה ולהגדיל משקל השקל לעוות עוד כף המאזנים לעשות מרמה להכריע למטה את הכף שבו אבן המשקל למען יהא נראה שהכסף חסר הרבה: מאזני מרמה. לפי שמאזני משקל שלהם היו עשויות באופן שיכולים להכריע את הכף למה שהם רוצים לכן קראם מאזני מרמה: (ו) לקנות בכסף דלים. ר"ל נקח מהם כל הכסף בדמים עד שלא ישאר מאומה בידם ונקנה אותם בכסף לעשות עמהם עבודה: בעבור נעלים. ר"ל נקנה אותו בדבר מועט בעבור זוג מנעלים: ומפל בר נשביר. עוד היו אומרים לא נמכור להם תבואה נקיה אלא נערב בה הפסולת שמפילים מן התבואה בעת שמרקדין אותה בנפה וכברה והם בעל כרחם יקנו עם הפסולת: (ז) בגאון יעקב. בהמ"ק יקרא כן כמ"ש ולבי עדיו

באור המלות

לשבית: (ה) להגדיל שקל ולעות מאזני מרמה. הם שני אונאות, אצל האבן ואצל המאזנים, כמ"ש מאזני צדק אבני צדק, ואמר תועבת ה' אבן ואבן ומאזני מרמה לא טוב (משלי כ'): (ח) כאור. היו"ד נעלמת כמו כיאור, ושם יאור משתתף עם אור שבא על הגש' כמ"ש (ישעיה ה' ל') ע"ש שיורד מן האויר: ונגרשה, כמו ויגרשו מימיו רפש וטיט (ישעיה נ"ז), ואח"כ השקיעה, כמ"ש אז אשקיע מימיהם (יחזקאל ל"ב) שנבא על יאור מצרים:

גיא חזיון

באור הענין

הדבר שמלת הם פירוש שבעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם, ויהיה רב הפגר בכ"מ: (ד) **שמעו נא זאת**, חוזר למה שהתחיל שאמר על שלשה פשעי ישראל וכו' על מכרם בכסף צדיק, שנחתם גז"ד בעבור שעשקו עניים ואביונים, אמר שישמעו זאת **השואפים** ומתאוים לבלוע את **האביון, ולשבית עניי ארץ** שהם משתדלים שהעניים ישבתו ממלאכתם שישמרו שנת השבת והשמטה כמו שיבאר: (ה) **לאמר** נגד השואפים אביון שהאביון אין לו שדה, וכל פרנסתו מלקט שכחה ופאה, הם אומרים **מתי יעבר החדש** שהוא חדש הקציר שבו מתפרנסים ממתנת עניים, או שפירוש מתי יהיה החדש מעובר שיעבור ניסן מזמנו שאז קציר השעורים מתאחר מפני העומר ויחסר להאביון מזונו, ואז **נשבירה שבר** ביוקר, ומתי יבא **השבת** שהיא שנת השמטה וזה נגד מ"ש ולשבית עניי ארץ, שהעני שיש לו שדה הם מצפים על שנת השמטה שאז אין לו תבואת שדהו ואז **ונפתחה** אוצרות **בר** וניקר את השער, ואז נמכור כפי חפצנו, ויהיה האונאה בג' דברים, א] **להקטין את האיפה**, ב] **להגדיל את השקל**, ג] **לעות מאזני מרמה** שהוא אונאת המשקל ע"י המאזנים: (ו) **לקנות**, עד שיחסר להדלים לחם ואז נקנה אותם בכסף לעבדים, ואת **האביון** שגרוע מדל נקנה **בעבור נעלים** ר"ל בדבר מועט, ואז לא נמכור עוד בר שהיא תבואה נקיה רק **נשביר מפל בר** הפסולת הנופל מהכברה גם בעד זה נקבל מחיר רב: (ז) **נשבע ה' בגאון יעקב**, ר"ל בשם קדשו הנכבד שבו היה תלוי גאון יעקב **אם אשכח לנצח כל מעשיהם** שאף אם לא ענשם

מעשיהם: ח העל זאת לא־תרגז הארץ ואבל כל־יושב בה ועלתה כאר כלה ונגרשה ונשקה* כיאור מצרים: ט והיה | ביום ההוא נאם אדני יהוה והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור: י והפכתי חגיכם לאבל וכל־שיריכם לקינה והעליתי על־כל־מתנים שק ועל־כל־ראש קרחה ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה

* ונשקעה ק׳

כיום

רש״י

את הפסלת שנפל מן החטים בנפה נמכור ביוקר לעניים: (ח) העל זאת לא תרגז הארץ. וכי אין עון זה כדי שתחרב עליו הארץ: ועלתה כאר כלה. ובמקום אחר הוא אומר ועלתה כיאור כלה (לקמן ט׳). וי״ת שניהם בשוה ויסק עלה מלך במשריתיה דסגיאין כמי נהרא ויחפינה כולה, וקשה בעיני לפרש כאור כמו כיאור, ויש לפרש כמו (איוב ל״ז) יפיץ ענן אורו, על כפים כסה אור (שם ל״ו) ועלתה כענן גשם כולה אפילה וחשיכה: ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים. נילוס עולה אחת למ׳ שנה ומשקה את הארץ וכשהוא עולה מעלה רפש וטיט על שפתו וכשחוזר מהשקות חוזר על גדותיו ומימיו מגעללין והוא קרוי שיקוע שהטיט השוכר את מימיו שקע ונגרש כמו (ישעיה נ״ז) ויגרשו מימיו רפש וטיט, אף הארץ תקיא רשעים שבתוכה ואח״כ תנוח: (ט) והבאתי השמש בצהרים. כשיבא להם שלום גדול תבא מפלה פתאום, ואמרו רבותינו (מ״ק כ״ח) זה יומו של יאשיה שמת בחרב של שלום כמו שאמרו רבותינו (תענית כ״ב) אין לך חרב של שלום יותר מפרעה נכה שאמר לו ליאשיה (דה״ב ל״ה) מה לי ולך לא עליך אתה היום לא עליך אני בא היום כי אם לעבור דרך ארצך אל בית מלחמתי וגו׳: השמש. מלכות בית דוד נמשלה כשמש שנאמר (תהלים פ״ט) וכסאו כשמש נגדי: (י) והפכתי חגיכם לאבל. כענין שנאמר (דה״ב ל״ה) וכל יהודה וירושלים מתאבלים על יאשיהו: וכל שיריכם לקינה. כענין שנאמר (שם) ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם:

מצודת דוד

גאון שמהו (יחזקאל ז׳): (ח) העל זאת. וכי על מעשה כזאת לא תרעד הארץ ולא יאבלו כל היושבים בה: ועלתה כאר. ר״ל דין הוא שתעלה המים על כלה כמו היאור המכסה כל הארץ בבואו להשקות השדות: ונגרשה ונשקעה. המים השוטפים יגרשו רפש וטיט ואח״ז יהיה נשקע הרפש והטיט לרדת אל קרקעית המים כמו יאור מצרים שבעת התגבר עולה מעלה רפש וטיט ואח״ז שוקעים למטה ר״ל מהדין להשמיד הרשעים מן הארץ ואח״ז תהיה הרווחה:

(ט) והבאתי. אשקיע את השמש בעת צהרים בזמן תקפה. ר״ל בעת ישבו בהשקט ושאנן תבוא הצרה פתאום: והחשכתי. אביא חושך על הארץ ביום שיש בו אור רב והוא כפל ענין במ״ש: (י) והפכתי. תמורת שמחת החג יהיה אבל ותמורת השירה יהיה קינה: והעליתי. ר״ל אביא עליהם צרה עד שכולם ילבשו שק על מתניהם ויקרחו קרחה בראשם והם ענין צער ואבילות: ושמתיה. אשים עדת ישראל להיות מתאבלת כדרך האבלות שעושין על בן יחיד שמת: כיום מר. הוא יום

מצודת ציון

מנעלי הרגל: ומפל. מל׳ מפלה: (ח) תרגז. ענין תנועת הרעדה: ואבל. ענין השחתה כמו אבלה אדמה (יואל א׳): כאר. כמו כיאור הוא הנילוס ונפלה היו״ד: ונגרשה. מל׳ גרושין והנדה: ונשקעה. ענין נפילת הדבור בעומק כמו אז אשקיע מימיהם (יחזקאל ל״ב): (ט) והבאתי. ענין שקיעה כמו ובא השמש וטהר (ויקרא כ״ב): בצהרים. הוא חצי היום: (י) קרחה. ענין נפילת ותלישת השער כמו קרח הוא (ויקרא

ביאור הענין גיא חזיון

אותם שיכף לא אשכח וסופם לקבל ענשם: (ח) העל זאת, ר״ל איך אשכח מעשיהם והלא גם אם ארצה לשכוח, **הארץ** עצמה **תרגז** ממקומה לבלוע יושביה עד **שיאבל כל יושבי בה**, כי עת יקלקלו סדר הנימוס והנהגה בין אדם לאדם בהשחתה כזו תנקום הטבע בעצמה לכלות יושביה, והחוזה במליצתו צייר הפורעניות שיבא עליהם בשלשה ציורים מליציים, א] ברוגז ורעש הארץ, ב] ביאור השוטף ומכסה את הארץ, ולקח הציור מיאור נילוס המכסה את האדמה והוא מתגדל ע״י הגשמים היורדים על הרי ארץ כוש (אביסיניא) שהאדים העולים בארץ מצרים נגרשים אל הרי כוש ושם ישטפו מים מן ההרים ויעובו ויכסו את מצרים, שעז״א **ועלתה כאור כולה**, קורא היאור אור ע״ש הגשמים הבאים מן האויר, ובעת עליית היאור יגרשו מימיו רפש וטיט עד שישקעו ואז ינוחו המים, והנמשל שתחלה ההוה מרד נגד מלכם הושע בן אלה כמו שבארתי בהושע בכ״מ, וזה משל לרעש הארץ שבא מתוכו, והמורדים הלשינו למלך אשור שקשר עליו הושע ושלח מלאכים אל סוא מלך מצרים, וזה משל אור המטר היוצא מן הארץ לכוש, ועי״ז בא עליהם מלך אשור כנחל שוטף כמ״ש הנני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וכו׳, ויגרש רפש וטיט ושטף את הארץ, ואז נשקעה ע״י שהגלה יושביה, כמו שהמליץ ביחזקאל סי׳ ל״ב אז אשקיע מימיהם וכו׳ על שלא נמצא שם רגל אדם ובהמה, ע״י שוממות הארץ וחורבנה, (ט) **והיה ביום ההוא והבאתי את השמש בצהרים**, עתה תפס ציור ג׳ שיהיה חשך בצהרים, בין מלמעלה שיבא השמש והוא משל אל הסתלקות ה׳ מאתם ואל שיחשך מזלם והצלחתם, וגם **והחשכתי לארץ** שיהיה חשך מצד הארץ מלמטה שיהיה ענן וערפל שזה מיוחס אל הארץ, וזה משל אל שיסכל עצתם ויכשיל גבורתם, ושיהם יהיו שלא כמנע

כְּיוֹם מָר׃ יא הִנֵּה | יָמִים בָּאִים נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה וְהִשְׁלַחְתִּי רָעָב בָּאָרֶץ לֹא־רָעָב לַלֶּחֶם וְלֹא־צָמָא לַמַּיִם כִּי אִם־לִשְׁמֹעַ אֵת דִּבְרֵי יְהוָה׃ יב וְנָעוּ מִיָּם עַד־יָם וּמִצָּפוֹן וְעַד־מִזְרָח יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־דְּבַר־יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ׃ יג בַּיּוֹם הַהוּא תִּתְעַלַּפְנָה הַבְּתוּלֹת הַיָּפוֹת וְהַבַּחוּרִים בַּצָּמָא׃ יד הַנִּשְׁבָּעִים בְּאַשְׁמַת שֹׁמְרוֹן וְאָמְרוּ חֵי אֱלֹהֶיךָ דָּן וְחֵי דֶּרֶךְ בְּאֵר־שָׁבַע וְנָפְלוּ וְלֹא־יָקוּמוּ עוֹד׃

ט א רָאִיתִי אֶת־אֲדֹנָי נִצָּב עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיֹּאמֶר הַךְ הַכַּפְתּוֹר וְיִרְעֲשׁוּ

רש"י

הספים

כאבל יחיד. כאב שמתאבל על בן יחיד: (יא) כי אם לשמוע. שתפסוק מהם רוח הקדש: (יג) תתעלפנה. תסרת רוחם כמו ויתעלף (יונה ד') וכן עצי השדה עולפו (יחזקאל ל"א) וכן בלשון משנה יתעלפם פשמיי"ר בלעז: (יד) חי אלהיך דן. אחד מן העגלים שהעמיד ירבעם בדן:

ט (א) נצב על המזבח. מסתלק מכרובא למדבחא, דרך יציאת חוץ על מזבח הזהב שהוא בהיכל

מצודת ציון

י"ג): (יב) ונעו. מל' תנועה: ישוטטו. ענין ההליכה אנה ואנה כמו שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיה ה'): (יג) תתעלפנה. ענין התלאות והעדר ההרגשה כמו בניך עלפו (ישעיה נ"א): (יד) באשמת. מלשון אשם וכן תקרא העכו"ם כן מאשמת עובדיה וכן תקרא פשע עכ"ז כמ"ש והפשע שומם (דניאל ח'): עוד. ענין זמן רב ודוגמתו ויבך על צואריו עוד (בר' מ"ו):

ט (א) הכפתור. הוא המשקוף וקראו כפתור לפי שעושין

מצודת דוד

מיתת בן יחיד וכפל הדבר במ"ש: (יא) כי אם לשמוע וגו'. ר"ל יהיו תאבים אל הנבואה ולא ימצאו כי תפסק הנבואה בהיותם בגולה: (יב) ונעו. ינועו ללכת מים הדרומי הוא ים סוף הוא בדרומה של א"י עד הים המערבי ומגבול הצפוני עד גבול המזרחי. ר"ל אפילו בא"י תפסק הנבואה: ישוטטו. ילכו אנה ואנה לבקש דברי נבואה ולא ימצאו: (יג) ביום ההוא. הוא יום הפורעניות: בצמא. בעבור הצמאון יתעלפו הבחורים והבתולות כי לא ימצאו מים לשתות כאשר ילכו בגולה: (יד) הנשבעים. ר"ל כי הם הנשבעים בפסל של שומרון ובשבועתם יאמרו זה לזה הריני נשבע חי אלהיך העגל העומד בדן: וחי דרך. ר"ל חי הולכי דרך באר שבע אל המזבחות שעמדו שם לעכו"ם כמ"ש ובאר שבע לא תעבורו (לעיל ה'): ונפלו. לכן יפלו ולא יקומו עוד ר"ל בית השני לא יקומו אבל בגולה העתידה יקומו כולם יהודה ואפרים:

ט (א) הך הכפתור. הכה את הכפתור הוא המשקוף מהכאת הכיה ירעשו המזוזות ר"ל באבדן המלך יאבד

ביאור המלות

(א) הכפתור. הוא המשקוף שהיה עשוי בצורת כפתור. ובצעם גווי, כמו ובצעם. והוא מענין חילוק וחיתוך,

גיא חזיון

באור הענין

וכסדר העולם וע"ז א"א בצהרים ביום אור: (י) והפכתי חגיכם לאבל, בחג אין מתאבלים על העבר רק על דבר ההוה והעתיד שע"ז יגוייר אבילות תמיד, ושיריכם לקינה הקינה היא רק על העבר, והעליתי על כל מתנים שק השק ילבשו לתפלה ולצום על צרה הוה או עתידה, ועל כל ראש קרחה הקרחה היא על העבר, ר"ל שיקוננו ויקרחו על העבר, ויאבלו וילבשו שק על ההוה והעתיד. ושמתיה כאבל יחיד כמי שמתאבל על בן יחיד שלא נשאר לו בן אחר שיתנחם בו, ומוסיף ואחריתה כיום מר כי מי שמת בנו מתנחם עדיין במה שהוא עצמו חי, אבל אחריתה יהיה כיום המות שאז אבדה כל תקוה: (יא) הנה ימים באים, נגד מה שיאמר בפסוק י"ג שביום ההוא של הגלות יתעלפו בצמא על שלא רצו לשמוע בקול ה', יקדים לאמר שעוד יבואו ימים שהרעב שאשלח אז בארץ לא יהיה רעב ללחם והצמאון לא יהיה צמאון למים כמו ביום הגלות, רק הרעב והצמאון יהיה לשמוע את דבר ה' וזה היה בבית שני, שדבר ה' היה יקר בימים ההם, כי אחרי הנביאים האחרונים נסתם חזון, ועדיין היה ביניהם רוה"ק והיו מסתפקים בבת קול, והיו דורשים אחרי דבר ה' וצמאים לשמוע דבריו: (יב) ונעו ואחרי הימים האלה ינועו מים עד ים היינו מים הדרומי עד ים המערבי, ומצפון ינועו עד מזרח, כי יתפזרו לארבע רוחות השמים, ובכל המקומות שינועו שם בגלות ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו כי אחר החורבן נפסק גם הבת קול והופעת דבר ה': (יג) ביום ההוא, ר"ל כל זה יהיה בימים הבאים לעתיד אבל ביום ההוא שדבר ממנו למעלה שאמר והילילו שירות היכל ביום ההוא, והיה ביום ההוא והבאתי השמש בצהרים, שהוא ביום המיועד לגלות עשרת השבטים בעוד ששים וחמש שנה, לא הזקנים ודורשי ה' יצמאו, ולא יהיה הצמאה לדבר ה', רק הבתולות היפות והבחורים תתעלפנה בצמא ממש למים, כי הם אינם צמאים לדבר ה', רק המים. (יד) הנשבעים באשמת שומרון בעגלים שעשו מלכי שומרון, והנשבעים בעגל שבדן ובדרך של באר שבע שדרך שם היו הולכים לבית אל, וע"כ יפלו ולא יקומו, כמ"ש בתחלת דבריו נפלה ולא תוסיף קום, ובאר הדבר כי כה אמר ה' דרשוני וחיו ואל תדרשו בית אל וכו' ובאר שבע לא תעבורו:

הַסִּפִּים וּבְצַעַם בְּרֹאשׁ כֻּלָּם וְאַחֲרִיתָם בַּחֶרֶב אֶהֱרֹג לֹא־יָנוּס לָהֶם נָס וְלֹא־יִמָּלֵט לָהֶם פָּלִיט׃ ב אִם־יַחְתְּרוּ בִשְׁאוֹל מִשָּׁם יָדִי תִקָּחֵם וְאִם־יַעֲלוּ הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם אוֹרִידֵם׃ ג וְאִם־יֵחָבְאוּ בְּרֹאשׁ הַכַּרְמֶל מִשָּׁם אֲחַפֵּשׂ וּלְקַחְתִּים וְאִם־יִסָּתְרוּ מִנֶּגֶד עֵינַי בְּקַרְקַע הַיָּם מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת־הַנָּחָשׁ וּנְשָׁכָם׃ ד וְאִם־יֵלְכוּ בַשְּׁבִי לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם מִשָּׁם

רש"י

ואל מעבר משעות שנשעה שכינה : הך הכפתור . שהוא בראש הגג : וירעשו הספים . אסקופות הבית התחתונות כך יהרג המלך וירעדו השרים : ובצעם בראש כולם . כמו ופצעם , וי"ת כפתור המנורה ספי מנרתא יתקטל מלכא יאשיהו וירעשו הסיפים ויחרב ביתא ויתפגרון עזרתא , ובצעם בראש כולם ומאני מקדשא בשביא יהכון , ובצעם כמו ממונם יגלה בראש כולם : (ב) אם יחתרו בשאול . אם ידמון לאיטמרא כדבשאול : ידי תקחם . במימרי ידברינון שנאיהון : ואם יעלו השמים . ואם יסקון במורין למין עד צית שמיא מן תמן במימרי יתהוגון : (ג) בראש הכרמל . ברים מגדלי כרכיא : משם אחפש , מתמן אפקיד בלושין ויבלשונון : בקרקע הים . בניסי ימא , איי הים : אצוה את הנחש .

מצודת דוד

השרים ועל יאשיהו יאמר כי אחר שנהרג הוא הושפלה המלוכה ולא היה ביד השרים להמליך מלך מדעתם ואחר המליכו את יהואחז הסירו מלך מצרים מן המלוכה ונתן עונש על הארץ כמ"ש במ"ב (כ"ג) ומאז לא המליכו מלך מדעתם : ובצעם . חמדת עשרם יגלה בראש כלם כי עד שלא גלו הם בימי צדקיה הוגלה כ"כ אוצרות בית המלך כמ"ש במ"ב (כ"ד) : ואחריתם . בניהם ובנותיהם אהרוג בחרב העכו"ם : לא ינוס וגו' . הרוצה לנוס לא יוכל : ולא ימלט וגו' . סוא כפל ענין במ"ש : (ב) אם יחתרו בשאול . אם יעשו לעצמם מחתרת בשאול ר"ל בעומק הארץ להסתתר שמה הנה ידי תקחם משם למסרם ביד העכו"ם והוא ענין מליצה ור"ל שלא יועילו לעצמם בשום תחבולה להנצל מיד העכו"ם : משם אורידם . להיות נמסרים ביד העכו"ם : (ג) ואם יחבאו . ואם יסתירו עצמם בראש כר הכרמל שהיו שם מקומות מסתרים : משם אחפש . ממקום מחבואם אחפשם למצוא אותם ולקחתים למסרם ביד העכו"ם : ואם יסתרו . ואם יחבו להסתר מפני בקרקעית הים : משם . מקרקעית הים אצוה את הנחש הוא הלויתן שהוא ינשך אותם והכל הוא ענין מליצה: (ד) ואם ילכו בשבי . ר"ל ואם יכנעו לפני העכו"ם וימסרו עצמם בשבי למען ירחמו עליהם : משם .

מצודת ציון

כן ליורי כפתורים העגולים כעין תפוחים וכן בכפתוריה ילינו (צפניה ב') : וירעשו . ענין תנועה חזקה : הספים . הם המזוזות כמו וסף השער (יחזקאל מ') : ובצעם . חמדת עשרם כמו בצע כסף (שופטים ה') : ואחריתם . כן יקראו הבנים והבנות כמו ולא לאחריתו (דניאל י"א) : ינוס . ענין בריחה : להם . כמו מהם : ימלט . ענין השמטה : פליט . ענין שארית כמו פליט ושריד (איכה ב') : (ב) יחתרו . ענין חפירה בקרקע כמו חתר בחשך בתים (איוב כ"ד) : בשאול . בקבר עמוק : (ג) יחבאו . ענין הסתרה כמו חבי כמעט רגע (ישעיה כ"ו) : אחפש . ענין חקירה כמו ויחפש רוחי (תהלים ע"ז) : הנחש . הוא הלויתן הדומה למראה נחש וכמ"ש על לויתן נחש בריח (ישעיה כ"ז) : ונשכם . מל' נשיכה

ביאור הענין — גיא חזיון

ט (א) **ראיתי את ה' נצב על המזבח**, כבר אמר (למעלה ג' י') כי ביום פקדי פשעי ישראל ופקדתי על מזבחות בית אל ונגדעו קרנות המזבח, ובארתי כי הושע בן אלה רצה לבטל עבודת העגלים ובטל השומרים שהיו שומרים שלא יעלו ישראל לרגל ונגדע קרנות המזבח, ועי"ז עמד מרד בין העם ונחלקו לשתי כתות, וזה היה סבה שהלשינו את הושע לפני מלך אשור ויעצרהו בבית כלא ויצר על שומרון ועי"ז הגלה אותם , וכמו שהתבאר אצלי בפי' הושע בכ"מ וצייר שדבר זה היה בהשגחת ה' , כאילו ה' נצב על מזבח שבבית אל , **ויאמר הך הכפתור** הוא משקוף בית המזבח שהיה עליו כמין כפתור, ועי"ז **ירעשו הספים** ונהרס בית המזבח והוא עצמו מ"ש ונגדעו קרנות המזבח, **ובצעם בראש כולם** עי"ז נבצע כולם ונחלקו לכתות שונות , וזה היה בראש ר"ל ראשית מפלתם , כי **אחריתם** אחרית המהומה יהיה שאהרוג אותם בחרב ע"י מלך אשור , **לא ינוס להם נס** שלא ינצלו ע"י ניסה, וגם מי שיפלט מחרב אויב **לא ימלט** כי תשיגהו החרב אח"כ כמו שמפרש : (ב) **אם יחתרו**, מפרש מ"ש אל ינוס להם נס , שלא יועיל להם כל אופני הניסה , אם יעשו מחתרת בחפירה עמוקה כשאול להסתתר שם , **משם ידי תקחם** ואמסרם ליד אויב , **ואם יעלו השמים**, ר"ל לראשי ההרים הגבוהים אשר ראשם בשמים , משם **אורידם** ליד האויב : (ג) **ואם יחבאו בראש הכרמל** ששם היו מחילות רבות ומערות גדולות היו מסתתרים שם, **משם אחפש** אני **אותם ולקחתים** ע"י האויב, **ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים**, ר"ל באיים השוממים והמפורדים בים שאין בני אדם מגיעים גם **משם אצוה את הנחש**, כי שם מצויים נחשים והם ישכו אותם : (ד) **ואם ילכו בשבי**,

באור המלות

כמו בעד השלח יפלו לא יבצעו (יואל ב' ח') , חתוך כולם לשנים בראשם : נס , פליט . הפליט הוא הנצול מן החרב , והשריד שנצול שלא ע"י ניסה , שלקחו האויב בשבי וכדומה , ופי' (עובדיה א' י"ד) : (ב) שאול . מקום

מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת־הַחֶרֶב וַהֲרָגָתַם וְשַׂמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה׃ ה וַאדֹנָי יֱהֹוִה הַצְּבָאוֹת הַנּוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וַתָּמוֹג וְאָבְלוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי בָהּ וְעָלְתָה כַיְאֹר כֻּלָּהּ וְשָׁקְעָה כִּיאֹר מִצְרָיִם׃ ו הַבּוֹנֶה בַשָּׁמַיִם מַעֲלוֹתָו וַאֲגֻדָּתוֹ עַל־אֶרֶץ יְסָדָהּ הַקֹּרֵא לְמֵי־הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ יְהֹוָה שְׁמוֹ׃ ז הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

מעלותיו קרי | נאם

רש"י

י"ת עממיא דתקיפין כחוי: (ה) הנוגע בארץ ותמוג. דמזיף בארעא וזיע, ותמוג לשון נוע וה' הוא הנוגע בארץ ותמוג כלומר גזירה זאת מאתו יצאת: (ו) ואגודתו. קבוצת בריותיו, ד"א קבוצות הצדיקים היא היתה יסוד הארץ לתקרת השמים שבשבילם הכל קיים: הקורא למי הים. דאמר לכנשא משריין סגיאין כמי ימא: (ז) הלא כבני כושיים אתם לי, למה אמנע מלהפרע מכם אחרי אשר אינכם שבים אלי

מצודת ציון

בשינים: (ה) ותמג. מלשון המגה והמסה: ואבלו. ענין השחתה כמו אבלה אדמה (יואל א'): ושקעה. ענין נפילת הדבר בעומק כמו אשקיע מימיהם (יחזקאל ל"ב): (ו) מעלותיו. מל' עליה הבנויה ממעל ואמר בלשון שאלה על הגלגלים: ואגדתו. ענין קבוצה אחת וכן היו לאגודה אחת (ש"ב ב'): (ז) כבני כשיים. הם האנשים השחורים מבני כוש בן חם:

מצודת דוד

ממקום שילכו אצוה את החרב להרגם. ר"ל לא יועיל להם ההכנעה כי עכ"ז יהרגום העכו"ם בארצות גלותם: ושמתי וגו'. אשגיח עליהם לעשות עמהם רע ולא לעשות עמהם טובה: (ה) וה' וגו'. והנה ה' הוא המושל בצבאות מעלה ומטה ויכול הוא לעשות חפצו בכל מקום ובכל דבר: הנוגע בארץ. כאשר יגע בארץ היא נמסת וכלה וכל היושבים בה יהיו נשחתים: ועלתה. המים תעלה על כלה כמו היאור המכסה את כל הארץ בגאותו להשקות השדות: ושקעה. ר"ל עם כי בתחלה יגרשו המים רפש וטיט הנה אח"ז תהיה נשקעת ברפש והטיט לרדת אל קרקעית המים כמו יאור מצרים שאחר שגורשין מימיו רפש וטיט אח"ז נשקע למטה. ר"ל אחר השמדת הרשעים תהיה ההשקטה: (ו) הבונה. הוא בונה בשמים מעלותיו זה למעלה מזה ועל הגלגלים יאמר שהם זה למעלה מזה: ואגדתו. קבוצת בריותיו יסדה על הארץ: הקרא למי הים. להעלותם בעבים ואח"ז שופכם ומורידם ע"פ הארץ: ה' שמו. המורה שהכל שלו ובידו. ומוסב למעלה לומר הואיל וכן הוא לא תמצאו א"כ שום תחבולה להנצל מהפורעניות שהוא מייעד להביא: (ז) הלא כבני כשיים וגו'. כמו בני כושיים שהמה עבדים לאדוניהם עבדות עולם כן אתם

ביאור המלות

עמוק באדמה שם יחתור מחתרת להתחבא שם: (ה) ושקעה. שתבאר ח' ח', ושם ונגרשה ונשקעה: (ו) מעלותיו. כמו המקרה במים עליותיו (תהלים ק"ד), רק שם עליה מציין הבנין שעל הבית ועז"א המקרה, וכמ"ש ברכות (דף י') למ"ד עליה מהו (עליית) קיר שקרוה, ומעלות מציין שעולים אל העליה, כמו ולא תעלה במעלות, כי האדים עולים במעלות, ונעשו כתקרת הבית ברקיע ובעיגול הנשימה, ושם אגודה כולל דברים מפורדים הנאגדים יחד, שכן נאגדו עפרות תבל שהיו נמוגים במי תהומות, ואין אגודה פחות

גיא חזיון — ביאור הענין

זה פי' למ"ש ולא ימלט להם פליט, גם הפליטים שישאיר האויב בחיים ויקחם לשבי גם הם לא ימלטו מחרב, **כי משם אצוה את החרב**, שאם יגזור עליהם שמדות והריגות, ולא שאניחם שם ביד המקרה רק תהיה השגחתי עליהם, אבל **מה שאשים עיני עליהם** יהיה **לרעה ולא לטובה**, שאשגיח עליהם להעניש עונש השגחיי: (ה) **וה' צבאות הנוגע בארץ ותמוג**, נגד מ"ש למעלה (ח' ח') העל זאת לא תרגז הארץ, שמרמז על המרד שנתהוה ביניהם, והלשון מורה שהארץ רגזה מעצמה, יאמר פה שזה היה ע"י ה', שמרד העם שהמשיל לרוגז הארץ, ושפיכת האויבים את העם לגולה שהמשיל לעליית היאור המכסה את הארץ, כ"ז לא היה מקרה, רק ע"י ה', הוא נוגע בארץ ותמוג ונעשה המרד, כמ"ש ראיתי ה' נצב על המזבח, וכן ע"י ה' **עלתה כיאור כולה** וכסוה האויבים כנ"ל שם כ"ז היה ע"י השגחת ה': (ו) **הבונה בשמים מעלותיו**, הוא עפמ"ש נוטה שמים כיריעה המקרה במים עליותיו וכו' יסד ארץ על מכוניה, והתבאר אצלי בפי' מעשה בראשית, כי אחר שתחלה היה העולם כולו מים במים ברצות ה' שתתגלה היבשה נטה שמים כיריעה, היינו מה ששם בטבע המים שיעלו אדים אל הרקיע שהוא עגול הנשימה, ושם נפרדו המים אשר היו מעורבים עם האויר ונשארו בעיגול הנשימה, כמ"ש המקרה במים עליותיו, שהוא החק ששם אל המים שיעלו עד שם ושם ישארו צרורים בעבים, ועי"ז נתגלה היבשה וההרים עלו מתוך התהום, שעז"א יסד ארץ על מכוניה, וז"ש **שבנה בשמים מעלותיו**, ושם הוא עליית האדים והמים, ועי"כ **אגודתו על ארץ יסדה** נאגדה היבשה, ושם לים גבול בל יצא מן האגד ולחוץ, והוא בעצמו אשר עצר בעד המים בל יכסו היבשה, הוא **הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ** ויחזור העולם שיהיה מים במים, כמו שעשה בדור המבול שירד הגשם מן השמים ויכסו המים את היבשה, בענין שהטעותו יגים חרבו להשיב את הבריאה אל כתם התהו: (ז) **הלוא כבני כושיים**, אחר שנבא פורעניות, סיים את ספרו בדברי תנחומין.

נְאֻם־יְהוָה הֲלוֹא אֶת־יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר׃ ס הִנֵּה עֵינֵי ׀ אֲדֹנָי יְהוִה בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֶפֶס כִּי לֹא הַשְׁמֵיד אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה׃ ס כִּי־הִנֵּה אָנֹכִי מְצַוֶּה וַהֲנִעוֹתִי בְכָל־הַגּוֹיִם את

רש"י

אלא מן בני נח באתם כשאר אומות כושיים אשר נדמיתם להם כענין שנא' (ירמיה י"ג) היהפוך כושי עורו כך אתם תוכלו להטיב: הלוא. בתמיהה תחלת בזויי דבכם היא הוצאה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כך הוצאתי מכפתור כשבאו כפתורים על העוים כענין שנאמר (דברים ב') והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגו' כבשו גם בני עזה ואחר סרני פלשתים תחתיהם והוצאתים מידם ואעפ"כ לא עשיתים לי לעם: וארם מקיר. וכן אני עתיד להעלות את ארם מקיר שיגלם שם סנחריב ולקץ הימים משתבטל מלכות אשור יצאו: (ח) והשמדתי אותה. הממלכה הם בית יהוא אבל בית יעקב לא אשמיד: (ט) כי הנה אנכי מצוה. להגלותם ולהניעם בכל הגוים הנעה רבה ויתירה כאשר ינוע מה שמכברין בכברה לאחר שנפלו ממנו סובין הדקין ונותרו הגסין שאין יכולין לצאת ואז המנענע

מצודת דוד

לי עבדים כל ימי עולם כי הלוא העליתי אתכם מארץ מצרים מבית עבדים לכן אתם לי לעבדים: ופלשתים מכפתור. ר"ל וכי העליתי את פלשתים בני כפתור מן המקום שגלו שמה · וארם מקיר. ר"ל וכי העלה את ארם מקיר שיגלו שמה ע"י מלך אשור כמ"ש במ"ב (ט"ז) וכאומר הואיל ולא עשיתי ולא אעשה לאומה אחרת כפי מה שעשיתי עמכם לכן קנויים אתם לי לעבדים: (ח) הנה עיני ה'. ר"ל הואיל וכן הוא ואתם פשעתם בי לכן הנה עיני ה' והשגחתו בממלכה החטאה הוא מלכות אפרים להשמיד אותה: אפס וגו'. רק לא אשמיד את בית יעקב את המון העם מכל וכל כי לבד שמלוכה אשמיד ולא יהיה להם עוד מלך: (ט) והנעותי וגו'. אניע ואגולה את ישראל בין העכו"ם כמו שמנענעין תבואה בכברה להפיל הפסולת דרך נקבים אשר עם כל זה הצרורות הגסות לא יפלו ארצה דרך נקבי הכברה כי צר להם נקבי הכברה כן ישראל

מצודת ציון

(ח) אפס. ענינו כמו רק וכן ואפס את הדבר (במדבר כ"ב): (ט) והנעותי. מלשון נוע ונדד: בכברה. היא כעין נפה שמרקדין בה הקמח ודומה לו ועשית לו מכבר (שמות

גיא חזיון

באור הענין

אומר אתם מיוחדים לי כבני כושיים שהם מצויינים ונכרים תמיד ומיוחדים לאבותיהם ע"י שחרות עורם, שהגם שיגלו ויתערבו בין עמים אחרים בל יתערבו עמהם, כן אתם הגם שתגלו והתערבו בין העמים תמיד תהיו נכרים כי אתם לי, כי אתם בני ישראל, וכל רואיהם יכירום כי הם בני אל חי,

באור המלות

[illegible], כי עם יסוד השפל נאגד יסוד המים והרוח, והוא יסוד הבנין. ומים העליונים הם העליות: (ז) ופלשתים מכפתור. כבר פי' (דברים ב') שהעוים שהשמידו אותם הכפתורים הם פלשתים, ועי' ברמב"ן שם שדעתו שהעוים הם אומה אחרת מ"מ כתב שהעוים היו שמה פלשתים כי שם הארץ פלשת, והכפתורים היוצאים מכפתור כאשר השמידם הגלו מהם לכפתור ארצם אשר היא מכלל ארץ מצרים וה'

ומביא ראיה לזה הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים שהגם שהייתם במצרים ימים רבים גולים ומשועבדים, בכ"ז לא התערבתם עם המצריים והעליתי את ישראל מופרד וניכר בשמו וביחוסו, אבל הכי פלשתים (העליתי) מכפתור וארם מקיר בתמיה? פלשתים שנכבשו בימים קדמונים ע"י הכפתורים כמ"ש והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם, ואח"כ חזרו הגולים לארץ פלשתים כמ"ש כי שודד ה' את פלשתים שארית אי כפתור, בכ"ז הכי העליתי את פלשתים, או כשהעלה את ארם מגלותם לקיר (שלשם הגלה אותם מלך אשור) וכי העלה את ארם, הלא בגלותם יתערבו עם העמים ויתבטלו בתוכם ולא יהיו עוד פלשתים וארמים רק כפתורים ואנשי קיר, כי כבר חדלו מהיותם הגוי אשר היו מקודם שגלו, רק ישראל נשארו ישראל ולא התאחדו ולא התערבו עמהם, כמ"ש ונודע בגוים זרעם וכו', ובאר הדבר. (ח) הנה עיני ה' בממלכה החטאה, בעת ישים ה' פניו להעניש את ממלכה על חטאתיה, אז והשמדתי אותה מעל פני האדמה תשמד האומה ההיא ותחדל מהיות עם, אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב, שהם הגם שיעניש ה' אותם לא ישמד עצמותם ויהיו תמיד בית יעקב נכרים במשפחותיהם ובנסיהם: (ט) כי הנה אנכי מצוה, באר עניני ההשגחה בזה שיניע אותם בכל הגוים עד שיהיו נעים ונדים ומפוזרים בין כל האומות שזה צדקת פזורנו בישראל כמ"ש חז"ל, שעי"כ לא יתבטלו בשום מקום וגם עי"כ לא תשלוט עליהם שום אומה לכלותם, כי יתהלכו מגוי אל גוי, וזאת שנית שידמו כאשר ינוע בכברה שמניחים שם חטים ושעורים ומניעים הכברה לנקותם מן הפסולת, שהפסולת הדק מפיל דרך נקבי הכברה, אבל הצרור היינו הגרעינים המלאים שצרור בהם קמח, לא יפול ארץ, וישאר בכברה, כן ע"י הפיזור והגליות יפלו מהם הרשעים ויטמעו בין האומות, אבל הצדיקים הצרורים בצרור התורה והמצוה ואחדות ישראל לא יפלו ארץ וישארו באמונתם, ומפרש נמי הוא הפסולת שיפול ארץ

אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר אָרֶץ׃ י בַּחֶרֶב יָמוּתוּ כֹּל חַטָּאֵי עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה׃ יא בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת־סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת־פִּרְצֵיהֶן וַהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם׃ יב לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה עֹשֶׂה זֹּאת׃

רש"י

הנה

מגנענע בכל כחו: ינוע. ע"י אחר, ולא יתכן לקרות ינוע שהוא דבר הנע מאליו: (י) לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה. בשביל עונינו לא תמהר הרעה לגשת ולבא: (יא) ביום ההוא. אחרי בא עליהם כל אלה יבא יום ההוא המוכן לגאולה ובו אקים סוכת דוד הנופלת. ת"י מלכותא דבית דוד: (יב) למען

מצודת ציון

כ"ז): צרור. חתיכה גסה של עפר וכן אשר לא נמצא שם גם צרור (ש"ב י"ז): (י) תגיש. ענין הקרוב: ותקדים. ענין מהירות: בעדינו. ר"ל עלינו: (יא) וגדרתי. ענין בנין: פרציהן. ענין שבר חומה: והרסתיו. מלשון הריסה ונתיצה: (יב) למען. ענינו כמו באופן כמו למען ינוח

מצודת דוד

עם כי יהיו נעים ונדים בגולה לא יתמו שם הצדיקים כ"א הפושעים והמורדים: (י) בחרב ימותו. המתים בחרב בשכו"ם יהיו כל החוטאים שבעמי אשר אומרים לא תבוא עלינו הרעה כי אין גמול ועונש אבל הצדיקים ינצלו ולא יאכלם החרב: (יא) ביום ההוא. כאשר יתמו הפושעים: אקים וגו'. ר"ל אחזיר המלוכה לבית דוד אשר נפלה והושפלה בימי הגולה: וגדרתי וגו'. את הפרצה שהיה בה אגדור אז ר"ל אז לא ימלוך מלך אחר על אפרים להיות פרצה מה במלכות בית דוד: והרסתיו. מה שהיה הריסה במלכות בית דוד כל ימי הגולה שלא מלכו כלל הנה אז אקים אותה ואבנה להיות בנוי ומתוקן כימי עולם ר"ל כמו שהיתה מאז בימי דוד עצמו: (יב) למען ירשו וגו'. הוא ספוק כאלו אמר למען יירשו אשר נקרא וגו' ר"ל שהממשלה תהיה באופן שיירשו העם אשר שמי נקרא עליהם להיות נקראים עם ה' הם ירשו את

גיא חזיון

באור המלות

בצלם שם וחזה למקומם לא ידענו באיזה דור מן הדורות עכ"ד, והכתובים דפה מתפרשים לכל הדעות: (ט) צרור, בן קורא גרעינים מלאים מקמח או אוכל צרור בהם, הפך הגרעינים הריקים לגומות שדופות שיפלו דרך נקבי הכברה: (י) תגיש. פעל יוצא שתגיש את עצמה, וכן כמו הרה תקריב ללדת, ופרעה הקריב, ועמ"ש (ישעיה כ"ו י"ז), במורה שעתקת התנועה, ר"ל לא תתחיל להגיש א"ע: (יא) פרציהן. הכינוי אל העם: והריסותיו, הכינוי אל דוד ובניתיה אל הסוכה: (יב) למען יירשו. לשמש' הפוך,

באור הענין

ויצא מן הכברה?. (י) **בחרב ימותו כל חטאי עמי** שהם הפסולת, **האומרים לא תגיש** ר"ל שהם אומרים שהרעה הבאה היא מקרית ולא השגחיית ע"י ה' בעבור מעשיהם, וע"כ יאמרו **שלא תגיש בעדינו הרעה**, שהרעה אשר תצא לבא לא תבא בעדינו כדי להענים אותנו, רק הוא דבר מקרה, ומוסיפים לאמר שגם **לא תקדים בעדינו**, שאף לא יאמינו שע"י מעשיהם תקדים הרעה לבא, כי יאמרו שביאת הרעה וזמן בואה הכל ענין מקרה, ואינה מקדמת לבא על הרשעים קודם הצדיקים שהוא כפירת ההשגחה והעונש: (יא) **ביום ההוא אקים את סוכת דויד הנופלת**, מתחלה היה בית דוד בנוי ומשוכלל כבית קבוע, משתלשלת בבני דוד מדור דור, ואח"כ לא היה בית קבוע רק סוכת ערא' וזה היה בבית שני שנבטלה מלכות בית דוד, ומלכו החשמונאים והורדוס, ובכ"ז היו עדיין נשיאים מזרע בית דוד שזה דומה כסוכה עראי, ואח"כ נפלה גם סוכה זו, כי בגלות האחרון בטלו גם הנשיאים ואין זכר ונשיאות לזרע בית דוד, ואז יקים ה' סוכת דוד, היינו שיעמוד איש מזרע בית דוד וינהיג את העם כהנהגת הנשיאים, וכבר התבאר (יחזקאל סי' ל"ד כ"ג כ"ד) שהזלת שמש לבית דוד בג' מדרגות, כמש"ש **הוא ירעה אותם והוא יהיה להם לרועה ואני ה' אהיה להם לאלהים ועבדי דויד נשיא בתוכם**, שתחלה האיש מבית דוד ירעה אותם, ר"ל שינהיג אותם ויכוף אותם לעשות משפט וצדקה, שבזה תקים סוכת דוד שהיא הנשיאות מזרעו, אבל עדיין תהיה הסוכה מהורסת, אבל אח"כ יקבלו ישראל מלכות שמים ויקבלו הנהגתו ברצון, ואז הוא יהיה לנס להעם ברצונם, ועז"א **וגדרתי את פרציהן** ע"י שיוגדרו פרצות הדור ע"י ז **הריסותיו אקים**, ותהיה הסוכה שנמה כה מהורסת, כי יקבלו אותו לרועה ברצון, ואח"כ תתגלה מלכות שמים כמ"ש ואני ה' אהיה להם לאלהים ואז ועבדי דויד נשיא בתוכם, שהוא יהיה מלך המשיח, ואז לא תהיה סוכה ארעי רק בנין קבוע, ועז"א **ובניתיה כימי עולם** שתהיה מלכות קבועה כמקודם: (יב) **למען יירשו את שארית אדום**, כי רוב בני אדום יפלו אז במלחמת גוג ומגוג, והשארית שישארו מהם וכן כל הגוים שישארו בעת ההיא, **אשר נקרא שמי עליהם** שהם יכירו שם ה' ויקבלו אמונת האמת עד שיקרא שם ה' עליהם, כל אלה יהיה ירושה להמשיח: (יג) **הנה ימים באים**, באשר עת אשר יתרבו התבואות והפירות, עד שהקציר יתארך זמן רב עד שיגיע עת החרישה, ודריכת הענבים

יג הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בַּקֹּצֵר וְדֹרֵךְ עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְכָל־הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה׃ יד וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶם׃ טו וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

חזון

רש"י

ירשו . ישראל את שארית אדום ואת כל הגוים כי נקרא שמי עליהם . אשר כמו כי : (יג) ונגש חורש בקוצר. והשיג דיש את בציר ובציר ישיג את זרע (ויקרא כ"ו) לא יספיקו לחרוש עד שיבא הקציר ולא יספיקו לבצור עד שיבא עת הזרע : תתמוגגנה . תרגום יונתן יתפלחן , קרקע עבודה מתמוגגת בבא גשמים : עסיס . יין טוב ומתוק :

מצודת דוד

שארית הנשאר מכל העכו"ם להיות להם לעבדים : נאם אלה . עושה הטובה הזאת : (יג) ונגש חורש בקוצר . ר"ל הרבה תבואה תצמח ויהיו עוסקים בקצירה עד זמן החרישה והחורש והקוצר יגשו ויפגשו זה בזה וכן יפגוש דורך ענבים במי שמוליך התבואה לזריעה כי ירבו הענבים ויהיו עוסקים בדריכת הענבים עד הזריעה : והטיפו . הרבה ענבים יגדלו בהרים ויהיה היין נוטף מהם והוא ענין מליצה : תתמוגגנה . ר"ל יהיה מרעה שמן והחלב יזוב מן הצאן וכאלו נמוגו הגבעות מחמת זובת החלב : (יד) ושבתי . אעמיד בהשקט ומרגוע את בני השבי של עמי ישראל : ערים נשמות . שהיו שוממות בעת הגולה : וישבו . בהערים ההם ישבו ולא ינעו עוד משם : ושתו . הם ישתו היין ולא יבוא עוד עכו"ם לשתותו : ועשו גנות . יתקנו גנות ויזרעם : (טו) ונטעתים . יהיו משורשים כאילן הנטוע : ולא ינתשו . לא יהיו נעקרים : מעל אדמתם אשר נתתי להם מאז . ר"ל לא יגלו עוד ממנה כי שמה ישבו עד עולם :

מצודת ציון

שורך (שמות כ"ג) : (יג) ונגש . ענין הקרוב והדבוק : ודרך . הדרך לדרוך על הענבים להוציא היין : במשך . מל' משיכה והולכה : והטיפו . ענין הזלה : עסיס . כן יקרא היין וכן על עסיס כי נכרת מפיכם (יואל א') : תתמוגגנה . מל' המגה והמסה : (יד) ושבתי . ענין השקט ומרגוע כמו בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל') : שבות . מל' שבי הגולה : נשמות . מל' שממון : (טו) ינתשו . ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א') :

גיא חזיון

באור הענין

יתאחר עד בא זמן הזרע, מרוב התבואה והענבים כמ"ש והשיג לכם דיש את בציר, וההרים יטיפו עסיס מדבש הפירות, והגבעות שמה ירעו הבקר והצאן תתמוגגנה מרוב החלב, כמ"ש בסוף יואל והגבעות תלכנה חלב : (יד) ושבתי את שבות עמי הוא השבת מעלתם ומדרגתם, ובנו הערים שהיו שממות ויטעו כרמים וכו' : (טו) ונטעתים על אדמתם, מאז יהיו כעץ הנטוע במקומו שא"א נעקרו מאדמתו כן לא ינתשו עוד מעל אדמתם, כי לא ילכו עוד בגלות לעולם:

באור המלות

למען יירשו אשר נקרא שמי עליהם את שארית אדום, ואני פרשתי כפשוטו, כי העמים שלא יקראו בשם ה' יסופו : (יד) ושבתי שבות . הוא השבת המדרגה כמו שבארתי (בירמיה ל"א י"ח) :

א א חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה׃ ב הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד׃ ג זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ׃ ד אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־

יהוה

רש"י

א (א) **חזון** עובדיה. מאי שנא עובדיה לאדום ולא ניבא נבואה אחרת, אמרו חכמים עובדיה גר אדומי היה אמר הקב"ה מהם ובהם אביא עליהם יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם: (ב) הנה קטן נתתיך. כלפי שקראו אביו בנו הגדול ואמו בנה הגדול אמר הקב"ה לפני קטן הוא, ורבותינו דרשו קטן שאין להם לא כתב ולא לשון. בזוי שאין מעמידין מלך בן מלך: (ג) שוכני בחגוי סלע. סומך על משענת אבותיו אברהם ויצחק והם לא יועילו לו. חגוי כמו (ישעיה י"ט) והיה אדמת יהודה למצרים לחגא ברייטייג"א בלעז, ואל תתמה על וי"ו של חגוי שהיא כוי"ו של קוי (תהלים ס"ה) וכוי"ו של כמעתוי (בראשית כ"א) שאין יסוד בתיבה אלא

מצודת ציון

א (א) וציר. ענין שליח כמו וציר אמונים (משלי י"ג): (ב) בזוי. מבוזה: (ג) השיאך. ענין הסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג'): שכני. היו"ד יתירה: בחגוי. ענין בקוע והריץ כמו יונתי בחגוי הסלע (ש"ה ב'): (ד) קנך. מל' קן והוא מדור העופות:

מצודת דוד

א (א) חזון עובדיה. זה מראה הנבואה של עובדיה: לאדום. על אדום: שמועה שמענו. ר"ל אני ושאר נביאים שמענו שמועה מאת ה' כי הרבה נביאים התנבאו על חורבן אדום: וציר. ר"ל כאשר שמענו כן הוא כי כל העכו"ם התעוררו לבוא עליה למלחמה ושלהו שלוחיהם זה לזה לאמר קומו אתם ונקומה גם אנו ללכת עליה למלחמה: (ב) הנה קטן נתתיך. בתחלת ממשלתך בארץ אדום הנה אז היית קטן בעכו"ם ומבוזה מאד ביניהם כי היתה ממלכה שפלה: (ג) זדון לבך השיאך. כאומר הנה עתה שנתגדלת למשול ממשל רב כאשר באת אל הכרך הגדול וגו' לכן זדון לבך הסית אותך להתגאות יותר מדאי: שכני. כאלו אתה שוכן בבקיעי הסלע עד שלא יוכל מי לקרוב אליך וכאלו היה מקום מושבך במקום מרום ונשא: אמר בלבו. לכן תחשב בלבו מי הוא אשר יוכל להוריד אותי בשפל הארץ: (ד) אם תגביה

באור המלות

(א) לאדום. כמו על אדום, ורמז בשימוש הלמ"ד שהיה גר אדומי, שהוא שייך לאדום, כמ"ש חז"ל: ציר, שליח הסובב בחזרה לכל צד ומחזיר דבר לשולחיו (ישעיה י"ח): (ג) זדון לבך. שהם זד הוא החולק על עקרי האמונה ומכחישם ביד רמה, בפרט כשנסמך אל הלב, כמ"ש בפי' משלי: השיאך, גדר פעל השיא שמסכית אותו מסיר מלבו הפחד והמורך וזה הבדלו מן, הסית, פתה (ישעיה ל"ו), בחגוי סלע אדום שכן בסלע, כמ"ש ותפש את הסלע במלחמה (מ"ב י"ד ו') וישליכום מראש הסלע (דה"ב כ"ה י"ב) וגפן עולליך אל הסלע (תהלות קל"ז), וחגוי סלע ת"י בשיני כיפא, וי"מ מענין חוג הארץ ראש הסלע מקום שהוא עגול כראש: (ד) שים. הוא

גיא חזיון — באור הענין

א (א) **חזון** עובדיה לאדום, הנה אדום הרעו לישראל בחורבן בית ראשון, שאז שמחו על מפלת ישראל ועל חורבן בית המקדש, אח"כ בחורבן בית שני שנחרבה ע"י הרומיים שהם נקראו בשם אדום על שעיר רומי התישבה מבני אדום, ועל שאח"כ נתיסדה האמונה ע"י בני אדום, כמ"ש הרי"א בישעיה סי' ל"ד בראיות, וגם בני אדום שהכנים הורדוס בדת ישראל במילה וטבילה באו ועזרו על החורבן ונתפשטו לאויבים, ואח"כ התפשטה אמונתם הידועה ונקראו כל בעלי דתם בשם אדום, ומהם סבלו ישראל גלות והריגות אין מספר במשך ימים רבים, ולעתיד יתאספו כל בעלי הדת ההיא לכבוש את א"י מיד ישמעאלים כמבואר בנבואת יחזקאל על ענין גוג ומגוג בסי' ל"ב ובסי' ל"ח ל"ט, כמש"ש, ואז יתאספו כל בני ישמעאל אשר במזרח לנקום נקמת אחיהם, ועז"א **הנה שמועה שמענו** (ר"ל אני ויתר הנביאים כי כמה נביאים נבאו על מפלת אדום) **מאת ה'**, שהודיע זה בנבואה, וגם **ציר בגוים שולח** שהם השלוחים שילכו בין הישמעאלים שיזרזו זא"ז לאמר **קומו ונקומה עליה למלחמה**: (ב) **הנה** ע"ז מתמה **הלא קטן נתתיך בגוים** שהאומה בני אדום שישבו בהר שעיר בימי הנביאים היה גוי קטן, וגם **בזוי מאד** ולמה ימסרך אסיפת כל הגוים נגד אומה קטנה, ואיך יתעוררו להלחם על אומה בזויה?, משיב. (ג) **זדון לבך השיאך**, ע"י זדון לבך שזדה בעניני האמונה לדבר על ה' תועה, ותוציא מגונים, זה השיא אותה עד שאתה **שוכני בחגוי סלע מרום שבתו**, שעלית לישב במרומו של עולם, **ואומר בלבו מי יורידני ארץ**, ר"ל שע"י שהאמונה הזאת תתפשט מאוד עי"כ תתנשא מלכות אדום באחרית הימים עד שלא תירא ממום אדם, ומי משיב לה, דע כי גם. (ד) **אם תגביה כנשר** וגם אם **תגביה בין כוכבים**, אומר אני לך **שים קנך** שמה! כדי **שמשם אורידך נאום ה'**, כי הנופל ממקום גבוה אינו מסוכן כ"כ, ולכן אגוה שתשים קנך

יְהוָה׃ ה אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ ו אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃ ז עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין

תבונה **רש"י**

פ"ת ותי"ת: (ה) באו לך. עליך: איך נדמיתה. למה נדמיתה דומה עד שגנבו כל רצונם: הלא (בוצרים) ישאירו עוללות. ואלה לא ישאירו לך כלום כי יחפשוך ויגלו וידרשו מצפוניך: (ו) נבעו. תרגם יונתן איתגליין, ולשון ארמית נבעו נתבקשו וכן אם תבעיון בעיו (ישעיה כ"א): (ז) עד הגבול שלחוך. אותם שהבטיחוך לעזרה באו עמך ולווך עד גבול ארצך עד הספר, ששם באו עליך למלחמה ובזאת השיאוך והכליתו, יכלו לך. לפתותך לצאת ושבו מאחריך: לחמך ישימו מזור תחתיך

מצודת דוד

כנשר. אבל אם תגביה לשבת כנשר העושה מדורות במקום גבוה ואם תשים מדורך בין הכוכבים משם אורידך לארץ ותהיה נמסר ביד העכו"ם: (ה) באו לך. באו עליך: שודדי לילה. הם המתפחדים לגזול ביום וגוזלים בלילה: איך נדמיתה. איך נכרתה מכל וכל (ואף כי תהיה באחרית הימים אמר בלשון עבר כדרך הרבה מן הנבואות כי הנביא ראה כאלו כבר נעשה): הלא יגנבו דים. ר"ל הלוא אין דרכם לגנוב אלא די ספוקם ויניחו המותר ומדוע א"כ נכרתה אתה מכל וכל מבלי שארית: אם בוצרים. אם על כרמך באו בוצרים הלא ישאירו עוללות ומדוע לא השאירו לך מאומה: (ו) איך נחפשו עשו. איך נחפשו בתי עשו לקחת הכל ואיך נתבקשו ונדרשו ממקומות מסתרים שלו לקחת כל הנמצא והוא כפל ענין במ"ש: (ז) עד הגבול וגו'. כשיצא למלחמה מול העכו"ם ליוו אותו כל אנשי בריתו שהיה לו עמהם כריתת ברית והם ליוו אותו עד קצה גבול ארצו ומשם חזרו ולא הלכו למלחמה להיות לו לעזרה והטעו אותו כי הבטיחו ללכת עמו: השיאוך. האנשים שהיית עמהם בשלום הם הסיתו אותך ללכת למלחמה ויכלו לך כי במעט לבב והלכה: לחמך. אוכלי לחמך כלוקחים פרס ממך הם ישימו מכה תחתיך ר"ל במקומך הכינו לך כליון

מצודת ציון

(ה) שודדי. ענין גזל ועושק: נדמיתה. ענין כריתה ואבדון כמו גם מואב נדמה (ישעיה ט"ו): דים. די הספוק כמו והמלאכה היתה דים (שמות ל"ו): בוצרים. כן יקרא האוסף ענבי הכרם כמו כי תבצור כרמך (דברים כ"ד): עוללות. הם הענבים הקטנים הגרועים כמו לא תעולל (שם): (ו) נחפשו. מלשון חפוש וחקירה כמו משם אחפש (עמוס ט'): נבעו. ענין דרישה וחפוש ודומה לו אם תבעיון בעיו (ישעיה כ"א) שהוא ענין דרישת שאלה וכמו שמלת בקשה הונח לדרישת שאלה ולחפוש כן מלת בעה הונח לשניהם: מצפוניו. מלשון צפון ונסתר: (ז) שלחוך. ענין לויה כמו ואברהם הולך עמם לשלחם (בראשית י"ח): השיאוך. ענין הסתה: יכלו. מל' יכולת ונצחון: לחמך. ר"ל אוכלי לחמך: מזור. ענין מכה ונקרא כן ע"ש שזורים עליה אבק מסמנים המרפאים וכן לא יגהה מכם מזור (הושע ה'): תחתיך. במקומך:

ביאור הענין **גיא חזיון** **באור המלות**

בין כוכבים כדי שתגדיל מפלתך, כמי שרוצה להפיל את אויבו ומעלהו למקום גבוה כדי שיפילו משם אל העומק ותשבר מפרקתו, ונבואה זו היא עתידה שבאחרית הימים תגדל מלכות אדום ותגבה למעלה ראש ומשם יוריד אותה ה' אל עמק יהושפט: (ה) **אם**, אחרי שהתחיל לנבאות את העתיד לבא על אדום באחרית הימים, שב להודיע ג"כ מה שיקרה להם בזמן קודם, שבאו אויבים לארצם ושללוהו ובזזוהו, וכבר אמרתי (ישעיה סי' כ"א וירמיה סי' מ"ט) שצייר ענין מפלתם אז, שאנשי בריתו השיאוהו שילך למלחמה חוץ לארצו על שכניו, ובעת שהיה חוץ לארצו נכנסו אויבים במדינתו והחריבו את הכל, עפ"ז ידמה את האויבים כגנבים שנכנסים בסתר שלא בידיעת בעה"ב, ושואל הלא **אם באו לך גנבים איך נדמית** ושתקת, ויותר מזה **אם באו לך שודדי לילה**, שהשודדים משמיעים קול רעש יותר מן הגנבים, איך נדמית בשינה ולא הרגשת, **הלא יגנבו דים** ולמה לא הקיצות משנתך לגרש אותם? מוסיף לאמר **אם בוצרים באו לך** שהם באים בשדה שאין בעל הבית שם, כי כן לא היית במקום שבאו השודדים, הלא אשאל **הלא ישאירו עוללות** כיון שיראים פן יבא בעה"ב ולא יקצרו את הכל, וא"כ אשאל. (ו) **איך נחפשו עשו**, שיעור הכתוב עשו! (הוא שם הקיבוץ) איך נחפשו ונבעו ונתגלו מצפוניו, שהלא הבאים בגניבה אין להם עת לחפש אחר כל המצפונים בלא פחד, ואיך היה זה שהאויבים לא פחדו כלל שיבאו בני אדום ויעמדו נגדם?: (ז) **עד**, משיב שזה היה ע"י תחבולה **שכל אנשי בריתך שלחוך** ולוו אותך **עד הגבול** שתצא מגבול ארצך להלחם עם האויב והם הלכו אתך לעזרך (באמר הם אנשי הברית שמחוייבים לעזרך במלחמה), אבל לא עזרו אותך במלחמה רק מה שהלכו אתך עד הגבול ושם הניחו אותך שתלחם לבדך, **ואנשי שלומך** הם **השיאוך**, שהסירו מלבך המורא כדי שתהיה טרוד במלחמה ועי"כ **יכלו לך**, **(ואנשי) לחמך** היינו האוכלים בלחמך הם **שמו מזור תחתיך**, כאלו רצו לרפאות המכה והמזור יעמוד תחתיך והוא יהיה במקומך להציל את ארצך מפי

לווי כפשוטו: (ה) נדמית. ענין שתיקה, וכן מואב נדמה (ישעיה ט"ו): (ו) נחפשו. ר"ל מצפוניו, ועשו הוא שם הקיבוץ: ונבעו, נתגלו וכן פרץ נופל נבעה (ישעיה ל') וכמו שפי' חז"ל בב"ק דף ד' עפ"י התרגום: (ז) אנשי הברית. מחויבים לעזור: ואנשי שלום, עמם יתיעץ: ואנשי לחמו, מחויבים לרפאות שברו, ומזור מענין תחבושת על השבר כמו אין דן דינך למזור, ומלת בו מוסב על המזור:

תְּבוּנָה בּוֹ׃ ח הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ ט וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃ י מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם׃ יא בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרוֹ וְעַל־יְרוּשָׁלִַם יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם׃ יב וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־

שעריו קרי | תגדל

רש"י

סף מאכלך שם לך אחיך יעקב למזור שנתן לך לחם ונזיד עדשים ועל ידו בזית הבכורה, מאד. חולי: (ט) וחתו גבוריך תימן, יחתו ויפחדו לנוס אל ארץ אדום, וי"ת ויתברון גברך יתבי ארעא דרומא: למען יכרת. כל איש גבור: מהר עשו מקטל, מרוב הרג שיבא עליכם: (י) מחמס אחיך יעקב. בשביל חמס שעשית ליעקב: (יא) ביום עמדך מנגד, שלא באת לעזור לו: גם אתה כאחד מהם. מעלה אני עליך כאילו אתה מן הבאים עליהם: (יב) ואל תרא ביום אחיך. לא היה לך (להביט) ולעמוד מנגד:

מצודת ציון

(ט) וחתו. ענין שבירה כמו והחתתי את עילם (ירמיה מ"ט): תימן. הוא אדום היושב בהר שעיר בדרומה של א"י: מקטל. ענין הרג כמו הן יקטלני (איוב י"ג): (י) מחמס. ענין עושק: (יא) מנגד. מרחוק: שבות. מלשון שבי: זרים. מלשון זר ונכרי: חילו. ענין עושר כמו ועזבו לאחרים חילם (תהלים מ"ט): ידו. ענין השלכה והפלה כמו ידו אבן (ירמיה נ'): (יב) נכרו. מלשון נכר וזר:

מצודת דוד

ולאדון כי יעצו עליך רעה ואין בו תבונה להרגיש בדבר להיות נשמר מהם: (ח) ביום ההוא. ביום בוא הפורעניות: והאבדתי חכמים. לא יתחכמו בתחבולות המלחמה להציל נפשם: ותבונה וגו'. כפל הדבר במ"ש: מהר עשו. ר"ל מאותם שמקור מחצבם הוא מהר עשו כי משם באו ונתפשטו בארצם ובכך גדול: (ט) וחתו גבוריך תימן. אתם שמקור מחצבך מאדום היושב בדרומה של א"י הנה גבוריך יחתו וישברו במלחמה: למען יכרת. באופן שיכרת איש מאותם שמקור מחצבם הוא מהר עשו. ר"ל לא ישאר מהם איש: מקטל. ר"ל הכריתה תהיה מן ההרג שיעשו בהם ולא שימותו על מטתם: (י) מחמס אחיך יעקב. בעבור החמס שעשית לאחיך יעקב תכסה אותך הבושה ותהיה נכרת עד עולם ולא תוסיף לקום: (יא) ביום עמדך מנגד. עתה יפרש מהו החמס שעשה ואמר הנה ביום שעמדת מנגד בעת ששבו הזרים הממון של יעקב ועל נ"נ יאמר המחריב הבית הראשון והוא היה זה ועמד מנגד ולא עזר ליעקב אחיו: שעריו. של יעקב: ידו גורל. השליכו גורל ביניהם לחלקים: גם אתה. ר"ל הואיל ועמדת מנגד ולא עזרת לישראל מעלה אני עליך כאלו היית גם אתה כאחד מן הלוחמים והשוללים וחבו עמהם: (יב) ואל תרא. לא היה ראוי לך לראות ביום צרת אחיך בעת שהתנכר מארצו ונתגרש ממנו וכאומר ואם לא מצא ידך לעזור לו עכ"פ היה לך לשבת בית ולא להסתכל בכשלונו: ואל תשמח. ר"ל וכ"ש שלא היה לך לשמוח על בני יהודה בעת שאבדו ונשמדו: ואל תגדל פיך. וכ"ש שלא

באור המלות

(ח) חכמים תבונה. המבין מוציא דבר מתוך דבר והוא גדול מהחכם כמ"ש בספ' משלי: (ט) וחתו מקטל. יתיראו מהריגה, כמו הן יקטלני לו איחל: (יא) זרים, נכרים. הזר ונוכרי גם מארץ הזאת, כמו וזר לא יאכל קדש, הנכרי בא מארץ רחוקה (ישעיה כ"ח) והזר אינו אדום שבא שעריו רק מה שבבה חילו, והנכרי האדום שבא שעריו: (יב) ביום נכרו: שנעשה נכרי לך. וי"מ שנמסר ביד אויב, מן נכר

גיא חזיון

באור הענין

נר, אבל אין תבונה בו במזור הזה: (ח) הלא, אחר שהגיע מה שיקרה לאדום קודם שיבואו הימים האחרונים המיועדים לחורבנו, כמו מה שנהרג אדום ע"י נ"נ וע"י הורדוס וכדומה, יאמר כי כ"ז לא ישוה אל מה שיהיה ביום ההוא שאז' למעלה, במ"ש שמועה שמענו מאת ה' שהוא בעת קץ, כי ביום ההוא! והאבדתי חכמים מאדום, שכל התרבות שיהיה לו בימי הבינים ימצאו באדום חכמים, ובהר עשו (שממלץ על עיר המלוכה) ימצאו נבונים ובכל ארץ אדום ימצאו גבורי חיל, אבל ביום ההוא המיועד יאבדו חכמים מכלל אדום, ותבונה תאבד מהר עשו שהיא עיר מושב הראש של אדום שהיא רומי זעירתא: (ט) וחתו, שיעור הכתוב וחתו גבוריך תימן מקטל, שיפול מרך בלב גבוריו, ועי"כ יכרת איש מהר עשו, כי לא יהיה להם לב שנה ולא גבורה למלחמה: (י) מחמס, באר שכ"ז יגיע להם ע"י החמס שעשו ליעקב, שעי"ז תכסך בושה בחורבנות שעברו, ולבסוף ונכרת לעולם בחורבן העתיד שיהיה נצחי: (יא) ביום, מפרש כי שהלב בחורבן ראשון לא היו הם המחריבים, רק שעמדו מנגד ביום שבות זרים חילו, וקרא לחיל נ"נ זרים עד הרומיים שקראם נכרים, שהנכרי הוא יותר מן הזר ומארץ אחרת, וכן היו הרומיים נכרים מבני הכשדים שהיו קרובים יותר לא"י, ותמה נכרים באו שעריו שהוא בחורבן השני שהיה ע"י הרומיים ועל ירושלים ידו גורל מי ומי יהיה המהרס תופש בית המקדש, אז גם אתה היית כאחד מהם, באו בני אדום שנכנסו תחלה בדת ישראל בימי הורדוס נתהפכו להם לצרים והיו נגד ישראל: (יב) ואל תרא, ... שפל שעשו מדרגה אחר מדרגה שלא מסתפקי הוה לבל תרא ביום אחיך ביום נכרו. ביום

תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה׃ יג אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ׃ יד וְאַל־תַּעֲמֹד עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה׃ טו כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ׃ טז כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר

רש"י

ביום נכרו. ביום הסגירו ביד אויב, וכן הוא אומר בתהלים (ס"א כ"ג) נכר אותו אלהים בידי הסגיר אותו בידי: (יג) ואל תשלחנה בחילו. אל תשלחנה ידך בנכסיו כן ת"י. ומקרא קצר הוא וצריך להוסיף עליו ידיך: (יד) ואל תעמוד על הפרק. מקום שהבורחים יוצאים דרך שם לימלט, ובל' לעז קוראים אותו פרו"ג: (ואל תעמוד על הפרק. מכאן שאסור להפסיק בק"ש בין פרק לפרק, הגהה דר"ע): (טז) כאשר שתיתם על הר קדשי. כמה דחדיתון על מחת טורא דקודשי: ולעו. כתרגומו ויסתלעמון

מצודת דוד

היה לך להגדיל פה ולהטיח דברי לעג ביום בוא להם הצרה וכאומר הנה באמת את כל אלה עשית ותחשב א"כ לחמס: (יג) אל תבוא. וכ"ש שלא היה לך לבוא בשער ערי עמי ביום שבא עליהם אידם. ר"ל לא היה מהראוי לך שתבוא בשערי העיירים לכבוש אותם כאשר עשית בחורבן הבית השני: אל תרא גם אתה. זה יאמר על ... עכו"ם היושבים בכל שעיר שלוני ישראל כי ביום שבא ... כאו גם המה ואמרו ידם לשלול שלל ולבוז בז כמאמר ביוסיפון ולזה אמר ואל תרא גם אתה וגו' ר"ל כמו שלא היה ראוי לבוא בשעריו לכבשם כן גם אתה היושב בשעיר לא היה ראוי לך לראות ברעת ישראל ביום שבא עליו האיד כי אין מהראוי להסתכל בבזתו ובכלימתו: ואל תשלחנה. וכ"ש שלא היה לך לשלוח ידך בעשרו לשלול לעצמך ביום שבא עליו האיד: (יד) ואל תעמד על הפרק. זה יאמר על אנשי טיטוס שהגלו את ישראל ואמר עכ"פ לא היה לך לעמוד ולהתחזק על השבר להכרית את פליטיו. ר"ל עכ"פ בהיותו בגולה לא היה לך לאבד ולהכרית את יתר הפליטה כאשר האבדת והכרית בכל דור ודור: ואל תסגר. לא היה לך לסגור במאסר ביום צרה את הנשארים. ר"ל במשך ימי הגולה לא היה לך לאסרם במאסר כאשר עשית בכל דור ודור: (טו) כי קרוב יום ה'. ר"ל היה לך לחשוב אשר יום התשלומין מה' המיועד לבוא על כל העכו"ם שהרעו לישראל הוא קרוב ומזומן לפניו להביא וכאשר עשית אתה לישראל כן יעשה לך: גמילך. הגמול הראוי לך ישוב בראשך: (טז) כי כאשר שתיתם. אל

מצודת ציון

(יג) אידם. ענין צער ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב ל"א): בחילו. בעשרו: (יד) תעמד. ענינו התחזקות על הדבר והשתדלות עליו ודומה לו אך יונתן וגו' עמדו על זאת (עזרא י'): הפרק. ענין שבירה כמו ופרסיהן יפרק (זכריה י"א): פליטיו. ענין שארית כמו פליט ושריד (איכה ב'): תסגר. ר"ל מאגד המאסר: שרידיו. ענין שארית: (טו) קרוב. ר"ל נכון ומצמן לפניו וכן כי קרוב יום אידם

באור הענין

הנה אחיך לך כנכרי ושחתת ברית אחים, היה ראוי שתנע עצמך מלראות יום הסוף, ועכ"פ היה ראוי **שלא תשמח לבני יהודה**, ועכ"פ היה ראוי **שלא תגדיל פיך** ולא תוציא השמחה שבלב אל הפה לדבר לעג ובוז, וכ"ז ידבר על מה שעשו בחורבן ראשון שהיו שמחים ולועגים על מפלת ישראל והיו מגדילים בפיהם את החורבן, כמ"ש האומרים ערו ערו עד היסוד בה: (יג) **אל תבא**, עתה חוזר מה שעשו בבית שני שהוא גרוע מן הקודם חבאו. בעצמם ועזרו להחריב, ובעת שנכנסו באו שעריו שהם הרומיים היה ראוי **שאל תבא גם אתה בשער עמי** עם המחריבים, ואם באת, היה ראוי **שאל תרא גם אתה ברעתו** להזכיר רעתם ועונותיהם וללמד עליהם חובה, ועכ"פ היה ראוי **שאל תשלחנה (ידיך) בחילו** לבוז את שללם: (יד) **ואל**, ועכ"פ היה ראוי **בל תעמד על הפרק להכרית את הפליטים** ועכ"פ **שבל תסגר שרידיו** אשר ברחו מהם בארצך, בל תסגר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדוניו, וגם מרמז ע"מ שעשו להם אחר החורבן שתחלה ראו ברעת ישראל והיו מקטרגים עליהם, ואחר שנגברו האדומים והתפשטה אמונתם התחילו לבוז חיל ישראל בכל פעם, ואח"כ התחילו להכרית את הפליטים ע"י הגזירות והגירושין והשמדות, ואח"כ הרגו את האנוסים אשר ברחו בתוכם והסגירו אותם לעונש ולמשפט לשונאים קשים: (טו) **כי קרוב**, היום המיועד מאת ה' על כל הגוים לשלם על רעתם הוא קרוב, ולא שקבלו תשלומין בכפל, א] על המעשים, שעז"א **כאשר עשית יעשה לך**, ב] כפי הגמול שגדר הגמול הוא התפעלות הלב... והקנאה שעל פיו עשית את המעשה, שעז"א **גמולך ישוב בראשך** כמ"ש יחזקאל ל"ה ועשיתי כאפך ובקנאתך אשר עשית משנאתך בם: (טז) **כי**, מוסב על מליצת ירמיה (סי' כ"ה) קח את כוס היין החמה הזאת והשקית אותו את כל הגוים, ואמר (שם סי' מ"ט) אבל משלת אדום הנה אשר אין משפטם

באור המלות

אותו אלהים בידי (ש"א כ"ג): (יג) אל תשלחנה. ידיך, וכן ת"י דאושיטת ידך בנכסוהי: (יד) הפרק. עת יתפרד קישור הלוחמים (כי שם פרק ענינו על דבר שנפרד ככה ממקום חבורו) אז יעמידו גבורים להכרית כל פליט, ויש הבדל בין פליט ובין שריד, הפליט הוא שנצול מן החרב והיה במלחמה, והשריד יהיה גם כשהיה במק"א ונשאר מן הנעם בחיים: (טו) יעשה לך, גמולך ישוב. הבדלם התבאר

קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ׃ יז וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם׃ יח וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ יט וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד׃ כ וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי

ישראל

רש"י

לשון מהומה ושממון וטירוף דעת, אישטורדישו"ן בלעז: (יז) את מורשיהם, נכסי עממיא דהוו מחסנין להון: (יח) כי ה' דבר. והיכן דבר (במדבר כד) וירד מיעקב והאביד שריד וגו': (יט) וירשו הנגב. ישראל שהיו יושבין בדרומה של א"י יירשו את הר עשו שהוא במצר דרום ובני השפלה יירשו את ארץ פלשתים ואת הר אפרים ואת הר שומרון: ובנימין את הגלעד. ובני מנשה שהיתה ארץ גלעד שלהם יפשטו להם מהלאה לגבולותיה של א"י במזרחה: (כ) וגלות החל הזה. תירגם יונתן עמא הדין. החל לשון חיל כמו (ישעיה ל"ו) ויבא ירושלימה בחיל כבד דרבשקה אלא שזה חסר יו"ד, ויש עוד לפרש החל הזה גלות הגיא הזה: לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת.

מצודת ציון

(דברים ל"ב): (טז) ולעו. ענין השחתה ובלבול וכן על כן דברי לעו (איוב ו'): (יז) מורשיהם. מל' ירושה: (יח) להבה. שלהבת: לקש. הוא התבן הדק: ודלקו. ענין שרפה ובערה: (יט) והשפלה. העמק: (כ) החל. כמו החיל ונפלה היו"ד:

מצודת דוד

מול יהודה יאמר כמו שאתם שתיתם על הר קדשי מכוס התרעלה כן כל העכו"ם שהרעו להם ישתו תמיד את כוס התרעלה עד אשר יתמו: ושתו ולעו, וכאשר ישתו את הכוס יהיו נשחתים ומבולבלים והוא ענין מליצה ור"ל יהיו מבולבלים מן הפורעניות כאלו שתו כוס משקה המטמטם ומבלבל: והיו כלוא היו. ר"ל יהיו כלים כאלו לא היו מעולם:

(יז) ובהר ציון. אבל בהר ציון תהיה פליטה ושארית ר"ל אנשים ישארו: והיה קדש, כי לא יוסיף לבוא בה ערל וטמא: את מורשיהם. את העכו"ם שירשו אותם מאז: (יח) אש. ישרפו כמו אש: ובית יוסף להבה. הוא כפל ענין במ"ש: לקש. יהיו דומים לקש הנשרף מהר: ודלקו בהם. ישראל ידליקו את בית עשו וישרפום ר"ל עד יגמרו בהם הכליון ולא יהיה שארית להם: כי ה' דבר. ובודאי כן יהיה: (יט) וירשו הנגב. בית יעקב הנזכר במקרא שלפניו הם ירשו את הנגב וחוזר ומפרש את הר עשו שהוא בדרומה של א"י: והשפלה. גם ירשו את השפלה וחוזר ומפרש את פלשתים כי ארץ פלשתים היתה בשפלה: את שדה אפרים. כי בימי יהושע לא ירשו כ"א הר אפרים ולא יכלו להוריש את העמק כי רכב ברזל לו כמ"ש שם ולכן אמר שלעתיד ירשו גם שדות העמק: ואת שדה שמרון, במ"א (ע"ז) נאמר שעמרי מלך ישראל קנה את ההר שומרון ואמר שלעתיד יירשו הכל ואף השדות: ובנימין את הגלעד. בנימין יירש את ארץ הגלעד (והוא מלבד חלק הנוגע הניתן לו בא"י בעבר הירדן המערבי כמ"ש בסוף יחזקאל ובני מנשה יושבי הגלעד יעמדו על נחלתם בעבר הירדן המערבי עם כל השבטים כמ"ש שם): (כ) וגלת החל הזה וגו'. במקרא שלפניו נאמר שבית יעקב

גיא חזיון

באור המלות

(יואל ד' ד'): (טז) ולעו. יאספו דברים בשכור (ישעיה ג' ד'): (יז) מורשיהם. ארץ ירושתם, והבדל בין שם ירושה ומורשה, שמורשה מורה שמורישו אותה לבניו וכמו שפירשו חז"ל: (כ) החל. מענין התהלה, כמו גי חן חן,

באור הענין

לשתות הכוס שתו ישתו ואתם הוא נקה תנקה לא תנקה כי שתה תשתה, וז"ש כי כאשר שתיתם על הר קדשי, כי שם השקה הנביא אותם את כוס החמה כן ישתו כל הגוים תמיד כי יעברו עליהם חורבנות רבות במשך עתים וימים בתמידות, עד שבאחרית הימים ישתו ולעו והיו כלא היו כי יבטל מציאותם לגמרי: (יז) ובהר ציון אחר שכמה אומות שהיו ממחריבי הארץ יכלו ויאבד זכרם אז תהיה פליטה בהר ציון ונדחי ישראל יתקבצו שם מעט מעט, (כמ"ש בפי' ישעיה סס"ה על בטרם תחיל ילדה): והיה קדש ובית יעקב יירשו את ירושתם: (יח) והיה, ואז תהיה מלחמת גוג ומגוג, ואז יהיה בית יעקב אש הבוער מקרוב, ובית יוסף יהיה כלהבה הבוער מרחוק יותר מן האש, כי משיח בן יוסף יעשה חיל אז, אך מפני שעשרת השבטים לא יהיו עדיין כולם בא"י ויהיו עוד מרחוק, ובית עשו יהיה כקש אשר בהריתו אש יאכל קש. אחד את חברו כן יאבדו אז במלחמת גוג כאשר התבאר ביחזקאל ל"ח עד שלא יהיה שריד לבית עשו: (יט) וירשו הנגב את הר עשו, בצד הדרומי של א"י יקחו ירושה את הר עשו, שהיה מדרום לא"י ועתה תתרחב א"י בצד דרום כמו שבארתי ביחזקאל סי' מ"ז שארץ אדום ועמון ומואב יכנסו בגבול הארץ, ובצד השפלה יירשו את פלשתים, שהוא במערב א"י, שערי פלשתים היו בשפלה כמבואר ביהושע סי' ט"ו, וירשו את שדה אפרים בצד מזרח תתרחב הגבול בעבר הירדן הלאה, וזה קרא שדה אפרים שהשדה ימלין כל מה שהוא חוץ לישוב, ועבר הירדן היה מגביל נגד אפרים כמבואר ביהושע סי' ט"ז, ומבואר (שמואל ב' י"ח) שיער אפרים נמשך עד לעבר הירדן המזרחי, ששם

לנחמו

יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלַ͏ִם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב׃ כא וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה׃

ויהי

רש"י

גלות אשר הוא מבני ישראל שגלו מעשרת השבטים לארץ כנענים עד צרפת: וגלות ירושלם אשר בספרד. שהם מבני יהודה אשר גלו לספרד הם יירשו את ערי הנגב שבדרומה של ארץ ישראל, ואומרים הפותרים צרפת היא המלכות שקורין פרנצ"א בלעז, ספרד תרגם יונתן אספמיא: (כא) ועלו. שרי ישראל מושיעים בהר ציון: לשפט את הר עשו. ליפרע מהר עשו אשר עשו לישראל, לשפוט יושטיצי"ר בלעז. הר עשו י"ת כרכא רבא דעשו: והיתה לה' המלוכה. לימדך שאין מלכותו שלימה עד שיפרע ממנו:

מצודת דוד

ירשו הנגב וגו' ויפרש עתה מי ומי מהם יהיו היורשים ואמר בני הגולה של החיל הזה של בני ישראל אשר ישבו עם הכנענים שכבשו מארצם בימי יהושע אשר מקום מושבם עד צרפת וגם בני הגולה של ירושלים אשר ישבו בספרד הם יירשו את ערי הנגב הוא הר עשו ארץ אדום (אבל ארץ פלשתים ושדות אפרים ושומרון שהם בתוך גבולי א"י ויחלק אח"כ כמ"ש בסוף יחזקאל): (כא) ועלו מושיעים. ר"ל המושיעים שבהר ציון הם מלך המשיח ושריו כאשר יעלו באותו שמקור מהלכם מהר עשו לעשות בהם משפט על מה שהרעו לישראל אז תהיה לה' המלוכה ר"ל אז כל העכו"ם יודו במלכותו ויקבלוהו לאלוה:

באור הענין

גיא חזיון

באור המלות

מן גזז שהן הלך, ומלת ירשו נמשך לכאן, ירשו אשר כנענים:

לאחנו אנשי דוד עם אנשי אבשלום עיי"ש. ובנימין ירש את הגלעד, מבואר ביחזקאל שבנימין ירש אז בצד צפון לירושלים של עכשיו, ונחלתם תתפשט במזרח בעבר הירדן והגלעד יפול בחלקם: (כ) וגלות החל הזה, כמבואר ביחזקאל סי' מ"ז שבני דן הם יירשו לעתיד את צור וצידון שיתוסף לא"י, ובני דן הם גלו קודם כל השבטים כי הם ישבו חוץ לא"י, ע"כ קראם גלות החל, הם יירשו אשר לכנענים שהם צור וצידון כמ"ש ה' צוה אל כנען (ישעיה כ"ג) שביאר על צור, עד צרפתה אשר לצידון (מלכים כ"א). וגלות ירושלים ירשו את ערי הנגב שהם חלק יהודה ובנימין, שיירשו במקומם, כמו שהתבאר ביחזקאל סי' מ"ז מ"ח שיהודה ובנימין יקחו מנגב לא"י והם היו גולי ירושלים, והתישבו אח"כ בספרד: (כא) ועלו מושעים, ואז תתחיל מלחמת גוג ומגוג ויתגלו שני המשיחים בן יוסף ובן דוד ושבעה רועים שיושיעו את ישראל, והם יעלו לשפוט את הר עשו, ואז והיתה לה' המלוכה ויקבלו כולם את עול מלכות שמים במהרה בימינו:

א א וַיְהִי֙ דְּבַר־יְהוָ֔ה אֶל־יוֹנָ֥ה בֶן־אֲמִתַּ֖י לֵאמֹֽר׃ ב ק֠וּם לֵ֧ךְ אֶל־נִֽינְוֵ֛ה הָעִ֥יר הַגְּדוֹלָ֖ה וּקְרָ֣א עָלֶ֑יהָ כִּֽי־עָלְתָ֥ה רָעָתָ֖ם לְפָנָֽי׃ ג וַיָּ֤קָם יוֹנָה֙ לִבְרֹ֣חַ תַּרְשִׁ֔ישָׁה מִלִּפְנֵ֖י יְהוָ֑ה וַיֵּ֣רֶד יָפ֗וֹ

רש"י

א (ב) **וקרא** עליה: את קריאתי: (ג) לברוח תרשישה. ים ששמו תרשיש והוא בחוצה לארץ, אמר אברח לי אל הים שאין השכינה שורה בח"ל, א"ל הקב"ה חייך יש לי שלוחים כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם, משל לעבד כהן שברח מן רבו נכנס לבית הקברות אמר לו רבו יש לי עבדים כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם, ומה ראה יונה שלא רצה לילך אל נינוה אמר העכו"ם קרובי תשובה הם אם אומר להם ויעשו תשובה נמצאתי מחייב את ישראל שאין שומעים

מצודת ציון

א (ג) תרשישה. לתרשיש והוא שם מקום: יפו. שם העיר

מצודת דוד

א (ב) וקרא עליה. ר"ל שיוכיחם ויזהירם וכדרך הנביאים ועדיין לא פירש לו מה יקרא: כי עלתה רעתם. הרעות שהם עושים עלתה למרום לעמוד לפני לקטרג עליהם (ולפי שנינוה הוא ראש מלכות אשור שבט אפו של המקום ב"ה רצה להחזירם למוטב למען יעמדו להיות רצועה מרדות על ישראל): (ג) לברח תרשישה. הוא חוץ לארץ מקום שאין הנבואה שורה על הנביאים וז"ש מלפני ה' ור"ל מהמקום שהוא לפני ה' והוא א"י שהוא מקום קבול הנבואה כי פחד פן יבוא לו הנבואה עוד פעם ויפרש מה יקרא ויוכרח ללכת ועל כי העמדת נינוה היה רעה לישראל לכן לא היה חפץ להיות שליח בדבר כי היה טוב בעיניו שיעמדו ברשע ויאבדו ולא יהיו לשטן לישראל ורז"ל אמרו שחשב יונה שהנה העכו"ם קרובי תשובה הם ויתחייבו את ישראל שאינם ממהרים לשוב: וירד יפו. מקום שפורשים שם הספינות: באה תרשיש.

גיא חזיון

השאלות

(ב) לא מצאנו בשום מקום שישלח ה' נביא מבני ישראל בפרסות שילך אל מדינה מן האומות להחזיר אותה בתשובה, כי זה רק מיוחד לישראל שהם בם השגחה האלהית כמ"ש חז"ל. ומקרא מפורש כי העמים אשר אתה יורש אותם אל מעוננים וכו' ישמעו, ואתה לא כן וכו' נביא וכו' ומה נתחדש ענין נינוה ששלח אליהם את יונה?, ומדוע לא שמע יונה בקול ה' והיה לו לרוץ בשמחה להשיב בני אדם מדרכם הרעה, ומה בכך שאינם מבני ישראל?, ואיך עבר יונה על דברי ה' לכבוש נבואתו ונביא הכובש נבואתו חייב מיתה?, מדוע אמר וקרא עליה ולא פירש לו מה יקרא, ובפעם השני אמר קרא עליה את הקריאה אשר אנכי דבר אליך?: (ג) למה ברח תרשישה, ואם כדי שלא יגיענו דבר ה' הלא כבר נודע

באור הענין

א (א) **ויהי דבר ה' אל יונה** אמרו חז"ל (בפ' החליל) שיונה בן אמתי היה מצד אמו משבט אשר והוא היה בן האשה האלמנה שכלכלה את אליהו, ושאליהו החייהו, ומצד אביו היה משבט זבולון כמ"ש בספר מלכים יונה בן אמתי אשר מגת החפר, וגתה חפר היה בגבול זבולון (יהושע י"ט), ומבואר במלכים שם שהוא היה אשר משח את יהוא (כמ"ש חז"ל) והוא נבא לירבעם בן יואש שישיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה, ו... לא הועיל כי ישראל לא שבו בתשובה עד שהיו מוכנים לילך בגלות על ידי מלך אשור, וכבר היה אשור מושל עליהם, לכן אמר לו ה'. (ב) **קום לך אל נינוה וקרא עליה** שישובו בתשובה, ולא היה השליחות בשביל נינוה כי לא מצאנו שישלח ה' נביא מישראל להשיב את העכו"ם בתשובה, כי לא דבקה השגחת ה' לשלוח נביא רק בישראל, רק כי היתה ההשגחה על נינוה בשביל ישראל אחר שאשור הוכן להיות שבט אפו של ה' לרדות בו את ישראל שנתחייבו למקום, רצה ה' להשיבם בתשובה כדי שיהיו מוכנים למלאת גזרתו על ישראל, וגם כדי שלא יאמר המתלונן למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו, רצה ה' להראות שאשור יש לו זכות יותר מישראל שהם שמעו לדברי הנביא ועשו תשובה וישראל הקשו ערפם משמוע, וכאשר ידע יונה כי משליחות זה תצמח רעה לישראל, לכן חשב מחשבות בל ילך בשליחות זה, ובחר יותר לאבד א"ע בים משיהיה הוא המסבב רעה לישראל. וכבר כתב הרי"א שמטעם זה אמרו חז"ל שיונה תבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב ומסר נפשו עבור ישראל, (כמ"ש במכילתא פ' בא), כי בזה היה תלוי הצלת ישראל וכבודם בשני הטעמים הנזכרים, והנה בפעם הראשון לא שלח על ידו נבואה מיוחדת כמו בפעם השני שא"ל קרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך שהוא מה שקרא עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת, שאז לא נחתם עדיין גז"ד זה, ולא שלחו בתורת נביא מודיע גזרת עליון, שאם היה שולחו בענין כזה לא היה עובר על דברי ה', שנביא הכובש נבואתו חייב מיתה, רק א"ל קרא עליה סתם, היינו שיקרא באזניהם דברי מוסר ותוכחה להשיבם מעונותיהם, ובאר לו **כי עלתה רעתם לפני**, שעתה תרבה הרעה במדה גדושה תעלה הרעה לפני ה' לקטרג, ואז בא רעתם וקטרגה עליהם, ובעת יחתם גז"ד אז תרד הרעה שהיא הגזרה הנגזרה מלמעלה למטה, ואז עדין לא נחרץ גז"ד, רק הרעה קטרגה עליהם, ושלחו להוכיחם, לא להודיעם גזר דינם, ולכן חשב יונה שבזה אינו בכלל נביא הכובש נבואתו כי לא נשלח לנבאות רק להוכיח ועובר רק על מ"ע שצוהו ה' להוכיח, אך. (ג) **ויקם יונה לברוח תרשישה**, באשר היראה פן ישלחהו שנית וישם דבר נבואה בפיו

וַיִּמְצָא אָנִיָּה ׀ בָּאָה תַרְשִׁישׁ וַיִּתֵּן שְׂכָרָהּ וַיֵּרֶד בָּהּ לָבוֹא עִמָּהֶם תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה׃ ד וַיהוָה הֵטִיל רוּחַ־גְּדוֹלָה אֶל־הַיָּם וַיְהִי סַעַר־גָּדוֹל בַּיָּם וְהָאֳנִיָּה חִשְּׁבָה לְהִשָּׁבֵר׃ ה וַיִּירְאוּ הַמַּלָּחִים וַיִּזְעֲקוּ אִישׁ אֶל־אֱלֹהָיו וַיָּטִלוּ אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר־בָּאֳנִיָּה אֶל־הַיָּם

ת"א ויתן . נדרים לח:

רש"י

להקל לדברי הנביאים: ויתן שכרה. הקדים לתת שכרה ואין דרך יורדי הים לתת שכר הספינה עד שעת יציאה והוא הקדים, ולא עוד אלא שנתן שכר כולה: (ד) חשבה להשבר. נדמית כאילו היא נשברת: (ה) המלחים. בני אדם המנהיגים את הספינה: איש אל אלהיו. מן כל אומות של ע"א היו שם:

מצודת דוד

היתה מוכנת ללכת ולבוא לתרשיש: ויתן שכרה. הקדים ליתן שכרה תחלה ולא עוד אלא שנתן שכר כל הספינה למען שתלך ללכת: לבוא עמהם. עם אנשי הספינה: (ד) הטיל. הסיע והשליך אל הים רוח גדולה והיה סער גדול בים: והאניה. ר"ל אנשי האניה חשבו שהאניה תשבר מחוזק הרוח המוליכה ברדיפה ומגוד רב מהרמת הגלים וכובד משא הספינה מונע הרדיפה והוא סיבה לשבירת הספינה: (ה) וייראו המלחים. מוליכי הספינה התפחדו וכ"א מהם צעק להתפלל אל הע"ג שלו: ויטילו. השליכו את הכלים מן הספינה אל

מצודת ציון

שאל הגמל: (ד) הטיל. ענין הסעה כי ורוח נסע (במדבר י"ב) ת"א נטל: סער. כרעשת גלים מן הסערה: חשבה. מלשון מחשבה: (ה) המלחים. כן יקראו מוליכי הספינה וכן כל אניות הים ומלחיהם (יחזקאל כ"ז): ויטילו. ענין

באור הענין

שילך בתורת נביא, שאז יהיה מוכרח ללכת, לכן הקדים לברוח מלפני ה', וכבר השקיף הרי"א שיש הבדל בין מפני ה' ובין מלפני ה', שמפני ה' יאמר על ידיעתו והשגחתו ואיך יוכל לברוח מהשגחת ה' ואנה מפניו יברח, אבל לפני ה' בא על הדבקות והשראת השכינה בהיותו עומד ומתהלך לפני ה' ודבק בו, ורצה לברוח לח"ל ששם אין השכינה שורה, ומשם לא ישלחהו לנבאות, והנה בחר לרדת

גיא חזיון

השאלות

ה' והרב מלכת בשליחות ומה לי אם הרב פעם א' או אם יהרב שני פעמים?, ולמה ברח אל הים ולא אל המדבר ומשם לח"ל, והלא הים מוכן לנבואה כמ"ש שנגלה אל יחזקאל בח"ל מפני שהיה במקום מים, ול' באה תרשיש בלתי מתוקן שהיל"ל הולכת תרשיש?: (ה) הלא אחרי שראה הסכנה היה לו לשוב מחטאו לאמר חטאתי ושיאמר לבעלי האניה שיוליכוהו לדרך אשורה וימלא דבר ה', לא לאבד א"ע בים על לא דבר?, ולמה ירד אל ירכתי הספינה והלא ידוע שבעת תטבע הספינה אז האנשים השוכבים בירכתי הספינה קודמים

דרך ים ולא לברוח לח"ל דרך המדבר, מפני שהנבואה תחול לפעמים גם בח"ל כשחל עליו הרוח פעם א' בא"י כמ"ש על מ"ש ביחזקאל היה היה דבר ה' שנבא בח"ל מפני שנבא כבר בא"י, ואליהו בברחו המדברה מפני איזבל ראה מראות אלהים בהר חורב, לכן עלה אל האניה, שחשב שבעת יהיה באניה לא תחול עליו רוח ה', אם מפני שיורדי הים דעתם בלתי מתישבת מצער הים עד בואם ליבשה כמ"ש חז"ל, אם מפני שאז לא יתבודד באשר היו על האניה עובדי אלילים שכ"ז מעכב בל תשרה השכינה עליו ח"ש וירד בה לבא עמהם תרשישה שרצה לבא עמהם בחברתם, וכבר פי' חז"ל שנתן שכר כל האניה כמ"ש ויתן שכרה, וזה מבואר במ"ש וימצא אניה באה תרשיש שהיה ראוי לאמר אניה הולכת לתרשיש, רק שהאניה באה עתה מתרשיש, ודרך בעלי האניות שלא לשוב תיכף ביום בואם רק יעמדו כמה ימים עד ימלאו מכסת האנשים עוברי ים בדרך הזה שימלאו משכורת האניה, ומהר יונה לשלם שכר כל האניה, והיה לו בזה שתי כוונות, אם שתלך תיכף, ואם שלא ימלאו על האניה נפשות רבות, אחר שידע שהעוברים באניה יהיו בסכנה לא רצה שיאבדו נפשות רבות: (ד) וה' הטיל רוח גדולה אל הים, באר שהרוח הזה לא היה בטבע הים אז, כי לא היה אז העת לסער, רק ה' הטילו בהשגחה, ולפעמים תבא הסערה מן היבשה ואז ישוב הרוח בצד אחד ויגרש הספינה לצד שכנגדו, ואז ימלא הרוח בכל שטח הים, אבל רוח זה עמד בעומק הים מן המים עצמם, שלפעמים תבא הרוח מתהום המים, והיה סביב הספינה הזאת, וכבר אמרו חז"ל שהאניות שההרוח עברו בשלום כי לא היה רוח כולל, ומתוך כך הרגישו המלחים שהוא עונש השגחיי, וכמ"ש והאניה חשבה להשבר כתב הרי"א שהאניה לא תשבר בלב ימים רק תטבע, ולא תשבר רק אם ישליכנה הרוח אל הסלעים אשר בחוף, וע"כ פי' שאנשי האניה מפחדם פן תטבע האניה בגלי הים ומשבריו חשבו מחשבות להסות האניה אל הארץ שתשבר שם, באופן שקצת ינצלו בהיותם קרובים אל היבשה, וזה דוחק גדול שהלא אח"ז אומר ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה, ומקרא מלא (יחזקאל כ"ז) רוח הקדים שברך בלב ימים, כי הרוח ישבר את התורן ומפרשי הספינה שהם עקר האניה כמ"ש בגיטין דף כ"ח: (ה) וייראו המלחים, וע"י יראתם זעקו איש אל אלהיו בשראמינו שהזעף הזה בא ע"י קצף אלהיהם, וגם עשו סגולות אנושיות שהטילו את הכלים באניה אל הים כדי שתקל האניה ותעלה על מי הים ולא

לְהָקֵ֖ל מֵעֲלֵיהֶ֑ם וְיוֹנָ֗ה יָרַד֙ אֶל־יַרְכְּתֵ֣י הַסְּפִינָ֔ה וַיִּשְׁכַּ֖ב וַיֵּרָדַֽם׃ ו וַיִּקְרַ֤ב אֵלָיו֙ רַ֣ב הַחֹבֵ֔ל וַיֹּ֥אמֶר ל֖וֹ מַה־לְּךָ֣ נִרְדָּ֑ם ק֚וּם קְרָ֣א אֶל־אֱלֹהֶ֔יךָ אוּלַ֞י יִתְעַשֵּׁ֧ת הָאֱלֹהִ֛ים לָ֖נוּ וְלֹ֥א נֹאבֵֽד׃ ז וַיֹּאמְר֞וּ אִ֣ישׁ אֶל־רֵעֵ֗הוּ לְכוּ֙ וְנַפִּ֣ילָה גֽוֹרָל֔וֹת וְנֵ֣דְעָ֔ה בְּשֶׁלְּמִ֛י הָרָעָ֥ה הַזֹּ֖את לָ֑נוּ וַיַּפִּ֙לוּ֙ גּֽוֹרָל֔וֹת וַיִּפֹּ֥ל הַגּוֹרָ֖ל עַל־יוֹנָֽה׃ ח וַיֹּאמְר֣וּ אֵלָ֔יו הַגִּֽידָה־נָּ֣א

ת"א ויאמר . עקידה שער סט : רש"י לנו

(ו) רב החובל. שר המלחים שאף הם נקראים חובלי הים, ובלעז גובירנייר"ל : מה לך נרדם . מה לך להיות נרדם אין עתה עת רדם : יתעשת . לשון מחשבה וכן (תהלים קמ"ו) עשתונותיו, ומלכא עשית (דניאל ו') : (ז) לכו ונפילה גורלות. רואים היו שאר ספינות הולכות בים בשלום ושלהם מתטרפת אמרו בשביל אחד ממנו הוא, כן מצינו בפרקי דר' אליעזר : בשלמי. במעשיו של מי ממנו : (ח) הגידה נא

מצודת ציון

השלכה כמו והטלתי אתכם (ירמיה ט"ז) : ירכתי . עבר וצד כמו ירך המזבח (ויקרא א') : וירדם . היא שינה עמוקה וכן והוא נרדם ויעף (שופטים ד') : (ו) רב החבל . שר מנהיגי הספינה כי רב הוא שר וכן ורבי המלך (ירמיה מ"א) ומנהיגי הספינה יקראו חובלים על כי מושכים בחבלי הוילון להפנותה אל הרוח וכן המה חובליך (יחזקאל כ"ז) : אולי . ענינו כמו שמא : יתעשת . ענין מחשבה כמו אבדו עשתונותיו (תהלים קמ"ו) : לנו . עלינו : ולא נאבד . הוי"ו הוא במקום השי"ן וכן ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה) ור"ל שיקחו : (ז) לכו. ענין זרוז : בשלמי . בעבור מי : (ח) נא . עתה : ומאין .

מצודת דוד

הים להקל מעליהם המשא למען תוכל ללכת בנדיפה מבלי מונע : אל ירכתי . ר"ל אל אחת מהירכתים וכן ויקבר בערי גלעד (שופטים י"ב) : (ו) מה לך נרדם, מה לך שנרדמת כאומר וכי אינך מרגיש שאנו עומדים בסכנה : קרא אל אלהיך . התפלל לפניו : אולי יתעשת . על ידי התפלה אולי יחשוב האלהים לנו שלא נאבד : (ז) ויאמרו . אנשי הספינה: גורלות . אמרו להפיל גורלות הרבה כי לא רצו לסמוך על גורל אחד כי פן במקרה נפל על זה אבל כשיפול פעמים מרובות על אחד יהיה נראה שאין זה מקרה : בשלמי . בעבור מי בא עלינו רעת הסכנה הזאת : הגורל . ר"ל כל גורל וגורל : (ח) הגידה נא לנו . הואיל וכל הגורלות נפלו עליך הגידה עתה לנו באשר למי ר"ל במה היה החטא ולמי העלמת שבסבתו בא לנו רעת הסכנה הזאת ואלו יאמרו אם כ"ה

גיא חזיון

השאלות

למות מאח"כ אלה שהם על הספינה למעלה יוכלו להנצל ע"י דף וכדומה, ולמה ביקש את המות ? : (ז) מה היה התועלה בהטלת הגורלות, הלא הגורל בהכרח יפול על אחד מהם ואיך יבורר בזה שהוא החוטא, והלא יוכל להיות שהסער בא בשביל כולם ובכ"ז הגורל לא יפול רק על האחד לבד, ולמה אמר ונפילה גורלות בל"ר ובכ"מ יאמר הפיל גורל בלשון יחיד, כי הגורל יחיד הוא במשפטו ? : (ח—ט) למה שאלו

באור הענין

ולא תטבע, אמנם **יונה ירד אל ירכתי הספינה וירדם**, והיה כונתו באשר ירא שבעת תטבע הספינה ויפול לתוך הים ים אפסרות שילוהו ה' לגלי הים שימרדוהו מגל אל גל עד יושלך אל היבשה כמעשה דר"ג ביבמות, לכן ירד אל ירכתי הספינה, שיש הבדל בין ספינה ובין אניה שספינה נקרא החלק מן האניה שהוא ספון ומכוסה למעלה והוא החדר התחתון שבאניה שמשם לא יפול אל הים רק יבואו מי הים עליו ויטבע שם, (וכמו שהזכיר בפו"ת המבי"ט את הנסים שנטבעו בעליהם בחדר הספינה שאין לו דין מים שאין להם סוף לדעתו, באשר מי הים באים אל החדר), וגם היה לו עוד כעס בזה, שבאשר ידע שהסער הזה הוא בשבילו ושאם ימות הוא תחלה יפסק הסער וינצלו אנשי האניה, ירד אל ירכתי הספינה ששם יכנסו המים תחלה וימנקוהו, ואז ינצלו אנשי הספינה שהם עומדים למעלה : (ו) **ויקרב אליו רב החובל** הוא המנהיג את הספינה, באשר אבדה כל תקוה מאתו להנצל בדרך הטבע, וחשב כי הסער הזה המשונה שבא רק על האניה הזאת הוא מפני הגזרה שנחרצה על אנשי האניה, וכשיקראו כולם אל אלהיהם יצוייר שיתנחם ויבטל הגזרה, אבל כשאחד מהם נרדם בלתי קורא לאלהים עדן תשאר הגזרה עליו, ותטבע האניה בשבילו, ועז"א **קום קרא אל אלהיך אולי יתעשת** פי' שישתנו מחשבותיו אל מחשבה אחרת ויבטל הגזרה שלא נאבד : (ז) **ויאמרו איש אל רעהו**, אח"כ הסכימו להפיל גורלות שעי"ז ידעו **בשלמי הרעה הזאת**, ופי' שיפילו גורלות רבות זה אח"ז שאם החטא תלוי בכולם יפול הגורל בכל פעם על איש אחר ואז ידעו כי כולם חייבים, ואם יפול בכל פעם על איש אחד אז ידעו כי הוא החייב, והנה יצוייר שהגם שיפול הגורל על איש אחד אינו החייב שעל ידו בא הסער, רק שהוא סבים היודע מי החייב ומה הוא הסבה להרעה, וגם זה נכלל במ"ש ונדעה בשלמי הרעה הזאת, כי האיש שהוא שעליו נפל הגורל או שהרעה בשבילו או שהוא יודע ויודיע בשלמי הרעה, וספר כי **הפילו גורלות** רבות ובכל פעם **נפל הגורל על יונה** לא על זולתו : (ח) **ויאמרו אליו הגידה נא לנו באשר למי הרעה הזאת לנו**, שאלו שתי שאלות, א] על הצד שהוא עצמו החוטא אמרו **הגידה לנו באשר הרעה הזאת לנו**, היינו מה החטא שחטאת אשר עבורו באה הרעה, ועל הצד שהוא אינו

לָנוּ בַּאֲשֶׁר לְמִי־הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ מַה־מְּלַאכְתְּךָ וּמֵאַיִן תָּבוֹא מָה אַרְצֶךָ וְאֵי־מִזֶּה עַם אָתָּה׃ ט וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עִבְרִי אָנֹכִי וְאֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲנִי יָרֵא אֲשֶׁר־עָשָׂה אֶת־הַיָּם וְאֶת־הַיַּבָּשָׁה׃ י וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ כִּי־יָדְעוּ הָאֲנָשִׁים כִּי־מִלִּפְנֵי יְהוָה הוּא בֹרֵחַ כִּי הִגִּיד לָהֶם׃ יא וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה־נַּעֲשֶׂה לָּךְ וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעָלֵינוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר׃

ת"א ומאין. עקידה בער כה:

רש"י

ויאמר לנו באשר למי. למי חטאת אשר בשביל כן הרעה הזאת לנו: מה מלאכתך. שמא פשעת באומנותך: ומאין תבוא. שמא על אנשי אותו מקום נגזרה גזרה אפילו אין אתה בה: ואי מזה עם אתה. שמא עמך חטאו: (י) מה זאת עשית. למה עשית כן לברוח מן מושל כזה:

מצודת דוד

בדבר הפושע א"כ אפשר להחזיר הפושע ואם הרעות למי בדבר הגדוף וכיוצא אפשר לפייסו בממון: מה מלאכתך. ר"ל אולי יש בידך מלאכת רמי' וסונית אנשים מרובים

מצודת ציון

מאיזה מקום: (ט) עברי. כן יקראו בני ישראל וכן מילדי העברים (שמות א') על כי מקור מאבותם מעבר הנהר:

עד שלא תדע מי ומי המה להחזיר להם הפושק: ומאין תבוא. ר"ל שמא עשקת במקום שבאת משם ואולי רב הדרך ואין לבוא שמה להחזיר הפושק: מה ארצך. ר"ל שמא עשית דבר היפך מנהג ארצך וכאלו חטאת לכולם ומי יכול לפייס את כולם: ואי מזה עם אתה. מ"ש השמות כמו הפוך כאלו אמר ומאי זה עם אתה ר"ל מי הוא אלהיך וכאלו יאמרו פן עשית דבר שלא כדת אלהיך ואין א"כ מקום לפייסו בממון: (ט) עברי אנכי. כאומר אין לכם לשאול כל השאלות האלו כי לא חטאתי לבן אדם ולכן על השאלה ששאלתם באחרונה ואי מזה עם אתה ע"ז השיב עברי אנכי ולתוספת ביאור אמר ואת ה' אלהי השמים אני ירא וכאלו יגיד בזה שאליו חטא: אשר עשה את הים ואת היבשה. ר"ל כמו שעשה את היבשה כן עשה את הים ובכל מקום משלה ידו וכאלו יאמר הנה גם בים משלה אותי יד ה' וכאלו יכריחני ללכת לנבאות על נינוה וזהו האמירה לגבוה ועל חנם ברחתי בחושבי שפה לא יבוא אלי דבר ה' והנה כאילו באה: (י) וייראו וגו'. במעשה שחטא לה' ואין א"כ מקום לפייסו בממון לכן פחדו מאד: מה זאת עשית. לא אמרו כשואלים אלא כמתמיהים כאומר איך עשית דבר כזה למרוד פי ה' ולברוח ממקום הנבואה ודוגמתו מה עשית ותגנוב את לבבי (בראשית ל"א) שהוא ענין תימה: כי ידעו האנשים. היה נודע להם שהוא בורח מלפני ה' ממקום הנבואה: כי הגיד להם. ר"ל ע"פ הדברים שאמר הבינו אמיתת הענין כאלו הגיד להם בפה מלא: (יא) מה נעשה לך. מה נעשה עמך שישתוק הים

באור הענין

גיא חזיון

השאלות

לו השאלות הרבות האלה, והוא לא השיב לכולם, ומה שאמר את ה' אני ירא איננה תשובה על שאלותיהם, ומלות באשר למי לא נודע פירושם?: (יא) ומהו השאלה מה נעשה לך הלא כבר הפילו גורלות לדעת את מי ישליכו אל הים כמנהגם,

המוטל רק שהוא יודע מי החוטא אמרו הגידה למי הרעה הזאת לנו, ר"ל מי מאתנו הגורם זאת, והוסיפו לשאול מה מלאכתך וכו', באשר הקדמונים היו מאמינים כי יש על הים שר מיוחד שהוא אלהי הים, והסבילו עליו שיש לו השגחה על איזה בעלי אומניות מיוחדות שאינו מניחם לעבור בים, וע"ז שאלו מה מלאכתך, וכן אמרו שיש לו השגחה על מקומות פרטים ואינו מקבל אנשים שנכנסו אל הים באותן המקומות וע"כ אמרו מאין תבא, וכן שיש לו השגחה על ארצות מיוחדות שאוהב יושביהם ועל עמים מיוחדים כנודע בהבלי הגוים הקדמונים ועל זה שאלו מה ארצך ואי מזה עם אתה: (ט) ויאמר אליהם עברי אנכי, היא תשובה כללית לכל השאלות שהוא עברי שהם הולכי הים באניות ואין הים מתנגד לא להם ולא לארצם ולא למקומות שבארצם, כי הם לחוף ימים ישכנו, ועל מה מלאכתך אמר את ה' אלהי השמים אני ירא שהוא נביא דבק באל עליון ואין הים מתנגד אל מלאכתו ויראת אלהיו, באשר ה' עשה את הים ואת היבשה והוא מושל בגאות הים, וזה היתה התשובה על הארבע שאלות האחרונות, ובודאי השיב גם על עקר השאלה ששאלו על מה הרעה הזאת והודיעם כי מלפני ה' הוא בורח, וכמ"ש בפסוק שאח"ז, והרי"א פי' שמ"ש את ה' אני ירא היינו שאני ירא מעגשו על שברחתי מלפניו: (י) וייראו האנשים יראה גדולה, כי מ"ש תחלה וייראו המלחים היתה יראת הסכנה, אבל יראה זו היתה יראת ה' שהיא גדולה למעלתה לפי גדולת העלם שהסתירו ממנו, ויאמרו אליו מה זאת עשית, עי' המפרשים שהוכיחו אותו על רוע מעשהו, ר"ל איך עשית כדבר הרע הזה לברוח מלפני ה', ומפרש כי ידעו זאת מפני שהגיד להם כנ"ל בפסוק הקודם: (יא) ויאמרו אליו מה נעשה לך, שאלוהו אם רוצה לשוב בתשובה ולקבל עליו ללכת לנינוה, ואולי יהיה להם תקוה ע"י שישובו עמו ללכת אל חוף המוליך לנינוה, או שישיבוהו לא"י בחזרה ובזה ישתוק הים מעליהם: (יב) ויאמר אליהם שאוני והטילוני אל הים, ר"ל אין אני רוצה לשוב ולא ללכת לנינוה, וא"כ אין הסער

יב וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שָׂאוּנִי וַהֲטִילֻנִי אֶל־הַיָּם וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעֲלֵיכֶם כִּי יוֹדֵעַ אָנִי כִּי בְשֶׁלִּי הַסַּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה עֲלֵיכֶם׃ יג וַיַּחְתְּרוּ הָאֲנָשִׁים לְהָשִׁיב אֶל־הַיַּבָּשָׁה וְלֹא יָכֹלוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר עֲלֵיהֶם׃ יד וַיִּקְרְאוּ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמְרוּ אָנָּה יְהוָה אַל־נָא נֹאבְדָה בְּנֶפֶשׁ הָאִישׁ הַזֶּה וְאַל־תִּתֵּן עָלֵינוּ דָּם נָקִיא כִּי־אַתָּה יְהוָה כַּאֲשֶׁר חָפַצְתָּ עָשִׂיתָ׃ טו וַיִּשְׂאוּ אֶת־יוֹנָה וַיְטִלֻהוּ אֶל־הַיָּם וַיַּעֲמֹד הַיָּם מִזַּעְפּוֹ׃ טז וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה אֶת־יְהוָה וַיִּזְבְּחוּ־זֶבַח לַיהוָה וַיִּדְּרוּ נְדָרִים׃

יתיר א — רמן

רש"י

(יג) ויחתרו האנשים. יגעו ועסקו כחותר במחתרת: (יד) בנפש האיש הזה. בעון שנשלח יד בנפשו: (טו) וידרו נדרים. שיתגיירו:

מצודת ציון

(יא) וסוער. מרעיש בהרמת הגלים מן הסערה: (יב) שאוני. ענין לקיחה: והטילני. ענין השלכה: בשלי. בעבורי: (יג) ויחתרו. ענין חפירה וכן אם יחתרו בשאול (עמוס ט') ור"ל השיטו במשוטות בתוך הים ונדמה כאלו חופרים בים: (יד) אנה. ענין בקשה כמו אנה ה' הושיעה נא (תהלים קי"ח): (טו) ויעמד. ענין שתיקה כמו עמדו לא ענו עוד (איוב ל"ב): מזעפו. ענין קצף כמו זעף ה' אשא (מיכה ז') ועל הרעשת הגלים יאמר שנראה אז כאלו הים כועס ומתקצף:

מצודת דוד

מעלינו ולא יוסיף להרעיש עוד בהרמת הגלים: כי וגו'. ר"ל הנה הים מרעיש בגליו בכל פעם יותר ולכן אין הכאי להתעכב ולהתיישב בדבר לזה אמור אתם מה נעשה עמך וכן יקום: (יב) שאוני. קחו אותי והשליכו אותי אל הים ובודאי ישתוק הים מעליכם כי ידעתי שבעבורי בא הסער הגדול הזה עליכם: (יג) ויחתרו. היו משתדלים עם המשוטות להשיב הספינה אל היבשה בחשבם שאם יעלו את יונה אל היבשה והם ילכו לדרכם: הולך וסוער עליהם. ר"ל הרעשת הגלים היה עליהם מן היבשה למול פניהם להרחיק את הספינה אל תוך הים: (יד) אל נא נאבדה. לא נהיה עתה נאבדים בעון שנשלח יד בנפש האיש הזה להשליכו אל הים: ואל תתן וגו'. ר"ל אל תחשב לנו כאלו שפכנו דם נקי: כי אתה ה'. ר"ל הלא הכל בידך ומעולם עשית כאשר חפצת ואם היה חפצך להמיתו שלא על ידינו הלא אין מעצור בידך להמית אותו לבד אלא ודאי הגזירה היא להמיתו על ידינו: (טו) ויעמד. שתק ונח מקצף הרעשת גליו: (טז) וייראו וגו'. כראותם השגחת המקום ויכלתו: ויזבחו. ר"ל קבלו על עצמם לזבוח לה' בבהמ"ק: וידרו נדרים. לחלק צדקה לעניים:

גיא חזיון

השאלות

ואם היה משיב שהוא לא חטא מאומה ג"כ היו משליכים אותו: (יג) ולמה חתרו עתה להשיב אל היבשה ולא עשו זה תיכף:

באור הענין

כדי להשיבני לארצי או לנינוה, כי הסער בא לענוש אותי על העבר על שמריתי את פי ה', וזה יודע אני בבירור שאין הסער בשבילכם לענוש אתכם על מה שאתם מוליכים אותי לתרשיש כי אין זה מכונת ה', רק בשלי הסער הגדול הזה עליכם לענוש אותי לבד לא בשבילכם, וכשאטבע בים ישתוק הים מעליכם: (יג) ויחתרו האנשים, והם רצו לנסות זה במה שחתרו להשיב אל היבשה וללכת בחזרה ליפו, ואם עקר כונת ה' להשיבו אל ארצו שברח משם הלא ראוי שיוכלו לשוב אל היבשה ולהשיב הבורח אל אדוניו, ולא יכלו כי הים הולך וסוער אחר שיונה לא שב בתשובה, לא הקים סערה לדממה: (יד) ויקראו וכו' אל נא נאבדה בנפש האיש הזה, ר"ל אם לא נשליכהו אל הים הלא נאבד אנחנו ע"י נפש האיש הזה, שע"י נפשו החוטאת נאבד כולנו וזה אין מן הראוי, ואם נשליכהו אל הים על צד זה נבקש אל תתן עלינו דם נקי להעניש אותנו על הטבעתו, (כי גם המחויב עונש בידי שמים ויקבל ענשו ע"י בני אדם יענש הרוצח אותו כמ"ש וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, וכמו שאמרו על והאלהים אנה לידו), כי אתה ה' כאשר חפצת עשית ר"ל כי המעשה הזה לא תתיחס אלינו רק אליך שהקימות את הסער וחפצת להטביעו בים ואתה עשית, כי אנו מוכרחים לעשות זאת אחר שאם לא נשליכהו אל הים נטבע כולנו, א"כ המעשה מיוחס לך לא לנו: (טו) וישאו את יונה ויטילהו אל הים, פי' חז"ל שהטילו תחלה קצת גופו ושתק הים וכשהעלוהו חזר הסער, וזה רמז במ"ש וישאו ויטלוהו, שלא הטילוהו תיכף רק נשאו אותו תחלה בידם ועשו בו נסיונות רבות ולאו שע"י השלכתו עמד הים מזעפו, בענין שלא הטילוהו לים בלא הבחנה, שהיה להם הבחנות רבות, אם מאיכות הסער שהיה רק על אניה זאת, ואם מריבוי הגורלות שכולם נפלו על יונה, ואם מהודאת עצמו, ואם מן הנסיון האחרון בכל עת שסבלו אותו בים עמד מזעפו:

ב א וימן יהוה דג גדול לבלע את־יונה ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות: ב ויתפלל יונה אל־יהוה אלהיו ממעי הדגה: ג ויאמר קראתי מצרה לי אל־יהוה ויענני מבטן שאול שועתי שמעת קולי: ד ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל־משבריך וגליך עלי עברו: ה ואני אמרתי

ת"א וימן ה': מרים נא: ויתפלל. שם: מבטן. עירובין יט:

רש"י

ב (א) **דג** גדול. זכר היה והיה עומד ברווח ולא נתן לב להתפלל רמז הקב"ה לדג והקיאו לתוך פיה של נקבה שהיתה מלאה עוברים והיה שם בדוחק ויתפלל שם שנאמר ממעי הדגה:
(ג) מבטן שאול שועתי. מבטן הדג שהוא כשאול לי: (ד) כל משבריך וגליך. כל נחשולוהי דימא של ים שמתגעשל מעבר ומפרק את הים: (ה) ואני אמרתי. כשהשליכוני אל הים הנני מת ונגרשתי מנגד

מצודת דוד

ב (א) וימן: הזמין את הדג לבלוע אותו מיד שלא יטבע במי הים: (ב) ממעי הדגה. אחז"ל בתחלה בלעו דג זכר ועמד שם ברווח ולא נתן דעתו להתפלל ורמז המקום לדג והקיאו אל פי הדגה ושם עמד בדוחק מפני העוברים והתפלל מתוך הדחק: (ג) קראתי. הנה קראתי אל ה' מפני הצרה אשר עלי וידעתי כי יענני הואיל ואני קיים כל הימים הללו: מבטן שאול. היא הדגה שהיא לו כעומק השאול: שמעת קולי. מובטח אני אשר שמעת קולי: (ד) ותשליכני. השלכת אותי במצולה בחוזק הים: ונהר יסבבני. כי שם היה המקום שמתחברים מי הנהר ומי הים: עלי עברו. כי כשעברו על הדגה עברו גם עליו בהיותו במעיה: (ה) ואני

מצודת ציון

ב (א) וימן. ענין הזמנה כמו וימן להם המלך (דניאל א'): (ג) מבטן שאול. ר"ל מעומק הקבר: שועתי. ענין צעקה כמו הקשיבה לקול שועי (תהלים ה'): (ד) מצולה. כן יקרא עומק המים וכן השלכת במצולות (נחמיה ט'): בלבב. ר"ל בחוזק והוא לשון מושאל על כי הלב הוא החזק מבע"ח: משבריך. כן יקראו גלי הים ע"ש שנראה כשוברים את הים וחוזרים ונשברים וכן משברים יתמוטטו (איוב מ"א) וכפל המלה בשמות נרדפות ואמר וגליך וכן אדמת עפר (דניאל

גיא חזיון

השאלות

(ג—יא) בתפלה הזאת באו דברים כפולים ומכופלים. שמ"ש בפסוק ד' ה' נשנה בפסוק ו' ז' ומש"ש בפסוק ח'

באור הענין

ב (א) **וימן ה' דג גדול**, ה' הזמין במקום הזה דג גדול שבלעו כולו שלם ולא שבר עצמותיו, וזה ידוע שמן הנמנע שיחיה אדם במעי הדג אפי' שעה אחת, שהאדם צריך שאיפת רוח קר מבחוץ, אולם באשר כבר נגזר עליו מיתה ונחשב כאילו נולד שנית שם לו ה' טבע העובר, הנוצר ומתקיים ט' חדשים במעי אמו מבלי שאיפת רוח כמ"ש הרי"א, והיה זה א' מפלאי הבורא כנס של חמו"ע בכבשן האש וכדומה: (ב) **ויתפלל ממעי הדגה**, חז"ל אמרו שהיה תחלה במעי דג זכר ואח"כ פלטו ובלעתו דגה נקבה והיה צר לו שם מן הביצים אשר במעיה, ובאמת שם דג כולל זכר ונקבה, ושם דגה הוא שם הקיבוץ, כמו והדגה אשר ביאור מתה, וממ"ש ממעי הדגה מורה שהיה במעיה קיבוץ דגים רבים, ומזה מבואר שהיה דג נקבה בעת ההשרצה שאז ימלא בדג א' כמה רבבות ביצים שהם דגים רבים, ודבריהם אמת: (ג) **ויאמר קראתי**, תפלה זו נחלקת לג' חלקים, (חלק א') יספר עת השליכוהו לים שאז התיאש מן החיים, אבל כשבלעו הדג ונשאר חי במעיו ראה כי יתנוסס עמו נס ופלא ושחיה יחיה, (חלק ב') אחר שפלטו הדג שנשלך שנית בעמקי תהום רבה התיאש שנית, וכשבלעתו הדגה ראה שנית כי חיה יחיה, (חלק ג') עת הצר לו במעי הדגה שאז קבל ע"ע לשמוע בקול ה' וללכת לנינוה כדבר ה', ואמר תחלה דרך כלל **קראתי מצרה אל ה' ויענני** על שני הפעמים שהושלך לים וקרא אל ה' ויענהו ע"י שבלעו הדג והדגה, ועתה **מבטן שאול שועתי**, היינו בטן הדגה הנמשל כשאול המוכן להמיתו, ואבטח כי **שמעת קולי**, ותוציאני לרויה: (ד) **ותשליכני**, (חלק א') מתחיל לפרש מ"ש קראתי מצרה אל ה', שתחלה **השלכת אותי מצולה בלבב ימים** שהוא מה שהשליכו אותו מן האניה אל הים, **ונהר יסובבני**, שם נהר בא אל המים המושכים, ומובדל מן הים שהמים שבו עומדים ונקוים, אבל אז שהסערה שהתחוללה בים היה מן התהום שמי הים עצמו התרגשו ונשאו דכים למטה, נקרא נהר, כי אז לא עמדו המים רק נמשכו בעיגול סביב עצמם, וסבבוהו סביב סביב, ואז **כל משבריך וגליך עלי עברו**, שלא צף על הגלים כמעשה דר"ע רק נפל בעומק הים מקום שהמים שוטפים למטה והגלים עברו עליו מלמעלה: (ה) **ואני אמרתי**, ר"ל אז חשבתי כי **נגרשתי מנגד עיניך**, אך במה שראיתי את הנס שבלע אותי הדג ונשארתי בחיים ראיתי כי עוד עיניך והשגחתך עלי, ובזה ידעתי כי **אוסיף להביט אל היכל קדשך**: (ו) **אפפוני**, (חלק ב') אח"כ כשפלט הדג אותו שנית אל הים, אז **אפפוני מים עד נפש** ולא המים שבשפת הים כבתחלה, רק **תהום יסובבני**, כי הדג היה עמו בעומק תהום ושם

ושם

אָמַרְתִּי נִגְרַשְׁתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אַךְ אוֹסִיף לְהַבִּיט אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ׃ ו אֲפָפוּנִי מַיִם עַד נֶפֶשׁ תְּהוֹם יְסֹבְבֵנִי סוּף חָבוּשׁ לְרֹאשִׁי׃ ז לְקִצְבֵי הָרִים יָרַדְתִּי הָאָרֶץ בְּרִחֶיהָ בַעֲדִי לְעוֹלָם וַתַּעַל מִשַּׁחַת חַיַּי יְהוָה אֱלֹהָי׃ ח בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה זָכָרְתִּי וַתָּבוֹא אֵלֶיךָ תְּפִלָּתִי אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ׃ ט מְשַׁמְּרִים הַבְלֵי־שָׁוְא חַסְדָּם יַעֲזֹבוּ

רש"י

עיניך: אך. ראיתי שקיימתני כל אלו הימים ידעתי כי אוסיף להביט אל היכל קדשך: (ו) סוף חבוש לראשי. ימא דסוף תלי לעיל מן רישי שהראהו הקב"ה ים סוף ואיך עברו ישראל בתוכו שהיו שתי עיני הדגה כמין שתי חלונות ומסתכל ורואה כל מה שבים: (ז) לקצבי הרים ירדתי. לסוף מדת ההרים הקבועים על התהום ירדתי. אני אמרתי. הארץ בריחיה בעדי, כנגדי למעלה ממני סגור ולא אצא לעולם, בעדי כמו (מלכים ב׳ ד׳) וסגרת הדלת בעדך, וכן כל בעד שבמקרא עור בעד עור (איוב א׳) אבר כנגד אבר: לעולם. מוסב על מה שאמר למעלה ואני אמרתי נגרשתי ואני אמרתי הארץ בריחיה סגורים בעדי לעולם: ותעל משחת חיי. אבל כבר ראיתי כאן גיהנם ומשם העליתני והנני עתה כנגד תחת ההיכל שבירושלים כענין שנאמר אך אוסיף להביט אל היכל קדשך ותבא אליך תפלתי אל היכל קדשך: (ח) בהתעטף. בהשתלהיות, וכן בהתעטף נפשם בעטף עולל (איכה ב׳): (ט) משמרים הבלי שוא. אותן אומות שעובדים עכו"ם: חסדם יעזבו. יראת הקב"ה שכל חסדם וטובתם מאתו יעזובו, אבל אני איני כן אלא בקול תודה אזבחה לך כך תרגם יונתן, ובפרקי דר׳ אליעזר דרשו כלפי המלחים שעזבו חסדם שהיו מטיבים

מצודת ציון

י"ב): (ה) נגרשתי. מלשון גרושין: להביט. לראות: (ו) אפפוני. ענין הקפה וסיבוב כמו אפפו עלי רעות (תהלים מ׳): תהום. עומק הים: סוף. מין דשא הגדל במים וכן קנה וסוף קמלו (ישעיה י"ט): חבוש. ענין קשירה כמו ולנשברה לא חבשתם (יחזקאל ל"ד): (ז) לקצבי. ענין אחרית וסוף והוא מל׳ ויקצב עץ (מ"ב ו׳) כי אחרית דבר החתוך הוא במקום שנחתך: ברחיה. מל׳ בריח והוא כענין מטה כהוסם לרוחב השער לסגרו: בעדי. כנגדי וכן וסגרת הדלת בעדך (שם ד׳): משחת. ענין בור וחפירה כמו בשחתם נתפש (יחזקאל י"ט): (ח) בהתעטף. מלשון עטיפה ולבישה כי כשהאדם הוא בצרה הוא מעונה וכפוף כאלו מעוטף קצתו בקצתו וכן העטופים ברעב (איכה ב׳): (ט) הבלי. מלשון

מצודת דוד

אמרתי. כשהשליכו אותי הימה חשבתי הנה נגרשתי מנגד עיניך ר"ל העלמת עין ממני: אך אוסיף. אך עתה הואיל וקיימתני כל הימים הללו מובטח אני לצאת מזה ולהוסיף עוד להביט אל היכל קדשך לבוא שמה בקול תודה: (ו) אפפוני מים. המים סבבו אותי עד קרוב להוצאת הנפש: תהום יסובבני. כפל הדבר במ"ש: סוף חבוש לראשי. כי כשהדגה שטה עמו בים נקשר הסוף בראש הדגה וכאלו נקשר בראשו הואיל והיה במעיה: (ז) לקצבי הרים. לאחרית ההרים התקועים בים והוא קרקעית הים: ירדתי. בהיותי במעי הדגה: הארץ ברחיה. ר"ל חשבתי שהארץ בבריחה בריחים כנגדי עד עולם כי לא אשוב אליה כאלו סגרה את עצמה בבריחים: ותעל. אבל הואיל וקיימתני כל הימים הללו אקוה שתעל חיי משחת הקבר הוא בטן הדגה: (ח) בהתעטף. כשהיתה נפשי שעלי מעוטף ומעונה זכרתי את ה׳ להתפלל לפניו והנה בא אליך תפלתי אל היכל קדשך הוא השמים: (ט) משמרים הבלי שוא. הם אנשי הספינה המשמרים הבלי שוא הוא העכו"ם ידעתי שהם יעזבו חסדם ולא יקיימו

גיא חזיון

השאלות

ולמה בא כל נוסח התפלה בל׳ עבר שכבר התקבלה בו הראב"ע?:

באור הענין

ולשם הקלו, ויש סוף שהוא המים שלמעלה מן התהום שנקרא בשם סוף (כי הדג הוליכו דרך ים סוף שמשם הוליכו לנינוה) היה חבוש לראשי, כי היה הים למעלה מראשו אחר שהוא היה בתהום רבה: (ז) לקצבי הרים ירדתי, שהיה בעומק התהום שתחת ההרים, כי ההרים מכסים על התהום מלמעלה עד שהארץ המכסה את התהום שתחת הארץ שמה בריחיה בעדי לעולם, שלא היה אפשר שיצוף על פני המים אחר שעליו היתה הארץ שעל התהום סוגר כבריח ודלתים, ובכ"ז ותעל משחת חיי, שהוא ע"י שבלעתו הדגה שנית ונשאר שנית בחיים, וכ"ז מפרש מ"ש קראתי מצרה לי אל ה׳ ויענני: (ח) בהתעטף (חלק ג׳) יפרש מ"ש מבטן שאול שועתי, כי עתה בהתעטף עלי נפשי שהיה קרוב למות במעי הדגה ע"י דוחק הוולדות שבמעיה, את ה׳ זכרתי עתה זכרתי להתפלל ולשוב בתשובה ולהבטיח כי אמלא דבר ה׳, ותבוא אליך תפלתי אל היכל קדשך וחז"ל אמרו שהיה בתהום שתחת הר ציון שעליו עומד בהמ"ק, שעז"א לקצבי הרים ירדתי, ושמעת תפלתי מהיכל הקדש: (ט) משמרים, עתה שקבל ע"ע ללכת לנינוה ולהוכיחם כדבר ה׳, אמר אל עצמו דברי תנחומים, הלא אלה אנשי נינוה שהם משמרים הבלי שוא ומאמינים בע"ז, הכי אפשר שחסדם יעזבו שיעזבו את הע"ז שלהם (מלשון חסד והכסף) בלא בודאי לא ישובו מהפסד ע"ז שבידם, או ר"ל הגם שישובו לפי שעה הלא אח"כ יעזבו חסדם ויתחייבו כליה שנית: (י) ואני, ולכן אזבח לך בקול תודה, כי ארבעה צריכים להודות יורדי הים וכו׳

יַעֲזֹבוּ׃ י וַאֲנִי בְּקוֹל תּוֹדָה אֶזְבְּחָה־לָּךְ אֲשֶׁר נָדַרְתִּי אֲשַׁלֵּמָה יְשׁוּעָתָה לַיהוָה׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה לַדָּג וַיָּקֵא אֶת־יוֹנָה אֶל־הַיַּבָּשָׁה׃

ג א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה שֵׁנִית לֵאמֹר׃ ב קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא אֵלֶיהָ אֶת־הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ׃ ג וַיָּקָם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל־נִינְוֵה כִּדְבַר יְהוָה וְנִינְוֵה הָיְתָה עִיר־גְּדוֹלָה לֵאלֹהִים מַהֲלַךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ ד וַיָּחֶל יוֹנָה

ת״א ויכי. יבמות נא: לבוא

רש״י

לע״א ונתגיירו: (י) ישועתה לה׳. נדרי שלמים ותודה אשלם לשם ישועות אשר לה׳. ישועתה כמו לישועה, וכן קומה עזרתה לנו (תהלים מ״ד) לעזרה שלנו:

מצודת דוד

שם שנדרו בעת צרה: (י) ואני. אבל אני אזבחה לך זבחים בקול תודה והודאה על הנס ואשר נדרתי אשלמה בעבור הישועה של ה׳: (יא) ויאמר. ר״ל העיר לבו להקיאו: לדג. יתכן שאחר התפלה חזרה הדגה להקיאו אל פי הדג לימוד בריוח: ויקא. רצה לומר כמו שהעיר לבו כן עשה והקיאו אל היבשה: ג (א) שנית. בדבר השליחות אל נינוה: (ב) אשר אנכי דבר אליך. והוא מה שקרא ואמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת ולא הוצרך לפרש כי מאליו יובן: (ג) מהלך. כשיעור הלוך שלשה ימים: (ד) ויחל. כשהתחיל לבוא בעיר

מצודת ציון

הבל ודבר שאין בו ממש: (יא) ויקא. ענין הוצאה דרך הפה כמו פן תשבענו והקאתו (משלי כ״ה): ג (ג) לאלהים. דרך המקרא כשרוצה להגדיל דבר בתכלית סומכו למלת אל וכן הררי אל (תהלים מ׳): (ד) ויחל.

באור הענין

ר״ל אביא זבח תודה ואודה לך חסדך, וגם **אשר נדרתי אשלמה** ללכת אל נינוה, ומה שיראתי שע״י מלך אשור יגיעו רעות לישראל שלכן מנע א״ע מללכת כנ״ל, **ישועתה לה׳** אקוה שה׳ יושיע את ישראל מכל צרותם: (יא) **ויאמר ה׳ לדג**, העיר את רוח הדג שילך עמו אל שפת הים ויקיאהו אל היבשה, וחז״ל אמרו בפדר״א שהדג הלך עמו תשע מאות וששים וחמשה פרסאות, וזכר לדבריהם לה׳ **ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה** בגי׳ הכי הוה:

גיא חזיון

השאלות

(ב) למה שינה בפעם הזאת ואמר וקרא את הקריאה אשר אנכי דובר אליך, ולא אמר כלשון שא״ל בפעם הראשון?:
(ד) למה המתין יונה מלקרות עד שהלך בעיר מהלך יום אחד?:

ג (א) **ויהי דבר ה׳ אל יונה שנית**, הרי״א כתב עמ״ש חז״ל שפעם שנית דבר עמו לא שלישית, שזה מוכרח ממ״ש בסד״ע שיונה משח את יהוא בשנת ג״א ס״ב לבריאת עולם וחיה עד זכריה שמלך ג״א קס״ד, הרי היה מיום שהתחיל להתנבאות מאה ושתים שנה ולא מצאנו לו נבואה אחרת במשך הזמן הזה כי אם שתי הנבואות שנבא על נינוה מזה ידענו שנחדלה ממנו הנבואה מני אז, וראוי היה להעשות כן אחר שהוא מאן את הנבואה ולא רצה למלאות דבר ה׳, ויפלא שהוא סותר א״ע מ״ש אח״ז בסמוך שנבואת יונה על נינוה היתה שש שנים לפני חורבן שומרון שזה היה בימי הושע בן אלה וא״כ נבא עוד י׳ שנים בימי מנחם בן גדי, ב׳ שנים בימי פקחיה בנו, כ׳ שנים בימי פקח, ושלש של הושע, הרי נמשך זמן נבואתו קל״ז שנה, וגם הלא נבואת נינוה היתה בסוף ימיו ואיך נביא ראיה ממה שלא דבר עמו ה׳ קודם למעשה א לאמר שהיה עתיד ליקח הנבואה ממנו, ואז לא סרב עדיין בשליחות, עוד יתפלא שבס׳ נחום כתב שארבעים שנה מאותו זמן שנבא יונה היה חורבן שומרון ועוד יתחברו אל זה שמונים שנה והיה חורבן נינוה, והלא מן חורבן שומרון עד חורבן נינוה שהיה בשנת ד׳ ליהויקים היה קי״ד שנה, וגם סותר למ״ש שנבואת יונה היתה שש שנים לפני חורבן שומרון: (ב) **קום לך**, בפעם הזאת כבר נחתם גזר דינם לכן לא אמר כי עלתה רעתם לפני, רק שלחהו בדרך נבואה שיודיע להם את אשר נגזר עליהם שנינוה תהפך בעוד ארבעים יום: (ג) **ויקם וילך אל נינוה כדבר ה׳**, מפני שבפעם הראשון צוה שיקרא להם דברי תוכחה שישובו מעונותיהם, ובפעם הזה צוה שינבא להם את גז״ד שנגזר עליהם, היה ספק אצלו אם יקיים גם הדבור הראשון ויודיע להם היעוד של ההפיכה וגם יוכיחם על עונותיהם, באר שעתה לא קרא רק כדבר ה׳ שדבר לו עתה, שאחר שהודיע לו הגז״ד חשב שלא תועיל להם עוד תשובה ושנבטל הדבור הראשון, **ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים** יחסה אל האלהים מפני גדלה כמו הררי אל שלהבת יה, או ר״ל שהיתה חשובה בעיני אלהים לעיר גדולה עד שלכן חס עליה מהשחיתה: (ד) **ויחל יונה לבא בעיר מהלך יום אחד ויקרא**, מפני שהיה מסתפק מתי יתחילו זמן הארבעים יום אחר שהיתה מהלך ג׳ ימים ואם היה קורא תיכף ביום הראשון יתחילו היושבים בקצה העיר לחשב הארבעים יום מאות

לָבוֹא בָעִיר מַהֲלַךְ יוֹם אֶחָד וַיִּקְרָא וַיֹּאמַר עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם וְנִינְוֵה נֶהְפָּכֶת: ה וַיַּאֲמִינוּ אַנְשֵׁי נִינְוֵה בֵּאלֹהִים וַיִּקְרְאוּ־צוֹם וַיִּלְבְּשׁוּ שַׂקִּים מִגְּדוֹלָם וְעַד־קְטַנָּם: ו וַיִּגַּע הַדָּבָר אֶל־מֶלֶךְ נִינְוֵה וַיָּקָם מִכִּסְאוֹ וַיַּעֲבֵר אַדַּרְתּוֹ מֵעָלָיו וַיְכַס שַׂק וַיֵּשֶׁב עַל־הָאֵפֶר: ז וַיַּזְעֵק וַיֹּאמֶר בְּנִינְוֵה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וּגְדֹלָיו לֵאמֹר הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבָּקָר וְהַצֹּאן אַל יִטְעֲמוּ מְאוּמָה אַל־יִרְעוּ וּמַיִם אַל־יִשְׁתּוּ: ח וְיִתְכַּסּוּ שַׂקִּים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וְיִקְרְאוּ אֶל־אֱלֹהִים בְּחָזְקָה

ת"א ויקראו . תענית טז:

רש"י

וישבו

ג (ד) נהפכת. נחרבת (ולא אמר נחרבת כי נהפכת משמש שתי לשונות רע וטוב אם לא יעשו תשובה נחרבת ואם יעשו תשובה אז נהפכת על אנשי נינוה קאי שיהפכו מרעה לטובה ויעשו תשובה, הגהה דר"ע): (ו) אדרתו. לבוש יקריה: (ז) ויזעק. צוה להכריז: מטעם המלך וגדוליו. מעצת מלך וגדוליו צוו להכריז: (ח) ויקראו אל אלהים בחזקה. אסרו אמהות לבד והולדות

מצודת ציון

מלשון התהלה: (ו) אדרתו. ת"י לבוש יקריה וכן אדרת שער (יהושע ז') והוא מל' אדיר: שק. יריעה עבה: (ז) ויזעק. הכריז בקול זעקה: מטעם. ענין עצה והאמרה בטעם וכן וטעם זקנים יקח (איוב י"ב): יטעמו. מלשון טעימה וענינו אכילה מועטת: מאומה. שום דבר: ירעו. מל' מרעה: (ח) בחזקה. ר"ל בכל לב:

מצודת דוד

מהלך יום קרא ואמר הנה יש עוד זמן ארבעים יום ואח"ז תהיה נינוה נהפכת ר"ל כמהפכת סדום ועמורה מים לאין: (ה) באלהים. ר"ל בדבר האמור בשם האלהים: ויקראו צום. הכריזו יום צום: (ו) ויגע הדבר. השמועה הגיע לאזני המלך וקם מכסאו לשבת על הארץ והעביר מעליו לבוש מלכות: (ז) ויזעק. צוה להכריז בקול זעקה לאמר מעצת המלך ומעצת גדולי המלכות נגזר לאמר האדם והבהמה וגו' ובעבור עגמת נפש ציוו למנוע מאכל מהבהמות למען יכנע לב האנשים: אל ירעו. מוסב על הבהמה: (ח) ויתכסו. גם זה מן ההכרוז שאוה שכולם יתכסו בשקים להראות הכנעה מרובה והאנשים יקראו אל אלהים בכל לב וכל אחד ישוב

גיא חזיון באור הענין

יום והיושבים בקצה השני יתחילו לחשב מיום השלישי, לכן המתין עד שהלך מהלך יום אחד וקרא ביום השני וחשב שמאתו יום יתחיל החשבון שהוא יום האמצע, **ויקרא עוד ארבעים** חוץ מיום זה, שהוא ארבעים עם יום האחרון, ובזה התקיים נבואתו בכל אופן, והרי"א חשב בכאן חשבונות רבים איך לא נתקיימה נבואת יונה, ופי' שמ"ש ונינוה נהפכת נתקיים בכל אופן שהיה הכוונה או שתתהפך במעשיה ותכונתה מרעה לטובה או שתתהפך ממש, עוד כתב שנתקיים הדבר שפי' ארבעים יום היינו ארבעים שנה והחשבון **עוד** שמספרו שמונים. ור"ל עוד וארבעים היינו ק"ך שנה שק"ך שנה אח"ז נחרבה ע"י נ"נ, וכבר כתבתי שיש סתירה בחשבונותיו אלה, ובאמת א"צ לכל זה, כי היעודים האלהיים הם תנאים, אם לא ישובו מדרכם הרע נינוה נהפכת, כמ"ש רגע אדבר על גוי וכו' לנתוש ולנתוץ וכו' ושב הגוי ההוא וכו', ומה שאל שהיה לו ליונה לפרש שתהיה נהפכת אם לא ישובו בתשובה, אינה קושיא כי כבר ידעו זאת ממה ששלח להם נביא להתרות בם, שאם היתה הגזרה חרוצה בלי השנות לא היה צריך להודיע זה ע"י נביא שהנביא לא ישולח רק להשיב את העם בתשובה ולבטל הגזרה, ובאמת היה ראוי ליונה עצמו לעשות כן שכן נלמוד בפעם הראשון, רק הוא לא מלא כל הדברים ולא הכריז רק הגזרה שבאה אליו בדבור השני מפני שהיה רצונו שיטעו ולא יעשו תשובה, ואם נרצה לומר כדברי הרי"א שנתקיים הגזרה אחר שנים, י"ל שהיה שליחות יונה בימי מנחם בן גדי ונתקיים הגזרה קצת על מלכות אשור בשנת ב"ן לחזקיה שהיה ארבעים שנה אחר שליחות יונה שיצא מלאך ה' והפך את מחנה אשור שנינוה היתה ראש מלכותו, ובני המלך הכוהו בחרב, ונתקיים היעוד קצת: (ה) **ויאמינו אנשי נינוה באלהים**, והיה החדוש שהאמינו תיכף ולא בקשו אות או מופת ותיכף התחילו בתפלה ע"י שלבשו שקים לתענית והכנעה, והעם לא התעוררו לתשובה כי לא עלה על דעתם שהם חוטאים כי יונה לא הודיעם זאת כנ"ל: (ו) **ויגע**, אבל בעת שהגיע הדבר אל המלך אז התעורר גם הוא, אם להכנע בעצמו כמה **שקם מכסאו ויעבר אדרת מלכות מעליו** ותחת אדרת **ויכס שק**, ותחת הכסא **וישב על האפר**: (ז) **ויזעק**, ומוז מזה צוה להכריז, **מטעם המלך וגדוליו** ועצתיו יצא הכרוז לאמר, א] **האדם והבהמה** (היינו הבהמה הנמצאת בבית האדם) **אל יטעמו מאומה, והבקר והצאן** הרועים בשדה **אל ירעו**, וכולם **מים אל ישתו**: (ח) **ויתכסו**, גם בכיסוי השק יכללו גם הבהמה, והוסיף, א] תפלה, **שיקראו אל אלהים**

בחזקה

וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמִן־הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם׃ ט מִי־יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחַם הָאֱלֹהִים וְשָׁב מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֹאבֵד׃ י וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֵׂיהֶם כִּי־שָׁבוּ מִדַּרְכָּם הָרָעָה וַיִּנָּחֶם הָאֱלֹהִים עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת־לָהֶם וְלֹא עָשָׂה׃

ד א וַיֵּרַע אֶל־יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה וַיִּחַר לוֹ׃ ב וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּה יְהוָה הֲלוֹא־זֶה דְבָרִי עַד־הֱיוֹתִי עַל־אַדְמָתִי עַל־כֵּן קִדַּמְתִּי לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה כִּי יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה אֵל־חַנּוּן

ת"א וירא. ר"ה פ"ז תענית ט"ו עקרים מ"ד : ורחום

רש"י

לבד אמרו לפניו רבש"ע אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו : (ט) מי יודע. עבירות שבידו ישוב : ונחם האלהים. יתעשת על הרעה לשוב ממנה :

ד (א) וירע אל יונה. אמר עכשיו יאמרו האומות שאני נביא שקר : (ב) הלא זה דברי. יודע אני

מצודת דוד

מדרכו הרעה ומן החמס אשר עשו בכפיהם : (ט) מי יודע. גם זה מן הכרוז שאמרו מי היודע דרכי התשובה ישוב לה' ואז ינחם האלהים וישוב מחרון אפו ולא נהיה נאבדים מן העולם : (י) כי שבו. כי כן עשו כדבר המלך ועם כי לא נזכר : וינחם. נתחרט על הגזרה :

ד (א) וירע. כי בנבואה נאמר לו שנחם ה' והיה רע בעיניו וחרה על עצמו כדרך המיצר : (ב) ויתפלל. התפלה היא מה שאמר במקרא של אחריו קח נא את נפשי : הלוא זה דברי. התנחומין הזה היה עם מחשבותי בעוד שהייתי על אדמתי עד לא ירדתי אל הים ובעבור זה שקדמתי לברוח תרשישה טרם בא לי הנבואה פעם שנית : כי ידעתי. מאז ידעתי שאתה אל חנון וגו' ומקבל השבים ומתנחם על הרעה ולזה היה קשה עלי הנבואה הזאת כי היה טוב בעיני שלא ישובו ויאבדו בעונם ולא יהיו לנועה מרדות על ישראל ולפ"ד רז"ל יאמר הנה בזה תוסיף כעסך על ישראל בראותם

מצודת ציון

(ט) ונחם. ענין ספוך מחשבה וחרטה :

ד (א) וירע. מל' רעה : (ב) עד. בעוד וכן עד זה מדבר

באור הענין

בחזקה, ב] תשובה שישובו כל איש מדרכו הרעה ומן החמס, כי על החמס אין מועיל הוידוי והחרטה עד שישיב את החמס הגמלא בכפיו, אל בעליו: (ט) מי יודע ישוב, שכל אחד ישוב מן העון שיודע, בענין שהייבם לעשות תשובה על הנסתרות ג"כ, וכמו שיתחרטו המה, כן ונחם האלהים מן הגזרה, ובזה הבטיחם שישוב האלהים מחרון אפו, כי ממה ששלח אליהם נביא הבין שיש להם תקנה בתשובה : (י) וירא האלהים את מעשיהם, ר"ל שתחלה ששבו אנשי נינוה היה רק חרטה אבל לא שבו במעשה שיתקנו החטא העבר ע"י מעשה, אבל אחר פקודת המלך ראה אלהים את כל מעשיהם כי שבו, ששבו במעשה שהשיבו את הגזל ואת העשק בפועל, לכן וינחם האלהים על הרעה, והנה שלא שבו רק על חטא גזל לא על ע"ז, בכ"ז אחר שגז"ד נחתם על הגזל וזה תקנו, לא עשה את הרעה, ר"ל שאם היתה הרעה מוכנת לבא עליהם בטבע עפ"י המערכה היתה באה עליהם גם אז, אחר שעדן עבדו ע"ז והיו תחת המערכה לא ישדד ה' הטבע לעובדי ע"ז, אבל אחר שמצד הטבע לא היתה הרעה עתידה לבא עליהם רק ה' יעד לעשות הרע ע"י עונש השגחיי, וכששבו על חטא גזל לא עשה, והניחם להתנהג על פי הטבע והמערכה :

ד (א) וירע אל יונה, פי' הרי"א הרעה הנז' פה הוא חולי שנעלכון לבו נפל וחלה חולי ויבקש מות, וזה לפי שיונה חשב שלא תשוב הגזרה מעליהם עד שישובו בין באמונות ודעות בין במעשים והם לא שבו רק מהמעשים כמ"ש וירא אלהים את כל מעשיהם כי שבו ועדן החזיקו בעבודות זרות, ובכ"ז נחם ה' על הרעה, מזה הבין שה' השאירם מפני שהם מוכנים להיות שבט אפו על ישראל וזה הרע לו, ופי' שהרע לו על שהוא היה הסבה להשאיר מטה חובלים על ישראל שנתן נפשו עליהם, וגם הרס לו על הדבר מדוע יגברו המה על ישראל אחר שהם עדן עובדי ע"ז : (ב) הלא זה דברי, ר"ל עוד בהיותי על אדמתי בא"י טרם שהלכתי אל נינוה היה זה דברי כי אתה נחם על הרעה, ר"ל שידעתי אז שאין בדעתך להביא עליהם את הרעה ונחמת עליה תיכף בעת הגזרה מצד התגיגה והארכת אפים אף שלא ישובו תשובה כראוי, שהרי הם לא עשו תשובה על חטא ע"ז ובכ"ז לא הבאת עליהם את הרעה מפני

השאלות

(א – ג) מה זה הרע ליונה ולא ידע זאת, שבעבור זה שלחו ה' כדי להשיבם בתשובה ושעי"כ תבוטל הגזרה ? ומז"ש הלא זה דברי עד היותי על אדמתי, מה בכך הלא בזה מלא שליחותו בגד היותר טוב, שבשפך עם ילך הנביא

וְרַחוּם אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה׃ ג וְעַתָּה יְהוָה קַח־נָא אֶת־נַפְשִׁי מִמֶּנִּי כִּי טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה הַהֵיטֵב חָרָה לָךְ׃ ה וַיֵּצֵא יוֹנָה מִן־הָעִיר וַיֵּשֶׁב מִקֶּדֶם לָעִיר וַיַּעַשׂ לוֹ שָׁם סֻכָּה וַיֵּשֶׁב תַּחְתֶּיהָ בַּצֵּל עַד אֲשֶׁר יִרְאֶה מַה־יִּהְיֶה בָּעִיר׃ ו וַיְמַן יְהוָה־אֱלֹהִים קִיקָיוֹן וַיַּעַל ׀ מֵעַל לְיוֹנָה לִהְיוֹת צֵל עַל־רֹאשׁוֹ לְהַצִּיל לוֹ מֵרָעָתוֹ וַיִּשְׂמַח יוֹנָה עַל־הַקִּיקָיוֹן שִׂמְחָה גְדוֹלָה׃ ז וַיְמַן הָאֱלֹהִים תּוֹלַעַת בַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר לַמָּחֳרָת וַתַּךְ אֶת־הַקִּיקָיוֹן וַיִּיבָשׁ׃ ח וַיְהִי ׀ כִּזְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ וַיְמַן אֱלֹהִים רוּחַ קָדִים חֲרִישִׁית וַתַּךְ הַשֶּׁמֶשׁ

על

ת"א ויקרא. תענית כו :

רש"י

שאם יחזרו בתשובה לא תחריבם והיה שקרן בעיניהם : (ו) וימן . ל' הזמנה : להציל לו מרעתו . מחום השמש : קיקיון . עשב הגדל למעלה בענפים רבים ומיצל וכך שמו : (ז) ותך . התולעת את הקיקיון, במקום שיאמר לזכר ויך יאמר לשון נקבה ותך : (ח) חרישית . אמרו רבותינו בשעה

מצודת ציון

(שם ח') : קדמתי . מלשון הקדמה וזרוז : (ד) ההיטב . ענין חוזק וכן שברו היטב (מ"ב י"א) : (ו) וימן . ענין הזמנה : קיקיון . שם עשב שעלין גדולים ורחבים : (ז) השחר . הוא האור הנוצץ בפאת המזרח טרם צאת השמש על הארץ : ותך . ר"ל הכהו ופסקו : (ח) חרישית . מל' חרש : ותך . ר"ל וכהה

מצודת דוד

כח התשובה ואינם לוקחים מוסר וע"ז חשבתי מתחלה ולכן היה קשה עלי הנבואה : (ג) ועתה ה'. הואיל וכן הוא אבקש ממך שתקח את נפשי ממני כי טוב מותי מחיי לראות באבדן בני עמי אשר ע"י באה הסבה : (ד) ההיטב חרה לך . בה"א התימה וכאומר הגם ארוך כמוסף שאין מהדין שיחרה לך וקצר כדבר המובן כי בדבר הקיקיון כאמר בענין הראה לו זאת : (ה) עד אשר יראה וגו' . חשב אולי לא יעמדו בתשובתם ותחזור הגזירה למקומה : (ו) וימן . הצמיח עשב קיקיון וגדל למעלה ועלה ממעל ליונה להיות לו לצל להצילו מזריחת החמה הרעה לו כי צל הסוכה הוא דבר שאינו מתמיד כי הולך ומתייבש מחום השמש ולא כן הקיקיון היונק רטיבות הארץ : וישמח וגו'. על כי היה לו לצל מתמיד : (ז) בעלות השחר . בעת שעלה השחר למחרת יום שמחתו : ותך . התולעת הכהו ופסקה את הקיקיון ממקום יניקתו ולא בא לו עוד רטיבות הארץ ולכן נתייבש מחום השמש : (ח) רוח קדים . היא הרוח שברוחות ותחמם ביותר ולא היה דבר עומד בפניה כי הוא ישב במזרח העיר : חרישית . ר"ל משמיע שאון רב עד שהיה מחריש את האזנים : ותך השמש. ר"ל

השאלות

בשליחותו וטעם לא ישובו או אמר בכיוצא בו ואני אמרתי לריק יגעתי וכו', והיה לו לשמוח כי רבים השיב מעון ? : (ד) מז"ש ההיטב חרה לך שהיא שאלה שאין לה הבנה כלל, ויונה לא השיב ע"ז דבר, כמו אח"ז שאמר היטב חרה לי עד מות ? : (ה) למה ישב מקדם לעיר לראות מה יהיה בעיר, הלא כבר ידע כי נחם ה' על הרעה ? : (ו—יא) מה היה ענין הקיקיון, והתוכחה שהוכיח לו ה' ממנו :

גיא חזיון

באור הענין

שנחמת על הרעה מאז ולכן בעלילה קלה בטלת את הגזרה, **ועל כן קדמתי לברוח תרשישה** ר"ל שלא ברחתי מפני שחשבתי שיעשו תשובה כראוי שאז לא הייתי מסרב ללכת בשליחות להשיב תועים מני דרך רק מפני שידעתי שאף שיאמרו עובדי עכו"ם לא תשקיפם ע"כ לא רציתי ללכת בשליחות : (ג) **ועתה ה',** אחר שהם לא עשו תשובה, ובכ"ז נשארו ויהיו שבט מרדות לישראל קח את נפשי, בשאני גרמתי זאת : (ד) **ויאמר ה' ההיטב חרה לך,** א"ל למה חרה לך מפני שיחשבו אותך כנביא שקר על שלא נתקיימה נבואתך, וכי היית מתנבא על דבר טוב שיחרה לך שלא נתקיים הנבואה, שאם היה הנבואה על הטוב ולא נתקיימה אז יוחזק הנביא לנביא שקר כי היעוד הטוב הבא ע"י נביא מוכרח שיתקיים בכל אופן אף שהעם ירעו מעשיהם, משא"כ בייעודת הרע שאם ישובו בתשובה תבטל הגזרה ולא יכזב הנביא בזה, וכמו שהתבאר בדברי ירמיה לחנניה בן עזור ירמיה כ"ח : (ה) **וישב וכו' עד אשר יראה מה יהיה בעיר,** שחשב שהעכו"ם שבטלה הגזרה ולא תהיה מהפכה כוללת, בכ"ז א"א שלא יהיה איזה רושם ויהיה איזה רע בעיר וכמו במעשה העגל שכתב וינחם ה' על הרעה ובכ"ז ויגוף את העם אשר עשו את העגל, וכן פי' הרי"א : (ו) **וימן אלהים קיקיון** כי צל הסוכה לא היה מגין הרבה כמ"ש וישב תחתיה בצל, מבואר שלא היה הצל בכל הסוכה כי דפנות הסוכה לא סככו רק נגד הצד שעמדה שם השמש, והוצרך לישב בבקר אצל קיר מזרחי ובצהרים. לא היה צל כלל והקיקיון עשה צל למעלה על ראשו להציל לו היינו לראשו שהיה מוכן לפגע מחום השמש, **וישמח יונה על הקיקיון** כי יונה דן מזה שרצון ה' שישב מקדם לעיר כי יתגלה שם איזה דבר בעיר ומעכב אותו אשר שלומת לפעים יראה : (ז) **ותך את הקיקיון** שהחכתו למפס בשרשו ועי"כ נתיבש : (ח) **רוח קדים חרישית** שמחרשת האזנים מרוב המייתה והוא רוח חם מאד ·

ההיטב

עַל־רֹאשׁ יוֹנָה וַיִּתְעַלָּף וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי׃ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יוֹנָה הַהֵיטֵב חָרָה־לְךָ עַל־הַקִּיקָיוֹן וַיֹּאמֶר הֵיטֵב חָרָה־לִי עַד־מָוֶת׃ י וַיֹּאמֶר יְהוָה אַתָּה חַסְתָּ עַל־הַקִּיקָיוֹן אֲשֶׁר לֹא־עָמַלְתָּ בּוֹ וְלֹא גִדַּלְתּוֹ שֶׁבִּן־לַיְלָה הָיָה וּבִן־לַיְלָה אָבָד׃ יא וַאֲנִי לֹא אָחוּס עַל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֶשׁ־בָּהּ הַרְבֵּה מִשְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה רִבּוֹ אָדָם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע בֵּין־יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ וּבְהֵמָה רַבָּה׃

דבר

רש"י

שמשכבת משתקת כל הרוחות מפניה והיא חמה מאד, וכן ת"י שתיקא: ויתעלף. שמיו"ר בלעז: (י) לא עמלת בו. בחרישה וזריעה והשקאת מים: בן לילה. כמו בן לילה (בסגול) לא גדל אלא לילה אחד: (יא) אשר לא ידע וגו'. קטנים: ובהמה רבה. בני אדם גדולים ודעתם כבהמה שאינם מכירים מי בראם:

מצודת דוד

השמש השליך ניצוציו על ראש יונה: ויתעלף. בעבור חמימות הרוח וחום השמש: וישאל את נפשו. שאל ובקש את נפשו להפרד ממנו למען ימות: ויאמר. אמר אל נפשו טוב מותי מחיי וזהו על כי נחלה מאד מתוקף חמימות הרוח וניצוצי השמש ומכל יסורים הרבה: (ט) ההיטב. בה"א השאלה שאל לו אם מאד חרה לו על אבדן הקיקיון: עד מות. עד שאבחר במיתה בעבור זה או ר"ל עד המיתה יחרה לי ולא אנחם כל ימי עולם: (י) אתה חסת. הנה אתה חסת ונצטערת על אבידת הקיקיון אשר אתה לא עמלת בו בחרישה וזריעה ולא גדלת אותו להשקותו ולגדלו כי הדרך שאדם חס ומצטער על אבידת דבר שעמל בו ולא כן יחוס ויצטער על אבידת דבר שלא עמל בו: שבן לילה היה. ר"ל ועוד שבלילה האחת גדל וצמח ומיד לילה אחרת שאחריה נאבד כי בעלות השחר הכהו התולעת עד לא זרחה השמש וכאומר הלא אין לחוס על דבר הנעשה מהר ולא עמד זמן רב: (יא) ואני לא אחוס. ר"ל הלא נינוה היא מעשה ידי ואיך אני לא אחוס על עיר גדולה כזאת: הרבה וגו'. ר"ל יותר משתים עשרה וגו': אשר לא ידע. אשר כל אחד מהם אינו יודע להבחין בין ימינו לשמאלו והם הקטנים שאין לחשוב להם עון ואין בהם עונש אלא בעבור האבות וכיון שהאבות שבו הנה הם בלא עונש וכן בהמה רבה יש בעיר שאין להם עונש ועל כל אלה ראוי לחוס ולחמול:

מצודת ציון

והשליך ניצוציו: ויתעלף. ענין חלשות והעדר הרגשה כמו בניך עולפו (ישעיה נ"א): (י) חסת. מלשון חס וחמלה: עמלת. מלשון עמל ויגיעה: גדלתו. ענין הצמחה: שבן. בן בחיר"ק כמו בן בסגו"ל וכן בן נון (יהושע א') ור"ל בזמן לילה וכן כבש בן שנתו (ויקרא י"ב): אבד. נאבד: (יא) רבו. הוא עשרת אלפים: רבה. מרובה:

גיא חזיון　באור הענין

(ט) **ההיטב חרה לך על הקיקיון**, שאל אותו וכי זה דבר טוב, בעבור קיקיון שהוא דבר קל מאד חרה לך, **ויאמר היטב חרה לי** ר"ל ראוי שיחרה לי מפני שהוא **עד מות** שע"י חסרון הקיקיון הנני הולך למות כי נולד לו קדחת מרוב תבערת החום עד שהתעלף והגיע עד שערי מות: (י) **ויאמר ה' אתה חסת על הקיקיון**, מבואר אצלי שיש הבדל בין חיסה ובין יאר לשונות כמו חמל רחם, שהחיסה הוא מצד צרכו אל הדבר כמו ועינכם אל תחוס על כליכם, א"ל אתה חסת על הקיקיון מפני שיש לך בו צורך להיות לך לצל, הנה שזולת זה אין דבר מה שיעורר אותך שתתעצב עליו לא מצד שעמלת בו בנטיעתו או בגדולו, שעז"א אשר לא עמלת בו, שדרך הפועל לחוס על מעשה ידיו ולא מצד הדבר עצמו שהוא דבר יקר וקיים, כי בן לילה היה ובין לילה אבד שהוא נזל שאין בו ממש: (יא) **ואני לא אחוס על נינוה** שהם מעשה ידי, והוא דבר יקר שהיא **העיר הגדולה** והנה שרבים עובדים ע"ז שם, הלא יש בה הרבה משתים עשרה רבוא אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו שאין להם דעת להבחין בין עבודת האל המיוחד שימלך בצד ימין, כמ"ש כי מימיני בל אמוט, ואני תמיד עמך אחזת ביד ימיני, ובין עבודת השמאל שעובד להטבע והמערכה, המיוחס לצד שמאל, ואין להעניש אותם על חסרון דעתם, וגם יש בה בהמה רבה ואם אדם חטא בהמה מה חטאה, ובזה קבל מענה ג"כ על עונש ישראל שהם כבר למדו להבדיל בין ימין והשמאל כי קבלו דת אלהי ואמונה אמתית והם ראוים לעונש על ע"ז שעבדו, הנה שאנשי נינוה לא יענשו על זה:

א א דְּבַר־יְהוָה ׀ אֲשֶׁר הָיָה אֶל־מִיכָה הַמֹּרַשְׁתִּי בִּימֵי יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־חָזָה עַל־שֹׁמְרוֹן וִירוּשָׁלָם׃ ב שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם הַקְשִׁיבִי אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וִיהִי אֲדֹנָי יְהוִה בָּכֶם לְעֵד אֲדֹנָי מֵהֵיכַל קָדְשׁוֹ׃ ג כִּי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ וְיָרַד וְדָרַךְ עַל־בָּמֳותֵי־אָרֶץ׃ ד וְנָמַסּוּ הֶהָרִים תַּחְתָּיו וְהָעֲמָקִים יִתְבַּקָּעוּ כַּדּוֹנַג מִפְּנֵי הָאֵשׁ כְּמַיִם מֻגָּרִים בְּמוֹרָד׃ ה בְּפֶשַׁע יַעֲקֹב כָּל־זֹאת וּבְחַטֹּאות בֵּית יִשְׂרָאֵל מִי־פֶשַׁע יַעֲקֹב הֲלוֹא

שמחן **רש"י** **יתיר ו'**

א (א) **דבר**. המורשתי. מעיר מרישה: (ב) ויהי וגו' בכם לעד. שנבאתי לכם בשמו והתריתי בכם: (ג) יוצא ממקומו. מכסא הרחמים לכסא הדין: ודורך על במתי ארץ. על הרמים וגסי הרוח: (ד) כדונג. שעוה: מוגרים במורד. תרגם יונתן דאשידין במורדון, מוגרים לשון זיבת מים, וכן (איכה ג') עיני נגרה, נגרות ביום אפו (איוב כ'), פרץ נחל מעם גר (שם כ"ח), ויגר מזה (תהלים

מצודת ציון

א (א) המרשתי. מן מורישה והיא מערי יהודה: (ב) הקשיבי. ענין שמיעה: (ג) ודרך. מלשון דריכה ורמיסה: במתי. ענין גובה כמו ועל במותי ידריכני (חבקוק ג'): (ד) ונמסו. ענין המסה והמסה: יתבקעו. מל' בקיעה: כדונג. הוא השעוה וכן היה לבי כדונג (תהלים כ"ב): מגרים. ענין הולך ושפיכה כמו וכמים הנגרים (ש"ב י"ד): במורד. במקום מדרון והוא מל' ירידה וכן ויכום במורד

מצודת דוד

א (א) על שומרון. ועל"ז לא זכר לתלות הנבואה בימי מלכי ישראל כדרך שאמר בהושע ובעמוס וזהו לפי שהיה מארץ יהודה ולא ניבא באריכות מלכי ישראל כדרך שנבאו הושע ועמוס: (ב) שמעו עמים כלם. ר"ל כל השבטים כי כל שבט קרוי עם: ומלאה. הבריות הממלאים אותה: ויהי וגו' לעד. שנבאתי לכם בשמו והתריתי בכם: מהיכל קדשו. ר"ל מן השמים יביט לראות להיות לעד: (ג) כי הנה. ר"ל והוא אמרו דעו אשר הנה ה' יוצא ממקומו מכסא הרחמים: וירד. משם ירד וירמוס על במתי הארץ ר"ל ישפיל הרמים וגסי הרוח: ונמסו ההרים. הוא משל על השפלת השרים והמלכים: והעמקים יתבקעו. הוא משל על אבדן המון העם: כדונג. כמו שהדונג נמס מפני האש כן ימסו הם וכמו המים הנגרים ונוזלין במקום מדרון שמתפזרים אנה ואנה כן יפוזרו בארצות העכו"ם: (ה) בפשע. בגמול פשע יעקב יהיה כל זאת: ובחטאת בית ישראל. הוא כפל ענין במ"ש: מי פשע יעקב. מי הוא הסבה שפשע יעקב הלא שומרון ראש המלכות ושם

באור המלות **גיא חזיון** **באור הענין**

(ב) **שמעו עמים**, הקשיבי ארץ. עמים קורא שבטי ישראל, שכן בלשון זה אמר מיכיהו בן ימלה (מ"א כ"ב) שמעו עמים כולם על השבטים, וכבר בארתי (הושע ה') שכ"מ שידבר אל שני נושאים מתחלפים, יתפוס אל נושא החשוב לשון שמיעה ואל הפחות ממנו לשון הקשבה שמורה שיקשיב מרחוק: לעד. כולל גם המתרה, וזה המבדיל בינו ובין עונה: (ה) יעקב, ישראל. כבר בארתי (ישעיה סי' ט') ששם ישראל הוא שם הכבוד והגדולה נגד שם יעקב, וכשידבר אל עשרת השבטים, או אל שבט יהודה לבדו, ובאו שני השמות ביחד, יכוין בשם יעקב על ההמונים ובשם ישראל על הגדולים, וכשידבר אל יהודה ועשרת השבטים ביחד, יפרט שבט יהודה בשם ישראל לחשיבותם נגד יתר השבטים,

א (ב) **שמעו עמים כולם**, ר"ל כל השבטים, וגם **הקשיבי ארץ ומלואה** כלל הארץ כי משם התפשטה הרעה על כל הארץ, **ויהי ה' בכם לעד** ה' הוא המתרה בכם, ה' מתרה בכם **מהיכל קדשו** בעודו בהיכלו, טרם יצא ממקומו לשפוט את הארץ: (ג) **כי הנה** בעת **אשר ה' יוצא ממקומו**, (שזה ממליץ שילך בעצמו להעניש בעונש השגחיי, שאינו מכה ע"י שליח רק בעצמו כמו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים). **וירד ודרך על במתי ארץ**, מצייר בדרך ההגשמה שיעמוד תחלה על הרים הגבוהים: (ד) **ונמסו**, ואז ימסו ההרים מפחד ה' ומהדר גאונו, והמאמרים מקבילים, **ונמסו ההרים תחתיו כדונג מפני האש**, שימסו בקל כדונג, **והעמקים יתבקעו כמים המגרים במורד**, כן יתהפכו המוצקים לדבר רך ונוזל, שזה משל אל חורבן הארץ, שתשוב להיות כמים כמו שהיתה בעת התהו (וכ"ז מליצה, ע"ד הרים נזלו מפני ה', והגעש ותרעש הארץ, וכדומה): (ה) **בפשע**, כ"ז יהיה **בפשע יעקב** שהם עשרת השבטים, שהם פשעו ומרדו בה' דרך מרידה ועבדו עצבים וחמנים, **ובחטאת בית ישראל** הם שבט יהודה ובנימין, שהם לא מרדו רק חטאו מצד התאוה או השוגג כמו מה שהקריבו בבמות שהגם שהיה חטא לא היה מרידה כי רצון היה לשמים, ומפרש **מי** הגורם **פשע יעקב** מה שהשבטים עבדו ע"ז, **הלא שומרון**, שהמלכות אשר בשומרון הם עשו את העגלים והסיתו את העם לזה, **ומי** הגורם **במות יהודה הלא ירושלם**, שמלכות יהודה שהיתה בירושלים גרמו זאת על שלא נטלו הבמות עד ימי

שֹׁמְרוֹן וּמִי בָּמוֹת יְהוּדָה הֲלוֹא יְרוּשָׁלִָם׃ ו וְשַׂמְתִּי שֹׁמְרוֹן לְעִי הַשָּׂדֶה לְמַטָּעֵי כָרֶם וְהִגַּרְתִּי לַגַּי אֲבָנֶיהָ וִיסֹדֶיהָ אֲגַלֶּה׃ ז וְכָל־פְּסִילֶיהָ יֻכַּתּוּ וְכָל־אֶתְנַנֶּיהָ יִשָּׂרְפוּ בָאֵשׁ וְכָל־עֲצַבֶּיהָ אָשִׂים שְׁמָמָה כִּי מֵאֶתְנַן זוֹנָה קִבָּצָה וְעַד־אֶתְנַן זוֹנָה יָשׁוּבוּ׃ ח עַל־זֹאת אֶסְפְּדָה וְאֵילִילָה אֵילְכָה שׁילל וְעָרוֹם אֶעֱשֶׂה מִסְפֵּד כַּתַּנִּים וְאֵבֶל

שולל קרי כבנות

ת"א ושמתי. ברכות נח עירובין יח: אתנה. חולין קד:

רש"י

פ"ה): (ו) לעי השדה. ליגרי חקלן, לשון גלים כמו יגר שהדותא: והגרתי לגי אבניה. והשלכתי, כמו המוגרים במורד: (ז) כי מאתנן זונה קבצה. כל ההון הזה: ועד אתנן זונה ישובו. ולעמיון כאשר אתנני זונה ישובו כל קבוציה, ויונתן תרגם ולבית פלחי טעותא יתמסרון כל קבוציה: (ח) אילכה שולל. מתגעש כשוטה בתמהון לב כמו (תהלים ע"ו) אשתוללו אבירי לב (ישעי' כ"ט) וסר מרע [illegible], והתי"ו היא באה לשמש בתיבה בלשון מתפעל ונתפעל, וכן הילוך תיבה שתחילת יסודה שי"ן [illegible] כשבאה עליו שי"ן בלשון מתפעל ונתפעל נכנסת תוך התיבה כמו משתולל אומר אני שהוא מלשון שוגג כמו (מ"ב

מצודת דוד

היה מקור העכו"ם ונביאי הבעל המדיחים את ישראל מאחרי ה': ומי במות יהודה. מי הוא הסבה שהעמיד יהודה במות לעכו"ם הלא ירושלים ראש המלכות כי שמה הרבו מזבחות לעכו"ם וממנה למדו משאר ערי יהודה: (ו) ושמתי שמרון. על כי היתה סבה לפשע יעקב לכן תהרב ותהיה מלאה גלי אבנים מנפלת הבתים כדרך השדה המלאה עיים שאין מי עוסק להשוות העיים הנעשים שם ולכן הוא מלאה מהם: למטעי כרם. תהיה מקום מוכן לנטעת שם כרמים כי שומרון עמדה בהר מקום הנאות על הכרמים: והגרתי. אפיל אבניה על הגי וגם היסודות שבתוך הקרקע אגלה אותם כי אוציאם ממקומם מה שהיו נסתרים בתוך הקרקע: (ז) יכתו. העכו"ם הבאים ישברו הפסילים לקחת לעצמם ציפוי הכסף והזהב אשר עליהם: וכל אתנניה. הדורונות שנתנו לעכו"ם מכלים ומלבושים שלא יהיו ראויין להוליך עמהם ישרפו באש (ולפי שהעכו"ם נקראת בלשון המקרא בשם זונה לכן קרא הדורונות אתנן שכן נקרא מתן הזונה): וכל עצביה. ר"ל כל בתי העצבים: כי מאתנן זונה קבצה. ר"ל העושר הנמצא בבתי הפסילים הנה נתקבץ ממה שהביאו להזונות אתנן ר"ל מהדורונות שהביאו להעכו"ם: ועד אתנן זונה ישובו. וכמו כן ישובו להיות אתנן ודורון זונה ר"ל האויב יתנום לדורון להעכו"ם שלו: (ח) על זאת. עתה חזר להתאונן על יהודה וירושלים הנזכר במקרא שלאחריו ואומר על זאת אעשה מספד ואילל כמר נפש ואלך משתגע כשוטה וערום מבלי לבוש

מצודת ציון

(יהושע ז'): (ה) במות. מזבחות של עכו"ם: (ו) לעי. ענין תל וגל כמו שמו את ירושלים לעיים (תהלים ע"ט): למטעי. לשון נטיעה: והגרתי. ענין הולה ושפיכה ואמר בלשון שאלה על הספלה: לגי. לעמק: (ז) יכתו. מלשון [illegible] ושבירה: אתנניה. מלשון אתנן: עצביה. העכו"ם [illegible] כי מעצבת לב עובדים קורא ואין נענה: (ח) ואילילה. מלשון יללה: שולל. ענין שטות וערבוב הדעת וכן מוליך יועצים שולל (איוב י"ב): כתנים. מין נחש: כבנות יענה. שם

ביאור הענין

חזקיה: (ו) ושמתי, זה מוסב עמ"ש ויהי ה' בכם לעד, שה' מתרה בם ואומר אני [illegible] שומרון לעי השדה כי יפלו הבתים ויחרבו, ואח"ז [illegible] אותם למטעי כרם, ואז והגרתי לגי אבניה, שנוטעי כרמים יסקלו האבנים ויפנו את העיים שנשארו ממפולת הבתים עד שגם יסודיה אגלה כי יפנו גם אבני היסודות כדי שיהיה ראוי למטעי כרמים: (ז) וכל פסיליה, הפסילים היו מעץ או אבן והיו נותנים להם אתנן ומתנות, ותחתיהם היו העצבים, וכשיוכתו הפסילים ישארו העצבים שממה, כי מאתנן זונה קבצה שומרון את כל עושרה, שלדעתה היה כל הצלחתה ע"י הע"ז, כמ"ש (הושע ב') אשר אמרה אתנה המה לי אשר נתנו לי מאהבי, ולכן ישובו עד אתנן זונה, יקח אותם מלך אשור כאלו ע"ז שלו נותנות אותם לו לאתנן. ר"ל על שומרון והורבנה אני מלטער כלל, אחר שעבדו פסילים ועצבים וזנו מאחרי: (ח—ט) על זאת, אבל על זאת אספדה ואילילה עד שאלך, כמו משוגע וכאיש שמחמת שגעונו ילך ערום, על כי אנושה מכותיה שהיא חולי מסוכנת מתדבקת, ועברה מן שומרון גם לארץ יהודה וגם הם הוכו במכות הגם שהם לא עבדו ע"ז בימי יותם ועוזיה והיה כהרס ואתנגם קדם לה'. ויותר נראה שמ"ש

גיא חזיון

באור המלות

וכן לקמן (ב' י"ב, ג' א', ח' ע'), והבדל בין פסע ובין הטאת מבואר בכ"מ: (ו) לעי. פרשו עיה, ותרגומו ליגרי חקלן, ועל [illegible] בכל נגלים, תרגם ליגרון, וכן והיתה מגי מפלה, (ישעיה כ"ה): והגרתי. דבר הנשפך למורד, כמו כמים [illegible] במורד, כי שומרון עמדה בהר ושפכו אבני החומה אל הגיא שבסביבה: (ז) פסיליה, עצביה. העצבים היו אצלם במדרגה למטה מן הפסילים, כמ"ש פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום (ישעי' מ"ח ה'), שהפסל והמסכה היו אצלם השמוש והגוזר, והעצב עושה תחתיו לעבודת את גוייס ולמלאות דבריהם, ולא המצא שם עצבים בכל התורה, כי מעצבים הותחו בארץ כנען ופלשתים בזמן מאוחר, וכשיוכתו הפסילים ממילא העצבים אשר תחתיהם יהיו שממה, ועקר האתנן היו נותנים אל הפסל שהוא למעלה מן העצבים, לכן אמר שאתנניה שנותנים לפסילים ישרפו באש: קבצה. מפעל הכבד, שומרון קבצה עשרה מאתנן זונה: (ח) שולל. מטורף הדעת שהוכה סכל, וכן מוליך יועצים שולל, אשתוללו אבירי לב, והוא תואר בפעם שולל:

כבנות יענה: ט כי אנושה מכותיה כי באה עד יהודה נגע עד שער עמי עד ירושלם: י בגת אל תגידו בכו אל תבכו בבית לעפרה עפר התפלשתי: יא עברי לכם יושבת שפיר עריה בשת לא יצאה יושבת צאנן מספד בית האצל יקח מכם עמדתו:

התפלשי ק'

רש"י

ד) לא תגלה אותי (ש"ב י') על השל, דיימר שלו (דניאל ג'): (ט) כי אנושה מכותיה. כי חולה היא במכותיה כמו ויאנש (ש"ב י"ב): (י) בגת אל תגידו. פן ישמחו לנו פלשתים: בבית לעפרה. עפרת אבי העזרי: עפר התפלשי. לשון נופל על הלשון, וכן יושבת שפיר עריה בשת, וכן לא יצאה יושבת צאנן, כולם לפי שם העיר לשון הקינה, התפלשי התגלגלי פתרונו לפי ענינו התעפרי: (יא) עברי לכם. התחיל בלשון יחידות נקבה כמדבר אל כנסית העיר כמו שנאמר יושבת שפיר כולם בשם כנסיה אחת ואמר לכם כמדבר אל הרבים שהרי לרבים הוא אומר: יושבת שפיר. שם העיר: עריה בשת. גלויה בית הבשת כאשר נקראת שפיר שהוא שם נפל היוצא מרחמה של אשה: לא יצאה יושבת צאנן. לא יפקון משיזבין יתבי צאנן: מספד בית האצל יקח מכם עמדתו. המספד שגרמתם לנגזלים שאתם גוזלים נחלתו כדי להגיע בית בבית שדה בשדה זה אצל זה הוא יקח מכם עמדתו מעמד הבניינים שבניתם והעמדתם על

מצודת ציון

סוף בת היענה: (ט) אנושה. כאובה ביותר כמו אנוש אני (שם ל"ד): שער עמי. עיר עמי וכן באחד שעריך (דברים י"ז): (י) התפלשי. ענין הגלגול והלכלוך וכן והתפלשו אדירי הצאן (ירמיה כ"ה): (יא) עריה. ענין גלוי כמו ואת ערום ועריה (יחזקאל ט"ז): בשת. הוא כנוי לערוה וכן

מצודת דוד

והוא ענין גוזמא והפלגה לפי רוב הצער והאבל: כתנים וגו'. דרכם לצעוק תמיד בקול מר: (ט) כי אנושה מכותיה. ר"ל כי כ"א ממכות שומרון היתה כאובה ביותר עד אשר התחלחלה ובאה עד יהודה כי בראות מ"ש שנחריב הרג ואבד וכלה את מלכות אפרים וה' לא עזרם לזה ערב לבו לגשת לבוא על יהודה: נגע. הפורעניות והחרבן נגע עד עיר המיוחדת של עמי והוא ומפרש עד ירושלים (ולפי שמיכה היה משבט יהודה לכן אמר שער עמי): (י) בגת אל תגידו. גת היא מערי פלשתים ואמר אל תגידו שמה מגודל החורבן ואל תבכו בהיותכם שמה כי ישמחו על החורבן ועל הבכיה. (ועם כי בודאי ידעו בגת בלא הם אמר כן למליצת הקינה וכן אל תגידו בגת) (ש"ב א'): בבית לעפרה. בכל בית מבתי עיר עפרה התגלגלי בעפר דרך האבלות והוא לשון נופל על לשון עפרה שמה ובעפר התגלגלי. (יא) עברי לכם. את העדה היושבת בעיר שפיר עברי לכם בגולה בגלוי בית הבושת כדרך הגולים וגם הוא לשון נופל על לשון כי שפיר הוא ענין שליא היוצא מרחם האשה בעת הלידה: לא יצאה וגו'. בתחלה גלו אנשי בית האצל ועברו דרך צאנן בקול מספד ויושבי צאנן לא יצאו למספד בית האצל לנחמם כי בעו"ה היו שגם הם יגלו אחריהם וגם זהו לשון הנופל על לשון כי יצאה וצאנן קרובים בלשון: יקח מכם עמדתו. הנה הם מדו במקומם ולא יצאו לנחם והאויב יבוא ויקח מכם את העמידה של כל א' וא' כי תהיו

באור המלות

(ט) אנושה. מסוכנת, עמ"ש ישעיה (י"ז י"א): ומכותיה. ר"ל כ"א מן המכות, ועז"א כי באה, ר"ל המכה: ונגע. ר"ל הדבר נגע עד שער עמי, כי המכה לא באה לירושלים, רק ענין המלחמה נגע עד שם: (י) עפר התפלשי. כמו והתפלשי באפר (ירמיה ו'), התגלגלי והתכסי באפר: (יא) עברי. ידבר בנוכח אל עריה בושת, בושת הוא מקום הערוה, ור"ל גילוי בושת, ובא הבושת בשם מיפשט, מלשון לא לעבור מאמן אל שפיר, ושם שפיר נופל ג"כ על הערוה שפיר ובליא בלשון חז"ל כי בכל המליצה שם תפס לשון נופל

באור הענין

אנושה מכותיה היינו המכות שהכתה שומרון את יהודה, ודבר פה על המכות הגדולות שהכו עשרת השבטים את יהודה בימי אחז שאז הרג פקח בן רמליה ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד, וגם אז פשטו פלשתים בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו כמה עירים וישבו שם (דה"ב כ"ח) (כי בימי עוזיה ויותם היה שלום ביהודה, וכן קשה לפרשו על מה שבא סנחריב בימי חזקיה שא"כ היה מזכיר גם תשועתם אז), ור"ל המכות שהכתה שומרון את יהודה הם אנושים ומסוכנים כי באה עד יהודה מה שנפלו אז אפרים וארם ואדום ופלשתים ביהודה ונגע עד ירושלים כי את ירושלים לא יכלו לכבוש כמ"ש ישעיה (סי' ז'): (י) בגת אל תגידו, אחר שאמר שיעשה מספד כתנים, חוזר ואומר שישתקו ולא יצעקו כדי שלא יגידו בגת, כי גת של פלשתים לקחה עוזיה מיד פלשתים (דה"ב כ"ו) והיתה תחת יד יהודה, ופלשתים היו מצפים לקחתה מידם, ולכן בכו אל תבכו כדי שלא יודע לפלשתים ויתחזקו עליכם, רק בבית לעפרה שהיתה מנחלת בנימין (יהושע י"ח כ"ג) שם עפר התפלשי כי היא רחוקה מפלשתים ולא יודע להם האבל והמספד שלכם: (יא) עברי, עיר ששמה שפיר שבא לשם האויב הפשיט את כולם ערומים והניח אותם בחיים, כי לא לחמו אתו, שאל עיר צאנן סגרו חומות העיר ונלחמו עם האויב, והגם שהרג האויב כל היושבים בבתים שסביבות העיר חוץ מן החומה לא רצו לפתוח שעריהם, ולכן עת נכבשו הרג האויב את כולם ולא הסתפק בשללם לבד, עפ"ז יאמר במליצתו, עברי, עריה בושת לכם יושבת שפיר, עריה בושת היינו גילוי הערוה, ומאין מרים וגילוי הבושת כעלם מופשט, את עריה בושת לא תלכי לאכן, (כי שם יהרגו כולם) רק עברי אל

יב כִּי־חָלָה לְטוֹב יוֹשֶׁבֶת מָרוֹת כִּי־יָרַד רָע מֵאֵת יְהוָה לְשַׁעַר יְרוּשָׁלָםִ׃ יג רְתֹם הַמֶּרְכָּבָה לָרֶכֶשׁ יוֹשֶׁבֶת לָכִישׁ רֵאשִׁית חַטָּאת הִיא לְבַת־צִיּוֹן כִּי־בָךְ נִמְצְאוּ פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל׃ יד לָכֵן תִּתְּנִי שלוחים

רש"י

נחלתם, בית האצל אויטמנ"ש בלעז: (יב) כי חלה לטוב. כי קותה לטובה אותה היושבת בשלותה וממרה ע"פ הנביאים: כי ירד רע. הרי כי זה משמש בלשון אלא, היא חלה לטוב אבל מפני מרותה ירד לה רע: (יג) רתום המרכבה לרכש. אסרו המרכבה לרכש שהוא קל לרוץ ותברחו, ורתום אמר דונש שהוא לשון ערבי: (יד) לכן תתני שלוחים על מורשת גת. על אשר תתני שלוחים על מלכות דוד אשר הוריש

מצודת דוד

נעים ללכת גולה: (יב) כי חלה לטוב. אשר העיר מרות התחלחלה על הטוב שהיה לה מאז שנאבדה ממנה: כי ירד וגו'. ר"ל כי הרע הבא לשער ירושלים הנה ירד מאת ה' ולא בא במקרה ולכן נלקו עמה כל המקומות: (יג) רתם וגו'. אתה עדת לכיש קשור את המרכבה אל הרכש שהם קלי המרוץ לרכוב בה לברוח מפני האויב וגם הוא לשון הנופל על לשון כי רכש ולכיש קרובים בלשון: ראשית חטאת. כי היא ראשית חטאת לבת ציון ר"ל היא למדה תחלה עבודת העכו"ם לאנשי ציון: כי בך. בלכיש נמצאו פסילי עשרת השבטים: (יד) לכן. בעבור רוע מעשיך תתני מתנות ודורונות אל מורשת גת הם אנשי פלשתים כי גת היה משל פלשתים ובימי דוד לקחו ישראל מידם ובעון ישראל חזרו פלשתים לקחת את גת להיות להם למורשה וכאומר הנה מאז ירשת ארצו ועתה הזר ולקחה ואתה תהיה נכנעת לו ותחלה פניו במנחה: בתי אכזיב. היא מערי יהודה ומרדה במלכם והיתה נמשכת אחר פקח בן רמליהו מלך ישראל ולכן אמר הנה בבוא האויב יחריב בתי אכזיב ותהיה נעזב ונפסק ממלכי ישראל כי לא

מצודת ציון

והחזיקה במבושיו (דברים כ"ה): (יב) חלה. מל' חיל וחלחלה: (יג) רתם. הוא ענין אסור וקשירה והוא לשון ערבי: לרכש. שם מין בהמה הקל לרוץ כמו רוכבי הרכש (אסתר ח'): לבת ציון. לעדת ציון: פשעי. כן יקראו הפסילים כי מפשעם

גיא חזיון

באור הענין

יושבת שפיר, שאתם יושבת שפיר תלכו ערומים וחשופי שת, ולכם צויתי לעריה בושת לעבור לכם, כי אלילכם תמצא ערומים בגויי בושת, אבל **יושבת צאנן לא יצאה** מן החומה גם **אל מספד בית האצל** הנה שכל הבתים שאצלה עשו מספד גדול על הרוגיהם בכ"ז לא רצו בני צאנן לצאת ולפתוח שערי העיר, ע"כ **יקח מכם עמדתו**, המספד יקח מקום עמידתו מכם, כי בעירכם יהיה הרג רב, וברחוב העיר יעשו המעמד שם יעמוד המספיד לספוד על ההרוגים שנהרגו בעיר ובבית האצל היינו בבתים שאצל העיר:

(יב) **כי חלה**. מבאר מדוע לא יצאה יושבת צאנן ועל מי בטחו, כי **יושבת מרות** היינו צאנן שמרתה ולא רצתה להמסר ביד האויב **קותה לטוב**, שהיה לה תקוה שיבואו חיל מירושלים לעזור לה ולכן מרתה ולא פתחה החומה, ועתה מפרש ומה היה הסבה שהמספד לקח עמידתו אצלם ולא נושעו, **כי ירד רע מאת ה' לשער ירושלים** שע"י השגחת ה' ירד רע לירושלים ולא יכלו לשלוח חיל לעזור לבני צאנן:

(יג) **רתום המרכבה לרכש יושבת לכיש**, בלכיש התחילו לעבוד ע"ז בתחלה, שכן תמצא שאמציה מלך יהודה שהתחיל לעבוד את אלהי שעיר ומרדו בו עבדיו נס לכישה ומלך שם י"ב שנה, ועוזיה מלך בירושלים, (כמו שבארתי זה מ"ב סי' י"ד), מבואר שבירושלים קנאו כהני ה' על שעבד ע"ז ובלכיש החזיקו בידו ומלך שם י"ב שנה עד שהתגברו יושבי ירושלים וימיתוהו, ושם כתוב וישאו אותו על הסוסים ויקבר בירושלים, מ"ש שנשאוהו על הסוסים ר"ל מפני שעובדי ע"ז (שראש עבודתם היה אל השמש שחשבוה למולכת השמים) היו מיחדים אל עבודתה סוסים ומרכבה, שבעת צאת השמש היו הולכים לקראתה לצד מזרח במרכבה וסוסים, דוגמת שציירו כן הליכת השמש על מעגלה, כנודע בקורות ימי קדם, וכמ"ש (מ"ב כ"ג י"א) וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש ואת מרכבות השמש שרף באש, ואמציה היה לו בלכיש סוסים מיוחדים אל עבודת השמש, לכן כאשר גברו יד עבדי ה' וימיתוהו נשאו את נויתו על הסוסים של השמש לחרפה ובוז, והיה דרכם לעשות את מרכבות השמש מעצי רתמים השומרים חום האש בתוכם ימים רבים (כמ"ש חז"ל בפ' הספינה) לציין בו את חום השמש ואשה המתמיד, כי עבודת השמש היה באש כנודע, ועז"א **רתום המרכבה** שתחפה את המרכבה הידועה שהיא מרכבת השמש בעצי רותם, אבל **לרכש**, אל תאסור אותה אל הסוסים המיוחדים אל השמש, רק תאסור לרכש, שהוא קל ברגליו לברוח, שיברחו מפני האויב, עז"א **ראשית חטאת היא לבת ציון** הוא המקום הראשון לבת ציון היינו למלכות יהודה ששם התחילו בחטאת זה לעבוד את השמש, **כי בך נמצאו פשעי ישראל** עבודת השמש שהיא מפשעי ישראל אשר עשרת השבטים הם נמצאו בך הגם שאת מיהודה: (יד) **לכן תתני שלוחים על מורשת גת**,

באור המלות

על הלשון, מפרש עפר, יצאה צאנן, (היא צנן (יהושע ט"ו ל"ז)), רכש לכיש, אכזיב לאכזב, יורש מורשה, עד (לשם) עדלם), ובמלת לכם משך דבורו אל יושבי שפיר: בית האצל. בתים של צאנן: עמדתו. שם, כמו עמידתו, רק בא ע"מ תמלה המדה: (יב) חלה. מענין תוחלת ותקוה, ר"ל חלה [illegible] לטוב וירד רע: ומרות. מענין מרי ומרידה: (יג) רתום. פעל נגזר משם רותם, כמו גחלי רתמים: ורכש. בהמה קלת ההליכה ואינו סוס, והתבן לסוסים ולרכש (מ"א ד'): פשעי ישראל. במקום שבא שם

שִׁלּוּחִים עַל מוֹרֶשֶׁת גַּת בָּתֵּי אַכְזִיב לְאַכְזָב לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ (טו) עֹד הַיֹּרֵשׁ אָבִי* לָךְ יוֹשֶׁבֶת מָרֵשָׁה עַד־עֲדֻלָּם יָבוֹא כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל׃ (טז) קָרְחִי וָגֹזִּי עַל־בְּנֵי תַּעֲנוּגָיִךְ הַרְחִבִי קָרְחָתֵךְ כַּנֶּשֶׁר כִּי־גָלוּ מִמֵּךְ׃

חסר א' — הוי

רש"י

אחכם גת, כענין שנאמר (ד"ה א' י"ח) ויקח (דוד) את גת ובנותיה מיד פלשתים ואתם מואסים בו כמו שנאמר (ישעי' ח') יען השר מאס העם הזה את מי השלוח וגו', לפיכך בתי אכזיב שהיתה מארץ יהודה ונמשכו אחר פקח בן רמליהו סופן להיות לאכזב למלכי ישראל שיהרג פקח בן רמליהו ויכזבו הנסמכים עליו, ובימי אחז נתנבא נבואה זו. לכן תתני שלוחים פירוש לכן כמו על אשר כמו (שם י"ז) על כן תטעי נטעי נעמנים, על אשר נטעתיך נטעי נעמים ואת נהפכת לזמורת זר: בתי אכזיב לאכזב לשון נופל על הלשון, מהגדת חלק למדתי מדרש מקרא זה כך: (טו) עוד היורש אביא לך. אויביך יירישו אותך את היושבת במרשה, יורש למרשה לשון נופל על הלשון: עד עדולם. שהוא לפנים מן הגבול ישוב אחור ויבא כבוד ישראל שיכבשו האויבים מגבולם עד עדולם, כן ת"י עד עדולם יסקון ויעלון בחוס ארעא דישראל, ומדרש אגדה שמעתי משמו של רבי מנחם עוד היורש אביא לך ראויים היו בני עילם לירש את ארץ ישראל שהוא היה בכור לבני שם ובשביל אהבת אבותיכם הסיבותיה לבני ארפכשד עתה אביא את כשדים ואת בני עילם עליכם: (טז) קרחי ראשך. וגזי שערך כמו (איוב א') ויגז את ראשו, לשון תלישת שער: כנשר. כתרגומו כנשרא דנתרו גדפוהי, דרך הנשר למרט רוב כנפיו:

מצודת ציון

אנשים וכן והשבע שומט (דניאל ח'): (יד) שלוחים. כן יקרא מתן גדול וכן ויתנה שלוחים לבתו (מ"א ט'): על. כמו אל: מורשת. מלשון ירושה: לאכזב. ענין עזיבה והפסק כמו כי תכזבי (ישעיה נ"ח): (טו) אבי. כמו אביא באל"ף וכן אל יני ראשי (תהלים קמ"א) ומשפטו יניא באל"ף: (טז) קרחי. ענין מריטת השער וכן והקריחו עליך (יחזקאל כ"ז): וגזי. מל' גזיזה וחתוך וכן גזי נזרך (ירמיה ז'): תענוגיך. מלשון עונג ותפנוק:

מצודת דוד

תהיה עוד לנס (ואמר כן דרך מליצת הקינה כי בעת [illegible] צרי יהודה ע"י נ"נ כבר בטלה מלכות ישראל) וגם זהו לשון הנופל על לשון כי אכזיב שמה ולאכזב תהיה: (טו) עד היורש. עוד עליך מורשה אביא היורש את הארץ והוא נ"נ כי גם אותך [illegible] וגם הוא לשון הנופל על לשון מרשה שמה ואת היורש אביא: עד עדלם יבוא כבוד ישראל. מלת היורש משמשת [illegible] ור"ל עד עיר עדולם יבוא היורש את כבוד ישראל כי יקח כל הארץ יקח עם כבוד העושר והממשלה: (טז) קרחי וגזי. תלשי שער ראשך וגוזזי אותם כמספידים דרך לער ואבל על בניך המפונקים אשר גלו ממך: הרחיבי קרחתך כנשר. עשי לך קרחה רחבה כנשר הזה אשר אחת לעשר שנים יגביה לעוף עד האויר העליון סמוך לגלגל האש ומרוב החום ימרטו כנפיו והפול נולת וישאר קרח קרחות רחבות: כי גלו ממך. בני תענוגיך:

באור המלות

ישראל נגד יהודה כיון על עשרת השבטים: (יד) שלוחים. מתנות, כמו ויתנה שלוחים לבתו אשת שלמה (מ"א ט'), ובשני המקומות היתה המתנה עיר ושדות וכרמים, וכזה יש לגרפו עם שלהיך פרדס רמונים, ומלת על כטויר [illegible], ומורשת, ר"ל עיר מורשה הסמוכה לגת: אכזיב. [illegible] יהודה והוא כזיב שאמור בתורה סמוך לעדולם, שכן אמר ויט עד איש עדולמי והיה בכזיב בלדתה אותו, וכל הערים האלה נמן לגיים מורשה אכזיב עדולם, כולם בשפלה אשר ליהודה (יהושע ט"ו): לאכזב. כמו היו תהיה לי כמו אכזב (ירמיה ט"ו), ומפרש למלכי ישראל: (טו) כבוד ישראל.

גיא חזיון — באור הענין

גת היתה תהלה לישראל מימי דוד שלקח את מתג האמה מיד פלשתים שהיא עיר גת (ש"ב ח') ורחבעם בנה אותה לעיר מבצר (דה"ב י"א) ואח"כ לקחוהו פלשתים מיד ישראל, ועוזיהו מלך יהודה כבשה מפלשתים ויפרוץ חומותיה (דה"ב כ"ו ו') ובימי רחבעם בנה את מורשה אצל גת לעיר מבצר כמ"ש (דה"ב י"א ח') וכשנפרצה חומת גת הגינה מורשה על גת בל יקחוה פלשתים בחזרה, ונקראת בשם מורשת גת, כי מגן על גת, וכאשר פשטו פלשתים על ערי השפלה בימי אחז ורצו לכבוש את מורשת גת כדי לקחת את גת ואז גם פקח בן רמליה נלחם ביהודה, אז התפשרו עמו בני לכיש לתת לו את עיר אכזב שהיתה אצל מורשה (כמ"ש ביהושע ט"ו מ"ד), כדי שישאר בידם עיר מורשה המגינה על גת שלא תבא ליד פלשתים, וז"ש לכן תתני שלוחים היינו שתתן מתנה על ובעבור מורשת גת, תתן שלוחים בתי אכזיב לאכזב היינו לאיש כזב ומפרש מי הכוזב, שהוא למלכי ישראל, שנתת למלכי ישראל הכוזבים בבריתם את בתי אכזב למתנה כדי להציל את מורשת גת: (טו) עוד, ר"ל אבל לא הרווחתי בזה מאומה כי מלכי ישראל היו כמו אכזב ולא שמרו הבטחתם, כי הם בעצמם לקחו את מורשה מידך, ותחת שמתחלה רק פלשתים לבד רצו לירש את מורשה, עתה עוד היורש אביא לך יושבת מרשה, כי גם מלכי ישראל באו לירש את מרשה, ומלבד זה הם לא הסתפקו לקחת את מרשה לבד כי עד עדלם יבוא היורש השני יבוא עד עדולם, שהיתה ג"כ עיר מבצר בשפה ההיא ונחשבת בין ערי מבצר שבנה רחבעם, ופקח לקח מידך את מרשה ואת עדולם, ומפרש מי הוא היורש הזה שיבא עד עדולם? כבוד ישראל! ר"ל מתנשא

בלך

ב א הֽוֹי חֹֽשְׁבֵי־אָ֛וֶן וּפֹ֥עֲלֵי רָ֖ע עַל־מִשְׁכְּבוֹתָ֑ם בְּא֤וֹר הַבֹּ֙קֶר֙ יַעֲשׂ֔וּהָ כִּ֥י יֶשׁ־לְאֵ֖ל יָדָֽם׃ ב וְחָמְד֤וּ שָׂדוֹת֙ וְגָזָ֔לוּ וּבָתִּ֖ים וְנָשָׂ֑אוּ וְעָֽשְׁקוּ֙ גֶּ֣בֶר וּבֵית֔וֹ וְאִ֖ישׁ וְנַחֲלָתֽוֹ׃ ג לָכֵ֗ן כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה הִנְנִ֥י חֹשֵׁ֛ב עַל־הַמִּשְׁפָּחָ֥ה הַזֹּ֖את רָעָ֑ה אֲשֶׁ֣ר לֹֽא־תָמִ֨ישׁוּ מִשָּׁ֜ם צַוְּארֹֽתֵיכֶ֗ם וְלֹ֤א תֵֽלְכוּ֙ רוֹמָ֔ה כִּ֛י עֵ֥ת רָעָ֖ה הִֽיא׃ ד בַּיּ֨וֹם הַה֜וּא יִשָּׂ֧א עֲלֵיכֶ֣ם

רש"י

ב (א) ופועלי רע על משכבותם. כל הלילה גומרים בלבם איך יעשו הרעה לבקר: (ב) ובתים ונשאו. מוסב על וחמדו, חומדים בתים, ונשאו כמו ולקחו: (ג) ולא תלכו רומה. ולא תהלכון בקומה זקופה: (ד) ונהה נהי נהיה. ונהה לשון עתיד כמו ועשה ופנה, ונהה המקונן ואמר נהי נהיה בעולם ומהו הנהי אשר נהיה אמר שדוד נשדנו אויבינו שדדונו, ולשון נשדנו שכתב בו נו"ן בתחלה ולא כתב שדונו מפני שבא לשמש ב' לשונות לשון נפעלנו ולשון פעלנו, אילו כתב נשדנו היה הלשון מוסב על הנשדדים ולא על השודדים ואם כתב שדונו היה מוסב על השודדים ולא לנשדדים עכשיו מוסב לשניהם, נתננו ביד אשר שדונו, ובלעז שומי"ר דיזשטויי"א כשו"ע. דבר אחר נשדונו אנחנו גרמנו לעצמינו

מצודת דוד

ב (א) הוי חשבי און. יש להתאונן על אלו אשר בלילה עודם על משכבותם חושבים לעשות און ובזה פועלים רע כי אינם מחשבה לבד כי באה לידי מעשה: באור הבקר. מיד כשיאיר הבוקר ימהרו לעשות מחשבתם כי יש הכח בידם לעשות מה שרוצים כי לא ימחה מי מוחה בידם: (ב) וחמדו שדות. וכאשר יחמדו שדות אחרים עומדים עליהם וגוזלים מהם וכאשר יחמדו בתי רעיהם ילקחום לעצמם כי אין מפחד ואין מוחה: ועשקו גבר וביתו. עושקים האיש עם ביתו כי כשבעל הבית עומד נגדו רודהו ומכהו ועושק א"כ את הגוף ואת הממון: ואיש ונחלתו. הוא כפל ענין במ"ש: (ג) על המשפחה הזאת. קרא כל ישראל בשם משפחה וכן על כל המשפחה וגו' (עמוס ג'): אשר לא תמישו. לא תוכלו להסיר צואריכם מעול הרעה ההיא: ולא תלכו רומה. לא תלכו ברוממות וקומה זקופה כי העת תהיה עת רעה:

מצודת ציון

ב (א) לאל. ענין כח ואומץ כמו יש לאל ידי (בראשית ל"א): (ב) ונשאו. לקחו כמו ישא ברכה (תהלים כ"ד): (ג) תמישו. ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות י"ג): רומה. מלשון התרוממות: (ד) ישא. ענין הרמת

גיא חזיון

באור הענין

מלך ישראל וכבודו: (טז) קרחי, לכן קרחי ראשך וגזי פאתך, על בני תענוגיך כי גלו ממך, ומוסיף הרחבי קרחתך כנשר, שהעופות הדורסים יש להם חולי של מריטת הנוצות, ביחוד הנשר עד שלבסוף ימרט כל נוצותיו וימות מחמת זה, ויל"פ שר"ל תחלה קרחי וגזי על בני תענוגיך בעודם אצלך כי ע"י התענוגים חטאו לה', ואח"כ הרחיבי קרחתך כי גלו ממך:

באור המלות

תינו ומחנהו, כמו את מלך אשור ואת כל כבודו (ישעיה ח' ח'): (א) חשבי און ופעלי רע. עמ"ש יחזקאל (י"א ב'): ופעלי, יעשוה. כבר בארתי (ישעיה ה' י"ב) שפועל הוא העסק בדבר, ומעשה הוא גמר המעשה, ר"ל בבקר יגמרו מעשיהם: (ב) וגזלו, ונשאו. הנשיאה אינו מציין הגזלה, כמו לא חמור אחד מהם נשאתי, וזה על משא ומתן, לשאת כסף וזהב (יחזקאל ל"ח), והבדל בין גזל ועושק ידוע, שהעושק מעכב את המגיע לו. גבר, איש, גבר מציין גבורת האיש, מ' יצייר שבעל הבית חזק הוא נגד בעל השדה: (ג) רומה. כתרגומו לא תהכון בקומה זקופה: (ד) ונהה נהי נהיה. ענין

ב (א) הוי חשבי און ופעלי רע, בעת שהם על משכבותם מתבודדים בפ"ע שאז א"א שיעשוק ויגזול רק שיחשוב מחשבות און, אבל הם גם על משכבותם חושבים און לעשוק ולגזול וגם פועלים את הרע, ומפרש איך יצוייר שיפעלו אז רע, אחר שבאור הבקר תיכף יעשוה כי יש לאל ידם, וא"כ מחשבתם לעשות און הוא דומה כאילו הם פועלים אותו, אחר שאין דבר מעכב שלא יוכלו להוציא מחשבתם לידי מעשה: (ב) וחמדו, כשיחמדו שדה של חבירו יגזלו אותו ביד חזקה, ואח"כ יחמדו בתים והבית הוא בעיר וא"א לגזלו בפרהסיא, ונשאו, ישאו אותו דרך משא ומתן, שיחליף השדות אשר גזלו בעד הבתים, ואח"ז ועשקו גבר וביתו, שאחר החליפין לא יתנו לו הבית (שזה נקרא עושק שמעכב מלתת לו את המגיע לו) וזה נקל להם לעשות גם בעיר, וגם איש ונחלתו הוא השדות שגזלו יקחו אחר כך גם איש השדה שמתוך עניו ימכר להם לעבד: (ג) לכן הנני חושב על המשפחה הזאת הגזלנים רעה שהרעה תהיה ככבל ברזל סביב צואריהם אשר לא יוכלו למיש צוארם משם, וגם לא תלכו רומה להרים הצואר על הכבל, כי עת רעה היא, כי הרע מתפשט על אנשים בעת שלום יש תקוה שינצלו ממנה לא כן אם היא עת רעה לכל העולם שאז א"א להנצל מן הרעה: (ד) ביום ההוא ישא עליכם משל, ונהה נהי, מצייר דבור שישאו על השודדים האלה, שהוא דבור משלי, וגם דבור של נהי, שהנהי אחד מקונן והשני עונה, וכן יצייר כאילו א' נושא נהי ואחרים עונים. אמר שדוד נשדנו מצייר במש[illegible] שהאויבים החריבו את בתיהם, ואח"כ חלקו בגורל את שדותיהם, ומצייר כי המשפחה הזאת הנז' בהיה דרכם לגזול שדות ולהחליפם בבתים, כשיראה שהאויב שודד את ביתו, „יאמר שדוד נשדנו" מפרש אם

מָשָׁל וְנָהָה נְהִי נִהְיָה אָמַר שָׁדוֹד נְשַׁדֻּנוּ חֵלֶק עַמִּי יָמִיר אֵיךְ
יָמִישׁ לִי לְשׁוֹבֵב שָׂדֵינוּ יְחַלֵּק׃ ה לָכֵן לֹא־יִהְיֶה לְךָ מַשְׁלִיךְ חֶבֶל
בְּגוֹרָל בִּקְהַל יְהוָה׃ ו אַל־תַּטִּפוּ יַטִּיפוּן לֹא־יַטִּפוּ לָאֵלֶּה לֹא
יִסַּג כְּלִמּוֹת׃ ז הֶאָמוּר בֵּית־יַעֲקֹב הֲקָצַר רוּחַ יְהוָה אִם־אֵלֶּה

רש"י

שדדונו: חלק עמי ימיר. נחלת חלק עמי נחלף לאויב: איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק. איך יסור אלי עוד להשיב לנו שדותינו אשר יחלק אותם האויב הזה לו איך אפשר לשובבם עוד לי, כל אלה דברי המקונן ונושא המשל איך ימיש לי קומ"א שדיטורנר"א אמו"י, כמו (שופטים ד') סורה אלי, ויסר אליה: (ה) משליך חבל. חולק נחלה שכן דרך לחלק נחלה בחבל המדה: (ו) אל תטיפו יטיפון. אל תנבאו להוכיחם לכם הנביאים אני אומר אשר תטיפו תמיד: לא יסג כלמות. פן ישיגון אתכם כלמות מאתם בענין שנאמר (משלי ט') אל תוכח לץ, כל טיף לשון נבואה, כמו (עמוס ז') ולא תטיף על בית ישחק, (יחזקאל כ"א) והטף אל דרום: (ז) האמור בית יעקב. הזאת אמרו בית יעקב כששומעים את הרעה אשר נביאי מתנבאים להם: הקצר רוח ה'. שמא אין יכולת עתה לפניו להטיב ואין רוחו רחבה עליו לטוב כאשר היתה בימים הראשונים: אם אלה מעלליו. כולם להרע: הלוא דברי ייטיבו עם הישר

מצודת ציון

קול: ונהה נהי נהיה. ענינם קינה ויללה כמו אשא בכי ונהי (ירמיה ט'): שדוד נשדנו. מל' שדידה ועושק: חלק. אחוזת נחלה כמו חלקת יואב (ש"ב י"ד): ימיר. מל' תמורה וחלוף: ימיש. ענין הסרה: לשובב. מלשון השבה: (ה) חבל. מלשון קו המדה: (ו) תטיפו יטיפון. הוא מל' נטיפה וזולה והושאל בענין הדבור של נבואה וכן והטף אל דרום (יחזקאל כ"א): יסג. מלשון השגה וקרוב ועם הוא בסמ"ך וכן ותסג ולא תפליט (לקמן ו'): (ז) רוח. רצון:

מצודת דוד

(ד) ישא עליכם משל. ר"ל הממשיל משלים ישא משל על הרעות הקורות: ונהה נהי נהיה. הנוהה ר"ל המקונן יקונן קינה: אמר שדוד נשדנו. ר"ל כן יאמר בקינתו הנה נעשינו שדודים ונעשקים: חלק עמי ימיר. אחוזת נחלת עמי ימיר האל בהדון אחר הוא העכו"ם: איך ימיש לי. איך יסיר אלי להשיב לנו שדותינו אשר יחלק אל העכו"ם לתת לו לנחלה וכאומר איך אפשר שיוחזר לנו מה שלקחו העכו"ם: (ה) לכן. מוסב למעלה לומר הואיל וכן עשית לעשוק גבר וביתו לכן לא יהיה לך משליך וגו' רצה לומר לא יהיה מי מזרעך שיקח חלק בארץ בתוך קהל ה' כשיקחו הם בשובם לארץ ואמר משליך חבל בגורל כי הדרך הוא כשחולקים קרקע בגורל משליכים חבל בארץ למדוד בה את החלקים: (ו) אל תטיפו יטיפון. אתם הנביאים המתנבאים אל תנבאו להם כי כאשר לא יטיפו לאלה לא ישיג כלימות כי רגילים הם להכלים את המתנבאים להם: (ז) האמור בית יעקב. בה"א התימה ור"ל וכי יוכל בית יעקב לומר ואף אם יאמרו וכי אמת כן הוא וכי קצר רצון ה' לבל יוכל למלאותו להיטיב:

ביא חזיון

באור המלות

קינה. נהה פעל, כמו גאה תעה. ונהי, שם, וכן נהיה גם כה' הנקבה ע"מ, ... שמלה, כמו משען ומשענה, נהי גדול וקטן, כי גדר ... הנהי שהוא לעקת בוי פה אוי מכמה אנשים, אחד מקונן ואחר או אחרים עונים (כמ"ש ירמיה ט' י"ט, עמוס ה' ט"ז), המקונן אומר שדוד נשדונו, ואחר משיב חלק עמי ימיר, והמקונן אומר איך ימיש לי, ואחר משיב לשובב שדינו יחלק, וכ"ז הנהי. עתה יענו כל העם לכן לא יהיה לך משליך חבל, וזה הנהיה שהוא סוף הנהי, תאניה ואניה: נשדנו. מבנין נפעל כמו שדונו, כמו ונקלותי עוד מזאת (ש"ב ו'): איך ימיש לי. נעלם מלת איך, אשר יסיר ממני את אשר לי, שמלת לי מורה הקנין, לי הכסף, ובא אשר לו הבית: לשובב. פעל המרובע משרש שוב, כמו ושובבתי את ישראל (ירמיה נ' י"ט): (ה) משליך חבל בגורל. הגורל הוא הכללי, ואח"כ מחלקים בחבלים לחלקים קטנים לאיש ואיש, כמו ויהי הגורל למטה מנשה, ויפלו חבלי מנשה עשרה (יהושע י"ז): (ו) תטיפו. נבואה קצרה (עמוס ז' ט"ז), ונעלם מלת אשר יטיפון: לא יסג כלמות. כלימות אשר לא יוסג ויוסרו מהם, כמו ולא נסוג ממך: (ז) האמור. שם, כמו אמרם, או מאמר,

באור הענין

ביתו, והעונה משיב לו (וזה הנהי) „חלק עמי ימיר" שהלא הבית הזה לקחת בחליפין בעד השדה, והאויב ימיר את החלק בחליפין לתת אותה בחזרה לבעליו, ושוב יאמר „איך ימיש לי", ר"ל וא"כ איך ימיש ויסיר ממני מה שייך לי, דהיינו השדה? הלא גם השדה לא ניתן לי תמורת הבית? ומשיב העונה, „לשובב שדינו יחלק" מה שהאויב יחלק השדות הוא כדי להשיב את שדינו שגזלת, ואחר שזה נעשה כדי לקחת הגזלה מידך. (ה) לכן לא יהיה לך משליך חבל בגורל, לא תקח אתה חלק גם בחלוקת השדות, אחר שהשדות היו גזולים בידך, והם מושבים עתה לבעליהם, והוא מליצה על שהאויב יחריב את הבתים ומדלת עם הארץ ישאיר בשדות לכורמים וליוגבים, בענין שהם ישיגו שחתיהם הגזלות בחזרה, והמשפחה שהיו גוזלים שדות ובתים ונתעשרו מן הגזלות לא יהיה להם שום חלק וגורל בין קהל ה': (ו) אל תטיפו, מתחיל להוכיח עמהם על שאינם רוצים לשמוע לנביאי האמת, ושיעור הכתוב האמור בית יעקב אל תטיפו יטיפון, המאמר המורגל אצל בית יעקב, הם אומרים אל הנביאים אל תטיפו מה שיטיפון, אל תטיפו דברי נבואות של תוכחות או יעודים רעים, אשר רגילים הנביאים להטיף ולהנבאות, כי אין אנו רוצים לשמוע נבואות כאלה, זאת שנית אומרים, לא יטיפו לאלה לא יסג כלמות, שיעור הכתוב לא יטיפו

כלמות

מֵעֲלָלָיו הֲלוֹא דְבָרַי יֵיטִיבוּ עִם הַיָּשָׁר הוֹלֵךְ׃ ח וְאֶתְמוּל עַמִּי לְאוֹיֵב יְקוֹמֵם מִמּוּל שַׂלְמָה אֶדֶר תַּפְשִׁטוּן מֵעֹבְרִים בֶּטַח שׁוּבֵי מִלְחָמָה׃ ט נְשֵׁי עַמִּי תְּגָרְשׁוּן מִבֵּית תַּעֲנֻגֶיהָ מֵעַל עֹלָלֶיהָ תִּקְחוּ

ת"א נשי. עירובין סג: הם' בשורק   הדרי

רש"י

הולך. אני לא קצרה רוחי ולא אלה מעללי זולתי לרשעים אך את הישר הולך הישב איטיב לו: (ח) ואתמול עמי לאויב יקומם. המקרא מחובר לשל מעלה הימנו אני טוב ומטיב אני ואת הדבר אמר למולו ובעבורו עמי אותי יקומם לאויב לו: ממול שלמה אדר תפשיטון. כנגד אשר אתם גוזלים השלמה ולבוש תפארת ומפשיטים מעל כל העוברים עליכם בדרך: מעוברים בטח שובי מלחמה. ממה שהיו סבורין להיות עוברין בטח הם נהפכו להיות שובי מלחמה כבני אדם השבים מן המלחמה השירי בגדים ומזון שלקחו אויביהם מה בעליהם, שובי כמו (ירמיה ב') סורי הגפן נכריה (ישעיה ג') נוגי ממועד: (ט) נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה. שאתם הורגים את בעליהן והן יושבות אלמנות, או לפי שאתם נוטלין את ממון בעליהם והם יושבים ומלירים והין מממחין את נשותיהן: תקחו הדרי. הדר הוד ועושר

מצודת דוד

למי שירצה: אם אלה מעלליו. וכי דרכו לעשות רעה עם הבריות: הלוא דברי ייטיבו. באמת דברי מטיבים המה עם ההולך בדרך הישר: (ח) ואתמול עמי. אבל עמי זה יום אתמול ר"ל לא עברו עדיין ימים רבים ולא הוכלו א"כ להכחיש הדבר אשר הם קמים לאויב איש על אחיו: ממול שלמה. ר"ל אם הראו מי לבוש שלמה השלמה לתת בו עיניכם והפשיטון ממנו השלמה החשובה: מעברים בטח. מן האנשים העוברים בטח תפשטו לעשותם שובי מלחמה כי תגזלו כל אשר להם כאלו ברחו ושבו מן המלחמה והניחו הכל להקל מעליהם המשא: (ט) תגרשון מבית תענוגיה. גוזלים בתי חמד ומגרשין הנשים כל אחת מביתה אשר ישבה ומתענגת בה כדרך אשה חשובה לשבת בית להתענג בגל ביתה: מעל עלליה. ר"ל הדר העושר שהשפעת

מצודת ציון

מעלליו. מעשיו: (ח) ואתמול. ענינו כמו אתמול בתולם וכן כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיה ל'): ממול. מנגד: שלמה. מלבוש: אדר. מלבוש יקר כמו ויעבר אדרתו (יונה ג'): תפשטון. ענין הסרת המלבוש: (ע) עלליה. בניה

באור הענין

כלמות אשר לא יסג, שעכ"פ לא יטיפו להוכיח על עבירות לפרסם כלמות העם ומעשיהם הרעים שהכלמות והחרפות האלה לא יסוגו אחור, ר"ל שישארו תמיד לחרפת עולם (כענין והרפאו לא תמחה), לא ידברו נבואות שבזה יכלימו את העם בכלימות עולם: (ז) האמור בית יעקב, כל זה הוא מאמר הנאמר בבית יעקב, ר"ל מאמר הרגיל בפיהם: הקצר, עוד ישפטו על דברי הנביאים הנבאים פורעניות ויעודים רעים, וכי קצר רוח ה'? וכי יתפעל ה' ממעשים הרעים שעושים בני אדם ורוחו קצרה מלסובלם, עד שלכן יכעוס ויקצוף מקוצר רוחו ויגזור פורעניות על העם? או אם אלה מעלליו? או אם תאמר שאינו מסבת התפעליות שמתפעל לכעוס על העוברים רצונו שלא יכול להאריך רוחו, א"כ ישאלו הכי אלה מעלליו לעשות רע לבריותיו, הלא מעללי ה' הם טוב וחסד רחמים והגינה לא לגזר רעות ופורעניות? כ"ז יאמרו בית יעקב אל הנביאים, משיב להם, הלא דברי ייטיבו עם הישר הולך, מה תתלוננו על דברי, שהם דברים רעים ומבשרי פורעניות, הלא עם מי שהולך בדרך הישר עמו ייטיבו דברי, ואינם דברים רעים, רק ישמח עליהם, והם לו דברי נחומים שדברי הנבואה מעידים שה' משגיח על מעשי בני אדם לשלם לאיש כפעלו, והישר הולך ישמח בזה, כי עי"ז יקוה מה' צדקה והסד עפ"י פעלו כענין שמחה לצדיק עשות משפט: (ח) ואתמול, וא"כ למה את עמי ומול עמי (דברי) לאויב יקומם? אחר שעם הישר הולך דברי ייטיבו ואיך הדברים האלה עצמם הטובים, יקומו מול עמי לצר ואויב נגדם? הלא הסבה לזה ממול שלמה, מפני שדברי יקוממו מול השלמה והאדר אשר תפשיטון מעוברים בטח, שאתם תפשיטון מעוברים בטח בדרך, את שלמותיהם ואדרת שהם לובשים, עד שהם דומים כשובי מלחמה, כי תפלו על עוברי דרך לגזול אתם ולשלול את שללם כאשר ישללו את המנוצחים במלחמה, מול הדברים הרעים אלה יקוממו דברי לאויב: (ט) נשי עמי תגרשון מבית תענגיה, כמו שיבאר אח"ז שהיו לוקחים הנשים מבית בעליהם במשכון בעבור החובות וממאו אותם בזנות, ועז"א מעל עולליה תקחו הדרי, כי בני הנשים יצא עליהם ספק ממזרות וכבר מהם ההדר האלהי שאין השכינה שורה רק על משפחות מיוחסות מישראל. ואומר אליהם הכי לא יהיה לעולם, הכי נשי עמי תגרשו לעולם? ואני אהיה ארך אפים ואחרים לכם? (י) קומו ולכו

ביאור המלות

ובא מעלליו ע"מ פעול לציין מאמר תמידי מורגל: קצר רוח. מי שאינו מושל ברוחו, כמו וקצר רוח יעשה אולת (משלי י"ד), והפוכו ארך רוח (קהלת ז'), וכן קצר אפים, ארך אפים: מעלליו. ההבדל בין מעלל, מפעל, מעשה, שמעלל מציין פעולה מוסריית ... יוצאת ... מהתבונה נפשיית כמ"ש בכ"מ: ייטיבו. הפעיל, כמו יטיבו: (ח) ואתמול. מורכב מן את מול, כי אינה מקובר ... עם את, ויקומם מקובר עם מול: ממול שלמה. ר"ל לאויב יקומם מול שלמה והדר (אשר) תפשיטון, וחסר וי"ו החבור כמו שמש ירח (חבקוק ג') ונעלם מלת אשר. והדר מלבוש אדרת שער (יהושע ז'), מלבוש השוב: (ט) נשי עמי, תענגים. יחיד

הֲדָרִי לְעוֹלָם׃ י קוּמוּ וּלְכוּ כִּי לֹא־זֹאת הַמְּנוּחָה בַּעֲבוּר טָמְאָה תְּחַבֵּל וְחֶבֶל נִמְרָץ׃ יא לוּ־אִישׁ הֹלֵךְ רוּחַ וָשֶׁקֶר כִּזֵּב אַטִּף לְךָ לַיַּיִן וְלַשֵּׁכָר וְהָיָה מַטִּיף הָעָם הַזֶּה׃ יב אָסֹף אֶאֱסֹף יַעֲקֹב כֻּלָּךְ קַבֵּץ אֲקַבֵּץ שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל יַחַד אֲשִׂימֶנּוּ כְּצֹאן בָּצְרָה כְּעֵדֶר בְּתוֹךְ

רש"י

שנתתי להם : (י) קומו ולכו כי לא זאת המנוחה. קומו וגלו מן הארץ כי לא בדרך זו נתתיה לכם למנוחה : בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ. כי למען טמא אותה היא עשה חבורת חבלי רשעים, תחבל לשון אגודות כמו (שמואל א' י') חבל נביאים (תהלים קי"ט) חבלי רשעים, וכן ת"י מסייעין עלה לבזן סיעה : וחבל נמרץ. ובעת אגודתם כבר נועצו ביניהם ופירשו למה הם מתחברים, נמרץ דבר מפורש באר היטב כמו (איוב ו') מה נמרצו אמרי יושר, מה ימריצך (שם ט"ז) קללה נמרצת (מ"א ב') : (יא) לו איש הולך רוח. לו מוצאים איש הולך רוח איש שקר מתנבא להם שישתכרו ביין ובשכר הוא יהיה נביא מקובל לעם הזה : (יב) אסוף אאסוף. עוד ימים באים ואקבץ אתכם : כצאן בצרה. כצאן רבה הנתונה במבצרי גדרות צאן : בתוך הדברו. ת"י כעדרא בגו דירא מקום שהוא מתנהג שם וכן (ישעיה ה') ורעו

מצודת ציון

הקטנים : הדרי. מלשון הדר ויופי ועל העושר יאמר : (י) המנוחה. מקום מנוח ר"ל נחלה : תחבל וחבל. מל' חבלה והשחתה : נמרץ. ענין חוזק כמו קללה נמרצת (מ"א ב') : (יא) לו. ענינו כמו אם וכן לו היה רעה (יחזקאל י"ד) : אטיף. הושאל בענין הדבור של נבואה : (יב) בצרה. בלשון שאלה אמר על דיר הצאן שהיא להם למבצר : הדברו.

מצודת דוד

לא לקחת עולליה הנה תפשיטו מעליהם לקחת לעצמכם עד עולם מבלי החזיר : (י) קומו ולכו. לכן קומו מאליי ולכו לכם בגולה : כי לא זאת המנוחה. ר"ל לא על דרך זה נתתי לכם את הארץ לנחלת מנוחה : בעבור טמאה. בעבור שטמאתם את הארץ לעשות בה מעשים כאלו לכן היא תחבל ותשחית אתכם והייו כלים בה : וחבל נמרץ. ההשחתה תהיה חזקה מאד עד שלא ישאר שארית : (יא) לו איש. אם מצאו איש שהולך אחר דברי רוח והבל ומכזב לומר שקר והיה אומר אטיף לך לשתות יין ושכר : והיה מטיף. איש כזה היה מקובל להם לנביא כי מאד היו שומעים אליו ולא כן ישמעו דברי נביא אמתי ומוסב למקרא שלפניו לומר א"כ מהדין היה שילכו גולה מארצם : (יב) אסוף אאסוף. עתה חזר לנחמם ואמר אולם לא לעולם אקצוף כי באחרית הימים אאסף כל בית יעקב ממקום גלותם : קבץ וגו'. כפל הדבר במ"ש : יחד. את כולם יחד אשים אותן בארצי כצאן הנתונה בגדרות הצאן שהוא להם למבצר ולמעוז : כעדר. כמו העדר הנהוג במקום מנהגו הוא דיר הצאן כן יהיו כל ישראל

גיא חזיון

באור המלות

של רכים, תרגמו כ"א כפ"ע : (י) תחבל. כמו ובעד נכריה חבלהו, ענין משכון : וחבל נמרץ. היינו משכנתא מפורשת, כמו והוא קללני קללה נמרצת : (יא) הלך רוח ושקר כזב. שנביאי השקר היו מתנבאים לפעמים טעות רוח המדמה שנדמה לו כרואה שחזה ורואה והוא רק רעיון רוח, כמ"ש ההולכים אחר רוחם ולבלתי ראו, ולפעמים בדו שקרים מלבם. ויש הבדל בין שקר ובין כזב, שהכזב הוא דבר שאין שקרו גלוי עתה, והשקר הוא שהוא שקר גם עתה, והנביא לא יאמר שקר גלוי רק כזב בענין שנדמה בשעתו שהוא אמת (כמ"ש ישעיה כ"ח ט"ו) : ליין ולשכר. שתשתה יין ושכר, או שתנבא בעבור אנשי ענבים שיקבל: (יב) אסף אאסף יעקב, קבץ אקבץ ישראל. כבר התבאר (ישעיה י"א) בפסוק ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ, שיהודה נפוצו ונפזרו וצריכים קיבוץ, וישראל שהם עשרת השבטים אינם נפזרים רק נדחים חוץ למקומם ואין צריכים קיבוץ רק אסיפה מן החוץ אל הפנים, ונוסח זה שהיה מקובל להם מפי הנביא שקדם למיכה שם כפי שמטיף שגם הוא יטיף כן, (כי במקום שיבואו יחד שם יעקב וישראל יכוין ביעקב על עשרת השבטים ובשם ישראל על שבט יהודה כנ"ל א' ה') רק שיוסיף שיהיה

באור הענין

מן הארץ לגולה, **כי לא זאת המנוחה**, לא באופן זה תנוחו בארץ, וזאת לא יקרא בשם מנוחה אם תעשו כזאת, ומפרש מ"ש נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה איך היה זה? אומר **בעבור טמאה תחבל**, הלא תחבל ותמשכן אשת איש מבית בעלה בעבור לטמא אותה בזנות, **וחבל נמרץ**, והמשכון הוא משכון מפורש שהמשכן אותה בפירוש על תנאי זה שבשכב עמה לטמאותה, והנה כ"ז הוא תשובה עמ"ש אל הנביאים בל ינבאו להם הוכחות ויעודים רעים והביאו ראיה שא"א שה' יפעול רעות ויענים וכי קצר רוח ה' מלסבול עונם, וע"ז הראה להם כי א"א שיניח ה' אותם להתמיד ברעתם שהוא נגד הנימוס כי השחיתו את דרכם עד מאד, עד שמוכרח לשלחם מן הארץ כי לא זאת המנוחה, עתה חוזר למ"ש אל תטיפו יטיפון, אומר להם. (יא—יב) **לו איש הולך רוח**, אם הייתי שולח אליך אחד מנביאי השקר, אשר יטיפו לך שקרים או יטיפו עפ"י רוח למיוגם התועה, שתהיה בסובאי יין ושכר, **והיה מטיף העם הזה אסף אאסף יעקב כלך** וכו' והנביא שקר הזה היה מטיף לאמר לך בשמי שאאסוף את יעקב ואקבצם ממקומות פזוריהם שהם יעודים טובים ונחמות, ויאמר לך בנבואה כי את יעקב וישראל הנאספים, **יחד אשימנו כצאן בצרה**, ר"ל שלא יהיה להם עוד עול תורה ומצות כצאן קדשים כצאן ירושלים, רק שיהיו דומים כצאן בצרה שהיא עיר ראש מלכות אדום, שהצאן אשר בתוכה, היינו העם שבה, הם חפשים מכל תורה ומצוה, ויאמר לך שכן גם אתה תהיה כגויים אין תורה, אם יבא נביא שיטיף לך כן אז **כעדר בתוך הדברו תהימנה**

תהימנה מאדם׃ יג עלה הפרץ לפניהם פרצו ויעברו שער ויצאו בו ויעבר מלכם לפניהם ויהוה בראשם׃

ג א ואמר שמעו־נא ראשי יעקב וקציני בית ישראל הלוא לכם לדעת את־המשפט׃ ב שנאי טוב ואהבי רעה גזלי עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם׃ ג ואשר אכלו שאר עמי ועורם

ת"א ויעבור. פסחים ז' סוכה ל"ט מגילה כ"א נדה ס"ו׃ רע ק' מעליהם

רש"י

כבשים בדברם׃ תהימנה מאדם. תהיינה הערים הומיות מרוב אדם אשר בקרבה׃ (יג) עלה הפורץ. מושיעם הפורץ גדרת סירים ומסוכות חדקים ליישר לפניהם הדרך׃

ג (ב) גוזלי עורם. של בית ישראל שהם ראשים וקצינים עליהם כמו שאמר ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל׃ (ג) שאר עמי. בשר עמי׃ ואת עצמותיהם פצחו. פתחו להוציא המוח כמו

מצודת דוד

[כ]כבשים באפרם׃ התימנה. קול המייה תהיה נשמע בארצם מרוב בני אדם׃ (יג) עלה הפורץ. עד לא יעלו הם יעלה לפניהם מי שיפרוץ גדרות סירים ומשוכת חדק ליישר את הדרך ועל אליהו הנביא יאמר שהוא יבוא קודם הגאולה ליישר לבות ישראל לאביהם שבשמים להיות מוכן אל הגאולה וכמ"ש הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' והשיב לב אבות וגו' (מלאכי ג')׃ פרצו. שבי הגולה יפרצו גם הם את הגדרות והמשוכות ויעבורו בפרצה כאלו היה שער ודרך בו יצאו מן הגולה ר"ל הם יוסיפו אומץ ליישר לבותם לפתוח בתשובה ובזכות זו יצאו מן הגולה׃ ויעבור מלכם לפניהם. כדרך המלך ההולך לפני העם כן יעבור לפניהם מלכם הוא מלך המשיח וה' יעבור בראש כולם כי אז יחזיר גם הוא שכינתו לציון׃

ג (א) ואמר שמעו נא. אני אומר שמעו עתה ראשי וגו'׃ הלא לכם. עליכם מוטל לדעת את המשפט אם נעשה בארץ ועליכם להזהיר על הדבר׃ (ב) שונאי טוב. אבל עוד הם עצמם שונאים את הטוב ואוהבים את הרע׃ גוזלי עורם מעליהם. הם עצמם גוזלים אלה מאלה את עורם ובשרם מעל עצמותם והוא ענין גוזמא והפלגה לפי מרבית הגזל׃ (ג) ואשר אכלו. והם אשר אכלו בשר עמי הם הצדיקים׃ פצחו. פותחים עצמותיהם להריק את המוח גם זה הוא ענין

מצודת ציון

ענין הנהגה וכן ורעו כבשים כדברם (ישעיה ה')׃ תהימנה. מלשון המיה ושאון׃ (יג) הפורץ. מלשון פרצה ושבירה׃

ג (א) נא. עתה׃ וקציני. ענין שרים׃ (ב) ושארם. כן יקרא הבשר כמו אם יכין שאר לעמו (תהלים ע"ח)׃

ביאור הענין

מאדם, ר"ל אז לא יתחבאו כולם בבתיהם כאשר היו בורחים מלשמוע דברי הנביא אמת אשר הטיף להם לשמור מצות, רק היו מתקבצים כולם לשמוע את דבריו, והבית של הנביא המטיף היה מלא המית אדם, כמו שהדביר ששם מקבלים את הצאן מלא מכל העדר ולא חסר צאן אחד, כן היו נמצאים שם יחד והיו הומים שם מרוב אדם׃ (יג) עלה הפורץ, אומר ראה גם איך אינם שלמים באמונתם, ואיך ינועו כקנה על פני רוח ופוסחים על שתי הסעיפים, שהלא נראה זאת בעת היה בשבט יהודה, שבעת שעמד מלך אשר פרץ גדרות הדת ועבד ע"ז נמשכו תיכף כל העם אחריו לעשות כמעשהו, כמו שהיה בימי אחז ובימי מנשה, ובעת שקם אחריו מלך צדיק כמו חזקיה שעמד אחרי אחז ויאשיה אחרי מנשה שהחלו לעבוד את ה', כן שבו גם העם ועבדו כולם את ה', וזה מורה שאין האמונה נשרשת בלבם רק ימשכו בזה אחרי המנהיג אותם לה' או לעזאזל, וז"ש בעת אשר עלה הפורץ לפניהם, שהוא המלך הפורץ גדר ומפר דת והורס תומותיה, אז פרצו ויעברו, פרצו גם המה גדרי הדת עברו תורות חלפו חק, וגם (פרצו) שער ויצאו בו, שאחרי שפרצו גדרות כמתגנב ללכת דרך פרצה, נעשה להם אח"כ הפרצה כשער הקבוע ללכת בו ויצאו בו מכלל הדת, אבל בעת אשר ויעבור מלכם לפניהם, אם עבר לפניהם מלך צדיק המולך ביראת ה' והכרחי למלוך ולישב על כסא דוד, אז וה' בראשם, נמשכו אחרי ה' והלכו אחריו׃

ג (א) ואומר, משיב להם עוד עמ"ש הקצר רוח ה' אם אלה מעלליו, קורא אל ראשי בית יעקב שהם בעצמם ישפטו בדבר, אם לא מגיע להם עפ"י הדין שיענשו מאת ה', וז"ש הלא לכם לדעת את המשפט, שראוי להם העונש במשפט ובדין׃ (ב) שנאי, כלא אמר שהם שונאי טוב ואוהבי רע שזה הפך המשפט (כמ"ש עמוס ה' ט"ו שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט) והם גוזלי עורם מעליהם של העניים, ואח"כ גוזלים גם שארם ובשרם מעל עצמותם׃ (ג) ואשר, ואחר שכבר אכלו את שאר עמי והפשיטו את עורם ולא יש להם עוד מה לגזול מאחר כי שלא אם כל

ביאור המלות

כצאן בצרה לא כצאן ירושלים׃ הדברו. מקום שמנהיגים אותו לשם, כמו ורעו כבשים כדברם, והוא כתוך המכלא שלו, ובא ה' הידיעה עם הכינוי כמו בתוך האהלי (יהושע ז' כ"א) ואחריו (שם א' כ"ג)׃ תהימנה. ענין המיה מרוב אדם, ובא לשון נקבה כפי משל הצאן׃

(א) ראשי בית יעקב, וקציני בית ישראל. ישראל גדול מיעקב, ויכוין בישראל על שבט יהודה ובבית יעקב על עשרת השבטים (כנ"ל א' ה'), והקצין הוא העומד בקצה העם נגד מעלתו, והראש הוא המושל מצד שקבלוהו עליהם

מֵעֲלֵיהֶם הִפְשִׁיטוּ וְאֶת־עַצְמֹתֵיהֶם פִּצֵּחוּ וּפָרְשׂוּ כַּאֲשֶׁר בַּסִּיר וּכְבָשָׂר בְּתוֹךְ קַלָּחַת׃ ד אָז יִזְעֲקוּ אֶל־יְהֹוָה וְלֹא יַעֲנֶה אוֹתָם וְיַסְתֵּר פָּנָיו מֵהֶם בָּעֵת הַהִיא כַּאֲשֶׁר הֵרֵעוּ מַעַלְלֵיהֶם׃ ה כֹּה אָמַר יְהֹוָה עַל־הַנְּבִיאִים הַמַּתְעִים אֶת־עַמִּי הַנֹּשְׁכִים בְּשִׁנֵּיהֶם וְקָרְאוּ שָׁלוֹם וַאֲשֶׁר לֹא־יִתֵּן עַל־פִּיהֶם וְקִדְּשׁוּ עָלָיו מִלְחָמָה׃ ו לָכֵן לַיְלָה לָכֶם מֵחָזוֹן וְחָשְׁכָה לָכֶם מִקְּסֹם וּבָאָה הַשֶּׁמֶשׁ עַל־הַנְּבִיאִים וְקָדַר עֲלֵיהֶם

ת"א ופרשו. ברכות נ"ה: וחשכה. עקרים מ"ד: היום

רש"י

(שם י"ד) פצחו לשון פתחו פה ברנה: ופרשו כאשר בסיר. ומשברים האברים כאשר ישברו הנתחים הנתונים בסיר לבשל, ופרשו לשון שבר כמו פרוס לרעב (שם נ"ח) ולא יפרסו להם (ירמיה ט"ז) פרשה ציון (איכה א'): קלחת. קלדייר"א בלעז: (ד) אז יזעקו אל ה'. אז בבא אותו העת האמור למעלה אסף אאסף יעקב יזעקו אל ה' להטיב להם ברצון עמו ובשמחת גוים ולא יענה אותם: (ה) הנושכים בשניהם. והאוכלים בשר בהמות פטומות שמאכילים אותם עמי הטועים אחריהם: וקראו שלום. וכאשר יאכילום יקראו ויתנבאו להם שלום: וקדשו עליו מלחמה. והזמינו עליו למלחמה:

מצודת ציון

הפשיטו. ענין הסרה: פצחו. ענין פתיחה כמו פצחו ורננו וזמרו (שם נ"ב): ופרשו. מלשון פרוסה ושבירה ועם היא בשי"ן וכן פורש אין להם (איכה ד'): בסיר. קדרה כמו בפות הסיר (מ"ב ד'): קלחת. גם היא כלי בישול כמו או בקלחת או בפרור (ש"א ב'): (ד) יענה. ענין השבה: הרעו. מלשון רעה: (ה) המתעים. מל' תועה: הנשכים. הנושכים לאכול: בשניהם. מל' שן: וקדשו. ענין הזמנה כמו קדשו קהל (יואל ב'): (ו) מחזון. ענין נבואה: מקסם. מין כשוף: ובאה. ענין שקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כ"ח): וקדר. ענין חשך ואפלה כמו שמש וירח קדרו (יואל ד'):

מצודת דוד

ספלגם: ופרשו. משברים אותם פרוסות כאשר יעשו את הבשר פרוסות להשימם בסיר ובתוך הקלחת לבשל אותם: (ד) אז יזעקו. לכן אז בבוא הפורעניות יזעקו אל ה' ולא יענה להם: ויסתר פניו. לבל ישגיח בצרתם: כאשר הרעו. כמו שהרעו מעלליהם שלא שמעו לזעקת העשוקים והסתירו פנים מהם כן אעשה להם גם אני: (ה) על הנביאים. נביאי השקר: המתעים. המוליכים את עמי בדרך מתעה: הנשכים. אשר למי שהמה נושכים אכלו בשניהם לאכול משלו קוראים עליו נבואת שלום ולמי אשר לא יתן מאכל אל פיהם המה מזמינים עליו מלחמה ר"ל מתנבאים לו במלחמה מזומנת לבוא עליו: (ו) לילה לכם מחזון. חשך כלילה יבוא עליכם מחמת חזון השקר וקסם השוא: ובאה השמש. תשקע השמש על הנביאים ויחשך עליכם מאור היום ר"ל יהיו בצרה

גיא חזיון

באור המלות

אף שהיה משפט האנשים, והוא מושל בחזקה (כמ"ש שופטים סי' י"א ע"ש), ומלכי יהודה ושריהם היו השופטים מלך שלהם, לא כן מלכי ישראל ושריהם שהיו רודים בחזקה ולא מלך מעצמם: (ג) פצחו, ופרשו. פצח היא הפתיחה הקטנה המשתתף עם פצה פתח, ופצחי רנה הוא קרוב עם ואנכי פציתי את פי, ופרש הוא ששובר לשנים דבר של מאכל, עוללים שאלו לחם פורש אין להם: סיר, קלחת. שניהם לבישול (ש"א ב') ובקלחת מעמק יותר ויבשה העצמות, ע"ז מוסיף כבשר בתוך קלחת: (ו) חזון, קסם, מתנבאים. עי'

באור הענין

אשר להם, אז ואת עצמותיהם פצחו, יפתחו העצמות להפש אם יש מוח בעצמות, וגם יפרשו וישברו העצמות לשנים כמו שמשימין הבשר בסיר קטן ששוברים העצמות, וכבשר בתוך קלחת שהעצמות מתרתחים עד שמוציא כל המוח שבם, כן ילחצו העניים בממונם ובגופם עד דכדוכה של נפש: (ד) אז, וא"כ אחר שעשים מעשים רעים כאלה אם אז בעת הפורעניות יזעקו אל ה' ולא יענה אותם וגם יסתיר פניו מהם בעת ההיא להסיר השגחתו מהם ולעזבם ביד המקרה, הכי זה של מאתו? הלא זה מגיע להם בגלל המשפט כאשר הרעו מעלליהם, וא"כ איך תאמרו אם אלה מעלליו, הלא כפי שהרעו מעלליהם יסתיר פנים מהם והרע בא להם מעצמו, כפי מעלליהם והכנתם: (ה) כה אמר ה', ונגד מה שלא רצו לשמוע לנביאי האמת ושמעו קול מורה שקר ונביאי כזב, אמר ה' על הנביאים, שהם מתעים את עמי מדרך הטוב והם מנבאים רק להנאת עצמם, שאם נושכים בשניהם שיתנו להם לאכל ובזה סותמים פיהם מלדבר רע, אז יקראו שלום, ואשר לא יתן על פיהם מאכל לסתמו בו, וקדשו עליו מלחמה ויתנבאו עליו רעה כמעשה דבר הדיא בפרק הרואה: (ו) לכן לילה לכם מחזון, מפני שהיו ביניהם שלשה מינים, חוזים, קוסמים, נביאים, אמר נגד החוזים שדרך המחזה לבא בלילה, לא יבא החזון ע"י הלילה רק יבא לכם לילה ע"י החזון, ונגד הקוסמים שדרך לעשות הקסם במקום חשוך, לא יבא עוד הקסם ע"י החשך, רק תחשך לכם ע"י הקסם, ונגד נביאי השקר שהם היו מנבאים ביום, תבא השמש על הנביאים, ומוסיף שלא לבד שתבא השמש כי גם יקדר עליהם היום שבעוד שיהיה

הַיּוֹם: ז וּבֹשׁוּ הַחֹזִים וְחָפְרוּ הַקֹּסְמִים וְעָטוּ עַל־שָׂפָם כֻּלָּם כִּי אֵין מַעֲנֵה אֱלֹהִים: ח וְאוּלָם אָנֹכִי מָלֵאתִי כֹחַ אֶת־רוּחַ יְהוָה וּמִשְׁפָּט וּגְבוּרָה לְהַגִּיד לְיַעֲקֹב פִּשְׁעוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל חַטָּאתוֹ: ט שִׁמְעוּ־נָא זֹאת רָאשֵׁי בֵּית יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הַמְתַעֲבִים מִשְׁפָּט וְאֵת כָּל־הַיְשָׁרָה יְעַקֵּשׁוּ: י בֹּנֶה צִיּוֹן בְּדָמִים וִירוּשָׁלַםִ בְּעַוְלָה: יא רָאשֶׁיהָ׀ בְּשֹׁחַד יִשְׁפֹּטוּ וְכֹהֲנֶיהָ בִּמְחִיר יוֹרוּ וּנְבִיאֶיהָ בְּכֶסֶף יִקְסֹמוּ וְעַל־

ת"א שמעו. שבת קל"ט: בונה. שם יומא ס': יהוה

רש"י

(ז) מענה אלהים. מענה נקוד קמץ (ר"ל צירי) לפי שהוא דבוק אל השם:

מצודת דוד

עד שיהיה השולם השך בעדם וכפל הדבר במ"ש להפלגת הענין: (ז) ובשו החוזים. בעת יראו שלא נתקיימו המריהם: ועטו וגו'. כל החוזים והקוסמים יעטו על שער השפתים כדרך האבל כי אז יתבוננו על רוע המקרה: כי אין מענה אלהים. כל דבריהם לא היה מענה אלהים כי מלבם בדאו שקר: (ח) ואולם. אבל אנכי מלאתי כח מן רוח ה'. ר"ל כח כל אמרי בא מרוח ה' ואני מלא משפט והם דברים צודקים וגבורה והוא אומץ הלב ולא אפחד ממי ואגיד אני ליעקב פשעו וגו' כי אין דרכי להחניף כדרך נביאי השקר:

מצודת ציון

(ז) וחפרו. ענין כלימה כמו וחפרה הלבנה (ישעיה כ"ד): ועטו. ענין עטיפה: שפם. הוא שער השפתים כמו ועל שפם יעטה (ויקרא י"ג): מענה. ענין אמירה וכן ומה' מענה לשון (משלי ט"ז): (ח) את רוח. מן רוח וכן כצאתי את העיר (שמות ט'): (ט) המתעבים. מלשון תעוב ושקץ: יעקשו. ענין עקום ומעוקל כמו ועם עקש תתפל (ש"ב כ"ב): (יא) במחיר. ענין דמי ערך השווי וכן יקנו מקום במחיר (מ"א י'): יורו. מלשון הוראה ולמוד: ישענו. מל' השענה

(ט) המתעבים. המתאסים את המשפט ומעקשים את כל דבר הישר כי על היושר יאמרו שהוא מעוקם: (י) בנה ציון. כ"א בונה ביתו בציון בדמים כי שופכים דם אנשים לקחת עשרו לבנות בית: וירושלים בעולה. בונים בתי ירושלים בממון של עולה מעושק וגזלה: (יא) בשחד ישפטו. ע"פ השוחד שופטים לזכות את הנותן את השוחד: וכהניה. על הכהן להורות כמ"ש כי שפתי כהן וגו' ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב') · במחיר יורו. ע"פ המחיר מורים את ההוראה כרצון הנותן: בכסף יקסמו. ע"פ הכסף קוסמים לבשר שלום הנותן: ועל ה' ישענו. עם היותם עושים כל המעשים

באור הענין

וס ויהיה השמש בשמים יקדר היום עליהם, ר"ל שהשינם הצרה לפני זמנה: (ז) ובשו, ועי"כ יבושו החוזים, ויחפרו הקוסמים (שהחפירה גדולה יותר מבושה) והנביאים המדברים בניב שפתים יעטו על שפם כאבל העוטה פיו שלא לדבר, והטעם לכל זה כי אין מענה אלהים שכל מה שחזו וקסמו ונבאו לא היה ע"י מענה אלהים רק שקר ותרמית לבם: (ח) ואולם אנכי איני כנביאי שקר אלה, הם אין בפיהם מענה אלהים, ואנכי מלאתי כח את רוח ה' הדובר בי לא קסם כזב וחזון שוא, הם יקדשו מלחמה על אשר לא יתן על פיהם ואנכי מלאתי משפט לדבר כפי הדין והאמת וגבורה בל אירא מפני אדם, הם מתעים את עמי ואנכי מלאתי כח להגיד ליעקב פשעו: (ט) שמעו נא זאת, אחר שאמר (בפסוק א') שמעו נא ראשי בית יעקב, ומצדיק דרכי ה' שבא הכל בדין ובמשפט, מסיים דבריו, א"כ שמעו זאת, מה שאומר לכם עתה, אחר שאתם מתעבים משפט, שהוא הדין הנימוסי, וגם את כל הישרה דברים שהשכל מחייב אותו יעקשו, להלוך נגד היושר והשכל, עד שלא ישמעו לא לנימוס הקבוע ההסכמיי ואף לא להשכל הישר: (י—יא) בונה, ר"ל א"כ אשאל אתכם, וכי יחשבו שה' בונה ציון בדמים עד שלכן ע"י שראשיה בשחד ישפטו ישענו על ה' לאמר הלא ה' בקרבנו? היעלה על דעתם שה' אוהב דמים ועולה, ושו בונה ציון וירושלים, עד שעי"כ במה שישפטו בשוחד ישענו על ה', באשר יאמרו כי בזה חפץ ה' ובזה תבנה ציון ותכונן ירושלים? הלא ה' בונה ציון במשפט ובצדקה, וא"כ אחר שראשיה הקבועים לעשות משפט בין אדם לחברו ישפטו בשוחד, וכהניה שקבועים על ההוראה יורו

גיא חזיון

באור המלות

ישעיה (ג' ב', ירמיה י"ד י"ד): (ז) בשו, חפרו. חפר גדול מבושה (ישעיה א' כ'), והקוסם שסקרותו מגולה יותר יחפור להטמן בעפר: על שפם. כאחרי בספר התו"ס תזריע (סי' קנ"ד), שפם שפה לא בא רק אצל אבל על שפתיו נסתמו שלא ידבר ונראה כאילו אין לו שתי שפתים: (ח) ליעקב פשעו, ולישראל חטאתו. יעקב שהם עשרת השבטים מרדו בה"ו, וישראל שהם שבט יהודה חטאו מצד התאוה, כנ"ע (א' ה') בפשע יעקב ובחטאת בית ישראל: (ט) משפט, ישרה, המשפט הוא לפי הנימוס האנושי או ההסכמיי, והיושר הוא מה שיסכים השכל הישר עליו, וא"א לתעב דבר שהוא יושר רק אם יעקש היושר, שעקש לב לא ימצא טוב, כי העקשות הפך היושר: (י) בנה ציון בדמים וירושלם בעולה. ואמר (חבקוק ב') בונה עיר בדמים וכונן קריה בעולה, שכונן הוא גמר הבנין, שמציין שעקר הבנין הוא בדמים ורצח, וגם אחר שנבנתה העיר תתמיד בה העולה שזה כולל כל מה שהוא נגד היושר, וכן יציין שציון הוא עקר הבנין, וירושלים היא הטפל כי שם משכן הממון (כמ"ש ישעיה סי' א"ח כ"ז), ור"ל שבית המלכות נבנה בדמים, והממון יעמידו בעולה:

יְהוָה יִשָּׁעֵנוּ לֵאמֹר הֲלוֹא יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ לֹא־תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה׃ יב *לָכֵן בִּגְלַלְכֶם צִיּוֹן שָׂדֶה תֵחָרֵשׁ וִירוּשָׁלִַם עִיִּין תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר׃

ד א וְהָיָה ׀ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים יִהְיֶה הַר בֵּית־יְהוָה נָכוֹן בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא הוּא מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ עָלָיו עַמִּים׃ ב וְהָלְכוּ גּוֹיִם רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ ׀ וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהוָה וְאֶל־בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיוֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלִָם׃ ג וְשָׁפַט בֵּין עַמִּים רַבִּים וְהוֹכִיחַ לְגוֹיִם עֲצֻמִים עַד־רָחוֹק וְכִתְּתוּ

ת"א לכן . סנת סס יומא סס מכות כ"ד : **רש"י** חצי הספר בפסוקים **חרבותיהם**

(יב) עיין . דגורין : **ד** (א) **ונהרו** . ונקבצו שם יחד כנהרות ההולכים אל הים : (ג) ושפט . משפט

מצודת ציון

הבטחון : (יב) בגללכם . בעבורכם וכן בגלל יוסף (בראשית ל"ט) : שדה. כשדה: עיין . כמו עיים במ"ס וכן לקץ הימין (דניאל י"ב) ועיים הוא גלי אבנים וכן לעי השדה (לעיל א') : לבמות . מלשון במה :

ד (א) באחרית . בסוף : נכון . מוכן ומתוקן : ונהרו . ימשכו כנהר וכן ונהרו אל טוב ה' (ירמיה ל"א) : (ב) לכו . הוא ענין לשון זרוז : ויורנו . ענין למוד : (ג) והוכיח . ענין ברור דברים : עצמים . חזקים : וכתתו .

מצודת דוד

הללו ישיאו העם לבטחון בה' לאמר הלא שכינתו בבהמ"ק ולכן לא תבוא עלינו רעה כי לא יחריב מקום משכנו : (יב) בגללכם . בעבור עונותיכם : שדה תחרש . האויב יחריבה והיה נחרשת כשדה: עיין תהיה . תהיה מלאה מגלי אבנים מהפלת הבניינים : לבמות יער . יהיה דומה לבמות יער ר"ל הרבה גלים ודגורין ימצא שם כמספר הבמות המצויות ביער והם תחתית האילנות שעל השרשים הנשארים אחר קציצת האילנות והמה דומות בגבהן לבמות :

ד (א) באחרית הימים . בימי המשיח : הר בית ה'. הסר שיעמוד עליו ב"המק : נכון . מתוקן יהיה בהר התוב והראש בכל ההרים : ונשא . ינשא במעלה וחשיבות : ונהרו . העכו"ם ימשכו ללכת אליו כנהר המושך והולך : (ב) והלכו . גוי אל גוי : ואמרו . אלו לאלו : ויורנו . המקום ילמד אותנו ע"י יודעי התורה : מדרכיו . מה מדרכיו : כי מציון . כי התורה האמיתית היא היוצאת מציון ואין זולתה כמוהם : (ג) ושפט . ר"ל וכאשר יבקשו כן יהיה כי השופט והוא מלך המשיח הוא ישפוט בין העכו"ם הרבים בדברי ריבותם והוא יברר המשפט לעכו"ם עצומים היושבים מרחוק : וכתתו . ישברו כלי המלחמה לעשות מהם כלי עבודת אדמה

באור המלות

(א—ג) עמים , והלכו גוים . (בישעיה ב') אמר ונהרו אליו כל הגוים והלכו עמים רבים , ר"ל שגוים הפחותי' מעמים (כפי הכלל שם א' ד') ינהרו כמים הנמשכים מעצמם בטבע בלי הכנה , ועמים החשובים שיש להם מלך יתועדו ויזמינו א"ע ללמוד דרכיו . ומיכה הוסיף שאז"ג גם עמים החשובים ימשכו אליו בטבע וגם גוים הפחותים יתועדו ללמוד דרכיו , וגם שמיכה אמר ונהרו עליו שהוא על ההר עצמו שהוא יותר מן ההמשכה אל ההר שיחס ישעיה אל הגוים , וההמשכה לעלות אל ההר יעשו גם גוים הפחותים : מדרכיו , בארחתיו . התבאר בישעיה שם : (ג) ושפט בין עמים רבים . ישעיה אמר בין הגוים , ומיכה פי' שגם עמים שיש להם מלך ישמעו משפטיו , וגם גוים פחותים לתוכחות מוסרו יטו

גיא חזיון

באור הענין

במחיר , שלפי המחיר שינתן להם ישמאו ויטהרו יאסרו ויתירו,**ונביאיה** לא ינבאו רק **יקסמו** בקסמים ע"י **בכסף** שנותנים להם , וא"כ איך **על ה' ישענו לאמר הלא ה' בקרבנו** ושהוא יגין עליהם לבל יבא עליהם רעה ? (יב) **לכן**, תראו בהסך כי **בגללכם ציון שדה תחרש**, כי בדמים לא תבנה ציון רק תחרב , ומצייר שכל המקודש יותר יגדל חורבנו יותר , שציון תחרש עד שתהיה כשדה,וירושלים לא תחרש רק תהיה לעיים ע"י מפולת הבתים , והר הבית ששם היה המקדש והמזבח ונשאר ממנו כותל המערבי ידמה כבמות הגמלאים ביער שאין איש בא לתוכם רק שועלים ופריצי חיות ילכו בם :

ד (א) **והיה באחרית הימים**, ר"ל עתה בגללכם ציון שדה תחרש , וזה ימשך עד קץ הימים , שאז באחרית הימים תשוב ותבנה ע"י שנלך בשם ה' אלהינו ונשליך רוע המעשים , כמו שסיים כי כל העמים וכו' ואנחנו נלך בשם ה' , ונבואה זו כבר חזה ישעיה (שם סי' ב') בשינוי לשון קצת כי אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד , וככר באורנוה שם בפרטות , יאמר ההר שעליו יעמוד בהמ"ק יהיה **נכון** בראש ההרים , ויהיה מנשא יותר ע"י הגבעות שתחתיו , ובכ"ז ימשכו אליו עמים כנהר המושך למקום גמוך : (ב) **והלכו** , וגוים רבים ילכו ויאמרו אל"ז לכו אתם ונעלה עמכם אל הר ה' ומן ההר נלך אל הבהמ"ק , ויורנו מדרכיו הגדולים , ונלכה מעצמנו בארחותיו הפרטים , ר"ל שע"י שירלנו שרשי דת האמתית ויסודותיו נשתדל להשיג גם ענפיה וסעיפיה , **כי מציון** ששם ישבו הסנהדרין ומורי הדת **תצא תורה** לכל העולם , **ודבר ה'** שהוא דבר הנבואה הנה מירושלים שהנביאים ימצאו בכל העיר : (ג) **ושפט** , והשופט

שפר

חַרְבֹתֵיהֶם לְאִתִּים וַחֲנִיתֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־יִשְׂאוּ גּוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּן עוֹד מִלְחָמָה׃ ד וְיָשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ וְאֵין מַחֲרִיד כִּי־פִי יְהוָה צְבָאוֹת דִּבֵּר׃ ה כִּי כָּל־הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנַחְנוּ נֵלֵךְ בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד׃ ו בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה אֹסְפָה הַצֹּלֵעָה וְהַנִּדָּחָה אֲקַבֵּצָה וַאֲשֶׁר הֲרֵעֹתִי׃ ז וְשַׂמְתִּי אֶת־הַצֹּלֵעָה לִשְׁאֵרִית וְהַנַּהֲלָאָה לְגוֹי עָצוּם

ומלך

רש"י

אם לשון תוכחה הוא דשרימנ"ש בלעז: (ד) כי פי ה' צבאות דבר. והיכן דבר ונתתי שלום בארץ וגו' (ויקרא כ"ו): (ה) ילכו איש בשם אלהיו. ילכו לאבדון על שעבדו עכו"ם, וכן תרגם יונתן: (ו) אוספה הצולעה. אכניס מטלטלית ת"י, ולי נראה לשון מרפא כמו ואספתו מצרעתו (מלכים ב' ה'): ואשר

מצודת דוד

כי לא ישאו עוד מלחמה ולא ילמדו אותה כי השלום ישפוט בדברי ריבותם: (ד) וישבו איש. כ"א ישב תחת גפנו וגו' ואין מי יחרידו ממקומו: כי פי וגו'. וכן יהיה: (ה) כי כל העמים וגו'. זהו מאמר הנביא שאמר כל הטובה הזאת תהיה לנו על כי כל העכו"ם כל אחד מהם הולך בשם אלהיו להאמין בהעכו"ם של בני עמו ואנחנו לא למדנו מהם לאהוב דרכם כי הולכים אנחנו בשם ה' להאמין בו וכן נאמין בו לעולם ועד ולכן ראויים אנו לטובה: (ו) אוספה הצולעה. אאסוף מבין העכו"ם את עדת ישראל שהיא כצולעה שאינה יכולה לזוז ממקומה: והנדחה. ישראל הנדחה מארצה לארצות העכו"ם הנה אקבץ אותה והוא כפל ענין במ"ש: ואשר הרעותי. ר"ל כשיעור אשר הרעותי לה כן איטיב עמה: (ז) לשארית. להיות לנו שארית בין העכו"ם ולא יכלו אותה: והנהלאה. העם אשר נתייגעו בגולה בגובה לארצה ישוב להיות גוי חזק: ומלך ה'. מאז לא ימשלו עוד העכו"ם בהם כי ה' ימלוך עליהם ומלכותו תהיה בהר ציון כי שם ישרא'

מצודת ציון

ענין כתישה: לאתים. שם כלי האיכר ו' את מחרשתו ואת אתו (ש"א י"ג): למזמרות. שם הכלי שזורתין בו הזמורות מל' וכרמך לא תזמור (ויקרא כ"ה): (ד) מחריד. מלשון חרדה: (ו) הצלעה. החגרת כמו והוא צולע על ירכו (בראשית ל"ב): (ז) והנהלאה. ענין יגיעה כמו נלאה מואל

גיא חזיון

באור הענין

אשר ישיה שם שהוא המלך המשיח ישפוט בין עמים רבים, ור"ל שאז יבוטלו הסבות שבעבורם ילחמו גוי בגוי ממלכה בממלכה, שלפעמים תעמוד מלחמה בסבות חילוק הדת והאמונה, ואז מציון תצא תורה כללית לכולם, ולפעמים תעמוד מלחמה ע"י דין ודברים שיש בין עם לעם שאז החרב תכריע בדברי ריבותם, ואז ישפוט המשיח בין עמים רבים, ולפעמים תעמוד מרד במדינה עצמה, עז"א שאז יוכיח לגוים וישיבם אל היושר ע"י תוכחתו, וממילא יכתתו חרבותם לאתים ולא ישא גוי אל גוי חרב וגם לא ילמדו עוד תכסיסי מלחמה כלל: (ד) וישבו, וגם לא תעמוד ריב ומדון ע"י חסרון לחם וע"י עוני שעי"ז ישמטו ידיהם בגזל, כי ישבו איש תחת גפנו, ואין מחריד, שלא ימצא עוד מגן וחרב ומלחמה סלה: (ה) כי, מבאר במה יזכו ישראל לכל הכבוד הזה באחרית הימים, מפני שבכל משך זמן הגלות הרב, הגם שכל העמים ילכו איש בשם אלהיו בכ"ז אנחנו נלך בשם ה' אלהינו, ולא נשכח שם אלהינו הגם שעליו הורגנו כל היום, וזה יהיה לעולם ר"ל זמן רב, ולכן באחרית הימים תצא תורה מציון לכל העולם: (ו) ביום ההוא נאום ה' אוספה הצולעה, כבר בארתי (ישעיה י"א) בפסוק ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ, שישראל שהם עשרת השבטים לא נפוצו בפיזור גדול בין העמים רק נדחו ממקומם והושלכו לארץ מרחק ונאבד מקומם, וצריך אסיפה מן החוץ אל הפנים, ועז"א אוספה הצולעה, ושבט יהודה הם נפוצו לארבע רוחות השמים וצריכים קיבוץ, ועז"א והנדחה אקבץ, ושבט יהודה הם סובלים רעות רבות וצרות בארצות פזוריהם לא כן עשרת השבטים, ועז"א ואשר הרעותי, שהם שבט יהודה שהרעותי לה הם בעת בית שני ע"י היונים ואח"כ ע"י הרומיים, והם במשך זמן גלותם: (ז) ושמתי את הצולעה לשארית, שעשרת השבטים שקראם בשם צולעה הם נאבדו מכלל ישראל, ונדמה שאינם במציאות כלל, או שלא נשארו באמונתם ונהיו ככל הגוים, אשים אותם שיהיו שארית ישראל ויתגלו. והנהלאה, הם שבט יהודה שהיה שארית ישרא'

באור המלות

אזן: (ו) אספה הצלעה, והנדחה אקבצה. כבר התבאר (ישעיה י"א י"ב) שפעל אסף עקרו על הכנסת איזה דבר מן החוץ אל הפנים, ופעל קבץ בא על קיבוץ המפוזרות, ושם (י"ג י"ד) באורתי שפעל נדח מציין חוץ למקומו ויבא עליו פעל הסבה בכ"מ, לכן כשמדבר מן גלות ישראל שעם הנדיחה נקבר מושג הפיזור והניפוץ מעצמו. ובארתי בכ"מ שעשרת השבטים אינם מפוזרים וא"צ קיבוץ רק אסיפה, וקראם פה ובצפניה (ג' י"ט) בשם צולעה, שהם כצולע נולעה על ירכו כי אין רגלם עומדת במישור הדת והאמונה, או מענין צלע וזוית על שנתחבאים כל ימי הגלות בצלע כדור הארץ ולא נודע מקומם איה, ובצפניה אמר והושעתי את הצולעה, הם על ישועת הנפש והדת, הם מצד שהם יהיו הנוחמים להשיב (כמ"ש בהו' ה') וצריכים ישועה, ואז יתקבצו גולי יהודה שהם מפוזרים ונפוצים: (ז) והנהלאה. יגזר ממלת גם הלאה,

וּמָלַךְ יְהוָה עֲלֵיהֶם בְּהַר צִיּוֹן מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ ח וְאַתָּה מִגְדַּל־עֵדֶר עֹפֶל בַּת־צִיּוֹן עָדֶיךָ תֵּאתֶה וּבָאָה הַמֶּמְשָׁלָה הָרִאשֹׁנָה מַמְלֶכֶת לְבַת־יְרוּשָׁלִָם׃ ט עַתָּה לָמָּה תָרִיעִי רֵעַ הֲמֶלֶךְ אֵין־בָּךְ אִם־יוֹעֲצֵךְ אָבָד כִּי־הֶחֱזִיקֵךְ חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ י חוּלִי וָגֹחִי בַּת־צִיּוֹן כַּיּוֹלֵדָה כי

רש"י

שדעותי. ואותם שהרעותי להם בעונם: (ח) ואתה מגדל עדר. ת"י ואת משיחא דישראל דטמיר מן קדם חובי כנשתא דציון, פי' מגדל ל' מעוז ותירגם עדר כנסת ישראל ותירגם עופל ל' אופל, ויש לפרש מגדל עדר בית המקדש ועופל ל' מגדל עוז וכן עופל ובחן (ישעיה ל"ב): עדיך תאתה. שארית הגולה והנלאה כולם יקבצו אליך: ובאה הממשלה הראשונה. תבא הממשלה שלימה כולה אל בית דוד בירושלים כאשר היתה בתחילה עד שלא נחלקה, ומה היא הממשלה הראשונה הממלכה לבת ירושלים: (ט) עתה. שאת מורדת בי: למה תריעי רע. שיתי לבך למה את צריכה לבקש רעים ואהובים מלכי מצרים ומלכי אשור לעזור: (י) חולי. ל' חלחלה כמו (כאן) כי החזיקך חיל, והלשון נופל על יולדת, וגוחי. כרעי ושחי על

מצודת ציון

(ישעיה ס"ו): (ח) עפל. ענין מגדל ומבצר כמו עופל ובחן (ישעיה ל"ב): עדיך. אליך כמו תגע עדיך (איוב ד'): תאתה. ענין ביאה כמו אתא בוקר (ישעיה כ"א): (ט) תריעי רע. ענין חבר ואוהב: החזיקך. ענין אחיזה: חיל. חלחלה ורתת: (י) חולי. מלשון חלחלה: וגחי. ענין הנחה כי הלנחה היא הוצאת הנשימה והוא מענין כי אתה גוחי מבטן (תהלים כ"ב) שהוא ענין המשכה והוצאה וקרוב

מצודת דוד

שכינתו מהעת ההיא עד עולם ולא תזוז עוד משם: (ח) ואתה מגדל עדר. על עיר ציון יאמר שהוא המגדל אשר יאספו שם ברגלים כל שבטי ישראל המכונים בהרבה מן המקומות בשם עדר ולתוספת ביאור אמר עופל בת ציון ור"ל אתה ציון הנה אליך תבוא קבוצת הגולים והנדחים: ובאה. ואז תבוא הממשלה הראשונה וחוזר ומפרש הנה הממלכה ההיא תבוא לעדת ירושלים ר"ל שאז תמשול גם על עברת השבטים כמו בימי דוד ושלמה ולא יחלקו עוד לשתי ממלכות: (ט) עתה למה תריעי רע. למה תתחברי לרעים זרים לבקש עזר ממלכי העכו"ם וכי אין בך מלך ה' וכי נאבד יועצך ר"ל הלא יש לך נביאים המייעצים אותך לשוב לה' וכאשר כן תעשי הלא הוא יעזור לך: כי החזיקך. אשר אחז אותך חיל ורתת כיולדה מפחד העכו"ם המעותדים לבוא עליך ובעבור זה תבקש עזר ממלכי העכו"ם כאלו אין כח בידי להצילך: (י) חולי וגחי. ר"ל לכן הכל וריק יעזורו ואת עדת ציון מלאי חלחלה והנחה כיולדה כי עתה בזמן קרוב תלאי מן העיר ללכת גולה:

באור המלות

שמורה על התרחקות: (ח) מגדל עדר. שם מקום סמוך לבית לחם אפרתה (בראשית ל"ו י"ט כ"א), ונבואה משתמש בשם זה על מגדל של עדר הצאן, (כמו ויבן מגדלים במדבר כי מקנה רב היה לו דה"ב כ"ו י'): ועפל. היינו מקום חזק ומבצר גבוה: תאתה ובאה. אתא מציין הביאה המתמדת, ובאה מציין הביאה הבלתי מוחלטת, בת ציון תאתה בהחלט, והממשלה תבא בהדרגה ובכל פעם תתקרב יותר עד שתבא מגמרת, ולכן הטעם של מלת ובאה מלרע: (י) חולי וגחי. כבר התבאר כ"פ כי המליץ ידמה כיבוש עיר בצורה כפתיחת

באור הענין

רק שדחו אותה הלאה, מגוי אל גוי, וממקום אל מקום, מקום אחר הלאה, והיו מלופים מאד ונתמעטו ע"י הריגות ובלבולים, אשימם לגוי עצום, ומלך ה' עליהם, א] שיהיו תחת מלכות ה' והשגחתו, ב] שתהיה המלוכה בהר ציון, ג] שיהיו מעתה ועד עולם היינו מעת הגאולה עד נצח כי לא יגלו עוד: (ח) ואתה מגדל עדר, מסב פניו אל הר ציון הנזכר, אומר אליו, אתה הר ציון, שאתה מגדל של העדר הלז שהוא עדר הצאן הנלעה והנדחה, תחלה תהיה כמגדל של צאן, ואח"כ תהיה עופל, שהוא מבצר חזק, ומפרש שזה יהיה בשלש מדרגות, תחלה בת ציון עדיך תאתה שהגליות יתחילו להתקבץ וגלות יהודה ובנימין שהם בת ציון שגלו מציון בחורבן בית שני יתקבצו אליך, ואח"כ ובאה הממשלה הראשונה, תבא ממשלה קטנה, שיהיה להם קצת ממשלה והנהגה כמו שהיו לישראל בימים הראשונים לפני מלך מלך לבני ישראל שהיה להם שופטים מנהיגים אותם, ואח"כ תבא ממלכת לבת ירושלים יהיה להם מלכות קבוע שהוא מלכות ב"ד, שאח"כ ימלוך המלך המשיח בממלכה קבועה, וכן התבאר ביחזקאל סי' ל"ד כ"ג כ"ד, וסי' ל"ו כ"ד כ"ה, ועמוס ס' י"א, שמלכות ב"ד תתגלה בהדרגה, ותחלה לא יהיה רק במדרגת שופט ויתעלה לאט לאט עד שיהיה לה' המלוכה, עיי"ש: (ט) עתה, אחר שהודיע מה שיהיה באחרית הימים, חוזר אל זמן הבינים, שאמר לכן בגללכם ציון שדה תחרש, ורואה בנבואתו מה שנעשה בימי יהויקים וצדקיהו, עד שגלו לבבל, ואומר עתה (ר"ל קודם אחרית הימים) למה תריעי ריע, למה תשמיעי קול תרועת שבר המלך אין בך אם יועצך אבד הלא עתה עדיין יש בך מלך ויועצים, וא"כ מה זאת כי החזיקך חיל כיולדה, שהיולדה בעת שהיא מוכנת שיפתח רחמה ושיצא הולד אשר במעיה תאחזנה חיל וחבלים, והוא צייר אל מה שהיא מוכנת שיפתחו שערי עירה ושיצאו לגולה ושישפכו דמים הרבה בתוכה, ר"ל איך את מוכנת להכבש וללכת לגולה בעוד שיש לך מלך ויועצים מדוע לא תאזרו חיל: (י) חולי, משיב באמת תחולי גם תשכבי על גחונך ותגוחי להוציא הולד כיולדה, כי עתה תצאי מקריה שזה כמשל הוצאת הולד

כִּֽי־עַתָּה תֵצְאִי מִקִּרְיָה וְשָׁכַנְתְּ בַּשָּׂדֶה וּבָאת עַד־בָּבֶל שָׁם תִּנָּצֵלִי שָׁם יִגְאָלֵךְ יְהוָה מִכַּף אֹיְבָיִךְ׃ יא וְעַתָּה נֶאֶסְפוּ עָלַיִךְ גּוֹיִם רַבִּים הָאֹמְרִים תֶּחֱנָף וְתַחַז בְּצִיּוֹן עֵינֵינוּ׃ יב וְהֵמָּה לֹא יָדְעוּ מַחְשְׁבוֹת יְהוָה וְלֹא הֵבִינוּ עֲצָתוֹ כִּי קִבְּצָם כֶּעָמִיר גֹּרְנָה׃ יג קוּמִי וָדוֹשִׁי בַת

ת"א"כי. מליעה פ"ס: קומי. עיריב ן ק"א:

רש"י

גוחך, וכן בלשון משנה כותל הגוחה לרשות הרבים: תצאי מקריה. מירושלים ללכת בגולה: ושכנת בשדה. תהי שכונתך פרושה כשדה: (יא) האומרים תחנף. עתה תתחייב ציון בחטאותיה ויפקוד עליה עונה: ותחז בציון עינינו. ותראינה בה עינינו מה שאוינו לראות בה: (יב) כי קבצם כעמיר גורנה. וסופו לקבצם אל עמק יהושפט וסביבות ירושלים למלחמה כמו שמקבצין עמיר כדי לדושם שם אף הם

מצודת דוד

ושכנת בשדה. כדרך הגולים ולא יכניסון במלון ותבוא עד בבל: שם תנצלי וגו'. בבבל התרוקני מכל הטובה ולא יועילו לך מלכי העכו"ם ובבבל יגאלך ה' וגו' כי בעת תבוא מפלת בבל תצאי חפשי ומבלי עזר ממלכי העכו"ם: (יא) ועתה. ר"ל בזמן שאני מתנבא עליו באחרית הימים תהיה הגאולה יותר שלימה וזה כאשר יאספו אליך עכו"ם רבים והוא גוג ומגוג ועכו"ם רבים אשר אתו: האומרים. אשר יאמרו עתה תתחייב הארץ לנקום בעונם ועינינו תראינה בציון מה שקוינו: (יב) והמה. אבל המה לא ידעו מחשבות ה' בעבור מה שנתן בלבם להתאסף ולבוא על ציון כי לרעתם קבצם כמו שמקבצין עומרי התבואה אל הגורן להכנס במקל ולדושם: (יג) קומו ודושי. לפי שהמשילם לעמיר אמר לשון הנופל

מצודת ציון

הוא אל לשון גניחה הנזכר בדרז"ל: מקריה. מעיר: תנצלי. ענין ריקות כמו ויתנצלו בני ישראל את עדים (שמות ל"ג): מכף. מיד: (יא) תחנף. תתחייב כמו ולא תחניפו את הארץ (במדבר ל"ה): ותחז. כמו ותחזה והוא ענין ראיה והסתכלות כמו ואתה תחזה (שמות י"ח): (יב) כעמיר. כן יקרא אגודת השבלים כמו וחצנו מעמר (תהלים קכ"ט): גרנה. הוא המקום שמכניסין שם התבואה: (יג) ודושי.

גיא חזיון

באור הענין

מן הבטן כן תצאי מן העיר, **ושכנת בשדה** כי רבים ישכנו בשדה כמו אלה שהלכו להתישב במצרים ובין יתר אומות שסביב א"י, **ובאת עד בבל** הם אלה שהגיעו לבבל, **שם תנצלי** (**מכף אויביך**) כי אלה שישכנו בשדה נהרגו אח"כ ע"י הכשדים כמבואר בירמיה, רק גולי בבל נצלו, וכן **שם יגאלך ה' מכף אויביך** כי גולי בבל נגאלו ושבו לא"י בימי כורש: (יא) **ועתה**, שב חוזר ורואה בנבואתו מה שיהיה אחר גאולתם בימי כורש, שאחר ששבו בבית שני **נאספו עליך גוים רבים**, שהוא מה שנאספו גוים רבים שונים אל ישראל אח"כ בדור דור כמו היונים ואח"כ הרומיים, ואח"כ בכל משך זמן הגלות, עד האסיפה האחרונה שיתאספו עליהם בימי גוג ומגוג, שכל זה כולל בדבריו שרואה שגוים רבים מתאספים כמה פעמים על ישראל אחרי גאולתם בימי כורש, **האומרים תחנף ותחז בציון עינינו**, ר"ל והאסיפות האלה תהיה בשני אופנים, שלפעמים ירצו שציון תחנף להם, ר"ל שתהיה נכנעת ומשועבדת להם, כעבד החונף לאדוניו, כמו שהיה בימי היונים והרומיים שרצו שישראל יהיו תחתם למס עובד, ולפעמים יאמרו **תחז בציון עינינו**, ר"ל שיחשבו שהמחזות שחזו הנביאים על ציון נאמרו עליהם כי הם נכנסו תחת ישראל ושעליהם ישכון ה' ועליהם חזו החוזים, כי כן יחשבו הישמעאלים ומטעם זה יתאספו לצבא על ירושלים לכבשה כנודע ודומיהם, וכן מטעם זה יתאספו חיל גוג ומגוג לכבוש את ירושלים ולחזות בה מחזות אשר חזו החוזים שלפי דעתם חזו עליהם: (יב) **והמה לא ידעו מחשבות ה'**, עצת ה' הוא התכלית הנרצה אליו במעשהו, והמחשבות הם האמצעיים אשר יעשה כדי להכין את העצה שהיא התכלית, ובאר הנביא שכל מה שיתאספו הגוים על ציון כ"ז הוא ממחשבות ה', ר"ל שהם אמצעיים להשיג עי"כ את עצתו ר"ל התכלית הנרצה אצלו, שכל האסיפות שלהם יהיו הכנות ואמצעיים אל האסיפה שיתאספו באחרית הימים שגם היא תהיה הכנה שע"י ישיג עצתו, שאז ישפוט אותם על מעשיהם ושם יכירו דת האמת, וע"י האותות והמופתים שיראו אז ישובו הנשארים אל האמונה האמתיית, והרשעים יכלו כמוץ יסוער מגורן, וז"ש **שהמה לא ידעו מחשבות ה' ולא הבינו עצתו**, שכ"ז הוא אמצעיים להשיג עצתו, שהוא **כי קבצם כעמיר גורנה** כמו שמקבצים את העמיר אל הגורן לדוש אותו ולהסיר המוץ והקליפה ולהשאיר הבר והתבואה, כן ידוש אותם במלחמת גוג ומגוג וכן יסיר המוץ שהוא מה שיכלה הרשעים אשר הרעו בקדש, וכן יברר התבואה שיפרשו מהם גרי הצדק ומכירי ד' האמת: (יג) **קומי ודושי בת ציון** מצייר זמן מלחמת גוג ומגוג שאז קבצם כעמיר גורנה להסיר המוץ מן הבר, ומצוה אל בת ציון שתקום ותדוש כעגלה דשה, **כי קרנך אשים ברזל**, להלחם בקרן ולנגח מן

באור המלות

רחם יולדה, כי כן תחיל ותגיח, (מענין גחון כמ"ש יחזקאל סי' ל"ב שתשכב על גחונה), וכן יצאו דמים רבים, והעצמים אשר בבטן המלאה יצאו לחוץ, ועז"א כי עתה תצאי מקריה, ושם קריה בא על עיר מבצר (ישעיה א' כ"ו): (יא) תחנף. פרשתי הכינוי על ציון, ויל"פ תחנף עינינו, שיחניפו לציון כאילו באו לחסות בצל קדושתה, ולחזות בה, העינים הרואים, שזה הבדל בין ראה וחזה (כמ"ש ישעיה סי' ל"ג): (יב) לא ידעו מחשבות ה' ולא הבינו עצתו. כבר באלתי (ישעיה ה' י"ט) כי התכלית הנרצה אצל ה' יקרא עצה

בַּת־צִיּוֹן כִּֽי־קַרְנֵךְ אָשִׂים בַּרְזֶל וּפַרְסֹתַיִךְ אָשִׂים נְחוּשָׁה וַהֲדִקּוֹת עַמִּים רַבִּים וְהַחֲרַמְתִּי לַֽיהוָה בִּצְעָם וְחֵילָם לַאֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃
יד עַתָּה תִּתְגֹּדְדִי בַת־גְּדוּד מָצוֹר שָׂם עָלֵינוּ בַּשֵּׁבֶט יַכּוּ עַל־הַלְּחִי אֵת שֹׁפֵט יִשְׂרָאֵל׃

ה א וְאַתָּה בֵּית־לֶחֶם אֶפְרָתָה צָעִיר לִהְיוֹת בְּאַלְפֵי יְהוּדָה מִמְּךָ לִי

ת"א לכן. יומא שם סנהדרין צ"ח:

רש"י

לרעתם נאספו ויאמר הקב"ה לכנסת ישראל קומי ודושי בת ציון: (יג) והחרמתי. לשון הקדש: בצעם מה שכנסו מגזילה וחמס: וחילם, ונכסיהון: (יד) עתה תתגודדי בת גדוד. עתה בעת גזרתה הרעה על העון כי גבר תתגודדי בת גדוד, בת כשדים קבצי גדודין כי עתה הוא אשר תצלחי בגדוד אשר שם מצור עלינו: בשבט יכו על הלחי. מי גרם לך להצליח את אשר ישראל מלעיבים על נביאיהם ושופטיהם ומכים אותם על הלחי, כך היו עושים וכן מצינו בפסיקתא, וכן ישעיה הוא אומר (ישעיה נ') גוי נתתי למכים:

ה (א) ואתה בית לחם אפרתה. שיצא דוד משם שנאמר (שמואל א' י"ז) עבדך ישי בית הלחמי, ובית לחם קרויה אפרת שנאמר (בראשית מ"ח) בדרך אפרת היא בית לחם: צעיר להיות באלפי יהודה. ראוי היית להיות צעיר במשפחות יהודה מפני פסולת רות המואביה שבך: ממך

מצודת ציון

פלשון דישה: ופרסותיך. הם כעין מנעלים שברגלי הבהמות כמו בפרסות סוסיו (יחזקאל כ"ו) ואמר בדרך משל: נחושה. נחושת: והדקות. ענין כתיתה כמו אדיקם ארקעם (ש"ב כ"ב): והחרמתי. ענין הקדש כמו כל חרם בישראל (במדבר י"ח): בצעם. חמדת עושר כמו בצע כסף (שופטים ה'): וחילם. גם הוא ענין עושר כמו ובזזו חילך (יחזקאל כ"ו): (יד) תתגודדי. ענין שריטת הבשר כמו לא תתגודדו (דברים י"ד): גדוד. ענין מחנה וכן פשט גדוד (הושע ז'): מצור. כן יקרא הקפת גייסות סביב העיר ללכדה: בשבט. בשרביט: הלחי. כן נקרא המקום שאצל העין:

ה (א) צעיר. קטן ונבזה: באלפי. ענין שררה כמו אל

מצודת דוד

בעמיר ור"ל הנה עתה שכולם נקבצו ובאו עמוד והגוג בהם עם כי נהלא כחך בהיותך בגולה הנה אני אחזק אותך ואשים קרנך ברזל לנגח בהם ואת פרסותיך אשים נחושה לרמוס אותם: והדקות. תכתוש דק דק: והחרמתי. הוא מאמר הנביא בשם ישראל אז אחרים לה' חמדת עשרם. וחילם וגו', כפל הדבר במ"ש: (יד) עתה תתגודדי. ר"ל בזמן הזה אתה בת גדוד רב תשרטי באבל ובצער והדבר נאמר לשון נופל על לשון אמר תתגודדי בת גדוד: מצור שם עלינו. ר"ל וזהו בגמול ששם עלינו מצור בימי חורבן בית שני: בשבט וגו'. ובימי הגולה היינו נבזים בעיניהם והכו אף את שופט ישראל הכו בשבט על הלחי והוא מכת בזיון וכן נאמר יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכה ג'):

ה (א) ואתה בית לחם אפרתה. בית לחם שביהודה נקראת אפרת כמ"ש בדרך אפרת הוא בית לחם (בראשית מ"ח) ולא זהו בית לחם שבזבולון המוזכר (ביהושע י"ט): צעיר להיות וגו'. ר"ל אתה משפחת בית דוד שבא מבית לחם מישי בית הלחמי מראוי היה שתהיה הצעיר והנבזה בכל שרי יהודה וזהו לפי שבא מרות המואביה: ממך לי יצא. ומ"מ יצא לי

גיא חזיון

באור המלות

והאמצעיים המובילים אל התכלית נקראו מחשבות, ויש הבדל בין ידיעה לבינה, שהידיעה תפול על דבר המושג בחוש, והבינה על דבר המושג בשכלו (ישעיה מ"ג י' ובכ"מ), ומי שיודע האמצעיים, יוכל להבין התכלית, למשל שרואה בעיניו מלך פלוני מיעד חילותיו לעמוד במקום פלוני ובסדר מיוחד מבין שרוצה ליפול על מדינה פלונית ולכבשה, והם לא ידעו האמצעיים, וגם כשידעו אותם לא יבינו העצה שהוא התכלית שנרצה אלו: (יג) בצעם וחילם. בצע מיוחד על ממון שהרויח ורוצה שלא במשפט כמו כן ארחות כל בוצע בצע (משלי א'): (א) מקדם מימי עולם. כבר התבאר (ישעיה מ"ג י"ח)

באור הענין

המון גוג **ופרסותיך אשים נחושה** לענין הדישה לברר הדגן מן המוץ, **והדיקות עמים רבים**, ולהסיר הקליפה היינו לכלות הרשעים עד שישאר קמח נקי, **והחרמתי לה' בצעם** הבצע והחמס שלקחו מישראל יהיה חרם והקדש לה' כי קדש ישראל לה' וממונם כממון הקדש, וגם **חילם** של עצמם שאינם ע"י בצע מישראל ואינו חרם, מ"מ יהיה לה' מלך שהוא **אדון כל הארץ** והכל שלו: (יד) **עתה**, מפרש מי הם האומות שיתאספו אז על ירושלים אשר ישראל ידושו אותם, אומר שהגדוד הזה שיבא על ירושלים באחרית הימים יהיו הבנים של האומות שגרו על ירושלים והחריבו אותה בימי קדם, כמו בני אשור ובני בבל ובני רומי, ח"ש **שעתה תתגודדי**, הגדוד שיתגודד עתה במלחמת גוג, יהיה **בת** של **גדוד** אשר **מצור שם עלינו** בימי קדם, הבת שנולדה מן הגדוד הזה ששמו מצור עלינו בימי קדם, הם יתגודדו עתה בחיל גוג ומגוג, וכן יהיה בת של הגדוד אשר **בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל**, שאבותיהם הכו את שופטי ישראל בשבט על הלחי, (שמכת הלחי הוא מכת בזיון וכן מכת השבט, וכ"ש אם מכים בשבט על הלחי וזאת היו עושים לשופט ישראל וכ"ש להמון עם שבהם) בת גדוד זה, הם יתגודדו על ירושלים ויקבלו גמולם באחרית הימים:

ה (א) **ואתה בית לחם**, כבר התבאר בס' יחזקאל סי' ל"ז, שבעת קץ יתעוררו התלה עשרת השבטים ועליהם

יצא להיות מושל בישראל ומוצאתיו מקדם מימי עולם: ב לכן יתנם עד־עת יולדה ילדה ויתר אחיו ישובון על־בני ישראל: ג ועמד ורעה בעז יהוה בגאון שם יהוה אלהיו וישבו כי־עתה יגדל עד־אפסי־ארץ: ד והיה זה שלום אשור ׀ כי־יבוא בארצנו וכי

רש"י

יצא לי. משיח בן דוד, וכה"א (תהלים קי"ח) אבן מאסו הבונים: מוצאותיו מקדם. לפני שמש ינון שמו (שם ע"ב): (ב) לכן יתנם עד עת יולדה. יתנם ביד אויביהם עד בא העת אשר חלה וילדה ציון את בניה. ציון אשר החזיקה עתה חיל כיולדה ועכשיו היא קרויה יולדת. ורבותינו אמרו מכאן אין בן דוד בא עד שתפשוט המלכות ט' חדשים על כל העולם כולו, אך לפי פשוטו זהו הלשון שפירשתי: ויתר אחיו. של מלך יהודה כלומר שאר שבט יהודה: ישובון על בני ישראל. יתחברו עם שאר השבטים והיו לממלכה אחת ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: (ג) ורעה. ופרנס את ישראל: וישבו. עתה מן הגליות: כי עתה יגדל. מלכם עד אפסי ארץ והביאום מנחה אליו בסוסים וברכב: (ד) והיה זה שלום. גמור וקבוע באין הפסק עוד ולא ידמה לשאר התשועות שהיו גרות אחריהן: אשור כי יבא. הרי כי משמש בלשון

מצודת דוד

ממך מלך המשיח להיות מושל בישראל: ומוצאתיו מקדם. בזה יפרש אמריו באין הכוונה לומר שמלך המשיח בעצמו יולד בבית לחם אבל מוצאותיו מבית לחם הוא מימים קדמונים מימי עולם מימי דוד המלך אבי המשפחה ר"ל מקור מחצבת המשיח הוא מבית לחם ולא הוא בעצמו: (ב) לכן יתנם. הואיל והגדלתי המשפחה ההיא אוסיף עוד לגדלה כי המושל הזה הוא מלך המשיח הוא ובכלות המון גוג שאמר למעלה קומי ודושי וגו' וז"ש יתנם עד עת וגו' ור"ל הוא יתנם בצרה גדולה עד שיהיו כמו העת אשר היולדה כורעת ללדת שהיא מצירה מאד: ויתר אחיו. ר"ל הנשארים מהמון גוג מאחיו ובני עמו הם ישובון על בית ישראל להיות נכנעים להם: (ג) ועמד ורעה. מלך המשיח הוא ינהיג אותם בעוז ה' ר"ל לא בעוצם ידו כי מה' היתה זאת: בגאון. ברוממות שם ה' אלהיו והוא כפל ענין במ"ש: וישבו. ישראל ישבו בארצם בהשקט ושאנן: כי עתה. ר"ל בזמן הזה יגדל שמו להתפרסם עד קצות הארץ: (ד) והיה זה שלום. פירוש שמו יהיה שם השלום אף אשור כי יבוא בארצנו וגו' לא יהיה

מצודת ציון

תבטתו באלוף (לקמן ז'): (ג) ורעה. ר"ל ינהיג: בגאון. ענין רוממות: אפסי. קצות כי בקצות הארץ היא אפס

באור הענין

ועליהם מלך משיח בן יוסף והם יעשו חיל, ושבט יהודה שהם מפוזרים בין העמים אלבים ומועטים ילוו אליהם ויהיו טפלים להם תחת מלכות משיח בן יוסף, עד אח"כ שיקום משיח בן דוד בעז ה', ואז יקבלו כולם עליהם מלכות בית דוד, ואז יחדלו המלחמות, כי אליו גוים ידרשו והיתה מנוחתו כבוד, ואלה הדברים אשר לנו נביאנו החוזה, ואמר, **ואתה בית לחם אפרתה**, אשר משם יצא דוד בן ישי בית הלחמי ומשם מלכות בית דוד, **צעיר להיות באלפי יהודה ממך לי יצא להיות מושל בישראל**, ר"ל עתה אתה עדיין צעיר וקטן, מסתפח עם אלפי יהודה הגלוים אליך במדרגה זו שיצא ממך איש המיוחד לי להיות מושל בישראל, אתה עדיין קטן; ואלום שתגבר עם אלפי יהודה אשר עמך על אופן זה עד שאתה תמשול ממשל רב ומלך המשיח היוצא ממך שהוא משיח בן דוד יגבר חיל להיות מושל בישראל ושיהיה **מוצאותיו מקדם מימי עולם**, והיינו שיתגבר במלכות חזקה כפי מוצאותיו מקדם בימי דוד ושלמה שמלכו מלכות רב ועצום, הבך לציל לזה אלום ותגבר כח אתה עם אלפי יהודה אשר עמך: (ב) לכן, שיעור הכתוב **לכן עד עת יולדה ילדה (ועד עת אשר) יתר אחיו ישובון יתנם על בית ישראל**, לכן כל משך הזמן טרם יגמר קיבוץ הגליות שזה נמשל ללידת היולדה, כמ"ש כי חלה גם ילדה ציון את בניה, ועד עת שיתר אחיו של יהודה ישובון לארצם, עד העת ההיא יתנם (לאלפי יהודה) על בית ישראל, ר"ל לכן כל עת שלא יגמר קיבוץ הכללי ולא ישיב עדיין כל גלות יהודה מאוספים בא"י, כל העת ההיא יהיו בית ישראל (שהם עשרת השבטים ומשיח בן יוסף שהוא מהם) העקר, הם יהיו הלוחמים והמושלים ובית יהודה יהיו טפלים להם (כמ"ש ביחזקאל שם, הנני לוקח את עץ יוסף וכו' ונתתי אותם עליו את עץ יהודה כמש"פ שם): (ג) **ועמד**, אבל אח"כ יעמוד המשיח מבית לחם אפרתה, היינו שיעמוד ויתגבר על האומות, **ורעה את ישראל**, ומפרנס, **ועמד בעז ה'** שיעמיד נגד האומות בכח ה', **ורעה בגאון שם ה' אלהיו** בקדושת שם ה' ירעה את ישראל (כמ"ש והריחו ביראת ה' ולא למראה עיניו ישפוט) **וישבו**, ר"ל מאז לא להמו עוד, רק ישבו במנוחות שאננות, וכמ"ש והיתה מנוחתו כבוד, **כי עתה וכו'**. (ד—ה) **והיה וכו'**, ר"ל כי

גיא חזיון

באור המלות

שהקודם לפעמים קודם למלת ראשון או מלה מליצית כראשית הבא אחריו, וירמוז למ"ש חז"ל ששמו של משיח קדם לבריאת עולם, ר"ל שתכלית כלל הבריאה הוא השלמת המין האנושי שיהיה באחרית הימים, וכמ"ש (ש"ב ז') וזאת תורת האדם ה' אלהים ע"ש, כי מלכות ב"ד הוא מלך השלימות לכלל העולם והבריאה: (ב) יתנם על בני ישראל. כמו ונתתי אותם עליו (יחזקאל ל"ז) שיהיו טפלים לו: (ג) עז, גאון. עז משתתף עם שמות המורים על הגבורה והוא למלחמה, וגאון משתתף עם שמות המורים על התפארת ועל

עתה

וְכִי יִדְרֹךְ בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ וַהֲקֵמֹנוּ עָלָיו שִׁבְעָה רֹעִים וּשְׁמֹנָה נְסִיכֵי אָדָם׃ ה וְרָעוּ אֶת־אֶרֶץ אַשּׁוּר בַּחֶרֶב וְאֶת־אֶרֶץ נִמְרוֹד בִּפְתָחֶיהָ וְהִצִּיל מֵאַשּׁוּר כִּי־יָבוֹא בְאַרְצֵנוּ וְכִי־יִדְרֹךְ בִּגְבוּלֵנוּ׃ ו וְהָיָה ׀ שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יְהוָה כִּרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב

אשר

רש"י

אם יבא בארצנו כאשר בא עתה: והקמנו עליו שבעה רועים ושמנה. שבעה ושמונה רבותינו פירשו שמותיהן במסכת סוכה ואיני יודע מהיכן למדו: (ה) ורעו את ארץ אשור. וירוצצו כמו (שם ב') תרועם בשבט ברזל: ואת ארץ נמרוד. היא בבל: בפתחיה. בשערי מדינותיה: (ו) כטל מאת ה'. שאין בא לעולם על ידי אדם ולא יבקשו פני אדם עליו כך לא יקוה ישראל לעזרת איש כי אם בה':

מצודת ציון

וכלה: (ד) ידרך. מלשון דריכה והלוך: בארמנותינו. מלשון ארמון והיכל: נסיכי. ענין שררה: אדם. ר"ל מבני ישראל הנקראים אדם: (ה) ורעו. ינסיגו: בפתחיה. מל' פתח: (ו) כרביבים. הוא המטר החזק כמו וימנעו רביבים (ירמיה

מצודת דוד

נעדר השלום כי לא יבוא למלחמה כמו לשעבר כי בהכנעה יבוא: והקמנו עליו. אנחנו נמשול בארצו ונקים עליו נציבים מתחת ידינו: שבעה רעים. ר"ל מנהיגים את העם להורותם הדרך: נסיכי אדם. בני אדם מושלים על העם: (ה) ורעו. הם ינסיגו את ארץ אשור בחרב. ר"ל יהרגו בחרב את המחרב על הנהגותם: ארץ נמרוד. היא בבל כמ"ש בנמרוד ותהי ראשית ממלכתו בבל וגו' (בראשית י'): בפתחיה. ר"ל ינהיגום בפרסום בפתחי שערי העיר: והציל מאשור וגו'. ר"ל במה שיעמיד מלך המשיח באשור נציבים מבני ישראל בזה יציל את ישראל מאשור אשר יבוא בארצנו כי לפי שיהיה אימת הנציבים עליהם לא יבואו למלחמה כ"א להראות הכנעה: (ו) בקרב עמים רבים. הוא גוג והמלכים אשר עמו: כטל מאת ה'. ר"ל אז לא יתלו בטחונם במלכי העכו"ם אלא יתלו

גיא חזיון

באור המלות

הכח הנשפע למעלה מן הטבע הכח זה יהיה לו משם ה' אלהיו, שהשם אלהים הבא בכינוי מורה על השראת השכינה עליו, ולא התהדר שם אלהים בכינוי לאדם רק לאנשי הרוח כמו מלך ונביא וכ"ג (כמ"ש בס' התו"ה ויקרא סי' רכ"ח) והכח זה ירעה וינהיג את העם: וישבו. כבר בארתי בס' התו"ס תזריע (סי' ע"ו) שפעל ישב בא לפעמים על המנוחה. הפך הטלטול והתנועה: (ה) ורעו. ירוצצו כמו תרועם בשבט ברזל: בפתחיה. בפתחי הארץ, שהיא פתוחה לפניהם: והציל, מוסב על השלום שזכר למעלה מציירו כעצם מושפע, והוא יציל מאשור: (ו) לא יקוה לאיש, ולא ייחל לבני אדם, יש הבדל בין תקוה ובין יחול, המיחל ממתין על דבר ודאי, כמו המיחל לאור היום שבודאי יבא או על הבטחה, והמקוה מצפה על דבר בלתי ברור וכמ"ש כי טוב קויתי ואיחלה לאור (איוב ל' כ"ו), ועמ"ש ישעיה כ"א ה', תהלות ק"ל ה',

באור הענין

עתה יגדל עד אפסי ארץ וזה יהיה ע"י שלום, שגדולת מלך המשיח תתפשט עד אפסי ארץ ולא ע"י מלחמות רק בכח השלום, וזה עצמו תהיה גדולתו שלא יצטרך למלחמה כי כל העמים יקבלו תורתו ודתו ומלכותו עליהם, ושיעור הכתובים **והיה זה שלום והציל מאשור כי יבוא בארצנו**, שהשלום יצילנו אז מאשור שלא נצטרך ללחום נגדו כמקדם, כי השלום שיהיה אז יציל אותנו מאשור, כי יכנע תחתינו וידרוש ברית שלום, ומ"ש **אשור כי יבא בארצנו** וכו' עד **ואת ארץ נמרוד בפתחיה**, הוא מאמר מוסגר, ר"ל עד עתה קודם שיעמוד משיח בן דוד בעוד ימלוך משיח בן יוסף הוצרכנו למלחמה כל ימי מלחמת גוג ומגוג, ואם **אשור בא בארצנו** עד עתה, או גם **כשדרך בגבולנו**, הוצרכנו **להקים עליו שבעה רועים** שילחמו אתו, והם **רעו את ארץ אשור בחרב** עד שהוצרכו לחרב ומלחמה, וגם **רעו את ארץ נמרוד** (שהוא מדינת בבל שנמרוד היה שם המלך הראשון) **בפתחיה** שהוצרכו ללכת עד פתח ארצם ולרעותה ולשברם שם ע"י מלחמה ומצור, אבל עתה לא יהיה כן רק **והיה זה שלום והציל** ר"ל השלום יציל אותנו **מאשור כי יבא בארצנו**. ובענין השבעה רועים ושמונה נסיכים, כבר יש פי' רבים בזה, וי"ל עוד שרמז על זמן הקודם, שמעת שהחל האויב לקלות בישראל שזה היה בימי יואחז בן יהוא (מ"ב י"ג ז') עד שבא מלך אשור והגלם בימי הושע בן אלה, היו שמונה נסיכים ר"ל מלכים לעשרת השבטים, והם יואחז יואש בנו ירבעם בנו זכריה בנו מנחם פקחיה פקח הושע הם שמונה (כי שלום הרג תיכף ואינו מן החשבון) ואח"ז היו שבעה רועים מבית יהודה, יחזקיה מנשה אמון יואחז יהויקים יכניה צדקיה, גם יל"פ על לעתיד, שכפי נבואת יחזקאל שנבא על מלחמות גוג ומגוג בסי' ל"ב ובסי' ל"ח, הנה לפי מה שנבא על המלחמה בסי' ל"ב, שאשור יבא אז על א"י לעשות מלחמה עם אדום כמו שפרשתי שם, יבואו אז שבעה רועים, שהם מצרים, עילם, משך, תובל, אדום, נסיכי צפון, צידוני, והמלחמה שנבא עליה בסי' ל"ח יש שמונה נסיכים, והם גוג נשיא ארץ המגוג, משך, תובל, פרס, כוש, פוט, גומר, בית תוגרמה, וגם בארתי שפעם א' יבא אל הארץ ולא יכנס אל ירושלים ועז"א כי יבא בארצנו ופעם א' יבא עד ירושלים ועז"א וכי ידרוך בארמנותינו: (ו) **והיה שארית יעקב**, גם השארית אשר ישארו אז **בקרב העמים** ולא ילכו לא"י יהיו דומים **כטל מאת ה'**, ר"ל שלא יהיו כמו עתה שמקבלים השפע באמצעות העמים אשר הם בתוכם רק יהיו כטל הבא מאת ה', וגם ידמו **כרביבים עלי עשב**

שהם

אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם׃ ז וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת יַעַר כִּכְפִיר בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר וְרָמַס וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל׃ ח תָּרֹם יָדְךָ עַל־צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ׃ ט וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי מַרְכְּבֹתֶיךָ׃ י וְהִכְרַתִּי עָרֵי ארצך

רש"י

(ז) כאריה בבהמות יער. כך יהיה מלכם שליט בכל: ורמס וטרף. רמס היא דריסת הארי כשהוא רעב ואוכלו במקומו וטרף הוא כשנושא את הטרף למעונתיו בשביל גורותיו ולבאותיו: (ט) והכרתי

מצודת דוד

במקומם בה' כמו בטחון ירידת הטל שהיא מה' לבד וכן בטחון הרביבים אשר במקום להם לא יקוה לאיש שהוא יורידו לפי שאין ביד אדם כן אז לא יקוו למי רק לה': ולא ייחל וגו'. כפל ענין במ"ש: (ז) והיה שארית יעקב. ר"ל לכן יגבר ידם וישיו בקרב העכו"ם הרבים ההם כאריה בחית היער וככפיר בעדרי הצאן אשר אם מי מהם עבר דרך עליהם הוא רומס וטורף ואין מי מציל עצמו מידו כן הם יהרגו בעכו"ם ההם ואין מי יעמוד נגדם: (ח) תרום ידך. אז תרום ידך להתגבר על צריך ויכרתו כולם: (ט) והכרתי סוסיך. ר"ל לא תהיה נושא בגבורת הסוס ובמרכבות כ"א בצור הלוס: (י) ערי ארצך. עיר המוקפת חומה נקראת בשם עיר לבד ואם היא מבלי חומה נקראת עיר פרזו ולזה אמר הנה אז לא יהיה לך ערים מוקפות חומה להשגב בם כי עוד לא יבא עליך

מצודת ציון

ג'): ייחל. מלשון תוחלת ותקוה: (ז) בבהמות יער. ר"ל בחית יער וכן ובן בהמות (דברים ל"ב): ככפיר. ארי בחור: ורמס. ענין דריסה ברגל: (ח) תרם. מלשון רוממות: צריך. מלשון צר ואויב: (י) והרסתי. ענין נתיצה ושבירה.

באור הענין

שהם מלמדים את העקב והם אין מקבלים ממנו תועלת, כן ישפיעו טוב וחסד להעמים אשר הם בתוכם והם לא יקבלו מהם דבר, כי לא יקוו לאיש להשיג ממנו טוב והסד, כי ישיגו כל שפעם מאת ה' בבלי אמצעי: (ז) והיה שארית יעקב, ולענין הגבורה נגד צורריהם אשר עד עתה היה כשה נדחה בין אריות, כמ"ש שה פזורה ישראל אריות הדיחו, עתה יהיו כמו כאריה וככפיר, ויש הבדל בין גוים ובין עמים, שגוים הם פחותים מעמים ואין להם מלך, ועמים הם חשובים שיש להם מלך, ולעומת זה גוי מציין

גיא חזיון

באור המלות

ויש הבדל בין איש ובין אדם, שאיש כולל כל יש ונמצא, ואדם שם המיוחד אל האדם לבדו (כמ"ש בחבורי התו"ה ויקרא סי' י'), והנה היחול יהיה גם אז כמו שמיחל שחרת השמש בבקר וירדו הגשמים וכדומה, רק שלא יהיה לבן אדם, שלא יצטרך עזרת אדם, אבל התקוה לא יהיה גם לאיש ר"ל לשום יש ונמצא, רק לה' לבדו: (ז) בגוים, בקרב עמים ההבדל בין גוי ובין עם באורתי (ישעיה א' ד'), ובאו נרדפים בספר זה למעלה (ד' ב' ג', חבקוק ב' ח', צפניה ב' ט', חגי ב' י"ד, זכריה ח' כ"ב): כאריה, ככפיר, מ"ש בפי' התכאר הושע (ה' י"ד), עמוס (ג' ד'), ובכ"מ: (ח) צריך, אויביך, שצר מציר בפועל והאויב דורש רעה ואינו מציר

הקיבוץ הגדול יותר מן שם עם, והאריה הוא הזקן והכפיר הוא הקטן, ודרך האריה לצאת על טרפו אל היער והוא טורף בהמות גדולות, והכפיר ישב בסוכו למו ארב ואינו יוצא על טרפו ומורף רק בהמות קטנות, ובזה מצייר שידמה בגוים הגדולים הפחותים כאריה בבהמות יער, שהגם שהגוים ידמו כבהמות יער גדולים, ידמו הם לנגדם כאריה גדול, עד שיצא אל מדינות הגוים להלחם אתם ולטרף בם טרף, ובקרב עמים רבים שהם קטנים מגוים והם חשובים יותר ידמו ככפיר בעדרי צאן, שאינו יוצא על טרפו, כן לא יצאו אליהם ללחום אתם במדינתם, כי רובם יקבלו עול מלכות שמים, רק אלה שיבואו אל מעונתם לעשות אתם מלחמה בא"י, כמו העמים שיבאו על הר ציון בחיל גוג ומגוג, יטרפו אותם ככפיר הטורף במעונתו והם יהיו חלשים לנגדם כעדרי צאן, ומפרש אשר אם עבר ורמס (ר"ל שהאריה עובר ביער חוץ למעונתו ורומס, והכפיר טורף במעונתו, ואין מציל מידו): (ח) תרום ידך, לא יצטרכו ללחום את צורריהם בשתי ידים רק יד אחת יהיה די להרימה על צריך, ויש הבדל בין צר ואויב שהצר מציר בפועל ולוחם אתו, והאויב דורש רעתו ואינו מציר בפועל, ועל הצוררים שלוחמים אתך תרום ידך, והאויבים יכרתו מעצמם: (ט) והיה, ר"ל זה יהיה בתחלה בעוד שתהיה מלחמת גוג לנגדם, יצטרכו לתרוף ולהרים ידם, אבל ביום ההוא, ר"ל אחר מלחמת גוג ומגוג אז לא יצטרכו עוד למלחמה כלל כי ה' יכרית את אויביהם, והנה למלחמה היה צריך, א] סוסים ומרכבות ואז והכרתי סוסיך, ב] היה צריך ערי נשק וערי מבצר, עז"א. (י) והכרתי ערי ארצך, ר"ל הערים שהייכים אל הארץ והמדינה, כי ערי הרכב וערי הנשק לא היו שייכים אל העם רק אל כלל המדינה ונקראים ערי הארץ, ונגד המבצרים אמר והרסתי כל מבצריך, ג] היה להם מכשפים ומעוננים מתי יצליחו במלחמה, עז"א

וככרתי

אַרְצֶךָ וְהָרַסְתִּי כָּל־מִבְצָרֶיךָ׃ יא וְהִכְרַתִּי כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ־לָךְ׃ יב וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמַצֵּבוֹתֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְלֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ יג וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁירֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ׃ יד וְעָשִׂיתִי בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמֵעוּ׃

ו א שִׁמְעוּ־נָא אֵת אֲשֶׁר־יְהוָה אֹמֵר קוּם רִיב אֶת־הֶהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלֶךָ׃ ב שִׁמְעוּ הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה וְהָאֵתָנִים מֹסְדֵי אָרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה עִם־עַמּוֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח׃ ג עַמִּי מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ וּמָה הֶלְאֵתִיךָ עֲנֵה בִי׃ ד כִּי הֶעֱלִתִיךָ

רש"י מארץ

סוסיך. היא עזרת מצרים שאתם נשענים עליהם להמציאכם סוסים: (י) והכרתי ערי ארצך. ולא תצטרך לערי מבצר: (יג) והשמדתי עריך. ואויבי בעלי דבבך, וכן (ישעיה י"ד) ומלאו פני תבל ערים, וכן (שמואל א' כ"ח) ויהי ערך:

ו (א) את ההרים. את האבות: הגבעות. האמהות: (ג) מה עשיתי לך. תן לבך להכיר מה טובה עשיתי לך: ומה הלאתיך, בעבודתי: ענה בי. העד בי: (ד) כי הלאתיך. אע"פ

מצודת ציון

מבצריך. ערי המבצר: (יא) ומעוננים. ענין כשוף כמו מעונן ומנחש (דברים י"ח): (יג) ונתשתי. ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א'): אשיריך. מל' אשירה והוא אילן הנעבד: עריך. שונאיך כמו ויהי ערך (ש"א כ"ח):

ו (א) נא. עתה: קום. הוא ענין זרוז: ריב. ענין ויכוח: את ההרים. אל ההרים: (ב) והאתנים. ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כ"ד): מוסדי. מלשון יסוד: יתוכח. ענין ברור דברים: (ג) מה. מלת המה הוראה תורה על הפלגת הרבוי כמו מה רב טובך (תהלים ל"א): הלאתיך. ענין יגיעה כמו ונלאו מצרים (שמות ז'): ענה. ענין עדות

מצודת דוד

מלחמה: והרסתי וגו'. הוא כפל ענין במ"ש: (יא) והכרתי כשפים. בראותך השגחתי בך לא תעסוק עוד בכשפים לדעת מה מהעתידות: (יב) והכרתי פסיליך. כי אז תכיר שאין אלוה מבלעדי: למעשה ידיך. הפסילים שהם מעשה ידי אדם: (יג) ונתשתי. ר"ל עוד לא תשתחוה לאשרים: והשמדתי עריך. ואז אשמיד אני את שונאיך: (יד) ועשיתי וגו'. בחמה שפוכה אעשה נקם עם העכו"ם אשר לא שמעו מעולם נקמה מופלגת כזאת:

ו (א) קום ריב את ההרים. אל הנביא אמר התוכח עם ישראל אל ההרים ר"ל הרם קול להתוכח בפרסום רב וישמעו ההרים והוא ענין גוזמא והפלגה: ותשמענה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ב) שמעו הרים. ר"ל וכה אמור שמעו הרים את ויכוח ה': והאתנים מוסדי ארץ. הם ההרים שהם החזקים ומוסדי הארץ וכפל הדבר במ"ש: ועם ישראל יתוכח. כפל הדבר במ"ש: (ג) עמי מה עשיתי לך. זכר נא מאד רב טוב עשיתי לך: ומה הלאתיך. ומהו הדבר אשר יגעתיך בו להכביד העול: ענה בי. העד בי לומר הנה בזה הוגעתני: (ד) כי העלתיך. עתה יפרש מהו רוב הטובה שעשה ואמר כי העליתיך וגו': ומבית עבדים. ממקום שהייתם עבדים פדיתיך:

גיא חזיון

באור המלות

בפועל (ישעיה א' כ"ד, נחום א' ב' ובכ"מ): (יג) ונתשתי, פעל נתש בא על עקירת הנטיעות, (ירמיה א' י'): עריך. שעבדו בהם ע"ז, ויונתן תרגם מענין ויהי ערך שונאים ומעיקים: (יד) באף ובחמה. אף הוא הגלוי, וחמה הוא בלב, (כן כללתי בכ"מ), ואף שאין בו חמה אינו מסוכן, כמ"ש כי יגורתי מפני האף והחמה:

(א) ההרים, הגבעות. גבעות קטנות מהרים והם סביב ההרים (ישעיה ב' ב') ובכ"מ, ר"ל עיקר יגיע ריבו לפני ההרים, והגבעות הקטנות ישמעו מעצמם, ומלת את כטעם אל, כמו והראה את הכהן: (ב) ריב, יתוכח. הוכוח הוא

באור הענין

(יא—יג) והכרתי כשפים מידך, ז] היה ביניהם עבודת פסילים ומצבות ואשרים, ע"ז ת' והכרתי פסיליך וכו' ונתשתי אשיריך, והשמדתי עריך, היינו הערים שעבדו בהם ע"ז יהיו כערים הנדחות: (יד) ועשיתי, ואז אעשה נקמה בגוים אשר לא ישמעו לחזור לדת האמת ולקבל עליהם מלכות שמים כמבואר בסוף זכריה:

ו (א) שמעו נא, אחר שאמר (למעלה ג' א') שמעו נא ראשי בית יעקב, שרצה להתוכח עם ישראל לפניהם והם יהיו השופטים בדבר, כמ"ש הלא לכם לדעת את המשפט, והם לא רצו לשמוע, יאמר להם שה' בחר תחתיהם שופטים אחרים שישמעו טענתו וריבו וכוחו, שהם ההרים והגבעות בפניהם יתוכח, וה' אמר להנביא קום ריב את ההרים, ר"ל שיריב ריב ה' בפניהם, ותשמענה הגבעות קולך הגם שראשי בית יעקב אינם רוצים לשמוע, הגבעות הם ישמעו קול הנביא: (ב) שמעו הרים, והאתנים, היינו ההרים המקיפים שהם מוסדי ארץ שהם מימות הבריאה שהיו היסוד לארץ בעת נולדה

מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ וָאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם׃ ה עַמִּי זְכָר־נָא מַה־יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֶה־עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת יְהוָה׃ ו בַּמָּה אֲקַדֵּם יְהוָה אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת

בעגלים

רש"י

שעשיתי לך כל הטובה הזאת לא הלאיתיך בעבודה גדולה ובקרבנות גדולים : את משה אהרן ומרים . ת"י משה לאלפא מסורת דינין ואהרן לכפרא על עמא ומרים לאורהא לנשיא : (ה) ומה ענה אותו בלעם בן בעור. מה אזעום לא זעם ה' (במדבר כ"ג) שלא כעסתי כל אותן הימים : מן השטים, שחטאתם גי שם דעו צדקותי שלא מנעתי טובתי ועזרתי מכם עד הבאתי אתכם לגלגל וכבשתי לפניכם שם את הארץ:(ו) אכף.

אהיה

מצודת דוד

אתכם וכפל הדבר כמ"ש : ואשלח. שלחתי לפניך מנהיגים הגונים והם משה אהרן ומרים : (ה) מה יעץ וגו'. כאומר הלא עליו היה לכלותך מן העולם ע"י בלעם לקללך בעת הזעם : ומה ענה וגו'. ומה השיב לו בלעם מה אזעום לא זעם ה' (במדבר כ"ג) : מן השטים. ר"ל זכרו הטובה שעשה לכם מן השטים עד שהביא אתכם לגלגל והוא בקעה עבר הירדן המערבי וכאומר עם כי עבדתם בשטים לבעל פעור מ"מ לא רפו ידיו מכם עד שהביא אתכם אל הארץ : למען דעת. כל הטובה הזאת עשה עמכם למען תדעו צדקות ה' שעושה לפנים משורת הדין : (ו) במה אקדם ה'. הוא מאמר הנביא בשם ישראל לומר הנה באמת הרבה טובות עשית עמדי ובמה אתרצה לבוא לפני ה' ובמה אהיה כפוף ומוכנע לאלהי מרום ר"ל מהו התשורה שאביא לו : האקדמנו. וכי אבוא

מצודת ציון

כמו לא תענה (שם כ') : (ה) ענה. מלשון עניה ותשובה : (ו) אקדם. אבוא לפניו וכן ולא יקדמנה מגן (ישעיה ל"ז) :

ניא חזיון

באור הענין

נולדה הארץ מן התהום, כי ריב, יש לו ריב עמם על שחטאו כנגדו, ועם ישראל יתוכח להראות שהוא צדיק בריבו : (ג) עמי יספר הוכות שיש לו עמם, מה עשיתי לך רעות, בהפך זכור הטובות שעשיתי לך, ומה הלאתיך, נגד הטובות שעשיתי עמך היית מחוייב הודאה ועבודה עבורם, הכי הלאיתיך עבורם בעבודה קשה: (ד) כי העליתיך, מפרש מה עשיתי לך, הטובה הראשונה היה שהעליתי אותך מארץ מצרים, והגם שהיה לפני זמן המוגבל והיית עוד בבית עבדים בכ"ז פדיתיך, לפני הזמן, ואשלח לפניך את משה שהייתם נזונים בזכותם כמ"ש המן בזכות משה וכו', והיו מורים אתכם הדרך הטובה, משה לאנשים ומרים לנשים ואהרן כהן ה': (ה—ח) עמי, עתה מפרש מה שלאיתיך, זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב, שרצה שבלעם יקטרג על ישראל ויקללם, ומה ענה אותו בלעם שטוב בעיני ה' לברך את ישראל מפני שההשגחה דבוקה בם לטובה, ועי"ז יעץ בלעם לבלק להכשילם בבנות מואב שעי"ז תסור השגחת ה' מהם, ומזה תראה כי לא הלאיתיך, ומביא ע"ז מה שנעשה אז מן השטים ועד הגלגל, שיעור הכתובים וסדרם, מן השטים ועד הגלגל למען דעת צדקות ה' הגיד לך אדם מה טוב וכו', ושני הפסוקים במה אקדם ה' וכו' הירצה ה' באלפי אילים וכו' באו כמאמר מוסגר כמו שיבואר, וענינו, שאחרי שחטאו ישראל בשטים ע"י עצת בלעם, נחמו על מעשיהם, ושאלו במה ירצה ה' לכפר פשע ולהסיר חטאת, וחשבו כי יצטרכו לפייסו בקרבנות גדולות עד שיקריבו את בניהם ופרי בטנם לכפר חטאתם, ואז מן השטים ועד הגלגל הגיד לך אדם, והודיע להם תשובה על שאלתם מה טוב, שאין ה' רוצה בעבודות קשות כי אם עשות משפט וכו', ר"ל כי אז הואיל משה באר את התורה וכתב להם את משנה התורה והגיד להם מה טוב ומה ה' דורש מאתם שאינו דורש עבודות קשות וקרבנות וזבחים, (כי בספר משנה תורה לא האריך בדיני הקרבנות) ואינו רוצה רק שיעשו משפט וחסד, וזה היה מן השטים ועד הגלגל, כי בשטים התחיל משה לבאר להם את משנה התורה ואחרי מות משה עד בואם לגלגל שנעשו להם נסי הירדן וראו שסבב שכינת ה' להיות אתם, דבר ה' אל יהושע וצוה על משמרת התורה ושמירת מצותיה ולא הלאה אותם בשום עבודה קשה, עד שבאו לגלגל שמה צוה שימולו בניהם ויעשו את הפסח, שהיה עבודה קשה, אבל עד שבאו לגלגל לא בקש מהם שום דבר מעבודה, א"כ מן השטים ועד הגלגל הגיד לך אדם מה טוב ושה' אינו דורש מעמך שום דבר עבודה קשה כי אם עשות משפט וכו', למען דעת צדקות ה' ובזה תדע צדקות ה' שאינו מכביד על עבודות קשות להלאותו : (ו) (במה אקדם ה', מספר במאמר מוסגר, מה שאמרו ישראל אחרי

באור המלות

בנות וע"פ ראיות השכל, וישראל מליץ את הגדולים, עמו יתוכח בראיות, ועם כלל ההמון יבא בריב (עי' הושע ד' ד', איוב י"ג ו') : (ה) מן השטים, הכתובים זרים מאד ובלא ענין בלעם ובלק לא נמשך מן השטים עד הגלגל? ומ"ש הגיד שהוא עבר נסתר, קשה ומוזר?, ולמ"ש שעורו מן השטים עד הגלגל הגיד לך, תשובה על שאלתך מה טוב : (ו) אכף. נפעל משורש כפף : (ז) פשעי, חטאת נפשי.

בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה׃ ז הֲיִרְצֶה יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי׃ ח הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ׃ ט קוֹל יְהוָה לָעִיר יִקְרָא

ותושיה

רש"י

היה כפוף: (ז) נחלי שמן. למנחות: האתן בכורי. קרבן לפשעי: (ח) הגיד. הקב"ה לך אדם מה טוב לך לעשות: והצנע לכת. ת"י הוי צנוע למיהך בדחלתא דאלהך. ד"א והצנע לכת לא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם בשר ודם אדם מבייש את חבירו ובא לפייסו ואומר לו איני מתרצה לך עד שיבא פלוני ופלוני שבזיתני לפניהם אבל הקב"ה אין חפץ אלא שישוב אליו בינו לבין עצמו: (ט) קול ה' לעיר יקרא. קל נבייא דה' על קרתא, מכריזין להם התשובה: ותושיה יראה שמך. ותושיה קורא להם הנביא אשר רואה את שמך אשר נותן לב להתבונן ולראות דרכיך, ותושיה מוסב על מקרא שלמעלה הימנו: שמעו מטה ומי יעדה. הטו אזן ושמעו מטה הפורענות אשר תרדה אתכם שהנביאים מתרים בכם, ושמעו

מצודת ציון

אכף. מל' כפיפה והכנעה: (ז) הירצה. מלשון רצוי: ברבבות. רבבה הוא עשרת אלפים: פרי בטני. הם הבנים: (ח) והצנע. מלשון צניעות והסתר: (ט) ותושיה. ר"ל ואיש

מצודת דוד

לפניו בעולות מן העגלים בני שנתם שהם היותר טובים ונבחרים וכאלו יאמרו וכי צריך הוא לתקרובת וכי תועלת יש לו בהם: (ז) הירצה. וכי ירצה ה' בכמה אלפי אילים לקרבנות וברבבות נחלי שמן לנסך על המנחות: האתן. וכי אתן לו בכורי לקרבן על כי מחל פשעי וכי אתן פרי בטני מיתר בני על כי כפר חטאת נפשי וכאלו ישאלו אם כן מהו הגמול שתעשה לו: (ח) הגיד לך אדם. כאלו הנביא משיב אתה בן אדם הנה מאז הגיד לך ה' מה טוב בעיניו ומהו הדבר אשר הוא דורש ושואל ממך: כי אם. ר"ל אין שום דבר כ"א לעשות משפט ולאהוב את הצדק וללכת עם אלהיך בדרכי מצותיו בצנעה לא בפרסום רב להתייהר: (ט) קול ה' לעיר יקרא. הנה קול ה' קורא להעיר המיוחדת היא ירושלים אל ה'

גיא חזיון

באור המלות

פשע הוא המרד, וחטאת הוא הבא ע"י שגגה או התאוה, וע"כ ייחס בן הבכור אל הפשע, ופרי בטן הקטנים אל החטאת: (ח) הצנע. הצנוע בא הפך הזדון (משלי י"א ב'), הוא שיסתיר פניו מהביט אל האלהים, ובל יתחכם על מצותיו: (ט) לעיר יקרא. הוא קריאת השם, ומבואר אצלינו (בהו"ס אמור סי' קמ"א) שקריאת השם שבא אחריו ל', מורה שכבר היה לו שם ומוסיף עוד שם אחר, כי כבר היה שם העיר

באור הענין

מנכסו בשמים בבעל פעור, הם שאלו, **במה אקדם ה'** באיזה מנחה ונדבה אקדמה פניו מצד שהוא ה' מהוה כל המציאות, עוד שאלו (במה) **אכף לאלהי מרום** אחר שחטאתי לפניו ואצטרך לכפף קומתי ולהכנע ולבקש סליחה, במה אכף לפניו מצד שהוא אלהי מרום, שמצד דינו הקשה נקרא בשם אלהים, והוא אלהי מרום, והתוספת לפניו ראוי לעונש גדול, ומפרש נגד מ"ש במה אקדם ה' **האקדמנו בעולות** כמה שהביא אליו **עגלים בני שנה** לעולה: (ז) **הירצה ה'**, הלא לא ירצה **גם באלפי אילים** שטובים מעגלים, וגם **ברבבות נחלי שמן** שהביא לנסכי העולות?, ועתה מפרש נגד מ"ש במה אכף לאלהי מרום, **האתן בכורי פשעי**, הלא ראוי שבעד פשעי שהוא המרד במזיד אתן בני הבכור לקרבן, ובעד **חטאת נפשי** שהוא השוגג אתן **פרי בטני** שהם בנים הקטנים, כן שאלתם אז): (ח) **הגיד** חוזר למעלה שעל שאלתם זאת, הגיד לך מן השמים ועד הגלגל, מה טוב ובמה תתרצה אל ה', **הגיד** ר"ל שהגיד לך, א] **מה שטוב לך** מצד שאתה **אדם**, במצות שבין אדם לחברו, מה שטוב לפי האדם עצמו בחיי המדיניים, וגם הגיד **מה ה' דורש ממך** במצות שבין אדם למקום, ומפרש נגד הגיד **לך** אדם מה טוב **כי אם עשות משפט ואהבת חסד**, שזה הטוב לך מצד שאתה אדם שהמשפט ישמור החיים המדיניים מן הגזל והעשק, ועשיית החסד בזה יעזור איש לאחיו, ונגד מה ה' דורש ממך אמר **והצנע לכת עם אלהיך**, מה שאתה צריך ללכת עם אלהיך (כמו את האלהים התהלך נח), שזה שורש המצות שבין אדם למקום שילך עם אלהים, ללכת בדרכיו ולהתקדש בקדושתו, כמ"ש והייתם קדושים כי קדוש אני, זה יהיה **בהצנע** ובסתר, כי הם דברים שבינך ובין קונך ובזה טובה הצניעות בל יזיד ויריס לבו בעניני החקירה באלהות וכן בל יתחכם על מצותיו, רק ילך בהצנע לכת עם אלהים: (ט) **קול ה'** שיעור הכתוב, **קול ה' ותושיה יקרא לעיר יראה שמך**, וכונתו עמ"ש ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה, שתחלה היתה נקראת בשם שלם, כמ"ש ומלכי צדק מלך שלם, ואברהם הוסיף לה שם יראה, ע"ש שה' יראה וישגיח תמיד על העיר הזאת, ועתה יזכיר הנביא את ירושלים, שתזכור ששמה **יראה** כי עיני ה' בה תמיד, ותשמור את עצמה מלמרות עיני כבודו, וז"ש **קול ה'** וגם **תושיה** שהיא התורה, הם **קראו לעיר** הזאת **ששמה יראה**, כי ה' הסכים על השם הזה וכתבו בתורתו וא"כ **שמעו מטה ומי יעדה**, אחר שה' משגיח על מעשיכם שמע את המטה שהוא העונש המיועד

על

וְתוּשִׁיָּה יִרְאֶה שְׁמֶךָ שִׁמְעוּ מַטֶּה וּמִי יְעָדָהּ׃ י עוֹד הַאִשׁ בֵּית רָשָׁע אֹצְרוֹת רֶשַׁע וְאֵיפַת רָזוֹן זְעוּמָה׃ יא הַאֶזְכֶּה בְּמֹאזְנֵי רֶשַׁע וּבְכִיס אַבְנֵי מִרְמָה׃ יב אֲשֶׁר עֲשִׁירֶיהָ מָלְאוּ חָמָס וְיֹשְׁבֶיהָ דִּבְּרוּ שָׁקֶר וּלְשׁוֹנָם רְמִיָּה בְּפִיהֶם׃ יג וְגַם־אֲנִי הֶחֱלֵיתִי הַכּוֹתֶךָ הַשְׁמֵם

על

רש"י

מי הוא אשר ייעד אותו הפורענות אם יכולת בידו לקיים מה שגוזר, ויונתן לא כן תירגם: (ותושיה יראה שמך. מכאן שכל מי שאומר בכל יום מקרא המתחיל ומסיים כמו שמתחיל ומסיים שמו התורה מצילו מגיהנם): (י) עוד האש בית רשע אוצרות רשע. ה"א האש נקודה פתח לפי שהיא תמוה, וכן פירושו עוד לשון אורך ימים הוא, האש כמו היש, ובדברי הימים (א' ב') מצינו אישי אבי דוד במקום ישי אף כאן אש במקום יש. וכן בשמואל (ב' י"ד) אם אש להמין ולהשמאיל אם יש להימין ולהשמאיל, וי"ם כן האית. היעלה בלבבכם שיתקיימו בית רשע לאורך ימים ואוצרות רשע: ואיפת רזון זעומה. מדה קטנה שעשיתם מרמים בה העניים ומביאין אותן לידי רזון והיא זעומה בכעסו של הקב"ה: (יג) החליתי הכותך. הבאתי מכותיך חזקות וחולות ואנושות: השמם. להשמימך על חטאתך:

מצודת דוד

יקרא לעובר אנשים לתשובה: ותושיה יראה שמך. ר"ל הקול ההוא בא ע"י איש תושיה הרואה את שמך ומתבונן בך הוא הנביא שמתבונן בשם ה': שמעו מטה. וכה יאמר שמעו השבט המוכן להכות ר"ל הבינו גודל הפורעניות המוכן עליכם ומי הוא המייעד אותה הלא ה' שהיכולת בידו. וכאומר הנה הנביא הוא הקורא הנאמן במאמרו והפורעניות המיועדת היא גדולה וחזקה והמייעד הוא בעל היכולת יהיה א"כ מהראוי שאתם יחרדו וישובו אל ה': (י) עוד האש. ר"ל עכ"ז ראו עוד האם יש בבית רשע אוצרות הרשע שאסף בגזל ועושק או אם החזיר לבעליו: וכאומר הלא עכ"ז לא שב ולא החזיר העושק: ואיפת רזון זעומה. ר"ל ראו אם עדיין בביתו איפה כחושה והסרה להונות בה הבריות המעלת זעם בכעסו של הקב"ה: (יא) האזכה. ר"ל אשר היה ראוי להם לומר הנה בואו וכן הוא שעדיין לא שבנו וכי אמצא זכות במאזני הרשע אשר עמדי ובכיס אבני המרמה ר"ל איך אוכל להצטדק במשפט אם עדיין העון שמור אצלי: (יב) עשיריה. עשירי העיר ההיא: ולשונם רמיה בפיהם. לשונם תדבר רמיה בפיהם כי הלשון היא המדברת בתוך הפה: (יג) וגם אני. הואיל וכן עשו לכן גם אני מוכן להחלות אותך במה שאכה אותך מכה

מצודת ציון

תושיה כמו ואני תפלה (תהלים ק"ט) והראוי איש תפלה ותושיה הוא ענין חכמת התורה והוא מלשון יש כי יבנה לעולם ולא תמוט לאין כיתר הדברים וכן יצפון לישרים תושיה (משלי ב'): יראה. מלשון ראיה: יעדה. ענין הזמנה וקביעות כמו אשר יעדה (ירמיה מ"ז): (י) האש. הוא כמו היש וכן אם אש להימין (ש"ב י"ד): בית רשע. כמו בבית: ואיפת. שם מדה: רזון. מלשון רזות וכחשות ואמר בדרך שאלה על החסרון: זעומה, מלשון זעם וכעס: (יא) האזכה. מלשון זכות: במאזני. כף המאזנים: ובכיס. אמתחת ושק ישימו בו אבני המשקל: (יג) החליתי. מל' חולה: הכותך. מלשון

באור הענין

על עונותיכם ומי יעד את העונש הלא הוא ה' אשר לו היכולת להעניש, ר"ל כיתה שתקנו ערפכם יהיה או מצד שתחשבו שאין ה' רואה מעשיכם, עז"א **יראה שמך**, או שתחשבו שאין רצונו להעניש עז"א **שמעו מטה**, או שתחשבו שאין יכלתו להעניש, עז"א **מי יעדה**: (י) **עוד האש**, עפ"ז ישאל וכי **עוד יש בבית רשע אוצרות רשע**? הכי לא יירא מעונשי ה' הרואה במעשיו, **ואיפת רזון זעומה** גם האיפה הקבועה מן הרוזנים, הממונים לפקח על המדות והם קובעים את האיפה שתהיה איפת צדק, גם איפה זו היא **זעומה** שה' זועם עליה, כי גם הרוזנים יחוקקו חקקי און: (יא) **האזכה**

ניא חזיון

באור המלות

בלם והוסיף שם יראה, ואמר שמך בלשון זכר, כי עקר השם על ראיית ה' והשגחתו הוא על השם אשר נעיר, או בא על המקום כמ"ש בתורה ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה, וכמ"ש זה כ"פ שהמלין יערב מטעם זה לשון זכר ונקבה ולשון יחיד ורבים, כפי המושג העקרי אשר נגזר מליצתו: ותושיה, היא התורה שבה נתפרש שם המקום, ור"ל קול ה' לעיר יקרא, ותושיה (לעיר תקרא) יראה שמך: ומי יעדה, היינו שיעד את המכה שיכה המטה, כי מכה היא שם נקבה: (י) האש. הא' תמורת יו"ד וע"כ בא חסר, וכן אם אש להימין (ש"ב י"ד י"ט): בית רשע. בבית רשע, כמו כי ששת ימים, חרב תאכלו: רזון. יחיד משם רוזנים שהם שרי העיר בעניני הדת, ומלאתו אותו ביחיד ובאפס לאום מחתת רזון (משלי י"ד כ"ח) לפי פירושי: (יב) ולשונם. שם לשון בא על הדיבור התכוני, וזה שמבדיל בינו ובין שפה

ופ"י שקבעו איפה קטנה יעשו גם השקל מזויף, שלפי שהקטינו את האיפה יקטינו הקונים את השקל, ובכ"ז לא יזכו בזה, כי ע"ז אמר **אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם**, ר"ל אף שנגלאו שניהם יחד, שע"י שיש אבן ואבן יעשה המוכר איפה ואיפה שמי שנותן לו שקל קטן מזויף נותן לו לעומתו איפה קטנה, ובכ"ז היא תועבה בעיני ה' הגם שנמצאו שניהם, לא יזכה בזה לאמר שהקטין השקל בעבור שכנגדו הקטין האיפה או בהפך, כי ה' הזהיר על אבן ואבן ועל איפה ואיפה בכל אופן, ח"ש הכי **אזכה** ע"כ **במאזני רשע**, ובמה שיש בכים אבני **מרמה** להקטין גם השקל ע"י שהקטינו האיפה, אחר שה' שונא גם שניהם: (יב) **אשר עשיריה מלאו חמס**, כי הם מעתיקים בין מדת האיפה בין מדת השקל כמ"ש להקטין איפה ולהגדיל שקל, **ויושביה דברו שקר ולשונם רמיה בפיהם**

כדבור

עַל־חַטֹּאתֶךָ׃ יד אַתָּה תֹאכַל וְלֹא תִשְׂבָּע וְיֶשְׁחֲךָ בְּקִרְבֶּךָ וְתַסֵּג וְלֹא תַפְלִיט וַאֲשֶׁר תְּפַלֵּט לַחֶרֶב אֶתֵּן׃ טו אַתָּה תִזְרַע וְלֹא תִקְצוֹר אַתָּה תִדְרֹךְ־זַיִת וְלֹא־תָסוּךְ שֶׁמֶן וְתִירוֹשׁ וְלֹא תִשְׁתֶּה־יָּיִן׃ טז וְיִשְׁתַּמֵּר חֻקּוֹת עָמְרִי וְכֹל מַעֲשֵׂה בֵית־אַחְאָב וַתֵּלְכוּ בְּמֹעֲצוֹתָם לְמַעַן תִּתִּי אֹתְךָ לְשַׁמָּה וְיֹשְׁבֶיהָ לִשְׁרֵקָה וְחֶרְפַּת עַמִּי תִּשָּׂאוּ׃

רש"י

(יד) וישחך בקרבך. המאכל שתאכל אכנים בו מארה בתוך המעים ויגרום לך חולי שתהא חולה והולך שחוח וכן מפרש אותו בספרי מנין אף בתוך המעים ת"ל וישחך בקרבך בפרשת והיה עקב במדרש תמיד עיני ה' אלהיך בה, ואף יונתן תירגם כן ויהי לך למרע מחא במעך: ותסג. את אויביך המוליכים בניך ובנותיך בשבי ולא תפלטם ואם תפלטם סופם לחרב אתנם, ומשמו של רבי מנחם שמעתי ותסג להשוות השמים ולא תפליט לא יהיה לך כח לפלוט שכבת זרע, ואם תפלטם סופם לחרב אתנם, וי"מ לשון הראשון: (טז) וישתמר חקות עמרי. וידעתי כי לא תשמעו אלי כי ישתמר על ידיכם ובניכם כל חקות עמרי ואחאב: וחרפת עמי תשאו. אתם תקבלו עון החרפה שהעובדי אלילים מחרפין את עמי שהעידה בהם תורה על כך (דברים כ"ה) לא יהיה לך איפה ואיפה והם אינם שומרים:

מצודת ציון

כלה: השמם. מל' שממון: (יד) וישחך. ענין שפלות והכנעה כמו וישח אדם (ישעיה ב'): ותסג. ענין הבגה והרחקה וכן לא יסג כלימות (לעיל ב'): תפלט. ענין הצלה כמו רני פלט (תהלים ל"ב): (טו) תדרך. הדרך לדרוך ברגל על הזתים להוציא השמן: תסוך. ענין משיחה: ותירוש. ענבי היין: (טז) במעצותם. מלשון עצה: לשמה. ענין התמהון: לשרקה. הוא קול הבא בקבוץ השפתים והדרך לעשותו כשרואה דבר חשוב שנהרס וכן לשמה ולשרקה (ירמיה י"ט): תשאו. מל' משא וסבל:

מצודת דוד

תוקה ולהשמם אותך בעבור חטאתיך: (יד) ולא תשבע. כי תהיה המארה במעים: וישחך בקרבך. ותאמר א"כ ההכנעה בקרבך כי כשהאדם שבע רם לבבו אבל כשהוא רעב הוא שפל ומוכנע: ותסג. אף אם תשיג את האויב המוליכים את בניך בשבי עכ"ז לא תוכל להציל אותם מידו ומה אשר תציל מידו אתן לחרב כי יגבר יד האויב להכותם נפש אף אם לא יגבר ידו לקחתם בשבי: (טו) ולא תקצור. כי האויב יקצרהו לעצמו: ולא תסוך שמן. ולא תסוך עם השמן כי העכו"ם יקחהו: ותירוש. תדרוך את ענבי היין: (טז) וישתמר. ר"ל עם כל היעודים הרעים ההם ידעתי שלא תשמעו לי והיה נשמר על ידכם חקות עמרי וכל מעשה בית אחאב בנו שהיו מלכי ישראל והרשיעו לעשות בעבודת הפסילים והנה אתם לומדים מהם ושומרים את החקים והמעשים האלה: במעצותם. של עמרי ואחאב בנו: למען תתי. ר"ל שיהיה זה סבה שאתן אותך ירושלים לשמה הכל יתמהו על חורבנך ויושבי העיר יהיו לשרקה כי העכו"ם ישרקו על גודל האבדון: וחרפת עמי תשאו. גם אתם תשאו החרפה שסבל עמי הם בני עשרת השבטים להיות גולים כמותם הואיל ואחזתם בדרכיהם:

גיא חזיון

באור המלות

כמ"ש בפי' ספר משלי, ויתם אליו הרמיה, כמ"ש משפת שקר מלשון רמיה (תהלות ק"כ) עמש"ש: (יד) וישחך. שרשו ישח, ומשתתף עם שחה, כדרך נפ"י ונל"ה שמשתתפים ונשתנה משקלו כי מציין חולי ידוע שישחו כלי המזון בקרבו: ותסג. מענין הפרשה, כמו נסוג אחור:

באור הענין

הדבור הפשוט הוא שקר גלוי, והדבור התכוניי שזה מיוחס אל הלשון הוא רמיה, שבו ירמהו ברמאות עד שאין השקר ניכר: (יג) **וגם אני החליתי הכותך**, וע"כ התמדתי להכותך במכה, כמ"ש שמעו מטה ומי יעדה עד שהחליתי אותך, ובהסר כ"ז לא הועיל, ולכן **השמם על חטאתיך** צריך אני להשמם אותך עד שתהיה שממה לגמרי: (יד) **אתה**, מפרש מ"ש החליתי הכותך, שהגם **שאתה תאכל ולא תשבע** בכ"ז **וישחך בקרבך** תשוחח המאכל אותך בקרבך שהוא חולי שבא מרוב השביעה והאכילה היתרה. **ותסג** תשתדל להשיג את רכושך ותבואתך ולהפליטו מידי האויב, ובכ"ז **לא תפליט** מידו, וגם **אשר תפלט** מיד האויב **לחרב אתן** יהרגוך ע"ז בחרב: (טו) **אתה תזרע** וכן יהיה קללה גם בפרי האדמה ופרי העץ, שתזרע תבואה וקטניות ולא תקצור, וגם שתדרוך זית לא תסוך השמן כי האויבים יאכלוהו: (טז) **וישתמר**, עתה מפרש מ"ש השמם על חטאתך, שהגם שהחליתי הכותך לא הועיל לך מאומה כי בכ"ז **ישתמרו חקות עמרי** שהוסיף חקים רעים על חטאי ירבעם, וגם ישתמרו **כל מעשה בית אחאב** שהוסיפו עוד ברע ואתם תלכו במועצותיהם, לכן השמם על חטאתיך, וז"ש **למען תתי אותך לשמה** שתהיה שממה לגמרי, **וחרפת עמי תשאו** ר"ל ואתם תסבלו עונש על חרפת עמי שאתם גרמתם זאת שיהיו נחרפה ע"י מעשיכם הרעים:

ז א אַלְלַי לִי כִּי הָיִיתִי כְּאָסְפֵּי־קַיִץ כְּעֹלְלֹת בָּצִיר אֵין־אֶשְׁכּוֹל לֶאֱכוֹל בִּכּוּרָה אִוְּתָה נַפְשִׁי: ב אָבַד חָסִיד מִן־הָאָרֶץ וְיָשָׁר בָּאָדָם אָיִן כֻּלָּם לְדָמִים יֶאֱרֹבוּ אִישׁ אֶת־אָחִיהוּ יָצוּדוּ חֵרֶם: ג עַל־הָרַע כַּפַּיִם לְהֵיטִיב הַשַּׂר שֹׁאֵל וְהַשֹּׁפֵט בַּשִּׁלּוּם וְהַגָּדוֹל

רש"י

ז (א) **אללי** לי. הנביא מקונן על עצמו אוי לי שהועמדתי לנביא בעת הזאת שאין בני אדם צדיקים בדור: כאספי קיץ. נקוד (חטף קמץ) שאינו ל' פועל כמו יושב אומר אלא לשון מפעל כמו (ישעיה ל"ג) אוסף החסיל כאסיפת קיץ והם סופי תאנים שהם רעות, וכן תרגם יונתן כסופי קייטא: כעוללות בציר. ת"י כעוללן בתר קטוף: אין אשכול לאכול. כתרגומו לית גבר דביה עובדין טבין: בכורה. תאנה טובה המתבשלת בעתה כתרגומו לטבית חמדת נפשי: (ב) וישר באדם אין. אדם ישר בבני אדם אין: יצודו חרם. יצודו בחרמם ובמצודתם: (ג) על הרע כפים להיטיב. על שכר הרעה כפיהם אתם מקוים שייטיב לכם: השר שואל. שוחד: והשופט. הדן את הדין גם הוא בשילום אומר לשופט חבירו כשהוא גזלן ומחויב בדין שלם לי גמולי בדין אחר ואני אזכה אותך בזה: והגדול

דבר

מצודת דוד

ז (א) אללי לי. הנביא מקונן ואומר אללי לי כי הייתי אני כזמן אסיפת פירות הקיץ כאלו כבר נאספו כולם ולא נשאר עוד בשדה ר"ל הועמדתי לנביא בזמן שנאספו צדיקי הדור: כעוללת בציר. כאלו כבר נאספו אף העוללות של הבציר שנלקטו באחרונה ר"ל אף הבינונים נאספו: אין אשכול לאכול. אין אני מוצא אשכול של ענבים לאכול ר"ל אין אני מוצא איש צדיק בדור: בכורה. נפשי מתאוות התאנה בכורה שנתבשלה בעתה הטובה למאכל וכאומר הנה נפשי אותה ואין לה והוא כפל ענין במ"ש: (ב) אבד חסיד. עתה ישרש המשל ויאמר הנה אבד חסיד מן הארץ ואין איש ישר בין בני אדם: לדמים יארבו. מארבים לשפוך דם: יצודו. יצוד אותו ברשתו: (ג) על הרע כפים להיטיב. ר"ל ישנו דעתם על הרע אשר בכפיהם להיטיבו ולחזקו: השר שואל. ר"ל בזה יחזקו את הרע כי השר שואל השוחד בפה מלא למען יטה המשפט: והשפט בשלום. ר"ל אין כונת השופט להוציא הדין לאמתו אבל כל כוונתו בעבור השלום שכר: והגדול. אשר הוא בידו לכוף על קיום המשפט: דבר הות נפשו הוא. עוד הוא מזה ומדבר שברון נפש אל

מצודת ציון

ז (א) אללי. מלשון יללה וכן אם רשעתי אללי לי (איוב י'): קיץ. ר"ל פירות הקיץ: כעוללת. הם הענבים הנשארים הנלקטים בסוף: בציר. כן יקרא אסיפת הענבים כמו כי תבצור כרמך (דברים כ"ד): אשכול. כן יקרא הענף שהענבים תלוים בו כמו ואשכול ענבים (במדבר י"ג): בכורה. כן יקרא פרי שנגמר בשולו כמו כבכורה בתאנה בראשיתה (הושע ט'): אותה. מל' תאוה וחשק: (ב) יארבו. מל' ארב: יצודו. מל' צידה: חרם. כמו מכמר והוא הרשת וכן משטח חרמי' (יחזקאל כ"ו): (ג) להיטיב. ענין חוזק כמו השיטב חרב לך

גיא חזיון

באור הענין

ז (א) **אללי** לי, הנביא מקונן על שפלות הדור, שכל החסידים והישרים ספו תמו מן הארץ ולא נשאר רק הוא לבדו אשר עודו רד עם אל, ומדמה את הדור שלפניו ככרם של גפנים או של תאנים, שכבר עבר זמנם, והוא דומה בין התאנים **כאספי קיץ** שכבר נלקחו התאנים הבכורות ונשאר הוא לבדו כתאנה שנשארה בסוף הקיץ, ודומה בין הענבים **בעוללות** שנשארו אחרי **הבציר**, ונגד עוללות בציר אמר **אין אשכול לאכול**, ונגד אספי קיץ אמר (אין) **בכורה** (לאכול) אשר **אותה נפשי**, לאכול אשכול או בכורה ואין: (ב) **אבד** מפרש נגד אין אשכול לאכול, **אבד חסיד מן הארץ** שהחסיד שעשה כל מעשהו יותר על החיוב בין במצות שבין אדם למקום בין במצות שבין אדם לחבירו וזה נדמה כאשכול המלא ענבים כן היה מלא פרי צדקה ומשפט, וכמ"ש חז"ל אשכול איש שהכל בו, זה נאבד מן הארץ, ונגד בכורה אותה נפשי אמר **וישר באדם אין** שיהיה עכ"פ איש העושה עפ"י היושר במצות שבין אדם לחברו, ועז"א באדם, ר"ל במצות הנוהגות מאדם לאדם ג"כ אין, כי בהפך **כולם לדמים יארבו**, לשפוך דם, **ואיש יצוד את אחיהו בחרם** ופח יקוש ללכוד אותו: (ג) **על הרע**, סדר הכתוב, **על הרע כפים השר שואל והשפט להיטיב בשלום**, ר"ל הנה מתחלה שהשר והשופט שואל על הרע כפים, דהיינו שהשואל וחוקר ודורש על הרע שנעשה בכפים, בל תחשוב ששואל ע"ז כדי לעשות משפט ולהעניש את עושה הרע, רק שואל כדי להיטיב את הרע בשילום, ר"ל ע"י שישלם לו שוחד וע"י התשלומין שיקבל מאת עושה הרע ייטיב עם עושה הרע ולא יענישהו, והנה השר היה ממונה לישר עושה עול, והשופט היה ממונה לעיין בדינו כפי המשפט, ושניהם השר והשופט קבלו תשלומין, והיטיבו עם עושה הרעה, ועוד היה עליהם הגדול שהוא הראש על כולם והמופלא שבסנהדרין וכשלא מצאו משפט אצל השר והשופט הלכו אל הגדול **והגדול דובר הות נפשו הוא** (**להיטיב בשלום**) ר"ל

באור המלות

(ב) ישר באדם. היינו בדברים שבין אדם לחברו, כי שם ישר כולל יותר והיא מעלה גדולה מאחד כמ"ש בפי' משלי: (ג) הרע כפים, הרע שנעשה בכפים, ויל"פ רע כפים הוא איש רע כפים הפך מנקי כפים: בשלום, נרדף עם שוחד,

ר"ל

דֹּבֵר הַוַּת נַפְשׁוֹ הוּא וַיְעַבְּתוּהָ׃ ד טוֹבָם כְּחֵדֶק יָשָׁר מִמְּסוּכָה יוֹם מְצַפֶּיךָ פְּקֻדָּתְךָ בָאָה עַתָּה תִהְיֶה מְבוּכָתָם׃ ה אַל־תַּאֲמִינוּ בְרֵעַ אַל־תִּבְטְחוּ בְּאַלּוּף מִשֹּׁכֶבֶת חֵיקֶךָ שְׁמֹר פִּתְחֵי־פִיךָ׃ ו כִּי־בֵן מְנַבֵּל אָב בַּת קָמָה בְאִמָּהּ כַּלָּה בַּחֲמֹתָהּ אֹיְבֵי אִישׁ אַנְשֵׁי בֵיתוֹ׃ ז וַאֲנִי בַּיהוָה אֲצַפֶּה אוֹחִילָה לֵאלֹהֵי יִשְׁעִי יִשְׁמָעֵנִי אֱלֹהָי׃ ח אַל־

רש״י

תשמחי

דובר הות נפשו. המלך או הנשיא אומר בדין רצון נפשו, הות נפשו דבר ההוה לרצונו ולנפשו, כמו (ירמיה מ״ו) אין נפשי אל העם הזה, וכן ת״י תחמודי נפשים: ויעבתוה. עשאוה קליעה של חטא בין שלשתן כעבותות העגלה חטאה שהעבות משולשת היא, כך מצאתי בתרגום ירושלמי עבדוה כקליעא דחובין: (ד) טובם כחדק. טבא דאית בהון קשה למיפק מן ידיה כד מן חדקא, קשה לנצל מידו כמו הקוצים הנסבכין בגמר: ישר ממסוכה. ישר שבהם רע ממסוכת קוצים, ומסוכה כמו (ישעיה ה׳) הסר משוכתו: יום מצפיך. יום שאתה מצפה בו לטובה תבא פקידתך: מבוכתם. ערבוליהון כמו (שמות י״ד) נבוכים הם, מהומתם: (ה) אל תאמינו ברע. כמשמעו, ורבותינו פירשו כלפי מעלה אל תחטאו ותאמרו הקב״ה אוהבנו והוא ימחול לנו: משוכבת חיקך. כשמתך היא תעיד בך: פתחי פיך. דברי פיך, פתיחות פיך: (ז) ואני בה׳ אצפה. הנביא אומר כן: (ח) אל תשמחי אויבתי. בבל ועיר החייבת רומי:

מצודת ציון

(חגי ד׳): הות. ענין שברון נפש וכן הות לאביו בן כסיל (משלי י״ט): ויעבתוה. ר״ל יחזקו כהבל עב: (ד) כחדק. הוא מין קוץ כמו כמשוכת חדק (שם ט״ו): ממסוכה. הוא הגדר ועם הוא בסמ״ך וכן ויסך אלוה בעדו (איוב ג׳): מצפיך. ענין תוחלת ותקוה כמו אערך לך ואצפה (תהלים ה׳): פקדתך. ענין זכרון: מבוכתם. ענין בלבול הדעת כמו נבוכים הם בארץ (שמות י״ד): (ה) באלוף. ענין שררה כמו אלופי אדום (שם ט״ו): פתחי פיך. על השפתים יאמר בדרך משל: (ו) מנבל. ענין גנות וכעור כמו כי נבל נבלה ידבר (ישעיה ל״ג): כלה. כן תקרא אשת הבן: בחמתה. כן תקרא אם הבעל: (ז) אצפה. ענין תקוה: אוחילה. מלשון תוחלת ותקוה כמו יחל ישראל (תהלים ק״ל):

מצודת דוד

מול זה שהשפט את משפטו להיינו שלא כדין: ויעבתוה. השר והשופט והגדול מחזקים את הרע כהבל עב: (ד) טובם. הטוב שבהם הוא כקוץ מכאיב והישר שבהם הוא קשה מן המסוכה הוא גדר העשוי ע״פ רוב מן הקוצים: יום מצפיך. נכן יום שאתה מצפה בו לטובה באה זכרון עונותיך בקבלת הגמול והנה עתה בזמן קרוב תהיה מבוכתם ובלבול דעתם לבל ידעו מה לעשות: (ה) אל תאמינו ברע. הנה בזמן הזה אל תאמינו איש ברעהו ואל תבטחו בשבעתת שר עם כי מעולם דרך השר הוא לקיים הבטחתו הנה עתה אל תבטחו בו: משכבת חיקך. מאשתך השוכבת בחיקך שמור פתחי פיך לבל תדבר דבר שראוי להסתיר כי גם היא תגלה מצפונך: (ו) כי בן מנבל אב. הדור פרוץ כ״כ כי הבן מדבר באביו דברי נבלה וגנות והבת קמה באמה לחרפה ולגדפה וכן כלה קמה בחמותה: אויבי איש אנשי ביתו. אף אנשי ביתו של האיש המה לו לאויבים: (ז) ואני בה׳ אצפה. ר״ל אבל עכ״ז אצפה בהבטחת ה׳ ואקוה לאלהי ישעי אשר ישמעני אלהי בקראי אליו מצרתי: (ח) אל תשמחי. לכן אל תשמחי

גיא הזיון

באור המלות

כמו ורודפי שלמונים לפי׳ המפרשים: הות. מענין שבר: ויעבתוה. יעשו עבות שהיא משלשה מיתרים כמ״ש חז״ל, ר״ל יחזקוה: (ד) מסוכה. גדר של קוצים, כמו הנני שך את דרכך בסירים (הושע ב׳): יום מצפיך. יום הקבוע לפורעניות (עי׳ הושע ז׳ ה׳), ומצפה כמו לך העמד המצפה (ישעיה כ״א עמש״ש): (ו) קמה בחמה, הקם על חברו נקשר במלת על, ואם אחריו ב׳ קם להעיד נגדו עדות שקר, כמו כי קמו בי עדי שקר, ויקם בי כחשי, כי יקום עד חמס באיש: (ז) אצפה. נפה בפיעל נקשר עם התקוה לזמן עתיד, וגדר

באור הענין

ר״ל שהגדול רוצה ג״כ לקחת שוחד, לכן הוא דובר שהרע הזה הוא הות נפשו של עושה הרע. ר״ל שראוי להמית אותו ושתבא הוות ושבר על נפשו, אבל רק דובר כן, ור״ל השר והשופט שואל, והגדול דובר הוות נפשו הוא, וכ״ז להטיב בשלום, בין שאלת ודרישת השר והשופט ובין מה שהגדול דובר ומחליט שהרע כפים ראוי להוות ושבר, כ״ז רק כדי שישלמו להם שוחד שע״י ייטיבו את הרע, ובזה ויעבתוה, שאז יסכימו השלשה שהם השר והשופט והגדול להטיב את הרע, ויעשו עבות שאין עבות פחות משלשה כמ״ש חז״ל, ר״ל אז יעשו פסק דין בכל תוקף בחוט המשולש אשר לא ינתק לאסר הדבר בחוזק שאין מגיע עונש לעושה הרע: (ד) טובם כחדק ישר ממסוכה, גם האיש הטוב הנמצא ביניהם אינו טוב בעצמו, רק הוא דומה במשלו כחדק שהוא ישר נגד המסוכה, שהמסוכה הוא הגדר והסכך שעושים מקוצים וחדק, והחדק בעצמו הוא מלא עקמומית, וכשעושים ממנו מסוכה מעקמים אותו יותר ויסתבך ויתפתל יותר עד שהחדק הוא ישר בערכו, וכן הטוב שבהם הוא ג״כ נפתל ועקש, רק שהוא ישר בערך בני דורו שהם עקומים כמסוכה, יום מצפיך פקודתך באה ביום פורעניות המוכן למצפיך, ר״ל של האומות שמחכים לראות ברעתך, ביום המוכן לפורעניותם, הלא ביום ההוא באה פקודתך, פקדו את עוניך ותקבל עליהם עונש, באופן שיום המוכן לפורעניות האומות שבו אז נפקדו גם ישראל על עונם,

עד

תִּשְׂמְחִי אֹיַבְתִּי לִי כִּי נָפַלְתִּי קָמְתִּי כִּי־אֵשֵׁב בַּחֹשֶׁךְ יְהוָה אוֹר לִי׃ ט זַעַף יְהוָה אֶשָּׂא כִּי חָטָאתִי לוֹ עַד אֲשֶׁר יָרִיב רִיבִי וְעָשָׂה מִשְׁפָּטִי יוֹצִיאֵנִי לָאוֹר אֶרְאֶה בְּצִדְקָתוֹ׃ י וְתֵרֶא אֹיַבְתִּי וּתְכַסֶּהָ בוּשָׁה הָאֹמְרָה אֵלַי אַיּוֹ יְהוָה אֱלֹהָיִךְ עֵינַי תִּרְאֶינָּה בָּהּ עַתָּה תִּהְיֶה לְמִרְמָס כְּטִיט חוּצוֹת׃ יא יוֹם לִבְנוֹת גְּדֵרָיִךְ יוֹם

הנון בדגש

ההוא

רש״י

(יא) יום לבנות גדריך. מוסב על האומרה אלי, ועוד היא אומרת אלי יום לבנות גדריך שאת מצפה לו

מצודת דוד

אויבתי עלי לאמור שלא אוסיף לקום כי פעמים רבות נפלתי ואח״ז קמתי וכן עתה בגלות הזה עם כי אשב בחושך ה׳ יאיר לי: (ט) זעף ה׳ אשא. כן עתה אני סובל זעף ה׳ כי חטאתי לו וכן אסבול עד אשר ישלים לריב עמדי הריב הראוי לי בגמול החטא ויכלה לעשות בי משפט הראוי לי ואח״ז יוציאני לאור ואראה בצדקתו שיעשה לי ולא לעולם יריב: (י) ותרא. וכאשר תראה אויבתי במרבית הצדקה הנעשה לי תהיה מכוסה בבושה אשר אמרה אלי בזמן הגלות איו ה׳ מדוע לא יגאלך: עיני תראינה בה וגו׳. מה שתפלה לראות מן הנקם כי אז תהיה למרמס הרגל כטיט המושלך בחוצות: (יא) יום לבנות. ר״ל יבוא יום לבנות גדרי הרבותיך וביום

מצודת ציון

(ט) זעף. כעס וחימה: אשא. אסבול: (י) למרמס. ענין דריכת הרגל: חוצות. שווקים: (יא) גדריך. מלשון גדר

באור הענין

עד שעתה תהיה מבוכתם, שהעם כולו שאמר עליהם כולם לדמים יארובו וכו׳ יהיו נבוכים ויהיה מבוכה ביניהם: (ה) אל, ר״ל והמבוכה תהיה גדולה ביניהם כ״כ עד שיתחלק לבם איש מאחיו עד שלא יאמינו גם בריע שעד עתה האמין באהבתו, ולא יבטחו באלוף שהוא השר המלמד אותו ומורהו הדרך, וגם משוכבת חיקך שמור פתחי פיך, כי יחדל גם שלום הבית: (ו) כי בן מנבל אב, עד שגם אנשי בתן יקומו על הוריהם שזה מורה על תכלית המבוכה והשחתה העם, עד שיופסק כל קשר אהבה ואחוה, וכ״ש שלא ימלא שלום המדיני ביניהם: (ז) ואני, אומר הנביא עם שלות הדור הזה והשחתם ורוע מצבם ומעמדם המדיני והביתי אין תקוה עתה, רק אני בה׳ אצפה שהמצפה הוא לזמן רחוק, שאצפה על הבטחת ה׳ שעוד יבוא יגאלנו באחרית הימים, אוחילה ר״ל ובציפוי הזה שאני מצפה על הגאולה העתידה באחרית הימים, יש שני ענינים, או שייחל וימתין עד בוא העת המיועד וקץ הימין, שאז מוכרח שתבא הגאולה בכל אופן, וע״ז יפול לשון יחול, שהמיחל ממתין על דבר שיבא בברור, כמו שממתין על הבקר שיבא בודאי בכלות הלילה, ועז״א אוחילה לאלהי ישעי שהוא על עת הישועה, או שיצייר שתבא הגאולה גם לפני זמן המיועד אם ישובו בתשובה ויבקשו פניו ויהיה עת רצון, כמ״ש בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך (ישעיה מט) וכמש״פ שם, ועז״א ישמעני אלהי ר״ל שישמע תפלתי בעת רצון גם לפני זמן המיוחל: (ח) אל, לכן אל תשמחי אויבתי לי על מה שאני בגלות, כי נפלתי קמתי מה שנפלתי לעמקי בור ע״ז אקום ואתעודד, כי ע״ז אושע, וגם כי אשב בחשך של הצרות ה׳ אור לי, אם אין לי אור הגשמי שהוא אור ההצלחה התומריית יש לי אור ה׳ שהוא אור הדת והאמונה, אור התקוה בישועת ה׳: (ט) זעף, כי ע״י הנפילה הלזו זעף ה׳ אשא כי חטאתי לו וע״כ ימרקו החטאים ויכופר עון, עד אשר יריב ריבי עד שבעת הגאולה אז יריב ריבי ועשה משפטי מן המעיקים לי והלוחצים אותי, ואז יוציאני לאור ואראה בצדקתו, כי עד הזמן ההוא האור מצדקת ה׳ נמצא רק שאני יושב בחשך ועיני עצומות מראות צדקות ה׳, ואז יוציאני לאור ואראה צדקת ה׳ ואורו וישועתו, ואז אבין למפרע הצדקה שעשה עמי ושהיה הכל צדקה וחסד לטובתי: (י) ותרא אויבתי וגם אויבתי תרא זאת אז, ואז תכסה בושה, כי היא האומרה אלי כל משך זמן הגלות איו ה׳ אלהיך, למה הסיר השגחתו מאתכם, ואז תרא שה׳ היה עמי כל ימי גלותי ולא הסתיר פניו ממני ושהכל היה בהשגחתו למען ייטיב לי באחרית הימים, אבל עיני תראינה בה, כשאני אשא עיני להביט בה תראינה עיני בה בדרך בזיון, שאני רואה גם עתה שגם שהיא עתה מצלחת ועשה חיל, אני רואה כי תהיה למרמס כטיט חוצות, שהצלחתה היא גרמה למען תאבד באחרית, ולמען תהיה למרמס, וזאת אני רואה בה, גם עתה בימי שלותה: (יא—יב) יום, מסב פניו אל כנ״י, והמאמרים מקבילים, יום לבנות גדריך יום הוא, יום ההוא ירחק חק ועדיך יבא, ר״ל היום המוכן לבנות את גדריך (שבגדרות אלו הנבנות יתקבצו ש

גיא חזיון

באור המלות

פעל יחל התבאר למעלה ח׳ ו׳: (ט—י) תראינה בה. ראיה שאחריו ב׳ הוא לבזיון, כמה יביטו יראו בי: ריבי, משפטי. ריב הוא בדבר שיש בו טו״מ, ומשפט הוא בדבר מבואר (ישעיה א׳ כ״ז, שם נ׳ ח׳, ירמיה י״ב א׳, ונכ״מ):

הַהוּא יִרְחַק־חֹק׃ יב יוֹם הוּא וְעָדֶיךָ יָבוֹא לְמִנִּי אַשּׁוּר וְעָרֵי מָצוֹר וּלְמִנִּי מָצוֹר וְעַד־נָהָר וְיָם מִיָּם וְהַר הָהָר׃ יג וְהָיְתָה הָאָרֶץ לִשְׁמָמָה עַל־יֹשְׁבֶיהָ מִפְּרִי מַעַלְלֵיהֶם׃ יד רְעֵה עַמְּךָ בְשִׁבְטֶךָ צֹאן נַחֲלָתֶךָ שֹׁכְנִי לְבָדָד יַעַר בְּתוֹךְ כַּרְמֶל יִרְעוּ בָשָׁן וְגִלְעָד כִּימֵי עוֹלָם׃ טו כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת׃ טז יִרְאוּ גוֹיִם וְיֵבֹשׁוּ מִכֹּל גְּבוּרָתָם יָשִׂימוּ יָד עַל־פֶּה אָזְנֵיהֶם

תחרשנה

רש"י

אותו היום ירחק חקו וזמנו יאריך ולא יבא לעולם: (יב) יום הוא ועדיך יבא. הנביא אומר אותו היום שאתם מלעיגים עליו לאמר בטל והלך לו יום ההוא שמור וגנוז ולא בטל, עדיך יבא האויב להחריבך: למני אשור. אשר הוא ראש למרעתו. ועדי מצור. כלומר ועד ערי מצור, ויונתן תרגם כן חורמני רבתא: וים מים. והיושבים על ים האחרון אשר הוא במערב: והר ההר. כמו ויושבי ההר, ויונתן לא כן תירגם: יום לבנות גדריך. הנביא מבשר לישראל שיש יום כמוס ומוכן לבנות גדרות חרבותיכן יום ההוא ירחק ויבטל מעליכם חק גזירות עכו"ם: יום הוא ועדיך יבא. בעידנא ההיא יתכנשון גלוותא דישראל דמן אתור וגו': (יג) והיתה הארץ. ארץ העכו"ם: (יד) שוכני לבדד. שיהא שוכן בטח בדד: יער בתוך כרמל.

מצודת ציון

ואהל: חק. הוא דבר קבוע: (יב) ועדיך. אליך כמו תגע עדיך (איוב ד'): למני. כמו למן והיו"ד נוספת וכן מני אפרים (שופטים ה'): מצור. ענין מבצר: (יג) על יושביה. עם יושביה: (יד) רעה. ענין הנהגה: שכני. היו"ד יתירה: לבדד. יחידי כמו לבדד תושיבני (תהלים ד'): כרמל. כן יקרא מקום שדות וכרמים: (טו) תחרשנה. מלשון חרש שאינו

מצודת דוד

ההוא ירחק תמן חוק העכו"ם אשר הטילו עליך מאז חוק המס והשעבוד: (יא) יום הוא. ר"ל אז יאיר לך סימן כאור היום: ועדיך יבוא. כל אומה מהאומות יבוא אליך ירושלים להיות סרים למשמעתך: למני אשור. מן אשור ואף מערי המבצר שבה כי לא יתחזקו במשגב המבצר: ולמני מצור. מן ערי המבצר: ועד נהר. הוא נהר פרת העומד בגבול א"י ומשם והלאה הוא ארץ העמים: וים. מלת ועד משמשת בשתים כאלו אמר ועד ים מים ר"ל מקצה המערב ועד ים המערבי שהוא גבול א"י: והר ההר. ר"ל מקצה העולם ועד הר ההר העומד בגבול א"י כמ"ש תתאוו לכם הר ההר (במדבר ל"ד): (יג) והיתה הארץ. ארץ העכו"ם תהפך לשממה עם יושב בה מגמול מעשיהם מה שהרעו לישראל: (יד) רעה עמך. חזר הנביא להתפלל לה' ואמר אתה ה' רעה והנהג את עמך בשבטך ולפי שהמשילו לרועה אמר לשון הנופל ברועה שמנהיג את הצאן ע"י השבט שבידו: צאן נחלתך. ישראל שהם צאן נחלתך שבגלותם לך לעם יהיה שוכן לבדד ר"ל בטח כי כשמפחדים ישכנו יחד למען איש אחיו יעזורו ולא כן השוכן בטח: יער בתוך כרמל. ר"ל ישכון בטח ביער שהוא מקום חיות רעות כמו בתוך הכרמל שהוא מקום מלוי שם מרבית אנשים ולא ילכו שם החיות וכענין שנאמר וישבו ביערים (יחזקאל ל"ד): ירעו בשן וגלעד. יהיו רועים בבשן ובגלעד במרעה שמן כמו בימי עולם הוא ימי משה שנתנו אז הארץ ההיא ונפלה לנחלה לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה: (טו) כימי צאתך וגו'. כאלו הקב"ה משיבו לאמר שמעתי את תפלתך וכן אעשה וכמו ימי צאתך מארץ מצרים כן אראנו נפלאות: (טז) מכל גבורתם. שלא עמדה להם להתחזק על ישראל: ישימו יד וגו'. ר"ל לא יוכלו לדבר מרוב התמהון:

ביאור המלות

(יא) חק. קצב של הזמן כי שם חק כולל קצב כל דבר, חק חג על פני מים, מדוע לא כליתם חקכם: (יג) על ישביה.

גיא חזיון

ביאור הענין

(פזרה) יום הזה יום הוא ר"ל הוא יום קבוע ועומד לפני ה'. וגם ר"ל שיום הזה הוא יום ואין לילה עמו, כי הימים שלפניו יהיה לילה ולא יום, ישוב ויאמר, הנה כי יום ההוא ירחק חק שבאמת חקו וזמנו ירחק לעתים רחוקות ובאחרית הימים, בכ"ז עדיך יבא כמ"ש אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא, למני אשור יבא אל הגליות השבים מני אשור וערי מצור אשר שם הגלו בימי סנחריב, ולמני מצור היינו הגלות אשר בארץ מצרים ועד נהר פרת, כמ"ש ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים, וכמ"ש והחרים ה' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר, וים הגליות שגלו בצד מערב שהוא הגליות שנפשו ע"י הרומים הם יבאו מים, וגולי הצפון יבוא מהר ההר שהוא בצפון א"י: (יג) והיתה ואז תהיה הארץ ר"ל כדור הארץ כולו, לשממה על יושביה כי יפקד עון יושב הארץ עליה, וז"ש מפרי מעלליהם: (יד) רעה עמך, כאשר ראה החוזה אריכות ימי הגלות התפלל אל ה' שירחם עליהם במשך העתים האלה, אומר אל ה' רעה עמך בשבטך, גם אם תצטרך להכות אותם במשך ימי גלותם, רעה עמך, בהנהגתך כרועה נאמן ירעה, ולא תכם במקל חובלים רק בשבטך תוכיחם בשבט אנשים, לא במטה ובמקל, צאן נחלתך שוכני לבדד יער, (רעה) בתוך כרמל! הנה הם שוכנים לבדד, ר"ל נפרדים מכל פועלי און ובכ"ז הם ביער מלא חיות רעות טורפות, אבקש רעה אותם בתוך כרמל מקום מלא טובה, (ר"ל שתשגיח עליהם שיהיה להם כל צרכיהם) עד יבא העת שירעו בשן וגלעד

תֶּחֱרַשְׁנָה׃ יז יְלַחֲכוּ עָפָר כַּנָּחָשׁ כְּזֹחֲלֵי אֶרֶץ יִרְגְּזוּ מִמִּסְגְּרֹתֵיהֶם אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִפְחָדוּ וְיִרְאוּ מִמֶּךָּ׃ יח מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֺן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא׃ יט יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֺנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־

חטאתם

רש"י

ת"י דהוו לדין בחורשא יתייתבון בכרמלא, אותן שהיו שוממים ביערות ישכנו לבדד בתוך כרמל שהוא מקום מיושב, ויש לפרש שוכני לבדד ביערים לא יראו מחיות השדה כבתוך כרמל: (יז) כזוחלי ארץ. הם נחשים הזוחלים על גחונם בעפר הארץ: ירגזו ממסגרותיהם. יחרדו מרוב דוחק איסוריהם ומסגר

מצודת דוד

אזניהם תחרשנה. ר"ל לא יאבו לשמוע מרבית הצלחת ישראל שהיא להם לעגמת נפש וכאלו שהחרשנה אזניהם לבל יוכלו לשמוע: (יז) ילחכו עפר כנחש. ר"ל אפים ארץ ישתחוו לישראל ויהיה נראה להם כאלו מלחכים עפר רגליהם כנחש הזה שמלחך את העפר כי זהו לחמו: כזוחלי ארץ. הם הנחשים ההולכים על גחון ונראים כזוחלים וכפל הדבר במ"ש: ירגזו ממסגרותיהם. יחרדו ממה שסגרו את ישראל בבתי כלאים עוד מאלו בהם כי ידאגו מן הנקם: אל ה' וגו'. יפחדו את ה' וגם ייראו ממך אתה ישראל: (יח) מי אל כמוך. חזר הנביא לשבח לה' על ייעוד הטובה ואמר מי אל כמוך נושא עון וגו' כאומר הנה משורת הדין אין אנו ראויים לכל הטובה הזאת כי אנו מלאי עון אבל מי הוא אל כמוך המוחל את העון: ועובר על פשע. ר"ל אינו עומד על הפשע להשגיח בו לשלם עליו גמול אלא עובר על הפשע והולך לסלחה כאלו לא ידענו: לשארית נחלתו. לאותם שישארו מחבלי המשיח: לא החזיק וגו'. אף כשבא כועס אינו אוחז אפו עד עולם כי הוא חפץ חסד ולכן יתרצה על הכעס: (יט) ישוב ירחמנו. כאשר מאז: יכבוש. יתפוש בחוזק את עונותינו למען לא יהיו נפרעין מאתנו גמול העונש: ותשליך וגו'. ר"ל לא יזכרו לבוא עליהם כאלו

מצודת ציון

שומע: (יז) ילחכו. ענין לקיקה בלשון כמו ועפר רגליך ילחכו (ישעיה מ"ט): כזחלי. ענין גירה והולך בארץ ובדרז"ל כל הימים מטהרים בזוחלין (שבת ס"ה) ויקרא הנחש כן מפני שאין לו רגלים והלוכו נראה כזוחל ונגרר וכן עם חמת זוחלי עפר (דברים ל"ב): ירגזו. ענין חרדה: ממסגרותיהם. מלשון סגירה: אל ה'. את ה': (יח) נשא. ענין מחילה כמו נשאת עון עמך (תהלים פ"ה): החזיק. ענין אחיזה: (יט) יכבוש. ענין תפיסה בחוזק כמו ויכבשום לעבדים (ירמיה ל"ד): במצולות. ענין עומק כמו ואת רודפיהם השלכת במצולות (נחמיה ט'):

גיא חזיון

באור הענין

בימי עולם ר"ל בישיבו לארץ ישראל: (טו) כימי (תשובה ס') **כימי צאתך מארץ מצרים** שהיו ג"כ מעונים ולחוצים, והוצאתים בכח גדול ובאותות ובמופתים כן **אראנו נפלאות** לעת"ל: (טז) **יראו**, עד **שהגוים שיראו** זאת בעיניהם **יבשו מכל גבורתם**, שיראו שגבורתם הבל וריק אחר שה' עושה נפלאות ולא בכח יגבר איש, **ישימו יד על פה** בל ידברו דבר, כי לא יוכלו לבטא בשפתים הנוראות האלה שהיו למעלה משכל האנושי, **אזניהם**, ר"ל ולא ישימו יד על אזן כמו בי"מ שנאמר שמעו עמים ירגזון, **כי אזניהם תחרשנה**, והנמשל שלא למשמע אזן ישמעו רק בעיניהם יראו את מעשה ה' ונפלאותיו: (יז) **ילחכו עפר כנחש**, ומוסיף **כזוחלי ארץ**, כי הנחש ידים לאחו לפעמים, ומוסיף **ירגזו ממסגרותיהם**, שלא יהיה כזוחל שיוכל לזחול לכל מקום שרוצה, כי הם יהיו סגורים בעריהם מפני הפחד שיפול עליהם, והפחד הזה לא יהיה מפני מלחמה והרג רב רק **אל ה' אלהינו יפחדו** מפני גדלו ורוממותו, ועי"כ **ויראו ממך** כי ה' אתך: (יח) **מי אל כמוך**, כשיוש דבריו יתן הודיה להשם על סליחת העונות שישא ה' לפשע עמו, אומר אתה **אל! מי כמוך**, **נושא עון** ר"ל הגם שתחלה יכרתם בעונם, אבל **לשארית נחלתו** להדור שישארו בקץ הימין להם הוא **נושא עון ועובר על פשע**, והנה בי"ג מדות אמר נושא עון ופשע וחטאה. שהנשיאה הוא שישא ויסבול אותו ולא יעניש עליו ובכ"ז הוא שמור אצלו לעת מצוא, כמ"ש ונקה לא ינקה, ובזמן העתיד יהיה שינוי שאת הפשע שהוא המרד שאינו עון, ר"ל שלא נעשה ע"י מינות ועוות השכל יעביר לגמרי, ורק את העון לא יעביר מן המציאות וישאר כמו שהיה מקודם שהיה נושא וסובל אותו ולא העבירו, והנה מדת ארך אפים נסתבב ע"י שנושא עון ופשע ואינו מעבירו לגמרי רק שסובל אותו ומאריך אף שלא להעניש תיכף, ולעתיד שאת הפשע יעביר לגמרי לא ימצא מדת ארך אפים רק על העון שאותו לא יעביר רק ישא אותו ויאריך אף, ובזה מוסיף **לא החזיק לעד אפו**, שגם על העון שעליו מאריך אפים והעון שמור אצלו, לא יחזיק את האף לעד, וזה יהיה ע"י שני מדות אחרות שיתעוררו שהם מדת לחום ומדת רב חסד, ועז"א **כי חפץ חסד הוא** וימחול מצד החסד, וגם. (יט) **ישוב ירחמנו** וימחול מצד הרחמים, וע"י המדות האלה

באור המלות

בעביר יושבי: (יז) יפחדו ויראו. הפחד היא מעלם בלתי ידוע, והיראה היא מדבר ידוע (ישעיה נ"א י"ג, תהלות כ"ז א'): (יח) אל. הוא שם הקריאה, אתה אל! מי כמוך: נשא. מתחלף עם נשיאת נושא הסובל את העון, והעובר עון יכניע את העון בל יתרומם ולא יהיה למשא עליו, והעובר על פשע, בל ישגיח בו כלל:

חַטֹּאתָם׃ כ תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃

משא

רשי

כלהם: (כ) תתן אמת ליעקב. תרגם יונתן תתיהב קושטיה דיעקב לבנוהי כמה דקיימתא ליה בבית אל, טבות אברהם לזרעיה בתרוהי כמה דקיימתא ליה בין בתריא, ודכר לנא עקידת יצחק, תתן לנו האמת אשר הבטחת ליעקב, האמת לנו דבריך אשר הבטחת ליעקב כי לא אעזבך (בראשית כ"ח). חסד לאברהם. שכר חסד אשר לאברהם אשר צוה לבניו לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ולכך לא נאמר וחסד אלא חסד, האמת שתאמת לנו את הבטחת יעקב היא תהיה תשלום גמול חסדו של אברהם. אשר נשבעת. בעקידתו של יצחק בי נשבעתי נאם ה' יען אשר עשית וגו' (שם כ"ב).

מצודת דוד

שהלכתם בעומק הים שאינם נראים: (כ) תתן וגו'. ר"ל תאמת לנו דברך אשר הבטחת ליעקב כמ"ש ופרצת ימה וקדמה וגו' (בראשית כ"ח): חסד לאברהם. ר"ל היא תהיה תשלום גמול חסדו של אברהם וכאשר נשבעת לאבותינו מימי קדם בעקידתו של יצחק כמ"ש בי נשבעתי וגו' וירש זרעך את שער אויביו (שם כ"ב).

גיא באור הענין חזיון

יכבוש עונותינו, לא ישא את העון כמשא וסבל, רק יכבוש אותו שלא יגיע שום טעם עליו בעתיד, (וכבר ידעת בפלוגתא חד אמר כובש וחד אמר נושא, ועון עצמו אינו נמחק), ותשליך במצולות ים כל חטאתם אבל החטא שהוא הבא בשוגג או בסבת התאוה שלא מצד המרד או המינות משליך אותו במצולות ים שלא ימצא כלל: (כ) תתן, אחר שחשב כל המדות בא אל מדת אמת ומדת נוצר חסד לאלפים, ואמר שמדת אמת הוא שתקיים הבטחתך, תתן האמת וההבטחה שהבטחת ליעקב שהבטחתו והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה, שר"ל אחרי הגלות שתדבק לעפר נפשם אז יקום לעזרה למו ויפרצו בנחלה בלי מצרים ותקיים הבטחה זו מצד מדת אמת שלך, וגם תתן החסד שהבטחת לאברהם (שאל אברהם לא נתחייב עדיין מצד הבטחה קודמת ונקרא חסד, ואל יעקב שכבר נתחייב לקיים השבועה שנשבע לאברהם ויצחק נקרא אמת) עד שתשמור אשר נשבעת לאבותינו הגם שהשבועה היא מימי קדם תצור חסד לאלפים:

א א מַשָּׂא נִינְוֵה סֵפֶר חֲזוֹן נַחוּם הָאֶלְקֹשִׁי׃ ב אֵל קַנּוֹא וְנֹקֵם יְהוָה נֹקֵם יְהוָה וּבַעַל חֵמָה נֹקֵם יְהוָה לְצָרָיו וְנוֹטֵר

הוא | רש"י | עמ"ש

א (א) **משא** נינוה. ת"י מטל כס דלווט לאשקאה ית נינוה: ספר חזון נחום. חזון נקוד קמץ לפי שאינו דבוק ואינו דומה לחזון ישעיהו שהוא נקוד חטף פתח, וכן פי' ספר חזון כבר נכתב עליה והיא נבואת יונה בן אמתי, ועתה חזר ונתנבא עליה נחום האלקושי את המשא הזה, אלקוש היא שם עירו, וכן ת"י מלקדמין אתנבי עלה יונה בר אמתי ותבת מחובאה וכדו דאוסיפת למיחטי תב ואיתנבי עלה נחום דמבית אלקוש: (ב) אל קנא ונוקם ה'. על זרעו של סנחריב נתנבא נחום, ובימי מנשה כמו שמצינו בסדר עולם, אל קנא ונוקם ה' מאז שנפרע לישראל מאויביהם וגם עדיין

מצודת דוד

א (א) משא נינוה. הנבואה הסיא נאמרה על נינוה היא ראש ממלכת אשור: ספר וגו'. זהו ספר נבואה של נחום האלקושי הוא היה המתנבא על נינוה: (ב) אל קנוא וגו'. הוא אל זועם ונוקם וכפל עוד ואמר נוקם ה' וגו': נוקם ה' לצריו. ר"ל רק לצריו הוא נוקם ונוטר איבה לאויביו הם

מצודת ציון

א (א) האלקשי. שם העיר אלקוש: (ב) קנוא. ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים ל"ב): ונוטר. ענין

באור הענין

א (א) **משא** נינוה, הספר הזה נחלק לשנים, אחד נקרא בשם משא נינוה, והם הנבואות של סי' א' וסי' ב', והשני הוא ספר חזון של נחום, והיא הנבואה שבסי' ג', כי נינוה נחרבה שתי

גיא חזיון

באור המלות

(א) משא, חזון. המשא מה שיספר דבר שקרה במשל ומליצה (וכמ"ש ישעיה י"ג א'), ויהיה גם על דבר שכבר עבר, והחזון ראות מה שחוזה בלבו את העתיד, ועי' גדרו (ישעיה א' י'): (ב) קנוא ונקם. הקנאה היא על חלול כבוד,

פעמים, והמשא יספר מחורבן האחד של נינוה שזה היה קודם ימי הנביא או בימיו, והחזון הוא לעתים רחוקות אשר חזה חורבן השני של נינוה שהיה בשנה הראשונה של מלכות נבוכדנצר שבו נחרבה לגמרי. והנה חורבן נינוה השני שהיה על ידי נבוכדנצר מצאנו בדברי חז"ל, אבל חורבן הראשון לא נמצא בספרי חכמינו רק הוא דבר מוסכם מסופר בכל קורות דה"י הקדמונים, ואלה דבריהם, סרדנאפל מלך אשור היה איש בליעל זולל וסובא ורודף זימה שפש ונשחת מאד, ויתקשר עליו שר צבא בבל (שמו בעלעזיאס) אשר היה תחת ממשלתו, עם שר צבא מדי (שמו ארבאצעס) ועם שאר שרי הצבא, ויאספו עם חילם כארבע מאות אלף איש להלחם על נינוה והמלך יצא לקראתם ויך בהם חללים וירדוף אותם עד גבול ארץ כשדים, ושם עמדו המורדים, ונודע להם כי יצא חיל גדול מבאקטריען לעזור למלך, וישלחו שלוחים לקראתם לפתותם להיות אתם בקושרים, והמלך לא ידע מזה מאומה ובטח על אדיריו הבאים לעזרו, וישתו וישכרו, ויקומו הקושרים עליהם בלילה ויכו כל חיל המלך, וגם חיל המלך שיצאו לקראתם עם שר צבאו שלמן אחי אשתו נפלו במלחמה, וכל השרים אשר היו תחתיו מרדו בו ויפרקו עולו, ואז נסגר המלך וחילו הנשארים בעיר נינוה אשר היתה עיר בצורה ונהר חדקל סובב, והמורדים צרו על העיר שלש שנים ולא יכלו לה, והמכשפים אמרו למלך שלע"ז שלא יהפך נהר חדקל לאויב לו לא תלכד העיר, וע"ז בטח ולא פחד מרעה, ויהי אחרי שלש שנים עבר הנהר את גבולו ויפרוץ בחומת העיר כחצי פרסה, וירא המלך כי הפך הנהר לאויב לו ויתבהל מאד ויאמר נואש, ויצו להקים בארמונו מדורת עצים ואש וישם עליה את כל רכושו גם השגל ופילגשיו והוא עצמו עלו כולם על המוקד וישרפו באש, והאויבים כבשו את העיר ולא שלחו את ידם בבזה, ולא רצו להרע ליושבי העיר כי אמרו שלא באו רק להשמיד את בית המלך, רק אנשי העיר נפל עליהם פחד וינוסו כולם ויעזבו את העיר כמדבר שממה, והאויב הקים ציון של בוז וחרפה להמלך סרדנאפל לאות על מעשיו הרעים, וכל ציוני הכבוד שהיו מורים על המלך שברו ויתצו, ויטימוה לאות ולמשנים. זה תוכן הספור הנמצא בכל ספרי דה"י כולם פה אחד, אבל מתי היה הדבר ובאיזה זמן? לא נוכל להציל מפיהם דבר נכון וברור, והמבארים יאמרו כי המלך סרדנאפל הוא אשר חדון המוזכר בכתוב, אשר מלך תחת סנחריב אשר בניו הכוהו בחרב ויאמרו שהוא שם מורכב סר (אשור) נאפל הוא (חדן, פול) הנז' בד"ה, ולפ"ז היה מעשה זו בסוף ימי חזקיהו או בימי מנשה, והוא מסכים לדעת חז"ל שנחום נבא בימי מנשה. אולם המעיין בספרי הקורות משמע שהיה קודם זמן הרבה, ואין בידינו להכריע, רק אם היה קודם, נשא המשא על החורבן שהיה קודם לימיו, ואם היה בזמנו נשא המשא על חורבן שהיה בימיו, ועל זה אמר **משא נינוה**, ועוד חזה חזיון על חורבן השני של נינוה שיהיה בימי נבוכדנצר, ועל זה אמר **ספר חזון**, שההזן הוא לעתיד, ולגאנו נפרש הכתובים מסכים בכל האופנים: (ב) **אל**, תחלה יאמר הנבואה והקדמה אל ספרו, **ה' אל קנא ונוקם**, ר"ל שיש בו שני מדות, א] לקנא על כבוד שמו המחולל, ב] לנקום על הרע שנעשה לנגדו, ויש הבדל ביניהם שבגלל שנוקם על הרע שעשו הרשעים בפועל לא יאריך אף רק **נוקם ה'**, ינקום תיכף כדי שלא יתמידו ברעתם ויחריבו את העולם, אבל בגלל שהוא קנא

על

הוּא לְאֹיְבָיו: ג יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָול־כֹּחַ וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה יְהוָה בְּסוּפָה וּבִשְׂעָרָה דַּרְכּוֹ וְעָנָן אֲבַק רַגְלָיו: ד גּוֹעֵר בַּיָּם וַיַּבְּשֵׁהוּ

יתיר ד' עמ"ש וכל

רש"י

עתה פקד הוא ובעל חימה ועתיד הוא להיות נוקם לצריו שהחריבו את ארצו והגלו את עמו, ונוטר ונוקם הוא את איבתו לאויביו, ור' שמעון אומר שלשה נקמות הללו כנגד שלשה גליות שהגלה סנחריב את ישראל כמו שמצינו בסדר עולם: (ג) ה' ארך אפים וגדל כח. גדל כח הוא והיכולת בידו להנקם ואשר לא מיהר נקמתו לפי שארך אפים הוא ומכל מקום נקה לא ינקה: ה' בסופה ובסערה דרכו. הם שלוחיו להפרע מאויביו שנאמר במצרים (שמות י"ד) ברוח קדים עזה, ודור המבול (איוב ד') מנשמת אלוה יאבדו, בצור נאמר (יחזקאל כ"ז) רוח קדים שברך: וענן אבק רגליו. גם הוא דרך נקמתו (שמות י"ד) וישקף אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן (יחזקאל ל') היא ענן יכסנה: (ד) גוער בים. כמשמעו, ודוגמא הוא כלפי העכו"ם שנמשלו למים כענין

מצודת ציון

נוטרת איבה כמו לא תקום ולא תטור (ויקרא י"ט): (ג) בסופה. כן יקרא רוח החזק: ובשערה. כמו בסערה בסמ"ך וגם הוא רוח חזק: אבק. עפר דק: (ד) גוער.

מצודת דוד

העכו"ם אבל לא כן לישראל עמו: (ג) ה' ארך אפים. ר"ל הן אמת שה' מאריך אף ואינו ממהר לפרוע גמול הרשע עם כי הוא גדל כח ובידו להפרע בכל זמן: ונקה לא ינקה. אבל הוא אינו מנקה לוותר על הרשע מכל וכל: בסופה ובשערה דרכו. הלוכו הוא ברוח סופה וסערה ר"ל כשבא לענוש העכו"ם מביא רוח סופה וסערה להניעם ולכלותם מהר: וענן אבק רגליו. ר"ל הגזירות הבאות מסבתו על העכו"ם הם לו למחשך ואפלה כענן והמשילם לאבק שנופל

באור המלות

והנקמה על רע שעשו לו, הנקמה היא בפועל והנטירה תהיה גם בלב, והחמה הוא בלב, וזה הבדלו מן אף כמ"ש בכ"מ, וכמ"ש כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם, שהנקמה הוא אחר החמה אל הפועל להעניש, ויש הבדל בין נוקם ובין נוטר שהנטירה הוא בלב והנקימה הוא בפועל, כמ"ש בחבורי התו"כ (קדושים סי' מ"ד), ויש הבדל בין צר ואויב. שהצר מציר בפועל, והאויב דורש רעה בלב ואינו מציר בפועל, ועי' ישעיה (נ"ט י"ז י"ח), באו ג"כ כמליצות האלה: (ד) ויבשהו, החריב. יבש הוא יותר מחרב כמ"ש בכ"מ, ומצייר שלפני

גיא חזיון

באור הענין

על כבוד שמו אינו נוקם תיכף רק הוא **בעל חמה**, שגדר החמה הוא ששומר הכעס בלבו ואינו מוציאו אל הפועל להעניש עליו שזה יקרא בשם אף, ומפרש שני ענינים אלה, **נוקם הוא לצריו ונוטר הוא לאויביו** כי יש הבדל בין צר ובין אויב שהצר הוא המציר בפועל והאויב הוא הדורש רעתו בלב ואינו מציר בפועל, ויצוייר צר שאינו אויב אם מציר לו להנאתו שלא מחמת איבה, ואויב שאינו צר אם אינו עושה לו רעה, ואצל השם, העושים רעות בפועל בין אדם לחברו נקראים צרי ה', ויצוייר שאינו אויב רק שעושה להנאתו, והכופרים בו בזדון והחולקים על אמונת ה' נקראים אויביו, ויצוייר שאינו עושה רע בפועל בין אדם לחברו, ויש הבדל בין נקימה ובין נטירה, שהנטירה הוא שמירת השנאה בלב, והנקימה הוא שנוקם בפועל, ועז"א כי **לצריו** שעושים רעות בפועל ה' **נוקם** תיכף ואינו ממתין להם, אבל **לאויביו** המכחישים אלהותו ואינם מריעים בפועל הוא **נוטר** החמה בלב ואינו מעניש תיכף: (ג) **ה' ארך אפים**, באר ענין הנטירה, שבזה הוא מאריך אף ואינו מעניש תיכף, וזה מצד שהוא **גדל כח**, כמ"ש ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר ה' ארך אפים, שהארכת האף מורה על גודל כחו לסבול עתה ולהעניש תמיד בעת שירצה, כי בו"ד א"א לו להאריך אפו מצד קוצר כחו לסבול, ומצד שמתירא שלמחר לא יהיה בכחו להעניש כי אין כחו מתמיד, אבל ה' מצד שהוא רב כח מאריך אף, ובכ"ז **ונקה לא ינקה** כי סופו להעניש ולהשמיד את אויביו עת תתמלא סאתם, ורצה בזה שמה שהאריך ה' לנינוה מעת נבא עליה יונה, הנה שאז לא שבו רק מן החמס אשר בכפיהם ולא שבו מעבודת אלהים אחרים כמש"ש, כי על ע"ז וכפירה והכחשת האמונה ממתין עד שיתמלא סאתם ולא שלם עונם עד הנה, ורק על החמס שבזה נקראים בשם צרים רצה להאבידם תיכף בעוד ארבעים יום, ע"כ הגיע מדת ה' והנהגתו בעונשי הרשעים ואיך האריך להם אפו עד שבא קצם, עתה יתחיל להגיע איכות ענשו ונקמתו, ומצייר ביאת ה' והתגלותו להשמיד את הרשעים בשלש מדרגות זו אחר זו, וכל מדרגה יצייר בציור אחר נורא ומרעיש ומבהיל מאד, והוא, כי הלביש מליצתו בחזיונות מבהילים כאילו ארבעה האיתנים מצוקי ארץ שהם ארבעה היסודות יוצאים אתו להחריב ולהשמיד את כל פני האדמה, (מדרגה אחת) יצייר התעוררות ה' לירד מגבהי מרומים אל הארץ להחריב אותה, ויצייר הליכות אלי מלכי בקדש עם שני היסודות אשר בו יציירו המליצים את דרכו והלוכו, שהוא יסוד הרוח ויסוד המים, ועז"א **ה' בסופה ובשערה דרכו**, הדרך שילך אל הארץ היא בסופה ובסערה, והוא רוכב על עב קל הנושא יסוד המים שהוא **הענן**, והוא **אבק רגליו** כאילו בהליכתו במרוצה מעלה אבק והוא הענן, ר"ל שאז יתעוררו שני יסודות המחריבים היסוד לפעמים, כמו סער מתחולל עוקר הרים ומשבר סלעים, או זרם עננים ושטף ומבול מים: (ד) **גוער**, מצייר שיעשה אז חורבן בין בים ובין ביבשה, שהוא **גוער בים ויבשהו ואת הנהרות החריב**, הנה שבעת השטף

וְכָל־הַנְּהָרוֹת הֶחֱרִיב אֻמְלַל בָּשָׁן וְכַרְמֶל וּפֶרַח לְבָנוֹן אֻמְלָל׃ ה הָרִים רָעֲשׁוּ מִמֶּנּוּ וְהַגְּבָעוֹת הִתְמֹגָגוּ וַתִּשָּׂא הָאָרֶץ מִפָּנָיו וְתֵבֵל וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ׃ ו לִפְנֵי זַעְמוֹ מִי יַעֲמוֹד וּמִי יָקוּם בַּחֲרוֹן אַפּוֹ חֲמָתוֹ נִתְּכָה כָאֵשׁ וְהַצֻּרִים נִתְּצוּ מִמֶּנּוּ׃ ז טוֹב יְהוָה לְמָעוֹז בְּיוֹם

ת"א ובתה. יומא כ"א וכ"ב: לפני. עכו"ס י"ד: צרה

רש"י

שנאמר (ישעיה י"ז) לאומים כשאון מים כבירים ישאון: וכל הנהרות החריב. כאן ניבא שעתיד הקב"ה להמליך את נבוכדנצר (ירמיה כ"ה) בימי יהויקים ויתן את אשור ואת כל הארצות לחרבה: אומלל בשן וכרמל. מושבות הסוסים: ופרח לבנון אומלל. חכמי ישראל פירשו כלפי מיני מגדים שנטע שלמה בבהמ"ק שהיו של זהב וכיון שנכנסו גוים להיכל יבשו: (ה) הרים רעשו ממנו. המלכים והשרים (מעכו"ם) יפחדו מגזירתו: ותשא הארץ. משאת עשן: (ו) נתכה. הגיע לארץ כמו (שמות ט') ומטר לא נתך ארצה: נתצו ממנו. מאימתו: (ז) טוב ה' למעוז. אף בשעה שהוא נפרע מאויביו

מצודת דוד

מאתם שנגלים: (ד) גוער בים וגו'. הוא משל על כריתת המלכים והשרים: אמלל בשן וגו'. הם מקומות מרעה השמן והוא משל על אבדן בעלי העושר: ופרח וגו'. ר"ל יכלה גלוחם: (ה) הרים רעשו. מפחדו ירעשו ההרים וימסו הגבעות וגם הוא משל על המלכים והשרים וכפל הדבר במ"ש: ותשא הארץ מפניו. הארץ תשרף מפני אש חמתו והוא משל על גודל הרעדה והכליון: ותבל. הוא החלק מן הארץ המיושבת מבני אדם: (ו) מי יעמוד. מי יוכל להתקיים לפני זעמו: ומי יקום וגו'. כפל הדבר במ"ש: נתכה כאש. היא נשפכת לכלות ולאבד כאש ההולך ושורף: והצורים. הסלעים נתצו ונכתתו ממנו ר"ל בעלי הכח יתלשו ויאבדו: (ז) טוב ה' למעוז וגו'. ר"ל אף ביום צרה כשהוא עוסק בהבאת המשפט עכ"ז הוא טוב אז להיות למעוז ולחוזק ונותן לב

מצודת ציון

ענין לעקת נזיפה: החריב. ענין יובש כמו חרבו המים (בראשית ח'): אמלל. ענין כריתה כמו כי אמלל אני (תהלים ו'): לבנון. שם יער: (ה) התמגגו. מלשון המגה והמסה: ותשא. ענין שרפה כמו שאו משאת (ירמיה ו'): (ו) נתכה. ענין התלה ושפיכה כמו ותתך חמתי (ירמיה מ"ד): והצורים. מלשון צור וסלע: נתצו. מלשון נתיצה ושבירה: (ז) למעוז.

באור הענין

ובקיעת המעינות ימלאו הנהרות מים וישתפכו לתוך הים, הוא יעשה דבר והפוכו, שהגם שגרש הים עבר ושפך הארץ, הנהרות יחרבו ולא ירדו מימיהם אל הים וייבש הים, וכן יעשה חורבן ביבשה כי אז **אומלל בשן וכרמל** שע"י הסער וזרם ברד שבר קטב יכרתו כל שדי תבואה ופרח אילנות, כמ"ש קול ה' על המים קול ה' שובר ארזים וכו': (ה) **הרים**, (המדרגה השניה), עת הגיע בדרכו על ראשי ההרים הרמים שאז הוא קרוב אל הארץ, ובזה יצייר המשחית השלישי שיבא לפעלו והוא יסוד העפר, שבעמדו על ראשי ההרים אז **ירעשו ממנו**, וגם **הגבעות** שהם למטה מן ההרים **התמוגגו** ר"ל שאז ירעש יסוד העפר ויתהוה רעש הארץ ויתחיל בהרים שבהם מצוי הרעש לרוב ואח"כ יתפשט אל הגבעות, ומוסיף כי **תשא הארץ מפניו** כאילו כלל הארץ תתנשא ממקומה לקום מפניו כמי שמתנשא לקום לפני מלך גדול, ועמה תתנשא **תבל ויושבי בה**, ימליץ שאז תרעש הארץ בכללה ועמודיה יתפלצון, והוא ציור חורבן כללי ע"י רעש יסוד העפר: (ו) **לפני**, (המדרגה השלישית), שכבר בא השופט את הארץ ודן אותם עפ"י מעשיהם ושופך עליהם עברה וזעם וצרה, ובזה יצייר המשחית הרביעי שיבא להחריב ולהשחית שהוא יסוד האש, ויש הבדל בין אף ובין חמה ובין זעם, **החמה** היא הכעס הפנימי העצור בלב, ועת יתגלה הכעס לחוץ נקרא **אף** שאז יגזר עונש, וכשקבלה עצמה והעונש נקרא **זעם**, עז"א **לפני זעמו מי יעמד** שהוא העונש עצמו, ומוסיף **מי יקום** גם **בחרון אפו** אף שעוד לא שפך זעמו, ומוסיף שגם **חמתו** הפנימית אף שעדיין לא יצאה לחוץ בכ"ז **נתכה כאש**, מצייר החמה כאש בוער העצור בהררי עד ותאכל עד תהום רבה, שעת יותך האש ע"י חלקי גפרית ויתר דברים אשיים הנמצאים במעמקי האדמה והארץ תקיא העצמים אשר בבטנה, שאז חמתו נתכה כאש הנזרק מהרים מוריקים אש, שהדבריב המולקים נתכים אז עד שגם **הצורים** החזקים **נתצו ממנו** ויעלו כאבק פורח להחריב ולהשמיד את כל סביבותם: (ז) **טוב**, אחר שציור הנורא הזה שצייר שהמקום הכללי שהוא כדור הארץ עלה בתהו ויאבד, ואין מקום ומעמד לכל היקום אשר על פני האדמה, ישאל על מה יעמדו עתה בני תבל? הלא הארץ התפוררה והתמוטטה?

באור המלות

גודל הדבר תגדל חורבנו: (ה) הרים, גבעות. גבעות קטנים מהרים ואין הר בלא גבעה כמ"ש בכ"מ: ותשא. מענין הרמה, תתנשא ממקומה: ארץ, תבל. תבל פורט מקום המיושב כמ"ש בכ"מ: (ו) זעמו, חרון אפו חמתו. כבר התבאר כי חימה היא הכעס הצפון בלב וכשיוצא לפועל נקרא אף כמ"ש (ישעיה ל"ד ב', יחזקאל ה' י"ג) ובכ"מ, וזעם משתתף עם השמות המורים על הקללה והעונש עצמו (ישעיה י' ה'): מי יעמוד, מי יקום. כשבאו נרדפים תהיה הקימה קלה מן העמידה, כמ"ש ויושבים קמו עמדו (איוב כ"ט ח'), ר"ל

צָרָה וְיֹדֵעַ חֹסֵי בוֹ׃ ח וּבְשֶׁטֶף עֹבֵר כָּלָה יַעֲשֶׂה מְקוֹמָהּ וְאֹיְבָיו יְרַדֶּף־חֹשֶׁךְ׃ ט מַה־תְּחַשְּׁבוּן אֶל־יְהוָה כָּלָה הוּא עֹשֶׂה לֹא־תָקוּם פַּעֲמַיִם צָרָה׃ י כִּי עַד־סִירִים סְבֻכִים וּכְסָבְאָם סְבוּאִים אֻכְּלוּ כְּקַשׁ יָבֵשׁ מָלֵא׃ יא מִמֵּךְ יָצָא חֹשֵׁב עַל־יְהוָה רָעָה יֹעֵץ בְּלִיָּעַל׃

ת"א לא. ברכות נ"ט:

רש"י

לא זזו רחמיו מלהטיב ליראיו, ולא כמדת בשר ודם שכשהוא עסוק בזו אינו פנוי לזו כענין שנא' (שם ט"ו) ה' איש מלחמה ה' שמו, כמו שהוא במכילתין: ויודע. את נוצרי חוסי בו: (ח) ובשטף עובר. ובחמה שוטפת: כלה יעשה מקומה. של ארץ ומוסף זה על ותשא הארץ מפניו כמו שאמור למעלה: (ט) כלה הוא עושה. נינוה ומלכי אשור לא ישנה להם עוד פעם אחרת: (י) כי עד סירים סבכים. כלומר פתאום תבא עליהם מכתם ולא ירדו מכבודם מעט מעט כי בעוד שהסירים והקוצים נסבכים נשרפים בחזקה: וכסבאם סבואים. עודם במשתיהן ובשמחתן, ויש פותרין כי עד סירים לשון הסרה: אכלו כקש יבש מלא. אשר נתמלא ונגמר בשולו ויבש: מלא. אשובי"ר בלעז וכן מלאתך (שמות כ"ב), המלאה הזרע (דברים כ"ב): (יא) ממך. את נינוה, יצא סנחריב החושב רעה, דימה להחריב

מצודת ציון

ענין חוזק: חסי. ענין בטחון: (ח) ובשטף. ענין מרוצת המים כמו כנחל שוטף (שם מ"ו): (י) סירים. מין קוצים כמו כקול הסירים (קהלת ז'): סבכים. ענין אחיזה וקליעה וכן בסבכי היער (ישעיה י'): וכסבאם סבואים. ענין שתיית משקים המשכרים כמו ונסבאה שכר (שם נ"ו): אכלו. נאכלו ר"ל נשרפו: מלא. ענין השלמה ר"ל תשלום בשולו: (יא) בליעל. בלי עול שמים ר"ל רשע:

מצודת דוד

לדעת את החוסים בו להזמין להם הצלה ועזר לא כמלך ב"ו שאין מי יעמוד לפניו בעת זעמו ולא יתן אז לב להטיב עם מי: (ח) ובשטף עבר. הנה בשטף מים רבים יעשה כלה את מקום נינוה שזכר בתחלת הנבואה ר"ל האויב הבא והוא נ"כ הוא יכלה הכל כמו שטף מים העובר השוטף הכל מבלי ישאר מה: ואויביו. החשך ירדף את אויביו הם אנשי אשור: (ט) מה תחשבון. ר"ל אתם אנשי נינוה מה תחשבון על ה' הגוזר עליכם את הכלייה הזאת האם תחשבו להנצל מידו דעו כי כלה הוא עושה לכם ולא תקום הצרה פעמים כי בפעם אחת יכלה אתכם: (י) כי עד סירים סבכים. בעוד שהקוצים יהיו מסובכים ונאחזים אלה באלה ר"ל בעוד שיהיו אנשים בתכלית החוזק מקובצים יחד באגודה אחת: וכסבאם סבואים. כאשר המשכרים יהיו עוסקים בשכרות היין פתאום יהיו נאכלים כקש יבש שנמלא ונגמר בבישולו שהוא קל להשרף: (יא) ממך וגו'. את נינוה ממך יצא סנחריב החושב רעה על ה' להחריב את בהמ"ק ויועץ עצת

גיא חזיון

באור המלות

נשארו עומדים, ישען על ביתו ולא יעמד יחזיק בו ולא יקום (שם ח'), ר"ל אף לא יקום, וכן בכאן מוסיף שגם לא יקום קימה קלה: כלה. שהיא תכלית כל דבר מוצק: (ח) מקומה. של הצרה שזכר כמ"ש ביום צרה, וכן בפסוק שאח"ז לא תקום צרה: ירדף, פעל יוצא לשלישי שירדף אותם ע"י החשך: (ט) תחשבון. ככר באו דורשי הלשון שפעל חשב אבל בנפעל מורה על מחשבות בלתי ראויות: (י) עד סירים. אות עד מציין ההגעה עד הדבר, כשיגיעו השכורים עד הסירים הנסבכים זב"ז שהם הקוצים שבהם מדליקים אש (שמות כ"ב, ש"ב כ"ג, ישעיה ל"ג י"ב), וכ"ף כסבאם כ"ף הזמן, בעת סבאה של השכורים, ומלא מלא מציין תבואה הנגמרת, כמו פן תקדש המלאה: (יא) חשב, יעץ. כבר

באור הענין

מטיב, **ביום צרה!** **טוב ה' למעוז**, טוב לעמוד על ה' כי הוא עתה מקומו של עולם ועליו יסמכו הברואים וימלאו מעוז ומחסה, **ויודע חוסי בו**, ר"ל והמעוז הזה שיעוזו בו עתה שהוא ה', נבדל מן המעוז שימלא אדם בדבר טבעי שהמעוז אינו יודע מי חוסה בו, אבל ה' הוא מעוז אשר יודע חוסי בו ומשגיח עליו בהשגחה פרטית, ר"ל כי בחורבן הכללי הזה, ישגיח בעין חמלה להציל את הבוטחים בו ולהצילם מכל צר: (ח) **בשטף עובר**, עם הציור שצייר את ה' כמעוז מן הצרה, מצייר אותו ג"כ כעובר בשטף לכלות את הצרה, ר"ל **בעת שה' עובר בשטף** וזרם מים, עד **שכלה יעשה מקומה (של הצרה)**, שע"י השטף יכלה את המקום שממש באה הצרה לכל העולם שהיא ארץ אשור **ואויביו ירדף חשך**, והוא ציור על זרם מי הדקל שמשטף אז את נינוה בפקודת ה', וכל העיר ברחו כאילו דרכם חשך וחלקלקות ומלאך ה' רודפם, כמו שנתבאר בפסוק א': (ט) **מה תחשבון אל ה'** למה תחשבון ע"ז מחשבה רעה על ה' כאילו יצא להרע ולבלע ולהשחית שאין זה ממדתו, כי באמת אין כוונתו להרע רק **כלה הוא עושה צרה לא תקום פעמים**, בזה יכלה את הצרה, שהיא מלכות אשור שהיתה צרת התבל, וע"י השטף הזה **הוא מכלה את הצרה בל תקום פעמים**, שהגם שאחר מפלה זו קמה פעם אחד, הלא עוד תשיב ותחרב שנית ע"י נ"כ ובפעם השני לא תקום עוד, כי רק פעם א' תקום צרה לא פעמים: (י) **כי עד סירים סבוכים**, כי ע"י השטף הזה נתבהל סרדנאפל והציתם, וערך מערכת קוצים כסוחים באש יצתו ועלה על המוקד הוא וכל ביתו ונשרפו שמה, ובזה צייר שהמלך וכל בני ביתו שתו אז ונשתכרו כמו שהיה דרכם שהיו בסובאי יין תמיד, ומתוך שכרות באו **עד סירים סבוכים**, שהם מערכת הקוצים והמדורה של אש, והגם **שהסבואים היו כסבאם**, ר"ל

יב כה אמר יהוה אם־שלמים וכן רבים וכן נגזו ועבר ועניתך לא אענך עוד: יג ועתה אשבר מטהו מעליך ומוסרתיך אנתק: יד וצוה עליך יהוה לא־יזרע משמך עוד מבית אלהיך אכרית פסל

ת״א כה אמר. סוטה ז׳:

רש״י

דירה מטה ומעלה כתוב אחד אומר (מלכים ב׳ י״ט) ושבא מלון קיצו וכתוב אחד אומר (ישעיה ל״ז) ושבא מרום קיצו, בתחילה אחריב דירה של מטה ולבסוף דירה של מעלה, כדאיתא בחלק (דף צ״ד): (יב) אם שלמים וכן רבים. יפה תרגום של יונתן מיושב על המקרא, אם יהון שלמים בעצה שיהו כולם שוים בהסכמה אחת, וכן אם יהיו רבים מאד אנשי נינוה אויביך ירושלים וכן אף אם גזו הדקל ועברו את פרת לגזור עליה לא יגליתו שהרי עניתיך ולא אענך עוד. ועוד שמעתי אם שלמים אנשי נינוה בגדולתם וכן אם יהיו עוד רבים ונכבדים יותר וכן נגוזו ועבר, וכן אגיזם ואעבירם, הרי זה כמו (שמות א׳) כאשר יענו אותו כן ירבה: ועניתיך לא אענך עוד. אענה אותך בפעם הזאת כלה ונחרצה ולא אזקוק לך עוד, ורבותינו דרשו לענין מעשה הצדקה במסכת גיטין אך אינו על סדר שאר הנבואה: (יג) ועתה אשבור מטהו מעליך. שכינה אומרת כן לנביא שהוא מישראל אשבור מוטהו של אשור מעליך ומעמי: (יד) וצוה עליך ה׳. עתה מסב הדיבור אל מול מלך אשור: לא יזרע משמך עוד. לא

מצודת דוד

בליעל לשלוח לחרף כלפי מעלה כמ״ש (במ״ב י״ט ובישעיה ל״ז): (יב) אם שלמים. אם יהיו אנשי נינוה שלמים בדעה אחת ובעצה מוסכמת וכן יהיו רבים במספר שכל זה הוא סבה אל הנצחון: וכן נגוזו. ר״ל אף עפ״כ יהיו כן גזוזים ונכרתים כאשר אמרתי ועבר שמם מן העולם: ועניתך. ר״ל אענה אותך בתכלית העינוי והאבדון עד שלא אצטרך לענות אותך עוד כי בפעם ההיא תכלה מכל וכל והוא דוגמת אמרו לא תקום פעמים צרה: (יג) ועתה. ר״ל בזמן קרוב אשבור מטהו מעליך ישראל ר״ל עוד לא יצר לך: ומוסרתיך. המוסרות שהייתם קשורים בהם אנתק ממך ר״ל לא תהיה עוד מוכנע לאשור: (יד) וצוה עליך ה׳. מול מלך אשור יאמר: לא יזרע משמך עוד. ר״ל לא ימלוך מי מזרעך: אכרית

מצודת ציון

(יב) שלמים. מל׳ שלום: וכן נגוזו. הוי״ו הוא במקום אעפ״כ וכן הנמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם (משלי ל׳): נגוזו. מל׳ גזיזה וכריתה: ועניתך. מל׳ עינוי וצער: (יג) מטהו. ענינו בדי העול כמו מוסרות מוטות (ירמיה כ״ז): ומוסרתיך. הם קשורי רצועי העול: אנתק. ענין הנתק ממקומו: (יד) קלות. מל׳ קל:

גיא חזיון

באור הענין

שתוי יין, בכ״ז כאשר קרבו עד הסירים הסבוכים **אכלו בקש יבש מלא**, ר״ל כקש שמלאו ימי גדולו ונתיבש שאז ישרף תיכף בהריחו אש, והלוחם מן היין נעשו כיבשים: (יא) **ממך**, מסב פניו אל עיר נינוה, אומר אליה הנה **ממך יצא** הרשע הזה שהוא **חושב רעה על ה׳** לכפור במציאות ה׳ והשגחתו והוא **יועץ** עצת **בליעל** לפרוק עול ולעשות כל התועבות: (יב) **כה אמר ה׳**, על כן נגזר על נינוה שתהיה שממה ולכן בא עליהם פחד ה׳ וברחו כולם, הגם **שהיו שלמים והיו רבים**, שהיו עם רב ולא נחסר מהם במלחמה כי לא לחמו כלל, בכ״ז **כן נגוזו** וברחו מן העיר **כמו שעבר** המלך החושב רעה על ה׳, ולדעת האומרים בסרדנפאל שבו היה המעשה הוא אשור חדון בן סנחריב, יל״פ שהמליץ ידבר אל סנחריב בנוכח, אומר אליו **אתה החושב רעה על ה׳! ממך יצא יועץ בליעל**, ר״ל אסרחדון שיעץ בליעל לפרוק עול הוא יצא ממך, אתה סנחריב שהיית חושב רעה על ה׳ ושלחת מלאכים לחרף אלהים חיים, **לכן כה אמר ה״ אם** (כן) נגוזו **שלמים וכן רבים**, **לכן כן ועבר** גם היועץ בליעל, ר״ל הלא במיתה זו שהיא מיתת שריפה נגוזו מן העולם שלמים ורבים ממחנה סנחריב, שהמלאך יצא והכה במחנה אשור שרפן כולם כפי קבלת חז״ל, **לכן כן ועבר** גם הוא יעבור על האש, (ותפס לשון העברה על האש, כי היה דרכם להעביר בהם למולך, וסנחריב עצמו רצה לעשות כן לבניו שלכן הכוהו בחרב, כמ״ש (ישעיה ל׳) במ״ש כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן. ור״ל שמיתתו להשרף על המוקד מוכן לו מימי אביו): **ועניתיך**, מסב פניו אל ישראל, מה שעניתי אותך ע״י אשור **לא אענך עוד**, וזה נכון מאד אם נאמר שמעשה זה היה באסרחדון, שאז חדל אשור לענות את ישראל. ואם נאמר שהיה קודם לכן, עכ״פ חדל לענותם בעת ההיא שהיה דעתו להלחם עם ישראל ולענותם וע״י חורבן נינוה נבטל עצתו בעת ההיא: (יג) **ועתה אשבור מוטהו של אשור**, שהם משא של מס ועבדות, וגם **מוסרותיך אנתק** מה שהיית אסור במוסרות מפני פחד גדודיו וחייליו, (ואם היה מעשה זו בימי מנשה כל״ל נשבר העול לגמרי כי מאז חדלה ממשלת אשור על ישראל, ואם היה קודם לכן ר״ל שעכ״פ עתה אשבור, כי מה שבא אח״כ סנחריב עליהם היה בעת העתיד): (יד) **וצוה עליך ה׳**,

באור המלות

כאמרתי (ישעיה י׳) שמחשבה הוא דבר עיוני, וסגנם היה כדבר מעשיי, חושב רעה באמונה, ויועץ בליעל במעשים: (יב) כן רבים וכן נגוזו. שני כפ״י הדמיון, ר״ל כמו שהם רבים כן נגוזו מן העיר לפי׳ א׳, ולפי׳ ב׳ ר״ל כן רבים נגוזו, וכפל מלת כן להתעוררות המליצה, שהיה כן מכוון, והמליצה תציר העברת אנשים ממקומם כגזה שגוזזים דבר ממקום תכונו, וא״ו ועבר לפי׳ הראשון הוא וא״ו ההשוואה כמו מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק: (יג) מוטהו. כמו ועשית לך מוסרות ומוטות (ירמיה כ״ז): (יד) וצוה עליך. צוה שאחריו על, הוא, או אזהרה, כמו

פסל ומסכה אשים קברך כי קלות׃

ב א הנה על־ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגיך שלמי נדריך כי לא יוסיף עוד לעבור־בך בליעל כלה נכרת׃ ב עלה מפיץ על־פניך נצור מצורה צפה־דרך חזק מתנים אמץ כח מאד׃ ג כי שב יהוה את־גאון יעקב כגאון ישראל

יתיר ו׳

רש״י

יעמוד ממך מלך: מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה. ואשים את בית אלהיך קברך, שם תהרג לסמלא ושם תהרג כמו שנהרג אביך בית נסרוך אלהיו: כי קלות. בעיני:

ב (א) שלמי נדריך. אשר נדרת להקב״ה אם יצילך מכף סנחריב מלך אשור כי עתה נגלם: כי לא יוסיף עוד לעבר בך. אותו הבליעל: כלה נכרת. הוא וזרעו: (ב) עלה מפיץ על פניך נצור מורה. המפיץ אשר עלה על פניך על ארץ יהודה בימי חזקיהו עכשיו הוא נצור מצורה, נבוכדנצר מלך בבל שהוא צר עליו: צפה דרך. הבט אתה איש יהודה על אם הדרכים ותראה את ההולכים לצור עליו ויחזקו מתניך ואמץ כח מאד: (ג) כגאון ישראל. כמו שהיה כבר:

מצודת ציון

ב (ב) עלה. ענין סלוק כמו אל תעלני (תהלים ק״ב): מפיץ. מל׳ הפצה ופזור: נצור. ענין שמירה כמו נוצר תאנה (משלי כ״ז): מצורה. ערי מבצר כמו ויבן ערי מצורה (דה״ב י״ד): צפה. ענין הבטה כמו עמדי וצפי (ירמיה מ״ח): אמץ. ענין חוזק: (ג) בקקום. ענין הבקע ומרגוע כמו בבוקה ונחת (ישעיה ל׳): גאון. ענין רוממות וממשלה:

מצודת דוד

פסל ומסכה. כי שמעה היה: אשים קברך. ר״ל אגיד אשים לך קבר המיוחד לך כי אני אלחם בך: כי קלות. היית קל בדעתך לבלות לחרף כלפי מעלה ולכן אקח ממך נקם:

ב (א) הנה על ההרים. הנה כבר נראה על ההרים ביאת רגלי המבשר המשמיע שלום כי יבשר ויאמר שנפלה אשור ועוד לא יבא למלחמה על ארץ ישראל: חגי יהודה חגיך. ר״ל שמחי בחג בשמחת לבב: שלמי נדריך. מה שנדרת לה׳ אם ינצלך מכף מלך אשור כי הנה נגלה ממנו כי לא יוסיף עוד לעבור בך בליעל, הוא זרע סנחריב כי נכרת כל הזרע ואחריהם באחרית: (ב) עלה מפיץ. אשר בהגלה אותך והפיץ אותך בארצות הנה נסתלק מן העולם: על פניך. ר״ל לפניך וכאילו אתה רואה הסתלקו: נצור מצורה. ערי המבצר שעזבתם מפחד מלך אשור הנה עתה שמור אותם: צפה דרך. הסתכל בדרך בבא מאשור ולא תראה עוד מי בא מהם: חזק מתנים. חזק ואמץ כי לא תירא עוד מאשור: (ג) כי שב וגו׳. עתה יניח

באור המלות

ויצו ה׳ על האדם, או שיצוה בעבורו, כמו ויצו עליו פרעה אנשים, ופה ר״ל בעבורך: לא יזרע משמך. לא יקום זרע שיקרא על שמך, והמליצה תצייר התרבות הדבר בזריעה, כי בני המלך יקראו בשמו, וכמו הזריעה המצמחת פרי תבואה: כי קלות. מענין בזיון, ור״פ קלות, נגרפה באש, מענין אשר קלם מלך בבל באש, וכבר בארתי בהבורי התו״ה (ויקרא כ׳ ק״ן), שלדעת הז״ל נחבת קלל הוא מענין שרפה, וקלוי מצטרף לדעתם עם קלל מפעלי הכפל:

(ב) צפה. בפועל נקשר בו תמיד מושג התקוה: חזק, אמץ. האמץ הוא התמדת החוזק בלב כמ״ש בכ״מ ובא על ככח הפנימי (ישעיה מ׳ כ״ו), משלי כ״ד ה׳): (ג) יעקב ישראל. כאשר בכ״מ שבשבאו נרדפים יציין בשם יעקב את

גיא חזיון

באור הענין

מסב פניו אל סרדנאפל, ה׳ צוה וגזר עליך אשר לא יזרע משמך עוד, שלא יעמוד מבניך מלך שיקרא על שמך, כי נמחה הוא וזרעו ושמו לא יזכר עוד, מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה שהיה מנהג המלכים להעמיד פסילי צלמם בבית אלהיהם, והיו מכבדים את פסלו ומיחסים לו אלהות, ואז הסירו כל פסל שהיה אות ציון לכבודו, בהפך העמידו על קברו פסל של גנאי להורות על קלונו ובזיונו, כמו שזכרו ספורי דברי הימים, ועז״א פסל ומסכה אשים (ציון) קברך שיהיה לציון כי קלות ונבזית מאד:

ב (א) הנה על ההרים רגלי מבשר, כי מלך זה רצה להכניע את יהודה, והם התיראו מפניו, ובאה להם הבשורה מן מפלתו, והנה לדעת המבארים שהיה מעשה זו בימי מנשה מבואר בד״ה שפרי הצבא אשר למלך אשור לקחו את מנשה ויביאוהו לבבל בחוחים ויעתר מנשה אל ה׳ וישיבהו למלכותו, מבואר כי נלקח ע״י בעליזאם שר צבא בבל שהיה אז תחת פקודת מלך אשור, ואח״ז כשמרד שר צבא בבל בסרדנאפל מלך אשור השיב את מנשה למלכותו, ומבואר בד״ה שם שמנשה נדר אז נדרים לעבוד את השם, ולפי פרושי היסד ע״ז מזמור ס״ו בתהלות ואמר שם אשלם לך נדרי אשר פצו שפתי וכו׳, ואז יצאו מבשרים על הרי יהודה משמיע שלום כי אין פחד מן הצר, ואמר להם שיחוגו את חגיהם כי נבנה המזבח והחלו לעביד את ה׳ וישלמו נדריהם אשר נדרו בצר להם, כי אין פחד מן מלך אשור שקראו למפלה בשם יועץ בליעל, כי לא יוסיף עוד לעבר בך בליעל כי כלה נכרת ר״ל הוא וביתו, (וגם למ״ש אני שהלאה שהיה מעשה זאת קודם, היה דעתו להלחם ביהודה וכבר החל להרע למשרת השבטים ולא נזכר בכתוב מפני שלא יצאה רעתו אל הפועל): (ב) עלה, כבר עלה המפיץ על פניך הוא מלך אשור שהפיץ (או שהיה דעתו להפיץ) את ישראל בגולה, אמנם עתה

יִשְׂרָאֵל כִּי בְקָקוּם בֹּקְקִים וּזְמֹרֵיהֶם שִׁחֵתוּ׃ ד מָגֵן גִּבֹּרֵיהוּ מְאָדָּם אַנְשֵׁי־חַיִל מְתֻלָּעִים בְּאֵשׁ־פְּלָדֹת הָרֶכֶב בְּיוֹם הֲכִינוֹ וְהַבְּרֹשִׁים הָרְעָלוּ׃ ה בַּחוּצוֹת יִתְהוֹלְלוּ הָרֶכֶב יִשְׁתַּקְשְׁקוּן בָּרְחֹבוֹת מַרְאֵיהֶן

רש"י

כלפידים

בקקום בוקקים. בזזום והריקום, לשון בקיקה נופל על גפן: (ד) מגן גבוריהו. של נבוכדנצר שהלכים על אשור: מאדם. מאודמים הם ואנשי חילם: מתולעים. לבושי זהורית: באש פלדות הרכב ביום הכינו. ביום שהוא מוכן לצאת בצבא מצחצח רכב ברזל שלו, ולא ידעתי מהו פלדות ואומר אני שהוא מין ברזל המצוחצח יפה, ויש פותרין פלדות לשון לפיד אש כדרך ההפך: והברושים הרעלו. ת"י ורבני משריתהון מסרבלין בצבעונין. הרעלו, מעושפין ודומה לו (ישעיה ג') הנטיפות והשרות והרעלות, ובלשון משנה שנינו ערביות רעולות מסכת שבת (דף ס"ה ע"א): (ה) יתהוללו. ינהגו עצמן בשגעון: ישתקשקון. ת"י קל נקוש זיניהון משתמע, והוא מלשון ושוקקו היקבים (יואל ב'), כמשק גבים (ישעיה

מצודת דוד

ויושיעם ה' את גאון יעקב להיות כגאון ישראל ר"ל כמו שהיה מאז ומקדם: כי בקקום בוקקים. כי המריקים הם הכשדים הריקו את אשור ושחתו זמוריהם ר"ל לקחו עשרם והרגו גבוריהם ולכן תשב במנוחה והשקט כי אין לך לפחוד עוד מאשור: (ד) מגן גבוריהו מאדם. המגן של גבורים הבוקקים הכשדים יהיו אדומים מדם החללים: אנשי חיל מתלעים. יהיו מלובשים בגדי תולעת שני שהיא צבע אדומה ר"ל בגדיהם יהיו צבועות מדמי ההרוגים: באש פלדת הרכב וגו'. ר"ל ביום שהכינו את הרכב למלחמה היה נראה כאלו הולך כלפידי אש כי הברזל שעל גלגלי הרכב היה מוציא ניצוצי אש במרוצתם על הסלעים: והברושים הרעלו. ר"ל המקלות של ברוש העשויות כחניתות המחודדות. בראשן כבר הושם שם הסם הממית כי כן הכינו מקלות אלה על המלחמה: (ה) יתהוללו הרכב. אנשי הרכב יתהוללו בחוצות לרוץ הנה והנה: ישתקשקון ברחובות. השמעת קול כלי זיין ישמיעו ברחובות קריה: מראיהן. מראה פניהם כלפידי אש וקלות מרוצתם כברקים אשר מעט תשיגם הראות לרוב המהירות:

מצודת ציון

בקקום בוקקים. ענין ריקות כמו גפן בוקק (הושע י'): זמוריהם. כן יקראו ענפי הגפן כמו ויכרתו משם זמורה (במדבר י"ג): (ד) גבוריהו. גבוריו: מאדם. מל' אודם: מתלעים. מל' תולעת שני והוא צבע האדום: פלדות. מל' לפיד אש בדרך ההפך והוא העץ שהשלהבת נאחז בו: והברושים. ר"ל מקלות מאילני ברוש: הרעלו. ענינו סם המות ודוגמתו יין תרעלה (תהלים ס') המטמטם את הלב מרוע תכונתו והוא מלשון ערל בדרך ההפך שהוא ענין אוטם כמו ערלה אזנם (ירמיה ו'): (ה) יתהוללו. ענין שטות ושגעון כמו ויתהולל בידם (ש"א כ"א) כי מרוב המרוצה נראו כמשתגעים: הרכב. ר"ל אנשי הרכב: ישתקשקון.

גיא חזיון

באור הענין

עתה הוא נצור מצורה שמרי הצבא אשר לו צרו עליו והוא נתון במצור (כנ"ל א' א'), על כן **צפה דרך** לשמוע בשורה טובה ממפלתו, **וחזק מתנים ואמץ כח מאד** כי תשמע בשורות טובות: (ג) **כי שב ה' את גאון יעקב**, שגם עשרת השבטים שהיו בגלות תחת ידו נתן להם רשות לשוב לארצם, ויהיה גאונם דומה **כגאון ישראל** שהוא שבט יהודה שלא היו תחת ידו, כי עד עתה **בקקום בוקקים** היו דומים כגפן שהריקו את פירותיו, וגם **זמורותיהם שחתו** שהשחיתו זמורות הגפן עצמו, ר"ל שמלבד שגללו הם ממונם הגלום מארצם עד שלא יוכלו עוד לשאת ענף ולעשות פרי, (וגם אם נאמר שהיה מעשה זו בימי קדם, נ"ל שמלך אשור כבר התחיל להשפיל חילו בעשרת השבטים מזמן קדם הגם שלא נזכר בכתוב): (ד) **מגן**, עתה חוזר לספר חורבן הראשון של נינוה בפרטות, תחלה בטח המלך סרדנאפל על המון גבוריו שגלחו את המלחמה **עד שמגן גבוריהו** היה **מאדם** צבוע אדום, שהוא אות שישפכו דם רב ולא ימחלו, **אנשי חיל** שלו הם **מתולעים** לבשו מלבושים צבועים בדם תולע לסימן רצח ודם, **באש פלדות הרכב**, הרכב **שהוכנו** עתה מחדש למלחמה נתנו באש פלדות דהיינו בלפידי אש שיהיו חדשים כאילו **הוכנו היום**, **והברושים הרעלו**, החניתות שהיו מעצי ברושים השמחו ברעל וסם המות: (ה) **בחוצות**, החוץ הוא אחורי הבתים שם **יתהוללו הרכב** וישתגעו כמשוגעים, **וברחובות** שהם מקומות הרחבות לפני הבתים **ישתקשקון** יתקבצו כמו שמתקבצים על השוק רבים ביחד, ומראיהם דומה כלפידים ירוצו כברקים במהירות גדול. ע"כ ספר איך הכין כל גבוריו ורכבו והמונו למלחמה: (ו) **יזכר אדיריו**, מוסב מזה זוכר האדירים שהוא המחנה שהלכו לעזרתו מן באקטריען שעליהם סמך לנצח את האויב, **אבל יכשלו בהליכתם**, בעת לכתם נכשלו בדרך, ר"ל שהיה רוח אחרת עמם והתחברו אל המורדים והיו כנגדו, כאילו נכשלו ע"י המכשילים ומפסים אותם מלכת לעזרתו

באור המלות

עברת השבטים וכשם ישראל את שבט יהודה שהם נכבדים מהם, כי שם ישראל נכבד משם יעקב: בקקום, באה תמיד על הרקת פרי הגפן, גפן בוקק (הושע י'): (ד) מאדם. פעל מן הדגוש, מתלעים מענין תולעת שני: באש פלדת כמו באש לפידות, וחכמי הלשון יאמרו כי בלשון ערבי יקרא המגל פלד, והיה לרכב המלחמה מגלות משני הצדדים להכרית את האויב, ור"ל מגלות של הרכב נתנו מחדש באש להכינם למלחמה: הברושים. החניתות מעצי ברוש, הרעלו הטבלו ברעל שהוא סם המות: (ה) יתהוללו הרכב. כמו והתהוללו הרכב (ירמיה מ"ו), ירוצו הנה והנה כמשוגע, וכבר התבאר (עמוס ה' ט"ז) כי חוץ הוא אחורי הבתים ורחוב הוא מקום הרחב שלפני הבתים: ישתקשקון, שפל

כַּלַּפִּידִים כַּבְּרָקִים יְרוֹצֵצוּ׃ ו יִזְכֹּר אַדִּירָיו יִכָּשְׁלוּ בַּהֲלִכוֹתָם יְמַהֲרוּ חוֹמָתָהּ וְהֻכַן הַסֹּכֵךְ׃ ז שַׁעֲרֵי הַנְּהָרוֹת נִפְתָּחוּ וְהַהֵיכָל נָמוֹג׃ ח וְהֻצַּב גֻּלְּתָה הֹעֲלָתָה וְאַמְהֹתֶיהָ מְנַהֲגוֹת כְּקוֹל יוֹנִים מְתֹפְפֹת עַל־לִבְבֵהֶן׃ ט וְנִינְוֵה כִבְרֵכַת־מַיִם מִימֵי הִיא וְהֵמָּה נָסִים עִמְדוּ

יתיר ו׳ רש״י עמדו

ל״ג), לשון השמעת קול: ירוצצו. ירוצצו את השומעים כברקים הללו המורידים את הבריות. כן ת״י: (ו) יזכור. מלך אשור את אדיריו וגבוריו וידמה בלבו לצאת ולהלחם והם יכשלו בהליכתם: ימהרו חומתה. לנוס לרוץ אל חומת העיר, כל תיבה הצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה: והוכן הסוכך. ת״י יבנון מגדלין, ויש לפרש והוכן הסוכך והמלך נזדיין בכלי זיינו, כמו ממשך הסוכך, לשון מסך: (ז) שערי הנהרות. שערי העיר אשר מצד הנהרות: וההיכל נמוג. נרעד ונע מכח אבני בליסטרא הנזרקים בכתליו הנקרא בומ״א: (ח) והוצב. היא המלכה הנצבת לימין המלך כד״א (תהלים מ״ה) נצבה שגל לימינך, גלתה הועלתה. בגלוי הלכה בשבי והעלתה מן העיר: מנהגות כקול יונים. מנהגות עצמן בקינה כקול יונים המקוננים, מנהגות שרימיינ״ט בלע״ז: מתופפות על לבבהן. ת״י מקישות ידיהון על לבן כהקיש בתופים: (ט) ונינוה כברכת מים מימי היא. מיום שהיא נעשית ישבה

מצודת ציון

ענין השמעת קול כמו והשיקו היקבים (יואל ב׳): ירוצצו. מל׳ ריצה ורדיפה: (ו) אדיריו. גבוריו: והכן. מל׳ הכנה: הסכך. מל׳ סכך ומכסה: (ז) נמוג. מל׳ המגה והמסה ואמר בדרך משאל: (ח) והצב. ר״ל דבר הנצב במקום אחד מבלי רגילות התנועה וההליכה: גלתה. מל׳ גלוי: העלתה. מל׳ עליה: ואמהתיה. שפחותיה: מנהגות. מל׳ הנהגה והבאה: מתפפות. מל׳ תוף והוא שם כלי נגון: (ט) כברכת. הוא מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים כמו בתעלת הברכה (מ״ב י״ח): מימי. ר״ל ממים רבים: נסים.

מצודת דוד

(ו) יזכר אדיריו. מלך אשור יזכור גבוריו ללכת לקראת המלחמה אבל יכשלו בהליכתם ולא יצליחו: ימהרו חומתה. ר״ל ישובו למהר לעלות על חומת העיר למנוע את הכשדים לבוא בעיר: והכן הסכך. יכינו דבר הסוכך עליהם ממעל להגן מן החצים ואבני הקלע: (ז) שערי הנהרות. ר״ל עכ״ז לא יוכלו למנוע את האויב כי נפתחו שערי העיר הפונים מול הנהרות כי חיל הכשדים שברום: וההיכל נמוג. היכל המלך נמוג ונמס ר״ל ינתצו ויכתתו אותו: (ח) והצב גלתה העלתה. ר״ל המלכה הנצבת פנימה לימין המלך כענין שנאמר נצבה שגל לימינך (תהלים מ״ה) נגלית לעין כל והועלתה על המרכבה להוליכה בגולה: ואמהתיה. שפחותיה מנהגות אותה בקול קינה כנהימת קול יונים: מתפפות. כמו שהאדם מכה בתוף כן הן מכות על לבבהן כדרך הנשים המקוננות: (ט) ונינוה. והנה נינוה מימים קדמונים היא היתה מלאה כל טוב כברכת מים המלאה לה: והמה נסים. ועתה המה נסים ומניחים כל העושר: עמדו עמדו. עם כי המלך

גיא חזיון

באור המלות

משם שוק, כמו בשוקים וברחובות (שה״ש ג׳) מקום קיבוץ הרבים, וכן בעיר ישוקו (יואל ב׳ ט׳): (ו) יכשלו. ימרדו בו, וכן הרבה כושל (ירמיה מ״ו): הסכך. כינוי על החומה והמגדלים הסוככים ומגינים על העיר, כמו ויגל את מסך יהודה (ישעיה כ״ב ז׳): (ז) וההיכל נמוג. ת״י ומלכא בהיכליה זע, ר״ל שוכני ההיכל: (ח) והוצב גלתה העלתה. לדעתי גלתה היא שם המלכה, שהמלך נקרא גלת, תגלת פלאסר מלך אשור, משם תגלת הוא שם כבוד המלכות בלשונם, והמלכה נקראת גלתה, והצב היא מענין עגלת צב, בצבים ובכרכרות, מרכבה מלוכה שבה נשאו את המלכה, ונקראת הוצב של גלתה, ר״ל כסא המלכה או מרכבת המלכה, והשרפה כליל באש בא בלשון העלאה, ר״ל מרכבת המלכה הועלתה לעולה על המוקד, כמ״ש אח״כ והבערתי בעשן רכבה: מנהגות. משתתף עם כיונים הגה נהגה, ויש שפרשו הגה ויש שפרשו נהג, שמבואר אצלנו שבעלי פ״א נו״ן ובעלי למ״ד ה״א משתתפים במובנם: (ט) מימי. מימי קדם, או ר״ל מימי

באור הענין

ועפ״ז נכשלו כל גבורי חילו ונפלו במלחמה כמבואר בספור אשר הבאתי בריש הספר, ואז **ימהרו חומתה**, אז נסגרו בחומת העיר להשגב מני צר, **והוכן הסוכך** שהכינו את המבצר שיסוכך בעדם מן האויב: (ז) **שערי הנהרות נפתחו**, אח״כ עבר נהר חדקל את חקו ונפתחו שעריו והציף את העיר, ואז **ההיכל נמוג**, ר״ל המלך וכל בני היכלו נמוגו מפחד, כי מכשפיו אמרו לו שעת יציף הנהר את העיר ימסר ביד האויב: (ח) **והוצב גלתה הועלתה**, ואז הוכן מדורת אש לשרוף את המלכה ואת כל פלגשיו וגולתה היינו המלכה הועלתה על המוקד מכוסה בצב שהוא כסא מכוסה שבו נושאים את השרים, **ואמהותיה** גם הם הועלו על האש, והם **מנהגות** ומקוננות **בקול יונים**, **ומתופפות על לבביהן** מכים על לבבם מרוב הצער: (ט) **ונינוה כברכת מים**, שע״י נהר חדקל שהציף אותה נעשית כברכה מלאה מים, אמנם הלא **מימי היא**, הלא כן דרכה מימי קדם שהנהר מציף אותה בכל פעם, וכבר כתב הרי״א שנינוה היתה תמיד מלאה מים והוצרכו לבנות בתיהם ע״ג עליות וא״כ הלא זה דבר רגיל שם, ובכ״ז **והמה נסים**, בא עליהם פחד ע״י הסימן שהיה להם מקוסמיהם מהצפת הנהר ונסו כולם, **עמדו** כבר בארנו את אשר סופר בדה״י הקדמונים כי החיל שכבשו אז את נינוה הבטיחו לבני העיר שלא יעשו להם רעה כי לא באו למלחמה על העיר רק להשפיל גאון הבליעל סרדנאפל וצעקו אליהם שלא יברחו, וז״ש

עֲמֹדוּ וְאֵין מַפְנֶה׃ י בֹּזּוּ כֶסֶף בֹּזּוּ זָהָב וְאֵין קֵצֶה לַתְּכוּנָה כָּבֹד מִכֹּל כְּלִי חֶמְדָּה׃ יא בּוּקָה וּמְבוּקָה וּמְבֻלָּקָה וְלֵב נָמֵס וּפִק בִּרְכַּיִם וְחַלְחָלָה בְּכָל־מָתְנַיִם וּפְנֵי כֻלָּם קִבְּצוּ פָארוּר׃ יב אַיֵּה מְעוֹן אֲרָיוֹת וּמִרְעֶה הוּא לַכְּפִרִים אֲשֶׁר הָלַךְ אַרְיֵה לָבִיא שָׁם גּוּר אַרְיֵה וְאֵין מַחֲרִיד׃ יג אַרְיֵה טֹרֵף בְּדֵי גֹרוֹתָיו וּמְחַנֵּק לְלִבְאֹתָיו וַיְמַלֵּא־

טרף

רש"י

בשלום ואין מגיד, כברכת מים מכונסין שאין זזים ממקומם. והמה עתה מרוב דוחקם למדו לנום ונסים: עמדו עמדו. אומרים להם, ואין מפנה לבו לשמוע ולעמוד: (י) בזו כסף. אתם הבאים על נינוה: ואין קצה. אין חשבון: לתכונה. לאוצרותיהם, על שם שהכסף והזהב הנתון באוצר נתון בחשבון כמה דאת אמר את הכסף המתוכן (מלכים ב' י"ב): כבוד מכל כלי חמדה. לשון הכבדה כמו (לקמן ג') התכבד כילק, לשון מכבד הבית אשקוב"ע בלעז, ולכבד אותם מכל כלי חמדתם, וכן ת"י ספו מכל מאני חמדתא, כבוד כמו זכור ושמור: (יא) בוקה. ריקנית: ומבוקה ומרוקנת ע"י בוקקים: ומבולקה מפורצת בחומותיה, אושברטיר"א בלעז: ופיק ברכים. כשלון ברכים כמו (שמואל א' כ"ה) לפוקה ולמכשול: קבצו פארור. שחרורית כקדירה: (יב) איה מעון אריות. קינה היא על נינוה שהיתה מדור מלכים קשים וחזקים כאריות: אשר הלך אריה לביא שם. ת"י אתר דהוו אזלין מלכין ושבקין תמן בניהון הא כאריא דשרי לרוחצן: (יג) אריה טורף בדי גורותיו. מלכים היו מביאין שלל רב עד שהיה די לבני

מצודת דוד

ושרים יצעקו למה תעסו עמדו והלחמו מול האויב אבל אין מי פונה אל הקוראים ולא יאבו להלחם: (י) בזו כסף. אתם אנשי כשדים שללו הכסף והזהב ואין סוף אל העושר שתקנו מאשר הכינו אנשי נינוה לעצמם: כבד. ר"ל הם תמלאו כבוד היקר מכל כלי חמדה וזהו כבוד נצחון המלחמה או ר"ל גרפו אותה מכל כלי חמדה וקחו לעצמיכם: (יא) בוקה וגו'. ר"ל נינוה תשאר ריקה וכרותה מן העושר: ולב נמס. לבם יהיה נמס מגודל החרדה וכשלון ברכים מבלי החזק ובכל מתנים יהיה חלחלה ורעד לבל יוכלו לעמוד על מתניהם: קבצו פארור. פני כולם יבחר כאלו קבצו כל השחרות שיש בקדרה הנשחרת מעשן האש: (יב) איה מעון אריות. אמר דרך קינה איה נינוה שהיתה מדור אריות ומקום מרעה אל הכפירים ר"ל מקום מלכים אדירים ושרים עצומים: אשר הלך. ר"ל אשר היה הולך ונואה משם האריה והלביא לכל פאות העולם לטרוף טרף והנה נשארו שם גורי האריה הם הבנים הקטנים וישבו בבטחה ולא היה מי מחרידם ר"ל המלך והגבורים יצאו לשלול שלל ובניהם נשארו במקומם בבטחון רב: (יג) אריה טרף. האריה ההוא אשר הלך היה טורף בעבור מרבית צורך ספוק גורותיו הם בניו

מצודת ציון

בורחים: מפנה. מל' הפנה וסבוב: (י) בזו. מל' בזה ושלל: קצה. סוף: לתכונה. מל' הכנה: כבד. מלשון כבוד או הוא ענין טיאוט וגריפה כמו התכבד כילק (לקמן ג'): (יא) בוקה ומבוקה. ענין ריקות כמו גפן בוקק (הושע י') וכפל המלה לחוזק הענין: ומבלקה. ענין כריתה כמו ובלקה ועוה פניה (ישעיה כ"ד): ופיק. ענין כשלון כמו ולא יפיק (ירמיה י'): פארור. קדרה כמו ובשלו בפרור (במדבר י"א): (יב) מעון. מדור: לכפירים לביא. הם משמות האריה: גור. כן יקרא האריה הקטן וכן גור אריה יהודה (בראשית מ"ט): (יג) בדי. בהרבות כמו בדי שופר (איוב

ביאור הענין

עמדו עמודו, כן צעקו אליהם שלא יברחו, **ואין מפנה** כי רעדה אחזתם ונסו ואין רודף: (י) **בזו**, עוד סיפר בדה"י שהמנצחים לא רצו לגעת בשלל נינוה ובבזם לא שלחו את ידם, כי היה די להם בכבוד הנצחון שכבשו את העיר ולא באו בעבור בז ושלל, כפ"ז ימליץ, שאומר אל המנצחים **בזו כסף בזו זהב**, הלא נמצא שלל רב כי **אין קצה לתכונה**, ויש שם אוצרות אין קץ, והמנצחים משיבים **כבוד מכל כלי חמדה** ר"ל הכבוד של הנצחון הוא יקר וגדול אצלנו מכל כלי חמדה, באנו בעבור הכבוד לא בעבור השלל: (יא) **בוקה**, מצייר מעמד אנשי העיר, הכל נתרוקן וזה **בוקה ומבוקה**, והכל נשחת וזה **מבולקה**, **ולב** אנשי העיר **נמס** מרוב הפחד, **ופיק ברכים** בעת הניסה והבריחה, **וחלחלה בכל מתנים** מרוב שבר ויגון: (יב) **איה** עתה ישים המליץ פניו אל בית המלך, אשר חרב ושמם, ויתפלא על האכזריות של סרדנאפל שטרף את נשיו ואת ילדיו הרג כאכזר ולא חמל, ואומר **איה מעון אריות**, הוא בית המלכות ששם ישבו המלכים שהם האריות הזקנים, **ומרעה היא לכפירים** שסביב ארמון המלך רעו הכפירים שהם נעירי האריות ר"ל בני המלך, **אשר הלך אריה ולביא שם** ששם היה הולך תמיד האריה והלביא שהיא נקבת האריה, רצה לומר המלך והמלכה, וגם שם הלך **גור אריה** הינו

ביאור המלות

היא מיוס שהיא נמצאת בהוויתה: (י) לתכונה. שרשו כון, האוצרות שהוכנו: (יא) בוקה ומבוקה. הוספת המ"ם מורה על הגדלת הריקות כמו שמה ומשמה (יחזקאל ו'): מבלקה. מענין השחתה (ישעיה כ"ד א'). ופיק ברכים, עי' ש"א כ"ה ל"א מש"ש. קבצו פארור, פרשתי יואל ב' ו': (יב) אריה גדול מכפיר, וכפיר גדול מגור כמ"ש בכ"מ, ולביא כולל גם הנקבה, וכא עליה גם שם לביא (יחזקאל י"ט ב' ע"ש): אריה לביא, אריה ולביא: (יג) בדי. לדעתי הב' שורש, כמו וכלתה בדיו (הושע י"א ו'), יאכל בדיו בכור

טֶרֶף חֹרָיו וּמְעֹנֹתָיו טְרֵפָה׃ יד הִנְנִי אֵלַיִךְ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְהִבְעַרְתִּי בֶעָשָׁן רִכְבָּהּ וּכְפִירַיִךְ תֹּאכַל חָרֶב וְהִכְרַתִּי מֵאֶרֶץ טַרְפֵּךְ וְלֹא־יִשָּׁמַע עוֹד קוֹל מַלְאָכֵכֵה׃

ג א הוֹי עִיר דָּמִים כֻּלָּהּ כַּחַשׁ פֶּרֶק מְלֵאָה לֹא יָמִישׁ טָרֶף׃ ב קוֹל שׁוֹט וְקוֹל רַעַשׁ אוֹפָן וְסוּס דֹּהֵר וּמֶרְכָּבָה מְרַקֵּדָה׃

רש"י

ביתם: ומחנק. בהמות לצורך לבאותיו כלומר מרבה אוצרות לבניו, ללבאותיו כלומר לנשותיו: וימלא טרף חוריו. ת"י וממלן אוצריהון חטוף: (יד) רכבה. רוב רכב שבה קרטי"ן בלעז, ה"א יתירה בסוף הלשון לריבוי מרכבות, וכן (יחזקאל כ"ד) סיר אשר חלאתה בה זוהם רב: ולא ישמע עוד קול מלאככה. קול מלאכיך כמו שעשה כבר רבשקה וחביריו שלוחי אשור (ישעיה ל"ז) ויקרא בקול גדול יהודית:

ג (א) פרק. גזל שמפרקו מיד בעליו: לא ימיש טרף. מתוכה תמיד: (ב) קול שוט. להכות סוסים היה נשמע בה תמיד: וקול רעש. אופני מרכבות: וסוס דהר. דולג ומקפץ

מצודת ציון

ל"ע): ומחנק. מלשון חנק: חריו. מלשון חור ונקב הוא המערה אשר ישכב שם האריה: ומעונותיו. מל' מעון ומדור: (יד) והבערתי. ענין שריפה: רכבה. קבוצת המרכבות: מלאככה. מל' מלאך ושליח:

ג הוי. כמו אוי: כחש. שקר: פרק. ענין השבר כמו ופרקיהן יפרק (זכריה י"א): ימיש. ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות י"ג): (ב) שוט. ושרביט כמו שוט לסוס (משלי כ"ו): אופן. גלגל המרכבה: דהר. כן יקרא דליגת וקפיצת הסוס כמו מדהרות דהרות אביריו (שופטים

מצודת דוד

הקטנים והיה מחנק והורג מחיות השדה להביא אל לבאותיו הם נקבות האריה: וימלא. והיה ממלא החורים שיושב בהן מן הטרף וכפל דבריו ואמר ומעונותיו טרפה והוא משל על מלכי נינוה והריה שהיו מביאים שלל רב די צורך בניהם ונשותיהם ומלאו ארמון מן העושר שללו: (יד) הנני אליך. הנה אני אליהם כך: והבערתי. אשרוף רוב הרכב שבה בהעלאת עשן השמים לגודל השרפה: וכפיריך. ר"ל בני המלכים וזרעם תאכל החרב: והכרתי וגו'. ר"ל עוד לא תטרוף בארץ לשלול את העכו"ם: קול מלאככה. שהיו מרימים קול על ארצות העכו"ם ליראם ולהבהילם וכמו שעשה רבשקה על ירושלים כמ"ש (במ"ב י"ט ובישעיה ל"ז):

ג (א) הוי עיר דמים. אוי לך את נינוה עיר שופכת דמים כלה עדת שקר ומלאה שבר לשבר את הבריות ולא תסור מפיה את הטרף כי תתמיד להרוג ולאבד את האומות: (ב) קול שוט. היו משמיעים קול שוט להכות הסוסים וקול הרעשת אופני המרכבות להבהיל את האנשים: וסוס דהר.

באור המלות

מות (איוב י"ח י"ג), ענפיו וסעיפיו, ובא במשקל הסמיכות שלא כדרכו, ר"ל שטורף ענפי ואיברי גורותיו. ומחנק ללבאותיו, היינו את לבאותיו, כמו הרגו לאבנר, ויל"פ ב' בדי שימושיות שהורג וטורף בגורותיו הרבים, כמו ויהיו סורגים בהם (מ"ב י"ז כ"ח), ומלת די מורה על הריבוי: (א) כחש. שתם כחש הוא באמונה, ופרק הוא אחר שטרף שפורק העצמות ומפרידן, כמ"ש פן יטרף כאריה פורק ואין מציל, ויל"פ כחש פרק שמכחישים את הפרק והגזלה הגם

גיא חזיון — באור הענין

הילדים הקטנים בני מלכים, **ואין מחריד** כי היו בטוחים שמה: (יג) **אריה**, ואיך נעשה שם עתה האכזריות הזה **שהאריה טורף את גורותיו**, ר"ל שהמלך הרג את ילדיו הקטנים, והאריה **מחנק ללבאותיו** שצוה לחנק את נשיו שהם הלביאות, כי נתחנקו ע"י העשן, **וימלא טרף חוריו ומעונותיו טרפה**, מה שטרף את נשיו קורא טרפה בלשון נקבה ומה שטרף את גוריו קורא טרף בלשון זכר, ומצייר שהנשים דרו במעונות והגורים שכנו בחורים קטנים, (כמשל האריה) ר"ל שהילדים היו בחדרים קטנים ומלא אותם טרף, ונשיו היו בארמנותיו וימלא אותם טרפה, הנשמע כזאת?: (יד) **הנני**, משיב **הנני אליך נאום ה'**, ר"ל זה היה בגזרת ה', **והבערתי בעשן רכבה** של המלכה, שהיא הועלתה למוקד עם רכב שלה ועגלת צב כמ"ש והוצב גולתה הועלתה ונחנקה בעשן המוקד, **וכפיריך תאכל חרב** גם יתר בניו שנשארו תאכל אותם חרב האויב (וכבר מובא בדברי המפ' שדרך צודי אריות להבעיר עשן במעון האריה ואז יצאו הכפירים מחוריהם ויהרגום הציידים בחרב) ועי"כ **והכרתי מארץ טרפך** שלא תטרף עוד גוים רבים, וגם **לא ישמע עוד קול מלאככה**, אשר ביד מלאכיך חרפת ה':

ג (א) **הוי**, עתה מתחיל הנבואה העתידה אשר חזה על חורבן השני של נינוה שנחרבה ע"י נבוכדנצר בראשית מלכותו שאז נהרסה כל העיר ונעקרה שממה לעולם, שעז"א ספר חזון נחום האלקשי, **הוי עיר דמים** שופכת דם, **כולה כחש** כולם כחשו בה' ובמלאכיו, **פרק מלאה**, הגם שמלאה מבשר טרפה בכ"ז **לא ימוש טרף** טורפים תמיד מחדש לרצוח ולאבד נפשות: (ב) **קול**, א] מצייר רעש העיר שנשמע תמיד קול שוט וקול רעש של אופנים, ב] מצייר הסכנה שיש בעיר שתמיד **סוס דוהר**

ג פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכבד פגר ואין קצה לגויה יכשלו בגויתם: ד מרב זנוני זונה טובת חן בעלת כשפים המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה: ה הנני אליך נאם יהוה צבאות וגליתי שוליך על־פניך והראיתי גוים מערך וממלכות קלונך: ו והשלכתי עליך שקצים ונבלתיך ושמתיך כראי: ז והיה כל־ראיך ידוד ממך ואמר שדדה נינוה מי ינוד לה

וכשלו קרי

רש"י

זכן מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה'): (ג) ולהב חרב. דולמיל"א בלעז, כל סכין וחרב קרוי להב כמו (שם ד') ויבא הנצב אחר הלהב: וברק חנית. חנית מרוטה ומבהקת אור יוצא ממנה פלנדו"ר בלעז: וכבד פגר. היו מרבים פגרים ולא היה חשבון לגוית נבלתם המושלכות בה עד שהיו עוברים נכשלים בגוית הפגרים: (ד) מרב זנוני זונה. מרוב חנופה עיר חנופה שהיו יודעים לפתות לב מלכי הארץ להתחבר עמם וסוף כובשים אותם תחתיהם: (ה) שוליך. הם שפולי בגדי אשה: מערך. גלויך כמו (מיכה א') עריה בשת: (ו) שקוצים, בגדים צואים המגוללים אותך לפי הענין שדימה אותה לזונה דבר הכתוב: כראי. כזבל לשון והסיר את מוראתו בנוצתה (ויקרא א'): (ז) ידוד ממך. יתרחק ממך:

מצודת דוד

הסוס שמשך את המרכבה היה מדלג וקופץ והמרכבה היתה מרקדת לרוב מרוצתה לאיים על הרואים: (ג) פרש מעלה. הפרש היה מעלה עצמו כלפי מעלה בדליגת הסוס ובידו להב חרב וברק חנית והוא עושה חללים רבים ופגרים הרבה: ואין קצה לגויה. לא היה סוף אל גוית ההרוגים המושלכים בארץ עד שבני אדם נכשלו בגוית ההרוגים כי לא מצאו מקום פנוי ללכת: (ד) מרוב זנוני זונה. ר"ל כל ההרג הזה עשתה בעבור שהיה בה רוב הנהגת זנוני הזונה כשהיא טובת חן ובעלת כשפים אשר אז מוכרת עכו"ם לעצמם להיות כרוכים אחריה בעבור זנותה וכובשת משפחות עכו"ם עם כשפיה כי כן היה דרך אשור לפתות את העכו"ם בדברי חנוף להתחבר עמם וגלו להם מסתורם ואח"ז נלחמו בהם ויכלו להם והרבו להרוג ולאבד מבלי מצא מנוס: (ה) הנני אליך. הנה אני אלחם בך: וגליתי שוליך. לפי שהמשילה לזונה אמר לשון בזיון הזונה שמפשיטין חלוקה ומהפכין מלמטה למעלה דרך בזיון ומגלין שולי החלוק בהגבהתה כלפי מעלה על פניה: והראיתי. אראה את כל העכו"ם את גלויך ואת הממלכות את קלונך ובזיונך: (ו) והשלכתי. אשליך עליך דברים מאוסים ותגנה אותך ואשים אותך כדבר מטונף ומלוכלך ר"ל האויב הבא יהרוג בך ויוליכך בשבי בבזיון רב: (ז) כל רואיך. כל הרואים אותך בשפלותך ובבזיונך ינוד להתרחק ממך כדרך שמתרחקין מדבר מאוס: ואמר. הרואה

מצודת ציון

ה'): מרקדה. מל' ריקוד וקפיצה: (ג) פרש. כן יקרא הרגיל לרכוב על הסוסים: ולהב. כן יקרא ברזל החרב כי כשהיא מלוטשת מבהקת כלהב אש וכן ולהב חניתו (ש"א י"ז): וברק. כן יקרא ברזל החנית כי הוא מבריק כברק כאשר ילטשו וכן ברק חרבי (דברים ל"ב): וכבד. ענין רבוי כמו בעם כבד (במדבר כ'): פגר. כן יקרא גוף ההרוג: לגויה. לגוף כמו גויות שאול (ש"א ל"א): (ה) וגליתי. מל' גלוי: שוליך. היא תחתית הבגד כמו על שולי המעיל (שמות כ"ח): מערך. גלוי וכן עריה בושת (מיכה א'): קלונך. מלשון קלון ובזיון: (ו) שקוצים. מל' שקץ ומאוס: ונבלתיך. ענין כעור ומגונה כמו אגלה את נבלותה (הושע ב'): כראי. ענין טנוף ולכלוך וכן מוראה ונגאלה (צפניה ג'): (ז) ידוד. מל' נדידה: שדדה. ענין עושק: מרקדה. מלשון רקוד וקפיצה: ינוד. מל' נדידה ותנועה:

גיא חזיון

באור הענין

ומרכבה מרקדה: (ג) פרש מעלה, במקום מעלה ההרים ששם לא תבא המרכבה והסוסים, שם נמצא פרש ולהב חרב וברק חנית ששם יעמדו אנשי המלחמה, ועי"כ נמצא רב חלל שיומתו אנשים בחוצות, וכבד פגר שמכבדים את הפגרים במטאטא כמו שמכבדין אשפתות, ובכ"ז אין קצה לגויה שא"א להסיר כל הפגרים עד שיכשלו בגויתם שההולכים יכשלו בם; (ד) מרוב, וטעם קיבוץ ההמון הרב לשם ע"י רוב זנוני זונה שנמצא שם, שהיא טובת חן וגם בעלת כשפים לצודד נפשות ע"י כישוף, עד שמוכרת גוים בזנוניה, ומשפחות היקרות שלא יתפתו על הזנונים תמכרם בכשפיה, שהכשפים הם חוץ לטבע וימשלו גם על משפחות מצוינות, ובנמשל שהגוים יתפתו להקבץ שמה ע"י רוב העושר והמסחר שלה, שזה נמשל לאתנן זונה (כמ"ש בישעיה כ"ג), והמשפחות יתפתו ע"י כישוף ותחבולות שתסמא עיניהם להיות משועבדים אליה: (ה) הנני אליך וגליתי שוליך שולי הבגדים המטונפים אגלה על פניך, והראיתי גוים שהם נתפתו ע"י זנות אראם מערך שהיא ערותך, וממלכות שנתפתו ע"י כישוף אראם קלונך: (ו) והשלכתי עליך שקוצים לנבל את יפיך עד שאשים אותך כראי ודבר מטונף: (ז) והיה,

באור המלות

הגם שלא ימוש טרף: (ג) מעלה. כמו במעלה העיר, ופרש נקרא האיש המלומד לרכוב על סוס מלחמה: וכבד. שאטואת בלשון המשנה: ואין קצה לגויה. יל"פ ג"כ שר"ל שאין קצה מה שצריכים לצרכי הגויה ותענוגות בשר, עד שיכשלו בגוייתם מרוב זנוני זונה, ר"ל שיחלשו ויחלו ע"י רוב זנוני זונה: (ה) מערך. כמו ערותך, כמו כמער איש: (ו) ונבלתיך. מענין נבלה: ראי. ענין טינוף, כמו והסיר את מוראתו: (ז) שדדה. לדעת המפרשים כמו שֻׁדְּדָה, ואני פרשתיו משקל ובא בדגש וראוי להיות רפה

לָהּ מֵאַיִן אֲבַקֵּשׁ מְנַחֲמִים לָךְ׃ ח הֲתֵיטְבִי מִנֹּא אָמוֹן הַיֹּשְׁבָה בַּיְאֹרִים מַיִם סָבִיב לָהּ אֲשֶׁר־חֵיל יָם מִיָּם חוֹמָתָהּ׃ ט כּוּשׁ עָצְמָה וּמִצְרַיִם וְאֵין קֵצֶה פּוּט וְלוּבִים הָיוּ בְּעֶזְרָתֵךְ׃ י גַּם־הִיא לַגֹּלָה הָלְכָה בַשֶּׁבִי גַּם עֹלָלֶיהָ יְרֻטְּשׁוּ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת וְעַל־נִכְבַּדֶּיהָ יַדּוּ גוֹרָל וְכָל־גְּדוֹלֶיהָ רֻתְּקוּ בַזִּקִּים׃ יא גַּם־אַתְּ תִּשְׁכְּרִי תְּהִי נַעֲלָמָה גַּם־אַתְּ תְּבַקְשִׁי מָעוֹז מֵאוֹיֵב׃ יב כָּל־מִבְצָרַיִךְ תְּאֵנִים עִם־בִּכּוּרִים

אם

רש"י

(ח) התיטבי מנא אמון. ומה תבטחי בעושרך ובגבורתך וכי גדולה את מנא היא אלכסנדריא של מצרים, אמון מל' פדגוג, נא הגדולה שהיתה אומנת מלכי מצרים דמרבי בה מלכי: אשר חיל ים. אשר היה הים להם לחיל ולחומה, שורא ובר שורא: (ט) כוש עצמה. כושיים היו לה לחוזק: פוט ולובים היו בעזרתך. הפוטים והלובים אשר היו בעזרתך גם הם היו בהילם: (י) גם היא לגולה הלכה. אף היא הלכה בגולה אעפ"כ גדולתה לא עמדה לפני נבוכדנאצר: רתקו. נכבלו, לשון רתוקות כסף (ישעיה מ') עשה הרתוק (יחזקאל ז'), שלשלת: בזקים. שלשלאות: (יא) גם את. אף לפי גדולתך תשכרי כמותה בכוס התרעלה ותהיה נעלמה: (יב) כל מבצריך תאנים עם בכורים. כל ערי מבצריך יהיו

מצודת ציון

מאין. מאיזה מקום: (ח) התיטבי. מלשון טובה: מנא. נוא היא אלכסנדריא כן ת"י: אמון. כמו המון והוא ענין עם רב וכן ואת יתר האמון (ירמיה נ"ב): ביאורים. כן יקראו התפירות המוסבות מים: חיל. הוא החומה הנמוכה שלפני הגבוהה וכן ויאבל חיל וחומה (איכה ב'): (ט) עצמה. ענין חוזק: פוט ולובים. שמות אומות: (י) עולליה. בניה הקטנים: ירטשו. ענין בקיעה כמו וקשתות נערים תרטשנה (ישעיה י"ג): ידו. ענין השלכה כמו ואל עמי ידו גורל (יואל ד'): רתקו. ענין שלשלאות כמו עשה הרתוק (יחזקאל ז') ור"ל קשרו בשלשלאות: בזקים. גם הוא ענין שלשלאות כמו לאסור מלכיהם בזקים (תהלים קמ"ט) ועם כי אמר רתקו אמר גם בזקים לתוספת ביאור וכן משעף פארה (ישעיה י'): (יא) נעלמה. מל' העלם: מעוז. ענין חוזק: (יב) עם בכורים. כמו ובכורים וכן אדמוני עם יפה עינים (ש"א ט"ז) ור"ל ויפה עינים: בכורים. ענין גמר הבשול

מצודת דוד

בנזיונך יאמר הנה שדדה נינוה מי ינוד לה בראשה כדרך המנחמים כאומר הלא אין לה אוהבים כי שנאה לכל העכו"ם: מאין. מאיזה מקום אבקש לך מנחמים והוא כפל ענין במ"ש: (ח) התיטבי מנא אמון. וכי טובה את מנא שהיא בת רבת עם כמ"ש את המון נוא (יחזקאל ל'): הישבת. אשר יושבת בין היאורים והמים סביב לה והיא לה לחוזק: אשר חיל ים וגו'. ר"ל הים לה לחיל וגם חומתה היא מן הים. ר"ל הם הם לה לחוזק במקום חיל וחומה: (ט) כוש עצמה. כוש היה לה לחוזק כי באה לה לעזרה וגם אנשי מצרים באו בעזרתה ואין קצה אל הבאים בעזרתה: פוט ולובים. ר"ל גם פוטים ולובים שהיו בעזרתך את נינוה גם הם היו בעזרתה: (י) גם היא. עם כל החוזק והעזר הלכה לגולה בשבי על ידי הכשדים ואת עולליה בקעו בראש כל החוצות ועל המכובדים שבה השליכו גורל לחלקם ביניהם וכל גדוליה אסרו בשלשלאות: (יא) גם את. גם את נינוה לא תהיי טובה ממנה כי תהי' שכורה ר"ל מגודל הצרה תהיה מבולבלת בדעת כמו השכור: תהי נעלמה. תהיה נעלמה מן העולם כאלו לא היית: גם את וגו'. כמו שנוא בקשה עזר ומעוז להנצל מן האויב כן תבקשי את וכאומר והנה לא תמצא כמו שלא מצאה נוא: (יב) כל מבצריך. ערים המבצרים יהיו נוחים לכבוש כאלו

גיא חזיון

באור המלות

ובמתג: ינוד, מנחמים. הנודה היא מן הקרובים והאוהבים (כמ"ש ישעיה נ"א י"ט), והמנחמים יהיו גם לחוקים: (ח) חיל ים. כמו ויאבל חיל וחומה, שתרגומו שורא ובר שורא: (י) לגולה הלכו בשבי. כי יש גולה שאינו שבוי רק יכול ללכת בכ"מ שירצה, וכן יחזקאל (י"ב י"א) בגולה בשבי ילכו: ירוטשו. העברת צורת האדם ע"י השאור (ישעיה י"ג): רתקו. זקים כפולים ומכופלים (יחזקאל ז' כ"ג): (יא) תבקשי. אשר תבקשי, וכן פסוק ט' [אשר] היו בעזרתך,

באור הענין

עד שכל הרואה אותך ידוד ויתרחק ממך, ויאמר שדדה נינוה ר"ל אחר שנינוה שדדה תמיד את כל העולם א"כ מי ינוד לה אחר שכולם שונאים אותה. עתה ישוב המליץ פניו אל נינוה לאמר אליה מאין אבקש מנחמים לך, למי קרה צרה כזאת עד שבזה אנחם אותך לאמר שגם לפלוני קרה כזאת: (ח) התיטבי, משיב לאמר הנה אוכל לנחם אותך לאמר התיטבי מנא אמון שגם היא נחרבה כמוך, וגם היא היתה דומה לך בעת גדולתה, שהיתה נא אמון עיר רבתי עם, וכן כמו שאת יושבת על נהר חדקל, כן היא, היא יושבה ביאורים עד שמים סביב לה מכל צד, ונוסף לזה היה הים מקיף אותה עד שהים היה לה כחיל וחומה, עז"א אשר חיל ים, וגם מן הים היה חומתה בחומתה הגדולה וחיל שהוא החומה הקטנה היה הים: (ט) כוש, וגם היה לה תוקף ועזרת אנשי חיל יותר ממך, כי כוש עצמה כוש היה עוזם לה, וגם מצרים בעצמה אין קצה לאנשים שהיו רבים מאד, וגם פוט ולובים (אשר) היו בעזרתך שעזרו לנינוה, גם המה היו אז בעזרת מצרים: (י) גם היא לגולה הלכה כמוך, וגם עולליה ירוטשו כמו שקרה לך, ועל נכבדיה ידו גורל לקחתם לעבדים עפ"י הגורל:

גם

אִם־יִנּוֹעוּ וְנָפְלוּ עַל־פִּי אוֹכֵל׃ יג הִנֵּה עַמֵּךְ נָשִׁים בְּקִרְבֵּךְ לְאֹיְבַיִךְ פָּתוֹחַ נִפְתְּחוּ שַׁעֲרֵי אַרְצֵךְ אָכְלָה אֵשׁ בְּרִיחָיִךְ׃ יד מֵי מָצוֹר שַׁאֲבִי־לָךְ חַזְּקִי מִבְצָרָיִךְ בֹּאִי בַטִּיט וְרִמְסִי בַחֹמֶר הַחֲזִיקִי מַלְבֵּן׃ טו שָׁם תֹּאכְלֵךְ אֵשׁ תַּכְרִיתֵךְ חֶרֶב תֹּאכְלֵךְ כַּיָּלֶק הִתְכַּבֵּד

רש"י

כילק

תאנים לכבוש ולבוז מה שבתוכה כאילני תאנים וכשהן עם בכורות מבושלות שבהן כשמניעים האילן נופלים הבכורים לתוך פה האוכלים . תאנים אילני תאנה : אם ינועו . אשר אם ינועו בידי אדם בחוזקה: (יד) מי מצור שאבי לך . עיר שבאים לצור עליה מוספים להם בני העיר מים רבים לתוכה בתוך חביות לשתות בימי המצור כשאין בתוכה בורות : באי בטיט ורמסי . אותו לעשות ממנו לבנים כדי לחזק בו בדקי החומות : החזיקי מלבן . אחזי בידיך המלבן העשוי לדפוס הלבנים ללבון בתוכה : (טו) התכבד. במשמעות הסמד : כילק . הגומר ומכלה כל ירק השדה , ויש פותרין התכבד כילק תתכסי בכובד גייסות

מצודת דוד

היו תאנים וכשהם מבוכרים בבשול כי אז אם ינועו את האילן נופלים הם מעצמם על פי הרוצה לאכלם כן בנקל יכבוש נ"נ את ערי מבצריך : (יג) נשים בקרבך. כאלו היה נשים בקרבך ר"ל לא יכלו למנוע ביאת האויב כאלו היו נשים ולא גבורים בעלי מלחמה : לאויביך . אל אויביך כאלו מעצמם נפתחו שערי ארצך וכאלו האש שרפה בריחי השערים ר"ל בקלות רב יכבוש אותה האויב : (יד) מי מצור שאבי לך. שאבי לך מים להיות מוכן לך לשתות בימי המצור כי לא תוכל ללכת אז מחוץ לעיר לשאוב מים כי האויב יהרוג אותך : חזקי מבצריך . למען תשגב בהן מפני האויב : באי בטיט וגו' . לעשות בנין החומה : החזיקי מלבן . אחזי מלאכת הלבנים לתקן עמהם בדקי החומה : (טו) שם וגו' . ר"ל אבל לא תועיל בזה כי שם במבצריך תאכלך האש והחרב תכריתך ותאכלך כילק האוכל עשבי השדה ולא ישאיר מה : התכבד כילק . תהיה מתואמת במעשה כילק שמכלה כל

מצודת ציון

כמו בכורה אותה נפשי (מיכה ז') : ינועו . מל' תנועה והנדה : (יג) בריחיך . כשין מטה לנעול השערים ע"י : (יד) מצור . כן תקרא העיר בעת שהגייסות צרים עליה : שאבי . כן יקרא לקיחת המים כמו והשאב לכל גמליו (בראשית כ"ד) : ורמסי . מל' רמיסה ודריכה : בחמר . הוא הטיט וכפל הדבר במ"ש : החזיקי . ענין אחיזה : מלבן . מל' לבינה העומדת לבנין החומה : (טו) כילק . מין ארבה : התכבד . ענין טילוט וגריסה לנקות ונדרז"ל מכבדים את הבית (ברכות נ"ם) וכן כבוד מכל

באור הענין

(יח) גם את , ר"ל בזה אנחמך בכן קרה או יקרה לעיר גדולה כמוך, ומלייר כי בזה תשתה כוס תנחומין, כמנהג האבל בעת התנחומין, ותשכרי מן הכוס, ובזה **תהי נעלמה** תתעלם מן העין כאילו אינך עוד בעולם , **גם את** (תשכרי) את, אשר **תבקשי** עתה **מעוז מאויב** ותחשוב להשגב במבצר ולהנצל , לא יועיל לך זאת, כי. (יב) **כל מבצריך תאנים עם בכורים** שבתנועה קלה **אם ינועו יפלו** מן האילן **על פה של האוכל** והתאנים הבכורים יפלו בקל יותר מן התאנים שלא נתבכרו , כן המבצרים שיתבכרו עתה יהיו יותר בנקל לכבשם : (יג) **הנה** , כי אין מי שילחם בעד המבצרים כי **עמך כנשים** שאינם בעלי מלחמה ולכן **פתוח נפתחו שערי ארצך** : (יד) **מי מצור** , מהלוצן על המעסקם לחזק את מבצריהם ולהשגב בתוכם , אומר הרוצה להסגר במצור צריך להיות לו יאורי מצור שיהיו מים מוכנים לו בשפע , ואתה אין לך מים מזומנים **רק מי מצור שאבי לך** , כשואב מים בכלים שהם מועטים , וגם לא יעמדו ימים רבים כי יסרחו , **חזקי מבצריך** כי אינם חזקים , ואמר ע"ז בדרך הלצה **באי בטיט ורמסי בחמר** כי הטיט אינו ראוי לעשות ממנו לבנים , שהם נעשים מן החמר לא מן הטיט הנדוש ברגלי אדם , שהלבנים הנעשים מן הטיט יתפוררו ויהיו כאבק . ואתה שאין לך חמר לעשות ממנו לבנים, בואי בטיט ורמסי בחמר , תרמסי את הטיט כאילו ע"י הרמיסה יעשה חזק כחמר , ואני אומר לך **החזיקי מלבן** צריך את להחזיק היטב את המלבן שלא תתפורר הלבנה לפרורים, כי באמת נעשה מטיט : (טו) **שם**, אבל שם מדי תרמסי בטיט לחזק מבצריך **תאכלך אש** האויב , **והחרב תכריתך ותאכלך כילק** האוכל את עשב השדה, **התכבד כילק** , הילק הוא מין ממיני הארבה אשר בגדלו הוא רמה ואחר זמן יתעטף במעטפת (כמו שרוב הרמשים יתעטפו במסוה) וינוח שם זמן מוגבל ואחר יצא מן המעטפה ויתהוה ממנו בעל כנף ואז הוא ממין הארבה ויעוף , עפ"ז מדמה את המון הסוחרים והעמים שהיו נמצאים בעיר נינוה כילק בעוד שהוא רמה וזוחל על הארץ ולא יוכל לעוף , אבל אחר שנכבשה עיר נינוה יצאו מן המעטפה ונעשה להם כנפים ונעשו כארבה שיש להם כנפים ויעופו מן הארץ , וז"ש אתה רוצה **להתכבד כילק** ע"י הסוחרים הזוחלים בעירך כילק הזוחל , אבל **תתכבדי כארבה** כי במהרה יהיה להם כנפים לעוף מן הארץ : (טז) **הרבית** , מפרש מ"ש התכבד כילק, שכן **הרבית רוכליך** (שהם הסוחרים הקטנים מוכרי

גיא חזיון

באור המלות

כמו זה סיום [אשר] עשה ה' : (יד) בטיט , בחמר הנבאר (ישעיה י' ו' , מ"א כ"ה), שבטיט אין ראוי לבנין רק החמר עיי"ש : (טו) התכבד . מקור , התכבדי נוכי רוכליך

כַּיֶּלֶק הִתְכַּבְּדִי כָּאַרְבֶּה׃ טז הִרְבֵּית רֹכְלַיִךְ מִכּוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם יֶלֶק פָּשַׁט וַיָּעֹף׃ יז מִנְּזָרַיִךְ כָּאַרְבֶּה וְטַפְסְרַיִךְ כְּגוֹב גּוֹבָי הַחוֹנִים בַּגְּדֵרוֹת בְּיוֹם קָרָה שֶׁמֶשׁ זָרְחָה וְנוֹדַד וְלֹא־נוֹדַע מְקוֹמוֹ אַיָּם׃ יח נָמוּ רֹעֶיךָ מֶלֶךְ אַשּׁוּר יִשְׁכְּנוּ אַדִּירֶיךָ נָפֹשׁוּ עַמְּךָ עַל־הֶהָרִים וְאֵין מְקַבֵּץ׃

רש"י

אין

כילק, התכבדי לשון עם כבד: (טז) ילק פשט ויעף. יהיו קלים לצאת בסחורה כילק הפושט ועף: (יז) מנזריך. שריך, והמ"ם יסוד ושרש בתיבה כמ"ם של ממרחק ושל משמעתך ושל מגעליך, ופעמים שהיא נופלת ממנה, כמו נזיר אחיו (בראשית מ"ט), וכן נזיריה (איכה ד') שריה: וטפסריך. הממונים שלך: כגוב גובי. כחילי גובאי. גובאי קומ"ל גגושטרדי"ן בלעז: החונים בגדרות ביום קרה. כן דרך הארבה והזבוב החסיל והילק בעת הקור נדבקים בכתלים וכשיבא חום הן נודדים משם והולכים להם, כך יגלו כל עמך: ונודד. ומטלטל: ולא נודע מקומו אים. איפה הם ואנה הלכו: (יח) נמו רעיך. לשון תנומה: ישכנו. אין יכולין לקום: נפושו. כמו נפוצו, וכל האותיות היוצאות ממוצא אחד מתחלפות

מצודת ציון

בלי תמדה (לעיל כ'): (טז) הרבית. מל' רבוי: רכליך. סוחריך וכן בעיר רוכלים שמו (יחזקאל י"ז): פשט. ענין פרישה: ויעף. מל' עפיפה ופריחה: (יז) מנזריך. מלשון נזר ועטרה כמו את הנזר (מ"ב י"א): וטפסריך. ענין שררה כמו פקדו עליה טפסר (ירמיה נ"א): כגוב גובי. הוא מין ארבה וכן יוצר גובי (עמוס ז') ור"ל מין הגדול שבארבה ודוגמתו בעדי עדיים (יחזקאל ט"ז) ור"ל בהטוב והיפה שבעדים: בגדרות. מל' גדר וכותל: קרה. מל' קור וצנה: ונודד. מל' נדידה: אים. איה הם: (יח) נמו. מל' תנומה ושינה: רעיך. מנהיגיך: אדיריך. גבוריך: נפשו. מלשון נופש

מצודת דוד

הירק: התכבדי כארבה. כפל הדבר במ"ש לחזק הענין: (טז) הרבית. מאז הרבית רוכליך יותר מכוכבי שמים ועתה הם כילק הפושט כנפיו ויעוף ר"ל הנה נסו והלכו שבי: (יז) מנזריך. השרים בעלי העטרות היו כארבה וטפסריך היו כמין הגדול שבארבה אשר ביום קרה יחנו בגדרות וכאשר תזרח השמש וחם להם אז כ"א מהם נודד ללכת ולא ניכר מקומו איכן הנה ואים הם אנה הלכו וכן יהיו שרי נינוה כי לא יהיה ניכר אם היו שם מעולם ולא יהיה נודע איה הם כי מהם נהרגו מהם הלכו שבי: (יח) נמו רעיך. מנהיגי המלחמה כאלו נתנמנמו בשינה ועזבו הנהגת המלחמה: ישכנו אדיריך. הגבורים שוכנים במקומם ואינם הולכים למלחמה מול האויב: נפשו עמך. המון העם כאלו נפש ומרגוע על ההרים ואין מי מקבצם לרדת אל המלחמה:

באור המלות

(טז) רוכליך. הם הסוחרים הקטנים הנושאים הסחורה מבית לבית (יחזקאל כ"ז): פשט. כמו ופשט את בגדיו, שידוע כי אחרי ישכב הרמש ימים מוגבלים במעטפה יפשט גוייתו הקודמת ואת המעטפה ויתהוה עוף כנף: (יז) מנזריך. לשון נזר: וטפסריך. הממונים על צבא המלחמה (ירמיה נ"א): גוב גובי. קיבוץ הגובאי, מין ארבה: (יח) נפשו. מענין מנוחה, כמו וינפש בן אמתך. וי"ל שנחו מפוזרים על ההרים

גיא חזיון

באור הענין

הסחורות לאחדים) **מכוכבי השמים**, והיה בתוכך כילק הרוחש ממקום למקום ואינו יוצא מגבול המדינה שהוא שם, אבל עתה **תתכבדי כארבה כי ילק פשט** הילק הזה פשט את המסוה ויצא מן המעטפה והוא ארבה בעל כנפים **ויעף** לארץ אחרת, ר"ל עתה כולם עזבו אותך: (יז) **מנזריך**, גם הפחות והסגנים שהלבשת אותם נזר ועטרה, נדמו **כארבה** המעופף למקום אחר כן מרדו בך ויעופו להחסות תחת צל כ"נ הכובש אותך, **וטפסריך** הם הממונים על צבא המלחמה נדמו **כגוב גובי**, כקיבוץ של מיני ארבה אשר דרכם **לחנות בגדרות ביום קרה**, אז הם שקועים בגדרות ונרדמים כל ימות החורף, ועת אשר **שמש זרחה** אז **ונודד** כל אחד יזוד לבדו **ולא נודע מקומו אים**, כן כל ימי המלחמה נסתתרו בגדרות ובחורים ונרדמו ולא עשו מאומה, וכשנפתחו שערי העיר ברחו איש לנפשו: (יח) **נמו**, מפרש כי כן **נמו רועיך** היינו המנהיגים שהגית על החיל נמו בשינה, ועי"כ **ישכנו אדיריך** הגבורים אשר שכנו במשכנותיהם ולא יצאו להלחם, וכן **נפשו עמך** כל עם המלחמה שבת וינפש, ולא לחמו, ועתה הם על

ההרים

יט אֵין־כֵּהָה לְשִׁבְרֶךָ נַחְלָה מַכָּתֶךָ כֹּל ׀ שֹׁמְעֵי שִׁמְעֲךָ תָּקְעוּ כַף עָלֶיךָ כִּי עַל־מִי לֹא־עָבְרָה רָעָתְךָ תָּמִיד׃

רש"י

המשא

א כוו, ז"ן פי"ן סמ"ך לד"י כולן יולאין מסוף הגמון ותולי השיניס: (יט) אין כהה לשברך. אין מיגר על שברך, כי הכל שמחים: כהה. לשון דבר עמוס: תקעו כף. לשמחה:

מצודת דוד

(יט) אין כהה. אין מי מיצר על שברך להיות זועף פניו כהה והשוכה ועם כי מכתך נחלה וכאובה מאד: שמעך. שמע מפלתך: תקעו כף עליך. ר"ל עוד ישמחו על מפלתך יכו כפם זה לזה דרך שמחה: כי על מי. ר"ל מי הוא אשר לא עברה עליו תמיד רעתך כי לכולם הרעות ולכן הכל ישמחו במפלתך:

מצודת ציון

ומהגוף כמו שבת וינפש (שמות ל"א): (יט) כהה. ענין עכירות וחושך כמו כהה הנגע (ויקרא י"ג): נחלה. מלשון חולי: תקעו כף. ענין הכאת כף אל כף לשמחה וכן כל העמים תקעו כף (תהלים מ"ז):

ביאור הענין

גיא חזיון

ההרים ואין מקבץ, זה הנמשל על שמש זריחה ונודד, נפוצו על ההרים ואין מקבץ אותם: (יט) אין (רוח) כהה לשברך, ר"ל לא ימצא איש שיכהה רוחו עליו ויצטער על שברך, (ואין רוח) נחלה למכתך, גם על המכה שאחר השבר אין חולה ומצטער עליך, כי בהפך כל שומעי שמעך ר"ל שמע של שברך תקעו כף עליך לסימן שמחה, כי על מי לא עברה רעתך תמיד, שהרעות לעמים רבים ולכן שמחו כולם על מפלתך:

ביאור המלות

ואין מקבץ, כי הרועים נמו ונרדמו: (יט) כהה. כמו רוח כהה (ישעיה ס"א), או נפש כהה, וכן נפש נחלה, והמכה נוסף על השבר, ר"ל אין חולה עליך: תקעו כף. כמו כל העמים תקעו כף, או רלה לומר שהתחברו בתקיעת כף עדך לכלות אתך:

א א הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר חָזָה חֲבַקּוּק הַנָּבִיא׃ ב עַד־אָנָה יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וְלֹא תִשְׁמָע אֶזְעַק אֵלֶיךָ חָמָס וְלֹא תוֹשִׁיעַ׃ ג לָמָּה תַרְאֵנִי אָוֶן וְעָמָל תַּבִּיט וְשֹׁד וְחָמָס לְנֶגְדִּי וַיְהִי רִיב וּמָדוֹן יִשָּׂא׃ ד עַל־כֵּן תָּפוּג תּוֹרָה וְלֹא־יֵצֵא לָנֶצַח מִשְׁפָּט כִּי רָשָׁע מַכְתִּיר אֶת

רש"י

א (א) **המשא** אשר חזה. משל נבואתו, מה שנשא וקיבל ברוח הקודש: (ב) עד אנה ה'. נופה היה ברוח הקדש שעתיד נבוכדנצר למלוך בכיפה ולהיות מיצר לישראל כענין שנאמר בנבואתו כי הנני מקים את הכשדים וגו' ועל זאת היה מתאונן ומתפלל: אזעק אליך חמס. אזכיר לפניך חמס העשוי לי ואיך מושיע: (ג) און. בזה וחמס: ועמל תביט. עמל זה אתה מביט ואיך עוזר: ויהי ריב ומדון ישא. וזה כ"כ הנושא ריב ומדון הווה ומתקיים ומצליח: ויהי. ויתקיים אותו אשר ריב ומדון ישא, כן תרגם יונתן: (ד) על כן תפוג תורה. על זה שישראל רואין הצלחתו שלו הפוג ותעבור תורה מהם וישמעו לו וישתחוו לצלם בבקעת דורא: ולא יצא לנצח משפט. הדת לאמתו:

מצודת ציון

א (ב) שועתי. ענין צעקה: חמס. ענין עושק: (ג) און ועמל. ענין מעשים רעים שאינם צודקים: תביט. ענין הסתכלות: ושד חמס. גזל ועושק: ויהי. ר"ל מתקיים ודוגמתו אהי מלכך אפוא (הושע י"ג): ומדון. מלשון דין ומריבה: (ד) תפוג. ענין רפיון וחלשות כמו נפוגותי ונדכיתי (תהלים ל"ח): מכתיר. מסבב ככתר שמסבב את

מצודת דוד

א (א) המשא. ר"ל זו היא הנבואה אשר חזה וגו': (ב) עד אנה. הנביא היה מתאונן על שלות בבל וגודל ממשלתה ואמר עד אנה אצעק אליך ואינך שומע: אזעק וגו'. אזעק על החמס אשר עושה נ"נ ולא תושיע: (ג) למה תראני וגו'. במראה הנבואה ראה עונות נסתרות של ישראל כדרך שראה יחזקאל וגם ראה גמול תשלומיהן ואריכת ממשלת החייב הנפרע מהם ולכן אמר למה תראה לי האון והעמל של ישראל מה שאתה מביט הנסתרות מבני אדם ולמה שמת לנגד עיני לראות השוד והחמס המעותד לבוא עליהם והתקיימות הנפרע מהם הנושא עליהם ריב ומדון ולאומר מה לי בצער הגדול הזה להודיעני כל אלה: (ד) על כן תפוג תורה. הואיל שיגלה כ"כ תחלש התורה ותפול ולא יעשה משפט לנצח ר"ל זמן רב כל ימי ממשלתו כי יאמרו הכל לפי המקרה ואין משגיח:

גיא חזיון

באור המלות

(ב) שועתי, אזעק. המשוע מבקש ישועה, והזועק יסיה גם הזועק על חמס שנעשה שלא כדין: (ג) תראני און ועמל תביט. און ועמל כשנרדפו יחד, יציין האון פעולת הרע בפועל, והעמל יציין רושם הרע בנפש, וזה מבואר אצלי בכ"מ, וכבר בארתי (ישעיה ה' י"ב) ההבדל בין ראה ובין הביט, שפעל הביט יציין שימת לב על הדבר, וראה מציין ראות העין, ועי"כ מיחס ההבטה אל העמל שלא יושג בעין חושיי (ודברתי מזה במדבר כ"ג כ"א), ועז"א עמל תביט, רק ה' הוא יביט גם העמל של הנפש שבו יעשה את האון: ויהי ריב ומדון ישא. יש הבדל בין ריב ובין מדון, שריב כולל כל מיני טענות ומריבות, ומדון מציין אם יש לו דו"ד נגד חברו שע"י רוצה לזכות נגדו מצד המשפט, והתבאר בפי' משלי בכ"מ, עז"א שהריב יתהוה ע"י ואז ישא הטוען מדון ודו"ד וטענות נגדך, וספר טענת המדון ע"כ תפוג תורה: (ד) תורה, משפט. תורה היא בדעות ואמונות ולמודים במצות שבין אדם למקום, ומשפט בין אדם לחברו, עי' ישעיה (מ"ב ד', נ"א ד'): מכתיר. מלבישו כתר ונזר: מעוקל. ההבדל בין עקל ובין עקש, העקל הוא רק החיצונית הדבר והוא ישר בפנימיותו כמו נחש עקלתון, ילכו ארחות עקלקלות

באור הענין

א (א) **המשא**, יתאונן תחלה על הצלחת בבל, וישיג תשובה ע"ז, הודיעו לו חורבן בבל ומפלתה בימי בלשאצר: (ב) **עד אנה ה' שועתי** שאני צועק לישועה **ולא תשמע**, ואם תאמר שאין אנו ראויים לישועה, הלא **אזעק אליך חמס**, ואני מבקש משפט על החמס של מלכות בבל, שבזה ראוי שתושיע מצד המשפט והיושר, כמ"ש למה תחריש בבלע רשע צדיק ממנו, ומ"מ **ולא תושיע**: (ג) **למה**, טוען שנית על מה שה' מראה לו בנבואה הצלחת בבל, **למה תראני און** ואיך **עמל תביט** אתה, שע"י שתראני זאת בנבואה מבואר כי זה נעשה בהשגחתך, ואיך אפשר שאון ועמל כזה יצא לפועל על ידך, ויותר מזה כי **שוד וחמס לנגדי** ר"ל שאיני רואה בנבואה אחרית הרשע וכליונו רק אני רואהו תמיד לנגדי והצלחתו תמשך ימים רבים, **ויהי ריב**, ועי"כ יתהוה ריב נגד דרכי ה', וגם **מדון ישא**, עי"כ נושאים מדון ודין ודברים נגדך, שבני העולם יש להם נגדך ריב ומדון. ומפרש מהו הריב. (ד) **על כן**, בני העולם טוענים נגדך לאמר, הלא **על כן תפוג תורה**, שעי"ז תפסק התורה שהיא מלמדת עקרי האמונה ושה' משגיח ושופט צדק, ועתה יכחישו בפנות התורה ממך שרואים שהרשע מצליח והצדיק אובד, **וכן לא יצא לנצח משפט**, גם המשפט הנימוסי בין אדם לחברו הגם שהשכל מחייבו (וא"צ שיפוג מן הלב כי מוסדות המשפט קבועים בלב האדם בטבע) בכ"ז לא יצא מכח אל פועל המעשה, **כי רשע מכתיר את הצדיק**, ר"ל גם הצדיק שרוצה לעשות משפט לא יוכל לעשותו, כי הרשע הוא המכתיר את הצדיק, ר"ל שהוא המלבישו אותו כתר ועטרה שהצדיק השופט הוא קבוע לשפוט מאת המלך הרשע שהוא נתן עטרת הנשיאות בראשו, וצריך הוא להתנהג כפי חקי הרשע ומשפטיו שהם עוות ועקול הדין, **על כן יצא משפט מעוקל**, שגם המשפט שהוא מיושר בפנימיותו וקרוב אל היושר צריך להיות מעוקל

אֶת־הַצַּדִּיק עַל־כֵּן יֵצֵא מִשְׁפָּט מְעֻקָּל׃ ה רְאוּ בַגּוֹיִם וְהַבִּיטוּ וְהִתַּמְּהוּ תְּמָהוּ כִּי־פֹעַל פֹּעֵל בִּימֵיכֶם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי יְסֻפָּר׃ ו כִּי־הִנְנִי מֵקִים אֶת־הַכַּשְׂדִּים הַגּוֹי הַמַּר וְהַנִּמְהָר הַהוֹלֵךְ לְמֶרְחֲבֵי־אֶרֶץ לָרֶשֶׁת מִשְׁכָּנוֹת לֹּא־לוֹ׃ ז אָיֹם וְנוֹרָא הוּא מִמֶּנּוּ מִשְׁפָּטוֹ

ת״א על כן . עקרים מ״ד :

רש״י

ושאתו

מכתיר . סובב כמו (תהלים כ״ב) אבירי בשן כתרוני : (ה) לא תאמינו כי יספר . זאת לכם אשר אני מקים את הכשדים העם אשר לא היה כדאי להבראות , כמו שנאמר (ישעיה כ״ג) זה העם לא היה , הם אחד משלשה דברים שהקב״ה מתחרט על בריאתם , ועתה יקום ויהיה מר ונמהר לרוץ וללכת למרחבי ארצות כל הגוים : (ז) ממנו משפטו ושאתו יצא . ממנו שופטים ממנו מלכים המטילין משא ואימה על

מצודת דוד

כי רשע . על כי נ״נ מכתיר את הצדיק להצר לו בכל עבריו כי אף כי חטאו ישראל נחשבים המה לצדיקים למולו : על כן . בעבור זה מעקמים את המשפט ולא יעשוהו על צד היושר כי חושבים שאין דין ואין דיין (ואף כי חטאו ובע״כ נפרע מהם המלון שהיה להם ליפול ביד ה׳ ולא בידו) : (ה) ראו בגוים . ראו הממשלה והנצחון הנעשה בעכו״ם אלו על אלו והביטו ממשלה והנצחון שלו והתמהו מאד כי אין להעריך נצחון כל העכו״ם לנצחון שלו : כי פעל פעל . כי דבר נצחון שלו תהיה בימיכם ותראו את זה ותתמהו אז כי כן ידעתי שלא תאמינו אם יסופר כי הוא דבר היוצא מהיקש הטבעי שקשה להאמין : (ו) כי הנני מקים . ר״ל מגדולתם אקים את הכשדים שהוא גוי מר נפש ואכזרי ונמהר במעשיו מבלי ישוב הדעת : למרחבי ארץ . בכל מרחב העולם ילך לרשת מקומות שאינם שלו : (ז) איום ונורא הוא . הוא עם מאוים ומפחיד את הבריות : ממנו משפטו וגו׳ . המשפט שיעשה באומות והבאת הממשלה שיהיה בו יצא ממנו ומעצמו כי לא יצטרך לעזרת עם

מצודת ציון

[illegible] וכן אבירי בשן כתרוני (שם כ״ב) : מעקל . ענין עקום כמו ארחות עקלקלות (שופטים ה׳) : (ה) כי יספר . אם יסופר : (ו) מקים . ענין רוממות : המר . מר נפש ור״ל אכזרי : והנמהר . מלשון מהירות : משכנות . מקומות ששוכנים שם בני אדם : (ז) איום . מלשון אימה ופחד : ושאתו . מלשון

באור הענין

בחילוניותו , להפיס דעתו של הרשע המכתירו שאינו רוצה במשפטים ישרים , כ״ז דברי הריב והמדון שנושאים העולם על ההשגחה ועל הנהגת ה׳ : (ה) ראו, אחר ההצעה הזאת מתחיל לספר גוף הענין שעליו צועק החמס , ויספר בשם ה׳ שהוא הקים אותם להחריב הארץ ולהרגיז ממלכות , ואומר, ראו בגוים והביטו ושימו לב על הדבר , והתמהו תמהו, ומפרש ראו בגוים והביטו פעל פעל בימיכם ר״ל שלא תאמרו שא״א לכם לראות הדבר מפני שעדיין לא יצא מכח אל הפועל, עז״א כי פעל פעל שכבר בא לידי פעולה , ולא תאמרו שלא היה בזמנכם, כי הוא בימיכם, וא״כ תוכלו לראות ולהביט , ונגד מ״ש והתמהו תמהו מפרש כי לא תאמינו כי יסופר , אם היו מספרים לכם דבר כזה לא הייתם מאמינים כלל כי הוא דבר היוצא מדרך העולם , ולכן כשתראוהו בעיניכם תתמהו ותתפלאו : (ו) כי הנני מקים את הכשדים שיקומו משפל מדרגתם לנפול על גוים , הגוי המר והנמהר ר״ל שלפעמים יתרומם גוי אחד ע״י חנופה וחלקלקות שימשוך עמים תחתיו בדברים רכים , אבל הם גוי מר ואכזרי , ולפעמים יתגבר ע״י שכלו ותחבולות , אבל הם גוי נמהר שעושה הכל בלא עצה ותבונה , ובכ״ז הוא ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו ר״ל שדרך כובשי ארצות ללכת לארך הארץ ממזרח למערב בארץ השייך לאקלימא שלו , אבל הוא הולך למרחבי ארץ מצפון לדרום שאינו מאקלים שלו , ולפעמים ילך על ארץ שיש לו עליו איזה טענת ירושה מאבותיו אבל הוא רוצה לרשת משכנות לא לו, שאין לו שום טענה עליהם : (ז) איום ונורא הוא , שאימה באה מצד גודל הדבר עצמו , והמורא הוא שמתיראים מרעתו , והוא איום מצד עצמו ונורא מצד הרעות שעושה , ומפרש ממנו משפטו ושאתו יצא , נגד מ״ש שנורא הוא אומר שממנו משפטו יצא , ר״ל שהוא אינו נוהג לפי חקת המשפט הקבועים , שיש משפטים קבועים בין העמים והמלכים שאין למלך א׳ רשות להתגר מלחמה על עם אשר לא חטא כנגדו וכ״ש אם הוא נכנע תחתיו , והם נימוסים קבועים לכל העמים, אבל הוא לא יביט על משפטי המדינות וחקיהם , רק יקבע לו משפטים כפי רצונו להסיר גבולות עמים ולהרעיש ארצות וע״כ מתיראים מפניו , ונגד מ״ש שאיום הוא מצד עצמו , אמר כי ממנו שאתו יצא, כי יש עם המתגבר ע״י עזרת עמים ומלכים אחרים אשר כרתו עמו ברית והוא אינו איום כ״כ אחר שכחו תלוי בכח העמים העוזרים אותו , אבל הוא שאתו יצא ממנו בעצמו ואינו צריך לעזר עם אחר : (ח) וקלו

גיא חזיון

באור המלות

(שופטים ה׳) , ר״ל שנראות כמעוותות ולא עקשות ממש כי הם הולכים בארחות אלה רק מיראת האויב , משא״כ מ״ש אשר ארחותיהם עקשים הם מעוותות באמת , (ועמ״ש תהלות קכ״ה ה׳) , וכן כאן ר״ל הגם שיהיה המשפט ישר בלב השופט יצא מעוקל למראית העין מיראת הרשע המכתיר אותו ע״מ שיעקש משפט : (ה) ראו , והביטו . אחר הבטה מורה שישים לב על הדבר (כנ״ל בפסוק הקודם) : והתמהו . כמו והתמהו : (ו) המר . כמו מרי נפש : והנמהר . כמו ולבב נמהרים יבין לדעת , אשר מעשיו שלא בהשכל : (ז) איום ונורא . האימה הוא מצד הדבר עצמו , והמורא הוא מצד הרע שיוכלו להשיג מן הדבר (עי׳ יהושע ב׳ ט׳, איוב ט׳ ל״ד , י״ג כ״א , ל״ג ז׳) : ושאתו . הוא רוממת הדבר עצמו , כמו

ושאתו יצא: ח וקלו מנמרים סוסיו וחדו מזאבי ערב ופשו פרשיו ופרשיו מרחוק יבאו יעפו כנשר חש לאכול: ט כלה לחמס יבוא מגמת פניהם קדימה ויאסף כחול שבי: י והוא במלכים יתקלס ורזנים משחק לו הוא לכל מבצר ישחק ויצבר עפר

רש"י

סכל, מפספים ישטיי"א בלעז: (ח) ופשו פרשיו. רבו פרשיו: (ט) לחמס יבוא. לשלול ולבוז: מגמת פניהם. לשון הגמיאני נא (בראשית כ"ד) יגמא ארץ (איוב ל"ט), כך במרוצם לשעה קלה כברת ארץ כאילו גמא ושתה הארץ שלפניו, ואף כאן מגמת פניהם גמיאת שאיפת פניהם דומה לרוח הקדים עזה שברוחות, כן ת"י: (י) והוא במלכים יתקלס. מתלוצץ בהם, וכל לשון קלסה לשון דבור הנדברים בו יש לשוב יש לרע פרלדי"ר בלעז: משחק. כמו שחוק, כמו משמר מסחל: לכל מבצר ישחק. אם אויבו במבצר חזק ישחק לו: ויצבר עפר. עליה ברוב חיילותיו, כ"א נושא משא עפר והרי היא לפני החומה תל גבוה ונלחמים בה על העיר, והיא שפיכת סוללה כי כולן מתורגמות יצבור עלה מליתא ואף היא לשון מלוא שהיה בעיר דוד הוא תל גבוה ונלחמים בה שעל ראשה מגדל בנוי ושיפועו משפע.

מצודת ציון

שתנשאות ורוממות: (ח) מנמרים. שם חיה קלת המרוץ: וחדו. ענין שנון וחריפות כמו כחרב חדה (ישעיה מ"ט): ופשו. ענין רבוי כמו כי תפושו (ירמיה נ'): פרשיו. הם הרגילים לרכוב על הסוסים: יעפו. מלשון עפיפה ופריחה: חש. ענין מהירות כמו חשתי ולא התמהמהתי (תהלים קי"ט): (ט) לחמס. ענין עושק: מגמת. ענין מחשבה והחשק ואין לו דומה ויתכן שהוא מלשון הגמיאני נא (בראשית כ"ד) וכמו שמגמא האף מושכת לבליעה כמ"ש כי שאפני אנוש (תהלים נ"ו) ולחשק כמ"ש ישאף צל (איוב ז') כן תהיה מלת גמא מושאל לחשקם: (י) יתקלס. ענין לעג והתול כמו לקלס אתנן (יחזקאל ט"ז): ורזנים. שרים: משחק. שחוק ולעג: ויצבר.

מצודת דוד

אחר: (ח) וקלו. נמהר לרוץ במלחמה: וחדו. הכשדים עצמם יחדו פניהם לטרוף טרף במהירות רב יותר מן הזאבים שטורפים בערב שממהרים לטרוף בעבור הרעבון שלא אכלו כל היום: ופשו פרשיו. פרשיו מתרבים בכל יום ואינם מתמעטים כי אין מי מהם נופל במלחמה: ופרשיו מרחוק יבאו, ר"ל עם היות שפרשיו באו ממקום רחוק לא יגעו ולא ייעפו בדרך אבל יעופו כמו הנשר הממהר לעוף להשיג האוכל: (ט) כלה לחמס יבוא. הגוי הזה כלו בא בעבור החמס לשלול שלל ולבוז בז ואינם נלחמים בעבור כבוד הנצחון ולזה אינם משאירים שארית: מגמת פניהם קדימה. ר"ל כל מחשבותם לשלול שלל ולשוב מיד לארצם שהיא לצד קדימה במזרחית לצפונית ועי"ז שורפים ומחריבים את הערים שכבשו ואינם מניחים שארית ולא כן יעשו אלו שמחשבתם להשאר בערים שכבשו כי מניחים שארית מה לתועלתם: ויאסף. מאסף שבי הרבה כחול הים ולא ישאיר פלוטה: (י) והוא במלכים יתקלס. הוא מהתל ומלעיג במלכים לבוזתם בבזיון נפלא ורוזנים המה לו למשחק כי

ביאור המלות

כלא שאתו תבעת אתכם (איוב י"ג י"א): (ח) זאבי ערב. הזאב מסוכן לעת ערב, או ערב מענין מדבר וערבה: ופשו. ענין ריבוי, כמו ולא ידע בפש מאד (איוב ל"ה) ונקרו על שהדבר מתרבה בעצמו, כמו כי תפושו כעגלה דשה, ופשתם כעגלי מרבק, התרבות השומן והבשר, וכולל שהפרשים הם בריאים בשר וחזקים: (ט) מגמת. משנהו, ברעש ורוגז יגמא ארץ (איוב ל"ט כ"ד), שבא על מרוצת הסוסים והפרשים: (י) יתקלס. מאמר שעושים לשחוק ולגנאי, (כמ"ש ירמיה כ' ח'): ויצבר עפר. ת"י וצבר מלייתא, והוא תל עפר לסוללה

גיא חזיון — ביאור הענין

סוסיו הם **קלים** במרוצתם יותר **מנמרים** שהם קלי המרוץ מאד, וגם **חדו מזאבי ערב**, שהם חדים ופראים יותר מן הזאבים המצאים ביער מעורב שהם פראים מאד, וסוסים כאלה יתילאו הפרשים לרכוב עליהם ובכ"ז **פשו פרשיו**, רבו הרוכבים על סוסים האלה, והגם **שפרשיו מרחוק יבואו** והם עיפים מרוב הדרך, בכ"ז לא ינוחו מדרכם רק **יעופו כנשר חש לאכול**, שתיכף בבואם ילחמו ויכבשו וישללו שלל: (ט) **כלה לחמס יבוא**, שאין תכלית מהלכו לרשת כבוד ולמלוך על ארצות שכבש, שאם היה הולך לתכלית זה לא היה מחריב הארצות, וכן לא היה שב תיכף לארצו כי היה מתעכב בכל מדינה שכבש להנהיג שם תכסיסי מלכותו, אבל הוא תכלית מהלכו רק לחמס, ולכן **מגמת פניהם קדימה** ישוב תיכף אל המזרח, דהיינו אל מדינתו שבבל היתה במזרח לארצות שכבש ולכן **יאסוף כחול שבי**, אינו מניח העמים לשבת בארצותיהם רק לוקחם עמו לשבי אל ארצו: (י) **והוא במלכים יתקלס**, גם למלכים שכובש או שיכנעו תחתיו לא יחלק כבוד רק יתקלס לבזותם, **ורוזנים** שהם שרי העצה הם **משחק לו**, כדבר שהוא לשחוק בעלמא, כי אינו צריך לא לרוזנים לבקש מהם עצה ולא למלכים שיהיו בעזרתו, וגם אינו מתירא מהבצרים של אויביו, **כי לכל מבצר ישחק**, שע"י ריבוי חיילותיו **יצבר עפר וילכדה** ע"י סוללה שעושה נגד המבצר, וא"צ לו לצור על המבצר ימים רבים: (יא) **אז חלף רוח**, הנביא רואה שהצלחתו תסבב עד שיתחלף בו רוח שהוא מחשבה וציור נפשי שיעלה ברוחו, שתחלה **יחלוף הרוח** בו לפרקים, ואח"כ **יעבור** הרוח בו בקבע, עד **יאשם** ויתחייב עונש, ומהו הרוח? שיחשוב **זו כחו לאלהו**, שיחשוב שכ"ז שהיה נהגה לו הכח הזה לעשות חיל, וכאילו האלהות של ע"ז מהלבשת בכחו, עד שנעשה כמו היה אלהים, וזה היה בבלשאצר, שנדמה לו שע"י האלהי שלו גבר על אל אלים ובכחם לקח כלי המקדש ולא

עָפָר וַיִּלְכְּדָהּ׃ יא אָז חָלַף רוּחַ וַיַּעֲבֹר וְאָשֵׁם זוּ כֹחוֹ לֵאלֹהוֹ׃ יב הֲלוֹא אַתָּה מִקֶּדֶם יְהוָה אֱלֹהַי קְדֹשִׁי לֹא נָמוּת יְהוָה לְמִשְׁפָּט שַׂמְתּוֹ וְצוּר לְהוֹכִיחַ יְסַדְתּוֹ׃ יג טְהוֹר עֵינַיִם מֵרְאוֹת רָע וְהַבִּיט אֶל־עָמָל לֹא תוּכָל לָמָּה תַבִּיט בּוֹגְדִים תַּחֲרִישׁ בְּבַלַּע רָשָׁע צַדִּיק ממנו

ת"א ה' למשפט. עקרים שם: טהור. שם פ"ג: למה. ברכות ז' מגילה ו' ב"מ ע"א: בבלע. עקרים מ"ד:

רש"י

לנדלין וסביבות מרגלותיו חומה נמוכה להחזיק העפר מליפול: (יא) אז חלף רוח. אז בראותו דרש שאתה תולשת ועוברת עליו רוח שטות, ומהו הרוח זהו כחו לאלוהו הכח הזה הוא נותן לאלוהו ואומר אלהי עשה לי כל החיל הזה, ואמר הנביא ואתה למה תחריש לכל זאת הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי אשר לא תמות, וזה שכתוב לא נמות אחד מתיקוני סופרים שבמקרא הוא שכינה הכתוב, וכן (מלאכי א') והפחתם אותו וכן הרבה המפורשים בסיפרי. ולפי תיקון הסופרים זה פירושו הלא אתה אלהי מקדם קדושי אל תתנני אל למות בידו: (יב) ה' למשפט שמתו. ידעתי כי לא העמדתו לזה אלא לשפוט את המורדים בך, ומ"מ כל זה למה יתקיים הלא טהור עינים אתה מראות ברע: (יג) והבים. כמו ולהביט

מצודת דוד

ומלעג בהם בדברי גדוף: לכל מבצר ישחק. מלעיג הוא על כל ערי מבצר כאמרו בקלות רב ילכדם וכן הוא האמת כי יצבור עפר הרבה לעשות תל גבוה מול המבצר ומשם ילחום עליה וילכדה: (יא) אז חלף רוח. בראות עצמו בכ"כ ממשלה יחליף דעתו ויעבור מן האמת ויאשם באמרו זו הכח הניתן בו הוא מיוחס לאלהיו כי העכו"ם שלו הצליחו ולא ה' פעל כל זאת כי יודע הוא בעצמו שלא ישרו מעבדיו בעיני ה': (יב) הלוא אתה מקדם. הן ידעתי שאתה מעולם אלהי קדושי, שמרחם עלינו ובודאי לא נמות ביד כ"כ להיות כלים בידו כי אתה שמת אותו לעשות בנו משפט ואתה צור עולמים יסדתו לייסר אותנו ע"י ואין זה ענין אל הכליון כאומר אין אני מתרעם בחשבי שנהיה כלים בידו כי בודאי לא כן יהיה: (יג) טהור עינים. ר"ל אולם תלונותי היא על כי הלא אתה טהור עינים לבל לראות דבר רע ולא תוכל להביט אל דבר עמל ולמה א"כ תביט ותשגיח בבוגדים לתת להם ממשלה

מצודת ציון

ענין עשיית תל כמו שני נצורים (מ"ב י'): (יא) חלף. ענין תמורה: רוח. ענין דעת ומחשבה: ואשם. ענין רשע: (יב) וצור. על הצד יאמר שהוא צור עולמים ר"ל חוזק העולמות: להוכיח. ענין גמול יסורים כמו ויוכח עליהם מלכים (תהלים ק"ה): יסדתו. מל' יסוד: עמל. דבר שאינו הגון: תחריש. תשתוק: בבלע. ענין השחתה כמו בלע ה' (איכה

באור הענין

לוה להביא לפניו מכלי המקדש לחללם, ואז הודו לע"ז, כמ"ש (דניאל ה') ועל מרא שמיא התרוממת ולאלהי די ביהיה היתיו קדמך וכו' ולאלהי כספא ודהבא שבחת, בעי"ז אשם ונתחייב עונש, ונגזר ביטול מלכותו. זה רמז הנביא בקוצר, ר"ל עד שם המשך מלחמתו, ופרס יחל לספר מה שנגזר עליו בלילה ההוא כמו שיבא בס' ב', מפסיק הענין ומסב פניו להתפלל אל ה' על שגוי הרשע, וה' יענהו משמי קדשו ויודיעהו מפלת הרשע וקץ מלכות בבל והמשפט אשר עשה בו ע"י שחלף רוח ואשם: (יב) הלוא, הנביא מתפלל אל ה' ואומר אליו. הלא אתה אלהי קדושי, הלא אתה ה'! מקדם לא נמות (שמתו) למשפט שמתו ר"ל הלא מה שנתת את הרשע הזה להיות שבט אפך ליסר גוים, בעת ששמתו מקדם לא שמתו כדי שנמות, רק שמתו למשפט, שלא תניח אותו להמית את כל בני האדם ולהשמיד ולהכרית, רק שמתו למשפט ולהוכיח, ולהחזיר את הרשעים בתשובה ולהעניש את החוטאים, אבל לא שנמות כולנו על ידו באין חמלה כמו שהוא עושה, (כמ"ש הוי אשור שבט אפי וכו' והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי להשמיד בלבבו וכמש"פ שם) הנביא אומר הלא אתה ה' מקדם מגד שאתה אלהי קדושי, ורוצה אתה שיהיה קדושים ולא נמות מתורתך עד שלכן הכינות את הרשע להרעים גוים וממלכות, בכ"ז לא נמות לא על הכונה שנמות על ידו, רק ה' למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו, בעת שיסדתו, ר"ל עקר יסוד השליחות שלחתו היה להוכיח שע"י מוראו יקבלו תוכחה ויכירו שונאי ה' וישובו בתשובה, וגם אחרי שלא קבלו תוכחה, בכ"ז לא שמתו כדי שנמות כולנו (כמו שהוא עושה שהורג הכל באין הבדל), רק שמתו למשפט, שישפטו הרשעים על ידו על חטאתיהם ויקבלו עונש, אבל לא שימית את כולם כצדיק כרשע: (יג) טהור (מענה שניה) מצד ההשגחה ומצד מדת צדקו. והאמרים מקבילים טהור עינים מראות ברע למה תביט בוגדים. ר"ל הלא מצד הרשע עצמו שהוא בוגד אין ראוי שתשגיח עליו להצליחו באשר עיני השגחתך טהורים

גיא חזיון

באור המלות

שמשם יכבוש החומה: (יא) חלף רוח ויעבר. חלף הוא דרך עראי, ועבר הוא בקביעות (ישעיה ח' ח') ורוח כולל כל ציורי כחות הנפש רוח גאוה, חמה, אכזריות, וכדומה: זו כחו מיוחס לאלהו. ויל"פ שמצייר ברוחו שכחו הוא אלהיו שלו, שכחו כח אלהים, נעלה מן הטבע: (יב) מקדם. יל"פ שהוא תואר אל ה' שהוא ראשון, ויל"פ שר"ל מני קדם, ר"ל מאז ששמתו לשבט אפך: לא נמות. כמו לא שנמות, שהשי"ן וכן מלת אשר נעלם לרוב בכח המליצה, ור"ל לא שמתו למען נמות רק אתה ה', למשפט שמתו, ואתה צור (ר"ל ה' צור עולמים), להוכיח יסדתו, ויל"פ יסדתו צור להוכיח, ר"ל שיהיה יסוד חזק כצור התלמים: (יג) מראות, והביט. עמל מציין רעת הנפש וכאוסיה המחשביים ע"כ יצדק בו פעל הביט

פרלוס

מִמֶּנּוּ׃ יד וַתַּעֲשֶׂה אָדָם כִּדְגֵי הַיָּם כְּרֶמֶשׂ לֹא־מֹשֵׁל בּוֹ׃ טו כֻּלֹּה בְּחַכָּה הֵעֲלָה יְגֹרֵהוּ בְחֶרְמוֹ וְיַאַסְפֵהוּ בְּמִכְמַרְתּוֹ עַל־כֵּן יִשְׂמַח וְיָגִיל׃ טז עַל־כֵּן יְזַבֵּחַ לְחֶרְמוֹ וִיקַטֵּר לְמִכְמַרְתּוֹ כִּי בָהֵמָּה שמן

רש"י

אל עמל: צדיק ממנו. שהוא מסמא את עיני צדיקיו: (יד) ותעשה אדם. לפני הרשע הזה הפקר כדגי הים שכל הרוצה לצוד צודה מהם: (טו) כלה בחכה העלה. כל האדם זה הרשע העלה בחכה שלו: יגרהו. לשון אגרה בקציר (משלי ו') נהרסו ממגורות (יואל א'): (טז) יזבח לחרמו. לעבודת אלילים

מצודת ציון

ב'): (יד) כרמש. הם בריות קטנות קורי הרגל כמו רמש האדמה (בראשית ו'): (טו) בחכה. שם כלי צדים כמו תמשך לויתן בחכה (איוב מ'): העלה. מל' עלייה: יגרהו. ענין אסיפה כמו אגרה בקציר (משלי ו'): בחרמו במכמרתו. מיני פח ורשת כמו משטח חרמים (יחזקאל כ"ו) וכמו ופורשי מכמורת (ישעיה י"ט): (טז) בהמה. בהם ר"ל על ידם: בריאה. מאכל בריאה ר"ל שמינה וכן ועגלון איש בריא

מצודת דוד

מרובה: ולמה תחריש בעת שהרשע משחית את הצדיק ממנו וכאומר הן אמנם חטא ישראל למה מסרתו בידו הלא עכ"פ הוא טוב ממנו והיה לך א"כ לפרוע מישראל באופן אחר לא על ידו: (יד) ותעשה אדם. למה הפקרת לו כל בני אדם כדגי הים שהמה מופקרים לכל וכרמש האדמה שאין מי מושל בו למנעו מיד הבא לקחתו: (טו) כלה. כל אנשי הארץ מעלה בחכה ולפי שהמשילם לדגי הים אמר לשון הנופל בדגי הים שמעלים אותם מן הים ע"י החכה: יגרהו. מאסף את הכל בחרמו: ויאספהו. כפל הדבר במ"ש: על כן. הואיל ועצתו מצלחת לו ישמח ויגיל ואינו דואג מגמול המעשה והולך דרכו: (טז) על כן יזבח לחרמו. ר"ל אינו תולה הצלחתו בה' להודות לו ולזבח ולקטר לפניו כי תולה הצלחתו בחרמו ר"ל בכוחו ובתחבולותיו ואליו יזבחו ויקטר אל עצמו אל כחו ותחבולותיו והוא ענין מליצה או ר"ל לעכו"ם יזבח בחשבו שהיא הנותנת בו כח לצוד הכל ולפי שנאמר בעכו"ם שקץ וגו' כי חרם הוא (דברים ז') לכן אחז לשון חרם לצחות המליצה: כי בהמה. כי חושב שבחרמו ובמכמרתו. ר"ל בעבור רוב כחו ותחבולותיו או בעבור כח אליליו יש לו חלק שמן ומאכלו מאכל בריאה

גיא חזיון

באור המלות

(כנ"ל פסוק ג'): ורע. ר"ל אדם רע, משא"כ ראות דבר רע כתיב מראות ברע (ישעיה ל"ג): (טו) חכה, חרם, מכמורת. חכה בה צדים הדג הגדול, כמו תמשוך לויתן בחכה. וחרם, שוטחים חרמים הרבה בפעם אחד (יחזקאל כ"ו ושם מ"ז). ומכמורת, הוא כמין רשת שאוסף דגים הרבה בפעם א' (כמ"ש ישעיה י"ט ח'), ויש הבדל בין יגורהו ובין יאספהו, האוגר מקבץ גרגרים מופרדים א' א', אגרה בקיץ מאכלה, ומושאל אל כל המקבץ אחד אחד, והאוסף יכניס דברים רבים בפעם אחד מן החוץ אל הפנים, שזה ההבדל בין אסף ובין קבץ: ישמח ויגיל. הגיל הוא על דבר מתחדש; והשמחה היא תמידית, (כמ"ש יואל ב' כ"א כ"ג) וכל"מ בתנ"ך, ר"ל שישמח על מה שכבש כבר ויגיל תמיד על הכבושים החדשים שעושה בכל עת: (טז) יזבח, ויקטר. כבר באתי (הושע ד' י"ג, י"א ב'), כי הזביחה היא העבודה העקרית והקיטור טפל אל הזביחה, ומצייר שהחרם הוא העקר שבו מהרים ממלכות והמכמורת שבו אוסף

באור הענין

מראות ברע ומשגיח עליו לטובה, **והבט אל עמל לא תוכל למה תחריש בבלע רשע צדיק ממנו**, הלא זאת נגד מדת הצדק שהרשע יבלע את מי שהוא צדיק ממנו, והוא עמל גדול ונגד היושר והמשפט, ואיך תחריש ע"ז, הלא הבים אל עמל לא תוכל, ואיך תביט בעמל גדול כזה ותחריש ולא תושיע: (יד) **ותעשה** (טענה ג'), ואם נאמר שכ"ז נעשה בלא השגחתך וידיעתך, כי מסרת את בני האדם אל המקרה והסתרת פניך מהם, ע"ז טוען הכי אפשר **שתעשה אדם כדגי הים** שהגדול בולע את הקטן, ויותר מזה כי הוא **כרמש לא מושל בו** כי בעד הדגים יגין הים עכ"פ וצריך חכה ותחבולות אבל הרמש נלקח ביד בינבה, וכן יצודם בקלות: (טו) **כלה בחכה העלה**, שהחכה בו יצודו הדגים הגדולים, והחרם בו יצודו הדגים הבינונים ודרך לפרוש חרמים רבים לצוד בם דגים רבים, והמכמורת פורשים על פני המים עצמם עד שכל הדגים הנכנסים לתוכו אין יכולים לצאת ועי"ז אוספים דגים הרבה בפעם אחד, ומצייר שתחלה כבש מדינות מיוחדות אחת אחת ובכח גדול כמעלה בחכה, ואח"כ **יגורהו בחרמו**, אגר את המדינות הקטנות מהם המפוזרות בקל יותר כאוסף ע"י החרם, ואח"כ **ויאספהו במכמרתו**, אסף כל העמים בשבי כאוסף כל דגי הים הקטנים ע"י המכמורת, **על כן ישמח ויגיל** על רוב הצלחתו: (טז) **על כן** נדמה לו שעשה הכל בכחו, ולכן **יזבח לחרמו** נדמה כדיג שחושב שהחרם והמכמורת הם הנותנים לו פרנסתו ומיחס להם אלהות ומזבח ומקטר להם, כן מיחס כ"ז לכחו ולכוכב הצלחתו ולהם יזבח ויקטיר, ובמליצה מציין בזבח הריגת גוים רבים, ובקטר הבערת הערים ושריפתם, יחריב ארצים וערים כדי שיוכל לצודד גוים אחרים תחתיהם, **כי בהמה** (ר"ל בהחרם והמכמורת) **שמן חלקו ומאכלו בריאה**, כי יש מאכל בריא שאינו שמן, ומאכל שמן שאינו בריא לגוף, אבל חלקו שמן ובריא: (יז) **העל כן**, מסיים תפיסתו, אחר שאתה למשפט שמתו, ושעל ידו יוכל כתר להעניש את הרשעים, והוא לא כן ידמה רק מיחס הכל אל כחו ומכלה ומאבד רבים, וא"כ הכי **העל כן יריק חרמו**? וכי לתכלית זה ראוי שיצוד גוים רבים ותמיד לא יחמול להרוג גוים? ומצייר אותו כצייד שמריק ומשליך הדגים המצולים בחרמו כדי שיצוד אחרים כן יריק ויהרוג את השבי והמלקוח שנפל בידו

שָׁמֵן חֶלְקוֹ וּמַאֲכָלוֹ בְּרִאָה׃ יז הַעַל כֵּן יָרִיק חֶרְמוֹ וְתָמִיד לַהֲרֹג גּוֹיִם לֹא יַחְמוֹל׃

ב א עַל־מִשְׁמַרְתִּי אֶעֱמֹדָה וְאֶתְיַצְּבָה עַל־מָצוֹר וַאֲצַפֶּה לִרְאוֹת מַה־יְדַבֶּר־בִּי וּמָה אָשִׁיב עַל־תּוֹכַחְתִּי׃ ב וַיַּעֲנֵנִי יְהוָה

ת"א על. תענית כ"ו :

רש"י

ויאמר

שלו שהוא אומר שהיא כובשת הכל לפניו : בשמה. כמו בהם בשבילם : בראה. שמינה : (יז) העל כן יריק חרמו. יש תמיהות הרבה המתקיימות כמו הנגלה נגליתי דעלי (שמואל א' ב') הרואה אתה (שם ב' פ"ו) אף כאן הנראה בעיניך שעל כן הוא מצליח כל שעה שיריק חרמו על הכל ולצוד ציד (נעה"ג. זר"ל בניחותא בעיניך נראה שעל כן כו'. ואפשר שגם ה' של הנראה מ"ם וצ"ל נראה בעיניך כו', ולא ניחא לפרש שהוא לשון תמיהא האם מחמת זה שמזבח לעכו"ם הוא מצליח דודאי ידע חבקוק שאין הצלחתו מחמת זה ח"ו. מהר"ז), יריק כמו (תהלים ל"ס) הרק חנית, וירק את חניכיו (בראשית י"ד) מזיין בחרמו :

ב (א) על משמרתי אעמדה. עג עוגה חבקוק ועמד בתוכה ואמר לא אזוז מכאן עד שאשמע מה ידבר בי על שאלתי זאת למה הוא מביט ורואה בהצלחתו של רשע ומה אשיב אל הבאים להתווכח לפני : על תוכחתי. שהם מוכיחים אותי בפני שיש להרהר על מדת הדין, תוכחתי מונאיפרימינ"ש בלעז : (ב) ויענני ה' ויאמר כתב (לך) חזון. הנגלה לך ובארהו על הלוחות היטב אשר ירוץ הקורא

מצודת דוד

ושמנה : (יז) העל כן. וכי בהיות כן ירוקן את חרמו לשלח את הנלכדים בה בחמים. ר"ל וכי כשרואה הצלחתם ינחם על מעשיו למנוע חרבו מדם הלא באמת לא כן הוא כי אדרבה יאחז דרכו ויתמיד להרוג העכו"ם ולא יחמול עליהם :
ב (א) על משמרתי אעמדה. עמדתי על משמרתי ונצבתי על המצור ר"ל כמו השומר בזמן משמרתו אינו זז ממקומו וכמו הצרים על עיר מצור לכבשה אינם זזים ממנה כן לא זזתי אני לפסוק מן התלונה : ואצפה. אסתכלתי

מצודת ציון

(שופטים ד') : (יז) יריק. מל' ריקות :
ב (א) משמרתי. דבר המוטל על הרבה בני אדם לעשות כ"א בזמנו קרוי בלשון משמרת וכן משמרת כהונה ולויה : מצור. כן יקרא עיר מצור על כי אין לכבשה בזולת המצור : ואצפה. ענין הבטה כמו צפה דרך (נחום ב') : תוכחתי.

גיא חזיון

באור הענין

כדי שיצוד גוים אחרים ויושיבם תחתם, ולכן יהרוג גוים תמיד כדי להושיב אחרים תחתיהם :
ב (א) **על משמרתי אעמודה**, אחרי שהגיע את התפלה והוכוח אשר ערך על הצלחת הרשעים האלה בני בבל, עמד על המשמר מצפה על תשובת ה' שיגיעהו ע"ז, ויש הבדל בין משמר ובין מצור, המשמר נעשה להיות הגנה על הנשמר, כמו שומרי משמרת בית המלך, משמרת הבית, והמצור נעשה לכבוש את הדבר שהוא צר עליה, ר"ל כי בדבריו שדבר בסי' הקודם היו שני דברים, א] מה שהתפלל על ישראל להסיר מעליהם הרעה, ב] מה שהתוכח על הצלחת בבל הרשעים, ודלתות הכתוב מקבילים **על משמרתי אעמודה ואצפה לראות מה ידבר ה' בי**, על מה שהתפלל על הבועת ישראל ע"ז לא יכול לדבר בדרך ויכוח כי ידע שישראל נתחייבו עונש ע"י מעשיהם הרעים רק בא בדרך תפלה ועמד על המשמר מה ידבר ה' בו, להודיעהו מתי יהיה אחרית הזעם ועת התשועה, **ואתיצבה על מצור לראות מה אשיב על תוכחתי**, על מה שטען על שלות בבל והצלחתם בזה התוכח בדרך ויכוח מדוע דרך רשעים צלחה למה תביט בוגדים למה תראני און, ובזה התיצב על מצור לוחם ורוצה לכבוש ולנצח בויכוח שלו, וצפה לראות מה שישיב על תוכחתו וויכוחו, ואמר מה אשיב כי לא היו תלונותיו נגד ה' רק ספר תלונות הדור שהם נושאים ריב ומדון על דרכי ההשגחה (וכמ"ש ויהי ריב ומדון ישא) ושהוא רוצה לדעת תשובה מה ישיב על הויכוח שמתוכח בענין זה : (ב) **ויענני ה' כתוב חזון**, ה' ענהו והודיעו מפלת בבל ושאחריתם להכרית, ולא הודיע לו הזמן המוגבל לזה כי ע"ז נתיחד נביא אחר שיהיה אחריו שהוא ירמיה, רק הודיעו בחזון את מפלתם, וצוהו **שיכתוב את החזון על הלוחות ושיבאר אותו**, שיבין בו כל אדם, והיה הבדל בין דבר הנכתב בספר שלא כולם קראו בספרים ובין דבר הנכתב על הלוחות שיד הכל ממשמשים בה, וכן צוה שיבאר הדברים ולא יסים בנבואתו דבר סתום **למען ירוץ קורא בו** שידעו הכל את פירושו : (ג) **כי עוד חזון למועד,**

באור המלות

גוים בשבי טפל אליו : (יז) יריק חרמו, כמו ויהי הם מריקי' שקיהם, מריק אותו מן הציד כדי לצוד שם ציד אחר : (א) על משמרתי אעמדה, ואתיצבה על מצור. יש הבדל בין עמד ובין נצב, שעמידה היא רק הפך הישיבה, וההתיצבות היא התחזקות לעמוד על איזה מקום (כמ"ש ישעיה ג' י"ג, כ"א ח'), וע"כ על המצור אמר אתיצבה כי צריך להתחזק נגד שמתקוממים כנגדו, ומצייר שהוא כמצור

וַיֹּאמֶר כְּתֹב חָזוֹן וּבָאֵר עַל־הַלֻּחוֹת לְמַעַן יָרוּץ קוֹרֵא בוֹ׃ ג כִּי עוֹד חָזוֹן לַמּוֹעֵד וְיָפֵחַ לַקֵּץ וְלֹא יְכַזֵּב אִם־יִתְמַהְמָהּ חַכֵּה־לוֹ כִּי־בֹא יבא

ת״א כי עוד. סנהדרין צ״ז: אם יתמהמה. עקרים מ״ט:

רש״י

בו לקרותו מהר שלא יכשל, וזהו החזון אשר תכתוב. (ג) כי עוד חזון למועד. עוד עתיד לקום נביא לקץ שנים שיתגלה לו חזון למתי יהיה מועד מפלת בבל וגאולת ישראל: ויפח לקץ. ודבור שיאמר לו על הקץ של בבל לפי מלאת לבבל שבעים שנה לא יכזב, ויפח לשון דבור הוא, והרבה יש בספר משלי, ועל שם שהדבור אינו אלא רוח היוצא מן הפה קורהו פיח וקורהו רוח כגון וברוח פיו כל צבאם (תהלים ל״ג): אם יתמהמה. לבוא שיאריך לכם אותו מוע:, חכה לו כי וגו׳ לא יאחר אחר השבעים כלום. ועוד יש לפרש אם יתמהמה הנביא לבוא, והוא היה ירמיה. וי״ת כתיבא נבואתא ומפרשא על ספרא דאורייתא, תרגם כתוב כמו כתיב כבר נרמז בתורה, אז תרצה הארץ את שבתותיה (ויקרא כ״ו) שבעים שמטות קלקלו ישראל ולא שמטו וכנגדן גלו ממנה שבעים שנה, וכן הוא אומר (בדה״ב ל״ו) עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה וגו׳ למלאות שבעים שנה, וכן אתה מוצא (ביחזקאל ד׳) ואני נתתי לך את שני עונם שלש מאות ותשעים יום ואומר ושכבת לך על צדך הימני וגו׳ ארבעים יום יום לשנה וגו׳ נתתיו לך וגו׳ נמצאת אתה אומר הכעיסו ישראל ש״צ שנה עד שגלו עשרת השבטים, ושבט יהודה קלקלו ארבעים משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלים, הם עשרים ושתים של מנשה ושאר שנותיו בתשובה שהרי נאמר בו (מלכים ב׳ כ״א) ויעש הרע ככל אשר עשה אחאב כמנין שנותיו של אחאב, והוא מלך עשרים ושתים שנה ושתים של אמון בנו ואחת עשרה של יהויקים ואחת עשרה לצדקיהו הרי ארבעים ושש, ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לצדקיהו מכל מקום נמצאו ימי קלקולם ארבע מאות ושלשים ושש שנים שלאחר נבואה זו שהוא שם ו׳ שנים, ת׳ שנים עושים ח׳ יובלות וכל יובל ז׳ שמטות הרי נ״ו שמטות, וח׳ שנים המקודשות ליובל הרי ס״ד, ובל״ו שנה יש ה׳ שמטות הרי ס״ט שנים מקודשות, ושנת יובל זה האחרון נחשב אף הוא במנין שבעונם לא נגמר, וכאן ככה אמר לו הקב״ה לחבקוק כבר כתוב חזון בתורה אבל סתום הוא כתוב אתם

מצודת ציון

מל׳ ויכוח: (ב) ובאר. תפרש: הלחות. כעין נסרים ועשוים שמה לכתוב עליהם: ירוץ. מל׳ ריצה ורדיפה ואמר בדרך משל: (ג) למועד. לזמן קבוע כמו העביר המועד (ירמיה מ״ו): ויפח. ענין דבור כמו יפיח אמונה (משלי י״ב): יתמהמה. ענין התעכבות כמו חשתי ולא התמהמהתי (תהלים קי״ט): חכה. ענין תקוה כמו וחכיתי לה׳ (ישעיה ח׳):

מצודת דוד

לראות מה ידבר בי ה׳: ומה אשיב. אליו ועל הויכוח שלי עם מי יבוא ויתוכח עמדי לשאול שאלתי: (ב) כתב חזון. כתוב הנבואה אשר אני דובר אליך ובאר אותה על הלוחות מפורש ולא בחידות: למען ירוץ קורא בו. ר״ל שיוכל הקורא לקרות בו במהירות במעט התבוננות: (ג) כי עוד חזון למועד. כי מלבד החזון של מפלת בבל והכרתת זרעו יש עוד חזון על זמן קבוע והחזון הזה ידבר על קץ הגאולה שלא יהיה אחרים שעבוד ולא יכזב החזון ההוא אף אם יתמהמה זמן רב עכ״ז אתה ישראל חכה לו ואל תתייאש ממנו כי בודאי יבוא בזמן הקבוע לא יאחר עוד לעבור את הזמן הקבוע והאומר לזאת נוותיך לבאר הנבואה של מפלת בבל למען ידעו

גיא חזיון

באור המלות

שגרים על עיר לכבשה כן המתוכח יערך אלי דבריו לנצח בזכותו: (ב) כתב על הלוחות. כמ״ש עתה כתבה על לוח אתם (ישעיה ל׳ ח׳) עמש״ש: (ג) ויפח. מורה על הדיבור הבלתי נשלם, כי קץ הפלאות לא נאמר לדניאל בפי׳ רק ברמז: יכזב. דבר הפוסק ואינו מתקיים, כמו היו תהיה לי כמו אכזב (ירמיה ט״ו): יתמהמה, לא יאחר. האיחור מאחר זמן הקבוע. ויש מאחר ובלתי מתמהמה, כמו אם נקבע הזמן על שעה אחת והוא בא לבתי שעות, ויש מתמהמה ובלתי מאחר, אם נקבע הזמן לאלף שנה ובא בעתה,

באור הענין

הודיע לו שאליו לא יגלה את המועד והזמן מתי יהיה מפלת בבל, שע״ז יבא עוד חזון מיוחד ע״י ירמיה, שהוא ראה חזון של המועד שזה יהיה במלאות לבבל שבעים שנה בשלמו בשנת שלש לבלשאצר גם הודיע לו שהמועד של מפלת בבל, אינו הקץ, ר״ל שיהיה רק פקידה ולא קץ הפלאות, כי אחר שיגאלו ישראל מבבל יגלו שנית, והקץ שהיא הגאולה האחרונה לא יהיה אז, ויש **עוד יפח לקץ**, עוד יקום נביא שהוא ידבר ויגבא על הקץ אשר **לא יכזב** ויפסק, כי המועד יכזב, ר״ל שיופסק אח״ז כי עוד יגלו שנית, אבל הקץ לא יכזב כי לא יהיה אחריו גלות, ודניאל הוא יפיח את הקץ אשר לא יכזב רק יהיה תשועה עולמית, **אם יתמהמה** הגם שהקץ האחרון יתמהמה, בכל זה **חכה לו כי בא יבא ולא יאחר**, ר״ל כי יש הבדל בין מתמהמה ובין מאחר, שהמאחר יאחר זמן הקבוע ומוגבל, ואם יש לדבר זמן אלף שנים הגם שמתמהמה בכ״ז אם בא בעת הקבוע לסוף אלף שנים לא אחר את הזמן הקבוע, והנה הגאולה האחרונה יש לה שני זמנים זכו אחישנה לא זכו בעתה, והגם שכשלא יזכו יתמהמה, כי הקץ הקבוע בעתה הוא מוגבל לזמן רחוק מאד, בכ״ז כשיגיע הזמן המוגבל לא יאחר

יָבֹא לֹא יְאַחֵר׃ ד הִנֵּה עֻפְּלָה לֹא־יָשְׁרָה נַפְשׁוֹ בּוֹ וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה׃ ה וְאַף כִּי־הַיַּיִן בּוֹגֵד גֶּבֶר יָהִיר וְלֹא יִנְוֶה אֲשֶׁר הִרְחִיב כִּשְׁאוֹל נַפְשׁוֹ וְהוּא כַמָּוֶת וְלֹא יִשְׂבָּע וַיֶּאֱסֹף אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם וַיִּקְבֹּץ אֵלָיו

ת"א הנה עפלה. עקידה שער ל"ז : ולדיק. מכות כ"ד עקרים מ"א : גבר. ב"ב נ"ח :

רש"י

ובאר על הלוחות כי עוד יתגלה חזון למועד זה: (ד) הנה עפלה. נפשו של רשע זה תמיד הוא בכעס ובתאוה שואף לבלוע ולא שבע, עופלה לשון עזות כמו (במדבר י"ד) ויעפילו, וכן עופל ובחן (ישעיה ל"ב): לא ישרה נפשו בו. אין רוחו מתקררה עליו לומר די במה שקניתי כבר, לכן יבא עליו הפורענות: ולדיק באמונתו יחיה. יכניה המלך בעתיד רשע זה להגלותו יעמוד לו לדקו וביום שיומלך זה מקברו ישא אויל מרודך את ראש יהויכין וישם את כסאו מעל לכסא המלכים: (ה) ואף כי היין בגד. ואף כי יבא בלשאצר בן בנו של זה שיבגוד בו יינו דלקבל אלפא חמרא שתי (דניאל ה'): גבר יהיר (הוא) ולא ינוה. לא יתקיים מדורו ונוהו שנתגאה ואמר בטעם חמרא להביא כלי בית המקדש ושתה בהם, והיא תגרום לו שיהרג ויכלה זרעו של נ"נ כי גבר יהיר לן לא ינוה, לא יתקיים הוא ונוהו: אשר הרחיב. נבוכדנצר: כשאול נפשו. להשיג כל תאותו ברחב לב: והוא כמות. כמלאך המות שאינו שבע

מצודת דוד

אותה שמס' נעשה וע"ז יאמינו בגאולה העתידה: (ד) הנה עפלה. עתה בא לבאר ההזון בדבר מפלת בבל והכרתת זרעו לומר הנה כל המתחזק ומתגאה אין ישרות בנפשו אשר בו אפי' לדיק יחי' הוא במה שמאמין בא-ל לחבוב שהכל בא ממנו בחפצו ולא יתלה הדבר בזכות עצמו וכח זרועו: (ה) ואף כי היין בוגד. ומכל שכן איש היין הבוגד בשכרותו והוא גבר יהיר וגם רוח ואינו יושב במדורו להחזיק בשלו כי ילך לרשת עוד משכנות לא לו: אשר הרחיב וגו'. ר"ל מתאוה לכבוש כל העולם תחתיו כמו שאול הקבר הבולע כל הבריות ודומה הוא אל המות הבא על בעל חי ולא ישבע כמוהו: ויאסוף וגו'. להיות כולם נכנעים לו ותחת ממשלתו וכאומר הלא כל המתחזק ומתגאה עם שהוא לדיק עכ"ז אין ישרות בנפשו ומכ"ש אשר כל אלה יעשה איך ינקה מן

מצודת ציון

יאחר. מל' איחור והמתנה: (ד) עפלה. ענין התחזקות וכן ויעפילו לעלות (במדבר י"ד): ישרה. מלשון יושר: (ה) ואף כי. ענינו כמו כל שכן וק"ו וכן ואף כי אש אכלתהו (יחזקאל ט"ו): היין. איש היין וכן לן היין (משלי כ'): בוגד. ענין רשע: גבר. איש: יהיר. גס רוח כמו זד יהיר (שם כ"א): ינוה. מל' נוה ומדור וכן נוה משולש

באור הענין

אותו, ובא יבא הקץ בכל אופן: (ד) **הנה עפלה לא ישרה נפשו בו**, מי שנפשו אשר בו לא ישרה הנפש ההיא תתעפל ותתחזק לחשב קצין ולדחק את הקץ, הודיע לו כי רבים יכשלו ויעפילו לעלות בכח ובתוקף להביא את הקץ, כמ"ש ופריצי בני עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו, שיעמדו כמה נביאים מזויפים ויגרמו כמה רעות לישראל, ושיעמדו רבים שיעפילו להעמיד חזון ולחשב קצין וכשלא יבא בזמן הנחשב להם יצאו מן הדת, אבל **וצדיק באמונתו יחיה**, הצדיק אשר ישרה נפשו בו, לא תעפל נפשו לחשב קצין ולהעמיד חזון, רק יחיה באמונתו ויאמין כי יש יום לה' וידום לה' ויתחולל לו: (ה) **ואף**, עתה התחיל להודיע לו החזון של מפלת בבל, שהגם שלא הודיע לו המועד, הודיע לו באיזה אופן יהיה, שידוע שבשנת שלש לבלשאצר עשה לחם רב ולקבל אלפא חמרא שתה, ובשמחת היין צוה להביא לפניו כלי המקדש ושתה בהם יין הוא ושריו ונשיו, והודו לאליליהם שהם גברה ידם על אלהי ישראל כי אין לו יכולת להוציא כלי קדשו מידו (כי מנה אז את הזמן המיועד מפי ירמיה והשב שעבר הזמן), ואז שלח ה' מלאכו וכתב על הכותל מנה מנה תקל ופרסין, שפתר לו דניאל שעל שחלל קדש ה' ועל שיחס הכח והעצמה לאלילי כסף וזהב, נפרס מלכותו ונתנה למדי ופרס, ובו בלילה הומת בלשאצר והיה קץ למלכות בבל, ואמר שרמז זה למעלה במ"ש אז חלף רוח ויעבור ואשם זו כחו לאלהו, שספר הנלחם מלך בבל, ושעתו אז שנכנסה בו רוח בבלשאצר ליחס הכח לאלהיו של זהב וכסף, והפסיק בתפלתו ווכוחו עד הנה, בא החזון ופירש לו הדבר בפרטות, אומר אף כי שחוץ ממה שחלף עליו רוח התגאות, בגד היין בגבר יהיר, שהיין ששתה הוציאו מדעתו עד שהזיד לחלל כלי המקדש ולשתות בהם, ועל כן ולא ינוה, לא ישאר עוד בנוהו והיכלו, כי תיכף נהרג והומלך משיכלו, עתה יבא

גיא חזיון

באור המלות

וחז"ל קבעו זמן על נאו דלא תאחר האמור בתורה כי לא יעוייר מתאחר רק אם יש זמן קבוע: (ד) עפלה. שם עופל מורה על מבצר שהוא בנוי במקום גבוה, ופעל עפל מ' שמספיר לעלות למקום גבוה הנשגב מכחו, כמו ויעפילו לעלות ההרה, ופעל עפלה על הנפש, הנפש הבלתי ישרה תתנשא לעלות למעלה ממדרגתה: (ה) היין בגד. פעל יוצא, כמו הנה דור בגין בגדתי, היין עושה את הגבר יהיר לבוגד, או בוגד בגבר יהיר, והוא עומד: ולא ינוה. לא ישכון בנוהו ומשכנו: ויאסף כל הגוים ויקבץ כל העמים. יש הבדל בין גוים ובין עמים, שגוים הם הקבוצים הפחותים שא"ל מלך והעמים י"ל מלך (כמ"ש ישעיה א' ג' ובכ"מ), (ולפעמים יציין בשם גוי גוי גדול יותר משם עם. ויש הבדל בין אסף ובין קבץ שהמקבץ מקבץ נפזרות והאוסף יאסף את המקובץ אל רשותו, כמ"ש ישעיה י"א, מיכה ב' י"ב), עפ"ז יאמר שגוים הפחותים הם עצמם נתקבצו אליו והוא אספם אל רשותו, ועמים החשובים קבץ אותם בחזקה: (ו) משל ומליצה. המליצה הוא הנמשל, שהוא מליץ ומסביר כוונת המשל, וכינוי לו

הגבר

אֵלָיו כָּל־הָעַמִּים׃ ו הֲלוֹא־אֵלֶּה כֻלָּם עָלָיו מָשָׁל יִשָּׂאוּ וּמְלִיצָה חִידוֹת לוֹ וְיֹאמַר הוֹי הַמַּרְבֶּה לֹּא־לוֹ עַד־מָתַי וּמַכְבִּיד עָלָיו עַבְטִיט׃ ז הֲלוֹא פֶתַע יָקוּמוּ נֹשְׁכֶיךָ וְיִקְצוּ מְזַעְזְעֶיךָ וְהָיִיתָ לִמְשִׁסּוֹת לָמוֹ׃ ח כִּי־אַתָּה שַׁלּוֹתָ גּוֹיִם רַבִּים יְשָׁלּוּךָ כָּל־יֶתֶר עַמִּים מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ׃ ט הוֹי בֹּצֵעַ בֶּצַע רַע לְבֵיתוֹ

רש"י

מלהמית כך זה אינו שבע בכל קניינו : (ו) הלא אלה. אשר אסף אליו לעובדו : כלם עליו משל ישאו ומליצה. ישאו בפיהם בלשון חידות בשבילו : לו. כמו עליו : ויאמר. האומר את מליצת החידה : הוי המרבה לא לו. זו היא המליצה אבל על המרבה הון ועשירות ולא לו , כי יבאו מלכי מדי ויטלו את הכל : עד מתי. יהיה הולך ומרבה ואינו אלא מכביד עליו משא עון כעב של טיט , עב הוא לשון קורה כבידה כמו שמצינו במשכנא (דיחזקאל מ"א) צלעות הבית והעבים. ועב עץ (שם) : (ז) ויקצו. כמו ויקיצו : (ח) שלות גוים רבים. השלכתם ונשלתם ממקומם : ישלוך כל יתר. פליטת העמים : מדמי אדם. בנקמת דמי ישראל הקרויים אדם שנא' (שם ל"ד) אדם אתם : וחמס ארץ. ארץ ישראל : קריה. היא ירושלים : (ט) הוי בצע בצע רע. אוסף ממון שהוא רע לו : לביתו. לבנות לו בית:

מצודת ציון

(ישעיה כ"ז) : (ו) ישאו. ענין הרמה : ומליצה. כן יקראו אמרים נאים : חידות. דבר סתום וקשה ההבנה : הוי. כמו אוי : עבטיט. כמו עב טיט ר"ל משא עבה של טיט : (ז) פתע. הוא כמו פתאום : נשכיך. מלשון נשיכה והיתוך עם השינים : ויקצו. מלשון הקצה והערה מן השינה : מזעזעיך. ענין רתת ורעדה כמו לזעוה ולבז (יחזקאל כ"ג) : למשסות. ענין רמיסה כמו והיו שוסיך למשיסה (ירמיה ל') : למו. להם : (ח) שלות ישלוך. מלשון שלל וביזה : וחמס. עושק : קריה. עיר : (ט) בצע. ענין גזל וכן בעון בצעו (ישעיה נ"ז) :

מצודת דוד

כגמול הראוי : (ו) הלוא אלה. ר"ל באמת יבוא יומו וכל אלה העכו"ם שאסף ישאו עליו קול משל ואמרי מליצה אשר החידות שבה יהיה בעבורו וכה יאמר כ"א אוי אל המרבה מלכיות וממשלות ולא יהיה לו ולזרעו וכי עד מתי תשאר בידו הלא מהר תלך ממנו והוא רק מכביד על עצמו פשע רב כמשא עבה של טיט : (ז) הלוא פתע. הלא פתאום יקומו הנושכים אותך והמזעזעים אותך יעירו משנתם לבא עליך הם מלכי פרס ומדי : והיית. ואתה תהיה להם למשיסה כי ירמסו אותך ברגליהם : (ח) כי אתה שלות. בעבור שאתה שללת עכו"ם רבים לכן ישללו אותך יתר העכו"ם אשר נשארו ולא כליתם : מדמי אדם. כל זה בא מסבת דמי אדם אשר שפך דם ישראל הקרואים אדם: וחמס ארץ. מסבת החמס שעשה בא"י ובקריה היא ירושלים ובכל אנשיה היושבים בה : (ט) הוי בצע. אוי על הבוצע ועושק בצע שהוא רע לביתו כ

גיא חזיון

באור המלות

ר"ל למשל : המרבה. פעל משם נשך ותרבית ר"ל נותן רבית , וכן ולא רבית במחיריהם (תהלות מ"ד) ר"ל לא לקחת רבית : עבטיט. מענין והעבטת גוים רבים , ושרשו עבט , ונכפל למ"ד הפעל כמו , סגריר , אכליל , פרחח : (ז) נשכיך. מלשון לא תשיך לאחיך : ויקצו. שרשו יקץ , והיו"ד יו"ד האיתן , ויו"ד פ"א הפעל חסר כמו וילקו על פעולה (מ"א י"ח), כ"כ במכלול : (ח) שלות. מגזרת שלל : גוים , עמים. כבר בארתי (פסוק ה') שעמים מציין אלה ש"ל מלך , כי מדי ופרס שללוהו היה להם מלכים : מדמי.

באור הענין

הדבר בפרט, **כי הרחיב כשאול נפשו** , שהרחיב נפש תאותו כשאול שאינו שבע לעולם לקבל מתים כמ"ש שאול ואבדון לא תשבענה , **והוא** עצמו דומה **כמות ולא ישבע** ג"כ , ר"ל כי המליצה תדמה את המות שהוא שליח השאול , שהשאול ואבדון הצועק הב הב ישלח את המות להמית נפשות ולהביאם אל השאול, (כמו שתמצא במליצת ישעיה כ"ח ט"ו עיי"ש) , עפ"ז ימליץ שנפש תאותו לאכול ולשתות ולאסוף הון ותענוגים שהיא כשאול תשלח אותו שהוא כמות , להמית נפשות רבות ולהכרית גוים ועמים כבירים, ותאותו לא תשבע לעולם , וכן הוא לא ישבע מהמית נפשות, ועי"כ **ואסף אליו כל הגוים** אשר כבשם במלחמותיו : (ו) **הלא אלה כולם**, כל העמים אשר כבש , **עליו משל ישאו, ומליצה חדות לו**, והמשל הזה יש לו מליצה, שהוא פתרון המשל , ונאמר בדרך חדה , ומהו המשל? **הוי המרבה לא לו**, המשילו אליו משל מאיש שהוא לוה תמיד מעות מאחרים ברבית , ואינו לוה שמעות לצורך עצמו רק לצורך אחרים , והוא מקבל עליו תשלומי המעות וגם לשלם את הרבית , ח"ש **המרבה** ר"ל שלוה ברבית , **לא לו** שלא לצורך עצמו , **עד מתי**, ר"ל ואין לו גבול בזמן שלוה תמיד ואינו משלם , **ומכביד עליו עבטיט** , ר"ל והוא מקבל עליו את העבוט והחוב שהוא מחויב לשלם את אשר עבט ולוה: (ז) **הלא פתע יקומו נושכיך** , הלא יקומו לוקחי הנשך והתרבית ויתבעו ממך תשלומי הנשך שחייבת, וגם **יקצו מזעזעיך** הלא יקיצו משנתם הבעלי חובות שיזעזעו אותך לשלם גם הקרן , וכשלא יהיה לך לשלם **והיית למשסות למו**, זה הוא המשל , ועתה מפרש המליצה ופתרון המשל: (ח) **כי אתה שלות גוים רבים**, זה הוא ההלואה שנאמרה במשל שללת גוים רבים והוא האלף

לְבֵיתוֹ לָשׂוּם בַּמָּרוֹם קִנּוֹ לְהִנָּצֵל מִכַּף רָע׃ י יָעַצְתָּ בֹּשֶׁת לְבֵיתֶךָ קְצוֹת־עַמִּים רַבִּים וְחוֹטֵא נַפְשֶׁךָ׃ יא כִּי־אֶבֶן מִקִּיר תִּזְעָק וְכָפִיס מֵעֵץ יַעֲנֶנָּה׃ יב הוֹי בֹּנֶה עִיר בְּדָמִים וְכוֹנֵן קִרְיָה בְּעַוְלָה׃ יג הֲלוֹא הִנֵּה מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת וְיִיגְעוּ עַמִּים בְּדֵי־אֵשׁ וּלְאֻמִּים

ת"א כי אבן. תענית י"א חגיגה ט"ז:

רש"י

בדי

לשום במרום קנו. כדכתיב בספר (דניאל ד') הלא דא היא בבל רבתא דאנא בניתה לבית מלכו בתקוף חסני וגו' ובשעה שיצא דבר זה מפיו נטרד מן הבריות שנאמר שם עוד מלתא בפום מלכא בענין זה: (י) יעצת בשת לביתך. אשר יעצת לקצות עמים רבים והפסדת עצמך. קצות לשון שליפה וקילוף כמו הקצות את הבית (ויקרא י"ד): וחוטא נפשך. כמו (משלי כ') מתעברו חוטא נפשו, חוטא לאבד נפשו פורפיי"ש שארמ"א בלעז: (יא) כי אבן וגו' האבנים אשר גזלת תזעקנה מן הקיר: וכפיס מעץ יעננה. אל האבן בקול לנגדה, שניהם צועקים: וכפיס מעץ יעננה. ת"י ושיפא מגו מרישא, שיפא לשון קיסם, שפאין בלשון חכמים דלדור"ש בלעז, מרישא הוא הקורה: (יג) הלא הנה מאת ה'. משלם פורענות לעושי רשעה: וייגעו עמים בדי אש. כאשר תבואם חמתי כאש עד שיהא דיים, בדי

מצודת דוד

בעבור שבלע יגיעת ביתו וזרעו: לשום במרום קנו. ר"ל אשר שעושק היה לבנות לו מבצרים להיות לו למשגב כאלו שם מדורו בשמי מרום להנצל שם מכף האויב הבא להרע לו: (י) יעצת בשת לביתך. מה שיעצת לעשוק הון לבנות מבצרים זה יהיה לבושת לביתך כי עי"ז יכלה זרעך מן העולם והנה הכרת עכו"ם רבים ותטאת נפשך ר"ל הבאת לכל העכו"ם וגם נפשך החסרת: (יא) כי אבן. כל אבן תזעק לומר גזולה אני ביד הבונה והכפיס מן העץ יענה אל האבן ויאמר גם אני מגזולה והוא ענין מליצה: (יב) הוי בונה וגו'. עתה בא לומר החזון האמור על קץ הגאולה ומפלת עכו"ם המחריב בבית השני ואמר הוי על הבונה עיר בדמים כי רצח נפש וירש הון ובנה כרך גדול וכו': וכונן וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יג) מאת ה'. יבוא לו הגמול ולא במקרה: וייגעו עמים. העכו"ם יגעו בהרבה אש ר"ל מה שיגעו להתחזק

מצודת ציון

במרום. בשמים הרמים: קנו. מדורו וכן בין כוכבים שים קנך (עובדיה א'): (י) קצות. ענין התוך וכריתה כמו וקצותה את כפה (דברים כ"ה): וחוטא. ענין חסרון כמו והייתי ובני שלמה חטאים (מ"א א'): (יא) מקיר. מכותל: וכפיס. כן יקרא חתיכת עץ מן הקורה ואין לו דומה ובדרז"ל גויל גזית כפיסים (ב"ב ב') אולם שם יאמר על הלבנים ויתכן שהיה דרכם להשים גם עצים בבנין כזה וקראום רז"ל ע"ש העצים: יעננה. מל' עניה ותשובה: (יב) בדמים. בשפיכת דמים: וכונן. מל' הכנה: (יג) בדי אש. בהרבה

גיא חזיון

באור הענין

בעולה ואתה חייב לשלם את השלל ששללת וגם רבית ונשך, וגם היית מרבה לא לו כי השלל ששללת הוא שמור למדי ופרס שהם יקחוהו מידך ואתה תצטרך לשלם, כי קבלת העבוט עליך, **ישלוך כל יתר עמים,** הוא המשל של מ"ש הלא פתע יקומו נושכיך, שכל העמים שיותרו מן הגוים שהרגת הם ישללו אותך, ושיעור הכתוב **ישלוך קריה וכל יושבי בה מדמי אדם וחמס ארץ**, שבעד החוב הגדול שאתה חייב לשלם דמי אדם ששפכת, וחמס ארץ שחמסת וגזלת, **ישלוך כל יתר עמים קריה וכל יושבי בה**, ישללו ממך את הקריה שהיא בבל עיר המלוכה, וכל יושבי בה, שהם יהיו לשלל בעד פרעון החוב והרבית של דמי אדם וחמס ארץ: (ט) **הוי בוצע בצע**, ר"ל ואח"כ הלא הבצע שבצע הוא **רע לביתו**, שעי"כ יחרב ביתו וממלכתו, ומפרש שעי"י שרוצה **לשום במרום קנו**, לגדל את מלכות בבל ולהגדילה על כל ממלכות הארץ, ועי"י שרוצה **להנצל מכף רע** שלא ישלוט אדם בו לקחת מלכותו מידו: (י) **יעצת**, לתכלית זה לשום במרום קנך **יעצת בושת לביתך**, ומהו העצה? יעצת **קצות עמים רבים וחוטא**, שיעצת לקצות ולהחריב גוים רבים, וגם לקצות עמהם **חוטא** אחד, ומי הוא החוטא? **נפשך!** שגם נפשך תקצה עמהם, וגם אתה תספה: (יא—יב) **כי אבן מקיר תזעק הוי בונה עיר בדמים**, ר"ל שהלא כל אבן ואבן שעמת בקיר הבנין של בבל יזעק מן הקיר ויאמר הוי בונה עיר בדמים, שבנית עיר בבל בדמים ששפכת, והמאמרים מקבילים **כי אבן מקיר תזעק הוי בונה עיר בדמים וכפים מעץ יעננה הוי כונן קריה בעולה**, שתחלה בונים את העיר בבנין של אבנים, ואז יצעק כל אבן הוי על שבונה הבנין בדמים ששפך, ואח"כ מכוננים הקריה, שהוא תקרת הבנין שמניחים בגמר הבנין למעלה שהוא מעצים, ואז הכפים יענה להאבן מן העץ שבו מקרה את הקירוי, ויאמר הוי כונן קריה בעולה, שגם גמר הבנין הגם שאז כבר חדל לשפך דמים כי כבר כבש את כל

באור המלות

כמ"ש מ"ש הסבה ע"י שפיכת דם אדם, ומוסב גם על חמס, ומחמס ארץ, ור"ל ישלוך, קריה, ישללו קרית בבל: (י) קצות. ענין כריתה והוא מקור מהקל, וחוטא שם התואר, קצות חוטא אחד, שהיא נפשך החוטאת: (יא) וכפים. ת"י ושיפא מגו מריתא, חתיכת עץ: (יב) בונה עיר, וכונן קריה. בונה הוא התחלת הבנין וכונן מורה על הגמר, תבנה ותכונן עיר סיחון, בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן. וקריה נקרא ע"ש הקירוי והקריתם לכם ערים, (עמ"ש ישעיה א' כ"ו): (יג) וייגעו עמים בדי אש ולאמים בדי ריק

בְדֵי־רִיק יִעָֽפוּ׃ יד כִּי תִּמָּלֵא הָאָרֶץ לָדַעַת אֶת־כְּבוֹד יְהוָה כַּמַּיִם יְכַסּוּ עַל־יָם׃ טו הוֹי מַשְׁקֵה רֵעֵהוּ מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ וְאַף שַׁכֵּר לְמַעַן הַבִּיט עַל־מְעוֹרֵיהֶם׃ טז שָׂבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד שְׁתֵה

ת"א שבעת. שבת קמ"ט:

רש"י

אם אייפי"ן בלעז: (טו) הוי משקה רעהו. יין ובאותה השקאה הוא מספח ומוסף את חמתו עליו, ואף משכרהו בחמתו, וכל זה הוא עושה למען הבים על מעוריהם על גלוייהם ולראות את ערותם, זה כ"כ הרשע שהיה משקה את המלכים יין ומשכרם ושוכב עמם משכבי אשה כדאמרינן במס' שבת, ד"א הוי משקה רעהו בסדך עולם דורשו כלפי בלשאצר שהשקה את השרים בכלי בית המקדש ובהם נספתה משכרו בחמתו של הקב"ה ובו בלילה נהרג: על מעוריהם. להגלות קלונם ולראות שוקיהם בניוולם:

מצודת ציון

אם וכן כדי ריק וכמו כדי שופר יאמר האח (איוב ל"ט): (טו) מספח. ענין הקבוץ והדבוק כמו תחת הרול יסופחו (איוב ל'): חמתך. מל' חמה וכעס: מעוריהם. הוא מל' גלוי ערוה כמו והראיתי גוים מערך (נחום ג') והוא ענין

מצודת דוד

יהיה הכליתם למאכולת האש: ולאומים. ולאומים ההם יעפו בהרבה ריק ר"ל כל מה שישתדלו ביגיעה ועייפות לעמוד ולהתחזק יהיה לריק כי אין חכמה וגבורה נגד ה': (יד) כי תמלא. ר"ל בעבור שבני ישראל אנשי הארץ ההיא ימלאו. את דעת את כבוד ה' לכן יקח נקם מאותם שהרעו להם: כמים יכסו על ים. מקום המים קרוי ים והמים הם הממלאים את המקום ומכסים אותו ואמר שכמו כן יהיו ממולאים לדעת את כבוד ה': (טו) הוי משקה רעהו. אוי על עכו"ם שהרעו לישראל רעיהם כי מתחלה התחברו באהבה וריעות ואחר זה קם עליו להחרימו והשקאו יין תרעלה מאסיפת וקבוצת החימה שהיה לו עליו מאז ואף השכירו ר"ל הרבה להרע לו ולבלבל דעתו כשכור בשכרותו: למען וגו'. ר"ל אין הכונה היתה לטובתו לראות ארצם כ"א למען יסתכל על ערותם וקלונם משגלתו בם: (טז) שבעת וגו'. ר"ל יותר היית נהנה ושבע מן הקלון הבא לו ממה שהיית נהנה מן הכבוד

באור המלות

יעפו. יש הבדל בין עמים ובין לאומים, שהם לאום מצייר אומה שיש לה דת מיוחד, ופה מדבר בבחינת הכרת כבוד ה' כמ"ש כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה', ויאמר שהעמים ייגעו לכבות האש, אבל הלאומים בעלי הדת יכירו שהוא מאת ה' וייעפו מעשות דבר באשר ידעו שהוא בדי ריק ולא יועיל, כי ידעו כבוד ה' שהוא פעל ועשה ועז"א יעפו שמורה שייעפו מלהתיגע ולעשות דבר, כמ"ש ההבדל בין יעף ובין יגע, שהיגע הוא ממלאכה והיעף הוא בכח הגוף עצמו שיעף מעצמו (ישעיה ע' מ', כ"ח כ"ט ל' ע"ש), ובירמיה (נ"א נ"ח) חומת בבל ערער תתערער ושעריה באש יצתו ויגעו עמים בדי ריק ולאומים בדי אש ויעפו, שם דבר בבחינה אחרת שיתיגעו להציל העיר, שתחלה יגעו עמים ויהיה בדי ריק כי ערער תתערער, ואח"כ ייגעו לאומים בעלי דת בבל לכבות האש, ושניהם ייעפו וילאו ולא יוכלו להועיל מאומה: (טו) רעהו. כמו רעיו, כמו מגן גבוריהו: מספח, ענין חבור, כמו ונספחו על בית יעקב: חמתך. מענין בחמה אשית משתיהם, כי חמה, חמם, יחם, משתתפים במובנם: מעוריהם. מענין תשכרי ותתערי, שיולק מה ששתה ומקיאו: (טז) שבעת. בא גם על שביעת השתיה, לשתות מים ולא ישבעו (עמוס

באור הענין

העמים, בכ"ז כן אותה בעולה משוד וחמס: (יג) **הלוא הנה מאת ה'.** הכפים יודיע מן העץ כי יצאה הגזרה מאת ה' לשלם לעושה הרעה כרעתו, **וייגעו עמים בדי אש** שיציתו אש בתקרת העיר ובעצים שנתנו שם בעולה, וכל העמים ייגעו לכבות את האש ולא יכולו, והאבן תודיע מן הקיר כי **לאומים בדי ריק יעפו** שאח"כ יחריבו בנין החומה עצמה של האבנים, והלאומים ייעפו להציל את הבנין ויהיה לריק, וכן אמר (ירמיה נ"א) חומת בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבוהים באש יצתו וייגעו עמים בדי ריק (ר"ל להציל החומה) ולאומים בדי אש ויעפו (ר"ל להציל השערים והתקרה של עץ): (יד) **כי תמלא**, וזה בא ע"י שחלל כלי המקדש וע"י הכתב שכתב המלאך על הכותל והודיע לו אח"כ ע"י דניאל שקצף ה' עליו על שחלל כלי קדשו ושבח לאלהי כסף וזהב, ועי"כ נהרג בלשאצר ונכבשה בבל, ובזה נודע לכל העמים כבוד ה' וכחו וגבורתו והשגחתו, וז"ש **כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' כמים יכסו על ים**, כי דבר זה נתפרסם למלכי מדי ופרס שצרו אז על עיר בבל והודיעו לכל העמים כבוד ה' ועזוזו: (טו) **הוי**, עתה יספר גוף המעשה, איך בא עונש ע"י ששתו יין מכלי בהמ"ק, אמר **הוי משקה רעהו**, שבלשאצר השקה את רעיו שהם שריו מכלי המקדש, **מספח חמתך**, זה מבואר עפמ"ש בירמיה נ"א בחמם אשית את משתיהם והשכרתים למען יעלוזו וישנו שנת עולם, שעת החלו לשתות מכלי המקדש שם להם ה' חימום גדול שנתחממו מאד, ואח"כ נשתכרו עד שישנו בתרדמת עולם ולא שמעו מהלינת בלשאצר ומבוא חיל פרס ומדי, והחיל הרגו אותם בשנתם ולא הקיצו עוד, וז"ש במה שהשקית את שריך הם נספחו ונתחברו אל חמתך וחומך, עי"ז נתגדל ונתרבה חום המשתה, **ואף שכר** וגם נשתכרו מאד, **למען הביט על מעוריהם** עד שהקיאו את היין מרוב השכרות וכולם ראו קיאתם: (טז) **שבעת קלון מכבוד**, אומר אליו, אתה בלשאצר שבעת דבר נקלה מן דבר נכבד, ר"ל מן כלי **בית ה'** המכובדים שבעת ושתית יין הנקלה והמבוזה, (כי מה ששתו יין מן הכלים היה הכוונה כדי לבזות הכלים, כי שתית היין הוא דרך גנאי יותר משתית המים כמ"ש בפי' דניאל במש"ש אשתיו חמרא), **לכן** שתה.

גַּם־אַתָּה וְהֵעָרֵל תִּסּוֹב עָלֶיךָ כּוֹס יְמִין יְהוָה וְקִיקָלוֹן עַל־כְּבוֹדֶךָ׃ יז כִּי־חֲמַס לְבָנוֹן יְכַסֶּךָּ וְשֹׁד בְּהֵמוֹת יְחִיתַן מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ׃ יח מָה־הוֹעִיל פֶּסֶל כִּי פְסָלוֹ יֹצְרוֹ מַסֵּכָה וּמוֹרֶה שָּׁקֶר כִּי בָטַח יֹצֵר יִצְרוֹ עָלָיו לַעֲשׂוֹת אֱלִילִים

רש"י

(טז) והערל. ה"א משמשת בתיבה זו בלשון התפעל כמו (דברים ל"ב) והאסף אל עמך אף כאן הערל האטם בשממון ובתמהון לב, כל ערלה לשון אוטם הוא כמו ערלה אזנם (ירמיה ו') ערל לב וערל בשר (יחזקאל מ"ד), וי"ת ואתערטל לשון ערום ועריה (שם ט"ז): (יז) חמס לבנון. בית מקדש: ושוד בהמות יחיתן. שוד בהמתך ואוכלוסיך אשר שדדו את עמי ישראל הוא ישברם: מדמי אדם. מחמס דמי ישראל: וחמס ארץ. ארץ ישראל: קריה. ירושלים: (יח) מה יועיל. לבבל פסל: כי בטח. האדם היוצר והוא יוצרו של אלוהו זה: עליו. על יציאתו זאת הוא בוטח שיעזור לו אשר בא

מצודת דוד

של נלחמו במלחמה: שתה. לכן שתה גם אתה כוס התרעלה ותהיה ערל באוטם הלב ובלבול הדעת: תסוב וגו'. מימין ה' תסובב עליך כוס התרעלה ר"ל המקום ישלם לך: וקיקלון על כבודך. על הכבוד שאתה בו יבוא קיא וקלון ר"ל תהיה נמאס כקיא ומכוסה בקלון ולפי שהמשיל הפורענות לשתיית היין אמר לשון קיא כי דרך השכור להקיא: (יז) כי חמס לבנון. החמס שעשית ללבנון שהוא א"י החמס הזה יכסה אותך ותשוב בראשך: ושד בהמות. השוד שעשית על הבהמות של ישראל יאמר ולפי שהמשיל את א"י ליער הלבנון המשיל אנשיה לבהמות המצויות ביער ואמר השוד הזה ישבר אותם ר"ל עליהם תבוא שוד כמו כשוד שעשו לישראל: מדמי אדם. כל זה יבא מסבת דמי אדם ששפך דם ישראל הקרואים אדם: וחמס ארץ. מסבת החמס שעשה בא"י ובקריה היא ירושלים ובכל אנשיה היושבים בה: (יח) מה הועיל פסל. אם כל אלה יבוא עליו מה א"כ הועיל לו הפסל אשר פסלו ועשאו האומן היוצרו ומתקנו: מסכה. וכן המסכה מה הועיל וכן המלמד השקר הוא כהן הפסל המלמד דרכי עבודתו:

מצודת ציון

קלון ובזיון: (טז) והערל. ענין אוטם וסתימה כמו ערלה אזנם (ירמיה ו'): וקיקלון. כמו קיא קלון וקיא הוא מלשון הקאה והוא המאכל החוזר דרך הפה: (יז) לבנון. כן נקרא א"י כמ"ש ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ג'): ושוד. מל' שדידה ועושק: יחיתן. מלשון חתת ושבר וכן וחתו גבוריך תימן (עובדיה א'): (יח) הועיל. מלשון תועלת: פסלו. ענין החלקה השוואה בצורה וכן ויפסלו בוני שלמה (מ"א ה'): יוצרו. מל' יצירה ור"ל מתקנו ועושהו: מסכה. כלם הניתך ממתכת: ומורה. ענין למוד כמו את מי יורה דעה (ישעיה כ"ח): אלילים. מל' אל ולא ר"ל דבר מבלי תועלת: אלמים.

גיא חזיון

באור הענין

שתה גם אתה והערל, משתה כוס התרעלה שה' ישקה אותך כוס רעל, ומפרש ממה יתהרעל? תסוב עליך כוס ימין ה' כוס התרעלה שיסב עליך מן ימין ה', הוא ימין המלאך ופס היד שכתבה על הכותל שלמעלה מן המלך מנא מנא תקל ופרסין, שמן ימין ה' אשר כתבה עליו הדברים האלה שתה כוס התרעלה, וקיקלון על כבודך תחת ששתית קלון מכבוד ה' וכלי המקדש, בא קיא וקלון על כבוד: (יז) כי חמס לבנון יכסך, כי החמס שעשית אל הלבנון שהוא הבהמ"ק מה שחללת כלי המקדש, החמס הזה יכסך בקלון, ושוד בהמות יחיתן שיעור הכתוב ושוד בהמות יחיתן קריה וכל יושבי בה מדמי אדם וחמס ארץ, יען קרא את בהמ"ק בשם לבנון, ציירו במליצתו כיער הלבנון, כאילו יער הלבנון שלח את החיות הטורפות שבמלאו בו, ושוד בהמות הלבנון יחיתן קריה וכל יושבי בה, שהם טרפו קרית בבל ויושביה, וכן ירמיה צייר מפלת בבל בסגנון זה, הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה איתן (ירמיה נ') שדמה חיל פרס ומדי כאריות שבאו מא"י וגאון הירדן לנקום נקמת א"י, ואת בבל המשיל לצאן (אם לא יסחבום צעירי הצאן) ואמר שזה יהיה דמי אדם ששפכו וחמס ארץ שהחריבו, וגם תפס שם בהמות לרמוז אל הבהמות שהיו גם בלבנון המליציי שהוא בהמ"ק שהם הקרבנות שהקריבו שמה ונסכו דמם בכלים אשר חלל עתה, וכאילו התעוררו בהמות האלה והביאו שוד וחתת על קרית בבל: (יח) מה הועיל פסל, עפ"ז מתוכח עמהם על מה ששבחו לאלהי כסף זהב, כמ"ש אליו דניאל ועל מארי שמיא התרוממת ולמאניא די ביתיה היתיו קדמך וגו' ולאלהי כספא ודהבא נחשא פרזלא די לא חזין ולא שמעין ולא ידעין שבחת ולאלהא די נשמתך בידיה לא הדרת, אומר ראו נא עתה מה הועיל לכם הפסל אשר שבחת אותו שהוא גבה לאל עליון? הכי הציל אתכם מידו? ובאר גנות הפסל מצד החומר והצורה והפועל והתכלית, מצד הפועל אומר כי פסלו יוצרו הלא הפועל אותו הוא בן אדם שיצר ופסל אותו, ומצד החומר אומר מסכה שחומרו ממתכות הניתך ונסך, ומצד הצורה אומר שהוא מורה שקר, ומצד התכלית אומר כי בטח יוצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים שיעור הכתוב כי בטח היוצר (מה שבטח) נצרך עליו.

באור המלות

ד' ח'), ואמרו חז"ל ושבעת זו שתיה, שתית קלון מכלי כבוד: והערל. כמו והרעל, תמלא רעל, כמו כבש כשב, קיקלון קיא וקלון או [illegible] ר"ל שתקיא את הקלון על כבודך: (יז) יחיתן. שרשו חתת והראוי יחיתן ובא הנון תמורת הדגש, ר"ל יחית וישבר אותם, ומפרש [illegible] למי, לקריה וכל יושבי בה, ובא הכינוי עם שם הפעול, כמו הנני מאכילם את העם הזה (ירמיה ח'): (יח) כי בטח יוצר. פעל בטח נמשך

אֱלִמִּים׃ יט הוֹי אֹמֵר לָעֵץ הָקִיצָה עוּרִי לְאֶבֶן דּוּמָם הוּא יוֹרֶה הִנֵּה־הוּא תָּפוּשׂ זָהָב וָכֶסֶף וְכָל־רוּחַ אֵין בְּקִרְבּוֹ׃ כ וַיהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ הַס מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃

ג א תְּפִלָּה לַחֲבַקּוּק הַנָּבִיא עַל שִׁגְיֹנוֹת׃ ב יְהוָה שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי

ת"א סוי. סנהדרין י' :ס'. סוטה מ"ט :

רש"י

יהוה

לעשות אלילים אלמים: (יט) הוא יורה. בתמיה: (כ) וה' בהיכל קדשו. מוכן ליפרע: הס מפניו כל הארץ. הס לשון שיתוק ודממת חורבן:

ג (א) על שגיונות. יש לפותרו כתרגומו, ולפי משמעו בקש רחמים על עצמו שהשיח דברים כמו (לעיל א') על כן תפוג תורה, ותעשה אדם כדגי הים, קנתר אחר מדת הדין: (ב) שמעתי שמעך. אשר מעולם שנפרעת תמיד ממכעיסיך ואת הרשע הזה אתה סובל: יראתי. אמרתי איך משתנית

מצודת ציון

מל' אלם: (יט) הקיצה עורי. מל' הערה והקצה מן השינה: דומם. מושתק כמו וידום אהרן (ויקרא י'): תפוש. ענין שבות ופריסה כמו פשה הנגע (שם י"ג): וכל רוח. שום רוח וכן כל מלאכה לא תעשו (ויקרא כ"ג): (כ) הס. ענין שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר י"ג):

ג (א) שגיונות. מל' שגיאה וכן שגיון לדוד (תהלים ז'):

מצודת דוד

כי בטח. אשר בטח האומן ואפי' זה האומן עצמו שעשה אותו יבטח על הפסל מעשה ידיו להספיק בידו לעשות אלילים אלמים אשר הדבור אין בהם ר"ל האומן שמתעסק בו ובוטח עליו מה תועלת מצא בו: (יט) הוי אומר וגו'. הוי לאומר אל הפסל העשוי מעץ הקיצה משינתך ושמע אלי ולאבן דומם אומר עורי: הוא יורה. וכי הוא יוכל ללמד אתכם דבר מה בתמיה הנה הוא מתופש ופרוש עם כסף וזהב ויפה הוא למראה ענין אבל אין בקרבו שום רוח ואפילו רוח החיוני כבהמה: (כ) וה'. אבל ה' עם שהוא בהיכל קדשו בשמים תמצא עכ"ז כל יושבי הארץ שותקים מפני אימתו כי ידו בכל משלה ואין מי ידבר למולו:

ג (א) על שגיונות. ר"ל תפלתו היתה בעבור ששגג והתרעם מול ה' ולכן חזר להתפלל לפניו ולספר שבחו: (ב) שמעתי שמעך. שמעתי מה שאמרת לי והשמעת לאזני מגלות השני והרכו והנה יראתי עד מאד: ה' פעלך. לכן

גיא חזיון

באור המלות

לשים בטח יוצר [בטח] יצרו, הפועל נקרא יוצר והפסל הוא יצרו, ור"ל מה שבטח יצרו עליו בטח היוצר ג"כ: (יט) לעץ הקיצה, עורי לאבן דומם. התעוררות היא קלה מן היקיצה, ואמר תמיד שינה והקיצה, ר"ל אף הקיצה, ובשלילה אמר בהפך לא יקיצו ולא יעורו משנתם (איוב י"ד), והעץ שיש בו התעוררות של נפש הצומחת אומר לו הקיצה שהיא פעולת הבע"ח, והאבן דומם שאין בו שום התעוררות נפשיי אומר לו עורי: הוא יורה. ילמד ויראה אמתת הדבר:

(א) שגיונות. שם, מציין מין שיר או כלי זמר מיוחד

באור הענין

עליו, ר"ל מה שבטח הנוצר על היוצר זה יבטח היוצר על הנוצר, שהנוצר בטח על היוצר שיעשה אליל אלם, (כי יותר מזה לא יוכל היוצר לעשות כי אינו יכול לתת בו רוח חיים ודבור) ובטחון זה בעצמו יבטח היוצר להשיג מן הפסל הנוצר שיעשה אותו אליל אלם, וזה מליצה על בלשאצר שנהרג וסר ממנו רוח החיים ושוכב כאבן דומם כמו האליל אשר עשהו ובטח עליו שאין רוח חיים בקרבו, ומפרש. (יט) **הוי אומר לעץ הקיצה** המליץ יצייר כשגבות, מצייר את גויית בלשאצר שנהרג והוא שוכב פגר אלם בלא רוח חיים, ומלובש בבגדי זהב וכסף, כציור האליל שלו, שהוא ג"כ פגר אלם תפוש זהב וכסף ואין רוח חיים בקרבו. עד שיצייר שהאליל עשה את בלשאצר שעבד אותו להיות דומה אליו, שיהיה פסל לבוש זהב וכסף בלא רוח חיים, עפ"ז יאמר הוי! קורא אני, **מי שהוא אומר לעץ הקיצה**, ר"ל בלשאצר שעבד את פסל העץ והאבן והיה קורא אליו בתפלתו שיקוץ משנתו ויתעורר לשמוע תפלתו, **הוא יורה**, היינו בלשאצר יורה וילמד ויברר כי כנים דברי מה שאמרתי שהיוצר ישיג מן הפסל את אשר השיג הפסל ממנו שיהיה ממנו אליל אלם, **כי הלא הוא** (בלשאצר) **תפוש זהב וכסף** שפגרו מלובש בו **וכל רוח אין בקרבו** כי יצאה נשמתו, הרי שע"י הבטחון שבטח על הפסל נעשה אליל אלם כמוהו: (כ) **וה'** אולם ה' אשר בזיתם אותו וחללתם כלי היכל קדשו, עדיין **הוא בהיכל קדשו** שהוא הבה"מ ועשה משפט להמחללים כלי היכלו, **הס מפניו כל הארץ** כי בזה יכירו כולם כבוד ה' וייראו מפניו, כמ"ש (פסוק י"ד) כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה':

ג (א) **תפלה לחבקוק**, תפלה זו נחלקת לשלשה חלקים, (חלק א' עד מהר פארן סלה) (פסוק ג') התפלל על זמן הגלות שלא יסתיר ה' פניו מעמו וסיים במלת סלה. (חלק ב' מן כסה שמים הודו, עד ערות יסוד עד צואר סלה פסוק י"ג) התפלל על הנהגת ה' בזמן הגלות ועל התגלות ה' בעת הגאולה עת יצא לישע את עמו וסיים במלת סלה. (חלק ג' מן פסוק י"ד עד סוף הסימן) התפלל על העת שיהיו ישראל למשסה ועל הכלי משיח והודיע שהחבוים והצרות יהיו סימן הגאולה: (ב) **ה' שמעתי שמעך**, ר"ל אחר ששמעתי השמועה שהגדת לי, שאמר כי עוד חזון למועד ויפח לקץ. שגלה את אזנו שאחרי גאולת בבל יהיה עוד גלות ושהגלות השני יארך מאד כמ"ש אם יתמהמה חכה לו

יְהוָה פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר׃ ג אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא וְקָדוֹשׁ מֵהַר־פָּארָן סֶלָה כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ׃ ד וְנֹגַהּ כָּאוֹר תִּהְיֶה

ת״א ברוגז . מ״ק י״ז : אלוה . פסחים ה׳ ומ״ז : קרנים

רש״י

מדת הדין בעון ישראל: פעלך בקרב שנים חייהו. פעלך הראשון שהיית נפרע לנו מאויבינו בקרב שני הגלה שאנו שרויים בה, חייהו כלומר עוררהו והשיבהו, ובקרב שנים הללו תודיעהו: ברגז. שתקצוף על הרשעים: רחם תזכור. רחם כמו לרחם: (ג) אלוה מתימן יבוא. עכשיו הוא מזכיר לפניו פעלו הראשון שהוא מבקש לפניו לעוררהו ופועל (ס״א פועל) חיבתן של ישראל ופורענות דורות הראשונים, כשבא ליתן את התורה הזרחו על עשו וישמעאל ולא קבלוהו. תימן עשו. פארן ישמעאל כדאמר וישב במדבר פארן (בראשית כ״א): כסה שמים הודו. בסיני לישראל: (ד) ונוגה. אותו היום:

מצודת דוד

בקש ממך אתה ה׳ אשר בקרב השנים האלה לא יכלו והעמד חיים את ישראל הנקרא פועל ידך כמ״ש על בני ועל פועל ידי (ישעיה מ״ה): בקרב שנים תודיע. בקרב השנים האלה תודיע שברוגז רחם תזכר ר״ל שאף בזמן הרוגז והגלות תזכור לרחם עליהם וכמ״ש ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו׳ וזכרתי להם ברית ראשונים (ויקרא כ״ו): (ג) אלוה מתימן יבוא. הנה כשבא אלוה לפני ישראל כשעברו את תימן והיא ארץ אדום כי אז התחילו ללחום בסיחון ועוג: וקדוש מהר פארן סלה. הוא כמו הפוך וקדוש סלה מהר פארן ור״ל כשבא ה׳ הקדוש מעולם כשעברו הר פארן שהוא סמוך לארץ אדום כמ״ש בהררם שעיר עד איל פארן (בראשית י״ד) והר שעיר הוא ארץ אדום והוא תימן וכפל הדבר במ״ש: כסה שמים הודו. אז כשכבשו ישראל ארץ סיחון ועוג כסה שמים הודו ר״ל אז מלאה הודו על השמים ממעל וזכרו מלאה הארץ כי אז נתפרסם גבורות ה׳: (ד) ונגה כאור תהיה. הנוגה של עמוד האש שהוליך

מצודת ציון

(ג) מתימן. היא ארץ אדום שהיא בדרומה של א״י: סלה. לעולם: הודו. ענין הדר ופאר: ותהלתו. ענין השבח וזוהר כמו בהלו נרו (איוב כ״ט): (ד) ונגה. ענין

באור הענין

יראתי, פן באורך זמן הגלות יאבדו ישראל בין העמים, ולכן הוא מתפלל על הגלות הזה, ה׳ פעלך מתפלל שפועל ה׳ אשר פעל לישראל בימי קדם שפעל להם נסים ונפלאות והפלם לחלקו להשגיח עליהם בהשגחה מיוחדת, לא תופסק גם בקרב שני הגלות הארוכים, וזה יהיה בשני אופנים, א] שלפעמים יהיה זה בדרך נסתר שהעולם מתנהג כפי דרך הטבע ופעולת ההשגחה נעלמת, ובכ״ז היא חיה וקיימת, על זה נאמר ה׳ פעלך בקרב שנים חיהו, שגם בעת שפעלך יהיה נעלם ונסתר בקרב שני הגלות, בכל זה חיהו, ר״ל שלא ימות הפעל הזה, ר״ל שלא יופסק ויבטל לגמרי, רק יחיה, כדבר החי שאף בעת שאינו פועל ומודיע פעולותיו בכ״ז כחו טמון בו ונמצא בקרבו והוא חי וקיים, ב] שלא יתעלם הפועל הזה תמיד, רק שיתעורר מפקידה לפקידה לעשות להם נסים גם בקרב שני הגלות עד שכולם יראו פועל ה׳ ויכירו כי משגיח עליהם מן המלוכות, ושגם בהיותם בארץ אויביהם לא מאסם להפר בריתו אתם, ועז״א בקרב שנים תודיע, שלפעמים תודיע פעלך, שידעו הכל כי אתה משגיח עליהם, וגם ברוגז רחם תזכור וגם בעת שתרגז עליהם על עונותיהם בכ״ז תזכר לרחם עליהם לבל יכלו ויאבדו: (ג) אלוה מתימן יבא, ההנהגה הזאת תמשך עד שיגיע עת הגאולה שאז יבא אלוה מתימן לגאלם, ומצייר כי הגלות האחרון תתנהג בין שני מלכיות, שהם מלכות אדום המצויינת בשם תימן הוא בארץ אדום, ומלכות ישמעאל המצויינת בשם הר פארן כמ״ש אל ישמעאל וישב במדבר פארן, ומשם יבא השם לגאלם. והנה תפס המליצה שנזכרה בתורה בברכת איש האלהים וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן, אשר נבא כי יעמדו אומות אדום וישמעאל, אשר יתפארו בדתות המתדמות לדעת האלהים (וחז״ל ציירו במליצתם שה׳ החזיר את התורה לשעיר ולפארן ולא קבלוה, כי הדתות שקבלו ע״ע אינם הדת שבא ה׳ לתת על הר סיני אשר לא רצו לקבל אותה) ואז יבא ה׳ שנית ממקומות האלה להוכיח להם אמתת הדת אשר יכירו כולם דת האמת ויהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה׳, ובאשר בדת שבשעיר חפאו דברים על האלהות ויחסו לו ענינים בלתי ראוים, אמר אלוה מתימן יבא, שיבא להתוכח נגד אלהותו ואחדותו ורוחניותו, ובדת של פארן, לא יחסו דופי באלהות, ועז״א כי יבא קדוש מהר פארן ור״ל עד עת הגאולה שאלוה

גיא חזיון

באור המלות

וכן שגיון לדוד: (ב) שמעך. פירושו תמיד שמע שלך ושמך, ולא יצדק פה, שהנביא הכיר בענין הנבואה שהוא יותר משמע השם מרחוק, כמ״ש לשמע אוזן שמעתיך ועתה עיני ראתך, ופירושו פה השמועה ששמעתי ממך שהיא הנבואה שהגיד לו, שכן שמות הרבה שמורים לפעמים על הפועל ולפעמים על הפעול, שמע תפלתי, ושמחתים בבית תפלתי, עבודת המשכן, עבודת הלוים: (ג) סלה. מלה זאת תציין הפסק, וכפירושי לספר תהלות התבאר שכ״מ שבא מלת סלה נפסק הענין והתחיל ענין אחר. ולפעמים תבא מלה זו באמצע הפסוק ללמד שהוא מאמר מוסגר כמ״ש בתהלות בכ״מ: (ד) ונוגה כאור תהיה. כבר התבאר אצלי שהנוגה הוא מדבר שאין לו אור מצד עצמו רק מוציא האור מדבר אחר, כמו

קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֶבְיוֹן עֻזֹּה: ה לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר וְיֵצֵא רֶשֶׁף לְרַגְלָיו: ו עָמַד ׀ וַיְמֹדֶד אֶרֶץ רָאָה וַיַּתֵּר גּוֹיִם וַיִּתְפֹּצְצוּ הַרְרֵי־

ת"א ושם. עקרים מ"ב: עמד. קמא ע"ז שם: **רש"י** עוזו ק' עד

כאור תהיה. כאור המיוחד של שבעת ימי בראשית היה, וכן ת"י: קרנים. לשון מאור כשאדם נוקב חורה דרך הנקב נראה כמין קרנים בולטין, וכן (שמות ל"ד) כי קרן עור פניו: מידו. מידו של הקב"ה באו להם: ושם חביון עזו. כתרגומו שם נגלה עזו שהיה חבוי למפרע בסתר עליון: (ה) לפניו ילך דבר. מצאתי במדרש אגדה בשעה שנתן הקב"ה תורה לישראל טרדו למלאך המות להפליגו לדברים אחרים שלא יעמוד לקטרג ולומר אומה שעתידה לכפור בך לסוף ארבעים יום ואתה נותן להם את התורה: וא רשף לרגליו. מלאכי רשף באו עמו לסיני: (ו) עמד וימודד ארץ. המתין לדקדק כדין דור המבול למדוד להם מדה כנגד מדה, ומדד עומד כדאמר נצב לריב ה' ועומד לדין עמים (ישעיה ג') מתין ומדקדק בדינם: וימודד ארץ. ברותחים קלקלו וברותחים נדונו: ראה. בדור הפלגה שעל ידי שהיו שפה אחת באו כולם בעצה כדכתיב ויהי כל הארץ שפה אחת (בראשית י"א): ויתר גוים. הפילם לשבעים לשון כדאמר לנתר בהם (ויקרא י"א), ויתר ממקומו (איוב ל"ז): הררי עד. שרי האומות:

מצודת ציון

הרם וזריחם כמו מנוגה נגדו (תהלים י"ח): קרנים. הושאל על ממשלה והתחזקות ע"ש שבע"ח בעלי הקרן יתחזקו בהם: חביון. ענין חבוי וגנוז כמו חבי כמעט (ישעיה כ"ו): עוזה. ענין חוזק ועל הארון יאמר שהוא חוזק של ישראל: (ה) דבר. מגפה: רשף. גחלת כמו רשפיה רשפי אש (ש"ה ח'): לרגליו. ר"ל עם ביאתו וכן ויברך ה' אותך לרגלי (בראשית ל'): (ו) ויתר. ענין דלוג והעתק כמו ויתר ממקומו (איוב ל"ז): ויתפצצו. ענין פזור עם השבר וכריצון וכן ככלי

מצודת דוד

לפני ישראל היתה מאירה כאור היום: קרנים וגו'. מיד ה' בא לישראל קרן ממשלה והתגברות: ושם וגו'. במקום ישראל הלך חביון עזו הם הלוחות שהיו מאז חבוים וגנוזים במרום הנתונים בארון הנקרא עוז כמ"ש אתה וארון עוזך (תהלים קל"ב): (ה) לפניו. לפני הארון הלך הדבר להרוג את העכו"ם ועם ביאתו יצאו רשפי אש לשרוף אותם ר"ל ע"י הארון ההולך עמהם למלחמה כבשו את העכו"ם: (ו) עמד וימדד ארץ. כאשר עמד הארון בארץ כבשו אותה וחלקוה לשבטים במדה בחבל: ראה. כאשר הארון שם עינו בארץ היה מעתיק את העכו"ם לגרשם מארצם: ויתפצצו. ההרים הקבועים מעולם היו מתפוצצים ומתשברים והושפלו הגבעות

ביאור המלות

הירח והכוכבים שאין להם אור רק מקבלים ומגיהים אור השמש הזורח עליהם, וכן האור המתנוצץ בפאת מזרח קודם צאת השמש שבא ע"י הבקעת אור השמש באמצעות הקיטורים העבים בעולם מן הארץ (כנ"ל עמוס ה' כ', והסבאר ישעיה ט' ב', י"ג י', כ' י', נ"ט ט', ס' ג', ושם י"ט, משלי ד' י"ח): קרנים. מענין כי קרן עור פני משה, שהאור מתנוצץ כמו קרנים לכל צד. וי"פ מענין זה שם אצמיח קרן לדוד, מענין אורה, כמו שסיים ערכתי נר למשיחי: מידו. היינו מן האור: לו. היינו להנוגה: (ה) דבר, רשף. הרשף יציין סבות הרוחניות זיקי אש המביאים את הדבר, מציר כאילו הרשף הולך קרוב לרגליו, ושולח את הדבר שהוא הולך לפניו מרחוק: (ו) ויתר. כמו לנתר בהם על הארץ, ידלגו ממקומם

גיא חזיון
באור הענין

מתימן יבא. חבקוק שהתפלל שפועלך להשגיח על בניך שלא יכלו בגלותם, אם בסתר כמ"ש חייהו, אם בגלוי כמ"ש תודיע, **סלה**: זה סיום החלק הראשון ומתחיל תפלה אחרת: **כסה** בתפלה הזאת השנית יפרש השלשה דברים שאמר בקיצור בתפלה הראשונה, והוא א] מ"ש פעלך בקרב שנים חייהו, וזה מפרש עד פסוק ה', ב] מ"ש פעלך בקרב שנים תודיע מפרש בפ' ה', ג] מ"ש אלוה מתימן יבא מפרש עד פסוק י"ד. בעת **אשר כסה שמים הודו** ר"ל בעת שהוד ה' מכוסה ואין נראה לבריות, כי השמים שהוא הנהגת הטבע והמערכת מכסים את הוד ה' ואין השגחתו נגלית בהתגלות, כי העולם מתנהג כפי סדר הטבע והמערכת, ובכ"ז **ותהלתו מלאה הארץ**, הגם שאין רואים הודו יתחילו העמים להכיר את ה' ולהללו וידעו כי הוא המנהיג את הכל: (ד) **ונוגה כאור תהיה**, הנוגה הוא הדבר שאין לו אור מעצמו רק מקבל את האור המתפלש עליו ומגיה אותו, כמו הירח שאין לו אור מצד עצמו רק יש לו נוגה שהוא מקבל מאור השמש, וכן בנמשל הגם שאור ה' לא יתגלה בארץ כי השמים יכסה הודו, ולא יהיה שם רק נוגה מן האור, בכ"ז תהיה הנוגה כמו האור העצמי, ר"ל שבני אדם ישיגו בו תהלת ה' ואורו כאילו השיגו האור בעצמו, שגם ההשגחה הנעלמת ומעוטפת אז, תהיה די להכיר בה אור ה' והשגחתו **קרנים מידו לו**, שמן האור יאציל קרנים על הנוגה, עד שגם הנוגה יקרן ויבריק באור גדול ניכר לכל, ר"ל שגם ההשגחה הנסתרת תשלח קרני אורה וברקיה שידעו כולם את השגחת ה', **ושם חביון עזו**, הגם שאז ה' חבוי בחביון, נסתר ונחבא בלתי מתראה הוא נמצא שם בהנוגה והוא חי וקיים, כמ"ש בקרב שנים חייהו, הגם שהוא מתחבא ובלתי נודע בגלוי: (ה) **לפניו**, שבכ"ז **ילך דבר** לפני העוז ההוא החבוי, להדביר ולהמית את אויביו, **ורשף יצא לרגליו** היינו לשבתו גהשמידם ולאבדם, שהגם שתהיה ההשגחה נסתרת ומעוטפת חבויה במחבא, בכ"ז היא חיה ורבת פעלים בסתר להכניע את אויבי ה' ע"י רעות טבעיות דבר ורשפי אש: (ו) **עמד**, (עתה מפרש מ"ש פעלך בקרב שנים תודיע), עת **שיעמוד** העוז ההוא ויתעורר להנהיג הנהגה נגלית בהשגחה גלויה, אז **וימודד ארץ**,

עַד שָׁחוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ׃ ז תַּחַת אָוֶן רָאִיתִי אָהֳלֵי כוּשָׁן יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹת אֶרֶץ מִדְיָן׃ ח הֲבִנְהָרִים חָרָה יְהוָה אִם־בַּנְּהָרִים אַפֶּךָ אִם־בַּיָּם עֶבְרָתֶךָ כִּי תִרְכַּב עַל־סוּסֶיךָ מַרְכְּבֹתֶיךָ יְשׁוּעָה׃ ט עֶרְיָה תֵעוֹר קַשְׁתֶּךָ שְׁבֻעוֹת מַטּוֹת אֹמֶר סֶלָה נְהָרוֹת

ת"א הליכות. מגילה כ"ח סוטה כ"ב נדה ע"ג: עריה. סנהדרין ל"ב: תבקע

רש"י

הליכות עולם לו. הראה להם שכל מהלכו של עולם שלו הוא: (ז) תחת און. שנמצא בישראל: ראיתי אהלי כושן. שעומדים בגלוי ומחבלים את ישראל ובהתכנעם לפניך ירגזון יריעות וגו', הכל כתרגומו: (ח) הבנהרים. יש תמיהות שהן קיימות, הראינו שכל אלה עשה, ופירוש המקרא כתרגומו: מרכבותיך. לנו ישועה: (ט) עריה תעור קשתך. נגלה נגלית גבורתך: שבועות מטות. שבועות שנשבעת לשבטים: אומר סלה. מאמר המקוים לעולם. אומר נקוד פתח (ר"ל סגול) וטעמו למעלה שהוא שם דבר: נהרות

מצודת דוד

שקבועות מימות העולם ר"ל מלכי העכו"ם ושריהם של מעלה כרעו ונפלו: הליכות עולם לו. ר"ל וזהו היה לפי שכל הוליכי ומנהיגי העולם שרי מעלה ושרי מטה המה הכל של המקום ב"ה לעשות בהם כרצונו: (ז) תחת און. בעבור האון ראיתי אהלי כושן רשעתים עומדים בצרות ישראל למשול בהם כאומר לא מקוצר ידו לא הושיע למו כי אם בגמול העון הניתה בידו: ירגזון יריעות ארץ מדין. ר"ל כי הלא בקראם אליו ירגזון יריעות ארץ מדין וזהו כימי גדעון שבא ביניהם חרדה והרגו זה את זה כמ"ש (בשופטים ז'): (ח) הבנהרים חרה ה'. כשקרע המקום את הירדן לפני ישראל וכי חרה אפו בו להחריב מימיו בחמה. אם בנהרים. הוא כפל ענין לחזוק: אם בים עברתך. כשקרע את הים וכי התמלא עליו עברה להחריב מימיו: כי תרכב. אלא שהיתה הסבה לפי שרכבת על סוסיך במרכבותיך של ישועה להושיע לעמך ולכן בקעתם ללכת דרך הבקיעה והוא ענין מליצה לומר שזה נעשה בעבור תשועת ישראל: (ט) עריה תעור קשתך. נגלה נגלתה קשתך ללחום מול העכו"ם והיה זה כי השבועת

מצודת ציון

יוצר תנפצם (תהלים ב'): עד. ענינו כמו עולם: שחו. ענין השפלה כמו וישח אדם (ישעיה ב'): הליכות. ענין הנהגה: (ז) תחת. בעבור: און. ענין שקר ודבר שאינו הגון: ירגזון. ענין חרדה: יריעות. ר"ל יריעות האהל: (ח) עברתך. מל' עברה וזעם: (ט) עריה תעור. ענין גלוי כמו ואת ערום ועריה (יחזקאל ט"ז): מטות. שבטי ישראל:

ביאור הענין — גיא חזיון

חליף גבולי הממלכות ומקים מלכין ומהעדה מלכין, וימודד גבולות ארץ לחלקם בחבל לכובשי ארצות. **ראה**, ר"ל עת שלא יעלים עיניו רק **יראה** וישגיח, אז **ויתר גוים**, ינתרם ממקומם ויוליכם בשבי, ואז **יתפוצצו הררי עד וישחו גבעות עולם**, שהוא משל אל הורדת התקיפים והעריצים והאיתנים מוסדי ארץ מכסאותם וממארצותם, ואז פעלו בקרב שנים יודיע, כי אז יראו כולם כי **הליכות עולם לו**, שההנהגת העולם והלוכותיו מיוחסת לה' בעצמו ואל השגחתו הפרטיית לא אל כוכבי השמים וכסיליהם:

(ז) **תחת**, עתה מתחיל לפרש מ"ש אלוה מתימן יבא, שהוא מה שיהיה כשיבא עת הגאולה, שאז ינוסס גם להתנוסס בנסים ונפלאות למעלה מדרך הטבע, ומצייר התחלת הנפלאות מה שיאמר לאשר בתחך הגלו דהיינו עשרת השבטים שהגלו מעבר לנהרי כוש ישובו לגבולן, כמ"ש מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי, ואז יתחיל און ושבר לבני כוש שהם סמוכים אל הנדחים האלה, ומשם יצאו העשרת השבטים להלחם עם אומת ישמעאל, כי דרך ארצות ישמעאל ישובו לארצם, ועז"א **תחת און ראיתי אהלי כושן**, בעת שאהלי הכושים יהיו תחת און ושבר, אז **ירגזון יריעות ארץ מדין**, (שארץ הישמעאלים קורא ארץ מדין, כי ישמעאלים נקראים מדינים, כמ"ש ויעברו אנשים מדינים וימכרו את יוסף לישמעאלים וכו' והמדנים מכרו אותו, וכן (שופטים סי' ח') אמר על מדין כי ישמעאלים הם), היינו שירגזו ארצות בני ישמעאל כי במלחמות תנופה ילחמו בם: (ח—ט) **הבנהרים**, (המליץ יצייר פה נשגבות. בצד א' מצייר שבכ"מ מעברות ישראל יחרבו ימים ונהרות ויהיו לחרבה לעבור גאולים וזה יצייר בפסוק ח' ט'. ובצד אחר מצייר ציור מתנגד לו, שבכ"מ מושבות הישמעאלים יצאו נהרות ודכים והמים יעלו ויכסו הרים וישטפו הכל, וזה יצייר מפסוק יו"ד) אומר, **הבנהרים חרה ה'**, כי אז יבקעו הנהרות וימים ויהיו ליבשה כמ"ש והחרים ה' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר בעים רוחו והכהו לשבעה נחלים והדריך בנעלים, ומצייר זה שאילו חרה אף ה' על הנהרים ושפך

ביאור המלות

למקום אחר: הליכות עולם. הנהגת עולם, כמו צופיה הליכות ביתה: (ז) יריעות. מצייר באהלים, כמ"ש אהלי כושן, ונופל עליהם שם יריעות, כמ"ש פתאום שדדו אהלי רגע יריעותי (ירמיה ד'): (ח) אפך, עברתך. התבאר בכ"מ שזה עברה מורה שמתוך אפו על ההוצאה ויעבור הגבול לקצוף על הכלל גם על מי שלא חטא, ויצייר שדרך הגאולים יהיה דרך הנהרות, כמ"ש והניף ידו על הנהר והכהו לשבעה נחלים, ועליו יחרה אפו שמעכב העוברים, ואגב ישלח עברתו גם בים שלא יעברו הגאולים שמה: תרכב. נסתר לנקבה, ומוסב על הישועה: סוסיך מרכבתיך. חסר וא"ו, כמו שמש ירח: (ט) עריה. מגל"ס ענין גילוי: ותעור, מנחי הע"ן. וי"ס מענין התעוררות שתתעורר להתגלות.

תְּבַקַּע־אָרֶץ׃ י רָאוּךָ יָחִילוּ הָרִים זֶרֶם מַיִם עָבָר נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ רוֹם יָדֵיהוּ נָשָׂא׃ יא שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה לְאוֹר חִצֶּיךָ יְהַלֵּכוּ

ת"א שמש ירח. נדרים לט סנהדרין קי: לנגה

רש"י

תבקע ארץ. כתרגומו: (י) ראוך יחילו הרים. הרי גבולי ארצן שנדבקו זה עם זה: זרם מים עבר. בעברם בירדן תמו נכרתו המים ועבר קילוח שסף המים לשפולו של נהר והבאים למעלה קמו עמדו: נתן תהום קולו. שבחוהו יושבי הארץ: רום ידיהו נשא. צבא השמים הודו לו: (יא) עמד זבולה. במדוריהן, כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה, ופירשוה על מלחמת גבעון כתרגומו:

מצודת ציון

(י) יחילו. מל' חיל וחלחלה: זרם. ענין מרוצת המים כמו כזרם מים (ישעיה כ"ח): נתן. ר"ל השמיע: תהום. עומק המים: נשא. ענין הרמה: (יא) זבלה. ענין מדור כמו בית זבול (מ"א ח'): לנגה. ענין הארה: ברק. כן יקרא ברזל החנית כי אחר הלטוש יזהיר כברק וכן ברק חרבי

מצודת דוד

שנשבעת לאבות לתת הארץ למטות ישראל אותו שאומר של השבועה עומד לנצח ולא תבוטל ולכן שנהרות בקעו שהארץ להשקיע מים למען ימצאו לשתות במדבר לבל ימותו בצמא ויבואו בארץ לרשתה: (י) ראוך. כאשר ראו הרי ארנון עובר לבני ישראל חלו ורעדו ממך ונתקרבו זה לזה והרגו את הנסתרים בנקיעי ההרים: זרם מים עבר. זרם מי הנהר עבר בין ההרים ועלה מאברי ההרוגים להודיע הנס לישראל: נתן תהום קולו. עומק מי הנהר השמיע קולו לפרסם הנס ר"ל על ידו נודע הנס: רום ידיהו נשא. רוממות כח יד המקום נשא אז עד למעלה כי כולם הכירו בנפלאותיו: (יא) שמש ירח עמד זבלה. בימי יהושע עמדה כ"א מהם במדורה ולא הלכה מהלכה כמ"ש וידום השמש וירח עמד (יהושע י'): לאור חציך יהלכו. יהושע ועמו הלכו לאור ברזל חצי המקום כ"כ המבהיק ביותר ר"ל הצליחו בכח וזועף:

באור המלות

או שהוא ג"כ מענין גילוי שבא ג"כ בנחי העי"ן, שבוטה ועורה (ישעיה ל"ב): סלה. מלת סלה מורה על ההפסק ובא להורות שהוא מאמר מוסגר שיצויין בטעם מפסיק (כנ"ל פסוק ג'): (י) רום ידיהו נשא. המליצה תשאיל ידים וכל איברי הגויה לעצמים בלתי בעלי איברים, כמו ינופף ידו הר בת ציון (ישעיה י'), וגם ר"ל גדותי המים ישנאו לרום, כמו יד הנהר, יד היאור, יד הירדן: (יא) עמד זבלה. בזבולה, וי"ל שזבול השמש עמד, שהמליצה תצייר זבול השמש וגלגלו שהוא סובב תמיד ומסבב השמש והירח עמו, ואז יעמוד הזבול מלהתגלגל, ותחדל תנועת השמש והירח: לאור, לנגה. כבר התבאר בהשגה אינו האור שעצמי רק האור שנאצל מן הדבר המאיר על דבר אחר, ויצייר כי החנית שהוא

גיא חזיון

באור הענין

עברתו על הים שלכן יחרימם ויוביש מימיהם, ושיעור הכתוב וכי בנהרים חרה ה', **אשר בעת תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה נהרות תבקע ארץ**. (ומ"ש עריה תעור קשתך שבועות מטות אומר סלה הוא מאמר מוסגר) מציין הישועה כעצם מופשט חי, אשר היא (הישועה) תרכב על סוסי ה' ומרכבותיו ותבא במהירות להושיע את ישראל, ובעת שהישועה תרכב על רכב ה' ותלך לתשועת ישראל בעת ההיא **נהרות תבקע ארץ**. ר"ל אז הארץ תבקע את הנהרות לגזרים, ותעשה בם דרך לעבור גאולים, ומדי הזכיר חורבן מי הימים והנהרות שהיא הכנעת כח המים הזורמים והשוטפים, עלה ברוח המליץ הציור של הקשת שהוא אות הברית הניתן להכנעת יסוד המים שלא יעלה וישטוף את הארץ כמי המבול. וכאילו יתגלה הקשת על המים ומפני קשת ה' אשר נתן לאות ברית ישובו המים ולא יזידון לכסות הארץ, שע"ז המליץ (במאמר מוסגר) **עריה תעור קשתך**, ר"ל הקשת של ה' שהוא יכניע את המים היא תתעורר להראות עריה, ר"ל ערומה ומגולה, והקשת יתגלה עת יזכור ה' את השבועה אשר נשבע, שאז יתראה הקשת שהוא אות ברית ושבועה כמ"ש והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה, עפ"ז ימליץ כי הקשת הזה שיתגלה על המים להחריבם, לא יבא להזכיר שבועת המבול וברית נח רק יזכיר שבועה אחרת, שהיא השבועה שנשבע ה' אל השבטים לפדותם באחרית הימים, והיא דומה כשבועת המבול, כמ"ש כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצוף עליך. וז"ש **שבועות מטות אומר** שע"י הקשת יזכר האומר של שבועות מטות, השבועה שנשבע למטות ישראל ושבטיהם, (ומלת סלה בא לציין שהוא מאמר מוסגר): (י) **ראוך**, עתה בא הציור השני איך יתגאו המים לעלות על ראשי ההרים ולשטוף את העולם לעשות נקמה בגוים, עד שיתגרד יסוד העפר מיסוד המים הגובר עליו. וז"ש **ראוך יחילו הרים** כי המים מתגאים לעלות על הררי עד, **זרם מים** אשר **עבר נתן תהום קולו** עליו **ונשא ידיהו לרום** לעלות אל ההרים ולכסותם, מציין שהתהום נותן קולו ופקודתו על זרם של מים העובר ושוטף, וע"י פקודת התהום ישא הזרם את ידיו אל הרום, כי המליצה מצייר כאילו התהום יתן קולו על המים כמ"ש תהום אל תהום קורא לקול צינוריך, וע"י קול התהום יתגאו המים לעלות על ראשי ההרים וזה ציור מקביל נגד מ"ש שבמקום שיעברו ישראל תגבר הארץ על הנהרות ותחריבם, ובהפך במקום עוכרי ישראל יגברו המים על הארץ: (יא) **שמש ירח עמד זבולה**, מצייר עוד שבמלחמה זו שילחם עם אויבי ישראל לע"ל ביום קרב, יעמדו השמש והירח בזבולם כמו שעמדו בימי יהושע, ושגם אז

לְנֹגַהּ בְּרַק חֲנִיתֶךָ׃ יב בְּזַעַם תִּצְעַד־אָרֶץ בְּאַף תָּדוּשׁ גּוֹיִם׃ יג יָצָאתָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ לְיֵשַׁע אֶת־מְשִׁיחֶךָ מָחַצְתָּ רֹּאשׁ מִבֵּית רָשָׁע עָרוֹת יְסוֹד עַד־צַוָּאר סֶלָה׃ יד נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָו יִסְעֲרוּ להפיצני

פרזיו קרי

רש"י

לאור חציך יהלכו. ישראל: (יב) בזעם תצעד ארץ. לגרש שבעה אומות: (יג) לישע את משיחך. שאול ודוד: ערות יסוד. חומות אויביהם: עד צואר. הוא גובה החומות והמגדלים: (יד) נקבת במטיו ראש. סנחריב וסייעתו שהיו סוערים ברוח סערה להפיצני והוא היה מטה שהיית רודה בו את האומות וכשבא וסער להפיצני נקבת ראשי גייסותיו במטיו שהיה בא לרדות בהם: ראש פרזיו. ראשי פריצ

מצודת דוד

נגה וגו'. הוא כפל ענין במ"ש: (יב) תצעד ארץ. רמסת יושבי הארץ: (יג) יצאת. מעולם יצאת להושיע את עמך ולהושיע את משיחך ועל חזקיה מלך יהודה יאמר על התשועה מסנחריב מלך אשור: מחצת ראש. אז מחצת ורצצת כל ראש מבית רשע רצונו לומר הרגת כל אנשי סנחריב ע"י המלאך שהכה בהם: ערות יסוד. גלית את היסוד להוציא ממקומו ועד הצואר גליתו ר"ל עד עיקר החוזק שהוא הצואר שהחיות תלוי בו כלומר שאבדת כל המחנה ועד עולם כלה כי עוד לא יוסיפו לקום: (יד) נקבת במטיו. במטה של סנחריב שבא לרדות בו נקבת כל ראש אנשיו שישבים בערי הפרזי כי לגודל רבויים כ"כ לא יכילם מקום מוקף חומה ור"ל כפי מה שחשב לעשות לישראל נעשה בו וביאתו לירושלים לאבד את אנשיה היתה לרעתו כי שם נפל וכאילו נקב ראשם במטהו: יסערו להפיצני. אשר באו כרוח סערה להפיצני בארצות אחרות כי כן היה חפצו להוציאם מארצם ולזורתם בארצות אחרות כמ"ש

מצודת ציון

(דברים ל"ב): (יב) תצעד. ענין דריכת הרגל כמו ויהי כי צעדו (ש"ב ו'): תדוש. מל' דישה: (יג) מחצת. ענין הכאה ורציצה כמו מחץ ראש (תהלים ק"י): ערות. ענין גלוי כמו עריה בושת (מיכה א'): (יד) נקבת. מלשון נקוב וחור: פרזיו. עיר שאינה מוקפת חומה נקראת פרז כמו פרזות תשב ירושלים (זכריה ב'): יסערו. מל' רוח סערה: להפיצני.

גיא חזיון

באור הענין

ישלו אבני אלגביש כמו שנפלו על הכנענים, שעז"א **לאור חציך יהלכו**, שה' ישלח חציו ויפיצם וברקים ויהומם, מצייר שמה שיעמדו השמש והירח לא יהיה כדי שילכו לאורם כמו שהיה בימי יהושע שאמר שמש בגבעון דום עד יקום גוי אויביו, כי אז לא ילכו לאור השמש והירח רק לאור חציך יהלכו, והמליצה שאז לא יפעלו השמש והירח וצבא השמים במעגלותם, כי לה' המלחמה והכל יהיה מאתו בבלי אמצעי: (יב) **בזעם תצעד ארץ**, כי בנגד זה לא מרכב יהושע על רכב ה' להושיע רק ה' בעצמו יצעד ארץ בזעם ובמדת הדין ובאף ידוש גוים: (יג) **יצאת**, וזה יהיה בעת הגאולה בעת שיצאת **לישע את עמך ולישע את משיחך** כי אז יתגלה המלך המשיח וילחם מלחמות ה' וה' יושיעו, ואז **מחצת ראש מבית רשע**, אם רק תמחץ ראש של הרשע במחץ קטן, **ערות יסוד עד צואר**, המחץ הקטן הזה יעורר ויפרש את יסוד של גויתו שהוא הגלגולת והמוח עד הצואר, **סלה** בזה נשלם החלק הב' של התפלה: (יד) **נקבת**, (חלק ג') עתה ידבר על העתים שיעברו צרות רבות ורעות על ישראל, וישטפו על ראשם המים הזידונים, וזה היה במשך זמן הגלות בשני פנים, א] בעת שהתאספו העמים להשמיד ולהכרית שם ישראל והרגו אותם בכ"מ במיתות קשות ומשונות, והישמעאלים בעת קם נביאם שהתאספו כולם לבלע ולהשחית את ישראל בשמדות ואבדון ב] בעת שלא השמידו אותם בשמד כללי, ובכ"ז אכלו אותם בכל פה במסתרים ולקחו את רכושם וממונם, ועז"א **נקבת**, **במטיו ראש פרזיו**, בעת שהעמים הטו מטותם כנפיהם וחיילותיהם, ר"ל בעת שהתפשטו ראשי פרזיו, היינו מספר גדודיו אשר התאספו מערי הפרזות ר"ל בעת שהתפשטו העמים ההמונים הרבים שהתפשטו כל ההמונים מערי הפרזות ללכת על ירושלים ולכבוש את א"י, וכן בעת שהתפשטו גדודי הישמעאלים ללחום מלחמת אמונתם, ואז **נקבת יסערו להפיצני**, ר"ל דברת הגזרה, שהגדודים האלה יסערו על ישראל להפיץ אותם ולגרשם מן הארץ ולאבדם, כי כן היה שבכל עת שהתאספו המונים רבים להלחם על אמונתם עבר הרג רב בישראל. או בעת שלא השמידו אותם בפרהסיא בכ"ז **עליצותם כמו לאכל עני במסתר**, היה כל שמחתם אם יוכלו לאכול עני אחד מישראל במסתרים, שהגם שלא הרגו כולם בפרהסיא אכלו את העניים אלכם במסתרים, והרגו ליחידים וגזלו את ממונם: (טו) **דרכת**, אז בעת **שדרכת בים סוסיך**,

באור המלות

כיד ה' יספיק הנוגה שלו והאור הזוהר ממנו לנגיה אור, והחצים שהם מושלכים מידו ילכו לאורם בעצמם: (יב) בזעם, באף. הזעם מתחלף עם השמות המורים על הקללה [illegible], מה אקב מה אזעם, יצעד ארץ עם זעמו ואפו, [illegible] את החוטאים: (יג) מחצת. המחץ הוא הכאה קטנה: ערות. כמו ערו ערו עד היסוד בה, [illegible] הדבר על היסוד בה: ויסוד. ר"ל [illegible] שהוא יסוד האדם [illegible]: (יד) נקבת. ענינו דיבור מפורש וגזרה ברורה, כמו אשר פי ה' יקבנו, ותקב את השם, במטיו, [illegible], כמו [illegible] לשון נטה על פריצת המחנה, והיה מוטות כנפיו (ישעיה ח'): וראש מציין המספר כמו עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה: פרזיו. היינו חיילותיו המתקבצים מערי הפרזות: כמו, ר"ל שתגדל שמחתם כפי מה שיוכלו לאכול את העני:

לַהֲפִיצֵנִי עֲלִיצֻתָם כְּמוֹ־לֶאֱכֹל עָנִי בַּמִּסְתָּר׃ טו דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ חֹמֶר מַיִם רַבִּים׃ טז שָׁמַעְתִּי ׀ וַתִּרְגַּז בִּטְנִי לְקוֹל צָלֲלוּ שְׂפָתַי יָבוֹא רָקָב בַּעֲצָמַי וְתַחְתַּי אֶרְגָּז אֲשֶׁר אָנוּחַ לְיוֹם צָרָה לַעֲלוֹת לְעַם יְגוּדֶנּוּ׃ יז כִּי־תְאֵנָה לֹא־תִפְרָח וְאֵין יְבוּל בַּגְּפָנִים כִּחֵשׁ מעשה

ת"א דרכת. שם לד יומא פה: שמעתי. עקידס שער נ"כ:

רש"י

ומירומיו, כמו ערי הפרזי (דברים ג'), פרזות תשב ירושלים (זכריה ב'): עליצותם. היו כשהיו יכולים לאכול עני במסתר ישראל הקרואים עם עני: (טו) דרכת בים, בחיילותיו הכבדים כחול הים: חומר. ת"י בדגור, לשון חמרים (שמות ח'): (טז) שמעתי ותרגז בטני. ת"י אמרת בבל שמעית וזעו מלכיא מן קדם דינא די אחדנו מגלתי: לקול צללו שפתי. לקול השמועה אחזני רעד עד ששפתי נוקשות זו לזו וקולי נשמע. צללו ל' מצילת הסוס (זכריה י"ד) טינטב"ר בלעז: ותחתי ארגז. במקומי אני מזדעזעת: אשר אנוח ליום צרה. אשר מנוחתי זאת מוכנת ליום צרה. לעלות לעם יגודנו ליום אשר אמר להעלות מתוכו את העם אשר הוא יגודנו עקב לשוב בגדודיו לארצו: (יז) כי תאנה לא תפרח. כתרגומו, ויש לפתרו כמשמעו שוב אין הצלחה לכל מעשה בבל מעתה: ושדמות. שדה לבן:

מצודת ציון

מל' ספלה ופזור: עליצתם. ענין שמחה כמו עלץ לבי (ש"א ב'): עני. ר"ל מעונה: (טו) דרכת. ענין רמיסה והלוך: חמר. ענין תל וצבור כמו חמרים חמרים (שמות ח'): (טז) ותרגז. ענין חרדה: צללו. ענין תנועת הרעש כמו תצלנה אזניו (ירמיה י"ט): ותחתי. במקומי: אנוח. מל' מנוחה: יגודנו. מלשון גדוד עם: (יז) יבול. ענין צמח פרי כמו יבול הארץ (שופטים ו'): כחש. ענין רזות כמו

מצודת דוד

(כמ"ב ל"ו וכישעיה י"ט): עליצתם. סוף שמחת הצלחתם היה כמו אלו שחשבו לאכול את ישראל שהיו מעונים בידם אשר רצו לבלותם במסתר הוא המדבר, ור"ל כמו מצרים שרדפו לבלות את ישראל והיה לרעתם כי שם נטבעו כן ביאת אשור על ירושלים היה לרעתם כי שם נפלו: (טו) דרכת. כי אז כשבאו מצרים בים דרכת שם בסוסיך הם העננים עליהם דרכת בים ובצבור מים רבים להלחם עמהם ולאבדם והיה א"כ הרדיפה לרעתם וכן היה ביאת אשור לרעתם: (טז) שמעתי. הנה שמעתי דבר ובעבורה תרגז בטני ר"ל הלב הנתון בבטן: לקול. בעבור קול השמועה שפתי מקישות זו בזו מרוב רעד וחרדה: יבוא רקב. מרוב הצער בא רקבון בעצמותי: ותחתי. ר"ל בכל מקום עמדי ארגז ואחרד ולא אוכל להסית מדעתי במקום מן המקומות: אשר אנוח ליום צרה. ר"ל וזהו דבר השמועה כי שמעתי נאמר אשר אבא אל א"י מקום מנוחתי להיות מעותד שם על יום צרה ואזור ומפרש לעלות אל העם אשר יבוא גדודים הרבה ר"ל כאלו בעליה לא"י תהיה אל גדודי גוג להיות נרדף מהם: (יז) כי תאנה. כי אז עדיין לא פרחה התאנה ר"ל ישראל פרישלים לתאנה עדיין לא קנו גבורה ותאוות הלב לעמוד במלחמה למולם: ואין יבול. עדיין לא יש פרי על הגפנים ✱בו הזית עדיין הוא רך וכחוש והשדות עדיין לא הצמיחו מאכל וכ"ז הוא משל לומר עדיין אין להם אומץ הלב ואינם

באור המלות

(טו) חמר. כמו יהמו יתמרו מימיו, שהמים מעלים רתיחות, או ביגרתו חומר וטיט, או מענין תמרים המרים שהמים מתקבצים ועולים בגובה: (טז) יגודנו. ענין גדוד, כמו גד גדוד יגודנו, ויל"פ ג"כ שיעלו אל עם שילא לקראתו בגדודים וילחם עמהם במלחמת גוג ומגוג: (יז) יבול. פרי: כחש. ר"ל כזב תקות המקוים עליו: מכלה, רפת. מכלה מיוחד לכלא בם את הצאן כל יצאו, ורפת מיוחד לבקר,

גיא חזיון

באור הענין

ולא יבקע הים מלפניך כמו בימי קדם רק בהפך חמר מים רבים, שהמים יהמו יתמרו, והים ירעש ויגעש, שזה מליצה עת יתנשאו המים הזידונים בפקודת ה' ולא יכנעו מפחד ה', רק בהפך ירעשו המים להטביע את ישראל בשאון דכים, וזה ממליץ ג"כ על העת שיתקבצו העמים במלחמת גוג ומגוג כמים רבים כבירים ולא ינוחו מזעפם רק יהמו יתמרו מימיו לבלע ולהשחית את ישראל: (טז) שמעתי. שיעור הכתוב שמעתי ותרגז בטני יבא רקב בעצמי ותחתי ארגז לקול צללו שפתי אשר אנוח ליום צרה, ר"ל כי ישראל יהיה קבלה בידיהם שה"א שיגאלו רק מתוך צרות גדולות ורעות שהם חבלי משיח שידמו כחבלי יולדה, שכל שיגדלו החבלים כן תגדל התקוה כי התשועה קרובה שיולד הולד, וכמ"ש כמו הרה תקרב ללדת תחיל תזעק בחבליה וכו' הרינו חלנו כמו ילדנו רוח, שבעת הצרות הגדולות יולד אצלם רוח תקוה ובטחון שהצרות הם סימן התשועה והגאולה, וז"ש לקול צללו שפתי אשר אנוח ליום צרה, שאז שפתי האומה יצללו דבור עמוק המצלצל באזנים ומהו הקול? אשר אנוח ליום צרה, שבעת יבא יום צרה אז אנוח מן הגלות, שהצרה היא סימן אל המנוחה והגאולה, לעלות לעם יגודנו, שהצרה היא מוכנת לעלות אל העם אשר יתגודדו גדודים ויתאספו למלחמת גוג ומגוג, עליהם תעלה הצרה ואני אנוח, כ"ז צללו שפתי האומה בעת הצרה ויתנחמו בזה, ועז"א כי שמעתי לקול צללו שפתי ותרגז בטני ויבא רקב בעצמי, שבטני וכל איברי ירגזו מן הקול הזה אשר יצלצל באזניהם שה"א להם להושע רק מתוך צרות גדולות והריגות וחבלי משיח: (יז) כי, (גם זה מן הקול שיצללו שפתי האומה), הקול אומר שבעת שירא שכל העולם שמם והכל חרב, אז

יפו

מַעֲשֵׂה־זַיִת וּשְׁדֵמוֹת לֹא־עָשָׂה אֹכֶל גָּזַר מִמִּכְלָה צֹאן וְאֵין בָּקָר בָּרְפָתִים׃ יח וַאֲנִי בַּיהוָה אֶעְלוֹזָה אָגִילָה בֵּאלֹהֵי יִשְׁעִי׃ יט יְהוִֹה אֲדֹנָי חֵילִי וַיָּשֶׂם רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת וְעַל־בָּמוֹתַי יַדְרִכֵנִי לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹתָי׃

ת"א ואני . שם .

רש"י

ממכלה. דיר הצאן: (יח) ואני כנ"י ישראל בה' אעלוזה: (יט) למנצח בנגינותי. לבן לוי המנצח בשיר בהמ"ק אנעים לו בנגינותי, והלוי יתן קול כנגדו בכלי השיר: למנצח. כמה דאת אמר (עזרא ג') ויעמידו את הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח, ואלה לנצח על מלאכת וגו' (דה"א כ"ג): בנגינותי הוא לשון נעימות קול להרים ולהשפיל אורדניזגר"ש בלעז:

מצודת דוד

יודעים עכסיהי המלחמה ואיך יעמדו לעולם: גזר ממכלה. הצאן נכרת ממקום כלאו כי מעטו ולא יש בקר ברפתים ור"ל בנס ישראל בהיותם בגולה נתמעטו ואיך יעמדו מול המון הרב הזה: (יח) ואני בה' אעלוזה. אבל עם כל זה אני אשמח במשענת ה': באלהי ישעי. בגבורות אלהי ישעי: (יט) ה' וגו'. ר"ל עם כי אנחנו כמעט הנה ה' יהיה לי במקום חיל עם רב: כאילות. קלות כאילות לרדוף אחר האויב: ועל במותי ידריכני. ר"ל עם כי לא נסיתי לרדוף בהרים לרדוף אחר האויב הנה המקום ב"ה ידריך אותי לרדוף על גבהי ההרים אשר סביבות ירושלים: למנצח בנגינותי. ר"ל התפלה הזאת נמסרה לבן לוי המנצח בשיר לנגנה בנגון אשר יסדתי לה:

מצודת ציון

ובערי כחש מאמן (תהלים ק"ט): מעשה זית. פרי הזית: ושדמות. שדות הבואה כמו שדמות חשבון (ישעיה י"ז): גזר. ענין כריתה כמו אמרתי נגזרתי (איכה ג'): ממכלה. הוא דיר הצאן כמו ממכלאות צאן (תהלים ע"ח): ברפתים. הוא בית הבקר ובדרז"ל מלאה ברפת (ב"מ ל"ב): (יח) אעלוזה. ענין שמחה כמו ועלזו לפניו (תהלים ס"ח): (יט) חילי. מל' חיל עם: כאילות. שם חיה הממהרת לרוץ: במותי. ענין גבהה כמו במתי ארץ (עמוס ד'): ידריכני. מל' דרך והלוך: למנצח. בעלי השיר יקראו מנצחים כי הדרך לנצח זה"ז בהרמת הקול וההכרעה הנעימה: בנגינותי. מל' נגון:

באור הענין

יגפו לישועה, כמ"ש דור שבן דוד בא בו צרות רבות מתחדשות, ואמרו שהגפן לא יתן פריו ושיהיה רעב וכמה רעות, וז"ש שהקול אומר שבעת שתראה אשר התאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים ושכחש מעשה זית ושדי תבואה לא יצמחו אוכל, וכן בעת שתראה שגזר ממכלה צאן, שספו בין הנומח בשדה בין הבהמות הצאן והבקר, אז סימן הגאולה: (יח) **ואני**, אז **אני בה' אעלוזה**, שאז יתעורר כח ה', וגם **אגילה** גילה חדשה **באלהי ישעי** ר"ל בהשגחתו המיוחדת עלי: (יט) **ה'** כי אז בעת ההיא **ה' חילי, וישם רגלי באילות** שארון במהירות לא"י, ושם **ידריכני על במותי** שהוא על הר ציון ואבן ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות, ושם **אנצח בנגינותי** לאמר לפניו שירות ותשבחות בבית מקדשו:

גיא חזיון

באור המלות

והאוריות מיוהדים לסוסים שמניחים שם אויר רב [מאד] ולפעמים יעשו אוריות גם לבהמות אחרות (דה"ב לב), ואבוס מיוחד לפטם שם הבהמות (ישעיה א' ג'): (יח) בה' אעלוזה, אגילה באלהי ישעי. עלז הוא השמחה בפועל ע"י ריקוד, וגילה ושמחה הם בלב, והגילה הוא על דבר מתחדש כמ"ש בכ"מ, ויש הבדל בין ה' ובין אלהי ישעי, ה' מורה על הנהגתו הכללית ע"ז יעלוז בפועל, כי כל העולם יכירו את מלכותו, וביחוד ישמחו בלב על מה שהוא אלהי ישעם ביחוד בהשגחתו הפרטית המיוחדת על ישראל אשר יהדם לבם נסים מעת לעת:

א א דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־צְפַנְיָה בֶּן־כּוּשִׁי בֶן־גְּדַלְיָה בֶּן־אֲמַרְיָה בֶּן־חִזְקִיָּה בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ ב אָסֹף אָסֵף כֹּל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה נְאֻם־יְהוָה׃ ג אָסֵף אָדָם וּבְהֵמָה אָסֵף עוֹף־הַשָּׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם וְהַמַּכְשֵׁלוֹת אֶת־הָרְשָׁעִים וְהִכְרַתִּי אֶת־הָאָדָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה נְאֻם־יְהוָה׃ ד וְנָטִיתִי יָדִי עַל־יְהוּדָה וְעַל כָּל־יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָיִם וְהִכְרַתִּי מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶת־שְׁאָר הַבַּעַל אֶת־שֵׁם הַכְּמָרִים עִם־הַכֹּהֲנִים׃ ה וְאֶת־הַמִּשְׁתַּחֲוִים עַל־הַגַּגּוֹת לִצְבָא הַשָּׁמָיִם וְאֶת־הַמִּשְׁתַּחֲוִים הַנִּשְׁבָּעִים לַיהוָה וְהַנִּשְׁבָּעִים בְּמַלְכָּם׃ ו וְאֶת־הַנְּסוֹגִים מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַאֲשֶׁר לֹא־בִקְשׁוּ אֶת־יְהוָה וְלֹא דְרָשֻׁהוּ׃ ז הַס מִפְּנֵי אֲדֹנָי יְהוִה כִּי קָרוֹב

ת"א דבר ה'. מגילה ט"ו: אסוף. עכו"ם נ"ח:

רש"י

יום

א (ב) **אסוף** אסף. לשון כליון כמו (שופטים י"ח) ואספת את נפשך דמיכה, ואל"ף חסרה בתיבה שניה שהרי היה לו לכתוב אאסף, אבל יש כאלה הרבה, כמו לא יהל שם ערבי (ישעיה י"ג), שהוא כמו לא יאהל: (ג) והמכשלות את הרשעים. הם העכו"ם: (ד) את שאר הבעל. שלא תהא שארית לזכרונו: הכמרים עם הכהנים. פלחיהן עם כומריהם: (ה) ואת. הנשבעים

מצודת ציון

א (ב) אסף אסף. ענין כליון כמו ואספת את נפשך (שופטים י"ח) והיה ראוי לומר אסף אאסף ותחסר האל"ף: (ג) את הרשעים. עם הרשעים: (ד) שאר. שיור: הכמרים. כן יקרא כהני עכו"ם וכן וכמריו עליו יגילו (הושע י'): הכהנים. הם מין אחר מתחלפים בלבושיהם: (ו) הנסוגים. ענין החזרה לאחור כמו ולא נסוג ממך (תהלים פ'): (ז) הס. ענין שתיקה כמו

מצודת דוד

א (א) דבר ה'. ר"ל זהו דבר ה' אשר היה וגו': (ב) אסף. הכלה כל מעל אדמת ישראל: (ג) אסף אדם. עתה יפרש את מי יכלה: והמכשלות. ר"ל התחבולות מה שהרשעים מכשילים בהם את הבריות יאבדו הם עם הרשעים: והכרתי וגו'. כפל הדבר להפלגת הענין: (ד) ונטיתי ידי וגו'. להכות בהם: את שאר הבעל. ר"ל אף שארית מה לא יהיה: (ה) על הגגות. דרכם היה לעלות על הגגות להשתחות שמה לצבא השמים: ואת המשתחוים וגו'. ר"ל גם הצדיקים יכרתו: והנשבעים במלכם. הם האנשים שאינם משתחוים לא לה' ולא לצבא השמים שאין להם אמונה כלל וכאשר ישבעו נשבעים במלכם כי לבד ממנו ייראו ויפחדו גם המה יאספו: (ו) ואת הנסוגים וגו'. ר"ל אותם שבתחלה האמינו בה' ולאח"ז פרשו ממנו: ואשר לא בקשו. הם האנשים אשר מעולם לא בקשו את ה': (ז) הס מפני ה'. שתקו מפני ה' לבל תאמרו יארכו הימים כי לא כן הוא כי קרוב יום הגמול הבא מה' כי כבר

גיא חזיון

באור המלות

(ב) אָסֹף אָסֵף. הראשון שרשו אסף והשני שרשו סוף, והוא ד' הפעיל, וכן אסוף אסיפם (ירמיה ח' י"ג) ע"ש: (ד) הכמרים. עי' הושע י' ה': (ו) לא בקשו ולא

באור הענין

א (א) **דבר** ה' וכו' בן חזקיה, יחס אותו עד ארבעה דורות שהיו אבותיו גדולים וי"א שהיה מזרע חזקיה המלך. **בימי יאשיה** קודם שעשה תשובה: (ב) **אסף אסף כל**, תחלה אמר דרך כלל שיאסף את כל הנמצא, ומפרש. **אסף אדם ובהמה גם עוף ודגים** וכמ"ש (הושע ד') בחית הארץ ובעוף השמים וגם דגי הים יאספו, והוא בדרך מליצה, או כפשוטו שהעופות והחיות מתרחקים ממקום שמם, וגם הדגים יתרחקו מן החוף השמם שאין שם מאכל על ידי ב"א שמשליכים לים כמ"ש הרד"ק, **והמכשלות**, יאסף את המכשלות עם הרשעים, וי"מ שיאסף דברים המכשילים את הרשעים, ומפרש שעקר מגמתו הוא **והכרתי את האדם**, ר"ל כל העמים אשר **על פני האדמה** כי נ"נ החריב רוב האומות: (ד) **ונטיתי** אחר שספר האוסף הכללי באר **שיטה ידו על יהודה, והכרתי את שאר הבעל**, כי כבר הכרית יאשיה את הבעל, רק שעוד נשאר ממנו שארית, **והכרתי את הכמרים** הם הכהנים עובדי השמש **עם הכהנים** כהני ה'. כי יכרית צדיק עם רשע: (ה) **ואת המשתחוים על הגגות לצבא השמים** שהם הרשעים, **ואת המשתחוים הנשבעים לה'** שהתקשרו בשבועה להשתחוות רק לה' שהם הצדיקים, **ואת הנשבעים במלכם** הם הבינונים שאינם עובדים לא ה' ולא את הבעל רק בפי שיפקוד המלך יעשו, שאם המלך עובד ה' יעשו כמעשיו ואם עובד הבעל ימו אחריו: (ו) **ואת הנסוגים מאחרי ה'** שעבדוהו תחלה ואח"כ נסוגו ממנו, ואת אלה

אשר

יוֹם יְהוָה כִּֽי־הֵכִין יְהוָה זֶבַח הִקְדִּישׁ קְרֻאָיו׃ ח וְהָיָה בְּיוֹם זֶבַח
יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־הַשָּׂרִים וְעַל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְעַל כָּל־הַלֹּבְשִׁים
מַלְבּוּשׁ נָכְרִי׃ ט וּפָקַדְתִּי עַל כָּל־הַדּוֹלֵג עַל־הַמִּפְתָּן בַּיּוֹם הַהוּא
הַמְמַלְאִים בֵּית אֲדֹנֵיהֶם חָמָס וּמִרְמָה׃ י וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם־
יְהוָה קוֹל צְעָקָה מִשַּׁעַר הַדָּגִים וִילָלָה מִן־הַמִּשְׁנֶה וְשֶׁבֶר גָּדוֹל
מֵהַגְּבָעוֹת׃ יא הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי הַמַּכְתֵּשׁ כִּי נִדְמָה כָּל־עַם כְּנַעַן
נִכְרְתוּ כָּל־נְטִילֵי כָסֶף׃ יב וְהָיָה בָּעֵת הַהִיא אֲחַפֵּשׂ אֶת־יְרוּשָׁלִַם

בנרות

רש"י

לה'. והוזרים ונשבעים במלכם בעכו"ם שלהם, עושין עכו"ם עיקר לומר אם אין אתה מאמין בשבועת ה' הריני נשבע לך בעכו"ם: (ז) הקדיש קרואיו. זימן חיילותיו ליום מועד: (ח) מלבוש נכרי. תכשיטי עכו"ם: (ט) הדולג על המפתן. ת"י דמהלכין בנימוסי פלשתאי שלא היו דורכים על מפתן דגון שנאמר על כן לא ידרכו כהני דגון וגו' (שמואל א' ה'): (י) משער הדגים. ת"י מתרע נוניא ושער היה בירושלים וכך שמו: מן המשנה. משער העופות שהוא שני לו: (יא) יושבי המכתש. נחלא דקדרון שעמוק כמכתשת, זה ת"י, ומדרש אגדה משער הדגים זו עכו שנתונה בחיקו של ים שמשם נצודים דגים הרבה, מן המשנה לוד שהיא משנה לירושלים. מהגבעות. זו צפורי שיושבת בראשי ההרים כצפור, יושבי המכתש. זו טבריא שעמוקה מכל ארץ ישראל: כי נדמה כל עם כנען. ת"י ארי אתבר כל עמא דדמן עובדיהון לעובדי עמא דארעא דכנען: כל נטילי כסף. כל עתירי נכסיא, טעוני משא כסף וזהב כמו (משלי כ"ז) כובד האבן ונטל החול לשון משא: (יב) אחפש את

מצודת דוד

הכין ה'. הכין את הזביחה והזמין את הקרואים לסעודה הם חית השדה ועוף השמים שיאכלו בשר נבלת ההרוגים: (ח) ופקדתי. אשגיח להביא גמול על השרים וגו': מלבוש נכרי. דרך החשובים היה ללבוש מלבוש שהוא זר ומשונה ממלבושי יתר העם: (ט) על וגו'. הם עבדי המושלים אשר ידלגו במהירות רב על מפתן פתחי העם לעשוק ולגזול חמס ומרמה ר"ל עושר הבא בחמס ובמרמה: (י) משער הדגים. יהיה נשמע משער הדגים כן היה שם השער: ויללה. קול יללה והיה נשמע מן המשנה: ושבר גדול. ישמע מן הגבעות אשר הם סביבות ירושלים: (יא) כי נדמה. נכרת כל עדת הסגרים וכל נושאי משא הכסף הם עשירי העם: (יב) אחפש וגו'. לבל ישתיר מי מפני והוא ענין מליצה לומר לא אשאיר

מצודת ציון

ויהס כלב (במדבר י"ג): הקדיש. ענין הזמנה כמו קדשו קהל (יואל ב'): קרואיו. המזומנים לסעודה וכן בראש הקרואים (ש"א ט'): (ח) ופקדתי. ענין השגחה: נכרי. ענין זרות: (ט) הדולג. ענין קפיצה: המפתן. האסקופה כמו מתחת מפתן הבית (יחזקאל מ"ז): חמס. עושק: (י) המשנה. מלשון שנים ור"ל בין שתי החומות שהיא משנה לעיר וכן והיא יושבת בירושלים במשנה (מ"ב כ"ב): (יא) הילילו. מל' יללה: המכתש. שם מקום בירושלים עמוק ככלי המכתשת שדוכין בה בשמים: נדמה. ענין כריתה כמו ער מואב נדמה (ישעיה ט"ו): עם כנען. ר"ל עדת הסגרים כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע י"ב): נטילי. ענין משא כמו ונטל החול (משלי כ"ז): (יב) אחפש. ענין

גיא חזיון

באור הענין

אשר לא בקשו את ה' ואף לא דרשוהו כלל: (ז) הס, אלה דברי הנביא, אחר שהזכיר דבר ה'

באור המלות

דרשהו. עי' יחזקאל ל"ד ו': (יא) נדמה. ענין כריתה: כנען, כמו כנען בידו מאזני מרמה: נטילי. שם מתאר

אומר א"כ הס ושתוק כל בשר מפני ה' כי קרוב יום ה' שהזמן קרוב, וגם כבר הכין הזבח (ר"ל שנגזרה הגזרה), והקדיש קרואיו שהוא ל"ל וחילותיו: (ח) והיה ביום זבח ה', חושב מי שיהרג בגזרה זו, ופקדתי על השרים ועל בני המלך שאותם יהרג תחלה בגלות יכניה ואח"כ בגלות צדקיהו ועל כל הלובשים מלבוש נכרי, הממונים מאת המלך היה להם מלבושים מצויינים כמנהג השרים של העמים הסמוכים להם: (ט) ופקדתי על כל הדולג על המפתן, הם משרתי השרים, ואמר בהלצה כמו שכהני פלשתים דלגו על המפתן עת הלכו למקום נורא להם, כן דלגו בבואם לבית אדוניהם, והם ממלאים בית אדניהם חמס ומרמה כי הם השוטרים לעשוק ולחמוס: (י) והיה, בהגבעות שהוא במרום הר ציון שם ישבו המלך ויועציו, ובמשנה, שהוא תחתיו במדרגה ישבו השרים, ובשער הדגים ישבו ההמון. ומצייר שיהיה קול צעקה משער הדגים, ומן המשנה יהיה יללה שהוא גדול מצעקה, ומהגבעות יהיה שבר גדול, ששם יהיה עקר השבר: (יא) הילילו, והיו עוד העשירים והסוחרים ששם לא שמו על לבם את שבר השרים כי רובם היו הולכים למרחוק במסחרם, כמנהג עם כנען שהם הגויים שהיו כולם סוחרים, והם ישבו בחלק העיר שנקרא מכתש, אמר שיילילו גם יושבי המכתש כי נדמה כל עם כנען שהם הסוחרים, ע"י שנכרתו נטילי כסף ובטל גם המסחר: (יב) והיה

בַּנֵּרוֹת וּפָקַדְתִּי עַל־הָאֲנָשִׁים הַקֹּפְאִים עַל־שִׁמְרֵיהֶם הָאֹמְרִים בִּלְבָבָם לֹא־יֵיטִיב יְהוָה וְלֹא יָרֵעַ׃ יג וְהָיָה חֵילָם לִמְשִׁסָּה וּבָתֵּיהֶם לִשְׁמָמָה וּבָנוּ בָתִּים וְלֹא יֵשֵׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְלֹא יִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם׃ יד קָרוֹב יוֹם־יְהוָה הַגָּדוֹל קָרוֹב וּמַהֵר מְאֹד קוֹל יוֹם יְהוָה מַר צֹרֵחַ שָׁם גִּבּוֹר׃ טו יוֹם עֶבְרָה הַיּוֹם הַהוּא יוֹם צָרָה וּמְצוּקָה יוֹם שֹׁאָה וּמְשׁוֹאָה יוֹם חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה יוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל׃ טז יוֹם שׁוֹפָר וּתְרוּעָה עַל הֶעָרִים הַבְּצֻרוֹת וְעַל הַפִּנּוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ יז וַהֲצֵרֹתִי לָאָדָם וְהָלְכוּ כַּעִוְרִים כִּי לַיהוָה חָטָאוּ וְשֻׁפַּךְ דָּמָם כֶּעָפָר וּלְחֻמָם

כגללים

רש"י

ירושלים בנרות. אדקדק בעונותיהם: הקופאים. הצפים על שמריהם, ויצף הברזל (מ"ב ו') מתרגמינן קפא פרזלא: האומרים בלבבם לא ייטיב ה', לעושי רצונו: ולא ירע. לעוברי רצונו: (יד) מר צורח שם גבור. הגבור יצרח שם בקול מר: (טו) יום שואה. לשון שממון: ומשואה. שממון יותר ב (יז) והצרותי לאדם. לישראל הקרויים אדם: ולחומם. בשרם, ולשון ערבי בשר קורין אל לחם: כגללים. רעי:

מצודת דוד

מי מהם: ופקדתי. אשגיח להביא גמול על האנשים היושבים שקט ובאין כיין הצף על שמריו שאינו מפיג טעם כלומר לא בא להם שום מחסור ומרוב כל מבעטים במקום ואומרים בלבבם לא ייטיב ה' לצדיקים ולא יעשה רע להרשעים הכל לפי המקרה: (יג) והיה חילם למשסה. לכן יהיה עברה למדרס רגלי האויב בתיהם היו שממה כי יגלו מהם: ובנו בתים. הם יטריחו בבנין כי יבנו בתים אבל לא ישבו בהם כי יגלו מארצם וכן ונטעו כרמים וגו': (יד) קרוב יום ה' הגדול. יום הגמול הגדול הבא מה' קרוב הוא ומאד מהר יבוא: קול יום ה'. ר"ל הקול של יום ה' יהיה גדול כ"כ עד שאפילו הגבור ימס לבבו ויצעק במלחמה קול מר: (טו) יום עברה. זה היום יהיה יום עברה כי המקום יגלה בהם עברה וזעם: (טז) יום שופר ותרועה. אז יהיה נשמע קול שופר מן הכשדים הצרים על הערים הבצורות וגו': (יז) והצרתי לאדם. אביא צרה על ישראל הקרואים אדם וילכו כעורים מבלי דעת אנה ימלטו הנה: כעפר. כמו העפר הנשפך בכל הארץ ובשרם יושלך

מצודת ציון

בקור ודרישה כמו תמיד חפש מחפש (תהלים ס"ד): הקפאים. הצפים ממעל כמו ויצף הברזל (מ"ב ו') תרגומו וקפא פרזלא: שמריהם. הוא עכירת המשקה הנופל לשולי הכלי כמו ושקט הוא אל שמריו (ירמיה מ"ח): ירע. מל' רעה: (יג) חילם. עשרם כמו ישא את חיל דמשק (ישעיה ח'): למשסה. ענין רמיסה כמו משסה ואין אומר השב (שם מ"ב): (יד) צרח. ענין שאגת קול גדול כמו יריע אף יצריח (שם): (טו) עברה. ענין כעס: מצוקה. ענינו כמו צרה וכן בארץ צרה וצוקה (שם ל') וכפל המלה בשמות נרדפים להפלגת הענין: שאה ומשואה. ענין חשך ושממון כמו אמש שואה משואה (איוב ל'): ערפל. הוא עב הענן: (טז) הפנות. הם המגדלים שדרכם לעמוד בפנות וזויות המבצר: (יז) והצרות. מל' צרה: ולחמם. כן יקרא גם הבשר כמו כי לחמם

באור המלות

כסף: (יב) הקפאים, דבר הנקפא ונגלד עומד על מקום אחד ואינו מתנועע כמים הנוזלים, כמו כגבינה תקפיאני: (טו) צרה ומצוקה. עי' בהבדלם ישעי' ח' כ"ב – שאה ומשואה מבואה גדול מן שואה, כמו שמה ומשמה (יחזקאל ו' י"ד): (טז) שופר ותרועה. השופר סימן מלחמה וזה על הערים הבצורות, התרועה סימן השבר וזה על הפנות הגבוהות: (יז) כי לה' חטאו. מוסב על והצרותי לאדם: ולחמם.

ביא חזיון

באור הענין

בעת ההיא, מפני שהיו עוד אנשים שלא היו לא שרים ולא סוחרים רק היה להם בתים ושדות וכרמים שזה היה פרנסתם, והם ישבו במקצועות העיר נפרד מן אנשי העיר, אומר **שיחפש את ירושלים בנרות**, **ויפקד גם על האנשים** שהלה **הקופאים על שמריהם**. כיין השטר בכלי ושוקט על שמריו, והם **אומרים בלבבם לא ייטיב ה' ולא ירע** כי השרים והסוחרים נתונים לתמורות הזמן ויפחדו מגמול ועונש, לא כן אלה שחושבים שאין הצלחתם מה' כי פרנסתם מזומנת וכופרים בהשגחה: (יג) **והיה חילם למשסה**, ויסינו עונשי ה' גם אותם בין בחילם בין בבתיהם וכרמיהם: (יד) **קרוב** אחר שהגיד דבר ה' יאמר הנביא דעו כי יום הגדול קרוב בזמן, וממהר א"ע לבא בסבותיו **קול יום ה'**, מצייר כי **שם עומד גבור וצורח בקול מר** וצועק אלה המלות, **"יום ה'"!** ר"ל יום ה' בא: (טו) **יום, היום ההוא** הוא **יום עברה** שהוא הקצף הכללי, והוא ג"כ **יום צרה ומצוקה** והוא **יום שואה ומשואה**, שהצרה תבא פתאומית: (טז) **יום שופר ותרועה**, שיריעו לקראת המלחמה בכל הערים הבצורות שיכינו עצמם לקראת האויב, כ"ז קול הגבור הצורח בקול מר: (יז) **והצרותי**, דברי ה' אחרי **שאני אציר לבני אדם** והם לא יתנו לב לפקוח עיניהם ולשוב אלי, רק **והלכו כעורים** כולם, ולא יראו שסבת הצרה הוא מפני **שלה' חטאו**, ע"כ יבא האויב עליהם שניה בעת התרבך

ישכך

בגללים: יח גם־כספם גם־זהבם לא־יוכל להצילם ביום עברת יהוה ובאש קנאתו תאכל כל־הארץ כי כלה אך־נבהלה יעשה את כל־ישבי הארץ:

ב א התקוששו וקושו הגוי לא נכסף: ב בטרם לדת חק כמץ עבר יום בטרם | לא־יבוא עליכם חרון אף־יהוה בטרם לא־יבוא עליכם יום אף־יהוה: ג בקשו את־יהוה כל־ענוי הארץ אשר משפטו פעלו בקשו־צדק בקשו ענוה אולי תסתרו

ביום

עמ"ש רש"י

ב (א) התקוששו. התלקטו אספו יחד, כמו לקושש קש (שמות ה'): וקושו. מעשיכם השוו מעשיכם לדעת קונכם. ורז"ל דרשו קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים, עש שניהם ל' היקש אדם המשוה עצמו ומישר דרכו: הגוי לא נכסף, ת"י דלא חמד למיתב לאורייתא: (ב) בטרם לדת חק. לפני בא הגזירה: כמוץ עבר. ה"ז מקרא קצר כמוץ העובר מלפני רוח וכעשן העובר מלפני השמש, וזהו תרגומו של עבר יום, כך ת"י תהון דמן לכמוצא דנשבא ביה רוחא וכתננא

מצודת דוד

בכל המקומות כגללי הצואה: (יח) גם כספם וגו'. לא די שלא יוכלו להציל עצמם בגבורתם כי גם מכספם וזהבם לא יצילו את עצמם בתת שוחד אל הכשדים כי לא יקחו פדיון נפש: ביום עברת ה'. ביום בוא עברת ה': כל הארץ. כל יושבי הארץ: כי כלה אך נבהלה יעשה. ר"ל הכליה יעשה אך כליון את כל יושבי הארץ ולא ימצאו פדיון בשוחד ממון:

ב (א) התקוששו וקושו. חפשו עצמיכם אחר העבירות שבידכם לשוב מהם וגם חפשו עבירות זולתכם להשיב אותם: הגוי לא נכסף, אתם הגוי שאיננה עמה חשוקים לה':

(ב) בטרם לדת חק. עד לא יולד חוק הגזירה: כמץ עבר יום. הוא כמו הפוך יום כמוץ עבר ומוסב על בטרם לומר בטרם יבוא יום שתהיו בו נפזרים לבין העכו"ם כמוץ העובר ברוח: בטרם וגו' חרון אף ה'. הוא חוק הגזירה וכפל הדבר לתוספת אזהרה: יום אף ה'. הוא יום הבא מהפורעניות: (ג) אשר משפטו פעלו. אשר עשו משפט ה': בקשו צדק. ר"ל ואתם יתר העם בקשו מעתה צדק וענוה אולי עי"ז תהיו נסתרים ביום אף ה' ולא יעשה עמכם כליה בגולה לא"ש

מצודת ציון

לנפשם (הושע ט'): כגללים. כצואה כמו כגללו לנצח יאבד (איוב כ'): (יח) קנאתו. ענין כעס וחמה כמו הם קנאוני בלא אל (דברים ל"ב): תאכל. ענין השחתה: נבהלה. נגזרת מל' בהלה:

ב (א) התקוששו וקושו. ענין החפוש והלקיטה היטב כמו לקושש קש (שמות ה'): נכסף. ענין חשק וחמוד כמו נכסוף נכספת (בראשית ל"א): (ב) חק. גזירת המקום: כמוץ. היא פסולת התבואה כמו כמוץ יסוער מגורן (הושע

באור הענין

ושפך דמם כעפר: (יח) גם, ואז גם כספם לא יצילם, כי בפעם הראשון הסתפק בשלל הכסף. ובאש קנאתו שאז תבער קנאת ה' על דבר כבוד שמו ובאש הזה תאכל כל הארץ כי שרף את בית ה' ואת בית המלך, כי כלה כי ה' יעשה כלה את כל יושבי הארץ, אבל הנביא חוזר מדבריו ואומר אך נבהלה יעשה את כל יושבי הארץ, אין דעתו לכלות רק להבהיל אותם כדי שיעשו תשובה, כמ"ש והיה גם בימים ההלה לא יעשה אתכם כלה (ירמיה ה' י"ח):

ב (א) התקוששו, לכן התקוששו, לפי שדמה אותם כמוץ וקש המפוזר אשר ישאהו רוח, יעץ אותם שיתקוששו, ר"ל שהקש המפוזר יתלקטו כאחד היינו שיתחברו לעשות תשובה, אתם הגוי לא נכסף הבלתי מרוצים לה' (זה מקביל נגד מ"ש אח"כ בקשו את ה' כל ענוי הארץ, ופה מדבר מן הבלתי נכספים מה'): (ב) בטרם, התקוששו בטרם לדת חק כמוץ, בטרם שיולד חק ונגזרה שתהיו כמוץ שהוא עוד גרוע מקש המפוזר, הקדימו עצמכם להתחבר ולהתלקט, ואז עבר יום הפורעניות ולא יבא עליכם, בטרם, התקוששו בטרם יבא הפורעניות כדי שלא יבוא עליכם חרון אף ה', שאף שיבא היום לא יבא החרון, ומוסיף גם ע"י שתשובו בתשובה לא יבא עליכם אף יום אף ה': (ג) בקשו, אחר שדבר עם הגוי לא נכסף ועם התבן והקש שהם ההמון אומר, עכ"פ הגם שההמון אינם רוצים להתקושש ולשוב בתשובה, בקשו את ה' אתם כל ענוי הארץ שהם הצדיקים, אשר משפטו פעלו שהלכו בחקי ה' ומשפטיו השתדלו אתם לבקש את ה', ע"י שתבקשו צדק וענוה, להכנע לפני ה' בצום ותפלה שהגם שיבא חרון אף ה' על הגוי לא נכסף,

גיא חזיון

באור המלות

בשר הפגרים יהיו כגללים אין קובר:

(א) התקוששו. כמו לקושש קש לתבן, שהוא לקוט הקש המפוזר: לא נכסף. לא נחמד: (ב) בטרם לדת חק. הגזרה, ויל"פ שהוא מאמר מקביל התקוששו וקושו בטרם לדת חק, הגוי לא נכסף כמוץ, ואז עבר יום יעבור מן המגילות כמו עד יעבור זעם, ויל"פ ג"כ עבר יום בטרם, עד שלא יבא עליכם חרון אף ה', היום יעבור בלא חרון, ומוסיף

בְּיוֹם אַף יְהוָה׃ ד כִּי עַזָּה עֲזוּבָה תִהְיֶה וְאַשְׁקְלוֹן לִשְׁמָמָה אַשְׁדּוֹד בַּצׇּהֳרַיִם יְגָרְשׁוּהָ וְעֶקְרוֹן תֵּעָקֵר׃ ה הוֹי יֹשְׁבֵי חֶבֶל הַיָּם גּוֹי כְּרֵתִים דְּבַר־יְהוָה עֲלֵיכֶם כְּנַעַן אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְהַאֲבַדְתִּיךְ מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ ו וְהָיְתָה חֶבֶל הַיָּם נְוֺת כְּרֹת רֹעִים וְגִדְרוֹת צֹאן׃ ז וְהָיָה חֶבֶל לִשְׁאֵרִית בֵּית יְהוּדָה עֲלֵיהֶם יִרְעוּן בְּבָתֵּי אַשְׁקְלוֹן בָּעֶרֶב יִרְבָּצוּן כִּי יִפְקְדֵם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְשָׁב שְׁבוּתָם׃ ח שָׁמַעְתִּי חֶרְפַּת מוֹאָב וְגִדּוּפֵי בְּנֵי עַמּוֹן אֲשֶׁר חֵרְפוּ אֶת־עַמִּי וַיַּגְדִּילוּ עַל־גְּבוּלָם

שביתם קרי

רש"י

דעדי מן קדם יומא, (נ"א כמוצי דעדי וכו' זהו ל' גל): (ד) כי עזה עזובה תהיה. כי אם תעשו כן תפקוד על שכניכם הרעים פלשת ועמון ומואב כמו שהגביא מסדרן והולך: בצהרים יגרשוה. אשדוד שמה ובצהרים אשר ישוד בה קטב יגרשוה ותהי שדודה, ד"א בצהרים יגרשוה מקום מרעה צאן היה ובצהרים קשה לצאת בו צאן, וכן הוא אומר איכה תרביץ בצהרים (שיר א'): (ה) חבל הים. ספר ימא, ולשון חבל מדת הקרקע היא שמודדין בחבל, כלומר הסמוכים לים: גוי כרתים. ת"י עמא דחייבין לאיתנאה, ומי הם יושבי חבל הים כנען ארץ פלשתים כי פלשתים יושבים על שפת הים האחרון במערבה של ארץ ישראל בתוך מצרי תחומיה, ואף שדורשו יונתן לכליה גוי כרתים מדינה היא בפלשתים ושמה כרתי, וכן הוא אומר בציקלג אנחנו פשטנו על נגב הכרתי ועל אשר ליהודה, ות"י על דרום כרתי, ולמטה כתב בכל הפלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים מארץ יהודה: (ו) נות כרות רועים. נוה ערלאי ביכרו בה הרועים לחם בבקר, כרות לשון ויכרה להם כירה גדולה (מלכים ב' ו'): והיה חבל לשארית בית יהודה, והיה אותו הגבול גורל לשארית בני יהודה, חבל זה ל' גורל הוא, וכן ת"י ויהי עדבא לשארא דבית יהודה: (ח) אשר חרפו את עמי. כשהיו מוליכין ישראל בגולה לצד ארץ כשדים והיו עוברין דרך עמון

מצודת ציון

רע): (ג) בקשו. ענין דרישה: (ה) חבל. כן יקרא השמהוז כמו חבלי מנשה (יהושע י"ז): (ו) נות. מלשון נוה ומדור: כרת. ענין חפירה כמו בור כרה (תהלים ז'): וגדרות. בנין גדר למרבץ צאן: (ז) ירעון. מלשון מרעה: ירבצון. ענין השכיבה לנוח: ושב. ענין ההשקט ומרגוע כמו בשובה ונחת (ישעיה ל'): שביתם. מלשון שבי הגולה: (ח) וגדפי.

מצודת דוד

תשובו לארצכם: (ד) כי עזה עזובה תהיה. ר"ל כאשר כן תעשו לא תהיו כליה בגולה ותשובו פה ותמצאו אז את עזה כשהיא עזובה מיושבים ואשקלון תהיה אז לשממה: בצהרים יגרשוה. כלומר ואם יגרשוה בעת הצהרים לא יוכל מי מהם להסתיר עצמו ואת הכל יגרש ולא ישאר מי בארץ להחזיק בה: תעקר. ר"ל לא ישאר מי כדבר הנעקר בכח: (ה) הוי יושבי חבל הים. אוי על היושבים במחוז שפת הים שהוא גוי כרתים הם מפלשתים כמ"ש פשטנו נגב הכרתי (ש"א ל'). ולמטה בענין נאמר את השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים (שם): דבר ה'. הוא האמור בסוף המקרא והאבדתיך וגו': כנען ארץ פלשתים. פלשתים התשב לארץ כנען כמ"ש מן השיחור וגו' לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים (יהושע י"ג) ור"ל גם הם יחשבו לכנעני: מאין יושב. מבלי ימצא מי יושב שם: (ו) נות כרת. מקום מדור הפירות הרועים לשבת בהן ושם יעשו גדרות צאן: (ז) והיה חבל. המחוז ההוא יהיה לשארית בית יהודה ומוסב לתחלת הענין שאמר אם תבקשו צדק וענוה לא תהיו כליה בגולה ותשובו פה ותמצאו ערי פלשתים שוממין אז תירשו אתם את הערים ההם: עליהם ירעון. ר"ל יתענגו בטובה: בערב ירבצון. ר"ל שם ינוחו בהשקט: כי יפקדם. כי ה' יזכרם לטובה ואת בני שבי הגולה יניחם בהשקט ומרגוע: (ח) אשר חרפו את עמי.

באור המלות

שגם ביום עצמו לא יבא: (ה) כרתים. כן נקראו הפלשתים והכרתי את כרתים (יחזקאל כ"ה), נגב הכרתי (ש"א ל'): (ו) נות כרת רעים. הנוה סונח על מקום הצאן, וכרה היא סעודה שיעשו הרועים ביחד לסימן על כרית השלום ביניהם עמ"ש (מ"ב ו'): (ז) ירעון, ירבצון. הרעיה ביום, והרביצה בלילה או בעת השכיבה: ושב שביתם. עי' ירמיה י"ח מש"ש: (ח) חרפת, וגדופי. הגידוף הוא רק על

גיא חזיון

באור הענין

אולי תסתרו אתם ביום אף ה' ויגלו הצדיקים: (ד) כי עזה, באר שיום ה' יהיה יום כולל את כל האומות (כמ"ש הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר), כי עזה שהיא מפלשתים עזובה תהיה וכו': (ה) הוי ישבי חבל הים, הם הפלשתים שנקראו גוי כרתים (והלשון נופל על שיכרתו), דבר ה' עליכם, ר"ל כבר דבר ה' ע"י יואל ועמוס וישעיה שהיו קודם לנפניה ועתה מוסיף כי והאבדתיך מן היסוד: (ו) והיתה, עד שתהיה נות כרות רועים שמה יאכלו סעודתם: (ז) והיתה חבל, כי ארץ פלשתים הוא מן הארץ שנפל בגורל לבני ישראל בכבוש יהושע בן נון, ועתה יהיה חבל לישראל שנית שמה ירעו צאנם ובערב ירבצו לנוח בבתי אשקלון, כי יפקדם ה' וישובו בבית שני, ואז תהיה הארץ להם לחבל: (ח) שמעתי, וגם עמון ומואב יענשו בעבור ישראל, מואב

גְּבוּלָם׃ ס לָכֵן חַי־אָנִי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־מוֹאָב כִּסְדֹם תִּהְיֶה וּבְנֵי עַמּוֹן כַּעֲמֹרָה מִמְשַׁק חָרוּל וּמִכְרֵה־מֶלַח וּשְׁמָמָה עַד־עוֹלָם שְׁאֵרִית עַמִּי יְבָזּוּם וְיֶתֶר גּוֹיִ יִנְחָלוּם׃ י זֹאת לָהֶם תַּחַת גְּאוֹנָם כִּי חֵרְפוּ וַיַּגְדִּלוּ עַל־עַם יְהוָה צְבָאוֹת׃ יא נוֹרָא יְהוָה עֲלֵיהֶם כִּי רָזָה אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הָאָרֶץ וְיִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ כֹּל אִיֵּי הַגּוֹיִם׃ יב גַּם־אַתֶּם כּוּשִׁים חַלְלֵי חַרְבִּי הֵמָּה׃ יג וְיֵט יָדוֹ עַל־צָפוֹן וִיאַבֵּד אֶת־אַשּׁוּר וְיָשֵׂם אֶת־

נינוה

רש"י

מואב רואים ישראל בוכים ונוהים וצועקין היו מונין אותן ואומרים מה לכם להיות הגופים מה תבכו שלא לבית אביכם אתם הולכים בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם: ויגדילו על גבולם. ויתגאו על גבולם: (ט) כי מואב כסדום תהיה. גם אתם לקדמתכם תשובו לוט אביכם לא מסדום היה: ממשק חרול. השמעת קול, כמו כמשק גבים (ישעיה ל"ג), ואף מ"ם הראשונה יסוד היא בתיבה כמו ממשח הסוכך (יחזקאל כ"ח) ממשק חרול השמעת קול חרולים הגדילים שם שאין עובר והן נוקשין זו על זו ומשמיעות קול: ומכרה מלח. מקום כריית מלח: (יא) כי רזה. השים כחש: וישתחוו לו. כשיראו שנתקלקלה ירושלים: (יב) גם אתם כושים. כשגלו שם ישראל מעבר לנהרי כוש: (יג) על צפון. אשר בצפון אשר

מצודת דוד

כאשר גלה דרך הרגם חרפו אותו בדברים: ויגדילו על גבולם. ר"ל לקחו מאדמת ישראל להגדיל ולהוסיף על גבולם כמ"ש לבני עמון וגו' מדוע ירש מלכם את גד (ירמיה מ"ט) או ר"ל כשעברו ישראל על גבולם דברו בם נמולם דברים גדולים וקשים לבוזתם: (ט) לכן חי אני. לכן הנני נשבע כמו שאני חי כן תהיה. מואב נהפכת כסדום וגו': ממשק חרול. תהיה מלאה מהשמעת קול החרולים כי שם יגדלו הרבה מאין עובר ומנשיבת הרוח מקישים זה בזה ומשמיעים קול: ומכרה מלח. תהיה מלאה מכריית מלח בכל הפנות שיחפרו וימצאו מלח: שארית עמי. הנשאר מעמי יבוזו נחלתם כאשר ישובו לארצם מגלות בבל: ויתר וגו'. כפל הדבר כמ"ש: (י) זאת להם. זאת יבוא להם בעבור גאונם אשר חרפו ודברו גדולות וקשות על עם ה': (יא) נורא ה'. ה' הנורא ימשול עליהם לקחת מהם נקם כי ירזה ויתיש כח את כל אלהי הארץ הם שרי מעלה של העכו"ם ולא יוכלו להשפיע להם טובה: וישתחוו לו וגו'. ועוד יבוא זמן אשר מכל איי העכו"ם ישתחוו לו כל איש ממקום מושבו כי כולם יכירו שאין אלהים זולתו וזה יהיה לעתיד: (יב) גם אתם כושים. בבבל וגם אתם שמחתם על מפלת ישראל לכן תהיו גם אתם חללי חרבי: (יג) ויט ידו. המקום יטה ידו להכות את

מצודת ציון

ענין חרפה כמו וישראל לגדופים (שם מ"ג): (ט) ממשק. ענין השמעת קול כמו כמשק גבים (שם ל"ג): חרול. מין קוצים כמו תחת חרול יספחו (איוב ל'): ומכרה. מל' כריה והפירה: יבוזום. מלשון בזה: (י) גאונם. מל' גאוה: (יא) רזה. ענין כחשות כמו במשמניו רזון (ישעיה י'):

באור הענין

חרפו את ישראל, ובני עמון גדפו תורתם וקדושתם, ומפרש מואב **חרפו את עמי**, ובני עמון **גדפו ויגדילו על גבולם**, כי לקחו לעצמם מגבול ישראל כמ"ש עמוס א' י"ג ירמיה מ"ט, ובזה גדפו גם קדושת הארץ וקדושת דתם כמ"ש ביחזקאל סי' כ"ה: (ט) **לכן חי אני כי מואב כסדום תהיה** (כי מקורם מלוט שישב בשער סדום), **ובני עמון בעמורה** שהיה חורבנה יותר מסדום, כי בסדום ניצול לוט ושתי בנותיו. **ממשק חרול** שהחרולים גדלים במקום שמם, ושם יכרו מלח כמו בערי הככר ים גפרית ומלח שרפה כל ארצה, **שארית עמי יבזום** שיהיו ג"כ לישראל: (י) **זאת להם**, ר"ל הגם שיש ביניהם ג' פשעים החמורים שהם ע"ז וג"ע וש"ד, העונש הזה יגיע להם על שחרפו את ישראל, כמ"ש עמוס על שלשה פשעי מואב ובני עמון ועל ארבעה לא אשיבנו: (יא) **נורא**, ואז ייראו את ה', ע"י **כי רזה את כל אלהי הארץ** שיראו שאין ממש באליליהם, ועי"כ ייראו מה' וישתחוו לו איש ממקומו: (יב) **גם אתם כושים**, שגם אתם חרפתם וגדפתם את ישראל, וע"כ חללי חרבי המה: (יג) **ויט ידו על צפון** לאבד את אשור שהרעו לישראל, **וישם את נינוה** לשממה

ביאור המלות

דברים המקודשים, כמו את ה' הוא מגדף (כמ"ש ישעיה ל"ז כ"ג, יחזקאל ה' ט"ו): (ט) ממשק. משתתף עם נשק מזוין בחרולים או החרולים נושקים ומתדבקים שם: ומכרה מלח. יחפרו שם מלח: שארית עמי יבזום. ויתר גוי ינחלום. עם הוא מעולה מן גוי, כמ"ש ישעיה (א' ד') ובכ"מ, ושאר הוא הנשאר בכונה, ויתר הוא הנותר מעצמו שלא בכונה, כמ"ש (ישעיה ד') והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים, שתשובי ציון נשארו בכונה כמ"ש בדניאל א', והמון שבירושלים נותרו שלא בכונה, ועז"א שארית עמי שהם נשארו בכונה משא"כ גוי ההמון נותרו שלא בכונה, והחשובים לא ישבו בעמון ומואב רק יבוזו ביזתם, אבל יתר גויי ההמון הם ינחלום לנחלה והפחותים מישראל ישבו שם: (יא) רזה. הושאל מן חולי הרזון והכחשת הבשר אל סרת

לשממה

נִינְוֵה לִשְׁמָמָה צִיָּה כַּמִּדְבָּר׃ יד וְרָבְצוּ בְתוֹכָהּ עֲדָרִים כָּל־חַיְתוֹ־גוֹי גַּם־קָאַת גַּם־קִפֹּד בְּכַפְתֹּרֶיהָ יָלִינוּ קוֹל יְשׁוֹרֵר בַּחַלּוֹן חֹרֶב בַּסַּף כִּי אַרְזָה עֵרָה׃ טו זֹאת הָעִיר הָעַלִּיזָה הַיּוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד אֵיךְ ׀ הָיְתָה לְשַׁמָּה מַרְבֵּץ לַחַיָּה כֹּל עוֹבֵר עָלֶיהָ יִשְׁרֹק יָנִיעַ יָדוֹ׃

ג א הוֹי מֹרְאָה וְנִגְאָלָה הָעִיר הַיּוֹנָה׃ ב לֹא שָׁמְעָה בְּקוֹל לֹא

עמ"ש הה' רפה ב' טעמים

לקחה

רש"י

בבל. נינוה הוא ראש לאשור: (יד) כל חיתו גוי. כל בהמות הגוים: קאת גם קפוד. עופות: בכפתוריה. פומל"ש שבראש הגג: קול ישורר בחלון. קול העופות מצפצפים בחלונות: חרב בסף. החורבן יהיה ניכר בסיפי הבית: כי ארזה ערה. כי ארזיה עקר ושרש, כמו ערו ערו (תהלים קל"ז). וי"ת וטללא סתרו, הוא גג הבית הספון בארז, שאפי' בתי אבנים מסככין בנסרים של עץ: (טו) ואפסי. ואפס זולתי:

ג (א) הוי מוראה ונגאלה. עד עכשיו דבר בנינוה ועכשיו חוזר על ירושלים, הוי שתהא לבז ולשתי כרואי ותהא מגואלת בלחן עונה, מוראה כמו מוראתה (ויקרא א') וממתיך כרואי (נחום

מצודת ציון

(יג) ציה. ענין חורב ויובש: (יד) חיתו. גם הבהמה תקרא בשם חיה וכן ותיתם לדבר הסגיר (תהלים ע"ח): קאת קפד. שמות עופות המצויות בחרבות: בכפתוריה. כן יקרא המשקוף שפי שעושין בו ציורי כפתורים וכן הך הכפתור (עמוס ט'): ילינו. ענין התמדה וכן צדק ילין בה (ישעיה א'): ישורר. ימל' שיר ורנן: חרב. מלשון חרבן: בסף. מזוזה כמו וסף השער (יחזקאל מ'): ארזה. תקרת הארז: ערה. ענין גלוי כמו וקיר ערה מגן (ישעיה כ"ב): (טו) העליזה. ענין שמחה כמו יעלזו חסידים (תהלים קמ"ט): ואפסי. כמו ואין: ישרק. ענין השמעת קול הבא בקבוץ השפתים כמו שרקו ויניעו ראשם (איכה ב'): יניע. מל' הנדה והנעה:

ג (א) מוראה ונגאלה. ענין שנוסס מלוכלך ומטונף כמו וממסיך כרואי (נחום ג') וכמו נגאלו בדם (ישעיה נ"ט) וכפל המלה בשמות נרדפים: היונה. מלשון אונאה

מצודת דוד

כשדים היושב בצפון א"י וגם יאבד את אשור: נינוה. היא ראש ממלכת אשור: (יד) ורבצו. לא ידורו שם אנשים כ"א יהיה מקום מרבץ לעדרים של כל בהמות העכו"ם ועופות המדבריות יתמידו לשבת על המשקופים שפות: קול ישורר בחלון. קול העופות יהיה מתרונן בכל חלון: חרב בסף. חרבן יהיה בסף כל שער: כי ארזה ערה. כי קורות הבתים שהמה מארז יהיה מגולה למטר השמים ולרוח הנושב כי הגגות יפלו ולכן יהיו הבתים חרבות והעופות יקננו שמה: (טו) זאת העיר וגו'. היא נינוה שהיתה עיר עליזה ושמחה בהצלחתה: אני ואפסי עוד. ר"ל אני היא לבדה עיר עליזה ואין בלתי עוד עיר להדמות אלי: איך וגו'. איך עתה היתה לשממון וכל העובר דרך עליה ישרוק בקול ויניע ידו וכדרך הרואה דבר חשוב שנחרב:

ג (א) הוי מוראה ונגאלה. יש להתאונן על ירושלים המטונפת ומלוכלכת העיר המונה ומונאת את הבריות: (ב) לא שמעה בקול. ר"ל בקול הנביאים המוסירים אותה: לא לקחה מוסר. ממה שבא על עשרת השבטים בגמול העון:

ביאור המלות

כהם והמעטת עובדיהם: (יד) בכפתוריה. הוא המשקוף שעל הסף, והמורב ישכון בסף, וכמ"ש הך הכפתור וירעשו הספים: ארזה. שם קיבוץ על הארזים שבבנין, כמו והדגה אשר ביאור, כרתו עצה (ירמיה ו'), וערה מענין גילוי או מורבה, כמ"ש ערות יסוד (חבקוק ג'): (טו) היושבת לבטח האמרה בלבבה וכו'. כמליצה זאת בישעיה (מ"ז ח') ושם פרשתי:

(א) מוראה. מענין יראה: ונגאלה. מענין גאולה כפשוטו: (ב) לא שמעה בקול לא לקחה מוסר. וכן בירמיה (ז'

גיא חזיון

באור הענין

לשממה וזה היה בשנה הראשונה לנ"נ שהחריב את נינוה: (יד) ורבצו, בתוכה ירבצו עדרים, ובכפתורי הבתים ילינו קאת וקפוד, ועופות המשוררים ישוררו בחלונות, והחורב ישכון בסף הבתים כי הארזים של הקורות יהיו מגולים מרוב השממון: (טו) זאת, סיפור הכתוב כל עובר עליה ישרק יניע ידו, ויאמר זאת העיר העליזה וכו' איך היתה לשמה:

ג (א) הוי מוראה, טרם נבוא לבאר נבואה זאת נציע הצעה אחת, והוא, כי כבר התבאר אצלנו שמעת התחיל הגלות הראשון שהיה ע"י סנחרב, מעת ההיא התחילו הנביאים לנבאות על הגאולה, ומעת ההיא היתה הגאולה אפשרית אם היו זוכים, כמ"ש בפי' ישעיה סי' י"א וסי' מ"ח ובכ"מ, והזמן הראשון לזה היה בימי חזקיה שאם היו זוכים היה אז הקיבוץ הכללי, כמ"ש חז"ל שבקש הקב"ה לעשות את חזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג רק שאיזה חטא גרם, ובימי מנשה באו עליהם שרי מלך אשור מבבל ויאסרו את מנשה, והתחיל מלך אשור שנית לבא על ישראל כמש"פ בנבואת נחום, ובימי יאשיה חשב ירמיה שהגיע עת הגאולה והלך להחזיר את עשרת השבטים כמ"ש חז"ל, וכן בעת שנחרבה נינוה בתחלת מלכות יהויקים לא היו יראים עוד ממלכות אשור וכל הזמן

לָקְחָה מוּסָר בַּיהוָה לֹא בָטָחָה אֶל־אֱלֹהֶיהָ לֹא קָרֵבָה׃
ג שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ אֲרָיוֹת שֹׁאֲגִים שֹׁפְטֶיהָ זְאֵבֵי עֶרֶב לֹא גָרְמוּ לַבֹּקֶר׃
ד נְבִיאֶיהָ פֹּחֲזִים אַנְשֵׁי בֹּגְדוֹת כֹּהֲנֶיהָ חִלְּלוּ־קֹדֶשׁ חָמְסוּ תּוֹרָה׃
ה יְהוָה צַדִּיק בְּקִרְבָּהּ לֹא יַעֲשֶׂה עַוְלָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר מִשְׁפָּטוֹ יִתֵּן

רש"י

לאור

ג) : העיר היונה. פותה כיונה אין לב: (ג) זאבי ערב. הממהרים לאכול טרפם בלילה: לא גרמו לבקר. לא השאירו אף העצמות לגרם לבקר: חמסו תורה, לא הורו אותה לשואליהם: (ה) ה' צדיק. השרה שכינתו בקרבם ולפיכך אינו יכול לראות במעשיהם הרעים כי צדיק הוא ואין עולה לפניו: משפטו יתן לאור. נותן לאור דן דין אמת לאמתו: ולא יודע עול בשת. וכל זה לא נתנו שופטי עול

מצודת דוד

בה' לא בטחה. כי בקשה עזר ממלכי הארץ: לא קרבה. לבקש עזר ממנו: (ג) שריה בקרבה. שרים אשר בקרבה מאיימים על העם בקול שאגתם כאריות השואגים: זאבי ערב. ר"ל ימהרו לטרוף כזאבים הטורפים בערב שממהרים לטרוף בעבור הרעבון שלא אכלו כל היום: לא גרמו לבקר. לא השאירו לבקר אף העצמות כי את הכל יאכלו ור"ל השופטים משחיתים את העם מכל וכל ולפי שהמשילם לזאבי ערב אמר לשון הנופל בהם: (ד) נביאיה פוחזים. נביאי הבעל המה קלי הדעת ואנשי בוגד: כהניה. כהני המקדש חללו את הקדש ומבזין אותו: חמסו תורה. הסירו את התורה ולא למדו את העם ועל הכהן ללמד כמ"ש כי שפתי כהן וגו' ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב'): (ה) ה' צדיק בקרבה. הנה ה' הצדיק מהרס הוא שכינתו בקרב ירושלים והוא הלא אין עושה עולה כי שגיאה היא לו: בבקר בבקר. ר"ל בכל יום ויום הוא דן משפטו אמת וברור ולא נעדר בשום פעם מדין

מצודת ציון

ועניינו קמת הסון וכן מפני חרון היונה (ירמיה כ"ה): (ג) גרמו. ענין עצם כמו גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ'): (ד) פוחזים. קלי הדעת וכן אנשים ריקים ופוחזים (שופטים ט'): בוגדות. מלשון בוגד: חללו. ענין בזיון: חמסו.

גיא חזיון

באור הענין

שזה היה עת מוכשר לגאולה אם היו זוכים, אבל בשביל שהתמידו להטוא ושבו על עונות אבותם, בדחה הזמן וגבר עליהם מלך בבל והגלם בגולה, ואז היה זמן המוכשר לזה אם היו שבים בתשובה בימי בית שני, כמ"ש חז"ל שאם היו עולים כולם בחומה היו נגאלים גאולה עולמית, וגם זה לא היה כי אז התחילו הכתות בינינו וגברה זרוע רשע, ונחרב בית שני, ומאז הדבר תלוי ועומד עד שיבא העת המיועד באחרית הימים. אולם יש הבדל בזה שאם היתה הגאולה בימי חזקיה או בימי יאשיהו או בית שני, לא היתה גאולה כללית, ר"ל שלא היתה אז רק לישראל לבד, אבל הגאולה המקוה באחרית הימים תהיה כללית לכל העולם, כי אז יכירו כל העמים מלכות ה' ואחדותו וישובו כולם לקרא בשם ה' אל אחד (וכמ"ש זה באורך בישעיה סי' מ"ח, ויתבאר עוד בנבואת חגי וזכריה), על הפנה הזאת יסד נביאנו את דבריו בסי' זה, שאחר שהודיע חורבן נינוה, ומפלת האומות שהרעו לישראל, וגבא שאחרית ישראל ינחלו את פלשתים ואת עמון ומואב, בא לבאר שהיה אז הזמן לזה ואם היו זוכים היו נגאלים, ועז"א הוי מוראה ונגאלה, שעיר ירושלים היא נוראה שבימי חזקיה ובימי יאשיה הראו העמים מפניה כי היה ה' אתה, וגם היא נגאלה כי נגאלה מכף מלך אשור, וגם היו ראוים להגאל גאולה שלמה, העיר היונה היא ירושלים שהיתה תחת יד אשור ובבל שהיה דגלו צורת יונה ונקראת ע"ש ממלכתו, והגיע זמן שתגאל, רק שהעון גורם: (ב) לא שמעה בקול, שלא שמעה לקול המורים והנביאים לשוב אל התורה מצד הערת השכל, וגם לא לקחה מוסר לשוב אל ה' מצד יראת העונש והיסורין, בה' לא בטחה שתשוב אליו מצד שהוא ה' בורא העולם, שע"ז מורה שם הויה שזה מצד הערת השכל, ונגד לא לקחה מוסר אומר אל אלהיה לא קרבה, שתקרב אליו מצד שהוא אלהים המשגיח עליה בהשגחה פרטית, שמצד זה יש לה ליראה יראת העונש ולקוות תקות גמול. ע"י הקורבה שיש לה עמו, כי גם לא התירה מיראת הגמול והעונש: (ג) שריה, מבאר ארבעה מיני מנהיגים שהיו לה, השרים אשר בקרבה הם כאריות השואגים לטרף בפרהסיא, והשפטים שהם לוקחים שחד בצנעה דומים כזאבים הטורפים בערב בסתר בחשך אין רואה ואין משאירים העצמות לבקר, עד שבבקר לא נודע כלל אם טרפו איזה דבר, כי גם העצמות יאכלו: (ד) נביאיה, הם פוחזים וריקים, והם אנשי בוגדות הם אנשים ליפיה הבוגדות בבעליהן ומזנות עמהם, וכהניה, שעליהם מוטל לשמור את המקדש וקדשיו. הם חללו קדש, וגם תחת שעליהם מוטל ההוראה, הם חמסו תורה: (ה) ה' צדיק

באור המלות

כ"ה) עיי"ש: בה' אלהיה. כבר כללתי בכ"מ, שכ"מ שבא שם הויה ידובר בו מצד שהוא בורא העולם ומחדשו, וכשבא שם אלהים בכינוי לישראל ידובר בו מצד ההשגחה הפרטית שמצדה משכיר ומעניש: (ג) שאגים. הארי לא ישאג רק בעת שמוצא טרפו: לא גרמו. לא השאירו עצמות, כמו גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ' י"ח): (ד) פחזים. כמו אנשים רקים ופוחזים קלי הדעת, בגדות שם תואר לנקבה: ואנשי. כמו המבלעדי אנשינו עשינו (ירמיה מ"ד) אשר געלו אנשיהן (יחזקאל ט"ז מ"ז) איש כאשה, אנשים של נשים

לָאוֹר לֹא נֶעְדָּר וְלֹא־יוֹדֵעַ עַוָּל בֹּשֶׁת׃ ו הִכְרַתִּי גוֹיִם נָשַׁמּוּ פִּנּוֹתָם הֶחֱרַבְתִּי חוּצוֹתָם מִבְּלִי עוֹבֵר נִצְדּוּ עָרֵיהֶם מִבְּלִי־אִישׁ מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ ז אָמַרְתִּי אַךְ־תִּירְאִי אוֹתִי תִּקְחִי מוּסָר וְלֹא־יִכָּרֵת מְעוֹנָהּ כֹּל אֲשֶׁר־פָּקַדְתִּי עָלֶיהָ אָכֵן הִשְׁכִּימוּ הִשְׁחִיתוּ כֹּל עֲלִילוֹתָם׃ ח לָכֵן חַכּוּ־לִי נְאֻם־יְהוָה לְיוֹם קוּמִי לְעַד כִּי מִשְׁפָּטִי לֶאֱסֹף

גוים

רש"י

שבתוכם אל לבם להתביים מן הצדיק השוכן ביניהם: (ו) הכרתי גוים. הבאתי פורענות על האומות עכו"ם כדי שתראו ותיראו כמו שהוא מסיים והולך אמרתי אך תיראי אותי: (ז) ולא יכרת מעונה. ולא יחרבו מדוריה: כל אשר פקדתי עליה. ולא יכרת ממנה כל הטוב אשר נויתי להביא עליה: (ח) קומי לעד. שאקום להתוועד עליכם:

מצודת ציון

ענין הסרה כמו ויחנום כגן שכו (איכה ב'): (ה) לאור. ר"ל בבוקר האור ודומה לו: נעדר. ענין חסרון כמו איש לא נעדר (ישעיה מ'): (ו) נשמו. מלשון שממון: פנותם. הם המגדלים הגבוהים כמו ועל הפנות הגבוהות (לעיל א'): החרבתי. מל' חרבן: חוצותם. ענין שוק ורחוב: נצדו. ענין שממון כי והשמותי אני את הארץ (ויקרא כ"ו) ת"א ואצדי: (ז) אך. ענינו כמו באמת וכן אך עצמי ובשרי אתה (בראשית כ"ט): מעונה. מדורה כמו ה' מעון אתה היית (תהלים צ'): פקדתי. צויתי כמו והוא פקד עלי (עזרא א'): עלילותם. מעשיהם: (ח) חכו. ענין המתנה ואיחור כמו אחכה ולא תחכה (מ"ב ט'): לעד. ענין בזה ושלל כמו

מצודת דוד

משפט האמת והגוי העול הזה אינו יודע מהו בושת כי איך לא יכלם לעשות עול במקום שכינת האל השונא את העולם והאוהב המשפט: (ו) הכרתי גוים. הנה הכרתי את נ"עכו"ם ונשמו מגדליהם: החרבתי. עשיתי חוצותם חרבות מבלי איש עובר בהן ונשמו עריהם מבלי איש והוזר ומשרש מאין יושב ר"ל לפי שאין מי יושב בהן לכן אין איש עובר בהן: (ז) אמרתי. חשבתי ע"י אבדן העכו"ם באמת עתה תיראי מפני ומהגמול הבא עליהם תקחי מוסר ואז לא יהיה נכרת מדורו זהו בהמ"ק וכן לא יכרת ממנה כל הטובה אשר פקדתי עליה: אכן. באמת לא כן עשו כי עוד השכימו בזריזות רב ועוד השחיתו כל מעלליהם יותר ממה שעשו מאז: (ח) לכן הכו לי. הואיל ולא שבתם אלי לא אמהר הגאולה אלא שמתינו לי על היום המוגבל שאקום לשלול את העכו"ם ועל יום מפלת גוג יאמר: כי משפטי. אשר אז הנה משפטי לאסוף

באור המלות

בגדות: (ה) לאור. כמו ומשפטיך אור יצא (הושע ו'): (ו) נשמו, החרבתי. כבר התבאר (יחזקאל כ"ט ט') ששם השדבר יפול יותר על מקומות שיש שם בניינים, ושממה יפול על הארץ: פנותם. היינו גבולי הארץ וזויותיה, וכבר התבאר בכ"מ שחוץ נבדל מן רחוב שהוא אחורי הבתים, וע"ז הוסיף נצדו עריהם, ונצדו לא נמצא לו ריע על השממון רק בלשון ארמי, שממה צדיא, תהו ובהו צדיא וריקניא, ובעברי מורה על צדית הנפש שאורב לקחת הנפש, ויל"פ עריהם נצדו מי שבא לשם מסוכן מאורב לנפשו מבלי איש צודה ואורב ובכ"ז נצדו כל הבא לשם, בסבת מאין יושב ולכן המקומות מסוכנים לכל הבא שם מחיות ומזיקין: (ז) תיראי אותי. התבאר אצלי (בתו"ה קדושים סי' ד' ובכ"מ) שיראת שאהרינו את היא יראת הרוממות, ומוסר היא מפני יראת העונש והיסורים כמ"ש בכ"מ: מעונה. במפיק, מעון העיר שמדבר

גיא חזיון

באור הענין

בקרבה, כולם רעים וחטאים ועושי עולה, רק צדיק אחד נמצא בעיר והוא ה' הנמצא בקרבה, הוא לא יעשה עולה, והגם שהם מעותים את המשפט הוא יתן משפטו בבל בקר לאור אשר לא נעדר ואינו נפסק לעולם, כי מאיר תמיד ומוציא המשפט לאור תמיד, והיה ראוי שיבושו בושת מפני ה' הצדיק הנמצא בקרבה השונא עולה והרואה מעשיהם, ובכ"ז ולא יודע עול בושת, כי אינו יודע את ה' ולכן לא יבוש מפניו להיות יראתו על פניו זו הבושה מכבודו המלא עולם: (ו) הכרתי גוים, אחר שראה שלא השגיחו מגדולת ה' השוכן בקרבם, עשה תחבולה אחרת שהכרית גוים וגם עשה חורבן בעריהם, וזה היה בג' מדרגות, תחלה נשמו פנותם, הפנות והקרן זויות שמן הצד, ר"ל צדי המדינה וגבולותיה, ואח"כ החרבתי חוצותם, החוץ הוא אחורי הבתים שהוא יותר מן הפאת אשר בקצה המדינה, כי החריב את הדרכים בתוך המדינה והכפרים עד שאין עובר, כי נתפשט האויב במדינה, ואח"כ נצדו עריהם, נחרבו הערים בעצמם עד שנעשו מבלי איש מאין יושב: (ז) אמרתי, ובזה חשבתי שעי"כ תיראו אותי יראת הרוממות ע"י שתראו גבורתי, או עכ"פ תקחו מוסר לירא יראת העונש בל אחריב ארצכם ג"כ, והמאמרים מקבילים, אמרתי אך תיראי אותי ולא יכרת מעונה, שע"י יראת הרוממות לא יחרב המעון והמקדש ששם שכינתי בתוככם, תקחו מוסר כל אשר פקדתי עליה, שתיראו מן העונשים והיעודים הרעים אשר פקדתי עליה על עיר ירושלים, אבן כ"ז לא הועיל, כי כבר השכימו השחיתו כל עלילותם, שכבר השחיתו עלילותיהם טרם שעשיתי כל זאת, וא"א עוד שישובו מעביהם אחר שהם נשחתים מכבר עד שא"א עוד לתקנם: (ח) לכן, אחר שכופר רעת העם ושכל מה שהבהלתי כדי שישובו בתשובה ושיהיה אז עת

הגאולה

גּוֹיִם לְקָבְצִי מַמְלָכוֹת לִשְׁפֹּךְ עֲלֵיהֶם זַעְמִי כֹּל חֲרוֹן אַפִּי כִּי בְּאֵשׁ
קִנְאָתִי תֵּאָכֵל כָּל־הָאָרֶץ: ט כִּי־אָז אֶהְפֹּךְ אֶל־עַמִּים שָׂפָה
בְרוּרָה לִקְרֹא כֻלָּם בְּשֵׁם יְהוָה לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד: י מֵעֵבֶר
לְנַהֲרֵי־כוּשׁ עֲתָרַי בַּת־פּוּצַי יוֹבִלוּן מִנְחָתִי: יא בַּיּוֹם הַהוּא לֹא
תֵבוֹשִׁי מִכֹּל עֲלִילֹתַיִךְ אֲשֶׁר פָּשַׁעַתְּ בִּי כִּי־אָז ׀ אָסִיר מִקִּרְבֵּךְ

רש"י

עליזי

(י) מעבר לנהרי כוש. יובילון לי מנחה: עתרי. את המתפללין אלי: בת פוצי. כנסיות נפוצותיך אשר הפיצותי: (יא) לא תבשי מכל עלילותיך. כי כבר לקית ונרצה עונך (יב) עם עני ודל. עם ענוותן ומקבל עולבן:

מצודת דוד

הכו"ם וגו' לשפוך עליהם זעמי וכל חרון אפי: כל הארץ. כל יושבי הארץ: (ט) כי אז אהפך. אשר אז אהפוך על העכו"ם שידברו שפה ברורה תמורת עמקי השפה אשר עמהם ר"ל שידברו כל' הקדש במקום הלשון שמדברים עכשיו: לקרא כלם. ר"ל אחדות הל' יהיה סבה שיתאחדו באמונה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד ובדעה אחת: (י) מעבר לנהרי כוש. מהעבר האחד של נהרי כוש האומה עתרי ועדת פוצי יביאון במנחה הראויה לי והיא אנשים מבני ישראל כמ"ש הוי ארץ וגו' אשר מעבר לנהרי כוש וגו' (ישעיה י"ח) ובסוף הענין נאמר ביום ההוא יובל שי לה' צבאות עם ממשך וגו' (שם): (יא) לא תבושי. לא תסבול בושה בעבור כל רוע העלילות והמעשים אשר פשעת בי מאז: אסיר מקרבך. ר"ל

מצודת ציון

בבקר יאכל עד (בראשית מ"ט): (ט) שפה. כן יקרא לשון עם ועם וכן שפת רעהו (שם י"א): ברורה. כלפי שקורא לשון העכו"ם עמקי שפה כמ"ש עם עמקי שפה (ישעיה ל"ג) קורא למולה לשון הקדש שפה ברורה ונקיה: שכם. ר"ל לב אחד ודעה אחת כמו דרך ירצחו שכמה (הושע ו'): (י) עתרי. הם אומה: בת פוצי. עדת פוצי והוא שם אומה: יובלון. ענין הבאה כמו יובל שי (ישעיה י"ח):

באור הענין

הגאולה לא הועיל, לכן א"א שיהיה אז זמן הגאולה, כי א"א שאני אחכה לכם ר"ל שאקוה ואמתין שאתם תיטיבו מעשיכם ועי"ז תושעו, רק אתם צריכים **לחכות לי**, ר"ל להמתין עד שיבא העת המיועד באחרית הימים, שאז אתעורר אני אל הגאולה העתידה כשיגיע הקץ האחרון המוגבל הבלתי תלוי במעשיכם כלל, ועז"א **ליום קומי**, שאז אקום אני מעצמי לגאלכם, וזה יהיה **לעד**, ר"ל שאז תהיה גאולה נצחית לעד שלא יהיה אחריו גלות עוד, משא"כ הגאולה שע"פ המעשים לא תהיה לעד, כי כשישובו וירעו מעשיהם תבטל הגאולה, אבל עי"ז צריכים אתם לחכות, ר"ל להמתין זמן רב, כי הקץ המוגבל רחוק מאד, ועתה מפרש איך יהיה הגאולה הזאת שיהיה לעד, **כי משפטי**, ר"ל שאז לא תהיה הגאולה פרטית לישראל לבד, רק משפטי והנהגתי בגאולה זאת יהיה **לאסף גוים**, שיתאספו כל העמים למלחמת גוג ומגוג, וע"י אסיפתם אשפך עליהם זעמי וכל חרון אפי שיש לי עליהם על שהרעו לישראל, וחוץ מן מה שאענים אותם דרך נקמה אקנא ג"כ על כבוד שמי, **ובאש קנאתי זאת תאכל כל הארץ**, כמ"ש וילבש בגדי נקם תלבושת ויעט כמעיל קנאה: (ט) **כי אז**, וע"י מלחמת גוג ומגוג יכירו כולם כח ה' ונפלאותיו, ויעזבו את עצביהם ויקבלו עליהם עול מלכות שמים (כמ"ש ישעיה ס"ו פסוק י"ח י"ט כ', יחזקאל ל"ט כ"א, זכריה י"ד), **ואז אהפך אל עמים שפה ברורה**, שעד עתה קראו שם ה' בשפה, אבל לא בשפה ברורה, כי היו מערבים אמונות שוא והבלי נכר בעניני האלהות, ואז יקראו בשפה ברורה באחדות הבורא, **לקרא כולם בשם ה'**, ותחת שעד עתה לא עבדוהו שכם אחד, כי נחלקו לכתות שונות ועבדוהו עבודות מתחלפות, ואז **יעבדוהו שכם אחד** כפי העבודה שצוה בתורתו: (י) **מעבר**, ולא לבד האומות אשר באמצע הישוב כי גם העמים היושבים **מעבר לנהרי כוש**, גם האומות הנקראות **עתרי ובת פוצי** שהם עובדי אלילים ועושים כל התועבות, גם הם **יובילון מנחתי**, וכבר פירש ישעיה מה תהיה המנחה הביאו את כל אחיכם מנחה לה' וכו', והאומות האלה יובילון את הנדחים שם מגלות סנחריב מנחה לה': (יא) **ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך**, ר"ל שלא ישובו עוד לחטא כמקדם עד שיבושו שנית ממעשיהם הרעי', כי בזמנים הקודמי' היה סבת חטאותיהם שלמדו מן העמי' שסביבם אבל אז שכל העמים יקראו בשם ה' ויעבדוהו א"א שיחטאו ישראל (כמ"ש (ישעיה נ"ד) כי בושת עלומיך תשכחי כי גואלך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא כמ"ש בפי' שם), וכן בזמנים הקודמים הוצרכו לכרות בריתם עם העמים לבקש מהם עזר ורכב וסוס וחיל ועל ידי כן למדו ממעשיהם, אבל אז

גיא חזיון

באור המלות

נה, כמ"ש העיר היונה, ומבואר אלי שרוב שם מעון (כשאינו מליין מעון החיות ומורפי ערף) בא על מעון הרוחני, ועל הבהמ"ק שהם מעון השכינה, השקיפה ממעון קדשך, אהבתי מעון ביתך, וכזה תבין מ"ש בפירוש: (ח) לאסף גוים לקבצי ממלכות. המקבץ יקבץ נפזרות, והאוסף אוסף את המקובץ אל רשותו (כמ"ש ישעיה י"א), ומבואר אלי שהגוים הם הקבוצים שאין להם מלך והם ההמונים יתקבצו בנקל מעצמם, וה' יאספם לירושלים, והממלכות שלא יהיו מקובצים לזה, שהם לא יתקבצו בנקל כ"כ, ה' יקבץ אותם, ועי' חבקוק (ג' ח'): זעמי, חרון אפי. אף מתחבר עם השמות שמורים על הכעס. וזעם מתחבר עם השמות שמורים על הקללה והענוש (ישעיה י' ה', נחום א'

אסור,

עַלִּיזֵי גַּאֲוָתֵךְ וְלֹא־תוֹסִפִי לְגָבְהָה עוֹד בְּהַר קָדְשִׁי׃ יב וְהִשְׁאַרְתִּי בְקִרְבֵּךְ עַם עָנִי וָדָל וְחָסוּ בְּשֵׁם יְהוָה׃ יג שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא־יַעֲשׂוּ עַוְלָה וְלֹא־יְדַבְּרוּ כָזָב וְלֹא־יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית כִּי־הֵמָּה יִרְעוּ וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד׃ יד רָנִּי בַּת־צִיּוֹן הָרִיעוּ יִשְׂרָאֵל שִׂמְחִי וְעָלְזִי בְּכָל־לֵב בַּת יְרוּשָׁלָםִ׃ טו הֵסִיר יְהוָה מִשְׁפָּטַיִךְ פִּנָּה אֹיְבֵךְ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל ׀ יְהוָה בְּקִרְבֵּךְ לֹא־תִירְאִי רָע עוֹד׃ טז בַּיּוֹם הַהוּא יֵאָמֵר לִירוּשָׁלַםִ אַל־תִּירָאִי צִיּוֹן אַל־יִרְפּוּ יָדָיִךְ׃ יז יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ גִּבּוֹר יוֹשִׁיעַ יָשִׂישׂ עָלַיִךְ בְּשִׂמְחָה יַחֲרִישׁ

באהבתו

רש"י

(טו) משפטיך. יסוריך יושטיצ"א בלעז: (יז) גבור יושיע. גבור הוא אשר יושיע מן האויב: יחריש

מצודת ציון

(יא) עליזותיך. מעשיך: עליזי: ענין שמחה: (יב) עני ודל. ר"ל מוכנע כעני ודל: וחסו. ענין בטחון: (יג) תרמית. מל' רמיה ומרמה: ירעו. מלשון מרעה: ורבצו. ענין השכיבה לנוח: (טו) פנה. ענין הסרה וביעור כמו פנית לפנים (תהלים פ'): (טז) ירפו ידיך. כן נקרא המתפחד ומתייאש וכן ורפה ידים (ש"ב י"ז): (יז) יחריש.

מצודת דוד

עוד לא ימצא מי בך שישמח ויתפאר בגאותו ולכן לא תוסיפי עוד כי בעבור זה תלך העון ואין לו: לגבהה עוד. להתגאות עוד: בהר קדשי. רלה לומר היושבת בהר קדשי היא ירושלים: (יב) עם עני ודל. רלה לומר הנשארים יהיו נכנעים כעני ודל ויחסו בשם ה': (יג) שארית ישראל. הנשארים מהם לא יעשו עוד עולה: לשון תרמית. אמרי ערמה: כי המה. כי אז המה ירעו וירבצו ואין מי יחרידם בין בעת שירעו בין בעת שירבצו: (יד) רני. אז רני עדת ציון וישראל הריעו תרועת שמחה: (טו) הסיר ה' משפטיך. הרחיק ממך משפט היסורים שהיה בך מאז: פנה אויביך. ביער את אויביך מן העולם: ה' בקרבך. השרה שכינתו בקרבך ולא תיראי עוד מרעה כי לא תבוא עליך: (טז) יאמר לירושלים. יהיה נאמר לה בדבר ה' אל תפחדי מעתה וציון יהיה נאמר לא יהיה לך עוד רפיון ידים להתפחד מדבר רע: (יז) גבור יושיע. ר"ל הוא הגבור שעשה הגבורות האלה והוא יושיע לך: יחריש

באור המלות

ז', חבקוק ג' י"ח) בהפך עליהם העונג המיועד וגם החרון אף שהוא יוסיף על העונש כפי חרונו: (יב) עני ודל. עני הוא השפל רוח ונגזר מפעל ענה שמורה הכנעה ומוזה הם ענו, ודל הוא ברכוש: (יג) לשון. הוא מיוחד אל הדברים המדוברים בכח הבינה כמ"ש בפי' משלי ובכ"מ ולשון תרמית הם ההיקשים המטעים והקדמות הכוזבות בחקירת מה שאחר הטבע: (יד) בת ציון. בת ירושלים, עמ"ש ישעיה (מ"א כ"ז): שמחי ועלזי. השמחה בלב והעלז הוא המרקד מרוב השמחה: (טז) אל ירפו ידיך. בא יד בלשון זכר, כמו והנה יד שלוחה אלי ובו מגלת ספר: (יז) ישיש בשמחה יגיל, השש הוא הפעולות התלוית שיעשו להוראות השמחה, כמו משוש תופים משוש כנור,

גיא חזיון

באור הענין

אסיר מקרבך עליזי גאותך, ולא תוסיפי לגבהה עוד בגבורה וכח וסוס ורכב וכסף וזהב, רק (יב) והשארתי בקרבך עם עני ודל, שיהיו נכנעים בנפשם ובמדותיהם, ודלים שלא יהיה להם עושר רב ובני חיל, רק יחסו בשם ה' שהוא יגן עליהם מכל פגע, ועי"כ. (יג) שארית ישראל לא יעשו עולה במעשה, וגם לא ידברו כזב אף בדיבור, וגם לא ימצא בפיהם לשון תרמית שהלשון מציין הדבור התבוניי ההגיוני, שבו ידברו היקשים מטעים ודברי מרמה בחקירות ובעניני האמונה, כי יהיו שלמים במעשה ובדבור ובמחשבת העיון. כי המה ירעו כצאן הרועות ע"י הרועה על מי מנוחות, וגם ורבצו בלילה ואין מחריד ולא יצטרכו לברית העמים וללמוד מדעותיהם וממעשיהם: (יד—טו) רני, בת ציון מציין מקום מושב הסנהדרין והשופטים והשרים, וירושלים מציין עיר המלוכה כי משם יצאה ההנהגה, וישראל מציין כלל האומה, ועד עתה בציון היו השופטים הרעים שהם עזרו להחריב את העיר ע"י הטיית המשפט ועשק וחמס, ובירושלים יצא רע מאת המלכים הרעים, והעם בכלל היו נאנחים ונאנקים מפני האומות אויביהם שהיו לוחצים אותם, ושני הפסוקים מקבילים, רני בת ציון כי הסיר ה' משפטיך, שהסרו השופטים ומשפטיהם המעוותים, כמ"ש ואשיבה שופטיך כבראשונה וכו', ציון במשפט תפדה, שבזה תתוקן ציון, הריעו ישראל כי פנה אויבך, ולא ימצא מציר ומעיק לישראל, שמחי ועלזי בת ירושלם כי מלך ישראל ה' בקרבך, שלא יגיע לך רע מצד המלוכה וההנהגה, כי ה' יהיה מלך ישראל וישב בקרבה להנהיג האומה בהשגחתו הנסיית, וממילא לא תראי רע עוד: (טז) ביום ההוא יאמר לירושלם אל תיראי ובירושלים היה מושב העם וקבוצם המדיני, ובציון היה מושב הסנהדרין והמקדש וענינים הרוחניים הנפשיים, ובירושלים היו מתיראים מן האויבים אז יאמר להם אל תיראי, וציון רפו ידיה מעסוק בשלמות הנפשי כי הכנס

בְּאַהֲבָתוֹ יָגִיל עָלַיִךְ בְּרִנָּה׃ יח נוּגֵי מִמּוֹעֵד אָסַפְתִּי מִמֵּךְ הָיוּ מַשְׂאֵת עָלֶיהָ חֶרְפָּה׃ יט הִנְנִי עֹשֶׂה אֶת־כָּל־מְעַנַּיִךְ בָּעֵת הַהִיא וְהוֹשַׁעְתִּי אֶת־הַצֹּלֵעָה וְהַנִּדָּחָה אֲקַבֵּץ וְשַׂמְתִּים לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם בְּכָל־הָאָרֶץ בָּשְׁתָּם׃ כ בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם

כי

רש"י

באהבתו. יכסה על פשעיך באהבתו, וכן ת"י יכבוש על חוביך ברחמתיה: (יח) נוגי ממועד. אספתי את המוגים ממועדי שלא היו משמרים שבתות וימים טובים: אספתי. כליתי: ממך היו. מעמך היו: משאת עליה חרפה. על אותה אשמה היה לך משאת חרפה. נוגי לשון הוגאה כמו הגו סיגים (משלי כ"ה) כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב' כ'), ואין שורש בתיבה אלא הגימ"ל לבדה: (יט) הנני עושה. ת"י הא אנא עבד גמירא, ויש לפותרו לשון עישוי כמו ועסותם רשעים (מלאכי ג'): בכל הארץ בשתם. בכל מקום אשר היו שם לבשתם שם אתנם לשם ולתהלה:

מצודת דוד

באהבתו. בעבור אהבתו לך ישתוק על העונות שעשית מאז ולא יזכרם לך להכלימך: יגיל וגו'. כפל הדבר להפלגת הענין: (יח) נוגי ממועד. אל מול ירושלים יאמר בניך שהיו מלאי יגון בעבור איחור זמן הגאולה הנה הכנסתים אליך כי ממך היו והושבתים למקומם: משאת עליה חרפה. ר"ל כבר נשאו על חרבן ירושלים חרפה מרובה בהיותם בארץ אויביהם: (יט) הנני עשה. אני אכתת ואמעך את כל העכו"ם שעינו אותך: בעת ההיא. בזמן הגאולה אכתת איתם: והושעתי. ואז אושיע את עדת ישראל שהיא כצולעה שאינה יכולה לזוז ממקומה: והנדחה. ישראל הנדחה מארצה לארצות העכו"ם הנה אקבץ אותה והוא כפל ענין במ"ש: ושמתים. אשים אותם לתהלה ולפרסום שם טוב בכל הארץ שלקחו בשתם ר"ל במקומות שהיו לבושת שם יהיו לתהלה: (כ) בעת ההיא וגו'. זה אמר על עשרת השבטים כאומר עם כי בבנין בית השני לא הזרתם לארצכם אבל בעת הגאולה ההיא אביא אתכם לארצכם: ובעת קבצי אתכם. זה אמר על יהודה כאומר אם כי בבנין בית השני לא הזרתם כולכם אבל בעת הגאולה ההיא אקבץ

מצודת ציון

ענין שתיקה כמו והחריש לה (במדבר ל'): (יח) נוגי. מל' יגון ותוגה: ממועד. ענין זמן ועת כמו למועד אשוב אליך (בראשית י"ח): אספתי. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים י"ט): משאת. מלשון משא וסבל: (יט) עשה. ענין כתישה ומיעך כמו בעשות מצרים דדיך (יחזקאל כ"ג): מעניך. מל' עינוי: הצלעה. החגרת כמו והוא צולע על ירכו (בראשית ל"ב): והנדחה. מלשון דחוי: לתהלה. מל' הלול ושבח: ולשם. ר"ל לפרסום שם טוב. (כ) בשובי.

באור הענין

שה' עוזב אותה ע"י חטאתיה, ואז יאמר לציון אל ירפו ידיך, ומפרש. (יז) ה', והמאמרים מקבילים

אז יאמר לירושלים אל תיראי כי ה' אלהיך בקרבך גבור יושיע ר"ל אל תיראי שאין ה' המושיע בקרבך, כי הוא בקרבך, ואל תיראי מחסרון היכולת להושיע, כי הוא גבור, ואל תיראי מחסרון הרצון שלא ירצה להושיע, כי יושיע בודאי,

ציון אל ירפו ידיך כי ישיש עליך בשמחה אל תחשוב שה' יעזבך, כי בהפך ישיש עליך, שגדר המשוש הוא הסימנים החיצונים שיעשו לאות השמחה, וגדר השמחה היא שמחת הלב, מה שיראה אותות המשוש במה שישיש עליך כמשוש חתן על כלה יהיה בשמחת הלב, שלא יהיה כמחזיק גרופתו ועושה משוש ולבו אינו שמח, רק ישמח בך, ומוסיף שאח"כ יחדש עליך אהבתו תמיד עד **שיחריש באהבתו** יחשוב מחשבות עמוקות איך להוסיף לך טובות נפלאות בכל עת, **עד שיגיל עליך ברנה** כי גדר הגיל הוא השמח בלבו על דבר מחודש כמו מציאה ובשורה טובה, שחוץ מן השמחה התמידית שישמח עליך יחדש לך תמיד אותות ומופתים ואתה תעלה תמיד במעלת השלמות, עד שיגיל בכל עת מחדש על הנסים והשלמיות המחודשים: (יח) **נוגי ממועד**, גם אלה שמלאים יגון על שמעדה רגלם מן האמונה, והם אלה שלא עמדו בנסיון בדורות השמד ויצאו מדת ישראל ולבבם מלא תוגה ע"ז, **אאסף אותם** אל העם (כמ"ש וגם מהם אקח לכהנים ללוים (ישעיה ס"ו) כמ"ש שם), כי הלא ממך היו, הלא היו מבני ישראל, ואנסו אותם על אמונתם, **משאת**, שעלו **אספתי משאת עליה חרפה**, שעד עתה נשאו חרפה על שהם מבני ישראל שגם אחר שהמירו בין העכו"ם חרפו אותם על גזל מחשבתם, עתה אספתי חרפתם אשר נשאו: (יט) **הנני עושה (לחרפה) את כל מעניך**, אלה שענו אותך ביסורים להעבירך מן הדת, אני עושה בם נקמות

באור המלות

ושמחה וגיל הם בלב, והבדלם, השמחה היא התמידית, והגיל הוא על דבר מתחדש, (ישעיה ל"ה א'): יחריש. בא על מחשבות עמוקות, כמו לב חורש מחשבות און: (יח) נוגי. משורש יגון, כמו בתולותיה נוגות, ואתא מבנין נפעל: ממועד. מענין נכון למועדי רגל, ובא פה על מי שמעד מאמונת ישראל, כמו כמעט נטיו רגלי, ומלת אספתי נמשך לשתים, אספתי חרפה שנשאו, כמו אסף אלהים את חרפתי: (יט) הנני עושה. כלה, או מוסב על החרפה הנזכר:

גיא חזיון

והושעתי

כִּֽי־אֶתֵּ֨ן אֶתְכֶ֜ם לְשֵׁ֣ם וְלִתְהִלָּ֗ה בְּכֹל֙ עַמֵּ֣י הָאָ֔רֶץ בְּשׁוּבִ֧י אֶת־שְׁבוּתֵיכֶ֛ם לְעֵינֵיכֶ֖ם אָמַ֥ר יְהוָֽה׃

מצודת ציון

ענין השקט ומרגוע כמו בשובה ונחת (ישעיה ל׳): שבותיכם. מל׳ שבי הגולה:

מצודת דוד

את כולכם לארצכם: כי אתן אתכם וגו׳. וכאן לא יתאר פי׳ מהם בגולה כי בעבור שיהיו לתהלה בכל העכו"ם יביאום למנחה לירושלים את מי אשר ימצאו בקצות הארץ: בשובי. ר"ל השקיט והרגיע את בני השבי נשבה שאתן אז תהיו לתהלה: לעיניכם. בזה ירמוז על תה"מ לומר לבני הדור הנה שעמדו בתחיה ואת זה תראו בעיניכם כן אמר ה׳:

גיא באור הענין חזיון

והושעתי את הצולעה הם שמעדה רגלם באמונה והיא צולעת על ירכה, והנדחה, ישראל שעמדו באמונתם וגלו אותם מן הארץ ונפזרו לארבע רוחות אקבץ אותם, ושמתים לתהלה בשתם באמונתם שהיתה תהלה להם לבושת ושמו עליה חרפה תהיה לתהלה ולשם: (כ) בעת, נגד הצולעה מהם האנוסים שנשארו במקומם ויצאו מן הדת אביא אותם אל דתם ואמונתם, ונגד הנדחה שנדחו מן הארץ, אמר בעת קבצי אתכם, ונגד מ"ש ושמתים לתהלה בשתם, שאמונתם תהיה לתהלה אמר כי אתן אתכם לשם שאז גם אתם תהיו לשם ולתהלה שיהיה לשם ע"י גבורתם במלחמת גוג ומגוג. וע"י השם יהיו לתהלה, וזה יהיה אח"כ בשובי את שבותיכם וכימי צאתך מא"מ אראנו נפלאות:

א א בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הַשִּׁשִּׁי בְּיוֹם אֶחָד
לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא אֶל־זְרֻבָּבֶל
בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל
לֵאמֹר׃ ב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הָעָם הַזֶּה אָמְרוּ לֹא
עֶת־בֹּא עֶת־בֵּית יְהוָה לְהִבָּנוֹת׃ ג וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי

רש"י

הנביא

א (א) **בשנת** שתים לדריוש. הוא דריוש מלך פרס שהיה אחר אחשורוש, ומצינו במדרש ויקרא רבה שבנה של אסתר היה, ובימי כורש הראשון עלו זרובבל ויהושע הכהן מבבל לירושלים ברשיון כורש שאמר (עזרא א') מי בכם בכל עמו וגו' ועמדו צרי יהודה ובנימין ושלחו אגרותיהם לכורש לצוות לבטל מלאכת בית המקדש שהתחילו (והוא ובטלום) ומיום ההוא בטלו כמפורש (בעזרא ד') באדין בטילת עבידת בית אלהא וגו' ובטלה שלש שנים שמלך כורש וארבע עשרה של אחשורוש ושנה ראשונה של דריוש בנו ובשנת שתים נאמרה נבואה זו לחגי לזרזם ולבנות במלאכה ולא יראו כי לא יבטלום העכו"ם שהקב"ה יגליאם: (ב) העם הזה אמרו. לפי שבטלו אויביהם על ידיהם בראשונה סבורים הם שלא אקיים את

מצודת דוד

א (א) בשנת שתים לדריוש. הוא דריוש בן אחשורוש שנתן רשות לבנות הבית אחר שבטלו מהבנין בימי כורש כמ"ש בעזרא: בן שאלתיאל. בן פדיה בן שאלתיאל היה כמ"ש בד"ה (א' ג') ובני בנים הם כבנים: (ב) לא עת בא. ר"ל הם אומרים עדיין לא בא העת לבנות הבית הנה לא כן הוא כי עתה בא עת בית ה' להיות נבנה כי כבר נשלמו ע' שנה

מצודת ציון

א (א) פחת. שליט ומושל כמו פחות וסגנים (יחזקאל

ג'יא   באור הענין   חזיון

א (א) **בשנת שתים לדריוש**, כבר באר הרי"א, ואנכי חזון הרביתי בזה בכמה מקומות, כי מעת הגלות הראשון לסנחריב התחיל זמן הגאולה העתידה, שמעת ההיא נבאו הנביאים על הגאולה, והיה הדבר תלוי אם יזכו שאז היו נגאלים תיכף בימי חזקיה או בימי יאשיה (כמ"ש בצפניה ג'), ואחר שלא זכו הגלו לבבל במעלם לכלא פשע ולהתם חטאת, וכאשר ראה ה' שאם היו נשארים בגלות בבל היו נטמעים בין העכו"ם והיו יוצאים מכלל הדת, שכבר התערבו זרע קדש בעמי הארצות ושכחו לשונם ותורתם, לכן פקדם פקידה מעט ע"י כורש ועלו עמהם אנשי כנה"ג ושבו את התורה ואת העטרה ליושנה, והגם שבעת ההיא לא היה עדיין זמן הגאולה העתידה, ודניאל ראה ארבע מלכיות שימשלו בישראל, וכן ראו כמה נביאים והודיעו לו בחזון כי זמן קץ הפלאות רחוק מאד, בכ"ז היה אפשריות שיהיה אז עת הגאולה אם היו שבים בתשובה שלימה לה' והיו עולים כולם כחומה, כמ"ש חז"ל ראוים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא וכו' אלא שגרם החטא, וכן כמה מדרשות חז"ל המורים ע"ז, ובעת נבנה הבית היה עדיין האפשריות תלוי ועומד, אם היו שבים בתשובה היה זרובבל המלך המשיח והמקדש היה מכון לשבתו עולמים, וע"כ זרח להם עוד השמש אור הנבואה ע"י נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי, שעמדו בעת ההיא והיו מעוררים אותם על הבנין ועל התשובה וגלו להם סוד זה שהדבר תלוי בידם, ואחר שלא זכו, היה המקדש השני רק מקדש ערארי לפי שעה ועתיד ליחרב ע"י הרומיים, וחסרו בו ה' דברים כמ"ש חז"ל על מלת ואכבדה, והנה בימי כורש הראשון ניתן פקידה שיעלו לא"י והתחילו אז בבנין הבית ושבת ע"י צרי יהודה ובנימן עד זמן דריוש, כי לא היה עדיין זמן הבנין, וע"כ התיאשו מן הבנין כי לא הגיע להם רשיון אחר לבנות, ונבא חגי בשם ה' שיתחילו בבנין ולא ימתינו על רשיון כי הגיע הזמן, והיה הדבור אל זרובבל, כי אם היו זוכים והיה אז הגאולה האמתית היה מצמיח קרן לבית דוד וזרובבל היה המשיח, רק אחר שלא זכו שב זרובבל לבבל ומת שם, ועתיד לצמוח צמח מבניו באחרית הימים, וכבר כתבו המפ' שלא היה בן שאלתיאל רק בן פדיה ופדיה היה בן שאלתיאל ונקרא ע"ש זקנו: (ב) **העם הזה אמרו לא עת** שהיה מקובל ביד האומה מפי הנביאים שלפני הגאולה האמתית צריך שיהיו מופתים בשמים ובארץ ושיהיה מלחמת גוג ומגוג, כמו שנבאו כל הנביאים שנבאו על אחרית הימים, והם ראו שבעת ההיא לא היה שום דבר מן ההכנות שצריכים להיות קודם הגאולה, אמרו **לא עת בא עת** ר"ל שעדיין לא יש השעת שהיא הכנה על ביאת העת שיבנה בית ה', ואיך נאמר שבא עת הבנין אם עדיין לא יש השעת שצריכה להיות קודם הבנין, עת האותות והמופתים, וגם שתנאי הבנין שיהיה להם מנוחה מן האויבים סחלה כמו שהיה בעת בנין בית שלמה, וגם עת המנוחה לא הגיע שהם משועבדים למלכי מדי ופרס, ועם הגאולה צריך להיות קודם עת הבנין: (ג) **ויהי דבר ה'**, גם זה מדברי ה' שאמר ע

הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ ד הַעֵת לָכֶם אַתֶּם לָשֶׁבֶת בְּבָתֵּיכֶם סְפוּנִים וְהַבַּיִת
הַזֶּה חָרֵב׃ ה וְעַתָּה כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שִׂימוּ לְבַבְכֶם עַל־
דַּרְכֵיכֶם׃ ו זְרַעְתֶּם הַרְבֵּה וְהָבֵא מְעָט אָכוֹל וְאֵין־לְשָׂבְעָה שָׁתוֹ
וְאֵין־לְשָׁכְרָה לָבוֹשׁ וְאֵין־לְחֹם לוֹ וְהַמִּשְׂתַּכֵּר מִשְׂתַּכֵּר אֶל־צְרוֹר
נָקוּב׃ ז כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שִׂימוּ לְבַבְכֶם עַל־דַּרְכֵיכֶם׃
ח עֲלוּ הָהָר וַהֲבֵאתֶם עֵץ וּבְנוּ הַבָּיִת וְאֶרְצֶה־בּוֹ וְאֶכָּבְדָ* אָמַר
יהוה

ואכבדה קרי

רש״י

דברי שאמרתי לפי מלאת לחרבות ירושלים שבעים שנה ולא יבא עוד עת ביתי להבנות, אמור להם שגם פתה העת אבל העת הראשונה לא היתה אלא לפקידה למלאות לתחלת מלכות בבל ע׳ שנה, וכן היתה לסוף פ׳ נפקדו לעלות על פי כורש, אבל בנין הבית נתלה בחורבות ירושלים שבימי צדקיהו שהיה למלאות י״ח שנה למלכות בבל כדאמר מר גלו בי״ח גלו בי״ט ועתה מלאו הי״ח: (ד) העת לכם. ה׳ תימה לכן נקוד הה׳ בפתח: ספונים. מכוסים בנסרי ארזים כמו (מלכים א׳ ו׳) ויספון את הבית (שם ז׳) וספון בארז, וכן ת״י הכדין כשר לכון דאתון יתבין בבתיא דמטללין בנסרי דארזיא ובית מקדשא הדין חרוב: (ה) על דרכיכם. על עסקיכם שאתם רואין שאין במעשה ידיכם ברכה כמו שהוא אומר זרעתם הרבה והבא מעט כל זה בשביל חורבן ביתי הוא: (ו) והבא מעט. בעון בכורים שבטלו: אכול ואין לשבעה. בעון ביטול מנחות: שתו ואין לשכרה. שנטל טעם היין לפי שבטלו הנסכים: לבוש ואין לחום לו. בעון בגדי כהונה שבטלו: והמשתכר משתכר אל צרור נקוב. כל ריוח שאתם עושים הולך וכלה כנותן מעותיו בקשר בגד נקוב: (ח) ואכבדה. חסר ה״א כנגד חמשה דברים שהיו במקדש ראשון ולא היו במקדש שני, ארון, אורים ותומים, ואש, ושכינה,

מצודת ציון

(ד) ספונים. ענין תקרת הכסוי כמו וספון בארז (ירמיה כ״ב): חרב. מלשון חורבן: (ה) דרכיכם, ר״ל עסקיכם וכן מעשות דרכיך (ישעיה נ״ח): (ו) לשכרה. מלשון שכרות: לחם. מלשון חמימות: והמשתכר משתכר. מל׳ שכר וריוח: צרור. ענין קשר כמו צרור הכסף (משלי ז׳): נקוב. מלשון נקוב וחור: (ח) וארצה. מלשון רצוי:

מצודת דוד

כ״ג): שאמר ירמיה וכמ״ש בסוף מ״ב בהשבון שנות הדורות: (ד) העת לכם. וכי רק לבד לכם בא העת שאתם תשבו בבתיכם הספונים ומכוסים בתקרות והבית הזה ישאר חרב כשהיה בתמיה: (ה) שימו לבבכם. התבוננו על עסקיכם וראו שלא כן הוא: (ו) זרעתם הרבה. הנה הרבה זרעתם ומעט הבאתם אל הבית פחות ממה שזרעתם כי לא צמחה השדה: אכול. אתם אוכלים מאכל ואין לו לשבעה כי המארה משלחת במעים: ואין לשכרה. אינו כדאי לשכר כי חלף טעם היין: לבוש. ר״ל הנה לבשתם לבוש ואינו כדאי להחם לו ואעפ״פ שמדרך העולם סוף ראוי לחמם: והמשתכר. ומי שהוא משתכר במקח וממכר וכדומה הנה אין בו ברכה וכאלו משימו בצרור בגד הנקוב מתחת וכמו שיכנס כן יצא: (ז) שימו לבבכם וגו׳. ר״ל התבוננו על עסקיכם לתקנם: (ח) עלו ההר. ר״ל זאת עשו עלו אל ההר והביאו משם עצים ובנו הבית: וארצה בו. ר״ל אם כי יהיה קטן אהיה מרוצה ואתכבד

גיא חזיון

באור המלות

(ד) ספונים. שהבתים מקורים ומצופים, כמו וספון בארז:
(ו) צרור. כיס שצורר בו המעות:

באור הענין

שיאמר אל העם שלכן היה דבר ה׳ ביד חגי, ר״ל שלכן התעורר אור הנבואה לזרוח, שזה סימן שהם שובו בתשובה תשוב אליהם הנבואה כמקדם ויגיע עת התיקון: (ד) העת לכם, ר״ל וכי על זה שתשבו בבתיכם ספונים יש עת, הלא גם לזה צריך שיבא העת שיעדו הנביאים שתשבו בשלום ואין אתם שואלים בזה על עת מיועד, והבית הזה יהיה חרב? ע״ז תשאלו אם הגיע העת?: (ה) ועתה כה אמר ה׳, הלא תראו ותבחנו שצריכים אתם לבנות המקדש אם תשימו לבבכם על דרכיכם, ותראו עפ״י הנסיון שאין מעשיכם נרצים, כי. (ו) זרעתם הרבה והבא מעט, הפך מדרך הטבע שקוצרים יותר ממה שזרעים, וגם במעט שהביאו יש בו מארה כי אכול ואין האכילה לשבעה, וגם הלבושים אין מחממים, וגם שכר הכסף יש בו קללה כאילו צרור הכסף נקוב שהכל נאבד: (ז) כה אמר ה׳, ולכן אמר ה׳ אחר שמן הבחינה הזאת תראו שה׳ רוצה בהבית הבינו שמה שלא הגיע העת של העת, ר״ל ההכנות הקודמות אל בנין הבית מההשגחה והנבואה המופסים והגאולה, כי ע״ז יש תנאי שתשימו לבבכם על דרכיכם, הייני על דרכי הנפש שפסלו לשוב בתשובה ולתקן דרכיכם, ואז. (ח) עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית, שאחר שתקדימו לתקן דרכיכם ארצה בו בהבית, ואז ואכבדה ויראו הנסים והשכינה וכבוד ה׳ נראה אל הבית ויהיה הבית הגדול אצל ה׳: (ט) פנה, אחר שהודיע להם שמה שחל עליהם קללה עד עתה הוא מפני שחסר להם בית ה׳, הודיעם שמעתה אחר שכבר שמעו מהנביא שה׳ מצוה אותם לבנות הבית

יְהוָה׃ ט פָּנֹה אֶל־הַרְבֵּה וְהִנֵּה לִמְעָט וַהֲבֵאתֶם הַבַּיִת וְנָפַחְתִּי בוֹ יַעַן מֶה נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת יַעַן בֵּיתִי אֲשֶׁר־הוּא חָרֵב וְאַתֶּם רָצִים אִישׁ לְבֵיתוֹ׃ י עַל־כֵּן עֲלֵיכֶם כָּלְאוּ שָׁמַיִם מִטָּל וְהָאָרֶץ כָּלְאָה יְבוּלָהּ׃ יא וָאֶקְרָא חֹרֶב עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הֶהָרִים וְעַל־הַדָּגָן וְעַל־הַתִּירוֹשׁ וְעַל־הַיִּצְהָר וְעַל אֲשֶׁר תּוֹצִיא הָאֲדָמָה וְעַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־יְגִיעַ כַּפָּיִם׃ יב וַיִּשְׁמַע זְרֻבָּבֶל ׀ בֶּן־שַׁלְתִּיאֵל וִיהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְכֹל ׀ שְׁאֵרִית הָעָם בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְעַל־דִּבְרֵי חַגַּי הַנָּבִיא כַּאֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָעָם מִפְּנֵי יְהוָה׃ יג וַיֹּאמֶר חַגַּי מַלְאַךְ יְהוָה

רש"י

במלאכות

ורוח הקודש, כדאיתא במסכת יומא: (ט) פנה אל הרבה. עד הנה הייתם סבורים להביא מן השדה הרבה והבאתם מעט: ונפחתי בו. הביא עליו מכות רקבון ותולעת: ונפחתי. לשון נופח באש פחם (ישעיה

מצודת דוד

על ידו: (ט) פנה אל הרבה. ר"ל אם לא תשמעו לי הנה כאשר תפנו אל הרבה להביא הבית אשלח בו מארה והנה היה הפנים למפרע אל מעט וכאשר הביאו המעט הזה אל הבית אנפח בו והיה כלה בנשיבת רוח פי וזהו ענין מליצה: יען מה. כאומר ואם תשאלו בעבור מה יהיה כן הנה מאמר ה' נגלות להשיב לכם בזהו בעבור ביתי אשר הוא חרב ואתם כל אחד מכם רץ לביתו לחסות בצל קורתו: (י) עליכם כלאו שמים מטל. עם כי אין הטל נעצר מאחר המקומות הנה עליכם מנעו השמים מלהוריד הטל: כלאה יבולה. מנעה לתת פריה: (יא) ואקרא. אביא בגזירה יובש על הארץ וגו' למען יכמש ויתקלקל יבול הארץ: ועל אשר תוציא האדמה. מיתר המינים: ועל האדם ועל הבהמה. כי החורב והיובש מוליד חלאים באדם ובהמה: ועל כל יגיע כפים. על כל העסקים שאתם יגעים בהם אשלח הורב ויובש ר"ל המארה תבוא בהם ולא תצליחו: (יב) ועל דברי חגי הנביא. ואל דברי חגי הנביא שניבא להם כאשר שלחו ה': וייראו העם. מאזהרת ה' ויעודי העונש: (יג) מלאך ה'. ר"ל שליח ה': במלאכות ה'. בשליחות ה': אני אתכם. כי עדיין פחדו

מצודת ציון

(ט) ונפחתי. מל' נפיחה ונשיבת רוח הפה: יען. בעבור: (י) כלאו. ענין מניעה כמו ויכלא העם מהביא (שמות ל"ו): יבולה. פריה כמו ואין יבול בגפנים (חבקוק ג'): (יא) חרב. יובש כמו חרבו המים (בראשית ח'): התירוש. ענבי היין: היצהר. זיתי השמן: (יב) ועל דברי. ואל דברי: (יג) מלאך.

ביאור הענין — גיא חזיון — ביאור המלות

הבית אם יתרשלו עתה בבנין הבית אז תהיה מארה השגחיית, שתחלה היתה המארה רק על ידי הסתרת פנים, וע"כ פנו אל מעט היינו שגדל מעט תבואה מן הזרע שזרעו, ועתה יהיה מארה השגחיית שהגם שיפנו אל הרבה שיקצרו הרבה, בכ"ז והנה למעט, יתקלקל ויתאנה ממנו מעט, וגם אחר שתביאו התבואה אל הבית ונפחתי בו, ר"ל אשרפנו ברוח פי, יען מה נאם ה' יען ביתי אשר הוא חרב, ר"ל כי עד עתה שלא עורר אותם אל הבנין ולא היתה הקללה לעונש בעבור שאינם בונים, רק היה ממילא על ידי העדר הברכה שהבית המקדש הוא תנאי אל הברכה, אם היו מביאים הרבה אל הבית היה להם הרבה כפי הטבע, אבל עתה יהיה דרך העונש על שהבית חרב ואתם רצים איש לביתו, ר"ל שאין אתם משתדלים בבנין הבית רק בצרכי ביתכם, לכן תבוא מארה בהתבואה שיהיה בבתיכם: (י) על כן עליכם, ר"ל עד עתה לא היתה הקללה בהשגחה מיוחדת מאת ה' רק עליכם כלאו שמים מטל שהיה ע"י השמים והמערכת שלא נתנו טלם, וע"י טבע הארץ שכלאה את יבולה, אבל מעתה שיהיה עונש השגחיי. (יא) ואקרא חורב על הארץ, יהיה החורב ע"י קריאתי ופקודתי, לא ע"י השמים, והחורב יהיה על הדגן ועל התירוש, הגם שיהיה דגן ותירוש, ועל כל אשר תוציא האדמה, הגם שהאדמה תוציא ולא תכלא יבולה, וגם יכלה כל יגיע כפים, שע"ז לא יכלו השמים לשום בו מארה: (יב) וישמע זרובבל, ר"ל אזרובבל ויהושע וכל שארית העם היינו הגדולים שבהם שמעו בקול ה' אלהיהם, שאמר שישימו לבבם על דרכיהם, וגם שמעו על דברי חגי הנביא כאשר שלחו ה' שיבנו הבית כפי פקודת ה' ע"י נביא, וייראו העם, אמנם העם ההמוני יראו מפני ה' מפחד העונש, ובכ"ז לא שמעו להתחיל בבנין כי לא היה להם רשות מן המלך: (יג) ויאמר חגי מלאך ה', אז אמר להם מגיד מלאכות ה' ושליחותו, אני אתכם, ר"ל

(ט) והנה למעט. והנה פניתם למעט: ונפחתי. ענין נפיחה שיהיו כמוץ אשר ידפנו רוח:

במלאכות יהוה לעם לאמר אני אתכם נאם־יהוה: יד ויער יהוה את־רוח זרבבל בן־שלתיאל פחת יהודה ואת־רוח יהושע בן־יהוצדק הכהן הגדול ואת־רוח כל שארית העם ויבאו ויעשו מלאכה בבית־יהוה צבאות אלהיהם: טו ביום עשרים וארבעה לחדש בששי בשנת שתים לדריוש המלך:

ב א בשביעי בעשרים ואחד לחדש היה דבר־יהוה ביד־חגי הנביא לאמר: ב אמר־נא אל־זרבבל בן־שלתיאל פחת יהודה ואל־יהושע בן־יהוצדק הכהן הגדול ואל־שארית העם לאמר: ג מי בכם הנשאר אשר ראה את־הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם ראים אתו עתה הלוא כמהו כאין בעיניכם: ד ועתה חזק זרבבל נאם־יהוה וחזק יהושע בן־יהוצדק הכהן הגדול וחזק כל־עם הארץ נאם־יהוה ועשו כי־אני אתכם נאם יהוה צבאות: ה את־הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים

רש"י

(יג) במלאכות ה'. בשליחות המקום: (יד) ויבאו ויעשו מלאכה. התחילו מסתתין אבנים ומכשרין עצים בששי בעשרים וארבעה לחדש ובשביעי בעשרים ואחד היה דבר ה' אל חגי:

ב (ג) מי בכם הנשאר. שהיה מן הגולים ועודנו חי: אשר ראה וגו' את הראשון אין זה חשוב בעיניו: הלא כמהו כאין. יודע אני כי מי שראה הראשון אין זה בעיניו אלא כאין. כמוהו כאין הוא ואין שניהם שוים: כמו (הושע ד') והיה כעם ככהן אף כאן כמוהו כאין הוא ואין שניהם שוים:

(ה) את הדבר אשר כרתי. כרתי אתם שומרים ורוחי שורה על נביאיכם אל תיראו:

מצודת ציון

שליח וכן אשר מלאך שלוח עליהם (יחזקאל כ"ג): (יד) ויער. מלשון התעוררות: רוח. רצון כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת (שם א'):

מצודת דוד

לבנות הבית בלא רשות המלך ולכן אמר להם אני עמכם ואל ישאהו: (יד) ויער ה'. ה' העיר את רצון זרובבל וגו' ובאו ויעשו מלאכה בדבר צורך בית ה': (טו) ביום וגו'. מוסב אמקרא שלמעלה לומר שהתחלה היה ביום עשרים וארבעה בחדש הששי כי לא התחילו לבנות [illegible] אל הבנין אבל בנין התחילו בכ"ד לחדש התשיעי כמ"ש בסוף הספר: בששי. ר"ל בחדש הששי:

ב (א) בשביעי. בחדש השביעי: (ג) מי בכם. מי הוא בכם הנשאר מאותם שגלו מירושלים: את הבית הזה. את בית המקדש הראשון ולפי שהיה באותו מקום עצמו קראו הבית הזה: בכבודו הראשון. כפי מה שבנה אותו שלמה בעושר רב: ומה אתם. ומה שאתם רואים אותו עתה בבנין הזה: הלא כמוהו כאין. ר"ל אם יעריכו זה מול זה הלא הבית הזה דומה הבנין אל ההעדר: (ד) ועתה חזק. ר"ל הואיל וכן הוא עכ"ז לא ירפו ידיכם מהבנין בעבור זה והתחזקו ועשו את הבית כי אני אהיה אתכם להשפיע לכם טובה ע"י הבית הזה עם שאין לו ערך עם הבית הראשון מ"מ תבוא לכם הברכה על ידו ואותה אתם מבקשים: (ה) את הדבר. מוסב על מלת ועשו הנזכר במקרא שלפניו ר"ל עשו התורה

גיא חזיון

באור המלות

(ג) כמהו. אם תדמהו כמהו, הלא לא יהיה כאין בעיניכם: בל ייראו ובל ימתינו על רשיון, כי ה' אתם להושיעם בזה ולא יגיע להם רע מן המלך: (יד—טו) ויער

באור הענין

ה', תם ה' שלח בם רוח גבורה ויראת ה', ויבואו ויעשו מלאכה, התחילו להזמין מלאכת הבנין וזה היה ביום כ"ד לחדש:

ב (ג) מי בכם הנשאר מן זמן הגלות והחורבן, שהוא ראה את הבית הראשון ויראה שהבית הזה כאין נגד הראשון: (ד—ה) ועתה חזק זרובבל, מזה הראו כי אתם צריכים חיזוק להתחזק בעבודת ה', ושמור הכתוב ועשו את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם

מִמִּצְרַיִם וְרוּחִי עֹמֶדֶת בְּתוֹכְכֶם אַל־תִּירָאוּ׃ ו כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד אַחַת מְעַט הִיא וַאֲנִי מַרְעִישׁ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־הַיָּם וְאֶת־הֶחָרָבָה׃ ז וְהִרְעַשְׁתִּי אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וּבָאוּ חֶמְדַּת כָּל־הַגּוֹיִם וּמִלֵּאתִי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה כָּבוֹד אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ ח לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ ט גָּדוֹל יִהְיֶה כְּבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאַחֲרוֹן מִן־הָרִאשׁוֹן אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּבַמָּקוֹם הַזֶּה

אתן

רש"י

(ו) עוד אחת מעט היא. שתכלה מלכות פרס זו המושלת עליכם, עוד אחת תקום למשול עליכם להצר לכם מן מלכות יון ומעט יהי זמן ממשלתה: (ז) והרעשתי. והנני מרעיש בנסים שאעשות לבני חשמונאי: את השמים וגו'. ויבינו שהשכינתי שורה בבית זה ויביאו תשורת זהב וכסף כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון: (ח) לי הכסף ולי הזהב. ובידי להביאו לאשר חפצתי בו: (ט) גדול יהיה. רב ושמואל חד אמר בבנין וחד אמר בשנים

מצודת דוד

ושמלות אשר כרתי עליה עמכם ברית בצאתכם ממצרים: ורוחי. רוח הנבואה עדיין עומדת עתה בתוככם ולכן אל תיראו כי תצליחו והנביא הברכה על ידו: (ו) כי כה. אשר כה אמר ה' עוד אחת ר"ל מלבד הבית הנחרב עוד תבנה ותכונן בית אחת וזהו הבית השני: מעט היא. אבל מעט מן הזמן התקיים: ואני מרעיש. ר"ל אביא חורבן על הבית כאלו כוכבי שמים ממסילותם ילחמו בהם ומלכי הארץ יתאספו לבוא עליהם: ואת הים ואת החרבה. ר"ל הרבה גדודים יבואו עליהם בדרך ים ובדרך יבשה והם יחריבוה: (ז) והרעשתי. אבל אחר זה בזמן הגאולה ארעיש את כל העכו"ם לבוא על ירושלים למלחמה ועל חיל גוג יאמר: ובאו חמדת וגו'. יביאו עמהם חמדת עשרם: ומלאתי. אז אמלא את הבית הזה כבוד כי העכו"ם הנאים יאבדו שמה וישראל ישללו חמדת עשרם ויביאו כבוד השושר אל בית ה' אשר העמוד באותו מקום עימו בה עומד ולכן קראו הבית הזה וכמ"ש למעלה אשר ראה הבית הזה בכבודו הראשון: (ח) לי הכסף. ובידי א"כ להביאם הנה: (ט) הבית הזה האחרון. ר"ל הבית העתיד שיעמוד במקום הזה: מן הראשון. מן הבית שבנה שלמה: ובמקום הזה. בירושלים אתן אז שלום ולא ישמע בגבולה חמס ושוד:

מצודת ציון

ב (ו) החרבה. היבשה וכן אל החרבה (יהושע ד'): (ז) כבוד. על העושר יאמר:

באור הענין

בצאתכם ממצרים, (ומ"ש כי אני אתכם הוא מאמר מוסגר), ר"ל חזק ועשו דבר התורה והמצוה שע"ז כרת עמהם ברית בצאתם ממצרים, כמ"ש ויקח את ספר הברית ויקרא באזני העם, ואז יגדל כבוד הבית הזה על הראשון, ובאר זה במ"ש כי אני אתכם ורוחי עומדת בתוככם כי גם עתה אני אתכם כמו שהייתי אתכם בעת יצ"מ, (בהנאי שתשמרו דברי התורה כמו ששמרתם אז) ורוחי עומדת בתוככם גם עתה, שהגם שאין הרוח מתעורר לעשות נסים ונפלאות בגלוי ואין הרוח מתהלך בתוככם, בכ"ז היא עומדת ונמצאת בכח מוכנת לפעול: (ו) כי כה אמר ה' צבאות עוד אחת מעט היא. שיעור הכתוב מעט היא עוד אחת, רוחי העומדת בתוככם היא מעט עתה ואין בכחה לפעול גדולות ולהרעיש ברעש גדול, ולכן צריך עוד אחת, ר"ל עוד רוח אחת, היינו תוספת הרוח, ע"י שהעם יתלבשו רוח חכמה ובינה רוח דעת ויראת ה', שעי"ז יתוסף הרוח ויהיה לרוח ורעש גדול, אשר ירעיש בו את השמים ואת הארץ, והמליצה בזה, שרוחו עומדת היא רוח הנבואה שסב עתה אל האומה ועמדו מביניהם נביאים האחרונים שנבאו ברוח ה', לק היא מעט, כי הדור אינו זכאי שתתמיד הנבואה ורוה"ק, וצריך עוד רוח אחת שילוה אליה מטוב המעשים, ואז ירעיש את השמים היינו כל סדרי הטבע כי יתן אותות ומופתים בשמים ובארץ בים וביבשה: (ז) והרעשתי את כל הגוים, ואז יבואו האותות שצריכים לבא קודם הגאולה האמתית שירעשו כל הגוים ויתקבצו למלחמת גוג ומגוג, עד שאח"כ יבאו חמדת כל הגוים מנחה לה', ומלאתי את הבית הזה כבוד, כי אז יהיה הוא הבנין האחרון המקוה שיהיה בנוי ברא"ש ההרים ינהרו אליו כל הגוים: (ח) לי הכסף, שאז יכירו כולם כי לי הכסף והכל שלי, ויביאהו לירושלים אל בעליו אדון כל, ואז. גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון כי יהיה הוא הבית האחרון שלא יחרב עוד ובמקום הזה אתן שלום, ולא יהיה ביניכם שנאת חנם שהיא היה בהמת הגורם לחורבן בית שני, לפ"ז כל מאמר זה הוא תנאי, אם יבא עוד רוח אחת, והוא אם יעשו את הדבר אשר כרת עמם בצאתם ממצרים, אז יהיה הוא הבית האחרון שאין אחריו בית, ויהיה

באור המלות

(ו) עוד אחת מעט היא. עי' בפי', וי"ש עוד חסר דבר אחד מעט, ואני מרעיש, ר"ל בעיני הוא דבר קטן ומעט שיהיה עתה זמן הגאולה אם תשובו: (ט) כבוד הבית הזה האחרון. עי' בפי', וי"ש שתואר האחרון מוסב על שם כבוד, לא על הבית, ר"ל הכבוד האחרון של הבית הזה יהיה גדול מן הכבוד הראשון, כי גם בית שני עליו אף בחורבנו, שמצייר אותו כאילו הוא עומד, כי הבית השני

אֶתֵּן שָׁלוֹם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ י בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְּבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ יא כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שְׁאַל־נָא אֶת־הַכֹּהֲנִים תּוֹרָה לֵאמֹר׃ יב הֵן ׀ יִשָּׂא־אִישׁ בְּשַׂר־קֹדֶשׁ בִּכְנַף בִּגְדוֹ וְנָגַע בִּכְנָפוֹ אֶל־הַלֶּחֶם וְאֶל־הַנָּזִיד וְאֶל־הַיַּיִן וְאֶל־שֶׁמֶן וְאֶל־כָּל־מַאֲכָל הֲיִקְדָּשׁ וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ לֹא׃ יג וַיֹּאמֶר חַגַּי אִם־יִגַּע טְמֵא־נֶפֶשׁ בְּכָל־אֵלֶּה הֲיִטְמָא וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ יִטְמָא׃ יד וַיַּעַן חַגַּי וַיֹּאמֶר כֵּן הָעָם־הַזֶּה וְכֵן־הַגּוֹי הַזֶּה לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה וְכֵן כָּל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם וַאֲשֶׁר

יקריבו

רש"י

שפני בית ראשון ארבע מאות ועשר ובית שני ארבע מאות ועשרים: (יא) שאל נא את הכהנים תורה. שמא שכחו בגלותם הלכות קודש וטומאה וטהרה: (יב) בשר קודש. בשר טומאת נבילה או שרץ: ונגע בכנפו. לא נגע בשרץ עצמו אלא בבגד שהוא ראשון: ואל הנזיד. תבשיל: היקדש. היטמא: לא. לא יטמא, נחלקו בה רב ושמואל חד אמר איטעו כהני דבעי מנייהו רביעי בקדש ואמרו לו טהור וחד אמר לא איטעו כהני חמישי בקודש בעי מינייהו: (יג) אם יגע טמא נפש. מת עצמו: יטמא. שהמת אבי אבות הטומאה וחמישי לטומאת שרץ רביעי הוא לטומאת מת: (יד) כן העם הזה. כמו שאתם טועים

מצודת ציון

(יב) ישא. מל' משא וסבל: קדש. ר"ל מובדל מפני הטומאה כי ל' קדש יאמר על דבר המובדל בין לטהרה בין לטומאה בין לאיסור כמ"ש פן תקדש המלאה (דברים כ"ב): בכנף בגדו. בשולי בגדו: הנזיד. התבשיל כמו ויזד עדשים (בראשית כ"ה):

מצודת דוד

(י) לתשיעי. לחדש התשיעי: (יא) שאל נא. שאל עתה את הכהנים דיני התורה אם לא שכחו בגלותם: לאמר. מוסב למקרא שלאחריו לאמר הן ישא איש וגו' ר"ל אמור להם בשאלה הן ישא איש וגו': (יב) הן ישא. הנה אם ישא איש בכנף בגדו בשר מובדל מפני הטומאה כשרץ ונבלה: ונגע בכנפו: עם כנפו שהוא ראשון לטומאה נגע אל הלחם ונעשה א"כ שני: ואל הנזיד. ר"ל הלחם נגע בנזיד ונעשה א"כ שלישי: ואל היין. ר"ל הנזיד נגע ביין ונעשה א"כ רביעי: ואל שמן. ר"ל או הנזיד נגע בשמן אבל יין הוא משקה ואינו מטמא אחרים מן התורה אף אם היה ראשון לטומאה: ואל כל מאכל. ר"ל או הנזיד נגע במאכל אחר: היקדש. בשאלה אמר להם אם הרביעי נעשה מובדל וטמא: ויאמרו. לא. באמת טעו כי בקדש גם הרביעי טמא: (יג) ויאמר חגי. הוסיף לנסותם אם יודעים הם עכ"פ שהשלישי טמא ואמר אם טמא נפש יגע בכל אלה ר"ל אם סדר הנגיעות האלה יהיה ע"י טומאת מת שהוא אבי אבות הטומאה ונעשה הכנף אב הטומאה והלחם ראשון והנזיד שני והיין וגו' שלישי: ויאמרו יטמא. ידעו מזה שיש טומאה בשלישי: (יד) כן העם הזה. על הכהנים אמר כמתרעם הנה כן העם הזה כמו שאתם טועים שאינכם יודעים את התורה: וכן הגוי הזה. כפל הדבר במ"ש: לפני. ר"ל בדברי התורה הנתונה מאתי: וכן כל מעשה ידיהם. כמו שטעו בזה כן טועים הם בכל מעשה ידיהם: ואשר יקריבו שם. ומעתה אשר יקריבו שם במזבח

באור המלות

היא שאלה לבית השלישי וקדושתו לא בטלה אף שנחרב בינתים, ור"ל הכבוד שיהיה לבית הזה באחרונה יהיה גדול מכבוד שהיה לו בראשונה, ולפ"ז הוא יעוד עתידי על אחרית הימים: (יד) העם הגוי. עם מעולה מן גוי, ושם גוי מורה

גיא חזיון

באור הענין

גדול מן הראשון, וכשלא נתקיים התנאי כי לא שמרו ברית ולא היה שלום במקום, כי נתרבו הפריצים והכתות ושנאת חנם, לא נתקיים היעוד אז, עד שיבנה הבית האחרון בקץ האחרון שאז יתקיימו היעודים האלה, ועי' בבאור המלות: (יא) **שאל נא את הכהנים תורה**, נוה לשאול להם שאלה תוריית שעפ"ז יברר להם שעוד לא הטהרו והתקדשו למדי עד שיחול עליהם הענין האלהי הגדול המקוה שיחול בבית ובאומה באחרית הימים: (יב) **הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו**, היינו בשר קדש ממש שנתקדש לגבוה, בשר הקרבנות **ונגע** בבשר הנמצא **בכנפו אל הלחם או אל הנזיד** וכו' **היקדש**, שאם הדבר שנגע בבשר קדש מקבל את הקדושה להיות קדוש כמוהו, **ויענו הכהנים ויאמרו לא**, כי מ"ש כל אשר יגע בבשרה יקדש, פי' מה שנבלע בבשרה מבשר החטאת יקדש מפני שנתן בו טעם, וטעם הוא כעקר, כמ"ש חז"ל, לא אם נגע מבחוץ: (יג) **ויאמר חגי אם יגע טמא נפש** שהוא טמא מת, **בכל אלה** אם מקבל טומאה, וע"ז ענו כדין שמקבל טומאה: (יד) **ויען חגי ויאמר** ע"פ השאלה והתשובה הזאת א"ל תוכחת מוסר בשלשה פנים, א) **כן העם הזה** שהם הכהנים **וכן הגוי הזה** שהוא כלל האומה, הם דומים כפתרון השאלה הזאת שאם יתקרבו ויגעו בקדושה לא תדבק הקדושה בם, ובעת שיתקרבו אל הטומאה תיכף תדבק בם

ויסיף

יקריבו שם טמא הוא: טו ועתה שימו־נא לבבכם מן־היום הזה ומעלה מטרם שום־אבן אל־אבן בהיכל יהוה: טז מהיותם בא אל־ערמת עשרים והיתה עשרה בא אל־היקב לחשף חמשים פורה והיתה עשרים: יז הכיתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד

את

רש״י

בזו כן אתם טועים בכמה הלכות: ואשר יקריבו שם. אם לא יתנו לבם ללמוד: (טו) ומעלה. שנים שעברו: מטרם שום אבן אל אבן. מטרם חזרתם לשוב ולהוסיף על יסוד שיסדתם בימי כורש ובטל עתה, שימו לבבכם לעסוק בבנין וללימוד דרכי כהונה: (טז) מהיותם בא אל ערמת עשרים. מהיות לכם מארה משולחת במעשיכם כאשר עד הנה שהיו מעמידים כרי הראוי למוד מתוכו עשרים סאין ולא היה מוצא אלא עשרה: בא אל היקב. הוא בור שלפני הגת והיין יורד לתוכו: לחשוף חמשים פורה. לשאוב ממנו חמשים מדות שמודדין בהם יין בגתות ושמה פורה: לחשוף. למלאות כמו לחשוף מים מגבא (ישעיה ל׳) וכן חשפי שובל (שם מ״ז): והיתה עשרים. לא שנשתלחה ביין מארה יותר מן הדגן אלא שאדם טועה באומד מדת היקב לפי שהוא עמוק אבל הכרי עומד לפניו, ובמשנת אבות דרבי נתן שנינו טעם למה לא אמר ביין

מצודת דוד

השב לטמא אם לא יתנו לב ללמוד ולדעת: (טו) ועתה. רצה לומר עם כי עדיין אין קרבנם לרצון הואיל ואינם יודעים משפטי טומאה וטהרה ואם כן בנין הבית הוא הכנה לבד להקריב בה כשילמדו כי אז יהיה לרצון: שימו נא. רצה לומר עם כל זה הבינו ההפרש שבין אחר התחלת הבנין ובין קודם שהתחילה ושימו נא וגו׳: מן היום הזה ומעלה. ר״ל תלפניו: מטרם שום. עד לא שומם אבן הבנין על אבן יסוד ההיכל לבנות הכותל כי היסוד בנו בימי כורש כמ״ש (בעזרא ג׳): (טז) מהיותם. ר״ל הבינו מה שהייתם בא כ״א על ערמה אחת בחשבו שימצא בה עשרים מדות ולא מצא בה כ״א עשרה כי נשתלחה בה המארה: לחשף. ר״ל בחשבו שימצא לשאוב חמשים מדות מן היין היורד מן הפורה ולא מצא בה כ״א עשרים: (יז) הכיתי אתכם וגו׳. וחוזר ומפרש את כל מעשה ידיכם התבואות שזרעתם אותם הכיתי בשדפון ובירקון: ואין אתכם אלי. ר״ל ואין אני רואה אתכם שבים אלי:

מצודת ציון

(טז) ערמת. כן יקרא כרי התבואה כמו בקצה הערמה (רות ג׳): היקב. הוא הבור שהיין יורד שם מן הגת: לחשף. ענין שאיבה כמו ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל׳): פורה. כן יקרא הגת וכן פורה דרכתי לבדי (שם ס״ג): (יז) בשדפון. ענין לקות הזרע עד לא נגמר הבשול: ובירקון. היא הכספת

גיא חזיון

באור הענין

יהיו טמאים כמו הטומאה שהתקרבו אליו ובאו בחברתו, ג] וכן כל מעשה ידיהם, כמו שבמשל הזה אם יגע חול בקדש לא יקדש כמוהו רק אם יבלע בבשרו ויכנס בו הקדש אל תוכו לא אם נגע מבחוץ, כן הקדושה לא תתדבק אל האדם רק אם תבלע בו ותכנס אל תוכו, ר״ל אם יתפעל בלבו ובנפשו הפנימית לא אם תגע בו מבחוץ, שהגוף החיצוני אין לו קורבה עם הקדושה שהוא ענין נפשי, אבל הטומאה תדבק גם אם תגע מבחוץ; על הגוף כי היא יש לה שייכות עם הגויה, וכן כל מעשה ידיהם באשר אינם עושים רק בידים החיצונים ואינו מעשה לבבם ונפשם, ולכן טמא הוא, יתדבקו בטומאה לא בקדושה, ג] ואשר יקריבו שם טמא הוא, אחר שאין מקריבים לפני ה׳ בקדושה שיהיה קרבן נפשי בכונה הראויה, רק יקריבו שם, שמלת שם מציין המקום הרחוק הגשמיי שיקריבו על האבנים קרבן גשמי בהמיי, ממילא טמא הוא, כי הטומאה של גוייתם ואלמתם תדבק בקרבנם, ובזה הראה להם כי עדן לא התקדשו להדבק אל הקדושה ולבנות מקדש ומזבח [illegible] בלב ונפש אשר עליו יעלו את נפשם עולה לה׳: (טו) ועתה שימו נא לבבכם, מלבד מה שירצה שישימו לבבם להתבונן על הנהגת ה׳ שיתנהג עמהם מהיום הזה והלאה שהתחילו לבנות המקדש שתשתנה הנהגתו לברכה ולטוב, רמז ג״כ שישימו לבבם בהיכל ה׳, שישתדלו שהלב ימצא בהיכל ה׳, ר״ל שלא יהיה הבנין ועבודת המקדש אך פעולת הגוף רק שיהיה מעשה הלב והנפש, ובטרם תשימו אבן אל אבן לבנין הבנין תשימו לבבכם בהיכל ה׳, כי בנין האבנים בלא הלב לא יהיה בו קדושה, שהקדושה לא תדבק בפעולות חיצונות שהם כנוגע אל הדבר בחוץ, כנ״ל: (טז) מהיותם, מביא ראיה ממה שראו עד הנה שמי שבא אל ערמת עשרים לא מצא רק עשרה כי היה בו קללה, וכן. (יז) הכיתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד, ומדוע היה זה? מפרש (הכיתי) את כל מעשה ידיכם ואין אתכם אלי, מה שהיה רק מעשה ידיכם

באור המלות

מורה ג״כ כלל האומה, ועם בא על חלק מן הגוי כמ״ש באלך (ישעיה א׳ ד׳): (טו) ומעלה. בא תמיד על זמן העתיד לא על שעבר כפרש״י פה, וכבר בארתי בספר האו״ה (בחקותי סי׳ ס׳), ההבדל בין והלאה ובין ומעלה, שמלת ומעלה מציין אחר הזמן ואין הזמן ויום ההוא בכלל, ועתה באר ההבדל מטרם שום אבן ר״ל קודם הזמן הזה היה קללה, שימו לבבכם מן היום הזה ומעלה בעתיד ישתנה הדבר: (טז) לחשף. כמו ולחשף מים מגבא (ישעיה ל׳) לדלות מן היקב: חמשים פורה, ת״י חמשין גרבין דחמרא, ופורה

אלי

אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם וְאֵין־אֶתְכֶם אֵלַי נְאֻם־יְהוָה׃ (יח) שִׂימוּ־נָא לְבַבְכֶם מִן־הַיּוֹם הַזֶּה וָמָעְלָה מִיּוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־יֻסַּד הֵיכַל־יְהוָה שִׂימוּ לְבַבְכֶם׃ (יט) הַעוֹד הַזֶּרַע בַּמְּגוּרָה וְעַד־הַגֶּפֶן וְהַתְּאֵנָה וְהָרִמּוֹן וְעֵץ הַזַּיִת לֹא נָשָׂא מִן־הַיּוֹם הַזֶּה אֲבָרֵךְ׃ (כ) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה ׀ שֵׁנִית אֶל־חַגַּי בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר׃ (כא) אֱמֹר אֶל־זְרֻבָּבֶל פַּחַת־יְהוּדָה לֵאמֹר אֲנִי מַרְעִישׁ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ (כב) וְהָפַכְתִּי כִּסֵּא מַמְלָכוֹת וְהִשְׁמַדְתִּי חֹזֶק מַמְלְכוֹת הַגּוֹיִם וְהָפַכְתִּי מֶרְכָּבָה וְרֹכְבֶיהָ וְיָרְדוּ סוּסִים וְרֹכְבֵיהֶם אִישׁ

בחרב

רש"י

מדה מועטת כמו שאמר בדגן כגון לחשוף עשרים פורה והיתה עשרה למדך שהיין מדה יתירה לעולם ושהיין לוקה סימן רע לעולם, ולפי שהיין צריך להיות הרבה מנה בו מנין יתר: (יח) אשר יסד היכל. שהתחילו עתה בשניה להוסיף על יסוד הראשון שבנו בימי כורש: (יט) העוד הזרע במגורה. עדיין לא זרעתם בשנה זו והאילנות עדיין לא הנצו פירותיהן ומעתה תזרעו בזמן ברכה כי בנין הבית יביא ברכה במעשה ידיכם: (כב) והשמדתי חוזק ממלכות הגוים. מלכות פרס שהיא מושלת עכשיו על כל העולם יפלו

מצודת ציון

פני התבואה והפך לירקון: (יט) במגורה. כן יקרא אוצר התבואה וכן נהרסו ממגורות (יואל א'): ועד. ענינו כמו אפילו וכן ועד כפר הפרזי (ש"א ו'): נשא. ענין גדול וצמיחה: (כב) והשמדתי. ענין כליון:

מצודת דוד

(יח) ומעלה. ר"ל ולהלאה: למן היום. ר"ל שהוא מן היום אשר בנו על היסוד של ההיכל משם והלאה שימו לבבכם מה נעשה בימים האלה: (יט) העוד זרע במגורה. וכי יש עוד מה מן הזרע במגורה הלא הכל הוצאתם לזריעה כי מעט היה: ועד הגפן וגו'. ואפי' הגפן וגו' לא נשא פרי: מן היום. אבל מיום התחלת הבנין אשלח ברכה: (כ) שנית. באותו יום עצמו בכ"ד לחדש הט': (כא) אני מרעיש. ר"ל הבית הזה לא תקום לעד כי אני מרעיש את השמים כאלו כוכבי השמים ממסילותם ילחמו בהם ומלכי הארץ יתאספו לבוא עליהם: (כב) והפכתי. ר"ל אבל בסוף אקח מהם נקם בזמן הגאולה העתידה כי אז אהפוך כסא כל הממלכות ואשמיד חוזק הממלכות: וירדו. בעמקי השאול: איש בחרב אחיו. מהומת ה' תבוא בהם ויהיו נהרגים איש בחרב אחיו כמ"ש וקראתי

באור המלות

עם מיוחד למדה ידועה שהאהל מן היין בגת, כמו פורה דרכתי, שבשיעור מדה זאת היו דורכין היין: (יז) את כל מעשה ידיכם. נמשך על מלת הכיתי: ואין אתכם. ר"ל עמכם, כמו וירעו הרועים אותם (יחזקאל ל"ד) את עצמם: (יט) במגורה. אוצר של תבואה כמו נהרסו ממגורות יואל (ב' י"ז), ור"ל שעוד הזרע לא נשא:

גיא חזיון

באור הענין

אלי ואין אתכם בהמעשה, ר"ל שהיו רק פעולות חיצוניות רק מעשה ידים ואתם בעצמכם לא הייתם אלי, ר"ל שעשיתם מעשה בלא כוונה, גוף בלא נשמה, מקדש אבנים בלא לבבות, לכן הכיתי ושלחתי מארה במעשה ידיכם: (יח) **שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה שימו לבבכם**, ר"ל השגיחו ועיינו בדבר אשר למן היום הזה ומעלה, אשר למן היום שיסד ההיכל לא יהיו עוד מעשים חיצונים בפועל לבד רק **שימו לבבכם** שיהיה הבנין בכונת הלב, ואז תראו. (יט) **העוד**, ר"ל האם יהיה עוד כדבר הזה שהיה עד הנה אשר **הזרע** (אשר הוא עתה במגורה ומוכן לזריעה) **לא נשא פריו**, כמו שהיה עד הנה שלא נשא פריו, לא לבד זרע הארץ, כי זה היה כולל מן זרע הארץ עד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית שגם העץ לא נשא פריו, ותראו העוד יהיה הדבר הזה, לא יהיה כן מעתה, כי **מן היום הזה אברך** וכולם ישאו פרים: (כ) **ויהי דבר ה' שנית**, שביום כ"ד לחדש הגיעהו הנבואה שני פעמים ביום אחד: (כא) **אמר אל זרובבל**, כי באשר שילמת צמח לבית דוד תלוי בזמן שתגיע הגאולה האמתית, וצריך שיקדם לה מלחמת גוג ומגוג, ובזמן בית שני לא מלך מלך מבית יהודה וזרובבל נקרא פחת יהודה לא מלך ולפי הנביא שאז לא הגיע זמן התיקון כי לא זכו הדור ההוא לזה ע"פ מעשיהם, הודיע אל זרובבל שבכ"ז דבר ה' לא ישוב ריקם ובא יבא בעת מן העתים, זכו אחישנה לא זכו בעתה, ואז **אני מרעיש את השמים** ואת הארץ, כמ"ש למעלה (פסוק ו') עוד אחת מעט היא ואני מרעיש, ובאר לו מה יהיה פעם הזה, שהוא. (כב) **והפכתי כסא ממלכות**, ועי"כ **והשמדתי חזק ממלכות הגוים** היינו שני מעגל שלהם ומיילותיהם, ומפרש שזה יהיה ע"י **חרב איש באחיו** שיהיה במלחמת גוג ומגוג,

בְּחֶרֶב אָחִיו׃ כג בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה צְבָאוֹת אֶקָּחֲךָ זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל עַבְדִּי נְאֻם־יְהוָה וְשַׂמְתִּיךָ כַּחוֹתָם כִּי־בְךָ בָחַרְתִּי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃

רש"י

ביד מלכות אחרת לסוף ל"ד שנה לבנין הבית, כמו שאנו שונין במסכת עכו"ם: ושמתיך כחותם. לפי שנגזר על יכניה אביו חי אני נאום ה' כי אם יהיה יכניהו בן יהויקים חותם על יד ימיני כי משם אתקנך (ירמיה כ"ב) ואמר שם כתבו את האיש הזה ערירי, למדנו שהועילה לו תשובתו ונולד לו זרובבל והופם כחותם:

מצודת דוד

וגו' חרב איש באחיו (יחזקאל ל"ח): (כג) אקחך זרבבל. ר"ל אקח איש מזרעך ועל המשיח יאמר: ושמתיך כחותם. כמו שאין חותם שבטבעת זז מיד האדם כן לא תסור אהבתי ממנו: כי בך בחרתי. בזרע היוצא ממך בחרתי לשום שם מלך המשיח:

מצודת ציון

(כג) כחותם. טבעת העשוי לחתום בו אגרות:

גיא חזיון באור הענין

כמ"ש יחזקאל ל"ח כ"א חרב איש באחיו תהיה: (כג) ביום ההוא, אז יצמח צמח לבית דוד, ואז אקחך (ר"ל הזרע שיקים ממנו או שהוא עצמו יקום בתחיה) ושמתיך כחותם, שהוא יהיה הכלית הבריאה ותוכנה, וכתותמו של הקב"ה שהוא אמת וקיים לעד, כי בך בחרתי מצד הבחירה שבחר בדוד עבדו ובזרעו:

א א בחדש השמיני בשנת שתים לדריוש היה דבר יהוה אל זכריה בן ברכיה בן עדו הנביא לאמר: ב קצף יהוה על אבותיכם קצף: ג ואמרת אלהם כה אמר יהוה צבאות שובו אלי נאם יהוה צבאות ואשוב אליכם אמר יהוה צבאות: ד אל תהיו כאבותיכם אשר קראו אליהם הנביאים הראשנים לאמר כה אמר יהוה צבאות שובו נא מדרכיכם הרעים ומעליליכם הרעים ולא שמעו ולא הקשיבו אלי נאם יהוה: ה אבותיכם איה הם והנבאים הלעולם יחיו: ו אך דברי וחקי אשר צויתי את עבדי הנביאים הלוא השיגו אבתיכם וישובו ויאמרו כאשר זמם יהוה צבאות לעשות לנו כדרכינו וכמעללינו

יתיר י' קדמא

רש"י

א (א) **נבואת** זכריה סתומה היא מאד כי יש בה מראות דומות לחלום הניתן לפתרון ואין אנו יכולים לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבא מורה צדק, ולפי היכולת אתן לב ליישב המקראות אחד אחד מן הפתרונות הדומות לו ואחר פתרונו של יונתן: בחדש השמיני. קודם שהתחילו לחזור ולבנות במלאכה שהרי בעשרים וארבעה לחדש התחילו בה: (ב) על אבותיכם. שבדור חורבן הבית: (ה) אבותיכם איה הם. ראו שלקו מכה רעה ברעב בחרב ובשבי: והנביאים הלעולם יחיו. וא"ת אף הנביאים איה הם

מצודת ציון

א (ו) זמם. ענין מחשבה כמו זממו אל תפק (תהלים ק"מ):

מצודת דוד

א (ב) קצף ה'. ר"ל חורבן הבית שהיה בימי אבותיכם לא במקרה היה כ"א ה' קצף עליהם בעבור העון ובא בגמול: (ג) ואמרת. עכ"ז תאמר אליהם וגו' שובו אלי ואז אשוב אליכם להטבות שהייתי בתוככם: (ד) כאבותיכם. שהיו בימי החרבן: הראשונים. שהיו בימיהם: (ה) איה הם. כלומר הלא נלקו בחרב וברעב ובדבר: והנביאים הלעולם יחיו. כלומר ואם תשיבו לומר הנביאים איה הם הלא גם הם מתו עם שלא עשו הרע על זה אשיב לכם וכי הנביאים יחיו עד עולם כי הלא מתו במיתות שנותיהם: (ו) אך דברי וחקי. אך דברי חוק הגזירה אשר צויתי את הנביאים לנבאות הלא המה השיגו את אבותיכם נגד ולא את הנביאים: וישובו. אבותיכם עצמם שבו לומר בעת החרבן כמו שחשב ה' לעשות

באור המלות

(ב) קצף קצף. השם הנוסף על הפעל בא לתת בו איזה גדר כמ"ש בהבורי התו"ה (ויקרא סי' י"ג, בתורה אור) באורך, ר"ל שהקצף עדן במציאות: (ד) דרכיכם ומעלליכם. הדרכים הם המדות ודרכי הנפש, והמעללים הם הפעולות היוצאות מהם, כמ"ש ירמיה (י"ח י"א): לא שמעו לא הקשיבו. ר"ל אף לא הקשיבו, שהקשבה פחותה משמיעה, (ישעיה א' י' ובכ"מ): (ו) וחקי. גזירותי שגזרתי עליכם: לעשות לנו. עשה אתנו. עשה שאחריו למ"ד מציין שמעשה בגוף הפעול, עשה את עשה עמו, מציין היכות שמעשה שעשה בעבורו, ככל אשר עשה אתכם במצרים (דברים א') כי עשית חסד עם אדני (בראשית כ"ד), ואתה הגדת היום את אשר עשית אתי טובה וכו' וה' ישלמך תחת וכו' אשר

גיא חזיון

באור הענין

א (ב) **קצף**, תוכן דבריו, אמר להם, כי בבית ראשון קודם שהחריב את הבית והגלה את ישראל היה שולח את נביאיו השכם ושלוח והיו מזהירים ומוכיחים ומיעדים את הרעה העתידה למען ישובו בתשובה ולא יביא עליהם את הרעה, בענין שה' היה הפותח בדבר להשיבם אליו והם לא רצו, ועתה אחרי שבאה עליהם הרעה עדיין הקצף חל והגלות עדיין קיים, כי גאולת כורש לא היתה גאולה שלמה, ועז"א **קצף ה' על אבותיכם קצף**, ר"ל שעדיין הקצף במציאות כי לא שב ה' מחרון אפו: (ג) **ואמרת אליהם**, לכן תאמר אליהם ותודיעם שמעתה לא ישלח עוד נביאים מזהירים להשיבם אליו, (כי אחרי הנביאים האחרונים נפסקה הנבואה) ומעתה צריכים הם להשתדל מעצמם לשוב בתשובה שעז"א **שובו אלי** ועי"כ **אשוב אליכם**, שאתם תהיו המתחילים והמתעוררים בעצמכם לשוב: (ד) **אל תהיו כאבותיכם** אשר קראו אליהם הנביאים הראשונים והזהירו אותם על רוע דרכם ולא שמעו לדברי הנביאים, וראו מה עלתה להם, כי. (ה) **אבותיכם איה הם**, הלא מתו וספו תמו מן בלהות וצרות, **והנביאים** ששלחתי אז **הלעולם יחיו**, כי נביאים חדשים לא אשלח עוד, כי עתה א"צ עוד לנביאים אחרי שראיתם שכל היעודים הרעים שנבאו הנביאים כולם באו עליכם, וח"ש. (ו) **אך דברי וחקי הלא השיגו אבותיכם**, וא"צ עוד לנביא מיעד את העתיד לבא על עונותיכם.

כֵּן עָשָׂה אִתָּנוּ׃ ז בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לְעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ
הוּא־חֹדֶשׁ שְׁבָט בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־
זְכַרְיָה בֶּן־בֶּרֶכְיָהוּ בֶּן־עִדּוֹא הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ ח רָאִיתִי ׀ הַלַּיְלָה
וְהִנֵּה־אִישׁ רֹכֵב עַל־סוּס אָדֹם וְהוּא עֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים אֲשֶׁר
בַּמְּצֻלָה וְאַחֲרָיו סוּסִים אֲדֻמִּים שְׂרֻקִּים וּלְבָנִים׃ ט וָאֹמַר מָה־
אלה

רש"י

הרי מתו, אני מטיב לכם וכי הנביאים היה להם לעולם לחיות אך סופן מוכיח כי אמת היה דבריהם שכל דברי וחקי גזירות פורענותי אשר צויתי את עבדי הנביאים עליכם הלא השיגו אבותיכם: (ח) ראיתי הלילה וגו' רבותינו פירשו מה שפירשו באגדת חלק אך אין סדר הפרשה והלשון מתיישב בו: והנה איש. מלאך: על סוס אדום. רמז הוא ליפרע מכשדים ממדי ופרס בחרב ובדם כמו שהוא אומר כאן וקצף גדול אני קוצף על הגוים: בין ההדסים אשר במצולה. בין אילני דהדסיא דבבל: ואחריו סוסים אדומים וגו'. מוכנים לשליחותו של מקום ויש בהם מיני צבעים הרבה, וצבא הוא לו: שרוקים. לא ידעתי מה צבע הוא, וי"ת קוורין: (ט) ואומר. למלאך אחד אשר היה מראה אותי כל זאת מה אלה אדני והוא הרוכב על סוס אדום:

מצודת דוד

לנו כפי מעשינו כן עשה לבד אתנו והנביאים לא נלקו כמותו: (ז) לאמר. ר"ל שיאמר לישראל את המראה אשר ראה: (ח) הלילה. ר"ל בלילה: איש. ר"ל מלאך וכן והאיש גבריאל (דניאל ט'): והוא. האיש הרוכב על הסוס עמד בין אילני הדס העומדים במצולה: ואחריו. אחר האיש הרוכב עמדו סוסים אדומים וגו': (ט) ואמר. שאלתי את המלאך הדובר בי מה אלה ר"ל על מה מרמז: אני אראך. במראה נבואה

מצודת ציון

(ח) ההדסים. שם אילן המריח: במצולה. ענינו מקום רבוי המים כמו ותשליכני מצולה (יונה ב'): שרקים.

באור הענין

שכבר באו הצרות והנם עוד בגליות, כי עדיין לא נגאלתם מרשות כורש, וגם שכבר הכרתם את השגחת ה' ואת עונשיו, א] ראיתם שהיכולת בידו לענוש החוטאים, שעז"א שהלא הודו ואמרו שבאשר זמם ה' לעשות לנו עשה אתנו, ב] במה שהיה העונש מדה כנגד מדה לעומת החטא, שעז"א כדרכינו וכמעללינו עשה אתנו, וא"צ עוד לנבואה כי כבר נפקחו עיניכם לדעת את מעשה ה':

גיא חזיון

(ז) ביום עשרים וארבעה, מה שהגביל בנבואה זאת בפרטות היום והחדש, כתב הרי"א שבא להודיע שהיו תשעה והמשים יום אחר שיוסד היכל ה' בכ"ד לחדש התשיעי, וכאשר נבא אז על השלמת מלכות פרס והיא נמשכה נ"ט שנה מודיע שהיה הפסק בין יסוד בית ה' עד הנבואה נ"ט ימים יום לשנה יום לשנה, וזכר שנית שם אביו ואבי אביו לומר שזכותם גרמה לו שנבא נבואות רמות כאלה: (ח) ראיתי הלילה והנה איש רוכב על סוס אדום, כבר אמרו חז"ל בפרק הרואה דף נ"ז הרואה סוס אדום בחלום ברדוף קשה לו בנחת יפה לו, סוס לבן בין ברדוף בין בנחת יפה לו, כי הסוס מורה על המלחמה כמ"ש סוס מוכן ליום מלחמה, ובלב אחר מורה על סגלוה וההתנשאות, ובהיותו אדום שמורה שפיכת דמים וברדוף שמורה שרודף לשפך דם הוא אות הרצח, אבל אם הוא בנחת או שהוא סוס לבן הוא מורה על התנשאות לא על ש"ד, והנה ראה סוסים ואיש רוכב ומלאך, הסוסים הם הגבורים אנשי המלחמה, וראה סוס אדום הוא מציין גבור אחד אשר יצא להלחם על מלך פרס ולתפוס מלכות אחריו, והוא אלכסנדר המוקדני שנצח את דריוש במלחמותיו, והוא אשר ראהו דניאל בדמות צפיר העזים המנגח את האיל, וחכריה ראהו כסוס אדום שמורה על הדם אשר ישפך, והאיש הרוכב עליו הוא שר יון המנהיג אותו בכחו ובגבורתו לעשות חיל, ועז"א ראיתי הלילה כי כל מלך מן הד' מלכיות שעמד למשול נדמה כלילה בפ"ע, כי הצרה נמשלה ללילה, ואז"ל (בפרק חלק) בקש הקב"ה להפוך העולם כולו ללילה, אבל ראה שהסוס והאיש הרוכב עליו עומד, שזה סימן טוב, ר"ל שיעמד בין ההדסים אשר במצולה ר"ל בין הצדיקים שימצא בדור ההוא במצולת העולם השפל, שם יעמוד הסוס ולא ירדוף לשפך דם, וכן היה שכאשר בא אלכסנדר לירושלים יצא כנגדו שמעון הצדיק ואחיו הכהנים וירד מעל הסוס והשתחוה לו ולא החריב את ירושלים ולא עשה להם רעה, ואחריו אחר הסוס הזה שהאיש רוכב עליו, ר"ל אחר אלכסנדר מוקדון, היו סוסים אדומים שרוקים ולבנים. האדומים מורים על מלחמה, והלבנים מורים על שלום, והשרוקים הם מורכבים מאדום ולבן והוא ממוצע ביניהם, ר"ל ששרי צבאותיו שהם ירשו מלכותו

באור המלות

עשית לי (ש"א כ"ד כ'), שהבגדה הוא איכות המעשה שעשה טובה, שאין מדרך הגוסר שיאמר דוד שעשה לו טובה, רק שעשה אתו ובעבורו, ושאול אמר שהתשלומין יהיה בעבור שעשה לו ממש, ועל כן ע"מ שיליון שאלם מדה כנגד מדה מכוון כפי דרכיהם שמציין איכות הפעולה, יציינו במלת אתנו: (ח) שרוקים. מוקדות בכמה גונים כפי

אֵלֶּה אֲדֹנִי וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אֲנִי אַרְאֶךָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה׃ י וַיַּעַן הָאִישׁ הָעֹמֵד בֵּין־הַהֲדַסִּים וַיֹּאמַר אֵלֶּה אֲשֶׁר שָׁלַח יְהוָה לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ׃ יא וַיַּעֲנוּ אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה הָעֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים וַיֹּאמְרוּ הִתְהַלַּכְנוּ בָאָרֶץ וְהִנֵּה כָל־הָאָרֶץ יֹשֶׁבֶת וְשֹׁקָטֶת׃ יב וַיַּעַן מַלְאַךְ־יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה צְבָאוֹת עַד־מָתַי אַתָּה לֹא־תְרַחֵם אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם וְאֵת עָרֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר זָעַמְתָּה זֶה שבעים

רש"י

להתהלך בארץ. לראות את שלוות העכו"ם: (יב) ויען מלאך ה'. הוא הדובר בו:

מצודת ציון

שרוקים. בלבעים מחולפים ודוגמתו בדרז"ל אשה לא תעביר סרק על פניה (שבת נ"ס): (יא) ישבת. ר"ל ישבת בשלום: ושקטת. מל' השקט ומרגוע: (יב) ויען. ענין הרמת קול כמו ועניה ואמרת (דברים כ"ו): זעמתה. מל' זעם וכעס:

מצודת דוד

אראה לך על מה מרמז וזהו כמה שהשמיע לאזניו דברי האיש העומד בין ההדסים האמור במקרא שלאחריו: (י) ויען האיש וגו'. עם כי הוא שאל אל המלאך הדובר בו ענהו האיש וגו': אלה. הסוסים האלה הם אשר שלח ה' להתהלך בארץ לארכה ולרחבה לראות מה נעשה בה ... לא לכם כל אחד בזמנו: (יא) ויענו וגו'. כי המלאך העומד בין ההדסים שאלם מה עשו בארץ כ"א בזמנו ועם כי לא נזכר כי מהתשובה יובן ששאלם על זה: התהלכנו בארץ. ר"ל ירשנו את כל הארץ והנה כולה יושבת בשלוה והשקט ואין מי שערב לבו לגשת למלחמה לקחת מה מידינו ופתרון המראה היא הסוסים הם שלוחי המקום ירמזו על המלכיות המולכים בכיפה והראה לו בדמות סוסים לרמז על המהירות וקלות התנועה והיה הרבה מכל מין לרמוז על מרבית המהירות וכדרך שראה במראה אחרת כמ"ש והנה ארבע מרכבות וגו' במרכבה הראשונה סוסים אדומים וגו' (לקמן ו') והאדומים ההם ירמזו על בבל שנאמר בו אנת הוא רישא די דהבא (דניאל ב') ומראה הזהב אדומה היא והמלאך שרכב על אחד מהאדומים בא לרמוז שלא בשקרה נפלה בבל אבל ה' שלח מלאכו והוא רכב עליה והכבה תחתיו והעמידה בין ההדסים אשר במצולה לרמוז שמפלת בבל היתה בהרבה שעמדה במצולה כמ"ש האומר לצולה חרבי (ישעיה מ"ד) ובה גדלו הדסים שרוקים רמזו על מדי ופרס לפי שהיו שתי מלכיות בא הרמז בסוסים בעלי מראה מחולפי הגוונים ולא בעלי גוון אחד והלבנים ירמזו על יון ויהכן שזהו לפי שמנהגם ללבוש מלבושי לבנים וכל טובם ויופים שיהיו לבנים כהפלגה ולא הראה לו במראה ההיא מלכות הרביעית לפי שממשלתם היתה אחר חרבן בית שני ועדיין לא דבר בו מהחרבן הזה ולאחר שדבר בו מזה הראה לו באמת רמזים גם על מלכות הרביעית: (יב) מלאך ה'. העומד בין ההדסים: ה' צבאות עד מתי אתה וגו'. כאומר הף אם המשלת המלכיות ההם כ"א בזמנו ומסרת שרי מטה מהאומות תחת שרי מעלה של כל מלך המושל בזמנו אבל הלא אתה ה' על צבאות מעלה ומטה והכל בידך ומדוע לא תרחם אתה את ירושלים וגו' הלא אתה שר ישראל ואתם מושל בכל: אשר זעמתה. אשר כעסת עליהם זה זמן שבעים שנה מעת חרבן הבית וכאומר הלא עדיין הם בכלל הזעם אם

באור המלות

המפרשים: (יב) אתה לא תרחם. כ"מ שבא מלת הגוף נוסף על סימן הגוף הנכלל בפעל יש בו דיוק (אילת השחר כלל ר"ע), ור"ל אתה בעצמך לא ע"י שליח: זעמתה. פעל ושם אם משתתף עם השמות המורים על הקללה שבא בסבת הקצף

גיא חזיון

באור הענין

אחריו היו בניהם אוהבי מלחמה ושופכי דם, ומקצתם היו אוהבי שלום ומנוחה, ומקצתם היו ממוצעים לפעמים לחמו ולפעמים ישבו בשלום: (ט) **ואומר מה אלה אדני**, בקש מאת המלאך המשפיע עליו את הנבואה שיגיד לו על מה מורה המראה הזאת, **ויאמר אלי אני אראך מה המה אלה**, ר"ל במראות האחרות אשר אראך תבין פי' הדברים האלה וענייניהם: (י) **ויען האיש העומד בין ההדסים**, שמע שבר יון שהוא התלבש אז באלכסנדר, שלכן ראהו בצורת איש, הוא ענה וקרא בקול, **אלה אשר שלח ה' להתהלך בארץ**, שה' מסר המלכות הכללי אל אלה השרים ושלחם להתהלך בארץ ולכבוש ממלכות: (יא) **ויען את מלאך ה' העומד בין ההדסים**, שבין הצדיקים שבאותו הדור עמד אז מלאך ה', שהוא המלאך אשר מנה להשגיח על ישראל והוא עומד ושומר את ההדסים שהם הצדיקים הודיעו להמלאך **ויאמרו התהלכנו בארץ**, היינו שכבר תפסנו מלכות וממשלה על כל הארץ, **וכל הארץ יושבת ושוקטת** כי פסקו המלחמות, באשר הכל תחת רשותם, וגם רמזו לו שעתה לא יעשו רע לישראל וישראל ישבו תחלה תחת על מלכות יון בשלוה: (יב) **ויען מלאך ה'**, הוא מלשון הרמת קול, באשר ראה המלאך כי לילה יוצאת ולילה באה ומלכות אחרת תתפוס ממשלה על ישראל שירעו להם מאד, כמו שהיה בימי הצורר אנטיוכס שהצר מאד לישראל, וראה המלאך שאינו עדיין זמן הגאולה, לכן קרא בקול **עד מתי אתה לא תרחם**, דייק במלת אתה, למה לי הרחמים של הסוסים המתהלכים בארץ שהם המלכיות למה תרחם לא אתה בעצמך **את ירושלים**, הלא כבר **זעמתה זה שבעים שנה** כבר הגיע עת הגאולה: (יג) **ויען ה' את ה' ענה להמלאך דברים טובים**, והודיעו שהוא לטובת ישראל מה שסתמתם המלאך, כי באמת אורך הגליות ורוב הצרות יהפכו אח"כ לנחמות גדולות וע"ז תסים

שבעים שנה: יג ויען יהוה את־המלאך הדבר בי דברים טובים דברים נחמים: יד ויאמר אלי המלאך הדבר בי קרא לאמר כה אמר יהוה צבאות קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה: טו וקצף גדול אני קצף על־הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה: טז לכן כה־אמר יהוה שבתי לירושלם ברחמים ביתי יבנה בה נאם יהוה צבאות וקוה ינטה על־ירושלם: יז עוד | קרא לאמר כה אמר יהוה צבאות עוד תפוצנה ערי מטוב ונחם יהוה עוד את־ציון ובחר עוד בירושלם:

וקו קרי

רש"י

(יג) ויען ה' את המלאך הדובר בי דברים טובים. לא שמענו הנביא מה ענהו אך ממה שאמר לו המלאך קרא לאמר קנאתי וגו' אני יודע שדברים טובים ענהו: (יד) קנאתי לציון. מהפרע אנא פורענות דין ירושלים מן המציקים לה: (טו) השאננים. אשר אלו אומרים עליהם שהם יושבים ושקטים: אשר אני קצפתי. על עמי מעט: והמה עזרו. על הקצף לרעה: (טז) וקו ינטה. למוד חומתה ארכה ורחבה:

מצודת דוד

הם הכנעים למלכי מדי ופרס: (יג) את המלאך הדובר בי. למען יאמרם הוא אלי: דברים טובים. הם הדברים שצוה לו המלאך לקרוא אותם לפרסמם ברבים: (יד) קנאתי לירושלים. בעבור מה שעשו העמים לירושלים ולציון כועס אני הרבה: (טו) וקצף. עתה יפרש שהקצף הוא על האומות היושבים שאנן ושקט על אשר אני קצפתי מעט על ישראל והמה עזרו על הקצף לעשות עוד יותר ממה שקצפתי: (טז) לכן. הואיל ומאד הרע לישראל לכן כבר שבתי את ישראל לירושלים מפאת רחמים עם כי לא זכו ועוד יבנה בה ביתי ולא יבטל המלך את הבנין כדרך שבטל כורש: וקו ינטה. הבונים ינטו קו משקולת לבנות חומת העיר ולא ימחה המלך בידם: (יז) עוד קרא לאמר. גם זה מדברי המלאך שאמר להנביא עוד קרא לאמר את זאת: עוד תפוצנה. ר"ל עוד יבוא חרבן וגלות על הבית השני ויפוצו יושבי ערי יהודה מכל טוב ויסחו מן הארץ מנוחתם: ונחם ה'. ואח"ז בגאולה העתידה ינחם ה' עוד את ציון ויבחר בירושלים

מצודת ציון

(יג) נחומים. מל' נחמה: (יד) קנאתי. ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים ל"ב): (טו) השאננים. מל' שאנן והשקט: (טז) וקו. עניינו חוט המשקולת של הבנאי וכן קו לקו (ישעיה כ"ח): ינטה. מל' הטיה: (יז) תפוצנה. ענין פזור כמו ומאלה נפצה כל הארץ (בראשית ט'):

גיא חזיון

באור הענין

גאולה כללית וצדק עולמים, והנביא לא הודיע מה שאמר ה' אל המלאך כי לא נוהו לגלות: (יד) ויאמר אלי המלאך, ר"ל לבל יגלה כל אשר שמע, רק את קרא לאמר, זאת תפרסם בשם ה', כה אמר ה' קנאתי לירושלים ר"ל כבר קנאתי על כבוד ירושלים וציון, שהוא מה שקנא בבבל והחריבה על הרעות שעשו לציון, והיה קנאה גדולה, שלכן נחרבה בבל לגמרי והיתה תל עולם: (טו) וקצף, ועתה אני קוצף קצף גדול על הגוים השאננים שהם מדי ופרס, שהגם שאין לי עליהם קנאה כי לא החריבו המקדש, יש לי עליהם קצף על מה שבטלו בנין הבית, אשר אני קצפתי מעט שהקצף שאני קוצף עתה על ישראל הוא מעט, כי הגיע זמן פקודתם, והמה עזרו לרעה, היינו מה שעזרו לצרי יהודה ובנימין שהשתדלו לבטל את הבנין והם קבלו דבריהם ונתנו פקידה להשבית בנינו וישראל עדיין בשעבוד ובבזה: (טז) לכן כה אמר ה' שבתי לירושלם ברחמים, ר"ל לכן הוכרחתי לשוב לירושלים, שהגם שאין עתה עדיין זמן הגאולה העתידה, אני עושה זה מצד מדת הרחמים, מצד עניים ולרחם, וגם ביתי יבנה בה, שלכן יהיה עתה בנין הבית שיהיה להם מקום להתפלל שם ולתקן מעשיהם ולהביא צדק עולמים אם יזכו. והנה בעת ההיא לא היה להם רשות רק על בנין הבית, לא לבנות חומת ירושלים שע"ז לא ניתן להם רשות עד שנת עשרים לארתחשסתא ע"י נחמיה, הודיע להם כי קו ינטה על ירושלם לבנות גם חומה, (והכתיב קוה מלשון תקוה ויחול שמעתה יש להם תקוה אם יזכו מעשיהם שיהיה אחרים כוזעם): (יז) עוד קרא לאמר, ועוד תודיעם דבר אשר שהגאולה הזאת אינה הגאולה האמתית, כי עוד תפוצנה ערי, שעוד יגלו בגולה ע"י הרומיים ויפוצו שנית בעמים ותפוצנה מן הטוב שהיה להם

באור המלות

(ישעיה כ' וכל"מ): (טז) וקו ינטה. הוא הקו שמודדים האורך ורוחב הבנין, כמו ונטה עליה קו תהו (ישעיה ל"ד י"א): (יז) תפוצנה. כששוטו שיפוצו לגולה, וערי ר"ל יושביהם: ציון וירושלים. כשבאו נרדפים יציין בשם ציון

ב א ואשא את־עיני וארא והנה ארבע קרנות: ב ואמר אל־המלאך הדבר בי מה־אלה ויאמר אלי אלה הקרנות אשר זרו את־יהודה את־ישראל וירושלם: ג ויראני יהוה ארבעה חרשים: ד ואמר מה אלה באים לעשות ויאמר לאמר אלה הקרנות אשר־זרו את־יהודה כפי־איש לא־נשא ראשו ויבאו אלה להחריד אתם לידות את־קרנות הגוים הנשאים קרן אל־ארץ

רש״י

ב (ב) **אלה** הקרנות. אלו העכו"ם אשר בד' רוחות השמים אשר נגחו בקרניהם את יהודה וירושלים עד אשר זרום: (ג) ארבעה חרשים. נגרים היודעים לנסר את הקרנות, ורבותינו פירשו במסכת סוכה מי הם: (ד) ויאמר לאמר אלה הקרנות, אשר ראיתי בראשונה: אשר זרו את יהודה. והשפילום עד כפי איש לא נשא ראשו ולא נתנו לאחד מבני עמי להרים ראש: ויבואו אלה. החרשים

מצודת ציון

ב (א) קרנות. מלשון קרן: (ב) זרו. פזרו כמו ואתכם אזרה בגוים (ויקרא כ"ו): (ג) חרשים. אומנים כמו חרש עצים (ישעיה מ"ד): (ד) כפי. כשיעור כמו איש כפי אכלו (שמות י"ב): לידות. ענין השפלה והשלכה כמו ידו

מצודת דוד

בירושלים וכאומר הנה אז תהיה גאולה שלימה גאולת עולם ואז ימשלו הם על כל האומות:

ב (א) וארא. במראה הנבואה: ארבע קרנות. הם רמז לארבע מלכיות המנגחים את ישראל כבעלי קרנים עם הקרן: (ב) מה אלה. ר"ל על מה מרמז: אלה הקרנות. ר"ל זה מרמז על האומות שהרעו לישראל וכאלו נגחו אותם בקרן עד שפזרו אותם הנה והנה: את ישראל. כמו ואת ישראל בוי"ו: (ג) חרשים. אומנים היודעים לגדע ולהשפיל את הקרנות: (ד) ויאמר לאמר. ר"ל ה' אמר אל המלאך שיאמר לי: אלה הקרנות. ר"ל כי על אלה הקרנות וגו' והרעו לעשות כשיעור אשר איש מישראל לא נשא ראשו מפניהם לכן באו אלה החרשים להחריד את הקרנות ולהשפיל אותם על אשר שהיו מרימים קרן על ארץ יהודה לזרותם ולפזרם

באור המלות

את המקדש ומושב המלך וכדומה, ובירושלים יציין מקום העם והסמון (כמ"ש ישעיה מ"א וכב"מ):

גיא חזיון באור הענין

להם בבית שני, אבל ונחם ה' עוד את ציון שאחרי מלחמת היונים שבטלו את עבודת בהמ"ק שזה תוחם לציון ינחם ה' את ציון, ואחרי הגלות האחרון שיהיה ע"י הרומיים שהגלו את העם מירושלים והיתה שממה ובחר עוד בירושלם לע"ל שישובו בניה לתוכה:

ב (א) **ואשא את עיני**, עתה הראהו במראה הנבואה הקודמת מ"ש עוד תפוצנה ערי, **וראה ארבע קרנות**, והקרן מוצגו תאומי, שבא על קרני הבע"ח המנגחים, וגם בא על הזויות שבארבע רוחות: (ב) **ויאמר אלי אלה הקרנות אשר זרו את יהודה**, שציור הקרנות בא מצד אחד מצד שנגחו שה פזורה ישראל בקרניהם (כמ"ש קרני ראם קרניו בהם עמים ינגח), וגם בא על ציור הזויות והרוחות, להורות שבכל פנה מרוחות העולם יש קרן העומד לנגח את ישראל ולפזרם, וכלל בידינו שהנביאים ציירו את המלכיות בארבעה כנגד ארבע רוחות העולם, כאילו בכל רוח יש מלכות מיוחדת מושלת על הרוח ההוא, שהגם שלרוב תגבר מלכות אחת ותמלוך בכפה בכל זה נמצאים כל הארבעה כ"א ברוח מיוחדת, וכן יציירו כי השרים העליונים המשפיעים אל המלכיות עומדים בארבע מדרגות וסדרים מתיחסים במרכבה העליונה אל ארבע רוחות, וכ"א מגמת פניו אל רוח מיוחד כאשר נתבאר בפי' מעשה מרכבה, והראה לו שבכל משך זמן הגלות ימצאו הד' קרנות המנגחות את ישראל בד' רוחות והם ג"כ הד' מלכיות הכוללים שכ"א מהם גובר ברוח אחת: (ג) **ויראני ה'**, לנגד זה הראהו **ארבעה חרשים** שהם אומנים המוכנים לגדע הקרנות האלה, כי לכל מלכות המתגברת בעולם באחד מד' רוחותיה הכין ה' מלכות אחרת המוכנת להשמיטה בשעתה, כמו שהכין את מדי על בבל ויון על מדי וכן המיד, וחז"ל אמרו מאן נינהו ארבעה חרשים משיח בן דוד ומשיח בן יוסף אליהו ומלכי צדק, כי אותם שהקרנות יגודעו לעתיד בכח הגבורה והמלחמה ומלכות ישראל שע"ז מצייר משיח בן דוד מצד ישראל ומשיח בן יוסף מצד האומות, וכן יגודעו בכח הכהונה ועבודת ה' וזה מציין באליהו שהוא כהן צדק מצד ישראל ומלכי צדק כהן לאל עליון מצד האומות: (ד) **אלה הקרנות**, ר"ל אחר שהקרנות **זרו את יהודה** יאמר מן הראוי כי זרו אותם כפי אשר **איש לא נשא ראשו** הפס כמשל החיות הטורפות המנגחות בקרניהם ראשי החיות החלושות עד שהכבשים החלשים יראים לשאת ראשם מפני הנגיחה, לכן **ויבאו אלה להחריד אותם** ר"ל לפעמים באו רק להחריד לבל ירימו קרן לנגח, ולפעמים באו **לידות** ולהשליך

ארץ יהודה לזרותה: ה ואשא עיני וארא והנה איש ובידו חבל מדה: ו ואמר אנה אתה הלך ויאמר אלי למד את ירושלם לראות כמה רחבה וכמה ארכה: ז והנה המלאך הדבר בי יצא ומלאך אחר יצא לקראתו: ח ויאמר אלו רץ דבר אל הנער הלז לאמר פרזות תשב ירושלם מרב אדם ובהמה בתוכה: ט ואני אהיה לה נאם יהוה חומת אש סביב ולכבוד אהיה

אליו קרי | בתוכה

רש"י

להחריד אותן הקרנות ולידות אותן: לידות. להשליך: (ה) חבל מדה. חוט המדה למדוד את ירושלים כמה יהיה ארכה ורחבה: (ז) והנה המלאך הדובר בי יוצא. הוא אשר בידו חבל המדה: (ח) רוץ דבר אל הנער. אל תלך עוד למוד כי נמלך הקב"ה במלאך שלו שלא יתן לה קצב ושיעור ועתה רוץ דבר אל זכריה: פרזות תשב. מאין חומה כדי שיתישבו בה כל הבא ותגדל מיום אל יום: (ט) ואני אהיה

מצודת דוד

והתרגום הכם מרמזים על כל מלך בזמנו שהחריד וכבש את המלך שמשל לפניו והחרש האחרון הוא מלך המשיח אשר יחריד ויכבש את המלכות הרביעית (ואף שכבר נפלה בבל הרשע עם המקום כפי הגזירה וכאלו עמד לפני מפלת בבל): (ה) והנה איש. שבא איש ובידו היה חבל מדה שרגילין למדוד בו את החומות: (ו) ואמר. שאלתי את האיש להיכן אתה הולך עם חבל המדה: לראות כמה רחבה. ר"ל כמה יש עתה ברחבה ובארכה וכאלו מראה בזה שקטנה היא עכשיו מול הגודל שתהיה לעתיד: (ז) המלאך הדבר בי. אין זה שהיה בידו חבל המדה: יצא. אל מול המלאך הבא לקראתו לשאול ממנו מהו ענין המדידה כי חשב שזה המדידה היא להודיע שכן יהיה לעתיד מבלי תוספת: יצא לקראתו. להגיד לו ענין המדידה: (ח) ויאמר אליו. המלאך הבא אמר אל המלאך הדובר בי רוץ היא מהר ודבר אל הנער הזה הוא זכריה כי היה עודנו נער: פרזות. ר"ל אל יחשוב גם הוא כמוך שכן יהיה גם מדת העיר לעתיד כי לא כן הוא אבל המדידה באה להראות שקטנה היא עכשיו מול הגודל שתהיה לעתיד כי אז תהיה ירושלים מיושבת כעיר פרוז אשר אין חומה סביב לה כאלו אין לה קצבה ומדה וזהו ממה שיהיו בתוכה הרבה בני אדם ובהמה רבה וכאלו לא יכילם מקום נגדר: (ט) ואני אהיה לה וגו'. ר"ל ועכ"ז לא ידאגו מפחד האויב כי פן יבוא בה האויב והיא מבלי חומה כי אני אגן עליה מפני האויב כאלו יהיה סביבה חומת אש שאין לקרוב אליה: ולכבוד. ר"ל אל יחשבו שיהיה להם העדר כבוד לשבת בעיר פרוז כי אני אשרה שכינתי בתוכה להיות להם לכבוד אשר אין

מצודת ציון

אליה (ירמיה נ'): הנשאים. ענין הרמה: לגורם. לפזרם: (ה) חבל מדה. קו המדה: (ו) אנה. להיכן כמו אנה אנחנו עולים (דברים א'): (ח) רץ. ענין מהירות ההליכה: הלז. הזה וכן מה הציון הלז (מ"ב כ"ג): פרזות. ר"ל מבלי

ביאור הענין — גיא חזיון

את קרנות הגוים הנושאים קרן, שאז לא יחרדו ויוסיפו לשאת קרן ידו אותם: (ה—ו) **ואשא עיני**, **שראה איש ובידו חבל מדה**, רומז שעתה ילכו למוד מדת חומת ירושלים ארכה ורחבה, והודיע לו שהולך למוד שהיא הקודמת שתבנה חומת ירושלים במהרה ברצון ארתחשסתא כמ"ש וקו ינטה על ירושלים: (ז) **והנה המלאך הדובר בי יוצא** כאילו נעלמה נבואתו, **ומלאך אחר יוצא לקראתו** הגבוה עליו ומשפיע עליו כי הם מקבלין דין מן דין: (ח) **ויאמר אליו רוץ דבר**, שיודיע אל הנביא שחומה זו לא תהיה רק לפי שעה, כי גאולה זו איננה הגאולה האמתית ויבא עת באחרית הימים אשר **פרזות תשב ירושלים**, כי לא תכיל אותם החומה המצומצמת, **מרוב אדם ובהמה בתוכה**, שלכן תתרחב בכל עת מכל צד, וגם לא יצטרכו חומה מפני השמירה, כי. (ט) **אני אהיה לה חומת אש סביב**, ואני היה השומר כחומה שיילאו לקרב אליו מפני אש אוכלה אש שסביב לה, אשר יאכל כל הנוגע בה. והנה בעולם הגדול כל החשוב מחברו מקיף וסובב את חברו ומגין עליו, עד שהעולם הגשמי הוא מוקף מכל העולמות, ובעולם הקטן שהוא האדם כל החשוב יותר הוא שוכן בתוך והלב הוא מוקף מכל האיברים, וכבר בארתי (יחזקאל ל"ז כ"ז כ"ח) במש"פ **והיה משכני עליהם בהיות מקדשי בתוכם**, שעקר המקדש יהיה עליהם, מקיף אותם כמו בעולם הגדול והם יהיו המרכבה לשכינה, ומה שיהיה המקדש בתוכם הוא רק כדי שידעו הגוים, כמש"פ וידעו הגוים כי אני ה' מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם, וע"ז אמר **ולכבוד** אהיה בתוכה שזה יהיה רק להגדיל כבוד ישראל, כי באמת אור המקיף גדול מאור הפנימי רק שאור הפנימי ניכר יותר: (י—יא) **הוי הוי**, עפ"ז נוס **שהגולים אשר בארץ צפון ינוסו משם ובני הגולה אשר בבבל ימלטו לציון**, כי עתה לא יהיה הקיבוץ הכללי כי רק יושבת בת בבל ישובו לציון כנז' בעזרא ונחמיה שלא עלו רק מבבל אבל יתר הגולה שבצפון שהגלה סנחריב וכ"כ לא שבו לירושלים, ובכ"ז גם הם לא עמדו במקומם כי אח"ז נסו משם עפ"י המלחמות שעמדו בימי היונים והרומיים ונפזרו משם לארבע רוחות השמים, שע"ז רמז במראה

בְתוֹכָהּ׃ י הוֹי הוֹי וְנֻסוּ מֵאֶרֶץ צָפוֹן נְאֻם־יְהוָה כִּי כְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פֵּרַשְׂתִּי אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה׃ יא הוֹי צִיּוֹן הִמָּלְטִי יוֹשֶׁבֶת בַּת־בָּבֶל׃ יב כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אַחַר כָּבוֹד שְׁלָחַנִי אֶל־הַגּוֹיִם הַשֹּׁלְלִים אֶתְכֶם כִּי הַנֹּגֵעַ בָּכֶם נֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ׃ יג כִּי הִנְנִי מֵנִיף אֶת־יָדִי עֲלֵיהֶם וְהָיוּ שָׁלָל לְעַבְדֵיהֶם וִידַעְתֶּם כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחָנִי׃ יד רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה׃ טו וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי
לעם

רש"י

לה. למגן כאילו חומת אש סביב לה וגם בתוכה אשכון שכינתי לכבודם: (י) הוי הוי. אין הוי אלא לשון הכרזה והזעקת קיבוץ, וכן ת"י אכלו למבדרית הכריזו, כמו (שמואל ב' כ"ב) ירעם מן שמים ת"י אכלו מן שמיא: ונוסו מארץ. לאו גליות עמי מתוך בבל ואשור: (יא) הוי ציון המלטי. אף זה ל' הכרזה האספו עם גלות ציון והמלטו מתוך בבל: (יב) אחר כבוד. אחר כבודכם אני שולח להגדיל לכם כבוד. ומדרש אגדה אחר כבוד אחר שאשלם לעשו כבוד שכיבד אביו: (יג) והיו שלל לעבדיהם. לישראל שהם עתה עבדים להם: (טו) ונלוו. ונתחברו

מצודת ציון

חומה סביב וכן רהט פרזיו (חבקוק ג'): (י) הוי. הוא ענין קריאה וכן הוי כל צמא (ישעיה נ"ה): ונסו. ענין בריחה ומהירות ההליכה: רוחות. פאה ועבר: (יא) המלטי. ענין הצלה: בת בבל. עדת בבל: (יב) השוללים. ענין בזה: בבבת עינו. הוא גלגל העין וכן כאישון בת עין (תהלים י"ז): (יג) מניף. ענין הרמה כמו והניף הכהן (ויקרא כ"ג): (טו) ונלוו. ענין התחברות כמו ונלוה הגר (ישעיה

מצודת דוד

ערוך אליה כבוד הקפת החומה מסביב: (י) הוי הוי. יאמר על הגאולה העתידה וכאלו יקרא אליהם אתם בני י' השבטים שגלו לארץ אשור העומדת בצפון נוסו משם במרוצה לשוב אל ארצכם: כי כארבע רוחות השמים. כמו שארבע רוחות השמים המה רחוקים זו מזו כן פרשתי אתכם לארץ מרחק ולכן מהרו ונוסו לפי רוב המרחק: (יא) הוי ציון המלטי. כאלו יקרא ליהודה ויאמר את עדת יהודה שגלית מתחלה לבבל נשבת' ביניהם המלטי ממקום שאתה עתה לבוא לציון: (יב) אחר כבוד. ר"ל אחר שאמר לי שיהיה בתוך ירושלים לה לכבוד כמ"ש למעלה אחר זה שלחני להנבאות על העמים השוללים אתכם להודיעם שישלם להם גמול כי כל הנוגע בכם לרעה הרי הוא כאלו נוגע בבבת עינו של המקום ב"ה או ר"ל מזיק לעצמו כי יקבל גמול והרי הוא כאלו נוגע בבבת עינו שמזיק לעצמו בידים: (יג) כי הנני מניף. כי בעבור זה אניף ידי עליהם להכות בהם והם יהיו לשלל לישראל שהיו עבדים להם: וידעתם. כבוא הדבר תדעו אשר ה' שלחני ומאתו היה דברי: (יד) כי הנני בא. אבוא אל ירושלים ואשכון בתוכך: (טו) ונלוו. אז יתחברו גוים רבים אל ה' ויהיו לו לעם להאמין בו ועכ"ז אשכון בתוכך ולא בתוך הגוים הרבים: וידעת. אז כשאשכין שכינתי לבד בתוכך תדע אשר ה' שלחני אליך. ר"ל עיקר ייעוד הטובה נאמר עליך ולא על

גיא חזיון

באור המלות

(י – יא) ונסו, המלטי. הניסה אינו מציין ההצלה רק הבריחה למקום אחר, וההמלטה מציין שינצל ונשאר במקום בטוח, וכמ"ש בפי': (יב) אחר כבוד. יצייר הכבוד (שהוא כבוד ה') בצלם מופשט, ולו יתיחסו עיני ההשגחה,

באור הענין

של ארבע קרנות, רק יושבת בבל נמלטו לציון בימי בית שני: (יב) **כי כה אמר ה'**, הודיע להם שבכ"ז כבוד ה' והשגחתו ילך עמהם בכל מקומות פזוריהם לידות את קרנות הגוים המריעים להם עד שיבא העת לגאלם ושיסכון כחומת אש סביב ירושלים, והנביא אומר בשם ה' **אחר כבוד שלחני אל הגוים השוללים אתכם**, צייר שכבוד ה' הולך עמהם בין הגוים, ר"ל בכ"מ שהם הולכים בגולה גם כבוד ה' (שהוא כינוי להשגחתו הפרטית) הולך עמהם, ואת הנביא **שלח בשליחות אחר כבוד**, ר"ל שאלך אחרי כבוד ה' ואכריז ולהודיע **אל הגוים השוללים אתכם** להודיעם **שכל הנגע בכם בנוגע בבבת עינו** של הכבוד הנזכר, שמצייר את הכבוד כאילו יש לו עינים, שהם עיני ההשגחה (כמ"ש למרות עיני כבודו, שר"ל העינים של כבוד ה' כי השגחת ה' שהם העינים המשוטטות בכל הארץ הם מיוחסים לכבודו והחומה ממדה עינים של כבוד ה' שהכבוד צופה על מעשיו), וכל הנוגע בכם לרעה נוגע בבבת עינו של כבוד ה' הצופה ומשגיח עליכם בגלותכם: (יג) **כי הנני מניף את ידי עליהם** על הגוים השוללים אתכם ע"י הארבעה חרשים שידו אותם, **והיו שלל לישראל עבדיהם** אשר שללו אותם, **וידעתם**, ר"ל ואם לא תאמינו עתה לשליחותי אז תדעו שהייתי שליח מה' להזהיר אתכם בל תגעו בבבת עין כבודו: (יד) **רני**, אחר שהודיע האזהרה שהזהיר ה' על ידו את האומות בל יגעו לישראל בגולה כי ה' משגיח עליהם, משים פניו אל בת ציון שתרון ותשמח על הישועה שתבא באחרית ימי' הימים שאז **אבא אליך לשכן בתוכך**, כמ"ש ולכבוד אהיה בתוכה: (טו) **ונלוו גוים רבים אל**
ה'

לָעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ׃ טז וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִָם׃ יז הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃

ג א וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא זֶה

רש"י

(טז) ונחל ה' את יהודה. לנחלתו ולחלקו: (יז) הס כל בשר. כל שאר האומות: כי נעור. לשון התערה והקצה: ג (א) **לשטנו**. להשטינו על שהיו בניו נשואות נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני יהושע בן יהוצדק: (ב) יגער ה' בך השטן. יגער הקב"ה בך אתה השטן וחוזר ואומר ויגער ה' בך הוא הבוחר בירושלים שלא תכנס לפניו לקטרג על

מצודת דוד

האומות עם כי גם הם יאמינו בה' מ"מ לא ישוו עמך בדבר הטובה: (טז) ונחל ה'. המקום ינחל את יהודה כמאז להיות חלקו לעולם על אדמת הקדש ולא יגלו עוד ממנה: ובחר עוד בירושלים. להשכין שם שכינתו כמאז: (יז) הס כל בשר. שתקו כל האומה מפחד ה' ולא תוסיפו עוד להרחיב פה על ישראל: כי נעור. כי אז יעור ממעון קדשו השמים לרדת לעשות נקם באומות כי עד הנה התריש להאומות כאלו היה ישן אבל אז כאלו יעיר משנתו:

ג (א) ויראני. במראה הנבואה: על ימינו. על ימין יהושע: לשטנו. לקטרג עליו על מה שלא מיחה בבניו שנשאו נשים נכריות כמ"ש וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יוצדק (עזרא י') כן אמרז"ל: (ב) ויאמר ה'. ר"ל מלאך ה': יגער וגו' ויגער. ר"ל יגער ויחזור ויגער: הבוחר בירושלים. מוסב על ה' לומר ה' הבוחר בירושלים יגער בך: הלוא זה. ר"ל איך תקטרג עליו הלא הוא כאוד המוצל מאש כי הושלך באש ע"י נ"נ עם אחאב

מצודת ציון

י"ד): (יז) הס. ענין שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר י"ג): כל בשר. כל אדם: נעור. מלשון התערה והקצה כמו אשר יעור משנתו (לקמן ד'): ממעון. ענין מדור כמו ה' מעון היית לנו (תהלים צ'):

ג (א) השטן. מלאך מקטרג: לשטנו. ענין קטרוג וכן כתבו שטנה (עזרא ד'): (ב) יגער. ענין צעקת נזיפה: אוד. הוא העץ שמנדנדים בו האש כמו כאוד מוצל

באור הענין

ה' שיתגיירו ויקבלו דת האמת וכל"ז **ושכנתי בתוכך** היינו בתוך ישראל כמ"ש והתהלכתי בתוככם, **וידעת כי ה' צבאות שלחני אליך**, כי השליחות הקודם היה להזהיר את הגוים, ושליחות זה הוא אליכם לבשר אתכם כי יש תקוה: (טז) **ונחל ה' את יהודה חלקו**, מבואר ביחזקאל (סי' מ"ב וסי' מ"ח) כי בחלוקת הארץ לעתיד ירימו תרומה את חבל הארץ שהיתה נחלת שבט יהודה ויהיה קדש ה', ששם יעמוד המקדש וסביב לו יהיה מושב הכהנים והלוים ועיר ירושלים שלעתיד שתהיה רחוקה מן המקדש מ"ה מיל והנותר ברצועה באורך יהיה שייך אל המלך המשיח ויהיה ג"כ תרומת קדש, ויהודה יקח חלקו מצפון לתרומת הקדש, וז"ש שהחלק שהיה ליהודה בחלוקת יהושע על אדמת הקדש ינחל ה', שתהיה נחלת ה', עד שה' **ינחל את יהודה**, ר"ל יקח נחלתו שהוא **חלקו** שהיה לו **על אדמת הקדש, ובחר עוד בירושלים** ולא ישנה מקום המקדש הגם שעי"ז יצטרך לקחת חלקו של יהודה, כי תרומת הקדש תמשך ברוחב ע"ה מיל, כמבואר ביחזקאל שם: (יז) **הס כל בשר**, כראותו במחזה התגלות ה' לעתיד לבוא ונקמתו בגוי יהודה, אומר שכולם ישתקו מפני ה' בעת **שנעור ממעון קדשו**, וכן אמר גם חבקוק כראותו נקמת בבל:

ג (א) **ויראני את יהושע הכהן הגדול**, ראה בנבואה איך יהושע **עומד לפני מלאך ה'** שדן אותו על מעשיו, והשטן שהוא המקטרג **עומד על ימינו לשטנו** כי המלמד חובה נגד למלאך השופט שהוא ימין יהושע העומד כנגדו, ומבואר פה שהיה על יהושע שני מיני דינים דין אחד על עצמו שהיה עליו איזה קטרוג, וכבר היה הקטרוג הזה בעת שהשליכוהו לכבשן האש (שזה היה בזמן קדום) שאז עמד לדין אם הוא ראוי שיעשה לו נס ע"י המלאך ואז קטרג עליו השטן, ואז: (ב) **ויאמר ה'**, שמע שה' שהוא בעל הרחמים אמר אל השטן, שיגער בו מצד שני ענינים, א] **יגער ה' בך השטן** שיגער בו מצד שהוא ה' בעל הרחמים המטה בריותיו לזכות, ב] **יגער ה' בך** מצד שהוא **הבוחר בירושלים**, ומצד זה יציל את הכ"ג אשר שמו אבותיו במקדש, ובזה החליט הדין

ביאור המלות

והנוגע בהם נוגע בבבת עין הכבוד, כמ"ש וראיתם כבוד ה כי שמע ה' את תלונותיכם, שהשגחתו תיוחס אל כבודו, כמלא כל הארץ: (טז) ונחל ה'. לדעת המפרשים הוא כמו והנחיל, וזה זר מאד, שכ"מ שבא פעל נחל בקל הוא על הנוחל לא על המנחיל, וע"כ פי' שה' יהיה הנוחל שיקח חלק של יהודה כמ"ש בפי':

(ב) אוד. עץ שאחזו בו האש קצת:

אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ׃ ג וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃ ד וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ ה וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד׃ ו וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ ז כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־

רש"י

הצדיק שזה הלא ראוי הוא וזכה לכך שהוצל מאש השרפה: הלא זה אוד מוצל מאש. מפורש באגדת חלק (דף צ"ג) שהושלך עם אחאב בן קוליה וחבירו לאור: (ג) לבוש בגדים צואים. כתרגומו הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרין לכהונתא, והיה נענש הוא על שלא מיחה בידם: (ד) הסירו הבגדים הצואים מעליו. יבדילו בניו את נשותיהם וימחל לו: מחלצות. חליפות בגדים נאים כלומר זכיות, אבל לפי שדימה העון לבגדים צואים דימה הזכות למחלצות בגדים נאים ולבנים: (ה) ואומר. אני זכריה: ישימו צניף טהור וגו'. בקשתי רחמים עליו: (ו) ויעד. לשון התראה כמו (דברים ל"א) ואעידה בם את השמים וגו': (ז) אם בדרכי תלך. וגם אני זאת אעשה לך: אתה תדין את ביתי. תשפוט ותהיה פקיד על בית מקדשי:

מצודת ציון

מהשריפה (עמוס ד'): (ג) צואים. ר"ל מלוכלכים ולפי שהצואה היא לכלוך קורא לבגדים מלוכלכים בגדים צואים: (ד) ויען. ענין הרמת קול כמו וענית ואמרת (דברים כ"ו): מחלצות. כן יקראו מין מלבושים נאים וכן המחלצות והמעטפות (ישעיה ג'): (ה) צניף. מלשון מצנפת העשוי לסבב את הראש: טהור. ר"ל ברור ונקי: (ו) ויעד. ענין התראה כי רוב המתראים מתרים בעדים למען לא יכחש לאחר זמן: (ז) תדין. מלשון דין ומשפט והוא ענין השררה

מצודת דוד

ולדקיהו נביאי השקר וניצל מן השריפה כמ"ש חז"ל וא"כ זכותו רב ואיך תקטרג עליו: (ג) ויהושע וגו' ועומד וגו'. ר"ל בשעה שעמד לפני המלאך היה עדיין לבוש בגדים מלוכלכים. ר"ל עדיין היה מלובש בזה העון כי עוד ישבו הנשים הנכריות תחת בניו ולא גרשו אותן והוא לא מיחה בהם: (ד) ויאמר. המלאך שעמד יהושע לפניו אמר אל המלאכים העומדים לפניו הסירו מיהושע הבגדים המלוכלכים ר"ל הפרישו את בניו מנשותיהם הנכריות למען יוסר העון מיהושע: ויאמר אליו. המלאך אמר ליהושע: ראה העברתי. במה שצוית להפריש בניך מהנכריות העברתי מעליך העון שהיה בך מה שלא מחית בהם: והלבש. צויתי להלביש אותך מחלצות ר"ל כשיוסר העון יגולה הזכות: (ה) ואמר. זה מאמר זכריה שאמר התפללתי עליו שישימו על ראשו צניף טהור ר"ל שיהיה כתר כהונה גדולה לירושה לזרעו אחריו הואיל ופרשו מן הנכריות. וישימו וגו'. ר"ל נתקבלה תפלתי ומיד נתנו לו לרשת כתר כהונה גדולה: וילבשהו בגדים. ר"ל הנה נגלה זכיותיו: ומלאך ה' עומד. בכל משך הזמן שנעשה כל זה: (ו) ויעד. אחר כל המעשים התרה המלאך ביהושע: (ז) אם בדרכי תלך. ר"ל אם זרעך ילכו בדרכי ואמר כמדבר עליו כי זרע האדם יחשב כמוהו וכן אקחך זרובבל (חגי ב'): ואם את משמרתי תשמר. ר"ל אם ישמרו הדברים שצויתי לשמרם וכפל הדבר במ"ש: גם אתה תדין. ר"ל גם זרעך כמוך יהיו כ"ג ופקידים עד עולם לדון את ביתי וע"פ יעשה כל צרכי הבית: וגם

באור המלות

(ד) מחלצות. יל"פ שהוא על הבגד התחתון הסמוך להגוף, ועל המחלצות (ישעיה ג') ת"י כתוניא, ובזה יצדק מ"ש אח"כ וילבישוהו בגדים היינו בגדים עליונים. ואם מחלצות כוללים כל בגד המוצלים ופושטים אותו פי' וילבישוהו קודם לכן, וכמ"ש דתמאת לזה כאילת השחר (כלל מ"ג): (ז) ונתתי לך. כמו

גיא חזיון

באור הענין

בראוי אל הנס שינצל, ומז"א **הלא זה אוד מוצל מאש**, ר"ל הנס שאינו ראוי שיעשה לו נס כמו חמו"ע בלא שלט האש גם כלל אף בבגדיהם כי הושע נשרפו בגדיו, וא"כ הוא אוד ששלט בו האש קצת, בכ"ז הוא מוצל מאש שלא תשלם האש בגופו, הנס שתבער בבגדיו: (ג) **ויהושע**, עוד ראה שהיה עליו דין שני אם ישמש בכהונה גדולה, ופי' חז"ל שזה היה מפני שבניו נשאו נשים נכריות (כי מה שתמה ע"ז הרלב"ג שזה היה אחר מותו, אינו תימה, שמה שנז' בנחמיה שנמצא מבני אלישיב (מבני יהושע) שנשאו נכריות, פי' שכבר נשאו מימים רבים כקבלת חז"ל), ולכן היה **לבוש בגדים צואים**, כי מפני שהיה הדין על הבגדים מצייר שתחת בגדי כהונה לבש בגדים מורים על עונותיו, וגם תפס ציור הזה ממה שהיה בפועל שנשרפו בגדיו כי בגדיו היו צואים ולא היו ראויים לנס: (ד) **ויען ויאמר אל העמדים לפניו**, המלאך אמר אל הממונים תחתיו להעביר פשע ולכפר חטאת, **הסירו הבגדים הצואים** מעליו, ר"ל שלא ישא עונם בעון בניו, וגם י"ל שבניו גרשו נשותיהם, ובאר לו כוונת המשל: **ראה העברתי מעליך עונך**, ר"ל העונות שהם עליך מבחוץ ע"י הבנים שהם דמיון הבגדים שהם מבחוץ, העברתי: **ותלבש בגדים נקים**, ר"ל תלבש זכיות תחתיהם: (ה) **ואומר**, כאשר ראה הנביא שהועברו פשעיו, בקש בעבורו ואמר

בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃ ח שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ ׀ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ ט כִּי ׀ הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת

שבעה

רש"י

ונתתי לך מהלכים. כתרגומו ובאחיות מיתיא אחייך ואתן לך רגלין דמהלכין בין סרפיא האילין, ולפי פשוטו מנשרו על בניו שיזכו לעתיד : העומדים. שרפים ומלאכי השרת שאין להם ישיבה : (ח) אתה ורעיך. חנניה מישאל ועזריה היו : אנשי מופת. גברין כשרין למיעבד להון ניסין, שאף להם נעשה נס : כי הנני מביא את עבדי צמח. כי עתה זרובבל פחת יהודה קטן בחצר המלך ואני מצמיח לו גדולה וגם נתתיו לחן בעיני המלך למלאות שאלתו בבנין הבית והעיר, כמו שמפורש בעזרא דברי נחמיה בן חכליה והוא זרובבל כדאמרינן בסנהדרין : (ט) כי הנה האבן. יסוד הבית אשר יסדתם בימי כורש ובטלו על ידיכם ואותו היסוד ועובי החומה היה מעט בעיניכם כמו שמפורש בעזרא (ג') ובנבואת חגי (ב') : על אבן אחת שבעה עינים. סיפו להרחיב על אחד שבעה, וכן ת"י על אבנא חדא שבעא עינין חזיין לה,

מצודת דוד

תשמור. ר"ל בידם יהיו שמירות העזרה וכפל הדבר במ"ש : ונתתי לך מהלכים. ר"ל ומלבד זאת לא יקופח שכרם בעולם הנשמות כי אתן להם מהלכים וטיולים בין המלאכים האלה העומדים פה כמ"ש למעלה ויאמר אל העומדים לפניו : (ח) אתה ורעיך. גם אתה שמע גם רעיך ישמעו והם חנניה מישאל ועזריה כי גם המה אנשי מופת כי נצולו מכבשן האש כמוך ומהראוי לייחד הדבור גם בהם : כי הנני מביא. ר"ל והדבור הוא אשר הנני מביא את עבדי צמח והוא מלך המשיח כמ"ש והקימותי לדוד צמח צדיק (ירמיה כ"ג) : (ט) כי הנה האבן וגו'. ר"ל מוכן הוא האבן הטובה ביסוד בנין בית העתיד ע"י כ"ג מזרע יהושע אשר יכהן אז ר"ל כבר הגזירה הסכמה גזורה : על אבן אחת. ועל כל אבן מאבני הבנין יהיה שבעה עינים ר"ל שמירות רבות יהיה מאת המקום ב"ה על

מצודת ציון

הדבר : מהלכים. מל' הלוך וטיול : (ח) מופת. ענין נס ואות : (ט) שבעה עינים. ר"ל הרבה וכן שבע יפול צדיק

גיא חזיון באיר הענין

ישימו צניף טהור על ראשו, היינו שישוב אל מעלת הכהונה הגדולה וילבש את המצנפת שהיא אות הכהונה הגדולה, ונתקבלו דברי הנביא וישימו הצניף על ראשו, וגם הלבישוהו בגדים שהם יתר בגדי כ"ג : (ו) ויעד מלאך ה', אז בעת הלבישו אותו בגדי כ"ג העיד והתרה בו בשם ה' : (ז) אם בדרכי תלך, שיתנהג במדות ה' מה הוא רחום וחנון כמש"פ חז"ל על והלכת בדרכיו, ואם את משמרתי תשמר, הוא משמרת תורת ה' ומצותיו, וגם אתה תדין את ביתי שישגיח על עבודת הבית ודיני הקרבנות, וגם תשמר את חצרי את חצרות המקדש להשגיח על משמרת הבית בכל פרטיו, אז אני מבטיח לך ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, ר"ל שהגם שהכהנים בזמן הזה הם בני אדם שוכני בתי חומר ומדרגתם יהיה שפלה ממדרגת המלאכים, יצא ממך חוטר לעתיד לבא שישמשו בבית השלישי שהם יתקדשו כמלאכים והם יהיו מהלכים בין המלאכים האלהיים העומדים לפני ה' ויתהלכו עמהם בחייהם, ונבואה זו מלבד שהיתה פרטית על יהושע כנז', היתה ג"כ כללית ונבואה עתידה על זרעו, שמלבד זה כלה את יהושע ר"ל את זרעו שנקראו על שמו, שלפעמים יהיו עומדים במשפט והשטן יקטרג עליהם שישרפו באש, שזה היה בעת השמד בימי אנטיוכס אשר רצה לכלות כהני ה', וה' גער בהשטן והיה כאוד מוצל מאש כמו שהיה בימי החשמונאים שנצולו בנס ובהשגחת ה', וגם היה קטרוג על כהונתם וה' מחל עונם והלבים אותם מחלצות, בפרט למ"ש הרי"א שהבגדים הצואים רומז על דור החשמונאים שלבשו בגדי מלכות שהם בגדים הבלתי נאותים לכ"ג משרת בהיכל ה', וה' העביר אותם מעליהם בימי הורדוס, שאז סר מעליהם גאות המלוכה וגסות הרוח שזה רמז בצניף הטהור שיושם על ראשם, שהמצנפת באה לכפר על גסות הרוח, שלא יהיה עליהם עטרת המלוכה רק מצנפת הכהונה לבד, והבטיח לו שלעתיד יתן לו בנים מהלכים בין המלאכים בבית עולמים : (ח) שמע נא יהושע, עתה באר לו מתי יהיה לו בנים מהלכים בין העומדים האלהיים שזה יהיה לימות המשיח, ואל שישמע היעוד שזה העתידי הוא ורעיו היושבים לפניו, שהם הת"ח תלמידיו כי הם אנשי מופת וראוים לנבואה וחז"ל פי' שרעיו היו חמו"ע, כי הנני מביא את עבדי צמח, ר"ל שבאחרית הימים אביא את מלך המשיח, וקראו בשם צמח לרמז כי עתה נכרת חוטר מגזע ישי והוא נעלם טמון בארץ, רק הוא דומה כזרע הטמון במעמקי האדמה אשר בעתו יצמח ויתגלה ומתחתיו יצמח, וע"ז רמז שם זרובבל שנזרע בבבל, ר"ל שהיה דומה כזרע הנזרע בארץ שממנו יצמח צמח בבוא תור הגאולה : (ט) כי הנה האבן, נפש יסדו בנין הבית ע"י זרובבל והכינו את האבן הראשה, היינו את האבן פינה שמניחים ראשונה ביסוד

הבנין

שבעה עינים הנני מפתח פתחה נאם יהוה צבאות ומשתי את־עון הארץ־ההיא ביום אחד׃ י ביום ההוא נאם יהוה צבאות תקראו איש לרעהו אל־תחת גפן ואל־תחת תאנה׃

ד א וישב המלאך הדבר בי ויעירני כאיש אשר־יעור משנתו׃ ב ויאמר אלי מה אתה ראה ויאמר ראיתי והנה־מנורת זהב כלה וגלה על־ראשה ושבעה נרתיה עליה שבעה ושבעה

ואמר קרי | מוצקות

רש"י

ולשון עינים לשון מראית, ולי נראה שבעה עינים על שם עיני הקב"ה שבעיניו ולבו להוסיף עליו על אחד שבעה לפי שדוגמתו בנבואה זו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני ה' המה משוטטים אלמא לימד שנתן עיניו להרבות כבוד הבית בבנייתו: הנני מפתח פתוחה. מתיר קישוריה מסיר עצת המעכבים אשר כתבו שטנה לבטל המלאכה: ומשתי. והסירותי: ביום אחד. לא ידעתי איזה יום. (תוס' ביום אשר התחילו להוסיף על הבנין ימיש עון הארץ ותהיה ברכה בפירותיו כי עכשיו מארה כמו שנאמר בנבואת חגי):

ד (ב) וגולה על ראשה. כמו (יהושע טו) גולות עליות לשון מעין, כמין ספל גדול עגול: ושבעה נרותיה. כמין בזיכין שנותנין השמן והפתילה לתוכה: שבעה ושבעה מוצקות. לכל נר ונר באין

מצודת ציון

(משלי כ"ד): מפתח פתוחה. ענין חקיקת הציור כמו ויודע לפתח פתוחים (דה"ב ב'): ומשתי. ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות י"ג):

ד (א) ויעירני. מלשון הערה והקצה: (ב) וגלה. ספל עגול וכן וגלות הכתרות (מ"א ז'): נרותיה. כעין

מצודת דוד

הבנין הזה: הנני מפתח פתוחה וגו'. במקום כ"ס בעצמי יחקוק צורות על האבנים ליפותם ר"ל הוא יתן כח ועזר על המלאכה: ומשתי וגו' ביום אחד. ר"ל בפעם אחת אסיר עון הארץ ההיא כי אחדש בקרבם רוח נכון ולא יחטאו עוד ולא ימצא עוד עון: (י) אל תחת גפן. להתענג לשבת בצלם ולאכול מפריהם מרוב הטובה שיהיה אז:

ד (א) וישב וגו'. כי במראה שלפניה לא דבר עמו המלאך הדובר בו לזה אמר וישב המלאך וגו': ויעירני. ר"ל הוא הניעני לעוררני ונתעוררתי כאיש אשר יעור משנתו: (ב) מה אתה רואה. במראה הנבואה: כלה. כל המנורה היתה זהב: וגלה על ראשה. ממעל על ראשה היה כעין ספל ובה היה השמן: ושבעה נרותיה עליה. ממעל בראשי קני המנורה

גיא חזיון

באור המלות

אשר נתן לדוד המלך בן הבה (דה"ב ג' י"א): (ט) מפתח פתוחה. כמו ופתחת עליהם שמות בני ישראל (שמות כ"ח), שיחקוק צורת עינים על האבן:

(ב) שבעה ושבעה. ר"ל שבעה מוצקות לכל אחד, שהם

באור הענין

הבנין, מסר זרובבל את האבן ליהושע שהוא ישית אותו ביסוד, באשר הוא כהן לאל עליון, ויהושע חקק על האבן דמות של שבעה עינים, לרמז בזה ששבעה עיני ה' המשוטטים בארץ, שהוא השפעת שבעה כוכבי לכת שע"י ינהיג ה' ההנהגה הטבעית הסדורה מן ימי בראשית להנהיג בם את עולמו ועל ידם ישגיח בעולמו, יהיו חקוקים עתה על אבן זה, דהיינו על המקדש אשר יבנו בו, שמעתה תהיה השגחת ה' ע"י המקדש אשר ישכן שם ומשם ישגיח בעולמו. והנה שבעה עינים אלה שהם המשגיחים באמצעות ז' כוכבי לכת הם מושכים את שפעם משבעה עינים עליונים וגבוהים מהם גבוה מעל גבוה, על שבעה ספירות הבנין שמשם תרד השפע וההשגחה דרך עינים התחתונים שהם ז' כוכבים, ובמה שחקק באבן הזה שבעה עינים רמז ג"כ למבוך אל האבן הזה עינים ההשגחיים העומדים בראש, (וידוע ששבעה עינים העליונים ישפיעו אל אבן הראשה הידועה שהוא מדת מלכות שהוא אבן אשר מאסו הבונים, עז"א על אבן אחת שבעה עינים), ע"ז אמר אליו ששבעה עינים אשר חקק יהושע על האבן היסודי הם מעשה ב"ו ולא יתקיימו, כי בזה"ז מושלים עינים התחתונים שהם הכוכבים והמערכה, אבל בעת שאביא את עבדי צמח אז **הנני מפתח פתוחה**, אז אפתח אני פתוחי חותם הזה וציור העינים, וכמו שיבאר זה במחזה שלאח"ז, ואז **משתי את עון הארץ ההיא** כי אז לא יחטאו עוד ועונות הקודמים אסלח, ואז. (י) **ביום ההוא תקראו**, כי בעת הנחת היסוד הביאו עלי גפן ותאנה ועשו מהם צל שתחתיהם עמדו הבונים והמיסדים לכבוד, שהם עמדו בהמון חוגג, אומר שאז **תקראו איש לרעהו אל תחת גפן**, בעת שיהיה פתוח העינים על ידי שאז יהיה שלום בארץ לא עתה, וכמו שיבאר בסמוך:

ד (א) **וישב המלאך**, הנביא לא הבין את המראה הקודמת, ולא ידע הכונה מ"ש שיפתח פתוחה בשעה

מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ ג וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃ ד וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ ה וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מַה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ ו וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם

רש"י

שבעה ציורות קטנים שהשמן זב מן הגולה דרך אותן מוצקות לכל נר ונר: (ג) ושנים זיתים עליה. אצלה שני אילנות שהזיתים גדילים בהם: אחד מימין הגולה ואחד משמאלה וגו'. וכאן לא פי' על שני צנתרות זהב האמורות למטה בפרשה והם כמין עריבות ועדשים של בית הבד שהם עומדים אצל הזיתים והבדים מאליהם לתוך הצנתרות ומתחממות שם כשמעטן ונעצרים שם בבית הבד והשמן נופל לתוך הצנתרות ומהצנתרות לתוך הגולה ומהגולה אל המוצקות ומהמוצקות אל הנרות והמוצקות והנרות ארבעים ותשע היו רמז לאור שלעתיד לבא אור החמה יהיה שבעתים כאור של שבעת ימים ארבעים ותשע על אור של יום: (ד) מה אלה אדני. מה זה שהזיתים נמסקים מאליהם והשמן בא אל הנרות מאליו: (ו) זה דבר ה' אל זרובבל. זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזיתים והשמן הזה נגמר מאליו לכל דבריו כך לא בחיל ולא בכח שלכם תעשו את

מצודת דוד

היו שבעה נרותים הם כעין היכין לשים בהן השמן והפתילה: שבעה ושבעה מוצקות. ר"ל לכל נר ונר היה שבעה צינורות שהשמן נילק בהם מעצמו מן הגולה להמשך אל הנרות שהמה על ראש המנורה: (ג) ושנים זיתים עליה. שני אילני זית עמדו אצל המנורה: (ד) ואען ואומר. הרימותי קול ואמרתי אל המלאך על מה באו אלה לרמז: (ה) הלא ידעת. הלוא מעצמך תשכיל לדעת על מה מרמז: לא אדני. לא השכלתי לדעת: (ו) זה דבר ה'. ר"ל בזה ירמוז כאלו אמר ה' על מלך המשיח הבא מזרע זרובבל: לא בחיל. ר"ל ממשלתו על האומות לא יהיה בעבור חילו הרב ולא בכח זרועו

מצודת ציון

בזיכין על השמן והפתילה כמו ועשית את נרותיה (שמות כ"ה): מוצקות. מלשון יציקה והם צינורות ודרך בם נילק ונמשך השמן: (ד) ואען. ענין הרמת קול: (ו) בחיל.

גיא חזיון

באור הענין

שבעה עינים, וע"כ נפל בשינה ותרדמה שזה יהיה בעת שיכוסה ממנו דבר ה', ולכן בא המלאך שנית והעיר אותו משנתו, ויראהו מראה אחרת שהוא פירוש המראה הראשונה: (ב) **מה אתה רואה**, ר"ל שבזה תראה פי' המראה הראשונה, **ואומר ראיתי והנה מנורת זהב כולה וגולה על ראשה** על ראשה יש מעין שהוא ספל גדול שממנו ימשך מעין השמן אל קני המנורה, וראה על המנורה שבעה נרות שהם הבזיכין שבתוכם השמן והפתילה, **ולכל נר יש שבעה מוצקות**, שהם צינורות שהשמן זב בהם מן הגולה אל הנר, והנה המנורה רומזת על אור ה' המאיר לעולם כולו בכבודו ובעת שיזרח כבוד ה' והלכו כולם לאורו, וראה את המנורה שהיא כולה בשלימות והיא כולה זהב, שכבוד ה' יתגלה בהוד והדר לכבוד ולתפארת, וראה גולה על ראשה, הוא המעין העליון שמשם יריק ברכת ה' ושפעו אל שבעת הנרות, שבשבעת הנרות אשר במנורה הם שבעת המדות העליונות אשר באצילות האלהות שבם ינהיג את העולם, ותרך המדות ישגיח וישפיע ויריק השמן הטוב דרך המעין העליון הידוע שהוא הנהר היוצא מעדן להשקות את הגן, והשמן יורד לכל נר דרך שבעה צינורות. כי כ"א מן המדות כלול מכולם אם לחסד אם לשבט אם לרחמים, והראה לו בזה שלעתיד לא תמשול המערכה שהם ג"כ מנורה בשבעה נרות, שהם שבעה כוכבי לכת של"ס הנכ"ל כי מנורה זאת אינה של זהב כי היא פחותה במדרגתה, ואין הגולה על ראשה כי רחוקה היא ממנה ולכן מקורה מקור אכזב ושמן מעל ראשה יחסר המזג, אבל לעתיד תאיר המנורה הטהורה מנורת הזהב, וה' יופיע בהיכל קדשו להאיר ולהשפיע שמן הקדש, כי אז יפתח פתוחה שבעה עיני ה' שהם שבעת הנרות העליונות על האבן הראשה והארץ תאיר מכבודם: (ג) **ושנים זיתים עליה**, על המנורה סמוך להגולה עומדים שנים זיתים, א' מימין הגולה ואחד על שמאלה, וזה יתבאר בפסוק י"א י"ב: (ד) **ואען ואומר מה אלה אדני**, ר"ל שעדיין איני מבין בפרטות ע"מ זה רומז: (ה) **ויען המלאך הלא ידעת מה המה אלה**, ר"ל הלא גוף הדבר מה היא המנורה ושבעת הנרות הם דברים נודעים לבאים בסוד ה', שגם מנורת המקדש היתה מרמזת על דברים אלה, **ואומר לא אדני**, השיב לו שהגם שהוא יודע סוד המנורה אינו יודע על מה תרמוז במראה הזאת ומה ענינה בנבואתו עתה: (ו) **ויען ויאמ' אלי זה דבר ה' אל זרובבל**, הודיע לו שבמנורה הזאת מרמז דבר ה' והבטחתו אל זרובבל שהבטיח לו לאמר **לא בחיל ולא בכח**,

באור המלות

יכוון שבעה מוצקות ול"פ מוצק א' לכל נר, כמ"ש כאילת השחר (כלל קס"ח): (ו) בחיל. בכח, הכח מציין

אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת׃ ז מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ׃ ח וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ט יְדֵי זְרֻבָּבֶל יִסְּדוּ הַבַּיִת הַזֶּה וְיָדָיו תְּבַצַּעְנָה וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהֹוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ י כִּי מִי

בז

רש"י

בנין ביתי: כי אם ברוחי. אני אתן את רוחי על דריוש ויתן לכם (ס"א ויצוה לכם) לבנות ולעשות כל צרכי יציאת הבנין משלו ולעזור אתכם בחטין ויין ושמן ועלים כמו שמפורש בעזרא (ו') ולא תצטרכו לעזרת אדם: (ז) מי אתה הר הגדול. שרי עבר נהרא תתני פחת עבר נהרא ושתר בוזני וכנותהון שבטלתם המלאכה עד כה מעתה תהיה לפני זרובבל מישור אין לכם שררה וגדולה עוד עליו: והוציא את האבן הראשה. האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו להיות אדריכל בראש הבונים והם יבנו הכל כפי דבריו אשר יצוה בבנין נאה ומפואר: תשואות חן חן. יהיה לה לאותה האבן שהכל יאמרו מה נאה בנין זה העשוי על ידי אבן המשקולת הזאת, תשואות חן כמו תשואות נגש וכמו תשואות מליאה עיר הומיה (ישעיה כ"ב) קול שאון (שם ס"ו) כולם לשון השמעת קול הם: (ט) ידי זרובבל יסדו הבית הזה. מתחלה ועד סוף בימי כרש הראשון: וידיו תבצענה. אותו עתה, תבצענה ל' גמר הוא כמו (שם) כי יבצע ה' כל מעשהו: (י) כי מי בז ליום. שיוסד הבית אשר הוקטן בעיניהם כמו שנא' (בעזרא ג') ורבים מהכהנים אשר

מצודת ציון

ענין לבא עם: ברוחי. ענין רצון: (ז) למישור. מלשון ישר ושוה: הראשה. ר"ל טובה וחשובה וכן וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו'): תשואות. ענין השמעת קול כמו תשואות נוגש (איוב ל"ט): (ט) תבצענה. ענין השלמה כמו כי יבצע ה'

מצודת דוד

לכבשם במלחמה אבל ימשול בם מבלי עורת מלחמה כי אם ברצוני כי אתן בלב האומות להיות נכנעים לו וסרים למשמעתו ויהיה דומה לעריכות נרות המנורה שהיו מבלי עזרת אדם הכל נעשה מעצמו כי הזיתים נאצלו מעצמם ונדרכו מעצמם ומעצמו נמשך השמן אל הגלה כאשר יאמר עוד למטה ומן הגלה נמשכו מעצמם דרך הצינורות אל הנרות: (ז) מי אתה הר הגדול. על מלך גוג יאמר מי אתה וגו' ר"ל מה כח יש בך התחשוב שאתה הר גדול לעמוד בפני המשיח לבל יוכל לעבור לא כן הוא כי נמוגו תהיה הארץ מישור ובקל יעבור ר"ל לא יהיה בך לעכב מה ע"י: והוציא. מלך המשיח יוציא האבן הטובה והחשובה להניחה ביסוד בנין בית העתיד בה' תשואות. אז ישמע קול המייה אשר כולם יענו ויאמרו הנה להאבן הזה יש לה חן רב כי היא טובה וחשובה עד מאד: (ט) ידי זרובבל יסדו וגו'. זרובבל עצמו הניח היסוד מהבית הזה כן ידיו ישלימו את בנין הבית ר"ל ידי המשיח הבא מזרעו ישלימו להניח אבן היסוד מהבית העתיד ואמר ידיו על ידי שמשיח הבא מזרעו כדרך שאמר כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע (לעיל ג') שנאמר על כה"ג הבא מזרעו אשר יכהן אז ואמר ענין השלמה על כי יהיה הבית האחרון והוא תשלום הבתים ולפי הבית העתיד יעמוד במקום הבית הזה עצמו אמר תבצענה כאלו ישלים הבית הזה וכמ"ש גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון (חגי ב'): וידעת. זה מאמר הנביא לישראל בבוא הדבר תדע אשר ה' שלחני אליכם ומאתו היו דברי: (י) כי מי בז. אשר מי שהיה מבזה בלבו יום בנין בית הזה להבנו יום קטנות לפי קטן הבנין הנה ישמחו את

גיא חזיון

באור המלות

הכח הפנימי (ישעיה מ' כ"ו) וחיל בא גם על צבא מלחמה ואון חיצוני: (ז) האבן הראשה. אבן הראשון שמניחים ביסוד, גם נרמז שיוציא מן ההר האבן הראשון שהוצב בבנין בית שני שחקק עליו יהושע שבעה עינים, ואז ישמיעו קול תשואות והמיה לאמר חן חן לה: (ט) תבצענה. ענין

באור הענין

שבעת יוציא את עבדו צמח מזרע זרובבל אז תהיה הנהגת ה' בבלי אמצעי, לא על ידי המערכת, שע"ז צריך חיל שיתגבר בדרך הטבע, ולא ע"י המלאכים שהגם שאז ינהג בהם ולא בחיל חיצוני, בכ"ז צריך כח פנימי, כי אין הגם שורה על דבר ריקן, כמ"ש לך בכחך זה והושעת את ישראל מיד מדין, **כי אם ברוחי**, שרוח ה' לבדו ינהיג וימשול בהשגחתו הפרטית, שזה רמז במנורת הזהב ושבעה נרותיה ובשבעה עיני ה' אשר יפתח על אבן היסוד: (ז) **מי אתה**, יצייר כי ברבות הימים עד הקץ יטבע האבן הראשה שהיא האבן של יסוד הבנין (שדבר ממנו סי' ג' פסוק ט') בעומק הר המוריה, ובהגיע זמן הבנין לעתיד יהיה האבן בלוע בהר הגדול הזה ולא יוכלו להוציא אותו, ומצוה אל ההר שיתהוה ממנו מישור, ועז"א **מי אתה הר הגדול העומד לפני זרובבל** ומעכב בידו מלהוציא את האבן, אני מצוך שתהיה למישור למען **יוציא את האבן הראשה**, ואז **תשאות חן חן לה** כולם ישמיעו על האבן קול חן חן, כי יהיה לחן בעיני כולם לא כמו בבנין בית שני שלא היה הבנין לחן בעיני הזקנים אשר ראו את הבית הראשון שהם בכו בכי גדול, כמ"ש בעזרא ובחגי: (ח—ט) **ויהי דבר ה'**, עתה פירש הדברים והגיד לו בנבואה כי **ידי זרובבל יסדו את הבית הזה**, ר"ל עתה הניח רק היסוד אל הבנין שיהיה לעתיד לבא, כי הבנין שבונים עתה בבית שני אינו בנין נגמר ונשלם, כי חסרו בו חמשה דברים והיה מוכן ליחרב, והוא רק יסוד והתחלה אל הבנין שיהיה באחרית הימים, שאז **ידיו תבצענה** אז יהיה גמר הבנין, וכמ"ש חכמינו ז"ל שלכן בנוהו מעין בנין שלמה ומעין בנין יחזקאל לעתיד כי היה בנין ממוצע בין שניהם, סוף בנין הראשון ויסוד לבנין האחרון, ואז **וידעת כי ה' צבאות שלחני אליכם**: (י) **כי מי בז**

בז ליום קטנות ושמחו וראו את־האבן הבדיל ביד זרבבל שבעה־אלה עיני יהוה המה משוטטים בכל־הארץ: יא ואען ואמר אליו מה־שני הזיתים האלה על־ימין המנורה ועל־שמאולה: יב ואען שנית ואמר אליו מה־שתי שבלי הזיתים אשר ביד שני צנתרות הזהב המריקים מעליהם הזהב: יג ויאמר

רש"י

בלא הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול, וכגבואת (חגי ב') הלא כמוהו כאין בעיניהם ישמחו עתה כשיראו את האבן הבדיל התלויה בחוט המשקולת אשר ביד אדריכל ראש הבונים שמכוון בה ראש הפינה, וזו תהיה ביד זרובבל: שבעה אלה. על אחד שבעה ביסוד הראשון שבימי כורש, וכן ת"י שבעה נדבכין כאילין: עיני ה' המה משוטטים. ולו נראה לעשות כן והוא ראה את זרובבל זה סגן לדבר: (יא) מה שני הזיתים. מה רמז הם ומה רמז שני שבלי זיתים מרוק"א בלעז, קבוצות זיתים בענף כמין שבולת: (יב) אשר ביד שני צנתרות. כלומר אצל שני הצנתרות כמו (שמואל ב' י"ד) בלא חלקת יואב על ידי: המריקים מעליהם. את השמן הזה הצלול ומוב להאיר כזהב כמו (איוב ל"ז)

מצודת דוד

כאשר יראו את האבן המשקולת ביד המשיח הבא מזרע זרובבל המייסד את הבית: שבעה אלה. השמחות האלה שישמחו אז תהיה כפול שבעה בערך התוגה שיש להם כעבור בזיון יום קטנות: עיני ה' וגו'. ר"ל לכן רואה הוא תוגת לב המבזה יום קטנות ולפיכן ישמחם בכפל שבעה בערך התוגה: (יא) אליו. אל המלאך הדובר בו: מה שני הזיתים. ר"ל למה בא הרמז בשני אילני זיתים ולא באחד: על ימין המנורה, ר"ל על ימין הגולה שעל ראש המנורה ועל שמאלה אחד מזה ואחד מזה: (יב) מה שתי שבלי הזיתים. כי במראה השנית ראה כאלו שתי ענפי זיתים נתלשו מעצמם ונפלו בתוך שתי צנתרות של זהב והם היו נדרכים מעצמם והם היו מריקים

מצודת ציון

(ישעיה י'): (י) בז. מלשון בזיון: האבן הבדיל. הוא האבן התלוי בקו המשקולת וע"י מיישר הבנאי את הבנין ועל שע"ש רוב דרכם לעשותה מאבן אמר האבן הבדיל וכן אבן העופרת (לקמן ה'): משוטטים. ענין התנועה הנה והנה וכן שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיה ה'): (יב) שבלי. מלשון השבלים הטובות (בראשית מ"א) ובדרך משאלה קרא כן ענפי הזית לפי שהיו מלאים גרגרי זיתים כמו השבולת המלאה גרגרי התבואה: ביד. ר"ל בתוך וכן ביד כל אדם יחתום (איוב ל"ז): צנתרות. הוא שם כלי מה: המריקים. ענין הולה ושפיכה כמו על הארץ יריקו (קהלת י"א): הזהב. ר"ל שמן מזוקק ונקי כזהב וכן מצפון זהב יאתה (איוב ל"ז):

באור הענין

ליום קטנות, ביום של עתה שהבנין קטן בעיניכם, והיום שהוא עת הגאולה של בית שני קטן, מי שהוא בז אל הבנין והיום הקטן הזה, הם ישמחו לעתיד עת **יראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה**, עת יראו שבעה אלה העינים שחקקו על האבן במספר שבעה, שעתה היה מספר השבעה מרמז על הנהגת הטבע ע"י שבעת המשרתים במערכה שהוא ז' כוכבי לכת, ואז יראו כי שבעה אלה החקוקים באבן (כמ"ש על אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פתוחה) **עיני ה' המה**, היינו עיני הכוכבים והמזלות רק יהיו עיני ה' והשגחתו בעצמו בבלי אמצעי, והם יהיו **משוטטים בכל הארץ**, שאז ישגיח השגחה נסיית פרטיית, ובזה פירש לו מראה המנורה שראה עם שבעה נרותיה שזה מורה על שבעה עיני ה' המאירים להארץ ולדרים לעתיד לבא, וזה יפתח פתוחה על אבן הראשה, כי זה יהיה ענין המקדש לעתיד שכבוד ה' ישכון בו בקביעות וישגיח בשבעה עינים העליונים שהם ז' מדותיו וספירותיו על עמו ונחלתו: (יא—יב) **ואען ואומר אליו**, אחר שפי' לו מראה המנורה ושבעה נרותיה, שאל אותו שיפרש לו ע"מ רומזים שני הזיתים שהוא רואה במראה שהם עומדים מימין ומשמאל המנורה (כי הזיתים התחילו בסוף עם המנורה משני צדדיה וראש הזיתים הגיע עד הגולה אשר על ראשה, והיה מצדדי המנורה וגבי מצדדי הגולה), ותוך כך ראה בחזיונו כי אצל הזיתים יש שני צנתרות של זהב, היינו צינורות להגיר השמן שבא מן הזיתים אל הגולה, וביד שני הצינורות נמצא שני שבלי זיתים (זיתים הגדלים באשכול כשבולת) שבולת לכל צנתר, שמן הנסחט מן שבולת הזיתים הולך דרך הצינורות אל הגולה, והנה הזיתים והשבלים לא היו של זהב רק עץ זית ממש, רק הצינורות היו של זהב, והשמן שיצא דרך הצנתר אל הגולה נדמה במראהו כזהב, ונז"א **המריקים עליהם הזהב**, וע"כ שאל עוד ביחוד על מה רומזים השבלים והצנתרות: (יג) **ויאמר הלא ידעת מה המה אלה**, שכבר יבין מעצמו שהזית מרמז המשוחים בשמן

ביאור המלות

גמר, וכפי' פרשתי על העתיד, ויותר נראה על שיבנים הבנין שבנו אז, שעל לעתיד סל"ל תשלימנם כמ"ש בפי' ישעיה נ"ח י"ב: (י) בז. פרשו בוז, ומצאנו העבר בפתח כי עת מראות עיניהם: וקטנות. מוסב על שבעה אלה שאהריו, שהם השבעה עינים שהם עתה קטנות, ואז יראו שבעה אלה, שהם עינים גדולות עיני ה' המשוטטות: (יב) שבלי. ענפים שהזיתים תלוים בהם כתבואה בשבולת: צנתרות. צינורות וכתי"ו עבשת כמו בפי' חז"ל עשתרות תעשן עושר במעשרות בעליכם:

המפתח

אֵלַי לֵאמֹר הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ יד וַיֹּאמֶר אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי־הַיִּצְהָר הָעֹמְדִים עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃

ה א וָאָשׁוּב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה מְגִלָּה עָפָה׃ ב וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר אֲנִי רֹאֶה מְגִלָּה עָפָה אָרְכָּהּ עֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרָחְבָּהּ עֶשֶׂר בָּאַמָּה׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלַי זֹאת הָאָלָה הַיּוֹצֵאת עַל

רש"י

מלפון .זהב יאחזו : (יד) שני בני היצהר. קרן כהונה ומלכות הנמשחים בשמן המשחה העומדים על אדון כל הארץ לבקש מלפניו להחזיר את גדולתו : שני בני היצהר. יצר טוב ויצר הרע מתהפך לטוב בזכות התורה :

ה (א) **מגלה** עפה. רבותינו פירשו כפולה ואמרו שהתורה כתובה בה, ולמדנו מכאן שהעולם אחד מג' אלפים ומאתים בתורה, כדאיתא בעירובין (דף כ"א), וי"מ מגילתם פרהא פורחת באויר, ולפי פשוטו של פרשה מגלת פורענות היתה והוא שראה (יחזקאל ב') וכתוב אליה קינים והגה והי : (ג) זאת האלה. זאת שכתוב בה פורענות נקמת שבועת שקר : היוצאת. עתה

מצודת ציון

(יד) היצהר. הוא השמן כמו תירוש ויצהר (דברים כ"ח) : על האדון. אצל אדון :

ה (א) מגלה. אגרת על שם שגוללין אותה : עפה. מל' עפיפה ופריחה : (ג) האלה. ענין קללה : נקה.

מצודת דוד

שמן נאצל כזהב אל הגולה וקאר למעלה ופרשו כאן ושאל למה היה הכל שנים שנים על מה מרמז השניות : (יג) הלוא ידעת. הלוא מעצמך תשכיל לדעת על מה מרמז השניות : לא אדני. לא השכלתי לדעת : (יד) אלה שני בני היצהר. השניות מרמז על שני בני היצהר רצה לומר המלך המשיח וכה"ג אשר ומשחו בשמן המשחה זה למלכות וזה לכהונה גדולה: העומדים על אדון כל הארץ. לבקש רחמים להחזיר הממשלה לבית ישראל ובמעשה דריכת הזיתים והמשכת השמן מעצמו ירמוז שיחזור הממשלה לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחו :

ה (א) ואשוב. חזרתי והרמותי עיני כלפי מעלה ואראה והנה מגלה פורחת באויר השמים והיא מגלת פורעניות כעין מה שראה יחזקאל כמ"ש ואראה וגו' והנה בו מגלת ספר (יחזקאל ב') : ארכה עשרים וגו'. כמדת בית קה"ק לרמז שבעת הפורעניות החרב : (ג) זאת האלה. במגלה היא חקוק וכתב הקללה היוצאת בגזירה על פני כל א"י כאלו יצא

גיא   באור הענין   חזיון

המשחה, **ואומר לא אדני** כי איני יודע מה ענינם אל המנורה : (יד) **ויאמר אלה שני בני היצהר**, שהם המלך והכ"ג שמשוחים בשמן משחת קדש, ומה שעומדים אל המנורה מרמז שהם **העומדים על אדון כל הארץ**, שההשפעה הנסיית שירדה מאת ה' המרומזת בשמן היורד מן הגולה אל קני המנורה יהיה ע"י בני היצהר, בזכות המלך והכ"ג, שהמלך יחזיק במצות המלות שבין אדם לחברו שהוא משפט וחסד, והכ"ג יחזיק במצות התורה והעבודה, מצות שבין אדם למקום, וע"י מעשיהם יעלה שמן טוב מעשיהם וימשיך השמן ההשגחיי אל הגולה ומעין ישיתוהו, עד שהם יהיו בציור הזיתים שמהם יצא השמן אל הגולה להאיר את נרות המנורה, והציור מריק השמן מן שבלי הזיתים אל הגולה, ובאשר שניהם הם בני אדם לא נצייר בזהב רק בעץ זית, כי האדם עץ השדה, אולם השפע הנאצל ע"י מעשיהם אל הגולה דרך צנתרות הם מזהב ומריקים זהב, כי ימשוך הרצון האלהי הנכיי המשל בזהב :

ה (א) **ואשוב ואשא עיני**, אחר שהראהו במראות הקודמות שגאולה הזאת ובנין הזה של המקדש אינו עדיין הגאולה והבנין העקרי, הראהו ה' העונות שבעבורם חרב הבית וגלו ישראל שנית. ראה והנה מגלה עפה שהיא פורחת באויר : (ב) **ארכה עשרים באמה ורחבה עשר**, שהמגלה הזאת יצאה משתח ההיכל והיה מדתה כמדת פתח ההיכל שהיה גובה עשרים ורוחב עשר : (ג) **ויאמר אלי זאת האלה היוצאת**, שבמגלה הזאת כתובים כל האלות שהיו נשבעים בשבועת האלה לשקר, נכתבו כל האלות על המגלה הזאת, והיא יוצאה להנקם מן הנשבע לשקר, וטעם יציאתה מן ההיכל כי כן בקש שלמה בתפלתו (מ"א ח' ל"א) את אשר יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלותו ובא האלה לפני מזבחך בבית הזה ואתה תשמע השמים ושפטת את עבדך להרשיע רשע, בקש על האלה שישבע איש לחברו שיבא לפני המזבח ומשם יצא משפט על הנשבע לשקר, וגם היה דרכם לישבע ולהאלות בבהמ"ק, והיה מנהגם להאלות על הגניבה כמ"ש (שופטים י"ז) אלף ומאה הכסף אשר לוקח לך ואת אלית, **כי בדברים** הנסתרים היו נותנים חרם ואלה על כל היודע ומעלים דבר, וכן על כל דבר אשר שבועת ה' תהיה בין שניהם היתה האלה באה לפני המזבח אל ההיכל, וע"כ ראה עתה שהאלות האלה שהיו בהיכל ה' יוצאים מן ההיכל לעשות משפט ולחול על הנשבע לשקר, וצייר שהאלות כולם כתובים במגלה הזאת ושהיא גדולה בארך ורוחב כפתח ההיכל, ר"ל כי מלאו את ההיכל באלותיהם, וז"ש זאת האלה היוצאת לעשות משפט, כי

על־פני כל־הארץ כי כל־הגנב מזה כמוה נקה וכל־הנשבע מזה כמוה נקה׃ ד הוצאתיה נאם יהוה צבאות ובאה אל־בית הגנב ואל־בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת־עציו ואת־אבניו׃ ה ויצא המלאך הדבר בי ויאמר אלי שא נא עיניך וראה מה היוצאת הזאת׃ ו ואמר מה־היא ויאמר זאת האיפה היוצאת ויאמר זאת עינם בכל־הארץ׃

רש"י

מבית קדשי הקדשים מלפני השכינה להתהלך על פני כל הארץ וזהו ארכה עשרים ורחבה עשר כמדת פתח העזרה והיכל אשר יצאת דרך שם: כי כל הגונב. עד עכשיו מזה כמוה נקה. מזה הפורענות כמו שהוא מפורש בה נקה ולא נתפס פורענות יחידים העוברים על התורה אלא המתין עד שנתמלאת סאת כולם ולקו כולם כאחד בחורבן ובגולה, וכן כל הנשבע לשקר עד הנה מזה הפורענות כמו שהמגלה הזאת מגדת נקה ולא נתפס אבל מכאן ואילך הוצאתיה לבוא בארץ ולנקום מן הגונבים והנשבעים לשקר מעכשיו ובאה אל בית הגנב וגו': (ה) שא נא עיניך וראה. עוד יוצאת אחרת שתצא מבית קדש הקדשים: (ו) ואומר מה היא. היוצאת שאמר אלי לראות: ויאמר זאת האיפה. שתראה יוצאת כמין איפה שמודדין בה: ויאמר זאת עינם בכל הארץ. ולאחר שראיתיה אמר זאת היא מדה שלקו בה אותם שעיניהם בכל הארץ לגזול ולעשוק להקטין איפה ולהגדיל שקל ונמדד להם סאה בסאה:

מצודת דוד

פסק דין מב"ד של מעלה נכתב: כי כל הגונב מזה. כי המגלה היתה כתובה פנים ואחור כענין שראה יחזקאל כמ"ש והיא כתובה פנים ואחור (שם), ולכן אמר כי כל הגונב הוא רשום שהוא מהעבר מזה: כמוה נקה. ר"ל כמו הפורענות שנאמר בה כן יהיה מנוקה ומעותק מן העולם להיות נכרת ממנה: וכל הנשבע מזה. וכל הנשבע לשקר רשום הוא מהעבר מזה וכמו הפורענות הנאמר בה כן יהיה מנוקה מן העולם: (ד) הוצאתיה. ר"ל עם כי שעד הנה שלא נתמלאה הסאה האריכתי אפי אבל כעבר נתמלאה הוצאתי המגלה לפסק דין מתוך: ובאה. הפורענות הנאמר בה תבוא אל בית הגנב וגו' ותתמיד לשבת בתוך ביתו וכלה אותו ועצי בנין ביתו ואבניו ולא ישאיר שריד: (ה) ויצא. נראה לו במראה הנבואה כאלו המלאך הדובר בו חזר והלך לו ובא לרמוז במשך הגלות תסתלק הנבואה: ויאמר אלי. אח"ז חזר המלאך ואמר אליו שא עיניך וראה מה היא הדבר היוצאת מן השמים: (ו) מה היא. ר"ל מה היא הדבר שאתה אומר לי לראותה: זאת האיפה היוצאת. ר"ל את זאת אני אומר לך לראות ולהתבונן בה כי בא לרמוז על מה שהטעו בה להקטין איפה לרמות הבריות: ויאמר. חזר המלאך והרים קול ואמר על זאת ישימו עינם היושבים בכל הארץ לראות

מצודת ציון

מלבון נקי. (ד) ולנה. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א'): וכלתו. מלשון כליון והשמדה: (ה) שא. הרם: נא. עתה: (ו) האיפה. שם מדה:

גיא חזיון

באור הענין

כי כל הגונב מזה כמוה נקה, שהגונב ונשבע באלה לנקות א"ע מן החשד נשבע כמוה, היינו כמו הקללה הכתובה במגלה, שבלשון זה נשבע וקבל עליו באלה לנקות א"ע וכן כל הנשבע על שאר דברים, היה נשבע מזה, מן האלה הזאת אשר במגלה, (מצייר כאילו לקח מן האלה וזה גנב ונשבע), ועז"א כמוה נקה, הלא נקה א"ע מן החשד כמוה, היינו כדברים הכתובים באלה אשר במגלה, ובמגלה כתובה האלה והקללה שקבל על עצמו כדי לנקות א"ע מן החשד, ולכן. (ד) הוצאתיה נאם ה' שתצא מן ההיכל לעשות משפט, ובאה אל בית הגנב ולנה בתוך ביתו, אחר שהוא לקח מזה וקבל אותה על עצמו, וכלתו ואת עציו ואת אבניו, וכמ"ש חז"ל דברים שאין אש ומים מכלים אותם שבועת שקר מכלה אותם: (ה) ויצא המלאך, כאשר רצה להראות לו ענין אחר, איך שיש להם עוד חטאים אחרים ואיך יענש אותם עליהם באיפת חטאם ובמדה ובמשקל, לא כעונש שבועת שוא שהוא בלי גבול ומדה, לכן יצא אל מדרגה אחרת והראה לו דבר אחר היוצא: (ו) זאת האיפה היוצאת, היא המדה שיוצאת לדון כפי שמדד מדה כנגד מדה, והעונש יהיה כפי החטא וכמדתו, והאיפה הזאת היוצאת להעניש על חטאים אחרים אינה היוצאת מן ההיכל כמו המגלה, כי שאר חטאים אינם באים לפני המזבח כמו שבועת שקר, ועז"א זאת עינם בכל הארץ, ר"ל העין המשגיח על חטאים אלה אינו העין שבהיכל, רק הוא העין וההשגחה הנמצאת בכל הארץ להעניש כפי מדת החטא, ואינו חמור כעין אשר בהיכל: (ז) והנה, ראה כעגל אחר שהתנשאה ככר עופרת מן הארץ, ועוד ראה שאשה אחת יושבת בתוך האיפה, ופירש לו

באור המלות

(ג) נקה. בא על המזכה א"ע מן העונש או מן החשד, והייתם נקיים מה' ומישראל: מזה. ר"ל מהכתוב במגלה: וכמוה. היינו כנוסח הכתוב באלה, נקה את עצמו בלשון זה: (ד) ולנה. כמו ולנם בקמץ: (ו) עינם. העין המשגיח

ז וְהִנֵּה כִּכַּר עֹפֶרֶת נִשֵּׂאת וְזֹאת אִשָּׁה אַחַת יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הָאֵיפָה׃ ס ח וַיֹּאמֶר זֹאת הָרִשְׁעָה וַיַּשְׁלֵךְ אֹתָהּ אֶל תּוֹךְ־הָאֵיפָה וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־אֶבֶן הָעֹפֶרֶת אֶל־פִּיהָ׃ ס ט וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה שְׁתַּיִם נָשִׁים יוֹצְאוֹת וְרוּחַ בְּכַנְפֵיהֶם וְלָהֵנָּה כְנָפַיִם כְּכַנְפֵי הַחֲסִידָה ותשנה

רש"י

(ז) והנה ככר עופרת נשאת. ראיתי שנשאת מעל הארץ לאויר משקל ככר עופרת, וראיתי עוד וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה: (ח) ויאמר זאת הרשעה. האשה זאת שאתה רואה בתוך האיפה היא מדת דרך הרשע אשר ינהגו בה הרשעים והנם עתה נתונים בתוכה ללקות בתוך הסאה עצמו שמדדו בה מדה במדה: וישלך אותה. עד עתה היתה יושבת והוא השליכה והכבשה לתוכה, רמז ליסורים ולעונשים: וישלך את אבן העופרת אל פיה. לסקעה למען לא יגדלו עוד ולא ישמע קולם לשדד עניים ואביונים: (ט) שתים נשים יוצאות. מן הבית: החסידה, דייה לבנה ובלעז"ר בלע"ז:

מצודת ציון

(ז) ככר. שם משקל: נשאת. ענין הרמה: (ט) החסידה.

מצודת דוד

גמול המעשה למען יוסרו: (ז) ככר עופרת נשאה. משקל ככר עופרת נשאה את עצמה מן הארץ: וזאת אשה אחת. ר"ל האשה אחת הזאת שהכניסה את האיפה שהיא יושבת בתוך האיפה לקבל שם הגמול במקום הרשע שם המעשה והאשה ההיא מרמזת על כללות האומה וכן ברוב המקומות כינו הנביאים כללות האומה בשם אשה: (ח) ויאמר. המלאך אמר זאת היא הרשעה שהכניסה את האיפה: וישלך אותה. כי בתחלה ישבה בה ועושה המשפט הורדה השליכה ותבסה אל תוך האיפה והשליך אל פיה את אבן העופרת לתקנה והוא הככר העופרת הנשאה הנזכרת למעלה ובא לרמז על מה שחטאו להגדיל שקל ויהיה הגמול מדה במדה בדבר שחטאו. ועם כי היה עופרת אמר אבן העופרת כי ע"פ רוב עושים המשקל מאבן וכן האבן הבדיל (לעיל ד'): (ט) שתים נשים. הן מרמזות על בבל וכשדים: יוצאות. מן השמים: ורוח וגו'. כאלו הרוח קבוע בכנפיהן להוליכן הנה ובנפיהן היו רחבות וארוכות ככנפי החסידה וכן נשאו את האיפה עם

גיא חזיון

באור המלות

פליסם: (ח) הרשעה. שם המופשט של הרשע,

באור הענין

פתרון המראה: (ח) ויאמר זאת הרשעה, פירש לו שהאשה היושבת בתוך האיפה היא הרשעה, שנתגלה ונצטייר בצורת אשה, ושהרשעה היא יושבת בתוך האיפה, לומר שהרשעה בעצמה תעניש את הרשע, ושהרשעה היא תמיד לעושה הרשעה באיפה ובמדה את עונשו כפי הרשע, עד שהיא עצמה יושבת באיפת המדה המענשת, ועתה באר לו הפתרון של הככר עופרת ע"י שהשליך אותה אל תוך האיפה וישלך את אבן העופרת אל פיה של האיפה, ר"ל שע"י שיענש את הרשעים ע"י רשעם בעצמם וע"י שהרשע שעשו היא נמצאת תוך האיפה למוד להם עונש במדתם מדה במדה, עי"ז יכירו עונשי ה' ויתירא מלעשות רע, ועי"כ תחדל הרשע ויופסקו העונשים, והאיפה תכוסה בככר עופרת שהוא מבליע את הקול בל ישמע עוד קול הרשעה אשר היא יושבת תוך האיפה, כי עי"כ עולתה תקפץ פיה בראותם כי יש משגיח הגומל ומעניש, ומה נעמו דברי חז"ל שדרשו מזה שאנשי כנה"ג בטלו יצרא דע"ז ושהשליכוהו בדוד עופרת שסותם את הקול, שזה מליצה שע"י שראו משפטי ה' ועונשיו בטלה המינות שהוא יצרא דע"ז שהיו אומרים עזב ה' את הארץ ביד מערכת הכוכבים והמזלות, ומאז נפסק הקול ההוא ונסתמה האיפה והרשעה נקברה תוך האיפה: (ט) ואשא עיני וארא, ראה מראה אחרת ששתי נשים יוצאות, ופירשו חז"ל שזו חנופה וגסות הרוח שירדה לבבל, ר"ל שאחר שראה שנסתמה האיפה וחדל המינות ויצרא דע"ז, ראה דבר אחר בשקולה כע"ז שנפרצה ביניהם, ותחת האשה האחת שישבה תוך האפה ראה שתי נשים, והם התנופה שזה שקול כע"ז ע"י שיעשה כל מעשיו בצביעות לחנוף בהם שזה משתף בעבודתו, וכמ"ש החובה"ל שהחנופה הוא השיתוף הנסתר שעובד את ה' ובני אדם והיא כפירה בה' בנעלם וכן גסות הרוח שיתגאה בלבבו לדמות שמשיג השגת באלהות ויסמך על שכלו ובינתו ויצא עי"ז למינות, כמו שהיה בבית שני בכתות החלוקות שעמדו ביניהם, שהיה סבתם שתי נשים הרעות האלה, שעמדו תחת האשה האחת שהיא יצרא דע"ז שהושלכה תוך האיפה, רק שראה שלהם כנפים ככנפי החסידה, שהחסידה הגם שהיא עוף טמא מראית ה"ע כעושה חסד, כמ"ש חז"ל למה נקרא שמה חסידה שעושה חסד עם חברותיה, וכן ישמרו מן הניאוף, כמ"ש הטבעיים שעופות אלה יעשו משפט במנאפים, וכן ידמו הדור הזה כאלו הם קדושים לאלהיהם ויצדיקו חסדים, והם טמאים באמת כי בוצע חנף, וגם סופו להיות כהחסידה שתשא כנף אל ארצות רחוקות כמ"ש גם חסידה בשמים ידעה מועדיה, וראה רוח בכנפיהם, רוח גאוה ורוח המפס, ומתגאים על כנפי רוח המדמה, ותשאנה את האיפה בין הארץ ובין השמים, שאינם לא בארץ ולא בשמים רק עומדים בתוך, כי במחשבותם הגאים עומדים בשמים, ובמעשי

ותשנה את־האיפה בין הארץ ובין השמים: י ואמר אל־המלאך הדבר בי אנה המה מולכות את־האיפה: יא ויאמר אלי לבנות־לה בית בארץ שנער והוכן והניחה שם על־מכנתה:

ו א ואשב ואשא עיני ואראה והנה ארבע מרכבות יצאות מבין שני ההרים וההרים הרי נחשת: ב במרכבה הראשנה

הסר א׳ בלא מפיק סוסים

רש״י

(יא) והוכן והונחה שם. והוכן הבית והונחה האיפה עם הרשעים שבתוכה. שם באותו הבית: על מכונתה. על קביעותה ועל בסיסה, כאן רמז לו שבעונם של ישראל שמדדו בסאת עבירות ורשע לקו באותה מדה ובאו שתי אומות שמלכו כאחת הן בבל וכשדים חיל נבוכדנצר והגלום לבבל ושם עמדו קבועים על מכון בשים ההוקבע להם, והוא לפי מלאות ע׳ שנה עד עתה שחזרו, וטעם פירוש זה אחר יונתן במקצת, וכמה דרכים פותרים בה ולא נתיישבו לי. ורבותינו פירשו ולמדו מכאן שנמסר להם יצר הרע לאנשי כנסת הגדולה ושדיוהו לדודא דאברא וחסוהו באברא משום דקא׳ קליס כדאיתא בסנהדרין ובמסכת יומא, ושפתרתי מלכות נבוכדנצר בכפל שתי האומות ראיתי במדרש תהלים שארבע מלכיות הללו שנשתעבדו בישראל כפולות היו בבל וכשדים מדי ופרס יון ומוקדון אדום וישמעאל, ועל כן יסד הקליר היא רביעית היא שמינית על אדום:

ו (א) וההרים הרי נחשת. סימן על חוזק מלכיות הללו הבא להם מבין שני ההרים שהוא קצה

מצודת דוד

האשה אשר בתוכה והיו מוליכות אותה באויר בין הארץ ובין השמים. ר״ל הם הגלו את יהודה מאז וכוונת הרמז היה על אלו שנשארו בבבל ולא עלו לא״י וכאשר יאמר למטה: (י) אנה המה וגו׳. להיכן מוליכות את האיפה ולא שאל על האשה כי ידע מעצמו שהוא מרמז על הגלות שכבר עבר אבל שאלתו היה על האיפה אשר הוא מסגרת שבא למדוד להם מדה כמדה ולא ידע להיכן הוא: (יא) לבנות לה בית. ר״ל לבנות בית קבוע בשנער לאלו שגלו שמה ולא עלו: והוכן. הוא הבית שמה לעשות מקום לשבת ולא עלתה לא״י וכן תהיה מונחת שמה על מקום מכונתה ולא הוסיף עוד לעלות כואיל וכתיב גם הבית השני וכאומר לכן מוליכות שמה האיפה למדוד לה מדה כמדה כיון לא רצתה לעלות לכן תשאר שמה: ו (א) ואשוב. חזרתי והרימותי עיני: ארבע מרכבות. הם מרמזים על ארבע מלכיות המושלים בכיפה וכאלו רוכבים במרכבות שהוא ענין גדולה וממשלה: וההרים הרי נחשת. כאלו המרכבות היו חזקות והלכו בין הרי נחושת ולא

מצודת ציון

שם עוף: ותשנה. כמו ותשאנה באל״ף: (י) אנה. להיכן: (יא) שנער. היא בבל: והוכן וגו׳ מכונתה. מל׳ הכנה וקביעות: ו (א) מרכבות. עגלות שהסוסים מושכים אותם:

ביאור הענין

גיא חזיון

לגבה הם אראיים יורדים כרוח הבהמה למטה לארץ, והם נשאו את האיפה שנית להענים המוספים על רוע מעשיהם: (י—יא) ואומר, וכאשר ראה שהם מוליכים איפת העונם לארץ אחרת, שאל אנה המה מולכות את האיפה, ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער, הודיע לו שבעבור זה יוחרב הבית ויגלו ישראל שנית לגולה שהרבה מן הגולים היו בארץ שנער ששם נשארו יהודים הרבה, וכן מעט זה נשארו בארץ שנער ולא שבו בבית שני, וגם הודיע לו כי הניחה שם על מכונתה, ששם הוא מקום האיפה, כי גם בבבל ים הנופה וגסות הרוח כמ״ש חכמינו ז״ל, ושם תנוח האיפה כי שם מכון שבתה:

ו (א) ואשוב ואשא עיני, הנה במראה הראשונה ראה איש רוכב על סום אדום שהוא מלכות יון שתפסה מלכות אחר דריוש, ועתה הראהו המלכיות שיעמדו בעולם עד אחרית הימים, וראה ארבע מרבבות יוצאות, כל מרכבה היא מד׳ סוסים, כי כל מלכות היא מארבע מלכיות, שכל רוח מרוחות העולם מושל עליה מלכות אחרת ומושפעת משר מיוחד המקבל מאת המרכבה העליונה שחלוקה ג״כ לד׳ רוחות, כמ״ש בפי׳ מרכבת יחזקאל, וראה אותם יוצאות מבין שני ההרים, כי ראה שיהיו חלוקות, ששתי מרכבות יצאו מהר המשחית ועתידים להרע לישראל, ושתי מרכבות יצאו מהר מועד להטיב עם ישראל, וההרים הרי נחשת, כי מלכות בבל שהיתה מלכות הזהב ומלכות מדי שהיתה של כסף (כמו שראה אותם נבוכדנצר בחלומו), כבר חלפו מן העולם, ומעתה מתחיל מלכות יון שנמשלה בחלום נבוכדנצר לנחשת שהוא אחר הכסף: (ב) במרכבה הראשונה סוסים

באור המלות

כמו כי בערה כאש רשעה (ישעיה ט׳): (יא) והוכן מכונתה והניחה על מכונתה. ומלת והניחה שרשו ינח, והיא מורכבת מן ההפעיל הניחה ומן הפעל הונחה, שכבר הונחה שם כי ישבו שם ישראל [illegible] גלות [illegible] ראשון

סוּסִים אֲדֻמִּים וּבַמֶּרְכָּבָה הַשֵּׁנִית סוּסִים שְׁחֹרִים׃ ג וּבַמֶּרְכָּבָה הַשְּׁלִשִׁית סוּסִים לְבָנִים וּבַמֶּרְכָּבָה הָרְבִעִית סוּסִים בְּרֻדִּים אֲמֻצִּים׃ ד וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ ס ה וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ וַיֹּאמֶר אֵלָי אֵלֶּה אַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם יוֹצְאוֹת מֵהִתְיַצֵּב עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃ ו אֲשֶׁר־בָּהּ הַסּוּסִים הַשְּׁחֹרִים יֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ צָפוֹן וְהַלְּבָנִים יָצְאוּ אֶל־אַחֲרֵיהֶם וְהַבְּרֻדִּים יָצְאוּ אֶל־אֶרֶץ

התימן

רש"י

ואמין, שאלו ד' מרכבות שלוחי הקדוש ברוך הוא להת ממשלה לד' מלכיות בבל ומדי ויון ואדום: (ב) סוסים אדומים. הם שהרכיבו את בבל שהיא אדומה כמו שכתוב אנת הוא רישא דדהבא (דניאל ב'): שחורים. להרכיב את מדי שהשחירה את פניהם של ישראל בימי המן: (ג) לבנים. להרכיב את פרס שבנה את הבית: ברודים. המה מגומרים להרכיב את יון שעינו את ישראל במיני גזירות משונות זו מזו: אמוצים. להרכיב אדום וישמעאל ולא ידעתי מהו לשון אמוצים ויונתן תרגם קטמנים: (ה) אלה ארבע רוחות השמים. שרי האומות מלכיות המושלות בד' רוחות: יוצאות מהתיצב וגו'. באו לפניו ונתן להם רשות מפיו למשול: (ו) אשר בה הסוסים השחורים יוצאים אל ארץ צפון. להרכיב את מדי ועל האדומים לא כתב יוצאים שכבר כלתה לה ממשלת בבל: והלבנים יצאו אל אחריהם. להרכיב את פרס שתיכן בצפון ומשלו על בבל: והברודים יצאו אל ארץ

מצודת ציון

(ג) ברודים. בעלי כתמים נקוים כעין הברד וכן נקודים וברודים (בראשית ל"א): אמוצים. בעלי מראה דשן כן ת"י קטמנים והוא בלשון ארמי: (ה) ארבע. כמו לארבע ותחסר הלמ"ד וכן היו בן שאול (ש"ב ד') הראוי לבן שאול: רוחות. פאה ועבר: מהתיצב. ענין עמידה: על אדון. לפני אדון.

מצודת דוד

נשברו וירמז על חוזק המלכיות ההם: (ב) סוסים אדומים. בה היו קשורים סוסים אדומים למשוך אותה וירמז על בבל שנאמר בה אנת הוא רישא די דהבא (דניאל ב') ומראה הזהב היא אדומה: בסוסים שחורים. ירמוז על פרס לפי שהושחרו בימיהם פניהם של ישראל בימי המן: (ג) סוסים לבנים. ירמוז על יון ויתכן שהוא לפי שמנהגם היה ללבוש לבנים וכל טובם ויופים שיהיו לבנים בהשלגה: ברודים אמוצים. ירמוז על ישמעאל ורומא שהמה מבני אדום ומושלים עם ישמעאל כמ"ש (בדניאל י"א) והברודים ירמוז על ישמעאל כי יש בהם מהלובן ובהירות כי מקור מהלבש מאברהם ואוחזים מה במנותו כי מולים הם והאמוצים ירמוז על רומא על כי שרפו המקדש ועשוהו דשן: (ה) אלה ארבע רוחות השמים. אלה המלכות לארבע רוחות השמים למשול בכולם כ"א בזמנה: יוצאות. והמה יוצאות ממקום שעמדו לפני אדון כל הארץ לשאול על הממשלה ההיא ונתן להם והנה הולכים למשול: (ו) אשר בה. המרכבה אשר בה הסוסים השחורים המרמזים על פרס יוצאים אל בבל שעומדת בצפון למשול בה ולהחריבה (ולא זכר כלום מהסוסים האדומים המרמזים על בבל כי כבר כלתה לה ממשלת בבל): והלבנים. המרכבה אשר בה הסוסים הלבנים המרמזים על יון יצאו אל אחרי הסוסים השחורים למשול על פרס ולהשמידה: והברודים. הם מרמזים על ישמעאל יצאו אל ארץ התימן להשכיל את ישמעאל היושב בפאת הדרום ולא נאמר בהם יצאו אל אחריהם כי הם לא השחיתו את יון כי רומא השחיתה את יון והיא גם היא מבני

באור המלות

ובזה הוכן מבוגתה מכבר, ועוד יגיה אותה מהדש ע"י הגלות האחרון:

גיא חזיון

באור הענין

אדומים, מלכות יון ביאה בראשונה היו מוכנים לשפך דם רב, כמו שראה במראה הראשונה איש רוכב על סוס אדום, ובמרכבה השנית סוסים שחורים שהוא מלכות רומי שאחר מלכות יון, שהם ג"כ מוכנים לשפוך דם, וזה נכלל במראה שחור כמ"ש חז"ל (פרק אלו טרפות) שהשחור אדום הוא אלא שלקה, ונוסף לזה מראה השחרות מורה על גלות האפל והחשוך והלילה הארוכה שיהיה לישראל בגלות רומי, שתי המרכבות האלה יצאו מצד אחד הצפוני: (ג) ובמרכבה השלישית סוסים לבנים, אחר שתבטל מלכות רומי תעמוד מלכות אחרת שלא תשפוך דם כ"כ ולא ירעו כ"כ לישראל, והגלות יוקל בד' רוחות העולם כמו שהוא בהלף הזה שסוסי המרכבות לבנים ובעלי חסד, ובמרכבה הרביעית סוסים ברודים אמצים, רואה את המלכים שיעמדו קרוב לזמן הגאולה בגיור ברודים אמלים מטעם שית' בפסוק ו' וח': (ה) אלה ארבע רוחות השמים, כי כל מלכות כולל ארבע רוחות, שזה נרמז בארבע סוסים אשר בכל מרכבה, והם יוצאות מהתיצב על אדון כל הארץ, שלחם למשול בארץ בפקודת רם ונשא: (ו) אשר בה הסוסים השחורים, לא בא את הסוסים האדומים שכבר דבר עליהם במראה הראשונה, לכן התחיל מן השחורים שהיא מלכות רומי, שהיא תצא אל ארץ צפון לתפוש מלכות שמה, וגם היא תהיה צפונית כי משם תפתח הרעה להחריב את ירושלים, והלבנים יצאו אל אחריהם, לא באר לאיזה צד יצאו הלבנים כי הם אין להם רוח מיוחד רק

הַתֵּימָן׃ ז וְהָאֲמֻצִּים יָצְאוּ וַיְבַקְשׁוּ לָלֶכֶת לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ וַיֹּאמֶר לְכוּ הִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וַתִּתְהַלַּכְנָה בָּאָרֶץ׃ ח וַיַּזְעֵק אֹתִי וַיְדַבֵּר אֵלַי לֵאמֹר רְאֵה הַיּוֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ צָפוֹן הֵנִיחוּ אֶת־רוּחִי בְּאֶרֶץ צָפוֹן׃ ט וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ י לָקוֹחַ מֵאֵת הַגּוֹלָה מֵחֶלְדַּי וּמֵאֵת טוֹבִיָּה וּמֵאֵת יְדַעְיָה וּבָאתָ אַתָּה בַּיּוֹם הַהוּא וּבָאתָ בֵּית יֹאשִׁיָּה בֶּן־צְפַנְיָה אֲשֶׁר־בָּאוּ מִבָּבֶל׃ יא וְלָקַחְתָּ כֶסֶף־וְזָהָב וְעָשִׂיתָ עֲטָרוֹת

ושמת

רש"י

התימן. להרכיב את יון ויטלו המלוכה מיד פרס, ופתרונו לרב סעדיה בדניאל ראיתי המך הנגב הוא מלך יון: והאמוצים יצאו ויבקשו. מלפניו שיהא אורך גדול לממשלתם ללכת בכל הארץ: ויאמר לכו התהלכו בארץ. נתן להם רשות למשול ממשל רב והוא מלכות אדום: (ח) ראה היוצאים אל ארץ צפון. להרכיב מדי ופרס: הניחו את רוחי. שהכו את המתי בבבל שהשחיתו את בלשצר וזרעו של נבוכדנצר הוא האמר (ישעיה מ"ח) ה' אהבו יעשה חפצו בבבל וגו': (י) לקוח מאת הגולה מחלדי

מצודת דוד

יון כמ"ש (בדניאל י"א) ומושלת כאחת עם ישמעאל: (ז) והאמוצים. הם המרמזים על רומא יצאו מלפני אדון כל הארץ ובקשו ממנו ללכת ולתוספת ביאור אמר להתהלך בארץ למשול בה גם הם שלא יהיו נאבדים בגלות עכו"ם מקום מהלכם: ויאמר. המקום אמר להם לכו התהלכו בארץ ומשלו בה גם אתם: ותתהלכנה. ר"ל וכן היה כי משלו הם בארץ ישמעאל: (ח) ויזעק אותי. ר"ל קרא אלי בקול גדול: ראה. שהלך אחר היוצאים אל ארץ צפון הוא פרס שיצא לארץ בבל להשחיתה: הניחו את רוחי. הם הניחו את כעסי שהיה לי בארץ בבל כי בהנקם שעבו בה נח כעסי: (י) לקוח. הוא נדבת כסף וזהב כאמור במקרא שלאחריו: מאת הגולה. מאת הבאים מהגולה מבבל וחוזר ומפרש ממי ואמר מחלדי ומאת טוביה וגו': ביום ההוא. מוסב על סוף המקרא לומר שיבוא ביום ההוא אשר יבאו מבבל ועל שאמר ובאת אתה הולך לפרש בראשונה להיכן יבוא ואמר ובאת בית יאשיה וגו' כי שם יבואו הבאים מהגולה: (יא) ולקחת כסף וזהב. מה שהביאו הבאים מהגולה לנדבת בהמ"ק: ועשית עטרות. אחד מהכסף ואחד מהזהב: ושמת בראש יהושע. לרמז שכתר כהונה גדולה שהוא בו עכשיו תהיה שמורה לזרעו אחריו עד עולם וכמ"ש למעלה וישימו הצניף הטהור על ראשו (לעיל ג') ויתכן אשר של הכסף אמר להשים בו כי אין מעלת כהונה גדולה שוותה למעלת המלכות והעטרה השנית של הזהב היתה שמורה לרמז בעוד יוחזר המלוכה בגאולה העתידה למלכות

מצודת ציון

וכמוך לו: (ח) אתי. ר"ל אלי: הניחו. ר"ל מלשון הנחה והשקטה: רוחי. ענין כעס כמו ינחל רוח (משלי י"א):

גיא חזיון

באור הענין

ילאו אחרי השחורים ויתפשטו במזרח ובמערב, שהם כל המלכים המולכים אחרי שנכפלה מלכות רומי איש איש במקומו, **והברודים יצאו אל ארץ התימן**, קרוב לימות המשיח תעמוד מלכות מנוקדת שהם יעמדו מן הלבנים רק ימצאו בם נקודות שחורות ולבנות, כי יתעוררו ג"כ למלחמות, ומהם יצא גוג ומגוג אשר יבא מירכתי צפון אל התימן שהוא א"י, ואז יתחלקו לשני מחנות לוחמים זה בזה, כמו שהתבאר ביחזקאל סי' ל"ח ל"ט שבאחרית הימים יתעוררו בני אדום שהם יהיו אז הברודים לכבוש את א"י מיד הישמעאלים שהם האמצים, כי יתאמצו לעמוד כנגד הלוחמים וילחמו זה בזה, ועז"א. (ז) **והאמצים יצאו**, שהם יצאו למלחמה נגד הברודים, **ויבקשו ללכת להתהלך בארץ**, שיהיה בדעתם לתפוס מלכות של הברודים וללכת אל ארצם למלחמה, אבל רק יבקשו לעשות כן כי יפלו שם בנופלים סביב לירושלים במלחמת גוג ומגוג, **ויאמר לכו**, זה מוסב על כל הארבע מלכיות אחר שספר מראה הארבע מרכבות מספר שמע שהמלאך אמר להם **לכו התהלכו בארץ**, שהודיע להם גזרת עירין שהם ימשלו בארץ עד קץ הימין: (ח) **ויזעק אותי וידבר אלי**, העיר אותי לזעוק זעקה גדולה ומרה, וגם דבר אלי דברי נחומים, ומפרש מ"ש **ויזעק אותי ראה היוצאים אל ארץ צפון**, שהנביא זעק על הסוסים האדומים והשחורים היוצאים אל ארץ צפון, כי ה' הראה לו הרעות והצרות שיהיה לישראל על ידם, ומ"ש **וידבר אלי** מפרש שאמר לי **הניחו את רוחי בארץ צפון**, שהם הניחו ושככו את חמתי שהיה לי על ישראל ועתיד אני להשיב את אחריתם כי נח רוח החמה: (י) **לקוח**, בני הגולה שבבבל שלחו שלשה אנשים ובידם כסף וזהב לעשות ממנו שתי עטרות, א' אל זרובבל שיהיה מלך הארץ, והב' אל יהושע שהוא הכ"ג, עטרת זהב אל המלך ועטרת כסף אל הכ"ג, וצוהו ה' שיקח הכסף והזהב המובא מאת הגולה ביד חלדי וטוביה וידעיה, וצוהו שלא ימתין עד שיבואו אליו רק **ובאת אתה** שהנביא ילך אליהם, ולא ימתין ליום מחר רק **ביום ההוא** תיכף, וציין לו המקום שהם ימצאם **ובאת בית יאשיה**, כי שם נקבצו **כאשר באו מבבל** ויאשיה היה ג"כ מבני גלה: (יא) **ולקחת**, אתה תקח מידם את הכסף וזהב, **ועשית**

באור המלות

(י) ובאת אתה. כ"מ שהוכפל מלת הגוף על סימן הגוף הנכלל בפעל בא לדייק (אילת השחר כלל ר"ט):

וְשַׂמְתָּ בְּרֹאשׁ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל׃ יב וְאָמַרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הִנֵּה־אִישׁ צֶמַח שְׁמוֹ וּמִתַּחְתָּיו יִצְמָח וּבָנָה אֶת־הֵיכַל יְהוָה׃ יג וְהוּא יִבְנֶה אֶת־הֵיכַל יְהוָה וְהוּא־יִשָּׂא הוֹד וְיָשַׁב וּמָשַׁל עַל־כִּסְאוֹ וְהָיָה כֹהֵן עַל־כִּסְאוֹ וַעֲצַת שָׁלוֹם תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם׃ יד וְהָעֲטָרֹת תִּהְיֶה לְחֵלֶם וּלְטוֹבִיָּה ולידעיה

רש"י

וגו'. אשר באו מבבל כל האנשים האלה: (יב) צמח שמו. הוא זרובבל האמור למעלה הנני מביא את עבדי צמח, ועל שם שצמחה גדולתו מעט מעט, ויש פותרים אותו במלך המשיח, אבל כל הענין הזה מדבר בבית שני: ומתחתיו יצמח. מזרע המלוכה: (יג) והוא ישא הוד. נשיאות: וישב. כהן גדול על כסא הכהונה: ועצת שלום וגו'. הנשיא והכהן יאהבו זה את זה: (יד) והעטרות תהיה לחלם וגו'. מקרא מסורס, הוא והעטרות תהיינה בהיכל ה' לזכרון טוב לחלם ולטוביה אשר התנדבו הכסף

מצודת ציון

(יא) עטרות. כתרות: (יב) איש. ר"ל גדול וחשוב: ומתחתיו. ממקומו ר"ל מזרעו: (יג) הוד. ענין הדר ויופי: כהן על כסאו. רצה לומר לפני כסאו וכן נראים הנצבים עליו (שמואל א' כ"ב):

מצודת דוד

בית דוד ולא נוח להשימה בראש זרובבל עם כי המשיח יהיה מזרעו לפי שהוא עצמו לא מלך עתה ואין להשים בראשו כתר המלכות: (יב) ואמרת אליו. אל יהושע כ"ג האמר הטעם מדוע לא ישימו העטרה השניה בראש זרובבל הואיל והמלוכה ירושה לו ולזרעו אחריו כמ"ש ביום ההוא וגו' אקחך זרובבל המתיך כחותם (חגי ב') ואף לפרש לו הטעם מדוע העטרה השושה בן הוא מכסף: הנה איש צמח שמו. ר"ל הנה עמך איש גדול וחשוב אשר לבד יקרא בשם צמח כשם המשיח שיקרא כן כמ"ש כי הנני מביא את עבדי צמח (לעיל ג') ויקרא זרובבל כן לפי שמתחתיו יצמח ר"ל מזרעו יצאת מלך המשיח ולכן יבנה הוא היכל ה' לסימן שכן יבנהו המשיח הבא מזרעו באשר יאמר במקרא שלאחריו והומר הואיל וזרובבל יקרא לבד בשם צמח כשם המשיח הבא מזרעו אבל הוא לא ימלוך לכן לא ישימו עטרה בראשו: (יג) והוא יבנה. מוסב למקרא שלמעלה לומר כמו שבנה זרובבל עתה את ההיכל כן המשיח הבא מזרעו יבנה ההיכל העתיד והוא ישא על ראשו הוד כתר המלוכה והוא ישב על כסא המלוכה למשול: והיה כהן על כסאו. כ"ג מזרעך אשר יכהן אז יהיה לפני כסא המשיח כי הוא יבוא אליו ויכנע לו ובזה יפרש לו הטעם על העטרה השושה בראשו שהיא מכסף כי לא תשוה מעלת הכהונה הגדולה למעלת המלכות כי הכ"ג יכנע למלך ויסר למשמעתו ובא לפניו: ועצת שלום. ר"ל עכ"ז לא יתקנא בכתר המלוכה לעשות עלות והתבולות להלחם עם המשיח אבל עוד ייעצו להתמיד השלום ולאמצו: (יד) והעטרות תהיה. העטרות ההם תהיה כל אחת מהן למנדבי הכסף והזהב לזכרון טוב בהיכל ה' כי שמה היו תלויות כמו שבינע במס' מדות והבא בהיכל ורואה את העטרות יזכיר שמה את שמם לטובה:

באור המלות

(יב) ומתחתיו. כמו בנך אשר אתן תחתיך (מ"א ה'), והכהן המשיח תחתיו מבניו (ויקרא ו'): (יג) הוד. גדרו כאן הפנימי הנפשיי, וזה המבדיל בינו ובין הדר, כמ"ש בס' התו"ה קדושים (סי' ל"ו): כסאו. הכינוי מוסב על שם הוד, שהמליצה תצייר שמות מופשטים יושבים על הכסא, כסא דין, כסא כבוד, כסא טוב וכדומה:

גיא חזיון

באור הענין

עטרות אחת תעשה לא הם, והנס שתעשה שתי עטרות לא תשים רק עטרה אחת בראש יהושע הכהן הגדול, והעטרה השנית של המלך לא תשים על זרובבל: (יב) **ואמרת אליו**, ותפרש הטעם **מפני כי כה אמר ה' הנה איש צמח שמו**, שם זרובבל הוא צמח כמ"ש למעלה (ג' ח') כי הנני מביא את עבדי צמח, שטעם השם מפני שאינו נטע נגמר ושלם בפועל רק הוא מוכן לצמוח, שע"כ נקרא בשם זרובבל שנזרע בבבל, שהוא כזרע הטמון באדמה ועתיד לצמוח, ועתה הוא רק בכח ולא בפועל ולא יצמח הוא עצמו רק **ומתחתיו יצמח**, ר"ל מן בניו אשר יעמדו תחתיו יצמח הצמח אשר **יבנה את היכל ה'**, שהוא הבית האחרון שיבנה באחרית הימים: (יג) **והוא**, ר"ל שהגם שגם זרובבל בונה את ההיכל עתה, יש הבדל ביניהם כי **הוא** ר"ל מלך המשיח הצומח מתחתיו, **יבנה את היכל ה' וגם הוא ישא הוד ה'**, לא כן זרובבל הבונה שאינו נושא הוד ה', **וישב ומשל על כסאו**, המשיח ישב וימשול לא כן זרובבל שאינו מושל כי הוא תחת רשות מלכי פרס, ואינו יושב על כסאו כי הוא נכנע, וגם יל"פ **על כסאו של הוד ה'** שהמשיח ישב על כסא ה' למלך, **והיה כהן על כסאו**, ואז גם הכהן יהיה על כסאו הראוי, כי עתה גם הכהן אינו על כסאו הראוי לו, ואז **עצת שלום תהיה בין שניהם**, כי עתה לא יהיה שלום בין היושב על כסא ההנהגה ובין הכהן, שבימי החשמונאים לבשו הם עטרת מלכות וייחסו הגדולה לעצמם, ואח"כ היה עטרת הכהונה ירודה ע"י המלכות שמכרו אותה בדמים והיתה שפלה בעיניהם, אבל אז כ"א ישב על כסאו בשלום: (יד) **והעטרות**, ולכן עתה לא יהיו העטרות לא למלך ולא לכ"ג רק לחלם שהוא חלדי ולטוביה וידעיה ולחן שהוא יאשיה שהם הביאו אותם, ובכ"ז יהיו **לזכרון בהיכל ה'**, כי העטרות היו תלויות בגובה ההיכל (כנז' במסכת מדות), למען יזכרו ישראל את אשר עליהם

לאמר

וְלִידַעְיָה וּלְחֵן בֶּן־צְפַנְיָה לְזִכָּרוֹן בְּהֵיכַל יְהוָה׃ טו וּרְחוֹקִים ׀ יָבֹאוּ וּבָנוּ בְּהֵיכַל יְהוָה וִידַעְתֶּם כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

ז א וַיְהִי בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בְּאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַתְּשִׁעִי בְּכִסְלֵו׃ ב וַיִּשְׁלַח בֵּית־אֵל שַׂרְאֶצֶר וְרֶגֶם מֶלֶךְ וַאֲנָשָׁיו לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ ג לֵאמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר לְבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת וְאֶל־הַנְּבִיאִים לֵאמֹר הַאֶבְכֶּה בחדש

רש"י

והזהב, והותן עטרות היו תלויות בחלונות בגובה ההיכל כמו ששנינו במסכת מדות, חלם הוא חלדי: (טו) והיה אם שמוע. והיה לכם הדבר הזה אם שמוע תשמעו וגו':

ז (ב) **וישלח** בית אל שראצר ורגם מלך ואנשיו. אנשים צדיקים היו ושלחו מבבל לקרוביהם שבבית אל לבא לחלות את פני ה' בירושלים בעדם ולשאל מאת הכהנים להודיעם אם יבכו בחדש הב אחרי אשר חזר הבית להבנות: (ג) הנזר. לפרוש מן התענוג כאשר עשיתי זה שבעים שנה.

מצודת דוד

לחלם. הוא חלדי והיה נקרא בשני השמות וכן חן והוא אביה ולפי שנהארחו בביתו יזכר עמהם לטובה: (טו) ורחוקים באו. על בית העתיד יאמר שאז יקבץ נדחי ישראל ונפוצות יהודה ויבאו ממרחק והם יבנו את היכל ה': וידעתם. אז כאשר כן תהיה תדעו אשר ה' נבאות שלחני אליכם לנבאות אלה הדברים ולא מלבי אמרתי: והיה אם שמוע וגו'. ר"ל אם תשמעון בקול ה' ללכת בדרכיו אז יהיה הדבר הזה אליכם ובימיכם כי עלם כוונות גאולת בבל היתה למען יהיו במקום המקודש מקום מוכן ביותר לעבוד את ה' ולהתפלל לפניו על גאולה כללית ושלימה גאולת עולם וכן נאמר כי אנכי ידעתי את המחשבות וגו' (ירמיה כ"ט) ואם היו עושין כן אז היתה באמת גאולה שלמה:

ז (א) היה דבר ה'. הוא הדבור האמור למטה: (ב) וישלח בית אל. ר"ל הדבור היה על כי שלחה הכנסיה שבבבל לבית ה' את שראצר ואת רגם מלך ואנשים הכרים למשמעתו שהם יחלו פני ה' להשפיע הנבואה על הכהנים והנביאים בימלאו מענה להשיב להם על שאלתם: (ג) לאמר וגו'. ר"ל שהוא יאמר אל הכהנים המשמשים בבית ה' ואל הנביאים:

מצודת ציון

ז (ב) שראצר. שם איש וכן רגם מלך: לחלות. ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות ל"ב): (ג) לבית ה'. בבית ה' והלמ"ד במקום בי"ת וכן יושבת לכסא (תהלים

ביאור הענין — גיא חזיון

לעשות שאם יעשו תשובה שלמה תהיה עתה עת הגאולה והמלך והכ"ג ילבשו את העטרות, וז"ש.

באור המלות

(ב) וישלח. כמו וישלח משה ואהרן, ור"ל שראצר ורגם מלך שלחו: (ג) לאמר. שב' יאמר: אל הכהנים, נכן כפל

(טו) ורחוקים, ר"ל **שאם יבואו רחוקים**, היינו ישראל שהם רחוקים עתה ולא שבו בבית שני, אם תעוררו ויעלו כולם כחומה **ויבואו ובנו בהיכל ה'**, אז **וידעתם כי ה' שלחני אליכם**, ר"ל אז יתקיימו היעודים שסלח ה' אותי לנבאות לכם, אבל זה תלוי במעשיכם ועז"א **והיה** ר"ל דבר זה יהיה, **אם שמוע תשמעון בקול ה' אלהיכם**, שאז יתקיימו היעודים תיכף ורחוקים יבאו ויתקבצו נדחי ישראל ויבנו בהיכל ה' ותשוב העטרה ליושנה:

ז (א) **ויהי בשנת ארבע לדריוש**, כי החזון אשר נפתח לחגי וזכריה בשנת שתים לדריוש בעת שהחלו בבנין הבית נסתם באותה שנה ולא מצאו חזון מה' עוד, כי לא היה אז העת המיועד שתשוב השכינה והנבואה לישראל, אולם בשנת ארבע בא אליו הדבור עפ"י סבה שיספר, וז"ש **היה דבר ה'** שנגלה אליו דבר ה' אשר כבר פסק: (ב—ג) **וישלח**, והסבה לזה היה כי **שראצר ורגם מלך** (אנשים נודעים מבבל) **שלחו לבית אל**, היינו לבהמ"ק. **לחלות את פני ה'**, שעורו. **לחלות את פני ה' לאמר אל הכהנים**, לבקש את ה' שיופיע רוח קדשו עוד הפעם ויודיע **אל הכהנים ואל הנביאים, לאמר**, דהיינו שהם יוכל לאמר התשובה על השאלה **האבכה בחדש החמישי הנזר**, מה שלא שאלו על יתר הצומות כי על צום השביעי על הריגת גדליה לא נסתפקו כלל, כי הצום הזה בא מפני שאז נחרב ישוב הארץ שהשאיר נבוזראדן תחת יד גדליה מדלת העם לכורמים וליוגבים ועי"י הריגת גדליה ברחו מן הארץ, ואחר שעתה הושב ישוב הארץ על מכונו כיון ששבו קצת כמספר שהיה עם גדליה אין מקום לצום הזה, אולם על הג' צומות שהיה בעבור חורבן העיר והבית עליהם שאלו אם הבית הנבנה עתה יהיה גדול בכבודו ככבוד הבית הקודש יבטל טעם הצום או לא? ולכן שאלו על צום החמישי, שאם יאמר שא"צ להתענות בחמישי כ"ש ברביעי ועשירי, והתעוררו אל שאלה הזאת בד' כסליו למען ידעו איך יתנהג בתענית י' טבת הבא אחריו, והם שאלו בין על הבכי שהוא על העבר, בין על הצום, שעז"א הנזר שהוא לנקם

בחדש החמשי הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים: ד ויהי דבר־יהוה צבאות אלי לאמר: ה אמר אל־כל־עם הארץ ואל־הכהנים לאמר כי־צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתני אני: ו וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האכלים ואתם השתים: ז הלוא את־הדברים אשר קרא יהוה ביד הנביאים הראשנים בהיות ירושלם ישבת ושלוה ועריה סביבתיה והנגב והשפלה ישב: ח ויהי דבר־יהוה אל־זכריה לאמר

רש"י

אין נזירה בכל מקום אלא פרישות: (ה) ובשביעי. הוא צום גדליה: הצום צמתוני אני. ה"א נקודה חטף פתח לפי שהיא משמשת ל' תמיהה, שמא לכבודי צמתם שתהיו צריכים לצום גם עתה: (ו) וכי תאכלו וכי תשתו. ואם לא תצומו מה לי גם בזה הלא אתם להנאתכם הוא המאכל והמשתה: (ז) הלוא את הדברים. מי גרם לכם הצום והמספד הלא דברי תוכחות אשר קרא ה' וגו' הם התריבו אתכם

מצודת ציון

ס'): בנזר. ענין הפרשה כמו ימי נזרו (במדבר ו'): כמה. ענינו הרבה: (ז) והנגב. ערי הנגב: והשפלה.

מצודת דוד

והם חגי זכריה ומלאכי למען יאמרו הם תשובה על שאלתם: האבכה. ר"ל והשאלה היא האם אבכה מעתה בחדש החמישי הוא תענית באב וה"ה כל ד' צומות ואחז האמור שבכולן:

בנזר. האם אהיה מופרש ביום ההוא מאכילה ושתיה ומתענוג כאשר עשיתי זה הרבה שנים מזמן החורבן וכאומר הואיל ונבנה המקדש אם יש מקום להתאבל עוד כי בנין המקדש ההוא היה קטן בעיניהם על כי היו עדיין משועבדים לפרס: (ד) ויהי וגו'. ר"ל ועל זה היה אלי דבר ה': (ה) אמור אל כל עם הארץ. לא נאה להסב הדבור כלפי השלוחים כי היו כנוזפים לפניו על שלא עלו לשבת בא"י והסב הדבור אל מול יושבי ירושלים שלא יתפתו גם הם בזה הדבר: כי צמתם. אשר צמתם וספדתם בחמישי זה ט"ב ובשביעי זה צ"ג וזה שבעים שנה שנהגתם כן כו'. (וזכר גם צ"ג כאומר הנה לא צדקו מה שזכרו לבד ט"ב שהוא התמיד בעיניכם וכי גם צ"ג כמוהו כי שקולה מיתת צדיקים כשריפת בית ה' כמ"ש רז"ל): הצום צמתוני. וכי צמתם אותי ולתוספת ביאור אמר אני ור"ל כי השבעתם אותי בזה לחשוב על צומכם: (ו) וכי תאכלו. וכן כאשר תאכלו וכאשר תשתו הלא אתם האוכלים והשותים ולכם יש הנאה בזה אבל אני לא באה הנאה מזה וכאומר מה זה השאלה על התענית מה לי בזה אם יתענו או יאכלו: (ז) הלא את הדברים. כאומר מי בקש מכם הצום הלא בזה תפלתי את הדברים וגו': יושבת. ור"ל יושבת בהשקט ושאנן: ועריה. וכן ערים שבסביבותיה היו יושבות בהשקט ושלוה: ישב. ר"ל מיושבת מבני אדם: (ח) ויהי דבר ה'. חזר המקום ואמר לזכריה להזכיר הדברים שקרא ה' אלו ביד

גיא חזיון

באור המלות

מלה לאמר: הנזר. ה"א השאלה של מלת האבכה נמשך גם על הנזר, ההנזר: (ה) צמתוני אני. צמתם אותי על

באור הענין

לבקש תפלה ותחנונים על העתיד, וכבר באר הרי"א שאלתו זאת מפני שהיה הבית הזה קטן בעיניהם מפני שבעה דברים, א] שראו שלא שבה בו השכינה לשכון כבוד כמו בבית הראשון, וה' דברים חסרו בבית שני, ב] שהיה תחת רשות מלכי פרס ויראו פן יגרשום שנית מן הארץ, ג] לפי שלא היה קיבוץ כללי ולא שבו הנדחים מארבע כנפות הארץ, ד] שראו שנתקללה הארץ ולא שבה לאיתנה וזה סימן שלא שבה ההשגחה שמה כבראשונה, ה] שראו שהם בזו ולחרפה בין העמים, ו] שראו שהכותים החזיקו בחלק גדול מן הארץ והעולים מבבל היו מתי מספר, ז] מפני שראו שאין מולך עליהם איש מבית דוד (כאשר תראה תשובה לכל החמשה בסי' ח'): (ה) **אמור** וכו' **כי צמתם**, ר"ל שהאדם צריך להתדמות בדרכיו אל דרכי האלהים לעשות חסד ומשפט וצדקה, ואז ה' מתעורר כנגדו במדות האלה, וזה רק בדברים שיתואר בם ה' כמו רחום וחנון טוב וסלח וכדומה, אבל אם יצום ויענה נפשו איך יתעורר האלהים כנגד לפי מעשיו הלא אין אכילה ושתיה לפניו? וז"ש **כי צמתם הצום צמתוני אני**, וכי תגרמו בזה שאעשה ג"כ כפי מעשיכם הלא זה אי אפשר, כי. (ו) **וכי תאכלו וכי תשתו** הלא רק אתם האוכלים, ואין אכילה למעלה, וא"כ לא יתעורר לעומתכם לא באכילה ולא בצום: (ז) **הלא את הדברים**, ר"ל אך בזה יתעורר כנגדכם בדברים שקרא ביד נביאים הראשונים שיבאר בפסוק ט' שיעשו משפט וחסד ורחמים שאז יעשה גם הוא משפט וחסד ורחמים לבריותיו. ובאר להם שהדברים האלה **קרא ביד הנביאים בהיות ירושלם יושבת ושלוה**, וע"י שלא שמעו חרבה ירושלים, וכ"ש עתה שהיא חרבה שא"א שתבנה על תילה אם לא ישמרו את הדברים האלה, כי הדבר שהיה סבה להרס איזה ענין שלא היה, **כ"ש** שיספיק לקיים את הענין אחר שכבר הוא במציאות, כמו שהאש אשר יחמם המים הקרים **כ"ש שיספיק** שמידם בחומם שלא יתקררו: (ח) **ויהי דבר ה'**, בא הדבור לבאר מה הם הדברים שקרא ע"י נביאים הראשונים

לֵאמֹֽר׃ ס כֹּ֥ה אָמַ֛ר יְהֹוָ֥ה צְבָא֖וֹת לֵאמֹ֑ר מִשְׁפַּ֤ט אֱמֶת֙ שְׁפֹ֔טוּ וְחֶ֣סֶד וְרַחֲמִ֔ים עֲשׂ֖וּ אִ֥ישׁ אֶת־אָחִֽיו׃ י וְאַלְמָנָ֧ה וְיָת֛וֹם גֵּ֥ר וְעָנִ֖י אַֽל־תַּעֲשֹׁ֑קוּ וְרָעַת֙ אִ֣ישׁ אָחִ֔יו אַֽל־תַּחְשְׁב֖וּ בִּלְבַבְכֶֽם׃ יא וַיְמָאֲנ֣וּ לְהַקְשִׁ֔יב וַיִּתְּנ֥וּ כָתֵ֖ף סֹרָ֑רֶת וְאָזְנֵיהֶ֖ם הִכְבִּ֥ידוּ מִשְּׁמֽוֹעַ׃ יב וְלִבָּ֞ם שָׂ֣מוּ שָׁמִ֗יר מִשְּׁמ֞וֹעַ אֶת־הַתּוֹרָ֣ה וְאֶת־הַדְּבָרִ֗ים אֲשֶׁ֨ר שָׁלַ֜ח יְהֹוָ֤ה צְבָאוֹת֙ בְּרוּח֔וֹ בְּיַ֖ד הַנְּבִיאִ֣ים הָרִאשֹׁנִ֑ים וַיְהִי֙ קֶ֣צֶף גָּד֔וֹל מֵאֵ֖ת יְהֹוָ֥ה צְבָאֽוֹת׃ יג וַיְהִ֥י כַאֲשֶׁר־קָרָ֖א וְלֹ֣א שָׁמֵ֑עוּ כֵּ֤ן יִקְרְאוּ֙ וְלֹ֣א אֶשְׁמָ֔ע אָמַ֖ר יְהֹוָ֥ה צְבָאֽוֹת׃ יד וְאֵֽסָעֲרֵ֗ם עַ֤ל כָּל־הַגּוֹיִם֙ אֲשֶׁ֣ר לֹֽא־יְדָע֔וּם וְהָאָ֖רֶץ

רש"י

(יא) ויתנו כתף סוררת. נשמה

על כן נשמה ואלה הדברים אשר קרא משפט אמת שפטו: (יב) שמו שמיר. תולעת חזק מאור מראין אותו על האבן והיא מתבקעת: (יג) ויהי כאשר קרא ולא שמעו. אמר ה' צבאות עליכן באותן הימים כן יקראו ולא אשמע: (יד) ואסערם. בגלות וכן עפיתי. וישימו. בעונם ארץ חמדה לשמה והוא גרם להם הגוס והמספד אבל עתה קנאתי לציון בשביל ציון אקנא את הגוים:

מצודת דוד

הנביאים ואמר להם: (ט) כה אמר. ר"ל כן אמר ה' לנביאים הראשונים לאמר לכם משפט אמת שפטו וגו': (י) ואלמנה וגו'. זכר אלו לפי שהם השופטים את יותר לעשקם בגזלם: ורעת וגו'. אל תחשבו זה על זה לעשות רע: (יא) וימאנו. אבל אותו הדור מאנו להקשיב ונתנו כתף סוררת כדרך האדם הממאן להקשיב דברי הבירו שמסיר כתפו ממנו והולך לו: משמוע. מלשמוע: (יב) שמו שמיר. עשו לבם חזק כשמיר מלשמוע את התורה: ברוחו. במלאכו ע"י הנביאים: ויהי קצף. ובעבור זה היה קצף גדול עליהם מאת ה': (יג) ויהי וגו' אמר ה' צבאות. ר"ל ה' אמר אז להם שבעולם יהיה מדה במדה כאשר קרא הוא להם ע"י הנביאים ולא שמעו כן יקראו הם אלי מתוך הדחק ולא אשמע קול צעקתם: (יד) ואסערם. אפיצם כרוח סערה על כל ארצות הגוים אשר לא ידעו אותם מאז והארץ תהיה שממה אחרי צאתם ממנה מבלי ימצא בה עובר ושב: וישימו. ר"ל והנה הם עצמם עשו הארץ החמדה לשממה כי עם כל הדברים האלה אחזו בדרכם וגלו ממנה בעונם ונעשתה שממה ומוסב למעלה לומר הנה כל הפגי במעשים טובים ועל זה הזכרתי את אבותיכם ובעבור זה הגליתים על אשר שמעו אלי בדבר זה אבל מעולם לא בקשתי ממך דברי כאמות:

מצודת ציון

המעשק: (יא) וימאנו. לא רצו: להקשיב. ענין שמיעה: סררת. מלשון סרה: (יב) שמיר. הוא הברזל החזק וכן כשמיר חזק מצור (יחזקאל ג'): ברוחו. במלאכו וכן ה' אלהים שלחני ורוחו (ישעיה מ"ח): (יד) ואסערם. מלשון

באור הענין

גיא חזיון

הראשונים ובגרם את המזבח: (ט) כה אמר ה', ע"י נביאים הראשונים, משפט אמת שפטו וזה יגרום שיעשה גם לכם משפט באויביכם, וחסד ורחמים עשו ויעשה גם עמכם חסד ורחמים:

(י) ואלמנה, נגד משפט אמר אלמנה לא תעשוקו, ונגד חסד ורחמים אמר ואיש את רעת אחיו אל תחשבו אפילו בלבבכם במחשבה: (יא) וימאנו להקשיב, תחלה לא רצו להקשיב כלל ויתנו כתף סוררת, הפכו הכתף שלא לראות בעיניהם מה שהנביאים מראים להם, ואח"כ שבאו דברי הנביאים בקול גדול עד שהקשיבו הקול מרחוק, בכ"ז אזניהם הכבידו משמוע: (יב) ולבם וגם אחרי שהפחידום הנביאים בעונשים ובאו העונשים וראו בעיניהם, שמו את לבם חזק כשמיר בל ייראו מפחד העונש, משמוע את התורה, המאמרים מקבילים, וימאנו להקשיב ויתנו כתף סוררת משמוע את התורה שהיא מזהרת עפ"י השכל, ואזניהם הכבידו משמוע ולבם שמו שמיר משמוע את הדברים אשר שלח ה' ברוחו ביד הנביאים, שיעדם בעונשים ובתוכחות קשות, ולכן ויהי קצף גדול: (יג) ויהי כאשר קרא ולא שמעו כן יקראו, שיעור הכתוב אמר ה' צבאות כן יקראו ולא אשמע: (יד) ואסערם, גם זה אמר ה' צבאות, לא אשמע רק אסערם על כל הגוים שזאת הפיזור אל הגליות, והארץ נשמה אחריהם שהיא שוממות הארץ. וישימו, בזה סיים קוטב המאמר, ר"ל הלא כל זה אמר ה' בהיות ירושלים יושבת ושלוה, ועי"כ נחרב הארץ, כ"ש עתה שהארץ חרבה והם עדיין אינם שומעים, א"כ הלא הם ישימו ארץ חמדה לשמה, שכל עוד שלא ישמעו לדברי ה' לא תסור שוממות הארץ, ומה שמתמדת להיות שממה מתיחס אליהם שהם עושים אותה שממה ע"י שאין שומעים עדיין לדברי ה':

באור המלות

באלוה אחי: (יב) שמו שמיר. הוא שקשה מצור, וממלי קיבוי הלב מלהתפעל מיראת העונש השך רך הלב: (יד) ואסערם. עי' דקדוק מלה זאת ברד"ק בפי' ובמרוביו:

נָשַׁמָּה אַחֲרֵיהֶם מֵעֹבֵר וּמִשָּׁב וַיָּשִׂימוּ אֶרֶץ־חֶמְדָּה לְשַׁמָּה׃
ח א וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר׃ ב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת קִנֵּאתִי לְצִיּוֹן קִנְאָה גְדוֹלָה וְחֵמָה גְדוֹלָה קִנֵּאתִי לָהּ׃ ג כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁבְתִּי אֶל־צִיּוֹן וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִָם וְנִקְרְאָה יְרוּשָׁלִַם עִיר הָאֱמֶת וְהַר־יְהוָה צְבָאוֹת הַר הַקֹּדֶשׁ׃ ד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עֹד יֵשְׁבוּ זְקֵנִים וּזְקֵנוֹת בִּרְחֹבוֹת יְרוּשָׁלִָם וְאִישׁ מִשְׁעַנְתּוֹ בְּיָדוֹ מֵרֹב יָמִים׃ ה וּרְחֹבוֹת הָעִיר יִמָּלְאוּ יְלָדִים וִילָדוֹת מְשַׂחֲקִים בִּרְחֹבֹתֶיהָ׃ ו כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כִּי יִפָּלֵא בְּעֵינֵי שְׁאֵרִית

רש"י

ח (ב) **קנאתי** לה. בשבילה ולא תזקקו לצום ולספוד וכן סוף הענין צום הרביעי וצום החמישי וגו': (ד) מרוב ימים. יהיו צריכים למשענת בידם: (ו) כי יפלא בעיניהם. החסד הגדול אשר עשה להם: גם בעיני יפלא. איך שבתי מן החרון הגדול, ורבותינו דרשוהו על שחיטת יצר הרע במסכת

מצודת ציון

שערה והוא הרות הטוק: נשמה. מל' שממון: וישימו. ועשו: **ח** (ב) קנאתי. ענין כעס: (ד) משענתו. מטהו שנשען עליו: (ה) משחקים. מלשון שחוק ושמחה:

מצודת דוד

ח (ב) קנאתי לציון. בזה ישיב על מה שהיה קטן בעיניהם בנין המקדש הזה והגאולה הזאת ואומר הנה בעבור ציון אהובה לי מאד ובעבור מה שעשו לה האומות כועס אני עליהם קנאה גדולה ובחימה גדולה קנאתי על האומות בעבורה:
(ג) שבתי אל ציון. הנה כבר השבתי בני הגולה אל ציון וגם אני אשכון בתוך ירושלים וזהו כאשר ישמעו בקול ה' כי עלם הגאולה הזאת היתה למען יהיו במקום המקודש מוכן לעבוד את ה' ולהתפלל לפניו על גאולה כללית להיות בימיכם כמ"ש והיה אם שמוע תשמעון (לעיל ו') ור"ל הגאולה הכללית תהיה בימיכם אם תשמעון בקול ה': ונקראה. אז תקרא ירושלים עיר האמת כי לא יעשו אנשיה אמת: והר ה' צבאות. הוא מקום הבית יקרא אז הר הקדש לפי שתשכון שם השכינה:
(ד) עד ישבו זקנים וגו'. עד יבוא זמן הגאולה העתידה וישבו זקנים וזקנות ברחובות ר"ל לא ישיגם ההולשה לשבת בית כ"א ברחובות ישבו כדרך הבחורים: ואיש. כל אחד יהיה בידו משענתו לשען בה מרוב הימים שיהיו וכדרך הזקנים עכ"ז לא ישיגם החולשה לשבת בית: (ה) ימלאו. כי יפרו וירבו וימלאו רחובות העיר: משחקים. מרוב כל יהיו משחקים ושמחים: (ו) כי יפלא. רוב הטובה שיהיה אז אשר יפלא בעיני שארית העם הנה באמת גם בעיני יפלא ר"ל

באור המלות

(ב) קנאתי לציון. קנאה שאחריו למ"ד היינו שקנא בשבילו, כמו המקנא אתה לי, והוא פעל עבר כפשוטו, והחמה הוא בשביל הרע שעשו כמ"ש בישעיה סי' נ"ט, כהבדל בין קנאה וקצף: (ג) ציון ירושלים. ציון מציין מקום

גיא חזיון

באור הענין

ח (א) **ויהי דבר ה'**, אחר ההודעה הזאת שהודיע להם שהצום אין מועיל כלל לתקן את העבר ולהשיב את חמת ה', ... [illegible] עניים רק אם תסור הסבה שבעבורה חרבה ירושלים שהיה על שלא שמעו לדברי הנביאים, בא להעיר אזנם כי יש אפשרות שהבית הזה יהיה עליון ושתשוב אליו השכינה יהיה הקיבוץ הכללי אם יעשו משפט וצדקה: (ב) **קנאתי**, ר"ל הגם שקצפתי קצף גדול ואמרתי שלא אשמע כאשר יקראו. הנה התעורר אצלי קנאת ציון, והיה זה אם מצד הקנאה על כבודה הבזוי, שעז"א **קנאתי לציון קנאה גדולה**, אם מצד שהיה קוצף על הרע שעשו האויבים לה בעבר, ועז"א **חמה גדולה קנאתי לה**, החמה על האויבים ועל רוע מעשיהם: (ג) **כה**, ולכן **כה אמר ה' שבתי אל ציון**, דעתי לשוב אל ציון שיהיה שכינתי קבועה שם כמקדם, וגם **ושכנתי בתוך ירושלם** בין העם, שתהיה שכינתי בתוכם ותשוב אליהם הנבואה והקדושה וכל מחמדיה אשר היו לה מימי קדם, אבל זה תלוי בתנאי אם **ונקראה ירושלם עיר האמת**, ע"י שיעשו שם משפט אמת בין אדם לחברו וגם שידברו אמת באמונה, ואם יקרא **הר ה' צבאות הר הקדש**, ע"י שהכהנים יהיו קדושים לאלהיהם, וכבר הזכרנו (למעלה ז' ג') בשם הרי"א שישראל פחדו אז שיבוטו ויגלו בגולה והיה זה מפני ז' דברים ובא פה להסיר החששות אחת אחת, כמו שבאר הרב, שעל החשש הראשון שירא מפני שלא שבה השכינה בבית שני, אמר שיש אפשרות שישיב שכינתו לציון אם ייטיבו מעשיהם לעשות אמת ולהתהלך בקדש:
(ד–ה) **כה אמר ה'**, נגד החשש הב' שחששו פן יגלה דריוש שנית מן הארץ, אמר **שעוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם**, והבטיח שיהיה השלום גדול כ"כ עד שגם החלשים שהם הזקנים והילדים ימלאו ברחובות קריה בלי פחד: (ו) **כה אמר ה'**, אמנם אמר הגם שעתה **יפלא זה בעיני העם**, כי לפי הטבע א"א שילאו כ"כ אחר שהם תח"י גורריהם וכולם שונאים אותם, בהמה גם בעיני

העם הזה בימים ההם גם־בעיני יפלא נאם יהוה צבאות׃ ז כה אמר יהוה צבאות הנני מושיע את־עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש׃ ח והבאתי אתם ושכנו בתוך ירושלם והיו־לי לעם ואני אהיה להם לאלהים באמת ובצדקה׃ ס ט כה־אמר יהוה צבאות תחזקנה ידיכם השמעים בימים האלה את הדברים האלה מפי הנביאים אשר ביום יסד בית־יהוה צבאות ההיכל להבנות׃ י כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה

ושכר

רש"י

בעיני יפלא איך יוכלו הצדיקים לעמוד כנגדו בהוייתם : (ט) תחזקנה ידיכם . לבנות ולהשלים ואל תיראו מעם הארץ המרפים ידיהם ומבהילים אתכם מלבנות , וכמו שמפורש בספר (עזרא ד') : השומעים בימים האלה . בשנת ארבע לדריוש : את הדברים האלה . של ניחומים מפי הנביאים אשר נבאו להם אז ביום יוסד בית ה' בשנת שתים לדריוש את הדברים להתחיל במלאכה כי נבהלו אותם הנביאים בעיניהם בדבריהם שהם נביאי אמת ולפיכך כדאי הם לסמוך עליהם אף בדברי ניחומים של עכשיו , ובמה

מצודת דוד

ר"ל עם בלתי עושה נפלאות גדולות אשר אינם ידועים לבני אדם עד שהנפלאות הידועות כמוהם כאין למולם ועכ"ז הפלא שהעבה לעתיד יהיה נחשב גם בעיני לפלא כי גדול יהיה מכל הפלאים הידועים והנסתרים : (ז) מארץ מזרח . להוציאם מארץ מזרח ממקום גלותם : מבוא השמש . הוא פאת המערב : (ח) בתוך ירושלים . לא בא לומר שכולם ישבו שמה כי הלא קטן הארץ מהכיל את כולם אבל בא לומר שהעיר ירושלים תהיה לירושה לכולם כי יהיה יד כולם שוה בה וכמ"ש בסוף נבואת יחזקאל : והיו לי לעם . לפי שימול לבבם ספרל וכולם ידעו את ה' ויאמינו בו : ואני אהיה להם לאלהים . להיות להם לעזר ולמושיע : באמת ובצדקה . בעבור האמת והצדקה שישבו אז ומושב למעלה לומר הנה כל הטובה הזאת מוכנת להם ואם ישמעו בקולי ויתפללו בבית הזה על הגאולה הכללית הנה תפילה בימיהם והואיל וכן אין להקטין בנין המקדש הזה כי טובה מרובה תלויה בו : (ט) תחזקנה ידיכם השומעים וגו' . לפי שאלה הבאים מהגולה היתה מתרפת ידי עושי בנין הבית בשמעם המעשים כנגד הבית והפקידה לכן אמר להם הנה אתם השומעים בימים האלה את הדברים האלה מהייעודים הטובים תחזקנה ידיכם בבנין הבית ולא יניא אתכם הרפיון לבנות את הבנין : מפי וגו' . ר"ל עתה שמעתם ייעוד טובה מרובה יותר ממה שמעתם מפי הנביאים אשר נבאו ביום יוסד בית ה' להבנות ההיכל וכאומר וכמו שנתקיימו דבריהם כן יתקיימו דברי אלה : (י) כי לפני הימים . עתה יפרש במה נתקיים ואמר כי לפני הימים ההם עד לא התחילו לבנות הלא נהיה

מצודת ציון

(ז) מבוא השמש. שקיעת השמש כמו ממזרח שמש עד מבואו (תהלים קי"ג) : (י) שכר . ענין ריוח : ושכר הבהמה . שכר עבודת

ביאור הענין — חזיון גיא

פלא , ר"ל לפי מצב של עתה הוא דבר נפלא למעלה מן הטבע , כי כפי הטבע קרוב שלא יתקיים בארץ זמן רב כי הם מעטים ושפלים , אבל בכ"ז . (ז) כה אמר ה' הנני מושיע את עמי מארץ מזרח , הם עשרת השבטים שגלו למזרח , ומארץ מבוא השמש , הם שבט יהודה ובנימן שגלו למערב , עד שלא לבד שלא יגלו אלה שהם בא"י כי יתקבצו אליה גם הנדחים בארבע כנפות הארץ : (ח) והבאתי אותם ואני אהיה להם לאלהים . שאהיה הנהגתי עליהם , אבל יש בזה תנאי באמת ובצדקה , אם ישבו האמת בין אדם לחברו והצדקה בין אדם למקום , אז יהיה כ"ז , אבל אם לא יהיו לי לעם באמת ובצדקה גם בעיני יפלא מלעשות זאת , כי זה לא יוכל להיות ע"י הטבע רק בדרך הפלא , והנפלאות לא יחולו רק אם יזכו לזה עפ"י מעשיהם , ובזה הסיר גם התמה הג' שיראו מפני שראו שלא שבו הגולים לארצם אמר כי יש אפשריות גם לזה אם ייטיבו מעשיהם : (ט) כה אמר ה' צבאות , עתה בא להסיר מלבם התמה הרביעי מה שהתיראו מפני שראו שהארץ נתקללה ועדן לא שבה לאיתנה , ע"ז אמר תחזקנה ידיכם השומעים וכו' , כי כבר נבא חגי ע"ז בעת שיסדו את הבית והבטיח להם שמן היום שהוסד הבית תופסק הקללה שהיה עד הזמן הזה , ואמר להם שמזה ידעו שהגיע זמן הבנין ושלא חל עליהם קללה עד עתה על שעכבו את הבנין , ועז"א תחזקנה ידיכם השומעים בימים האלה (כי נבואת חגי היתה שתי שנים קדם נבואה זו) , מפי הנביאים ר"ל חגי והנביאים שעמו , אז הגידו הנביאים אשר ביום יוסד בית ה' צבאות הגיע זמן ההיכל להבנות , והם הביאו ראיה לזה . (י) כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה , כמ"ש חגי א' שימו לבבכם על דרכיכם זרעתם הרבה והבא וכו' והמשתכר משתכר אל צרור נקוב (כמ"ש שם פ' א' י"ב , וס"ב פ' ט"ו—כ') , ושכר הבהמה איננה במציאות כלל , ופרש מדוע שכר הבהמה איננה כי ליוצא ולבא אין שלום מן הצר , ר"ל להשכיר הבהמות

לרכבם

שְׂכַר הַבְּהֵמָה אֵינֶנָּה וְלַיּוֹצֵא וְלַבָּא אֵין־שָׁלוֹם מִן־הַצָּר וַאֲשַׁלַּח אֶת־כָּל־הָאָדָם אִישׁ בְּרֵעֵהוּ׃ יא וְעַתָּה לֹא כַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אֲנִי לִשְׁאֵרִית הָעָם הַזֶּה נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ יב כִּי־זֶרַע הַשָּׁלוֹם הַגֶּפֶן תִּתֵּן פִּרְיָהּ וְהָאָרֶץ תִּתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וְהַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ טַלָּם וְהִנְחַלְתִּי אֶת־שְׁאֵרִית הָעָם הַזֶּה אֶת־כָּל־אֵלֶּה׃ יג וְהָיָה כַּאֲשֶׁר הֱיִיתֶם קְלָלָה בַּגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה וּבֵית יִשְׂרָאֵל כֵּן אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וִהְיִיתֶם בְּרָכָה אַל־תִּירָאוּ תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם׃ יד כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כַּאֲשֶׁר זָמַמְתִּי לְהָרַע לָכֶם בְּהַקְצִיף אֲבֹתֵיכֶם אֹתִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא נִחָמְתִּי׃ טו כֵּן שַׁבְתִּי זָמַמְתִּי בַּיָּמִים הָאֵלֶּה

להיטיב

רש"י

יחנו כי לפני הימים ההם שכר האדם וגו' והם נבאו לכם משהתחילו במלאכה תבא ברכה במעשה כם ונתקיימו דבריהם, שהרי עתה לא כימים הראשונים : (יד) ולא נחמתי . על אשר זמותי להביא

מצודת צון

יה : הצר . הצורה : ואשלח . ענין גרוי והשסה וכן ובן ז אשלח בם (דברים ל"ב) : (יב) יבולה . תבואתה כמו נה יבולה (תהלים ס"ז) : טלם . מל' טל : (יד) זממתי. בה כמו כאשר זמם (דברים י"ט) : נחמתי . ענין

מצודת דוד

שכר האדם כי לא מצא במה להרויח ושכר הבהמה לא נתקיימה כי הלכה למאבד ומן הצר הצורר לא היה שלום בין ליוצא מן העיר בין לבא אליה : ואשלח . אני הייתי מגרה את כל בני האדם איש ברעהו להיות מריבה ביניהם ולעצות רע זה לזה : (יא) ועתה . אחר שהתחילו בבנין אין אני מול שארית העם הראשונים להצר להם ולשלח איש ברעהו : (יב) כי זרע השלום . ר"ל כי הצלחת הזרע מביאה השלום כי בהעדר תהיה צרה בהכרתה והוא סבה אל השנאה והמריבה ולא כן כשהברכה מצוים : פריה הראוי לתת : את יבולה. יה לפי מיעוט העבודה : והנחלתי. ר"ל לא במקרה באו הטובות האלה אבל אני הנחלתי את כל אלה וכאשר ייעדו ד הטוב הזרע וגו מן היום הזה אברך (חגי ב') ומוסב למעלה לומר כמו שנתקיים הדבור הזה כן יתקיים ה כאשר הייתם . ר"ל כמו שהייתם נבזים ושפלים אתם בית יהודה ובית ישראל עד שהייתם קללה בין להם בכם לאמר בקללותיהם תהיה כהיהודים המקוללים : כן אושיע . כשיעור הצרה תהיה התשועה כי אלהים עד שתהיו נברכה בין העמים ויתלו ברכתם בכם לאמר בברכותיהם ישימך אלהים כהיהודים הו . לכן אל תיראו מדברי צלותי הבבלים המקטינים כבוד הבית והספקידה ותחזקנה ידיכם לאחוז בבנין כאשר זממתי . כשיעור שחשבתי להרע לכם בעת שהכעיסו אבותיכם אותי ולא נחמתי על הרעה עד כן שבתי . כשיעור הזה חזרתי וחשבתי בימים האלה להיטיב וגו' ולא אנחם על הטובה לכן אל תיראו

נח ... ין מת ... הם כימים ... תפלה עין ... בתבואה הרה ... הבאים כמ"ש ... דברי : (יג) וה ... העמים כי תלו קל ... תהיו מכובדים ומו ... המוללאים : אל תיר ... הבית להשלימו : (יד) ... אמר הכתפים : (טו)

יא באור הענין חזיון

עיר או לעבודה בשדה , כי א"א לצאת מן העיר כלל, ומ"ש שכר האדם לא נהיה מפרש ידם איש ברעהו ומי שמשתכר איזה דבר גוזלים אותו ממנו : (יא) ועתה יי , שהקללה שהיה עד עתה היה מפני הקפי עליהם , ועתה נשתנה רצוני ומשלחת המזיקים בפגים , ויהיה שלום בארץ : (יב) כי זרע השלום גם אל פרי העץ והאדמה , עד שהארץ תענה את הדגן והתירוש טלם ואני אענה את השמים על ידי השלום , והנחלתי את הייס בידם : (יג) והיה, וכנגד הקצב החמישי מה שהזהירם ... אושיע אתכם וע"ז והייתם ברכה, ולכן תחזקנה ה' , ר"ל ואם תשאל איך ישתנה הקב"ה מלא רוצה לו ביטוי רצון ? ע"ז משיב כאשר זממתי להרע יה על ישראל קצור עמה חרטה והתנחמות , ואז ינחם על הרעה ולא יביאנה , וא"כ רק שלא יביאנה , אבל בעת שהרעה רעה , אז אינו מתנחם בעת הגזרה ין מה שפרש אי שם , עפ"ז אמר יעם כי . (טו) כן שבתי יבה , שע"י הגלות רנסה הארץ

ג
נרכיבה ולמשא חוץ כ
כי ואשלח את כל
לא כימים הראשונים ... הא ... ים א ...
עליהם לטובה ויופסק ה ... נר מבחן
ר"ל והשלום הזה יהיה ... הזרע המוציא
והיצהר והשמים יענו ... את הארץ ויתנו
שארית העם שזה ישנ ... זר להם לא תלה ויתן
מפני שהם בזוים ושפלים בגוים , לא זר כי עתה
ידיכם ואל ההש מן הבנין : (יד) כי כה אמר
לרוצה , כמ"ש לא כימים הראשונים אני , והלא אין אנ
לכם ולא נחמתי , ר"ל כי בכל עת שיגזור ה' גזרה רע
ר"ל שה' חושב שע"י הגזרה ישובו בתשובה וייטיבו מעשיהם
בשעה שחושב להרע הוא מתכוין תיקף ואינו רוצה שיבא הרע
היא להכלית טובה לבלא שפע ולהתם חנות ולהטיב אחריתם ע"י ,
רק גוזר בהחלט , וכמ"ש (ירמיה ד') על כי דברתי זמותי ולא נחמתי , ע"
שבעת שזממתי להרע לכם ע"י שהקציפו אבותיכם לא נחמתי , ומבאר ה
זממתי בימים האלה להטיב את ירושלם , שהיה הרעה סבה אל הם.

יז (ה"ט) 2

לְהֵיטִיב אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה אַל־תִּירָאוּ׃ טז אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דַּבְּרוּ אֱמֶת אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם׃ יז וְאִישׁ ׀ אֶת־רָעַת רֵעֵהוּ אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם וּשְׁבֻעַת שֶׁקֶר אַל־תֶּאֱהָבוּ כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה אֲשֶׁר שָׂנֵאתִי נְאֻם־יְהוָה׃ יח וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר׃ יט כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית־יְהוּדָה לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמֹעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם אֱהָבוּ׃ כ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עֹד אֲשֶׁר יָבֹאוּ עַמִּים וְיֹשְׁבֵי עָרִים רַבּוֹת׃ כא וְהָלְכוּ יֹשְׁבֵי אַחַת אֶל־אַחַת לֵאמֹר נֵלְכָה הָלוֹךְ לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה וּלְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת

אלכה

רש"י

עליכם לחזור בי אלא הבאותי כן לא אתנחם על הטובה אשר זממתי לכם: (טז) ומשפט שלום. היא הפשרה: (יז) ואיש את רעת רעהו. הזהירם על שנאת חנם והיא שהחריבה בית מקדש שני: (יט) צום הרביעי. צום של תמוז שהוא רביעי לחדשים: וצום החמישי. של אב: צום השביעי. שלשה

מצודת דוד

מדברי נלומי הבבלים: (טז) אלה הדברים. רק עשו אלה הדברים: שפטו בשעריכם. משפט אמת או משפט שלום וזהו הפשרה שמתווך השלום בין בעלי הדין אבל לא תטו המשפט שאין זה לא אמת ולא שלום: (יז) ואיש את רעת רעהו וגו'. אל תחשבו זה על זה להרע: אשר שנאתי. ר"ל המה הדברים שנאתי אני ולכן אל תאהבו גם אתם: (יט) צום הרביעי. זה י"ז בתמוז: וצום החמישי. זה ט"ב: וצום השביעי. זה צ"ג: וצום העשירי. זה עשרה בטבת: יהיה וגו'. בזמן הגאולה העתידה יהיו הימים האלה לששון וגו' כלפי שהיו מתענים בימים האלה בזמן הגולה ולכן אמר לבית יהודה כי להם ארעו מאורעות רעות באלה הימים והתענו בהם בכל שנה ושנה אבל בני עשרת השבטים התענו בימים שאירע להם מקראות רעות וגם יהפכו להם לשמחה: והאמת והשלום אהבו. ובלבד שתהיו אוהבים האמת והשלום: (כ) עוד אשר יבואו. ר"ל עוד יבא זמן אשר יבואו וגו': (כא) יושבי אחת. יושבי עיר אחת אל יושבי עיר אחרת: לאמר. ויאמרו זה

מצודת ציון

הפוך מחשבה: (טז) בשעריכם. שם מקום המשפט כמ"ש אל זקני העיר השערה (דברים כ"ב): (כא) לחלות. ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות ל"ב): ולבקש. מלשון בקשה

באור הענין

גיא חזיון

באור המלות

שארץ את שבתותיה וגם נראה ענש והיו מוכנים אל התשובה ביתר שאת, וכיון שהיה הרעה לתכלית טובה לא היה קשור עמה התנחמות, ולכן אל תיראו, כי עתה נתמרקו העונות ואתם מוכנים אל התשועות והנחמות, רק. (טז) **אלה הדברים אשר תעשו**, שבזה תהיו מוכנים אל התשועה האמתית, **דברו אמת איש את רעהו**, כי הנביא ראה שחורבן בית השני היה בעון שנאת חנם, וגם שראה בחזיונו את המגלה עפה שיצאה להענישם בעבור שבועת שקר, ושתים נשים שנשאו את האיפה שהם חטאות אשמת הרוח שהיה ביניהם ולכן גלו שנית כנ"ל, ולכן הזהירם ע"ד מדברים האלה שיגרמו את החורבן שנית: (יט) **כה אמר ה'**, עתה שב אל התחלת דבריו שבא הדבור בעבור השאלה ששאלו אם יצומו בחדש החמישי, ואחר שהודיע להם שהכל תלוי במעשיהם אם ישובו בתשובה, א"כ אמר ה' **שצום הרביעי והחמישי** וכו' **יהיה לששון ולשמחה** בתנאי אם **האמת והשלום אהבו**, שאז תהיה גאולה שלימה ויחדלו דברי הצומות וזעקתם: (כ) **כה אמר ה'**, עתה נבא להם מה שיהיה באחרית הימים שכל העמים יכירו את האמונה האמתית, וזה יהיה בשתי מדרגות, שקרוב לזמן הגאולה יכירו כל העמים, איש איש לפי אמונתו שירושלים היא עיר הקדש, וילכו שם להתפלל לה', כמו שהוא במשך זמן שהתפשטו האמונות בעולם, שבין הנוצרים לפי אמונתם ובין הישמעאלים לפי אמונתם מחזיקים את ירושלים לעיר אלהים והולכים שמה להתפלל, ונבא שקרוב לזמן הגאולה ילכו כל העמים לירושלים וגם יתחילו **לבקש שם את ה' צבאות**, היינו לדרוש ולחקור על פנות האמונה, שהגם שבני ישראל ישבו מדיין שפלים בעיניהם ולא ידרשו מאתם על אמונתם, בכ"ז ידרשו הדבר בירושלים, וז"ש **עוד אשר יבואו עמים ויושבי ערים רבות**: (כא) **והלכו יושבי עיר אחת אל יושבי עיר אחרת,**

שמקודש המקדש והסנהדרין, וירושלים מליץ מושב השם, (כמ"ש ישעיה מ"א וכ"מ): (כא) לחלות, ולבקש. שאלו;

ויזמינו

אלכה גם־אני: כב ובאו עמים רבים וגוים עצומים לבקש את־
יהוה צבאות בירושלם ולחלות את־פני יהוה: כג כה־אמר יהוה
צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות
הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו
אלהים עמכם:

ט א משא דבר־יהוה בארץ חדרך ודמשק מנחתו כי ליהוה

רש"י

בתשרי שבו נהרג גדליה: וצום העשירי. של טבת: (כג) עשרה אנשים. משבעים לשונות הרי שבע מאות לכל כנף וכנף הרי לארבע כנפות הטלית אלפים ושמונה מאות:

ט (א) בארץ חדרך. דרש רבי יהודה בר אלעאי זה משיח שהוא חד לאומות ורך לישראל, אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית יהודה ברבי עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש מקום ששמו חדרך ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלים להיות מגעת עד דמשק ואין מנוחתו אלא ירושלים שנאמר זאת מנוחתי עדי עד (תהלים קל"ב) אמר לו ומה אני מקיים (ירמיה ל') ונבנתה עיר על תלה אמר לו שאין עתידה לזוז ממקומה, כך ברייתא שנויה בספרי: כי לה' עין אדם. כי ביום ההוא ישעה האדם אל עושהו

מצודת ציון

ותחלה: (כב) עצומים. ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (ירמיה ט"ו): (כג) יחזיקו. ענין אחיזה כמו ויחזק בכנף מעילו (ש"א ט"ו): לשנות הגוים. ר"ל אומות בעלי לשונות נפרדות: בכנף. הוא שולי הבגד: יהודי. כל ישראל נקראים בשם יהודים לפי שהמלוכה היתה בשבט יהודה וכן תהיה לעתיד:

ט (א) משא. ענין נבואה ולתוספת ביאור אמר דבר ה':

מצודת דוד

לזה נלכה לחלות לפני ה' לשאול ממנו כפרה ולבקש מאתו חסד כי אלכה גם אני בחברתך: (כב) ובאו. ר"ל ויהיו נשמעין זה לזה וכן יבואו עמים וגו': (כג) בימים ההמה וגו'. ר"ל זה שאמרתי לכם יהיה באותן הימים אשר יחזיקו וגו' ולפי שהפסיק והאריך בדברים חזר לומר והחזיקו וגו' וכן דרך המקרא: מכל לשונות הגוים. הרי משבעים לשון שבע מאות: בכנף. בכל כנף הרי לארבע כנפות אלפים ושמנה מאות: נלכה עמכם. אל ארץ ירושלים:

ט (א) משא דבר ה' בארץ חדרך. נבואת ה' תהיה אז גם בארץ הדרך כמו בא"י כי גם היא תהיה אז מא"י: ודמשק מנוחתו. וגם דמשק תהיה מנוחתו ר"ל שכינת כבודו כי גם היא תהיה אז מא"י: כי לה' עין אדם וגו'. ר"ל לפי שאז

באור המלות

שיא לבלותו בתפלה, והבקשה תפול גם על הדרישה והשיון לדעת אותו, כמו והיה כל מבקש ה' יצא אל מחוץ למחנה: (כב) עמים רבים וגוים עצומים. עמים מליץ אומות בית לשם מלך, וגוים מליץ הרבוי, כמ"ש ישעיה א' ד':

גיא חזיון

באור הענין

ויאמינו א"ע לאמר נלכה הלוך לחלות את פני ה' שילכו שמה להתפלל, ואח"כ ילכו לבקש את ה' ולבקש פנות האמונה מה שנוגע באמונות האלהות וכ... יהיו נכונים ללכת עד שישיבו להם אלכה גם אני: (כב) ובאו, והדבר יתרבה כ"כ עד שיבואו עמים רבים וגוים עצומים לא ערים יחידים ויהיה עקר ביאתם לבקש את ה' היינו לדרוש בירושלים על פנות האמונה האמתית ולהתפלל ג"כ שם לפני ה', וכ"ז יהיה קודם זמן הגאולה שישראל יהיו עדיין שרויים בעניהם רק ירושלים תתנשא מאד בעיניהם, כמו שהיעוד הזה נתקיים עתה בכל פרטיו, שכל העמים ישנו לירושלים המונים המונים לדרוש את ה' ולהתפלל שם: (כג) כה אמר ה', עתה מודיע ענין אחר מה שיהיה באחרית הימים שיתחיל יכיר אמונת ישראל ותורתם ויאמינו בתורת ה' כי קדושה היא, ואז לא לירושלים ילכו לדרוש שם את האמונה רק הישמעאלים יכירו אמתת דת ישראל, ואז לא ילכו עוד עיר אחת אל אחת ומשם לירושלים לדרוש את ה', רק הישמעאלים ידרשו את האמונה האמתית מפי ישראל ויכירו שאלהים עם ישראל והחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף איש יהודי, ר"ל אם יראו ציצית בכנף בגדו שמזה יכירו שהוא יהודי (והציצית מורים על זכירת המצות וגם על השראת השכינה בישראל כמ"ש שהתכלת דומה לים וכו' ורקיע דומה לכסא הכבוד), לאמר נלכה עמכם, לא ילכו לירושלים כי ילכו עם היהודי ללמוד דתו ואמונתו באשר ידעו שאלהים עם ישראל, אמר להם שבעת הריון אשר יהיה זאת אז לא יהיה עוד כמו שהיה עד הנה שהיה דבר ה' במקום מיוחד בירושלים או בא"י, כי אז.

ט (א) משא, נמשך למעלה בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים וכו' יהיה משא דבר ה' בארץ חדרך, אז ימצא דבר ה' והנבואה גם בארץ חדרך שהיא ארץ רחוקה מא"י

עֵין אָדָם וְכֹל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וְגַם־חֲמָת תִּגְבָּל־בָּהּ צֹר וְצִידוֹן כִּי חָכְמָה מְאֹד׃ ג וַתִּבֶן צֹר מָצוֹר לָהּ וַתִּצְבָּר־כֶּסֶף כֶּעָפָר וְחָרוּץ כְּטִיט חוּצוֹת׃ ד הִנֵּה אֲדֹנָי יוֹרִשֶׁנָּה וְהִכָּה בַיָּם חֵילָהּ וְהִיא בָּאֵשׁ תֵּאָכֵל׃ ה תֵּרֶא אַשְׁקְלוֹן וְתִירָא וְעַזָּה וְתָחִיל מְאֹד וְעֶקְרוֹן כִּי־הֹבִישׁ מֶבָּטָהּ וְאָבַד מֶלֶךְ מֵעַזָּה וְאַשְׁקְלוֹן לֹא

רש"י

ועיניו אל הקב"ה תראינה כמו שאמר למעלה נלכה עמכם ונספחו הם ועריהם על ערי ישראל וכל שבטי ישראל חשובים לה' על כל האומות, כיוצא בו (מלכים א' י"א) ושלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה והלא בת פרעה בכלל היתה אלא שהיתה בת פרעה חביבה לו כנגד כולם, אף כאן כל האומות יהיו להקב"ה וישראל כנגד כולם: (ב) וגם חמת תגבל בה. תשיג גבולה בגבול ירושלים: צור וצידון. גם המה בנותיה אע"פ שחכמה מאד שנתחכמה וסבורה להיות לעולם גברת בחכמה: (ג) ותבן צור מצור לה. ואומרת מי יורידני ארץ: ותצבר כסף כעפר. ומתהללת בעשרה: וחרוץ. מין מרגלית זהב: (ד) הנה ה'. שהוא שליט על כל: יורישנה. לשון מוריש ומעשיר (שמואל א' ב'): והכה בים חילה והבליע בתוך ימים ממונה יעלה עליה את הים ויטביענה כמו שנאמר יחזקאל (כ"ז): (ה) תרא אשקלון את מפלת צור ותירא: ועקרון. אף היא תירא: כי הוביש מבטה. שהיתה נשענת על צור שהיתה ראש לבני עשו, ועקרון אף היא לאדום כמו שאמרו רבותינו במסכת מגילה (דף ו' ע"א) עקרון תעקר זו

מצודת דוד

עין כל אדם לעצמו יצפה לה' וגם בהתאסף יחד כל בשבטי ישראל ולכן תבוא עליהם הטובה הזאת: (ב) וגם חמת תגבל. שהיה מגבול א"י ואליה תתשב ולא זו היא חמת המוזכרת בתורה בגבולי א"י אבל היא אחרת גדולה מאד כמ"ש ולכו משם חמת רבה (עמוס ו'): צור וצידון. גם צור וצידון שנטפלת לה יכנסו בגבול א"י: כי חכמה מאד. מוסב על צור שהיא העיקר ור"ל אשר היא חכמה מאד וכאומר ולא תועיל בחכמתה לבל תכנס בגבול א"י: (ג) ותבן צור. עם כי צור בנתה לעצמה מבצר חזק להיות לה למשגב ואספה אוצרי כסף כעפר וזהב כטיט המושלך בחוצות והוא עזר רב להתחזק מול האויב: (ד) יורשנה. יגרשנה מארצה וחיל צבאות עמה יכה בים ר"ל יטביעם במי הים: והיא. העיר עצמה תשרף באש: (ה) תרא וגו'. אשקלון תראה מפלת צור ותירא לנפשה שלא יקרה לה כמקרה וגם עזה תראה ותחיל מאד: ועקרון. גם עקרון תחיל כי נתביש מבטה ר"ל צור שהיתה מבטח אליה לעזרה נתביישה גם היא כי נתגרשה מארצה:

מצודת ציון

חדרך. הוא מקום אצל דמשק כן אחז"ל: (ב) תגבל. מלשון גבול: (ג) ותבן. מל' בנין: מצור. ענין מבצר וחוזק: ותצבר. ענין כרי וגל כמו שני צבורים (מ"ב י'): וחרוץ. מין זהב טוב כמו בירקרק חרוץ (תהלים ס"ח): (ד) יורשנה. ענין הלוך וגרושין כמו ויורשם ה' מפניכם (יהושע כ"ג): והכה. ר"ל יטביע: חילה. מל' חיל וצבאות עם: (ה) ותחיל. מל' חיל וחלחלה: הוביש. מלשון בושה: מבטה. מלשון

גיא חזיון

באור הענין

גם שם יהיה משא דבר ה' והיהודי שנמצא שם ישאלו ממנו את דבר ה' שיתפשט אז בכל האומה, (כמ"ש יואל ג' ונבאו בניכם ובנותיכם וכו'), **ובדמשק** יהיה **מנוחתו**, מה שעד עתה היתה מנוחתו בירושלים כמ"ש (כי לא באתם עד עתה אל המנוחה וכתיב זאת מנוחתי עדי עד) תתפשט אז עד דמשק, שיהיה קצה גבול הצפוני של א"י כמ"ש ביחזקאל סי' מ"ז, ומבאר הטעם **כי לה' עין אדם**, שעין כל בני האדם תצפה לה' עם **כל שבטי ישראל** שהם יצפו לה' בפרסום: (ב) **וגם חמת תגבל בה**, גם חמת תהיה מגבול א"י לצד צפון וכן **צור וצידון** אשר היא עתה **חכמה מאד** תגבל בא"י ותהיה מגבולי הארץ (כמו שהתבאר ביחזקאל שם פסוק ט"ו י"ז, שדמשק וחמת וצור וצידון יהיה גבול א"י לצד צפון, עיי"ש): (ג) **ותבן**, הוא מאמר מוסגר, אגב ראה בחזיונו מה שיעבור על צור ועל פלשתים (שארצם תהיה ג"כ נחלת ישראל) בימים הבינים, שצור נחרבה תחלה על ידי נ"נ חורבן הראשון, (כמו שנבא ע"ז יחזקאל סי' כ"ו כ"ז כ"ח), ואח"ז נבנית שנית שלא במקומה הראשון ובא אלכסנדר מוקדון ובנה גשר על הים עד העיר והחריבה שנית עד עולם, ועז"א **ותבן צור מצור לה** שבנתה לה חומה בצורה סביב אחר שנחרבה ע"י נבוכדנצר, **ותצבר כסף כעפר** ע"י המסחר הגדול שהיה לה, וכ"ז לא יועיל לה, כי. (ד) **הנה ה' יורישנה** שתורש מעשרה, **והכה את חילה** אשר **בים**, **והיא** עצמה **באש תאכל**: (ה) **תרא**, ואז תחריב גם ערי פלשתים שהיו תמיד מבעלי בריתה של צור ומעוזריהם, (כמ"ש ירמיה (מ"ז) על היום הבא לשדוד את כל פלשתים להכרית לצור ולצידון כל שריד עוזר, וביואל (ד' ד') וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת, וכן בעמוס א' ג' ו'), ועז"ש

באור המלות

(א) וכל שבטי ישראל. ועין כל שבטי ישראל, וי"מ שהוא"ו נמשך למעלה עין אדם יביט לה' ולכל שבטי ישראל לנמוד דרכיהם, כמ"ש נלכה עמכם: (ג) מצור. חוזק, כמו ויבן ערי מצורה ביהודה (דה"ב י"ד): (ד) יורישנה. כמו ש'

באשקלון

תשב: ו וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון פלשתים: ז והסרתי דמיו מפיו ושקציו מבין שניו ונשאר גם־הוא לאלהינו והיה כאלף ביהודה ועקרון כיבוסי: ח וחניתי לביתי מצבה מעבר ומשב ולא־יעבר עליהם עוד נגש כי־עתה ראיתי בעיני: ט גילי מאד בת־ציון הריעי בת־ירושלם הנה מלכך יבוא לך

ה׳ במקום א׳ מלרע — צדיק

רש״י

יסרי בת אדום ותחלה היתה משל פלשתים: וישב ממזר באשדוד. וישב עם נכרי באשדוד שם ישראל שהיו בה נכרים: (ז) והסירותי דמיו מפיו. של עמו אלו בית בימה שלהם שהיו זורקים שם דמי זבחיהם ע״ז פותרים שפיכת דמים שהיה שופך מישראל: ונשאר גם הוא לאלהינו. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבגלותינו: והיה כאלוף ביהודה. אלו טרטיאות וקרקסאות שלהם שעתידים שרי יהודה ללמד בהם תורה ברבים. והיה כאלוף לשון אלוף ולמוד: ועקרון. תהיה לישראל. כיבוסי. ירושלים: (ח) וחניתי לביתי מצבה. אחנה אצל ביתי להגן עליה מן המעמידים מצב ומשחית שלא יצבו עליה, ודוגמתו וכל צוביה ומצודתה (ישעיה כ״ט), ויש עוד לפתור מצבה כמו מצבא באל״ף: כי עתה ראיתי. לרחם בעוני אע״פ שעד הנה הסתרתי פני מהם: (ט) הנה מלכך יבוא לך. אי אפשר לפותרו אלא על מלך המשיח שנאמר בו ומשלו מים עד ים ולא מצינו מושל לישראל כזה בימי בית שני: צדיק ונושע. בה׳:

מצודת דוד

ואבד וגו׳. ר״ל ומגורתם יבוא להם כי יהיה נאבד מלך מעזה ואשקלון לא תהיה מיושבת באנשים: (ו) וישב וגו׳. בזמן הגאולה לא ישבו קבוצת הממזרים בתוך בני ישראל אבל ישבו לבדם באשדוד כי יש מרז״ל שאמרו אין ממזרים טהורים לעתיד לבוא ודרשו ממקרא הזה. או ממזר הוא מלשון זרות ור״ל ישראל שהמה זרים ממנה הם ישבו בה: והכרתי וגו׳. עוד לא ימשלו בארצם: (ז) והסרותי וגו׳. ר״ל אתן בלבו שלא ישתה עוד דם ושלא יאכל עוד בשר שקוצים מה שהורגל בהם כי ישוב להאמין בה׳ ובתורתו: ונשאר וגו׳. גם הוא ישאר באמונת אלהינו כאשר הגרים: והיה. כל פלשתים בכללה תהיה כאיש לומד התורה אשר ביהודה כי גם המה ילמדו התורה: ועקרון כיבוסי. עקרון תחשב להיות כמו יבוס היא ירושלים ר״ל אנשיה יהיו נקיי הדעת כאנשי ירושלים: (ח) וחניתי לביתי. אשכון סביב לביתי להגן מצבא חיל עם מן העובר ושב דרך עליו ולא יעבור עוד על ישראל מי הנוגש לעבודם כאשר היה מאז כי עתה ראיתי בעיני להשגיח עליהם בעין חמלה עם כי עד הנה הסתרתי פני מהם: (ט) הריעי. תרועה של שמחה: הנה מלכך. זהו מלך המשיח: צדיק. במעשיו יהיה צדיק ובמלחמותיו יהיה נושע ומוצלח: עני.

מצודת ציון

כבטה והסתכלות: (ו) גאון. ענין רוממות וגאוה: (ז) ושקוציו. מלשון שקץ ותעב: כאלוף. ענין למוד כמו פן תאלף ארחותיו (משלי כ״ב): כיבוסי. הוא ירושלים: (ח) מצבה. כמו מצבא באל״ף: נגש. דוחק ולוחץ: (ט) הריעי. מלשון תרועה: עני. ר״ל מוכנע ועניו וכן עם עני תושיע (תהלים י״ח): עיר. כן יקרא החמור בעודו

גיא חזיון

באור המלות

מורים ומעביר (ש״א ב׳): (ח) וחניתי. עקר פעל חנה בא על מחנה צבא החונים בשדה ביום קרב: מצבה, כמו מצבא: (ט) גילי. גדר שם גיל שמחת הלב על דבר מתחדש (לפניס ג׳ י״א וכב״מ): עני. עקרו על הנכנע ועניו, עיר. יפול

באור הענין

שאשקלון תרא מפלת צור ותירא, **ועזה תחיל** וכן תחיל עקרון כי הובישׁ מבטה, וכמ״ש לפניה בי״ עקרון תעקר, **ואבד מלך מעזה** שעזה תתישב שנית רק לא יהיה להם עוד מלך, ואשקלון לא תשב כלל: (ו) **וישב ממזר באשדוד**, שם לא ישב איש רק ממזרים הנגרשים מעריהם מפני פסולם יתישבו שם, ואמר זה לגנאי על פלשתים שמקור מחצבתם הוא בממזרות (כמ״ש חז״ל על אשר יצאו משם פלשתים) שבמקומם ישב ממזר אחר: (ז) **והסרותי**, וע״י החורבן שאחריבנו אסיר מפיו את הדמים ששפך מישראל כמ״ש בעמוס א׳, **ושקוציו**, הוא ע״ז שלו, ואז **ונשאר גם הוא לאלהינו**, כמו שדמשק וצור יהיו לא״י כן מקומות של פלשתים, **והיה כאלוף ביהודה** יהיה שייך לשבט יהודה ומעריה הגדולות שלומדים שם תורה, **ועקרון** תהיה **כיבוסי** שישב בירושלים ואח״כ היתה עיר האלהים כן תהיה עקרון קדש לה׳: (ח) **וחניתי לביתי**, אז אחנה כמחנה ואנשי חיל לשמור את ביתי **מצבה מעובר ומשב**, ר״ל מצבא עובר ומצבא שב, שלא יעבור צבא דרך ארץ ישראל וגם הצבא שכבר עבר וירצה לשוב דרך שם לא אניחנו לעבור שם, כי מבואר ביחזקאל שבאמצע א״י יהיה רצועה רחבה כ״ה מיל והרכה כארך א״י מן המזרח למערב שבאמצע רצועה זו יעמוד בהמ״ק וה׳ יחנה שם בקביעות, כי כל רצועה זו תהיה קדש לה׳ ולא יניח לצבא מלחמה לעבור שם, ועי״כ **לא יעבור עליהם עוד נגש**, כי יהיו נשמרים מן ה׳, **כי עתה ראיתי בעיני** והשגחתי עליהם כן פי׳ המפ׳, ולדעתי פ״ם כי עתה ראיתי בעיני מוסב עמ״ש הנה מלכך יבא לך, (ומ״ש. (ט) **גילי מאד בת ציון**, פה מאמר מוסגר) וביאור הכתוב הנביא רואה עתה את המלך המשיח עומד לפני ה׳, והוא אומר בת

צדיק ונושע הוא עני ורכב על־חמור ועל־עיר בן־אתנות׃
י והכרתי־רכב מאפרים וסוס מירושלם ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים ומשלו מים עד־ים ומנהר עד־אפסי־ארץ׃
יא גם־את בדם־בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו׃
יב שובו לבצרון אסירי התקוה גם־היום מגיד משנה אשיב לך׃

כי

רש"י

עני. ענותן: ורוכב על חמור. מדת ענוה היא: ועל עיר. כמו ועירים עשרה (בראשית ל"ב): (י) והכרתי רכב. שלא יהיו צריכין לה: ומשלו, וממשלתו: מים ועד ים. מימה ועד מערבה לסוף העולם: ומנהר. פרת: (יא) גם את. תושעי עמי כמו שהוא צדיק ונושע. הרי נצחתי לכם לעתיד, וגם עתה מגלות בבל שאתם עכשיו בתוכה. בדם בריתך. בזכות דם הברית שנזרק עליכם בסיני כמו שכתוב הנה דם הברית אשר כרת (שמות כ"ד): שלחתי אסיריך. מן הגלות: (יב) שובו לבצרון. לכרכים ולכבודכם אע"פ שאתם עתה ברשות מלכי פרס, אתם אסירי התקוה אשר קויתם לי עד הנה למלאות דברי לקץ שבעים שנה: גם היום מגיד משנה אשיב לך. עוד היום אני מגיד לך בשורה שניה לבד

מצודת דוד

יהיה מושיע וירכב על חמור או על עיר בן מאחת האתונות והיא מדת ענוה: (י) והכרתי. אז אבטל רכב וסוס וקשת מלחמה כי לא תהיה אז מלחמה ואין צורך לא לקשת ולא לרכב וסוס: ודבר שלום לגוים. המלך המשיח לא יכניע את האומות ע"י מלחמה כ"א בדברי שלום יכניעם לו ויתן סרים למשמעתו וזה יהיה העיקר והמלחמה טפלה לו: וממשלו. וממשלתו תהיה מים הדרומי הנקרא ים סוף עד ים הצפוני הוא ים אוקיינוס: ומנהר. היוצא מן העדן שהוא תחלת המזרח: עד אפסי ארץ. עד סוף המערב: (יא) גם את. ר"ל כמו המשיח אשר בעבור צדקתו יהיה נושע ומוצלח במלחמותיו כן גם אתה ישראל בכלל בעבור זכות דם בריתך היא מצות מילה שהחזקת בה בהיותך בגולה בזאת זה אשלח אסיריך מבור אשר אין בו מים ר"ל אוציאך מעומק הגלות ומשפל הגלות לבור שאין בו מים לפי שבבור כזה מצויים נחשים ועקרבים המזיקים וכן היו בגולה בין האומות המריעים להם: (יב) שובו לבצרון. וכה אומר להם שובו לירושלים עיר מבצרכם אתם האסורים בתקוה ר"ל המקוים לה' בכל זמן כאלו קשורים בתקוה ולא תתפרד מהם והוא ענין מליצה: גם היום. ר"ל כמו בגאולת מצרים הבטחתי לך הגאולה

מצודת ציון

קטן כמו ועירים עשרה (בראשית ל"ב): אתונות. כן תקרא נקבת החמור וכן ואחת האתונות (מ"ב ד'): (י) אפסי. קצות כי בקצה הארץ היא אפס וכלה: (יא) שלחתי. כמו אשלח עבר במקום עתיד כדרך הנבואה בהרבה מן המקומות: אסיריך. ענין קשורים: (יב) לבצרון. מלשון מבצר: משנה. ענין כפל כמו וכסף משנה (בראשית מ"ג): אשיב. מלשון

גיא חזיון — באור הענין

ט' כי עתה ראיתי בעיני כי מלכך יבא לך, בה' וכן הנביא המדבר רואה אותו במראה החזון איך בא לגאול את ישראל, ועז"א שבת ציון תגל מאד על הנסים שיתחדשו שם בכל עת, ובת ירושלם ששם מושב ההמון עם, יריעו תרועת שמחה על ראות פני מלכם, ומבאר שתגיל מפני שראיתי בעיני כי מלכך יבא לך והוא צדיק ונושע בה', אינו נושע ברוב חיל רק ע"י צדקתו כי הוא יהיה עני ונכנע, שהוא הפך גאות ועוז מלך נושע ברוב חיל, ורוכב על החמור הפך רוכב על סוס מוכן ליום מלחמה, וגם אם ירכב על עיר שהוא עיר לימים שזה כבוד יותר, (כמ"ש רוכבים על שלשים עירים שופטים י' ד'), לא יהיה עיר בן סוס רק עיר בן אתונות: (י) והכרתי, וכן אכרית רכב מאפרים, שהרכב היה מוכן למלחמה, ואכרית סוס מירושלים, כי לא ירכבו על סוס, כי ילכו רגלי לעלות לרגל והדבר שמה לא יבא שם, ונכרתה מאליה קשת מלחמה שלא יצטרכו לקשת כמ"ש ושפט בין הגוים וכו' ולא ישא גוי אל גוי חרב, וז"ש ודבר שלום לגוים, ובכ"ז יהיה משלו מים עד ים היינו מים המזרחי עד ים המערבי, ומנהר היוצא מעדן עד אפסי ארץ מדרום לצפון: (יא) גם את, מוסב אל בת ציון ובת ירושלים שהזכיר, שהם האומה בכללה, בדם, שיעור הכתוב בדם בריתך אין מים בו שלחתי אסיריך מבור, ע"י שמסרת נפשך על קידוש השם במשך ימי הגלות ושמרת דם ברית מילה ולא רצית להמיר דם במים, שהיו אומרים לך שדי טבילה או הזאת מים והוא נכנס תחת דם מילה, ואתה שמרת דתך ושמרת דם ברית אשר אין בו מי הזיה רק דם מילה, ר"ל שלא המרת דתך, וע"י זכות זה שלחתי אסיריך מבור, שהיית אסור בבור במשך ימי הגלות ויצאת לחפשי, וגם יל"פ בפשוט שע"י דם הברית שלחתי אסיריך מבור אשר אין מים בו, כי בגלות בבל היו בבור מלא מים כי בבל היא מצולה מלאה מים, ועתה שלחתיך מבור השני היבש שהוא גלות רומי: (יב) שובו לבצרון, שובו מן בור הגלות לבצרון, שציון תהיה מבוצרת, אז אתם אסירי התקוה, שהייתם מקוים זמן רב על הגאולה, גם היום מגיד משנה אשיב לך, יש לי להשיב לך דבר מגיד לך משנה, היינו נסים כפולים שיהיה בשני זמנים, כי יודיעם מלחמות החשמונאים נגד היונים

יג כִּי־דָרַכְתִּי לִי יְהוּדָה קֶשֶׁת מִלֵּאתִי אֶפְרַיִם וְעוֹרַרְתִּי בָנַיִךְ צִיּוֹן עַל־בָּנַיִךְ יָוָן וְשַׂמְתִּיךְ כְּחֶרֶב גִּבּוֹר׃ יד וַיהוָה עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ וַאדֹנָי יֱהוִה בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן׃ טו יְהוָה צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם וְאָכְלוּ וְכָבְשׁוּ אַבְנֵי־קֶלַע וְשָׁתוּ הָמוּ

רש"י

כבו

א של בנין ומה היא הגדה השניה שאני שב לשנות לכם: (יג) כי דרכתי לי יהודה - סוף שבני יון יטלו המלוכה מיד מלכי פרס וירעו לכם ואני אדרוך יהודה להיות לי כקשת מלחמה וילחמו ביונים בימי חשמונאים: קשת מלאתי אפרים. מקרא קצר הוא כמו קשת מלאתי יד אפרים, כמו ויהוא מלא ידו בקשת (מלכים ב' ט'), אפרים יהיה לי כאשפה מלאה חצים: ועוררתי בניך ציון. בני ציון על בני יון: (יד) וה' עליהם יראה. בספר יוסיפון מצינו בעת ההיא נראה מופת לאנשי ירושלים: בשופר יתקע. ירעם: בסערות תימן. לסער את אנשי תימן הם בני יון, ויש מרבותינו שפתרוהו על אדום לע"ל: (טו) ואכלו. שלל אויביהם: וכבשו. תחתיהם: אבני קלע. הם היונים שהם מלומדי קשת ולקלע באבן: המו כמו יין. המיון בקול ששון ושמחה כמו שהומים שתויי יין: ומלאו. נפשותם כל טוב,

מצודת ציון

השבה ומענה: (יג) דרכתי. הדרך לדרוך ברגל על הקשת למותחו היטב לירות למרחוק: קשת. כקשת: מלאתי. זה הלשון יאמר על אחיזת הקשת בכח כמו ויהוא מלא ידו בקשת (מ"ב ט'): ועוררתי. מלשון התעוררות: (טו) וכבשו. ענין האחיזה בחוזקה כמו ויכבשום לעבדים (ירמיה ל"ד): אבני קלע. האבנים הנזרקים בכף

מצודת דוד

והנקמה בהם כן גם היום אענה ואשיב לך הגדה כפולה על הגאולה והנקם באומות: (יג) כי דרכתי לי. את יהודה אדרוך לי כקשת ר"ל הוא יהיה לי לכלי זיין להרוג באויב על ידו: מלאתי אפרים. עשרת השבטים הקרואים בשם אפרים בו אחיזת כל ידי במלואה כאלו היה קשת לירות בו בכח רב והוא ענין מליצה: ועוררתי בניך ציון. אתה ציון אני אעיר את בניך להלחם על בניך אתה יון ועל מלחמות גוג ומגוג יאמר כי עמו יבוא כי אחים הם כמ"ש בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון (בראשית י'): ושמתיך. אני אשים אותך ישראל להיות כחרב של גבור ההורגת ומשכלת כי תהרוג גם הרג רב: (יד) וה' עליהם יראה. ה' יגלה עליהם שכינתו להלחם בעבורם והנה יצא על האויב חיצו וקל ומבריק כברק: בשופר יתקע. כגבור התוקע במלחמה והוא ענין משל: והלך. ילך ברוח סערה ושטף אף אל תימן להחריבה ועל אדום יאמר שמקור מחנהם בשעיר היושבת בדרום א"י: (טו) יגן עליהם. אז יגן על ישראל שלא יהיו נזקים עמהם ועוד הם יאכלו וישחיתו ויכבשו את אבני הקלע ועל שרי האומות יאמר וכלפי שהמשיל למטה בענין את שרי יהודה וישראל לאבני נזר שהם אבני יקר המשימים בכתר המשיל שרי האומות לאבנים המקלעים אותם הנבזים העומדים לזריקה: ושתו המו. ישתו דמם ויהמו בקול המייה כמו בוהה היין כמ"ש לץ היין הומה שכר

גיא חזיון

באור המלות

בהרהבה גם על נעירי סוסים וגמלים (ישעיה ל'), ע"כ אמר בן אתונות: (יג) דרכתי, קשת מלאתי, יצייר את מלחמת יהודה בימי החשמונאים שיהודה הוא הקשת ביד ה' וה' דורך אותו, כי אז הגם שהוא ענין נסיי בכ"ז היה דרך מלחמה טבעיית, וכאילו ה' מורה חציו מרחוק באמצעית הקשת שהוא יהודה הנדרך לירות אל לב היונים, ועז"א ועוררתי בניך ציון שה' היה המעורר ומחזק לבם למלחמה, ומלחמת אפרים לעתיד מצייר שהם ביד ה' כחרב שהגבור אוחז בו והורג מקרוב, ועז"א ושמתיך כחרב גבור, ודריכת הקשת נתן לאפרים עצמו כמ"ש קשת מלאתי [יד] אפרים ר"ל שה' ילחם בהם גלוי בלא אמצעי: (טו) וכבשו. כמו יכבוש עונותינו: המו, כמו (המו) יין. כאילו בהו יין:

באור הענין

בימי אנטיוכוס, ומלחמת בני אפרים נגד גוג ומגוג לעתיד, שבשניהם נבואות עתידות, ואמר **גם היום**, כי יכלול בזה הגדה אחת בדבר שיהיה היום בזמן הזה קודם הגאולה העתידה שהיא מלחמת המכביים עם בני יון: (יג) **כי דרכתי לי יהודה קשת**, הגדה אחת היא מה שיהיה בימי בית שני שינצחו בני יהודה את בני יון ע"י תשועת ה' שלא כדרך הטבע, ויהודה יהיה כקשת דרוכה ביד ה' ללחום עם היונים, והגדה שניה היא **קשת מלאתי אפרים**, שלעתיד לבא בעת גוג ומגוג יתעוררו בני אפרים שהם עשרת השבטים (שהם לא היו בבית שני) והם יהיו קשת ה' ללחום עם גוג ומגוג, והמאמרים מקבילים **כי דרכתי לי יהודה קשת ועוררתי בניך ציון על בניך יון**, זה היה בימי בית שני שאז נלחמו בני ציון ובהם יהודה, **קשת מלאתי אפרים ושמתיך כחרב גבור**, שאז יהרגו בני אפרים בחרב הקשת את חיל גוג ומגוג הבאים עליהם: (יד) **וה'**, גם המאמרים אלה מקבילים. שבמלחמת המכביים יתראה ה' עליהם להושיעם (וגם ראו אז אות ומופת **בה'** כפרש"י) **וחצו יצא** מן הקשת **בברק**, שהם ידרכו הקשת שממנו יצא חץ ה' כברק להשמיד את היונים, ובמלחמה האחרונה של גוג ומגוג **ה' אלהים בשופר יתקע** לקבץ הנדחים מארבע כנפות הארץ, כמ"ש והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור וכו', **והלך בסערות תימן** שנגד חיל גוג שיבא מארץ צפון, יבא נגדם רוח סערה מן הדרום להומם ולאבדם: (טו) **ה' צבאות יגן עליהם** ולא יצטרכו למלחמה כלל, רק **ואכלו וכבשו אבני קלע**, במה שיאכלו יכבשו המלחמה ואבני קלע שיירו האויבים עליהם, **ושתו המו כמו יין** ע"י שישתו ייהמו כמו שותי יין בזה **ימלאו דם כמזרק** שממלאים אותו בדם הזבח, **וכזויות**

כְּמִזְרָק כְּזָוִיּוֹת מִזְבֵּחַ׃ טז וְהוֹשִׁיעָם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּצֹאן עַמּוֹ כִּי אַבְנֵי־נֵזֶר מִתְנוֹסְסוֹת עַל־אַדְמָתוֹ׃ יז כִּי מַה־טּוּבוֹ וּמַה־יָּפְיוֹ דָּגָן בַּחוּרִים וְתִירוֹשׁ יְנוֹבֵב בְּתֻלוֹת׃

י א שַׁאֲלוּ מֵיְהוָה מָטָר בְּעֵת מַלְקוֹשׁ יְהוָה עֹשֶׂה חֲזִיזִים וּמְטַר־גֶּשֶׁם יִתֵּן לָהֶם לְאִישׁ עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶה׃ ב כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ־אָוֶן

רש"י

כמזרק. במלא דם לפני המזבח: כזוית מזבח. שמנסכין שם יין והיין צף עליו כמו ששנינו במסכת סוכה, לשון שביעה לשון שכרות: (טז) כצאן עמו. כצאן שהרועה ממצרים להיות לו לעם: כי אבני נזר. כי הכהנים בני חשמונאים המתפארים באבני נזר בשורי חושן ואפוד יהיו מתנוססים בנסים על אדמתן: (יז) כי מה. רב טובו הצפון של אותו הדור: דגן בחורים. הנותן כח לבחורים: ותירוש. אשר ינובב בתולות בניב שיר ושמחה, ויש פותרין אשר ינובב ויצמח בקרקע בתולה והוא יין משובח:

י (א) שאלו מה' מטר. אם תצטרכו: חזיזים. עננים מביאים מטר: לאיש עשב בשדה. בשביל איש אחד ובשביל עשב אחד הצריך למטר: (ב) כי התרפים וגו'. והקוסמים חזו שקר והחלומות

מצודת דוד

(משלי כ'): ומלאו כמזרק. יהיו מלאים מדם הרוגים כמזרק המלא מדם הזבחים העומד לזרוק: כזוית מזבח. הם הקרנות המלאים ממתן דמי הקרבנות: (טז) כצאן עמו. ר"ל כמו הצאן שהוא נושע מהרועה כן יהיה עמו נושעים מאתו ית': כי אבני נזר. שרי יהודה וישראל הנמשלים לאבני יקר המשובצים בנזר הם יתרוממו על אדמתו בהיותם בארצו: (יז) כי מה טובו. כי מה מאד יתרבה טובו ויפיו של העם הזה: דגן בחורים. ר"ל מרבית הדגן אשר תצמח הארץ יוסיף עת כח ואומץ אל הבחורים ומרבית היין יפתח פי הבתולות לדבר שירות וזמירות עם כי מדרכן למעט בדבור הנה לרוב השמחה ירבו בדברי שיר וזמר:

י (א) שאלו מה' מטר. כאלו יאמר אל בני הדור ההוא כאשר יהיה הדבר ושאלו מה' מטר בעת ירידת המלקוש כי אז יש בו צורך רב ותראו פתאום נעתר לכם ויעשה עננים עם כי לא יורה הטבע עליהם ויתן לכם מטר להצמיח לכל איש עשב בשדהו וכאומר הנה בזה תדעו שאתם דבוקים במקום והוא משגיח בכם למלאות מחסורכם: (ב) כי התרפים.

מצודת ציון

הקלע והוא הכלי המיוחד לזה: המו. מל' המיה: כמזרק. הוא הספל: כזוית. כקרנות: (טז) נזר. כתר כמו את הנזר (מ"ב י"א): מתנוססות. מלשון נס והוא ענין הרמה כמו נס להתנוסס (תהלים ס'): (יז) מה טובו. מלת מה יורה על הפלגת הרבוי כמו מה רב טובך (שם ל"א): ותירוש. שהוא היין: ינובב. ענין דבור כמו ינוב חכמה (משלי י'):

י (א) שאלו. ענין בקשה: מלקוש. כן יקרא המטר שלאחר כמו יורה ומלקוש (דברים י"א): חזיזים. עננים כמו ודרך לחזיז קולות (איוב כ"ח): ומטר גשם. כפל המלה בשמות נרדפות וכן אדמת עפר (דניאל י"ב): (ב) התרפים.

גיא חזיון

באור הענין

מזבח מזורקים ושופכים שם דם הזבחים, כן ימלאו דם חללים, לא ע"י מלחמה רק יאכלו וישתו וה' יפילם חללים, ודימה דם החללים לדם המזרק שהוא לרצון לפני ה', כן ירצה ה' במעשיהם וגלהונם:

(טז) והושיעם ה' אלהיהם וה' יושיעם בלא מלחמה כרועה המושיע צאנו מיד זאבי ערב, כי אבני נזר, במליצה זו שמדמה אותם כצאן יאמר שידמו גם בזה כצאן שאין מבקשים זהב ואבני נזר שהם אבנים טובות, רק מרעה טוב ומים, כן לא יבקשו רק שתוציא האדמה להם דגן ותירוש לאכול ולשתות לא אבני נזר, כי על אדמתו יתנוססו אבני נזר, שהדגן והתירוש שתוציא האדמה יוחשב בעיניהם כאבני נזר, כמו שבעיני הצאן הדשא והמים הוא כפנינים ואבני חפץ, כי לא יבקשו עושר והונים:

(יז) כי מה טובו, הם ינובבו לאמר מה טובו ומה יפיו של הנזר? בתמיה למה לנו אבני נזר מה טוב ומה יופי ימצא בו. דגן (ינובב) בחורים ותירוש ינובב בתולות ר"ל הבחורים ינובבו ויאמרו דגן! והבתולות ינובבו ויאמרו תירוש! ר"ל הם ינובבו לאמר שמבקשים אך דגן ותירוש לא אבני נזר, כי מה טובו ומה יפיו של נזר ואבניו?, הלא כאין נחשב בעיניהם:

י (א) שאלו, נמשך למעלה הבחורים והבתולות ינובבו ויאמרו שהם רוצים רק דגן ותירוש, ולכן אל תשאלו מה' אבני נזר, רק שאלו מה' מטר בעת מלקוש, כי ה' יתן המטר בהשגחה וגם שלא תהיה הטבע מוכנת להוריד מטר, ה' עושה חזיזים ויתן מטר גשם, ר"ל גשם השגחיי לא בלבד לצורך הכלל כי לאיש אחד, וגם לבעבור עשב אחד הנמצא בשדה, אם העשב הזה צריך מטר יורידנו בעבורו: (ב) כי, לא יסמכו עוד על הכחות הטבעיות ומעשה הטלמסאות ודרכי האצטגנינים.

באור המלות

(טו) מתנוססות. מתרוממות: (יז) מה טובו. ר"ל במה נחשב הוא היינו הנזר, ושעור הכתוב דגן [ינובב] בחורים ור"ל כל בחור ובחור ינובב וידבר כן, מלשון ניב שפתים, ויל"פ שר"ל מה טובו דגן ותירוש, כן ינובבו בחורים ובתולות, ידברו בשבח טוב ויופי של הדגן והתירוש, ולא יחשבו אבני נזר למאומה:

(א) מטר, מלקוש, גשם, חזיזים. מלקוש הוא הגשם היורד אחרי זמן הגשם, ומטר וגשם בארתי הבדלם (סא"ש בחקתי כו' ג') שגשם הוא הטבעי ומטר הוא ההשגחיי, ר"ל

אָוֶן וְהַקּוֹסְמִים חָזוּ שֶׁקֶר וַחֲלֹמוֹת הַשָּׁוְא יְדַבֵּרוּ הֶבֶל יְנַחֵמוּן עַל־כֵּן נָסְעוּ כְמוֹ־צֹאן יַעֲנוּ כִּי־אֵין רֹעֶה׃ ג עַל־הָרֹעִים חָרָה אַפִּי וְעַל־הָעַתּוּדִים אֶפְקוֹד כִּי־פָקַד יְהוָה צְבָאוֹת אֶת־עֶדְרוֹ אֶת־בֵּית יְהוּדָה וְשָׂם אוֹתָם כְּסוּס הוֹדוֹ בַּמִּלְחָמָה׃ ד מִמֶּנּוּ פִנָּה מִמֶּנּוּ יָתֵד מִמֶּנּוּ קֶשֶׁת מִלְחָמָה מִמֶּנּוּ יֵצֵא כָל־נוֹגֵשׂ יַחְדָּו׃ ה וְהָיוּ כגברים

רש"י

אשר שמו את אבותיכם לאמר אלהי והיו מחזיקים ידיהם למרוד בהקב"ה דברי און והבל דברו לאמר שלום ואין שלום על כן נסעו, אבל אני נביא להם באמת: יענו. יכנעו, כמו לענות מפני (שמות י') לשון עוני: (ג) על הרועים חרה אפי. על מלכי יון: ועל העתודים. על שריהם, וכן ת"י על מלכיא הוה רגזי ועל שלטוניא אנא מסער, ויונים נמשלו לעתודים והצפיר השעיר מלך יון (דניאל ח'), והרועה לפרש הענין שלא במלכי יון יאמר העתודים לשון שרים כמו עורר לך רפאים כל עתודי ארץ (ישעיה י"ד): כסוס הודו במלחמה. כסוס אשר יכר הודו במלחמה: (ד) ממנו פנה. מהם מלכיהם מהם שריהם ומהם לוחמי מלחמתם: (ה) והיו

מצודת ציון

תרפים הם בצורת אדם ומדברים עתידות ע"י כשוף: און. שקר ודבר תוהו: והקוסמים. הם הוזי הכוכבים: חזו, ראו: יענו. ענין הכנעה כמו מאנת לענות (שמות י'): רועה. ר"ל מנהיג: (ג) העתודים. הם הזכרים מן העזים ויאמר על השרים בדרך משל: אפקוד. ענין זכרון: הודו. ענין הדר ותפארת הלב: (ד) פנה. זוית: יתד. מסמר: נוגש. דוחק

מצודת דוד

כלומר שלא יפה עשו אבותיכם שעסקו בתרפים ובקוסמים ובחלומות כי התרפים דברו און ודבר תוהו והקוסמים ראו שקר ובעלי החלומות ידברו השוא: הבל ינחמון. מה שנחמו אותם לאמר שלום יהיה לכם אל תיראו הנה היה הבל כי לא כן היה: על כן. הואיל ועסקו בהם נסעו מארצם ללכת בגולה כמו צאן ברועה מניעם ממקומם בע"כ: יענו. היו מוכנעים אל האויב כי לא היה להם מנהיג טוב להוליכם בדרך הישר ולכן אחזו בדרכם ובגמול זה היו מוכנעים אל האויב: (ג) על הרועים. ר"ל עתה בבוא הגאולה חרה אפי על הרועים הם מלכי האומות שהרעו להם: ועל העתודים. על שרי האומות אזכיר עונם לשלם גמול: כי פקד. כי זכר ה' את עדרו הם בית יהודה לנקום נקמתם מיד האומות: כסוס הודו במלחמה. בעת ילחמו באומות ישים ה' אותם אמוני לבב כמו הסוס המהלל הודו ויוצא לקראת נשק: (ד) ממנו פנה. מיהודה יהיה המלך המשובח בעם כמו האבן הרואש בפנת הבית שהוא המשובח שבכולם על כי הוא נראה משני הצדדים וכלשון הזה נאמר על ישראל בכללם כמ"ש אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה (תהלים קי"ח): ממנו יתד. זה הלשון יאמר על הפקיד והממונה שהכל תלוי בו וכן נאמר בכ"ג שהממונה על הבית ותקעתיו יתד במקום נאמן (ישעי' כ"ב): ממנו קשת מלחמה. ר"ל לוחמי מלחמתו יהיו ממנו ולא יצטרך לעזרת האומות: כל נוגש יחדו. כל נוגשי האומות לעבודם כולם יחדיו יצאו ממנו: (ה) והיו כגבורים וגו'. ר"ל עם כי המה

גיא חזיון

באור המלות

שגם בעת מלקוש יתן מטר ע"י תפלה, וגם יעשה חזיזים הם העננים העוברים בעולם אדים אשיים המסבבים הברק והרעם, ויתן מטר גשם, שלא כגשם הטבעי יוסיף מטר השגחיי. בין להם, היינו לצורך הכלל, ובין לאיש אחד וגם לעשב אחד בשדה: (ב) יענו. מענין הכנעה ועוני: צאן (אשר) יענו: (ג) הודו במלחמה. מבואר אצלי כי הדר הוא החיצוני וזה יתראה בסוס תמיד, אבל ההוד שהוא הכח הפנימי של הסוס לא יתראה רק בעת מלחמה. כמ"ש (איוב ל"ט) הוד נחרו אימה וכו' יצא לקראת נשק:

באור הענין

באשר יכירו **כי התרפים דברו און, והקוסמים** המגידים עתידות עפ"י הקסם **דברו שקר**, וכן לא יאמינו עוד בחלומות כי ידעו **שהחלומות שוא ידברו**, וירמוז שקודם בוא המשיח יעמדו תרפים וקוסמים וחולמי חלומות שיתעו את העם בהבליהם ואז ידעו כי אין בם ממש, **כי על כן** על שהאמינו בהבלים אלה **נסעו כמו צאן** אשר **יענו כי אין רעה**, כי לא היה להם רועים משכילים מנהיגים אותם עפ"י התורה והשכל רק מהבילים אותם בחלומות והבלים ודברים הרבה והיו כצאן אשר אין להם רועה נאמן: (ג) **על**, על כן **חרה אפי על הרעים** שהם המנהיגים שלהם שהתעו את הצאן, **ועל העתודים** שהם השרים והעשירים והחזקים **אפקוד**, כמ"ש (יחזקאל ל"ד) הנני על הרועים וכו' הנני שופט בין שה לשה לאילים ולעתודים, **כי פקד ה' את עדרו**, כמ"ש ודרשתי את צאני ובקרתים, **ושם אותם כסוס** תחת שהיו כצאן נכנעים, יתדמו כסוס **שהודו** מתראה **במלחמה**, שאז יראה גבורותיו וכחו, כן יתראה כחם במלחמת גוג ומגוג: (ד) **ממנו פנה**, הפנה הוא האבן שהוא היסוד והראש בבנין הבית, והוא משל אל המלך, **והיתד** הוא המחזיק את כל האהל, שהאהל הוא משל מושב הרועה שהוא הכהן או ראש הסנהדרין הרועה אותם בעניני הדת, וכמ"ש ותקעתיו יתד במקום נאמן, בלעומת זה יצוייר המלכות בציור הבית, כמ"ש כי בית יעשה לך ה' (ש"ב ז'), ור"ל המלך ומורה הדת יצאו ממנו לא כמו בבית שני שנתמנו עפ"י מלכי פרס יון ורומי שהיו כבושים תחתיהם, וגם **ממנו קשת מלחמה**, לא יצטרכו לעזר עמים אחרים במלחמתם כי הגבורים שלהם יהיו מתוך העם, ועי"ז **ממנו יצא כל נוגש יחדו** שלא ימשלו עוד זרים עליהם: (ה) **והיו**, הגם שלא יהיה להם רכב וסוס

כְגִבֹּרִים בּוֹסִים בְּטִיט חוּצוֹת בַּמִּלְחָמָה וְנִלְחֲמוּ כִּי יְהוָה עִמָּם וְהֹבִישׁוּ רֹכְבֵי סוּסִים׃ ו וְגִבַּרְתִּי ׀ אֶת־בֵּית יְהוּדָה וְאֶת־בֵּית יוֹסֵף אוֹשִׁיעַ וְהוֹשְׁבוֹתִים כִּי רִחַמְתִּים וְהָיוּ כַּאֲשֶׁר לֹא־זְנַחְתִּים כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱנֵם׃ ז וְהָיוּ כְגִבּוֹר אֶפְרַיִם וְשָׂמַח לִבָּם כְּמוֹ־יָיִן וּבְנֵיהֶם יִרְאוּ וְשָׂמֵחוּ יָגֵל לִבָּם בַּיהוָה׃ ח אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם כִּי פְדִיתִים וְרָבוּ כְּמוֹ רָבוּ׃ ט וְאֶזְרָעֵם בָּעַמִּים וּבַמֶּרְחַקִּים

יזכרונו

רש"י

כגבורים בוסים בטיט חוצות במלחמה. הרי מקרא זה מסורס והיו במלחמה הולכים ודורכים אויבים כגבורים הבוסים טיט חוצות: בוסים. דורכים כמו יבוס צרינו (תהלים ס') בוססו את חלקתי (ירמיה י"ב): והובישו. את רוכבי הסוסים הבאים להלחם בם: (ו) וגברתי את בית יהודה. במלחמת היונים: ואת בית יוסף אושיע. במקום שגלו שם בחלח וחבור בימי סנחריב: והושבותים. כמו והושבתים לשון ישיבה: והיו כאשר לא זנחתים. כאלו לא זנחתים מעולם: (ח) אשרקה להם. כדרך השורקים לסימן ואות לבא אליו השומעים בדרך: ואקבצם. לעת הקץ לעתיד: כי פדיתים. כשאפדם: ורבו. בגאולה כמו שרבו במצרים: (ט) ואזרעם. תחלה בעמים כאדם הזורע שאת להכניס כמה כורין: וחיו את בניהם

מצודת דוד

אויבים יהיו כגבורים הרומסים את האויב במלחמה בתוך הטיט המושלך בחוצות: ונלחמו. ר"ל עם שאינם מלומדי מלחמה עכ"ז ילחמו כדרך אנשי מלחמה כי ה' עמהם והוא ילמד ידם לקרב אצבעותם למלחמה: והובישו. עם כי הם יהיו אנשי רגלי יביישו את האויב רוכבי הסוסים כי יתגברו עליהם: (ו) ואת בית יוסף. המה בני עשרת השבטים: והושבותים. אשיבם לארצם וישבו בה בהשקט ושאנן כי ארחם עליהם ויהיו כאילו לא זנחתים מעולם כי לפי רוב הטובה לא יזכרו ימי הגולה: כי אני וגו'. אשר הכח בידי להרבות טובה: ואענם. וכן אענה להם בכל עת קראם אלי: (ז) והיו כגבור אפרים. אף שאינם גבורים יהרגו בעמים כגבור וכאשר יראו הנלחמים ישמח לבם כמו היין אשר ישמח הלב ובניהם יראו הצלחת אבותם וישמחו ויגל לבם בתשועת ה': (ח) אשרקה להם. אאסוף לבני הגולה לרמז שיבואו ובזה אקבצם ר"ל אעיר לבם לשוב לארצם כי אז אפדם מהגולה ויתרבו בבנים ובבנות כמו שרבו מאז במצרים: (ט) ואזרעם בעמים. אף כי פזרתים בין העמים כהמפזר לזריעה אעפ"כ במרחקים במקום שנתפזרו יזכרו בי ולכן יהיו עם בניהם ויבואו

מצודת ציון

ולוחץ: (ה) בוסים. ענין רמיסה ברגל כמו יבוס צרינו (תהלים ס'): והובישו. מלשון בושה: (ו) והושבותים. היא מלה מורכבת מן הושב' ומן ישיבת ההשקט מלשון בשובה ונחת (ישעיה ל'): זנחתים. ענין עזיבה כמו למה זנחתנו (תהלים מ"ג): ואענם. מל' עניה ותשובה: (ח) אשרקה. ענין לאסוף קול הבא בקבוץ השפתים וכן ושרק לו מקצה הארץ (ישעיה ה'): (ט) ואזרעם. מלשון זריעה והוא ענין פזור

גיא חזיון

באור הענין

רק יהיו במלחמה כגבורים ההולכים רגלי ובוסים בטיט חוצות ברגליהם, בכ"ז ילחמו ע"י שה' עמם והובישו רוכבי סוסים, כי יתגברו עליהם: (ו) וגברתי את בית יהודה שהם אלפים ונלכדים אגבר אותם, ואת בית יוסף שהם גבורים רק הם נדחים ואובדים אושיע והושבותים אל מקומם לא"י, והגם שהגלתים מעל אדמתם באף ובחמה וזנחתי אותם, עתה רחמתים והיו כאשר לא זנחתים, כי הגם שעד עתה לא הייתי אלהיהם ולא פניתי אל תפלתם, עתה אני ה' אלהיהם משגיח עליהם ואענם: (ז) והיו כגבור אפרים, עשרת השבטים נכללו בשם אפרים הם יתעוררו אז בגבורה ללחום מלחמת ה', ושמח לבם כמו יין יתעורר שמחה בלבם כשמחה המתעוררת ע"י שתיית היין, ובניהם הדור שאחר הדור ההוא לא יצטרכו עוד למלחמה רק יראו התשועה שהושעתי לאבותם ושמחו בשמחה תמידית על התשועה העברה, וגם יגל לבם גילה חדשה בכל עת בה', ע"י הניסים שיחדש ה' להם וע"י ההופעה האלהית שיתוסף תמיד, שזה גדר הגיל שבא על דבר מתחדש: (ח) אשרקה, ונגד יהודה שהם מפוזרים בין העמים והם משועבדים בגולה אשרק להם לסימן שיחזרו לא"י, ובזה אקבצם כי פדיתים מן הגלות, ותחת שבגלות היו מתמעטים תמיד ע"י פליטות והריגות, עתה ירבו כמו שרבו בזמן הקודם: (ט) ואזרעם בעמים, גם אלה מבני יהודה שע"י השמדות נסוגו מה' והתערבו בעמים, ידמו כמו זריעה, שע"י שתרקב הזרע בארץ תצמח רבויי כפלים, כן על ידם יתוספו גרים רבים לע"ל שיכירו דת האמת, עד שיהיו כזריעה, כי גם במרחקים יזכרוני, שהגם שבגופם יהיו רחוקים ממני, בלבם יזכרו אמונת האחדות ולא ימירו שיחת

באור המלות

(ו) והושבותים. מורכב מן והושבתים מן ישב, ומן והשיבותים מן שוב, ר"ל שישיבם לארצם ויושיבם שם בשלום ושלוה (רד"ק): (ז) כמו [שמחת] יין: ושמחו יגל לבם. ההבדל בין שמחה וגיל שהשמחה בא על דבר תמידי וגיל בא על דבר מתחדש, כמ"ש בכ"מ: (ח) אשרקה. כמו ושרק לו מקצה הארץ, ע"י שריקת השפתים לבד יהיה די לקבץ אותם:

יִזְכְּרוּנִי וְחָיוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וָשָׁבוּ׃ י וַהֲשֵׁבוֹתִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאַשּׁוּר אֲקַבְּצֵם וְאֶל־אֶרֶץ גִּלְעָד וּלְבָנוֹן אֲבִיאֵם וְלֹא יִמָּצֵא לָהֶם׃ יא וְעָבַר בַּיָּם צָרָה וְהִכָּה בַיָּם גַּלִּים וְהֹבִישׁוּ כֹּל מְצוּלוֹת יְאֹר וְהוּרַד גְּאוֹן אַשּׁוּר וְשֵׁבֶט מִצְרַיִם יָסוּר׃ יב וְגִבַּרְתִּים בַּיהוָה וּבִשְׁמוֹ יִתְהַלָּכוּ נְאֻם יְהוָה׃

יא א פְּתַח לְבָנוֹן דְּלָתֶיךָ וְתֹאכַל אֵשׁ בַּאֲרָזֶיךָ׃ ב הֵילֵל בְּרוֹשׁ כִּי־
נפל

רש"י

עם בניהם : (י) ולבנון. זה בית המקדש : ולא ימצא להם. ולא יספוק להון : (יא) ועבר בים צרה. ותעבור צרה בצור היושבת בתוך הים והיא ראש לאחוז : והכה. הקב"ה אשר הוא המכה : בים גלים. להשקיע את צור : כל מצולות יאור. היא מצרים :

יא (א) פתח לבנון דלתיך. תרגם יונתן פתחו עממיא תרעיכון : (ב) הילל ברוש כי נפל ארז.

מצודת ציון

והשלה : (י) ולבנון. שם יער בא"י לבנון וע"ש נקרא כל א"י בשם לבנון כמ"ש ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ג') : ימצא. ענין די הספוק כמו לא ימצא לנו ההר (יהושע י"ז) : (יא) והובישו. מלשון יובש : מצולות. עומק המים כמו ירדו במצולות (שמות ט"ו) : יאור. כן יקרא נהר מצרים : והורד. מלשון ירידה והשפלה : גאון. ענין רוממות והתנשאות : ושבט. ענין ממשלה כמו לא יסור שבט מיהודה ומחוקק (בראשית מ"ט) :

יא (ב) הילל. מלשון יללה : אדירים. חזקים : שודדו.

מצודת דוד

לארצם : (י) והשבותים. אשיבם לארצם מארץ מצרים ואקבצם מאשור מקום שגלו שם עשרת השבטים : ארץ גלעד. הוא עבר הירדן : ולבנון. זה א"י בעבר הירדן המערבי : ולא ימצא. לא יספיק להם להחזיק את כולם : (יא) ועבר בים צרה. אז תעבור צרה על האומות הרבים כמי הים והצרה ההיא הכה את הגלים אשר בים ר"ל ההרים הרמים הגבוהים : והובישו וגו' כל המקומות העמוקות שביאור יתייבשו ר"ל כל המון מצרים יאבדו ולפי שכל שבח מצרים הוא היאור שעולה ומשקה השדות לכן מדמה אבדן אנשיה ליבשות מי היאור : והורד. ישפל רוממות אשור ויסור ממשלת מצרים : (יב) וגברתים בה'. אגבר את ישראל בהושעת ה' ואף שה' הוא המדבר וגברתים אמר בה' כאחר המדבר ודוגמתו ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כ"ד) ואף שה' היה המדבר וכן דרך המקרא : ובשמו. בהשענת שמו יתהלכו בעת לכתם מול האויב :

יא (א) פתח לבנון דלתיך. הנבואה הזאת נאמרה על חורבן בית השני ואמר אתה א"י הקרויה בשם לבנון פתח דלתיך למען יכנס בך האויב : ותאכל אש בארזיך. ר"ל ויאבד האויב את השרים ולפי שקרא את א"י בשם לבנון

ביאור המלות

במו רבו. כמו שרבו : (יא) בים צרה, בים גלים. בדרך המליצה יצייר הצרה כים זועף, כמו בים דאגה (ירמיה מ"ט כ"ג), ולנגד זה קורא הים בשם ים גלים, שיעבור ים הציוני של הצרה, ויכה יד כחותיו הנמצא בפועל שיש לו גלים :

(ב) ברוש. ארז. אלוני בשן. הוא פחות מארז, והאלון

גיא חזיון

ביאור הענין

הנפש לא הם ולא בניהם אשר יולידו, כי יחיו עם בניהם ושבו אל ה' אלהי אבותם: (י) והשבותים, ואז אשיב הנדחים בארץ מצרים, וגם האובדים בארץ אשור שרחוק יותר, וגם הנפזרים שם בפיזור אקבצם, ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם, שיחזרו לנחלת אבותם שהיה להם בעבר הירדן המזרחי בגלעד ובמערב בלבנון, ולא ימצא להם כי אז יתוספו גבולי הארץ מכל צד (כמו שהתבאר ביחזקאל סי' מ"ז) : (יא) ועבר בים צרה, מצייר הצרה כים זועף, שהגם שיהיה בים הצרה שיתגברו הגלים אז וחבלי משיח יעבור את הים הזה בשלום, והכה בים של הגלים, הוא הים ממש שיש לו גלים ר"ל שיחריב את הים לעבור בו מן הגלות, כמ"ש והחריב ה' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר, וז"ש והובישו כל מצולות יאור, הוא יאור מצרים, ואז יורד גאון אשור ויסור שבט מצרים, שהם משלו מקדם בישראל והם יפלו בין העמים שיתקבצו למלחמת גוג ומגוג (כמו שהתבאר ביחזקאל סי' ל"ב וסי' ל"ח) : (יב) וגברתים בה', הגבורה שלהם תהיה ע"י ה' לא ע"י חיל ועוז, ובשמו יתהלכו לצאת מן הגלות :

יא (א) פתח, אחר שנבא על הגאולה העתידה ראה במחזה מה שיעשה בבית שני במחזה ראה שגאולה זו איננה הגאולה העתידה, ותחלה ראה שבית הזה עתיד ליחרב, ואמר אל המקדש אתה לבנון פתח דלתיך שיכנסו שם גדודי רומי, ואש תאכל בארזיך להחריב ולשרוף את הבית : (ב) הילל ברוש, הברוש הוא ג"כ מין ארז ופחות ממנו, והאלון הוא פחות משניהם, יאמר שהברוש יליל כי נפל ארז הגדול ממנו, ועמו אדירים שודדו, והוא נפילת המלך ומשנהו ורואי פני המלך, גם אח"כ הילילו אלוני בשן שהם השרים, כי ירד יער הבציר יער החזק שהם הגבורים ירדו ונפלו:

נָפַל אֶרֶז אֲשֶׁר אַדִּרִים שֻׁדָּדוּ הֵילִילוּ אַלּוֹנֵי בָשָׁן כִּי יָרַד יַעַר הַבָּצוּר׃ ג קוֹל יִלְלַת הָרֹעִים כִּי שֻׁדְּדָה אַדַּרְתָּם קוֹל שַׁאֲגַת כְּפִירִים כִּי שֻׁדַּד גְּאוֹן הַיַּרְדֵּן׃ ד כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהָי רְעֵה אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה׃ ה אֲשֶׁר קֹנֵיהֶן יַהַרְגֻן וְלֹא יֶאְשָׁמוּ וּמֹכְרֵיהֶן יֹאמַר בָּרוּךְ יְהוָה וַאעְשִׁר וְרֹעֵיהֶם לֹא יַחְמוֹל עֲלֵיהֶן׃ ו כִּי לֹא אֶחְמוֹל עוֹד עַל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה וְהִנֵּה אָנֹכִי מַמְצִיא אֶת־הָאָדָם

הבציר קרי

רש"י

שהוא גדול מן הברוש, הילילו השלטונים כי נפלו המלכים מעכו"ם: אלוני בשן. קיבנ"ש בלעז: כי ירד. כי נשבר, ודומה לו וברד ברדת היער (ישעיה ל"ב): יער הבציר. יער המבצר תקוף ברכיא: (ג) הרועים. המלכים: אדרתם. תפארתם. שאגת כפירים. יבכו השרים: כי שודד גאון הירדן. שהוא מקום הכפירים ואריות, ורבותינו פירשו פתח לבנון דלתיך שעל חורבן בית שני מתנבא הנביא וארבעים שנה קודם חורבן היו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן גער בהן רבי יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל עד מתי אתה מבעית את עצמך יודע אני שסופך ליחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדו פתח לבנון דלתיך וגו': (ד) רעה את צאן ההרגה. הכן להם רועים כלומר הנבא על פרנסיהם העתידים לרעותם מעתה: צאן ההרגה. ישראל שהרגום רועיהם ואכלום: (ה) ולא יאשמו. מלכי הגוים שאגלם לטובם זה מוכרם והקונה הורג ואין נותן ללבו שיהא לו אשמה בדבר ומוכרם מהלל: ברוך ה'. שמסרם איש

מצודת דוד

שמשיל אבדן השרים לשריפת ארזי יער הלבנון: (ב) הילל ברוש. אתה אילן ברוש עשה יללה כי הארז נפל ע"י הרוח בושב ואיך א"כ תעמוד אתה מול הרוח. ר"ל הילילו המון העם כי השרים נפלו ואיך תתקיימו אתם: אשר אדירים שודדו. כזה יפרש אמריו מי הוא הארז שנפל ואמר אשר אדירים שדדו: הילילו אלוני בשן. אתם אילני אלון הגדולים בבשן הלולים מאילני יער הילילו כי ירד והושפל יער החזק ושפל הדבר כמ"ש: (ג) קול יללת הרועים. ר"ל הנה ישמע קול יללת הרועים על כי שדדה מעוזם הם אילני היער שהיו חסים בצלם ר"ל מנהיגי העם ילילו כי נאבדו קהל עדתם אנשי זרועם: קול שאגת כפירים. ר"ל הנה ישמע קול שאגת הכפירים כי שודד ונשחת גאון הירדן שהוא מקום מרבץ האריות כמ"ש כאריה יעלה מגאון הירדן (ירמיה מ"ט) ר"ל בני המלכים יילילו כי נחרבו ארמנותיהם: (ד) רועה וגו'. המקום טוב לו שהוא ירעה במעשה ובפועל את צאן ההרגה ר"ל צאן העומד לשחיטה בבית המטבחים שאינן מגדלים לגדל ולדות ולהכות מצמרן ואין בהם סימן ברכה להעשיר את בעליהן: (ה) יהרגון. להיות לו למאכל: ולא יאשמו. ר"ל לא חטא לעצמו לעשות לו היזק והפסד כי עומדים הם לשחיטה ואינם ראויין לגדלן: ברוך ה'. במכרתי דבר שאין בו סימן ברכה ובמחירו אקנה דבר שיהיה בו סימן ברכה: ואעשיר. לא יחמול עליהן הואיל ואין בהם סימן ברכה לא יחמול הרועה עליהן להרביצן בנאות דשא ולנהלן על מי מנוחות ולשמור קצתן מקצתן שלא ידחפון ולא ידחקון זו את זו: (ו) כי לא אחמול עוד. ר"ל זה יהיה לרמז על ישראל שהמה צאן מרעיתו יתברך ומעותדים הם לנהרג בחורבן הבית השני ולא אחמול עוד עליהם מעתה: ממציא את האדם. אתם בני ישראל הקרויים אדם הומין כל

מצודת ציון

נעשקו. בשן. שם מקום מרעה: ירד. מלשון ירידה והשפלה. הבציר, מבצר וחוזק וכן ערים בצורות (מ"ב י"ט): (ג) אדרתם. חוזק ומעוז והוא מלשון אדיר: כפירים. כן יקראו האריות הקטנים: גאון. ענין גבהות ורוממות ור"ל ככר המעולה הסמוך לירדן: (ו) ממציא. מל' מציאה והוא

באור הענין

(ג) קול, אח"כ נשמע קול יללת הרועים שהם הסנהדרין, **כי שודדה אדרתם** ותפארתם, **וקול שאגת כפירים** שהם הפריצים הגבורים שעמדו אז ועשו חיל והם נפלו לבסוף, **כי שודד גאון הירדן** שהוא מקום האריות, והוא משל אל כבישת כל ערי מבצר: (ד) **כה אמר ה'**, אחרי שהראה אותו חורבן בהמ"ק הראה לו מה שיעבור עליהם במשך זמן שיעמוד בית שני, **רעה את צאן ההרגה**, היינו שיסדר בנבואתו את הרועים שלהם באיזה אופן ירעו וינהיגו אותם בימי בית שני, ומפרש מדוע קורא אותם בשם צאן ההרגה. (ה) **אשר קוניהן יהרגון**, מפני שאינם כצאן העומדים לגזה ולגדל ולדות שחסים מלהרגם, כי הם עומדות לטבח ולהריגה ועי"כ קוניהם יהרגום, ולא יחשבו את לחטא כי הם עומדות לכך, **ומוכריהן יאמר ברוך ה' ואעשיר**, כי צאן העומדות לגיזה ולולדות יתעצר כשהם אלו, אבל העומדות לטבחה יתעשר בעת ימכור אותם, **וגם רועיהם לא יחמול עליהן** אחר שעומדות לשחיטה: (ו) כי, מפרש הנמשל כי לא אחמול עוד על יושבי הארץ ויהיו עומדים להריגה, **והנה אנכי ממציא את האדם איש ביד רעהו** שע"י שנאת חנם שהיה ביניהם דקרו איש את רעהו, **וביד מלכו** שמלכי בית שני הרגו בעם וכלו אותם, וכתתו את

באור המלות

סתום מעניהם (יחזקאל כ"ז ה' ו'): יער הבציר. החזק והמבוצר: (ה) לא יאשמו. לא יחשבו את עצמו אשמים: ורועיהם. כמו ישמח ישראל בעושיו (תהלות קמ"ט): (ו) ממציא. כמו ואת העולה המציאו אליו (ויקרא ט): (ז) לאחד ולאחד, כבר בארתי באילת השחר (כלל

הארץ

אִישׁ בְּיַד־רֵעֵהוּ וּבְיַד מַלְכּוֹ וְכִתְּתוּ אֶת־הָאָרֶץ וְלֹא אַצִּיל מִיָּדָם׃ ז וָאֶרְעֶה אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה לָכֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן וָאֶקַּח־לִי שְׁנֵי מַקְלוֹת לְאַחַד קָרָאתִי נֹעַם וּלְאַחַד קָרָאתִי חֹבְלִים וָאֶרְעֶה אֶת־הַצֹּאן׃ ח וָאַכְחִד אֶת־שְׁלֹשֶׁת הָרֹעִים בְּיֶרַח אֶחָד וַתִּקְצַר נַפְשִׁי בָּהֶם וְגַם־נַפְשָׁם

רש"י

בידי והריני עשיר: ואעשיר. והרי אני עשיר: (ז) וארעה את צאן ההרגה. כל אלה דברי הקב"ה לנביא ואני רעיתי אותם בימים הקדמונים: לכן עניי הצאן. אמת עניי הצאן היו כשהתחלתי לרעותם: ואקח לי שני מקלות. לסוף ימים אלקתים לשתי ממלכות בעונם: לאחד קראתי נעם. ירבעם אמר לנהלם לאט: ולאחד קראתי חבלים. רחבעם אמר ליסרם בעקרבים, ולפי שדרך צאן לנהלם במקלות קרא למושליהם מקלות: (ח) ואכחיד את שלשת הרעים בירח אחד. והם השחיתו דרכיהם עד שמאסתים והרגתים בחדש אחד כל שלשת הרועים שהרג יהוא את כל בית אחאב ואת בית אחזיה מלך יהודה ואת אחיו ואת כל זרע מלכות בית דוד ועתליה איבדה את השאר זולתי יואש שנטמן (מ"ב ט'): ותקצר נפשי בהם. מאסתים, וכל לשון קוצר נפש הוא דבר צרה או דבר מאוס שאין הדעת סובלתו וקצר הלב והמעים מלהכיל, כמו שאליהוא אמר הציקתני רוח בטני (איוב ל"ב): וגם נפשם בחלה בי. זכרונם היה רב במעי וממלא את רוחי ומציק את בטני, בחלה פי' רבותינו לשון גודל במסכת נדה משל משלו חכמים באשה פגה בוחל וצמל, פגה עודה תינוקת בוחל אלו ימי הנעורים שכבר היא גדולה, והביאו מקרא זה ראיה

מצודת ציון

בענין הזמנה כמו וימציאו בני אהרן (ויקרא ט'): וכתתו, ענין שבירה וכתישה: (ז) לכן. בעבור: עניי. ענין שפלות והכנעה: מקלות. מטות: נעם. מלשון נעימות ומתוק וטוב: חבלים. מלשון חבלה והשחתה: (ח) ואכחיד. ענין מניעה והסרה כמו ולא כחדו מאבותם (איוב ט"ו): בירח. בחדש: ותקצר נפשי. כן יאמר על דבר הקשה לסבול וכן

מצודת דוד

איש מהם ביד רעהו הקם עליו וביד החפץ להשמידו וכן היה בסוף בית שני שמלכיהם השמידום והפריצים נלחמו זה בזה כמוזכר ביוסיפון: וכתתו. מלכיהם ופריצי העם יכתתו את עם הארץ ולא אציל את מי מיד הורגיו כאומר הואיל ומעותדים להריגה מה לי להצילם קודם מקודם: (ז) וארעה. סיפר הנביא שכן עשה כאשר צוהו ה' ורעה את הצאן העומדת להריגה בבית המטבחיים: לכן עניי הצאן. ר"ל חמלתי עליהם לרעותם בעבור כי היו הנכנעים והירודים שבכל הצאן: ואקח לי. לקחתי לי לצורך הנהגתם שתי מקלות: נעם. כי היה נעים ולא הכאיב בהכאתו: חבלים: כי היה מחבל ומכאיב ומכאיב הרבה: וארעה. באלו שתי המקלות רעיתי את הצאן פעם במקל נועם פעם במקל חובלים הכל לפי הצורך ובאו לרמז על הכהנים בני החשמונאי שמשלו בבית השני שהיו בשתי הנהגות מתחלה משלו שלשה בני מתתיהו בן יוחנן כ"ג יהודה ויונתן ושמעון ומעשיהם והנהגותם היה בנועם ביראת ה' ובכשרון מעשים ואחריהם קמו בניהם וזרעם הם הרשיעו לעשות והיו מחבלים ומשחיתים את העם כמוזכר ביוסיפון: (ח) ואכחיד את שלשת הרועים. דרך הרועה הגדול להשים תחתיו רועים

באור המלות

ה"ע) כי אחד הוא ממשקל הכבד ומורה אחד ולא שתים, ואחד הוא ממשקל הקל ומורה כל אחד שיהיה עיי"ש. ור"ל שהמקל נועם היה איש אחד תמיד, והמקל חובלים לא היה אחד מיוחד, כי בהנהגה השניית התנשאו מנהיגים רבים, כל את שמם לו ראש אחד וכ"א היה חובל ומשחית את העם:

גיא חזיון

באור הענין

הארץ שע"י הכתות השונות שעמדו אז וע"י המלכים האכזרים נכתתו ונתפרדו ונאבדו: (ז) **וארעה את צאן ההרגה**, סדרתי איך תהיה הרעיה שלהם והנהגתם והיו באופן שיהיו צאן ההרגה, **לכן עניי הצאן**, לכן היו עניי הצאן מפני שהרגו זה בזה ולא היה שלום ביניהם, **ואקח לי שני מקלות**, צייר שהרועה היה לו שני מקלות, **אחד היה מקל נועם ואחד היה מקל חובלים**, ולא נדע מי המה המקלות, והמפרשים נבוכו, אולם ממ"ש אח"ז **ואגדע את מקל נועם להפר בריתי אשר כרתי את כל העמים ואגדע את מקלי השני את החובלים להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל**, מזה נודע שמקל נועם היה ענינו לכרות ברית את העמים, ומקל חובלים היה ענינו לשום אחוה בין יהודה ובין ישראל, ובזה מצאנו ידתו, שר"ל שהיה להם שני מיני הנהגה א] הפחה או הנשיא או המלך אשר היה לו ברית עם העמים שמשלו אז בארץ, ב] השופט או הכ"ג או ראש הסנהדרין שהיה ענינו להשגיח על עם ישראל שיתאחדו בין בדת ובין במשפט והנהגה ולא יתפלגו לכתות ואגודות שונות, והיה ראוי שמקל זה שעומד בין ישראל לעמים יהיה מקל חובלים היינו שילחמו אתם בגבורה וישיבו מלחמה שערה לחבול את אויביהם, ומקל זה העומד בין ישראל ויהודה יהיה מקל נועם להנהיגם בנעימות ובנחת ובשלום ובמישור, ואמר בגנאי הדור שהיה להפך שהמקל שהיה נגד העמים היה מקל נועם, כי היו נכנעים ומשועבדים אל העמים, והמקל שהיה להקים האחוה בין בני ישראל היה מקל חובלים לרדות בם בפרך: (ח) **ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד**, רצה בזה כי כ"ז שהיו תח"י מלכי פרס היה להם מנוחה כי מלכי פרס היו מלכי

נַפְשָׁם בָּחֲלָה בִי׃ ט וָאֹמַר לֹא אֶרְעֶה אֶתְכֶם הַמֵּתָה תָמוּת וְהַנִּכְחֶדֶת תִּכָּחֵד וְהַנִּשְׁאָרוֹת תֹּאכַלְנָה אִשָּׁה אֶת־בְּשַׂר רְעוּתָהּ׃ י וָאֶקַּח אֶת־מַקְלִי אֶת־נֹעַם וָאֶגְדַּע אֹתוֹ לְהָפֵיר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת־כָּל־הָעַמִּים׃ יא וַתֻּפַר בַּיּוֹם הַהוּא וַיֵּדְעוּ כֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן

השמרים

רש"י

לדבריהם: (ט) ואומר לא ארעה אתכם. אמרתי באותן הימים אסליקם מעל פני ויהיו הפקר ולבז: (י) ואקח את מקלי את נועם. שברתי את כח מלכי ישראל בימי יהואחז בן יהוא עד כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש (מלכים ב' י"ג) ובימי הושע בן אלה שמסרתיו ביד סנחריב והגלהו (שם י"ז): להפיר את בריתי אשר כרתי את כל העמים. להראותם שבשביל שבגדו בי הפרתי את בריתי אשר כרתי עם כל העמים עליהם שלא יזיקום, שע"מ כן נתתי להם את התורה שאם ישמרוה שיהיו חירות מן הגליות שלא תבא אומה ולשון שולטת בהם, ואל תתמה אם דבר המקרא תשועתם מיד שונא בלשון כריתות ברית את השונא שהרי מצינו מקרא דוגמתו וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה וגו' (הושע ב'): (יא) וידעו כן. הבינו הצדיקים שבהם השומרים את חקי: כי דבר ה' הוא. גזירה זו כבר אמר לנו

מצודת דוד

קצינים להיות לו לעזר וכן עשה זכריה ברעותו את הצאן אמר הנה בזמן ירח א' הכרתי ומנעתי שלשת הרועים אשר שמתים תחתי והוא לרמז על שלשת הרועים הנעימים בני מתתיהו בן יוחנן כ"ג שמתו בל' שנה ונכחדו מן העולם כי יהודה משל שש שנים ויונתן שש ושמעון י"ח הרי שלשים שנה ולפי שהשנים קרואים גם בלשון ימים כמ"ש ימים תהיה גאולתו (ויקרא כ"ה) לפיכך בא הרמז בירח ימים שהוא שלשים ימים (ולא זכר מתתיהו אביהם הזקן כי לא משל אלא שנה אחת וזהו בעזר בניו לפי רוב זקנתו): ותקצר נפשי בהם. ר"ל לא היתה דעתו רחבה עליו בעבור טורח הצאן ומאס בהם: וגם נפשם בחלה בי. ר"ל גם נפשות הצאן מאסה בי כי לא שמעו לקול שאגתי כדרך הצאן המכירים קול הרועה ונשמעין אליו והרמז הוא שאחרי מיתת ג' בני מתתיהו מאס ה' בעם ישראל על כי גם המה מאסו בו והשחיתו דרכם: (ט) ואומר. אמרתי לבעלי הצאן לא ארעה עוד לצאן מרעיתכם: המתה תמות. כלומר יהיה מה שיהיה מי שתמות מהן תמות ומי שתהיה מוסרת מן העדר ללכת תועה תהיה מוסרת ותלך תועה והנשארות במקומן תאכלנה את בשר חברתה ולא אחוש לדבר ובא לרמוז שכן אמר המקום ב"ה שיסיר השגחתו מהם: (י) ואקח. אח"ז לקחתי מקלי הנועם וכרתי אותו כי מאסתי בהן ולא רציתי עוד להנהיגם בנעימות כ"א ביד חזקה במקל חובלים הרמז הוא לומר אחר שמתו ג' בני מתתיהו בן יוחנן כ"ג נתבטל הנהגת הנעימות: להפיר. להיות הכה להפר וגו' כי בעוד משלו ג' האחים על כי הלכו בדרך הישר נתן המקום הכח בידם עד שהעמים כרתו עמהם ברית להיות עמהם בשלום אבל אחרי מותם סרו מה' ונתבטל הנהגת הנעימות בממשלת בניהם וזרעם התיש המקום כחם למען יפרו העמים את הברית אשר כרתו להם: (יא) ותופר. ר"ל וכן היה כי הופר הברית ביום במותו ג' האחים וחזרו העמים לבוא עליהם למלחמה: וידעו כן. ר"ל ברעותי את הצאן ובעשותי את כל אלה הנה עניי הצאן והזר ומפרש: השומרים אותי. ר"ל

מצודת ציון

ותקצר נפשו למות (שופטים ט"ז): בחלה. ענין מיאוס ותעוב ואין לו דומה: (ט) והנכחדת. הסרה מן העדר: אשה. ר"ל אחת וכן אשה אל אחותה (שמות כ"ו): רעותה. חברתה: (י) ואגדע. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (ישעיה ט'): להפר. ענין בטול ומניעה: (יא) כן. ענינו אמיתת הדבר כמו שאומרן כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ"ז): עניי.

גיא חזיון

באור הענין

חסד, אבל פתאום נכרתה מלכות פרס ע"י אלכסנדר המוקדוני, ושלשה מלכים עמדו לפרס שעשו טובות עם ישראל, כורש וארתחשסתא ודריוש שנתנו רשות שישובו בני הגולה ויבנו הבית וחומת ירושלים (כנז' בעזרא ונחמיה) והסבה זו של שלשה הרועים שהסיבו עמם נכחדה בירח אחד במות דריוש האחרון, שמאז התגברה מלכות יון שעשו רעות לישראל אחרי מות אלכסנדר, וגם ר"ל בשלשה הרועים, כי מלך פרס העמיד שלשה רועים שהם ינהיגו את כל המלכות שתחת ידו שנחלקה לג' מדינות בבל ומדי ופרס, כנז' בדניאל סי' ו', שע"ז רמה דניאל מלכות פרס שתלת עלעין בפומה בין שניה, וכולם בטלו בירח אחד במות דריוש, ואז ותקצר נפשי בהם, כי היונים החלו להרע לישראל, וגם נפשם בחלה בי, כי רבו אז הפריצים שיצאו מן הדת: (ט) ואומר לא ארעה אתכם מאז סר צילם מעליהם ונמסרו ביד אנטיוכס הצורר ובוטל התמיד והעמיד שקוץ משומם, המתה תמות, והנכחדת ע"י גלות או ע"י המרת דת תכחד, והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה כי הפריצים אכלו את הפרושים בכל פה: (י) ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו, כי מאז הופר הברית אשר כרתי את העמים בל ירעו להם, כי מאז התחילו להצר להם ולכלותם ולהשמידם: (יא) ותופר ביום ההוא, ר"ל שהגם שאח"כ חדשו את הברית כפעם בפעם עם היונים בימי החשמונאים ואח"כ עם הרומיים בימי הורדוס, עכ"פ הופר הברית ביום ההוא, ומאז לא היה ברית קבוע כי הופר בכל פעם, וידעו כן עניי הצאן השומרים אותי ר"ל החכמים ובעלי

באור המלות

(יב) הדלו. מהיות במליאות, כמו השומע ישמע והחדל יחדל (יחזקאל ג' כ"ז) לפי פירושי: כסף. מתחלף ונרדף עם כוס.

הַשֹּׁמְרִים אֹתִי כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃ יב וָאֹמַר אֲלֵיהֶם אִם־טוֹב בְּעֵינֵיכֶם הָבוּ שְׂכָרִי וְאִם־לֹא ׀ חֲדָלוּ וַיִּשְׁקְלוּ אֶת־שְׂכָרִי שְׁלֹשִׁים כָּסֶף׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הַשְׁלִיכֵהוּ אֶל־הַיּוֹצֵר אֶדֶר הַיְקָר אֲשֶׁר יָקַרְתִּי מֵעֲלֵיהֶם וָאֶקְחָה שְׁלֹשִׁים הַכֶּסֶף וָאַשְׁלִיךְ אֹתוֹ בֵּית יְהוָה אל

רש"י

הקב"ה ע"י משה יוליך ה' אותך ואת מלכך (דברים כ"ח): (יב) ואמר. אל מלכי יהודה השומרים: אם טוב בעיניכם הבו שכרי. קיימו מצותי והוא יהיה שכרי על כל הטובה אשר נתתי לכם, כמו שנותנים שכר לרועה צאן ואשוב וארעה אתכם: ואם לא חדלו. וגם אני לא אטים לכם, וכן מצינו שאמר הקב"ה הוא ליחזקאל (ג') השומע ישמע והחדל יחדל: וישקלו את שכרי שלשים כסף. תרגם יונתן ועבדו ית רעותי גברין מקלא, אנשים מועטים מעט היו בהם שעשו רצוני כגון החרש והמסגר דניאל חנניה מישאל ועזריה ויחזקאל, ולשון שלשים כסף לא ידעתי לכוון כאן אלא כסף לשון חמדה, ואף רבותינו פירשו כן בחולין והביאו ראיה צרור הכסף לקח בידו (משלי ז'), ואת השלשים פירשו שמ"ה צדיקים יש בכל דור ודור והביאו ראיה מחומר שעורים ולתך שעורים חמשה עשר בבבל ושלשים בא"י שנאמר ואקחה שלשים הכסף ואשליך אותו בית ה' בא"י, ומנין השלשים מדרש אגדה שהובטח אברהם אבינו בכך שלא בלה דור פחות משלשים צדיקים מנין כה יהיה זרעך (בראשית ט"ו), יהיה בגימטריא שלשים: (יג) ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר. כמו אל האוצר, שומר האוצר, אמר הקב"ה לנביא כתוב והגה את אלו הם וצדקתם להיות שמור לסוף ע' שנה של גלות בבל ויבנה בהמ"ק על ידיהם, ומהו האוצר, אדר היקר בית מקדשי אדר תפארתי. אשר יקרתי מעליהם. אשר הפשטתי מעליהם מהיות להם ליקר, ולשון יקרתי הוא הסרת כבוד, והמ"ם של מעליהם יוכיח והוא כמו ושרשך מארץ חיים (תהלים נ"ב) וכמו מסעף פארה (ישעיה י'), ודוגמת הפירוש שפרשתי מענין תרגום של יונתן הוא, וראיתי לבונות הבאר

מצודת ציון

ענוים ומוכנעים: אותי. ר"ל את דברי: (יב) הבו. תנו כמו הבו מקניכם (בראשית מ"ז): חדלו. מנעו: (יג) היוצר. כמו האוצר ובא היו"ד במקום האל"ף כי אהו"י מתחלף: אדר. ענין מעוז וחוזק כמו לגפן אדרת (יחזקאל י"ז): היקר

מצודת דוד

הענוים והמוכנעים שבישראל השומרים את דברי הם ידעו אמיתת הדבר אשר דבר ה' הוא ולרמז עבירתי מה שבעשירי ולא היה דבר של מה בכך: (יב) ואמר אליהם. אמרתי לבעלי הצאן אם טוב בעיניכם שארעה עוד את הצאן הבו שכרי כדרך שנותנים לרועה ואם לא האבו לתת שכרי חדלו ואמנע את הצאן מכל מרעה עוד עמהם: וישקלו. בעלי הצאן שקלו שכרי ל' שקל כסף ויתכן שכן היה הערך שנותן אל הרועה והרמז הוא שהמקום אמר לישראל אם תרצו שאשגיח אני בכם עשו עבודתי ושמרו מצותי ותחשב לי לשכר ואם לא אסיר השגחתי ול' כסף ירמז על ל' צדיקים שבכל דור ודור אין נגרע כמ"ש רז"ל וכסף הוא ענין חמדה כמו נכסף נכספתה (בראשית ל"א) כי הצדיקים הם מחמדי עין: (יג) השליכהו. השלך את הכסף אל האוצר המחוזק והחשוב והוא אוצר בית ה': אשר יקרתי מעליהם. אשר הכבדתי להיות ממעל להם עטרה על ראשם. ר"ל צדקת ל' הצדיקים שבכל דור ודור שמורה היא לבינה [illegible] בזכותם הבית העתיד: ואקחה. עשה כאשר צוהו המקום והשליך הכסף לאוצר בית ה' לרמז הרמז

גיא חזיון

באור המלות

ותפק: (יג) היוצר. הצר צורה והצובה מטבעות, ומליץ אדר היקר אשר יקרתי שהוא יקר אצלי, או ר"ל שמי תי יקר

באור הענין

ובעלי יוה"ק שהיו ביניהם אשר שמרו משמרת ה' הם ידעו אז כי דבר ה' הוא, הבינו בזה מאת ה' שהכל נבאו ע"ז הנביאים יחזקאל וזכריה ודניאל שראו הארבע מלכיות אשר יעמדו להצר לישראל: (יב) ואומר אליהם אם טוב בעיניכם הבו שכרי, מצייר כמשל שה' בקש מאתם שכר בעד מה שישמור אותם לבל יחרב הבית ולבל יכלו ע"י האויבים, ר"ל ברכה שיהיה להם זכות שיגינו בעדם אצל ה', ואם לא חדלו, אם לא תתנו לי שכר ולא יהיה לכם זכות, תחדלו מלהיות עם, וישקלו את שכרי שלשים כסף, כבר פי' חז"ל שאין לך דור שאין בו שלשים צדקים, ר"ל שהצדיקים שהיו אז ביניהם שהיו במספר שלשים הם מסרו נפשם על קדושת השם, וזה נתנו לה' לשכר שיבוא ידעה נאנו ישמור: (יג) ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר, ימשיל במשלו שצוהו ה' שיקח את הכסף וישליכהו ליוצר המצייר צורה בהכסף ועושה בו צורת מטבע, היינו שיצייר את השלשים כסף שהם שלשים צדיקים שנהרגו על קדושת שמו שצורתם יהיה חקוקה לפני כסא כבודו, כי הוא אדר היקר שמן נפשות אלה הנהרגים וכסף הכוסף הזה יעשה לו ה' אדרת יקר אשר יקרתי מעליהם שלקחתי היקר הזה מעליהם, כי יקר בעיני ה' המותה לחסידיו, ולקח יקרת נפשותיהם ויתלבש בם בגדי תפארה, ואשליך אותו בית ה' אל היוצר, השליך את הכסף הזה לבית ה', כי בזכות זה נתקיים הבית ולא נחרב בימי אנטיוכוס, שזה היה בזכות הקדושים שמסרו נפשם לכבוד ה'.

אל־היוצר׃ (יד) ואגדע את־מקלי השני את החבלים להפר את־האחוה בין יהודה ובין ישראל׃ (טו) ויאמר יהוה אלי עוד קח־לך כלי רעה אולי׃ (טז) כי הנה־אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא־יפקד הנער לא־יבקש והנשברת לא ירפא הנצבה לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל ופרסיהן יפרק׃ (יז) הוי רעי האליל

עוזבי

רש"י

לפי' נבואה זו ואיני יכול לכוון׃ (יד) ואגדע את מקלי השני. הגליתי את צדקיהו׃ את החובלים. את רשעי דורו כי הוא צדיק ודורו רשעים׃ להפר את האחוה. שנתאחוו בני יהודה ובנימין ונדבקו בתועבות מלכי ישראל׃ (טו) קח לך וגו'. וזהו שאמר לו למעלה רעה צאן ההריגה סימן הוא שאני עתיד למסור דור חורבן בית שני ביד עשו׃ (טז) הנכחדות. האובדות לא יפקוד הרועה לבקשם׃ הנער לא יבקש. תרגם יונתן דאיטלטלו לא יתבע, הנער השוטות שאינן יודעות לצאת אל הדיר׃ הנשברת. שיש לה כח קצת לעמוד על רגליה וצריכה סיוע לנהלה נחת, ומנחם פי' ונפוחה ל' לצבות בטן (במדבר ה')׃ לא יכלכל. פ"י לא יסובר ודרך הרועה בחיקו ישא׃ ובשר הבריאה יאכל. את העשירים יגמור ממונן׃ ופרסיהן יפרק. עד כלה, ודוגמא זו אמר (דניאל ז') אכלה ומדקה ושארא ברגלה רפסה׃ (יז) הוי. יש לתמוה על זה׃ רועי האליל. רועי של און. אליל, לשון אל אינו רועה וכן רופאי אליל (איוב י"ג)׃ רועי האליל.

מצודת דוד

שאמר׃ (יד) ואגדע. אח"ז כרתי מקלי השני מקל החובלים ולא רציתי עוד להנהיגם כלל והרמז הוא לומר אח"ז נתבטל גם הנהגת החובלים כי נלקחה הממשלה מהכהנים בני החשמונאי׃ להפר. ר"ל גדיעת ממשלת הכהנים בני החשמונאי היה סבה לבטל האחוה שהי' בין יהודה ובין ישראל כי הם למדם היו נקראים אחים אלו לאלו ולא עבר זר בתוכם ולא הי' ראוי למלוך עליהם כ"א מהם כמ"ש מקרב אחיך תשים עליך מלך וגו' (דברים י"ז) ובהתבטל ממשלת הכהנים בני החשמונאי כאלו בטל גם האחוה מישראל ומיהודה כי עבר זר בתוכם כי הורדוס מלך עליהם ולא היה מזרע ישראל וכאלו בטל האחוה וכל הרוצה להכנס יבוא ויכנס׃ (טו) כלי רעה אוילי. ר"ל מקל מה שרועה אויל מנהיג בו את הצאן שהוא משחית ומאבד בו את הצאן׃ (טז) כי אנכי מקים. ר"ל זה יהיה לרמז שאעמיד מלך רשע בארץ ועל מלכות בית הורדוס יאמר׃ הנכחדות וגו'. המוסרות מן העדר ללכת דרך תועה לא יחזור בהם להשיבם אל העדר׃ הנער. הטלה הרך בימים ההולכת לאט ונשארת באחורי העדר לא יבקש אותה אשר נשאר׃ הנצבה. החולה העומדת במקומה ולא תזוז ממקומה לבקש מרעה לא יכלכל אותה במקומם׃ ובשר הבריאה. את השמנה יהרוג ויאכל בשרה׃ ופרסיהן יפרק. במקלו ישבר פרסיהן ולא יוכלו ללכת ר"ל לא יחזק הנכשלים ותשושי הכח

מצודת ציון

יקרתי. מלשון יקר ומכובד וחשוב׃ (טו) כלי. ר"ל מקל׃ אוילי. שוטה מבלי דעת׃ (טז) לא יפקוד. לא יזכור׃ הנער. ר"ל הטלה הרך׃ הנצבה, ענין עמידה׃ יכלכל ענין ספוק הצורך כמו ויכלכל יוסף (בראשית מ"ז)׃ הבריאה. השמנה כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג')׃ ופרסיהן. הם כעין מנעלים שברגלי הבהמות כמו פרסת סוסיו (ישעיה ה')׃ יפרק. ענין שבירה כמו פרק מלאה (נחום ג')׃ (יז) הוי. כמו אוי׃ רועי. כמו רועה בה"א׃ האליל. ענין דבר שאין

גיא חזיון

באור המלות

עליהם למסור נפשם על שמי, ויקר זה ילבש ה' כלבוש אדר ויקר׃ (טז) הנער. הטלה הקטן׃ הנצבה. הפך של הנשברת

באור הענין

והיוצר צר צורה .מנו שצורת הקדושים היו לה' לאדרת יקר ומעטה תהלה׃ (יד) ואגדע, אח"ז נגדע גם המקל השני ע"י הצדוקים שהתרבו ביניהם, ועי"כ נתבטל גם השלום הפנימי ונגדע המקל השני מקל חובלים, שהיה ענינו להנהיג אותם בהנהגתם הדתיית והנימוסיית; כי כתות הצדוקים והפרושים אכלו זא"ז והמלכים היו נחלקים משתי הכתות, כנודע בקורות בית שני, ובזה הופר האחוה שבין יהודה ובין ישראל, כינה את הת"ח בשם יהודה ואת ההמון בשם ישראל, שכן היה הבדל בין שני שמות אלה בבית ראשון שבני יהודה היו עובדי ה' נגד בני ישראל שהם עשרת השבטים, ובבית שני היה שלום ביניהם אין פרץ בהמונה ואין יוצאת בדת, ועתה הופר האחוה הזאת ונעשה פרץ על פני פרץ׃ (טו) ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה אוילי, ר"ל הרועה עתה יהיה אויל שלא יהיה בידו מקל כלל להנהיג את הצאן, לא מקל נועם ולא מקל חובלים, רק יהיה לו כלי הרועה שבמשל הם את בשר הצאן ואוכל אותם ומכחישם, כי כן היו המלכים האחרונים שעמדו בבית שני. (טז) כי הנה אנכי מקים רועה בארץ שלא ירעה הצאן, כי הנכחדות לא יפקד, היינו שלא ישגיח אל הנכחדים מן האומה ללכת לגולה, הנער הצאן הנולד בנעוריו לא יבקש לקבץ טלאים בזרועו ובחיקו ישא, היינו שלא ישגיח על ילדיהם ונעריהם, והנשברת לא ירפא. וגם הנצבה הצאן אשר לא נשברה והיא נצבת על רגליה, לא יכלכל במזון, ואת הצאן הבריאה והשמנה יאכל, עד שיפרק גם פרסותיהם, ר"ל מאת העשירים שבהם ישלול ויגזול ממונם׃ (יז) הוי רועי האליל אשר המה עוזבים את הצאן, חרב על זרועו הוא שיטול כחו וגבורתו, ועין

ימינו

עֹזְבִי הַצֹּאן חֶרֶב עַל־זְרוֹעוֹ וְעַל־עֵין יְמִינוֹ זְרֹעוֹ יָבוֹשׁ תִּיבָשׁ וְעֵין יְמִינוֹ כָּהֹה תִכְהֶה׃

יב א מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה נֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וְיֹצֵר רוּחַ־אָדָם בְּקִרְבּוֹ׃ ב הִנֵּה אָנֹכִי שָׂם אֶת־יְרוּשָׁלַם סַף־רַעַל לְכָל־הָעַמִּים סָבִיב וְגַם עַל־יְהוּדָה יִהְיֶה בַמָּצוֹר עַל־יְרוּשָׁלִָם׃

רש"י

יו"ד יתירה במקום ה"א כמו עוזבי הצאן שכני סנה (דברים ל"ג) שוכני לבדד (מיכה ז'): עוזבי הצאן. נותן הפקר ליד כל הבא להכות ולהרוג ולבוז: חרב על זרועו ועל עין ימינו. והוא הרועה שכין של שחיטה נושא בידו לשמוע את השמינה ואת הבריאה שנותן עין ימינו בהם לדעת מי העשירים לבוז ולגמור נכסיהם: זרועו יבוש תיבש. לעתיד לבא ונתתי את נקמתי וגו' (יחזקאל כ"ה), והפותרים פותרים אותו בצדקיהו על שם ואת עיני צדקיהו עור (מ"ב כ"ה). וא"א לכון הנה אנכי מקים רועה בארץ בצדקיהו שכבר עבר לו שבעים שנה:

יב (א) **משא** דבר ה'. הוא גמר זה הדבר שהתחיל לדבר בפורענותן של אוכלי ישראל על בבל וכיוצא בו: (ב) סף רעל. כלי תרעלה כמו בדם אשר בסף (שמות י"ב): רעל. לשון שממון, אוטם הלב והאברים שאין להם כח כאדם המעוטף בשמלה, כמו והברושים הרעלו (נחום ב') השרות והרעלות (ישעיה ג'), ובלשון משנה מצינו ערביות רעולות רונצלופמנט"א בלעז: וגם על יהודה יפילו הגוים אשר יהיו במצור על ירושלים שיהיו בית דוד מכפים והעכו"ם יצורו עליהם ויבאו גם בני

מצודת ציון

בו תועלת כמו רופאי אליל (איוב י"ג): עוזבי. היוד יתירה: זרועו. ענין חוזק כי הוא נתון בזרוע: יבוש תיבש. מלשון יבשות: כהה תכהה. ענין עכירות ואפלות כמו כהה הנגע (ויקרא י"ג):

יב (א) משא. נבואה ולתוספת אמר דבר ה': (ב) סף. ספל וכן בדם אשר בסף (שמות י"ב): רעל. ענינו הם המתית והוא מלשון יין תרעלה (תהלים ס') המטמטם את הלב מרוב תלונתו: במצור. ענין הקפת גייסות סביב לעיר

מצודת דוד

ואת העשירים יאחז וירדה בהם בפרך: (יז) הוי רעי האליל. אוי לך אתה רועה מבלי מועיל העוזב את הצאן והולך לו ועל אגריפס המלך יאמר האחרון ממלכות בית הורדוס שעזב את עמו והתחבר עם הרומים כמ"ש ביוסיפון: חרב על זרועו. החרב יבוא על זרועו ר"ל כחו ישבר ויוכרת: ועל עין ימינו. ר"ל מה שהיה מסתכל ומביט ומצפה לשוב למלכותו הנה החרב יבוא על התוחלת ההיא כי תכרת ואין לה: זרועו יבוש תיבש. ר"ל כחו תחלש: כהה תכהה. ר"ל לא יראה הדבר שהוא מצפה לה והוא כפל ענין במ"ש:

יב (א) נוטה שמים. הנוטה את השמים לפרש' והמייסד הארץ ויוצר רוח האדם בקרב גופו. וכאומר הואיל וכן הכל שלו ובידו לעשות בכל דבר כרצונו: (ב) סף רעל וגו'. אל מול העמים הצובאים עליה סביב תהיה כספל ממסקה המתית שכל השותה ממנו ימות כן יכלו ויתמו כל הצובאים על ירושלים: וגם על יהודה. הסף הרעל הזה יהיה גם על יהודה אשר יהיה במצור על ירושלים שהכריחו לאנשי ערי יהודה לבוא

ביאור המלות

שלא תתיצב על רגליה: (ב) על יהודה יהיה המצור בעת יבואו במצור על ירושלים:

גיא חזיון

ביאור הענין

ימינו כהה תכהה שהוא שיסכל חכמתו ויעגם בין בגוף בין בנפש, והר"א פי' על אגריפס שהיה המלך האחרון שנפל בחרב ברומי וגם בנו שהיה איש טוב נהרג עמו שזה מדמה לעין ימינו:

יב (א) **משא דבר ה'**, אחר שנבא על מה שיהיה בבי"ש נבא על מה שיהיה באחרית הימים, והקדים לדבריו שזה **נאום ה'** אשר הוא **נוטה שמים ויוסד ארץ ויוצר רוח האדם בקרבו**, שרוח האדם בקרב גופו הוא החבור והקשר שנעשה בין השמים ובין הארץ, שהגוף מתולדת הארץ והרוח הוא מן העליונים, ובזה נברא האדם בתבנית העולם הגדול, וכל הפועלם העליון והתחתון נכלל בו ונברא בשבילו והוא התכלית אל העולם כולו ומהלך מהלך השלימות אל כל המציאות, ולכן יחשוב ה' מחשבות בל ידח ממנו נדח ויבננו בבנין שלם לעתיד כשיגיע עת התיקון: (ב) **הנה אנכי**, כבר התבאר ביחזקאל (סי' ל"ב וסי' ל"ז ל"ח) כי באחרית הימים יתקבצו חיל גוג ומגוג שהם אומות אדום, לתפוש את ירושלים מיד הישמעאלים, והם ילחמו כנגדם ויהרגו זה את זה, וה' ילחם בשניהם לעשות בהם משפט כתוב על הרעות שעשו לישראל בחורבן הבית ובעת הגולה, ומקדים **שירושלים תהיה סף רעל לכל העמים**, שמן הסף הזה ישתו וישכרו וידמו, **וגם על יהודה יהיה במצור על ירושלם** ר"ל שהם יגיעו לצור על ירושלים יצרו על יהודה ויעשו לישראל רעות רבות וצרות: (ג) **והיה ביום ההוא אשים את ירושלם אבן מעמסה**, שנגד הגוים שיבואו לצור על ירושלים יעמדו העמים שהם אלטס ישמעאל שירושלים היא בידם, ויבאו ליטול את ירושלים על שכמם, ר"ל שיסבלו ברעותם,

ג וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא אָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם אֶבֶן מַעֲמָסָה לְכָל־הָעַמִּים כָּל־עֹמְסֶיהָ שָׂרוֹט יִשָּׂרֵטוּ וְנֶאֶסְפוּ עָלֶיהָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ ד בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה אַכֶּה כָל־סוּס בַּתִּמָּהוֹן וְרֹכְבוֹ בַּשִּׁגָּעוֹן וְעַל־בֵּית יְהוּדָה אֶפְקַח אֶת־עֵינַי וְכֹל סוּס הָעַמִּים אַכֶּה בַּעִוָּרוֹן׃ ה וְאָמְרוּ אַלֻּפֵי יְהוּדָה בְּלִבָּם אַמְצָה לִי יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם בַּיהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵיהֶם׃ ו בַּיּוֹם הַהוּא אָשִׂים אֶת־אַלֻּפֵי יְהוּדָה כְּכִיּוֹר אֵשׁ

רש"י

יהודה על כרחם לצור על ירושלים, כן ת"י: (ג) אבן מעמסה. אבן משאוי המוטלת על בני אדם מפני המוטל לשאתה ולעמסה על כתפיהם והיא כבידה מאד עד אשר כל עומסיה שרוט ישרטו: (ד) אכה כל סוס. הנושאים שם בתמהון ועורון ואת רוכביהם בשגעון (מהר"י) אבל על בית יהודה שהם על כרחם מן הנושאים אפקח עיני להגין עליהם מן המכה הזאת: (ה) ואמרו אלופי יהודה בלבם. כשיראו שאר הנושאים נגפים במגפה זו והם נצולים: אמצה לי יושבי ירושלים וגו'. יושבי ירושלים שיודעים שעל כרחנו אנו באים עליהם אמצו לעזרתי בתפלתן בה' אלהיהם: (ו) אשים את

מצודת דוד

אותם בעזרתם לצור על העיר וגם המה ילקו בתחלה עם העכו"ם: (ג) אבן מעמסה וגו'. אל מול העכו"ם הנושאים עליה יהיה כאבן כבדת משא שכל העומסים אותה ישרטו שריטת בבשרם ובידיהם לרוב הכובד ר"ל כל הנלחמים עליה ילקו. ולפי שהמשילה לאבן כבדת המשא אמר לשון הנופל בנושאים המרימים אבן כבד: ונאספו עליה. אצלה בסמוך לה ילכו ויתמו כל עכו"ם מן הארץ: (ד) בתמהון. ר"ל יאבדו אבידת לב כאדם המתמה ומתייאש: בשגעון. ר"ל לא ילחמו כסדר כדרכי המלחמה: ועל בית יהודה. הבאים לצבוא על ירושלים עם העכו"ם עליהם אפקח עיני להשגיח בהם בלא יאבדו עם העכו"ם הואיל ובאו שלא ברצונם: אכה בעורון. נוסף על התמהון אכה בעורון ולא יראו אנה ילכו וידלגו על אנשיהם וירמסום אבל בית יהודה שיהיו עמהם במחנה לא יהיו מוכים כי המקום ישגיח בהם: (ה) ואמרו וגו'. אלו הבאים עם העכו"ם בראותם שאינם נזוקים עם העכו"ם יאמרו בלבם הנה יושבי ירושלים תקנו אותי בהשגיחם בה' להתפלל עלי שלא אהיה נלקה עמהם כי יודעים המה שבאתי הנה שלא ברצוני ולא יתלו הדבר בזכות עצמם כ"א בזכו' יושבי ירושלי': (ו) את אלופי יהודה. הם הבאים עם העמים אותם יעשה

מצודת ציון

לצבאה: (ג) מעמסה. ענין טעינת משא כבדה כמו אני העמים עליכם (מ"א י"ב): שרוט ישרטו. ענין תלישת הבשר כמו ובבשרם לא ישרטו שרטת (ויקרא כ"א): ונאספו. ענין כליון ומיתה כמו כל הדור ההוא נאספו (שופטים ב'): עליה. אצלה בסמוך: (ד) אפקח. ענין פתיחה כמו פקח עיניך (משלי כ'): בעורון. מלשון עור: (ה) אלפי יהודה. שרי יהודה כמו אל תבטחו באלוף (מיכה ז'): אמצה. מלשון אומץ וחוזק: (ו) ככיור. ענין לפיד ובלשונם וכן תאמר

גיא חזיון

באור הענין

על המשא הזה יהיה להם אבן מעמסה, אשר ישרטו בה את בשרם, כנושא משא כבדה מגופות והיא אבן חדה שגורפת את הבשר, ומפרש הטעם שישרטו בה, מפני כי **יאספו עליה כל גויי הארץ**, שחיל גוג ומגוג יאספו כולם לצבאה מיד הישמעאלים שעומסים אותה, וקורא את הישמעאלים בשם עמים ואת הנאספים עליהם בשם גוים, שמבואר אצלי בשם מעולה יותר מן גוי, כי המתקבלים עליהם יהיו תחלה מן המוגויים הפחותים ומלכי הישמעאלים ילחמו כנגדם: (ד) **ביום ההוא נאום ה'**, מבאר שיהיה הכל מאת ה' שיפיל ערבוביא בין שני הגדודים, אם נגד הגוים הפחותים שיעלו לצבוא את ירושלים **אכה כל סוס בתמהון ורוכבו בשגעון**, שכמו שהמשוגע יעשה דברים ע"י כח הדמיון בלי עצת השכל, כן תהיה אסיפתם בלא שכל ובלי תכלית מסודר, ובאשר בלכתם לכבוש את ירושלים יהיו בני ישראל שהם בגלות אדום בסכנה, אמר **שעל בית יהודה אפקח את עיני** בל יאבדו בהמערכה הזאת, ונגד העמים שהם בני ישמעאל שירושלים תח"י, אמר **שכל סוס העמים אכה בעורון**, עד שלא יראו על מי ילחמו כי יהרגו איש את אחיו: (ה) **ואמרו**, אז יקום משיח בן יוסף ובני יהודה יתחזקו אז, ולפי דברי חז"ל שג' פעמים עתיד גוג לבא על א"י, שגם בפעם הראשון יכה כל סוס בעורון, ובפעמים האחרונים יתחזקו בני יהודה **ואלופי יהודה יאמרו בלבם שיושבי ירושלם** שהם צדיקים הם **יתנו להם אומץ** בצדקתם ובבטחונם **בה' אלהיהם**: (ו) **ביום ההוא אשים את אלפי יהודה ככיור אש בעצים**, שהם יגרו בם ריב ומדון או מלחמה עם שני הגדודים, מצד א' יהיו **ככיור אש בעצים**, שמבעירים את העצים של הכירה ושורפים אותם

באור המלות

(ג) מעמסה. היא המשא שאחר מעמיס עליו (ישעיה מ"ו א') שם' יעמיס האבן על שכמו נשרט בה את בשרם: העמים, גויי הארץ. עמים חשובים מן גוים (ישעיה א' ד'): (ד) בתמהון, בעורון. התמהון הוא בלב, והעורון הוא בעינים שאח"כ יוכה בעורון: (ה) אמצה. שם כמשקל בנות עולם, הם אומץ וחוזק לי: (ו) כיור. כמו תנור וכירים שהאש בתוכו, עי' התו"ס שמיני סי' ק"מ: עוד.

בַּעֵצִים וּכְלַפִּיד אֵשׁ בְּעָמִיר וְאָכְלוּ עַל־יָמִין וְעַל־שְׂמֹאול אֶת־
כָּל־הָעַמִּים סָבִיב וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלַ͏ִם עוֹד תַּחְתֶּיהָ בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃
ז וְהוֹשִׁיעַ יְהוָה אֶת־אׇהֳלֵי יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְמַעַן לֹא־תִגְדַּל
תִּפְאֶרֶת בֵּית־דָּוִיד וְתִפְאֶרֶת יֹשֵׁב יְרוּשָׁלָ͏ִם עַל־יְהוּדָה׃ ח בַּיּוֹם
הַהוּא יָגֵן יְהוָה בְּעַד יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַ͏ִם וְהָיָה הַנִּכְשָׁל בָּהֶם בַּיּוֹם הַהוּא
כְּדָוִיד וּבֵית דָּוִיד כֵּאלֹהִים כְּמַלְאַךְ יְהוָה לִפְנֵיהֶם׃ ט וְהָיָה בַּיּוֹם
הַהוּא

רש"י

אלופי יהודה. ישובו וילחמו עם האומות שהביאום שם: ככיור אש. כמדורת אש גדולה, וכיור לשון כירה וכך חברו מנחם: תחתיה. במקומה: (ז) והושע ה' את אהלי יהודה בראשונה. בטרם יצאו בני ישראל לצאת מן העיר תהיה להם תשועה לשוב אל אהליהם ואל ביתם ואחר כך התשועה לבני העיר היא התשועה שנאמר בה ויצא ה' ונלחם (לקמן י"ד): למען לא תגדל. להתפאר עליהם ולומר לא נלחמו אלא בשבילנו: (ח) הנכשל בהם. החלש שבהם: כאלהים. כרברבין כמלאך ה' לפניהם.

מצודת ציון

וכירים (ויקרא י"א) שנקרא כן בעבור שמונח עליו תדיר לפידי אש: בעמיר. כן יקרא אגודת השבלים כמו ושכחת עומר בשדה (דברים כ"ד): תחתיה. במקומה: (ז) תפארת. מל' פאר והדר: (ח) הנכשל. ענין נפילת התגברות ותשות הכח:

מצודת דוד

כלפיד אש שבוער בעמיר ר"ל הם ישחיתו בהעמים הבאים עמהם בראותם שיד ה' היתה בם: וכלפיד וגו'. כפל הדבר במ"ש: ואכלו. ישחיתו מימינם ומשמאלם את העמים מסביב: וישבה ירושלים וגו'. כי ירושלים הבנויה אחר שהחריבה טיטוס לא בנוה במקומה שהיתה מאז ולכן אמר שאז תשב ירושלים במקומה הראשון במקום ירושלים הישנה: (ז) את אהלי יהודה. הם הבאים עם העמים יושבי אהלים במחנה אותם יושיע ה' בראשונה להכות בעמים הבאים עמהם עד לא יצאו אנשי ירושלים להלחם בהם ולהכותם: למען לא תגדל וגו'. כ"א לא ישחיתו בהם עד אשר יצאו מירושלים זרע בית דוד ושאר היושבים שמה תגדל א"כ תפארתם על תפארת בני יהודה הבאים עם העמים הואיל והם היו עמהם ולא השחיתו בהם עד אשר באו בית דוד ושאר יושבי ירושלים: (ח) יגן ה'. מפני חיל גוג הבאים עליהם: הנכשל בהם. החלש שבהם יתגבר על האויב כדרך שגבר דוד על אנשי מלחמתו: כאלהים.

ביאור המלות

פי' עדיין: תחתיה. היינו במקומה הראשון דהיינו בירושלים:

גיא חזיון

ביאור הענין

שם, כן יביאו את הגוים שהם חיל גוג אל א"י להשרף שם, ומגדה"כ **יהיו כלפיד אש** שמניחים אותה **בעמיר** של קש ושורף את הקש במקום ההוא, כן ישרפו את הישמעאלים במקומם ובארצם, **ובזה יאכלו על ימין ועל שמאל** בשני הצדדים, **וישבה ירושלם עוד תחתיה בירושלם**, ר"ל שבפעם הזאת לא יגיעו עד ירושלים לצור עליה, שלירושלים עצמה לא יגיעו עד הפעם השלישית שאמר בסי' י"ד ונלכדה העיר, וכן באהרתי ביחזקאל סי' ל"ט שלא יגיעו לירושלים עד הפעם האחרון, ועז"א שאז תשב עוד ירושלים תחתיה ובמקומה ולא יוכלו להרע לה, ומ"ש **בירושלם**, הוא עפ"י מ"ש ביחזקאל (סי' מ"ח) שלעתיד תתרחק ירושלים מן המקום שהיא בו עתה לצד דרום מרחק מ"ה מיל ושם תהיה העיר, והמקום של ירושלים של עתה יהיה מיוחד לכהני ה' ולבית המקדש (וכמ"ש למעלה ב' ע"ז) ועז"א פה שאז במלחמת גוג תשב עדיין ירושלים במקומה הראשון בירושלים של עתה, ולא תשנה עדיין ממקומה, כי זה לא יהיה רק בכלות כל המלחמות: (ז) **והושע ה' את אהלי יהודה בראשונה**, ר"ל בפעם הראשון שיבא גוג שאז לא יגיע עדיין לירושלים רק לערי יהודה וירצה להרע להם בעריהם ובאהליהם, ואז יושיע להם ה' עפ"י נס, ועי"כ **לא תגדל תפארת בית דויד ותפארת יושב ירושלם על יהודה**, שהגם שאח"ז במלחמה האחרונה שיצורו על ירושלים עצמה יעשה ה' נסים לתפארת ירושלים, לא יוכלו להגדיל תפארתם על יהודה אחר שכבר עשה ה' נסים גם ליהודה קודם שעשה נסים לבני ירושלים ששם ימצאו בית דוד: (ח) **ביום ההוא**, ר"ל במלחמה הראשונה של גוג יגן ה' בעד יושבי ירושלים, ולא יוכלו האויבים להגיע לשם כלל כי לא יגיעו לשם עד הפעם האחרון, **והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדויד**, שאנשי ירושלים יהיו כולם צדיקים, וגם אם ימצא בהם איש שיכשל בחטא יהיה כדוד שעשה תשובה תיכף וה' העביר חטאתו, **ובית דויד יהיו כאלהים**, כמלאך שלא יעורר כלל שיחטא כי אין לו יצה"ר, כן לא יקרה להם חטא כלל, וגם **יהיו כמלאך ה' לפניהם**, שישראל יכבדו אותם כאילו הם מלאכי ה' ושלוחיו ליישר את העם: (ט) **והיה ביום ההוא**, אז יהרג משיח בן יוסף במלחמה, וזה יסבב שני דברים, א] שעי"כ **אבקש להשמיד את כל הגוים**, שבחטא הריגתו יבקש עליהם עונם להשמידם, ב] שעי"כ. (י) **ושפכתי על בית דויד רוח ה'**

ההוא אבקש להשמיד את־כל־הגוים הבאים על־ירושלם׃
י ושפכתי על־בית דויד ועל ׀ יושב ירושלם רוח חן ותחנונים
והביטו אלי את אשר־דקרו וספדו עליו כמספד על־היחיד
והמר עליו כהמר על־הבכור׃ יא ביום ההוא יגדל המספד
בירושלם כמספד הדדרמון בבקעת מגדון׃ יב וספדה הארץ
משפחות משפחות לבד משפחת בית־דויד לבד ונשיהם לבד
משפחת בית־נתן לבד ונשיהם לבד׃ יג משפחת בית־לוי לבד
ונשיהם לבד משפחת השמעי לבד ונשיהם לבד׃ יד כל
המשפחות הנשארות משפחת משפחת לבד ונשיהם לבד׃

רש"י

ביום

יצלחון כמלאכא דה' קדמיהון: (ט) אבקש להשמיד. אבקש בהשמדתם ואדקדק בעונם, ורבותינו פירשו לזכות אבקש בנגני שלהם אם יש להם זכות אניחם ואם לאו אשמידם: (י) רוח חן ותחנונים. שיעלו על רוחם להתחנן לפני והם יהיו לחן בעיני: רוח. על"ש בלעז: והביטו אלי את אשר דקרו. ת"י ויבעון מן קדמי על די איטלטלו: והביטו. להתאונן על אשר דקרו בהם האומות והרגו מהם בגלותם: וספדו עליו. על אותו הרג: כמספד על היחיד. כאשר יספוד איש על בן יחידו, ורבותינו דרשוהו על משיח בן יוסף שנהרג במסכת סוכה (מהר"ז): (יא) כמספד הדדרמון בבקעת מגדון. אין ענין הדדרמון בבקעת מגדון, אלא שני מספדות הן כמספד דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרמון בר טברימון ברמות גלעד שנאמר ויעבור הרנה במחנה (מ"א כ"ב) והוא הספד, וכמספדא דיאשיהו בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגדון שנאמר ויקונן ירמיה וגו' כל השרים והשרות בקינותיהם וגו' (ד"ה ב' ל"ה): (יב) בית נתן. הנביא, וי"א נתן בן דוד כמו שנאמר שמוע ושובב ונתן ושלמה (ש"ב ה'): (יג) בית לוי. הכהנים והלוים: ממשפחת השמעי. שמוע בן דוד בתחלה כלל הכתוב משפחות בית דוד ואח"כ פרט כל אחת ואחת: (יד) כל המשפחות הנשארות. לבית דוד: ונשיהם לבד. משום צניעות:

מצודת דוד

על בית דויד וגו' רצון המשכת חן על עצמם ורצון הפלגת תחנונים לפני: והביטו אלי. לשאול משפט להשיב גמול אל אשר דקרו ועל משיח בן יוסף יאמר שמת במלחמה כן אחז"ל: כמספד על היחיד. כמו המספד שאדם עושה על מיתת בן יחיד: והמר. יבכו עליו במרירות לב כמו שממררין בבכי על מיתת הבכור: (יא) כמספד הדדרמון וגו' מספד גדול מאד היה בימים הקדמונים להדדרימון וכן יהיה המספד על משיח בן יוסף ורז"ל אמרו כמספד אחאב שהרגו הדדרימון וכמספד יאשיהו שהרגו פרעה בבקעת מגידון: (יב) משפחות וגו'. כל משפחה בפ"ע לפרסם את ההספד: ונשיהם לבד. דרך לניעות שלא יהיו מעורבבים עם הגברים: משפחת בית נתן. כן יהיה גם משפחה יקרא בזה הזמן וכן כולם שחושב והולך וזכרם הנביא בנבואתו: (יד) כל המשפחות הנשארות. מלבד אותן המשפחות הנקובות בשמותן: משפחות. גם הם יספדו כל משפחה בפ"ע ונשיהם לבד:

מצודת ציון

יהיו כאלהים והוד ומשרת כמלאך ה' ולפניהם יעברו בל להמם ברגע פעם: (ט) אבקש להשמיד. אבקש ואשים כלומר אשים כל רצוני להשמידם: (י) ושפכתי. רצה לומר אתן בשפע (י) רוח. רצון: דקרו. ענין נעיצת חרב בגוף כמו כל הנמצא ידקר (ישעיה י"ג): והמר כהמר. מלשון מרירות:

ביאור הענין גיא חזיון

ותחנונים, שע"כ יבקשו את ה' בתחנונים וישיגו חן וחנינה מאת ה', שע"י שיראו שרוח אפם משיח ה' אשר אמרו בצלו נחיה נפל במלחמה יתעוררו בתשובה ובתפלה, **והביטו אלי את אשר דקרו**, שיבינו ויעיינו שמת בעון הדור, וכאילו הם דקרו אותו ע"י עונותיהם, ויביטו אל ה' לשוב אליו ולבקש עזרו מקדש כאשר נפל צור מעוזם, **וספדו עליו כמספד על היחיד**, תחלה יספדו עליו כמו שסופדים על הבן יחיד שמת ואין אחר תחתיו, וגם אח"כ כשיתגלה משיח בן דוד **ימררו עליו מספד** מר **כהמר על הבכור**, כאשר הוא היה הבכור והראשון להושיעם, וע"כ יתמיד האבל עליו גם אחרי כן: (יא) **ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדדרמון**, פי' חז"ל שהוא המספד שספדו על אחאב שהרגו בן הדד שעבד לע"ז ששמה רמון, וכמספד שהיה **בבקעת מגדון** שהוא המספד שספדו על יאשיה שהרגו פרעה נכה במגדו, שמספד של יאשיה היה מצד שהיה יחיד, כי אז לא היה לישראל רק מלך אחד, ומספד של אחאב שאז היו להם שני מלכים, היה מצד שהיה הבכור

יג א בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מָקוֹר נִפְתָּח לְבֵית דָּוִיד וּלְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם לְחַטַּאת וּלְנִדָּה׃ ב וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם ׀ יְהוָה צְבָאוֹת אַכְרִית אֶת־שְׁמוֹת הָעֲצַבִּים מִן־הָאָרֶץ וְלֹא יִזָּכְרוּ עוֹד וְגַם אֶת־הַנְּבִיאִים וְאֶת־רוּחַ הַטֻּמְאָה אַעֲבִיר מִן־הָאָרֶץ׃ ג וְהָיָה כִּי־יִנָּבֵא אִישׁ עוֹד

רש"י

ואמרו

ולמה משפחות הכהונה והמלכות כדי להחזיר להם כתריהם, כמו שנאמר בראש הספר אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ:

יג (א) **לחטאת** ולנדה. לאדיותא, וכן ת"י אשבוק לחוביהון כמה דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא, באפר חטאת: (ב) וגם את הנביאים. נביי שקרא: רוח הטומאה. יצר הרע:

מצודת ציון

יג (א) מקור. מעין הנובע: לחטאת. מי אפר פרה קרוי מי חטאת על כי הוא מטהר הטומאה וכמ"ש הוא יתחטא.

מצודת דוד

יג (א) יהיה מקור נפתח. יהיה נובע מים מתחת מפתן הבית והוא הנחל האמור בנבואת יחזקאל (מ"ז) והוא המעין האמור בנבואת יואל (ד') והוא מים החיים האמור בסוף הספר: לבית דויד. לצורך בית דוד ויושבי ירושלים: לחטאת. לקחת ממנו מי חטאת להזות על טמאי מתים כי מי החטאת צריכים שיהיו מים חיים ונובעים: ולנדה. ר"ל לצורך טבילת הנדה ואף שאינה צריכה דוקא ביאת מים חיים או הוא מעין הזה כמו מי נדה (במדבר י"ט) וכפל בשמות נרדפים: (ב) אכרית וגו'. ולתוספת ביאור אמר ולא יזכרו עוד: את הנביאים. הם נביאי השקר: רוח הטומאה. הוא יצר הרע: אעביר מן הארץ. ר"ל היצר הרע לא יהי' עוד ולא ימצא עוד מי שינבא שקר כי תמלא הארץ דעה ויכירו השקר: (ג) כי ינבא. ר"ל נבואת שקר: ילדיו. אמר

ביאור הענין

(א) לחטאת. פי' הרד"ק למי חטאת שצריך שיהיו מים חיים וכן לנדה שהיא זבה שצריכה מים חיים. והוא שגגה כי הזומר בזב מבוכה, שהזב צריך מים חיים ואין הזבה צריכה מ"ס חיים (תוספתא דמגלה פ"א וזבין פ"ג וכמו שפרש"י שבת דף ס"ה ע"ב), רק פי' כמו שת"י להטאת להתחטאות, ולנדה היינו מי נדה שאפר פרה קרוי מי נדה, כמי נדה

גיא חזיון

באור המלות

כי היו לו י' שבטים, וגם ר"ל שעל אחאב ספדו עשרת השבטים ועל יאשיה ספדו שבט יהודה ובנימין ועליו יספדו כל השבטים: (יב) **וספדה הארץ**, כל משפחה יעשו הספד בפ"ע, וימצאו אז משפחת בית דוד שהוא כולל כל בני דוד, ומשפחת בית נתן שהיה מבני דוד שתהיה אז משפחה מצויינת בפ"ע, וכן משפחת הלוי, וימצא גם משפחה אחת מצויינת לבדה יקרא בית השמעי, והם יספדו לבד, וכן כל המשפחות יספדו כ"א בפ"ע ונשיהם לבד:

יג (א) **ביום ההוא יהיה מקור נפתח**, לפי הפשט באשר בזמן הזה לא נמצאו מי מעינות בירושלים ואז יפתח מקור מים חיים שיהיה מיוחד **לבית דויד וליושבי ירושלם** לחטאת להתחטא בו, ולהיות למי נדה לאפר חטאת, וכבר נבא יחזקאל שראה נחל גדול יוצא מבית קה"ק שיתפשט עד ים המזרחי והמערבי, וכן נבא זכריה (לקמן י') והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים חציים אל הים הקדמוני וכו' וזה יהיה אחר המלחמה האחרונה של גוג ומגוג שאז יתרבה הנחל בשפע כ"כ, אבל אחר מלחמה הראשונה של גוג שדבר ממנה בכאן לא יתפשטו המים התוצה ויהיה רק לבית דוד ויושבי ירושלים לבד, וכבר באר בפירוש יחזקאל שיש בזה משל ומליצה על התפשטות מי הדעת ונחל התורה והאמונה שנמשלו למים, ואחר מלחמה הראשונה יחלו המים המדעיים להתפשט מבית דוד ויושבי ירושלים, להסיר חטאת הדעות המינוניות ולטהר טומאת הסכלות והאולת ואמונות דופי וכל שמץ ע"ז כמו שפי' בסמוך, והיה ביום ההוא אכרית את שמות העצבים מן הארץ, שהוא באור על מהות המקור הזה ומימיו הנאמנים הנוזלים ממבועי החכמה ודעת קדושים, ואחר המלחמה האחרונה של גוג ומגוג יתפשטו המים חוצה ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, שעז"א והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים וכו' והיה ה' למלך על כל הארץ, וכו' שזה פי' המים שיכירו כולם אחדות הבורא ואמתת האלהות והם עצמם המים שחזה יחזקאל כמש"פ שם: (ב) **והיה ביום ההוא אכרית את שמות העצבים**, עד שגם שמותם לא יזכרו עוד, **וגם את הנביאים** הם נביאי הבעל שימצאו עוד בהודו חינא ויאפאן שעובדים עדיין לגלולים, וכן המגבאים שהם הדרשנים הנואמים נאום בניב שפתם להמשיך בני אדם אל אמונת הבל, **יסיר מן הארץ**, כמ"ש הרי"א שעוד נמצא בארץ ישראל נביאי דת הקאראן שנופלים על הארץ כנכפים ומדברים דברי נביאות בשם נביא השקר שלהם ברוח הטומאה שחל עליהם, ואז יעביר ה' רוח שקר הזה: (ג) **והיה כי ינבא**, אז לא ינבאו עוד מפני שני טעמים, א] שלא ימצא מי שיאמין להם, שאף יולדיו ידקרוהו על נבואתו כי ידעו שהוא נביא שקר, ואתא שנית. (ד) **והיה ביום ההוא יבושו הנביאים** שהם עצמם יבושו **איש מחזונו**,

שיכירו

וְאָמְרוּ אֵלָיו אָבִיו וְאִמּוֹ יֹלְדָיו לֹא תִחְיֶה כִּי שֶׁקֶר דִּבַּרְתָּ בְּשֵׁם יְהוָה וּדְקָרֻהוּ אָבִיהוּ וְאִמּוֹ יֹלְדָיו בְּהִנָּבְאוֹ: ד וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא יֵבֹשׁוּ הַנְּבִיאִים אִישׁ מֵחֶזְיֹנוֹ בְּהִנָּבְאֹתוֹ וְלֹא יִלְבְּשׁוּ אַדֶּרֶת שֵׂעָר לְמַעַן כַּחֵשׁ: ה וְאָמַר לֹא נָבִיא אָנֹכִי אִישׁ עֹבֵד אֲדָמָה אָנֹכִי כִּי־אָדָם הִקְנַנִי מִנְּעוּרָי: ו וְאָמַר אֵלָיו מָה הַמַּכּוֹת הָאֵלֶּה בֵּין יָדֶיךָ וְאָמַר אֲשֶׁר הֻכֵּיתִי בֵּית מְאַהֲבָי: ז חֶרֶב עוּרִי עַל־רֹעִי וְעַל־גֶּבֶר עֲמִיתִי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת הַךְ אֶת־הָרֹעֶה וּתְפוּצֶיןָ הַצֹּאן וַהֲשִׁבֹתִי

רש"י

(ד) אדרת שער. כן דרך מסיתים ומדיחים מתעטפים בטליתם כאלו הם אנשים צדיקים למען יקבלו כחשיהם: (ה) כי אדם הקנני. אחר בו מנהג לשון מקנה צאן ומקנה בקר (בראשית כ"ו). כי אני כשאר כל אדם שאינו עוסק בנביאות. הפקדני מנעורי לשמור את מקנהו: (ו) בין ידיך. בין כתפיך שם מלקין עוברי עבירה: בית מאהבי. אשר אהבוני והוכיחוני לדרך הישרה: (ז) חרב עורי על רועי. על אותו שהפקדתיו על צאן גלותי: ועל גבר עמיתי. שחברתיו אלי לשמור צאני כמוני: הך את הרועה. את מלך מואב הרשעה: ותפוצין הצאן. שכבושה תחת ידו: והשבותי ידי. והכה מכות שנית: על השלטוני' הצעירים מן המלכי'.

מצודת דוד

להוספת ביאור כי כבר זכר אביו ואמו: לא תחיה וגו'. לא תתקיים בחיים כי אם שדברת בשם ה' הוא שקר כי מדעתם יבינו השקר ולכן ידקרו אותו בחרב בעבור הנבואה בשקר ולא יחושו עליו: (ד) יבושו הנביאים וגו'. ר"ל כאשר נביאי השקר יבושו מטעותם ותחול עליהם רוח הנבואה אז הנביאים ההם יבושו כ"א מחזיונם השקר שנבא מאז בהנבאו עתה נבואת אמת כי יראה הבדל ביניהם כאור מן החשך: ולא ילבשו וגו'. דרך הנביאים הי' ללבוש אדרת שער וכן נאמר באליהו וילט פניו באדרתו (מ"א י"ט) ולכן אמר הנביאים ההם לא ילבשו אדרת שער כדרך שאר הנביאים וזה למען יוכל כ"א לכחש ולומר שאינו נביא כי יבוש להזכיר עליו שם הנביא לבל יזכרו עליו מעשיו הראשונים שהיה מתנבא בשקר: (ה) ואמר וגו'. ומוסב על המקרא של מעלה לומר למען יכחש ויאמר לא נביא אנכי: איש עובד וגו'. כאומר אלה תשאלני א"כ מדוע אני מתבודד בבדד כדרך הנביאים הנה אין זה בעבור הנבואה אבל זו היא כי מלאכתי בשדה כי איש עובד אדמה אנכי להרבה ולזרעה: כי אדם וגו'. ר"ל ומה שנבדלתי מנעורי גם אז לא דבר בי ה' אלא אדם כמוני היה הקנה בי קנין הנבואה לנבאות בשקר פתני ואפת: (ו) ואמר אליו. על כי כל נביא מנביאי השקר כשיעזוב דרכיו יוכה בב"ד לכפר אשמותיו לכן יאמר ואם מי יאמר אליו מה המכות האלה על הגוף בין כתפות ידיך מקום שלוקין מלקות בב"ד כי דרך נביאי השקר המטפלים בגלולים הי' להכות עצמם על פניהם ולהתגודד בהרס כמ"ש ויתגודדו כמשפטם (מ"א י"ח) יכחש לו יאמר לו מן המכות האלה נראה ע"כ שעדיין אתה מחזיק במעשיך הראשונים: ואמר. והוא ישיב לו המכות האלה הם אשר הכו אותי בבית מאהבי ר"ל בבית דין המאהבים אותי לה' הם הכוני על אשמותי לשוב לה' כאשר אגיו: (ז) חרב עורי. אתה החרב עורי על כל מלך ממלכי האומות אשר העמדתיו להיות רועה לצאן עמו: ועל גבר עמיתי. ר"ל שהוא עמיתי כדבר זה שהוא רועה לצאן עמו כמו שאני רועה ישראל לצאן עמי ובדבר זה הוא לי לחבר

מצודת ציון

בו (במדבר י"ט): (ג) ודקרוהו. ענין נעיצת החרב בגוף: (ד) מחזינו. מלשון חזון ונבואה: אדרת. מלשון אדר רצה לומר מלבוש החשוב עשוי משער: כחש. ענין שקר: (ה) הקנני. מלשון קנין: (ז) עורי. מלשון התעוררות: גבר. איש: עמיתי. ענין חבר כמו וכחש בעמיתו (ויקרא ה'): ותפוצין.

באור הענין

שילדו שהוא חזון שקר ואליל ופעולת כח הדמיון, **ולא ילבשו אדרת שער למען כחש** שלא ילבשו אדרת שער שהיה מלבוש מיוחד לנביאים ונזירים למען יוכל להכחיש ולומר שאינו נביא, וביאור הכתוב (ה) **למען כחש ואמר לא נביא אנכי**, שיכחיש לומר איני נביא רק **איש עובד אדמה אנכי** וזה מלאכתי, **כי אדם הקנני מנערי**, אדם אחד קנה אותי לפועל לעבוד שדהו, באופן שיהיה לו כבוד יותר לומר שהוא עבד אדמה והוא עבד איש מקנת כסף משיחזיק א"ע לנביא: (ו) **ואמר אליו**, כי נביאי שקר אלה היו מתגודדים בחרבות וברמחים ומכים זה את זה כדי שתשרה עליהם הרוח, וכמ"ש ויתגודדו בחרבות עד שפך דם עליהם, וכשיכחיש שאינו נביא יבררו לו מן רושם המכות שאשר בין אצילי ידיו, והוא יכחיש גם זאת ויאמר שהם מכות שהוכה בית מאהביו על שלא הלך בדרך הישר, ועכ"ז יתאמץ להכחיש שלא היה נביא כלל כי יהיה זה חרפה גדולה וכלימה נצח: (ז) **חרב עורי**, התנבא עוד כי בימים האלה התעורר חרב על האיש שהוא אומר שהוא רועה של ה',

גיא חזיון

באור המלות

יתמעט: (ג) אביו ואמו ילדיו. כי האומנים יקראו בלד המרתבה אב ואם, לכן יפרט לפעמים אביך זה ילדך (משלי כ"ג כ"ב) ואת אמך אשר ילדתך ירמיה כ"ב כ"ו): (ד) למען כחש. יל"פ עוד שהיו לובשים אדרת שער שהוא כלבוש שק המכחש את בשרו (כמו ובשרי כחש משמן) שזה היה מועיל להם להשרות עליהם רוח טומאה: (ה) הקנני. מכרני ועשיתי קנין לאדוני לעבוד לו את האדמה, וי"מ למדני

יָדִי עַל־הַצֹּעֲרִים׃ ח וְהָיָה בְכָל־הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה פִּי־שְׁנַיִם בָּהּ יִכָּרְתוּ יִגְוָעוּ וְהַשְּׁלִשִׁית יִוָּתֶר בָּהּ׃ ט וְהֵבֵאתִי אֶת־הַשְּׁלִשִׁית בָּאֵשׁ וּצְרַפְתִּים כִּצְרֹף אֶת־הַכֶּסֶף וּבְחַנְתִּים כִּבְחֹן אֶת־הַזָּהָב הוּא ׀ יִקְרָא בִשְׁמִי וַאֲנִי אֶעֱנֶה אֹתוֹ אָמַרְתִּי עַמִּי הוּא וְהוּא יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהָי׃

יד א הִנֵּה יוֹם־בָּא לַיהוָה וְחֻלַּק שְׁלָלֵךְ בְּקִרְבֵּךְ׃ ב וְאָסַפְתִּי את

רש"י

ויונתן תרגם ותפולין הלאן ויתבדרון שלטוניא. ותרגם על הצוערים ממונים שלהם הסגנים להם. וכן תרגם יונתן המקרא הזה באומות עכו"ם, חרבא היתגלא על מלכא ועל שלטונא חבריה דכוותיה דדמי ליה אמר ה' צבאות קטול ית מלכא ויתבדרון שלטוניא, ואין לשון התרגום הזה נופל על ישראל שלא מצינו בתרגום במקרא שלטונין בישראל אלא מלך ושרים ותרגום שלהם רברבין (מהר"ז): (ח) והשלישית יותר בה. יתשיירון ויהיו: (ט) והבאתי את השלישית באש. והעיל ית תלתא בעקתא כבכור דהבא, שיסבלו ויעשו מקצת הגרים בגרם חבלו של משיח ובמלחמת גוג ומגוג עם ישראל ומשם יבחנו כי גרי אמת הם, ואז הרבה מן המתייהדים תחלה ישובו לסורם ויתחברו עם גוג, כמו שמצינו באגדה: והוא יאמר ה'. כשיתפלל יתפלל לה' ולא לאלהיו הראשון:

יד (א) הנה יום בא לה'. חביב להב"ה: וחולק שללך בקרבך. שלל שתשללו מאויביך יחלקו יושביך

מצודת ציון

ענין פזור: הצעירים. הקטנים כמו לעיר אנכי (תהלים קי"ט): (ח) פי שנים. שני חלקים כמו לתת לו פי שנים (דברים כ"א): יגועו. ענין מיתה כמו כי גוע אהרן (במדבר כ'): (ט) וצרפתים. ענין זקוק להסיר הסיג: ובחנתים. מל' בחינה ונסיון: אענה. אשיב:

יד (א) שללך. ענין בזה:

מצודת דוד

ודוגמתו שלמה אסי' כעסיה על עדרי הכריך (ע"ס א') והוא כפל ענין במ"ש: הך. אתה החרב הך את המלך ויפוצו צאן עמו ויתעו בדרך וילכו לאבדון כי כשמת המלך האוסר המלחמה יאבדו כל אנשי המלחמה הבאים בגבא: והשבתי. ואני אשיב ידי על הקטנים הנשארים בביתם להכותם גם לבל ישאר בארית מה: (ח) והיה. הדבר הזה יהי' בכל הארץ: פי שנים בה. כי כל האומות כלולות באדום וישמעאל:

והשלישית. הוא ישראל: (ט) והבאתי וגו'. אף את השלישית אביא באש ואצרפם להסיר מהם הסיג כמו שמצרפין את הכסף ר"ל אביא עליהם צרות לכלות מהם הפושעים והמורדים: ובחנתים. ר"ל בצרות הבאות אבחין את הנשארים אם יעמדו באמונתם כמו שבוחנין את הזהב בכור הצורף לדעת אם הוא נקי מסיג: הוא יקרא, כ"א מהנשארים כאשר יקרא בשמי אז אני אענה אותו למלאות שאלתו: אמרתי. ואני אומר שהוא לבד עמי ולא אבחר בשום מעמי הארצות והוא יאמר ה' היא אלהי ולא אבחר בו בזולתו:

יד (א) לה'. ר"ל מיוחד לו ושמור אליו: וחולק שללך בקרבך. ר"ל כל השלל שגזלו האומות ממך מימות עולם השיב לך ותחולק בקרבך ולתת לכ"א חלקו: (ב) ואספתי עתה יפרש איך תשוב לכם שללם ואמר הנה אעיר לבוא כל

גיא חזיון

באור המלות

שאסיר רועה מקנה ועובד אדמה: (ט) וצרפתים ובחנתים. עמ"ש (ירמיה ט' ו'):

באור הענין

ר"ל על נביא הישמעאלים והמאמינים בדתו שהיה אומר שה' שלחו להיות רועה העולם, ועל הגבר שהוא אומר שהוא עמיתו וחברו של ה' והוא שוה אליו. הך את הרועה ותפוצין הצאן הישמעאלים המאמינים בו, וכנגד גבר עמיתי אמר והשבתי ידי על הצערים הם הכהנים שאחריו המצערים עצמם לכבודו להיות פרושים כנודע: (ח) והיה בכל הארץ פי שנים בה יכרתו, ואז תתעורר חרב איש ברעהו עד שלא ישאר רק השלישית, שהם מאמיני האמונה האמתית היא תותר עם מאמיניה: (ט) והבאתי, וגם את השלישית הנותר אביא באש היסורים לצרפו מן הסיגים, וצרפתים להסר הסיגים, ומוסיף ובחנתים שאחר הצירוף יבחין אותם שנית אם נצרפו כראוי, כמו שבוחנים את הזהב שהוא יותר ויותר מן הכסף עד שישאר זהב נקי, ר"ל שלא אשאיר רק הצדיקים הגמורים עד שהוא יקרא בשמי בתפלה, ואני אענה אותו תיכף, ואני אומר עמי הוא והוא ה' אלהי, כי תחול עליו ההשגחה הפרטית וקרבת האלהים תמיד:

יד (א) הנה, עתה יספר איך יבא גוג ומגוג בפעם האחרון על ירושלים, שאז יגיע עד ירושלים עצמה,)יבכ פעמים הראשונים לא יגע בירושלים כמ"ש ביחזקאל סי' ל"ח) וא"ש שיבא יום המיוחד לה', ואז וחלק שללך בקרבך, כי כבר יתחיל לבזוז שלל ולבוז בז בירושלים עצמה, ומפרש איך יהיה זה. (ב) ואספתי את כל הגוים, ה' יתן בלב הגוים שיתאספו אל ירושלים למלחמה, וכבר הסבאר ביחזקאל ל"ב וסי' ל"ח שבאחרית הימים יתאספו בני אדום לקחת את ירושלים מיד הישמעאלים

ואז

את־כל־הגוים ׀ אל־ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים והנשים תשגלנה ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יכרת מן־העיר: ג ויצא יהוה ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב: ד ועמדו רגליו ביום־ההוא על־הר הזיתים אשר על־פני ירושלם מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה: ה ונסתם גיא־הרי

תשכבנה קרי

רש״י

בקרבך, וכן ת״י ויפלגון בית ישראל נכסי עממיא בגויך ירושלים: (ב) ויתר העם לא יכרת לא יגלו כולם. ולמה יניחם להגלות הנים ולשסות הבתים כדי שלא יהא להם פתחון פה לאמר לא למלחמה באנו כי אם להשתחוות באנו: (ג) כיום הלחמו ביום קרב. כיום מגחותיה קרב על ימא דסוף: (ד) מחציו. מאמצעיתו: מזרחה וימה. מן המזרח למערב כמו שמפרש והולך: ומש חצי ההר צפונה וגו'. חציו הצפוני ימוש ממקומו ויסבך לצד צפון וחציו נגבה לצד דרום ויהיה הגיא ביניהם ראשו למזרח וסופו למערב: (ה) ונסתם גיא הרי. י״ת ויסתתם גיא הרי, לפי שירושלים הרים סביב לה ויש גיא

מצודת דוד

הגוים הם חיל גוג ומגוג להתאסף ולבוא אל ירושלים למלחמה: ונשסו הבתים. ר״ל יפלו הבתי' ועל אנשיהם ירמסו ברגליהם ויאנסו את הנשים לתשכב המשגל: ויתר העם. החצי הנשאר אף מן העיר לא יכרת וישארו במקומם: (ג) ויצא ה'. אז יצא ה' מן השמים ונלחם בגוים ההם לנקום ולאבדם: כיום הלחמו ביום קרב. ר״ל כמו שנלחם עם מצרים ביום מלחמת ים סוף שנאמר בה ה' ילחם לכם ואתם תחרישון (שמות י״ד) וכן היה כי ה' טבעם בים וישראל באו לשלול שללם וכן יהיה לעתיד כי ה' יאבדם וישראל יבזזו שללם: (ד) ועמדו רגליו. הוא ענין משל לפי שבא לומר שיבקע הר הזיתים אמר במשל כאלו יעמדו רגלי המקום ב״ה על ההר ההוא ויבקעהו ברגליו: אשר על פני. העומד לפני ירושלים במזרחו: ונבקע הר הזיתים. וזהו למען ינוסו הגולים מיד השבאים דרך הבקוע: מחציו. הבקוע יהיה מאמצעית ההר בעבר המזרח ובעבר המערב כי הבקוע יהיה ממזרח למערב ולכן אמר בכל אורך ההר ממזרח למערב יהיה הבקוע באמצעיתו: גיא גדולה מאד. בין החלקים יהיה גיא גדולה מאד בענין העומק: ומש חצי ההר.

מצודת ציון

(ב) ונשסו. ענין רמיסה כמו והיו שאסיך למשסה (ירמיה ל): תשגלנה. מל' משגל ומשכב: (ג) קרב. ענין מלחמה כמו המלמד ידי לקרב (תהלים קמ״ד): (ד) ונבקע. מלשון בקיעה וסדק: גיא. עמק:

גיא חזיון

באור הענין

ואז תלכד העיר ונשסו הבתים וחצי העם כבר יצאו לגולה, אבל לא יספיקו לגמור הדבר ולהגלות את כולם ולא יכרת יתר העם מן העיר, וזה יהיה מפני כי. (ג) ויצא ה' ונלחם בגוים האלה, וכבר התבאר ביחזקאל שה' ישלח מהומה בין שני הלוחמים ויהרגו איש את אחיו, שזה יהיה ע״י השגחת ה', וידמה בזה כיום הלחמו ביום קרב, כי יש הבדל בין קרב ובין מלחמה, שבקרב הוא לוחם עם אויבו בקרוב ומתאבק עמו, והמלחמה תהיה גם מרחוק ע״י חצים ואבנים וכדומה, ור״ל שלא ילחם עמהם מרחוק ע״י סבות טבעיות רק מקרוב בלא אמצעי בכח אלוה נסיי: (ד) ועמדו רגליו, אז יהיה רעש הארץ, ומצייר כאילו רגלי ה' ר״ל מסובביו (שזה גדר רגל ברוחניים) יעמדו על הר הזיתים שהוא במזרח ירושלים, והר הזיתים יבקע באמצעו בין בצד מזרח בין בצד מערב, ר״ל שתהיה הבקיעה נמשכת ממזרח למערב, ועי״ז ימוש ההר ממקומו חציו לצד צפון וחציו לצד דרום, ובין שתי חצויי ההר ישאר גיא גדולה מאד, ואם הענין הוא כפשוטו, יהיה זה מתאחד עם מה שהבאתי לי ליחזקאל (שם סי' מ״ח) שירושלים שלעתיד תהיה רחוקה ממקום המקדש מ״ה מיל, ובאשר כבר נבאו נביאים אחרים שירושלים תשב במקומה, באר נביאנו שזה יהיה ע״י שהר הזיתים שהוא מירושלים יעתק ממקומו עם כל סביבותיו באורך וברוחב חמשת אלפים קנים (שהם מ״ו מיל שכן יהיה גודל עיר ירושלים לע״ל כמבואר שם), וזה יהיה רחוק מחצי ההר הצפוני מ״ה מיל, ועליו תבנה ותתכונן ירושלים שלעתיד שראה יחזקאל, ובזה יתקיימו דברי הנביאים כולם בלי סתירה: (ה) ונסתם גיא הרי, יש נוסחאות שכתוב בהן ונסתם, ור״ל כי הגיא שבאמצע ההר שיפתח עד התהום שמשם יצא הרעש הגדול הזה המפרק הרים, יסתם תיכף ויהיה שם בקעה, ולנוסח שכתוב ונסתם, ר״ל שכולם ינוסו אל הגיא שבין שני ההרים שיתפרדו עתה, כי במקום שכבר נפתחה הארץ אין עוד סכנת הרעש כמו במקום שלא נפתחה הארץ עדיין, ולכן ינוסו כולם אל הגיא שבין ההרים, ואמר שיגיע גיא הרים אל אצל, שהגיא ימשך בדרום עד מקום ששמו אצל שהוא רחוק מ״ס מיל מירושלים של עתה, ועד שם יתפשט

באור המלות

(ג) קרב. המלחמה שהיא מקרוב, וזה המבדיל בינו ובין מלחמה, עמ״ש (תהלות קמ״ד): (ד) רגליו. רגל

הָרֵי כִּי־יַגִּיעַ גֵּי־הָרִים אֶל־אָצַל וְנַסְתֶּם כַּאֲשֶׁר נַסְתֶּם מִפְּנֵי הָרַעַשׁ בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבָא יְהוָה אֱלֹהַי כָּל־קְדֹשִׁים עִמָּךְ׃ ו וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא־יִהְיֶה אוֹר יְקָרוֹת יְקִפָּאוֹן׃ ז וְהָיָה יוֹם־אֶחָד הוּא יִוָּדַע לַיהוָה לֹא־יוֹם וְלֹא־לָיְלָה וְהָיָה לְעֵת־עֶרֶב יִהְיֶה־אוֹר׃

וקפאון קרי

רש"י

וחיה

בין הר שבצפון ובין הר הזיתים שבדרום וכשימשוך חצי ההר הזיתים אצל הר שבצפונו ישתמש הגיא שביניהם וכן בדרום: כי יגיע. גובה גיא שיהיה בין ההרים, אל אצל. אל גובה ראשי ההרים שמכאן ומכאן, וכן חברו מנחם ומאציליה קראתיך (ישעיה מ"א) ופירשו ל' גובה: ונסתם. כראותכם המופת הגדול הזה: כאשר נסתם מפני הרעש. וינועו אמות הספים (שם ו') ביום שנתנגע עוזיה: כל קדשים. מלאכים: (ו) לא יהיה אור יקרות וקפאון. ת"י לא יהי נהורא אלהין עדי וגליד יהי נהורא. לא יהיה אור נוגה כי יקרות וקפאון יהיה: יקרות. לשון כיקר כרים (תהלים ל"ז), הוא כמין אור הנראה שחרית על ההרים וכלה והולך: וקפאון. קפוי וחשוך ועב כקרח שנקפא ומגליד כמו וכגבינה תקפיאני (איוב י'): (ז) והיה יום אחד. והיה הדבר הזה יום אחד מיומו של הקב"ה הוא היום יודע שהוא להכנת ישעו של הקב"ה: לא יום. לא אור נוגה כאור של עולם הבא שנאמר ואור החמה תהיה שבעתים כאור וגו' (ישעיה ל'): ולא לילה. ולא עת צרה כצרת שיעבוד הגליות שמקדם ימות המשיח יהיו ואין בהם שיעבוד: והיה לעת ערב. קודם שיגמרו אלף שנה יהיה אור הנוגה וכל הטוב האמור על ישראל

מצודת ציון

ומש. ענין הסרה כמו לא ימושו מפיך (ישעיה נ"ט): (ה) ונסתם. מלשון ניסה ובריחה: הרי. כמו הרים: יגיע. מלשון נגיעה וקרוב: אצל. שם מקום: הרעש. ענין נדנוד ותנועה: (ו) אור יקרות. אור בהיר וכן וירח יקר הולך (איוב ל"א): וקפאון. ר"ל חשך כדבר הנקפא והוא דבר נגלד הנכפף להיות עב

מצודת דוד

חציו האחד יסור ממקומו כלפי הצפון וחציו השני כלפי הדרום: (ה) ונסתם. אז תנוסו מיד השבאים לדרך גיא ההרים שמזה ומזה כי אחר הבקיעה נעשו שני הרים: כי יגיע וגו'. כי הגיא שבין ההרים יהיה ארוך ויגיע אל מקום אצל ולשמה תנוסון בחפזון רב: כאשר נסתם. ר"ל כמו שנסו אבותיכם בימים האלו מפני רעש הארץ שהיה בימי עוזיה וגו' כשנכנס בהיכל להקטיר לכן נאמר בימי עוזיה וגו' שנתים לפני הרעש (עמוס א'): ואז ובא ה'. יבוא ה' וכל המלאכים הקדושים לסיוע עמך בעזרתך ללחום מול גוג: (ו) לא יהיה אור יקרות וקפאון. לא יהיה אור בהיר ולא יהיה נקפא ועב כדמות החשך, ר"ל ישראל יהיו אז נבוכים בדעתם ולא יכירו אם היה הכנה לתשועה או לכליון: (ז) והיה יום אחד. זה יתמיד יום אחד ונודע הוא לה' מתי יהיה היום הזה אבל לא יהיה לא יום ולא לילה כי לא ידעו מה הוא הטובה אם רעה: לעת:

באור המלות

ברוחים מורה על המסובב מאתו (מו"נ פכ"ח מחלקה ופ"ד משלישי): (ה) ונסתם. לת"י הקריאה ונסתם ורא"בע העיד שכן קורין אנשי מזרח, ורד"ק כתב [illegible] שלא ראה רק נוסח ונסתם מענין ניסה ובריחה: גיא הרי. כמו הרים, כמו [illegible] אגילי ידי וקרע לו חלוני, כי יתאו מסכל שני הרים, ואצל שם מקום: (ו) אור יקרות וקפאון. אור העצמי יקר, ואור החוזר כמו אור הירח, שפעל קפא מורה דבר

גיא חזיון

באור הענין

ההר ויהיה משדהגיא, כי במקום הנקרא אצל יעמוד חצי ההר ועליו תבנה ירושלים שלעתיד, **ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה מלך יהודה**, שאז היה הרעש מפני שקנא ה' לכבודו ולחולק עם כהונתו של אהרן, וכן יקנא ה' לכבודו בעת ההיא ועל החולקים על כבוד דת ישראל וקדושתם, **ובא ה' אלהי כל קדושים עמך**, ר"ל אבל אז לא יהיה הרעש מפני קנאת ה' על ישראל כמו בימי עוזיה, שאז ראה ישעיה את ה' יושב על כסא רם ונשא ושרפים עומדים ממעל לו והבית ימלא עשן מקנאת ה', אבל אז ה' וכל קדושים שלו יבואו עמך לשמרך ולעזרך, לא להסתלק על כסאו בשמים ולהעניש כמקדם: (ו) **והיה ביום ההוא לא יהיה אור**, ר"ל שאז יחדל אור השמש והירח מלהאיר בעולם, כמ"ש (ישעי' ס') לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וכו' והיה לך ה' לאור עולם, ולא יהיה במציאות אור גשמי, **לא אור יקרות ולא אור קפאון**, ר"ל לא אור השמש שהוא אור עצמי אור יקר, ולא אור הירח והכוכבים שהם רק מקבלים האור שנקף על כדורם המקפי ע"י השמש שמכה עליהם והאור הוזר, כי לא ימצא אור גשמי כלל: (ז) **והיה יום אחד**, לא יהיה היום חלוק ליום ולילה לבקר ולצהרים ועת ערב, שזה רק בעת שישמשו המאורות הגשמיים, אבל אז יהיה יום אחד מדובק כולו יום, **והוא יודע** שהוא לה' שאורו מיוחס לה' לא לשמש וירח ומאורות רק באורו נראה אור, וע"כ יהיה **לא יום ולא לילה**, ששמות יום ולילה יקראו מצד הארת האור הגשמי שזורח ושוקע, אבל האור שיהיה אז יהיה אור תמידי בלתי משתנה כלל לא זורח ושוקע ולא ידבקו עליו שמות יום ולילה, **והיה לעת ערב יהיה אור**, שהשמש הגשמי תערב ותשקע ואז יתחיל האור העקרי להאיר שהוא אור ה', והיא מליצה נפלאה שיתבטל ההארה והשפע היוצא מאת המאורות, וה' בעצמו ובכבודו יאיר וינהיג וימשול בשפע תמידית בלתי משתנה, עד שלא יהיה חשך וצרה כלל וסילוק השפע והמעטתה כמו שעכרה בהנהגה הטבעיית הבאה בסבת המערכת שהם עולים ויורדים ומחייבים שנוים טובים ורעים, כי לא

ח וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַיִם־חַיִּים מִירוּשָׁלִַם חֶצְיָם אֶל־הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי וְחֶצְיָם אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן בַּקַּיִץ וּבָחֹרֶף יִהְיֶה׃ ט וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד׃ י יִסּוֹב כָּל־הָאָרֶץ כָּעֲרָבָה מִגֶּבַע לְרִמּוֹן נֶגֶב יְרוּשָׁלִָם וְרָאֲמָה וְיָשְׁבָה תַחְתֶּיהָ לְמִשַּׁעַר בִּנְיָמִן עַד־מְקוֹם שַׁעַר הָרִאשׁוֹן

עד

רש"י

וכן ת"י לא כנהור יומא ולא כקבל ליליא: (ח) והיה ביום ההוא. כשיבקע הר הזיתים מן המזרח למערב: יצאו מים חיים מירושלם. וילכו למזרח דרך אותה בקיעה עד הים הקדמוני שהוא למזרחו של עולם קדמה, וחציו יפנה למערב אל ים המערבי הוא המעין שניבא יואל (ד') ומעין מבית ה' יצא, הוא הנחל שניבא יחזקאל (מ"ז) וימד אלף ויעבירני במים וגו': (ט) יהיה ה' אחד. שכל האומות עכו"ם שאין להם תורה האמתית יעזבו הבליהם ויודו לו שהוא אחד ואין עמו אל נכר: ושמו אחד. שיהא שמו נזכר בפי כולם: (י) יסוב כל הארץ. יהפך להיות כל הארץ כערבה, ישפלו ההרים ויהיו כל העולם כולו מישור וירושלים הר כדי שתראה גבוה על הכל: מגבע לרמון נגב ירושלם. שנינו בתוספתא דסוטה לנגב ירושלים מישור הוא וגבע רמון טרשין וקרקשין, וכן פתרונו מגבע לרמון שהוא מקום הרים משם יתחילו להיות נהפכין לערבה ולמישור ויהיו דומין לנגב ירושלים שהוא מישור: וראמה מתוך שכל סביבה מישור תראה היא גבוהה: וישבה תחתיה. במקומה: עד שער הפנים ומגדל חננאל גם היא במקומה ומשם ימשך אורך העיר: עד יקבי המלך. ת"י שותי דמלכא פוביי"ן בלעז, וכמו (ב"ק נ') שיחין ומערות, וכן כל יקבים שבמקרא לשון שיחין הם, בור שלפני הגת שהיין זב לתוכה,

מצודת דוד

ערב. כמו לערב יהיה אור ר"ל אז יכירו בטובת התשועה: (ח) יצאו מים חיים מירושלים. הוא המקור המוזכר למעלה היוצא מתחת מפתן הבית אל ירושלים ומשם תתפשט בעולם: חציו. חצי המים היוצאים ילכו דרך בקע ההר אל הים הקדמוני וגו': בקיץ ובחורף יהיה. לא תתייבש בחום הקיץ ולא יגלד להקפות בקור החורף: (ט) והיה ה' וגו'. ר"ל אז כל האומות יקבלוהו לאלוה ויאמינו בו: יהיה ה' אחד. ר"ל לא יעבדו עוד לעכו"ם אף בשתוף: ושמו אחד. ר"ל לא יזכר שם אלוה כ"א שמו לבדו והוא כפל ענין במ"ש: (י) יסוב וגו'. עם כי ירושלים הרים סביב לה יסוב המקום להיות ארץ מישור וערבה וזהו למען תתראה ירושלים גבוהה ורמה על כל הארץ לנוי ולפאר: מגבע לרמון. המישור יתחיל מן הגבעה של רמון העומדת מנגב ירושלים: וראמה. וירושלים תהיה רמה כי ההר העומד עליו ישאר בגבהו: וישבה תחתיה. כי ירושלים הבנוים אחר שהחריבה טיטוס לא בנוה במקומה הראשון ולכן אמר שאז תשב במקומה הראשון: למשער בנימן. ר"ל תשב במקומה מן שער בנימין ועד וגו' ועוד תתרחב מצפון לדרום עד שער הפנים מהעבר מזה ועד מגדל חננאל מהעבר מזה וכן נאמר ונבנתה העיר לה' ממגדל חננאל עד שער הפנה (ירמיה ל"א) והוא שער הפנים: עד

מצודת ציון

וכן קפאו תהומות (שמות ט"ו): (ח) חיים. נובעים כמו על מים חיים (ויקרא י"ד): הקדמוני. המזרחי: האחרון. המערבי וכן ועד הים האחרון (דברים ל"ד): (י) יסב. יהפך: כערבה. כמדבר שהוא ארץ מישור: מגבע. מלשון גבעה והר: וראמה. מלשון הרמה: תחתיה. במקומה:

ביאור הענין

ניא חזיון ו

יהיה רק אור וטוב ושלום והצלחה: (ח) **והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם**, תחלה אמר כי יהיה מקור נפתח רק בירושלים לבד, אבל אחר מלחמה האחרונה יתרבו המים עד שיצאו לחוץ ויתפשטו עד ים המזרחי והמערבי, ומלבד שיהיה כן כפשוטו כמו שבארתי למעלה (י"ג א') מרמז גם כן על התפשטות המים המדעים ונחל האמונה האמתיית מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ, מפרם. (ט) **והיה ה' למלך על כל הארץ**, זה נמשל המים שכל העולם יכירו מלכות ה' ואחדותו, כי עד עתה היו אומות שלא האמינו באחדות והיו אומרים שיש שני התחלות או יותר, **ואז יהיה ה' אחד**, והיו אומות שהודו באחדות ה' אבל היו משתפים לו שתופים בהנהגה או בשמו וזכרו ואלילתו וכדומה, ואז יהיה גם **שמו אחד**, כי יאמינו כולם באחדות אמתי ובהשגחתו והנהגתו המיוחדת ובמלכותו, וגם שלעתיד יקרא שם הוי' ככתיבתו, כי הכנויים הם לפי חלוקי ההנהגות משפט וחסד ורחמים וכדומה, ולעתיד יהיה הנהגה אחת פשוטה: (י) **יסוב כל הארץ כערבה**, אחר שיתחלק הר הזיתים לשנים יהיה הגיא שבין שני ההרים כערבה ומישור, וזה ימשך **מן גבע** שהיא בדרומית ירושלים של עכשיו **עד רמון** שאצל רמון תעמוד ירושלים החדשה שראה יחזקאל שתהיה מנגב ירושלים של עכשיו, **וראמה**, וירושלים עצמה בין השנים שעליה יעמד המקדש על חצי ההר הצפוני ובין החדשה שעליה תעמוד העיר, יהיו רמים ונשאים, **וישבה תחתיה** במקומה, כי שניהם יעמדו על הררי עד שם עמדה ירושלים מעולם, וזה יהיה **למשער בנימן עד מקום שער הראשון** ששם עמדה מקדש, **עד שער הפנים ומגדל חננאל עד יקבי המלך** ששם תעמוד ירושלים החדשה: (יא) **וישבו בה**, לא כמו בעת הגולה שלא היה בה ישוב, **וחרם לא**

עַד־שַׁעַר הַפִּנִּים וּמִגְדַּל חֲנַנְאֵל עַד יִקְבֵי הַמֶּלֶךְ׃ יא וְיָשְׁבוּ בָהּ וְחֵרֶם לֹא יִהְיֶה־עוֹד וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלַםִ לָבֶטַח׃ יב וְזֹאת ׀ תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבְאוּ עַל־יְרוּשָׁלָםִ הָמֵק ׀ בְּשָׂרוֹ וְהוּא עֹמֵד עַל־רַגְלָיו וְעֵינָיו תִּמַּקְנָה בְחֹרֵיהֶן וּלְשׁוֹנוֹ תִּמַּק בְּפִיהֶם׃ יג וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְהוּמַת־יְהוָה רַבָּה בָּהֶם וְהֶחֱזִיקוּ אִישׁ יַד רֵעֵהוּ וְעָלְתָה יָדוֹ עַל־יַד רֵעֵהוּ׃ יד וְגַם־יְהוּדָה תִּלָּחֵם בִּירוּשָׁלָםִ וְאֻסַּף חֵיל כָּל־הַגּוֹיִם סָבִיב זָהָב וָכֶסֶף וּבְגָדִים לָרֹב מְאֹד׃ טו וְכֵן תִּהְיֶה מַגֵּפַת הַסּוּס הַפֶּרֶד הַגָּמָל וְהַחֲמוֹר וְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּמַּחֲנוֹת הָהֵמָּה כַּמַּגֵּפָה הַזֹּאת׃ טז וְהָיָה כָּל־הַנּוֹתָר מִכָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־יְרוּשָׁלָםִ וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה

להשתחות

רש"י

ומדרש אגדה יקבי המלך יש אוקיינוס שמגיע ירושלים עד סוף כל העולם יקבים שחופרם מלך מלכי המלכים: (יא) וחרם לא יהיה. העיר עוד: (יב) המק בשרו והוא עומד. זה ניפול אברים: (יג) תהיה מהומת ה' רבה בהם. לערבב חכמתם להפכם לשגעון: והחזיקו איש יד רעהו. יאחז בו להרגו: ועלתה ידו. כל דאלים גבר: (יד) וגם יהודה. על כרחה תלחם על ירושלים: (טו) כמגפה הזאת. המפורשת

מצודת ציון

שער הפנים. שער העומד בפנה ובזוית: יקבי. בורות שלפני הגת והיין יורד בהן כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה'): (יא) וחרם. ענין אבדן וכריתה כמו כל הנשמה החרים (יהושע י'): (יב) המגפה. ענין הכאה: צבאו. ענין קבוץ חיל עם: המק תמקנה. ענין המסה כמו ונמקתם בעונותיכם (יחזקאל כ"ד): בחוריהן. מלשון חור ונקיפה: (יג) מהומת. ענין בלבול הדעת: רבה. גדולה: והחזיקו. ענין אחיזה: (יד) חיל. ענין עושר: (טו) הפרד. הוא הבא מן הסוס ומן החמור: (טז) מדי שנה. בכל זמן שנה וכן מדי עלותה

מצודת דוד

יקבי המלך. ר"ל ובלפי המזרח תתארך עד מקום יקבי המלך כי הנוספת תהיה בלפי המזרח כמ"ש עד פנה וגו' מזרח' (שם): (יא) וישבו בה. ר"ל ישבו בה לעולם: וחרם לא יהיה עוד. ר"ל לא יהיה בה שממון ואבדון: (יב) וזאת תהיה. באופן זה תהיה המגפה וגו': אשר צבאו. אשר יחשבו לצבא לגור על ירושלים: המק בשרו. בשר כ"א ימס בהיות עומד על רגליו ולא נפל למשכב: בחוריהן. במקום שהן יושבות: בפיהם. בפי כ"א ואחד: (יג) מהומת ה'. מהומה בהשגחת מה' יהיה רבה בהם: והחזיקו. כאשר יחזיקו איש מהם את יד רעהו לעזרו ולסעדו יחשוב זה שבעבור שהוא אויבו ומבקש רעתו ותעלה ידו על יד רעהו להכותו למען יעזבו כי כן יקרה בעבור בלבול הדעת שאינו מבחין בין אוהב לאויב: (יד) וגם יהודה תלחם בירושלים. כי הבאים לגור על ירושלים יכריחו לאנשי ערי יהודה לבוא עמהם בעזרתם לציר על העיר וכאומר הנה בלבול הדעת יהיה בעבור שגם בני יהודה יהיו שמה ולכן כשיאחז מי ביד רעהו לחזק יחשוב זה שהוא מבני יהודה אשר שמו לסיוע להם לאויבים: ואסף חיל וכו'. כי הגוים אשר מסביב יבאו למלחמה ובידם המדת עשרם: (טו) וכן תהיה. וכמו כן תהיה הסוס וגו' כמו המגפה הזאת האמורה למעלה המק בשרו וגו': (טז) הבאים

באור המלות

בנגד ונף על דבר הלא למעלה, חם הכדור המקשי שאור שיקבל מן השמש חוזר ממנו באור חוזר: (יג) והחזיקו. כ"מ שכתוב מחזיק ידו הוא לעזרו ולתמכו (בראשית י"ט ט"ז, כ"א י"ח, שופטים ט"ז כ"ו, ישעיה מ"א י"ג, מ"ב ו', מ"ה א', נ"א י"ח, ירמיה ל"א ל"ב, יחזקאל ט"ז מ"ט, איוב ח' כ'), וזה שלא כמפרשים שיחזיק להלחם בו:

גיא חזיון

באור הענין

יהיה עוד, לא כמו בבית ראשון שנחרבה אחר ישובה, וישבה ירושלם לבטח, לא כמו בזמנים הקודמים שהיו בה תמיד מלחמות: (יב) וזאת תהיה המגפה, כמ"ש (ישעיה ס"ו) ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פלטים, שזה יהיה למען יספר בכל העולם מעשי ה': (יג) והיה ביום ההוא, והחזיקו, בעירלה איש להחזיק יד רעהו ולתמכו לבל יפול ע"י המהומה שישים ה' בהם, תעלה ידו על יד רעהו להפילו ארלה שזה תכלית המהומה והסירוף: (יד) וגם יהודה, שיעורו וגם יהודה בירושלם תלחם, יהודה אשר תשאר בירושלים שהם הנשארים בעיר כמ"ש למעלה ויתר העם לא יכרת מן העיר, יצאו גם כן להלחם, אחר שיראו שהכם ה' אותם, ועי"ז יאספו חיל כל הגוים: (טז) והיה כל הנותר שעלו תמיד בחג הסכות לירושלים, כי מפלת גוג תהיה בחג הסכות ויעלו לחוג החג לזכרון הנס שנעשה

ביום

לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ יז וְהָיָה אֲשֶׁר לֹא־יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפְּחוֹת הָאָרֶץ אֶל־יְרוּשָׁלִַם לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא עֲלֵיהֶם יִהְיֶה הַגָּשֶׁם׃ יח וְאִם־מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא־תַעֲלֶה וְלֹא בָאָה וְלֹא עֲלֵיהֶם תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ יט זֹאת תִּהְיֶה חַטַּאת מִצְרָיִם וְחַטַּאת כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ כ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל־מְצִלּוֹת הַסּוּס קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית יְהוָה כַּמִּזְרָקִים לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ כא וְהָיָה כָּל־

רש"י

סיד

למפלה המק בשרו : (טז) את חג הסכות . כמו שפרשו רז"ל במסכת ע"ז מצוה קלה יש לי וסוכה שמה, כדאיתא במעתא דאשונה (דף ג') : (יז) הגשם . גשמים צמח להצמיח פירות הארץ, ומה ראה לגזור עליהם עצירת גשמים לפי שמצות החג של הגשמים הם ארבעת מינים שבלולב ונסוך המים לרצות על המים על שהחג זמן גשמי שנה הוא ואלו המשתפקין בחג הסוכות לא עליהם יהיה הגשם, כך למדתי בתוספתא דסוכה : (יח) ואם משפחת מצרים לא תעלה . והן אין צריכין לגשמים שנילוס עולה ומשקה אותם : ולא עליהם . תהיה הגשם שלהם כלומר לא ישקה אותם נילוס, וכן ת"י לא להון יסק נילוס : תהיה המגפה . של רעב : אשר יגף ה'. זאת יהיה עונש מצרים ועונש כל הגוים כמ"ש לא עליהם יהיה הגשם : (כ) על מצלות הסוס . על הנקישות שתולין לסוס לנוי בין עיניו אף אותן יקדישו לעשות כלי שרת למזרקים לדם ולסירות לבשל בשר זבחים לרוב : והיה כל סיר . שהם היו לדשן (את הדשן) אף הם יהיו של זהב ושל כסף

מצודת דוד

וגו'. להלחם עליה : ועלו . אל ירושלים : ולחוג . להביא קרבנות בחג הסכות וזהו לפי שבחג הסכות תהיה המגפה ההיא לכן יבאו בו בכל שנה להיות לזכרון : (יז) משפחות הארץ . קרא האומה בשם משפחה וכן משפחה אשר העליתי מארץ מצרים (עמוס ג') : ולא עליהם . אז לא יהיה עליהם הגשם לגדל תבואתם וזהו על שבחג הסכות נגזר גשמי שנה ועל שלא באו בו ימנע מהם הגשם : (יח) לא תעלה ולא באה . הוא כפל ענין במ"ש : ולא עליהם . ר"ל שלא עליהם יורד הגשם כל השנים כי הנילוס משקה שדותיהם ותהיה עליהם המגפה וגו' והוא המקת הבשר : אשר לא יעלו . על אשר לא יעלו וגו' ולא יהיו א"כ נקיים מן העונש : (יט) זאת תהיה . העונש הזאת של המקת הבשר תהיה גמול הטאת מצרים: וחטאת. ר"ל וזאת תהיה העונש הזה של מניעת הגשם תהיה גמול חטאת כל הגוים על אשר לא יעלו לחוג וגו' ומלות זאת תהיה משמשות בשתים : (כ) יהיה על מצלות הסוס. על הזגים התלוים בסוס המקשקשים ומשמיעים קול כאלו יכתב עליהם קדש לה' כי יקדישו לה' את הזגים ההם מהסוסים המתים במגפה להיות לזכרון : והיה הסירות בבית ה'. כי מזהב הזגים יעשו סירות לבשל ויהי א"כ מוזהב כמו המזרקים שלפני המזבח שהמה מוזהב : (כא) והיה כל סיר וגו'. על כי ירבו זבחי שלמים מהבאים לבהמ"ק לכן כל הסירות אשר בירושלים

מצודת ציון

(ש"א א') : ולחוג . הקרבנות קרואים בלשון חג על כי הנכס יבואו בחג וכן אסרו חג בעבותים (תהלים קי"ח) : (יז) ולא עליהם . הוי"ו הוא במקום אז וכן אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם (ויקרא כ"ו) ור"ל אז אתן וגו' : (יח) ולא עליהם . הוי"ו באה במקום השי"ן וכן דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה) ור"ל שיקחו וגו' : (יט) חטאת. ר"ל גמול חטאת : (כ) מצלות . כן יקראו הזגים שבצוארי הסוסים על כי מקשקשים ומשמיעים קול והוא מל' בצלצלי שמע (תהלים ק"ן) : הסירות . הקדרות כמו בשבתינו על סיר הבשר (שמות ט"ז) : כמזרקים. הם הספלין שמקבלין בהם הדם לזריקה :

גיא חזיון

באור הענין

ביום ההוא : (יז) **והיה אשר לא יעלה** אם תמצא משפחה שלא תעלה **לא עליהם יהיה הגשם**, כי השפעת הגשם יהיה מיובלים, שבחג נדונים על המים ומנסכים נסוך המים, ואומה שלא תמצא שם לא יזכרו אותה לטובה בגשמי ברכה : (יח) **ואם משפחת מצרים לא תעלה**, שהם אינם צריכים לגשמים, והם היו מן האומות שעלו עם גוג כ.ז' ביחזקאל וראו עונשי ה' והוכו אז במגפה, אז יהיה עונשם שיחזור עליהם המגפה שנית, ואז כשתחזור המגפה בשביל מצרים תכלול גם יתר האומות שלא באו לירושלים ותתפשט המגפה גם עליהם ולא יספיק עונש מניעת הגשם לבד, וז"ש **ולא עליהם** לבד **תהיה המגפה אשר יגוף ה'** אז **את הגוים**, ר"ל גם את יתר הגוים **אשר לא יעלו לחג את חג הסכות** כגם שבפעם אחרת כשלא עלו היה די בעצירת גשמים, מפרש. (יט) **זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים**, שאחר שהם ת מצרים תגדל יותר להעניש במגפה שהוא עונש יותר גדול מעצירת גשמים

באור המלות

(יז) ולא עליהם, עי' סי', והרד"ק פירש ולא עליהם (יהיה הגשם) אינו שלא א"צ לגשם ומה יהיה ענשם, משיב תהיה המגפה. ולפי מ"ש הטאת מצרים היינו עונש של מצרים על חטאתם : (כ) על מצלות הסוס, פי' חז"ל עד מקום שהסוס

סִיר בִּירוּשָׁלַםִ וּבִיהוּדָה קֹדֶשׁ לַיהוָה צְבָאוֹת וּבָאוּ כָּל־הַזֹּבְחִים וְלָקְחוּ מֵהֶם וּבִשְּׁלוּ בָהֶם וְלֹא־יִהְיֶה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא׃

רש"י

במזרקים אשר לפני המזבח. מגילות הכוס פלמיג"ל בלעז: (כא) ולא יהיה כנעני. לא יפרש לסוחרים כמו (ישעיה כ"ג) כנעניה נכבדי ארץ, דבר אחר אין כאן עני:

מצודת ציון

(כא) כנעני. הם הגבעונים מבני כנען:

מצודת דוד

וביהודה יהיו קדש: כל הזבחים. זבחי שלמים: ולקחו מהם. יקחו מהסירות ההם ויבשלו בהם מבלי שאלה אם קדושים הם כי כולם יהיו קדושים ולא היה א"כ מהצורך לשאול: ולא יהיה כנעני עוד. לפי שמאז היו הגבעונים מבני כנען חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' כי כן נתנם יהושע לכן אמר שבית העתיד לא יהיו הם עוד בבהמ"ק חוטבי וגו' כי גדולי האומות יתנדבו להיות הם חוטבי עצים ושואבי מים בבית ה':

באור המלות

רן ומלל, שהסום רן נעת הלל, כי בלשרים ינותו החוכבים, ועל כמו עד, כמו ויכחו על נידון:

גיא חזיון

גשמים, כי הם היו עם נוג ולא לקחו מוסר, על ידם יהיה זה גם תפלת כל הגוים להעניסם ג"כ במגפה

באור הענין

עם מצרים: (כ) ביום ההוא, ר"ל אחר שירושלים שלעתיד תהיה רחוקה מן המקדש מ"ה מיל שהם יותר ממהלך אדם ברגליו ביום שהם עבר פרסאות, ע"כ תתפשט הקדושה עד מקום שיכול לילך ביום אחד בסוסות רוכב על הסוס במרוצה. והסירות שימצאו אז בבהמ"ק יהיו כמזרקים, שמרוב הקרבנות ישימו בהם דם הזבח לזרקו על המזבח: (כא) והיה, וכל סיר שיהיה בירושלם וביהודה יהיה קדש כי יבשלו בהם שלמים וקדשים קלים, וכל הזובחים יבשלו בהם, כי ירבו הזובחים מרוב הנגרים השפולים, ולא יהיה עוד סוחר ומוכר כבשים ותורים ובני יונה לקדשים כמו שהיה תחלה שהיו מעלים השער בדמים, כי לא יעשו סחורה וריוח בזה כי כולם יתנדבו בהמותיהם לקדש:

א א מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי: ב אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב: ג וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר: ד כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת

רש"י

א (א) **משא** דבר ה'. פורפור"ק בלעז, דבר הנמסר למלאכי לשאת אותו אל בני ישראל: ביד מלאכי. כבר היה מסור בידו זה ימים רבים, מכאן דרשו רבותינו בברייתא דמכילתא שכל הנביאים עמדו על הר סיני ושם נמסרו להם הנבואות, וכן ישעיה אומר מעת היותה שם אני ועתה ה' אלהים שלחני (ישעיה מ"ח): (ב) ואהב את יעקב. ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג') ארץ שצביון כל צבאות הגוים בה: (ג) ואת עשו שנאתי. לדחפו אל ארץ (שעיר) מפני יעקב אחיו ובעוה"ב שבעולם מי שיש לו שני בנים לבכור הוא בורר לו מנה יפה: ואשים את הריו שממה. אינן דומין להרי ישראל: לתנות מדבר. מעון תנים: (ד) כי תאמר אדום רששנו. ואם יאמר אדום מתחלתנו רשים היינו אבל מעתה שהעשרנו מביזת ירושלים. ונשוב ונבנה חרבות. שלנו: כה אמר ה' וגו'.

מצודת דוד

א (א) ביד מלאכי. הנבואה ביד מלאכי: (ב) ואמרתם. ר"ל ואם תאמרו במה אהבת אותנו מפאת עצמנו כלומר אם כי עשית עמנו הרבה חסד אין זה מפאת אהבת עצמנו כ"א מפאת אהבת האבות והאמהות: הלא אח וגו'. כאומר ע"ז אשיב לכם הלא אח עשו ליעקב מן האב ומן האם ויתום אחד להם עם האבות והאמהות ועכ"ז אהבתי את יעקב לבד: (ג) ואת עשו שנאתי. ואם הי' מפאת אהבת האבות והאמהות היה לי לאהוב גם את עשו אבל האמת הוא שאהבתי אתכם גם מפאת עצמכם בצרוף אהבתי לכם מפאת האבות והאמהות: ואשים וגו'. עכשיו מפרש במה שנא את עשו ואמר ראו עתה כי שניכם גליתם ע"י נ"נ והנה אתם שבא שבתם לארצכם ואת הרי עשו אשים עוד שממה ונחלתו ישי' למדור לתנות המצויות במדבר: (ד) כי תאמר אדום. אם תאמר

מצודת ציון

א (א) משא. נבואה ולהוכחה ביאור אמר דבר ה': (ג) לתנות. מלשון תנין והוא מין נחש: (ד) רששנו.

באור הענין

א (א) **משא**, חז"ל נחלקו מי היה הנביא הזה ולדברי כולם נתנבא אחר בנין הבית והיה חותם הנבאים כמו שיתבאר בסוף הספר: (ב) **אהבתי אתכם**, מפני שיש לה' אהבה קודמת אל ישראל מצד אהבת אבותיהם, הודיע להם שעקר האהבה היא מה שאוהב אותם ביחוד מבלי השקף על האהבה הקדומה, שהיא אינה מתיחסת אליהם רק אל אבותיהם, אבל אני אהבתי אתכם בעצמכם, **ואמרתם במה אהבתנו**, מי יכריע שהאהבה היא מיוחסת אלינו בעצמנו, ובמה יודע אפוא שאינו בעבור אהבת האבות הקדומה, ע"ז משיב **הלא אח עשו ליעקב ואהב את יעקב**, ואם האהבה היא רק בעבור האבות הלא יש חלק גם לעשו באהבה זו ומדוע אוהב רק את יעקב, ולבל יאמרו שהאהבה היא משני הפנים יחד, שאוהב אותם בעצמם מצד מעשיהם עם צירוף מעשה אבותיהם ואהבתם, ועדיין לא תתיחס אליהם לבד רק אליהם בצירוף אהבת אבותיהם, ע"ז משיב הלא. (ג) **את עשו שנאתי**, שהגם שיוייר שלא יאהב את עשו מפני שחסר אצלו האהבה מצד מעשיו, ואהבת האבות לבדה לא תספיק שיאהב אותו רק אם תצטרף אל זה אהבתו אותו בעצמו, בכ"ז הלא ראוי עכ"פ שלא ישנא את עשו אחר שיש לו קצת אהבה אליו מצד אהבת אבותיו, וע"כ שהאהבה לישראל הוא רק מצד עצמותם וזה תבטל אהבת האבות שיש לעשו חלק בה ויתהפך אצל עשו לאיבה ושנאה אחר שלא הכשיר את מעשיו, ומביא ראיה ששנא את עשו ממה **שאשים את הריו שממה**: (ד) **כי תאמר אדום**, ולבל יאמרו שכ"ז אין ראיה שהוא בסבת השגחה שיש לה' על עשו, שיש לומר שהוא מסבת המערכת והמזל שאין מצלית לעשו, או שהוא במקרה, ואין מזה ראיה רק שאינו אוהב את עשו להשגיח עליו השגחה מיוחדת לבטל ממנו רעת המערכת, אבל לא מוכח מזה שהוא שונא אותו ועושה לו רע בפועל, וז"ש **כי תאמר אדום רששנו**, שזה לא בא מאת ה' ושנאתו רק רוששנו מצד הטבע או המזל, **ונשוב ונבנה חרבות**, כשיעלה מזלנו משפלותו או כשנגבר חיל מצד הטבע, **כה אמר ה'**, משיב להם **המה יבנו ואני אהרוס**, הגם שלפי הטבע יתחייב שיבנו, אני אהרוס מצד ההשגחה משנאתי אותם, **וקראו להם**, עד שיקראו להם שסבת הריסותם הוא משני טעמים, א] מצד ששם **גבול של הרשעה**, שנגד גבול של ה' ששם מעון הקדושה והצדק ושם נוה ה' את הדרכה, שם הוא גבול של מעון הרשעה והרשע שחלק עזאזל ששם יהיה תמיד חורב ושממה, ב] מצד שהם **העם אשר זעם ה' עליהם עד עולם** ע"י מעשיהם

צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ ה וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל יִשְׂרָאֵל׃ ו בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר ׀ יְהוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ׃ ז מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ

באמרכם

רש"י

(ה) יגדל ה' מעל לגבול ישראל. יראה גדולתו מעל לגבולנו להודיע כי אנחנו עמו, וי"ת יסגא יקרא דה' ואפתי ית תחום ארעא דישראל: (ו) בן. יש עליו לכבד אב וכן עבד אדוניו, ואתם קרויין בנים ועבדים ועתה אם אב אני לכם איה כבודי אמר ה' צבאות לכם אתם הכהנים הבוזים את שמי: ואמרתם במה בזינו. כלומר ידעתי שתאמרו לי במה בזינו, הרי הבזיון: (ז) מגישים על מזבחי וגו' ואמרתם. כלומר ואם תאמרון: במה גאלנוך. גאלנו לך את לחם מזבחך. אני משיב לכם כי בזאת גאלתם אותי: באמרכם שלחן ה'

מצודת ציון

מלשון רש ועני וכן מתרושש והון רב (משלי י"ג): גבול. ענין מחוז: זעם. ענין כעס: (ו) אדונים. דרך המקרא להזכיר שם אדנות בלשון רבים וכן אדני יוסף (בראשית ל"ט): (ז) מגישים. מקריבים: לחם. כן יקרא כל הקרב על המזבח וכן את קרבני לחמי (במדבר כ"ח): מגואל. מתועב ומטונף כמו מוראה ונגאלה (צפניה ג'): גאלנוך. ר"ל גאלנו ותעבנו קרבנך: שלחן. ר"ל המזבח שמסדרין עליו הקרבן לה' כפין שמסדרין על השלחן וכמ"ש וידבר אלי זה השלחן וגו'

מצודת דוד

אדום הנה עתה אנו רשים ודלים וארצנו חרבה אבל נשוב עוד ונבנה החרבות כי יאמרו אין זו באה מפאת שנאת ה' אותנו להיות החורבן מתמדת כי במקרה בא וכאשר בא כן ילך: המה יבנו. ר"ל באמת המה יבנו החרבות ויתכלו ממשל רב אבל בסוף הדבר אהרסם אני מכל וכל ולא תבונה עוד לקדמותן: וקראו להם. מהפלגת החורבנם יכירו הכל שמה' באה על שהרשיעו לו ויקראו להם גבול רשעה והעם אשר זעם את ה' ועד עולם יקראו כן כי לא תשוב עוד להכונן: (ה) ועיניכם תראינה. בהפלגת חורבנה: ואתם תאמרו וגו'. ר"ל כשתהיו מעל לגבול ישראל בזמן הגאולה העתידה אז תאמרו עתה יגדל ה' בעבותו נקם מאדום: (ו) בן יכבד. מוסב למעלה לומר הואיל וכן הוא שאני אוהב אתכם מפאת עצמיכם הלא דרך הבן לכבד אביו על כי אביו אהבו והלך העבד לכבד את אדוניו עם כי לא יהשוב כ"כ על אהבת אדוניו אליו עכ"ז מוכרח הוא לכבודו כי יפחד ממנו לבל יענשנו בו נקם: ואם אב אני. ואם אתם מחזיקים אותי לאב איה כבודי הראוי לי בעבור אהבתי לכם ואם אתם מחזיקים אותי לאדון איה המורא הראוי לירוא מפני כי אם יראתם מפני לא עזבתם א"כ כבודי: לכם הכהנים. ר"ל הדבר הזה אומר אני ה' לכם אתם הכהנים המבזים שמי: ואמרתם. ואם תאמרו בדבר מה אנו מבזין את שמך: (ז) מגישים וגו'. ר"ל אשיב לכם בדבר זה אתם מבזין את שמי במה שאתם מקריבים על מזבחי קרבן מתועב ומטונף: ואמרתם. ואם תאמרו בדבר מה אנו מתעבים ומטנפים קרבנך: באמרכם. ר"ל אשיב לכם במה שאתם אומרים שלחן ה' והוא המזבח.

באור המלות

(ו) ועבד. (ירא אדוניו), כמ"ש איה מוראי: (ז) לחם

גיא חזיון

באור הענין

מעשיהם הרעים: (ה) ועיניכם תראינה את הנקמה שיעשה ה' באדום, ע"ד ושלומת רשעים תראה, ואתם תאמרו יגדל ה' מעל לגבול ישראל, שכמו שתשפל הרשעה וגבולה יהיה חורבת שממה, כן גדל ה' בכבודו מעל לגבול ישראל, כי כשזה קם זה נופל, ע"ד אמלאה החרבה: (ו) בן, יאמר הנה הבן יכבד אב ויזהר בכבודו מצד האהבה אשר יאהב את אביו, ועבד (יכבד) אדוניו מפני המורא מצד שהוא מושל עליו וירא מענשו, שלכן לא יעשה דבר הטוב בעיניו, ואם אב אני ע"י שאתם כבנים לפני, שבדים מאהבה, איה כבודי? ואם אדונים אני, שאינכם במדת האהבה, ועכ"פ הלא צריכים אתם להתירא מעונשי באשר אני האדון של כל העולם, ואיה מוראי? שני השאלות האלה אמר ה' צבאות לכם הכהנים, ומפרש שני השאלות השאלה אם אב אני איה כבודי אמר ה' לכם הכהנים בוזי שמי, והשאלה השנית אם אדונים אני איה מוראי (אמר ה' לכם הכהנים). (ז) מגישים על מזבחי לחם מגואל, ר"ל שמצד הכבוד ואהבת ה' אין ראוי שתבזו את שמי בזה הפך הכבוד, ומצד המורא אין ראוי שתגישו לחם מגואל שראוי לכם לירא מעונש, ועל שני השאלות האלה אמר ואמרתם במה בזינו את שמך? ואמרתם במה גאלנוך? שאתם מכחישים זאת, ע"ז מברר להם, שבזו את שמו, ושהקריבו לחם מגואל, ונגד במה בזינו את שמך משיב באמרכם שלחן ה' נבזה הוא, שאתם אומרים שהזבח הבא על שולחן ה' ר"ל על המזבח (כמ"ש יחזקאל זה השלחן אשר לפני ה'), הוא דבר נבזה, שמקריבים עליו דברים בזויים חלב ודם, ובזה אתם מבזים את שמו וכבודו, ונגד השאלה במה גאלנוך, משיב. (ח) וכי תגישון עור לזבוח אין זה אין רע, ויותר

בֶּאֱמׇרְכֶם שֻׁלְחַן יְהֹוָה נִבְזֶה הוּא׃ ח וְכִֽי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת׃ ט וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל וִיחׇנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם פָּנִים אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת׃ י מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם׃ יא כִּי

רש"י

נבזה הוא. בזוים היו לחלוק איש לאחיו במנחות ובקדשים ועומר מאחר שהוא אסור לנו לחלוק מנחה וזבח כנגד מנחה וזבח עולה ועמל היא לחלוק כל מנחה ומנחה בשביל כזית או כפול המגיע לכל אחד ואחד: (ח) אין רע. וכי אין דבר זה רע: (ט) ועתה חלו נא פני. ועתה אתם הכהנים העושים הרעה הזאת איך יעלה בלבבכם להיות שלוחי ישראל לבקש עליהם רחמים כרי מידכם היתה זאת הרעה: הישא מכם פנים. לשמוע תפלה מפיכם ולחון את שולחיכם: (י) מי גם בכם ויסגור דלתים. הלואי ויקום איש טוב בכם שיסגור דלתי מקדשי לבלתי הביא שם קרבן מתועב הזה: ולא תאירו מזבחי חנם. באשים שאינו מתרצה בהם שהרי אין לי חפץ בכם, ורבותינו דרשו בתורת כהנים אדם אומר לחברו הגף לי את הדלת הזו אין תובע עליה שכר הדלק לי את הנר הזה אין שואל עליה שכר ואתם מי בכם שסגר דלתי חנם ולא האירתם מזבחי

מצודת דוד

שמסדרים עליו הקרבן לגבוה הוא נבזה כי נארך עליו הדם ונקטר עליו החלב שנפשו של אדם קצה בהם: (ח) וכי תגישון. ובעבור זה גם כי תגישון עור לזבוח אין רע בעיניכם הואיל והמזבח הוא מבוזה בעיניכם וכאומר הנה בזה אתם מתעבים קרבני וזהו בזיון שמי: הקריבהו. בהון אתה הדבר והקרב מאחת מאלה לדורן: לפחתך. האם יהי׳ מרוצה לך בזה הדורון להעביר ממך אשמתך אשר פשעת נגדו או האם ישא פניך לכבדך בעבור מתן כזה אם תביאו לו מבלי הקדמת פשע: אמר ה׳. ר"ל כן אמר ה׳: (ט) ועתה חלו נא. עשו בתחנה והעתירו בעדנו אל ה׳ אם יחנן אותנו בעבור תפלתכם הלא המחרה המשתלחת באה היא בעבורכם וכי מחמתכם יבא לנו פנים הלא אין קטיגור נעשה סניגור: (י) מי גם בכם. הלואי ימצא מי גם בכם ויסגור דלתי בהמ"ק שלא יבוא מי שמה לרמוס חצרי: ולא תאירו. לא תבעירו אש על מזבחי בחנם: אין לי חפץ בכם. לבוא לראות לפני בבהמ"ק וכי׳ א"כ מהראוי לסגור דלתות בהמ"ק: לא ארצה. לא אקבלה מידכם ברצון וכאומר ולמה א"כ תבעירו אש על מזבחי בחנם: (יא) כי ממזרח שמש. אשר ממקום זריחת השמש עד מקום שקיעתו גדול שמי בין הגוים כי כולם מודים בו יתברך שהוא הסבה הראשונה המשפעת לכולם אבל

מצודת ציון

(יחזקאל מ"א): (ח) פסח. חגר וצולע: לפחתך. ענין שר ומושל כמו פחת יהודה (חגי א׳): הישא פניך. זה הל׳ יאמר על הכבוד וכן זקן ונשוא פנים (ישעיה ג׳): (ט) חלו. ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות ל"ב): ויחננו. מלשון תחינה ותפלה: (י) תאירו. תבעירו כמו נרים באוה מאירות אותה (ישעיה כ"ז): חפץ. ענין רצון: ומנחה. כן יקראו כל הקרבנות שבאים למנחה ולדורון וכן וערבה לה׳ מנחת (לקמן

ביאור הענין

מזה וכי תגישו פסח וחולה במומו ניכר יותר מעור הכי זה אין רע, הלא בזה תגישו לחם מגואל אחר שבבע"מ לא ירצה לקרבן, הקריבהו נא לפחתך, אם תקריבו מנחה כזאת לפני פחת יהודה שהוא ב"ו, הירצך וכי יקבל מנחה כזאת ברצון, או הכי ישא פניך גם אם אתה איש שראוי לנשיאת פנים לא ישא עוד פניך אחר שיראה אפו אליך עבור בזיון הזה: (ט) ועתה, אם ב"ו לא יקבל מנחה כזאת איך תחשבו כי תחלו נא פני אל ויחננו בהמיה? וזה נגד מ"ש הירצך, ונגד מ"ש הישא פניך, מפרש אחר שמידכם היתה זאת שאתם הכהנים הסבותם שיקצף עליכם במה שהבאתם לפניו בע"מ ואיך ישא מכם פנים: (י) מי גם בכם ויסגר דלתים, מוסיף לאמר שגם חוץ מן המנחה גם בכם מלדכם ראוי לסגור דלתים בל תבואו אל ביתי, ואם באתם לשם ראוי שלא תאירו מזבחי חנם, ומפרש נגד מי גם בכם ויסגור דלתים כי אין לי חפץ בכם, ואיני רוצה שתבואו אל ביתי, ונגד לא תאירו מזבחי חנם מפרש כי מנחה לא ארצה מידכם, אף אם לא היתה בע"מ, וגם זה מגביל נגד מ"ש הירצך או הישא פניך, ונגד הישא פניך וכמ"ש הישא מכם פנים אמר מי גם בכם שהושב שאשא לו פנים בעבור שהוא חשוב אצלי ויסגור דלתים ולא יבא אל ביתי כי אין לי חפץ בכם, ונגד מ"ש הירצך אמר ולא תאירו מזבחי כי מנחה לא ארצה מידכם: (יא) כי ממזרח שמש ועד מבואו, הגם שכל האומות עובדים ע"ז, בכ"ז גדול שמי בגוים, שכלם יודעים שיש סבה ראשונה עליון על כולם וקרי ליה אלהא דאלהיא רק שאומרים שאין כבודו להשגיח בשפלים ושמסר הנהגת עולם השפל למשרתיו כמלך שמוסר ההנהגה לשריו ועבדיו ורוצה שיחלקו להם כבוד באשר הם האמצעים אל המלך

ביאור המלות

מגאל. קרבן מטונף, כמו את קרבני לחמי: (י) חפץ, ארצה. יבואר ההבדל בלשונות האלה עממ"ש ש"א ט"ו כ"ב

מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ יב וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן אֲדֹנָי מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ׃ יג וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ

אמר

רש"י

אגב קל וחומר שלא עשיתם חנם דברים שדרכן לעשותן בשכר לפיכך אין לי חפץ בכם: (יא) גדול שמי בגוים. אמרו רבותינו (מנחות ק"י) דקרו ליה אלהא דאלהיא, אפילו מי שיש לו ע"א יודע (שיש) אלוה שהוא על כולם ובכל מקום מתנדבים לשמי, ורבותינו פירשו אלו תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה בכל מקום, וכן כל תפלות ישראל שמתפללין בכל מקום הרי הן לי כמנחה טהורה, וכן ת"י וכל עידן דאתון עבדין רעותי אנא מקבל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וצלותכון כקרבן דכי קדמי, וכן פירוש המקרא ולמה אתם מחללין שמי והלא גדול הוא בגוים ואני הכבתי והבאתי עליכם, שבכל מקום שאתם מתפללין לפני ואף בגולה מוקטר ומוגש הוא לשמי: ומנחה טהורה. הוא לי כי על ידיכם שמי גדלה בגוים ואתם מחללים אותי ואת שמי: (יב) וניבו נבזה אכלו. ניבו של מזבח השגור בשפתותיכם זהו תמיד נבזה אכלו אתם אומרים עליו, כלומר כבר הגאלתם עליו דבר זו וניב זה החזקתם למזבחי. אכלו מאכלו: (יג) ואמרתם הנה מתלאה, בהמה כחושה ואנו עניים ואין יכולת להשיג למבחר נדרים, וכן ת"י הא דאיתיא מליאותנא: והפחתם אותו. זו אחת מי"ח תיבות של תקון סופרים הפחתם אותו אותי נכתב אלא שכינה הכתוב וכתבו אותו: והפחתם. והדאבתם, לשון מפח נפש (איוב י"א),

מצודת ציון

(יא) מבואו. ענין שקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כ"ח): מקטר. מל' הקטרה: מגש. ענין הקרבה. (יב) וניבו. ענין אמירה כמו בורא ניב שפתים (ישעיה נ"ז): אכלו. מאכלו: (יג) מתלאה. ענין עיפות ויגיעה כמו את כל התלאה (שמות י"ח): והפחתם. ענין דאבון ותוגה כמו מפח נפש

מצודת דוד

יהשכו שהנהגת השפלים תשפל בא הכל ממערכות השמים: ובכל מקום מוקטר מגש לשמי. ר"ל מה שהאומות מקטירין למערכות השמים להתרצות לפניהם כוונתם היא שהם יכבדו ויעבדו את שבהם הראשונה וכזה באמת יטעו כי לא נגה עליהם אור התורה והנבואה: ומנחה טהורה. ומה שמביאים לקרבן ותשורה היא טהורה ונקיה לפי דעתם שנראה בעיניהם: כי גדול שמי בגוים. ולכן לפי טעותם יקריבו למערכות השמים מנחה טהורה: (יב) ואתם. אבל אתם מחללים את ה' במה שאתם אומרים שלחן ה' והוא המזבח מתועב הוא על כי נזרק עליו הדם ונקטר עליו החלב דברים שנפש האדם קצה בהם ובעבור זה תקריבו גם בעלי מומין כמ"ש למעלה: וניבו. ר"ל גם אמרי המזבח השגור בפיכם לדבר בו הוא לומר הנה מאכלו כהוגם עליו הוא נבזה ומתועב והוא כפול ענין במ"ש: (יג) ואמרתם. הנה מתלאה. ר"ל כאשר תביאו לקרבן כבש כחוש וזה תכחשו לומר הנה נעשיתי נלאה ועיף ממשא הכבש שנשאתיו על כתפי כי הוא שמן ובעל בשר והבריכם שמה למפח נפש למקום ב"ה כי תעיזו לשקר לפניו: והפחתם אותו. הוא תקון סופרים וראוי אותי ובלא תקון יאמר לאמר הנה אינו בעל בשר, ככד במשא כי הוא כחוש, קל במשא ד שהוכלו לנדנדו בהפחת רוח הפה והוא ענין

באור המלות

ע"ש: (יא) מקטר מגש לשמי. מי שמוגש לשמי ר"ל הקרוב אלי, הוא מוקטר שמקטירים אליו קטורת, בעבור שהוא מוגש וקרוב אלי לפי דעתם, ומקטירים לו מנחה טהורה, ובזה אזל כל מה שנלאתו המפרשים בזה: (יב) וניבו. פריו כמו תנובת שדה, והיינו הנאכל מן הקרבן שהיא התנובה שלו: (יג) מתלאה. דבר המלאה ומיגע את נושאיו:

גיא חזיון

באור הענין

והם הממצעים בינו ובין העם והכבודים הוא כבוד המלך, וכן כל מה שמקטירים לכוכבים ומזלות הוא מגד שאומרים שהם הקרובים אל הסבה הראשונה ומקבלים השפע מאתו, וז"ש ובבל מקום מקטר מגש לשמי, שמי שהוא מוגש לשמי הוא מוקטר, ר"ל שהם מקטירים קרבנות למי שהוא מוגש וקרוב לשם ה', ומי שחושבים בו שהוא מוגש לשם ה' אזה מוקטר, היינו שמקטירים אליו, ומגד זה מקטירים לצבא השמים שחושבים שהם מוגשים וקרובים לשם ה', והם מקטירים אליהם מנחה טהורה ונקיה, לא בעל מום ודברים בלתי טהורים ונכבדים, וזה מגד כי גדול שמי בגוים, עד שיכבדו כל המוגש לשמו והקרוב אליו: (יב) ואתם מחללים אותו, מחללו שם ה' באמרכם שלחן ה' מגואל הוא, שהגם שאתם מקריבים אליו בעצמו לא להמוגשים לשמו, וא"כ השלחן שלו שהוא המזבח הוא המוגש לשמו וראוי שתכבדו אותו, ואתם אומרים שהוא מגואל, וניבו נבזה אכלו, ר"ל כי היה בשלחן ה' שהוא המזבח שני ענינים, א] דברים הקרבים על המזבח לה' כמו חלב ודם הקרבנות ועל זה תאמרו שהוא מגואל, ב] הפירות והתנובה שלו, דהיינו הבשר קדש הנאכל לכהנים, כמו בשר החטאת והאשם והנאכל לבעלים כמו בשר קדשים קלים, שאוכלים אותו משלחן גבוה, כמ"ש כהנים משלחן גבוה קאכלי, וזה ניבו ר"ל תנובתו ופרי השלחן, ע"ז תאמרו כי נבזה אכלו, אתם מבזים מאכל בשר קדש והוא נבזה בעיניכם: (יג) ואמרתם, פי' הרי"א שהיו נופחים את הקרבן, שהיו נופחים רוח בין עור לבשר שיתראה שמן, והשכינו

על

אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יְהוָה׃ יד וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם׃

ב א וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים׃ ב אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב׃ ג הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־הַזֶּרַע וְזֵרִיתִי

רש"י

פרש

אותי את שלחני: (יד) נוכל. מתנכל במרמה בדברי שקר לפני לאמר אין לי טובה מזו: ויש בעדרו זכר. איל ההגון לעולה והוא נודר וזובח. משחת. בעל מום, כמו משחתם בהם (ויקרא כ"ב):

ב (א) אליכם וגו' הכהנים. אני מצוה המצוה הזאת שלא תקריבו אלה על מזבחי: (ב) וארותי. וקללתי את ברכותיכם מה שצריך לברך לכם הדגן והתירוש והיצהר: וגם ארותיה. ובאמת אין לתלות הדבר על תנאי שתליתי בהם לא ישמעו כי ידעתי שלא תשמעו לפיכך אני מעתה ארותיה: (ג) וזריתי

מצודת דוד

גוזמא: והבאתם. גם אתם מביאים לפני קרבן גזול ופסח וחולה: והבאתם את המנחה. ר"ל הואיל ואתם מביאים תביאו את הקרבן והתבורה וכי אקבלם ברצון מידכם: (יד) וארור נוכל. ארור המערים לומר שאין בידו יותר מובחר להקריב ממה שהביא אבל באמת יש בעדרו זכר מובחר וטוב הראוי לעולה: ונדר. והוא מנדר וזובח לה' בם נשחת וכחוש: כי מלך גדול אני. ומהראוי א"כ להקריב לפני מן המובחר: ושמי נורא בגוים. כל העכו"ם יראים מלפני:

ב (א) ועתה אליכם. אליכם הכהנים אצוה המצוה הזאת לבל תקבלו קרבן נשחת וכחוש: (ב) לתת כבוד לשמי. לבל לקבל קרבן שאין ראוי לי: ושלחתי בכם. בהכהנים ובעם: וארותי את ברכותיכם. ר"ל את הברכה שברכתי אתכם מעת הוסד היכל ה' כמ"ש (חגי) ההפך לקללה: וגם ארותיה. ר"ל גם המארה המשמשת עתה אינה במקרה כי אני ארותיה כי אינכם שמים על לב לחוש בכבודי: (ג) הנני גוער לכם. בעבורכם אגער את הזרע לבל תצמח: וזריתי.

מצודת ציון

(איוב י"א) או הוא מלשון ספחה ונשיבת רוח: (יד) וארור. ענין קללה: נוכל. ענין ערמימות כמו ויתנכלו אותו (בראשית ל"ז):

ב (ב) המאר' וארותי. מל' ארירה וקללה: (ג) גוער.

גיא חזיון

באור הענין

על כתיפו היה אומר הנה מתלאה, ר"ל היה לי תלאה ויגיעה רבה לשאתו מרוב כבדו, ובאמת והפחתם אותו והוא מלא רוח, וחוץ ממה שהבאתם קרבן כחוש ונפוח, והבאתם ג"כ גזול שהיא מצוה הבאה בעבירה, ואת הפסח ואת החולה שהם פסולים לקרבן, והבאתם עמו את המנחה שהיא מנחת נסכים שהמנחה תורה שהקרבן כרצה לה' לריח ניחוח, הארצה אותה מידכם אחר שגוף הקרבן פסול: (יד) וארור נוכל, הכלי המתנכל לחשוב ככלי און ע"י כליתו, ויש בעדרו זכר ואין גו אמתלא שאין לו קרבן אחר, ונודר וזובח משחת לה', הוא מתנכל לרעה בג' ענינים, א] שהיה ראוי שינדב את הזכר הנמצא בעדרו, דהיינו שיאמר הרי זו שזה מקרי נדבה, והוא נודר, ואומר הרי עלי קרבן, וממתין עד עת שלא ימצא הזכר בעדרו, ב] שהיה ראוי שיעלהו עולה שהיא כולה כליל, והוא זובח, היינו שמביא זבחי שלמים שהבשר לבעלים, ג] שראוי עכ"פ שיהיה הקרבן תמים, והוא מביא משחת, שהוא הבע"מ, א"כ הנוכל הזה ארור יהיה, כי מלך גדול אני, ולפי גדולת המלך יגדל עונש המחלל כבודו, ושמי נורא גם בגוים, ואיך לא יהא ממני אים מבני ישראל:

ב (א) ועתה אליכם המצוה הזאת, עתה אני מצוה אתכם שתשגיחו ע"ז ושתזהירו את העם: (ב) אם לא תשמעו, מגד שאני מזהיר אתכם, ואם לא תשימו על לב, מגד סערת הפלא שמחייב זאת. לתת כבוד לשמי, ושלחתי בכם את המארה שאמרתי ארור נוכל מארה זאת תשלח בכם, וארותי את ברכותיכם. מה שאתם מברכים את העם בברכת כהנים אחר הקרבת הקרבן שנא' ע"ז ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. שעל ידכם יברך ה' את העם. אבל עתה שאתם מסלקים שמי מבני ישראל ומחללים אותו אהפך ברכותיכם לקללה. וגם כבר ארותיה

באור המלות

(יד) נוכל. מענין כילי, שהוא כילי וכליו רעים: משחת. בעל מום, כמו כי משחתם בהם מום בם:

פֶּרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו׃ ז וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ ה בְּרִיתִי ׀ הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא׃ ו תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים

ב' דגוש — רש"י — השיב

פרש. של בהמות חגיכם. על פניכם, כלומר לא תקבלו שכר מאתי כי אם לרעה ולבושת ואגעור לכם את זרע השדה: ונשא אתכם אליו. פרש בהמות קרבנותיכם ישא אתכם אליו להיות זוללים ונבזים כמוהו: (ד) להיות בריתי את לוי. שאני חפץ שתקיימו את הברית שכרתי לשבט לוי: (ה) החיים והשלום. שנאמר לפנחס את בריתי שלום (במדבר כ"ה) והובטח לו ולזרעו אחריו, הרי שיהיה זרעו בחיים: ואתנם לו. שיקבלם במורא וכן עשה וייראני: נחת. לשון חתת: (ו) בשלום ובמישור הלך אתי. אהרן ואלעזר ופנחס, וכן במעשה

מצודת ציון

ענין זעקת נוהה: וזריתי. אפזר כמו מזרה ישראל (ירמיה ל"א): פרש. זבל ולואה כמו וקרבו ופרשו (ויקרא ד'): חגיכם. כן יקראו הקרבנות לפי שרובם באים בחג וכן אסרו חג בעבותים (תהלים קי"ח): (ה) נחת. ענין פחד כמו ויהי חתת אלהים (בראשית ל"ה): (ו) ובמישור. מלשון ישר:

מצודת דוד

אפזר זבל על פניכם ואחזור ומפרש זבל מהבהמות שאתם מקריבים לפני שהוא הדבר היותר נמאס כבהמה אותו אפזר לבזות אתכם בו כדרך שאתם מבזים שמי: ונשא. השאון הזה שבידכם ישא אתכם אל הבזיון הזה: (ד) וידעתם. דעו לכם אשר שלחתי אליכם המצוה הזאת להיות נזהרים בכבודי הוא למען תקבלו גמול טוב להיות מתקיים הברית אשר כרתי עם שבט לוי ר"ל עם אהרן ראש השבט כי עמו כרתי הברית להיות הכהונה לו ולזרעו אחריו: (ה) בריתי היתה אתו. הברית שהיתה לי עמו הוסיפה לו החיים והשלום: ואתנם לו מורא וייראני. ר"ל את אלה נתתים לו בעבור המורא שהיה בלבו ויירא מפני וכפל המלות לחוזק הענין: נחת הוא. היה הוא מתפחד ונרעד: (ו) תורת אמת. למד תורה עם העם ולא נטה מדרך האמת: ועולה וגו'. כפל הדבר במ"ש: הלך אתי. ר"ל בעבור מנוחתי היה רודף לעשות שלום בין

באור המלות

(ג) חגיכם. הקרבנות נקראו חגים, כמו ולא ילין חלב חגי עד בקר, ומהם לוקח שם חג על המועדים שהקריבים בהם חגים וקרבנות: ונשא. מענין שרפה, כמו וישאם דוד ואנשיו, והמשאת האלה לעלות: (ה) וייראני נחת. התת קטן מיראה, אבל יראה כולל גם יראת הרוממות כשבא ביחס הפעול כמ"ש בס' התו"ה קדושים סי' ג', וחתת הוא מפני השבר והעונש, ומלת נחת נפעל עבר מן הכפולים: (ו) בפיהו בשפתיו. השפה חיצונית נגד הפה, ומ"ש בפנים ההבדל בין פה ושפה התבאר אצלי בפי' משלי בכ"מ, פה מורה על החכמה,

גיא חזיון — באור הענין

אחר שאינכם שמים על לב: (ג) הנני גוער לכם את הזרע, באשר הובטחו ע"י חגי (ב' י"ח י"ט) וזכריה (ח') שמעת התחילו בבנין המקדש והקרבת הקרבנות תהיה הברכה בהזרע אשר יזרעו. ועתה שלא שמרתם משמרת הקרבנות כראוי אגער בשבילכם את הזרע בל תצמח לברכה. וזריתי פרש על פניכם, מאחר שהקרבנות פסולים לא נשאר מהם רק הפרש שאתם מכניסים להיכל מגואלת הנקרבי' ומאופרש, זאת אזרה על פניכם. וכן פרש הקרבנות שאתם מקריבים בחגיכם ונשא אתכם אליו, יכלה וישרוף אתכם שתהיו דומים אל הפרש והאפר: (ז) וידעתם כי מה ששלחתי אליכם את המצוה הזאת, הוא מפני שאתם מחויבים במצוה זו מכבר להיות בריתי את לוי שעל תנאי זה כרתי ברית עם לוי, ר"ל ברית הכהונה והלויה, ומפרש. (ה) בריתי אשר היתה אתו היה משני הצדדים, שמצדי היה ברית החיים והשלום, שע"י הברית הבטחתי לו חיים ושלום. כמ"ש הנני נותן לו את בריתי שלום, כמ"ש ושמרו משמרתך וכו' ולא ימותו גם הם גם אתם (במדבר ח') ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו (שם), והברית מצדו היה ואתנם לו מורא וייראני הוא שיירא אותי יראת הרוממות מפני גדולתי. וגם מפני שמי נחת הוא שיחרד מפני יראת העונש: (ו) תורת. וע"י יראת ה' שקבע בלבו ישמור דברי ה' בין במה שנוגע להורה ולתעודה בין מה שנוגע למעשה והנהגה. בענין התורה תורת אמת היתה בפיהו, התורה שלמד בפני עצמו היתה תורת אמת כפי החכמה המקובלת מסיני. ועולה לא נמצא בשפתיו. במה שלמד והורה לאחרים הורה כפי ההלכה. ומבואר אצלי שהשפה היא חיצונית נגד הפה ומורה ע"מ שמוציא מן השפה ולחוץ ללמד לאחרים. והתבאר אצלי עוד שהפה ירמוז תמיד על עניני חכמה. והשפה ירמוז על עניני דעת. ר"ל הפה יציין מה שקבל מרבותיו בעניני חכמה שא"א לדעתה מעצמו רק ע"י קבלה. ואמר שקבל קבלת אמת, והשפה תציין מה שמוציא מדעתו בדברים שיש לשכל מבוא בהם. כמו דברים המושגים ע"י החושים או מושכלות ראשונות אשר ידעם מעצמו בידיעה ברורה ויוציאם בשפה לחוץ. ובזה יצייר עולה אם יטעה בעיונו ויוציא היקשים זטעים. עז"א שעולה לא נמצא בשפתיו. ומה שנוגע להנהגה בשכל המעשי. אם בדברים שבין אדם

לאלהים

השיב מעון: ז כי־שפתי כהן ישמרו־דעת ותורה יבקשו מפיהו
כי מלאך יהוה־צבאות הוא: ח ואתם סרתם מן־הדרך הכשלתם
רבים בתורה שחתם ברית הלוי אמר יהוה צבאות: ט וגם־אני
נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל־העם כפי אשר אינכם שמרים
את־דרכי ונשאים פנים בתורה: י הלוא אב אחד לכלנו הלוא
אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו לחלל ברית אבתינו:

רש"י

העגל השיבו כל שבטיהם מעון שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי (שמות ל"ב): (ז) כי שפתי כהן. עליהם מוטל לשמור דעת, למה שהרי ותורה יבקשו מפיהו, שכבר דבר זה מסור להם יורו משפטיך ליעקב (דברים ל"ג): כי מלאך. שלוחו של הקב"ה כמלאכי השרת לשרת לפניו וליכנס לפנים במחיצתו: (י) לחלל ברית אבותינו.

בגדה

מצודת דוד

שבכיות ולהדריכם בדרך מישור: ורבים. ע"י תוכחותיו השיב בני אדם מרובים לבל יעשו העון אשר חשבו לעשות: (ז) כי שפתי כהן. ר"ל הנה כל זה ראוי לכל כהן כי שפתי כהן הלוים שישמרו את הדעת לדבר בם ומהראוי שכל בני ישראל יבקשו תורה מפיהו ושהוא ילמדם: כי מלאך. כי הוא שלוחו של מקום להורותם הדרך הישר וכמ"ש וללוי אמר וגו' יורו משפטיך ליעקב (דברים ל"ג): (ח) ואתם סרתם מן הדרך. ר"ל מן הדרך הנזכר סרתם אל ההפכיים: הכשלתם. לא די שלא השיבותם מעון אלא שעוד הכשלתם רבים בדיני התורה: שחתם ברית הלוי. מה שכרתי ברית עם אהרן ראש שבט הלוי לשרת בשמי ולכבדני הנה אתם שחתם אותו כי בזיתם אותו: (ט) וגם אני. ר"ל גם אני אשחית הברית כי אתן אתכם נבזים ושפלים בעיני העם וזהו הפוך החיים והשלום כי היי הבזיון לאדם נכבד לא יקרא חיים ואין שלום בנפשו: כפי. כשיעור הענין: אשר אינכם וגו' כשיעור הזה יהיה לכם בזיון ושפלות: ונושאים פנים בתורה. נושאים פנים לעשירי העם להחניפם במשפטי התורה ומטים הדין: (י) הלוא אב אחד לכלנו. עתה חזר להוכיחם עוד בדבר אחר שגם הוא סבה שלא ירצה ה' בקרבנותיהם והוא הבגידה שבגדו בנשותיהם הנכריות כאשר יאמר בענין ופתח ואמר הלוא אב אחד לכלנו כי כלנו בני יעקב אנחנו ויש לנו קורבה מצד הגוף והלא אל אחד בראנו ר"ל הנה נפשות ישראל אצולות מתחת ממקום אחת הקדש ויש א"כ לנו קורבה מצד הנפש: מדוע. ר"ל ובהיות כן מדוע נבגד איש באחיו ר"ל באשתו שיש לו אחוה מצד הגוף ומצד הנפש כי כשעלו מן הגולה שזקנן השמש ונשחרו ונמאסו בעיני בעליהן ונשאו עליהן נשים

מצודת ציון

(ז) מלאך. שליח כמו ויאמר חגי מלאך ה' (חגי א'): (ח) סרתם. מלשון הסרה: הכשלתם. מלשון מכשול: (ט) כפי. כשיעור כמו איש כפי אכלו (שמות י"ב): ונושאים פנים. זה הלשון יאמר על הכבוד והחנופה וכן ופני רשעים תשאו (תהלים פ"ב): (י) נבגד. ענין פשע ומרד: באחיו. ענין

גיא חזיון

באור הענין

לאלהים **בשלום ובמישור הלך אתי**. לא נטה ממצות ה' לחלק עליהם. ולא נטה מדרך הישר ומצות התורה. ואם במה שנוגע לאחרים **רבים השיב מעון** בהוכחותיו ומוסריו. ומפרש נגד מה שלמד את העם בין בתורה בין בהנהגה. (ז) **כי שפתי כהן ישמרו דעת** שהלמודים שלמד לאחרים בשפתיו. שלמד את העם מדברים שהקר עליהם בשכלו שזה גדר הדעת שמורה על דברים שידעם מעצמו בידיעה ברורה, וזה מיוחס להשפתים כנ"ל. שעז"א כי שפתי כהן. הם היו שומרים **דעת**. לידע הכל בידיעה ברורה ונגד דברים שקבל בקבלה בעניני חכמה שאין עליה מופתי הדעת שזה מיוחס אל הפה. **תורה יבקשו מפיהו**. כי הוא קבל תורה הכתובה והמסורה וממנו יבקשוה המקבלים ממנו. **כי מלאך ה' צבאות הוא**. כי הוא שליח ה' ומלאכו. אם לאצור בלבו הקבלה והתורה שנתנה מסיני. אם לשמור דעת קדושים ברוח ה' עליו: (ח) **ואתם**. הייתם להפך בשני אלה. אם במה שנוגע בינו לבין עצמו **סרתם מן הדרך**. ואם במה שנוגע להישיר את העם וללמדם חקי התורה **הכשלתם רבים בתורה** והוראה שלכם. וא"כ **שחתם ברית הלוי** שעל שני דברים אלה כרתי אתו ברית: (ט) **וגם אני**. לכן נגד מה שהיה הלוי מכובד בעיני העם והיה ביניהם כמלאך ה' מרומם ומקודש. **נתתי אתכם נבזים** בעיני העם. וגם אתם **שפלים** באמת **לכל העם**. כי ירדתם ממעלתכם **כפי** השיעור **אשר אינכם שומרים את דרכי**. (כמ"ש סרתם מן הדרך). ונושאים פנים לתורה (כמ"ש הכשלתם רבים בתורה) שכפי שהוספתם לרדת ממדרגת הלוי וכהונתו כן ירדתם במולד בבזיון ובשפלות: (י) **הלוא**. אחר שהוכיחם על עניני הקרבנות מתחיל להוכיחם על שהיו נושאים נשים נכריות. והיו בזה שתי רעות א'] שנשאו בת אל נכר. ב'] שנשים הנכריות היו כגבירות ונשיהם הישראליות היו כשפחות בעיניהם להנכריות. והנה בלקחם נשים מבני עמם היה בזה זווג הגון, אם מצד קורבת המשפחה שכולם בני אבות

באור המלות

ושפה על הדעת, ולשון על הבינה וא"כ מ"מ להאריך מזה, ועז"א שפתי כהן ישמרו דעת, ותורה יבקשו מפיהו, כי תורה הם דברים מקובלים שזה מגדר החכמה, וכ"ז התבאר בפירוש משלי באורך: (ט) ונושאים פנים. נושאים פני

יא בָּגְדָה יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה נֶעֶשְׂתָה בְיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשָׁלָ͏ִם כִּי ׀ חִלֵּל יְהוּדָה קֹדֶשׁ יְהוָה אֲשֶׁר אָהֵב וּבָעַל בַּת־אֵל נֵכָר׃ יב יַכְרֵת יְהוָה לָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָּה עֵר וְעֹנֶה מֵאָהֳלֵי יַעֲקֹב וּמַגִּישׁ מִנְחָה לַיהוָה צְבָאוֹת׃ יג וְזֹאת שֵׁנִית תַּעֲשׂוּ כַּסּוֹת דִּמְעָה אֶת־מִזְבַּח יְהוָה בְּכִי

ואנקה

רש"י

ברית שכרת הקב"ה עם אבותינו בסיני: (יא) כי חלל יהודה. את עצמו שהיה קדש לה' ראשית תבואת (ירמיה ב') : ובעל בת אל נכר. שנשאו נשים נכריות בבבל ואפילו הכהנים כמו שמפורש בספר עזרא (ס' י') ורבותינו אמרו מלאכי זה עזרא: (יב) ער ועונה. ער בתלמידים ועונה בחכמים: ער. לשון אדם חריף ומגיש מנחה. ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה: (יג) שנית תעשו. הראשונה שהוכחתי הרבה היא קשה שנשא נכרית ואפי' הוא פנוי, וזאת שנית קשה ממנה שהנשוי ישראלית נשא עליה את הנכרית לפי שנתפחמו ישראלית ברעב ובגולה ונתגנו עליהם והיה מושיבה בביתו לזורה כאלמנות חיות והנכרית היתה גברת: כסות דמעה את מזבח. שהיו באות לפני מזבח ה' ובוכות לפניו ואומרות מה חטאנו ומה מצאו אנשי

מצודת ציון

אחוה וקורבה: להלל. ענין הבטול והספרה: (יב) ער. מל' התעוררות: ועונה. מל' עניה ותשובה: מאהלי. ר"ל מאהלי תורה: ומגיש. מקריב: מנחה. תשורה וקרבן: (יג) כסות. מלשון כסוי: ואנקה. ענין צעקת אנחה כמו

מצודת דוד

נכריות והוכיחם הנביא על זה ואמר מדוע נבגד בכן לאח עוד בהבגידה ההיא את ברית אלהינו כי התורה אסרה להתחתן בעמים והדבר הזה קבלנו בברית בכללות כל דבר התורה: (יא) בגדה יהודה. הנה יהודה עשה דבר בגידה והתועבה נעשתה בישראל בהיותו יושב בתוך עמו כי אם היה נפרד מישראל ללכת לעם אחר ולקחת שם נכריה לא היה המעשה רע כ"כ כמו שהוא בתוך עמו ונושא עכו"ם: ובירושלים. ר"ל ועוד הוסיפו אשמה לעשות כזאת בירושלים עיר הקדש: כי חלל יהודה קדש ה', ר"ל חלל את עצמו שהיה קדש לה' ועתה נתחלל במה שאהב ובעל בת מעם אל אחר: (יב) אשר יעשנה. הדבר הזאת לבעול בת עם אל נכר: ער ועונה מאהלי יעקב. שלא יהיה לו באהלי יעקב הם בתי מדרשות שם לא יהיה לו לא ער ולא עונה ער הוא תלמיד המעורר לשאול לרבו ספקותיו ועונה הוא חכם העונה ומשיב על שאלות הספקות: ומגיש מנחה. ר"ל ואם העושה זאת הוא כהן יכרת מזרעו מי המקריב קרבנות לפני המקום: (יג) וזאת שנית תעשו. ר"ל מלבד הבזיון שעשיתם למזבח לקראו שלחן מגואל ונבזה שהי' כיבה למאס בקרבנותיכם הוספתם לעשות עוד דבר שנית בבזיון המזבח במה שעל ידיכם מכסות הדמעה את מזבח ה' והדמעה בא מבכי ואנקה ולפי שלפעמים יזלו דמעה משמחת השחוק וכדומה לכן אמר

גיא חזיון / באור הענין

המובחרים, הם מצד קורבת הדת והאמונה שכולהם מאמינים באל אחד. ובזה התחברו והיו לבשר אחד וילדו זרע אלהים כמוהם אבל כשלקחו בת אל נכר פגמו באחדות המשפחה. ועז"א הלא אב אחד לכלנו. וגם באחדות האמונה. ועז"א הלא אל אחד בראנו ר"ל כולנו בני ישראל בני אב אחד ומאמינים באל אחד. לא כן עובדי אלילים שהם ממשפחות שונות ומאמינים באלהים שונים, ואיך תקחו בת אל נכר שבזה תפגמו באחדות המשפחה. ועז"א מדוע נבגד איש באחיו, וגם באחדות האמונה ועז"א לחלל ברית אבותינו שכרתו ברית לאל אחד: (יא) בגדה יהודה, הוא נגד הבגידה במשפחה. ותועבה נעשתה בישראל, הוא נגד מה שנשאו נשים עובדות אלילים שחוץ מן הבגידה היא מעשה תועבה, וזה נעשה בין בישראל ובין בירושלים שגם שם היה להם נשים נכריות, ואמר כי חלל יהודה קדש ה' במה שאהב ובעל בת אל נכר שיש בזה בגידה במה שאהב, ותועבה במה שבעל בת אל נכר: (יב) יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה ר"ל שלא ימצא בביתו מי שהוא ער מן השינה כי כולם יישנו שינת עולם ואף לא ימצא המתנמנם קצת עד שיוכל לענות אם יקראו אותו ויעוררוהו משנתו. וכמ"ש חז"ל ה"ד מתנמנם נים ולא נים תיר ולא תיר דקרי ליה ועני, ויכוין בזה או על שינת המות. או כמ"ש חז"ל שהי' על תרדמת הנפש המשכלת, כמ"ש לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים, שבכל החכמים הוא ער לגמרי, ובכל התלמידים הגם שהוא מתנמנם מ"מ אם מעוררים אותו הוא עונה ומתעורר. וכן אם הוא כהן לא יהיה בביתו מגיש מנחה לה'. כי הילדים ילכו אחרי אמותיהם הנכריות ולא יהיה להם חלק לא בתורה ולא בעבודה: (יג) וזאת שנית תעשו. חוץ מזה חטאו עון אחר מה שהנשים העבריות הם מעונות מח"י הנכריות והם מכסות את המזבח בדמעות ובכי ואנקה עד שא"א עוד שיפנה אל המנחה שלכם ולקחת רצון מידכם כי הם מוסרות עליכם דין לשמים לפני המזבח, וכמ"ש שלמה בתפלתו כי יחטא איש לאיש ונשא בו אלה וכו' ובא אלה לפני מזבחך ואתה תשמע השמים וכו': (יד) ואמרתם על מה מדוע חטא זה גדול כ"כ, משיב על כי העיד ה' בינך ובין אשת נעוריך שה' הוא העד ביניכם. אם בתחלה ה' הוא העד על הקדושים שנעשה ביניכם שארסת אותה בחופה וקדושין לפני ה'. והוא עד כי נעשה הדבר בפניו.

ואם

וַאֲנָקָה מֵאֵין עוֹד פְּנוֹת אֶל־הַמִּנְחָה וְלָקַחַת רָצוֹן מִיֶּדְכֶם׃ יד וַאֲמַרְתֶּם עַל־מָה עַל כִּי־יְהוָה הֵעִיד בֵּינְךָ וּבֵין ׀ אֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בָּגַדְתָּה בָּהּ וְהִיא חֲבֶרְתְּךָ וְאֵשֶׁת בְּרִיתֶךָ׃ טו וְלֹא־אֶחָד עָשָׂה וּשְׁאָר רוּחַ לוֹ וּמָה הָאֶחָד מְבַקֵּשׁ זֶרַע אֱלֹהִים

ונשמרתם

רש"י

בנו עול הגנו לפני המזבח להבדק כסומות: מאין עוד פנות וגו'. עד שאינכם ראוים שאפנה אל מנחתכם ולקחת רצון מידכם: ואנקה. לשון אנחה שאדם מצטער בלבו דמוניי"ר בלעז, ואב לכולם האנק דום (יחזקאל כ"ד) ואם אנקה לשון צעקה היכן הדמעה, ותרגומו דמדנקין וכן תרגם והקוססם בפניכם (שם כ') ותדנקון, ל' אדם הכוסס ומצטער בעצמו: (טו) ולא אחד עשה. הקב"ה לאדם וחוה תחלה: ושאר רוח. הרוחות והנפשות, לו. היו מאדם הראשון יצאו כולם: ומה האחד מבקש. האחד שבזוג מבקש למצוא עלילות לאשתו שהיא בת זוגו שהיא זרע אלהים מה היא תובעת שמבזה אותה, וזהו לשון תרגום של יונתן ומה האחד מבקש כי אם זרע אלהים, והפירוש נכון אם לא שהאחד נקוד בטעם זקף ויהא טעם הזקף את תיבת מבקש מלהתחבר עם ומה האחד וסמכו אצל זרע אלהים. ויש פותרים על פי האגדה שנתקבצו נשואי הנכריות אל הנביא אמרו לו ולא אברהם עשה כן שנשא הגר על אשתו, אמר להם ושאר רוח לו לא דעתו כדעתכם לא נתן בה עיניו, דעת אחרת היתה לו, אמרו לו ומה האחד מבקש מה היתה דעתו, אמר להם להיות לו זרע אלהים, ותרגום של יונתן הוכשר בעיני שלא מצינו לא במקרא ולא במשנה שאר משמש לשון אחר אלא במקום שאדם יכול לפרשו בלשון שיריים כמו אכלה ומדקה ושארא ברגלה רפסה (דניאל ז'), ובלשון

מצודת דוד

שבדמעה באה היא מבכי ואנקה מה שהנשים עומדות סביב למזבח ובוכות על עלבונן: מאין עוד. מבלי אין עוד מצוה לד זכות לשאפנה אל המנחה שאתם מקריבים על המזבח ולקחת מידכם דבר מה ברצון: (יד) ואמרתם. ואם תאמרו על מה באה הקצף כי הכתוב לומר במאלת בכן ערות דבר: על כי ה'. ר"ל ע"ז השיב לכם בזוזו על כי ה' הוא לעד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה לבדך בגדת בה אבל היא מתחברת לך והיא אשת בריתך כי מקיימת הברית שכרת עמה להיות לך לאשה כי אינה פונה אל מול הוריה ואין באמת אתך: (טו) ולא אחד עשה. ר"ל ואם תשיבו לומר והלא אברהם הקדוש אחד כמ"ש אחד הי' אברהם (יחזקאל ל"ג) וכי הוא לא עשה כזאת הלא גם הוא נשא הגר שאלית על שרה אשתו: ושאר רוח לו. אף כי הי' לו יתרון רוח חכמה ויראת ה' ומעלה נפלאה: ומה האחד מבקש. ר"ל ע"ז השיב לכם ומה הי' האחד הזה מבקש בעשות זאת וכי עשה זאת למלאות תאותו הלא הכוונה הי' להוליד זרע קדוש ירא אלהים מבלי אשתו וכמו שאמרה היא אולי אבנה ממנה (בראשית

מצודת ציון

אנקת אסיר (תהלים ק"ב): פנות. מלשון פנים וסבוב: (טו) ושאר. ענין יתרון ומעלה כי כמו במלת יתר היא מבוארת לשארה וליתרון מעלה כמ"ש יתר מרעהו צדיק (משלי י"ב) כן מלת שאר משותפת לשניהם: רוח. ר"ל חכמה ויראת

גיא חזיון

באור הענין

ואם עתה הוא כעד והמתרה בך על **כי אתה בגדתה בה.** ועברת על מה שנתקשרת לנגדה והיא לא בגדה בך, לא בדברי מלה ומריבה **כי היא חברתך,** ולא שבגדה לזנות מאחרי אישה כי היא **אשת בריתך** ולא מעלה מעל בברית האישות: (טו) **ולא אחד עשה ושאר.** מביא ראיה על המאמר הזה מבריאת האדם. שה' כשברא את האדם לא בראם זכר ונקבה נפרדים זה מזה כמו שברא יתר בע"ח כי אדם נברא תחלה לבדו וחוה היתה אחת מצלעותיו והיתה עמו תחלה גוף אחד (כמ"ש חז"ל דו פרצופים נבראו) וז"ש וכי **לא אחד עשה ושאר,** ה' עשה את האדם גוף אחד עם שארו זו אשתו שניהם היו מחוברים יחד בעת שנעשה אדם. **ועשה רוח לו.** להאדם עם השאר הדבוק עמו היה רוח אחד. באופן ששניהם נבראו בשר אחד ורוח אחד. לא כיתר בעלי חיים שהיו שנים שנים בין בבשר בין ברוח. ולמה עשה כן. ולמה לא ברא גם את האדם תיכף מופרדים איש ואשתו? הוא ללמד שבת זוגו של האדם צריך שתהיה דומה לו ומתאחדת עמו בין בבשר שתהיה מעמו ומבית אבותיו. בין ברוח שיהיה להם דת אחת ואמונה אחת. כמ"ש הלא אב אחד לכולנו הלא אל אחד בראנו. כמו שהאדם ואשתו היו תחלה בשר אחד ורוח אחד. וז"ש **ומה האחד.** ר"ל ומה מורה האחד והאחדות הזה שצריך להיות בין הזוג. משיב שזה מבקש **זרע אלהים.** שע"י האחדות שביניהם בבשר וברוח ע"ז הזרע שיולד מן הזוג הזה יהיה זרע אלהים לא זרע כלאים שעטנז כזרע הבהמה שאין שומרים מינים והאחדות רק כזרע אדם הראשון שהוליד בדמותו בצלמו בצלם אלהים. וע"כ **ונשמרתם ברוחכם.** השמרו את רוח התאוה. **ובאשת נעוריך אל יבגד** שהרוח שלכם לא יבגד באשת נעוריך לשנוא אותה ולאהוב אחרת תמורתה אחר שכונת הבריאה היה שיהיה לשניהם רוח אחד אהבה ורצון.

באור המלות

הדור ואינם מוכיחים אותם: (יג) ולקחת. נפל למ"ד פ"א הפעל והלמ"ד הוא לשימוש: (טו) ושאר. היא האשה כמ"ש חז"ל אין שארו אלא אשתו, וכללתי הדבר בס' התו"ב אמור פי' ס', וי"ל שהוראת מלת שאר בראשונה נאמר מאוס.

וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וּבְאֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ אַל־יִבְגֹּד׃ (טז) כִּי־שָׂנֵא שַׁלַּח אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכִסָּה חָמָס עַל־לְבוּשׁוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וְלֹא תִבְגֹּדוּ׃ (יז) הוֹגַעְתֶּם יְהוָה בְּדִבְרֵיכֶם וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה הוֹגָעְנוּ בֶּאֱמָרְכֶם כָּל־עֹשֵׂה רָע טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה וּבָהֶם הוּא חָפֵץ אוֹ אַיֵּה אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט׃

ג (א) הִנְנִי שֹׁלֵחַ מַלְאָכִי וּפִנָּה־דֶרֶךְ לְפָנָי וּפִתְאֹם יָבוֹא אֶל־

היכלו

רש"י

משנה ושאר הייבי מיתות מגן מאותן שפירש, אבל לשון שאחר משמש אין שאר משמש: ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגד. רומך: (טז) כי שנא שלח. רבותינו חלוקין בה במסכת גיטין יש מהם אומרים אם שנאת שלח אותה בגט ותנשא לאחר: וכסה חמס על לבושו. אבל זאת כלום הוגנת לעשות שתפרוש עליה טליתך להחזיקה לך כאשתך והחמס פרוש על אותו טלית שבלבך עליה שנאה ואתה מקניטה ומצערה תמיד: (יז) באמרכם כל עושה רע וגו' או איה אלהי המשפט. לפי שאתם רואים דרך רשעים צלחה וצדיקים מעונים ונכשלים אומרים אתם בלבבכם אחד משני דרכים הללו כל עושה רע טוב בעיניו או אין דין ואין דיין ליפרע, וכן פתרון לשון המקרא כל עושה רע טוב בעיניו לכך הוא מצליח אותם, או אם אין זאת איה אלהי המשפט שאינו נפרע מהם:

ג (א) הנני שולח מלאכי. לבער את הרשעים: ופנה דרך. מן הרשעים: האדון אשר אתם מבקשים

מצודת ציון

ב': ברוחכם. ענין רצון כמו שנאי נותן בו רוח (ישעיה ל"ז): (טז) חמס. ענין מחשבה רעה ושנאה: (יז) הוגעתם. מלשון יגיעה ועייפות: חפץ. ענין רצון:

ג (א) ופנה. ענין הסרה וביעור כמו פנית לפניה (תהלים

מצודת דוד

י"ז): ונשמרתם. לכן תהיו נשמרים ברצונכם לכבשו בחוזק: ובאשת נעוריך אל יבגד. ר"ל בטו הרצון לאהבת אשת נעוריך: (טז) כי שנא שלח. אם שנאת אותה עד שלא תוכל לכפות רצונך אל האהבה שלח אותה וגרשה ותנשא לאחר אשר תמצא חן בעיניו: וכסה וגו'. ר"ל או יכסה בחמס על לבושו ממעל כלומר לא יסתיר החמס תחת לבושו שהאשה אשתו יושבת תחתיו ולבו כל עמה אלא יגלה החמס והשנאה ויגרשנה או תהיו נשמרים ברצונכם לכבשו בחוזק להסיר השנאה ולא תבגדו בהן לעשות להן עלבון בקחת עליהן נשים נכריות: (יז) הוגעתם וגו'. אתם מייגעים לפני המקום בדבריכם ודבר הכתוב בלשון בני אדם כי האל יתברך לא ייעף ולא ייגע: ואמרתם. ואם תאמרו בדבר מה אנו מייגעים לפניו: באמרכם. ר"ל אשיב לכם במה שאתם אומרים כל עושה הרע הוא טוב בעיני ה' והוא חפץ בהם: או איה אלהי המשפט. ר"ל או אם אינו כן כי אין טוב בעיניו עושה רע איה אלהי המשפט למה אינו עושה בהם משפט וכאלו יאמרו או אין הרע שעושה לו או אינו משגיח:

ג (א) הנני שולח מלאכי. מוסב למעלה להשיב על תלונותם שאמרו איה אלהי המשפט ויאמר הנה בזמן הגאולה העתידה אשלח אני מלאך מן השמים והוא יפנה הדרך לפני. ר"ל הוא יבער מן העולם הפושעים והמורדים לטהר את הארץ

באור המלות

שנבראה מן הבשר שנאמר מאדם, שנבראה בו יתרת הגוף או זנב שממנה נבנה את גופה, או נדבק עם בשר, כי היתה בשר מבשרו. ופי' ורוח לו, לשנייהם היה רוח אחד: אל יבגד. מוסב על מלת ברוחכם, שברוח שלכם לא יבגד, וכן מלת שנא הוא פעל עבר נסתר ומוסב על הרוח, אם הרוח שנא אותה: (טז) וכסה. ר"ל והשלוח הוא יכסה את החמס אשר על לבושו של הרוח, שהגוף הוא מלבוש של הרוח, שבו

גיא חזיון

באור הענין

(טז) כי שנא. אמנם אם הרוח שלכם שנא את האשה ואינו מרוצה הימנה ולא תוכל לכלות את הרוח מלשנוא, הלא שלח אמר ה' צבאות, הלא אמר בתורה שאם לא תמצא חן בעיניו וכתב לה ספר כריתות ושלחה מביתו. וכסה חמס על לבושו. והשלוח הזה הוא יכסה את החמס אשר על לבושו, ר"ל שהגוף שגם זה הוא חמס. בכ"ז הוא חמס מכוסה ונסתר. לא כן אם מחזיקה בביתו ומתעמר בה בשנאה זה הוא חמס גלוי מאד. אבל טוב מזה ומזה אם ונשמרתם ברוחכם ולא תבגדו כלל. בל ינסכך לבא לידי שנאה ושלוח: (יז) הוגעתם את ה' בדבריכם. אחר שהוכיחם על רוע המעשים בא להוכיחם על רוע מחשבותם במחשבת מינות וכפירה. אומר אתם מיחסים יגיעה אל ה' כאילו יש לאות ויגיעה לפניו ואינו יכול להשגיח על פרטי המעשים לשלם לכל איש כמפעלו. ומפרש באמרכם כל עושה רע טוב בעיני ה' ר"ל אתם מביאים ראיה מהצלחת הרשעים ויסורי הצדיקים שאין השגחה ואין דין וחשבון, כי תאמרו שבע"כ צ"ל אחת משתי אלה או שיש השגחה רק שעושה רע טוב בעיני ה' ולכן אינו מעניש את העושה הרע. או, אחר שזה שקר. יקשה איה אלהי המשפט. ולמה לא יעניש את העושה רשעה כפי המשפט והצדק. (ומ"ש ובהם הוא חפץ ר"ל. או שהרע אינו רע רק טוב בעיני ה'. או אם הוא רע הוא חפץ ברע ואינו חפץ בטוב כלל או איה אלהי המשפט) כן אתם שואלים ומתוכחים. ע"ז יבא להשיב להם בסימן הבא:

הֵיכָלוֹ הָאָדוֹן ׀ אֲשֶׁר־אַתֶּם מְבַקְשִׁים וּמַלְאַךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר אַתֶּם חֲפֵצִים הִנֵּה־בָא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ ב וּמִי מְכַלְכֵּל אֶת־יוֹם בּוֹאוֹ וּמִי הָעֹמֵד בְּהֵרָאוֹתוֹ כִּי־הוּא כְּאֵשׁ מְצָרֵף וּכְבֹרִית מְכַבְּסִים׃ ג וְיָשַׁב מְצָרֵף וּמְטַהֵר כֶּסֶף וְטִהַר אֶת־בְּנֵי־לֵוִי וְזִקַּק

אתם

רש"י

אלהי המשפט: ומלאך הברית. נוקם נקם ברית: (ב) ומי מכלכל. ומי יכיל: ומי העמד. שיכול לעמוד: וכבורית מכבסים. כבורית של מכבסים שמעביר את כל הכתם כן יעביר כל הרשעה, בורית עשב הוא שמעביר את הכתם בלעז אירב"א סניר"א, ולשון בורית דבר המנחלא ומטהר כמו לברי לבב (תהלים ע"ג): (ג) וישב מצרף. יפנה מכל עסקיו להיות כצורף המצרף ומטהר

מצודת דוד

לפני בואי להסרות שכינתי בארץ: האדון וגו'. זהו מלך המשיח אשר עין כל אדם מצפה ומייחל לו ומבקש ביאתו: ומלאך הברית. כן יקרא אליהו הנביא כי הוא קנא על ברית המילה שמנעוה מלכות אפרים כן אחז"ל: אשר אתם חפצים. ביאה לבשר הגאולה ולהחיות המתים כי הוא מעותד על הבשורה הזאת ועל התחיה כמ"ש בסוף הספר הנה אני שולח לכם את אליה הנביא וגו': הנה בא. אמר בלשון עבר כי כאשר יבוא המשיח יהיה אליהו כבר בא כי הוא יקדים לבוא: (ב) ומי מכלכל. מי יוכל לסבול את יום בוא המלאך המפנה הדרך ומי שיוכל להתקיים ביום שיהיה נראה ונגלה המלאך ההוא והוא כפל ענין במ"ש: כי הוא. כי המלאך ההוא יהיה כאש המצרף את הכסף ושורף את הסיג וכבורית של המכבסים שמסיר כתמי הבגדים כי כן הוא ישמיד ויכלה כל הפושעים והמורדים: (ג) וישב מצרף. אמר בל' הנהוג בכן אדם שהמלאך ההוא ישב כדרכו להיות מצרף ומטהר כמו שמצרפין ומטהרין את הכסף מן הסיג והוא יטהר את בני לוי הם הכהנים בני לוי המגישים אל ה' אותם יטהר להסיר מהם בתי בם ה' וזקק אותם כזהב וככסף להיות נקיים מה.בי רבו: והי' יהיו לה' להגיש לפניו

מצודת ציון

פ'): (ב) מכלכל. יסבול כמו ומי יכילנו (יואל ב'): מצרף. ענין זכוך מהסיג כמו לצרפיך ולא בכסף (ישעיה מ"ח): וכבורית. שם עשב המנקה וכן ותרבי לך בורית (ירמיה ב'): מכבסים. מל' כבוס: (ג) כסף. כמו ככסף: וזקק. ענין זכוך וצרוף כמו מזוקק שבעתים (תהלים

באור הענין — גיא חזיון — באור המלות

ג הנה אנכי, משיב להם מה שאתם רוצים שיתגלה אלהי המשפט ויעניש תיכף את הרשעים ויתן שכר לצדיקים, זה אי אפשר שיהיה בזה"ז, כי עתה הוא עדיין עולם הבחירה והנסיון וצריך שיתנהג הכל בדרך הטבע כדי שיהיה הבחירה נתונה לעשות טוב ורע ויהיה מקום לנסיון ולשכר ועונש, שאם יתגלה השי"ת בכבודו אז לא יעייר עוד שיעשה איש מעשה רע, כי אז אף על חטא קל יענש תיכף ויעביר מן העולם ויתירלאו מעשות רע, וע"כ הדרך הזה שילך ה' בעצמו אל ינוריו לשפטם ולהנהיגם על זה האופן, לא נסלל עדיין ולא הוכן בזה הזמן, רק אחר שיתוקן העולם אז **הנני שולח מלאכי ופנה דרך זה לפני**, שתחלה ילך נביא בשם ה' אשר יפנה דרך זה מכל אבני מכשול, ר"ל שיתקן את העולם בתשובה, ואז כשיהיה העולם מתוקן והדרך מוכן, **אז פתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים**, אז יבא ה' לשכון בהיכלו למטה ולהתהלך בתוככם, ואז **מלאך הברית אשר אתם חפצים הנה כבר בא**, כי המלאך יקדים לבא קודם בא האדון ה' צבאות, והוא המלאך שיכנים את העולם בברית התורה והאמונה ובברית בינם לבין אלהים, וחז"ל פי' שזה אליהו מלאך הברית שיקדים לבא להשיב רבים מעון והוא אשר קנא על הברית בשמים ובימי אחאב: (ב) **ומי מכלכל**, אבל אז מי יוכל לסבול אף **את יום בואו**, גם בטרם יתראה האדון בעצמו רק בבוא היום ההוא לא יוכל איש לסבול מרוב הפחד, ומכ"ש **מי העומד בהראותו** בעת שיתראה, שאז אין כל בריה יכולה לעמוד, **כי הוא כאש מצרף** הוא יסיר כל הסיגים כאש המצרף את המתכות ומסיר את סיגיו, וגם ידמה **כבורית** של **מכבסים**, כמו שהבורית של כובסי בגדים מסיר אף כתם קטן הנמצא על הבגד ויטהר הבגד לגמרי, כן יטהר את ישראל, ור"ל שהרשעים שהם דומים לסיגים יסיר ע"י האש אשר תאכלם, וגם את הצדיקים יכבם להסיר מהם כל כתם שיהיה כבגד נקי וטהור ומלובן: (ג) **וישב מצרף ומטהר כסף**, אחר שיצרף את הסיגים שהם הרשעים שזה יהיה תיכף בהראותו, ואח"כ ישב בקביעות ולא ישמיד לצרף ולטהר גם את הכסף, שגם את הטובים שנשארו אחרי הבדלת הסיגים והרשעים יצרף שנית, כמי שמטהר שנית את הכסף הנקי שכבר נבדלו הסיגים ממנו והוא כבר בגדר הכסף ומצרפו שנית, כמ"ש כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים, **וטהר את בני לוי**, שגם את שבט לוי שדומים ככסף יטהר, **וזקק אותם כזהב וככסף**, והטהרה הזו ידמה כזקוק הזהב והכסף, שהזהב

יתגלה בזות, ולבשרות ש"נה והגוף בלו המתפעל ממנו אינו מגלה סוה חומס בגלוי, אבל כשיגלה יכסה את ההמם סנרא' בפעולתו הנגלית:

(ג) וזקק. שזיקוק הוא אחר הצירוף, שאתם כסף הוא מצורף

אֹתָם כַּזָּהָב וְכַכָּסֶף וְהָיוּ לַיהוָה מַגִּישֵׁי מִנְחָה בִּצְדָקָה׃ ד וְעָרְבָה לַיהוָה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ‍ִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת׃ ה וְקָרַבְתִּי אֲלֵיכֶם לַמִּשְׁפָּט וְהָיִיתִי ׀ עֵד מְמַהֵר בַּמְכַשְּׁפִים וּבַמְנָאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר וּבְעֹשְׁקֵי שְׂכַר־שָׂכִיר אַלְמָנָה וְיָתוֹם וּמַטֵּי־גֵר וְלֹא יְרֵאוּנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ ו כִּי אֲנִי יְהוָה לֹא

שניתי

רש"י

כסף: (ו) כי אני ה' לא שניתי. אע"פ שאני מאריך אפי לא שניתי דעתי עלי מבראשונה לאהוב את הרע

מצודת ציון

י"ב): מגישי. ענין הקרבה: מנחה. ר"ל תשורה וכל הקרבנות בכלל: בצדקה. ר"ל כדת וכראוי: (ד) וערבה. ענין מתיקות וכן ושנתי ערבה לי (ירמיה ל"א): קדמוניות. מל' קודם: (ה) ובעושקי. ענין גזל: ומטי. מל' הטייה:

מצודת דוד

קרבן ותשורה בצדקה כדת וכראוי לא כמו עכשיו שמגישים על המזבח לחם מגואל ומחוטב: (ד) וערבה לה'. אז יערב לה' תשורת יהודה כימי עולם הם ימי משה וכשנים קדמוניות הם ימי שלמה שקבל שמקום קרבנותיהם ברצון וירדה האש מן השמים ואכלה על המזבח: (ה) וקרבתי. ואז אקרב עליכם לעשות משפט לשלם גמול מעשה האיש: והייתי. עד ממהר. ר"ל לא יתמהמה המשפט עד יחקרו את העדים כי אני בעצמי אהיה עד ממהר לענות במכשפים וגו': ובעושקי שכר. של שכירות אלמנה ויתום ולא ישלמו שכרם: ומטי גר. מטים משפט הגר לחייבו בחנם: ולא יראוני. ר"ל את כל אלה עשו כי אין פחד אדם לנגדם כי הכשוף והנאוף נעשה בלאט ובסתר ואין מי רואהו ושבועת השקר אין מי יודע שנשבע על שקר ועשיקת שכר שכירות אלמנה ויתום והטיית משפט גר כלא יעשום על כי אין פחדם מוטלת עליו כי הם חלושי כח והלכה עזרתם והנה גם מה' לא ייראו עם כי הוא רואה הכל ויודע תעלומות לב וידו בכל משלה ולכן אשלם להם גמול המעשה ובזה בא להשיב להם על מה שאמרו או איה אלהי המשפט כי בזה ישיב לומר הנה אז יקבלו משפט הגמול: (ו) כי אני ה' לא שניתי. לא נשתנה דעתי ממה שהיה מאז לאהוב את הרע

באור המלות

ולא מזוקק, ועז"כ כסף מזוקק, זהב מזוקק: בצדקה. גדר צדקה הוא צדקת המעשים בין אדם למקום (ישעיה א' ובכ"מ): (ד) וערבה. פעל ערב בא על דבר הנאות לאדם ויש לו תענוג בו: כימי עולם ובשנים קדמוניות. עמ"ש בזה בס'

גיא חזיון

באור הענין

חומרו יותר יקר וצריך זקוק יותר מן הכסף ומקפידים על סיגיו יותר מעל סיגי הכסף, כן את בני אהרן אשר בין שבט לוי יזקק יותר מזיקוק של יתר בני השבט, **והיו לה' מגישי מנחה בצדקה,** עד שהכהנים שיהיו לה' להגיש מנחה לפניו, יהיו רק אלה אשר היו לה' בצדקה, דהיינו במעשים טובים שבין אדם למקום, שזה גדר הצדקה, וכמו שמבואר ביחזקאל סי' מ"ג שרק הכהנים בני צדוק יהיו ראוים להקריב בבהמ"ק לע"ל, אבל יתר הכהנים שלא עמדו בצדקתם לא יקרבו אל המזבח להקריב קרבן לה': (ד) **וערבה לה'**. ואז תערב **מנחת יהודה כימי עולם**, ופי' חז"ל כימי עולם כימי משה וכשנים קדמוניות כימי שלמה שירד אז אש מן השמים ואכל את העולה וכן יהיה לע"ל, ד"א כימי עולם כימי נח וכשנים קדמוניות כימי הבל שלא היתה ע"ז בימיהם, ר"ל כי כן לא תהיה ע"ז בימים ההם וה' יהיה אחד ושמו אחד: (ה) **וקרבתי**, ר"ל מה שאתם מבקשים שה' ימלא בין בני אדם בזה"ז לשפוט את הצדיק ואת הרשע ולשלם גמולם ועונשם תיכף זה א"א להיות עד לעתיד שיגיע עת התקון ואז לא ימלא אף סוג והטא קל כי באש ה' נשפט, ובזה"ז הוא עולם הבחירה והתמורה והנסיון וא"א להתנהג בדרך זה, אולם בכ"ז הגם שעם עובדי ע"ז אני נוהג בדרך ההסתר ועולם כמנהגו נוהג ויש רשעים מצליחים עד עת קץ שאז אשב לשפוט כל הגוים, בכ"ז **אליכם אקרב למשפט** גם קודם זמן העתיד, ועז"א **וקרבתי**, שמורה על שיקרב קודם הזמן הרחוק, ועל הכוונה שמשפטיו עם ישראל לא יהיו רחוקים מהם כמו מן האומות ע"א, והגם שלא יהיה באופן שיהיה לע"ל שילרף אף סיג קל וחטא קטן, בכ"ז **והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים** וכו' שהם עבירות חמורות, ע"ז אהיה עד ממהר קודם הזמן העתיד הרחוק, וזה מטעם שלא אוכל לעזוב אתכם מלענוש אתכם עד שתתמלא הסאה שאז תכלו לגמרי, וז"ש. (ו) **כי אני ה' לא שניתי** מעולם את דברי והבטחתי, ואני הבטחתי להאבות בל אכלה אתכם, ובאשר לא שניתי את הבטחתי לכן **אתם בני יעקב לא כליתי**, וע"כ אני מוכרח לפרוע מכם תיכף את עונותיכם טרם יתמלא הסאה שאז תתחייבו כליה, אבל לעכו"ם שלא הבטחתי לבל אכלם אני ממתין עד שתתמלא סאתם ואז יכלו לגמרי, וכן פי' חז"ל פסוק זה בפ"ק דסוטה שהקב"ה נפרע מישראל מעט מעט, ומביא ראיה מפסוק זה אני ה' לא שניתי מעולם לא הכיתי אומה ושניתי לה, אבל ואתם בני יעקב לא כליתם, הרי בארו שלכן מעניסם תיכף כדי שלא יכלו בעת שתתמלא הסאה: (ז) **למימי**, מתחיל להוכיחם על שלא הפרישו תרומות ומעשרות, ואמר שכבר **סרתם מחקי מימי אבותיכם** שלא היו זהירים

שניתי ואתם בני־יעקב לא כליתם: ז למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר יהוה צבאות ואמרתם במה נשוב: ח היקבע אדם אלהים כי אתם קבעים אתי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה: ט במארה אתם נארים ואתי אתם קבעים הגוי כלו: י הביאו את־כל־המעשר אל־בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יהוה צבאות אם־לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה

רש"י

ולשנא את הטוב: ואתם בני יעקב. אע"פ שמתים אתם ברשעתכם ולא שניתי מן הרשעים בחייהם: לא כליתם. איככם כלים מלפני והנחתי לי הנפרעות לגבות מהם דיני בגיהנם, וכן ת"י ואתון דבית יעקב מדמן דמאית בעלמא הדין דיניה פסוק, כלומר אתם סבורים לומר דיני בטל שאין עוד ליפרע ממנו, ורבותינו פירשוהו לא שניתי לא הכיתי אומה ושניתי לה, אבל אתכם העמדתי אחר פורענות הרבה, ואני כלים ואתם איככם כלים: (ח) היקבע אדם. רבותינו פירשו לשון גזלה ולשון ארמי הוא: המעשר והתרומה. שאתם גוזלים מן הכהנים ומן הלוים היא גזילתי: (ט) במארה אתם נארים. על עון זה שאני שולח קללה במעשה ידיכם ואע"פ כן אותי אתם קובעים: (י) ויהי טרף. יהיה מזון מצוי

מצודת דוד

לא כמו שאמרתם כל עושה רע טוב בעיני ה': ואתם בני יעקב לא כליתם. אבל אתם לא כליתם מפני ואף כי תמותו ברשע בלי משפט גמול הנה לעתיד כאשר העמדו בתחיה הנפש גם אז בידי ואז תקבלו הגמול הראוי: (ז) למימי אבותיכם. מן ימי אבותיכם וגו': שובו אלי. לשמור מצותי: ואשובה אליכם. להטיב עמכם כמאז: ואמרתם והנה תעיזו פניכם ותאמרו במה נשוב ר"ל בעבור מה נשוב במה חטאנו: (ח) היקבע. הכגון הדבר שיעשוק אדם את האלהים אשר אתם עושקים אותי: ואמרתם. ואם תאמרו בדבר מה אנו עושקים אותך: המעשר. ר"ל ע"ז השיב שאתם עושקים ממני המעשר והתרומה כי איככם נותנים אותם אל הכהנים והלוים משרתי: (ט) במארה. הלא בעבור זה אתם מקוללים בקללה כי אין הארץ נותנת יבולה ועכ"ז לא תקחו מוסר ואתם עושקים אותי: הגוי כלו. כי אין אחד מכם שיתן המעשר והתרומה: (י) הביאו. לכן הביאו מעתה את כל המעשר אל בית האוצר העשוי לכך בבהמ"ק כמ"ש בנחמיה: ויהי טרף בביתי. למען יהיה המזון מצוי לאנשי ביתי הם הכהנים והלוים: ובחנוני. נסו אותי במצוה הזאת אם אני משלם גמול כמצוה: אם לא. הוא ענין שבועה כמו אם לא בתים רבים וגו' (ישעיה ה')

מצודת ציון

(ו) שניתי. מלשון השתנות וחלוף: כליתם. מל' תכלית וסוף: (ז) למימי. הלמ"ד נוספת: (ח) היקבע. ענין עושק כמו וקבע את קבעיהם נפש (משלי כ"ב): (ט) במארה אתם נארים. מלשון ארירה וקללה: (י) טרף. ענין מזון והוא מושאל ממזון החיה הבאה ע"י טריפה: ובחנוני. מלשון בחינה וניסיון: נא. עתה: ארבות. חלונות כמו וארבות השמים נפתחו (בראשית ז'): והריקותי. ענין הגלה והשפכה כמו על הארץ יריקו (קהלת י"א): בלי. הוא כמו אל ולא: די.

גיא חזיון

באור הענין

בתרומות ומעשרות, ואני מזהיר אתכם **שובו אלי ואשובה אליכם**, כי בעון תו"מ הגשמים נעצרים וחקות שמים תלוים בחקים אלה וכשעברתם מחקי תו"מ הסירותי חקות הגשם והתבואה, ואם תשובו אלי אשוב להוריד הגשמים והברכה: (ח) **היקבע**, וכן ראוי שהאדם יקבע את אלהים מבלי לתת לו את המגיע לו, ובאשר תאמרו במה קבענוך, הלא הוא המעשר והתרומה שהם חלק ה': (ט) **במארה** ר"ל בפרט שאין לכם רווח מגזל הזה, שעי"כ **אתם נארים במארה**, ובכ"ז **ואותי אתם קובעים**, וזה חטאו הגוי כלו, לא יחידים לבד: (י) **הביאו**, מפרש מ"ש שובו אלי ואשובה אליכם, שהוא שתביאו **את המעשר** כולו **אל בית האוצר**, **עד שיהיה טרף בביתי** ללוים שומרי המקדש ולכהנים העובדים בבית ה' שהם בני ביתו של ה' ומזונותם עליו, **ובחנוני נא בזאת**, ר"ל שהגם שאסור לנסות את ה' כמ"ש לא תנסו את ה', זה מותר, כי אינו נסיון רק בחינה, ויש הבדל בין נסיון לבחינה, המנסה ינסה אם יש בהמנוסה מדרגה גבוה מן הנודע בו עד הנה, למשל המנסה את הזהב אם יש בו כח משיכת המאגנעט, והבחינה הוא אם בוחן אם הדבר הוא כפי מהותו הרגיל, כמו הבוחן הזהב אם אין בו סיגים, ואם היה הברכה על ידי הטבע והמערכה היה בזה נסיון, כי אין בכח הטבע לתת יותר מגבולו הטבעי, אבל אני מבטיח **כי אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה** למעלה מן הטבע, ותהיה הברכה **עד בלי די**

באור המלות

כמו"ש במיני סי' כ"ג: (ח) היקבע. פעל קבע הונח על עושק הצדקה והמעשרות, וע"ז בא פה ובמשלי כ"ב: (ט) נארים. שרשו ארר ובא הנו"ן בליר"י מפני הא', עי' בן מלך: (י) טרף. כמו טרף נתן ליראיו, והושאל מפרנסת החיות

בְּרָכָה עַד־בְּלִי־דָי׃ יא וְגָעַרְתִּי לָכֶם בָּאֹכֵל וְלֹא־יַשְׁחִת לָכֶם אֶת־
פְּרִי הָאֲדָמָה וְלֹא־תְשַׁכֵּל לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃
יב וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל־הַגּוֹיִם כִּי־תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת׃ יג חָזְקוּ עָלַי דִּבְרֵיכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם מַה־נִּדְבַּרְנוּ
עָלֶיךָ׃ יד אֲמַרְתֶּם שָׁוְא עֲבֹד אֱלֹהִים וּמַה־בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ
מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי הָלַכְנוּ קְדֹרַנִּית מִפְּנֵי יְהוָה צְבָאוֹת׃ טו וְעַתָּה אֲנַחְנוּ
מְאַשְּׁרִים זֵדִים גַּם־נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה גַּם בָּחֲנוּ אֱלֹהִים וַיִּמָּלֵטוּ׃

רש"י

אז

לשמפי: (יא) וגערתי לכם באוכל. בחסיל ובגזם האוכל לכם את תבואת השדה והגפן: (יב) ארץ חפץ. ארץ שחפצי בה: (יד) שוא עבוד אלהים. על חנם נעבדנו כי לא נקבל שכר: קדורנית. בשפל רוח: (טו) ועתה אנחנו מאשרים וגו'. אנחנו עבדנוהו ושמרנו משמרתו ועתה רואים אנו הרשעים מצליחים עד כי מאשרים אנו אותם על מעשה רשעתם: גם בחנו אלהים. לומר נראה מה יוכל לעשות לנו:

מצודת ציון

ענין הספוק: (יא) וגערתי. ענין זעקת נזיפה: תשכל. ענין חסרון הפרי והוא מושאל ממהוסר בנים הנקראת שכול: (יב) ואשרו. ענין הלול ושבח כמו אשרי האיש (תהלים א'): חפץ. ענין רצון: (יג) חזקו. ענין קושי: (יד) שוא. ענין חנם: בצע. ענין תועלת כמו מה בצע (שם ל'): קדורנית. ענין שחרות כמו שמש ירח קדרו (יואל ד') ור"ל שחות והכנעה: (טו) מאשרים. משבחים: נבנו. מל' בנין:

מצודת דוד

ור"ל הריני נשבע שאפתח לכם בשכר זה את ארובות השמים ואשפוך דרך שם לכם ברכה והוא ענין גוזמא והפלגה: עד בלי די. ר"ל כ"כ ירבו התבואות עד שלא יהיו הגרנות די להם להחזיק את הכל: (יא) וגערתי לכם. בעבורכם אגער בארבה האוכל התבואה ולא ישחית עוד וגו': ולא תשכל. ר"ל הגפן לא תחסיר לכם את פריה: (יב) ואשרו וגו'. האומות ישבחו אתכם לפי מרבית ההצלחה: כי תהיו אתם ארץ חפץ. ר"ל ארצכם תהיה ארץ כמצלחת חפץ ורצון יושבים כי לא תחסר כל בה: (יג) חזקו וגו'. ר"ל דבריכם חזקים וקשים עלי: ואמרתם. ואם תאמרו מה נדברנו עליך: (יד) אמרתם. ר"ל אשיב לכם זהו מה שאמרתם דבר שוא הוא לעבוד את אלהים כי לפי רוב רוממותו לא יחשב בעיניו עבודת האדם אשר בעפר יסודו: ומה בצע. או מה תועלת בא לנו אשר שמרנו הדברים שצוה לשמור ואשר הלכנו קדורנית שחוח ובהכנעה מפני ה' וכאלו יאמרו או אינו משגיח בשפלים או אינו משלם גמול המעשה: (טו) ועתה. ר"ל הואיל ועתה ראינו שאין תועלת לשמור משמרת המקום הנה אנחנו משבחים את הזדים שלא חשבו על משמרת התורה: גם נבנו. ר"ל עושה רשעה

באור המלות

שבא על ידי טרף: ובחנוני. עיין בפנים ההבדל בין בחינה לנסיון, והסתכל אצלי בכ"מ: בלי די. די הוא כמדת

גיא חזיון

באור הענין

כי ברכת השמים יש לה גבול כהברכה שבבואה עד הגבול ההוא יאמר די, אבל ברכת ה' שהיא על פי נס אין לה גבול ולא יאמר לה די, כי תוסיף ותלך לאין קץ, אבל אין זה נסיון רק בחינה, כי הוא מאוצר ה' שאם אין זה למעלה מכחו, וכן מגד שכבר הבטיח הברכה הוא רק בחינה שימלא דברו, וכן אמרו חז"ל ריש לקיש שמע להבוא ינוקא שאמר עשר בשביל שתתעשר, אמר ליה ומי שרי לנסויי? א"ל כהאי גוונא שרי דכתיב ובחנוני נא בזאת, ר"ל שהינוקא השיב לו שזה אינו בגדר נסיון שאסור לנסות את ה', כי הוא בחינה ועל הבחינה לא הוזהרו: (יא) וגערתי, גם אגער בשבילכם בארבה האוכל את התבואה שלא ישחית את פרי האדמה וכן הגפן לא תשכל את פריה: (יב) ואשרו, ועי"כ ישבחו כל הגוים אתכם למאושרים, בשירא כי אתם תהיו הארץ שחפץ ה' בה לברך אותה ולהשגיח עליה (יג) חזקו, אחר שהזכיר תהלה את השאלה ששואלים על שלות הרשעים שהוכיחו מזה שאין השגחה ומשפט, כמ"ש כל עושי רע טוב בעיני ה' או איה אלהי המשפט, והגיד להם התשובה על זה, אומר שעדיין חזקו עלי דבריכם, שלא קבלתם תשובה הנ"ל, ואתם מתחזקים בוכוח לסתור את דברי, כי. (יד) אמרתם, ר"ל שהם משיבים שהגם שהתשובה הנ"ל הוא תירוץ על שלות הרשעים, עדיין יקשה מיסורי הצדיקים שלא חטאו ובכ"ז הם חיים חיי צער, ועי"כ אמרתם שוא עבוד אלהים ר"ל שהעבודה הזאת אין בה תועלת לא מצד הנעבד ולא מצד העובד, שאין בה תועלת מצד הנעבד שנאמר שה' רוצה בעבודה זו והוא צריך אליה, שזה דבר שוא ובטל כי ה' א"צ לעבודתנו ואם צדקת מה תתן לו, ועז"א שוא עבוד אלהים, וגם אין בה תועלת מצד העובד שנאמר שה' צוה בעבודה זאת לא לצרכו רק כדי שיקבל העובד עליה שכר, ועז"א מה בצע כי שמרנו משמרתו, הלא לא הרוחנו בזה מאומה כי הלא הלכנו קדורנית מפני ה' צבאות לריק יגענו בעבודתנו ואין לנו שכר כל מאומה, אבל בהפך. (טו) ועתה אנחנו מאשרים זדים,

טז אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְהוָה אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְהוָה וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְהוָה וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ׃ יז וְהָיוּ לִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סְגֻלָּה וְחָמַלְתִּי עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יַחְמֹל אִישׁ עַל־בְּנוֹ הָעֹבֵד אֹתוֹ׃ יח וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין

צדיק

רש"י

וימלטו. מן הרעה ולא נכשלו: (טז) אז נדברו וגו'. אני משיב על דבריהם אז בעשות הרשעים רשעם והסובים הלכו קדורנית מפני שנדברו יראי ה' שלא לדבק במעשיהם הרעים, ואני לא שכחתי דבריהם מלפני ואע"פ שאיני ממהר להשיב גמול כי הקשבתי ושמעתי וצויתי לכתוב להם ספר זכרון והיו לי דבריהם מקויימים: (יז) ליום אשר אני עושה סגלה. אשר אמרתי והנחתי לשלם בו גמולי, ושם אראם

מצודת דוד

את לעושי הרשעה כי גם המה קיימים כבנין וגם בחנו את אלהים לדעת אם יוכל הוא עושה על עון והנה נמלטו מן העונש ולא הניגם וכמה א"כ נטובה ועמדו על התקירה: (טז) אז נדברו יראי ה'. בזה ישיב על המריבה לומר הנה דעו כי אז כששמעו יראי ה' דברי הרשעים ההם המעוררים ספיקות ותלונות נדברו גם הם איש אל רעהו כנוהאים ונותנים בדברים האלה עד שמלאו בדעתם כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול וה' הטה אוזן להקשיב אמריהם ושמעם ויכתבם על ספר להיות זכרון לפניו ליראי ה' ולאותן החושבים רוממות שמו למען לא יקופח שכרם לעתיד וכמ"ש ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר (דניאל י"ב): (יז) והיו לי. האמרים יהיו במורים אצלי עד היום אשר אני עושה עליו סגולה ס"ח יום התמול שעל היום ההוא יתאוה מעשה בני אדם לשלם לכל איש כמפעלו: וחמלתי. אז אחמול על יראי ה' כאשר יחמול איש על בנו המוהר בעבודתו: (יח) ושבתם. רלה לומר עם כי עתה רואים אותם הודיה בשלום ולא

מצודת ציון

כתאו. מלשון בחינה ונסיון: וימלטו. ענין הצלה: (טז) ויקשב. ענין האזנה: ספר. מגילה: ולחושבי. מלשון מחשבה: (יז) סגולה. ענין אוצר כמו וסגולת מלכים (קהלת ב'):

באור הענין

שהם אינם יגעים לעבוד את ה' ובכ"ז גם נבנו עושי רשעה, ולא הפסידו מאומה, גם בחנו אלהים אם יוכל לענוש אותם וימלטו כי לא נעשה להם מאומה רע: (טז) אז, ר"ל אבל יראי ה' האמתיים שאין עובדים ע"מ לקבל פרס הם נדברו ג"כ דברים האלה איש אל רעהו, והוכיחו מזה שהעוה"ז אינו עולם הגמול והעונש רק עולם הנסיון, וע"ז בעצמו שהצדיקים מעונים בעוה"ז היה עבודתם במדרגה גדולה שלא לעבוד מיראת העונש ותקות גמול רק מיראת ה' הרוממות כי אין מקום שכר בעוה"ז על עבודתם וזה נכלה בעיני ה' היודע תעלומות, וזה ענינו הקשיב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו, שהגם שלא שלם להם על מע"ם שלהם בעוה"ז כתב מעשיהם על ספר המיוחד לפניו לזכרון ליראי ה' ולחושבי שמו, כי מזה בעצמו שעמדו באמונתם הגם שמצאו אותם רעות רבות וצרות נודע שהם יראי ה', לא יראים יראת עצמם שהוא יראת העונש רק יראת ה' יראת הרוממות, ושאינם חושבים בעבודתם בעבור גמול ושכר רק לקדש שמו המיוחד, והם עובדים שלא ע"מ לקבל פרס והם נכתבו אז בספר הזה לזכרון: (יז) והיו לי אמר ה' ליום אשר אני עושה סגולה, שעורו והיו לי סגולה ליום אשר אני עושה, ה' אוצר להם סגולה ואוצר מסוגל ליום ההוא שכמו שעבדו מאהבה כן יהיו סגולה לה' וכן יקבלו סגולה ואוצר נחמד, וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו, ר"ל שהעובד או הפועל העובד בעבור שכר ישלמו לו שכרו תיכף, אבל הבן העובד את אביו מאהבה לא ישלם לו תיכף רק יעשה לו סגולה שיהיה קיים לדור דורים ושלא יאבד, כן העובדים מאהבה שלא בעבור תקות שכר לא יתן להם שכר בעוה"ז שהוא עולם עובר ויהיה גם השכר עובר, רק יאצר את השכר לתת להם בעתיד בעולם שאנחי שיהיה השכר גדול ונצחי בלתי בעל תכלית: (יח) ושבתם, אז תשובו אל העוה"ז ע"י תחיית המתים, וראיתם ההבדל בין צדיק לרשע וגם בין הצדיקים עצמם תראו הבדל בין עובד אלהים לאשר לא עבדו ר"ל בין מי שעבד מאהבה שתכלית עבודתו היה לעבוד את האלהים ובין העובד מתקות גמול ויראת עונש שלא עבד כדרך העובד האמתי שצריך לעבוד מבלי השקף על קיבול פרס, שזה ענין השכיר לא העבד, ובעבודה ע"מ לקבל פרס עקר העבודה הוא בשביל עצמו לא בשביל לעבוד את אלהים, וכן אמרו חז"ל בחגיגה היינו צדיק היינו עובד? אלא עובד ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמירי הויין אלא אינו דומה השונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד:

גיא חזיון

באור המלות

הסיפוק והצורך, כמו די שם, די השיב לו. ובלי די היינו שלא יגיע על הסיפוק והצורך, רק יהיה בלי שיעור: (טז) אז נדברו. עי' בפי', ויל"פ מלת נדברו מענין דבר, ומוסב למעלה שבחנו אלהים וימלטו בעת שיראי ה' נדברו איש אל רעהו, ר"ל שמתו כולם כדבר שדבק בהם דבר ומות מאיש אל רעהו, והרשעים נמלטו בעת ההיא ונגע לא קרב באהלם, ובזה בחנו אלהים שאין דין ועונש, ועז"א שה' הקשיב וישמע את דבריהם אשר חזקו עליו, וכתב ספר זכרון לפניו לשלם ליראי ה' בעוה"ב: (יח) עובד אלהים. המובל

צַדִּיק לְרָשָׁע בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ׃ יט כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל־זֵדִים וְכָל־עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא־יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף׃ כ וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ וִיצָאתֶם וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק׃ כא וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי־יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ כב זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְחֹרֵב עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים׃ כג הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם

ז' רבתי

רש"י

אתכם מה בין צדיק לרשע: סגולה. אוצר אייסטוי"ו בלעז: (יט) כי הנה היום בא. יום זה לשון שמש הוא שכך אמרו חכמים אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתיקה ורשעים נדונים בה וצדיקים מתרפאים בה וזהו שנאמר וזרחה לכם יראי וגו': שרש וענף. בן ובן בן: (כ) ופשתם. ל' שום כמו כי תפשו כעגלה דשה (ירמיה נ'): כעגלי מרבק. הנכנסים לרבקה לפטם קופיל"א בלעז: (כא) ועסותם.

מצודת ציון

המלאכי. ענין לתמנות: (יט) בוער. ענין שרפה: קש. הוא התבן הדק: ולהט. ענין שרפה והתלהבות כמו אש לוהט (תהלים ק"ד): לא יעזב. לא יניח: (כ) ופשתם. ענין רבוי ור"ל רבוי הבשר וכן כי תפושו כעגלה דשה (ירמיה נ'): מרבק. כן יקרא דיר העגלים מקום שמתפטמים שם וכן ועגלים מתוך מרבק (עמוס ו'): (כא) ועסותם. ענין מיעוך ולתישה וכן מעסים רמוני (ש"ה ח') והוא המין מן הרמונים אשר יקרא כן ע"ש שממעכים וכותשים הרמונים להוציא המין: כפות. כמו שפחית היד נקרא כף היד כן הרגל נקרא כף הרגל: (כב) בחורב. הוא הר סיני: על כל ישראל. בעבור כל ישראל: (כג) לפני. קודם:

מצודת דוד

כן עובדי אלהים הנה אז תבונו תראו ההפרש בין צדיק לרשע בין עובד וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יט) כי הנה היום בא. היום המשפט הבא יבער כתנור אש לעשות כליה ברשעים ויהיו נוחים להשרף כקש ולהבת אש היום הבא תלהט אותם עד אשר לא ישאר מהם שורש וענף ר"ל לא ישאיר מהם זכרון מה: (כ) וזרחה לכם. אבל לכם יראי שמי תזרח שמש צדקה ר"ל הצדקה שעשיתם יאיר לכם כשמש והוא ענין משל לומר מצות הצדק' בשלמה תשלם לכם גמול טוב: ומרפא בכנפיה. בזריחתה יהיה לכם רפוא' ותענוג ודימה פריסת האור וזריחתו לפריסת הכנפים כי השמש יפרש אורו על הארץ ככנפים הפרושות וכן נאמר כשחר פרוש על ההרים (יואל ב'): ויצאתם. בכל מקום שתצאו ותבואו תתענגו בטוב ותתרבו בבשר כמו העגלים המפוטמים במרבק והוא הדיר שלהם: (כא) ועסותם רשעים. אתם תמעכו ותכתשו את הרשעים כי הם יהיו לאפר מונח תחת כפות רגליכם ותרמסו אותם: ביום אשר אני עושה. זה יהיה ביום הגמול אשר אני מייעד אותו: (כב) זכרו תורת משה עבדי. ר"ל הוחילו ותקבלו גמול טוב לכן בכל דור ודור זכרו התורה שאמר' לכם משה עבדי כי בשמירת' תקבלו הגמול: אשר צויתי אותו. ולא מלבו אמרה: על כל ישראל. ר"ל לא אותו לבד צויתי התורה כ"א על כל ישראל שיקיימוה כולם בין החקים הם הדברים שלא נודע טעמן והשטן משיב עליהם בין המשפטים והם הדברים הנודעים בטעמם: (כג) הנה אנכי שולח. ר"ל בזכות התורה

גיא חזיון

באור המלות

הוא יותר מן הסירות, ובא על עבודות כבדות, ויצוייר צדיק שאינו עובד, כמ"ש בחגיגה דף ט', עובד ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמירי נינהו: (כ) ופשתם. בתשלומו ויפיפתם. תשמנו כעגלים הנתונים במרבק לפטם: (כא) ועסותם. מענין עיסה, שבא על מעוך וכתישה, ומזה שם עסיס כמ"ש למעלה:

באור הענין

(יט) **כי הנה היום בא**, מצייר את יום הדין באש העונש בוער כאש התנור, והרשעים הם מוכנים לפי רשעם להשרף מן האש הזה כקש, והיום ילהט אותם עד אשר לא ישאר להם שורש וענף: (כ) **וזרחה** אבל **לכם יראי שמי** שהם הצדיקים שעבדו מאהבה תהיה הצדקה, שהם המע"ע שעשו דומה כשמש זורח, ועז"א **שמש צדקה**, והשמש הזאת **תרפא בכנפיה** מחום הבוער, והציור הוא כי התגלות האור האלהי יתגלה בשתי בחינותיו כי האור יש בו אור ושרפה, ויתגלה באורו לצדיקים ובאשו לרשעים, כמ"ש והיה אור ישראל לאש וכמש"פ שם. **ויצאתם ופשתם** היינו שתתפשטו **כעגלי מרבק**, שהם העגלים שמכניסים אותם לדוש התבואה שאוכלים ודשים ברגליהם, ומפרש מה היא הדישה אשר ידושו ? : (כא) **ועסותם רשעים**, שידושו את הרשעים ברגליהם עד יעשו כעפר, **כי יהיו** כאפר תחת כפות רגליכם, שע"י החום הבוער ישרפו ויהיו אפר, ואתם תדושון על האפר עד יהיה כעפר: (כב) **זכרו תורת משה** כאשר בדבריו אלה חתם הנביא, והיא הנבואה האחרונה שאחריו לא יבא עוד נביא וחוזה עד עת קץ, הודיע להם שמעתה לא יקוו עוד להשיג דבר ה' בנבואה, רק יזכרו תורת משה לעשות כל הכתוב בה והיא תורה את אשר יעשו: (כג) **הנני**, עד לפני בא יום הגדול את

יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃ כד וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם פֶּן־אָבוֹא וְהִכֵּיתִי אֶת־הָאָרֶץ חֵרֶם׃

הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא׃

חזק ונתחזק

רש"י

וכבתם, לשון מעוך, ודומה לו ושם עשו דדי בתוליהן (יחזקאל כ"ג): (כד) והשיב לב אבות. להקב"ה על ידי בנים, יאמר לבנים דרך אהבה ורצון לכו ודברו אל אבותיכם לאחוז בדרכי המקום וכן לב בנים על אבותם, כך שמעתי משמו של רבי מנחם, ורבותינו דרשוהו במסכת עדיות לשום שלום בעולם:

מצודת דוד

אנכי שולח לכם: את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא. הוא יום הגמול: (כד) והשיב. הוא ישיב לב האבות למקום על ידי הבנים וגו' כי התה"מ תהיה על ידו כמ"ש חז"ל ובשיחתו בני האבות אשר הם חיים וקיימים בזמן ההיא את הבנים ההם אשר יעמדו בתחיה יספרו לאבותם אמיתת גמול הנפשי ועי"ז ישיב אותם הנביא אל ה' וכן ישיב לב הבנים ע"י אבותם שעומדים בתחיה כי הם יספרו לבניהם אמתת הגמול ובזה ישיב אותם לה' או רצונו לומר שישיב האבות עם הבנים והבנים עם האבות כולם יחד ובפה אחד לחזק הענין: פן אבוא. ר"ל לזה אשלח את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' כי פן כשאבוא אני ביום ההוא לשלם גמול ועדיין לא שבו אכה את כל יושבי הארץ בחרם ואבדון לכן אשלח מקודם את אליהו להשיב אותם אלי להיות נכונים לקבלת גמול הטוב:

מצודת ציון

(כד) והשיב. מלשון תשובה: על בנים. ר"ל על ידי בנים, או על הוא כמו עם: חרם. ענין כריתה ואבדון כמו וחרם לא יהיה עוד וישבה ירושלים לבטח (זכריה י"ד):

גיא חזיון באור העניין

שלח לכם הנבואה שניה על ידי גדול הנביאים שהוא אליהו הנביא שיתגלה אז: (כד) והשיב, והוא ישיב את כל העולם בתשובה, עד שהבנים שהודחו מתורת אבותיהם ישיב לב הבנים אל אבותיהם לחזור אל הדת ותורת אבותם, ועי"כ ישיב לב אבות על בנים, ומבאר הטעם שיקדים לשלוח את אליהו בעת ההיא לישר את העם מפני כי פן אבא פתאום והכיתי את כל הארץ חרם, ולכן יקדים לשלוח מלאך צירים להשיבם בתשובה ולהיות מוכנים לפני ה' בבואו לשפוט את הארץ והיתה לה' המלוכה:

סכום פסוקי תרי עשר

הושע מאה ותשעים ושבעה, ורגלך לא בצקה סימן:

יואל שבעים ושלשה, שלחו מגל סימן:

עמוס מאה וארבעים וששה, קמו בניה סימן:

עבדיה עשרים ואחד, אך טוב לישראל סימן:

יונה ארבעים ושמונה, וישראל עושה חיל סימן:

מיכה מאה וחמשה, עלה אלהים בתרועה סימן:

נחום ארבעים ושבעה, יזל מים סימן:

חבקוק חמשים וששה, ולך תהיה צדקה סימן:

צפניה חמשים ושלשה, גן נעול סימן:

חגי שלשים ושמונה, כי אם גלה סודו סימן:

זכריה מאתים ואחד עשר, אשרי כל ירא ה' סימן:

מלאכי חמשים וחמשה, ויעקב הלך לדרכו סימן:

סכום הפסוקים של כל שנים עשר נביאים אלף וחמשים כי [illegible] אלהים סימן, וחציו לכן בגללכם ציון שדה תחרש, וסדריו עשרים ואחד ולכבוד אהיה בתוכה סימן:

נביאים וכתובים

עם פירוש רש"י

ופי' יקר נקרא בשם

מקראי קודש

להרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ , כקש"ת מוהר"ר

מאיר ליבוש מלבים שליט"א

כפי שנדפסו ע"י הגאון המחבר נ"י פעם ראשונה פה ווארשא.

ואלה מוסיף על הראשונים

א) הוספות ותיקונים מהגאון המחבר.
ב' מצודת דוד ומצודת ציון ,
ג) תולדות אהרן .

כרך שמיני.

תהלים עם פירוש תפלות דוד

ווארשא

בדפוס ר' חיים קעלטער נ"י בהרבני המנוח מו"ה אלקנה ז"ל
שנת תרל"ה לפ"ק

НЕВУИМЪ УКСУВИМЪ

т. е. Священное Писаніе съ Коментаріемъ Раввина
М. Л. Малбимъ.
1874.

Дозволено Цензурою.
Варшава 19 (31) Марта 1874 г.

въ Типог. и Литог. Х. Кельтера ул. Долгая N. 569 (51) въ Варшавѣ.

אלה שמות טעמי אמ"ת וצורתם ומחלקותם

הנגינות של שלשת הספרים גם הם יתחלקו אל מפסיקים הנקראים בשתם **טעמים** או **מלכים** ואל בלתי מפסיקים הנקראים **משרתים** . ואע"פ שבהרכבתם ושמושם נבדלו נגינות ספרי אמ"ת מנגינות יתר אחד ועשרים ספרי קדש, מ"מ בעיקר צורתם הם שוים אל נגינות שאר הספרים, וגם בהם מצאנו מספר המלכים שנים עשר ומספר המשרתים תשעה, אע"פ שאינם אותם המלכים והמשרתים לעצמם שנמצאו בכ"ך ספרי קדש, גם לא השתמשו בשלשת הספרים בכל אותם המלכים והמשרתים שהשתמשו בהם ביתר א"ך ספרים, כאשר לקמן .

צורת שנים עשר המלכים ושמותם :

א . הוא פזר ויש שקוראים **מרעיש** , כמו כי אין **בפיהו** (תהלים ה' י') :

ב . **מהפך לגרמיה** , **כי** | לא אל (שם ה' ה') :

ג . **אזלא לגרמיה** , **לדוד** | **שפטני** (תהלים כ"ו א') , והזכר שלא תחליף הלגרמיה עם הפסק אע"פ שהם שוים בצורתן, כי המקל הזה שאחר המהפך ואחר האזלא הוא מודיע שזה המהפך וזה האזלא הוא לגרמיה טעם ומלך, מה שאין כן המקל הנקרא פסק הבא אחר יתר המשרתים לפעמים, שאינו מפסיק בענין כ"א בדבור לבד, להפריד בלשון בין ב' תיבות שלא יכונו להתחבר בדבור, כמ"ש **במשפטי הטעמים** בשער הפסק :

ד . **רביע גדול** ויש שיקראו לו **מושב** והוא טעם גבוה עד שיהפך השו"א לתנועה בכמה מקומות, כמו כי רשעים **יאבדו** (תהלים ל"ז כ') נרננה **בישועתך** (שם כ' ו') :

ה . **רביע קטן** , והוא שוה בצורתו אל רביע גדול ונבדל ממנו שהוא טעם שפל, ולעולם עולה ויורד אחריו, כמו **שיר המעלות** :

ו . **צנור** הוא זרקא הרשום בסוף התיבה לעולם, כמו **יחשכו כוכבי** נשפו (איוב ג' ט') , ואפי' בתיבה שיתנגן מלעיל לפי משקלו מ"מ הצנור רשום בסוף התיבה, כמו כל **חשך** טמון לצפוניו (איוב כ' כ"ו) , והוצרכו לנקד הצנור בסוף התיבה לעולם כדי להבדילו מן הצנורות הדומה לו בצורתה והיא משרת, ואותה נקדו לעולם קודם האות המתלקת, כמו **אל יבושו בי קויך** (תהלים ס"ט ז') , הצנור, שהוא טעם, נקוד בסוף הכ' של קויך, והצנורות, שהיא משרת, נקודה בי' של יבושו והיא מתחברת תמיד עם המרכא או עם המהפך, ונקדו המהפך או המרכא תחת האות המתלקת הראויה לנגון והצנורית קודם לו, כמו בי' של יבושו ובק' של אור **קרוב** מפני חשך (איוב י"ז י"ב) , ובמלה זעירא נקדו כמו כן הצנור בסוף, כמו מי **זה** מלך הכבוד (תהלים כ"ד ח') אתה סתר **לי** (ל"ב ז') , והצנורית בתחלת התיבה, כמו **בי** חפץ בי (י"ח כ') , ועוד אבאר זה להלן אצל הצנורית :

ז . **עולה ויורד** צורתו תאומית, כי לו מקל דמות מרכא למטה באות המתלקת, ויש לו דמות מהפך למעלה באות הקודמת לפניה, כמו **הצירני** , ואם האות שלפני המרכא בשו"א ינקדו המהפך באות שלפני פניה, כמו **בחמדך** (תהלים נ"א א') **אל תחרש** (נ"ט י"ג) **יכלכלך** (נ"ה כ"ג) , ואם העולה ויורד במלה זעירא ובתנועה ראשונה יתלקוהו לשנים וינקדו המרכא באות המתלקת והמהפך דוקא באות האחרון של התבה הקודמת, אם אין נגון בה, כמו **כל פעלי און** (תהלים י"ד ד') **דלותי מאד** (קמ"ב ז') ובאופן זה השמיטו המקף הראוי להיות בין שתי תבות בעלי הקף והעמידו המהפך באות אחרונה או ביניהם במורת המקף כמו **פלגי מים** (א' ג') וכן **יעמס לנו** (ס"ח כ') **אחשך פי** (איוב ז' י"א) , ב' התבות האלה, **יעמס** , **אחשך** , בלתי ראוים לנגון כלל, שהרי הקמץ בהם חטוף ודינם להקף ומלאו מקום המקף במהפך, וכן **כן הוא** (משלי כ"ג ז') **אספרה אל חק** (תהלים ב' ז') , ודע שהרב רד"ק במכלול שלו קרא לעולה ויורד בשם המקל השלישי לזרקא בעבור שברוב המקומות הוא בא אחר הזרקא בשלישי, וקראו מקל בעבור המרכא שהוא העקר, כי אין המהפך כי אם לסמן המודיע שזה המרכא הוא טעם לא משרת, ויש לו גם לשעת הנקוד כמו האתנח וס"פ, כמו **פלגי מים** (תהלים א' ג') **בלי דעת** (איוב מ"ב ג') שנשתנה בהם

שפתח נקמץ בעבור הפסק , והם בעולה ויורד הוא המפסיק היותר גדול שבפסוק , והאתנח שאחריו פתוח ממש,
כמו אם ישמרו בניך בריתי ועדותי זו אלמדם גם בניהם עדי־עד ישבו לכסא לך (תהלים קל"ב) , ועוד
שם בפסוק שלפניו נשבע ה' לדוד וגו' . ואולם בהרו בשני סמנים לעולה ויורד מטעם שאכתוב בסמוך אצל הצנורית :
ח. דחי ויש שקוראין לו ימנית והוא טפחא המנוקד בראש התבה לעולם קודם תנועות התבה להבדילו מן הטפחא המשרת הדומה לו בצורתו והוא מנוקד באות המחלקת , כמו לקחת מוסר השכל (משלי א' ג')
הוא דחי טעם , אבל לקחת נפשי זממו (תהלים ל"א י"ד) הוא טפחא משרת הנקרא טרחא
מאילא , וכן , סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני (כ"ב י"ג) , תבת סבבוני בטעם דחי
לכן הס' של פרים דגוש , אבל תבת אבירי בטרחא שהוא משרת , לכן ב' בשן רפה , וכשיש שם ב'
תבות שהראשונה במקף , לעולם הדחי בתחלת התבה השניה , כמו פה־להם (קט"ו ה') לגוזר ים־סוף
(קל"ו י"ג) כי־בו ישמח לבנו (ל"ג כ"א) עבים סתר־לו (איוב כ"ב י"ד) , וביותר יש להזהר
במלות זעירות כאלה המנוקדות בחולם או בשורק להעמיד הדחי בראש האות , שאם תעמידנו
באמצע האות , הרי נשתנה הטעם למשרת , כמו כי־הוא לדיק בעיניו (ל"ב א') הוא טרחא משרת , אבל כי־הוא
על ימים יסדה (תהלים כ"ד ב') הוא טרחא טעם הנקרא דחי , ורוב ספרי הדפוס נשתבשו בהם ,
ודע שאע"פ שהדחי מנוקד לעולם בתחלת התבה מ"מ הוא מנוגן באות המחלקת כראוי , אלו היה שם טעם אחר ,
ולפעמים יש כח לדחי לשנות הנקוד כמו האס"ף כמו אם־אצדק (איוב ט') הד' בקמץ בס"מ ובעדות המכלול באבן כ"ד:

ט אתנח , הוא תונה בפי קצת מנקדים :

י. רביעי מוגרש , ויש שקוראים לו כתף ימין ומיושב , ולעולם הרביע מנוקד באות המחלקת והגרש
בראש התבה , כמו יבושו רשעים (תהלים ל"א י"ח) ממצוקותיהם (ק"ז ו') , ובתבה שנגינתה
בראשה ינקדו שניהם על אות אחת כמו על יתר עשה גאוה (ל"א כ"ד) כי הפליא חסדו לי (ל"א כ"ב) :
יא. שלישלת גדולה הוא טעם מלך ומפסיק , וכבר עשו הסופרים כמו מקל אחר תבת השלשלת הגדולה
להודיע שזאת השלשלת מולכת , והבדילוה בזה מן השלשלת הקטנה שהיא משרתת כאשר אבאר בסמוך אצל המשרתים :
יב. סלוק הוא סוף פסוק .

והמשרתים לטעמים הם תשעה , ואלה שמותם וצורתם

א , מהפך הנקרא גם פונה , והוא או פשוט , כמו כי , או מצונר , רצוני , בצרוף הצנורית , כמו שיבואר
אצלה . ב , מרכא וגם היא או פשוטה כמו יש , אנשי , או מצונרת , כמו קרוב . ודע כי בכמה
מקומות במקרא העמידו מרכא המורת המתג , ובפרט במלה זעירא בת הקפה הראויה למתג העמידו לפעמים
מרכא והשמיטו המקף . ולכן תמצא כמה פעמים שאמרו הקדמונים ובעלי מסרה על מלה מן המלות שהיא במאריך
והיא מוקפת ומתוגה בספרינו , ולכן אל יטרידך דעתך כשתמצא מלה לפעמים במרכא במקום ראוי למשרת אחר , כי
באמת אינו אלא מתג ונשמט המקף . ג , אזלא . ד , שופר הולך מלמטה הוא מונח . ה , שופר
הולך מלמעלה הוא עלוי כמו למנצח . ו , גלגל הוא ירח בן יומו . ז , טרחא מאילא והיא
המנוקדת באות המחלקת , וכבר דברתי בה לעיל אצל טעם דחי . ח , צנורית , והיא בדמות זרקא . כמו
שכתבתי לעיל אצל טעם צנור , ולא תשמש לבדה לשום טעם כי אם בצרוף המהפך או המרכא הסמוכים לאחריה
בתבתה , כמו המון וכמו חותם , ובשתי מלות זעירות הראויות להקפה הצנורית בראש המלה הקודמת למהפך
ולמרכא ונמלטו מן ההקפה כמו כי הוא אלהינו (תהלים צ"ה ז') , לכן הצנורית עבד למשרת ואינה משרת
באמת , כי לא תבוא כי אם בתנועה המשוכה הקודמת למהפך או למרכא , ומודיעה , שזה המהפך משרת לא
טעם מהפך לגרמיה , ושזה המרכא משרת לא טעם עולה ויורד (ולכן השמיטו הצנורית בכמה מקומות במקום
שאין חשש טעות להחליף המהפך או המרכא משרת לטעם) . ט , שלשלת קטנה והיא שוה בצורתה אל שלשלת
גדולה . וכבר כתבתי שם שהסופרים עשו פסק אחר כל שלשלת גדולה להבדיל בינה ובין הקטנה שהיא משרתת ,
וכל שלשלין שבמקרא פסקין חוץ מן שמונה שהם משרתים ובלתי מפסיקים , ששה מנהון בתהלים ושנים במשלי :
וכן מצאתי במסרת כ"י האומרת : „ח' שלשין דלא פסקין וסי' , אין ישועתה לו באלהים (תהלים ג' ג') ,
תוכה מלאך (ל"ד ה') , לך דמיה תהלה אלהים (ס"ה ב') , בפרש שדי (ס"ח ט"ו) , ישאו הרים
(ע"ב ג') , אשרי שיאחז (קל"ט ט') כי לוית חן (משלי א' ט') , סיחתה איש (שם ו' כ"ז)" שמונת אלה
שם בלא פסק בכל ס"מ וכ"י ועל כל חד מנהון מסר בכי"י . ח' שלשלין דלא פסקין , ולכן ל' של
ישועתה לו דגוש בכל ספרינו בדין דחיק , וזה לעד , שהשלשלת שלפניו משרת . ואם תמצא במקצת ספרים
פסק אחר אחד משמונה שלשלין האלה , דע שהוא שגגת המעתיק או המדפיס , שחשב לתקן וקלקל :

בית קדש הקדשים בית האוצר היקר הזה, מלא יקר כל קדש, מלא הדר כל כבוד
ועוז, אוצר בתוכו כל מחמדנו אשר היו לנו מימי קדם, בעוד רוח השיר חי
בפי שרי קדש, בעוד התנוסס רוח ה' על נעים זמירות ישראל עלי הגיון בכנור,
בהיכלו כבוד אומר כלו, תהלות ותפלות, שירות וזמירות, אבני חפץ ופנינים, שוהם
יקר ומטמונים, הון עתק ומכמונים, מאוצר המלך החסיד משיח אלהי יעקב,
אשר שר לה' ואשר אליו התפלל בעת רעה לצאן מרעיתו, ובעת רעה לצאן עמו, בלל
ונמוך לו, עד התפלה האחרונה אשר התפלל לפני מותו אחרי משח את שלמה
בנו לשבת על כסא ה' למלך תחתיו, שאז נאמר כלו תפלות דוד בן ישי (סי' ע"ב),
בין אשר התפלל על עצמו, בין אשר התפלל על הכלל, בין אשר התפלל על ענין
מיוחד, בין אשר היה מתפלל תמיד, כל אלה אסף וחבר לעת זקנתו בספר מיוחד
שיהיו מוכנים לצורך הנהגת המתבודד—כל אדם יחזה בו, כל תפלה וכל תחנה,
כל הודאה וכל תהלה, על כל דבר ועל כל ענין, לוקה לו תשועה, צרה או רוחה,
אשר יהיה ליחיד או לרבים, בתהלוכות העתים ומסבות הזמן הסוער על כל עוברי
ים החיים בהמון משבריו ושאון גליו: גם יש בו סגולות יקרות ומטמוני מסתרים
מסוד ה' ליראיו, תרופות וסמי חיים, ומפתחות אל שערי שמים, ובסוף ספרו
כתב אלה דברי דוד האחרונים אשר העתיקם כותב ספר שמואל ב' (סי' כ"ג),
בו חתם שמו על ספרו והודיע מהותו וענינו, עם הודעה עתידית ממלכות זרעו
באחרית הימים, כמ"ש בפירושי שמה:

אך עוד התהלך רוח ה' בארץ וישכון כבוד על נביאיו וחוזיו, על מוצאי שכל טוב
ורוח נדיבה, לדבר או לשורר ברוח הקדש, שערי האוצר הזה לא סוגרו,
כי עוד הוסיפו זקני דור דור למלא אסמיו תבואת הדורות, בין בתחילי ימי
קדם, כמו תפלה למשה איש האלהים, בין מטעי אנשי הרוח הבאים אחריו,
שיר המעלות לשלמה, על שושנים לבני קרח שיר ידידות על שלמה ביום חתונתו
(סי' מ"ה), מזמור למנשה בן חזקיהו אחרי שב לאלהי אבותיו (סי' ס"ו), הלל
הגדול על נס סנחריב, נגינות אסף על נס זה (סי' ע"ו), וכן מאיתן האזרחי,
מהימן האזרחי, ידותון, ובני קרח, עד התפלות אשר יסדו בגלות בבל על שרפת
המקדש ועל הגלות, עד שוב ה' את שיבת ציון בימי כורש* (סי' קל"ז וסי' פ"ה).
גם

ב"ה

לא יהיה דבר זה זר בעיניך, כי כן תמצא לחז"ל שאמרו בפ' ערבי פסחים בשם ראב"ע שהלל הגדול
חזקי' אמרו, וכן פרשתיו על נס סנחריב, וכן תמצא להמפ' הקדמונים המפרשים על דרך הפשט בכ"מ,
והבאתי זאת לגול מעליו טענות המלעיגים לאמר איך יתכן כי בימי דוד בעוד המלכות על תקפה וישראל
על אדמתם ועוד לא נגזרה גזירה וכבר שרו על הדוכן ביטול המלכות וגלות לדקי' בסי' פ"ט וישיבתם
על נהרות בבל וקללתם את בבל ואת בני אדום אשר עוד לא חטאו ולא הרשיעו וכדומה מאלה הטענות.
וע"כ פרשתי לפי הפשט לסתום פה המעוררים והנוקפים כי גם לפמ"ש חז"ל שנאמר ספר זה ע"י עשרה זקנים
ונמנים בני קרח ואסף וחלוקים על ידותון, אין הכרח שהיה הכל בימי דוד כי כל עוד שהיתה הנבואה
בישראל עד חותם הנביאים מלאכי זה עזרא היה הצינור פתוח והלוים המשוררים חזו ברוח ה' ודבריהם
קדש עד עזרא שחתם כתבי הקדש ומאז לא נוסף עליהם דבר. כל זה כפי דרך הפשט אשר במסלתו
הלכנו בפירושנו זה אשר שמתי לי למטרה לכונן חצי נגד להקת המבארים אשר כוונתם להשפיל כבוד כתבי
קודש. אולם אנחנו אמונה אומן כי שבעים פנים לתורה וכפי דרך הדרוש והרמז והקבלה, כל המזמורים
כלם כבר נפו במחזה הנביאים והמשוררים בני קרח ואסף בימי דוד והיו גנוזים וצפונים ביד אנשי
ברוח

גם נמצאו מזמורים רבים מדברים בדרך העיון והמחקר על ענינים שונים, על מעלת האדם (סי' ח'), על ההשגחה הפרטית (סי' ל"ו וסי' קל"ט), על תכלית האדם (סי' ל"ט), על שאלת צדיק ורע לו ורשע וטוב לו (סי' י', י"א, ע"ג), השיר הנפלא אשר שר מישרים, אחרי נפח המליץ באפו רוח חיים ויברא לו פה ולשון וניב שפתים (סי' ע"ב), ודומיהם רבים:

לא ארקח הלום קטורת רוקח כמתכונת מעשה מרקחת אשר יעשו המבארים להריח בה, בפתחי באוריהם, במבוא אשר יעשו לספרי הקדש, אשר כתבו חקירות והשערות על תכונת הכלי זמר אשר נזכרו בראשי המזמורים ועל מהותם, כמו נחילות, שמינית, שגיון, גתית, עלמות, שושנים, שושנים עדות, שושן עדות, מכתם, יונת אלם, אילת השחר, מחלת, ידותון, המעלות, וחקירות דומות באלה, כי למה זה אצלול במצולת הדמיון אל תהום אין חקר, אחרי כי נעלם מאתנו אם הם שמות כלי נגון או שמות מיני נגינות?, ואם הם שמות כלי נגון, לא ידענו אם יש להם עתה עוד מציאות בעולם או מנגינותיהם מעבר שבתו, ואם עדן נמצאים מי ינבא לנו איך נקראו בשמותם עלי אדמות בימי קדם, וכל הגוללים בחקירות אלה וכאלה, העלו אבני תהו מתהום ההשערות, ויבנו מגדלים הפורחים באויר על כנפי רוח:

לבד זאת מצאתי נכון להודיע אל הקורא, כי הגם שבפירוש הספר הזה לא נטיתי ממסלה הסלולה לפני בכל כתבי קדש ממינו, המתנשאים לדבר נשגבות ברוח המליצה, עטרת כסף הזאת גם היא אבן שלמה מסע נבנה לתלפיות, על היסודות המוסדים מאבני בוחן אבני גזית יקרות, ופרטיו גם המה כמוהם ילכו על פי הכללים הנאמנים אשר בכל התנ"ך, כולם שקולים במאזני צדק אין בהם נפתל ועקש, ולכן אך למותר יחשב להוסיף דבר עוד בדבר הזה, אשר כבר הודעתי את החקים ואת המשפטים בהקדמות הספרים אשר באו ראשונה. בכל זאת נפלאה בעיני מלאכת פירוש הספר הזה וכבדה ממלאכת פירושי יתר הספרים מכמה טעמים, א] כי ברוב המזמורים וכמעט בכולם, באו המאמרים שהם חלקי המזמור מפורדים איש מעל אחיו, ואין להם שום חיבור והמשך וקשר ויחס כלל, וע"כ כוונת המשורר נפלאה מעיני הקורא נשגבה לא יוכל לה, באשר ימצא בכל מזמור עצמות רבות מפוזרות על פני כולו והרוח אין בהם, ולכן עמלתי עמל רב עד אשר מצאתי קוטב כל מזמור ומרכזו, ועד אשר התקרבו העצמות עצם אל עצמו, ואז נבאתי על הרוח, לאמר, בואי הרוח ופחי בעצמות הקדושות האלה ויחיו — ויחיו ויעמדו על רגליהם חיל גדול מאד, כולם אהובים, כולם ברורים, כולם גבורים, כולם מספרים תהלת ה' ועזוזו ונפלאותיו אשר ראהם:

זאת

הרוח דור דור עד עת שיצא הדבר אל הפועל ואז נאמרו בקול רם על הדוכן כל אחת בעתה. ולא יקשה זאת איך שורר ישיבתם על נהרות בבל ורשעת בבל בעוד לא יצאה לפעולת אדם ולא נגזרה גזירה, שעל ענינים אלה וכיוצא יש לנו דברים בדרושנו על עניני הנבואה ודרכיה באורך, אולם להבין הכתובים כפי הפשט והמליצה לא יגרע הדרת הכתובים וכחם אם יסד אותם איש הרוח מבני לוי בימי דוד או בימי חזקי' וכדומה כי רוח ה' ודברו היה מצוי בימים האלה מבלי הבדל בהדרת קודש עד שנשבר הכד על המבוע ונאסף האור בימי הנביאים האחרונים ונביאיה לא מצאו חזון מה', ועי' מ"ש בפירושי לסי' נ"ג שכבר בא כיוצא בו בסי' י"ד, כי נוסד בימי דוד ונאמר שנית בימי חזקי' על דבר סנחריב, וכן תוכל לאמר בכל אלה שתחלה נאמרו בסתר בימי קדם ונזכרו ויסדום בגלוי ומסרו לכל עדת ישראל בקודש הכתובים, ודי בהערה זו:

זאת שנית, אחרי כי רוב השירים והמזמורים והתפלות כוננו על מעשים ועל קורות ועניינים, עברו על המשורר או על עדתו, בעתותי חייו או בימים שנהו, ודרך השיר ומלאכתו לכלול ספורים רחבים וארוכים במלות מועטות כנודע, ואיך נפרש את תעלומות השירים האלה עתה, אשר ס' דברי הימים הגדול, בו היו כתובים כל ספורי קורות העתים האלה ואשר עבר עליהם, נאבד מאתנו, חכרונות מבלי אשר ללנו בתהום הנשיה דלו מאגום נוו ?, ומי ירד לנו אל שערי אבדון להעלות משם מעשים וספורים אין זכר למו בין החיים המתהלכים תחת השמש ? :

גם על זאת שקדתי עמדה לי בישע האל, בשקידתי על דלתות השיר ועל מלותיו, כל מלה ומלה שאמר אלי „אשכילך ואורך בדרך זו תלך, איעצה עליך עיני", וכל מאמר אשר ראיתיו קורץ בעיניו מורה באצבעותיו, הוא היה לי לעינים לראות בו בעד האשנב מעשה ידי קדש, ושום שכל והבין במקרא ובאר על הלוחות למען ירוץ קורא בו :

זאת שלישית, כי לא כדבור מליצי פשוט בו נכתבו רוב ספרי הקדש, הדבור השירי הנשגב בו הוסד הספר הזה נעים זמירות ישראל, הוא מגדל עז וראשו בשמים מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, רם ונשא וגבוה מאד, עולה הוא על מגלות ספרי הקדש כולנה, באשר כל מאמריו בשיר נדברו ובמשקל השיר נשקלו, כולם ערוכים בפלס ובמאזנים, במספר ובמדה, בהשכל ובתבונה, כולם בנוים בקו ובמשקלת, ועליהם סומם אנך ואבן הטופרת, מגדל עז טירת כסף, עליו עוף השמים ישכון, ומבין כאים ומבין עפאים לרוכב בשמי שמי קדם קול זמירות יתנו, ברון כבני אלהים עם כוכבי בקר ירינו, ובנותיו בעדן גן אלהים שמרה בין פרחי עדנים על שושנים תגלהנה, בתוך עלמות תופפות, מנגניו על הגיון בכנור יזמרו משכיל, ומלאכיו על חוג שמים יתהלכו, וקול כנפיהם כקול שדי בלכתם. — מי יעלה לנו אל הר ה' הזה הר הקדש ?, מי עם כנף רננים נעלסה כנשר ידאה, ופרש כנפיו על הכרובים ועל להט השירה המתהפכת ?, "מי יתן לי" — כה עלי נפשי תשתוחח — „מי יתן לי אבר כיונה ועד חביון עז סתר משוררי אל מנעימי זמירות אלה אעופה ואשכונה", „מי יביאני" — כה תהמה עלי נפשי — „מי יביאני בסוד קדושים אלה בסוד קדושים רבה, מי סתריהם וסודותיהם יבינני, ורזיהם ורמיזותיהם ישכון עלי משכיל" ? „מי יתן ואדע — כה נפשי תשתוחח — ואנכי לא למדתי חכמה, מה יקחם לבם ומה ירזמון עיניהם ? אדעה מלים ידברו, ואבינה מה יאמרו לי" ? מי יתן ואבינה עת ישמחו בנות השיר ועת תתרוממנה, עת הלוך וטפוף תלכנה, ועת בבית אלהים תלכנה ברגש, עת ישמיעו קול רעם גדול, ועת אחרי הרעש קול דממה דקה, רגע תשחקנה ורגע תבכינה, רגע תכעסנה ורגע תרלינה, עת בני רשף יגביהו עוף קודחי אש מאזרי זיקות רשפי אש שלהבת יה, ועת ישפכו מים טהורים מי מנוחות מנחל עדניהם, לכבות את השרפה, עת כמראה הלפידים מתהלכת בין החיות, והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק, ועת תחת רקיע הוד כעין הקרח הנורא, כנפיהם ישרות אשה אל אחותה בעמדם תרפינה כנפיהם :

מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי, מה תפחדי ומה תרהי, הוחילי לאלהים שאי אליו כפיך, הוחילי ישועת פניו, עמדי על אדמת קדש הזאת, שלי נעליך, גשי אל הערפל, אדרתך השליכי, הכי את המים ויחצו הנה והנה, קומי עבורי. — „אל תירא מגשת אל הערפל" — כה דבר אלי האיש לבוש הבדים וקסת הסופר במתניו. — „הנה עב קטנה ככף איש, אסור ועלה ואל יעצרך הגשם", — הנה

רכב אש וסוסי אש, מהרי נפשי עני, עלי בסערת השיר ובזמרה השמימה, איה מעון שרי קדש אלה? שאלי, איה סוד בני עליה? דרשי חקורי, והנה חבל נביאים יורדים לקראתך מהבמה, גם לפניהם תוף ונבל וכנור, והמה מתנבאים, גם המה מליצי קדש מזמרים ומשוררים, גם המה חודי חדות, מושלי משל, מדברים נשגבות, ברוח ה' הדובר בם ומלתו על לשונם, הן המה מרחוק נראו לך ותבואי בסודם, על כן משכוך חסד, הן המה יחזיקו בימינך לפתוח לפניך דלתים ושערים לא יסגרו, יביאוך אל הר קדש שירי תהלות ואל היכלם, ובאת בסודם ודלית מים חיים ממעינותיהם, אך השמרי נא מאבן הטועים בתוך אבני אש המתהלכת, השמרי מכל רעיון כוזב יחללך מהר קדש שם היית — עורה הנבל וכנור, שחר אעירה, עורה נעים זמירות לה' אשירה, כי הביאותני ה', עד הלום — חסדך הגדלת, על תולעת כמוני חמול חמלת, והראני את כל אלה בחכמתך אצלת, אשירה לך כי עלי גמלת:

ואני עת רצון לך ה' תפלתי, הוסף חסדך עמדי היה עזרתי, מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי, גם עדותך שעשועי אנשי עצתי, תחי נפשי ותהללך ומשפטיך יעזרוני, נעניתי עד מאד ה' כדברך חייני, סמכני כאמרתך ואחיה ואל תבישני משברי רחמיך רבים ה' כמשפטיך חייני

חותם כ"ב חשון תרכ"ח

מאיר ליבוש מלבים

א (א) אַשְׁרֵי

הָאִישׁ אֲשֶׁר ׀ לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד

תולדות אהרן אשרי האיש. ברכות י' עכו"ם י"ח עקידה שער ג' וכל המזמור:

עיני שמואל (א) בר"ר כ"ו ס"א ק. במד"ר י"ד ירושלמי קידושין ב ט ע"ז א ז ת"ו יג. ס"ג אדר"נ כ"א:

רש"י

א (א) אשרי האיש. בעשרה לשונות של זמר נאמר ספר זה. בנצוח. בנגון. במזמור. בשיר. בהלל. בתפלה. בברכה. בהודאה. באשרי. בהללויה. כנגד עשרה בני אדם שאמרוהו. אדם. מלכי צדק. אברהם. משה. דוד. שלמה. אסף. ושלשה בני קרח. וחלוקין על ידותון, י"א אדם היה. כמו שכתוב בדברי הימים. וי"מ אין ידותון שבספר זה אלא על שם הדתות והדינים של גזירות שעברו עליו ועל ישראל: אשרי האיש לישפלישמנ"ט בלעז. אשוריו של איש ותהלותיו של אדם אלו הם אשר לא הלך כי מתוך שלא הלך לא עמד ומתוך שלא עמד לא ישב:

מצודת דוד

א (א) אשרי האיש. ספורי תהלות האיש כמה לומר עליו בשבחו וזהו אשר לא הלך בעצת רשעים ר"ל לא היה לבו נפתה ללכת בעצתם לעשות כמוהם וכל כך היה נזהר בנפשו עד שלא עמד בדרך אשר החוטאים עוברים בו כחשבו פן יפגשוהו ויסיתוהו אחרי עצתם ובהיות כן לא בא א"כ לכלל ישיבה לשבת עמהם

מצודת ציון

א (א) אשרי. ענין שבח והלול כמו כי אשרוני

תפלות דוד

במזמור הזה ושאחריו ידבר נכבדות על אושר האיש השלם והטוב, מבאר מהות האושר וענינו, ויבאר כי השלם הזה הוא לבדו נחלת ה' בעולמו, הוא פרי הבריאה ותכליתה, הוא הלב והסגולה, וכל בני אדם זולתו הם כקליפות וכמוץ השומר את הדגן, אשר כל עוד שהמוץ הוא שומר את הפרי ודבוק בו יש בו תועלת, ועת יוסר מן הפרי אז תדפנו רוח, וכן כל המון בני אדם יחד כל עוד שהם שומרים את הצדיק דבוקים בו ומגינים עליו יתקיימו בזכותו ובעבורו, וכמ"ש לבעי רחמי איתכליא על עליא דאלמלא עליא לא מתקיימי איתכליא, וכל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה ולצוות לזה כמ"ש חז"ל (ברכות דף ו'), ועת יתפרדו כל פועלי און מן השלם יהיו כהבל נדף. עפ"ז בא במזמור השני להתוכח עם עמים ולאומים אשר חשבו למרוד במלכות ב"ד ולפרוק עולו, או על מלחמתם נגד עם ה' הודיע להם שה' אמר לו שהוא בנו ויחידו, ושהם גוים נחלתו כולם נכבשים תחתיו, וזה למופתם כי בזה יקומו ויתעודדו, ולכן יען אותם שיקיפו את הבר והדגן ובחיר ה' וברורו, ולא יאסף ה' גם ויאבדו דרך, ולכן אמרו חז"ל כי אשרי האיש ולמה רגשו גוים חדא פרשתא היא:

באור הענין

א (א) אשרי האיש, בא לבאר התנאים שבעבורם יהיה האיש מאושר, ויש הבדל בין מאושר ובין מצליח, ההצלחה היא בענינים עולמיים בחיי העולם הזה, והאושר הוא בענינים הנפשיים בחיי העוה"ב, והנה השלמות יהיה בשלשה ענינים, שלמות הקנין, שלמות הגוף, שלמות הנפש, לכן באר שמדבר פה מאשרי האיש, האושר המיוחד אל האיש והאדם מצד שהוא אדם, לא האושר שישתתף בו עם סוגו מצד שהוא חי, ר"ל כי שלמות הקנין ושלמות הגוף ימצא גם בשאר בע"ח, כי מצאנו כמה בע"ח שמשיגים מחייתם ומזונם ביתר נקל וביתר שאת מן האדם ולית דעתיר מחזירי, וכן יתעצמו בכח גופם יותר מן האדם, כמו הפיל והאריה, וכן בחושיהם, הנשר והאיה בחוש הראות וכדומה, ואין זה אושר המיוחד אל האיש והאדם, רק שלמות המדות והכונות הנפשיים הם המיוחדים אל האיש לבדו, ומבאר כי אשרו תלוי בראשונה במה שיזהר מחטוא, אשר לא הלך בעצת רשעים וכו', ויש הבדל בין רשעים ובין חטאים, שהרשעים הם החוטאים מצד הזדון והפשיעה בין בין אדם למקום בין בין אדם לחברו, ולכן אמר עצת רשעים, כי הם החוטאים בעצה והשכלה, משא"כ אצל חטאים לא יכול לאמר בעצת, כי הם אינם חוטאים בעצה, ומוסיף שאף בדרך חטאים לא עמד שהחטאים הם החוטאים מצד התאוה

באור המלות

(א) אשרי. אשוריו של איש, ושם אושר בא תמיד על אושר הנפש, וזה המבדיל בינו ובין נרדפיו, ובא בל"ר לכלול שכל מיני אשוריו תלוים בזה: רשעים, חטאים, לצים. הרשע יפשע בין בין אדם

עָמָ֑ד וּבְמוֹשַׁ֥ב לֵ֝צִ֗ים לֹ֣א יָשָֽׁב׃ ב כִּ֤י אִ֥ם־בְּתוֹרַ֥ת יְהוָ֗ה חֶ֫פְצ֥וֹ וּֽבְתוֹרָת֥וֹ יֶהְגֶּ֗ה יוֹמָ֥ם וָלָֽיְלָה׃ ג וְֽהָיָ֗ה כְּעֵץ֮ שָׁת֪וּל עַֽל־פַּלְגֵ֫י־מָ֥יִם

אשר

ת"א ובמושב לצים . קידושין מא . אבות ג ט : כי אם . עכו"ם י"ט ספר הזוהר פרשת בלק : ובתורתו יהגה . קידושין לב : והי' כעץ . עכו"ם י"ט עקידה שער סג :

ע"ש (ב) זוהר בלק . שופטים בר"ר כו סא ת"ז הקדמה ירוש' ע"ז א ז תנחומא בראשית נח : (ג) בר"ר כו אא ויק"ר י"א אס"ר א מדרש כונן ו מג מ תנ' ת"ז שמיני אדר"נ כד סא"ז כה :

רש"י

לצים . גאבירי"ש בלעז : (ב) כי אם בתורת ה' חפצו . הא למדת שמושב הלצים מביאו לידי בטול תורה : ובתורתו יהגה . בתחלה היא נקראת תורת ה' ומשעמל בה היא נקראת תורתו : יהגה . כל ל' הגה בלב הוא כד"א (לקמן י"ט) והגיון לבי . (ישעיה ל"ג) לבך יהגה אימה, (משלי כ"ג) כי שוד יהגה לבם : (ג) שתול . פלנטי"ץ בלעז : פלגי . רִאוואר"ש בלעז :

מצודת ציון

בנות (בראשית ל') : לצים . מלשון מליצה כי המלעיג בבני אדם או בתורת יושר דרכו להטעים אמריו במיטב הדבור להכניס בלב : (ב) יהגה . פעם תשמש ענין מחשבה כמ"ש והגיון לבי (לקמן י"ט) ופעם תשמש ענין דבור כמ"ש ולשוני תהגה (לקמן לה) : (ג) שתול . נטוע כמו שתולים בבית ה' (לקמן נב) : על. סמוך כמו והחונים עליו (במדבר ב') : פלגי מים . אמת

מצודת דוד

להסריע עלהם בלבו וללכת בה ועבו א"כ משמרת למשמרת : (ב) כי אם. לא סוף הדבר שהדל ונזהר מעצת רשע כ"א עשה גם את הטוב. כי כל חפצו היה בתורת ה' : ובתורתו. בכל עת יהשוב להתבונן במה שהמציא בלבו טעמים וצילים ופרחים לתורה : (ג) והיה . ובעבור זה היה גמול שכרו להיות דומה לאילן הנטוע במקום המים שמגדל פירותיו בזמנו ואף העלים אינם כומשים בעבור מרבים הלחלוחים

תפלות דוד

באור המלות

לחבירו בין בין אדם למקום , ומציין הפושה ע"י רשעו ורעתו לא כנרדף מן התאוה לבד . ע"כ יהם אליו העצה, והחטאים הם השוגגים , או נרדפי התאוה , והם לא יעשו בעצת השכל וברשע , ואמר בהם דרך , שמורה על המנהג וההרגל , ור"ל שלא עמד על מנהגיהם אף לפי שעה כל ילמד ממעשיהם , והלצים הם יושבי קרנות והם קלים מחטאים ויפול בהם לשון ישיבה :

(ב) בתורת ה' ובתורתו, היל"ל ובה יהגה , וכבר באַרתי באילת השחר (כלל קנ"ח) שהשם הנכפל יורה לפעמי' שהשם השני אינו השם הראשון , ואמרו חז"ל (ע"ז דף י"ט) משעמל בה נקראת תורתו , וכפי דברי במ"ש בתורתו מדבר מתורה המעשיית המיוחדת לאדם להגות בה ולדעת את המעשה ואת דרכי האמונה , ותורת ה' היא התורה הצפונה, סודותיה ותעלומותיה , שלא כל אדם יהגה בהם , שאין מוסרים הסודות רק לראויים לזה , ורק חפצו ותשוקתו אליה. יהגה , ההגיון הוא הממוצע בין הדבור והמחשבה , וכשבא על המחשבה מציין ההתבוננות להוציא דבר מדבר , ובזה משתתף עם פעל הגה שמורה הוצאה , הגו סגים מכסף (משלי כ"ה) :

(ג) שתול , כבר באַרתי בס' התו"ה (קדושים סי' מ"ט) שבתילה מורה שנעקר ממקום זה ונשתל במק"א , וחז"ל

באור הענין

לבד , ר"ל שלא יחטא מגד אחוהו ג"כ , ולא לבד שלא הלך בדרך חטאים היינו שאינו מתמיד בהטאי', כי גם לא עמד בדרכם אף לפי שעה , ומוסיף ובמושב לצים לא ישב, הלצים הם יושבי קרנות אינם פועלים רע אבל גם לא יעשו טוב רק רודפים רוח והבל ולצנות ואינם עוסקים בתורה : (ב) כי אם , אולם לא די במניעת הרע לבד כי מתנאי האושר שיעשה טוב , ולא שיעשה טוב נימוסי לבד כהפילוסופים שבדו דתות לעצמם , רק שישמור תורת ה' ומצותיו , וגם באר שמתנאי עשיית הטוב שיעשהו בעבור שהוא טוב ובעבור מצות ה' לבד , לא בעבור פניות אחרות שיקוה להשיג עבור עבודתו שכר ותועלת , שאז אין חפצו תורת ה' רק הערב והמועיל שמקוה שכר עבודתו , ע"כ התנה כי אם בתורת ה' חפצו, והנה שלמות הזה מתחלק לשני', שלמות העיון ושלמות המעשה , שלמות העיוני נקרא תורת ה' , כי היא הורהו דעת ה' ודרכיו ואמתתו , אבל חלק זה לא ישיגהו האדם עד תכליתו , ודי אם בתורת ה' חפצו ומאוייו ומשתדל להשיגו ודורש אחריו , הגם שלא ישיגהו ופניו לא יראו , ושלמות המעשי הוא תורת האדם , היא שלמדהו את אשר יעשה או לא יעשה , וזה נקרא תורתו , ובחלק זה יהגה יומם ולילה ללמוד על מנת לעשות : (ג) והיה כעץ . אם נפנה אל האדם מגד כח הצומח שבו , אשר מצדו ישתתף בסוגו העליון עם העץ והצומח , נשכילהו כעץ אשר שרשיו נטועים ונשרשים למעלה ונופו נוטה למטה , כי המוח באדם הוא תחת השורש בעץ השדה , ממנו יוצאות כל ההרגשות אל הענפים שהם האיברים כולמו ואליו ישובון , כמו שישלח העץ לחותיו ומזונו מן השורש אל הענפים , מזה ישכיל האדם כי לא כעץ השדה הנהו , אשר חיותו ועקרו באדמה , כי שרשו ועקרו בעליונים , משם יקבל שפעו וחיותו , על מוצא פי ה' יחיה האדם , ואם על הלחם לבדו יחיה ויפנה אך אל האדמה , אז ידמה כהולך הפוך , ראשו למטה ורגליו למעלה , ואמרו חז"ל צדיקים דומים כאילן ששרשו נטוע במקום טהרה ונפו נוטה למקום טומאה והרשע בהפך , ויש הבדל

אֲשֶׁ֤ר פִּרְי֨וֹ ׀ יִתֵּ֬ן בְּעִתּ֗וֹ וְעָלֵ֥הוּ לֹֽא־יִבּ֑וֹל וְכֹ֖ל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂ֣ה יַצְלִֽיחַ׃

לא

ת"א אשר פריו. כתובות סב קמא סב. ועלהו לא יבול. סוכה כ"א עכו"ם שם

רש"י

ג. עלהו לא יבול. אפילו הפסולת שבו לצורך הוא; שיחתן של תלמידי חכמים לצורך היא וצריכה למוד: לא יבול. לשון כמוש פליסטרי"ר בלעז:

מצודת דוד

ושפע הרטיבות כי כן האיש הזה משופע ברוב טובה מבלי מחסור ולאומר הנה מגמול השכר ניכר יושר דרכו: וכל אשר יעשה. ר"ל וכל הנטיעות אשר יטעו ממנו יצליחו

מצודת ציון

המים כמו נהר פלגיו (לקמן מו) ע"ש שהוא מתפלג ומתפרש ללכת אילך ואילך: יבול. יכמוש כמו כאלה נובלת עליה (ישעיה א'):

תפלות דוד

באור המלות

אמרו ע"ז (בע"ז דף י"ט) כל הלומד מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם, שנאמר כעץ שתול ולא כעץ נטוע:

באור הענין

בין העץ והעשב, כי העשב נראהו צץ בימי האביב מוציא פרחו וזרעו למינהו, ואז יבול ואיננו, עד שנדמה שכל תכליתו אך קיום מינו לא אישו, לא כן העץ, שיתקיים ימים רבים, יוציא ציץ ופרח ופרי, וזרעו בו שנה שנה, כאילו מלבד קיום מינו גם אישו יעמוד ימים רבים והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה, ומנגד המשל הזה אמר באושר איש השלם ומעלותיו, (מעלה א') כי יהיה כעץ, לא כעשב לא כציץ, אשר רק מינו ישמור והוא תכליתו האחרון, וכן המון בני האדם, לא יעשו מאומה לקיום אישם רק לקיום מינם ולהגיע יתרם לעולליהם, כאילו אין להם תכלית אחר רק קיום המין, אבל הוא דומה כעץ אשר מלבד קיום מינו אשר עוד ינוב בשיבה גם אישו יתקיים, ויתן פרי קדם הלולים תורה ומע"ט להשארת נפשו. (מעלה ב') כי הוא דומה כעץ שתול לא כעץ נטוע, כי יש הבדל בין הנטוע והשתל, הנטוע הוא הנטוע במקומו, והשתול הוא הצמח שנעקר ממקומו ושתל במקום אחר להשביחו ולתקנו, והנה יש עשבים לחים ועננים, שא"א לשתלם ממקום למקום מרוב לחותם והם לא ישביחו ולא יתקיימו ימים רבים, אבל העץ אשר אין לחותו רב כ"כ ורטוב הוא לפני שמש, עת יעקרנו ממקומו וישתלהו במק"א ישבית ויתקיים יותר, כמו שבארתי זאת בפי' (איוב ח') היגאה גומא בלא בצה וכו' רטוב הוא לפני שמש עיי"ש, שממשיל שם את הרשע כעשב הנטוע במקומו וא"א לשתלו ממקום למקום מרוב לחותו, שזה לפני כל חציר ייבש, ואת הצדיק ממשיל כנטע שאין בו לחות כ"כ ונשתל ממקום למקום וזה משוש דרכו ומעפר אחר יצמחו, כן הרשע העוה"ז הוא ביתו ופה מקום נטעו, אבל הצדיק נעקר מזה העולם וממחמדיו, ושותל את עצמו על פלגי מים העליונים כמ"ש שתולים בבית ה'. (מעלה ג') על פלגי מים, כי העץ הנטוע במקום יבש ידאג בשנת בצורת וימוש מעשות פרי, או לא יעשם בזמנם (כמ"ש בירמיה י"ז), לא כן הנטוע על פלגי מים שמוצא תמיד מזונו ולחותו, כן הישרים בעדת הפילוסופים אשר התנהגו בצדק וחסד ע"פ נימוסים שכליים, לא מצאו תמיד די ספקם, כי השכל האנושי יצאה מקלוע אל המטרה תמיד ויטעה ברוב משפטיו, לא כן הנטוע על תורת ה' ופקודיו, שימצא תמיד חקו מבלי יחטא. (מעלה ד') אשר פריו יתן, העץ הזה יתן פריו, ר"ל לא כעשב וירק שלא יתן רק זרעו ואינו קיים באיש רק במין, כי יתן פריו בעצמו כל שנה, ולא כעץ הנטוע בערבה, שיפסיד עניינו ולא יתן פריו המיוחד לו, רק פירות גרועים ונשחתים, אבל זה פריו המיוחד לו יתן, וכן הצדיק אינו כמשכילים בעכו"ם שמוציאים פרי ע"י עיוניהם ומופתיהם השכליים, אבל אינם פרי הנפש המיוחדת לו מצד שהיא בת מרום אלהית שפריה מצד זה קודש הלולים, ולא יצאו לפועל אך ע"י התורה האלהית ומצותיה, (מעלה ה') בעתו, שהעץ הזה יוציא פירותיו בזמנו המיוחד לו, וכן אושר הנפש והצלחת הצדיקים יסיע בעתם המיוחד עת תשוב לבצרון אל המקום אשר לקחה משם. (מעלה ו') שגם עלהו לא יבול מצד שהם השומרים את פריו ומגינים עליהם, כן גם הצלחותיו הזמניים עשרו ונכסיו ובריאת גופו יתקיימו ולא יבולו למען יהיו לו עזר אל אושרו האחרון שהוא פריו, כי פרי הצדיק שהוא עסקו בתורה ובמצות, ישמרו בקל ע"י העלים שהם הקניינים ובריאות הגוף, כי בנבול העלים כאלה ישביתהו עניו או חליו מעבודת ה'. (מעלה ז') וכל אשר יעשה יצליח, שהאילן הזה יצליח גם את זרעו שכל אשר נזרע ונטע ממנו יהיה כמוהו, כן הצדיק גם בניו יצליחו בזכותו.

ד לֹא־כֵן הָרְשָׁעִים כִּי אִם־כַּמֹּץ אֲשֶׁר־תִּדְּפֶנּוּ רוּחַ׃ ה עַל־כֵּן ׀ לֹא־יָקֻמוּ רְשָׁעִים בַּמִּשְׁפָּט וְחַטָּאִים בַּעֲדַת צַדִּיקִים׃ ו כִּי־יוֹדֵעַ יְהוָה דֶּרֶךְ צַדִּיקִים וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃

ב א לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ־רִיק׃ ב יִתְיַצְּבוּ ׀ מַלְכֵי־אֶרֶץ וְרוֹזְנִים

ת״א לא כן הרשעים. עכו״ם שם: על כן. סנהדרין ק: כי יודע. עקידה שער ח ספר הזוהר פרשת קדושים: למה רגשו. ברכות ז עכו״ם ג: ע״ש (ד) זוהר פנחס: (ה) ירוש׳ סנהדרין י ב. שם ג אדר״נ לו: (ו) זוהר קדושים בר״ר ב ח׳ אגב״ר לז: (א) שמ״ר א מכילתא בשלח שירה ז ירוש׳ תענית ב א תנחו׳ לך אמור שא״ר כא שוח״ט קמ״ע אגב״ר ב שוח״ט קיח:

רש״י

(ד) כמוץ. ל׳ קש קומבל״א בלעז: (ה) על כן וגו׳. דבוק הוא למקרא של אחריו: (ו) כי יודע ה׳ וגו׳. לפי שהוא יודע דרך צדיקים ולפניו היא להכירה תמיד ודרך רשעים שנואה בעיניו ומעבירה מלפניו על כן לא תהא הקמת רגל לרשעים ליום הדין ולחטאים ליכתב בעדת צדיקים:

ב (א) למה רגשו גוים. רבותינו דרשו את הענין על מלך המשיח ולפי משמעו יהיה נכון לפותרו על דוד עצמו כענין שנאמר (שמואל ב׳ ה׳) וישמעו פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים לבקש וגו׳ ונפלו בידו ועליהם אמר למה רגשו גוים ונתקבצו כולם: ולאמים יהגו. בלבם ריק. ולאומים מנחם פתר לאומים ואומים וגוים כלם קרובי ענין: (ב) יתיצבו

מצודת ציון

(ד) כמוץ. היא פסולת התבואה כמו כמוץ יסוער מגורן (הושע י״ג): תדפנו. ענין דחיפה והכאה כמו קול עלה נדף (ויקרא כ״ו): (ו) יודע. ענין השגחה כמו וידע אלהים (שמות ב׳):

ב (א) רגשו. ענין קבוץ והמון רב וכן מרגשת פועלי און (לקמן ס״ד): ולאומים. האומות כמו ולאם מלאם יאמץ (בראשית כ״ה): יהגו. ידברו: ריק. דבר שאין בו

מצודת דוד

להיות כמותו וכן נאלאי האיש הזה יהיו כמוהו: (ד) לא כן. לא יהיו הרשעים מוצלחים כן ותהי עוד להפך כי מאחוזים רבים נכונים לרשע פעם בפעם כמוץ הזה הנדף בכל עת מנשיבת הרוח ולא מצא מנוח: (ה) על כן. בעבור כי נכון בידם מאחוזים רבים לזה לא תהיה להם תקומה בעת בא המשפט כשתתמלא סאתם כי המאחוזים ההם יבואו עליהם אחד באחד יגשו: וחטאים. מלת לא הנאמר בתחלת המקרא משמשת בשתים כאומר החוטאים לא יהיו נכללים בעדת צדיקים להיות מושגחים מה׳ כמוהם: (ו) כי יודע ה׳. כי המקום ברוך הוא נותן לב לדעת ולהשגיח על דרך הצדיקים לבל יכשלו בו אבל דרך הרשעים תהיה אבודה מהשגחת ה׳ להיות נעזב אל המקרים ולא יהיו א״כ נכללים בעדת הצדיקים:

ב (א) למה רגשו. רצה לומר למה להם זאת להתקבץ ולדבר דברי ריק לא לעזר ולא להועיל: (ב) יתיצבו. מוסב

באור המלות

(ה) וחטאים. (לא יקמו במשפט) בעדת צדיקים:

(א) גוים, לאומים. שם לאום מציין תמיד את האומה

תפלות דוד

גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך:

באור הענין

(ד) לא כן הרשעים, אחר שבאר אושר הצדיק, מבאר כי ימצא ההפך ברשעים שלא לבד שלא ימצא להם האושר וההצלחה הנמצא אל הצדיק שנז״א לא כן הרשעים, אבל הם דומים בהפך כמוץ, ולא כמוץ שהדגן בתוכו, שהוא שומר להפרי, שאז הרוח לא יזיזנו ממקומו כי הבר והדגן מגין עליו, רק כמוץ אשר תדפנו רוח, אשר הוסר הדגן מתוכו והרוח ישאנו, כי כן בעוד שההמון מתדבק אל הצדיק לשמרו ולהקיף עליו כמוץ על הדגן בו ימצא כתרה, לא כן אם הוא בפ״ע כמוץ וקליפה, ובאר ג״כ במשל הזה כי כמו שדחיפת המוץ מן הרוח יש לו צורך לזרות ולהבר לנקות הבר מן הפסולת, כן אבדן הרשעים הוא לצורך בל יתערבו עם הצדיקים, שעז״א ע״כ לא יקומו, ויהיה מלת ע״כ כמלת כדי שלא יקומו בעדת צדיקים ולאיתערבו עמהם: (ה) על כן, הרשעים לא יקומו במשפט אף בפ״ע, והחטאים שהם החוטאים מצד התאוה והם קלים מן הרשעים, הגם שיקומו כשישפטו בפ״ע, כי ימצאו אמתלא שטבע הבשר נוטה אל התאוה כמ״ש הן בעון חוללתי, ויזכור כי בשר המה, מ״מ לא יקומו בעדת צדיקים. כשישפטו במשפט הצרופיי לערך הצדיקים, כי אז יצאו חייבים, בהראות להם כי אלה כבשו יצרם וגברו על התאוה: (ו) כי יודע ה׳, הידיעה הזאת היא התדבקות המושכל במשכיל, כמ״ש כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו, ר״ל הוא דבוק בידיעתי, שזה לא יהיה רק אל הדברים הנצחיים הבלתי משתנים, שהם ידבקו בהנצחיי הבלתי משתנה. והנה דרך הצדיקים שדורכים על מהלך השלימות במסלה העולה בית אל, לאהבה את ה׳ ולדבקה בו, הוא בלתי נפרד מידיעתו, ונשאר נצחי קיים כמוהו, וע״כ הם נשארים לנצח, אבל דרך הרשעים אל עמקי שאול אל דברים הבלוים ונפסדים, לא יתקבצו בידיעת ה׳, ולכן תאבד באחרית והיה כלא היה:

ב (א) למה, אחר שבאר אבדן הרשע כי הוא כמוץ אשר תדפנו רוח ואין לו תקוה רק אם

וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ־יָחַד עַל־יְהוָה וְעַל־מְשִׁיחוֹ׃ ג נְנַתְּקָה אֶת־מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ׃ ד יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק אֲדֹנָי יִלְעַג־לָמוֹ׃

אז

ת"א על ה'. עבו"ס שם: ננתקה וגו'. שם: יושב בשמים. שם ספר הזוהר פרשת מצורע עקרים מ"ב ע"ז

ע"ש (ג) זוהר בשלח בלק שמ"ר נא ויק"ר כו אס"ר ו תנ' לך אמור פדר"א יט כת סא"ר יג אגב"ר ב שוח"ט פב לב סד שמ"ר נא ירוש' עז ב א סא"ר יג: (ד) במד"ר ט תנח' נח נשא סא"ר יג:

רש"י

מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד וגו'. ורוזנים שיניור"ש בלעז: נוסדו. ל' סוד פורקונסילרונ"ש בלע"ז. ומה היא העצה: (ג) ננתקה את מוסרותימו דיסרונפרונ"מש לוייקורלאונגל"ש בלעז. אלו רצועות שקושרין העול בהם: עבותימו. לויקרד"ש בלע"ז: (ד) ישחק, ילעג, ידבר. ל' הווה

מצודת דוד

על למה האמור במקרא בלשנון לומר למה יתיצבו וגו' המלכים והשרים בעצה אחת על ה' ועל משיחו ונאמר על גוג ועל השרים אשר אתו שיעמדו בימי המשיח להלחם עמו והלא יעמדו גם על ה' שמשחו למלך: (ג) ננתקה. וכה יאמרו בעצתם ננתק מאתנו את מוסרי פולו לבל נעבוד אותו ויאמר במשל לדבר בלשון הנופל בשור המושך בעול: ונשליכה. הוא כפל ענין במ"ש לתפארת המליצה ולהחזק הדבר: (ד) יושב בשמים. כלומר הלא ה' יושב הוא בשמים ממעל ואשר הוא למעלה לגבור

מצודת ציון

מאד: (ב) ורוזנים. שרים: נוסדו. ענין עצה כמו נמתיק סוד (לקמן נ"ה) ע"ש שהעצה נעשה בסוד לבל תגולה או לפי שהעצה להמעשה הוא כהיסוד לבנין: (ג) ננתקה. ענין הנתקה ממקומו כמו נתקו מוסרות (ירמיה ה'): מוסרותימו. הם קשורי רצועי העול: עבותימו. חבלים עבות בת ג' יתרים: (ד) למו. להם ר"ל עליהם:

באור הענין

הוא שומר את הכל ויפער את הצדיק, הימר, א"כ למה רגשו גוים למרוד במשיח ה' ובישראל עמו, הלא אך בזה יהיה להם קיום אם יעבדו את ה' ואת דוד מלכו. למה רגשו גוים, יש הבדל בין גוים ובין לאומים גוי נקרא הקיבוץ מצלי השקף אם הוא בעל דת או לא, ובשם לאום נקרא מצד שמתאחד באת דת מיוחד, ומליץ שהקשר שהתקשרו נגדו היה אלהוקיי ובמ מדיני, כמ"ש על ה' ועל משיחו, על ה', לפרוק עול הדת ושבע מצות שהכריחם דוד לקיימם, ועל משיחו, לפרוק עול מלכותו ועבודתו, והגוים רגשו ברגש ומרד למרוד במלכות ב"ד, והלאומים מצד ענין הדת הגו מחשבות נגד דת ומצות ה': (ב) יתיצבו, המרד יהיה לפעמים מצד המלך שמורד בו כצדקיהו שמרד בנבוכדנצר ולפיהו נמשכו העם אחריו, ולפעמים יצא המרד מן העם שימרדו בהכודה בם ואחריהם ימשך גם מלכם בקשר המרד, ואמר שמרד זה יצא בין מן העמים, כמ"ש למה רגשו גוים, בין מן מלכיהם, כמ"ש יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים, מצייר שהגוים רוגשים ומורדים בצד אחד, ומלכיהם נצבים בצד השני עם הרוזנים שהם שרי העצה ונוסדו סודות יחד איך ללחום, והמרד הוא בין על ה' מצד הדת, ובין על משיחו מצד הממשלה: (ג) ננתקה, עבותות הם חזקות יותר ממוסרות, שהם מוסרות הקלועים יחד וא"א לנתקם, יאמרו שמוסרות השלופים ינתקו ועבותות החזקים ישליכו מעל צואריהם, וזה בין בענין הדת שהלית שאין להם טעם ויכולים להשיב עליהם יבטלום, ומצות השכליות החזקות בטעמם ישליכו אחרי גוים, ובין בענין העבדות יפרקו עולו, ודברים שנשבעו עליהם והתחייבו בברית ושבועה יפרקו מעל צוארם במרד ובהפר אלה וברית: (ד) יושב, שיעור הכתובים למה רגשו גוים וכו' יתיצבו מלכי ארץ ובכל זאת יושב בשמים ישחק ואינו מעניסם? — משיב מה שיושב בשמים ישחק הוא כי בזה ילעג למו, ור"ל עשה"ש טוב כעס משחוק טוב כעס שהקב"ה כועס על הצדיקים בעוה"ז משחיק שהקב"ה משחק על הרשעים, כי השחוק יש לו ענין מיוחד מבכל המדות שבכל המדות לא יתראה שינוי בין הפועל והמתפעל, הפועל יכעס והמתפעל יקבל עונש, הפועל ירחם והמתפעל ירוחם, לא כן השוחק על רעהו, הפועל שוחק ונדמה שטוב לבו, והמתפעל יקבל בושה וכלימה, וע"כ המשיל בזה את הצלחת הרשעים, שהגם שנראה שה' שוחק ואינו כועס עליהם, הם מקבלים בזה אך כלימה וחרפה במה שיגדל עונשם פתאום כשיתמלא סאתם, כמ"ש בושם אמכם מאד וכו' הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה, וז"ש מה שנראה שיושב בשמים ישחק ואינו מענישם הוא

תפלות דוד

באור המלות

מצד הדת, ושם גוי מציין מצד הקיבוץ, לכן יחס הרגש וההמיה אל הגוים, וההגיון אל הלאומים, שהם מחשבות להפר הדת (וכא בס' ה' מ"ד ג' ע"ו, מ"ז ד', נ"ז י' ס"ז ה', ק"ס מ"ד, קמ"ט ז'):

(ב) ורוזנים, הם שרי העצה, ובאו סמוכים אל מלכים תמיד, והבדלם מן יועצים, שהם בעלי הסודות והיועצים בעניני הדת, ע"כ אמר נוסדו, שהוא קרוב מענין סוד מהיעצים בסוד:

(ג) עבותימו, העבות הם כמה חבלים או מוסרות קלועים יחד, ואמרו חז"ל אין עבות פחות משלשה:

(ד) ישחק, ילעג, השחוק יהיה לפעמים דרך שמחה ולפעמים דרך לעג וכשבא אחריו מלת על הוא

ה אָז יְדַבֵּר אֵלֵימוֹ בְאַפּוֹ וּבַחֲרוֹנוֹ יְבַהֲלֵמוֹ׃ ו וַאֲנִי נָסַכְתִּי מַלְכִּי עַל־צִיּוֹן הַר־קָדְשִׁי׃ ז אֲסַפְּרָה אֶל־־חֹק יְהוָה אָמַר אֵלַי בְּנִי־אַתָּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ׃ ח שְׁאַל מִמֶּנִּי וְאֶתְּנָה גוֹיִם נַחֲלָתֶךָ וַאֲחֻזָּתְךָ

אפסי

ת"א אספרה אל חוק. סוכה נב ספר הזוהר פ' משפטים ופרשת בלק : שאל ממני . סוכה שם :
ע"ש (ה) סא"ל יג : (ו) מדר"ש י"ט : (ז) זוהר משפטים תרומה בלק סא"ל יח מס' סופרים ד :

רש"י

הם משמשין : (ה) אז ידבר אלימו . כמו אליהם , ומה הוא הדבור : (ו) ואני נסכתי מלכי . למה רגשתם ואנכי מניתי לי את זה לנסיך ולמלוך על ציון הר קדשי : (ז) אספרה אל חוק . אמר דוד חק קצוב הוא ומקובל עלי לספר זאת ולהודיע : ה' אמר אלי . על ידי נתן וגד ושמואל : בני אתה . ראש לישראל הקרוין בתורה בני בכורי והם יתקיימו על ידך כמו שנאמר באבנר (שם ב' ג') כי ה' אמר וגו' ביד דוד עבדי אושיע את עמי ישראל, ובשבילם אתה לפני כבן שכולם תלוין בך : אני היום . שהמלכתיך עליהם : ילדתיך . להיות קרוי בני והביב עלי כבן בשבילם כמו שנאמר (ד"ה א' י"ד) וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל וכי נשאת מלכותו בעבור עמו ישראל, ומצינו במלכי ישראל החביבין לפניו שקרוין בנים כמו שנאמר (שמואל ב' ז') בשלמה ואני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ועוד מצינו בדוד (במזמור פ"ט) הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי: (ח)שאל ממני.

מצודת ציון

(ה) אלימו . אליהם : יבהלמו . מלשון בהלה : (ו) ואני . הוי"ו במקום אבל כמו ועבדיך באו לשבר אוכל (בראשית מ"ב) : נסכתי . ענין ממשלה כמו נסיכי סיחון (יהושע י"ג) : (ז) אל חק . את חוק וכן וירדפו אל מדין (שופטי' ז') : חק . מלשון חקיקה וכתיבה : (ח) אפסי . קצות כי

מצודת דוד

יתאבו ומכ"ש גבור למעלה וא"כ הלא ישחק על עצתם וילעג עליהם וכפל הדבר במ"ש : (ה) אז . כאשר ימתיקו הסוד והעצה היעוצה ידבר וכו' : (ו) ואני . וכה יאמר אבל אני הוא אשר המשלתי את מלך המשיח ואיך א"כ תוכלו לו לעמוד למולי וכאומר נראה דבר מי יקום שלכם או שלי : (ז) אספרה . אמר דוד במקום המשיח אספר את הדבר

החקוק בספר שה' אמר אלי בני אתה כמ"ש בני בכורי ישראל (שמות ד') והמלך יחשב ככל העם : אני היום ילדתיך . רצה לומר חביב אתה בעיני כבן נאהב ביום הולדו : (ח) שאל . לזאת שאל ממני ואתן את שאלתך להיות הגוים

תפלות דוד

באור המלות

נעג , ובכ"ז לעג גדול משחוק , שמתכוין ללעוג והשחוק יהיה מעצמו , וכשבא שתם או עם מלת אל יהיה לפעמים דרך שמחה , ושחקתי לפני ה' , אשחק אליהם לא יאמינו:
(ה) באפו , ובחרונו , החרון מציין התחרות האף ופעולתו , והחרון המתגלה אל האף עושה רושם כמ"ש חז"ל , ואמרו (ב"ר פ"ג) ויחר אף ה' בם אף אהרן נצטרע:
(ו) ואני , מלת הגוף הנוסף על סימן הגוף הנכלל בפעל מורה דיוק , ולרוב יורה הפוך וסתירה (כמ"ש אילת השחר כלל ר"ט) . אבל אני . נסכתי , מענין הגדלה , כמו נסיכי סיחון , ובא על שנוסכים שמן על ראשו לסימן גדולה . מלכי , המלך שלי שהמלכתיו , ואלהים מלכי מקדם המולך עלי , וכן ושמחתים בבית תפלתי , ואני תפלתי לך ה' :
(ז) אל חק , כמו ותהי חק בישראל , ובא אל במקום את, לומר שע"י ספורו יקבע אותו לחק אל יתר חקי הארצות והנימוסים , בני ילדתיך , בן ואב יהיו לפעמים ע"י שמגדלו ואמנו , כמו ויהי לה לבן . לכן יוסיף לפעמים אביך זה ילדך (משלי כ"ג) האם אשר ילדתך (ירמיה כ"ב) :
(ח) נחלתך , ואחוזתך הנחלה היא נחלת אבות ,

באור הענין

הוא מגד שילעג למו , (וע"כ קראו תחלה יושב בשמים שזה ציור על שנראה כאילו מסתיר פניו ועל השמים כבודו ובלתי משגיח אבל מגד שהוא אדון כל הארץ ילעג למו) : (ה) או , בעת שידבר אליהו פהאוס באפו, אז יבהלמו בחרונו שהם במו להעניהם , אז ידבר אלימו לאמר .
(ו) ואני נסכתי מלכי , אתם רוגשים למרוד , ואני בעת ההיא שהסכמתם לפרוק עול מלכות ב"ד, בעת ההיא נסכתי מלכי , שע"י מרידתכם יתגלה שהוא הנמשח מאתי למשול על ציון הר קדשי :
(ז) אספרה אל חק , כמו שיש חקים ודתות להתנהגות המדינה, כן יש חקים ודתות בין העמים, חקים כוללים בכל המדינות . למשל , חק קבוע ונימוס כולל , שאין לעם ומלך ליפול על גבולות מלכים ועמים בלא איזה טענה מספקת, וכל העובר על החקים האלה ויצא בזרוע להחריב עמים

ונגזול נחלתם , יקרא בשם עריץ מרגיז הארץ וכדומה , אבל אני בואתי לכבוש גוים ולהחריב ממלכות אספר את החק והנימוס שניתן לי ע"ז מאת ה' , שה' אשר הארץ ומלואה שלו נתן לי רשות ע"ז וגם אותה לי לחק ולמשפט (כמ"ש במדרש שלא יאמרו לשטים אתם שכבשתם ארצות ז' עמים וכו' הוא ברא ונתנה לאשר ישר בעיניו וכו') , ומהו החק ? ה' אמר אלי , אחר שבני אתה , ואני היום ילדתיך , ממליץ כאילו היום עת רגשו גוים נגדו למרוד בו , ילד אותו ה' והי' לו לבן למשול על הכל , כבן המושל בנכסי אביו , כמ"ש ואני נסכתי מלכי , וא"כ . (ח) שאל ממני . כי מגדי לא יבצר רק אם תשאל ותבקש ואתנה גוים נחלתך שהם יהיו לך לנחלה ,

אַפְסֵי־אָרֶץ׃ ט תְּרֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם׃ י וְעַתָּה מְלָכִים הַשְׂכִּילוּ הִוָּסְרוּ שֹׁפְטֵי אָרֶץ׃ יא עִבְדוּ אֶת־יְהוָה בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה׃ יב נַשְּׁקוּ־בַר פֶּן־יֶאֱנַף ׀ וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ כִּי־יִבְעַר כִּמְעַט

ת"א עבדו את ה'. ברכות ל. יומא ד. עקרים מג ספר הזוהר פ' ויחי ופ' אחרי מות: נשקו בר. סנהדרין נב:
ע"ש (ט) בר"ר יד עו כא שוח"ט קכ: (יא) זוהר ויחי משפטים אחרי בהר במדבר בלק ירוש' ברכות ה א מדרש משלי ג תנחו' נח שוח"ט ק: (יב) זוהר חוקת בר"ר פג ויק"ר יב במד"ר פס"ש ז מדרש משלי טו עז כא:

רש"י

שהפלל אלי בכל עת שאתה בא להלחם באויביך: (ט) תרועם. תרוצצם: בשבט ברזל. הוא החרב: תנפצם. תשברם והוא ל' נפוץ בכל המקרא, חרס המשובר לשברים דקים: (י) ועתה מלכים השכילו. נביאי ישראל אנשי רחמים היו מוכיחים עובדי גלולים לסור מרעתם שהקב"ה פושט יד לרשעים ולצדיקים: (יא) וגילו ברעדה. כשתבא אותה רעדה שכתוב' בה (ישעיה ל"ג) אחזה רעדה חנפים תגילו ותשמחו אם עבדתם את ה': (יב) נשקו בר. זרזו עצמכם בבר לב (נ"א חמשו בר גרניסמנ"ש בלעז). ומנחם פתר אותו ל' תאוה כמו (בראשית ג') ואל אישך תשוקתך: פן יאנף. פן יקצוף: ותאבדו דרך. כענין שנאמר ודרך רשעים תאבד (לעיל א'): כי יבער כמעט

מצודת דוד

נחלתך: (ט) תרועם. תשבר אותם כמו המשבר מה בשבט ברזל: (י) ועתה. הואיל והוא מובטח מה' על כ"ז השכילו וקבלו מוסר ואל תדברו כזאת: (יא) עבדו את ה'. לקבל עול מלכות משיחו: וגילו. אז תשמחו בעת בוא רעדה על המורדים כי לא עליכם תהיה הרעדה: (יב) נשקו בר. חמדו בר לבב לקבל מלכות המשיח בתם לבב לא ברמיה: פן יאנף. כי פן יחרה אף ה' בכם: ותאבדו דרך. רצה לומר תהיו תועים מבלי דעת דרך אנה תפנו: כי יבער. כאשר יבער אפו אף בשעור מעט אז תאבדו

מצודת ציון

בקצה הארץ כאלו אפס וכלה: (ט) תרועם. תשברם כמו ורעות רוח (קהלת א'): יוצר. אומן הכלים: תנפצם. ענין הפזור עם השבר והרצוץ וכן ונפוץ הכדים (שופטים ז'): (י) הוסרו. מל' מוסר: (יא) ברעדה. בפחד ורתת: (יב) נשקו. מל' תשוקה ותאוה: בר. מלשון ברור ונקי: יאנף. מל' אף וכן כי אנפת בי (ישעיה י"ב): יבער.

תהלות דוד

באור הענין

כבן הנוחל את נכסי אביו כן תנהג כל אשר לי, ולא לבד לנחלה אבל גם לאחוזה, שלפעמים ינחל אדם נכסים במדינת הים ולא יאחז בם שיהיו תחת רשותו, ולא לבד גוים הקרובים כי גם תאחז ותכבש עד אפסי ארץ, וזה חק אחד, אשר הרשה לי לכבוש כל עמי הארץ, וזאת שנית. (ט) תרועם ותרוצצם בשבט ברזל, והם יהיו בכלי יוצר המוכן לקבל הניפוץ והשבירה לגמרי, ר"ל שהרשה ג"כ להכריתם ולהאבידם לגמרי: (י) ועתה, ר"ל אחר שה' הרשה אותי ע"ז וכל ממלכות הארץ נתן בידי, ורק אם אשאל אכריתם ויאבדו, א"כ למה תמרדו ותמתינו עד עת שתאבדו, טוב שתשכילו עתה. השכילו הוסרו ר"ל השכילו זאת מצד הערת השכל וקבלו זאת מאהבה, או עכ"פ הוסרו מצד המוסר ויראת העונש העתיד לבא אליכם, ומצד זה. (יא) עבדו את ה' ביראה, ובזה תרויחו שלבסוף תגילו ברעדה הזאת שחרדתם ויראתם מן העונש. ומפרש דבריו, נגד מ"ש עבדו את ה' במה תעבדו את ה'? . (יב) נשקו בר, התחברו אל המבורר מאת ה', שבמה שתעבדו עבודת המלך משיח ה' ידמה כאילו אתם עובדים את ה', וגם אמר נשקו בר, היו כמוץ הנושק וקורב את הבר והדגן, בל תהיו כמוץ אשר תדפנו רוח, לכן תפס מלת בר שהוראתו תאומית על המבורר והנבחר ועל הבר והדגן, ונגד מ"ש ביראה, מפרש ממה יפחדו? פן יאנף ה' (הנזכר בכתוב הקודם) ותאבדו דרך כי יבער כמעט אפו, ר"ל אחר שרק במעט שיבער אפו תאבדו דרך, כמ"ש ודרך רשעים תאבד, וכ"ש שראוי לכם לשמירה פן יאנף.

באור המלות

והאחוזה היא התפיסה והחזקה בארץ, ויצויר נחלה שלא אחז בה עדיין, וע"כ אמר כ"פ אחוזת נחלה:
(ט) תרועם, תנפצם, רוע הוא שנבקע הדבר גם בהיותו מחובר עדיין, כמו שן רועה (משלי כ"ה), ונפוץ היא הכתתה לגמרי עד שיתפרדו ויתנפצו חלקיו זה מזה:
(יב) נשקו בר, בר הוא הנשיא המבורר והנבחר, כמו ראשי בית האבות ברורים (ד"ה א' ז') וידותון ושאר הברורים (שם ט"ז), והמפ' שפי' בר מענין בן, לא מצאו לו ריע בלשון הקדש רק מה ברי ומה בר בטני (משלי לא), ולדעתי גם שם פי' בחיר הבטן, בחירי, כמו ברה היא ליולדתה, וגם לו כונה תאומית, בר מענין דגן, כמו ויצברו בר תחת יד פרעה, ומורה על דגן שצריך לבררו מן המוץ, ומפל בר נשביר (עמוס ח') ומלאו הגרנות בר (יואל ב') ועמקים יעטפו בר (לקמן ס"ה), ונשקו מענין חיבור, כמו משיקות אשה אל אחותה (יחזקאל ג), יאנף, מורה שמכלה בו חרון אפו עד גמירא (כמ"ש ישעיה יב) ועז"א ואתם תאבדו דרך תכף כשיבער כמעט אפו, וכ"ש עת יאנף, ותאבדו דרך, כמ"ש דרך רשעים תאבד,

כִּמְעַט אַפּוֹ אַשְׁרֵי כָּל־חוֹסֵי בוֹ׃

ג א מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי ׀ אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ׃ ב יְהוָה מָה־רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי׃ ג רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ בֵאלֹהִים סֶלָה׃ ד וְאַתָּה יְהוָה מָגֵן בַּעֲדִי כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי׃

קולי

ה"א אשרי כל. ברכות י: מזמור לדוד. ברכות ז ודף י. שבועות טו. ספר הזוהר פרשת ויצא עקידה שער מג כל המזמור: ה' מה רבו צרי. ברכות א: ואתה ה'. ספר הזוהר פ' לך לך:

ע"ש (א) זוהר ויצא שמ"ר א זו"ח כי תנחומא שמות שוח"ט קיט קלט סג: (ב) מדר"ש כ ירוש' שבת ו ב תנחומא שמות: (ג) פדר"כ תנחומא תצא: (ד) עקר יתרו פדר"א כז:

רש"י

אפו. כי כרגע מועט יבער אפו עליכם פתאום ואותה שעה אשרי כל חוסי בו יהיו ניכרים אישורי החוסים בו:

ג (א) מזמור לדוד בברחו. הרבה דרשות דרשו בני אדם בדבר, ורבותינו אמרו משאמר לו הנביא (שמואל ב' י"ב) הנני מקים עליך רעה מתוך ביתך היה לבו סוער שמא עבד או ממזר יקום עלי שאינו מרחם עלי כיון שידע שבנו הוא שמח. ומדרש אגדה על שראה שמשמרתו קיימת שהיו עבדיו וכרתי ופלתי שהם סנהדרין מחזיקים אחריו עליהם כשאמר להם (שם ט"ו) קומו ונברחה מפני אבשלום מה כתיב שם ככל אשר יבחר אדוני המלך הנה עבדיך, וכשבא מחנים (שם י"ז) ושובי בן נחש ומכיר בן עמיאל וברזילי הגלעדי יצאו לקראתו וכלכלוהו שם: (ב) רבים קמים עלי. בני אדם גדולים בתורה גדולים בחכמה גדולים בעושר גדולים בקומה כגון שאול וילידי הרפה דואג ואחיתופל: (ג) אומרים לנפשי. על נפשי: אין ישועתה לו באלהים סלה. לפי שבא על אשת איש:

מצודת ציון

ענין שרפה ולהט:

ג (א) מזמור. מל' זמר: (ב) רבים. ר"ל גדולים במעלה כמו וכל רבי מלך בבל (ירמיה ל"ט): סלה. ענינו בכ"מ כמו לעולם: (ד) מגן. ענין מחסה כהמגן הזה המציל את הלובשו ממכת חרב וחנית: בעדי. כנגדי:

מצודת דוד

דרך: אשרי. זהו תהלת החוסים בה' על כי מלכם הכבילו לדעת אומץ כח ה' ועוצם זרועו ולזה חסו בו:

ג (א) מזמור. התפלה הזאת אמרה בזמרה: לדוד. של דוד כי הוא יסדה: בברחו. ונפלה אז ברוח הקודש שיוחזר למלכותו ואמר התפלה הזאת בזמרה: (ב) מה רבו צרי. עד שאף בני קם עלי: רבים. בני אדם גדולים כשמעי ודואג ואחיתופל: (ג) לנפשי. על נפשי יאמרו שעד עולם לא יהיה לי תשועה מה' וכאשר כמה נפלו לא יוסיף לקום: (ד) ואתה ה'. אבל לא כן הוא כי אתה מגן בעדי ותומך כבודי ומרים ראשי כי

באור המלות

ואז יאבדו את הדרך, כמו אבדה עצה מבנים, כי גוי אובד עצות המה:

(ב—ג) עלי. לנפשי. ברוב מקומות שיגביל הנפש נגד הגוף יכוין על הנפש הרוחניות (ישעיה מ"ט ז', כ"א כ"ג, איוב ל"ג י"ח כ"ב כ"ח) וכסדר זה בכ"מ, לקמן וא"ו ד', סלה, הוא ציון הפסק בכ"מ:

תפלות דוד

באור הענין

שבער אף מורה על שמכלה חרון אפו בעונש נחרץ, ונגד מ"ש וגילו ברעדה מפרש כי אשרי כל חוסי בו ולכן תגילו אחר כך על שחסיתם בה':

ג (א) מזמור לדוד, במזמור הזה גמלא הסוד המעשה ממלחמת אבשלום מראש ועד סוף, נחלק לג' חלקים, כל חלק מסיים במלת סלה: (חלק א') (ב) ה' מה רבו צרי. כי אויבי דוד התחלקו לשתי כתות, יש היו צוררים את דוד עצמו ולא רצו שימלוך הוא רק שימלוך אבשלום בנו, ויש שקמו עליו מצד שחשבוהו לאיש חטא ובליעל בלתי נושע בה', כשמעי שקראו איש הדמים איש הבליעל וז"ש רבים קמים עלי היינו על מלכותי: (ג) ורבים אומרים על נפשי מצד אושר הנפש, כי אין לו ישועתה באלהים מצד חטאו ומריו, בזה מסיים מאמר הא' במלת סלה, וכבר בארתי בפי' שמואל, שהיו בין יועצי אבשלום שתי כתות, כת א' שרצו להרגו כמו שהיה עצת אחיתופל, וזה הכת שאמרו שאין לו ישועה באלהים, וכת הב' שרצו לקחת ממנו את המלכות לבד וישאר בחיים כמו שהיה עצת חושי הארכי, והם הקמים עליו לבדו מצד מלכותו לא על נפשו להרגו: (חלק ב') (ד) ואתה, משיב נגד הקמים על מלכותו ואתה ה' מגן בעדי, ונגד האומרים שאין לו ישועה באלהים מצד חטאו, אומר אתה כבודי ומרים ראשי שכבודו הוא מצד נפשו הקדושה

ה קוֹלִי אֶל־יְהוָה אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מֵהַר קָדְשׁוֹ סֶלָה׃ ו אֲנִי שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה הֱקִיצוֹתִי כִּי יְהוָה יִסְמְכֵנִי׃ ז לֹא־אִירָא מֵרִבְבוֹת עָם אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ עָלָי׃ ח קוּמָה יְהוָה | הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהַי כִּי־הִכִּיתָ אֶת־כָּל־אֹיְבַי לֶחִי שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ׃ ט לַיהוָה הַיְשׁוּעָה עַל־

עמך

ת"א שני רשעים. ברכות נד מגלה טו סוטה יב: לה' הישועה. שבועות מו. עקרים מ"ד נד. ספר הזוהר פ' אמור. עקידה שער נה כל המזמור: ע"ש (ה) שמו"ר ב שוח"ט יא: (ח) זוהר לך בר"ר עה שמו"ר א במד"ר ג תוהיוס דר"ע ט ספרי קרח תנ' וישלח: (ט) זוהר אמור במד"ר ג יע:

רש"י

(ו) אני שכבתי ואישנה. אני אטוס בדאגה ופחד: הקיצותי. מדאגתי כי בטחתי כי ה' יסמכני: (ז) שתו. לשון שאיה (גארטירנ"ש בלעז), ויש אומרים שתו כמו שמו כמו (שמות י') למען שיתי אותותי: (ח) כי הכית את כל איבי לחי. מכת בזיון הוא כד"א (איכה ג') יתן למכהו לחי. (מיכה ד') בשבט יכו על הלחי. ומדרש אגדה מכת הפה כד"א (שמואל ב' י"ז) וילך אל ביתו ויחנק: שני רשעים. גבורתם: (ט) לה' הישועה וגו'. עליו להושיע את עבדיו ואת עמו, ועל עמו מוטל לברך ולהודות לו סלה:

מצודת דוד

אחזור למלכותי: (ה) קולי. כשאקרא בקולי אל ה' ידעתי כי יענני מהר קדשו והוא ציון מקום שכינתו: סלה. עד עולם יענני רצה לומר גאולת עולם תהיה כי לא אשוב עוד להיות גולה וגורת: (ו) אני שכבתי. כשאני שוכב ונרדם מגודל הצער: הקיצותי. רצה לומר הפנתי לצערי בזוכרי אשר ה' יסמכני, (ז) לא אירא. לזה לא אירא מרוב העם אשר את אבשלום אשר שמו פניהם להלחם בי: (ח) קומה ה'. הואיל ובטחתי בך מהראוי שתקום להושיעני: כי הכית. הלא מעולם הכית את אויבי על הלחי רצה לומר מכת בזיון וכמ"ש יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכה ג'), ור"ל הכאת הלחי תחשב לחרפה: שני רשעים. אשר היו חורקים עלי שנימו לאחות אפס כי הלא מעולם שברת ולזה גם עתה אל תרף ידך ממני: (ט) לה' הישועה. הלא התשועה היא ביד ה' וכל יוכל להושיעני מידם ואף

מצודת ציון

(ו) הקיצותי. ענין הערה משינה: (ז) שתו. שמו וכן שתו בשמים פיהם (לקמן ע"ג): (ח) לחי. הוא המקום הסמוך אל העין מתחת:

תפלות דוד

באור הענין

שאל עליה כבוד ה' ובזה ירים ראשי למעלה: (ה) קולי אל ה' אקרא, מזכיר בזה מה שסופר (ש"ב ט"ו) שבעת ברח דוד מפני אבשלום לקחו הכהנים עמם את ארון הברית, ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר אם אמצא חן בעיני ה' והראני אותו ואת נוהו, כי בטח לבו שיענהו ה' מרחוק כמקרוב, ועז"א קולי אל ה' אקרא בכ"מ אשר אהיה, והוא יענני מהר קדשו מרחוק כמקרוב. סלה סיום הענין: (חלק ג') (ו) אני שכבתי, מזכיר מה שסופר שם שאחיתופל יעץ לאבשלום שיבחר שנים עשר אלף איש וירדוף אחרי דוד בלילה בעוד שהוא ישן יגע ורפה ידים ויחריד את אנשיו ויכה את דוד לבדו, וחושי הארכי הפיר עצתו, ואמר שדוד לא יישן ולא ילין את העם, והיה עצתו שימתין אבשלום עד שיתאספו אליו כל ישראל וילחמו עם דוד ברוב עם, והכתוב מעיד שם שעצת אחיתופל היתה עצה טובה, כי אם היה עושה כן היה מוצא את דוד ישן ויעף והיה הורגו, רק שה' סבב זאת להפר את עצת אחיתופל להציל את דוד, ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו וילך אל ביתו ויחנק, וחושי הודיע כל זאת לדוד וז"ש אני שכבתי ואישנה, ר"ל באמת לא היה כמ"ש חושי הארכי שלא אישן בין העם רק אשמר מפני אבשלום, כי באמת שכבתי וגם ישנתי, ואם היה נעשה כעצת אחיתופל לא הייתי מקיץ עוד, כי הייתי נהרג בלילה הזאת. ובכל זאת הקיצותי, וזה היה כי ה' יסמכני במה שהפיר את עצת אחיתופל, ומעתה. (ז) לא אירא מרבבות עם, אם לא נעשה עצת אחיתופל, ורק ע"י עם רב שיאספו עלי סביב ילחמו כי כעצת חושי הארכי, מפניהם לא אירא עוד: (ח) קומה ה'. עתה מציין המלחמה בין עבדי דוד ובין חיל אבשלום, מבקש ה' קומה, ומנגד שאתה אלהי בהשגחתך המיוחדת עלי הושיעני, כי כבר הכית את כל אויבי לחי במה ששברת שני רשעים ר"ל במה שבטלת עצת אחיתופל והוא נחנק, בזה נתת להם מכת לחי מכה של בזיון: (ט) לה' הישועה, אמנם יען שהיה המלחמה עד עם ישראל ותהי מגפה גדולה בעם. בקש שלא יאבדו עם רב מישראל במלחמה, וכן היה שע"י

באור המלות

(ז) שתו, הכנת המלחמה, כמו וישימו על העיר (מ"א כ): (ח) לחי, מכת בזיון, והמכה הגדולה על הלחי שובר השנים, ותפס מליצה זאת על ביטול עצת אחיתופל, כמ"ש בפרק הרואה ראיתי שני לחיי שנשברו, שני שרי רומי יעצו עליך רעה, מכנה העצה בשם הלחי, ושבירת השנים מרמז על חניקת אחיתופל, ושני כפירים נתעו:

נהרג

עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה׃

ד א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב בְּקָרְאִי עֲנֵנִי ׀ אֱלֹהֵי צִדְקִי בַּצָּר הִרְחַבְתָּ לִּי חָנֵּנִי וּשְׁמַע תְּפִלָּתִי׃ ג בְּנֵי־אִישׁ עַד־מֶה כְבוֹדִי לִכְלִמָּה תֶּאֱהָבוּן רִיק תְּבַקְשׁוּ כָזָב סֶלָה׃ ד וּדְעוּ כִּי־הִפְלָה יְהוָה חָסִיד

ע״ש (ב) ירוש׳ תענית ב ט: (ג) פדר״כ לב:

רש״י

ד (א) למנצח בנגינות. מזמור זה יסד דוד שיאמרוהו בני לוי המנצחין בנגינות בשיר על הדוכן. לשון נופל במחזקים בעבודה כענין שנאמר (עזרא ג׳) ויעמידו את הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית ה׳: (ב) בצר הרחבת לי. בימים שעברו עלי ומעתה חנני ושמע תפלתי: (ג) בני איש. בני אברהם יצחק ויעקב הקרוים איש. באברהם נאמר (בראשית כ׳) השב את אשת האיש. ביצחק נאמר (שם כד) מי האיש הלזה. ביעקב נאמר (בראשית כה) איש תם: עד מה כבודי לכלמה. עד מתי אתם מבזים אותי (שמואל א׳ כ״ב) הראיתם את בן ישי. (שם) בכרת בני עם בן ישי (שם כ׳) כי בוחר אתה לבן ישי. אין לי שם: תבקשו כזב. שרדפו למצוא כזבים כגון הזיפים שמלשינים עלי ולי היו מראים שלום וכיוצא בהם דילטורין שהיו בימי שאול (שם כ״ג) הלא דוד מסתתר בגבעת החכילה וכן הרבה: (ד) הפלה. הבדיל:

מצודת דוד

על עמך תהיה ברכתך לעולם רצה לומר תושיע לי לבל יוכלו להרע לי ואף עליהם תהיה ברכתך שלא יהיו נגפים גם המה וכאומר לא אתפלל על מפלתם כ״א על תשועתי:

ד (א) למנצח. רצה לומר המזמור הזה של דוד נמסר לבן לוי המנצח לנגנה בנגון בבית המקדש: (ב) בקראי. בעת אקרא לך ענני: אלהי צדקי. אתה אלהי העושה עמדי צדקה הלא מעולם כשהייתי בצר ובדוחק העמדתני במרחב לכן גם עתה חנני: (ג) בני איש. אתם בני אדם גדולים עד מתי תהפכון כבודי לכלימה ר״ל במקום הכבוד הראוי אלי תכלימו אותי וכאומר הלא משפט החשובים לכבד את מי הראוי לכבוד: תאהבון ריק. מוסב על עד מה לומר עד מתי תאהבון לדבר דברי ריק וכזב מבלי הפסק: (ד) ודעו. תנו לב לדעת כי כמו שהבדיל ה׳ את כל חסיד להיות לו ולחלקו

מצודת ציון

ד (א) למנצח. בעלי השיר יקראו מנצחים כי דרכם לנצח זה את זה בהרמת הקול ובהכרעתו: בנגינות. מלשון נגינה וזמר העשויים בהכרעת הקול: (ג) איש. ר״ל גדול וחשוב וכן הלא איש אתה (שמואל א כ״ו): עד מה. עד מתי כמו עד מה ה׳ תאנף (לקמן ע״ט): (ד) הפלה.

תפלות דוד

באור המלות

(ב) אלהי צדקי, המשגיח על צדקי ויודע כי צדקתי, ומוסיף חנני מצד החנינה, אף שלא ע״פ צדקי:

(ג) בני איש, אתם הפך מבני אלהים, עד מה, כמו עד כמה תשתדלו בזה שיהיה כבודי לכלימה, הפך מהשתדלות אלהים לכבדני:

(ד) הפלה, ענין הבדלה והפרשה, כמו והפלה ה׳ בין מקנה ישראל, ובא על הבדלה שהוא בדרך הפלאה והשגחה בדרך הפלאיי:

באור הענין

שנהרג אבשלום פסקה המלחמה, וזה שאמר ע״י שהישועה הזאת לה׳ הוא, אבקש שעל עמך תשלח ברכתך בל יאבדו במלחמה:

ד (א) למנצח, מזמור זה תקן בעת שהיה רעב בימי דוד שלש שנים, ובני הדור אמרו שהוא בעבור חטא דוד, ודוד שאל את ה׳ ויאמר ה׳ אל שאול ואל בית הדמים על אשר הרג את הגבעונים, ופייסו את הגבעונים וירד הגשם, ואז הקריב זבחי צדק, ר״ל זבחי תודה בעבור שנתברר צדקו שלא היה הרעב בעבור חטאו, ומזמור זה נחלק לג׳ חלקים המצוינים במלת סלה: (חלק א׳) (ב) בקראי אומר עת אקרא בתפלה ענני מפני שלשה דברים, א] מצד שאתה אלהי צדקי, מצד שאתה יודע צדקתי ומעשי הטובים, ב] מצד הרחמים ומצד שאתה רגיל תמיד לענות בעת צרה, וז״ש הלא תמיד בצר הרחבת לי, ג] מצד החנינה ומתנת חנם, כמ״ש וחנותי את אשר אחון אעפ״י שאינו כדאי, וז״ש חנני ושמע תפלתי: (ג) בני איש אחרי ההקדמה הזאת מסב פניו אל בני הדור שאמרו שהיה הרעב בעבור חטאו, אומר אתם בני איש. דרככם הפוך מדרכי ה׳, ראו עד מה כבודי לכלימה, עד כמה תשתדלו להכלים כבודי, תאהבון ריק, תבקשו כזב ר״ל או שתאהבו להכלים אותי ע״י דבר ריק שאין בו ממש ותעשו ממנו דבר גדול להגדיל עלי עקב, או אם גם דבר ריק לא תמצאו תבקשו ותמציאו דבר כזב ועלילת שקר: (חלק ב׳) (ד) ודעו, ר״ל עתה דעו שה׳ ענני מפני שני דברים, א] מצד שהפלה ה׳ חסיד לו שהבדיל את החסיד בהפלאה והשגחה פרטית לבבר צדקו, ב] מצד שה׳ ישמע

חָסִיד לוֹ יְהוָה יִשְׁמַע בְּקָרְאִי אֵלָיו: (ה) רִגְזוּ וְאַל־תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל־מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה: (ו) זִבְחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק וּבִטְחוּ אֶל־יְהוָה: (ז) רַבִּים אֹמְרִים מִי־יַרְאֵנוּ טוֹב נְסָה עָלֵינוּ אוֹר פָּנֶיךָ יְהוָה: (ח) נָתַתָּה שִׂמְחָה בְלִבִּי מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ: (ט) בְּשָׁלוֹם יַחְדָּו אֶשְׁכְּבָה וְאִישָׁן כִּי־אַתָּה יְהוָה לְבָדָד לָבֶטַח תּוֹשִׁיבֵנִי:

למנצח

ת"א רגזו ואל תחטאו. ברכות ה' ספר הזוהר פ' בחקותי: רבים אומרים. עקידה נעילת שערים׳ ע"ש (ה) זוהר בחקתי רו"ר ז ירוש' ברכות א א: (ח) ויק"ר כ"א מדרש משלי ב סא"ר יח שוח"ע י לז קיט:

רש"י

(ד) רגזו. חרדו מלפני הקב"ה ואל תחטאו: אמרו בלבבכם על משכבכם. השיבו על לבבכם שהזהיר הקב"ה על כך: (ו) זבחו זבחי צדק. הצדיקו מעשיכם והרי אתם כמקריבים זבחים: ובטחו אל ה'. שישפיע לכם טובה ואל תחטאו לו בשביל ממון שאתם מצפים לקבל שכר מאת שאול: (ז) רבים אומרים מי יראנו טוב. רבים מישראל יש שרואין רשעים בעושר ובשלוה ואומרים מי יראנו טוב להיות עשירים ומשיגי תאוה כאלו: נסה עלינו. הרם עלינו לנס את אור פניך, לשון הרימו נס (ישעיה ס"ב) ארים נסי (שם מ"ט) ל"א נסה עלינו רפנגל"ר בלע"ז כמו (זכריה ט') אבני נזר מתנוססות אבל אני איני מקנא בהם כי שמחה נתונה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו בטוח אני אם למכעיסיו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה לעתיד לבוא שהוא יום קבול שכרם: (ט) בשלום יחדו אשכבה ואישן. אם היו ישראל בשלום יחדו עמי הייתי שוכב וישן בטח ולא הייתי ירא מכל צר ואויב: לבדד לבטח. כמו (דברים ל"ג) בטח בדד עין יעקב, ל' מבטח ושקט הוא שאינו צריך להושיב גייסות עמו:

מצודת דוד

כ"ל הבדילני לחלקו וישמע בקראי אליו ולא תוכלו לי: (ה) רגזו. חרדו מה' ואל תחטאו כי לדבר עלי כזב: אמרו וגו'. בהיותכם על משכבכם שהוא עת אשר מחשבות האדם פנוים מן הטרדה אז חשבו בלבבכם אשר הכזב הוא רע בעיני המקום ושתקו לעולם מדבר כזב: (ו) זבחו. הצדיקו מעשיכם ויחשב לה' כזבחים ואז בטחו בו כי יש תקוה ולמה תבזבזו בו להחניף לשאול בעבור לקנות ממנו הנאת ממון הלא טוב לחסות בה': (ז) רבים. ראיתי רבים מתאוים ואומרים מי הוא אשר יראנו טוב ר"ל חושקים עושר רב: נסה. הרם עלינו אור פניך אתה ה' למלאות תאותינו: (ח) נתתה. אבל לא כן אני כי אתה ה' נתת בלבי להיות שמח בחלקי יותר מהרבים ההם השמחים מעת שרבו דגנם ותירושם: (ט) בשלום. מבלי פחד אשכבה ואישן יחדיו תכופים זה לזה כי הדואג ומתפחד מגולה שנתו לבל יוכל לישן מיד כאשר ישכב אבל אני בטחתי בה' ולא אירא ולזה אשכב ואישן יחד סמוך זה לזה: כי אתה ה'. המושל בכל ובידך הוא להושיב אותי בבטח מבלי פחד:

מצודת ציון

הפריש כמו והפליתי ביום ההוא (שמות ח'): (ה) רגזו. ענין תנועת הרעדה כמו שמעו עמים ירגזון (שם ט"ו): ודמו. ושתקו כמו וידם אהרן (ויקרא י'): (ז) נסה. מלשון נס ודגלים וענינו הרמה והגבהה: (ח) תירושם. מלשון תירוש והוא ענבי היין: (ט) לבדד. יחידי כמו בטח בדד (דברים ל"ג) ור"ל מבלי פחד כי המתפחד מתירא לשבת יחידי:

תפלות דוד

באור הענין

תמיד בקראי אליו, ולכן: (ה) רגזו מה', ואל תחטאו להוציא דבה על דוד, ונגד מה שאתם מזכירים עליו חטא בת שבע, אמרו בלבבכם ועל משכבכם עון של משכבכם, מה שאתם חטאתם במשכב, ודמו ושתקו מלהוציא דבה על דוד: (חלק ב') (ו) זבחו, מסב פניו אל הכהנים המקריבים את הזבחים, זבחו את הזבחים שהבאתי, (וקראם זבחי צדק שבאו להודות על שנתברר צדקו של דוד) ובטחו אל ה' שיתן מטר על הארץ: (ז) רבים אומרים, בעת הרעב אמרו מי יראנו טוב שיבא הגשם, ושה' ינוסס עליהם אור פניו והשגחתו אשר נעלם מאתם בעת הרעב והסתרת פנים: (ח) נתתה, ועתה נתתה שמחה בלבי מן העת שהתחילו להרבות דגנם ותירושם כשנפסק הרעב, ועי"כ: (ט) בשלום יחדו אשכבה ואישן, מצייר כאילו שוכב ביחד עם השלום, כי אתה ה' לבדד לבטח תושיבני, תפס המליצה ממ"ש וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל, ר"ל אחר שנמצא טל ודגן ותירוש ישכון ישראל בטח בדד, שא"צ לקנות תבואה מארצות אחרות:

באור המלות

(ה) רגזו, מענין פחד, כמו ורגזו וחלו מפניך: על משכבכם, מלת על נגזר מן עול ועולה כמו ישור על אנשים (איוב ל"ג) וכמש"ש, ומשכב כינוי לתאמים, כמו למשכב דודים, משכבי אשה, עול שעשיתם במשכב ערוות זאת חשבו בלבבכם ודומו: (ו) זבחי צדק, הזבחים נקראים ע"ש הדבר שיובאו עליו זבחי תודה זבחי שלמים, וזבחי צדק מובאים על התברר צדקו:

ה א לַמְנַצֵּחַ אֶל־הַנְּחִילוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב אֲמָרַי הַאֲזִינָה ׀ יְהוָה בִּינָה הֲגִיגִי׃ ג הַקְשִׁיבָה ׀ לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי־אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל׃ ד יְהוָה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ־לְךָ וַאֲצַפֶּה׃ ה כִּי ׀ לֹא־אֵל

חפץ

ת"א ה' בקר תשמע . ברכו' ו' עקרים מ"ד כ"ד ספר הזוהר פ' בלק : כי לא אל חפץ . שבת כ"ג קמ"ע הגיג' י"ב סוטה מ"ב סנהדרין ק"ג נדה י"ג ספר הזוהר סוף פ' בראשית :

ע"ש (א) סא"ד א : (ד) זוהר בלק פנחס במד"ר מכילתא בשלח ה זו"ח נח סא"ר א :

רש"י

ה (א) **אל** הנחילות . מנחם פתר בכולן נחילות ועלמות גיתית ידותון כולם שמות כלי זמר הם ונעימות המזמור היתה לפי שיר הראוי לאותו כלי, ומדרש אגדה יש מפרשים נחילות לשון נחלה, ואין זה משמעות התיבה, וגם ענין המזמור אינו מדבר בנחלה, ויתכן לפתור נחילות גייסות כמו נחיל של דבורים וכמו (תהלי' י"ח) ונחלי בליעל ת"י וסיעת חייבין, תפלה בשביל גייסות אויבים הבאים על ישראל ואומר המשורר מזמור הזה בשביל כל ישראל : (ב) אמרי האזינה ה' . כשיש בי כח לשאול צרכי לפניך וכשאין בי כח להתפלל לפניך והדאגה עצורה בלבי, בינה הגיגי הבן הגיון לבי כך מפורש במדרש כל בינה שבמקרא הטעם תחת הנו"ן חוץ מזה וחבירו באיוב (ל"ד) ואם בינה שמע' זאת שאינו שם דבר אלא ל' הבן כמו (משלי כ"ג) בין תבין את אשר לפניך לפיכך הטעם תחת הבי"ת : (ד) ה' בקר תשמע קולי . בבוקר אני קורא לך עליהם שהוא עת משפט ברשעים כמו שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ (לקמן ק"א), היה זרועם לבקרים (ישעי' ל"ג), כי בבקר בבקר יעבור (שם כ"ח) : בקר אערך לך . תפלתי על זאת . אערך ל' מערכ' הוא, כך חברו מנחם : ואצפה . שתעש' בהם משפטי : (ה) כי לא אל חפץ רשע אתה. ע"כ בקר אערוך [ס"א] נאה לך לאבד הרשעים מן העולם

מצודת ציון

ה (א) הנחילות. מלשון נחיל של דבורים (ב"ק קי"ד) והוא שם כ"ז אשר קולו נשמע כשריקת הדבורים: (ב) האזינה. הטה אוזן לשמוע : (ג) הקשיבה . ענין שמיעה : שועי . צעקתי : (ד) ואצפה . ואקוה : (ה) יגורך . ידור עמך :

מצודת דוד

ה (ב) **בינה** הגיגי . אשר תפלתי היא בכוונת הלב (ג) כי אליך אתפלל . ומהראוי לאזן לשמוע קול עבדו הבוטח עליו ומבקש ממנו שאלתו : (ד) בוקר . בכל בוקר תשמע קולי כי בהיות הבוקר אסדר לפניך תפלתי ולא הקדמתי לה דבר הרשות ולז' אקוה אשר תשמע קולי : (ה) כי לא וגו' . ולא תתן כח ביד

באור המלות

(ב) **הגיגי**, הגיון לבי , לכן אמר בינה , ועל אמרי השפה אמר האזינה :

(ג) **הקשיבה**, מוסיף על האזנה , שיקשיב גם מרחוק, כמ"ש בגדרי השמות האלה (ישעיה א' י) , **שועי**, השוע הוא הצועק לישועה מן הצרה והצועק אל המלך ישלחהו אל השופט לעיין בדינו, והשופט ישלחהו אל המלך כי לו היכולת,אבל אתה **מלכי**, **ואלהי**,ר"ל שופטי,ולך להושיע :

(ד) **אערך לך** , כמו מי בשחק יערך לה' , הבוקר יש"ל דמיון וערך אליך. **ואצפה** בבנין פיעל נקשר עם התקוה בכ"מ:

תפלות דוד

באור הענין

ה (א) **למנצח** , המזמור הזה נחלק לשני חלקים, (חלק א' עד פסוק ט') הוא כעין הצעה מגדר התפלה וענינה ואיך יתרגש לב המתפלל לה', (חלק ב') היא הבקשה, מבקש ינחהו ה' במעגלי צדק ויצילהו מיד שורריו : (ב) **אמרי**, תנאי התפלה השלמה הם ארבעה , (כמו שכתב העקרים) , א] יופי המליצה וקושר המאמרים , עז"א **אמרי האזינה**, ב] שתסכים המחשבה וההגיון הפנימי עם הדבור החיצוני , על זה אמר **בינה הגיגי** , ג] שלא יתפלל על דברים בלתי נאותים , עז"א : (ג) **הקשיבה לקול שועי** , כי גדר מלת שועה הוא שצועק לישועה ומתפלל על הצרה שקרהו , ד) שיבטח בתפלתו על ה' לבדו ולא שעם תפלתו ישים מבטחו על עזרת בשר או אמצעיים בינו לבין ה' , על זה אמר **כי אליך** רק אליך **אתפלל**: (ד) **ה' בקר**,תיכף בבקר **תשמע קולי** לעזרני תיכף בקראי, כי **בקר אערך לך**, ר"ל את הבקר אערך בערך ויחוס אליך , שאתה דומה כמו הבקר , כמו שהבקר יאיר את החשך , יגרש זאבי ערב וחיתו טרף , ויחזיר נשמות לפגרים , כן עת יאיר אורך , רשעים יאבדו מפני אלהים וצדיקים יחיו וישמחו , וכמו שהבקר יבא בהכרח אחר הלילה , כן תאיר אור ישועתך אחרי חשכת הצרה , ולכן **ואצפה** כי יזרח אור ה' וישועתו : (ה) **כי לא אל חפץ רשע אתה** , העמים עובדי האלילים היו מיחסים אל האלים שלהם תעתועי רשע וכל המדות הרעות (כנודע בהבלי המיטאלאגיא שלהם) כי בעבור שיחסו כל כח הנמצא בטבע אל כח עליון שממנו ישפע הכח ההוא , בין הכחות הטובות וכן גם הכחות הרעות , אכזריות גאוה קנאה נקמה , יחסו אותם אל האלים הגבוהים אשר בדו להם , כאילו מאתם ישפעו , עד שימצא אצלם לפ"ז אל חפץ רשע ואל חפץ טוב , וגם החפץ בטוב , יגור ויפחד מן האל חפץ רשע , כי ינצחהו לפעמים , כנודע בהאלי היונים ושיריהם . אומר , הא' האל

חָפֵץ רֶשַׁע ׀ אָתָּה לֹא יְגֻרְךָ רָע׃ ו לֹא־יִתְיַצְּבוּ הוֹלְלִים לְנֶגֶד עֵינֶיךָ
שָׂנֵאתָ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ ז תְּאַבֵּד דֹּבְרֵי כָזָב אִישׁ־דָּמִים וּמִרְמָה
יְתָעֵב ׀ יְהוָה׃ ח וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־
הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ׃ ט יְהוָה ׀ נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי

הושר

ת"א ואני כתוב. ברכות י"ט:
ע"ש (ו) ירוש' ר"ה א ג מדה"ג חמש מגילות דף לח: (ז) בר"ר לג במד"ר יא: (ח) זהר ויקרא ואתחנן:

רש"י

לא יגרך רע. לא יגור אצלך: (ו) הוללים. משתטים ובלשון משנה מערבבין: (ז) איש דמים ומרמה. זה עשו וזרעו: (ח) ואני. אבא ביתך להודות לך ברב חסדך שהפלאת עלינו להראותנו נקמה מהם: (ט) שוררי. עויני המצפים שאשגיב בך ותעזבני. שוררי כמו (במדבר כ"ד) אשורנו ולא קרוב:

מצודת דוד

ביד הרשעים המריעים לי: לא יגורך. לא ידור הרע אצלך. וזאת דרך משל לומר שהרע שנוא למקום: (ו) לא יתיצבו. אינך חפץ שרשעים יעמדו מול עיניך: (ז) תאבד. ידעתי שתאבד את המדבר עלי כזב בפני שאול כי מעולם יתעב ה' את האורב על דם רעהו ובמרמה ידבר עמו באהבה וכ"כ יתעב ויאבד את המדבר עלי כזב כי הלא עמי מרמה ידבר כאלו אוה לי לאוהב: (ח) ברוב חסדך. בעבור רוב החסד שתעשה עמדי אבוא בביתך להשתחוות: ביראתך. ולא להתיהר בפני אנשים: (ט) נחני בצדקתך. תן בלבי ללכת בדרך צדקה ולמען הרשעים ההלו המביטים ומצפים על מפלתי בל יאמרו ידיהם רמה תן בלבי להיות דרכך

מצודת ציון

(ו) הוללים. שוטים ומעורבי הדעת וכן ודעת הוללות וסכלות (קהלת א): און. עמל ושקר: (ט) שוררי.

תפלות דוד

באור הענין

האל המיוחד אלהי ישראל, הגם כי נצייהו כולל כל הכחות שכולם מאתו ישפעו, הנה **אתה אינך האל החפץ רשע**, וגם אינך כאלהי העמים אשר גם החפץ טוב, יגורהו ויפחידהו הרע, אתה **הרע לא יגורך** ויפחידך, כי אתה אך מקור הטוב והחסד, והרע והרשע נפרד ונבדל ממך, וע"כ אחר שלא אל חפץ רשע אתה, לכן. (ו) **לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך**, כמו שהוא אצל העמים, שהוללים יתיצבו להדמות לאלהיהם, אכזרים בעלי רצח כמוהם, כי אתה **שנאת פועלי און**. ואחר **שלא יגורך רע** לכן. (ז) **תאבד דוברי כזב**, כי אין מי שיסך בעדו כנגדך, כי הלא **איש דמים ומרמה יתעב ה'**, ר"ל כי טבע האלהות תתעב איש דמים ומרמה. וחקות העמים שיחשבו כי האליל יאהב איש דמים ומרמה, הבל הוא ונגד טבע האלהות: (ח) **ואני**, ר"ל הנה לפ"ז יש הבדל גדול בין העובד ה' המתפלל לאלהיו, ובין בן נכר המשתחוה לעצבים, כי עובד האליל יעבדהו ויתפלל אליו מצד יראתו מן הרע ורוצה לרצותו בל ירע לו, עד שיראתו מן הרע תכניסהו אל מקדש ההבל, אבל עת יצא שמה ויראה כי שקר נסכו ולא רוח בו, תסור יראתו ממנו. אבל **אני ברוב חסדך אבא ביתך** עת אלך לבית ה', לא היראה מן הרע תנחני שמה, אך החסד המתפשט על המציאות כללו, חסדי אל אשר אביט על כל נמצא, על ידו אבא ביתך להתפלל אליך, ועת **אשתחוה אל היכל קדשך** אז סמר מפחדך בשרי, ולא יראת הרע והנזק, אך **ביראתך** יראת הרוממות משאתך וגדולתך: (ט) **ה' נחני**, עתה מתחיל להציע מבוקשו, מבקש יורהו ה' דרך הקדש התוריי, בל יטו אשוריו מנו, כי אז ישמחו עליו שורריו הסופרים מספר צעדיו, והנה יתעה אדם מני דרך, או מצד השגיאה שאינו יודע הדרך, על זה בקש **שינחהו ה' בצדקתו** ויורהו הדרך, או גם בידעו הדרך אם יש שם מוקשים עקוב ורכסים, ע"ז בקש **שיישיר דרכו לפניו**, ולא שיפיל הדרך בעת לכתו שאז יתעכב עד שיתוקן הדרך, רק **הישר לפני דרכך**, טרם לכתי עליו, והנמשל, כי הדרך התוריי לפעמים יתעה האדם ממנו מבלי דעת איזה הדרך הטוב, מקוצר המשיג ועומק המושג והדרך ההעלמות, ע"ז יבקש שה' ילמדהו ארחות חיים, ולפעמים לא יוכל ללכת בו מפני המטרידים המוצאים אותו בדרכו, מבקשת הצרכים ההכרחים ונטיית תאוה אל המותרות.

באור המלות

(ה) חפץ, שם התואר, לא יגורך, יפחידך, כמו שוד רשעים יגורם (משלי כ"א):
(ח) ביתך, היכל קדשך. ההיכל פנימי יותר מן הבית, מצייר ביאתו אל ביתו החיצוני בא בציורים אשר מלא לבבו מרוב חסדו, ובעת ישתחוה בפנימית ההיכל ששם נכנס להשתחוות, ימלא פחד ויראה מהדר גאונו:
(ט) שוררי. בא תמיד על המביט מרחוק על דרכי חברו ומצפה רעתו, וכמליצה זו לקמן (כ"ז) הורני ה' דרכך ונחני בארח מישור למען שוררי:

הושר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ׃ י כִּי אֵין בְּפִיהוּ נְכוֹנָה קִרְבָּם הַוּוֹת קֶבֶר־פָּתוּחַ
גְּרֹנָם לְשׁוֹנָם יַחֲלִיקוּן׃ יא הַאֲשִׁימֵם ׀ אֱלֹהִים יִפְּלוּ מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם
בְּרֹב פִּשְׁעֵיהֶם הַדִּיחֵמוֹ כִּי מָרוּ בָךְ׃ יב וְיִשְׂמְחוּ כָל־חוֹסֵי בָךְ
לְעוֹלָם יְרַנֵּנוּ וְתָסֵךְ עָלֵימוֹ וְיַעְלְצוּ בְךָ אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃ יג כִּי־אַתָּה
תְּבָרֵךְ צַדִּיק יְהוָה כַּצִּנָּה רָצוֹן תַּעְטְרֶנּוּ׃

הישר קרי

למנצח

ת"א וישמחו כל. סוטה ג' ל"א: ע"ש (י) פדר"כ לג ת"ז ע סא"ז כב שוח"ט קיט: (יב) זוהר לך. תולדות ויצא פקודי אחרי מד"ר לב ירוש' ע"ז ג א: (יג) זוהר בראשית שוח"ט א:

רש"י

(י) כי אין בפיהו נכונה. נראים כאוהבים והם אויבים: קרבם הוות. מחשבותם מרמה: קבר פתוח גרונם. לבלוע יגיע אחרים כקבר הבולע את הגוף: יחליקון. דברי חלקלקות: (יא) ממועצותיהם. שהם יועצי' על ישראל ואז ישמחו כל חוסי בך: (יב) ותסך עלימו. תגונן ותסוכך עלימו. ויעלצו בך. כשיראו שאתה תברך צדיק יעקב וזרעו: (יג) כצנה. המקפת שלש רוחותיו של אדם: רצון. נחת רוח אפיימנ"ט בלע"ז: תעטרנו. תסובבנו, כמו (שמואל א' כ"ג) ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו:

מצודת ציון

ענין הבטה כמו לא תשורני עין (איוב ז): (י) נכונה. מלשון נכון ויושר: קרבם. תוך לבם: הוות. שבר כמו עד יעבור הוות (לקמן נ"ז): גרונם. צוארם כמו קרא בגרון (ישעיה נ"ח): יחליקון. ענין דברים רכים: (יא) האשימם. מלשון אשמה: מרו. מלשון מרי ומרד: (יב) ותסך. מלשון סכך: ויעלצו. וישמחו: (יג) כצנה. דומה הוא למגן: תעטרנו. ענין סבוב וכן עוטרים את דוד (שמואל כ ג) ע"ש שהעטרה מסבבת את הראש:

מצודת דוד

ישר בעיני ולא אכשל בה כי אז בודאי לא יוכלו לי: (י) כי אין בפיהו. אין בפה אחד מהם נכונה נראים כאוהבים והמה כאויבים: קרבם. בקרב לבם חושבים הוות לשבר אותי וגרונם כקבר פתוח כי שואפים לבלעני כקבר הבולע את המת ובלשונם ידברו חלקלקות ואינם יוצאין מן הלב: (יא) האשימם. לכן האשימם במשפט ויפלו בשפל המצב בעבור רוע עצתם ולפי רוב פשעיהם כן הדיחם מדחי אל דחי כי הלא בך מרדו כי הזהרת על זה: (יב) וישמחו. אבל החוסים בך ישמחו לעולם ואתה תסך עליהם מפני הרעה: בך. בתשועתך: (יג) כי אתה וגו'. טעם המקרא כי אתה ה' תברך צדיק: כצנה. כמו שהצנה מסבבת את הגוף כן תסובבנו ברצון:

באור המלות

(י) בפיהו. לשונם הלשון הוא פנימי מן הפה, וכשיבא לרעה מציין לשון מרמה וחלק בערמות ותחבולות, נכונה, חסר המתואר:
(יב) וישמחו, ויעלצו, פעל עלץ בא לרוב על השמחה הרוחנית:
(יג) כצנה. הצנה מקפת מג' רוחות, הרצון שלך היא הצנה המעטרת אותו, כמו עוטרים את דוד (ש"א כ"ג):

תפלות דוד

באור הענין

כמ"ש כ"ז במולה, ע"ז בקש שיישיר דרכו לפניו: (י) כי, מבאר מ"ש למען שוררי, כי שוררי אלה אין בפיהו נכונה, הפה מציין תמיד הדבור החיצוני, והלשון מציין הדבור הפנימי המדובר בעצה והשכל, ושורריו אלה בפיהם החיצוני ידברו אתו טובות, אבל בלשונם לשון רמיה וחלק יכוננו להשחיתו, ומצד זה אמר כי הטוב הנראה בפיהם ודבורם החיצוני אין בפיהו נכונה, כי לשונם יחליקון בחלקת לשון והוצאת דבה, ומצייר כאילו קרבם הוא השאול והאבדון, כמ"ש קרבם הוות וגרונם הוא הקבר הפתוח, שבו ירד המת טרם רדתו שאולה, ולשונם הוא מקום חשך וחלקלקות שבו יחליק ההולך עליו ויפול אל הבור והקבר, עד שהבא על לשונם יחלק ויפול אל גרונם שהוא הבור והקבר, ומשם אל קרבם ששם ההוות והשבר שאול ואבדון, והיא מליצה עמוקה על רוע מחשבותיהם וכליהם, ולכן. (יא) האשימם אלהים, שיגלו אשמים בדין, וזה מצד שני ענינים, א] מצד שהם חוטאים בעצת השכל לא מצד התאוה והשגגה, ועז"א יפלו ממעצותיהם, ב] מצד ששוגים בחטאם עד שנעשו מומרים לדבר, ועז"א ברוב פשעיהם, כמ"ש בדור המבול וירא ה' כי רבה רעת האדם וכל יצר מחשבות לבו רק רע. שמכל זה נראה כי מרו בך, ועושים להכעיס בשאט נפש, והמליץ כאילו עצתם הרע היא תהיה סבת נפילתם, משם יפלו ממרום עצתם ארץ, שעז"א יפלו מן מועצותיהם (המ"ם הוא מ' המקום) ורוב הפשעים והשגותם היא תדחה אותם ותדחפם ליפול, באופן שימצאו עצמם מיד חטאתם וכמדת חטאתם, החטא ימיתם, ובמדה שמדדו ימדד להם, אבל. (יב) וישמחו כל חוסי בך, כמ אנכי אשמח בה' יתמו חטאים מן הארץ. לעולם ירננו לא כמו עתה שלא תהיה רנתם רק אחר הצרה והצלה ממנו, רק שירננו תמיד בלי הפסק צרה בינתים, רק ותסך עלימו בתמידות, ולא יהיה שמחתם טבעיית, רק ויעלצו בך, על ידי שיכירו שהם מושגחים בהשגחה מופלאת מאתך, ע"י שיכירו: (יג) כי אתה תברך צדיק ה' לבדך שברכתו

ו א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב יְהוָה אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל־בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי׃ ג חָנֵּנִי יְהוָה כִּי אֻמְלַל אָנִי רְפָאֵנִי יְהוָה כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי׃ ד וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתָּ יְהוָה עַד־מָתָי׃ ה שׁוּבָה יְהוָה חַלְּצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃ ו כִּי

ואתה קרי | אין

ת״א חנני ה׳. עקידה שער נ״ג: ונפשי נבהלה. שם:

ע״ש (א) במד״ר טו פסיקתא כא ספרי ואתחנן תנ׳ בהעלותך: (ב) רו״ר ס ד במד״ר טז ו שוח״ט קמו ז שמ״ר כה אגב״ר לא:

רש״י

ו (א) **על** השמינית. כינור של שמונה נימין ושמינית שמו וכן מצינו בדברי הימים (א׳ טו) פלוני ובניו על השמינית לנצח: (ג) אומלל. נשחת ודל כח (קונפונ״דו בלע״ז) כמו היהודים האומללים דעזרא (נחמיה ג׳): (ד) ואתה ה׳ עד מתי. תביט ואינך רופא: (ה) שובה ה׳. מחרונך: חלצה נפשי. מחולויי: אשחה בכל לילה מטתי. לשון סחי ומאוס (איכה ג׳) והיתה נבלתם כסוחה

מצודת דוד

ו (ב) **ואל** בחמתך. כפל הדבר במ״ש: (ג) חנני. לכל תוסיף עוד להרות כי כי הלא אומלל אני ודי בזה: רפאני. הוסיף לשאול ואמר רפאני מן המכות אשר עברו עלי מאז כי הלא נבהלו עצמי: (ד) ונפשי. ואף נפשי נבהלה וא״כ עד מתי אהיה עוד נגוע ומוכה הלא עלם הפורענות באה לגלות אוזן למוסר: (ה) שובה ה׳. לזה שובה להוציא נפשי מהצרה והושיעני למען הסדך אף אם עדיין לא נפרעתי כפי הטאי: (ו) כי אין במות. כי אם

מצודת ציון

ו (א) השמינית. כ״ז בעלת שמונה נימין: (ג) אומלל. ענין כריתה כמו ימולל ויבש (לקמן צ) והוא מל׳ מילה: (ה) חלצה. שלוף והוא כמו חלץ מהם (הושע ה):

באור הענין

השגחיית לא טבעיית, ואז כצנה רצון תעטרנו, כי רק ברכת ה׳ היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה, לא כן ברכה הטבעיית יתעצב בעליה לשמור נכסיו ולהגן עליהם, אבל עם ברכת ה׳ תלוה השמירה ממנו ג״כ כמ״ש יברכך ה׳ וישמרך, וממילא לא יוסיף עצב עמה רק שובע רצון ע״י שתעטרהו כצנה לשמרו מכל פגע:

ו (א) **למנצח**, מבואר כי מזמור זה התפלל עת חלה חולי כבד וארוך, אחר מעשה של בת שבע, כאשר קבלו חז״ל, והתפלל על חליו (ב׳—ז׳). אבל גם אויביו שמחו וימרכוהו בעת ההיא, עד שקורע זה בעיניו יותר מן חליו, והתפלל גם עליהם (ז׳—י״א), עד שהמזמור בכללו, ידבר על שני מיני האויבים המכתירים את האדם, האויב הדבוק בו מתולדתו, שהם מזגי גופו ילחותיו המתקוממים עליו להחליאו ולהמיתו, והאויבים החיצונים שהם זולתו מבני אדם: (ב) **ה׳ אל באפך**. יש הבדל בין אף ובין חמה, שהאף הוא הכעס הנגלה, והחמה היא תבערת הכעס בנסתר בנטירת שנאה ואיבה, ויהיה לפעמים אף בלא חמה אם רק מראה לו פנים נזעמים ואהבה במצפוניו, וחמה בלא אף אם מסתיר אפו ואיבתו, ויש הבדל בין תוכחה ויסור, התוכחה היא בדברים רכים, והייסור בו יאסור את נפשו בדברים קשים או ביסורים ממש, ותוכחת ה׳ עלי עון, היא לפעמים שלא יחטא בעתיד, וזה נקרא תוכחה, ודוד בקש שתוכחה זו לא תהיה באף רק בדברים רכים כאב את בנו, ולא הוצרך לבקש שלא יהיה בחמה ונטירת איבה, כי האויב לא יוכיח ולא ישתדל להשיבו אל דרך הנכונה, והתוכחת ה׳ גולה תהיה תמיד מאהבה מסותרת, ולא בקש רק **אל באפך תוכיחני**, ולפעמים יביא ה׳ יסורים על האדם בעבור חטא שכבר חטא, ויסורים האלה בהכרח הם באף, כי המיסר מראה בנגלהו שקוצף על המייסר, ולכן בקש שעכ״פ **אל בחמתך תיסרני**, שלא יהיה מאיבה פנימית ונטירת שנאה כאויב המיסר רק כמו שכתוב כי כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלהיך מיסרך, ואמר ואהבו שאחרו מוסר: (ג) **חנני ה׳**, כי אני אומלל ונשבת כח ע״י החולי, ומוסיף לאמר **רפאני כי** כבר **נבהלו עצמי**, כי נגע החלי עד העצמות, אבל אהה כי גם. (ד) **נפשי נבהלה מאד**, וכבר הדבר נוגע אל הנפש, **ואתה ה׳ עד מתי** לא תחוש אחר שגם נפשי בסכנה, א״כ. (ה) **ה׳ שובה** מקצפך, **וחלצה את נפשי**. ואם איני ראוי, **הושיעני** מצד החסד: (ו) **כי אין במות** זכרך זכר שמך הוא

באור המלות

(ב) **באפך ובחמתך**, החמה היא החמה הפנימית, והאף הוא הכעס החיצוני הנראה ויש אף בלא חמה אם לבו טוב עליו, וחמה בלא אף אם שומר הכעס בלבבו, כן בארתי בכ״מ בתנ״ך, ועיין לקמן ל״ז ח׳, ע״ח ל״ח, נ׳ ז׳. **תוכיחני**, **תיסרני**. התוכחה הוא דרך וכוח הדברים, והיסור הוא ע״י יסורים. ואמר ה׳ לפעמים תהיה התוכחה ג״כ ע״י יסורים ואז בא להשיבו מרע בעתיד והיסור הוא על העבר, ורשמתי מקומותיהם ירמיה (יב י״ט):

(ג) **אומלל**, מורה חלישות הכח (ישעיה כ״ד):

(ד) **ונפשי**. כולל גם הנפש הרוחנית (כנ״ל ג׳):

אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה־לָּךְ׃ ז יָגַעְתִּי ׀ בְּאַנְחָתִי אַשְׂחֶה בְכָל־לַיְלָה מִטָּתִי בְּדִמְעָתִי עַרְשִׂי אַמְסֶה׃ ח עָשְׁשָׁה מִכַּעַס עֵינִי עָתְקָה בְּכָל־צוֹרְרָי׃ ט סוּרוּ מִמֶּנִּי כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן כִּי־שָׁמַע יְהוָה קוֹל בִּכְיִי׃ י שָׁמַע יְהוָה תְּחִנָּתִי יְהוָה תְּפִלָּתִי יִקָּח׃ יא יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ מאד

ת"א יגעתי באנחתי . סנהדרין ק' : **ע"ש** (ח) שוח"ט עג יא ויק"ר לב קה"ר סדר ג שוח"ט נא :

רש"י

(ישעיה ה') ממאס אני מטתי בדמעות , ומנחם חברו עם כאשר יפרש השוחה לשחות (שם כה) **ושם** מי שחו (יחזקאל מו) : בדמעתי ערשי אמסה . אלחלח ואטריב כמו מים : (ח) עששה . לשון עששית עין שמאורה כהה ודומה לו כאלו הוא רואה דרך זכוכית שכנגד עיניו , ומנחם פירשו לשון רקבון כמו (לקמן לא) ועצמי עששו וכן כל לשון עש : עתקה . נתישנה ונזדקנה עיני בכהיית אור , ומנחם חברו עם ויעתק משם ההרה (בראשית יב) : בכל צוררי . בשביל צרות שמצירין לי : (יא) יבושו ויבהלו וגו' . מהו ישובו יבושו פעם שנייה אמר רבי יוחנן לעתיד לבוא הקב"ה דן את הרשעים של עובדי כוכבים ומזלות ומחייבן לגיהנם והם מתרעמין עליו והקב"ה מחזירן וחוזר ומראה גליונין שלהם ודן אותם ומתחייבין והוא מחזירן לגיהנם הרי בושה כפולה, רבי שמואל בר נחמני אומר לע"ל כל אומה עובדי כוכבים ומזלות קוראה לאלהיה ואין עונה וחוזרין וקוראין להקב"ה אומר להם אלו קראתם אלי תחלה הייתי עונה אתכם עכשיו עשיתם עבודת כוכבים עיקר ואותי טפלה לפיכך איני עונה שנאמר

מצודת ציון

(ז) אשחה. ענין שטיה במים כמו כאשר יפרש השוחה לשחות (ישעיה כ"ה): ערשי . מטתי כמו ערש יצועי (לקמן קל"ב): אמסה . מלשון המסה והתכה : (ח) עששה . לשון כליון ורקבון וכן ועצמי עששו (לקמן ל"א) : עתקה . ענין יושן כמו והדברים עתיקים (ד"ה א ד) :

מצודת דוד

אמות מהצרה הבאה שוב לא אזכיר שמך כי מי הוא הנותן הודאה בקבר הלא חי חי הוא יודך : (ז) יגעתי . נעשיתי עיף ויגע במה שאני מתאנח בכל עת : אשחה . אני משיט את מטתי במי הבכי כדבר השט על פני המים : בדמעתי . אני מתיך ומרטיב ערשי בדמעות עיני . וכפל הדבר במ"ש : (ח) עששה מכעס . מחרון האויב בלו עיני : עתקה . בעבור צרותי כהתה עיני כאלו נתיישנה בזוקן וא"כ די בכל הצרות אשר כבר עברו עלי : (ט) סורו . לכו ממני כי לא תוכלו לי מעתה כי נתקבלה תפלתי : (י) שמע וגו' . כפל הדבר במ"ש : (יא) יבושו . בראותם בצלחתי : ויבהלו . כדרך אדם התמה ונבהל בראות דבר אשר חשב לנמנע : ישובו . אז יהיו חוזרים מדעתם לבקש

באור המלות

(ו) **מות , שאול** . השאול הוא הקבר שהוא אחר המות , וילייר שבמות עדיין יש הודאה , כי עד שם יגיעו טובותיו באיכות המות שיבחר לו מיתה קלה ויודה על טובותיו כל ימי חייו , רק התהלה וזכר גבורותיו נפסקו אז , ובשאול נפסק גם ההודאה וכה"א כי לא שאול תודך מות יהללך (ישעיה ל"ח) :

(ז) **מטתי , ערשי** , כבר התבאר (עמוס ג י"ב) שמטה כולל על העשוי שיטה אדם עליו על צדו , וערשו נטה , והערש עשוי בצורה מיוחדת למשכב הקטנים והחולים והנשים ובכלים (פ"ט ז') המטה והעריסה , ופי' רש"י בסנהדרין (דף כ') עריסה עריסת תינוקות . **ואשחה** , מענין שחי ומחוס :

(ח) **עששה** , מענין עש המכלה את הדבר , כמו ועצמי עששו , **ועתקה** , שנעתקה ממקומה :

(י) **תחנתי , תפלתי** , התפלה גדולה מתחנה שגדרה שפיכת הנפש ודבקות הרוח ופלילת הנפש להתדבק בשורשה ולא תהיה רק לאלהים , אבל התחנה תהיה גם לאדם , והיא בקשת הצרכים (כמ"ש מ"א ח' ל') , ועז"א שהתפלה בודאי יקח . אבל גם ישמע תחנתו אשר יבקש לצרכו , ופעל **שמע** הוא העבר כנא במקום עתיד במורכב , שמורה על התנאי , כמו אם לא הביאותיו אליך והצגתיו (בראשית מ"ד) ומולדתך אשר הולדת אחריהם (שם מ"ח):

תפלות דוד

באור הענין

על המציאות וההוי ; כי אחה ממציא ובורא , לא על העדר והאפס ולז על המות , כענין שאמרו אין ה' מיחד שמו ע הרעה , וגם הלא **בשאול מי יודה לך** , כי הנעדר לא יקבל עוד טובך וחסדך , אשר זה תכלית הבריאה אשר בראת להיטיב להנמצאים שהם יודוך : (ז) יגעתי , עתה מתחיל ענינהשני נגד אויביו המצערים אותו . אומר הנה **יגעתי באנחתי** , עד שבכל **לילה אשחה** ואמאס את **מטתי** מרוב הבכי , בכל זאת מן הבכי והדמעות לא עששה עיני , רק . (ח) **עששה מן הכעס עיני** , ועיני האחרת **נעתקה** ממקומה לא מן הדמעות שבכיתי בעבור חליי רק **בכל צוררי** , כי הם קשים לי יותר מן החולי . — משיב פניו נגד אויביו, אומר. (ט) **סורו ממני** אתם **פועלי און , כי** הלא בעת אשר **שמע ה' קול בכיי** , בעת אשר . (י) **שמע תחנתי** , (ה' תפלתי יקח הוא מאמר מוסגר , ר"ל הלא באין ספק כי ה' תפלתי **יקח** ויקבל) הלא אז בעת שמע ה' קול בכיי ותחנתי , הלא אז ישיגם שתים רעות , א] כי . (יא) **יבושו מאד כל אויבי** , הבושה שלהם תהיה במאד מאד , רבה וגדולה מאוד , וגם ב] הלא **אז יבהלו כל אויבי** , כי גם ישיגם משפט אלהי ממעל **לכן**

מְאֹד כָּל־אֹיְבָי יָשֻׁבוּ יֵבֹשׁוּ רָגַע׃

ז א שִׁגָּיוֹן לְדָוִד אֲשֶׁר־שָׁר לַיהוָה עַל־דִּבְרֵי־כוּשׁ בֶּן־יְמִינִי׃ ב יְהוָה אֱלֹהַי בְּךָ חָסִיתִי הוֹשִׁיעֵנִי מִכָּל־רֹדְפַי וְהַצִּילֵנִי׃ ג פֶּן־יִטְרֹף כְּאַרְיֵה נַפְשִׁי פֹּרֵק וְאֵין מַצִּיל׃ ד יְהוָה אֱלֹהַי אִם־עָשִׂיתִי זֹאת אִם־יֶשׁ־עָוֶל בְּכַפָּי׃ ה אִם־גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע וָאֲחַלְּצָה צוֹרְרִי רֵיקָם׃ ו יִרַדֹּף

ת"א שגיון. מועד קטן ט"ז: ע"ש (א) בר"ר ל"ז אמור לב קס"ר ג ספרי בהעלותך: אויב

רש"י

יבושו ואין מושיע זו עובדי כוכבים ומזלו' ואח"כ אל ה' ולא ענם, לכך נאמר ישובו: יבושו רגע. במעט זמן:

ז (א) **שגיון** לדוד. מנחם אמר שגם זה אחד משמות הזמר על שם הכלי, וכן פירש על שגיונות, ורבותינו דרשו לשון משגה שנתודה ונתפלל על השגיון שאמר שירה על מפלתו של שאול כמו שנאמר וידבר דוד לה' וגו' (שמואל ב' כ"ג), אבל ענין המזמור אינו מוכיח על כך לפי שהוא מדבר על עסקי עובדי כוכבים ומזלות, ה' ידין עמים, ואומר אני שאמרו על עסקי ישבי בנוב (שם כ"א) שבא עליו על עונשו של שאול כמו שפירשו רבותינו שאמר לו הקב"ה על ידך נטרד דואג האדומי על ידך נהרג שאול ובניו וכו' כדאיתא בחלק (נ"ה). שגיאות שביקש דוד להקב"ה להמסר ביד שונא ולא יכלה זרעו (סא"א), והפך דוד את תפלתו והתפלל שלא יפול ביד אויב, וכן פתרונו משגה שר דוד לה' על ששגג לומר להקב"ה למוסרו ביד אויב על דברי שאול שנהרג על ידו. דבר אחר על שגיון כנף המעיל אשר כרת לשאול: כוש. מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו: (ג) פורק. לשון פרקו נזמי הזהב (שמות לב): (ד) אם עשיתי זאת. מה שמפרש אחריו: (ה) אם גמלתי שולמי רע. אם גמלתיו כגמולו: ואחלצה צוררי ריקם. שיתתי את חליצתו בכרתי את כנף מעילו אם להשחית ולחלצו ולהעמידו

מצודת דוד

שלומי וברגע ההיא יבושו ולא לאחר זמן כי אמחול להם על מה שעשו בי ולא תזכרנה עוד להיות להם לבושה:

ז (א) **שגיון** לדוד. התפלל בזה על השגיאה מה שכרת כנף מעיל שאול: כוש בן ימיני. זה שאול הבא מבנימין וקראו כוש כי היה משונה במעשיו לשנת ככושי הזה המשונה בעורו: (ג) פן יטרוף. כשלא תושיעני יתגבר עלי האויב ופן יטרפני כאריה: פורק. ישבר אותי ולא אמצא מציל כי כולם קמו עלי: (ד) אם עשיתי. אם כשעשיתי את זאת לכרות כנף מעיל שאול: אם יש עול בכפי. האם עשיתי לעשות עול לבזותו להעמידו מלובש מעיל קרוע כדרך הפחותים: (ה) אם גמלתי. בעוד שהיה שאול איש שלומי וכי גמלתיו אז רעה תחת טובה כאשר חשב הוא שאני לו לאויב: ואחלצה. הלא אף בעת שהיה צר עלי לרדוף אחרי בחנם על לא חמס יקרה עוד נפשו בעיני והוצאתיו מן המיתה כי חלצתיו מיד אנשי אשר בקשו להרגו כמ"ש בשמואל א' וכאומר והנה בעבור זה כרתי מעילו להודיעו זאת שהיה מסור בידי ולא שלחתי בו יד: (ו) ירדוף. כאומר ואם

מצודת ציון

ז (א) שגיון. מלשון שגיאה: שר. מלשון שירה: על דברי. ענין בעבור כמו על דבר כזבי (במדבר כ"ה): (ג) פורק. ענין שבירה כמו ופרסיהן יפרק (זכריה י"א): (ה) ואחלצה. אוציא ואשלוף: צוררי. מלשון אויב: ריקם. ר"ל בחנם: (ו) ירדף. הוא לשון מורכב מן יפעול

תפלות דוד

באור הענין

טוב לפניהם כי ישובו (רגע) יבושו רגע, שישובו תיכף ברגע הזאת ובזה ירויחו כי אך רגע יבושו, במה שיוכרחו להודות על האמת, ולא יבושו מאד, וגם לא יבהלו מפני העונש:

ז (א) **שגיון**, על דברי כוש בן ימיני, המבואר מדברי השירה הזאת, כי כוש זה רדף אחר דוד, ולקח עמו עדת לאומים, עדה ועם רב להלחם נגדו. ועצתו זאת היה לו למוקש, כי נגזר כרה בו נוקש, ומצייר כאילו כוש ועדתו היה שבט אפו של ה' לענוש את דוד, אבל אחר שהכעיס ה' על מעשיהם הרעים וערך לנגדם צדקת דוד, שב אפו מדוד על עדת צורריו ומוקשו נגזר כרו: (ב) הושיעני, אחר כי בך חסיתי, וגם הצילני מידם, (כי הצלה מורה שכבר נתפס ביד מוקשיו וניצל) כי אם לא תציל, אירא. (ג) פן יטרף את נפשי כאריה טורף, כי הלא כבר פורק את איברי ועדן אין מציל: (ד) ה' אלהי, הנה כוש הזה נלכד במעשה ידיו. ולא נהרג בידי דוד, והיו רבים אומרים שדוד היה סבה להריגתו, משיב לטוענת זה, הלא גם אם עשיתי זאת, ר"ל גם אם הייתי עושה זאת להרגו בידי, האם יש בזה עול בכפי במה שהייתי הורג את כבא להרגני?: (ה) האם גמלתי את שולמי ואיש שלומי רע, במה שאחלצה חלוציס ללחוס עד

באור המלות

(ב) הושיעני, והצילני, ההצלה מוסיף על הישועה שגם כשהוא ביד האויב יצילהו מידו (ירמיה ס"ו כ'): (ג) פורק. הוא אחר הטרף שפורק את העצמות ומפרידן: (ה) שולמי, איש שלומי. ואחלצה, מענין חלוצי צבא, ומלת ריקם מסמן כמלת חנם, כמו הבוגדים ריקם, ר"ל על דבר ריק: (ו) ירדף. מורכב מבנין הקל ירדף, ומהכבד ירדף, שרודף בעצמו ומעמיד אנשים לרדפו:

אוֹיֵב ׀ נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג וְיִרְמֹס לָאָרֶץ חַיָּי וּכְבוֹדִי ׀ לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה׃ ז קוּמָה יְהוָה ׀ בְּאַפֶּךָ הִנָּשֵׂא בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי וְעוּרָה אֵלַי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ׃ ח וַעֲדַת לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָּ וְעָלֶיהָ לַמָּרוֹם שׁוּבָה׃ ט יְהוָה יָדִין עַמִּים שָׁפְטֵנִי יְהוָה כְּצִדְקִי וּכְתֻמִּי עָלָי׃ י יִגְמָר־נָא רַע ׀

רשעים

ת"א ואל זועם. ברכות ז סנהדרין קה עכו"ם א ס' הזוהר פ' לו עקידה שער ס' כל המזמור: **ע"ש** (ז) בר"ר עה ש"ר יז מא מד דב"ר ג קס"ר סד"א סא"ז כד: (ח) סא"ר כד: (ט) פדר"כ ל סא"ר כד: (י) מדרש משלי יז א סא"ר כד:

רש"י

ריקם ובשגגה עשיתי, אלא להודיע שהיה מסור בידי להורגו ולא הרגתיו. ואחלצה לשון הפשטת בגדים: (ז) קומה ה' באפך. על שונאי כגון ישבי ואחיו ופלשתים ולא אמסר בידם: הנשא. התפאר להראות תקפת עברה בהתעברך עליהם: ועורה אלי. שאוכל לעשות בהם משפט נקמה אשר צוית, והיכן צוית, תרועם בשבט ברזל (לעיל ב'), ואיבתי את אויביך (שמות כ"ג). זה מצאתי במדרש: (ח) ועדת לאומים תסובבך. אם יחזרו אחריך גייסות של עובדי כוכבים ומזלות להושיעם אל תשמע לקולם, התרחק מעליהם ושוב ושב במקומך במרום. ד"א למרום שובה להראות להם שידך על העליונה: (ט) ה' ידין עמים. הפוך הדין מעלינו ותנהו על העובדי כוכבים ומזלות: ידין. לשון יסורין: שפטני ה' כצדקי. ואת ישראל שפוט לפי מעשים טובים שבידם ולא לפי העבירות: (י) יגמר. ל' כליון, וכן פתר מנחם גמר חסיד

מצודת ציון

ויפעיל: חיי. רצה לומר כל ימי חיי: (ח) ועליה. בעבורה: (י) יגמר. מלשון גמר וסוף: נא. עתה:

מצודת דוד

לא כדברי כן הוא יהיה גמול עונשי שהאויב ירדוף אחר נפשי ויזרז לזולתו לרדפני וישג אותי וירמסני בארץ כל ימי חיי ואת כבודי ישפיל להיות שוכן לעולם עד העפר: (ז) קומה ה'. הואיל ולא חטאתי בזה קומה באפך והנשא כמה שתביא עברה על צוררי (כי כשהקב"ה עושה דין ברשעים הוא נתעלה ומתנשא): ועורה אלי. עורה אלי הומן כח להתגבר עליהם לעשות בהם המשפט אשר צוית כאמור בבירת האזינו ותאחז במשפט ידי וגו' וכמ"ש לעשות בהם משפט כתוב (לקמן קמ"ט): (ח) ועדת. ואף אם עדת האומות תסבב לחזור אחריך להושיע להם שוב למרום בעבורה להתרחק ממנה ואל תפן אליה: (ט) ידין עמים. כשתדין העמים במשפט הראוי אז שפוט אותי כפי צדקי וכתומי אשר עלי ר"ל שפטני לפי המעשים טובים ומן החטאים תשמט ידך: (י) יגמר וגו'. הרע שהרשעים עושים יקטרג עליהם לכלותם מן העולם ואת הצדיק תכונן

באור המלות

(ז) **באפך. בעברות.** מבואר אצלי ההבדל בין אף ובין עברה, שהאף הוא על החוטא, והמתעבר יעבור הגבול להעניש גם את הבלתי חוטא, או להעניש את החוטא יותר ממדת החטא, (ע"ל ע"ח מ"ט ס"ב פ"ה ד', נ"ע ע' י"א) וע"ז לעומת האף את ועורה אלי משפט צוית, היינו המשפט הראוי לעומת החטא, כי ע"י העברה יתנשא יותר להעיר משפט אשר לא צוה, ר"ל יותר ממדת החטא:

(ט) **ידין, שפטני.** הדין הוא שמוע הטענות, והמשפט הוא גמר הדין, ובא גם על קיום הפס"ד והעונש, ובדוד כבר היה הדין רק העמים ידין נתנו לראות גם על זכיותיהם נגד דוד, ואז יהיה המשפט והגמר דין של דוד באופן אחר: **כצדקי ובתמי.** הצדק הוא במעשה והתמימות הוא בלב, וגדלו שמעשיו בלא נטיה ובלי פניה מצוית, ודוד הגם שהיה לו חטא בפועל לא נלוז מתמימותו, לכן אמר כתומי עלי:

(י) **יגמר.** פעל גמר בא על גמר המעשה וסופה, נאל גומר עלי, ה' יגמר בעדי. וכן כונן בא על גמר הבנין, בונה עיר וכונן קריה, תבנה ותכונן:

באור הענין

צוררי ריקם, נגד הצורר אותי בחנם על דבר ריק, הכי ראוי כי. (ו) **ירדף האויב את נפשי וגם ישג וירמוס את חיי לארץ**, ומלבד זה גם את **כבודי לעפר ישכן**, כאילו הרגני בדין ובמשפט על חטאי, הכי היה ראוי שאשתוק ע"ז (ולדברי חז"ל שפי' כוש בן ימיני זה שאול, כיון על שהיה בידו להכותו בכרתו כנף מעילו ואם היה הורגו היה הורגו כדין כי רודף היה אחרי נפשו וכבודו), סלה בזה סיים הענין, ומתחיל לצייר מפלת כוש: (ז) **קומה ה'**, מצייר כאילו האויב הוא שבט אפו של ה' להעניש בו את דוד, ועז"א קומה ה' **באפך** שאתה קוצף על עונותי. **והנשא** עוד יותר **בעברות צוררי**, כי יש הבדל בין אף ובין עברה, ששם עברה מציין שהקוצף עובר הגבול לקצוף יותר משיעור הראוי כפי החטא, ר"ל שצוררי מגדילים הקצף יותר מן השיעור ומקטרגים ומשטינים להענישני יותר מן הראוי, והדלאות מקבילים, **קומה ה' באפך ועורה אלי משפט צוית**. שתעיר את המשפט והפסק דין שצוית להענישני כפי מדת חטאי, שזה גדר האף, **והנשא בעברות צוררי**: (ח) **ועדת לאומים תסובבך**. בכוש ועדתו יסובבו אותך כאילו הם מוכיחים לקטרג עלי לפניך ולעשות בי משפט חרוץ יותר ממה שצוית, והיא ע"י העברה שהוא יותר מן הגבול, הבל **ועליה למרום שובה**, עלי' ובעבורה שוב למקומך למרום. ותנחם על הרעה שרצית לעשות לי, ר"ל עת תשקיף על מעשיהם ותערוך מעשיהם מול מעשי אלא צדיק בדיני ותשוב למקומך, ומפרש. (ט) **ה' ידין עמים**, אמר

רְשָׁעִים וּתְכוֹנֵן צַדִּיק וּבֹחֵן לִבּוֹת וּכְלָיוֹת אֱלֹהִים צַדִּיק׃ יא מָגִנִּי עַל־אֱלֹהִים מוֹשִׁיעַ יִשְׁרֵי־לֵב׃ יב אֱלֹהִים שׁוֹפֵט צַדִּיק וְאֵל זֹעֵם בְּכָל־יוֹם׃ יג אִם־לֹא יָשׁוּב חַרְבּוֹ יִלְטוֹשׁ קַשְׁתּוֹ דָרַךְ וַיְכוֹנְנֶהָ׃ יד וְלוֹ הֵכִין כְּלֵי־מָוֶת חִצָּיו לְדֹלְקִים יִפְעָל׃ טו הִנֵּה יְחַבֶּל־אָוֶן וְהָרָה

עמל

ע"ש (יא) אדר"ע בפתיחה סא"ר כד: (יב) זוהר בראשית לה וישלח ויחי פקודי נו קרח ת"ז תיקון ע נא ב ירושלמי סוטה פ יד תנחו' תלה סא"ר כד: (יג) סא"ר כד: (יד) אסתר רבה קס"ר סד"א סא"ר כד:

רש"י

לקמן (יב) גמר אומר (לקמן ע"ז) וכן כולם (סא"א): ותכונן צדיק ובוחן לבות. אתה יודע מי הוא הצדיק שתכוננהו: אלהים צדיק. כן שמך: (יב) שופט צדיק. אתה, לשפוט צדק: זועם בכל יום. כשרואה את מעשה הרשעים: (יג) אם לא ישוב. הרשע מרשעו: חרבו ילטוש. הקב"ה עליו ילטוש פורביר"א בלעז וידרוך קשתו: (יד) ולו. ולרשע הכין הקדוש ברוך הוא כלי מות: לדולקים. לרודפים כמו כי דלקת אחרי. וכן פירושו חציו להרוג את הרשעים הדולקים את הצדיקים יפעל הקדוש ברוך הוא ויזמינם להמיתם. כל דליקה ל' רדיפה הוא: (טו) יחבל. לשון הריון ולידה כמו (שיר ח') שמה חבלתך אמך: והרה עמל וילד שקר. כל מה שהוא מוליד ויגע הכל משקר בו שאינו מתקיים בידו, מתלא אמר כל מה דשקר"א מוליד פחתא

מצודת דוד

לסיום עומד על כנו ובסיסו: ובוחן. הלא אתה אלהים בוחן לבות וכליות של הצדיק וידעת כי לבבו שלם עמך: (יא) מושיע. לפי שהוא מושיע ישרי לב: (יב) שופט צדיק. שופט משפט הצדיק וזועם בכל יום על המריעים לו: (יג) אם לא ישוב. אם הרודף את הצדיק לא ישוב מדרכו כי עוד יחדד חרבו וקשתו אשר דרך מכינה לירות בו על הצדיק: (יד) ולו הכין. גמול ענשו יהיה שהכין כלי מות האלה על עצמו והחצים שעשה בפועל ידיו הנה באמת פעל אותם על הרודף ר"ל על עצמו כי הוא יהיה נהרג בהם: (טו) יחבל און. כמו

מצודת ציון

(יא) מגני. ענין מחסה כגבור על המגן: (יב) זועם. ענין כעס: (יג) ילטוש. יחדד כמו לוטש כל חורש (בראשית ד): לדולקים. לרודפים כמו דלקת אחרי (שם

תפלות דוד

באור הענין

אחר שידין ה' ויבקר את הכלל כולו ויערוך מעשה אלה נגד אלה. אז עת תשפטני במשפט הפרטי הזה מעשי מול מעשיהם. אז שפטני ה' כצדקי וכתומי עלי, כי לנגדם הלא צדיק בדיני, ואז. (י) יגמר נא רע רשעים, גמר הרע וסוף הפורעניות יהיה ברשעים, ר"ל הגם שהתחיל הרע בי יגמר לבסוף בהרשעים האלה והם יאבדו, ותכונן צדיק כונן מורה על גמר הבנין. שגמר הבנין יהיה לנוה בית צדיק. והנה אמר כצדקי וכתומי עלי, כי הצדק מציין הצדק החיצוני לפי המעשה, והתמימות מציין שהוא תמים במחשבתו לעשות הצדק בתום לבבי, ומצד מעשיו החיצוני ישפטהו במשפט הפרטיי, שעז"א ה' ידין עמים, אבל מצד תום לבבו לא יצטרך למשפט הפרטיי כי ה' יבחן לבבו שהוא גם בפני עצמו תמים עמו, שעז"א כתומי עלי לענין התמימות ישקיף עלי בפני עצמי. ונגד שני אלה אמר ובוחן לבות וכליות, שהלא ה' בוחן לבות לדעת תמימות לבבו, זה נגד כתומי, ונגד כצדקי אמר אלהים צדיק: (יא) מגני, מפרש נגד בוחן לבות וכליות אלהים. ולכן מגני על ה' אלהים הוא יהיה לי למגן מצד שהוא מושיע ישרי לב ויודע שלבי ישר כמלפני, כמ"ש היטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם. ונגד מ"ש אלהים צדיק אמר כי מגני על, (יב) אלהים שהוא שופט את הצדיק ואת הזועם אל בכל יום, שהגם שבחיצוניותי ימצא בי איזה עון. הלא ישפוט את המשפט הפרטי שיצרף לעומת מעשה הצדיק מעשה הרשע הזועם את האל בכל יום, ועושה תועבות להכעיס: (יג) אם לא ישוב, נגד מ"ש למעלה ועליה למרום שובה שבעבור מעשה הרשע ישוב ה' למרום ולא יעניש את דוד, ורמז לפ"ז שגם הרשע שהוא הסליח לנפש ישוב ג"כ למקומו, ואם הוא לא ישוב, רק חרבו ילטוש, וקשתו אשר דרך יכוננה לכוון חציו על יתר: (יד) ולו, המאמרים מקבילים, מה שחרבו ילטוש לו לעצמו הכין כלי מות. ומה שכן חצי קשתו חציו יפעל שיהיו מוכנים לנגד הדולקים והרודפים אותו: (טו) הנה יחבל און, אגיד במליצה שהכונה והמחשבה והפעולה של הרשעים כאילו קלט הזרע והרה אותו בבטן וילד

באור המלות

(טו) יחבל און, והרה עמל, יחבל הוא קליטת הזרע. כמו שמה חבלתך ילדתך, ואחריו ההריון, ואחריו הלידה, והעון הוא הכח שלא במשפט, והעמל הוא ענין נפשי, ואמר (איוב ד) חורשי און וזורעי עמל, שמכין פעולת און, במדמהו לחרישה או קליטת הזרע ושומרו בלבו להוציאו אל הפועל, וזה מדמה לזריעה או להריון, וכשיוצא לעיין גמר המעשה יאמר הרה עמל וילד און (ישעיה נ"ט ד' איוב ט"ו ל"ה), אבל פה שמציין שלא יכול להוציא את האון שהכין אל הפועל, אמר שילד שקר וכדרך המליצה

עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר: טו בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת יִפְעָל: יז יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְרֹאשׁוֹ וְעַל קָדְקֳדוֹ חֲמָסוֹ יֵרֵד: יח אוֹדֶה יְהוָה כְּצִדְקוֹ וַאֲזַמְּרָה שֵׁם־יְהוָה עֶלְיוֹן:

ח א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד: ב יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ

ת"א ה' אדונינו. שבת פה ס' הזוהר פ' תרומה:

רש"י

נשבה: (יח) אודה ה' כצדקו. כשיצדיק הדין הגמור לשפוט הרשעים כרשעתם:

ח (א) **הגתית**. כלי זמר שבא מגת שם מצוים אומני' לעשותם. ורבותינו אמרו על עובדי כוכבי' ומזלות שעתידה לידרך כגת כמו שכתוב (ישעיה ס"ג) פורה דרכתי לבדי, אך ענין המזמור אינו מוכיח: (ב) מה אדיר שמך. יותר מכדי כח מדת התחתונים לא היו התחתונים כדאים

מצודת ציון

צ"א): (טו) בשחת. בבור כמו כורה שחת (משלי כ"ו): (יז) קדקדו. היא אמצעית הראש שם יחולק השער אילך ואילך: ח (א) הגיתית. כ"ז הבאה מגת:

מצודת דוד

כאשה אשר ממש שיש לה חבלי לידה הדבר שהיא בעצמה הרתה ואותו תלד כן הרשעים האלו הנה מעשיהם הרעים לא הוזדמן עשאום כ"א חשבו עליהם מתחלה לעשותם ובדבר הזה עצמו יהיה גמול תשלומיהן: (טז) בור כרה. בזה יפרש המקרא שלפניו ויאמר הנה הבור אשר כרה ובתחלה חשב לחפרו על מי אזי גמולו אשר בעצמו יפול בו: (יז) ישוב עמלו. העמל שרצה לעשותו לזולתו ישוב על ראשו: ועל קדקדו. כפל הדבר במ"ש להתמדתו: (יח) כצדקו. כאשר ראוי להודות על הצדקת דינו: ואזמרה. אשבח בזמר את שם ה' לומר שעוד הוא עליון ומאד נעלה על כל התשבחות: ח (ב) מה אדיר שמך. מה מאד חזקת בכל

תפלות דוד

באור המלות

נוכל לאמר שאון ועמל ושקר הם הפועלים, האון חבל וקלט הזרע, והעמל הרה, והשקר הוא ילד, ר"ל שמה שהכין ע"י און ועמל ילד השקר, **כרה ויחפרהו**, כשבאו נרדפים מציין בכריה התחלת הבריה. וחפר גמר החפירה ויכרו שם עבדי יצחק באר (ר"ל שהתחילו לכרות, ואז ואבימלך הלך אליו מגרר וכו' ויהי ביום ההוא ויבואו עבדי יצחק ויגידו לו על אודות הבאר אשר חפרו, שגמרו החפירה, ויאמרו לו מצאנו מים, וממ"ש כי יכרה איש בור למדו דבור ט' לנזקין ולכורה אחר כורה:

(יח) **אודה ה' כצדקו ואזמרה שם ה'**. ההודאה הוא מצד הכרת הטובה, והזמר הוא מצד הכרת תהלותיו מצד עצמם, וכשבאו נרדפים ייחס ההודאה לה' והזמר לשמו (לקמן ט' ב' ג', י"ח נ', נ"ב ב) שע"י הכרת הטובה יכירו את ה' המטיב, והכרת שבחיו הוא רק מצד הפרסום כי לא יוכר מצד עצמו, ואמר שע"י שיודה ה' ע"י טובותיו עי"ז יכיר תהלותיו ופרסום שמו ויזמר לשמו:

באור הענין

הנה **חובל און והרה עמל**. אבל בבוא עת הלידה **ילד שקר**, ר"ל לא יולד הילד שהתכוון אליו במעשהו, כי נהפך הוא לרעתו: (טז) ומפרש, נגד מ"ש הנה יחבל און **בור כרה**, הכריה היא תחלת החפירה, וזה במשל שקלט את הזרע של האון, ונגד מ"ש והרה עמל אמר **ויחפרהו**, ר"ל שגמר את החפירה, וזה משל ההריון של העמל שגמר את רעתו ועסק בו לגמרו כאשה השומרת את הולד בעת הריונה, ונגד וילד שקר מפרש **ויפל בשחת יפעל**. דרך ציידי החיות לכרות בור עמוק בו תפול החיה ושם עושים שחת בה תלכד ותשחת, ממליץ כי בהכינו בור ללכוד אנשים בעת פעל השחת נלכד בו הוא עצמו חופר גומץ בו יפל, ולפ"ז גמר המעשה שמיוחס אל הלידה לא היה כפי מחשבתו והוליד שקר, והנה האון הוא המעשה הרע המעשית באון וחמס שלא במשפט, והעמל הוא רוע המחשבה שחושב להרע, ועז"א שחבל און שהכין א"ע לעשות פועל חמס והרה עמל שהוא רוב המחשב לבצע את הרע: (יז) **ישוב עמלו בראשו** נגד העמל שהוא ענין מחשבי אמר שישוב בראשו, שהראש מציין המחשבה שיוצאת מן המוח. ונגד האון שהוא בפועל אמר **שעל קדקדו חמסו ירד**, שהקדקד הוא חיצונית הראש: (יח) **אודה ה'**, ההודאה הוא על הטוב שקבל, וגם אזמרה שם ה' להגיד נפלאותיו והשגחתו וגבורותיו:

ח (א) **למנצח**. פה רמים ישפוט ויתפלסף נגד הפילוסופים המקטינים ענין האדם מאד, עד שחשבו זאת לשגעון שנאמר כי האדם הוא מבחר היצור ושהוא נחלת ה' בעולמו, ובאו ע"ז בטענות יתדמו למופתים חותכים בראשית העיון, כי אם נשקיף את המון הכדורים הרבים והעצומים הסובבים את הכדור הקטן הארצי משכן האדם, אשר הוא אך כנקודה קטנה בערכם וכמר מדלי בתוך מי הנהר העצומים והרבים, ואף כי להשקפת התוכניים האחרונים אשר יחזו בכליהם על מגדל הצופה המון שמשיות רבים סובבים את כוכב אורקיום, עד שגם השמש שלנו עם המון כוכביה כאין נחשבת נגד השמשים המאירים רעותיה המלאים כחול הים בנהר דינור היא

 כתפלה

שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־תְּנָה הוֹדְךָ עַל־הַשָּׁמָיִם׃ ג מִפִּי עוֹלְלִים וְיֹנְקִים

ת"א מפי עוללים. סוסה ל' עקרים מ"ד כל המזמור ספר הזוהר פרשת תרומה:

רש"י

להראות שכינתך בידיהם: אשר תנה הודך על השמים. ראוי שתתנהו על השמים ואתה בענותך הגדולה יסדת עוז מפי עוללים ויונקים, השרית שכינתך במקדש ותקנת להודות לך עוז מפי הלוים והכהנים שהם בני אדם גדלים בהלוך כעוללים ויונקי שדים. עוללים לשון ועוללתי בעפר קרני (איוב ט"ז) ועל שם

מצודת דוד

בכל הארץ משגיח ומושל בכל: אשר תנה. בעבור אשר גם הוד שכינתך נתון בשמים ממעל ואפילו הלא למעלה לחוק יחשב ומכ"ש גבוה למעלה: (ג) מפי עוללים ויונקים. מן פי העוללים אשר הם ספונים במעי אמן וכשנולדים נפתח פיהם ויונקים תדיר משדי אמן מן הפלא הזה יסדת יסוד מוסד לדעת עוזך כי הוא

מצודת ציון

(ב) תנה. כמו נתת עתיד במקום עבר וכמוהו רבים במקרא: (ג) עוללים. אף במעי אמן יקראו עוללים כמו כעוללים לא

באור הענין

המסלה העולה אשר מעל לראשינו, ומי אשר פיהם לו ולא יביט לדעת כי רחוק הוא שנאמר כי

באור המלות

(ב) תנה, מקור, לתת, שהארץ תתן הוד ה' אל השמים:

תפלות דוד

כל אלה נבראו בעבור כדור קטן קל לערכם הוא הכדור השפל. ואף כי בעבור האדם אשר מציאותו בשפל עד הכדור בכלל, וכבר הרחיבו האריכו בראיה זו גם מחכמינו (במורה ח"ג, והבדרשי בס' בחינת עולם) ובאו ע"ז בכמה טענות, א] מצד ריבוי הכדורים, ב] מצד גדלם, ג] מצד דקות מלאכתם, ד] מצד מקומם שהם גבוהים ועליונים, ה] מצד שהם קיימים באיש לא במין, ויאמר המליץ, הה פועל חכם שיכין כלים משקלם עשרת אלפים ככר כסף כדי לעשות מחט ברזל אחד ?. — אמנם עדת המאמינים השלמים עם עדת התורה ודרכיה לא יוכלו להכחיש זאת, כי עדות ה' נאמנה שהכוכבים כולמו נבראו בעבור הארץ, כמ"ש ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ, וגלגלי הארץ כולם נבראו אך בעבור האדם שנברא אחרון לכולם, כי בו ועל ידו השיג המציאות כולו את השלמות ואת תכליתו האחרון אשר לו, ובעבורו ראתה החכמה העליונה להוציאו אל היש, ומין האדם כולו היה אך בעבור השלם אשר ישמור מצות ה' ופקודיו, ולא זאת לבד אלא כי טבע המציאות בכללו משועבד אל האדם הלז, ישלה או ירד ישתלם או יוסחת או יתבטל לגמרי לפי מעשה האדם בשמרו מצות ה' או במריו, וקושב זה הוא יסוד התורה בכללה, ויסוד השכר והעונש הברכות והקללות הנמצא בתורה, עד שהוא אבן התורה ליסוד מוסד כי השלם שבאדם הוא לבדו ולא זולתו חלק ה' בעולמו, והראה זאת בפועל עת חשף זרוע קדשו באותות ומופתים בימי צאתם מארץ מצרים, ועת ירד על הר סיני, ועת אשר שכן באדם במקדש ומשכן, כאילו אך פה הוא מושב לו, ואך הארץ הזאת ועם הזה שומרי מצותיו היא הסגולה אשר בעבורם עשה כל מה שעשה, ועפ"כ קראם בכל לשון של חבה, בן בכורו וארוסתו עמו ונחלתו. אמנם איך יצדק כל זה עת יעמדו לפנינו מופתי הפילוסופים וטענותיהם, ע"ז בא המשורר במזמור הזה וערך נגדם מערכה פילוסופית ובטל טענותיהם בדברים ראוים אל האלהי הזה, כאשר נברר תשובותיו בבאור המזמור אחת אחת, ויען כי החקירה הזאת מלבד שהיא עקר ויסוד בתורתנו, היא ג"כ יסוד כל דת בכלל, כי אך בזה לא יתפלא לנו ההשגחה האישיית הדבקה במין האדם, ואך בזה נכה על קדקוד המכחישים האומרים עזב ה' את הארץ וכי על השמים כבודו, אשר זה היה טענת כל הגוים עובדי השמש העושים כונים למלכת השמים, לכן יתעלה הדרוש הזה לפי יוקר הנושא המדובר בו ומעלתו: (ב) ה' אדונינו, התחלה הניח ליסוד מוסד, כי שם ה', והיא החכמה והיכולת אשר בה התגלה ע"י המציאות אשר המציא אשר בעבורו נקראהו בשם ה' (כי מהותו מצד עצמו נעלם ונסתר ממנו, ושמו אשר בו נכנהו, הוא מזה הצד אשר בו נכירהו, ונקראהו בשם הויה, שהוא מהוה וממציא כל הוה הנמצא), הנה שמך זה, הוא אדיר אך בארץ, ר"ל שעקר החכמה והגבורה אשר בו נכיר שם ה' ע"י בריותיו נמצא אך בארץ ותולדותיה, באופן אשר נאמר כי האור האלהי, האור הגדול אשר זרח על המציאות, זרח בארץ ושם תבנית ציורו, והשמים הם מקבלים אך נגה האור החוזר מן הארץ כאשר מקבל הירח אור השמש, שזו"א אשר תנה הודך על השמים, שמך האדיר בארץ הוא יתן את הודך אל השמים, שע"י החכמה והיכולת הנראה במעשהו בארץ נכיר את הודו בשמים, והנה מלבד כי יצדק לנו הנחה זאת לפי עדות התורה שהנהגת השמים מן המטר והאור כולו תלוי במעשה הארץ, עד שהארץ תתן את ההוד אל השמים, והארץ תשפיע והם מקבלים ההוד, הוא מבורר ג"כ מן החקירה אם נשקיף על כלל המציאות בעין השכל, כי הפילוסופים אשר גזרו לאמר כי השמים ואשר בהם הם נעלים יותר מן הארץ ואשר עליה, הם לא הביטו אך על הנמצאים מצד

חומרם

וְיֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם׃

כי

רש"י

בלכלוך נקראו כל תנוקות עוללים: (ג) למען צורריך. להודיעם כי עמך אנחנו: להשבית. חרפם

מצודת דוד

דבר שאין בטבע מחייב: למען צורריך. למען הכחיש צורריך אשר יאמרו כה: להשבית. לבטל דברי האויב והמתנקם את המאמינים

תפלת דוד

באור המלות

(ג) יסדת, היסוד הוא העקר להבנין, וה' לקח יסוד עזו מפי עוללים. ומאבני המופת שלקח מפי עוללים יסד עוז נגד צורריו, והצורר, הוא בפועל, והאויב, הוא בלב, והכתובים יציירו שונאי ה' והמכחישים כאויבים,

באור הענין

חומרם, וכאשר ראו כי גוף השמש גדול כמה אלפים פעמים מגוף כדור הארץ ומשך אבירים בכחו את הארץ וכל הכוכבים הנלוים את השמש הסובבים לרגליו, דנו כי הארץ שפלה מהם וקטנה בערכם, אבל לא מחכמה שאלו על זאת, כי נודע כי כל מלאכת חרש וחושב לא ינתן לו יקר מצד חומרו אך מצד החכמה והתבונה אשר בה הוציא כלי למעשהו, אשר היא צורת המלאכה, לפיה תעלה או תרד, ואם חרש חכם המציא מאזין אחד, הנה לא נעריך ערך הכלי לפי גודל כמותו אם המאזין גדולה או קטנה, רק לפי ריבוי החכמה וההמצאות אשר המציא החכם הזה עד שהוציא את מבוקשו, וכל שהוצרך לחקים רבים וריבוי חכמות וידיעות והמצאות אשר כולם התקבצו בהוצאת הכלי כן תתפאר המלאכה ביתר שאת, ואדרבה תתעלה יותר אם ריבוי ההמצאות האלה נקבצו בכלי קטן דק המלאכה, כאשר יפואר יותר מראה שעות הקטן כגודל עדשה וימצא בו גלילים ואופנים דקים נפלאים, מאשר נתפלא אם יעשה זאת בכלי גדול הכמות, ועתה הנה סיבוב הכוכבים כולמו בגוי על חק אחד טבעי, הוא כח המשיכה המשותף לכל החומריים, וחק הזה בעצמו אשר בו וע"י תמשוך הארץ אליה את הגופים הקטנים אשר סביבה, ואשר על ידו יפול האבן הנזרק למעלה, לארץ, הוא עצמו ימשוך את הגופים הגדולים זה לזה, ועפ"י חקי התנועה והמאכאניק המשותפים לכל הגשמים בארו החוקרים האחרונים כל מלאכת השמים וסיבוב הכוכבים כנודע בספריהם, עד שנאמר כי חכמה אחת והמצאה אחת אשר שם היוצר בטבע החומריים כולנה, הוא סבת מהלך צבא השמים ותנועותיהם, וכן היסודות הפשוטים כולם מוגבלים בחקים פשוטים, כמו האויר ע"י ההתפשטות הנטוע בטבעו, ע"י יעלו האדים ירד המטר ישב הרוח יקם סערה לדממה, עד שהחוקר הטבעי ימצא בכולם חק אחד פשוט. אבל עת נביט על המורכב, כמה חכמות והמצאות נמצא בהצומח ובעשב אחד הגדל על רגב אדמה, כי מלבד שנקבצו בקרבו החקים הפשוטים אשר על ידם יסובבו צבא השמים שהוא כח המשיכה ואשר על ידו יהיה הגשם והמטר והקולות שהוא כח ההתפשטות הנטוע בטבע האויר, כי נוסף על החקים האלה המיוסדים בטבע הפשוטים שהם יסודי המורכב, המציא החרש בחכמתו הנב"ת חקים חדשים נפלאים אשר על ידם יזון הצמח, יהפך הניזון אל מזגו, כמה חקים נפלאים עין חוקר ופילוסוף עוד לא שזפתם נלפנו בכח המצייר אשר בצומח, בו יוליד בדומה לו פרחו וזרעו לשמור מינו, ואיך התעלתה החכמה ודקת המלאכה ביצירת החי, אשר מלבד כי נשמרו בו כל חקי החכמה אשר התקבצו בהפשוטים והמורכבים אשר תחתיו עד הצומח, נוספו בו חקים חדשים ונפלאות ישתומם עליהם המשכיל בכל אבר ואבר, כמה חקי החכמה התקבצו בהמצאת כח הראות, מה גדלו מעשי ה' בנהר הנפלא הזה אשר כנן בכחי, בו יאיר את אורו הגדול המתפלש בקוי הבריאה אל חגוי הנפש פנימה, כמה חקים התיחדו בשבירת האור, בחזרתו בתפיסתו, כנודע בחכמת המראות (אפטיק), וכן במלאכת האזן, במלאכת יתר החושים ופעולת הנפש, ועד כמה התעלתה החכמה והפליאה ביצירת האדם, אשר מלבד כי בו התקבצו כל חקי החכמה המפוזרים בכל מעשי בראשית הפשוטים והמורכבים ומורכבי מורכביהם, עד הנפש החיונית, נוסף בו כח המדבר השכלי, הקשר הנפלא בו קשר שני עולמות גשמי ושכלי פועלים ומתפעלים זה בזה, אשר ילאה כל שכל לדעת מה ואיך היו ונתיסדו החקים הנפלאים האלה, עד שהאדם לפי צורתו ולפי הנפלאות וריבוי המלאכות וחקי החכמה אשר נקבצו באו בהרכבתו, וביחוד במה שחמרו מצד עצמו חלוש ורפה מאד, עד שהוא בצאתו מרחם אמו עולל ויונק, חלוש וחסר כח, קטן ודל מצד חמרו, ומלא פליאות נשגבות מצד דקות מלאכתו בכל אבר ואבר, ובקישור כל האיברים בכל פליאות מלאכתם לתכלית אחד כולל שהוא העמדת הגויה והנפש, אשר בעבורו היה לאדם, האדם הזה נתדמה כנקודת השרפה אשר במראה המלוטשת, בה יתקבצו כל הניצוצות המפוזרות על פני שטח המראה בכללה, הוא חותם תכנית מלא חכמה וכליל יופי, בו נפתחו כל כחות מעשה בראשית בכללם ופרטם, עד שכל משכיל עת ישים דברים האלה על לבו, עם המשורר האלהי יקרא לאמר, ה' אדונינו, שמך המורה על חכמתך ונפלאותיך, הוא אדיר אך בארץ, אך שם פלשת את הודך הגדול אשר הוא דמות כבודך ומחזה פליאות חכמתך, האור הזה התגלה אך בארץ, אשר האור אשר בשמים מבריאת הכדורים הגדולים והרבים המתגלגלים שמה והחקים אשר יסדת במהלכתם במערכת, הוא רק הוד ואור חוזר מן האור העצמי הנראה אך בארץ כי. **(ג) מפי עוללים ויונקים יסדת עז**

ד כִּֽי־אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ יָרֵחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנָנְתָּה׃ ה מָֽה־אֱנוֹשׁ כִּֽי־תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן־אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ׃ ו וַתְּחַסְּרֵהוּ מְּעַט מֵאֱלֹהִים

ת"א מה אנוש - שבת פח סנהדרין דף נט ספר הזוהר פ׳ בלק : ותחסרהו מעט . ר"ה כא נדרים דף לט :
צ"ש (ד) זוהר בראשית מדרש הנעלם ח"מ יג שות"ע יט : (ה) זוהר בראשית תרומה בלק בר"ר לא במד"ר ים פתיחה דאיכה
קה"ר סדיב פסיקתא דר"כ יד כ זו"ח ו ב יז ב ת"ז תיקון מא סז א ותיקון ע לג א תנחו׳ ויקרא חוקת אדר"נ ב סא"ר נא :
(ו) זוהר בראשית עו"ש ס׳ הבהיר זו"ח יח א בם יט א ת"ז הקדמה ז א תנחו׳ ויקרא :

רש"י

אויב ומתנקם האומר לא עובי׳ אתם משאר עובדי כוכבים ומזלות ואני כשאני רואה שמיך וגו׳ אני תמיה בלבי מה אנוש כי תזכרנו : (ו) ותחסרהו מעט מאלהים וגו׳ . מאלהים לשון מלאכים שנתת כח

מצודת דוד / מצודת ציון

(ד) כי אראה . מן הבלא הזה אראה בחכמה שמעשה רלו הור (איוב ג׳) : תפקדנו . תזכרנו וכפל הדבר במ"ש כפ׳ :
אצבעותיך הם שמיך אף הירח והכוכבים אשר כוננתה
המה כולם מעשה ידיך ואין בעולם קדמון : (ה) מה אנוש . הוסיף להוכיח שה׳ משגיח על הכל ואמר אלא מה הוא האיבר
האדם להזכר לפני ה׳ : (ו) ותחסרהו . על כל זה בהשגחתך חסרהו רק מעט ממלאכים בדבר החכמה והדעת ועשרתו

באור הענין / תפלות דוד / באור המלות

עוללים ויונקים הוא האדם אשר המרו הלוש מאד, עד שבראשית יצירתו הוא עולל ויונק ורפה המזג מאד יותר מכל הבע"ח הקודמים לו בהרכבה, העוללים והיונקים האלה, עם חלישת חומרם, כן מפיהם יסדת עז, ר"ל מפיהם של העוללים האלה שהוא הכח הדבור הנשמע בפיהם, שבעבורו

והעושים בפועל מעשים להכעיסו כצוררים (כמ"ש בפי׳ ישעיה א׳ כ"ד, נ"ס י"ח ובכ"מ) :
(ד) מעשה אצבעותיך . מובדל מן מעשה ידיך, שמציין דבר שעשה בעצמו לא ע"י שליח (ישעיה ב׳ ח׳) וכן יציין המלאכות הנפלאות והדקות :
(ה) אנוש, בן אדם, האנוש מורה על חולשתו מצד עצמו ובן אדם מציין חולשתו מצד מינו שאינו מתקיים

נקרא חי מדבר, מצד שכלו ותבונתו וכחות השכלים הנטועים ומקושרים בכח המדבר, אשר הוא אחרית הנפלאות ותכלית החכמה והפליאה שהראה ה׳ בעולמו . איך קשר המון חכמות ונפלאות חקים נפלאים לאלפים אשר התאחדו ביצירת המדבר הלז, כן מפי העוללים ודבורם השכלי, יסדת עז הוא היסוד של עז, כי בו נשלמה המציאות כולו, בו התקבצו כל מעשי בראשית, כאילו הוא היה יסוד הבנין עקרו ושרשו . וכל הנבנה זולתו מן הארץ עד המון הכדורים הרבים אשר בשמים, הם רק עמודים ואדנים ענפים ובדים ופארות אל היסוד והשורש הזה, אשר הוא נזר הבריאה ויסוד המציאות, עד שבו תשפת זרוע עזך למען צורריך, אם ימצא עוד אויב וצורר, (שהם האפיקורסים המכחישים מציאות ה׳ שהם הנקראים אויבים שונאים וצוררי ה׳ בכתבי הקדש) אם ימצא עוד מכחיש ושוקר, אשר לא ישים לבו להכיר מציאותך מן המציאות בכללו, הן בהכרח יצטרך ויוכרח להודות שיש בורא, כל עת ישכיל ויבין ויחקור על ענין האדם, ועל המון הנפלאות אשר התאחדו ביצירתו, כי אז ישתוק פה השוקר, ואז יושבת אויב ומתנקם, הרוצה להכחיש אלהותך, כי גם הבעל דין יודה בהכרח, כי יד ה׳ עשתה זאת : (ד) כי, אחר שהקדים ההקדמה הזאת, אשר היא תכלית הדרוש וקוטבו, בא להראות ג"כ הטענות אשר ישענו להכריח הפך זה, אשר רוצים לגדל כי השמים המון הנאצלים הרמים והנשאים אשר בתוכם, יקרים ונעלים ממין האדם, וזה מכמה טעמים, א] ומצד מקומם שהם עומדים ברום עולם, ועז"א כי אראה שמיך . כי שם שמים הוא הריבוי הזוגיי ממלת שם שמורה על הריחוק, ובטענה זו כולל, א] מצד המצב שמצב העולמות האלה עליון ושם על כדור הארץ משכן האדם שהיא מערכה שפלה, ב] מצד התפשטות הכמות במקום, גדלם ומרחקם עובי הגרמים השמימיים והמרחק אשר ביניהם, אשר א"א לעמוד על שעורו . (הטענה הב׳) מצד יופי מלאכתם ודקות חומרם, וביחוד לדעת הראשונים אשר הניחו כי חומר השמים הוא משונה מחומר הארץ וקראוהו גשם חמישי, ועז"א מעשה אצבעותיך, כי ההבדל בין מעשה ידיו ובין מעשה אצבעותיו, שמעשה ידיו כולל גם הנעשה בפקודתו ע"י ש יח, לא כן מעשה אצבעותיו שמגביל רק אשר עשה האומן בעצמו שלא על ידי אמצעי, ומיופי המלאכה והפארתה המונח בראשית ההקפה בכדורים השמימיים מהרהר שאלה עשית באצבעותיך, בעצמך ומתיחסות אליך בבלתי אמצעי, לא מלאכת הארץ ואשר בה שהיא גרועה בערכה, כאילו היא רק מעשה ידך באמצעות שלוחך לא מעשה אצבעותיך . (טענה ג׳) מצד הקיום והנצחיות הנראה בגופים השמימיים שהם קיימים נצחים ובלתי נפסדים, לא כן תולדות הארץ ונאצליה שכולם רק קיימים במין, ויפסדם הוא הסעדר אשר הוא סבת ההוי׳, עז"א ירח וכוכבים אשר כוננת, ומלת כון מורה על הקיום והחוק והעמדה, ובהקיף על אלה הטענות מצד העילוי והתפארת שנמצא של הנמצאים העליונים

אלה

זמן רב (ישעיה כ"א י"ב), תזכרנו, תפקדנו. פקידה היא אחר הזכירה, שמציין שפוקד לעשות לו איזה דבר טוב או רע (התו"ס אחרי סי' קמ"ח) ומוסיף וכ"ש איך עוד תפקדנו:

אלה אגזור בהכרח ברלשי' העיון לאמר. (ה) מה אנוש כי תזכרנו, שם אנוש מורה על ההקטנה, האנוש הקטן מאד מצד קוטן גופו וחולשתו מצד שפלת מקומו, מצד פחיתת כחותיו הטבעיים אלוש ההרכבה רפה המזג ניתר הקשורים, שכ"ז נכלל במלת אנוש, במה נחשב הוא כי תזכרנו, וזה מגביל נגד שני טענות שהזכיר במעלות העליונים, שכללם במ"ש שמיך מעשה אצבעותיך, ומה בן אדם, שם זה מציין מה שהאדם בלתי נצחי בלתי קיים באיש כגרמים השמימים, רק הוא בן אדם נולד מאדם אשר רק מינו מתקיים לא אישו, ובמה נחשב הוא כי תפקדנו (עיין בהה"מ), (וזה נגד מ"ש ירח וכוכבים אשר כוננת): (ו) ותחסרהו, אחר שהזכיר דעת הפילוסופים ומופתיהם אשר הביאו להקטין מעלת האדם נגד גרמי השמימיים, שב לסתור טענותיהם, ולהעמיד דעת התורה על חלה, ובחן בזה מעלת האדם נגד העליונים מצד ארבעה סבותיו שהם החומריית והצוריית והפועלת והתכליתית, שבהשקף על אלה ארבעתם יתגלה לנו מעלתו ויתרונו על כל הנמצאים, א] מצד הסבה החומריית, הנית הנחה אחת כי גדר האדם האמתי איננו כמו שגדרוהו הפילוסופים, שגדר האדם חי מדבר, רק גדרו האמתי, הוא מדבר חי, וטרם תבין דברי אלה תדע, את אשר נתבאר בפילוסופיא, כי הדברים השוים בהבדל ואינם דומים בסוג לא יכנסו תחת סוג אחד, למשל התנין אשר בים דג (וואלפיש) עם יתר דגי הים, נכנסים תחת סוג דג, והבדלו המיוחד הוא שהוא דג המוליד חיים ויונק, אמנם התנין הימי עם האדם, הגם שדומים מצד ההבדל הזה ששניהם מולידים חיים ויונקים, לא יכנסו מצד זה תחת סוג אחד ולא נוכל נאמר התנין הימי והאדם, שוגם הכולל הוא שהם מולידים חיים, והבדלם הוא שזה חי בים וזה ביבשה, כי לא יתפש תחת הסוג רק מה שהוא עקר ועצמי בגדר, משא"כ מה שמוליד חיים ויונק איננו עצמי בגדר, אמנם אנחנו אומרים שהאדם עומד בסוג אחד עם העליונים, מצד שדומה אליהם מזה הצד שהוא שכלי כמוהם, וע"ז תשאל הלא זה מה שהוא שכלי הוא ההבדל בגדרו לא הסוג, ואחר שאינו דומה אל העליונים רק מצד שהוא מדבר שכלי כמוהם, והוא נבדל מהם במה שהוא חי, כחיי הבהמה חיות גופני, שהוא סוגו, איך ישתתף עמהם בסוג אחד, אחר שסוגו מובדל מהם, לכן הקדמתי לאמר, שגדר האדם האמתי הוא מדבר חי, רצוני שעקר עצמות האדם ואמתתו הוא נפשו השכליית, רצוני האדם מצד עצמותו ושרשו איננו שייך אל התחתונים כלל רק אל העליונים, כי עצם האדם ועקרו הוא נפשו שכלו, וגופו הגשמי הוא רק מקרה לו לא עצמותו, המקרה הזאת תפרד ממנו עת ישוב העפר על הארץ כשהיה, ועצמותו שהוא נפשו השכליית היא תשאר ולא תשתנה ולא תעדר, כי זה גדר העצם בל יקבל שינוי והפסד, ומצד עצמותו הוא דומה אל העליונים, ועומד עמהם בסוג אחד, וההבדל שבינו לבין העליונים, הוא מצד המקרה הדבוק בו שהוא חי חיי הגוף והתנועה המקושר בזמן ובמקום, כי העצמית הוא הסוג, והמקרה הוא המבדיל, ועתה לפי מה שגדרוהו הפילוסופים, אשר דימו עצמות האדם ועקרו, שהוא מיושבי שפל וחשבו שגופו החומרי הוא עקרו ועצמותו, שמצדו יכנס בסוג עם יתר הגופים כמוהו, וחשבו שנפשו השכליית הוא רק מקרה דבוק בו, שהמקרה הזאת מבדלת בינו לבין בעלי חיים זולתו, הנה לפי הגדר שהניחו הם עקר גדר האדם והבדלו המיוחד הוא מה שהוא בעל מעלה, שהבדלו בין שוכני שפל הוא מעלתו הנמצא בו שהוא נפשו ושכלו, אבל לפי הנחת התורה שהאדם עצמותו הוא שהוא מן העליונים ודומה עמהם בסוג, וא"כ גדרו העקרי שהוא הבדלו המיוחד, הוא מה שהוא בעל חסרון, שהחסרון שנמצא בו מה שנפשו התלבשה בחומר, שבעבורו נבדל מן העליונים, מצד שהוא חי חיים גופנים, הוא הבדלו המיוחד, וז"ש ותחסרהו מעט מאלהים גדר האדם האמתי הוא שסוגו הוא שהוא דומה אל אלהים ובני עליון, והבדלו המיוחד הוא החסרון המקריי לו שהוא בעל חי בעל גוף, באופן שלפ"ז חומר האדם העקרי שהוא עצמותו, הוא אלהי שכלי רוחני נצחי, אשר אין ערך אליו בין הכדורים השמיימים כולמו שחומרם הוא גשמי, ואחר שהגרמיים מצד סוגם הם משתתפים עם כל בעלי חומר, והאדם משתתף עם האלהיים והרוחניים, מבואר כי כולם כאין נחשבו נגדו. (טענה ב' מצד הסבה הפועלת), הנה חכמת הפועל השלם הבלתי ב"ת ניכר ביצירת האדם על שני אופנים, כמו שבאר העקרים כי חכמת הפועל יוכר בפעולתו על שני פנים, אם שיפתח פתוחים דקים נפלאים מעשה חרש וחושב במתכות יקר אשר הוא מטבעו מוכן לקבל הציורים הנפלאים האלה, כמו מי שיפתח משכיות מלאים חן ויופי בזהב, אשר הזהב מוכן אל הציורים האלה, ובזה לא יעלה שיווי הכלי מצד הפועל, רק מצד הפעולה, מצד שהחומר בעצמו יקר ומעולה, ויש שיפתח פתוחים נפלאים כאלה בעץ או

מֵאֱלֹהִים וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ׃ ז תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ כֹּל שַׁתָּה תַחַת־רַגְלָיו׃ ח צֹנֶה וַאֲלָפִים כֻּלָּם וְגַם בַּהֲמוֹת שָׂדָי׃ ט צִפּוֹר שָׁמַיִם

(ז) זוהר בראשית והאזנו ז"ח יח א יט א ת"ז תיקון סט פ ב שם סג א : (ח) ב"ר ח :

רש"י

ביהושע להדמים החמה וליבש את הירדן, במשה לקרוע מי ים סוף ולעלות למרום ובאליהו להחיות את המת : (ח) צנה ואלפים . צאן ובקר כמו (דברים כ"ח) שגר אלפיך . צונה לשון פעולה הוא כמו (במדבר

מצודת דוד

בכבוד והדר כי הוא מתעלה על כל חי בחוש הדבור : (ז) תמשילהו. המשלתו בכל הבריות : תחת רגליו . רצה לומר בכנעים אליו : (ט) צפור שמים , הפורח למעלה באויר

מצודת ציון

(ז) שתה . שמת : (ח) צונה . מלשון צאן : ואלפים . פרים כמו שגר אלפיך (דברים כ"ח) : שדי . כמו שדה בה"א :

תפלות דוד

באור הענין

בברזל , אשר החומר בטבעו הוא רחוק שיקבל הציורים הנפלאים האלה , ובזה יוכר חכמת הפועל ויעלה שיווי הכלי ותפארתה מצד המלאכה הרגופה בה. והנה בשני החלקים אשר מהם הורכב האדם, שהוא הנפש והגויה, ניכר בהם חכמת הפועל על שני אופנים אלה , כי במלאכת הנפש צייר ה' ציורים נפלאים בחומר המוכן בטבעו אל הציורים הנפלאים האלה כי הנפש מצד עצמה ורוחניותה מוכנת אל קיבול החכמה והתבונה וההשכלה, ובזה ניכר מעלת המלאכה מצד הפעולה בעצמה, כי הנפש מצד עצמה יקרה ונעלה. ובמלאכת הגויה צייר ציורים נפלאים ברגבי אדמה בשר ועצמות, אשר הם מטבעם רחוקים לקבל הציורים היקרים האלה , ובזה ניכר חכמת הפועל ותתפאר המלאכה מצד הפועל . ועל שני החלקים האלה אומר וכבוד והדר תעטרהו , הכבוד מיוחס אל הנפש שנקראת כבוד בכתבי הקודש ע"ש כבודה העצמי בהיותה בת אלהים , וההדר מיוחס אל הגויה מצד הדר מלאכתו החיצוני , שגדר ההדר הוא היופי החיצוני וזה המבדיל בינו לבין הוד בכל מקום , עד שהחכמה הנראית בבריאת האדם בשני חלקיו מצד ההשקפה הזאת נפלאת ונעלית על כל אשר נראה בכל הנרמיים השמיימים שחומרם זך ונקי : (ז) (טענה ג' מצד הסבה הצוריית) , הנה צורת האדם היא צורת העולם בכללו , עד שכל החקים הנפלאים הנמצאים בכל מעשה בראשית כולם נקבצו באו בהאדם , ומצד זה קראוהו הראשונים עולם קטן , אשר הוא המשל והדמות והחיקוי של העולם הגדול כולו , וכמו שבארתי זאת בארך בבאורי על ספר בראשית, עז"א תמשילהו במעשי ידיך הוא המשל והדמות של מעשי ידיך , עד שערך כולם נגד האדם כערך החלק נגד השלם והפרט נגד הכלל . (טענה ד' מצד הסבה התכליתית) הנה כבר בארתי בס' בראשית כי הבריאה צעדה אל יצירת האדם ממדרגה למדרגה, מדומם לצומח מצומח לחי מחי למדבר, וגם בזה לא עלתה ממדרגה למדרגה פתאום , רק ע"י אמצעים ושליבות וסולמות הממצעים בין הצומח והחי, וכן בחי בעצמו , מן התולע אל הרמש מן הרמש אל הדגים מן הדגים אל העופות מן החיים המטילים ביצים אל החיים שדמם חם ומולידים חיים אשר האדם הוא ממינם , ואז יצאה עטרת הבריאה ושלימות כל הנמצאים זה האדם . והנה המשורר השקיף ע"ז השקפה שכליית מצד התכלית, הנה האדם הוא התכלית האחרון של הבריאה כולה , וכל הקודם אליו הוא רק אמצעי להגיע אל התכלית הזה שהוא האדם , עד שידמה האדם מצד השקפה התכליתית כאילו הוא דורך על כולם וכולם עומדים תחת רגליו , מוכנים לשבתו , שעז"א כל שתה תחת רגליו , והנה הביא מופת ע"ז מצד מה שנראה כי כל שהתקרבו הבע"ח אל האדם , כן ירבה להשתמש בהם ולקבל מהם תועלת , כי הבע"ח שנבראו בששי , שכולם דמם חם ומולידים חיים כמו האדם , ירבה להשתמש בהם יותר מאשר ישתמש מן הבע"ח שנבראו בחמישי שהם העופות והדגים , וגם בבע"ח שנבראו בששי שבהם נמצאו שני מינים בהמה וחיתו ארץ , הנה הבהמות הבייתות שהם הקרובים ביותר אל טבע האדם , הם אשר תועלתם רב אל האדם ותשמישו בהם קל ותדיר , לא כן החיות המדבריות שהם רחוקים בטבעם מן האדם , לא ישתמש בכולם ולא בכל זמן , שעז"א . (ח) צנה ואלפים כלם , דקדק במלות כולם לאמר הצאן והאלפים בכולם ישתמש , תמיד ובכל עת , אבל וגם בהמות שדי , הם בבהמות שדי המדבריים ישתמש אבל לא כמו עם הצונה ואלפים , ואחריהם במדרגה , הם . (ט) צפור שמים שרחוקים יותר מן האדם , והם שנבראו בחמישי אחר הדגים , ואחריהם במדרגה.

באור המלות

(ו) וכבוד והדר , ההדר הוא ההדר החיצוני התמיד המתהדר למראה עינים , והכבוד הוא הנקשר בעצם הדבר , עיין בהבדל בין הוד והדר בס' התו"ה (קדושים סי' ל"ח) ובין כבוד והדר (ישעיה סי' ל"ה) :
(ז) תמשילהו . כוונתו הוראות על הממשלה , ועל המשל שהיא צורת כלל העולם :

שָׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם עֹבֵר אָרְחוֹת יַמִּים׃ י יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ׃

ט א לַמְנַצֵּחַ עַל־מוּת לַבֵּן מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב אוֹדֶה יְהוָה בְּכָל־לִבִּי

אספרה

פ"ש (י) זוהר בראשית שמות בשלח תרומה ב"ר ח' ש"ר ח יא מכי' בשלח א' ויתרו בחודש ג' פדר"כ כ' זו"א ו ב כ"ב א תנחומא תרומה : (א) בו"ט ז :

רש"י

ל"ב) ונדרת לאהכם (אוכביילרין בלע"ז) יש מדרשי אגדה ואינם מתיישבין לפי המקראות :

ט (א) **על** מות לבן. יש פותרין על מות לבן על מות בנו אבשלום, ולא יתכן פתרונו מפני אומרו לבן ולא אמר הבן, ואין לו במזמור עדות וזכרון לאמן זה הפתרון, ויש פותרין על מות לבן נבל, ואף זה לא יתכן להפוך את השם ואין במזמור זכרונו (סא"א), וראיתי במסורה הגדולה שהיא תיבה אחת שהרי חיבר לה (לקמן מ"ח) והוא ינהגנו על מות, פתרו מנחם ודונש מה שפתרו, ואינו נראה בעיני, וראיתי בפסיקתא שהענין מדבר בעמלק ועשו גערת גוים שמם מחית. ואומר אני למנצח על מות לבן שיר זה לעתיד לבוא כשיתלבן ילדותן ובחרותן של ישראל ותגלה צדקתם ותקרב ישועתם שימחה עשו וזרעו לפי תורתנו (סא"א) : על מות. ילדות, לבן כמו ללבן, ומנחם פתר על מות לבן נגינות ללמד וכה פתרונו למנצח על מות לבן למשורר נגינות ללמד, ויהי לבן כמו להבין ולבונן, עלמות על שם כל

מצודת ציון

מצודת דוד

ט (א) לבן. שם אדם נלחם עם דוד ובשמת אמר עליו השמים ועם כל זה ימשול בו האדם ויצודו בחכמה: עובר ארחות ימים. רצה לומר כי האדם בחכמתו יעשה אניות ובהם עובר ארחות ימים ויכול הוא לצוד אף דגי הים: (י) מה אדיר. בכל זה נראה שמם מאד אדיר שמך בכל הארץ משגיח ומושל בכל:

תפלות | באור הענין | דוד

במדרגה הם דגי הים, כי בדגי הים אם ירצה להשתמש אז בהכרח **עובר ארחות ימים**, ויצטרך לסכן א"ע בימים ובנהרות עד שישיגם, באופן שמבואר שכל שהתרחק טבע המין ההוא מן האדם, עד שלכן קדמה בריאתו, כן רחוק תשמישו ותועלתו אל האדם, מזה מבואר כי כל המינים שנבראו קודם האדם, היו רק אמצעיים אל האדם שהוא תכליתם האמתי שכולם נבראו בעבורו, וכל שהתקרב היצור אליו, כן התקרב אל התכלית, והיה הסבה הקרובה אליו, וכל הרחוק הרחוק ממנו, לפי רחוקו הוא ג"כ סבה יותר רחוקה, כאילו הדג אמצעי אל הצפור שמים והצפור אל חיתו ארץ והחיה אל הביתי, והביתי הוא האמצעי הקרוב אל האדם, ולכן כל שהתרחק האמצעי מן התכלית, כן התרחק תועלתו ותשמישו וזה צייר במ"ש כל שתה תחת רגליו, כאילו האדם עומד עליון על כל הנבראים ובהמות הביתות עומדים תחת רגליו, והחיות המדבריות תחת רגלי הביתות, ותחת רגליהם צפור שמים, ותחת רגלי עוף כנף יעמדו הדגים, עד שכולם ישיבו שלשלת של אמצעיים אחוזים וקשורים זה בזה עד תכליתם שהוא האדם, ומכל אלה הראיות מבואר ונתברר את אשר הכית בראשית הדרוש, והוא כי. (י) **ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ**, והפך דעת המתפלספים אשר לא ראו אור:

ט (א) **על** מות לבן, לבן זה (כפי המבואר מן המזמור) החריב ערים ורבים והאביד גוים וממלכות, ואח"כ נלחם עם דוד ודוד נצחו, ואחרי שובו מן המלחמה, הגיע מפלתו ע"י ה', שנוקם ע"י הדברים שהכין ללכוד בו את דוד שנית, וגם חילו וממלכתו נאבדו, זה תוכן הספור בכלל. ועפ"ז יאמר בזמרתו, שהגם שבראשית ההשקפה היה נראה שהיה מפלתו טבעיית, באמת היה זה ענין נסיי השגחיי, באשר נוקם בבור אשר כרה על דוד, ומצייר כאילו ה' (אשר הרשע הזה היה בשבט אפו להכרית גוים) החרים לו עד שישב עליו למשפט עת נלחם עם דוד ואז השיב לו גמולו גם על הגוים אשר האביד והערים אשר הרס, ובסוף המאמר התפלל שעת ירצה ה' לפקוד על הגוים לא יהיה זה ע"י אנוש אשר יאמר בכח ידי עשיתי רק יפקוד עליהם בעצמו, באופן שיכירו הכל כי ה' הוא השליט על הכל ובל יעוז עוד אנוש מול אלהי מרום, ועפ"ז התרעם (בסימן י') על הצלחת הרשעים מחריבי הארצות, ועל שה' יאריך אפו ועי"כ יכפרו בהשגחה וע"כ תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט, והתפלל ע"ז. (ב) **אודה ה'**, ר"ל הודאתי על העבר תהיה **בכל לבי**, כי כבר באר בחוה"ל (שער העבודה) שהטעם אשר יקשה להאדם להודות לה' חסדו הוא מפני שבעת שבא להודות על העבר דברי פיו דברי מודה וכונתו כונת מבקש, שבלבו יכוין לבקש שיוסיף ה' להיטיב עמו בעתיד, וא"כ אין הודאתו שלמה, כי בלבו מדמה שהטובות שקבל

אֲסַפְּרָה כָּל־נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ ג אֶשְׂמְחָה וְאֶעֶלְצָה בָךְ אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ עֶלְיוֹן׃ ד בְּשׁוּב אוֹיְבַי אָחוֹר יִכָּשְׁלוּ וְיֹאבְדוּ מִפָּנֶיךָ׃ ה כִּי־עָשִׂיתָ מִשְׁפָּטִי וְדִינִי יָשַׁבְתָּ לְכִסֵּא שׁוֹפֵט צֶדֶק׃ ו גָּעַרְתָּ גוֹיִם אִבַּדְתָּ רָשָׁע שְׁמָם מָחִיתָ לְעוֹלָם וָעֶד׃ ז הָאוֹיֵב ׀ תַּמּוּ חֳרָבוֹת לָנֶצַח וְעָרִים נתשת

ת"א האויב תמו . הוריות יד :

ע"ש (ב) תודר"ע אות א : (ה) זוכר ברכות מד"ש יד כד א : (ו) זוכר נח פסיקתא יג תנ' מצא : (ז) זוכר יפה פסיקתא יב תנ' מצא :

רש"י

שיר שמו עלמות כמו שאמר בספר זה (מ"ו) על עלמות שיר. ודונש פתר נבן שם אדם שהיה שמו לבן שהיה נלחם בדוד בימים ההם ומה שהוא אומר גערת גוים אבדת רשע הרשע הזה הוא לבן ההורג עם נקיים ואע"פ שאין אתה רואה במקום אחר אדם שהיה שמו לבן רק במקום הזה כן אתה מוצא בשמות אחרי' שאינן נכתבין במקרא רק פעם אחת (ס"א) : (ב) כל נפלאותיך . גאולה האחרונה שתקולס על כל הנסים כמו שנאמר (ירמיה ט"ז) ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה וגו' : (ה) משפטי ודיני . תיבות כפולות במקרא ואין חילוק ביניהם כמו בשמי' עדי ושהדי במרומי' (איוב ט"ז) עצמיו אפיקי נחושה גרמיו כמטיל ברזל (שם מ') : משפטי ודיני . בשמים : ישבת לכסא . כסא המשפט : (ו) גערת גוים . ראשית גוים עמלק (במדבר כ"ד) : אבדת רשע . עשו : שמם מחית . כי מחה אמחה (שמות י"ז) : (ז) האויב תמו . כי חרבות השנאה לנצח הם עליו כחרב חדה . ד"א חרבות לנצח אותו אויב

מצודת דוד

ט (ג) אזמרה שמך עליון . אשבח לומר ששמו עוד עליון ונעלה על כל התשבחות : (ד) בשוב . כשלא יוכלו אויבי לי וישובו לאחור ויכשלו ויאבדו אז אשמחה ואעלצה שמחה כפולה בעבור טובה כפולה : (ה) כי עשית . כלא רבות פעמים עשית משפטי וישבת בכסא לשפוט אויבי : (ו) גערת. בעבורי גערת גוים וגו' ומחית שמם לבל יזכרו: (ז) האויב . אתה האויב דע שהחרבות תמו לנצח רצה לומר המקומות החרבות שבך יכלו עד עולם ולא ישובו לקדמותן ולא

מצודת ציון

שירה : (ג) אשמחה ואעלצה . כפל הדבר במ"ש : (ה) משפטי ודיני . להתמדת הדבר כפל במ"ש : לכסא . כמו בכסא וכא הלמ"ד במקום הבי"ת וכן כי בוחר אתה לבן ישי (ש"א כ') ומשפטו כבן ישי : (ו) גערת . ענין זעקת נזיפה : (ז) נתשת , ענין עקירה והריסה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה

תפלות דוד

באור הענין

לא יספיקו עדיין ורוצה שיוסיף לו עליהם , אבל אנכי אודה בכל לבי ולא יעלה בלבי כוונת מבקש , ב] **אספרה כל נפלאותיך** , לא כדרך ב"א שלא יספרו רק נסים הנגלוים אבל הדברים שיראו למו סבות טבעיים יתלו בטבע ובמקרה , אבל אנכי נפקחו עיני לדעת שגם דרכי הטבע המה נפלאות אל ונסים נסתרים , ואספרה להודיע שהם נפלאות תמים דעים: (ג) **אשמחה** , (ענין ג') איני דומה בהודאתי לה' כיתר בני אדם שעקר שמחתם הוא על הטובה שהשיגו והוא אהבת עצמם , כי אנכי **אשמחה ואעלצה בך** , עקר שמחתי היא בך , מה שעי"ז יתפרסם שמו הגדול , ושעי"כ **אזמרה שמך עליון** שאוכל לזמר שמך ולהודיע לבני אדם שאתה עליון ושליט על כל , כי . (7) **בשוב** , אחר **ששב אויבי אחור** ופנה עורף במלחמה , מה שאח"כ **יכשלו ויאבדו** שנית , זה לא היה דבר מקרי רק **מפניך** , שידך עשתה זאת: (ה) כי אחר אשר **עשית משפטי ודיני** , שבעת שבאו להלחם בי רבת ריבי ועשית משפטי להומם במלחמה , מאז לא קמת מן כסא המשפט רק **ישבת לכסא** , ר"ל שאתה יושב על כסא המשפט אתה **שופט צדק** , שהגם שתחלה לא עשית משפט לעמים אשר השמידם , אחר שהתחלת לשפטו לא עמדת מכסא משפט עד שגזרת עליו דין של כליה, ועל ידי זה: (ו) **גערת גוים** , אשר היו בעזרתו , וגם **אבדת רשע** , הוא לבן בעצמו , וגם את **שמם מחית לעולם ועד** שלא יקומו עוד לעולם , ר"ל שאחר שהתחילה מלחמה במלחמה גם אח"כ כשהיו בבית היתה יד ה' בם להומם ולאבדם: (ז) **האויב** , דע אתה האויב , שהגם **שתמו חרבות** הם הערים שהחרבת

באור המלות

[ג) **אשמחה ואעלצה** . ע"ל ה' י"ב . **אזמרה שמך** ע"ל ז' י"ח :

(ה) **משפטי ודיני** . המשפט בדבר מבואר , והדין בדבר שיש בו טו"מ , והדין יציין ג"כ שמוע הטו"מ , והמשפט מציין גמר הדין (כנ"ל ז' ט') שאתה שומע טענותי וגומר הדין. וגם ר"ל שאתה הטוען בעדי והעושה המשפט והגמר: **ישבת לכסא** . אחר ישיבה בא מלת על , והלמ"ד מורה על השארת הישיבה שלא ישנה מקומו , שבי לארץ אין כסא (ישעיה מ"ז) ונקתה לארץ תשב , ישבו לארץ ידמו , גם בניכם עדי עד ישבו לכסא לך . ר"ל ישארו יושבים :

(ו) **נערת** . גערה בלא ב' אחריו הוא ענין השאגה , גער חית קנה :

(ז) **האויב** . ה"א הקריאה, כמו הדור אתם (ירמיה ב'). **נתשת** , העקירה עם השורש . **המה** , בא לדיוק רק המה , אבל ה' לעולם ישב :

נְתַשְׁתָּ אָבַד זִכְרָם הֵמָּה׃ ח וַיהוָה לְעוֹלָם יֵשֵׁב כּוֹנֵן לַמִּשְׁפָּט כִּסְאוֹ׃ ט וְהוּא יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק יָדִין לְאֻמִּים בְּמֵישָׁרִים׃ י וִיהִי יְהוָה מִשְׂגָּב לַדָּךְ מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת בַּצָּרָה׃ יא וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא־עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ יְהוָה׃ יב זַמְּרוּ לַיהוָה יֹשֵׁב צִיּוֹן הַגִּידוּ בָעַמִּים

עמ״ש עלילותיו

ע״ש (ח) זו״א ו׳ ב עו״ס ש״ט פ״ב : (ט) זוכר ויקרא תזריע אחרי ב״ר נ פדר״א מ זו״ח ס ב י יא : ש״ר מ אודר״ע ד

רש״י

שחרבות שנאתו היתה ענינו לנצח וזה הוא מי שנאמר בו ועברתו שמרה נצח (עמוס א׳), לא חרבות לי חרבן וכן נאמר (ביחזקאל ל״ה) שממות עולם אתנך ועריך לא תשובנה : ועריס נתשת. כי תאמר אדום רששנו וגו׳ ונשוב ונבנה חרבות כה אמר ה׳ צבאות המה יבנו ואני אהרוס (מלאכי א׳) : אבד זכרם. הואה השעה : (ח) וה׳ לעולם ישב וגו׳. שם שלם וכסא שלם כמו שנאמר כסאו, אבל קודם שימחה כתיב כי יד על כס יה (שמות י״ז) כס חסר ושם חלוק : (ט) והוא ישפוט תבל בצדק ידין לאומים במישרים. עד בא הקץ היה רגיל לשפוט ברחמים לפי מישרי׳ המצוין בהם דן אותם בלילה כשהם ישנים מן העבירות: (י) ויהי ה׳ משגב לדך. לשון דכא אילאמיטש״ה בלע״ז לעתיד כשיכונן למשפט כסאו יהיה משגב לישראל שהם דכים : לעתות בצרה. עתים של צרה : (יב) זמרו לה׳ יושב ציון. כשיחזיר

מצודת ציון

א׳) : (י) משגב. חוזק : לדך. מושבר ונכות כמו דכאי דוה (לקמן ל״ד) : לעתות. מלשון עת : (יב) עלילותיו.

מצודת דוד

שערים אשר נהרסו בתחלה המה יהיו נאבד זכרם וכפל הדבר במ״ש : (ח) וה׳ לעולם ישב. כי ה׳ חי לעולם וכ״כ ממשלתו וא״כ מי יבנה את אשר הרס הוא : (ט) והוא ישפט, עד עולם ישפוט העובדי כוכבי׳ ומזלו׳ בדין היושר ובצדק כאשר ראוי להאביד זכרון מריהם : (י) משגב לדך. אבל לשבורי לב יהיה למשגב ומתי יהיה למשגב כשיהיה בעול׳ עת צרה : (יא) כי לא עזבת. כי יראו אשר לא עזבת דורשיך : (יב) יושב ציון -

באור המלות

(ט) **ישפט תבל בצדק ידין לאומים במישרים** המשפט הוא המשפט הערוך, והדין הוא שמיעת הטענות וחקירת המשפט (כנ״ל פסוק ה׳), ויש הבדל בין צדק ובין מישרים, הצדק ישקיף שיהיה המשפט בצדק לא בעול, והיושר לא ישקיף על חקי המשפט כלל רק על היושר ולפנים משורת הדין, הנהגת כלל התבל כבר ערוכים משבת ימי בראשית והוא משפט ערוך ומסודר, וה׳ ינהיג תבל לפי הצדק ואין עול ואין יוצא מגדר המשפט, והלאומים שהם בעלי בחירה ויתחדש בהם דין לדין לפי המעשה, יכנס עמהם לפנים משורת הדין עפ״י היושר, ועפ״י דין מעשיהם יבטל לפעמים המשפט הקבוע וההנהגה הסדורה להתנהג לפי היושר והטוב, (וע״ל נ״ח ע׳) :

(יא) **יודעי שמך**. היא מדרגה גדולה מאוד, שמשיג שם ה׳ בידיעה ברורה, כמ״ש אשגבהו כי ידע שמי, וזה גדול ממש״ש כי בי חשק, החושק מצפה אל הדבר ויודע כבר השיג וידע, ואמר ושמי ה׳ לא נודעתי להם, שהיא ההנהגה הנסיית התמידיית ליודעי שמו, וזאת הבוטח בו תמיד לא לנוס המנעיים, כי לא עזבת דורשיך, והשגחתך דבוקה בהם תמיד :

(יב) **עלילותיו**. הם הפעולות היוצאות מתכונות נפשיות כמו הרחמים או נקמה, כי מה שדורש דמים הוא מצד הרחמים או הנקמה על דם השפך :

תפלות דוד

באור הענין

לנצח, שלא יבנו עוד ולא תירא שיקומו וינקמו נקמתם ממך, **והערים אשר נתשת** לא לבד שאבדו, כי גם **אבד זכרם** שאין זוכר אותם עוד, עד שלא תירא שיקום צין ושאר או גואל הדם לנקום נקמתם, דע כי רק **המה אבד זכרם**, אבל עוד נמצא גואל דמם, הגואל אשר אין שכחה לפניו, כי, (ח) **וה׳** אשר **לעולם ישב**, אחר אשר **כונן** והכין **למשפט כסאו**, לא יעמוד עוד מכסא משפט, רק **לעולם ישב** לשפוט משפט כל בריותיו, ולכן הגם שהמה אבד זכרם, הלא ה׳ אשר לעולם ישב : (ט) **הוא ישפט תבל בצדק**, ויריב ריב העשוקים מיד עושקיהם כח, ולא ימה דינם כי ישפוט בצדק ובמישרים, והנה חלק בזה ג׳ מדרגות, הלאומים ישפוט משפטם וידין דינם, ועפ״ז יעניש את המרגיז הארץ אשר החריב את עריהם : (י) **ויהי**, (שנית), **אל הדך** והנדכא לא ימתין עד שיעשו עמו רע רק יהי לו **משגב** תיכף, ולא יניח כלל להרע לו, וזה בין אם הוא דך ונדכא מצד עצמו, בין אם הוא חלוש מצד שהעת היא **עת צרה**, שבזה יושיע לו תיכף מצד הרחמים והחמלה, (שלישית) ליראי ה׳ ולישראל עמו לא ימתין עד שיהיה עת צרה, כי. (יא) **יודעי שמך הם יבטחו בך**, **כי לא עזבת דורשך**, אף עזיבה לפי שעה, כי הם מושגחים מאתך תמיד עד שלא יהיה להם עת צרה כלל, ור״ל להעמים יעשה משפט, להעניים רחמים, לישראל ויודעי שמו אהבה וחבה כאב את בנו, לכן אתם ישראל יודעי שמו : (יב) **זמרו לה׳** מצד שהוא **יושב ציון** ומשגיח שם תמיד השגחה פרטית ואינו עוזב את יודעי שמו, וגם **הגידו בעמים עלילותיו** איך מתנהג

עֲלִילוֹתָיו׃ יג כִּי־דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא־שָׁכַח צַעֲקַת עֲנִיִּים׃ יד חָנְנֵנִי יְהוָה רְאֵה עָנְיִי מִשֹּׂנְאָי מְרוֹמְמִי מִשַּׁעֲרֵי מָוֶת׃ טו לְמַעַן אֲסַפְּרָה כָּל־תְּהִלָּתֶיךָ בְּשַׁעֲרֵי בַת־צִיּוֹן אָגִילָה בִּישׁוּעָתֶךָ׃ טז טָבְעוּ גוֹיִם בְּשַׁחַת עָשׂוּ בְּרֶשֶׁת־זוּ טָמָנוּ נִלְכְּדָה רַגְלָם׃ יז נוֹדַע ׀ יְהוָה מִשְׁפָּט עָשָׂה בְּפֹעַל כַּפָּיו נוֹקֵשׁ רָשָׁע הִגָּיוֹן סֶלָה׃ יח יָשׁוּבוּ רְשָׁעִים

ת״א ישובו רשעים. סנהדרין קה: ענוים קרי לשאולה

ע״ש (יג) שו״ט לה: (יז) ש״ר כג ויק״ר כד במ״ר יג אג״ב טז שו״ט יז: (יח) זוהר כה ויקהל ב״ר כ סח טו אודר״נ ד ובפתיחתא שם מ״ס סא״ר ב סא״ז יא כא אג״ב לה:

רש״י

שיכנו לציון יזמרו לו כן: (יג) אותם זכר. את הדמי׳ שנשפכו בישראל: (יד) חנני ה׳. עתה בגולה: מרוממי. בגאולתך: (טז) טבעו גוים. זו היא התהלה אשר אספר: (יז) נודע ה׳. כל זה מן התהלה נודע ה׳ לבריות כי שליט הוא ומושל ונוקם לאויביו שהרי משפט עשה בהם (יונתי״א בלע״ז): נוקש רשע. נכשל רשע: הגיון. נהגה זאת סלה: (יח) לשאולה. אמר רבי נחמיה כל תיבה הצריכה

מצודת דוד

במשרה שכינתו בציון: (יג) כי דורש דמים. כי הוא דורש לדעת דם אשר שפכו העובדי כוכבים ומזלות וזכורים הם לפניו עם שאינו ממהר לפרוע: (יד) מרוממי. כלה אתה מעולם מרומם אותי משערי מות: (טו) בשחת. בהבור אשר עשו לישראל: (יז) נודע ה׳. כשעושה משפט בעובדי כוכבים ומזלות אז הוא נודע ומפורסם לכל: נוקש רשע. כאשר הרשע יפול בהמוקש אשר עשה אז עד עולם אמנו בלב פרסום המקום: (יח) ישובו. לפי שהשאול מוכן להם אמר לשון ישובו כאדם השב אל ביתו המוכן לשבתו:

מצודת ציון

מעלליו: (יג) ענוים. שפלי הרוח: (טז) ברשת. פח יקוש: (יז) נוקש. מלשון מוקש: הגיון. ענינו מחשבה כמו והגיון

באור הענין

עמהם, אבל יש הבדל בין הנהגתו עם העמים ובין הנהגתו עם יודעי שמו, והוא. (יג) כי דורש דמים אותם זכר, ר״ל אותם את העמים רק דורש. דמים זכר, לא זכרם רק מצד שהוא דורש דמים כשפכים והדם יזכיר אותו לעשות משפט לדם אשר שופך, אבל צעקת ענוים לא שכח כלל, ואינו ממתין עד שיזכירהו דם הנשפך כי יושיעם תיכף כמ״ש כי לא עזבת דורשיך ה׳: (יד) חנני ה׳, מתפלל שיצילהו ה׳ גם מיתר שונאיו המשטימים אותו, אתה ה׳! שאתה מרוממי משערי מות שכבר הייתי בסכנה ע״י לבן שהיה כפשע ביני ובין המות והייתי עומד ליכנס בשער המות ואתה הצלתני מידו, א״כ חנני ה׳ וראה עניי גם מיתר שונאי: (טו) למען אספרה כל תהלתיך, שעי״כ אוכל לספר בפעם אחד כל התהלות באשר עשה לי נסים הרבה (כי כ״ז שעדיין יש לי מעיקים אחרים לא אוכל לספר רק מקצת תהלותיו וגם פרטי), וכן למען אגילה בישועתך, שיש הבדל בין גיל לשמחה, שהגיל מורה שמחה על דבר טוב שהתחדש, ובזה שתעשה לי ישועות חדשות אגיל בגיל חדשה ואודה לך שיר חדש: (טז) טבעו הוזר לברר איך היה ענין ישועתו דבר השגחיי לא דבר מקריי, שממה שנטבעו הגוים בשחת אשר עשו, ולא זאת לבד אלא כי גם ברשת אשר טמנו נלכדה רגלם, כי היה דרך הציידים להכין שחת ובור שבו נשחתה החיה, וגם היו מכינים רשת שע״י הרשת נלכדה החיה ליפול אל השחת, והם לא לבד כי בשחת שעשו נטבעו, כי גם הלכידה היה ע״י הרשת שלהם עצמם, ר״ל בין ההכנה אל ההשחתה בין ההשחתה עצמה הכינו הם לעצמם, מכל זה. (יז) נודע ונתברר לכל, כי ה׳ משפט עשה, א] שלא היה נפילתם במקרה רק בהשגחת ה׳, ב] שלא היה דרך עונש לבד רק דרך משפט, שבמדה שמדדו מדד להם במשפט צדק, ויותר מזה ע״י מה שבפועל כפיו נוקש רשע, שבעת הפעולה שפעל ועסק והכין מוקשים בעת ההיא עצמו נוקש ונלכד, ע״י הגיון, יהגו ויחשבו כולם כי לא דבר ריק הוא, ויאמינו בהשגחת ה׳, סלה בזה סיים הענין ומתחיל תפלה ובקשה: (יח) ישובו, מבקש מאת ה׳, שגם עתה, הנם

תפלות דוד

באור המלות

(יג) זכר, לא שכח. הזכירה תצויין אחר השכחה ויש לה סבה כמו בכאן ע״י שדורש דמים, אבל לא שכח, מורה שלא שכח כלל:

(יד) משערי מות מציין הסכנה שדרך בה נכנסים אל המות, ויגיעו עד שערי מות (לקמן ק״ז), והמות נקרא שערי שאול (ישעיה ל״ח) שבדרכו הולכים אל הקבר:

(טו) אגילה. הגיל מורה תמיד על דבר מתחדש כמ״ש בכ״מ:

(יז) בפועל כפיו הפעולה מציין עת העסק וזה הבדלו מן מעשה (ישעיה ה׳), ור״ל בעת העסק בדבר נוקש בהעסק עצמו, נוקש נפעל כמו נוקש, וי״מ היו״ן שורש כמו וינקשו מבקשי נפשי, והוא פיעל עומד: הגיון, הוא עומק המחשבה והתבוננות באיזה דבר, לשוני יהגה חכמה, והגות לבי תבונות:

(יח) רשעים. כולל גם בין אדם לחברו:

לִשְׁאוֹלָה כָּל־גּוֹיִם שְׁכֵחֵי אֱלֹהִים׃ יט כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח אֶבְיוֹן תִּקְוַת עֲנִוִּים תֹּאבַד לָעַד׃ כ קוּמָה יְהוָה אַל־יָעֹז אֱנוֹשׁ יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם עַל־פָּנֶיךָ׃ כא שִׁיתָה יְהוָה ׀ מוֹרָה לָהֶם יֵדְעוּ גוֹיִם אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶּלָה׃

י א לָמָה יְהוָה תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק תַּעְלִים לְעִתּוֹת בַּצָּרָה׃ ב בְּגַאֲוַת־רשע

ת"א שיתה ה'. סוסס מע : עניים קרי

ע"ש (כ) ב"ר עס : (א) זוהר בשלח ויקרא תזריע ב"ר מט כת"ר יא מד"ש ז יד א ספרי נשא : (ב) שו"ט יו קכא :

רש"י

למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה כגון (בראשית י"ב) מצרימה, (ת"א יט) מדברה. התיבון ליה והכתיב ישובו רשעים לשאולה אמר רבי אבא בר זבדי למדרגה התחתונה של שאול ומהו ישובו לאחר שיוצאו מגיהנם ויעמדו בדין ויתחייבו ישובו למדרגה תחתית של גיהנם : (יט) כי לא לנצח ישכח. ישראל האביון מלפקוד עליהם מה שעיבדו בם, ותקות ענוים לא תאבד לעד : (כ) קומה ה'. דוד היה מתפלל לפני הקב"ה שיקום וימהר לעשות זאת : אל יעז. הרשע לאורך ימי' בגדולתו : על פניך. בשביל הכעס שהכעיסוך במקדשך : (כא) מורה. מרות ועול. ד"א מורה לשון השלכה לשון ירה בים (שמות ט"ו) וי"א מורה ל' תער (ספ"א) : ידעו גוים. שהם אנוש ולא אלהות להיות גבורתם שולטת : י (א) **תעלים** לעתות בצרה. תעלים עיניך לעתות הצרה :

מצודת ציון

לבי (לקמן יט): (יח) לשאולה. כן יקרא הגיהנם : (כ) אנוש. הוא שם משמות האדם ויורה על חולשו שהוא מל' ואנוש הוא (ירמי' י"ז): פניך. כעסך כמו פני ה' (לקמן ל"ד): (כא) מורה. השלכה כמו ירה בים (שמות ט"ו): י (א) תעלים. מל' העלמה :

מצודת דוד

(יט) כי לא לנצח. ולכן יפרע מן העובדי כוכבים ומזלות: תאבד לעד. מלת לא משמשת בשנים כאלו אמר לא תאבד לעד : (כ) אל יעוז אנוש. אל יתחזקו העובדי כוכבים ומזלות : על פניך רצה לומר בעת כעסך : (כא) שיתה. תשים להם השלכה והשפלה למען ידעו שהמה לעולם אנוש ולא אל : י (א) תעמוד ברחוק. כאלו תעמוד ברחוק מקום ותעלים עצמך בעת צרה : (ב) בגאות. בעבור

באור המלות

(יט) תקות. מלת לא נמשך לשנים :

(כא) מורה. כמו מורא, ויש הבדל בין יראה ובין מורא, שמורא מציין הדבר שממנו ייראו, **אנוש**, מורה על הקטנה והחולשה, ומענין זה אנוש לשברך (ירמיה ל' י"ב) :

(א–ב) תעלים. את עצמך, כמו ותרעה תקריב, ולמ"ש יאמר ג"כ שמעלים את העתות בצרה בגאות רשע,

תפלות דוד

באור הענין

שמת לבן היוסד גוים, בכ"ז **הרשעים** בין אדם לחברו **ישובו לשאולה**, וימציא להם ה' את ענשם גם עתה, **וכן כל גוים שכחי אלהים** ישובו לשאולה גם עתה, ומבאר, (יט) **כי**, והמאמרים מקבילים, **ישובו רשעים לשאולה כי לא לנצח ישכח אביון**, ובהכרח יעניש ה' את הרשעים המריעים לו, **ישובו לשאולה כל גוים שכחי אלהים כי תקות ענוים (לא) תאבד לעד**, שה' ימלא מה שהענוים מקוים שתתגלה מלכות ה' וממשלתו להאביד כל השוכחים שמו והכופרים בו, אבל זאת אבקש : (כ) **קומה ה'**, שלא תכריתם ע"י בן אדם רק אתה בעצמך קומה להורידם שאולה, אבל **אל יעז אנוש** שהוא יהיה שבט אפך להכרית גוים, אני מבקש **ישפטו גוים**, שגם מעתה תעשה בהם משפט על רוע מעשיהם, אבל לא תעשה המשפט ע"י בן אדם רק **על פניך** בבלי אמצעי, רק שכולם יראו שפניך משגיחים ועושים משפט ברשעים בעצמך : (כא) **שיתה ה' מורה להם**, שתשית ותכין שה' בעצמו יהיה מורה להם, שלא ייראו מאנוש מרגיז הארץ רק מה' בעצמו, **עד כי ידעו גוים אנוש המה**, שידעו את שם ה' לירא מפניו, אבל המה אנוש קטן ושפל ומה נחשב הוא שיהיה שבט אפו לשומו מורא אל גוים ופחד אל לאומים :

י (א) **למה**, ע"פ המזמור הקודם מתעורר על שאלת מפני מה יש רשע וטוב לו שזה סבה שיעלים מעיני הבריות כי יש אלהים שופטים בארץ, **למה ה' תעמוד ברחוק**, מצייר כאלו ה' עומד תמיד מרחוק, שנדמה לנו כאילו אינו משים לב להשגיח ממרום שבתו על הנעשה בשפל, ורק בעת הצרה שהוא העת אשר יתקרב אל העולם הזה ויספוק בני אדם על רוע מעשיהם, שאז לא יעמוד עוד מרחוק, אבל גם אז אחר שאינו מעניש בעצמו רק ע"י הרשע שהוא שבט אפו, והרשע חושב כי בכח ידו הוא עושה זאת, וכן בני אדם חושבים שהוא מקרה ושלא עפ"י ה', וא"כ למה תעלים א"ע גם **לעתות בצרה**, הגם שאינך אז מרחוק ואתה שופט ומעניש בכ"ז תסתיר א"ע בל ידעו שאתה הוא העושה זאת, כי. (ב) **בגאות רשע ידלק עני**, נדמה שהרשע

רָשָׁע יִדְלַק עָנִי יִתָּפְשׂוּ ׀ בִּמְזִמּוֹת זוּ חָשָׁבוּ׃ ג כִּי־הִלֵּל רָשָׁע עַל־תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ וּבֹצֵעַ בֵּרֵךְ נִאֵץ ׀ יְהוָה׃ ד רָשָׁע כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בַּל־יִדְרֹשׁ אֵין אֱלֹהִים כָּל־מְזִמּוֹתָיו׃ ה יָחִילוּ דְרָכָו ׀ בְּכָל־עֵת מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ

דרכיו קרי   מנגדו

ת"א ובוצע ברך. קמא לד סנהדרין ו: רשע כגבה. נדרים כח: יחילו דרכיו. ברכות ח מגילה ו:
ע"ש (ג) סדר"ל י ספרי דברים ירו' סנס' א א הג' תשל: (ה) זוהר בראשית ו"ה ד א שו"ט עג:

רש"י

(ב) ידלק. ירדוף כמו כי דלקת אחרי (בראשית ל"א): יתפשו במזמות זו חשבו. נתפשי' הם העניים במזמות שהרשעי' חושבי' עליהם: (ג) כי הלל רשע. מוסב על למה ה' תעמוד ברחוק כי עשה הרשע מהלל שמשיג כל תאות נפשו: ובוצע ברך נאץ ה'. והגזלן שבח את עצמו לאמר נאץ ה' ושלום יהיה לו: ברך. כמו בירך לשון פעל, ותדע שאילו היה שם דבר היה הטעם למעלה באות הראשונה והיה נקוד פתח וזה נקוד קמץ וטעמו למטה ברי"ש, ואל תתמה על ברך שלא אמר בירך שהרבה תיבות של רי"ש משמשות כך כגון (תהלים ע"ד) אויב חרף ה' ולא אמר חירף. נאץ, כמו חרף וכן כל לשון ניאוץ, לכך פתח. נאץ: (ד) רשע כגובה אפו. שהוא גבה רוח ומגביה וזוקף פניו ואפו בגבהותו: בל ידרוש. כל מזמותיו אומרות לו בל ידרוש הקדוש ברוך הוא כל מה שאעשה כי אין משפט: אין אלהים. לית דין ולית דיין: (ה) יחילו. יצליחו ודומה לו (איוב כ') על כן לא יחיל

מצודת דוד

רוב גאותו רודף את העני ותופש אותו במחשבתו אשר חשב לתפשו בו: (ג) כי הלל רשע. בעבור שהרשע מהלל ומשבח עצמו על שהשיג תאותו והגזלן בעת עשותו הגזלות הוא יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי לא נעשה בו דבר ע"כ מלא לב האדם לעשות רע: (ד) כגובה. כאשר גבהה חמתו על מי חושב שאין מי דורש כפשעיו וכל מחשבותיו הוא שאין אלהים בעולם לפרוע לו על מעשיו: (ה) יחילו.

מצודת ציון

(ב) ידלק. ירדוף וכן כי דלקת אחרי (בראשית ל"א): במזמות. ענין מחשבה: (ג) הלל. ענין שבח כמו ויהללו אותה (שם י"ב): ובוצע. הגזלן כמו הוי בוצע בצע (חבקוק ב'): נאץ. בזה כמו כי נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א ב'): (ה) יחילו

באור הענין

שהרשע רודף אחר העני בגאותו ואינו שלית ה', רק שבכח ידו עושה זאת ובגאותו, (כמ"ש כי אמר בכח ידי עשיתי וכו' ישעיה י'), (וגם יל"פ תעלים בגאות רשע, שלפעמים בצרה תעלים את עצמך תחת גאות הרשע אשר ידלק את העני, שפה שבכך הוא המניעו לדלוק את העני ומפה הוא בידי זעמך, אז הוא נעלם ונסתר תחת גאות הרשע, שבגלוי הוא שהוא עושה כן בכחו ובגאותו) ומפ"ז יתלונן המשורר כי לא כולם יחזו את הנעלם ורובם טועים כי גאות הרשע היא לבדה ח.שה חיל ולא יד ה' עשתה זאת, וזאת שנית כי יתפשו במזמות זו חשבו, שע"י שבני אדם טועים בזה וחושבים בלבבם שהרשע עושה כן מעצמו בגאותו ומסתפקים בהשגחה, ע"י מזימות אלה יתפשו ביד הרשע, כי ע"י שאין מכירים שהוא עונש מה' והעם לא שב עד המכהו עי"ז ינתנו ביד הרשע לעשות בם כרצונו: (ג) כי הלל רשע על תאות נפשו, ר"ל הרשע מתהלל ומתפאר על תאותו, כי כל בני אדם תאותיהם גדולה מכחם והשגתם, שאין לך אדם אשר ישיג מאויו, יש לו מנה מבקש מאתים, עד שאינו יכול להתהלל שהשגתו גדולה מתאותו, כי תאותו שמהלל עליו שהיא גדולה של כח ידו והשגתו, לבד הרשע שהוא משיג יותר ממה שמתאוה עד שהוא יכול להתהלל על תאות נפשו שהשיג יותר מאשר התאוה, ובכל זאת הנס שהוא מגלית כ"כ בוצע ברך נאץ ה', מי שמברך ומשבח את הרשע הבוצע, ר"ל שמקנא א"ע בהצלחת הרשע בזה נאץ את ה' וכזה נחשב לו לעון פלילי כאילו הכעיס את ה', ובמזימות זו חשבו הם נתפסים ביד הרשע ויקבלו עונשם, וא"כ אשאל מדוע. (ד) רשע כגובה אפו בל ידרוש, למה לא ידרוש ה' להעניש את הרשע אשר כגובה אפו אין אלהים כל מזמותיו, אשר הוא מכחיש מציאות ה' לגמרי, אם ידרוש להעניש את החושב מזימות שהרשע דולק ורודף בגאותו וליחס כח זה אל הרשע עצמו לא אל ההשגחה, וכן ידרוש להעניש את המברך את הבוצע, הלא כ"ש שהיה לו לדרוש להעניש את הרשע עצמו הכופר בכל וכל מזימותיו הוא שאין אלהים, ומדוע לא ידרוש ה' להענישו, ותשי' לכך, כי. (ה) יחילו דרכיו בכל עת, שהוא מוצלח בהצלחה למעלה מן הטבע, כי המצליח

תפלות דוד

באור המלות

שידמה שהרשע עושה זאת לבדו, ובזה הוא יוצא כדינו על טעותו, וכ' מלות כ' החוץ. ידלק היא הרדיפה באש חמתו כבוער, יתפשו, אלה שזו חשבו, יתפשו במזימות אלה. וע"כ בא ל"ר:

(ג) ובוצע ברך. המברך ומשבח את הבוצע, וכן פי' חז"ל בסנהדרין:

(ד) כגובה. שיעור הכתוב רשע בל ידרוש כגובה אפו אין אלהים כל מזמותיו, ופי' שלא תדרוש להענישו כמ"ש אח"ל תדרוש רשעו: (ה) יחילו. מענין חיל

מְנַגְדּוֹ כׇּל־צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם׃ ו אָמַר בְּלִבּוֹ בַּל־אֶמּוֹט לְדֹר וָדֹר אֲשֶׁר לֹא־בְרָע׃ ז אָלָה ׀ פִּיהוּ מָלֵא וּמִרְמוֹת וָתֹךְ תַּחַת לְשׁוֹנוֹ עָמָל וָאָוֶן׃ ח יֵשֵׁב ׀ בְּמַאְרַב חֲצֵרִים בַּמִּסְתָּרִים יַהֲרֹג נָקִי עֵינָיו

לחלכה

ת"א במסתרים יכת. סנהדרין מג:

רש"י

מתנו, ויש מפרשים יחילו כמו (שמואל ב' ג') יחולו על ראש יואב: מרום משפטיך מנגדו. מסולקי' ומרוחקים משפטי יסורין ופורעניות שלך מנגדו שאינם באים עליו: כל צורריו יפיח בהם. בהפחת רוח הוא מפיח בהם והם נופלי' לפניו: (ו) לדר ודר אשר לא ברע. לא תבא עלי רעה לדורותי: (ז) ותך. ל' מחשבה רעה הגונה בתוכו תמיד: (ח) עיניו לחלכה יצפונו. עיניו של עשו לישראל שהם חילך יארובו. לחלכה. עליך יעזוב חלכה. שניהם במסורה ממליו משמשין כ"ה במקום כ' כגון (שמות ו') ובכה ובעמך. (משלי ב') תבונה תנצרכה (שמות כ"ט) ככל אשר צויתי אתכה (ש"א א') הגנבת עמכה, למדנו ממסורה שחלכה כמו חילך חיל שלך, ומנחם פתר לחלכה יצפונו וכן יעזוב חלכה כמו

מצודת ציון

יצליחו כמו לא יחיל טובו (איוב כ'): (ז) אלה. שבועה כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה'): ותוך. ענין מרמה והכחשה מועטת מאבד את שונאיו. (ו) אמר בלבו. לזאת חושב שלא ינטה לעולם להיות מושפל לארץ: לדור

מצודת דוד

על שבכל עת יצליח בדרכיו ומשפטיך מסולק ממנו ודר. אף לאחר כמה דורות יצליח ולא יראה ברעה: (ז) אלה. ממלא פיו בשבועות שוא ומרמה תחת לשונו. כפל הדבר במ"ש: (ח) ישב. הרשע יושב במארב בחצרים ולוכד את הנקי והורגו בסתר, עיניו. עושה עצמו כמסתיר עין

באור המלות

וכגלתם, כמו ע"כ לא יחיל טובו (איוב כ'), וי"מ כמו יחולו על ראש יואב, שיבואו ויתכנו דרכיו:

(ו) יפיח. מענין פח ומוקש, בהם, ר"ל כמשפטיך ישים פח ללכדם:

(ז) ומרמות ותוך. התוך היא המרמה הנפסה (עיין ירמיה ט' ה'). ומלא, פעל, שממלא פיו באלה. פיהו. לשונו, הפה מציין הדבור החיצוני, והלשון מציין הדבור הפנימי (כנ"ל ה' י') שנלפן בו עמל ואון הפך של אלה ומרמה של הדבור החיצוני:

(ח) חצרים. כפרים פרוזים עי' התו"ס (נהר פי' ס"א). יצפנו, שיביט אליך בסתר ומצפון. לחלבה, לכתך:

תפלות דוד

באור הענין

בדרך הטבע לא יצליח לא בכל הדרכים ולא בכל העתים, ר"ל שלא יצליח רק בדרך אחד אם בחר הדרך שמוכן להצליח בו ע"פ הטבע, ולא בכל העתים רק בעת פרטי המוכן אל ההצלחה לא בעת רעה, אבל הוא יחילו כל דרכיו, שכל האמצעים אשר יבחר יצליחו, וגם יצליח בכל עת, אף בעת רעה, וזה מורה שהצלחתו למעלה מן הטבע וגם מרום משפטיך מנגדו גם בעת שתעשה משפט בעולם ויבוא רעות השגחיות כמו דבר ורעב אין המשפטים נוגעים בו, רק כל צורריו יפיח בהם שהוא משתמש במשפטיך להפיח בהם את צורריו, שיחולו המשפטים בצורריו ובו לא יגע רע: (ו) אמר, וגם לא תאמר שלבו מלא פחד ואינו בוטח בהצלחתו (כמו שכן היה דעת אליפז שהצלחת הרשע אינה הצלחה מפני שהוא מפחד תמיד מן העונש אשר ישיגהו או שישיג את בניו), כי הוא אמר בלבו בל אמוט והוא בוטח בלבבו שלא השיגהו רע, וגם בוטח שלא ישיג רע את בניו, כי הוא אומר שלא ימוט לדור ודור אף דורות הבאים אחריו, אשר לא ברע, כאילו הוא אינו נכלל בכלל ברע הבא לעולם, כי הוא יוצא מן הכלל שעתידים לרעות ומקרי הזמן: (ז) אלה פיהו מלא, בפיו יקיים דבריו תמיד באלה כאלו את ה' הוא ירא, וידבר מרמות ותוך לרמאות את הבריות, אבל תחת לשונו בפנימותו והנסתר תחת דבריו, הוא עמל ואון, בדבורו יחניף כאלו הוא צדיק וטוב, ובלבו מלא רשע וחמס: (ח) ישב, את האריה שהוא העז שבחיות טורפי טרף לקח למשל לדמות בו את הרשע, רק בהעריכו את מעשיו לפי שני חייו, ישתנה ענינו מן האריה, כי ידוע שהארי בהיותו כפיר ישב בסוכה למו ארב ולא יצא ממעונתו לטרף טרף, עד שבא במעמד האריה שאז יצא למארב חצרים עני טרפו, וברשע היה בהפך, שבילדותו דומה לאריה ויצא עלי טרפי לארוב בשדות וביערים, ועת יגדל שאז יהיה כתפארת אדם לשבת בית (כי בזה יתרון לאדם כמוא על חיות השדה) אז ידמה ככפיר אשר יצוד ויטרוף בסוכתו, אולם יתרון לו על האריה שהאריה עת יזקן ויחלש אז ליש אובד מבלי טרף, והרשע גם עת ידכא ישוח בזקנותו עוד יטרף טרף אדם יאכל, וז"ש עת ישב הרשע הזה במארב חצרים ויצא על טרפו בילדותו, אז במסתרים יהרג את הנקי אשר עיניו לחלכה יצפנו בעוד שהנקי נושא עיניו אליך ומצפה לאליך וכאך שתעזור לו

לְחֶלְכָּה יִצְפֹּנוּ׃ ט יֶאֱרֹב בַּמִּסְתָּר ׀ כְּאַרְיֵה בְסֻכֹּה יֶאֱרֹב לַחֲטוֹף עָנִי יַחְטֹף עָנִי בְּמָשְׁכוֹ בְרִשְׁתּוֹ׃ י וְדָכֶה יָשֹׁחַ וְנָפַל בַּעֲצוּמָיו חֶלְכָּאִים׃ יא אָמַר בְּלִבּוֹ שָׁכַח אֵל הִסְתִּיר פָּנָיו בַּל־רָאָה לָנֶצַח׃ יב קוּמָה יְהוָה אֵל נְשָׂא יָדֶךָ אַל־תִּשְׁכַּח עֲנִיִּים׃ יג עַל־מֶה ׀ נִאֵץ

ת״א יארב במסתר . מציעא פג : רשע

ע״ש (ט) זוהר ויקרא תזריע אחרי ב״ר ג פדר״א מ׳ זו״ח ט ב י א : (י) ש״ר ט״ו אודר״ש ד : (יג) שו״ע לה :

ידכה קרי. חל באים קרי. ענוים קרי

רש״י

חלכאים ענין נמוכים ומרודים , וכ״ה יסוד המלה : (י) ידכה ישח . כן דרך האורב שמדכא ומשפיל ומקטין עצמו כדי שלא יהא ניכר : ונפל בעצומיו חלכאים . חיל נשברי׳ . ראיתי במסורת הגדולה חלכאים אחת מחמש עשרה תיבות הכתובות תיבה אחת ונקראות שתי תיבות וכגון בגד דותאמר לאה (בראשי׳ ל׳) . אשדת למו (דברי׳ ל״ג) . מלכם תדכאו עמי (ישעיה ג׳), אף זה חלכאים חיל של נשברי׳ . כאים ל׳ ונכאה לבב למותת (תה׳ ק״ט), וא״ת הנו״ן מן השורש יוכיח עליו יען הכאות לב צדיק (יחזקאל י״ג) למדנו הנו״ן של נכאי׳ כנו״ן של נמבזה (שמואל א׳ ט״ו) ונו״ן של נקלה , וכן פתרונו ונפל בעצומיו של רשע זה ברמיזותיו וקריצותיו ל׳ הגיבו עצמותיכם (ישעיה מ״א) עוצם עיניו (שם ל״ג) חיל של עניים . ד״א בעצומיו ע״י גבוריו, א״ר סימון אין הרשע הזה מפיל הקלירוס שלו פירוש חיל אלא גבורי׳ כמותו שנאמר (דניאל ג׳) ולגוברין גברי חיל די בחילה אמר לכפתה לשדרך מישך ועבד נגו . ומנחם פתר חלכאי׳ כמו דל ואלך והכ״ף יסוד בתיבה : (יג) על מה נאץ רשע . להקדוש

מצודת דוד

מן הפני וכאלו אין דעתו עליו לבל יהיה נשמר : (ט) יארב.במקום נסתר יארוב וכאריה האורב בסוכו כן יארוב לחטוף את העני : במשכו . אמר לבון הנופל בצייד המושך הבל הרשת ללכוד את הבא בה : (י) ידכה ישח . מראה עצמו כתוש וכפוף לבל ירגישו בו אבל מפיל בכוחו הרב את העניים : (יא) אמר . כ״ז הוא על כי הוטב אז כאל שכח מעשיו או שאינו משגיח בהם : (יב) קומה . לזה קום והרם ידיך עליו להכותו ואל תשכח העניים הנלכדים בידו : (יג) על מה . בעבור מה מלאה לב הרשע לנאץ

מצודת ציון

הנסתר בתוך הלב : (ח) לחלכה . ענינו כענין עני וחלוש ודומה לו במקראות שלאחריו : יצפנו . יסתירו כמו יצפון לצדיק (משלי י״ג) : (ט) לחטוף . ענין מהירות בלקיחה כמו וחטפתם לכם (שופטים כ״א) : (י) ידכה . ענין כתישה : ישח . מלשון שיחה וכפיפה כמו שחה לעפר (לקמן מ״ד) : בעצומיו . בחוזקו כמו ועצם כחו (דניאל ח׳) :

באור הענין

בעת היות יהרגנו הרשע ובטחונו בה׳ לא יועיל לו כלל , ואח״כ עת . (ט) יארב במסתר כאריה בסכו עת יתחיל לשבת שכוד בביתו אז ידמה כאריה כשבתו בסוכתו, וטבע האריה בשבתו בסוכתו

תפלות דוד

באור המלות

(י) חלכאים · חיל נכאים ומוכים , כמו נכאו מן הארץ (איוב ל׳) , ונפל הנו״ן :
(יד) עמל . מציין תמיד התכונה הרעה : עליך יעזב כמו ויעזוב את הכהן על שומר (ש״א י״ז) : חלכה . כחיל שלך יעזבו את היתום עליך :

ואורב על טרפו עת יראה את טרפו ידלג עליו פתאום כארבע וחמש אמות ובפעם הראשון שישיגהו יהיה טרף לשיניו , אמנם אם לא השיגהו בפעם הראשון הגם כי עבר מנהו והלאה לא ישוב עוד לנגוע בו , רק ישוב בכלימה אל מעונו , ובהשקף על טבע זאת השהולה בהאריה , אומר , שהרשע הזה יארב לחטף עני , אמנם לא יקרה לו כמו להאריה שלפעמים ימלט טרפו מידו , כי הוא יחטף עני תמיד במשכו ברשתו ואין נמלט מידו : (י) ידכה , וגם בעת אשר ידכא וישוח , שהוא בעת זקנותו שילך שחוח מרוב ימים , בכל זאת ונפל בעצומיו חיל נדכאים , ועצומים כל הרוגיו , על שיזיק לבני אדם בשלשה חלקי ימי חייו , בימי העליה והעמידה והירידה : (יא) אמר בלבו , מתחלה יאמר הרשע בלבו שכח אל , שהגם שהאל רואה ומשגיח הוא שוכח מלהעניש תיכף וע״כ אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה , אח״כ פוקר יותר ויאמר שהאל הסתיר פניו ואינו משגיח בשפלים כי על השמים כבודו , ואח״כ פוקר יותר ויאמר שהאל בל ראה לנצח , שהאלה׳ והידיעה נמנעים בחקו כפי טענות הפילוסופים שהביא במורה [ח״ג] שכפרו בידיעת ה׳ לגמרי , ויצייר שהרשע הולך מדחי אל דחי בשלשה עתותי חייו הנ״ל עד שבסוף ימיו יכחיש גם ידיעת ה׳ ויאמר לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב : (יב) קומה ה׳ , מבקש , אתה ה׳ קומה להושיע , אתה אל נשא ידך להראות גבורתך , ומפרש קומה ה׳ [שהוא שיקום ברחמיו להושיע] כי ראוי שאל תשכח ענוים שצועקים ואין להם מנחם , אל נשא ידך [שהוא להראות גבורתו] מצד כי : (יג) על מה נאץ רשע אלהים למה יאמר שאין יכולת בידך , או למה יאמר בלבו לא תדרוש שיכפור שאיך

רָשָׁע ׀ אֱלֹהִים אָמַר בְּלִבּוֹ לֹא תִדְרֹשׁ׃ יד רָאִתָה כִּי־אַתָּה ׀ עָמָל וָכַעַס ׀ תַּבִּיט לָתֵת בְּיָדֶךָ עָלֶיךָ יַעֲזֹב חֵלֶכָה יָתוֹם אַתָּה ׀ הָיִיתָ עוֹזֵר׃ טו שְׁבֹר זְרוֹעַ רָשָׁע וָרָע תִּדְרוֹשׁ־רִשְׁעוֹ בַל־תִּמְצָא׃ טז יְהוָה מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ׃ יז תַּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְהוָה תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ׃ יח לִשְׁפֹּט יָתוֹם וָדָךְ בַּל־יוֹסִיף עוֹד

לערץ

ת"א שבור זרוע: מגילה י"ז; ה' מלך. ר"ה ל"ב; תאות ענוים. עקרים פ"ו; תכין לבם. ברכות ל"א:
ע"ש (יד) וא"ת משפטים אב"ר ג' אג"ב פ"ג; (טז) אס"ר ו' או"ר א' ה' בבהיר מגילת תענית ד' ז' אודר"ע ד' ספרי קרח פ' ויראו; (יז) ויק"ר פ"ז ד"ר ב' א' באילתות ה' ירו' ברכות ה' ת"כ חיי שרה תלוה. טו"ט ק"מ:

רש"י

ב"ה לפי שאמר בלבו לא תדרוש: (יד) ראתה. מה שהוא עושה ואתה מחריש: כי אתה. כן דרכך שתביט עמל וכעס: לתת בידך. בכחך אתה נותן יד לרשעי' להצליח ברשעם: עליך יעזוב חלכה. ישראל עמך שהם חילך הם עוזבי' עליך את המשא שמעשה דין ב ־גי', ומנחם פתר יעזוב ל' עזרה כמו (שמות כ"ג) עזב תעזב עמו ופתר חלכה לשון דל ואלך וכ' יסוד בתיבה: יתום אתה היית עוזר. בימים ראשונים: (טו) שבור זרוע. של עשו הרשע: ורע תדרוש רשעו בל תמצא. רשעי ישראל כשרואין את הרשעי' שמצליחין לבם נושאם להרשיע אבל משתשבור את זרוע הרשעים אם באת לדרוש רשעם של ישראל לא תמצאנו: (טז) ה' מלך עולם ועד. לאחר שיאבדו גוים מארצו: (יח) לשפוט יתום. לעשות משפט של ישראל היתומי' ודכי': בל יוסיף עוד. ישמעאל ועשו: לערוץ אנוש. לכתת ולשבר את האנושים וחולים:

מצודת ציון

(יח) ודך. כתוש ומעונה: לערץ. לשבור כמו אל תערוץ (יהושע א'):

מצודת דוד

את האלהים כי חושב בלבו שאיך דורש מעשיו: (יד) ראתה. אבל באמת ראיתה מעשיו כי מעולם רואה אתה העמל והכעס מה שהרשע עושה: לתת בידך. ובידך לתת לאיש כדרכיו ולכן יעזוב העני בטחונו מכל אדם וישען עליך כי מעולם אתה עוזר ליתום אשר אפסה עזרתו: (טו) שבר. לזה שבור תוקף הרשע למען יבין כי יש אלהים שופטים: ורע. ואז אף הרגיל לעשות רע כשתדרוש רשעו לא תמצא כי יחזור למוטב כיראה שאתה עושה דין ברשעים: (טז) ה' מלך וגו'. הלא מלכותך לעולם וכוחך אז כוחך עתה והלא אבדו גוים מארצו בעבור מעשיהם הרעים לזה עשה כן גם עתה לאבד הרשעים: (יז) תאות. הלא מעולם שמעת לתאות תאות ענוים לכן גם עתה כשלבם נכון להתפלל בכוונת הלב שמע אליהם ומלא תאותם: (יח) לשפוט. לקחת משפטם מיד עושקיהם: בל יוסיף. ולא יוסיף עוד העושק לערוץ ולהכאיב לבני אדם כאשר יראה כי שלם משלם:

באור המלות

(יז) תכין, נסתר לנקבה, התאוה תכין את לבם, והקשבה מוסיף על השמיעה שקושב מרחוק כמ"ש (ישעיה א' י') וכל"מ:

תפלות דוד

באור הענין

יודע ומשגיח, והלא באמת אתה משגיח וגם היכולת בידך, כי. (ד) ראיתה, הלא אתה משגיח ורואה מעשה הרשע כי אתה עמל וכעס תביט, שלא לבד שתראה מעשה הרשע כי גם תביט על מחשבתו, בין העמל שהיא מחשבתו הרעה ובין הכעס מה שמכוין להכעיסך, וגם יש לך יכולת כי לתת בידך, יש בידך הכח לתת לו גמולו, ולא תאמר שתניח עונשו אל שלותך שהטבע תעניש כרוב העונשים האלהיים שיבאו ע"י אמצעיים טבעיים, כי עליך יעזוב חלכה יתום אתה היית עוזר, היתום אשר אתה היית עוזר לו מעולם בהשגחה מיוחדת למעלה מן הטבע יעזב חלכה עליך, שאתה בעצמך תעזור לו לא ע"י האיל שלך, [תדמה את ישראל כיתום שגדלהו המלך והיה נותן לו צרכיו בעצמו, שחיל המלך ומשרתיו לא יתעסקו בצרכיו אחר שיודעים שהמלך בעצמו מתעסק בעניניו], ולכן. (טו) שבור זרוע רשע אתה בעצמך, ותדרוש רשעו של הרע למען בל תמצא, תכלית דרישתך לחקור מעשה הרשע להענישו יהיה כדי לבל תמצא את הרע, למען יתמו חטאים והרשעים ישובו בתשובה: (טז) ה' מלך, ר"ל ה' אינו דומה כמלך ב"ו שאם חטאו נגדו כל בני המדינה א"א שיהרוג את כולם שאז לא יהיה מלך כי אין מלך בלא עם, אבל מלכות ה' אינו תלוי מן העם, כי ה' מלך עולם, מלכותו נצחי ולא תשתנה, אף אם אבדו גוים מארצו כי אין מלכותו תלוי בעם כי היא תלויה בו בעצמו: (יז) תאות, עפ"ז סיים בקשתו שישמע ה' תאות ענוים, ולא לבד שישמע בעת שדברו זה בפיהם, כי גם תכין לבם, בעת שהתאוה תכין את לבם, ויעלו ניגרי תאוה זו על הלב, שלבם יתחיל לחשוב ולהתאוות לזה הגם שלא הוציאוהו בשפתם, תקשיב אזנך, למלאות תאותם, ומהו התאוה הזאת? (יח) לשפט יתום ודך שאתה תעשה משפט ־־־ ־־ ־־ל

לַעֲרֹץ אֱנוֹשׁ מִן־הָאָרֶץ׃

יא א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד בַּיהוָה ׀ חָסִיתִי אֵיךְ תֹּאמְרוּ לְנַפְשִׁי נוּדִו הַרְכֶם צִפּוֹר׃ ב כִּי הִנֵּה הָרְשָׁעִים יִדְרְכוּן קֶשֶׁת כּוֹנְנוּ חִצָּם עַל־יֶתֶר לִירוֹת בְּמוֹ־אֹפֶל לְיִשְׁרֵי־לֵב׃ ג כִּי הַשָּׁתוֹת יֵהָרֵסוּן צַדִּיק מַה־פָּעָל׃ ד יְהוָה ׀ בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ יְהוָה בַּשָּׁמַיִם כִּסְאוֹ עֵינָיו יֶחֱזוּ

נודי קרי | עפעפיו

ת"א בה' חסיתי. סנהדרין ק"ז. כי הנה. שם נ"ו. ספר הזוהר פ' בלק: כי השתות. שם: ה' בהיכל. עקידה שער נ"ז: **ע"ש** (יא) שו"ט פ"ד: (יב) זו"ח בלק ב"ר פ"ה וי"ר כ': (ג) ב"ר פ"ה ירו' תענית א' ו': (ד) ש"ר ב' ילק' מכי' שירה ו':

רש"י

יא (א) **איך** תאמרו לנפשי נודי וגו'. זהו דוגמת כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' (ש"א כ"ו) שגרשוהו מארץ לחוצה לארץ וכאן הוא אומר בה' חסיתי שיחזירני להסתפח בנחלתו, איך תאמרו אתם מורדי לנפשי נודי הרכם עבור הר שלכם אתה צפור הנודד שכל אדם המטלטל נמשל לצפור הנודדת מן קנה כדכתיב כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו (משלי כ"ז) שנדד קנך שמרדוך מכל ההר כצפור הנודדת. נודו כתיב שהוא נדרש אף בישראל שהעכו"ם אומרי' להם כן: (ב) כי הנה הרשעים. דואג ודילטורי הדור המטילין איבה ביני ובין שאול: ידרכון. לשון דריכה נופל בקשת שכשהוא חזק צריך ליתן רגלו עליו כשרוצה לנטותו: קשת. לשונם ידרכון קשת שקר: כוננו חצם על יתר. הקשת קורד"א דאר"ק בלע"ז: לירות. אהגיש"ר בלע"ז: במו אפל. במסתר: לישרי לב. דוד וכהני נוב: (ג) כי השתות יהרסון. על ידכם נהרגו כהני ה' הצדיקי' שהם שתות של עולם: צדיק מה פעל. דוד שלא חטא מה פעל בכל זאת אתם תשאו עון ולא אני: (ד) ה' בהיכל קדשו. הרואה ובוחן מעשיכם ואע"פ שבשמי' כסאו וגבוה עיניו יחזו

מצודת דוד

יא (א) לנפשי. איך תאמרו על נפשי אל שלכם שוה נד כצפור רצה לומר מלך ישראל הוא נע מפני שאול כצפור הזה הנודד וסופו לפול ברשת וכן יהיה סופו לפול ביד שאול ואמר איך תאמרו כן הלא בה' חסיתי וכל יכול להצילני: (ב) כי הנה. רצה לומר ואם תחשבו שעזבני ה' בעבור עון הריגת כהני נוב כי הלא הנה הרשעים דרכו קשת וכו' והוא משל על הלשה"ר שאמר דואג לשאול על כהני נוב: לירות. את החצים: כמו אופל רצה לומר בהסתר: לישרי לב. על כהני נוב: (ג) כי השתות. הרשעים הללו הרסו יסוד העולם הם כהני נוב צדיקי יסודי עולם: צדיק מה פעל. על עצמו אמר דוד הלא אני צדיק בזה ומה פעלתי אני הלא לא עשיתי מאומה: (ד) וה' בהיכל וגו'. אף שה' מגביה לשבת בהיכל קדשו

מצודת ציון

יא (ב) יתר. חבל הקשת כמו שבעה יתרים (שופטים ט"ז): לירות. להשליך כמו ירה בים (שמות ט"ו): במו. כמו. כמו בתוך: אופל. חשך: (ג) השתות. היסודות כמו והיו שתותיה מדוכאים (ישעיה י"ט):

תפלות דוד

באור הענין

הפריצים המתקים אותו, זאת שנית בל יוסיף עוד **לערץ** ולהתחזק **אנוש מן הארץ**, שלא ימצא עוד אנוש אשר יתחזק בעריצות מכל הארץ למשול ולכבוש כל הארץ, רק יהי' המשפט ע"י הקב"ה בעצמו עד שכולם יכירו השגחתו:

באור המלות

(יח) **לערץ**. גבורה מופלגת, גבור עריץ (ירמיה כ"א) ומלת מן על היתרון, כמו שגדול מאחיו, שלא ישים אנוש אחד עריץ יותר מכל הארץ:

(א) **נודי**, שם, נוד שלי על הרכם, כנוד צפור:

(ג) **השתות**. היסודות:

(ד) **עיניו עפעפיו**. העפעף סוגר את העין, עמ"ש (ירמי' ט' י"ז):

יא (א) **למנצח**, במזמור זה יתוכח את בני דורו אשר טענו על אמונת ההשגחה ממה שהרשע מכתיר את הצדיק וה' לא יעשה משפט, ותשובתו, שבזה יבחן את בני אדם, אם היה מעניש את הרשע תיכף לא היה מקום לבחירה ולשכר ועונש, והיו כולם עובדים את ה' מיראת העונש, אבל ע"י שהעלים את השגחתו, בזה יבחנו הצדיקים העובדים את ה' באמת ובזה יגדל שכרם. **בה' חסיתי**, אנכי חוסה בה' בהשגחתו הפרטית, ואתם **איך תאמרו לנפשי** כי **נודי הרכם**, פי' הנוד שלי שאני נע ונד על הרים ונרדף מפני אויבי, הוא דומה כמו [נוד] **צפור** שהוא מקריי בלתי השגחיי, ושכן נדידה שלי הוא במקרה לא בהשגחה, ואתם מביאים ראיה לזה שאין ה' משגיח: (ב) **כי הנה הרשעים ידרכון קשת**, וגם **כוננו את חצים על יתר לירות לישרי לב במו אפל**, שאורבים על הישרים באופל להכותם נפש, וחציהם מכוננים, וגם יצליחו במעשיהם: (ג) **כי השתות יהרסון**, שמהרסין יסודות העולם, שמאבדים צדיקי יסודי עולם ומחריבים יסודי הקיבוץ המדיני והאומה, ובכל זאת **צדיק מה פעל**, אחר שה' הוא הצדיק היה ראוי שיפעל פעולה השגחיית לענוש את הרשעים ולהגן על הצדיקים, שזה ראוי שיפעל מצד הצדק והמשפט, ומדוע לא פעל מאומה? ע"כ שאינו משגיח, (וזה כטענות איוב שטען כן להכחיש את ההשגחה), זאת טענת בני

עַפְעַפָּיו יִבְחֲנוּ בְּנֵי אָדָם׃ ה יְהוָה צַדִּיק יִבְחָן וְרָשָׁע וְאֹהֵב חָמָס שָׂנְאָה נַפְשׁוֹ׃ ו יַמְטֵר עַל־רְשָׁעִים פַּחִים אֵשׁ וְגָפְרִית וְרוּחַ זִלְעָפוֹת מְנָת כּוֹסָם׃ ז כִּי־צַדִּיק יְהוָה צְדָקוֹת אָהֵב יָשָׁר יֶחֱזוּ פָנֵימוֹ׃

למנצח

ת"א ה' צדיק. ס' הזוהר פ' בראשית ופרשת ויקרא ופ' כי תשא ופרשת קדושים: ע"ש (ה) זו"ח תולדות וישב שלח. ב"ר כ"ה ל"ב ל"ד ש"ר ב' במדב"ר ע"ו שי"ר ב' פ"ז תנ' וירא בהעלותך: (ו) ב"ר נ"א ש"ר ל' יתרו' פסחים ו' א': (ז) זו"ח בראשית תרומה תשא ויקרא אחרי קדושים ב"ר ל"ב אודר"ע בפתיחה ספרי האזינו. בו"ע ה' ע"ו ע"ב:

רש"י

אתכם בארץ: (ה) ה' צדיק יבחן. ואם מפני שאני לוקה ונרדף על ידכם אתם מתהללים לאמר אלהים עזבו (לקמן ע"א) לא כן הוא אך כך הוא מדתו של הקב"ה ליסר ולנכות הצדיקי' ולא את הרשעי', הפשתני הזה כל זמן שיודע שפשתנו יפה הוא מקיש עליה וכשאינו יפה הוא ממעט בכתישה לפי שמתבקעת: שנאה נפשו. ומגיע להם את גמול עונותם לעולם הבא ואז ימטיר עליהם בגיהנם: (ו) פחים. ל' פחמי': זלעפות. לשון שרפה. ומנחם פתר אותו לשון שער קטב וכן (איכה ה') מפני זלעפות רעב. (לק' קי"ט) זלעפה אחזתני כלו' ישערו שער (שם א'): (ז) כי צדיק ה' צדקות אהב. וירחם על הצדיק ואוהב אותם שפנימו יחזו ישר: ישר יחזו פנימו. מוסב על צדיק ה' צדקות אהב ואותם אשר ישר יחזו פנימו, ורבותינו פתרו הרשעי' ידרכון קשת על שבנא וסיעתו ופתרו לישרי לב על חזקיהו וסיעתו. כי השתות יהרסון אם השתות נהרסו על ידם צדיקו של עולם מה פעל, ואין סדר המקראות נופל על המדרש:

מצודת ציון

(ד) עפעפיו. כן יקרא אישון העין: (ו) פחים. רשתות כמו מפח יקוש (לקמן צ"א): זלעפות. רעדה כמו זלעפה אחזתני (לקמן קי"ט): מנת. חלק ומתנה כמו והיה לך למנה (שמות כ"ט):

מצודת דוד

אשר בשמים עכ"ז משגיח עיניו לראות בארץ לבחון מעשה בני אדם ויודע הוא בשלמי הדעה: (ה) צדיק יבחן. מה שאני נרדף משאול לא הוא בעבור העון רק כן דרך ה' להבחין את הצדיק ביסורים אם יעמוד בצדקתו להטיב אחריתו ולא משנאתו אותו מייסרו: ורשע. אבל את הרשע ישנא עם כי חדל הוא מן היסורים: (ו) ימטר. כי סוף הדבר יקבל גמולו משלם כי הרבה רשתות כמטר ירדו עליו מן השמים וילכד בהם: מנת כוסם. המנה למלאות כוסם יהיה מרוח זלעפות ר"ל פורעניות רב יביא עליהם: (ז) צדקות. איש צדקות יאהב ולא יעזבו ביד אויביו: ישר. איש ישר יראה פני ה' והוא ענין משל ממלך בו"ד שאת אשר יאהב הוא מרואי פניו:

באור המלות

(ו) **פחים**. כמו פחם לגחלים (משלי כ"ו), **מנת כוסם** המנה שהכינו להם עפ"י מעשיהם, כמו תכסו על השה, במכסת נפשות:

(ז) **יחזו** הצדקות יחזו פניו ישר, ופנימו כמו פניו, כמו יסכון עלימו משכיל (איוב כ"ב) כמו עליו:

תפלות דוד — באור הענין

דורו, ממחיל להשיב על טענותיהם. (ד) ה', דלתות הכתוב מקבילות; [**ה' בהיכל קדשו עיניו יחזו** [**בני אדם**], **ה' בשמים כסאו עפעפיו יבחנו בני אדם**, ר"ל שאנחנו רואים שהשגחת ה' בעולמו ושכרו ועונשו, היא לפעמים גלויה ופעמים נסוגה, שמצד אחד יראה המשכיל ויצייר לעצמו שה' יושב בהיכל קדשו בבהמ"ק למטה, כמלך היושב בין בני עמו שופט ודן ומשגיח על מעשיהם, ובצד אחר יתדמה אל ההמון כי **בשמים כסאו**, שסלק השגחתו מן הארץ ושם כסא הנהגתו בשמים, כאלו מסר ההנהגה אל השמים והמערכת שעל ידם מנהיג עולמו לא ע"י ההשגחה, ומבאר שבאמת ה' הוא בהיכל קדשו ועיניו **יחזו** וישגיחו השגחה פרטית, ומה שנראה מצד אחר כי בשמים כסאו ושהוא מעלים את עיניו ובלתי משגיח, הוא מפני כי עפעפיו יבחנו בני אדם, [העפעפים הם הסוגרים את העינים, והוא ציון אל סילוק ההשגחה שאז דומה כאלו עיניו סגורים ע"י העפעפים לבל יראה את הנעשה בארץ] מה שמעלים עיניו מלהשגיח, הוא כי ע"ז **יבחנו בני אדם** ויצא לאור מעשה הצדיקים אם עובדים לשמו, ועי"כ מלא לב הרשעים לעשות רע, ומפרש. (ה) **ה' צדיק יבחן** ה' מעלים השגחתו שעי"כ יבחן את הצדיק אם עובדו מאהבה מבלי פניה חיצונית, שע"י שהצדיק נרדף מן הרשע ובכ"ז לא מט מצדקתו יבחן שעובד מאהבה, והגם שע"י שהשגחת ה' נעלמת עי"כ מלא לב בני אדם לעשות רע, **את הרשע והאוהב חמס שנאה נפשו**, וע"כ מניחו ברשעתו ואינו מעניש אותו עד שיתמלא סאתו, ואז. (ו) **ימטר על רשעים פחים אש וגפרית** והעונש הזה יהיה מנת כוסם, המנה שהכינו הם לעצמם, ר"ל שאם היתה ההשגחה גלויה והיה מענישו תכף היה מתירא מלהרשיע ואין כאן בחינה להרשע, ב] שלא היה יכול להענישו בעונש גדול פחים אש וגפרית, לכן מאריך לו עד שיתמלא סאתו ויאבידנו אם בעוה"ז, או שר"ל פחים אש וגפרית בגיהנם, כמש"ש ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו: (ז) **כי**, מבאר איך יבחן בזה את הצדיק, שאם היתה הנהגת ההשגחה גלויה והיה משלם שכר הצדיק תכף, הי' פונה בעשותו הצדק בעבור השכר וגמול, אבל **ה' הצדיק** הוא **אוהב צדקות** בתנאי אם הצדקות **ישר יחזו פנימו** אם הצדקות יבימו ישר טעם

פני

יב א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב הוֹשִׁיעָה יְהוָה כִּי־גָמַר חָסִיד כִּי־פַסּוּ אֱמוּנִים מִבְּנֵי אָדָם׃ ג שָׁוְא ׀ יְדַבְּרוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ שְׂפַת חֲלָקוֹת בְּלֵב וָלֵב יְדַבֵּרוּ׃ ד יַכְרֵת יְהוָה כָּל־שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת׃ ה אֲשֶׁר אָמְרוּ ׀ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ׃ ו מִשֹּׁד עֲנִיִּים מֵאַנְקַת אֶבְיוֹנִים עַתָּה

ת"א למנצח על השמינית. מנחות מ"ד. ערכין י"ג. עקידה שער נ"ג כל המזמור: הושיעה ה'. סוטה מ"ח: יכרת ה' וגו'. ערכין ט"ו: אשר אמרו. שם: משד עניים. סנהדרין ז': אמרות ה'. ר"ה כ"א. עקרים פ"ח:

ע"ש (א) זוהר בראשית ויחי זו"ח נח יח ה"ז יג כא א ירו' ברכות פ ו שו"ט א: (ב) ד"ר יא תנחו' האזינו ש"ט לא: (ד) ד"ר ו מד משלי כה ב פסי' לג אודר"נ אות א ירו' פאה א א תנחו' מצורע: (ה) ד"ר ו קה"ר ג ירו' פאה א א תנחו' בראשית מצורע ש"ט נב: (ו) זוהר בראשית קדושים פנחס ש"ר ל כ"ר עה ש"ר ית שי"ר ד ח מד"ר משלי יז ב פסי' לו ת"ז סט א א תנחו' משפטים:

רש"י

יב (א) על השמינית. כנור של שמונה נימין: (ב) גמר. כלה: פסו. פיולי"נט בלע"ז כמו אפסו וכן פתר מנחם: כי פסו אמונים מבני אדם. הכל מחקרים בי ומרגלים את המקומות אשר אני מתחבא שם ומגידי' לשאול הלא דוד מסתתר עמנו (לק' נ"ד): (ג) בלב ולב. בשני לבבות לי מראים שלום ויש שאלה ממונה בלבבם: (ה) ללשוננו נגביר. בלשוננו נתגבר: (ו) משד עניים. מחמת שוד עניים הנשדדי' על ידכם כגון אני ואנשי וכהני נוב ומחמת

מצודת דוד

יב (ב) הושיעה ה'. להציל מיד שאול: כי גמר חסיד. כלה חסיד מן העולם ולא ימצא מי למחות ביד שאול ולעמוד עלי זכותי בפניו: פסו. כלו אנשי אמונה וידברו עלי כזב בפני שאול: (ג) שוא ידברו וגו'. מה שמדברים רכות בפה שוא כי לא כן עם מחשבותם: בלב ולב ידברו. כאלו הלשון תדבר בשליחות לב האחד והלב השני לא עמו: (ד) יכרת ה'. מתפלל שיכרת ה' את בעל שפתי חלקות והלשון המדברת דברים חשובים ויקרים בכדי לרמות: (ה) ללשוננו. בלשוננו המדברת גדולות נגביר על כולם כי נוכל לרמותם: שפתינו אתנו. הנה שפתינו ברשותנו ונוכל לדבר בהם דברי שקר הפוך מה שבלב כי מי אדון לנו לצוות לנו לדבר כ"א הדבר שבלב כי מי יודע מה שבלב: (ו) משד. מחמת השוד שעושים לעניים על ידי ערמותם:

מצודת ציון

יב (ב) פסו. אפסו וכלו: (ד) גדלות. חשובות ויקרות כמו אשה גדולה (מ"ב ד'): (ו) משד. ענין עושק: מאנקת. ענין צעקה כמו אנקת אסיר (לקמן ע"ט): מאנקת. כצועקים על השוד: אקום. להסרע

באור הענין

פני ה', היינו אם מטרת הצדקות וכוונתו הוא לשם ה' בלבד, לא כן אם עושה הצדקות בעבור שכר וגמול, שאז לא יפנו לה' בדרך ישר רק יחזו אליו בדרך עקלתון, שעיניו יחזו אל השכר שיקבל, ודרך פניה זאת יחזה אל ה' לעשות מצותיו, וצדקות כאלה לא יאהב ה', ולכן מעלים מאתו שכר העבודה וממציאהו רעות וצרות ובזה יבחן שעשה צדקות רק לשם ה' ואליו היתה פנייתו בדרך ישר:

יב (א) למנצח, כנגד בעלי לשון בזמנו אשר דברו עתק נגד ה' ודרשו שלסתר בתורתו, ואשר דברו לה"ר בין איש לרעהו: (ב) כי גמר חסיד שהיו עושים חסד בדבר שלא הבטיחו כלל, וכן עשו מצות יתירות מצד החסידות, וגם פסו אמונים, אנשי אמת ששמרו מה שהבטיחו, ובמצות היו עושים החיוב המוטל עליהם, ולא זאת לבד, כי. (ג) שוא ידברו איש את רעהו, ומתפתים השוא ע"י שפתי חלקות, ודברו בלב ולב וגם יל"פ שוא ידברו באמונות ודעות, ושפת חלקות בדברים שבין אדם להבירו

תפלות דוד

באור המלות

(ב) גמר חסיד, פסו אמונים. החסיד יעשה הכל יותר מן החיוב, בין במצות שבין אדם לחברו יעשה חסד שהוא גדול מן אמת, שהאמת הוא לקיים ההבטחה והחיוב, והחסד הוא בלא שום חיוב והבטחה, ומזה יבא גם על מי שיפליג לעשות חסידות עם קונו יותר ממה שהוזהר, ובשיש אמונים ימצאו גם חסידים המפליגים יותר על החיוב, ובשאין אמונים יתמו החסידים בהיותם אז נרדפים ולשחוק בעיני העם, וע"כ בא על אמונים לשון פסו, מענין אפס ואין, ועל החסיד גמר, שמורה הכליון והגמר עד אחריתו, וכן במיכה (ז') אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין, ובם אמונים יכלול בעלי אמונה בין אדם לחברו, גם המאמינים בה' ובתורתו שגם אלה תמו כמו שיבאר: (ג) בלב ולב. הלב ידבר ע"י הלשון שהוא שליח הלב. וע"י עצמו, ודברתי אני בלבי, ור"ל שדבור הלב עם עצמו סותר לדבורו ע"י שלוחו שהוא הלשון, ויל"פ שר"ל שידברו בלב ולב ויאמרו זל"ז יכרת ה' כל שפתי חלקות, במקללים את שפתי חלקות כאלו הם אנשי אמונה ובאמת לבם לא נכון עמם: (ד) שפתי, לשון. התבאר אצלי בכ"מ שהשפה מציין הדבור החצוני והלשון מציין הדבור הפנימי, ובא ביחוד על הדבור בתבונה בהיקשים ותקירות, ובא פה על מופתים המתעים ועיונים הכוזבים שיעשו בעניני האמונה שבם לבוגם תדבר גדולות ולבוגם תגביר במופתי הגלות: (ו) עניים, אביונים. כבדלם נודע שהאביון אין לו

(ד) יכרת ה' כל שפתי חלקות בדברים שבין דם לחבירו, לשון מדברת גדולות בעניני האמונה, שהלשון מציין דברים התבוניים, שהם יתפלספו באמונה ויכחישו הדת: (ה) אשר אמרו ללשוננו נגביר בעניני האמונה, שפתינו אתנו בדברים שבין אדם לחברו ידברו לשון הרע ומרמה,

אָקוּם יֹאמַר יְהוָה אָשִׁית בְּיֵשַׁע יָפִיחַ לוֹ׃ ז אִמְרוֹת יְהוָה אֲמָרוֹת טְהֹרוֹת כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם׃ ח אַתָּה יְהוָה תִּשְׁמְרֵם תִּצְּרֶנּוּ ׀ מִן־הַדּוֹר זוּ לְעוֹלָם׃ ט סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן

ת״א אמר נכל. שם י״ב. יבמות מ״ג :

כרם

ע״ש (ז) ש״ר לג ש״ל א ב שם פא ויקרא כו במ״ר יג יד יט מכי׳ משפטים יג פסי׳ יב יד אודר״ע ג ירו׳ ר״ה א ס סנהו׳ וישלח אמור סא״ר יח סא״ז י פ״ט קיט : (ח) וו״ר כו במ״ר יט סנהו׳ חוקת פ״ס : (ט) זוכר ויצא וו״ר לב ת״ז תיקון כב מח ב :

רש״י

אנקת אביוני׳ יאמר ה׳ עתה אקום לעזרתם : אשית בישע יפיח לו. אשימם בישע ידבר עליהם, יפיח לשון דיבור. הרבה יש בספר משלי. ובחבקוק ויפיח לקץ ולא יכזב, ותנחם פחד אותו לבון מוקש כמו (לקמן קכ״ד) הפח נשבר : (ז) אמרות ה׳ אמרות טהורות. הן שיש יכולת בידו לקיימם אבל אמרות בני אדם אינם אמרות טהורות שהם מתים ואין בידם לקיים : טהורות. ברורות ומתקיימות כל מה שמבטיח עושה והרי הבטיחני ישועה ומלכות : כסף צרוף. הרי הן ככסף צרוף הגלוי לכל הארץ : בעליל. ל׳ גילוי הוא בלשון משנה בין שנראה בעליל כו׳ ויש מפרשי׳ בעליל ל׳ מעלה וכן פירושו כסף צרוף בעליל לארץ כלומר ככסף הצרוף במשובח שבעפר ובעליון שבו כי כור המצרף יעשה אדם מן העפר המשובח. ל״א בעליל כמו עלי בתוך הריפות בעלי (משלי כ״ז) והוא שם כלי שכותשין בתוכו, וכן בעליל הכור שמתיכין לתוכו הזהב והכסף. וזה אינו נראה לפי שאינו קורא עלי המכתש שכותשין לתוכו אלא יד המכתש שכותשין בו. שקורין פילאו״ן בלע״ז, ל״א בעליל ל׳ בעל כלומר אדון הארץ ושבח המלה כנגד ה׳, וגם ת״י הוא ל׳ אדנות ואמר כי אמרותיו כסף צרוף מאדון הארץ שהוא השם שהוא צרף וזקק אותם (סא״א) : (ח) תשמרם. לאותן עניים ואביוני׳ הנרדפים מן הדור זו שהם דילטורין : מזוקק שבעתים. מדרש אגדה יש ומיוסד על הסדר רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעים לדרוש את התורה בארבעי׳ ותשע פנים לכל צד וזהו שבעתים והיה דוד מתפלל עליהם רבונו של עולם ראה כמה תורתך ואמרתך ברורה ומזוקקת שבעתי׳ בלבם : אתה ה׳ תשמרם. שמור אותם בלבם תצרנו מן הדור הזה שלא ילמדו דרכיהם להיות דלטורין מן הדור שהן דלטורין : (ט) סביב רשעים יתהלכון. לטמון מוקשים להכשילני :

מצודת ציון

(ז) בעליל. במקום מגולה ובמשנה בין שנראה בעליל מהם :

מצודת דוד

אשית בישע יפיח לו. כאלו אמר אשית ישע ביפיח לו ר״ל אושיע את הבא לאבד את הרשע בהפחת רוח בעלמא :

(ז) אמרות ה׳. כלא אמרות ה׳ המה טהורות ככסף הצרף במקום מגולה במעבה האדמה פעמים רבות שאז היא טהורה מבלי סיג וכן אמרי ה׳ לא יפול מה מהם ארצה כי כן יהיה שיתן כח ביד המאבד את הרשע : (ח) תשמרם. את האביונים : תצרנו. תשמור כל אחד לעולם מידי אנשי הדור הזה : (ט) סביב. כי הרשעים הולכים סביבות האביון ללכדו כמו הרשת הזולל אשר סובב כולך לסרוף בני אדם ולזה אין שמירה להאביון כ״א על ידך :

באור המלות

מאומה. יאמר. יפית, פיח הבא על הדבור מורה על דבור בלחש, הפח בחורים (ישעיה מ״ב) ויפח לקץ (חבקוק ב׳) שזה ידבר אל עצמו, ודבור הנקמה יאמר בגלוי :

(ז) בעליל לארץ, המתכיות היקרים היו צורפים באדמה שהיתה מסוגלת לזה, כמ״ש (מ״א ז׳ מ״ו) בככר הירדן יצקם במעבה האדמה כמ״ש, ומקום הצירוף נקרא עליל. צרוף, מזוקק, הזיקוק הוא אחר הצירוף (מלאכי ג׳ ג׳) :

(ח) תשמרם, תצרנו. הנצירה הוא יותר מן השמירה וכא רבים תשמרם על האמרות, ויחיד תצרנו על הכסף שצריך שמירה יתירה :

תפלות דוד

באור הענין

ויאמרו מי אדון לנו אחר בגבירו לשונם במופתים מזויפים להכחיש את ההשגחה ואין להם אדון בשמים, ושפתיהם אתב לנצח את רעיהם בשפתי שקר ואין להם אדון בארץ : (ו) משד, נגד המזיקים לרעיהם בין אדם לחברו, יאמר שיקום האדון להעניים, והמאמרים מקבילים, משוד עניים עתה אקום יאמר ה׳ לענוש את השודדים, ומאנקת אביונים אשית בישע יפיח לו, שהאביון אין לו מאומה שישדדו ממנו ואנקתו הוא על שאין רוצים להושיעם בצדקה וחסד, יפיח ה׳ וידבר, אנכי אשית בישע׳ להושיעם : (ז) אמרת, ונגד הדוברים עתק בגאוה והמשתדלים לזייף תורת ה׳ ולדרוש בה דרשות של דופי, אומר אמרות ה׳ אמרות טהורות, היינו האמרים והמליצות והספורים שבתורה שהם לבושים וגויות אל החכמה האלהית והסודות הצפונים בה שהם נשמות אליהם, הם טהורות, שגם הספורים והמליצות שבתורה הם נקיות מכל סיג, לא כאמרות הפילוסופים שילבישו את החכמות בספורים בדויים שאין בם מועיל, לא כן התורה שגם הנגלה ממנה שהוא לבוש אל הנעלם היא טהורה ומלאה חכמה ומוסר, והפנימית המתלבש תחת הלבושים הוא כסף הצרוף בעליל לארץ דבר יקר מאד ומזוקק שבעתים, ועל האמרות והכסף אני מבקש. (ח) אתה ה׳ תשמרם את האמרות, וכן את הכסף אתה ה׳ תצרנו מן הדור זו לבל יזייפו את האמרות והכסף הצרוף הזה ובל ידרשו בו דרשות של הבל : (ט) סביב

כְּרֻם זֻלּוּת לִבְנֵי אָדָם׃

יג א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב עַד־אָנָה יְהוָה תִּשְׁכָּחֵנִי נֶצַח עַד־אָנָה ׀ תַּסְתִּיר אֶת־פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי׃ ג עַד־אָנָה אָשִׁית עֵצוֹת בְּנַפְשִׁי יָגוֹן בִּלְבָבִי יוֹמָם עַד־אָנָה ׀ יָרוּם אֹיְבִי עָלָי׃ ד הַבִּיטָה עֲנֵנִי יְהוָה

אלהי

ע"ש (ב) כמ"ל פו תנחו' שלח ס"ס קיס : (ג) במ"ר פו תו"כ לב לו :

רש"י

כרם זלות לבני אדם . מקנאתם שעינם רעה בגדולתי שנלקחתי מאחרי הצאן למלך , וזהו פתרון כרום זלות לבני אדם כשמתרוממם איש הזולל בעיני בני אדם , וזהו דוגמת האמור במקום אחר (לקמן קי"ח) אבן מאסו הבוני'. ומדרש אגדה פותרו על ישראל לעתיד לבוא כשיתרוממו , ומנחם פתר כרום זלות לבני אדם כראם הזולל לאכול בני אדם , ויהיה כרום כמו ריס וראם. וזלות כמו זולל וסובא (דברי' כ"א) וכן פתרונו סביב רשעי' יתהלכון סביבות הענוי הולכי' רשעי' לבלעו אנס כרום זלות לבני אדם :

יג (ב) **עד** אנה. ארבעה פעמים כנגד ארבע מלכיות ובשביל כל ישראל נאמר :

מצודת דוד

יג (ב) **עד אנה** . עד מתי אהיה נד ומטולטל וכי תשכחני נצח : (ג) **אשית עצות** . אשית עצות איך להמלט מן היגון אשר בלבבי כל היום : (ד) **הביטה** . ראה בעניי ועניני: **האירה** עיני. להתחכם בעצה מועלת להנצל מיד

מצודת ציון

(ר"ה כ"א) : לארץ . כמו באַרץ : (ט) **כרום** . כמו כראם והוא מין חיה : **זלות** . מלשון זולת . ומלשון אלא ורעבתן :

יג · (ב) **עד אנה** . עד מתי : **נצח** . לעולם :

תפלות דוד

באור הענין

ר"ל שתצרנו מן הדור **זו אשר בו יתהלכון הרשעים סביב** הקליפה המכסה את הפרי , סביב לגופי וספורי התורה לזייפם ולערב בם מוץ ופסולת, **בעת רום זלות לבני אדם** , בעת אשר דברים הזולים והפחותים יתרוממו לבני אדם , בעת שיעזבו את הדבר היקר והנכבד שהיא האמונה המקובלת ודברים האלהיים , ודברים הזלים והמבוזים שהם מחקרי השכל ומופתים מתעים הם יקרים ורמים בעיניהם , שאז יתהלכו הרשעים סביב אמרות ה' לשים דברים כוזבים ועיונים מבוזים תחתיהם , בעת הזאת צריך שתשגיח לשמור ולנצור אמרות ה' וכסף הדת האלהי מן המזייפים , בל יערבו בם סיגים ודברי זולות :

יג (א) **למנצח** , תפלה לה' בל ישכחהו ובל יסתיר פניו ממנו בשני מיני עזיבות והסתרת פנים אשר יקרה אל החוטאים : (ב) **עד אנה** , העון יסבב לפעמים שכחה , ולפעמים יסבב הסתרת פנים , השכחה הוא עת הגדיל בחטא כ"כ עד שיסלק ה' השגחתו ממנו מכל וכל , ואז לא ייטיב לו ולא ירע , אך הוא מסור אל המקרה בכל עניניו , והסתרת פנים הוא בעת ישגיח ה' עליו לענישו על עונו שאז הינו שכוח אצל ההשגחה העליונה , רק שהעונש ההשגחיי הזה נעלם ונסתר באמצעים טבעיים , שיענישהו ע"י אויבים ומעיקים וכדומה , עד שנדמה לו שהרעות באו עליו במקרה או בטבע , שאז ידמה ה' כמסתר פנים ממנו , שהמסתיר פנים הוא רואה את הדבר ואינו נראה ממנו , וכן ה' משגיח אז על האדם רק שאין האדם מכיר שהוא עונש השגחיי , על הראשון התפלל **עד אנה ה' תשכחני נצח** , ועל השני התפלל **עד אנה תסתיר את פניך ממני** : (ג) **עד אנה** , נגד מ"ש עד אנה ה' תשכחני נצח , מבקש **עד אנה אשית עצות בנפשי** , כי האיש הבלתי מושגח מה' ונעזב אל המקרה , הגם שעניניו מצליחים ע"פ הטבע , נפשו הרוחניית מרגשת כי סר צילה מעליה והיא דואגת ע"ז ומלאה יגון , ועז"א **עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי** , כי לבבו מלא יגון הגם שהוא **יומם** , ר"ל שטעתו מצלחת לו שזה מכונה ביום , בכל זאת לבבו מלא יגון ונפשו תשית עצות לה כי מרגשת שהיא נעזבת מה' , ונגד מ"ש עד אנה תסתיר את פניך ממני אמר **עד אנה ירום אויבי עלי**, כי אז יקבל עונש ע"י אויבים ומעיקים : (ד) **הביטה** , נגד העת שהוא שכוח מה' מבקש **הביטה** עלי בעין השגחתך **ועגני** . **האירה עיני** , מציין שאז עיניו הרוחניים הולכים חשכים ונפשו ישינה בתרדמה המות הנפשי והשכלי , כי החיים האמתיים הם החיים הנפשיים השכליים אשר יחיה בהתהלכו לפני ה' (כמ"ש ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום) לא כן חיי ההרגש והתנועה שהם חיי הבהמה והם המות האמתי לנפש האלהית , ועז"ז בקש **האירה עיני פן אישן המות** , כי נפשו ישינה אז שובתת מרוחניותה

עד

אֱלֹהָי הָאִירָה עֵינַי פֶּן־אִישַׁן הַמָּוֶת׃ ה פֶּן־יֹאמַר אֹיְבִי יְכָלְתִּיו צָרַי יָגִילוּ כִּי אֶמּוֹט׃ ו וַאֲנִי ׀ בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי גָמַל עָלָי׃

יד א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ עֲלִילָה אֵין עֹשֵׂה־טוֹב׃ ב יְהוָה מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל־בְּנֵי־אָדָם

לראות

ע״ש (ו) קה״ר ב אודר״ע ל מד״ש כג לד ב תנחו׳ תרומה שו״ט יג׃ (א) ב״ר לד סז אס״ר ו ספרי האזינו סא״ר כה׃ (ב) זוהר במדבר מד׳ הנעלם ח״מ כז׃

רש״י

(ד) פן אישן המות. שהמיתה נקראת שינה, וישנו שנת עולם (ירמיה נ״א)׃

יד (א) **אמר** נבל בלבו וגו׳. ב׳ מזמורי׳ אמר דוד בספר זה בענין א׳ הראשון על נבוכדנאצר והשני (לקמן נ״ג) על טיטוס, זה נתנבא על נבוכדנאצר שעתיד ליכנס להיכל ולהחריבו ואין אחד מכל חיילותיו מוחה בידו׃ אין אלהים. אעלה על במתי עב (ישעיה י״ד)׃ השחיתו

מצודת ציון

(ה) יכלתיו. מלשון יכולת וכח׃

יד (א) נבל. אדם פחות ושפל׃ עלילה. פעולה׃ (ב) השקיף.

מצודת דוד

האויב כי פן אהיה נלכד בידו ואישן שינת המות כי יאבד נפשי׃ (ה) פן יאמר. אם לא למעני עשה פן יאמר האויב יכלתיו ורמה ידי וצרי ישמחו כאשר אהיה נוטה ליפול בארץ׃ (ו) ואני. מעולם כאשר בטחתי בחסדך היה לבי שמח בהישועה הבאה ממך׃ אשירה. גם עתה אשירה לה׳ כאשר יגמול עלי חסדו׃

יד (א) אמר נבל. נבוכדנאצר המחריב את בית המקדש אמר בלבו אין אלהים הכל לפי המקרה׃ השחיתו. הוא ועמו ואמר הכל בלשון עבר כי במראה הנבואה רואה כאילו כבר עשוי׃ התעיבו עלילה. עשו מעשים תעובים ואין בהם מי שיעשה טוב׃ (ב) השקיף. לראות במעשה העם ההוא׃ היש משכיל. למחות בדבר, להיות דורש ותוקר את אלהים

באור המלות

(ה) **אויביו, צרי**, הצר מציר בפועל והאויב דורש רעה ואינו מציר בפועל. ויתבאר לקמן (פ״ע כ״ג)׃

(ו) **יגל**. גדר הגילה על דבר חדש וזה הבדלו מן שמחה׃

(א) **השחיתו התעיבו עלילה**. הפעולות שנרשם מתכונות ומדות הנפש נקראים **עלילות**. כמ״ש בכ״מ, ועלילות שיפעלו לבלע ולהשחית לבני אדם נקראות ומהם הם **עלילות נשחתות**. ועלילות לתאוות מגונות עריות ותועבות, הם **עלילות מתועבות**׃

(ב) **משכיל דורש את אלהים**. כי הדרישה תהיה לפעמים רק בפיו, שעז״א כי תדרשנו בכל לבבך, ולפעמים שלא להשכיל ולדעת רק מצד הסכלות, עז״א אם יש משכיל הדורש להשכיל באמתו מצד השכל׃

תפלות דוד

באור הענין

עד שתכרת מחרשה ותמות מות הנפש׃ (ה) **פן**, ונגד מ״ש עד אנה ירום אויבי עלי, אמר **פן יאמר אויבי יכלתיו**, ויש הבדל בין **צר ואויב**, שהצר הוא המציר בפועל, והאויב דורש רעה ואינו מציר בפועל, ואומר רבותא שע״י שהסתיר ה׳ פניו ממנו הוא ניתן ביד מעיקיו עד שהאויב הגם שאין דרכו ללחום אתו בפועל רק דורש רעתו בסתר, יאמר יכלתיו, כאלו במה שדרש רעתו די להפילו ולא היה צריך ללחום נגדו כלל, והצר שדרכו ללחום יראה שהתמוטט מעצמו ע״י השגחת ה׳׃ (ו) **ואני בחסדך בטחתי יגל לבי**, גדר הגיל שמח על דבר טוב שלא קוה עליו מעולם ובשורה טובה פתאומית, עפ״ז יאמר שהגם **שאני בטחתי בחסדך** עד שהתשועה אינה דבר חדש אצלי כי בטחתי ע״ז, מ״מ **יגל לבי בישועתך** כשמח על דבר שלא קוה עליו, כי אני בטחתי רק בחסדך, שתעשה לי מצד החסד לא מצד הגמול כי איני ראוי לזה, ועתה **אשירה לה׳ כי גמל עלי** מצד הגמול, בטובו חשב לי כאלו אני ראוי לזה מצד מעשי וזה שמחה חדשה, שלא קויתי עליה׃

יד (א) **למנצח** לדוד, מזמור זה הוכפל בספר זה (סי׳ נ״ג), עם קצת שינוי, והתבאר אצלי, שמזמור זה אמרו דוד על נס שנעשה לו שנצול מאויב שהרע והצר לישראל, וכאשר בא נס סנחריב בימי חזקיה ראו שמזמור זה טוב להודות בו גם על נס זה ותקנוהו עם הוספה קצת ויחסוהו לדוד כי הוא תקנו, ובזה נבא אל הבאור. **אמר נבל בלבו אין אלהים** שהמלך שבא עליו הכחיש מציאות ה׳, כמו שגם סנחריב כחש בה׳ ובא לגדף אלהים חיים, וגם **השחיתו והתעיבו עלילה**, שכל חילו כולם השחיתו מעשיהם לעשות רעות ותועבות, עד **שאין עושה טוב** אפי׳ טוב נימוסי חסד או רחמים, וכאשר נמצא ביניהם איש אחד שהיה נראה שמאמין בה׳ ונותן לו כבוד (כמו שהיה במחנה סנחריב שאמרו חז״ל שנ״נ נתן כבוד לה׳ ורץ אחר השליח שלא מרודך בלאדן שהקדים שמו של חזקיהו לשמו של הקב״ה ובעבור זה נשארו ממחנה סנחריב הוא ועוד עשרה אנשים עמו כמ״ש חז״ל), בל תאמר שאלה יש להם זכות, עז״א. (ב) **ה׳ משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל**. כי באמת גם הם לא האמינו

לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת־אֱלֹהִים׃ ג הַכֹּל סָר יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ אֵין עֹשֵׂה־טוֹב אֵין גַּם־אֶחָד׃ ד הֲלֹא יָדְעוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם יְהוָה לֹא קָרָאוּ׃ ה שָׁם ׀ פָּחֲדוּ־פָחַד כִּי־אֱלֹהִים בְּדוֹר צַדִּיק׃ ו עֲצַת־עָנִי תָבִישׁוּ כִּי יְהוָה מַחְסֵהוּ׃ ז מִי־יִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל

ת"א אכלו עמי . סנהדרין קד . עקרים מ"ד פרק מו . ספר הזוהר פרשת אמור :

ע"ש (ג) שו"ט נג : (ד) ש"ר כז : (ו) שו"ט נג : (ז) וי"ר כד א"ר ב פסי' מא אג"כ נג תנחו' לך שו"ט יד :

רש"י

התעיבו עלילה . מעללים : (ג) הכל סר וגו' . אין איש בחיילותיו מוחה בידו : נאלחו . נהפכו לקלקול : (ד) הלא ידעו . הלא סופם ידעו מה שעלתה בהם : אוכלי עמי . זרעו של נבוכדנאצר : אכלו לחם . עשו משתה (דניאל ה') בלשאצר עבד לחם רב : ה' לא קראו . לא חשבוהו ולא זכרו נפלאותיו וגבורותיו במשתיהם ובשתמשו בכליו. ורבותינו פירשו על עובדי כוכבים ומזלות כל שאינו גוזל את ישראל אינו טועם טעם ערב במאכלו . אוכלי עמי נדמה להם כאוכל לחם שטעמו טעם מאכל ערב : (ה) שם פחדו פחד . שכשהלם גואלו לבלשאצר מלך בבל לפחוד פחד כמו שנאמר (שם) באדין מלכא זיוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלוניה וקטרי חרציה משתריין וארכובתיה דא לדא נקשן : כי אלהים בדור צדיק . בדורו של יכניה שהיו צדיקים : (ו) עצת עני תבישו . אתם אומרי' שעצתם של ישראל בושה על שהם בוטחים בה' כי ה' מחסהו : (ז) מי יתן . אז יקרב היום שיתן מציון ישועת ישראל לעתיד ואז יגל יעקב ישמח ישראל :

מצודת דוד

ר"ל לדעת שיש אלהים שופטים : (ג) הכל סר . כולם סרו מדרך הטובה : יחדו . כולם יחד קלקלו מעשיהם : (ד) הלא . ר"ל נומר איך יאמרו אין אלהים הלא יש לדעת לבעלי האון שמה שאכלו את עמי כמו שאוכל את הלחם הוא בעבור אשר עמי לא קראו לה' : (ה) שם . שהרי שם בירושלים עצמה כשבאו עליה סנחריב הלא פחדו שם פחד כי נפלו פגרים מתים ואז"ל שנבוכדנאצר עצמו היה עמהם והיה מאותם שנשתיירו : כי אלהים . הפחד ההוא היה על כי ה' היה בהדור ההוא שהיה דור צדיק אבל בימי נבוכדנאצר היו רשעים ולזה לא עזרם ה' אבל אין דבר נופל במקרה : (ו) עצת עני . אתם מביישים עצת עם עני שאומר בעצתו אשר ה' מחסהו כי סבתם לומר אין אלהים : (ז) מי יתן . הלואי שתבוא מהרה תשועת ישראל מהשוכן בציון :

מצודת ציון

(ג) סר . ענין הסטה : (ג) נאלחו . נבאשו כמו נתעב ונאלח (איוב ט"ו) : גם . הוא כענין אפילו : (ז) בשוב . ענין בשוב . בעת

באור הענין

באלהים מלד שדרשו את אלהים ע"פ השכל להשכיל באמתו ולדרוש דרכיו וארחותיו , כי לא היה זה אלא מן השפה ולחוץ , וה' היודע מצפוני לב השקיף אם מאמינים בו באמת ע"י שישכילו דרכיו וידרשו ארחותיו , וראה , כי . (ג) הכל סר , שגם היחידים האלה סרו מן הדרך , ויחדו נאלחו בתועבות , עד שאין עושה טוב אין גם אחד , שגם האחד שנראה לנו שהוא נותן כבוד לה' ג"כ אין עושה טוב , כי לבו מלא און והוא מכחיש וכופר ג"כ : (ד—ה) הלא, שיעורו הלא ידעו כל פועלי און כי אלהים בדור צדיק , שאחר שנעשה לישראל נס וגלולו , אז ידעו פועלי און אלה אכלי עמי שיש אלהים בדור צדיק ומשגיח עליהם בהשגחתו הפרטית , ומ"ש אכלו לחם מוסב על ישראל , שאמרו במדרש שבימי דוד היו מתים מאה ילדים בכל יום ותקן להם מאה ברכות , מבואר שבימי דוד לא היו נזהרים בברכות השבח , שמורם ברכות אלה נסתעף ממ"ש ואכלת ושבעת וברכת , שמחויבים לברך את ה' על אכילת מזון , ומזה למדו שה"ה שצריך לברכו על כל טובותיו וחסדיו בין הכוללים בין המיוחדים , ובאשר לא היו נזהרים בכ"ז בימי דוד נענשו ע"ז , ושפשפו במעשיהם ותקנו את הדבר , מזה מבואר איך היו צדיקים עד שעל מה שאכלו לחם וה' לא קראו ר"ל שלא ברכו את ה' על הלחם מזה שם פחדו פחד ונתיראו מעונם ושבו בתשובה , וא"כ הלא ידעו פועלי און אוכלי עמי והם מכחישים את האלהים לגמרי , חלף שבישראל היה בהפך שפחדו גם כשלא קראו את ה' על אכילת לחם , ובזה היה ראוי שה' יעזור לישראל המאמינים בו עד הכופרים האלה עד שידעו כי אלהים בדור צדיק : (ו) עצת , אתם תבישו עצת עני , שהוא ישראל שלא הכינו עצה וגבורה למלחמה רק ה' מחסהו , וסמכו על הנס שה' יעזר לו וזה היה לשחוק בעיניכם , כמ"ש סנחריב פן יסית אתכם חזקיהו לאמר ה' יצילנו ההצילו אלהי הגוים וכו' , אבל . (ז) מי יתן מציון ישועת ישראל , כשתהיה התשועה ע"י ה' השוכן בציון אז יגל יעקב , כי בזה יתקדש שם

תפלות דוד

באור המלות

(ג) סר . מדרך הטוב , או כמו סורי הגפן , נתקלקל . וכן נאלחו . נבאשו , כמו נתעב ונאלח (איוב טו) : (ז) בשוב שבות . הוא השבת המדרגה או המנוחה והשקט , כמו שכללתי בירמיה (סי' ל' ג') ששוב בקל אם הוא יוצא מורה כן :

יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּב יְהוָה שְׁבוּת עַמּוֹ יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל׃
טו א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה מִי־יָגוּר בְּאָהֳלֶךָ מִי־יִשְׁכֹּן בְּהַר קָדְשֶׁךָ׃
ב הוֹלֵךְ תָּמִים וּפֹעֵל צֶדֶק וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ׃ ג לֹא־רָגַל
עַל־לְשֹׁנוֹ לֹא־עָשָׂה לְרֵעֵהוּ רָעָה וְחֶרְפָּה לֹא־נָשָׂא עַל־קְרֹבוֹ׃ ד נִבְזֶה
בְּעֵינָיו נִמְאָס וְאֶת־יִרְאֵי יְהוָה יְכַבֵּד נִשְׁבַּע לְהָרַע וְלֹא יָמִר׃

כספו

ת"א ה' מי יגור. מכות כד. עקרים מ"ג פרק יז: הולך תמים. מכות שם. עקידה שער ק': ודובר אמת. שם: לא רגל. מכות שם: לא עשה לרעהו. עקידה שער ק': נבזה בעיניו. סנהדרין מז. מכות כד. מציעא עה:
ע"ש (א) זוהר בראשית ש"ר לא זו"ח ל א ספרי דברים תנחו' שופטים שו"ט יא יז: (ב) שו"ט נח: (ג) במ"ר יט זו"ח ל א תנחו' חוקת: (ד) זו"ח ל א:

רש"י

טו (ג) **לא** רגל על לשונו. אנקוש"א בלע"ז כמו וירגל בעבדך (שמואל ב' י"ט), מזמור זה להודיע מדת חסידות: ודובר אמת בלבבו. הטוב שהוא אומר בלבבו הוא אמת ואינו אחד בפה ואחד בלב (סא"א): וחרפה לא נשא. דפור"טא בלע"ז: על קרובו. אם עבר קרובו עבירה שיש בה עונש עונשו במשפט, ולא נשא עליו חרפתו שיהא פתחון פה למחרף לומר כך עבר פלוני קרובך וחפית עליו: (ד) נבזה בעיניו נמאס. מי שהוא נבזה ברשעתו נמאס בעיניו של צדיק כגון חזקיהו שגירר עצמות אביו בבזיון: נשבע להרע. לעצמו: ולא ימיר. שבועתו, קל וחומר שאינו

מצודת ציון

שבקש כמו בשובה ונחת (ישעיה ל'): שבות. מלשון שבי:

טו (ג) רגל. ענין רכילות ונ"ר כמו וירגל בעבדך (ש"ב י"ב): לא נשא. לא הטיל: (ד) ימיר. מלשון תמורה וחלוף: נבסך. ברכים:

מצודת דוד

אשר ישקיט ה' את בני השבים רצה לומר שיהיה ניכר לכל אשר ה' השקיטם: יגל. אז ישמחו כי הגליהו בעלתם לאסות בה' ובעל כרחם יודו העובדי כוכבים ומזלות להם:

טו (א) מי יגור. כאלו שואל אתה ה' מי הוא הראוי לדור באהלך וזה בית המקדש כי אין כולם ראוים וכמ"ש מי ביקש וכו' רמוס חצרי (ישעיה א' ב'): הולך תמים, כאלו משיב ההולך בדרך תמים וכו' הוא הוא אשר יגור בה: בלבבו. אמתת מחשבת לבו לדבר מצוה: לא נשא. לא הטיל על קרובו דבר חרפה: (ד) נבזה. אדם הנבזה הוא נמאס בעיניו ולא יחניף למו: להרע. לענות נפשו:

באור המלות

(ז) **יגל יעקב ישמח ישראל.** ישראל הם הגדולים ויעקב הם ההמון כמ"ש (ישעיה ז ולקמן כ"ב כ"ד, ע"ח ה', כ"א ע"א. ק"ה י' כ"ג, קי"ד א', קל"ה ד', קמ"ז י"ט), וגילה באה על דבר מתחדש, ושמחה מורה השמחה התמידית, וישראל להם אין זה דבר חדש כי היו בטוחים ומצפים תמיד לישועת ה', וליעקב שלא בטחו כ"כ יהיה זה דבר חדש שיפול עליו פעל גילה:

(א) **יגור ישכן.** שכינה קבע מן גרות או ישיבה (כמ"ש ישעיה י"א ל, לקמן ק"ך):

(ג) **רגל.** כמו וירגל בעבדך. **על לשונו** היינו ממשמעות דבריו כמו לכו ונכהו בלשון (ירמיה י"ח) לפי פירושי: **חרפה לא נשא על קרובו,** בשביל קרובו, כמו כי עליך נשאתי חרפה:

תפלות דוד — באור הענין

ה' לעיני הגוים, ובאשר בזה ראה ברוה"ק את העתיד מה שיהיה מנס סנחריב שתהיה התשועה מציון וה' שב שבות עמו אז, תקנוהו שירת על נס סנחריב כמו שית' בסי' כ"ג:

טו (א) **מזמור לדוד**, חושב הדברי' אשר יעשה אותם האדם וחי בהם להיות מן עבדי ה' העומדים בחצרותיו, **מי יגור באהלך** ומוסיף אף גם **שישכן** דרך שכינת ערא' **בהר קדשך** שהוא לפני האהל, ר"ל מי הראוי לעמוד לפני ה' המתהלכים לפניו: (ב) **הולך**, במצות שבין אדם למקום שבו יתהלך לפני ה' צריך שיהיה **הולך תמים**, שגדר התמימות שיעשה כל מעשיו לשם ה' בלבד בלי שום פניה חיצונית, ובמצות שבין אדם לחברו יהיה **פועל צדק**, ובענין האמונה יהיה **דובר אמת בלבבו** שלא תהיה אמונתו מן השפה ולחוץ, כי גדר האמונה הסכמת הלב עם מה שהוא מוציא בשפתיו: (ג) **לא**, ובאשר מטבע האדם לדרוש גנות חברו, ולהגיע לו רעה מצד מדת הכבוד ומדת הקנאה, אמר **שלא רגל על לשונו**, ר"ל לא ידבר ממנו בענין שמתוך הלשון יהיה עליו איזה רכילות, כמ"ש חז"ל ה"ד לה"ר דאמר נורא בי פלניא, וכן **שלא עשה לרעהו** שום **רעה**, ובאשר מטבע האדם לנטות אחרי קרוביו ולחפות בעדם, אומר שלא עשה לרעהו רעה אף שיגיע מזה תועלת לקרוביו, כי **חרפה לא נשא** בעבור **קרובו**, שיחפה עליו בעבור אהבת הקרובים, כי בהפך. (ד) **נבזה בעיניו** קרובו **הנמאס** במעשיו, וכמ"ש זה חז"ל על חזקיה שגרר עצמות אביו על מטה של חבלים, אבל **את יראי ה' יכבד** הגם שאינם קרוביו, שמזה מבואר שעקר רגשות לבו הוא לכבוד ה' לכבד יראיו ולהבזות עוברי מצותיו, ולא לבד שלא יתפעל מאהבת הקרובים כי לא יתפעל גם מאהבת עצמו, שהוא **נשבע**

ומקבל

ה כַּסְפּוֹ ׀ לֹא־נָתַן בְּנֶשֶׁךְ וְשֹׁחַד עַל־נָקִי לֹא־לָקָח עֹשֵׂה אֵלֶּה לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם׃

טז א מִכְתָּם לְדָוִד שָׁמְרֵנִי אֵל כִּי־חָסִיתִי בָךְ׃ ב אָמַרְתְּ לַיהֹוָה אֲדֹנָי אָתָּה טוֹבָתִי בַּל־עָלֶיךָ׃ ג לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ הֵמָּה וְאַדִּירֵי

ת"א עושה אלה. מכות שם, עקידה שער יז כל המזמור: אמרת לה'. מנחות עג: לקדושים אשר וגו'. אבות יג. מנחות שם:

ע"ש (ה) ירו' ב"מ ה ח ש"ר לא זו"ח ל א תנחו' משפטים: (א) ב"ר עד זו"ת כ כ אדר"כ ב שו"ט ט: (ב) ירו' ברכות ו א: (ג) זוהר לך וי"ר ה מד משלי יב א מכי' בשלח שירה ז אג"ב ית תנ' תולדות סא"ז יז:

רש"י

צפיכה בדבר שאינו לרעתו: (ה) ושחד וגו' לא לקח. על עני להרשיעו בדין להטות משפטו. ועוד פירשוהו רבותינו לא לקח שוחד על נקי לנקותו בדינו ק"ו שאינו לוקח שוחד להטות המשפט: לא ימוט. והוא כלוי לגור באהלך (סא"א): לא ימוט לעולם. אם ימוט אין מוטתו מוטת עולם אלא מתמוטט ועולה:

טז (א) מכתם לדוד. אמרו רבותינו לדוד שהיה מך ותם שהיתה מכתו תמה שנולד מהול, ואין פשוטו של מקרא נופל על המדרש כאן, יש מזמור שנאמר בו לדוד מכתם שם יש נקרא שיר זה לדוד שהיה מך ותם אבל כאן שנאמר מכתם לדוד אין לפרשו כן, ואומר אני שהוא אחד מן שמות מיני נעימות הזמר וחלוק בנעימות השיר, ד"א מכתם לדוד לשון עטרה כמו כתם שמשמע דבר זה היה רגיל לומר דוד שמרני אל כי חסיתי בך והיה לו כעטרה שנאמר (לעיל ה') כצנה רצון תעטרנו (סא"א): (ב) אמרת לה' אדני אתה וגו'. לכנסת ישראל אמר דוד יש עליך לומר לה' אדון אתה וידך על העליונה לכל הבא עלי, ד"א אמרת לה' אדני אתה לנפשו היה אומר, וכן מצינו דוגמתו ותאל דוד (שמואל ב' י"ג) ופתרונו ותכל נפש דוד, אף כאן אמרת נפשי לה' את נפשי יש עליך לומר כן להקדוש ברוך הוא (סא"א): טובתי בל עליך. טובות שאתה עושה לי לא עליך הם לגמלני כי לא בצדקתי אתה מטיב לי: (ג) לקדושים אשר בארץ המה. בשביל הקדושים אשר המה קבורים בארץ אשר התהלכו לפניך באמת:

מצודת דוד

(ה) על נקי. להטות דין הנקי: לא ימוט לעולם. לא ינטה לנפול כי את הטוב עשה ומתחלה ראוי הוא לשבת בבה"מ כי חפץ בו ה':

טז (ב) אמרת. את נפשי אמרת על ה' שהוא אדון הכל ונכנעת לו: טובתי. הטובה שאתה עושה לי אינה מוטלת עליך כי הכל בחסד: (ג) לקדושים. הכנעני עוד

מצודת ציון

טז (א) מכתם. מלשון כתם והוא הזהב הטוב ורצה לומר שהיה המזמור הזה חביב לפניו ככתם:

תפלות דוד

באור הענין

ומקבל בנדר להרע לעצמו לצום ולהתענות, ולא ימיר את נדרו: (ה) כספו, וגם לא יתפעל מאהבת

באור המלות

(ה) עושה אלה, י"מ שאחר שחשב כל צדקותיו אומר שאיש העושה אלה הנזכר למעלה בודאי את כספו

הממון שחונן דל בנ"ת ולא יקח נשך, ושופט בצדק להצדיק את הנקי ולא יקח ממנו שוחד הגם שלא יטה עי"ז את הדין כי יקח שוחד מן הנקי ושכר טרחו, **עושה אלה**, כי גם המו"מ נחשב כמעשה, כאשר יצר האדם מסית לדברים אלה והוא עושה מעשה לכבוש את יצרו, ואז **לא ימוט לעולם**, כי ישב עולם לפני אלהים וחסד ואמת ינצרוהו:

טז (א) מכתם לדוד, מדבר נגד עובדי האלילים אשר היו בזמנו, ומודיע ההבדל **בין העובד** ה' והשומר תורתו, ובין ההולכים אחרי ההבל ויהבלו ויודה על חלקו שהבדילהו מן התועים. **שמרני**, תחלה מבקש מה' ישמרהו האל לבדו, כי אינו חוסה בדבר זולתו מכחות העליונים, רק **כי חסיתי בך**: (ב) **אמרת**, עתה ידבר בנוכח אל אומה העובדת אלהים אחרים ותשבת למצות מחסה באליליהם, והיה דעת בעלי האמונה עובדי כוכבים, שה' הוא עלות העלות והוא הסבה הראשונה לכל נמצא וקרו ליה אלהא דאלהיא, אבל חשבו שמאתו לא תצא ההשגחה וההנהגה בעולם התחתון לא טוב ולא רע, רק ע"ז ממונים אליליהם אשר יחדו מקומות לשכנם על ההרים הרמים ועל מקומות ידועים, והיו אומרים שהם ממונים על כל מיני הטובות והרעות הבאים לעולם כ"א על דבר מיוחד, על החיים על החן על העושר, וכדומה, עז"א את האומה העובדת לאלילים **אמרת לה'** לאמר, אני יודע כי **אלהי אתה** ר"ל שאתה אלהא דאלהיא והסבה הראשונה לכל, אבל **טובתי בל עליך**, הטובות הבאות לי אינם מושפעות מאתך ולא עליך העבודה הזאת להשפיע לי טובות, רק. (ג) **לקדושים אשר בארץ המה**, הטובות שאני מקבל הם מיוחסים אל הקדושים שהוא האלילים

וְאַדִּירֵי כָּל־חֶפְצִי־בָם: ד יִרְבּוּ עַצְּבוֹתָם אַחֵר מָהָרוּ בַּל־אַסִּיךְ נִסְכֵּיהֶם מִדָּם וּבַל־אֶשָּׂא אֶת־שְׁמוֹתָם עַל־שְׂפָתָי: ה יְהוָה מְנָת חֶלְקִי וְכוֹסִי אַתָּה תּוֹמִיךְ גּוֹרָלִי: ו חֲבָלִים נָפְלוּ־לִי בַּנְּעִמִים אַף־נַחֲלַת

ת"א ואדירי כל חפצי. מנחות שם: בל אסיך. סנהדרין ע:

ע"ש (ה) ב"ר פה אי"ד א ספרי ראה באזינו ירו' פסחים י א: (ו) במ"ר כג ספרי ראה באזינו פב' מסעי פדר"א כד סא"ז ב שו"ט ה:

רש"י

ואדירי כל חפצי בם. הם האדירים אשר כל חפצי בם וכל צרכי נעשים בשבילם; (ד) ירבו עצבותם וגו'. כל זה אמרי לה' ירבו עצבותם של כופרים בך המהירים וחרדים לעכו"ם, כ"א מהרו לשון מוהר דוטירי"ש בלעז: בל אסיך נסכיהם מדם. אני לא אהיה כמותם לזרוק דם לעכו"ם ולא אשא שם עכו"ם על שפתי: (ה) ה' מנת חלקי וכוסי. כל טובתי הימנו, לשון אחר וכוסי ותבנוני כמו (שמות י"ב) תכוסו על השה וכן חברו מנחם: אתה תומיך גורלי. אתה הוא אשר הניחות ידי על החלק הטוב שנאמר החיים והמות נתתי לפניך ובחרת בחיים (דברים ל') כאדם האוהב אחד מבניו ומניח ידו על חלק הטוב ואומר את זה בחר לך: תומיך. השפלת ידי על הגורל לשון ימך המקרה (קהלת י') ישפל, כ"ה נדרש בספרי, וגם יש לפותרו לשון תמיכה למדרש אגדה כמו ויתמוך יד אביו וגו' (בראשית מ"ח): (ו) חבלים נפלו לי בנעימים.

מצודת ציון

(ד) מהרו. ענין מתן כמו כמוהר הבתולות (שמות כ"ב): אסיך נסכיהם. ענין זריקה: (ו) חבלים. כן יקראו המחוזות

מצודת דוד

לאנשים הקדושים אשר המה בארץ ולאדירים ביראת ה' כי כל חפצי באה לי בזכותם: (ד) אחר מהרו. רצה לומר אבל האנשים המרבים מוהר להקריב זבחים לאל אחר ירבו עצבותם על ידיך כי תרדפם להעציב לבם ולא תכניע להם: בל אסיך. לא אזרוק דם לגילולים כמוהם אף לא אזכיר שמם בשפתי: (ה) ה' מנת חלקי. הוא המנה הניתן לחלקי ר"ל בו אני מאמין: וכוסי. הוא המנה הניתן בתוך כוסי וכפל הדבר במ"ש: תומיך. תמכת בידי להניחה על הגורל ההוא רצה לומר עוררת לבי להאמין בך ואמר במשל כדרך האב התומך יד בנו הקטן ומניחה על חלק היפה לומר את זה ברור לך: (ו) חבלים. המחוזות אשר נפלו

באור המלות

לא נתן בנשך ולא לקח שוחד, וא"כ לא ימוט לעולם:

(ג) אדירי כל חפצי. המושלים על חפצי, נמצא בם:

(ד) עצבותם. מענין עצבים, וזה פה במשקל שם נקבה לנגהי, אחר מהרו הממהרים לאל אחר, וי"מ מענין מוהר ומתן, שמקריבים לו קרבנות:

(ה) חלקי כוסי, גורלי. הכוס הוא החלק שהכין האדם והזמין א"ע אליו, כמו במסכת נפשות, במסכת הערכך, יום הכסא, לא כן החלק יהיה גם בדבר שנופל לאדם ממילא, ויש הבדל בין חלק וגורל, שהחלק הוא בשוה לפי החלוקה לחלקים שוים, אם בקו, וידו חלקתה להם בקו (ישעיה ל"ד), אם במאזני משקל (יחזקאל ה') קח לך מאזני משקל וחלקתם, וכדומה, והגורל יהיה לפעמים בחלקים בלתי שוים אם באיכות אם בכמות, עמ"ש ישעיה (י"ז י"ד):

(ו) חבלים. כמו ויפלו חבלי מנשה עשרה (יהושע י"ז),

תפלות דוד

באור הענין

הקדושים אשר אינם בשמים רק הם שוכנים בארץ על כל הר מועד ובגבעה רמה, שהקדושים האלה הם המשפיעים הטובות, ואדירי כל חפצי בם, ר"ל גם בהקדושים האלה נמצאו גם אדירי כל חפצי, האדירים המושלים על כל חפצי, כי עובדי האלילים היו מיחסים כל כחות הנפש וכל החפצים של האדם תאוותיו ותכונותיו אל האלילים, שהיו אומרים שאליל פלוני ממונה על האהבה ופלוני על ריב ומדנים ומלחמה, וכן על כל כח וחפץ של האדם היו אומרים שיש כח ממונה עליו בין האלים האלה, והיו אומרים שהאדם אינו חפשי במעשיו וחפציו, שכל חפץ שיעלה בלבו למשל לאהוב או לשנוא להתאכזר או לרחם וכדומה יהיה ע"י האליל הממונה על החפץ ההוא, שהם האדירים המושלים על כל חפצי ולא אוכל לחפוץ דבר בלעדי רשותם, כנודע בהבלי שירי עובדי האלילים שהיו מיחסים כל חפץ ורצון ותאוה ותכונה אל האלילים והיו עובדים לכ"א מהם להפיק ממנו רצון אל החפץ ההוא: (ד) ירבו, יאמר הנה אלה אשר אחר מהרו אשר ימהרו לעבודת אל אחר, ירבו עצבותם ועצביהם של הקדושים הנ"ל, שהיו עושים להם עצבים לצייר תכונתם ולקבל מהם השפעה על העצבים המכונים להם, אבל אנכי בל אסיך נסכיהם מדם, אני לא אלמד ממעשיהם להסיך לפני הקדושים ועצביהם נסכי דם וגם לא אשא את שמותם על שפתי, שאסור להזכיר שם ע"ג רק אאביד את שמם מתחת השמים, רק: (ה) ה' מנת חלקי וכוסי, ואיני נתון תחת המערכת וכחות הטבע, ויש הבדל בין חלק ובין כוס, שהכוס הוא רק החלק שהכין האדם לעצמו עפ"י הכנתו, והחלק והכוס הם בשוה והגורל יהיה לפעמים בחלקים בלתי שוים כפי מה שיעלה הגורל, ויש לכל אדם חלק ונחלה בה' מצד הלידה שנפשו חלק אלהי וזה נקרא חלק, ועז"א ה' מנת חלקי, ב] יוכל לזכות בקדושה יתירה עפ"י הכנתו לפי מעשיו וזה נקרא כוס, עז"א ה' כוסי, ג] יקבל מה' מתנה יתירה על יתר אחיו עפ"י רצון ה' אחר שזכה לזה תחלה עפ"י מעשיו, כמ"ש ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני וזה נקרא גורל, ועז"א אתה תומיך גורלי, מצד שעובדי כוכבים מכחישים ההשגחה ואין להם חלק בה' והשגחתו רק בצבא השמים, ולא ע"י הכנס

נַחֲלָת שָׁפְרָה עָלָי׃ ז אֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר יְעָצָנִי אַף־לֵילוֹת יִסְּרוּנִי כִלְיוֹתָי׃ ח שִׁוִּיתִי יְהוָה לְנֶגְדִּי תָמִיד כִּי מִימִינִי בַּל־אֶמּוֹט׃

לכן

ת"א שויתי ה'. שם כח כב : שמח לבי. עקידה שער יז :
ר"ש (ז) ואשר נשא בלק ב"ר סא לב פ"ו פו ג ספרי ראה באזנו פג' ויגש ש"ע א : (ח) יוז' נבשם ב א ש"ע קיט :

רש"י

שנפל לי הגורל להיות בחלקך חבל נעים הוא זה אף עלי שפרה נחלה כזו : (ז) אברך את ה'. עד כאן נתנה דוד על כנסת ישראל שתאמר כן ועכשיו אומר ואני גם אני אברך את ה' אשר יעצני לבחור בחיים ללכת בדרכיו : אף לילות יסרוני כליותי. ליראה אותו ולאהבו, ורבותינו פירשוהו על אברהם אבינו שלמד תורה מאליו עד שלא נתנה תורה אף אנו צריכין ליישב המקראות על זה הדרך : (ח) שויתי ה' לנגדי תמיד. בכל מעשי שמתי מוראו לנגד עיני ולמה כי מימיני הוא תמיד לעזרני לבל אמוט, ד"א שויתי ה' לנגדי תמיד ספר תורה היה עמו לקרות בו כל ימי חייו וזהו שאמר מימיני בל אמוט על שם התורה שנתנה

מצודת דוד

חלקי הם המיוחדים בהדברים הנעימים ר"ל האלהים אשר בחרתי בו הוא הכל המיוחד : אף נחלת. הנחלה שבחרתי יפה היא בעיני וכפל הדבר במלות שונות : (ז) אשר יעצני. בעבור שיעץ אותי לקבלו לאלוה : אף לילות. כאשר הוא יעץ אותי כן אף כליותי מיסרות ויועצות אותי ע"ז בלילות שהיא עת אשר הלב פנוי ממחשבה הטורדת : (ח) שויתי תמיד. אחשב כאלו ה' עומד נגדי ורואה מעשי : כי מימיני. כי בעבור זה יעמוד מימיני לעזור לי ולא אמוט :

מצודת ציון

וכן מחבל בני יהודה (יהושע י"ט). ע"ש כי בחבל יחולק נחלה : שפרה. ענין היופי כמו אמרי שפר (בראשית מ"ט) : (ח) שויתי. שמתי כמו משוה רגלי (לקמן י"ח) :

תפלות דוד

באור הענין

עפ"י מעשיהם אשר שהם מכחישים את הבחירה, הם עפ"י גורל כי בחלקי נחל חלקם כן הם גורלם, ר"ל כי שלשה אלה חלקו ונחלתו מה' לבד : (ו) חבלים, ויש הבדל ביני וביניהם בין באושר הנפש בין בהצלחת הגוף, שבאושר הנפש חבלים נפלו לי בנעימים, קורא בשם נעימים את התענוגים הרוחנים שמשיג הנפש, שבזה נפלו לי חבלים וחלקים רבים בעדן הרוחני והנצחיות, אשר עובדי האליל אין להם אושר הנפש וקיום נצחי, ולעומת הצלחת הגוף וכל הנחלה בזה שזה קורא נחלה, כי הצלחות האלה ינחילו האבות להבנים כמ"ש בית והון נחלת אבות, יש לי נחלת שפרה עלי לא כהעכו"ם שנחלתם אינה ספרה בעיניהם כי מבקשים מותרות ואינם שמחים בחלקם, כמ"ש מה בין תלמידיו של א"א לתלמידיו של בלעם הרשע כו' אוכלים בעוה"ז וכו' : (ז) אברך, והגם שכפי דעת התורה האדם חפשי במעשיו, בכ"ז לא עזב ה' את האדם בזה שיהיה מוכן להכשל ע"י היצה"ר והתאוה, כי ה' עומד אצלי כיועץ בל אמשך אחרי עצת היצה"ר, והם דרכי התורה אשר נתן לנו שהם עצות שה' נותן לנו איך להשמר מרשת התאוה ומוקשיה, אף לילות יסרוני כליותי וגם שנטע ה' בנפש האדם הרגשת המוסר עד שנפשו בעצמו תיסרהו מלכת בדרך הרע ויריגש בנפשו מוסר מונע אותו מדרך רע, וז"ש שאף בלילה כליותי ייסרו אותי מלכת בדרך רע, [כמ"ש בספ' איוב במ"ש ובמוסרם יחתום] : (ח) שויתי, וע"י עצות התורה והרגשת המוסר, שויתי את ה' לנגדי, ר"ל שהגם שתאות הגוף ותמדותיו יסיתני לנטות מאחרי ה', אני משוה את ה' לנגדי, כי פקודת ה' ומצותיו הם עומדים נגד תאות גופי, והם מצוים את ההפך מה שאני רוצה מצד גופי ויצרי, ושויתי ערך שניהם זה מול זה, שבודאי ראוי שאבטל רצוני ותאותי מפני ה' ומצותיו, והענין כי בנפש האדם יש שני דרכים, הגוף וכחותיו יעצוהו תמיד ללכת לקראת נחשים ומשל אהבת עצמו, עד שאפי' הטוב אשר יעשה, יעשה מפני אהבת עצמו מתקות השכר ויראת עונש או פנייה אחרת, אולם נמצא כח באדם שהיא התבונה המעשיית אשר חשים לפניו חק שיעשה הטוב רק בעבור שהוא טוב, ושרשה מהתבונה הכוללת הבלתי ב"ת שהוא השי"ת, עד שה' הוא מימין אליו נגד הגוף ונגד תאוותיו, והשומע לעצת ה' הוא משוה את ה' נגדו, ר"ל שמעריך שני המעשים במאזני שקל מעשה הגוף ומעשה הנפש, ושני הדרכים האלה נקראים ימין ושמאל בכתבי הקדש, שההולך בעצת גופו ותאותו הולך בדרך השמאל כי לב כסיל משמאלו, אבל אחר ששויתי ה' לנגדי ובמעשי ותאותי מפני רצונו, הוא מימיני בל אמוט, אני הולך ונוסע הנגבה לצד הימין אל המטרה והקדושה :

באור המלות

נחלת כמו נחלה. וכן זמרת יה (שמות ט"ו). עזרת מצר (לקמן ס') :

(ח) שויתי. מענין שימה. וכבר בארתי (הושע י') שהוא מורה על השימה כולל גם מושג השיווי והערך.

ט לָכֵן ׀ שָׂמַח לִבִּי וַיָּגֶל כְּבוֹדִי אַף־בְּשָׂרִי יִשְׁכֹּן לָבֶטַח׃ י כִּי ׀ לֹא־תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא־תִתֵּן חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת׃ יא תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ נְעִמוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח׃

חסידך קרי　　　　תפלה

ת"א אף בשרי . מגילה סג בתרא יז : כי לא תעזב . ערובין יט יומא פו : שבע שמחות . ערכין יג . עקרים מ"ב פ"ל :

ע"ש (ט) ש"ר יט וי"ר כו קה"ר א תנ' אמור : (י) ירו' ברכות ב א ד ב אדר"נ א : (יא) זוהר בראשית משפטים חקת פנחס וי"ר ל במ"ר טו זו"ח לו א ת"ז הקדמ' ד ותיקון כא לג א לה א כב כ א ל גג ב ע פ"א ב ירו' חגיגה ב א תנ' בהעלותך מד"ר הנעלם ח"מ ח שו"ט מ מה קיט יז :

רש"י

בימינו שאני עוסק בה ולפיכך בל אמוט (סא"א) : (ט) לכן שמח לבי וגו' . לפי שאני בטוח כי לא תעזב נפשי לשאול שהרי בעון עבירה גדולה שהיתה בידי בשרתני גס ה' העביר חטאך (שמואל ב' י"ב) קל וחומר שמעתה לא תעזבני לסור ממך : (יא) תודיעני אורח חיים . לשון עתיד הוא ואינו לשון תפלה : שבע שמחות . שמחה שאין לה קץ ותכלה היא השמחה של עתיד (סא"א) : את פניך . שמחות אשר לפניך בכת הקרובה לך :

מצודת ציון

(יא) נעימות . ענין מתיקות וערבות :

מצודת דוד

נוטה לנפול : (ט) שמח לבי . כי תשיג תאותה : ויגל כבודי . היא הנשמה שהיא כבוד הגוף : ישכון . אחר המות בקבר : (י) כי לא תעזב נפשי . לא תכלה נפשי בקבר עם הגוף : לא תתן וגו' . על הנפש יאמר וכפל הדבר במ"ש : (יא) תודיעני . תן בי דעת ללכת באורח המביאה החיים הנצחיים להיות שובע בשמחות במה שהראה את פניך וכמ"ש רז"ל שהצדיקים נהנין מזיו השכינה : נעימות . ולהיות שבע עד נצח מן הנעימות הנתונות בימינך והם תענוגי עו"הב הנאהבים והנעימים :

תפלות דוד

באור המלות

שהערכתי את ה' לנגדי , ולכן בטלתי חפצי מפני רצון ה' :

(ט) **שמח לבי ויגל כבודי** . באהרתי (לקמן כ"ב כ') ההבדל בין שמחה וגיל ששמחה היא התמידית וגיל הוא על דבר מתחדש , ותפס פה רבותא בכל א' , שהלב ישמח בשמחה תמידית , כי יתגבר על יצרו תמיד עד שלא יהיה זה אצלו דבר מתחדש כמי שפעם נוצח ופעם לא , וכבודו שהיא הנפש הרוחניות תגל , כי יתחדש לה בכל פעם מדרגה חדשה ותלך מחיל אל חיל :

(י) **לא תעזב נפשי לשאול , לא תתן חסידך לראות שחת** . נפשי היא הנפש הרוחנית (כנ"ל ג') שבעת שבא שם נפש נגד הגוף כיון על הנשמה , ושחת מציין לרוב המיתה קודם הזמן , מה בצע בדמי ברדתי אל שחת , ואתה אלהים תורידם לבאר שחת , ויש הבדל בין לא תעזב ובין לא תתן הגם שבכר בללתי התו"ה (קדושים סי' ד') שפעל נתן הבא בשלילה ואחריו המקור פירושו לא תניח , יש הבדל שלא תעזב היינו שיהיה תחת רשותו ולא יעזבנו להפרד מאתו וזה שייך על הנפש , ולא תתן שתרגומו לא תשבק היינו שיצילהו מני שחת , וזה שייך על הגוף שאינו כ"כ דבוק עם השם כמו הנפש שידבק אליו לשון לא תעזוב :

(יא) **שובע** . שם , **נצח** כבר באהרתי שבא מורה על זמן הנצחי של הרוחניים שהוא למעלה מן הזמן שידוע לנו שנצחיותו נקרא בשם עולם :

באור הענין

(ט) **לכן** , בזה יש לי שלשה מעלות , א] **ששמח לבי** הלב מציין הכח הממשלה אשר בנפש , שהאיש המשועבד לתאותיו לבו אינו שמח כי הרשעים מלאים חרטה והלב י"ל תמיד מלחמה פנימית עם עצמו , אבל המושל ברוחו ומכניע תאותיו לבו שמח כי נצח את המלחמה, ב] מצד הנפש האלהית שנקראת בשם **כבוד** בכתבי הקדש שהיא תגל בגילה חדשה , כי היא חפצה שתאשר ברוחניותה ולא תתגאל בפת בג הגוף וביין משתיו , ג] מצד הגוף עצמו שכ"ז שומע לעצת התאוה , יכל בשרו מרוחי . וכל כחות התאוה ירגיזו את בשרו ויכלוהו , רקב עצמות קנאה , והתאוה תכלה בשרו ושארו, אבל ע"י שהשקטתי זעף התאוה ושאונה **בשרי ישכן לבטח** : (י) **כי** , מפרש נגד מ"ש ויגל כבודי שהיא נשמתו הרוחנית כי ע"כ לא תעזב **נפשי לשאול**, שהגם שהגוף ימות בהכרח וירד לשאול שהוא הקבר , אבל נפשי הרוחנית לא תרד שאולה כי היא תחיה לעולם בנעימות נצח , ונגד מ"ש אף בשרי ישכן לבטח מפרש כי **לא תתן חסידך לראות שחת** , שהגוף שהתנהג בחסידות לא ישחת למות קודם זמנו , שעל ידי שלא הלך אחר שאותו ישכון בשר הגוף בשלוה ובבריאות ויאריך ימים : (יא) **תודיעני אורח חיים** , החיים הזמניים הם רק חיים מדומים , והחיים האמתיים הם חיי הנפש עת תפשט את שלמותיה הבשריים ותשוב אל צרור החיים , וכל עוד תתלבש בגולם וגויה היא הולכת להתקרב אל ארצות החיים , אבל זה אם תלך בארח מישור מדרך ה' אשר בו תגיע אל מחוז החפץ ,ובקש מה' שיודיעהו הארח שבו יגיע אל החיים הנצחיים,כי דרך זה לא ידעו מעצמו רק מפי ה' , ובאר כי יש שני הבדלים בין החיים הנפשיים האמתיים ובין החיים המדומים , א] שבשמחה שישיג האדם בחיים הזמניים לא ישבע בשמחה כי אחריתה שמחה תוגה , אבל בחיים הנפשיים שם יש שובע **שמחות את פניך** מזיו השכינה , ב] שהתענוג הגשמי הוא פוסק ואינו נצחי אבל נעימות הנמצא בימינך הוא נעימות נצח שהוא נצחי :

יז א תְּפִלָּה לְדָוִד שִׁמְעָה יְהוָה ׀ צֶדֶק הַקְשִׁיבָה רִנָּתִי הַאֲזִינָה תְפִלָּתִי בְּלֹא שִׂפְתֵי מִרְמָה׃ ב מִלְּפָנֶיךָ מִשְׁפָּטִי יֵצֵא עֵינֶיךָ תֶּחֱזֶינָה מֵישָׁרִים׃ ג בָּחַנְתָּ לִבִּי ׀ פָּקַדְתָּ לַּיְלָה צְרַפְתַּנִי בַל־תִּמְצָא זַמֹּתִי בַּל־יַעֲבָר־פִּי׃ ד לִפְעֻלּוֹת אָדָם בִּדְבַר שְׂפָתֶיךָ אֲנִי שָׁמַרְתִּי

ארחות

ת"א בחנת לבי. סנהדרין קז:

ע"ש (א) זוכר חיי ויחי פדר"כ מ' ירו' תענית ב' א' ת"צ בהעלותך מ"ד כנעלם ח"מ ח' טו"ע מ' מה קי"ט י"ו: (ג) ד"ר ס' פדר"כ מ' ירו' סנה' כ' ג': (ג) אודר"ע ל' ס"ט כ"ו:

רש"י

יז (ב) מלפניך משפטי יצא. עבירות שבידי שאני ראוי להשפט עליהם ביסורין יצאו מלפניך ולא יבאו לפניך בדין: עיניך תחזינה מישרים. אם יש בידי זכיות בהן תחזינה במישרים עיניך: (ג) בחנת לבי וגו'. ידעתי כי יש עבירה בידי ואם משפט עונשי יבא לפניך לא אצדק בדין אשר כבר בחנת לבי: פקדת לילה. לעת הערב בעון בת שבע שנאמר ויהי לעת הערב ויקם דוד וגו' (שמואל ב' י"א): צרפתני. נסיתני: בל תמצא. לא מצאת בי הפלך: זמותי בל יעבר פי. אם תעלה עוד במחשבתי ליבחן לפניך בל יעבר פי לומר עוד בחנני ונסני כמו שאמרתי כבר כמו שנאמר (לקמן כ"ו) בחנני ה' ונסני, שאמר דוד לפני הקב"ה מפני מה אומרים אלהי אברהם ואין אומרים אלהי דוד אמר לו אני בחנתיו בי' נסיונות ונמצא שלם אמר בחנני ונסני, כדאיתא במסכת שבת: (ד) לפעולות אדם בדבר שפתיך וגו' תמוך אשורי וגו'. מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי לפעול אני שמרתי בשביל דבר שפתיך ארחות פריץ לנסות מהם שלא אלך בהם אך לתמוך אשורי תמיד במעגלותיך ולא נמוטו מהם פעמי. פי' אחר לפעלות אדם בדבר שפתיך וגו'. לפי שצריך האדם להשתמש בפעולותיו לפי ישרת דבר שפתיך אשר אמרת

מצודת דוד

יז (א) צדק. תפלתי הנאמרת בצדק ובכוונת הלב: בלא. הנאמרת בלי שפתי מרמה: (ב) משפטי יצא. רצה לומר לא תעשה בי משפט הראוי על אשמותי כי ראה משפט הישרים שעשיתי ולפיכן שפטני: (ג) בחנת לבי. לדעת מחשבותי והשגחת בי בלילה והוא עת שמחשבת האדם גלויה: צרפתני. כצורף הזה הצורף כספו לדעת הטובה היא כך בחנת אותי ולא מצאת בי מחשבת רשע: זמותי. מחשבותי אינם עוברים דברי פי רצה לומר כמחשבותי כן אמרי פי: (ד) לפעולות וגו'. מה שנוית בדבר שפתיך על פעולות

מצודת ציון

יז (ג) פקדת. ענין זכרון והשגחה כמו וה' פקד (בראשית כ"א): זמותי. ענין מחשבה:

באור המלות

(א) **שמעה, הקשיבה, האזינה.** כבר בארתי (ישעיה א' י' ובכ"מ) שהסדר הוא בתחלה קושב ואח"כ מאזין ואח"כ שומע, והשגה על ג' כנוים מתהלפים יאמרו על העקרי לשון שמיעה, ועל הבלתי עקרי כ"כ לשון האזנה, ועל הספל לשון הקשבה, וזאת היה עקר בעיניו מה שיספר צדקו, לכן אמר שמעה צדק, ואחריו התפלה ואחריו הרנה, שרנה הוא לשון צעקה, בין צעקה של שמחה בין צעקה של בכי והנקה כמ"ש במכלול, ומענין השני בא פה, כמו קומי רוני בלילה: (ג-ד) **בחנת, צרפתני.** הצרוף הוא אחר הבחינה, כמו בחנני צרפה כליותי (לקמן כ"ו ב'), וכמ"ש בירמיה (ט' ו'): **זמותי,** הוא המעמיק במחשבה וזה ההבדל בינו ובין חשב, וריבו לרע, כי א"א שלא יעבר רע על מחשבתו, רק לא זמם במחשבה זאת, ור"ל לא תמצא שהעמקתי במחשבת דבר שאין ראוי להוציאו מפי, והוא מאמר חרוזי עם פסוק שאחריו, וזה סדרו,

בחנת לבי	פקדת לילה	צרפתני בל תמצא	זמותי בל יעבר פי:
---לפעולות אדם	------בדבר שפתיך	------אני שמרתי	ארחות פריץ:

תפלות באור הענין דוד

יז (א) תפלה לדוד, תפלה זו נחלקת לג' חלקים, (חלק א') מספר צדקתו איך נשמר מכל חטא בין במחשבה בין במעשה, ועז"א **שמעה ה' צדק**, (חלק ב') מהאונן על אויביו ועל רעתם, ועז"א **הקשיבה רנתי**, (חלק ג') מתפלל על אסרו הנפשי, ועז"א **הקשיבה תפלתי**, ויען שיתרצה בו קנם גאות ויוהרה, אומר שתפלתו היא **בלא שפתי מרמה** רק בלב שלם מבטחונו לה': (ב) **מלפניך**, מתחיל לספר צדקתו, אומר הגם שבני אדם מפילים עלי משפט מעוקל לדון אותי לכף חובה, הלא **מלפניך משפטי יצא** ו**עיניך** הלא **תחזינה מישרים** ולא תוציא עלי משפט שלא ביושר לחייב אותי: (ג) **בחנת**, נגד מה שלא חטא במחשבה אומר אתה **בחנת** את **לבי** שהיא מחשבת הלב, במה **שפקדת לילה** שבלילה היא עת המחשבה ופקדת בל אהרהר בלילה מחשבות לא נכונות, הנה **צרפתני ולא תמצא** בי **זמותי** דבר אשר **בל יעבר פי** שמחשבה אשר אין ראוי להוציאה בפי לא חשבתי גם בלבי, דבר שאסור לאמרו בפה נזהרתי ממנו מלחשבו גם במחשבת הלב: (ד) **לפעולות**, נושאי המאמר שלפנו נמשכים גם לכאן, וזהו סדרו (בחנת) **לפעולות אדם** (פקדת) **בדבר שפתיך** (צרפתני בל

תמצא

אֹרְחוֹת פָּרִיץ׃ ה תָּמֹךְ אֲשֻׁרַי בְּמַעְגְּלוֹתֶיךָ בַּל־נָמוֹטּוּ פְעָמָי׃ ו אֲנִי־קְרָאתִיךָ כִי־תַעֲנֵנִי אֵל הַט־אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי׃ ז הַפְלֵה חֲסָדֶיךָ מוֹשִׁיעַ חוֹסִים מִמִּתְקוֹמְמִים בִּימִינֶךָ׃ ח שָׁמְרֵנִי כְּאִישׁוֹן בַּת־עָיִן בְּצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנִי׃ ט מִפְּנֵי רְשָׁעִים זוּ שַׁדּוּנִי אֹיְבַי בְּנֶפֶשׁ

ע"ש (ז) סו"ס כ"א: (ם) זו"ח ויקהל ס"ז ד' י"צ ב' וי"א י"ט ב' וי"ע כ"ז ב' ת"נ קדושים:

רש"י

לא תנאף אני שמרתי ארחות פריץ אף על פי שעשיתי שלא כראוי בטובתך. תמוך אשורי וגו'. מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי לפעול אע"פ שעשיתי שלא כראוי אתה את המישרים תחזינה עיניך ומשפטי מלפניך יצא (סא"א): (ו) כי תענני אל. כי בטוח אני שתענני: (ז) הפלה חסדיך. דשיבר"א בלעז כמו ונפלינו אני ועמך (שמות ל"ג): מושיע. בימינך את החוסים בך ממתקוממים עליהם (סא"א). הפלה חסדיך מושיע חוסים הרי זה מקרא מסורס הפלה חסדיך להושיע בימינך את החוסים וגו': (ח) כאישון. הוא השחור שבעין שהמאור תלוי בו וע"ש שחרוריתו הוא קרוי אישון לשון חשך והקב"ה הכין לו שומר את ריסי העין המכסין אותו תמיד: (ט) זו שדוני. בשביל זאת בשודדים אותי אויבי אשר בנפש יקיפו עלי, ליטול נפשי:

מצודת ציון

(ה) אשרי. הרגלים הפוסעים וכן לא תמעד אשוריו (לקמן ל"ז): במעגלותיך. בנתיבותיך: נמוטו. ענין המעדה ונטיה לנפול כמו לעת תמוט רגלם (דברים ל"ב): פעמי. רגלי כמו מה יפו פעמיך (ש"ה ז'): (ז) הפלה. ענין הפרשה: ממתקוממים. מהקמים למולך: (ח) כאישון בת עין. הוא הוא ויקרא אישון על שנראה בו צורת איש קטן והנו"ן יורה על קוטן הדבר ושם העצם הוא

מצודת דוד

האדם את המעשה אשר יעשה: ארחות פריץ. דרך הפרוץ וההרוס המבטל תורת המצות הנה אני שמרתי לבלי תת לבי ללכת בו לבטל תורת המצות: (ה) תמוך. סמוך רגלי ללכת בנתיבותיך בכדי שלא ימעדו לנפול: (ו) כי תענני. כי ידעתי שתענני: (ז) הפלה חסדיך וגו'. רצה לומר אתה המושיע את החוסים בך הפרש חסדיך מן הקמים בימינך לעשות מול רצונך לבל עשות להם חסד כלבד להחוסים בך מעשה החסד: (ט) זו שדוני. אשר שדדו אותי: בנפש. בעבור קחת נפשי מקיפים וסובבים עלי:

תפלות דוד

באור המלות

(ה) תמוך מקור, במעגלותיך. גדר המעגל הוא הדרך הסבובי בעיגול כמ"ש בכ"מ:

(ט) זו מוסב על אישון בת עין, בנפש יקיפו לקחת נפשי:

באור הענין

תמצא) אני שמרתי ארחות פריץ, שאחר שחשב שלא ימצא אחר הבחינה שחטא במחשבה, אומר כי כן לא חטא גם בפעולה ומעשה, ואם בחנת לפעולות אדם הם המעשים אשר פקדת והזהרת בדבר שפתיך שלא לעשותם, שהם האזהרות ומל"ת שהזהירה עליהם התורה, נצרפתי בל תמצא שאני שמרתי ללכת בארחות פריץ, לעשות איזה דבר איסור כמו שעושים הפריצים הפורצים גדרות: (ה) תמוך אשורי במעגלותיך, המעגל הוא הדרך הסבובי, שלפעמים צריך לנטות מן הארח הישר אל המעגל המסובבים בו עד שמגיעים על ידו אל הארח הישר, למשל הרחמים הוא הדרך הישר וכן הענוה והבושת, ולפעמים צריך לנטות אל האכזריות והגאוה והעזות נגד רשעים ומכעיסי ה' והמלעיגים על עובדי ה', או במקום שצריך לעשות בהוראת שעה נגד מצות התורה כמו אליהו בהר הכרמל, ובזה צריך עזר אלוה בל יטה מני הדרך אחר שנוטה מן הישר אל הצד, על זה אמר שגם בעת הצטרך ללכת במעגל הסבובי גם אז תמוך אשורי, היה נתמך ונסעד מה' בל נמוטו פעמי, וגם אז עשה כל מעשיו לש"ש ולא מש מדרך האושר והשלימות: (ו) אני, עתה מתחיל הרנה על רדיפת אויביו, אחר שברר את צדקו, אמר הנה קראתיך כי ידעתי שתענני אל, ואבקש שלא לבד שתענני למלאת בקשתי, כי גם הט אזנך לי שמע אמרתי, כדרך האהוב שלא לבד שממלאים בקשתו כי שומעים גם איכות אמריו בכל פרטיהם: (ז) הפלה חסדיך אתה האל המושיע חוסים בך! צריך אתה להפלות את חסדיך, היינו להראות חסדים גדולים מופלאים ונעלים מן הטבע, מסבת אלה אשר המה מתקוממים בימינך, ר"ל שהם מראים א"ע כאילו הם צדיקים ומתקוממים עלי בעזרתך, והם אומרים שימינך תושיע להם נגדי, כמו שאמרו אויבי דוד אלהים עזבו רדפו וכו' אין ישועתה לו באלהים, כאלו אלהים שלחם להתקומם עלי וימינו תושיע למו בדבר זה, ולכן צריך אתה להפלות חסדך להראות שאין האמת אתם: (ח—ט) שמרני, (המאמרים מקבילים) שמרני כאישון בת עין מפני רשעים זו שדוני, שאויביו היו משני מינים, א] אלה שרצו להחטיאו ולהדיחו מנחלת ה', מבקש שה' ישמרהו כאישון בת עין מפני הרשעים אשר זו שדוני, ר"ל ששודדים את זו (שהוא האישון בת עין) ממני, שרוצים לעור עיני, דהיינו להטותו מדרך האור אל החשך, וע"כ מבקש שכמו ששם ה' שמירות רבות על האישון בת עין, יען שהוא חלק זך ודק מלא פליאות ומאיר לכל הגויה, כן תשמר נפשי הזכה בת אלהים מלהכשל בחטא,

בְּנֶפֶשׁ יַקִּיפוּ עָלָי׃ י חֶלְבָּמוֹ סָּגְרוּ פִּימוֹ דִּבְּרוּ בְגֵאוּת׃ יא אַשֻּׁרֵנוּ עַתָּה סְבָבוּנִי עֵינֵיהֶם יָשִׁיתוּ לִנְטוֹת בָּאָרֶץ׃ יב דִּמְיֹנוֹ כְּאַרְיֵה יִכְסוֹף לִטְרוֹף וְכִכְפִיר יֹשֵׁב בְּמִסְתָּרִים׃ יג קוּמָה יְהוָה קַדְּמָה פָנָיו הַכְרִיעֵהוּ פַּלְּטָה נַפְשִׁי מֵרָשָׁע חַרְבֶּךָ׃ יד מִמְתִים יָדְךָ ׀ יְהוָה מִמְתִים מֵחֶלֶד חֶלְקָם בַּחַיִּים וּצְפִינְךָ תְּמַלֵּא בִטְנָם יִשְׂבְּעוּ בָנִים

ת"א ממתים. ברכות ס ודף סא: | רש"י | סבבונו קרי. וצפונך קרי | והניחו

(י) חלבמו סגרו. בחלבם ובשמנם סגרו לבם ועיניהם מהביט אל פעלך ליראה מלפניך: (יא) אשורנו עתה סבבונו. את עקבנו עתה סבבונו האויבים ועיניהם ישיתו לנטות בארץ, לשפוט בארץ, ונראה לי שהתפלל דוד תפלה זו לאחר שבא לידו מעשה של אוריה ויואב וישראל היו בארץ בני עמון צרים על רבה (שמואל ב' י"א) ויירא דוד שלא יכשלו שם בשביל עבירה שבידו וישמעו פלשתים ומואב ואדום וכל שכיני ארץ ישראל הרעים המצפים ליום אידם ויבאו עליהם: (יב) יכסוף, יתאוה כמו (בראשית ל"א) כי נכסוף נכספת: (יג) קדמה פניו. של אויב: הכריעהו. קפח את רגליו ויכרע ויפול: פלטה נפשי. מכל רשע שהוא חרבך שאתה מפליטו ליפרע מן המחוייבים לך: (יד) ממתים ידך, מן המתים בידך על מתם אני בוחר להיות: ממתים מחלד. אותם שמתים בזקנה משהעלו הלודה רדויל"א בלעז ומן הצדיקים אשר חלקם בחיים: וצפונך תמלא בטנם.

מצודת דוד

(י) חלבמו. על שחלבם סגרו פיהם מגודל השומן מרוב כל לזה דברו בגאוה: (יא) אשרנו וגו'. מסבבים עתה רגלינו ללכוד אותנו ושמים עיניהם לנטות בארץ אנה ואנה לארוב עלינו: (יב) דמיונו. דומה הוא כאריה החומד לטרוף: יושב במסתרים. מטמין עצמו לארוב לבל יראוהו: (יג) קדמה פניו. עד שלא ילכדנו הקדימהו והפילהו לכרוע על ברכיו: פלטה. הצל נפשי מיד הרשע שהוא חרבך: (יד) ממתים. היה מן המתים מידך: מחלד. מהמת שכלה זמן הייהם בעבור הזקנה. חלקם. ואותן שחלקם בחיי עולם הבא ואשר תמלא בטנם מרב טוב הצפון אשר עין לא ראתה. ישבעו בנים. ומאותן אשר ישבעו בבנים הגונים ומאותן

מצודת ציון

את עין והוא גלגל העין משם בת האור וכפל הדבר בשמות נרדפים וכמו אדמת עפר (דניאל י"ב): (יא) אשרנו. רגלינו: (יב) יכסוף. יחמוד כמו נכסוף נכספת (בראשית ל"א): (יד) מחלד. ענין זמן כמו מה חלד (לקמן פ"ט):

תפלות דוד

באור הענין

ובצל כנפיך תסתירני מפני אויבי אשר בנפש יקיפו עלי מפני הבאים להרגני: (י) חלבמו אשר סגרו את פימו, הם דברו בגאות, ימלין שפיהם נסתם ונסגר מלדבר מרוב החלב, ונראה כאילו הדבור אינו יוצא מן הפה רק מן החלבים שסביבו, והחלבים הם מדברים בגאות אלה הנגדים: (יא) אשורנו, לעדינו שהיו מאושרים עד עתה עתה סבבונו עינידם, שאומרים על דוד ואנשיו שעיניהם אשר ישיתו לנטות בארץ הם סובבים את אשוריהם, ר"ל שמתוך ששולחים עיניהם בכל הארץ לבקר על כל, ולתפוש מלכות וממשלה בארץ, עיניהם אלה המתהלכים בארץ סבבו את אשוריהם, ר"ל שאול אמר שדוד מזיק למלכותו ולאשרו, ושעוין עליו בעיניו לבקש עליו תואנה ולמרוד בו: (יב) דמיונו, וע"י זה רוצה לטרוף ולהרוג אותי, ויודוע בטבע האריה שבהיותו כפיר אינו יוצא עדיין על טרפו רק יארב בסוכו למו ארב במסתר, עד שבא אל מעמד האריה שאז יוצא עלי טרפו, עפ"ז ממליץ את שאול שנדמה אל שניהם, בין אל האריה אשר יכסף לטרף ויוצא לחוץ עלי טרפו, ובין ככפיר אשר יושב במסתרים וטורף במעונתו, כי כן מתחלה רצה שאול להכותו במסתר בביתו ויטל עליו את החנית כ"פ, ואח"כ רדף אחריו במדבריות כאריה הזקן שיוצא עלי טרפו: (יג) קומה ה', בכאן מתחיל התפלה, מבקש שיקום ויקדים פניו טרם יטרוף וימיתנו, הכריעהו שיכרע במקומו ויכנע ולא ירדוף אחרי, פלטה נפשי מהרשע אשר הוא חרבך שעל ידו תעניש בריותיך להרוג ע"י את המחוייבים מיתה: (יד) ממתים ידך, האנשים שהם ידך, ר"ל שעל ידם אתה פועל ומנהיג ישוב עולמך, (נגד מ"ש רשע חרבך אמר ממתים ידך, כאלו ה' מנהיג עולמו ע"י האנשים, והאנשים החלושים הם ידו, והעריץ הוא חרבו, שע"י החלושים פועל עניני עולמו שהם עוסקים בישוב עולם זורעים וחורשים ובונים, והם יד ה' העוסק בישוב העולם, וע"י הרשעים הוא הורג בחרבו ומאבד את החוטאים) ממתים מחלד, מאנשי הזמן העוסקים בחלד ובישוב עולם, שהם רוב בני אדם, אשר חלקם בחיים ובצפונך תמלא בטנם, שהם ממלאים בטנם מן שני החלקים שהוכנו לפניהם, מן חלקם בחיים בעוה"ז ומן חלקם בצפון בעוה"ב הצפון, או בנפש הצפונה מעיני כל ר"ל שאינם עושים דבר לאוצר נפשם ולחיי העוה"ב

באור המלות

(יב) כאריה וככפיר. עמ"ש הושע ה': (יד) ממתים. אנשים חלושים, מגביל נגד רשע שהוא עריץ. מחלד, מציין העולם הזמני, ומ"ש מלאכים יקום חלד על צד המליצה. בחיים, הם' כמשך לשתים בחיים ובצפונך, ותמלא נסתר לנקבה:

וְהִנִּיחוּ יִתְרָם לְעוֹלְלֵיהֶם׃ טו אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ׃

יח א לַמְנַצֵּחַ ׀ לְעֶבֶד יְהוָה לְדָוִד אֲשֶׁר דִּבֶּר ׀ לַיהוָה אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם ׀ הִצִּיל־יְהוָה אוֹתוֹ מִכַּף כָּל־אֹיְבָיו וּמִיַּד שָׁאוּל׃ ב וַיֹּאמַר אֶרְחָמְךָ יְהוָה חִזְקִי׃ ג יְהוָה סַלְעִי וּמְצוּדָתִי וּמְפַלְטִי

ת"א אני בצדק. בתרא י ספר הזוהר פ' נח:

רש"י

מאותם אשר תמלא מעיהם מטובך אשר צפנת ליראיך: יתרם. נכסיהם אשר ישאירו במותם: (טו) אני בצדק. בצדקתך אחזה פניך לעתיד. או בצדק אחזה פניך משפטי הוצא מלפניך והצדקות שבידי אחוז ובהם אחזה פניך: אשבעה בהקיץ תמונתך. אשבעה מראיית תמונתך בהקיץ המתים משנתם (סא"א). נ"א אשבעה מראות פניך בהקיץ המתים משנתם שהם בדמות תמונתך שכן נאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם (בראשית ט') (סא"א):

יח (א) **ביום** הציל ה' אותו וגו'. כשהזקין וכבר עברו עליו כל צרותיו ונצול מהם: ומיד שאול. והלא שאול בכלל היה אלא לפי שהיה קשה עליו ורודפו יותר מכולם, כיוצא בדבר אתה אומר (יהושע ב') ורצו את הארץ ואת יריחו: (ב) ארחמך. אאהבך כדמתרגם ואהבת לרעך (ויקרא י"ט) ותרחם: (ג) סלעי.

מצודת ציון

יתרם. יתרון ומרבית העושר: לעולליהם. לבניהם הקטנים:

יח (ב) ארחמך. ענין אהבה וחיבה: (ג) ומצודתי. מגדל גבוה וחזק: ומפלטי. ענין הצלה: צורי. חזקי. כצור וכסלע וכפל דברו: וקרן. דרך המקרא לכנות כחוזק בקרן ע"ש שבעלי הקרנים יתחזקו בהם בהלחמם עם זולתם:

מצודת דוד

אשר יניחו יתרון עשרם לבניהם לרשת אותם אחרי מותם: (טו) בצדק. בעבור הצדק שעשיתי אזכה להזות פניך ואשבעה ממראית תמונתך בעת בא זמן היקיצה הוא תחיית המתים כמ"ש ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו וגו' (דניאל י"ב):

יח (א) ביום הציל. לעת זקנותו שניצל מכל שהצרות או בכל עת שהיה ניצל מאיזה צרה אז שר השירה: (ג) ה' סלעי. ה' לי למחסה כבנין הסלעים וכמצודה: וקרן ישעי. הוא לי לישע ועזר כמו הקרן

באור המלות

(טו) **תמונתך**, היא אגדרעא של דבר, כמו תמונת כל סמל, כי הנפש היא ציור של חכמת אלהים:

(ב) **ארחמך**. פעל רחם לא נמצא בקל רק פה, והוא כמו שכתבתי בפי':

(ג) **סלעי ומצודתי**. וכן על שן סלע ומצודה (איוב ל"ט), מצודת סלעים משגבו (ישעיה ל"ג):

תפלות דוד — באור הענין

כי כל עסקם הוא למלא בטן, (כמ"ש כל עמל אדם לפיהו) והם אוכלים הכל בעוה"ז בין חלקם בעוה"ז בין חלקם לעוה"ב, בין הצלחת גופם בין אוצר נכסם הצפון, הכל יקחו רק למלא בטן ולצרכי גופם, וכל עסקם הוא, א] לאכול ולמלא בטנם, ב] שישבעו בנים לקיום מינם והניחו יתרם ועשרם לעולליהם, כי לא ידאגו להשאיר דבר נשאריתם הנצחי ולהצלחת הנפש, רק ישבעו בעוה"ז מאכילה ומבנים. ואחרי מותם לא נשאר להם מאומה רק מה שיניחו עשרם (וגם יתרם כולל מותר האדם מן הבהמה) הכל יניחו לבניהם, כי הם יאבדו מבלי השארה וקיום אישי: (טו) **אני** אהיה נבדל ממתים מחלד אלה, כי **בצדק אחזה פניך**, אין עסקי בצרכי הגויה הכלה ואובדת רק אני אחזה פניך בצדק שאני עוסק בו, שבו אשלים את נפשי וע"י אתהלך לפני ה' לחזות אור פניו ולדבקה בו, **אשבעה בהקיץ תמונתך**, אני איני שבע בעוה"ז לא שביעת הבטן ולא שביעת הבנים, כמתים מחלד שאמר תמלא בטנם ישבעו בנים, רק אז **אשבעה עת יקיץ תמונתך**, ימליץ כי תמונת ה' נמצא באדם, שהיא נפשו האלהית שהיא צלם אלהים ותמונתו, כי היא חלק אלוה ובה מצויר האלהית ותמונתו, רק שתמונת ה' הנמצא באדם היא ישינה כ"ז שהגוף חי, כי נרדמת בחיק הגויה, כמי שישן שהגם שהוא חי אין כחותיו פועלים ומתראים אז, כן כחותיה ופעולותיה האלהיים נעלמים אז ונרדמים, ואחר שתפשט את הגויה, אז תקיץ התמונה האלהית משינתה, והצלם האלהי ודמותו שהיא הנפש יתעורר ויקוץ, ואז אשבעה מעדן הנצחי ומפרי הצדק שעשיתי בעודי בחיים, אשר בו אחזה פניך, ואיני דומה כמתים מחלד שישבעו בעוה"ז מן הצפון להם לעוה"ב:

יח (א) **למנצח**, במזמור הזה (שנתן בו הודאה על שהציל ה' אותו מיד כל אויביו, במלחמות הרבות אשר היה לו ומיד שאול ביחוד שהיה בו בסכנה יותר מכולם), ספר שני מיני ענינים בהנהגת ה' עמו, בעת השלוה שלא הגיע אליו שום צרה ופחד אויב, ואז הוא מברך על הטובה על שה' שמרו בל יבא אליו רעה כלל, ב] עת שבאו עליו רעות רבות וצרות, ובזה מספר שני מיני השגחה וישועה, א] השגחה באמצעות הטבע, וזה כשאינו זוכה מצד מעשיו רק שה' ישיעהו ע"י תפלתו שאז יושיעהו ע"י אמצעיים טבעיים, ב] השגחה וישועה ע"פ נסים גלוים למעלה מדרך הטבע כשזוכה לזה ע"פ מעשיו. ואז א"צ לתפלה כלל, כי ה' אתו לתת לו נס

וּמְפַלְטִ֥י אֵלִ֣י צ֭וּרִי אֶחֱסֶה־בּ֑וֹ מָגִנִּ֥י וְקֶֽרֶן־יִ֝שְׁעִ֗י מִשְׂגַּבִּֽי׃ ד מְ֭הֻלָּל אֶקְרָ֣א יְהֹוָ֑ה וּמִן־אֹ֝יְבַ֗י אִוָּשֵֽׁעַ׃ ה אֲפָפ֥וּנִי חֶבְלֵי־מָ֑וֶת וְנַחֲלֵ֖י בְלִיַּ֣עַל יְבַֽעֲתֽוּנִי׃ ו חֶבְלֵ֣י שְׁא֣וֹל סְבָב֑וּנִי קִ֝דְּמ֗וּנִי מ֣וֹקְשֵׁי מָֽוֶת׃ ז בַּצַּר־לִ֤י ׀ אֶקְרָ֣א יְהֹוָה֮ וְאֶל־אֱלֹהַ֪י אֲשַׁ֫וֵּ֥עַ יִשְׁמַ֣ע מֵהֵיכָל֣וֹ קוֹלִ֑י וְ֝שַׁוְעָתִ֗י לְפָנָ֤יו

רש"י

שמלטתני בסלע המחלקות כשהייתי מלומלס בין שאול ואנשיו להתפש כמו שנא' ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד וגו' (ש"א כ"ג): ומצודתי. לשון מבצר: צורי. לשון סלע: אחסה. אברוזי"ר בלעז: אחסה בו. אתכסה בצלו כענין שנא' ומבלי מחסה חבקו צור (איוב כ"ד) שהסלעים כסוי ומגן להולכי דרכים מן הרוחות ומזרם גשמים: (ד) מהולל אקרא ה'. בהלולים אקראנו ואתפלל לפניו תמיד. כלומר אף לפני התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע מאויבי: (ה) אפפוני חבלי מות. פעמים רבות סבבוני רשעים. אפפוני כמו סבבוני, וכן אפפו עלי רעות (לקמן מ'): חבלי מות. אסיפת אויבים כמו חבל נביאים (שמואל א' י'). וי"ת כאיתתא דיתבא על מתברא לשון חבלי יולדה (הושע י"ג): ונחלי בליעל. אף הוא לשון גייסות שוטפים כנחל: (ו) חבלי שאול. כמו חבלי מות משריין רשיען, ואני מה הייתי עושה. (ז) בצר לי אקרא. אני הייתי קורא לה' תמיד:

מצודת דוד

בבעל הקרנים: (ד) מהולל. כשאני קורא לה' בהלל אז אני נושע מאויבי: (ה) אפפוני. כאשר סבבו אותי כאבי מות וכאשר האנשים כנחלים מאנשי בליעל בעתו וחרדו אותי: (ו) חבלי. וכאשר כאבי שאול סבבוני וקדמו אותי מוקשים המביאים המיתה: (ז) בצר לי. בעת שהיה צר לי באחת

מצודת ציון

מי: (ה) אפפוני. סבבוני כמו כי אפפו עלי (לקמן מ'): חבלי. מכאובי כמו חבלי יולדה (הושע י"ג): ונחלי. מלשון חולי כמו נחלה מכתך (נחום ג'): בליעל. כמו בלי עול שפרקו עול שמים: (ו) קדמוני. באו לפני:

שהצרים האלה אז קראתי לה' ושמע קולי: ושועתי לפניו. ומה שצעקתי לפניו באה באזניו וכפל הדבר כמ"ש מתך

באור הענין

להמוסם: (ב) ארחמך, אני ממלא אותך רחמים אתה ה' חזקי, (כי ה' לא יתפעל ולא יצדק אצלו הרחמים שהוא ההתפעליות שיתפעל המרחם בראותו איש מדוכא) אני הגורם שבעבורי אתה מלא רחמים, לא שהרחמים הם מצד התפעלות שלך: (ג) ה' סלעי, מספר תחלה עת השלוה שאין שום צרה מגעת אליו כלל, ויש בזה שני ענינים, א] השמירה והשגחה מן האויב לבל יקרב אליו, ב] מדרגה יותר גדולה הוא שעוד ינצח הוא את האויב וימשול עליו, נגד ההשגחה אומר ה' סלעי ומצודתי ומפלטי, כי ההשגחה היה בג' ענינים, א] המפלט מן האויב שעז"א מפלטי, ב] המבצר והמצודה שלשם ינוס וימצא מפלט, שעז"א ומצודתי, ג] המקום שעליו תעמוד המצודה על שן סלע גבוה, שעז"א ה' סלעי, ור"ל אתה הוא הסלע וגם המצודה הבנויה עליו וגם המפלט אותי אל המצודה, ונגד המדרגה השנית שהוא ינצח וימשול על האויב, שמז"א אלי צורי אחסה בו, ששם אלי צורי בכינוי אל האדם מורה על השגחה מיוחדת יותר ועל הדבקות שי"ל עמו ומצד זה הלא תוסיף לעשות עמדי שעוד אנצח אני את האויב, וגם לזה צריך ג' דברים, א] המגן שנושא לפניו בעת קרב, שעז"א מגני, ב] הקרן שבו יגח את אויביו, שעז"א קרן ישעי, ג] החוזק והגבורה בעת קרב, שעז"א משגבי: (ד) מהולל, ר"ל בעת כזאת שאיני בצרה כלל, אז אקרא את ה' ואכנהו בשם מהולל, שהוא מהולל תמיד, כי בצד הזה לא יתפללו ולא יחננו על צרה, רק יהללוהו תמיד על טובותיו, וע"י ההילול נגד מן אויבי אושע, ולא אצטרך לתפלה כלל: (ה) אפפוני, עתה יתחיל לספר ההנהגה השנית בעת שיבואו עליו רעות וצרות שאז יצטרך לתפלה, בעת שאפפוני חבלי מות ועם זה גם נחלי בליעל יבעתוני, מות מצד אחד ואויבים מצד השני: (ו) חבלי, מוסיף שיותר מזה שסבבוני חבלי שאול, כאלו אני עומד להקבר בשאול אחר שכבר קדמוני מוקשי מות, כאלו הוא אחר המות ועומד להקבר, ר"ל משל שנדמה כאלו מת ונקבר ובטל מן העולם: (ז) בצר לי אקרא ה', שאז צריך אני להתפלל ולקראהו מתוך הצרה, ואל אלהי אשוע, לישועה, ואז ישמע מהיכלו קולי, על ידי תפלה וימהר להושיע, והנה פסוק זה הוא פסוק חרוזי שיכפל בכל מאמר, המליץ מצייר פה ישועת ה' שיושיעהו ע"י אמצעיים טבעיים בדרך הטבע, ובא הציור שבעת שקורא אל ה' מתוך צרתו יכין ה' אחד מן הסבות הטבעיות שעל ידו יושע מן הצרה הזאת, אבל הסבה הזאת עצמה שהוכנה להושעתו תסבב לו צרה אחרת עפ"י הטבע וצועק שנית, ומזמין ה' סבה אחרת שינצל גם מרעה

באור המלות

(ד) אקרא. מענין קריאת השם:
(ה) אפפוני. דבר רע המקיף, והוא מענין אפס, שבא עלי מכל פאה. ונחלי, כנחל שוטף:
(ו) שאול, מות. השאול הוא קבר שהוא אחר המות, עז"א קדמוני מוקשי מות:
(ז) אקרא ה', ואל אלהי אשוע. כבר באלתי בכ"מ ששם הויה יכוין בו על הנהגתו הכללית מצד שהוא בורא העולם, ושם אלהים שבא בכינוי יציין ההשגחה הפרטית, ויש הבדל בין אקרא ובין אשוע ששפל שוע מורה

לְפָנָיו ׀ תָּבוֹא בְאָזְנָיו׃ ח וַתִּגְעַשׁ וַתִּרְעַשׁ ׀ הָאָרֶץ וּמוֹסְדֵי הָרִים
יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי חָרָה לוֹ׃ ט עָלָה עָשָׁן ׀ בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו תֹּאכֵל
גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ׃ י וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו׃ יא וַיִּרְכַּב
עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּדֶא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃ יב יָשֶׁת חֹשֶׁךְ ׀ סִתְרוֹ סְבִיבוֹתָיו

סכתו

ת״א וירכב על. ר״ס לב: ישת חשך. חגיגה יא:

ע״ש (ח) רו״ר א׳ א׳: (ט) ז״ח נשא האזינו תצ״ג מ״ט: (י) ז״ח יתרו פקודי וי״ר י״ט מכי׳ יתרו בחודש ע׳ ס׳ הבהיר ספרא אדר״נ ל״ד פדר״א מ״א: (יא) ז״ח בראשית דברים ש״ר א׳ ט׳ במ״ר י״ד מכי׳ בשלח ש׳ ד׳ מ״ד כונן פ״ז הקד״מ א׳ ת״כ שופטים אדר״נ ל״ד פדר״א ד׳: (יב) ש״ר י״ד קה״ר א׳ היכלות ג׳ ס׳ הבהיר כונן פ״ז כ״א מ״ד א׳ ול״ו ס״ס א׳ ומ״א כ״ח ב׳ וע׳ פ״ז ב׳ וע׳ פ״ס א׳ ת״כ כא:

רש״י

(ח) ותגעש ותרעש הארץ. אינו מחובר למקרא העליון. אלא מחובר לראשו לסופו, כי חרה לו. ותגעש ותרעש הארץ. כי משמש בלשון כאשר כשחרה לו ובא לנקום נקמת עמו ועבדיו מפרעה ומעמו נגעשה ונרעשה הארץ: (ט) עלה עשן באפו. אנשי״ם נארילא״ש בלעז כן דרך כל חרון אף להעלות עשן מנחיריו: (י) ויט שמים וירד. לעבור בארץ מצרים. וירד כמשמעו. ל״א אי אנמבי״ש בלעז: (יא) וידא. ויעף כמו כאשר ידאה הנשר (דברים כ״ח): (יב) חשכת מים. שבעבי שחקים הם חשך אשר

מצודת ציון

(ח) ותגעש. ענין התנודד והתנועה כמו כנהרות יתגעשו מימיו (ירמיה מ״ו): (ט) עלה עשן. הוא ענין כעס ואמר בל׳ הנופל באדם שע״י חמום הכעס נראה כעין עשן יוצא מנחירי האף וכן יעשן אפך (לקמן ע״ד): (י) וערפל. אופל הענן: (יא) כרוב. מלאך ורז״ל אמרו כרביא (חגיגה י״ג) וכוא תרגום של נער כי דמות אדם להם: וידא.

מצודת דוד

מגילת ספיר: (ח) ותגעש. רעדו ורעשו אויבי יושבי הארץ: מוסדי הרים. הוא משל על פרעה ושריו: כי חרה לו. כאשר חרה לו לקחת מהם נקמתי: (ט) תאכל. תשרף את אויבי וממנו באו גחלים ובערו בהם: (י) ויט. נטה את השמים למטה לארץ וירד עליהם להיות קרוב להם להכות בהם והוא מדרך משל לומר שהיה ממהר ליפרע מהם: תחת רגליו. להיות מוכן ליפרע מהם בחושך של ערפל:

(יא) וירכב. כמהר לבוא: כנפי רוח. דימה נשיבת הרוח לעפיפת העוף: (יב) ישת חשך. להחשיך להאויב: סביבותיו.

באור המלות

מושק ישועה, וזה מגד שהוא אלהי המיוחד לי בהשגחתו המיוחדת, ושועתי לפניו תבא הוא מוסיף על ישמע קולי, שמורה ששומע מרחוק, ושועתי תבא לפניו הוא שיקבל את השועה:

(ח) ותגעש, ותרעש. געש היא התנועה היתירה והרעש גדול מן הגעש, והרגז קטן מן הגעש:

(יא) ויעף, וידא. הדאה היא עפיפה במהירות גדול (ירמיה מ״ח מ׳):

תפלות דוד

באור הענין

זאת, ושוב יתעורר ע״י הסבה השנית רעה אחרת משתלשלת ממנה כפי הטבע ויצעק בפעם השלישית ויושיעהו גם מזאת, בענין שמרעה אל רעה יצא וה׳ הושיעהו בכל פעם, והעמיד הציור הזה במשל, שבעת הקיפוהו אויביו וצרו עליו וצעק אל ה׳ הכין ה׳ רעש הארץ שפתחה הארץ את פיה וילדו אויביו חיים שאולה, ונגול מצרתו, אבל ע״י הרעש נסתבב שריפת אש, כדרך הגרי עד שמוריקים אש וגפרית בעת הרעש, והיה בסכנה אחרת מפני האש, וצעק אל ה׳ והכין גשם שוטף לכבות האש, אבל ע״י שהתקדרו העבים פתאום יצא מהם ברקים ורעמים עצומים והיה בסכנה אחרת מפני הרעם והברק, וצעק עוד אל ה׳ וצוה ה׳ שיתפוצצו העננים ויפלו מימיהם וחדל הרעם והקולות, אבל ע״י התפוצצות העננים פתאום נעשה שטף גדול במקום שעמד ושבולת מים שטפתהו, וצעק עוד אל ה׳ וישלח ה׳ את ידו וימשהו ממים רבים בחסדו. זה תורף הציור בכלל, ובזה יבא אל הבאור, אומר שבעת קרא אל ה׳ בצר לו שמע מהיכלו קולו: (ח) ותגעש ותרעש הארץ, ונעשה רעש הארץ להטביע את אויביו חיים שאולה, ומוסדי הרים ירגזו, כדרך הגרי עד שיפתחו לועס בעת הרעש וירגזו באף ובחמה ובאש בוער, וזה היה ע״י שחרה לה׳, והתגלה חרון אפו ואש חמתו בתוך הרעש: (ט) עלה עשן באפו, מצייר ההר הבוער ומריק אש וגפרית ומעלה עשן כיום הרעש כאלו העשן העולה הוא העשן העולה מאפו, [שיציין כאלו אף ה׳ בוער בלב ההר], והאש האוכלת ממנו הוא היוצא מפי ה׳ המוריק אש דרך פיו, עד שגחלים בערו ממנו, כמו שהוא בהרים המוריקים אבני אש: (י—יא) ויט, פה נמשך החרוז בצר לי אקרא ה׳ וישמע מהיכלו קולי ויט שמים וירד, שאז כשצעק שנית על הצרה החדשה, כפה שמים למטה וירד להושיעו, ותחת שני יסודות שהם יסוד העפר ויסוד האש אשר בבטן הארץ רומסים לבלע ולהשחית, הכין ה׳ תשועה על ידי יסוד הרוח ויסוד המים, שבעת ירד ה׳ וערפל תחת רגליו להושיעו, וירכב על כרוב, אז יעוף על כנפי רוח, כאלו התעורר הרוח וישא את העננים לכבות את השרפה (כמ״ש האם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח), עד שע״י הרוח התעורר יסוד המים, עד: (יב) שישת חשך סתרו, ר״ל את החושך שבו יסתתר ה׳, את החושך הגמגם

סֻכָּתוֹ חֶשְׁכַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃ יג מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ עָבָיו עָבְרוּ בָּרָד וְגַחֲלֵי־אֵשׁ׃ יד וַיַּרְעֵם בַּשָּׁמַיִם ׀ יְהוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קֹלוֹ בָּרָד וְגַחֲלֵי־אֵשׁ׃ טו וַיִּשְׁלַח חִצָּיו וַיְפִיצֵם וּבְרָקִים רָב וַיְהֻמֵּם׃ טז וַיֵּרָאוּ ׀ אֲפִיקֵי מַיִם וַיִּגָּלוּ מוֹסְדוֹת תֵּבֵל מִגַּעֲרָתְךָ יְהוָה מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפֶּךָ׃ יז יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים׃ יח יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז וּמִשֹּׂנְאַי

ת״א חשכת מים. תענית י: ועליון יתן קולו. ספר הזוהר פרשת ויגש:

ע״ש (יג) שי״ר א׳ ס׳ תכ״ו ב׳ הבאור ירו׳ סוטה ח׳ ג׳ אדר״נ ל״ג: (יד) ז״א ויגש: (טו) שי״ר א׳ ס׳ אדר״נ ל״ג:

רש״י

סביבותיו. ושמא תאמר לפנים מן החשך אין אור ת״ל מנוגה אשר נגדו (ומתוך) מחילתו את עביו אשר סביבותיו בוקעים ועוברים ברד וגחלי אש: (יג) עברו. פרישפא״ש בלעז, הברק בוקע ועובר על המצרים על ים סוף: (טז) ויראו אפיקי מים. כשנבקע הים: ויגלו מוסדות תבל. שכל מימות שבעולם נבקעו: מנשמת. מנשיבת: (יז) ישלח ממרום. מלאכיו להציל את ישראל מן הים וממצרים: ימשני. לשון הוצאה כמו מן המים משיתיהו (שמות ב׳):

מצודת דוד

החושך שם סביב סוכתו להיות מוכן לפניו: חשכת. החושך הזה בא מחשכת רבוי המים הנבלעים בהעבים הפרושים תחת השחקים: (יג) מנגה נגדו. מחמת האורה שלפניו אשר הוא רוצה להאיר ולהושיע לי: עביו עברו. היו העבים מעבירים להשליך על האויב ברד וגחלי אש: (יד) וירעם. נתן בשמים קול רעם לרדת משם ברד וגחלי אש: (טו) ויפיצם. את האויבים: וברקים רב. ירה ברקים והמם אותם: (טז) ויראו. שם נראה קרקעית אפיקי המים כי נבקעו המים: ויגלו. כי נבקעה הארץ: מגערתך. ממה שגערת באויב: **מנשמת.** הרוח היוצא מאפך והכל הוא דרך משל: (יז) ישלח. עזרתו שלח ממרום ולקחני מיד האויב: ממים רבים.

מצודת ציון

ענין עפיפה ופריחה כמו כאשר ידאה הנשר (דברים כ״ח): (טו) רב. ענין השלכת חצים כמו רובה קשת (בראשית כ״א): (טז) אפיקי. הם המים הנגרים בחוזק כמו כאפיקים בנגב (לקמן קכ״ו): (יז) ימשני. ענין הוצאה כמו מן המים

תפלות דוד

באור הענין

סביבות סוכתו, ישת שיהיה **חשכת מים של עבי שחקים**, שיתקבצו עבים ע״י הרוח עד שתחשך הארץ מן העבים וחשכת מים, ומים אלה יכבו את האש והגחלים הבוערים מן ההר, ונושע מן צרה הזאת, אולם עתה יספר שמן הסבה הטבעיית הזאת שע״י בא לו תשועה, השתלשלה רעה וצרה אחרת, שע״י התקדרות העבים הרבים שהם מלאים חלקי אש ודברים מבעירים כמו גפרית וזאלפעטער, וע״י נשיבת הרוח בם בכח גדול וע״י מרוצתם וקלות מהלכם, וע״י שילחנון יחד קרירות העבים עם חמימות העלעקטרי המתעורר בתוכם ע״כ יעמדו רעמים גדולים וברקים עצומים כנודע לטבעיים, וז״ש. (יג—יד) **מנוגה נגדו**, רייל שמתוך חשך סתרו תהל נוגה מנגד אור ה׳, ומזה יתהוה את הברק, שעל ידו **עביו עברו ברד וגחלי אש**, שהעבים התמלאו ברד מן הקרירות ע״י שהאש עלעקטרי יתפשט מן האדים, וגחלי אש ע״י התעוררות החום, והאש והקרירות יתפוצצון זה בזה, ועי״כ יתהוו רעמים עצומים וברקים נוראים, **עד שירעם בשמים ה׳** תחת שנעשה שקט בארץ מן האש, התעורר האש והרעש בשמים, ששם **יתן העליון קולו עם ברד וגחלי אש**, והוא נתון עתה בצרה חדשה: (טו) **וישלח**, פה נמשך האחרון **בצר לי אקרא ה׳** וכו׳ **וישמע מהיכלו קולי, וישלח חציו ויפיצם**, שהרעש עצמו יפוצץ את העבים, וע״י שיתלבו הרעמים והברקים, יתפזרו העננים וישפכו את מימיהם כנודע, ומדמה זה במליצתו כאילו ה׳ שלח חציו והפיץ את העבים, ומפרש מה הם החצים **שברקים רב** וע״י רבות הברקים **הממם** וחדל הרעש, וכל תשועות אלה הם ע״י סבות טבעיות, עד שנושע גם מצרה זאת: (טז) **ויראו**, עתה יספר שמן התשועה הזאת השתבבה צרה אחרת טבעיית, שע״י שבירת העבים והתפוצצם פתאום נתהוה שטף מים עד **שהתראו אפיקי מים, ויגלו מוסדות תבל**, שהמים שהיו יסוד לתבל בששת ימי בראשית שהיה כל העולם מים במים ונתכסו אח״כ כי עלו המים ע״י אדים אל הרקיע והעבים כמ״ש בפי׳ מעשה בראשית ולקמן סי׳ ק״ד, עתה נתגלו שנית כי שבו המים ויציפו את היבשה, וכ״ז היה **מגערתך ה׳**, שכמו שתחלה תהום כלבוש כסיתו מן גערתך ינוסון, עתה שבו מגערת ה׳ שנית אל היבשה, **ומנשמת רוח אפך**, שפזר ופצץ את העבים ששפה הארץ ע״י שטף, ועי״כ נשטף גם דוד בשטף מים ותבולת שטפהו: (יז) **ישלח ממרום**, פה נמשך האחרון **בצר לי אקרא ה׳** וכו׳ **וישמע**

באור המלות

(יג) **מנוגה**. הוא האור הבא על גשם מן אור הזורח: (טו) **רב**. מענין ריבוי, או מענין רובה קשת, **ויהומם** כמו והמם גלגל עגלתו (ישעיה כ״ח): (טז) **אפיקי מים**. המוגרים בחוזק: (יז) **ימשני**. כמו מן המים משיתיהו: (יח) **מאויבי ומשונאי**. האויב הוא יותר מן השונא, שימצא שונא בלתי דורש רעה, וימצא גם על דברים

וּמִשֹּׂנְאַי כִּי־אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃ יט יְקַדְּמוּנִי בְיוֹם אֵידִי וַיְהִי יְהוָה לְמִשְׁעָן לִי׃ כ וַיּוֹצִיאֵנִי לַמֶּרְחָב יְחַלְּצֵנִי כִּי חָפֵץ בִּי׃ כא יִגְמְלֵנִי יְהוָה כְּצִדְקִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי׃ כב כִּי־שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי׃ כג כִּי כָל־מִשְׁפָּטָיו לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו לֹא־אָסִיר מֶנִּי׃ כד וָאֱהִי תָמִים

ע"ש (יז) ס"ד כ"ב : (כד) ז"ו נסח :

רש"י

(יט) יקדמוני. אויבי היו ממהרין ומקדימין נבוא עלי ביום אידי ויהי ה' וגו' : (כא) כצדקי. כצדק לכתי אחריו במדבר : כבר. לשון נקיות כמו ובר לבב (לקמן כ"ד) . ד"א ישלח ממרום יקחני . כנגד עצמו אמר על שם המלאך שבא נסלע המחלקות לפנות את שאול מעליו שנאמר ומלאך בא אל שאול וגו' (שמואל א' כ"ג) : בצדקי . שלא הרגתיו בכרתי את כנף מעילו : (כג) כי כל משפטיו לנגדי . תמיד שמתי אותם לנגד

עמו

מצודת ציון

משיתהו (שמות ב') : (יט) אידי . ענין צער ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב ל"א) : (כא) כבר . מלשון ברור ונקי : (כג) מני . ממני :

מצודת דוד

רודפי הרבים השוטפים כמים : (יח) כי אמצו . כאשר חזקו ממני במלחמה אז הצילני מידם : (יט) יקדמוני . שונאי היו מקדימין לבוא עלי בעת קרה לי מקרה רע בחשבם כאשר התחלותי לנפול לא אקום עוד אבל ה' סמך אותי אף כי נפלתי הנה קמתי : (כ) למרחב . למקום רחב להנצל מידם : יחלצני . הוציאני מן המצר : (כא) כצדקי . כפי צדקי כי לא הרעותי את אחד מהם : כבר ידי . כפל הדבר במ"ש : (כב) מאלהי . ממצות אלהי :

תפלות דוד

באור המלות

הגיונים שונאי בלא שנאת תוכחת , ומוסיף שישמרהו גם משונאיו שאין רעתם גלויה כ"כ , ובאו נרדפים בס' זה י"ח מ"א , כ"ה ט' , ל"ה י"ט , ל"ח כ' . ס"ט ה' , פ"ג י' , פ"ט כ"ד , ק"ו מ"א :

(כא) יגמלני , ישיב לי . הגמול הוא בצירוף איזה התפעליות אהבה או איבה , וההשבה והתשלומין הוא בעד הפעולה עצמה , כמ"ש ישעיה (נ"ט י"ח) יואל (ד' ד') ולקמן (כ"ח ד' . קכ"ז י' , קל"ז ח') :

(כב) דרכי ה' , מאלהי . כבר באהרתי שהשם ה' מורה הנהגתו הכוללת שמצד זה דרכיו הכוללים הם רחמים וחנינה וכדומה , ואלהי מורה היחוד הפרטי אל האדם שמצד זה הזהירו מן הרע והרשע :

(כג) משפטיו וחקותיו . הבדלם מבואר שחקה הוא דבר שאין טעמו ידוע :

באור הענין

מהיכלו קולי ישלח ממרום יקחני , מצייר שהיה כבר נטבע במים וה' שלח וימשהו ויוציאהו ממים רבים , וגם בזה מצייר שאויביו עוד לא רפו ממנו , וכאשר ראוהו נטבע במים ושים לו דרך לצאת מן המים , עמדו אצל שפת המים ושומרים שבעת ירצה לצאת יטביעוהו שנית , וה' הצילו גם מידם , וז"ש שבעת ימשני ממים רבים . (יח—יט) יצילני ג"כ מאויבי עז אשר יקדמוני ביום אידי , שרוצים להקדימו טרם יצא מן הנהר ולהטביעו שנית , וה' היה למשען לי , כי ע"י השגחת ה' . (כ) ויוציאני למרחב למקום שאין יכולים לעכבני מלצאת מן המים , ובצאתי אז יחלצני מידם , לבל יוכלו לתפשני ולהרע לי , וכ"ז מצד שחפץ בי , ע"כ הצילני מכל הרעות האלה :

(כא) יגמלני , אחר שבאר האופן הראשון שהושיעהו ה' ע"י תפלתו וצעקתו וע"י אמצעיים טבעיים , שבזה יתהלכו לפעמים הסבות והמסובבים ויוליכוהו מצרה אל צרה אחרת , עד שהוצרך לצעוק בכל פעם , מתחיל לדבר על האופן השני שיושיעהו ה' בדרך נס ופלא בעת יזכה לזה עפ"י מעשיו הטובים , שאז לא תקום פעמים צרה ותהיה התשועה מופלאת וגדולה מאד , ועז"א בעת שיגמלני ה' כצדקי וכו' , אז האל המאזרני חיל וכו' משוה רגלי כאילות וכו' , כמו שיתבאר , ואמר יגמלני ה' כצדקי כבור ידי ישיב לי ויש הבדל בין גמול ובין השבה , שההשבה היא כפי המעשה והפעולה והגמול הוא כפי תכונת האהבה או השנאה שיש לו עליו , שהגמול נקשר תמיד עם התפעליות , ויש הבדל בין צדקי ובין בור ידי , שצדקי הוא בקום ועשה ובור ידי הוא מה שישב ולא עבר עבירה , לפ"ז היה ראוי שיאמר בהפך ישיב לי כצדקי ויגמלני כבור ידי , שההשבה הוא על מה שעשה במעשה , והגמול והאהבה הוא על השוא"ת , אולם אמר רבותא , שלא לבד שישיב לי כצדקי כי גם יגמלני כצדקי , שמלבד התשלומין כפי הפעולה תהיה ג"כ גמול כפי האהבה , וכן לא לבד שיגמלני על בור ידי כי גם ישיב לי , כי יחשב לי את מה שנמנעתי מלעשות רע כאלו עשיתי טוב בפועל וישיב לי ע"ז שכר , ומפרש הדבר במאמרים מקבילים , יגמלני ה' כצדקי . (כב) כי שמרתי דרכי ה' , שהצדק אשר עשיתי לא עשיתיו מפני שהשכל והנימוס מחייבו עד שא"צ שישיב לי רק על הפעולה בעצמה , כי שמרתיו מפני שהם דרכי ה' ללכת בדרכיו ולהדמות אליו , וע"ז אני ראוי לגמול שיגמול עלי כפי האהבה והדבקות שהלכתי בדרכיו ודבקתי בו , וכבור ידי ישיב לי כי לא רשעתי מאלהי , שמה שלא רשעתי , לא היה מפני שהשכל מחייבו או שטבעי אינו נוטה להרשיע , רק הסבה היה מאלהי , מפני אזהרת ה' ופקודיו , הגם שיצרי היה מסיתני להרשיע , ובזה ראוי שישלם

עִמּוֹ וָאֶשְׁתַּמֵּר מֵעֲוֺנִי׃ כה וַיָּשֶׁב־יְהוָה לִי כְצִדְקִי כְּבֹר יָדַי לְנֶגֶד עֵינָיו׃ כו עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם־גְּבַר תָּמִים תִּתַּמָּם׃ כז עִם־נָבָר תִּתְבָּרָר וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתְפַּתָּל׃ כח כִּי־אַתָּה עַם־עָנִי תוֹשִׁיעַ וְעֵינַיִם רָמוֹת תַּשְׁפִּיל׃ כט כִּי אַתָּה תָּאִיר נֵרִי יְהוָה אֱלֹהַי יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי׃

ת"א ואשתמר מעוני. ס' הזוהר אדרא נשא: עם חסיד. נדרים לב: כי

ק"ש (כו) וי"ר י"א סא"ז ג': (כח) ז"ו בהעלותך פנחס ש"ר ל"א אודר"ע א' ת"כ תפספסי (כט) וי"ר כ"א ל"א במ"ר ס"ו פס' דאיכה ז' פסי' ח' ת"כ בהעלותך שו"ט נא קי"ט:

רש"י

עיני: (כו) עם חסיד תתחסד. כלומר לפי שכן דרכיו לגמול מדה כנגד מדה. חסיד תמים נבר כנגד שלשה אבות: (כז) עם נבר. נאמן: עם עקש. כנגד פרעה: (כט) כי אתה תאיר נרי כשנלחם

מצודת דוד

(כד) עמו. עם ה': ואשתמר. שמרתי את עצמי מן הדבר הנתגב לי לעון: (כה) וישב. לזה השיב ה' לי כצדקי: לנגד עיניו. ולא נגד בני אדם ולהתיהר: (כו) עם חסיד. כי כן דרכך להתנהג בחסד עם החסיד: (כז) עם נבר. עם איש ברור ונקי תתנהג בבירורות כי תשלם לאיש כמעשהו: (כח) עם עני. עם תושיע: ועינים רמות. המתגאים ביותר: (כט) תאיר נרי. רצה לומר תשלח לי עזרה: יגיה חשכי. יושיעני מן

מצודת ציון

(כו) גבר. איש כמו דרך גבר בעלמה (משלי ל'): (כז) עקש. עקום: תתפתל. גם הוא ענין עקום כמו דור עקש ופתלתל (דברים ל"ב): (כט) יגיה. יזריח ויאיר:

תפלות דוד

באור הענין

לי שכר כי בבא דבר עבירה לידו וכבש תאותו מקבלים לו שכר כעושה מצוה, כמ"ש חז"ל: (כג) כי כל משפטיו לנגדי וחקותיו לא אסיר מני, יש הבדל בין משפט ובין חק, שהמשפט הוא דבר שהשכל מחייבו, והחק הוא דבר שאין השכל מבין טעמו, ויש הבדל בין לנגדי ובין לא אסיר מני, שהעומד נגדו הוא עצם הנלה לו, אבל לא אסיר מני מורה שהוא דבוק בו ואינו מסירו מעליו,

באור המלות

(כו—כז) חסיד, תמים, נבר. החסיד הוא העושה כל מעשיו ע"פי דרכי החסידות יתר מן הראוי והחיוב, והתמים ישמור מצות ה' כפי החיוב וגדרו הוא התמימות שיעשה תמיד בלי שינוי ובלי פניה, והנבר הוא הנזהר מרע, כמו כבור ידי, והזכותי בבור כפי, תתפתל, הוא יותר מן עקש, שנז"א דור עקש ופתלתל, ובשלילה אמר בהפך אין בהם נפתל ועקש (משלי ח'), שיוסיף ה' להתפתל עמו:

(כט) תאיר, יגיה. כבר באתי (ישעיה כ"ט) ובכ"מ,

ור"ל שהמשפטים הגם שהשכל מחייבם ודבוקים עם האדם בטבע, אני עושה אותם בעבור שהם נמצאים בשכלי רק מצד שה' צוה אותם, וכאלו הם עומדים לנגדי בלתי נמצאים בי בשכלי רק אני מקבלם מה', כדברים שהם רחוקים מהשכל, ובכ"ז אני מגביל דרכי לעומתם, והחקים הם בעיני כאלו הם נמצאים בשכלי ובנפשי וכאלו הם מצות שכליות ואינם עומדים לנגדי מרחוק רק הם נמצאים פמי, כמ"ש נטיתי לבי לעשות חקיך, שע"י האמנתו בה' לבו נוטה אליהם כאלו הם מצות שהשכל מחייבם עד שלא אסירם ממני, והם מושרשים בלבי ובנפשי: (כד) ואהי, אומר, אם אוסיף אומץ והגעתי למדרגה יותר גדולה עד שאהי תמים עמו, וגדר מדרגת תמים, הוא שאין בכחות גופו ושכלו ההתנגדות כלל אל מצות ה', כי נתהפך טבע גופו ושכלו אל טבע הקדושה והטהרה עד שאינו חוקר כלל ואין אצלו שום נטיה ושום פניה בעבודת ה', עד שאשתמרה מעוני, שאהיה נשמר מעון ממילא, ואהיה נשמר מן העון עצמו, כי תאות גופו ותכונותיו הם בעצמם שומרים אותו שלא יתאוה לעון כלל, ואז. (כה) וישב ה' לי כצדקי וכבור ידי אשר הוא לנגד עיניו, אז יהיה הגמול לא בעבור הפעולות עצמם כמו שהם פעולות. רק כפי מה שהם עומדים נגד עיני ה' הצופה תעלומות לב ויודע השרשים מאין נמחו הפעולות והכונות עלילותיהם במדת הנפש: (כו) עם חסיד, באר בזה ג' ענינים, א] שלפעמים תהיה ההנהגה העליונה מכוונת מול מעשה האדם, שאם הוא חסיד יעשה ה' עמו חסד, ואם הוא במדרגת תמים או נבר כן יתנהג עמו ה' ג"כ לפי הכנתו כן לטוב כן לרע: (כח) כי, ולפעמים יתנהג עם האדם הפך מהכנתו, שעם עני הם הנכנעים ושפלים בלבותם תושיע, ועיניך על רמים להשפילם: (כט) כי, ויש הנהגה שאינה מכוונת כלל עם מעשה האדם, והם בשני דברים, א] בענין הודעת האמתיות והוראת הדרך בו ישכן אור, וע"ז א' כי אתה תאיר נרי, ור"ל כי האדם מצד טבע חמרו וכחותיו אינו מוכן שיתפשט עליו אור האלהי ושידע האמתיות, אולם מצד שכלו הוא מוכן לקבל האור, ומצד זה נמשל אור השכל לנר המאיר חשכת הנפש, כמ"ש נר אלהים נשמת אדם, אולם הנר הזה לא יאיר מעצמו רק ע"י אור ה' שיעלה נר הנפש ויאיר אל עבר פניו, שהשכל בחקירותיו א"א שישיג אור האמת, רק ה'

ל כִּֽי־בְ֭ךָ אָרֻ֣ץ גְּד֑וּד וּ֝בֵֽאלֹהַ֗י אֲדַלֶּג־שֽׁוּר׃ לא הָאֵל֮ תָּמִ֪ים דַּ֫רְכּ֥וֹ אִמְרַֽת־יְהֹוָ֥ה צְרוּפָ֑ה מָגֵ֥ן ה֝֗וּא לְכֹ֤ל ׀ הַחֹסִ֬ים בּֽוֹ׃ לב כִּ֤י מִ֣י אֱ֭לוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵ֣י

ת"א אמרת ה'. יומא עב: מגן הוא. עקרים כא:

ע"ש (ל') ת"ז ע' נ"ג ב': (לא) ז"ח ברא‎שית בלק ב"ר פ"ד ש"ר פ"א וי"ר ב' פ"נ לך שמיני סגו"ד י"ד: (לב) ז"ז נך:

רש"י

בלילה בגדוד עמלק הבא על צקלג שנאמר (שם ל') ויכם דוד מהנשף עד הערב למחרתם: (ל) כי בך. במבטחך: ובאלהי אדלג שור. כשבא להלחם על יבוסי ואמר כל מכה יבוסי וגו' יהיה לראש ולשר (דברי הימים א' י"א) הבית יואב ברוש רענן וכפפו ונתלה בו ועלה על החומה אמר דוד יהלמני צדיק וגו' (לקמן קמ"א) קצר לו הקב"ה את החומה ודילג, במדרש תהלים: (לא) צרופה. ברורה

מצודת ציון

(ל) אדלג: אקפץ: שור. חומה כמו בנות צעדה עלי שור (לא) תמים דרכו. לגמול לאדם כמפעלו: צרופה. ככסף צרוף שאין בו סיג כן אמרות ה' והבטחתו אין בה דבר בטל: מגן. מחסה כמגן: (לב) כי מי אלוה. אשר בידו הכח למחות

מצודת דוד

סגרה: (ל) כי בך וגו'. בבטחונך ארוץ למחנה האויב ולא אירא ובעזר אלוה אדלג על החומה לכבוש העיר:

תפלות דוד

באור המלות

שהנוגה הוא דבר תחוך המקבל האור מדבר מואר כמו הירח מן השמש:

(לב) אלהי, ה', כבר התבאר בכ"מ ששם ה' יבא מלד שהוא בורא העולם ומנהיגו בכלל, ושם אלהי אלהינו בבא בכינוי מורה על ההשגחה המיוחדת שהוא לפי המעשים:

באור הענין

יאיר נרו עד שיאיר באור ה', מלד זה אמר כי אתה תאיר נרי, אולם החשך והערפל המסבבים את הנר הזה שהם כחות החומריים הסוככים עליו, הם חשך ממש, עד שאינם מוכנים לקבל נוגה מן האור הזה, וגם לזה צריך עזר ה' שיעשה החשך הזה מוכן אל שיגיה מן האור הזה, ועז"א כי אתה אלהי תגיה חשכי, ומשל הנר הוא הודעת האמונות האמתיות והנבואה אשר ישפיע צל שכל האדם, ומשל הגהת החשך הם המלות שנתן ה' בם יוסרו עניני החומר ע"י הקדושה והזדככות, אשר יהם הם מאת ה' מבלי ימתין על האדם: (ל) כי בך, והענין השני שיעשה ה' מעצמו הוא ההנהגה והשמירה מן הפגעים, ויחוד הנצחון לירא‎יו, שלא יהיה לפי הכנתם וגבורתם כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט, וכמ"ש לא בגבורת הסוס יחפץ רוצה ה' את ירא‎יו להציל ממות נפשם, וז"ש כי בך ארוץ גדוד, שנדמה לי כאלו יש לי גדודים רבים ואנשי חיל, ובאלהי אדלג שור וחומת ומבצרי האויב לכבשם: (לא) האל, מבאר כי אחר שדרך האל והוא ההנהגה שלו הוא תמים, וכל אמרת אלוה שהוא הבריאה שברא במאמר, צרופה מכל סיג, ועי"ז הוא מגן ומחסה לכל החוסים בו, ובאור הדבר, כי עניני ה' בעולמו יתראו לנו בשתי מחזות, א] החקים הטבעיים אשר גבל וחקק בעת הבריאה חק נתן ולא יעבור, למשל שהאש תבער והמים ירדו במורד והשמים יתנו טלם והארץ יבולה, ב] הדרכים אשר יגהיג לפי מעשה בני אדם הבחיריים אם טוב ואם רע, שבעת שבעלי הבחירה עושים מעשים טובים לפניו יסדר את ההנהגה להיטיב להם ולחיותם, ובעת ירעו מעשיהם יסדר ההנהגה לרע, וכפי הנראה לעיני בשר שני החקים האלה נבדלים זה מזה ורחוקים הרחק רב, כי מה יהיה קשר למטר השמים עם מעשה בני אדם בעבודתם או במרים, או רעש הארץ הרבה שדפון וכדומה עם פעולות בעלי הבחירה, הלא חקי הטבע קבועים ומוכרחים ולא ישתנו, ופעולות בעלי הבחירה הם אפשריים. ומן המחזה המדומה הזאת יטעו בני אדם שאין מעשה ודעת וחשבון, כי איך תשתנה הטבע ע"י מעשה בני אדם, אבל אחר שנשים על לב כי חקי הטבע הם ערוכים מאת ה', וגם ההנהגה הבחיריית לפי המעשה שע"י יגמול ויענוש הוא ג"כ מאת ה', באין ספק כי היוצר אותם בודאי קשר שני ההנהגות בחבלים דקים רוחניים עד שיתפעלו זה מזה וימשכו זה מזה, וחקי הטבע הם תלוים ומסכים וישתנו לטוב או לרע לפי שישנו בני אדם את מעשיהם, ובזה יש תקוה שהצדיק יהיה נשמר מכל רעות טבעיות כי הטבע תכנס תחתיו לפי מעשהו, וז"ש אחר שהאל תמים דרכו, שהוא דרך ההנהגה הבחיריית התלויה לפי מעשי בני אדם האפשריים, שדרכיו המה חסד ורחמים וחנינה לטובים ודין ומשפט לרשעים ודרך הזה תמים אין בו חסרון, ואין חקי הטבע עוצרים בעדם כי כל אמרת ה' צרופה, שהם המאמרים שבם גזר שיתהוו העולם וגבל חקי העולם והטבע, הם צרופים מכל סיג, עד שלא יהיה סתירה ביניהם ובין ההנהגה הבחיריית, ומצד זה הוא מגן לכל החוסים בו, כי חקי הטבע נכנעים אל החוסים בה', ומפרש שניהם. (לב) כי מי אלוה מבלעדי ה', שם הויה מורה על הבריאה שהוא שיה מהוה כל נמצא, ושם אלוה מורה על ההנהגה וההשגחה ואלהים המנהיג והמשגיח לפי המעשים.

מִבַּלְעֲדֵי יְהֹוָה וּמִי־צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ׃ לג הָאֵל הַמְאַזְּרֵנִי חָיִל וַיִּתֵּן תָּמִים דַּרְכִּי׃ לד מְשַׁוֶּה רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת וְעַל בָּמֹתַי יַעֲמִידֵנִי׃ לה מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה וְנִחֲתָה קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה זְרוֹעֹתָי׃ לו וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וִימִינְךָ תִסְעָדֵנִי וְעַנְוַתְךָ תַרְבֵּנִי׃ לז תַּרְחִיב צַעֲדִי תַחְתָּי וְלֹא מעדו

ת"א המאזרני חיל. יומא מז נדה לא: וענותך תרבני. עקידה שער א: תרחיב צעדי. סנהדרין לה:
ע"ש (לג) ש"ע קמ"ד: (לו) ב"ר ו' מ"ה במ"ר מ"א וי"ר לס תנ' וירא תשא שו"ט קי"ט:

רש"י

מבטיח ועושה: (לג) ויתן תמים דרכי. הסיר מדרכי כל תקלה ומכשול עד שנעשה שלם וכבוש: (לד) משוה רגלי כאילות, רגלי הנקבות עומדות ביושר יותר משל זכרים: (לה) ונחתה קשת נחושה זרועתי. ונחתה לשון דריכת קשת כמו תניך נחתו בי (לקמן ל"ח) ופעל שלו נחת וכשמתפעל בא דגש ומחסר את הנו"ן, ונחתה מגזרת נחתה כמו נחר גרוני (לקמן ס"ט) מגזרת ננחר כמו נחר מפוח (ירמיה ו'), נדף מגזרת נגדף, עיני נגרה (איכה ג') כמו ננגרה, נתנה כמו ננתנה, נגף מגזרת ננגף, ואין לפותרו מגזרת חתה שהיה לו לומר נחתתה כמו מן עשה נעשתה מן ענה נענתה, (ד"א ונחתה קשת נחושה זרועותי אות ל' דריכת קשת כמו חציך נחתו (לקמן ל"ח) והנו"ן אינה יסוד בתיבה אלא כמו נחלו, סא"א) ונדרכה קשת נחושה ע"י זרועותי קשתות של נחשת היו תלויות לו לדוד בביתו ורואין אותם מלכי האומות ואומרים זה לזה אתה סבור שיש כח ביד דוד לדורכן אין זה אלא ליראנו והוא היה שומע ודורכן בפניהם: (לו) וענותך תרבני. הרבתה מדת ענוותך להתענג בה עמי: (לז) תרחיב לצעדי

מצודת דוד

בידו: (לג) תמים דרכי. דרכי כוה תמים ושלם ולא נפקד איש מאנשי במלחמה: (לד) משוה. שם רגלי קלות לרוץ מהר אחר האויב כאילה זו הקלה במרוצתה: ועל במותי. העמדתני על גבהי וגדולתי: (לה) למלחמה. לדעת תכסיסי המלחמה: ונחתה. נתת בי כח לשבר קשת נחושה: (לו) וענותך תרבני. גודל הענוה שבך להשגיח בי עשה אותי כאלו הייתי עם רב לנצח את האויב עם כי אנשי היו מתי מספר: (לז) תרחיב. הרחבת

מצודת ציון

(בראשית מ"א): (לב) צור. ענין חוזק: זולתי. בלתי: (לג) המאזרני. מלשון אזור וחגורה: חיל. כח: (לד) משוה. מניח כמו שויתי עד בקר (ישעיה ל"ח): (לה) ונחתה. מל'

באור הענין

הוא בעצמו ה' אשר ברא כל הבריאה ויסד חקי הטבע, ואין צור בורא ויוצר זולתי אלהינו המשגיח והמנהיג, באופן שהבורא הוא המנהיג והמנהיג הוא הבורא, ובודאי ערך הכל באופן שלא יהיה סתירה בין חקי הבריאה ובין חקי ההנהגה וחקי הטבע נמשכים לפי חקי ההנהגה: (לג) האל,

תפלות דוד

באור המלות

(לד) משוה. כולל שימה וערך כמ"ש נגדר פעל זה בכ"מ, שנתן אותם להיות דומה כאילות, ותפס על במותי שדרך האילות לעמוד במקומות הגבוהים:
(לה) ונחתה. כמו ונחתה, והוקל כמו ורחבה ונסבה (יחזקאל מ"א):
(לז) תרחיב. כאלו בלעד אחד הוא אלל האויב נגס

אחרי ההקדמה הזאת שבאר איך ימשך מן המעשים הטובים שישמר האדם מן הפגעים ומכל רעה, שב אל ענינו שהתחיל בפסוק כ"א לספר איך ע"י מעשיו הטובים יגלגל בדרך נסיי פלאיו שהוא דורך על חקות הטבע והטבע תכנע תחתיו, ובאר בזה שני אופנים, (אופן א') שהגם שה' יתן לו כח וזריזות וילמדהו תכסיסי מלחמה, מ"מ לא ילחם ולא ירוץ רק יעמוד במקומו והנצחון יהיה מעצמו בדרך נס, ועל נד זה אמר האל המאזרני חיל, חשב ג' דברים, א] שיתן לו החיל והכח למלחמה ומ"מ יתן תמים דרכי, יהיה דרכי בתמימות שלא אלחם ולא אעשה רע לשום אדם, ב] הזריזות והמרוצה, ועז"א הגם כי. (לד) משוה רגלי קלים כרגלי אילות לרוץ אחר אויבי, מ"מ לא ארוץ, רק על במותי יעמידני, הבאר עומד במקומי ולא ארדוף אחר שום אדם, ג] הענה והלימוד בתכסיסי מלחמה, שהגם כי. (לה) מלמד ידי למלחמה ולמדני תכסיסי מלחמה, מ"מ לא אצטרך להלחם כי בהפך ונחתה קשת נחושה זרועותי, שתשבר הקשת ולא ישתמשו בו כלל, וזה האופן האחד שכל הנצחון יהיה בדרך נס ואני אשב בביתי, (האופן השני) שהגם שיהיה הנצחון ע"י ה' לבד כמו שהיה בנס של סנחריב, בכ"ז ירצה ה' לגדל כבודי כאלו אני הייתי המנצח בגבורתי, וז"ש. (לו) ותתן לי מגן ישעך, ר"ל שלמלחמה צריך, א] המגן לשמירה, ב] יד הימין לנצוח, הנה תתן את המגן לי, כאלו אני החזקתי את המגן בעת המלחמה, הגם שהוא מגן ישעך, שישועתך אחזה את המגן לא אנכי, תתנהו לי כאלו היה שלי, וכן אל הנצחון ימינך תסעדני, על שהנצח ימיני ע"י סעד של ימינך, וזה תעשה יען שענותך תרבני, כאלו מרוב ענותך איך רוצה ליחס הנצחון לך שאתה נצחת, והגדיל אותי לתלות את הנצחון בי, ומגד זה שתרצה ליחס את הנצחון אלי. (לז) תרחיב צעדי תחתי, שתחת שבאופן הראשון אמר ועל במותי יעמידני, שיעמוד

שיעמוד

מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי׃ לח אֶרְדּוֹף אוֹיְבַי וְאַשִּׂיגֵם וְלֹא־אָשׁוּב עַד־כַּלּוֹתָם׃ לט אֶמְחָצֵם וְלֹא־יֻכְלוּ קוּם יִפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי׃ מ וַתְּאַזְּרֵנִי חַיִל לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתָּי׃ מא וְאֹיְבַי נָתַתָּה לִּי עֹרֶף וּמְשַׂנְאַי אַצְמִיתֵם׃ מב יְשַׁוְּעוּ וְאֵין מוֹשִׁיעַ עַל־יְהוָה וְלֹא עָנָם׃ מג וְאֶשְׁחָקֵם כְּעָפָר עַל־פְּנֵי־רוּחַ כְּטִיט חוּצוֹת אֲרִיקֵם׃ מד תְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עָם תְּשִׂימֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדוּנִי׃ מה לְשֵׁמַע אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי

ע"ש (לח) ז"ח מקן א"ר בפתי' : (מג) ד"ר ב' שו"ט ל"א : (מד) ד"ר א' תנ' פקודי : (מה) ד"ר א' :

רש"י

תחתי. המרחיב צעדיו אינו נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד') : מעדו. אוקלורגיר"ש בלעז : קרסלי. הם הרגלים מן האסתוירין שקורין קביליי"א בלעז ולמטה: (מא) נתתה לי עורף. פונים לי ערפם ובורחים : (מב) ישועו. מכחישי התורה לע"א שלהם: ואין מושיע. שאין בה יכולת וחוזרים וקוראים אל ה' ולא יענם : (מג) ואשחקם. ל' כתישה : אריקם. כטיט הנרוק שאינו עב כמו הם מריקים שקיהם (בראשית מ"ב) , לא הורק מכלי אל כלי (ירמיה מ"ח) : (מד) תפלטני מריבי עם. שלא אענש בדין ישראל להטות משפט ולא לשעבד בישראל יותר מן הרשות: תשימני לראש גוים. שאין עונש בהם : (מה) לשמע אזן. אפי' שלא בפני אלא שישמעו שליחותי : ישמעו לי. יסורו אל

מצודת ציון

חתת ושבר: (לז) מעדו. ענין השמטה מן המקום: קרסלי. תרגום של כרעים הוא קרסולין: (לט) אמחצם. ענין הכאה ומכה כמו מחץ ראש (לקמן ק"י): (מ) תכריע. ענינו הנפילה על הברכים : ערף. הוא אחורי הפנים : (מא) אצמיתם. אכריתם כמו אותו אצמית (לקמן ק"א) : (מג) ואשחקם. ענין כתישה כמו ושחקת ממנה הדק (שמות ל') : אריקם. מלשון ריקם:

מצודת דוד

פסיעותי לבל ימעדו רגלי להיות נוח לפול : (מא) נתתה לי עורף. כי ברחו מפני ופנו אלי עורף : (מב) ישועו. אל עזר מלכי האדמה;על ה'. כמו אל ה': (מג) כעפר. שיהי' דק כעפר הפורח ברוח : אריקם. אעשה אותם ריק מכל כטיט המושלך בחוצות שנשחק ונדוק ברגלי אדם והרוח מפזרם ונשאר המקום רק ממנו : (מד) מריבי עם. ממלחמת עמים : תשימני לראש גוים. ויהיו מוכנעים לי ולא יוסיפו עוד להלחם עמדי: לא ידעתי. כי הם מארץ רחוקה : (מה) לשמע אוזן. על כי ישמעו שיש לי שם גבורה יהיו נשמעין

באור המלות

שלא הלך רק עמד במקומו, כמ"ש חז"ל במגילתא פסיעותיו של א"א ג' מיל, ובכ"ז לא ימעדו הכרעים להנתק ממקומם ע"י הרחבת הצעד, ע"ז תפס קרסולי, שלא נמצא רק בשירה זאת :

(לט) אמחצם. מורה מחץ קטן כמ"ש דוגמתו (שופטים ה', חבקוק ג') :

(מ—מא) קמי, אויבי, משנאי. הקמים הם הלוחמים עמו והם יכרעו במלחמה, והאויבי דורש רעה ועומד מרחוק וכשיראה מפלת הקמים יברח, והשונא הוא רק אומר כו, אבל משנאי מורה שממאסו גם בעיני אחרים ומוסיף שגם אותם יצמית וכ"ש לאויביו :

(מג) אריקם. כמו ורקיקי מצות, והוא קרוב למ"ש בש"ב אדיקם :

(מה) ישמעו. יתקבצו לשמוע, כמו וישמע שאול את העם :

תפלות דוד

באור הענין

שיעמוד במקום אחד, תרחיב צעדי לרוץ אחרי האויב (וגם בזה מציין שה' מרחיב צעדיו ולא נעשה זה בכחו), ב] שהוא כאלו תרחיב צעדי תחתי היינו במקומי, שבכ"ז אעמד במקומי, כאלו רוח ה' יובילהו ע"י קפיצת הארץ אחר האויב שרודף, ובכ"ז עומד תחתיו, ובזה אמר ולא מעדו קרסולי כי בכ"ז אני עומד במק"א, ובענין זה. (לח) ארדף אויבי וגם אשיגם, ולא אשוב עד שיכלו לגמרי: (לט) אמחצם, מוסיף לאמר שגם אם אמחצם מחץ קטן לא יכלו קום, מוסיף עוד שיפלו מעצמם תחת רגלי, (אחר שבאר איכות הרדיפה יבאר איכות המלחמה בעצמה):

(מ—מא) ותאזרני, תחת שבאופן הראשון אמר האל המאזרני חיל ויתן תמים דרכי שיהיה החיל שלו שלא למלחמה, אמר עתה שיאזרהו חיל שיהיה החיל למלחמה, ובכ"ז אתה תכריע קמי תחתי היינו במקומי, אתה תהיה במקומי להכריע אותם, ואויבי תתן לפני עורף שכ"ז תעשה, (עי' באה"מ): (מב) ישועו, ולא ימצא רב ריבם לא בין בני אדם, כי ישועו לישועה ואין מושיע, ולא מה' כי לא יענם, ויותר מזה כי הגם כי. (מג) אשחקם כעפר על פני רוח, שאנשי החיל במלחמה יהיו כעפר דק הנשחק ונפזר לכל רוח כן יברחו לכל רוח, והנשארים בעריהם אריקם כטיט חוצות, ויהיו למרמס ולעבדים ולשפחות, בכ"ז לא ימצא מי שיריב ריבם, כי אתה. (מד) תפלטני מריבי עם, שאם יעמדו בעלי בריתם הבאים לריב ריבם, הפלטני מידם, בהפך תשימני לראש גוים, ולא לבד לגוים הקרובים, כי גם עם אשר לא ידעתי יעבדוני, ויותר מזה כי

לִי בְּנֵי נֵכָר יְכַחֲשׁוּ־לִי׃ מו בְּנֵי־נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם׃ מז חַי־יְהֹוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרוּם אֱלוֹהֵי יִשְׁעִי׃ מח הָאֵל הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת לִי וַיַּדְבֵּר עַמִּים תַּחְתָּי׃ מט מְפַלְּטִי מֵאֹיְבָי אַף מִן־קָמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חָמָס תַּצִּילֵנִי׃ נ עַל־כֵּן ׀ אוֹדְךָ בַגּוֹיִם ׀ יְהֹוָה וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּרָה׃ נא מַגְדִּל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד ׀ לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד

ולזרעו

ת"א חי ה'. בספר הזוהר פ' ויגש ופרשת מקץ:

נ"ש (מו) סו"ס י"ד; (נ) זוהר יתרו: (נא) ירו' ברכות ב' ב' מד' משלי כ"ב א' זו' פקודי ח"ד א' פ' כבסיר סו"ס י"ז:

רש"י

גשמעתי ויהיו נכנעים לדברי: יכחשו לי. מחמת יראה: (מו) יבלו. ילאו כמו נבול תבול (שמות י"ח) דמתרגם מילאה תילאה, ומנחם פי' כמו אחרי בלותי (בראשית י"ח) וכן פי' נבול תבול: ויחרגו. ל' זימה, מתדרים אימה (דברים ל"ב) מתרגמינן חרגת מותא: ממסגרותיהם. מחמת יסורי מסגרות שלהם שאני מסגירם שם ומייסרן בהן. ויחרגו ממסגרותיהם מנחם פתר אותו לשון רפיון הגורה ופירושו ויחלפו ממסגרותיהם, ודונש פתר ויחרגו ממסגרותיהם ויפסחו מכבליהם הנתונים על רגליהם ופסחין ויחרגו ויפסחו כדמתרגמינן חגירא (סא"ח): (מז) חי ה'. הטובה לי כל זאת: (מח) הנותן נקמות לי. נותן בי כח להנקם מאויבי: וידבר. ויהרוג לשון דבר. לשון אחר כמו וינהג דמתרגמינן ודבר וכן חברו מנחם וגם כן הבר ידבר עמים תחתינו (לקמן מ"ז) (סא"ח): תחתי. במקומי ותלופי כענין שנאמר ואתן אדם תחתיך (ישעיה מ"ג) נתתי כפרך מצרים (שם):

מצודת דוד

לעבודתי: יכחשו לי. ידברו אלי דברי כחש לומר שאוהבים אותי כי יפחדו עליהם: (מו) יבלו. רצה לומר יהיו מיוסרים במכאוב: ויחרגו. יהיו פוסחים ממה שיהיו סגורים ברגליהם במסגרי כבלי ברזל: (מז) חי ה'. הלא ה' חי לעולם וכזאת יעשה כל הימים ויהיה ברוך לעולם בעבור זה: (מח) הנותן. הנוקם נקמתי מיד האויב: וידבר. מכה לעובדי כוכבי' ומזלות בדבר תחת נפשי: (מט) מן קמי. תרומם אותי יותר מן הקמים עלי: (נ) על כן. בעבור התשועה הגדולה הזאת: (נא) מגדל. וכזה אודך בגוים כי אספר לומר דעו בה' מגדיל ישועות רצה לומר עושה ישועות גדולות למלכו ולא בתשלום גמול כי אם

מצודת ציון

(מו) יבלו. יכמשו: ויחרגו. הוא הפוך מלשון חגר וכמו כבש כשב: (מז) צורי. מלשון צור ר"ל החזק: (מח) וידבר. מלשון דבר ומגפה וכן הדבר את כל זרע הממלכה (ד"ה ב' כ"ב): (נא) מגדל. מלשון גדול:

באור הענין

גם. (מה) לשמע אזן ישמעו לי בני נכר אשר יכחשו לי, ר"ל הנכרים הגרים בארץ רחוקה מאד אשר יכחשו לי, דהיינו שהיו מכחישים מלהודות שלא ידעו עד עתה כלל שנמצא בעולם עם ישראל ודוד מלכם, עתה ישמעו ויתקבלו אלי לא למראה עין שראו גבורתי רק לשמע האזן ששמעו הנפלאות שנעשו לי: (מו) בני נכר, ר"ל לשמע אזן ישמעו לי בני נכר אשר יבולו ויחרגו ממסגרותיהם, ר"ל בני נכר הסגורים בהרים רחוקים אשר יבלו ויתעלפו וייגעו מרוב הדרך עד שיעבו הגרים מרוב הדרך אשר ייגעו לצאת ממסגרותיהם לבא אלי לשמוע לי: (מז) חי ה', נגד ההגנה מן האויב אמר חי ה' וברוך צורי, ונגד מה שהושיע לגלות את האויב שזה מדרגה יותר אמר וירום אלהי ישעי, ומפרש נגד וירום אלהי ישעי. (מח) האל הנותן נקמות לי, שעוד ראה נקמות באויביו, וידבר עמים תחתי שיהיו תחת ממשלתו, ונגד ברוך צורי, אמר. (מט) מפלטי מאויבי האויב הוא הדורש רעה בסתר, ומוסיף אף מן קמי תרוממני שהם אלה שקמו עליו בגלוי ללחם עמו, ומאיש חמס תצילני זה שאול שעשה חמס לנגדי כמ"ש ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומיד שאול: (נ) על כן אודך בגוים ה', לתת לך הודאה על הטובה, ולשמך אזמרה לספר תהלת ה': (נא) מגדיל, וכפי רוב ההודאה כן תגדל התשועה בכל עת עד שיגדיל ישועות מלכו, ונוסף ממה שישלם לי בעד ההודאה והשבח, יעשה חסד למשיחו לדוד ולזרעו כי חסדי דוד הנאמנים היה מה שכרת לו ברית שלא הסור המלוכה מזרעו, שזה היה מצד החסד כמו שכתוב בש"ב ב' ז', והחסד זה ימשך עד עולם:

תפלות דוד

באור המלות

(מו) יבלו. כמו נבול תבול (שמות י"ח), ויחרגו כמו ויחגרו (ש"ב כ"ב) יעשו הגרים: ממסגרותיהם, ממקומות שהם סגורים שם וכן מיכה (ז' י"ז):
(מח) וידבר, כמו ותדבר את כל זרע הממלכה (ד"ה ב' כ"ב):
(מט) מאויבי מן קמי. (כנ"ל פסוק מ"ס):
(נ) אודך ולשמך אזמרה. התבאר למעלה (ז' י"ח):
(נא) מלכו, משיחו משיח הוא יותר מן מלך, שמורה שהמלכות לו בירושה, ששאול לא נמשח בפך ושמן המשחה רק בקרן ע"כ לא נמשכה מלכותו כמ"ש חז"ל:

וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

יט א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ׃ ג יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה־דָּעַת

אין

ת"א למנצח מזמור לדוד. פסחים קיז. עקידה שער נ"ח מאמר א'. ספר הזוהר פרשת בראשית וס' תרומה כ המזמור. עקרים מ"ג פ"ג רוב המזמור: השמים מספרים. כתובות ס':

עי"ש (ב) זוהר בראשית שמ"ר יז ויק"ר ה במד"ר יב ד"ר י יא קה"ר סדר א היכלות ג מדרש כונן ו"א ו י מט סא"ר ב שוח"ט ה קמ"ח: (ג) שמ"ר ל"א מז ויק"ר כו סא"ר ב:

רש"י

יט (ב) **השמים** מספרים כבוד אל. המשורר עצמו פי' את הדבר אין אומר ואין דברים אין מדברים עם הבריות אלא מתוך שבכל הארץ יצא קום ומאירים לבריות מתוך כך מספרים הבריות כבוד אל ומודים ומברכין על המאורות: ומעשה ידיו מגיד הרקיע. הכוכבים והמזלות שהם מעשה ידיו של הקב"ה אשר הם שם כמו שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים (בראשית א') ומהם מגידים כבודו (סא"ה): יום ליום יביע אומר. מעשה בראשית מתחדש מיום אל יום לערב חמה שוקעת ונוהגת לבוקר ומתוך כך יביעו הבריות אמרי שבח ע"י הימים והלילות שמורים את הבריות לקלס ולהודות (מנחם פתר יביעו ל' מעין נובע, סא"ה): יחוה. לשון הגדה:

מצודת ציון

יט (ג) יביע. ידבר כמו יביעון בפיהם (לקמן נ"ט). יחוה. יגיד כמו אחוה דעי (איוב ל"ב):

מצודת דוד

בחסד: ולזרעו. וכן יעשה לזרעו עד עולם:

יט (ב) השמים מספרים. רצה לומר על ידי השמים נראה כבוד האל וכאלו הם יספרו כבודו: ומעשה ידיו. הרקיע מגיד ומעיד על פלאי מעשה ידי ה': (ג) יום ליום. מיום ליום יביע אומר ר"ל בכל יום כאלו יאמרו כן פלאי

באור המלות

(ב) מספרים, מגיד. ההגדה הוא בדבר חדש שחברו רוצה לדעתו (עמ"ש לקמן קמ"ה ו', איוב י"ב ח'), והבדל בין שמים ורקיע כן הוא דעת גדולי המפ':

(ג) יביע. דברים הנוזלים מן המבוע, והושאל אל הדבור הנובע ומתרבה מעצמו, יחוה, ענין גילוי תדשות בעניני מדע:

תפלות דוד, באור הענין

יט (א) **למנצח**, יבאר כי כבוד ה' יתגלה בעולמו ע"י שני מחזות, ע"י העולם אשר ברא נשיגהו בדרך החקירה והעיון, וע"י התורה נשיגהו בדרך הנבואה וההופעה האלהית, ויבאר שיש יתרון לגילוי כבודו מניאותו והשגחתו ומעשה ידיו ע"י התורה מעל העיון והמחקר, בששה ענינים: (ב) **השמים מספרים כבוד אל**, השמים כולל כל הגרמים השמיימים אשר בעולם הגלגלים, והרקיע שם מיוחד אל מקום עליית האדים, ששם יתהוה המטר והברד ועד שם יגיע גבול הארץ וראוי לנשימת ב"ח, ומשם ולמעלה יתחיל גבול השמים ושם בע"ח לא יתקיים שם, כמו שכן דעת המורה וההולכים לשטתו בפי' שם רקיע, ויש הבדל בין כבוד ה' ובין מעשה ידיו, שהכבוד יתויב לו מצד שהוא בורא כל בראשית הבריאה והוא סבת כל הנבראים. וזה יספרו השמים, שכל הרואה הבנין הגדול הזה והמאורות אשר בו ידע שיש בורא יחיד אשר ערך הכל ביכלתו וחכמתו, אולם לא נוכל לדעת מזה שהוא עדיין עוסק בבריאה ומחדש בכל יום מעשה בראשית ושהוא המנהיג את העולם, וזה נודע מן הרקיע שמפלאי המטר וההשגחה הנמצא בו נודע שהוא עדיין עוסק ופועל ומכין לארץ מטר ומצמיח הרים חציר, ואמרו חז"ל מעשי ידיהם של צדיקים מי מגיד, הרקיע, שע"י שיבא המטר ע"י תפלת הצדיקים, והקב"ה מביאו בעתו בכ"מ לפי הצורך אל כל מדינה במקום תכונתה לפי הזמן והמקום, נודע השגחת ה' ופעולתו בעולמו, ויש הבדל בין ספור להגדה שהמגיד יגיד דבר חדש הנוגע לחברו, וזה מגיד הרקיע שמודיע בכל עת מעשי ידי ה' המתחדש בבריאה לצורך ישוב בני אדם, אבל ספורי השמים הם מדבר עבר שה' ברא הכל בששת ימי המעשה, שזה כמספר דבר שכבר היה לעולמים שאינו נוגע לו בהוה: (ג) **יום**, הנה משלשה דברים יוכל לברר על דבר שהוא מפעולת פועל בכונה ולא נפל על צד הקרי וההזדמן, א] מצד הריבוי שהמקרה לא יהיה רק למעט, ב] מצד החכמה אם נעשה בשלימות, כי דבר הבא במקרה לא יבא בשלימות וביושר כראוי, ג] מצד התכלית שהמקרה לא תפנה אל איזה תכלית שאם יפנה אל תכלית אינה מקרה, וכמ"ש כ"ז הפילוסוף (בס' השמע מאמר ב'), וכן באר פה איך נודע כבוד אל מן הבריאה הכללית, א] מצד הריבוי, שהגדה זאת מתמדת בזמן כי יום ליום יביע אומר, ובאשר ביום יראו כל אדם מעשי אלהים והוא יביע אומר ויספר את גבורתי, ובלילה שאז עת דממה והטבע כולה תשים יד לפה אז הוא עת המחשבה שאז יתשבו

ד אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: ה בְּכָל־הָאָרֶץ ׀ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם־אֹהֶל בָּהֶם: ו וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: ז מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם ׀ מוֹצָאוֹ ותקופתו

ת״א והוא כחתן. ספר הזוהר פרשת בהעלותך:

ע״ש (ד) ת״י כא תנחומא משפטים סא״ר ב: (ה) ב״ר ו מח קה״ר א: (ו) זוהר נשא תלא שמ״ר טו ויק״ר לא במד״ר יב זו״ח ע ת״ז ו מד״ר תמורה ח ספרי האזינו מדס״נ ח״מ כח פדר״א ו עז סא״ר ב: (ז) ב״ר ו׳ שמ״ר טו וי״ר פ״ה תנחו׳ מקץ פדר״א ו סא״ר יב:

רש״י

(ה) בכל הארץ יצא קום. קו השמים שהם נמתחים על פני כל הארץ ומחמת כן בקצה תבל מליהם שהכל מכירים בנפלאות שהם רואים: לשמש שם. הקב״ה: אהל בהם. בשמים, מכאן שהשמש נתון בתוך תיקו. תנחומא: (ו) והוא כחתן יוצא מחפתו, בכל בקר וזהו שאמר השמים מספרים כבוד אל:

מצודת דוד

ד׳ כי בכל עת נראה בהם מפלאות המקום: (ד) אין אומר. כן אמת שאין בהם אמירה ודיבור ולא נשמע קולם:
(ה) בכל הארץ. אבל על כי בנייני השמים יצאו להיות נראים בכל הארץ לזה נשמע דבריהם בקצה הארץ עם שאין בהם אמירה כי במה שמראים מפלאות ה׳ הרי הם כאלו אמרו: לשמש. הנה לשמש שם אוהל בהשמים כי כל מהלכו בשמים ולא יזוז משם: (ו) והוא. השמש הזה יוצא בשמחה להאיר על הארץ כאשר ישמח החתן בצאתו מחופתו: ישיש. הוא גם במהלכו כאשר ישיש הגבור לרוץ בארחות כי בטוח הוא בגבורתו ולא יחת מפני כל וכן השמש בטוח הוא שילך מהלכו כאין מוחה: (ז) מקצה. יציאת השמש הוא מקצה

מצודת ציון

(ה) קום. ר״ל הבנין שלהם כהעשה בנטיית קו המשקל: מליהם.

באור הענין

ויעידו על מה שראו ושמעו ביום ויוציאו ממנו דעת אלהים, ועז״א ולילה ללילה יחוה דעת, ובאשר כל יום יגיד אומר חדש מהחדושים האלהיים אשר יעשו בכל יום ויום, כן בכל לילה יודעו להם התגלות חדשות מפועל אלהים ומעשהו ישכילו, וגם ר״ל שהימים תמיד סמוכים זה לזה וכן הלילות, כי היום וכן הלילה סובב ומתגלגל תמיד סביבות הכדור עד שבכל רגע יגיד יום החולף אומר ליום הבא לרגלו ונכנס תחתיו, וכן לילה ללילה, בענין שהריבוי הזה מתמיד ומתרבה בכל זמן: (ד) אין, והגדה זו איננה בלחש, כי אין אומר שהוא מאמר שלם, וגם אין דברים שהוא גם דבורים יחידים, אשר בלי נשמע קולם, שכל אמירה וכל דבור היוצא מאת הטבע ופליאותיה המתחדשות כל רגע להעיד על כבוד של יוצר, קולם נשמע מקצה הארץ ועד קצהו, וכל שיח וכל רמש וכל תנועה המתהוה בעולם יתן קול עז ויכריז בקול גדולת הבורא וחכמתו: (ה) בבכל, וגם שהגדה זו איננה מיוחדת במקום פרטי כי היא מתפשטת בכל המקומות שאף בבכל הארץ הבלתי מיושב יצא קום, כי הקו אשר נטה הבורא ית׳ על בנינו הכללי התפשט על כל הארץ והיא מכלל הבנין והגויה על בלימה נמשכת בקו המושך בין השמים הסובבים ומושכים אותה מכל צד במאמרו של בורא כל, ובקצה תבל שהוא החלק המיושב שם יצאו מליהם, כי שם כל הברואים והמלאכים ימללו מלים ויגידו חכמת אלהים ותכונתו. — לשמש עתה יתחיל לבאר איך נעשו בחכמה ובתכלית השלימות, הנה לשמש שם אהל בהם שממנה יצא האור והחיים לכל הגרמיים אשר תחתי׳ וביחוד אל כדור הארץ, שהיא תתן אור וחיים בין לצמחים בין לבע״ח, וה׳ ערך מהלכה בחכמה נפלאה עד שיתפשט אורה בכל כנפות הארץ, כי. (ו) והוא, השמש הולך בשני מהלכים מתנגדים, א] הילוך היומי שיסבב בכל יום ממזרח למערב, ב] הילוך השנתיי שיסבב בכל שנה ממערב למזרח, וסיבוב זה איננו על קו משוה היום רק נוטה מן המשוה לצפון ולדרום יותר מכ״ג מעלות, שכשהוא בר״ח ניסן בראש מזל טלה יטה יום יום דרך הגלילים עד ראש סרטן ואז ישוב ללכת למאזנים ומשם לגדי, ולא ישנה מהלכו מגליל אל גליל אף כחוט השערה, ואמרו הקדמונים כי הילוך השמש העצמי הוא ממערב למזרח רק שגלגל היומי מכריחו בכל יום ומוליכו סביב כדור הארץ ממזרח למערב, ועל המהלך ההכרחי שילך בכל יום אמר והוא כחתן יוצא בחופתו, שיציאת החתן מן החופה הוא בהכרח, ועל המהלך העצמי שילך בכל שנה אמר ישיש כגבור לרוץ ארח, שהוא מה שילך ברצונו שלא עפ״י הכרח, ובאשר מהלך זה השנתיי לא ילך על הדרך הגדול הקבוע שהוא על קו המשוה, רק על הארח שהוא מן הצד שהוא על גלגל המזלות, אמר לרוץ ארח, שהארח הוא ההולך מן הדרך הגדול אל הצד לכפרים ואינו קבוע כ״כ, ת״ו. (ז) מקצה השמים מוצאו, הגם שיוצא מקצה השמים איננו הולך על קו המשוה בישר,

באור המלות

(ד) אומר, דברים. אומר הוא מאמר שלם, ודבר יפול גם על מלה אחת כמ״ש בחבורי התו״ה (ויקרא סי׳ ג׳):
(ה) ארץ, תבל. הבדלם מבואר בכ״מ שתבל הוא החלק המיושב, ויל״פ שקום ומליהם יוצא אל השמש שכולם מקבלים השפעתם ממנה:
(ו) ארח. מבואר בכ״מ שהוא קטן מן הדרך:

וּתְקוּפָתוֹ עַל־קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ׃ ח תּוֹרַת יְהוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְהוָה נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי׃ ט פִּקּוּדֵי יְהוָה ישרים

ת"א תורת ה'. קידושין ב' עקרים מ"ג פרק כ"ה. עקידה שער מ"ט וגעילה: עדות ה'. יומא ע"ב: פקודי, שם תענית ל'. ערכין י"א. עקרים פ"א כל ג' פסוקים עקידה שער מ"ו:

ר"ש (ח) זוהר ויצא יתרו גו תזריע קדושים בהעלותך במ"ר כט במד"ר יג. שס"ל א' ס מדרש משלי ט הנסיר מכילתא בשלח זו"ח מ"ז אדר"נ ע' ת"ז הקדמה ג תקון כ"ה סג' סט ע ספרי עקב ירו"ש מגילה ד ס שוח"ט א כג קית סא"ל ב סא"ז יג: (ט) ויק"ר יב ד"ר ח ספר' א קה"ר סדר ג מד"ר משלי כ אודר"נ בפתיחה שו"ט קיט סא"ל ב ת"ז יט כ"ח ל ספרי עקב אדר"נ כ.

רש"י

(ז) ותקופתו על קצותם. הקפת סבובו מקצה אל קצה: ואין נסתר מחמתו. אלמלי נתן ברקיע התחתון לא היה אדם נסתר מפני חמימותו. שחמה ולבנה ברקיע השני כדאמרי' (חגיגה י"ב) שבעה רקיעים הם וילון רקיע שחקים זבול מכון מעון ערבות. ומונה להם כסדרן וילון אינו משמש כלום רקיע יש בו חמה ולבנה כוכבים ומזלות וכו': (ח) תורת ה' תמימה. גם היא מאירה כשמש כמו שנאמר בסוף הענין מאירת עינים. ואומר (משלי ו') כי נר מצוה ותורה אור ד"א ואין נסתר מחמתו ליום הדין ולהט אותם היום הבא (מלאכי ג') אבל תורת ה' תמימה משיבת נפש לדרכי חיים ומגינה היא על לומדיה מאותו להט כמו שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו' (שם): עדות ה' נאמנה. נאמנת היא להעיד בלומדיה: משיבת נפש. משיבתו מדרכי מיתה לדרכי חיים: תורת. עדות. פקודי. מצות. יראת. משפטי. ששה כנגד ששה סדרי משנה ובין כל שם ושם חמשה תיבות עם השם עצמו כנגד חמשה חומשי תורה ומותם בסופן אמת צדקו יחדו כולם יחד מתוקים בחסד ואמת: מחכימת פתי. נותנת חכמה לפתאים:

מצודת ציון	מצודת דוד
אמריהם כמו אין מלה בלשוני (לקמן קל"ט): (ז) ותקופתו. מלשון הקפה וסבוב: (ח) משיבת. ענין הנחה והשקטה	השמים לפי הנראה והנדמה לכל אחד כאופק שלו: ותקופתו. וסבובו הוא על קצות השמים רצה לומר בכל יום זורח ברוח שזרח אתמול ושוקע ברוח ששקע אתמול וכן סובב

והולך יום יום: ואין נסתר. ואין מי שיהיה נסתר מחום השמש: (ח) תורת ה' תמימה. אבל תורת ה' היא יותר תמימה ר"ל שלימה בפעולותיה ומועלת יותר מן השמש: משיבת נפש. רצה לומר כי השמש עם כל תועלתו לפעמים יזיק בחומו הרב עד כי יחלה האיש אולי ימות אבל התורה משיבת עוד נפש האדם כי היא מגינה ומצלת מן המות: עדות. המצות יקראו עדות כי מעידים על המקיימים אשר מאמינים בה': מחכימת פתי. אבל השמש לפעמים יכניס

באור המלות	באור הענין
תורת עדות פקודים מצות, התבאר הכלל לקמן (סי' קי"ט):	רק ותקופתו על קצותם יקיף אל הקצוות שהוא לצד צפון ולצד דרום, וזה מורה על רוב החכמה

תפלות דוד

שאם היה הולך תמיד על קו המשוה לא היה אפשר לישוב הארץ כי על מסלול השמש בקו השוה היה החום בוער מאד, ועל גלילות צפון ודרום לא היה חום השמש מגיע שם כלל, אבל ע"י שהולך ומקיף לצדדי הקצוות אין מקום נסתר מחמתו שחום השמש מתפשט על כל הקצוות וכל הארץ ראויה לישוב, ובזה מתבאר החכמה וגם התכלית שלא תהו בראה, וכ"ז עדות על פעולת פועל הכל: (ח) תורת, אחר שספר איך ניכר כבוד ה' וגדולתו ע"י העולם, יאמר, כי עוד יש הגדה אחרת המכרזת מפלאות תמים דעים אשר לה יתר שאת על ההגדה הראשונה של העולם, בששה דברים, נגד ששה חלקי התורה אשר התפלל עליהם במזמור של תמניא אפי, שהם תורה עדות פקודים מצות חקים משפטים כמו שבארנו שם, ועל החלק הנקרא תורה שהוא ילמד לנו יסודי האמונות בין בעיונים האלהיים בין בענייני הנבואה, אמר שלה יתרון על מה שישיגו בעלי העיון בחקירותיהם ע"י ההגדה הראשונה של העולם, שהתורה שנשיג ע"י הגדה הראשונה אינה תמימה, כי לא תלמד לנו רק שיש בורא כי אין נברא בלא בורא, אבל לא אם העולם קדמון או מחודש, ואיך נברא אם מן האפס המוחלט או מן חומר קדום, ולא נדע ממנה ההשגחה והנבואה ותורה מן השמים ודבקות ה' בעם קרובו, אבל תורת ה' היא תמימה בלי שום חסרון, כי תלמדנו כל חלקי הדעות והאמונות, וגם שהגדה הראשונה לא תלמד אותנו מענין הנפש ורוחניותה ושלמתה ואיך תשוב אל ה' אלהיה, אבל תורת ה' משיבת נפש אל צרור החיים. עדות החלק ממנה שנקרא עדות, והוא חלק הספורי שבתורה, נבדלה מן ספורי החכמים אשר בדו לעצמם להלביש בם עיוניהם, שרובם בדויים ומשל בלבד, אבל עדות ה' נאמנה כי גם מלבושי התורה והספורים שלה חוץ מכונתם הפנימית והסודות הצפונים בהם הם אמתיים כפשוטם, ותחת שעדות הפילוסופים אשר יעידו על מה שהעלו בחקירותיהם לא יבינום רק החכמים בעלי העיון, אבל ספורי התורה ועדותה מחכימת פתי, שגם הפתי יראה ממעשה דור המבול והפלגה וסדום וכדומה עונשי ה'

ישרים משמחי־לב מצות יהוה ברה מאירת עינים : י יראת יהוה טהורה עמדת לעד משפטי־יהוה אמת צדקו יחדו : יא הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים : יב גם־עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב : יג שגיאות מי־יבין מנסתרות נקני : יד גם מזדים

ת״א יראת ה׳ יומא שם : שגיאות מי יבין, סנהדרין י״ז : גם מזדים. שם :
ע״ש (י) זכר קדושים בהעלותך. במ״ר ל. וי״ר כ״ו. ד״ר י״א ז״ח כ׳ נה נע : (יא) זכר נח לך ויחי בהעלותך קרח תלא בר״ר פ״א שמ״ר א ג ל״ג מ״ז ויק״ר י״צ י״ט כ״ה במד״ר י״ב י״ג י״ח שהש״ר א ג ה פתיחה **אכ״ר** א׳ קה״ר ד׳ עו״ש זו״ח כ אדר״ע א, פ״ז ס סו שוח״ט קי״ט אגב״ר פ״ג, **תנחו׳** שמות ויקהל חוקת, ספרי עקב : (יב) תנחו׳ עקב : (יג) זכר בשלח שוח״ט ז׳ :

רש״י

(ט) ברה. מזהרת : **(יא) ונפת צופים**, ומתק צופים ברוקיא״ש בלעז, ומנהם פתר ונפת לשון מיפה וכן נפת תטופנה (משלי ה׳) נפתי מרבדי (שם) (שה״ש): **(יב) בשמרם עקב רב**. נזהרתי בשמירתם בשביל רב מתן אשר לפנת, וללשון הזה עקב כמו (בראשית כ״ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי. דבר אחר עקב רב סופן של ת״ח לבוא לידי גדולה .. עקב לשון סוף ויש לו חבר בל׳ משנה (סוטה מ״ח) בעקבות משיחא: **(יג) שגיאות מי יבין.** אני נזהרתי בהם אבל אי אפשר להזהר שלא אשגה בהם ואתה נקני מנסתרות שנסתרו ממני ולא ידעתי בחטאי בשגגה : **(יד) גם מזדים.** מן הזדונות :

מצודת דוד

דומו במות האדם ויתגנע : (ט) משמחי לב. ולא כן השמש כי מכנים דאגה בלב האדם שלא יהיה נלקה ברב חומו : מאירת עינים. אבל המרבה להסתכל באור השמש עיניו כהות : (י) עומדת לעד. ולא כן השמש כי לפעמים יכסהו הענן : צדקו יחדו. אינם מכחישין זה את זה : (יא) הנחמדים. לומר שחומד בהם אין לו דבר יערוך אליו כי המודים המה לו מזהב וגו׳ ומתוקים המה לו מדבש וגו׳ : (יב) גם עבדך. רצה לומר גם אני מן החומדים בהם ואני נזהר בקיומם : בשמרם עקב רב. כי יש בשמירתן גמול שכר הרבה : (יג) מי יבין. מי יוכל להתבונן מבלי מצוא בו שגיאה כי פעמים רבים יקרה שישגה האדם בדעתו לחשוב שאין רע בדבר מה אבל לא כן הוא כי נעלם ונסתר ממנו תוכן הדבר : מנסתרות נקני. לזה אשאל אשר תכפר לי ותנקה אותי מהרע שעשיתי על כי היה נסתר ממני תוכן הדבר : (יד) גם מזדים. גם מעשות רע במזיד מנע אותי ואמן לבבי לבל

מצודת ציון

כמו להשיב נפש (רות ד׳) : (ט) ברה. מלשון ברור ונקי : (יא) ונפת. ענין הזלה כמו נופת תטופנה (ש״ה ד׳) : צופים. כן יקראו אלות הדבש וכן צוף דבש (משלי י״ז) ובפל דברו : (יב) עקב. ענין שכר וגמול שהוא סוף המעשה

תפלות דוד

באור הענין

את הרשעים, וממעשי האבות וקורותיהם השגחתו על הצדיקים, ומעניני יצ״מ וכל הנזכר ירחה שהם ב״ה משדד הטבע ומפליא נס להתנוסס, וממעמד הר סיני יכיר אמתת הנבואה ותורה מן השמים וכדומה : (ט) **פקודי ה׳**, החלק של המצות הנקראים בשם פקודים, שהם מיוחדים לזכר ע״י דברים אמוניים (כמו המועדים על יצ״מ) או במדות (כמו מצות פריקה וטעינה פאה ומתנות עניים וכדומה), נבדלים מן הפקודים כמוהם שעשו בני אדם עפ״י הסכמתם שאינם ישרים, אבל **פקודי ה׳ המה ישרים** שנעשו עפ״י היושר והצדק, וגם שפקודי ב״א אינם משמחי לב באשר אין רצוף בם תכלית נכבד שהוא המשמח לב עושהו בידעו התועלת שיגיע מן המעשה, אבל פקודי ה׳ הם **משמחי לב** עושיהם. — **מצות ה׳** החלק המיוחד בשם מצוה שהוא רוב המצות שבתורה, נבדלה ממצות אנשים, שהם הולכים חשכים ואור השכל לא נגה עליהם, אבל **מצות ה׳ ברה** שכולם יש להם טעמים נכונים להישיר הדעות ולאושר הנפשות, וגם היא **מאירת עינים** שהם החושים, כי ילמדוהו רחמים וחנינה ונדיבות וכל המדות הטובות אשר יעשה וחי בהם בחיי העולם הזה: (י) **יראת ה׳** הם חלק החקים שבתורה שאין להם שום טעם רק שהם גזרת מלך ואנו צריכים לעשות אותם מפני יראתו כעבד שעושה מצות אדוניו מבלי ידרוש טעמם ונמוקם, כמ״ש ויצונו ה׳ לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה׳ אלהינו, יש בהם הבדל מן החקים שתקנו האנשים ברובם הם טמאים, כמו כל התועבות שעשו לע״ג, מזנות ושריפת הבנים שהיה מפני יראת הע״ג, ויראת ה׳ היא טהורה, וכן יראת ההבל אינה מתקיימת כי היו מחליפים חקיהם תמיד באחרים כנודע, אבל יראת ה׳ עומדת לעד, **משפטי ה׳** הוא חלק המשפטים שבתורה נבדלו מן המשפטים אחרים שהם אינם אמת כי א״א לשכל האדם לשער לא אמתת המשפט לפי הצדק ולא העונשים המגיעים לעוברים שיהיה במדה ובפלס לפי החטא, ולא להסכים הצדק הנימוסי והדתי עם הצדק הטבעי, ולא שיסכימו המשפטים זה עם זה, אבל משפטי ה׳ **צדקו יחדו** אין סתירה ביניהם, ולא מהם אל הצדק הטבעי : (יא) **הנחמדים**, ואומר כי ימצאו בה גם השלמיות המדומים שהאדם רודף אחריהם

באור המלות

(יב) **עקב**. מציין השכר הבא באחרית המעשה, והיה עקב תשמעון : (יג) **שגיאות**. יש הבדל בין שגגה

מזדים ׀ חשך עבדך אל־ימשלו־בי אז איתם ונקיתי מפשע רב׃
טו יהיו לרצון ׀ אמרי־פי והגיון לבי לפניך יהוה צורי וגאלי׃

כ א למנצח מזמור לדוד׃ ב יענך יהוה ביום צרה ישגבך ׀ שם אלהי

ת"א יהיו לרצון. ברכות ד'. ס' הזוהר פ' וישלח. עקרים פ' כ"ג: יענך ברכות ס"ד. עקידה שער **ע"ב** כל המזמור ס' הזוהר פרשת שלח לך: **ע"ש** (יד) זו"ח כ': (טו) יהו' ברכות א' א' זהר וישלח, בו"ט א' קלד: (ב) יענו' ברכות א' א' סא"ז כ"ג זהר משפטים פינחס בר"ר מ"ד ע"ה דב"ר ב' קה"ר ד' זו"ח ס"א ת"ז כ"ב שו"ע קל"ד:

רש"י

אז איתם. אהיה תמים. אמרו חכמים למה דוד דומה לכותי המחזר על הפתחים והם מערימים בדבר יותר מכל אדם תנו לי מים לשתות דבר שאין בו חסרון כיס משמתה אומר יש כאן בצל קטן משנתנו לו אומר יש בצל בלא מלח משנתנו לו אומר תנו לי מעט לחם שלא יזיקני הבצל, כך אמר דוד בתחלה על השגגות ואח"כ על הזדונות ואח"כ על המרדים. פשעים אלו המרדים שמתכוין להכעיס וכן הוא אומר (מלכים ב' ג') מלך מואב פשע בי: (טו) יהיו לרצון. לפיוס לרצונך:

כ (ב) **יענך** ה' ביום צרה. המזמור הזה על שם שהיה שולח את יואב ואת כל ישראל למלחמה והוא היה עומד בירושלים ומתפלל עליהם כענין שנאמר (ש"ב י"ח) טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור, ואמרו

מצודת ציון

כעקב הזה שהוא סוף הגוף וכן עקב תשמעון (דברים ז'): (יד) איתם. מלשון תם ושלם:

מצודת דוד

עשותו: אל ימשלו בי. רצה לומר לא יוכלו להטות לבבי אל הערבות והמתיקות שיש בהנאות הזדים ההם אלא אתגבר על התאוה: אז איתם. אז אהיה תמים כי על השגיאות אכפר ומהזדים תחשוך אותי כי מפשע והוא המרד שהוא עון רב וגדול מזה אהיה נקי מעצמי כי בודאי לא אחטא במרד ואם כן לא ישאר בידי מאומה רע ואהיה תמים וכאומר הנה מאד קשה להיות תמים כי אם באופן זה: (טו) והגיון לבי. גם מחשבות לבי מה שלא אוכל להוציא בפה גם המה יהיו לרצון לפניך:

כ (א) לדוד. המשורר אמר אותו בעבור דוד בלכתו למלחמה: (ב) ביום צרה. כאשר תלחם מול האויב: ישגבך,

באור המלות

ובין **שגג** שהשגיאה היא שגיאה עיונית כסבור שהלב מותר, והשגגה הוא שגגת מעשה כסבור על החלב שהוא שומן, ובארתי זה בס' התו"כ (ויקרא סי' רמ"ג) ופה קרא השגגה בשם נסתרות: (יד) **איתם**. אהיה תמים (עי' רד"ק), **רב**, ענינו גדול, שהמרד היא עבירה גדולה: (א) **לדוד**. בעבור דוד אמרו זה המזמור:

תפלות באור הענין דוד

אחריהם, את המועיל, שהם **נחמדים מזהב ומפז רב**, ואת הערב, שהם **מתוקים מדבש ונופת צופים**, שימצא בם הערב לנפשו, והמועיל אל החיים המדיניים והצלחה בעוה"ז: (יב) **גם**, ובכ"ז **גם עבדך** שאינו רודף אחר דברים המדומים והמועיל והערב, בכ"ז **אני נזהר בהם**, מצד **כי בשמרם עקב רב**, שנמצא תכלית גדול בשמירתם בעצמם, שהוא אהבת הטוב שרצוף בהם עצמם: (יג) **שגיאות**, אולם בקש בל יכשל מלזהר בשמירתם, א] ע"י השגיאה, שהוא שגיאת העיון, שיתחלף לו לאמר על האסור מותר שזה גדר השגיאה כי **מי יבין** להציל משגיאת השכל, ב] **מנסתרות נקני**, שהוא השוגג הגמור כסבור שהוא שומן והוא חלב שלא תענישני ע"ז: (יד) **גם**, הגם שאני מובטח שלא אעבור על מצות ה' בזדון, לפעמים יתעה האדם ע"י זדים החולקים על התורה במזיד ומתעים את האדם ע"י טענותיהם, או שהם מושלים עליו ומכריחים אותו לנטות מדרך הטובים, על הראשון אמר **מזדים חשך עבדך** בל אתחבר עמהם, ועל השני אמר **אל ימשלו בי**, **אז איתם** אהיה תמים, **ונקיתי מפשע רב**, שבודאי לא אפשע במזיד ובמרד, ולא לבד שלא אכשל במעשה, אבקש כי. (טו) **יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך**, שגם הדבורים שאוציא מפי וגם מחשבות לבי יהיו לרצון לפניך, שלא אומר ולא אחשב דבר נגד רצונך:

דרך א

(ב) **יענך**, מבאר שיש כמה הבדלים בין תשועת ה' לתשועת אדם, א] כי יענך ה' בעצמו לא

דרך ב

(א) **למנצח**, מקישור דברי המזמור וענייניו מורה שנוסד על מלחמה שהיה לו לדוד עם איזה עם רחוק מירושלים והיה שם בסכנה ובאה השמועה לציון התפללו שם עליו וגם שלחו חיל לעזרתו, אולם בעת הלכו החיל נודע להם כי דוד נושע עפ"י נס, ובבוא החיל לשם נגלה שלא ע"י מלחמה רק בשם ה', וכמדומה שהיה זה במלחמת פלשתים (ש"ב כ"א) שיעף דוד, וישבי בנוב אמר להכותו, ויעזר לו אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי, אז נשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא עוד עמנו למלחמה (שם ט"ו—י"ח) ושם מבואר שהיה להם אח"כ עוד מלחמות בגב אשר נצחו, ויתר ענין מלחמה הזאת באשר הז"ל

אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃ ג יִשְׁלַח־עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָּ׃ ד יִזְכֹּר כָּל־מִנְחֹתֶךָ וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה־סֶלָה׃ ה יִתֶּן־לְךָ כִלְבָבֶךָ וְכָל־עֲצָתְךָ יְמַלֵּא׃ ו נְרַנְּנָה ׀ בִּישׁוּעָתֶךָ וּבְשֵׁם־אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל יְמַלֵּא יְהוָה כָּל־מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ

ע"ש (ג) זכר שלח ויק"ר כ"ד סדר"ל מ"ח אגב"ר כ"ג תנחו' לך שו"ט יד: (ה) א"ר ה': (ו) במד"ר ב ע' תנחו' במדבר:

רש"י

יתד רבותינו אמרו דוד לא עשה יואב מלחמה: שם אלהי יעקב. שהבטיחו בלכתו לחרן ואמר הבטחתו ולכך נאמר אלהי יעקב: (ג) מקדש. מהיכל קדשו שהוא שוכן שם: (ד) מנחתיך ועולתך. הם התפלות שאתם מתפללים במלחמה: ידשנה סלה. לשון שומן כמו (דברים ל"א) ואכל ושבע ודשן כלומר יקבלם ברצון כעולות מחים: (ו) נרננה בישועתך. כשיושיע אותך הקב"ה נרננה כולנו להקב"ה: ובשם אלהינו נדגול. נתאסף

מצודת דוד

יחזק אותך שם אלהי יעקב ור"ל כמו שחזק את יעקב מול לבן ועשו ולא יוכלו לו כן לא יוכלו אויביך לך: (ג) מקדש. מתקים קדשו הוא בית המקדש שהוא מקום השכינה ומשם בא העזר: ומציון וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ד) יזכר. יהיו זכורים לפניך המנחות אשר הבאת: ידשנה סלה. עד עולם יקובל עולתך ברצון ותאכלם האש ויעשו דשן: (ה) כלבבך. כתאות לבבך: ימלא. יתקיימו עצתך: (ו) בישועתך. בעבור התשועה הבאה ממך כולנו נרננה: ובשם. בעזר אלוה נלכה בדגלים למלחמה וה' ימלא שאלתך

מצודת ציון

ב (ג) יסעדך. מלשון סעד ותמיכה: (ד) ידשנה. מלשון דשן: (ו) נדגול. מלשון דגל:

באור המלות

(ד) **ועולתך**. שם כמין, עולתך אשר ידשנה, אשר נשאר הדשן ממנה ע"י אש מן השמים: (ה) **כלבבך**, **עצתך**, העצה היא אחר המחשבה, כמ"ש ישעיה (ע"ו כ"ד): (ו) **נדגל**. נציין דגלינו:

תפלות דוד

דרך א'

(סנהדרין ד' נ"ה) שהיה דוד אז בסכנה גדולה, ומזמור זה נחלק לג' חלקים, (חלק א') התפלה שהתפללו אז על דוד (ב'—ד'), (חלק ב') מענה עדת המשוררים עת שמעו שנמלט דוד מן הסכנה (ד'—ז') (חלק ג') מענה ראש המשוררים על מה שנצחו החיל אח"כ את המלחמה שלא נצחו בחרב ובחנית רק בשם ה' (ז'—י'): (ב) **יענך ה'**, זה דברי התפלה שהתפללו אז בציון, א] **שיענהו ה' ביום צרה**, ב] שהגם שהוא עתה רחוק מארץ הקדושה **ישגבך שם אלהי יעקב**, השם שהבטיח ליעקב בהיותו חוץ לארץ והנה אנכי עמך ושמרתיך וכו' והשיבותיך אל האדמה הזאת, השם הזה יהי' גם לך למשגב שתשוב לא"י: (ג) **ישלח**, ג'] הגם שהוא עתה רחוק מציון **ישלח עזרו מקדש משמים ומציון יסעדך** אל העזר שיעזרך מקדש: (ד) **זכר**, הגם שאינו יכול עתה להקריב קרבנות כנהוג לפני התחלת המלחמה **יזכר כל מנחותיך** שהקרבת עד עתה **ועולתך** היינו כל העולות שהקריב, **ידשנה** יזכור הדשן שלהם, **סלה** סיום המאמר: (ה) **יתן**, (דברי להקת המשוררים), מצייר שבהיותם בדרך שמעו הבשורה שכבר נושע דוד, וזה היה תאות דוד בלבבו, ועז"א יתן לך כלבבך, וגם זה היה עצתו והסכמתו, ועז"א וכל עצתך ימלא, ומפרש,

דרך ב'

ע"י שליח, ב] שלא יאחר מלהושיעו רק יענהו תכף **ביום צרה**, ג] **ישגבך שם אלהי יעקב** שמו לבד הנקרא עליך ישגה אותך לדבר נשגב וחזק מאד: (ג) **ישלח עזרך מקדש**, ד] שלא יושיעך ע"י עזר ממלכי עמים רק מן הקדושה שלך תבא התשועה, וציון תהיה רק סעד אל התשועה, ר"ל אנשיך שיצאו מציון למלחמה יהיו רק סעד כי עקר העזר תהיה ע"י קדושת מעשיך: (ד) יזכר, ה] הנושע מב"ו ומקריב לו דורון כדי שיושיעהו לא ישלם לו שכר בעד הדורון שהביא לו כי יצא הדורון בעד התשועה, אבל ה' יזכור כל מנחותיך לשלם לך שכר עליהם, ויזכור דשן עלותיך: (ה) יתן, ו] גם הדרך שבו תושע יהיה לפי העצה שיעצת אתה ולפי תאות לבך. לא כב"ו שיושיע לפי עצתו ולפי חפץ לבבו של המושיע: (ו) **נרננה**, ז] הנושע מב"ו אין זה לו לתפארת ולא ירנן להתפאר בזה שזה מורה חלישות כחו, אבל הנושע בה' ירנן ויתפאר בישועתך, כי בזה **נדגול בשם אלהינו**, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא על דגלנו ויראו ממנו, ח] שאגב שיושיעך מצרתך זאת ימלא גם כל משאלותך גם בדברים אחרים, ע"ד שאמר זה עני קרא וה' שמע ומכל צרותיו

עד מ"ש יתן לך כלבבך הוא. (ו) נרננה בישועתך, כן היה תאות לבבך שבעת נצא לקראת האויב נרנן על הישועה שנעשה לך טרם נבא, וכל **עצתך ימלא** שהיה העצה לך כי **בשם אלהינו נדגל**, עת שאו דגל מלחמה יהיה הדגל בשם ה', שה' יהיה שר החיל ההולך בראשם והדגל יקרא על שמו, ואנחנו נמשך אחר דגלו, ובמה שמלא ה' גם חפץ לבבך, ידענו כי ימלא ה'

מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ׃ ז עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי הוֹשִׁיעַ ׀ יְהוָה מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ מִשְּׁמֵי
קָדְשׁוֹ בִּגְבֻרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ׃ ח אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ ׀
בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר׃ ט הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַּמְנוּ
וַנִּתְעוֹדָד׃ י יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ׃

כא א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב יְהוָה בְּעָזְּךָ יִשְׂמַח־מֶלֶךְ וּבִישׁוּעָתְךָ

מה

ת"א ברכב. עקידה מבוא שערים: ה' בעזך. ספר הזהר פרשת פקודי:
ע"ש (ז) שהש"ר ד' רו"ר ס': (ח) בר"ר ע"ה שמ"ר כ"ה, מכלתא בבלה ב' שירה ס' שו"ט כ"ב קט"ו: (ט) בר"ר ע"ה. שו"ט י"ז: (י) שהש"ר ד' ת"ז ע': (ב) זהר פקודי מכלתא שירה ג' ע:

רש"י

ונעשה חיל: עתה ידעתי. זו היא הרננה שנרנן עתה בתשועה זו שבאה ליואב ולישראל ידעתי שחפץ המקום בי ועני משמי קדשו כי תשועתם היא תשועתי: (ח) אלה ברכב. יש מן האומות שבוטחים ברכב ברזל שלהם ויש שבוטחים בסוסיהם אבל אנחנו בשם ה' נזכיר כי לו הישועה. נזכיר לשון הקטרה ותפלה כמו (ישעיה ס"ו) מזכיר לבונה. את אזכרתה (ויקרא א') ולפיכך המה יכרעו ויפלו: (ט) ואנחנו קמנו ונתעודד, נתגבר עליהם כמו (לקמן קמ"ז) מעודד ענוים, לשון עז:

כא (ב) **בעזך** ישמח מלך. רבותינו פתרוהו על מלך המשיח, ונכון הדבר לפותרו עוד על דוד עצמו לתשובת

מצודת ציון

(ט) ונתעודד. ענין רוממות וחוזק כמו מעודד ענוים ה' (לקמן קמ"ז):

מצודת דוד

כי נתגבר במלחמה: (ז) עתה ידעתי. מהנפלאות אשר נעשו עתה לדוד מהם אדע שעד הנה הושיע ה' למשיחו במה שלא סיה נלכד ביד שאול ולא במקרה וברוב תחבולותיו היה נמלט:
יענהו. אז ענהו משמי קדשו להושיע בגבורות התשועה הבאה מימינו: (ח) אלה ברכב. כי הלא רואים אנחנו אשר אנשי מלחמתינו הבאים למלחמה אלה באים ברוב רכב ואלה באים ברוב סוסים אשר בהם ימלא העזר במלחמה: ואנחנו. ר"ל בלא אתנו מעט רכב וסוסים ואך אנחנו נזכיר במלחמה שם ה' ומעמו נבקש העזר: (ט) המה וגו'. הבאים ברוב רכב וסוסים כורעים ונופלים לפנינו ואנחנו קמים ומתרוממים ומתחזקים ומזה נדע שגם עד הנה הושיע ה' למשיחו מה שנמלט מיד שאול: (י) ה' הושיעה. כן הושיעה בכל עת: ביום קראנו. בו ביום שנקרא אליך: **כא** (ב) בעזך. בהעוז הניתן ממך

באור המלות

(ט) **ונתעודד**. תקומה ביתרון שאת, כמו מעודד ענוים ה': (ב) **ישמח יגל**. מבואר אצלי בכ"מ שיש

תפלות דוד

דרך ב'

הושיעו: (ז) **עתה ידעתי**, ר"ל כי יש תשועה טבעיית המיוחסת אל השמאל, אמנם ע"י כל התנאים הנאמרים ידעתי שלא היתה תשועה טבעיית. רק כי **הושיע ה' משיחו** בדרך נס, כי **יענהו משמי קדשו** ממקום שהוא למעלה מן המערכת, **בגבורות ישע** של **ימינו**, שהיא מיוחסת אל ה' בעצמו ואל ימין ה' עושה חיל למעלה מן הטבע: (ח) **אלה**, ומעתה שאני רואה שתשועתי היא למעלה מן הטבע לא אעשה עוד שום הכנות למלחמה, רק הגם **שאלה ברכב ואלה בסוסים**, מ"מ **אנחנו** רק **בשם אלהינו נזכיר**, ומ"מ יעשה לנו שני דברים, א] כי. (ט) **המה כרעו** וגם **נפלו**, ב] **ואנחנו קמנו** וגם **נתעודד** ביתר עניניס בעושר והצלחה: (י) **ה'**, ע"כ נבקש **ה' הושיעה** שתהיה התשועה תמיד ע"י ה', ומצד שהוא **המלך** המושל על כל **יעננו** תיכף **ביום קראנו**:

דרך א'

משאלותיך גם ביתר הדברים שתשאל, ואם מלא מה שבלבבך כ"ש שימלא את אשר תשאל בפה: (ז) **עתה**, (מאמר ראש המשוררים) **עתה ידעתי** בבירור **כי יענהו משמי קדשו הושיע ה' משיחו**, שעל משאלותיו הגיע לו מענה להודיעו שה' בעצמו הושיע משיחו, ומענה זאת יגיעהו ע"י **גבורות ישע של ימינו**, ע"י שתהיה הישע בגבורות המתיחסות לימין שהוא למעלה מדרך הטבע, ומאין ידעתי זה? כי. (ח—ט) **אלה** מפה **ברכב**, **ואלה** מפה לוחמים **בסוסים**, **ואנחנו** לא עשינו שום דבר רק **בשם אלהינו נזכיר**, ובכ"ז **המה כרעו ונפלו**, וגם מבאר שהיה הבדל בינינו וביניהם, אם בענין האמצעיים, שהם בחרו אמצעיים פחותים רכב וסוסים ואנחנו בחרנו ענין גדול במעלה כי בשם אלהינו נזכיר, אם בענין התכלית שהמה כרעו ואנחנו קמנו: (י) **ה' הושיעה**, פסוק זה מציין נוסח כל המאמר, שביום קראנו יעננו המלך ה' הושיעה

בעת קראנו בתפלה בעד המלך דוד, ענני המלך דוד לאמר, "ה' הושיעה" ר"ל איני בוטח לא בחיל ולא בכח רק בישועת ה', כי כן היה שה' הושיעו לבדו:

כא (א) **למנצח**, במזמור הזה יספר הצלחות דוד מיום שנמשח למלך, ואיך הבטיחו ה' שיהיה המלכות ירושה לבניו, ואיך נצח אח"כ את אויביו וימדד את מואב שני חבלים להמית

מַה־יָּגֶיל מְאֹד׃ ג תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּה לּוֹ וַאֲרֶשֶׁת שְׂפָתָיו בַּל־מָנַעְתָּ סֶּלָה׃ ד כִּֽי־תְקַדְּמֶנּוּ בִּרְכוֹת טוֹב תָּשִׁית לְרֹאשׁוֹ עֲטֶרֶת פָּז׃ ה חַיִּים שָׁאַל מִמְּךָ נָתַתָּה לּוֹ אֹרֶךְ יָמִים עוֹלָם וָעֶד׃ ו גָּדוֹל כְּבוֹדוֹ בִּישׁוּעָתֶךָ הוֹד וְהָדָר תְּשַׁוֶּה עָלָיו׃ ז כִּֽי־תְשִׁיתֵהוּ בְרָכוֹת לָעַד

ת"א תאות לבו. עירובין נ"ד: חיים שאל. סוכה נ"ב ספר הזוהר פרשת וישלח: יתיר ו' תחדהו

ע"ש (ד) שמ"ר ח' תנחו' ואלה שומ"ט כ"א ק"ד: (ה) זכר וישלח: (ה) זכר וישלח: (ו) במד"ר יד ע"ו תנחו' כשא שומ"ט כ"א ק"ד:

רש"י

אחרים שדרשו בו. ואחר שלקח את בת שבע אמר מזמור זה: (ג) וארשת. ל' דבור ואין לו דמיון, ומנהם הביא לו חבר ברשיון כורש מלך פרס (עזרא ג') ושניהם ל' מבטא שפתים (סא"א): (ד) כי תקדמנו ברכות טוב. קודם ששאלתי ממך הקדמת לי ברכתך ע"י נתן הנביא (שמואל ב' ז') והקימותי את זרעך וגו' וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם: תשית לראשו עטרת פז. ויקח את עטרת מלכם ותהי על ראש דוד (שם י"ב): (ה) חיים שאל ממך. כשהייתי בורח לחוצה לארץ מפני שאול הייתי מתפלל אתהלך לפני ה' בארצות החיים (לקמן קט"ז): נתתה לו. שהשיבותני לארץ ישראל: אורך ימים. למלכותי שאמרת וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם: (ו) תשוה. מנחם פתר תשוה תשים תשית לשון אחד להם: (ז) תחדהו. ל' חדוה: את פניך. בגן עדן, ורבותינו שדרשוהו במלך המשיח הביאו ראיה לדבר ועד עתיק יומין מטא

מצודת דוד

למלך המשיח הנה ישמחנו: ובישועתך. כפל הדבר במלות שונות: (ג) תאות לבו. מה שיתאוה בלבו תתן לו עם כי לא שאל עליו ואמר בלשון עבר כדרך הנבואה בהרבה מן המקומות על כי במראה הנבואה נראה כאלו כבר היה הדבר: וארשת. וכל שכן שבל תמנע ממנו מה שישאל בפיו: (ד) כי תקדמנו. תקדים ליתן לו ברכות טוב טרם ישאל עליו: עטרת פז. רצה לומר כבוד הרבה: (ה) חיים שאל. אחז"ל כאשר יראה משיח בן דוד שנהרג משיח בן יוסף ישאל אז על החיים וס' יבטיחו עליו: (ו) בישועתך. על ידי ישועתך יתגדל כבודו: (ז) כי תשיתהו. תשים אותו לעולם לברכה כי הכל יתברכו

מצודת ציון

כא (ג) וארשת. ענין מבטא ואמירה ואין לו דומה במקרא ובפיוט של ר"ה ארשת שפתינו: תשית. תשים: לראשו. בראשו: (ו) תשוה. תשים:

באור הענין

לאמיו, ושני פסוקים הראשונים הם הקדמה להמזמור כמו שיורה ע"ז מלת סלה: (ב) ה' בעזך הנה כל מלך לא ישמח על עז מלך אחר, אבל על עזך ישמח המלך, וכן לא יגל המלך אם נושע ע"י מלך אחר שזה מורה חלישות כחו, אבל בישועתך מה יגל מאד: (ג) תאות, התשועה ע"י ב"ו לא תהיה כפי תאות לב האדם כי יבוש מלשאול כל אשר עם לבבו, אבל אתה נתת לו כל תאות לבו, ומוסיף שגם ארשת שפתיו בל מנעת, כל מה שפורש בשפתיו נעשה ממילא, כי הטבע נשמעת לו, כאלו א"צ כלל שתתן לו רק שבל תמנע את הטבע השומעת לקולו: (ד) כי מתחיל לספר הצלחות דוד, הראשון היה מה שמשחו ה' ע"י שמואל למלך, אומר בעת שתקדמנו ברכות טוב, שהיא הברכה הראשונה שקדמת אותו בשעה לא עלה על לבבו כלל להתאוות לזה הברכה הזאת היתה היסוד לכל הצלחותיו, כי אז תשית לראשו עטרת פז שנשארה על ראשו בקביעות: (ה) חיים, אח"כ רצה שאול להרגו ובקש ממך חיים שלא ימות ביד שאול, ונתתה לו, אח"כ בקש ממך ארך ימים שיתארכו ימיו, וגם זה נתת לו עולם ועד, שיתארכו ימיו תמיד: (ו) גדול, אחר שמת שאול נתגדל כבודו ע"י ישועתך שמשחוהו כל ישראל והצליח במלחמותיו, עד כי הוד והדר תשוה עליו, שההוד שנתת לו היה שוה עליו, ר"ל נערך לו וראוי אליו לפי מעשיו: (ז) כי תשיתהו, אח"כ רצה לבנות הבית ואז הבטחה ע"י נתן הנביא שלא תסור המלכות מביתו עד עולם, כמ"ש והקימותי את זרעך וכו' וחסדי לא אסיר ממנו וכו' ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם, ואז בא המלך דוד וישב לפני ה' וכו' ויאמר אתה ה' האלהים ודבריך יהיו אמת וכו' ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם (ש"ב ז'), וז"ש בעת שתשיתהו שיהיה ברכות לעד, אז תחדהו בשמחה בעת שיהיה את פניך, היינו בעת שישב לפני ה', כי אז אמר בשמחתו לאמר

תפלות דוד

באור המלות

הבדל בין שמחה ובין גיל, שמחה מורה השמחה התמידית, וגיל מורה שיגיל על דבר חדש, ותמצאם בס' זה (י"ג ו', י"ד ז', ט"ז ט', ל"ב י"א, מ"ג ד', מ"ח י"ב, נ"ו י"ח, צ"ז א' ח', קי"ט ב'), ועז ה' הוא דבר תמידי, אבל הישועה הוא דבר מתחדש על המקבל אותה, לז"א מה יגל מאד:

(ג) ארשת. כודד, ומורה מה שפורש בשפתיו:

(ו) הוד והדר. עיי' הבדלם לקמן (ק"ד), ומלת תשוה למעלה (ע"ז ח'):

(ז) תחדהו. חדוה נבדל מלשונות גיל ושמחה ודומי', שמורה על חדוה רוחניית, כי חדות ה' היא מעוזכם, לכן אמר את פניך:

תְּחַדֵּהוּ בְשִׂמְחָה אֶת־פָּנֶיךָ׃ ח כִּי־הַמֶּלֶךְ בֹּטֵחַ בַּיהוָה וּבְחֶסֶד עֶלְיוֹן בַּל־יִמּוֹט׃ ט תִּמְצָא יָדְךָ לְכָל־אֹיְבֶיךָ יְמִינְךָ תִּמְצָא שֹׂנְאֶיךָ׃ י תְּשִׁיתֵמוֹ ׀ כְּתַנּוּר אֵשׁ לְעֵת פָּנֶיךָ יְהוָה בְּאַפּוֹ יְבַלְּעֵם וְתֹאכְלֵם אֵשׁ׃ יא פִּרְיָמוֹ מֵאֶרֶץ תְּאַבֵּד וְזַרְעָם מִבְּנֵי אָדָם׃ יב כִּי־נָטוּ עָלֶיךָ רָעָה חָשְׁבוּ מְזִמָּה בַּל־יוּכָלוּ׃ יג כִּי־תְּשִׁיתֵמוֹ שֶׁכֶם בְּמֵיתָרֶיךָ תְּכוֹנֵן עַל־פְּנֵיהֶם׃ יד רוּמָה יְהוָה בְעֻזֶּךָ נָשִׁירָה וּנְזַמְּרָה גְּבוּרָתֶךָ׃

ת"א תכונן על פניהם, עקידה שער י"ב : למנצח

רש"י

ולקדמוהי הקריבוהי (דניאל ז'), ואומר (ירמיה ל') והקרבתיו ונגש אלי : (ח) בל ימוט. ובחסד עליון הוא בוטח שלא ימוט : (ט) תמצא ידך לכל אויביך. כל מכה ידך שים לך להביא הכא על אויביך : (י) לעת פניך. לעת זעמך : באפו יבלעם. תפלה היא זו : (יא) פרימו מארץ תאבד. להקב"ה הוא מתפלל שיאבד זרעו של הרשע : (יב) כי נטו עליך רעה. כנגד טיטוס הרשע שאמר הרג את עצמו : בל יוכלו. לעשותה : (יג) כי תשיתמו שכם. אשר תשית אותם לחלק שיחלקו ישראל את ממונם כמו שנאמר (ישעיה כ"ג) והיה סחרה ואתננה וגו' : במיתריך תכונן על פניהם. במיתרי קשתותיך תכונן חציך ותזמינם לירות על פניהם : (יד) רומה ה' בעזך. על הקמים ונשירה ונזמרה (סא"א) :

מצודת ציון

תחדהו. מלשון חדוה ושמחה כמו ויחד יתרו (שמות י"ח) : (ט) תמצא. תספיק כמו ומצא להם (במדבר י"א) : (י) תשיתמו. תשים אותם : יבלעם. מלשון בליעה והשחתה : (יג) שכם. חלק כמו שכם אחד (בראשית מ"ח) : במיתריך. הוא חבל הקשת כמו על יתר (לעיל י"א) :

מצודת דוד

כן לומר שיהיו כמוהו : תחדהו. תשמחו בשמחת ראיית פניך : (ח) כי וגו'. בעבור שיהיה בטחונו בה' לזה לא ימוט : (ט) תמצא. תספיק מכת ידך לכל אויביך : ימינך תמצא. ר"ל תשיגם ולא יוכלו להנצל : (י) תשיתמו. יתמיד בהם האש כמו בתנור : לעת פניך. בעת כעסך אז יבלעם באפו ותאכלם האש : (יא) פרימו. בניהם : וזרעם. כפל הדבר במלות שונות : (יב) כי נטו. על כי נטו לעשות רעה למולך כמ"ש יתיצבו וגו' על ה' ועל משיחו (לעיל ב') : חשבו מזמה. יחשבו מחשבות שא"א להם לעשותם : (יג) כי תשיתמו. כי בעבור זאת תשים אותם להלק אחד שיעמדו מובדל בפאה אחת לסיות למטרה לחץ : במיתריך. בחבל הקשת הכונן החצים לירות בהם : (יד) בעזך. כפי גודל כחך תרים עצמך להפרע מאויביך ואז נשירה וגו' :

באור המלות

(ט) ידך, ימינך, כשבאו נרדפים יציין בשם יד את השמאל, ותמצאם נרדפים (שופטים ה' כ"ו, ישעיה מ"ח י"ג, תהלות כ"ו י', ע"ד י"א, פ"ט י"ד כ"ו, קל"ט י) וההבדל בין אויב ובין שונא, למעלה (י"ח י"ח) : (יג) שכם, חלק כמו ואני נתתי לך שכם אחד (בראשית מ"ח כ"ב), והמיתרים הם החבלים שמדד בם את מואב :

תפלות דוד

הענין

(ח) כי המלך בוטח בה', כמ"ש ודרכיך יהיו אמת, ושהוא בוטח בחסד עליון אשר החסד הזה בל ימוט, כמו שבארתי (שם ולקמן פ"ט) שכשא דוד ע"י שהוכיח על החסד של ה', החסד הוא דבר שאינו פוסק לעולם, עיי"ש : (ט) תמצא, אחר החזיון הזה לחם דוד מלחמות גדולות עם פלשתים ומואב וארם ובני עמון, וימדד את מואב שני חבלים להמית [שם], ע"ז אומר בעת שידך השמאלית תמצא את איביך, וימינך תמצא את שונאיך, אז בעת ההיא. (י) תשיתמו שיהיו בידך כאלו הם בתנור אש המוכן לעת פניך וכעסך, שכמו שהתנור יחמו אותו להיות מוכן על עת האפיה (הושע ז'), כן התנור שבו תשיתם הוא מוכן לעת פניך, שאז יבלעם באפו והאש תאכלם. ולא לבד שתכלה אותם כי גם. (יא) פרימו שהם מעשיהם וקנינם תאבד מארץ, וזרעם תאבד מבני אדם, וזה יען. (יב) כי נטו עליך רעה, ר"ל שרצו לעשות נגדך רע בפועל, ועכ"פ חשבו מזמה בל יוכלו, הגם שלא יכלו לעשות רע בפועל, חשבו ע"ז מזמה ועלה עמוקה לעשות רע נגדך והיו מוכנים לזה : (יג) כי תשיתמו שכם, לכן מדד את מואב שני חבלים להמית, כאלו זה נעשה ע"י ה' ששם אותם לחלקים שכם אחד להחיות ושנים להמית, ובמיתריך שהם החבלים שמדד אותם, בהם תכונן על פניהם, שהעביר הבלי המדידה על פניהם וכן מדדם : (יד) רומה, יען פתח ה' בעזך ישמח מלך בקש שירים ה' בעזו, לעשות נקמה בגוים ובזה נשירה ונזמרה גבורתך :

כב א לַמְנַצֵּחַ עַל־אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי רָחוֹק מִישׁוּעָתִי דִּבְרֵי שַׁאֲגָתִי׃ ג אֱלֹהַי אֶקְרָא יוֹמָם וְלֹא תַעֲנֶה וְלַיְלָה וְלֹא־דוּמִיָּה לִי׃ ד וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל׃ ה בְּךָ בָּטְחוּ אֲבֹתֵינוּ בָּטְחוּ וַתְּפַלְּטֵמוֹ׃ ו אֵלֶיךָ זָעֲקוּ וְנִמְלָטוּ בְּךָ

בטחו

ת״א אילת השחר. יומא כ״ט ספר הזוהר פרשת ויקרא: אלי אלי. עקרים פ׳ סו: אלהי אקרא. מגילה ד ודף נא:

ע״ש (א) זכר שמות בשלח ויקרא פינחס זו״ח ז׳ ת״ז י״ג כ״א: (ג) מכילתא שירה ג׳ זו״ח ז שוח״ט קכ״ד: (ד) בר״ר מ״ח ס״א ע״ד שמ״ר טו שהש״ר ב׳ פסיקתא טו אדר״ע פתיחה ש׳ ירוש׳ שבת פז א פדר״א מ״ב סא״ר כו שוח״ט י״ח: (ה) ת״ז ע׳ סא״ר יח כו: (ו) כא״ר כו:

רש״י

כב (א) **אילת** השחר. שם כלי שיר, ד״א על כנסת ישראל שהיא אילת אהבים המשקפה כמו שחר (שיר ו׳ י׳), ורבותינו דרשוהו באסתר, ומנחם פתר אילה לשון מעוז כמו אילותי לעזרתי חושה (סימן זה): השחר. ל׳ שחרית, ומנחם פתר לשון בקור כמו שוחר טוב יבקש רצון (משלי י״א) וכמו לשחר פניך (שם ז׳): (ב) למה עזבתני. עתידה היא ללכת בגולה ואמר דוד תפלה זו על העתיד: רחוק מישועתי. ומדברי שאגתי: (ג) אקרא יומם. אני קורא לך מיום אל יום ואינך עונה. (ד) ואתה קדוש. ויושב לשמוע

מצודת דוד

כב (ב) אלי אלי. כפל המלה כדרך הקוראים והצועקים כמו ענני ה׳ ענני (מ״א י״ח): רחוק וגו׳. ר״ל דברי שאגתי המה להתפלל על מה אתה רחוק מישועתי: (ג) ולילה. ואף בלילה אני קורא ומתפלל: ולא דומיה. לא אשתוק כי כשאדם נענה דרכו לשתוק אבל לא כשעדיין לא נענה: (ד) יושב. קיים ונצחי כמו אתה ה׳ לעולם תשב (איכה ה׳) ור״ל הלא ככהך אז כחך עתה ופעמים רבות היית תהלות ישראל כי היו מהללים אותך כשהושעך אותם מצרתם ומדוע אם כן הרחק עתה מישועתי: (ה) בטחו.

מצודת ציון

כב (א) אילת השחר. שם כלי זמר ידוע אז אצלם:

באור הענין

כב (א) **למנצח**, מזמור זה נחלק לשני חלקים, חלק א׳ (עד פסוק י״ז) מצייר מעוף צוקה ותפלה מנודת, מצייר מעמד המלך או העם בתכלית השפלות, נעזבים מה׳, נתונים לחרפה ולבוז, מתיאשים מכל תקוה, חלק ב׳ (מן פסוק י״ז עד גמירא) מציין אילת השחר, שהוא האור העולה ממזרח ומאיר את האופל, מציין חוזק הבטחון, גודל ההשגחה והנס, לכן קרא את המזמור בשם אילת השחר, והנקודה המבדלת בין החשך והאור, בין הצרה והתשועה, היאש והבטחון, הרפיון והגבורה: (ב) **אלי**, (חלק זה מתחלק לשני חלקים, תחלתו התאוננות על העזיבה והסתרת פנים) (ב׳ י״א), וסופו תפלה לה׳ שיושיעו (י״א—י״ז), אתה אלי! אשר אך אתה הוא אלי, לא זולתך, אתה אלי מעולם, ועתה **למה עזבתני**? למה עזבתני באופן אשר אתה **רחוק מישועתי ורחוק מדברי שאגתי**, ר״ל לא לבד שהתרחקת ממני עד שלא תהיה קרוב אלי להיות ישועתי בעת הצורך, התרחקת עוד יותר עד שלא תוכל לשמוע אף את דברי שאגתי, באופן שלא תדע מצרתי כלל, וזה התאוננות א׳ על העזיבה והסתרת פנים: (ג) **אלהי**, (התאוננות ב׳ על שאינו מקבל תפלה) הלא **אקרא כל היום** ומדוע **לא תענה**? וגם אקרא **בלילה** וגם **לא דומיה לי** שאיני מחריש רגע ומדוע לא תענה? : (ד) **ואתה קדוש יושב תהלות ישראל**, ר״ל הלא תהלות ישראל אשר המה מהללים אותך מעולם הוא **שאתה קדוש יושב**, שהם מהללים אותך שאתה קדוש, היינו נבדל מכל משיגי הגשם, ואתה יושב, שהישיבה מורה על הקביעות שאתה בלתי משתנה בעת מן העתים, וא״כ איך השתנית עתה שמעולם היית מושיע את אבותינו ועתה אינך מושיע, כמ״ש בך בטחו אבותינו וכו׳ כאלו השיג אותך חולשה ולאות שהוא אחד ממשיגי הגשם וזה הפך הקדושה, או כאלו נשתנית ממה שהיית מקדם וזה הפך הישיבה, הפך תהלות ישראל ובתהלתם שלא תלאה ולא תשתנה, וא״כ אשאל, הלא. (ה) **בך בטחו אבותינו**, ובזה הרויחו שני דברים, א] **בטחו**, שעי״ז היו בטוחים ושלאו מרגוע בנפשם מגודל בטחונם, ב] **ותפלטמו**, שבאמת נגאלו, עי״כ. (ו) **אליך**, מבאר שתי התועליות האלה שהשיגו מן הבטחון, א] התכלית שהשיגו מן הבטחון (נגד מ״ש ותפלטמו), כי **אליך זעקו ונמלטו**, והתכלית זה מעולה מן הבוטח בבשר שלא יושיע בכל עת אבל הם נמלטו בכל עת שזעקו, ב״ו אינו קרוב תמיד אל הבוטח ואתה בכל עת שזעקו היית בנדם לשמוע זעקתם, ב] מעלת הבטחון מצד עצמו [נגד

באור המלות

(א) **אילת**. שם לכוכב השחר:

(ד) **יושב**. כבר באר במו״כ (ח״א) שהישיבה שנאמר אצל השי״ת מורה שאין בו שינוי:

בטחו ולא־בושו׃ ז ואנכי תולעת ולא־איש חרפת אדם ובזוי עם׃ ח כל־ראי ילעגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש׃ ט גל אל־יהוה יפלטהו יצילהו כי חפץ בו׃ י כי־אתה גחי מבטן מבטיחי על־שדי אמי׃ יא עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה׃ יב אל־תרחק ממני כי־צרה קרובה כי אין עוזר׃ יג סבבוני פרים רבים

ת"א ואנכי תולעת. חולין פט: ע"ש (ז) שוה"ט כב: (ח) פסיקתא נז תגב"ר יג:

רש"י

תהלות ישראל מימים קדמונים: (ז) ואנכי תולעת. כל ישראל מכנה כאיש אחד: (ח) יפטירו. יפתחו כמו פטר רחם ופטר חמור (שמות י"ג) פוטר מים (משלי י"ז): (ט) גול אל ה'. כמו לגולל, יש לאדם לגולל יהבו ומשאו אל יוצרו למען יפלטהו: (י) גוחי. מוציאי ומושכי כמו (איוב מ') יגיח ירדן אל פיהו: מבטיחי על שדי אמי. זימנת לאדם שדים ליטען עליהם למחי': (יא) עליך השלכתי מרחם. השלכתי מרחם מאז הוצאתני מרחם כמה דאת אמר (ישעיה מ"ו) העמוסים מני בטן מאז נולדו השבטים נשאת וגאלת: (יג) פרים רבים. מלכים חזקים: אבירי בשן. גם הוא לשון פרים בבשן שהם שמנים:

מצודת ציון

(ח) יפטירו. ענין פתיחה כמו פוטר מים (משלי י"ז): (י) גחי. ענין הוצאה והמשכה כמו ותגח בנהרותיך:

מצודת דוד

ותפלטמו. כאשר בטחו בך כן הצלתם: (ז) תולעת. כחי תשש כתולעת: חרפת אדם. בני אדם יחרפו עמדי את הזולת כי יאמרו לו בחרפה שהוא שפל כמוני: ובזוי עם. כל עם מבזה זולתו עמדי וכפל הדבר במלות שונות: (ח) יפטירו. יפתחו שפתם ללעוג בי ויניעו בראש כדרך המלעיג: (ט) גול. אבל שמגלגל ומשכב בטחונו אל ה' הוא מצילו: כי חפץ בו. במי שבוטח בו כראוי: (י) גחי מבטן. מוציאי מבטן אמי: מבטיחי. ממך הובטחתי להטען על שדי אמי להיות נזון מחלבה: (יא) מרחם. מעת צאת מרחם אמי השלכתי עליך לזמין לי די ספוקי: מבטן וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יב) קרובה. וחוש מהר צריך אני להצלה: כי אין עוזר. אין בעולם עוזר בלתך:

באור המלות

(ז) ובזוי עם. עם בזוי, כמו רבים עמים, מקנה כסף, ודומי':

(ח) יפטירו. פתיחת השפה להוציא הדבור, כמו פטר רחם:

(ט) גל. מקור מגזרת גלל:

(י) גוחי. מוציא מן הגחון, עי' מיכה (ד' י'):

(יא) מרחם, מבטן הרחם מציין הלידה, והבטן מציין כשהוא עדיין בבטן אמו, כמ"ש ירמיה (א' ה'):

(יג) סבבוני, כתרוני. פעל כתר בא תמיד על הכתרת

תפלות דוד

באור הענין

מ"ש בטחו], כי בך בטחו ולא בושו, שהבושה בבשר יבוא על הבטחון שיפיל א"ע לב"ו כמהו, אך בטחונם בך היה להם לכבוד: (ז) ואנכי, ואצלי נתהפך הדבר בשינוי גדול, שמלבד שאיני משיג התכלית מן הבטחון כי אינך מושיע, עוד שם הבטחון עצמו לי לחרפה גדולה, כי אנכי מצד עצמי תולעת ולא איש, ר"ל לענין המעלה שיש לאיש על התולעת איני איש רק תולעת, אבל לענין החסרון שיש לאיש על התולעת יש לי חרפת אדם, מחרפים אותי כאלו הייתי אדם ולא תולעת, (שעל התולעת לא ישימו לב לחרפו), ויותר מזה שלענין החרפה איני בעיניהם כאדם אחד כי אני בזוי עם, שמבזים אותי כאלו אני עם, שמחזיקים אותי לענין החרפה כקיבוץ גדול, עד. (ח) שכל רואי ילעיגו לי, כמלעיג על עם גדול שנפל ממדרגתו, ולא לעג לבד כעל דבר בלתי חשוב, כי גם יפטירו בשפה כעל דבר חשוב וגדול, והם אומרים בלעגם. (ט) גול אל ה', כאילו התולעת הזה המדוכא ומתגולל במכאוביו כדרך התולעת, מתגולל א"ע אל ה' שיפלטהו, ועל זה אומרים יצילהו כי חפץ בו, נראה כי אם יצילהו, יצילהו לא אחר שחפץ בו? כן אומרים בלעג: (י) כי אתה, ומאין בא לי הלעג הזה, זה בא לי ע"י שאתה גוחי מבטן, ותמיד היית מושיעי ועתה עזבתני, וע"כ כולם ישימו לב עלי לחרפני מצד זה, מה שלא היו מחרפים בזה אומה אחרת שלא הופיע עליה אור ה' מעולם, ובמליצתו מדמה את האומה כאיש פרטי ומדמה לידת האומה שהוא הוצאתה ממצרים כאילו ה' היה המוליד שהוציא אותו מן הבטן, ועז"א כי אתה גוחי מבטן, ואתה הזמנת לי מניקה להניק אותי, כי אתה מבטיחי על שדי אמי: (יא) עליך, וגם אתה היית אח"כ האומן והמגדל, ומדמה אותו במשל כאלו אחרי שנולד מתה אמו ועליך השלכתי מרחם לגדלני, וגם מבטן אמי בעוד הייתי בבטן בימי השעבוד אלי אתה, כי גם במצרים היית אתה המשגיח עלי לבל אובד, ומצד שאתה היית תמיד אלי ואומני ע"כ ישימו עתה את לבם עלי בשעזבת אותי לחרפני ביתר שאת, ואני נחשב כעם גדול בעיניהם מצד זה, מה שלא היה זה אם לא היה שמך נקרא עלי מעולם: (יב) אל, עתה מתחיל התפלה, לכן אני מבקש אל תרחק ממני, כי יוכל העוזר להתרחק מן הנעזר, א] אם הצרה רחוקה ויש עת שיבוא

אליו

רַבִּים אַבִּירֵי בָשָׁן כִּתְּרוּנִי׃ יד פָּצוּ עָלַי פִּיהֶם אַרְיֵה טֹרֵף וְשֹׁאֵג׃
טו כַּמַּיִם נִשְׁפַּכְתִּי וְהִתְפָּרְדוּ כָּל־עַצְמוֹתָי הָיָה לִבִּי כַּדּוֹנָג נָמֵס בְּתוֹךְ
מֵעָי׃ טז יָבֵשׁ כַּחֶרֶשׂ ׀ כֹּחִי וּלְשׁוֹנִי מֻדְבָּק מַלְקוֹחָי וְלַעֲפַר־מָוֶת
תִּשְׁפְּתֵנִי׃ יז כִּי־סְבָבוּנִי כְּלָבִים עֲדַת מְרֵעִים הִקִּיפוּנִי כָּאֲרִי יָדַי
וְרַגְלָי׃ יח אֲסַפֵּר כָּל־עַצְמוֹתָי הֵמָּה יַבִּיטוּ יִרְאוּ־בִי׃ יט יְחַלְּקוּ בְגָדַי

ע"ש (טו) זוכר בא: (טז) פסיקתא לו:

לָהֶם

רש"י

כתרוני. סבבוני ככתר המקפת את הראש: (יד) אריה טורף. נבוכדנצר: (טו) כדונג. שעוה הנמוחה מחום האש: (טז) מלקוחי. הם החניכים שקורין פלאיי"ש בלעז, כשאדם מצר אין רוק מצוי בפיו, ומנחם פתר מלקוחי אנטיילא"ש בלעז כמו (ישעיה ו') במלקחים לקח, והמלקוח הן השינים אשר דומות למלקחי הלשים (סח"ח): ולעפר מות. נדכאות מיתה: תשפתני. אתה תושיבני לשון שפיתת קדירה שפות הסיר (יחזקאל כ"ה), ומנחם פתר כל לשון שפיתה לשון שימה: (יז) כארי ידי ורגלי. כאלו הם מדוכאים בפי ארי, וכן אמר חזקיה כארי כן ישבר כל עצמותי (ישעיה ל"ח): (יח) אספר כל עצמותי. כתב

מצודת דוד

(יג) כתרוני. סבבוני ככתר המקיף את הראש: (יד) פצו. פתחו פיהם לבלעני: אריה. כאריה שמתחלה טורף ואח"ז שואג בשמחת גבורתו כן האויב בולע ומרים קול שמחה: נשפכתי. האיברים שבי נשפכו כמים ונתפרדו עצמותי: כדונג. כהמס מחום האש כן נמס לבי בתוך מעי: מדבק מלקוחי. בעבור הצער כלה הרוק שבפי וכאלו נדבק הלשון בבשר הפה: תשפתני. תערכני לשכב לעפר מות וזהו הקבר: (יז) כלבים. נושכים ככלבים: כארי. ישברו ידי ורגלי כמו הארי המשבר עצמות הנטרף בפיו: (יח) אספר. מגודל הרזון בולטים עצמותי עד שאוכל לספרם ושונאי מסתכלים בי דרך בזיון ונקמה: (יט) יחלקו.

מצודת ציון

(יחזקאל ל"ב): (יג) אבירי בשן. פרים חזקים הרועים בבשן כי שם מרעה שמן וטוב: (יד) פצו. פתחו כמו פצו שפתי לקמן ס"ו: (טז) מלקוחי. הוא מה שממעל הלשון ומתחת ויקרא כן ע"ש שבהם לוקחים המאכל בעת הלעיסה: תשפתני. ענין עריכה כמו שפות הסיר (יחזקאל כ"ד): (יז) מרעים. מלשון רע: הקיפוני. סבבוני:

תפלות דוד

באור הענין

אין בנא הגרה, אבל פה הצרה קרובה, ב] יוכל להתרחק אם יש עוזר אחר שיוכל לסמוך עליו, אבל פה אין עוזר: (יג) סבבוני, (מבאר תחלה מ"ש כי צרה קרובה), סבבוני פרים רבים בכמות, וגם אבירי בשן החזקים באיכות כתרוני, הסבוב הוא סביב גופו והכתר סביב הראש, כאלו הפרים עומדים סביב גופו ואבירי בשן עומדים למעלה ומכתירים את ראשו, ויותר מזה כי גם. (יד) פצו עלי פיהם, שכבר פצו פה לבלעני, ויותר מזה שהם דומים כאריה הטורף ושואג, שמלבד שטורף עוד שואג, כאלו הנטרף עושה לו דבר שזה מעורר חמתו, כן הם עם מה שהם מכלים אותי הם שואגים כאלו אני עושה להם רעה ועי"כ תגדל חמתם עוד יותר: (טו) כמים, (עתה מפרש מ"ש כי אין עוזר), שאני אין כחי לעמוד נגדם, בשרי נשפך כמים מרוב הפחד, גם עצמותי התפרדו זה מזה ודא לדא נקשן, וגם לבי שהוא שורש כל הגוף היה כדונג אשר נמס אל המעים: (טז) יבש, שלא לבד שנזדעזעו כל איברי החיצונים והפנימים שגם הכח נסתלק, כאלו כחי וליחות גופי יבש כחרש, עד שא"א שאחליף כח עוד, וגם לא אוכל לצעוק לישועה כי לשוני מודבק מלקחי מרוב הפחד, וא"כ הלא בודאי לעפר מות תשפתני כי אין תקוה כלל שאגאל: (יז) כי (עתה מתחיל החלק השני), אחר שצייר את האופל וחשכת הלילה, התבונן בלב המעורר אילת השחר ויאיר את הלילה, מתחזק ואומר, הגם שסבבוני כלבים, מדמה א"ע לחיה שרוצים לצודה והצידים שולחים את הכלבים וסביב הכלבים עומדים הציידים, אומר שגם שסבבוני הכלבים וסביב להכלבים עדת מרעים הקיפוני, בכל זה לא אירא מפניהם, רק כארי ידי ורגלי, ידי ורגלי עומדים נגדם בחוזק כידי ורגלי הארי אשר לא יחת מקולם ומהמונם לא יענה: (יח) אספרה, ואני אספר לפניהם כל עצמותי וחזקתי וגבורתי, הגם שהמה יביטו יראו בי בבזיון, בכ"ז אני מתאמץ כנגדם ומתפאר בגבורתי: (יט) יחלקו, הגם שכבר התחילו לבוז ולשלול אותי עד שיחלקו בגדי להם, וגם על לבושי המיוחד שהוא לבוש מלכות, או לבוש החשוב שאני

באור המלות

הראש, ומ"ש כתרו את בנימין, בא על צד המליצה שהקיפוהו סביב כאבי מהגהו:

(טז) תשפתני, תערכני. כמו שפות הסיר:

(יז) סבבוני, הקיפוני ההיקף מורה הסיבוב מכל צד, וזה מוסיף על סבבוני כמ"ש בס' התו"ה ויקרא (סי' מ'):

(יח) עצמותי. מענין עז ותעצומות, יראו בי,

לָהֶם וְעַל־לְבוּשִׁי יַפִּילוּ גוֹרָל׃ כ וְאַתָּה יְהוָה אַל־תִּרְחָק אֱיָלוּתִי לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה׃ כא הַצִּילָה מֵחֶרֶב נַפְשִׁי מִיַּד־כֶּלֶב יְחִידָתִי׃ כב הוֹשִׁיעֵנִי מִפִּי אַרְיֵה וּמִקַּרְנֵי רֵמִים עֲנִיתָנִי׃ כג אֲסַפְּרָה שִׁמְךָ לְאֶחָי בְּתוֹךְ קָהָל אֲהַלְלֶךָּ׃ כד יִרְאֵי יְהוָה הַלְלוּהוּ כָּל־זֶרַע יַעֲקֹב כַּבְּדוּהוּ וְגוּרוּ מִמֶּנּוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל׃ כה כִּי לֹא־בָזָה וְלֹא שִׁקַּץ

ענות

ת"א ואתה ה'. ספר הזוהר פ' ויקרא ופרשת תצוה: הצילה מחרב. מגילה ט: הושיעני מפי. שם: יראי ה'. עקידה שער מד:
ע"ש (כ) זוהר בראשית תרומה תצוה בזה"ט מג: (כא) זוהר פנחס במד"ר יז פסיקתא מ ת"ז הקדמה כא לז ע ספרי האזינו: (כב) א"ר ב מד"ש ד שוח"ט עה: (כד) ויק"ר ג: (כה) זהר בראשית וישלח פנחס ויק"ר ג:

רש"י

עלמי: המה יביטו. שמחים לאידי: (יט) ועל לבושי יפילו גורל. בוזזים את נכסינו: (כ) אילותי. כחי, כמו (לקמן פ"ח) הייתי כגבר אין איל, וכמו יש לאל ידי (בראשית ל"א): הושיעני מפי אריה. כאשר מקרני ראמים עניתני זה האמורי אשר כגובה ארזים גבהו (עמוס ב') שלשים ואחד מלכים: (כג) אספרה שמך לאחי. בהתאסף כל כנסיותי, וכן אומר להם יראי ה' הללוהו אלו הגרים וכל זרע יעקב: (כד) וגורו. לשון יראה: (כה) ענות עני. צעקת הדל. כל עניה שבמקרא ל' צעקה, ועוד יש לפתור ענות ל' הכנעה כמו

מצודת ציון

(כ) אילותי. ענין כח וחוזק כמו כגבר אין איל (לקמן פ"ח): (כא) יחידתי. נשמתי שהיא יחידה מול חלקי הגוף וכחותיו וכן מכפירים יחידתי (לקמן ל"ה): (כד) וגורו. ופחדו: (כה) שקץ. ענין תעוב: ענות. הכנעה כמו לענות מפני

מצודת דוד

מפשיטים מעלי וחולקים ביניהם: ועל לבושי. כפל הדבר במ"ש: (כ) אילותי. אתה חזקי מהר לעזרתי: (כא) מיד כלב. מדולג המושך ככלב: (כב) עניתני. הנה מעולם ענית לי להצילני מהזק האומות לזה הושיעני גם עתה: (כג) אספרה. אז אספר הנס ברבים: (כד) יראי ה'. כה אומר להם אתם יראי ה' הללו אותו: (כה) כי לא בזה. על שלא בזה הכנעת העני: ובשועו. אבל כשצעק אל ה'

תפלות דוד

באור המלות

ראיה שאחריו ב' הוא דרך גנאי בכ"מ:

(יט) **בגדי, לבושי**. כבר התבאר (ישעיה ס"ג א') שבגד כולל כל הבגדים ולבוש הוא לבוש המיוחד כמו לבוש מלכות, לבוש שק, ולכן שלבוש מלכותו שהוא רק אחד ואינו בר חלוקה יפילו גורל מי יקחנו:

(כ) **אילותי** מלשון אילת השחר אתה כוכב השחר שלי:

(כב) **עניתני** לשמפ' הילל תענני, ולמ"ש ר"ל אשר עניתני:

(כד) **יעקב, ישראל**. ישראל מציין את גדולי האומה ויעקב מציין את ההמון (כנ"ל י"ד ז'), **כבדוהו וגורו ממנו**. עי' ישעיה (כ"ט ג'):

(כה) **ענות**. מענין הכנעה:

באור הענין

שאני לבוש בו, **יפילו גורל** מי יקחנה, בכ"ז לא יוכלו לגעת אל גופי, כי. (כ) **ואתה ה' אל תרחק**, הוא שתעמוד קרוב מוכן לישועה, וגם **לעזרתי חושה**, שהוא הזריזות להושיע, (וקרא **אילותי** לשון נופל על לשון אילת השחר): (כא) **הצילה מחרב נפשי** מחרב הצידים, ומיד כלביהם הצילה **יחידתי**, ר"ל הדבר האחד שנשאר לי אחר שגזלו כל אשר לי, והוא חיי נפשי. (כב) **הושיעני**, צייר במליצתו כאלו בין הטורפים הבאים לטרפו בא גם האריה בתוכם וכבר אחזו בפיו, והזמין לו ה' ראם שלקחו מפי האריה והרימו על קרניו, והוא בעודו עומד על קרני הראם והקהל סביבו, משם מקרני הראם הוא מודה ומהלל לה', וז"ש **הושיעני מפי אריה**, הנס שאני בפיו הושיעני ע"י הראם, ואז מן **קרני הראם** אשר שם **עניתני**, מן המקום הזה. (ג) **אספרה שמך לאחי**, משם אספר תוקף הנס, והנה בהודאת הנס כתיב וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו, פי' חז"ל שצריך לאודויי באפי עשרה שהוא קהל, ותרי מנייהו רבנן שהוא מושב זקנים, שההודאה צריכה פרסום וזה ע"י קהל עם וע"י מתרומם, וצריכה הכרה והתבוננות שזה ע"י הרבנן ועל ידם מתהלל, ואמר פה **אספרה שמך לאחי** שהם התלמידי חכמים אחיו, (וזה מוסיף על יהללוהו) שיספר שמו ועוצם גדולתו, **ובתוך קהל אהללך** (וזה מוסיף עמש"ש וירוממוהו בקהל עם), ואומר להם לאמר. (כד) **יראי ה' הללוהו**, סדר שלשה כתות **יראי ה' זרע יעקב זרע ישראל**, (וכן סדר בכ"מ בית ישראל בית אהרן יראי ה', כי ישראל גדול מיעקב שיעקב מורה על ההמון) **יראי ה'** הם יהיו המהללים, ובית יעקב וישראל יהיו השומעים, וביניהם ימצאו שני מדרגות **כל זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל זרע ישראל**, שהיראה מאת ה' היא מדרגה יותר גדולה מן המכבדו, שהכבוד יתנו לו גם מצד שהוא הסבה הראשונה ומנהיג הטבע, והיראה הוא רק הכרת ההשגחה הפרטית לגמול ולהעניש, וזה מיוחס לזרע ישראל שהם גדולים מזרע יעקב, שאם ישראל הוא שם החשיבות ומורה על גדוליהם ועובדי ה' אשר ביניהם: (כה) **כי לא בזה**, ר"ל ענות ועוני של העני לא בא בעבור שהוא מבזהו, שהוא בעיניו כדבר בלתי נחשב להשגיח עליו כאשר לא ישגיח האדם

על

עֱנוּת עָנִי וְלֹא־הִסְתִּיר פָּנָיו מִמֶּנּוּ וּבְשַׁוְּעוֹ אֵלָיו שָׁמֵעַ׃ כו מֵאִתְּךָ תְּהִלָּתִי בְּקָהָל רָב נְדָרַי אֲשַׁלֵּם נֶגֶד יְרֵאָיו׃ כז יֹאכְלוּ עֲנָוִים ׀ וְיִשְׂבָּעוּ יְהַלְלוּ יְהוָֹה דֹּרְשָׁיו יְחִי לְבַבְכֶם לָעַד׃ כח יִזְכְּרוּ ׀ וְיָשֻׁבוּ אֶל־יְהוָֹה כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־מִשְׁפְּחוֹת גּוֹיִם׃ כט כִּי לַיהוָֹה הַמְּלוּכָה וּמֹשֵׁל בַּגּוֹיִם׃ ל אָכְלוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ ׀ כָּל־דִּשְׁנֵי־אֶרֶץ לְפָנָיו יִכְרְעוּ כָּל־יוֹרְדֵי עָפָר וְנַפְשׁוֹ לֹא חִיָּה׃ לא זֶרַע יַעַבְדֶנּוּ יְסֻפַּר

ת"א לפניו יכרעו. נדה ל: זרע יעבדנו. סוטה כ סנהדרין קי: ב"ם לו קרי

ע"ש (כט) אס"ר א אדר"ע בפתיחה מ: (ל) במד"ר יד תו"כ ויקרא ב אדר"נ כה: (לא) ירו' שביעית ד ז תנ' ויחי:

רש"י

(שמות י') לענות מפני שהוא נכנע ומתפלל לפניך: (כז) יאכלו ענוים. לעת גאולתנו לימות משיחנו: יחי לבבכם לעד. כך זה אומר לפניהם: (כח) יזכרו וישובו אל ה'. יזכרו הרעה שמצאתנו כשיראו את הטובה וישובו אל ה': (כט) כי לה' המלוכה. כי יראו שחזרה לך המלוכה והממשלה: (ל) אכלו וישתחוו כל דשני ארץ. הרי זה מקרא מסורס אכלו ענוים כל דשני ארץ וישתחוו לה' בהלל והודאה על הטובה: דשני ארץ. טוב חלב הארץ כל זה יראו כל אפסי הארץ וישובו אל ה': לפניו יכרעו. אז כל מתי אויבי תורה מתוך גיהנם ולא יהם עליהם לחיות את נפשם מגיהנם: ונפשו. של כל א' וא': לא חיה. לא יחיה. ורבותינו דרשו מן המקרא הזה שהמתים לפני מיתתם בשעת נפילת נשמה רואין פני שכינה: (לא) זרע יעבדנו וגו'.

מצודת דוד

שמע אליו: (כו) מאתך וגו'. רצה לומר מה שאהללך בקהל רב באה היא מאתך בעבור התשועה שעשית לי ולזה הנדרים שנדרתי בעת צרה אשלם נגד יראיו לפרסם הנס: (כז) יאכלו. מזבחי שלמי התודה אשר אביא לה': יחי. רצה לומר ישמחו בלבבם לעד כי המיצר כתבו לבו מת כמ"ש בנבל הכרמלי וימת לבו (ש"א כ"ה): (כח) יזכרו. בגודל פלאי ה' וישובו כולם אליו: (כט) כי לה' המלוכה. רצה לומר הכל יכירו אשר לה' המלוכה והוא מושל בכל הגוים: (ל) כל דשני ארץ. כל שמנים ובריאים כאשר יאכלו מה ר"ל כאשר יבוא להם טובה שתחוו לה' כי יכירו שהכל בא מידו: כל יורדי עפר. כל בני אדם המעותדים לרדת בעפר הקבר: (לא) זרע יעבדנו. כל בני אדם שמאמינים בו ואשר עבדוהו מעולם אותם יחיה והם יספרו

מצודת ציון

(שמות י'): (כח) אפסי. קצות: (ל) דשני. מלשון דשן ושמן:

תפלות דוד

באור הענין

על האחולים, או בעבור שמשקצו מחמת שגאה שיש לו עליו, (כמ"ש הטוב לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיך), ולא מצד שאינו משגיח על כל הנעשה בעולם השפל כי לא הסתיר פניו ממנו, כי בעת שועו אליו לישועה הוא שומע: (כו) מאתך, חוזר למ"ש בתוך קהל אהללך, ההילול שאני מהלל השגחתי מאתך, ע"י שהראתני את השגחתך והמיך, ואחרי התהלה נדרי אשלם, שהוא הקרבת קרבן תודה שצריך להביא על הנס כמ"ש ויזבחו זבחי תודה: (כז) יאכלו, מדבר נגד הכהנים מקריבי התודה, שיאכלו ענוים מבשר הזבח וישבעו, ואח"כ יהללו את ה', ובזה יחי לבבכם לעד, כאלו הלב המתפרנס מן בשר הקרבן מקבל שפע רוחני ממזון הקדוש שבו יחיה לעד בחיים הנצחיים: (כח—כט) יזכרו, המנס גם בכל אפסי ארץ יזכרו זאת מה שאני אומר להם וישובו אל ה', והמאמרים מקבלים, יזכרו וישובו אל ה' כל אפסי ארץ כי לה' המלוכה, וישתחוו לפניך כל משפחות גוים כי הוא מושל בגוים, כי יש הבדל בין מלך למושל, שהמלך הוא בהסכמת העם ובבחירתם כי ראוי לכך, והמושל הוא ביד חזקה, וה' הוא מלך מצד עצמו, כי המלוכה אין מגיע אליו ע"י בחירת העם רק מצד עצמו כי הוא בורא הכל, ועז"א כי לה' המלוכה שהיא עצמית לו, וזאת יזכרו כל אפסי ארץ שהוא הבורא וישובו אל ה', והוא ג"כ מושל בגוים ביד חזקה ע"י כחו להעניש אותם ולהחריב גוים וממלכות, ועי"כ ישתחוו לפניך כל משפחות גוים שההשתחויה הוא בעל כרחם מצד האימה והפחד: (ל) אכלו הנה כל דשני ארץ אשר כל עסקם לפטם את גופם ולדשנו כעגלי מרבק, הם אכלו עד שישתחוו ויפול קומתם מרוב מילוי הבטן, אבל מה יועיל להם מה שמדשנים את גופם שעתיד להיות רמה ותולעה, ואין נותנים מזון וחיות לנפשם הרוחנית, הלא לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה, הלא לבסוף ביום המות שיגיעו לתת דין וחשבון לפני ה', הלא אז יכרעו אלה אשר המה יורדי עפר ולא חיו את נפשם, אשר לא עשו דבר שתשאר נפשם חיה בחיים הנצחיים ולא התעסקו רק [illegible] שהוא ירד

באור המלות

(כט) המלוכה, ומושל. המושל הוא ביד חזקה, ומלך זה יוסיף לפעמים תואר מושל, כי המלך הוא בהסכמת העם, ואמר ומלכותו בכל משלה, ועי' לקמן (ק"ה כ', קמ"ה ג'):

(ל) וישתחוו. יכפפו קומתם, כמו שחו ונעבורה. ונפשו. הרוחניית כנ"ל ג':

(לא) זרע. וכן מלת יסופר נמשך, (זרע) יבאו ויגידו

לאדני עתה

לַאדֹנָי לַדּוֹר׃ לב יָבֹאוּ וְיַגִּידוּ צִדְקָתוֹ לְעַם נוֹלָד כִּי עָשָׂה׃

כג א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה רֹעִי לֹא אֶחְסָר׃ ב בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא יַרְבִּיצֵנִי

על

ת"א יבואו ויגידו. סנהדרין שם: מזמור לדוד. פסחים קיז: ה' רעי לא אחסר. שם קיח. ס' הזוהר פ' תרומה:
ע"ש (לב) יבו' שם: (א) זהר תרומה בר"ר נע שהש"ר ב ז: (ב) שהש"ר ד תנחומא חוקת:

רש"י

זרע ישראל אשר תמיד עובדים אותו. יסופר לה' לדור. סרס המקרא ודרשהו יסופר לדור אחרון שם ה' ולשבחו את אשר עשה לאותו זרע: (לב) יבאו. הראשונים ויגידו צדקתו לעם הנולד כי עשה להם צדקה:
כג (א) מזמור לדוד. אמרו רבותינו כל מקום שנא' מזמור לדוד מנגן ואחר כך שורה עליו שכינה
מזמור להביא רוח הקודש לדוד, וכל שנאמר בו לדוד מזמור שרתה עליו שכינה
ואחר כך אמר שירה: ה' רועי. במדבר הזה שאני הולך בו בטוח אני שלא אחסר כלום: (ב) בנאות דשא. בנוה דשאין. לפי שהתחיל לדמות מזונותיו למרעה בהמה שאמר ה' רועי נופל על הלשון של ה' רועי נאות דשא, ומזמור זה אמר דוד ביער חרת למה נקרא שמו יער חרת שהיה מנוגב כחרס והרטיבו הקב"ה מטוב של

מצודת ציון

כג (ב) בנאות. ענין מדור כמו נאות השלום (ירמיה כ"ה): ירביצני. ענין השכיבה לנוח: ינהלני.

מצודת דוד

מעשה ה' להדור שאחריהם: (לב) יבואו. הם יבואו ויגידו צדקתו לעם הנולד אחריהם: כי עשה. אשר עשה עמהם:
כג (א) ה' רועי. על כי ה' רועה אותי א"כ בוודאי לא אהיה חסר מאומה כי הכל בידו: (ב) בנאות. כרועה הרחמני המרביץ עדרו במקום דשא ולפי שהמשילו לרועה אמר לשון הנופל ברועה: מי מנוחות. כי מים הנחים המה צלולים משא"כ הרודפים כי יגרשו

באור המלות

צדקתו (יסופר) לעם נולד:

תפלות דוד

באור הענין

עתה לעפר: (לא) זרע אשר יעבדנו, הם הצדיקים העובדים את ה', רק הזרע הזה יסופר לה' לדור,
רק זרע זה יבא במספר הדורות, כי הרשעים שלא עבדו אותו הם דומים כאלו לא היו במציאות כלל, ולא יספרם ה' במספר דורות עולם: (לב) יבואו, (זרע) אשר יבואו ויגידו צדקתו (יסופר לה') לעם נולד כי עשה, רק הזרע אשר יבואו ויגידו צדקתו הוא יסופר לה' שהיה עם נולד בעולם אשר עשה אותו, ויחשבהו ה' בין הנולדים מעשה ידיו אשר היו בעולם, אבל דשני ארץ היורדים עפר ולא חיו את נפשם, הם כאלו לא היו בעולם כלל:

כג (א) מזמור לדוד, במזמור הזה הרע את קורותיו מעת היותו רועה צאן במדבר עד שעלה למלוכה, תחלה ישקיף על ראשית ימי חייו עת התבודד עם הצאן במדבר, וידמה א"ע כצאן רועה על נאות דשא ואת ה' כרועה המשגיח עליו בעין חמלה, השנים האלה הם היו אצלו מבחר ימי חייו בעוד התבודד עם קונו, בעוד יזמר לפניו על הגיון בכנור נעים זמירות ישראל, בעוד לא נטל עליו כתר המלוכה להפרידו מן הדבקות עם ה', שכן מצאנו שגם אחרי מלכו קרא א"ע תמיד בשם עני ודל, כי זמן הזה היה הזמן המאושר אצלו, וכאשר היה רצון ה' להוציאו מחיי ההתבודדות לרעות צאן עמו, סבב סבובים שילקח לבית שאול להיות מנגן בכנור ושם נתן בלבו להלחם עם גלית ויהי לשם, ואז העלה עליו חמת שאול ויתן לו את בתו במאה ערלות פלשתים, ואחר זה רדף אחריו להרגו, וכ"ז היו סבות אל הצלחתו עד שהגיע למלכות, וכ"ז היה נגד רצון דוד שהיה חפץ יותר בחיי ההתבודדות וזכר תמיד ירחי קדם הטובים בעיניו מכתר המלוכה, ונדמה בזה, כבן מלך יורש עצר אשר מאס בשבט מלכות ויבחר לחיות חיי הפרישות והנזירות בסוכה נוצר אשר עשה לו ביער בערב, וימן המלך אחד מעבדיו להיות אצו בסוכתו, וכשהלך הנזיר לבקש מחסה מזרם הסית אותו א' מעבדי המלך שישב בבית קטן בנוי הנמצא ביער, אח"כ הביאו גם הבית הזה, ואחרי העלהו לשבת בבית יותר טוב קרוב יותר אל העיר, וכן עשה כפעם בפעם עד שהתקרב יותר אל העיר והרגיל א"ע לשבת בבית יותר טוב עד ששב אל העיר ואל בית אביו, אז הבין הבן הנזיר שכל מה שקרה לו היה מתחבולות אביו להוציאו מחיי הפרישות וההתבודדות אל הנהגת המדינה, ויאמר אל אביו, דע כי הגם שגלגלת עמי עד שהביאותני עד הלום זו מלכות, בכל זאת דע כי בלבי הנני עוד נזיר אלהים כמקדם, כי כל הטוב והחסד שעשית עמי להביאני אל המלכות היא בעל כרחי, ואני לא אמוש גם בבית המלך מלהיות עובד ה' ונזיר וקדוש לפניו. ובזה נבא אל הבאור, ה' רועי, נייר ימי ילדותו, ודמה את עצמו לשה ואת ה' לרועה אותו במדבר, אומר הן ה' הוא רועי ובודאי לא אחסר דבר, כי איני צריך רק מרעה טובה ומים לשתות, ורועי ה'. (ב) בנאות דשא ירביצני ועל מי מנוחות (ר"ל מים צלולים בלתי עכורים) ינהלני, עתה יחל לצייר עת הוציאהו ה' מן המצב הלז ויביאהו לבית שאול (שם

עַל־מֵי מְנֻחוֹת יְנַהֲלֵנִי׃ ג נַפְשִׁי יְשׁוֹבֵב יַנְחֵנִי בְמַעְגְּלֵי־צֶדֶק לְמַעַן שְׁמוֹ׃ ד גַּם כִּי־אֵלֵךְ בְּגֵיא צַלְמָוֶת לֹא־אִירָא רָע כִּי־אַתָּה עִמָּדִי שִׁבְטְךָ וּמִשְׁעַנְתֶּךָ הֵמָּה יְנַחֲמֻנִי׃ ה תַּעֲרֹךְ לְפָנַי שֻׁלְחָן נֶגֶד צֹרְרָי דִּשַּׁנְתָּ בַשֶּׁמֶן רֹאשִׁי כּוֹסִי רְוָיָה׃ ו אַךְ טוֹב וָחֶסֶד יִרְדְּפוּנִי כָּל־יְמֵי

ת"א גם כי אלך . שם קיא ; תערוך לפני . יומא עז . ספר הזוהר פרשת תרומה :

ע"ש (ג) זהר תולדות במד"ר יט תנ' חוקת ; (ד) זהר ויקהל שהש"ר ב אגב"ר ס"פ שוח"ט א ; (ה) זהר ויקרו תרומה אמור, ברל"ר סב פח נב שמ"ר כה במד"ר כא מדרש משלי יב מכילתא בשלח פסיקתא ט אדר"נ בפתיחה ת"ז מז יכו', פסחים י א תנ' בחוקתי פנחס פדר"א כ שוח"ט יח עה ; (ו) זהר תרומה שהש"ר ב אגב"ר לא שוח"ט א :

רש"י

העולם הבא . מדרש תהלים : (ג) נפשי ישובב . רוחי שהוטף בגלות ובמנוסה ישובב לקדמותו : במעגלי צדק . בדרכי מישור שלא אפול ביד אויבי : (ד) בגיא צלמות . בארץ חשך ועל מדבר זיף אמר . כל צלמות לשון חשך פירשו דונש בן לברט : שבטך ומשענתך . יסורים שבאו עלי ומשען שאני בטוח על חסדך שניהם ינחמוני שיהיו לי לסליחת עון ובטוח אני שהערוך לפני שלחן היא המלכות : (ה) דשנת בשמן ראשי , כבר נמשחתי על פיך למלך : כוס רויה . לשון שובע :

מצודת דוד

מימיו לפש ועיט ; (ג) ינחני . ינהג אותי בארחת יושר לתפש לא אכשל : למען שמו . להודיע רב השגחתו על יראיו : (ד) בגיא צלמות . בעמק אופל ר"ל במקום סכנה: לא אירא רע . ממקרה רעה : שבטך ומשענתך . מה שאתה מכה אותי בשבט של יסורין ותחזור ותסמוך אותי גם הם כמנחמים אותי כי בזה אראה שלא עזבתני להמקרים : (ה) תערוך . ועי"ז אבטח שעוד תערוך לפני שלחן במעדנים להתענג בהם ; נגד צוררי . רצה לומר המה יראו בכבודי ; דשנת . רצה לומר מאז משחת ראשי בשמן המשחה להיות מלך ; כוסי רויה . הבטחתני להיות כוסי שבעה רצה לומר שאמלוך בכל אות נפשי ודברך כלא תקים : (ו) אך טוב . לא תבוא עלי עוד מאומה רע ואך הטוב והחסד ירדוף אחרי לבוא עלי : ושבתי . ישיבתי

מצודת ציון

ענין הנהגה כמו נהלת בעזך (שמות ט"ו) : (ג) ישובב . ענין הנחה והשקט : (ד) צלמות . צלו של מות רצה לומר חשכת הקבר : (ה) דשנת . מלשון דשן ושמן: רויה . ענין שביעה כמו תלמיה רוה (לקמן ס"ה) :

באור הענין

היה עדיין לפעמים רועה צאן אביו כמו שנזכר (ש"א י"ז) ושם נוססה בלבו קנאת ה' ללחום עם הפלשתי , ודמה מצבו עם כשה שהתחיל להיות סובב ופראי ולברוח מן הדשא על הרים סובכים , ועז"א גם בעת אשר . (ג) נפשי ישובב , שה' עשה אותי סובב ופראי , גם זה היה מאת ה' שעי"ז ינחני במעגלי צדק, המעגל הוא הדרך הסבובי שסובב בעיגול עד שיגיע אל מחוז חפצו, ר"ל מה שנטיתי מן הדרך הישר אל המעגל היה במעגלי צדק כי צדק יקראהו לרגלו בתהלוכות אלה, למען שמו שבזה נתקדש שם שמים , וכ"ז היה בעצת עליון וחפצו , עתה יחל לצייר עת נרדף מפני שאול שבא כמה פעמים בסכנות עצומות עד שהיה כפשע בינו ובין המות , ומצייר שהשה הגיע ע"י השתובבותו אל מעונות אריות והררי נמרים אשר הוא מוכן בכל רגע להיות טרף לשיניהם, ועז"א . (ג) גם כי אלך בגיא צלמות, מ"מ לא אירא רע , כי אתה עמדי , יען שרואה שהרועה הולך אתו לשמרו , ונשא משלו כאלו הרועה ההולך אתו מחזיק בידו האחת שבט קטן בו יכה את השה להטותו אל דרך הנכונה , ובידו האחרת מחזיק את משענתו שהוא מטה עז שבו יבריח כל טורף ומשחית , ועז"א עת אראה שבטך ומשענתך , שני אלה המה ינחמוני, כי ידעתי שכל רע לא יקרב אלי , והמליצה שהיסורים המה לטובתו לנחותו ע"י בדרך הטוב , וה' משענתו בידו להציל אותו מכף כל אויביו ולכן בטח בה' תמיד : (ה) תערוך , עתה מצייר עת משחו אותו כל ישראל למלך, ומצייר שאז יצא ממעמדו הקודם שנדמה כשה הרועה בנאות דשא ושותה מי מנוחות , כי הערכת לפני שולחן, שלא אוכל עוד על הקרקע כשה רק על השולחן , שאיני עוד שה רק במדרגה אחרת כבן אדם אוכל על השולחן , וזה עשיה נגד צוררי , שלא יכלו לעכב ע"ז כי גבר על בית שאול ואיש בושת , וגם דשנת בשמן ראשי , שכל ישראל משחו אותו בשמן למלך עליהם , ואיני שותה עוד מים כשה רק כוסי רויה ביין מלכות רב : (ו) אך, עתה יאמר הנזיר החסיד לאביו שבשמים, דע שכל מה שעשית להוציאני מחיי הפרישות והנזירות אל המלוכה היה בעל כרחי , ואני איני רוצה בתענוגים של מלכים , וגם עתה טוב וחסד ירדפוני , שאני אברח תמיד מן הטוב והחסד הזה

תפלות דוד

באור המלות

(ג) ישובב . כמו בנים שובבים , במעגלי , הוא הדרך הסבובי כנ"ל (י"ז ס' ולקמן ק"מ ו') :

(ה) רויה . שביעה במשקה , שלא ישתה מן הנחל רק הוא מן הכוס :

(ו) ושבתי . מענין השקטה ומנוחה , או מענין השבה ר"ל שישוב אל הנזירות שהיה בה תחלה :

יְמֵ֣י חַיָּ֑י וְשַׁבְתִּ֥י בְּבֵית־יְ֝הוָ֗ה לְאֹ֣רֶךְ יָמִֽים׃

כד א לְדָוִ֗ד מִ֫זְמ֥וֹר לַֽ֭יהוָה הָאָ֣רֶץ וּמְלוֹאָ֑הּ תֵּ֝בֵ֗ל וְיֹ֣שְׁבֵי בָֽהּ׃ ב כִּי־ה֭וּא עַל־יַמִּ֣ים יְסָדָ֑הּ וְעַל־נְ֝הָר֗וֹת יְכוֹנְנֶֽהָ׃ ג מִֽי־יַעֲלֶ֥ה בְהַר־יְהוָ֑ה וּמִי־

ת״א לדוד מזמור. פסחים קטז: לה׳ הארץ. ברכות לה. שבת קיט. ר״ה לא. גיטין מז. ח״לין קלט ערכין יא וי״ב. תמיד לג. עקידה שער א כל המזמור ס׳ הזוהר פ׳ נח ופרשת תזריע:

ע״ש (א) זוהר בראשית נח ותרא תזריע בר״ר יא שמ״ר פ״א. ויק״ר ל במד״ר נשא יד מספי כג שהש״ר ד מכילתא שירה א פסיקתא ו כג ירו׳ ברכות ו א תנ׳ בשלח פדר״א ב אדר״נ א שוח״ט ב ה פב: (ב) זהר ותרא ויקהל נו תזריע בר״ר לד זו״ח י ירו׳ כלאים ט ג: (ג) זוהר משפטים תרומה בר״ר נט פב דב״ר יא ספרי דברים פנ׳ נו שוח״ט יא כה עג:

רש״י

כד (א) לה׳ הארץ. ארץ ישראל: תבל. שאר ארצות: (ב) על ימים יסדה. שבעה ימים מקיפין ארץ ישראל והרבע נהרות ירדן וירמוך קרמיון ופיגה: (ג) מי יעלה בהר ה׳. אע״פ שכל יושבי

מצודת ציון

כד (א) לה׳ של ה׳: תבל. הוא המקום המיושב:

מצודת דוד

כד (א) ומלואה. כל הדברים שהארץ מלאה מהם: כי הוא וגו׳. רצה לומר כי מה שהארץ היא למעלה מן המים נראה מזה שהוא יתברך יסדה על המים והכינה על הנהרות כי בדרך הטבע היתה הארץ יורדת תחת המים: (ג) מי יעלה. ר״ל עם שכולם המה לה׳ מ״מ אין כולם ראוים לבוא בהר ה׳ והוא בית המקדש ... ולא אסים עוד מגורת ומטולטל:

באור המלות

(א) הארץ, תבל. תבל מציין רק המקום המיושב כמ״ש בכ״מ:

(ב) יסדה, יכוננה. כונן מורה גמר הבנין, כונס עיר וכונן קריה. ועל ימים, פי׳ סמוך לימים, כי אין ישוב רחוק משמונה עשר יום מן הים:

תפלות דוד

באור הענין

והם ר דפים אז. שלא בטובתי, וזה יהיה כל ימי חיי, כי אני בוחר יותר לשבת בבית ה׳ לאורך ימים, לכן הגם שהב׳ חתי עד המלוכה אשב תמיד בבית ה׳ ולא אה חיי הנזירות, והטוב והחסד יהיה כדבר הרודף אותי בעל כרחי, וגם יאמר כי מעתה רואה שמה שרדפו אותו א ״י כל ימי חייו היה אך טוב וחסד, כי ע״י הרדיפות האלה הגיע למלוכה, ובכ״ז ישב בבית ה׳, לארך ימים וגם יעזוב עבודתו ויראתו:

כד (א) לדוד מזמור, קבלו חז״ל שמזמור זה נתקן לאמרו בעת הכנסת הארון לבית קה״ק, יצייר בו השגבות, שאהרי ראינו שייחד ה׳ את הארץ הזאת בהשגחתו המופלאת לכוננה וליסדה לארץ נושבת, הסברא נותנת שיש לו אהבה ודבקות בה, וכמ״ש שמיום שברא הקב״ה את עולמו נתאוה שיהיה לו דירה בתחתונים, אולם חטא הדורות הקודמים גרמו להפסיק הדבוק הזה, עד שבאו האבות שהם התחילו לעלות בהר ה׳ ולהמשיך ההשגחה והשכינה אל הארץ, עד שאח״כ נצטרפו ביניהם והגיעו למדרגה שימצא דור שלם שכולם ראוים אל הענין האלהי עד שהתיחדה השכינה לשכון כבוד בתוכו בין כנפי הכרובים, וכבר אמרו חז״ל במדרש, משל למלך שגזר שלא ירדו בני רומי לסוריא ולא יעלו בני סוריא לרומי לימים בקש המלך ליקח אשה מסוריא עמד ובטל את הגזרה, כך תחלה כתיב השמים שמים לה׳ והארץ נתן לבני אדם וכשבא ליתן תורה לעמו ישראל אמר מכאן ואילך יעלו תחתונים אל העליונים וירדו העליונים אל התחתונים ואני ארד תחלה שנאמר וירד ה׳ על הר סיני ואל משה אמר עלה אל ה׳, ר״ל שהגם שהיה מכוונת האלהי שיהיה חבור לעליונים עם התחתונים לא התקיים זה ע״י חטאי הדורות, וכאלו היה גזרה עי״כ שהשמים שמים לה׳ והארץ נתן לבני אדם, עד שבאו השלמים האבות עד משה איש האלהים שהתחילו לעלות בהר ה׳ וירד ה׳ על הר סיני, וע״י התורה נמצאו דור דורשיו דור שלם ראוים אל הענין הגדול הזה ויעלו אל ה׳ משה ואהרן וזקני ישראל, ואח״ז נזדככו כל העם אל מעלות השלימות מאז ירד ה׳ לשכון כבוד בהוכם במשכן ואח״כ במקדש, ח״ש לה׳ הארץ ומלואה הוא כלל כדור הארץ, וגם תבל ויושבי בה הוא החלק המיושב, ומפרש נגד מ״ש לה׳ הארץ ומלואה. (ב) כי הוא על ימים יסדה, שתחלה היתה הארץ כולה מכוסה במים וצוה ה׳ שיקוו המים אל הימים ועי״כ נתיסדה היבשה, ונגד מ״ש תבל ויושבי בה כי על נהרות יכוננה, שגמר בנין הארץ שתהיה ראויה לישוב בני אדם היה ע״י הנהרות שעי״כ ימצאו מים ויכוננו עיר מושב: (ג) מי, ר״ל והנה מן ההשגחה הפרטיית הזה שהשגיח על הארץ יחויב כי לה׳ הארץ וימצא שכינתו שם ושיהיה לו דיבוק עם התחתונים רק היה צריך שימצאו שלמים אשר יעלו בהר ה׳ ויבטלו את הגזרה שלא יעלו בני סוריא לרומי, אבל מי יעלה בהר ה׳, וגם אם ימצא מי שיעלה שם לפי שעה מי יקום במקום

ומי יקום במקום קדשו: ד נקי כפים ובר לבב אשר לא־נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה: ה ישא ברכה מאת יהוה וצדקה מאלהי ישעו: ו זה דור דרשו מבקשי פניך יעקב סלה: ז שאו שערים ׀ ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד:

נפשי קרי. דורשיו קרי

ת"א נקי כפים. נדה ל עקרים מ"ב פ' ל ס' בזוהר פ' ויצא: ישא ברכה. חגיגה יב: זה דור. ערכין יז: שאו שערים. שבת ל. פסחים נז ר"ה לב. סנהדרין קז ספר הזוהר פ' פנחס: ע"ש (ד) בר"ר נט שמ"ר ד בב תנ' לו פת"ר מי פו: (ה) שמ"ר כב פת"ר טו: (ו) בר"ר לד: (ז) זהר בהעלות ויקהל היכלות א ירו' ר"ה ד' ז':

רש"י

סגל שלו אין הכל כדאי ליקרב אליו אלא אלה, נקי כפים וגו': (ד) לא נשא לשוא נפשי. לא נשבע בשמי ובנפשי לשוא. מלינו לשון שבועה נופל על נפש שנאמר נשבע ה' אלהים בנפשו (עמוס ו'): (ו) זה. שכך מעשיו. הוא דור דורשיו: (ז) שאו שערים ראשיכם. בימי שלמה בנו כשיבא להכניס ארון

מצודת דוד

וכמ"ש מי בקש וגו' רמוס חצרי (ישעיה א') וכאלו יאמר ומי הם כן ראוי לעלות בהר ה': (ד) נקי כפים. וכאלו השיב זהו הראוי מי שכפיו נקיים מממון שאינו של יושר ולבו ברור ביראת ה' ולא מפחד אדם: אשר לא נשא. עד שלא נשבע נפ' לשוא ולרמות שהוא דבר המסור ללב ואין מי יכיר בו וא"כ מנע מזה מפחד המקום: (ה) ישא ברכה. זהו הנושא ברכה מאת ה' ויכול הוא לבוא לבית המקדש להתפלל על הברכה: (ו) זה דור. זהו הדור שהמה דורשי ה' והמה קרואים זרע יעקב הראוים לבקש פניך לעולם ולבא לבית המקדש: (ז) שאו. אתם שערי בית המקדש הנה לכם יהיה נשיאת והרמת ראש וגדולה יתירה: והנשאו. כפל הדבר לגודל ההתנשאות: פתחי עולם. כן יקראו פתחי בית המקדש כי המשכן לא היה קבוע במקום אחד אבל בית המקדש

מצודת ציון

(ד) לא נשא. לא נשבע כמו לא תשא (שמות כ'): נפשי. שם ה' כמו נשבע אדני ה' בנפשו (עמוס ו') ואמר דבריו במקום ה': (ה) ישא. יקח כמו וישאו להם

באור הענין

במקום קדשו, שיעמוד שם בדבקותו ויתהלך לפני האלהים בקדש, הלא לזה צריך שיהיה. (ד) נקי כפים במעשים, ובר לבב במחשבותיו ודעותיו, אשר לא נשא לשוא נפשי, כי

באור המלות

(ד) אשר לא נשא: כפשוטו שלא נשבע לשוא, ונפשי היינו שם ה', כמו נשבע ה' בנפשו:

(ה) וצדקה צדקה שאצל ה' התבאר (ישעיה נ"ח), וההבדל ה' ואלהי התבאר בכ"מ:

תפלות דוד

(ז—ט) והנשאו, שאו. הנפעל הוא ע"י אחר מכרים

בלמת נתן ה' אל האדם הכוונות אל השלימות והאושר, א] מצד הנפש האלהית הגמלא בנו שקראה בשם נפשי, כי היא נפש ה' וחלק מעלמותו יתברך, והיא מוליכהו אל הר ה' אם לא ישא אותה לשוא ודברי רוח והבל להשביתה משלימותה, ב] שהכחות אשר נטע ה' באדם רובם נוטים לטוב, כמו כח החכמה והבינה כח המוסרי אשר באדם אשר יעוררהו וייסרהו במוסר אל הטוב, ועל כוונה זאת אמרו חז"ל במליצתם, כשנולד האדם נר דולק על ראשו, וכשיולא לאויר העולם משביעים אותו היה לדיק ואל תהיה רשע, הנר היא הנשמה האלהית נר אלהים נשמת אדם, והשבועה הם הכחות המוסריות והתבוניות והמדות הטובות השתולים בנפש שהם ייסרוהו לעשות טוב, כמו שאוסרים את האדם ע"י נדר ושבועה, ועז"א אם לא נשבע למרמה, ר"ל שלא עבור על השבועה והרגשת המוסר והטוב הנמלא בנפשו הכופה אותו אל עשות הטוב והיושר: (ה) ישא, ואז כשיעלה בהר ה' ישא ברכה מאת ה', שהוא הסיוע שיסייעו ה' וישפיע בו כח להוסיף שלימות שזה גדר הברכה שהיא תוספת על הטוב הנמלא, וגם ישא צדקה מאלהי ישעו שהוא מה שיאציל עליו רוח קדוש ממרום מצד הלדקה העליונה שלא תבי"מ כלל על ההכנה ומעשה האדם, כמ"ש ידעתיך בשם וגם מלאת חן בעיני: (ו) זה דור דורשיו, עפ"ז אומר שהגם שידמה שהוא דבר רחוק שימלא איש אשר יעלה בהר ה', וימים רבים עברו ואין עולה ומוריד ומשתף עליונים ותחתונים, בכ"ז הלא נמלא עתה דור שלם שהגיעו אל המעלה הזאת וכולם עלו בהר ה'. עד שהדור ההוא שהם כולם דורשי ה' ומבקשי פניך הם יעקב, ר"ל הדור ההוא הם כולם במדרגת יעקב. שהוא אשר ראה את הסולם הזה שבו עולים אל האלהים, ובו ירדו מלאכי אל למטה, וישתתפו עליונים ותחתונים, ואז היה ה' נצב עליו ולא היו רק יחידים שהיו מרכבה לשכינה, ועתה נמלא דור דורשיו שכולם הם יעקב, וכולם עלו בסולם אל האלהים: (ז) שאו, אחרי שספר כי בסלם הנזכר, וכי נמלא עתה דור קדוש עולים בסולם למעלה למעון הקדש, יחויב מזה שירדו ג"כ התחתונים למטה ושיבא מלך הכבוד לשכון כבוד בהיכלו תחת כנפי הכרובים, עפ"ז יאמר, אתם שערי המקדש שאו ראשיכם, וגם ינשאו פתחי עולם, הפתחים שדרך שם נכנסים מעולם אל

ח מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה עִזּוּז וְגִבּוֹר יְהוָה גִּבּוֹר מִלְחָמָה׃ ט שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד׃ י מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה׃

כה א לְדָוִד אֵלֶיךָ יְהוָה נַפְשִׁי אֶשָּׂא׃ ב אֱלֹהַי בְּךָ בָטַחְתִּי אַל־אֵבוֹשָׁה אַל־יַעַלְצוּ אֹיְבַי לִי׃ ג גַּם כָּל־קֹוֶיךָ לֹא יֵבֹשׁוּ יֵבֹשׁוּ

הבוגדים

ת"א מי זה. ר"ה שם. סנהדרין שם ה: ה' עזוז. שבת שם: שאו שערים. ר"ה שם. מועד קטן ט. סנהדרין קז. כריתות כח. שבת ל: מי הוא זה. שם ר"ה לב: אליך. ס' הזהר פ' לך לך ופ' במדבר: אלהי בך בטחתי. עקרי' פ' מו:

ע"ש (ח) במד"ר טו מכילתא שירה א: (ט) שמ"ר ח במד"ר יד טו אי"ר ב היכלות ז ת"ז סט תנ' וארא: (י) שמ"ר ס אדר"נ מ תנחומא כשא בהעלותך זוה"ע כא: (א) זהר לך ויקהל במדבר פנחס שהש"ר ב זו"ח מו: (ב) זהר וארא במדבר פא"ר יח: (ג) פא"ר שם:

רש"י

לבית קדשי הקדשים ודבקו שערים זה בזה אמר עשרים וארבע רננות ולא נענה עד שאמר (ד"ה ב' ו') אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך: (ט) פתחי עולם. פתחים שקדושתן עולמית: כה (א) נפשי אשא.

מצודת ציון

כסים (רות א'): (ח) עזוז. מלשון עוז וחוזק:

כה (א) אשא. ענין מנחה ודורון כמו וישא משאות

מצודת דוד

קבוע במקומו עד עולם וכן נאמר מכון לשבתך עולמים (מ"א ח'): ויבוא מלך הכבוד. כי ה' שהוא המלך אשר כל הכבוד הוא יבוא בכם לבית המקדש לשמוע אל הרנה ואל התפלה מן הבאים בו: (ח) מי זה. כאומר ואם תשאלו מי זה מלך הכבוד אשיב לכם שהוא ה' החזק והגבור: גבור מלחמה. מתגבר הוא על הלוחמים עם אוהביו: (ט) שאו וגו'. כפל הדבר כדרך המשוררים ויתכן שהאחד אמור על בית ראשון והאחד על בית העתיד כי בבית השני לא שרתה השכינה: (י) ה' צבאות. המושל בצבאות מעלה ומטה: סלה. עד עולם הוא מלך הכבוד:

כה (א) נפשי אשא. אמסור נפשי לך למנחה: (ב) בך בטחתי. הואיל ובטחתי בך ידעתי שלא אבוש ולא ישמחו אויבי במפלתי: (ג) גם. אז גם כל המקוים לך, לא יבושו מן המלעיגים כי יראו כי יש תקוה: הבוגדים.

באור המלות

ושאו מעצמכם. גבור, גבור מלחמה, עמ"ש (ישעיה ג'):

(א) אליך נפשי אשא. כמו ואליו הוא נושא את נפשו, שכל נפשו תלויה בדבר זה:

(ב) יעלצו. התבאר למעלה (ט' ג') שפעל עלץ בא לרוב על שמחה הרוחנית או הפך שמחה זאת, שמחת האויבים היא על שבטחונו בה' כוזב:

תפלות דוד

באור הענין

אל עולם, היינו מעולם העליון אל עולם התחתון, ויבא מלך הכבוד, ר"ל שה' הוא מלך על הכבוד, שכל הכבוד הנמצא בבריאה הוא מלך עליה, כי הכל מאתו ומלכותו מושלת בכל כבוד. והנה ידבר בזה בשתי בחינות, בחינה אחת היא מה שינשאו פתחי עולם, שהנפעל מורה שינשאו מצד ההכרח, והוא מצד שה' הוא המושל להרוס כל סדרי הטבע לגמול ולענוש שמצד זה ייראו כולם מפניו יראת הפחד וינשאו מצד יראתו, וע"ז שואל, (ח) מי זה מלך הכבוד, אשר ינשא מצד יראתו ופחדו? משיב מפני שה' הוא עזוז וגבור, והוא גבור מלחמה, הגבור הוא מצד כחו בעצמו, והגבור מלחמה הוא היודע תכסיסי מלחמה, ר"ל שהוא גבור מצד עצמו ברצותו להרוס כל חקי הטבע ולהכניע כולם בכחו הנסיי והפלאיי, וגם הוא גבור מלחמה לסדר כל צבאות הטבע כפי רצונו וחכמתו ללחום בצבאותיו ולנצח ולמשול ממשל רב, (כמ"ש עמ"ש ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה), ומצד זה ינשאו פתחי עולם מפניו בהכרח מפני פחדו ומוראו: (ט) שאו, עתה יאמר שראוי שישאו השערים ראשם מעצמם ושאו פתחי עולם בלא מכריח. ולא מפני פחד העונש רק מצד יראת הרוממות מצד שהוא בורא כל, שמצד זה יחויב אליו ההכנעה הטבעיית, וע"ז שואל. (י) מי הוא זה מלך הכבוד שישאו מעצמם מלפניו מצד יראת רוממתו? ומשיב ה' צבאות, ע"י שכל צבאות הבריאה הם שלו, ע"כ הוא מלך הכבוד, אינו דומה כמלך שהכבוד אינו שלו רק ע"י המכבדים אותו, אבל אחר שכל הצבאות הם שלו א"כ כבודו עצמי לו, והוא עצמו הוא מלך הכבוד:

כה (א) לדוד אליך ה' נפשי אשא, פסוק זה הוא קוטב המזמור ויסודו, בו יאמר, שכמו שהמורה בחצים ישים לו אות שאליו יורה למטרה, כן שם את ה' לאות ולמטרה אל כל מבוקשיו וחפציו, בין הגשמיים בין הרוחניים, ואמר רק אליך ה' אשא נפשי, אתה עקר מגמתי לא דבר זולתך, שכל עניני אתה הוא תכלית מבוקשי, וכל חפצי הם רק אמצעיים להגיע על ידם אל התכלית הזה: (ב) אלהי, (בענין צרכיו הגשמיים) הנה בכל עניני בך בטחתי, ולכן אבקש אל אבושה, כאלו אין תכלית בקשתו השגת הצרכים רק השגת הבטחון בל יתבייש על בטחונו בה' עת יהיה לו מקור אכזב.

הבוגדים ריקם׃ ד דרכיך יהוה הודיעני ארחותיך למדני׃ ה הדריכני באמתך ׀ ולמדני כי־אתה אלהי ישעי אותך קויתי כל־היום׃ ו זכר־רחמיך יהוה וחסדיך כי מעולם המה׃ ז חטאות נעורי ׀ ופשעי אל־תזכר כחסדך זכר־לי־אתה למען טובך יהוה׃

ת"א זכר רחמיך. חגיגה יב. ס' הזוהר פ' שמיני : חטאות נעורי. עקידה שער נו : טוב
ע"ש (ו) זכר בראשית שמיני בר"ר כא במד"ר מסעי מכילתא שירה א זו"ח ד אדר"ע ה סא"ר יט שוח"ט קיט :

רש"י

אכוין לבי: (ג) הבוגדים ריקם. הגזלנים והחמסנים המושיבים את העניים ריקם מנכסיהם, כמו (לעיל ז') ואחלצה צוררי ריקם: (ה) הדריכני. אדרו"נמויי בלעז: אותך קויתי כל היום. הוא העוה"ז שהוא יום לעכו"ם ולילה לישראל: (ו) כי מעולם המה. מימות אדם הראשון שאמרת לו ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב') ונתת לו יום משלך שהוא אלף שנים: (ז) כחסדך זכר לי אתה. הראוי להסדך

מצודת דוד

אבל הבוגדים ברעיהם הנם הם יבושו: (ה) הדריכני. רלה לומר למדני לדעת אמיתת הדרך לפי שאתה מושיעי ואליך אקוה לזה למדני דרכך ואלך בה ואהיה ראוי לתשועה:
(ו) המה. חסדיך ורחמיך: (ז) כחסדך וגו'. אתה ה' כפי מדת החסד זכור ר"ל זכור מעשי הטובים המביאים מדת החסד:

מצודת ציון

אחת פניו (בראשית מ"ד): (ג) ריקם. בחנם וכן ואחלצה צוררי ריקם (לעיל ז'): (ה) הדריכני, מלשון דרך:

באור הענין

ובעבור תכלית זה אני מבקש **אל יעלצו אויבי לי** שבזה יגיע חילול ה': (ג) גם, בזה יסובב **שגם כל קויך לא יבושו**, משא"כ אם לא ימלא בטחוני, וכן עי"כ **יבושו הבוגדים ריקם**, לפ"ז אין התכלית אלי השגת דבר המובטח רק קיום הבטחון עצמו שיתגדל כבוד השם: (ד) **דרכיך**, (בענין צרכיו

תפלות דוד

באור המלות

(ד) **דרכיך, ארחותיך**. שתבאר בכ"מ שהדרך הוא הגדול והארח הוא קטן ממנו ההולך מן העיר אל הכפרים (עי' לעיל י"ט ו', כ"ז י"א, קי"ט ט', שם י"ד):
(ז) **חטאות נעורי ופשעי**. החטאת הוא מצד תאות הגוף ומגביל נגד רחמך בהשלמת הגוף, והפשע הוא המרד, שהוא בכחות השכל והבינה, ומגביל נגד חסדך,

הנפשיים) אבקש לדעת דרכיך, שדרך הוא הקבוע לרבים, הדרך הגדול, והארחות הם המסתעפים מן דרך הגדול אל הצדדים, הדרכים הגדולים די בהודעה והארחות הפרטיים צריכים לימוד, כי הם נכים ואינם ניכרים כ"כ, ובנמשל **דרכיך והודיעני** הם הדרכים הכוללים שבהם תנהיג את עולמך כגון הרחמים והחנינה ארך אפים ורב חסד, תודיעני למען אתנהג בהם, כמ"ש והלכת בדרכיו מה הוא רחום וכו', **וארחותיך למדני** הם הפרטים המתפרדים מדרך הגדול, שיתנהג ה' בעתים פרטים ובמקומות פרטים ובאנשים יחידים, וכן לדעת איך יתנהג האדם בעתים ובענינים פרטיים שילוז לפעמים מדרך הכולל, כמו להתאכזר נגד רשעים ולהתגאות ולעוז כנגדם וכדומה שזה צריך לימוד: (ה) **הדריכני**, אחר שבקש שיודיעהו ההנהגה במדות בקש שיודיעהו האמתיות הנעלמים משכל האדם ולא ישגו אלא בנבואה מסוד ה' ליראיו, והאמתיות האלה יתחלקו למעשיי ועיוני, כמו השגת עניני האלהות ודרכיו בשכל העיוני, וידיעת התורה חקיה ומצותיה בשכל המעשי, על המעשי אמר **הדריכני באמתך**, ועל העיוני אמר **ולמדני**, ובאר טעם בקשתו **כי אתה אלהי ישעי** המושיעי בכל צרכי הגופניים והנפשיים, וגם בזה אומר שאינו מכוון בזה תועלת עצמו, להשיג עי"כ איזה כבוד וכדומה, רק **אותך קויתי כל היום** שאתה תכלית תקותי, וכל יתר הדברים שאבקש הוא רק שיהיו אמצעים להשיג אותך ולעבדך שהוא הכלית תקותי, כמ"ש אליך ה' נפשי אשא: (ו) **זכור**, בא בטענה כי בתחלת יצירת האדם השגיח עליו בתכלית הרחמים והחסד מבלי שהיה ראוי אליו כי הנעדר לא עבד את ה' עדיין, וכל הטוב שהשפיע ה' על האדם בראשית יצירתו היה חסד חנם מבלי קדימת מפעל ומעשה מהנולד, וא"כ ראוי שתתמיד חסדך זה בלי הפסק אף שאיני ראוי לזה עפ"י מעשי, ואמר **רחמיך** נגד מה שהשלימו בכל איברי גופו בתכלית הרחמים בכל אבר ואבר, **וחסדיך** נגד כחות השכל והבינה שהוא מצד החסד למען ישיג גדולתו, וזה מגביל נגד שני הבקשות שבקש על עניני הגוף ועל עניני הנפש, וכל אלה **מעולם המה** ר"ל מעת היצירה: (ז) **חטאת**, אולם אבקש בעת תזכר חסדיך ורחמיך שעשית לי **לא תזכר** כנגד זה **חטאת נעורי ופשעי** שאני הייתי כפוי טובה וחטאתי, שאז יגדל החטא לפי ערך החסד ויתחייב שע"י חטאתי יפסקו ממני החסד והרחמים, ושיעור הכתוב **כחסדך** (אשר) **תזכר לי אתה** (ר"ל חסד שעשית אתה) **אל תזכר חטאת נעורי ופשעי** שחטאתי אני, להעריך זה כנגד זה,

ח טוֹב וְיָשָׁר יְהוָה עַל־כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ׃ ט יַדְרֵךְ עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט וִילַמֵּד עֲנָוִים דַּרְכּוֹ׃ י כָּל־אָרְחוֹת יְהוָה חֶסֶד וֶאֱמֶת לְנֹצְרֵי בְרִיתוֹ וְעֵדֹתָיו׃ יא לְמַעַן־שִׁמְךָ יְהוָה וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנִי כִּי רַב־הוּא׃ יב מִי־זֶה הָאִישׁ יְרֵא יְהוָה יוֹרֶנּוּ בְּדֶרֶךְ יִבְחָר׃ יג נַפְשׁוֹ בְּטוֹב תָּלִין וְזַרְעוֹ יִירַשׁ אָרֶץ׃ יד סוֹד יְהוָה לִירֵאָיו וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעָם׃

עיני

ת"א טוב וישר. מכות יב. עקידה שער סו: מי זה האיש. עקרים מ"ד פ"ח: סוד ה'. שבת עז. חגיגה ג סוטה ד ודף י סנהדרין מח. נדה ה ידים עה, ס' הזוהר פרשת פקודי: ע"ש (ח) במ"ר שם ז"ח ג ירו' מכות ב ו: (ט) במד"ר שם אדר"נ ה: (י) זוהר נשא ת"ז ע אג"ב יע תנחו' וירא: (יא) ויק"ר ה אדר"נ א: (יד) זהר בראשית:

רש"י

זכור לי את מעשים טובים שבידי: (ח) טוב וישר ה'. וחפץ להצדיק בריותיו: על כן יורה חטאים בדרך. התשובה, ד"א יורה חטאים לרוצחים שנאמר תכין לך הדרך וגו' (דברים י"ט) מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים כו', כדאיתא במכות פ"ב: (יא) למען שמך. הרבה סלח לעוני: כי רב הוא. כי נאה לרב לסלוח עון רב: (יב) מי זה האיש ירא ה'. הקב"ה יורנו בדרך שהוא יבחר הוא דרך הטוב: (יג) נפשו בטוב תלין. כשילין בקבר תלין בטובה נפשו:

מצודת ציון

(ח) יורה. ילמד: (ט) ידרך. מלשון דרך:

מצודת דוד

למען טובך. עשה למען מדת טובך: (ח) טוב וישר ה'. ורוצה הוא להטיב לכל ע"כ מלמד את החוטאים ומורה להם ללכת בדרך הנכון: (ט) ידרך. מדריך את הענוים לאחוז בדרכיהם במשפט הראשון ולא יסורו ממנו ומלמדם עוד לאחוז בדרכי ה' וכמ"ש רז"ל מה הוא רחום וכו': (י) לנצרי. לאלה חסד לשומרי בריתו ועדותיו: (יא) למען שמך ה'. המורה על הרחמים: כי רב הוא. אף שעוני גדול ורב: (יב) מי זה. מי שירא מה' ובוחר בטוב אז ה' מלמדו ללכת בדרך שבחר וכמ"ש רז"ל הבא לטהר מסייעין לו: (יג) תלין. כשינוח וישכב בקבר תנוח נפשו בטוב ובזכותו יצליח זרעו וירשו ארץ: (יד) ליראיו. מגלה ליראיו: ובריתו. התורה הנתונה בברית יגלה להם להודיעם: (טו) כי

באור המלות

ומלא אתה ר"ל שלא כאשר תזכור מה שעשית אתה תזכור מה שעשיתי אני:

(ח—ט) יורה, ידרך, ילמד. ההוראה והלימוד הוא אל הבלתי יודעים, וההדרכה הוא להבלתי יכולים, והלימוד גדול מן ההוראה כמ"ש באילת השחר (כלל תע"א). וחטאים, הם מצד השגגה ומצטרף עם קולע אל השערה ולא יחטיא, שלא יכונו הדרך הנכון ויורה הדרך, (עי' אילת השחר כלל שמ"צ):

(י) ארחות. הם היוצאים מדרך הגדול אל השבילים, כנ"ל ד':

(יא) לעוני. הוא אשר נעשה ע"י עוות השכל והוא גדול מחטא ופשע, והסליחה גדול מכל הלשונות המורים על נשיאות חטא כמ"ש בס' התו"ה (ויקרא סי' רע"ז), וזה תעשה למען שמך כי רב הוא:

(יג) נפשו. בא על הנפש האלהית, (כנ"ל ג' י"א, ט"ז ס' י"ט ח', כ"ד ד', וכ"מ):

באור הענין

למען טובך ה' וראוי שאת הטוב תזכור ולא את הרע: (ח) טוב וישר ה', הנה מצד שהוא טוב יורה חטאים בדרך, שהם החוטאים מצד השגגה ילאם הדרך, ומצד שהוא ישר. (ט) ידרך ענוים, אלה שיודעים הדרך רק שיש מניעות שמעכב בעדם לעשות את הראוי כמו בקשת הצרכים ושאר סבות, יסייע אותם שילכו בדרך משפט, היינו בדרך הראוי, גם ילמד ענוים דרכו המיוחד מסוד ה' ליראיו: (י) כל ארחות, והגם שתמצא לפעמים שה' איננו הולך בהנהגתו בדרך הזה הכולל, רק הולך בארחת פרטי נפרד מדרך הכולל, כמו שיש צדיק ורע לו רשע וטוב לו, הנה גם הארחות הם חסד ואמת, שלפעמים הוא מצד החסד כמו שרעות הצדיקים בא לכפר עון קל שעשו ולהגדיל שכרם בעוה"ב, ולפעמים הוא מצד האמת ומה"ד להאריך אף לרשע עד שיתמלא סאתו ולהאבידו בעוה"ב, וכ"ז ידוע לנוצרי בריתו ועדותיו, הם יודעים שהארחות האלה הם חסד ואמת: (יא) למען, (חוזר אל התפלה), נגד מה שבקש חטאת נעורי ופשעי אל תזכור, מוסיף לבקש, למען שמך ה' כי רב הוא וסלחת לעוני, שתסלח העון לגמרי, ולא לבד הפשע כי גם העון שחמור ממנו, וזה תעשה למען שמך שאתה מלא רחמים וסולח לעונות: (יב) מי זה, אחר שהשלים תפלתו שינחהו ה' בין בצרכיו הגשמיים בין בנפשיים, אומר שליראי ה' האמתיים יש עוד דרך אחר מעולה מן הדרך הזה שהתפללתי עליו עד הנה, והוא שהם ימאסו עניני עולם הזה לגמרי ולא יבקשו רק אושר הנפש הרוחני, וז"ש מי זה האיש אשר הוא ירא ה' באמת, ה' יורהו דרך אחר אשר יבחר, והוא כי. (יג) נפשו בטוב תלין עקר השתדלותו יהיה על אושר נפשו האלהית שהיא תלין בטוב ושכר עוה"ב, ולא ירצה מן העוה"ז רק קיום המין שזרעו יירש ארץ, שבניו הם ילאו בזכותו והוא די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש: (יד) סוד, מפרש

טו עֵינַי תָּמִיד אֶל־יְהוָֹה כִּי־הוּא יוֹצִיא מֵרֶשֶׁת רַגְלָי׃ טז פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי כִּי־יָחִיד וְעָנִי אָנִי׃ יז צָרוֹת לְבָבִי הִרְחִיבוּ מִמְּצוּקוֹתַי הוֹצִיאֵנִי׃ יח רְאֵה־עָנְיִי וַעֲמָלִי וְשָׂא לְכָל־חַטֹּאותָי׃ יט רְאֵה אוֹיְבַי כִּי־רָבּוּ וְשִׂנְאַת חָמָס שְׂנֵאוּנִי׃ כ שָׁמְרָה נַפְשִׁי וְהַצִּילֵנִי אַל־אֵבוֹשׁ כִּי־חָסִיתִי בָךְ׃ כא תֹּם־וָיֹשֶׁר יִצְּרוּנִי כִּי קִוִּיתִיךָ׃ כב פְּדֵה־אֱלֹהִים אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל צָרוֹתָיו׃

יתיר ו׳　　　　לדוד

ע״ש (טו) זהר בראשית בר״ר מא ויק״ר כג במד״ר ג שהש״ר ב פסיקתא ט פ״ז כא שוח״ט יח: (טז) זהר לך שוח״ט קיט: (כא) בחיר: (כב) כה״ר יד׳

רש״י

(טז) כי יחיד ועני אני. ועון רבים תלויה בי ולנגדן אני יחיד לפיכך פנה אלי וחנני כי תפלתי צריכה לתשועת כל ישראל: (יח) ראה עניי ועמלי. ועל ידיהם שא לכל חטאתי: (יט) ושנאת חמס. שלא כדין: (כא) יצרוני. ישמרוני:

מצודת דוד

(טו) עיני וגו׳. ולזה עיני אליו לבטוח בו כי יש תקוה: (טז) כי יחיד. כלה לומר אין לי אוהב ורֵיע כי כולם קמו עלי: (יז) צרות לבבי. הצרות אשר בלבבי המה מתרחבים והולכים לזה אשאל הוציאני ממצוקותי: (יט) ושנאת חמס. רלה לומר שונאים אותי כאלו הייתי איש חמס: (כא) תם וישר. מעשה התום והיושר שעשיתי המה ילמדו עלי זכות להיות נשמר: כי קויתיך. הואיל ואקוה לך א״כ מהראוי שאהיה נשמר בצרוף זכות מעשה התום והיושר: (כב) פדה וגו׳ כאומר לא על עצמי בלבד אני מתפלל כי אם על כלל ישראל:

מצודת ציון

(טו) ועני. ר״ל מוכנע: (יז) ממצוקותי. מל׳ צוקה וצרה: (יח) ושא. ענין מחילה וסליחה: (יט) רבו. גדלו:

באור הענין

נגד מ״ש נפשו בטוב תלין אומר שענין זה של נצחיות הנפש ועדונה לעוה״ב הוא סוד ה׳ ליראיו, שהם יודעים סוד הנפש ועניינה ושיפה קורת רוח אחת בעוה״ב מכל חיי העוה״ז, ונגד מ״ש וזרעו יירש ארץ, מפרש ובריתו להודיעם שע״ז יודיע ה׳ ליראיו בריתו, כמו שכרת ברית עם האבות שיירשו בניו את הארץ, ועם דוד שלא תופסק המלכות מזרעו: (טו) עיני, ולכן גם אני בחרתי בדרך זה ועזבתי כל עניני העוה״ז, רק עיני נשואות תמיד אל ה׳ אל העולם העליון הרוחני, והגם שאדע שע״י שעיני נשואות למעלה אוכל ליפול בקל ברשת אשר פרשו לרגלי, בכ״ז לא אפסק מן הדביקות להסתכל בארץ, כי ידעתי כי אף שיבואו רגלי תוך הרשת הוא יוציא מרשת רגלי: (טז) פנה אלי, בהיותו מצייר א״ע במעמד הפרישות והדביקות, יצייר א״ע שהוא נבדל מכל העולם בין משכניו וריעיו וכ״ב בין מעשרו וקנינו, ומבקש פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני, כי אין לי מאומה בזה העולם: (יז) צרות לבבי, גם על הצרות שיגיעוני בעולם איני משים לב, בהפך הם הרחיבו לי ואני שמח עליהם, לבד זאת אבקש ממצוקותי הוציאני, שהמצוקה היא צוקת הנפש הפנימית, מזה תוציאני כי היא תשבית אותי מעבודת ה׳, אבל על הצרה החיצונית איני משים לב כי אני מהביל עניני העוה״ז לגמרי: (יח) ראה, כי העוני והעמל שיגיע לי בעולם יהיה לי לכפרת עון וע״ז בקש ראה עניי ושא לכל חטאתי, זאת שנית אבקש. (יט—כ) ראה אויבי כי רבו, שמרה נפשי והצילני לבל ימיתוהו את נפשי, וזאת שנית: בל אבוש כי חסיתי בך ויהי׳ מזה חילול השם, כמ״ש בתחלה בך בטחתי אל אבושה: (כא) תם, אינס מבקש שלא ע״י מלחמה ורב חיל תצרני מן האויבים, רק התם והיושר המה יצרוני ע״י שקויתיך, שתומי ויושרי ישמרו אותי: (כב) פדה, לעומת מה שאמר שהוא מהביל עניני העוה״ז ואינו משים לב להתפלל על צרותיו כי הצרות הרחיבו את לבבו, אומר בכ״ז בעבור הכלל אני מבקש פדה אלהים את ישראל מכל צרותיו, כי לא כל בני אדם הם במדרגה זו להתיאש מכל עניני העולם ולבל ירגישו בצרות ועוני:

תפלות דוד

באור המלות

(יז) צרות, ממצוקותי. כבר התבאר (ישעיה ח׳ כ״ב וכ״מ) שצרה היא הצרה החיצונית, וצוקה היא צוקת הנפש הפנימית, ויש צרה בלא צוקה אם מקבל היסורים בשמחה, ויש צוקה בלא צרה, מי שלבו אינו שמח מכל עמלו. והרחיבו פעל יוצא, הצרות הרחיבו לי, או ר״ל שהרחיבו את לבבו:

כו א לְדָוִד ׀ שָׁפְטֵנִי יְהוָה כִּי־אֲנִי בְּתֻמִּי הָלַכְתִּי וּבַיהוָה בָּטַחְתִּי לֹא אֶמְעָד׃ ב בְּחָנֵנִי יְהוָה וְנַסֵּנִי צָרְופָה כִלְיוֹתַי וְלִבִּי׃ ג כִּי־חַסְדְּךָ לְנֶגֶד עֵינָי וְהִתְהַלַּכְתִּי בַּאֲמִתֶּךָ׃ ד לֹא־יָשַׁבְתִּי עִם־מְתֵי־שָׁוְא וְעִם נַעֲלָמִים לֹא אָבוֹא׃ ה שָׂנֵאתִי קְהַל מְרֵעִים וְעִם־רְשָׁעִים לֹא אֵשֵׁב׃ ו אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת־מִזְבַּחֲךָ יְהוָה׃ ז לַשְׁמִעַ בְּקוֹל

ת"א בחנני ה'. סנהדרין קז: ארחץ וגו'. ברכות טו. ס' הזוהר פ' וילא: יתיר ו' תודה

ע"ש (ב) זכר משפטים תרומה האזינו במד"ר יח שו"ט יז יח ז (ד) שה"ר יב שו"ט נג: (ה) במד"ר טו שה"ר יב פנ' בהעלותך: (ו) זכר ויצא במ"ר לח ויק"ר ל שה"ר יב: (ז) ויק"ר ל שה"ר יב:

רש"י

כו (א) **שפטני** ה'. ובמקום אחר הוא אומר אל תבא במשפט וגו' (לקמן קמ"ג) אמר דוד כשאתה דן את הרשעים שפטני כי לפי הרשעים אני צדיק וכשאתה דן הצדיקים אל תביאני במשפט: (ד) ועם נעלמים. הנכנסין בסתר לעשות במחשך מעשיהם: לא אבוא. איני רגיל לבא וליכנס במקהלם: (ו) בנקיון: שאין גזל במצות שאני מקיים, שלולב הגזול פסול: (ז) לשמיע. כמו להשמיע: כל

מצודת ציון

כו (א) אמעד. ענין החלקה והשמטה ממקום: (ד) מתי. אנשי כמו מתי מספר (בראשית

מצודת דוד

כו (א) שפטני. לקחת משפט גמולי: לא אמעד. לזה מהראוי שלא אמעד: (ב) בחנני. לדעת מחשבותי: (ג) לנגד עיני. להתבונן בהם ולזה אהלך באמתך: (ד) לא ישבתי. שלא אלמד ממעשיהם: ועם נעלמים. העושים עבירות במקום נעלם ונסתר: (ו) ארחץ. ר"ל בתחלה אנקה כפי מלכלוך ע"ג ואחר זה אסובב מזבחך להקריב בו לה' כי לולא הנקיון היה הקרבן מתועב ברצון: (ז) לשמע. להשמיע

באור המלות

(ב) בחנני, ונסני. הנסיון הוא גדול מן הבחינה, הבוחן הכסף הוא לדעת אם יש בו סיגים, והמנסה ינסה אם יוכל למצוא בו כח המשיכה או אחת מכחות נעלמות אשר ינסה אם ימצאו במתכות הזה, ככל הנסיון שיעשו בעלי הכימיה, וכן הבחינה הוא אם נמצאו באדם השלמות והראוי להמצא בו מצד טבעו, והנסיון הוא לדעת אם יוכל להתעלות אל ענינים הנבדלים מטבע האדם כמו נסיון העקדה וכדומה, לכן הוסיף ונסני ועמ"ש לקמן (נ"ח ע'). צרפה. היא אחר הבחינה (כנ"ל י"ז ג'):

(ד) נעלמים. נגזר משם עולם, השקועים בתאות העולם, ולפירושי נמצא ממנו הפעל, עלימו ותעלם שלג (איוב ו'):

(ז) לשמיע, כמו להשמיע:

באור הענין

תפלות דוד

כו (א) **לדוד**, בתפלה זו יזכיר כי אינו מכת הצבועים המלאים רע בסתר ומחניפים בגלוי, עושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס, כי לבבו נאמן לאלהיו ומעשיו אין בם דופי, הוא נקי בין במעשה בין במחשבה, ולכן מבקש שלא יקרהו מקרה המגפים בין באושר הנפשי בין בהצלחת החיים העולמיים. **שפטני ה'**, ר"ל אתה תחזה מה משפטי ועניני, ואתה יודע שאני צדיק, בין במעשה **כי אני בתומי הלכתי**, ובין במצפון ואמונת הלב כי בה' **בטחתי** בטחון חזק **שלא אמעד** ממנו בשום פעם: (ב) **בחנני**, נגד הפעולות שהם בתמימות אומר, **בחנני ה' ונסני**, כי המעשים שלא יהיו תמימים, רצוני אשר לא יעשם מצד הטוב עצמו רק בעבור פניות חיצוניות מהגאוה והחונף וכדומה לא יעמוד בם בעת הנסיון, שאם ימצא תועלת בהנחת המעשים ההם יעזבם, לא כן המעשים הנעשים בתמימות כמ"ש כי אני בתומי הלכתי, הם ככסף צרוף ולא ימצא בהם סיג בעת בכור יבחנו, ונגד מ"ש בה' בטחתי שהוא בטחון הלב אמר **צרפה כליותי ולבי**: (ג) **כי** מבאר האמצעיים שעל ידם היה תמים במעשיו, א] **כי חסדך לנגד עיני** שהיה משים תמיד לנגד עיניו החסדים שעשה ה' עמו ועי"ז עבד אותו מצד הכרת הטובה ומצד שהוא נתלה ממנו להשיג חסדיו תמיד, ב] **והתהלכתי באמתך**, ע"י שהכיר האמתיות מגדולת ה' ורוממתו שזה מדרגה יותר גדולה שעבד אותו מצד יראת הרוממות: (ד) **לא**, גם הסיר מעל פניו הדברים המונעים מן השלימות, **שלא ישבתי עם מתי שוא** שהם מסיתים ומדיחים בני אדם מעבודת ה' ע"י טענות של מינות, וגם **עם נעלמים** שהם אנשים הדבוקים בתאות עוה"ז ובהצלחת העולם, **לא אבא** לבל אלמד ממעשיהם: (ה) **שנאתי**, ודבר זה נעשה טבע בנפשי עד ששנאתי את המרעים, וגם **שנאתי קהל מרעים** אף שיסכימו על עשות רעות קהל גדול ועם רב שנאתי אותם, עד שבטחתי **שעם רשעים לא אשב** לעולם גם בעתיד, כי ישיבה עם רשעים הוא נגד טבעי: (ו) **ארחץ**, איני רוחץ את כפי במים כמו שרוחצים הידים מן הכיור בעת שצריך לעלות אל המזבח, רק **בנקיון ארחץ כפי**, במה שאני נקי מכל חטא ואשם ועי"ז רחיצת הנפש, זה הוא הרחיצה שלי, ולא אעלה על המזבח להקריב חטאות ואשמות רק **ואסובבה את** מזבחך

תּוֹדָה וּלְסַפֵּר כָּל־נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ ח יְהוָה אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ׃ ט אַל־תֶּאֱסֹף עִם־חַטָּאִים נַפְשִׁי וְעִם־אַנְשֵׁי דָמִים חַיָּי׃ י אֲשֶׁר־בִּידֵיהֶם זִמָּה וִימִינָם מָלְאָה שֹּׁחַד׃ יא וַאֲנִי בְּתֻמִּי אֵלֵךְ פְּדֵנִי וְחָנֵּנִי׃ יב רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְהוָה׃ כז א לְדָוִד ׀ יְהוָה ׀ אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא יְהוָה מָעוֹז חַיַּי מִמִּי אֶפְחָד׃ ב בִּקְרֹב עָלַי ׀ מְרֵעִים לֶאֱכֹל אֶת־בְּשָׂרִי צָרַי וְאֹיְבַי לִי

המה

ת"א ה' אהבתי. מגילה כט: אל תאסוף. עקידה שער כב: ואני בתומי. סנהדרין כט. עקידה מבוא שערים כל המזמור: ה' אורי. ס' הזוהר פ' ויחי ופ' במדבר: ע"ש (ח) תנ' פקודי סא"ר יב שוח"ט כה ס"א קטז: (ט) ירו' סנהדרין ד' סא"ר יב: (י) סא"ר שם: (יא) סא"ר שם ספרי שופטים: (יב) סא"ר שם:

רש"י

נפלאותיך. זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לגוג ומגוג ויש בו לימות המשיח ויש בו לע"ל: (י) זמה. כל זמה שבמקרא לשון מחשבה יש לטובה ויש לרעה: (יב) רגלי עמדה במישור. בדרך ישר:

מצודת דוד

לבני אדם בקול הודאה: (ח) אהבתי מעון ביתך. לבוא בה ולהלל: (ט) עם חטאים. כמיתת החטאים ידומה להם בענין רע: (י) אשר בידיהם זמה ולזה ראויים הם למות בענין רע: (יא) ואני. אבל אני הנה בתומי אלך לזה פדני ממיתת החטאים: (יב) רגלי עמדה. בדרך הישר ובקהל רב אברך לה' ואינני כמוהם להיות דומה להם:

כז (א) ה' אורי. הנה ה' מאור לי בעת צרה א"כ ממי אירא: (ב) בקרב. בעת קרבו רשעים לבוא עלי לאכול בשרי והמה לי לאויבים ובודאי לא יחזרו מרעתם אבל בעת ההיא עזרני ה' והמה כשלו ונפלו

מצודת ציון

ל"ד: (ח) מעון. מדור: תאסף. ענין מיתה:

כז (א) מעוז. חוזק:

באור הענין

כזבחך, כדי. (ז) להשמיע בקול תודה על הטובות והחסדים, ולספר כל נפלאותיך שעקר ההודאה היא מה שאוכל לספר נפלאותיך, שעי"כ יראו בני אדם גדולת ה': (ח) ה', אין אני בא למקדש ה' מצד ההרגל, רק מצד שאהבתי מעון ביתך, מצד אהבה וחשק פנימי ע"י שזה מקום משכן כבודך, לכן אבקש. (ט) אל תאסף עם חטאים נפשי, שנפשי הרוחנית בל תאסף לצאול כנפש החטאים, וכן אל תאסף עם אנשי דמים חיי שהם ימותו בלא עתם, כי כן ראוי להם יען. אשר בידיהם זמה, שבידם המעשיות עוסקים בזמה ועושים מעשה זמרי, ובכל זה ימינם מלאה שחד אוחזים שחד ממעשים טובים שעושים בגלוי בצביעות, כאלו בזה יתנו לך שוחד שישפטו משפט צדיקים ומבקשים שכר כפנחס, אבל. (יא) ואני בתמי אלך, שאיני חונף רק כפי כן לבי, ולכן איני צריך נתת לך שוחד רק פדני אתה וחנני, וע"י. (יב) שרגלי עמדה במישור ולא נטיתי מן הישר אל דרך עקלתון לכן במקהלים אברך ה' על טובותיו וחסדיו עמדי:

תפלות דוד באור המלות

(ח) מקום משכן כבודך. הוא פנימי מן הבית:

(י) בידיהם, ימינם. (כנ"ל כ"א ט'):

(א) אירא, אפחד. היראה הוא מפני דבר ידוע והפחד הוא מפני דבר בלתי ידוע ומקורו בעלם המפחד (ישעיה נ"א י"ג, מיכה ז' ט"ז, איוב ג' כ"ד וכו"מ)

(ב) בקרב. שיתקרבו זה לזה לדבר בסתר, כמו קרבו רודפי זמה, ועלי בעבורי, והבדל בין צר ואויב התבאר לקמן (פ"ט כ"ג):

כז (א) לדוד, במזמור הזה יבאר כי ההשגחה נמשכת אחר הדבקות בה', והדבק בו תדבק בו ההשגחה התמידית ותשמרהו מכל הפגעים וע"כ סמוך לבו לא יירא משום דבר רע, כי לא יאונה לצדיק כל רע רק ברגע אשר הפסיק חוט הדבקות ונפנה מעבודת ה', כמו שבאר במו"נ (פנ"ג משלישי), ולכן מכל המון הבקשות אשר יבקש האדם ראוי שישים פניו אל שאלה אחת בה ימלא כל מבוקשיו והוא שידבק בה' תמיד, עפ"ז מתפלל שיעזרהו ה' על הדבקות הזה ויסיר מעליו כל המונעים אשר ישביתוהו מן הענין הגדול הזה אשר הוא תכלית אשרו ובקשתו: ה' אורי, היראה הוא מדבר ידוע והפחד הוא מדבר בלתי ידוע, ואשר יתירא אדם מאויבים גלוים הלוחמים אתו נקרא יראה, ונגד זה אמר שה' אורי וישעי ממי אירא, ר"ל שיצוייר שיירא אדם מאויביו, א] פן יכלו עליו בלילה מבלי יוכל לראות אותם להשמר מפניהם, נגד זה אמר ה' אורי, ב] פן יהיה אילם וכחם רב מכחו וכחו, נגד זה אמר ה' ישעי, וא"כ ממי אירא, ואשר יתירא אדם משונאיו החורשים עליו רעה בסתר כמו להשחית עץ בלחמו והוא לא ידע, זה נקרא פחד, נגד זה אמר אחר שה' מעוז חיי א"כ ממי אפחד: (ב) בקרב, (זה באור מה שאמר ממי אפחד), עת יתקרבו מרעים זה לזה להמתיק סוד עלי, היינו

הֵמָּה כָשְׁלוּ וְנָפָלוּ׃ ג אִם־תַּחֲנֶה עָלַי ׀ מַחֲנֶה לֹא־יִירָא לִבִּי אִם־
תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בוֹטֵחַ׃ ד אַחַת ׀ שָׁאַלְתִּי ׀ מֵאֵת־יְהוָה
אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שִׁבְתִּי בְּבֵית־יְהוָה כָּל־יְמֵי חַיַּי לַחֲזוֹת בְּנֹעַם־יְהוָה
וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ׃ ה כִּי יִצְפְּנֵנִי ׀ בְּסֻכֹּה בְּיוֹם רָעָה יַסְתִּרֵנִי בְּסֵתֶר
אָהֳלוֹ בְּצוּר יְרוֹמְמֵנִי׃ ו וְעַתָּה יָרוּם רֹאשִׁי עַל־אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי
וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַיהוָה׃ ז שְׁמַע־

ת"א בזאת אני בוטח. ס' הזוכר פ' מקץ : — בסכו קרי — ה'

רש"י

כז (ג) **בזאת** אני בוטח. במה שאמור למעלה ה' מעוז חיי : (ד) ולבקר בהיכלו. לראות שם בכל בקר ובקר כך פירשו דונש, ומנחם חברו עם לא יבקר בין טוב לרע (ויקרא כ"ז). אבל דונש פתר לשון בקר : (ה) כי יצפנני בסכה. בטוח אני שיצפנני בבית מקדשו, ושניכו בסדר עולם שהמקרא הזה נאמר על יואש בן אחזיה שהסתירתו יהושבע אחותו בעליית בית קדשי הקדשים כענין שנאמר (מלכים ב' י"א)

מצודת ציון

(ד) ולבקר. ולדרוש כמו לא יבקר (ויקרא יא) : (ו) תרועה רלה לומר בקול תרועת שמחה :

מצודת דוד

ונמלטתי מידם : (ג) בזאת. בהאמירה הזאת שאמרתי וכיא ה' אורי וישעי : (ד) שבתי. שאשב בבית ה' טוב לי מללכ' למלחמ' ולגלה : לחזות. לראות בנעימות תורת ה' : ולבקר. לדרוש בהיכלו בדבר' מצות ה' : (ה) כי יצפנני. ביום בוא האויב הסתירני בסוכתו ולא יכלו לי : בצור. היה מרומם אותי להתגבר עליהם כאלו עמדתי על צור גבוה כי כן הדרך שהעומד ממעל הוא מתחזק על העומד מתחת : (ו) ועתה. כאומר הנה עכ"ז הייתי מוטרד במלחמה ולזה אבקש עתה ממך שראשי ירום על אויבי מסביב שלא ילחמו עוד בי : ואזבחה. ואז אזבח זבחים ואריע בשמחה יותר מאלו נלחמו בי ונצחתי אותם : (ז) קולי אקרא. קולי אשר

באור המלות

(ג) **בזאת**, במה שיפרש כי יצפנני בסוכה : (ד) **שאלתי אבקש** הבקשה היא מה שחפץ בלבו, מבקשי ה', בקשו צדק, בקש קהלת למצוא דברי חפץ, עי' מ"ש בפי' מגלת. אסתר על מה שאלתך ומה בקשתך : **בבית ה'**, **בהיכלו** ההיכל פנימי מן הבית (בכ"ל ה' ח'). **ולבקר** מענין דרישה, או ר"ל בכל בקר : (ה) **יצפנני בסוכה, יסתירני בסתר אהלו**. הצפון הוא שלא תראהו העין לפי שעם הפך של גפה (עי' יהושע ב'), והסתר הוא הנסתר לגמרי, וכן האהל הוא יותר מן הסוכה ומוסיף והולך :(ו) **זבחי תרועה**

תפלות דוד — באור הענין

בעבורי, להרע לי בסתר, וזה בא' משני פנים, א] אם כוונתם להנאתם, כמו גנבים ושודדי לילה, ועז"א **לאכל את בשרי**, ב] אם כונתם מחמת איבה ומשטמה, ועז"א **צרי ואויבי** הבאים לי בשבילי, לא בשביל לאכל בשרי להנאתם, רק לי לנקום בי, יהיה איך שיהיה **המה כשלו ונפלו**, ר"ל הנה שאני לא אעשה נגדם דבר כי איני יודע מי המה, הם מצד עצמם יכשלו בעצתם ויפלו בלא פעולתי כלל, ע"י ה' שהוא מעוז חיי : (ג) **אם תחנה**, (זה באור מ"ש ממי אירא) גם **אם תחנה עלי מחנה** שהם הבאים ללחום אתי בגלוי, בכל זה **לא יירא לבי**, ומוסיף שגם אם המחנה הזאת **תקום עלי למלחמה**, בכ"ז **בזאת אני בוטח**, במה שיאמר, והוא, כי. (ד) **אחת שאלתי מאת ה'**, איני שואל דברים רבים לפי התחדש הצרכים, שיתחדש לכל אדם בכל עת שאלה אחרת, רפואה, מזונות, הצלה מהאויב וכדומה, רק שאלה אחת שאלתי בעבר, **ואותה אבקש** תמיד בעתיד, כי בשאלה זו כלולים כל השאלות, והוא **שבתי בבית ה' כל ימי חיי**, השאלה ששאלתי אודות שבתי בבית ה' רק אותה אבקש, שעל ידה אגיע לכל הצרכים הפרטיים, גם ר"ל שלא שאל שאלה זאת כדי שעל ידי זה ישיג תכליתים אחרים, דהיינו שלא כיון בשאלתו שישב בבית ה' שעי"ז ינצל מאויביו וימצא כל צרכיו, שא"כ השאלה אינה הבקשה, כי בקשת לבו הוא שימצא צרכיו הנה שאלת פיו הוא שבתו בבית ה', רק שאלה זאת היא עצמה הבקשה, והוא גוף התכלית הנרצה אצלו, ועז"א **אחת שאלתי** וגם **אותה אבקש** שהוא ג"כ הבקשה, כי מה ששאל **שבתי בבית ה' כל ימי חיי**, הוא על הכוונה כדי **לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו**, ואין בלבי כונה אחרת, כי מה שימצא ע"י זה גם יתר הצרכים הם ג"כ ישיבו המצעים אל התכלית הזה, ר"ל שמה שע"י שישב בבית ה' ינצל מאויבים ומעיקים וימצא כל צרכיו, ע"כ יהיה לבו פנוי לישב בבית ה' תמיד שהוא התכלית העקרי אצלו : (ה) כי, זה סיום דבריו שאמר **בזאת אני בוטח**, שאחר שאחת שאלתי מאת ה' שאשב בביתו א"כ בזאת אני בוטח כי **יצפנני בסוכה ביום רעה** כי מה **שאסתר בסתר אהלו** יהיה מעוז ומגדל עוז מפני אויב כאלו **בצור ירוממני**, עד שלא יוכל שום אויב לעלות אלי : (ו) **ועתה** לא אירא עוד משום אויב, כי ע"י שמירת ה' **ירום ראשי על אויבי סביבותי**, **ואזבחה באהלו זבחי תרועה**, ר"ל שהלוחם ומנצח את אויביו

יְהוָה קוֹלִי אֶקְרָא וְחָנֵּנִי וַעֲנֵנִי׃ ח לְךָ ׀ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי אֶת־פָּנֶיךָ יְהוָה אֲבַקֵּשׁ׃ ט אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ ׀ מִמֶּנִּי אַל־תַּט־בְּאַף עַבְדֶּךָ עֶזְרָתִי הָיִיתָ אַל־תִּטְּשֵׁנִי וְאַל־תַּעַזְבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעִי׃ י כִּי־אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וַיהוָה יַאַסְפֵנִי׃ יא הוֹרֵנִי יְהוָה דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי בְּאֹרַח מִישׁוֹר לְמַעַן שֹׁרְרָי׃ יב אַל־תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי כִּי קָמוּ־בִי עֵדֵי־שֶׁקֶר

ת"א לך אמר לבי. סי' הזוהר פ' אמור:

ויפח

רש"י

והי אתה בית ה' מתחבא שם שנים: בצור ירוממני. העמיד על סלע רגלי: (ז) זבחי תרועה. זבחים שאומרים עליהם שיר: (ח) לך אמר לבי בקשו פני. בשבילך בשליחותך אומר לבי בקשו כלכם ישראל את פני והרי שומע לו את פניך ה' אבקש: לך. כמו (איוב ל"ג) הן אני כפיך לאל במקומו. אם לאל תריבון (שם י"ג) במקומו, אף כאן לך אמר לבי במקומך בא אלי לבי לומר כן: (ט) אל תט. אל תכריע כמו ויט שמים (לעיל י"ח): (י) כי אבי ואמי עזבוני. בשעת תשמיש להנאתן נתכוונו כיון שגמרו הנאתן זה הופך פניו אילך וזו הופכת פניה אילך: וה' יאספני. הקב"ה שומר את הטיפה וצר את העובר: (יב) בנפש צרי. בתאות

מצודת דוד

אקרא: (ח) לך. בשליחותך אומר לי לבי בקשו פני וכן אעשה כי את פניך ה' אבקש: (ט) אל תט. אל תטה את עבדך לנפול ביד האף כלא מעולם היית עזרתי לזה גם עתה אל תטשני: (י) עזבוני. לא נתנו לי די מחסורי: יאספני. אסף אותי אליו בתת לי די מחסורי: (יא) למען שוררי. כי כשאלך בדרכי ה' ואשגח עליו ישמחו שוררי ויאמרו ידיהם רמה: (יב) בנפש צרי. להשיג כי תאותם:

מצודת ציון

(ט) תטשני. כמו תעזבני וכפל הדבר במלות שונות: (יא) הורני. למדני: שוררי. ענין הבטה וכן אשורנו (במדבר כ"ג) ור"ל האויבים המביטים עלי בעין רעה: (יב) בנפש.

באור הענין

(ו) זבח זבחי תרועה, ר"ל זבחי תודה על תרועת המלחמה והנצחון, כמ"ש וכי תבואו מלחמה בארצכם והריעותם בחצוצרות, אבל אנכי שאצלח ע"י שאהיה באהל ה' א"כ ישיבת האהל היא תרועת המלחמה והנצחון, וע"ז בעצמו **אשירה ואזמרה** לה' שהפיל את אויבי לפני: (ז) **שמע ה'**, אחר ההקדמה הזאת מתחיל להתפלל שיסיר ה' מעליו את המונעים והמטרידים אותו בעבודת ה', ובאר כי בקשתו זאת אינה בשביל צרכיו רק כדי שעי"ז ישיג התכלית העקרי שיוכל לעבוד את ה', וכל בקשתו היא רק על השגת התכלית הזה, ותחלה אמר **שמע ה'** קולי **אקרא** על התפלה שיתפלל להנצל מאויביו, אבל הקדים לאמר. (ח) **לך אמר לבי**, ר"ל הגם שבפי אני מבקש ענינים אחרים, הצלה מהאויב וכדומה, הלא **לבי** כבר **אמר לך** את עיקר בקשתי, לבי אמר לך, כי **"בקשו פני את פניך ה'"**, את **אבקש**, רק **זאת אבקש** והיא עקר בקשתי **שפני יבקשו את פניך**, שפני לא יבקשו שום דבר רק השגת פניך, שהוא הדבקות וההשגה של פני ה', והיא כל מגמתי, וא"כ. (ט) **אל תסתר פניך ממני**, ר"ל שלא יהיה עכוב בין מצדך שתסתיר פניך ממני, ולא מצדי ע"י **שתט** פני ממך ע"י **האף**, (ור"ל שלא יעכבהו לא עומק המושג שהוא הסתרת פנים מצדך, ולא קוצר המשיג או החטא וכדומה שהוא מצד המשיג), והלא תמיד **עזרתי היית** בדברים שאין כחי מספיק וצריך אני לעזר, וא"כ גם עתה **אל תטשני**: (י) **כי אבי**, ממשיל א"ע כיתום שעזבוהו אביו ואמו וה' חמל עליו ויאספהו אל ביתו לגדלהו ואחר שכל מחסורי עליך א"כ ראוי שתורני הדרך ותשגיח עלי כי אין עזר זולתך: (יא) **הורני**, גם ביקש שיקל אליו האמצעיים הצריכים אל הידיעות האלהיות והשגת האמתיות, מבקש **שהדרך** הגדול יורהו, **ובארח** הפרטי שלא די בהודעה לבד ינחהו, וכבר התבאר (סי' ה') כי יש שני מעכבים, א] מה שאינו יודע הדרך, אמר **הורני ה' דרכך**, ב] הדרכים והמכשולות שיש בדרך, אמר **ונחני בארח מישור**, והנמשל, על העדר הידיעה יודיעהו, ועל העכובים שיש ע"י היצר והתאות ובקשת צרכים ההכרחיים אמר שינחהו בארח מישור, וכ"ז צריך שתעשה **למען שוררי** הרוצים בין לסמיתו בין להטותו את נפשי: (יב—יג) **אל תתנני בנפש צרי**, כי הלא **לולא האמנתי לראות בטוב ה'** בארץ חיים **קמו בי עדי שקר ויפח חמס** ר"ל לולא האמונה הגדולה שיש לי שהאמנתי בהבטחת ה'.

תפלות דוד

זבחים מורים על תרועת מלחמה, וכן זבחי צדק (כנ"ל ד'). **אשירה ואזמרה** עי' הגדלם (שופטים ה'): (ח) **לך אמר לבי.** ציין שלבו דבר אל ה' ואמר לו מה שמבקש. בקשו פני, שדבר אל פניו (הפנים מצייר פנית האדם וכוונתו העקרית), ואמר להם, אתם פני, בקשו פני ה': (ט) **אל תטשני ואל תעזבני.** הנטישה היא יותר מן העזיבה (ע"י מ"א ח', ירמיה י"ב ז', לקמן נ"ד י"ד), ומוסיף גם אל תעזבני: (יא) **דרכך, בארח.** הגדלם נפעלם

באור המלות

וִיפֵחַ חָמָס׃ יג לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב־יְהוָה בְּאֶרֶץ חַיִּים׃ יד קַוֵּה אֶל־יְהוָה חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל־יְהוָה׃

כח א לְדָוִד אֵלֶיךָ יְהוָה ׀ אֶקְרָא צוּרִי אַל־תֶּחֱרַשׁ מִמֶּנִּי פֶּן־תֶּחֱשֶׁה מִמֶּנִּי וְנִמְשַׁלְתִּי עִם־יוֹרְדֵי בוֹר׃ ב שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי

אליך

ת"א לולא האמנתי. ברכות ד. עקידה שער ע: קוה אל ה'. ברכות לב. עקידה שער ק. עקרים מ"ד פמ"ת:

רש"י

שונאי להיות התאוה מתקיימת עלי: ויפח חמס. דוברי רעה, לשון אחר לשון מוקש (ס"א): (יג) לולי האמנתי וגו'. אם לא שהאמנתי בהקב"ה כבר קמו בי אותם עדי שקר וכלוני. לולא נקוד עליו למדרש שדרשו רבותינו יודע אני שאתה נותן שכר לצדיקים לעולם הבא אבל איני יודע אם יש לי חלק עמהם אם לאו: (יד) וקוה אל ה'. ואם לא התקבל תפלתך חזור וקוה:

מצודת ציון

ברצון כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג): ויפח. ענין דבור כבא בהפחת רוח הפה: (יג) לולא. אם לא: בארץ חיים. זה העולם יקרא ארץ חיים: (יד) ויאמץ. ענין כח וחוזק:

כח (א) צורי. ר"ל חזקי: תחרש. תחשה. ענין שתיקה כמו והחריש יעקב (שם ל"ד). וכמו עת לחשות (קהלת ג'): (ב) בשועי. בזעקי: דביר. היא בית

מצודת דוד

ורצונם: ויפח חמס. המדברים עלי דברי המס: (יג) לולא: כאומר הנה כמעט היו מאבדים אותי אם לא עמדה לי זכות האמונה שהאמנתי בדבר ה' אשר הבטיחני לראות בטוב בזה העולם: (יד) קוה. ואמרתי אל נפשי קוה אל ה' וחזק בהבטחתו וזכות האמונה היא היא אשר עמדה לי: וקוה וגו' כפל הדבר לשמירתו:

כח (א) פן תחשה. פן כשתחשה ממני אהיה נמשל עם

באור המלות

(כ"ה ד'): (יג) ויפח. הוגה ומפיץ: (יד) קוה, ציווי. וי"פ לולא האמנתי ואמרתי לנפשי קוה אל ה'. חזק ויאמץ, האימוץ הוא התמדת החוזק ובא ביחוד על אימוץ הלב כמ"ש בכ"מ:

(א) תחרש, תחשה. כבר בארתי (ישעיה מ"ב) שהמחשה הוא הפך הדבור שהיה לו לדבר, והמחריש הוא הפך התשובה שהיה לו לענות, ועז"א אל תחרש כי ראוי לך לענות אל הצוררים ודבר זה נוגע אליך, כי גם אם תחשה בדבר שאין נוגע לך לענות אהיה נמשל עם יורדי

תפלות דוד

באור הענין

שהבטיח לי את המלוכה, והאמנתי שעוד אשוב אראה בטוב ה' בארץ חיים היינו בא"י, שעוד אשוב לארץ, לולא האמונה הזאת, הלא כבר קמו נגדי עדי שקר שהעידו עלי שקר לפני שאול והפיחו חמס כדי להרגני, רק זכות האמונה הגדולה שהיה לי עמדה לי וגם שע"י גודל אמונתי התחזקתי בכל פעם, וע"י אומץ הלב באמונתי נמלטתי מידם, ולדעת חז"ל (ברכות ד') כיון במ"ש בארץ חיים על שכר העוה"ב, ולדעתם מ"ש כי קמו בי עדי שקר היינו הדעות החיצוניות שנולדו בלבו ע"י שראה צדיק אובד בצדקו, שמזה יעמדו טענות נגד ההשגחה כמו שהתבאר בספר איוב, והעד המעיד אל טענות אלה היה דוד בעצמו עניו ומכאוביו, רק ע"י האמונה בעוה"ב יתבטלו כל טענות האלה, כי תחת יסורי הצדיקים בעוה"ז בארץ החיים מתנה יירשו לעוה"ב, ובזה בטלה העדות השקר הזה מיסורי הצדיקים להעיד בזה נגד ההשגחה, אולם לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים לעוה"ב, היו קמים בי בלבי ובמחשבתי עדי שקר ויפח חמס לכפור בהשגחה ובשכר ועונש, ולכן אבקש הורני ה' דרכך, וכמ"ש משה רבינו עליו השלום על שאלה זו הראני נא את כבודך: (יד) קוה, עפמ"ש שבזכות האמונה שהאמין בהבטחת ה' ניצול מאויביו כי קוה אל ה' שישוב לראות בטוב ה', עפ"ז יאמר ויצוה לקוות אל ה', ומבאר כי התקוה לה' נבדלת מן התקוה לב"ו בשני דברים, א] שהתקוה לזולתו הלא תוחלת ממושכה מחלה לב, אבל ע"י הקווי לה' חזק ויאמץ לבך שהיא תתן חוזק ואימוץ לב, ב] הקווי לזולתו אין התקוה תכלית לעצמה רק תכלית הקווי הוא שימצא מבוקשו, וא"כ תכלית הקווי הוא שלא יקוה עוד, ר"ל שישיג תקותו ולא יצטרך עוד לקוות, אבל הקווי לה' היא תכלית לעצמה, עד שתכלית הקווי הוא שיחזק לבו ויחזור ויקוה, עז"א קוה חזק וקוה אל ה':

כח (א) לדוד, מזמור זה נתיסד נגד פועלי און אשר דברו אתו אחד בפה ואחד בלב, כמו כאנשי קעילה ובסתר כרו עליו רעה ונוקשו אח"כ ונפלו בפועל כפיהם, כי ה' שמרו וגם שמר את ישראל מבא בדמים, ולא התבאר אם היה זה בעת שחרשו הזיפים עליו רעה או אנשי קעילה, או נגד אחרים משונאיו כמו שבע בן בכרי, כי התפלה תוכל להתפרש נגד כל אלה חורשי רעה: אליך ה' אקרא, כי נגד האויב הנסתר קשה יותר מלהשמר מפניו, ורק ה' היודע נסתרות הוא רב להושיע נגד אלה חורשי רעה בסתר, לכן צורי אל תחרש ממני, כי אם תחשה ממני שלא אהיה נמשל עם יורדי בור, ולכן. (ב) שמע קול תחנוני בשועי אליך לישועה, ומוסיף שלא

אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל־דְּבִיר קָדְשֶׁךָ׃ ג אַל־תִּמְשְׁכֵנִי עִם־רְשָׁעִים וְעִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן דֹּבְרֵי שָׁלוֹם עִם־רֵעֵיהֶם וְרָעָה בִּלְבָבָם׃ ד תֶּן־לָהֶם כְּפָעֳלָם וּכְרֹעַ מַעַלְלֵיהֶם כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם תֵּן לָהֶם הָשֵׁב גְּמוּלָם לָהֶם׃ ה כִּי לֹא יָבִינוּ אֶל־פְּעֻלֹּת יְהוָה וְאֶל־מַעֲשֵׂה יָדָיו יֶהֶרְסֵם וְלֹא יִבְנֵם׃ ו בָּרוּךְ יְהוָה כִּי שָׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנָי׃ ז יְהוָה ׀ עֻזִּי וּמָגִנִּי בּוֹ בָטַח לִבִּי וְנֶעֱזָרְתִּי וַיַּעֲלֹז לִבִּי וּמִשִּׁירִי אֲהוֹדֶנּוּ׃ ח יְהוָה עֹז־לָמוֹ וּמָעוֹז יְשׁוּעוֹת מְשִׁיחוֹ הוּא׃ ט הוֹשִׁיעָה ׀ אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם׃

ת"א יהרסם וגו'. עקידה שער כב: מזמור

רש"י

כח (ג) אל תמשכני, אל תרגילני עם רשעים אפריי"רש מוי"י בלעז: (ז) ומשירי אהודנו. ומה היא ההודיה: ה' עוז למו. לאותן התלויין בו והם כל בית ישראל בעת שמעוז ישועות משיחו הוא: (ט) ורעם. ל' מרעה:

מצודת דוד

(ב) בנשאי. ידי בעת התפלה: (ג) אל תמשכני. להיות עמהם ודומה להם בקבול הגמול: ורעה בלבבם. חושבים בלבבם לעשות רעה: (ד) תן להם. להרשעים האלו: (ה) כי לא יבינו. אינם נותנים לב להבין פעולת ה' שמשלם לרשע כרשעתו: יהרסם. ולזה יהרס אותם ולא יבנה עוד אותם לחזור לקדמותם: (ו) כי שמע. אשר שאלתי לבל יהיה עם הרשעים האלו בעת קבול הגמול: (ז) ויעלז לבי. בעבור העזרה: ומשירי. אודה לו בשיר מן השירים שאמרתי: (ח) למו. לכל ישראל בכללם: ומעוז. וחוזק ישועות של משיחו: (ט) נחלתך. ישראל שלקחת לך לנחלה: ורעם. רעה אותם במרעה טוב ותן להם רוממות עד עולם:

מצודת ציון

צור: (ז) ויעלז. וישמח:

באור הענין

שלא תחשה כלל עד שאושע, רק תושיע תכף בנשאי ידי אל דביר קדשך אם רק אשא הידים לתפלה גם טרם שאשוע בקולי תשמע ותושיע: (ג) אל, (מתחיל את תפלתו), אל תמשכני בל אמשך ברשת ע"י רשעים אשר הם דוברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם, שסכנתם גדולה מאד, כי איני יודע להזהר מהם ובקל אמשך אחריהם אל הרשת: (ד—ה) תן להם כפעלם וכו' כי לא יבינו אל פעולת ה', בקש שישלם להם ה' מדה כנגד מדה, כמו שהם דברו אתי אחד בפה ואחד בלב ורצו להרוס אותי באופן שלא אדע שהם עוסקים בזה, כן ידבר ה' עמהם אחד בפה ואחד בלב עם שגם הם לא יבינו אל פעולות ה' ואל מעשה ידיו, שידמה להם שה' עוסק לבנותם, ובאמת הוא יעסוק להרוס אותם ולא לבנותם, וזה עונש מכוון כפעלם וכרוע מעלליהם, שגם הם לא ידעו להזהר מפני ה' כמו שאני לא ידעתי להזהר מפניהם (ועי' באה"מ): (ו—ז) ברוך, נותן הודאה על ששמע ה' תפלתו, כי ה' היה עזי ומגני בפניהם, ולא הוצרכתי כלל למלחמה רק ע"י שבו בטח לבי ע"כ נעזרתי, וגם יעלוז לבי ומשירי אהודנו כאלו נצחתי ע"י מלחמה וחיל: (ח) ה', יאמר אחר שתשועת דוד מקושר בתשועת ישראל, שה' הזמין אותו למלך עליהם, ועז"א הלא ה' עז למו לישראל, ועי"כ הוא מעוז של ישועות משיחו: שתשועת ישראל צריך הוא להושיע את משיחו, וא"כ אבקש. (ט) הושיעה את עמך שתעשה זה בעבור ישראל

באור המלות

צור, וכ"ש בדבר זה שאויב מדבר וצריך לענות לו (ד) תן כפעלם, רוע מעלליהם, מעשה ידיהם השב גמולם. יש הבדל בין הפעל ובין המעשה שהפעל הוא העסק בדבר והמעשה הוא גמר המעשה (כמ"ש ישעיה ה' י"ב, כ"ט ו', ירמיה כ"ב י"ג, ל' כ"ט, לקמן ס"ד י', ק"א כ'), ויש הבדל בין פעל ומעשה ובין מעלל, שהמעלל הוא הפעולה היוצאת מתכונה אשר בנפש ונוכל לומר שהבונה פעל ועשה את הבית ולא שעלל את הבית, שעלל לא יבא רק על פעולה הצומחת ממדות הנפש טוב או רע, ויש הבדל בין תן להם כפעלם ובין השב גמולם, שהגמול נקשר עמו תמיד איזה התפעלות של אהבה או איבה, כמ"ש ישעיה כ"ט י"ח, ולמעלה י"ח כ"א, ובקש שבתשלומי ענשם ישקיף ה' בין על המעשה שעשו, ובין על הפעל שהוא העסק שעסקו והאמצעיים שהכינו להוציא המעשה, וכן ישקיף על מעלליהם שהוא רוע התכונה אשר בנפשם שמזה צמחה הפעולה, כמו ע"י מדות הכעס והאכזריות והגאוה ודומיהם, גם ישקיף על הגמול לפי האיבה והשנאה, למשל הרוצח ע"י מארב קשה מן הרוצח ע"י מלחמה וזה הפעולה והעסק, הרוצח את אוהבו קשה מהרוצח את שונאו וזה המעלל והתכונה לעשות רע להיות לנקמת אתו, הרוצח ועינה את הנרצח ביסורים רבים ע"ש שנאתו עכשו גדול יותר וזה גמול: (ז) אהודנו. כמו אודע (ט) עמך, נחלתך. כ"מ שבאו נרדפים יצייר כשם נחלה הקשר הקנייני הדבוק לדור דורים (לקמן ע"ח ס"ב ע"א) ישראל

כט א מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהוָה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ ב הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ׃ ג קוֹל יְהוָה עַל־הַמָּיִם אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהוָה עַל־מַיִם רַבִּים׃ ד קוֹל־יְהוָה בַּכֹּחַ קוֹל יְהוָה בֶּהָדָר׃ ה קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָה

את

ת"א הבו לה' בני, ברכות כח. סוכה כח. ר"ה לה. מגילה יז. עקידה שער יד כל המזמור. הבו כבוד ועוז, מגילה שם: השתחוו לה'. ברכות כט: קול ה' על המים. פסחים קיד. ס' הזוהר פ' לו: אל הכבוד. ברכות כח: קול ה' בכח. פסחים קיד: קול ה' שובר ארזים. שם:

רש"י

כט (א) הבו לה'. הכינו לה' והכינו לו אתם בני אילי הארץ מכאן שאומרים אבות, ומנחם חבר הבו לשון נתינה. אלים, שרים (כה"ה): הבו לה' כבוד ועז. מכאן שאומרים גבורות: (ב) כבוד שמו. זו קדושת השם, ויש במזמור זה שמונה עשרה אזכרות וכנגדן תקנו שמונה עשרה ברכות: (ג) קול ה' על המים. על ים סוף ירעם משמים ה' וגו' (לעיל י"ח): הרעים. טורימנטא"ש בלעז: (ד) קול ה' בכח. בשעת מתן תורה נמלא את קולו לפי כחן של ישראל שנאמר והאלהים יעננו בקול (שמות י"ט) בקולו של משה: (ה) קול ה' שובר ארזים. שרי העכו"ם כענין שנאמר (שמואל א' ז') וירעם ה' בקול גדול על פלשתים וגו'. כי מקול ה' יחת אשור (ישעיה ל').

מצודת ציון

כט (א) הבו. תנו כמו הבה את אשתי (בראשית כ"ט) ור"ל תנה בפה ותאמר כמו ולא נתן תפלה (איוב א'): אלים. חזקים כמו אילי מואב (שמות ט"ו):

מצודת דוד

כט (א) בני אלים. אתם בני אברהם יצחק ויעקב הבו לה' וחוזר ומפרש מהו ואמר הבו לה' כבוד ועוז ר"ל שבחו ואמרו הכבוד והעוז המה לה': (ב) כבוד שמו. הכבוד הראוי לשמו כי כל שם משמותיו מורה על כבודו:

בהדרת. במקום שהוא מהודר בקדושה והוא בה"מ: (ג) קול ה'. אז ישאג קול ה' להחריד העובדי כוכבים ומזלות הנמשלים לנחלי מים: הרעים. ירעם בקול: ה' על מים רבים. ה' ירעם בקול על העובדי כוכבים ומזלות הנמשלים למים רבים וכפל הדבר פעמים ושלש להתמדת הדבר: (ד) בכח. ישאג בכח רב: בהדר. בעבור להדר ולפאר את ישראל להיות להם למחסה: (ה) ארזים. הוא משל על מלכי עובדי

באור המלות

והקדושה ודיבוק השכינה ותשועה הנפשיות (ולקמן ק"ות' ושם מ'), וכמ"ש בפרשת ירמיה (ב' ז'): (א) **הבו.** ענין הזמנה כב"מ, הבה נתחכמה לו, הבה נא אבוא אליך. **בני אלים**, הכחות הנשגבות,

תפלות דוד

באור הענין

ישראל להושיע אותם, וגם ברכם בתוספת ברכה מצד שהם נחלתך, שזה נחלה מציין שבחרם לנחלה לדור דורים ועי"כ הם קדושים ומיוחדים לאלהיהם וצריך הוא לברכם בברכה יתירה, ורעם מצד שהם עמך, ונשאם עוד יותר מצד שהם נחלתך, וזה יהיה עד העולם.

כט (א) מזמור לדוד, הוסד על חורבן ושטף אשר היה בעת ההיא בגלילות סוריא ע"י סופה וסער מתחולל, ע"י זרם ושטף מים רבים, ע"י אש להבות רעמים וברקים נוראים עוקרי ארזים ומשברי סלעים, ע"י רוגז ורעש אשר סבב מן המדבר זאר"א עד כל גבולות הארץ מדרום לצפון מהמדבר עד הלבנון, אשר התעוררו כל ארבעה האיתנים מוסדי הארץ לבלעה ולהחריבה, אולם בבוא בני אלים אלה הנוראים אל ארץ הקדושה שם שחו ראשם, שם השתחוו ויחרדו מפני מלך הכבוד רם ונשא השוכן בהיכלו בהדרת קדש, שם שקטה סערה ותשב סערה לדממה, וה' ברך את עמו בשלום. — הבו לה', הזמינו א"ע לה' להיות מלאכיו ושלוחיו, אתם בני אלים! אתם כחות הטבע הנשגבות הזמינו עצמיכם לה' השולח אתכם לעשות דברו. הבו והזמינו עצמיכם לה' להיות שלוחיו, אתם כבוד ועז! אתם בני אלים שעל ידכם מתראה כבוד ה' ועוזו וגבורותיו: (ב) הבו והזמינו עצמיכם לה', להראות ג"כ כבוד שמו כי חוץ מאשר תהיו שלוחיו להרוס ולהחריב, תתנו ג"כ כבוד לשמו, כי תשתחוו לה' בהדרת קדש, עת תתקרבו אל הדרת קדש מקום שכינתו, שם תשתחוו לה', שם תפלו על פניכם ותכנעו ותכרעו ותדומו, והייתם לדממה: (ג) קול, מצייר הלוכות בני אלים אלה —, פרץ מים שוטף את הארצות! המשורר אומר, הקול הנורא הנשמע על המים הוא קול ה'! הוא השמיע הוד קולו, רעמים גדולים מתפוצצים מבין חשרת השטף, המשורר אומר אל הכבוד הוא הרעים, השטף הולך ומתרבה, אומר ה' הוא המרעים ופוקד על מים רבים: (ד) קול, עתה התעוררו זעף וזרם והבני ברד, כחות עצומות ומחזות מהודרות נוראות ואיומות על כל עברים, המשורר אומר קול ה' נשמע בכל כח, קול ה' נשמע בכל הדר, כל כח וכל כל הדר והדר המתראה, קול ה' נשמע בו ונחת זרועו יראה: (ה) קול, הסער והזרם הגיע עד יער הלבנון ועד שריון,

אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן׃ ו וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן־רְאֵמִים׃ ז קוֹל־יְהוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ׃ ח קוֹל יְהוָה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ׃ ט קוֹל יְהוָה יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד׃ י יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם׃ יא יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה ׀ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃

מזמור

ת"א קול ה' חוצב. שם: קול ה' יחיל. שם ר"ה לב: מדבר קדש. שבת פט: קול ה' יחולל. פסחים קיב עקרים מ"ג פ' יד ובהיכלו כלו. זבחים קטז: ה' למבול. שם: ה' עוז לעמו יתן. ברכות ו ודף סד. זבחים שם. עקידה שער יג עקידה פ' ואתחנן: ה' יברך. מגילה יח. עוקצין עח:

רש"י

ובשעת מתן תורה כי מי כל בשר וגו' ויחי (דברים ד'), אתה שמעת וחיית ועכו"ם שמעו ומתו: (ו) וירקידם כמו עגל. את הארזים ואת ההרים שבאו לשמוע מתן תורה: לבנון ושריון. שמות הרים: (ז) חוצב להבות אש. פיילא"ש בלעז, רבותינו פירשו שהיה הדבור של עשרת הדברות יוצא בלהבת אש מפיו ונחקק על הלוחות כתבניתם: (ח) יחיל מדבר. לשון חיל כיולדה (ירמיה ו'): יחיל ה' מדבר קדש. הוא מדבר סיני כמו שאמרו רבותינו במסכת שבת ה' שמות נקראו לו מדבר סיני מדבר צין מדבר קדש מדבר קדמות מדבר פארן. מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו: (ט) קול ה' יחולל אילות. יפחיד ויחיל לעתיד את עכו"ם שהם עכשיו עומדים בחוזק כאילות כענין שנאמר (לעיל כ"ב) משוה רגלי כאילות. א"ר פנחס כאילים אין כתיב כאן אלא כאילות נקבות שרגלי הנקבות עומדות ביושר יותר מן הזכרים. ל"א יחולל קריא"ה בלעז כמו (משלי ח') לפני גבעות חוללתי (סא"א): ויחשוף יערות. כמו מחשוף הלבן (בראשית ל') יקלף עצי היער, כלומר ישוטו מכבודם העכו"ם המשולים כעצי היער כמ"ש אשר כגובה ארזים גבהו: ובהיכלו. שיבנה כלו אומר כבוד. הכל יקלסוהו שם ויאמרו. (י) ה' למבול ישב. בגדולתו יחידי וגם עתה וישב ה' לבדו מלך לעולם והאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב') אבל לעמו יתן עוז וברכת שלום, ורבותינו דרשוהו במתן תורה

מצודת דוד

כוכבים ומזלות: (ו) וירקידם. בתנועת הרעדה: לבנון ושריון. רצה לומר המלכים האדירים: (ז) חוצב. כורת להבות אש לשלחם ע"פ הארץ והם הברקים והמה יאבידו את העובדי כוכבים ומזלות: (ח) יחיל מדבר. יעיד יושבי מדבר: מדבר קדש. שהיא גדולה והגה: (ט) ויחשף יערות. כי ישבר ויפיל כל עצי היערות וישארו א"כ היערות מגולים ופנוים מן האילנות והכל הוא דרך משל על מפלת העובדי כוכבים ומזלות: ובהיכלו. אבל הנאים בבה"מ יאמרו הנה עתה נראה כבודו: (י) ה' למבול ישב. כמו בעת שהיה המבול ישב ה' לבדו כי הכל נשטף ונודע אז שהוא המושל בכל: וישב. ר"ל כ"כ בימי המשיח ישב הוא לבדו למלך לעולם כי האלילים כליל יחלוף: (יא) ה' עוז. אז יתן ה' החוזק לעמו ויברכם בשלום כי לא תהיה עוד מלחמה:

מצודת ציון

(ג) הרעים. מל' רעם ורעש: (ה) הלבנון. שם יער בא"י: (ו) וירקידם. ענין קפיצה ודלוג: לבנון ושריון. שמות הרים: בן ראמים. ר"ל ראם קטן וכן ובן יונה (ויקרא י"ב): (ז) חוצב. ענין חטיבה וחתוך כמו חצבה עמודיה שבעה (משלי ט'): (ח) יחיל. יחולל. מל' חיל וחלחלה: (ט) אילות. נקבות מאילים: ויחשף. ענין גלוי כמו מחשוף הלבן (בראשית ל'): (י) למבול. כמו במבול:

תפלות דוד

באור הענין

והמשורר אמר קול ה' הוא השובר ארזים, וה' הוא המשבר את ארזי הלבנון עד שירקדו מפניו כעגל, והלבנון והשריון עצמו ירקדו לפניו כבן ראמים (שהוא גדול מעגל): (ז) קול, הארץ המעוררים, ולהבות אש כורתות יוצאים מתהומות הארץ על כל המדבר הבוער ברוח זלעפות, המשורר אומר קול ה' הוא החוצב להבות אש: (ח) קול ה', הוא אשר יחיל מדבר, כאילו האדמה אשר במדבר באה עד המשבר ותחולל בחבלי יולדה להוליד את העצמים אשר בבטן הארץ המלאה אש וגפרית ולהבה, וה' הוא יחיל מדבר קדש: (ט) קול, מן הרעש הזה התחוללו האילות ונחשפו היערות, כי וכל צומח, בכל זה נשמע קול ה' ודברו, קול ה' בכל כח, אבל בהיכלו כלו אומר כבוד, שם השתחוו בני אלים אלה הכורעים לפני מלך הכבוד, ותקם סערה לדממה לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשו: (י) ה', גם אם ה' למבול ישב, גם אם יתרבה השטף והרעש עד שיהיה מזה מבול להחריב את העולם, וישב ה' מלך לעולם, לשפוט את כל הארץ, כי ה' ימלוך עולם ועד גם כי אבדו גוים מארצו (כנ"ל י' ס"ז), בכל זאת. (יא) ה' עוז לעמו יתן לא יגע רע בישראל, בהפך הם ישיגו

באור המלות

כמו ידמה לה' בבני אלים: (ח) יחיל מדבר. כמו ותרעש הארץ ותחול, שיצייר רעש הארץ כיולדה, כמ"ש עתה כיולדה אפעה (ישעיה מ"ב) כמש"ש: (ט) יחולל. כמו מחוללת תנין, או כמו תולל אילות תשמר (איוב ל"ט) על החבלים והצירים. ויחשוף, כמו ויחשוף בפת"ח:

ל א מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד׃ ב אֲרוֹמִמְךָ יְהוָה כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא־שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי׃ ג יְהוָה אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי׃ ד יְהוָה הֶעֱלִיתָ מִן־שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיּוֹרְדֵי־בוֹר׃ ה זַמְּרוּ לַיהוָה חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ׃ ו כִּי רֶגַע ׀ בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב ילין

ת"א ארוממך ה'. בכורים כט. שבועות טו : כי רגע. ברכות ז. סנהדרין קה עבו"ס ד :
ע"ש (א) שהש"ר א במד"ר יב מכילתא שירה פסיקתא ב תנחומא נשא שו"ט סב : (ב) ויק"ר יג כח אס"ר ו פסיקתא כ ית ירו' בכורים ג ד : (ד) ש"ר מ במד"ר י קס"ד א תנ' ואלא : (ה) ויק"ר כח אס"ר ו : (ו) מד"ש ג ׃

רש"י

מירדי ק'

שנתפחדו ונתבהלו האומות ובאו להם אל בלעם ואמרו לו מה קול ההמון ששמענו שמא מבול הוא בא להביא לעולם, אמר להם כבר נשבע שלא יביא מבול אלא קול ההמון ששמעתם הקב"ה נותן תורה לעמו :
ל (א) שיר חנוכת הבית. שיאמרוהו הלוים בחנוכת הבית בימי שלמה : (ב) ארוממך ה' כי דליתני. הגבהתני : ולא שמחת אויבי לי. כמו עלי, שהיו אומרים אין לדוד חלק לעולם הבא וכשראו שבשבילי נפתחו הדלתות לארון אז ידעו שמחל לי הקב"ה על אותו עון ונהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה : (ג) ותרפאני. הוא סליחת עון כמו ושב ורפא לו (שם) : (ד) מירדי בור. כמו מירידתי לבור שלא ארד לגיהנם : (ה) זמרו לה' חסידיו. על מה שעשה לי כי יכולים אתם לחסות בו שייטיב לכם ואפי' אתם שרויים בצער אל תיראו : (ו) כי רגע. קטן באפו וחיים ארוכים יש בהרצותו ובהפייסו ׃

מצודת ציון

ל (א) חנכת. התחלת הדבר שעתיד לעמוד בה קרוי חנוך בל' המקרא : (ב) דליתני. רוממתני כמו דלו

מצודת דוד

ל (א) חנכת הבית, המזמור הזה תקן לאמרו בעת חנוכת בה"מ. (ב) דליתני. רוממתני במה שאמר שלמה בני הבא מנת שבע בנה המקדש כי בזה ידעו הכל אשר מחלת ל על עון דבת שבע : איבי. האומרים עדיין העון הזה שמור בידי : (ג) שועתי. התפללתי על העון הזה : ותרפאני. הוא מחילת העון שהיא רפואות הנפש וכן נאמר ושב ורפא לו (ישעיה ו') : (ד) העלית. הצלתני מן המיתה ע"י מחילת העון ; מירדי. מירידתי אל הבור וכפל הדבר במ"ש : (ה) זמרו וגו'. בראותכם גודל חסדי ה' : (ו) כי רגע. רק רגע חרה עלי באפו : חיים ברצונו, בעת נתרצה לי הבטיחני החיים ; בערב. ר"ל כן דרכו מעולם כאשר יחטא האדם וילין עמו בערב בכי מהפורענות הבא ובשוב מדרכו יתרצה לו ומיד לבוקר ישלח עזרתו

תפלות דוד

באור המלות

(ב) דליתני. רוממתני מן החולי, כמו מרוממי משערי מות (למעלה ט') : (ד) נפשי. הרוחנית (כנ"ל ג') ,

באור הענין

ע"ז עז ותעצומות, וה' יברך את עמו בשלום, שע"כ נכרתו הרשעים הנלחמים עמהם והיה להם שלום מני צרים, (וכמו שאר עוד על כיוצא בזה בסי' מ"ו ובסי' מ"ח) :

ל (א) שיר חנוכת הבית, המזמור כולו יוסד לתת הודאה בחלותו ויחי מחליו, ולא נמצא בו שום ענין מחנוכת בית ? ומבואר שהבית המוזכר פה הוא הבית המשלי, הוא הגוף שהוא מעון לנפש ובית להאדם הפנימי השוכן ודר בקרבו, כי הנפש הוא האדם באמת, והגוף החמרי הוא רק בית חומר לשבתה כל ימי היותה במצודה, (כמ"ש אף כי שוכני בתי חומר, ביום שיזועו שומרי הבית), ועת חלה אז רופפו עמודי הבית ומכונותיו, ואחר שנתרפא נבנה הבית על תילו וישב לימי עלומיו, לכן ציין שם השיר בשם חנוכת הבית לדוד, ר"ל בית דוד העלמי, מעון נפשו שנתחנך בהרפאותו : (ב) ארוממך, תחלה אמר בדרך כלל, שע"י חליו שמחו אויביו וחשבו שלא יחיה אחרי נפלו, (כמ"ש בסי' ל"ח ובסי' מ"א), ואתה דליתני מן החולי ולא שמחת אויבי לי : (ג) ה' אלהי, יאמר, א] רפואתי לא היתה ע"י הטבע, רק שועתי אליך ואתה תרפאני, לא ע"י צרי ורופאים : (ד) ה', (זאת שנית), סבת חליי היה ע"י העונות ותחלואי הנפש, שע"י שחלתה הנפש ונטתה למות מות נפשי ע"י עונותי ע"ז חלה גם הגוף, וע"י שהעלית מן שאול נפשי, שע"י כפרת עוני לא תרד נפשי הרוחנית לשאול ואבדון, ע"כ חייתני מירדי בור. ע"כ השגתי גם חיים הגופניים, כמ"ש לקמן ק"ג הסולח לכל עוניכי. הרופא לכל תחלואיכי : (ה) זמרו, עפ"ז יאמר שחסידי ה' יזמרו לה' לספר שבחו מצד עצמו, וגם הודו (שההודאה הוא על הטובות מעשה שזה מיוחס) לזכר קדשו, שע"י הטובות זוכרים מעשי ה' ונותנים הודאה לשמו : (ו) כי רגע באפו, שזמן האף לא נמשך הרבה רק רגע, וזאת בית שגם בעת האף חיים ברצונו, שם רצונו באחיה, שלא היה האף כדי להמיתני רק כדי שע"י ימחול עונותי ע"י היסורים ויבוא ימי, עד שקבע את הזמן שרק בערב ילין בכי, ולבקר יבא רנה, שהיה זמנם רק מערב עד בקר :

תפי

ילין בכי ולבקר רנה: ז ואני אמרתי בשלוי בל־אמוט לעולם: ח יהוה ברצונך העמדתה להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל: ט אליך יהוה אקרא ואל־אדני אתחנן: י מה־בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך: יא שמע־יהוה וחנני יהוה היה עזר לי: יב הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: יג למען יזמרך כבוד ולא ידם יהוה אלהי לעולם אודך:

ת״א הפכת מספדי . ברכות לה : למען יזמרך . מגילה ד : למנצח

ע״ש (ז) ויק״ר כח אס״ר ו : (ט) אס״ר ו : (י) שוח״ט יד לה : (יא) ויק״ר כח אס״ר ו : (יב) זו״ח ז ירו׳ דמכות ס א: (יג) זוכר ברא״שית ויק״ר כח אס״ר ו שאילתות דרא״ג סו ירו׳ שם מס׳ סופרים יד :

רש״י

(ז) ואני אמרתי בשלוי . בשלוותי הייתי חושב לא אמוט לעולם אבל אין הדבר ברשותי כי אם ברשותו של הקב״ה ברצונו העמיד את הררי את גדולתי להיות עז וכיון שהסתיר פניו ממני מיד הייתי נבהל : (ט) אקרא . אליך אתחנן תמיד לאמר לפניך מה בצע בדמי וגו׳ ואתה שמעת קולי והפכת מספדי למחול לי : (יב) פתחת . אלאק״ש בלע״ז כמו (בראשית כ״ד) ויפתח את הגמלים , ורבותינו דרשו כל המזמור על מרדכי ואסתר והמן בפסיקתא זוטא . ואני אמרתי בשלוי אמר המן . אליך ה׳ אקרא אמרה אסתר וכו׳ עד היה עוזר לי . הפכת מספדי למחול לי אמר מרדכי וכל ישראל :

מצודת דוד

לשמחו : (ז) בשלוי . אמרתי לעולם לא אנטה לפול : (ח) ה׳ ברצונך . עתה רואה אני אשר הכל ממך כשהיית מרוצה לי העמדתה להררי ולגדולתי להיות בה העוז וכאשר הסתרת פניך ממני בעבור העון הייתי נבהל וחרד מהצרות הבאות : (י) מה בצע . מה תועלת כשיושפך דמי : היודך עפר . כשהאדם שב להיות עפר וכי יודך אז וכי יגיד אמתך הלא טוב להחיותו וישב ורפא לו ואז יודה לך : (יב) הפכת . הלא רבות פעמים הפכת מספדי למחול ופסק אשר שמתי אל מתני בעבור האבל והסער הלא התרת אותו מעלי ואזרתני בשמחה לזה גם עתה חנני : (יג) למען יזמרך . ובעבור זה תזמר לך הנשמה ולא ישתוק מן הזמר ואודך לעולם :

מצודת ציון

פיני למרום (ישעיה ל״ח) : (י) מה בצע . ומה תועלת. המדה כמו ומה בצע (מלאכי ג׳) : (יב) למחול . מל׳ מחולות ורקוד : פתחת . ענין התרת הקשר כמו פתחת למוסרי (לקמן קי״ו) : (יג) כבוד . היא הנשמה שהיא כבוד הגוף :

באור הענין

(ז) ואני, אני השבתי שהחיים והבריאות הם טבעיים, עד שכל עוד שהגוף בריא הטבע נותנת שלא אחלה, וז״ש אני אמרתי בשלוי, ר״ל שכל עוד שהכחות שלו בגופי ולא ימצא בקרבי איזה הירוס ע״י ריב היסודות ומזגי הגוף ופרודם, בל אמוט לעולם, אבל עתה נודע לי שהחיים הם השגחיים תלוים בחפץ ה׳ ורצונו, כי רק. (ח) ברצונך העמדת להררי עז, העוז שעליו עמד ההר שלי (היינו חיי גופי) על מכונו היה רצונך, על רצונך עמד ההר הנשגב, ובעת כי הסתרת פניך הייתי נבהל, כי התחיל ההר להתמוטט כי מטו יסודותיו ואשיותיו, עד שהחולי לא היתה ע״י עונש השגחיי פעליי, רק ע״י הסתרת פנים וסור ההשגחה : (ט) אליך ה׳ אקרא, תפלתי היא רק אליך לא לאחר, וגם אל ה׳ אתחנן, התפלה היתה בעבור ה׳ וכבוד שמו, ר״ל שלא התפללתי על החיים בעבורי, רק כדי שאוכל להודות לך ולעבדך, וזה היה אצלי התכלית שהתאויתי לחיות, כי כן היה נוסח תפלתי. (י) מה בצע בדמי, הנה בחיי יש לך בצע ותועלת ממני במה שאני מודה ומשבח לך, אבל בדמי, דהיינו בשתיקתי והפסק תנועתי, מה בצע יהיה לך, וכן מה בצע יהיה לך ברדתי אל שחת, כי א] כ״ז שאני חי אני נותן הודאה על טובותיך אבל היודך עפר, ב] כ״ז שאני חי אודיע האמתיות מכבוד ה׳ והשגחתו ונפלאותיו, אבל במותי היגיד אמתך, ולכן. (יא) שמע ה׳ וחנני להקימני מחליי, וה׳ היה עוזר לי שאוכל להודות לך : (יב) הפכת, והנה ראיתי שגם אתה שמעת תפלתי בעבור תכלית זה, כי מה שהפכת מספדי למחול לי היה על הכונה למען יזמרך כבוד, ומצייר שכבר נתאספו כל העם להספידו כי חשבו שמת, ופתאום חזרה בו נשמה עד שהקבוץ שבאו להספידו ועמדו סביב מטתו התחילו לחול במחול ובמחולות, ולא זאת לבד כי גם פתחת שקי, שעד עתה היה לבוש שק מפני עונו ועתה הסיר את שקו כי ידע שנמחל לו העון, ותאזרני שמחה תחת שק, וכ״ז עשית. (יג) למען יזמרך כבוד, כדי

תפלות דוד

באור המלות

וכן אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול (לקמן מ״ט) : (ט) אל ה׳. בעבור ה׳ וכבודו אליך אתחנן : (י) בדמי. כמו ורשעים בחשך ידמו וכן ידמו לשאול (לקמן ל״א), ענין כריתה או שתיקה, כמו יזמרך כבוד ולא ידום, ועז״א מה

לא א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב בְּךָ־יְהוָה חָסִיתִי אַל־אֵבוֹשָׁה לְעוֹלָם בְּצִדְקָתְךָ פַלְּטֵנִי׃ ג הַטֵּה אֵלַי ׀ אָזְנְךָ מְהֵרָה הַצִּילֵנִי הֱיֵה לִי ׀ לְצוּר מָעוֹז לְבֵית מְצוּדוֹת לְהוֹשִׁיעֵנִי׃ ד כִּי־סַלְעִי וּמְצוּדָתִי אָתָּה וּלְמַעַן שִׁמְךָ תַּנְחֵנִי וּתְנַהֲלֵנִי׃ ה תּוֹצִיאֵנִי מֵרֶשֶׁת זוּ טָמְנוּ לִי כִּי־אַתָּה מָעוּזִּי׃ ו בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי יְהוָה אֵל אֱמֶת׃ ז שָׂנֵאתִי הַשֹּׁמְרִים הַבְלֵי־שָׁוְא וַאֲנִי אֶל־יְהוָה בָּטָחְתִּי׃ ח אָגִילָה וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדֶּךָ אֲשֶׁר רָאִיתָ אֶת־עָנְיִי יָדַעְתָּ בְּצָרוֹת נַפְשִׁי

ת"א בידך אפקיד רוחי. ברכות ה. ס' הזוהר פ' בפרשת במדבר:

ע"ש (ו) זוהר והלא משפטים קדושים במדבר במד"ר כ מכילתא שירה מדה"ג ת"מ א"ר ב שוח"ט כה; (ז) ש"ר ז: (ח) דכ"ל דב:

רש"י

לא (ג) **מצודות**. פלייסי"ן בלעז: (ד) תנחני. מוגחר"שמויי כמו (שמות ל"ב) לך נחה את העם: (ו) בידך אפקיד רוחי. קומינדרי"ה בלעז, אפקיד רוחי תמיד לפי שאתה פדית אותי מצרה: (ז) השומרים הבלי שוא. המצפים לתשועת עכו"ם:

מצודת ציון

לא (ד) ותנהלני. ותנהגני: (ז) השומרים. המצפים כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז):

מצודת דוד

לא (ב) אל אבושה. לזה מהראוי שלא אבוש לעולם ואף שאין בי זכות הצילני בצדקתך: (ג) הטה אלי. לשמוע תפלתי: לצור. דומה לסלע חזק ולבית מצודות והוא מבצר חזק: (ד) ולמען שמך. השמור על ברתמים: תנחני. במקום שלא אהיה נלכד: (ה) טמנו לי. הסתירו עלי שאפול בה: (ו) בודך. בפקדון אתן רוחי בידך ועליך לשמור: פדיתה. עבר במקום עתיד ור"ל הן ידעתי שתפדה אותי ממות כי אתה אל אמת להחזיר הפקדון: (ז) השומרים. המצפים לתשועת העובדי כוכבים ומזלות: (ח) אשר ראית. נתת לב לראות עניי ולדעת צרות נפשי: ולא

באור המלות

בלע כשאדום: תנחני ותנהלני שניהם באו על ההנהגה בנחת (שזה המבדיל בינם ובין נהג) רק פעל נהל מציין שמנהל את הטעף והאין כח, וינהלם כחמורים לכל כושל (דה"ב כ"ח), עלות ינהל (ישעיה מ), נחית בחסדך ומוסיף נהלת בעזך (שמות טו): (ח) **אגילה ואשמחה**, הגיל הוא בעת התחדש הישועה ואח"כ היא שמחה תמידית (כנ"ל כ"א ב'). **ראית את עניי, ידעת בצרות**

תפלות דוד

באור הענין

שהנפש שבי שנקראת בשם כבוד יוכל לזמרך, **ולא ידום** ויפסק ע"י המיתה מן נעים זמירות ישראל, וא"כ אחר שעקר התכלית שבעבורו החיית אותי, היה כדי שאזמר לך, לכן גם אני אעשה כן וה' **אלהי לעולם אודך**:

לא (א) **למנצח**, המזמור הזה הוסד על מה שע"י נבואת גד שישוב לארץ יהודה וע"י תשובת האו"ת שילך לקעילה להושיע את ישראל מיד פלשתים, נסגר בקעילה (ש"א כ"ג), ואז רדף שאול אחריו, וה' הודיעו ע"י האו"ת שבעלי קעילה לא יעמדו באמונתם ויסגירוהו ביד שאול, ויצא משם וישב במדבר במצדות, וישב במדבר זיף, ומשם עלו הזיפים וירגלוהו אל שאול, ושאול ואנשיו עוטרים את דוד, וה' הצילהו מידו: (ב) **בך ה' חסיתי**, כי מה שחזר לארץ יהודה היה ע"פ ה' לכן **אל אבושה לעולם**, וגם אם אני ראוי ע"פ מעשי **בצדקתך פלטני**: (ג) **הטה אלי אזנך** שתשמע תפלתי תיכף, וגם **מהרה הצילני**, והגם שאני יוצא עתה מעיר מבצר **היה** אתה **לי רצור מעוז**, והגם שאצטרך לצאת גם מן המצודות במדבר, **היה** אתה **לי לבית מצודות להושיעני**: (ד—ה) **כי**, לא על המבצר אני בוטח, רק **סלעי ומצודתי אתה**, והגם שאהיה נודד במדבר, **למען שמך** (**כי אתה מעוזי**) **תנחני ותנהלני ותוציאני מרשת זו טמנו לי**. אחר שנקרא שמך עלי שאתה מעוזי, ע"כ תעשה למען כבודך בין מה שתנחני במדבר במקומות שלא תמצאני שם יד שאול, ובין מה שתוציאני מרשת שטמנו אנשי קעילה או הזיפים: (ו) **בידך**, הגם שמה שהפקדתי מתחלה את כל אשר לי ביד אנשי קעילה בבטחי בם היה שקר, כי הם רצו להסגירני בידו כי אינם אנשי אמת, אבל **את רוחי הפקדתי בידך** לא בידם, ואתה **פדית אותי** מיד רודפי, **כי אתה אל אמת**: (ז) **שנאתי השומרים הבלי שוא**, הבוטחים בבני אדם שהבטחתם הבל ושוא כמו שהיה באנשי קעילה, **ואני אל ה' בטחתי**: (ח—ט) **אגילה ואשמחה בחסדך** שעשית עמדי, והמאמרים מקבילים, **אשר ראית את עניי ולא הסגרתני ביד אויב**, שהוא מה שלא הסגירו ביד שאול בהיותו בקעילה, **ידעת בצרות נפשי העמדת במרחב רגלי**, שבעת שעטרו אותו שאול ואנשיו, ודוד הלך מצד ההר מזה ושאול מצד ההר מזה, והיה במקום צר שלא יכול לברוח כי היה סגר בעדו, והיה אז בצרה גדולה ואתה ידעת בצרות נפשי ומלאך

נַפְשִׁי׃ ט וְלֹא הִסְגַּרְתַּנִי בְּיַד־אוֹיֵב הֶעֱמַדְתָּ בַמֶּרְחָב רַגְלָי׃ י חָנֵּנִי יְהוָה כִּי צַר־לִי עָשְׁשָׁה בְכַעַס עֵינִי נַפְשִׁי וּבִטְנִי׃ יא כִּי כָלוּ בְיָגוֹן חַיַּי וּשְׁנוֹתַי בַּאֲנָחָה כָּשַׁל בַּעֲוֺנִי כֹחִי וַעֲצָמַי עָשֵׁשׁוּ׃ יב מִכָּל־צֹרְרַי הָיִיתִי חֶרְפָּה וְלִשְׁכֵנַי מְאֹד וּפַחַד לִמְיֻדָּעָי רֹאַי בַּחוּץ נָדְדוּ מִמֶּנִּי׃ יג נִשְׁכַּחְתִּי כְּמֵת מִלֵּב הָיִיתִי כִּכְלִי אֹבֵד׃ יד כִּי שָׁמַעְתִּי דִּבַּת רַבִּים מָגוֹר מִסָּבִיב בְּהִוָּסְדָם יַחַד עָלַי לָקַחַת נַפְשִׁי זָמָמוּ׃

ת"א כשל בעוני. גיטין ע: נשכחתי כמת מלב. ברכות נ"ח:
ע"ש (יא) איוב א: (יג) אדר"נ ל מ"ב כא:

ואני

רש"י

(ט) הסגרתני. אנקלו"ויי בלעז. ומנחם חבר אותו לשון סגירה וכן כל לשון סגר: (י) עששה, כהתה לשון עששית כשהאדם נותן זכוכית לנגד עיניו לראות לעבר הזכוכית דבר אין רואה מראה ברורה: (יא) ועצמי עששו. לשון רקב כאלו אכלם עש: (יב) מכל צוררי. מאת כל צוררי הייתי חרפה וגידוף: ולשכני. אכי חרפה מאד: ופחד למיודעי. אמיסק"טייבנן בלעז מתפחדים על קורותי: (יג) ככלי אובד. ההולך לאבוד. כל לשון אבידה אין הלשון נופל על בעל האבידה לומר הוא אבד אותה אלא האבידה אבודה ממנו כד"א אשר תאבד ממנו (דברים כ"ב) האובדת לא בקשתם (יחזקאל ל"ד): (יד) דבת רבים. עצה רבים. דבת לשון דובב שפתי ישנים (שיר ז') וכן כל דבה שבמקרא פרלדי"ץ בלעז: מגור מסביב. שמיראין ומפחדין אותי: בהוסדם.

מצודת דוד

(ט) ולא הסגרתני. לא מסרת אותי ביד האויב והעמדת רגלי במקום מרחב שלא אמעד: (י) עששה. בעבור כעס מהוגיון הצרות כאלו נרקבו עיני וכו': (יא) ביגון. בעבור היגון כלו ונשלמו ימי חיי וכן שנותי באנחה וכפל הדבר במ"ש: בעוני. בעבור עוני כשל כחי ונרקבו עצמי: (יב) מכל צוררי. מכל מה שעושים לי צוררי הייתי לחרפה לרואים די כי מלעיגים עלי: ולשכני. היודעים יותר ממה שעושים לי צוררי לכם אני מאוד לחרפה: ופחד למידעי. אני לפחד לכם כי ברואתם צרתי יפחדו לנפשם שלא יקרה לכם כמקרי: רואי בחוץ. הרואים אותי בחוצות נדדו מפני והלכו להם כי כן דרך אדם לברוח מראות חלי קשה ודבר מגונה ונמאס: (יג) כמת מלב. כמו המת הנשכח מהלב: ככלי. ר"ל ככלי כל שהוא אשר כשהיא נאבדת אין אדם זוכרם: (יד) דבת רבים. דברי רע מרבים המפחדים אותי מסביב: בהוסדם. במה שהם מתייעצים עלי כולם יחד ומשבים לקחת נפשי ור"ל ובעבור שאני שומע כ"ז ואני כאלם לא יפתח פיו לזה אני שבות בעיני כל כי

מצודת ציון

(ט) הסגרתני. מסרתני כמו להסגיר לאדום (עמוס א'): (י) עששה. ענין בלי' ורקבון וכן למסס ועצמי עששו וקרוב הוא מל' עש יאכלם (ישעיה נ') שהוא כתולעת האוכל הבגד ומפסידו: נפשי. היא הנפש המתאוה: (יב) למודעי. למכירי ואוהבי כמו ומודע לבינה תקרא (משלי ז'): (יד) דיבת. ענין אמירת דבר הרע כמו ויבא את דבתם (בראשית ל"ז): מגור. פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב): בהוסדם.

באור הענין

באת אל שאול ועי"כ העמדת במרחב רגלי: (י) חנני ה' כי צר לי, שצר לי בפועל מרעת האויב, זאת שנית, כי עששה בכעס עיני ונפשי ובטני על דבריהם שמדברים להכעים אותי ולהרפני, ומפרש, עד מ"ש כי צר לי. (יא—יב) כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה מרוב הצרות, וננגד מ"ש עששה בכעס עיני, כי כשל בעוני כחי מכל צוררי הייתי חרפה, שצוררי מחרפים אותי לאמר שע"י עול כשל כחי ועל ידי עוני עששו עצמי ואני חלוש, כן הייתי חרפה מצוררי, והייתי חרפה לשכני מאד, שמחרפים גם את שכני שסוכן אצלם איש מלא עונות ופשעים, והייתי פחד למיודעי שפחדו להתקרב אלי מיראת צוררי בל ירעו להם בעבור זה, עד שרואי בחוץ נדדו ממני לבל אתקרב אליהם, עד כי (יג) נשכחתי מלב כמת, שהגם שאני עוד חי הייתי בעיניהם ככלי אובד, כמעותד לאבדון וכליון: (יד) כי, ובכל זה לא נשכחתי מלב הצוררים, כי בהפך שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי, שהם כשנועצו עלי למסרני ביד שאול, יוציאו ג"כ דבה על רבים, כמו שהוציאו דבה על נוב עיר הכהנים שידם עמי, ועי"כ יעשו מגור מסביב, שכל אשר כביבי יראים ומתפחדים פן יעשו מן המלך, ועי"כ לקחת נפשי זממו, שעי"כ לא יודיע מקומי ובזה יקחו את נפשי: (טו) ואני, הגם שאין לי עוד שום מכיר ומושיע עליך בטחתי ה', אמרתי אלהי אתה, הלא אתה עדן המשגיח עלי

באור המלות

נפשי, הפתי הוא גלוי ונראה נגד צרות הנפש שהוא דבר פנימי, לכן אמר בו ראית, ובצרת הנפש אמר ידעת: (י) עששה. נרקבה (כנ"ל ו' ח'): (יא) ביגון חיי ושנותי באנחה יגון גלב' ואנחה בפועל כמו שכתוב (ישעיה ל"ה), והחיים פנימים נגד השנים, שהוא הזמן המתראה ע"י החיים והשנים המתהוים ממנו, וכן מגביל כחי, ועצמי, שהכח פנימי:

ומושיע

טו וַאֲנִי עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְהֹוָה אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה׃ טז בְּיָדְךָ עִתֹּתָי הַצִּילֵנִי מִיַּד־אוֹיְבַי וּמֵרֹדְפָי׃ יז הָאִירָה פָנֶיךָ עַל־עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ׃ יח יְהֹוָה אַל־אֵבוֹשָׁה כִּי קְרָאתִיךָ יֵבֹשׁוּ רְשָׁעִים יִדְּמוּ לִשְׁאוֹל׃ יט תֵּאָלַמְנָה שִׂפְתֵי שָׁקֶר הַדֹּבְרוֹת עַל־צַדִּיק עָתָק בְּגַאֲוָה וָבוּז׃ כ מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר־צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ פָּעַלְתָּ לַחוֹסִים בָּךְ נֶגֶד בְּנֵי אָדָם׃ כא תַּסְתִּירֵם בְּסֵתֶר פָּנֶיךָ מֵרֻכְסֵי אִישׁ תִּצְפְּנֵם

בפכה

ת"א תאלמנה שפתי. מגילה עב: מה רב טובך. סוטה לא. ס' הזוהר פ' בראשית ופ' תרומה ופ' פקודי ופ' אמור ופ' שלח לך: ע"ש (יח) סו"ס לא: (יט) בר"ר א ש"ר נב ירו' חגיגה ב א סו"ע ז: (כ) זוהר בראשית תרומה פקודי אמור שלח בר"ר א יא מד סב לב ש"ר כס מה כ נב דב"ר ז שהש"ר ז אס"ר ו קה"ר ג מד"מ יז ספרי פנחס האזינו ברכה ירו' חגיגה ב א תנ' בראשית עקב א"ר כב אגב"ר מב פדר"כ כג לז זו"א א ו אדר"ע פתיחה י סו"ס ה יז כה לא לז: (כא) בר"ר א אגב"ר סז:

רש"י

בהתיעצם: זממו. לשון מחשבה: (טז) בידך עתי. שעות העוברים עלי על פיך הם ובגזרותיך: (יח) אל אבושה כי קראתיך. אחרי שקראתיך אין נאה שאבוש: ידמו לשאול. ישתתקו ויאלמו למות: (יט) הדוברות על צדיק עתק. שאומרות לשאול עלי דוד מבקש רעתך. עתק, סרה. דבר שאינו כמו ויעתק משם (בראשית י"ב), ודוגמו פתר אותו ל' דבר גדול וקשה כמו עתקו גם גברו חיל (איוב כ"א) הון עתק (משלי ח') ולמכסה עתיק (ישעיה כ"ג) (סא"א): (כ) מה רב טובך. ידעתי לעולם הבא יש שכר טוב ליראיך ואכל מקום בעולם הזה שהרשעים מקיפין אותם אני מתפלל עליהם שתסתירם בסתר פניך: (כא) מרכסי איש. מחבורי

מצודת ציון

ענין עלה שהוא כיסוד לבנין: (יח) ידמו. יכרתו כמו אל תדמו בעונם (ירמיה נ"א): (יט) תאלמנה. מל' אלם: עתק. חזק וקשה כמו ידברו עתק (לקמן ע"ד): ובוז. ובזיון: (כא) מרכסי. ענין גבהות וכן (והרכסים לבקעה)

מצודת דוד

תושבים שכלה תקותי: (טו) ואני. אבל אני אבטח בה' ולא אירא מהם: אלהי אתה. ותעזרני מהם: (טז) בידך עתתי. כל העתות העברו עלי בין העתים לטובה בין העתים לרעה הלא המה בידך ועל פיך נעשו: הצילני מיד אויבי. כי הלא הכל בידך: (יז) האירה. הראה לי פנים מאירות

והוא מדרך משל הנהוג בבן אדם לרעהו: (יח) כי קראתיך. והואיל ובך בטחתי מהראוי שלא לבוש: ידמו. יכרתו לרדת לשאול: (יט) תאלמנה. מהראוי שתאלמנה שפתי שקר: (כ) מה רב. מה מאוד רב הטוב אשר צפנת לתת ליראיך בעוה"ב ואף הרבה טובה פעלת להחוסים בך נגד בני אדם ר"ל אשר כל אדם חזו בו: (כא) תסתירם. כי הסתרם

באור המלות

(יט) עתק. בא על העתקה ממקום, ויעתק משם ההרה, ועל לשון חוזק, ולדעתי עקר ענינו בכ"מ לשון העתק, כי כ"מ שבא על דבור שמדברים עתק על ה' היינו הכחשת ההשגחה, כמו (ש"א ב' ג', לקמן ע"ה ז', נ"ד ד') בא על הכחשת השגחת ה', עי' פרושי בכ"מ באלה, והוא מענין העתק שהוא מועתק ורחוק מברואיו, וכן פי' חז"ל (ב"ר פ"א), הדוברות על צדיק עתק שהעתיק מבריותיו, ור"ל יאלמו המכחישים השגחת ה' ע"י שרואים צדיק ורע לו ובאמת ה' משגיח עליו אם נשלם לו בעוה"ב, ואם גם בעוה"ז תפסנס בסוכה ויפעל להוסים בו נגד בני אדם וכולם יראו מזה השגחת ה', וכן מ"ש עתקו גם גברו חיל, הון עתק, היינו דבר הנעתק ומופרש מדרך הטבע: (כא) בסתר פניך. כמו אסתירה פני מהם, במה שאתה מסתיר פניך מהם. תסתירם, תצפנם.

תפלות דוד

באור הענין

ומושיע: (טז) בידך עתותי, הלא העתים העוברים עלי הם בידך עת טובה או עת רעה ממך נגזרו, א"כ הצילני מיד אויבי הם הזיפים, ומרודפי שאול ואנשיו: (יז) האירה פניך על עבדך, שתושיעני ע"י השגחה גלויה עד שכולם יראו פניך והשגחתך, והושיעני בחסדך שהחסד אין לו גבול, וזה יהיה כדי. (יח) ה' אל אבושה כי קראתיך, כדי שיהיה קידוש השם וידעו כולם שהקוראו אותך לא יבוש, ובהפך יבושו רשעים כי יכרתו וידמו לרדת לשאול: (יט) תאלמנה, אחר שראה השגחת ה' עליו, יאמר, מעתה תאלמנה שפתי שקר הם שפתי הכופרים, הדוברים על צדיק על ה' הצדיק, דברי עתק בגאוה ובוז, שאומרים שאין ה' משגיח בעולמו ואין שכר ועונש, ושהעולם הפקר, ועתה ע"י שיראו השגחתך איך אתה מציל את החוסים בך תאלמנה שפתותיהם, כי: (כ) מה רב, הגם שרב מאד טובך אשר צפנת ליראיך, שהוא שכר הצפון לצדיקים בעוה"ב שהוא רב מאד, אבל הלא הוא צפון ונעלם ואין רואים אותו, אבל הטוב שפעלת לחוסים בך אינו צפון ונסתר, כי הטוב הזה הוא נגד בני אדם, שהוא נראה לכל, (ור"ל שעל מה שימצאו רעות לצדיק בעוה"ז יש ע"ז תשובה שעי"כ ימצא שכר גדול ורב טוב בעוה"ב, אבל זה דבר צפון ורבים מכחישים עי"כ את ההשגחה ממה שנראה צדיק ורע לו, אבל ההשגחה הגלויה שיעשה ה' לחוסים בו הוא דבר הנראה לכל, ובזה תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק חי עולמים עתק לאמר שאינו משגיח: (כא) תסתירם, מבאר שהגם שידמה לספפים

בְּסֻכָּה מֵרִיב לְשֹׁנוֹת׃ כב בָּרוּךְ יְהוָה כִּי הִפְלִיא חַסְדּוֹ לִי בְּעִיר מָצוֹר׃ כג וַאֲנִי אָמַרְתִּי ׀ בְחָפְזִי נִגְרַזְתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אָכֵן שָׁמַעְתָּ קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ׃ כד אֶהֱבוּ אֶת־יְהוָה כָּל־חֲסִידָיו אֱמוּנִים נֹצֵר יְהוָה וּמְשַׁלֵּם עַל־יֶתֶר עֹשֵׂה גַאֲוָה׃ כה חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ לְבַבְכֶם כָּל־הַמְיַחֲלִים לַיהוָה׃

לב א לְדָוִד מַשְׂכִּיל אַשְׁרֵי נְשׂוּי־פֶּשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה׃ ב אַשְׁרֵי

ת״א חזקו ויאמץ. עקרים מט: לדוד משכיל. פסחים קיז. ס' הזוהר פ' נח ופ' אמור: נשוי פשע. ברכות לד. יומא פו· אשרי אדם. ס' הזוהר פרשת נשא: ע״ש (כג) תנ' אמור: (כד) זהר וילך מכילתא בשלח תנ' בשלח: (כה) שו״ט מ: (א) זהר נח ויקרא קדושים בר״ר כב פדר״כ מה צו״ה מג ספרי פנחס: (ב) זהר וארא תרומה:

רש״י

רשעים המתקשרים יחד להרע להם: (כב) בעיר מצור. בקעילה כשאמר שאול עלי נסגר לבא בעיר דלתים ובריח (שמואל א' כ״ג): (כג) ואני אמרתי בחפזי. כשיצאתי מקעילה ובאתי אל מדבר מעון והייתי נחפז ללכת מפני שאול כי השיגני ושאול ואנשיו עוטרים אלי ואל אנשי לתפשי, אמרתי בלבי נגרזתי נכרתי ל' גרזן הכורת את העץ, על שם גזירתו נקרא גרזן כך פי' דונש (ומנחם חברו כמו נגרשתי ואין לו דמיון במקרא) (סא״א): (כד) אמונים נוצר ה'. שומר ה' את המאמינים בישועתו וסומכין עליו: על יתר. מדה במדה ומכוונת כאן על יתר הקשת (סא״א). או יש לפתור על יתר חבל כנגד חבל קו כנגד קו, ל״א יתר הוא לשון גאוה כמו (ישעיה ס״ו) יתרה עשה (פירוש ומשלם על יתר ומשלם בגאוה לעושה גאוה, סא״א): (כה) חזקו ויאמץ לבבכם. כמו שראיתם שעשה לי להושיעני שהוחלתי לו:

לב (א) לדוד משכיל. אמרו חכמים כל מזמור שנאמר בו משכיל ע״י תורגמן אמרו: אשרי נשוי

מצודת דוד

בסתר כנף מפניך להיות נסתרים מגבהות כל איש רשע: מריב. מהמריבה שבאה מהלשונות: (כב) כי הפליא. אשר גם לי עשה חסד נפלא לחזק אותי כאלו הייתי בעיר מצור: (כג) בחפזי. כשהייתי נחפז לברוח מפני שאול כמ״ש ויהי דוד נחפז (ש״א כ״ג) אז אמרתי נכרתי מנגד עיניך כי היה קרוב מאוד להמסר ביד שאול: אכן שמעת. כי נצלתי גם אז מידו: (כד) אהבו. לזה אהבו את ה' כי הוא שומר אנשי אמונים · על יתר. על יתרון הגאות של עושי הגאוה: (כה) חזקו. כל המקוים לה' חזקו ואמצו לבבכם ותהיו בטוחים כי הבא תראו כי יש תקוה:

לב (א) משכיל. הזה ישכיל את העם ללמדם דעת: נשוי פשע. אשרי למי שנמחה פשעו ונתכסה

מצודת ציון

(ישעיה מ'): (כג) בחפזי. מל' חפזון ובהל': נגרזתי. מל' גרזן ור״ל נכרתי כדבר הכרות בגרזן:

תפלות דוד

באור הענין

שה' מסתיר פניו מיראיו ועי״כ ימצא אותם רעות בעוה״ז, זה הוא לטובתם, כי בסתר פניך תסתירם מרכסי איש, ר״ל עם זה שה' יסתיר מהם פניו והשגחתו וישיגם רעות וצרות בזה יסתירם מרכסי איש, ר״ל שינצלו מן הרכסים הנמצא בטבע האיש, שהוא היצר הרע והתאוות שהם דומים כרכסים המקלקלים את הדרך הישר, כן הם יעכבו בעדו מלכת בדרך ישר, וע״י הסתרת פנים ויסורים יהיה העקוב למישור והרכסים לבקעה וילכו בדרך הישר, ובכ״ז הגם שאתה מסתיר פנים, אתה מסוכך עליהם ותצפנם בסוכת השגחתך מריב לשונות ובעלי לה״ר, כמו שהציל את דוד מן הזיפים וכל המלשינים עליו בפני שאול: (כב) ברוך ה'. עפ״ז נותן הודאה, א] מה שהפליא חסדו לי בעיר מצור, שלא נשאר בקעילה שהיתה עיר מצור ששם היה שאול צר עליו וכבשו: (כג) ואני, הודאה ב' על עת שעמדו שאול ואנשיו לתפשם, ששם כתיב ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול, ואז אמרתי בחפזי נגרזתי מנגד עיניך כי הי' בסכנה גדולה, אכן שמעת קול תחנוני והצלתני ע״י המלאך שבא אל שאול: (כד) אהבו. עפ״ז סיים דבריו נגד הדוברים על צדיקו של עולם עתק, ואחר שנתברר שיש שכר ועונש והשגחה, אהבו את ה' כל חסידיו כי הוא נוצר אנשי אמונים, וכן משלם על יתר של עושה גאוה כמו שנצל את דוד ושלם עונש לשאול: (כה) חזקו, ואם כן חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה' כי תוחלתם לא תשוב ריקם:

לב (א) לדוד משכיל, מזמור זה נתיסד על עצירת גשמים שהיה בעת ההיא וגזרו צום ותענית

באור המלות

בסתר הוא יותר מן הצפון (איוב י״ד י״ג, ולמעלה כ״ז ה'), כי שמירת הנפש מחטא הוא גדול משמירת הגוף: מרכסי. כמו והרכסים לבקעה (ישעיה מ'), הרכסים הנמצאים בלב איש המקלקלים יושר הדרך: (כג) נגרזתי. כמו נגזרתי: (כד) אמונים. כמו כי פסו אמונים (למעלה י״ב): (כה) חזקו ויאמץ לבבכם. האימוץ הוא התמדת החיזוק ובא על חיזוק הלב כמ״ש בכ״מ:

(א) פשע, חטאה, עון. ההבדל ידוע בכ״מ, שעון מציין עוות המחשבה, והחטא מציין המעשה, והפשע

אדם לא־יחשב יהוה לו עון ואין ברוחו רמיה: ג כי החרשתי בלו עצמי בשאגתי כל־היום: ד כי ׀ יומם ולילה ׀ תכבד עלי ידך נהפך לשדי בחרבני קיץ סלה: ה חטאתי אודיעך ועוני לא־כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי ליהוה ואתה נשאת עון חטאתי סלה

ת"א חטאתי אודיעך. עקידה שער פג. עקרים מ"ד פכ"ו. ספר הזוהר פרשת ויקרא:
ע"ש (ה) זוהר שמות ש"ר מז אגב"ר יא פדר"א כ שו"ט קיח:

רש"י

פשע. שהקדוש ברוך הוא נושא פשע ומכסה חטאיו. נשוי אנדפירדוני"ץ בלעז: (ב) לא יחשב ה' לו עון. ובלבד שלא תהא ברוחו רמיה להיות בדעתו לשוב אל קיאו: (ג) כי החרשתי. כאשר החרשתי מלהתודות על פשעי לפניך, בלו עצמי. מרוב אנחותי ודאגותי כל היום שהייתי דואג מפני הפורעניות: (ד) כי יומם ולילה. היה כבד עלי מורא ידך וגזירותך: נהפך לשדי. לחלוח שלי, וכן לשד השמן (במדבר י"א) לחלוח שמן, כך פירשו דונש. ומנחם חברו לשון שדידה כמו משוד עניים (לעיל י"ב) רשעים זו שדוני (לעיל י"ז): בחרבוני קיץ. עד שייבש בחורב הקיץ מפני דאגת כובד ידך שהייתי דואג על חטאי, ולפיכך. (ה) חטאתי אודיעך. תמיד ולשון הווה הוא, כי אמרתי טוב שאודה עלי פשעי לה': ואתה. כשהתודיתי ואמרתי לנתן הנביא חטאתי (שמואל ב' י"ב), נשאת עון חטאתי כענין שנאמר (שם) גם ה' העביר חטאתך וגו':

מצודת ציון

לב (ג) בלו. נרקבו: (ד) לשדי. ענין לחלוחית כמו לשד השמן (במדבר י"א): בחרבני. מל' חורב ויובש החום: קיץ. שם ימי החום:

מצודת דוד

חטאו למען לא יזכר כי בודאי עשה תשובה הגונה: (ב) לא יחשוב. העון שעשה לא יחשוב לו ה' בחשבון מעשיו כי נמחל לו ע"י התשובה: ואין ברוחו רמיה. וזהו כשאין במחשבתו רמיה שאין עושה תשובה לרמות הבריות כ"א בלב שלם: (ג) כי החרשתי. ועל שגדול כ"כ כח התשובה לזה כאשר החרשתי ועמדתי בשתיקה להתבונן במעשי אז הייתי דואג על עונותי עד שבלו עצמי ועסקתי בשאגתי כל היום: (ד) כי וגו'. ר"ל כי פחדתי פן יומם ולילה תכבד עלי מכת ידך והלחלוחית שבי יהיה נהפך ליובש כאלו היה לעולם בחורב הקיץ: (ה) חטאתי. לזאת אודיע חטאתי

באור המלות

מאין המרד. **כיסוי החטא** והעלמתו הוא עצמו פשע ומרד גדול, עז"א **פשע של כסוי חטאה**, (ר"ל המעלים חטאו, כמו מכסה פשעיו לא יצליח) והומר אשרי אדם שלא יחשוב ה' לו גם עוות מחשבי, שלא חטא אפילו במחשבה, ועז"א ואין ברוחו רמיה, ועז"א **חטאתי אודיעך וגם עוני לא כסיתי**, כגם שהעון נסתר יותר מן החטא, ר"ל שהתודיתי על המעשה והמחשבה, ושניהם יחד הם פשע נגד ה', לז"א עלי פשעי לה', ואתה לא לבד שנשאת החטא, נשאת גם עון של חטאתי גם עוות המחשבה: (ג) **כי**. כמו כאשר, בלו עצמי ע"י שאגתי: (ד) **לשדי**. הלמ"ד שורש כמו לטעם לשד השמן, מענין לחלוחית: **וחרבוני**. שם, מענין חרב ויבש:

תפלות דוד

באור הענין

והתודו על עונותיהם (כמו שכן היה דרכם בעת הצום לפשפש במעשיהם) ונעתר ה' להם והוריד הגשם והגשם היה שוטף מאד ובכל זה היה לד[illegible]ה, ונראה גם כן שבעת ההיא היה להם מלחמה עם אויביהם ושטף הגשם יהמים ערב את האויבים תבוא בגבולם. וי"ל שהיה זה בעת שהיה רעב בימי דוד שלש שנים, ששאלו אז באורים ותומים ונודע להם עונם ותקנו אותו וירד הגשם (כנז' בספ' שמואל), וגם המזמור שאח"ז מחובר אל מזמור זה, כמו שיתבאר. **אשרי** אחר שראה שע"י שהתודו את עונם נושעו, כאלו היה הצרה ע"י מה שכסו את עונם עד עתה, אמר **אשרי נשוי פשע** של **כסוי חטאה**, אשרי מי שמוחלים לו על הפשע שפשע במה שכסה חטאיו, כי מרד שהוא כסוי חטאה ואינו מתודה עליהם שב החטא לפשע ומרד כמחזיק בחטאותיו ועקשו קשה, ואשרי מי שנושאים לו פשע זה הגדול: (ב) **אשרי**, ובכ"ז טוב יותר **מי שלא יחשב ה' לו עון** שלא חטא כלל, **ואין ברוחו רמיה**, שרוחו תמיד עם ה' וא"צ להתודות, זה טוב יותר מן הבעל תשובה שכבר היה ברוחו רמיה ועון: (ג—ד) **כי**, עתה מתחיל לבאר הדבר ואיך קשה מאד הפשע של כסוי חטאה, שהלא **כל זמן שהחרשתי** ולא התודיתי על חטאותי **בלו עצמי** ע"י **שאגתי**, שאגתי **כל היום** מצד **שיומם ולילה תכבד עלי ידך** (היינו מכת ידך) במה **שנהפך לשדי בחרבוני קיץ**, דהיינו המכה של עצירת גשמים, שע"י חרבוני ויבשות הקיץ נהפך לשדי, שכל לחלוחית האדמה והפירות נהפך לחורב ויבשות, מזה מבואר שע"י שלא התודיתי על חטאתי נעצרו הגשמים וכבדה עלי יד ה' בקיץ חרב ויבש, עד שבלו עצמי מרוב שאגתי על הצרה, **סלה** סיום הענין: (ה) **חטאתי**, (מנין הצום והוידוי), אומר, אמנם אחרי שהסכמתי **להודיעך חטאתי** ולהתודות, **ועוני לא כסיתי**, אז נושעתי מהצרה, כי תיכף כאשר **אמרתי אודה עלי פשעי לה'**, אז **אתה נשאת עון חטאתי** וירד הגשם, הרי שהוידוי מועיל ומשיב החמה, **סלה** סוס.

סֶלָה׃ ו עַל־זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל־חָסִיד ׀ אֵלֶיךָ לְעֵת מְצֹא רַק לְשֵׁטֶף מַיִם רַבִּים אֵלָיו לֹא יַגִּיעוּ׃ ז אַתָּה ׀ סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה׃ ח אַשְׂכִּילְךָ ׀ וְאוֹרְךָ בְּדֶרֶךְ־זוּ תֵלֵךְ אִיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי׃ ט אַל־תִּהְיוּ ׀ כְּסוּס כְּפֶרֶד אֵין הָבִין בְּמֶתֶג־וָרֶסֶן עֶדְיוֹ לִבְלוֹם

בל

ת״א על זאת. ברכות ח׳. ספר הזוהר סוף פ׳ אחרי מות: אתה סתר לי. ספר הזוהר פ׳ וישלח: אל תהיו וגו׳. ספר הזוהר פרשת קדושים:

ע״ש (ו) זהר אחרי בר״ר סב לב ש״ר ל נב ת״ז תנ׳ נח אגב״ר ז עב א״ר יח: (ז) זהר וישלח תנא ת״ז כא א״ר יח שו״ע קמ: (ט) זהר תזריע פסיקתא יב תנחומא תנא:

רש״י

(ו) לעת מצוא. כשתמצא לקבל תפלתו ומה היא זאת רק לשטף מים רבים אשר אליו לא יגיעו שלא יפול בידי שונאים שהם כמים שוטפים, וכן מצינו שהתפלל דוד על זאת ואמר נפלה נא ביד ה׳ כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה (שמואל ב׳ כ״ד): (ז) אתה סתר לי. להסתר בצלך מפני פחד אויב: תצרני. כמו תשמרני: רני פלט. רנה של הצלה: תסובבני. לשון הווה הוא סבבתני תמיד רני פלט, וכך אמרת לי. (ח) אשכילך ואורך. דרך ללכת. איעצה. ארמוז לך בעיני רמז מה תעשה. איעצה לשון קריצת עין כמו עוצם עיניו לחשוב תהפוכות (משלי ט״ז): (ט) אל תהיו כסוס כפרד. שאינו מבין בין העושה לו טובה לעושה לו רעה כשאתה ממתגו במתג הוא בולט פיו ומכסכס נרסנו וכשאתה מקרדו ומקרצפו אתה צריך לבלום ולסגור פיו ולייסרו במתג ורסן כשאתה מעדהו עדי

מצודת דוד

ולא אכחש כה כי אמרתי כשאודה עלי פשעי ואתחרט אז אמחול עליהם לעולם כי לא יזכרו עוד: (ו) על זאת. האמור לעמה: לעת מצוא. כשימצא לבו שלם בתשובה: רק לשטף. ר״ל לא יתפלל שלא יבוא עליו הפורענות כלל כי במה א״כ ימורק העון ורק תפלתו תהי׳ שלא יבוא ברגע יחד כשטף מים רבים: (ז) אתה סתר לי. ויאמר בתפלתו אתה תהיה לי לסתר מן הפורענית ותשמור אותי מן הצרות לבל יכלו אותי מן העולם: רני וגו׳. לעולם תסבב אותי ברינה של הצלה ר״ל כשתבוא עלי צרה למרק העון ותלך לה ותבוא שוב ותחזור ותלך לה ואז בכל פעם שתלך ארנן רינה של הצלה והלא אהיה מסובב בהם לעולם: (ח) אשכילך. אתן שכל בלבך ואלמדך אשר בדרך הזה תלך: איעצה. אתן לך עצה כדבר אשר ראיתי בעיני בעצמי כי גם אנכי חטאתי ושבתי לה׳ וכזה התפללתי והנה הועילה תפלתי: (ט) כסוס כפרד. השומי לב כמותם: במתג ורסן. אשר כשמקשטים אותו במתג ורסן אז מהצורך לבלום פיו לבל יקרב אליך

מצודת ציון

(ח) ואורך. ואלמדך: איעצה. מל׳ עצה: (ט) במתג ורסן. שמות כלי ברזל הנושם בפי הבהמה להוליכה ע״י ולקשטה: עדיו. כמו המשביע בטוב עדיך (לקמן ק״ג): לבלום. ענין חסימות וסגירת הפה וכדרז״ל מי שבולם עצמו בשעת מריבה (חולין פ״ט):

באור הענין

הענין: (ו) על זאת, ע״י הנפש היה שטף מים רבים כנ״ל, ע״ז אומר הנה לעת מצוא רק לשטף מים רבים, על זאת יתפלל כל חסיד אליך אליו לא יגיעו, ר״ל לעת שימצאו מים רבים המוכנים רק לשטף, להשטיף את הכל, הלא אז יתפלל כל חסיד שלא יגיעו המים אליו ושיפסק השטף, אבל פה היה נהפך, כי ע״י. (ז) שאתה סתר לי מצר תצרני, וגם ר״ל שע״י השטף נצרת אותי מן הצר והאויב שבא לצור על ארצו שלא יכול לבא אלי מפני השטף, ועי״כ רני פלט תסובבני, כאלו סבבו אותי מחנה שמרננים על הפליטה וההצלה מן האויב, שהמים סבבו אותי לפלטני מני צר: (ח) אשבילך, עפ״ז אמר, הלא א״כ טוב שלא ימתינו מלשוב בתשובה עד שיכה ה׳ בשבט מוסר, כסוס והמור שאינו מבין ללכת בדרך עד שמכים אותו במקל, הלא טוב שבעת אשכילך ואורך בדרך זו תלך, לא תצטרך ליסרך ביסורים, רק איעצה עליך עיני שיהיה די בקריצת עין שתבין ע״י ללכת בדרך הישר, הבל׳. (ט) אל תהיו כסוס וכפרד אין הבין, שאם רוצים להראותו דרך ילך צריך מתג ורסן להנהיגו, עד שבמתג ורסן צריך לבלום עדיו לבלום ולעצור בעד עדיו והסרתו מן הדרך, וכן לעצור בו בל קרוב אליך שלא יקרב אליך להזיקך, הלא אתה ראוי שיהיה די לך בקריצת עין, (והנה ידמה את האדם במליצתו בשני חלקיו כסוס ורוכבו, כי חומר האדם דומה כחומר יתר הבע״ח כסוס כפרד, רק האדם השוכן תוך חמרו שהוא הנפש השכליית הוא המנהיג את חמורו וחובש אותו ורוכב עליו, וכמו שבעת ימרה הסוס ברוכבו יאסרהו רוכבו במתג ורסן, כן עת המרה בהמת האדם הקרובה אליו שהוא חמרו בהנפש מנהיגו, ייסרו גופו במכאובים והם לטובת האדם הרוכב על חמרו בל תבעט בו ותזיקו במעשיה הרעים, וזה ראוי לכל הפחות שתבדל בהמת האדם שהוא המרי מיתר הבהמה

תפלות דוד באור המלות

(ו) לעת מצוא. שימצאו מים שהם רק לשטף: (ז) פלט. מקור רננות של ההצלה: (ט) עדיו. מענין הסרה, כמו מעדה בגד, ולא עדה עליו שהוא למפרשים, כן עד ירה לפירושי: לבלום, להסום בל יסור מהדרך,

אשר

בַּל קְרֹב אֵלֶיךָ: י רַבִּים מַכְאוֹבִים לָרָשָׁע וְהַבּוֹטֵחַ בַּיהוָה חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ: יא שִׂמְחוּ בַיהוָה וְגִילוּ צַדִּיקִים וְהַרְנִינוּ כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב:

לג א רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: ב הוֹדוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר

ת"א שמחו בה'. ס' הזוהר פ' אמור: רננו צדיקים. סוטה ע עקידה שער כ"ד על המזמור: הודו לה'. ערכין יג ע"ש (י) ויק"ר ע"ו א"ר ד ירו' שבת עז א: (יא) זהר אמור ש"ר י"ט מד"ש יז: (א) זהר פנחס ש"ר כה פ"ז יג מד"ש ז ט"כ מילואים ואחרי שו"ט לב כע קמו קמע: (ב) פסיקתא כא:

רש"י

ומייפהו, בל קרוב אליך. שלא יקרב אליך להזיק. כשאתה מייפהו במתג ורסן עדיו לבלום בשעת עדיו שאתה מקרדו ומקרצפו אתה צריך לסוגרו במתג ורסן שלא יקרב אליך. ובלימה בל' משנה ל' מסגר, פיו בולם רגליו מבולמות במסכת בכורות (ומנחם חבר לבלום וכן על בלימה (איוב כ"ו) לשון תוכן. סא"א):

מצודת ציון

לג (א) נאוה. מל' נאה ויפה:

מצודת דוד

לנשוך כי אין לו חלק בבינה לדעת שלקשטו משימין בו ולא להכאיבו ואמר שאתה לא תהיה כן ובין תבין שהיסורים באים המה למרק העון ולא תבעט בהם: (י) רבים וגו'. כי הרשע המבעט ביסורים הנה באים עליו רבים מכאובים אבל הבוטח בה' ומשכיל לדעת שהמה לטובתו כי בהם ימורק העון ואינו מבעט בהם החסד מה' מסבבו כי יסירם ממנו ויהיה נקי מעון: (יא) שמחו בה'. בהחסד הבא ממנו: לג (א) בה'. במהללי ה': נאוה תהלה. לפס

תפלות דוד

באור המלות

או מענין עדי ותכשיט שהמתג והרסן הם תכשיט לו כי על ידם יבלמו אותו בל יקרב אליך להזיק: (יא) שמחו תגילו. הגיל הוא על דבר חדש (כנ"ל כ"א ב') כי יתחדשו להם ישועות, ישרים גדולים מצדיקים, הצדיק הוא הכובש את יצרו, והישר לבו נוטה אל היושר, וישרי לב הוא מדרגה יותר שלבם מלא יושר, והתבאר כ"ז בפי' משלי:

באור הענין

אשר הוא רוכב עליה, במה שהכיר כי המתג והרסן והיסורים הם לטובת האדם העצמי שהיא נשמתו בל תקרב חמורו אליו לנשכו ולהזיקו, היינו לקלקל את נשמתו, ועז"א בל תהיה כסוס וכפרד גם בזה, שאין הבין אשר המתג והרסן הם לטובת הרוכב לבלום עדיו לבל קרוב אליך): (י) **רבים**, רק לרשע נמצא **רבים מכאובים**, שדברים רבים הם מכאובים לו, הרשע יכאב עת יחלה, עת ירעב, וכן בכל מיני יסורים, אבל **הבוטח בה'** לא יכאב בכל אלה, כי המכאובים האלה הם אצלו **חסד יסובבנו**, כי הם לשמירה מן הבהמה הפראיית בל תטה מן הדרך ובל תקרב אליו להזיקו, לכן. (יא) **שמחו בה'** וגילו אתם **צדיקים**, ואתם **ישרי לב הרנינו** כי כל אשר יעשה הוא לטובתכם ולהצלחתכם:

לג (א) **רננו**, המזמור הזה נתחבר אל הענין הראשון, באר בו כי ה' מנהיג את עולמו בשני מיני הנהגות, שהיא הטבעיית המיוסדת על חקים קבועים בלתי משתנים, וההנהגה ההשגחיית שהיא נוהגת לפי מעשה בני אדם טוב או רע, ובאר ענין ידיעת ה' וההשגחה, ובפרטות מן ההשגחה המיוחדת על יראי ה' וחושבי שמו. **רננו**, הנה בסיום המזמור הקודם אמר **שמחו בה' וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב**, כי הישרים הם מדרגה יותר גדולה מן הצדיקים, שהם לבם ושכלם הולך ישר ואינו מסתפק כלל ואינו נוטה כלל מדרכי ה', וזה מדרגה יותר גדולה מן הצדיקים שעושים מעשה הצדק בפועל אבל עוד לא שבו מן המלחמה הפנימית, הן מלחמת שכלם בעניני האמונות והדעות, הן מלחמת יצרם במעשים ופעולות, ע"כ נוה שהצדיקים ישמחו בלב, ומוסיף לישרים שירננו בפועל, ובמזמור זה שיבורר מהשגחת ה' הפרטית מוסיף **שהצדיקים** יבואו למדרגת הישרים **וירננו בה'**, **ולישרים** להם **נאוה תהלה** הם יתהללו בה', ולהם נאוה התהלה, באשר הם השיגו האמת תמיד ולא הסתפקו כלל, וזה כולל שהם יספרו תהלת ה', וגם להם עצמם מגיע תהלה על יושר שכלם ועל שהשיגו את האמתיות: (ב) **הודו**, (פסוקי המאמרים האלה מסודרים זה מול זה בצלעות מקבילות), [א], שיודו לה' על ההנהגה הטבעיית הסדורה מששת ימי בראשית חק נתן ולא יעבור, ונוה **שיודו לה'** ע"ז **בכנור**, **ויזמרו** גבורותיו **בנבל עשור**, שהכנור הוא ציון אל ערך העולמות זל"ל שכולם ערוכים על פי חקי המוסיקא ברן יחד כוכבי בוקר ויריעו כל בני אלהים, כמו שכתבתי שם בפי' הכתוב הזה, והיו מנגנים בנבל עשור על ציון הגלגלים שהם עשרה לפי תכונת הקדמונים: (ג) **שירו לו**, זאת שנית **תשירו לו** בכל עת **שיר חדש**, על ההנהגה ההשגחיית שהיא אינה קבועה לפי חקי הטבע רק משתנית ומתחדשת תמיד לפי מעשה בני אדם הבחיריים, שלפיהם יחדש ה' נפלאותיו אם לחסד אם לשבט

בכנור בנבל עשור זמרו-לו: ג שירו לו שיר חדש היטיבו נגן בתרועה: ד כי-ישר דבר-יהוה וכל-מעשהו באמונה: ה אהב צדקה ומשפט חסד יהוה מלאה הארץ: ו בדבר יהוה שמים נעשו וברוח פיו כל-צבאם: ז כנס כנד מי הים נתן באוצרות תהומות:

ת״א שירו לו. שם: כי ישר. עקידה שער לב: אוהב צדקה. סוכה מט: עקרים מ״ד פט: בדבר ה׳. שבת קיט. ר״ה לב. מגילה כא. חגיגה יב: ע״ש (ה) זהר האזינו אדר״ע פתיחה ג ח ת״ז כב ספרי עקב: (ו) זהר בראשית ויצא משפטים תרומה פקודי צו פנחס בר״ר ג ד יב כז דב״ר ה קה״ר א אי״ר א מכילתא שירה יתרו פסיקתא כג כז זו״ח ב כט אדר״ע ר ת״ז כב סט וע״ש ירו׳ ברכות ה ד אגב״ר עג פדר״א ו א״ר יח שו״ט סב קיט:

רש״י

לג (ג) **בנבל** עשור. של עשר מיני נעימה: (ז) כנד. לשון גובה, וכן תרגם אונקלוס נצבו כמו נד (שמות ט״ו) קמו כשור, וכן פי׳ מנחם ואין נד ונאד שוין: נותן באוצרות תהומות.

מצודת דוד

אשר נאה לה׳ כי המה ישכילו מה מכבוד גדלו: (ג) היטיבו. שירו בנגון טוב ויפה בקול תרועה: (ד) כי ישר. ומהראוי א״כ לספר הלולו: (ה) מלאה הארץ. עושה חסד עם כל הבריות: (ו) צבאם. הם המלאכים והגלגלים: (ז) כנס. אוסף מי ים אוקינוס להיות כמו נד וצבור גבוה מן הארץ

מצודת ציון

(ג) בנבל עשור. כמו ועשור והוא כ״ז בעלת עשר נימין: (ז) כנס. מאסף: כנד. כדבר הצבור כמו קמו נד אחד

תפלות דוד

באור הענין

ויתודע השיר לפי חידוש המעשים, ובזה **היטיבו נגן בתרועה**, שהתרועה תורה על התשוות ענין חדש ועל התגלות ה׳ לשפוט את הארץ: (ד) **כי ישר**, (מפרש נגד ההנהגה הטבעיית), **דבר ה׳**, שהוא הדבור שבו ברא את המציאות (כמו שיפרש בפסוק ו׳ בדבר ה׳ שמי׳ נעשו) **הוא ישר**, ר״ל שהנעשה בדבורו נוסד על חקים קבועים ישרים בלתי משתנים, וכן לא הוסיף על הדבור הזה ולא גרע ממנו, כמו שית׳, **וכל מעשהו באמונה**, הנה שני ההנהגות האלה שהם הטבעיית והנסיית מצויינים בכתבי הקדש בשם אמונה ואמת, ובשם חסד, שההנהגה הטבעיית הסדורה מששת ימי בראשית מצויינת בשם אמונה, כי החקים האלה נאמנים לעד וקיימים, וה׳ התחייב להנהיג תמיד החקים האלה ושלא לבטלם, כמו חקות שמים וארץ יום ולילה קיץ וחורף וכדומה, שלא ימושו לעולם, וההנהגה ההשגחיית שמתחדש לפעמים ברצון ה׳ ע״ד הפלאיי תכונה בשם חסד, כי אינו מחויב לעשותם ויעשם בחסדו לפי רצונו בכל עת, ע״ז אמר שכל **מעשהו** של דבר ה׳ הוא **באמונה**, כי חקיהם מוכרחים ומובטחים ובלתי משתנים לעולם: (ה) **אוהב** (מפרש נגד ההנהגה ההשגחיית) מגיד **שה׳ אוהב צדקה ומשפט**, וע״ז לא יספיקו החקים הטבעיים, כי בהנהגת יושבי הארץ שהם בעלי בחירה, ומעשיהם אפשריים בלתי תלויים מחקי הטבעיים והם בוחרים לפעמים לעשות טוב ולפעמים ברע, יתחייב שכן ינהוג עמם ה׳ לעשות צדקה עם הצדיקים ומשפט עם הרשעים, וזה א״א לפי הנהגת הטבע, שהיא לא תשתנה ע״י שינוי מעשה בני אדם, כי תהלוכותיה קבועים, ולכן צריך ה׳ להתנהג עם יושבי הארץ ע״פ ההנהגה ההשגחיית שישנה את הטבע לפי המעשים הטובים או הרעים, כמ״ש אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו, פן יפתה לבבכם וגו׳ ועצר את השמים ולא יהיה מטר, שכ״ז הנהגה אחרת נעלה מחקי הטבע שנקראת אמונה, רק הנהגה הנקראת בשם חסד, ולכן **חסד ה׳ מלאה הארץ**, הנהגה שלא התחייב בעת הבריאה בששת ימי בראשית רק בחסד ה׳ יסודה ושרשה: (ו) **בדבר**, מפרש מ״ש כי ישר דבר ה׳, **כי בדבר ה׳ שמים נעשו**, שהשמים נוסדו ע״פ חקים קבועים בלתי משתנים, **וברוח פיו נעשו כל צבאם**, יציין כאלו השמים בכללם נעשו ע״י הדבור, וע״י הרוח שיצא מפיו בעת הדבור שהוא קל מן הדבור עצמו נעשו כל צבאם, שהם הכוכבים והמאורות שנתלו ביום ד׳, וכבר בארתי בפי׳ בראשית שהיה הבדל בין בריאת השמים ובין בריאת הארץ שבהשמים לא שינה דבר רק נשאר בכל כמו שנברא בדבור הראשון, כי גם המאורות נבראו ביום הראשון עם השמים רק שנתלו ביום ד׳ כמ״ש חז״ל, לא כן בארץ שאחרי שנבראת הארץ ביום הראשון, באו בה כמה שנוים ע״י התשעה מאמרות, שהוסיף אח״כ מקרים חדשים על הנעשה ביום ראשון, הקוית המים והתהוות היבשה, ותליית האדים אל הרקיע, והברואים שנבראו עליה, כמ״ש כה **אמר** ה׳ **בורא** השמים (רק בריאה

באור המלות

(ג) **בנבל עשור**. נבל אשר לו עשרה יתרים, ואמר עלי עשור ועלי נבל, ר״ל נבל עשור ונבל סתם: **הודו, זמרו**. הודאה על הטובה, זמר ספור שבחיו, וכן למעלה (ל׳) זמרו לה׳ חסידיו והודו, וע״ל (ז׳ י״ח): (ג) **שיר חדש**. מורה על דברים שלא נעשו כמוהם עוד (ישעיה מ״ב ט״ו, לקמן מ״ב ד׳, צ״ו א׳, צ״ח א׳, קמ״ט א׳): (ו) **וברוח פיו**. וכמליצה זו ישעיה (י״א ד׳

תְּהוֹמוֹת׃ ח יִירְאוּ מֵיְהוָה כָּל־הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ ט כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד׃ י יְהוָה הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים׃ יא עֲצַת יְהוָה לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר

ת"א כונס כנד. יומא ט תענית ח סנהדרין קיג עקידה שער י:
ע"ש (ח) א"ר יח: (ט) ז"ח ב אג"ר כח א"ר יח ש"ט קיט:

מצודת ציון

(יהושע ג'): תהומות. כן יקרא רבוי המים: (ח) יגורו. יפחדו: (י) הפיר, הניא. מענין בטול ומניעה כמו יניא

מצודת דוד

ולא ירדו למטה כדרך המים: נותן. כלא את התהומות באוצרות לבל יצאו לשטוף הארץ: (ט) ויהי. כאשר אמר כן היה: ויעמד. כן יעמוד עד עולם: (יא) לעולם תעמוד.

תפלות דוד

באור המלות

ל"ד ט"ז): (ח) ייראו יגורו. המגור הוא תמיד מהרע והיראה תהיה לפעמים מהעצם עצמו, וההבדל בין ארץ ותבל ידוע, שתבל הוא החלק המיושב: (ט) אמר, צוה. האמירה לפי שעה והצווי נמשכת לעתיד, עמ"ש התו"ס לו (ס"א): (י) הפיר, הניא. הניא מוסיף על הפיר, שמפיר כבר את הדבר, והמניא מונע שלא יחול הדבר כלל כמו ואם הניא אביה אותה. ועמים מוסיף על גוים כי עם מדרגה יותר גדולה מן גוי (ישעיה א' ד'), ומחשבות מוסיף על עצה (ישעיה י"ד כ"ד) ומוסיף במליצתו לא זו

באור הענין

הראשונה לבד) הוא האלהים יוצר הארץ ועושה הוא כוננה, כי הוסיף בה חקוקים ע"י המרת צורה בצורה, וע"כ בשמים אמר שיצר דבר ה' כי לא הוסיף עליו דבר, אבל בארץ אמר. (ז) כונס כנד מי הים, שהארץ לא נשארה על האמונה שהוא החק הקבוע בנעשה ע"י בריאה הראשונה, כי חסד ה' מלאה הארץ, שבבריאה הראשונה היה החק הטבעיי שיסוד המים יקיף את יסוד העפר, והוצרך ה' לשנות החק הזה לכנס מי הים לתוך הים שיעמדו שם כנד ולא ישובון לכסות הארץ, ונתן תהומות באוצרות שיהיו המים עצורים בתהומות ובימים, כדי שתראה היבשה, וגם כיון במ"ש נותן באוצרות תהומות אל מ"ש שם שהתגלות היבשה נעשה עקר ההכנה לזה ע"י המאמר של יהי רקיע בתוך המים, שגבל החק שיעלו המים ע"י האדים אל הרקיע שהוא מקום הסגריר, ושם יצא מהם האויר שהיה מעורב עם יסוד המים, וע"י הופרשו מן היבשה כי נשארו רוב המימות תלוים במאמרו של מלך באויר, (כמ"ש בפי' בראשית ובפי' איוב סי' כ"ו וסי' ל"ח ולקמן סי' ק"ד) ועז"א שמי התהומות נתנו באוצרות ברקיע, ובזה יסד ה' ההנהגה האחרת שיתנהג עם יושבי הארץ כפי ההנהגה ההשגחיית המכונה בשם חסד, שיעצר במים וייבשו וישלחם ויהפכו ארץ, וכן נתינת המטר וכל הנתלה מזה שהוא הכל השגחיי כמ"ש ומעשה ידיו מגיד הרקיע, וזה מעשה תמידי כמ"ש כונס כנד, נותן באוצרות, בלשון הוה, כי זה יעשה ויפעל תמיד ע"י ההשגחה: (ח) ייראו, וע"י ההנהגה הקבועה הטבעיית ייראו מה' כל הארץ, ע"י שהוא הבורא כל, וע"י ההנהגה ההשגחיית שזה נוהג עם יושבי תבל, שהוא החלק המיושב מן הארץ, ממנו יגורו כל יושבי תבל, שהמגור הוא גדול מן היראה, שהוא פחד השכר והעונש, ע"י שבהנהגה זו שינהיג עם הישוב ישכיר ויעניש, יגורו מענשו פן יציף מי הים או יעצר את השמים ולא יהיה מטר: (ט) כי. מפרש ייראו מה' כל הארץ כי הוא אמר ויהי, שהוא המהוה והממציא הכל, ממנו יגורו כל יושבי תבל כי הוא צוה ויעמד, כי גם העמדת הארץ וקיומה אינו מעצמו כמו בשמים שחק נתן ולא יעבר והם קיימים ועומדים מעצמם, כי הארץ אינה עומדת מעצמה, כי ע"פ טבעה המיוחד היה לאוי שהמים יכסו פני תבל, רק ה' צוה שתעמד ושם חול גבול לים, ונותן מטר יורה ומלקוש בעתו, וע"כ יגורו מפחד ענשו פן יסלק השגחתו רגע ויגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב: (י) ה' וע"י שה' מנהיג את הארץ בהשגחה מיוחדת, לכן בעניינים הכוללים הרצויים אצלו מצד חכמתו ורצונו יתברך יבטל עצת גוים ומחשבותיהם, וינהיג הכל לפי התכלית הכולל הנרצה אצלו ולא יועילו מחשבות בני אדם ועצתם לבטל את עצת ה' והתכלית המוסכם אצלו, והנה העצה היא התכלית הנרצה להעושה, והמחשבות הם האמצעיים המובילים אל התכלית, שחושב מחשבות איך יוציא למעשהו את העצה שהוא התכלית, וה' יפיר עצת גוים שהוא התכלית הנרצה אצלם, וגם יניא מחשבותיהם שהם המחשבות הרבות והאמצעים שיכינו להפיק את התכלית שהיא העצה, אבל. (יא) עצת ה', שהוא התכלית הנרצה אצלו, היא תעמד לעולם, ולא יוכלו בני אדם לשנותו ע"י תחבולותיהם, וגם מחשבות לבו שהם האמצעיים שהוא מכין אל עצתו, יעמדו לדור ודור, והתכלית הוא אחד כמו למשל התכלית הכללי שיעץ ה' בהשלמת כלל האנושי עד סוף כל הדורות, זה יעמוד לעולם בלי שינוי, והמחשבות שהם האמצעיים שיכין אל הפקת התכלית הכולל הם ישתנו לפי הדורות, ועז"א לדור ודור, כמו התיקון האחרון הכולל המוכן לבא באחרית הימים היא העצה הכללית בהנהגה והיא עומדת אצלו לעולם בלי שינוי ואם יתמהמה חכה לו, והאמצעיים מכין ה' תמיד לזה לפי הדורות דור דור, עד שכל המתהוה

לְדֹר וָדֹר: יב אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר־יְהֹוָה אֱלֹהָיו הָעָם | בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: יג מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְהֹוָה רָאָה אֶת־כָּל־בְּנֵי הָאָדָם: יד מִמְּכוֹן־שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: טו הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם: טז אֵין־הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב־חָיִל גִּבּוֹר לֹא־יִנָּצֵל

ברב

ת"א היוצר יחד. ר"ס יח. עקידה שער י:
ע"ש (יב) ס"ר טו: (יג) הקדמת ת"ז: (יד) זהר תלא ת"ז יג סע: (טו) ירו' ר"ס א ג׳

רש"י

ממת כארץ: (יד) השגיח. הביט: (טו) היוצר יחד לבם. לב כולם יחד ויודע כל המחשבות, ורבותינו הסיבוהו אל ממכון שבתו השגיח יחד לבם היוצר, ודרשו מכאן שכולן נסקרין בסקירה אחת:

מצודת דוד

אין מי לבטל עצתו: לדר ודר. תתקיים בכל ימי הדורות: (יב) אשרי הגוי. אשרי להגוי: העם. מלת אשרי משמשת בשנים כאלו אמר אשרי העם שה' בחר לנחלה לו: (יג) משמים. עם שהוא בשמים מביט לראות בארץ מעשה בני אדם: (יד) ממכון. מהשמים המכון לשבתו וכפל הדבר כמ"ש: (טו) היוצר. לפי שהוא היוצר לבם יחד זה כזה איש לא נעדר אף הוא מבין אל כל מעשיהם לזאת ישגיח על הכל: (טז) אין המלך. מביא ראיה שהכל בהשגחה ואמר הלא ראינו שאין המלך נושע במלחמה עם רוב החיל אשר עמו ואם היה

מצודת ציון

אותה והשר (במדבר ל'): (יד) ממכון. מל' הכנה: השגיח. מל' השגחה בתבונות רב: (טז) חיל. לגאות עם:

באור הענין

בכל דור ודור כמו הגליות והגאולות והתמורות שנעשו בכל הדורות כולם הם כתוליות הקבועות בשלשלת אחת אשר סוף השלשלת היא העצה הכללית העומדת אלגו לעולם בלא שינוי: (יב) אשרי, עפ"ז יאמר שאשרי הגוי אשר ה' אלהיו, כל גוי שמאמין בה' ועובד ה' והוא אלהיו, אשרי לו, כי אז הוא מושגח מאתו, ונוסף לזה אשרי העם אשר בחר לנחלה לו, שחוץ מבחירתו שבחר ה' לאלהיו, נבחר הוא מה' להיות לו לעם סגולה ויופיע עליו בהשגחה מופלאת נסייה: (יג) משמים, עתה יגיד איך ינהיג ה' בשני מיני ההנהגות האלה הנזכרת, בגלל א' ינהיג ה' ע"י השמים שהיא הנהגת הטבע והמערכה, שבזה ה' בשמים הכין כסאו ומנהיג כפי חקי הטבע הסדורים מראשית, ובהנהגה זו משמים הביט ה' ראה את כל בני האדם, ראה את כולם בידיעה קדומה אשר ידע מראשית כל פרטי המעשים שיהיו, והיא ראיה אחת כוללת בלתי מתרבית או משתנית, רק בידיעה אחת קדומה ראה את כולם ואת מעשיהם עד סוף כל הדורות, וגם הוקבע כל עניינם מראשית עפ"י ההנהגה הכוללת המיוחסת לשמים ולהנהגת הטבע: (יד) ממכון שבתו, בגלל השני שהיא ההנהגה ההשגחיית שליטה מיוחסת לשמים רק למכון שבתו, אשר ישב וישפוט כפי המעשים, משם השגיח אל כל יושבי הארץ, לא ראיה כללית לבד רק השגחה מיוחדת, ולא לבד את כל בני האדם שהיא הכלליות, רק את כל יושבי הארץ בכל דור ודור, איש ואיש לפי מעשיו הפרטים הבחיריים: (טו) היוצר, בא להשיב על מה שטעו הפילוסופים על ידיעה זו שהלא המעשים הבחיריים הם אפשריים, מתרבים ומשתנים ומתחדשים, וידיעת ה' אי אפשר שתתרבה ותשתנה ושתתחדש לו ידיעה, והתשובה בזה כמ"ש במו"נ (פרק כ"א מחלק ג') שיש הפרש בין ידיעת העושה במה שעשה ובין ידיעת זולתו בעשוי ההוא, והוא שהדבר העשוי אם נעשה נאות לידיעת עושהו, עשייתו נמשך לידיעתו, אולם התבוננות שאר בני אדם בו נמשך אחר העשוי, למשל העושה מראה שעות ע"י גלגלים מעשה חרשים, ידע תחלה כל תנועה שיתנועע וכל נטיה ונטיה מה שיורה עליו, וכ"ז לא ידע מפני התבוננו בתנועות המתחדשות עתה, רק בהפך שהתנועות המתחדשות התחדשו כפי הסכמת ידיעתו, משא"כ איש אחר המתבונן בכלי ההוא, תתחדש לו בכל פעם ידיעה אחרת, וז"ש שה' מצד שהוא היוצר לבם מצד זה הוא מבין אל כל מעשיהם בענין שלא התחדש לו ידיעה בעת הפעולה האפשריית מצד ריבוי המעשים המתחדשים, כי ידע כ"ז בעת יצר לבם, וכן לא מצד ריבוי האנשים שכ"א יש לו לב אחר ובחירה אחרת, כי יצר יחד לבם, שכל לבבות האנשים נוצרו ביצירה אחת, ואז הבין אל כל מעשיהם, ולא תתחדש אצלו ידיעה כלל, ולא תתרבה ולא תשתנה ידיעתו ע"י ריבוי וחידוש וחילוף מעשיהם: (טז) אין, מהשגחה

תפלות דוד — באור המלות

אף זו: (יא) לעולם לדור ודור כבר התבאר ישעיה (יג כ') שלעולם בא על הזמן הבלתי מתחלק, ולדור ודור מציין הזמן המתחלק לפי שני הדורות, (ובא בספר זה, ע"ז ט', פ"ה ו', פ"ט ב' ה', קי"ט צ', קל"ה י"ג, קמ"ס יג, קמ"ו י'): (יב) הגוי, העם. עם מעולה מן גוי (כנ"ל י') ומציין לרוב את ישראל, כמ"ש (ישעיה א' ד'): (יג—יד) הביט ראה השגיח. כבר התבאר (ישעיה ה' י"ב) שהבטה היא שימת לב על הדבר שמצים לב לראות, ואח"כ ראה, ומבינית הוא ההבטה היתירה על פרטי הדבר, כותיך אליך ישגיחו (ישעיה י"ד): כל בני אדם, כל ישבי הארץ, כל בני אדם כולל המין כולו אשר היה ויהיה בעולם, אבל יושבי הארץ מציין רק הדור היושב בארץ עתה: (טז) נושע

בְּרָב־כֹּחַ׃ יז שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט׃ יח הִנֵּה עֵין יְהוָה אֶל־יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ׃ יט לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב׃ כ נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיהוָה עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא׃ כא כִּי־בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ׃ כב יְהִי־חַסְדְּךָ יְהוָה עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ׃

לד א לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת־טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ׃

אברכה

ת"א הנה עין ה', ספר הזוהר אדרת נשא. עקרים מ"ב פמ"ח: לדוד בשנותו. ספר הזוהר פ' תרומה. עקידה שער כ"ה ע"ש (יז) ת"י כא: (יח) זהר בשלח פנחס בר"ר מ' שהש"ר ת' תנ' במדבר: (יט) בר"ר מ' במד"ר ו: (כ) מדעה"ד ב"ש קמט: (כא) בר"ר לב ויק"ר נב: (א) ב"ש קמ"ב:

רש"י

לד (א) בשנותו את טעמו. כענין שנאמר (שמואל א' כ"א) וישנו את טעמו בעיניהם וגו' ויתו על דלתות השער ששנה דברו וטעמו ועשה עצמו שוטה והוריד רירו על זקנו (ש"א): לפני אבימלך. כך כל מלכי פלשתים נקראים וכל מלכי מצרים פרעה ואע"פ ששמו אכיש

מצודת ציון

(כ) חכתה. קותה: לד (א) טעמו. ענין דבור בחכמה כמו וטעם זקנים יקח (איוב י"ב): אבימלך. זה אכיש ונקרא אבימלך כי הוא שם כולל כל מלכי פלשתים כמו שם פרעה כולל לכל מלכי מצרים:

מצודת דוד

הכל לפי הטבע ראוי היה להיות נושע בהם: (יז) שקר הסוס. מרוצת הסוס הוא שקר להביא תשועה לבעליו: וברוב חילו. עם רוב כחו לא ימלט נפשו: (יח) עין ה'. השגחת ה' היא על יראיו אשר יקוו לחסדו: (יט) להציל. ואף אם הטבע יתנגד: ברעב. בהיות רעב בעולם: (כ) נפשנו. ולזה התחכה נפשנו אל ה' כי הוא מעולם עוזר לנו: (כא) כי בו. בישועתו ישמח לבנו כי בו בטחנו ודרכו להושיע לבוטחים בו: (כב) כאשר. כפי התקוה כן יהיה החסד:

לד (א) בשנותו. בעת ששינה את דברו לדבר מבלי חכמה: לפני אבימלך. לפי שהיה ירא ממנו לבל יכנו נפש כמ"ש (ש"א כ"א) ולזה דבר כוללות ושגעות להראות שאין הוא דוד: ויגרשהו. ועי"ז לזה אבימלך גרשו והלך לדרכו

באור המלות

תוחלה, ע"כ בא בקמ"ץ: (כ) חכתה תכה המורה על התקוה מקושר עם חכה מלשון המתנה, ותכינו עד אור הבקר שממתין על תקותו זמן רב, כמו אם יתמהמה חכה לו, וזה הבדל בינו ובין תקוה ויחול (ישעיה ח' י"ז):

תפלות דוד

באור הענין

זו שמשגיח על יושבי הארץ נמשכה ההשגחה המיוחדת המופלאת על יראי ה', ואז לא יועילו כל השתדלות והכנות האנשים שיכינו לנגד ההשגחה זו, כי השגחת ה' היא תעשה חיל, המלך אינו נושע ברב חיל, שהוא ריבוי הכמות של חילו, וכן לא יועיל ריבוי הכח באיכות כי גם הגבור לא ינצל ברב כח: (יז) שקר, וגם לא יועילו האמצעיים והכלים שיכינו לזה, כמו הסוסים המוכנים למלחמה, כי שקר הסוס לתשועה, ולא לבד שלא יושיע לנצח המלחמה, כי גם לא יוכל למלט את בעליו ע"י רוב חילו, גם יאמר שלפעמים ישקר הסוס בבעליו ויוליכנו בע"כ נגד רצונו במלחמה, וזה יהיה לתשועה שהוא בהשגחה שעי"כ יושע, הגם שברב חילו לא ימלט, ומדוע לא יועילו החיל והסוסים, כי. (יח) הנה עין ה' אל יראיו, והוא לוחם בעדם והורישו רוכבי סוסים, כמ"ש אתה סתר לי מצר תצרני, ובאר שהשגחה זו הוא משני טעמים, א] מצד שהם יראיו, ב] מצד שהם מיחלים לחסדו וה' מושיע הבוטחים בו: (יט) להציל ממות נפשם שלא ימותו ע"י הצר הצורר אותם, וגם לחיותם ברעב, כמו שהיה במעשה זו שנלאו ישראל על ידי רעב וגם בא עליהם הצר וה' הצילם משניהם: (כ) נפשנו, אמר הגם שלא באה התקוה תיכף, כמ"ש בלו עיני בשאגתי כל היום, עד שנפשנו חכתה והמתינה ימים רבים, מ"מ עזרנו ומגננו הוא שעזרנו מן הרעב, והגין עלינו מפני הצר: (כא) כי בו, שאינו התוחלת לה' דומה אל התוחלת לאדם, שהמיחל לתשועת אדם ואינו מושיעו תיכף הוא נעצב כי אינו בוטח על תשועתו בבטחון חזק כי פן לא יכול או לא ירצה להושיעו, אבל בו ישמח לבנו הגם שלא באה התקוה תיכף, כי בשם קדשו בטחנו בטחון חזק, שבודאי יושיענו אחר ששם קדשו נקרא עלינו, כמ"ש ושמך עלינו נקרא אל תניחנו: (כב) יהי, מ"מ אבקש בל נצטרך לחכות ולהמתין זמן רב על חסד ה', רק יהי חסדך ה' עלינו תכף כאשר יחלנו לך ותושיענו תיכף:

לד (א) לדוד, במזמור הזה באר איך השגחת ה' הפרטיית חופפת את הצדיקים ודבוקה עמהם לשמרם ולהצילם מכל פגע, וביחוד איך הוא קרוב לשמוע תפלה, וילמד את העולם יראת ה' ומהותה, כי זה שגרשהו אבימלך ולא שמע לקול עבדיו להמיתו היה השגחה פרטית:

ב אֲבָרְכָה אֶת־יְהוָה בְּכָל־עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי׃ ג בַּיהוָה תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ׃ ד גַּדְּלוּ לַיהוָה אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו׃ ה דָּרַשְׁתִּי אֶת־יְהוָה וְעָנָנִי וּמִכָּל־מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי׃ ו הִבִּיטוּ אליו

ת״א אברכה את ה׳. ספר הזוהר פ׳ בלק ופרשת דברים: גדלו לה׳. ברכות מה ודף מט:
ע״ש (ב) זהר בלק פנחס דברים: (ג) זהר תולדות האזינו: (ד) זהר יתרו מכילתא ב ש״א דרא״ג נא ת״ז כב אגב״ר כט: (ה) אגב״ר עו: (ו) שם יא שו״ט לב:

רש״י

שינה את טעמו לפני אבימלך, ומדרש אגדה שהיה צדיק כאבימלך (שנכתב בתורה אצל שרה) שלא רצה להרגו והשרים אומרים לו (שם) הלא זה דוד מלך הארץ, כדאיתא במדרש תהלים: (ג) בה׳ תתהלל נפשי. מתפאר אני ומתהלל שיש לי פטרון כזה להושיע ולהגן. תתהלל נפשי, ספורוונטר״א בלעז: ישמעו ענוים. נפלאות שעשה לי מתוך מהללי יביטו אותם וישמחו: (ה) מגורותי. לשון פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ״ב): (ו) הביטו אליו. כל אותם שהביטו אליו מתוך צרתם. ונהרו, האירו

מצודת דוד

ויגרשהו מידו: (ג) בה׳. בתשועת ה׳ תתהלל נפשי ובאשר ישמעו ענוים ישועתי ישמחו גם המה: (ד) גדלו. ספרו גדולתו עמי: יחדו. אני ואתם: (ו) הביטו אליו. לתשועת בה׳:

מצודת ציון

(ה) מגורותי. פחדי: (ו) ונהרו. ענין האורה כמו ואל תופע עליו נהרה (איוב ג׳): ונהרו. ויבוא אליכם האורה והתשועה: אל יחפרו.

תפלות דוד באור הענין

(ב) אברכה את ה׳ בכל עת, ר״ל בין בעת טובה בין בעת רעה אברך ה׳, כי אאמין שהרעה היא לתכלית הטובה, אחר שתמיד תהלתו בפי, שאני מהלל אותו תמיד על השגחתו וטובו וחסדו, וא״כ א״א שיקרה עת רעה במקרה, ואחר שהוא השגחיי בודאי הוא לטובה שא״א שיעשה רע שזה נגד תהלתו: (ג) בה׳, ולא עוד אלא שנפשי תתהלל בה׳, שאני מתפאר שיש לי אב בשמים האוהב אותי ומשגיח עלי ושנפשי היא חלק ממנו ואצולה מאתו, ובכ״ז ישמעו ענוים וישמחו, שלא תחשב לי ההילול והתפארות זה לגאוה, שבהפך הענוים ישמחו ע״ז, שהגם שכל התהללות והתפארות הם שנואי הענוה, התפארות הזה שיתהלל האדם בה׳ הענוה תסכים עמה, כמ״ש ויגבה לבו בדרכי ה׳, והיא הנקודה שבה יתקבלו בנפש הענוה והגאוה והיו לאחדים, כי גאוה זו שיתגאה אדם לאמר שה׳ מעוזו ומשגיח עליו תמיד היא הענוה, כי בזה יפשיט שמלותיו החומריים והנפש תתרומם אל האלהים עד שתתבטל ותהיה כאין בעיניה, הבשר וכחותיו יהיו כאפר ואפר כמ״ש אאע״ה הנה הואלתי לדבר אל ה׳ ואנכי עפר ואפר, וענוה הזאת נסתבבה ע״י דבקות הנפש ובטולה נגד שרשה העליון האין סוף ובלתי ב״ת: (ד) גדלו, יש הבדל בין גדול ובין רם, שהדבר הרם א״א לשום אדם לתפוש בו כמו רום שמים, והדבר הגדול כמו העמוד הנצב ארצה וראשו מגיע השמימה יתפוש בו כל אדם לפי גבהו, והנה העמים חשבו את ה׳ כדבר רם שא״א לתפוש בו כלל ושאינו משגיח עליהם, כמ״ש רם על כל גוים ה׳ על השמים כבודו, אבל ישראל חושבים אותו כדבר גדול שכ״א ישיג אותו כפי ערכו, ושהשגחתו התפשט על כל א׳ לפי מעשיו, כמ״ש ה׳ בציון גדול ורם הוא על כל העמים, והנה השם מצד עצמו הוא בבחינת רם, כי השכל מחייב שרם על רמים לא ישפיל להשגיח על בריה שפלה כמו האדם, ובכל זה ילמדנו הנסיון שהוא בבחינת גדול, והשגחתו מתפשטת על כל ברואיו וביחוד על יראי ה׳ וחושבי שמו שהוא דבוק עמהם תמיד, וזה מבואר ממה שהוא שומע תפלת הצדיקים ויצילם מכל צרה, וזה דבר הנראה לעין, א״ש גדלו לה׳ אתי, בהכרח תסכימו אתי מצד הנראה מהנהגתו שהוא בבחינת גדול, הגם שנרוממה שמו יחדו, שאני אסכים עמכם ששמו מצד אמתתו הוא מרומם מכל השגה ומכל רעיון, בכ״ז מוכרחים אנו להודות שהוא בבחינת גדול ממה שנראה לעין, כי. (ה) דרשתי את ה׳ וענני, ומזה מבואר שהוא משגיח עלי, ולא לבד שהצילני מן הצרה שהתפללתי עליה, כי מכל מגורתי הצילני, שאחר שענני על צרה זאת יהשקיף בחסדו להציל אותי מכל מגורתי בכלל, כדרך בעל החסד השלם שיהיה החסד בתכלית השלמות: (ו) הביטו, הנה המביטים להשיג עזר מזולת ה׳ יביטו או לצד מעלה או לצד מטה, לאמר, שיבקשו העזר ע״י הסבות הטבעיות המזל והמערכת אשר השמש ראש לכולם, ואז יכהו עיניהם מהביט תמיד אל השמש המכהה את העינים, או יביטו למטה להשיג עזר מבני אדם ואז יחפרו פניהם מהבושה, אבל אלה שהביטו אליו, לא חשכו עיניהם, כי נהרו מאורו הבהיר, ולא התביישו כי פניהם אל יחפרו: (ז) זה, ר״ל אלה שהביטו אליו לא יחפרו פניהם, כי הם יאמרו, ראו נא זה עני קרא וה׳ שמע, הלא קרא אליו עני אחד, והגם שהוא עני ויחיד, בכל זאת שמע ה׳, ולא לבד שהושיעו מן

אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל־יֶחְפָּרוּ׃ ז זֶה עָנִי קָרָא וַיהוָה שָׁמֵעַ וּמִכָּל־צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ׃ ח חֹנֶה מַלְאַךְ יְהוָה סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם׃ ט טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי־טוֹב יְהוָה אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה־בּוֹ׃ י יְראוּ אֶת־יְהוָה קְדֹשָׁיו כִּי־אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו׃ יא כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְהוָה לֹא־יַחְסְרוּ כָל־טוֹב׃ יב לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ־לִי יִרְאַת יְהוָה אֲלַמֶּדְכֶם׃ יג מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב׃

נצר

ת"א חונה מלאך ה'. יבמות ק"כ. מנחות מג. ס' הזוהר פ' וישלח: יראו את ה'. עקידה שער לב: כפירים רשו. ס' הזוהר פ' פנחס: מי האיש. עכו"ם יט: עקידה שער ז. ספר הזוהר פ' שמיני:

ע"ש (ז) אגב"ר פג: (ח) זהר וירא וישלח בשלח בר"ר א ש"ר לב לג אגב"ר נד ירו' ברכות ט ו: (ט) ש"ר יז: (י) זהר יתרו פנחס בר"ר לז במד"ר טו ת"ז ד תנ' בהעלותך: (יא) ירו' יבמות א ו סא"ז א: (יב) אגב"ר פה: (יג) זהר שמיני ויק"ר טז תנ' מצורע שו"ט לט נב:

רש"י

פניהם: יחפרו יתביישו כמו (ישעיה כ"ד) וחפרה הלבנה ובושה החמה: (ט) טעמו וראו כי טוב ה'. טעמו דברו: (י) יראו. היו יראים לשון ליווי: (יא) רשו. לשון דלות: כל טוב. ניסולציי"ן

מצודת ציון

תופע עליו נהרה (שם ב'): (ט) טעמו. כן יקרא ידיעת השכל ובחינתו כמו טעמה כי טוב סחרה (משלי ל"א): (י) יראו. פחדו: (יא) רשו. מל' רש ועני: (יב) לכו. הוא ענין ל' זרוז כמו ועתה לכו ונהרגהו (בראשית ל"ז) והלא

מצודת דוד

כי השואל מה ואין נותנים לו יחפר ויכלם: (ז) זה עני קרא. כשזה הקורא הוא עני ומוכנע הנה ה' שומע: (ח) ויחלצם. יוציאם בשליחותו של מקום: (יא) כפירים. ר"ל גדולים ועשירים: (יג) האמן

באור המלות

תהרו. כמו ואל תופע עליו נהרה (איוב ג'): (ח) חנה בא תמיד על מחנה החונים בשד: וביחוד הנכונים למלחמה וכן פירשתי וחניתי לביתי מצבה (זכריה ט' ח'). ויחלצם מענין חלוצי צבא, וכן ואחלצה צוררי ריקם: (יד) לשונך, שפתיך. הלשון מציין הדבור התכוניי, ומוסיף שפתיך שהוא הדבור הפשוט, שהשפה חיצונית נגד הלשון (למעלה י"ב ה', ולקמן ק"כ ב', קמ"ד ד',. ועי"ל ע"ח

תפלות דוד באור הענין

הצרה שקרא עליה, כי גם מכל צרותיו הושיעו, וא"כ מזה נדון ק"ו, כי. (ז) חונה מלאך ה' סביב ליראיו שיראיו א"צ לנעוק כלל מן הצרה. כי מלאך ה' ושלוחו עומד תמיד סביבם כמחנה מזוינת ויחלצם, יעשה אותם חלוצים בכלי זיין, כי נדמה כמחנה מלאכים חלוצי צבא עומדים סביבם לשמרם מכל רע, (ורמז על האנשים שהתחברו אליו אח"כ בברחו מפני אכיש אל מערת עדולם (ש"א כ"ב) שהיו רבים עמו יראי ה' וחלוצי צבא למלחמה): (ח) טעמו, אמר עוד הבדל בין תאוות ה' לתאוות טבעיות או תאוות בני אדם, שמהם לא ישיגו רק הערב והמועיל לא את הטוב, אבל ה' מלבד שהוא ערב הנרגש לחוש הטעם, שעז"א טעמו, ומועיל הנראה בחוש הראות שעז"א וראו, הוא ג"כ טוב, עד שגם בטעם ובראיה יטעמו ויראו כי טוב ה', עד שאשרי הגבר יחסה בו, שישיג בזה גם אושר נפשי רוחני מצד החסיון עצמו, חוץ מן התועלת שימצא מן החסיון: (ט) יראו את ה' קדושיו, עפ"ז מצוה לקדושי ה' שיראו את ה', והנה העכו"ם אשר התקדשו להבלי עכו"ם היו מתקדשים ע"י נזירות שפרשו א"ע מן הישוב, אבל יראתם לא היתה יראת ה' רק יראת הבלים ויראת עצמם פן יקרה להם נזק, אבל אתם קדושיו יראו רק את ה', והנה הנזירים שבעכו"ם היה להם מחסור מצד שני ענינים, אם מחסור בחיריי במה שפרשו מכל הנאות העולם, אם מחסור הכרחיי שע"י שלא עסקו בצרכיהם השיגם המחסור עד שהיו צריכים לאכול שרשי רתמים כנודע, אבל יראי ה' המבוקש מאתם רק שישמרו כפי מצות התורה לא הבריחה מן הישוב, ואין להם לא מחסור בחיריי, כי אין מחסור ליראיו, כי התורה לא צותה שיחסר את עצמו מטובה, ולא מחסור הכרחי, כי. (י) כפירים בעת אשר רשו רעבו, אם רשו מכלי הטרף לא ימצאו מזונם, וכן בני אדם אם רשו מנכסיהם ירעבו, אבל דורשי ה' (רשו) לא יחסרו כל טוב, דורשי ה' גם בעת אשר רשו לא יחסרו כל טוב כי ה' מזמין מזונותיהם: (יא) לכו בנים, אצל העכו"ם הנ"ל היה הקדושה והיראה דבר מיוחד רק לגדוליהם וכהניהם, לא כן יראת ה' גם בנים הקטנים לכו שמעו לי יראת ה' אלמדכם, שיראת ה' היא מושגת לכל נפש: (יב) מי האיש, נזירי העכו"ם פרשו א"ע מן העולם, או מצד שמאסו בחיים, או מצד שמאסו בטוב העולם ובחרו לחיות חיי צער, אבל אני אלמד יראת ה' גם להאיש החפץ חיים, וגם להאיש האוהב ימים לראות טוב, שיוכל לחיות עם יראת ה' חיי ההצלחה והטוב, כי יראת ה' לא תבקש מן האדם שיפרוש לגמרי מן הישוב, רק זאת תבקש. (יג) נצור לשונך מרע, שלא ידבר

יד נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: טו סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: טז עֵינֵי יְהוָה אֶל־צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל־שַׁוְעָתָם: יז פְּנֵי יְהוָה בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: יח צָעֲקוּ וַיהוָה שָׁמֵעַ וּמִכָּל־צָרוֹתָם הִצִּילָם: יט קָרוֹב יְהוָה לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב וְאֶת־דַּכְּאֵי־רוּחַ יוֹשִׁיעַ: כ רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְהוָה: כא שֹׁמֵר כָּל־עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: כב תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה

ת"א נצר לשונך . עכו"ם שם . ספר הזוהר פרשת משפטים : בקש שלום . ברכות ז . יבמות קט . קידושין מ : עיני ה׳ . ס׳ הזוהר פ׳ תשא ופ׳ ויקהל ופ׳ פקודי : קרוב ה׳ . עקרים מ"ג פכ"ד : רבות רעות צדיק . ס׳ הזוהר פ׳ וישב : תמותת רשע . סנהדרין פ"א : כל עצמותי ברכות כח . ספר הזוהר פרשת תרומה ופ׳ ואתחנן :

ע"ש (יד) זהר משפטים תזריע שלח האזינו ספרי ראה תנ׳ מצורע שו"ט לט נב : (טו) ויק"ר ט כא במד"ר יט דב"ר ס ירו׳ פיאה א א רדר"א יב : (טז) זהר שלח שהש"ר ח : (יח) ב"ר כא : (יט) זהר יתרו בלק ויק"ר ז אדר"נ ד ח אגב"ר יט : (כ) זהר וישב בר"ר עט אגב"ר סח : (כא) פדר"א יז שו"ט לב : (כב) זהר תצא אגב"ר נא :

רש"י

בלעז . כמו כל מלאכה (שמות י"ב) : (טו) בקש שלום . במקומך , ורדפהו במקום אחר : (יז) פני . פנים של זעם ליאריה"ש בלעז כמו (ויקרא כ׳) ושמתי אני את פני באיש ההוא , כך חברו מנחם : (יח) צעקו . הצדיקים וה׳ שומע : (כ) רבות רעות צדיק . הרבה רעות ופחדים באים עליו ומכולם נצל : (כא) שומר . הקדוש ברוך הוא כל עצמותיו : (כב) תמותת רשע רעה . תמותה את הרשע הרעה שהוא עושה. תמותת, תמית : ולא יאשמו . לא יתהרסו לאמר אשמנו שחסינו בך , דשונסירונ"ש בלעז :

מצודת דוד

חיים . חיי עולם הבא : אוהב ימים . ר"ל אוהב ימי העולם להרבות במעש"ט: לראות. בטוב האמתי בעוה"ב : (טו) בקש שלום . בקשתך יהיה לעשות שלום בין איש לאחיו : ורדפהו . ר"ל מתוך תהיה מחזיר אחר השלום : (יח) צעקו . אבל כאשר יצערו בתפלה ויבוטו לה׳ אז ישמע להם ויצילם מצרותם : (יט) לנשברי לב . המכניע עצמו ושב ממעשיו : (כ) רבות רעות . אף אם יבוא על הצדיק רעות רבות אין תוחלתו נאבדה כי מכולם יצילנו ה׳ : (כב) תמותת וגו׳ . הרעה שהרשע עושה היא תמית אותו ר"ל העון עצמו מקטרג

מצודת ציון

ובא אליהם : (יז) פני . ענין כעס הוא וכן אתן את פני (ויקרא כ) וזהו לפי שבהפנים נראה הכעס : (יט) דכאי. ענין כתות ונשבר : (כא) מהנה . מהן : (כב) יאשמו . מל׳ שממה וכן עדרי הצאן נאשמו (יואל א׳) :

באור הענין

נס"ר בלשון , ולא כרכר בשפתיו , וגם לא תבקש שיגרת מן הישוב , רק . (יד) **סור** מרע ועשה

באור המלות

ל"ו) : (יט) רב רוח . עמ"ש ישעיה (נז ט"ו , ס"ה י"ד) לקמן (נ"א י"ט) , ועי׳ יחזקאל (י"א י"ט) :

תפלות דוד

ט״ב, שהמצא בין בני אדם שאם יש מציאות לעשות רע וגם טוב , ותסור מרע ותעשה טוב , משא"כ במדבר לא תוכל לעשות טוב וגם אין שם מציאות לסור מן הרע שאין נמצא שם רע , ולפ"ז **בקש שלום**, שהוא שלום הקיבוץ המדיני ולא שתבקש שלום ע"י שתברח מן בני אדם , רק **רדפהו** שתמצא בין בני אדם והגם שהם עלולים לריב ולמצה תרדוף אחר את השלום , (וגם כיון בזה נגד דואג שהיה נעצר לפני ה׳ והוא הוציא לה"ר על עיר הכהנים): (טו) **עיני ה׳ אל צדיקים**, שמשגיח עליהם בעצמו לראות מה שיחסר להם , ובכ"ז **אזניו אל שועתם** , שלפעמים ישועו אמה מרעה הנדמה להם לפי דעתם הגם שאינה רעה לפי האמת , וגם בזה ימלא שועתם : (טז) **פני**, וגם **פני ה׳** והשגחתו לרעה **בעושי רע להכרית** בארץ **זכרם** של הצדיקים , שמענים גם את הרשעים שרוצים להרע להם (ורמז בזה ג"כ על דואג) , ולא זאת לבד , כי אם . (יז) **צעקו** מן הצרה , אז **וה׳ שמע**, ולא לבד שמציל מצרה זאת שצעקו עליה כי **מכל צרותם הצילם**: (יח) **קרוב**, גם ה׳ עומד **קרוב לנשברי לב** ע"י צרותיהם , וא"ת **דכאי רוח** שהכות הפנימי נדכא על ידי צוקה פנימית או ע"י עונותם , **יושיע** : (יט) **רבות רעות צדיק** , החולאים שפרשם ע"י קלקול בא׳ מיסודות הגוף אין להם תרופה, ואז כל המכאובים הנראים הם רק נחת שסבת כולם הוא האבר הראשי שהשגתה תלויה בו שהוא נתקלקל, אבל הרעות הבאות על חיצונית הגוף הגם שהם רבים , כגון שלקה עור בכמה מקומות , אינם מסוכנים , וז"ש **רבות רעות צדיק ומכולם יצילנו ה׳** אחר **ששומר כל עצמותיו** שהם עמודי הגוף **שאחת מהנה לא נשברה**, הרעות הרבות אינם מסוכנות , אבל . (כא) **תמותת רשע רעה אחת** , כי הרעה שלו היא עומדת על האבר הראשי שבו , והיא הגורמת מיתתו , ועוד יש הבדל ביניהם כי **שונאי צדיק יאשמו**, שמלבד שימותו עוד נשארו אשמים , עד שגם נפשם נכרתה לעוה"ב ,

רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ׃ כג פֹּדֶה יְהוָה נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל־הַחֹסִים בּוֹ׃

לה א לְדָוִד ׀ רִיבָה יְהוָה אֶת־יְרִיבַי לְחַם אֶת־לֹחֲמָי׃ ב הַחֲזֵק מָגֵן וְצִנָּה וְקוּמָה בְּעֶזְרָתִי׃ ג וְהָרֵק חֲנִית וּסְגֹר לִקְרַאת רֹדְפָי אֱמֹר לְנַפְשִׁי יְשֻׁעָתֵךְ אָנִי׃ ד יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיַחְפְּרוּ חֹשְׁבֵי רָעָתִי׃ ה יִהְיוּ כְּמֹץ לִפְנֵי־רוּחַ וּמַלְאַךְ יְהוָה דּוֹחֶה׃ ו יְהִי־דַרְכָּם חֹשֶׁךְ וַחֲלַקְלַקֹּת וּמַלְאַךְ יְהוָה רֹדְפָם׃ ז כִּי־חִנָּם טָמְנוּ־לִי שַׁחַת רִשְׁתָּם חִנָּם חָפְרוּ לְנַפְשִׁי׃ ח תְּבוֹאֵהוּ שׁוֹאָה לֹא־יֵדָע

ורשתו

רש"י

לה (א) **ריבה** ה' את יריבי. עשה מריבה עם אותם שעושים מריבה עמי: לחם. לשון מלחמה וכן לוחמי. הלחם עם הנלחמים עמי: (ג) והרק חנית. הזיין כמו אריק חרבי (שמות ט"ו) גורק את חניכיו (בראשית י"ד): וסגר לקראת רדפי. הגן ביני וביניהם כמחיצה: לנפשי. אימויי מאימוי"ש בלעז כמו כרו שוחה לנפשי (ירמיה י"ח): (ו) חשך וחלקלקות. שניהם יחד כדי שיחליקו רגליהם בחלקלקות והחשך אינו מניחם להשמר מן החלקלקות, כד"א (שם כ"ג) לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפילה ידחו ויפלו בה: (ז) חפרו לנפשי. שוחה ליפול בה: (ח) שואה. חשך. ברואינ"ה בלעז: ורשתו אשר טמן. כן דרך לטמון הרשת ולכסותו בקש או בעפר כדי שלא

מצודת ציון

לה (א) לחם. מל' מלחמה: (ג) והרק. ענין הוצאת הדבר מתערה כמו והרב אריק (ויקר' כ"ו): (ד) יסגו אחור. יחזרו אחור וכן לא נסוג אחור (לקמן מ"ד): חשבי. מל' מחשבה: (ה) כמץ. הוא פסולת התבואה: (ו) וחלקלקות. מלשון חלק: (ז) שחת. בור: רשתם. כמו ורשתם והוא פח יקוש: (ח) שואה. חושך כמו אמש שואה (איוב ל'):

מצודת דוד

עליו: (כג) פודה. בגמול שכר המעשים טובים פודהו מן הצרה: **לה** (א) את יריבי. עם המריבים עמדי תריב אתה בעבורי: (ב) החזק. אחוז בידך מגן וכו' והוא דרך משל מלשון הנוהג באדם: (ג) וסגר. התיצב בדרך וסגור לקראתם לבל ירדפו אחרי: (ד) יבושו. כאשר לא יוכלו לי: (ה) יהיו כמוץ. יהיו נעים ונדים ממקום למקום כמוץ הנד מפני הרוח: (ו) יהי דרכם חשך. לבל יראו להשמר ויהיה דרכם חלק וימעדו רגלם בעת ינוסו כשירדפם המלאך והוא משל לומר שיהיו נלכדים בצרות ולא יוכלו להנצל. (ז) חנם. על לא חמס בכפי: לנפשי. כמו לגופי וכן ברזל באה נפשו (לק' ק"ה): (ח) תבואהו. תבוא עליו חושך שלא ידע להזהר: אשר טמן. כי כן הדרך להטמין ולכסות הרשת לא

באור המלות

(ב) **מגן וצנה** מגן בפני קשת, וצנה בפני חרב: (ג) **וסגור** לפניהם הדרך: (ד) **יבשו ויכלמו**. הבושה הוא מעצמו והכלימה הוא מאחרים, ויסוגו אחור הוא מעצמו והוא יותר מבושה, ויחפרו מאחרים והוא יותר מכלימה, ומוסיף

תפלות דוד

באור הענין

אבל. (כב) **פודה ה' נפש עבדיו ולא יאשמו**, שהגם שיבא יסורים על גופם לא יאשמו בנפשם: **לה** (א) **לדוד**, תפלה זו התפלל נגד שונאיו ורודפיו, **ריבה ה' את יריבי**, ריבה עמהם טרם שיבואו כלל למלחמה, ואם כבר הגיע הדבר לידי מלחמה **לחם את לוחמי**, לחם אתה עמהם, ואם הגיע הדבר עד שאצטרך ללחום בעצמי, עכ"פ. (ב—ג) **החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי** להגן בפני, ואם הגיע הדבר עד שאצטרך לברוח **הרק חנית וסגור** הדרך **לקראת רודפי** שלא יוכלו לרדוף אחרי, **ואמר לנפשי ישועתך** אני להציל עכ"פ את נפשי: (ד) **יבושו מבקשי נפשי** הרוצים להרגני, וגם **יסגו אחור חושבי רעתי**, שהם קלים מן המבקשים נפשי: (ה) **יהיו** יענשו ע"י סבה חיצונית כמוץ הנשא מפני רוח, ולא בדרך הטבע רק **מלאך ה'** יהיה **הדוחה** אותם וגם. (ו) **יהי דרכם**, בעצמם **חשך והלקלקות**, עד שיחלקו וידחו באפלה מעצמם, וגם בזה יהיה שלית ההשגחה **שמלאך ה' ירדוף אותם**: (ז) **כי חנם**, דרך צידי חיות שחופרים חפירה, וסביבה שומים רשת שתלכד החיה עת תלך שם, אומר **שלחנם טמנו** את הרשת וגם מה **שחפרו לנפשי** הכל היה **בחנם**, כי לא עשיתי להם רעה, לכן. (ח) **תבואהו שואה** השך פתאומי, אשר **לא ידע** להזהר, ועי"כ תלכדו הרשת עצמה אשר טמן, כי ע"י השואה והחשך יפול בה, באופן שנפעל

כפיו

וְרִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־טָמַן תִּלְכְּדוֹ בְּשׁוֹאָה יִפָּל־בָּהּ׃ ט וְנַפְשִׁי תָּגִיל בַּיהוָה תָּשִׂישׂ בִּישׁוּעָתוֹ׃ י כָּל עַצְמוֹתַי ׀ תֹּאמַרְנָה יְהוָה מִי כָמוֹךָ מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ׃ יא יְקוּמוּן עֵדֵי חָמָס אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתִּי יִשְׁאָלוּנִי׃ יב יְשַׁלְּמוּנִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה שְׁכוֹל לְנַפְשִׁי׃ יג וַאֲנִי ׀ בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי שָׂק עִנֵּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי וּתְפִלָּתִי עַל־חֵיקִי תָשׁוּב׃ יד כְּרֵעַ כְּאָח־לִי הִתְהַלָּכְתִּי כַּאֲבֶל־אֵם קֹדֵר שַׁחוֹתִי׃ טו וּבְצַלְעִי שָׂמְחוּ וְנֶאֱסָפוּ נֶאֶסְפוּ עָלַי נֵכִים וְלֹא יָדַעְתִּי קָרְעוּ וְלֹא־

ת"א ואני בחלותם. ברכות יב: ובצלעי שמחו. מגילה טו סנהדרין קז: דמו

רש"י

ירנה בה העובר עליה עד שנלכד בה: (ט) ונפשי תגיל. כשאראה במפלתם: (י) כל עצמותי. יקלסוך על כך, כי עתה. (יא) יקומון. עלי תמיד עדי חמס וגו': (יג) ותפלתי על חיקי תשוב. כלומר ואם יאמרו לא עניתי נפשי אלא לרעתם שיכבד עליהם חליים. תפלתי שהתפללתי עליהם תשוב אלי: (יד) כרע כאח לי התהלכתי. כאלו היו לי אחי ורעי התהלכתי מיצר עליהם על צרתם: כאבל אם. כבן המתאבל על אמו או כאם המתאבלת על בנה: קודר. לשון שחרות: שחותי. לי שפלות: (טו) ובצלעי שמחו ונאספו. וכשאני צולע נשבר בא עלי שמחו ונאספו: נאספו עלי

מצודת דוד

אשר נראה להשמר ממנה: תלכדו. את הפורש אותה: בשואה. בעבור החושך הבא עליו לא יראהו ויפול בה: (ט) בה'. בעזרת ה': (י) מי כמוך. מי מושיע כמוך: מחזק ממנו. מן האויב החזק ממנו: מגזלו. ממי שרוצה לגזלו: (יא) יקומון. עדי רשע קמים להעיד בי ושואלים ומבקשים ממני להחזיר דבר אשר לא ידעתי מעולם ולא בא לידי: (יב) תחת. במקום הטובה שעשיתי להם: שכול לנפשי. חפצים להביא עלי עת המיתה: (יג) בהלותם. כשהיו חולים היה לבושי שק והייתי מענה נפשי בצום בעבורם: ותפלתי. ר"ל פן יאמרו שכ"ז היה למען יכבד עוד החולי עליהם לזה אמר ותפלתי מה שהתפללתי עליהם תשוב אל חיקי ותקוים בי: (יד) כרע. התהלכתי כפוף ומעונה כאלו יהיה רע ואחי: כאבל אם. כאם המתאבלת על בנה כן הלכתי בקדרות שחוח: (טו) ובצלעי. ר"ל בהליי כי אז ילאה האדם לעמוד על רגליו ביותר כ"א כהגר ופסח: נכים. אף המוכים

מצודת ציון

שכול. ענין מיתה: (יד) קדר. ענין חושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב'): שחותי. ענין שחיה וכפיפה: (טו) ובצלעי. ענין חגר ופסח כמו והוא צולע (בראשית ל"ב): נכים. מוכה ברגל כמו נכה רגלים (ש"ב ה'):

תפלות דוד

באור המלות

ג"כ לא לבד מבקשי נפשי גם חושבי רעתי, ומוסיף וכולך גם יסוגו ויחפרו אף חושבי רעתי: (י) תגיל תשיש. השישה הם הסימנים החיצונים שיעשו להורות השמחה, והגילה היא בלב השמח בלבו בה', ובגלוי אשיש בישועתו, ועי' לקמן (כ"ח י'): (יג) על חיקי. במצפוני, כמו כעס בחיק כסילים ינוח, בחיק יוטל את הגורל. תשוב, ר"ל שאתפלל פעם אחר פעם: (טו) בצלעי מענין צלע

באור הענין

כפוי יוקש רשע, הבל. (ט) נפשי תגל בה', הגילה בלב תהיה ע"י ה', והשישה בגלוי תהיה ע"י ישועתו, והנה יספר שהריעו לו בין בנפש בין בגוף בין בממון, נגד הנפש אמר ונפשי תגיל, נגד הגוף אומר. (י) כל עצמותי האמרנה, ר"ל כי הדבר שבו נעשה הנס הוא האומר והמעיד על הנס, ובאשר נעשה לי נס בכל עצם מעצמותי ובכל אבר, שכ"א מאיברי היו בסכנה מיוחדת, וא"כ כל עצמותי יעידו על שה' אין כמוהו, ונגד הצלת הגוף יאמרו שהוא מציל עני מחזק ממנו, ונגד הצלת הממון יאמרו שהוא מציל עני ואביון מגוזלו: (יא) יקומון, עתה מבאר איך רצו להרע לו בג' אלה, בקנין ובגוף ובנפש, נגד הקנינים אמר שיקומון עדי חמס להעיד נגדו עדות שקר בעניני ממון, והי' ערמתם כי אשר לא ידעתי ישאלוני, למשל שהעידו שאביו לוה כך מפלוני או שמכר שדהו, דבר שלא יכול להכחישם ולהביא ראיה כנגדם, נגד הגוף, אמר. (יב) ישלמוני רעה תחת טובה. כי מדרך העולם שהבא להרע לחברו בגופו לא יעשה זה רק דרך נקמה אם הוא הרע לו, אמר שהיה הרעה תחת טובה כי אני הטבתי עמהם, ונגד הנפש אמר כי ישלמו שכול לנפשי שרצו לשכל נפשי מהסתפח בנחלת ה': (יג) ואני, יצייר שהוא היה דורש טובתם, ובעת שחלו הגיע ע"ז כ"כ עד שנפל למשכב, והם שמחו ע"מ שנפל למשכב וקוו יום מותו, אומר בהלותם עשיתי כל מה שאפשר, שלבשתי שק, גם עניתי נפשי בצום, גם התפללתי בכונה אל חיקי, ר"ל בלב ובלחישה לא למען הראות לאחרים שמשתדל בעדם כי היתה תפלתי אל חיקי, ולא תפלה אחת לבד כי תפלתי תשוב פעם אחר פעם, וגם. (יד) כרע, כאלו היה רע ואח לי כן התהלכתי בכל שעה לבקרו, וכמי שמתאבל על אמו כן קודר שחותי, עד שמרוב הצער וההשתדלות נעשיתי קודר ושחות:

דָּמּוּ׃ טז בְּחַנְפֵי לַעֲגֵי מָעוֹג חָרֹק עָלַי שִׁנֵּימוֹ׃ יז אֲדֹנָי כַּמָּה תִּרְאֶה הָשִׁיבָה נַפְשִׁי מִשֹּׁאֵיהֶם מִכְּפִירִים יְחִידָתִי׃ יח אוֹדְךָ בְּקָהָל רָב בְּעַם עָצוּם אֲהַלְלֶךָּ׃ יט אַל־יִשְׂמְחוּ־לִי אֹיְבַי שֶׁקֶר שֹׂנְאַי חִנָּם יִקְרְצוּ־עָיִן׃ כ כִּי לֹא שָׁלוֹם יְדַבֵּרוּ וְעַל רִגְעֵי־אֶרֶץ דִּבְרֵי מִרְמוֹת

ת"א בחנפי לעגי. סנהדרין נב: יחשבון

רש"י

נכים. אנשים פסחים כמו שאנו מתרגמין נכה חגירא, ומנחם חברו כמו נכאים (ישעיה ס"ו) אומנוייסי"ץ בלעז: קרעו ולא דמו. אילו היו קורעין את בשרי לא היה דמי שותת לארץ כשמלבינין פני: (טז) בחנפי לעגי מעוג וגו'. בשביל חניפת של לעגות אכילה ושתיה שמחניפין לשאול בשביל שיאכילם וישקם חורקים עלי שניהם. מעוג ל' אכילה כמו אם יש לי מעוג דאליהו (מלכים א' י"ז), ומנחם פתר אותו לשון עוגת לחם (שם) וכן אם יש לי מעוג דאליהו: (יז) כמה תראה. כמה ארך אפים יש לפניך לראות כל אלה: משואיהם. מחשך שלהם: מכפירים יחידתי. מוסב על השיבה נפשי השיבה מכפירים יחידתי (יחידתי נשמתי, סא"א): (יט) איבי שקר. שסונאין אותי על דבר שקר שמעידין עלי מה שלא עלה במחשבתי מעולם אל ישמחו במפלתי: שונאי. שסונאים אותי אל יקרצו עלי עין ללעוג בעיניהם על מפלתי. יקרצו ליגנ"ס בלעז: (כ) ועל רגעי ארץ. על דכאי ארץ וכן

מצודת ציון

קרעו. כן יקרא פתיחת הפה לשחוק וכאשר כן יקרא פתיחת חלונות כמ"ש וקרע לו חלוני (ירמיה כ"ב): ולא דמו. ולא שתקו: (טז) מעוג. תרבה ועוגה כמו אם יש לי מעוג (מ"א י"ז): חרוק. ענין שחיקת וטחינת השנים אלו באלו בהתקצף כמו ויחרקו שן (איכה ב'): (יז) כמה. ענין זמן רב: משואיהם. ענין חושך: מכפירים. אריות ככפירים: יחידתי. נשמתי: (יח) עצום. ענין רבוי וכן עצמו לי אלמנותיו (ירמיה ט"ו): (יט) לי. עלי: יקרצו. ענין כווץ העין ללעג וכן קורץ בעיניו (משלי ו'): (כ) רגעי.

מצודת דוד

ברגליהם נאספו עלי ור"ל כולם נאספו איש לא נעדר: ולא ידעתי. על מה נאספו הלא לא הרעותי את אחד מהם: קרעו. והמה פותחים פיהם בשחוק ואינם יכולים להתאפק ולשתוק מן השחוק: (טז) בחנפי. המה יתחברו עם החנפים הלועגים ומתלוצצים בבני אדם ובעבור מתן התקרובת שמקבלים ממי שרוצה בזה וכל אחד מהם חורק עלי שיניו דרך כעס וקצף: (יז) כמה תראה. עד מתי תראה בעניי ולא הושיע: השיבה. הצל נפשי משאת הצרות אשר יביאו עלי: (יח) אודך. ואז אודך בקהל רב: (יט) איבי שקר. אויבים לי בחנם: יקרצו עין. מלת אל משמשת בשתים כאלו אמר אל יקרצו עין בדרך לעג: (כ) כי לא שלום ידברו. כל דבריהם בריב ומצה: ועל רגעי ארץ. על הנסתרים מפניהם בבקעי ארץ

באור המלות

על ירכו, או שאשכב על צלעי ונדי מפני החולשה. נכים, כמו נכה רוח, עושים את עצמם כנכאים: (טז) לעגי מעוג. מענין לעג, ונפל הלמ"ד כמו בשורש לקח לתע: (יז) משאיהם מהמייתם. ויחידתי, כשאני יחיד ומתבודד: (יט) אויבי שונאי. הכלל למעלה (י"ה י"ח): (כ) רגעי ארץ. נוחי ארץ, (מלשון מרגוע) שהם

תפלות דוד

באור הענין

(טו—טז) ובצלעי, ואז ע"י שחותי ולא יכלתי לעמוד על רגלי ושכבתי לנוח על צלעי ונדי מרוב העמל, כי ע"כ נפל למשכב מעט, אז הם שמחו ע"ז ונאספו, ובעת באו לביתי לבקרני לא הראו שמחתם בפועל רק נאספו עלי נכים, עשו א"ע בפני כאלו הם נכאי רוח ומצטערים עלי ולא ידעתי משמחתם בלב, אמנם קרעו ולא דמו מרוב תשוקתם שאמות קרעו את בגדיהם כאלו אני מת כבר, ולא דממו כדרך לקרוע בדממה ואבילות, רק אחר שקרעו התועדו בחנפי לעגי מעוג, היינו בחברת לועגים ולצים האומרים דברי לעג, וחרקו עלי שנימו בבזיון: (יז—יח) ה' כמה תראה, ר"ל אף שאני לא ידעתי מחשבותיהם שבאים לצחק וללעג, אבל כמה תראה אתה, הלא אתה רואה את כל, כמה וכמה גדלה ראותך על ראותו, וא"כ השיבה נפשי משואיהם ר"ל אני מסוכן בין כך ובין כך, שאם אהיה בחברת אנשים אני מסוכן בשואיהם והמייתם, ואם אפרד מן האנשים להתבודד במדבריות ביחידות אני מסוכן מן הכפירים שבמדבר, וא"כ השיבה מכפירים יחידתי, אם אהיה מתבודד ביחידות, ואז אודך בקהל רב על ההצלה שהצלתני מאנשים רעים ומחיות רעות: (יט) אל ישמחו לי האויב איבתו גלויה והוא שמח בגלוי לז"א אל ישמחו לי, ולרוב תהיה האיבה בעבור סבה כמו שעשה עמו רעה, וכדומה, לז"א שהוא איבת שקר כי לא עשה להם רעה, והשונא הוא בלב ואינו שמח בגלוי רק קורץ עין ימן עלבת, לז"א אל יקרצו עין, והשנאה תהיה בעבור מום או דופי שמצא בו, לז"ש שונאי חנם: (כ) כי, אויביו היו מוציאים דבה עליו, ודרך מוציא דבה להרחיק עדותו, וכששאלו להם ממי שמעתם דבר זה שאתם אומרים עליו רע, היו אומרים ששמעו מפלוני ופלוני שכבר מתו, וז"ש שע"י שלא שלום ידברו ע"כ דברי מרמות יחשבון על רגעי ארץ, היו אומרים שנוחי ארץ ושוכני קברות אמרו דבר זה, אבל אח"כ החזיקו כדבתם ויעיזו פניהם שראו דבר זה גם בעצמם בעיניהם.

יַחֲשֹׁבוּן׃ כא וַיַּרְחִיבוּ עָלַי פִּיהֶם אָמְרוּ הֶאָח ׀ הֶאָח רָאֲתָה עֵינֵנוּ׃ כב רָאִיתָה יְהוָה אַל־תֶּחֱרַשׁ אֲדֹנָי אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי׃ כג הָעִירָה וְהָקִיצָה לְמִשְׁפָּטִי אֱלֹהַי וַאדֹנָי לְרִיבִי׃ כד שָׁפְטֵנִי כְצִדְקְךָ יְהוָה אֱלֹהָי וְאַל־יִשְׂמְחוּ־לִי׃ כה אַל־יֹאמְרוּ בְלִבָּם הֶאָח נַפְשֵׁנוּ אַל־יֹאמְרוּ בִּלַּעֲנוּהוּ׃ כו יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ ׀ יַחְדָּו שְׂמֵחֵי רָעָתִי יִלְבְּשׁוּ־בֹשֶׁת וּכְלִמָּה הַמַּגְדִּילִים עָלָי׃ כז יָרֹנּוּ וְיִשְׂמְחוּ חֲפֵצֵי צִדְקִי וְיֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְהוָה הֶחָפֵץ שְׁלוֹם עַבְדּוֹ׃ כח וּלְשׁוֹנִי תֶּהְגֶּה צִדְקֶךָ כָּל־הַיּוֹם תְּהִלָּתֶךָ׃

לו א לַמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד־יְהוָה לְדָוִד׃ ב נְאֻם־פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי

ת"א נאם פשע. בכורות כח. עקידה שער עג:

רש"י

אין רוגע הים (ירמיה ל"א) עורי רגע (איוב ז') וכן פירש דונש: (כא) האח האח. לשון שמחה, מתהלל בהאות לבו מרוב שמחתם שרואים תאותם מתקיימת: (כג) העירה והקיצה. פמליא של מעלה לשפוט משפטי מאויבי:

לו (ב) **נאם** פשע לרשע בקרב לבי וגו'. הרי זה מקרא מסורס יש בקרב לבי שהפשע הוא יצר הרע אומר לרשע שלא יהא פחד אלהים לנגד עיניו: בקרב לבי. כאדם שאומר כמדומה

מצודת דוד

יחשבו מרמה: (כא) וירחיבו. בשחוק רב: ראתה עינינו. מה שחפצנו לראות: (כב) ראיתה. הלא ראיתה שמחתם עלי אל תשתוק לכם מלנקום מהם נקמתי: (כג) למשפטי. לעשות משפטי ולריב ריבי: (כד) כצדקתך. כפי מדת צדק ולא כמעשי: (כה) האח נפשנו. שמחה נפשנו: בלענוהו. בלענו את דוד: (כו) יחדו. כולם יחדו וכ"א יראה בבושת חבירו: שמחי רעתי. השמחים בבוא עלי הרעה: המגדילים עלי. המתגאים ומחזיקים עצמם לגדולים למולי: (כז) חפצי צדקי. החפצים שאמצא צדקה מה': ויאמרו תמיד. בכל עת יאמרו יגדל ה' החפץ בשלום עבדו: (כח) צדקך. הצדקה שעשית לי: כל היום. אספר תהלתך:

לו (ב) נאם פשע וגו'. ר"ל חושב אני בקרב לבי שהיצה"ר מסית ואומר לרשע אין מי בעולם שיהיה פחד אלהים:

מצודת ציון

ענין בקוע כמו עורי רגע (איוב ז'): (כא) האח. ענין לשון שמחה הוא וכן אמר צור על ירושלים האח (יחזקאל כ"ו): (כו) המגדילים. מלשון גדול: (כח) תהגה. תדבר:

לו (ב) נאם. ענין מאמר הוא כמו נאם האדון (ישעיה א'): פשע. יצה"ר נקרא פשע כמו שנקרא חטאת וכמ"ש

באור הענין

שמחים: (כג) **העירה והקיצה**. יואל, העירה את שמחים וכבר התבאר (חבקוק ב'), שיקיצה הוא מוסיף על העירה: **למשפטי, לריבי**. משפט הוא גמר המשפט לכולא משפטי, וריב נגד העדי שקר (עי' ישעיה ג' י"ג): (כו) **יבשו, יחפרו, כלימה**. התבאר בפסוק ד', ור"ל יבושו מעצמם, ויחפרו מאחרים, והמגדילים בושה וכלימה עלי, ילבשו הם לבוש הבושה והכלימה:

תפלות דוד

באור המלות

וז"ש. (כא) **וירחיבו עלי פיהם**, שאח"כ הרחיבו פיהם בהרחבה יותר, עד שאמרו לאמר **האח האח** הלא זאת **ראתה עיננו**, שהלא בעינינו ראינו שדוד עשה רע כזאת: (כב) **ראיתה**, אומר הנה הם אומרים שראו על דבר שלא ראו, ואני אין לי רק אתה ה' **הלא ראיתה** האמת, ואתה עד, ולכן **אל תחרש**, הגד אתה את האמת, והוא במה שאל תרחק ממני ותריב ריבי להודיע שהאמת אתי: (כג) **העירה**, נגד מה שהגידו דברי מרמות בשם רגעי ארץ ומתים, **העירה והקיצה** את המתים מקבריהם **למשפטי** שיגידו האמת, ונגד מה שאמרו שראתה עינם, עמוד אתה **אלהי וה' לריבי** עד העדי שקר: (כד) **שפטני**, ואתה הוציא לאור **משפטי כפי צדקך** ואז **אל ישמחו לי** אויבי שקר שהכיר למעלה: (כה) **אל יאמרו האח נפשנו** אלה שרצו להשפיל כבודו, **אל יאמרו בלענוהו** אלה שרצו להרגנו: (כו) **יבשו שמחי רעתי** הם האומרים בלענוהו, **ילבשו בשת המגדילים** בושה וכלימה עלי, נגד האומרים האח נפשנו: (כז) **ירנו וישמחו** הצדיקים שהם **חפצי צדקי**, **ויאמרו תמיד יגדל ה'** שגוה שה' שומר את עובדיו ונותן להם שלום שמו מתגדל בעולם: (כח) **ולשוני תהגה צדקך** בשוט הרשעים, **וכל היום תהלתך** בשכר הצדיקים ומשרתם:

לו (א) **למנצח**, במזמור זה יזכיר טענות היצר ופתויו איך יכונן חציו על יתר לירות במו אופל טענותיו בלב, ואת התשובות אשר בם יגלה אותו, ועז"א למנצח **לעבד ה'**, גם יואח עבד ה' את בעל ריבו, ויסב מלחמה שערה בדברים נפלאים ונוראים: (ב) **נאם פשע**

לרשע

אֵין־פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו׃ ג כִּי־הֶחֱלִיק אֵלָיו בְּעֵינָיו לִמְצֹא עֲוֺנוֹ לִשְׂנֹא׃ ד דִּבְרֵי־פִיו אָוֶן וּמִרְמָה חָדַל לְהַשְׂכִּיל לְהֵיטִיב׃ ה אָוֶן ׀ יַחְשֹׁב עַל־מִשְׁכָּבוֹ יִתְיַצֵּב עַל־דֶּרֶךְ לֹא־טוֹב רָע לֹא יִמְאָס׃ ו יְהוָה בְּהַשָּׁמַיִם חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ עַד־שְׁחָקִים׃ ז צִדְקָתְךָ ׀ כְּהַרְרֵי־

אל

ת"א כי החליק. עקידה שם: לדקתך וגו'. נדרים ל"ז חולין סג ערכין ח עקידה שער מד ס' הזוהר פ' אמור ופ' נשא:

רש"י

אני: (ג) כי החליק. הפשע על הרשע חלקלקות בעיניו כדי שימצא הקב"ה את עונו לשנוא אותו: (ד) חדל להשכיל להיטיב. מנע עצמו מהשכיל להיטיב מעשיו: (ה) יתיצב על דרך לא טוב. הקב"ה נתן לפניו דרך הטוב ודרך המות והוא בוחר לו דרך לא טוב: (ו) ה' בהשמים חסדך. בשביל רשעים הללו אתה מסלק חסד מן התחתונים ומגביה אמונתך עד שחקים לסלקם מבני אדם: (ז) צדקתך. יקרה מן הבריות. כהררי אל. בשביל מעשה הרשעים, ומשפטיך באים לעולם עד תהום רבה. ד"א צדקתך כהררי אל מי שאתה רוצה לעשות צדקה עמו אתה מגביהו ומתקפו כהררי אל.

מצודת ציון

לפתח חטאת רובץ (בראשית ד'): (ד) און. עמל ושקר: (ו) בשמים. ר"ל עד השמים וכן בלא יוכלו יגעו בלבושיהם

מצודת דוד

לנגד עיניו. כי אין המקום משגיח בעולם השפל ולזה עשה מה שלבו חפץ: (ג) כי החליק. כי בפתויו מחליק ומיפה לו הדבר הזה בעיניו וכל כוונתו למצוא בו עון להשניאו בעיני המקום כי אינו דורש שלום אליו: (ד) דברי פיו. הרשע ניסת לו ובפיו ידבר און ומרמה ומונע עצמו להשכיל בדבר ולחקור על האמת ולהטיב דרכו: (ה) על משכבו. בעת אשר יפנה מן הטרדות: יתיצב. עם כי מתחלה הוא נצב בדרך ובהנהגה אשר איננה טובה ולא פקר עדיין לעשות הרע אבל סוף הדבר אשר לא ימאס אף ברע כי כן דרך הכניסת ליצה"ר: (ו) בהשמים. אבל האמת שחסדי ה' הוא גם בעולם השפל מן הארץ עד השמים ובכל ישגיח: אמונתך. האמנת תשלום גמול: (ז) צדקתך. הצדקות שאתה עושה להצדיקים גבהו ורמו כהררי אל: משפטיך. המשפטים שאתה עושה

באור המלות

(ג) **החליק**. את עונו הנזכר בסמוך: (ו) **שמים, שחקים**. שחקים גבוהים משמים (ישעיה מ"ה ח'), לקמן (כ"ז י"א, ע"ז י"ח, ע"ח כ"ג, פ"ט ז'). **חסדך אמונתך**. התבאר ביחוד (כסי' פ"ט): (ז) **צדקתך**

תפלות דוד — באור הענין

לרשע בקרב לבי, בקרב לבי ומהתבונתי נמצא נאום פשע לרשע, היינו הטענות שידבר הפשע אל הרשע, מצייר כאלו החטא מתוכח עם הרשע, כי השכל יעמוד נגד הפשע ויסרב מלמלאות רצונו, והפשע יערוך טענות כנגדו, ואלה הם. כי בכלל המצות והאזהרות שנתן ה' לנו יש שני דעות, י"א שענין התורה והמצוה הוא כמלך מצוה על עבדו זאת תעשה וזאת לא תעשה, שהעבד מחויב לשמוע לקולו מפני פחדו ומוראו בל ישאל כלל מה טעם מצוה זו רק שכן רצה האדון, וי"א שכל המצות הם לתועלתנו, וידמה את ה' המצוה עליהם כרופא המצוה ומזהיר את החולה מה יאכל ומה לא יאכל, שהחולה ישמע לקולו מצד אהבת עצמו כי חפץ חיים. נגד הצד הראשון יטעון הפשע לאמר, **אין פחד אלהים לנגד עיניו**, הפחד שאתה מפחד מאלהים וענשו הוא דבר אמוניי והוא דבר שאינו נראה לעינים ורבים מכחישים אותו שאין פחד ואין דין וחשבון, ומדוע אין פחד אלהים לנגד עיניו? למה אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה בגלוי לנגד עיני בני אדם? ובזה מכחיש פחד העונש וההשגחה, ככל טענות הפילוסופים הידועים המכחישים הגמול והעונש: (ג) **כי**, ונגד הצד הב' שהמצות והאזהרות הם לתועלת האדם ושיסכים השכל עמהם, הנה **החליק אליו בעיניו**, שם לפניו הרכסים לדרך חלק, מראה לו שאין השכל המעשי מכריח אל עשיית המצות ומניעת העבירות, ושואל ממנו **למצוא עונו לשנוא**, שימצא הטעם מדוע ישנא את העון ומדוע ימנע ממנו. והנה הטענה הראשונה יתחזק בה מדרך השכל העיוני, שעל אמונות ההשגחה והשכר והעונש ודומיה יעיין השכל העיוני ולנגדם יוצא הפשע במופתים מזויפים עיוניים, והטענה השניה יתמם בה עם השכל המעשיי, שהוא יבחין על הטוב והרע במעשים ובפעולות, ובו יוצא הפשע לחפות כסף סיגים על חרש להראות שאין עול בעשות הרע ע"פ טענות לקוחים מהתבונה המעשיית: (ד) **דברי**, אחר שספר נאום הפשע וטענותיו, כפי מה שהם בקרב לבו שגם הוא עברו בלבבו טענות היצר ופתויו, יאמר כי הוא בחן כי **דברי פיו** של הפשע הם **און ומרמה** שמופתיו אשר לוקח מהשכל העיוני הם מרמה וזיוף, והטענות שטוען מצד השכל המעשי הם און, שמצד עצמו אלא און לכן טוב בעיניו כל רע, ומבאר שמה שטועה בשכל העיוני בא מצד **שחדל להשכיל**, לא מצד שהשכיל רק מצד שלא השכיל, שאם היה משכיל על דבר היה מוצא האמת, ומה שטועה מצד השכל המעשי בא מצד **שחדל להיטיב**, שאם היה רוצה להיטיב מעשיו היה מרגיש שמצות ה' הם טובים וישרים: (ה) **און**, מבאר שהאדם מצד תולדתו וטבעו נוטה שישכיל את האמת ושייטיב מעשהו ופעולותיו,

ראוי שימאס ברע וידבק בטוב, רק ע״י שאון **יחשוב על משכבו** אם רק יחשוב מחשבת און בעיון או אם רק **יתיצב על דרך לא טוב** במעשה, הגם שלא יהיה בקום ועשה רק בשוא״ת, שלא יחשוב ויעיין אחרי האמת ולא ישתדל לעשות טוב, זה יצמיח בלבו שורש פורה ראש ולענה עד **שרע לא ימאס**, ויאמר על רע טוב: (ו) **ה'**, עתה בא להתוכח ולהשיב על נאום הפשע וטענותיו, תחלה השיב נגד מ״ש אין פחד אלהים לנגד עיניו, שהיה השאלה מדוע אין ה' מעניש את הרשעים ומשלם שכר הצדיקים היכף בעוה״ז, על זה משיב ה' **בהשמים חסדך**, ר״ל כי הנהגת ה' את עולמו תתפרד לשני ראשים. הא' היא ההנהגה הטבעיית הסדורה וקבועה עפ״י חקים קבועים מוגבלים לא ישתנו, כמו יום ולילה קיץ וחרף גשם ובצורת וכדומה, והנהגה זו קבועה בשמים, שעפ״י תנועת הגלגל וסדר המאורות ומהלכתם יחייבו פעלים בשפלים כפי חקם אשר קצב להם יוצרם מראשית קדומים, והנהגה זו נקרא בכתבי הקדש בשם אמונה, כי ה' שומר אמונתו בם בל ישנה חקם אשר קצב להם, כמ״ש שמים תכין אמונתך בהם, לעולם ה' דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך, (כמ״ש למעלה ל״ג על וכל מעשהו באמונה). השנית היא ההנהגה הבלתי קבועה, שהשם ישנה הטבע וינהיג הנהגה אחרת פלאיית כפי צורך העת והענין לפי שעה, כמו בעת יצ״מ ובמדבר אשר נגד אבותם עשה פלא, והנהגה זו קבועה בשחקים שהם גבוהים משמים והם ירמזו תמיד על הנהגה זאת, והנהגה הזאת נקראת בשם חסד, כי בה לא ישמור אמונה וקיום אל חקיו שקצב, רק יעשה כפי חסדו לנוצרי בריתו ועדותיו, והנה כפי המדומה לבני אדם ידמה להם שההנהגה הטבעיית שהיא אמונה קבועה בשמים, והנהגה הנסיית שהיא חסד קבועה בשחקים, רצוני, שהטבע תלך תמיד לפי החקים הקבועים ולא תשתנה בשום פעם מעצמה, רק עת ירצה ה' לנהוג הנהגה נסיית יעזוב חקיו הטבעיים וישדד אותם, באופן שהנס אינו בא מן השמים ומהלך הגלגלים רק ע״י העמדת השמים ושביתת כחם והגברת כח השחקים, ולפ״ז השכר והעונש אינם טבעיים רק נסיים, רצוני, שע״י שישמור אדם מצוה או יעבור עבירה לא תשתנה הטבע בעבורו על פי סדר הטבעי, רק עפ״י סדר אחר נסיי אם ירצה ה' לגמלו או לענשו, עד שיצטרך אל הגמול והעונש רצון מיוחד מאת ה' והנהגה חדשה בבלתי אמצעי, אבל כל עוד שתונח הטבע על מכונתה יצוייר שיעברו רשעים עבירות גדולות ויצלחו והצדיקים יהיו מעונים ביסורים אם מזלם מחייב זאת, באשר אין קשר למעשה בני אדם עם חקי הטבע, ובזה יטעון הפשע לאמר אין פחד אלהים לנגד עיניו, וכן לפ״ז הנהגת הנס והגמול והעונש שאינו טבעי אינו קבוע רק מתחדש לפי שעה, ולא יצוייר כלל חסד בשמים ואמונה בשחקים, אבל התורה תלמדנו להפך, כי כבר העידה התורה שהטבע בכל פעולותי' נמשכת אחר מעשי בני אדם הטובים או הרעים, שאם ייטיבו מעשיהם יעוררו את הכנור הטבעי המנגן לצאת לקראתם בתופים ובמחולות ולהריק עליהם ברכה, ואם ירעו מעשיהם יתקלקלו סדרי הטבע ומערכותיה יעוררו רעה ומחסור, כמבואר בפ' בחקותי ובכ״מ, שאם ישמעו מצותיו יתן גשם ומטר וכל טוב, והשפך בהפך, מבואר כי היוצר את העולם הגדול בכלל המיוסד על חקים טבעיים קבועים בלתי משתנים ואת העולם הקטן שהוא האדם אשר הוא לבדו יתנהג עפ״י חקים אחרים בחירייים אשר ישנה אותם בבחירתו, והוא בבחירתו ימשול על חקי גופו הטבעיים ויכריח אותם שיכנעו תחת חקי השכל והרצון הבחירייים לשמוע תורת ה' ומצותיו, השכיל בחכמתו הנב״ת לקשר הנהגת שני העולמות האלה בקשורים נפלאים דקים וחבלים רוחניים נעלמים, באופן שהנהגת הטבע וחקיה בעולם הגדול יכנעו וימשכו אחר הנהגת המעשים הבחירייים בעולם הקטן, עד שידמו העולם והאדם (כדברי העקדה) כשני כלי זמר הנערכים בערך אחד שיתנענעו טורי הכנור הגדול לפי מה שיפרטו על הכנור הקטן לעומתו, עד שכל מעשי האדם רע או טוב יעורר כנגדו רע או טוב בעולם הגדול, ולפ״ז הנהגה הפלאיית לפי המעשה שהוא החסד נמצא גם בשמים והטבע, שגם היא תתנהג כפי מעשי בני אדם, ועז״א **ה' בהשמים חסדך**, וכן האמונה שהיא ההנהגה הקבועה עפ״י חקים קבועים נמצא גם בשחקים, שההנהגה השניה הנסיית לפי המעשה אינה מקריית באופן שישדד חקי הטבע לפי שעה, רק טבע אחרת קבועה וסדורה ג״כ לנוסס נסים ליראיו לפי מעשיהם, ועז״א **אמונתך עד שחקים**: (ז) **צדקתך**, אולם יש הבדל בין שני מיני הגמולים, בין הנס הגמור הגלוי הבא משחקים, כמו קריעת ים סוף וירדן וירידת המן שראו הכל שהוא נס לצורך ישראל ולפי מעשיהם, ובין הנס הנסתר הבא על פי הטבע, כמו ירידת המטר לשומרי מצותיו הבא מן השמים שזה בלתי מורגש לכל ורבים יאמרו שעולם כמנהגו נוהג ושהמטר ירד עפ״י טבע לא עפ״י המעשים, וכבר באהרתי (בפי' ישעיה ס' כ״ט ובכ״מ) שכמו שצדקה ומשפט הבאים אצל בני אדם נבדלים במה שהצדקה מורה על מצות שבין אדם למקום ומשפט מורה על מצות שבין אדם לחברו, כן שני שמות אלה בבואם אצל האלהים מובדלים, במה שהצדקה תורה על המעשים שיעשה ה' מצד אלהותו והמשפט מורה על המעשים שיעשה בהשקף על בני אדם, לפ״ז הנסים הגלוים שיעשה ה' נקראים בשם צדקה, כי יעשם מצד אלהותו ורצונו

אֵל מִשְׁפָּטֶיךָ תְּהוֹם רַבָּה אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ יְהוָה׃ ח מַה־יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן׃ ט יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ
ונחל

ת"א משפטיך וגו' . חולין שם : אדם ובהמה . שם ה' : מה יקר. סוטה מט עקרים מ"ב פטו : ירויון מדשן . סנהדרין ק:

רש"י

לשון תוקף כמו (יחזקאל י"ז) ואת אילי הארץ לקח , משפטיך תהום רבה מי שאתה רוצה לדון אותו וליקח נקמתך ממנו אתה מורידו עד תהום רבה . משפטיך יושטי"א בלעז (סא"א) : אדם ובהמה תושיע ה' . בני אדם שהם ערומים בדעת כאדם הראשון ומשימין עצמן כבהמה בענוה תושיע ה' : (ח) מה יקר החסד . אינו כדאי להמשך על הרשעים הללו , אבל בני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון

מצודת ציון

(איכה ד') ור"ל עד לא יוכלו : (ז) כהררי אל . כרוא: להגדיל דבר מה סומכו למלת אל וכן וענפיה ארזי אל (ת' פ') :

מצודת דוד

להרשעים רבו כמו תהום רבה ובכל תשגיח לשלם כפי הגמול : אדם ובהמה . אתה ה' תושיע האדם ואף הבהמה כי על הכל תשגיח : (ח) מה יקר . מה מאד יקר וחשוב בחסד שאתה עושה : יחסיון . כי בחסדך תהיה להם למחסה : (ט) ירויון . ישבעו מהטוב הבא להם מן השמים : ונחל .

תפלות דוד

באור המלות

משפטיך . עי' ישעיה (נ"ט) . אדם ובהמה . עמ"ש

באור הענין

הפשוט מבלי ישקיף על המשפט הטבעי הקבוע, והמשפט מורה על הנהגת הטבע לפי מעשי בני אדם רע או טוב , עז"א צדקתך כהררי אל , שהצדקה שהם הנסים הגלוים הם נראים לכל כהררי אל , אבל משפטיך מה שאתה גומל ומעניש בנסים נסתרים בחקי הטבע הם מכוסים כתהום רבה , עד שלכן יסתפקו רבים בגמול ועונש הזה ויכחישו אותו . עתה מבאר מדוע יהיה כן כי אדם ובהמה תושיע ה', מצד שהאדם הוא מורכב משני חלקים , חלק א' הוא בהמה , כי אין הבדל בין גוף האדם לגוף הבהמה , עד שמצד גופו הוא בהמה ונתון תחת חקי טבעיים מוכרחים , ומצד נפשו ושכלו הוא אדם ויכול לבחור ולעשות כפי בחירתו נגד טבעו , ואם היה השכר והעונש גלוי לא היה בוחר בטוב ומואס ברע מצד בחירת השכל , רק מצד טבע גופו , כמו שלא ישתה כס המות מצד טבע גופו , כי כל מה שיעשה האדם בעבור תועלת וערב לגוף , עושה זאת מצד בהמותו לא מצד בחירתו האנושית , שתכלית הבחירה היא רק אם יעשה הטוב בעבור שהוא טוב ובעבור חק השכל נקי מכל פניה גופנית , ולכן היה מההכרח להסתיר השכר והעונש בתהום רבה כדי שימצא מקום לעשיית המצות מצד החלק שהוא אדם , ובזה הורה ג"כ ברמז איך יצוייר שמעשי האדם הבחיריים יפעלו שנויים בעולם הגדול ובטבע הכולל , כי דוגמת זה נראה באדם עצמו שהגם שגופו הבהמי מוגבל תחת חקים טבעיים , יוכל האדם מצד שהוא אדם היינו מצד שכלו לשנות את טבע הבהמה ולהמשיכה נגד חקיה הטבעיים עפ"י מעשים שכליים , וכבר באו במק"א שה' ערך את גוף האדם שיכלול בתוכו כל חקים הטבעיים המפוזרים בכל מעשה בראשית , היינו שהוא כולל בתוכו כל העולם הגדול , ובעת תכריע נפשו האנושית השכליית את חקי העולם הקטן וטבעיו תחת ממשלתה , כן תכריע בזה את העולם הגדול , ששניהם ענין אחד : (ח) מה יקר , עתה בא להשיב נגד טענה השנית של הפשע , מ"ש למצוא עונו לשנוא , שטוען שאינו מוצא בשכלו טעם למצות ה' ומדוע ישנא את העון , ביחוד ברוב המצות שבין אדם למקום שהפשע טוען עליהם מה בצע במעשים אלה ומה הפסד בהנחתם , ע"ז משיב כי האדם מיוחד בזה מכל נבראי האדמה , שכולם הניחם ה' אל הטבע לא כן האדם שע"י נפשו האלהית היא נעלה מן הטבע , וצריך להתקדש במעשים מיוחדים , על ידם יקרב אל האלהים וימשוך עליו השפע האלהית ההשגחיית , כי המעשים האלה יש להם סגולה זאת להמשיך עליו חול השפע האלהית ודבקות הרוחניית , עד שנפשו תשוב להיות ממין העליונים.ותשוב אח"כ אל העדן הנצחי לחיי עולם , וזה חסד מיוחד אל מין האדם , וז"ש מה יקר חסדך אלהים , חסד זה יקר מאד , (שהיוקר הוא מי שמציאותו מעט וכן מציאות הרוחניות והאלהית היא מעט בזה העולם הגשמי) , והוא כי בני אדם בצל כנפיך יחסיון , ימלין שכל הנבראים נתונים אל הטבע זולת מין האדם תדבק בו ההשגחה כנשר על גוזליו ירחף , כן האלהים יסוכך עליו כעוף הפורש כנפיו על גוזליו מצד הקורבה שביניהם מצד שהנפש היא חלק מעצמותו ית' : (ט) ירוין , והגם שכל נאצלי הטבע הם חוץ לבית ה' נתונים בחצרותיו החיצונים שהיא הנהגת הטבע , נפשות ב"א הם בני ביתו והיכלו אוכלי לחמו על שלחנו , עד שלחמם אינו לחם הגשמי הטבעי ומימיהם אינו מי מעין ובור , רק לחמם היא מדשן ביתך , לחם אבירים , ומשקם הוא מנחל העדן העליון , שהוא משל אל השפע האלהית תורותיו ומצותיו ויחוד שכינתו ושפע נבואתו , עד שע"י יזכו לכל המעלות הרוחניות , ועתה מי פתי ישאל עוד על טעם המצות שבין אדם למקום , הלא אחר שהאדם מקושר עם האלהים באופן זה , בהכרח שישמור מצותיו שהם האמצעיים
המוביליס

וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם: י כִּי־עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה־אוֹר: יא מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי־לֵב: יב אַל־תְּבוֹאֵנִי רֶגֶל גַּאֲוָה וְיַד־רְשָׁעִים אַל־תְּנִדֵנִי: יג שָׁם נָפְלוּ פֹּעֲלֵי אָוֶן דֹּחוּ וְלֹא־יָכְלוּ קוּם:

לז א לְדָוִד ׀ אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים אַל־תְּקַנֵּא בְּעֹשֵׂי עַוְלָה: ב כִּי

ת"א כי עמך. חגיגה יב ס' הזוהר פרשת לו: כחציר

רש"י

שם ירויון מדשן ביתך וגו': (יב) אל תבואני רגל גאוה. אל תבא עמי רגל הרשעים הללו בעת קטל שכר להיות חלקם עם הצדיקים (לשון חלק אחלי"א פרטיא"ה בלע"ז, סא"א): ויד רשעים אל תנידני. ממקומי בשובי לירש מנה חלקי וחלקו של הרשע בטובה כענין שנאמר (ישעיה ס"א) לכן בארצם משנה יירשו, והוא. (יג) שם נפלו פועלי און. שם יבינו במפלתם ושם דוחו ולא יכלו קום:
לז (א) אל התחר במרעים. מוכיח את ישראל הוא שלא יתחרו בהצלחת המרעים לעשות כמעשיהם

מצודת דוד

ומימי נחל סגולה מהעדן תשקה אותם והוא מדרך משל לרוב השפע: (י) כי עמך. בידך הוא מקור החיים לתת לטוב בעיניך: באורך. בתורה הבאה ממך בו לבד נראה האמת ר"ל מיוחדת וסגולה היא משל אור: (יא) ליודעיך. להיודעים אותך להאמין כך: (יב) אל תבואני. אל תביא אלי רגל אנשי גאוה לשלול לי והרשעים לא ינידו אותי ממקומי ביד החזקה: (יג) שם נפלו. במקום אשר יבואו לשלול לי שם נפלו ויהיו דחוים מבלי קום:
לז (א) אל תתחר. אל תתערב במרעים לעשות כמעשיהם: בעושי עולה. בהצלחת עושי עולה: (ב) כי כחציר.

מצודת ציון

רבה. גדולה: (י) מקור. מעין הנובע: (יג) נפלו. כמו יפלו. עבר במקום עתיד:
לז (א) תתחר. ענין הדמות והתערב כמו ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיה י"ב): במרעים. ברשעים:

תפלות דוד

באור המלות

ההו"ה (ויקרא סי' י'): תבואני. היה ראוי לאמר אל תבוא אלי, רק שמצייר גאות עצמו כעצם מופשט, והיא איננה באה מן החוץ אליו רק היא התפעלות עצמו, ופי' אל תבא אותי היינו בנפשי: (יג) שם. מציין מקום רחוק, במזה נגזר שם שמים, ר"ל בעולם הגמול:
(א) התחר. לרד"ק התי"ו שורש, כמו למה תתחרה ברעה והוא קל, ויותר נראה ששרשו חרה בבנין התפעל,

באור הענין

המובילים אל התכלית הזה, והם הלחם והמים בם השבע הנפש בת אלהים הזאת אשר בצל כנפיה תחסה: (י) כי עמך, ר"ל כי כל בעלי חיים שהם תחת הטבע ישיגו מן הטבע החיים והאור, החיים להחיות הגוף והאור להוציא המוחשים, אבל החיים הטבעיים הם רק ניצוץ נוזל מן החיים האמתיים אשר מקורו הוא אצל ה', עד שהחיים הטבעיים והרוחנים יאמר עליהם שם חיים רק בשיתוף השם, כי הרוחנים הם החיים האמתיים הנובעים מן המקור, והגשמיים הם חיים מדומים, וכן האור הגשמי המוציא חוש הראות מן הכח אל הפועל הוא רק ניצוץ מן האור הרוחני האלהי שהוא האור האמתי ושורש לכל האורות, עד שערך האור הגשמי אל האור הזה כערך החושך אצל האור, כמו שהחוש לא יצא מכח אל הפועל רק ע"י האור, כן האור העולמי לא יקנה מציאות ולא יתראה רק ע"י האור העליון, ועז"א **באורך נראה אור**, שע"י אורך הנעלם האור נראה ויוצא אל הפועל, כמ"ש לכו ונלכה באור ה', ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום, שהחיים האמתיים הם הדבקות בה', והאור האמתי הוא אור ה' והדרו, ואחר שהמצות הם סולמות ומסילות שבם יעלה האדם ממקור החיים ויראה לחזות באור ה', והעברות הם המות והחשך האמתי, הנה כבר המצא מענה אל נאום פשע למצוא עונו לשנא: (יא) **משוך**, עפ"י הנעה זאת מבקש מאת ה' **שימשך חסדו וצדקתו** אל אותם הבלתי נפתים אחר טענות הפשע הבא להתעות את האדם בין בעיון בין במעשה, רק הם מישרים דרכם בין בעיון לדעת את ה' כמ"ש **ליודעיך**, ובין במעשה לישר את הלב לקיים מצותיו בלי שום נטיה ופקפוק רק **בלב ישר**, והנה **יודעי ה'** הם ישיגו חסדו, שהם יודעים שה' מנהיג בהנהגה נסיית פלאיית לפי הזמן והמעשים, וע"י ידיעה זו **ימשוך ה' עליהם חסדו**, **וישרי לב** במעשים שבין אדם למקום שנקראים צדקה בכתבי הקדש, וכן **ימשוך ה' עליהם צדקתו**: (יב) **אל תבואני**, ולכן אני מבקש בל אכשל בטענות הפשע בשני אלה בין בעיון בין במעשה, נגד העיון מבקש **אל תבואני רגל גאוה**, שהגאוה היא סבת הכשלון בעיונים במה שאחר הטבע וכ"ש בחכמת אלהית, במה שיתגאה שאין דבר נעלם מהשגתו, ולא ידע שיש דברים הסגורים בפני שכל האדם, שיש גבול להשגתו ואא"ל שישיג בדברים מופשטים מחומר, כמבואר בחכמת בקור התבונה, וכמ"ש דהע"ה ה' לא גבה לבי, ונגד המעשה אמר **ויד רשעים אל תנדני**, היד מציין הפעולות, בל ינידהו ידי רשעים לפעול פעולת רשע: (יג) **שם**, ר"ל הנה שידעתי שפועלי און יגליתו לפעמים בעוה"ז, הנה **שם** בעולם

כֶּחָצִיר מְהֵרָה יִמָּלוּ וּכְיֶרֶק דֶּשֶׁא יִבּוֹלוּן׃ ג בְּטַח בַּיהוָה וַעֲשֵׂה־טוֹב שְׁכָן־אֶרֶץ וּרְעֵה אֱמוּנָה׃ ד וְהִתְעַנַּג עַל־יְהוָה וְיִתֶּן־לְךָ מִשְׁאֲלֹת לִבֶּךָ׃ ה גּוֹל עַל־יְהוָה דַּרְכֶּךָ וּבְטַח עָלָיו וְהוּא יַעֲשֶׂה׃ ו וְהוֹצִיא כָאוֹר צִדְקֶךָ וּמִשְׁפָּטֶךָ כַּצָּהֳרָיִם׃ ז דּוֹם ׀ לַיהוָה וְהִתְחוֹלֵל לוֹ אַל־
תתחר

ת"א אל תתחר. ברכות ז מגילה ו'. ספר הזוהר פ' ויחי: בטח בה'. ספר הזוהר פ' בהר סיני: והתענג על ה'. שבת קיח. עקידה שער סח. ספר הזוהר פרשת פנחס: גול על ה'. עקרים מ"ד פי"ז ופרק כד: דום לה'. גיטין ז', זבחים קטז: אל תתחר. עקידה שער כז:

רש"י

כמו (ירמיה י"ב) ואיך תתחרה את הסוסים לרוץ במרוצתם אאיט"ר בלעז: אל תקנא בעושי עולה. לעשות עולה כמותם: (ב) ימלו. שרונ"ט סרנקיי"ן בלעז, לשון כריתה: (ג) בטח בה'. ואל תאמר אם לא אגזול ואגנוב או אתן לעני צדקה במה אתפרנס: ועשה טוב. ואז תשכון ארץ לאורך ימים. ורעה אמונה, תאכל ותתפרנס משכר האמנה שהאמנת בהקב"ה לסמוך עליו ולעשות טוב: (ד) והתענג על ה'. התענג בתפנוקים על משענתו של הקב"ה: (ה) גול על ה' דרכך. גלגל עליו כל צרכיך: (ז) דום לה'. המתן לישועתו כמו (שמואל א' י"ד) אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן, ומנחם חברו לשון דממה כמו וידום אהרן (ויקרא י') וגם כן פתר

מצודת ציון

(ב). יבולון. מל' בליה ורקבון: (ו) כצהרים. מל' זוהר ואורה ושיא עת עמידת השמש בחצי השמים: (ז) דום. קוה כמו לאלהים דומי נפשי (לק' ס"ב): והתחולל. מל' תוחלת

מצודת דוד

לא יתמידו בהצלחה כי מהר יכרתו כעשב הזה הנכרת במהרה: וכירק דשא. ירק של דשא והוא הצומח מעצמו על הארץ כיון והלא שבו ממהר לבוא מן השורש: (ג) בטח בה'. ולא אל תתערב עמהם אלא בטח בה' ועשה הטוב ואז תשכון בארץ לאורך ימים: ורעה אמונה. תהיה רועה וניזון מן האמונה שהאמנת בה' ולא עשות כמעשה הרשעים לגזול ולעשוק: (ד) והתענג על ה'. תהיה מעונג בתפנוקים על משענת ה' והוא יתן לך מה שישאל לבך ר"ל יספיק לך מהסורך אף בהנ' התפנוקים: (ה) גול על ה'. גלגל צרכך על ה' ובטח עליו והוא יעשה צרכך: (ו) והוציא. צדקך יראה כאור כי תקבל גמול: ומשפטיך. מה שהלכת בדרך משפט יראה כצהרים: (ז) דום לה'. קוה לה' ותוחיל לו וכך בתמימות ואל תתערב

באור המלות

וזה בקמ"ץ והתהל (ש"ב י"ג), ושם בא בפת"ח: (ב) **כחציר ימלו, וכירק דשא יבולון**. כבר התבאר (ישעיה מ') שהחציר מתיבש לפני כל העשבים, ע"כ אמר מהרה ימלו, והציץ או הירק נובל ונכמש גם בעודנו באבו כמש"ש יבש חציר נבל ציץ, ע"כ אמר יבולון: (ז) **דום**. כמו אך

תפלות דוד

באור הענין

הנצחי, **נפלו פועלי און**, שמה שיצלחו פה הוא כדי שיפלו שם נפילה עולמית, **שלא יוכלו קום** כי הנופל בעוה"ז יקום בעוה"ב, לא כן הנופל שם מעונשו נצחי לא יקום לעולם:

לז (א) **לדוד**, ידבר על מעלות הבוטח בה' וההבדל שיש לבין הבלתי בוטח, **אל תתחר**, ה"א המשים לב אל רוע דרך המרעים ואל הצלחתם, אז או שנפשו תגעל בדרכם ויתחר בם, או שיקנא בהצלחתם וירצה להיות כמוהם, לעומת הא' אמר **אל תתחר במרעים**, ולעומת הב' אמר **אל תקנא בעושי עולה**, ומפרש נגד אל התחר במרעים. (ב) **כי כחציר מהרה ימלו**, שהחציר אינו מאריך ימים רק שמתיבש לפני כל העשבים, וא"כ א"צ לאחר בם (או שיחרה אפו על הצלחתם) כי בל"ז ימלו מהרה, ונגד אל הקנא בעושי עולה כי גם בעת שמצליחים אין הצלחתם הצלחה, שהם דומים **כירק דשא שהוא נבל** גם בעודהו באבו כי אין בו ממש, כן גם בעודם מצליחים אינה הצלחה אמתית: (ג) **בטח בה'**, ואז תהיה הצלחתך הצלחה אמתית מכמה טעמים, א] **ועשה טוב**, שעם בטחונך תעשה טוב, לא הצלחת המרעים שעושים רע, ותגלה ההצלחה שידע המצליח שמעשיו טובים ושהוא ראוי אל ההצלחה, ב] המרעים צריכים לעבור ימים והרות לבקש סבות הצלחתם ואתה **תשכן ארץ**, כי יתן טרפך בכ"מ, ג] הבלתי בוטח ירא תמיד פן יחסר לחמו ואוצר וכונס ואינו נהנה ממנו, ואתה **רעה אמונה**, תדמה ככבש במרחב שרועה ומאמין שהרים יצמחו תמיד חציר ועשב: (ד) **והתענג על ה'**, שהעונג שלך יהיה ענין נפשי בה', משא"כ המרעים שנפשם תתעגל כי רחוק ממנה משוג נפשם, ה] שהמרעים לא ימצאו משאלות לבם לעולם, יש לו מנה מבקש מאתים, אבל הבוטח בה' **יתן לך משאלות לבך**: (ה) **גול**, ו] הבלתי בוטח אינו יודע האמצעים והדרכים שע"י ימצא טרפו וצריך לבקש דרכים רבים, אבל אתה **תגול אל ה'** גם **דרכך, ותבטח עליו כי הוא יעשה** ויכין גם הדרך שבו תגיע אל מחוז חפצך: (ו) **והוציא**, ז] המרעים צריכים לעשות במחשך מעשיהם כי תשיגם בוז וכלימה על רוע מעשיהם, אבל ה' **יוציא לאור צדקך**, ח] המרעים יתיראו משופטי ארץ שיענשו בהם שפטים אבל הבוטח יוציא ה' **משפטך כצהרים**: (ז) **דום**, מוסיף לאמר שגם בעת אשר

תתחר במצליח דרכו באיש עשה מזמות: ח הרף מאף ועזב חמה אל־תתחר אך להרע: ט כי־מרעים יכרתון וקוי יהוה המה יירשו־ארץ: י ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על־מקומו ואיננו: יא וענוים יירשו־ארץ והתענגו על־רב שלום: יב זמם רשע לצדיק וחרק עליו שניו: יג אדני ישחק־לו כי־ראה כי־יבא יומו: יד חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי־־ דרך

תא הרף מאף. נדרים כב: וענוים יירשו ארץ. סוכה כט: חרב פתחו. ערכין טו:

רש"י

טוב ויחיל ודומם (איכה ג') ודומם מודה לך: והתחולל. לשון תוחלת: אל תתחר. לאמר הרשיע כמותו והצליח כמותו: (ח) הרף מאף. הרף מהרשיע שלא יבא עליך אף: ועזוב. דבר המביא עליך חמתו של הקב"ה: (ט) כי. המרעים שאתה רואה עתה מצליחים הם יכרתון: (י) ועוד מעט. כשתמתין עוד מעט תראה כי אין הרשע: והתבוננת על מקומו. והסתכל על מקום שהיה שם ואיננו כי מת ואבד: (יב) וחרק. כמו חרקו שן (איכה ד') הרקיי"ר בלע"ז: (יד) חרב פתחו. הרשעים פתחו

מצודת דוד

אם הרשע המצליח וכאיש העושה מחשבת רשע לאסוף הון: (ח) הרף מאף. התרפה מלהתחבר עם בעל אף ועזוב איש חמה ואל תתערב במי שכל מחשבתו אך לעשות הרע: (ט) כי וגו'. סוף הדבר יכרתו הרשעים אבל המקוה לה' יירשו הארץ לאורך ימים: (י) ועוד מעט. אף כי הרשע מצליח לא יהיה לזמן רב כשיהיה עוד זמן מעט ואין הרשע וכאשר התבונן להסתכל על מקומו תראה שאיננו: (יא) וענוים. אבל ענוים יירשו ארץ לאורך ימים ויהיו מתענגים ברוב שלום: (יב) זומם. הרשע חושב רעה על הצדיק ובקצפו חורק עליו שניו: (יג) ה'. אבל ה' ישחק על הרשע כי ראה שבא יום מיתתו טרם יעשה הרעה ולא יספיק לעשותה: (יד) פתחו. ר"ל

מצודת ציון

ותקוה: (ח) הרף. מל' רפיון: (יב) זמם. ענין מחשבה:

תהלות דוד

באור הענין

לא שמלא חיש ידך ותרפך בכ"ז אל תתחר, רק דום לה' והתחולל לו, שהם ת"ע מיחל ומקוה לו, אל תתחר גם אז במצליח דרכו, ר"ל שיש רשע שדרכו מוצלח מצד המזל, ויש שמצליח ע"י שהוא עושה מזימות ומחשבות עמוקות וממציא בזה עניניו וצרכיו, אל תתחר בכ"ז, רק. (ח) הרף מאף, שהגם שהצלחה רחוקה ממך אל יהי לך אף ע"ז נגד ה', וגם עזוב חמה שהוא הכעס הפנימי בלב, ואל תתחר בשום אופן, כי מה שתתחר יהיה אך להרע לך, כי טוב לך שתהיה דל בוטח משתהיה עשיר בלתי בוטח, כי טוב אחרית דבר מראשיתו ואז יתראה ההבדל בין המרעים ובין הבוטחים בה': (ט) כי מרעים יכרתון לבסוף, אבל קוי ה' המה יירשו ארץ הם יירשו את המרעים הנכרתים, ולא תאמר שזה יהיה לזמן רחוק, כי. (י) ועוד מעט בזמן קרוב, ואין רשע והרשע יהיה אין, ולא זאת לבד כי והתבוננת על מקומו, אם תתבונן היטב בעת שהוא עדיין על מקומו, הוא ג"כ איננו, כי הצלחתו רק הצלחה מדומה, אבל. (יא) וענוים נעלים ממנו בשתי אלה, א] בהתמדת הצלחתם לבסוף שהמה יירשו ארץ לבסוף, ב] שהצלחתם לא תהיה הצלחה מדומה (כמו הרשע שלבו מלא פחד ודאגה) רק והתענגו על רוב שלום: (יב—יג) זומם, מוסיף לאמר גם אם תראה שהרשע זומם וחושב מחשבות להרע לצדיק, וחורק עליו שניו, וה' אינו עושה לו מאומה רק ישחק לו ומראה לו פנים שוחקות, גם אז אל תתחר כי זה האות כי ראה כי יבא יומו, שה' רואה ויודע שזה עצמו יבי' שעת מפלתו ולכן שוחק לו, ומוסיף לאמר וגם אם תראה כי. (יד—טו) חרב פתחו רשעים, שלא לבד שזומם על הצדיק במחשבה כי גם פתחו את החרב ודרכו קשתם, ומפרש שדרכו קשתם להפיל עני ואביון, ופתחו חרבם לטבוח ישרי דרך שאת עוברי דרך שרוצים לגזול ממונם יהרגו בחרב מקרוב, ואת העני שאין להם מה לגזול ממנו יהרגו בחץ מרחוק, ור"ל הגם שפתחו חרב וה' ישחק להם, הוא כי ראה כי יבא יומם, כי ע"כ חרבם תבא בלבם וקשתותם תשברנה, ולכן שחק להם להפילם

באור המלות

לאלהים דומי נפשי (לקמן ס"ב). והתחולל, מענין תוחלת. מזמות, מחשבות עמוקות: (ח) מאף, חמה התבאר בכ"מ שחמה היא בלב, ואף הוא הכעס המתראה: (יב) זמם. בא תמיד על המחשבה הרעה להרע לחברו: (יג) ישחק לו. עי' למעלה (ב' ד'): (יד) פתחו. הוצאת החרב מתערה, כמו חרב פתוחה לטבח (יחזקאל

דרך: טו חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה: טז טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים: יז כי זרועות רשעים תשברנה וסומך צדיקים יהוה: יח יודע יהוה ימי תמימם ונחלתם לעולם תהיה: יט לא־יבשו בעת רעה ובימי רעבון ישבעו: כ כי רשעים יאבדו ואיבי יהוה כיקר כרים כלו בעשן כלו: כא לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן: כב כי מברכיו יירשו ארץ ומקלליו יכרתו: כג מיהוה מצעדי־גבר כוננו ודרכו יחפץ: כד כי־יפל לא־יוטל

ת״א לא יבושו. מגילה ק״ו: לוה רשע. בתרא מה אבות ז׳:

רש״י

אנקומנגירכ״ט בלעז תגר וחרוס מתחילין הרשעים מאליהם: (טז) טוב מעט לצדיק. טובים מעט אנשים שהולכים לעזרת הצדיקים, מהמון רשעים רבים. אמרפל וחבריו התחילו מלחמה בעולם בשביל לשבות את לוט ולהתגרות באברהם ומעט אנשים שהיו עם אברהם הצליחו והרגו כל אותן האוכלוסין: (יח) יודע ה׳ ימי תמימים. מכיר את מעשה ימיהם: ונחלתם. וקבול שכרם מאתו לעולם תהיה: (כ) כיקר כרים. כאור ענן בקר הנראה שחרית מלבין על מרחבי בקעה שאינו נתקיים: כרים. מישור כמו כר נרחב (ישעיה ל׳). כיקר לשון אור יקרות (זכריה י״ד), ויש פותרין כיקר כרים ככבוד כבשים שמפטמים אותן לטבח: (כא) לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן. הקב״ה שהוא צדיק של עולם חונן משלו ונותן לזה שהלוה מה שהוא גוזל ממנו: (כב) כי מברכיו. של צדיקו של עולם יירשו ארץ: (כג) מצעדי גבר. מי שהוא גבור בירא׳ הקב״ה ליספאס״פורש בלעז: (כד) יפול. לבירג״א בלעז לשון ותפול מעל הגמל (בראשית כ״ד): כי. כמו

מצודת ציון

ואחק. ענין שריקת השנים בהתקף: (טז) מהמון. ענין רבוי: רבים. גדולים: (יז) זרועות. ענין חוזק: (כ) כיקר. מל׳ יקר: (כא) חונן: חומל. (כג) מצעדי. דרכיו ופסיעותיו: כוננו. מל׳ הכנה: (כד) יפול. ענין נטייה כמו ותפול מעל.

מצודת דוד

ר״ל הוציאוהו מחשבה: להפיל. להפילו מת: (טו) חרבם. אבל חרבם תבוא בלב הרשעים ההם: תשברנה. לבל יוכלו לירות בהם האלים: (טז) טוב. המעט שיש להצדיק יותר טוב מעושר רב שביד הרשעים: (יז) כי זרועות. לפי שיושבר חוזק הרשע ולא ישאר עשרו בידו אבל את הצדיקים סומך ה׳ ומה שיש בידם תתקיים: (יח) ימי תמימים. כמה שנים יחיו: ונחלתם. מעט מהטובה שהנחיל להם המקום יהיה שמור אצלם לעולם כל ימי חייהם: (יט) בעת רעה. כי לא עליהם תהיה: ישבעו. כי ה׳ יזמין להם די ספוקם: (כ) כיקר כרים. כהיקר הנעשה לכבשים אשר יפטמו אותם להשמינם למהר עת שחיטתם כן טובות הרשעים בעוה״ז לטורדם לגיהנם: כלו. כי אחר המיתה יכלו ובעשן הגיהנם יהיו כלים: (כא) לוה רשע. כשלא מצא ידו לגזול לוקח בהלואה ואינו משלם והצדיק המלוה אותו חוננו ונותנו לו במתנה לבל יענש בעבורו: (כב) כי מבורכיו. כי בטבור כשרון המעשה הזה יגזור אומר ויקם. ואת אשר יברכם יירשו הארץ ואת אשר יקללם יכרתו: (כג) מה׳ מצעדי וגו׳. מצעדי הגבור בתורה המה כוננו מה׳ ר״ל ה׳ מכונן ומיישר צעדיו: ודרכו. ה׳ תפץ דרכו ומצליחו בו: (כד) כי יפול.

באור המלות

כ״א): (כג) מצעדי, ודרכו. עי׳ מ״ש (ירמיה י׳ כ״ג, משלי ט״ז ט׳): (כד) יוטל. היא ההשלכה מלמעלה

תפלות דוד

באור הענין

להפילם בפועל כפיהם: (טז—יז) טוב, ובזה תראה איך שטוב המעט שיש לצדיק, מהמון רשעים הגם שהם רבים, כי הלא תראה שזרועות רשעים תשברנה הגם שהיה אתו חיל רב ועוזרים רבים נגד הצדיק העני בכ״ז נשברו זרועותיו ולא יכול לעשות רע להצדיק. והצדיק הגם שהיה לו רק כח מעט נגדו, התקומם נגדו כי סומך צדיקים ה׳, ואין מעצור לה׳ להושיע ברב או במעט: (יח) יודע, מבאר עוד הבדלים בין הבוטח ובין המרעים, שהמרעים לא ימלאו ימיהם אבל יודע ה׳ ימי תמימים ושומר אותם שיהיו ימיהם בתמימות, הרשע לא ינחיל עשרו לבניו אבל נחלתם לעולם תהיה: (יט) לא, המרעים לא ימצאו מחסה בעת רעה כמו בעת דבר ומלחמה, והתמימים לא יבושו בעת רעה, המרעים לא ימצאו מזון בעת רעב והתמימים בימי רעבון ישבעו: (כ) כי, נגד מ״ש שה׳ יודע ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה, אומר אבל רשעים יאבדו ולא יכלו ימיהם ולא ישאר נחלתם, ונגד מ״ש לא יבושו בעת רעה אומר אבל אויבי ה׳ יהיו דומים אז כיקר כרים, כאשר הפסוקות על נאות דשא שבימי רעבון עת רעה כלו בעשן כלו, כמ״ש ישעיה ה׳ על ורעו כבשים כדברם עי״ש: (כא) לוה, מביא עוד ראיה בהבדל שבין הבוטח להבלתי בוטח שהבלתי בוטח לא ישליטנו אלהי׳ ליהנות מעשרו שלא לבד שלא יחון דל כי גם לוה רשע ולא ישלם כי ירא פן יכלה ממונו, והצדיק לא לבד שישלם חובותיו כי עוד חונן בהלואה לאחרים וגם נותן צדקה בתורת מתנה, וזה מפני. (כב) כי מבורכיו יירשו

יוּטָל כִּֽי־יְהוָה סוֹמֵךְ יָדֽוֹ׃ כה נַעַר ׀ הָיִיתִי גַּם־זָקַנְתִּי וְלֹֽא־רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ־לָֽחֶם׃ כו כָּל־הַיּוֹם חוֹנֵן וּמַלְוֶה וְזַרְעוֹ לִבְרָכָֽה׃ כז סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב וּשְׁכֹן לְעוֹלָֽם׃ כח כִּי יְהוָה ׀ אֹהֵב מִשְׁפָּט וְלֹֽא־יַעֲזֹב אֶת־חֲסִידָיו לְעוֹלָם נִשְׁמָרוּ וְזֶרַע רְשָׁעִים נִכְרָֽת׃ כט צַדִּיקִים יִֽירְשׁוּ־אָרֶץ וְיִשְׁכְּנוּ לָעַד עָלֶֽיהָ׃ ל פִּֽי־צַדִּיק יֶהְגֶּה חָכְמָה וּלְשׁוֹנוֹ תְּדַבֵּר מִשְׁפָּֽט׃ לא תּוֹרַת אֱלֹהָיו בְּלִבּוֹ לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָֽיו׃

תא נער הייתי . יבמות עז . ספר הזוהר פרשת ויצא : צופה

רש"י

אם : לא יוטל . לא יושלך להיות נעזב : (כה) נער הייתי . פסוק זה שר העולם אמרו דאלו דוד לא קשיש כולי האי : (כו) כל היום . הצדיק חונן עניים ומלוה להם , וזרעו . זה שהוא זורע לצדקה סופו לברכה : (ל) פי צדיק יהגה. תחלה בלבו חכמה לראות דין בפסקה התורה לכל דבר ואחר כך לשונו תדבר משפט : (לא) לא

מצודת דוד · מצודת ציון

אף אם הוא יהיה נוטה לא יושלך לארץ : (כה) נער וגו' . ר"ל בנערותי ובזקנותי הסתכלתי לראות הנעשה בצדיק ולא ראיתיו להיות נעזב מכל וכל וזרעו ישאלו לחם : (כו) כל היום . לפי שכל הימים היה חונן עניים ומלוה להם ולזה מבלאוי שיהיו זרעו לברכה : (כז) סור מרע . לכן סור מרע ועשה טוב ותשכון במנוחה לעולם : (כח) אהב משפט . לשלם גמול כגמולו לזה לא יעזוב את חסידיו ויהיו נשמרים לעולם אבל זרע רשעים נכרתו כ"א לפי גמולו : (לא) לא תמעד .

סגמל (בראשית כ"ד) : (ל) יהגה . ידבר : (לא) תמעד . ענין

באור הענין · תפלות דוד · באור המלות

ארץ , שהצדיק ברכת ה' עליו וברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה, אבל הרשע אל עליו קללת אלהים ומקולליו יכרתון לבסוף , וכל מה שיש לו אינו שלו : (כג) מה', מבאר עוד שגם אם תראה שהנוסע בה' יפול לפעמים ממדרגתו , גם זה הוא בהנהגת ה' לטובתו , שאחר שמה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ , ר"ל שבין הדרך שאליו ילך הוא קבוע מה', שה' בוחר לפניו הדרך אשר יחפץ , וגם הצעד על הדרך הוא ג"כ מה' , כמ"ש כי לא לאדם דרכו לא לאיש הולך והכין את צעדו כמש"פ שם . שבין התכלית שאליו מגמת פניו ובין ההליכה אל התכלית וההשתדלות שהיא הכנת צעדיו הכל מה', וא"כ אם תראה . (כד) כי יפול, ולא יוכל ללכת בדרך שרצה לילך , תדע שלא יוטל ויושלך שם , כי נפילתו היתה לטובתו וה' סומך ידו בזה , שה' ראה שהדרך זה שרצה לילך הוא לרעתו , שיוזק בו או בגוף או בנפש , והזמין לו מכשול שיפול ויתעכב מלכת בדרך הזה לטובתו , וכן אם נפל ממדרגתו והצלחתו בודאי היה זה לטובתו בהוראה שעה, ובכ"ז (כה) נער הייתי גם זקנתי ובחנתי תולדות הימים , ולא ראיתי שיהיה הצדיק נעזב עד שזרעו יהיה מבקש לחם , כי לא יעזב לעולם , ואם לא הצליח הוא יצליחו בניו , כי ראיתי את הצדיק אשר . (כו) כל היום חונן ומלוה עד שנעשה עני ע"כ , בכ"ז זרעו לברכה והטוב וההצלחה ביד בניו , וצדקת אביהם תהיה ברכה לבניו , ולכן . (כז) סור מרע ועשה טוב ואל תדאג על רעת הזמן ותהפוכותיו רק שכן לעולם בשלוה ובטחון : (כח—כט) כי ה' אוהב משפט , כי אחר שה' משגיח בעולם בודאי יעשה משפט , ומזה מבואר שלא יעזוב את חסידיו , שזה נגד המשפט והצדק , ובודאי לעולם נשמרו מן ההשגחה , וא"כ יחויב מהמשפט האלהי שמירתו את חסידיו שזרע רשעים נכרת וצדיקים יירשו ארץ , שהם יהיו לבסוף היורשים של זרע רשעים הנכרתים והם ישכנו על הארץ לעד, וא"כ הצלחת הרשע ועשרו הוא שיכין עושר ונכסים אל הצדיקים יורשיו והם יצליחו לבסוף וההצלחה תשאר בידם לנצח : (ל) פי צדיק, מבאר עוד איך יחוייב זה עפ"י המשפט והצדק, שאחר שהצדיק פיו יהגה חכמה ויתנהג כפי חקי החכמה, ולשונו תדבר משפט בין אדם לחברו שיבין דרכי המשפט והצדק בבינתו , וגם . (לא) תורת אלהיו בל[illegible] שמאמין בתורת ה' ושומר אותה בלבו , ולא תמעד אשוריו שלא ימעד מדרכי האושר שכל מעשיו ומהלכו הוא לאושר הנפש , ובכ"ז צופה רשע לצדיק , שהוא עליו כצופה לעיין על דרכו להטותו מדרך הטוב ולהחטיאו , וגם הוא מבקש להמיתו בגופו , וא"כ מבואר שראוי על פי המשפט שה' יצילהו בשמירתו משני אלה , שנגד

למטה : (ל) פי צדיק, ולשונו . התבאר אצלי בס' משלי שפה מיוחס אל החכמה , והלשון מיוחס אל הבינה , והתבאר (שם י' י"א) שפי צדיק מקור חיים , שמקור החכמה של הצדיק הוא בפיו , ושם (פסוק כ') שכסף נבחר לשון צדיק, שדרכי המשפט והצדק ידועים אצלו ע"פ חקי הבינה שמיוחס ללשון ע"ש טעם הדבר , לכן אמר ולשונו תדבר משפט : (לא) אשריו . היינו ההילוך בדרך האושר הנפשי כמו

לב צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו: לג יהוה לא־יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו: לד קוה אל־יהוה | ושמר דרכו וירוממך לרשת ארץ בהכרת רשעים תראה: לה ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן: לו ויעבר והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא: לז שמר־תם וראה ישר כי־אחרית לאיש שלום: לח ופשעים נשמדו יחדו אחרית רשעים נכרתה: לט ותשועת

צדיקים

ת"א צופה רשע. סוכה נב. קידושין ל. עקרים מ"ד פכ"ח: ה' לא יעזבנו. ברכות ה סוכה שם קידושין שם: קוה אל ה'. ועקרים מ"ד פ' כט: ע"ש (לב) כא"ר. פ ד"ר יא: (לג) סא"ר ט: (לד) תנ' ברכה סא"רז: (לה) סא"ר ז: (לו) סא"ר ז: (לז) אכפ"ר ו ופדר"א ג: (לח) כא"ר ז: (לט) כא"ר ז:

רש"י

תמעד אשוריו. לא יחליקו צעדיו: (לה) ומתערה. משרים כמו (ישעיה י"ט) ערות על יאור. ובל' משנה יש הרבה אילן שנפשח ומעורה בקליפה: כאזרח רענן. כאחד מאזרחי הארץ הנשרשין וממולאים בנכסים. וכן פירש מנחם כאזרח רענן מאהלה ומתלחלח כאשל הנשרש (ואזרח מאזרחי בני אדם אשר מושרשים שמה. עכ"ל) (לז) שמר תם. הסתכלו בדרכי התמימים ללמוד ממעשיהם. כי אחרית לאיש שלום. אם ראשית אין לו אחרית יש לו. אבל פושעים וחטאים ורשעים אחריתם נכרתה ונשמדו יחדו:

מצודת ציון

החלקה והשמטה: אשריו. רגליו שפוסע בהם: (לה) ומתערה. נשרש ומעורה וכן ערות על יאור (ישעיה י"ט): אזרח. ענין אילן הנטוע מזמן רב והוא שאול מל' כגר כאזרח (ויקרא כד) אשר יאמר על תושב הארץ: רענן. רטוב כמו והיה עלהו רענן (ירמיה י"ז): (לז) אחרית. סוף:

מצודת דוד

לזה לא תמעד אשוריו: (לב) צופה. מביט לארוב על הצדיק: (לג) בידו. ביד הרשע: בהשפטו. כאשר יהיה הרשע נשפט עם הצדיק בדבר העלילה ששם עליו לא ירשיענו המקום כי יוציא לאור משפטו ויגלה זכאי: (לד) קוה אל ה'. אשר הוא יצילך מיד הרשעים: ושמור דרכו. מבלי לעשות כמעשיהם: (לה) רשע עריץ. החזק ברשע: ומתערה. והוא נשרש כאילן הנטוע מזמן רב והוא רטוב ומלוחלח ור"ל שהיה ממולא בכל טוב: (לו) ויעבור. פתאום עבר מן העולם והנה איננו: (לז) שמר תם. שמר דרך תם וראה דרך ישר ללכת בו כי יש אחרית טוב לאיש המבקש שלום כל אדם להתנהג עם כל בישרות ובתמימות: (לח) יחדו. כולם כאחד: אחרית וגו'. סופם לכריתה: (לט) ותשועת. אבל תשועת צדיקים היא

תפלות דוד

באור המלות

שפי' בכ"מ: (לב) צופה. יביט את העתיד לבא. כמו וכ[...] אותו לשם לצופה. לראות אם בא האויב לעיר. וגם הצופה על דרכי איש לראות ע"י הפורעניות המוכן לבא עליו צופה נתתיך לבית ישראל: (לה) ומתערה. נשרש בחוזק כמו ערות על יאור ישעיה (י"ט). אזרח העץ הנשרש במקום שנטע שם בתחלתו ומזה אזרח הארץ על התושב: (לז) תם. כמו תום. הולך בתום. אחרית. בא לרמז על שכר עוה"ב. עי' מ"ש ירמיה (כ"ט י"א). וכן במ"ש אחרית הימים. על ימי התיקון והישועה העתידה: (לח) נשמדו. נכרתה.

באור הענין

מה שמבקש להמיתו. (לג) ה' לא יעזבנו בידו. ונגד מה שהוא צופה עליו להרשיעו. ה' לא ירשיענו בהשפטו ויגלה צדקתו לעיני כל. וכמ"ש כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי כמש"ש: (לד) קוה. אחר שבאר עניני הבוטח ותועלת הבטחון לשני העולמות. וכי לפעמים לא יצליח הצדיק בעה"ז כדי להטיבו באחריתו ושלא יופסד מאושר עוה"ב. אומר קוה אל ה'. כי הכל הוא לטובתך. ושמור דרכו המתן על דרכו. כי יוליכך אל ארצות החיים הנצחיים בחיים טובים מאלה. ואם לא ירשת ארץ התחתונה השפלה ירוממך לרשת ארץ אחרת העומדת ברום עולם. שהיא ארץ החיים הנצחיים. אשר שם תראה בהכרת רשעים איך תכרת נפשם מקרב עמם בעוה"ב: (לה) ראיתי. והגם שראיתי שיקרה לפעמים שיש רשע עריץ. והוא מתערה בעוה"ז בבנים ובנכסים ובעושר כאזרח רענן שהוא מלא שרשים וענפים והעיפים. בכל זה. (לו) ויעבר בעת שעבר מן העולם. והנה איננו בעוה"ז. ואבקשהו אם ימצא בעולם השני ששם ימצאו העוברים מזה העולם. ולא נמצא שם כי נפשו תאבד מעולם הבא: (לז) שמר תם. לכן היה בתמימות. ואל תשים לב להצלחת הרשעים בעוה"ז. כי יש עולם אחר ששם יבא במשפט על כל נעלם. וראה יושר שם תראה יושר ה' בענין גמול הצדיק והרשע. כי אחרית לאיש שלום. הצדיק יש לו אחרית בעולם הנפשות שהיא אחרית האדם. אבל. (לח) ופושעים נשמדו יחדו. בעת השמדם ישמדו יחד. ר"ל הנשמה עם הגוף ביחד. עד שגם אחרית רשעים נכרתה שנכרתה נפשם שהיא אחרית האדם. וא"כ אין שאלה כלל ממה שהצליח הרשע בעוה"ז. כי ה' משלם אל שונאיו להאבידו. וכן אין שאלה על יסורי הצדיקים. כי. (לט) תשועת

צדיקים

צַדִּיקִים מֵיְהֹוָה מָעוּזָּם בְּעֵת צָרָה׃ ‏מ וַיַּעְזְרֵם יְהֹוָה וַיְפַלְּטֵם יְפַלְּטֵם מֵרְשָׁעִים וְיוֹשִׁיעֵם כִּי חָסוּ בוֹ׃

לח א מִזְמוֹר לְדָוִד לְהַזְכִּיר׃ ב יְהֹוָה אַל־בְּקֶצְפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וּבַחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי׃ ג כִּי־חִצֶּיךָ נִחֲתוּ־בִי וַתִּנְחַת עָלַי יָדֶךָ׃ ד אֵין

האין מתם. עקידה שער נט:

רש"י

לח (א) מזמור לדוד להזכיר. לאמרו בשעת צרה להזכיר צרתם של ישראל לפני הקב"ה ונגד כל ישראל אמרו: (ג) נחתו. נזכקו לשון נחת נופל בנטיית קשת, ולפי שעל ידי דריכת הקשת נקיש החצים כתב נחתו בי וכן (שמות ט"ו) אדיק הרבי היה לו לכתוב אדיק תערי אלא לפי שכשמוציאין את מתערה התער ריק נמנה לכך תולה הדיקות בחרב, וכן (לעיל י"ח) ונחתה קשת נחושה ואין הנו"ן שורש בתיבה שאם היתה שורש היה לו לומר נגחתו בי, אבל נו"ן של נחתו וכן של ותנחת איננה שורש ונופלת לפרקים כמו נו"ן של נגף נשך נדר נקם וכשמתפעל יאמר ניגף נישך נידר ניקם כמו ננגף ננשך נדר ננקם, שהדג"ש בא בתיבה במקום נו"ן, וכן עלה נדף (ויקרא כ"ו) עיני נגרה (איכה ג') כמו נדף נגרה כן יאמר נחתו כמו ננחתו, וכן ונחתה קשת נחושה (לעיל י"ח) כמו וננחתה, שדרך הה"א להנהג כמנהג דגשות ברוב מקומות כגון כתה לו ממשקל דגש כמו דבר מגזרת ודבר, כך כחה מגזרת וכהתה שרה (בראשית י"ח) ולא יאמר כחה כאשר יאמר מן ויברך ברך ולא יאמר בירך כאשר יאמר דבר לפי שאין דגשות ניכר בר"ש אבל בחי"ת ניכר דגשות וכן (דברים ל"ב) שחת כמו כפר דבר אף

מתם

מצודת דוד

מה' והוא מעוזם בעת צרה והוא דבר המתקיים: (מ) כי חסו בו. ודרך ה' להושיע את החוסים בו:

לח (א) להזכיר. המזמור הזה נעשה להזכיר את המדוכא ביסורין להתפלל לה' כדברים האלה: (ב) ובחמתך. אלה אל משמש בשתים כאלו אמר אל בחמתך תיסרני: (ג) נחתו בי. כבר ירדו בי חצי היסורים וכבר ירדה עלי מכת ידך ודי בזה: (ד) אין מתם. אין מקום תם שלם בבשרי מהיסורים הבאים עלי מפני כעסך: מפני חטאתי. היסורים

מצודת ציון

(מ) ויפלטם. ויצילם:

לח (ב) תוכיחני. תיסרני. ענין פורענות ועונש: (ג) נחתו ותנחת. ענין ירידה כמו מי יחת עלינו (ירמיה

תפלות דוד

באור הענין

צדיקים הוא מה', שיושעו תשועת עולמים בעולם הנצחי לפני ה', ובכ"ז גם בעולם הזה לא יעזבם מכל וכל כי הוא מעוזם בעת צרה להצילם מצרת הזמן: (מ) ויעזרם ה' ויפלטם מרעת הזמן, וגם יפלטם מרשעים ויושיעם שלא יוכלו להרע להם, וזה מצד שחסו בו:

לח (א) מזמור, זמר זה הוכד בחלותו מחלה אנושה ויחי מחליו, וזה היה אחר מעשה דבת שבע שתלה החולי בחטאיו, וגם אויביו שמו אז על לבם וחשבו עליו מחשבות, ועז"ש להזכיר שיזכר חטאיו ויהיו לנגדו תמיד: (ב) ה', כבר אמר למעלה (סי' ו') אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני, ובארתי שם שיש הבדל בין אף (וכן קצף) ובין חמה, שהאף והקצף הם בגלוי, והחמה היא הנסתרה בלב, ויש הבדל בין מיסר ובין מוכיח, שהמוכיח הוא להשיבו מחטאו בעתיד, וזה לא יהיה בחמה, כי האויב לא יוכיח, אבל לפעמים תהיה באף גלוי שיכהו במכות, ובקש שלא תהיה התוכחה באף רק בדברים רכים ומוב טעם ודעת, והמיסר הוא ביסורים על חטא העבר, וזה תמיד באף גלוי, אבל בקש שלא תהיה בחמה פנימית, אבל פה לא כפל מלת ואל, וכיון לדבר אחר, כי רצה שתוכחת ה' מה שיעוררהו לשוב בתשובה ולתקן דרכו הוא בקצף, כי מלא לבו מלא יאוש וגברה מאוד תוגת נפשו הפנימית כאלו עליו אבד כלה, עד שהתוכחה הפנימית על עונותיו היתה בקצף גדול, ועם זה נלוו אליו היסורים החצוניים של גופו והיו בחמה, כי סיו באכזריות חמה ושטף אף, ובקש מה' בלא יבואו אליו שתי אלה יחד, שמוכיחהו בקצף בנפשו הפנימית ועם זה בחמתך תיסרני ביסורי הגוף הקשים ג"כ, כי ראוי שע"י התוכחה הפנימית וגודל החרטה ומצוקת הלב אשר מלא יסולקו מעליו היסורים החיצונים, או בהפך שע"י גודל היסורים ימצא נוחם בלב וידע כי בזה ימורקו עונותיו, לא שיהיה מיוסר במכות אכזריות וגם מלא יאוש בלב, ומתחיל לבאר זה. (ג) כי, בהפך תוכיחני כי חציך נחתו בי שהם החצים היורדים במעמקי נפשו מהיאוש והדאגה, וגם בחמתך תיסרני כי תנחת עלי ידך, שהוא המכות של הגוף שיד ה' מכה על גופו במכות גלוים, ומצייר מכות הנפש ע"י חצים כי היא פנימית וא"א להכותה ע"י מכת יד רק ע"י חץ שפועלה פנימה, ומכת הגוף מצייר שמכה ביד ובאגרוף: (ד) אין, מבאר שני אלה, נגד מ"ש ותנחת עלי ידך אמר

באור המלות

השמדת הגוף והכרתת הנפש, עמ"ש ישעיה (י' ז'): (ב) בקצפך, בחמתך. התבאר (למעלה ו'). תוכיחני, תיסרני (שם ו'): (ג) נחתו. ירדו, כמו יחד על עפר נחת (איוב י"ז), ובנינו נפעל, ומפני הה' לא בא הדגש לסי' הבנין,

מְתֹם בִּבְשָׂרִי מִפְּנֵי זַעְמֶךָ אֵין־שָׁלוֹם בַּעֲצָמַי מִפְּנֵי חַטָּאתִי׃ ה כִּי־עֲוֺנֹתַי עָבְרוּ רֹאשִׁי כְּמַשָּׂא כָבֵד יִכְבְּדוּ מִמֶּנִּי׃ ו הִבְאִישׁוּ נָמַקּוּ חַבּוּרֹתָי מִפְּנֵי אִוַּלְתִּי׃ ז נַעֲוֵיתִי שַׁחֹתִי עַד־מְאֹד כָּל־הַיּוֹם קֹדֵר הִלָּכְתִּי׃ ח כִּי־כְסָלַי מָלְאוּ נִקְלֶה וְאֵין מְתֹם בִּבְשָׂרִי׃ ט נְפוּגוֹתִי ונדכיתי

ע"ש (ה) כ"ר מ"ד זוהר בראשית פסיקתא מד : (ו) ספרא במכילתא דמילואים :

רש"י

כאן יאמר נחתו כמו נגשו נתנו מגזרת נחת נתן נגש והנו"ן יסוד נופל ליכנס דגש במקומו כשהוא מתפעל, וכן (שמואל א' ב') קשת גבורים חתים מגזרת נחת וחתת כאשר יאמר מן נסב סבב מן נשם שמם ונשמו דרכיכם (ויקרא כ"ו) ושממו עליה (שם) וכן בלל נבל כי שם בלל ה' ונבלה שם שפתם (בראשית י"א), כן יאמר נחת וחתת בלשון פעל : ותנחת עלי ידך . פי' חציך נחתו בי, וכן פתרונו מה דרך בקשת לירות החצים יד שלך היא נחתה בקשת להפיל עלי חצים . (ותנחת לשון ותרד ובזה הנו"ן שורש בתיבה אבל (לעיל י"ח) ונחתה קשת נחושה אין הנו"ן שורש בתיבה . סא"א) : (ד) מתם . תמימות אנטרי"ן בלעז : (ה) יכבדו . כבדים : (ז) נעויתי . לשון אחזתו עוית אשדוילד"שון בלעז : (ח) כי כסלי מלאו קלה . במחשבתי אני קל בעיני עצמי : (ט) נפוגותי . נחלפתי, לשון ויפג לבו (בראשית מ"ה) מאין הפוגות

מצודת ציון

(ו) נמקו . ענין המסה : חבורתי . מלשון חבורה והיא מכה שנצרר הדם תחתיה : אולתי . מל' אויל ושוטה : (ז) נעויתי . ענין עקום כמו והתעותו אנשי החיל (קהלת י"ב) : שחותי . מל' שחיה וכפיפה : קודר . ענין שחרות : (ח) כסלי . הוא חלק הבשר הסמוך להכליות וכן אשר על הכסלים (ויקרא ג') : נקלה . ענין מוקד ושרפה כמו קלוי באש (שם ב') : (ט) נפוגותי . ענין רפיון וחלשות כמו ויפג לבו

מצודת דוד

כ"א) : סבאים מפני חטאתי : (ה) עברו ראשי . המשיל מרבית העון כאלו בא במים עמוקים ועוברים את הראש ממעל : כמשא כבד . כמו שא"א לשאת משא כבד כן כבדו עונותי עד שהמה כבדים מערך הכח אשר בי ולא אוכל לשאתם והיא מל' מליצה : (ו) הבאישו וגו' . ר"ל בעבור כי נמקו הבורותי ונוציאו הדם והליחה לזה הבאישו את בשרי : אולתי . ר"ל עונותי כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות : (ז) נעויתי . נתעקם גופי ואלך שחוח : קודר הלכתי . אלך בחשכת סגרות : (ח) מלאו נקלה . המה מלאים שריפת אש החלי ואין מקום שלם בבשרי : (ע) נפוגתי ונדכיתי . אחוזני

באור המלות

וכן ותנחת, ותרד : (ד) מתום . נורס אנושית (ישעיה א') : (ה) חטאתי, עונותי . מבואר בכ"מ שהעון הוא הנעשה בעוות המחשבה, וע"ז אמר עברו ראשי : (ו) חבורתי . היא מכה שנצרר הדם (עיין ישעיה א') וכרבות הימים נמק העור ונבאש . והבאישו, פעל עומד : (ז) נעויתי . עי' ישעיה (כ"א ג') : (ח) כסלי . מחשבות של תקוה, כי הכסלים משתתפים עם הכליות היועצות, וכן פירשתי מ"ש ויעש פימה עלי כסל (איוב ט"ו), כי ה' יהיה בכסלך (משלי ג') . ונקלה, מחשבה נקלה ובזויה : (ט) נפוגותי . רפיון הלב, כמו ויפג לבו :

תפלות דוד

באור הענין

שעי"כ אין מתום בבשרי מפני זעמך, שהכה כל הבשר החיצוני, ונגד מ"ש כי חציך נחתו בי מפרש אין שלום בעצמי מפני חטאתי, שעצמי הפנימיים מלא יגון ויאוש מפני החטא : (ה) כי, מפרש נגד מ"ש שאין שלום בפנימותו מפני חטאותיו, מאמר כי עונותי אשר עברו על ראשי יכבדו ממני כמשא כבד, (העון הוא עוות המחשבה והוא המזיד וע"כ מיחסם אל הראש ששם מקום המחשבה ושם עוברים עוותיו המחשביים) והם כמשא כבד עליו מרוב החרטה והעצב עליהם, ונגד מ"ש אין מתום בבשרי מפני זעמך מפרש, כי . (ו) הבאישו ונמקו חבורותי וזה מפני אולתי, ואחר שאני נגוע בשני חלקי בגוף ובנפש, עי"כ . (ז) נעויתי, ר"ל שבטלו סדרי נפשו הפנימיים כאלו הוא מלא רוח עועים ועירוף הדעת שהוא שוממות הנפש, וגם שחותי בגופי ע"י המכות, ולא מעט, רק עד מאד בהפלגה רבה, עד שכל היום קודר הלכתי, כי הנגוע בגופו ויש לו שלום ברוחו הפנימי יתחזק ע"י רוחו ותקוה פנימית כמ"ש רוח איש יכלכל מחלהו, והמעונה בנפשו ורוחו וגופו שלם ג"כ יסבול מצוקות רוחו, אבל אנכי . (ח) כסלי ומחשבותי מלאו נקלה, שהוא הקלון הפנימי הממלא מחשבותיו ורוחו, וגם אין מתום בבשרי החיצוני, עד שאני מוכה בין בבשר בין ברוח : (ט) נפוגתי מצייר א"ע כאלו הגיע עד שערי מות והוא גוסס ונפשו מוכנת לצאת, ודרך החי שברגע צאת נפשו אז יתאספו כל הכחות הגויים אל הלב שהוא המת באחרונה, ואז הלב מוקף מכל אנשי החיל וכחות הגויה, ודומה כנר אשר יתלהב שנים טרם ידעך, כן יתאמצו כל הכחות אז ויקיפו סחרחר סביב הלב שהוא מלך הגויה, ואז יהום הלב הנהימה המרה האחרונה, ואז יעברו לפניו כבני מרון כל עניני חייו העבר גם העתיד, בהיותו עומד עתה בגבול האחרון שבין החיים החדשים העתידים אשר יכין א"ע אליהם ובין החיים העוברים אשר יפרד מהם, וילך מחיים אל חיים מעולם אל עולם, והוא הציור המבהיל שצייר המשורר פה, אומר הנה התנפוגי ונדכתי, שנפוגו הכחות הפנימיות ונדכאו איברי הגוף החיצונים, עד מאד, ואז שאגתי

ונדכיתי עד־מאד שאגתי מנהמת לבי: י אדני נגדך כל־תאותי
ואנחתי ממך לא־נסתרה: יא לבי סחרחר עזבני כחי ואור עיני
גם־הם אין אתי: יב אהבי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק
עמדו: יג וינקשו מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הוות ומרמות
כל־היום יהגו: יד ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח־פיו:
טו ואהי כאיש אשר לא־שמע ואין בפיו תוכחות: טז כי־לך יהוה

הוחלתי

ת"א לבי סחרחר. גיטין ע"א: ואני כחרש. חגיגה ב. גיטין ע"א:
ע"ש (יא) ש"ר יט: (יב) תנחומא מצורע: (יד) פסיקתא מ חגב"ר כב לא ס"ע ויק"ר כט:

רש"י

(איכה ב'): (י) כל תאותי. אתה יודע צרכי: (יא) סחרחר. מוקף יגון וזה מתיבות הכפולות כמו (ויקרא י"ד) ירקרק אדמדם סגלגל המרמרו (איכה א'): (יב) מנגד נגעי יעמדו. אותן שנראין לי כאוהבים בשעת הנאתן וכשרואין שהגיע בא עלי אין עומדין לי בשעת דחקי אלא מנגד יעמודו ואינם עוזרים לי: וקרובי. שמראים עצמם קרובים: (יג) וינקשו מבקשי. מבקשים מוקשים לי: יהגו. יחשבו: (יד) ואני כחרש. ישראל שומעים חרפתם מן העכו"ם ואינם משיבים ולמה כי לך ה' הוחלתי שתגאלני ותושיעני

מצודת דוד

אנחות ודאגות רוח ואני שואג מנהמת הלב לא מהשפה ולחוץ: (י) נגדך כל תאותי. הרפואה והשקט שאני מתאוה הלא נגד עיניך וביד לעשותם: ואנחתי. ומה שאני מתאנח להתחרט על עונותי לא נסתרה ממך ומהראוי א"כ למלאות תאותי: (יא) לבי סחרחר. לבי מסובב ביגון ואנחה וכחי עזב אותי והלך ממני: אין אתי. לא נשארה בהם: (יב) מנגד נגעי. כאלו בנגעי ובצרי יעמדו מנגד ולא קרבו אלי לעזרה: (יג) וינקשו. טמנו עלי מוקש: דברו הוות. ידברו בי דברי שבר רוח: (יד) ואני כחרש. עושה את עצמי כחרש כאלו לא אשמע: (טו) לא שמע. לא מבין דבריהם: תוכחות. טענות לתשובה עמהם: (טז) כי לך וגו'. כי המתנתי עליך אשר אתה תענה להם בעבורי ר"ל תעשה עמדי אות

מצודת ציון

(ברכות מ"ט): (יא) סחרחר. ענין סבוב כמו סחרו אל

באור הענין

מנהמת לבי, היא הנהימה האחרונה שיהום הלב בעת סר מר המות, ובכ"ז תפס לשון שאגתי שהשאגה שונה מן הנהימה שהוא מורה על שאגה של שמחה, כאלו ברגע זו האחרון לו איזה תקוה וייחול, והוא לסדר תפלתו ברגע הנוראה הלזו האחרונה: (י) ה' נגדך כל תאותי, כי ברגע זו יעבור הלב כל תאותיו על העתיד, וכן אנחתי שאתאנח על העבר ממך לא נסתרה, ור"ל הגם שאיני יכול לדבר אלה הם נגדך ואתה יודע מחשבות: (יא) לבי סחרחר, לבי מוקף עתה סחור סחור מכל כחות הגויה שנאספו סביב לו בעת הגויעה, עד שעזבני כחי כי כל כחותי נפרדו מאתי ונאספו אל הלב לגווע שמה, ואור עיני שהוא הקשר שבו האדם מקושר עם העולם המוחש שחוצה לו, גם הם אין אתי: (יב) אהבי ורעי מנגד נגעי יעמדו, כמו שהוא אצל הגוסס שאוהביו כבר התרחקו ממנו והתיאשו מרפואתו, וקרובי, ר"ל אותם שהם מרחוק עמדו תמיד, הם הם עתה קרובי, עומדים בקרוב לי, כי כבר מכירים את כל אדם לקרב אלי, כמו שהוא אצל המת שקרבים אליו אויבים ואוהבים גדולים וקטנים: (יג) וינקשו מבקשי נפשי, אלה המבקשים את נפשו שימות שעומדים עתה אצל מטתו ויאמרו כן יפי עת מאליו רצו לנקשו ע"י סם המות וכדומה לקרב מיתתו, (וכמ"ש לקמן מ"א ט' דבר בליעל יצק בו), ודורשי רעתי להוציא עליו דבה רעה, הם דברו הוות לספר עליו שהוא רשע וחוטא, ומרמות כל היום יהגו לחזק דבריהם בעיני ההמון ע"י מרמה ושקרים: (יד) ואני, הוא מאמר מקביל, נגד מה שדברו לשמיני כמ"ש וינקשו מבקשי נפשי, שדברו זה בפניו וחשבו שאינו שומע ואני כחרש לא אשמע, ונגד מ"ש ודורשי רעתי דברו הוות אני כאלם לא יפתח פיו להשיב על דבתם ולהצדיק: (טו) ואהי, ובאמת לא הייתי כחרש כי שמעתי הכל, רק עשיתי א"ע כאיש אשר לא שומע, וכן מ"ש וכאלם לא יפתח פיו, אמר בלא הייתי אלם ויכלתי לדבר, רק עשיתי א"ע כאיש אשר אין בפיו התוכחות, ומפרש הטעם שעשיתי את עצמי כאילו אשר לא שומע ולא ירלתי מן המוקש ממולים שמנגדי: (טז) כי לך ה' הוחלתי שתצילני מידם, והטעם שעשיתי א"ע כאיש אשר אין בפיו

תוכחות

הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי׃ יז כִּי־אָמַרְתִּי פֶּן־יִשְׂמְחוּ־לִי בְּמוֹט רַגְלִי עָלַי הִגְדִּילוּ׃ יח כִּי־אֲנִי לְצֶלַע נָכוֹן וּמַכְאוֹבִי נֶגְדִּי תָמִיד׃ יט כִּי־עֲוֺנִי אַגִּיד אֶדְאַג מֵחַטָּאתִי׃ כ וְאֹיְבַי חַיִּים עָצֵמוּ וְרַבּוּ שֹׂנְאַי שָׁקֶר׃ כא וּמְשַׁלְּמֵי רָעָה תַּחַת טוֹבָה יִשְׂטְנוּנִי תַּחַת רָדְופִי־טוֹב׃ כב אַל־תַּעַזְבֵנִי יְהוָה אֱלֹהַי אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי׃ כג חוּשָׁה לְעֶזְרָתִי אֲדֹנָי תְּשׁוּעָתִי׃

רדפי קרי

ת"א כי אני לצלע. סנהדרין קז. עקידה כל המזמור: למנצח

ע"ש (כ) ב"ר נד: (כא) זוהר מקן:

רש"י

מהם: (יז) כי אמרתי פן ישמחו לי. לכך אנו שותקים כי אומרים אנו בלבנו אם נשיבם עזות שמא יראו במפלתנו וישמחו לנו במוט רגלינו ויגדילו עלינו לומר הלא הייתם מתפארים בתשועתכם: (יח) כי אני לצלע נכון. לכך אנו דואגים פן ישמחו לנו לפי שמלומדים אנו במכות ומוכנים ומזומנים לשבר סמיך: ומכאובי נגדי. מזומן הוא לבא עלי תמיד: (יט) כי עוני אגיד. לבי מגיד לי את עוני ולפיכך אני דואג יראה מחטאתי שלא יגרום לי צלע ומכאוב: (כ) חיים עצמו. מעצימים חיים בשלום ובטובה: ורבו. והגדילו שונאי על דברי שקר: (כא) תחת רדפי טוב. בשביל שאנחנו דבקים בהקב"ה ובמצותיו:

מצודת ציון

ארץ (ירמיה י"ד): (טו) הוחלתי. ענין המתנה כמו והוחלתי לדבריהם (איוב ל"ב): (יז) במוט. ענין המעדה ונטיה לפול כמו לעת תמוט רגלם (דברים ל"ב): הגדילו. מל' גודל: (יח) לצלע. ענין חגר הצולע על ירכו: נכון. מל' הכנה: (כ) עצמו. רבו כמו עצמו לי אלמנותיו (ירמיה כ"ט): ורבו. גדלו: (כא) ישטנוני. מל' שטנה ונטירת איבה כמו וישטום עשו (בראשית כ"ז):

מצודת דוד

לטובה ותחשב לתשובה נכחת: (יז) כי אמרתי. ר"ל הנה לא תפלתי אני להשיב מה להם כי אמרתי פן יתגבר עלי הטוב וישמחו עוד יותר כי בעת מטה רגלי לבד הגדילו עלמם להתגאות עלי ומה אם אהיה נלקה בכל גופי: (יח) לצלע נכון. אני מוכן ורגיל להיות צולע מחולשת הגוף והדברים המכאיבים אותי המה מזומנים תמיד נגדי לבא עלי: (יט) כי עוני אגיד. אני בעצמי אגיד עוני כי יודע אני בעצמי שחטאתי ולזה אדאג פן יבוא הטובע וישמחו עלי: (כ) ואויבי. אבל אויבי ימי חייהם רבו וגדלו: (כא) ומשלמי וגו'. גם הם ימי חייהם רבו וגדלו: תחת. במקום שאני רודף אחר להטיב עמהם: (כב) אל תעזבני. הואיל ולא אוכל בעצמי להשיב מה להם לכן אל תעזבני אתה ותחשב לתשובה על לענה. (כג) חושה. מהר לעזור לי כי אתה מפולס לי לישועה ואין על מי להמתין להיות לי לעזרה:

באור המלות

(יז) הגדילו. את הדבר, שאמרו שע"י מופת רגלי אהיה צולע ופסח: (יט) עוני, מחטאתי. מוסיף שהוא דואג גם מן חטאת שוגג וכ"ש מן המזיד: (כ) ואויבי חיים. הם רודפים עד לחיין, וכבר בארתי (למעלה י"ח) שהשונא אינו דורש רעה כמו האויב רק ישנאהו עבור מעשיו, עז"א שהם שונאי בשקר כי מעשי אינם כדעתם:

תפלות דוד

באור הענין

תוכחות להשיב על דבתם, כי אמרתי **אתה תענה ה' אלהי**: (יז—יח) **כי אמרתי**, זה מוסב עמ"ש בפסוק כ"ב אל תעזבני ה' כי ראוי שלא יעזבני **כי אמרתי** שאם תעזבני **פן ישמחו לי, כי במוט רגלי עלי הגדילו כי אני לצלע נכון** שפעם אחד מט רגלי קלה, והם הגדילו את הדבר לאמר שע"י המטת הרגל נעשיתי בעל מום ואני נכון לצלוע תמיד על ירכי, ושיהיה **תמיד מכאובי נגדי** ע"ז, מזה מבואר איך הם מקוים למפלתי ואיך ישמחו עתה בשאני חולה בחמת: (יט) **כי**, אחר שנאמר איכות מעטתם, באר סבה משמעתם, כי הנשפט מפני סבה ידוע יוכל להסיר המשטמה בהסיר הסבה למשל הנשפט מרשע מפני שהוא רודף טוב, תחדל המשטמה אם יסתיר מעשהו שלא יראהו עושה טוב, והשפט מצדיקים מפני שעושה רע, תחדל המשטמה אם ייטיב מעשהו, אבל פה הן **אנכי עוני אגיד**, אני עצמי מפרסם עוני ומפרסם **שאדאג מחטאתי**, ובכ"ז. (כ—כא) **ואויבי ישטנוני תחת רדפי טוב**, שהגם שאני מפרסם שאני חוטא תהיה סבת המשטמה תחת רדפי טוב, ולא יאמינו מה שאני מפרסם שאני איני רודף טוב רק בעל עון וחוטא, ושנאתם גדלה מאד עד **כי חיים עצמו** שעלמו באיבתם עד החיים, ולא יוסר המשטמה ע"י שעוני אגיד כי הם **שונאי שקר**, ומחפשים עלילות עלי בשקר, ולכן אנקם. (כב—כג) **אל תעזבני** להפרד ממני בהחלט, ואף גם **אל תרחק ממני**, ואף **חושה לעזרתי** היא מסירת ההליכה לעזרתי:

לט א לַמְנַצֵּחַ לִידִיתוּן מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב אָמַרְתִּי אֶשְׁמְרָה דְרָכַי מֵחֲטוֹא בִלְשׁוֹנִי אֶשְׁמְרָה לְפִי מַחְסוֹם בְּעֹד רָשָׁע לְנֶגְדִּי׃ ג נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה הֶחֱשֵׁיתִי מִטּוֹב וּכְאֵבִי נֶעְכָּר׃ ד חַם־לִבִּי ׀ בְּקִרְבִּי בַּהֲגִיגִי תִבְעַר־אֵשׁ דִּבַּרְתִּי בִּלְשׁוֹנִי׃ ה הוֹדִיעֵנִי יְהוָה ׀ קִצִּי וּמִדַּת

לידותון קרי

ימי

ת"א אמרתי וגו'. גיטין ז. ספר הזוהר פרשת פנחס: נאלמתי וגו'. ברכות ה'. ספר הזוהר פ' בראשית: הודיעני ה'. שבת ל. ספר הזוהר פרשת נח ופרשת ויחי: הנה טפחות. עקידה שער סז:

ע"ש (ב) זוהר שמות פקודי: (ג) זוהר בראשית ס"ז סכ"א תל"א תס"ע: (ה) זוהר נח עו"ב ויחי תנזה קס"ד א רו"ד ג:

רש"י

לט (א) לידותון. שם אדם אחד מן המשוררים, וגם כלי שיר היה שם ששמו ידותון, ומ"א על הדתות ועל הדינין והגזירות של צרה הנגזרות על ישראל: (ב) אמרתי אשמרה דרכי וגו'. אנחנו היה בלבנו לשמור את עצמינו על כל הצרות הבאות עלינו שלא נהרהר ונדבר קשה אחר מדת הדין אף על פי שהרשעים לנגדנו המצירים לנו: מחסום. כמו (דברים כ"ה) לא תחסום שור מוזלמ"ש בלעז, ונאלמנו דומיה ימים רבים וגם החשינו מטוב אפי' מדברי תורה מפני יראתם ומתוך כך כאבנו נעכר ונבהל וכששתקנו חם לבנו בקרבנו ובהגיון לבנו בוער בנו כמו אש והוא גורם לנו שאנו מדברים בלשוננו (כלשון שה"א) לפניך, וזו היא שאנו מדברים הודיענו ה' קצנו עד מתי נהיה בצרה

מצודת דוד

לט (ב) אמרתי. חשבתי בלבי אשמרה מנהגי מלחטוא בלשוני לדבר מה מול מדת הדין: אשמרה לפי מחסום. אשמור עצמי כאלו היה על פי מחסום אשר ימנע מקנון ר"ל עם כל הכאב הבא עלי לא אצעק להתרעם: בעוד רשע לנגדי. בזמן אשר הרשע הבא לבקרני עומד לנגדי כי אחשוב כאשר אצעק אז ישמח בצרתי: (ג) נאלמתי דומיה. ר"ל אחזיק עצמי בשתיקה עד שנעשיתי כאלם בעבור השתיקה: החשיתי מטוב. כי שתקתי מלדבר גם דברים טובים ונחומים לי פן ברבות הדברים אצעק ואתרעם: וכאבי נעכר. עם כי כאבי נעכר עכ"ז אתאפק ואחריש: (ד) חם לבי. הלב אשר בקרבי נתחמם מאד מאש החלי: בהגיגי. כשהוא יוצא מפי בוערת כאש כי ההבל חם מאוד: דברתי בלשוני. מוסב על תבער אש לומר תבער כאש כשאדבר בלשוני וכפל הדבר כמ"ש: (ה) הודיעני לי. הודיע לי סוף ימי מתי אמות ואם

מצודת ציון

לט (א) לידותון. שם כלי נגון: (ב) דרכי. מנהגי: מחסום. ענין הדבר החוסם בפי הבהמות שלא תיכף ולא תאכל כמו ולא תחסום שור (דברים כ"ה): (ג) החשיתי. ענין שתיקה כמו החשיתי מעולם (ישעיה מ"ב): נעכר. ענין השחתה כמו עכרתם אותי (בראשית ל"ד): (ד) בהגיגי. מל' הגיון ודבור: (ה) מה. היא כמו כמה: חדל. הוא הפוך מן חלד כמו כבש כשב וענינו זמן העולם:

תפלות דוד

באור הענין

לט (א) למנצח, במזמור הזה ידבר נכבדות על סוד הנפש ועניניה ועל מציאתה בזה הגוף הנגוף: (ב) אמרתי, ספלה חשבתי בלבי בל אדבר בחקירה הזאת שאני חוקר בענין הנפש, ורציתי לשמר דרכי מדבר דבר בזה מצד שני טעמים, א] באשר מהות הנפש הוא דבר נעלם משכל האדם, שהאדם לא ישיג רק ע"י החושים, ומהות הנפש הוא דבר שא"א להודע ע"י החוש, ובזה יראתי מחטא בלשוני, פן אבא ע"כ לידי חטא ע"י העיון הזה, בשאחשב שהנפש היא היתה היולאנית מתהוית עם הגוף ונפסדת עמו, ואכפור בהשארת הנפש ובנצחיותה, ב] שגם אם אבטח בחוזק אמונתי שלא אבא לידי כך אמרתי אשמרה לפי מחסום שראוי שאשים מחסום לפי בלי לדבר מזה, בעוד רשע לנגדי עת נמצא רשע במעמד הזה שדברי יהיו לו לפוקה ולמכשול, ולכן. (ג) נאלמתי דומיה, נדמיתי בשתיקה עד שהייתי כאלם, עד שגם החשיתי מטוב, שלא דברתי אף הטוב והמוסר הנצמח מעיון הזה, כי יראתי לנגוע במחקר הזה, אבל ע"כ וכאבי נעכר, כי נפשי הציקתני לעיין בנידון זה שהוא אחרית האדם ותכליתו, ולכן. (ד) חם לבי בקרבי, לבבי נתחמם מתשוקתו אל הדבור, עד שבהגיגי תבער אש, בעת התחלתי להגות בדבור ההגיוני שהוא ממוצע בין הדבור והמחשבה, היה בקרבי כאש בוערת ונלאתי כלכל ולא אוכל, ולכן דברתי בלשוני והוצאתי את הגיגי מכח אל הפועל, עתה מתחיל התפלה: (ה) הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא, כי האדם ימצא את עצמו שהוא מורכב משני עולמות נפרדים, יבחין בעצמו שני שרשים הפוכים זה מזה, כי עת יביט למטה אל הגויה וכחותיה, ימצא כי הוא מתושבי העולם הזה השפל החמרי, מוטבע על חקים טבעיים מוגבלים ככל נמצאי העולם החמרי, ועת יביט למעלה אל החלק הנכבד הנמצא בו שהיא

באור המלות

(ב) בלשוני, לפי. מבואר אצלנו בכ"מ, שהלשון מורה על הדבור התבוניי והפה ידבר הדבור החיצוני. שהוא בפני עצמו ישמר מעיין ומלחקור בזה בדרכי העיון והתבונה שזה מצוין במלת בלשוני, ולפני הרשע ישמור גם דבור החיצון, ויחסום פיו בל ידבר דבר: (ג) דומיה, החשיתי. בשעת הפסקת הדבור נאמר לשון דממה, והשתיקה אח"כ הוא בלשון חשה, כמ"ש ישעיה (סי' ס"ב): (ד) בהגיגי, דברתי.

יָמַי מַה־הִיא אֵדְעָה מֶה־חָדֵל אָנִי׃ ו הִנֵּה טְפָחוֹת ׀ נָתַתָּה יָמַי וְחֶלְדִּי כְאַיִן נֶגְדֶּךָ אַךְ־כָּל־הֶבֶל כָּל־אָדָם נִצָּב סֶלָה׃ ז אַךְ־בְּצֶלֶם ׀ יִתְהַלֶּךְ־אִישׁ אַךְ־הֶבֶל יֶהֱמָיוּן יִצְבֹּר וְלֹא־יֵדַע מִי־אֹסְפָם׃ ח וְעַתָּה

מה

ת״א אך בצלם: ס׳ הזוהר פ׳ אמור:

ע״ש (ו) זו״ח מא: (ז) זוהר ויהי תזריע קדושים אמור פנחס ת״ז ת״ע יכו׳ שבת פ״ט ס״ב:

רש״י

ונדע מתי נהיה אנחנו חדלים ממנה: (ו) הנה טפחות. מדודים הם ימי האדם כדבר הנמדד בטפחים כן ימי האדם קצובים: וחלדי. וזקנתו: כאין נגדך. חלד ל׳ חלודה רודי״ל בלעז: כל אדם נצב. כל אדם חי הבל הם חייו ומצבו: (ז) אך בצלם. בחשך פירשו דונש לשון צלמות, ומנחם פירשו צלם ממש כמו כי בצלם אלהים עשה את האדם (בראשית ט׳) ולא יתכנו דבריו: אך הבל. הוא כל המיה ותאוה שלהם: יצבר. תבואה בשדה כל ימות הקציר: ולא ידע מי אוספם. אינו יודע מי אוספה לבית שמא לפני האסיף ימות: (ח) ועתה מה קויתי. מה היא השאלה אשר אני שואל ומיחל ממך אינה אלא שמפשעי הצילני:

מצודת ציון

(ו) הבל. יש הבל שהוא ענין פורעניות וצרות כמו בהבל בא ובחושך ילך (קהלת ו׳): (ז) בצלם. מל׳ צלמות וחושך: יהמיון. ענין קבוץ הממון כמו ומי אוהב בהמון (שם ה׳):

מצודת דוד

מעט המה ימי חיי הלא אחר למות מחלי זה מלשבול נער גדול ולמות אח״ז בזמן קצר: מה היא. כמה היא וכפל הדבר במ״ש: מה חדל אני. כמה מהזמן אהיה עם יושבי חלד: (ו) טפחות. קצובות כדבר הנמדד בטפח: וחלדי. זמני בעולם הוא כאין נגד שנותיך אשר לא יתמו: אך כל הבל וגו׳. כל ההבלים הוא בכל אדם איש לא נעדר מפגע הזמן: נצב סלה. הדבר הזה נצב לעולם ולא ישתנה להיות מי מבני אדם חדל מהבלי הזמן ופגעיו: (ז) אך בצלם וגו׳. החיים הלא בחושך יהלך ולהבל וריק קובץ המון עושר רב כי הוא נובר ואינו יודע מי יאספם הבית כי פן ימות ואיש אחר יאספנו: (ח) ועתה. הואיל וקניני העולם הבל המה מה יהיה א״כ תקותי אל ה׳ ומה הוא הדבר אשר אהיה מיחל

באור המלות

שהגיון הוא הממוצע בין הדבור והמחשבה, שעוד קודם יצא דבור מבואר כבר בערה אש, ולכן דבר בפועל: (ה) חדל. כמו חלד: (ו) טפחות. מדודות בטפח, כמו עוללי טפוחים: (ז) בצלם. כמו בצלם אלהים עשה את האדם: יצבר, אספם. שצבירה הוא הקיבוץ לצבורים, והאסיפה הוא המכניסם לרשותו, כמ״ש בהבדל בין אסף ובין קבץ (ישעיה י״א) וכב״מ:

תפלות דוד

באור הענין

הנפש וכחותיה, יראה שהוא כא׳ מבני האלהים חפשי פועל כפי הבחירה וכל כחותיה בלתי מוגבלים רק מתפשטים לאין תכלית, עד שיסתפק בעצמו מאיזה עולם הוא, כי שני הפרטים אשר בקרבו הם במלחמה תמידית זה עם זה, וחקי הטבע מתנגדים אל חקי הבחירה, וז״ש שאבקש שתודיעני ולדעה מהות שני הפרטים האלה, א] קצי, הוא הפרט הרוחני שהוא קץ האדם, ב] מדת ימי, הם החיים הזמניים אשר יש להם מדה וקצב, מה הוא, מה מהותם, למען **אדעה מה חדל אני** מאיזה עולם וחלד אני, אם מחלד השפל אם מחלד העליון, ומבאר כבת הספק: (ו) **הנה טפחות נתתה ימי**, מצד אחד אני רואה א״ע דומה ככל ילדי העולם החומרי הנתונים תחת הזמן והמקום והשינוי והתנועה כי ימי משוערים ומוגבלים, ומצד אחר רואה אני א״ע בלתי מוגבל ובלתי בעל תכלית, כי כחות הנפש מתנשאים מן הזמן והמקום וחקי הטבע ויגביהו עוף להפשיט מעליהם את הגבול, כי השכל יצייר א״ע בלתי מוגבל, וכן התשוקה אשר באדם וכל כחותיו אין להם גבול, ובכ״ז לא יוכלו להגיע אל הבלתי ב״ת, כי החומר מכביד עליהם, רק הם מתנשאים לזה וילכו מחיל אל חיל ותשאהו את האיפה בין הארץ ובין השמים, ועז״א **וחלדי כאין נגדך**, כי בטל במציאותו זה הרוחני נגד האין סוף, ולפ״ז אני גוזר ואומר, **אך כל-הבל כל אדם נצב**, שכל אדם כמו שהוא, הוא כל הבל, שהוא הבל מצד הגויה הבלה ונרקב, והוא הבל מצד הנפש שהיא עוף קצון כנפים שקוע בבלא אסור בנחושתים, **סלה** סיום הענין, מעתה מתחיל התשובה ע״ז: (ז) **אך בצלם יתהלך איש**, משיב לומר כי סוד הנפש ומדוע הורכבה עם הגויה באופן זה, נגלה אלנו שהוא מצד שהאדם נברא בצלם אלהים, שהוא הציור של האלהות המנהיג את העולם הגדול, שכמו שהגוף הכללי שהוא העולם הגדול הוא ג״כ נתון תחת חקים טבעיים קבועים, ובו תתלבש האלהות להנהיג אותו בהנהגה בחיריית נעלה מחקי הטבע הקבועים, וידמה בזה עם העולם כנפש המנהגת את הגויה, כן ברא את האדם בצלמו, שגופו היא ציור העולם הטבעי עם כחותיו וחקיו הטבעים, ונפשו המנהגת אותו בכח החפשים והבחירה, היא ציור האלהות אשר בעולם, וכמו שהאלהים מושל על העולם ומשנה סדרי הטבע והקים הקבועים לפי רצונו הבחיריי הבב״ת, כן הוכל הנפש לשנות את טבעי גוייתה משפטיו וחקותיו הטבעיים ולברא א״ע בריאה חדשה להיות כבני אלהים, ולכן נתן בה התשוקה שהוא לבלתי תכלית שהיא מצד שרשה העליון שבזה תתנשא תמיד ממדרגה למדרגה ותתקרב אל האלהות ותלך מחיל אל חיל עד תראה אל אלהים בציון, ועז״ש **יתהלך איש**, שצריך שיתהלך תמיד אל שרשה שאין לו גבול, ולכן אין גבול

לתשוקה

מַה־קִּוִּיתִי אֲדֹנָי תּוֹחַלְתִּי לְךָ הִיא׃ ט מִכָּל־פְּשָׁעַי הַצִּילֵנִי חֶרְפַּת נָבָל אַל־תְּשִׂימֵנִי׃ י נֶאֱלַמְתִּי לֹא אֶפְתַּח־פִּי כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ׃ יא הָסֵר מֵעָלַי נִגְעֶךָ מִתִּגְרַת יָדְךָ אֲנִי כָלִיתִי׃ יב בְּתוֹכָחוֹת עַל־עָוֺן יִסַּרְתָּ אִישׁ וַתֶּמֶס כָּעָשׁ חֲמוּדוֹ אַךְ הֶבֶל כָּל־אָדָם סֶלָה׃ יג שִׁמְעָה

פ"ש (יא) ש"ר יט: (יב) תנ' מצורע:

רש"י

(ט) חרפת. עשו הנבל אל תשימני הבא גם עליו נגעים ומכאובים שלא יוכל לומר לי אתה לוקה ואנו אין אנו לוקים והתפלה הזאת גרמה להביא יסורי חלאים על העכו"ם: (י) כי אתה עשית. שהבאת עלינו צרה יותר מכל האומות: (יא) מתגרת ידך. ממורא מכותיך. תגרת לשון ויגר מואב (במדבר כ"ב) והתי"ו יסוד נופל בתיבה כמו תנופה תלונה תקומה תכונה כן פירש מנחם, ואני אומר שאין תגרת לשון מגור שהיה לו לומר תגורת כאשר יאמר מן ויפג התוגה ויקם ויכם וילן תקומה תרומה תלונה כן יאמר מן ויגר תגורה או מגורה כמו (ירמיה כ') מגור מסביב. ומגורתם אביא להם (ישעיה ס"ו) הא למדת שאין תגרת אלא כמו למה תתגרה ברעה (ד"ה ב' כ"ה) אל תתגרו בם (דברים ב') שהפועל שלו גרה כמו קוה אוה לוה שפעולתם תקוה תאוה מלוה כן יאמר מן גרה תגרת, וכן פירושו ממכות ידך אשר אתה מגרה עלי אני כליתי: (יב) בתוכחות. הכתובות בתורה על עונינו שפשעינו לפניך ויסרתנו בהם: ותמס כעש חמודו. הרקבת בשרנו כבגד שאכלו עש. חמודו בשרו

תפארתי

מצודת דוד

לך עליו: (ט) מכל פשעי. ר"ל ע"כ תקותי שתצילני מהעונש הבא על פשעי ואל תשים אותי להיות להרפה בעיני הנבל: (י) נאלמתי. הנה בבוא עלי העונש הייתי כאלם ולא התרעמתי כי אמרתי הנה אתה עשית ולא תעשה עול במשפט: (יא) הסר. לזה הסר מעלי הנגעים הבאים ממך על כי כבר כליתי מגלהמת יגן ידי שם: (יב) בתוכחות. בשיעור התוכחות הראויות על העון כן תייסר את האיש כעונש הגוף וגם תמס חמודות עשרו כעש הזה המכלה את הבגד: אך הבל. ההבל הזה הוא בעולם ובכל אדם ר"ל כל הפועלים כלם נלקים לעולם בגופם ובחמדת עשרם אם לא ישובו לה': (יג) שמעה תפלתי.

מצודת ציון

יאבר. מל' נבור ותל: אוספם. יכניסם לבית: (ח) תוחלתי. תקותי: (יא) מתגרת. מל' תגר ומלחמה כמו אל תתגרו בם (דברים ב'): כליתי. מלשון כליון: (יב) בתוכחות. ענין פורעניות ויסורים כמו והוכח במכאוב (איוב ל"ג): ותמס. מל' המסה והמגה: כעש. שם התולעת המכלה הבגד:

באור הענין

לתשוקת הנפש, **אך הבל יהמיון** רק האדם מבקש המטעות רבים ובכח התשוקה הזאת הנטועה בנפשו יהמה אל עניני הבל, לאסוף קניינים מדומים אשר אין בהם ממש מצד עצמם כי הם הבל, וגם לא יתקיימו בידו כי **יצבור ולא ידע מי אוספם**, כי לבסוף יירשו זרים יגיעו: (ח) **ועתה**, א"כ עתה בעוה"ז **מה קויתי ה'**, ר"ל מה יש לי לקוות פה הלא לא פה מקום האושר והתקוה שלי, רק יש תוחלת על עולם אחר (תקוה הוא על דבר בלתי ברור, והתוחלת הוא על דבר ברור, כי חיי עוה"ב הוא דבר ברור ומובטח), ומה היא התוחלת **תוחלתי לך היא**, כי ה' בעצמו הוא תוחלת הצדיקים והוא הטוב הצפון להם בתשוב נפשם בצרור החיים אל מקורה אל ה' אלהיהם, וכמ"ש צדיקים יושבים וכו' ונהנים מזיו השכינה: (ט) **מכל**, וא"כ **הצילני מכל פשעי**, בל ימשיך החומר את הנפש למטה ע"י הפשעים עד שלא תשיג תוחלתה הנצחי, **לבל תשימני** שאהיה **חרפת נבל**, שישיגני החרפה שתשיג את הנבל שאובד עולמו ואחריתו: (י) **נאלמתי**, ועתה נאלמתי מן השאלה הנ"ל, **ולא אפתח פי** לשאול עוד וכמ"ש תחלה נאלמתי דומיה, **כי אתה עשית**, כי התברר אצלי כי מעשה האדם ויצירתו אינו ככל מעשה בהמית המתיחסים אל הארץ כמ"ש תוצא הארץ נפש חיה, רק מעשהו מיוחס אליך ביחוד, כמ"ש נעשה אדם ונשמות אני עשיתי: (יא) **הסר**, אולם לפ"ז אבקש שתסיר ממני המונעים המסביבים אותי מן האושר ותכלית האחרון, והם **הנגעים** המוצאים את הגוף אשר הם ישביתוהו מהשגת השלימות כי כל עוד שהנפש כלואה בחומר תרגיש נגעו ומקריו, כי מסבת **תגרת ידך** ומכותך **אני כליתי**, שלא נגד שמזיקים את הגוף (שע"ז לא הייתי מצטער), כי הם מכלים את הנפש שהוא עקר האדם, והנה הנגעים הם משני מינים, המין הא' המתחייבים מצד טבע של חומר האדם ומזגו או מצד טבע העולם שהם הנגעים הטבעיים, שעז"א **מתגרת ידך** כי הם מתחייבים ע"י התגר של ידך ופעולתך, ע"י ריב היסודות וע"י שמורכב מדברים מתנגדים ומזגים מתחלפים שעי"ז יתקוממו הרעות הטבעיות, ב] יש רעות השגחיים הבאים עליו מאת ה' כדי להחזירו בתשובה, ועז"א. (יב) **בתוכחות על עון**, (יש הבדל בין מוסר לתוכחה, שהתוכחה היא לרוב בדברים והמוסר הוא ביסורים) שתחת שהי' ראוי שתוכיחהו על עון בתוכחת אהבה ונחת, יסרת איש, תביא עליו יסורים, וע"י היסורים תמס כעש חמודו, שגם חמודו שהוא הנפש תמוסס ותכלה, וא"כ אך הבל כל אדם, אחר שזה גורם שלא ישיג התכלית שבעבורו נברא, סלה סיום

תפלות דוד

(ח) קויתי, תוחלתי. המקוה על דבר בלתי ידוע, והמיחל הוא על דבר ידוע שבודאי יבא (כמ"ש ישעיה נ"א ה', מיכה ה' ו', ולקמן ק"ל וכ"מ): (יא) מתגרת. כמו ואל תתגר בם מלחמה: (יב) בתוכחות, יסרת. עיין הבדלם למעלה (ו' ב'). ותמס, הפעיל משורש מסס: (יג) שמעה, האזינה.

באור המלות

תְּפִלָּתִי ׀ יְהוָה וְשַׁוְעָתִי ׀ הַאֲזִינָה אֶל־דִּמְעָתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ כִּי גֵר אָנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשָׁב כְּכָל־אֲבוֹתָי׃ יד הָשַׁע מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְאֵינֶנִּי׃

מ א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר׃ ב קַוֺּה קִוִּיתִי יְהוָה וַיֵּט אֵלַי וַיִּשְׁמַע שַׁוְעָתִי׃ ג וַיַּעֲלֵנִי ׀ מִבּוֹר שָׁאוֹן מִטִּיט הַיָּוֵן וַיָּקֶם עַל־סֶלַע רַגְלַי כּוֹנֵן אֲשֻׁרָי׃ ד וַיִּתֵּן בְּפִי ׀ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּה לֵאלֹהֵינוּ יִרְאוּ רַבִּים

וייראו

ת"א שמעה תפלתי. ברכות לב. מליצה נע ס' הזוהר פ' חיי שרה: ויט אלי. עקרים מ"ד פ' מס: ויעלני מבור. עירובין יט: מקוואות כה:

רש"י

שהוא חמדתו: (יד) השע ממני. הרף ידך מלהלקותי: ואבליגה. ואתחזקה:

מ (ב) **קוה** קויתי ה'. במצרים, ומזמור זה גם הוא כנגד כל ישראל: ויט אלי. אזנו: (ג) מבור שאון. מאסורים של מצרים ומשאון המיית ים: מטיט היון. מן הים. היון לשון רפש. פיינ"ש בלעז: כונן. הכין אשורי וצעדי: (ד) שיר חדש. שירת הים:

מצודת ציון

(יג) עמך. למולך וכן אל יעצור עמך אנוש (דה"ב י"ד): תושב. הוא הפוך הגר: (יד) השע. פנה כמו שעו מני (ישעיה כ"ב): ואבליגה. ואתחזק כמו המבליג שוד (עמוס ה'):

מ (ג) שאון. הומה כמו תכסה שואה במשאון (משלי כ"ו): היון. כמו ענין טיט וכן טבעתי ביון מצולה (לקמן

מצודת דוד

להצילני מן העונשים האלה: כי גר אנכי עמך. למול שמתיך אני כגר ע"פ האדמה כי מעט ימי וכן יכלו בתוכחות האלה: תושב ככל אבותי. ר"ל כל מה שאני כתושב בארץ הוא רק ככל אבותי כי עם שהיו תושבים הנה מתו ואינם ולמול שנוסיף אהיה כגר: (יד) השע ממני. פנה ממני מכת ידך ואתחזק עצמי בתורת ה' כאשר יוסרו היסורים המונעים והטורדים: בטרם אלך. עד לא אלך בדרך כל הארץ ואינני עוד בזה העולם כי אחר המיתה נעשה האדם חפשי מן התורה והמצות:

מ (ג) מטיט היון. אשר העומד בה שוקע ויורד: על סלע. במקום מגולה וקשה: כונן אשורי. הכין רגלי לעמוד על עמדי ולא לשקוע עוד: (ד) יראו רבים. אשר יראו

באור המלות

גבר התפלה (ישעיה א' י' ובכ"מ) שכשידבר על שני נשואים מתחלפים, יתפוס על הנושא העקרי לשון שמיעה, ועל הטפל לשון האזנה שקטנה משמיעה, ותפלה, הוא חשוב מן שועה בכ"מ, ור"ל שגם שועתי תאזין: (יד) השע. יוצא שיפנו היסורים ממני. ואבליגה, ואתחזק, וכבר בארתי

תפלות דוד

באור הענין

הענין: (יג) שמעה תפלתי, מצד התפלה שהיא שפיכת הנפש כוונת הלב והתפשטות הרוח אל האלהים, ושועתי האזינה מצד שאני צועק לישועה, ואל תחרש אל דמעתי כי שערי דמעה לא ננעלו, שהם מעוררים הרחמים, כי גר, ר"ל שמצד שני החלקים שמהם הורכבתי, מצד א' שהוא מצד הנפש שבו, אנכי עמך חלק מעצמותך, מצד זה אני גר בארץ הזאת, כי הנפש היא מעולם הרוחני והיא כגר בארץ הגשמי הלז רחוקה ממרכזה וממקומה, אבל אנכי תושב מצד הגוף, אשר בו אני תושב ככל אבותי, כי בהגוף שמרשו מצד אבותיו המולידים אותו הוא תושב, ובהנפש שמרשו מאלהים אלהי הרוחות הוא גר, ושע"ל יגברו כחות הגוף על כחות הנפש כי הם תושבי הארץ ומושלים בה, על כן אבקש. (יד) השע ממני, שתפנה היסורים ממני, כי אין ראוי ליסרו על עונותיו אחר שטבע גופו נוטה לחטא, וכחות הנפשיים שמם ה' בו לעמוד נגד הגוף לא יעמדו לפני זרועות השטף כי הם הגבורים אשר מעולם תושבי הארץ מלפנים, ואבליגה ואני אשתדל להתחזק על כחות התאוה והיצר בטרם אלך באופן אשר אינני, שע"י עוני ויסורי המשביתים אותי מן השלמות אהיה כאין, כי לא אתקן את אשר עלי להשלים לענין אשרי ומציאותי הגלוי:

מ (א) **למנצח**, מזמור זה יסדו על איזה נס שנעשה לו בעת ברחו מפני אויביו, והביא זבחי תודה להודות לה' חסדו על הנס שנעשה לו, ואז פרסם תהלת ה' ועוזו ונפלאותיו וחסד ה' לבוטחים בו, עם תפלה על התשועה והצלה בעתיד: (ב) קוה קויתי, פי' שקויתי בתמידות אל ה', לכן ויט אלי וישמע שועתי, ור"ל כי לפעמים יצייר שה' שומע את התפלה ממרום, והוא בעת שיושיע בדרך הטבע ע"י אמצעי, ולפעמים יצייר שיורד למטה ושומע תפלה ומז"א ויט אלי, והוא בעת שמושיע ע"י נס השגחיי שלא ע"י אמצעי רק בידו ממש, וכן התשועה הזאת היתה ע"י נס בעצמו: (ג) ויעלני, מה שהייתי נטבע בבור שאון, ר"ל מלא מים שואים ורוגשים, וגם הייתי נטבע שם בטיט היון, שהוא טיט מדביק אשר הנופל בו לא יוכל לעלות ממנו, ולא זאת לבד כי הקים את רגלי על סלע ומבצר, מקום שלא יוכלו אויבי להגיע שמה, גם כונן אשורי שיהיו מכוננים שם בחוזק:

יִרְאוּ וְיִבְטְחוּ בַּיהוָה׃ ה אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־שָׂם יְהוָה מִבְטַחוֹ וְלֹא־פָנָה אֶל־רְהָבִים וְשָׂטֵי כָזָב׃ ו רַבּוֹת עָשִׂיתָ ׀ אַתָּה ׀ יְהוָה אֱלֹהַי נִפְלְאֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ אֵין ׀ עֲרֹךְ אֵלֶיךָ אַגִּידָה וַאֲדַבֵּרָה

חא רבות עשית . יבמות עו :

רש"י

(ה) רהבים . לשון גסות כמו (ישעיה ג') ירהבו הנער. שהם הרהיבוני (שיר ו'): ושטי כזב. השטים מדרך ישר אחרי הכזב של עכו"ם, ושטי אמור"נאנץ בלעז: (ו) נפלאותיך ומחשבותיך אלינו . בשבילנו בראת עולמך לנו קרעת את הים והשבת מרחוק להטיב לנו אחריתנו במדבר ארבעים שנה מפני האמוריים שקצצו את האילנות והחריבו הארץ כששמעו שישראל יוצאין ללכת לרשת את ארצם : אין ערך אליך . אין לדמות לך כל מלך ומושיע, ל' ערך

מצודת דוד

בהשגחת ה' פחדו ממנו ויבטחו בו : (ה) אשרי . ויאמרו אשרי וגו' : ולא פנה . לבטוח בהם : ושטי כזב . הנוטים אחר עבודת עכו"ם שהיא דבר כזב : (ו) רבות עשית. נפלאות

מצודת ציון

ס"ט) וכפל הדבר במלות נרדפים כמו אדמת עפ (דניאל י"ב) : (ה) רהבים . ענין גאות והתחזקות כמו ירהבו הנער בזקן (ישעיה ג') : ושטי . ענין נטיה כמו אל ישט אל

תפלות דוד

באור המלות

גדרו (ירמיה ט) :

(ה) מבטחו . עמ"ש (ירמיה י"ז) . ושטי , בא מנע"ו שוט ,

באור הענין

(ד) ויתן בפי שיר חדש , כי השיר שיושררו לה' על תשועה טבעיית הוא שיר ישן , כי הטבע ברואה ועומדת מכבר , אבל התשועה הנסיית היא פעולה חדשה והשיר שיושררו עליה הוא שיר חדש , ומפרש תהלה לאלהינו , ששם אלהים הבא בכינוי אל ישראל מורה על השגחתו הפרטית ועל הדיבוק והקשר שיש עם יראיו וחשבי שמו , יראו רבים וייראו , ר"ל שע"י שהושיע לי ע"פ נס ירויחו ג' דברים , א] כי מן הנהגת הטבע לא ילמדו רק לתת כבוד לשמו מצד שהוא בורא כל , אבל היראה לא תתקיים בנפש רק ע"י שיודע כי בכחו לשנות הטבע ולעשות ככל אשר יחפוץ , שאז ייראו מפני ענשו וגמולו , וע"ז אמר יראו וייראו , ב] שההכרה שיכירוהו ע"י מעשיו המסודרים כפי הטבע , לא יכירו רק החכמים החוקרים ע"פ השכל והעיון , אבל ע"י הנס יראו רבים , כי זאת יראו בעין לא בשכל לבד , וגם יראו רבים , שאף ההמון שאינם משכילים יראו את הנס בעיניהם ויכירו כח ה' , ג] שהנהגת הטבע לא תצמיח שיבטחו בו , כי בהפך עי"ז יתאמצו לבחור אמצעיים טבעיים שע"י יצלחו ויעזרו , ויבטחו על האמצעים אשר יכינו , אבל בראותם כי עין ה' אל יראיו ע"פ נס , יבטחו בה' , ולא יבטחו על הטבע ועל כחם ועוצם ידם וחכמתם : (ה) אשרי , אושר הגבר הוא אם שם ה' מבטחו , ר"ל כי יש בוטח בה' שיושיעהו ע"י אמצעיים טבעיים , שהאיש הזה הגם שבוטח בה' אין ה' מבטחו , ר"ל שהדבר שמקוה שע"י יטיב בטחונו אינו ה' , כי הוא בוטח בה' שיושיעהו ע"י מסחרו או השתדלותו שהוא המבטח שלו , שע"י מקוה עזר מה' , ואין ה' מבטחו , לא כן האיש שאינו משתדל כלל רק ישים ה' גם למבטחו היינו שהוא יבחר לו גם האמצעיים לתשועתו , (כמ"ש ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו , כמש"פ שם) , ולא פנה אל רהבים , ר"ל שלא יפנה עם בטחונו בה' שימצא מצאו באמצעות ענינים טבעיים , או ע"י בני אדם שהם רהבים ושטי כזב , הרהב הוא התנשאות הרוח יותר על כחו , והכזב הוא הדבר הבלתי מתקיים , והם שני החסרונות שיש בבטחון על האדם , שאין ממש בם וגם התמדה כמ"ש בכ"מ : (ו) רבות , אחרי ההצעה הזאת מספור הנס , יחוה דעת כי קרבן התודה אשר הוא מביא עתה להודות לה' חסדו , לא יביאנו בעבור חיוב התוריי לבד , יען שמחויב ע"פ התורה להביא תודה על הנס , כי הוא מביאו בעבור הערת השכל , שההערת השכל נעלה מן הערת התורה , שזה בא באמצעות ההכרה והתנדבות הנפש והלב , לא כן העושה ע"פ הערת התורה שהוא ע"פ הכרח , וכמ"ש בחובה"ל . — ויבאר בזה כי מצות התורה יש להם שורש בשכל האדם וטבע נפשו , עד שגם אם לא היינו מצווים עליהם מאת ה' סבינס נפש המשכיל מעצמו וימצאם כתובים נקודות לנו , כמו ענין התודה שגם לולא צוה התורה שיביא האדם קרבן על הנס , תתנדב הנפש בזה מעצמה ע"פ טבעה , כי נתון בטבע האדם שישתדל להשיב תודה למיטיביו , ואם יעביר האדם על לבו הטובות הרבות והחסדים אשר גמלהו ה' כרחמיו וכרוב חסדיו יתעורר מעצמו להביא תודה לה' , כמו שקין והבל הביאו מנחה לה' הגם שלא נצטוו ע"ז , מצד הערת שכלם ונדבת לבם , עד שהתודה שהוא מביא עתה אינו מביאה בעבור שמצא כן כתוב בספר תורת אלהים הכתובה על הספר ובדיו , רק בעבור שמצא כן כתוב בספר האלהים אשר חרת על לוח לבו ובשכלו ובמצפונו , ע"פ"ז אמר הנה רבות עשית אתה ה' אלהי , הוא מעשה האלהים אשר עשה בששת ימי בראשית שהם רבים מאוד , וכן נפלאותיך ומחשבותיך אלינו הם הנסים והנפלאות שחדש ה' בכל דור

וַאֲדַבֵּרָה עָצְמוּ מִסַּפֵּר׃ ז זֶבַח וּמִנְחָה ׀ לֹא־חָפַצְתָּ אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי עוֹלָה וַחֲטָאָה לֹא שָׁאָלְתָּ׃ ח אָז אָמַרְתִּי הִנֵּה־בָאתִי בִּמְגִלַּת־סֵפֶר כָּתוּב עָלָי׃ ט לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי חָפָצְתִּי וְתוֹרָתְךָ בְּתוֹךְ מֵעָי׃ י בִּשַּׂרְתִּי צֶדֶק ׀ בְּקָהָל רָב הִנֵּה שְׂפָתַי לֹא אֶכְלָא יְהוָה אַתָּה

ת״א אז אמרתי . שם . גיטין ס׳ : בשרתי צדק . עירובין קג : ידעת

רש״י

כמו כערכך (ויקרא כ״ז) אפריסיי״ר בלעז : אגידה ואדברה . אם באתי להגיד ולדבר עצמו מספר : (ז) זבח ומנחה לא חפצת . ביום מתן תורה כענין שנאמר ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו׳ (שמות י״ט) וכן בירמיה (ז) הוא אומר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים וגו׳ על דברי עולה וזבח , (ויקרא א׳) כי יקריב מכם אמרתי ולא הזקקתים חובה להכביד עליהם . תמידין ומוספים אינם אלא נחת רוח שאמרתי ונעשה רצוני ודבר מועט (סא״א) : אזנים כרית לי . לאמר שמעו בקולי . כרית , עשיתם חלולות לשמוע : (ח) אז . בשעת מתן תורה אמרתי לפניך הנה באתי אליך במסורת בריתך (שמות כ״ד) נעשה ונשמע ודבר זה כתוב עדות עלי במגלת ספר בתורת משה : (ט) ותורתך בתוך מעי . אף מאכלי על פי תורתך הוא לא אכלתי בהמה טמאה וטרפה : (י) בשרתי צדק . שירה על הים שירה על הבאר שירת דבורה : לא אכלא . לא

מצודת ציון

דרכיה לבך (משלי ז׳) : (ו) עצמו . ענין רבוי : (ז) כרית . חפרת כמו כור כרה (לעיל ז׳) : שאלת . בקשת : (ח) במגלת . ענין אגרת כמו מגלה עפה (זכריה ה׳) : (י) בשרתי . ענין השמעת חדשות לרבים : אכלא . אמנע כמו ויכלא הגשם

מצודת דוד

רבות עשית וככל למעננו : אין ערוך . אין מי לסדריך ולהדמות אליך : אגידה . אם אמרתי אגיד נפלאותיך לא אוכל כי רבו מלספר : (ז) לא חפצת . אינך חפץ שיחטא האדם ויביא קרבן : אזנים כרית לי . לשמוע אל דברי התורה אשר היא טובה בעיניך מזבח וכן נאמר הנה שמוע מזבח טוב (ש״א ט״ו) : (ח) אז . בעת מתן התורה אמרתי הנה באתי לקבלה : במגלת ספר . כאשר כתב עלי במגלת ספר התורה שאמרתי אז נעשה ונשמע : (ט) לעשות . וכאשר קבלתי עלי כן חפצתי לעשותה ותורתך שמורה בלבבי אשר היא מכלל המעיים : (י) בשרתי . השמעתי לרבים את דברי התורה ולא מנעתי שפתי מלהשמיע והלא אתה ה׳ ידעת שכדברי כן הוא :

באור המלות

ומתאחד עם שמה מגל״ה , עשה ששים שנאתי (לק׳ ק״א) :

תפלות דוד

בשביל ישראל,

באור הענין

אגידה ואדברה עצמו מספר, אם ארצה להגיד ולדבר אותם לא אוכל לספרם מרוב רבוים , בין מעשה הטבע בין הנפלאות , (ומ״ש **אין ערוך אליך** הוא מאמר מוסגר , שאגב יאמר , ששני מיני המעשים האלה , שהם מעשה הטבע והנפלאות אין להם ערך ויחוס אליך , שהם רק מעשים ונפלאות בערכנו לא בערכך , שלפי גדולתך הבב״ת הם כאין נגדך , אחר שהם יש להם תכלית והם רק גדולות ונפלאות לפי ערכנו) :

(ז) **זבח**, ר״ל אחר שמעשיך הטבעיים ונפלאותיך ההשגחיים עצמו מספר , א״כ הדעת נותן , שגם אם **זבח ומנחה לא חפצת** , גם אם לא היית חפץ שיקריבו לך זבח ומנחה אשר **אזנים כרית לי** , אשר השמעת לאזני בתורתך שאביא אותם על מזבחך לרצון , גם אם לא היית חפץ בהן , וגם אם **עולה וחטאה לא שאלת** ולא היית מצוה על הקרבנות : (ח) **אז אמרתי**, ר״ל אז אם לא היית מצוה על הקרבנות בספר התורה , הייתי אומר **הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי**, ר״ל אז הגם שלא הייתי מוזהר חיוב זה מהבאת הקרבנות בספר התורה , הייתי מוזהר חיוב זה כתוב בספר אחר שהוא הספר הכתוב על לוח לבי , והייתי בא להקריב הקרבן ע״י מגלת ספר אשר הוא כתוב עלי בעצמי , היינו שהייתי מוזהר חיוב זה מצד שכלי ומצד רגשת נפשי , שהשכל וטבע האדם מחייב אותי להשיב תודה למטיבי ולהודות לה׳ חסדו ולזבח זבחי תודה על טובותיו וחסדיו : (ט) **לעשות**, כי אחר **שהפצתי לעשות רצונך**, שזה אני חפץ מעצמי לעשות דבר המרוצה לך , ואני מוכן מצד טבעי להראות לך אות שאני מכיר טובה , וא״א להראות זה בפועל רק ע״י איזה פעולה מעשיית הרגילה בין בני אדם , שיתנדב אדם להביא למי שהיטיב עמו דורון ומנחה ותודה , א״כ **ותורתך בתוך מעי**, איני צריך לבקש את תורתך בספר הכתוב בקלף ודיו וחרט אנוש , כי התורה הזאת מהבאת תודה היא כתובה **בתוך מעי**, היינו שהיא נמצאת בקרבי ובמצפוני ושכלי : (י) **בשרתי**, אחר שהביע לאמר שהקרבן שמביא אינו מביאו מהכרחיות התורה רק מרצון שכלו ונפשו המתנדבת לה׳ , יאמר כי גם מה שהוא מספר את הנס הזה לפני קהל רב , בל יחשב לו זה לגאוה והתנשאות , וכאלו כונתו להתפאר כי עשה צדק ובעבור זה עזרהו ה׳ (כמ״ש קוה קויתי ה׳ ויט אלי) , שמהראוי לשלמים להסתיר צדקתם ולא להתפאר בו לפני ההמונים שאז מורה שצדקתם היא שלא לשם ה׳ רק להתפאר , ע״ז אומר שמה **שבשרתי צדק** (היינו צדקי) **לקהל רב** , **הנה שפתי לא אכלא**, איני צריך לכלוא את שפתי מזה , כי ה׳ **אתה** ידעת

יָדָעְתָּ׃ יא צִדְקָתְךָ לֹא־כִסִּיתִי ׀ בְּתוֹךְ לִבִּי אֱמוּנָתְךָ וּתְשׁוּעָתְךָ אָמָרְתִּי לֹא־כִחַדְתִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ לְקָהָל רָב׃ יב אַתָּה יְהֹוָה לֹא־תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי׃ יג כִּי אָפְפוּ עָלַי רָעוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר הִשִּׂיגוּנִי עֲוֺנֹתַי וְלֹא־יָכֹלְתִּי לִרְאוֹת עָצְמוּ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי וְלִבִּי עֲזָבָנִי׃ יד רְצֵה־יְהֹוָה לְהַצִּילֵנִי יְהֹוָה לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה׃ טו יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ ׀ יַחַד מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי לִסְפּוֹתָהּ יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיִכָּלְמוּ חֲפֵצֵי רָעָתִי׃ טז יָשֹׁמּוּ עַל־עֵקֶב בָּשְׁתָּם הָאֹמְרִים לִי הֶאָח ׀

ע"ש (יג) אגב"ר נע : האח

רש"י

אמנע לי ויכלא הגשם (בראשית ח') לא תכלא רחמיך, לא תמנע: (יב) יצרוני. ישמרוני: (יג) אפפו. סבבו: (טו) לספותה. לכלותה כדמתרגמי' (דברים ב') עד תם כל הדור עד דסף כל דרא: (טז) ישמו. יתמהו: על עקב בשתם. כשיקבלו בשתם על עקב הכל במדה שמדדו ובדרך שהלכו למולי. על עקב כמו (לקמן פ"ז) ועקבותיך לא נודעו (שיר א') אצי לך בעקבי הצאן כולם לשון מדרך כף רגליהם טרצי"ש בלעז. על עקב אגי"ש טרצי"ש בלעז: האומרים לי האח. האומרים עלי בשבילי האח כשהצרה באה

מצודת דוד

(יא) צדקתך. הצדקה שעשית עמדי לא כסיתי בלבי מלהודיע לרבים: לא כחדתיו. לא מנעתי מלספר חסדיך לקהל רב כדי להמשיך לכם אחריך: (יב) אתה ה'. לכן גם אתה ה' הבא גמול ולא תמנע רחמיך ממני: ואמתך. אמיתת הבטחתך: (יג) השיגוני. המקטריגים הנעשים מעונותי רדפו אחרי והשיגוני: ולא יכלתי לראות. כי כהו עיני מהצרות: ולבי עזבני. הלך ממני האומץ הלב: (יד) רצה. וכשתרצה אין מי ימחה בידך: (טו) יבושו. כשירצו הצלתי: יסוגו אחור. כאדם הבוש החוזר על עקבו: (טז) ישמו. יהיו שוממים בעבור גמול שכר בשתם שמביישים אותי ואומרים עלי האח ושמחים

מצודת ציון

(בראשית ח'): (יא) כחדתי. מנעתי כמו ולא כחדו מאבותם (איוב ט"ו): (יג) אפפו. סבבו כמו אפפוני חבלי מות (לעיל י"ח): עצמו. ענין רבוי: (טו) לספותה. לכלותה כמו ספתה בהמות (ירמיה י"ב): יסוגו אחור. יחזרו לאחור: (טז) ישמו. מלשון שממון: עקב. ענין שכר וגמול כמו עקב

באור הענין

ידעת האמת שאין כונתי להתפאר, רק כי. (יא) צדקתך לא כסיתי בתוך לבי, אלא רציתי לכסות צדקתך, שהיה כונתי שידעו הכל את צדקתך, אמונתך ותשועתך אמרתי, במה שאמרתי תשועתך בזה אמרתי אמונתך, שע"י שישמעו איך אתה מושיע חוסים, בזה יאמינו בך ויכירו שאתה משגיח על צדקתי, ולכן לא כחדתי חסדך ואמתך לקהל רב, אחר שאין כונתי להתפאר רק שיתקדש שם שמים ע"י וילמו רבים וייראו ויבטחו ויאמינו בה', ולכן אבקש. (יב) אתה ה' לא תכלא רחמיך ממני, ותחשוב לי זאת לזכות, והנה ה' יושיע או מצד הרחמים בראותו עני המדוכא ונערו, או מצד החסד או האמת, החסד הוא מה שיעשה ה' בלא שום זכות או הבטחה קדמה לו, והאמת הוא מה שיעשה ה' ע"י זכות או ע"י הבטחה, כמו דוד שהבטיחו ה' ע"י שמואל בעת משחו למלך שיושיעהו תמיד, ועל הרחמים אמר לא תכלא רחמיך ממני, היינו בעת צרה שאני צריך לרחמים, אבל חסדך ואמתך תמיד יצרוני אף שלא בעת צרה: (יג) כי אפפו, בעת שאפפו עלי רעות עד אין מספר, היה הסבה לזה כי השיגוני עונותי, שע"י עונותי באו עלי הרעות, כמ"ש לא הנחש ממית אלא החטא ממית, רק אנכי לא יכלתי לראות, שסמו עיני מראות שהעון הוא המיסר אותי, והגם שעונותי עצמו משערות ראשי, והיו רבים מאד עד שהיה ראוי לי לראות ולהבחין זאת, מ"מ לבי עזבני, ולא יכלתי להבחין בהבחנת הלב שהרעות באו עלי ע"י עונותי הרבים: (יד) רצה ה', שתתרצה ותתפייס על עוני, ותבא להצילני מן הבאים להרגני, וכן ה' לעזרתי חושה מיתר רעות הזמן: (טו) יבושו, עד שע"כ יבושו מבקשי נפשי להרגני, וגם יסוגו אחור חפצי רעתי שהם השונאים אותי בסתר, הגם שאין באים בפועל לבקש נפשי, רק שמתאוים רעתי: (טז) ישמו, וגם אותם שמביישים אותי ע"י שמוציאים עלי דבת שקרים והם אומרים האח האח ראתה עיננו (כנ"ל ל"ה כ"א), ישמו בעבור בשתם שמביישים אותי:

באור המלות

(טו) יבושו, ויחפרו, ויכלמו. הבושה היא מעצמו, והכלימה והחרפה והחפר הוא מאחרים (לקמן מ"ד ט"ז), והחפירה והחפר גדול מכלימה, מבקשי נפשי יחפרו, וחפצי רעתי יכלמו, שהוא קטן מחפירה, כפי מדת רעתם תהיה בשתם, ולמעלה

הֶאָח׃ יז יָשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ ׀ בְּךָ כָּל־מְבַקְשֶׁיךָ יֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְהוָה אֹהֲבֵי תְּשׁוּעָתֶךָ׃ יח וַאֲנִי ׀ עָנִי וְאֶבְיוֹן אֲדֹנָי יַחֲשָׁב לִי עֶזְרָתִי וּמְפַלְטִי אַתָּה אֱלֹהַי אַל־תְּאַחַר׃

מא א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל־דָּל בְּיוֹם רָעָה יְמַלְּטֵהוּ יְהוָה׃ ג יְהוָה ׀ יִשְׁמְרֵהוּ וִיחַיֵּהוּ יְאֻשַּׁר בָּאָרֶץ וְאַל־תִּתְּנֵהוּ

ואשר קרי — בנפש

ת"א אשרי משכיל. נדרים מ. ספר הזוהר פ' בראשית ופ' בשלח ופ' פקודי: ה' ישמרהו. שם:
ע"ש (יח) מס' סופרים ח: (ב) ש"ר לא ויק"ר לד קס"ר ג זהר בראשית בשלח פקודי פינחס האזינו ת"ז תקון ה שאילתות נב. זו"ח נא נג ירו' פיאה ח שקלים ה ד תנ' משפטים מדה"נ ח"מ כו כז א"ז א: (ג) ויק"ר לד:

רש"י

מתהללים באידי: (יח) עני ואביון. כל עני ואביון שבתילים אינו אלא כנגד ישראל: יחשב לי. יתן לי לב לחשוב עניותי ואביותי להושיעני, יחשב לי פינסוויי"ע בלעז:

מא (ב) **אל** דל. חולה לבקרו, כענין שנאמר (שמואל ב' י"ג) מדוע אתה ככה דל, לאמנון: ביום רעה. זו גהינם. ובעולם הזה מה שכרו. (ג) ה' ישמרהו ויחייהו. למי שמבקרו ומטיב

מצודת ציון

תשמעון (דברים ז'): האח. הוא ענין ל' שמחה: (יח) ואביון. הוא דל מעני כי תאב לכל דבר בהיות הכל נמנע מאתו: תאחר. מל' איחור והמתנה:

מא (ג) ואשר. ישובח והוא מל' אשרי: בנפש. ברצון כמו

מצודת דוד

לצרתי: (יז) בך. בתשועתך: אהבי. האוהבים שיבוא להם תשועה על ידך יאמרו תמיד יגדל ה' ר"ל יבא להם התשועה ויהללו את ה': (יח) עני ואביון. אני מכניע א"ע לפניך כעני ואביון וה' יחשב לי את ההכנעה הזאת לזכות: אל תאחר. להביא התשועה:

מא (ב) משכיל אל דל. הנותן צדקה לדל בהשכל לבל יכלימו: ביום רעה. ובגמול זה ימלטהו ה' כשיהיה בעולם עת רעה כי לא תעבור עליו: (ג) ואשר. ישובח בכל הארץ. שכל יאמרו אשריו: ואל תתנהו. אתה ה' כן ידעתי

באור המלות

(ל"ה) דבר בהשקפה אהרת שגם חושבי רעתו יחפרו, כדרך לא זו אף זו: (יז) ישישו וישמחו. השישה בפועל והשמחה הוא בלב, כמ"ש בכ"מ:

תפלות דוד

באור הענין

(יז) **ישישו וישמחו בך כל מבקשיך**, באשר יראו שאתה מושיע להבוטחים בך, ויאמר שיש הבדל בין המבקש ה' להמבקש תכלית אחר, שהמבקש תכלית אחר לא ישמח ע"י הבקשה רק אם בקש ומצא את הדבר אשר בקש, אבל בך ישמחו גם מבקשיך, כי הבקשה עצמה היא התכלית והיא השגת המבוקש כמ"ש ישמח לב מבקשי ה', **ויאמרו תמיד יגדל ה' אוהבי תשועתך** שמי שאינו אוהב התשועה בעצמה רק את התכלית הנצמח ע"י התשועה מה שע"י התשועה נמלט מצרה, הוא לא יבקש את התשועה, כי היה רוצה יותר שלא היתה הצרה מגעת אליו ולא היה מצטרך לישועה, אבל אלה שרוצים ואוהבים התשועה בעצמה באשר ע"י התשועה יתקדש שם ה', הם רוצים שיצטרכו תמיד לתשועה כדי שע"י יגדל ה' תמיד ויתקדש שמו, והם רוצים שיצטרכו תמיד לישועה כדי להגדיל שם ה' עי"כ: (יח) **ואני**, ר"ל ואני מצטרך תמיד לישועה, **כי ה' יחשב לי שאני עני ואביון**, ואין לי מאומה מצד עצמי רק מה שאשיג בישועת ה', כי רק **עזרי ומפלטי אתה**, שאני נרדף תמיד מאויבי ואני עני ואין כח כנגדם רק מה שאתה עוזרי ומפלטי מידם, לכן **אלהי אל תאחר** את הזמן הצריך לישועה, כי דלותי מאד מצד עצמי:

מא (א) **למנצח**, מזמור זה יסד בעת חליו ואויביו רצו אז להמיתו בסם המות (כנ"ל נ"ח) ונפלא שיושיעהו ה', ויספר ג"כ השגחת ה' החופפת על הדל ואין אונים: (ב) **אשרי משכיל אל דל**, ר"ל אשרי להגבר המשכיל ומעיין בשכלו על עניני הדל ומקריו, כי מן קיום הדל בארץ ואיך ישמר מן הפגעים יתראה בחוש השגחת ה' על החלשים והנדכאים, כי העשיר והגבור והעריץ ניצל בדרך הטבע ע"י עשרו וגבורתו, כמ"ש הון עשיר קרית עזו כמש"פ שם, אבל הדל שחסרים לו כל האמצעים שע"י ינצל מפגעי העולם, כל קיומו הוא רק ע"י השגחת ה' הפרטיית, ומבאר אז הפגעים הבאים ע"י העת והזמן, **ביום רעה** הוא רעת הזמן, מי יצילהו אז מרעת השלג בסתיו מרעת החום הבוער בקיץ, מרעת שינוי התקופות, **הלא ימלטהו ה'**, הוא ניצול אז רק ע"י ההשגחה: (ג) **ה'**, זאת שנית, הרעות המסובבים ע"י חסרון הצרכים ההכרחיים מעון וכסות ומזון, **ה' ישמרהו**, הגם שאין לו שמירה ממעון ובגד, **ויחייהו** הגם שחסר לו מזון הצריך לחיי נפש, ג] הרעות המסובבים מצד המקום שהעשירים ממרחק יביאו לחמם ומחסורם והוא **יאושר בארץ**, לא ינוע אל אפסי ארץ

נפש איביו : ד יהוה יסעדנו על־ערש דוי כל־משכבו הפכת בחליו : ה אני אמרתי יהוה חנני רפאה נפשי כי־חטאתי לך : ו אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו : ז ואם־בא לראות ׀ שוא ידבר לבו יקבץ־און לו יצא לחוץ ידבר : ח יחד עלי יתלחשו כל־שנאי עלי ׀ יחשבו רעה לי : ט דבר־בליעל יצוק בו ואשר

מלרע.

ת"א ה' יסעדנו. שבת יב. נדרים שם : כל משכבו. נדרים מ : מתי ימות. סנהדרין מג :
ע"ש (ד) שם זכר בשלח ת"ז ית שאילתות לג : (ו) אגב"ר לה לח :

רש"י

נו : (ד) על ערש דוי. ערש לי"ט בלעז כמו (דברים ג') והנה ערשו ערש ברזל, כשיחלה גם הוא יסעדנו, וכו על ערש דוי זה יום שביעי של חולי שהוא דוה מאד, כך נדרש באגדת תילים : כל משכבו הפכת בחליו. אף בשעה שחליו כבד עליו שנהפך כל מרגועו ומנוחתו : אני אמרתי ה' חנני. אני אין לי מבקרים לטובה וכשאני צועק מתוך חוליי ואומר ה' חנני וגו' אויבי שמחים עלי ואומרים דבר הרע לי מתי ימות וגו' : (ז) שוא ידבר. מראה עצמו כאילו הוא מיצר וכשהוא יושב לפני יקבוץ לבו מחשבת און לעצמו מה רעה יאגר בגאתו וכשיוצא לחוץ מדבר אותה : (ח) עלי יחשבו. דבר שהוא רעה לי. ומהו המחשבה. (ט) דבר בליעל יצוק בו. כל רשעיות שעשה יצוקו ויתפשטו בגופו והואיל אשר שכב לא יוסיף לקום, כך מקללים

מצודת דוד

שלא תתנהו ברצון אויביו להשיג בו תאותם : (ד) ה' יסעדנו. כשיפול למשכב יסעדנו ה' בהיותו על מטתו בחליו : הפכת. בעת חליו הפכתו בכל מקום משכבו מצד אל צד כדרך המשמש אם כחולה אשר יצטרך למי לסעדו כזה ואמר בדרך משל : (ה) אני אמרתי. בעת חליי אמרתי רפאה נפשי ר"ל מחול עוני כי העון היא חלי הנפש והמחילה היא הרפואה : כי חטאתי לך. ולכך אני למחילה שהיא רפואת הנפש וממילא תבוא רפואת הגוף והוא הסעד אשר יסעד את החולה : (ו) רע לי. הנה ברע מוכן לבוא עלי ומתי ימות ר"ל היו מצפים שיקרב לבוא יום מיתתי : (ז) ואם בא לראות. וכאשר בא מי מהם לראות בי ולבקרני היה מדבר עמי שוא כי בפיו ינחם אותי ובלבו היה מקבץ דברי און ועמל וכשיצא לחוץ אל מרעו היה מדבר האון אשר קבץ בלבו : (ח) יחד וגו'. ר"ל כל שונאי יחד ידברו עלי דברי גנות בלחש ובחשאי לבל יהא נשמע לו : עלי יחשבו. חושבים עלי שיבוא לי הרעה : (ט) דבר בליעל. אומרים עלי דבר הבליעל שעשה הוא יצק בו את החלי

מצודת ציון

אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג) : (ד) יסעדנו. מל' סעד ותמיכה : ערש. מטה : דוי. מל' מדוה וחלי : (ט) בליעל. בלי עול שמים : יצוק. מל' יציקה :

באור הענין

על מרעו רק בארץ אשר ישכון שם ודבקה לארץ נפשו, שם יהיה מאושר ע"י השגחת ה', ד] הרעות

באור המלות

(ד) כל משכבו. הכתות שמשכב עליהם, כמו ואיש אשר יגע במשכבו, ויל"פ משכבו שכיבתו כמו משכב זכרים,

תפלות דוד

המסובבים ע"י אויבים ורודפים, אל תתנהו בנפש אויביו : (ד) ה', ה] הרעות המסובבים ע"י מזג גופו, ה' יסעדנו על ערש דוי, הגם שאין לו אז מי שיסעד אותו ה' יסעדהו, והגם שאין לו מי שיהפוך משכבו כמו שצריך לחולה שיהפכו משכבו כפעם בפעם עת יתחלחל ע"י חליו, הנה אתה ה' הפכת כל משכבו בעת חליו, ר"ל תשגיח עליו ע"ז שלא יזיקהו זאת, גם י"ל שר"ל שהפכת משכבו עם חליו, החולי עצמה תעשה זאת להפך משכבו כי תשגיח לרפאותו מחליו. — אחר שאמר איך ישגיח ה' על החלושים והדלים, יאמר כי גם אליו שהוא דל וחלוש ונעזב מכל, נלוה השגחת ה', כי. (ה) אני אמרתי, אני כבר הגעתי עד שערי מות, עד שלא התפללתי עוד על רפואת הגוף, כי התיאשתי מחיים, רק התודיתי הוידוי שמתודים קודם המות ואמרתי ה' חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך, שהגם שמתיאש מרפואת הגוף מבקש רפואת הנפש ומחילת העונות: (ו) אויבי, ובעת ההיא אמרו אויבי שזה סימן רע לי, שלא אקום עוד מחליי, והיו מקוים לאמר מתי ימות ואבד שמו : (ז) ואם בא לראות שוא ידבר, אבל אם נמצא ביניהם אחד שהוא דבר להם שזה דבר שוא מה שהם מחליטים שאני מוכן למות מתוך החולי הזה, ועי"כ בא לראות אם האמת, אם חליי מסוכן כדבריהם או לא, אז עת שבא האיש שדבר שהוא שוא שאיני מסוכן וגם לרצותי ולבקרי, וראה שעדיין אני חי ויצא פן אחרפא, אז לבו יקבץ און לו חשב בלבו מחשבות און איך למותתני, אחר שראה שאפשר שאחיה מן החולי, ובצאתו לחוץ אז ידבר והגיד זאת לרעיו שלחוהו לבקרני, ואז. (ח) יחד עלי יתלחשו כל שונאי, יתלחשו עצות איך לגרום מיתתי, ויחשבו עלי לעשות רעה לי להמיתני, ויאמרו זה לזה. (ט) דבר בליעל יצוק בו, שצריך ליצוק אל גופו דבר בליעל, היינו דבר רע וממית סם המות ודבר ארסי כדי שאחר אשר שכב לא

שָׁכַב לֹא־יוֹסִיף לָקוּם׃ י גַּם אִישׁ־שְׁלוֹמִי ׀ אֲשֶׁר־בָּטַחְתִּי בוֹ אוֹכֵל לַחְמִי הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב׃ יא וְאַתָּה יְהוָה חָנֵּנִי וַהֲקִימֵנִי וַאֲשַׁלְּמָה לָהֶם׃ יב בְּזֹאת יָדַעְתִּי כִּי־חָפַצְתָּ בִּי כִּי לֹא־יָרִיעַ אֹיְבִי עָלָי׃ יג וַאֲנִי בְּתֻמִּי תָּמַכְתָּ בִּי וַתַּצִּיבֵנִי לְפָנֶיךָ לְעוֹלָם׃ יד בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֵהָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם אָמֵן ׀ וְאָמֵן׃

מב א לַמְנַצֵּחַ מַשְׂכִּיל לִבְנֵי־קֹרַח׃ ב כְּאַיָּל תַּעֲרֹג עַל־אֲפִיקֵי־מָיִם

ת"א גם איש שלומי . סנהדרין ז דף קו : ברוך ה' אלהי . יומא סט : כאיל תערוג . ס' הזוהר פ' ויקהל ופ' אחרי מות ופרשת פנחס . עקידה שער נב כל המזמור : ע"ש (י) דב"ר ו : (יא) מד"ש טו אגב"ר לח : (יג) ספרי שופטים : (יד) במד"ר ד : (ב) זהר בשלח תרומה ויקהל אחרי פנחס :

רש"י

אותי : (י) הגדיל עלי עקב . מארב כמו (יהושע ח') ואת עקבו מים לעיר : (יב) בזאת ידעתי וגו'. כשתחנני והקימני אדע כי חפצת בי כאשר לא יריע אויבי תרועת שמחה עלי ואראה כי בתומי תמכת בי : (יד) ברוך ה' . כשאקום מחוליי אברכך כן :

מב (א) לבני קרח . אסיר ואלקנה ואביאסף הם היו תחלה בעצת אביהם ובשעת המחלוקת פרשו וכשנבלעו כל סביבותם ופתחה הארץ פיה נשאר מקומם בתוך פי הארץ כענין שנאמר ובני קרח לא מתו ושם אמרו שירה ושם יסדו המזמורים הללו, ועלו משם ושרתה עליהם רוח הקודש ונתנבאו על הגליות ועל חורבן הבית ועל מלכות בית דוד : (ב) כאיל תערוג על אפיקי . לשון ערג נופל

מצודת ציון

(י) עקב . ענין מארב כמו ואת עקבו מים (יהושע ח') : (יד) אמן . הוא ענין ל' קיום וכפל לחזק :

מב (ב) תערג . כן נקרא שאגת האיל וכמו נהם לארי ושוקק לדוב והדומים : אפיקי . הם המקומות

מצודת דוד

הזה ר"ל עוני גרמה החולי ולזה החלי אשר שכב בה לא יקום ממנה כי מות ימות : (י) גם איש שלומי . גם האיש אשר היה עמי בשלוה אשר האכלתיו לחמי : הגדיל עלי עקב . היה מגדיל עלי מארב לארוב על נפשי : (יא) ואתה ה'. את בחליי התפללתי ואמרתי אתה ה' חנני והקימני מחלי זה ואשלמה להם כגמולם : (יב) בזאת. כשתרפאני אז אדע כי חפצת בי : יריע . תרועה של שמחה : (יג) ואני בתמי . ובעבור שהלכתי אני בתמימות לזה תמכת בי בחליי והצבתני לפניך בבריאות כל ימי חיי וכ"ז מוסב למעלה לומר כשם שתמך בי בחליי כעבור כברון מעשי כן יסעוד ויתמוך את כל משכיל אל דל : (יד) ברוך ה' . נתן הודאה לאל בכלותו הספר על אשר נתן בו רוח ה' לדבר בו : מהעולם . ר"ל מקצה העולם עד קצהו : אמן ואמן . הוא כדרך העונה אמן אחר הברכה לסיות מקויים:

מב (א) משכיל . בזה ילמדו דעת והשכל להתפלל על הגאולה : (ב) כאיל . כמו האילה הצועקת על חסרון המים

באור המלות

שתהפכהו מצד אל צד כמו שעושים לחולים : (ט) דבר בליעל . הובאל מדבר רע מוסרי , פן יהיה דבר עם לבבך בליעל , אל דבר רע מזיק לגוף , כמו ולא היה דבר רע בסיר (מ"ב ד') , ויצוק מענין יציקה : (י) עקב . מארב :

(ב) כאיל . איל שם כולל זכרים ונקבות , והנקבה עורגת ביותר מהזכר , ותערג תהמה , כמו געיה לשור . והגה ליונה , ונביחה לכלב , ושאגה ונהימה לאריות , וכדומה :

תפלות דוד

באור הענין

יוסיף לקום וימות מפני הסם : (י) גם , והנס שנשמרתי מקחת אוכל משום אדם רק מאת משרת נאמן ביתי שבטחתי בו שהוא לא יעשה לי רעה , אבל גם איש שלומי אשר בטחתי בו הגדיל עלי עקב ומארב , והיה עמהם בקושרים להשחית עץ בלחמי , והיה דרך המלכים הקדמונים שהמשרת המתקן ונותן לפניהם המאכל היה צריך לאכול תחלה מלחם המלך , למען יודע בזה שלא שם שם דבר רע , וע"כ קראו אוכל לחמי , ובכ"ז היה בעצה עמהם ולא חשש ע"ז שיצטרך לאכלו תחלה : (יא—יב) ואתה ה' חנני והקימני מחליי . ואשלמה להם , שאף שתחלה סיפר שהתיאש מחיים , אבל אחר שראה שעת אויביו התחיל לבקש שיקום מחליו כדי לשלם להם , ואחר כי בזאת ידעתי כי חפצת בי כי לא יריע אויבי עלי , ואחר שהם שמחים על מיתתי צריך אתה להקימני , וכמ"ש בנפול אויבך אל תשמח פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו , גם יל"פ שר"ל ואשלמה להם בזאת , ר"ל זאת יהיו התשלומין , מה שידעתי כי חפצת בי עד שלא יריע אויבי עלי , זה יהיו התשלומין שאשלם להם , כי בזה יכלו עיניהם לראות בהצלחתי וידעו בעת שאין ביכלתם להרע לי כי ה' אתי : (יב) ואני , מה שנתרפאתי מחוליי ידעתי כי תמכת בי ע"י תמי , ותציבני לפניך , שמה שהצבתני היה כדי שאהיה לפניך לעולם , לעבדך ולעשות רצונך בענין שאתהלך לפניך תמיד : (יג) ברוך ה' אלהי ישראל , הוא סיום דברי הספר הראשון , כי מכאן ואילך יתחילו מזמורי בני קרח , וכנגד הברכות והתהלות שברכך והלל עד עתה בספר הזה , אמר שברכות אלו יהיו בפי ישראל מן העולם ועד העולם לדור דורים , אמן ואמן :

מָיִם כֵּן נַפְשִׁי תַעֲרֹג אֵלֶיךָ אֱלֹהִים׃ ג צָמְאָה נַפְשִׁי ׀ לֵאלֹהִים לְאֵל חָי מָתַי אָבוֹא וְאֵרָאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים׃ ד הָיְתָה־לִּי דִמְעָתִי לֶחֶם יוֹמָם וָלָיְלָה בֶּאֱמֹר אֵלַי כָּל־הַיּוֹם אַיֵּה אֱלֹהֶיךָ׃ ה אֵלֶּה אֶזְכְּרָה ׀ וְאֶשְׁפְּכָה

עדי

תא מתי אבוא. סנהדרין מג: ע"ש (ג) אדר"נ מ פסיקתא א: (ד) ויק"ר יט א"ר א: (ה) א"ר א ובפתיחה׳ זהר בראשי׳:

רש"י

של קול האיל כאשר יפול לשון נהם לארי ושוקק לדוב וגעה לשורים וצפצוף לעופות. אמרו רבותינו אילה זאת חסידה שבחיות וכשהחיות צמאות למים הם מתכנסות אליה שתשא עיניה למרום ומה היא עושה חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה וגועה והקב"ה מרחם עליה והתהום מעלה לה מים: כאיל תערג. כאילה תערוג לא נאמר וכאיל יערוג לא נאמר אלא כאיל תערוג דבר הכתוב בזכר ובנקבה הזכר עורג על עסק המים כמו שפירשנו והנקבה כשהיא כורעת לילד ורחמה צר והיא צועקת והקב"ה מרחם ומזמין לה נחש ומכישה בבית הרחם שלה ורחמה נפתח. ומנחם חבר תערוג עם לחיין כערוגת הבשם אכן לא יתכנו דבריו, גם דונש פתר אותו לשון קול של איל (סא"א): (ג) מתי אבא ואראה פני אלהים. לעלות לרגל, ונתנבא כאן חורבן הבית, נאמר כאן מה תשתוחחי ג׳ פעמים כנגד שלש מלכיות העתידות לבטל עבודת הקודש וישראל צועקים ונגאלים, מלכות בבל ויון ואדום: צמאה נפשי. כנסת ישראל אומרת כן בגלות בבל: (ד) היתה לי דמעתי לחם. מכאן שהצרה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול, וכן הוא אומר בחנה ותבכה ולא תאכל (ש"א א׳): (ה) אלה אזכרה. כי אעבור בסך. פשויי"ש בלעז, את

מצודת דוד

כאין לה לרוות כצמאון כן נפשי וכו׳: (ג) צמאה נפשי. מתאוה אני לבית אלהים כצמא למים ואשאל מתי אבוא לראות פני ה׳ בבהמ"ק: (ד) היתה לי וגו׳. דמעות בכיותי המה לי במקום הלחם ר"ל ישביעו אותי כאלו אכלתי לחם כי דמעות הבכי ימנעו האכילה וכן נאמר בחנה ותבכה ולא תאכל (ש"א א׳): באמר. בעבור שאויבי אמרו לי איה אלהיך אם אלהים הוא יקום ויעזרך: (ה) אלה. הדברים האמורים למטה אזכרה ובעבור כאשר בעלי נפשי משתפכת ודואגה לזאת: כי אעבור. בזכרי

תפלות באור הענין דוד

מב (א) **למנצח משכיל לבני קרח**, מזמור זה הוסד מאת המנצחים מבני קרח, על הגלות, ונחלק לשלשה חלקים, כי בגלותינו נעדרו ממנו שני ענינים נכבדים שהיו לנו בימי קדם, א] גילוי שכינה והנבואה, ב] האותות והמופתים, כמ"ש אותותינו לא ראינו אין עוד נביא, כי בשני אלה נכבדנו בימי קדם, כמ"ש השמע עם קול אלהים חיים או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים, ואמר (ישעיה ס"ג) איה המעלם מים את רועה צאנו איה השם בקרבו את רוח קדשו, וזאת שלישית הגלות בעצמו שהוא הפיזור שהיו מפוזרים אז בין עכו"ם סובלים צער ומכאובות, והם שלשה ענינים מיוחדים, א] העדר הנבואה ורוה"ק וגילוי שכינה, הוא ענין הנוגע להנפש אשר היא בת אלהים ומשתוקקת אל הדבוק הזה הנפלא שחסר לה עתה, ועז"ז הוסד החלק הראשון, טענת הנפש ע"ז ותנחומותיו אשר ינחם אותה (פסוק ו׳) מה תשתוחחי נפשי. ב] העדר המופתים והנסים, הוא ענין הנוגע אל האלהות וכבוד שמו, שע"י הנפלאות היה ניכר גדולתו ומלכותו, ועז"ז הוסד חלק השני מן פסוק ו׳ והלאה, וישוב ינחמנה במ"ש מה תשתוחחי נפשי, ג] הגלות והפזור והמכאובים, הוא דבר הנוגע אל הגוף הכללי המון בית ישראל. ועז"ז הוסד חלק ג׳ בסימן מ"ג טענות הכנסיה ותלונותיה ובקשה על קיבוץ גליות ובנין בית הבחירה, ותנחומותיו ע"ז שלישית במ"ש מה תשתוחחי נפשי. ואמר בראשון ישועות פניו, ובשנים האחרונים ישועות פני ואלהי, כי השבת השכינה שבקש בראשון הוא ישועת פניו, שיאיר פניו עלינו ולא יכנף עוד, והשבת המופתים והישועות העתידות שבקש אח"ז הם ישועות פני ואלהי, שבזה יודע הקשר שי"ל עם ישראל ושהוא אלהיהם, ולא מאסתים ולא געלתים לכלותם כי אני ה׳ אלהיהם: (ב) **כאיל**, האיל הוא צמא למים מצד טבעו, ומלבד זה אוכל שרשים ארסיים ומבקש לכבות הארס במים, וע"י שני אלה **תערג על אפיקי מים** והיא צמאה למים, **כן נפשי תערג אליך אלהים**, אל גילוי השכינה והנבואה ורוה"ק כמו בימי קדם (ג) **צמאה**, מבאר כי ההשתוקקות הזה הוא ג"כ מצד שני דברים, א] טבעיי כמו שצמא האיל מצד טבעו אל המים כן **נפשי** מצד טבעה **צמאה לאלהים**, מצד שהוא **אל חי**, שבו תלוי חיות הנפש ורוחניותה, כמ"ש ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כולכם היום, ועז"ז צמאה לאמר **מתי אבוא ואראה פני אלהים** כמו בימי קדם, זאת שנית היא צמאון מקרי כמו האיל שיתוסף בו הצמאון ע"י אכלו שאוכל השרשים הארסיים, כן אנכי. (ד) **היתה לי דמעתי הלחם של יומם ולילה**, שלחם היום שהוא סעודת הבקר ולחם הלילה שהוא סעודת הערב היא דמעתי, שאני בוכה בבקר ובערב ע"מ **שאומרים אלי כל היום איה אלהיך**, והלחם הזה שהיא הדמעה מעורר עוד יותר הצמאון הזה

עָלַי | נַפְשִׁי כִּי אֶעֱבֹר | בַּסָּךְ אֶדַּדֵּם עַד־בֵּית־אֱלֹהִים בְּקוֹל־רִנָּה וְתוֹדָה הָמוֹן חוֹגֵג׃ ו מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי | נַפְשִׁי וַתֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִלִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעוֹת פָּנָיו׃ ז אֱלֹהַי עָלַי נַפְשִׁי תִשְׁתּוֹחָח

על

רש"י

זאת אני זוכרת ונפשי משתפכת בזכרי שהייתי עוברת בגדודי בני אדם ומדדה עמהם עד בית אלהים. סך לשון משכון סך בני אדם, דבר אחר לשון סכך וסוכה כלומר בעגלות צב שהיו מחופות כמין סוכה, ושמו בלשון אגדה פקפסטאות ואסקופיטי: אדדם. אדדה עמהם כמו מדדים עגלים וטייחים. האשה מדדה את בנה, ותיבה זו משמשת בשתי תיבות, אדדה עמהם אנטוי"א אמו"ן שבלע"ז בלעז, ומנחם חברו לשון ידידות כמו (ירמיה י"ב) נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה, ודונש פתר אדדם ל' דממה וכן (לעיל ל"ז) דום לה' והתחולל לו, ופתרון אדדם אשלם ואחריש עד אבא בית אלהים ברנה כמו (לעיל ל"ט) אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי, וכמו (לעיל ל"ח) ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו, וד"ם הוא שורש בתיבה. אדדם. אדדה עמהם כמו ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל"ז) לדבר עמו לשלום: המון חוגג. שהיו הולכים לחוג, ועל ככה יסד הפייט (שחרית של פרשת שקלים ביוצר של אלה אזכרה ע"ש) עוצר המון חוגג ושופך כנהר, ומדרש אגדה לשון יוני שקורין לבריכות מים חוגגין: (ו) תשתוחחי. לשון כי שחה לעפר נפשנו (לקמן מ"ד) ושח כשהוא מדבר בלשון מתפעל התי"ו חולקת את אותיות שרשי התיבה כדרך כל תיבה שיסודה שי"ן בתחלתה: הוחילי. המתיני ונפשי לגאולה: (ז) אזכרך מארץ ירדן. ממה שעשית לנו בירדן והרי חרמון אחר כל הכעס שהכעסנוך בשטים הובשת לנו את הירדן: מהר מצער, מהר סיני שהוא צעיר לשאר ההרים אחר שהכעסנוך בו במעשה העגל סלחת לעונינו והלכת

מצודת ציון

שנגרים בהם המים בחוזק: (ה) בסך. מלשון סכך ומכסה. אדדם. ענין ההלוך לאט ובנחת ובדרז"ל האשה מדדה את בנה (שבת קכ"ח): המון. מלשון המיה: חוגג. ענין רקידת השמחה כמו אוכלים ושותים וחוגגים (ש"א ל'): (ו) תשתוחחי. מל' שחיה וכפיפה: (ז) על כן. על אשר: וחרמונים. הרי חרמון:

מצודת דוד

אשר עברתי לירושלים שלש פעמים בשנה בעגלות מכוסות כדרך המכובדים והייתי מדדה ללכת לאט ובנחת עד בואי אל בה"מ: המון חוגג. בקול המון שמח ורוקד: (ו) מה תשתוחחי. כאלו מנחם נפשו ואומר לה אתה נפשי למה תלך שחות ולמה תהמי בקול יללה קוה לה' כי עוד יבא עת שאודה לו על הישועה הבאה לי מעמו: (ז) אלהי. כאלו תחזור הנפש להתרעם שנית ואומרת אתה אלהי הנה נפשי עלי תשתוחח על אשר אזכור טובה שהיה לי ממך אשר הלכנו אל בית ה' מארץ ירדן וגו'

תפלות דוד

באור המלות

(ה) בסך. מסוכה של קוצים, כמו ישר ממסוכה (מיכה ז'), ואמר הנני שך את דרכך בקוצים (הושע ב'). חוגג, ורוקד,

באור הענין

אל המים הקדושים ממעיני הישועה שהיא הנבואה ור"ל שמלבד שהנפש תשתוקק לזה מצד טבעה, תוסיף תשוקתה ע"י מה שנעדר האור הזה ממנה וע"י רוב כוספה שישוב אליה, (וצייר במשל כלחם, כי לחם הנפש היא התורה והקרבנות והעבודות, ועתה כי נעדר לחמה תשבע מן הדמעות שתבכה ע"ז שבזה תמלא הנפש מרגוע, אבל ע"ז יתוסף עוד החשק והצמאון): (ה) אלה, עוד תוסף ענין אחר אשר אזכרהו ואשפכה עלי נפשי, כאלו אני סבותי בכל זאת שלא יצאתי לעזרתה, ונפשי תבכה ותתאונן עלי, כי תזכור כי אעבר בסך, שבימי קדם הייתי זריז ורץ ונמהר ללכת אל בית אלהים, עד שגם אם הוצרכתי לעבר בסך וקוצים, הייתי מדדה עליהם בכל הדרך עד בית אלהים, הלכתי על הקוצים והברקנים בקול רנה ותודה, לא יחידי רק המון חוגג, ועל זה עלי נפשי, תשתפך נפשי על שאני מתרשל עתה מעבודתו ואיני מוסר נפשי לבא לבית אלהים ושלא לחוש לכל המונעים והמכשולים אשר יעמדו לפני בדרך הזה: (ו) מה תשתוחחי נפשי, משיב תשובה אל נפשו, הנה שמעתי ממך שני דברים, א] השתוחחות ושפלות כמתיאשת על שהפסקו האור ממך, ב] שתהמי עלי, כאלו אני חייב בדבר על שאיני עובר בסך עד בית אלהים ולכן עלי תהמי ותתלונני, בשני דברים אלה לא צדקת, נגד מה שתהמי עלי לא בי הדבר תלוי רק הוחילי לאלהים, כי הישועה תלויה בו בעת שיהיה רצון מלפניו, ונגד מה שתשתוחחי ותתיאשי, אל תתיאשי רק הוחילי לאלהים, כמיחל על דבר המובטח, כי עוד יבא הזמן אשר אודנו על ישועות פניו. בשובו שכינתו אליך: (ז) אלוה, (חלק ב') מתחיל התאוננות השני על שעתה אותותינו לא ראינו ונעדרו הנסים והנפלאות, ועז"א אלהי עלי נפשי תשתוחח על ענין שני, כי על כן אזכרך מארץ ירדן וחרמונים, שאזכור הנסים שעשית מקדם אצל הירדן ואצל הרי חרמון מהר מצער של הר חרמון, שהיה מחולק להר גדול וקטן ועל ההר המצער היו רוב הנסים בעת מלחמת כנען:

עַל־כֵּן אֶזְכָּרְךָ מֵאֶרֶץ יַרְדֵּן וְחֶרְמוֹנִים מֵהַר מִצְעָר: ח תְּהוֹם אֶל־תְּהוֹם קוֹרֵא לְקוֹל צִנּוֹרֶיךָ כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ: ט יוֹמָם ׀ יְצַוֶּה יְהוָה ׀ חַסְדּוֹ וּבַלַּיְלָה שִׁירֹה עִמִּי תְּפִלָּה לְאֵל חַיָּי: י אוֹמְרָה ׀ לְאֵל סַלְעִי לָמָה שְׁכַחְתָּנִי לָמָּה־קֹדֵר אֵלֵךְ בְּלַחַץ אוֹיֵב: יא בְּרֶצַח ׀ בְּעַצְמוֹתַי

ת"א תהום אל תהום. תענית כה: יומם יצוה. תענית יב ע"ז יג:

ע"ש (ח) ב"ר ו יג לב ש"ר ה זהר שם ת"ז יט כא מד"ש ט מ כונן זו"ח י ירו' תענית א ג פדר"א ה י: (ט) זהר לך ויגלא בשלח ויקרא נו אחרי אמור נשא בהעלותך דברים שופטים ת"ז הקד' יח ע זו"ח כ לא א"ז יז: (י) זהר קדושים:

רש"י

עמו, כל אלה אני זוכרת בגלותי שמנעת מלהטיב לי וגזירותיך מתחדשות עלי זו אחר זו: (ח) תהום אל תהום קורא. צרה קוראה לחברתה: לקול צנוריך. טושקאנ"ש בלעז המקלחים עלי פורעניות כמים שוטפים עד כי כל משבריך וגליך עלי עברו. משבריך ל' גלי ים על שהים גליו עולים למעלה ומשתברים ונופלים: (ט) יומם יצוה ה' חסדו. יבא האור של גאולה ויצוה ה' חסדו לנו: ובלילה. בחשך הגלות והצרה: שירה עמי. תהא חנייתו בתוכנו. שירה ל' חנייה כדמתרגמינן ויחן ושרא, וזו למדתי מתוך מסורת גדולה שחבר את זה עם ויהי שירו חמשה ואלף (מלכים א' ה') באלפא בית"א של שתי תיבות החלוקים בפתרון למדנו שאין זה ל' שיר, ומדרש אגדה פותרו לשון שיר וכך הוא פתרונו שכך ישראל אומרים להקב"ה זכרנו מה שעשית לנו במצרים מצוה אחת שצויתנו ביום בערב פסח ושמרנוה ובלילה גאלתנו ושרנו לפניך את ההלל ועכשיו הרבה מצות אנו שומרים ואין אתה גואלנו. ועל זאת. (י) אמרה לאל סלעי למה שכחתני וגו': קדר. לשון שחרות כמו וקדר עליהם: (יא) ברצח בעצמותי חרפוני צוררי. נדמה לי כאלו הורגים אותי כך צער בעצמותי

מצודת דוד

אבל המקומות ההם על כי היו בקצה גבול ארץ ישראל: (ח) תהום אל תהום. רצה לומר ועתה הצרות המרובות כתהום קורא כ"א אל חבירו לבוא אלי כי עד שלא תלך האחת תבוא השנית וכאלו קוראים זה לזה לבוא: לקול צנוריך. ונכונה אני בקול המים הנשפכים מן הצנורות המשמיעים קול גדול בשפכם מי רבים הם והוא משל על רוב הצרות: כל משבריך. צרות מרובות כגלי הים עברו עלי: (ט) יומם יצוה. ובימים הראשוני' כאשר הלכתי אל בית ה' הנה ביום צוה ה' חסדו עלי והלכתי בטח ובלילה במלון היה עמי שירה ותפלה לה' המושל חיי: (י) אומרה. זאת בזכרי אומרה לאל חזקי למה עתה שכחתני ולמה אלך כחושך בעבור לחץ העכו"ם: (יא) ברצח וגו'. ר"ל מה שחרפוני צוררי באמרם איה אלהיך דומה בעיני כאלו בהרג

מצודת ציון

מצער. כן שם ההר: (ח) תהום. מקום כניסת מים רבים: צנוריך. מל' צנור ומרזב שהמים זוחלין דרך בה: משבריך. כן יקראו גלי הים על שם שנראה כשוברים את הים ונשברים מאליהם וכן משברים יתחטאו (איוב מ"א): (ט) שירה. מל' שיר: (י) סלעי. חזקי: קודר. חשוך ושחור כמו קודר שחותי (לעיל ל"ה): בלחץ. ענין דחק: (יא) ברצח. ר"ל בחרב שרוצחים בה:

תפלות דוד

באור הענין

(ח–ט) **תהום**, בעת ההיא ראיתי תמיד את נפלאותיך, שבעת שבאו עלי צרות גדולות היה זה אצלי אות ומופת שתעשה לי נסים ונפלאות גדולות, ומצייר במליצתו את הזמן כים זועף ואת האומה הישראלית כאניה השטה בלב ים הגדול הזה, ואת הצרות המתעוררות מצייר כגלי ים ומשברים העוברים להטביע את האניה, ומצייר כי התהומות המתנשאות בים בעת הסער והם המעוררים בים גלים ומשברים סער וזעף, הם מקבלים הרעם מן הצינורות העליונות לקול תתו המון מים בשמים, וכאלו הצינורות העליונות הם נותנים קול ה' על התהומות, והתהומות יקראו אל הגלים והמשברים, והגלים יקראו ויענו בקול רעם ורעש, ומצייר כי בעת נשמעו הקולות האלה קולות מים רבים אדירים תהומות ומשברים שמע כי נעקו בקולם והודיעו תיכף כי חסד ה' מוכן לבא, וכי זה סימן כי יצוה ה' חסדו לעשות נסים ופלאות ואותות ומופתים, וז"ש ששמעתי אז **שתהום** האחד **קרא לתהום** האחר לאמר **יומם יצוה ה' חסדו**, שבעת התנשאו התהומות **לקול צנוריך** ע"י קול ופקודת הצינורות העליונות שע"י מי הצינורות העליונות התגעשו מי תהום רבה, ואז **תהום אל תהום קורא** וכן קראו אז **כל משבריך וגליך אשר עלי עברו** כולם קראו ואמרו לאמר כי עתה יתגלה **היום** והישועה אשר **יצוה ה' חסדו**, ר"ל התשועה ע"י נס מפורסם שזה נקרא בשם חסד, והנמשל שכל צרה שבאה אז על ישראל עד שהחשיך להם היום והיה לילה, היה סימן להם כי ברגע זו יתגלה אור ה' והיה יום וה' יצוה חסדו, שהנס והפלא נקרא בשם חסד בכתבי הקדש כנ"ל (סי' ל"ג וסי' ל"ו), ור"ל **יומם** ביום הבא יתגלה חסדו, וגם **בלילה** שלפני היום בעוד היה הצרה **שירה עמי**, כבר היה עמי שירו של החסד שכבר שרתי שיר החסד והתפללתי עליו **תפלה לאל חיי**, כי בהגשא התהומות והמשברים ידעתי שיבא החסד אחריהם: (י) **אומרה**, אולם עתה יש גלים ומשברים ולא נשמע קול החסד ואין נס ופלא, **אמרה לאל סלעי למה שכחתני** ואין נס נמצא,

באור המלות

כמו אוכלים ושותים וחוגגים (שמואל א' ל'): (ט) חסדו. מורה על הנס (כנ"ל ל"ג ה', צ"ו ו'), ושירה, ר"ל שיר החסד: (יא) ברצח. אלך ברצח הנמצא בעצמותי:

בְּעַצְמוֹתַי חֵרְפוּנִי צוֹרְרָי בְּאָמְרָם אֵלַי כָּל־הַיּוֹם אַיֵּה אֱלֹהֶיךָ׃ יב מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי׃

מג א שָׁפְטֵנִי אֱלֹהִים ׀ וְרִיבָה רִיבִי מִגּוֹי לֹא־חָסִיד מֵאִישׁ מִרְמָה וְעַוְלָה תְפַלְּטֵנִי׃ ב כִּי־אַתָּה ׀ אֱלֹהֵי מָעוּזִּי לָמָה זְנַחְתָּנִי לָמָּה־קֹדֵר אֶתְהַלֵּךְ בְּלַחַץ אוֹיֵב׃ ג שְׁלַח־אוֹרְךָ וַאֲמִתְּךָ הֵמָּה יַנְחוּנִי יְבִיאוּנִי אֶל־הַר־קָדְשְׁךָ וְאֶל־מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ׃ ד וְאָבוֹאָה ׀ אֶל־מִזְבַּח אֱלֹהִים אֶל־אֵל שִׂמְחַת גִּילִי וְאוֹדְךָ בְכִנּוֹר אֱלֹהִים אֱלֹהָי׃ ה מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי

עמ"ש

ת"א שפטני וגו'. עקידה שער ק כל המזמור: ע"ש (יב) ב"ר עז ויק"ר יג דב"ר א: (ג) ש"ר טו כמד"ר טו פסיק' טו:

רש"י

מה שצוררי מכעיסין ומחרפין אותי: (יב) פני ואלהי. הקב"ה שהוא אור פני ואלהי עדיין יש לי בו תקוה ולמה תהמי:

מג (א) שפטני. נקמני: מגוי לא חסיד. הוא ישמעאל שגר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם: (ג) שלח אורך ואמתך. מלך המשיח שנדמה לאור שנאמר (לקמן קל"ב) ערכתי נר למשיחי, ואליהו הנביא שהוא אמתי נביא נאמן: ינחוני. מינטרונ"ט מו"יי בלעז: (ד) אל אל. אל הקב"ה שהוא שמחת גילי: ואודך בכנור. על שהוצאתני מגלותי:

מצודת ציון

מג (א) תפלטני. ענין הצלה כמו רני פלט (לעיל ל"ב): (ב) זנחתני. ענין עזיבה: קדר. חשוך ושחור: (ג) ינחוני. ענין הנהגה כמו ולא נחם אלהים (שמות י"ג):

מצודת דוד

דקרו בעצמותי: (יב) מה תשתוחחי. כאלו אומר לנפש שוב את נפשו ואומר לה מה תשתוחחי וגו': כי עוד אודנו. בעבור התשועה אשר יבא אלי כי הלא הוא ממעולם ישועות פני ואלהי וגם מהגלות הזה יושיע:

מג (א) שפטני. שפוט משפטי לנקום נקמתי: מאיש. מכל איש מרמה וגו': (ב) למה זנחתני. למה עזבתני ביד העכו"ם ולמה אלך כחושך בעבור לחץ העכו"ם: (ג) שלח אורך ואמתך. ר"ל האר לי והאמת הבטחתך להביא אותי אל הר קדשך: (ד) שמחת גילי. המשמח אותי בגילה ורנה: (ה) מה תשתוחחי. כאלו יחזור שוב לנחם נפשו ויאמר לה מה

באור המלות

(א) שפטני, וריבה ריבי. שתהיה השופט והבע"ד. ועולה, עמ"ש ישעיה (סי' כ"ו): (ד) שמחת גילי, הגיל על דבר מתחדש, והשמחה התמידית שישאר אח"ז נקרא שמחה (כנ"ל כ"א ב'), ושמחה זו הוא האל, שבו ישמח לבנו:

תפלות דוד / באור הענין

ולמה קודר אתהלך ע"י שני דברים, א] בלחץ אויב על ידי הלחץ הגלוי, ב] זאת שנית. (יא) ברצח אשר בעצמותי, הוא הרצח הפנימי הנסתר, הבא על ידי מה שחרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך, מדוע לא יעשה לכם נפלאות כבימי קדם: (יב) מה, משיב אל נפשו, מה תשתוחחי ותתיאשי, או מה תהמי עלי שתחשוב שבי הדבר תלוי, הוחילי לאלהים כנ"ל פסוק ו':

מג (א) שפטני, (חלק ג') עתה יתפלל על הגלות עצמו, הלא ראוי כי תשפטני אלהים ותריב ריבי מגוי לא חסיד, שאין בהם הכנה אל החסד כלל, כי טבעם מתנגד אל החסד בין אדם לחבירו, ובענין האמונות ודעות נמצאו בהם איש מרמה ועולה, הם הפילוסופים המעוולים הנכחה וכן הכוהנים הקיסים מתעים ומופתי ההטעיה במרמה להכחיש את האמונות האמתיות, תפלטני בל אכשל ואמשך אחר טענותיהם והקירותיהם המזויפות להכחיש עקרי האמונה: (ב) כי אתה אלהי מעזי למה זנחתני, למעלה אמר אומרה לאל סלעי למה שכחתני, ששם מדבר מן ההנהגה הנסיית שזה קרא אל סלעי וזה שכח לגמרי, אבל פה מדבר מן ההגנה מן האויב, שזה יוכל להיות גם ע"פ הטבע, וזה קרא אלהי מעוזי, וזה לא שכח לגמרי רק זנח לפי שעה, כמ"ש ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וכו', ולמה קודר אתהלך בלחץ אויב ע"י קושי השעבוד: (ג) שלח אורך, כי הגאולה תהיה, א] ע"י התגלות אור ה' ונביאיו חסך, כמ"ש קומי אורי כי בא אורך, ועז"א שלח אורך, ב] ע"י ההבטחה שהבטיח ה' ע"י נביאיו, ועז"א ואמתך שהוא לאמת הבטחתו, ושני אלה המה ינחוני מן הגולה, ויביאוני אל הר קדשך שהוא הקיבוץ לציון, ואל משכנותיך שהוא בנין בית הבחירה: (ד) ואבואה, ר"ל רק אל ההבטחה לשם ששנדחי ישראל יכנס צריך אני עזר ותשועה אבל כשאהיה שם אבוא בעצמי אל מזבח אלהים

נַפְשִׁי וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי׃

מד א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל׃ ב אֱלֹהִים ׀ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ־לָנוּ פֹּעַל־פָּעַלְתָּ בִימֵיהֶם בִּימֵי קֶדֶם׃ ג אַתָּה ׀ יָדְךָ גּוֹיִם הוֹרַשְׁתָּ וַתִּטָּעֵם תָּרַע לְאֻמִּים וַתְּשַׁלְּחֵם׃ ד כִּי לֹא בְחַרְבָּם יָרְשׁוּ־אָרֶץ וּזְרוֹעָם לֹא־הוֹשִׁיעָה לָּמוֹ כִּי־יְמִינְךָ וּזְרוֹעֲךָ וְאוֹר פָּנֶיךָ

כי

ת"א אלהים באזנינו. תענית כד עקרים פ' מ"ו ומ"א פי"ע כל המזמור:

ע"ש (ב) דב"ר ג: (ג) שם: (ד) מכילתא שירה ספרי פנחס:

רש"י

מד (ב) באזנינו שמענו. מכאן אתה למד שהיו מדברים בני קרח בשביל דורות הללו הבאים אחריהם שאילו בשביל עצמם לא היה להם לומר אבותינו ספרו לנו שהרי הם עצמם ראו נסי המדבר והים והירדן ומלחמת יהושע, כך מפורש באגדת תילים: (ג) תרע לאמים. משת לשבע אומות גדולות ושלחתם מפנינו ואתה בידך וכחך הורשתם מתוך ארצם ותטע לאבותינו בתוכה:

מצודת דוד

משתוחחי נפשי וגו':

מד (ב) פועל פעלת. הפעולה אשר פעלת: (ג) אתה ידך. בכח ידך גרשת את העכו"ם מא"י ובמקומם נטעת את ישראל: תרע. הרעות להעכו"ם ושלחתם מארצם: (ד) כי נתנם. מה שירשו ישראל את הארץ לא ירשו בחרבם ובכחם אלא אתה הושעת להם בימינך ובהשארה הבא להם

מצודת ציון

מד (ג) הורשת. גרשת:

באור הענין

להקריב קרבנותיו, ואבוא אל אל לראות פני ה' ע"י שהוא שמחת גילי ושם אודך בכנור אלהים אלהי: (ה) מה תשתוחחי, גם ע"ז משיב, שהדבר תלוי באלהים ובעת רצון, וצריך ליחל לאלהים כי בודאי יקיים הבטחתו:

מד (א) למנצח לבני קרח, מזמור זה הוסד ג"כ על הגלות, מזכיר

באור המלות

(ב) פועל. הבדלו מן מעשה התבאר (ישעיה ה' ובכסי' זה סי' כ"ח ד'): (ג) אתה ידך. מוציא שליח, כמ"ש בתילת השחר (כלל ר"ט): גוים, לאומים. מבואר למעלה (ב' א') שגוים יקראו מצד הקיבוץ ולאומים או אומים יקראו מצד הדת, ונחלת ה' אותם היה ע"י דתיהם הנשחתות שהיו עובדי גלולים, ועז"א תרע לאומים וכלמ"ד הוא לשימוש, או שחסר הלמ"ד תרע ללאומים: (ד) ימינך וזרועך. התבאר אצלי בכ"מ שכתוב זרוע שהוא הפרק העליון והוא המניע את היד, ואצל ה' יציין

תפלות דוד

הנפלאות שעשה ה' להם בימי קדם ומבקש שיוסיף ידו שנית להושיעם כי רק בו בטחו, ומספר כל הצרות שעברו עליהם בגלותם, ושבכל זאת לא נסוג לבם אחור מאמונתו, וע"כ ראוי שיפדם למען חסדו, ובא אל התפלה תחלה מצד כבוד ה' לבל יחולל, ואח"כ מצד גודל אמונתם, ואח"כ ידבר מצד חסד ה', שבכל השפל יותר יגדיל ה' עמו חסדו, כמ"ש כי שחה לעפר נפשנו ופדנו למען חסדך, והם הג' דברים שהזכיר לקמן סי' קט"ו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך: (ב) אלהים, ר"ל כי דבר הנמסר לאדם ע"פ השמועה והקבלה יכול להיות שקר משני טעמים, א] אם המספר הראשון בדהו מלבו, ב] אם המספר האמצעי המספר בשמו בדה מלבו או שלא הבין דבריו כראוי, לעומת זה אמר שהקבלה שיש לנו מן הנסים שנעשו לאבותינו מימי קדם הם אמת מכל הצדדים, א] שלא קבלנו הספורים ע"י מספרים אחרים רק באזנינו שמענו, ב] שא"ל שמוריש הקבלה הזאת בדו מלבם הדברים האלה, כי אבותינו ספרו לנו, וידוע שהאבות לא יורישו לבניהם אמונה כוזבת, וקבלה כזאת הנמסכת מאבות לבנים היא אמתיית, ובא לנו הקבלה כי פועל פעלת בימיהם, היינו שפעלת אז פעולה חדשה בלתי נהוג בסדרי הטבע וחקיה שזה קרוי מעשה, (שמעשה הוא הדבר הנגמר שהוא פעלת הטבע, ופעולה הוא בעסק המתחדש עתה), רק פעלת ע"פ נס ענינים חדשים נעלים על סדרי הטבע, וזה היה בימיהם, שהם ראו זאת בעיניהם, רק שזה היה בימי קדם, כי עתה אותותינו לא ראינו. — מבאר מה היה שפעל. (ג) אתה ידך גוים הורשת, מה שהורשת את הגוים ליטע שם בני ישראל לא עשית זאת ע"י אמצעי וע"י הטבע, רק אתה בעצמך, ובידך לא ע"י סדרי הטבע, והיה בזה שני ענינים, א] שגוים הורשת למובת ישראל כדי שתטעם שם בארץ, ב] עשית זאת מפני רשעת הלאומים, שעז"א תרע לאומים שזה יען רצית להרע להם ע"י רוע מעשיהם, ועי"כ ותשלחם מן הארץ, וכמ"ש כי ברשעת הגוים ה' מורישם מפניך ולמען הקים את השבועה, ר"ל לטובת ישראל, ולהעניש את הלאומים: (ד) כי, תבאר שדבר זה לא היה ע"פ הטבע רק אתה ידך גוים הורשת, כי לא בחרבם ירשו ארץ,

כי רציתם: ה אתה־הוא מלכי אלהים צוה ישועות יעקב: ו בך צרינו ננגח בשמך נבוס קמינו: ז כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני: ח כי הושעתנו מצרינו ומשנאינו הבישות: ט באלהים הללנו כל־היום ושמך | לעולם נודה סלה: י אף־זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו: יא תשיבנו אחור מני־צר

ת"א אתה הוא מלכי . ס' השורש פ' וירא : כי לא בקשתי . בתרא קכג עקידה שער לב : ע"ש (ו) תנ' לך : ומשנאינו

רש"י

(ד) רציתם . לשון רצון : (ה) צוה ישועות יעקב . גם עתה : (ו) נבוס קמינו . נרמוס ונרפוס אויבינו לשון מתבוססת בדמיך (יחזקאל ט"ז) תבוס נופת (משלי כ"ז) והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות (זכריה י') : (י) אף זנחת ותכלימנו . אף אם אתה תכלימנו אנו שמך לעולם נודה : (יא) תשיבנו אחור . לשון האה

מצודת ציון

(ד) רציתם . מל' רצון : (ו) ננגח . מל' נגיחה : נבוס . ענין רמיסה ודריכה כמו כפגר מובס (ישעיה י"ד) : (ח) הבישות . מל' בושה : (ט) הללנו . מל' הלול ושבח : (י) זנחת . עזבת : בצבאותינו . ענין קבוצת אנשי

מצודת דוד

מפניך כי היית מרוצה להם : (ה) מלכי אלהים . הלא אתה אלהים ובידך להושיע ואתה הוא מלכי וראוי למלך להושיע לעמו כאשר יש לאל ידו ולזה צוה לבוא ישועות יעקב : (ו) בך . בעזרתך : בשמך וגו' . כפל הדבר במ"ש : (ח) כי הושעתנו . לא בכח ידינו אלא ממך באה הישועה : (ט) באלהים . במהללי אלהים : ושמך לעולם . שמך הקיים לעולם נודה כלה אף בטרם בוא התשועה : (י) אף זנחת . אף בעת אשר עדיין זנחת אותנו והכלמת אותנו ולא תצא בצבאותינו להלחם מול העכו"ם : (יא) תשיבנו אחור . לברוח לאחור מפני צר :

באור המלות

תמיד המעשה שיעשה בלי השקף על זכות המקבלים : (ה) צרינו , קמינו . הקמים הם יותר מן הצרים שכן נקראו ע"ש קומם למלחמה : (ח) מצרינו משנאינו . הצר הוא המריע בפועל , והושעתנו מידם , והשונא הוא בלב , ויתביישו על שנאתם , וכמ"ש לקמן ס"ט ג' : (יא) צר . ומשנאינו . כנ"ל

תפלות דוד

באור הענין

שלא כבשו ע"י חרבם וגבורתם , וגם זרועם לא הושיעה למו , הזרוע הוא הפרק העליון של היד , ומציין הייד את המניע הראשון , את הכח המניע את היד , ומבואר אצלי תמיד שבכ"מ שנזכר זרוע אצל ה' יציין שגם ראשית התנועה וסבתה בא מאת ה' , ר"ל כי כל המעשים שיעשה ה' ע"י זכות ישראל יציין שנעשה המעשה בידו לא בזרועו , כי הזרוע שהניע את היד הוא הזכות , אבל המעשה שנעשה שלא בהשקף על זכות הדור ונדקתם נקרא זרוע ה' , ואמר פה שלא לבד שלא בחרבם ירשו ארץ , כי גם לא היו אז ראוים לזה ע"פ מעשיהם , כמ"ש לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא לרשת את ארצם , עד שגם זרועם לא הושיעם למו , שלא היו גם בזכותם , רק ימינך וזרועך שהיה ע"י ימין ה' העושה נפלאות , וע"י זרועו שהוא החסד העליון הבלתי מביט על זכות כלל שלא היה בזכות הדור , ולא היו נסים נסתרים רק שהיה אור פניך שנתגלה אורך אז בגלוי בנסים גלויים , כי רציתם , ע"י הרצון העליון שאין טעם לרצון : (ה) אתה , א"כ אחר שנפלאותיך הקדומים לא קדם להם זכות וכשרון הדור , וגם לא היית אז מחוייב לעשות זה למען כבודך כי אז עדיין לא נקרא שמך עליהם , כמ"ש בימיהם בימי קדם , כ"ש עתה אשר אתה הוא מלכי אלהים ושמך עלינו נקרא , ויש לחוס על כבוד שמך , הלא ראוי שתצוה ישועות יעקב גם עתה , ואמר שגם אם לא תושיע בעצמך כמו מקדם , עכ"פ צוה ע"י שליח : (ו) בך , ואם לא תעשה לנו כמו בימי קדם שלא הוצרכנו למלחמה כלל , עכ"פ תהיה המלחמה ע"י עזרתך , עד שמה שננגח צרינו יהי' בך , ואם גם זאת לא תעשה לנו שתסייע לנו בעצמך כמ"ש בך , על כל פנים בשמך נבוס קמינו , תשלח עזר בשמך , מלאך הבא בשם ה' , ונבוס על כל פנים את אלה הקמים עלינו לכלותנו : (ז) כי , כי א"א שתניח אותנו אל המקרה והטבע שאנחנו בעצמנו ננצח את האויב , כי לא יושלם זה בין מצד הפועל בין מצד הפעולה , שמצד הפועל אנכי לא בקשתי אבטח , שאין אנו מלומדים עוד להלחם בקשת , ולא מצד הפעולה כי חרבי לא תושיעני , שהחרב היא מתנגדת לנו כי לא נתן ליעקב ברכת חרב : (ח—ט) כי הושעתנו , מביא ראיה לזה שאין אנו מוכשרים להלחם ולנצח בכחנו , כי בכל עת שהושעתנו מצרינו באלהים הללנו כל היום , ולא יחסנו התשועה לעצמינו , כי ידענו שלפי הטבע א"א לנו לנצח רק הללנו א"ע באלהים שהוא עשה התשועה , ונודה תמיד את שמך להגדיל בזה שם ה' , כי אנחנו אין לנו כח ועצה וגבורה למלחמה , סלה כשלם הענין : (י) אף , משפה יתחיל לומר שלא לבד שאיך פועל ישועות כמקדם , כי עתה עברו על ראשינו המים הזדונים ובאנו מדחי אל דחי ואין מושיע , ותחשב כל הצרות שעברו על ישראל ממדרגה למדרגה , תחלה זנחת אותנו ותכלימנו , במה שלא הופיע לנו אור ה' כמקדם , ואחר זה לא תצא אלהים גם בצבאותינו , בעת שנהלכנו לצבא עזבת אותנו ביד המקרה , לנצח או לנצח , ואח"כ הוספת להרע עמנו , עד . (יא) שתשיבנו אחור מני צר , שגם בעת

וּמְשַׂנְאֵינוּ שָׁסוּ לָמוֹ׃ יב תִּתְּנֵנוּ כְּצֹאן מַאֲכָל וּבַגּוֹיִם זֵרִיתָנוּ׃
יג תִּמְכֹּר־עַמְּךָ בְלֹא־הוֹן וְלֹא רִבִּיתָ בִּמְחִירֵיהֶם׃ יד תְּשִׂימֵנוּ חֶרְפָּה
לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ׃ טו תְּשִׂימֵנוּ מָשָׁל בַּגּוֹיִם מְנוֹד
רֹאשׁ בַּלְאֻמִּים׃ טז כָּל־הַיּוֹם כְּלִמָּתִי נֶגְדִּי וּבֹשֶׁת פָּנַי כִּסָּתְנִי׃
יז מִקּוֹל־מְחָרֵף וּמְגַדֵּף מִפְּנֵי אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם׃ יח כָּל־זֹאת בָּאַתְנוּ
לֹא שְׁכַחֲנוּךָ וְלֹא־שִׁקַּרְנוּ בִּבְרִיתֶךָ׃ יט לֹא־נָסוֹג אָחוֹר לִבֵּנוּ וַתֵּט

ת"א שמכור עמך . תמורה ג : כל זאת . ס' הזוהר פ' ויקרא :
ע"ש (יג) שם נהר : (יד) כה"ר כג : (טו) שם : (יז) שם : (יח) שם זכר שמות : (יט) סה"ר כג :

אשרנו

רש"י

הוא : שסו למו . בזזו נכסינו איש לו : (יב) זריתנו . אפנדיסנ"ש בלעז :

מצודת דוד

שסו למו . בוזזים לעצמם את אשר לנו : (יב) כצאן מאכל . כצאן הנתונים למאכל : (יג) ולא רבית . לא לקחת הון רב בהמוכרים : (יד) לשכנינו . בעבור כי הם יודעים ביותר מגדלת הטובה עלינו ולזה יחרפו אותנו : (טו) תשימנו משל . כאשר יבוא על מי צרות מרובות וגדולות ימשלו לומר שדומה הוא לגודל הצרות על ישראל : מנוד ראש . נדים בראש כדרך לעג : (טז) נגדי . רואה אני כלימתי : ובושת פני . מה שמביישים פני כסה אותי לגודל רבויה והוא מל' מליצה : (יז) מפני אויב . אשר יחרפני מפני רדיפת העכו"ם אשר ירדפוני : (יח) כל זאת . עם שכל זאת באה עלינו אעפ"כ לא שכחנוך מלהודות לך ולא שקרנו להכזיב התורה שקבלנו בברית : (יט) ותט . מלת לא משמשת בשתים כאלו אמר ולא תט ר"ל לא

מצודת ציון

אנשי המלחמה : (יא) שסו . בזזו כמו שוסים את הגרנות (ש"א כ"ג) : (יב) זריתנו . פזרתנו כמו וזריתי פרש (מלאכי ב') : (יג) הון . ממון רב : רבית . מל' רבוי : במחיריהם . ענין חליפת הדבר וערכו : (יד) וקלס . ענין לעג כמו וקלסה בכל הארצות (יחזקאל כ"ב) : (יז) ומגדף . ענין בזיון : ומתנקם . ר"ל מרבה להרע ומראה בעצמו כנוקם ומשלם גמול : (יט) נסוג אחור . ענין הזרה לאחור : אשורנו . רגלינו :

באור הענין

שהיינו מנצחים עפ"י הטבע עזרת אתה את הצר והשיבות אותנו אחור, ומשנאינו שסו למו את ממונינו, אח"כ גדלה הרעה יותר כי. (יב) תתננו, שהיינו דומים כצאן העומדים למאכל, וזריתנו בגוים כזורה צאן מאכל בין זאבים, שכולם אכלו אותנו בכל פה, אחר כך גדלה הרעה יותר, כי. (יג) תמכר עמך, שלא לבד שהיינו הפקר לבז ולמשסה, זכו בנו אדונים כאלו היינו, קנין כספם,

תפלות דוד

באור המלות

פסוק ח', הצר לוחם, והשונא בלתי לוחם רק. שוסה אח"כ ובוזז : (יג) ולא רבית . מענין נשך ותרבית, ובא ממנו הפעל הוי המרבה לא לו (חבקוק ב') לפי פירושי : (יד) לעג וקלס . עי' הבדלם (ירמיה ה' כ' ח'), והשכן שוכן עמו ביחד והוא לו לחרפה, וסביבותינו א"ל חרפה רק הם לועגים עלינו : (טו) בגוים, בלאומים, כנ"ל פסוק ג' : (טז) כלימתי, ובושת פני. התבאר ישעיה א', תהלות ל"ה ד' ו', מ' ט"ו, מ"ד ו', ס"ט ו', ח' כ', ק"ט כ"ט : (יז) מחרף ומגדף. הגידוף הוא מצד הדת, כמ"ש ישעיה ל"ז ו', יחזקאל ה' ט"ו, צפניה ב' כ') : (יט) ותט, גם אם נטתה, וכן ונפרוש,

כאלו מכרת עמך, ולא שמכרת אותנו בעד הון רב בא יותר האדון על כספו, כי מכרתם בלא הון, וגם לא הי' זה כמו שמוכרים חפץ ולא יקחו הון רק יבחירו המעות אצל הקונה ברבית שנותן בעד המתנת המעות, כי לא רבית במחיריהם, בעד המחיר שנשאר ביד הקונה לא לקחת רבית, אח"כ גדלה הרעה יותר, כי. (יד) תשימנו חרפה לשכנינו, שבאנו למדרגה כזו שגם האדונים לא מצאנו, כמ"ש והתמכרתם לעבדים ולשפחות ואין קונה, כי לא רצה שום איש או עם שנשכון אצלם, כי היה זה לחרפה מי שיהודי שכן ודר בארצו, וגם לא היה אפשר שנשכון בערים מיוחדים כי היינו לעג וקלם לסביבותינו, ולא הניחו אותנו אף לגור בסביבותם : (טו) תשימנו, ובכל זה לא היינו כדבר בזוי שאין איש מדבר ממנו, כי היינו משל בגוים שעל ידי שהיינו נכבדים ועם ה' בימי קדם ועתה ירדנו פלאים, היינו למשל בפי כולם, והגוים הם הקבוצים, והלאומים הם האומות שיש להם דת מיוחד, היינו למשל מצד הקיבוץ, והיינו מנוד ראש בלאומים מצד הדת שלעגו על תורתנו ואמונתנו : (טז) כל היום כלמתי נגדי, הכלימה הוא מה שמקבל כלימה מאחרים, ובושת פני כסתני הוא מה שמתבייש מעצמו, ומפרש כל היום כלימתי נגדי. (יז) מקול מחרף, בדברים שבין אדם לאדם ומגדף מצד הדת והאמונה, ובושת פני כסתני מפני אויב ומתנקם : (יח) כל זאת באתנו ובכל זאת לא שכחנוך, ולא לבד שלא שכחנוך בלב, כי גם לא שקרנו בבריתך, שלא רצינו לשקר להפר ברית מילה ושבת בשעת השמד : (יט) לא נסוג, והגם שלפעמים מפני כובד הגלות נטתה אשורנו מני הדרך ולא יכלנו לקיים המצות כראוי, מ"מ לא נסוג אחור לבנו, כי בלבבנו היינו שלמים עם ה'

אשרנו מני ארחך: כ כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות: כא אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר: כב הלא אלהים יחקר זאת כי הוא ידע תעלמות לב: כג כי עליך הרגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה: כד עורה למה תישן אדני הקיצה אל תזנח לנצח: כה למה פניך תסתיר תשכח ענינו ולחצנו: כו כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו: כז קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך:

מה א למנצח על ששנים לבני קרח משכיל שיר ידידת:

רחש

ת"א אם שכחנו ס' הזוהר פ' ויקרא: הלא אלהים. עקידה שער יד: כי עליך. גיטין נז: עורה למה תישן. סוטה מח ס' הזוהר אדרא נשא: למנצח וגו'. עקידה שער א כל המזמור: ע"ש (כ) שם: (כא) שם א"ר א: (כב) שם שם: (כג) שם שם שהש"ר א ב ד ז ח במד"ר יג זהר וירא משפטים ויקהל ת"ז יח כא מכילתא שירה אגב"ר ג ספרי ואתחנן ברכה תנ' תלוה: (כד) זהר ויגש יחי' מע"ש ה ס א"ר כג: (כה) א"ר שם: (כו) שם ש"ר א כס דב"ר ב זו"ח נו: (כז) ש"ר א תנחומא במות: (א) זו"ח נו ספרי דברים עקב:

רש"י

(כ) כי דכיתנו במקום תנים. כי זה משמש בלשון כאשר, ואף כאשר השפלתנו בארץ ערבה ושוחה מדבר מקום תנים ובסתר עלינו בצלמות חשך, אף בכל זאת. (כא) אם שכחנו שם אלהינו. הוא יחקור זאת כי הוא יודע תעלומות לב: (כג) כצאן טבחה. כצאן של טבח: (כז) ופדנו למען חסדך. ואין אנו באים בכח מעשינו אלא למען חסדך עשה:

מה (א) על ששנים. לכבוד תלמידי חכמים יסדו השיר הזה שהם רכים כשושנים ונאים כשושנים

מצודת ציון

מני. מן והיו"ד נוספת: (כ) תנים. נחשים: בצלמות. ענין חושך: (כב) יחקר. מל' חקירה וחפוש: תעלומות. מלשון העלמה: (כד) תזנח. תעזוב: (כה) ולחצנו. ענין דחק: (כו) שחה. מל' שחיה וכפיפה:

מה (א) ששנים. שם כלי נגון עשוים בתמונת שושן: ידידת.

מצודת דוד

נטה רגלנו מן ארחך: (כ) כי דכיתנו. עם כי דכית אותנו במקום תנים והוא משל על העכו"ם: (כא) אם שכחנו. כאשר שכחנו שם ה' בתמיה וכי נפרוש כפינו לאל זר: (כב) הלא וגו'. כי אמרנו הלא אלהים יחקר זאת ועונש יענש: (כג) כי עליך. אלא בעבור יראתך הורגנו והיינו נחשבים בעיני העכו"ם כצאן המוכן לטבח: (כד) עורה. לזה עורה נא להושיע ולא תהיה כמו ישן: (כה) תשכח. מוסב על למה. כלומר למה תשכח וגו': (כו) כי שחה. נפשנו מושפלת עד לעפר: (כז) קומה. לזה קום ועזור לנו ואף אין אנו ראוים פדנו למען חסדך:

באור המלות

גם אם נפרוש: (כד) עורה, הקיצה. הקיצה היא יותר מן התעוררות (חבקוק ב', איוב י"ד): (כה) נפשנו. הנפש הרוחניית (כנ"ל ג'):

(א) ששנים. שם כלי זמר:

תפלות דוד

באור הענין

גם בעת אשר תט אשורנו מני ארחך, ולא זאת לבד. (כ) כי גם בעת אשר דכיתנו במקום תנים, בעת שהיינו בין אכזרים כתנים, ותכס עלינו בצלמות שהמיתו אותנו במיתות משונות וכמו אותנו ביסורים קשים לנטות מן הדת, גם בעת ההיא. (כא) האם שכחנו שם אלהינו הגם כי ונפרש כפינו לאל זר, הגם שהיינו אנוסים לפרוש כפינו לאל זר הי' זה רק במעשה אבל בלב גם בעת שפרשנו כפים לע"ג היה לבנו שלם עם יחוד ה' ואמונתו: (כב) הלא אלהים יחקר זאת שהוא יודע האמת מה שהיה בלבנו, כי הוא יודע תעלומות לב, וגם הנסיון יעיד ע"ז, כי הלא. (כג) עליך הורגנו כל היום, שגם האנוסים שהמירו דתם בעת השמד נהרגו אחר כך ונשמדו, שבחנו וחקרו אחריהם ונודע להם שהם שומרים דת ישראל בסתר, א"כ. (כד) עורה למה תישן ה', שאתה עושה עצמך כישן שאינו רואה ומרגיש מה שנעשה אצלו,או. (כה) למה פניך תסתיר שאתה כמי שרואה ומסתיר פניו, או שתשכח לגמרי ענינו ולחצנו: (כו) כי שחה לעפר נפשנו, הוא גלות הנפש, וגם דבקה לארץ בטננו גלות הגוף: (כז) קומה עזרתה לנו לישועת הנפש, ופדנו מגלות הגוף, והגם שאין לנו זכות עשה למען חסדך:

מה (א) למנצח, שיר זה יסדוהו בני קרח לכבוד המלך והמלכה ביום חתונתו וביום שמחת לבו, [illegible]

דרך המושכל

(א) למנצח, אחר שהשיר זה בא בין תהלות דוד ותפלותיו לנוכח הנהגת המתבודד, בהכרח כי [illegible] לבנות

ב רָחַשׁ לִבִּי ׀ דָּבָר טוֹב אֹמֵר אָנִי מַעֲשַׂי לְמֶלֶךְ לְשׁוֹנִי עֵט ׀ סוֹפֵר מָהִיר׃ ג יָפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם הוּצַק חֵן בְּשְׂפְתוֹתֶיךָ עַל־כֵּן בֵּרַכְךָ אלהים

לכא אומר אני. מקידם שער לו: ע"ש (ב) אדר"ע ל זו"א נו: (ג) כ"ד נט זכר בא אגב"ר עז סנחומא תצא:

רש"י

ומתנים מעשים טובים כשושנים: משכיל. ע"י תורגמן: שיר ידידות. שיר אהבים שיר שנה נאה להם להאהיבם על הבריות ולהאהיב תורתם עליהם: (ב) רחש לבי. כך התחיל המשורר בשירו. רחשן לבי בקרבי דבר טוב אתה ת"ח. רחש. לשון נענוע, וכן כל לשון שירוץ וריחוש: אומר אני מעשי למלך. השיר הזה שיסדתי ועשיתי אני אומרו למי שהוא הגון למלך שנאמר (משלי ח') בי מלכים ימלכו: לשוני. את בשירים כעט סופר מהיר, ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן מהיר בלשון ערבי בקי: (ג) יפיפית מבני אדם. העוסקין במלאכת חיי שעה. למה לפי שהוצק חן בשפתותיך להורות כהלכה: הוצק. נשפך, כמו לצקת (שמות ל"ח) ויצוק שמן (ויקרא ב'): על כן ברכך. כמו שנאמר ה' עז לעמו יתן ומה

מצודת דוד

מה (ב) רחש לבי. ר"ל לבי יחשוב מחשבת דבר טוב: אומר אני. בפתיחת דברי אני אומר שמעשה השיר הוא על מלך המשיח: לשוני עט סופר מהיר. לשוני מהיר לדבר בשיר כעט של סופר מהיר: (ג) יפיפית. אתה

מצודת ציון

אהובות: (ב) רחש. ענין תנועה ונדנוד וכדרז"ל קא מרחשי שפוותיה (סנהדרין ס"ז) ומזה יאמר מנחת מרחשת (ויקרא ב') לפי שמעשיו רוחשים ומנענעים: עט. קולמוס כמו בעט ברזל (איוב י"ט): (ג) יפיפית. מל' יפה: הוצק.

תפלות דוד

באור הענין

עם בת מלך צור שנתגיירה, ויכול להיות שנתיסד בימי שלמה שלקח בת מלך צור וגיירה, וע"ז קראו בשם שיר ידידות: (ב) רחש לבי, מעלת השיר יבחן בשלשה ענינים, א] מצד דברי שכל וחכמה הצלופים בו, עז"א רחש לבי דבר טוב, שתחת מכסה המליצה ודבור החיצוני של השיר רוחש דבר חי משכיל חכמה ושכל טוב, ב] בהשקף על איזה נושא נתיסד השיר כי יגדל מעלת השיר לפי מעלת הנושא אשר נכבדות מדובר בו, עז"א אומר אני מעשי למלך, שנתיסד לכבוד המלך, ג] בהשקף על המליצה ודבור השיר עצמו, אם המשורר יש לו לשון למודים להלבים משכיות לבנו בדבורים רמים ונשגבים, עז"א לשוני עט סופר מהיר, כמו שהסופר המהיר במלאכת הכתיבה (שטענאגראף) יעתיק בעט כל דברי המדבר ולא ישמיט מלה אחת מדברים אשר שמע, כן לשוני שהוא עט סופר של הלב, העתיק כל מחשבת הלב, ותוכל לדבר כל אשר דבר הגג בדבור ההגיוני, — עתה מתחיל את השיר: (ג) יפיפית מבני אדם, דרך המליצים בספור המעלות והתהלות להמשיל להם תוארים ומשלים מגלגלי הטבע, כמו שיאמר על גבוה הקומה, כגובה ארזים ב.ו וחסון הוא כאלונים, עז כנמר, ורץ כצבי, וגבור כארי, וקל כנשר, וכדומה, אולם זה רק במעלות חומריות,

באור המלות

(ב) רחש. דבר חי מתנענע כדברי חז"ל, עט, קולמוס:

דרך המֻשכל

לבוש החצוני נצפן בו גם כן ענין פנימי, ומדבר בשני פנים נגלה ונסתר משל ומליצה, ועל זה רמז שאמר השיר הזה לנצח על שושנים, שהשושנה מלבד יפיה החיצוני יש לה ג"כ ריח טוב ועונג, וכן תחת יופי השיר בחיצוניותו יריחו המשכילים רוח חכמה ודעת. ועז"א משכיל שיר ידידות שהוא שיר ידידות אל המשכיל בשכל טוב, שזה מליצה על התגברות השכל ברוח ה' להשכיל באמתתו ולדבר כל כחות יצרי מעללי הגויה תחת רגליו, ובא במשל כאלו הנפש השכליית וכחותיה הם ימשל בעיר קטנה שהיא הגויה, והנפשות האחרות יכנעו תחתיו כאשה כשרה העושה רצון בעלה וכבר המשילו הגאונים והחכמים את השכל וכל כחותיו כבעל האשה שהיא הנפש המתוקנת לקבל חקי החכמה ולהתנהג עפ"י השכל ועצתו, שאז ימלוך מלך השכל בגויה והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ ובית הגויה, ובת מלך זקן שהיא בת הכח המתאוה והמתעורר תכנע תחתיו ויארשה לו באמונה באהבת כלולות להנהיגה כפי עצתו וחכמתו, וע"ז לקח למשל את השיר אשר הוסד לשלמה ביום חתונתו את בת מלכי ארץ, כמו שיח': (ב) רחש לבי דבר טוב, הגם שהסגולה מן השיר הוא שיר של חול על אהבת כלולות עם בת נכר, בלבי ומחשבתי רוחש דבר טוב וסגולה יקרה מאד, הגם שאומר אני בפה שמעשי למלך בכ"ז לשוני (הלשון מרמז תמיד על התבונה), דבר התבונה הנעלם בשיר, דומה בעט סופר מהיר, שיודע להלבים דברי התבונה בעדי המליצה ובמכסה המשל והחדה עד שצריך חכם לב ואיש יביע ויבין משכיות לב: (ג) יפיפית, ההלה ידבר אל הבעל, שהוא השכל שהוא המלך החכם אשר ימלוך עתה בבתי הנפש, ואמר יפיפית מבני אדם שיופי שלך אינו דבר הנמצא בין כחות הנפש החיונית

וכלומחת

אֱלֹהִים לְעוֹלָם׃ ד חֲגוֹר־חַרְבְּךָ עַל־יָרֵךְ גִּבּוֹר הוֹדְךָ וַהֲדָרֶךָ׃ ה וַהֲדָרְךָ ׀ צְלַח רְכַב עַל־דְּבַר־אֱמֶת וְעַנְוָה־צֶדֶק וְתוֹרְךָ נוֹרָאוֹת יְמִינֶךָ

ת״א חגור חרבך . שבת סג ס׳ הזוהר פ׳ ויחי : והדרך צלח רכב . שבת שם מנחות פא : ע״ש (ד) זהר בראשית ויחי בשלח נו מכילתא שירה ירושלמי ו ד תגב״ר עו :

רש״י

שכרן ה׳ יברך את עמו בשלום (לעיל כ״ט) : (ד) חגור חרבך על ירך . להלחם מלחמתה של תורה והוא הודך והוא הדרך : (ה) על דבר אמת . להורות כדת ולהתנהג בענות צדק : ותורך . התורה ודבר האמת שתעסוק בה היא תורה אותך תכסיסי המלחמה לעשות ימינך נוראות , לפי שהזכיר תלמוד תורה בל׳ מלחמה

מצודת ציון

מלשון יניקה : (ה) ותורך . ותלמדך :

מצודת דוד

מלך המשיח הנך יפה במעשיך מכל בני אדם ודברי פיך כמו בחן כאלו נשפך החן על שפתותיך ובעבור זה ברכך אלהים לעולם : (ד) חגור . חאת הברכה אתה הגבור חגור חרבך על ירכך והיא הודך והדך כי בה תגלה את העכו״ם במלחמה : (ה) והדרך . ר״ל ההדר אשר יהיה לך במה שתצלח ותרכב בגבהי הממשלה זה יהיה לך בעבור האמת בעניים ובעבור שהיית עניו בצדק לא להתיהר : ותורך . לזה ימינך תלמד אותך לעשות מעשים נוראים בעכו״ם ומבלי למוד ועזר מזולת :

באור המלות

(ד) הודך והדרך . עי׳ הבדלם לקמן כי׳ ק״ד :.(ה) וענוה . כמו וענות , ותורך , מוסב על הענוה היא תורך נוראות בל

תפלות דוד

באור הענין

אבל אם בא להלל במעלות נפשיות שלא נמצא למוזג בין ילדי הטבע , כמו במעלת הדבור והחכמה , צריך לקחת משלים מבני אדם , כמו שיאמר ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל , הנה חכם אתה מדניאל , עז״א אם ארצה לתת ציור ודמיון אל מעלתך , לא אוכל לומר שאתה נעלה מא׳ מילדי הטבע רק אצטרך לקחת ציור מן המעולים בבני אדם , ואומר אליך שאתה **יפיפית מבני אדם**, כי לא אשבח אותך במעלה חומרית כמו בגבורה וכדומה , שאומר עליך שאתה גבור מן הארי , רק מה שאהללך הוא **כי הוצק חן בשפתותיך**, שהוא במעלת הדבור והשכל שבך , שע״ז לא אוכל לקחת ציור ודמיון מבע״ח רק מבני אדם שהיו חכמים גדולים ואתה יפיפית ונעלית עליהם , **על כן ברכך אלהים לעולם**, שהמעלות החומריות שברשם בכח החיוני הם נפסדים עם הגויה ואין קיימים לעולם , אבל אחר שמעלתך היא מעלה אנושיית נפשיית , שהיא נצחית ואינה נפסדת , א״כ ברכתיך היא לעולם , נצחיית : (ד) **חגור**, והגם שעם מעלת השכל והדבור יש לך גם יתר המעלות הצריכות למלך , שבראשם היא הגבורה והחרב למלחמה נגד אויביו , אולם אני אומר , שהגם שאצוך לאמר **חגור חרבך על ירך** אתה **הגבור**, כי גם לך זרוע עם גבורה , אבל לא למלחמה תחגור חרב , רק יען שהוא **הודך והדרך**, שהוא מהדר מלכות שיהיה לו גבורי חיל וכלי נשק , אבל בכל זאת . (ה) **והדרך** העקרי יהיה אם **תצלח** לא בחרב ולא במלחמה , רק ע״י **שתרכב על דבר אמת**, כאלו הסוס שאתה רוכב עליו לא יהיה סוס מוכן ליום מלחמה רק האמת יהיה הסוס שתרכב עליו ובו תצלח , ולא תרכב על הסוס המתגאה , רק תרכב על **הענוה של צדק**, (ר״ל דבר אמת בעיון , וצדק במעשה) , **ותורך נוראות ימינך**, ר״ל והענוה לצדק שהוא הסוס ההגיוני שתרכב עליו ותצליח,

---

דרך המושכל

שהלוחמת שהם בהמה המה לאט , רק יפיפית בסגולה המיוחדת אל האדם לבדו שנבראו בצלם אלהים ובדמותו , והוא **כי הוצק חן בשפתותיך**, במה שהיא נפש מדברת , כמו שתרגם ויהי האדם לנפש חיה לרוח ממללא , והתבאר אצלי שהשפה היא המיוחדת אל הדעת שהוא שידע חקי החכמה בידיעה ברורה , שזה יושג על ידי רוח אלהים ועזר מקדש אשר ילוה אל הנפש השכליית להשכילה באמתו , **על כן ברכך אלהים לעולם**, אחר כי היא ברכת אלהים ועוז משמים ישוה עליו , תקוה עי״ז ההשארה והנצחיים שתשאר לעולם : (ד) **חגור**, הנה ההשכלה הזאת שידובר בה עתה שהיא ע״י דעת אלהים ושכל טוב שהיא ההשגה ברוה״ק , כמו שהשיג שלמה את החכמה וכל נתיבותיה ואמתיותיה ברוח אלהים , זה א״ל להשתמש בכח הבינה שענינה הוא עשות ההיקשים והמופתים ע״י החקירה והעיון , שזה יצוייר בכתובים כענין מלחמה , שהוא העורך מערכה ומהוכח עפ״י מופתי התבונה להפיל הדעות הכוזבות בחצים ואבני קלע שהוא בראיות ובהיקשים , ובכל זאת היה לשלמה גם תבונה הרבה כמבואר בכתוב , וידע לנצח במופתים ולהוכיח הכל בראיות , ועז״א **חגור חרבך על ירך גבור**, הנה יכולת ג״כ ללחום בחרב הוכחות ובאותות ובראיות , וזה **הודך והדרך**, כי תדע לברר את יסודות האמת גם על פי דרכי הפילוסופיא ובאותיה , ובכ״ז . (ה) והדרך העקרית יהיה במה **שתצלח ותרכב על דבר אמת**, כי ההשגה ע״פ

יְמִינֶךָ׃ ו חִצֶּיךָ שְׁנוּנִים עַמִּים תַּחְתֶּיךָ יִפְּלוּ בְּלֵב אוֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ׃
ז כִּסְאֲךָ אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד שֵׁבֶט מִישֹׁר שֵׁבֶט מַלְכוּתֶךָ׃ ח אָהַבְתָּ
צֶּדֶק וַתִּשְׂנָא־רֶשַׁע עַל־כֵּן ׀ מְשָׁחֲךָ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן
מֵחֲבֵרֶךָ

תא חציך שנונים . קידושין ל: כסאך אלהים . עקרים מ"ג פ"כ :
לקוטי (ו) ספרי ואתחנן זו"ת ע : (ז) ב"ר לט היכלות א תנ' ויחי : (ח) ב"ר לט מט ויק"ר י זהר לך פסיקתא לג :

רש"י

[illegible] בו לשון ימין המיומנת להלחם, כלומר הסדר להלחם ביד ימין : (ו) חציך שנונים וגו' בלב אויבי המלך . שנונים לאגייזו"ן בלעז, והרי זה מקרא מסורס מלינו שהתלמידים קרוין חצים שנאמר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים (לקמן קכ"ז), ותלמידי חכמים המזוינים בהלכה קרוים אויבים זה לזה לפי שעה שנאמר לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער (שם) : עמים תחתיך יפלו . בשכר התורה יפלו עמים של עכו"ם תחתיהם של ישראל : (ז) כסאך אלהים . כסאך שר ושופט לעולם ועד כענין שנאמר נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז') ולמה בשביל ששבט מלכותך שמשפטיך אמת וראוי אתה למלוך : (ח) משחך

מצודת דוד

(ו) חציך . החצים אשר תשליך יהיו מחודדים ועי"ז יפלו עכו"ם תחתיך כי החצים ההם יפלו בלב אויבי המלך (ומלת יפלו מוסב למעלה ולמטה) : (ז) כסאך אלהים . כסא המלוכה שנתן לך מאלהים יתקיים עולם ועד : שבט . בעבור כי ממשלת מלכותך היא ממשלת מישור כי תנהיג את המלוכה בצדק ובמישור : (ח) על כן . בעבור כשרון מעשיך משחך אלהים למלך : שמן ששון . לפעמים ילכו העם כשימלוך עליהם מלך אם הוא לא לרצון להם ולזה אמר כאשר תהיה נמשח בשמן למלוך על העם יהיה עליך שמן מחבריך כי הכל יחפצו בך :

מצודת ציון

(ו) שנונים . חדודים כמו אם שנותי ברק חרבי (דברים ל"ב) : (ז) שבט . המושל יקרא שבט כי בידו שבט המוסר וכן לא

באור הענין — תפלות דוד — באור המלות

היא תורך את נוראות ימינך, כאילו הנוראות שביים יכול לעשות ע"י ימינך, ע"י מלחמה וקרב

ימינך : (ז) כסאך . עומד במקום שניים, כסאך כסא אלהים :

תורך הסוס הזה שהיא הענוה בלא מלחמה, ר"ל שע"י האמת והצדק שעליהם תרכב ותנהיג אותם תגלה את אויביך ותעשה נוראות, כי . (ו) חציך, שיעור הכתוב **בלב אויבי המלך, חציך שנונים עמים תחתיך יפלו**, באויבי המלך, ר"ל אויביך, יחשבו בלבם, כי חציך שנונים באופן אשר עמים תחתיך יפלו, כן יחשבו בלבבם ויניחו מלמרוד ומהלחם בך : (ז) **כסאך**, אחר **שכסאך** הוא **כסא אלהים**, כי השב על הכסא לעשות משפט אמת וצדק כאלהים, ולכן יעמוד הכסא **עולם ועד**, כי הדברים האלהיים לא יבלם הזמן ולא יהרסם . **שבט מישור שבט מלכותך**, במליצתו ידמה את המישור כאלו הוא מנהיג בשבטו את המלוכה, וכאלו שבט הזה שאחז המישור בידו ונוהג בו, הוא עצמו שבט מלכותך, ר"ל שהנהגתך הוא הנהגת היושר בעצמו : (ח) **אהבת צדק**, ר"ל מה שאתה נוהג מלכות ביושר וצדק שב להיות קנין בנפשך עד **שאהבת צדק ותשנא רשע**, שלכן א"א כלל שתטה מן הצדק

דרך המושכל

דרכי הראיות מן המאוחר אל הקודם יעביר תחלה לפני בקורת עיוני כל הספקים ויחקור ויעיין וילחם ויערך מערכה עד יברר האמת, ואחר שהשגתך העקרית היא מן הקודם אל המאוחר תרכב תקף על דבר אמת בעיון, **וענוה צדק**, במה שנוגע אל השכל המעשי, זה ישיג ע"י ענוה שיכניע כל מדות הגוף אל הצדק, **ותורך נוראות ימינך** מה שתשיג ביגיעה רבה ע"י העיון והחקירה והיקשי התבונה תשיג בהשגה פתאומית ע"י רוח ה' בלא יגיעה ועמל : (ו) **חציך**, וגם אויבי הנפש המשכלת, שהם כח הדמיון והמתעורר והמתאוה, שצריך ללחום עמהם בחצים וכלי קרב להכניעם תחת ממשלת השכל, הם יחשבו בלבם כי **חציך שנונים עד שעמים תחתיך יפלו**, כי באשר ישיג הכל בהשגה גבוהה יהיו חקי החכמה חרותים תמיד על לוח לבו, עד שתקבל הנפש טבע שניה שלא תצייר רק ציורים טובים ויראת ה', וכן רק השגות אמתיות וכוונות בדעות, ולא יוכלו אויבי הנפש להתקומם נגדה כלל ולהרים ראש, כי חצי השכל שנונים תמיד לנצחם, כמ"ש טובה חכמה מכלי קרב : (ז) **כסאך**, ובזה ישב השכל על **כסא אלהים** למשול בבתי הנפש ממשל רב, ועיר גבורים עלה חכם ומשל והצליח, וכסא זה הוא כסא אלהים כי בא בעזר הרוח האלהי הנלוה אליו ממרומים, וע"כ ישב על הכסא **לעולם** ולא ימוט מצדקתו, **שבט מישור שבט מלכותך**, כי היושר בעצמו מה שנקבע בלבו טבע היושר, בין בדעות והאמונות להשיג הכל בדרך ישר בהשגה אמתיית, בין במעשים לעשות הטוב והישר בעיני אלהים ואדם, הוא השבט שבו תנהיג מלכותך על כל כחות הנפש : (ח) **אהבת צדק**, וע"י היושר שטבע בלבך, **אהבת צדק ותשנא רשע**, כי הקבע טבע הלב אל הצדק עד שישנא את הפכו,

מְחַבְרֶךָ׃ ט מֹר וַאֲהָלוֹת קְצִיעוֹת כָּל־בִּגְדֹתֶיךָ מִן־הֵיכְלֵי שֵׁן מִנִּי שִׂמְּחוּךָ׃ י בְּנוֹת מְלָכִים בְּיִקְּרוֹתֶיךָ נִצְּבָה שֵׁגַל לִימִינְךָ בְּכֶתֶם אופיר

ת"א בנות מלכים · ר"פ ד וע"ל סה :
ע"ש (ט) כמד"ר · שבש"ר ד ס ירו' סוטה א׳ ה׳ אגד"ל יש הכתוב וירא אגב"ל מב : (י) כ"ר מה :

רש"י

ונ' שמן ששון. כל ל' גדולה נופל עליה לשון משיחת שמן כדת המלכים : (ט) מור ואהלות קציעות. כמו שמתרגמינן קציעתא : כל בגדותיך. כל בגדיך מריחים כריח בשמים, ומדרשו כל בגדותיך וסרחוניך מתכפרים ומריחים ריח ערב : מן היכלי שן מני שמחוך. יותר מהיכלי שן משובחים ההיכלות המתוקנים לך בגן עדן לשמחך בהם : שן. איבוייר"א בלעז : מני שמחוך. היכלות אשר ממני הם שמחוך הנותנים שכרך : (י) בנות מלכים. יהו מבקרות אותך כענין שנאמר ושרותיהם מניקותיך (ישעיה מ"ט) : ביקרותיך. קו"ף דגש לפי שהוא לשון בקור, ואף על פי שכתוב יו"ד לפניה ראיתי בנקוד רבינו סעדיה תיבה זו סדורה עם מי נתן למשיסה יעקב (שם מ"ב) שכתוב בו יו"ד והסמ"ך מודגשת, ומנחם חברו לשון יקר כמו (איוב כ"ח) בשוהם יקר (סא"ה) : שגל. מלכה כמו (נחמיה ב') והשגל יושבת אצלו, (דניאל ה') וישתון בהון מלכא ורברבנוהי

מצודת ציון

יסוד שבע מיהודה (ברכות מ"ט) : (ט) מור ואהלות קציעות. שמות מיני בושם : בגדותיך. מל' בגד : שן. שן הפיל : מני. כמו ומן היו"ד נוספת : (י) ביקרותיך. מל' יקר : שגל. כן תקרא האשה כי מיוחדת למשגל וכן והשגל יושבת אצלו

מצודת דוד

(ט) כל בגדותיך. כולם יהיו מקוטרים במיני בושם כי כן דרך הגדולים ליגמר בבושם להביא להם ריח : מן היכלי שן. מן השמחה והרחבת הדעת שיש למי שיושב בהיכלי שן מן השמחה ההיא יהיה לך מן הדברים אשר ישמחו אותך כפה ר"ל כל מיני שמחה שיהיו לך יהיו מעין השמחה שיש למי שיושב בהיכלי שן שהיא שמחה גדולה ומרובה : (י) ביקרותיך. בהשפחות היקרות שלך כמן יהיו אף בנות מלכים : [illegible] שגל.

באור המלות

(ט) כל בגדותיך. מ"ס מחבריך נמשך לשניהם, ובגדותיך מענין בגידה : (י) ביקרותיך. משפטו ביקרותיך :

תפלות דוד

באור הענין

וכיוצא, על כן משחך אלהים אלהיך באופן אשר תשיג שמן ששון מחברך, שהאוהבים אותך ישמחו אותך בשמן ששון כי ישמחו על הצלחתך : מור ואהלות קציעות מכל בגדותיך, וגם אלה שבגדו בך ולא רצו במלכותך ישליכו עליך מור ואהלות וכל ראשי בשמים בעת שתלך מן היכלי שן, שאז הלך לקראת כלתו, מני שמחוך בעת שהלך ממקום השמחה לשמחת חתונים ביום שמחת לבך, אז גם הבוגדים השליכו לפניך כל מיני בשמים לכבודך : (י) בנות מלכים, הנה לשמחת כלולות הלז, התאספו כמה בנות מלכים שבאו לכבודו, ועז"א בנות מלכים באו עתה ביקרותיך, בין הבנות שבאו לכבודך, אולם נצבה שגל לימינך בכתם אופיר, השגל העומדת לימינך, היא נגבה על כולם ומתרוממת עליהם בכתם אופיר, ימליץ שכמו שהכתם אופיר יקר מן הזהב, כן היא נגבה על כולם בפאר והוד, ואמר לימינך, כי דרך המלכים שהאשה המיועדת לו לפי ערכו תעמוד בצפת

דרך המושכל

על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברך, שכחות המתחברים לך שהם הכחות הנלוים אל נפש השכליית כמו כח הערמה העלה והמזמה ודומי', וכן הכחות הטובות במדות כמו הענוה והרחמים והנדיבות ודומיה, להם תהיה משוח בשמן ששון, שהשמן מרמז על ההשפעה האלהית ועל החכמה אשר יאציל על קדושיו, שאל השמן הזה יתחברו האבנים ויהיו למצבת קדש ויצוק שמן הדעת האמתי והרוח הנאצל ממרום על ראשה : (ט) מור, וגם הכחות הבוגדים בך ומתנגדים אל הנפש השכליית, כמו כח העקשות והסכלות העומדים לשטנה אל השכלת השכל, כח הקנאה והגאוה והתאוה וכדומה הנלחמים נגדו במעשים, גם הם יכנעו לרגליך וישליכו לך מור שהוא המובחר העולה מכחות נפש החיונית, ואהלות וקציעות שהם דברים הנותנים ריח טוב בנפש הצומחת, ר"ל שגם המדות והתאוה ששרשם מנפשות הנמוכות החי והצומח, יבררו טוב המדות להכנע לפני השכל, מן היכלי שן מני שמחוך, עת תלך מן היכליך שהם הייתי שמח בהשכלה להנהיג את הגויה, יכנעו גם המדות והתכונות הנוטות לרעה, ויתהפכו להיות עבדים נאמנים לשרת את הנפש השכליית ולעשות הכל כפי פקודתו בעבודת הקדש, כמו להשתמש במדות העזות נגד המלעיגים עליו בעבודת ה' ובגבהות הלב בדרכי ה', ובאכזריות וקנאה נגד מנאצי ה' ואויביו, וכדומה : (י) בנות מלכים, עתה יצייר עת יצא החתן הנשגב הזה מהיכלו לארוס את בת מלך נכר ולקחתה לו לאשה, והוא שהשכל יקח את הנפש להיות לו לאשה הסרה למשמעתו והוא ימשול בה להנהיגה כפי עצתו, והיא תהיה לו כאשה כשרה העושה רצון בעלה, ובאשר צורת הנפש החיונית וכחותיה

אוֹפִיר׃ יא שִׁמְעִי־בַת וּרְאִי וְהַטִּי אָזְנֵךְ וְשִׁכְחִי עַמֵּךְ וּבֵית אָבִיךְ׃ יב וְיִתְאָו הַמֶּלֶךְ יָפְיֵךְ כִּי־הוּא אֲדֹנַיִךְ וְהִשְׁתַּחֲוִי־לוֹ׃ יג וּבַת־צֹר בְּמִנְחָה פָּנַיִךְ יְחַלּוּ עֲשִׁירֵי עָם׃ יד כָּל־כְּבוּדָּה בַת־מֶלֶךְ פְּנִימָה

ת"א שמעי בת. חגיגה טז: כל כבודה. יבמות עז שבועות ל ס' הזוהר פ' ויחי: ממשבצות

ע"ש (יא) ב"ר לט ש"ר נב שהש"ר ג ת"ז מ תנ' לך: (יב) ב"ר לט תנ' לך: (יג) ש"ר מג: (יד) ויק"ר כ במד"ר א ב רו"ל ד זכר ברחשית ויחי נו פנחס ת"ז סקד' כא כד ל מד"ש כב בסיר ירו' יומא א א תנחו' וישלח פדר"א עז:

רש"י

מגולה ולחנחה. חשתך תתיצב לימינך: בכתם אופיר. בקבוצת עדי זהב הבא מאופיר: (יא) שמעי בת וראי. שמעי כנסת ישראל וראי דרך הטוב: והטי אזנך. לתורה: ושכחי עמך. הכותים שאת גדילה ביניהם: ובית אביך. עכו"ם שעבדו אבותיך בעבר הנהר: (יב) ויתאו המלך יפיך. ואם תעשה כן יתאוה המלך הקב"ה לנויי מעשיך: (יג) ובת צר במנחה פניך יחלו. כמו (שמות ל"ב) ויחל משה, ובשכר זה תזכו שיביאו לך אשכרים ודורון אותם שהם עכשיו עשירי עם: (יד) כל כבודה בת מלך פנימה וגו'. אותם שכל כבוד

מצודת דוד

המלכה תהיה נצבת בימינך מקושטת בכתם אופיר והכל הוא משל לגודל התענוג הממשלה: (יא) שמעי בת. להאומות יאמר כל עדה ועדה שמעי וראי בהבנת הלב והטי אזנך לשמוע בכל אשר יצוה מלך המשיח: ושכחי עמך וגו'. ר"ל לא תהיה בעצת האומות הנמשכים אחר גוג להלחם עם מלך המשיח: (יב) ויתאו. אז יתאוה מלך המשיח את יופי כשרון מעשיך ואז יהיה לך כי הוא יהיה אדוניך ואז השתחוי לו ולא יאונה לך רעה כי יסך עליך בצלו: (יג) ובת צור. גם עדת צור בהבאת מנחה יבקשו פניך למלאות שאלתה ועם כי המה העשירים שבכל עם והחשובים מכולם: (יד) כל כבודה. כל אשה

מצודת ציון

(נחמיה ב'): בכתם אופיר. הוא הזהב הטוב הבא ממדינת אופיר: (יא) בת. ר"ל עדה וכן בת בבל (לקמן קל"ז): (יב) ויתאו. מל' תאוה: (יג) יחלו. יבקשו: (יד) ממשבצות. מקום מושב אבני

באור הענין

הקודש לצד ימינו, והאשה אשר היא לפי ערכו וכבודו תעמוד אז לצד שמאלו, ועז"א נצבה שגל לימינך בהויה לכבודך: (יא) שמעי בת, עתה יסב המשורר פניו אל הכלה, שמעי מה שאומר לך ושכחי עמך, היינו שתתגייר ותהיה מעם ישראל, ושכחי בית אביך כי תשאר אצל אישה: (יב) ויתאו המלך יפיך, המלך הוא יתו ויתאר את יפיך במה שהוא אדוניך, עקר יפיך יהיה מה שהמלך הוא אדוניך, ולכן שמעי בת וראי ושכחי עמך ובית אביך והשתחוי לו: (יג) ובת צור, המשורר מצייר הענינים כסדר, שאחר שדבר מכבוד המלך, מצייר איך המלך הולך מהיכלי שן שלו אל אכסניא של רעיתו, ושם נצבה עם בנות מלכים והיא עומדת לימין המלך, והמשורר מדבר אליה שתקבל דת ישראל, ותשתחוה למלך אדוניה. —עתה הגיעו גדולי צור ועשיריה והביאו לה מנחה יקרה לכבודה, המשורר אומר, את בת צור! הנה עשירי עם מצור יחלו פניך במנחה, ומספר מה היה המנחה. (יד) כל כבודה בת מלך פנימה, בארגז שהביא למנחה הונח פנימה כל כבודה

באור המלות

(יא) שמעי, והטי אזנך. מוסיף שגם תטי אזן מרחוק לשמוע, כמ"ש הטה אזנך ושמע, שהטיית האזן קודם אל השמיעה (עמ"ש ירמיה ל"ה ט"ו): (יב) ויתאו, בנינו קל והתי"ו שורש, כמו תתאו לכם לבא חמת, עד תאות גבעות עולם, המלך יצייר ויגביל ויסמן את יפיך: (יג) ובת צר. שם הקריאה, את בת צור!: (יד) כבודה. כמו זאת שכבודה לפניהם (שופטים י"ח). פנימה, בתוך דבר, ר"ל בפנים של הארגז נמצא כל כבודה

דרך המושכל

הם נולדו על אדמת נכר, ע"י החומר והגויה, היא א"כ בת מלך צור, שהוא בן נכר, ובצד אחד יקרא החומר ואבי כחותיו שהוא הכח המתעורר בשם מלכים, שהם המולכים בגויה וכמו שהמליץ זה במשל הנאמר בשה"ש, ובספר קהלת כנהו בשם מלך זקן וכסיל, וכל כחות המסתעפות מהם בנות החומר הם בנות מלכים, ובאים עתה ביקרותיך, לתת יקר למלך החכם אשר יתפוס מלכות להנהיג ע"פ עצת החכמה, ואז נצבה שגל לימינך שהנפש לא תהיה כנגדך רק תתיצב לימינך, לסייע לך בכל עניניך, כמ"ש זכה עזר-לא זכה מנגדתו, והיא נצבת בכתם אופיר מקושטת בתכשיטין יקרים שהם מדות טובות ותכונות ישרות: (יא) שמעי בת, עתה ידבר אל הכלה שתשים לב להבין ועין לראות ואזן לשמוע לעצת השכל והחכמה, ושכחי עמך ובית אביך, שתעזב התאוות והתכונות הרעות והציורים הרעים שהם עמה ומשפחתה, כי הם מטבע מולדתה, ומבית אביה שהיא החומר וכחותיו שהוא אביה ומולידה: (יב) ויתאו המלך יפיך, והשכל שהוא ימלוך עתה בעיר קטנה הלזו הוא יציין את יפיך, במה שהוא יהיה אדוניך, ובמה שתשמעי לעצת השכל והחכמה ותשל נעלי החומר מעל רגליך, והשתחוי לו להכנע לעצת החכמה והדעת: (יג—יד) ובת צור

מִמִּשְׁבְּצוֹת זָהָב לְבוּשָׁהּ׃ טו לִרְקָמוֹת תּוּבַל לַמֶּלֶךְ בְּתוּלוֹת אַחֲרֶיהָ רֵעוֹתֶיהָ מוּבָאוֹת לָךְ׃ טז תּוּבַלְנָה בִּשְׂמָחֹת וָגִיל תְּבֹאֶינָה בְּהֵיכַל מֶלֶךְ׃ יז תַּחַת אֲבֹתֶיךָ יִהְיוּ בָנֶיךָ תְּשִׁיתֵמוֹ לְשָׂרִים בְּכָל־הארץ

ת״א תחת אבותיך . בתרא ס״ה ודף קנט הוריות ו תמורה טו :
ע״ש (טו) ס״ר נב זהר משפטים פקודי פנחס : (יז) במד״ר ו שהש״ר א מכילתא יתרו תנ׳ תולדות מקץ :

רש״י

תלוי בהם והם כנסיה של מלך אשר נהגו עצמם בצניעות עתה בגדיהם חשובים ממשבצות זהב של כהנים גדולים. משבצות קאשטונא״ש בלעז : (טו) לרקמות תובל למלך . בבגדי רקמה יביאו מנחה למלך על כל הארץ . רקמות אברודי״ן בלעז , זהו שנא׳ והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה וגו׳ (ישעיה ס״ו) : בתולות אחריה רעותיה . מן עכו״ם ילכו אחריהם כענין שאמר (זכריה ח׳) והחזיקו בכנף איש יהודי וגו׳ לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם : מובאות לך . כלפי הקב״ה אמרו המשורר : (יז) תחת אבותיך וגו׳.

מצודת ציון

יקר כמו משובצים זהב (שמות כ״ח) : (טו) לרקמות . מלשון רקמה והוא כמו ברקמות וכן ישבת לכסא (לעיל ט) ומשפטו בכסא : תובל . תובלנה ענין הבאה כמו יובל שי (ישעיה י״ח) : (יז) תשיתמו . תשים אותם :

מצודת דוד

מכובדה ובת מלך היושבת פנימה בהדרה לפי רוב כבודה . אשר לבושה עשוי ממשבצות זהב : (טו) לרקמות . בבגדי רקמה תהיה מובאה למלך המשיח : בתולות אחריה . ר״ל עם הבתולות אשר תלכנה אחריה לשמשה ועם רעותיה ההולכות עמה כאחד כולן תהיינה מובאות לך : (טז) תובלנה . תהיינה מובאות מארצם בשמחה ותבאינה בהיכל מלך : (יז) תחת אבותיך . אל מול המשיח יאמר תחת אבותיך המלכים יהיו בניך ר״ל כמו שבאה לך המלוכה על היותך מזרע דוד כן בניך יירשו המלכות ממך : תשיתמו . אל מול ה׳ יאמר אתה ה׳

באור המלות

של בת מלך : (טו) לרקמות , למקום המרוקם :

תפלות דוד

באור הענין

של בת מלך , כל דברים היקרים והכבדים הראוים לבת מלך , הכשיטין יקרים וכדומה , וגם הונח שם **לבושה ממשבצות זהב**, לבוש יקר הנעשה ממשבצות זהב, זה המנחה שהביאו עשירי עם : (טו) **לרקמות**, מן האכסניא של הכלה שהיא מבית אביה ששם בת המלך לקראתה ואשבה בקדושין אחר שקבלה דת ישראל, ולשם באו שלוחי צור במנחה , משם הובילו הכלה , אל חופה מרוקמת העשויה ממשי ורקמה, ושם באה עם נערותיה , ומשם הובלה אח״ז להיכלי מלך , ע״ז אמר **לרקמות** , ר״ל עתה תובל לרקמות, להחופות המרוקמות , הובילו הכלה לחופתה , ומשם **תובל למלך** , גם **יובלו בתולות אחריה** אשר הם **רעותיה .**—משב פניו אל המלך ואומר אליו „**מובאות לך**" הכלה עם רעותיה כולן מובאות לך , כי גם הבתולות האלה רעיות המלכה היו לפלגשים אל המלך : (טז) **תובלנה**, מגוש שכולן תובלנה **בשמחות וגיל**, בכל מיני כלי זמר ושמחות , ומשם **תבואינה בהיכל מלך** להשאר שם בארמונו : (יז) **תחת**, עתה יברך פרי בטן אשר יולדו מהם , בניך יהיו תחת אבותיך, כי המלך יורש כבוד אבותיו, אבל אחר שגדולתו גדול מכבוד אבותיו , יניח לבניו את הכבוד אשר ירש מאבותיו , למשל אביו היה

דרך המושכל

מעתה יתעלמו בה המדות אל דרך הטוב , והנפש תתלבש מתלבש שהם המדות הטובות שהם ימשלו לבגדים , כי כל כח וכח כשימשול בלב ויצטייר בו יכסה את הנפש כולה ותתלבש בו כאדם הלובש ומתעטף בבגדיו , ואם התעטף בציורי החכמה והמוסר והמדות המשובחות נאמר שהתעטפה בבגדים יקרים ולבושי מלכות , ויצייר שהבגדים האלה הביאו לה מנחה עשירי עם מצור , כי זאת השיג מכחות המשובחות של נפש היואלאית הנתלית בגויה שהם עם צור , והם יתקנו כחותיה ויארגו מהם בגדים יקרים , ועז״א **שעשירי עם יחלו פניך במנחה** , ומה היא המנחה **כל כבודה בת מלך**, דברים מכובדים ועניינים נפשיים הראוים לבת מלך , שבתוך הארגז של המנחה נמצא **לבושה ממשבצות זהב** לבוש מלכות שבו תלבש הנפש שהם מדות יקרות מאד מזהב ומפז : (טו) **לרקמות**, אחר שקנתה הנפש הבגדים היקרים בגדי מלכות , שהם המדות המשובחות והכונית טובות , אז תובל אל האפריון המרוקם אשר עשה לה המלך , ר״ל הוכן לקבל חקי החכמה וציורי דעת ולקח טוב , וגם **בתולות אחריה רעותיה** שהם כל כחות הנפשיות , כולם יהיו נמסרים אל משמעת השכל לעביד עבודתו , הגם שהן בתולות שלא נכבשו עד הנה : (טז) **תובלנה בשמחות וגיל**, שלא יהיו במדרגת כובש , כי יסולק יצר הלב ויתגברו נ.רי השכל והמוסר עד שיקבל חקי החכמה בשמחה וגיל , **ויבואו בהיכלי מלך פנימה** להשכיל כודות השכל וסגולותיו : (יז) **תחת אבותיך** , יהיו בניך ותלמידיך , שהתלמידים הם

הָאָרֶץ׃ יח אַזְכִּירָה שִׁמְךָ בְּכָל־דֹּר וָדֹר עַל־כֵּן עַמִּים יְהוֹדֻךָ לְעֹלָם וָעֶד׃

מו א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח עַל־עֲלָמוֹת שִׁיר׃ ב אֱלֹהִים לָנוּ מַחֲסֶה וָעֹז עֶזְרָה בְצָרוֹת נִמְצָא מְאֹד׃ ג עַל־כֵּן לֹא־נִירָא בְּהָמִיר אָרֶץ וּבְמוֹט הָרִים בְּלֵב יַמִּים׃ ד יֶהֱמוּ יֶחְמְרוּ מֵימָיו יִרְעֲשׁוּ הָרִים בְּגַאֲוָתוֹ סֶלָה׃ ה נָהָר פְּלָגָיו יְשַׂמְּחוּ עִיר־אֱלֹהִים קְדֹשׁ מִשְׁכְּנֵי עֶלְיוֹן

ת״א למנצח לבני קרח, ס׳ הזוהר פ׳ ויחי: על כן. סנהדרין לב:
ע״ש (א) זכור ויחי פקודי אחרי: (ה) זכור בשלח משפטים:

רש״י

לכל אחד מישראל אמר: (יח) אזכירה שמך. כלפי הקב״ה אמרו המשורר:

מו (א) **על** עלמות. שם של כלי שיר בד״ה (א׳ ט״ו): (ג) בהמיר ארץ. לעתיד לבא ביום שנאמר הארץ כבגד תבלה (ישעיה נ״א), ראו בני קרח נס שנעשה להם שנבלעו כל סביבותיהם והם עמדו באויר ואמרו לישראל ברוח הקודש שדוגמת הנס הזה יהא עשוי להם לעתיד: (ד) יהמו יחמרו מימיו. יגרשו רפש וחומר וטיט כמשפטם, ומנחם חברו כמו מעי חמרמרו (איכה ב׳) דגזירגו״ו בלעז. ירעשו הרים בגאותו. של הקב״ה הנזכר בראש המזמור: (ה) נהר פלגיו. טישרוייסייל״ש בלעז: נהר. גן

מצודת דוד

הם בני מלך תשיתם לשרים ומושלים בכל הארץ: (יח) אזכירה. בעבור כל זאת אזכיר שמך בכל דור:

מו (ב) עזרה בצרות. הוא לנו לעזרה בעת צרה ומצוי לנו מאד בכל קראנו אליו: (ג) בהמיר ארץ. כשתחלף הארץ ממקומה לרעוד וכאשר ינועו ההרים ליפול בעומק הים:
(ד) יהמו. מי הים יהמו גליו ויגרשו רפש וטיט וההרים ירעשו למול בגאות ה׳ ומכ״מ זה לא נירא: (ה) נהר פלגיו. פלגי הנהר סילוא מבה״מ כמ״ש והנה מים יוצאים (יחזקאל מ״ז) המים ההם ישמחו יושבי עיר אלהים שהוא מקום קדוש אשר

מצודת ציון

מו (א) עלמות. שם כלי נגון: (ג) בהמיר. מל׳ תמורה והלוף: בלב ימים. בעומק הים שהוא חזק של הים כהלב בהגוף: (ד) יחמרו. מלשון חומר וטיט: (ה) פלגיו. ענין אמת המים:

תפלות דוד

באור הענין

במדרגת אדון, והוא במדרגת מלך גדול, יהיו בניו שרים כפי התואר שירש מאביו, ועל זה אמר

באור המלות

(ב) מחסה ועז. (עי׳ ישעיה ל׳): (ד) יחמרו. כמו חומר מים רבים, כענין ויגרשו מימיו רפש וטיט, או מענין

שתשיתמו לשרים בכל הארץ: (יח) **אזכירה**, וגם אחרי מותך **אזכירה שמך בכל דור ודור**, כי השם טוב שלך ישאר לדור דורים **על כן עמים יהודוך** לעולם ועד:

מו (א) **למנצח לבני קרח**, מבואר מעניינו שנתיסד על שטף מים רבים שהיה אז בארץ סוריא, שהנהר פרץ את גדותיו ושטף מדינות והחריב ערים רבים ושם שמות בארץ, וכשהגיע השטף לארץ הקדושה שם לא הזיק מאומה, מפני כבוד ה׳ השוכן בירושלים, אשר לפניו השתחוו בני אלים אלה בהדרת קדש, כמו ששורר על כזאת למעלה סי׳ כ״ט, ובעת ההיא היה עריץ אחד ממלכי סוריא מרגיז ממלכות וכבש והחריב מדינות רבות, וישם פניו להלחם בישראל, ושטף הנהר אבד את מחנהו וכלי מלחמתו ומזה ראו כי ה׳ אתם, וכמו ששרו בני קרח על כזאת לקמן סי׳ מ״ח, ע״ש: (ב) **אלהים לנו**, ר״ל בבטחוננו על ה׳ י״ל ג׳ מעלות, א] **שהוא לנו מחסה ועז**, ב] שלא לבד שהוא מחסה בעת שלום, כי הוא גם **עזרה בצרות**, בעת צרה, ג] שאין צריך לבקשהו הרבה ולהמתין על עזרתו. כי הוא **נמצא מאד** וקרוב לקוראיו: (ג) **על כן לא נירא בהמיר ארץ**, את מקומה, ובעת **שימוטו ההרים בלב ימים**, הגם כי. (ד) **יהמו יחמרו מימיו** של הנהר שיזכיר בסמוך, והגם שירעשו הרים בגאותו של הנהר, בכ״ז לא נירא: (ה) **נהר**, ר״ל הנהר הזה שדבר בו בפסוק הקודם (אשר הרים ירעשו בגאותו), **פלגיו ישמחו** את **עיר אלהים**, שלא לבד שלא ישחית ערי אלהים בגאותו כי בהפך פלגיו ישמחו אותה, כי ירוה שדותיה לברכה, וזה יען

דרך המושכל

הם בני השכל אשר יוליד, תלמדם חקי החכמה שקבלת מאבותיך ומוריך, **תשיתמו לשרים בכל הארץ** גם הם יהיו מושלים על הארץ והחומר, ויכניעו את הארץ תחת ממשלת שכלם: (יח) **נזכירה שמך בכל דור ודור**, כי תהיה ממצדיקי הרבים שהם ככוכבים המאירים לעולם, **וכל העמים יהודוך** והוד והדר ישוו עליך ויאכלו פרי מעשיך ולמודיך:

עֶלְיוֹן׃ ו אֱלֹהִים בְּקִרְבָּהּ בַּל־תִּמּוֹט יַעְזְרֶהָ אֱלֹהִים לִפְנוֹת בֹּקֶר׃ ז הָמוּ גוֹיִם מָטוּ מַמְלָכוֹת נָתַן בְּקוֹלוֹ תָּמוּג אָרֶץ׃ ח יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ ט לְכוּ־חֲזוּ מִפְעֲלוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־שָׂם שַׁמּוֹת בָּאָרֶץ׃ י מַשְׁבִּית מִלְחָמוֹת עַד־קְצֵה הָאָרֶץ קֶשֶׁת יְשַׁבֵּר וְקִצֵּץ חֲנִית עֲגָלוֹת יִשְׂרֹף בָּאֵשׁ׃ יא הַרְפּוּ וּדְעוּ כִּי־אָנֹכִי אֱלֹהִים אָרוּם בַּגּוֹיִם אָרוּם בָּאָרֶץ׃ יב יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃

ת"א לכו חזו. ברכות ז ספר הזוהר פ' בראשית הוא קורא בפסוק אלהים ואנו קוראים יהו"ה: למנצח

ע"ש (ט) ב"ר ח אס"ר ו זהר בראשית נח שמות פקודי זו"ח יג תנ' וילך: (יא) שהש"ר ה: עמ"ש שצ"ל שם אלהים

רש"י

עדן: (ו) לפנות בקר. לקץ הגאולה: (ז) המו גוים. לשון הומה: תמוג. תמס כן פתר מנחם וכן (שמות ט"ו) נמוגו כל יושבי כנען וכן נמוג לב (יחזקאל כ"א). אבל דונש פתר אותם לשון הנעה וכן (שמואל א' י"ד) ההמון נמוג וילך והלום, וכן כולם: (ט) אשר שם שמות. אשר שם ארצות הגוים שממה: (י) משבית מלחמות. מעלינו: עד קצה הארץ. שכל ארצות הגוים יהיו עמנו בשלום: קשת. הגוים ישבר (סא"ח): עגלות ישרף באש. רכבי מלחמות העכו"ם: (יא) הרפו. עאמכם כל הגוים מעכו"ם מלבא עוד על ירושלים: ודעו כי אנכי אלהים. שאעשה בכם דין: ארום בגוים. אתרומם בנקמתי אשר אעשה באותם הגוים (סא"ח):

מצודת ציון

(ז) תמוג. מל' המגה והמסה: (ח) משגב. ענין חזק: (ט) שמות. מלשון שממון: (י) משבית. מבטל: וקצץ. ענין חתוך וכתיתה: (יא) הרפו. מלשון רפיון:

מצודת דוד

שם משכני עליון: (ו) אלהים בקרבה. ה' ישכון בקרב ירושלים לכן לא תמוט כי יעזור לה בעת שהבוקר יפנה לבוא: (ז) המו. הגוים יהמו מכאב לב ואמר בלשון עבר כדרך הנבואה במקומות רבות: (ח) ה' צבאות. לפי שה' יהיה עמנו ואלהי יעקב הוא לנו למשגב עד עולם ולכן יתחיד באומת: (ט) לכו. אתה גוג והמלכים אשר אתך לכו וראו מפעלות ה' אשר יעשה שממה בארץ באבדן האומות אשר עליה: (י) עד קצה הארץ. כי בכל העולם לא יהיה עוד מלחמה: קשת ישבר. כי לא יצטרכו עוד לכלי מלחמה: עגלות. העשויות לצורך המלחמה: (יא) הרפו. מעתה הרפו ידכם מלהחזיק במלחמה ודעו שאנכי אלהים והכל שלי ובידי ליתנה למי שארצה: ארום. אני רם ומושל בכל הגוים ואני רם ומושל בארץ ליתנה למי שישר בעיני: (יב) ה' צבאות. אז יהיה ה' עמנו ואלהי יעקב יהיה לנו למשגב עד עולם:

באור המלות

אמרים, שהגלים עומדים כהמרים, וכינוי מימיו על הנהר שיזכיר בפסוק הסמוך: (ט) שמות. מענין שממה: (י) משבית.

תפלות דוד

באור הענין

שהיא עיר של קדוש משכני עליון, ועי"כ. (ו) אלהים בקרבה, ולכן בל תמוט מן השטף הזה, כי יעזרה אלהים לפנות בקר, שבעת הבקר העביר אלהים רוח על הארץ וישוכו המים, ולמ"ש בסי' מ"ח שהי' אז סערת רוח קדים, כמ"ש ברוח קדים תשבר אניות תרשיש, ר"ל שמצד קדים שהוא לפנות בוקר, הצד שהבוקר מאיר שם, בצד זה יושיעה אלהים: (ז) המו, יאמר, ראו נא איך המו גוים ומטו ממלכות ע"י השטף הזה, הנהר נתן בקולו, ועי"כ תמוג ארץ, ונחרב רוב הישוב, אבל. (ח) ה' צבאות עמנו, ה' המושל על צבאות אלה וחיל השטף והגלים שהם שלוחי ה' והוא אלהים צבאות, שר הצבאות האדירים האלה, והיא עמנו, ואז"כ משגב לנו מה שהוא אלהי יעקב ומשגיח עליהם בהשגחתו: (ט) לכו, עתה ישוטטו רעיוני המשורר על כל המהפכה אשר הפכו הצבאות האלה מים רבים אדירים בפקודת ה', ויאמר, אתם בני תבל! לכו חזו שזה לא נעשה במקרה, כי היא מפעלות אלהים אשר הוא שם שמות ושממון בארץ: (י) משבית, משים פניו אל הערין המרגיז ממלכות ומחריב הארץ בעת ההיא, הומר אני אל המשבית ומחריב ע"י מלחמות עד קצה הארץ, שבמלחמות שעשה השבית רוב הישוב, הומר אני אליו שמעתה. (יא) קשת ישבר, ויקצץ את החניתים, ואת העגלות (שהם המרכבות שבהם נלחם) ישרף באש, שמעתה אין צריך שהוא יהיה שבט אפו של ה' להחריב הארץ, אחר שה' בעצמו יצא עם צבאותיו להחריבה ויש לו שלוחים אחרים ע"ז, לכן. (יב) הרפו, אתם מחריבי תבל הרפו עתה, ודעו כי אנכי אלהים, וכי אנכי בעצמי ארום בגוים וארום בארץ, ר"ל כי עת שהייתם אתם שלוחי ה' להחריב, אמרתם כי בכח ידכם עשיתם זאת, אבל עתה ידעו כולם שאני המרגיז ארץ ממקומה, ובכל זה. (יג) ה' צבאות עמנו, ולא תגע אלינו הרעה, וכיון ג"כ שע"י השטף הזה נשבר כחו של הערין המרגיז הארץ, ולכן

אשר

מז א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ ב כָּל־הָעַמִּים תִּקְעוּ־כָף הָרִיעוּ לֵאלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה׃ ג כִּי־יְהוָה עֶלְיוֹן נוֹרָא מֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃ ד יַדְבֵּר עַמִּים תַּחְתֵּינוּ וּלְאֻמִּים תַּחַת רַגְלֵינוּ׃ ה יִבְחַר־לָנוּ אֶת־נַחֲלָתֵנוּ אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב אֲשֶׁר־אָהֵב סֶלָה׃ ו עָלָה אֱלֹהִים

בתרועה

ת"א ידבר עמים. שבת סג מכות יא: עלה אלהים. עקידה שער סג:

ע"ש (ב) שהש"ר א: (ג) תנ' ויקרא: (ד) שהש"ר ח: (ו) ויק"ר כט במד"ר יב פו אדר"נ א זכר יתרו פסיקתא כ לט מכילתא יתרו תנחומא נשא:

רש"י

מז (ב) תקעו כף. התערבו יחד זה עם זה להריע לאלהים בקול רנה: (ד) ידבר עמים תחתינו. יתן דבר בעכו"ם תחת נפשינו להיות תמורתנו מתקררת בהם ואנו נגאלים כענין שנאמר ונתתי כפרך מצרים וגו' (ישעיה מ"ג), ומנחם חבר ידבר לשון הנהגה: (ה) יבחר לנו וגו'. ויחזירנו לתוכה ואז יתעלה בתרועה וקול שופר שנתקע לפניו בשיר על עולות וזבחי שלמים ונאמר זמרו

מצודת דוד

מז (ב) תקעו כף. לשמוח בעת ימלוך ה' על כל הארץ: (ג) כי ה' וגו'. כי אז ידעו שה' עליון נורא וגו' ר"ל שהוא עליון על הכל ונורא עליהם: (ד) ידבר. מקלה הארץ נהג את גוג ועמו אל ירושלים לתת אותם תחתינו: (ה) יבחר לנו. ר"ל יחזיר לנו את נחלתנו ויבחר אותה לנו לשבת בה כמאז: את גאון יעקב. זה בהמ"ק אשר אהובה לו לעולם: (ו) עלה. אז יתעלה ויתרומם אלהים בתרועה כי יתקעו על הקרבנות: ה' בקול שופר. מוסב על עלה לומר עלה ה' בקול שופר וכפל הדבר

מצודת ציון

מז (ב) תקעו כף. ענין הכאת כף אל כף לשמחה וכן תקעו כף עליך (נחום ג'): (ד) ידבר. ינהג כמו ורעו כבשים כדברם (ישעיה ה'): (ה) גאון. ממשלה ורוממות:

באור הענין

אמר שמעתה קשת ישבר וקצץ חנית, כי נשתה גבורתו, וה' בעצמו בא לשפוט הארץ, ועי"כ נגולו ישראל גם מן רעת המרגיז הארץ שהיו פניו מועדות לבא עליהם, וה' נצחות עמנו להצילנו גם מידו:

באור המלות

(ב) תקעו כף. להתחבר יחד, וכן (נחום ג'): (ד) ידבר. מענין הנהגה שמנהיג בהכרח. עמים לאמים. הבדלם למעלה ע"י מלחמות שהחריב הכל. ישבר, ליווי:

תפלות דוד

מז (א) למנצח לבני קרח, הוסד על עת העתיד המקווה שיכירו כל העמים מלכות ה' וילכו לבקש פני ה' בציון: (ב) **כל העמים**, בזה"ז העמים הם במלחמה תמידית גוי בגוי ממלכה בממלכה, וזה משתי סבות, א] בסבת האמונה, שכל בעל אמונה מיוחדת ילחם וירצה להכריח בעל אמונה אחרת אל אמונתו, ב] בסבת המשרה והממשלה שכל עם רוצה להשתרר על עמים זולתו, עפ"ז יאמר לעתיד לבוא לא ישא גוי אל גוי חרב, רק **כל העמים יתקעו כף** זה לזה לעשות שלום ביניהם עד עולם להשבית חרב ומלחמה, כי אז יעבדו כולם אל אחד וה' יהיה מלך אחד על כולם, ועז"א **הריעו לאלהים בקול רנה**, שהיה דרכם להריע בתרועה וקול שופר בעת המלכת מלך חדש, ואז ימליכו כולם את האלהים למלך על כל הארץ, ויריעו תרועה גדולה, בענין שלא יהיו עוד לאמונות שונות, ולא יחלקו עוד לכמה מחנות: (ג) **כי ה' עליון נורא**, הנה מצד האמונה, עתה יש מכחישים הסבה הראשונה לגמרי ואומרים שהכוכבים והמזלות המה היוצרים, ואז **יהיה ה' עליון**, ויש שמודים בסבה הראשונה וקרו ליה אלהא דאלהיא רק שאומרים שאינו נורא, אחר שאין משגיח בשפלים ואינו גומל ומעניש, וא"כ אין להתירא ממנו, כמ"ש רם על כל גוים ה', וע"כ היו מתיראים מהכוכבים בחשבם שלהם נתונה הממשלה, ואז יהיה **נורא**.—ומצד המלוכה והמשרה יהיה אז **מלך גדול על כל הארץ**. עתה יבאר שני אלה. (ד) **ידבר**, ואז ידבר וינהיג את **העכו"ם תחתינו** מצד הנהגת המשפט, כמ"ש ושפט בין הגוים, **ולאומים תחת רגלינו** מצד הדת והתורה, כמ"ש שם כי מציון תצא תורה: (ה) **יבחר**, מבאר איזה מקום תצא הנהגת המלוכה והדת, שזה יהיה מציון, שהגם שהיא הרבה פעמים, עוד **יבחר לנו את נחלתינו** שהתחלת השראת השכינה שם הראה ליעקב במראה הסולם שראה נגד הפתח, (שפם ראה ג"כ את המקדש הבנוי לעת"ל כמ"ש חז"ל), וז"ש **את גאון יעקב אשר אהב**: (ו) **עלה**, עתה מצייר איך המלך הגדול הזה מקבל את המלוכה הזאת שהעמים ממליכים אותו, והוא מתעלה עתה מן הנהגתו הקדומה שהנהיג מרם שמלך מפי בריותיו זה המלכות העלום, אל הנהגה אחרת נעלה ורמה מן ההנהגה הראשונה, כי הנהגת ה' בזה"ז תהיה לפעמים ע"י שם אלהים, והוא בעת שינהיג ע"פ הנהגת הטבע, ולפעמים תהיה ע"י שם הויה, והוא בעת שינהיג ע"פ הנסים והנפלאות, והנהגה זו תהיה בשביל ישראל, ונקרא אז בשם מלכנו, או גואלנו, אלהי ישראל, אלהי יעקב, קדוש ישראל, וכדומה, ואז יתגשאו שני הנהגות האלה ויתעלו עילוי רב, שע"י **התרועה** הזאת שהמליכו אותו **עלה** אלהים

בִּתְרוּעָה יְהוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר׃ ז זַמְּרוּ אֱלֹהִים זַמֵּרוּ זַמְּרוּ לְמַלְכֵּנוּ זַמֵּרוּ׃ ח כִּי מֶלֶךְ כָּל־הָאָרֶץ אֱלֹהִים זַמְּרוּ מַשְׂכִּיל׃ ט מָלַךְ אֱלֹהִים עַל־גּוֹיִם אֱלֹהִים יָשַׁב ׀ עַל־כִּסֵּא קָדְשׁוֹ׃ י נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם כִּי לֵאלֹהִים מָגִנֵּי־אֶרֶץ מְאֹד נַעֲלָה׃

מח א שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי־קֹרַח׃ ב גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ

ת"א זמרו אלהים. ר"ה לב: כי מלך. שם: נדיבי עמים. סוכה מט חגיגה ג: שיר מזמור. ספר הזוהר פ' אחרי מות: גדול ה'. ר"ה לא תמיד לג ספר הזוהר פ' ויקהל: ע"ש (ז) ירו' ר"ה ד ז: (ח) ת"ז כט ע: (ט) אדר"נ מ היכלות א אגב"ר מ ירו' ר"ה ד ז: (י) דב"ר ב שהש"ר ד ז אדר"נ ד זכר לך ויקרא כשלותך ת"ז הקדמה יח ספרי נצבים:

רש"י

לאלהים וגו': (ט) מלך אלהים על גוים. כך יאמרו הכל: ישב על כסא קדשו. עכשיו הכסא שלם והגדולה ניכרת ויגידו כי נאספו לעירו: נדיבי עמים. שהתנדבו עצמם לשבת וליהרג על קדושת שמו: עם אלהי אברהם. שהיה נדיב לב הראשון תחלה לגרים עתה נודע כי לאלהים מגני ארץ והיכולת בידו להיות למגן על כל הבוטחים בו:

מח (ב) **בעיר** אלהינו. לעתיד לבא כשיבנה את עירו יהיה בשבילה גדול ומהולל:

מצודת ציון

(י) נדיבי. ענין ושרן כמותו: נעלה. מל' עלוי ושבח ורמה: כמ"ש: (ז) זמרו אלהים. זמרו לאלהים: זמרו. כפל הדבר להתמדתו: (ח) זמרו משכיל. זמרו זמר העשוי בהשכל: (ט) על

מצודת דוד

כסא קדשו. להראות ממשלתו על כל: (י) נדיבי עמים. הנדיבים שבכל העמים יהיו נאספים לה"י ותוזר ומפרש שהם עם אלהי אברהם שכולם תשובים כנדיבים מול האומות: מגיני ארץ. הם השרים והמלכים שהם למגן ולהוזק לתשי כח ורע כל שרי האומות ומלכיהם המה לאלהים ובידו להוציא את ישראל מתחת ידיהם ולהביאם אל ארצם: מאוד נעלה. הוא מאוד מעולה ומרומם וכל אשר יחפוץ יעשה:

מח (ב) בעיר אלהינו. ר"ל כשתשרה שכינתו בירושלים הר קדשו אז הוא גדול ומהולל בפי כל:

באור המלות

למעלה (כ'): (י) נאספו. נמשך לשנים, ויל"פ עוד, שסדר הכתוב **נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כי לאלהים מגני ארץ מאד נעלה** שע"י שנאספו נדיבי עמים ומגני ארץ לאלהים, ע"י עם אברהם שהם ישראל, יהיה נעלה ומרומם מאד שכולם יכהו אותם:

תפלות דוד

באור הענין

אלהים, התעלה ההנהגה שינהיג ע"י שם אלהים, כי הנהגת הטבע תשתנה אז אל טבע מעולה מהראשונה כמ"ש הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה, וכן **ע"י קול שופר עלה ה'**, היינו ההנהגה הנסיית שהוא ע"י שם הויה, כי יהיה נסים נפלאים ונעלים ומתמידים יותר מהקודמים, ומפרש, ע"י שעלה אלהים בתרועה: (ז) **זמרו אלהים זמרו**, תתנו שבח לשם אלהים שעלה ונתעלה, וע"י שעלה ה' בקול שופר **זמרו למלכנו זמרו**, שתם מלכנו הבא בכינוי מורה על הנהגתו הנסיית, שעלה עתה ע"י קול השופר שהוא סימן אל קיבוץ גליות, כמ"ש והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, וטעם התעלות הזאת הוא. (ח) **כי מלך כל הארץ אלהים**, שגם מצד הנהגתו הטבעית שע"י שם אלהים, הוא עתה מלך כל הארץ, וכולם עובדים אותו, וע"כ **זמרו משכיל** שאז ישכילו כולם מלכות ה' וגדולתו: (ט) **מלך**, עד עתה סדר התחלת המלוכה, עתה מציין התמדת המלכות, כבר **מלך אלהים על גוים**, וגם **ישב על כסא קדשו**, שאינו יושב עוד על הכסא שישב עד עתה שהוא השמים והמערכת (כמ"ש ה' בשמים הכין כסאו) רק ישב על כסא קדשו, כסא הנהגה הפלאיית שהיא בקדש נעלה מן הטבע: (י) **נדיבי**, ועתה **נאספו נדיבי עמים** שהתנדבו לגייר א"ע, והם **עם אלהי אברהם** שהיה ראש לגרים, **כי לאלהים** (נאספו) **מגני ארץ** כל הצדיקים והחסידים שהם מגני ארץ, ובעת היא **מאד נעלה**, יתעלה בהנהגתו תמיד מעלה מעלה בנסים חדשים ואותות ונפלאות אשר לא נבראו:

מח (א) **שיר** מזמור, מזמור זה נתיסד על סער גדול שהיה בעת ההיא מפוגן הרים ומשבר סלעים, ובהר ציון שגם ג"כ היה הסער לא הזיק מאומה, כי ה' השוכן בהר הזה הגין עליו, והיה הסער הזה להם לטובה כי אז התחברו מלכי ארץ וירדו באניות תרשיש לכבוש את א"י, והסער הזה שבר אניותיהם והכה בים חילם, והוא קרוב עם המזמור שלמעלה סי' מ"ו: (ב) **גדול ה' ומהולל מאד**, לא כל גדול הוא מהולל, שלפעמים ע"י גדולתו לא ישים לב על השפלים ממנו ולא יהללו בפעלים מעשיו, אבל ה' במקום גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו, עד שהיא גדול מצד עצמו, וגם מהולל מצד ענותו להשגיח על כל, וההילול תהיה לרוב רק מרחוק, כי מקרוב יראי שמעלתו יש לה גבול ולא יהללוהו כ"כ, אבל ה' **הוא מהולל בעיר אלהינו**, ובימוד הוא ההילול על השגחתו בעיר אלהינו

אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ׃ ג יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל־הָאָרֶץ הַר־צִיּוֹן יַרְכְּתֵי
צָפוֹן קִרְיַת מֶלֶךְ רָב׃ ד אֱלֹהִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ נוֹדַע לְמִשְׂגָּב׃ ה כִּי־
הִנֵּה הַמְּלָכִים נוֹעֲדוּ עָבְרוּ יַחְדָּו׃ ו הֵמָּה רָאוּ כֵּן תָּמָהוּ נִבְהֲלוּ
נֶחְפָּזוּ׃ ז רְעָדָה אֲחָזָתַם שָׁם חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ ח בְּרוּחַ קָדִים תְּשַׁבֵּר
אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ׃ ט כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ ׀ כֵּן רָאִינוּ בְּעִיר יְהוָה־צְבָאוֹת
בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד־עוֹלָם סֶלָה׃ י דִּמִּינוּ אֱלֹהִים חַסְדֶּךָ

ת"א יפה נוף. ר"ה כן ספר הזוהר פ' ויגש ופ' פקודי :

ע"ש (ג) ס"ר לו נב ויק"ר א במד"ר ו ה שהש"ר ז זוהר ויצלת ויגש והתחנן ה"ז כא זו"ח ז לא פסיקתא מא תנ' ויגש שמיני. (ד) מדס"נ ת"מ יח: (ה) ב"ר נב : (ו) שם זוהר האזינו : (ח) מכילתא בשלח : (ט) זוהר פקודי :

רש"י

(ג) יפה נוף. עיר שהיא נוף יפה לשון נוף של אילן. דבר אחר כלה של יופי שכן קורין בכרכי הים לכלה נפי, ומנחם חברו כמו שלשת הנפת (יהושע י"ז) קונטריא"ה בלעז, אבל דונש פתר אותו ל' נוף של אילן ונקרא הר ציון יפה נוף כי הוא הר הזיתים (סא"א) : משוש כל הארץ. ומה הוא משושה ירכתי צפון אנגלא"ש בלעז, ירך המזבח לפונה ששם שוחטין החטאות והאשמות ומי שהיה עצב על עבירות שבידו מביא הטאתו ואשמו ומתכפר לו והוא יוצא משם שמח ועל ידי הקרבנות טובה באה לכל העולם : (ד) נודע למשגב. כשישכון בה לעתיד יאמרו כן : (ה) המלכים נועדו. להלחם עליה במלחמת גוג ומגוג : עברו יחדו. למלחמה : (ו) המה ראו. את הקב"ה יוצא ונלחם בגוים ההם כן תמהו : נחפזו. פיר"ינט אטורדי"ן בלעז כמו ובחפזונם (ירמיה כ"ג) : (ח) ברוח קדים. הוא לשון פורענות שהקב"ה נפרע בו מן הרשעים כמו שנאמר ויולך ה' את הים ברוח קדים וגו' (שמות י"ד) וכן בצור רוח קדים שברך בלב ימים (יחזקאל כ"ז). ברוח קדים אפיצם לפני אויב (ירמיה י"ח) : אניות תרשים. הם שכיני צור שהוא אפריקא ומאדגר הוא : (ט) כאשר שמענו. הנחמות מפי הנביאים כן ראינו : (י) דמינו אלהים חסדך. הגבאה אומר ומתפלל להקב"ה ואומר דמינו

מצודת דוד

(ג) יפה נוף. מחוז יפה ומשוש לכל הארץ היא הר ציון העומדת בצפון ירושלים והוא קרית מלך רב וגדול הוא דוד וכה"א קרית חנה דוד (ישעיה כ"ט): (ד) אלהים. כשאלהים שוכן בארמנותיה אז נודע לכל שהוא לה למשגב: (ה) המלכים נועדו. המלכי' אשר עם גוג עשו יום מיועד ועברו אז לבא על ירושלים למלחמה : (ו) המה ראו. והמה כאשר ראו שאלהים בארמנותיה כן תמהו וגו' : (ז) שם. בירושלים : (ח) ברוח קדים. אשר היא העזה בנרוחות כה תשבר את האניות של חיל גוג הבאים דרך ים תרשים : (ט) כאשר שמענו. את הדברים מפי הנביאים כן ראינו אותם בעיר ה' שהוא אלהינו: יכוננה. את ירושלים יכונן להיות עומדת על כנה ובסיסה עד עולם ועד : (י) דמינו. אתה אלהים

מצודת ציון

מח (ג) נוף. מחוז כמו שלשת הנפות (יהושע י"ז) : ירכתי. ענין צד כירך הזה שהוא בצד האדם : קרית. מל' קריה ועיר : רב. גדול : (ה) נועדו. ענין הזמנה כמו בלתי אם נועדו (עמוס ג') : (ו) נחפזו. מלשון חפזון ובהלה : (ז) רעדה. פחד : חיל. הלחלה : (ח) אניות. ספינות : (י) דמינו. ענין תוחלת ותקוה כמו דום לה' (לעיל ל"ז) :

באור הענין

אלהינו, וביחוד על הר קדשו, ומפרש דברי התהלה שמהללים לאמר. (ג) יפה, הגם שהר ציון יש"ל כל המעלות, שהוא מצד עצמו יפה נוף, שהאקלים שההר שוכן בו הוא יפה מאד, וגם הוא משוש כל הארץ, וגם הוא קרית מלך רב, ששם עיר הבירה של מלך גדול, בכ"ז כל אלה המעלות אינם המשגב והתוקף של המקום ההוא, רק מה. (ד) שאלהים בארמנותיה, ע"י הוא נודע למשגב שעקר החוזק שלה מה שאלהים שוכן בארמנותיה, וזה פי' על מהולל מאד, שבזה יהללו את ה' על אשר שכינתו בציון והוא משגבה. עתה יתחיל ספור המעשה שקרה בעת ההיא : (ה) כי הנה המלכים נועדו, שהתועדו ללכת לכבוש את ירושלים, וגם עברו יחדו שעברו באניות על ים תרשים, אולם. (ו–ז) המה ראו השגחת ה' בעיניהם, וכן תמהו ונבהלו עד שנחפזו לברוח, ואחזתם שם רעדה, ומה ראו? (ח–ט) ברוח קדים תשבר אניות תרשיש, איך ע"י רוח קדים נשברו אניותיהם, ושיעור הכתובים ברוח קדים תשבר אניות תרשיש אלהים יכוננה עד עולם, הם ראו שע"י הרוח שמשברת את האניות הרבים ברוח הזה בעצמו כונן את ירושלים על מכונה בל תמוט ע"י האויבים, (ומ"ש כאשר שמענו וכו' הוא מאמר מוסגר, שכמו ששמענו שמע הרוח הזה, כן ראינו אותו בעיר ה', שגם שם היה הסער כמו על הים, וברוח הזה אלהים יכוננה עד עולם, סלה נשלם הענין : (י) דמינו, עד הנה לא היה לנו שום ציור ודמות מדין ומשפט, רק ציור של חסד, כי בקרב היכלך

תפלות דוד

באור המלות

(ג) נוף. מחוז, כמו שלשת הנפת. מלך רב, מלך גדול : (ח) תשבר. נכתר לנקבה, שרוח בא לפעמים בלשון נקבה, ופי' ברוח קדים אשר תשבר אניות תרשים אלהים יכוננה : (י) דמינו. ענין מחשבה, כמו והוא לא כן ידמה

חַסְדֶּךָ בְּקֶרֶב הֵיכָלֶךָ׃ יא כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כֵּן תְּהִלָּתְךָ עַל־קַצְוֵי־אֶרֶץ צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ׃ יב יִשְׂמַח ׀ הַר־צִיּוֹן תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ׃ יג סֹבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ׃ יד שִׁיתוּ לִבְּכֶם ׀ לְחֵילָה פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן תְּסַפְּרוּ לְדוֹר אַחֲרוֹן׃ טו כִּי זֶה ׀ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם וָעֶד הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל־מוּת׃

למנצח

ר"ש (יא) ויק"ר ד דב"ר ס קס"ר א ת"ז כב ל תנחומא במות אגב"ר כד : (יב) במד"ר כב : (יד) ויק"ר יא שהש"ר א ז קס"ר ב ת"ז כא ירו' מגילה ב ד : (טו) שם שם שם שם תנחומא לו במדבר :

רש"י

וקוינו אל חסדך לראות תשועתך זו בקרב היכלך, ומנחם פתר אותו ל' מחשבה כמו אל תדמי בנפשך (אסתר ד') : (יא) כשמך אלהים כן תהלתך. כאשר שמך גדול כן תהלתך גדולה בפי כל : (יב) תגלנה בנות יהודה. כל שאר ערי יהודה הם לציון לבנות כמו וילכוד את קנת ואת בנותיה : למען משפטיך. שעשה דין בעכו"ם : (יג) סבו ציון. אתם הטובים אותה : ספרו. לשון מנין דעו כמה מגדלים ראוים לה : (יד) לחילה. לחומותיה כמו חיל וחומה (איכה ב') : פסגו ארמנותיה. הגביהו בירנותיה כמו אשדות הפסגה (דברים ג') דמתרגמינן רמתא : למען תספרו. את גובהה ואת יופיה לדור שאחריכם : (טו) עלמות. כאדם המנהיג את בנו קטן לאט, ומנחם פתר אותו לשון שלם וכן פתרונו ינהגנו עולמית :

מצודת ציון

(יב) בנות יהודה. ערי יהודה : (יד) לחילה. היא החומה הנמוכה שלפני הגבוה וכן ויאבל חיל וחומה (איכה ב') : פסגו. ענין הרמה וחוזק כמו עלה ראש הפסגה (דברים ג') : (טו) על מות. כמו עולמית ׳

מצודת דוד

כן הוחלנו מאז אל חסדך אשר תראה בקרב היכלך : (יא) כשמך. כמו ששמך מורה שאתה מושל בכל כן מראוי להלל אותך גם על קצות הארץ : צדק. עם כי היכולת בידך לא תכות בשטף אף כ"א בצדק : (יב) למען משפטיך. אשר תעשה בחיל גוג : (יג) סובו ציון. וראו תפארתם : ספרו מגדליה. ותראו כי רבים המה : (יד) שיתו. שימו לבכם לבנין החיל ליפותה ולחזקה : פסגו. הגביהו וחזקו הארמונות : למען תספרו. גודל יופי הבנין הנעשה בעזר אלוה : (טו) כי זה אלהים. העושה לנו כל זאת הוא אלהינו עד עולם ודרך זה ינהגנו עולמית :

באור המלות

(ישעיה י') : (יא) ארץ. בא בסגו"ל, להורות שמשך גם לממה שעל קצוי ארץ מלאה ימינך צדק : (יב) ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה. הגיל מורה על דבר חדש (כנ"ל כ"א ב'), לבנות יהודה יהיה זה כדבר חדש, אבל הר ציון שרואה נסי ה' תמיד אינם חדשות אצלו רק ישמח בשמחה תמידית : (יג) סבו, והקיפוה. יש הבדל בין היקף ובין סבב כמ"ש (כתו"ה ויקרא סי' מ') שסבב בא גם על הסבוב הבלתי שלם, והיקף בא על ההיקף השלם, לזה מוסיף והקיפוה מכל צד : (יד) לחילה. החומה הקטנה, כמו ויאבל חיל וחומה : פסגו, מענין עלה ראש הפסגה, ראו על פסגת הארמון : (טו) זה. החיל והארמון. עלמות, כמו עולמית, ויש עוד פירושים, ולי נראה שמזמור זה ומזמור שבסי' מ"ו נתיסד על ענין אחד או על שני ענינים דומים, איך ע"י סער ושטף מים נצולו ובני קרח שרו תהלה שיר הזה, ואח"כ שרו שיר שבסי' מ"ו

תפלות דוד

באור הענין

לא הרגשנו ממך שום דין ורוגז ועונש, אך טוב וחסד, עד כי בקרב היכלך לפי הנהגתך שם, לא דמינו רק חסדך, לא היה לנו דמות וציור רק ציור החסד, אבל עתה ראינו, כי. (יא) כשמך אלהים כן תהלתך על קצוי ארץ, שתהלתך היוצא על קצוי ארץ חוץ מן ההיכל, היא מתיחסת אל שמך אלהים, שהוא מורה שאתה דיין ושופט צדק להעניש להראוים לעונש, כי שם מהללים אותך שצדק מלאה ימינך, שם נגלית במדת הצדק שהוא תואר אל השופט הבלתי נושא פנים ובלתי עושה חסד לוותר לחייבים, רק שופט בצדק, (ור"ל שהנהגתו בקרב היכלו עם ישראל הוא חסד, אבל הנהגתו עם העולם הוא בדין, כי כן העניש את העמים שבאו באניות תרשיש וישראל נצולו בחסדו) : (יב) ישמח, והר ציון ישמח למען משפטיך, כי המשפטים האלה היו לטובתם להצילם מאויביהם : (יג) סבו, אומר אחרי הסער הזה שהפיל מגדלים והרס מבצרים בכל ערי העמים, סבו את ציון והקיפוה סביב, וראו אם נהרס שם איזה בנין, ספרו מגדליה אם נמצאו כולם ולא נהרס אחד מהם, אולם. (יד) שיתו לבכם לחילה, ראו נא מי היא החומה המקפת את העיר ולא הניח את הסער ליכנס לתוכה, פסגו ארמנותיה עלו על ראש הפסגה של ארמנותיה, וראו מי השומר העומד בראש הארמונות לשמרה, למען תספרו לדור אחרון ותודיעו להם. (טו) כי זה אלהים אלהינו, הוא חילה וחומתה, והוא השומר העומד על פסגת ארמנותיה (כמ"ש אלהים בארמנותיה נודע למשגב), והוא העומד לעולם ועד, והוא ינהגנו עלמות היינו עד עולם :

למנצח

מט א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ ב שִׁמְעוּ־זֹאת כָּל־הָעַמִּים הַאֲזִינוּ כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד׃ ג גַּם־בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי־אִישׁ יַחַד עָשִׁיר וְאֶבְיוֹן׃ ד פִּי יְדַבֵּר חָכְמוֹת וְהָגוּת לִבִּי תְבוּנוֹת׃ ה אַטֶּה לְמָשָׁל אָזְנִי אֶפְתַּח בְּכִנּוֹר חִידָתִי׃ ו לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע עֲוֺן עֲקֵבַי יסובני

ת"א האזינו וגו': חולין קכו עקידה שער כה : למה אירא . ספר הזוהר פרשת מקץ : עון עקבי . עכו"ם יח :
ע"ש (ב) ירושלמי שבת יד א מד"ר כונן : (ד) במד"ר י : (ו) זכר מקץ זו"ח כה ת"ז-כו תנחומא עקב :

רש"י

מט (ב) **שמעו** זאת כל העמים. לפי שמזמור זה מיוסד על בני אדם הבוטחים בעושרם אמר כל העמים שכולם צריכין ייסור : חלד. היא הארץ על שם שהיא טוסת והולדה רדוויל"א בלעז, ורבותינו פירשו על שם החולדה שהיא ביבשה ואינה בים דתנו רבנן כל שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה : (ג) גם בני אדם. בני אברהם שנקרא האדם הגדול בענקים (יהושע י"ד) בני ישמעאל ובני קטורה : גם בני איש. גם בני נח שנקרא איש צדיק (בראשית ו') : (ד) והגות לבי. מחשבות לבי תבונות הם : (ה) אטה למשל אזני. לדברי תורה שנקראת משל הקדמוני (שמואל א' כ"ד) : אפתח. לכם חידתי זאת בכנור, וזו היא החידה למה אני צריך לירא בימי רע ביום פקודת עון לפי שעון עקבי יסובני, עונות שאני דש בעקב שאני מזלזל בהם שהם בעיני עבירות קלות הם מרשיעות אותי בדין, וכל שכן

מצודת דוד

מט (ב) כל העמים. כי כולם צריכים לדעת המוסר הזה: (ג) יחד. ר"ל זה כזה : (ד) והגות. מחשבות לבי המה דברי תבונה ר"ל מלבד הדברים הנגלים שיש במה שאדבר הנה יש בהם עוד דברים נסתרים מה שאחשוב בלבי : (ה) אטה למשל אזני. דברי המשל הם כמו כאזן לשאול שתו ולא יראהו אור ואמר גם אני אטה אזני להם כאומר לא לזולתי לבד אזכיר ואזכיר כי גם את עצמי עמהם : אפתח בכנור חידתי. כי החידה היא כגורה וסתומה ואמר אפתח כתימת החידה ואפרשה עם הכנור. שאזמר בה כי בהכרעת הנגון יובנו הדברים : (ו) למה אירא. וזהו דברי למה אירא וכו' ר"ל על מה אירא בשיבוא כרע בעולם והלא על כי העונות אשר אני מזלזל בהם לדושם בעקב רגלי הם הם המסבבים אותי ובעבורם אני מתפחד

מצודת ציון

מט (ב) האזינו. הטו אזן : חלד. אנשי הזמן : (ג) בני אדם. המון העם : בני איש. הגדולים שבהם כמו הלא איש אתה (ש"א כ"ו): (ד) והגות. ומחשבות: (ו) עקבי.

באור הענין

מט (א) **למנצח**, תוכחת מוסר אל הבוטחים בעשרם ועובדים את גופם ואלהיהם ומעבידים ומאבדים את נפשם ונשמתם, מראה על פניהם סכלותם כי יחליפו העולם העומד באובד, הרוחני בגשמי, הנקלה בנכבד, וכי נמשלו כבהמות נדמו: (ב) **שמעו זאת**, תוכחה זו כוללת בין עמים ולאומים שהיא החברה המדינית, ובין יחידים היושבים חלד, כי בסכלות הזה השתקעו יחידים גם תעו בו גוים וממלכות : (ג) גם, היא כוללת גם כל כתות האנשים, בין הנכבדים בין הנקלים, בין העשיר בין האביון, כי כולם יבערו ויכסלו בזה : (ד) **פי ידבר חכמות**, המאמרים שיאמר בפיו הם דברי חכמה, **והגות לבי תבונות**, ותוך מאמריו החיצונים רצוף היקש תבוניי, למשל מה שיאמר שהכסף והעושר הם רק קניינים מדומים זה לקוח מדברי החכמה, אבל מה שיסביר את הדבר הוא היקש הלקוח מדרכי הבינה, וזה צורתו, האדם צריך שימיר קנין חיצוני בעד קנין מתעצם אליו יותר, למשל הכסף בעבור גופו, הנפש היא עצמות האדם נגד הגוף, התולדה מזה שצריך שימיר מחמדי הגוף בעד אוצר הנפש, והיקש תבוניי הזה בנוי על היסוד הלקוח מדברי החכמה ממהות הנפש ושהיא עצמות האדם : (ה) **אטה למשל אזני**, כי יתחיל דבריו במשל מן פדיון האח ופדיון עצמו ממות, שהוא משל אל פדיון הנפש ממות העצמי, **אפתח בכנור חידתי**, שמדי נגנו בכנור ימלא תיכף חדתו, ויבין הנמשל : (ו) **למה אירא**, פסוק זה הוא כעין הצעה לכל מה שיאמר אח"ז, הנה ה' הכין לנו מקור חיים היא הנפש הנצחיית אשר היא לא תמות במות הגוף כי תשאר צרורה בצרור החיים את ה' בעדן הנפשות, וא"כ **למה אירא בימי רע**, כשיגיעו ימי המות למה אירא מן המות הלא היא יובילני אל החיים הנצחיים, ואך מה שאירא הוא כי **עון עקבי יסובני**, אלה יסובו אותי העונות שהלכתי והנהגתי בהם שלא שמרתי להכין לי צידה ליום מועד ולעשות דבר להשלמת

תפלות דוד

באור המלות

שהוסד לאמרו על עלמות, וע"ז ציין במלת עלמות, שהשיר השני יזמרו על עלמות :

(ב) שמעו, האזינו. האזנה קלה משמיעה, ומבואר אצלי (ישעיה א' י' ובכ"מ), שבכ"מ שיבואו על שני נושאים מתחלפים, ידבר אל הנושא העקרי בלשון שמיעה ואל הטפל בלשון האזנה, ופה העמים שהם הקבוצים עקרים נגד יושבי חלד שמציין גם אנשים פרטים : (ג) בני אדם, בני איש. כשנרדפים יחד יציין בבני איש בני גדולים, וכן לקמן (ס"ב י') : (ד) חכמות, תבונות. חכמה דרכי ההנהגה שיש בהם

להשלמת

יְסֻבֵּנִי: ז הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם וּבְרֹב עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ: ח אָח לֹא־פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ לֹא־יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ: ט וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם וְחָדַל לְעוֹלָם: י וִיחִי־עוֹד לָנֶצַח לֹא יִרְאֶה הַשָּׁחַת: יא כִּי יִרְאֶה ׀ חֲכָמִים יָמוּתוּ יַחַד כְּסִיל וָבַעַר יֹאבֵדוּ וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם: יב קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ ׀ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם לְדֹר וָדֹר קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם עלי

ת"א ויחי עוד. חגיגה ה': כי יראה. שם: ועזבו וגו' גיטין מז: קרבם בתימו. מועד קטן ט:

ע"ש (ח) במד"ר יב פסיקתא עז מכילתא בשפטים ספרי האזינו תנ' תבא פדר"א לד: (ט) אד"ר פתיחתא [illegible] (יב) ב"ר כג תנ' נח:

רש"י

העשירים, (ז) הבוטחים על חילם. ומה בלע בממונם. הלא. (ח) אח לא. יוכל לפדות את אחיו בממונו לפי שאם באים לפדות איש את אחיו יתיקר פדיון נפשם מכל הון לפיכך על כרחו חדל הוא לעולם מלפדותו: (ט) ויקר. שיהיה לנצח ולא יראה השחת, ומנחם חברו לשון מניעה כמו אוקיר אנוש מפז (ישעיה י"ג) והלכתי עמכם בחמת קרי (ויקרא כ"ו) כלומר וימנע פדיון נפשם: (יא) כי יראה החכמים ימותו. ואין נצולין מן המות לפיכך על כרחו הוא חדל ליגע ולטרוח על פדיון אחיו: חילם. ממונם. בחכמים נאמר מיתה שאינם מתים בעוה"ז אלא הגוף בלבד ובכסיל ובער נאמר אבידה שהגוף והנשמה אבודים: (יב) קרבם בתימו לעולם. מחשבותם לבנות להם בתים שיתקיימו לעולם: קראו בשמותם. את בתיהם שהם בונים

מצודת ציון

עקב הרגל: (ז) חילם. עשרם: יתהללו. ישתבחו: (ח) כפרו. פדיון נפשו: (ט) ויקר. דבר אשר תקצר מציאותו קרוי יקר וכן ודבר ה' היה יקר (ש"א ג'): (י) השחת. בור הקבר: (יא) ובער. שוטה: חילם. עשרם:

מצודת דוד

סן ע"י אלכד ברשת: (ז) הבוטחים. ר"ל א"כ כ"ש האנשים החולין בטחונם ברוב עשרם ומתהללים בו כ"ש שיש להם להתפחד כי הלא דרכם להרבות וזלול בעונות ולדושם בעקב הרגל: (ח) אח וגו'. כאומר הנה באמת סכלות גדול הוא לבטוח בעושר כי הלא אין איש יוכל לפדות בממון את אחיו מן המיתה ואף כופר נפש עצמו לא יוכל ליתן: (ט) ויקר. להפדות את הנפש הוא דבר יקר ולא סוף דבר שיקר הוא אלא אפי' שחדל הוא לעולם ואינו נמצא כלל: (י) ויחי. ואף אם הרבה יחיה וכי יחיה עוד לנצח ולא יראה כלל את השחת ומה א"כ בטחון העושר: (יא) כי יראה. עם כי יראה שכל בני העולם עומדין למיתה החכם יהיה או הכל ובמותם [illegible]

תפלות דוד

באור המלות

טוב ורע, וחקי שהחכמה הם מקובלים, והתבונה הם דברים ביוצאים משכלו על ידי היקשים והתבוננות, ושם פה מיוחד אל החכמה, וכללים אלה הבארו ביחוד בס' משלי: (ט) נפשם. בא לרמז על הנפש הרוחניית, כמ"ש (למעלה ג'): (י) לנצח. מציין תמיד זמן הנצחי של האלהי והנשמה והרוחניים שהם למעלה מן הזמן שנקרא בשם עולם, כמ"ש (ישעיה סי' כ"ז): (יב) בתימו, משכנותם. המשכנות הם בלתי בנויים כ"כ בחוזק כמו הבתים, וע"כ מציינים במלות לדור ודור שאינו מורה על התמדה כללית כמו מלת לעולם, כמ"ש בהבדל בין לעולם ובין לדור ודור (למעלה ל"ג י"א): קראו בשמותם, כמו ותכתוב ספרים בשם אחאב (מ"א כ"א), ושאלתם לו בשמי

באור הענין

להשלמת נפשי, עד שלא אירא מן המות רק ממעשי הרעים: (ז) **הבוטחים**, אומר אני אל **הבוטחים על חילם**, ולא יבטחו בו להיות אמצעי אל השלימות כמו לעשות בו צדקה וחסד, רק **שברוב עשרם יתהללו**, וזה הוא התכלית אצלם לאצור עושר רב: (ח) **אח**, הכי **לא יפדה איש את אחיו**, שאם ירצה להמית את אחיו והוא יכול לפדותו בממון הכי לא יפדהו? ואם יקרה אכזר כזה שממונו חביב עליו מהצלת אחיו, הכי **לא יתן לאלהים כפרו**, היינו כופר עצמו, אם נתחייב מיתה וכופר יושת עליו שבו יצול מן המות וכי לא יתן כספו בעד הצלת חייו? הלא ודאי יתנהו, א"כ השאלה אם כל אדם יתן את כל אשר לו בעד חיי גופו הגם שגופו אינו עקר האדם, ר"ל שהוא אינו עצם האדם הנשאר קיים ונצחי, שעקר האדם הוא נפשו הנצחיית והגוף רק לבוש אליו: (ט) **ויקר**, וא"כ הלא יקר ונעלה מן פדיון גופו העובר היא **פדיון נפשם**, לפדות נפשם הנצחיית מן המות הנצחי, וא"כ מדוע **וחדל לעולם**, מדוע יחדלו המון האנשים מלפדות את נפשם בל תמות המות הנפשיי הנצחי: (י) **ויחי**, ר"ל שהלא בפדותם את גופם לא יפדהו רק שיחיה חיי שעה לא על חיי עולם, כי בסוף ימות בהכרח וירד לשחת, אבל אם יפדה את נשמתו הלא **יחי עוד לעולם** חיים נצחיים, **ולא יראה השחת**, וא"כ היה ראוי שיתן כל הונו ורכושו בעד פדיון נשמתו, ומדוע חדל זאת לעולם ואין איש שם על לב לפדותה מני אבדון נצחי: (יא) **כי יראה**, הלא צריך הוא לראות שבענין הנפשיי יש הבדל בין החכם ובין הכסיל, **שהחכמים ימותו וכסיל ובער יחד יאבדו**, שהחכמים לא יאבדו כי נפשם תחי' לעד רק ימותו שהוא מיתת הגוף, אבל כסיל ובער הם יאבדו, כי לא ישאר שארית לנפשם, אבל בענין הממון אין שום הבדל בין האנשים כי כולם **יעזבו לאחרים חילם**, שעברם יירשו אחרים אחרי מותם: (יב—יג) **קרבם**, ר"ל הלא ראוי שידעו ויחשבו זאת

עֲלֵי אֲדָמוֹת׃ יג וְאָדָם בִּיקָר בַּל־יָלִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ׃ יד זֶה דַרְכָּם כֵּסֶל לָמוֹ וְאַחֲרֵיהֶם ׀ בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה׃ טו כַּצֹּאן ׀ לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ מָוֶת יִרְעֵם וַיִּרְדּוּ בָם יְשָׁרִים ׀ לַבֹּקֶר וְצִירָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מזבל

וצורם קרי

ת"א ואדם ביקר . שבת קנ"א סנהדרין לח : נמשל כבהמות . סנהדרין שם : זה דרכם . שבת לא :
ע"ש (יג) ב"ר יא נב ויק"ר לב דב"ר יא קה"ר ג ת"ז סט : (טו) ב"ר כו פסיקתא מ :

רש"י

שמם יהיה להם לזכרון ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך (בראשית ו') אנטיוכוס בנה אנטוכיא סליקוס בנה סליקיא : (יג) ביקר . ל' יקר ותפארת (אס"ת) : נמשל . לשון משל : נדמו . לשון דממה (אס"ת) : (יד) כסל . שמם : ואחריהם בפיהם ירצו סלה . והבאים אחריהם ידברו בהם ויספרו בפיהם מה אירע לראשונים . ירצו . לשון הרצאת דברים למריירונ"ש בלעז , ורבותינו פירשו זה דרכם של רשעים שסופם אבודים אבל כסל למו חלב יש להם על כסליהם ומכסה את כליותיהם ואין יועצות אותם לשוב מרעתם , ושמא תאמר שכחה היא להם על שכחו שסופם למות ת"ל ואחריהם בפיהם ירצו כלומר יום אחריתם תמיד בפיהם ואין חרדים ממנו : (טו) כצאן לשאול שתו . כצאן המתאסף לדיר כן הם לשאול : שתו . דגשות התי"ו לחסרון ת' שיה לשאול שותתו , לתוך שהותיה של שאול למדרגה התחתונה , וכן שתו בשמים פיהם (לקמן ע"ג) גם הוא לשון שתות קבעו בשמים פיהם ולשונם הרע : מות ירעם . מלאך המות יאכלם . ואל תתמה על לשון אכילה זו שכן מצינו במקום אחר (איוב י"ח) יאכל בדיו בכור מות . ל' אחר ל' רעיה כמו תרועם בשבט ברזל (ירמיה פ"ן) : וירדו בם ישרים לבקר . ליום הגאולה כשיזרח בקרם של ישראל יהיו רודים בהם כמו שנאמר ועסותם רשעים וגו' (סוף מלאכי) : וצורם לבלות שאול . צורתם של רשעים תבלה את השאול , גיהנם כלה והם אינם כלים : מזבול לו . מהיותו להם מדור והקב"ה מוציא חמה מנרתיקה ומלהטת אותם שנאמר (מלאכי ג') ולהט

מצודת דוד

עמרם לאחרים אשר לא עמלו בו : (יב) קרבם . עכ"ז יחשבו בקרב לבם אשר בתיהם יתקיימו לעולם : קראו . קוראים שמם על אדמתם לומר שהיא אדמת פלוני כאלו יחיה לנצח ותהיה בידו : (יג) ואדם ביקר . הלא אין האדם בטוח ביקר עשרו שילין עמו עד הבוקר וא"כ מה הוא העושר : נמשל . הבוטח בעשרו הוא נמשל לבהמות ודומים אליהם בהסרון הדעת וענין כפול לדמיון גמור : (יד) זה דרכם . כן מנהגם להחזיק לעצמם את הכסילות הזאת להתהלל עם העושר ולבטוח בו : ואחריהם . אף בניהם הבאים אחריהם גם המה ירצו לעולם באמרי פי אבותיהם להתהלל עם העושר : (טו) כצאן . ועומדים המה למיתה לכלות הנפש עם הגוף וכמו הצאן הנאסף אל הדיר שוכב עם נפשותם כן יאספו כולם להשימם בשאול והמות ישברם מכל וכל כי בקבר תכלה הנפש עם הגוף : וירדו . אף בניהם כאשר יבוא עתם ימשלו בם הישרים בבוא עת בקרם וזריחתם : וצורם . והחזקם יובא להרקב בשאול ולא ישאר מהם

מצודת ציון

(יג)ביקר . מל' יקר: נדמו . מל' דמיון: (יד) כסל . מל' כסילות : למו . להם : (טו) שתו . שמו : ירעם . ישברם כמו תרועם בשבט (לעיל ב') : וירדו . וימשלו כמו וירד מיעקב (במדבר כ"ד) : וצורם . מל' צור ור"ל חזקם : לבלות . מל' בליה

באור הענין

בקרב לבם, כי בתימו אשר ישארו לעולם , ומשכנותם אשר ישארו לדור ודור , ר"ל הבתים והמשכנות של העשירים אשר ישארו אחרי מותם ביד זרים היורשים אותם, הם יקראו ויכריזו ויפרסמו בשמותם, דהיינו בשמם ובשליחותם , שהבתים האלה יפיו שלוחים מהם להכריז בשמם עלי אדמות ולהודיע לכל לאמר , דעו כי האדם אשר לא ילין ביקר , מי שלא יוכל לקחת עמו יקרו ונכסיו ללין עמו בקבר , האדם הזה נמשל כבהמות נדמה , היה סכל כבהמה , כי האדם צריך לקחת עמו את היקר , דהיינו לעשות בו חסד ומע"ט עד שישאר בידו לעת אחריתו , ומי שלא עשה זאת הוא נמשל כבהמה , כן יקראו ויכריזו בתי העשירים ואדמותיהם , ר"ל שמן הבתים וארמנותיהם אשר עמלו בהם בנינים והם עתה ביד זרים ילמדו כל בני אדם המוסר הזה : (יד) זה דרכם , וא"כ איך יהיה דרכם זה כסל למו , איך יהיה זה תקותם ואיך ישימו כסלם בעושר כזה. שיכריז אחרי מותם שהיו דומים כבהמות ? ואיך אחריהם בפיהם ירצו, שבאותם בעת מותם יגלו רצונם בפיהם מי יירש נחלתם אחריהם , היש שטות גדול מזה ? סלה כיוס הענין : (טו) כצאן לשאול שתו , כחות החיים דומים כצאן שסוף בהמה לשחיטה כן לשאול שתו, והמות ירעה אותם כמו שהצאן מפטמין אותם כדי לשחטם ולהמיתם , כן סבת רעיהם ומזונם הוא המות , שע"י המות והשעדר הכרוך בטבע החומר יוכרו ליחותיו תמיד ויצטרך אל המזון להבליס המורת הניתך, ואחר שהתמורה חלושה מן הליחות השרפי יופסד הליחות השרפי ויתמעט תמיד עד שימות , וירדו , אולם נגד כחות החיים הממיתים

תפלות דוד

באור המלות

לשלום (שמואל א' כ"ה) , בשם דוד (שם) . וקראו , מענין הכרזה שמכריזים בשמם : (יג) נמשל , נדמו . הדמיון הוא יותר מן המשל , כמו שבארתי היטב ישעיה (ס' מ') וע"כ מוסיף שנדמו לגמרי . ילין , לינה בא גם על ההתמדה בדבר בצוארו ילין עז (איוב מ"ב) : (יד) כסל . מענין תקוה , כמו אשר יקוט כסלו (איוב ז') . ירצו . מענין רצון , ובא על הצואה שמגלה בפיו רצונו מה שיהיה אחריו בחילוק נכסיו וכדומה: (טו) וצורם. מענין צור וסלע, הצור שלהם יבלה ויבחית את השאול שלא יהיה זבול ומעון לצור שהיא הנפש הרוחנית ,

מִזְּבֻל לוֹ: טז אַךְ־אֱלֹהִים יִפְדֶּה־נַפְשִׁי מִיַּד־שְׁאוֹל כִּי יִקָּחֵנִי סֶלָה: יז אַל־תִּירָא כִּי־יַעֲשִׁר אִישׁ כִּי־יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ: יח כִּי לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא־יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ: יט כִּי־נַפְשׁוֹ בְּחַיָּיו יְבָרֵךְ וְיוֹדֻךָ כִּי־תֵיטִיב לָךְ: כ תָּבוֹא עַד־דּוֹר אֲבוֹתָיו עַד־נֵצַח לֹא יִרְאוּ־אוֹר: כא אָדָם בִּיקָר וְלֹא יָבִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ:

ע"ש (כא) ויק"ר לב אדר"ע פתיחתא נ זוהר בראשית נח נשא בלק פנחס פסיקתא כג פדר"א יט אדר"נ א: **מזמור**

רש"י

אותם היום הבא. ורבותינו פירשו מזבול לו על שפשטו ידיהם בזבול שהחריבו את בית המקדש: (טז) אך אלהים יפדה נפשי. אבל אני שהשיתי למשל אזני אלהים יפדה נפשי שלא אלך אל שאול כי יקחני בחיי ללכת בדרכיו: (יט) כי נפשו בחייו יברך. הרשע מברך את נפשו בחייו ואומר שלום עליך נפשי לא יאונך שום רעה אבל אחרים אין אומרים עליו כן: ויודך כי תיטיב לך. ואתה אם תשמע לדברי הכל יודוך כי תיטיב לנפשך ליישר את דרכך: (כ) תבא עד דור אבותיו. כשתשלים ימיך ותמות תבא ותראה את דור הרשעים אבותיו של רשע נדונים בגיהנם אשר עד נצח לא יראו אור: (כא) אדם ביקר ולא יבין. דרך החיים נתונה לפניו שאם ילך בה הרי הוא נכבד ואינו מבין את הטוב:

מצודת ציון

מקבר: מזבול. ענין מדור כמו בית זבול לך (מ"א ח'):

מצודת דוד

מאומה לא מהגוף ולא מהנפש: מזבול לו. מן המדור שלו יוצא אל השאול: (טז) מיד שאול. לבל תכלה נפשי עם הגוף בקבר: כי יקחני סלה. את נפשי יקח להיות גנוזה עמו למעלה עד עולם: (יז) אל תירא. אל תדאג בעבור קנאת העשיר: (יח) הכל. כלל וכלל לא וכן ולראש אין כל (ש"ב י"ב): לא ירד. אל הקבר: (יט) כי נפשו. הוא לבד ברך נפש עצמו בימי חייו ואמר שלום יהיה לי אבל לא נתברך מזולת אבל אתה כאשר תיטיב מעשיך להטיב לך בעוה"ב אז הכל יודוך: (כ) תבוא וגו'. כאשר תבוא להשכיל אף עד גמול דור אבותיו אשר ג"כ היתה כל המדתם לאסוף הון אז תבין שעד נצח לא יראהו אור עוה"ב: (כא) אדם ביקר. ר"ל אף תבין כי האדם אשר הוא ביקר העושר: ולא יבין. לבל ישים בה כל מגמתו ולבטוח בה שהיא נמשל לבהמות הדומים הם בחסרון הדעת דמיון גמור:

באור המלות

מקראות לור (לקמן ע"ג כ"ו, איוב י"ח ד'): (טז) כי יקחני. כמו כי לקח אותו אלהים, היום ה' לוקח את אדוניך, שהוא עלות הצדיק אל צרור החיים את ה': (יח) כי לא. כי זה מלשון אם, ומלת הכל כפשוטו:

תפלות דוד

באור הענין

מזגיהם תמיד ונתכים ומתקרבים אל המות, נמצא ג"כ כחות **ישרים**, שהם הכחות הנפשיות והשכליות כמו כח הבינה והדעת ויתר המדות המוטבות שהם כולם ישרים ותמימים, והם **ירדו** כגאן האלה שהם בחות החיים וימשלו בם ע"י כח הממשלה אשר בנפש בכל **בקר**, ויבקרו אותם כבקרת רועה עדרו, **וצורם** שהוא הצור החזק שלהם שהיא הנפש הנצחיית (שנקראת בשם צור כמ"ש ויעתק צור ממקומו וכמש"ם) הוא ירדם בם **לבלות שאול מזבול לו**, שהוא יבלה את השאול בל יהי זבול ומעון לו להצור הזה, שנפשו הרוחנית התגבר על כחות החומריים וישיבם אל היושר והשיוי ואל הנצחיות, וימשול על בת ההעדר שהוא השאול הכרוך בטבע החומר ויגבור השכל והצורה והרוחני על בני אמול ואבדון אלה: (טז) **אך**, אולם אנכי לא נמשכתי אחרי החומר, **ואלהים יפדה נפשי** הרוחנית **מיד שאול, כי יקחני** אליו להיות נפשי צרורה בצרור החיים עם ה' אלהי הרוחות, **סלה** סיום הענין: (יז) **אל תירא**, בל תתירא ולבך אל יהגה אימה, באשר תחשב כי בזה **יעשיר איש** במה **שירבה כבוד ביתו**, במה שביתו מלא כבוד מרוב הקניינים והחמודות, אל תחשוב שהיא היא העושר של האיש לא זאת. (יח) **כי** אם **לא במותו יקח הכל**, אם אין הקניינים מתעלמים עמו עד שיוכל לקחתם עמו בעת מותו, ע"י שיוציא ממונו לצדקה ומע"ט שאז הקניינים הם שלו גם אחר מותו, כי הצליח בם את נפשו והלך לפניו צדקו, אם לא יוכל לקחת הכל במותו רק ישארו פה ביד זרים, א"כ הלא **לא ירד אחריו כבודו** ואינו כבוד אמתי אחר שלא ישאר אצלו: (יט) **כי**, מי שרוצה שיהיו הקניינים שלו, צריך שיוציאם בצרכי נשמתו, עד **שעם חייו יברך את נפשו** לא את גופו, **ויודוך** רק אז **יודוך אם תיטיב לך**, לנשמתך, לא אם תיטיב לזרים יורשי עשרך: (כ) **תבא**, אם **תבא עד דור אבותיו**, (של האיש שלא ירד אחריו כבודו) תראה כי **עד נצח לא יראו אור** כי יאבדו לנצח: (כא) **ואדם**, **האדם** שי"ל **יקר** שהיא נפשו הנצחיית שהוא יקר אמתי, והוא **לא יבין** ויחליפנה בעבור סכל ובעת רוח, א"כ הוא **נמשל כבהמות נדמו**, כי חיי גוף האדם דומים כחיי הבהמה כמות זה כן מות זה:

נ א מזמור לאסף אל ׀ אלהים יהוה דבר ויקרא־ארץ ממזרח־שמש עד־מבאו: ב מציון מכלל־יפי אלהים הופיע: ג יבא אלהינו ואל־יחרש אש־לפניו תאכל וסביביו נשערה מאד: ד יקרא אל־השמים מעל ואל־הארץ לדין עמו: ה אספו־לי חסידי כרתי בריתי עלי־זבח: ו ויגידו שמים צדקו כי־אלהים ׀ שפט הוא סלה: ז שמעה עמי ׀ ואדברה ישראל ואעידה בך

אלהים

ת"א מזמור לאסף. יומא נד ס' הזוהר פרשת אחרי מות: ממזרח שמש. עקידה שער נו כל המזמור: מציון מכלל יופי. יומא שם: יקרא וגו'. סנהדרין נב: אספו לי. שם קח ודף קי: ע"ש (א) ש"ר כו זהר אחרי ת"ז כא ע מד כונן ירו' ברכות ע ה הל' קדושים: (ב) ויק"ר כ במד"ר ד יב שהש"ר ג מדרש כונן ספרי ברכה ירו' יומא ה ג הל' ויקהל קדושים: (ג) מכילתא שירה ירו' שקלים ה א הל' ויגלה: (ד) ויק"ר ד ספרי האזינו: (ה) ש"ר יט אדר"ע ז ירו' סנהדרין ד הל' קדושים אדר"נ לו: (ו) ב"ר ו זוהר משפטים. שופטים: (ז) ש"ר כט מכילתא משפטים:

רש"י

נ (א) **אל** אלהים ה'. אקרא (אלהי האלהים ה' שמו): דבר ויקרא ארץ. כולה והוא הופיע מציון שהיא מכלל יופי. מכלל שם דבר פרמנ"ט בלעז, ועל גאולת העתיד נתנבא: (יג) יבא אלהינו ואל יחרש. עוד על דם עבדיו השפוך: (ד) יקרא אל השמים. לפקוד על שרי העמים שבמרום: ואל הארץ. לפקוד על מלכי האדמה: לדין עמו. לנקום נקמת עמו כמו כי ידין ה' עמו ודם עבדיו יקום (דברים ל"ב): אספו לי חסידי. ועוד יקרא לשמים ולארץ שיאספו לו הגליות כענין שנאמר עורי צפון ובואי תימן (שיר ד'): כרתי בריתי עלי זבח. שקבלו את התורה בברית וזבח כענין שנאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' וגו' (שמות כ"ד):

מצודת דוד

נ (א) אל אלהים ה'. אל שעל כל אלהים הם מלאכי מעלה אשר שמו ה' הוא דבר וקרא אל יושבי הארץ מן קצה המזרח עד המערב: (ב) הופיע. האיר והוציא את הקול מציון שכלולה בכל היופי: (ג) ואל יחרש. על מה שעשו האומות ליפראל: תאכל. לשרוף את האומות: נשערה. ר"ל בזמן סערה יפזר אותם: (ד) מעל. אשר הם ממעל ר"ל שרי מעלה של או"ה: ואל הארץ. אל האומות יושבי הארץ: לדין עמו. לעשות בהם דין עמו לקחת מהם נקמתם: אספו לי. ויאמר להם הביאו ואספו אלי את חסידי אשר כרתי עמהם ברית בדם זבח כמ"ש הנה דם הברית (שמות כ"ד): (ו) ויגידו שמים. אז יגידו מלאכי שמים את צדקו ויאמרו עתה ראינו מה שלא שפט עד הנה זהו על כי הוא שופט לעולם לא כמלך ב"ו אשר ימהר לקחת משפט בחשבו פן למחר ימות: (ז) ואדברה.

מצודת ציון

נ (א) מבאו. שקיעתו כמו כי בא השמש (בראשית כ"ח): (ב) מכלל. מל' כל ור"ל כלול בכל היופי וכן לבושי מכלול (יחזקאל כ"ג): הופיע. האיר וזרח: (ג) יחרש. ישתוק: תאכל. תשרף: נשערה. מל' סערה: (ז) ואעידה.

באור העניי

נ (א) **מזמור לאסף**, בו תוכחה נגד החנפים והצבועים שהיו עושים תועבות בגלוי ומראים את עצמם צדיקים ע"י הבאת קרבנות רבים, והוצאת דבה על רעיהם בדברים שיעשו הם עצמם, ומדבר בשם ה' כי בא לשפוט על רוע מעשיהם, **אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ**, ה' מזמין עתה את כל הארץ **ממזרח שמש עד מבואו**: (ב) **מציון**, **ואלהים יופיע** שכינתו מציון, שמשם יבא לשפוט את החנפים ולגלות רעתם: (ג) **יבא**, **ואלהינו יבא** בעצמו **ואל יחרש** עוד כמו שהחריש להם עד הנה, רק **אש לפניו תאכל וסביביו** יהיה סער גדול המלהיב את כלם: (ד) **ויקרא** ויזמין **אל השמים ואל הארץ לדין עמו**, שכולם יצטרפו לעיין בדבר המשפט הלז, וזהו יאמר אליהם. (ה) **אספו לי** אתם **חסידי**! אספו לי את **הכורתים בריתי עלי זבח**, המתנים שע"י הזבחים שמביאים הם כורתים עמי ברית בל אעשה להם רעה ועי"כ אאהב אותם: (ו) **ויגידו**, ואז **יגידו השמים צדקו** שהגם שבארץ תועים וחושבים כי ירצה ה' באלפי אילים, בשמים שם אין אכילה ושתיה שם יגידו צדקו בדין זה, **כי אלהים שופט הוא**, הוא ישפוט משפט ההפכים האלה, והשמים יבררו כי צדיק הוא במשפטו, **סלה** סיום הקריאה. עתה יחל הוכיח: (ז) **שמעה עמי ואדברה** אדבר לך דבר זה מצד השכל, **שמעה ישראל ואעידה בך** בהתראה ובעידים עוים, **כי אלהים אלהיך אנכי**, עד מ"ש ואדברה **אלהים אנכי**, ופ"ש שתרצה בזבחים

באור המלות

(א) אל אלהים. שופט השופטים. ויקרא, מענין הזמנה: (ז) אדברה, ואעידה. עי' ירמיה (ו' י'), ומבואר שעמי מציין מדרגה יותר מן ישראל, כמ"ש ישעיה (א' ד'), ועי"כ יחס הערת השכל אל שם עמי, ויעוד העונש אל ישראל.

אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ אָנֹכִי׃ ח לֹא עַל־זְבָחֶיךָ אוֹכִיחֶךָ וְעוֹלֹתֶיךָ לְנֶגְדִּי תָמִיד׃ ט לֹא־אֶקַּח מִבֵּיתְךָ פָר מִמִּכְלְאֹתֶיךָ עַתּוּדִים׃ י כִּי־לִי כָל־חַיְתוֹ־יָעַר בְּהֵמוֹת בְּהַרְרֵי־אָלֶף׃ יא יָדַעְתִּי כָּל־עוֹף הָרִים וְזִיז שָׂדַי עִמָּדִי׃ יב אִם־אֶרְעַב לֹא־אֹמַר לָךְ כִּי־לִי תֵבֵל וּמְלֹאָהּ׃ יג הַאוֹכַל בְּשַׂר אַבִּירִים וְדַם עַתּוּדִים אֶשְׁתֶּה׃ יד זְבַח לֵאלֹהִים תּוֹדָה וְשַׁלֵּם לְעֶלְיוֹן נְדָרֶיךָ׃ טו וּקְרָאֵנִי בְּיוֹם צָרָה אֲחַלֶּצְךָ

ת"א כי לי וגו'. מנחות קי: ידעת וגו'. שם: אם ארעב. שם: האוכל בשר. עקרים פכ"א: ותכבדני
ע"ש (ח) א"ר כח: (ט) שם: (י) שם במד"ר כא פסיקתא עז תנ' תצוה פנחס: (יא) ויק"ר כב ספרי פנחס א"ר כח
(יב) במד"ר כא פסיקתא עז ספרי שם א"ר כח: (יג) ויק"ר ד תנ' תצוה א"ר כח: (יד) א"ר כח:

רש"י

(ח) לא על זבחיך אוכיחך. אם אינך מביא לי זבחים, ולא נגדי עולתיך תמיד, אינן שם עיני ולבי על כך: (ט) לא אקח מביתך פר. לא שלך הם אלא שלי: ממכלאותיך. הוא דיר הצאן כמו גזר ממכלה צאן (סוף חבקוק) פאר"ק בלעז: (י) בהמות בהררי אלף. הוא שור המתוקן לסעודת העתיד שהוא רועה אלף הרים ליום וכל יום ויום הם צומחים, (וי"מ דלף הרים או אלף פרסאות או שם אלף הרים). ויש מפרשים שהוא כמו שגר אלפיך כלומר הרים מלאים בקר בעבור שהזכיר לא אקח מביתך פר: (יא) וזיז שדי עמדי. למש השדה זז על שם שהם זזים ממקום למקום אשמבג"ש בלעז: עמדי. אני יודע את כולם: (יג) האוכל בשר אבירים. לא אמרתי לך להביא זבח שאני צריך לאכילה אלא נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: (יד) זבח לאלהים תודה. התודה על מעשיך ושוב אלי זהו זבח שאני חפץ בו, ואחר כך שלם לעליון נדריך כי אז יתקבלו

מצודת ציון

ענין התרחה שדרכם להיות בעדים: (ט) ממכלאותיך. מל' בית הכלא והוא גדרות הצאן: (י) אלף. מנין מרובה אחז הכתוב: (יא) וזיז שדי. ר"ל הזז ממקום למקום וכן חיז שדי ירעה (לקמן פ'): (יג) אבירים. חזקים: (טו) אחלצך.

מצודת דוד

את דברי: ישראל. אתה ישראל שמע ואתרה בך: אלהים אלהיך אנכי. ועליך לשמוע דברי: (ח) לא על זבחיך. לא אוכיח אותך על המנעך להקריב זבחים ולא אוכיח אותך שיהא תמיד לנגדי עולותיך כי אין חפצי בהם כי טוב אשר לא תדור: (ט) לא אקח. לא צויתי לקחת מביתך פר להקריב לפני: ממכלאותיך. מוסב על לא אקח: (י) כל חיתו יער. עם שאינם בידך הלא המה בידי: בהמות בהררי אלף. הבהמות המצויות בהרבוי ההרים ולא ידעתם ורז"ל אמרו שהוא שור הבר יאמר וכמ"ש הנה בהמות אשר עשיתי עמך (איוב מ') והוא ניזון בכל יום במרעה אלף הרים: (יא) ידעתי. מה שאינם ידועים לך: חיז שדי. הבריות הזזים ממקום למקום ע"פ השדה המה עמדי וברשותי: (יב) לא אומר לך. להאכיל אותי לשבור הרעבון והיא מל' מליצה: ומלואה. הבריות הממלאים את העולם: (יג) האוכל. וכי אני אוכל בשר בהמות חזקות ושמנות וכי אשתה דם עתודים ומה לי א"כ בהבאת הקרבנות: (יד) זבח וגו'. הזבח המקובל לאלהים הוא מה שמתודה על פשעיו בעת הבאתו כי אז יעורר לבו לחשוב שבעבור פשעיו היה הוא ראוי למות והביא נפש תחת נפש: ושלם. אם נדרת מה שלם לה' אבל טוב אשר לא תדור: (טו) וקראני. ואשר כן

באור המלות

אלהיך, כינוי מציין ההשגחה המיוחדת (עמ"ש סתו"ס אחרי סי' ק"ג): (ט) ממכלאתיך. כמו גזר ממכלה צאן, והא' והה' מתחלפים (כמ"ש ישעיה ע"ז ז'): (יא) וזיז. חיות קטנות

תפלות דוד — באור הענין

שזה נגד האלהות, ונגד מ"ש ואעידה בך כי אלהיך אנכי, דייק ושופטך להעניש ע"ז: (ח) לא, התוכחה לא יהיה על זבחיך על מה שאינך מביא זבחים לפני (כמו שאתה חושב שזה חטא גדול), כי הלא עולותיך לנגדי תמיד, שאתה מתמיד בהבאת העולות, אולם למה לי העולות האלה, הלא. (ט) לא אקח מביתך פר, וכי צריך אני דוקא אל הפר הנמצא בביתך, ואל העתודים הנמצאים במכלאותיך, הלא אם הייתי צריך אל אכילה, הלא יש. (י) לי כל חיתו יער, שהם פונים מן הפר ומצויים בהפקר, ואם תחשוב שרוצה אני דוקא בשר בהמה יש לי בהמות בהררי אלף, וגם ידעתי כל עוף הרים, ואף זיז שדי שהוא הבעל חיים היותר קטן בבריאה הוא עמדי והכל תחת השגחתי, וא"כ. (יב—יד) אם, שיעור הכתוב אם ארעב לא אומר לך זבח לאלהים תודה, שגם אם יצויר שארעב לא אצטרך לאמר לך שאתה תזבח לאלהים תודה ושתשלם לעליון נדריך כדי שיהיה לי מה לאכול, (ומ"ש כי לי תבל ומלואה הוא מאמר מוסגר, אחר שלי תבל ומלואה ולא אצטרך לשאול דבר מאחרים, וגם האוכל בשר אבירים, הלא באמת אין אכילה לפני, אך גם לפי דעתך שיצויר שארעב לא אצטרך אליך (אחר שהכל שלי) לאמר לך זבח לאלהים תודה), ושבעבור זה שתתן לי לאכול. (טו) תקראני ביום צרה ואחלצך ממנה ואתה תכבדני ותביא לי זבחים אחרים

וּתְכַבְּדֵנִי׃ טז וְלָרָשָׁע ׀ אָמַר אֱלֹהִים מַה־לְּךָ לְסַפֵּר חֻקָּי וַתִּשָּׂא
בְרִיתִי עֲלֵי־פִיךָ׃ יז וְאַתָּה שָׂנֵאתָ מוּסָר וַתַּשְׁלֵךְ דְּבָרַי אַחֲרֶיךָ׃
יח אִם־רָאִיתָ גַנָּב וַתִּרֶץ עִמּוֹ וְעִם מְנָאֲפִים חֶלְקֶךָ׃ יט פִּיךָ שָׁלַחְתָּ
בְרָעָה וּלְשׁוֹנְךָ תַּצְמִיד מִרְמָה׃ כ תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְדַבֵּר בְּבֶן־אִמְּךָ
תִּתֶּן־דֹּפִי׃ כא אֵלֶּה עָשִׂיתָ ׀ וְהֶחֱרַשְׁתִּי דִּמִּיתָ הֱיוֹת־אֶהְיֶה כָמוֹךָ
אוכיחך

ת״א ולרשע אמר. סוכה נה חגיגה טו סנהדרין קז:
ע״ש (טז) ויק״ר טו במד״ר יב ירו׳ פיאה א א: (יח) במד״ר יב: (כ) דב״ר ו ספרי שלח: (כא) ב״ר נג דב״ר א מכילתא בשלח ספרי שלח:

רש״י

לרצון: (טו) ותכבדני. שזה הוא כבודי שאושיע את הבוטחים בי: (טז) ותשא בריתי. תורתי: (יח) ותרץ עמו. נתרצית ללכת עמו: (יט) תצמיד מרמה. תרגיל אצלך רמיה לדבר רעה. תצמיד אגוט״א בלעז כמו (במדבר י״ט) צמיד פתיל (סא״א): (כ) תשב. במושב לצים: בבן אמך. שאין לך דין וריב עמו שאינו יורש עמך: דפי. דבר גנאי לדחותו ל׳ יהדפנו: (כא) דמית. סבור אתה שאהיה כמוך להתרצות במעשיך הרעים

מצודת דוד

מעשה או כשתקרא אלי בעת צרה אוציאך ממנה ואתה תספר כבודי ברבים על התשועה הבאה לך ממני: (טז) ולרשע. אבל לרשע שאינו מתודה על פשעיו בעת הבאת הקרבן ולא שב מהם אליו יאמר אלהים מה לך לספר חוקי ר״ל לעשות מצותי מבלי כוונה כלב כאשר יספר האדם ספורי דברים מבלי כוונה מכוונת: ותשא בריתי. את דברי התורה הנתונה בברית תשא לה על פיך לדבר בהם מן השפה ולחוץ וכלא לב תדבר: (יז) ואתה. הלא בלב אתה שונא המוסר והשלכת דברי אחרי גויך כדרך שמשליך האדם דבר אשר לא יחפוץ לראותו: (יח) ותרץ עמו. להתחבר אליו: חלקך. בחרת חלקך ללכת עם מנאפים: (יט) ברעה. לדבר הרע בעיני ה׳: תצמיד. תחבר עם המרמה כי לא נפרדה המרמה מלשונך: (כ) תשב. כאשר תשב בין אנשים תדבר דופי אף באחיך ואפי׳ בבן אמך שהוא ודאי אחיך: (כא) והחרשתי. מלהפרע לך על כל אלה ולזה תדמה ותחשוב אשר אני כמוך לאהוב את הרע: אוכיחך. אבל דע אשר אתוכח עמך ואערוך לפניך את מעשיך ועל כולם תקבל גמול

מצודת ציון

אוציאך: (יח) ותרץ. מל׳ ריצה ורדיפה: (יט) תצמיד. ענין חבור כמו צמיד פתיל (במדבר י״ט): (כ) דפי. דברי גנות: (כא) והחרשתי. ושתקתי: דמית. מל׳ דמיון ומחשבה:

תפלות דוד

באור הענין

אחרים בעבור זה, כמי שהוא רעב ומבקש שיתנו לו לאכול ובעבור זה מחייב לעזור להמאכיל אותו, ולהיות מוכן למלאת רצונו תמיד כדי שישביע תמיד רעבונו? : (טז) ולרשע עפ״ז יאמר אלהים אל הרשע החושב שיפחד את ה׳ בקרבנותיו שמרבה להביא, מה לך לספר חקי, הנה ה׳ צוה חקים שהם מצות שאין להם טעם כמו מצות הקרבנות, ומצות שכליות שטעמם ידוע כמו על הגניבה והניאוף וגה״ר ואמירת דבה וכדומה, ואתה המרשיע במצות השכליות תספר חקי במה שאתה מביא קרבנות שהם חקים, וכזה תשא בריתי עלי פיך, כאלו בעבור זה כרתי אתך ברית לאהבה אותך, כמ״ש כורתי בריתי עלי זבח: (יז) ואתה, והלא אתה שנאת מוסר שהם מצות שהמוסר והשכל מחייבם, ותשלך דברי שדברתי במצות השכליות שהזהיר עליהם בעשרת הדברות השלכת אחריך, כי. (יח) אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים יש לך חלק, ומה תועלת מן החקים אם השלכת אחר גוך המצות העקריות גניבה וניאוף, ובכל זה הגם שאתה עושה עבירות חמורות תלבש לבוש הצביעות והחונף, עפ״י שתתמיד ללכת אל היכל ה׳ להביא קרבנות, עי״כ. (יט) פיך שלחת ברעה לדבר לה״ר על חברך, ולא דברי אמת רק לשונך תצמיד מרמה, שהעבירות שאתה עושה תוציא דבה על חברך, ומפרש. (כ) תשב, אתה שרגלת עם גנבים ומנאפים. כשתשב ותנוח, אז באחיך תדבר תוציא דבה על אחיך שהוא גנב ונאף כאילו אתה ירא ה׳ ויחרה אפך על עוברי עבירה, ולא לבד על אחיך מן האב שיש לך קנאה עליו שהוא חולק עמך בנחלה, כי גם בבן אמך תתן דופי הגם שאינו יורש בנכסי אביך: (כא) אלה עשית, ה׳ אומר אליו למה תוציא דבה של גניבה וניאוף על אחיך שלא עשה הדברים האלה, הלא אתה אלה עשית מה שאתה אומר על אחיך, כי אתה גנבת ונאפת ואנכי החרשתי ולא גליתי לעיניך בקהל הגם שהוא אמת, ואיך תוציא אתה דבה בשקר. דמית, אם תצייר ותדמה בנפשך, היות אהיה כמוך שיהיה אפשריות שאני אהיה כמוך. אם היה אפשר שיהיה טבעי דומה אל טבעך, מגלה מעשים כמוך, הלא לא הייתי צריך להוציא עליך דבת שקר כמו שעשית אתה, רק אוכיחך על מעשיך הרעים

באור המלות

קטנות הזזים בדדה: (יח) ותרץ. ענינו מענין הליכה אף שאינו מהרבו, או מענין רצון שתרצה להיות עמו: (יט) פיך, ולשונך. מבואר בכ״מ שהלשון פנימי יותר מן הפה ומורה גם על דברי מרמה ותוך, שממציא המצאות תבוניות לרמאות. ותצמיד, כמו צמיד פתיל, תחבר מרמה אל הרעה:

אוֹכִיחֲךָ וְאֶעֶרְכָה לְעֵינֶיךָ׃ כב בִּינוּ־נָא זֹאת שֹׁכְחֵי אֱלוֹהַּ פֶּן־אֶטְרֹף וְאֵין מַצִּיל׃ כג זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים׃

נא א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב בְּבוֹא־אֵלָיו נָתָן הַנָּבִיא כַּאֲשֶׁר־בָּא אֶל־בַּת־שָׁבַע׃ ג חָנֵּנִי אֱלֹהִים כְּחַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְשָׁעָי׃ ד הֶרֶבה כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי וּמֵחַטָּאתִי טַהֲרֵנִי׃ ה כִּי־פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד׃ ו לְךָ לְבַדְּךָ ׀ חָטָאתִי וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ

יתיר ה׳ — עשיתי

ת״א חנני אלהים. עקרים פכ״ו: כי פשעי. יומא עו ספר הזוהר פ׳ נח: לך לבדך. סנהדרין קז עקידה שער סג ס׳ הזוהר פרשת משפטים: ע״ש (כב) קה״ר ג ירו׳ פיאה א א: (כג) ויק״ר ט במד״ר ח אדר״ע ח ירו׳ ברכות ב ג אל תנזה אחרי: (ד) מד׳ משלי כב מס׳ שמחות ח: (ה) זהר נח וישב ירו׳ יומא ח ז: (ו) זהר משפטים ספרי ואתחנן א״ר ב:

רש״י

(וי״מ דמית כי אינני יודע הנסתרות): (כג) זבח תודה. המביא לי זבח של תשובה והודאה על עונותיו הוא יכבדנני: ושם דרך. השב אלי (אני) מלמד ושם דרך לחוטאים לשוב אלי אני אראנו בישועתי:

נא (ה) **וחטאתי** נגדי תמיד. מתוך שאני מתחרט ודואג עליה דומה לי כאלו היא לפני תמיד כל שעה: (ו) לך לבדך חטאתי. לפיכך בידך לסלוח, ואף מה שהרעותי לאוריה לא הרעותי

מצודת ציון

אוכיחך. מלשון ויכוח: ואערכה. ענין סדור: (כב) נא. עתה: (כג) ושם. מל׳ שימה:

מצודת דוד

בעוה״ב: (כב) בינו נא זאת. את אשר כל מעשי האדם שמורים הם לעוה״ב: פן אטרוף. לענוש בעוה״ב ואז אין דבר להציל עצמו בו כי אפי׳ התשובה לא תועיל אז: (כג) זבח תודה. השונה קרבן ומתודה עליו ושב מעון הוא מכבד אותי בזה: ושם דרך. המשים דרכו לא יעשה מעשיו בדרך מקרה והזדמנות אבל ישים עיניו ולבו על דרכו להבין הטובה היא אם רעה: בישע אלהים. עם שאמר אראנו וכאלו המקום ידבר אמר בישע אלהים ולא אמר בישעי כי כן דרך המקרא וכן ואל משה אמר עלה אל ה׳ (שמות כ״ד):

נא (ב) בבוא. להוכיחו בדבר ה׳ כשבא אל בת שבע: (ד) הרב. הרבה ומאוד כבסני: (ה) אני אדע. מכיר אני שפשעתי ותוהא אני עליו: נגדי תמיד. לזכור בו, ולדאוג עליו: (ו) לך לבדך. ובידך א״כ למחול מאח״כ אם

באור המלות — תפלות דוד — באור הענין

(ד—ה) פשע, עון, חטאת. באורתי הבדלם בתילת השחר [כלל שס״ג], (וע״ל ל״ב א׳ ה׳, ל״ח י״ט, ס״ב ד׳, הרעים שעשית באמת, **ואערכה לעיניך**, והייתי עורך המעשים לעיניך, באופן שלא היית יכול להכחיש אותם, רק אני מסתיר מעשים רעים שעשית ואתה מגלה מעשים רעים שלא עשה אחיך: (כב) **בינו נא זאת**, הלא אתם **שוכחי אלוה**, שאם לא שכחתם אלהים הייתם מתיראים מה׳ היודע מעשיכם ולא הייתם מרמים בנביעות וחנופה ע״י הבאת קרבנות ודברי פלסתר על אחיכם, והייתם מתיראים ממני **פן אטרף ואין מציל**, בינו נא וזכרו אלהים היודע תעלומות: (כג) **זובח תודה**, מי שירצה לזבוח תודה, אני אומר אליו טוב יותר **שיכבדנני וישים דרך** אחר, ולא ילך בדרך עם גנבים ונואפים, ואז **אראנו בישע אלהים**, לא ע״י הקרבנות בצירוף הדרכים הרעים:

נא (ג) **חנני**, מבאר שראוי שיסלח ה׳ לעונו מצד ג׳ דברים, א] מצד החסד, והוא פעולת החנינה ומתנת חסד חנם, וזה **חנני אלהים כחסדך**, ב] מצד הרחמים בראותו דכאות לב החוטא וכניעתו, וזה **כרוב רחמיך מחה פשעי**, ג] מצד המשפט והיושר, ועז״א. (ד) **הרב**, ושיעור הכתוב **הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני למען תצדק בדברך**, (ומ״ש כי פשעי אני אדע הוא מאמר מוסגר), העון הוא עיות השכל שכופר במצוה או במצוה עליה, והחטא הוא המעשה עצמה, העון הוא כתם הנשאר בנפש, כי הטעות נמצא עדיין בשכל החוטא גם אחר המעשה, ועז״א **בבסני מעוני**, שיכבס את נפשו מן הכתמים שבה, אבל החטא יחוסו עם החוטא אחר המעשה היא רק כטומאה שנגעה בגוף שהחטא טמא אותו, אבל דבר המטמא אינכו עוד אצלו, וצריך טהרה על הטומאה שנגעה בו בעבר, ועז״א **ומחטאתי טהרני**: (ה) **כי פשעי**, נגד מ״ש הרב כבסני מעוני, אמר **כי פשעי אני אדע** ועי״ז סר הכתם מן הנפש אחר שעתה אינו מכחיש עוד את המצוה ויודע שפשע, ונגד מחטאתי טהרני אמר **וחטאתי נגדי תמיד** ששב עליו בתשובה, ובאר שראוי שיסלח על החטא, ודי בתשובה לבד, שאם היה החטא בין אדם לחברו לא היה מועיל התשובה לבד, אבל אנכי. (ו) **לך לבדך חטאתי**, כי לא חטאתי נגד אוריה (לא בהריגתו שהיה מורד במלכות ולא בבת

עָשִׂיתִי לְמַעַן־תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ׃ ז הֵן־בְּעָווֹן חוֹלָלְתִּי וּבְחֵטְא יֶחֱמַתְנִי אִמִּי׃ ח הֵן אֱמֶת חָפַצְתָּ בַטֻּחוֹת וּבְסָתֻם חָכְמָה תוֹדִיעֵנִי׃ ט תְּחַטְּאֵנִי בְאֵזוֹב וְאֶטְהָר תְּכַבְּסֵנִי וּמִשֶּׁלֶג אַלְבִּין

תשמיעני

ת"א הן בעון וגו'. מדה לא עקידה שער סג: הן אמת. עקרים פע"ז: תחטאני באזוב. סנהדרין קז חולין מ נדה לא:
ע"ש (ז) ויק"ר יד במד"ר י: (ח) במד"ר י:

רש"י

אלא לך שהזהרת על הדבר: למען תצדק בדברך. כ"ו במגהגך (סא"א) כח היה לי להתגבר על יצרי אלא שלא יאמרו העבד נצח את רבו שאמרתי לפניך בחנני ונסני (לעיל כ"ו) ובחנתני ולא נמצאתי שלם כדי שתצדק אתה ולא אני, ד"א למען תצדק בדברך אם תמחול לי תצדק בדינך לנגח כל הרשעים שאינם שבים שלא יוכלו לומר אנו עשינו תשובה לא הועלנו: (ז) הן בעון חוללתי. ואיך לא אחטא ועיקר יצירתי ע"י תשמיש הוא שכמה עונות באים על ידו, ד"א עיקר יצירתי מזכר ונקבה מלאי עון. יש מדרשים למקרא זה ואינם מתיישבים לפי ענין המדובר במזמור: יחמתני. ל' חמימות כמו (בראשית ל') ויחמנה בבואן לשתות (סא"א): (ח) הן אמת חפצת. והריני מודה על האמת כי חטאתי: בטוחות. אלו כליות שהן חלקות, ומנחם חברו עם כמטחוי קשת (בראשית כ"א) וכן מי שת בטוחות חכמה (איוב ל"ח) ופתרונם ל' משך כי כאשר יש לקשת משך כן יש משך לדעת (סא"א): ובסתום הכמה תודיעני. ובלב שהוא סתום הודעתני חכמה להתודות: (ט) תחטאני באזוב.

מצודת דוד

זה כחטא לאדם: בעיניך. כפל הדבר במ"ש: למען וגו'. התהלה נעשית למען תהיה לדק בדברך שאמרת שלא אעמוד בנסיון כזה וכמ"ש רז"ל: תזכה וגו'. מוסב על מלת למען באומר ועתה מחול לי למען תהיה זכאי בשפטך את הרשעים במתאוים לשוב על כי יראו שמחלת לי בתשובה: (ז) הן בעון חוללתי. כי אח"ל שדוד היה בן תמורה כי אביו חשב שבא על שפחתו ובא על אשתו ולזה אמר הנה נבראתי בעון ולזה מאד גבר בי היצה"ר להחטיאני בדבר העון אשר הוא מעין העון אשר נבראתי בו: ובחטא יחמתני אמי. כשנתחממה אמי כשנתעברה ממני היה בחטא וכפל הדבר במ"ש: (ח) הן אמת. הלא חפץ אתה להיות נשרש האמת אף במחשבות הכליות וא"כ לא יפה עשה אני במחשבתו עם כי לא הטא בפועל: ובסתום. בהכליות הסתומים הודעתני חכמה, ר"ל כמוני כמוה כל האדם תלויה החכמה בהכליות ולזה רע מאוד מחשבה רעה כי היא נעשה בכליות מקום נביעת החכמה ולפי גודל החטא הגדיל בי היצה"ר: (ט) תחטאני. לזה הסר חטאי כמו שמסירין הטומאה עם הזאת האזוב ואהיה טהור מטומאת החטא: תכבסני. ר"ל מחול לי לגל ישאר רושם עון ואהיה לבן יותר מן השלג מבלי

מצודת ציון

נא (ז) חוללתי. נבראתי כמו ואל שרה תחוללכם (ישעיה נ"א): יחמתני. מל' חמימה: (ח) בטוחות. בכליות הטוחות ומכוסות בחלב וכן מי שת בטוחות חכמה (איוב ל"ח): (ט) תחטאני. תסיר חטאי וכן וככל תבואתי תשרש (שם ל"א) ור"ל תסיר השורש: באזוב. שם עשב מה:

באור הענין

שגם כי מגורשת היתה וכמ"ש בהלך (ש"ב י"א) והיה החטא רק לך לבד, וגם בחטא נגד ה' אם נעשה בגלוי אין מועיל תשובה מפני שהיה חילול השם שאינו נמחל, אבל אני רק הרע בעיניך עשיתי, כי היה המעשה בצנעה, למען שב למעלה וא"כ הרב כבסני מעוני למען תצדק בדברך והנהגתך, שאם לא תמחול יאמרו שאיך נוהג בצדק ובמשפט: (ז) הן, מבאר איך מחויב הוא מצד המשפט להעביר פשע, כי האדם בטבעו מוכן בין אל העון שהוא עוות השכל, כי מצד ששכלו כלוא בחומר קל הוא שיטעה בדברים העיוניים, ועז"א הן בעון חוללתי היינו שטבע יצירתי מחייב את העון שהוא עוות השכל, וכן הוא מוכן אל החטא שהוא מצד התאוה, כי בחטא יחמתני אמי, בעת החימום שנולד על ידי תאות המשגל נשאר בו טבע התאוה, שעל ידי זה עלול אל החטא שהוא מצד התאוה: (ח) הן אמת, שהגם שה' נטע באדם כחות שעל ידם ינצל בין מן העון בין מן החטא, כי נגד עוות השכל נטע בו כח התבונה שבו יגיע אל האמת בדברים העיוניים, ונגד תגבורת התאוה נטע בנפש כחות נושאי החכמה, שכבר בארנו בס' משלי שהחכמה היא ההנהגה בדברים שיפול עליהם טוב ורע, ונגדו הוא החטא, והבינה הוא בדברים שיפול עליהם שם אמת ושקר ונגדו הוא העון ובנפש היא מוכנת לקבל ציורי החכמה שעי"ז ינצל מהטא, ע"ז משיב שכח הבינה שבו ישיג האמת בדברים העיוניים הוא נכפן מאד וטוח עליו טיח החומר עד שלא בקל יתגלה אל האדם ויתראה אליו, וז"ש הן אמת אשר חפצת שתשיג את האמת בעיון, הוא טח בטוחות החומר, ומכוסה סביב בטיט עב מאד, וכן החכמה שזה לא יושג אל האדם מעצמו רק ע"י הודעה מה' (כמ"ש בס' הנ"ל), ועז"א חכמה תודיעני, החכמה הזאת היא בסתום, סתומה בעומק הנפש, ולא בקל ידלה האדם ממימי העמוקים וע"כ יכשל בקל בחטא: (ט) תחטאני, לומר עוד טעם שראוי שימחל עונו והטאתו מצד שכבר סבל יסורים כנגדו וכופר בנגעים עונו ונטהר ע"י אזוב כדין המצורע ומצייר שבזה ראוי שימצא

תפלות דוד

באור המלות

פ"ט ל"ג, קי"ג י', ק"ז י"ז): (ו) תצדק בדברך, תזכה בשפטך. הצדק הוא בפני העולם והזכות הוא בפני עצמו, כמ"ש איוב (כ"ה ד' וכב"מ), ר"ל תצדק בהנהגה בפני העולם ותזכה גם בפני עצמך בשפטך: (ח—ט) אמת, חכמה. כבר התבאר

י תַּשְׁמִיעֵנִי שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה תָּגֵלְנָה עֲצָמוֹת דִּכִּיתָ: יא הַסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵחֲטָאָי וְכָל־עֲוֺנֹתַי מְחֵה: יב לֵב טָהוֹר בְּרָא־לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי: יג אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל־תִּקַּח ממני

ת"א לב טהור, סוכה נב ספר הזוהר פרשת וישב:
ע"ש (יב) זכר כרתבית אדר"ע ל מדרש משלי ב כב:

רש"י

כמי שמטהר המצורע וטמא מת: (י) תשמיעני ששון ושמחה. סליחת החטא: עצמות דכית. שנכנעסת עלי: (יב) לב טהור ברא לי אלהים. שלא אכשל עוד: (יג) ורוח קדשך אל תקח ממני. שלא יהא רוה"ק מרוחק ממני

מצודת דוד

רושם עון כלל: (י) תשמיעני ששון ושמחה. השמיעני סלחתי ויהיו לי שמחה וששון ואז תגלנה העצמות אשר דכית כדבר בנבואה הקשה הבאה אלי: (יא) הסתר פניך. לבל יעמדו מול פניך לקטרג בי: (יב) לב טהור. לבל אחטא עוד: ורוח נכון. רוח ישר וכפל הדבר כמ"ש: (יג) אל תשליכני. למאס בי ולעזבני אל המקרים: ורוח קדשך. רוה"ק אשר בי אל:

תפלות דוד

באור המלות

בפי' משלי בארוך שם חכמה נופל על כל הדברים שיפול עליהם טוב ורע, ובינה נופל על הדברים שיפול עליהם שם אמת ושקר, שהחכמה היא נהוגה מאלהים ומקובלת, והבינה יוציא האדם מדעתו, גם התבאר שם שחטא הוא הנלאה מחקי החכמה והעון הוא המעוה נגד הבינה: (י) ששון ושמחה תגלנה. שמחה וגיל ענינם הם בלב, והששון הוא הוראת החיצונים שיעשו להוראת השמחה, וההבדל בין שמחה וגיל שהגיל הוא תמיד על דבר חדש כמו מציאה בשורה טובה ודומיהם (ויתבאר בספר זה י"ד ז', ע"ז ט', כ"א ב', ל"א ח', ל"ב י"א, ל"ה ט', מ' י"ז, מ"ג ד', מ"ח י"ב, ס"ח ד' י"ד, צ"ו י"א, נ"ז א' ח', קי"ח כ"ד, קמ"ט ב'): (יב) לב,

באור הענין

בין הטהרה מן החטא ובין הכיבוס מן העון (כנ"ל פסוק ד'), ומצייר שהאזוב שבו יטהר המצורע יועיל אל הסרת החטא, כמ"ש **תחטאני באזוב ואטהר**, שטהרה הוא מן החטא, כמ"ש מחטאתי טהרני, כי האזוב יצייר הכנעת החומר והשפלתו בל יוסיף עוד להתאוות ולהתגאות, והנגע עצמו הוא ציור העון, שהעון שהוא עוות המחשבה שהיא הנגע הפנימית והכתם הדבוק בנפש בוקע דרך עור הבשר, כמ"ש והצרוע אשר בו הנגע, והנה כתם הנגע היא בהרת שדינה שהיא עזה כשלג כמבואר בנגעים, ואם אחר ההסגר כולו הפך לבן טהור הוא, שאז אינו כתם רק מראה הבשר בכללו, ומצייר כאילו פשתה הנגע על כולו, וזה היה **הכיבוס** מן הכתם, כי **משלג אלבין** שנעשיתי כולו לבן כשלג, ר"ל שהיסורים והגדלת הנגע על כל בשרו זה היה הכיבוס מעונו וטהרת נגעו: (י) **תשמיעני**, מצייר כאלו ע"י נגעו הורס בנין גופו ועתה יבנה כולו מחדש, ונגד **תחטאני באזוב ואטהר** אמר **תשמיעני ששון ושמחה**, כי בצרעתו ישב חוץ למחנה בגדיו פרומים וזה הפך הששון, שמורה על הסימנים החיצונים שיעשו להוראת השמחה, וכן טמא טמא יקרא שהוא הפך השמחה בלב, ועתה יהיה לו ששון בגלוי ושמחה בלב, ונגד **תכבסני** שהוא הסרת המכאוב והנגע, אמר **תגלנה עצמות דכית**, שיגילו העצמות המדוכאים בנגע ומכאוב ועתה ימצא גילה פתאומית ע"י הרפואה: (יא) **הסתר**, עתה יסדר איך יבנהו ה' בנין חדש, א] שיסירו חטאיו ועונותיו הקודמים, והנה החטאים שהם במעשה אין להם מציאות בנפש רק חוץ לנפש, כי החטאים עומדים בפ"ע מופרדים מן העושאם, כמו שכל מעשה אחר העשותה אין לה עוד קישור עם העושה רק מה שהוא היה סבתה, וצריך **שה' יסתיר פניו** מהם מן המעשים שעומדים נכח ה', והעונות שהם במחשבה אין להם מציאות בפ"ע רק שנפש האדם דומה להם כנייר שהם כתובים עליו וחרותים על לוחותיה, בקש **כל עונותי מחה**, שימחה אותם ה' מן לוח נפשו, ולא ימצאו שם: (יב) **לב טהור**, החטא בא ע"י התאוה שהיא מצד החומר, והעון בא ע"י עוות השכל או הרוח שהוא המעלה ציורים אל הלב ויעלה ציורים רעים נוטים לרוע, והבלתי חוטא י"ל לב טהור, והבלתי מעוה י"ל רוח נכון, רצוני שהלב מציין הכלי החיצוני החומריי שבו ישכון הרוח שהוא הכח הפנימי הנפשיי, וטהרת הלב הוא שהחומר אין לו נטיה ותאוה אל הרע, והרוח הנכון יציין שהרוח הפנימי יעלה רק ציורי אמת וטוב על פני הנפש, והפוכם לב טמא ורוח מעוות, והנה הלב ה לא טהור יהיה בתולדה, לא כן הרוח הבלתי נכון, רצוני, שהחומר בתולדתו י"ל נטיה אל התאוה, עד שאם ירצה ה' לתקנו שלא יתאוה אל הרע צריך בריאה חדשה, ועז"א **לב טהור ברא לי אלהים**, שיברא לבו בריאה חדשה שלא יתאוה עוד לרע, אבל הרוח אינו מעות מתולדתו, כי הנפש מצד עצמה והתחלתה מוכנת שתצייר רק אמתיות וטוב עד שעוות הרוח נולד אצל האדם אחר כך, ואין צריך רק שיחדש ה' בקרבו רוח נכון כמו שהיתה הנפש בתחלתה, ועל זה אמר **ורוח נכון חדש בקרבי**: (יג) **אל תשליכני**, מבקש עוד שאחר שיברא לו ה' לב חדש בל ישוב עוד לכסלה וגם

ממני: יד השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני: טו אלמדה פשעים דרכיך וחטאים אליך ישובו: טז הצילני מדמים ׀ אלהים אלהי תשועתי תרנן לשוני צדקתך: יז אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך: יח כי ׀ לא־תחפץ זבח ואתנה עולה לא תרצה:

ת"א השיבה לי. יומא כג: ורוח נדיבה. עקרים פכ"ח: אלמדה וגו'. סנהדרין קז: זבחי

ע"ש (יד) תנ' הלא: (טו) זכר מפשעים: (טז) ש"ל אדר"נ ז מד"ש כה ל: (יז) זהר בראשית לו פנחס ת"ז הקד' י ית יח לא ע שאילתא נדה ח:

רש"י

(סא"ה): (יד) השיבה לי ששון ישעך. רוח הקודש שנסתלק מעלי: נדיבה. לשון נדיבות וקלינות: (טו) אלמדה פשעים דרכיך. וממני ילמדו וישובו אם יראו שנסלח לי: (טז) הצילני מדמים. שלא אמות בחרב על עונשו של אוריה שהרגתי: (יז) ה' שפתי תפתח. מחול לי ויהיה לי פתחון פה להגיד תהלתך: (יח) כי לא תחפץ

מצודת דוד

(יד) השיבה. שלא לי ששון ישועה כמאז: תסמכני. סמוך אותי ברצון אהבה במתן כמשפט לאוהבי ה': (טו) אלמדה. אז אוכל ללמד את דרכיך את הפושעים ולהזהירם על התשובה ולומר להם ראו מה עלתה בי ע"י התשובה: אליך ישובו. ע"י דברי אלה ידעתי כי ישובו: (טז) מדמים. שלא יושפך דמי בגמול עון הזה ואז תרנן לשוני הצדקה שעשית עמדי: (יז) תפתח. כמה שתמחול לי תפתח פי להגיד תהלתך לרבים ולהעיר להם

מצודת ציון

(י) דכית. ענין כתיתה: (יד) נדיבה. מל' נדיב שהוא נותן מתן: (יח) ואתנה. מל' אתנן ומתן:

תפלות דוד

באור המלות

רוח. עמ"ש יחזקאל (י"א י"ט, ל"ו כ"ו): (יז) שפתי, ופי, השפה חיצונית נגד הפה כמ"ש בכ"מ: (יח) לא תחפוץ, לא תרצה. ההבדל בין חפץ ובין רצון בארתי בס' התו"כ (ויקרא סי' ל"א), שהרצון היא תכונה מחשביית, והחפץ היא תכונה

באור הענין

יסור מן הדבקות עם המקום, והדבקות הזה הוא מפני לדדים, הא' הוא מה שהאדם הוא אצל ה', והב' הוא מה שה' הוא אצל האדם, מצד שהצדיק הוא אצל ה' וקשור בידיעתו הוא מושגח ונושע מכל פגעי הזמן, כי אינו תחת הטבע רק תחת ההשגחה, ועל צד זה בקש **אל תשליכני מלפניך**, ומצד שרוח ה' שוא אצל האדם תנהלהו בדרכי השגת האמתיות ותעזרהו אל שלמות נפשו, וע"ז בקש **ורוח קדשך אל תקח ממני**, ומפרש נגד מ"ש אל תשליכני מלפניך וע"כ. (יד) **השיבה לי ששון ישעך**, שע"ז אהיה מושגח מאתך ונושע מכל פגעי הזמן, ונגד מ"ש ורוח קדשך אל תקח ממני, מפרש **ורוח נדיבה תסמכני**, שע"ז תסמכני הרוח נדיבה בדרכי השלמות: (טו) **אלמדה פושעים**, ע"כ אלמדם לשוב בתשובה, והנה **הפושעים** שהוא החוטאים מחמת מרד לא מצד התאוה, שהם יחשבו לרוב שדרכי ה' והנהגתו לא טובים וימרדו בו, **אלמדה אותם את דרכיך** שהם מלאים טוב וחסד, וע"כ ישובו בתשובה, **והחטאים** שהם מצד התאוה, להם א"צ לימוד, כי סבת החטא אינו מחמת חסרון ידיעה, רק שע"י שיראו שאני גובר על תאותי ושבתי בתשובה הגם שטבעי היה נוטה אל התאוה, כן גם הם יכניעו תאותם וישובו אליך, וזה מקביל נגד מ"ש אל תשליכני מלפניך ובזה אלמדה פושעים דרכיך, שיראו שאתה מרחם ושופט צדק, ונגד מ"ש ורוח קדשך אל תקח ממני ובזה חטאים אליך ישובו, בעזרת רוח נדיבה שהוא רוח הקודש אשר יסמכם נגד התאוה ויצר מעללי לב: (טז) **הצילני**, אולם בקש נגד מ"ש לו הנביא ואת הכבשה ישלם ארבעתים **שיצילהו ה' מדמים** ובזה **תרנן לשוני צדקתך**, והנה הלשון מציין הדבור הפנימי, והפה והשפה מציינים הדבור החיצוני, והצדקה תציין צדקת ה' בעצמו, והתהלה תציין מה שיהללוהו בקהל עם ויפרסמו מעשיו שע"כ יהולל שהוא עושה צדקה, ואמר שבזה שתצילני מדמים אכיר את צדקתך בבינתי, שאיך מתנהג כפי מדת המשפט (שלפיהו ראוי שאת הכבשה ישלם ארבעתים) רק כפי הצדקה העליונה הגדלת מדרכי המשפט האנושיי, (שזה ההבדל בין צדקה ומשפט), ועל זה אמר **שלשוני** היינו דבורי הפנימי רוח בינתי **תרנן צדקתך**, ואח"כ. (יז) **ה' שפתי תפתח**, היא השפה החיצוני שבה יודיע דבריו לאחרים, **ופי יגיד תהלתך** גם לאחרים, והוא. (יח) **כי לא תחפץ זבח**, שאיך אתן בכורי פשעי ופרי בטני חטאת נפשי, אחר שלא תחפוץ גם זבח של בהמה, וכ"ש זבחי אדם, וכבר התבאר אצלי שיש הבדל בין **חפץ** ובין **רצון**, החפץ הוא ענין נפשי, שתאותו ונטיית נפשו חפץ בדבר מצד הערב או המועיל, והרצון הוא ענין מחשביי, שהדבר נרצה אצלו מצד הטוב, והנה הזבח של שלמים שלא באה על חטא הם נרצים לפניו, הגם שאינו חפץ בהם, כי א"צ לו בעבור עצמם כי לא יאכל בשר וע"כ אינו חפץ בהם, ומ"מ הם נרצים לו, שע"י יכיר האדם את בוראו, והם עושים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים כמ"ש חז"ל, וע"כ אמר **כי לא תחפץ זבח**, אמנם **העולה** שהיא באה לכפר על עשה ול"ת

יט זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה לֵב־נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה׃ כ הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ כא אָז תַּחְפֹּץ זִבְחֵי־צֶדֶק עוֹלָה וְכָלִיל אָז יַעֲלוּ עַל־מִזְבַּחֲךָ פָרִים׃

נב א לַמְנַצֵּחַ מַשְׂכִּיל לְדָוִד׃ ב בְּבוֹא ׀ דּוֹאֵג הָאֲדֹמִי וַיַּגֵּד לְשָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ בָּא דָוִד אֶל־בֵּית אֲחִימֶלֶךְ׃ ג מַה־תִּתְהַלֵּל בְּרָעָה הַגִּבּוֹר

ע"ש (יט) ויק"ר ז במד"ר יג קה"ר א אדר"נ ח ל זהר מקץ בשלח ויקרא תזריע פנחס מכילתא יתרו ז"ח כה א"ר יח: (כ) במד"ר יג: (כא) שם ויק"ר ז זהר משפטים תנ' לו אחרי: (א) אגב"ר ג: (ב) דב"ר ה א"ר יח: (ג) ויק"ר ס זהר בראשית חיי ז"ח מח:

רש"י

זבח. שאין זבח חטאת בא על המזיד: ואתנה. שאם תחפוץ אתנהו לך: (כ) היטיבה. לבנות בית מקדש בתוכה בימי שלמה בני:

נב (ג) **מה** תתהלל ברעה הגבור. למה תתהלל ותתפאר ברעה שאתה עושה אתה הגבור בתורה: חסד אל כל היום. להציל את הנרדף על ידך, ד"א חסד אל כל היום אילו לא נתן לי אחימלך לחם

מצודת ציון

(כא) וכליל. היא מנחת כהן שנ' כל כליל תהיה (ויקרא ו'):

נב (ג) האדומי. מתגורר היה באדום:

(א) משכיל. בו ישכיל את העם להזהר מלה"ר: (ג) הגבור. אתה דואג הגבור בתורה מה תשבח

מצודת דוד

על התשובה: (יח) כי לא תחפוץ. אין עיקר חפצך בזבח ומתן לפי שכולו נשרף: (יט) זבחי. רוח נשברה הוא הזבח המרוצה ולא תבזה א"ב לבי הנשבר והנדכה: (כ) הטיבה. חזר גם להתפלל על בני הגולה ואמר ראה לבותם הנשברים והטיב ברצונך את ציון שתבנה ותכונן: (כא) אז תחפוץ וגו'. כי אז תמלא הארץ דעה ולא יחטאו עוד להביא חטאות ואשמות ולבד זבחי צדק יזבחו והם שלמים ועולות הבאים בנדבה ומבלי חטא: אז יעלו וגו'. כפל הדבר במ"ש:

באור המלות

נפשיית שנפשו נוטה אל הדבר שגם שלפי שכלו לא ירצה כן, כמו החפץ אל הרע, והתבאר עוד (ב"א ט"ו, לקמן קמ"ז י'): (כ) ציון, ירושלים. עי' כהלכם ישעיה (מ"א כ"ז): חסד

תפלות דוד

באור הענין

הניתק לעשה, לא לבד שאינו **חפץ** גם **לא ירצה אותה** כי היה רוצה יותר שלא יחטא ולא יצטרך לכפרה, שמ"ש ונרצה לו לכפר עליו הוא ריצוי ופיוס אחר שכבר חטא, אבל היה רוצה יותר שלא יחטא ולא יביא עולה: (יט) **זבחי**, כי עקר הזבח שירצה בו אלהים הוא **רוח נשברה**, שישבר האדם את רוחו הפנימי, שהרוח הוא המעלה הציורים על הלב, שלא יצייר עוד ציורים רעים רק ציורי החכמה ויראת ה', וזה יקבל ה' כזבח, וגם **לב נשבר ונדכה**, שהלב הוא הכלי החיצוני שבו שוכן הרוח ומורה על כח המתעורר והיצה"ר וכח המתפעל אשר בנפש לכבשו, אם הלב נשבר ע"י כניעה וצום ועינוי, שעי"כ ישבר הכלי החיצוני של יתאוה תאוה, כמ"ש ולבי חלל בקרבי, גם זה **אלהים לא תבזה**, אבל לא ירצה בקרבנות וכ"ש במיתת נפשות: (כ) **היטיבה**, אמנם הגם שעתה אינו חפץ בקרבנות, בעת **שתיטיב את ציון ע"י רצונך**, ציון מציין מקום המקדש והשכינה ואותה ייטיב ע"י רצונו ע"י שרצונו ישכון שם, לא ע"י חומה בריח ודלתים, **וירושלם** מציין העיר עצמה, מקום מושב ההמון, לה תטיב ע"י **שתבנה חומותיה** החיצונים: (כא) **אז תחפץ זבחי צדק**, שאז לא לבד שתרצה כי גם תחפוץ זבחים, מצד שהם יהיו זבחי צדק, שהשלמים שיביאו לא יורו על הצלחות עוה"ז רק על הצדק, שיביאו להודות לך על שתלמד להם דרכי הצדק ועל שיתמיד הצדק ביניהם, וזה דבר שיחפוץ בו ה' מצד עצמו, וגם שלא לבד שתחפוץ בזבחים, כי תחפוץ גם **עולה וכליל**, שגם הם יורו על הצדק לא על החטא, ובכ"ז גם אז לא תחפוץ שאתן בכורי ופרי בטני מנחה לה', כי רק **פרים יעלו אז על מזבחך**, אבל עתה לא תחפוץ זבח, (וידוע שחטאת ואשמות של יחיד אינם קרבים בבמת צבור):

נב **בא** דוד אל בית אחימלך, כבר בארתי (בפי' שמואל א' כ"ב) שבזה היה תלוי עיקר המלשינות, כי באמת בא דוד אל בית ה' לא אל בית אחימלך, ודואג שמע שדוד אמר שהולך בשליחות המלך, ושהוא רעב שאחזו בולמוס, ושאל לו בחורים דבר סתמי ולא הודיע להכהן עקר שאלתו, באמרו שהמלך צוהו להעלים הדבר, ולא בקש חרב גלית כלל רק חרב סתם, ורק מפני שלא היה בית חרב אחרת לקח חרב גלית, מכ"ז מבואר שהכהן עשה זאת בתום לבבו ובנקיון כפו, ורק דואג שינה הדברים ואמר בא דוד אל בית אחימלך, שמשמע שבא לביתו, וע"ז לא אמר אל בית אחימלך הכהן, כי אמר

הַגִּבּוֹר חֶסֶד אֵל כָּל־הַיּוֹם׃ ד הַוּוֹת תַּחְשֹׁב לְשׁוֹנֶךָ כְּתַעַר מְלֻטָּשׁ עֹשֵׂה רְמִיָּה׃ ה אָהַבְתָּ רָּע מִטּוֹב שֶׁקֶר ׀ מִדַּבֵּר צֶדֶק סֶלָה׃ ו אָהַבְתָּ כָל־דִּבְרֵי־בָלַע לְשׁוֹן מִרְמָה׃ ז גַּם־אֵל יִתָּצְךָ לָנֶצַח יַחְתְּךָ וְיִסָּחֲךָ מֵאֹהֶל וְשֵׁרֶשְׁךָ מֵאֶרֶץ חַיִּים סֶלָה׃ ח וְיִרְאוּ צַדִּיקִים וְיִירָאוּ וְעָלָיו יִשְׂחָקוּ׃ ט הִנֵּה הַגֶּבֶר לֹא־יָשִׂים אֱלֹהִים מָעוּזּוֹ וַיִּבְטַח בְּרֹב עָשְׁרוֹ

יעז

ת"א גם אל. שבועות לו עקידה שער כב: ויראו צדיקים. סנהדרין שם:

ע"ש (ד) מדרש שוח"ט א"ר יח: (ה) א"ר יח: (ו) שם: (ז) שם: (ח) שם:

דגש אחר שורק

רש"י

מדומה אתה שאמות ברעב יש חסד בהקב"ה על ישראל כל היום ואם לא נתן לי הוא יתנו לי אחרים: (ד) מלוטש. מחודד: עשה רמיה. חותך הבשר עם השער: (ז) יתצך. לשון נתיצה: יחתך. לשון שבירה: ויסחך. ויעקרך: ושרשך. ישרש אחריך לעקור כל השרשים, דישרציני"ר בלעז: (ח) ועליו ישחקו. וזה השחוק שיאמרו עליו, הנה זה הגבר אשר לא שם מבטחו בהקדוש ברוך הוא ראו מה עלתה בו: (ט) ישע

מצודת דוד

עתך ברעה שעשית לי בהושבך שמעתה הכל ימנעו מלתת לי לחם ואהיה נלכד ביד שאול: חסד. וכי לא ידעת שחסד אל הוא בכל עת וימצאו לי מרחמים: (ד) תחשב לשונך. לפי שהלשון מגלה מחשבת הלב אמר תחשוב לשונך: עשה רמיה. כחותך הבשר עם השער וכן אתה מגלה לי האכלת לכהני נוב: (ה) מטוב. מלעשות טוב: שקר. מוסב על מלת אהבת לומר אהבת לדבר שקר מלדבר צדק שהוא דבר המתקיים לעולם: (ו) דברי בלע. הם לה"ר הנאמר בבליעה ובחשאי: (ז) גם אל. כמו שעל ידך נתן שאול כהני נוב כן גם הואך יתצך האל: מאהל. מביתך: ושרשך. יעקור שרשך מארץ חיים ועד עולם מבלי חזרה: (ח) ויראו. יוסיפו יראת ה': ועליו. על דואג ילעגו: (ט) הנה הגבר. יאמרו בלעגם הנה זהו הגבר אשר לא שם את אלהים חזקו ובטחונו ראו מה עלתה

מצודת ציון

(ד) הוות. שבר: כתער. כסכין שמגלחין בה: מלוטש. מחודד: (ז) יחתך. מלשון חתוך: ויסחך. ענין הריסה ועקירה כמו

באור הענין — תפלות דוד

שלא בא אליו מלך כהונתו רק מלך שהוא עמו בקושרים, ועל יסוד זה הוציא כל דבתו, שנדמה לשאול שנסיוהו בביתו שלא בפני דואג גלה לו סתרו כי עורת הוא, גם שינה סדר הדברים ממה שהיה (כמו שבארתי שם בשינה בששה דברים את אמתת הענין) ועי"כ נתפסו הכהנים להריגה, עי"ש: (ג) מה,

אתה הגבור! מה תתהלל ברעה שעשית, מה תתהלל בחסד ותפאר אל כל היום, בהילול השם שעשית להרוג את כהני ה': (ד) הוות תחשב לשונך, הלשון שלך השבה מחשבות לעשות הוות ושבר, עד שהיא כתער מלוטש שהיא עושה רמיה, שאחת שיחשוב להסיר בו השער והגזל הותך בו את הבשר, כן אתה פרציא להסיר מכשלה מבית שאול שפכת דם נקים: (ה) אהבת, כי לא תוכל לאמר שעשית באמת והשבת שהאחימלך אשם בדבר, כי למה אהבת את הרע מן הטוב? למה לא ספרת את הטוב? ולמה אהבת את השקר מדבר צדק, למה ספרת שקרים שבא אל ביתו ושאל נער בגלשים, ולמה לא ספרת את הטוב שמעת שאחימלך לא ידע דבר, ושדוד אחזו בולמוס, ויתר הענינים שבארתי בספ' שמואל שם, שבזה לא היה מאשים את הכהנים: (ו) אהבת, לפי דברי חז"ל הגר העמלקי שהגיד לדוד ממיתת שאול ושהוא הרגו, היה דואג האדומי, וכבר בארתי בפירושי (ש"ב א') שבאמת לא הרג דואג את שאול (כמש"ש ש"א לא"ד שאול נפל בעצמו על חרבו) והוא אמר כן שחשב שעי"כ ימצא חן בעיני דוד, ודוד אמר לו דמך בראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מותתי את משיח ה', ר"ל הגם שעתה דברת שקר, עכ"פ אתה חרצת מיתה על עצמך ע"י דברי פיך, ורמז לו, שבל"ז כבר הרג את משיח ה' שהוא אחימלך הכהן הגדול שהיה משוח בשמן המשחה ונהרג ע"י, ח"ש אתה לשון מרמה! אתה אהבת כל דברי בלע, ועי"כ תכשל בלשונך בעצמך: (ז) גם אל יתצך לנצח, הוא מה שנהרג ונתץ בנין גופו, יחתך ויסחך מאהל, הוא איבוד כבודו, שעד עתה היה בין יושבי אהל ה' שהוא בין הסנהדרין כמ"ש חז"ל, ועתה נתן את רשעים קברו, ושרשך מארץ חיים, הוא אבוד נשמתו ושרשו מארץ החיים העליונה, סלה סיום הענין: (ח) ויראו צדיקים, אחר שהיה בזה עונש הנהגיי מדה כנגד מדה, שדואג שהיה השליח של שאול לפגוע בכהני ה' אמר על עצמו עתה שהיה שליח מאתו להרוג את משיח ה' שנית שהוא שאול, ואמר כי אחזני השבץ שהוא חטא הריגת הכהנים לנעשי השבן כקבלת חז"ל, והוא נהרג ע"י דוד שבסבתו הרג את הכהנים, הנה הצדיקים שיראו

זאת

יָעֹז בְּהַוָּתוֹ׃ י וַאֲנִי ׀ כְּזַיִת רַעֲנָן בְּבֵית אֱלֹהִים בָּטַחְתִּי בְחֶסֶד־אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד׃ יא אוֹדְךָ לְעוֹלָם כִּי עָשִׂיתָ וַאֲקַוֶּה שִׁמְךָ כִי־טוֹב נֶגֶד חֲסִידֶיךָ׃

נג א לַמְנַצֵּחַ עַל־מָחֲלַת מַשְׂכִּיל לְדָוִד׃ ב אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים הִשְׁחִיתוּ וְהִתְעִיבוּ עָוֶל אֵין עֹשֵׂה־טוֹב׃ ג אֱלֹהִים מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל־בְּנֵי־אָדָם לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת־אֱלֹהִים׃

ה"א אודך לעולם. ס' הזוהר פ' ויקרא: ע"ש (י) זהר שלח: (יא) זהר ויקרא: (ג) זהר בא: כלו

רש"י

בהותו. מתגבר היה ברשעו: (י) ואני. הנרדף עתה בידך אהיה כזית רענן בבנים ובני בנים בבית הקדוש ברוך הוא: (יא) כי עשית. כשתעשה לי זאת, ולפני הקדוש ברוך הוא אמר מקרא זה:

נג (א) על מחלת. שם כלי שיר. דבר אחר על מחלתן של ישראל כשיחרב הבית, וכבר אמר מזמור אחר דוגמת זה (לעיל י"ד) אמר נבל בלבו אין אלהים וגו' האחד על חורבן בית ראשון וזה על בית שני: (ב) אמר נבל בלבו. זה טיטוס כשגידד את הפרוכת והרבו מטפטף דם אמר הרג את עצמו: (ד) כלו סג.

מצודת ציון

בית גאים יסח (משלי ט"ו): (י) רענן. לח ורטוב:

נג (א) מחלת. שם כלי נגון: (ב) נבל. אדם פחות ונבזה: (ג) השקיף. ענין הבטה בכוונת הלב:

מצודת דוד

כו: יעוז בהותו. היה מחזק עצמו במה שדבר הוות על כהני נוב כי בזה מצא חן בעיני שאול: (י) ואני. אבל אני אהיה נשרש בבית אלהים כזית רענן כי אני בטחתי בחסד אלהים עולם ועד ואינני כדואג: (יא) כי עשית. כאשר שאלתי ואקוה שמך. אשר תעשה עמדי עוד חסד כי הלא טוב אתה נגד חסידך ולזה אקוה אשר גם תיטיב לי בחסדך:

נג (א) משכיל. כאמור בהשכל רב: (ב) אמר נבל. טיטוס המחריב את הבית אמר בלבו אין אלהים הכל לפי המקרה ואמר בלשון עבר כדרך הנבואה במקומות רבות: השחיתו. הוא ועמו השחיתו ועשו עול מעוב ואין בהם מי שיעשה טוב: (ג) השקיף. לראות מעשה העם ההוא: היש משכיל. למחות בדבר: דרש. לדרוש ולחקור את אלהים לדעת

תפלות באור הענין דוד

זאת ייראו מה', בראותם השגחתו ומשפטו, ועליו ישחקו ויאמרו בשחוק. (ט) הנה הגבר אשר לא ישים אלהים מעוזו, רק יבטח ברוב עשרו, שחשב שעי"כ יעמדנו שאול, ומה היה סופו יעז בהותו, דבר מרמה לעוז על ידו זה היה הותו ושברו, שחשב שימצא עי"כ עוז אצל דוד ומצא הוות ושבר: (י) ואני דומה כזית רענן, המושרש במקום אחד, כן אני מושרש בבית אלהים, לא כדואג שישב אז נעצר בבית ה' ושרשו נטוע במקום טומאה, וכמו שהזית הוא רענן תמיד ועלהו לא יבול כן בטחתי בחסד אלהים עולם ועד, כי הטוב שיגיע לאדם מצד מעשיו וזכיותיו אינו בטוח שיתמיד לעולם כי ישתנה בהשתנות מעשיו, אבל הטוב הבא מחסד אלהים שלא עפ"י המשפט כפי המע"ש, הוא יהיה לעולם כי חסד ה' לא ישתנה, ודוד קבל מלכותו מצד החסד כמו שית' באורך בסי' פ"ט: (יא) אודך לעולם כי עשית, ר"ל שאתן תמיד הודאה על העבר, כי נסי ה' מתמידים וע"כ אתן תמיד הודאה חדשה על הטובה שעשה לי, וזה נגד מ"ש ואני כזית רענן בבית אלהים, וגם ואקוה שמך כי טוב לעשות הכה בעתיד נגד חסידיך, שהם המוכנים אל החסד, וזה נגד מ"ש בטחתי בחסד אלהים עולם ועד:

נג (א) למנצח על מחלת, מזמור זה כבר בא למעלה סי' י"ד בשינוי קצת, ובארתי שם שהראשון הוסד מדוד המלך על שניצול ממלך אדיר וחילו הגדול שבאו עליו, ובימי חזקיהו שנעשה להם נס במפלת סנחריב מצאו שמזמור הזה מכוון לעניננם, ותקנוהו לאמרו על מחלת שהוא מין כלי זמר מיוחד, ואמרו שדוד ראה ברוה"ק את העתיד ושרמז עליו, וע"כ אמר שהוא משכיל לדוד, שדוד השכיל על דבר בשכל טוב שהוא השגת רוה"ק, ונחזיר פה את הענין בקוצר: (ב) אמר נבל בלבו אין אלהים, סנחריב כפר בה' ושלח את שלוחיו לחרף אלהים חיים, וגם כל חילו כולם השחיתו והתעיבו עול, ואין עושה טוב גם טוב כימוסי: (ג) אלהים, והנס שנמצא בימיו איזה צדיקים שנתנו כבוד לה' כמו שאמרו חז"ל שנגלגלו כ"נ ועוד איזה צדיקים, והיה לב"נ זכות שהם על כבוד ה' בעת שלח מרודך בלאדן ספרים אל חזקיה והקדים שם חזקיה לשם ה' ורץ אחר השליח והחזיר אותו, שמזה נראה שלא כחש בה', בכל זה אלהים היודע תעלומות לב השקיף משמים על בני אדם לראות אם יש ביניהם אחד שידרוש את אלהים מצד שהוא משכיל, היינו שישכיל בשכל טוב להשכיל את ה'

ושידרשהו

ד כֻּלּוֹ סָג יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ אֵין עֹשֵׂה־טוֹב אֵין גַּם אֶחָד׃ ה הֲלֹא יָדְעוּ פֹּעֲלֵי אָוֶן אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם אֱלֹהִים לֹא קָרָאוּ׃ ו שָׁם פָּחֲדוּ־פַחַד לֹא־הָיָה פָחַד כִּי־אֱלֹהִים פִּזַּר עַצְמוֹת חֹנָךְ הֱבִשֹׁתָה כִּי־אֱלֹהִים מְאָסָם׃ ז מִי יִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשֻׁעוֹת יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּב אֱלֹהִים שְׁבוּת עַמּוֹ יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל׃

נד א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מַשְׂכִּיל לְדָוִד׃ ב בְּבוֹא הַזִּיפִים וַיֹּאמְרוּ לְשָׁאוּל הֲלֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר עִמָּנוּ׃ ג אֱלֹהִים בְּשִׁמְךָ הוֹשִׁיעֵנִי

ת״א נכות וגו׳. סוטה מח : ע״ש (ג) ויק״ר כו במד״ר יט דב״ר ה ירו׳ פיאה א א הנ׳ חוקת : ובגבורתך

רש״י

לשון סיגים : אין גם אחד . מכל חייליו שימחה בידו : (ה) הלא . יש לידע לאוכלי עמי כמאכל להם וה׳ לא קראו שסופם שיפחדו שם פחד באחרית הימים : (ו) לא היה פחד. זה כפחד הראשון שאירע לבלשצר כי גאולה זו פזר הקב״ה עצמות חונך החונים עליך ירושלים כענין שנאמר המק בשרו וגו׳ (זכריה י״ד) וכן פתרו מנחם , ודונש פתר אותו כמו (משלי כ״ב) חנוך לנער על פי דרכו , וכ׳ של חונך היא יסוד במלה ככ״ף של הנוך (סח״א) : הבישתה . אתה ה׳ את כל אויבי כי מאסתם :

מצודת דוד

אשר בנהגתו בכל : (ד) כלו סג . כל העם הזרו לאחור ופרשו מדרך הטוב ויחדו נבאשו ר״ל קלקלו מעשיהם : (ה) הלא ידעו . ר״ל איך יאמרו אין אלהים הלא יש לדעת לפועלי האון שמה שאוכלים את עמי באין מוחה כאוכל את הלחם בכ״ז הוא בעבור אשר עמי לא קראו לה׳ : (ו) שם פחדו . כי הלא שם בירושלים עצמה בעת בוא סנחרב ויאמר עליה הלא פחדו פחד אשר לא היה כפחד הזה מעולם על כי כולם נפלו פגרים מתים : כי אלהים . כאשר אלהים פזר עצמות החונים עליך לירושלים : הבישתה . ומה שאתה טיטוס ביישת את ישראל בהרג והאבדן זה היה כי ה׳ מאסם אז ברוע מעלליהם ולא בא במקרה : (ז) מי יתן . הלואי בתבואה מהרה תשועת ישראל מהמוכן בציון : בשוב . בעת אשר ישקיט ה׳ את בני השביה ר״ל שהכל יכירו אשר מאת ה׳ תהיה ההשקטה : יגל יעקב . אז ישמחו כי גאולה שלימה תהיה : נד (ב) מסתתר . מתחבר אלינו : (ג) הדינני . תדין דיני

מצודת ציון

(ד) סג. ענין הזרה לאחור כמו והוסג אחור משפט (ישעיה נ״ט): נאלחו . נבאשו כמו נתעב ונאלח (איוב ט״ו) : (ז) בשוב . ענין הנחה ומשיבת נפש : שבות . מלשון שביה : נד (ב) הזיפים . אנשי מקום זיף :

לקחת

תפלות　　　באור הענין　　　דוד

ושידרשהו באמת , ורואה כי . (ד) כולו סג שהיה באמת כסף סגים מצופה על חרש , כי היה זה רק מן השפה ולחוץ כי יחדו נאלחו ונתעבו ואין עושה טוב אין גם אחד גם האחד שאמר קלא שנתן כבוד לה׳ שהוא נ״כ , לא דרש אותו באמת ולא עשה טוב כי היה רשע כחבריו : (ה—ו) הלא ידעו , באמרתי שם שבימי דוד נפל פחד על הדור בעבור חטא שמאלו שלא ברכו ברכת השבח על המזון ויתר אלות העולם , ועשו תשובה ע״ז ותקנו מאה ברכות בכל יום , וא״כ הלא צריך לפועלי און אוכלי עמי לדעת שעם ה׳ בחטא שאכלו לחם וה׳ לא קראו שם פחדו פחד , שהם פחדו מה׳ ומענשו בעבור חטא קטן שהיה בידיהם שלא קראו וברכו את ה׳ על הלחם שאכלו , ומזה נראה איך היו ישראל צדיקים אז ועבדו את ה׳ , והיה להם להשירא מגוי צדיק (וכמש״ש כי אלהים בדור צדיק) , ע״ז אמר עתה באמת לא היה פחד , אחר שפחדו מה׳ ותקנו מעשיהם לא נתקיים הפחד שפחדו מסנחריב , כי ה׳ פזר עצמות חנך , שמחנה סנחריב שחנו על ירושלים פזר ה׳ את עצמותיהם השרופות , הבישתה גל יחספו ולא יקברו כי אלהים מאסם : (ז) מי יתן , באשר היו מקוים בעת ההיא על הישועה הגדולה לקבץ נדחי ישראל שהגלו אז ע״י סנחריב , ושיבא הגאולה העתידה שהיה אז עת הכושר לזה (ע״ש ישעיה סי׳ י״א וסי׳ מ״ט) בקש שיתן שמציון יבא ישועת כלל ישראל ע״י שישיב ה׳ שבות עמו ויבא זמן הגאולה , ואז יגל יעקב שהם עשרת השבטים הנדחים , וישמח ישראל שהם בני יהודה , וגיל מורה על דבר מתחדש , ושמחה היא השמחה התמידית , כי לישראל שהם שבט יהודה לא יתחדש דבר חדש , אבל ליעקב שהם עתה אובדים ונדחים יהיה זה דבר מתחדש שע״ז שייך לשון גילה :

נד (ג) אלהים בשמך הושיעני , תושיע לי מצד שמך שאתה מושיע חוסים , ותדין דיני עד אויבי מצד גבורתך , התשועה מצד החסד , והדין מצד הגבורה :

ג בגבורתך תדינני: ד אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי־פי: ה כי זרים ׀ קמו עלי ועריצים בקשו נפשי לא־שמו אלהים לנגדם סלה: ו הנה אלהים עזר לי אדני בסמכי נפשי: ז ישוב הרע לשררי באמתך הצמיתם: ח בנדבה אזבחה־לך אודה שמך יהוה כי־טוב: ט כי מכל־צרה הצילני ובאיבי ראתה עיני:

נה א למנצח בנגינת משכיל לדוד: ב האזינה אלהים תפלתי ואל־תתעלם מתחנתי: ג הקשיבה לי וענני אריד בשיחי

ת"א כי וגו'. עקרים מ"ד פ' מ"ד: ישיב קרי ואהימה

רש"י

נד (ג) ובגבורתך תדינני. תנקום נקמתי כמו כי ידין ה' עמו (דברים ל"ב): (ז) לשוררי. לצוררי, לשון אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד): באמתך. מתוך שאתה אמתי ואמרת ליפרע מהולכי רכיל ורודפי הרע לכך הצמיתם:

נה (ג) אריד בשיחי. אתאונן בצערי כמו זכר עניי ומרודי (איכה ג') וירדתי על ההרים (שופטים י"א), ומנחם פתר אריד לשון ממשלה כמו (בראשית א') ורדו בדגת הים, ושיחי לשון למו שיח

מצודת ציון

(ז) לשוררי. ענין הבטה וראיה: הצמיתם. ענין כריתה כמו לבקרים אצמית (לקמן ק"א):

נה (ג) אריד. ענין גניחה ויללה כמו זכור עניי ומרודי (איכה ג'): בשיחי. ענין ספור התלאות כמו ולפני

מצודת דוד

לקחת נקמתי: (ה) כי זרים. אנשי הזיפים המה זרים משאול ואינם מבני משפחתו ועכ"ז קמו בי למסרני בידו: ועריצים. אנשים החזקים ממני מבקשים נפשי ואין בי כח לעמוד כנגדם: לא שמו. ומעולם אין פחד אלהים לנגדם ולא ימשכו ידם ממני מיראת ה': (ו) הנה אלהים. עם כי אין כח בידי אבל הנה ה' עוזר לי והוא יהיה בעזרת סומכי נפשי: (ז) ישיב הרע. הרע הזה בעצמו ישיב לאויבי המסתכלים בי לרעה: באמתך. בעבור שאתה אל אמת לשלם לאיש כגמולו לזה הכריתם כאשר חשבו לי: (ח) בנדבה. ברוח נדיבה וטובה ר"ל בשמחת הלב אזבחה לך קרבנות: כי טוב. כי שמך הוא טוב: (ט) כי מכל וגו'. כי טובה כפולה עשה עמדי אותי הציל מכל צרה אשר חשבו אויבי לעשות לי ועוד ראתה עיני באויבי מה שהפלא לראות בהם:

נה (ב) ואל תתעלם. אל תעלם עצמך מלשמוע תחינתי: (ג) אריד. כשאני מיילל בעת ספור התלאות והומה

באור המלות

(ד) שמע, האזינה. העקר יאמר בלשון שמיעה והטפל בלשון האזנה כמ"ש בכ"מ, והתפלה היא העקרית: (ו) בסומכי, בעזר סמכי נפשי: (ז) באמתך, עתה מתפלל שימית ויכרית ע"י אמתך, ר"ל לאמת הבטחתך שהבטחת שאמלוך, וכו"ז בנדבה אזבחה לך, כאלו עשית דבר שלא היית מחויב מצד ההבטחה, באשר הוסיף טוב שהצילני מכל צרה, וגם שראתה עיני נקמה באויבי, ע"ד ובשלומת רשעים תראה:

(ב) תפלתי, התנתי. עי' למעלה ו': (ג) האזינה, הקשיבה. הקשבה היא מרחוק וכמ"ש ישעיה (א' י'). אריד, ענין

תפלות דוד

באור הענין

(ד) **אלהים שמע תפלתי**, וגם **האזינה** ביתר הדברים שאומר עם התפלה: (ה) **כי זרים קמו עלי**, הם הזיפים שהם זרים ואינם קרובי שאול, ועדת **עריצים** הם שאול וגבוריו, שהם **בקשו נפשי** להרגני, לא בדין רק מצד שהם עריצים, **ולא שמו אלהים לנגדם**, לא שמו על לב שאלהים הוא מתנגד להם בדבר הזה שהוא נגד רצון אלהים, **סלה** סיום הענין: (ו) **הנה אלהים עזר לי** בעצמי, וגם **ה' בסומכי נפשי** שהם אנשי דוד וסומכיו ועוזריו, ה' יצטרף להיות ג"כ עמהם לסמכני: (ז) **ישוב**, גם ישלם לאויבי, א] כדי **שישיב הרע לשררי** לשלם להם כרעתם, ב] **באמתך הצמיתם** מצד אמתת הבטחתך שהבטחת לי את המלוכה: (ח—ט) **בנדבה**, **ואזבחה לך בנדבת** לב **ואודה שמך ה' כי טוב**, במה שאז כאשר עטרו שאול ואנשיו על דוד ואנשיו לתפסם בא מלאך אל שאול ואמר לו כי פשטו פלשתים על הארץ, וישב שאול מרדוף אחרי דוד, וע"כ **מכל צרה הצילני**, **ובאיבי ראתה עיני** הנס שראיתי באויבי לא הוצרכתי ללחום עמהם ולשפוך דם, רק הצלתני גם מזה, וזה היה אצלו עקר הנס שלא ניצול ע"י מלחמה ושפיכת דם:

נה (א) **למנצח**, הוסד על מה שנעשה בברחו מפני אבשלום, וככר שר ע"ז למעלה סי' ג' ופה דבר ביחוד ממעלת אחיתופל וסופו: (ב) **האזינה**, (עת הגיע אליו הבשורה ממרידת אבשלום), **האזינה תפלתי**, שהוא שפיכת הנפש לאלהים, והתחנה היא בקשת יתר צרכיו, ועז"א **ואל תתעלם** גם **מתחנתי**: (ג) **הקשיבה**, מוסיף שגם בעת **שתקשיב** קולי מרחוק בהתחלת התפלה **תענני** ומוסיף

וְאָהִימָה׃ ד מִקּוֹל אוֹיֵב מִפְּנֵי עָקַת רָשָׁע כִּי־יָמִיטוּ עָלַי אָוֶן וּבְאַף יִשְׂטְמוּנִי׃ ה לִבִּי יָחִיל בְּקִרְבִּי וְאֵימוֹת מָוֶת נָפְלוּ עָלָי׃ ו יִרְאָה וָרַעַד יָבֹא בִי וַתְּכַסֵּנִי פַּלָּצוּת׃ ז וָאֹמַר מִי־יִתֶּן־לִּי אֵבֶר כַּיּוֹנָה אָעוּפָה וְאֶשְׁכֹּנָה׃ ח הִנֵּה אַרְחִיק נְדֹד אָלִין בַּמִּדְבָּר סֶלָה׃ ט אָחִישָׁה מִפְלָט לִי מֵרוּחַ סֹעָה מִסָּעַר׃ י בַּלַּע אֲדֹנָי פַּלַּג לְשׁוֹנָם כִּי־רָאִיתִי

קרש (ו) ב״ר לט ש״ר כה : (ח) ב״ר לט : חמס

רש״י

(משלי כ״ג) (סא״א): עקת . לשון מצוקות: כי ימיטו עלי און . דואג ואחיתופל מכריעים עלי עונות להורות שאני בן מות ומתירים את דמי : (ה) יחיל. דואג : (ח—ט) הנה ארחיק נדוד וגו׳ אחישה מפלט לי . אם היה לי כנפים הייתי מרחיק לנוד וממהר להציל נפשי מידם שהם כרוח סועה רוח סערה עוקרת אילנות כמו ויסע כפן (איוב י״ט) , ומנחם חבר סועה כמו ויסעו בני ישראל (שמות י״ב) : (י) בלע . דאפ״י בלעז , כמו (חוכה ב׳) השיב ידו מבלע , כן פתר מנחם (סא״א): פלג לשונם . הבדילם שלא ישמע אדם להם . ומנחם פתר

מצודת דוד

אני אליהם : (ד) מקול . מפני קול שאגת האויב ומהצרה אשר הרשע מביא עלי : כי ימיטו . המה מטים עלי און ר״ל עמל ויגיעה : ובאף . בעבור האף שיש להם עלי נוטרים לי שנאה ואת נגמיל גמול כי לא עשיתי להם רעה : (ה) לבי יחיל . לזאת יפחד לבי ואימה של מיתה נפלה עלי : (ו) ותכסני . כאשר כסה כל גופי נגדל הרבוי והוא ענין מליצה : (ז) מי יתן . הלואי היה לי כנפים לעוף בהם כי אז הייתי פורח ומתרחק לשכון שם להנצל מאויבי : (ח) ארחיק . הייתי מרחיק עצמי לנדוד מהם ואף ללון במדבר לעולם : (ט) אחישה . ממהר הייתי להציל נפשי מרודפי הדומים לנסיעת הרוח וסערה : (י) בלע . השחת אויבי ופלג לשונם לבל ישמע איש שפת רעהו ויבוטל עצתם הרעה : כי ראיתי . רואה אני מה

מצודת ציון

ה׳ ישפוך שיחו (לקמן ק״ב) : (ד) עקת . הוא תרגום של צרה וכן שמת מועקה (לקמן ס״ו) : ישטמוני . ענין נטירת איבה כמו וישטום עשו (בראשית כ״ז) : (ה) יחיל . מל׳ חיל ורעד : (ו) פלצות . רעדה כמו פלצות בעתתני (ישעיה כ״א) : (ז) אבר . כנף כמו המבינתך יאבר נץ (איוב כ״ט) : (ט) אחישה . אמהר : מפלט . הצלה : סועה . כרוח יאמר ל׳ הסעה שנאמר ורוח נסע (במדבר י״ב) : (י) בלע . השחת :

באור הענין

ומוסיף שגם בעת אריד בשיחי ובעת אהימה שגם שלא אתפלל עדיין תקשיב ותענני : (ד) מקול אויב שמדברים עלי דברי איבה ובזיונות , מפני עקת רשע שמעיק ומציר לי , ומפרש מפני עקת רשע כי ימיטו עלי און ושבר , ומקול אויב כי באף ישטמוני : (ה) לבי , ר״ל מקול אויב לבי יחיל בקרבי שהוא הפחד בעת הגיע הבשורה הפתאומית , ואימות מות נפלו עלי שהיה ירא שימיתו אותו : (ו) יראה, מוסיף עמ״ש לבי יחיל, שיבא בי יראה ורעד , שהוא יותר מחיל , ועמ״ש אימות מות נפלו עלי מוסיף ותכסני פלצות , הוא הפלץ שאוחז בעת המות : (ז) ואומר , יספר איך גמר בדעתו לברוח מירושלים אבל עוד לא ברח כי העם עברו ודוד עמד , ועז״א מי יתן לי אבר כיונה , כי היונה יכולה לפרוח בכנף אחד ולשכון בכנף השני , כמ״ש התוס׳ בשם המדרש , וכן אני רוצה שאעופה וגם אשכונה , שאשוף בכנף אחד ואשכון בכנף השני , כאלו רציתי לעוף ושלא לעוף , לשכון ושלא לשכון , פוסח על שתי הסעיפים : (ח) הנה, גומר בדעתו לצאת , ושלא יפסח על שתי הסעיפים , הנה ארחיק נדוד , אלין במדבר , כי היה דעתו ללין בלילה זו במדבר . סלה סיום הענין : (ט) אחישה, כמו שאמר (ש״ב י״ז) שאז יעץ אחיתופל לרדוף אחריו בלילה זו ולהמיתו במדבר , וחושי הארכי הפיר את עצתו ואמר שדוד לא ילין את העם , ובתוך כך הודיע לדוד וברח משם , והיה זה בהשגחת ה׳ , שאם היה נעשה כדברי אחיתופל היו משיגים את דוד וממיתים אותו , וכמו שכבר רמז ע״ז למעלה סי׳ ג׳ כמ״ש אני שכבתי ואישנה , עפ״ז יספר כי בהגיע ההודעה מחושי הארכי , אמר אחישה מפלט לי לבל אלין במדבר , מרוח סועה מסער פן יבא עלינו הסער של אבשלום , וברח מן המדבר : (י) בלע , ויען שזה היה תלוי אם ישמע לעצת אחיתופל או לעצת חושי הארכי , ודוד בקש אז שכל נס את עצת אחיתופל (ש״ב ט״ז) וע״ז בקש בלע ה׳ ופלג לשונם שיופלגו לשתי כתות , ועי״כ תבלע עצתם , ולא יעשה כעצת אחיתופל , וכמש״ש וה׳ הפיר את עצת אחיתופל הטובה, כי ראיתי, ר״ל שאם (עי׳ המבשר שהגיע אליו) , נודע לי שחמס וריב בעיר , שהקושרים והמורדים שרבו על מלכות

באור המלות

יללה , זכר עניי ומרודי , ושיח הוא הדבור הנפלט מתוך צער , או שיח הנפש שלא בכונה כמביא אל עצמו : (ד) עקת . עי׳ פי׳ עמוס (ב׳ י״ג) : (ו) פלצות . עי׳ ישעיה כ״א : (ט) רוח סעה . י״מ כמו נוסעה , במחברת סע״ן כמו ורוח

חָמָס וְרִיב בָּעִיר׃ יא יוֹמָם וָלַיְלָה יְסוֹבְבֻהָ עַל־חוֹמֹתֶיהָ וְאָוֶן וְעָמָל בְּקִרְבָּהּ׃ יב הַוּוֹת בְּקִרְבָּהּ וְלֹא־יָמִישׁ מֵרְחֹבָהּ תֹּךְ וּמִרְמָה׃ יג כִּי לֹא־אוֹיֵב יְחָרְפֵנִי וְאֶשָּׂא לֹא־מְשַׂנְאִי עָלַי הִגְדִּיל וְאֶסָּתֵר מִמֶּנּוּ׃ יד וְאַתָּה אֱנוֹשׁ כְּעֶרְכִּי אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי׃ טו אֲשֶׁר יַחְדָּו נַמְתִּיק סוֹד

בבית

ת"א ואתה אנוש. סנהדרין שם אבות יב: אשר יחדו. יומא כג ודף כה סנהדרין ק:
ע"ש (יג) במד"ר יח: (יד) שם מס' אבות ו א"ז יז: (טו) במד"ר יח:

רש"י

פלג ל' חילוק (סא"א): כי ראיתי חמס וריב בעיר. על ידם: (יא) יסבבוה. החמס והריב: (יב) הוות. שברים: תוך ומרמה. לשון מכה: (יג) כי לא אויב יחרפני. מימי שאשא חרפתי אלא קמתי עליו והרגתיו לא משנאי עלי הגדיל. ואני ברחתי ונסתרתי ממנו, אבל אתה על כרחי אני נושא את חרפתך שאתה מחרפני לפי שאתה אדם גדול בתורה: (יד) אנוש כערכי. איש חשוב כמוני: ומיודעי. כמו אלופי לשון ואדעך בשם (שמות ל"ג) דמתרגמינן ורביתך. ומנחם פירש כי לא אויב יחרפני ואשא מוסב למעלה מן הענין מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה, אילו יכולתי להעלות אבר הייתי שם ונודד מפני עקת רשע כי בלאתי מקרב מערת פריצים ללין במדבר סלה אז לא אויב יחרפני ולא הייתי נושא כלימתי ובשתי ולא נסתרתי מפניו כאשר הייתי נסתר מפניהם כשהייתי בתוכם, ופתרון זה לא יתכן מפני הפסוקים הכתובים אחריו, והם ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי, אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש. לכן פתר אותו דונש בענין אחר וזה פתרונו כי לא אויב יחרפני ואשא חרפתי ולא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו כי אם אלופי ומיודעי אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש, והדבר הזה ידוע כי האדם קשה עליו חרפת האוהב מחרפת האויב וגם יוכל להסתר מאויבו ולא יוכל להסתר מאוהבו בהגידו לו את כל לבו, כן מוכיח הענין (סא"א): (טו) אשר יחדו.

מצודת ציון

פלג. חלוק: (יב) ימיש. יסיר כמו לא משו מקרב המחנה (במ' י"ד): תך. מרמה הצפון תוך הלב: (יג) ואשא. ואסבול: (יד) כערכי. מל' ערך ושווי: אלופי. שר שלי כמו

מצודת דוד

במרבים לעשות חמס וריב בתוך העיר אשר המה בה: (יא) יסובבה. בכל עת יסובב החמס והריב על חומות העיר והוא מענין מליצה לומר כ"כ נתרבה עד שלא נשאר בהם במקום ויסובבו על החומות: (יב) ולא ימיש. לא הוסר מרחוב העיר תוך ומרמה ועושים אפילו בפרהסיא: (יג) כי לא אויב. המחרף אותי אין מראה עצמו לי לאויב לכשאוכל לסבול חרפתו אף המגדיל פיו לדבר כי רעה אין מראה עצמו לי לשונא לשאוכל להסתיר עצמי ממנו כי בקל יוכל האדם לסבול חרפת האויב ולהסתיר עצמו מרעת השונא מאותם הידועים לו: (יד) ואתה. אמר זה נגד אחיתופל הלא אתה כערכי ר"ל יודע אתה כל מסתרי המדינה כמוני: אלופי ומיודעי. ואתה שר מהשרים שלי והייתי מודיע לך מצפון לבבי כי אמרתי שאוהב אתה לי וא"כ מאוד קשה עלי חרפתך ולהיות נשמר מרעתך: (טו) נמתיק סוד. שנינו יחד היינו מתחכמים בדבר סוד

תפלות דוד

באור המלות

נסע מאת ה': (יב) תוך ומרמה. עי' המלים (ירמיה ט' ה'): (יג) אויב, משנאי. השונא קל מאויב כנ"ל (י"א י"ח), ומוסיף שגם לא משנאי היה, כי אחיתופל היה אוהבו ויועצו יודע כל סודותיו, ואבשלום הגם שהיה שונא לו לא היה אויב שירדוף רעתו כי היה בנו: (יד) כערכי. ענין השווי והדימוי.

באור הענין

ב"ד כבר הגיעו אל העיר: (יא) יומם ולילה יסובבה על חומתיה, מצייר שהחמס והריב הם שומרי החומות בחוץ, והאון והעמל הם בקרבה המושלים בעיר, וגם. (יב) הוות בקרבה הוא השבר, וגם מרחובה לא ימיש תוך ומרמה, והם אומרים לאמר. (יג) כי לא אויב יחרפני ואשא, שהגם שעד עתה נלחתי את אויבי ורודפי ונשאתי כל הצרות, עתה החירוף יצא מבני ולא אוכל שאתו, ור"ל שהיו אז שני עצות מאחיתופל, א] שיבא אבשלום על פלגשי אביו לחרפו ולבזותו, כי יען שבא בנו צריך לגלות שהוא אויב לו שבזה ידעו הכל שנבאש בעיני אביו, כי לא ישא לחירוף הזה שחרפו לא אויבו רק בנו, והעצה השניה היה שירדוף אחרי דוד בלילה, שדעת אחיתופל היה שדוד לא יסתר א"ע באחד הפחתים או הגורות כמ"ש חושי, כי לא משנאי עלי הגדיל שאסתר ממנו ובודאי ילין את העם ויהרגוהו בלילה: (יד—טו) ואתה, יאמר אל אחיתופל, ואתה הלא היית אנוש כערכי ואלופי ומיודעי אשר יחדו נמתיק סוד, ר"ל שאחיתופל דבר עם דוד על אודות מרידה שיוכל לקום נגד דוד ואל שאין לו לירא מפום מרידה, שאם יתהוה רגש ומרידה נהלך בבית אלהים להתפלל ובזה נשקיט את המרד, כאומר לא נצטרך לשום מלחמה נגד רגש ומהומה של העם, כי כאשר נלך אל בית אלהים יכנעו מפנינו וישקוט הרגש והמרד.— ועל צד המליצה, זה מוסב על מ"ש בפסוק שאח"ז ישיא מות עלימו, כי אחיתופל צוה אל ביתו ויחנק שהמית את עצמו, ועשה בעצמו מעשה של מלאך המות, מצייר במליצתו שהוא ריעו ומיודעו של המות, והמות ישיא עלימו כשבא לקחת אותו ממנו שהוא לקחם בגמתו, ומצא שהמית את עצמו, אמר המות אליו הלא אתה אנוש כערכי, אתה מלאך המות כמוני,

ואתם

בְּבֵית אֱלֹהִים נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ׃ טז יַשִּׁימָוֶת ׀ עָלֵימוֹ יֵרְדוּ שְׁאוֹל חַיִּים כִּי־רָעוֹת בִּמְגוּרָם בְּקִרְבָּם׃ יז אֲנִי אֶל־אֱלֹהִים אֶקְרָא וַיהוָה יוֹשִׁיעֵנִי׃ יח עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמֶה וַיִּשְׁמַע קוֹלִי׃ יט פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקֳּרָב־לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי׃ כ יִשְׁמַע ׀ אֵל ׀ וְיַעֲנֵם וְיֹשֵׁב קֶדֶם סֶלָה אֲשֶׁר אֵין חֲלִיפוֹת לָמוֹ וְלֹא יָרְאוּ אֱלֹהִים

ישיא מות קרי

תא ערב ובקר. ברכות כ' ודף ל"א ס' הזוהר פרשת תרומה: פדה בשלום. ברכות ח ודף נה. אשר וגו'. בתרא קטו: ד"ש (טו) שם פסיקתא מ כפרי הזינו ירו' שבת ג ו: (יח) ב"ר ס דב"ר ב מד"ש ב שאילתא נדה מ זכר תרומה ירושלמי ברכות ד א תנ' מקץ תשא: (יט) ב"ר עג במד"ר ע דב"ר ד ירו' סוטה א ח א"ר ו: (כ) במד"ר י:

רש"י

בבית אלהים נהלך ברגש. בתי מדרשות: בבית אלהים היינו מהלכים ברגש ברוב עם: היינו רגילים להמתיק סוד בתורה ובבית אלהים. ישיא יכהכך ויסית לשון הנחש הפיאני ואוכל (טז) ישיא מות עלימו. ישיא הקב"ה עליהם את מלאך המות. ישיא יכהכך ויסית לשון הנחש הפיאני ואוכל (בראשית ג'), ומנחם פתר ישיא לשון יש כמו אם יבכם עושים (שם כ"ד) אשר ישנו פה (דברים כ"ט): במגורם. במלונם: (יח) ערב ובקר וצהרים. ערבית ושחרית ומנחה שלש תפלות: (יט) מקרב לי. מן המלחמה הבאה עלי: כי ברבים היו עמדי וגו'. כי זאת עשה לי בשביל הרבים שהיו בעזרתי להתפלל עלי שנאמר וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד (ש"א י"ח): (כ) ישמע אל. תפלתם של אותם רבים: ויענם. לאותם הרשעים הרודפים אותי אין נותנים לבם אל יום המלך שהוא יושב קדם: אשר אין חליפות למו.

מצודת דוד

לסוחלים לאור במיטב הענין: ברגש. בקבוץ ובחבורה אחת: (טז) ישיא מות. ה' יחייב עליהם את המות ר"ל על אחיתופל ודואג: חיים. פתאום כשהם בריאים לא מתוך חולי למען יכירו שבא בגמול: כי רעות. ראוי' הם למיתה פתאומית כי רעות במגורם ולתוספת ביאור אמר בקרבם: (יח) ערב וגו'. בכל שלש התפלות אספר התלאות ואהמה עליהם: (יט) פדה בשלום. מעולם פדה נפשי להשיבה בשלום מהמלחמות הבאות עלי עם כי הנלחמים עמדי היו בעם רב ואני במתי מספר: (כ) ישמע. כן עתה ישמע אל חרפתו ויכניע את מחרפי: וישב קדם. ה' היושב בשמים אשר ברא מזמן קדום

מצודת ציון

אל תבטחו באלוף (מיכה ז'): (טו) ברגש. ענין הקבוץ כמו למה רגשו גוים (לעיל ב'): (טז) ישיא. ענין חוב כמו לא ישיא אויב בו (לקמן פ"ט): חיים. בריאים. כמו עד היותם (יהושע ה'): במגורם. ענין מדור: (יט) מקרב. ממלחמה כמו מכלי קרב (קהלת ט'): (כ) ויענם. ויכניעם כמו

תפלות דוד

באור הענין

ואתה אלופי ומיודעי שמסרת בידי רבים למיתה, ולא לבד שהרגת על ידי נפשות בשוק וברחוב, כי המתקת סוד עמי שאלך עמך גם אל בית אלהים בעת הרגש והמרד, שבעת המרד של אבשלום נתן עצה שגם אם ינוס דוד או אנשיו לבית אלהים שגם לא היו הורגים שום אדם (כמ"ש ויחזק בקרנות המזבח) אמרת ויעצת שאלך עמך גם אל בית אלהים, ר"ל שכוונת רפות אל המות שיהרוג אנשים גם בבית אלהים, וא"כ אתה אלוף ומודע של המות: (טז) ישיא מות עלימו, כן יתבע חובו מהם בעת שירדו לשאול חיים, כי המיתו א"ע, כי הם דומים אל המלאך המות לעשות כמעשהו, וזה יהיה להם עונש על כי רעות במגורם ובקרבם: (יז—יח) אני, אחר שנהרג אחיתופל, אומר שעתה בטוח שישמע ה' תפלתו להצילו מן המלחמה שילחם אבשלום עמו, שאני אל ה' אקרא וה' יושיעני, ותפלתי התמיד ערב ובקר וצהרים וה' ישמע קולי: (יט—כ) פדה, אחר שה' פדה נפשי, שלא נעשה כעצת אחיתופל ברצה לרדוף אחריו ולהרגו בלילה הכתוב פדה בשלום נפשי מקרב לי אשר אין חליפות למו, (ומ"ש כי ברבים היו עמד וכו' הוא מאמר מוסגר בהמצע) ור"ל ה' פדה עד מלת סלה, הוא מאמר מוסגר, ומלת סלה מורה ע"ז שהוא מאמר מוסגר בהמצע) ור"ל ה' פד נפשי בל יקרבו אלי אנשים אשר אין חליפות למו, ר"ל שאין להם חלק לעולם הבא שהם החיים האחר הבאים חליפות החיים של זה העולם, והם לא יהיה להם חיים אחרים ותחיית המתים חליפות חיים והם לא יראו אלהים, וה' פדה נפשי ע"י תפלתי בל יקרבו האנשים אלה אלי, ומ"ש כי ברבים היו עמד ר"ל שמה ששמע ה' תפלתי, היה בזכות הרבים אשר היו עמדי, שגם הם התפללו בעדי ונעשה גם בזכותם

באור המלות

ומיודעי, שהודעתי לו סודותי: (טו) ברגש. בעת רגש ומרד, כמו למה רגשו גוים: (טז) ישיא. שרשו נשה, המות יתבע חובו מהם. במגורם, בדירתם: (יט) מקרב לי. מגשת אלי אשר אין חליפות למו. ברבים, ישמע קולי ברבים אשר היו עמדי, והב' במלת עם, שהתפללתי עם רבים: (כ) סלה. מלה זאת מורה על ההפסק, וכשבא באמצע הפסוק יורה על מאמר מוסגר, שדינו שיבא בסופו סימן הפסק, עי' דוגמתו חבקוק (ג' ט'), ולקמן (נ"ז ד'). חליפות, החיים האחרים הנאהיים חלופי החיים האלה, וכן עד בא חליפתי (איוב י"ד):

אֱלֹהִים׃ כא שָׁלַח יָדָיו בִּשְׁלֹמָיו חִלֵּל בְּרִיתוֹ׃ כב חָלְקוּ ׀ מַחְמָאֹת פִּיו וּקְרָב לִבּוֹ רַכּוּ דְבָרָיו מִשֶּׁמֶן וְהֵמָּה פְתִחוֹת׃ כג הַשְׁלֵךְ עַל־יְהוָה ׀ יְהָבְךָ וְהוּא יְכַלְכְּלֶךָ לֹא־יִתֵּן לְעוֹלָם מוֹט לַצַּדִּיק׃ כד וְאַתָּה אֱלֹהִים ׀ תּוֹרִדֵם לִבְאֵר שַׁחַת אַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה לֹא־יֶחֱצוּ יְמֵיהֶם וַאֲנִי אֶבְטַח־בָּךְ׃

נו א לַמְנַצֵּחַ עַל־יוֹנַת אֵלֶם רְחֹקִים לְדָוִד מִכְתָּם בֶּאֱחֹז אוֹתוֹ

ת״א השלך וגו׳. ר״ה כז מגילה יח: אנשי דמים. סנהדרין סט ודף קו אבות יב: על יונת. סוטה י׳: פלשתים
ע״ש (כא) ב״ר מה ש״ר יט תנ׳ לך: (כג) ב״ר עט זהר משפטים תזריע אחרי פנחס זו״ח [מ ירו׳ ברכות ע א
(כד) במד״ר יד קה״ר ג מד׳ כונן ירו׳ סנהדרין י ב:

רש״י

הליפתס, אין חרדים מיום המיתה: (כא) שלח ידיו. זה אחיתופל הרשע. שלח מנדי״ס בלעז: בשלמיו. במי שהיה שקט ושלם עמו: (כב) חלקו. ל׳ חלקלקות (לעיל ל״ה): מחמאות פיו. לשון חמאה והמ״ם הראשונה יסוד נופל הוא בתיבה כמ״ם של מעשה ומ״ם של מאמר: וקרב לבו. לבו למלחמה: והמה פתחות. מנחם פתר ל׳ חרבות כמו ואת ארץ נמרוד בפתחיה (מיכה ה׳) כפיות חרב (סא״ח), ואומרו אני לשון קללה הוא בלשון ארמי כדאמר כתב אמימר פתיחא עלייהו והוא שטר שמתא: (כג) יהבך. משאך, רוח הקודש משיבה לו כן: יכלכלך. יסבול משאך כמו (מלכים א׳ ח׳) השמים ושמי השמים לא יכלכלוך. לשון כלכל מתורגם מסובר בתרגום יונתן בן עוזיאל: מוט. מעידת רגל:

נו (א) יונת אלם רחוקים. על עצמו אמר שהיה רחוק מארץ ישראל אצל אכיש והיו אחיו של גלית מבקשים

מצודת ציון

לפמת מפני (שמות י׳): למו. להם: (כב) וקרב. ומלחמה: פתחות. חרבות כמו ואת ארץ נמרוד בפתחיה (מיכה ה׳): (כג) יהבך. ענין משא כן פי׳ רז״ל (ר״ה כ״ו): יכלכלך. יסבלך כמו ומי יכילנו (יואל ב׳): (כד) שחת. קבר:

מצודת דוד

הוא יכניעם עד עולם: אשר. על אשר שאינם נותנים אל לב שיותלפו ויעברו מן העולם ולא יראו מאלהים: (כא) שלח ידיו. על אחיתופל יאמר הנה כי שלח ידיו אשר אני הייתי שלומו וחלל הברית אשר כרת עמי: (כב) חלקו. דברי פיו המה רכים וחלקים יותר מחמאה אבל בלבו חושב למלחמה בי: רכו וגו׳. כפל הדבר במ״ש: והמה פתחות. כי בהם מרמה אותי להיות לו הכנה להרגני: (כג) השלך. אמר דוד לנפשו השלך משאך על ה׳ וכן יהיה כי יסבול משאך ר״ל בטח עליו שהוא יקל משאך מעליך וכן יהיה כי לא לעולם יעזוב את הצדיק להיות נוטה: (כד) תורידם. את אחיתופל וריעיו כי הם אנשי דמים ולכן לא יגיעו להיות חצי ימיהם שקצבים להם: ואני אבטח בך. להנצל מידם:

נו (א) על יונת אלם. בעבור כי היה אז כיונה פותה אין לב והיה נאלמה ואף היה אז רחוק מארצו והיה מן השמות לברות: מכתם. המזמור הזה היה חביב בעיניו ככתם פז: באחז אותו. כאשר אחזוהו פלשתים בגת לבתו על אשר

באור המלות

(כב) פיו. דברי פיו. פתיחות, כפשוטו שהדבר אינו נעלם ונסתר, כי נפתחה כונתו ונגלה לכל:

(א) יונת אלם. פי׳ שהיה כיונה אלמית ובארץ רחוקה, וי״ל שהוא

תפלות דוד

באור הענין

בזכותם, כי ישמע אל וישב קדם ויענם, כי אין ה׳ מואס בתפלתם של רבים: (כא) שלח, שב לענין אחיתופל, הנה הוא שלח ידיו בשלומיו, כי רצה לרדוף אחרי דוד ולהרגו בידיו בעצמו, ובזה חלל בריתו, שהיה בעל ברית של דוד ואיש שלומו: (כב—כג) חלקו, מזכיר איך דבר עם דוד בלשון רמיה, שדוד הרגיש קצת מן המרד שיש איזה תלונה בין העם, והתיעץ עם אחיתופל ע״ז, וא״ל בדברי חלקות, בל ישגיח ע״ז, רק יבטח על ה׳, וז״ש שחלקו מחמאות פיו ובלבו היה מלא קרב, כי א״ל אל תירא מאיזה מרד, ואל תעשה שום דבר, רק השלך על ה׳ יהבך והוא יכלכל ויסבול אותך כי ה׳ לא יתן מוט לצדיק, ובזה השיא את לבבו שיהיה נכון לבו בטוח ולא יחקור על המרד ולא ידרוש אחריו, ודבריו היה רכו משמן והמה פתיחות, ר״ל שהדבר פתוח עתה וגלוי לכל, שבזה הכין לי מוקש, שע״י שסמכתי על דבריו לא חקרתי עד שנ״ל נעלם ממני כל עניני הקשר והמרד שנעשה בסוד: (כד) ואתה, ר״ל הגם שאתה לא תמיתם כי הם המיתו א״ע, אתה תהיה המוריד אותם לבאר שחת לגיהנם לבל יזכו לעוה״ב, אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם שע״י שנטל נפשו נדמה כי רצה לחצות ימיו לחצאין חציו בעוה״ז וחציו לעוה״ב וזה לא יהיה, כי ירדו לבאר שחת ולגיהנם, אבל אני אבטח בך:

נו (א) חנני אלהים כי שאפני אנוש, שאחז רוצה לבלוע אותי, ועי״כ כל היום לוחם ילחצני

פְלִשְׁתִּים בְּגַת׃ ב חָנֵּנִי אֱלֹהִים כִּי־שְׁאָפַנִי אֱנוֹשׁ כָּל־הַיּוֹם לֹחֵם יִלְחָצֵנִי׃ ג שָׁאֲפוּ שׁוֹרְרַי כָּל־הַיּוֹם כִּי־רַבִּים לֹחֲמִים לִי מָרוֹם׃ ד יוֹם אִירָא אֲנִי אֵלֶיךָ אֶבְטָח׃ ה בֵּאלֹהִים אֲהַלֵּל דְּבָרוֹ בֵּאלֹהִים בָּטַחְתִּי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה בָשָׂר לִי׃ ו כָּל־הַיּוֹם דְּבָרַי יְעַצֵּבוּ עָלַי כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לָרָע׃ ז יָגוּרוּ יִצְפִּינוּ הֵמָּה עֲקֵבַי יִשְׁמֹרוּ כַּאֲשֶׁר קִוּוּ נַפְשִׁי׃ ח עַל־אָוֶן פַּלֶּט־לָמוֹ בְּאַף עַמִּים ׀ הוֹרֵד אֱלֹהִים׃ ט נֹדִי

ת"א נודי ספרתה שבת ק"ס : יצפונו קרי ספרתה

ע"ש (ד) חגג"ר כ : (ה) רו' ברכות ע ס : (ז) ב"ר סד : (ט) כ"ר נג :

רש"י

רשות מחכים להרגו שנאמר הלא זה דוד מלך הארץ (שמואל א' כ"א) והוא היה ביניהם כיונה אלמת : (ב) שאפני . מאפים לבלעני גולוסי"ר בלעז כמו שאפה רוח (ירמיה ב') : לחם . לשון מלחמה : (ג) מרום . הקדוש ברוך הוא שהוא יושב מרום : (ה) באלהים אהלל דברו . אף בשעה שהוא בא עמי במדת הדין אהלל דברו ואבטח בו : (ו) כל היום דברי יעצבו . מעציבין אותי רודפי עד שכל דברי פי עצב ונפקה : (ז) יגורו יצפנו . המה אורבים וגנים במקום שהם מקוים שאני אלך שם ושומרים את עקבי פרני"ש בלעז לרגלי ולהוליך רודפי שם , כל זה היה קובל על רשעי ישראל שהם האורבים לו ומאמתם ברח אל אכיש . יגורו יצינו . יצפנו יארובו : כאשר קוו נפשי . כשהם יודעים ומקווים לי דרך זו ילך : (ח) על און פלט למו . למצוא הצלה ועושר על דבר און ורשע . ופלט כמו לפלט , מצפים שכר מאת שאול על כך : באף עמים הורד . באפך הורד אומה זו שאני בתוכה מאמתם וממחשבותם שאומרים להרגני : (ט) נודי

מצודת דוד

סגר נפלשתים בהיותו עם אחול : (ב) שאפני אנוש . בני אדם רוצים לבלוע אותי וכל הימים ילחץ אותי הלוחם בי כי בברחתי מפני שאול פגעו בי פלשתים ואין לי מקום מנוס : (ג) שאפו שוררי . שמסתכלים בי לרעה חושקים לבלעני : מרום . ר"ל אתה ה' היושב בשמי מרום ראה כי רבים לוחמים עמי והם שאול ופלשתים : (ד) יום אירא . אבל ביום שתגדל מוראי אבטח אליך כי בידך להצילני מיד כולם : (ה) באלהים . ר"ל אבטח באלהים ואהללנו על דברו שהבטיח לי המלוכה ועל כי בטחתי באלהים לא אירא שוב כי מה יעשה אדם לי הלא לא יוכל לבטל הבטחת ה' : (ו) דברי יעצבו . על ידיהם כל דברי המה דברי עצבון ונער כי כל מחשבותיהם עלי לרעה ודואג אני מזה : (ז) יגורו יצפונו . יאספו ויסתירו עצמם לארוב עלי ושומרים פסיעות רגלי כאשר יקוו ללכוד נפשי ר"ל כאשר רואים שיש מקום ללכדני אז יארבו עלי : (ח) על און . וכי מראוי שיהיה להם פליטה והצלה על האון שעושים לי : באף . לזה הורידם באף האומות וידי לא תהיה בהם : (ט) נודי . הלא ידועות וספורות לפניך מרבית הנדודים שאני נדוד מפניהם : בנאדך . להיות שמורים אצלך והלא המה

מצודת ציון

נו (ב) שאפני . ענין בליעה כמו שאפה רוח (ירמיה ב') : לוחם . מל' מלחמה : ילחצני . מלשון לחץ ודחק : (ז) יגורו . יאספו כמו יגורו עלי עזים (לק' נ"ט) : יצפונו . יסתירו לארוב כמו נצפנה לנקי (משלי א') : עקבי . מהלך רגלי : (ח) הורד . מל' ירידה :

באור הענין

עד שהוצרכתי לברוח , אבל . (ג) שאפו שוררי כל היום , הם שואפים ומצפים לאמר , כי רבים לוחמים לי ממרום , הם חושבים שמן השמים מסכימים להרגני ושמשם לוחמים לי , וזה שקר , כי רק אנוש שאפני לא ממרום , כי בהפך . (ד) יום אירא אני אליך אבטח , שידעתי שממרום יבא עזרי , וזה משני טעמים , א] כי . (ה) באלהים (אבטח) , יען אהלל דברו , שהבטיח לי את המלוכה ולא איש אל ויכזב , ב] ע"י כי באלהים בטחתי , ומצד בטחוני בו ראוי שיושיע כי הוא מושיע לכל החוסים בו , וע"כ לא אירא כי מה יעשה בשר לי נגד ה' : (ו) כל היום , עתה שב לענין הפלשתים שעינה את טעמו בעיניהם , והם דברי יעצבו , שהם לא האמינו כי משוגע הוא , והשתדלו שיתעצב המלך מדבריו וענינו ויחשוב שבא לרגל את הארץ , ועלי כל מחשבותם לרע , שאף אחר שספרו אכיש חשבו להרע לו : (ז) יגורו , שפחדו ממנו שמשנה את טעמו בכונה , וע"כ יצפנו , הטמינו א"ע בלאחו מפלשתים לראות באיזה דרך הולך , והמה עקבי ישמרו , לראות אם הולך כאיש משוגע או לא , וזה עשו מדעת עצמם כאשר קוו נפשי להרגני : (ח) על און , הטעם שקוו נפשי היה על ובעבור און פלט למו , הפליטה שנפלטתי מידם היה נחשב למו כאון , שחשבו שמן היושר להרגני , והפליטה הוא און , וע"כ עמים באף הורד אלהים : (ט) נודי , אתה ספרתה מספר הנדודים שלי ,

תפלות דוד

באור המלות

שהוא שם כלי זמר : (ב) שאפני . שאדים לבלעני : (ג) מרום . ממרום : (ד) באלהים . נמשך למלת אבטח : (ז) יגורו . מענין פחד , או מענין אסיפה : (ט) ספרתה . מענין מספר , וכן בספרתך , שתחשוב הדמעות אל המספר של הנדודים :

סָפַ֫רְתָּה אָ֥תָּה שִׂ֣ימָה דִמְעָתִ֣י בְנֹאדֶ֑ךָ הֲ֝לֹ֗א בְּסִפְרָתֶֽךָ׃ י אָ֥ז ׀ יָ֘שׁ֤וּבוּ
אוֹיְבַ֣י אָ֭חוֹר בְּי֣וֹם אֶקְרָ֑א זֶה־יָ֝דַ֗עְתִּי כִּֽי־אֱלֹהִ֥ים לִֽי׃ יא בֵּֽ֭אלֹהִים
אֲהַלֵּ֣ל דָּבָ֑ר בַּ֝יהוָ֗ה אֲהַלֵּ֥ל דָּבָֽר׃ יב בֵּֽאלֹהִ֣ים בָּ֭טַחְתִּי לֹ֣א אִירָ֑א
מַה־יַּעֲשֶׂ֖ה אָדָ֣ם לִֽי׃ יג עָלַ֣י אֱלֹהִ֣ים נְדָרֶ֑יךָ אֲשַׁלֵּ֖ם תּוֹד֣וֹת לָֽךְ׃
יד כִּ֤י הִצַּ֨לְתָּ נַפְשִׁ֡י מִמָּוֶת֮ הֲלֹ֥א רַגְלַ֗י מִ֫דֶּ֥חִי לְ֭הִתְהַלֵּךְ לִפְנֵ֣י אֱלֹהִ֑ים
בְּ֝א֗וֹר הַֽחַיִּֽים׃

נז א לַמְנַצֵּ֣חַ אַל־תַּ֭שְׁחֵת לְדָוִ֣ד מִכְתָּ֑ם בְּבָרְח֥וֹ מִפְּנֵי־שָׁ֝א֗וּל בַּמְּעָרָֽה׃

ת״א באלהים אהלל. ברכות נט : לדוד מכתם. ברכות י :
ע״ש (יא) ויק״ר כד : (יג) ויק״ר ט כז תנ׳ אמור : (א) ב״ר נא :

רש״י

ספרתה. אתה ידעת מנין המקומות שנדדתי לברוח : שימה דמעתי בנאדך. שים דמעתי בנאד שלך והיא שמורה לפניך : הלא בספרתך. במניינך תחנה למנותה עם שאר צרותי (ומנחם חבר לשון ספר ממש) : (יא) באלהים אהלל, בה׳ אהלל. על מדת הדין ועל מדת הרחמים אהלל : (יד) באור החיים. לשוב לארץ ישראל :

נז (א) למנצח אל תשחת. כך כינה דוד המזמור הזה בשביל שהיה קרוב למות ויסד מזמור זה לאמר אל

מצודת ציון

(ט) בנאדך. שם כלי מש[ק]ה כמו נאד החלב (שופטים ד׳) :

מצודת דוד

ידועות וספורות לפניך ושמורים לשלם להם גמול על כולם : (י) אז ישובו. כשישובו אויבי אחור בו ביום שאקרא אליך אז אדע בזה כי אלהים לי לעזרה ולא למקרה בא : (יא) באלהי׳. ר״ל בין מתנהג עמי במדת אלהים שהוא דין אהלל דברו ובין מתנהג עמי במדת ה׳ שהוא רחמים אהלל דברו ואברך על הרעה כמו על הטובה : (יב) באלהים בטחתי. אף במדת הדין בטחתי שלא יעשה בי כלה ומה א״כ יעשה אדם לי : (יג) עלי. מוטל עלי לשלם הנדרים שנדרתי בעת צרה ואשלם בתודה והלל : (יד) כי הצלת. על אשר הצלת נפשי ממות ואף הלא הצלת גם רגלי מלהיות נדחים עוד מדחי אל דחי בכדי להתהלך לפני אלהים בבית מקדשו ולעסוק באור החיים הם התורה והמצות כי לא אהיה עוד מוטרד להיות נדחה ומורדף :

נז (א) אל תשחת. על כי היה קרוב להיות נלכד אז ביד שאול התפלל ואמר אל תשחיתני : במערה. להסתר

תפלות דוד באור הענין

כמה ימים אהיה נודד ובכמה מקומות, ואני מבקש **שימה דמעתי בנאדך** וגם הם **הלא יהיו בספרתך,** ר״ל בחשבון המספר שלך, למשל אם גזרת עלי עשרה נדודים במספר ובנדוד אחד היה לי צער ובכיתי דמעות כמספר עשרה נדודים, תצרף חשבון מספר הדמעות אל חשבון מספר הנדודים, ובזה ימעט זמן הנדוד לפי משקל הצער והדמעות שגם הם מן החשבון : (י) **אז**, אחר שראיתי שביום אקרא אז תיכף **ישובו אויבי אחור**, באחר שהתפלל לה׳ התפלה הזאת שבו הפלשתים ההולכים אחריו ולא נגע עוד לקחת את נפשי, **בזה ידעתי כי אלהים לי** שמשגיח עלי ביחוד : (יא) **באלהים**, ואני בוטח **באלהים ואהלל את הדבר** שדבר עלי למשחני למלך, וכן אח״ז דבר אליו ע״י גד הנביא שילך אל ארץ יהודה והיה לו הבטחה שנית, ועז״א שזאת **בטחתי שנית בה׳** שהוא מדת הרחמים, שאלת ע[ל] דבריו ע״י נביא **ואהלל דבר**, וחוץ מזה. (יב) **באלהים בטחתי**, וא״כ **לא אירא** גם עתה מרודפי כי **מה יעשה בשר לי** : (יג) **עלי אלהים נדריך**, אומר נדריך הם עלי, אתה נדרת נדר עבורי, כי הבטחת ה׳ ע״י נביא הוא כנדר שמחויב לקיימו, והיו בזה שני נדרים, הנדר של הבטחת המלוכה, ע״י שמואל, והנדר שישוב לא״י ולא יירא, ע״י גד, ואני מקבל עלי כי **אשלם תודות לך**, כמו שנדרת לי כך אשלם לך, ומפרש. (יד) **כי הצלת נפשי ממות** מה שנמלטתי מיד פלשתים שזה ע״י הבטחת שמואל, **הלא רגלי** הצלת **מדחי**, לבל אהיה נדחה חוץ לארץ וזה ע״י הבטחת גד, כי **אתהלך לפני אלהים** הוא הפך של רגלי מדחי, **באור החיים** הוא הפך של נפשי ממות :

נז (א) **למנצח אל תשחת**, יען שעל ענין זה חבר עוד מזמור לקמן סי׳ קמ״ב, ושם דבר מגרתו לבד, ופה דבר גם ממה שכפה את יצרו לבל ישחית את שאול, ניזן מזמור זה במלות אל תשחת (שכן תפס ע״ז לשון השחתה (ש״א כ״ו) ויאמר דוד אל תשחיתהו) ומזמור זה נחלק לשני חלקים, א] תפלה שיגלל, עד פסוק ח׳, ב] מדבר ממה שלא הרג את שאול וכבש יצרו

וזה

בַּמְּעָרָה׃ ב חָנֵּנִי אֱלֹהִים ׀ חָנֵּנִי כִּי בְךָ חָסָיָה נַפְשִׁי וּבְצֵל־כְּנָפֶיךָ אֶחְסֶה עַד יַעֲבֹר הַוּוֹת׃ ג אֶקְרָא לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן לָאֵל גֹּמֵר עָלָי׃ ד יִשְׁלַח מִשָּׁמַיִם ׀ וְיוֹשִׁיעֵנִי חֵרֵף שֹׁאֲפִי סֶלָה יִשְׁלַח אֱלֹהִים חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ׃ ה נַפְשִׁי ׀ בְּתוֹךְ לְבָאִם אֶשְׁכְּבָה לֹהֲטִים בְּנֵי־אָדָם שִׁנֵּיהֶם חֲנִית וְחִצִּים וּלְשׁוֹנָם חֶרֶב חַדָּה׃ ו רוּמָה עַל־הַשָּׁמַיִם אֱלֹהִים עַל

כל

ת"א עורס כבודי. שם ד' סנהדרין עז:

ע"ש (ג) ב"ר לט ש"ל טו מד"ש כח ירו' קדושין ד א סנהדרין א ב תנ' ויחי: (ה) ויק"ר כו' במד"ר יע דב"ר ה זהר מצורע מד' עפס"ד ירו' פיאה א א: (ו) ירו' שם במד"ר זהר בראשית נח יתרו:

רש"י

השחת אותי ה': (ב) חנני אלהים חנני. שלא אהרוג ושלא אהרג: עד יעבר הוות. עד תעבור הרעה: (ד) חרף שאפי. ויושיעני מחרפת שואפי האומר לבלעני. שואפי גלוטנטמוי"ר בלעז: (ה) נפשי בתוך לבאים. אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה ואינם מוחים בשאול: אשכבה להטים. אשכבה בלוהטים, אנפלאבגבל"ו יואנ"ץ בלעז, בין הזיפים שלוהטים אחר לה"ר: (ו) רומה על השמים. הסתלק מן

מצודת דוד

שמו במערה: (ב) חנני אלהים חנני. הכפל לחזק כדרך אופק שכופל דבריו: עד יעבר. כאומר כן ידעתי אף אחר שאנצל עתה מידו ירדוף שוב אחרי ואני אחסה בך עד אשר יעבור הוות מכל וכל: (ג) עליון. היושב בשמים ממעל וידו על העליונה: גמר. המשלים לגמור מה שהבטיח עלי: (ד) חרף שאפי סלה. מחרפת חורפי יושיעני לעולם: ואמתו. ואמתת הבטחתו: (ה) נפשי בתוך לבאים. נפשי שוכנת בין בני אדם שטורפים כלבאים ואני שוכב בין אנשים הטורפים כלהבת אש ושניהם כחנית וחצים: חרב. ממית בלה"ר כחרב חדה: (ו) רומה. ר"ל עשה בהם נקם ובזה ירומם תפארתך על השמים ועל הארץ יראה כבודך כי כבה' עושה דין

מצודת ציון

נז (ב) הוות. שבר: (ד) שאפי. ענין בליעה: (ה) לבאים. שם משמות האריה: להטים. ענין להב כמו אש

באור הענין

זה היה לו לכבוד ותפארת עד שאול הכיר את צדקתו ואמונתו: (ב) חנני אלהים חנני, עד יעבר הוות, מבקש שיחנהו ה' עד שיעבור ההוות והשבר מנגד פניו, ר"ל עד שיעברו שאול ואנשיו מפה, וכפל מלת חנני, כי היה צריך חנינה אחת שיתגבר על יצרו ולא יהרוג את שאול במערה, וחנינה השנית שלא יהרגנו שאול אח"כ כשיראה אותו, על הראשון אמר כי בך חסיה נפשי, שנפשו הרוחנית היא חוסה בה' שיציל אותה מבוא בדמים להרוג משיח ה', ועל השני אמר בצל כנפיך אחסה, שהוא חסיון גופו בה' שלא יהרג, ומדמה זה כעוף המסתיר אפרוחיו תחת כנפיו בבוא עליהם עיט הטורף: (ג) אקרא לאלהים עליון, כן אקרא לאלהים מצד שהוא עליון, ר"ל ראשית כל הסבות, והסבה הראשונה לכל דבר, וכן אקרא לאל גומר עלי, מצד שהוא גם הגומר והוא הסבה האחרונה ג"כ לכל הדברים: (ד) ישלח, (הוא מאמר מוסגר, שע"ז מורה מלת סלה שבא באמצע הפסוק), ור"ל ישלח משמים ויושיעני חרף שואפי, הנה שואפי ושונאי מחרפים ואומרים לאמר "ישלח משמים ויושיעני", הם מחליטים שאין לי שום תשועה בדרך הטבע, ואומרים בדרך הלעג, שלא אושע רק אם ישלח משמים ויושיעני, ר"ל שתשועתי נמנע, אבל מה שיאמרו הם דרך שחוק, אני אומר בדרך אמת ישלח אלהים חסדו ואמתו, ר"ל שאקרא לאל עליון שישלח באמת חסדו ואמתו, שאני איני מיחל על תשועה טבעית רק על תשועה שישלח לי משמים, בין מצד חסדו בין מצד אמתו והבטחתו שהבטיח ע"י נביא שאמלוך: (ה) נפשי שוכנת בתוך לבאים ואריות, וגם אשכבה (בתוך) להטים, נחשים לוהטים ושורפים, אבל הלבאים והלוהטים שאני בתוכם הם מסוכנים יותר מלבאים ושרפים אמתיים כי הם בני אדם, שהלבאים והלוהטים שאני בתוכם הם בני אדם לא בע"ח בלתי מדברים, ותחת שהלבאים אין להם רק שינים של עצם, הלבאים שאני בתוכם שניהם חנית וחצים של ברזל, ותחת שלוהטים אין למו רק ארס שהוא תחת לשון בשר, לשונם הוא חרב חדה, שגרוע מלשון הנחשים השרפים, לכן. (ו) רומה על השמים, שישלח משמים ויושיעהו, ונגד מ"ש אקרא לאל עליון שהוא הסבה הראשונה, אומר רומה על השמים אלהים, ונגד מ"ש לאל גומר עלי שהוא אחרית הסבות, אמר על כל הארץ כבודך, היינו שתהיה התשועה בסבה הראשונה

באור המלות

(ב) בך, בצל כנפיך. חסיון הנפש הרוחנית מיחס אל ה' בעצמו, וחסיון הגוף אל צל כנפיו, כפי מדרגתם, וכבר התבאר שמלת נפשי יבא ברוב פעמים על נפש הרוחנית: (ג) גמר, הוא סוף המעשה (כנ"ל ז'), והוא המסובבים האחרונים: (ד) סלה. מלת ההפסק בתוך הפסוק מורה שהוא מאמר מוסגר (כנ"ל נ"ה כ'): (ה) להטים. (בתוך) לוהטים,

מאחר

כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ׃ ז רֶשֶׁת הֵכִינוּ ׀ לִפְעָמַי כָּפַף נַפְשִׁי כָּרוּ לְפָנַי שִׁיחָה נָפְלוּ בְתוֹכָהּ סֶלָה׃ ח נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים נָכוֹן לִבִּי אָשִׁירָה וַאֲזַמֵּרָה׃ ט עוּרָה כְבוֹדִי עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָּׁחַר׃ י אוֹדְךָ בָעַמִּים ׀ אֲדֹנָי אֲזַמֶּרְךָ בַּלְאֻמִּים׃ יא כִּי־גָדֹל עַד־שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד־שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ׃ יב רוּמָה עַל־שָׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ׃

למנצח

ת"א כי גדול. פסחים ל' עקידה שער יז:
ע"ש (ח) אגב"ר סח: (ט) במד"ר טו אי"ר ב זהר וארא זו"ח טו ירו' ברכות א א תנ' בהעלותך: (יא) זהר שמות תנ' נו:
(יב) ויק"ר כו דב"ר ס מכילתא בשלח:

רש"י

השתחוים שאינם כדאי שתשרה שכינתך ביניהם ועל הארץ תתכבד בזו: (ז) כפף נפשי. האויב: נפלו בתוכה. מוכן ליפול בתוכה. כפף קלוי"ש בלעז לשון זוקף לכל הכפופים (לקמן קמ"ה): (ח) נכון לבי אלהים נכון לבי. נאמן עמך במדת הדין ונאמן עמך במדת הרחמים: (ט) עורה כבודי. ולא אישן עד שלש שעות כשאר מלכים: עורה הנבל וכנור. העירה אתי אתה הנבל וכנור התלוי על מטתי פתוח לצד צפון וכיון שמגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו ודוד עומד ועוסק בתורה: אעירה שחר. אני מעורר את השחר ואין השחר מעוררני:

מצודת ציון

לוהט (לקמן ק"ד): חדה. חדודה: (ז) רשת. פח יקוש: לפעמי. לפסיעותי: נפלו. כמו יפלו עבר במקום עתיד: (ט) כבודי. היא הנשמה שהיא כבוד הגוף:

מצודת דוד

ברשעים הוא מתרומם ומתנשא: (ז) רשת. הנקם יחשב שהרשת אשר הכינו במקום מדרך רגלי וכ"א מהם כפף נפשי להורידה בה והשיחה שכרו לפני בור שאפול בה אני הנה במקום הזה עצמו יפלו בתוכה לעולם: (ח) נכון. לבי נכון לבטוח באלהים וכמו שנכון לבי כן יעזור לי ואשירה על התשועה: (ט) עורה. אז אדבר אל נשמתי עורה כבודי לדבר בשיר ועורה הנבל וכנור לנגן בהם בעת אעירה השחר להודות לה': (י) אודך בעמים. לפרסם שבחך: (יא) כי גדול וגו'. החסד והאמת הנעשה לי גדולה עד לשמים ומהראוי לפרסם אותו: (יב) רומה. אז ירומם תפארתך על השמים ויראה כבודך על כל הארץ בעבור גודל התשועה:

באור המלות

והוא ענין שרפה: (ז) כפף. בא בל"ז כמו אחד נפש: (י) אודך בעמים, אזמרך בלאומים. ההבדל בין עמים ובין לאומים, שלאומים הם האומות שי"ל דת כנ"ל ב' א', והזמר מובדל מן ההודאה, שההודאה הוא מצד הטובה והזמר הוא השבח מצד עצמו, והעמים לא יכירו תהלותיו רק מצד הטובות שישיגו ממנו וע"י ההודאה, אבל הלאומים בעלי הדת יכירו תהלותיו בעצמו וביניהם יזמר לה': (יא) מעל שמים עד שחקים, חסדך אמתך. התבאר למעלה (סי' ל"ו):
אלה

תפלות דוד

באור הענין

מאתך עפ"י נס, למעלה מן השמים שמורה על הנהגת הטבע והמערכה, וכן גמר התשועה בפעם האחרונה תהיה מאתך בבלי אמצעי, עד שיתגלה כבודך על כל הארץ, כי אחרית המסובבים הוא בארץ: (ז) **רשת**, וה' שמע תפלתי, כי אחר שהכינו הכל לשחת אותי והייתי בתכלית הסכנה נהפך הדבר עליהם, כי אחרי שהגיעו אל המערה ששם דוד ואנשיו נפל שאול ביד דוד, וז"ש הנה **הכינו רשת למקום פעמי**, וגם כבר **כפף נפשי** ליכנס בתוך הרשת, וגם **כרו לפני שיחה**, כדרך ציידי חיות שאחר שילכד הבע"ח ברשת יש שיחה כרויה ששם יפול, והייתי מוכן ליפול אל השיחה, אבל לא אני נפלתי לשם, רק הם **נפלו בתוכה, סלה** סיום הענין: (ח) **נבון**, מצייר עתה עת שנפל שאול ביד דוד במערה, ואנשיו הסיתו אותו שיהרגנו, והוא מתחזק נגד יצרו, ואומר, **נכון לבי אלהים**, הלב הוא הכח הממשלה אשר בנפש, הוא נכון להתגבר על יצרי, **נכון לבי**, ולא אשלח ידי בו, וע"ז **אשירה ואזמרה** שמנעני מבוא בדמים: (ט) **עורה**, אז התעוררו כל רגשות נפשו, כבודו ששכן לעפר עד עתה, עתה התעורר, עז"א **עורה כבודי**, הנבל וכנור מנעים זמירות שדמם ונדהם עד עתה, התעורר בנועם זמירותיו, עז"א **עורה הנבל וכנור**, עתה **אעירה שחר**, שמש ההצלחה שחשך עד הנה יתחיל לזרוח, ואעיר השחר של שמש ההצלחה כי כאור בקר יזרח שמש, ר"ל כי עתה הכיר שאול עצמו את כבודו, ואמר אליו צדיק אתה ממני, ידעתי כי מלוך תמלוך: (י) **אודך בעמים**, ההודאה על הטובה, והזמר הוא ספור שבחיו ותהלותיו, זה יהיה בלאומים שיש להם דת, אספר להם תהלת ה' כי גדול הוא מעל כל אלהים: (יא—יב) **כי גדול עד שמים חסדך**, בשני ההנהגות הנקובות בשם חסד ואמת, כמלאו גם בשמים ובשחקים, וכבר התבאר פסוק זה בארוך למעלה (סי' ל"ו), במ"ש ה' בהשמים חסדך אמונתך עד שחקים עי"ש, ויש מגביל פה נגד מ"ש **רומה על השמים אלהים**, שזה מגביל נגד אקרא לאל עליון שהוא ראשית הסבות שבאים ע"י השמים והמערכת, כי הכל

נח א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם׃ ב הַאֻמְנָם אֵלֶם צֶדֶק תְּדַבֵּרוּן מֵישָׁרִים תִּשְׁפְּטוּ בְּנֵי אָדָם׃ ג אַף־בְּלֵב עוֹלֹת תִּפְעָלוּן בָּאָרֶץ חֲמַס יְדֵיכֶם תְּפַלֵּסוּן׃ ד זֹרוּ רְשָׁעִים מֵרָחֶם תָּעוּ מִבֶּטֶן דֹּבְרֵי כָזָב׃ ה חֲמַת־לָמוֹ כִּדְמוּת חֲמַת־נָחָשׁ כְּמוֹ־פֶתֶן חֵרֵשׁ יַאְטֵם

אזנו

ת"א האמנם. חולין פט: זורו וגו'. יומא פג:
ע"ש (ד) ב"ר סג במד"ר י מכילתא בא ירו' יומא ח ד הג' תגא: (ה) פסיקתא לג:

רש"י

נח (א) מכתם. שם נעימות שיר: (ב) האמנם. לשון אמונה הוא. האמנם אלם צדק תדברון וגו', מזמור זה אמר על שבא אל המעגל אשר שאול שוכב שם ולקח את החנית ואת הצפחת והלך לו וקרא הלא תענה אבנר (שמואל א' כ"ו) כלומר הלא יש לך עתה להוכיח לשאול ולהראותו שעל חנם הוא רודפני שאילו רציתי הרגתיו, וכך אמר בשירו האמנם נאלם מפיכם הצדק שהיה לכם לדבר והמישרים שיש לכם לשפוט הצדק אשר תדברון: (ג) אף בלב עולות תפעלון. ולא עוד אלא בלבבכם אתם חורשים רעה לפעול עול: עולות. כמו עולות כאשר יאמר משור שוורים ומעיר עיירים ושלשים עיירים להם (שופטים י') שם לשון עיר וקריה: בארץ חמס ידיכם תפלסון. בתוך הארץ אתם מכריעים חמס ידיכם עד שהוא שוקל משקל רב, תפלסון קונטרפייסקי"ץ בלעז: (ד) זרו רשעים מרחם. ממעי אמם הם נעשים זרים להקב"ה כדרך שעשה עשו ויתרוצצו הבנים בקרבה (בראשית כ"ה): זורו. נזורו כמו שומו שמים (ירמיה ב') וימררוהו ורובו (בראשית מ"ט) ורומו מעט (איוב כ"ד) כולם לשון נפעלו: (ה) חמת למו. ארס יש להם להרוג את הבריות כדמות ארס הנחש: כמו פתן חרש יאטם אזנו. הנחש כשהוא מזקין נעשה חרש באזנו אחת ואוטם

מצודת דוד

נח (א) מכתם. כשבא דוד אל המעגל במקום שהיה שאול שוכב שם ולקח משם חנית המלך וצפחת המים והלך לו ומרחוק קרא ואמר הלא תענה אבנר וגו' כמ"ש (ש"א כ"ו) ולזה אמר האמנם נאלמתם מלדבר צדק שיש לכם לדבר והמישרים שיש לכם לשפוט בני אדם כי הלא עתה תוכלו להראות לשאול שאינני אויבו. שהרי היה מסור בידי ולא הרגתיו: (ג) אף בלב. לא סוף הדבר שלא למדתם זכות אלא אף בכוונת לב הפעלו כעול בארץ: תפלסון. תיישרו את החמס אשר בידכם לומר על החמס שיושר הוא: (ד) זורו. הרשעים האלו נעשו זרים לה' מעת צאתם מן הרחם: תעו. המדברים עלי כזב תעו מדרך הטובה מעת צאתם מבטן: (ה) חמת למו. [illegible] מטילים ארס כנחש והוא ענין מליצה: כמו פתן חרש. המה כמו פתן אשר לעולם רעתו לא יועיל לו הלחש כאלו היה

מצודת ציון

נח (ב) האמנם. האמת: (ג) עולות. מל' עולה: תפלסון. ענין יושר וע"ז נקרא מטה המשקל בשם פלס כי מיישר המשקל וכן פלס מעגל רגליך (משלי ה'): (ה) חמת. ארס כמו חמת תנינים יינם (דברים ל"ב): פתן. מין נחש.

תפלות דוד

באור הענין

הוא ע"י ההשגחה גם בשמים, וכנגד מ"ש לאל גומר עלי שגם בעת שע"פ הסבות הנמשכות יתחייב שלא יושע, תהפך את הסבה האחרונה ותגמול הדבר לישועה שזה מצד הנס הנגמר שהוא ג"כ מתמיד בהנהגת ה', וזה ע"י הנס שבא מן השחקים, וכמו שהארכתי בזה למעלה שם, וא"כ רומה על השמים אלהים **על כל הארץ כבודך:**

נח (א) למנצח אל תשחת, מיוסד על אנשי שאול שבקשו לשאול שירדוף אחרי דוד והמה שמלאתם כנף מעילו, וע"ז ציין גם מזמור זה בשם אל תשחת ונסמך למזמור הקודש, ונוסד נגד אנשי כזב ובעלי לה"ר אלה: (ב—ג) **האמנם אלם,** וכי אפשר להאמין שיתאלמו באלומה ונאגדה אחת שני הפכים בנושא אחד, והכתובים, מקבילים **צדק תדברון אף בלב עולות תפעלון, מישרים תשפטו בני אדם אף בארץ חמס ידיכם תפלסון,** שבפיכם תדברו צדק ותוכיחו את האדם לעשות צדק, ובלב תפעלו עולה, והרי הלב סותר אל הדבור, וגם תשפטו בני אדם לעשות מישרים ושלא יחמסו ויגזלו, ואתם בעצמכם תפלסון בארץ בפרהסיא את חמס ידכם, והרי המעשה סותר אל הדבור: (ד) **זרו,** אומר שאנשי כזב האלה הצבועים והחנפים הם גרועים מן הרשעים בפרהסיא, כי **הרשעים** הם זורו מעת שיצאו מרחם, דהיינו אחר לידתן, אבל **דוברי כזב הם תעו מבטן** אמם, גם בטרם נולדו ויצאו מרחם, ור"ל שהרשעים אין רשעתם טבעי להם, כי האדם לא נברא שיהיה רשע, ותולדות האדם נוטה אל הצדק, רק ירשיע אח"ז ע"י חברים ושכנים ומורים רעים וכדומה, אבל אנשי הכזב שכונתם וטבעם רע, ורשעם אינו דבר מקרי רק עצמי וטבעי להם: (ה—ו) **חמת למו**

באור המלות

(ב) אלם. מענין מאלמים אלומים, איך תאגדו ותחברו שני הפכים. צדק תדברון, מישרים תשפטו, הצדק לפי חקות המשפט, והמישרים הם לפי היושר, וצדק נופל על המשפט והמישרים על הדבור והתוכחה, כמ"ש ושפט בצדק דלים והוכיח במישור (ישעיה י"א) ופה יספר שהם הוסיפו לעשות שגם בדבורם יוכיחו על הצדק, וגם במשפט ישפטו ע"פ היושר שהוא יותר מן הצדק, כמ"ש (למעלה ט') הוא ישפוט תבל בצדק ולאומים במישרים: (ד) מרחם, מבטן. הבטן מציר בעוד הולד בבטן אמו, והרחם מציין יציאתו לחוץ כמ"ש (ירמיה א'): (ה) חמת. כמו אם אתן שנת לעיני:

כדמות

אָזְנוֹ: ו אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁמַע לְקוֹל מְלַחֲשִׁים חוֹבֵר חֲבָרִים מְחֻכָּם: ז אֱלֹהִים הֲרָס־שִׁנֵּימוֹ בְּפִימוֹ מַלְתְּעוֹת כְּפִירִים נְתֹץ ׀ יְהוָה: ח יִמָּאֲסוּ כְמוֹ־מַיִם יִתְהַלְּכוּ־לָמוֹ יִדְרֹךְ חִצָּו כְּמוֹ יִתְמֹלָלוּ: ט כְּמוֹ שַׁבְּלוּל תֶּמֶס יַהֲלֹךְ נֵפֶל אֵשֶׁת בַּל־חָזוּ שָׁמֶשׁ: י בְּטֶרֶם יָבִינוּ

ת"א כמו שבלול. מועד קטן ו: חציו קרי סירתיכם

ע"ש (ו) ירו' עז א א: (ז) מכילתא שירה: (ט) במד"ר טו אי"ר ב זכר ואדא ז"ח טו ירו' ברכות א א תנ' בהעלותך:

רש"י

אזן השנית בעפר שלא ישמע את הלחש כשהחבר מלחשו שלא יזיק: (ו) אשר לא ישמע וגו'. מחובר למקרא שלפניו אוטם אזנו בשביל שלא ישמע לקול מלחשים: חובר חברים. שיודע ללחוש את הנחשים: (ז) מלתעות. שינים הפנימיות שקורין מייסלי"ש בלעז: (ח) ימאסו. לעצמם שיהיו נמאסים בעיניהם מדאגה וכמו נמס. יתהלכו, דוגמתו (יחזקאל כ"א) כל ברכים תלכנה מים, מדמעתי (שם): ידרוך חציו. הקב"ה לגוררי כדי שיתמוללו. יתמוללו בויאנ"ט פרוויאי"ן בלעז: (ט) שבלול. יש פותרין לימצ"א בלעז ויש פותרין כמו שבולת מים (לקמן ס"ט) וכפל הלמ"ד כמו מן ימל קצירו (איוב י"ח) ימולל (לקמן צ'): תמס. נמס והולך. תמס שם דבר הוא והמ"ם יסוד ועיקר הוא והתי"ו בו יסוד נופל כמו התי"ו של תבל עשו (ויקרא כ'): נפל אשת. שלפ"א בלעז שאין לה עינים והוא תנשמת דמתרגמינן אבותא כך פירשוהו רבותינו, ויש פותרין נפל של אשה כמו אשת הזמה (יחזקאל כ"ג), ויש תי"ו בלא דבקות כמו (משלי ד') עטרת תפארת תמגנך. כמו נפל של אשה שלא חזו הנפלים שמש, וללשון רבותינו הוי נפל ואשת כמו ואני ככבש אלוף (ירמיה י"א) שהוא כמו כבש ואלוף ופי' מנחם ככבש ואלוף הוא שור אף כאן נפל ואשת, (מגו"ה להגי"ס, סח"א): (י) בטרם

מצודת ציון

רע: יאטם. יסתום כמו אוטם אזנו (משלי כ"א): (ו) חובר חברים. היודע לחש וכן וחובר חבר (דברים י"ח): (ז) מלתעות. הם השינים הגדולים והוא מתהפך כמו ומתלעות מתלעותיו (משלי ל'): (ח) ימאסו. ימסו ובא האל"ף במקום אות הכפל וכן אשר בזאו (ישעיה י"ח) ומשפטו בזזו: יתמוללו. יכרתו כמו ימולל ויבש (לקמן צ'): (ט) שבלול. שם

מצודת דוד

הרע ואוטם אזנו לבל ישמע כי כן הרשעים האלו לא יועיל בם המוסר כאלו היו חרשים וכו': (ו) אשר וגו'. בעבור זה טבעו לא ישמע לקול מלחשים ואף את החובר חברים את מחוכם מאוד כדבר האמור עכ"ז לא ישמע לקולו: (ז) שנימו. של הרשעים האלו: כפירים. כטורפים ככפירים: (ח) ימאסו. יהיו נמסים כמים וילכו לאבדון: ידרך. המקום ידרוך עליהם חציו ויהיו כדברים הנכרתים היש מהם: (ט) כמו שבלול. כשבלול הזה אשר דרכו להיות נמס והולך מרוח עליו השמש וכמו נפל של אשה אשר אינם רואים השמש כן הרשעים האלו לא יראו השמש ר"ל אור הישועה: (י) בטרם. עד לא יבינו ענפי הקוצים להיות מתקשים כמגל אילן הקוץ ר"ל עד לא יבינו גני

תפלות דוד

באור המלות

(ו) מלחשים, חובר חברים. החובר מאסף הנחשים ביחד, והוא גדול ממלחש על נחש אחד, ומוסיף במליצתו: (ז) שנימו. הם החדות. ומלתעות, הם הטוחנות. הרס, נתוץ, הנתוץ מוסיף על ההריסה, שההורס מפרק מחובר והנותץ משבר לחלקים כמ"ש בתו"ה (שמיני סי' קל"ט) ומוסיף והולך בדרכו: (ח) ימאסו. האל"ף תמורת הכפל כמו עורי רגע וימאס (איוב ז') ימסו: כמו יתמללו. כמו ימולל ויבש. ועי' ישעיה (כ"ד) באה על קטיפת ראש הדבר שיקטפו ראשי החצים וכראש שבולת ימלו, וע"ד המליצה י"ל מענין מלל ודבור, שבעת ידרוך חציו יהיה דומה כאלו החצים ימללו וידברו לאמר, כמו שבלול תמס יהלך, ר"ל שע"י שידרוך חציו יכרת ויאבד: (ט) תמס. שם, ברפו מסס, והתי"ו לתשקל השם. אשת, מין שרץ כדברי חז"ל, ואני פירשתי לפי ענינו: (י) יבינו, במליצה ייחסו הבונה וכל כחות נפשיים לעצמים בלתי בע"ח, כמו אף אם

באור הענין

כדמות חמת נחש, הנחש נושך את האדם שלא להנאתו רק מצד האיבה שהושת בינו ובין האדם, שהאדם ישופנו ראש והוא ישופנו עקב מיראתו פן יהרוג אותו, וכן ידמה המחס של בעלי לה"ר אלה, כאלו הם מתיראים ממני שלא אעשה להם רעה ולכן ידברו עלי לה"ר, שנדמה לנשיכת נחש כמ"ש אם ישוך הנחש בלא לחש ומה יתרון לבעל הלשון, אולם לעומת זה הנחש שומע להם והיה מזיק, והוא במליצה שמלחשים לו שלא יירא מן האדם כי אינו אויב לו ולא דורש רעתו, ואז לא ישוך, וכן היה ראוי מאחר שלחשתי להם ע"י מה שהראיתי ע"י כריתות כנף המעיל שאיני דורש רעת שאול היה ראוי שישמעו לזה, אבל הם דומים כפתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים הגם שהחובר חברים הוא מחוכם ויודע לחש, כן הם האטימו אזנם משמוע לחש: (ז) אלהים הרס שנימו בפימו, מדמה הלה"ר שלהם כשינים שבם יאחזו החיות הטורפות את טורפם, ובמלתעות כפירים שבם ידיקו את הטרף, ובקש מה' שיהרס שניהם בל יוכלו לאחוז את הטרף ואף שכבר ה' בפיהם ינתוץ מלתעותיהם בל יוכלו להשחית: (ח) ימאסו וימסו, כמו מים אשר יתהלכו למו כי אינם מדובקים יחד ויתפרדו לטפות טפות, כן יתפרד קיבוצם, וגם בעת שידרוך חציו יהיו דומים כמו יתמוללו כדברי חז"ל בקטף ראשו, כן יקטף ראש אחד של החצים: (ט) כמו שבלול (שנעקש) שסגולתו שכשמעט שנגעו בו ימצאו מקרבו ליחה רבה עד שידמה כאלו הם נמסים (וידוע שע"י הכיר

סִירֹתֵיכֶם אָטָד כְּמוֹ־חַי כְּמוֹ־חָרוֹן יִשְׂעָרֶנּוּ׃ יא יִשְׂמַח צַדִּיק כִּי־חָזָה נָקָם פְּעָמָיו יִרְחַץ בְּדַם הָרָשָׁע׃ יב וְיֹאמַר אָדָם אַךְ־פְּרִי לַצַּדִּיק אַךְ יֵשׁ־אֱלֹהִים שֹׁפְטִים בָּאָרֶץ׃

נט א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם בִּשְׁלֹחַ שָׁאוּל וַיִּשְׁמְרוּ אֶת־

ת"א ישמח צדיק. סוטה יג: ע"ש (יא) מד' עשה"ד סי' מצות: (יב) אדר"נ כח: הבית

רש"י

יבינו סירותיכם אטד. אשר בטרם ידעו קוצים רכים שלכם להיות אטדים קשים, כלומר עד שלא יגדלו בני רשעים: כמו חי כמו חרון. כלומר בגבורה ובחוזק ובחרון ישערם הקדוש ברוך הוא: חי. לשון גבורה: (יב) ויאמר אדם אך פרי לצדיק. ואז יאמרו הבריות ודאי יש פירות ותשלום שכר במעשה הצדיקים שנקם הקדוש ב"ה נקמתם: יש אלהים. דיין שופט בארץ:

מצודת דוד

רשעים להרשיע כאביהם: כמו חי. כמו דבר הנעקר על ידי אדם בריא וכמו הנעקר בחרון אף כי אז לא ישאר מאומה כן יעקרם ה' ברוח סערה לבל ישאירו שארית: (יא) כי חזה. כאשר יראה נקמת ה': פעמיו ירחץ. בדרך הלוכו ירחץ רגליו מדם הרשע הנשפך בארץ: (יב) ויאמר אדם. אז יאמר כל אדם אך סוף הדבר הוא אשר יש פרי ותשלום גמול לצדיק ויש אלהים שופטים לשפוט את הרשע כרשעו ואם ייטיב לו ברשעתו אך סוף הדבר לקבל גמול: נט (א) וישמרו. לשמור בית דוד שלא יברח בלילה להמיתו

מצודת ציון

ארץ מה: תמס. מל' המסה: (י) סירותיכם. ענפי הקוצים כמו עד סירים סבוכים (נחום א'): אטד. הוא מגדל אילן הקוץ וכן ויאמר האטד אל העצים (שופטים ט'): חי. ענין בריאות כמו עד חיותם (יהושע ה'): ישערנו. מל' סערה ואם היא בשי"ן: (יא) חזה. ראה: פעמיו. רגליו אשר צועד בהם:

באור הענין

שגם יתגועעו בקל ועל זה אמר **תמם יהלך**), ויהיו דומים **כנפל אשת** בל **חזו שמש**, (ר"ל כנפל אשת מין נחש עור (בלינדע שלייכע) שסגולתו שבנגוע איש בו יתקשה כאבן ויפול לחתיכות, ונקרא נפל ע"י נפילתו לחתיכות, ואשת פי' עורוט, מלשון לילה ואפלה), ור"ל או שימס כמים בנגעו בו, והנמשל ע"י הוכוח של דוד בעת שכרת כנף המעיל, או יהיה עור בלתי רואה ויתקשה כאבן, ואם לא ירף ידיו יפול לחתיכות: (י) **בטרם יבינו סירותיכם אטד**, האטד בוער תחת הסירות, כמ"ש כקול הסירים תחת הסיר, ובעת יתחיל הבשר שבסיר להתבשל ירגיש הסיר **כי יש אטד** תחתיו המחמם אותו, ומעלה רתיחות כנגדו, וימליץ שאז יבין הסיר את האטד, אולם בטרם שיבין הסיר את האטד, היינו בעוד שלא התחמם מן אש האטד, הבשר עדיין חי, ויאמר שגם בטרם שיבינו הסירות את האטד, הגם שהוא **כמו חי**, ר"ל כבשר חי שלא נתבשל, בכ"ז **כמו חרון ישערנו**, ישער וישליך אותו כמו חרון, היינו כבשר שחרה ונחר ונשרף מן האש שמשליכין אותו, והמליצה שפורעניות הרשע ידמה כבישול הסיר כמ"ש (יחזקאל כ"ד) שפות הסיר שפות, וכשבא הפורעניות בזמנו ימשיל שנתבשל הבשר, ויצייר שיבא הפורעניות לפני זמנו בעודו דומה כמו חי, ובכ"ז יהיה כדבר הנחרר ונשרף מגב האש, והוא. (יא) **ישמח צדיק כי חזה נקם**, המליץ יצייר את הנקם כעצם מופשט חי, שהוא הורג את הרשע, ואחר שהרג אותו אז הנקם ירחץ את פעמיו בדמו, ועז"א הצדיק יחזה, איך שהנקם הוא ירחץ את פעמיו בדם של הרשע, (ועז"א לשון חזה כי הנקם הוא עצם הגיוני שאין רואים אותו בעין רק במחזה הלב): (יב) **ויאמר**, והנקם **יאמר** אל הצדיק ובני אדם העומדים שם, יאמר להם, **אדם** אתה אדם, ראה **כי אך פרי לצדיק**, שיש שכר טוב לצדיק, וכן ראה כי **יש אלהים שופטים בארץ** לשלם לעושי רע כרעתו, כי ממה שיראו עונש הרשע ואיך ה' רב ריב הצדיק מידו, יכירו כולם שיש אלהים משגיח, ושיש שכר ועונש:

תפלות דוד

באור המלות

יבין מפרשי עב (איוב ל"ו). סירותיכם, הסירות שמבשלים בהם. חי, בשר שלא נתבשל וכן נקרא בדברי חז"ל. חרון, שרשו חרה, דבר הנחרה ונחרר מני אש. ישערנו כמו יסערנו בס', או שמתחלף עם שי"ן ימנית כמו כתאנים השוערים, דבר מאוס שמשליכין אותו: (יא) חזה נקם. יש הבדל בין ראה ובין חזה, שראה הוא בעין, וחזה הוא מה שחוזה ברוח ובלב, כמ"ש ישעיה (ג' י') ובכ"מ, ועל עצמיים הגיוניים ראוי לבא מלת חזה, ופה בא הנקם כעצם מופשט, והצדיק חוזה אותו במחזה הלב, איך ירחץ פעמיו בדם הרשע אשר הרג: (יב) ויאמר אדם. הוא שם הקריאה. הנקם יאמר אתה אדם! כי כשידבר עם שאינו אדם אל האדם קוראהו בשם אדם, כמו שקרא ליחזקאל בן אדם:

נט (א) למנצח אל תשחת, על שהיתהו שאול, ומזמור זה נחלק לג' חלקים, התחלה מדבר על עת שהיה לפני שאול ויטל עליו את החנית להכותו וה' הצילהו, (עד פסוק ז'), אח"כ מדבר על מה ששלח בערב שומרים לשמור את הבית להמיתו ונודע לו הדבר בעזרת ה', ומתפלל

הַבַּיִת לַהֲמִיתוֹ: ב הַצִּילֵנִי מֵאֹיְבַי ׀ אֱלֹהָי מִמִּתְקוֹמְמַי תְּשַׂגְּבֵנִי: ג הַצִּילֵנִי מִפֹּעֲלֵי אָוֶן וּמֵאַנְשֵׁי דָמִים הוֹשִׁיעֵנִי: ד כִּי הִנֵּה אָרְבוּ לְנַפְשִׁי יָגוּרוּ עָלַי עַזִּים לֹא־פִשְׁעִי וְלֹא־חַטָּאתִי יְהוָה: ה בְּלִי־עָוֺן יְרוּצוּן וְיִכּוֹנָנוּ עוּרָה לִקְרָאתִי וּרְאֵה: ו וְאַתָּה יְהוָה־אֱלֹהִים ׀ צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָקִיצָה לִפְקֹד כָּל־הַגּוֹיִם אַל־תָּחֹן כָּל־בֹּגְדֵי אָוֶן סֶלָה: ז יָשׁוּבוּ לָעֶרֶב יֶהֱמוּ כַכָּלֶב וִיסוֹבְבוּ עִיר: ח הִנֵּה ׀ יַבִּיעוּן בְּפִיהֶם חֲרָבוֹת בְּשִׂפְתוֹתֵיהֶם כִּי־מִי שֹׁמֵעַ: ט וְאַתָּה יְהוָה תִּשְׂחַק־

ת"א ישובו לערב. סנהדרין קה: ע"ש (ו) פסיקתא מב: (ז) ב"ר ט: למו

רש"י

נט (א) **אל** תשחת. כך קרא שם המזמור על שם שהיה קרוב למות ולהיות נשחת ומבקש רחמים על הדבר: וישמרו את הבית. כשאמרה להם מיכל חולה הוא (שמואל א' י"ט) והבריחתו בלילה:

(ד) יגורו עלי. ליכנס בביתי לשמרני: (ה) בלי עון. לא חטאתי להם: ויכוננו. מזומנים להרוג: (ו) הקיצה לפקוד כל הגוים. ואת אלה הרשעים שפוט כמשפטי הגוי ועליהם אל תחון: (ז—ח) ישובו לערב וגו'. הנה יביעון בפיהם. פתרון שני מקראות הללו נופל זה על זה, ישובו לערב לא דים מה שעשו ביום אלא אף לערב ישובו על רעהם לשמור שלא אברח ואלא מן העיר, ומה עשו ביום הנה כל היום יביעון בפיהם נרגל עלי אל שאול: חרבות בשפתותיהם. ואומרים בלבם מי שומע: (ט) ואתה ה'. אשר תלעג לכל גוים

מצודת ציון

נט (ח) יביעון. ידברון כמו יביע אומר (לעיל י"ט): בבוקר כמ"ש (כש"א י"ט): (ג) ממתקוממי. מהאנשים הקמים עלי תחזקני: (ד) יגורו עלי. יתאספו עלי

מצודת דוד

בני אדם חזקים לתפשני ואני לא חטאתי להם כאשר ידעת אתה ה': (ה) בלי עון. לא העויתי להם והמה רצים ומכינים עצמם ללכדני לכן עורה לקראתי וראה בעניי: (ו) הקיצה. ר"ל כמו שאתה מעורר עצמך לפקוד את העכו"ם לשלם גמול מעלליהם כן אל התן חנינה לעולם לאלו הבוגדים פועלים און: (ז) ישובו לערב. ר"ל ביום ילשינו עלי ולערב שבים לביתי לשמרני וכאשר נמלטתי סבבו בעיר לחפש אחרי ויהמו בקולם בעת החפוש ככלב הזה הסובב ומחפש והומה: (ח) חרבות. בלה"ר שמדברים בפיהם כאלו יהנו חרבות ביד שאול להמיתני כי יאמרו מי שומע ולא יראו מאלהים: (ט) תשחק למו. תלעג

באור המלות

(ב) מאיבי, ממתקוממי. האויב בלב, והמתקומם הוא בפועל:

(ג) הצילני, הושיעני. התשועה יפול בעת מלחמה כמ"ש ממתקוממי תשגבני, וההצלה על החורש רעה בנגעה, שלא יפיק זממו, הגם שהוא לא ידע מזה כלל, שע"ז לא שייך תשועה, ועי' למעלה (ז' ב'): (ד) פשעי, חטאתי. חטאת קל מפשע, ומוסיף אף לא חטאתי. ה', אתה ה'! : (ט) תשחק, תלעג. עי' למעלה (ב' ד'), ומוסיף תלעג שהוא יותר מן השחוק:

תפלות דוד

באור הענין

שימלט מידם (עד פסוק ט"ו), ואח"כ מקלל את אויביו (עד סוף הסימן): (ב) הצילני מאויבי, הם הדורשים רעה בלב, ממתקוממי תשגבני, הם הקמים עליו להרגו, מבקש שיתגבר עליהם: (ג) הצילני מפועלי און הוא נגד אויביו בנגעה שמדברים עליו לה"ר, ומאנשי דמים הושיעני הוא נגד מתקוממיו שרוצים לרצחו: (ד) כי הנה מה שארבו לנפשי, ומה שיגורו ויתקבצו עלי, הוא מצד שהם עזים, לא פשעי ולא חטאתי אורב עלי, רק עזים אורבים שלא כדין: (ה) בלי, ובכ"ז ידמה להם כי ירוצון ויכוננו בלי עון, דהיינו שחושבים שאין להם עון בזה ושמותר להם להרגני, עורה לקראתי, ר"ל עמוד על צד המגביל לקראתי, שהוא צד של השולחן שיושב שם שאול ומשם הטיל החנית עליו להכותו, וראה והשגיח שלא יבצע את מחשבתו: (ו) ואתה, באשר החליט בדעתו אז לברוח, והוא היה עד עתה שר צבאות ישראל ללחום עם הפלשתים, מוסר צבאותיו אל ה' שהוא יהיה עתה שר צבא ישראל וילחם מלחמותיהם, וז"ש ואתה ה' אלהים צבאות מצד שאתה אלהי ישראל ומשגיח עליהם, הקיצה לפקוד כל הגוים הבאים להלחם על ישראל תהיה אתה הפוקד החיל כעדם (כי אנכי אברח מן הארץ), ובכל זה אל תחון כל בוגדי און, אל תחון גם את שאול ואנשיו הבוגדים להרגני, שתציל את ישראל מאויביהם והם יאבדו במלחמה, כמ"ש או ה' יגפנו וכו' או במלחמה ירד ונספה, סלה סיום הענין: (ז) ישובו לערב, יספר עתה איך שב שאול שנית בערב וישלח שומרים סביב ביתו להמיתו, בערב שבו שנית לרצחני, יהמו ככלב, מדמה את השומרים ככלבים שהם ג"כ שומרי הבית, כן יהמו גם הם ויסובבו את העיר: (ח) הנה, רק גרועים המה מן הכלבים בשני דברים, א] הכלבים רק מנבחים לא מדברים, וכלבים אלה יביעון בפיהם, ב] הכלבים רק נושכים לא ממיתים בחרב, והם חרבות בשפתותיהם, שיאמרו בשפתותיהם כי יהרגני בחרב נוקם,

ואמרו

לָמוֹ תִּלְעַג לְכָל־גּוֹיִם׃ י עֻזּוֹ אֵלֶיךָ אֶשְׁמֹרָה כִּי־אֱלֹהִים מִשְׂגַּבִּי׃ יא אֱלֹהֵי חַסְדּוֹ יְקַדְּמֵנִי אֱלֹהִים יַרְאֵנִי בְשֹׁרְרָי׃ יב אַל־תַּהַרְגֵם ׀ פֶּן־יִשְׁכְּחוּ עַמִּי הֲנִיעֵמוֹ בְחֵילְךָ וְהוֹרִידֵמוֹ מָגִנֵּנוּ אֲדֹנָי׃ יג חַטַּאת פִּימוֹ דְּבַר־שְׂפָתֵימוֹ וְיִלָּכְדוּ בִגְאוֹנָם וּמֵאָלָה וּמִכַּחַשׁ יְסַפֵּרוּ׃ יד כַּלֵּה בְחֵמָה כַּלֵּה וְאֵינֵמוֹ וְיֵדְעוּ כִּי־אֱלֹהִים מֹשֵׁל בְּיַעֲקֹב לְאַפְסֵי הָאָרֶץ סֶלָה׃ טו וְיָשֻׁבוּ לָעֶרֶב יֶהֱמוּ כַכָּלֶב וִיסוֹבְבוּ עִיר׃ טז הֵמָּה ינועון

ע"ש (יב) ב"ר לח תג"ר לג: חסדי קרי. יניעון קרי

רש"י

לאכל

תשחק גם לרשעים הללו: (י) עזו אליך אשמורה. עזו ותקפו של אויבי החזק עלי, אליך אשמורה ואצפה למזרי הימנו: (יא) יקדמני. יקדים לי עזרתי קודם שתשלוט בי יד שונאי: יראני בשוררי. מה שאני תאב לראות: (יב) אל תהרגם. שאין זו נקמה הנכרת: פן ישכחו עמי. כי כל המתים משתכחים אלא הניעמו מנכסיהם שיהיו עניים והוא נקמה שתזכר לארך ימים: (יג). חטאת. של פיהם הוא דבר שפתימו ונלכדים בגאונם העניים הנרדפים על ידיהם מפני האלה והכחש שהם מספרים: (יד) כלה בחמה. כלה אותם בחמתך אך בסופם וידעו כי אתה מושל ביעקב: (טו) וישובו לערב. מחובר למקרא העליון חטאת פימו הם מגריים ביום ולערב הם שבים לארוב אותם שהלשינו עליהם: (טז) המה יניעון לאכול. כאשר עושים הכלבים

מצודת דוד

שוחק על דבריהם כמו שאתה לועג לכל העכו"ם החושבים רע על ישראל: (י) עזו. מפני רוב חזקו של שאול אמתין על תשועתך כי אתה משגבי אבל בידי אין כח לעמוד נגדו: (יא) אלהי חסדי. ה' כעושה לי חסד מעולם יקדים לי החסד טרם ילכדני: יראני. מה שלבי חפץ לראות יראני כהמסתכלי' לי לרעה: (יב) פן ישכחו. כי המת נשכח מן הלב ולא יזכרו גם ניקח מהם מוסר: הניעמו בחילך. אלא כבוחך הרב הניעם ממקום למקום והורידם מנכסיהם אתה ה' מגננו כי אז יזכרו ויקח מהם מוסר: (יג) חטאת פימו. את זה עשה להם בעון חטאת פיהם וכו' ויהיו נלכדים בעבור גאותם: ומאלה. ובעבור הקללה אשר יבוא עליהם ומרוב הכחש והכזון אשר יבואום יספרו הבריות זה לזה את כל הקורות להם ויהיה הדבר זכור ויקחו מהם מוסר: (יד) כלה. את הרשעים ההם: ואינמו. ולא יהיו עוד בעולם: מושל ביעקב. להושיע את החוסים בו: לאפסי. מוסב על וידעו וגו' לומר לקצות הארץ ידעו לעולם שאתה מושל ביעקב: (טו) וישבו. הרשעים ההם יענשו מדה במדה כמו ששבו לערב לשמרני וסבבו בעיר לחפש אחרי כן יחזרו על פתחי זולתם לעת ערב ויסובבו בעיר לבקש מזון ויהמו מכאב לב: (טז) המה. כשהמה יהיו נעים לבקש אוכל וכאשר לא ישבעו כי לא מצאו די אכלם אז יתלוננו ויהמו מכאב לב:

מצודת ציון

(י) אשמרה. ענין המתנה כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז): (יא) בשוררי. ענין ראייה והבטה: (יב) הניעמו. מל' נע ונד: בחילך. בכוחך: מגננו. מבטח לנו כבגבור במגינו: (יג) בגאונם. מל' גאוה: ומאלה. מקללה: ומכחש. רזון: (טו) יניעון. מלשון נע ונד: וילינו. מלשון

באור הענין | תפלות דוד | באור המלות

ושמרו זה בלט והשבו כי מי שומע, ולא יודע (יא) יקדמני. פעל יוצא, שיעשה שאני אקדים ואכרה טרם יחשוב הדבר אלי עד הבקר: (ט) ואתה, אבל אתה ה' תשחק למו, כי אתה תפר עצתם, וכן תלעג לכל גוים שישמחו על זה שימות הלוחם מלחמת ה' עמהם: (י) עזו, אתה אומר אלי בשחוק, דע כי "עזו של שאול אליך אשמורה", אני שומר עז שאול ומלכותו אליך, שאתה תמלוך תחתיו ואתה תעוז נגד הגוים במלחמה, כי אתה אלהים משגבי, ר"ל שזה תאמר אלי במה שאתה משגבי ומחזקני נגד שאול וגם נגד פלשתים במלחמת קעילה, בזה תודיע שעוזו של שאול שמור אלי, ושאני מוכן למלוך תחתיו: (יא) אלהי, הם סובבים את ביתי וחושבים כי אין שומע דבריהם ובלא אדע מזה, אבל אלהי חסדי יקדמני להודיעני הדבר, ואלהים יראני בשוררי, ה' הראה לי, עד שראיתי את השומרים השוררים עלי וסובבים את ביתי, ר"ל שה' הודיע לי זאת ע"י מיכל בת שאול: (יב) אל, כשראה את שורריו ושומריו, מבקש אל תהרגם, ר"ל שלא יכלוני בעת שאברח בעד החלון ותצילני על ידי שאתגבר עליהם ואהרגם, כי פן ישכחו עמי מה שעשו נגדי, רק הניעמו בחילך שינועו עתה ממקומם עד שלא יראו בריחתי, ואח"כ הורידמו מגדולתם: (יג) חטאת פימו דבר שפתימו, שיהיה דבר שפתימו שיודו חטאת פימו, שהם בעצמם ידברו בשפתותיהם ויודו את החטא שחטאו בפיהם מה שדברו עלי לה"ר ויודו שנענשו ע"ז, וילכדו בגאונם שע"י גאונם ילכדו ברשת, ומאלה ומכחש יספרו, והם עצמם יספרו ויודו, שזה בא להם ע"י העון של אלה וכחש, מה שדברו עלי כחשים ונשבעו באלה שוא לקיים דבריהם, ואחר שיודו את חטאם, אז. (יד) כלה בחמה, תכלם בחמתך, ותכלם פעם אחר פעם, ואינמו עד שלא יהיו עוד בעולם, וידעו לאפסי ארץ כי אלהים מושל ביעקב, עד שתתפשט הידיעה עד אפסי ארץ וידעו עולם כי ביעקב יש אלהים מושל ומשגיח על פרטי מעשיהם, סלה סיום הענין: (טו) וישובו,

לֶאֱכֹל אִם־לֹא יִשְׂבְּעוּ וַיָּלִינוּ׃ יז וַאֲנִי ׀ אָשִׁיר עֻזֶּךָ וַאֲרַנֵּן לַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ כִּי־הָיִיתָ מִשְׂגָּב לִי וּמָנוֹס בְּיוֹם צַר־לִי׃ יח עֻזִּי אֵלֶיךָ אֲזַמֵּרָה כִּי־אֱלֹהִים מִשְׂגַּבִּי אֱלֹהֵי חַסְדִּי׃

ס א לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוּשַׁן עֵדוּת מִכְתָּם לְדָוִד לְלַמֵּד׃ ב בְּהַצּוֹתוֹ ׀ אֶת־אֲרַם נַהֲרַיִם וְאֶת־אֲרַם צוֹבָה וַיָּשָׁב יוֹאָב וַיַּךְ אֶת־אֱדוֹם בְּגֵיא־מֶלַח שְׁנֵים עָשָׂר אָלֶף׃ ג אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ פְרַצְתָּנוּ אָנַפְתָּ תְּשׁוֹבֵב

לנו

ת"א על שושן. ספר הזוהר פ' פנחס: **ע"ש** (יז) ש"ר כג: (א) ב"ר עד זכר פנחס תנ' ויצא דברים: (ג) תנ' בס ב"ר פז:

רש"י

כל הלילה אם אינם שבעים שילינו מתוך שבעם ויבשו: (יז) ואני. כשאצא מהם לבקר אשיר עוזך: (יח) עוזי אליך. אליך שאתה עוזי ומעוזי אליך אזמרה:

ס (א) **על** שושן עדות מכתם לדוד ללמד. (תר' מכתם) ל' כתם פז (איוב ה') דבר חמיד. ורבותינו דרשו על דוד שהיה מגהיג עלמו כמך ותם אפילו במלכותו, ואגדה אחרת שהיתה מכתו תמה שנולד מהול ע"כ (סא"א): מכתם לדוד. על עדותן של סנהדרין שנמשלו לשושנה שנאמר שררך אגן הסהר וגו' סוגה בשושנים (שם ז'), כשהלך שילמדוהו מה יעשה כשנלחם עם ארם נהרים ושלח את יואב עליהם אמרו לו ליואב לא מבניו של יעקב אתם והיכן הוא השבועה שנשבע ללבן עד הגל הזה (בראשית ל"א) ולא היה יודע מה להשיב. בא לו אצל דוד אמר לדוד כך אמרו לי בני ארם, באו ושאלו את סנהדרין אמרו להם ולא הם עברו תחלה את השבועה שנאמר (במדבר כ"ג) מן ארם ינחני בלק מלך מואב ועוד כושן רשעתים (שופטים ג') ארמי היה: (ב) וישב יואב ויך את אדום וגו'. שמנה עשר אלף הכתובים (שמואל ב' ח' ובדברי הימים א' י"ח) הרג אבישי פעם ראשונה בשת אלפים ויואב שנים עשר אלף כשבא מהכות את ארם: בהצותו. כמו (במדבר כ"ו) בהצותם על ה', שנלחם בהם על שעזרו לבני עמון: (ג) זנחתנו פרצתנו.

מצודת ציון

תלונה: (יז) ומנוס. מל' ניסה ובריחה:

ס (א) שושן. שם כלי נגון עשוי בתמונת שושן: עדות. ענין קבוע ועדי וכן את הנזר ואת העדות (מ"ב י"א):

(ב) בהצותו. ענין ריב ומלחמה כמו בהצותם על ה' (במדבר כ"ו): (ג) זנחתנו. עזבתנו: פרצתנו. ל' פרצה. אנפת. מל'

מצודת דוד

(יז) ואני אשיר. כשאהיה נושע אספר עוזך בשיר ובכל בוקר אֲרַנֵּן חסדך: ומנוס. אמר דרך משל כאדם הנס לאוהבו להמלט:

(יח) עוזי. אתה חזקי ולכן אזמרה לך: אלהי חסדי. שעושה לי חסד מעולם:

ס (א) עדות מכתם. המזמור הזה היה אהוב לו כעדי מכתם פז: ללמד. עשוי ללמד דעת את העם איך הכל בא בהשגחה: (ב) בהצותו. כשנלחם עם ארם וגו': וישב יואב. כשהיה דוד נלחם עם ארם יצא אדום לעזור לארם ושב יואב מן המערכה ללכת לקראת אדום לבל יעבור להתחבר עם ארם וערכו עמו מלחמה והכה יואב בהם: (ג) פרצתנו. ר"ל כמו

תפלות דוד

באור המלות

להרגני: (טז) וילינו. כדי שילינו:

(ג) אנפת. גדר פעל אנף בכלה חרון אפו עד לכלה (ישעיה

באור הענין

כנגד מ"ש תחלה שישובו לערב ויהמו ככלב, ויסובבו עיר לשמור את הבית להמיתו, מקללם שגם עתה

אחר מפלתם **ישובו** ג"כ **לערב ויהמו ככלב ויסובבו עיר** גם עתה, רק לא יהיה זה כמו תחלה שסבבו ככלב להמית נפש איש לדיק, רק. (טז) **המה יניעון לאכול**, מה שיסובבו עתה ככלב יהיה ככלב הרעב שסובב בלילה בעיר לבקש אוכל והוא הומה ומנבח ע"י רעבונו, שיסובבו **אם לא ישבעו** כדי **שילינו**, שע"י שהחסר בעניים מרעבון לא יוכלו ללין ויסובבו בעיר לבקש אוכל: (יז) **ואני** אקום בלילה, כדי **שאשיר עוזך** כל הלילה, **ובבקר ארנן הסדך** מה **שהיית משגב לי ומנוס ביום צר לי** שעזרתני לנוס ולברוח: (יח) **עזי**, נגד מ"ש עזו אליך אשמורה שהבטיח לו שישמור לו עוז של שאול, עד שאח"כ יהיה עוז של שאול שייך לדוד, אמר בעת שיהיה **עזי**, היינו שהגיע למלוכה, אז **אליך אזמרה, כי אלהים משגבי** מצד שהוא **אלהי חסדי**, כי המלוכה נתנה לו מצד החסד כמו שי"ת בסי' פ"ט:

ס (א) **למנצח**, המזמור הזה הוסד על המלחמות שהיה לדוד עם ארם נהרים וארם צובה ואדום ביחד, כמו שנזכר בש"ב ח' (ושם בארתי הסתירה שיש מכאן לס' שמואל ע"ש) וכפי הנראה פרצו האויבים תחלה בערי ישראל ושבו שבי בעיר שכם ובעמק סוכות, וזה היה סבה שהתעוררו גלעד ומנשה שבעבר הירדן שהיו סמוכים להר אפרים (כמ"ש שמואל ב', י"ח ו') ובאו לעזור לאפרים שכם היה בנבולם ונצחו את האויבים: (ב) **אלהים זנחתנו**, מה שזנחתנו תחלה ושבנו אחור מני צר **ופרצתנו** שהאויב פרץ בנו פרצות, בזה **אנפת**, ר"ל כלית הרון אפך עלינו, ועי"כ **תשובב לנו** שנית

לשמוע

לנו: ד הִרְעַשְׁתָּה אֶרֶץ פְּצַמְתָּהּ רְפָה שְׁבָרֶיהָ כִי־מָטָה: ה הִרְאִיתָ עַמְּךָ קָשָׁה הִשְׁקִיתָנוּ יַיִן תַּרְעֵלָה: ו נָתַתָּה לִּירֵאֶיךָ נֵּס לְהִתְנוֹסֵס מִפְּנֵי קֹשֶׁט סֶלָה: ז לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנוּ: ח אֱלֹהִים ׀ דִּבֶּר בְּקָדְשׁוֹ אֶעְלֹזָה אֲחַלְּקָה שְׁכֶם וְעֵמֶק סֻכּוֹת אֲמַדֵּד:

רש (ד) ב"ר מב: (ו) ב"ר נה אגב"ר לג: (ז) זהר שמיני תקת א"ר ב אגב"ר כד:

ועננו קרי

רש"י

לי

קופלה אדום בידו לפה ברוה הקודש שעתידים למשול בישראל ולגזור בישראל גזרות רעות עמד ובקש רחמים על שעבוד הגלות. הרבה צרות שבלנו בימי השופטים מאויבינו סביב: אנפת. קצפת עלינו מעתה תשובב רצונך עלינו: הרעשתה. הרגנו בכמה גייסות: פצמתה. שברת אותה. ורחיתי בדברי דונש שהוא לשון פרני אבל לא פירש איתו. וביסודו של ר' משה הדרשן פירש לשון קריעה ורחיה הביא לדבר וקרע לו חלוני (ירמיה כ"ב) מתורגם ופציס. אך אני אומר ופציס שתרגם יונתן לשון תקון חלון הוא ככל הפתחים שיש להם פצימין: רפה שבריה כי מטה. לשון רפואה ואע"פ שכתוב בה"א הרבה תיבות משמשות כן: כי מטה. ל' שפלות: (ה) יין תרעלה. המאמם את הלב ומעמפו. רעל לשון עטיפה הוא כמו והברושים הרעלו (נחום ב') ובלשון משנה מדיות רעולות: (ו) נתתה ליראיך נס. נסיונות של צרות הרבה: להתנוסס. להיות מנוסים בהם אם יעמדו ביראתך: מפני קשט. לקשט מדותיך בעולם שכשתתן להם הטובה לא יהרהרו אח"כ אחריך אלא יקשטו דיניך ויאמרו יפה הטיב להם כי הם עמדו לו בכמה נסיונות: (ז) יחלצון. ינצלו מצרה: הושיעה ימינך. אשר השיבות אחור בהתחזק אויביהם עליהם: ועננו. כי אם תענני ינצלו הם שאני נלחם להם בשבילם: (ח) אלהים דבר בקדשו. שיקבץ הגליות וזרעו ימשלו בהם (סא"א). ד"א אלהים דבר בקדשו שאהיה מלך עליהם: אעלזה. בישועתו. בפירוש אחר מצאתי אלהים דבר בקדשו לעזרני כדכתיב (שמואל ב' ג') כי ביד דוד עבדי אושיע את עמי ישראל: אחלקה שכם. אחלק להם שכם בנכסי אויביהם: ועמק סכת אמדד. סוכות זה איני יודע מאיזו אומה היא ולא ידעתי סוכות שבאו לו ישראל כשנכנסו ישראל מרעמסס היכן היא. בפירושים אחרים מצאתי (סא"א) אחלקה שכם. אחזיר להם נחלת יעקב אביהם. ועמק סוכות אמדד. כשאחלקהו לישראל. שכם וסוכות בקצה ארץ כנען היו כמו שמצינו תחלת ביאתו של יעקב לארץ דרך סוכות ושכם. ד"א ועמק סוכות אמדד. סוכות לשון גורות ודמיונות כמו שנאמר את

מצודת דוד

עיר שנפלה חומתה אז באים להוכה מכל רוח כן באה המלחמ' עלינו מכל צד: אנפת. הנה עד עתה כעסת עלינו ומעתה בעמך הושנו בהשקט ומנוחה: (ד) הרעשתה. הנה הרעשתה הרגנו וקצפתה אותה עתה רפא נא שבריה כי מטה לנפל מכלית השפלות: (ה) הראית. עד הנה הראית לעמך נפילה קשה והשקיתנו יין תרעלה המטמטם את הלב לרוע תכונתו והוא משל על מרבית הצרות: (ו) נתתה. נעשה התן ליראיך הרמה לנתנוסס בעולם: מפני קשט סלה. בעבור לאמת לעולם דבריך שאמרת להושיב עמך בשלום על אדמתם: (ז) למען יחלצון. בכדי שישראל ידידיך יהיו נחלצין מהצרות לזאת הושיעה לי ימינך ועננו: (ח) דבר בקדשו. ברוח קדשו דבר על ידי נביאיו אשר אעלוז ואשמח במלכותי ואמשול ממשל רב: אחלקם.

מצודת ציון

אף וחמה: תשובב. ענין הנהה והשקט: (ד) פצמתה. ענין בקיעה ובדרז"ל בין פציס לחבירו (שבת פ"ב): (ה) תרעלה. מל' ערל ואטום כמו ערלה אזנם (ירמיה ו'): (ו) נתתה. כמו תתן עבר במקום עתיד ורבים כמוהו: נס להתנוסס. מל' נס ובלונס והוא ענין הרמה והגבהה כנס הנבוה: קשט: ענין אמת ותמים כמו קשט אמרי אמת (משלי כ"ב): (ז) יחלצון. ענין שליפה והוצאה: (ח) שכם סוכות. הם שמות מקומות:

באור הענין

לעשות חיל, ע"ד אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני: הרעשתה מה שהרעשת את הארץ ופצמת אותה, זה היה סבה לרפאות שבריה במה שמטה מאד, כי תכלית ירידתם היתה תחלת עלייתם: (ד—ה) הראית, מה שהראית עמך קשה, זה היה הסבה שבזה נתתה ליראיך נס להתנוסס ולהתקבץ למלחמה, וזה עשית מפני קושט, להראות אמתך קושט ואמת, סלה סיום הענין: (ו) למען, אחר ההצעה הזאת אומר, למען יחלצון ידידיך, שישראל ידידיך יחלצון חלוצי צבא למלחמה נגד האויב, אני מבקש הושיעה ימינך, שתושיע להם ע"ד הפלא והנס, שזה מיוחס לימין ה' עושה חיל, ועננו: (ז) אלהים, לעומת שאמר ועננו, יספר מענה אלהים, אלהים דבר בקדשו ואמר לו, אעלזה אחלקה שכם, עת שאחלק עיר שכם ואמדד עמק סכות, ר"ל מה שהאויבים כבשו עיר שכם וחלקו שללה ביניהם ומדדו אדמת עמק סוכות לירש אותה, בזה אעלוז ואשמח, כי ע"י (ח) לי גלעד ולי מנשה ואפרים, יתקבצו גלעד ומנשה ואפרים לי לעזרתי, והתאזרו לצאת לקראת האויב

באור המלות

י"ב). תשובב, מענין מנוחה והשקט, כמו בשובה ונחת תושעון וע"כ בא לנו"ד אחריו, כי השבה בא עם יחוס הפעל בכ"מ: (ד) פצמתה. בקעת אותה. רפה, כמו רפא, והוא מקור לרפאות: (ו) נס. סימן להתקבץ למלחמה. קשט, עמ"ש משלי (כ"ב כ"א): (ז) יחלצון. מענין חלוצי צבא:

תפלות דוד

ומעו

ט לִי גִלְעָד ׀ וְלִי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם מָעוֹז רֹאשִׁי יְהוּדָה מְחֹקְקִי׃ י מוֹאָב ׀ סִיר רַחְצִי עַל־אֱדוֹם אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי עָלַי פְּלֶשֶׁת הִתְרוֹעָעִי׃ יא מִי יֹבִלֵנִי עִיר מָצוֹר מִי נָחַנִי עַד־אֱדוֹם׃ יב הֲלֹא־אַתָּה אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא־תֵצֵא אֱלֹהִים בְּצִבְאוֹתֵינוּ׃ יג הָבָה־לָּנוּ עֶזְרָת מִצָּר וְשָׁוְא תְּשׁוּעַת אָדָם׃ יד בֵּאלֹהִים נַעֲשֶׂה־חָיִל וְהוּא יָבוּס צָרֵינוּ׃

למנצח

ת"א לי גלעד. שם קנ: יהודה מחוקקי. יבמות סב: מואב סיר. סנהדרין שם ספר הזוהר פרשת בלק: הלא אתה. גיטין ס: ע"ש (ט) במד"ר יד יח דב"ר ג ירו' סנהדרין י ב תנ' נשא קרח (י) ש"ר טו ל במד"ר יד זכר בלק אגב"ר יג נח ירו' שם תנ' לך את"ז ט: (יא) דב"ר א: (יב) אי"ר ב ירו' תענית ד ה: (יד) אי"ר א:

רש"י

סוכות בנות (מ"ב י"ז). אמדד אני אמדד את גורתם כמו שנאמר (ש"ב ח') שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות (שם"א): (ט) לי גלעד. למלוך עליהם: מחוקקי. שרים שלי. מחוקק לשון סררות שמחוקק ושולח ספרים ומצוה כמו (בראשית מ"ט) לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו (ס"א): (י) מואב סיר רחצי. אשתמש בהם כסיר של נחשת המוכן לרחוץ בו: נעלי. משגר שלי: עלי פלשת התרועעי. התחברו על ממשלתי להיות משועבדים לי כי גם מארץ פלשתים וכן עזה שכבשו דוד: (יא) מי יובלני עיר מצור. אז לעיר מבצר לכבוש את העיר רומי אם לא אתה תעזור אותי על מבצרי אדום, מי יובילני ומי ינחני עליהם. בפירושים אחרים מצאתי כן על נובצרי אדום אשר נהיתי עתה עליהם: (יב) ולא הנא. ואינך יוצא: (יד) יבוס. ירמוס:

מצודת ציון

(ט) מחקקי. כן יקראו השרים ע"ש שהם נותנים החוקים וכן ומחוקק מבין רגליו (בראשית מ"ט): (י) סיר. קדרה: נעלי. מל' מנעול העשוי לסגור בו כמו מנעוליו ובריחיו (נחמיה ג') ור"ל ככלי ברזל הסוגרים את הרגל: עלי. בעבורי: התרועעי. מל' תרועה: (יא) יובילני. ענין הבאה כמו לרקמות תובל למלך (לעיל מ"ה): מצור. מבצר חזק שאין לכבשו מבלי מצור: נחני. ענין הנהגה: (יב) זנחתנו. עזבתנו: (יד) חיל. כח ואומץ: יבוס. ענין דריכה ורמיסה:

מצודת דוד

מקומות העכו"ם אחלק לישראל והמדד להם לחלקים: (ט) לי גלעד. כי ראה ברוה"ק שבימי רחבעם יוחלק מלכות ישראל ואמר בימי יהיו כולם תחת ממשלתי: מעוז ראשי. חוזק לראשי לשמרני מן האויב: מחוקקי. יהיו שרים שלי ונכנעים אלי: (י) מואב סיר רחצי. ר"ל אעשה עמהם כל תשמישי כאשר בקדרה המוכן לרחוץ בו: אשליך נעלי. אשים ברגליהם כבלי ברזל לסגרם בהם: עלי פלשת התרועעי. בעבורי יריעו פלשתים תרועת מלך ותהיה התרועה למען לקבל עליהם עול מלכותי: (יא) מי יובילני. מי המביא אותי אל עיר מבצר לכבוש אותם ולבוא בתוכה ומי הוא אשר נחני עד אדום להכניעם ולהרוג בהם: (יב) הלא אתה אלהים זנחתנו. הלא כ"ז ממך אלהים אשר עד הנה זנחתנו ולא יצאת בצבאותינו ר"ל כמו מה שהיינו מאז בצרה היה בעבור אשר זנחתנו וגו' כן התשועה באה ממך ולא בדרך מקרה: (יג) הבה. אתה תן לנו עזרה מצר אבל תשועת אדם היא שוא ואין בה תועלת: (יד) באלהים. בעזרת אלהים נעשה גבורה להתחזק על האומות והוא הוא הרומס צרינו:

באור המלות

(ט) מחקקי. השרים הנותנים חקים ומשפטים: (י) סיר רחצי. הסיר שרוחצין בו. התרועעי. התחבר: (יא) עיר מצור. ולקמן (ק"ח) בצרה שיר זה שנית כתיב עיר מבצר, והוא עיר בצרה ראש מלכות אדום כמ"ש (ישעיה כ"ו): יובילני, נחני. הנחה הולך ברגליו והמוביל נושאהו על כתפו, ובא לרוב בדברים בלתי בעלי חיים, כן יובילו מלכים שי, ומצייר שעד אדום הלכו ברגליהם, ולעיר מבצר בצרה הוביל אותם על כתפיו, כי לא יכלו ללכת שמה: (יג) הבה. מורה על הזרוז בכ"מ (כנ"ל פ"ט), להכין לנו עזרת מצר:

תפלות דוד

באור הענין

ומעוז ראשי יהיה יהודה מחוקקי, כי המתנגדים כולם אל דוד לנבא, ועי"כ. (י) מואב סיר רחצי יהיו עבדים לי להשתמש בהם כמו בכלי הרחיצה כי סימן העבד הוא חליצת נעל רבו והולכת כליו לבית המרחץ כמו שאמרו הז"ל, ומואב ישמשו לרחיצה ועל אדום אשליך נעלי, שזה סימן שיהיו עבדים עלי פלשת התרועעי התחברי אלי, כי אם פלשת לא הכריע לעבדים רק שחדלו להנחם אתו:

(יא) מי, מזה מביא ראיה שה' לא עזבם גם בתחלה, ומה שהכית שיכבש האויב את שכם ועמק סוכות היה לטובתם כדי שעי"כ יפלו בידם מואב ואדום ופלשת, כי הלא מי יובילני עיר מצור, איך כבשתי את עיר בצרה אשר באדום שהיתה עיר מצור, וגם מי נחני עד אדום, הלא גם להגיע עד שם לא היה אפשר בדרך הטבע, והיה רק בישועת אלהים: (יא—יב) הלא מזה מבואר נגלה, כי מה שאתה אלהים זנחתנו תחלה ולא תצא אלהים בצבאותינו, זה היה לטובתנו, כדי הבה לנו עזרת מצר, כדי שתכין לנו בזה עזר נגד הצר, שע"י שזנחתנו תחלה הוא היה ההכנה אל העזר שבא לבסוף וגם שבזה הראית לנו כי שוא תשועת אדם, רק. (יג) באלהים נעשה חיל, שעל ידי זה ראינו שבלא עזר אלהי אין לנו תשועה, ולא נוטע ברוב חיל רק באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו ולא כחנו ועוצם ידינו עשה זאת:

סא א לַמְנַצֵּחַ עַל־נְגִינַת לְדָוִד׃ ב שִׁמְעָה אֱלֹהִים רִנָּתִי הַקְשִׁיבָה תְּפִלָּתִי׃ ג מִקְצֵה הָאָרֶץ אֵלֶיךָ אֶקְרָא בַּעֲטֹף לִבִּי בְּצוּר־יָרוּם מִמֶּנִּי תַנְחֵנִי׃ ד כִּי־הָיִיתָ מַחְסֶה לִי מִגְדַּל־עֹז מִפְּנֵי אוֹיֵב׃ ה אָגוּרָה בְאָהָלְךָ עוֹלָמִים אֶחֱסֶה בְסֵתֶר כְּנָפֶיךָ סֶּלָה׃ ו כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים שָׁמַעְתָּ לִנְדָרָי נָתַתָּ יְרֻשַּׁת יִרְאֵי שְׁמֶךָ׃ ז יָמִים עַל־יְמֵי־מֶלֶךְ תּוֹסִיף שְׁנוֹתָיו כְּמוֹ־דֹר וָדֹר׃ ח יֵשֵׁב עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים

ת"א אגורה באהלך. יבמות צו בכורות לא: ישב עולם. עירובין נד:

ע"ש (א) פסיקתא ט: (ג) שם: (ה) מד"ש יש פסיקתא כ ירו' ברכות ב א שקלים ב ה: (ח) ע"ר לא:

רש"י

סא (ג) **מקצה** הארץ. אף על פי שאני רחוק מאנשי שאני מבלה על אויבי למלחמה: אליך אקרא בעטוף לבי. עליהם. ועל מה אני קורא לך שתנחני בצור שהוא רם וחזק ממני: (ה) אגורה באהלך עולמים. זכני בעולם הזה ולעולם הבא: (ו) נתת ירשת יראי שמך. החזרת ערי דואגם על ידי: (ז) ימים על ימי מלך תוסיף. אם נגזר עלי למות בחור הוסף ימים על ימי עד ששנותי יהיו שבעים שנה כמו שני דור ודור: (ח) ישב. המלך לעולם לפני אלהים: חסד ואמת. שהוא עוסק בהם

מצודת דוד

סא (ג) מקצה הארץ. כשהיה נלחם עם אדם אמר כשאני בקצה הארץ רחוק מא"י כאשר לבי מעוטף בצרות אקרא אליך שתנחה אותי בצור הרם ממני ר"ל שאשגא מלכים חזקים ממני: (ד) כי היית. מעולם היית מחסה לי כמגדל עז: (ה) אגורה. וכ"כ אגורה באהלך עד עולם להיות נסתר בו מפני האויב והוא ענין מליצה: אחסה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ו) שמעת. מעולם שמעת לנדרי אשר נדרתי בעת שלחמי מול האויב כי נתקבלו ברצון ונתת ארץ האויב להיות ירושת ישראל יראי שמך: (ז) ימים. לזה גם עתה שמע לי ותוסיף ימים על הימים שאני בהם עתה ולא אמות ביד האויב שנותי יהיו כשני כל הדורות והם שבעים שנה: מלך. על עצמו אמר וכן כי אין המלך יוכל אתכם (ירמיה ל"ח) וצדקיהו אמר על עצמו: (ח) לפני אלהים. כבהמ"ק מבלי ללכת לארץ העמים להלחם בם: חסד ואמת. חסדי המקום ואמיתת

מצודת ציון

סא (א) נגינת. שם כלי נגון: (ג) בעטף. מלשון עטיפה ולבישה: (ח) מן. ענין הזמנה כמו וימן ה' דג (יונה ב'):

באור הענין

סא (א) **למנצח**, במזמור זה רמז לבו דבר טוב, ויאמר כי בין בהיותו נרדף מפני שאול על צורי היעלים, ובין בעת הצלחתו שהגיע למלכות, אחת שאל ואחת בקש שישב תמיד בבית ה' לעבדו, כמ"ש למעלה (כ"ז) אחת שאלתי מאת ה' וכו' שבתי בבית ה' כל ימי חיי. ונחלק לב' חלקים, חלק א' מה שהיה בימי עניו, וחלק ב' על ימי הצלחתו: (ב) **שמעה אלהים רנתי**, הוא מה שקונן בעת עניו בחלק הא'. **האזינה תפלתי**, מה שמתפלל בימי הצלחתו בחלק הב': (חלק א') (ג) **מקצה הארץ**, בעת שהייתי בורח מפני שאול יושב מחחבא בקצה א"י, משם **אליך אקרא בעטף לבי** מרוב הצרות, בעת **אשר תנחני בצור ירום ממני**, שהוצרכתי לעלות על צורי היעלים הרים ולהתחבאות שם, ואתה תנחני שם, יען. (ד) **כי היית מחסה לי**, ולכן העלתני על צורים רמים **מפני אויב**, ואז אליך אקרא. (ה) **אגורה באהלך עולמים**, היה עיקר תפלתי לא על הצלחת הזמן רק שאוכל לגור עולם באהל ה' ולחסות בצל כנפיו. **סלה** סיום הענין: (חלק ב') (ו) **כי**, מעתה יספר כי גם אחר אשר **נתת ירושת יראי שמך**, ר"ל אחר שנתת לי המלוכה שהבטחתני שיהיה ירושה לזרעי בעת שיהיו יראי שמך, כמ"ש אם ישמרו בניך בריתי וכו' גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך, גם בעת ההיא **שמעת לנדרי**, המ"ר שלי אמר אלה הדברים (יציין את הנדר כעלם מופסק מדבר בעד המלך): (ז) **ימים על ימי מלך תוסיף**, אם תוסיף ימים על הימים הקצובים למלך לחיות, ומוסיף לאמר **שנותיו כמו דור ודור**, אם תאריך ימיו כ"כ, עד שכל שנה ושנה שקצוב לו להיות יתארך כמו דור שהוא שבעים שנה, עד שאם קצוב לו לחיות עוד עשר שנים, יחיה עשר דורות שהם עשר פעמים שבעים, אני נודר כי. (ח) **ישב עולם לפני אלהים**, שגם אם יהיה לעולם ישב תמיד לפני אלהים, תמיד לשבת באהל ה' ולעבדו, **חסד**, ר"ל שישב לפני אלהים אשר מן והכין **חסדו ואמתו לנצור את המלך**, שלא ינצרוהו אנשי חיל ושומרי הסף רק חסד ה' ואמתו המה ינצרוהו, כמ"ש שבתי בבית ה' כל

ימי

אֱלֹהִים חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יִנְצְרֻהוּ׃ ט כֵּן אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ לָעַד לְשַׁלְּמִי נְדָרַי יוֹם ׀ יוֹם׃

סב א לַמְנַצֵּחַ עַל־יְדוּתוּן מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב אַךְ אֶל־אֱלֹהִים דּוּמִיָּה נַפְשִׁי מִמֶּנּוּ יְשׁוּעָתִי׃ ג אַךְ־הוּא צוּרִי וִישׁוּעָתִי מִשְׂגַּבִּי לֹא־אֶמּוֹט רַבָּה׃ ד עַד־אָנָה ׀ תְּהוֹתְתוּ עַל־אִישׁ תְּרָצְּחוּ כֻלְּכֶם כְּקִיר נָטוּי גָּדֵר הַדְּחוּיָה׃ ה אַךְ מִשְּׂאֵתוֹ ׀ יָעֲצוּ לְהַדִּיחַ יִרְצוּ כָזָב בְּפִיו יְבָרֵכוּ

ובקרבם

ת"א אל אלהים דומיה . עקרים פכ"ד : עד אנה . סנהדרין קט :

רש"י

יהיו מזומנים לנצרו : מן . הזמנה כמו (יונה ד') וימן ה' קיקיון : (ט) כן אזמרה . כמו שתיטיב לי כן אזמרה שמך להיות משלם נדרי יום יום :

סב (א) **על** ידותון . שם של כלי שיר , ומדרש אגדה על הדתות ועל הדינין הנגזרים על ישראל מאויביהם : (ב) דומיה נפשי . מצפה נפשי כמו דום לה' והתחולל לו (לעיל ל"ז) : (ג) לא אמוט רבה . מוטות גדולות , ומדרש אגדה רבה , גיהנם : (ד) תהותתו . מנחם פירש מגזרת התיו לאכלה (ירמיה י"ב) . ויתא ראשי עם (דברים ל"ג) עד אנה תאספו על איש . ולי נראה שיש לפותרו לשון הוות ויכה ה"א ותי"ו שורש כאשר יאמר מן מת מות כך יאמר מן יסוד הת הות ולשון רבים הוות והוא לשון מחשבת שבר ותרמית . ויש מפרשים תהותתו כמו תאריכו כלומר תאריכו לשוככם על בני אדם ברע , ודומה ללשון הערב כשמרבה בדברים (סא"א) : כקיר נטוי . המוכן ליפול על בני אדם : (ה) משאתו . לפי שאתם יגורים מן

מצודת דוד

כבטחתו יהיה מזומן לשמרו מן האויב מבלי מלחמה : (ט) כן ר"ל כמו שאני מזמר כאשר אגלה המלחמה כן אזמר לעד כאשר לא תבא עלי מלחמה כלל : לשלמי . בעת אשלם נדרי בכל יום אזמר אז לשמך כי מוטב לי לנדור נדרים בכל יום על שלא תבא עלי המלחמה מלנדור בעת המלחמה שאגאל מן האויב ולגאל אותו : **סב** (ב) אך וגו' . לא שמתי תוחלתי באדם אך אל אלהים תקות נפשי כי מעולם ישועתי ממנו : (ג) אך הוא צורי . ולא זולתו : משגבי . ועל שהוא משגבי לזה לא אמוט נטיים רבה מבלי תקומה : (ד) עד אנה . עד מתי תחשבו הוות על כל איש ואיש : תרצחו . יהי רצון שתרצחו כולכם ותהיה סהיו ככותל הנטוי לפול . וכגדר הנדחה ממקומה כן תהיו בתחל' בפחד ואימה ובסוף תמותו ע"י רציחה : (ה) אך משאתו . ר"ל

מצודת ציון

סב (א) ידותון . שם כלי נגון : (ב) דומיה . ענין תקוה כמו דמינו אלהים חסדך (לעיל מ"ח) : (ד) תהותתו . מל' הוות ושבר : כקיר . גדר . ענין כותל בית וחצר : (ה) משאתו .

באור המלות

תושבם , מדבר והאומר , ימים על ימי מלך תוסיף , עד כן אזמרה שמך : (ח) מן . הכין :

סב (ב) דומיה . תוחלה , ענין שתיקה : (ג) רבה . משגבי וישועתי רבה מאד , וכבר התבאר אצלי שמות המופשטים יבואו לפעמים בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה : (ד) תהותתו . שרשו הות , בשקל תכוננו . על איש , על ידי איש , ומלת על נמשך לשתים , קיר נטוי (על) גדר הדחויה : (ה) משאתו . מושכ על שם איש הנזכר , מפחדו של שאול . להדיח , שרשו נדח ומשתתף

תפלות דוד

באור הענין

ימי חיי וכו' כי ילפשני בסוכו וכו' , כ"ז דברי נדריו , עתה יאמר המשורר . (ט) **כן אזמרה שמך לעד** , כפי דברי הנדר כן אזמרה שמך לעד ע"י **שאשלם נדרי בכל יום ויום** , שאשב בכל יום בבית ה' ושם אזמרה שמך ואהללך תמיד :

סב (א) **למנצח** , מזמור זה נחלק לג' חלקים , א] ידבר אל אויביו החורשים עליו רעה , ב] מדבר אל נפשו שיבטח ויתחזק בה' , ג] תוכחת מוסר כי יש אלהים שופטים בארץ (חלק א') (ב) **אך אל אלהים דומיה נפשי** , מה שנפשי דומיה ובלתי פוחדת משום דבר , הוא מחמת שמקוה לאלהים , כי **ממנו** תבא **ישועתי** : (ג) **אך** , ולא תחשבו שיושיעני ע"י האמצעיים טבעיים רק **אך הוא צורי וישועתי** , הוא לבדו בלא שליח ע"י דרך הטבע , וא"כ **משגבי לא אמוט רבה מאד** , אחר שמשגבי שמחזק אותי שלא אמוט הוא אלהים , א"כ הוא רב וגדול מאד : (ד) **עד אנה תהותתו על איש** , אתם תביאו הוות ושבר בשביל איש , בעל ידי שאול תרצו להביא הוות על דוד , **ונם תרצחו כולכם** , שהגם שהעצו זאת בסבת שאול גם אתם נחשבים כרוצחים , כי אתם דומים **בקיר נטוי** (על) **גדר הדחויה** , שגדר רעוע עומד תחת קיר הנטוי ליפול , והקיר הנטוי נופל על הגדר ומפילו על איש העומד תחתיו והרגו , שבזה אין לומר שעקר ההורג היה הקיר שהוא דחה את הגדר , כי גם הגדר סבב מיתת האיש , שאם היה הגדר חזק לא היה נופל ע"י הקיר , והגם שהקיר נטוי עליו היה כאשר עומד ולא היה הורג את האיש שתחתיו , וה"נ הרצח מיוחס אל שניהם , אל הגדר שהרג , ואל הקיר שהפילו , כן בנמשל שאול דוחה אותם להפיל אותם על דוד ולרצחו , ובכל זה מיוחס הרצח גם אליהם מצד שהם **דומים כגדר הדחויה** שאינו חזק לעמוד בפני הקיר , שאם היו חזקים בדעתם לא היו שומעים לקול שאול

לרצות

בְּקִרְבָּם יְקַלְלוּ־סֶלָה׃ ו אַךְ לֵאלֹהִים דּוֹמִּי נַפְשִׁי כִּי־מִמֶּנּוּ תִּקְוָתִי׃ ז אַךְ־הוּא צוּרִי וִישׁוּעָתִי מִשְׂגַּבִּי לֹא אֶמּוֹט׃ ח עַל־אֱלֹהִים יִשְׁעִי וּכְבוֹדִי צוּר־עֻזִּי מַחְסִי בֵּאלֹהִים׃ ט בִּטְחוּ־בוֹ בְכָל־עֵת ׀ עָם שִׁפְכוּ־לְפָנָיו לְבַבְכֶם אֱלֹהִים מַחֲסֶה־לָּנוּ סֶלָה׃ י אַךְ הֶבֶל בְּנֵי־אָדָם כָּזָב בְּנֵי אִישׁ בְּמֹאזְנַיִם לַעֲלוֹת הֵמָּה מֵהֶבֶל יָחַד׃ יא אַל־תִּבְטְחוּ בעשק

ת״א על אלהים, מקרים שם: שם ספ״ו: ע״ש(ס) אגג״ר פו: (י) ויק״ר כט במד״ר פו ירו׳ ביצה ה ב תנ׳ שלח:

רש״י

בני אדם שמא ימלוך וישלם לכם גמולכם יעצתם להדיח עליו הרעה: בפיו. של כל אחד ואחד מהם יברכו: בקרבם. ובמחשבותם יקללו סלה: (י) אך הבל בני אדם. אל תיראו מהם מאחר שהקב״ה מחסה לנו בעת צרה סלה: במאזנים לעלות. אם באו לעלות במאזנים הם והבליהם שוין כן פשוטו. ומדרשו לענין הזוגות:

מצודת דוד / מצודת ציון

ק לא ברעותי את אחד מהם אך כל א׳ מהם בעבור רוממותו ענין הרמה: (י) כזב. ענין דבר הנפסק כמו אשר לא יכזבו
אותו יעצו ביניהם להדיחני מן העולם ורוצים הם בהכזב
שנאמר עלי בפני שאול: בפיו. כל א׳ מהם מברך אותי בפיו מן השפה ולחוץ אבל בקרב לבם מקללים אותי לעולם: אך בעת
שמבקשים אותי כפם: (ו) אך וגו׳. אינני חושש לשם אך נפשי תקוה לאלהים כי מעולם בא לי תקותי ממנו: (ח) על אלהים.
ר״ל נגה על אלהים מוטל ישועתי ולהשאיר אותי בכבודי כי הוא הבטיחני על המלוכה ועליו לקיים: צור עזי. הוא מחמץ
מוני וגם מחסה בו: (ט) עם. אתם בני עמי בטחו בו בכל עת: שפכו לפניו לבבכם. בתפלה כי הוא מחסה לנו מעולם:
(י) אך בני אדם. הבטחון על בני אדם הוא הבל וכזב ודבר שאינו מתקיים: במאזנים לעלות. הוא ענין מליצה לומר
אם יתקלו לעלות במאזני המשקל המה יחד. ר״ל הבטחון של כל בני אדם או רהאם שמאם קלים ופחותים מדברי הבל והוא

באור הענין / תפלות דוד / באור המלות

לאוח בקום עליו. עומדים נגדו, וא״כ הגם שתהותתו עם דחה, לדחות את הגדר: (י) כבל בני אדם, כזב בני איש.
כזב הוא דבר הבלתי מתקיים, ובני איש הם הגדולים (כנ״ל
כתוב על ובטביל איש מכל מקום תרלחו כולכם,

גם שהם שאמים בדבר: (ה) אך משאתו יעצו להדיח ירצו כזב, מה שהם אומרים שמה שהם ידחו את הגדר על דוד להרגו הוא מפני שההו וסחדו של שאול שהוא הקיר המפיל אותם להדיח את הגדר, בזה ירצו כזב, הוא טענה של כזב ולא ירצו את עוגם בזה, כי מבואר הפך שהם עושים דבר זה מלבם ומרצונם לא מפני פחד שאול, כי בפיו יברכו, כי שאול נוה להם להתראות לפני דוד כאוהבים ולחקור ולרגל את מקומו, כמ״ש (ש״א כ״ג כ״ב) לכו נא הכינו עוד וראו את מקומו כי אמר אלי ערום יערים הוא, והם מה שמברכים אותי בפני ומתדמים כאוהבים הוא רק בפיו של שאול, מפני שאול נוה להם כן, אבל בקרבם יקללו, והם שונאים לי ודורשים רעתי בעצמם לא משאתו של שאול, סלה סיום הענין: (חלק ב׳) (ו) אך, מדבר עם נפשו, את נפשי! דמי אך לאלהים כי ממנו תקותי, תקותי אל הישועה היא ממנו, וכן הוא באמת צורי וישועתי: (ח) על אלהים, ר״ל הוא מקוה מאלהים ישע וגנד שהיא המלוכה, וזה אין ה׳ מחויב לעשות לו כי יש כמה צדיקים שלא ישיגו כבוד ומלוכה בעוה״ז רק מצד שה׳ הבטיח לו את המלוכה, על אלהים ישעי וכבודי, הוא דבר שקבל ע״ע לעשות לי, אבל צור עזי מחסי שישמור אותי מחויב, זה נמצא באלהים, שגם בלי הבטחה דרכו לשמור את חסידיו: (ט) בטחו בו עם, אתם עם בטחו בה׳, כי הבטחון בה׳ י״ל יתרון מבטחון על דבר אחר, א] שהבטחון על דבר אחר על בני אדם וכדומה, לא יבטח בו בכל עת, כי בעת רעה לא יוכל להושיעו, אבל על ה׳ תבטחו בכל עת, ב] שהבטחון על בני אדם לא תוכלו לגלות לו כל מצפוני לבכם, שיש דברים שיתביישו מגלות לבני אדם, אבל לפני ה׳ תשפכו לבבכם לגלות כל מצפוני לב, ג] שאלהים מחסה לנו, שבאדם רק יבטח, אבל בה׳ ימצא מחסה, כמ״ש טוב לחסות בה׳ מבטוח באדם כמ״ש שם, סלה סיום הענין: (חלק ג׳) (י) אך בני אדם הם הבל, שאין בם ממש, וגם בני איש הגדולים שיש בהם איזה ממש, הם כזב, שהוא דבר הפוסק ואינו מתקיים, במאזנים לעלות, אם תראה בני אדם שעולים ברום ההצלחה הם דומים כמי שעולה בכף מאזנים, שזה סימן שהמה מהבל יחד, כי כשמניחים שני דברים בשתי כפות המאזנים ההבל והקל הוא עולה למעלה והדבר הכבד נופל למטה, כן עלייתם הוא סימן שהם מהבל ואין להם כובד וממש בעצמותם: (יא) אל תבטחו בעושק, ובגזל אל תהבלו כי הגזל הוא הבל גרוע מעושק, וגם חיל כי ינוב אל תשיתו לב: ינוב חיל, היינו שישא פרי ותנובה

בְעֹשֶׁק וּבְגָזֵל אַל־תֶּהְבָּלוּ חַיִל ׀ כִּי־יָנוּב אַל־תָּשִׁיתוּ לֵב׃ יב אַחַת ׀ דִּבֶּר אֱלֹהִים שְׁתַּיִם־זוּ שָׁמָעְתִּי כִּי־עֹז לֵאלֹהִים׃ יג וּלְךָ־אֲדֹנָי חָסֶד כִּי־אַתָּה תְשַׁלֵּם לְאִישׁ כְּמַעֲשֵׂהוּ׃

סג א מִזְמוֹר לְדָוִד בִּהְיוֹתוֹ בְּמִדְבַּר יְהוּדָה׃ ב אֱלֹהִים ׀ אֵלִי אַתָּה אֲשַׁחֲרֶךָּ צָמְאָה לְךָ ׀ נַפְשִׁי כָּמַהּ לְךָ בְשָׂרִי בְּאֶרֶץ־צִיָּה וְעָיֵף בְּלִי־

מים

ת"א אחת דבר . סנהדרין לד : ולך ה' . ר"ה יז עקידה שער יז עקרים מ"ד פנ"ח ספר הזוהר פ' בראשית ופ' ויקרא : אלהים אשחרך . ספר הזוהר פ' תרומה ופ' ויקרא: ע"ש (יב) במד"ר יא ת"ז כב לא מכילתא שירה ד יתרו ספרי נשא בהעלותך שלח פ"א פדר"א מא : (יג) ירו' קדושין א ט : (ב) ב"ר כט זהר תרומה פסיקתא מו וז"ח י :

רש"י

(יא) חיל כי ינוב . אם תראו רשעים שממונם מצליח וגדל : אל תשיתו לב . חיל , ממון . ינוב , יצמח לשון תנובה : (יב) אחת דבר אלהים . ששמעתי מתוכה שתים ומה הן השתים כי עוז לך לשלם להם כמעשיהם והשניה כי לך ה' החסד ומאיזה דבור שמענום מדבור שני של עשרת הדברות שמענו ממנו שהקב"ה פוקד עון ונוצר חסד שנאמר בו (שמות כ') פוקד עון אבות וגו' לכך בסוף אני משלם שכר טוב לצדיקים ופורענות לרשעים , זו למדתי מיסודו של ר' משה הדרשן . ורבותינו דרשוהו בזכור ושמור בדבור אחד נאמרו : (יג) ולך אדני החסד . ומהו החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולא מעשהו ממש אלא מקצתו כענין שנאמר (עזרא ט') כי אתה חשכת למטה מעונינו כך נדרש באגדת תילים , ויש לפותרו עוד ולך ה' חסד כי יש בידך לשלם לאיש כמעשהו :

סג (א) **במדבר** יהודה . בורח מפני שאול : (ב) אשחרך . אבקש ואדרש לך כמו ושחרתני ואינני (איוב ז') אם אתה תשחר אל אל (שם ח') : צמאה לך נפשי . צמא ותאב אני לשם

מצודת ציון

בימיו (ישעיה כ"ח) : (יא) בעשק . ענין גזל : תהבלו . מלשון הבל : חיל . עושר : ינוב . מל' תנובה והצמחה :

סג (ב) אשחרך . ענין דרישה כמו שוחר טוב (משלי י"א) : כמה . ענין חשק ותאוה ואין לו דומה : ציה . שממה : ועיף . ר"ל יבשה וכאלו תתאוה למים כאדם העיף :

מצודת דוד

מקרא הפוך וכאלו אמר השם יחד מהבל : (יא) בעשק . לרשע הוא בעושק : אל תהבלו . אל תבטחו בהבל להרבות הון מגזל כי לא יתקיים העושר ההוא וכפל הדבר במ"ש : חיל כי ינוב . אם תראו עושר הבא מגזל צומח ומתרבה אל תשימו לב לבטוח בעושר כזאת כי לא לעולם חסים : (יב) אחת . אמירה אחת דבר אלהים וממנה למדתי שני דברים : כי עז . האחת למדתי אשר לאלהים הוא העוז וידו בכל ממשלה : (יג) ולך ה' חסד . והשנית למדתי ממנה שה' עושה חסד עם בני אדם : כי אתה תשלם . ר"ל מדבור הזה נשמע שני הדברים כי אתה ה' דברת אשר תשלם להם כמעשהו וכמ"ש ואם תלכו עמי קרי וגו' והלכתי אף אני עמכם בקרי (ויקרא כ"ו) וכן על כל הדברים שהאדם חוטא אתה משלם לו מדה במדה ואם לא היה ידו בכל ממשלה היה א"כ לפעמים מן הנמנע בדבר מהדברים לשלם מדה במדה ומזה בעצמו נשמע שדרכו לעשות חסד עם האדם כי זה שמענים מדה במדה הוא חסד גדול כי אז יבין האדם וישכיל לדעת שלא בא במקרה כ"א מה' על דרך העונש וימצר לשוב מחטאיו וכ"ז הוצל למעלה לומר מהו בטחון האדם הלא טוב לחסות בה' הואיל וידו בכל ממשלה ועושה חסד :

סג (א) במדבר יהודה . להסתר מפני שאול : (ב) אלי אתה . מעולם אתה אלי לכן אדרשך : צמאה . מתאוה אני על כצמא אל המים : בארץ ציה . כמו ההולך בארץ ציה ועיף מקום שאין

באור המלות

מ"ט) , והם גם אם אין הבטחתם הבל בשעתו הוא כוזב אח"כ : (יא) כי ינוב . מוסב על הגזל , אם הגזל ינוב התנובה ויעש חיל : (יב יג) לאלהים , ולך ה' . אלהים מדת הדין לרשעים כנז ולצדיקים ה' מדת הרחמים בחסד :

סג (ב) נפשי , בשרי . הנפש אל בשרי תורה על נפש הרוחניית (כנ"ל ג'). כמה , לא נמצא לו דוגמא , והוא מענין תשוקה , וי"ל שהיא פעל ממלת כמה המורה על שיעור הכמות , או הדוגמא כמו , שתשוקת הבשר הוא כמו תשוקת הנפש : בארץ ציה ועיף בלי מים . ציה ע"י חום השמש , ועיף ע"י האויר

תפלות דוד באור הענין

ויבוא בו חיל ועושר והצלחה, בכ"ז אל תשיתו לב, כי החיל הזה לא יעמוד ולא יתקיים : (יב) אחת דבר אלהים , כן דבר אלהים, שלא נבטח בעושק וגזל ובהצלחה שהעושק מצליח , והגם שאלהים דבר אחת בכ"ז שתים זו שמעתי , שמעתי מדבריו שני דברים , א] כי עז לאלהים שלכן לא יצליח הגוזל והעושק מפני שיש לאלהים עוז להעניש את העושק רשע , זאת שנית מפני כי. (יג) לך ה' חסד להציל את העשוק, ולהשגיח על הצדיק אשר עשק אותו , כי אתה תשלם לאיש כמעשהו , שכר להצדיק ורחמים להנרדף ועונש להרשע והרודף :

סג (א) **מזמור** , קושב המזמור להגיד בו רוב תשוקתו אל הדבקות האלהי , עד שעזב מלזכור כל עניניו החומריים רק באלהים דבקה נפשו : (ב) אלהים , יען אשר אלי אתה אשחרך , רק אותך אשחר ואדרוש , צמאה , כמו שצמאה לך נפשי כן כמה ותאב לך בשרי

שגם

מָיִם׃ ג כֵּן בַּקֹּדֶשׁ חֲזִיתִךָ לִרְאוֹת עֻזְּךָ וּכְבוֹדֶךָ׃ ד כִּי־טוֹב חַסְדְּךָ מֵחַיִּים שְׂפָתַי יְשַׁבְּחוּנְךָ׃ ה כֵּן אֲבָרֶכְךָ בְחַיָּי בְּשִׁמְךָ אֶשָּׂא כַפָּי׃ ו כְּמוֹ חֵלֶב וָדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע נַפְשִׁי וְשִׂפְתֵי רְנָנוֹת יְהַלֶּל־פִּי׃ ז אִם־זְכַרְתִּיךָ עַל־יְצוּעָי בְּאַשְׁמֻרוֹת אֶהְגֶּה־בָּךְ׃ ח כִּי־הָיִיתָ עֶזְרָתָה לִּי וּבְצֵל

ת"א כן וגו'. ברכות פז: כמו וגו' שם:

ע"ש (ג) ב"ר פסיקתא שם פ"ז ג פג' קדושים: (ד) ב"ר סג לב פסיקתא שם תג' פלא: (ה) פסיקתא שם:

רש"י

אליך נבית תפלתך: כמה לך בשרי. לשון תאוה ואין לו דמיון: בארץ ציה. במדבר: (ג) כן בקדש חזיתך וגו'. כמו כאשר נמאתי לראות עוזך וכבודך כדרך שחזיתיך במקדש משכן שילה תשבע נפשי במראות עוזך וכבודך: (ה) כן אברכך בחיי. כמו אז, כי אז מתרגמינן ובכן, כלומר אז כשאבא לפניך אברכך כל ימי חיי: בשמך אשא כפי. להתפלל ולהלל: (ו) ושפתי רננות יהלל פי. לשונות של רננות כמו (בראשית י"א) ויהי כל הארץ שפה אחת דמתרגמינן לישן חד: (ז) על יצועי. כשאני שוכב על משכבי אני זוכר אהבתך:

מצודת דוד

שאין שם מים כי אז מאוד יתאוה להם: (ג) כן בקדש. כמו שאתה כן אתאוה לחזות אותך במקום הקדש ולראות עוזך שהוא ארון עם הכבוד אשר ישכון עליו: (ד) כי טוב חסדך מחיים. ר"ל כי כל טובת חסדך בנתינת החיים הוא למען ישבחוך שפתי ואודי כי לולא זאת למה לי חיים ולזה אתאוה להיות במקום המקודש למען אשבחך שם: (ה) כן אברכך בחיי. ר"ל וכאשר אשב במקום המקודש אעשה כן ואברכך כל ימי חיי ואשא כפי בהזכרת שמך להתפלל אליך: (ו) כמו חלב ודשן. כמו שתשבע הנפש ממאכלי חלב ודשן כן תשבע נפשי אם יהלל פי את ה' בשפה לשונות של רננות: (ז) אם זכרתיך. באמת זכרתיך בהיותי על יצועי ובאשמורות הלילה כשאני מקיץ משינה מהשב אני בך: (ח) כי היית. על כי היית לי לעזרה ובעבור הסיון בל כנפיך ארנן

מצודת ציון

(ג) חזיתך. ראיתיך: עוזך. על הארון יאמר וכמ"ש וארון עוזך (לקמן קל"ב) על שהראה בפלשתים עוז כח המקום כמ"ש בש"א: (ו) חלב. מיטב כמו ואכלו את חלב הארץ (בראשית מ"ה): ודשן. ושומן: ושפתי. ענין אמירה כמו שפה אחת (שם י"א): (ז) אם. ר"ל באמת כמו כי אם את הכסף (שם מ"ז): יצועי. מלשון מצעות המטה: באשמורות. הם שלשה

באור הענין — תפלות דוד — באור המלות

באור הענין:

הנה האומר שלי מתאוה אל ה', פה בארץ ציה ועיף בלי מים, הנה שהוא ארץ ציה שהבשר מתאוה למים והנפש צמאה למים, ואני איני צמא למים רק לך אני צמא ונפשי שוקקה: (ג) כן, והנה שנפשי אותה אותך בקדש, כי בהזיון הנפש במחזה השכל והרוח הקודש אחזה גדולתך ושכינתך ברוח ובמחזה, אבל אני צמא ואהב שכמו שחזיתיך בקדש במחזה הרוח, כן אראה אותך בעין בשר בעירך ובהיכלך, וז"א לראות עוזך וכבודך שהראיה הוא בעינים ממש, שאראה עוזך וכבודך בעינים, לא רק במחזה ובנפיית הלב: (ד) כי טוב חסדך מחיים, שחסדך במתנת החיים גדל מכל חסד שיעשה זולתך, שכל חסד שנשיג מזולתנו אין החסד טוב מצד עצמו רק מצד התועלת שהשגנו ממנו, למשל מלך ב"ו שעשה חסד לחייב מיתה והניחו בחיים, הטוב של החסד הוא החיים שנתן לו, אבל אצלך החסד בעצמו טוב יותר מן החיים, כי החיים אינם הכלית לעצמם, רק שהם אמצעיים שעל ידם שפתי ישבחונך, שבלעדי החייה א"א שאשבח אותך בשפה, (כי הנפש המופשטת מן הגוף אין לה פה ושפה לשבח ה', והיא רק שכל ומשכלת), וא"כ אחר שעקר הכלית החיים ומובם הוא מה שיכול להודות לה' על החסד שנתן לנו חיים, א"כ החסד הוא הטוב והתכלית של החיים, והוא טוב מן החיים עצמם שהוא רק אמצעי אליו, כי ע"י החסד שפתי ישבחוך וזאת היא תכלית החיים: (ה) כן, כן הוא הברכה אשר אברכך בחיי, לא אברך אותך על החיים, רק על החסד מה שאוכל לשבח אותך, וכן רק בשמך אשא כפי, מה שאשא כפי לתפלה לא אתפלל על חיים הגשמיים וצרכי העולם רק בשמך, שאוכל להודות לך ולברך את שמך: (ו) כמו חלב ודשן שישבע הגוף ויהיה לו למזון, כן תשבע נפשי, שאתן לה מזונה הרוחני ג' פעמים בכל יום בג' תפלות כמו שיתנו ג' פעמים לגוף מזונו הגשמי, ומפרש במה תשבע נפשי במה ששפתי רננות יהלל פי, שזה מזון הנפש, וכמ"ש הכוזרי שכמו שהגוף הגשמי צריך הוא אל המזון ולא יחיה בלעדיו כן מזון הנפש היא התפלה שמדבק אל שרשה הרוחני, וכמו שמזון הגוף הוא שלש פעמים ביום כן ערב ובקר וצהרים אביהה ואהמה: (ז—ח) אם, וכן גם אם זכרתיך על יצועי בעת אשר אהגה בך באשמורות הלילה, ואזכור אז מה שהיית עזרתה לי, שעזרתני מן האויבים, וארנן על שחסיתי בצל כנפיך, לא היה זה מפני שמחתי על הצלת הזמן והתועלת שהשגתי מאתך בחיים הגשמיים, רק מצד נ"עי"ז.

באור המלות:

הארסי, ובלי מים, שעדר מקורות ומעינות (ישעיה נ"ס): (ג) חזיתך לראות. שעל חזה בא על הזיון הרוח והלב תמיד ומזה מחזה הנביאים וחזון. ושעל ראה על ראות העין, עמ"ש ישעיה (ל' י', ל"ג כ', למעלה נ"ח י"א): (ו) ושפתי רננות. שו"ז במקום כאשר: (ז) אשמרות. עתות הלילה שנחלקו לג'

וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ אֲרַנֵּן׃ ט דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי תָּמְכָה יְמִינֶךָ׃ י וְהֵמָּה לְשׁוֹאָה יְבַקְשׁוּ נַפְשִׁי יָבֹאוּ בְּתַחְתִּיּוֹת הָאָרֶץ׃ יא יַגִּירֻהוּ עַל־יְדֵי־חָרֶב מְנָת שֻׁעָלִים יִהְיוּ׃ יב וְהַמֶּלֶךְ יִשְׂמַח בֵּאלֹהִים יִתְהַלֵּל כָּל־הַנִּשְׁבָּע בּוֹ כִּי יִסָּכֵר פִּי דוֹבְרֵי־שָׁקֶר׃

סד א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב שְׁמַע אֱלֹהִים קוֹלִי בְשִׂיחִי מִפַּחַד

אויב

ת"א דבקה וגו'. ספר הזוהר פרשת ויצא עקרים פ"ד: והמלך וגו'. שבת לג:
ע"ש (יא) ש"ר א כב שהש"ר ב: (יב) ספרי שלח ירו' ברכות ד ג:

רש"י

באשמורות. הלילה: אהגה בך. אחשב בך (ס"א): (ט) כי תמכה ימינך. שלא אפול: (י) והמה. אויבי לשואה יבקשו נפשי. באים עלי במדבר ביום אפילה שלא ארגיש בהם: יבאו בתחתיות הארץ. במקום שאול ושואה יבאו ויפלו: (יא) יגירהו על ידי חרב. יבואו על רודפי אויבים ויגירוהו כל אחד מהם ע"י חרב שימיהו אותו, ומקרא קצר הוא זה שלא פירש מי יגירוהו. יגירוהו ל' גרירה כמו המוגרים במורד (מיכה א') פרץ נחל מעם גר (איוב כ"ח): (מנאתי, מנת שועלים. ישובם חרב שועלים ילכו בו): (יב) והמלך ישמח. על עצמו היה אומר שהרי כבר היה נמשח: יתהלל כל הנשבע בו. כשיראו שהושיעני יתהללו ויתפארו כל הדבקים בך ונשבעים בשמך: כי יסכר. יסתם, כמו ויסכרו כל מעינות תהום רבה (בראשית ח'):

סד (א) **שמע** אלהים קולי בשיחי. מזמור זה דרשוהו בעלי אגדת תילים על דניאל שהושלך לגוב אריות. ויפה נופל כל לשון המזמור על האגדה. צפה דוד ברוח הקדש כל המאורע לו והתפלל עליו, שדניאל מזרעו היה כמו שנאמר לחזקיה (ישעיה ל"ט) ומבניך וגו'. אשר תוליד יקחו ויהיו סריסים בהיכל מלך בבל אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה: מפחד אויב. אלו האחשדרפנים שיתעלו עליו שנאמר (דניאל ו')

מצודת ציון

חלקי הלילה ודרך האדם להקיץ אז משינתו: (י) לשואה. ענין שממה: (יא) יגירהו. ענין הולה ושפיכה כמו וכמים מוגרים (ש"ב י"ד): מנת. מל' מנה ומתן: (יב) יסכר. הוא כמו יסגר וכן ויסכרו מעינות (בראשית ח'):

סד (ב) בשיחי. ענין ספור התלאות:

מצודת דוד

ארנן לך: (ט) דבקה. על כי דבקה נפשי ללכת אחריך לזה תמכה בי ימינך לבל אמוט: (י) והמה. ושאול ואנשיו מבקשים להשמים את נפשי ולהמיתה כאלו הייתי רשע והוטא: יבאו. ולזה יבואו בתחתיות הארץ מושפלים עד עפר: (יא) יגירהו. המגירים יגירו וישפכו דמם ע"י חרב ויהיו למנה לשועלים ולחית השדה: (יב) והמלך. על עצמו אמר שהוא ישמח בתשועת ה' וגם כל הנשבע בה' יתהלל בתשועתו כי הנשבע בה' הוא מאמין בו ויתהלל א"כ בהתשועה הבאה לו ממנו כי ישתבח עצמו על שהשכיל לדעת שה' הוא האלהים: כי יסכר. כאשר יסגר פי המדבר עלי שקר בפני שאול בראותו שלא יוכל לי ולאנשי ואז אשמח אני ואנשי הנשבעים בה':

סד (ב) שמע אלהים קולי. אז"ל שאמרו דוד בעבור דניאל על שהושלך לגוב אריות על ידי התבולנת הסריס ולפי שהוא מורש אמר כמדבר בעדו: בשיחי. בעת אספר תלאותי: מפחד

באור המלות

אשמורות כמ"ש הז"ל: (יא) יגירהו. וכן הגירם ע"י חרב (ירמיה כ'): (יב) יסכר. כמו יסגר (עמ"ש ישעיה י"ט):

תפלות דוד

באור הענין

(ט) **דבקה נפשי אחריך**, שעי"ז נזכרתי איך יש לי דבקות בה' משני צדדים, אם מצדי, שנפשי דבקה אחריך, ואם מצדך, כי **בי תמכה ימינך**, וזה עקר שמחתי על שראיתי עי"ז שאני דבק בה' והשגחתו מהמדת עלי וזאת היא עקר מאויי, לא התועלת הגשמי והצלחות העולמיים: (י) **והמה**, אבל אויבי הם **לשואה יבקשו נפשי**, נפשי היקרה הזאת אשר עקר מגמתה הוא הדבקות בה', יבקשו המה לשואה וחשך, כי יבקשו לעקרה מארצות החיים, וגם **יבואו בתחתיות הארץ**, הם המערות והמחילות שבמדבר שבקשו שם את דוד כנזכר בספר שמואל: (יא—יב) **יגירוהו**, מאמר זה נמשך על יתהלל כל הנשבע בו, ושיעור הכתוב, אבל **כל הנשבע בשם ה'** באמת, (שעבדי המלך בגלל נשבעו לו בה' בל ימרדו, וכן כל אנשי דוד נשבעו לו בעת נפלו עליו, או ר"ל כל הנשבע בשם דת כי היה דרכם להשבע בשם המלך כמו חי פרעה), הם יתהללו לאמר, שגם **אם יגירוהו על ידי חרב**, הגם שאול ואנשיו יגירו את דוד ע"י חרב, ויגרשו אותו מן המערות אשר הוא מתחבא שם להתגורר בארצות אחרות, עד שהמערות ותחתיות הרץ אלה **יהיו מנת שועלים**, שהשועלים יגורו שם, בכ"ז **המלך ישמח בה'**, כי ה' יושיעהו מכל צרותיו, כי יודע בטח **כי יסכר פי דברי שקר** הדוברים שיגירהו על ידי חרב, כי בודאי מלך ימלוך כמו שהבטיחו ה':

סד (א) **למנצח**, אמרו כנגד דואג האדומי וריעיו אשר חרשו עליו רעה ויקשו בפח אשר הכינו לו: (ב) **שמע אלהים קולי** בעת אשפוך שיחי, **ותצור חיי מפחד אויב**,

תסתירני

אויב תצר חיי: ג תסתירני מסוד מרעים מרגשת פעלי און: ד אשר שננו כחרב לשונם דרכו חצם דבר מר: ה לירת במסתרים תם פתאם ירהו ולא ייראו: ו יחזקו־למו ׀ דבר רע יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה־למו: ז יחפשו עולת תמנו חפש מחפש וקרב איש ולב עמק: ח וירם אלהים חץ פתאום היו מכותם: ט ויכשילהו עלימו לשונם יתנודדו כל־ראה בם: י וייראו כל־ אדם

רש"י

אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עילה להשכחה לדניאל: (ג) מרגשת פעלי און. שהם מתרגשים לבקש לו עלילות מות כדכתיב הרגישו על מלכא וגו' (שם): (ד) דרכו חצם. הוא לשונם הרע: (ה) לירת במסתרים תם. יורוהו בחציהם: (ו) יספרו לטמון מוקשים. ידברו אל המלך בערמה דברים טמונים שאפילו המלך לא הבין למה היו עושין כך והם היו מתכוונים לטמון לדניאל מוקשים להלכד בהם שאמרו לדריוש אתיעטו כל סרכי מלכותא וגו' לקימה קים מלכא וגו' (שם) שלא יתפלל שום אדם תפלתו לפני שום אלוה חוץ ממך עד שלשים יום: (ז) יחפשו עולות. מבקשים עלילות כמו שנאמר (שם) הוו בעין עילה להשכחה לדניאל: תמנו*. כנס ולא גילו דעתם את חפש העלילה המחופש על ידם וקרב מחשבות ועומק לבם: וקרב איש. איש איש מהם כל אחד ואחד טמן מחשבתו: (ח) וירם אלהים. ירה אותם לגוב אריות כדכתיב (שם) אמר מלכא והיתיו גבריא אילך די אכלו קרצוהי די דניאל ולגוב אריות רמו וגו': (ט) ויכשילהו עלימו לשונם. הכשלון שלימוא להכשילו עלימו נהפך לשונם: יתנודדו. בראשם להניע ראש ולשחוק עליהם כל רואה בם:

מצודת דוד

מפחד אויב. הם שרי מלך דריוש: (ג) מסוד. מעצת הרשעים שרי המלך: מרגשת. מהקבוץ שקבצו יחד להתייעץ בדבר: (ד) שננו. חדדו לשונם כחרב להכאיש אותי בעיני המלך: דרכו. הכינו לשונם כחץ המושם על הקשת בעת הדרכו: דבר מר. לבאית אותי בגוב אריות: (ה) לירות. להשליך החץ במסתר על התם ופתאום ישליכו ולא ייראו מה': (ו) יחזקו למו. יהיו מחזקי' ביניהם את הדבר הרע והעצה היעוצה ויספרו זה לזה לטמון מוקש על דניאל ואמרו מי יראה מחשבותם ר"ל שאמרו אין המלך מרגיש שכל עצמם הוא על דניאל: (ז) יחפשו. היו מחפשים למצוא עלילה להמיתו וכאשר תמו את החפוש שהיו מחפשים ומצאו העצה היה כל א' מסתירה בקרבו ובעומק הלב לבל ירגיש מי: (ח) ויורם. וסוף הדבר היה שה' השליכם לגוב האריות תמורת דניאל ומכותם באו פתאום כחץ הפתאום: (ט) ויכשילוהו. לשונם הביאו מכשול על עצמם וכל הרואה יתנודד עליהם בראש דרך לעג: (י) וייראו. מאד

מצודת ציון

(ג) מסוד. ענין עצה הנעשה בסוד: מרגשת. ענין הקיבוץ כמו למה רגשו גוים (לעיל ב'): (ד) שננו. חדדו כמו חציך שנונים (לעיל מ"ה): (ה) לירות. להשליך כמו ירה בים (שמות ט"ו): (ו) למו. להם: (ז) עולת. עלילות: תמנו. כמו תממו וכן חסדי ה' כי לא תמנו (איכה ג') והוא מלשון תם והשלמה: (ט) יתנודדו. מל' נדידה:

עכמ"ש

תפלות דוד

באור הענין

(ג) תסתירני מסוד מרעים, מה שמחרישים עלי סוד בסתר, וכן תסתירני מרגשת פועלי און, שמתקבלים ברגש ומרד בכנופיא בגלוי: (ד) אשר שננו לשונם כחרב ההורגת מקרוב, וכן דרכו חצם בדבר מר (שהוא הארס שמשחים בו את החץ), שהחץ הורג למרחוק, ר"ל שדוברים עסק בפני ומלשינים עלי רעה בסתר כחץ המורה מרחוק: (ה) לירות, שדרכו חצים לירות את התם במסתרים שלא יראה אותם ולא ישמר מפניהם, וכן פתאום יורוהו, עד שלא יהיה לו פנאי להנצל, ועי"כ לא ייראו מפני שהעמוד נגדם כי מעשיהם בהסתר, והנה חושב בזה ג' ענינים. (ראשונה) מה שדברו עליו רכיל, (זאת שנית) כי יכינו לו מוקשים בפועל, ועז"א. (ו) יחזקו למו דבר רע, שיחזקו מוקש בו שילכד בו דוד, ויספרו זה לזה איך לטמון מוקשים תחת רגלי דוד שיהיו המוקשים טמונים עלי ארץ. ובזה יאמרו מי יראה למו להמוקשים, אחר שהם טמונים, ולא ירגיש דוד בהם, (זאת שלישית). (ז) יחפשו על דוד עולות, מחפשים להראות שעשה עול כדי להצדיק מעשיהם, שרוצים להצטדק שדוד חייב מיתה, ואחר כי תממו חפש מחופש, שכבר חפשו בכל מקום מחופש, היינו כל מקום שאפשר לחפש שם ולא מצאו עול בגלוי על דוד, (יחפשו עולות) בקרב איש ובלב עמוק, יחפשו עליו עולה בקרב לבו ובמצפוניו שאומרים כי מצפוניו רעים: (ח) ויורם, אבל פתאום ירה אלהים עליהם חץ, (כמו שהם רצו לירות במסתרים תם), היו מכותם, ר"ל שהמוקשים שהכינו על דוד הם עצמם היו מכה שלהם שבם הוכו, ומפרש כי. (ט) ויכשילהו עלימו לשונם, שלשונם הכשיל אותם ללכת על

באור המלות

(ג) מרגשת. המרד בקול המיה והוא הפך הסוד, כמו למה רגשו גוים: (ז) עולת. כמו עולות. תממו הנו"ן תחת אות הכפל תממו עמ"ש (ישעי' כ"ג). ‏ מחפש, המקום הראוי לחפש שם, ואלת יחפשו נמשך גם לבסוף יחפשו קרב איש: (ח) היו. מוסב על המוקשים הנזכר (בפסוק ו'), וכן מלת עלימו, ר"ל על המוקשים: (ט) ויכשילהו. בא לשון כלשון זכר, כמו לבושי מודבק מלקוחי: (י) פעל, ומעשהו.

אדם ויגידו פעל אלהים ומעשהו השכילו: יא ישמח צדיק ביהוה וחסה בו ויתהללו כל-ישרי-לב:

סה א למנצח מזמור לדוד שיר: ב לך דמיה תהלה אלהים בציון ולך ישלם-נדר: ג שמע תפלה עדיך כל-בשר יבאו: ד דברי עונות גברו מני פשענו אתה תכפרם: ה אשרי | תבחר

ת"א לך דמיה. עירובין יט מגילה יח עקרים מ"ד פמ"ע ס' הזוהר פ' בראשית: שומע תפלה. ס' הזוהר פ' ויקרא: והקרב ע"ש (ב) זהר בראשית יג' ברכות ט ג מדרש"נ ח"מ: (ג) ש"ר כא במד"ר יא דב"ר ב ת"ז ע מד"ש ז זהר תזריע פקודי בא מכילתא שירה ספרי נשא: (ד) זהר ויקרא: (ה) ש"ר לג במד"ר ג יד מד"ש ח יט זהר לך חיי בשלח יתרו וא"ת כד:

ס"א פשעינו מלא

רש"י

(יא) ישמח צדיק. דניאל: ויתהללו כל ישרי לב. יתפארו על יושר לבם וישתבחו בעצמם כי בטוחים הם שהקדוש ברוך הוא בעזרתם:

סה (ב) לך דומיה תהלה. השתיקה תהלה לך לפי שאין קץ לשבחך המרבה בשבחך אינו אלא גורע: אלהים בציון. אלהים השוכן בציון: (מנחם, שימו כבוד תהלתו לא יותר מדאי לך דומיה תהלה (וכמדומה) הללויה בחימה בל' הללויה שם בן שתי אותיות מהוגנים דהילא עזי וזמרת יה (לקמן קי"ח) ויד על כס יה (שמות י"ז) ולשון וגילו ברעדה דומה לזה (ב"ח) (עיין רש"י לקמן ס"ח פסוק ה'). ד"א לך דומיה תהלה אלהים בציון. את אשר דוממת ומחרשת על מה שעשו אויביך בציון תהלה היא לך שהיכולת בידך להנקם ואתה מאריך אף: (ד) דברי עונות גברו מני. ואין אנו יכולים להספיק לסדר כולם לפניך לפי שהם רב אלא בכלל אחד אנו מתפללים לפניך שפשעינו אתה תכפרם: (ה) אשרי. מי אשר תבחר ותקרב

מצודת ציון / מצודת דוד

סה (ב) דומיה. שתיקה: (ג) עדיך. אליך כמו תגע עדיך ובלא כל אדם יפחד לנפשו מעשות כזאת ויספרו זה לזה פועל אלהים וישכילו מעשהו איך נלכדו בשחת אשר כמנו: (יא) בה'. בתשועת ה': יחסה בו. ע"י זה יחסה בו בכל עת: ויתהללו. ישבחו א"ע על שהשכילו לדעת שה' הוא האלהים:

סה (ב) לך דומיה תהלה וגו'. ר"ל אתה ה' השוכן בציון הדומיה נחשבת לך לתהלה כי אין להגביל את תהלתך ולכן אין להרבות בתארים: ולך ישולם נדר. כי תושיע להנודרים בעת צרה וישולם א"כ הנדר: (ג) שומע תפלה. על כי אתה שומע תפלה לזה יבואו אליך כל בשר להתפלל לפניך: (ד) גברו מני. ר"ל עם כי אין בהזכיות להכריע את העונות עכ"ז תכפרם בחסדך: (ה) אשרי תבחר. אשרי להעם אשר תבחר ותקרב להיות שוכן בחצריך והנה נשבעה בטוב

באור המלות

שוכל הוא העסק בדבר, ומעשהו הוא גמר המעשה, כמ"ש למעלה (סי' כ"ח), שישכילו שלא נעד שה' עסק בדבר כי גם הוא גמר את הדבר: (יא) ויתהללו כל ישרי לב. עמ"ש למעלה (ס"ס ל"ב):

תפלות דוד — באור הענין

על המוקשים, שע"י לשונם נוקשו במה שרצו ללכוד את דוד, (וכמו שדואג נהרג ע"י לשונו, כמ"ש פיך ענה בך, שמה שאמר תחלה שדוד רוצה להרוג את שאול נוקם ואמר שהוא הרג את שאול ונהרג ע"ז) **יתנודדו כל רואה בם**, שכל רואיהם יתנודדו ויאמרו כי לשונם הכשיל אותם: (י) **ויראו כל אדם** איך שהיה ענשם מדה כנגד מדה, ועל ידי זה **יגידו פועל אלהים** שע"כ יכירו שענשם זה בא מה' ושיש השגחה ומשפט, **וישכילו מעשהו**, ועי"כ. (יא) **ישמח צדיק בה'**, כי שמחת הצדיק עשות משפט, **וחסה בו** כי יראה שה' מושיע חוסיו, **ויתהללו כל ישרי לב** במה שהם עובדים את ה' ובוטחים בו ובשמו יתהללו:

סה (א) **למנצח**, הוסד על ברכת הגשמים אשר נתן ה' אחרי הרעב, ויוכל להיות שהיה על הרעב שהיה בימי דוד שלש שנים, כמ"ש בסוף שמואל: (ב) **לך דומיה תהלה**, מצייר את התהלה כעלם מופשט, ואומר שלפניך העמוד התהלה דוממת באין דבר בפיה, שהגם שענין התהלה הוא הדבור שתדבר ותהלל, לפניך נלבשת דומיה, והמליצה שמה שלא תמצא דבר בפה להלל אותך היא הללך, כי אתה מרומם מכל ברכה ותהלה, **ולך ישולם נדר**, הנדר הוא תמיד קבלה שמקבל על עצמו על תנאי שאם ימלא התנאי ישולם הנדר, אבל לך אין הנדר על תנאי רק ישולם תיכף, כי תשועתך בודאי תבא כי אתה מוכן לכל דורשיך וישולם הנדר תיכף גם לפני מלאת התנאי: (ג) **שומע תפלה**, לעומת מה שבמלך ב"ו רוב המבקשים דבר ממנו יקריבו בקשתם אל שריו, כי לא יבואו כולם לפני המלך, הגם אתה **שומע תפלה** בעצמך, עד **שעדיך כל בשר יבואו** כי אתה לבדך שומע בקשתם, ור"ל בשמעת תפלתם על הגשם, והם שלמו לך נדריהם: (ד) **דברי**, הוא נוסח התפלה שהתפללו, אמרו, הגם שאנו חוטאים ובלתי ראויים, הן **העונות אשר גברו מני דבריהם הוא שפשענו אתה תכפרם**, מצייר כאלו העונות אשר הם גברו וחזקו מן האדם והאדם אין יכול להתגבר

וּתְקָרֵב יִשְׁכֹּן חֲצֵרֶיךָ נִשְׂבְּעָה בְּטוּב בֵּיתֶךָ קְדֹשׁ הֵיכָלֶךָ׃ ו נוֹרָאוֹת בְּצֶדֶק תַּעֲנֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ מִבְטָח כָּל־קַצְוֵי־אֶרֶץ וְיָם רְחֹקִים׃ ז מֵכִין הָרִים בְּכֹחוֹ נֶאְזָר בִּגְבוּרָה׃ ח מַשְׁבִּיחַ ׀ שְׁאוֹן יַמִּים שְׁאוֹן גַּלֵּיהֶם וַהֲמוֹן לְאֻמִּים׃ ט וַיִּירְאוּ ׀ יֹשְׁבֵי קְצָוֺת מֵאוֹתֹתֶיךָ מוֹצָאֵי בֹקֶר וָעֶרֶב תַּרְנִין׃ י פָּקַדְתָּ הָאָרֶץ ׀ וַתְּשֹׁקְקֶהָ רַבַּת תַּעְשְׁרֶנָּה

ת"א מכין הרים. תענית ב ודף ט חגיגה יב: פקדת וגו'. תענית ח:

ע"ש (ו) דב"ל ב: (ה) הס"ל ב: (י) ב"ר ד כ ש"ר כס ויק"ר לה שהש"ר ז פסיקתא מב:

פלג

רש"י

אשר ישכן בחצריך: נשבעה בטוב. שבביתך ומקדושת היכלך שמכינתך שורה שם: (ו) נוראות בצדק תעננו. בצדקך תעננו לעשות נוראות בעכו"ם: מבטח. אתה ומגוס לכל יושבי קצות ארץ ומקצה הארץ ועד קצותה וים רחוקים. אפי' לרחוקים שבים אתה מבטח בבכל מקום ממשלתך: (ז) מכין הרים בכחו. שמצמיח ההרים שהם קשים בכחו ומזמין ומכין בהם מזונות ומכין מטר כדכתיב (לקמן קמ"ז) המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר: נאזר בגבורה. לפי שבא להזכיר גבורות גשמים אמר נאזר בגבורה: (ח) משביח. משפיל, וכן והכם באחור ישבחנה (משלי כ"ט) בשוא גליו אתה תשבחם (לקמן פ"ט): (ט) מוצאי בקר וערב תרנין. לך את הבריות יושבי הקצות בבקר אומרים ברוך יוצר המאורות ובערב ברוך מעריב ערבים: (י) פקדת הארץ.

מצודת דוד

והשבעה בכלם מביתך והיכלך הקדש: (ו) נוראות בצדק. בצדקך תעננו בדבר הנוראות והנפלאות אשר העשה עמנו: מבטח. כלא אתה המבטח של כל היושבים בקצות הארץ ועל הימים הרחוקים כי כולם יבטחו בך: (ז) מכין. הוא מכין מטר רב לרוות ההרים ברב כחו כי הוא אזור וחגור בגבורה: (ח) משביח. משקיט ומשפיל המיית הים וגליו וכמו כן משביח המיית האומים הסומים לבלותינו: מאותתיך. ע"י אותות הברקים והרעמים יפחדו ממך יושבי בקצות הארץ: מוצאי. המאורות היוצאים להאיר בבקר ובערב היוצאים היה תשוקה לב הבריות לרנן לך כאשר יראו שלא ישנו את תפקידם:

מצודת ציון

(ח) משביח. משקיט ומשפיל כמו בשוא (איוב ד'):

באור הענין

להתגבר עליהם, הם עצמם ידברו וימליצו לפני ה' שיכפר הפשעים, והמליצה, שאחר שכח התאוות חזק יותר מכח האדם, ר"ל שהאדם בטבעו מוכן אל החטא וקשה לו להתגבר על העון הנטוע בטבעו, וא"כ העונות בעצמם אחר שהם גברו מני בטבע דבריהם הוא שראוי שתכפר פשעינו, כי אתה ידעת

תפלות דוד

(ה) חצריך, ביתך, היכלך. הבית לפנים מן החצר וממש בא הטוב, וההיכל לפנים מן הבית וקדוש ממנו, וממנו בא הקדושה: (ז) מכין. לפי' המפרש ההחיל אל ה' בנכח, ואח"כ בנסתר מכין משביח, ושוב בנכח מאותותיך. וע"כ פירשתיו על הצדק, ובא כדרך המליצה, שדרכה לדבר על עצמיים הגיוניים כדרך הפשטה, כמו שתראה במקומות אין חקר לפי פירושי: (ח) משביח. משקיט: (י) ותשקקה. מענין משקה,

באור המלות

את יצר האדם ורוע טבעו: (ה) אשרי, ואחר שלפי הטבע קשה לו לאדם להתגבר על יצרו וצריך לזה עזר אלהים כמ"ש חז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, א"כ אשרי מי שתבחר ותקרב אותו עד שיוכל לשכן חצריך ולא ימוש מבית ה' כל ימי חייו, וא"כ מבקשים אנו נשבעה מטוב ביתך, שלא תמנע טובך מאתנו ותריק הגשם בעתו, וגם נשבעה מקדש היכלך, להתמיד בעבודתך ולהתקדש בקדושתך. עד כאן נוסח התפלה, מעתה יספר מעשה ה' על זאת: (ו) נוראות, שיעור הכתוב תעננו אלהי ישענו נוראות בצדק מבטח כל קצוי ארץ, שתעננו על תפלתנו ענית אותנו ע"י האו"ת נוראות, תשובה נוראה מאד, (ורומז על מה שהשיב אל שאול ואל בית דמים על אשר הרג את הגבעונים), ענית אותנו תשובה נוראה ואמרת, כי בצדק מבטח כל קצוי ארץ, המבטח של כל העולם תלוי בצדק, שאם יעשו צדק בין אדם לחברו אז יהיה להם מבטח, (ורומז על מה שנענשו על מה שעשו עולה להגבעונים ונתרצה להם ע"י שעשו צדק לפייס את הגרים, ובמה שהומתו אז זרע שאול היה בזה נוראות שכולם אחזם מורא ופחד): (ז) מכין, מוסב על הצדק, הצדק הוא מכין הרים בכחו, כי עליו העולם עומד, וגם שמכינים על ידו טל ומטר ומצמיח הרים חציר, והוא נאזר בגבורה וכחו גדול מאד: (ח) משביח, הצדק משביח שאון ימים והמון לאומים שע"י הצדק יתהפכו לשבח, ולא יזיקו. עד כאן תשובת ה' אל המתפללים שאם יעשו צדק ינצלו מכל רעות בין טבעיות כשאון ימים, בין בחיריות כשאון לאומים, ויתהפך הכל לטובה: (ט) וייראו, מסב פניו אל ה', עתה ייראו היושבים בקצוי ארץ מן אותותיך אשר תרנין מוצאי בקר וערב, ר"ל מאת מזרח וים, שכולם ראו אותותיך ורננו לשמך, וע"ז הכירו כולם מלפניך, והכונה כפולה על אות הגשמים והענינים, ועל אות הצדק ומשפט שהראה ה' במעשה של הגבעונים, שע"ז יראו כולם מה' ולמדו מוסר: (י) פקדת, ועתה פקדת את

הארץ

פֶּלֶג אֱלֹהִים מָלֵא מָיִם תָּכִין דְּגָנָם כִּי־כֵן תְּכִינֶהָ׃ יא תְּלָמֶיהָ רַוֵּה נַחֵת גְּדוּדֶהָ בִּרְבִיבִים תְּמֹגְגֶנָּה צִמְחָהּ תְּבָרֵךְ׃ יב עִטַּרְתָּ שְׁנַת טוֹבָתֶךָ וּמַעְגָּלֶיךָ יִרְעֲפוּן דָּשֶׁן׃ יג יִרְעֲפוּ נְאוֹת מִדְבָּר וְגִיל גְּבָעוֹת תַּחְגֹּרְנָה׃ יד לָבְשׁוּ כָרִים | הַצֹּאן וַעֲמָקִים יַעַטְפוּ־בָר יִתְרוֹעֲעוּ אַף־יָשִׁירוּ׃

ת"א תלמיה רוה. שם ד ו ודף ה כתובות י: לבשו וגו'. ר"ה ח ודף יא: **למנצח**
ע"ש (יא) ב"ר מא כט ת"ו ע כפרי עקב יכו' ר"ה א ג: (יד) יכו' שם ב"ר יג ש"ר יז דב"ר ז.

רש"י

כשאתה חפץ להטיב אתה פוקד את הארץ ומשקה אותה: רבת תעשרנה. הרבה אתה מעשרה מפלג אלהים שהוא מלא מים ותכין בו דגנם של יושבי הגולה כי בכן אתה מכין אותה: (יא) תלמיה. הן שורות המחרישה: רוה. כמו לרוה: נחת גדודיה. כמו לנחת גדודיה להניח לגדודיה לעשות נחת לבריות אתה תמוגגנה ברביבים של מטר: תמוגגנה. לשון המסה: (יב) עטרת שנת טובתך. על ידי הגשמים אתה מעטר בכל טוב את השנה שאתה חפץ להיטיב: ומעגליך. הם השמים שהם אבק רגליך: ירעפון. יטיפון: דשן. שומן: (יג) ירעפו. השמים בנאות המדבר: (יד) לבשו כרים הצאן. יתלבשו הפרון והעדר מן הצאן הבאים לרעות הדשא אשר הצמיח המטר: ועמקים יעטפו בר. על ידי המטר יהיו מעוטפים העמקים בתבואה ואז יתרועעו הבריות תרועת שמחה וישירו מרוב הברכה:

מצודת ציון

גליו אתה תשבחם (לקמן פ"ט): שאון. המיה: (י) פקדת. ענין זכרון והשגחה: ותשקקיה. מל' השקאה: פלג. אמת המים: (יא) תלמיה. ערוגה כמו על תלמי שדי (הושע י'): רוה. ענין שביעה: ברביבים. הוא המטר הדק כמו וכרביבים עלי עשב (דברים ל"ב): תמוגגנה. מל' המגה והמסה: (יב) ומעגליך. מל' מעגל ודרך והם העננים שהם לגד השמים ונאמר וחוג שמים יתהלך (איוב כ"ב) ולזה יקראו העננים מעגליו: ירעפון. ענין הזלה והטפה כמו יערוף כמטר לקחי (דברים ל"ב): דשן. שומן: (יג) נאות. ענין מדור: (יד) כרים. כבשים: יעטפו. מל' עטיפה ולבישה: בר. תבואה כמו לשבור בר ממצרים (בראשית מ"ב): יתרועעו. מלשון תרועה:

מצודת דוד

(י) פקדת. בעת תשגיח בארץ להשקותה אז תעשר אותה בגשם מטר: פלג אלהים. אמת המים הבאה לה מאלהים היא מלאה מים: תכין. ובזה תכין דגנם כי כן דרכך להכין הדגן ע"י ריבוי המטר: (יא) תלמיה רוה. כמה שתשביע תלמי השדה יהיה נחת לגדודיה הם הבריות המתהלכים בארץ: ברביבים. ע"י הרביבים תמוג ותרטיב את האדמה ובזה תברך צמחה: (יב) עטרת. תעטר את השנה שתשפעת בה טובך כי תהיה מעוטרת בתבואה ופירות: ומעגליך. העננים אלו גשמי ברכה: (יג) נאות מדבר. המקומות הישוב במדבר יזלו גם המה דשן להצמיח הרבה תבואה: וגיל וגו'. הגבעות תהיינה חגורות בגיל ר"ל רב תבואה יגדל בהן: (יד) לבשו כרים הצאן. הכבשים שבצאן ילבשו בשר ושומן בעבור המרעה הטוב: יעטפו בר. יהיו מכוסים בתבואה מבלי מקום פנוי: **יתרועעו**. כל הבריות יריעו תרועת שמחה:

תפלות דוד

באור המלות

וכבר באתי (יואל ב' כ"ד) בפעל שוק ושקה מבתפים, והשיקו היקבים, וכן כמשק גבים שוקק בו (ישעיה ל"ג) לפירושי. תעשרנה, כמו תעשירנה. תכין, נסתר לנקבה על הארץ: (יא) תלמיה. גדודה. הגבוה נקרא תלם, והעמקים שבין תלם לתלם נקראים גדודים, מלשון לא תתגודדו, שריטות וחריצות באדמה, ונחת מענין ירידה כמו כי חציך נחתו בי (למעלה ל"ח): (יב) מעגליך. מורה על הדרך הסבובי בכ"מ, וזה הבדלו מן דרך ארח נתיב (כנ"ל י"ז): (יג) נאות. בא תמיד על מרעה צאן ובקר: (יד) כרים כמו ירעה מקנך כר נרחב (ישעיה ל'):

באור הענין

הארץ שהיה בה רעב שלש שנים, **והשקית אותה** בגשמי ברכה, ובזה **תעשרנה** עושר רב, **כי גם תכין** הארץ את **דגנם** של יושביה, **כי כן תכינה**, שהכינות אותה על אופן זה שתכין דגן לתת אוכל למכביר, ומפרש איך הכין את הארץ לזה, כי: (יא) **תלמיה רוה**, שהשקית אותה לרוות את תלמיה בגשם, **נחת גדודיה**, שירד הגשם מן התלמים אל הגדודים והחריצים שבין התלמים, ומשם רוו את התלמים, ואחר כך כשהתבואה החלה לצמוח **ברביבים תמוגגנה**, ברביבים דקים, עד **שצמחה תברך**: (יב) **עטרת**, זה מוסב עמ"ש יתרועעו אף ישירו, אז ישירו לאמר **עטרת שנת טובתך** היינו שהלבשת את השנה בעטרת צבי, **ומעגליך ירעפון דשן** מעגל הוא הדרך הסבובי, ומציר כשהמטר יורד במדבריות ששם מרעה לצאן הולך במעגל נוטה מן הדרך הישר שהוא בישוב, ואז גם שם ירעפון דשן, ומפרש נגד מ"ש ומעגליך ירעפון דשן. (יג) **ירעפו נאות מדבר**, מקום מרעה לצאן ונאות דשא, ונגד מ"ש **עטרת שנת טובתך** אומר **וגיל גבעות תחגורנה** בישוב: (יד) **לבשו**, נגד מ"ש **ירעפו נאות מדבר** אמר לבשו כרים הצאן, שהם מלאים צאן הרועות במדבר, ונגד מ"ש **וגיל גבעות תחגורנה** בישוב, אמר **ועמקים עטפו בר** בישוב, כל זה מן עטרת שנת טובתך **יתרועעו אף ישירו**, כל זה נוסח השיר על הגשם:

סו א לַמְנַצֵּחַ שִׁיר מִזְמוֹר הָרִיעוּ לֵאלֹהִים כָּל־הָאָרֶץ: ב זַמְּרוּ כְבוֹד־שְׁמוֹ שִׂימוּ כָבוֹד תְּהִלָּתוֹ: ג אִמְרוּ לֵאלֹהִים מַה־נּוֹרָא מַעֲשֶׂיךָ בְּרֹב עֻזְּךָ יְכַחֲשׁוּ לְךָ אֹיְבֶיךָ: ד כָּל־הָאָרֶץ ׀ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ וִיזַמְּרוּ־לָךְ יְזַמְּרוּ שִׁמְךָ סֶלָה: ה לְכוּ וּרְאוּ מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים נוֹרָא עֲלִילָה

סו (א) ד"ר ז: (ג) ב"ר לג ש"ר כ אס"ר ו פסיקתא יט: (ה) ב"ר פד:

רש"י

סו (ב) **זמרו** כבוד שמו. זמרו בכבוד שמו, אי נמי ספרו כבוד שמו בזמר ושיר: (ג) מה נורא. כל אחד ממעשיך: ברב עוזך. כשאתה מראה לעולם עוזך על ידי דבר או חרב או רעב או נגעים אויביך הרשעים מרוב פחד מודים על כחש ועבירות שבידם (ע"כ השו'): (ה) נורא עלילה. יראוי

מצודת דוד

סו (א) הריעו. בעת בוא המלך המשיח יריעו כל העמים תרועת מלך לקבל את ה' לאלוה: (ב) כבוד שמו. תנו כבוד הראוי לשמו: שימו. כללוהו בכבוד הראוי לו וכפל הדבר במ"ש: (ג) אמרו לאלהים. אמרו על אלהים מה נורא. מה מאד נוראים ונפלאים מעשיך: ברוב. בעבור רוב העוז יכחשו לך אויביך לאמר שהמה אוהביך: (ד) יזמרו שמך סלה. לעולם יזמרו לשמך ולא יחזרו לאחור: (ה) לכו. אז יאמרו ישראל זה לזה לכו וראו וגו': נורא.

מצודת ציון

סו (ה) עלילה. מל' מעללים ופעולות:

תפלות דוד

באור המלות

(ג) יכחשו לך. עמ"ש בהבדל בין כחש בו ובין כחש לו, ההו"א ויקרא (סי' בע"ה): (ד) יזמרו לך, יזמרו שמך. לך הוא מגד עצמותו, ושמך הוא מגד פרסום מעשיו, ומוסיף שגם יזמרו שמך: (ה) נורא עלילה. עלילות הם הפעולות

באור הענין

סו (א) **למנצח** שיר מזמור, לא נזכר שם מחברו, ולדעתי מחברו הוא מנשה בן חזקיה, שנאמר (דה"ב ל"ג) כי הביא ה' עליו את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדוהו בחוחים ויאסרוהו בנחושתים ויוליכוהו בבלה, וכהצר לו חלה את פני ה' אלהיו ויכנע מאד וכו', ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים למלכותו, וידע מנשה כי ה' הוא האלהים ויבן את מזבח ה' ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה, ויאמר ליהודה לעבוד את ה' אלהי ישראל, ושם מבואר כי תפלתו והעתר לו הנם כתובים על דברי חוזי, והוא השיר הנמצא פה, ונחלק לד' חלקים, א] מזכיר הנהגת ה' הכללית ע"פ הטבע (עד מלת סלה פ"ה), ב] מזכיר ההנהגה הנסיית (עד מלת סלה פ' ז'), ג] מדבר אל העמים ומספר מה שעבר עליו מהמאסר וההצלה (עד מלת סלה פט"ו), ד] מדבר אל ישראל (עד סוף הסי'), **הריעו לאלהים**, קבלו מלכותו, שהתרועה מורה על קבלת המלך, כי הוא מלך כל הארץ: (ב) **זמרו**, הנה הכרת ה' תהיה משני פנים, א] ע"י הבריאה הכללית שהנבראת מעיד שי"ל בורא וזה יודע גם עפ"י מחקר השכל שיש עלת העלות וסבת הסבות לכל הנמצאים, אולם מן החקירה לא יוכל לברר שהוא מנהיג את העולם ברצון, כי חכמי יון התפלספו שהעולם עמד ממנו בהכרח כלל מהשמש, וחייבו זה מעולם בדוגמת הסבה הראשונה, שזה מחייב לפי דעתם שלא יתיחס לו רצון או אהבה ושנאה וכונה, ושלא ידע דבר מזה העולם השפל, וע"כ יאמרו שראוי אליו הרוממות והכבוד מצד שהוא הסבה הראשונה אבל לא היראה מצד שאינו משגיח ומנהיג, על זה אמר תחלה **זמרו כבוד שמו ושימו כבוד תהלתו**, שתהלתו יהיה הכבוד שמחויב לו מצד שהוא סבת הדברים כולם, אבל שב לאמר. (ג) **אמרו לאלהים מה נורא מעשיך**, שמחויב ג"כ שייראו מפני מעשיך כי אתה ג"כ המנהיג והמשגיח ומושל ועושה כחפצו, הגם **שברוב עוזך יכחשו לך אויביך**, שאויביך האפיקורסים יכחישו לך ויאמרו שהעולם קדמון, והכל מחויב, ושאיך יודע מאומה מן הנהגת העולם, וזה יאמרו ע"י רוב עוזך, שעפ"ז יחייבו בעיונם שלפי עוזך וגדולתך אתה מרומם מכל חפץ וכונה, וייחסו ההנהגה אל המערכת, ובטעות זה היה מנשה ג"כ שלכן עבד לצבא השמים שחשב שהם מנהיגים את העולם, וכחש הנהגת ה' והשגחתו, אבל מעתה. (ד) **כל הארץ** ישתחוו לך **ויזמרו לך**, כי יכירו שאתה המנהיג הכל כרצונך, ולא יזמרו לאלהים אחרים רק **יזמרו שמך**, סלה סיום הענין: (הלק ב') (ה) **לכו**, יאמר שהגם שמן ההנהגה הטבעיית לא יכירו העמים השגחת ה' ומלכותו, **לכו וראו מפעלות אלהים על בני אדם, נורא עלילה**, שעל ידי הפעולות שעשה בעבור בני אדם, על ידם תראו שהוא נורא עלילה, שלא לבד שיחויב לו הכבוד, כי יחוייב לו גם היראה, כי כיון לשנות הטבע ולהנהיג הנהגה נסיית בהשגחתו על בני אדם, ולעשות עלילות נוראות, והוא

עֲלִילָה עַל־בְּנֵי אָדָם׃ ו הָפַךְ יָם ׀ לְיַבָּשָׁה בַּנָּהָר יַעַבְרוּ בְרָגֶל שָׁם נִשְׂמְחָה־בּוֹ׃ ז מֹשֵׁל בִּגְבוּרָתוֹ ׀ עוֹלָם עֵינָיו בַּגּוֹיִם תִּצְפֶּינָה הַסּוֹרְרִים ׀ אַל־יָרִימוּ לָמוֹ סֶלָה׃ ח בָּרְכוּ עַמִּים ׀ אֱלֹהֵינוּ וְהַשְׁמִיעוּ קוֹל תְּהִלָּתוֹ׃ ט הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים וְלֹא־נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ׃ י כִּי־בְחַנְתָּנוּ אֱלֹהִים צְרַפְתָּנוּ כִּצְרָף־כָּסֶף׃ יא הֲבֵאתָנוּ בַמְּצוּדָה שַׂמְתָּ מוּעָקָה בְמָתְנֵינוּ׃ יב הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאנוּ בָאֵשׁ וּבַמַּיִם וַתּוֹצִיאֵנוּ לָרְוָיָה׃ יג אָבוֹא בֵיתְךָ בְעוֹלוֹת אֲשַׁלֵּם לְךָ נְדָרָי׃

ת"א הרכבת וגו'. ברכות ו מגילה יא מציעא עה : אבוא וגו'. חגיגה ז : — ירומו קרי — אשר

ע"ש (ו) שם אדר"נ לג : (יב) ב"ר מד ש"ר נא פסיקתא טו תנחומא פקודי :

רש"י

על בני אדם פן ימצא להם פשע כי כל מעשיהם גלוים לך : (ו) הפך ים ליבשה. ים סוף : (שם נשמחה בו. מצאתי, שם היה דבר שהיה נשמח בו, כלומר שראה הים את הקדוש־ברוך הוא) : (ז) אל ירומו. אל תהי ידם רמה : (ח) ברכו עמים אלהינו. על נפלאותיו שהוא שם נפשנו בחיים בגלות ואינכם יכולין להשמיד אותנו : (י) כי בחנתנו. בצרה בגולה : צרפתנו. להסיר הסיגים ממנו שנשוב בתשובה לפניך כמו שצורפים הכסף להסיר הסיגים ממנו : (יא) הבאתנו במצודה. במקום צר כמו במאסר : מועקה. ל' מסגר ולחץ המעיק והמציק כמו ו : (יב) הרכבת אנוש לראשנו. שרי אומות העכו"ם : (יג) אבוא ביתך, בבנותך נוה

מצודת ציון

(ז) תצפינה. מלשון צפיה והבטה : (ט) למוט. מל' נטיה ומעידת הרגל : (יא) במצודה. ר"ל במאסר של מבצר חזק כמו יביאהו במצודות (יחזקאל י"ט) : מועקה. צרה וצוקה כמו מעיק תחתיכם (עמוס ב') : (יב) לרויה. לשביעה :

מצודת דוד

עלילה. מעשיו נוראים בעבור בני אדם והם ישראל : (ו) הפך ים. בעת יצאו ממצרים : בנהר יעברו ברגל. בימי יהושע עברו בירדן ברגלם : בו. בהישועה ההיא ממנו : (ז) מושל. עתה הנה מושל בגבורתו על כל העולם ועיניו צופים בגוים להשיב להם גמול : הסוררים. הסרים מדרך הטוב לא יהיו להם עוד התרוממות עד עולם : (ט) השם וגו'. ולא יכולתם לכלות אותנו : למוט רגלינו. להיות נופלים באין תקומה כי אם כליתם אותנו אז הייתם מקבלים עתה עונש רב מרבה להכיל : (י) כי בחנתנו. הצרות אשר באו עלינו כמה היו לבחון אותנו אם נהיה עומדים באמונת ה' : צרפתנו. כמו הצורף מסיר סיג הכסף על ידי הצירוף כן נתמרקו עונינו ע"י הצרות : (יא) הבאתנו במצודה. אף כי ישבנו במאסר הוספת עוד להשים במתנינו דבר המעיק ומיצר : (יב) הרכבת אנוש. שם האומות : ותוציאנו. אבל עכ"ז סוף הדבר הוצאת אותנו לרויה ולא כלינו בידם : (יג) אבוא. ולזה אבוא לביתך

באור המלות

שהרשם מכת תכונות מוכריות, והצל ה' הנפלאות ביעשה שהרשם מצאת תכונת הצדק והמישרים ויתר מדותיו : (ז) למו. מוסב על עיניו. וירומו, פעל יוצא, בל ירומו את עיניו, שיאמרו שהם רמים ונשאים מהעולם השפל : (י) בחנתנו, צרפתנו. הבחינה הוא קודם הצירוף לראות אם יש בו סיג ואז מצרפו, עי' ירמיה (ט' ו') : (יא) מועקה. מענין מעקה שסוגר בעד הדבר סביב כמעקה, עמ"ש עמוס (ב' י"ג) על באשר תעיק העגלה : (יב) לרויה. הוסר, לארץ רויה, שהיא ח"י

תפלות דוד

באור הענין

כי. (ו) **הפך ים ליבשה** בשביל ישראל, וכן **נהר יעברו ברגל**, שבני אדם עברו את הירדן ברגלם, **שם נשמחה בו**, כי הכרנו שהוא משגיח על פרטי בני אדם ומשנה הטבע בעבורם, שם הכרנו כי הוא. (ז) **מושל בגבורתו עולם**, שהוא מושל על העולם והטבע כנעת תחתיו, ושים בידו גבולה לרגיע חקות הטבע, וכן כמו שעשה נסים לישראל כן **עיניו בגוים תצפינה**, להשיב להם כרעתם, ולכן מעתה **הסוררים אל ירומו למו**, אל ירימו את עיני ה' לומר שעיניו אינם משגיחות בעולם השפל כי רם על כל גוים ה', כי באמת עיניו ישפילו לראות גם כל הנעשה בארץ, **סלה** סיום הענין : (חלק ב') (ח) **ברכו**, אתם **עמים ברכו את אלהינו** המשגיח עלינו בהשגחה פרטית (לא לבד על כללות הגוים כי גם על אישים פרטיים), **והשמיעו קול תהלתו**, יצייר את התהלה כעצם מיפשט נותנת קול בשמי ה', אתם השמיעו והכריזו קולה לרבים : (ט) **השם נפשנו בחיים**, הגם שהיינו בסכנה גדולה ע"י האויב, וגם **לא נתן למוט רגלנו**, שע"י היסורין שב בתשובה ולא מט עוד מדרך ה' : (י) **כי בחנתנו אלהים**, מצייר הצירוף שצרף אותו ביסורין כדמיון צירוף הכסף באש להסיר ממנו הסיגים ויצא לצורף כלי, (כנגד לקבלת חז"ל שמלך בבל הוליך את מנשה בדוד של נחשת והסיק האש תחתיו) : (יא) **הבאתנו במצודה** הוא בית הסוהר, **שמת מועקה במתנינו**, הקיף את מתניו בברזל סביב בל יוכל לזוז ממקומו (יב): **הרכבת אנוש לראשנו**, הוא שר הסוהר שישב על ראשו ועינהו ביסורים, **באנו באש**

יד אֲשֶׁר־פָּצוּ שְׂפָתָי וְדִבֶּר־פִּי בַּצַּר־לִי׃ טו עֹלוֹת מֵחִים אַעֲלֶה־לָּךְ עִם־קְטֹרֶת אֵילִים אֶעֱשֶׂה בָקָר עִם־עַתּוּדִים סֶלָה׃ טז לְכוּ־שִׁמְעוּ וַאֲסַפְּרָה כָּל־יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָשָׂה לְנַפְשִׁי׃ יז אֵלָיו פִּי־קָרָאתִי וְרוֹמַם תַּחַת לְשׁוֹנִי׃ יח אָוֶן אִם־רָאִיתִי בְלִבִּי לֹא יִשְׁמַע ׀ אֲדֹנָי׃ יט אָכֵן שָׁמַע אֱלֹהִים הִקְשִׁיב בְּקוֹל תְּפִלָּתִי׃ כ בָּרוּךְ אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־הֵסִיר תְּפִלָּתִי וְחַסְדּוֹ מֵאִתִּי׃

למנצח

ת״א און וגו׳: קידושין מ: ברוך וגו׳. ברכות ל׳: אלהים וגו׳ • עקידה שער עז כל המזמור ס׳ הזוהר פ׳ יתרו:

ע״ש (יד) ב״ר ע: (טו) ב״ר סו ויק״ר ז ח שהש״ר ל תנחומא תצוה: (יח) ירו׳ פיאה א א:

רש״י

המקדש נשלם נדרינו שנדרנו בגולה: (טו) מיחים. שמנים לשון מוח: (טז) כל יראי אלהים. הם הגרים שנתגיירו: (יז) אליו פי קראתי. כשהיינו בגולה קראנוהו וספרנו רוממותו בלשוננו: ורומם. כמו ונתרומם, נשאתי. בפי קראתי אליו. ורומם שם מלה רוממות שלו מוכן תחת לשוני להוציאה בפה, כמו (איוב כ׳) יכחידנה תחת לשונו: (יח) און אם ראיתי וגו׳. לא פעל עמנו כמחשבותינו ועשה עצמו כלא רואה ולא שומע און שבלבבנו: (יט) אכן. באמת יש לדעת: (כ) אשר לא הסיר תפלתי. מלפניו וחסדו לא הסיר מאתי:

מצודת דוד

בשלום וכו׳: (יד) אשר פצו וגו׳. לנדור לה׳: (טו) קטורת אילים. הקטרת אימורי אילים: סלה. לעולם מבלי הפסק כי בהמ״ק כאחרון לא יחרב עוד: (טז) לכו שמעו. אמר דוד אל יפג לבכם מלהאמין כי שמעו וגו׳ את אשר עשה לנפשי ומזה תאמינו שגם לכם יעשה כזאת: (יז) אליו פי קראתי. בעת הייתי בצרה: ורומם. רוממות ה׳ היתה תחת לשוני ר״ל ספרתי רוממות האל: (יח) און וגו׳. אף כשראיתי בלבי און ר״ל אף אם חשבתי לעשות עון מה עכ״ז לא ישמע ה׳ ר״ל עשה עצמו כאלו לא ישמע ה׳ ולא יודע מחשבתי כי אינו מצרף מחשבה רעה למעשה ולא דחה את תפלתי בעבור המחשבה ההיא:

מצודת ציון

(יד) פצו. פתחו: (טו) מחים. שמנים ובעלי מוח: (יט) אכן. באמת:

תפלות דוד

באור הענין

ובמים שהסיקו תחתיו את האש ואח״כ השליכו אותו אל המים לצננו, (וגם שאחז משל צירוף הכסף כמו שכתוב בפסוק י׳, ודרך הוא שאחר שמוציאים אותו מן האש נותנים אותו במים לחזקו), ותוציאנו לרויה, שיצא משם והוחזר אל מלכותו: (יג—טו) אבוא ביתך בעולות, שמעתה אקריב עולות על מזבח ה׳ כנ״ל, ואשלם לך נדרי אשר פצו שפתי שאז דברתי לאמר, ונדרתי, כי עולות מיחים אעלה לך: (חלק ד׳) (טז) לכו שמעו כל יראי אלהים ואספרה אשר עשה לנפשי, עתה יספר אל ישראל איך קבלו ה׳ בתשובה, ואיך נתודע לו השגחת ה׳., וכמ״ש ויאמר ליהודה לעבוד את ה׳ אלהי ישראל: (יז) אליו פי קראתי, וזה כמ״ש חז״ל שתחלה קרא לכל ע״ז שבעולם וכשראה שלא נענה קרא אל ה׳, ואז בעת שאליו קראתי בפי, ויותר מזה בעת שרומם תחת לשוני, שעדיין לא הוצאתי הדברים מן הפה רק שהיה עדיין הדבור תחת הלשון שהיא פנימי מן הפה, והלשון משיל לרומם ע״י הדבור: (יח) און, וכאשר חז״ל שאמר בתפלתו שאם לא יעזרהו ה׳ ידע שהוא כאלהי העכו״ם ואינו שומע תפלה, ואח״כ היה אז מסופק עדיין בלבו אם ה׳ שומע תפלה, וז״ש הגם שראיתי עדיין און בלבי שנסתפקתי אם לא ישמע ה׳, שלא האמנתי עדיין בבירור שה׳ שומע תפלה: (יט) אכן (ראיתי) כי שמע ה׳, וידע עניי, וגם הקשיב בקול תפלתי, תיכף שהתחלתי להתפלל, קבלני בתשובה והחזירני למלכותי: (כ) ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי, הגם שהיה מן הדין שלא יקבל תפלתי, לא הסירה מפניו כי לא הסיר חסדו מאתי, שלא עשה לי ע״פ הדין והמשפט רק מצד חסדו הגדול אע״פ שלא הייתי ראוי לכך:

באור המלות

א״י: (טו) אעשה. לעולה, ועי׳ גדר עשיה שבא על הקרבן אילת השחר (כלל שע״ג): (יח—יט) און אם. מלת אם מציין בספק שראה בלבו, שאם והספק היה און בלבו, מה שהסתפק אם לא ישמע ה׳, ומלת אכן סותר תמיד סברת עצמו כמ״ש ישעיה (מ׳), עז״א אכן לא כמו שחשבתי. שמע, הקשיב, הקשבה מרחוק, מוסיף שגם הקשיב:

סז א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר׃ ב אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה׃ ג לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ׃ ד יוֹדוּךָ עַמִּים ׀ אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם׃ ה יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה׃ ו יוֹדוּךָ עַמִּים ׀ אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם׃ ז אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ׃ ח יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ׃

רש"י

סז (ב) **יאר** פניו. להראות פנים שוחקות לתת טל ומטר: (ג) לדעת בארץ דרכך. להודיע שאתה להיטיב לעמך ועל זה יודוך וישמחו וירננו לאומים: (ה) כי תשפט עמים מישור. לזכות כי תנהם. תנהג בדרך המישור ועל זאת יודוך עמים כלם: (ו) ארץ נתנה יבולה. וגם על הארץ שנתנה יבולה ועל השר יברכנו השם (סא"א): (ח) וייראו אותו כל אפסי ארץ. שיאמרו ראו אלו שהיו יראי השם איך נברכו וגדלו:

מצודת ציון

סז (ה) מישר. מל' ישר: תנחם. תנהגם: (ז) יבולה. פריה וצמחה: (ח) אפסי. קצות:

מצודת דוד

סז (ב) יחננו. יעשה עמנו חנינה: יאר פניו. יראה לנו פנים מאירות ושוחקות: (ג) לדעת. בכדי שיהא נודע בכל הארץ דרכך שאתה משלם גמול למאמינים בך ‍ בכל גוים. התשועה שתעשה לעמך תהיה נודע בכל הגוים: (ד) יודוך. אז יודוך כל האומות בראותם שאינך מקפח שכר המאמינים בך: (ה) לאומים. האומות אשר הרעו לישראל ישמחו אז בראותם אשר תשפוט העמים במישור ר"ל בדין הראוי לפי הגמול ולכן ישמחו על אשר מנעו מלעשות רע לישראל: ולאומים. את האומות ההם תנהג בארץ לעולם לטייל גם לברכה ולרחבה בהשקט ושאנן: (ו) יודוך. גם בעבור זה כולם יודוך כי יראו שאף לא"ה תשיב לכ"א כגמולו: (ז) ארץ. אז התן הארץ את יבולה: (ח) יברכנו. ר"ל על כי יברכנו אלהים לזה יפחדו ממנו כל היושבים בקצות הארץ בראותם שהוא משגיח ומשיב גמול:

באור המלות

(ג—ה) גוים, עמים, לאמים. גוים הם הקבוצים, ועמים הם הקבוצים הקבוצים יותר שיש להם מלך, והם יחד לה' (כמ"ש ישעיה ח' ד'), ולאומים הם האומות שי"ל דת מיוחד (כמ"ש ישעיה י"ז, ולמעלה כ' ח'), והם ירננו שהוא יותר מהודאה לפרסם מעשיו לרבים: (ז) אלהינו. כהנאר בכ"מ שבשם אלהים הבא בכינוי מציין הקשר שי"ל עם ישראל והשגחתו הפרטיית עליהם:

תפלות דוד באור הענין

סז (א) **למנצח**, הוסד על הרעב שהיה בימי דוד שלש שנים, ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים, ונתנו שבעה מבני שאול אל הגבעונים להמיתם, ויעתר ה' לארץ אחרי כן (ש"ב כ"א), וקבלו חז"ל שאז נתוספו גרים רבים שראו איך דן הקב"ה דין גרים גרורים ויראו מפני ה' ויוסר משפטיו: (ב) **אלהים יחננו ויברכנו**, בגשמים, **יאר פניו**, להודיעני ע"י האו"ת, כמ"ש ויבקש דוד את פני ה' לדעת מפני מה נגזרה הגזרה: (ג) **לדעת**, אחר שהשיב ה' שהוא על חמס הגבעונים, **ידעו בארץ את דרכך**, שהעשה משפט גם לגרים. (וביחוד שהיה התשובה על שאול שלא נספד כהלכה ועל שהרג את הגבעונים, ואמרו חז"ל על זה באשר משפטו פעלו, שאחז כף המשפט בצד האחד וכף הזכות בצד השני שהם שני הדרכים שלו, חסד ומשפט), והארץ הוא הפך השמים, ר"ל שגם בארץ ידעו דרכיך הנעלמים, **ובכל גוים ידעו ישועתך** לכל חוסים בך, ועי"כ. (ד) **יודוך עמים**, ולא לבד מקרבם רק **יודוך כולם**, ויש הבדל בין עמים ובין לאומים, **שלאומים** הם אלה שיש להם דת מיוחד, והם **ישמחו וירננו** ויספרו בפרהסיא, ומפרש **יודוך עמים אלהים**: (ה) **כי תשפט עמים במישור, ולאומים ישמחו וירננו, כי בארץ תנהם**, שיראו שהנהג שהם נאמנים תנחם בדרך היושר ובאמת משגיח בארץ, **סלה** סיום הענין: (ו) **יודוך**, עתה בקש שירד הגשם לברכה, כי מן עצירת הגשם נודע שה' שופט במישור, ומן מה שנעתר לארץ אחרי כן יודוך עמים על הטובה: (ז) **שארץ נתנה יבולה**, ובזה **יברכנו אלהים** מצד שהוא **אלהינו** המשגיח עלינו בפרטות, וגם שמצד מה. (ח) **שיברכנו אלהים** עי"כ **ייראו אותך כל אפסי ארץ**, כמ"ש כי עמך הסליחה למען תורא, וכמש"פ שם:

סח (א) **למנצח**, אחרי ההשקפה על כרטי השיר וסדורו ומערכתו, אחשוב כי נוסד על המון המלחמות שהיה לו עם מואב ופלשתים וארם צובה וארם דמשק ואדום כמ"ש בש"ב (ח'), וכפי המבואר נ"ל הזה היה המלחמה בעבר הירדן אצל הר בשן, כי גבול מואב ואדום בא בצד ההוא, לשם נקבצו האויבים, במדבר ההוא היה מקום המערכה בגבול המזרחי אצל ההרים

סח א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר שִׁיר׃ ב יָקוּם אֱלֹהִים יָפוּצוּ אוֹיְבָיו וְיָנוּסוּ מְשַׂנְאָיו מִפָּנָיו׃ ג כְּהִנְדֹּף עָשָׁן תִּנְדֹּף כְּהִמֵּס דּוֹנַג מִפְּנֵי אֵשׁ יֹאבְדוּ רְשָׁעִים מִפְּנֵי אֱלֹהִים׃ ד וְצַדִּיקִים יִשְׂמְחוּ יַעַלְצוּ לִפְנֵי אֱלֹהִים וְיָשִׂישׂוּ בְשִׂמְחָה׃ ה שִׁירוּ | לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו׃ ו אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת

אלהים

ת"א כהנדוף עשן. עקידה שער פז: וצדיקים וגו'. שם: סלו וגו'. מגילה לא ס' זוהר פ' תרומה: אבי וגו'. שם:

רש"י

סח (ב) יקום אלהים יפוצו אויביו. עמלק וכיוצא בו: (ג) כהנדף. כהתנדף, כאשר יתנדף העשן כן תנדפם: מפני אלהים. מפני הארון בימי משה ובנוחה יאמר שובה ה' וגו' (במדבר י'): (ד) וישישו בשמחה. וזהו המשוש וכן יאמרו שירו לאלהים וגו': (ה) סולו. לשון שבח וכן לא תסלה בכתם אופיר (איוב כ"ח) המסולאים בפז (איכה ד'): ביה שמו. בשם י"ה שהוא לשון יראה כדמתרגמינן דחילא עזי וזמרת יה. (לקמן קי"ח) וכן כי יד על כס יה (שמות י"ז) וכן כי ביה ה' (ישעיה כ"ו) תרגום ארי בכן תתפרקון נתמנע דחילת ה' ותקיף עלמא, אומר המשורר שבחו לפניו וגורו מפניו ועלזו. וזהו דוגמת האמור במקום אחר וגילו ברעדה (לעיל ב'): (ו) אבי יתומים. זהו השבח שתשבחו לפניו כל הענין עד סוף כל המזמור: אבי יתומים. שנעשה אב לישראל שהם יתומים כמו שנאמר (איכה ה') יתומים היינו ואין אב: ודין אלמנות.

מצודת דוד

סח (ב) יקום. לנקום נקמת עמו: אויביו. אויבי ישראל נקראים אויבי המקום: (ג) כהנדף עשן. כמו שעשן נהדף ממקומו ברוח קל כן תנדף האויב בנקל כשעוה מפני האש מפני אלהים. ר"ל היו בטוחים על ההבטחה ושמחו בה סלו. רוממו לה' הרוכב על השמים הנקראים ערבות: ביה שמו. ר"ל היו בטוחים בהבטחה בעבור כי שם יה שמו ואין השם שלם עד הזמן ההוא ותבוא א"כ התשועה למען שמו ועלזו ושמחו לפניו: (ו) אבי יתומים וגו' במעון קדשו. ר"ל אף כי אלהים יושב במעון קדשו בשמים ממעל

מצודת ציון

סח (ב) יפוצו. ענין פזור: (ג) כהנדף. ענין דחיפה כמו עלה נדף (ויקרא כ"ו): כהמס. מלשון המסה והמגה: דונג. שעוה: (ד) יעלצו. ענין שמחה: (ה) סולו. ענין הרמה והגבהה כמו סולו סולו המסילה (ישעיה ס"ב):

תפלות דוד

באור הענין

קדמים שמה, ובעת מלחמתם העפילו האויבים לעלות ההרה ושם נפלו, ויען שבמקומות אלה הופיע ה' לישראל בימי קדם באותות ומופתים בין במ"ת בין במלחמת מלכי האמורי, הלבים המשורר את השיר במעלות מנסי קדם, עד כי ישוטט במחשבתו בין העבר ובין ההוה, מצייר כאלו הנסים הקודמים עודם שוכנים במקומות אלה וחסדי ה' לא תמו, בזה חלק את השיר על ארבעה רבעיו כמספר מלות סלה:

באור המלות

(ב) אויביו, משנאיו. השבאר למעלה (י"ח י"ח), כי השונא הוא פחות מן האויב, שיש שונא בלתי דורש רעתו בפועל, וז"ש שהאויבים התקבצו למלחמה, והשונאים עומדים מרחוק, האויבים יפוצו, והשונאים כשיראו מרחוק ינוסו: (ג) כהדוף. שם מבנין הפעיל, ובא בשלמות: (ד) ישמחו, יעלצו, וישישו. כבר בארתי שעלץ בא על שמחה נפשיית, ובא לרוב על השמחה בה', ושמחה וששון מובדלים שששון בא על סימנים החיצונים שיעשו להורות השמחה (ישעיה ל"ה וכ"מ): (ה) סולו. עשו מסלה, כמו סולו סולו פנו דרך: בערבות,

(תהלים ס"ח) (ב) יקום. יצייר איך בקום אלהים להושיע את עמו נפוצו אויביו מפניו, ולקח מליצתו מימי המדבר, שכתוב ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה' ויפוצו אויביך וכו': (ג) כהנדוף. הוא בענין כאיר למליצה הראשונה, שאמר בנסוע הארון קומה ה' ויפוצו אויביך, כי בעת נסע הארון במדבר הלך לפניהם עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה, ומצייר שכן גם עתה תחת שכינת עמך בענן יומם, התהפך לאויביהם לעמוד עשן המכלה את העינים ותנדוף את עיניהם כהנדוף עשן, ולעומת שכינת עמך בעמוד אש לילה כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים שיהיה להם כאש, וכמ"ש וברא ה' על מכון כל ציון ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה, וכמש"פ שם, אבל. (ד) וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלהים, כי האורת השכינה שהוא לרשעים עשן ולהבה יהיה לצדיקים ענן ונוגה ושמחה וששון וישישו בשמחה, והשמחה שישמחו בה' העורר משוש בגלוי ברואתם כי ה' עמהם: (ה) שירו לאלהים, מצייר את ה' כאיש מלחמה רוכב על סוסו מרכבתו ישועה, ומקום מרכבתו הוא בערבה במדבר כי שם רוכב ללחום את אויביו, אומר שישירו לה' ויסולו דרך לרוכב בערבות המדבר, כמ"ש ישרו בערבה מסלה לאלהינו (ישעיה מ') והוא רוכב עם. יה שמו, כי שם זה שמורה על גבורתו רוכב עמו להלחם באויביו, והמה ישראל שירו לה' ועלזו לפני הגבור הזה הרוכב בערבה, כי הנס שיתראה לאויביו כאיש מלחמה, הנה. (ו) במעון קדשיו בשמים, הוא אבי יתומים ודיין אלמנות, ובא לתבוע דין אביהם

אֱלֹהִים בִּמְעוֹן קָדְשׁוֹ׃ ז אֱלֹהִים מוֹשִׁיב׀ יְחִידִים׀ בַּיְתָה מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת אַךְ־סוֹרְרִים שָׁכְנוּ צְחִיחָה׃ ח אֱלֹהִים בְּצֵאתְךָ לִפְנֵי עַמֶּךָ בְּצַעְדְּךָ בִישִׁימוֹן סֶלָה׃ ט אֶרֶץ רָעָשָׁה׀ אַף־שָׁמַיִם נָטְפוּ מִפְּנֵי אֱלֹהִים זֶה סִינַי מִפְּנֵי אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ י גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ׃ יא חַיָּתְךָ

ישבו

ת״א אלהים מושיב. סנהדרין כב: מוציא וגו׳. סוטה מ: גשם. שבת פח חגיגה יב ס׳ הזוהר פ׳ וישב: חיתך. עירובין נה

רש״י

שעשה משפט של ירושלים שנאמר בה היתה כאלמנה (שם): (ז) מושיב יחידים ביתה. ישראל שהיו מפוזרין כנסם יחד איש אחד מגדתו והושיבם בבית אלם וכנסיה שלמה: מוציא אסירים בכושרות. הוציא את ישראל ממצרים בחדש שהוא כשר להולכי דרכים לא חמה ולא צנה: אך סוררים. מצרים: שכנו צחיחה. נשארה ארצם ציה ושממה. מצאתי: (ח) בצעדך. כשצעדת בצעד שלך: סלה. שם הראיתני זה דרכך לעולם לכל צרה גאולה: (ט) זה סיני. גם הוא רעש מפני ה׳ אלהי ישראל: (י) גשם נדבות תניף. עוד זאת עשית לנו אם הוצרכנו לגשמים הניפות והטלת עלינו תמיד גשמי נדבה וברכה: נחלתך ונלאה אתה כוננת. כשהיתה נחלת ארצך נלאה ושמחה למטר אתה כוננת אותה, מצאתי. נחלתך ונלאה. הקרויה נחלתך והיא נלאה כלומר פעמים שהיא כך: (יא) חיתך ישבו בה. עדתך ישבו בה כמו ויאספו פלשתים את מחניהם לחיה (שמואל ב׳

מצודת ציון

(ו) במעון. ענין מדור. (ז) בכושרות. מלשון כשר: צחיחה. ענין למאון ויובש כמו לצחיח סלע (יחזקאל כ״ד): (ח) בצעדך. מלשון צעד ופסיעות: בישימון. מל׳ שממה: (י) תניף. ענין הולכה והתכה כמו ונופת צופים (לעיל י״ט): ונלאה. הוי״ו יתירה והוא ענין עייפות כמו ונלאיתי כלכל (ירמיה כ׳): (יא) חיתך. עדתך וכן וחית פלשתים (ש״ב כ״ג):

מצודת דוד

פ״מ משגיח הוא בהתחונים והוא אב ודיין לישראל הנקראים יתומים ואלמנות כמ״ש יתומים היינו וגו׳ אמותינו כאלמנות (איכה ה׳): (ז) מושיב יחידים. ר״ל בהיותכם במצרים יחידים מפוזרים בכל הארץ אחד סנה ואחד הנה הנה בעת בוא הגאולה כנס המקום אתכם בשעה אחת לרעמסס והושיב אתכם בבית אחד כלומר בכנסיה אחת: מוציא. כשאסרים במאסר הגלות היה מוציא בעת הכושר אשר ייטיב להולכי דרכים לא חמה ולא צנה כי כן הוא בימי ניסן: אך סוררים. רק אנשי מצרים הסוררים הם לבדם נשארו שוכני בארץ למאון ויובש בעבור רוב המכות שהכה בהם אבל אתם הייתם מלאים כל טוב ובטוחים תהיו שכ״כ יהיה לעתיד: (ח) בצאתך. בעמוד הענן להורותם הדרך: בישימון סלה. במדבר שהוא מעולם מקום שממון ואין שם דרך סלולה: (ט) ארץ. האומות יושבי הארץ: שמים. שרי מעלה: נטפו. זיעה מגודל החרדה: זה סיני ר״ל זה האלהים הנגלה לישראל על הר סיני: (י) גשם נדבות. כבואו לארץ הזאת עליה גשמי נדבה ר״ל לא כגמול המעשה כ״א בנדבה: נחלתך ונלאה. כשהיתה נחלתך עייפה ושמחה למטר הלא אתה ה׳ כוננת אותה במטר רב: (יא) חיתך. עדתך ישבו בהארץ ההיא: בטובתך. במדת טובך הכנת למסר

באור המלות

במדבר, וערבה היא מקומות שבמדבר שמלאים שיחים וקוצים כמ״ש (ישעיה מ׳). עלזו. הוא הריקוד והרעדה מהמת שמחה: (ז) ביתה. לבתיהם. בכושרות, מענין ידיה שלחה בכשור, שהוא עץ האורג, וי״א כמו בקושרות בקו״ף שאסורים בקשרי זקים ותכלים. צחיחה, מקום יבש וצמא, ומזה לצחיח סלע, ולהם צמא: (י) נדבות. הוא דבר שאינו מחויב רק שידבנו לבו, וקורא כן שגשם שיורד במדבר. תניף,

תפלות דוד
באור הענין

של היתומים ובעליהם של האלמנות שנהרגו ע״י הגוים האלה: (ז) אלהים, בבוא האויב בקצה עבר הירדן עזבו היושבים יחידים בשערים ובערי הפרזות את משכניהם מפחד אויב, ועתה הוא מושיב יחידים שישבו ביתה, היינו בבתיהם, הגם שיושבים יחידים נפוצים בכפרים, וגם הוא מוציא אתם אסירים בכושרות, היינו אלה שנפלו שבי ביד אויב ואסרו אותם בכושרות, אלי עצים עבים, אך סוררים, ר״ל בני ישראל לא ישבו במדברות ולהיחים להתחבאות מפני אויבים כי ישבו בבתיהם, רק הסוררים הם ישכנו עתה בצחיח וציה במדבר, לא עם ישראל: (ח) אלהים, פה סיום המאמר, מעת מתי היה זה שנפלו אויביו והושיב יחידים ביתה, זה היה בצאתך לפני עמך עם חיל דוד היוצאים למלחמה ללחום מלחמתם. בצעדך בישימון ששם היה המלחמה, כשצעדת שם לעד אחד נפלו האויבים וישראל עושה חיל, סלה סיום הענין: (חלק ב׳) ארץ מתחיל לבאר פרטי המלחמה הזאת, בצאת ה׳ לקראת נשק רעשה ארץ ונטפו שמים, מפני אלהים זה סיני, ר״ל כי האלהים מכר בגלילות אלה במדבר מאז שירד על הר סיני שראו אז את כבודו, ולכן רעשו עתה בהגלותו שנית, מפני אלהים אלהי ישראל, שנודע במדבר הזה מאז שהוא אלהי ישראל, מצד הנסים והנפלאות שעשה להם בימי קדם, והוא ניזור מליצי כאלו מקומות האלה הם מקומות הנפלאות מאז, מסוגלים לזה מקדם לנוסס נס ליראיו: (י) גשם, בעת חנו מחנה דוד אז במדבר יעפו מפני הצמאון, וירד להם הגשם והיה להם כמים קרים על נפש עיפה, וכן לא היה להם מה לאכול וזדמנו להם מקנה רב מהאויבים שלעו במדבריות אלה ושלנו

יָשְׁבוּ־בָהּ תָּכִין בְּטוֹבָתְךָ לֶעָנִי אֱלֹהִים׃ יב אֲדֹנָי יִתֶּן־אֹמֶר הַמְבַשְּׂרוֹת צָבָא רָב׃ יג מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן וּנְוַת־בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל׃ יד אִם־תִּשְׁכְּבוּן בֵּין שְׁפַתָּיִם כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירַקְרַק חָרוּץ׃ טו בְּפָרֵשׂ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ תַּשְׁלֵג

בצלמון

ת״א מלכי וגו׳. שבת שם: ונות וגו׳. ברכות ס: אם וגו׳. סוטה יא: כנפי וגו׳. ברכות מ. שבת דף מט ודף ק״ל סנהדרין קח: בפרש שדי. ברכות טז:

רש״י

לג), ד״א חיתך כנסת ישראל קרויה בהמתו וחיתו של הקב״ה: תכין בטובתך. כשיצאו ממצרים והכבוהם במדבר ארבעים שנה לפי שעמדו כנעניים ונדעו את האילנות ובתוך כך שעכבו במדבר עמדו ותקנו הכל: (יב) ה׳ יתן אמר המבשרות וגו׳. אומר מאמר, עוד הוא ישאג בקול להשמיע לצבאות הגוים הרבים, ומהו האומר מלכי צבאות הגוים ידודון יתגדדו ויושלכו מתוך ארץ ישראל וכנסת ישראל שהיא נות בית תחלק את שללה כמו שנאמר והיה סחרה ואתננה קדש וגו׳ (ישעיה כ״ג): (יד) אם תשכבון בין שפתים וגו׳. כל זה כלומר יאמר להם אם אתם שכבתם בין תחומיכם והתענגתם בתענוגים זאת יונתי כנסיתי כנפיה נחפה בכסף, ומהו הכסף והחרוץ. (טו) בפרש שדי וגו׳. כשפירש הקב״ה לפניהם תורתו אשר המלכים נשגים ומתלבנים גם בארץ צלמות וחשך אז נחפו כנפיה (כנפי יונה) בכספה וחמדתה של תורה ומצות: כנפי יונה. פלומ״א בלעז: ואברותיה. כנפיה שעופפת בהן: בירקרק חרוץ. פתר דונש בן לברט החרוץ הוא זהב ולכך נתנו המשורר אצל הכסף וירקרק החרוץ הוא הזהב אשר יוצא מארץ החוילה ומארץ כוש זהב טוב מאד מאד לא הוא ירוק ולא הוא אדום ולכך קראו ירקרק כמו (ויקרא י״ג) לבן אדמדם שאינו לא לבן ולא אדום ולכך נכפל ירקרק אדמדם: (טו) מלכים. אלו תלמידי חכמים כמו שנאמר (משלי ח׳) בי מלכים ימלוכו: בפרש. לשון

מצודת דוד

גדול השמחה להשביע נפש העני: (יב) אדני יתן. ר״ל כמו שעשה עמנו לשעבר כן יקיים אומר הנביאים המבשרות לצבא גדול וכל וכרב: (יג) מלכי צבאות. והוא הבשורה שמלכי צבאות העכו״ם יהיו נדודים מא״י: ונות בית. הכנסיה הדרה תמיד בבתי הארץ ההיא תחלק לעצמה שלל מלכי הצבאות ההמה: (יד) אם תשכבון. ר״ל אף אם נוצרות בגלות תהיו שוכים וכשרים כשוכב בין מקום שפיתת הקדרות: כנפי יונה. מ״מ תהיו נאים כמו כנפי יונה הנראה כמחופה בכסף וכזהב משובח הנוטה מעט לגון הירוק ר״ל סוף הדבר לגאולה שלמה ורב טוב: (טו) בפרש. אז כאשר יפריש שדי לגרש מלכי האומות מא״י: בה. בהארץ ההיא תתלבן כשלג את

מצודת ציון

(יב) המבשרות. מל׳ בשורה: צבא רב. חיל רב: (יג) ידודון. מלשון נדידה: ונות. מל׳ נוה ומדור: (יד) שפתים. הוא מקום עריכת ומושב הקדרות כמו שפות הסיר (יחזקאל כ״ד): נחפה. מכוסה: ואברותיה. כנפיה כמו אבר כיונה (לעיל נ״ה): בירקרק. גוון ירוק: חרוץ. מין זהב טוב כמו ומחרוץ תבואתה (משלי ג׳): (טו) בפרש. מל׳ הפרשה ופרוד: תשלג.

באור הענין

על אויביהם, ועז יאיר, הן הנפת אתה אלהים גשם נדבות, (מצייר שבמקום הישוב החיוב מוטל עליו להוריד הגשם להכין מזון לבריותיו, לא כן במדבר אינו מחויב להוריד הגשם והיה נדבה וחסד, נחלתך הגשם הזה הנפת על נחלתך וכזה ונלאה אתה כוננתה, כוננת את הנלאה ויגיעה מחוסר ומזמה: (יא) חיתך ישבו בה, החיות והבהמות שישבו במדבר הזה, היינו הבהמות הרועות במדבר גם בטובתך הכנת אותם שיהיו שלו ומחיה לעני, לישראל שהיו מעונים בלי מזון ומחיה. (וגם עוד זה מתדמה עם מה שהיה בימי קדם שנתן להם מים ושליו): (יב) ה׳ יתן אומר, ה׳ נתן אומר גלה ומן הכוונה הזה עמדו צבא רב המבשרות בשורה טובה לישראל: (יג) מלכי. ה׳ נתן אומר והוא, שמלכי צבאות הגוים אשר התאספו למלחמה ידודון ידודון מכאן אחד אחד, ונות בית שהוא ישראל תחלק את שללם, מצייר את ישראל כנות בית כי היא בעלת הארץ הזאת, והאויבים הם זרים הבאים לגרשה מביתה, נוה שידודון מארץ לא להם: (יד—טו) אם, כ״ז מן האומר שנתן ה׳, ה׳ הכריז לאמר אתם מלכי צבאות אם תשכבון בין שפתים, שהוא גבול הארץ המזרחי בעבר הירדן. דעו, כי כנפי היונה אשר היא נחפה בכסף, אשר יפרוש שדי בה בהיונה הזאת וכנפיה, את המלכים ששכנו בין משפתי ארצה, אז תמלא שלג את הדר בשן, צייר את ישראל כיונה כנגד החיות והעופות הטורפות שבאו לשלול את קנה, וכמו שהיונה עם חולשתה תלחם בכנפיה עם הזרים הבאים לשלול קנה, כן יתאר היונה הזאת ללחום נגד כל עיט וכל עוף טורף הבא על משכנה, וצייר את היונה הזאת שהיא שלמה נחפה בכסף ושאברותיה מצופים בירקרק חרוץ שהוא ציור היופי וגם החוזק, כאלו היא מחופה

תפלות דוד

באור המלות

ספיק על נחלתך. ונלאה, תואר, כוננת את הנלאה: (יג) נות בית. בעלת הבית שהנוה שלה: (יד) שפתים. הגבולים, כמו למה ישבת בין המשפתים, וקרוב עם לשון שפה שבא על קצה הדבר וגבולו, שפת הים. בירקרק חרוץ, בחרוץ ירקרק, כמו רבים עמים, משנה כסף, וחרוץ זהב משובח: (טו) תשלג. פעל יוצא מן שלג. ולמון מענין הצל

בְּצַלְמוֹן׃ טז הַר־אֱלֹהִים הַר־בָּשָׁן הַר־גַּבְנֻנִּים הַר־בָּשָׁן׃ יז לָמָּה תְּרַצְּדוּן הָרִים גַּבְנֻנִּים הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ אַף־יְהוָה יִשְׁכֹּן לָנֶצַח׃ יח רֶכֶב אֱלֹהִים רִבֹּתַיִם אַלְפֵי שִׁנְאָן אֲדֹנָי בָם סִינַי בַּקֹּדֶשׁ׃

ת"א למה וגו' מגילה דף כט: רכב וגו'. ע"ז ג עקידה שער מד: עלית

רש"י

ופרשו את השמלה (דברים כ"ב) בורלין את הדבר כשמלה חדשה: (טז) הר אלהים הר בשן. והיכן פירשה בהר סיני שהוא הר אלהים וסמוך לבשן בעבר הירדן: הר גבנונים. הר המיוחד שבהרים: גבנונים. לשון הרים על שם גובהם כמו (יחזקאל ט"ז) ותבני לך גב, כל דבר גבוה קרוי גב: (יז) למה תרצדון הרים גבנונים. כל זה מוסב על ה' יתן אומר. עוד יאמר להם למה תרצדון הרים גבנונים למה תארבון אתם ההרים גבנונים הגבוהים להשחית את ההר אשר חמד אלהים לשבתו לשרות עליו שכינתו הוא הר הבית, אף הוא לנצח ישכון שם קדושתו קדושת עולם משנבחר לשבתו לא שרתה שכינה במקום אחר. ראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן רצד הוא מארב בלשון ערבי, אבל מנחם פירש תרצדון כמו תרקדון אף אותו לשון נופל על הטיפה הזאת: רכב אלהים וגו'. עוד זה מוסב על ה' יתן אומר להזכיר חבת עמו אף כשנגלה רכב אלהים רבותים של אלפי שנאנים שנונים מלאכים חדים וה' היה ביניהם בסיני בקדש אף שם עלית אתה נגיד עמו משה בן עמרם למרום:

מצודת ציון

מלשון שלג: בצלמון. מל' צלמות ור"ל חושך: (טז) הר בשן. הוא מקום דשן ושמן כמ"ש שמעו וגו' פרות הבשן (עמוס ד'): גבנונים. מל' גב וגובה והנוני"ן באים להקטין כמו האמינון אחיך (ש"ב י"ג): (יז) תרצדון. כמו תרקדון: (יח) אלפי. שרים וגדולים כמו אלופי יהודה (זכריה י"ב): שנאן. כן

מצודת דוד

העדה היושבת בגולה בצלמות: (טז) הר אלהים וגו'. הר סיני אשר ירד עליו אלהים הוא לכם הר בשן ר"ל כמו שהר בשן הוא דשן ושמן ומקום מרעה כן הוא לכם הר סיני כי זכות התורה שקבלתם שמה היא הרועה אתכם ומגין עליכם: הר גבנונים וגו'. הר בית ה' שהוא מקטני ההרים הוא לכם הר בשן כי זכות המקדש עומדת לכם ורועה אתכם בהר בשן שהוא מקום מרעה: (יז) למה תרצדון. אתם מלכי העכו"ם הנמשלים מול המקום להרים קטנים למה תרקדון בהיכלו הלא הוא ההר אשר חמד ה' לשבת בו ואף ישכון שם לנצח ולא ישאר בידכם: (יח) רכב אלהים. מוסב למעלה לומר גם בעבור זה היו בטוחים כי סוף הדבר תהיה גאולה שלימה כי ראה תיבתך לפני המקו' כי הלא מלאכי רכבו המה הרבה רבבות שרים וה' שוכן בם אף בעת בואו בקדושתו להר סיני ליתן התורה כי גם המלאכים ירדו עמו ובכל עת המה קרובים

תפלות דוד

באור המלות

וצלמות: (יז) תרצדון. פעל מורכב משתי תיבות תרץ רד. תרוצו על צדי הרים גבנונים, וגבנונים מענין גב וגובה, ונוסף הנו"ן כמו או גבן, שבא על גב שיש בגופו: (יח) אלפי שנאן. אלופים ושרים של שנאנים, שהם המלאכים. ה' בם,

באור הענין

מחופה במתכת בל יוכלו לנשכה, ואומר כי ה' יפרוש בה בהיונה הזאת ובכנפיה, את המלכים שבאו עליה, והוא הציור של פריסת מחנה ישראל על מחנה האויב, ומצייר שבעת תפרוש כנפיה **תשלג בצלמון את הר אלהים הר בשן**, וציור זה לקוח ממה שהר בשן הרם ונשא מכוסה בשלג כל ימי הקיץ כדרך ההרים הגבוהים וגבנונים, והררי שלג אלה בעת יהיה סער וינשב השלג שמה בחוזק, יפול על מחנות בני אדם העומדים עליו ויפילם במהמורות בל יקומו, עפ"ז צייר שכשעלו לראש ההר ולהמו משם עם ישראל, סער עליהם השלג עד שנעשה שם צלמון וצלמות וישלג ויכס את מחניהם ויאבדו מתוך הקהל, ויוכל להיות שהיה כן באמת, או שלקח זה במליצה לציור הצרה והחשכה שבא עליהם בהר ההוא, כי סערת השלג הוא נורא לבני הארצות האלה שאין השלג מצוי שם, ובא המליצה שכנפי היונה כסו את המחנה בשלג וחשכת צלמות, ע"י ה' שפרש בכנפיה את המלכים ויכם עליהם בצלמות: (יז) **למה** ואל אתם מלכי גבהות, **למה תרצדון** ורצתם **על הרים גבנונים** האלה להלחם משם עם ישראל, הלא **ההר אשר חמד אלהים לשבתו**, שבחר בו שיהיה בקדושת הארץ ושיהיה שלו להשרות שכינתו שם, א"כ **אף ה' ישכן לנצח** ולא תוכלו לגרשו משם, (וגם בציור הזה עלה במחשבתו הגבורות שעשה ה' בימי קדם בהרים האלה במלחמת סיחון ועוג, וישראל רמה ידו: (יח- יט) **רכב**, מסב פניו לדבר אל רכב אלהים, אחר שצייר את ה' כרוכב בערבה הזאת, מצייר עלותו למרום הר בשן לגרש האויבים משם כאלו עלה שמה בסוס ורכב מלחמה, ושעורו, אתה **רכב אלהים עלית למרום שבית שבי** שהוא מה שהרכב הזה עלה למרום הר בשן וגרש את האויב ושבה שביו, ומדי זכר את הרכב ציין עניינו ומהותו ורב חילו, ואומר **רבותים אלפי שנאן** הרכב הזה עולה בחיל של רבבות רביה של אלופי הגבורים והתקיפים, אשר ה' (עלה) **בם סיני בקדש**, שכבר עלה ברכב הזה וגבוריו על הר אחר שהוא הר סיני, ולא לא עלה למלחמה רק בקדש, (המליץ ירכיב בשיכרו עליתו להר בשן עם עלייתו להר סיני שהוא ג"כ

יט עָלִיתָ לַמָּרוֹם שָׁבִיתָ שֶּׁבִי לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם וְאַף סוֹרְרִים לִשְׁכֹּן יָהּ אֱלֹהִים: כ בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם | יוֹם יַעֲמָס לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה: כא הָאֵל | לָנוּ אֵל לְמוֹשָׁעוֹת וְלֵיהוִה אֲדֹנָי לַמָּוֶת תּוֹצָאוֹת: כב אַךְ־אֱלֹהִים יִמְחַץ רֹאשׁ אֹיְבָיו קָדְקֹד שֵׂעָר מִתְהַלֵּךְ בַּאֲשָׁמָיו: כג אָמַר אֲדֹנָי מִבָּשָׁן אָשִׁיב אָשִׁיב מִמְּצֻלוֹת יָם: כד לְמַעַן תִּמְחַץ

רגלך

ת"א עלית וגו'. שבת פ"ט ספר הזוהר פ' בלק: ברוך וגו'. ברכות מ ביצה טו סנהדרין ק: לאות וגו'. ברכות ח: אמר וגו'. גיטין נז ס' הזוהר פרשת בלק:

רש"י

(יט) שבית שבי. את התורה ולקחת מתנות מן העליונים לתתם לבני אדם: ואף סוררים לשכון יה אלהים אף עוד גרמת ששכן הקב"ה במשכן בתוך עם שהיו סוררים וממרים ומקניטים אותו: (כ) ברוך אדני וגו', זה מן השיר האמור למעלה שירו לאלהים: יעמס לנו. יתן לנו ישועה רבה מכל (ס"א מלא) עומס ככל אשר יוכל שאת (מלאהו, יום יום יעמס לנו כל הימים כן נוהג בנו לכל צרה ישועה): (כא) האל לנו אל למושעות אל מושיע הוא לנו ולפניו יש הרבה תוצאות מיני מות, תוצאות דרכים אל המות אך לא עלינו הוא נוהגם אבל ימחץ בהם ראש אויביו: (כב) קדקד שער. קדקדו של עשו שהיה איש שעיר ומתהלך תמיד באשמיו: (כג) אמר אדני מבשן אשיב. כי כן הבטיח להשיב אותנו מתוך אבירי בשן ומאיי הים: (כד) למען תמחץ

מצודת דוד

לשכינה: (יט) עלית למרום. ועל"ז אתה ישראל עלית למרום ר"ל כמה ידך להתגבר עליהם לקבל את התורה ושבית אותה מיד המלאכים ולקחת אותה למתנה להיות מצויה בבני אדם ולא בין מלאכי מעלה: ואף סוררים. אף כי הרבו לסור מאחרי ה' עכ"ז נתרצה להם וציוה על המשכן לשכון בו: (כ) ברוך אדני. ראוי לנו לומר ברוך ה' אשר בכל יום עומס לנו ר"ל ברכותיו או טובותיו וקצר בדבר המובן מאליו: האל. הוא האל המושיע לנו עד עולם: (כא) אל למושעות. הוא לנו אל להושיע ולא להביא הרעה עם כי בידו הרבה מיני תוצאות הנפש מן הגוף להביא המיתה מ"מ לא יביאם עלינו: (כב) אך וגו'. אך במיני המיתות ההם ימחץ ראש אויביו ולא ראשנו: קדקד שער. כן נקרא גובה הראש כי שם נהלך שער הראש אילך ואילך ומוסב על ימחץ לומר בהם ימחץ קדקד של מי שהוא מתהלך והולך באשמיו ולא שב מהם: (כג) אמר אדני. כאשר הבטיח לנו להשיב אותנו מבין האומות המשולים לפרי הבשן הרועים במרעה שמן: ממצולות ים. ר"ל מעומק הגלות: (כד) למען תמחץ. ההשבה תהיה באופן עשות נקמה בעמים למען יהיו רגליך נראים כאלו הם מחוללים על כי

מצודת ציון

יקראו מלאכי מרום: (כ) יעמס: ענין הטענת משא כמו אבן מעמסה (שם): (כב) ימחץ. ענין רציצה ופציעה כמו מחצת ראש (חבקוק ג'): (כג) ממצולות ים. מעומק הים:

באור הענין

במדבר הזה: (יט) עלית, אתה רכב אלהים עלית עתה למרום, היינו למרום הר בשן, ושבית שבי ממחנה האויב. לקחת, שעורו שבית שבי (באדם) לקחת מתנות באדם מה שבימי קדם כשעלית למרום ההר שהוא הר סיני לקחת אז מתנות, שאז נעשו לך לעם מרצונם וכאלו נעשו שלך בדרך מתנה, עתה שבית אותם בדרך שביה ע"י מלחמה, שאז לקחת לך בני אדם בדרך מתנה ועתה בדרך שביה, ואף (שבית) סוררים, את העכו"ם שבית, כדי לשכון יה אלהים כדי שתוכל לשכון שם, שהם רצו לגרש אותך משם בל תשכון שמה, ולכן שבית אותם בשבי כדי שתפאר שוכן שם, ר"ל כי שיסכנו שם ישראל שעמהם ה' שוכן: (כ) ברוך ה' יום יום, וע"ז יהיה מבורך על מה שעושה בכל יום, בין על מה שעשה בימי קדם בין על שעשה בימים האחרונים, כי יעמס לנו האל ישועתנו את עומס ומשא ישועתנו בשבילנו, שהישועות שעשה בימי קדם נשארו אצלו והוא נושא אותם עד דור אחרון לעשותם שנית בכל יום ויום ובכל דור. סלה סיום הענין: (כא) האל, (חלק ג') האל הוא לנו האל והתוקף אל המושעות, החוזק של התשועות הם נמצאים בו, אבל זה רק לנו, אבל לצרינו יש לה' אלהים למות תוצאות, תוצאות וסוף הגבולים ששם ישכון המות הם שייכים לה', יצייר כאלו המות יש לו ארצות מיוחדים היינו בחוץ לארץ, ואינו מושל בא"י, ושם תוצאותיו וגבולו שאין לו רשות לבא שם, כי מן תוצאותיו וגבוליו ואילך הם שייכים לה' לא יבא המלאך המות שמה, ומי יהרוג שם את האויבים שהגיעו להר בשן בשה אין מלאך המות שולט? אומר. (כב) אך אלהים ימחץ ראש אויביו, שם לא ימהלם המות רק אלהים בעצמו ימחץ את ראשם, וגם ימחץ קדקד שער

תפלות דוד

באור המלות

מלת עלית נמשך לכאן, ה' עלה בם: (יט) למרום. לרום ההר, כמו יושבי מרום קברו (ישעיה כ"ג), כי השא יושבי מרום (שם כ"ו). שבית. נמשך לשתים, שבית באדם, ואף שבית סוררים, ולקחת מתנות מוסגר, שתחלה לקחת מתנות: (כ) יעמס. בא על משא שאחר הניח עליו כאלו אנו העמסנו עליו משא זאת ליבא אותם: (כא) תוצאות, סוף הגבול: והיה תוצאות הגבול (יהושע ט"ו): (כב) קדקד שער, איש שער, כמו ואני הפלה, ואני מוסר לכולם (הושע ה'): (כד) תמחץ. המתגולל בדמים נראה שנמחץ בם והדמים זבים

קדקדו

רַגְלְךָ בְּדָם לְשׁוֹן כְּלָבֶיךָ מֵאֹיְבִים מִנֵּהוּ׃ כה רָאוּ הֲלִיכוֹתֶיךָ אֱלֹהִים הֲלִיכוֹת אֵלִי מַלְכִּי בַקֹּדֶשׁ׃ כו קִדְּמוּ שָׁרִים אַחַר נֹגְנִים בְּתוֹךְ עֲלָמוֹת תּוֹפֵפוֹת׃ כז בְּמַקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים אֲדֹנָי מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל׃ כח שָׁם בִּנְיָמִן ׀ צָעִיר רֹדֵם שָׂרֵי יְהוּדָה רִגְמָתָם שָׂרֵי זְבֻלוּן

ת"א קדמו וגו'. מדרש לג: במקהלות וגו'. ברכות מט כתובות ז סוטה לא: שם בנימן. סוטה לז:

רש"י

רגלך בדם. כשימחץ את ראש האויב תהא רגלך בוקעת בדמם. תמחץ לשון בוקע בתוך הדם כמו (שופטים ה') ומחקה וחלפה רקתו כמו בקעה ולשון משנה הוא והיו עולי רגלים בוקעים עד ארכובותיהם בדם. ד"א תמחץ שם כלי ששואבין בו יין מן הבור מחץ שמו במסכת עכו"ם: מאויבים. מדם האויבים: מנהו. תהי פרנסתו, כדאמרי' מאי משמע דמן ליסנא דמזוני הוא דכתיב (דניאל א') אשר מנה את מאכלכם וגו': (כה) ראו הליכותיך אלהים. כלומר לאלו נאה לך להושיע שכשראו הליכותיך בקודשך ביום קדמו שרים לשורר לפניך שירת הים ואחריהם באו הנוגנים אלו המלאכים: (כו) בתוך עלמות תופפות. בתוך מרים ונערותיה אשר לקחה התוף בידה ואמרו בשבחם: (כז) במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל. אף עוברים במעי אמן אמרו שירה: (כח) שם בנימין. הצעיר נעשה רודם עליהם. רודם כמו רודה בקמץ משם

מצודת ציון

(כד) מנהו. ענין הכנת מזון כמו מן הוא (שמות ט"ז): (כו) שרים. משוררים: עלמות. נערות: תופפות. מלשון תוף והוא כלי שיר: (כח) רודם. ענין ממשלה כמו רדה בקרב אויביך (לק' ק"י): רגמתם. ענין קהלת אנשים:

מצודת דוד

תדרוך בדם הרוגיהם ותלכלך רגלך בדמם: מנהו. הכנת מזון כ"א מלשון כלביך יהגה מדם האויבים כי ילקק דמם בלשונו: (כה) ראו. ר"ל ראויים שמה לזה כי כאשר ראו הליכותיך אל תוך הים בעמוד הענן: בקדש. השוכן בשמי קדש: (כו) קדמו שרים. כאשר נמשכו אחריו והלכו בחרבה ומצרים נטבעו אז השרים הקדימו לשורר בפה את השירה ואחריהם נגנו המנגנים בכלי נגון לנעם הקול: בתוך עלמות. הם מרים והנערות ביניהן היו תופפות לנגן בהם להודות על הנס: (כז) במקהלות. בקהל רב ברכו את ה': ממקור ישראל. המברכים היו אף הבאים ממקור ישראל ר"ל מזרע ישראל. כנה הזרע במי המקור ודוגמתו וממי יהודה יצאו (ישעיה מ"ח): (כח) שם. בעבור הירידה אל הים שירדו שם זכה בנימין צעיר השבטים לצאת ממנו שאול המלך להיות רודה ומושל בישראל כי שם

תפלות דוד

באור המלות

מגופו. מנהו, כינוי הנסתר בה"א וא"ו, ר"ל שהאויבים הם מהם מן הכלבים וממינם: (כו) שרים, נגנים. השיר בפה והניגון בכלי, והשרים הולכים אחר נוגנים קודם הליכות ה'. תופפות, תואר: (כח) רודם. רודה אותם, והרד"ק מפ' כמו רודם רודה בם, וכבר באתי זה (יחזקאל ל"ד ד')

באור הענין

קדקדו של עשו איש שעיר, ר"ל קדקוד בני אדום **אשר הוא מתהלך באשמיו** וחטאיו, והכונה שלא מתו בבטן ע"י המות בדרך הטבעי רק ע"י ה' בענין נסי לא ע"י המות הטבעי: (כג) **אמר ה'**, ה' אמר אל * המות, פה לא תמחץ אתה, רק **מבשן אשיב**, שאשיב את פליטי האויב מבשן שיברחו משם אל חוץ לארץ, וגם **אשיב** את האויב **ממצולות ים**, הוא ים המלח שהיה ג"כ בגבול ההוא המזרחי שם נלחמו ג"כ, כמ"ש וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח, שהגיא מלח היה שם תחלה ים ונעשה במקומו גיא מלח, כנודע, ואשיב אותם מן הארץ אל גבול ארצם ששם שולט המלאך המות: (כד) **למען תמחץ רגלך בדם**, שאלה השבים מן הארץ תהרוג אתה בחרבך ותמחץ רגלך מדמם, וגם תמחץ **לשון כלביך מאויבים מנהו**, מצייר את המות כשר הטבחים שי"ל כלבים שהולכים אתו לאכול את ההרוגים, וימחצו הכלבים את לשונם **מאויבים** אשר הם **מנהו**, שהם מהם וממינו, שהאויבים הם שותפים ודומים לכלבי המות, שאחר שיהרגם המות יאכלו כלביו את בשרם, ויתמלא שבארץ ישראל נפלו ע"י ה' ע"פ נס, וכשיצאו מגבול א"י רדפו אחריהם והמיתום בחרב ובשרם השליכו לכלבים: (כה) **ראו**, אחר שספר ענין המלחמה יספר איך שב ה' עם הצבאות עם עמו אל ארץ ישראל אחרי הנצחון ואיך שרו לו במקהלות, וכמו שדמה מליצתו החלה אל מליצות אדון הנביאים ויהי בנסוע הארון וכו', ידמה עתה שובו למ"ש ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל, שבשוב ה' מן המלחמה יצאו לקראתו רבבות אלפי ישראל בתופים ובמחולות, עת **שראו הליכותיך אלהים בקדש**, ששבת מן עבר הירדן אל ארץ הקודש וראו הליכותיך הולכים בקדש, אז. (כו) **קדמו שרים**, לפני הליכותיך הלכו שרים, כמלך השב מן הנצחון ומשוררים הולכים לפניו, **אחר נוגנים**, והמשוררים הלכו אחר נוגנים המנגנים **בתוך עלמות תופפות**, הנוגנים הולכים תחלה ואחריהם לפני הליכות המלך הלכו המשוררים לשיר גבורתו ונצחונו: (כז) **במקהלות**, ועמהם הלכו מקהלות רבות אשר **ברכו אלהים ואדני**, **ממקור ישראל**, ר"ל בארץ ישראל, ידמה את המחנות שיצאו חוץ לארץ למלחמה שהיו ג"כ מקהלות, כמים שנזלו חוץ למקור, ואת ההולכים לקראתם מא"י יצייר כמקור עצמו המלא מים רבים ומקהלות אין מספר: (כח) **שם**, (הם דבר

זְבֻלוּן שָׂרֵי נַפְתָּלִי׃ כט צִוָּה אֱלֹהֶיךָ עֻזֶּךָ עוּזָּה אֱלֹהִים זוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ׃ ל מֵהֵיכָלֶךָ עַל־יְרוּשָׁלָ͏ִם לְךָ יוֹבִילוּ מְלָכִים שָׁי׃ לא גְּעַר חַיַּת קָנֶה עֲדַת אַבִּירִים בְּעֶגְלֵי עַמִּים מִתְרַפֵּס בְּרַצֵּי־כָסֶף בִּזַּר עַמִּים קְרָבוֹת יֶחְפָּצוּ׃ לב יֶאֱתָיוּ חַשְׁמַנִּים מִנִּי מִצְרָיִם כּוּשׁ תָּרִיץ יָדָיו לֵאלֹהִים׃ לג מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ אֲדֹנָי סֶלָה׃

ת"א גער וגו'. פסחים קיח: יאתיו וגו'. שם:

רש"י

זכה להיות מלך לפי שירד תחלה לים, וכן אמר לו שמואל לשאול (שמואל א' ט"ו) הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה, ותרגמו יונתן שבטא דבנימן עבר בימא בריש כל שאר שבטיא: שרי יהודה רגמתם. מתקוטטים בהם וזורקין בהם אבנים, וכן שרי זבולון ונפתלי, וכן אמר לו צוה אלהיך עוזך (סא"א), ד"א רגמתם רקמתם לבוש בגדי רקמתם לשון ארגמן, כך חברו מנחם: (כט) עוזה אלהים וגו'. עכשיו חזר המשורר לתפלתו שהתפלל יקום אלהים ויפוצו אויביו עוזה אלהים והתגבר אשר כל אלה פעלת לנו: (ל) מהיכלך על ירושלים וגו'. וממה שיראו המלכים כבוד היכלך אשר על ירושלים יובילו לך דורון ושי: (לא) גער חית קנה. זה הוא ישמעאל שנמשל כחזיר יער הדר בין הקנים: עדת אבירים בעגלי עמים. עם שמנו ועשו כפרים אבירים בתוך שאר האומות שאינם אלא כעגלים לנגדם: מתרפס ברצי כסף. היינם מתרצים לכל אדם אעפ"כ מרצה להם מעות: בזר עמים. פזרו את השבטים כד"א (דברים ל"ג) אף חובב עמים, ותמיד קרבות יחפצון חפצים להלחם בנו: (לב) יאתיו חשמנים. כשיקום מלך משיחנו לעתיד יביאו לך דורונות ממצרים ומכוש, ומנחם פתר חשמנים שם מדינה יושבי חשמונה, והפותרים פותרין אותו לשון דורון: (לג) שירו לאלהים. שהראה גדלו וגאל את עמו:

לרכב

מצודת דוד

ארץ שהלם אל הים ובעבור זה זכו למלוכה כן אחז"ל: רגמתם. היו רוגמים עליהם באבנים כי היו מתקוטטים בהם: שרי זבולון וגו'. וכן המה רגמום באבנים ומוסב למעלה לומר אלוים כמה לנו כי אינם כפויי טובה ומודים על הנס: (כט) צוה אלהיך. כבר צוה אלהיך העוז והחוזק אשר יבוא לך: עוזה אלהים זו. ר"ל העוז הזה הבא מאלהים אשר עשה על הים כגם זה בעצמו כבר פעלת לנו על הגאולה ההיא כי כל עניני הגאולה שמורה ומוכנת להיות דוגמת גאולת מצרים:

(ל) מהיכלך. מכבוד היכלך אשר הוא על ירושלים יהיה הסיבה אשר המלכים יביאו לך מנחה: (לא) חית קנה. הוא ישמעאל הדומה לחיה הדרה בין הקנים אשר ביער והמה עדה החזקה בין עגלי האומות ר"ל החזקה שבהם: מתרפס. נעשה נרמס ר"ל מוכנע ויכוד בעבור רצוי הכסף כי מבלעדי הכסף אין לרצותו להכניע זדון לבו: בזר עמים. בזדון לבו מפזר עמים ובכל זמן חפצים במלחמה: (לב) יאתיו. כאשר תבוא הגאולה אז הגדולים ממצרים יבואו עם תשורה לה' בהודאה על מפלת העמים כי לאויבים המה לו: תריץ ידיו. הרגלים יהיו מריצים את הידים להביא בהם תשורה לה' (כי בריצת הרגלים גם הידים ירוצו בכללות הגוף): (לג) שירו. כאשר ישבר

מצודת ציון

(ל) יובילו. יביאו: שי. תשורה כמו יובל שי לה' (ישעיה י"ח): (לא) גער. ענין צעקת נזיפה: אבירים. חזקים: מתרפס. ענין רמיסה כמו ברגלה רפסה (דניאל ז'): ברצי. מל' רצוי: בזר. כמו פזר כי בומ"ף מתחלף וכן ורכוש להם יבזור (שם י"א): קרבות. מלחמות כמו ביום קרב (לקמן ע"ח): (לב) יאתיו. יבואו כמו אתא בוקר (ישעיה כ"א): חשמנים. ענינו גדולים ומשובים וכן חשמנאי וכנוי: מני.

שבט

תפלות דוד

באור הענין

השיר שאמרו), יציירו את העמים שהביאו שבי כאלו הביאו חיות המדבר פרים עם אבירים ונכנעו לפניהם עד שנער הצעיר שהוא בנימין רודם במקלו, ושרי יהודה א"צ למקל כי ירדו בם ע"י רגמתם, ע"י שישליכו עליהם גרור אבן, כמו שישליכו על הבהמה לכמותה הדרך, וכן שרי זבולון ונפתלי:

באור המלות

שבד' מקומות נקשר הרדיה עם מלת את ע"ש. רגמתם. רוגם עליהם באבנים: (כט) עוזה. שם, ע"מ חוקה אחת: (לא) חית קנה. הדרים בין קנים ושיחים במדבר. מתרפס, כמו לך התרפס ורהב ריעך, שהוא הבקשה וההכנעה. בזר, ככסף שבא בשפע ובפיזור רב, וכן ורכוש להם יבזור, ופי' בזר מעמים: (לב) חשמנים. אנשים גדולים:

(כט) צוה, כן צוה אלהיך, כן צוה עזך, הוא צוה שיכנעו לפני עם ה', **עוזה אלהים**, אתה עוז אלהים! (מלייל העוז כעלם מופשט) זו **פעלת** אתה **לנו**, כי לא בכחנו עשינו את החיל, ור"ל זו **פעלת לנו** מהיכלך אשר הוא **על ירושלים**, שבהיכל שכן עוז ה', ולכן **לך יובילו מלכים שי**, השי שהביאו מלכים הוא שייך לך, ורמז עמ"ש (ש"ב ח') שתועי מלך חמת שלח לדוד כלי כסף וכלי זהב על אשר הכה את הדרעזר ודוד הקדיש אותם לה': (לא) **גער**, שאלה לך שי למען **תגער חית קנה ועדת אבירים בעגלי עמים**, שתועי שלח מנחה על שהכשו את אויביו שהיו כחית קנה המורפים וכעדת אבירים הנוגחים בקרניהם. **מתרפס**, ר"ל שתועי הוא מתרפס ומתכנע לפניך **ברצי כסף** אשר **בזר** ושלל **מעמים** אשר **קרבות יחפצו**, הביא לך מנחה מכסף שאסף משלל אויביו כדי שתגער חית קנה, שהם על שהכה את חיל הדרעזר: (לב—לג) **יאתיו**, וכן עוד יאתיו **חשמנים** ושרים **ממצרים**, וגם

לד לרכב בשמי שמי־קדם הן־יתן בקולו קול עז: לה תנו עז לאלהים על־ישראל גאותו ועזו בשחקים: לו נורא אלהים ממקדשיך אל ישראל הוא נתן | עז ותעצמות לעם ברוך אלהים:

סט א למנצח על־ששנים לדוד: ב הושיעני אלהים כי באו

מים

ת״א נורא וגו׳. זבחים קטז: הושיעני וגו׳. סוטה לז:

רש״י

(לד) הן יתן. הן נותן: (לו) נורא אלהים ממקדשיך. ממה שהחרבתו אתה יראוי אם למקדשו לא נשא פנים ק״ו לרשעי העכו״ם, ומדרש אגדה אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך, כשהקב״ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס וכן הוא אומר (ויקרא י׳) בקרובי אקדש ונקדש בכבודי (שמות כ״ט) במיתת שני בני אהרן, ורבותינו דרשו כל המזמור עד ברוך ה׳ יום יום על מתן תורה, וגשם נדבות במתן תורה ואיתך ישבו בה נתיישבו בתורה, ואני אין לבי מתיישב לאמן לשון ישבו בה בל׳ נתיישבו בתורה והרר חמד אלהים לשבתו אין לבי מתיישב לדרשו על הר סיני שהרי לא לשבתו חמדו ולא לשכון בו לנצח וכאן כתיב ישכן לנצח וכן מלכי צבאות פירשו כמו מלאכי צבאות ואין זה לשון מקרא:

סט (א) על ששנים. על ישראל שהם כשושנה בין החוחים שהחוחים מנקבין אותה, והתפלל

מצודת ציון

כמו מן: תנין. [illegible] ריצה ורדיפה: (לה) תנו. אמרו כמו נתנו לדוד רבבות (ש״א י״ח) ויתכן שהוא מלשון שם יתנו צדקות ה׳ (שופטים ה׳): (לו) ותעצומות. מל׳ עצמה והוזק:

סט (א) ששנים. שם כלי נגון עשויה בצורת שושנה:

מצודת דוד

שבע השמים הוא עשו המפזר העמים: (לד) בשמי שמי [illegible] בשמים אשר מעל השמים אשר ברא בימי קדם: הן יתן. ה[illegible] הוא כנותן קול חזק להפחיד כל בני עולם: (לה) תנו עז. אמרו [illegible] שכל החוזק הוא לה׳ לבדו ובעבור ישראל הראה גאותו וכח[illegible] נראים בשחקים בהלוך הכוכבים ומזלות אשר לא ישנו את תפקידם:

(לו) ממקדשך. מן הכבוד השוכן במקדש תבוא היראה לבני אדם כי משם יצאו כל הנפלאות: אל ישראל. החזק של ישראל הוא ומעולם נותן עוז וחוזק לעם הידוע הנבחר לו ובעבור זה יהיה אלהים ברוך:

באור המלות

(לה) גאותו. כבר התבאר בכ״מ שגאוה הנאמרת אצל ה׳ הוא אם יתנשא על חקי הטבע ויעשה נסים ונפלאות, (עי׳ ישעיה י״ב, ולקמן צ״ג), וכן שחקים נבדלים משמים, שמורה על הנהגה הנסית כמ״ש (ישעיה מ״ד):

תפלות דוד

באור הענין

כוש הרחוקה מאד תריץ ידיו לאלהים, וכן כל ממלכות הארץ יבואו וישירו לה׳ ויזמרו לו, וכמ״ש בתחלת הענין שירו לאלהים זמרו שמו, שכולם יכירו כח ה׳ ועזוזו, סלה סיום הענין: (חלק ד׳)

(לד) לרוכב, מפני שסיים במה שהתחיל שירו לאלהים זמרו שמו, ושם אמר סולו לרוכב בערבות, שהוא מה שרכב במדבר להושיעם בדרך מלחמה שהוא דרך הטבע, אמר עתה (שירו) לרוכב בשמי שמי קדם, שהוא המנהיג הנהגה עליונה נסיית גבוהה ונעלה מן השמים שלנו הנוהגים הנהגה הסדורה הטבעיית, כי הם שמי השמים המשפיעים על השמים והם קודמים להם במעלה, הן הוא יתן בקולו קול עז שהוא גבוה מקול הטבעי: (לה) תנו, אמנם הנהגה זו הנסיית לא ינהיג ה׳ רק בשביל ישראל כשהם ראוים לזה ע״פ מעשיהם, (לא כהנהגה הטבעיית שהיא קבועה תמיד), לכן אמר תנו עז לאלהים שאתם תכינו א״ע במע״ט, שעי״ז תתנו לו עוז אל הנהגה זו הנעלה, כי על ישראל גאותו ועזו בשחקים, הנהגת ה׳ ע״ד הפלא והנסים, נקרא בכתבי הקדש בשם גאות ה׳, שבו יתגאה על הטבע ויתנשא עליה, והנהגה זו קבועה בשחקים שהם למעלה מן השמים והמערכת, הגה גאותו ועזו אשר בשחקים להנהיג בהנהגה הנסיית הוא על ישראל שזה ינהיג רק בעבורם וכפי מעשיהם אם יזכו לזה ולכן תנו עוז לאלהים, ע״י מע״ט: (לו) נורא אלהים ממקדשיך, אתה ישראל, דע כי ממקדשיך, מן הבהמ״ק שלך וממה שאתה מתקדש לפניו, אלהים הוא נורא, ר״ל שעל ידו ינהיג הנהגה נוראה שהיא הנהגה נורא נסיית למעלה מן הטבע שעל ידי הנהגה זו ייראו כולם מפניו, ומצד שהוא אל ישראל ומשגיח עליהם בהשגחה פרטית, הוא נותן עז ותעצמות לעם, העוז הזה נתן לישראל, כי הנהגה זאת יוצאת לרגלם וכפי בחירתם ומעשיהם וכידם ניתן העוז הזה למשול בשמים ובארץ ולדרוך על הטבע, ברוך אלהים על נפלאותיו וטובו:

סט (א) למנצח, י״מ אותו על עת שנרדף מפני אבשלום, וי״מ אותו על הגלות, ופירושו יסבול שני הענינים: הושיעני אלהים כי המים באו עד נפש שהסכנה גדולה מאד:

מַיִם עַד־נָפֶשׁ׃ ג טָבַעְתִּי ׀ בִּיוֵן מְצוּלָה וְאֵין מָעֳמָד בָּאתִי בְמַעֲמַקֵּי־מַיִם וְשִׁבֹּלֶת שְׁטָפָתְנִי׃ ד יָגַעְתִּי בְקָרְאִי נִחַר גְּרוֹנִי כָּלוּ עֵינַי מְיַחֵל לֵאלֹהָי׃ ה רַבּוּ ׀ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי שֹׂנְאַי חִנָּם עָצְמוּ מַצְמִיתַי אֹיְבַי שֶׁקֶר אֲשֶׁר לֹא־גָזַלְתִּי אָז אָשִׁיב׃ ו אֱלֹהִים אַתָּה יָדַעְתָּ לְאִוַּלְתִּי וְאַשְׁמוֹתַי מִמְּךָ לֹא־נִכְחָדוּ׃ ז אַל־יֵבֹשׁוּ בִי ׀ קֹוֶיךָ אֲדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת אַל־יִכָּלְמוּ בִי מְבַקְשֶׁיךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח כִּי־עָלֶיךָ

נשאתי

רש"י

עליהם : (ב) כי באו מים, העכו"ם : (ג) ביון מצולה . בבוץ טיט של מצולה : ושבולת . הוא שטף החזק הנהר פו"ל בלעז : (ד) נחר. יבש כמו (איוב ל') חרה מני חורב : כלו עיני. כל תוחלת ממושכה קרויה כליון עינים כמו (דברים כ"ח) וכלות עליהם כל היום מכלות עינים (ויקרא כ"ו) ועיני רשעים תכלינה (איוב י"א) : (ה) אויבי שקר. שונאים אותי על שקר שאין אני רודף אחר שקר שלהם לתפוש טעותם: אז אשיב. כשהם נאספים עלי אני משחד אותם בממון מה שלא גזלתי מהם : (ז) אל יבשו בי קויך . אל תניחני בידם פן

מצודת דוד

סט (ב) עד נפש . המשיל עומק הגלות למים שוטפים הבאים עד הצואר והנפש קרובה לצאת : (ג) ואין מעמד . אין שם מקום קשה להשאר עומד ואהרי א"כ מטה מטה : במעמקי מים. ר"ל הנה הבא במים עמוקים הוא מסוכן אף אם אינם רדופים ושוטפים והבא במים שוטפים הוא מסוכן אף אם לא בא במקום העומק ומכ"ש הבא במים שוטפים ובמקום העמוק שזהו מסוכן ביותר וכן באו עלי צרות כפולות ומגוונות : (ד) בקראי . בעבור רוב הקריאה על קושי השעבוד : נחר . בשעק הרבה מתייבש רטיבת הגרון : כלו עיני . המקוה לדבר מה ואינה באה קרוי בלשון המקרא כליון עינים : (ה) משערות . יותר מחשבון שערות ראשי : שונאי חנם . כי לא הרעותי את אחד מהם : עצמו . הכותים אותי נתחזקו והמה אויבים לי על שקר וחנם : אשר לא גזלתי . הדבר אשר לא גזלתי מעולם בע"כ אשיב אז כאשר יעלילו עלי : (ו) אתה ידעת לאולתי . כאומר הלא אינם מרובים כ"כ להיותי מוסר ביותר : ואשמותי וגו'. כפל הדבר במ"ש : (ז) אל יבושו . כי אם לא תענה לי יבושו א"כ כל המקוים לך בראותם שלא הועיל לי תוחלתי : אל יכלמו . כפל הדבר במ"ש : (ח) כי עליך . החרפה שאני נושא היא בעבורך כי אם

מצודת ציון

(ג) ביון . הוא הרפש שבקרקעית המים : מצולה . עומק המים : ושבולת . הוא מרוצת המים כמו משבולת הנהר (ישעיה כ"ז) : (ד) נחר. ענין יובש כמו ושכן חררים (ירמיה י"ז) : מיחל . מל' תוחלת ותקוה : (ה) עצמו . חזקו והוא מלשון עצם שהוא קשה וחזק : מצמיתי . ענין כריתה כמו לבקרים אצמית (לקמן ק"א) : (ו) לאולתי . מל' אויל ור"ל עבירות כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות : נכחדו. נמנעו מלדעת אותם : (ז) בי . ר"ל על ידי : (ט) מוזר .

באור הענין

(ג) באתי, מצייר את הסכנה בג' ענינים , א] הטיט שתחת רגליו הוא יון מצולה , שהוא יון טיט נדבק שקשה להוציא רגליו משם , והטיט עמוק מאד עד שאין מעמד , אין שם תהום שיכול לעמוד עליו ברגליו , ב] באתי במעמקי מים שהמים עמוקים , ג] שהם רודפים כי שבולת שטפתני , והמשל, מקומו בירושלים נרפש ע"י המרד , והאויבים רבים , והסכנה עצומה , והשבולת שטפו ממקומו לברוח מן הארץ : (ד) יגעתי , בהטבעו קורא אל בני אדם לעזרה ויגע בקוראו עד שנחר גרונו ואין שומע, וגם צופה לשמים שיבא עזרו משם וכבר כלו עיני מרוב היחול : (ה) רבו וגם האויבים עומדים סביב להטביעני , והוא בג' ענינים , א] השונאים אותו ע"י שאומרים שהוא חוטא ואיש רע מעללים, ועז"א רבו משערות ראשי שונאי חנם , שבאמת שנאתם הוא בחנם כי לא חטאתי , ב] אויבים המבקשים נפשו שחשבו שהוא הרע להם , ועז"א רבו מצמיתי והם אויבי שקר כי לא עשיתי להם רע , ג] הבאים לקחת ממונו עז"א אשר לא גזלתי אז, אשיב , ר"ל שבאו עליו בג' ענינים על נפשו ועל גופו ועל ממונו, וכנ"ל סי' ל"ה : (ו) אלהים , (מתחיל תפלתו) , אתה ידעת לאולתי , אולת היא הספיקות מ"ל בעיון שע"י תרופף בידו אמונתו , והגם שאנכי אויל בדבר , אתה ידעת , ואשמותי שהם העבירות שעשיתי בפועל , ג"כ ממך לא נכחדו , שלא לבד שידעת ענינים שכליים ידעת גם ענינים פעליים הנתלים בזמן ובמקום : (ז) אל יבושו ר"ל הגם שאתה ידעת לאולתי, בכ"ז עליך להושיעני כדי שלא יבושו על ידי קויך ה' צבאות , ויש הבדל בין בושה וכלימה , שהבושה היא בעצמו והכלימה היא מאחרים , והתקוה היא בלב , ואם לא תבא התקוה יבושו בפני עצמם שקוו בחנם , ואל יכלמו בי מבקשיך אותם המבקשים הוהך בפועל , שזה נראה לכל ואם לא תבא בקשתם יכלמו גם מאחרים שראו שבקשו בחנם : (ח) כי , באר הטעם שיבושו קווי ה' אם לא יושיעהו , כי החרפה שנשאתי היה עליך

תפלות דוד

באור המלות

(ד) נחר . עבר מן הכפולים , כמו ושכן חררים : (ה) שנאי חנם , אויבי שקר . עי' למעלה (ל"ה י"ט) , על השונאים אמר רבו בכמות , ועל האויבים עצמו באיכות , כי הם יכולים אתו להצמיתו ולהכריתו : (ו) אולתי . אויל הוא המסתפק כמ"ש בפי' משלי : (ז—ח) יבשו , יכלמו . התבאר בכ"מ

ובעבורך

נָשָׂאתִי חֶרְפָּה כִּסְּתָה כְלִמָּה פָנָי׃ ט מוּזָר הָיִיתִי לְאֶחָי וְנָכְרִי לִבְנֵי אִמִּי׃ י כִּי־קִנְאַת בֵּיתְךָ אֲכָלָתְנִי וְחֶרְפּוֹת חוֹרְפֶיךָ נָפְלוּ עָלָי׃ יא וָאֶבְכֶּה בַצּוֹם נַפְשִׁי וַתְּהִי לַחֲרָפוֹת לִי׃ יב וָאֶתְּנָה לְבוּשִׁי שָׂק וָאֱהִי לָהֶם לְמָשָׁל׃ יג יָשִׂיחוּ בִי יֹשְׁבֵי שָׁעַר וּנְגִינוֹת שׁוֹתֵי שֵׁכָר׃ יד וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ ׀ יְהוָה עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ׃ טו הַצִּילֵנִי מִטִּיט וְאַל־אֶטְבָּעָה אִנָּצְלָה מִשֹּׂנְאַי וּמִמַּעֲמַקֵּי־מָיִם׃ טז אַל־תִּשְׁטְפֵנִי ׀ שִׁבֹּלֶת מַיִם וְאַל־תִּבְלָעֵנִי מְצוּלָה וְאַל־תֶּאְטַר־עָלַי בְּאֵר פִּיהָ׃ יז עֲנֵנִי יְהוָה כִּי־טוֹב חַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ

ת"א כי וגו'. זבחים נד : ואני וגו'. ברכות ח ספר הזוהר פרשת תרומה :

פנה

רש"י

יבושו קויך במה שמאורע בי ויאמרו הלא כך אירע למי שהיה מקוה להקב"ה: (ט) לאחי. לעשו: (י) קנאת ביתך. ראו החבה שהנהגת בנו בעוד ביתך קיים ונתקנאו בי : (יא) ואבכה בצום נפשי. בתענית : ותהי לחרפות לי. מה שאני בוכה ומתענה לפניך הם מתלוצצים עלי (מנחם): (יג) ונגינות. עשו בי שותי שכר (סא"א): (יד) ואני תפלתי לך ה'. תהי עת תפלתי עת רצון : (טז) ואל תאטר. ואל תסגור עלי. באר צרה נכריה [illegible]

מצודת ציון

מל' זר : (י) נפלו . חנו ושכנו כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כ"ה) : (יג) ישיחו . ענין ספור דברים : (יד) באמת. ענינו דבר מקוים : (טו) תאטר . ענין סתימה וסגירה ודוגמתו

מצודת דוד

התחברתי עמהם למעול בך הייתי אהוב להם : כסתה . כל[ימה] הדבר כמ"ש : (ט) מוזר . בעבורך אני נחשב לזר לאחי : לבני אמי . שהמה לי אחים גם מן האם : (י) קנאת ביתך . על כי המה מתקנאים בתפארת בית המקדש לזה אוכלים אותי ועוד יוסיפו להרפני בדברים : (יא) ואבכה . וכאשר אבכה בעת תהיה נפשי בצום : ותהי . הבכיה תהיה לי לחרפה באמרם אם לא מאס בכם מדוע לא ישמע קול בכיותם : (יב) ואתנה . וכאשר אתן לבושי שק בעבור התשובה המה מביאים ממני משל בדרך לעג : (יג) ישבי שער . השופטים היושבים בשערי העיר אף המה ישיחו בי עם שאין מדרך החשובים לדבר דברים של מה בכך : ונגינות . שותי השכר ינגנו בדברי הקורות אותי בדרך לעג ובזיון : (יד) ואני תפלתי. אבל אני אתפלל לפניך ואינני פונה ללועגים : עת רצון וגו' . ר"ל ברב חסדך יהיה עת רצון ועניני בישע אמת ומתקיים : (טו) מטיט . הוא משל על הגלות : ואל אטבעה . להיות נשקע ונאבד בגולה : וממעמקי מים . ר"ל והרי הוא כאלו אנצל ממעמקי מים : (טז) ואל תאטר . עם שכבר נפלתי לבאר המים אל תסגר עלי פיה לבל אוכל לעלות ר"ל אם אני

תפלות דוד

באור המלות

בושה מעצמו וכלימה מאחרים, וחרפה גדולה מכלימה, רק שהכלימה הוא דוקא בפניו, וכן החרפה הוא על דבר והכלימה הוא גם בלא דבר, ובזה כלימה מוסיף על חרפה, וכ"ה בירמיה (כ"ג מ') : (ט) מוזר לאחי, ונכרי לבני אמי. בארתי (ישעיה כ"ח), שהנכרי גרוע מן הזר, שהזר הוא לאותו דבר כמו ישראל אצל תרומה וכדומה, והנכרי הוא מארץ רחוקה, לאחי מן האב אני מוזר מן הירושה ולא נכרי לגמרי, ולבני אמי שאינני יורש עמהם אני נכרי לגמרי : (יד) חסדך, באמת. מבואר בכ"מ שהחסד הוא בדבר שאינו מחויב, והאמת

באור הענין

ובעבורך, כמו שיבאר, וא"כ ראוי שיושיעני ה' ואם לא יושיעני יבושו קווי ה', כשיראו שאינו מושיע קוויו ומיחליו : (ט—י), כי מה **שהייתי מוזר לאחי** היה מצד **שקנאת ביתך אכלתני**, ר"ל שהיה לי קנאה על בני ביתך שאינם שומעים לקולך, (מציין את ה' עם ישראל כאב עם בני ביתו) ובזה היה לי ריב עם אחי, וגם **חרפת חורפיך נפלו עלי** שהזדים המחרפים אותך הם מחרפים אותי על אמונתי : (יא—יב) **ואבכה**, כשאבכה להתפלל על זאת **היא לי לחרפה**, וכשאתנה **לבושי שק** להתאבל ע"ז **אהי להם למשל** : (יג—יד) **ישיחו בי יושבי שער ואני תפלתי**, אומר אולם בעת **שישיחו בי יושבי שער**, **ושותי שכר** עושים ממני **נגינות** להתלוצץ, בעת ההיא **אני תפלתי לך**, כי העת הזאת שהם מתלוצצים עלי היא **עת רצון**, ובעת ההיא תפלתי **אלהים ברב חסדך ענני**, א] שתענני מצד החסד, ב] **שתענני באמת ישעך**, מצד האמת על ישעך, היינו מצד ההבטחה שהבטחת להושיע לי : (טו) **הצילני**, נגד מ"ש טבעתי ביון מצולה בקש **הצילני מטיט ואל אטבעה**, ונגד מ"ש באתי במעמקי מים, רבו שונאי חנם, בקש **אנצלה משונאי וממעמקי מים**, ור"ל כי כשיגלה מן המים הוא ירא משונאיו העומדים על שפת המים להרגו, וכשישאר במקומו מתירא מן המים, מבקש שיצילהו ה' משניהם : (טז) **אל תשטפני**, ר"ל שאין לי עצה להנצל משונאי רק או אם השבולת תשטפני מפה, או שתבלעני מצולה לבל יראני, או שהבאר תאטר עלי פיה בל אראה לפניהם, ע"ז מבקש שלא בדרכים אלה ינצל משונאיו, רק . (יז) **ענני ה' כי טוב חסדך**, ותוכל להצילני בדרך טוב כפי חסדך

פְּנֵה אֵלָי׃ יח וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵעַבְדֶּךָ כִּי־צַר־לִי מַהֵר עֲנֵנִי׃ יט קָרְבָה אֶל־נַפְשִׁי גְאָלָהּ לְמַעַן אֹיְבַי פְּדֵנִי׃ כ אַתָּה יָדַעְתָּ חֶרְפָּתִי וּבָשְׁתִּי וּכְלִמָּתִי נֶגְדְּךָ כָּל־צוֹרְרָי׃ כא חֶרְפָּה ׀ שָׁבְרָה לִבִּי וָאָנוּשָׁה וָאֲקַוֶּה לָנוּד וָאַיִן וְלַמְנַחֲמִים וְלֹא מָצָאתִי׃ כב וַיִּתְּנוּ בְּבָרוּתִי רֹאשׁ וְלִצְמָאִי יַשְׁקוּנִי חֹמֶץ׃ כג יְהִי־שֻׁלְחָנָם לִפְנֵיהֶם לְפָח וְלִשְׁלוֹמִים לְמוֹקֵשׁ׃ כד תֶּחְשַׁכְנָה עֵינֵיהֶם מֵרְאוֹת וּמָתְנֵיהֶם תָּמִיד הַמְעַד׃

ת"א אל וגו'. סוטה לו: ויתנו וגו'. חולין סו:

רש"י

שפך

פיה לבלעני: התאטר. כמו אטר יד ימינו (שופטים ג') סגור יד ימינו שאינו משתמש בה: (יט) קרבה אל נפשי. (קרוב אלי): גאלה. גאול אותה: (כא) ואנושה. ואחלה ואחלש כמו (מיכה א') כי אנושה מכותיה, וכמו (שמואל ב' י"ב) ויאנש הילד דבת שבע, וא"ת היאך האל"ף זו משמשת שורש ומשמשת שימוש המיסב הדבור אל המדבר, כן דרך תיבה שתחלתה אל"ף כגון (מלאכי א') ואהב את יעקב. אני אהבי אהב (משלי ח') הרי הוא כמו ולאהב וכן (צפניה א') אסף אסף כמו אאסף: לנוד. שינודו לי הורדים לניד לי ולנחמני: (כב) בברותי. בסעודתי כמו תבא נא תמר אחותי וגו' ותברה אותי (ש"ב י"ג): ראש. מרה: (כג) ולשלומים. כשיקוו לשלום יהפך שלומם למוקש:

מצודת דוד

צולה לא אשתקע בה: (יח) מהר ענני. על כי הצרה כבר הגיעה: (יט) למען אויבי. לבל יאמרו ידם רמה: (כ) נגדך. ר"ל גלוי אתה כל המצירים לי: (כא) ואנושה. בעבור שבזון לב נחליתי: לנוד. לבא מי לנחם אותי ולנודד בראש בדרך המנחמים: ולמנחמים. כפל הדבר במ"ש: (כב) ויתנו וגו'. המשיל עצמו למי שהוא רעב ללחם וצמא למים ומאכילין אותו עשב מר ומשקין אותו חומץ שנתוסף מכאוב על מכאובו כי כן ישיב האויב בנית ידו להכות ולייסר: (כג) יהי שלחנם. לזה יענשו אשר שלחנם שהוא לפניהם יהיה למוקש ופח ר"ל מה שיהנו לטובה יהפך לרעה: ולשלומים. מה שיקוו לשלום יהפך עוד למוקש וכפל הדבר במ"ש: (כד) ומתניהם.

מצודת ציון

אטר יד ימינו (שופטים ד'): (כא) ואנושה. ענין חולי כאוב כמו ויאנש הילד (ש"ב י"ב): (כב) בברותי. ענינו אכילה מועטת כמו הבריאי הברי' (שם י"ג): ראש. שם עשב מר כמו ראש ולענה (דברים כ"ט): (כג) לפח. לרשת: (כד) המעד.

תפלות דוד

באור הענין

(ר"ל שיוכל להנצל ע"י שיברח מירושלים כמשל שתשטפהו השבולת, א' ע"י שיסתר במערות כמשל בליעת המצולה, או שיסגב בעיר מבצר כמשל שתאטר עליו באר פיה), כי טוב, א] מצד החסד, ב] מצד הרחמים שיראה בעניו, עז"א כרוב רחמיך פנה אלי: (יח) ואל ולא לבד שתענה אותי ותפנה אלי, כי גם אל תסתר פניך מעבדך, בענין שאראה אותך שאתה עומד להושיעני, ואחר שצר לי מהר ענני בלי עיכוב: (יט) קרבה, הגאולה היא מצד הקורבה, כמו גאולת קרובים, והפדות הוא מצד הדבר עצמו, וז"ש קרבה אל נפשי מצד הקורבה שיש לך עם נפשי מצד שהיא חלק אלוה ממעל, ומצד זה גאלה כקרוב הגואל את קרובו כי אין גואל קרוב ממך, ומצד גופי שאינו קרוב שלך למען אויבי פדני, תפדהו מצד עצמו אחר שנפל ביד אויביו לבל ישחיתוהו: (כ) אתה, נגד הגאולה הנפשיית אמר אתה ידעת חרפתי ובשתי שהיא בעבורך, כמ"ש כי עליך נשאתי חרפה, ונגד הפדות למען אויביו, אמר הלא נגדך כל צוררי וראית איך צוררים המה לי בנכליהם: (כא) חרפה, ההרפה כבר שברה את לבי, שהלב הוא מקור החיים והוא נשבר, עד כי אנושה שהיא מכת מות אחר שנגע עד לבי, ואקוה לנוד מלייך א"ע כמת ורוצה שינחמו וינודו עליו כמו שעושים על מת ואין מניד לו ומנחם אותו: (כב) ויתנו בברותי ראש, בסעודת הבראה שעושים לו (כמו שעושים להאונן סעודה זו באה משל אחרים) יתנו בה ראש ולענה, והתחת שהיו נותנים להאבל בסעודה זו יין לשתות, כמ"ש תנו שכר לאובד, ישקוני חומץ: (כג) יהי, העוף נלכד בפח ע"י שנותנים אוכל בהפח והוא בא לשם ונלכד, עפ"ז יאמר שהשלחנם שיבואו לאכול עליו יהיה לפניהם לפח, והפח לד את הבעל חי ואינו מזיקו, והמוקש הוא המזיק אותו, ועז"א ולשלומים דבר שיחשבו שהוא לשלום, יהיה לפניהם למוקש: (כד) תחשכנה עיניהם מראות שלא

באור המלות

הוא לקיים דבר המובטח: (יט) גאלה, פדני. התבאר (ישעי' ל"ה) ובכ"מ, שהגאולה הוא מצד הקורבה, והפדיה הוא מצד הדבר עצמו, והול"ל קרבה כי הוא מגזרת פעל, ואמר קרבה שר"ל מצד הקורבה גאל יד אותה:
(כ) חרפתי, ובשתי, וכלמתי. ע' פסוק (ז' ח'): (כא) ואנושה, כאב אנוש. והא' היא א' איתן ונפלה א' השורש. לנוד, ולמנחמים, בארתי (ישעיה מ"ט) כי הנידה הוא מן הקרובים ואין, כי אין קרובים, ומנחמים יהיו גם אחרים, רק הוא לא מצא מנחם: (כב) בברותי, פעל ברה על האכילה בא על שמאכילים החולה להברותו (ש"ב י"ג), או על סעודת הבראה של האבל, להברות את דוד להם (שם ג' ל"ה), ולא ברה אתם לחם (שם י"ב י"ז), היי לברות נמו (איכה ד'): (כג) ולשלומים. משם שלום, וי"מ יהיו לפניהם לפח ולאנשי שלומים

כה שְׁפָךְ־עֲלֵיהֶם זַעְמֶךָ וַחֲרוֹן אַפְּךָ יַשִּׂיגֵם׃ כו תְּהִי־טִירָתָם נְשַׁמָּה בְּאָהֳלֵיהֶם אַל־־יְהִי יֹשֵׁב׃ כז כִּי־־אַתָּה אֲשֶׁר־־הִכִּיתָ רָדָפוּ וְאֶל־־מַכְאוֹב חֲלָלֶיךָ יְסַפֵּרוּ׃ כח תְּנָה־עָוֺן עַל־עֲוֺנָם וְאַל־יָבֹאוּ בְּצִדְקָתֶךָ׃ כט יִמָּחוּ מִסֵּפֶר חַיִּים וְעִם־־צַדִּיקִים אַל־יִכָּתֵבוּ׃ ל וַאֲנִי עָנִי וְכוֹאֵב יְשׁוּעָתְךָ אֱלֹהִים תְּשַׂגְּבֵנִי׃ לא אֲהַלְלָה שֵׁם־־אֱלֹהִים בְּשִׁיר וַאֲגַדְּלֶנּוּ בְתוֹדָה׃ לב וְתִיטַב לַיהוָֹה מִשּׁוֹר פָּר מַקְרִן מַפְרִיס׃ לג רָאוּ עֲנָוִים

ת"א ימחו וגו'. ר"ה טז: ותיטב וגו'. שבת כח ר"ה כו עכו"ם ח' חולין ס': ישמחו

רש"י

(כז) כי. את העם הזה אשר אתה הכית רדפו. אתה קצפת מעט והם עזרו לרעה: ואל מכאוב חלליך יספרו. דבריהם לבא בעלה נשחיתם בהיותם כאבים: (לב) ותיטב. הלולי לה': משור פר. הוא שור שהקריב אדם הראשון שנברא בקומתו וביום שנקרא שור בו ביום הביאו שהשור בן יומו קרוי שור שנאמר (ויקרא כ"ב) שור או כשב או עז כי יולד בו ביום נדמה לפר שהוא בן שלש: מקרן מפריס. קרנותיו קדמו לפרסותיו שהרי בקומתו ובקרניו נברא וראשו יצא מן הארץ תחלה כדרך כל הנולדים הוציאתן הארץ נמצאו קרניו קדמו לרגליו:

מצודת ציון

ענין השמטה וסתלקה: (כה) זעמך. כעסך: (כו) טירתם. ארמונים כמו טירת כסף (שיר ח'): נשמה. מל' שממה: (לב) משור פר. כפל המלה בשמות נרדפים להוספת ביאור וכן אדמת עפר (דניאל י"ב): מפריס. פרסות הרגל:

מצודת דוד

בעבור כי יחשך מאור עיניהם ימעדו בהליכתם: (כז) כי אתה וגו'. הוא הפוך כאלו אמר כי מי אשר אתה הכית רדפו אותו גם המה להוסיף מכאוביו: ואל מכאוב וגו'. יספרו זה לזה בעבור להביא מכאוב על חללי ה' ר"ל הקרובים להיות חללים כי ההלל לא ירגיש ואין לו מכאוב: (כח) תנה עון. חשוב העון הזה להצטרף על העונות שכבר עשו: ואל וגו'. ר"ל אל תעשה עמהם צדקה: (כט) ימחו. אם כבר כתובים המה בספר חיים בעבור זכות מה אזי ימחו ממנו ואם עדיין אינם כתובים לא יהיו נכתבין עם הצדיקים לתשם: (ל) ואני עני. עם שאני עני ובעל מכאוב ואין לאל ידי להתחזק מעצמי מ"מ תשועתך תשגבני: (לב) ותיטב. תהלתי תיטב לה' יותר מקרבן שור פר: מקרן מפריס. ר"ל בעל קרנים גדולים ופרסות רחבות שהוא יפה למראה ובעל בשר: (לג) ראו.

באור המלות

שלומים למוקש: (כה) זעמך וחרון אפך. עי' הבדלם ישעיה (י' ה'): (כו) טירתם, בא על הארמנות ובנינים הגדולים שבו יתקבצו העדה כמו בתי הצלה, או בתי עבודת אליליהם:

תפלות דוד

באור הענין

יראו את המוקש ויוקשו בו, ומתניהם תמיד המעד כדי שימעדו ויפלו בהפח: (כה) שפך עליהם, הזעם הוא הקללה, וחרון אף הוא הקצף, והמליצה תצייר כי המוכן ליסר את החוטא הוא שבט אפו של ה', והיסורים עצמם שבם ייסר הוא הזעם, כמ"ש הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי, ועז"א שישפוך עליהם זעמו וקללתו, וחרון אפו שהוא ההולך בשליחותו להריק עליהם זעמו, הוא ישיגם: (כו) תהי טירתם שהיא קבועה תהיה נשמה, וגם באהליהם שהם מטולטלים ממקום למקום אל יהי יושב, כי לא יהיה להם אף אהל ערא': (כז) כי, ביאור הכתוב כי יספרו, אתה אשר הכית רדפו, שיאמרו שהנרדף מאתם הוא מוכה אלהים, שאלהים הכהו, והמוכה מאתם יאמרו שאתה כנגד עשיתו חלל, בענין שיאמרו שרודפים את המוכה מאלהים ומכאיבים את החלל של ה', שכבר קדם להיות חלל קודם שיכאיבוהו, וקדם להיות מוכה קודם שירדפוהו להכותו: (כח) תנה עון זה שאומרים באתה עשית זאת, על עונם, שיהיה עון זה נוסף למעלה על עונותיהם, ואל יבואו בצדקתך, כמו שהם רוצים להצדיק מעשיהם על ידי שמיחסים לך עולה, כן לא יבואו בצדקתך. רק. (כט) ימחו מספר חיים ואל יכתבו עם צדיקים, כדי שהם רוצים להצדיק מעשיהם שהם צדיקים בזה והם שלוחי ה', וע"י שיענשו יתגלה שלא היו צדיקים בדבר זה: (ל) ואני, לא כדבריהם שאתה הכית אותי, כי נהפך אני עני וכואב על ידם, וישועתך אלהים תשגבני: (לא) אהללה שם אלהים לספר תהלותיו הכוללים, ואגדלנו יותר בתודה שהביא להודות על טובותיו המיוחדים אלי: (לב) ותטב, הגם שיביא פר לתודה, מה שיגדל את ה' לשבחו, זה תיטב בעיניו יותר מן השור פר שי"ל קרנים ופרסה: (לג) ראו ענוים שמקבלים באהבה כל העובר עליהם מהצרות, ישמחו כי ידעו שיש תקוה, דורשי אלהים ההוקרים באלהות שעד עתה היה לכם עצב על שראו שלות הרשעים ויסורי הצדיקים עתה יחי

יִשְׂמָחוּ דֹּרְשֵׁי אֱלֹהִים וִיחִי לְבַבְכֶם׃ לד כִּי־שֹׁמֵעַ אֶל־אֶבְיוֹנִים יְהוָה וְאֶת־אֲסִירָיו לֹא בָזָה׃ לה יְהַלְלוּהוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ יַמִּים וְכָל־רֹמֵשׂ בָּם׃ לו כִּי אֱלֹהִים יוֹשִׁיעַ צִיּוֹן וְיִבְנֶה עָרֵי יְהוּדָה וְיָשְׁבוּ שָׁם וִירֵשׁוּהָ׃ לז וְזֶרַע עֲבָדָיו יִנְחָלוּהָ וְאֹהֲבֵי שְׁמוֹ יִשְׁכְּנוּ־בָהּ׃

ע א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד לְהַזְכִּיר׃ ב אֱלֹהִים לְהַצִּילֵנִי יְהוָה לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה׃ ג יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיִכָּלְמוּ חֲפֵצֵי רָעָתִי׃ ד יָשׁוּבוּ עַל־עֵקֶב בָּשְׁתָּם הָאֹמְרִים הֶאָח הֶאָח׃ ה יָשִׂישׂוּ

רש"י

ע (א) **לדוד** להזכיר. לשון תפלה הוא כמו ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר (לעיל כ'), וכן בדברי הימים להזכיר ולהודות לה', ובמדרש תהלים ראיתי משל למלך שכעס על צאנו וסתר את הדיר והוציא את הצאן ואת הרועה, אחר זמן החזיר את הצאן ובנה את הדיר ולא הזכיר את הרועה, אמר הרועה הרי הצאן מוחזר והדיר בנוי ואני איני נזכר, כך למעלה מן הענין נאמר כי אלהים יושיע ציון וגו' ואוהבי שמו ישכנו בה הרי הדיר בנויה והצאן כנוס והרועה (זה דוד) לא נזכר, לכך נאמר לדוד להזכיר אלהים להצילני: (ד) ישובו על עקב בשתם. מדה במדה כמו שעשו לי: על עקב. באותו מעגל עצמו אנישטרא"ש בלעז: האומרים. עלי: האח. לשון חדוה בראותן

ויש"מחו

מצודת דוד

כאשר יראו הענוים אשר הוטב תפלתי: דרשי. וכאשר יראו דורשי אלהים: ויחי. אז יחיה לבבכם והוא ענין שמחה כי הדואג לבו מת: (לד) כי שמע. השמחה תהיה על כי ראו כי שומע ה' אל אביונים: ואת אסיריו. ר"ל עם כי נאסרו בדבר ה' על כי מרו בו מ"מ לא בזה את תפלתם: (לה) יהללוהו. בעבור זה יהללוהו צבא השמים ויושבי הארץ ימים. שוכני ימים: (לו) כי אלהים וגו'. כאשר אלהים יושיע את ציון וכו': וישבו. אנשי יהודה ישבו שם: (לז) עבדיו. בני האבות כי בזכותם ינחלו זרעם את הארץ: ואהבי שמו. של המקום ב"ה הם ישכנו בה:

ע (א) להזכיר יאמר בו להזכיר את המקום למהר להושיע: (ב) להצילני. מלת חושה האמור בסוף המקרא מוסב גם על להצילני: (ג) יבשו. בראותם כי לא יוכלו לי: יסגו. דרך הנכלם לחזור לאחוריו לבל יראה מי בבשתו: (ד) ישובו. בבושת פנים בעבור שכר הבושה שעשו לי אשר אמרו תמיד האח לשמחה על צרתי: (ה) כן. כישועתך: ויאמרו

מצודת ציון

(לה) רמש. הלוך הבריות אשר הרגל קרוי רמישה בל' המקרא:

ע (ב) חושה. מהר: (ג) ויחפרו. מל' חרפה בהפוך: יסגו אחור. יחזרו אחור כמו ולא נסוג ממך (לקמן פ'): (ד) עקב. בשכר כמו והיה עקב תשמעון (דברים ז'): האח. הוא ענין ל' שמחה:

תפלות דוד

באור הענין

לבבכם: (לד) **כי**, עתה יראו שלא היו יסורי הצדיקים מפני חסרון ידיעה והשגחה, **כי שומע אל אביונים ה'**, ולא מפני המאוס והבזיון שאין נחשבים בעיניו להושיעם, **כי את אסיריו לא בזה**:

באור המלות

(לו—לז) וירשוה, ינחלוה. ירושה היא הורקת הרשות מהמורישים להיורש, ונחלה הוא נחלת אבות לבנים עד עולם (ישעיה נ"ז י"ג):

ע (ב) חושה. נמשך גם על להצילני: (ג) יבשו ויחפרו. הבשת

(לה) **יהללוהו**, מלבד זה **יהללו שמים וארץ** וכל המציאות על תשועת ציון בשוב דוד למלכותו: (לו) **כי אלהים יושיע ציון**, עיר המלוכה, **ויבנה ערי יהודה** יתר ערי א"י, **וישבו שם** וגם **יירשוה** בירושה: (לז) **וזרע עבדיו ינחלוה** מוסיף שינחלוה גם בנחלה לבניהם אחריהם עד שזרעם ינחלוה מאתם ולא יגלו אח"כ ממנה **כי אוהבי שמו ישכנו בה** בשלוה והשקט:

ע (א) **למנצח**, קאפיטול זה הוא העתק של סופי החרוזים של סי' מ', וכן התחלת הסימן שאח"ז הוא עצמו התחלת סי' ל"א, כי מזמור זה (שכולל סי' ע' וסי' ע"א) התפלל בברחו מפני אבשלום, כי מבואר מדברי המזמור שהתפלל אותו לעת זקנתו, והזכיר שה' עשה עמו נפלאות מנעוריו, ומבקש בל יעזבהו לעת זקנה, לכן צירף אל מזמור זה הסיום של סי' מ' שאמר על נס שנעשה לו בנעוריו בברחו מפני שאול, כאומר שגם עתה צריך הוא לנס כזה, וז"ש **לדוד להזכיר**, שמזכיר עתה התשועות שלא ירף ידו ממנו גם עתה, ואחריו לקח שלשה חרוזים ממזמור ל"א שהתפלל ג"כ בברחו מפני שאול וישב במדבר, כי גם עתה ברח אל המדבר: (ב) **אלהים להצילני**, מן הבאים להרגני, **לעזרתי חושה** מיחל רעות: (ג) **יבושו מבקשי נפשי** להרגני, **יסוגו חפצי רעתי** בלב: (ד) **ישובו**, אלה שמביישים אותי להוציא עלי דבה **ואומרים האח** שמעידים שהם ראו ממני דברים רעים, **ישובו אחור על עקב בשתם**: (ה) **ישישו כל מבקשיך** בשיראו שאתה מושיע חוסים, ואוהבי

וְיִשְׂמְחוּ ׀ בְּךָ כָּל־מְבַקְשֶׁיךָ וְיֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל אֱלֹהִים אֹהֲבֵי יְשׁוּעָתֶךָ׃ ו וַאֲנִי ׀ עָנִי וְאֶבְיוֹן אֱלֹהִים חוּשָׁה לִּי עֶזְרִי וּמְפַלְטִי אַתָּה יְהוָה אַל־תְּאַחַר׃

עא א בְּךָ־יְהוָה חָסִיתִי אַל־אֵבוֹשָׁה לְעוֹלָם׃ ב בְּצִדְקָתְךָ תַּצִּילֵנִי וּתְפַלְּטֵנִי הַטֵּה־אֵלַי אָזְנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנִי׃ ג הֱיֵה לִי ׀ לְצוּר מָעוֹן לָבוֹא תָּמִיד צִוִּיתָ לְהוֹשִׁיעֵנִי כִּי־סַלְעִי וּמְצוּדָתִי אָתָּה׃ ד אֱלֹהַי פַּלְּטֵנִי מִיַּד רָשָׁע מִכַּף מְעַוֵּל וְחוֹמֵץ׃ ה כִּי־אַתָּה תִקְוָתִי אֲדֹנָי יְהוִה מִבְטַחִי מִנְּעוּרָי׃ ו עָלֶיךָ ׀ נִסְמַכְתִּי מִבֶּטֶן מִמְּעֵי אִמִּי אַתָּה גוֹזִי בְּךָ תְהִלָּתִי תָמִיד׃ ז כְּמוֹפֵת הָיִיתִי לְרַבִּים וְאַתָּה מַחֲסִי־עֹז׃ ח יִמָּלֵא

ת"א אלהי וגו'. יומא דף לט קידושין כג: ממעי וגו'. יומא פה סוטה מב נדה לא: ימלא. ברכות לא: **פי**

רש"י

באויבו כרצונו: (ו) חושה לי. לעזור:

עא (ג) **לבא** תמיד. באותו מעון להנצל בתוכו מן הרודף: צוית להושיעני. פעמים רבות הושעתני ע"י שלוחיך: (ד) וחומץ. כמו חומס, וכן (ישעיה א') אשרו חמוץ, נגזל: (ו) אתה גוזי. אתה מוציאי ומעבירי, כמו (במדבר י"א) ויגז שלוים, כי גז חיש ונעופה (לקמן צ'): (ז) כמופת.

מצודת ציון

(ו) ומפלטי. ענין הצלה: תאחר. מל' איחור ועכבה: **עא** (א) חסיתי. בטחתי: (ג) מעון. מדור: ומצודתי. ענין מבצר חזק: (ד) וחומץ. חומס וגוזל כמו אשרו חמוץ (ישעיה א'): (ו) גוזי. ענין הוצאה כמו ויגז

מצודת דוד

וגו'. כאוהבים ומצפים לישועתך יהיו ששים בכל עת ויאמרו תמיד בעת התשועה מאוד יגדל אלהים: (ו) ואני עני. אני מוכנע כעני ואביון לזה אתה אלהים חושה לי למלאות משאלותי: עזרי. מעולם אתה עזרי ומפלטי לזה גם עתה אל תאחר: **עא** (א) בך. על כי חסיתי בך מהראוי שלא אבוש לעולם: (ב) בצדקתך. ולא לפי גמול כמעשה: הטה וכו'. להאזין תפלתי: לצור מעון. לטיות דומה לצור שעשוי בו מקום מדור המוכן לבוא בו תמיד להסתר: צוית. כלא מעולם צוית למלאכיך להושיעני כי אתה לי למחוז יכסלא ומצודה מימות עולם לזה גם עתה אל תרף ידך: (ה) אתה תקותי. אליך אקוה ואתה לי למבטח מנעורי: (ו) מבטן. מעת צאתי מבטן אמי: אתה גוזי. אתה הוצאתני מרחם אמי ולזה תמיד מהלל פי הוא בך: (ז) כמופת. עם כי הייתי כמופת לרבים ר"ל הצרות הבאות עלי המה כיו לאות ולמופת ולהפחיד בני אדם שלא יהטאו בכל יקרה להם כמקרי: ואתה מחסי עז. הכל אתה מחסי עוז ולא כלו אותי הצרות ההמה: (ח) ימלא פי. ובעבור זה ימלא וכו': כל היום.

באור המלות

(בסי' מ'): (ד) מיד, מכף. התבאר (ישעיה ס"כ ג', ירמיה ט"ו כ"א, משלי י' ד', ל"ת כ'). וחומץ, כמו וחומס, ועמ"ש ישעיה (ס"ג א'): (ו) מבטן ממעי אמי. בארתי בישעיה (סי' מ"ט) שמעי אמי מציין ערס שהפריד הולד מכילי ההולדה, ועז"א גוזי שאתה גוזז ומפריד העובר מן המעים בהתלת רקימת הולד, והוא מוסיף על מבטן שמציין בעת נפרד העובר מן המעיים ומונח בבטן אמו: (ז) כמופת.

תפלות דוד

באור הענין

ואוהבי תשועתך יאמרו תמיד יגדל ה' ע"י שיוסיף לעשות נסים חדשים, ועמ"ש בזה למעלה סי' מ' שם בארתיו: (ו) **ואני** מצטרך תמיד לישועה, **כי אני עני ואביון, לכן חושה לי ואל תאחר** את הזמן הצריך לישועה:

עא (א) **בך**, ר"ל הלא בך חסיתי, לכן **אל אבושה לעולם** הושיעני גם עתה כמו שהושעתני אז, כי פן יאמרו מבלתי יכולת ה' להושיע, ובא בב' טעמים, א] מצד שחסה בו. (ב) ב] **בצדקתך** שיעשה למען צדקות ה', ג] מצד התפלה **הטה אלי אזנך**: (ג) **היה לי**, כי בנעוריו היה לו לצור מעון כנ"ל כי ל"א שבקש שם היה לי לצור מעון, א"כ ראוי שאבא בצור מעון הזה תמיד וגם עתה אשגב בו, כי **לבא תמיד צוית**, הציווי שלך היה שאל הצור הזה אבא תמיד למען **תושיעני** בו, כי לא צויתני לבא רק לפי שעה רק לעולם **כי סלעי ומצודתי אתה**, ע"כ הקדמת המזמור שחזר הדברים שדבר בימי נעוריו כשברח מפני שאול, עתה מתחיל תפלתו ביחוד: (ד) **אלהי פלטני מיד רשע**, אבשלום וסייעתו, ומוסיף **מכף מעול** שכף הוא יותר מן היד, הגם שכבר תפסני בכפו, וגם הוסיף **מעול וחומץ**: (ה) **כי אתה תקותי** ה' על העתיד, וגם **מבטחי מנעורי** בעבר: (ו) **עליך**, ולא לבד מנעורי כי **עליך נסמכתי מבטן** בעוד הייתי בבטן אמי, ויותר מזה **שממעי אמי אתה גוזי**, עי' בבה"מ, ור"ל כל קיומי והוייתי בעולם הוא על ידך, וכן **בך תהלתי תמיד** שהתהללתי רק בך, ואם לא הושיעני יאמרו מבלתי יכולת ויהיה חילול ה': (ז—ח) **כמופת הייתי**

פִי תְּהִלָּתֶךָ כָּל־הַיּוֹם תִּפְאַרְתֶּךָ׃ ט אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי לְעֵת זִקְנָה כִּכְלוֹת כֹּחִי אַל־תַּעַזְבֵנִי׃ י כִּי־אָמְרוּ אוֹיְבַי לִי וְשֹׁמְרֵי נַפְשִׁי נוֹעֲצוּ יַחְדָּו׃ יא לֵאמֹר אֱלֹהִים עֲזָבוֹ רִדְפוּ וְתִפְשׂוּהוּ כִּי־אֵין מַצִּיל׃ יב אֱלֹהִים אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי אֱלֹהַי לְעֶזְרָתִי חִישָׁה׃ יג יֵבֹשׁוּ יִכְלוּ שֹׂטְנֵי נַפְשִׁי יַעֲטוּ חֶרְפָּה וּכְלִמָּה מְבַקְשֵׁי רָעָתִי׃ יד וַאֲנִי תָּמִיד אֲיַחֵל וְהוֹסַפְתִּי עַל־כָּל־תְּהִלָּתֶךָ׃ טו פִּי ׀ יְסַפֵּר צִדְקָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם תְּשׁוּעָתֶךָ כִּי לֹא יָדַעְתִּי סְפֹרוֹת׃ טז אָבוֹא בִּגְבֻרוֹת אֲדֹנָי יֱהֹוִה אַזְכִּיר צִדְקָתְךָ

ת"א לאמר וגו'. סוטה ג כא: ואני תמיד. עקרים פ' מט: — חושה קרי — לבדך

רש"י

יתי לרבים. רבים ראו צרותי ודאגו פן יקראם דוגמת צרתי פן אהיה להם לאות כאשר הוקרה לזה כן יקרה לנו כענין שנאמר (יחזקאל כ"ד) והיה יחזקאל לכם לאות ולמופת: (ט) לעת זקנה. אם זקנתי בחטאים כלומר שחטאתי הרבה: (י) כי אמרו אויבי לי. אמרו אויבי עלי ונועצו יחדו לאמר אלהים עזבו אין אנו נענשין עליו שכבר נכשל בעבירה: (יד) ואני תמיד איחל. לישועתך וכשתושיעני אוסיף על תהלתך: (טו) לא ידעתי ספורות. של צדקות והתשועות שעשית עמי: (טז) אבוא.

מצודת דוד

מוסב על ימלא פי לומר כל היום ימלא פי לספר תפארתך: (ט) לעת זקנה. לבל יאמרו כל מה שנתחזקתי לשעבר היה בכח ידי ולא ה' פעל כל זאת ולזה לא נשאר כחזקו בעת הזקנה כי תם כוחו: (יא) לאמר. כה יאמרו אלהים עזבו ר"ל נעזב הוא אל המקרה ולזה רדפוהו כי אין לו מציל לבא בכח יד ה' ולא בכח ידו כי נפתה תם כוחו: (יב) אלהים. לזה אתה אלהים אל תרחק ממני אם כחי כלה כלא ידך לא תקצר: (יג) יבשו. אז יבשו בראותם כי ה' עמדי: יכלו. לא יוסיפו לשטנני עוד בראותם כי לא יועילו: יעטו. יהיו מסובבים בכלימה כהלבוש הזה המעטף גוף האדם מסביב: (יד) ואני תמיד איחל. על כי ידעתי אשר תמלא תוחלתי: על כל תהלתך. אשר הללתיך מאז אוסיף עוד: (טו) כי לא ידעתי ספורות. לא ידעתי מספר ידוע לתשועתך לומר אגמור לספר כולם ואחדל כי אין להם מספר ולכן אספר כל היום: (טז) אבוא. בכל מקום בואי הנה אבוא בעזר גבורות ה' ולזה אזכיר

מצודת ציון

שלוים (במדבר י"א) שהוציאה מן הים: (יג) שטני. מלשון שטן וקטרוג. יעטו. יעטפו כמו עוטה אור כשלמה (לקמן ק"ד): (יד) איחל. אקוה:

תפלות דוד

באור הענין

לרבים, רבים חשבו אותי כדבר מופת ופלא, שגבורתי והצלחתי איננה דבר טבעי רק מופת ופלא, **ואתה מחסי עז ימלא פי תהלתך**, אולם פי היה מלא תהלתך שכחי אינו מעצמי רק שאתה מחסי עז, ולא יחסתי שום תהלה אל עצמי רק שהיה פי מלא רק מתהלתך, כי יחסתי הכל אליך, **וגם כל היום** היה **פי מלא תפארתך**, שהם הענינים הנפלאים לגמרי שבם תתפאר: (ט) **ולכן אל תשליכני לעת זקנה ככלות כחי**, כי אז יאמרו שכל מה שעשיתי עד עתה היה מחמת רוב כחי ובכלות כחי הטבעי פסקו גבורותי: (י) **כי אמרו אויבי לי**, שאמרו כן בפני לי בפעמי, וכן **נועצו יחדו שומרי נפשי**, ארובים להרגני יעצו כן ביניהם לבין עצמם: (יא) **לאמר אלהים עזבו** מפני עונותיו, ולכן **רדפו גם תתפשו אותו כי אין מציל** כי סר ה' אתו, ולכן. (יב) **אלהים אל תרחק** ממני שתעמוד קרוב לי, וגם **לעזרתי חושה** ולא תתמהמה מלעזור תיכף, עד כי. (יג) **יבשו ויכלו שוטני נפשי** להרגני יכלו לגמרי, **ומבקשי רעתי** להוציא עלי דבה **יעטו חרפה וכלימה**: (יד) **ואני**, פירוש כשתוכיח הגם **שיבושו ויכלו שוטני נפשי** בכ"ז **אני תמיד איחל**, כי התוחלת לעזרת אדם הוא רק בעת צרה, ובעת שלוה אין שייך תוחלת, אבל אני הגם שלא יהיה לי שוטן נפשי ולא דורש רעתי בכ"ז איחל, כי התוחלת לך אינו מצד שתושיע ותתן לי דבר החסר לי, רק מצד שגם קיום ההצלחה המתמדת היא ג"כ מאתך, כי הצלחתי איננה טבעיית רק השגחיית כאלו כל רגע אני מקבל הקיום והתמדת השלום מאתך, ואני מיחל שתוסיף השגחתך גם בזמן הבא, ובזה **והוספתי על כל תהלתך**, כי בכל רגע יתוסף תהלה חדשה, שאצייר לעצמי כאלו אספוני כל הרעות (שאני מוכן לכל רע אם תסור השגחתך רגע) ואתה הצלתני, וזה הוספת התהלה שא"צ להמתין עם התהלה עד בוא הצרה והתשועה אם נמי שי"ל קיום עפ"י הטבע, לא כן אנכי שהתמדת קיומי וטובתי הוא השגחיי, הנה אקבל נס וטובה בכל רגע, ומאשר כי. (טו) **פי יספר צדקתך** במה שבכל **היום תשועתך**, כי אתה מושיע כל

באור המלות

לא תמיד על דבר שיוצא מדרך הטבע: (ח) תהלתך, תפארתך. תפארת מציין הענינים הנשגבים שיעשה ה' למעלה מן הטבע שבם יתפאר, כמ"ש כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת: (טו) ספורות. שם, והנפרד ספורה כמו גבורה, ר"ל לא

לְבַדֶּךָ׃ יז אֱלֹהִים לִמַּדְתַּנִי מִנְּעוּרָי וְעַד־הֵנָּה אַגִּיד נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ יח וְגַם עַד־זִקְנָה ׀ וְשֵׂיבָה אֱלֹהִים אַל־תַּעַזְבֵנִי עַד־אַגִּיד זְרוֹעֲךָ לְדוֹר לְכָל־יָבוֹא גְּבוּרָתֶךָ׃ יט וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד־מָרוֹם אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ גְדֹלוֹת אֱלֹהִים מִי כָמוֹךָ׃ כ אֲשֶׁר הִרְאִיתַנוּ ׀ צָרוֹת רַבּוֹת וְרָעוֹת תָּשׁוּב תְּחַיֵּינוּ וּמִתְּהֹמוֹת הָאָרֶץ תָּשׁוּב תַּעֲלֵנִי׃ כא תֶּרֶב ׀ גְּדֻלָּתִי ותסב

הראיתני קרי. תחייני קרי

רש"י

להודות ולהלל בגבורתך: (יז) ועד הנה. עד היום במה שעבר עלי: (יח) עד זקנה ושיבה. לכשאגיע לבנים ושבעים אל תעזבני (סא"א): לכל יבא גבורתך. לכל אשר יבא אצלי אגיד גבורתך: (יט) וצדקתך

מצודת ציון

(כ) ומתהמות. ענין עומק המים: (כא) תרב. תרבה.

מצודת דוד

אזכיר לבד צדקתך הואיל ואין לי עזר כ"א ממך: (יז) למדתני. נתת לי בינה מנעורי להכיר נפלאותיך ומאז ועד הנה אספרם: (יח) עד אגיד. ר"ל בכדי שאוכל להגיד ולהראות בעצמי כח זרועך להדור ההוא למען ידע גבורתך לכל הדורות הבאים כי האבות יספרו לבניהם: (יט) וצדקתך. אף אגיד לומר הצדקה אשר עשית עמדי גברה למעלה עד מרום ולא בגמול עשית מה שעשית: אלהים. ר"ל כי אלהים אתה בעל היכולת ומי כמוך למחות בידך: (כ) אשר הראיתני. הצרות הבאות עלי הנה אתה הראיתני אותם ומידך באו ואין ביד מי למנעם וגם אתה תשוב תחייני ואין ביד מי למחות: (כא) תרב.

באור המלות

ידעתי מספר לכם: (יח) זקנה ושיבה. שיבה הוא יותר מן הזקנה, זקנתי ושבתי. זרועך, הזרוע הוא הפרק העליון של היד והיא המניעה את היד, מציין ראשית הסבה המניעת את המסובבים, והלל ה' יציין גדול מה שיעשה מעצמו בזולת עזר מעשה התחתונים וצדקתם כמ"ש בכ"מ. לדור, נמשך לבניס לכל [דור] יבא: (יט) וצדקתך. גדר הצדקה הבא אצל ה' התבאר (ישעיה נ"ט) ובכ"מ, שהוא מורה

תפלות דוד

באור הענין

היום תמיד, אחר שאין לי קיום רגע בלעדיך, אך אני צריך תגיד ליבועה, ובזה אגזור לאמר כי לא ידעתי ספורות, כי בכל רגע קבלתי אלף נסים ומופתים שלא אדע מספרם כלל, כי מציאותי וקיומי כל רגע הוא נס חדש לא ע"פ הטבע: (טז) אבא, בזה אהיה נבדל מכל המספרים תהלת ה' שלא ישיגו גבורות ה' רק ביחוס אל דבר אחר, שע"י שראו שהושיעם מצרתם נודע להם גבורותיו, ולא הבינו גבורותיו מצד עצמם רק כפי מה שהם בצירוף הנושע, כפי שהתגבר נגד אויביו או נגד יסורי רעות, אבל אני אבא בגבורות ה' אלהים כפי מה שהם בעצמם, שה' שלימותו בעצמו וגבורותיו הם בכחו, הנס שלא יתראו ע"י ענין חוצה להם כי הם תמיד אצלו בפועל מצד עצמם, וכן אזכיר צדקתך לבדך, שלא אזכיר צדקתך ביחוס כפי מה שהתגלה הצדקה לבני אדם, רק כפי מה שהיא מחויבת מעצם האלהות מצד עצמו, עד שהגבורה והצדקה היא אצלו בפועל תמיד: (יז) אלהים, הנה למדתני מנעורי וגם עד הנה שאני אגיד נפלאותיך, שאני אודיע לבני האדם איך אתה עושה נפלאות חוץ לטבע, וא"כ מהראוי כי. (יח) גם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני, שאז יכירו כולם שלא התגברתי בכחי רק בכח אלהי, ובזה אגיד זרועך לדור, שבזה שיראו שגם בעת זקנתי שהמו כחותי הטבעיים אני עושה חיל יכירו את זרועך, שהזרוע מציין הכח הראשי המניע את היד הפועלת, ר"ל יכירו כי הכל הוא מאתך, ואגיד זאת לדור הזה, וגם לכל (דור) יבא (אגיד) גבורתך: (יט) וצדקתך אלהים עד מרום, ר"ל שהתשועה שתהיה עפ"י הטבע, על פי סבות ומסובבים טבעיים, יזמין ה' אל התשועה רק הסבה הראשונה, אבל המסובבים מאליהם ילכו מעצמם כדרכם ע"פ הטבע, אבל התשועה שהוא בדרך נס גם המסובבים הם מה', כי יוכל להוציא המסובב מסבה הפכיית לה, כמו רפואה ע"י מכה, הרמה ע"י שפלות, וא"כ צדקתך תלך מן הארץ עד מרום, היינו מן הסבה האחרונה והמסובב האחרון שהוא בארץ עד הסבה הראשונה שהוא במרום כולם הם מה' וע"פ צדקתו לא ע"פ הטבע, אשר עשית גדולות, שזה ההבדל בין גדול ובין רם, (ככ"ל סי' ל"ד על פסוק גדלו לה' אתי) שרם הוא דבר העומד ברום עולם, וזה משל להסבה הראשונה וגדול הוא דבר המגיע מן הארץ עד מרום, שהוא משל שכל שלשלת הסבות והמסובבים, מן הארץ עד מרום הוא מאתו, ובזה אלהים מי כמוך, כי כל כחות העליונים והתחתונים לא יוכלו לעשות דבר רק כפי קשר הטבעי שיש להמסובב עם הסבה, וכמו שבארו חכמי הטבע שלא כל דבר שיזדמן יסובב מכל דבר שיזדמן, אבל אתה תוציא דבר מהפוכו, ומי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק: (כ) אשר, והראיה לזה כי אשר הראיתני צרות רבות ורעות היה הסבה שתשוב תחייני וזה הפך הטבע שהצרות הם סבה אל המות, וכן מתהומות הארץ תשוב תעלני, והשפלות היא סבה אל הגדולה, שעי"כ. (כא) תרב גדולתי, ותסב, ר"ל והשפלות היא הסבה שתסבב שהנחמני-

וְתִסֹּב תְּנַחֲמֵנִי׃ כב גַּם־אֲנִי ׀ אוֹדְךָ בִכְלִי־נֶבֶל אֲמִתְּךָ אֱלֹהָי אֲזַמְּרָה לְךָ בְכִנּוֹר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ כג תְּרַנֵּנָּה שְׂפָתַי כִּי אֲזַמְּרָה־לָּךְ וְנַפְשִׁי אֲשֶׁר פָּדִיתָ׃ כד גַּם־לְשׁוֹנִי כָּל־הַיּוֹם תֶּהְגֶּה צִדְקָתֶךָ כִּי־בֹשׁוּ כִּי־חָפְרוּ מְבַקְשֵׁי רָעָתִי׃

עב א לִשְׁלֹמֹה ׀ אֱלֹהִים מִשְׁפָּטֶיךָ לְמֶלֶךְ תֵּן וְצִדְקָתְךָ לְבֶן־מֶלֶךְ׃

ת״א לשלמה וגו׳. עקידה שער לו: ידין

רש״י

אלהים. אשר היא עד מרום, שני המקראות מחוברים עם אגיד זרועך לדור: (כג) תרננה שפתי. עם זמר קול הכנור כשאזמרה לך בכנור:

עב (א) **לשלמה**. על שלמה בנו התפלל תפלה זו שצפה ברוח הקודש שהוא עתיד לשאול מאת הקב״ה לב להבין לשמוע משפט: משפטיך. הכמת דיניך שצוית בתורה: וצדקתך. צדק את הדין. למלך ובן מלך. שניהם בשלמה אמורים. ד״א משפטיך למלך תן היסורין יהיו כלים בי

מצודת דוד

אף שלא בלבד כ״א עוד תרבה גדולתי ונחם הסובב לי ונחמה על הרעות אשר עברו עלי: (כב) גם אני. כמו שתרבה גדולתי כן ארבה גם אני להודות בנבל על אמתך ולזמר בכנור:

(כג) תרננה שפתי. בהתוך הדבור כי בפה אזמר לך: ונפשי. גם נפשי אשר פדית תרנן גם היא כפי רוחניותה:

(כד) צדקתך. לומר מה שעשית הוא בצדקה ולא בגמול: כי בשו. כראותם כי עוד הרבית גדולתי נוסף על הצלת הרעה ובעבור זאת אספר צדקתך כל היום:

עב (א) לשלמה. ר״ל התפלה הזו התפלל על שלמה בנו: אלהים משפטיך וכו׳. דוד צפה ברה״ק שעתיד שלמה בנו לשאול מה׳ לב מבין לעשות משפט לזה התפלל עליו ואמר אתה אלהים תן לו לב לעשות משפט התורה: וצדקתך. תן לו מתן זה בצדקה: לבן מלך. לשלמה שהוא בן מלך: ועניך

מצודת ציון

(כד) תהגה. תדבר כמו לא יהגו בגרונם (לקמן קט״ו): חפרו. ענין כלימה:

באור הענין

שתנחמני: (כב) גם אני אודך על הטובות שעשית עמדי, וגם אזמרה לך שהוא ספור השבחים הכוללי׳ מצד שאתה קדוש ישראל: (כג—כד) תרננה ועם השיר בכלי ארנן גם בשפתים, ולא לבד מן השפה ולחוץ שהוא בכל הגוף, כי גם נפשי אשר פדית, וגם לשוני (שהלשון מציין הדבור המגנ השכוניי שהיה ע״י הנפש המשכלת) גם היא תהגה ותעיין בצדקתך בהגיון לב ובעיון, כי בושו וגם חפרו מבקשי רעתי, שזה היה ע״י נסיך הרבים:

תפלות דוד

עב (א) **לשלמה**, תפלה זו יסד דוד ע״ה עת המליך את שלמה בנו, והיא היתה התפלה האחרונה שיסד בימי חייו כמ״ש כלו תפלות דוד, **אלהים משפטיך למלך תן**, הנה המשפט האלהיי הכללי הוא היסוד, והוא הכלל שבו יסקלו המחוקקים כל הנימוסים הפרטיים, שכל ענין חלקי אשר יובא לפני השופטים צריכים לבחנו ע״פ החק העליון של המשפט הראשי, אולם הפילוסופים כולם הודו שא״א לשכל האדם למצוא החק העליון והיסוד הראשי של המשפט, והוא רק אצל האלהים שאצלו נמצא התבונה הכללית, וע״כ בקש **משפטיך למלך תן**, שהוא שיתן לו המשפטים הראשים שהם אצל ה׳, שמאתם ישתעפו כל המשפטים החלקיים, וכמו שבקש שלמה עצמו ונתת לעבדך לב הבין לשמוע משפט, היינו שיסודי המשפט יהיו טבועים בלבו כפי מה שהם אצל המחוקק העליון השב״ת, ויש הבדל בין **משפט וצדקה**, שהמשפט הוא בין אדם לחברו, והצדקה היא צדקת המעשים בין אדם למקום, והנה גם הצדקה לא ימצא האדם מעצמו, כי דרכי הנפש רבות מאד, והמעשה הנרצה לאלהים נעלמת וא״א לדעת ארחותיה רק מאלהים, וע״ז בקש **וצדקתך לבן מלך**, וכבר בארתי (ישעיה סי׳ ט׳ עמ״ש להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה) שהקמת המלך והכנת כסאו בהתלה הוא ע״י המשפט, כמ״ש המשפט מלכנו, אבל שתתקיים המלוכה לזרעו אחריו דור דורים. זה תלוי בזכות הצדקה, כי בצדקה יכון כסא, ועז״א משפטיך למלך תן, תן לו המשפט מצד המלוכה, ותן לו צדקתך מצד שהוא בן מלך, שהמלכות בידו בירושה מאב לבן, ומעתה יבאר תחלה איכות המשפט (פסוק ב׳ ג׳ ד׳) ואח״כ יבאר ענין הצדקה:

באור המלות

על המעשים שיעשה מצד אלהותו שלא בהשקף על מעשי בני אדם ועל סבות טבעיות: (כג—כד) שפתי, לשוני. התבאר בכ״מ שהלשון פנימי מן השפה, ומציין תמיד על עניני בינה לכן אמר תהגה, שההגיון הוא הוצאת דבר מדבר ע״פ מופתי התבונה. בשו, חפרו, החפר הוא יותר מן הבושה שהופר פנים בטמון, כמ״ש בכ״מ:

(א) משפטיך, וצדקתך, המשפט הוא בין אדם לחברו והצדקה

ב יָדִין עַמְּךָ בְצֶדֶק וַעֲנִיֶּיךָ בְמִשְׁפָּט׃ ג יִשְׂאוּ הָרִים שָׁלוֹם לָעָם וּגְבָעוֹת בִּצְדָקָה׃ ד יִשְׁפֹּט ׀ עֲנִיֵּי־עָם יוֹשִׁיעַ לִבְנֵי אֶבְיוֹן וִידַכֵּא עוֹשֵׁק׃ ה יִירָאוּךָ עִם־שָׁמֶשׁ וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים׃ ו יֵרֵד כְּמָטָר

על

ת"א ישפוט וגו'. שם שער לב: ייראוך וגו'. ברכות י לא שבת קיח סנהדרין לח עקרים מ"ד פ"מו ס' הזוהר פ' ויקהל:

רש"י

והצדקה עשה לבני שיהיה שלום בימיו: (ג) ישאו הרים. בימיו שלום לעם, ומהו השלום שההרים נושאין, שהן עושין פירות אין עין הבריות צרה. וקורא איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה: ונבעות בצדקה. וגבעות ישאו להם שלום ע"י הצדקה שיעשו: (ה) ייראוך עם שמש. ממני ילמדו ישראל ליראה אותך כל ימי השמש והירח לדור דורים: ולפני ירח. בעוד הירח קיים לדור והם לפניו. והרבה יש בלשון משנה בפני הבית ושלא בפני הבית: (ו) ירד כמטר על גז. ירד דברו בתוך עמך ובלבם כמטר היורד על ירק הגזוז שהוא צריך לגשמים לאחר שגזזוהו כענין שנאמר (עמוס ז') והנה לקש

מצודת ציון

עב (ד) וידכא. ענין שבר וכתיתה: עושק. גזלן וחמסן:

מצודת דוד

(ב) ועניין במשפט. ולא יהדר פני העשיר אם עמו: (ג) ישאו הרים. ר"ל יצמיחו רב תבואה המביא שלום כי בעת השובע אין עין אדם צרה בחבירו: וגבעות. גם המה ישאו שלום בעבור צדקת המשפט: (ד) עניי עם. אף כי משפטם בדבר מועט יתן לב לשפוט: לבני אביון. התלושים ביותר בעבור העוני והקוטן: וידכא עושק. הבא לעשקם: (ה) ייראוך. בימיו ייראו ממך ישראל בעת זריחת השמש ולפני הארת הירח ר"ל בכל עת: דור דורים. ר"ל וכן יהיה כל ימי הדורות כי שלמה יכוון לב אנשי דורו אל המקום והם יכוונו לב בניהם וכן לעולם: (ו) ירד כמטר. תוכחת מוסרי

באור המלות

בין אדם למקום, כמ"ש ישעיה (א' כ"א): (ב) בצדק, במשפט. המשפט הוא לפי הנימוס הקבוע והצדק ישקיף על הענין והזמן והנדונים ולא ישקיף על הנימוס בהחלט רק יעשה לפנים משורת הדין (ישעיה שם): (ג) בצדקה. צדקת המעשים (כנ"ל א'), ושיעורו ישאו הרים וגבעות שלום לעם ובצדקה: (ד) עני, אביון. האביון אין לו מאומה,

תפלות דוד

באור הענין

(ב) ידין, המשפט הוא כפי הנימוס הקבוע, והצדק הוא כפי הענין הפרטי, שלפעמים יטה מקו המשפט לעשות לפנים משורת הדין כפי הזמן והמקום והענין והנידון, ואמר כי ידין את העם בכלל לפי הצדק, ולא יעמיד דבריו תמיד על דין תורה אם יראה שהצדק הפרטי יחייב להטות מן המשפט הכללי, כמו אם העשיר יו"ל דין עם העני וזוכה לפי המשפט ולא לפי הצדק, יכוף את העשיר לעשות לפנים משורת הדין, אבל ענייך ידין במשפט, שדין העניים ישפוט ע"פ ד"ת, ויקוב הדין את ההר, ולא יטה משפטם אל לפנים משורת הדין בשאין לאל ידם לעשות כן מפני עניים: (ג) ישאו, והנה שיתמיד הצדק והמשפט באומה, תלוי, א] מצד השופט ועז"א ידין עמך בצדק, ב] מצד העם, שלפעמים יטו משפט מפני עניים, שעל ידי עניים יעשו עשק ועול, ועז"א ישאו הרים שלום לעם, שע"י שיהיה ריבוי תבואה בהרים כמ"ש אחר זה יהי פסת בר בארץ בראש הרים, על ידי זה ישאו להם אלומות השלום ולא יהיה ריב ועשק ביניהם, ולפעמים יטו משפט ע"י שהם רשעים ואין יראת ה' בלבם, עז"א שגבעות ישאו להם שלום ע"י הצדקה, שכולם יהיו עובדי ה' ויראיו: (ד) ישפט, מבאר כי עניני המשפט שבין אדם לאדם יתחלקו על ג' דברים, א] המשפט בין אדם לחברו בעניני מקנה וקנין תלוה ולוה וכדומה, ועז"א ישפוט עניי עם, שלא לבד שישפוט משפט העשירים כי ישפוט גם דין עניים בין עני לעני, גם דין של פרוטה ישפוט כדין מאה מנה, ב] המשפט לתת לאביון חוקו, שבני אביון שאין להם מה לאכול יתן להם מזון ומחיה, ועז"א יושיע לבני אביון, ג] משפט נגד הגוזל והחומס והעושק להעניש ולדכאו, ועז"א וידכא עושק, הא' הוא מצד אהבת הצדק והיושר, הב' הוא מצד הנדיבות והרחמים וטוב המדות, והג' הוא מצד הקנאה והגבורה ליסר עושי עול: (ה) ייראוך, פתה מבאר מ"ש וצדקתך לבן מלך, הצדקה בין אדם למקום ויראת ה' תהיה קבועה בלב העם, כמו שימלין שייראוך עם שמש, יצייר את השמש והירח הסובבים במערכתם תמיד בלי שנוי ובלי הפסק מצד צוי ה', שהם יראים את ה' ושומרים מצותיו, וזה ההבדל בין יצורי ה' העליונים ובין האדם, שהאדם יו"ל בחירה ויצרו יטהו לפעמים מלשמוע פקודת ה', אבל העליונים שמים ושמחים לעשות רצון קונם מבלי שינוי ונטיה, ויצייר שהדור ההוא יתדמו ביראתם את ה' ובהתמדתם לעשות רצונו כמו השמש והירח, כי כן לא ישנו רצונו בשום פנים ויראת ה' תשוב להיות טבעיית בלבם מבלי נטיה כלל לעבור על רצונו, וזה יתמיד לדור דורים כימי השמים על הארץ: (ו) ירד, עם מה שיהיה לב העם מוכן אל יראת ה' ירד עליהם מוסרי המלך ותוכחותיו כמטר המצמיח העשבים, (עם שם אדמה אותם לשמש הפס גם משל המטר, שהשמש והמטר ביחד יצמיחו כל שיח השדה), על גז,

עב

על־גז כרביבים זרזיף ארץ: ז יפרח בימיו צדיק ורב שלום עד־בלי ירח: ח וירד מים עד־ים ומנהר עד־אפסי־ארץ: ט לפניו יכרעו ציים ואיביו עפר ילחכו: י מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו: יא וישתחוו־לו כל־מלכים כל־גוים יעבדוהו: יב כי־יציל אביון משוע ועני ואין־עזר לו

רש"י

אחר גזי המלך: זרזיף ארץ. לשון טיפים הוא בלשון ארמי, במסכת יומא הוו מטו זרזיפי דמיא: (ז) יפרח בימיו צדיק. ישראל: ורב שלום. יפרח בימיו ויהיה שלום זה ארוך עד לא עולם, וכל תפלה זו נתקיימה חוץ מדבר זה לפי ששלמה חטא לפיכך לא נמשכה מלכותו שהמלכות נמסרה לדוד על תנאי אם ישמרו בניך את דרכי (ס"א דרכם) וישראל פרחו בימיו שנאמר (מלכים א' ד') יהודה וישראל רבים כחול וגו' ורוב שלום היה שנא' וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו וגו' כל ימי שלמה: (ח) וירד מים עד ים. כל א"י מים סוף ועד ים פלשתים: ומנהר עד אפסי ארץ. כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו' (שם): (ט) ציים. כתות של שרים כדמתרגם וציים מיד כתים (במדבר כ"ד) וסיען יסתחרן מרומאי: (י) מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו. כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש וגו' (מ"א י'): מלכי שבא. מלכת שבא: אשכר. דורון: (יא) כל גוים

מצודת דוד

אשר ירד בחדרי לבות בני אדם לעשות פרי כאשר ירד המטר על הגז הגוזז ממעל והשרשים נשארו מתחת אשר המטר הוא סיבה למהר הצמיחה במהירות נפלא: זרזיף ארץ. הנוטף בארץ בעומק המחרישה: (ז) יפרח. יתגדל ויתעלה מעלה מעלה: ורב שלום. יהיה לו רב שלום ותתמיד עד שיבלה הירח ר"ל עד עולם: (ח) וירד. ימשול מים הדרומי שנקרא ים אדום עד ים הצפוני הוא ים אוקינוס: ומנהר. היוצא מן העדן שהוא תחלת המזרח: עד אפסי ארץ. עד סוף המערב: (ט) ציים. אנשי הספינות הבאים ממרחק: עפר ילחכו. ר"ל יכפפו קומתם עד לארץ להשתחוות לו כמו המלחך העפר שכופף קומתו עד לארץ: (י) ואיים. יושבי איי הים: מנחה ישיבו. לפי שיהיה תמידי פעם אחר פעם אמר לשון השבה וכן והשיב וגו' מאה אלף כרים (מ"ב ג'): (יב) כי יציל. המנחה שהיה יהיה לו בזכות אשר יציל האביון מצעקתו אשר יצעק מפני נוגשיו: ועני. גם את העני יציל

מצודת ציון

(ו) גז. מל' גזיזה: כרביבים. טיפי המטר הקרוש כתן והוא מל' רובה קשת (בראשית כ"א): זרזיף. ענין נטיפה ובדרז"ל זרזיפי דמיא (יומא פ"ז): (ז) בלי. מל' כליון והפסד: (ח) וירד. ענין ממשלה כמו וירדו בדגת הים (בראשית א'): אפסי. קצות: (ט) ציים. ספינות כמו וצי אדיר (ישעיה ל"ג): ילחכו. ענין הלקיקה בלשון כמו כלחוך השור (במדבר כ"ב): (י) אשכר. תשורה ודורון כמו השיבו

תפלות דוד

באור הענין

על יקר הגזוז, שהגז פותח פיו לבלוע המטר, כמ"ש והנה לקש אחר גזי המלך לפי' המפרשים, ר"ל שידמה תשוקותיהם לשמוע מוסרו כתשוקת העשבים לקבל המטר, כמ"ש יערף כמטר לקחי, ויחלו כמטר לי, והעשבים פיהם סתום והמטר מלחלח אותם משרשם, אבל העשב הגזוז פיו פתוח אל המטר, וכן יוכלו לקבל תוכחותיו ולהצמיח בלבבם צמחי היראה, ויותר מזה כי ילד **כרביבים זרזיף ארץ** במקום שלא צמח עדיין, והרביבים יולידו את הארץ להצמיחה, כן יכין אל היראה גם אנשים אשר לא השכילו עד עתה מוסר ויראת ה': (ז) **יפרח**, מן הגז הזה וגשם תוכחותיו **יפרח צדיק**, הפועל צדק ומתנהג בו, ועי"כ (יפרח) **רוב שלום עד בלי ירח**, היינו לעולם: (ח—ט) **וירד**, עתה אמר שעי' שיעשה משפט יזכה לשלשה דברים, א] רוב הממשלה לדכא עמים תחת רגליו, כי **ירד** וימשול **מים עד ים** כמ"ש ושתי את גבולך מים סוף עד ים פלשתים וממדבר עד הנהר, **ולפניו יכרעו ציים** שהם יושבי המדבר: (י) **מלכי**, ב] רוב העושר כי **מלכי תרשיש ואיים ישיבו לו מנחה** פעם אחר פעם, כמ"ש (במלכים א' ה' א', י' כ"ג), **ומלכי שבא אשכר יקריבו** (כמש"ש י' י'): (יא) **וישתחוו**, ג] רוב הכבוד **שישתחוו לו מלכים** ע"י שיכירו חכמתו ומעלותיו, **וכל גוים יעבדוהו** ברצון מצד זה, כמ"ש (שם ה' י'): (יב) **כי יציל**, מבאר שישיג ג' המעלות האלה ע"י ג' דברים שחשב (למעלה ד') שהתנהג בדבר המשפט, א] מ"ש ישפוט עניי עם **שיציל אביון משוע ועני** (משוע) **ואין עוזר לו**, ר"ל שאם ישוע עני לדין נגד עושקיו יצילו בעצמו, שלא ע"י עזר השוטרים שמינה בכל עיר ועיר, ומצד זה יזכה למשול מים עד ים, כי כפי שיוסיף להשגיח ע[ל]

באור המלות

ומקבל צדקה כמ"ש בכ"מ: (ו) **גז**. עשב הנגזז. **רביבים**. המטר הדק. **זרזיף**, נטיפה והולם, ובדברי חז"ל מטא זרזיפא דמיא על רישיה: (ט) **ציים**. שוכני המדבר: (י) **ישיבו**. פעם אחר פעם, וכן והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים

לוֹ: יג יָחֹס עַל־דַּל וְאֶבְיוֹן וְנַפְשׁוֹת אֶבְיוֹנִים יוֹשִׁיעַ: יד מִתּוֹךְ וּמֵחָמָס יִגְאַל נַפְשָׁם וְיֵיקַר דָּמָם בְּעֵינָיו: טו וִיחִי וְיִתֶּן־לוֹ מִזְּהַב שְׁבָא וְיִתְפַּלֵּל בַּעֲדוֹ תָמִיד כָּל־הַיּוֹם יְבָרְכֶנְהוּ: טז יְהִי פִסַּת־בַּר בָּאָרֶץ בְּרֹאשׁ הָרִים יִרְעַשׁ כַּלְּבָנוֹן פִּרְיוֹ וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ: יז יְהִי שְׁמוֹ לְעוֹלָם לִפְנֵי שֶׁמֶשׁ יִנִּין שְׁמוֹ וְיִתְבָּרְכוּ בוֹ כָּל

ינון קרי — גוים

ת"א יהי וגו'. שבת ל' כתובות קיא: ירעש וגו'. יומא כא ודף לט כתובות שם: ויציצו וגו'. כתובות שם, סנהדרין ג': לפני שמש. פסחים נד נדרים לט סנהדרין צח:

רש"י

יעבדוהו. וכל הארץ מבקשים את פני שלמה וגו' והמה מביאים איש מנחתו (שם י'): (יד) מתוך ומחמס. מתכות ומגזל מלאתי. מתוך לשון תוך תוכו, בעלי מזמות חורשי און כמו איש תככים (משלי כ"ט): יגאל נפשם. ע"י משפט וצדקה שיעשה בהם: (טו) ויחי. שלמה: ויתן לו. הקב"ה: מזהב שבא. וכן היתה גם עושר גם כבוד אשר לא היה כמוך וגו' (מ"א ג'): ויתפלל בעדו תמיד וגו'. התפלה היא הברכה כשהקב"ה אומר לאדם ברוך תהיה לשון תפלה הוא: (טז) פסת בר. לשון פשיון תוספת ורבוי, ורבותינו פירשוהו לשון גלוסקאות לימות המשיח וכל המזמור במלך המשיח, ד"א פסת בר לשון רבוי כמו פיום שהבריות מתפייסין ומתרצין מאת המקום כשהוא שובע בעולם: ירעש כלבנון פריו. חטין נעשין כפירות האילן ככליות של שור הגדול שהיה בימי שמעון בן שטח: ויציצו. ישראל: מעיר. מתוך ירושלים כעשב הארץ: (יז) יהי שמו. שמו של שלמה נזכר לעולם בעושרו ובחכמתו: לפני שמש ינון שמו. כל ימי השמש יגדל שמו, ינון לשון מלכות ושררה כמו (משלי כ"ט) ואחריתו יהיה מנון, ולגיני השליט על נכסי אחרים אמרו בלבם נינם יחד (לקמן ע"ד) מלכיהם יחד: ויתברכו בו. אדם אומר לבנו תהי

מצודת ציון

השלך (יחזקאל כ"ז): (יד) מתוך. ענינו מחשבה רעה הטמונה בתוך הלב: (טז) פסת. ענין רבוי מלשון פשה תפשה (ויקרא י"ג) ועם הוא בסמ"ך: בר. תבואה כמו לשבר בר (בראשית מ"ב): ויציצו. ענין פריחה כמו ויצץ ציץ (במדבר י"ז): (יז) ינון. ענין שם שררה כמו ואחריתו יהיה מנון

מצודת דוד

יציל ואת כל מי אשר אין לו עוזר: (יג) יחס. יהיה חס על דל ואביון: יושיע. מיד הקמים עליהם: (יד) יגאל נפשם. לכל יוליכו בידי חושבי הרעות ועושי החמס: וייקר. דם האביונים יהיה יקר וחשוב בעיניו ויתן לב להציל ממות נפשם: (טו) ויחי. על כי יהיה נפש האביון יקרה בעיניו לזה יחיה אותו מהונו ואף יעשרנו כי יתן לו מן הזהב הבא משבא: ויתפלל. ובעבור זה יתפלל תמיד בעדו ויברך אותו כל היום: (טז) פסת בר. רבוי תבואה יצמח בארץ: בראש הרים. התבואה אשר תצמח בראש ההרים הנה מגודל הפירות ומרוב הרוח המצוי בהרים ירעשו הפירות כמו רעש עצי הלבנון: ויציצו מעיר. אנשי העיר יפריחו ממנה כעשב הארץ ר"ל יפרו וירבו ויתפשטו בארץ: (יז) יהי שמו. יזכר שמו לעולם: לפני שמש. לעולם כל ימי עמידת השמש יהיה נקרא שמו בשם שררה: ויתברכו בו. המברך את בנו יאמר נברכתו

באור המלות

(ת"ב ג'): (יד) מתוך. היא המרמה הצפונה, וחמס הוא הגלוי. ויגאל בא על גאולת קרובים כנ"ל (ס"ט י"ט): (טז) פסת. פשיון של בר, כמו אם פשה תפשה, מעיר שם המין, מן הערים יציצו אנשים כעשב הארץ: (יז) ינון.

תפלות דוד / באור הענין

המנהגים תחתיו כן יזכה להנהיג גוים גדולים ועצומים, וכמ"ש בע"ה פ' שמות: (יג) יחוס, ונגד מ"ש יושיע לבני אביון, אמר שיחוס על דל ואביון לתת לו מזון ומחיה, ולא תשועת הגוף לבד, כי גם נפשות אביונים יושיע ללמדם הנהגה ומוסר, ונגד שיפזר מעותיו לעניים יזכה למעלת רוב העושר, על דרך יש מפזר ונוסף עוד: (יד) מתוך, ונגד מ"ש וידכא עושק, אמר מתוך ומחמס יגאל נפשם, מחמס של קניניהם, ויש חמס גלוי ויש חמס נסתר ע"י מרמה ואונאה וזה קרוי תוך; ואמר יגאל נפשם, שהגאולה היא מצד הקורבה, כי יחשבו אלו העניים כקרוביו שהוא הגואל שלהם, ויקר דמם בעיניו, ומי שיהרוג את העני לא יועיל לו ממון רק יעשה משפט חרוץ בדם שופכו ונגד זה יזכה לרוב הכבוד שישתחוו לו מלכים: (טו) ויחי, העני אשר יגאלנו מיד עושקיו כח נגד מ"ש ויקר דמם בעיניו, ע"כ יחי העני, ונגד מ"ש שיגאל נפשם מתוך ומחמס, הוסיף שיתן להעני מזהב שבא שיביאו לו דורון כמ"ש מלכי שבא אשכר יקריבו, שכמו שהעושר יהיה לו בזכות הצדקה כן יוסיף לתת מזה גם להעני, ובעבור זה יתפלל העני בעדו תמיד, וכל היום יברכנהו: (טז) יהי, עתה באר השלום והצלחה שיהיה במדינה, יהי פשיון ורבוי בר בארץ, והפשיון הזה יהיה בראש הרים, שמה ירעש פריו כמו רעש הלבנון המרובה בענפים, כמ"ש והכרמל ליער יחשב, והטעם שיהיה רק בראש הרים, כי במקום שדי התבואות יהיה עתה הרים, ושם יציצו אנשים מן הערים כמו שצצו שם עד עתה עשב הארץ: (יז) יהי שמו נזכר לעולם, וגם יהיה מפורסם מאד כי לפני שמש ינון

ים יַאְשְּׁרוּהוּ׃ יח בָּרוּךְ ׀ יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ׃ יט וּבָרוּךְ ׀ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אָמֵן ׀ וְאָמֵן׃ כ כָּלּוּ תְפִלּוֹת דָּוִד בֶּן־יִשָׁי׃

עג א מִזְמוֹר לְאָסָף אַךְ טוֹב לְיִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים לְבָרֵי לֵבָב׃ ב וַאֲנִי כִּמְעַט נָטֻוי רַגְלָי כְּאַיִן שֻׁפְּכָה אֲשֻׁרָי׃ ג כִּי־קִנֵּאתִי בַּהוֹלְלִים

תא עושה נפלאות. דה לא: וברוך שם. שם: כלו וגו'. פסחים קיז: מזמור לאסף. ס' הזוהר פ' מקץ עקרים פד כל המזמור שבת נה: כי וגו'. שבת לא:

נטיו קרי שפכו קרי

רש"י

גם ועשיר כשלמה: (יח) ברוך ה' וגו' עשה נפלאות לבדו. ברדת האש מן השמים על ידי שלמה ני: (כ) כלו תפלות דוד. רבותינו דרשו כלו כל אלו תפלות דוד לכלול כל הספר על שם דוד ואף זה שאמרו בני קרח ועשרה זקנים על שם שהוא נקרא נעים זמירות ישראל (שמואל ב' כ"ג), ויש לפתור כלו כמו נסתיימו כמו רומו מעט (איוב כ"ד) שומו שמים (ירמיה ב') ואם כן הוא לא נכתב המזמור במקומו ואין מוקדם ומאוחר בספר, ונראין הדברים שלעת זקנתו כשהמליך את שלמה אמרו:

עג אך טוב לישראל אלהים. לפי שענין המזמור מדבר בצרות הבאות על ישראל לכך פתח בו אך, וזהו פירושו אע"פ שאני צועק ומתמה על צרותיהם של ישראל ידעתי כי הקב"ה טוב להם ולטובתם הוא מביא עליהם את הרעה כדי לזכותם לחיי העוה"ב: (ב) ואני. מטרם שומי זאת אל לבי כמעט נטיו רגלי שפכו אשורי לנטות מאחרי המקום: (ג) כי קנאתי בהוללים. במערבבי דרכיהם אשר הייתי רואה את שלומם.

מצודת דוד

שיתן אלהים כשלמה: יאשרוהו. בעבור חכמתו ועשרו: ברוך ה'. המקום יהא מבורך על הטובה שיעשה לשלמה: לבדו. כי אין מי לעשות נפלאות כמוהו: (יט) שם כבודו. שם הראוי לכבודו: וימלא כבודו. כל בני עולם יכירו כבודו: אמן ואמן. הדבר הזה יאומן וכפל המלה לחזק הענין: כלו. נשלמו תפלות דוד כי מזמור הזה אמר סמוך למיתתו בעת שהמליך את שלמה ולא הוסיף לומר עוד ולא נכתב בסוף הספר כי רצה להשלים את הספר מהגלוים בעבור רוב השבחים האמורים בהם:

עג (א) אך טוב וגו'. ר"ל כן השכלתי לדעת שהאלהים הוא אך טוב לישראל ולברי לבב שבהם ולא לרשעים כי בהצלחתם בהמה לא לטובה יחשב: (ב) ואני כמעט. טרם שומי זאת על לבי כמעט היו רגלי נטויה מדרך ה': כאין. בקצת מעט מהמה זמן היו אשורי נשפכים מעבודת ה' וכפל הדבר במ"ש לגודל הקרוב: (ג) בהוללים. בהצלחת ההוללים

מצודת ציון

(משלי כ"ט): יאשרוהו. ענין שבח והלול כמו אשרי האיש (לעיל א')

עג (א) לברי. ברור ונקי מעבירת עון: (ו) אשרי. הרגלים שפוסע בהן כמו לא תמעד אשוריו (לעיל ל"ז): (ג) בהוללים. ענין הבלות כמו והתהוללו הרכב (ירמיה מ"ו) ור"ל רשע כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח

באור הענין

שמו, שמו ילך מנין לנין דור דורים לפני מהלך השמש, כמו שהשמש סובב ומאיר ומסיר חשך הגשמי, כן שמו יסבב ויאיר ויסיר אפל הנפשות, עד שיתברכו בו כולם, וכל גוים יאשרוהו, שיחשבו אותו למאושר הנפשי עד שיכוף אושר נפשם נגד דרכיו ומעשיו: (יח) ברוך ה', יען שענין הצלחת המלך הזה היה ענין אלהי בהשגחתו הפרטיית, והיה מן הנפלאות העולים על הטבע אשר יעשה ה' רק לנפי ישראל, אמר ברוך ה' אלהי ישראל כי הוא עושה נפלאות לבדו, שדברים כאלה לא יעשה ע"י מליץ טבעי: (יט) וברוך, ואחר שעי"כ יוכר אז כבוד ה' גם בין העמים שבאו לשמוע חכמת שלמה, והם אין מכירים את הנפלאות רק הכירו עכ"פ שם כבודו שהוא הנהגתו ע"פ הטבע, שזה ההבדל בין שם התפארת ובין שם הכבוד, שם התפארת יתגדל עת יעשה מעשים להתפאר, שהוא עת יעשה נסים גלוים לעיני הכל כמ"ש לעשות לך שם תפארת (ישעיה ס"ג), ושם הכבוד יתגדל ע"י שהיא הראשונה ומנהיג בהנהגה הסדורה הקבועה, ובזה ימלא כבודו את כל הארץ כי כולם הכירו את כבוד ה' כי הוא הבורא והמנהיג, אמן ואמן, אמן נגד שם התפארת העושה נפלאות שגם זה יהיה אמונה אומן ויתקיים תמיד, ואמן נגד שם הכבוד: (כ) כלו, שזאת התפלה האחרונה שהתפלל לפני מותו אחרי משח את שלמה:

תפלות דוד

עג (א) מזמור לאסף. מדבר ומתוכח על שלות הרשעים ויסורי הצדיקים, ומשיב תשובה מספקת ע"ז. — אך טוב, טרם החל לדבר מהשאלה הזאת של רשע וטוב לו וצדיק ורע לו, הקדים לאמר כי באמת לישראל אלהים הוא אך טוב, ר"ל שאינו מגיע השאלה הזאת והמספק בהנהגת ה' עצמו אם הוא טוב או רע, כי כל ישראל לבם נכון בה' היותו אך טוב, אולם זה רק לברי לבב, מי שלבם בר ונכון והזק באמונתו יאמר כן, לא כן אחרי, כי. (ב) ואני כמעט

באור המלות

פעל משם מין וכד. יאשרוהו, יחשבו אותו למאושר והאושר בא תמיד על ההצלחה הנפשיית:

(ב) שפכו אשורי. יצייר כי נושא אתו כלי מלא מן אושר הנפשי שלו, וכשימעדו רגליו ליפול ישפכו האשורים שם.

שְׁלוֹם רְשָׁעִים אֶרְאֶה: ד כִּי אֵין חַרְצֻבּוֹת לְמוֹתָם וּבָרִיא אוּלָם: ה בַּעֲמַל אֱנוֹשׁ אֵינֵמוֹ וְעִם־אָדָם לֹא יְנֻגָּעוּ: ו לָכֵן עֲנָקַתְמוֹ גַאֲוָה יַעֲטָף־שִׁית חָמָס לָמוֹ: ז יָצָא מֵחֵלֶב עֵינֵמוֹ עָבְרוּ מַשְׂכִּיּוֹת לֵבָב:

ת"א יצא וגו' בכורות לח: ימיקו

רש"י

בהוללים מעורבבים כמו (ישעיה א') סבאך מהול במים (שם א'): (ד) כי אין חרצבות למותם. ל' אסירה כמו (שם נח) פתח חרצובות רשע שאוסרין בהם העניים אף כאן אין יסורין למיתתם, המתים מהם מתים בריאים כאולם בלא יסורין, ורבותינו פירשו חרצובות נוטריקון שאין חרדין ועצבין מיום המיתה. ד"א שאין הקב"ה מאחר לביוגם (פי' רגונם): (ו) לכן ענקתמו גאוה. בעבור זה שאין יסורין באין עליהם העניקתם הגאוה לעלות על צ' אדם כנוסת הרוחא: יעטף שית חמס החמס שעושין עושה אותן שמנים ועוטף: את שחותיהם ועגבותיהם בשבי שומן ובשר: (ז) יצא מחלב עינמו. עיניהם בולטות מרוב שומן כל אדם כחוש עיניו משוקעות: עברו משכיות לבב. יותר ממה שלבם מייחל ומצפה באה להם תאותם עברו בהשגת ידם את תאות

מצודת ציון

שפות: (ד) חרצבות. קשרים ואסרים כמו פתח חרצובות רשע (ישעיה נ"ח) ור"ל תחלואים ומכאובות: ובריא. מל' בריאות: אולם. אלמון: (ו) ענקתמו. מל' ענק והוא עדי הצואר: יעטף. מל' עטיפה ומכסה: שית. ענין שימה: (ז) משכיות. ענין הבטה וכן מי נתן לשכוי בינה (איוב ל"ח) והוא הלב המביט ומושב הצולדות ומושכלות וקרוב הוא ללשון ארמי כי לשם עינים כי בעובי שומן הפנים יתכסו העינים: עברו.

מצודת דוד

כי עיני ראו שלום הרשעים: (ד) למותם. לעת בוא זמן מותם אין להם תחלואים ויסורים וכ"א בריא הוא כבנין אולם: (ה) בעמל אנוש. בעת בוא עמל על אנשים אין הוא בכלל העמל ואינם מנוגעים עם שאר בני אדם: (ו) ענקתמו. מעלה גאוה סביב צוארו כענק הזה המסבב הצואר: יעטף. יכסה עצמו במסתר לארוב על אנשים לשית ולקחת בחמס לעצמו: (ז) יצא. מרוב שומן ידמה שיצאו עיניהם כאלו אין מצאו כצאות מרובות עד כי עברו ליותר מאשר עלה בלבם

באור המלות

כאשר ישפכו מים שבכלי עת ימוטו הגושאים: (ד) חרצובות. פרשתי ישעיה (נ"ח ו'). הוא לב, הורים מבוסים ומשונים, ר"ל דבר נכתר המוביל אל המיתה. ואולם שרשו איל, והמ"ם כינוי הרבים, כתם הוא בריא וחזק: (ה) אנוש, אדם. אדם יציין גם המין, ר"ל נגעים המיוחדים אל מין האדם, וכן דרשו חז"ל על בנגעי בני אדם, משא"כ העמל אינו מיוחד מצד האדם, רק מצד שהוא אנוש קטן ודל: (ו) יעטף. בא על דבר המעטיף ומכסה על דבר, ומוסב על הענק, ושית כינוי על מקום הערוה חשופי שת (ישעיה כ') שית זונה (משלי ז'), שיכסה ערות החמס אשר למו: (ז) יצא. מוסב על השית שיוצא ומתגלה מחלב של עינימו, משכיות עמ"ש

תפלות דוד

באור הענין

אשר נטיו רגלי, והתחלתי להרהר ולדרוש ולחקור אחר הנהגת ה', הנה כאין שפכו אשורי, היה קרוב שישפכו אשורי מדרך האושר אל כפירה ומינות: (ג) כי קנאתי בהוללים שהם מצליחים בעוה"ז, ושלום רשעים אראה, והושב בהצלחת הרשע ג' דברים שהם משונים גם מכלל [בני אדם, כי המון בני אדם כולם נכונים המה לשלש רעות כוללים, א] מצד מזג גופם שהוא רפה וחלוש, עד שברוך בטבעו האפיסה וההעדר על ידי ליחות הגרעי שיחסר תמיד עד יצא המות, אבל הרשעים לא ישיגם רעה זאת: (ד) כי אין חרצובות למותם, לא נמצא בטבע מזגם וגופם שיתחבא בחוריו ובסתריו חולשה שיוביל אותם אל המות, כי בריא אולם, אולם וכחם הוא בריא וחזק מאד, ב] שכל בני אדם מלאים עמל ויגון למצוא מחיתם וצרכיהם כי אדם לעמל יולד, והם. (ה) בעמל אנוש אינמו, אינם צריכים לעמול למצוא פרנסתם כי מתפרנסים בלא עמל, ג] שבני אדם ימצאו רעות מצד הטבע הכולל, מנגעים המשמשים בעולם, כמו נגעי התקופות ושינויי העתים והמערכת והמקומות וכדומה, והם עם אדם לא ינגעו: (ו) לכן ענקתמו גאוה, יש סביב צוארם ענק של גאוה, אשר יעטף ויכסה ויסתיר את שית חמס אשר למו, ר"ל שהגם שי"ל שית וערוה בושת של חמס שהם עושים, מ"מ השית הזה מתעטף ומסתתר ע"י הענק של גאוה שעליהם, ר"ל שע"י גאותם וגדולתם לא יגנו אותם על החמס שעושים: (ז) יצא, מוסב על שית חמס, השית וערוה של חמס יצא ובוקע לחוץ, מן חלב של עינמו, אשר העינים שלהם עברו משכיות לבב, מצייר שעיני הרשעים האלה הם משונים מעיני בשר זולתם, כי עיני הרשעים הם עוברים משכיות לבב, שתחת שכל ב"א משכיות לבבם עוברים את העינים, היינו שלבם שוכה ורואה וחומד יותר מאשר יראו עיניהם, היינו מאשר נמצא אתם, כי מי שי"ל מנה מבקש מאתים, אבל הם עיניהם משיגים יותר ממה שלבם חומד כי ישיגו יותר מתאותם, (וכמ"ש למעלה י' כי הלל רשע על תאות נפשו), ושיעור הכתוב שהגם שהענק של גאוה מכסה את שית וערות חמסם, בכל זה החמס יוצא ונראה לכל מן החלב והשומן של עיניהם [העוברים משכיות לב], שמחלב עיניהם תבקע החמס שלהם ויצא לחוץ, שכל מה שיראו בעיניהם הגם שלא יחמדוהו בלבם הם חומסים ועושקים

ח ימיקו | וידברו ברע עשק ממרום ידברו: ט שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ: י לכן ישיב עמו הלם ומי מלא ימצו למו: יא ואמרו איכה ידע־אל ויש דעה בעליון: יב הנה־אלה רשעים ושלוי עולם השגו־חיל: יג אך־ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי: יד ואהי נגוע כל־היום ותוכחתי לבקרים: טו אם־אמרתי

ת"א פסו. ערכין טו: ישוב קרי אספרה

רש"י

להם: (ח) ימיקו. את ריעיהם: וידברו ברע עשק. לעשוק אביונים: ממרום ידברו. כגון פרעה וסנחריב ונבוכדנצר מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה') מי בכל אלהי הארצות (ישעיה לו) אעלה על במתי עב (שם י"ד) וזהו שתו בשמים פיהם: (י) לכן ישוב עמו הלם. לפי שעמו רואין דרך רשעים נלחה ישובו אל דרך הרשעים לאחוז בדרכיהם. הלום כמו מי הביאך הלום (שופטים י"ח). הלום. פה: ומי מלא ימצו למו. ומים של פלג המלא הם דברי תורה הם נחשבים למו אמלית ומזולזלים בעיניהם: (יא) ואמרו איכה ידע אל. איכה נוכל לומר שיש דעה בהקב"ה ותורתו אמת: (יב) הנה אלה רשעים. הם ועוברים על תורתו והרי הם שלוים בעולם ומגדילים כח ועושר: ושלוי עולם. ל' שלוה: השגו. הגדילו, ומנחם פי' ישוב עמו הלום ישוב הרשע להלום את עמו של הקב"ה והראשון למדתי מדבריו של ר"מ בר יצחק שליח צבור זצ"ל: (יג) אך ריק זכיתי לבבי. כל זה מוסב על ואמרו איכה ידע אל, וגם אמרו אך לריק ועל חנם אנו שומרים מצותיו של הקב"ה. והרי אנו נגועים כל היום: (יד) ותוכחתי. נראית כל היום תמיד מבקר לבקר מתחדשות צרות חדשות: (טו) אם אמרתי אספרה כמו, אמר אסף אם אמרתי בלבי לספר את הכל כמו שהוא

מצודת דוד

נבזות נוספים ומביטים עליה: (ח) ימיקו. ימסו בני אדם במעשיהם ובכל רגע ועת ידברו ברע עושק וכל מחשבות' כאלה: ממרום ידברו. מדברים כלפי מעלה כפרעה וסנחרב והדומים: (ט) שתו. שמו פיהם לדבר מול יושב שמים: ולשונם. אף כי לשונם תהלך בארץ מתחת השמים יעיזו פניהם לדבר מול יושב שמים: (י) לכן. בעבור רוב שלום הרשעים עם גודל רשעתם: הלם. הנה ר"ל למעשה הרשעים ההם: ומי מלא. מי כוס מלא תרעלות ימצו וישתו ר"ל מאוד דעותיהם נמשכות אחר מעשה הרשעים: (יא) איכה ידע אל. מעשה בני אדם: ויש דעה. לדעת הכל וכפל הדבר במ"ש: (יב) הנה אלה. רשעים הם ושמה בשלוה מעולם וגדלו בעושר רב: (יג) אך ריק. לריק דבחנם הייתי זך בלבב מבלי הרהור און ובחנם רחצתי כפי להיות מנוקים מגזל ושאר עבירות: (יד) ואהי.

מצודת ציון

מגפה (בראשית ל') תרגומו סכותא: (ח) ימיקו. מל' המקק והמסה: (י) הלם. הנה כמו אל תקרב הלום (שמות ג'): ימצו. מלשון מצוה: למו. להם: (יב) השגו. גדלו כמו כארז בלבנון ישגה (לקמן צ"ב): חיל. עושר כמו חיל כי ינוב

באור הענין

ועושקים אותו: (ח) ימיקו, ממרום ידברו, מצייר שיוצא דבור ממרום שמשם ידברו ויגזרו אומר על הרשעים האלה, שראוי שימיקו, ושימותו בדבר ע"י רע של עושק שלהם, כן ידברו במרום, אבל הם לא יפחדו מגזרת עירין שגזרו במרום, כי בהפך. (ט) שתו בשמים פיהם, הם יתנו את פיהם בשמים, להכריז כרוז להפך ממה שדברו במרום, ולשונם תהלך בארץ, ר"ל ובארץ אין שומעים קול הראשון אשר דברו במרום, רק לשונם היא המהלכת והנשמעת בארץ, והם שתו בשמים פיהם ומכריזים לאמר. (י) לכן, אחר שמה שהכריזו במרום עלינו לרעה לא בא עלינו, כי גם במרום אין שולטים עלינו להרע לנו, לכן ישוב עמו (של המרום) הלום, לשמוע לעצתנו, לא למצות המרום ופקודיו רק לעשות כמעשינו, ואז מי מלא ימצו למו, ישיגו ההשפעה של מים מלאים ממעייני הצלחה, ולא לבד שישתו כל המים, כי גם ימצו את השמרים, ר"ל שיריקו כוס ההצלחה עד שוליו, והמליצה שהגם שכפי הנהגת המרום היה ראוי שימותו הרשעים בדבר וחולאים קשים, הם מצליחים ואין שולטים בשמים עליהם להומם ולאבדם, כי ידם רמה וכאלו אין ביכולת ה' להרע להם: (יא) ואמרו, ועפ"ז בני האדם טועים להכחיש את ההשגחה, וימענו לאמר איך אפשר לומר שידע אל מכל הנעשה בעולם השפל, הלא. (יב) הנה אלה רשעים, שהלא הם מפורסמים ברשעם, ובכ"ז הם שלוי עולם והשגו חיל ומצליחים, ובהפך אנכי הנה שאני צדיק, בכ"ז: (יג) אך ריק זכיתי לבבי שלא לחטוא במחשבה, וארחץ בנקיון כפי, שלא חטאתי שום חטא במעשה, וכ"ז לא הועיל לי, כי נגע בכ"ז. (יד) ואהי נגוע כל היום בלא שום חטא ועון, והיא תוכחתי לבקרים, ר"ל

תפלות דוד

באור המלות

ישעיה (כ' ט"ז): (ח) וידברו. מענין דבר. ברע עושק, ע"י הרע של העושק: (י) עמו. של [illegible] המרום. מי מלא, מים של פלג אלהים מלא מים, ימצו, כמו שתית מצית שיתהו עד שמצית: (יא) איכה ידע אל, ויש דעה. לא ידע, יפול גם על מי שהוא בן דעת ואינו יודע ענין פרטי, אבל אין דעה, מציין שלא נמצא אצלו דעת כלל, תחלה יאמרו שאינו רוצה לדעת מעניני עולם השפל, כאומרים עזב ה' את הארץ, ואח"כ יאמרו כדעת המינים שלא יצוייר אצלו דעה כלל, וכדעת הפילוסוף שהביא הכוזרי וכמו"נ, וכמ"ש חז"ל מה העמוד הזה וכו': (יב) השגו. ענין ריבוי, כמו

אֲסַפְּרָה כְמוֹ הִנֵּה דוֹר בָּנֶיךָ בָגָדְתִּי׃ טז וָאֲחַשְּׁבָה לָדַעַת זֹאת עָמָל הִיא בְעֵינָי׃ יז עַד־אָבוֹא אֶל־מִקְדְּשֵׁי־אֵל אָבִינָה לְאַחֲרִיתָם׃ יח אַךְ בַּחֲלָקוֹת תָּשִׁית לָמוֹ הִפַּלְתָּם לְמַשּׁוּאוֹת׃ יט אֵיךְ הָיוּ לְשַׁמָּה כרגע

ת"א עד וגו׳ . מליעה פו :

הוא קרי

רש"י

כל מה טעמו, אומר על זאת. הנה דור בניך בגדתי. כלומר אשים אותם בוגדים ורשעים: (טז) ואחשבה. בלבי : לדעת זאת . מה היא מדתו של הקב"ה כן הוא : עמל הוא בעיני. נראית היתה מדה זאת לי עמל ולא משפט : (יז) עד.אשר באתי אל מקדשי אל אשר בירושלים וראיתי מה שאירע בסנחריב ואז הבינותי לאחרית הרשעים שהיא לאבדון ואמרתי אך כל הטובה הבאה להם חלקות הם שהקב"ה מחליק להם הדרך שלהם שתהא נוחה וחלקה למען לא יתנו לב לשוב אליו ויאבדו : (יח) אך בחלקות תשית למו . כל הטובה הבאה להם שהרי סופם הפלתם

מצודת ציון

(נטיל ע"ב) : (יח) תשית . תשים : למשואות . ענין חושך

מצודת דוד

והנה מעשה הטוב הועיל להיות נגוע בכל עת ולבוא פני תוכחת יסורים בכל בוקר כי הלא להרשעים אין מחסור ואני מוכה ומעונה : (טו) אספרה כמו . לספר הדבר כמו שהוא ר"ל כל מה שיש להרהר : הנה דור . הנה הספור יהיה שאף בני הדור ההיא שהמה בניך ר"ל מאמינים בך הנה בשמעם מה שיש להרהר אעשה אותם לבוגדים ולזה לא ארבה עוד לדבר : (טז) ואחשבה . אהרהר במחשבתי לדעת ולהבין את זאת על כי נראה בעיני שהדבר הזה הוא עמל ולא משפט יושר : (יז) עד אבוא . לא הבנתי דרכי ה׳ עד אשר באתי אל המקדש אל הכהנים המתבודדים שם בעיון החכמה ואת פיהם שאלתי והדע מילין יענוני ואבינה לאחרית הרשעים שאיננה טובה : (יח) אך בחלקות . כל טובתם המה אך לתשלום גמול מעט מעשה הטוב שעשו למען תחליק דרכם שימעדו מהרה ליפול בחשכת הצרות ולא יהיה להם זכות מה להגן : (יט) איך. כל רואיהם

באור המלות

ואחריתך ישגא מאד : (טו) בגדתי . פעל יוצא , שאעשה דור בניך לבוגדים : (יז) מקדשי אל . מקומות המזומנים והמקודשים לשכר ועונש בעולם הנצחי : (יח) בחלקות . הב׳ הוא ב׳ הכלי , ע"י החלקות אשר תשית , למשואות מענין שממה וחשך :

תפלות דוד

ביאור הענין

ר"ל שהגם שאני נגוע בחנם, בכ"ז הם הנגעים האלה הם לי תוכחת מוסר בכל בקר , שאני חושב שאין יסורים בלא עון ואני מפשפש במעשי ואוסיף אומץ ביראת ה׳ , הגם שהרשעים הגמורים עושים עבירות גדולות ומצליחים: (טו) אם, אחר שהגיע השאלה הגדולה הזאת, יאמר,בבואי לברר השאלה הזאת, ראיתי שאם אומר לספר ולהציע השאלה הזאת כמו שהיא , הלא הנה דור בניך בגדתי , ע"כ יבגדו הדור בה׳ ויבאו לידי כפירה והיה מחטיא את הרבים , וכן אם . (טז) אחשבה לדעת זאת, אם לא אספר לרבים רק אני בפ"ע אחשב ואעיין על חקירה זאת לדעתה, גם זאת עמל הוא בעיני, גם זאת אחשב לעמל ואון , שנראה כאילו אני מסתפק בעקרי האמונה : (יז) עד , ובהיותי נבוך בשאלה זאת ולא יכלתי לא לספרה לזולתי ולא לחקור עליה בפני עצמי , באתי בעיוני אל מקדשי אל , היינו שהשכלתי מקומות המקודשים לאל שבם תקבל הנפש גמולה ועונשה אחר המות , והשכלתי כי חיי העוה"ז אינם אחרית חיי האדם ומציאותו , כי עת תפשט הנפש שמלותיה החומריים בעת המות תבא אל מקדשי אל , ושם תחיה בחיים ערבים נצחיים טובים מחיים האלה, אז אבינה לאחריתם, ראיתי מה אחרית חיי הרשעים האלה שהצליחו ברשעם , אז ראיתי שהצלחתם פה הוא העונש היותר גדול להם, והוא כי . (יח) אך בחלקות אשר תשית למו ע"י הפלתם למשואות, שזה דומה כמי שכרה בור ושחת ללכוד בה ציד חיה , והחליק את הדרך המוביל אל הבור ההוא, שהגם שהחיה בעת תלך על הדרך החלק ידמה לה שהיא לטובתה להקל מהלכה, בסוף יתגלה שע"י החלקות נפלה למשואות , כן ע"י השלוה וההצלחה שהיה לו בעוה"ז ימות מיתת נצח ויפול לגיהנם , והוא כמו שבארתי באגרות השלום, שאחר שמחויב מהיושר האלהי שלא יקפח שכר כל בריה , שגם מי שהרשיע כל ימיו ועשה מצוה אחת יחויב שיתן לו שכרו עבור המצוה ההיא , וכן ראוי שהצדיק שעבר עבירה אחת יקבל את ענשה , וראה ה׳ כי העולם הגשמי הרוחני שבה יחיה האדם אחרי מותו נכבד הוא מאד משישלם בה שכר להרשע ועונש להצדיק , כי בהכרח יהיה השכר והעונש ההוא נצחי ואמתי , לא זמני ומדומה, אלכן ישלם שכר הרשע ועונש הצדיק , פה בעולם החומרי , אשר ההצלחה שיצליח הרשע פה ויסורי הצדיק אין להם מציאות בשכל רק בדמיון , כי העולם הגשמי בכלל הוא רק עולם המוחש כתלה בזמן ובמקום , עד שהטובות והרעות שירגשו בו הגופים אינם טובות ורעות נמצאים בפועל רק מדומים , וכן אינם נצחיים רק זמנים , וכן הם משיגים את החלק הפחות של האדם שהוא הבהמה שלו , לא אל האדם העצמי העקרי שהיא נשמתו , וא"כ בחלקות הזה שהחליק לו בעוה"ז ע"י הפלתם למשואות לאבדן נצחי , כי ראה נא. (יט) איך היו לשמה כרגע , כי ברגע שימותו חלף ונפסק כל הצלחתם המדומה, ואז ספו וגם תמו ע"י בלהות ושדים, ר"ל שלא נשאר מהם שארית במותם, כי תאבד נפשם באבדן

כְרָגַע סָפוּ תַמּוּ מִן־בַּלָּהוֹת׃ כ כַּחֲלוֹם מֵהָקִיץ אֲדֹנָי בָּעִיר ׀ צַלְמָם תִּבְזֶה׃ כא כִּי־יִתְחַמֵּץ לְבָבִי וְכִלְיוֹתַי אֶשְׁתּוֹנָן׃ כב וַאֲנִי־בַעַר וְלֹא אֵדָע בְּהֵמוֹת הָיִיתִי עִמָּךְ׃ כג וַאֲנִי תָּמִיד עִמָּךְ אָחַזְתָּ בְּיַד־יְמִינִי׃

בעצתך

רש"י

למשואות: (יט) מן בלהות. מן שדים: (כ) כחלום מהקיץ. כשינה שאין לה קץ שהיא שינת עולם כן היתה להם ויצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור (ישעיה ל"ז): אדני בעיר צלמם תבזה. בירושלים שהרעו עליה שם נתבזה צלם דמותם ונשרפו כולם: (כא) כי יתחמץ לבבי. מפרש שראיתי מפלה זו ברוח הקדש היה לבבי מתחמץ על הדרך הרשעים שגלחה: וכליותי. הייתי משתונן, ל' חרב שנון וכשהוא מתפעל התי"ו נתנה באמצע שורש התיבה כדרך כל תיבה שיסוד תחלתה שי"ן:(כ) ואני.הייתי בער ולא הייתי יודע מה היא המדה וכבהמה הייתי עמך, ואני אע"פ שהייתי רואה כל זה תמיד הייתי עמך ולא זזתי מיראתך: (כג) אחזת ביד ימיני:

מצודת דוד

ישמכו עליהם ויאמרו איך נעשה שממה ברגע וכלו מן הצרות המבהילים: (כ) כחלום. כמו החלום שמעת היקיצה חלף והלך לו כן יכלו פתאום: בעיר. במקום רואים תבזה צלמם דמותם: (כא) כי יתחמץ לבבי. כי בעוד היה לבי כעוס על הדבר ובעוד אחדד כליותי להרהר: (כב) ואני בער. עדין הייתי בער ולא אדע מדוע דרך רשעים צלחה: עמך. בהנהגה אשר עמך הייתי כבהמה כי לא הבנתיה: (כג) ואני תמיד עמך. ומ"מ הייתי תמיד עמך ולא זזתי ממך וכאלו אחזת

מצודת ציון

(יט) ספו. ענין כליה כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל'): כלהות. ענין הפוך מן בלהות: כמו ספחה (ירמיה י"ב): (כ) צלמם. דמותם: (כא) יתחמץ. מל' חומץ ובא בדרך השאלה על הכעס: אשתונן. מל' שנון וחדוד: (כב) בער.

באור הענין

נוייתם ואז יהיה כלא היה, ואז. (כ) **כחלום מהקיץ**, כאשר יהום החלום ע"י היקיצה, כן אתה **ה', בעיר** בעת יעירו ויקיצו משנתם, אז **צלמם תבזה**, ר"ל כי חיי העוה"ז וההצלחה או היסורים שירגיש בו אינם חיים אמתיים כפשיים רק חיים זמנים מוחשים, וכמו שבעת החלום יחנוס האדם שהוא מוכה ומתיסר או שהוא מלך נוים ומצליח, והגם שבמעמד השינה יש להרגשות האלה מציאות בדמיונו, כי מרגיש הכאב או העונג, בכל זאת בעת יקיץ ישכיל כי ההרגשה הזאת שהרגיש בחלומו לא השיג הדבר כמו שהוא במציאות רק כמו שהוא בדמיונו, שהמלכות או היסורים לא היה להם מציאות חוץ לדמיונו, כן ההצלחה או היסורים שידמה לאדם שהוא מצליח או מתיסר בימי חיי הבלו אינם דברים נמצאים בפעל, כי הם נשואים על דברים בלתי נמצאים בעצמם רק במקרה, כי העולם הזמני בכללו המוחש לחושנו אין לו מציאות בעצם רק במקרה, כמו שהתבאר בפילוסופיא, והזמן עם המוחשים המתראים בו הוא ממיר מצבו בכל רגע, בלתי עומד רק פוסף ועובר, ולא תרגיש הנפש את ההצלחה או היסורים רק בעוד שהיא ישינה בחומר הלז, כי אז החלום שהגוף שהיא לבושה בו, מולך או מתיסר, אבל **בעיר**, בעת תעיר משנתה ותקיץ מחלומה, שאז אינה רואה את כל מאומה בידה מדברי העוה"ז, ואז **צלמם תבזה**, כי אז ישיגו העונש בצלמם ונפשם הרוחניית, שתחת שהנפש נקראת כבוד תהיה מבזה כי תכרת ותרד לאבדון: (כא) **כי**, בעת **שיתחמץ** ויזדכך **לבבי** ויטהרו רעיוני, **וכליותי אשתונן** לנקם המחשבה והעצה הנכונה, אז אראה כי. (כב) **אני בער**, במה **שלא אדע** כי **בהמות הייתי עמך**, שחיי הגשמים בגוף וגויה היא חיי הבהמה, כי גוף האדם אינו משונה מגוף הבהמה ולא זאת עצמות האדם והבדלו מן הבהמה, וההצלחה והיסורים שישיג בעוה"ז לא ישיג האדם, רק הבהמה שבה ישכון האדם העצמי, והיא אינו האדם רק בית ומשכן אליו, או לבושו וכסותו ושמלתו לעורו: (כג) **ואני תמיד עמך**, אבל אני בעצמי, שהוא האדם, שהוא נפשו ושכלו שהוא עקר האדם, **אני תמיד עמך**, עצמות האדם שהיא נשמתו לא ישתנה ולא יתפעל ממקרי הגוף שהוא בהמתו מנופיו ורעותיו, כי בכל השנויים שישתנה הגוף **האני** הוא קיים בלתי משתנה, והיא **תמיד** מתמדת על מעמד אחד, והיא **עמך** חי בחיים נכבדים אמתיים אלהיים למעלה ממקרי הזמן ותמורותיהם, כי היא דבקה בה', ואתה **אחזת ביד ימיני**, ימלין כי האני הזה שהוא עצמות האדם, ר"ל נשמתו, יש לו שתי ידים, יד ימין שבו יתגבר על בהמתו וירים ימינו וישבע בחי העולם לחיות חיים מלאכיים אלהיים נבדל מן הגוף ותאוותיו, ויד שמאל הוא היד שתשפילהו לאכול באבוס אחת עם בהמתו ולחיות כחיי הבהמה ולב כסיל לשמאלו, ואתה **אחזת ביד ימיני**, לבל אחסה תחת הבהמה, רק ארכב עליה

באור המלות

(כ) בעיר, כמו בהעיר, וצלמם היא הנפש הנאהיית, צלם אלהים שלהם: (כא) יתחמץ. יטהר כמו חמוץ בגדים (ישעיה ס"ג) לפי פרושי שם. ויל"פ שכליותי מוסב על יתחמץ כי יתחמץ לבבי וכליותי אז, אשתונן, כמו ושננתם לבניך את

וכל

כד בַּעֲצָתְךָ תַנְחֵנִי וְאַחַר כָּבוֹד תִּקָּחֵנִי׃ כה מִי־לִי בַשָּׁמָיִם וְעִמְּךָ לֹא־חָפַצְתִּי בָאָרֶץ׃ כו כָּלָה שְׁאֵרִי וּלְבָבִי צוּר־לְבָבִי וְחֶלְקִי אֱלֹהִים לְעוֹלָם׃ כז כִּי־הִנֵּה רְחֵקֶיךָ יֹאבֵדוּ הִצְמַתָּה כָּל־זוֹנֶה מִמֶּךָּ׃ כח וַאֲנִי ׀ קִרֲבַת אֱלֹהִים לִי־טוֹב שַׁתִּי ׀ בַּאדֹנָי יֱהוִה מַחְסִי לְסַפֵּר כָּל־מַלְאֲכוֹתֶיךָ׃

ת"א הצמתה כל. סנהדרין קו:

משכיל

רש"י

להחזיקני ביראתך כשקרבו רגלי לנטות מדרכך כמו שאמר למעלה כמעט נטיו רגלי: (כד) תנחני. תחזיקני: ואחר כבוד תקחני. אלו היה כעס על כבוד היה פתרונו לאחר שהשלמת לסנחריב כל הכבוד שפסקת ע הקחני אליך, הפלאת ניסך לישראל והחרבת את סנחריב, עכשיו שהכעס על ואחר זה פתרונו (ואחרי ק) לכבוד תקחני משכתני אליך לכבוד ולתפארת: (כה) מי לי בשמים. שום מלאך שבחרתי לי לאלוה לא בחרתי אלא אותך: (כו) כלה שארי. נתאוה בשרי ולבבי לך. כלה. לשון תאוה כמו (לקמן קי"ט) כלתה לתשועתך נפשי: (כז) זונה ממך. נפרד ממך: (כח) מלאכותיך. שליחותיך זוה"ק הבא בלבי לאומרו:

מצודת ציון

בוטה וסכל: (כו) כלה. ענין תאוה: שארי. בשרי כמו אם יכין שאר לעמו (לקמן ע"ח): (כז) הצמתה. ענין כריתה כמו עצמו מצמיתי (לעיל ס"ט): זונה. ענין הסרה ועפ"ז נקראת המנאפת בשם זונה על אשר סרתה מדרכי הצניעות: (כח) מלאכותיך. מל' מלאכה ומעשה:

מצודת דוד

אחוז ביד ימיני ללכת אחריך: (כד) בעצתך. כאלו יאמר אותי ללכת בעצתך: ואחר. אחר כל אלה תקח אותי בכבוד. ר"ל בעבור שלא זזתי ממך השגתי את הכבוד בסבת הדבר לאמתו: (כה) מי לי. עתה רואה אנכי כי אין מי בצבא השמים להרע או להטיב: ועמך. לא חפצתי לבקש עמך את מי בארץ כי אין דומה לך: (כו) כלה. בשרי ולבבי יתאוו לה': צור לבבי. כי אלהים הוא חוזק לבבי וחלקי לעולם: (כז) רחקיך. הרחוקים ממך יאבדו כאשר מעולם הכרת כל הסר ממך: ואני וגו'. יש לי קרבת אלהים כי אקרב עצמי אליו: שתי. שמתי מחסי בה': לספר. לעסוק בספור מעשיך בנוראים והנפלאים ולא לעסוק בדברי זולת:

באור המלות

אלמד לדעת שאני בער, ולדעת המפ' בא הא' תחת ה השתונן: (כד) ואחר כבוד. אחר הנפש שנקראת כבוד, ומן הנגינה נראה שפי' ואחר כך, ר"ל אחר המות אז בכבוד תקח אותי אליך, ב' בעצתך כמבך לנהים: (כו) שארי. בשרי, צור לבבי, הנפש, כמ"ש ויעתק צור ממקומו עמש"ש, וחלקי (חלק) אלהים כמו כחלק אלהים (למעלה מ"ה):

תפלות דוד

באור הענין

ובל אבקש הצלחות המדומים האלה, ומשתנים, רק. (כד) בעצתך תנחני, היא עצת ה' להדבק בו, ולעשות הכל לשמו בלי פניה גופניית רק בעבור מצות ה' ואחר כבוד תקחני, והפעם הזאת היא תקח אותי אחר כבוד, שהיא אחר הנפש שנקראת בשם כבוד בכתבי הקדש כי היא כבוד האדם האמתי, שאלך אחר כבוד לא אחר הבזוי והשפל שהוא החומר ותאוותיו: (כה) מי לי, עד שאקרא להמון כתותי לאמר, מי לי בשמים, מי הוא מכם השייך לשמים, שהגא הכח השמיימי הרוחני הנעלה מן הזמן והגשם, אל הכח הזה השמיימי הנמצא בי אשמע יחותי אבקש, ועמך לא חפצתי בארץ, ועם מה שאני עמך, דבק באלהות ברוחניות ע"י הנפש הרוחניית האלהית הנמצא בי, לא חפצתי בארציות כלל, ומואס אני את החומר והצלחות הארציית כולנה, רק אביט אל הצלחות שמיימיות אוצריות רוחניות, כי הלא. (כו) כלה שארי ולבבי הלא רחות הגוף כולם יכלו ויתמו לבסוף בין שארי שהוא בשר הגוף שהוא הנושא לאלה ההצלחות המדומות, וגם לבבי שהוא החפץ ומתאוה אל הצלחות האלה, הלא הוא כלה ובלתי נצחי ועם כליונם יכלו גם ההצלחות שהם נשואות עליהם, אבל צור לבבי, הצור העקרי השרשי של לבבי, הציר שעליו קום לבבי יעמוד, שהיא הנפש שהיא צור האדם ושרשו, וכן חלקי אלהים החלק האלה הנמצא בי, הלא הוא אינו כלה רק יעמד לעולם, וא"כ האושר הנישא עליו הוא ג"כ נצחי בלתי נפסד: (כז) כי הנה, עתה סיים דברי המזמור בכלל, אמר הנה הרשעים אובדים משתי סבות. א] שיאבדו מעצמם מצד שהם רחוקים מה', שנז"א רחקיך יאבדו, כי קיום כל נמצא הוא מה' וכפי רחוקו ממנו אין לו קיום וחיות ומציאות, ב] יאבדו ע"י השגחה ועונש, כי הצמתה כל זונה ממך, שתכרית אותו בהשגחה על חטאיו: (כח) ואני, יש לי קיום מצד עצמי, כי קרבת אלהים לי טוב, שע"י קרבת אלהים לי, אמצא טוב וחוסר, ב] מצד ששתי בה' מחסי שמשגיח עלי בהשגחה מיוחדת ובזה שמתי מחסי, לספר כל מלאכותיך, שאספר רק במלאכיות והרוחניות שהם עניני הנפש שהיא מלאך ה' באהרן לעבוד עבודתו והוא כאלהים לדעת טוב:

עד א מַשְׂכִּיל לְאָסָף לָמָה אֱלֹהִים זָנַחְתָּ לָנֶצַח יֶעְשַׁן אַפְּךָ בְּצֹאן מַרְעִיתֶךָ׃ ב זְכֹר עֲדָתְךָ ׀ קָּנִיתָ קֶּדֶם גָּאַלְתָּ שֵׁבֶט נַחֲלָתֶךָ הַר־צִיּוֹן זֶה ׀ שָׁכַנְתָּ בּוֹ׃ ג הָרִימָה פְעָמֶיךָ לְמַשֻּׁאוֹת נֶצַח כָּל־הֵרַע אוֹיֵב בַּקֹּדֶשׁ׃ ד שָׁאֲגוּ צֹרְרֶיךָ בְּקֶרֶב מוֹעֲדֶךָ שָׂמוּ אוֹתֹתָם אֹתוֹת׃ ה יִוָּדַע כְּמֵבִיא לְמָעְלָה בִּסֲבָךְ־עֵץ קַרְדֻּמּוֹת׃ ו וְעַתָּ* פִּתּוּחֶיהָ יחד

ת"א שאגו וגו'. גיטין נו: *ועתה קרי

רש"י

עד (א) יעשן אפך. כל הכועס נחיריו מעלין עשן: (ב) קנית קדם. לפני בריאת עולם שנאמר (לקמן צ') מעון אתה היית לנו וגו' בטרם הרים יולדו: זה שכנת בו. תיקון לשון הוא כמו (ישעיה מ"ב) ע חטאנו לו, והוא כמו אשר שכנת בו: (ג) הרימה פעמיך למשואות נצח. הגבה פעימות ובעיטת שלך שיהיו לאויביך למשואות נצח על כל אשר הרע האויב בבהמ"ק, כן חברו מנחם עם ותפעם רוחו. למשואות. ל' חורבן כמו שאיה (שם ו') תשאה שממה (שם"א): (ד) מועדך. הוא בית המקדש אשר נאמר בו ונועדתי לך שם: שמו אותותם. כשגברה ידם להחריבו אז שמו להם את אותות קסמיהם שהם אותות אמת. ומה הם הקסמים קלקל בחצים שאל בתרפים: (ה) יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות. יודע האויב כשהיה מכה בשערי פתחי המקדש שהוא כמביא מכותיו למעלה ברקיע ומניין היה יודע שהרי היה רואה שהיה העץ מסבך ואוחז את הקרדומות ובולען כמו שאמרו רבותינו כולהו בלעתינהו חד תרעא דירושלים. בסבך עץ קרדומות. ל' לאחוז בסבך (בראשית כ"ב) העץ סובך אותם והם נסבכין בו: (ו) ועתה. אע"פ שהיה רואה שלפני הקב"ה קשה לא נמנע מלהלום כל פתחיה וכל שעריה יחד: בכשיל

מצודת דוד

עד (א) זנחת לנצח. למה עוזבת את ישראל זה זמן רב עד שנראה כאלו כן יהיה לעולם: יעשן. למה יעשן אפך בשרה שסמה הצאן שאתה רועה: (ב) קנית קדם. אשר קנית לך לעם מזמן קדום מאז גאלתם ממצרים והבאתם אל הר ציון שכנת בו וזהו מקרא קצר: (ג) הרימה פעמיך. הרם רגליך ללכת להחשיך עד נגח את כל האויב שעושה הרעה בבית המקדש וזהו ספוק כמו כל אויב הרע בקדש וכן כל תשא עון (הושע י"ד) ומשפטו כל עון תשא: (ד) בקרב מועדיך. בתוך בה"מ מקום שהיו נועדים שם כל ישראל והשכינה עמהם: שמו אותתם אתות. אמרו שהאותות שלהם הוא אות אמת כי עד לא הלך נ"נ על ירושלים עשה אותות נדעת אם ילאם כמ"ש שאל בתרפים ראה בכבד (יחזקאל כ"א) ובא לו האות ללכת ואחר שכבשה אמר שיש ממשות באלה האותות: (ה) יודע וגו'. כל מי שהביא קרדומו בסבך עצי הלבנון לחטוב ארזים להביאם לבנין בה"מ היה נודע לו כאלו מביא למעלה לפני כסא הכבוד בו למלאות רבה היא נחשב בעיניו: (ו) ועתה. בעת החורבן כל פתותי הזהב שעל הקירות היו הגלים הולמים ומשברים

מצודת ציון

עד (א) זנחת. עזבת כמו זנח ה' מזבחו (איכה ב'): יעשן. הוא ענין כעס כי ע"י חמום הכעס נראה יוצא מהנחירים כעין עשן ואמר בלשון הנופל באדם כדי לשבר את האוזן: (ג) פעמיך. הרגלים שפוסעים בהם וכן פעמי דלים (ישעיה כ"ו): למשאות. ענין חושך: (ד) שאגו. לעקו: מועדיך. מלשון ועד ואסיפה: (ה) בסבך. הענף נקרא סבך ע"ש שמסתבכים ונאחזים זה בזה כמו נאחז בסבך (בראשית כ"ב): קרדמות. גרזנים: (ו) פתוחיה.

באור הענין — תפלות דוד

עד (א) משכיל לאסף, הוסד על חרבן בהמ"ק, למה, ר"ל כי מה שהלך הזמן ולא נושענו, יהיה בא' משני פנים, א] אם העזיבה היתה עזיבה עולמית ע"מ שלא לשוב אלינו עוד, עז"א למה אלהים זנחת לנצח, ב] אם עזב רק לזמן, עד יכלה כעסו רק שעדן לא נח רוגזו, ועז"א למה יעשן אפך בצאן מרעיתך: (ב) זכור, שלשה דברים, א] עדתך קנית קדם, שמקדם בימי האבות והשבטים קנית העדה הזאת שתהיה שלך, ובכר הבטיח להאבות להיות להם לאלהים ולזרעם אחריהם, ולאוי שלא תעזוב קניינך, ב] שאח"כ גאלת שבט נחלתך, שעת החזיקו זרים בקניינך ונחלתך, היית אתה הגואל, (שהגואל הוא מגד שיש מענה חזקות במדבר), וא"כ ראוי שתגאלם שנית אחר שהם שבט נחלתך שהם לך לנחלה עולמית, ג] הר ציון זה הלא שכנת בו, והאר פניך על מקדשך השמם למען ה' אשר שכן שם: (ג—ד) הרימה, שיעור הכתוב הרימה פעמיך שאגו צורריך בקרב מועדיך, הצוררים כשבאו במקדש ה' שאגו עליו בקול לאמר, הרימה פעמיך מפה, לך מפה למשואות נצח, אל חורבת נצח, ר"ל שפה ישאר שואה ושממה לנצח, ואחת ששכנת בהיכל תשכון בשממות עולם, כי כל הרע אויב בקדש, כל בקדש הרע אויב, הוא הרע והשחית כל אשר היה בקדש.

באור המלות

(ב) נחלתך. הנחלה מציין הקנין מדור דורים מאבות לבנים, כי הנגאלים היו שלו נחלה מהאבות, והגאולה היא מגד השייכות שי"ל בדבר כנודע, ומלת זכר נמשך לשתים זכור הר ציון: (ג) למשאות. לחורבות, והרימה פעמיך כמו הוקר רגלך, או ויבא יעקב רגליו הוליכם מפה, כל, שיעורו כל בקדש, הרע אויב: (ה) בסבך. מקור, שיבלע העץ ויסתבכו בו הקרדומות, ולפי' הב' בסבך שם, וי"פ כי בעת הבנין לא נשמע מקבות וכלי ברזל בהבנותו עפ"ז אמר שלא תחלה אם באו קרדומות בסבך עץ היה נודע כאלו הביא הברזל למעלה, ואיך עתה פתוחיה בכשיל וכילפות יהלומון: (ו) פתוחיה. הפתוחים והצורות המפותחים על הקירות, כשיל תרגום בקרדומות כאו גם בכשילן, וכילף, כלי

יַחַד בְּכַשִּׁיל וְכֵילַפּוֹת יַהֲלֹמוּן: ז שִׁלְחוּ בָאֵשׁ מִקְדָּשֶׁךָ לָאָרֶץ
חִלְּלוּ מִשְׁכַּן־שְׁמֶךָ: ח אָמְרוּ בְלִבָּם נִינָם יָחַד שָׂרְפוּ כָל־מוֹעֲדֵי־
אֵל בָּאָרֶץ: ט אוֹתֹתֵינוּ לֹא־רָאִינוּ אֵין־עוֹד נָבִיא וְלֹא־אִתָּנוּ יֹדֵעַ
עַד־מָה: י עַד־מָתַי אֱלֹהִים יְחָרֶף צָר יְנָאֵץ אוֹיֵב שִׁמְךָ לָנֶצַח:
יא לָמָּה תָשִׁיב יָדְךָ וִימִינֶךָ מִקֶּרֶב חוֹקְךָ כַלֵּה: יב וֵאלֹהִים מַלְכִּי

ת"א יודע וגו'. סנהדרין לז: פתוחיה יחד. שם: למה וגו'. מנחות נו: — מסרס

חיקך קרי

רש"י

וכילפות. כלי משחית של נגרים הם. ובקרדומות באו לה תרגם יונתן בכשילא, כילפות ל' עוני הרא"ק פירש דונש והוא מכלי הנגרים: יהלמון. האויבים: (ח) אמרו בלבם נינם יחד. נינם מושליהם וכן (לעיל ע"ב) ינון שמו. ואחריתו יהיה מנין (משלי כ"ט) כל מושליהם מחשבה אחת להם הראשונים כאחרונים להזדווג לספרונם של ישראל תחלה ואח"כ יזדווגו להם ותדע שהרי שרפו כל מועדי אל שהיו בארץ כל נוב ועד שילה. פלשתים החריבו שילה נבוכדנצר החריב בית ראשון טיטוס החריב בית שני: (ט) אותותינו. שהבטחת ביד נביאיך אין אנו רואים אותם בימים רבים שאנו בגולה. נתנבא אסף על ימי הגלות האחרון: עד מה. עד מתי נהיה בצרה זו: (יא) מקרב חיקך כלה. השליכה והוצא אותה מתוך חיקך והלחם באויביך. כלה ל' ברית כמו (שמות י"א) כלה גרש יגרש: (יב) ואלהים מלכי מקדם. והרי אתה השועתנו מקדם:

מצודת ציון

ענינו כהתילה והחקיקה של צורות ודקלים כמו פתוחי חותם (שמות כ"ח): בכשיל וכילפות. שמות כלים עשויים לשבר בהם אבנים: יהלמון. ענין הכאה ושבירה כמו יהלמוני צדיק (לקמן קמ"א): (ז) שלחו. ענין הגשה והבערה: חללו. מל' חולין: (ח) נינם. ענין שררה כמו ינון שמו (לעיל ע"ב): (ט) עד מה. עד מתי וכן עד מה ה' תאנף לנצח (לקמן ע"ט): (י) ינאץ. ענין בזיון: (יא) כלה. ר"ל מנע:

מצודת דוד

בכשיל וכילפות: (ז) שלחו באש מקדשך. כמו שלחו באש במקדשך: לארץ. מקום שכינת שמך חללו והשפילו עד לארץ: (ח) נינם יחד. כל שריהם בעצה אחת: כל מועדי אל. המקומות המיועדות לה' בהמ"ק ובהמ"ד: (ט) אותותינו עדיין לא ראינו אותות הגאולה ואין עוד נביא לגלות הקץ ולא אתנו. אין מי אתנו יודע עד מתי יתאחר: (י) יחרף צר. בעבור חסרון יכולת ה' הניחם ביד האויב: ינאץ. וכי יבזה האויב את שמך לנצח בשמים ולמה תאחר זמן הגאולה: (יא) תשיב ידך. לאחור לבל תכות בה את האויב: כלה. ימיך כלה מקרב חיקך והוציאה משם והכה תכה בה את האויב:

באור המלות

משברים בה את האבנים: (ח) נינם. מענין נין ונכד: (ט) עד מה. עד דבר מה, ר"ל כל מאומה: (י) יחרף צר, ינאץ אויב. הצר הוא הנגלוי והאויב בלב כמ"ש בכ"מ הצר מחרף בפרסיא והאויב מנאץ בלב: (יא) מקרב. סמ"ס

תפלות דוד

באור הענין

כן שאנו האוררים בקרב מועדך במקדש, ונוסף לזה שמו אותותם אותות, שמו ע"ז אות ומופת על ידך יכולת בידך להציל, כי אמרו. (ה) יודע, כמביא הלא בזה יודע שדבר זה דומה כאילו מה שמשחיתים

בבהמ"ק נחשב מביא אותו למעלה, היינו שרע בעיני השמים למעלה, אם יסבך העץ את הקרדומות אם יבלעו הקרדומות בהעץ ולא יוכלו לפעול פעולתם, זה יהיה אות שהגיע דבר זה למעלה, אולם בזה יודע ה', אם יביא למעלה את הקרדמות המכים בהעץ, בסבך של העץ אם יבלעו בהעץ, (ובאמת אמרו חז"ל שהקרדומות נבלעו בהשערים, שתחלה נעשה האות, רק שאח"ז נפסק נס הזה, ובזה שמו אותותם אותות, שה' מסכים על החורבן): (ו) ועתה, הלא ראינו שלא נעשה האות הזה. כי יהלומון בכשיל וכילפות וכלי משחית, את פתוחי הזהב שעל הקירות, ואח"כ. (ז) שלחו באש מקדשך ושרפוה, וגם חללו לארץ משכן שמך שהוא הארון וכלי הקדש: (ח) אמרו, על שלא לבד שנשאר המקדש חרב בימיהם, כי נינם ובני בניהם אמרו בלבם יחד שגם שרפו כל מועדי אל בארץ, כי החורבן ארך עד ימי נינם, עד שגם נינם מהפחרים שאין עוד לאלהים מקום מועד שישכן שכינתו בארץ, וכן מתראה כדבריהם, כי. (ט) אותותינו, כי שכינת האלהים בארץ היתה מתגלה, א] ע"י נסים ונפלאות ועתה אותותינו לא ראינו, ב] היתה מתגלה ע"י השפעת הנבואה לנביאים ועתה אין עוד נביא, ג] היתה מתגלה ע"י רוח הקדש ועתה אין אתנו יודע עד מה: (י) עד מתי, מתחיל לעשון שראוי שיעשה ה' למען כבוד שמו, כי עד מתי אתה אלהים, יחרף צר וינאץ אויב את שמך, הכי יהיה זה לנצח: (יא) למה תשיב ידך וימינך, והלא אינך צריך לפעול פעולה נגדו רק שלא למנוע הפעולה, כי אתה משיב ידך וימינך ולא תניח את ידך לצאת כנגדו, רק הסתרת אותם בתוך חיקך לבל יעשו דבר, ואם (תוציאם) מקרב חיקך כלה, הלא אז יכלו ממילא, ולמה תעצרם בחיקך ולא תניח אותם שיצאו ויכלו אותם, ור"ל שלפעמים האויב חזק עפ"י הטבע ואז א"א לכלותו רק ע"פ נס ושידוד הטבע, ולזה צריך זכות הדור וכשאין הדור זכאים לא יעשה ה' נס להמוסם, אבל פה

מִקֶּדֶם פֹּעֵל יְשׁוּעוֹת בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: יג אַתָּה פוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ יָם שִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל־הַמָּיִם: יד אַתָּה רִצַּצְתָּ רָאשֵׁי לִוְיָתָן תִּתְּנֶנּוּ מַאֲכָל לְעָם לְצִיִּים: טו אַתָּה בָקַעְתָּ מַעְיָן וָנָחַל אַתָּה הוֹבַשְׁתָּ נַהֲרוֹת אֵיתָן: טז לְךָ יוֹם אַף־לְךָ לָיְלָה אַתָּה הֲכִינוֹתָ מָאוֹר וָשָׁמֶשׁ: יז אַתָּה הִצַּבְתָּ כָּל־גְּבוּלוֹת אָרֶץ קַיִץ וָחֹרֶף אַתָּה יְצַרְתָּם

רש״י

(יג) ראשי תנינים. הם מצרים שנקראו תנינים שנאמר (יחזקאל כ״ט) התנים הגדול וגו׳: (יד) ראשי לויתן. פרעה נקרא כן שנאמר (ישעיה כ׳) יפקוד ה׳ בחרבו הקשה על לויתן וגו׳: תתננו מאכל לעם לציים. נתת ממונו לעם ישראל לאוכלו: לציים. לכתות ולגאות שהולכת. ציים. סיעות כמו (במדבר כ״ד) וציים מיד כתים תרגומו וסיען: (טו) אתה בקעת. לישראל מן הצור מעינות: אתה הובשת. ירדן שהוא נהר איתן: (טז) לך יום. גאולתם של ישראל: אף לך לילה. ועמך היו בגרת הלילה: אתה הכינות מאור ושמש. אתה הכינות להם מאור התורה: (יז) אתה הצבת. להם כל גבולות ארצם בכל טוב: קיץ וחרף אתה יצרתם. הרי זה דוגמת

מצודת דוד

(יב) מקדם. מעולם הוא מלכי והוא פועל הישועה: (יג) בעזך. בכח פוררת הים לי״ב גזרים לכל שבט שביל לעצמו כן אמרו: על המים. כי נתקשו מי הים כסלעים והיו המצרים מרקים עליהם ונשבר ראשם: (יד) ראשי לויתן. שריו ושלישיו של פרעה הנקרא לויתן: תתננו מאכל. נתת עושרם מה לעם ישראל שהלכו במדבר מקום ציה ושממה: (טו) אתה בקעת. את הסלע והוצאת להם מעין ונחל: נהרות איתן. זה הים והירדן ר״ל עשית להם נסים מחולפים במקום היובש בקעת מים ומקום המים הובשת: (טז) לך יום. ר״ל אתה בראתם: אתה הכינות. להיות על כנם ולא ישנו תפקידם: מאור. הוא הירח הנקרא מאור הקטן (בראשית א׳): (יז) כל גבולות ארץ. להיות כל מחוז במקום הראוי לו:

מצודת ציון

(יג) פוררת. ענינו הרצוץ לחתיכות רבות כמו פור התפוררה ארץ (ישעיה כ״ד): תנינים. הם מצרים כמ״ש בשם התנים הגדול הרובץ וגו׳ (יחזקאל כ״ט): (יד) רצצת. ענין שבירה לחתיכות: לויתן. זהו פרעה כי התנין הגדול הוא לויתן כמ״ש את התנינים הגדולים (בראשית א׳) והוא הלויתן ובת זוגו: לציים. מלשון ציה ושממה: (טו) הובשת. מל׳ יבש: איתן. ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כ״ד): (טז) הכינות. מל׳ כן ונכון: (יז) הצבת. העמדת: קיץ. זכר

תפלות דוד

באור הענין

אף לזה גם, כי האויב חלוש מצד טבעו ואם רק לא תשים ידך בחיקך, אם תוציא אותה מתוך חיקך יכלה עפ״י דרך הטבע, רק אתה מסתיר ידך ומונעה מכלותו: (יב) **ואלהים מלכי מקדם**, והלא מקדם היית מלכי אשר לא לבד שלא השבת ידך אל חיקך כי גם חשפת זרועך הנטויה בדרך נס, עד שהיית **פועל ישועות בקרב הארץ**, ר״ל כי הישועות שיעשה ה׳ עפ״י הטבע והמערכה הוא פועל אותם בשמים, שמצד שהוא אלהי השמים ומנהיג מערכת השמים יסדרם באופן שיושעו ישראל כפי הסדר הטבעי, אבל אם יעשה נס שלא בדרך הסדר הטבעי הקבוע בשמים, אז הוא פועל הישועות בקרב הארץ למטה, הגם שהסבות הקודמות היולדות משמים אין מסכימים לזה: (יג) **אתה פוררת בעזך ים**, הלא נס של קריעת י״ם שנתפורר הים ונעשה יבשה לפני ישראל היה גם בקרב הארץ שלא ע״י טבע השמים והמערכה, **שברת ראשי תנינים על המים**, ובעת ההיא שנעשה יבשה לפני ישראל נגד אחד, הטביע את התנינים המצרים מצד השני, והיה נס כפול, והנה המצרים נקראים בשם תנינים כמ״ש התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו, שהיו מאמינים שיש להם כח ע״י המים ונהר נילוס שהיו עובדים אותו ואת התנינים שבו, כמ״ש לי יאורי ואני עשיתני כמ״פ שם, ובכ״ז שברת אותם על המים: (יד) **אתה רצצת ראשי לויתן**, שהם שרי המצרים וגדוליהם, **תתננו מאכל לעם לציים**, העם שהלכו בציה ומדבר שהם בזו בזת המצרים ושלל הטיתן: (טו) **אתה**, וגם ראינו שאתה פועל פעולות הפכיות, בצד אחד **בקעת** את הסלע ונעשה ממנו מעין ונחל, ובצד אחר הובשת נהרות איתן, שתעשה מן העפר מים ומן המים עפר, וכמ״ש מה לך הים כי תנוס ההופכי הצור אגם מים: (טז) **לך יום**, ובאר הטעם שביכלתך לשנות ולהפך סדרי המציאות אחר שסדר הטבעי כולו הקבע מאתך ומתיחס אליך ולכן תוכל לשנותו כרצונך, ובאר שסדר הילוך המאורות הוא קבוע מאתך, בין המהלך היומי שסובבים את הגלגל בכל יום ממזרח למערב שממנו בא היום והלילה, **לך יום אף לך לילה**, הגם שהלילה הוא העדר האור הוא מתיחס אליך, כי **אתה הכינות מאור ושמש**, שגם אל הלילה הכינות מאור הלבנה שמקבל אורו מן השמש: (יז) **אתה**, וגם התנועה השנתית שהלך השמש מצפון לדרום ומדרום לצפון על

באור המלות

מורה על הסולחה, שתוציאה מקרב חיקך וכלה את האויב: (יד) לעם לציים. לעם שוכני ציה, והלמ״ד כפול, כמו לעבדך ליעקב, לאדוני לעשו: (טו) בקעת מעין. בקעת הצור שיצאו

יְצַרְתָּם׃ יח זְכָר־זֹאת אוֹיֵב חֵרֵף ׀ יְהוָה וְעַם־נָבָל נִאֲצוּ שְׁמֶךָ׃ יט אַל־תִּתֵּן לְחַיַּת נֶפֶשׁ תּוֹרֶךָ חַיַּת עֲנִיֶּיךָ אַל־תִּשְׁכַּח לָנֶצַח׃ כ הַבֵּט לַבְּרִית כִּי־מָלְאוּ מַחֲשַׁכֵּי־אֶרֶץ נְאוֹת חָמָס׃ כא אַל־יָשֹׁב דַּךְ נִכְלָם עָנִי וְאֶבְיוֹן יְהַלְלוּ שְׁמֶךָ׃ כב קוּמָה אֱלֹהִים רִיבָה רִיבֶךָ זְכֹר חֶרְפָּתְךָ מִנִּי־נָבָל כָּל־הַיּוֹם׃ כג אַל־תִּשְׁכַּח קוֹל צֹרְרֶיךָ שְׁאוֹן קָמֶיךָ עֹלֶה תָמִיד׃

למנצח

רש"י

(ירמיה ה') שבועות חקות קציר ישמר לנו. לא שנית לנו סדר השנים: (יח) זכר זאת אויב וגו'. ולאחר שכל תשועתנו בך זכר זאת אשר האויב חרף אותך בהשמידו אותנו: (יט) אל תתן לחית. לגדודי העכו"ם כמו (ש"ב כ"ג) ויאספו פלשתים לחיה: נפש תורך. תור שלך, וי"א ל' תורים ובני יונה. התור הזה משמת הזכר בן זוגה אינה מזדווגת לאחר אף ישראל לא החליפוך באל אחר אע"פ שרחקת מהם והיו כאלמנה: חית עניך. נפש עניך: הבט לברית. אשר כרת את אבותינו: נאות חמס. נוה חמס ל' מדור: (כא) אל ישוב דך נכלם. אל ישוב דך מלפניך בתפלתו נכלם: (כב) חרפתך. גדופך כמו זכר זאת אויב חרף:

מצודת ציון

ימות החמה: וחרף. ימות הגשמים: (יח) נאצו. ענין בזיון: (יט) לחית. ענין עדה וקבוץ וכן ותית פלשתים (ש"ב כ"ג): תורך. מל' תור והיא כנסת ישראל והמשילה לתור כמו שהמשילה ליונה כמ"ש יונתי בחגוי הסלע (ש"ה ב'): (כ) מחשכי. מלשון חשך: נאות. מדור: (כב) מני. כמו מן: (כג) שאון. ענין המיה:

מצודת דוד

(יח) זכר. ר"ל אם אמנם הכל בידך ותשגיח על הכל זכור גם זאת מה שהאויב מחרף את ה' ונקום ממנו: ועם נבל. כפל הדבר במ"ש: (יט) לחית. לעדת האומות אל תתן נפש ישראל: חית עניך. עדת ישראל שהמה עניים ומוכנעים: (כ) הבט. ראה הברית אשר כרת לאבותינו לגמול לבניהם: מחשכי ארץ. המקומות שהיינו יושבים בהם בחשכה וגלות מדורי חמס ר"ל האויב יושב בינינו וחומס: (כא) דך. המדוכא בגולה אל ישוב נכלם בעת תפלתו רק קבלם ברצון ואז העני והאביון יהללו את שמך בעבור זה: (כב) ריבה. כי נמשך קמו לנגדך: כל היום. מה שמחרף בכל עת: (כג) עולה תמיד. אשר היא עולה תמיד לחרף כלפי מעלה:

באור המלות

שהיה מעין, וכן ועתני קמח: (יט), נפש.חית. נאו בהגבלה בניהם על הנפש, וחיה היא הנפש הנאחית שנקראת חיה על שהיה לעולם, ונפש היא נפש החיונית, ועל שניהם ניחד אמר ויהי האדם לנפש חיה תורך התור היא היונה הנוסעת,

תפלות דוד

באור הענין

קו המזלות, הוא מאתך, כי אתה הצבת כל גבולות ארץ, שעי"כ יצוייר הישוב צאזן צפון ובדרום, כי קיץ וחורף אתה יצרתם, שעי"ז יהיה הקיץ והחורף לפי מה שתלוי השמש מן קו המשוה לצפון ולדרום, כנודע וכנ"ל סי' י"ט, עד שגם בסדור הטבעי נמצא פעולות הפלאים, וכל להכלית ישוב הארץ וכולם בחכמה עשית: (יח) זכר זאת אויב חרף ה', הגם שסדר היום והלילה וחקות הטבע הם מאתך, הלא זאת היא הסבה שהאויב מחרף את ה', כי ע"י שרואה שהטבע הולך על סדר קיים קבוע יאמר כי עולם כמנהגו נוהג ולית דין ולית דיין, ועם נבל נאצו שמך המפורש שאהה בורא כל, ואומר שהכל הוא בטבע, וא"כ ראוי שתראה נפלאותיך ונסיך כבימי קדם: (יט) אל, (טענה ב') הלא ראוי ג"כ שתושיע בשבילנו, שישראל שדומים כתור ונוזל בל ימנעו החיות הטורפות, וגם חית עניך היינו נפש חיה שלה, שהיא נשמה אלהית, אל תשכח לנצח, ר"ל כי מבואר מסוד האצילות שהצורות נכנעות זו תחת זו, עד שלכן יכנעו החיות החלשות נגד הטורפות מצד טבע צורותיהם, יאמר הגם שישראל דומה כתור, שהוא עוף בייתי חלוש ונוסעת בטבע, כנגד הזאבים והנשרים ומטולטלים ותלשים, ראוי בל תתנה לחיות הטורפות מצד היותה, נשמת חיים שבה, שהיא הצורה היותר עליונה מכל הצורות שבעולם השפל, כי היא בת אלהים חיים: (כ) הבט לברית (טענה ג') כי בסוף התוכחות שבתו"כ אמר וזכרתי את בריתי יעקוב וכו' והארץ אזכר, והארץ תעזב וזכרתי להם ברית ראשונים, באר שאחרי שתשיגם המון צרות וגם הארץ תעזב אז יזכור ברית האבות וברית שכרת עמהם על הארץ, ועז"א אחר שכבר מלאו מחשכי ארץ נאות חמס, שבארץ ישראל והשכה והמחשכים שלה מלאו נות חמס, ראוי שתבט לברית שכרת ע"ז עם האבות: (כא) אל (טענה ד') שראוי שתושיע את המקוה לך לבל ישוב דך נכלם, וכדי שעני ואביון יהללו שמך שאתה מושיע חוסי בך ושומע אל אביונים: (כב) קומה, (טענה ה') הלא ראוי שתקום לריב ריבך מה שנוגע לכבודך המחולל, כי ראוי שתזכר חרפתך מני נבל כל היום, שהוא, א] שפלות המגדף שהוא נבל, ב] התמדת החירוף כל היום, ג] שהם עצמם ילעגו עליך בזה, ויאמרו. (כג) אל

עה א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת מִזְמוֹר לְאָסָף שִׁיר׃ ב הוֹדִינוּ לְּךָ אֱלֹהִים הוֹדִינוּ וְקָרוֹב שְׁמֶךָ סִפְּרוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ ג כִּי אֶקַּח מוֹעֵד אֲנִי מֵישָׁרִים אֶשְׁפֹּט׃ ד נְמֹגִים אֶרֶץ וְכָל־יֹשְׁבֶיהָ אָנֹכִי תִכַּנְתִּי עַמּוּדֶיהָ

רש"י

עה (א) אל תשחת. את ישראל: (ב) הודינו לך אלהים. על הטובה הודינו אף על הרעה וקרוב בפינו שמך תמיד: ספרו. דורותינו נפלאותיך תמיד: (ג) כי אקח מועד. כשיש לנו יום טוב אין אנו עסוקים בנבול פה ובקלות ראש: אני מישרים אשפוט. אנו נותנים אל לבנו להלך ולשבתך מפין במתורע ליום: (ד) נמוגים ארץ וכל יושביה וגו'. ביום מתן תורה כשהיו נמוגים ארץ וכל יושביה מתנאי שהתנה עם מעשה בראשית אם לא יקבלו ישראל את התורה תחזרו לתהו ובהו: אנכי. עמך ישראל:

מצודת דוד

עה (א) אל תשחת. ר"ל בזה המזמור יתפלל לה' לבל ישחית את ישראל בהיותם בגולה: (ב) הודינו. בכל עת אנו מודים לה': וקרוב שמך. וכן בכל עת קרוב לנו שמך להציל ולהושיע: ספרו. ר"ל כאשר אבותינו ספרו נפלאותיך: (ג) כי אקח מועד. ר"ל לא אשפוט מישרים כאקראי לבד כ"א אקח זמן קבוע על הדבר: (ד) נמוגים. כשלא רצו אומות לקבל התורה והיו נמוגים מוסדי הארץ וכל יושביה כי היו קרובים לחזור לתוהו ובוהו: אנכי. הנה אנכי

מצודת ציון

עה (ג) מועד. זמן: (ד) נמוגים. ענ' המסה והמסס:

באור הענין

תשכח קול צורריך, כן שאון קמיך עולה תמיד, שהעם עצמם יאמרו בשאון וקול בניאוץ ונח שלא תשכח קול צורריך, ויצייר במליצה שע"י שאונם עולה תמיד הם עצמם מזכירים אותך תמיד בל תשכח קול צורריך רגע:

תפלות דוד

עה (א) למנצח אל תשחת, השיר הזה יסדו אסף בשם היושר והמישרים; בו תספר המליצה את זרוע קדשה ותדבר שגבות, בו יתיצב היושר והמישור והמישרים כעצם נפש חי, וישיר שיר נשגב לספר כח המישרים, עד שהמישרים הוא המחבר ומדבר זה השיר, הוא עשהו ויכוננהו, להגיד בו גודל כח המישרים ותעצומו וגבורתו. וכפי הנראה חברו את השיר הזה בימי יהושפט, שאז היה בצרה מן האויבים שבאו עליהם, וע"י זכות המשפט והמישרים שהעמיד יהושפט שופטים בכל עיר ועיר, נגולו, וזה רמז במלת אל תשחת, אז ראו מה גדול כח המישרים והיושר, וידבר לדבריו בשיר משכיל ושכל טוב ודעת: (ב) הודינו, הפסוק הראשון הוא כענין הנעה, יאמר אנחנו מודים לך אלהים על התשועה שעשית לנו, וקרוב שמך ספרו נפלאותיך, ר"ל גם שאם נראה ההנהגה בדרך הטבע נדמה לנו ששמך רחוק מזה העולם, כי ידומה שהעולם כמנהגו נוהג אבל אם נראה נפלאותיך, עת שתפליא פלאות ותשדד את הטבע, אז נראה ששמך קרוב ומשגיח על העולם השפל, ובעור הכתוב נפלאותיך ספרו כי קרוב שמך, הנפלאות שלך הם יספרו ויודיעו לנו כי שמך הוא קרוב אל בריותיך ושאתה קרוב לכל קוראיך: (ג—ד) כי אקח מועד, ימלין שהמישרים והיושר הוא היסוד שעליו העולם עומד, ויצייר כאלו הארץ עומדת על עמודים, ועמודי הארץ מכוננים על בסיס אחד שהוא המישרים והיושר, כמו שהמליצו חז"ל על עמוד אחד העולם עומד וצדיק שמו, ועפ"ז אם נצייר כי יתמוטט וימעד ממקומו המכון והבסיס שעליו התכונן הארץ, והוא אם המישרים והיושר ימעד ויתמוטט ממקומו, ממילא תתמוגג הארץ ממקומה ויבלו כל יושביה, עפ"ז שם המשורר בפי המישרים, לאמר „אני מישרים כי אקח מועד" היושר אומר, אם אנכי מישרים ויושר, אקבל המעדה והתמוטטות, אם אני מישרים אמעד ממקומי, אז אשפט ואחליט בדעתי, כי נמוגים ארץ וכל יושבוה, שבודאי נמוגו והתמוטטו הארץ ויושביה, כי אנכי (מישרים) תכנתי עמודיה, אחר שאני מישרים אני הוא הכן והבסיס שעלי מכוננים עמודי הארץ; א"כ אם אני מישרים אמעד ממקומי בהכרח שתפול ותמוג הארץ שהיא מכוננת ונסמכת עלי, סלה, נשלם הדבור הראשון, של מישרים: (ה—ו) אמרתי, גם זה דברי היושר ומישרים, הנה היושר הוא נטוע בטבע כל אדם ובנפשו, שנפש כל אדם נבראת באופן שנטוע בלבה אהבת היושר והצדק והרשע הנוטה מן המישרים הוא דבר שהוא

באור המלות

וע"כ ממשיל בו את ישראל (המשולים ליונה) בעת נשיפתם מגולה אל גולה.

(ב) ספרו. לדעת רבת' היל"ל ספרנו: (ג) מועד. מלשון ולא מעדו קרסולי, התמוטטות, וכן פרשתי מ"ש (לעיל נ"ג) נוגי ממועד, ואמר אקח מועד, כי היושר לא ימעד מעצמו רק ע"י המעדה של האנשים אשר את הישרה יעקשו: אני מישרים, מישרים הוא שם המופשט של היושר, היושר אומר על עצמו, אני מישרים כי אמעד. אשפט, בא גם על שפיטת הרעיון והמחשבה, כמו הנה נא ערכתי משפט (איוב י"ג): (ד) תכנתי. כמו ויעמידו בית האלהים על מתכונתו, שעמדתי עמודיה על מכונם, אולם לדעתי שרשו כון, כמו וכנו נחשת, וכנה אשר נטעה ימינך, והתי"ו בא להוראת הבנין, כמו תרגלתי (הושע י"א ג') כמש"ש שום עוד

עַמּוּדֶיהָ סֶּלָה׃ ה אָמַרְתִּי לַהוֹלְלִים אַל־תָּהֹלּוּ וְלָרְשָׁעִים אַל־תָּרִימוּ קָרֶן׃ ו אַל־תָּרִימוּ לַמָּרוֹם קַרְנְכֶם תְּדַבְּרוּ בְצַוָּאר עָתָק׃ ז כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים׃ ח כִּי־אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים׃ ט כִּי כוֹס בְּיַד־יְהוָה וְיַיִן חָמַר ׀ מָלֵא מֶסֶךְ וַיַּגֵּר

ת״א כי אלהים. ס׳ הזוהר פ׳ ויקרא.

רש״י

תכנתי עמודיה. כשאמרתי נעשה ונשמע: (ה) להוללים. לרשעים המערבבים את ישראל: (ז) כי לא ממוצא. השמש וממערבו ולא מן המדברות שאתם מפרכים בעיירא להרבות ממון לא בכל אלה להרים קרן: (ח) כי אלהים שופט. על כל הרעה שעשית: זה ישפיל וזה ירים. הגבוהים ישפיל והנמוכים ירים: (ט) כי כוס. התרעלה בידו: ויין חמר. חזק וי״מ בלעז: מלא מסך. הכוס מלא מזג למזוג ולהשקות את כל הרשעים:

מצודת ציון

תכנתי. מלשון כן ובסיס: (ה) להוללים. אל תהולו. ענין סכלות ורשע כמו קנאתי בהוללים (לעיל ע״ג): קרן. ענין ממשלה והתחזקות ע״ש שהקרן הוא לחוזק לבעלי הקרן: (ו) עתק. ענין חוזק כמו ידברו עתק (לק׳ צ״ד): (ז) הרים. מל׳ הרמה: (ט) חמר. משובח בטעם כמו תשתה חמר (דברים ל״ב): מסך. ענין מזיגה כמו מסכה יינה (משלי ט׳): ויגר. ענין הולכה ושפיכה כמו מוגרים במורד

מצודת דוד

תכנתי עמודי הארץ להשאר על עמדה עד עולם כי אני קבלתי התורה: (ה) אמרתי. לזה אמרתי לרשעי אומ״ה אל תרשיעו את ישראל להעבירם על דת כי פן יוחזר העולם לתוהו: אל תרימו קרן. למשול ממשל רב על ישראל: (ו) אל תרימו. אל תתגאו עם הממשלה ואל תדברו כלפי מעלה בחוזק הצואר ר״ל בגאוה רבה: (ז) כי לא וגו׳ הרים. ר״ל ההרמה לא באה לכם מרוח מוצא השמש ולא ממערב ולא ממדבר כי אינה באה מאליה: (ח) שופט. הכל בא למשפט לפי הדין ישפיל את זה וירים את זה: (ט) כי כוס. אל תחשובו שעד עולם תהיו בהרמה לא כן הוא כי מוכן הוא ביד ה׳ כוס עם יין משובח ממולא במזיגה לפי הראוי (המשיל הפורענות לשתיית היין המבלבל דעת האדם): ויגר מזה. מהכוס הזה יזיל וישפוך

באור המלות

בנין הפעל וסימנו תי״ו ברגש, אנכי הכן והבסיס של העמודים סלה: (ה) אל תהולו. אל תתעסקו בדברי הוללות: (ו) אל. נמשך לשתים, אל תרימו, אל תדברו: (ט) חמר. היין הטוב המעולה רתיחות מסר

תפלות דוד

באור הענין

נגד טבע נפשו, ונפשו תיסרהו ותאלצהו בכח קיוצר הנטוע בה להשיבו אל הטוב, וע״כ הרשעים מלאים חרפה, עפ״ז יאמר מיסרים במליצתו, **אני מישרים אמרתי להוללים אל תהולו**, אני מיסרים מיסר את ההוללים ומוכיח אותם בל יהולו, ואני האומר **לרשעים אל תרימו קרן ואל תרימו למרום קרנכם ואל תדברו בצואר עתק**, אם תראה שהרשעים נותנים אל לבם ומתחרטים על מעשיהם, ינפשם תיסרם בל יהולו, ובל ירימו קרנם נגד המרום ובל ימרו בה׳, מי הוא המיסר אותם והאומר להם כן? אני מיסרים, אני הוא האומר כן לרשעים, ר״ל טבע היושר הנטוע בנפשם הוא האומר להם ומיסרם לבל יהולו ובל ירימו קרנם, כי היושר שבטבע האדם ייסרהו וישים בלבו שישוב אל היושר והטוב ולא ירים קרן נגד ה׳: (ז—ח) **כי לא**, גם זה דברי היושר והמישרים, אני אמרתי להרשעים בל ירימו קרן, כי ההגבהה וההתרוממות אינה ביד האדם, רק הוא מה׳ שהוא ישפיל והוא ירים את מי שירצה, והאדם לא יוכל להרים קרנו בכחו כי המגביה א״ע הקב״ה משפילו, כן ידבר המישרים אל לב הרשע, ר״ל שהיושר הנטוע בלבו ייסרהו כן ויתן בלבו שלא ירים קרן נגד ה׳, ואמר **כי לא ממוצא וממערב (הרים) ולא ממדבר הרים**, ר״ל כי הסבת מה שנמצא בכדור הארץ מקומות מלאים הרים גבנונים רמים ונשאים, ומקומות מלאים עמקים ובקעות, נחלקו חכמי הטבע, שהקדמונים היו אומרים שרוב ההרים הם אצל ציר הצפוני והדרומי ששם הוא מדבר ואין בו ישוב מצד הקור ושם ישתרעו רוב ההרים, עד שאמרו כי ממדבר הרים, ר״ל שהמדבר וחסרון הישוב אשר שם הוא סבת ההרים, והאחרונים (אשר דעתם שהארץ תסובב בכל יום ממערב למזרח סביב קוטרה כדעת קופערניקוס) יאמרו שרוב ההרים נמצאו במוצא ובמערב, ר״ל על קו המשוה, ששם מזרח השמש והערב, (כי יראו שאם יסובב כדור סביב קוטרו יפלו כל חלקיו אל אמצעו, באשר מהירות הסיבוב תגדל יותר באמצע הכדור ממה שהוא בשני ציריו, וע״כ יאמרו שע״י סיבוב הארץ התנענע ראש עפרות תבל אל האמצע סביב קו המשוה) כי ידוע שהארץ הוגבהה סביב המשוה כמה פרסה, ולפי דעתם יאמרו כי ממוצא וממערב הרים, אולם האמת כשנשקיף על מפת הארץ נראה שאין להחליט בזה שום סבה, כי ההרים ישתרעו בלי סדרים, ואינם מיוחדים לא לנגד המשוה לבד, ולא לנגד הצירים לבד, עד שאין בידינו שום סבה למה במקום זה יש הר ובמקום זה יש עמק ושפלה, רק שכן גזר ה׳, ועז״א שהאמת הוא כי לא ממוצא וממערב סבת ההרים כדעת האחרונים, ולא ממדבר סבת ההרים כדעת הקדמונים, רק כי **אלהים שופט**, והוא גזר על כל מקום ומקום ואמר, מקום זה **ישפיל**, ומקום זה **ירים**, ומזה ילמדו תוכחה מוסר שההשפלה וההתרוממות אינו דבר תלוי ביד הטבע רק בגזרת ה׳, הוא ירים והוא ישפיל

מזה אך־שמריה ימצו ישתו כל רשעי־ארץ: י ואני אגיד לעלם אזמרה לאלהי יעקב: יא וכל־קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק:

עו א למנצח בנגינת מזמור לאסף שיר: ב נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו: ג ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון: ד שמה

ת"א וכל וגו'. מגילה יז: דגש אחר שורק

רש"י

וינר מזה. מזה הכוס יפיץ ויקלח את משתיהם, לשון כמים מוגרים (מיכה א'): (י) ואני אגיד לעולם. מאז והלאה את נקמתו וגבורתו: (יא) וכל קרני רשעים. של אויב אגדע. כענין שנאמר (יחזקאל כ"ה) ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל, ישראל יגדעו קרן אויב ואז תרוממנה קרנות צדיקו של עולם ישראל שהם שבחו של הקב"ה:

עו (ד) שמה שבר רשפי קשת. של סנחריב ואוכלוסיו. רשפי קשת אין רשפי קשת לשון רשפי אש שאין רשפי אש נופלים בקשת וזה רפי ורשפי אש דגש, ורשפי קשת ל' לחומי רשף (דברים

שבר

מצודת דוד

כל רשעי הארץ: אך שמריה. סרס המקרא לומר אך כל רשעי ארץ ימצו וישתו כל הכוס עם השמרים אבל לא הצדיקים: (י) ואני. אבל אני אגיד לעולם צדקתו אשר יעשה עמנו: (יא) וכל קרני. אז יותן הכח בידי ואכרית כל ממשלות הרשעים ולא יתרומם עוד כי מעתה תרוממנה קרנות צדיק וממשלתו:

עו (ב) נודע. אז בעת מפלת סנחריב יהיה אלהים נודע ומפורסם ביהודה: בישראל. כפל הדבר במ"ש: (ג) ויהי בשלם. אז ידעו הכל אשר סוכתו ומדורו של המקום הוא בציון ובירושלים: (ד) שמה. בסביבות ירושלים שבר

מצודת ציון

(מיכה א'): שמריה. הוא הנופל בקרקעית הכוס אשר בו המשקה: ימצו. מל' מצילה: (יא) אגדע. ענין כריתה ותחוך כמו שקמים גדעו (ישעיה ט'):

עו (ג) בשלם. היא ירושלים כמ"ש מלכי צדק מלך שלם (בראשית י"ד): ומעונתו. מלשון מעון ומדור:

באור הענין

את אשר ירצה: (ט) כי כוס, גם זה דברי היושרי ומישרים, מצייר שה' הוא משפיע בתמידות אך טוב וברכה וחסד בלי הפסק רגע, ומה שלפעמים יקבל אדם את הרע, לא מה' יצא זאת רק מפני שהוא לא רצה לקבל את השפע הטוב היורד מאת ה' והוא מקבל את השמרים והרע, עפ"ז ידמה במליצה שה' יש בידו כוס ההשפעה, וכו נמצא יין חמר, היין היושר מובחר, והכוס הזה מלא מסך ויגר מזה, הגם שה' יגר וישפך וישקה בתמידות מן הכוס ומתמיד להשפיע בלי הפסק, בכל זאת נשאר המסך של הכוס מלא ואל יחסר המזג, והמקור מלא טוב וברכה, ומה שתראה שבני אדם מקבלים שמרים ופסולת לא יין חמר, דהיינו שמקבלים רעות, הוא מפני שאך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ, מפני שהרשעים אינם רוצים לשתות את היין הטוב רק את השמרים, ר"ל שאין מכינים מעשיהם לקבל ברכת ה' הטובה ויין המשומר והטוב, ושותים דברים המזיקים כשמרים: (י) ואני (מישרים) אגיד לעולם, המליצה תמליץ תמיד שאומרים שירים וזמירות על הכוס, כמ"ש כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, וכמ"ש חז"ל אין אומרים שירה אלא על היין, עפ"ז יצייר שה' אוחז בידו כוס של ברכה, ומי הוא המשורר והמברך את ה' על הכוס, אומר היושר והמישרים כי כוס ביד ה', ואני מישרים אגיד לעולם, ואני הוא המשורר על הכוס הזה, ומגיד לעולם גבורות ה', ואזמרה לאלהי יעקב, והמליצה שהיושר והמישרים יודיעו לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו: (יא) וכל קרני, גם זה מדברי יושר ומישרים, ואני מישרים אגדע קרנות רשעים ועל ידי תרוממנה קרנות צדיק, שעל ידי היושר הנטוע בטבע האנשים יכירו כבוד ה' וגדולתו, וילמדו לעשות צדק ומישרים, ויגדעו קרן רשעים האוחזים קרן אל היושר והצדק לזרותם, ויכניעו את הרשעים וירוממו את הצדיקים. כ"ז מיוחס אל המישרים השתולים בטבע הנפשות, בכח זה צדק למדו יושבי תבל להרחיק עול ולפעול צדק ויושר, ולהגדיל כבוד הצדיקים ומעלתם

עו (א) למנצח, יסדו אסף בימי חזקיה על נס של מפלת סנחריב: (ב) נודע ביהודה אלהים, כי שבט יהודה עבדו את ה' ונודע ביניהם עפ"י מעשיו, וגם בישראל שהם עשרת השבטים, שביניהם לא נודע אלהים כ"כ, בכ"ז גדול שמו ביניהם: (ג) ויהי בשלם סוכו,

תפלות דוד

באור המלות

כמו משכה יינה. ויגר, יציקה והתכה: (י) ואני. מוסב על שם מישרים, כמ"ש אני מישרים, שמישרים והיושר עומד בעולם מופשט, ומזה"ר כל דברי השיר הזה מן פסוק ג' עד סופו, והמש' גלאו וגא מגלאו שזה מי המדבר פה וגעו כולם אל הדרוש ושם המדבר מפורש יוצא בפסוק ג' אני מישרים, אני המדבר:

(ב) אלהים, שמו. התבאר בכ"מ, ששמו מורה על הפרסום והוא מדרגה קטנה מן נודע אלהים, שהוא ידיעת עצמו שזה ביהודה שהשכינה שם, ובישראל רק שמו גדול:

(ג) סוכו, מעונתו. הסוכה ארעי והמעון קבוע, ושם מעון

שִׁבַּר רִשְׁפֵי־קָשֶׁת מָגֵן וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה סֶלָה׃ ה נָאוֹר אַתָּה אַדִּיר מֵהַרְרֵי־טָרֶף׃ ו אֶשְׁתּוֹלְלוּ אַבִּירֵי לֵב נָמוּ שְׁנָתָם וְלֹא־מָצְאוּ כָל־אַנְשֵׁי־חַיִל יְדֵיהֶם׃ ז מִגַּעֲרָתְךָ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב נִרְדָּם וְרֶכֶב וָסוּס׃ ח אַתָּה נוֹרָא אַתָּה וּמִי־יַעֲמֹד לְפָנֶיךָ מֵאָז אַפֶּךָ׃ ט מִשָּׁמַיִם

ת"א משמים וגו'. שבת פח עבו"ס ג: השמעת

רש"י

ל"ב) דמתרגמינן עוף ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה') וכן ומקניהם לרשפים (לקמן ע"ח) לעופות, וכן ובני רשף בני עפיפה הם שדים יגביהו לעוף, אף זה לשון חצים המעופפים כענין שנאמר מחץ יעוף יומם. שמה שבר רשפי קשת חצים שהקשת מעופף, וכל המזמור הזה מדבר במפלת סנחריב שלא מצינו אויב נופל בירושלים אלא הוא: (ה) נאור אתה אדיר. ל' נאר מקדשו (איכה ב') נארת ברית עבדך (לקמן פ"ט) מנאר את אויביך וקמיך וממאטאן מן העולם. נאור על שם מעשיו נקרא כמו חנון ורחום וקנא על שם שהוא חונן שהוא מרחם שהוא מקנא: אדיר מהררי טרף. חזק מענקים טורפים הגבוהים כהרים ולנגדך אין גבורתם נודעת: (ו) אשתוללו. כמו (ד"ה ב' כ') ואחרי כן אתחבר אחזיהו עם יהושפט כמו התחבר, ונגזר אשתוללו מגזרת (איוב י"ב) מוליך יועצים שולל, והוא ל' משגה ושלו כשוטים שוגים, והאל"ף נופלת בלשון המתפעל באמצע התיבה בכל תיבה שתחלתה שי"ן: נמו שנתם. נרדמו בשינה לשון תנומה, ולא מצאו ידיהם וכחם כשבאת ליפרע מהם: (ז) נרדם ורכב וסוס. וי"ו של ורכב יתירה היא כמו (בראשית ל"ו) אלה בני צבעון ואיה וענה וי"ו של ואיה יתירה היא: (ח) מאז אפך. משעה שאתה כועס: (ט) משמים השמעת

מצודת ציון

(ד) רשפי. גחלים כמו רשפיה רשפי אש (ש"ה ח') והוא מושאל לענין ברזל החצים וכמו שיאמר ולהב חרב וברק חנית (נחום ג'): (ה) נאור. מל' האורה: אדיר. חזק: (ו) אשתוללו. ענין הסכלות כמו מוליך יועצים שולל (איוב י"ב): נמו. מלשון תנומה: (ז) ורכב. הוי"ו יתירה: (ט) ושקטה. ענין מנוחה:

מצודת דוד

וביטל להב ברזולי חצי הקשת: מגן וחרב. גם שבר מגן והרב ואת המלחמה עד עולם מבלי תקומה: (ה) נאור אתה. אתה הוא המאיר והמבהיל ויותר חזק מההרים אשר בהם היות הטורפים והוא משל על חיל סנחרב: (ו) אשתוללו. חיל סנחרב שהיו אבירי לב למלחמה נעשו שוטים לבלי דעת לערוך מלחמה ונרדמו בשינה וכל אנשי החיל לא מצאו ידיהם לערוך מלחמה וזהו ענין מליצה לומר שכולם נפלו פגרים מתים: (ז) מגערתך. בגערתך בחיל סנחרב נרדם ונשתקע בשינה הרכב והסוס: (ח) ומי יעמוד. מי יוכל להתקיים: מאז אפך. משעה שהרה אפך מאז"ל מהרון אף מכ"ו שלפעמים תא כוח: (ט) משמים. כאשר השמעת מן השמים דין משפט סנחרב אז.

באור המלות

בא לרוב על דברים הגיונים, או מעון חיתו טרף הגורחים: (ה) נאור. מענין אור, והוא שם בקריאה: (ו—ז) אשתוללו. בא' במקום ה' השתוללו, וכן וכל מלאכי אגאלתי (ישעיה ס"ג) ופי' מענין שכחה, וכן וסר מרע משתולל (שם נ"ט) לפירושי. נמו שנתם, נרדם, תנומה קלה משינה, והתרדמה היא השינה העמוקה, שנמו קלה ובאו לשינה ומן השינה נרדם בתרדמה עמוקה ע"י גערת אלהי יעקב, הפך מגערת אנשים שמעיר מן השינה, נרדם הוא ורכב שלו:

התגר

תפלות דוד

באור הענין

בירושלים ששם ישבו ההמון, שם היה סוכתו של ה', שהסוכה היא דירת עראי, ומעונתו בציון, בציון שם ישבו המלך והסנהדרין והכהני ה' ושם היה מעונתו בקביעות כי שם היה מקדש ה': (ד) שמה שבר רשפי קשת, סנחריב שהלך בקשת וחרב ומלחמה לכבוש את כל העולם כשהגיע לציון שבר ה' כלי מלחמתו ונהה שקטה כל הארץ, סלה סיום הענין: (ה) נאור, מפלת סנחריב היתה בלילה עפ"י ימלין את ה' שיוצא מהר ציון להכות במחנה אשור כאריה וככפיר היוצא בלילה מהררי טרף לטרוף נפש לאין, (וכן המשילו ישעיה כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו), וקראו בשם נאור, כאומר שלא יתכן לך בלילה בלכתך אל מחנה האויב, ואתה אדיר מהררי טרף, לטרוף את הבאים לצור על הר ציון: (ו) אשתוללו, ואיך אבירי לב אלה חיל סנחרב, השתוללו ונשכח מהם דבר זה, שהטורף האדיר מכל יבא עליהם בלילה מהר ציון להשחיתם, ואיך נמו שנתם ושכבו לישן בלילה הזאת, עד שאח"כ לא מצאו כל אנשי חיל ידיהם, יצייר שנאבדו ידיהם מהם, ובעת בא הטורף עליהם לא היו להם ידים ללחום כנגדו, איך היה זה? משיב. (ז) מגערתך אלהי יעקב נרדם, לא ישנים היו רק ע"י גערת האריה האדיר הזה נפל עליהם תרדמה מרוב הפחד, עד שנרדם הוא ורכב וסוס שלו, שגם שדרך הסוס להיות נעור בלילה: (ח) אתה ה', נורא אתה, ומי יעמד לפניך מאז שלחת אפך, ר"ל שאשור שהיה שבט אפו של ה', כמ"ש הוי אשור שבט אפי, מאז ששלח ה' את אפו על הארץ, לא היה ממלכה שתעמוד לפניו, והיית נורא מאד, אבל בעת האשר. (ט) משמים השמעת דין, בעת שבא על כל ציון שאז שלחת מלאך משמים לדין אותו ולשפוט משפט עמך נגד האשר הגורר, (כמ"ש וסיס

הִשְׁמַעְתָּ דִּין אֶרֶץ יָרְאָה וְשָׁקָטָה׃ י בְּקוּם־לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהִים לְהוֹשִׁיעַ כָּל־עַנְוֵי־אֶרֶץ סֶלָה׃ יא כִּי־חֲמַת אָדָם תּוֹדֶךָּ שְׁאֵרִית חֵמֹת תַּחְגֹּר׃ יב נִדְרוּ וְשַׁלְּמוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־סְבִיבָיו יוֹבִילוּ שַׁי לַמּוֹרָא׃ יג יִבְצֹר רוּחַ נְגִידִים נוֹרָא לְמַלְכֵי־אָרֶץ׃

למנצח

רש"י

דין. כשנתנבא ישעיהו על פורענות של סנחריב ונתקיים בו ארץ ישראל יראה ממנו ומאוכלוסיו ואז שקטה: (י) בקום למשפט אלהים. לעשות משפט מאויביו להושיע חזקיהו וסיעתו: (יא) כי חמת אדם תודך. כעסן של רשעים גורם שהבריות מודים להקב"ה כשהם מרגיזין כעסם והקב"ה נפרע מהם הכל מקלסין לפניו ואף הם עצמן מקלסין לפניו כשרואין שאין כעסם כלום, כמו שמצינו בנבוכדנצר כשהשליך את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש מה נאמר שם בריך אלההון די שדרך מישך וגו' ועי"כ שארית חמות תחגור תעכב ותחדיל שאר הרשעים מעוכבים ונמנעים מלהראות גאותם וחמתם. תחגור לשון עכבה בל' משנה פגימת הסכין כדי שתחגור בו האסורן, ושמעתי משמו של הגאון רבי אלעזר ב"ר יצחק שהיה מביא המקרא הזה עדות לאותה משנה. ויש עוד לפתור חגירה זו כמשמעה לשון חגירה ופרושו לך נאה לחגור חמה ולעטוף קנאה כי הכח והיכולת שלך ולשון שארית זה הוא מאחר שחמת אדם אינו כלום נשארו כל חגירות חמה לך: (יב) נדרו ושלמו. נדריכם: כל סביביו. השומעים תשועה זו וכן עשו כמ"ש (ישעיה י"ט) תהיינה חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צבאות: יובילו שי למורא. למה לפי שבעת חפצו. (יג) יבצור רוח. גסה של נדיבים ממעט גאותם. יבצור ימעט כמו (בראשית י"א) לא יבצר מהם:

מצודת דוד

כל יושבי הארץ יראו מישראל ושקטו מלהלחם בהם: (י) בקום. בעת קום אלהים לעשות משפט עמו לנקום נקמתם בזה היא להושיע כל ענוי ארץ לעולם כי בזה יפחדו מלהרע להם: (יא) חמת אדם. החמה מה שעכו"ם כועסים על ישראל היא המביא ההודאה לה' כי סוף הדבר אשר תרבה תבא כלכם ויודו ישראל לה': שארית חמות. ובעבור זאת תחגור מסביב לאסור ולקשור שארית החמה ר"ל לא יכעסו עוד מעתה: (יב) נדרו. אתם בני ישראל נדרו נדרים ושלמו אותם לה'. כל סביביו. העכו"ם היושבים סביבות ירושלים כשומעם מפלת סנחריב יביאו מנחה בעבור המורא של ה' ופחד גאונו: (יג) יבצור. כי אשר ימנע הגאוה והכעס של המושלים אז הוא נורא ומאוים למלכי ארץ כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרם:

מצודת ציון

(יא) שארית. מל' שיור: תחגור. מל' חגירה: (יב) יובילו. יביאו כמו לרקמות תובל למלך (לעיל מ"ה): שי. תשורת דורון: (יג) יבצור. ענין מניעה כמו ועתה לא יבצר מהם (בראשית י"א): רוח. ענינו כעס וגאוה כמו ומושל ברוחו (משלי ט"ז): נגידים. שרים ומושלים:

תפלות דוד

באור הענין

כי יבצע ה' את כל מעשהו בהר ציון ובירושלים אפקד על פרי גודל לבב מלך אשור) אז ארץ אשר יראה עד עתה, שקטה מיראתה, והטעם ששקטה, כי. (י) בקום, מה שקם אלהים למשפט, הלא הוא להושיע כל ענוי ארץ, כי המשפט האלהי לא יבא לתת תוקף להעריץ העושק וחומס, רק להושיע את הענוים הנדכאים תחת ידו, ולכן עת ששמעה שבא ה' למשפט שקטה מיראתה, סלה סיום הענין:

(יא) כי חמת אדם תודך, החמה של בני אדם תשבח אותך, כי אתה יש לך כח לחגור ולעצור בעד שארית חמות, שלא תעיר כל חמתך, מה שאין זה ביד אדם, גם ר"ל שע"י חמת אדם, וחמת סנחריב שרצה להשחית הכל בחמתו, ע"כ עצר ה' שארית חמתו ולא שלח עוד להחריב גוים וממלכות: (יב) נדרו נדרים לה' אלהיכם, ושלמו נדריכם, עד שכולם יובילו שי למורא, ר"ל אחר שעקר מקור היראה הוא בה', שכחו של אשור ומה שהתיראו כולם מפניו היה ע"י שה' חלק לו חלק מיראתו, וה' הוא המורא, ר"ל המקור של היראה, שמשם קבל אשור את היראה שהטיל על מלכי ארץ, וא"כ למה הובילו שי לאשור. הובילו שי אל המקור שמשם בא היראה, למורא למקום היראה ומקורה: (יג) יבצור, כדי שהמורא יבצור רוח נגידים, שהם שרי אשור, (ויבצור רוח) של סנחריב שהוא נורא למלכי ארץ, שאחר שבזות העריץ של סנחריב ונגידיו ושריו קבלו מאת המורא, היינו מה' שהוא מקור המורא, שהוא נתן חתיתו על כולם, הובילו אליו שי, שיבצור ויקטן את רוחם, ובל יוסיף עוד לערוץ אנוש מן הארץ:

באור המלות

(יא) תחגר. תעצור, כחוגר על דבר שלא ימוש ממקומו, ולפי' הב' הוא נסתר לנקבה, חמת אדם היא תחגור ותעצור שארית חמת ה': (יב) שי למורא. השמות שנוסף בם מ"ם באמנתי"ו, מורים על המקום המיוחד לאיזה דבר, כמו מקדש מושב וכדומה, כמ"ש באילת השחר (כלל ו'), ומלת שי לא נמצא רק במנחה שמביאים לה' אל היכלו לרצותו, (ישעיה י"ח. למעלה ע"ב): (יג) יבצור. יקטוף, כמו כי תבצור כרמך, או מענין מניעה כמו לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. ויבצור רוח כמשך גם למטה יבצור רוח נורא למלכי ארץ

עז א לַמְנַצֵּחַ עַל־יְדִיתוּן לְאָסָף מִזְמוֹר׃ ב קוֹלִי אֶל־אֱלֹהִים וְאֶצְעָקָה קוֹלִי אֶל־אֱלֹהִים וְהַאֲזִין אֵלָי׃ ג בְּיוֹם צָרָתִי אֲדֹנָי דָּרָשְׁתִּי יָדִי ׀ לַיְלָה נִגְּרָה וְלֹא תָפוּג מֵאֲנָה הִנָּחֵם נַפְשִׁי׃ ד אֶזְכְּרָה אֱלֹהִים וְאֶהֱמָיָה אָשִׂיחָה ׀ וְתִתְעַטֵּף רוּחִי סֶלָה׃ ה אָחַזְתָּ שְׁמֻרוֹת עֵינָי נִפְעַמְתִּי וְלֹא אֲדַבֵּר׃ ו חִשַּׁבְתִּי יָמִים מִקֶּדֶם שְׁנוֹת עוֹלָמִים׃ ז אֶזְכְּרָה נְגִינָתִי בַּלָּיְלָה עִם־לְבָבִי אָשִׂיחָה וַיְחַפֵּשׂ רוּחִי׃

ת"א הלעולמים　ידותון קרי　ת"א חשבתי וגו'. עקידה שער נח:

רש"י

עז (א) **על** ידותון. על הדתות ועל הדינין העוברים על ישראל: (ג) ידי. מכתי: לילה נגרה. בגלות זה שהוא כלילה הוא נגרה ליחה ומרה: ולא תפוג. ולא תדמה נגרתה: (ד) אזכרה אלהים. החסד שהיה רגיל לעשות לי בימי חבתי: אשיחה. באותן חסדים וטובות: ותתעטף רוחי. פשמ"ר בלע"ז: (ה) אחזת שמורות עיני. לשון אשמורות הלילה כשאדם ניעור משנתו דעתו מיושבת ולבו חוזר עליו, ואני איני כן בלילה זו שלגלות תמיד עיני נדבקות כאדם נרדם מאוטם לב ובצרות שאני רואה נפעמה רוחי ואין הדבור בי: (ו) חשבתי ימים מקדם. לזכור החסדים שעשית עם אבותינו: (ז) אזכרה נגינתי בלילה. בימי הגלות הזה שהוא דומה ללילה אני זוכר את נגינותי שהייתי מנגן בימי קדם בבהמ"ק: עם לבבי אשיחה. אני

מצודת ציון

עז (ג) ידי. לפי שהמכה מלה ביד קרוי מכה בלשון יד: נגרה. ענין הולכה ושפיכה כמו ויגר מזה (לעיל ע"ה): תפוג. ענין רפיון והליכות כמו תפוג תורה (חבקוק א'): מאנה. מלשון מיאון: (ד) אשיחה. ענין ספור התלאות כמו ישפוך שיחו (לק' ק"ב): ותתעטף. ענינו כפוף ומעוגה כי מגודל הצרה נראה כאלו מעוטף קצתו בקצתו בעבור ככפיפה: (ה) נפעמתי. ענין שבירה והכאה כמו ותפעם רוחי (דניאל ב') וסוא מל' פעמון שמקשקש ומכה: (ז) ויחפש.

מצודת דוד

עז (א) על ידותון. בעבור הדתות והדינין העוברים על ישראל. או הוא שם כלי נגון: (ב) קולי. ארים קולי אל אלהים ואצעק אליו וכאשר ארים קולי יאזין באזנו לשמוע אלי: (ג) ביום צרתי. בעת בוא הצרה דרשתי את ה': ידי. ר"ל מכתי תזל עלי כל הלילה ואינה נחלשת ולכן ממאנת נפשי לקבל הנחומין: (ד) אזכרה. כשאני זוכר בבוא הגלות לבי הומה: אשיחה. אספר תלאותי ורוחי כפופה ומעוגה זה זמן רב: (ה) אחזת. מגודל התונס לא אוכל לישן כאלו אחזת מכסי העין השומרים אותו מן האבק ולא אוכל א"כ לסגרם כדרך הישן: נפעמתי. אני נשבר ומוכה עד שלא אוכל לדבר: (ו) חשבתי. אני חושב בימים הטובים שהיו לי מימי קדם: שנות עולמים. כפל הדבר במ"ש: (ז) בלילה. היא העת שמחשבות האדם פנוים ואז אזכור

באור המלות

(ב) והאזין. המקור במקום עתיד ויאזין: (ג) ידי נגרה. ידי זבה ליחה: ולא תפוג. ולא תפסק מלזוב, עיני נגרה מאין הפוגות: (ד) ואהמיה. היו"ד למ"ד הפעל, והה"א נוספת, אהמה בקול, ואשיח בלחש, ותתעטף רוחי היא העילוף לגמרי, סדר החולשה עד העטפת הרוח: (ה) אחזת. שמורות עיני. כמו ויאחזו את הבית בעלי ארזים, בסגרת שומרי עיני שהם העפעפים, ונפעמתי כמו ותפעם רוחי: (ו) ימים מקדם. הם ימי הילדות, ובמליצה ימי יצ"מ, ושנות עולמים הדורות שאחריו: (ז) אזכרה. שעוד אזכרה בלילה נגינתי, ויחפש

תפלות דוד　באור הענין

עז (א) **למנצח** לאסף, הוסד על הגלות. (ב) **קולי אל אלהים.** איני צועק על עניני עצמי רק על הנוגע בעניני האלהים, **ואצעקה**, גם אצעק כן, ואומר בצעקתי **שקולי** הוא **אל אלהים**, מה שנוגע לכבוד שמו, וע"כ בקשתיו **שיאזין אלי**: (ג) **ביום**, הנס **שביום שבא עלי הצרה דרשתי את ה'** וממנו בקשתי ריוח והצלה, ובכ"ז **בלילה ידי נגרה** צייר שהיד שלו נגרה וזבה מן המכה שיש בידו, ולא תפוג מליגר, (תפס משל החולי שלו כאילו יש לו מכה טריה זבה ליחה ודם על היד והוא ציור למה שחשב שיד ה' התומכת אותו נחלה ונחלשה, וכמ"ש אח"כ חלותי היא שנות ימין עליון), וע"כ **מאנה הנחם נפשי**, כי רואה כי אזלת יד, שעיין כאילו גם היד העליונה שהיתה בעזרו נחלשה ואין לה כח: (ד) **אזכרה**, מבאר מדוע מאנה נפשו להנחם, **כי אזכרה אלהים** שהוא היה תומך אותו בידו העליונה, ונדמה לו כי נשתנה ימין עליון, ע"כ **ואהמיה** מצייר שמרוב חולשתו נפסק ממנו כח הדבור רק **אהמיה ואשיחה**, המיה ושיח לבד, ואח"כ **תתעטף רוחי**, כאילו נפל בחולשה קרובה אל המות: (ה) **אחזת**, מצייר שמן החולשה הגדולה הזאת הגיע עד שערי מות והוא גוסס, עד שנאחזו ונסגרו **שמורות עיני**, העפעפים השומרים את העינים, וגם **נפעם רוחי** עד **שלא אוכל אדבר** עוד, כגוסס בעת יציאת הנפש שחדל לראות ולדבר: (ו) **חשבתי**, בציור הזה שצייר כאילו הוא גוסס ונפשו קרובה לצאת, אז ההולך בדרך עולם משוטט מחשבתו ברגע האחרונה על כל מה שעבר עליו בימי חייו. כן ידמה את האומה בכללה כי היא קרובה להיות אפס וכלא היה, שהיא הגויעה והביטול של גוף הכללי של האומה ותחשב ברגע האחרונה על מה שעבר עליה **בימי קדם** במצרים, ואח"כ **בדורות עולמים**. (ז) **אזכרה נגינתי** בלילה

ח הַלְעוֹלָמִים יִזְנַח ׀ אֲדֹנָי וְלֹא־יֹסִיף לִרְצוֹת עוֹד׃ ט הֶאָפֵס לָנֶצַח חַסְדּוֹ גָּמַר אֹמֶר לְדֹר וָדֹר׃ י הֲשָׁכַח חַנּוֹת אֵל אִם־קָפַץ בְּאַף רַחֲמָיו סֶלָה׃ יא וָאֹמַר חַלּוֹתִי הִיא שְׁנוֹת יְמִין עֶלְיוֹן׃ יב אֶזְכּוֹר

אזכור קרי

רש"י

מחשב ורוחי מחפש מה היה כן מדתו של הקב"ה ואני תמיה הלעולמים יזנח: (ט) האפס. שמא כלו **חסדיו**: גמר אומר. גזירת עולם שלא ישוב מחרונו עוד: (י) השכח חנות. להיות חונן. חנות כמו עשות **דאות**. ל"א חנות חנינות: אם קפץ באף רחמיו סלה. לשון ולא תקפוץ את ידך (דברים ט"ו) כלומר אם **סגר** הרחמים לעולם בשביל החמה: (יא) ואומר חלותי היא. מחשבותי אומרות לי אין זאת אלא להחלותי **ולירפאי** לשוב אליו. חלותי כמו להלעתי לשון חולי וחיל: שנות ימין עליון. את אשר נשתנית ימין עליון

מעלדי

ת"א ואומר וגו'. שם:

מצודת דוד

מה שהייתי מנגן בהמ"ק ואני מדבר עם לבבי ורוחי יחפש **לדעת** מה יהיה סוף הדבר: (ח) הלעולמים. וכי עד עולם **יעזוב** ה' אותי וכי לא יוסיף להיות עוד מרוצה לי כאשר היה **בימי** קדם: (ט) האפס. וכי כלה חסדו עד עולם וכי הנביאים **אמרי** הנחמות לדור דורים ר"ל וכי עד עולם יהיו כלים **הנחמות** לבל יתקיימו: (י) השכח. וכי שכח ה' לחנן אותנו וכי בעבור האף שחרה בנו סגר את רחמיו עד עולם בתמיה: **(יא)** ואומר. השיב אמרי לי אין זה כ"א להביא עלי חיל ורעד לשוב מהטאתי ובעבור זה היתה השתנות בימין עליון **אשר** שהיתה לשעבר נאדרי בכח רועצת האויב: (יב) אזכור. כי אזכור מעשה ה' אשר לא קצרה ידו: מקדם פלאך.

מצודת ציון

מנין חקירה: (ח) יזנח. ענין עזיבה: לרצות. מל' רצון: (ט) האפס. ענין כליון כמו אפס כסף (בראשית מ"ז): גמר. ענין השלמה: (י) חנות. מל' חנינה: קפץ. ענין סגירה כמו ולא תקפוץ את ידך (דברים ט"ו): (יא) חלותי.

באור הענין

בלילה, שעוד נשאר בידי הנגינות והשירים, זכר הנסים שעברו וגדולת העם והצלחתם בימי קדם, **ועם לבבי אשיחה**, מדוע שקעה שמש הצלחתי, **ורוחי יחפש** ויחקור על כל צדדי האפשר, אם יצוייר זאת שיעזבה ה' ויסיר את האומה מהיות גוי לפניו, ואחרי החיפוש והחקירה יברר בטענות שזה דבר נמנע בחק האלהות: (ח) **הלעולמים**, א] זה דבר שאי אפשר מצד הרצון האלהי, שאחר שהבר רצה בנו פעם אחד איך ישתנה מרוצה ללא רוצה וה' לא ישתנה, ובהכרח שרצונו עוד קיים כמו בתחלה, רק שהיה תנאי ברצונו שרצה בנו כל עוד שניטיב מעשינו, וא"כ אם נשוב ללכת בדרך טובים רצונו עומד עלינו לטוב כמו בתחלה בלי שינוי, וז"ש **הלעולמים יזנח ה' ולא יוסיף לרצות עוד**, וכי אפשר שתהיה הזניחה לעולמים ע"מ שלא ירצה עוד, זה א"א, רק שזנח ע"מ שישוב ירצה בנו אם ניטיב מעשינו. (טענה ב') מצד החסד העליון, אחר שחסד ה' בלתי תלוי בשום דבר וא"א שיכלה וא"כ ישאל. (ט) **האפס לנצח חסדו**. (טענה ג') מצד אמתת הבטחתו אחר שהבטיח לנו שיגיה לו לעם, א"כ הכי **גמר אומר**, וכי גמר את אומר ההבטחה הזאת **לדור ודור**, וכי היתה ההבטחה רק לדורות מיוחדים שנאמר שנגמרו הדורות וכלו וכלתה ההבטחה והאומר, הלא ההבטחה היתה לעולם. (טענה ד') מצד ההנהגה שלו, אחר שכבר מצאנו חן בעיניו פעם אחת, א"כ. (י) **השכח חנות אל**, א"א שישכח חנות הזאת, שהגם שאין אנו ראוים עתה הלא מצאנו חן בימי קדם כמ"ש זכרתי לך חסד נעוריך. (טענה ה') מצד רחמיו בהביטו על עניינו ולחצנו, וכי ע"י **האף קפץ את רחמיו**, הלא דרכו לרחם. והנה חשב פה חמש מדות של רחמים, **רחום** אם קפץ באף רחמיו, **וחנון** השכח חנות אל, **ארך אפים** הלעולמים יזנח, **ורב חסד** האפס לנצח חסדו, **ואמת** גמר אומר, וגם בנושאי המאמר באר טענות נכוחות, כי שיעזוב ה' אותנו לא יצוייר רק בהשתנות רצונו, ע"ז הכי לא יוסיף לרצות עוד, או שישתנה יכלתו, עז"א האפס חסדו, גמר אומר, שנאמר שהחסד והאמת אפס וגמר מאין לו יכולת, או מחמת שכחה עז"א השכח, או מחמת כעס עז"א אם קפץ באף. סלה בזה סיים כל הטענות וצדדי החיפוש שעלה במחשבתו, ומזה יכריח שהעזיבה הזאת לא היתה מצדו אך מצדנו, ולכן. (יא) **ואומר**, החלטתי בדעתי, כי **חלותי היא שנות ימין עליון**, שבאמת ימין עליון אשר עשתה נוראות בימי קדם לא נשתנה, ומה שנדמה לי שנשתנה ימין עליון, הסבה לזה היא חלותי החולי שלי, כי המליץ צייר חולי האומה במ"ש **ידי לילה נגרה ולא תפוג**, כאילו ידה המשתלית יש לה מכה טריה נגרת תמיד, ובציור הזה שמצייר שה' עומד תמיד לנכח פנינו להושיענו, א"כ ימין עליון מכוונת נגד ידנו השמאלית שבה המכה ובעת שימין עליון עשתה נוראות היתה מתלבשת בידנו השמאלית, כי היתה פועלת בידנו ובעבורנו, וגדך

תפלות דוד

באור המלות

כפשוטו, שחופש וחוקר בדבר: (ט) האפס, גמר. הגמר משתתף עם המלות המורים על ההשלמה, כי ההבטחה יצוייר שהיה עד כמה דורות תמשך ונשלם הזמן, אבל החסד הוא דבר שאין לו גבול, אמר אפסי (וכנ"ל י"ב ב'), ויש הבדל בין עולם ונצח ובין דור ודור, שדור ודור מציין הזמן המתחלק לשני דורות, כמ"ש למעלה ל"ג י"א: (י) חנות. מקור בהוס' תי"ו, קפץ, סתם ומנע, כמו וכל עולה קפצה פיה: (יא) חלותי. שרשו חלה, והוא מקור מבנין הכבד, שנות

מַעַלְלֵי־יָהּ כִּי־אֶזְכְּרָה מִקֶּדֶם פִּלְאֶךָ׃ יג וְהָגִיתִי בְכָל־פָּעֳלֶךָ וּבַעֲלִילוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה׃ יד אֱלֹהִים בַּקֹּדֶשׁ דַּרְכֶּךָ מִי־אֵל גָּדוֹל כֵּאלֹהִים׃ טו אַתָּה הָאֵל עֹשֵׂה פֶלֶא הוֹדַעְתָּ בָעַמִּים עֻזֶּךָ׃ טז גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ עַמֶּךָ בְּנֵי־יַעֲקֹב וְיוֹסֵף סֶלָה׃ יז רָאוּךָ מַּיִם ׀ אֱלֹהִים רָאוּךָ מַּיִם יחילו

ת"א גאלת. סנהדרין יט:

רש"י

שהיתה נאדרי בכח רועצת אויב ועכשיו השיב אחור ימינו: (יג) והגיתי בכל פעלך. שעשית לנו ככל: (יד) בקדש דרכך. דרך מדתך לקדש את שמך בעולם שעשית דין ברשעים: (יז) ראוך מים. רגים

מצודת ציון

ומ' חיל ורעדה: שנות. מל' השתנות: (יג) והגיתי. אשיחה. ענין דבור ואמירה: (יז) יחילו ירגזו. ענין רעת ורעדה:

מצודת דוד

הפלאות שעשית לי מימי קדם: (יג) והגיתי. אני מחשב בכל פעלך ובהם אדבר והמה לי למשיב נפש: (יד) אלהים. אתה אלהים הן ידעתי כי דרכך לקדש שמך לעשות דין ברשעי' א"כ אף ידעתי שאין אל גדול כאלהים שיהיה הכח בידו למחות מלנקום נקם: (טו) אתה האל. ולא אחר: הודעת. פרסמת עוזך בין העמים: (טז) בזרוע. בכח זרועך גאלת את עמך ממצרים: בני יעקב ויוסף. כי יעקב ילדם ויוסף כלכלם ברעב לזה נקראים ע"ש שניהם: סלה. ר"ל גאולה שלימה עד עולם ולא תזרו להשתעבד בהם: (יז) ראוך מים. כאשר ראוך

באור המלות

שנות, ענין שינוי, כמו כי אני ה' לא שניתי: (יב) מעללי, פעלך. פעל, מציין העסק שעוסק באיזה דבר, ומעלל יציין פעולות מוכריות שמוצאם מתכונות נפשיות (כנ"ל כ"ח), והאל ה' הדברים שיעשה מצד מדותו לרחמים או לדין וכדומה:

תפלות הוד — **באור הענין**

שידעו השמאית המקבלת גבורה מימין עליון תהיה בריאה וחזקה ומוכנת שימין ה' תעש חיל על ידה, לא אם היא חולה ונגרש ממכתה, ובהיותי חולה וידי כהה נדמה לי כי נשתנה ימין עליון המכוונת נגד ידיה החולה, וזה טעות, כי סבת השינוי היא חולי היד שלנו, לא שינוי בימין עליון, וכמו שיבאר: (יב) אזכור ר"ל כי יחקור על מעללי יה, שגדר המעללים הם הפעולות היוצאות ע"י תכונות הנפש ומדותיה, ואצל ה' יכוין על הפעולות שיעשה מצד מדותיו, לרחמים וחנינה וחסד או להעניש וכדומה, והנה מעללי ה' נחלקים לשנים, א] המעללים שינהיג עפ"י חקי הטבע הקבועים משעת ימי בראשית, ב] המעללים שיעשה כפי הנס והפלא והירוס ושידוד הטבע, שע"ז אזכר מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך, שהם המעללים שיעשה מצד ההנהגה הפלאיית, וזאת שנית. (יג) הגיתי בכל פעלך, שהם הפעולות שעושה ע"פ הטבע כפי הסדרים והחקים שגבל בעת הבריאה, ובעלילותיך אשיחה, ואשיח ואחקור במדותיך כפי ההנהגה הזאת. והנה כפי ההנהגה הטבעיית ראינו ממדותיו הוא שפעליו יהיה להם טבע קיים מתמיד בל ישתנה לעולם, וכפי מדותיו בהנהגה הפלאיית ראינו שדרכו להרוס סדרי ההנהגה הקבועים ולהנהיג הנהגה שהיא בלתי מתמדת, כי הנס הוא רק לפי שעה, ובאמת הפועל האלהי מצד שלימותו ראוי שיהיה שלם ומתוקן וקבוע בתכלית השלמות, עד שלא יצטרך להרסו ולבטלו בשום פעם, כי מתנאי החרש החכם שתהיה מלאכתו שלמה ולא יצטרך להרסו ולתקנו בשום פעם, שזה מורה שמצא איזה חסרון במלאכתו, וא"כ יקשה איך יצויר שישדד ה' לפעמים חקי הטבע כאלו לא השלים מלאכתו בכל האופנים ויצטרך לתקן ולשנות ולהרוס, אולם התשובה מבוארת, שמצד עוצם הפועל והבונה יתברך לא היה מציאות שישנה לפעמים סדרי המלאכה אשר גבל בימי הבריאה, כי מלאכתו ערוכה ושמורה בתכלית החכמה עד שיספיק להנהיג בו הנהגת העולם לנצח, וצורך הנס הוא רק מפני האדם שהוא בעל בחירה והוא מקלקל לפעמים הסדר בבחירתו כי נתן לו רשות, ואז יצטרך העושה לתקן את מלאכתו כפי הצורך כפי מעשה בעלי הבחירה, וז"ש. (יד) אלהים בקדש דרכך, דרכך מצד עצמך היא בקדש, (שהקדש מורה שהוא נבדל מכל, והוא הולך לפי חקים הכוללים הקבועים) כי מי אל גדול באלהים, שגדר הגדולה הוא שממנו יצאו כל המסובבים עד אחרית הסבות, עד שא"א שמעשיך יהיו צריכים תקון ע"י נס ופלא וביטול סדרי הטבע, אחר שאין מסובב וסבה בלעדך והכל קשור בך מראש הסבות עד אחרית המסובבים, רק. (טו) אתה, מה שאתה האל עושה פלא, שבזה תשנה החקים הקבועים, הוא מפני בעלי הבחירה, א] כי על ידי כן הודעת בעמים עזך, שהעמים התולים הכל בטבע יכירו ע"י הפלא את עוזך, שבידך לשדד את הטבע ולשנותה, ב] שעי"כ. (טז) גאלת בזרוע עמך, לפ"ז מבואר שתכלית הפלאות הם בעבורנו לא מצד עוצם האל ושלימותו, ולכן ע"י חלותי שידי נגרה, ואין אני מוכן לקבל הפלאות, לא יריס ה' את ימינו לעשות אותות ומופתים. סלה סיום הענין: (יז) ראוך, שיעור הכתוב, המים ראוך אתה אלהים, המים ראוך אתה מים ׀ יחילו, מצייר במליצתו שאלהים התראה על המים בצורת מים, כי יען שה' הוא עוצם מקור הנמצאות ושורש כל הנמצאות נמצא בו, עי"כ יתבטלו כל הנמצאים לפניו. ובאופן זה יצייר שעת יראה לבעל טבע הנמצא, יתגלה לפניו בכחו הפרטי שבו יעמוד הנמצא ההוא, שעת יראם

חִילוּ אַף יִרְגְּזוּ תְהֹמוֹת: יח זֹרְמוּ מַיִם | עָבוֹת קוֹל נָתְנוּ שְׁחָקִים אַף־חֲצָצֶיךָ יִתְהַלָּכוּ: יט קוֹל רַעַמְךָ | בַּגַּלְגַּל הֵאִירוּ בְרָקִים תֵּבֵל רָגְזָה וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ: כ בַּיָּם | דַּרְכֶּךָ וּשְׁבִילְיךָ בְּמַיִם רַבִּים וְעִקְּבוֹתֶיךָ לֹא נֹדָעוּ: כא נָחִיתָ כַצֹּאן עַמֶּךָ בְּיַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן:

ת״א קול רעמך. ברכות נט:

יתיר י׳

משכיל

רש״י

כשעלית על הים: (יח) זרמו מים עבות. שחקים נשפו זרם מים עבים: חצציך. כמו חציך: (יט) בגלגל. כמו כגלגל, קול רעמך כגלגל, על הים להום את מחנה מצרים: (כ) ועקבותיך לא נודעו. אין פסיעות ניכרות על המים. ועקבותיך סרל״ש בלעז:

מצודת דוד

מי הים חלו ורעדו ונסו ממקומם: תהומות. עומק המים חגו ופחדו וכפל הדבר במ״ש: (יח) זרמו מים עבות. העננים נשפו מים כזרם בעת עברם בים להום את מצרים: קול. זה קול הרעם: חציך. הם הברקים שהם חציו של מקום: (יט) בגלגל. קול רעם בא בגלגלי מרכבות פרעה כמ״ש ויסר את אופן מרכבותיו (שמות י״ד): האירו. הברקים היו גדולים עד שהאירו בכל העולם וכל הארץ רגזה ורעשה: (כ) בים דרכך. עשית דרכך בים: ושבילך. כפל הדבר במ״ש: לא נודעו. לא היו נכרים מדרך עקבות הרגל כי מיד חזר הים לאיתנו לכסות על מצרים: (כא) נחית כצאן. כמו הרועה מנהיג הצאן כן נהגת עמך ע״י משה ואהרן (וחוזר לתחלת הענין לומר כשאזכור כל אלה אדע כי לא מקוצר יד לא גאלתנו כ״א לעורר לבנו לתשובה)

מצודת ציון

תהומות. עומק הים: (יח) זרמו. ענין שטף המים כמו מזרם הרים (איוב כ״ד): עבות. עננים כמו עב קל (ישעיה י״ט): שחקים. רקיעים: חציך. מלשון חץ: (יט) בגלגל. אופן העגלה: (כ) ושבילך. ענין שביל ודרך: ועקבותיך. עקב הרגל: (כא) נחית. נהגת:

באור הענין

לנגד כח האש יתגלה בכח הגשמי של האש בצורת אש, וזה ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא, כי יתבטל טבע האלקי בהתגלות הכל, בעת רצה לבטל טבע המים הגלגם בצורת המים הגשמים שמשם בא מציאות המים, ועז״א שע״י שהמים ראוך אלהים בצורת מים יסודיים, וראוך שאתה מים, ע״י יחילו גם ירגזו תהומות: (יח) זרמו, מצייר שבקיעת מי הים למטה נתהוה ע״י התגלות טבע זאת בשרשם למעלה, שמשם בא הנס, וכמ״ש ראוך מים, ראוך מים, ועפ״ז יצייר שבקיעת המים שבים למטה נשתלשל מן בקיעת המים שבעננים בעיגול הנשימה, שכמו שיחלו המים בעב וענן ע״י רוח ורעמים וברקים, כן נבקעו ויחלו בתהומות, ושוב מצייר שפעולות שיתהוו בעבים ועננים שבעיגול הנשימה, שהם נמשכים ובאים מגבוה על גבוה עליהם, ומשתלשלים מבקיעות והחלות עבים עליונים למעלה מעבים הטבעיים אשר בשמים רק מעבים אשר הם בשחקים, (שמבואר אצלנו ששם שחקים מציין תמיד המקום הגבוה משמים, ששם תחדל הטבע והמערכה, כי שם מקום הפלאות והנס וההשגחה), וכאלו ע״י רעם וברק ובקיעת העבים בשחקים העליונים נעשה רעם וברק ובקיעת העבים באדים התחתונים אשר ברקיע הטבעיי, וע״י בקיעת העבים והמים שברקיע נבקעו כל מימי הים ומי תהום רבה, והיא מליצה נפלאה לצייר שהכל השתלשל מן ההנהגה העליונה הנסיית שמרשה בשחקים, שמשם ירדה לשמים להתלבש בסדרי הטבע, ומשם יתהפך בעת הצורך כחומר חותם מן הטבע אל הנס, שההשגחה והפלא תתהפך אל הטבע ושוב תתהפך הטבע ותהי לפלא. וז״ש תחלה זורמו מים עבות העבות הגבוהות זורמו מים בשפע רב שנתבקעו העבים העליונים, וזה בא ע״י הרעם והברק העליון הנסיי, שעל הרעם הנסיי אמר קול נתנו שחקים, ועל הברק הנסיי אמר אף חציך יתהלכו, ואח״כ ירד והשתלשל מן הנס אל הטבע, שמן קול הרעם בשחקים ישתלשל. (יט) קול רעמך בגלגל התחתון שברקיע שלנו, (עד שגם קול זה נקרא קול רעמך, כי השתלשל מן הרעם העליון בא מאתך), וכן מן חציך והברקים העליונים השתלשלו הברקים למטה שעל ידם האירו ברקים תבל (גלו הם רק הארה והתגלות של חצים וברקים העליונים), וע״י רגזה ותחל הארץ למטה, וע״י כ. (כ) בים דרכך הגדול, ושבילך היחיד נראה במים רבים, שע״י מה שנעשה בים הכל הוא מאתך אין הבדל בין בטבע, הנס שעקבותיך לא נודעו, הכל הוא מעשה יוצר בראשית. ובזה תבין מ״ש חז״ל במכילתא (פ׳ בשלח) על ק״ס, שבאותה שעה שהתפלל משה הראה לו הקב״ה פורמיום של מה״ש עומדים לפניהם, שנא׳ מנוגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש. ועוד שם ומנין אתה אומר שאף המים העליונים והתחתונים נבקעו, שנאמר ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו אלו העליונים, אף ירגזו תהומות אלו התחתונים, ר״נ אומר מקול רעם של מעלה נתזו ציורות של מטה, שנאמר קול רעמך בגלגל, ומובן במ״ש:

תפלות דוד

באור המלות

(יח) זרמו. מפועל הכבד ע״ד המרובע, העבות זורמו מים, דיינו העבים, ורעהו בקר לא עבות (ש״ב כ״ג). ומבואר אצלי תמיד כי שחקים גבוהים משמים ומציינים מקום הפלאות והנסים (עי׳ ישעיה מ״ה ח׳). חציך מענין חצים, ור״ל הברקים כמו ויצא כברק חצו (זכריה ט׳) וישלח חציו וברקים רב (למעלה י״ח) שלח חציך ברק ברק (להלן קמ״ד): (כ) דרכך, שבילך. שביל הוא מה שילך בו איש יחיד בודד:

עח א מַשְׂכִּיל לְאָסָף הַאֲזִינָה עַמִּי תּוֹרָתִי הַטּוּ אָזְנְכֶם לְאִמְרֵי־פִי׃ ב אֶפְתְּחָה בְמָשָׁל פִּי אַבִּיעָה חִידוֹת מִנִּי־קֶדֶם׃ ג אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ וַנֵּדָעֵם וַאֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ־לָנוּ׃ ד לֹא נְכַחֵד ׀ מִבְּנֵיהֶם לְדוֹר אַחֲרוֹן מְסַפְּרִים תְּהִלּוֹת יְהוָה וֶעֱזוּזוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ה וַיָּקֶם עֵדוּת ׀ בְּיַעֲקֹב וְתוֹרָה שָׂם בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־

ת"א האזינה עמי. עקידה שער מא: אבותינו

רש"י

עח (ב) **במשל** פי. הם דברי תורה: (ד) לא נכחד מבניהם. וגם אנו לא נכחד מבניהם את

מצודת ציון

עח (א) האזינה. ענין הקשבה: (ב) אביעה. ענין אמירה כמו יום ליום יביע אומר (לעיל י"ט): (ד) נכחד. ענין מניעה כמו ולא כחד ממנו (ש"א ג'):

מצודת דוד

עח (ב) אפתחה במשל פי. אפתח פי לדבר במשל והמשל הוא מ"ש ולא נשקה ביעקב וכדומה: חידות. דברים סתומים קשה ההבנה והוא מ"ש ויתן לשבי עוזו כי אנו לא נאמר במשל שלקחו הפלשתים את הארון לא היינו יודעים מה הוא: מני קדם. מה שנעשה מימי קדם: (ג) אשר שמענו. מבני הדור שלפנינו: ונדעם. שהאמת כן הוא: ואבותינו ספרו לנו. ואין מדרך האב להשריש בלב בנו ספורי שקר: (ד) מבניהם. מבני אבותינו אשר לא באה להם הקבלה מהאבות: לדור אחרון. למען יספרו לדור אחרון את תהלות ה' וכו': (ה) ויקם. שהעמיד עדות התורה ביעקב להיות

באור המלות

(ה) עדות תורה. ע"ל ס' קי"ט. יעקב, ישראל, התבאר תמיד יעקב ההמון וישראל הם הגדולים, עי' ישעיה

תפלות דוד

באור הענין

עח (א) **משכיל,** המשורר כיון בדבריו נהחזיק מלכות בית דוד ואת בהמ"ק אשר בנה, נגד מלכות אפרים ונגד שהיה המשכן עומד בחלקו, כמ"ש בסוף דבריו וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר, וספר כל קורות ישראל בעת נלחם ממצרים עד מלוך דוד, לומר שהגם שהיו הדורות מכעיסים ידע ה' כי יקום דור כלבבו יראו יקחו מוסר, וכי יקום מלך שיהיה הוא והמקדש אשר יבנה מהלך שלמות הכללי, ותיקון קלקול הדורות שלפניו, ותכלית ואחרית ותקוה לדורות הבאים עד עת קץ, **האזינה עמי תורתי**, כי בשיר הזה יספר קורות האבות כפשוטם, אמנם ספורי קורות ישראל נבדלו מאד מקורות יתר העמים, כי כל המוצאות לעם ה' היה בהשגחה פרטית ובנסי ה' ופליאותיו, עד שידיעת קורות ישראל בימי קדם היא עצמה תורה ואמונה, כי בם נודע פליאות ה' יכלתו והשגחתו שכרו ועונשו, לכן אמר **האזינה תורתי**, וגם **הטו אזנכם לאמרי פי**, כי חיצונית הספור שהוא אמרי פיו, עם פנימותיו שהיא התורה הכלופה בו, משולבות אשה אל אחותה: (ב) **אפתחה**, ר"ל כי כל העמים הקדמונים היה להם בהבלי אמונתם ספורים רבים מקורות אליליהם מימי קדם, והם ספורים בדויים בדו כהני האליל, אשר היה למשל אל ענינים פנימים, איזה חכמה או מוסר שהלבישו בו ממציא הספור, ובזה היו בם שני מגרעות, א] במה שהמשל הוא דבר בדוי וכזב, ב] שגם המשל דברו אותו בחדות ובדברים נעלמים שלא יבינום ההמון רק חכמיהם, וההמון שלקחו הספורים הבדוים כפשוטן נהלו שקר, וגם אולת, כנודע בהבלי שירי האלילים והמיטאלאגיא שלהם, לא כן ספורי התורה, ואנכי **אפתחה במשל פי** ונגם **אביעה חדות מני קדם**, אשר יש להם שני מעלות, א] שאינם חדות לפונות והתומות, רק. (ג) **אשר שמענו ונדעם**, כי מה שספר מקריעת הים והורדת המן והשלו וירידת ה' על הר סיני וכדומה, אינם חדות סתומים רק נדעם שכן היה, וכן אינם משלים בדוים רק **אבותינו ספרו לנו**, שכן היה באמת, עד שהספורים האלה מהנפלאות הגם שהם חדות, (כי אין אנו מבינים איך היה), בכ"ז נדעם שהיו באמת, והגם שהם משלים שעל ידם נכיר ההשגחה והיכולת, בכ"ז אינם כמשלים אחרים שאינם אמת, כי אבותינו ספרו לנו שהיו המעשים באמת: (ד) **לא נכחד**, הנה הבלי היונים וחדותיהם הם מכחידים אותם מבניהם, כי לא ימסרו אותם רק לזקניהם וכהניהם, אבל משלי התורה וספוריה **לא נכחד מבניהם עד דור אחרון**, כי הם **מספרים תהלות ה' ועזוזו**, ר"ל כי הבלי היונים יספרו דופי אליליהם ומעשים מגונים קנאה תאוה והכזריות, אבל הם מספרים **תהלות ה'**, ב] הם מספרים חולשת אליליהם איך נפלו ולא קמו לפני כחות נשגבות מהם, אבל הם מספרים **עזוזו**, ג] הם מספרים נפלאות אשר לא עשו, כי המשכילים בדו הספורים מלבם, אבל משלי התורה יספרו **נפלאותיו אשר עשה** באמת: (ה) **ויקם**, ספורי התורה הפשוטים נקראים **עדות**, שהם מעידים על דברים אמתיים שהיו במציאות, כמו הבריאה והמבול ועונש סדום והפלגה וספורי האבות וספורי גאולת מצרים, והלמודים אשר יצאו מן הספורים האלה נקראים **תורה**, ותחת הספורים האלה נצפנים ענינים נשגבים מסודות הבריאה והאלהות ממעשה בראשית ומרכבה וכדומה, **והעדות הקים ביעקב**, שהם ההמון, **והתורה שם** בישראל

אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדִיעָם לִבְנֵיהֶם׃ ו לְמַעַן יֵדְעוּ ׀ דּוֹר אַחֲרוֹן בָּנִים יִוָּלֵדוּ יָקֻמוּ וִיסַפְּרוּ לִבְנֵיהֶם׃ ז וְיָשִׂימוּ בֵאלֹהִים כִּסְלָם וְלֹא יִשְׁכְּחוּ מַעַלְלֵי־אֵל וּמִצְוֺתָיו יִנְצֹרוּ׃ ח וְלֹא יִהְיוּ ׀ כַּאֲבוֹתָם דּוֹר סוֹרֵר וּמֹרֶה דּוֹר לֹא־הֵכִין לִבּוֹ וְלֹא־נֶאֶמְנָה אֶת־אֵל רוּחוֹ׃ ט בְּנֵי־אֶפְרַיִם נוֹשְׁקֵי רוֹמֵי־קָשֶׁת הָפְכוּ בְּיוֹם קְרָב׃ י לֹא שָׁמְרוּ בְּרִית אֱלֹהִים וּבְתוֹרָתוֹ מֵאֲנוּ לָלֶכֶת׃ יא וַיִּשְׁכְּחוּ עֲלִילוֹתָיו וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר הֶרְאָם׃ יב נֶגֶד אֲבוֹתָם עָשָׂה פֶלֶא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׂדֵה־צֹעַן׃ יג בָּקַע יָם

ת"א ויצו וגו׳. יומא עו חגיגה יב סנהדרין ק:

רש"י

אבותינו להודיע מה שספרו לנו: (ז) כסלם. תוחלתם, וכן אם שמתי זהב כסלי (איוב ל"א): (ח) כאבותם. שהיו במצרים ובמדבר: (ט) בני אפרים. שיצאו ממצרים בזרוע לפני הקץ ובטחו בגבורתם ובחציהם וסופם הפכו לנוס ביום קרב כמפורש בד"ה והרגום אנשי גת הנולדים בארץ: רומי. משליכין וזורקין כמו רמה בים (שמות ט"ו): (יב) נגד אבותם עשה פלא. אחרי כן כשהגיע הקץ אף הם ויוסיפו לחטוא לו כמו שמכיים והולך. נגד אבותם. אברהם יצחק ויעקב באו על הים והראם הקב"ה היאך

מצודת דוד

מתקיים לעולם בעבור אשר צוה את אבותינו להודיע לבניהם: (ו) דור אחרון. למען ידעו בני הדור שאחריהם ויספרו לבניהם ובניהם לבניהם עד כל הדורות: (ז) וישימו. ע"י ספורי הנפלאות ישימו בטחונם בה׳ ולא ישכחו פעלי מעשיו למען ישמרו מצותיו: (ח) כאבותם. כמה אנשי דור המדבר שהיו סוררים מדרך ה׳ ומורדים בו: לא הכין לבו. אל דבר ה׳: ולא נאמנה. לא האמינו בו: (ט) בני אפרים. ר"ל עם כי ראו אשר בני אפרים שעל כי בטחו בכחם כי היו מזויינים נושאי תגים ומורים בקשת לזה מהרו את הקץ לצאת ממצרים קודם הזמן וסופם הפכו עורף לנוס ביום קרב והרגום אנשי גת כמ"ש בד"ה: (י) לא שמרו. עכ"ז לא שמרו אנשי דור המדבר את ברית ה׳ ולא לקחו מוסר מבני אפרים: (יב) נגד אבותם. ר"ל באבות באו על הים והראם הקב"ה הפלא שעשה באנשי ארץ מצרים שנטבעו שמה: שדה צוען. יושבי שדה צוען והיא

מצודת ציון

ועזוז. מלשון עוז וחוזק: (ז) כסלם. בטחונם כמו אם שמתי זהב כסלי (איוב ל"א): (ח) סורר. סר מדרך הישר: ומורה. ענין מורד ומסרב: (ט) נושקי. מזויינים כמו נושקי קשת המגן (דה"ב י"ז): רומי. ענין השלכה כמו פרס ורומה קשת (ירמיה ד׳): קרב. מלחמה במו המלמד ידי לקרב (לק׳

באור הענין

בישראל שהם הגדולים, ושני אלה צוה את אבותינו שיודיעו אותם לבניהם, ולא יעלימו מהם דבר רק שתמשך הקבלה מדור דור, כי התועלת הנמשך מהודעה זאת, הוא. (ו) למען ידעו דור אחרון שהגם שבין הספורים האלה היא העדות של העונשים שהעניש ה׳ לדור המדבר ועדת קרח ומרגלים, בכ"ז ידע ה׳ שהדורות הבאים ילכו מהלך השלמות, וע"י העדות האלה שיעידו בם מעונשי ה׳ והשגחתו יקום דור אחרון שישמרו העדות האלה ולא יבגדו עוד (וכיון בזה על דור דוד ושלמה), וז"ש למען ידעו דור אחרון, כי עוד יולדו בנים אשר יקומו ויספרו העדות והתורה לבניהם, והם. (ז) ישימו באלהים כסלם, א] הבטחון לבטוח בה׳ ולהאמין בו, ב] שלא ישכחו מעללי אל, שהם הפעולות המעידים על מדותיו חנון ורחום וכו׳, ג] ומצותיו ינצורו שהם המצות שצוה להם: (ח) ולא, והדור האחרון הזה שיגיעו אל השלמות לא יהיו כאבותם, שהיה, א] דור סורר ומורה יודעים רבונם ומורדים בו, ב] דור לא הכין לבו לדרוש את ה׳ כלל ולדעתו, ג] ולא נאמנה את אל רוחו, שרוחו הפנימי שמעלה הציורים.על הלב היה מעלה ציורים רעים לכל העסת עד שלא יכול לעמוד באמונה בעבודת האל: (ט) בני אפרים, אחר ההצעה הזאת מתחיל דבריו, ויתחיל לדבר ממה שמאס ה׳ במשכן שילה שעמד בחלק של אפרים, ובבני אפרים בימי עלי, הגם שבני אפרים היו נושקי רומי קשת, בכ"ז הפכו ביום קרב עם הפלשתים, וזה היה על כי, (י—יא) לא שמרו, ר"ל שה׳ היה משתדל להושיעם מפני ג׳ טעמים, א] מצד הברית שכרת עמם אבל הם לא שמרו ברית אלהים, ב] בזכות שמומרים התורה, אבל הם ובתורתו מאנו ללכת, ג] מצד שכבר עשה עמהם נפלאות בימי קדם וכו הם מזכירים אותו בתפלותיהם, אבל הם שכחו עלילותיו ונפלאותיו: (יב) נגד, הגם שהנפלאות נעשו עד פיני אבותיהם שמסרו להם בקבלה שהם ראום בעיניהם, שנגד אבותם עשה פלא, ר"ל נגד פניהם, וזאת שנית שהיו הנפלאות גלוים וכוללים לעיני כל מצרים, כמ"ש לכל האותות והמופתים וכו׳

תפלות דוד

באור המלות

(ע׳ ז׳): (ז) כסלם. הבטחון שישמרם מכל רע (איוב ד׳): (ח) לבו, רוחו, ע׳ לעיל נ"א י"ב: (ט) נשקי. רומי. נושקי נשק, רומי קשת, הפכו, עורף: (יא) עלילותיו. הם הפעולות היוצאים מהמדות נפשיות כמו רחום וחנון:

וַיַּעֲבִירֵם וַיַּצֶּב־מַיִם כְּמוֹ־נֵד: יד וַיַּנְחֵם בֶּעָנָן יוֹמָם וְכָל־הַלַּיְלָה בְּאוֹר אֵשׁ: טו יְבַקַּע צֻרִים בַּמִּדְבָּר וַיַּשְׁקְ כִּתְהֹמוֹת רַבָּה: טז וַיּוֹצִא נוֹזְלִים מִסָּלַע וַיּוֹרֶד כַּנְּהָרוֹת מָיִם: יז וַיּוֹסִיפוּ עוֹד לַחֲטֹא־לוֹ לַמְרוֹת עֶלְיוֹן בַּצִּיָּה: יח וַיְנַסּוּ־אֵל בִּלְבָבָם לִשְׁאָל־אֹכֶל לְנַפְשָׁם:

רש"י

הוא גואל את בניהם: (יג) כמו נד. אל גבוה כדמתרגמינן גלגו כמו נד (שם) קמו כשור: (טו) יבקע צרים. והכית בצור וגו' (שם): וישק כתהומות רבה. אף כשהיו הולכים בתוך הים שמימיו מלוחים המתיק להם מעינות בתוך התהום: (טז) ויורד כנהרות מים. שהיו נוזלים מן הבאר ונשיאים היו עושין שרטוט במשענותם והמים נמשכים אחריהם לכל חניית שבט ושבט כענין שנאמר במחוקק במשענותם כמו שמפורש במ"ש מדות: (יז) למרות. להקניט כמו ממרים הייתם (דברים ט'):

וידברו

מצודת ציון

קמ"ד): (יג) נד. גבור ותל כמו נלבו כמו נד (שמות ט"ו): (יד) וינחם. נהגם: (טו) צורים. סלעים: (טז) נוזלים. מל' הזלה ונטיפה: (יז) למרות. למרוד: בציה. במדבר.

מצודת דוד

מארץ מצרים וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה: (יג) ויצב. העמיד המים הבאים להיות כמו תל גבוה ולא ירדו לדרכם: (טו) יבקע צורים. להוציא את המים: וישק. השקה אותם די ספוקם כאלו שתו בתהומות אשר כל א' רבה וגדולה: (טז) ויורד. הסלע הוריד המים כמו הנהרות: (יז) ויוסיפו. אחר כל הנסים האלה הוסיפו עוד לחטוא: (יח) בלבבם.

באור המלות

(טו—טז) צורים, סלע. צור קשה מסלע, ותחלה הכה צור בחורב (שמות י"ז) ואח"כ את הסלע (במדבר כ'), והמשורר סמך בקיעת ים שעשה מן המים יבשה אל הוצאת מים מן הסלע שהוציא מיבשה מים, וכמ"ש מה לך הים כי תנוס מלפני אדון ההופכי הצור אגם מים, עמ"ש שם: (יח) לנפשם

תפלות דוד / באור הענין

לעשות בארץ מצרים בפרעה ולכל עבדיו וכו' אשר עשה משה לעיני כל ישראל, ועז"א **בארץ מצרים שדה צוען**: (יג) **בקע**, מבאר מ"ש נפלאותיו ועלילותיו, הפלא הוא הנס, והעלילה הוא מה שבו מתראה מדות ה' ודרכיו, שעלילות הם הפעולות היוצאות מהכונות נפשיות, ומפרש נגד נפלאותיו **בקע ים**, שזה היה נס ופלא, ונגד עלילותיו **ויעבירם**, כי מה שהעביר בו את ישראל היה מצד מדותיו של רחמים וחסד, **ויצב מים כמו נד** שבזה נפתו מצרים לרדת אל תוך הים, כמ"ש **וברוח אפיך נערמו מים** שהמים עשו ערמה, שבמה שנצבו כמו נד ערבו המצרים את לבם לרדת אל תוך הים, וזה ג"כ מצד עלילותיו ומדותיו, שרצה להטביע את המצרים לשלם להם כמדתם, כמ"ש כי בדבר אשר זדו עליהם, שזה מעלילות ה' לשלם מדה כנגד מדה: (יד) **וינחם**, קריעת י"ס מורה יכלתו לשדד הטבע וינחם בעמוד הענן והאש, וכן נתינת המים שמורים השגחתו ורצונו להנחותם הדרך ולתת להם צרכיהם בדרך פלא: (טו—טז) **יבקע צורים במדבר**, הנס שבמדבר אינו מקום מעינות **השקה אותם כתהומות רבה**, ולא תאמר שבמקום זה הי' מקום מעין שהלא **הוציא נוזלים מסלע** שבאר של מרים היה סלע יחידי מתגלגל עמהם ממקום למקום, ובכ"ז **הוריד מים כנהרות**: (יז) **ויוסיפו**, בכ"ז **חטאו לו**, והיו מסתפקים ביכולת האל, והוא כי היו משוקעים בדעות מושחתות אשר נחלו ממצרים, שאל עליון שהוא סבת הסבות אינו משגיח בפרטים, רק חלק כח אלהות לכחות פרטיים נשגבים טבעיים, זה מושל על המים וזה על הלחם וכדומה, וחשבו כי גם האלהים אשר עשה הנפלאות למשה אינו אל עליון סבת הסבות, רק הוא מן האלים מלאך או גלגל או כח למטה ממנו, אשר עפ"י רב כחו יוכל להשפיע שפע על איש או עם או מקום פרטי, ומ"מ כח מוגבל ובעל תכלית, ועז"א שחטאו **למרות עליון**, שהיה המרי נגד עליון שהוא סבת הסבות, שהיו מכחישים שאינו משגיח **בציה**: (יח) **וינסו**, הנה בספורי התורה מבואר שנתן להם המן והשלו טרם שהוציא נוזלים מסלע, כי הוצאת המים היה ברפידים, אם סותר למ"ש כאן? אולם התבאר אצלי, שהמתאוננים שנזכרו בפ' בהעלותך היה ענין אחד עם מ"ש אח"כ והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה, כי באמת לא אל הבשר התאוו רק רצו לנסות את ה', שלא האמינו שכחו הוא בלתי ב"ת ושיוכל למלאת הבטחתו מהורשת הכנענים, והנה בתחלה בעת נתן להם המן ירד להם המן והשלו כמ"ש בפ' בשלח בערב תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם, אולם השלו נפסק בבואם לרפידים, ששם הוציא להם מים, וחשבו ישראל שע"י שכחו מוגבל ובעל תכלית אין לו כח להוציא ג' דברים כאחד, לחם ובשר ומים, ושלכן כשהוצרכו למים לא יכול **עוד** לתת להם בשר, שכחו היה די על לחם ובשר לבד, או לחם ומים לבד, שהם שני דברים, לא על שלשה דברים, (שכן הוא בכל מי שכחו מוגבל ואינו מעלתו, כמו אליהו שלא יכול שיהיה בידו מפתח של גשמים ותחיה כאחד כמ"ש חז"ל), ועז"ז רצו לנסות אם יוכל לתת להם גם בשר, שבזה ידעו שאין כחו כח מוגבל, וז"ש **וינסו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם** מה ששאלו אוכל לא היה מצד התאוה לבד רק מצד הנסיון שהסתפקו ביכולת

האל

יט וַיְדַבְּרוּ בֵּאלֹהִים אָמְרוּ הֲיוּכַל אֵל לַעֲרֹךְ שֻׁלְחָן בַּמִּדְבָּר׃ כ הֵן הִכָּה־צוּר וַיָּזוּבוּ מַיִם וּנְחָלִים יִשְׁטֹפוּ הֲגַם־לֶחֶם יוּכַל תֵּת אִם־יָכִין שְׁאֵר לְעַמּוֹ׃ כא לָכֵן ׀ שָׁמַע יְהוָה וַיִּתְעַבָּר וְאֵשׁ נִשְּׂקָה בְיַעֲקֹב וְגַם־אַף עָלָה בְיִשְׂרָאֵל׃ כב כִּי לֹא הֶאֱמִינוּ בֵּאלֹהִים וְלֹא בָטְחוּ בִּישׁוּעָתוֹ׃ כג וַיְצַו שְׁחָקִים מִמָּעַל וְדַלְתֵי שָׁמַיִם פָּתָח׃ כד וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם מָן לֶאֱכֹל וּדְגַן שָׁמַיִם נָתַן לָמוֹ׃ כה לֶחֶם אַבִּירִים אָכַל אִישׁ

ת"א וימטר וגו'. יומא עה חגיגה יב סנהדרין סט: לחם וגו'. יומא עה: צידה

רש"י

(כ) שאר. בשר: (כא) ואש נשקה ביעקב. כמו ובערו והשיקו (יחזקאל ל"ט) שהוא לשון היסק ותבערה, כדכתיב ותבער בם אש ה': (כה) לחם אבירים. לחם של מלאכים, ד"א אבירים אדרים שהיה נבלע בכל האברים ולא היו צריכין

מצודת דוד

ר"ל מה ששאלו על הבשר לא היה עליה הכונה כ"א בלבבם היה לנסות את ה': (יט) היוכל. האם יוכל אל לערוך במדבר שלחן מלא להאכילם בשר: (כ) הן. אמרו הן ראינו כי הכה צור וזבו המים וזה לנגד ראינו לזה נגסה לדעת אם גם יוכל תת את הלחם ר"ל הבשר כמ"ש את קרבני לחמי (במדבר כ"ח): אם יכין שאר. כפל הדבר במ"ש: (כא) ויתעבר. נתמלא עברה וזעם: ואש נשקה. בערה כאש חמתו וכפל הדבר במ"ש וכפל עוד לומר וגם אף וגו': (כב) כי לא האמינו. שיוכל למלאות משאלותם: ולא בטחו. מגלי נסיון: (כג) ויצו. הלא כבר צוה השחקים וכו': (כד) וימטר. וכבר המטיר המן וראו א"כ שידו לא תקצור: ודגן שמים. הוא המן וכפל הדבר במ"ש: (כה) לחם אבירים. לחם מן השמים הקרואים אבירים שהוא ענין חוזק וכן נאמר עליהם חזקים כראי מוצק (איוב ל"ז): אכל איש. כאומר הלא דבר תימה הוא שאיש נברא מהאדמה אכל לחם

מצודת ציון

שהיא ליה, נתמהה: (יט) לערוך. ענין סדור: (כ) תת. מל' נתינה: שאר. בשר כמו אכלו שאר עמי (מיכה ג'): (כא) ויתעבר. מל' עברה וזעם: נשקה. מלשון היסק והבערה: (כה) אבירים. חזקים: צידה. מזון:

באור הענין

אל: (יט) וידברו באלהים שאמרו היוכל אל לערך שלחן שהשלחן לא יחסר כל בו לחם ובשר ומים, אם יוכל לערוך שלחן שלם שלא יחסר דבר, שהגם שעד עתה נתן לנו בשר. (כ) הן הכה צור ויזובו מים, וכבר נגרע מכחו אל הוצאת המים, וא"כ עתה נראה לנסות הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו, ר"ל עתה שנגרע כחו ע"י הוצאת המים, אם ירצה להכין למו שאר ובשר לא יוכל לתת לחם, כי כחו מוגבל, וחשבו שלכן פסק מלתת הבשר, מפני שאם היה נותן להם גם בשר עתה שהוצרך לתת מים לא יוכל לתת לחם, ולכן פסק מלתת הבשר כדי שיוכל לתת לחם שהוא נחוץ יותר: (כא) ולכן שמע ה' והבין את דבריהם וכונתם, ויתעבר, ותחלה אש נשקה ביעקב שהוא מה שבערה בהם אש ה' ע"י המתאוננים שהיה ג"כ ענין זה בעצמו, היה רק ביעקב שהם הפחותים, כמ"ש ותאכל בקצה המחנה שהם הפחותים, ואח"כ גם אף עלה בישראל שהם המובחרים שבהם, עת שגם הם רבו על הבשר כמ"ש וישובו ויבכו גם בני ישראל לאמר מי יאכילנו בשר, שבכו גם גדוליהם. עלה אף ה' שגיא בקבלות התאוה, וטעם האף לא היה בעבור שהתאוו אל הבשר, רק בעבור (כב) כי לא האמינו באלהים, וחשבו שכחו מוגבל ובעל תכלית, וע"כ לא בטחו בישועתו, והסתפקו אם יוכל להושיע להם על ירושת הארץ: (כג—כד) ויצו, ולכן הראה להם שהגם שצוה שחקים ממעל וימטר עליהם מן לאכול, בכ"ז המטיר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף, והראה להם שהגם שנתן להם לחם כבתחלה בכ"ז היה יכול לתת גם בשר בשפע רב, — ויצו שחקים ממעל, יש הבדל בין שחקים ובין שמים, שהשחקים גבוהים משמים ומורים על השפעה הנסיית שהוא למעלה מן השפעה הטבעיית היורדת משמים, והמן לא ירד משמים, ר"ל מן המערכה והטבע, רק משחקים שהם ממעל, כאילו נפל משחקים אל השמים, ודלך דלתי שמים אשר פתח נפל אל הארץ, ובאופן זה המטיר עליהם מן לאכול, ולא היה מזון טבעי כי דגן שמים נתן למו, ובאשר גם מן טבעי יורד במדבר ההוא בשני חדשי השנה, בא להוציא מלב המכחישים בל יאמרו שהיה מזון טבעי הנמצא גם שם במדבר, לכן באר סימנים שבם נדע שהיה דגן שמים, כי. (כה) לחם אבירים אכל איש, שהמן היורד במדבר אינו מאכל בריאים לשובע רק נותנים אותו לחולים, והוא היה לחם הראוי לאנשים אבירים, זאת שנית שהמן היורד בטבע אינו משביע ואינו יורד רק מעט, וא"א שיהיה מספיק לכל איש

תפלות דוד

באור המלות

לתאותם, כמו כי תאוה נפשך לאכול בשר: (יט) לערך שלחן. שלחן מלא מכל: (כא) יעקב, ישראל. כנ"ל פסוק ה': (כג) שחקים, שמים. שחקים גבוהים משמים (כנ"ל ע"ז י"ח) ומורה על הפלאות, ומציין שירד משחקים דרך דלתות שמים,

צידה שלח להם לשבע: כו יסע קדים בשמים וינהג בעזו תימן: כז וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף: כח ויפל בקרב מחנהו סביב למשכנתיו: כט ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יבא להם: ל לא־זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם: לא ואף אלהים עלה בהם ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע: לב בכל־זאת חטאו־עוד ולא האמינו בנפלאותיו: לג ויכל־בהבל

ת"א וימטר וגו' - שם: ויאכלו וגו'. שבידה בער עט. ימיהם

רש"י

אנקביהם: (כו) יסע קדים. והוא נסע מאת ה' ויגז שלוים (במדבר י"א): (כז) שאר בשר: (ל) לא זרו מתאותם. לא נעשו זרים מתאותם כי כל תאותם השיגו: עוד אכלם בפיהם. ואף ה' חרה בעם. ד"א לא זרו מתאותם לא נתרחקו מתאותם עד שבאת להם הפורענות: (לא) ובחורי ישראל. גבורים שבהם והאספסוף

מצודת ציון / מצודת דוד

(כו) בעזו. בחזקו: (לא) במשמניהם. בשמן: הכריע. שמים: לשובע. ר"ל להשביעם מכל מין שירצו כי טעמו במן כל המטעמים ואעפ"כ הבשר שלא כהוגן: (כו) יסע.

עכ"ז הסיע ונשב רוח קדים מן השמים: תימן. רוח דרום כי הרוח היתה ממקצוע דרומית מזרחית: (כז) כעפר. מרובה כעפר: עוף כנף. עוף בעל כנף: (כח) בקרב מחנהו. למען לא יטרחו ללכת אחריהם למרחוק: סביב למשכנותיו. כמו שנאמר במ"ש: (כט) ותאותם. בדבר הנסיון אשר נסו את ה': (ל) לא זרו. עם כי לא נעשו זרים מתאותם כי המקום מילא משאלותם והיה עוד אכלם בפיהם אוכלים ומתענגים בהם: (לא) ואף. עכ"ז לעומת זה עלה בהם אף ה' בעת ההיא: במשמניהם. בהחשובים שבהם: ובחורי. הנבחרים שבהם כרעו ונפלו: (לב) בכל זאת. אף אחרי ראותם שהמקום משלם גמול עכ"ז חטאו עוד בדבר המרגלים: (לג) ויכל. עי"ז כלה ימיהם בהבל ובבהלה כי

באור המלות / תפלות דוד / באור הענין

נמוגות מן היכל השמימי דרך דלתות שער האור התיכונה: (ל) לא זרו. לא התנכרו, ופרושו, כמו והיה לכם לזרא:

ואיש שהיו שמים רבוא, ופה לחם אבירים אכל כל איש, וגם ששלח להם צידה לשובע, שזה

א"א במן הטבעי: (כו) יסע, והגם שנתן להם המן, נתן להם נס בשר הפך דעתם, ולבל יאמרו שרוח שהביא שלוים מן הים היה דרך מקרה שהרוח נשאם לשם בטבע, מבאר בראיה שגם זה היה בנס, כי הים היה במערב וצפון לישראל, וא"א שישאם למחנה ישראל רק רוח מערבי או רוח צפוני, אבל יסע קדים בשמים שהיה רוח מזרחי, וגם ינהג בעזו תימן, הוא רוח דרומית, שלפי הטבע היה ראוי שרוחות אלה ירחיקום מגבול ישראל וישאם הלאה לצד האחר, וא"כ היה הנביאה הפך ממקום הרוח בדרך נס: (כז) וימטר, והגם השני היה כשבא למחנה ישראל לא פרחו משם הלאה, רק שם המטיר אותו עליהם מלמעלה למטה בעפר שנופל למטה, והיו רבים כחול ימים: (כח) ויפל, וגם שהפיל את השלו בקרב מחנהו, הגם שטבע העוף להתרחק מבני אדם נפלו סביב למשכנותיו לא רחוק, ולא על גגי האהלים: (כט—ל) ויאכלו, כבר בארתי באה"ש דרוש ח', שה' הביא ראיה שעקר תלונת העם לא היה מצד התאוה שהתאוו לבשר, רק מצד הכפירה שנתהרהרו על יה"מ שעם לא היה עליהם עול מצות, ומאסו את ה' ואת מצותיו, ותלונת הבשר היה רק עלילה, וכמ"ש חז"ל שבכו על משפחות שנאסרו להם, והסימן לזה, כי יש הבדל בין החוטא מצד התאוה לבין החוטא מצד המרד והכפירה, שהחוטא מצד התאוה אז כשמלא תאותו יתחרט תיכף על חטאו, וכשמלא תאותו ומוסיף בחטא זה סימן שהוא חוטא מצד הכפירה, וז"ש לא יום אחד תאכלון ולא יומים עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא, שהגם שלא יהיה לכם עוד תאוה אל הבשר בכל זה תאכלו ממנו ולא תתחרטו על מעשיכם, זה סימן שלא רציתם הבשר מצד התאוה רק מצד כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם, שהיה החטא מצד הכפירה, ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים, שעקר בכיתכם היה שהתחרטתם על יה"מ וקבלת עול תורה ומצות, וז"ש ויאכלו וישבעו, והגם שתאותם יביא להם וכבר נתמלא תאותם, בכל זה לא זרו מתאותם ועוד היה אכלם בפיהם וזה סימן שהיה החטא מצד הכפירה והזדון, לכן. (לא) ואף אלהים עלה בהם, ולבל תאמר שמתו מפני הטבע שהשלו היה בשר קשה לעיכול, בפרט שלא אכלו בשר ימים רבים והזיק להם, נגד זה ויהרג במשמניהם, כי יצוייר שיזיק מאכל קשה העיכול לזקנים או לחלושי המזג, אבל פה מתו האנשים השמנים והגבורים, ובחורי ישראל הכריע לא הזקנים: (לב) בכל זאת חטאו עוד במרגלים, ולא האמינו בנפלאותיו, שהגם שראו שנתן להם בשר ג"כ, לא האמינו שיוכל לכבוש הארץ ז' עממין: (לג) ויכל בהבל ימיהם, בניכם יהיו רועים ארבעים שנה במדבר ונשאו את זנותיכם, ושנותם

יְמֵיהֶם וּשְׁנוֹתָם בַּבֶּהָלָה׃ לד אִם־הֲרָגָם וּדְרָשׁוּהוּ וְשָׁבוּ וְשִׁחֲרוּ־אֵל׃ לה וַיִּזְכְּרוּ כִּי־אֱלֹהִים צוּרָם וְאֵל עֶלְיוֹן גֹּאֲלָם׃ * לו וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ־לוֹ׃ לז וְלִבָּם לֹא־נָכוֹן עִמּוֹ וְלֹא נֶאֶמְנוּ בִּבְרִיתוֹ׃ לח וְהוּא רַחוּם ׀ יְכַפֵּר עָוֺן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ׃ לט וַיִּזְכֹּר כִּי־בָשָׂר הֵמָּה רוּחַ הוֹלֵךְ וְלֹא יָשׁוּב׃ מ כַּמָּה יַמְרוּהוּ בַמִּדְבָּר יַעֲצִיבוּהוּ בִּישִׁימוֹן׃ מא וַיָּשׁוּבוּ וינסו

ת"א ויפתוהו וגו'. תענית ח: ולבם וגו'. שם: והוא וגו'. שם קידושין ל: ויזכור וגו'. ר"ה לב:

חצי הספר בפסוקים

רש"י

שם הזקנים שנאמר בהם אספה לי (שם): (לד) אם הרגם ודרשוהו וגו'. אף הוא לא באמת אלא בפתוי בפה וכזבו בלשונם: (לז) ולבם. לא כפיהם נכון, ואעפ"כ. (לח) והוא רחום. להם ומכפר עונם תמיד ולא השחיתם: והרבה. פעמים רבות: להשיב אפו. מהם ואף אם נפרע מהם לא העיר עליהם כל חמתו כי אם מעט מעט לפי שזכר כי בשר המה ויצר הרע טמון בלבם והוא רוח הולך כשימותו ולא ישוב אותו רוח בהם לעוה"ב כשיחיו אין יצה"ר שולט בהם, ולא יתכן לפרש רוח הולך ולא ישוב רוחם של חיים בהם שאם אמרת כן כפרת בתחיית המתים, וכן מפורש באגדת תהלים: (מ) כמה. פעמים ימרוהו תמיד במדבר:

מצודת דוד

כן נפים וגדים במדבר ומהו שמה: (לד) אם הרגם. כאשר אמר להרגם במדבר חזרו ודרשו לה': (לה) ויזכרו. היו זוכרים בפיהם אשר אלהים הוא חזקם: (לו) ויפתוהו. אבל לא היה בלב שלם רק חשבו לפתות את ה' בפיהם ויכזבו לפניו בלשונם: (לז) ולבם. אבל לבם לא היה נכון עם ה': (לח) והוא רחום. עכ"ז ה' הוא רחום ומכפר עון ולא ישחית האדם בעבור עונו ומרבה להשיב אפו מן החוטא פעמים רבות ואינו מעורר כל החימה הראוי לעורר על החוטא: (לט) ויזכר. על כי יזכור שהאדם הוא בשר וטבעו לרדוף אחר התאוה ובזה יחטא ואשם: רוח הולך. ר"ל זה היצה"ר שהולך מן האדם בשעת מיתה ולא ישוב עוד אליו ולזה ירצה לחסות את האדם בעודו חי: (מ) כמה. פעמים רבות מרו בו במדבר ובמעשיהם העציבו לפניו במדבר שממה וכפל הדבר במ"ש: (מא) וישובו וינסו. חזרו ונסו את ה' במי מריבה:

מצודת ציון

ענין הנפילה על ברכים: (לד) ושחרו. ענין דרישה כמו שוחר טוב (משלי י"א): (מ) כמה. ענין מספר מרובה: יעציבוהו.

ספוו

באור הענין

בבהלת, ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה: (לד) אם הרגם ודרשוהו, כמ"ש ויתאבלו העם מאד, ואז דרשו אותו וידעו שה' משגיח, ושבו ושחרו אל הגנו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' כי חטאנו: (לה) ויזכרו כי אלהים צורם, ואז אמרו שיודעים שים להם צור מעוז ומחסה בה', ושגואלם הוא אל עליון סבת הסבות ואינו מקבל כחו מאחרית וכל"ז. (לו) ויפתוהו בפיהם, אמרו זאת רק בפיהם

תפלות דוד

באור המלות

(לג) ימיהם, ושנותם. עמ"ש יחזקאל (כ"ב ד'): (לו) בפיהם, בלשונם. מבואר אצלי תמיד שהשפה מורה הדבור החיצוני והלשון מורה הדבור התכוניי, שהלשון פנימי מן השפה (ע"ל נ' י"ט, ולמעלה ל"ד י"ז): (לח) אפו, המתו. החמה את הכעס השמור בלב והאף הוא הנגלוי (כנ"ל ו' ב') וכשיש אף וחמה ביחד בא להשחית, כמ"ש כי יגורתי מפני האף והחמה אשר אמר ה' להשמיד אתכם, ומשה עמד בפרץ השיב חמתו מהשחית, כמ"ש חז"ל שחמה משה הרגו, וע"י שלא העיר החמה שב האף ולא השחית: (מ) במדבר בישימון.

שע"י שהרגם אמרו כן, ובלשונם יכזבו לו, הלשון מורה על דברים תכוניים, שבחקירתם בדבר בזה דברו ע"פ כזבים, וחקרו חקירות פילוסופיות להכחיש בה': (לז) ולבם לא נכון עמו, וגם במחשבת לבם לא היו נכונים לה', ולא נאמנים בבריתו, רק הם חשבו שה' אין יודע מחשבותיהם, וחשבו שמרמים אותו. בפיהם, כמ"ש בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני: (לח) והוא, ובכ"ז ע"י שהוא רחום יכפר עון, ויש הבדל בין אף וחמה, שהאף הוא האף החיצוני המענים, והחמה היא החמה הפנימית השמורה בלב, והנה האף החיצוני כבר יצא והתחיל הנגף, וה' הרבה ברחמיו להשיב אפו, ואת החמה הפנימית לא יעיר כלל, כי כשהחמה מצטרפת עם האף א"א להשיבו, כמ"ש כי יגורתי מפני האף והחמה אשר אמר ה' להשמיד אתכם: (לט) ויזכר, כי זכר כי בשר המה, והבשר מוכן לחטוא מצד טבעו ויצרו הרע, וגם רוח הולך ולא ישוב, בהרוח הפנימי שהוא הכח המעלה הציורים על הלב שהוא המעורר לחטוא, הלא הוא אפס עם הגויה והוא דומה כמו הבשר עלול לכל דבר פשע: (מ) כמה, וחוץ מחטאים שחטאו, המרוהו כמה פעמים במדבר מצד המרי והמרד, וכמו מעשה העגל וקרח ובית פעור, וכמה יעציבוהו בישימון, שהעציבו אותו מצד שהוא ישימון, שהתלוננו ע"י לחם הקלוקל ועל חסרון המים, שזה מצד שהוא ישימון היו מעציבים אותו בדברי עוצב שחסר להם צרכיהם: (מא) וישובו, ובזה נסו כפעם בפעם וינסו אל, אם יוכל למלאת כל צרכיהם ששאלו בכל פעם, וקדוש ישראל התוו

וַיְנַסּוּ אֵל וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל הִתְווּ׃ מב לֹא־זָכְרוּ אֶת־יָדוֹ יוֹם אֲשֶׁר־פָּדָם מִנִּי־צָר׃ מג אֲשֶׁר־שָׂם בְּמִצְרַיִם אֹתוֹתָיו וּמוֹפְתָיו בִּשְׂדֵה־צֹעַן׃ מד וַיַּהֲפֹךְ לְדָם יְאֹרֵיהֶם וְנֹזְלֵיהֶם בַּל־יִשְׁתָּיוּן׃ מה יְשַׁלַּח בָּהֶם עָרֹב וַיֹּאכְלֵם וּצְפַרְדֵּעַ וַתַּשְׁחִיתֵם׃ מו וַיִּתֵּן לֶחָסִיל יְבוּלָם וִיגִיעָם

לארבה

רש״י

(מא) התוו. לשון סימן כמו והתוית תו (יחזקאל ט׳) וסימן הוא לשון מופת ונסיון, בקשו ממנו אות וסימן היש ה׳ בקרבנו אם אין (שמות י״ז): (מה) ותשחיתם. שוממין את ביציהם:

מצודת ציון

מל׳ עלבון: (מא) התוו. ענין סימן ואות כמו והתוית תיו (יחזקאל ט׳): (מד) יאוריהם. הם בריכות העשויות בידי אדם: ונוזליהם. מלשון הזלה ושפיכה ר״ל מים היורדים מעצמן: (מה) ערב. תערובות מיני חיות: וצפרדע. שם מין שרץ המים: (מו) לחסיל. מין ארבה: יבולם. פי׳

מצודת דוד

התוו. שאלו ממנו סימן ואות: (מב) את ידו. את החוזק יד שהראה ביום אשר פדם ממצרים: (מו) ויגיעם. היא התבואה

באור המלות

הישימון גרוע מן המדבר, ומציין השממון הגדול אשר שם, והמדבר הוא לפעמים ארץ זרועה (כמ״ש ירמיה ב׳ ב׳), וימרוהו ויעציבוהו מובדלים, וכן בישעיה (ס״ג י׳) כמ״ש שם: (מא) התוו. כמו תתאו לכם הר ההר, והתוית תו, גבול וסימן: (מג) אותותיו ומופתיו, האות הוא לסימן ולהוכחה על דבר, והם המכות שבאו בהתראה בזאת תדע כי אני ה׳, והמופת דבר זר היוצא מן הטבע, עמ״ש ישעיה (ח׳ י״ח) והם דברים הפלאיים שבאו שלא בהתראה, ושדה צוען כולל כל מה שייך לממלכת מצרים, שהמופתים הלכו בכל גבוליהם סביב, אבל האותות נתנו לפרעה ולשריו בארץ מצרים: (מה) ותשחיתם, וכן ותעל הצפרדע, המין בא בלשון נקבה:

תפלות דוד

באור הענין

מחשבו אותו לבעל גבול ואוו תו סביבו, למדוד כחו ויכלתו וחפצו וכדומה: (מב) **לא זכרו**, הוסיף לאמר שלא זכרו **את ידו** וגבורותיו, גם ביום ההוא בעצמו **אשר פדם מני צר**, כי תיכף אחר גאולת מצרים שכחו נפלאותיו וחשבו שאין ביכלתו לעשות נסים יותר, כמ״ש וימרו על ים בים סוף: (מג) **אשר שם במצרים אותותיו**, היו בין המכות אותות ומופתים, שהיו מכות שהתרה בם תחלה והיו לאותות, כמו דם צפרדע היו אותות על מציאת ה׳, ערב דבר על שאין כמהו בכל הארץ, וכמו שבארתי בפי׳ התורה, והמכות שלא התרה בם תחלה היו מופתים, כמו כנים שחין וחשך שבשלש אלה לא היה התראה, כי הם לא היו מורים לאות על דבר, רק אחר כל שני מכות ששלח לאות על דבר ולא שמעו בקולו נתן להם מופת, היינו מכה שהכה בם דרך בזיון, להענישם על שלא שמעו. **האותות היו במצרים**, כי היו ללמד את העם פנה מפנות האמונה, **והמופתים היו בשדה צוען**, כי לא באו ללמד רק להכות את הארץ בכללה: (מד) **ויהפך**, הנה במכות אלה שחשב פה דלג מכות כנים ושחין וחשך? וזה מבואר ממ״ש שמכות אלה לא באו לאותות כמו יתר המכות שבאו לאות, שבסדר הראשון אמר בזאת תדע כי אני ה׳, ובסדר השני אמר כי אני ה׳ בקרב הארץ, ובסדר השלישי אמר כי אין כמוני בכל הארץ, ובא התראה לפני כל מכה, אבל שש מכות אלה לא הורו על דבר, רק אחר כל שתי מכות שבאו בהתראה להורות על א׳ מג׳ דברים הנזכרים, ולא שמעו, הכה אותם דרך בזיון בלא התראה, וע״כ דלג אותם פה מן החשבון, שלא חשב רק המכות שבאו בהתראה, והנה נראה שהפך פה סדר המכות, וחשב **דם ערוב צפרדע ארבה ברד דבר מכות בכורות**, והוא לכונה עמוקה ונפלאה מאד, כי פה בא להודיע שהיה תכלית המכות להראות כחו וגבורתו, ולכן כל המכות חוץ מדם באו כפולות, ר״ל ששתי מכות שבאו בהתראה חוץ מדם, באו כפולות, שהיה יכול להכותם בשלש, ושלש מהם היו למותר, כמו שיבאר, ובזה נראה שהיה הכונה להרבות אותותיו למען ידעו כחו וגבורותיו, והנה מכת דם לא היתה כפולה ולכן חשבה ע״ה הסדר, **ויהפך לדם יאוריהם**, וגם **נוזליהם בל ישתיון**, כי גם כל המימות לקו, אולם יתר המכות היו כפולות, והם. (מה) א] **ישלח בהם ערב**, ר״ל שמכות ערוב וצפרדע היו כפולות, שאחר שבמכת ערוב באו כל החיות והשרצים המזיקים, ממילא בא גם הצפרדע בתוכם, ולמה שלח מקודם את הצפרדע בפ״ע, הלא היתה כלולה במכת ערוב, וז״ש **הלא ישלח בהם ערוב ויאכלם**. ובכ״ז **שלח צפרדע ותשחיתם**, וא״כ היתה הצפרדע למותר: (מו—מז) **ויתן**, ב] מכות ארבה וברד הם כפולות, שאחר שהארבה אכל כל אשר הותיר הברד, והברד לא החריב את הכל, כמ״ש והחטה והכוסמת לא נכו, וא״כ היה הברד למותר, שהיה די בארבה לבדו לאכול כל פרי הארץ, וז״ש **הלא יתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה** ובכ״ז **יהרג בברד גפנם**, והיה הברד למותר, וע״כ הקדים המאוחר ארבה

לברד

לָאַרְבֶּה׃ מז יַהֲרֹג בַּבָּרָד גַּפְנָם וְשִׁקְמוֹתָם בַּחֲנָמַל׃ מח וַיַּסְגֵּר לַבָּרָד בְּעִירָם וּמִקְנֵיהֶם לָרְשָׁפִים׃ מט יְשַׁלַּח־בָּם ׀ חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים׃ נ יְפַלֵּס נָתִיב לְאַפּוֹ לֹא־חָשַׂךְ מִמָּוֶת נַפְשָׁם וְחַיָּתָם לַדֶּבֶר הִסְגִּיר׃ נא וַיַּךְ כָּל־בְּכוֹר בְּמִצְרָיִם רֵאשִׁית אוֹנִים בְּאָהֳלֵי־חָם׃ נב וַיַּסַּע כַּצֹּאן עַמּוֹ וַיְנַהֲגֵם כַּעֵדֶר בַּמִּדְבָּר׃

ת"א ויבואם וגו'. אבות יג:

רש"י

וינחם

(מז) בחנמל. שם הארבה, ומדרשו בא חן ומל היה מולל את ירק העץ והעשב ואוכלו: (מח) ויסגר לברד בעירם. כשהתחיל הברד לירד המצרי מבריח נאנו (בהמתו) לבית והברד נעשה למולו כמין כותל והמצרי שוחטו ונותנו על כתיפו להוליכו לביתו לאוכלו והעוף בא ונוטלו הימנו וזהו ומקניהם לרשפים לעופות כמו ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה') זהו מדרשו, ולפי פשוטו לרשפים רשפי אש כדכתיב (שמות ט') ואש מתלקחת בתוך הברד: (נ) יפלס נתיב לאפו. אע"פ שבאף נשתלחו המכות לא שמשו אלא שליחותם מה שנגזרו להמית המיתו ולא הכל ובנתינתם הלכו, בפירושים אחרים מצאתי כן יפלס נתיב לאפו כשהכה כל בכור מצרים הורה דרך למשחית

מצודת דוד

הכאה ע"י ענותם ויגיעם וכפל הדבר במ"ש: (מח) לרשפים. רשפי אש שהיתה מתלקחת בתוך הברד: (נ) יפלס. היה מיישר שביל להוליך דרך בו את אפו עליהם: (נא) ראשית אונים. הם הבכורים כמו כחי וראשית אוני (בראשית מ"ט). חם. הוא מצרים הבא מחם: (נב) כעדר. כמו שהרועה מנהיג

מצודת ציון

כול ותבואה וכן ונתנה הארץ יבולה (ויקרא כ): (מז) יהרג. הוא ל' מושאל על השבירה: ושקמותם. מין אילן תאנים וכמו ובולס שקמים (עמוס ז'): בחנמל. הוא מין ברד: (מח) ויסגר. ענין מסירה כמו לא תסגיר עבד (דברים כ"ג): בעירם. בהמתם: (נ) יפלס. ענין יישר כמו פלס מעגל רגליך (משלי ד') ועפ"ז נקרא קנה המאזנים בשם פלס כי מיישר המשקל: נתיב. שביל ודרך: לא חשך. לא מנע: וחיתם. ובהמתם: הסגיר. ענין מסירה: (נא) אונים. ענינ'

באור הענין

לברד: (מח—מט) ויסגר, הברד הרג גם את בהמתם, וגם זה היה למותר שזה נכלל במכת דבר שהדבר הרג את כל הבהמות, וא"כ מכת הברד על הבהמות היה למותר, וז"ש ויסגר לברד בעירם שהברד והרשפים הרג את בעירם ומקניהם, וזה היה למותר, כי הלא ישלח בם חרון אפו הלא עתיד לשלח חרון אפו שהוא הדבר, והוא יכלה את הבהמות: (נ—נא) יפלס, גם מכת בכורות היה למותר, שהיה יכול להרוג את כולם בעת הדבר, כמ"ש כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ, רק ה' יפלס נתיב לאפו, ר"ל שאף ה' שהוא הדבר שיצא היה ענינו להשחית את כולם, וה' פלס וסקל לו נתיב מיוחד, שהנתיב הוא דרך צר ליחיד, שגבל לו נתיבו שלא ילך בדרך הכולל להשחית את בני אדם, כי זה הניח למכה מיוחדת במכות בכורות והדבר לא השחית רק הבהמות כדי שיכפול אותותיו ומופתיו, וז"ש לאפו אשר לא חשך ממות נפשם יפלס לו נתיב וחיתם לדבר הסגיר, ר"ל שאם היה אפו יוצא בדרכו הגדול לא היה חושך את נפשם ממות, לכן פלס לו ה' נתיב שילך בדרך היחיד, ורק חיתם לדבר הסגיר, ולא המית את האנשים, ועל ידי כן ויך כל בכור במצרים, שלח עליהם שנית מכות בכורות להרוג אנשים, ומ"ש ויך כל בכור היינו גדול הבית וראשית אונים הוא מי שנולד מטפה הראשונה, והנה הבכור וגדול הבית לא נהרג רק במדינת מצרים, בין שהיה מילדי מצרים בין שהיה מילדי מדינה אחרת וגר במצרים, וז"ש ויך כל בכור במצרים, והראשית אונים לא נהרגו רק מילדי מצרים לא הגר שם ממדינה אחרת, אבל זה נהרג אף במדינה אחרת אם היה מילדי מצרים, ועז"א ראשית אונים באהלי חם, שחם כולל השורש שמצרים יצא ממנו, כמ"ש ובני חם כוש ומצרים ופוט וכו', ואם נמצא יליד מצרים גם באהלי חם, שגר בכוש או בפוט וכנען, נהרג ג"כ, וכי אחז"ל שנהרגו בכורי מצרים שגרו במקום אחר ובכורי אומות אחרות שגרו במצרים: (נב) ויסע כצאן עמו, שהסיעם אז ממצרים והם הלכו אחריו כצאן שהולך אחרי הרועה, וינהגם כעדר במדבר,

תפלות דוד

באור המלות

(מז) חנמל. מין ברד: (מח) בעירם, ומקניהם, בעירם הבהמות, ומקניהם כולל כל הקניינים שלא הוכו מהברד אכלום רשפי אש, כמ"ש ואש מתלקחת בתוך הברד: (מט) חרון אפו, עברה. זעם. זעט מתחלף עם השמות המורים על העונש והקללה (ישעיה י' ה'), והבדל בין חרון אף ועברה שהעברה הוא שהכועס יעבור הגבול לכעוס גם על מי שלא חטא, כמ"ש בכ"מ כי בברד גלול הירא את דבר ה' והניס מקנהו אל הבתים, לא כן הדבר הכה את כולם: (נ) יפלס נתיב. נתיב הוא שביל היחיד, ופלס שבא על הדרך בא תמיד על המעגל, פלס מעגל רגליך, וכל מעגלותיו מפלס, (כמ"ש ישעיה כ"ו) שהוא שישקול הדרך הסבובי היוצא מדרך הישר, וכן שקל הנתיב הפרטי שנטה מדרך הכולל של אפו, כי הדרך הגדול הכולל של האף לא היה חושך ממות נפשם והיו מתים כולם בדבר, ושקל נתיב מיוחד שרק חיתם הסגיר לדבר: (נב—נג) וינהגם, וינחם. שם נהג בא

נג וַיַּנְחֵם לָבֶטַח וְלֹא פָחָדוּ וְאֶת־אוֹיְבֵיהֶם כִּסָּה הַיָּם׃ נד וַיְבִיאֵם אֶל־גְּבוּל קָדְשׁוֹ הַר־זֶה קָנְתָה יְמִינוֹ׃ נה וַיְגָרֶשׁ מִפְּנֵיהֶם ׀ גּוֹיִם וַיַּפִּילֵם בְּחֶבֶל נַחֲלָה וַיַּשְׁכֵּן בְּאָהֳלֵיהֶם שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ נו וַיְנַסּוּ וַיַּמְרוּ אֶת־אֱלֹהִים עֶלְיוֹן וְעֵדוֹתָיו לֹא שָׁמָרוּ׃ נז וַיִּסֹּגוּ וַיִּבְגְּדוּ כַּאֲבוֹתָם נֶהְפְּכוּ כְּקֶשֶׁת רְמִיָּה׃ נח וַיַּכְעִיסוּהוּ בְּבָמוֹתָם וּבִפְסִילֵיהֶם יַקְנִיאוּהוּ׃ נט שָׁמַע אֱלֹהִים וַיִּתְעַבָּר וַיִּמְאַס מְאֹד בְּיִשְׂרָאֵל׃ ס וַיִּטֹּשׁ מִשְׁכַּן שִׁלוֹ אֹהֶל שִׁכֵּן בָּאָדָם׃ סא וַיִּתֵּן לַשְּׁבִי עֻזּוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ בְיַד־צָר׃ סב וַיַּסְגֵּר לַחֶרֶב עַמּוֹ וּבְנַחֲלָתוֹ הִתְעַבָּר׃ סג בַּחוּרָיו אכלה

רש"י

ת"א ויטוש וגו'. זנחיה קיה: בחף לבא אל בתי מצרים ולא לבתי בני ישראל: וחיתם. נפשם: (נה) ויגרש מפניהם. שבע אומות: באהליהם. של עכו"ם: (נו) וינסו וימרו. בימי השופטים: (נז) כקשת רמיה. שאינה זורקת חץ למקום שהמורה חפץ: (סא) ויתן לשבי עזו. מסר הארון והלוחות ביד פלשתים:

מצודת ציון

עת כמו מצאתי און לי (הושע י"ב): (נה) בחבל. הוא קו המדה: (נז) ויסגו. ענין ההזרה לאחור: (נח) בבמותם. מל' במה: יקניאוהו. מל' קנאה והכעסה כמו הם קנאוני בלא אל (דברי' ל"ב): (ס) ויטש. ענין עזיבה: (סב) ויסגר

מצודת דוד

כעדר במקום מרעה כן נהגם במדבר ולא חסרו דבר: (נד) גבול קדשו. זה א"י: הר וגו'. זה בה"מ אשר קנתה ימינו להיות שלו לשכון שמה: (נה) גוים. אלו ז' העממים: ויפילם. הפיל גורל לתת לכל שבט חלקו במדידת חבל כי כן הדרך למדוד קרקע בחבל: באהליהם. של ז' העכו"ם: (נו) וינסו וימרו. בימי השופטים: (נז) כקשת רמיה. מורה בקשת הרמאי מראה עצמו כמורה לצד זה וברגע חוזר ומהפך עצמו לירות בצד אחר אל מקום הנרצה כן ישראל עבדו את ה' כל ימי השופט ובמות השופט נהפכו כרגע לעבוד עכו"ם: (ס) ויטש משכן שלו. בימי עלי הכהן: אוהל. את האוהל אשר שכן בם בין בני אדם: (סא) ויתן לשבי עזו. זה הארון אשר נשבה ביד פלשתים: (סג) בחוריו. אנשי המלחמה: אכלה אש. בערה בהם אש חמת ה' ותמו

באור המלות

על נהוג הבהמות שהולכים בלא דעת, שמו"א כצאן, כעדר. ובם נתה על המוליך בן דעת, שאח"כ הלכו בדעת ולא פחדו: (נט) ויתעבר. כנ"ל (מ"ט): (סא) עזו ותפארתו. תפארת מוסיף על עז, ומורה תמיד על דבר נסיי ופלאיי: (סב) ובנחלתו

תפלות דוד

באור הענין

במדבר היו דומים כעדר שמוצא מרעהו שם, כן מצאו שם מחיתם מן ומי באר: (נג) וינחם, ותחת שהצאן במדבר יראים מן חיות רעות, הם לא פחדו, כי את אויביהם כסה הים: (נד) ויביאם, ובזה קיים כל הבטחותיו, ויביאם לא"י, ושם בחר להם הר המוריה לבהמ"ק, כמ"ש תביאמו ותטעמו בהר נחלתך: (נה) ויגרש, בשעת שכבשו, ויפילם בחבל נחלה בשעת שחלקו, וישכן באהליהם אחר גמר החלוקה: (נו) וינסו, ובכל זאת שבו לנסות שנית אחר מות יהושע והזקנים, וימרו את אלהים עליון, שהסתפקו שנית אם הוא אלהים עליון סבת הסבות, שלכן עבדו ע"ז בחשבם שהוא רק כח מכחות פרטים המושלים בתבל, ועדותיו לא שמרו, שהם מה שהעידו בם הנביאים, וכן עדות של עונשי התורה: (נז) ויסגו ויבגדו כאבותם, ר"ל אחר שהיה הכונה האלהית שילכו במהלך השלמות ממדרגה למדרגה לפנים, נסוגו הם לאחור אל מדרגת הבגידה של אבותיהם, נהפכו כקשת רמיה, שמורה החץ נגד בעליו, כן תחת שחשב ה' שיהיו בידו כחצים ביד גבור ללמד אמונת האמתי ולבער הגלולים, שבו כחץ נגדו, כי. (נח) ויכעיסוהו בבמותם, כמ"ש הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם, שכעס על הבליהם ובמות שעשו להבלים, וקנא על שהחליפו עבודתו בעבודת פסילים ובלא אל: (נט—ס) שמע אלהים ויתעבר, גדר העברה הוא שמתוך קצפו עובר הגבול לכעוס גם על מי שלא חטא כנגדו, וכן פה ע"י שמאס מאד בישראל שהם חטאו כנגדו, ע"כ התעבר ויטש משכן שלו, שע"י העברה נטש את המשכן, ופעם העברה היה, כי אהל שכן באדם, שעקר משכן אהלו היה באדם, אם הם ראוים לכך, ואחר שבני אדם לא היו ראוים שישכן ביניהם, נטש את המשכן: (סא) ויתן, מבאר איך היה נטישת המשכן, כי נתן את הארון לשבי בד פלשתים, והארון הוא עזו מצד התורה שיש בו, והוא תפארתו מצד שעל ידו עשה אותות ומופתים, והוא נתן תפארתו ביד צר, שהם הגליהו והשפילו: (סב) ויסגר, ועי"כ הסגיר עמו לחרב, שמתו שלשים אלף, ובנחלתו התעבר שחרב משכן שילה ע"י העברה כנ"ל: (סג) בחוריו אכלה אש, כי במלחמה מצוה אפי' חתן יוצא מחדרו וכלה מחופתה ושם נפלו הבחורים, והבתולות לא הוללו בחופה:

אכלה־אש ובתולתיו לא הוללו : סד כהניו בחרב נפלו ואלמנתיו לא תבכינה : סה ויקץ כישן ׀ אדני כגבור מתרונן מיין : סו ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו : סז וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר : סח ויבחר את־שבט יהודה את־הר־ציון אשר אהב : סט ויבן כמו־רמים מקדשו כארץ יסדה לעולם : ע ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאת צאן : עא מאחר עלות הביאו

ת"א, וימאס וגו' . סס : דגש אחר שורק לרעות

רש"י

(סג) בחוריו אכלה אש. עברתו : לא הוללו . לא נכללו להפריון וחופה שמתו הבחורים במלחמה . הולא לשון הלולא בארמית , ורבותינו דרשוהו על נדב ואביהוא ואין לבי מתיישבת לפרשו כן שהרי כבר התחילו במשכן שילה : (סד) כהניו בחרב נפלו . חפני ופנחס : ואלמנותיו לא תבכינה . אף אלמנתו לא ניתנה לבכותו שאף היא מתה ביום השמועה כמו שנאמר (ש"א ד') ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה : (סה) מתרונן . מתעורר ומתגבר בדבר להקיץ מיינו . מתרונן לשון רנה הוא : (סו) ויך צריו אחור . מכת אחורים בטופלים ובטחורים והוא חרפת גדוף להם עולמית : (סז) וימאס באהל יוסף . היא שילה שהוא בחלקו של יוסף : (סט) ויבן כמו רמים מקדשו וגו' . כמו שמים וארץ שנאמר בהם שתי ידים שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישעיה מ"ח) אף בית המקדש בשתי ידים שנאמר (שמות ט"ו) כוננו ידיך . ד"א כמו רמים מקדשו כארץ יסדה מה שמים וארץ אין להם חליפין אף מקדש אין לו חליפין להשרות שם שכינה : (ע) ממכלאות צאן . דירי צאן כמו (סוף חבקוק) גזר ממכלה צאן : (עא) מאחר עלות הביאו . שהיה רועה לאביו הצאן המניקות שהיה לחמני והוציא הגדיים תחלה ומאכילן ראשי עשבים העליונות שהם רכים ומוציא התישים אחריהם ואוכלן אמצע העשבים ואח"כ מוציא הזקנות ואוכלות השרשים , אמר הקב"ה ראוי הוא זה להיות רועה את עמי :

מצודת דוד

במלחמה : לא הוללו . לא באו אל בית החופה כי התניעו מתו במלחמה : (סד) כהניו . הם חפני ופנחס בני עלי ויסר הכהנים נושאי הארון : לא תבכינה . כי הרבו לבכות על לקיחת הארון ולמול זה לא היה נחשב לצער אלמנותם למאומה : (סה) ויקץ כישן . כי עד הזמן ההוא החריש המקום מענוש את ישראל על מעשיהם כאלו היה ישן ובעת ההיא גברו העונות והקיץ משינתו, בא בהם נקם : מתרונן . המתעורר משכרות היין ע"י צעקת הרנון : (סו) ויך . הכה הצרים מאחוריהם כי נסו מפני פלשתים ורדפו אחריהם והכום מאחריהם כדרך הרודף להנרדף : חרפת עולם . זהו לקיחת הארון : (סז) וימאס . מאז מאס במשכן שילה שהיתה בנחלת אפרים בן יוסף : ובשבט אפרים . הוא הוא וכפל הדבר במ"ש : (סח) ויבחר . להיות בנחלתו מקום המקדש : אשר אהב . מימים רבים כי שם נעקד יצחק : (סט) כמו רמים . ר"ל בנהו בנין עדי עד כמו השמים הרמים ויסדה להיות לעולם כמו הארץ : (ע) ויבחר בדוד . למלוך על ישראל : ממכלאות צאן . ממה שהיה תמידי עם הצאן בדיר שלהם : (עא) מאחר עלות . ממה שהלך אחר

מצודת ציון

מסר : (סג) הוללו . בית החופה נקרא בדרז"ל הלולא (כתובות ח) ע"ש שמהללים ומשבחים שמה את החתן ואת הכלה : (ע) ממכלאות . מל' בית הכלא ומאסר והוא דיר הצאן שהמה כלואים בם : (עא) עלות . מגדלות עולליהן ר"ל מניקות :

באור הענין

(סד) כהניו, חפני ופינחס, ואלמנותיו לא תבכינה ואשת פינחס הרה ללת וכו' ותמת : (סה—סו) ויקץ. וכו' הקיץ כמו הישן על שקיעה לכבוד הארון , ויך צריו אחור מה שמת להם טפולים שהוא מכת אחור ומכת חרפה וכוז : (כז—כח) וימאס, ומאז מאס באהל יוסף , שלא עמד המקדש עוד בחלקו של יוסף, וכן בשבט אפרים לא בחר אל המלוכה , ומפרש נגד מ"ש ובשבט אפרים לא בחר ויבחר את שבט יהודה, ונגד מ"ש וימאס באהל יוסף אמר ויבחר את הר ציון אשר אהב : (סט—עב) ויבן כמו רמים מקדשו שהמקדש היה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה שהוא מקשר עולם העליון עם התחתון, והוא כמו רמים עולמות העליונים , והיסוד שלו הוא כמו הארץ כו', והנה המקדש ומלכות ב"ד שניהם היו צריכים לשלמות הכלל , והמקדש ומלכות ב"ד תלוים זה בזה כמו שבארתי בסי' קל"ב, ח"ש ויבחר בדוד עבדו , והבחירה היתה מצד רעיית הצאן , כמ"ש במדרש שבחן טוב לבבו בהנהגת הצאן, ה"ש מאחר עלות הביאו לרעות בשני מיני הנהגות , א] המדינית, עז"א ביעקב עמו , ב] המוסריית, ע"ז א"ש ובישראל נחלתו כי ישראל גדול מיעקב , והוא רעה אותם כתום לבבו בהנהגה התוריות, ובתבונות כפיו ינחם בהנהגה המדינית :

תפלות דוד — באור המלות

התעבר . נחלה מציין הקדושה (כמ"ש ירמיה ב') . והתעבר יוכר הגבול (כנ"ל מ"ט) : (סג) לא הוללו . שהיו מהללים אותם כלה נאה וחסודה : (עא) מאחר עלות . הצאן המניקות, כמ"ש עלות ינהל . יעקב , ישראל כנ"ל פסוק ה' . עמו נחלתו , נחלה מציין הקדושה וכדת (ירמיה ב') :

רעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו: עב וירעם כתם לבבו ובתבונות כפיו ינחם:

עט א מזמור לאסף אלהים באו גוים | בנחלתך טמאו את־היכל קדשך שמו את־ירושלם לעיים: ב נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו־ארץ: ג שפכו דמם כמים סביבות ירושלם ואין קובר: ד היינו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו: ה עד־מה יהוה תאנף לנצח תבער כמו־אש קנאתך: ו שפך חמתך אל־הגוים אשר לא־ידעוך ועל־ממלכות אשר בשמך לא קראו: ז כי־אכל את־יעקב ואת־נוהו השמו: ח אל־תזכר־לנו עונת ראשנים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו

ת"א מזמור לאסף. קידושין לא: אלהים באו. סנהדרין ס"ז: נתנו את. שם: אל תזכר. ס' הזהר פ' ויחי:

רש"י

עט (א) לעיים. לגלים ומהו מזמור והלא קינה היא, אלא לפי שנאמר (איכה ד') כלה ה' את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון, מזמור ושיר הוא ששפך חמתו על העצים ועל האבנים ולא עשה כליה בבניו: (ב) בשר חסידיך. והלא רשעים היו אלא מאחר שקבלו פורענותם הם חסידים, וכן הוא אומר (דברים כ"ה) ונקלה אחיך כיון שלקה אחיך הוא. כך מפורש במדרש אגדה: (ד) וקלס. לשון דבה לדבר בנו כמו למשל: (ה) עד מה. עד מתי: תאנף. תקצוף: קנאתך. חמתך שאתה מקנא להנקם

מצודת ציון

(עב) ינחם. ינהגם:

עט (א) לעיים. ענינו תל וגל כמו לעי השדה (מיכה א'): (ב) לחיתו. הוי"ו יתירה וכן וחיתו ארץ למינה (בראשית א'): (ד) וקלס. ענין לעג וחרפה כמו וקלסה לכל הארצות (יחזקאל כ"ב): (ה) תאנף. מל' אף וחימה: (ו) אל

מצודת דוד

המיניקות לרעותן הכילו להיות מלך רועה ישראל: (עב) כתם לבבו. כפי התמימות לבו ירעה אותם: ובתבונות כפיו. עם כי התבונה היא בלב אמר כפיו לפי שבהם ינהג הרועה ויראה שאלו התבונה בכפיו ודומה לו שכל את ידיו (בראשית מח) ור"ל שעשה בהשכל וכ"ז חוזר לאסף המאמרים לומר את כל זה יספרו לבל יאחזו במעשי אבותם שמרו בה' כי אם יאחזו במעשה דוד שזכה למלוכה בעבור כשרון דרכיו: עט (א) אלהים. אתה אלהים איך תתאפק על אשר באו גוים בנחלתך: לעיים. כן דרך החרבות להיות מלאים מגלי אבנים: (ב) נתנו וגו'. כי לא נתנום לקבורה: (ג) ואין קובר. כי השנאים פחדו לגשת ממקום מחבואם ולקברם: (ד) היינו חרפה. השכנים מחרפים אותנו: (ה) עד מה. עד מתי יהיה כן וכי תאנף לנצח וכי תבער קנאתך כמו אש שהולך ושורף עד תומו: (ו) שפוך. הסר החימה מאתנו ושפוך אותה על הגוים אשר לא ירצו לדעת אותך: (ז) אכל. כלו והשמידו: נוהו השמו. החריבו מדורו זהו בית המקדש: (ח) אל

באור המלות

(א) לעיים. לגלים, ותרגום לעי השדה ליגרי חקלא, ויגר תרגום של גל: (ב) לחיתו ארץ. מודגל במובנו המדויק מחית השדה שהם חיות המצוים ביישוב, שכלכלו אותם בבשר שהתכו מן נבלת החסידים: (ד) חרפה. לשכנינו וכו' (כנ"ל מ"ד י"ד): (ה) תאנף, גדר פעל אנף (לקמן פ"ה ו'): (ו) חמתך. הוא הכעס הפנימי כנ"ל (ו' ב'). לא ידעוך, בשמך לא קראו. וכן בירמיה (י' כ"ה): (ח) יקדמונו,

תפלות דוד

באור הענין

עט (א) מזמור לאסף, הוסד על החורבן, אלהים באו גוים בנחלתך כולל כל מקומות המקודשות שהם נחלת ה', ומפרש אף ההיכל טמאו ואת ירושלים שמו לעיים: (ב) נתנו וכו', בשר חסידיך, הנבלה הוא גוף של המת כמו שהוא והבשר הוא אם מחתכים אותו לחתיכות, ומוסיף שחתכו בשר החסידים לחתיכות והשליכום לכלבים ולחית הארץ: (ג) שפכו, ולא היה זה מעט כי שפכו דמם כמים רבים, ולא בשדה במדבר כי זה היה סביבות ירושלים, ובכ"ז אין קובר מרוב הממון, כמ"ש בירמיה סי' ח': (ד) היינו חרפה לשכנינו, האומות השוכנים בינינו היה להם זה לחרפה, והשוכנים סביבותינו היינו להם לעג וקלס: (ה) עד מה ה' תאנף לנצח, אף הוא כשמכלה חרון אפו, ובזה ראוי שיופסק הכעס, ואיך תאנף לנצח, אחר שכבר כלית חרון אפך בנו, א"כ ראוי שתבער כמו אש קנאתך. (ו) ותשפך חמתך הפנימית על הגוים אשר לא ידעוך, ועל ממלכות אשר הגם שידעוך בשמך לא קראו: (ז) כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו, כי ה' החריב המקדש לכלות חמתו על העצים והאבנים, וא"כ אחר שנוהו השמו למה אכל את יעקב ג"כ, וא"כ עשו בנו יותר ממה שנגזרת עלינו: (ח) אל תזכור, ר"ל שהמוכה עבור חטאיו אין מרחמים עליו אחר שהוא אשם בדבר, גם

מְאֹד: ט עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: י לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ: יא תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֶנְקַת אָסִיר כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה: יב וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל־חֵיקָם חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ אֲדֹנָי: יג וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם לְדֹר וָדֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ:

פ א לַמְנַצֵּחַ אֶל־שֹׁשַׁנִּים עֵדוּת לְאָסָף מִזְמוֹר: ב רֹעֵה יִשְׂרָאֵל

בגוים קרי — האזינה

רש"י

לשון אל קנא (דברים ד') אנפרמנ"ס בלעז: (יא) הותר. פתח אסירים ממסגר שלהם כמו (לקמן קמ"ו) מתיר אסורים, שלח מלך ויתירהו (לקמן ק"ה): בני תמותה. בני הנהרגת עליך. תמותה אנמורטיניד"א בלעז, ויש דוגמתו בלשון חכמים מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבילות, ופירושו בשר מסוכנת שנשחטה, במסכ' קידושין (כ"א ע"ב):

פ (א) אל ששנים. אל ישראל: עדות לאסף מזמור. מזמור של עדות שרמז להם בו שלש גליות והתפלל עליהם שהרי נאמר במזמור זה ג"פ השיבנו האר פניך ונושעה, ורמז להם בו צרות העתידות לבא להם בימי בית יהוא ממלכי ארם שנאמר בימי יהואש כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש (מ"ב י"ג): (ב) רעה ישראל. מנהיגם ופרנס שלהם: יוסף. כל ישראל נקראים על שם יוסף לפי שהוא פירנסם וכלכלם

מצודת דוד

שכר וגו'. אם אמנם עתה נשוב אליך: מהר. במהירות רב תקדים לנו רחמיך כי דלונו מאד בתכלית העוני ואין לנו כח לסבול עוד: (ט) על דבר. בעבור כבוד שמך לבל יתחלל בין העכו"ם: למען שמך. המורה שאתה רחום וחנון: (י) למה וגו'. למה תניחנו בגלות שיאמרו הגוים איה אלהיהם אם אלהים הוא יריב ריב עמו: (יא) אנקת. צעקת האסור בגולה: הותר. התר קשרי הנאסרים להוציאם להריגה: (יב) והשב. כמו שעשו לנו כן השב גמול פורעניות אל שכנינו: שבעתים. ב' פעמים ז' כגמולם: אל חיקם. הפורעניות תבוא אל חיקם ולא תטה לכאן ולכאן: חרפתם. גמול חרפתם אשר חרפוך: (יג) ואנחנו. ואז אנחנו שאנו עמך וכו' נודה לך לעולם בעבור זה ונספר תהלתך להדורות הבאים:

פ (ב) רועה. אתה רועה ישראל קשוב תפלתינו: נהג. אתה הנוהג את יוסף כרועה המנהיג את הצאן ולפי שיוסף

מצודת ציון

הגוים. על הגוים: (ט) על דבר. בעבור כמו ועל דבר כזבי (במדבר כה): (יא) אנקת. ענין צעקה וגניחה כמו האנק חלל (יחזקאל כ"ו):

פ (א) אל שושנים. על שושנים והוא כלי ניגון עשוי בצורת שושנה: עדות. מל' עדי וקשוט וכן את הנזר ואת

באור הענין

אבקש שיקדמונו רחמיך טרם תזכור העונות הראשונים, שאם תזכור עונות לא תרחם, ולכן אל תזכר לנו עונות רק טרם שתזכור העונות יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד, וגם (ט) עזרנו מצד שהיית תמיד אלהי ישענו, על דבר כבוד שמך כי בזה יתחלל כבוד שמך, אחר שיודעים שתמיד היית מושיע לנו יאמרו מבלתי יכולת, ואז אחר שיקדמונו רחמיך בסבת כבוד שמך ותתעורר ע"י כ לעזרנו טרם שתזכור לנו עונות ראשונים, אז הצילנו וכפר על חטאתינו שאז תזכור כי חטאנו לפניך, ותכפר עון, וזה ג"כ למען שמך, שאתה טוב וסלח, שאחר שכבר קדם מדת הרחמים והסכים להושיענו, ראוי שתכפר גם החטאים שהם מעכבים את הישועה: (י) למה, מפרש מ"ש על דבר כבוד שמך, כי למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם ויש בזה חילול ה', אחר שהיית תמיד אלהי ישענו, וזאת שנית ראוי שיודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך, שזה ג"כ נוגע לכבוד שמך: (יא) תבוא, וגם ראוי שמצד זאת מצד התפלה, שתבא לפניך אנקת אסיר שהוא מוכן למות, וראוי שתותיר אותו מן המות כגודל זרועך: (יב) והשב, וגם ראוי שתשיב לשכנינו על מה שחרפו אותך, שזה ג"כ נוגע לכבוד שמך, וראוי שתשב להם שבעתים, כי כפי ערך המחרף והמתחרף אין די אם תשיב להם כפי חרפתם, כי אין ערך שוה בינך וביניהם, וראוי שיקבלו שבעתים, ר"ל פעמים אין מספר: (יג) ואנחנו, וגם שע"י כ נודה לך לעולם ויתקדש שמך, בין ע"י הודאה על הטוב, בין ע"י ההילול שהוא ספור שבחך:

פ (א) למנצח, מזמור זה יסדוהו בני אסף בימי עזרא ונחמיה ששבו מן הגולה ורצו לבנות ההיכל ואויביהם רצו להלחם אתם ולהשבית מלאכתם, והיו אז עניים ומבודים, וידעה

תפלות דוד

באור המלות

הקדימה היא לפני דבר אחר, ור"ל לפני זכירת העונות: (ט) עזרנו אלהי ישענו. העזר פחות מן הישועה, שהמושיע עושה הכל בעצמו לא כן העוזר, ואחר שתמיד היה מושיע, עכ"פ עזור עתה. עזרנו והצילנו, ע"ל ז' ב': (יא) הותר. שיתירם מן המאסר, או שישאירם בחיים: (יג) לעולם, לדור

תַאֲזִינָה נֹהֵג כַּצֹּאן יוֹסֵף יֹשֵׁב הַכְּרוּבִים הוֹפִיעָה׃ ג לִפְנֵי אֶפְרַיִם וּבִנְיָמִן וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת־גְּבוּרָתֶךָ וּלְכָה לִישֻׁעָתָה לָּנוּ׃ ד אֱלֹהִים הֲשִׁיבֵנוּ וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃ ה יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַד־מָתַי עָשַׁנְתָּ בִּתְפִלַּת עַמֶּךָ׃ ו הֶאֱכַלְתָּם לֶחֶם דִּמְעָה וַתַּשְׁקֵמוֹ בִּדְמָעוֹת שָׁלִישׁ

ת"א לפני וגו'. מגילה ע"ז עקידה שער ע"ג כל המזמור: האכלתם לחם. סנהדרין ל"ז:

רש"י

בימי הרעב: ישב הכרובים. כמו שנאמר (שם ג') ונועדתי לך שם וגו': הופיעה. הראה גבורתך: (ג) לפני אפרים ובנימין ומנשה. כשיהיו צריכים לישועתך אף על פי שהם רשעים ואינם כדאי עוררה גבורתך להם, ולמה כי לכה לישועתה לנו לך נאה ועליך להושיע בין חייבים בין זכאים כמו שנאמר למשה במצרים (שמות ג') ראה ראיתי את עני עמי מהו ראה ראיתי הללו למה רואה אני שהם עתידים להכעיסני ואעפ"כ ראיתי את עניים מפני השבועה שנשבעתי לאבותם. אפרים, במלחמת ארם כשצר על שומרון (מ"א כ') ושלח מלאכים לאחאב כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם. מנשה, בימי יהואש בן יהואחז שנאמר (מ"ב י"ד כ"ו) כי ראה ה' בעני ישראל. כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש, והכהו שלש פעמים במלחמה שנאמר (שם י"ג) שלש פעמים הכהו יואש והשיב את ערי ישראל. בפירושים אחרים מצאתי שנאמר (שם) ג"פ הכה את ארם אשר השיב את ערי ישראל. בנימין, בימי אחשורוש שהיו מרדכי ואסתר בסכנה וכל הדור תלוי בהם: ולכה לישועתה לנו. אין זה לשון הליכה אלא כמו ולך, וכ"ה במסורת ולכה איפה דיעקב (בראשית כ"ז) ולכה אין בשורה מוצאת (ש"ב י"ח) שמלה לכה קצין תהיה לנו וגו' (ישעיה ג'): (ד) השיבנו. מגלות בבל שהיה מרדכי שם: (ה) עד מתי עשנת. בגזרות מלכי עכו"ם שהרעו מאד לישראל: (ו) האכלתם לחם דמעה. במצרים: ותשקמו בדמעות שליש. בבבל שהיו ע' שנה שהוא שליש של ר"י של מצרים זו למדתי מיסודו של ר' משה הדרשן. ויש לפתור על שם שמלכות אנטיוכס היתה הגרס השלישית, וא"ת רביעית היא שהרי פרס ומדי קדמו. כל ע' שנה של בבל אינם אלא גלות אחת. ומנחם פי' שליש שם של כלי ששותין בו וכן פי' (שם מ') וכל בשליש עפר הארץ, ורבותינו פירשו על שלש דמעות שהוריד עשו שנאמר בו (בראשית כ"ז) ויצעק צעקה, הרי אחת. גדולה הרי שתים. ומרה הרי שלש, ועליהם זכה לחזות

מצודת ציון

בעדות (מ"ב י"א) ור"ל המזמור הזה היה לקשור ולפאר לאסף: (ב) הופיעה. ענין הארה כמו הופיע מהר פארן (דברים ל"ג): (ג) ולכה. כמו ולך: (ה) עשנת. כמו תעשן

מצודת דוד

כלל את השבטים במצרים לכן נקראו על שמו: יושב. אתה הוא היושב על הכרובים שעל הארון הופיעה והאר לנו ישועה: (ג) לפני אפרים וגו'. ר"ל לנוכח גאולתם עורר את גבורתך וכו': (ד) השיבנו. מהגולה לארצנו: והאר. הראה לנו פנים מאירות ושוחקות ונהיה נושעים: (ה) עשנת. כעסת לאמת תפלת עמך: (ו) לחם דמעה. במקום הלחם האכלתם דמעה כי דמעת הבכי מונע תאות האכילה וכאלו משביע כדבר מאכל: ותשקמו. השקה אותם בדמעות מגוא שליש ר"ל דמעות

באור המלות

דור. לעולם הוא הזמן התמידי, ולדור ודור הוא הזמן כשמתחלק לבני דורות (כנ"ל נ"ג י"א), הסובלא על הטובה שעברה היא תמידית כל ימי חיינו שהוא מלדנו, וספור התהלה היא לדורות הבאים מדור לדור: (ב) הופיעה. על הופעת וגלוי השכינה: (ה) עשנת. מענין חרון אף, כמו אז יעשן אף ה': (ו) שליש. י"מ כי שלש פעמים הגלם כ"נ, ור"ל שלש פעמים האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות, או שנתקן בימי בלשצר שהיו שלשה מלכים לגלות בבל, או כיון על מצרים ובבל ומדי ג'

תפלות דוד — באור הענין

שיבתם מבבל נגד שיבתם ממצרים, והמזמור נחלק לג' חלקים, א] מתפלל שיושעו מצריהם המתגברים להלחם נגדם, ב] שירחיב גבולם בגלוה ופרנסה ג] שיקבץ נדחיהם ויעזרם על בנין המקדש, ובכל חלק סיים אלהים השיבנו והאר פניך ונושעה, ונגד ג' אלה הקדים שלשה תוארים מזמן הקודם: (ב) א] רועה ישראל האזינה, שבזמן הטבע היה רועה אותם וממלא כל צרכיהם, ב] נוהג כצאן יוסף, שמנהגם כצאן בין זאבים ולא פחדו, כמ"ש וינחם לבטח ולא פחדו ואת אויביהם כסה הים, ג] יושב הכרובים הופיעה, שאז בנית להם מקדש ושכנת בין בדי הארון על הכרובים וכן הופיעה גם פעם בבנין המקדש: (ג) לפני, (חלק א') בקש שיעורר ה' גבורתו שהראה בימי קדם לפני אפרים ובנימין ומנשה, ויעזרם נגד צריהם הרוצים להרע להם, וידוע כי מאפרים ומנשה נפלו על חזקיה רבים, כנזכר בכתוב, עד שבגלות נ"כ כלל יהודה ובנימין ואפרים ומנשה, ותפס ג' שבטים אלה שהם מבני יוסף, שהם העומדים נגד בני עשו, כמ"ש בית יוסף להבה ובית עשו לקש: (ד) אלהים השיבנו, שישובו לארצם ולא ינגחום אויביהם: (ה) (חלק ב'), עד מתי עשנת בתפלת עמך, שהתפללו ע"ז כמ"ש נחמיה ד' ג' ונתפלל אל אלהינו: (ו) האכלתם לחם דמעה, מרוב עניים נדמה כאילו שהלחם לחם

שָׁלִישׁ׃ ז תְּשִׂימֵנוּ מָדוֹן לִשְׁכֵנֵינוּ וְאֹיְבֵינוּ יִלְעֲגוּ־לָמוֹ׃ ח אֱלֹהִים צְבָאוֹת הֲשִׁיבֵנוּ וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃ ט גֶּפֶן מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם וַתִּטָּעֶהָ׃ י פִּנִּיתָ לְפָנֶיהָ וַתַּשְׁרֵשׁ שָׁרָשֶׁיהָ וַתְּמַלֵּא־אָרֶץ׃ יא כָּסּוּ הָרִים צִלָּהּ וַעֲנָפֶיהָ אַרְזֵי־אֵל׃ יב תְּשַׁלַּח קְצִירֶהָ עַד־יָם וְאֶל־נָהָר יוֹנְקוֹתֶיהָ׃ יג לָמָּה פָּרַצְתָּ גְדֵרֶיהָ וְאָרוּהָ כָּל־עֹבְרֵי דָרֶךְ׃ יד יְכַרְסְמֶנָּה חֲזִיר מִיָּעַר וְזִיז שָׂדַי יִרְעֶנָּה׃ טו אֱלֹהִים צְבָאוֹת שׁוּב נָא הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה וּפְקֹד גֶּפֶן זֹאת׃ טז וְכַנָּה אֲשֶׁר־נָטְעָה

ימינך

ת"א גפן וגו'. חולין צ"ב: יכרסמנה וגו'. פסחים קי"ח קידושין ל':

ע' תלויה. כ' רבתי

רש"י

על חרבו והיה כאשר תריד וגו' (שם): (ז) תשימנו מדון. אתה שם אותנו מדון לכל שכינו שנתגרו בנו אויבינו: (ח) השיבנו. ונושעה מאויבינו: (ט) גפן ממצרים תסיע וגו'. חזר ורמז על גלות הרומיים. גפן ישראל אשר הסעת ממצרים עקרת משם. כמו (איוב י"ט) ויסע כעץ תקותי ואח"כ גרשת שבע אומות ונטעתם בארצם: (י) פנית לפניה. את היושבים שם: ותשרש שרשיה. השרישה שרשיה: (יא) וענפיה ארזי אל. כמו ארזים חזקים כלומר מלכים אדירים: (יב) תשלח קציריה. שלחה פארותיה כמו ועשה קציר (שם י"ד): עד ים. עד הים הגדול היה גבולה: ואל נהר יונקותיה. רחבה של ארץ ישראל ממדבר עד אצל נהר פרת: (יג) למה. עתה פרצת גדריה. של אותה הכרם: וארוה כל עוברי דרך. לקטוה כל הבא כמו (שיר ה') אריתי מורי עם בשמי, וכן בלשון משנה כמלא אורה וסלו: (יד) יכרסמנה חזיר מיער. כמו שדה שקרסמוה נמלים בלשון משנה, והוא לשון נתיקה. מיער העי"ן תלויה (אדר"נ פ' ל"ד) (ואילו נכתב באל"ף) זכו ישראל הרי אויבים כחיות היאור שאין להם כח לעלות ביבשה, ובזמן שהפורענות נגזר עליהם מתגבר כחית היער שהיא משחתת והורגת. חזיר מיער כמו דכתיב (בדניאל ז') אכלה ומדקה ושארה ברגלה רפסה ויש לו (לחזיר) מקצת סימני טהרה: וזיז שדי. כל רמש השדה, ולשון זיז שהוא זז ממקומו והולך: ירענה. רועה עליה וענפיה ואוכלן: (טז) וכנה אשר נטעה ימינך. המבוססת והמיושבת

מצודת דוד

כרוח נמחוצם; (ז) מדון. בעלי דין ומריבה: (ט) גפן. ישראל הנמשל לגפן הלא אותם הוסעת והוצאת ממצרים: תגרש. אח"י גרשת ז' העכו"ם ונטעת אותם במקומם: (י) פנית לפניה. את העכו"ם ההם ושרשת שרשיה של ישראל והמלא את הארץ ממנה: (יא) צלה. של עדת ישראל: וענפיה. של העדה ההיא היו אחים חזקים רצה לומר משלו על כל הארץ וגדלו למעלה: (יב) תשלח. פשטה ענפיה עד ים פלשתים והוא האורך: ואל נהר. זה נהר פרת והוא הרוחב: (יג) למה. עתה למה תחשב לאויב ופרצת גדריה וכל עוברי דרך מלקטים פריה ר"ל למה נתתם להפקר לכל: (יד) יכרסמנה. עשו הנמשל לחזיר מיער למה יכרית ויכלה אותה: וזיז. החיות הזזים בשדה כ"א ירעה בה ויאכל פריה: (טו) שוב נא. שוב עתה אלינו: ופקוד. השגיח על הגפן הזאת: (טז) וכנה. מקום מושב הגפן אשר ימינך נטעה בה את הגפן

מצודת ציון

והוא ענין כעס כמו יעשן אפך (לעיל ע"ד): (ו) שליש. שם מדה גדולה וכן וכל בשליש (ישעיה מ'): (ז) למו. להם ר"ל עליהם: (י) פנית. ענין הסרה והפנוי מן המקום: (יא) צלה. מל' צל: אל. ענין חוזק כמו ביד אל גוים (יחזקאל ל"א): (יב) תשלח. ענין התפשטות כמו ותשלח פארות (שם י"ז): קצירה. ענפיה כמו ועשה קציר כמו נטע (איוב י"ד): יונקותיה. ענפים יונקים ורכים כמו ויעל כיונק (ישעיה נ"ג): (יג) פרצת. ענין שבירה: גדריה. כתליה: וארוה. ענין לקיטה כמו אריתי מורי (ש"ה ה'): (יד) יכרסמנה. ענין כריתה וכליון כי יחסלנו הארבה (דברים כ"ח) תרגמו ירושלמי ארי יקרסם יתיה גובא ובמשנה שדה שקרסמוה נמלים (מנחות ע"ב) והקו"ף והכ"ף מתחלפים כי הם ממוצא אחד: (טז) וכנה. מל' כן ובסיס: אמצתה. מל' אומץ

תפלות דוד

באור הענין

לחם של דמעות, לחם צר ומים לחץ, וכמו שנזכר רוב העוני שלהם בנחמיה סי' ה': (ז—ח) **תשימנו מדון לשכנינו**, שנגלה ומוכיח כמב"ש סימן ו': **ואויבינו ילעגו למו**, לועגים על שכינו, פי"ל מדון עם עם שפל והלום כמונו, וא"כ **אלהים צבאות השיבנו** לגדולה ועושר שהיינו בו מקדם: (ט) **גפן**, (חלק ג') בקש שיעזרם על בנין המקדש ויוציאם מעול מלכי פרס, ומזכיר יצ"מ שאז לקחת גפן ממצרים וגרשת ז' עמים, ונטעת אותם במקומם בקרן בן שמן: (י—יא) **פנית לפניה**, אח"כ פנית גם העמים שסביב א"י למען תוכל הגפן להתפשט, בין בשרשיה מתחת ובין למעלה שתמלא ארץ, עד שהרים כסו צלה והענפים שלה נדמו להרזים היותר חזקים: (יב) **תשלח**, כמ"ש וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ, למעלה ע"ב: (יג—יד) **למה פרצת גדריה**, כמ"ש פרץ גדרו והיה למרמס (ישעיה ה'), עד שהחלה **ארוה כל עוברי דרך**, שארו ולקטו הפירות, ואח"כ **יכרסמנה חזיר מיער** שכתו־

באור המלות

גליות: (ט) תסיע, תגרש. ר"ל הסעת וגרשת פעם אחר פעם, לכן בא העתיד: (יא) כסו. השרשים כסו את ההרים בצלה: (יג) וארוה. לקטוה: (יד) יכרסמנה. ענין כריתה כמו שדה שקרסמוה נמלים: (טז) וכנה. כמו מכון וכן,

יְמִינֶךָ וְעַל־בֵּן אִמַּצְתָּה לָּךְ׃ יז שְׂרֻפָה בָאֵשׁ כְּסוּחָה מִגַּעֲרַת פָּנֶיךָ יֹאבֵדוּ׃ יח תְּהִי־יָדְךָ עַל־אִישׁ יְמִינֶךָ עַל־בֶּן־אָדָם אִמַּצְתָּ לָּךְ׃ יט וְלֹא־נָסוֹג מִמֶּךָּ תְּחַיֵּנוּ וּבְשִׁמְךָ נִקְרָא׃ כ יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת הֲשִׁיבֵנוּ הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃

פא א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית לְאָסָף׃ ב הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ ג שְׂאוּ־זִמְרָה וּתְנוּ־תֹף כִּנּוֹר נָעִים עִם־נָבֶל׃

ת"א הרנינו וגו'. ר"ה דף ל' ודף ל"א תמיד ל"ג: שאו זמרה. ערכין י"א: תקעו

רש"י

אשר נטעה ימינך לשון והשיבך על כנך (בראשית מ'): ועל בן אמצתה לך. ועל עשו שהיה בן חביב לאביו שהיה קורא אותו בני. אמלת גפן יעקב לך שנאמר (שם כ"ז) ואת אחיך תעבוד. עכשיו היא. (יז) שרופה באש כסוחה. לשון לא תזמור (ויקרא כ"ה) לא תכסח: יאבדו. תמיד הם הולכין ואבודין מגערת פניך ושעמך: (יח) תהי ידך על איש ימינך. תשוב מכותיך על האיש שהוא עומד להפרע ימינך ממנו: על בן אדם. אשר אמצת לך להיות מושבו משמני הארץ: (יט) ולא נסוג ממך. אל הגרום לנו להיות נסוגים ממך: תחיינו. מן הגלות ונזכיר שובחך וגבורתך ואז נקרא בשמך: (כ) ה' אלהים צבאות. כאן נאמרו שלש הזכרות (של שמות) ובאמצעי שתי הזכרות ובראשון הזכרה אחת הכל לפי חוזק הגליות והצרה והגאולה (שבודאי הנא):

פא (א) הגתית כלי שיר הבא מגת: (ב) הריעו. בראש השנה: (ג) כנור נעים עם נבל. רבי חייא בר אבא אומר הוא נבל הוא כנור, ור"ש אמר נימין ויתידות (ס"א יתירות) שבין

מצודת ציון

זחוק: (יז) כסוחה. ענין כריתה כי לא תזמור (ויקרא כ"ה) תרגומו לא תכסח וכן קוצים כסוחים (ישעיה ל"ג): (יט) נסוג. ענין החזרה לאחור כמו ונסוג מאחר אלהינו (שם נ"ט):

פא (א) הגיתית. כלי נגון הבא מגת: (ג) נעים. ענין

מצודת דוד

והיא א"י: ועל בן. ר"ל תן השגחתך על א"י ועל הבן אשר חזקת לך והוא ישראל: (יז) שרפה באש. הלא הגפן ההיא שחשבת היא באש וכרותה ממקומה והמה הולכים ואבודים מגערת כעסך: (יח) תהי ידך. מעתה תהיה ידך להגן על איש שהושעת בימינך: ועל בן וגו'. הוא כפל ענין במ"ש. כי הוא היה ועל ישראל יאמר: (יט) ולא נסוג. לא נשוב אחור ממך: תחיינו. ר"ל הוציאנו מן הגלות ונקרא אז בשמך לנתת לך:

פא (ב) הרנינו. בפה: עוזינו. שהוא לנו למעוז וחוזק: הריעו. בשופר: (ג) שאו זמרה. הרימו בפה:

תפלות דוד

באור המלות

וכן מלשון כנין: (יח) ידך. מכת ידך:

באור הענין

מחריבי ארצות כ"כ שריו וקלקלו את הגפן לגמרי: (טו—טז) הבט ופקד גפן זאת וכנה, שהגפן היה דרך לסמכו על עץ עב וזה נקרא כנה, ובעת שיתפשט ענפיו בגובה סומכים ומאמצים אותם אל בנין גבוה והוא עולה וגדל למעלה ראש, והעץ שנסמך עליו קורא כנה מלשון מכון וכנין, והבנין קורא בן, מבקש שיפקד את הגפן ואת הכנה והבנין, הגפן הם ישראל, והכנה הוא מלכות ב"ד, והבנין הוא המקדש: (יז) שרופה ועתה היא שרופה באש וכסוחה, שכסחו את הכנה, ושרפו את הבנין, ואם כן ראוי כי החזיר והזיז שדי מגערת פניך יאבדו על שמחבלים את הגפן: (יח) תהי, וכנגד כנת ימינו, יש עסק איש ימינו, שהוא האויב שבא ג"כ בכח ימין ה' שנתן הגבורה בידו להחריב ארצות, וכנגד הבנין שאמץ לו לחזק הגפן, יש בן אדם שאמץ לו להחריב ולהשחית, מבקש תהי מכת ידך על איש ימינך, כמו יד ה' המתאלית תכה את האיש שחזק בידו הימנית: (יט—כ) ולא נסוג ממך, ואנחנו לא נסוג מאמונתך, רק תחיינו בכל משך זמן הצרות האלה למען בשמך נקרא, ונאמר ה' צבאות השיבנו, ויען התפלל עתה על בנין המקדש הזכיר שם הויה שאין מזכירים אותו רק במקדש:

פא (א) למנצח, הוסד בר"ה, וכפי הנראה היה אז ג"כ עת בצורת, ובר"ה התפללו על הגשמים ונעת: (ב) הרנינו, חג זה נגדל מכל המועדים במה שמתריעים בו בשופר, והשופר סימן חרדה תמיד, והיה דרך להריע בשופר בתענית גשמים או על כל צרה, כמ"ש במס' תענית, ובעת ההיא לא היו מנגנים ומזמרים בכלי שיר, אבל בר"ה שהלוים משוררים בבהמ"ק וגם מריעים בשופר, עד שתרועת השופר לא יחרידם כמ"ש (נחמיה ח) אכלו משמנים וכו' כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם, אמר הרנינו לאלהים מצד שהוא עזנו, הרננו בשיר, וגם הריעו בשופר מצד שהוא אלהי יעקב, וזה להקוע ביום זה, ומפרש. (ג—ד) שאו זמרה ותנו תוף, לשיר בשיר, וגם תקעו בחדש שופר שבא השיר ותרועת השופר ביחד, ובאר שנמצא ביום זה ג' סימנים מובדלים, א] בחדש שהוא מכ

ד תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: ה כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: ו עֵדוּת ׀ בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ בְּצֵאתוֹ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׂפַת לֹא־יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע: ז הֲסִירוֹתִי מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה: ח בַּצָּרָה קָרָאתָ וָאֲחַלְּצֶךָּ אֶעֶנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם אֶבְחָנְךָ

נ"א ואחלצך

על

ת"א תקעו וגו'. ביצה ט"ז ר"ה י"ח ודף י"א ודף ל"ד סנהדרין י"א ודף נ"ו עקידה שער ס"ז ספר הזוהר פ' ויחי ופר' פנחס ופרשת אמור ופרשת פנחס: כי חוק. ביצה שם ר"ה שם ודף כ"א סנהדרין י"א: עדות וגו'. ר"ה י"א סוטה י"א ודף ל"ו: הסירותי וגו'. סוכה נ"ה ר"ה י"א ודף ל':

רש"י

לה. למה נקרא שמו נבל שהוא מנבל כל מיני זמר: (ד) בחדש. בחדוש הלבנה: בכסה. יום מועד קבוע לכך וכן (משלי ז') ליום הכסא יבא ביתו, למועד הקבוע: (ה) כי חק. הוא לישראל מאת הקב"ה לתקוע באותו היום והוא יום המשפט להקב"ה: (ו) עדות ביהוסף שמו. בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים: שפת לא ידעתי אשמע. מפורש במסכת סוטה שלמדו גבריאל ע' לשון: (ז) מדוד. מעבודת עבדות לבשל קדירות כדרך שאר עבדים: מדוד. קדירה כמו (ש"א ב') והכה בכיור או בדוד: (ח) בצרה קראת. לי. כלכם, קראתם מצרת עבודת סבלות מצרים ואחלץ אתכם: אענך בסתר רעם. אתה קראת בסתר ביני ובינך ואני עניתיך בקול רעם, הודעתי גבורות ונוראות בפרהסיא: אבחנך על מי מריבה

מצודת דוד

קול זמר ואתם קול על התוף וכנור שקולו נעים: (ד) בחדש. בתחלת החדש ר"ל ביום הראשון תקעו שופר: בכסה. בזמן המיועד להיות בו חג והוא ר"ה: (ה) כי חק. התקיעה הזה הוא חוק גזרת המקום על ישראל כי הוא יום המשפט ואז התקיעה לזרז על התשובה לזכות במשפט: (ו) עדות. ביום הזה שמו עדי הזכר על יוסף כמ"ש וישם רביד הזהב על צוארו (בראשית מ"א) כי אחז"ל כי בר"ה יצא יוסף מבית האסורים: בצאתו. בעת שיצא למשול על ארץ מצרים: שפת. אז היה יוסף משתבח לומר שפת לשון אשר לא ידעתי מעולם הנה עתה אשמע ואבין כי אחז"ל שבא גבריאל ולמדו ע' לשון לפי שכתוב בנימוסי מצרים שאין למשול בהם כ"א המכיר בכולן: (ז) הסירותי. אמר במקום ה' בזה היום הסירותי מסבל שכמו של ישראל כי אחז"ל בר"ה בטלה העבודה מאבותינו במצרים: כפיו. העברתי כפיו מן הדוד ממה שהיה מבשל לאדוניו ועשה לו מלאכת עבד: (ח) בצרה. בעת הצרה כשקראת אלי הוצאתיך ממנה: אענך. עניתך במה שהייתי מסתיר ממך הרעש בעת עברכם בים והיה על המצרים לבדם שנא' קול רעמך בגלגל (לעיל ע"ז): אבחנך. ר"ל עם כי היה גלוי וידוע לפני שתחטא במי מריבה עכ"ז

מצודת ציון

מתיקות ועריבות: (ד) בכסה. ענין זמן מיועד כמו ליום הכסא יבוא (משלי ז') וה"א תמורת האל"ף: (ו) עדות. מל' עדי וקשוט וכן את הנזר ואת העדות (מ"ב י"א): שפת. לשון עם ועם כמו שפה אחת (בראשית י"א): (ז) מסבל. ענין טעינת משא כמו והנושאים בסבל (נחמיה ד'): שכמו. כתפיו: מדוד. כלי בשול קדרה וכיוצא וכן והכה בכיור או בדוד (ש"א ב'): (ח) ואחלצך. ענין הוצאה ושליפה כמו חלוץ הנעל (דברים כ"ה): אענך. מל' עניה ותשובה: אבחנך.

באור הענין

ביום שהירח מתחדש בו, כן] בכסה, שהוא יום המוכן למשפט, גן] ליום חגנו שהוקבע ליום חג ומועד: (ה) כי חק, אין לנו לדרוש טעם על מצוה זאת של תקיעת שופר, כי לישראל הוא חק, שהוא דבר שאין לו טעם רק חקה מאת ה', אבל הוא משפט לאלהי יעקב, ה' יודע טעמו ואצלו הוא משפט ולא חקה, וגם למה שהוא יום משפט לאלהי יעקב, שמצד שהוא אלהי יעקב ומשגיח עליהם הכין יום משפט לבחון בו את מעשיהם ולדון אותם איש כדרכיו: (ו) עדות ביהוסף שמו, יען הענין יוסף שיצא מבית האסורים היה ג"כ בר"ה, כמ"ש חז"ל, ואז היה ג"כ הדין על הרעב והשובע, שע"כ חלם פרעה ביום ההוא את חלומו, אמר שהכל שם ה' עדות זה ביהוסף שהוא שופט ביום ההוא על הרעב והשובע ועל כל פעולת מלעדי גבר, כי בצאתו על ארץ מצרים, אז אשמע שפת (מי) שלא ידעתי אותו שאמר לאמר. (ז) הסירותי מסבל שכמו, ר"ל שאז שמע שפרעה אמר כן שיצא לחירות, וזה היה בר"ה, אולם לא פרעה היה המדבר, כי אני אשמע אז שפה לא ידעתי, היינו שהאל הבלתי נודע אמר כן, שהגם שבגלוי דבר פרעה זאת, בהסתר יצא דבור זה מאת ה', שהוא הוציאהו לחירות והוא אמר הסירותי מסבל שכמו, וכמו שהיה בימי קדם ביוסף כן היה גם עתה, כי. (ח) בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם, שגם עתה שהייתו בצרה מפני הרעב, וה' ענה אותנו בסתר, ואמר "בצרה קראת ואחלצך" והוציא גם אותנו לחירות מן הצרה ביום זה כמו שהוציא את יוסף, וגזר ג"כ על השובע אחרי הרעב כמו שגזר בימי יוסף, וכמו ששם היה עניית ה' בסתר, כי בגלוי היה נראה שפרעה הוא העונה, ועניית ה' היה נסתר תחת רעם שרים ותרועת מלך, תחת רעם דברי פרעה, כן תשועת ה' עתה נגלה ע"י

תפלות דוד

באור המלות

(ד) בחדש. ר"ת שבו נתחדש הירח, הנה חדש מחר. בכסא, יום המוכן ומזומן, כמו ליום הכסא יבא ביתו: (ה) חק, משפט. חק דבר שאין טעמו ידוע, ומשפט דבר שטעמו ידוע (אילת השחר כלל תקי"ג): (ו - ז) שפת (איש) לא ידעתי, מדוד, כמו והכה בכיור או בדוד (ש"א

עַל־מֵי מְרִיבָה סֶלָה׃ ט שְׁמַע עַמִּי וְאָעִידָה בָּךְ יִשְׂרָאֵל אִם־תִּשְׁמַע־לִי׃ י לֹא־יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר׃ יא אָנֹכִי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ׃ יב וְלֹא־שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא־אָבָה לִי׃ יג וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם׃ יד לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ׃ טו כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל־צָרֵיהֶם

ת"א לא וגו'. שבת ק"ה ספר הזוהר פרשת וירא ופרשת אמור : הרחב פיך . ברכות נ' : **אשיב**

רש"י

סלה . ואע"פ שגלוי ובחון לפני שאתם עתידים להמרותי במי מריבה, כך שנויה במכילתא: (ט) שמע עמי. אחרי שכל זאת עשיתי לך כדאי אתה לשמוע לי : (יא) הרחב פיך . לשאול ממני כל תאות לבך: ואמלאהו . ככל אשר תשאל אמלא : (יג) בשרירות לבם . במראית לבם כמו (לעיל ה') למען שוררי: (יד) לו עמי שמע לי . עדיין אם היו רוצין לשוב לי ולשמוע אלי : (טו) כמעט אויביהם אכניע . בשעה מועטת הייתי מכניע

מצודת ציון

אל' בחינה : (ט) ואעידה . ענין התראה כי ע"פ רוב מתרין בעדים שלא יכחש : (יב) לא אבה . לא רצה : (יג) בשרירות . במראית כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד) : (יד) לו .

מצודת דוד

עניתך בעברך במי הים : סלה . ר"ל וכ"כ עד עולם דרכי להושיע בעת צרה עם כי נגלה לפני שיחטא בדומה לה : (ט) שמע עמי . אמרתי אז שמע עמי והנה אתרה לנגדך אמרי : ישראל . ר"ל כי אם תשמע לי אתה ישראל :

(יא) אנכי . ר"ל יסבה הלא אני המעלך מארץ מצרים וידי בכל משלה ולזה הרחב פיך לשאול ממני כל חפצך ואמלאהו אם תשמע לי : (יב) ולא שמע . אבל עמי לא שמע לקולי : לא אבה . לא רצה לשמוע לי : (יג) ואשלחהו . שלחתים מארצם ללכת בגולה על כי הלכו בשרירות לבם ובעצתם הרעה: (יד) לו עמי . אם היה עמי שומע לי וכו' : (טו) כמעט .

באור המלות

צ'): (י) אל זר, אל נכר. נכר גרוע מזר כמ"ש ישעיה כ"ח, ור"ל שלא יהיה בך היינו בלבך אל זר מחשבת ע"ז ולא תשתחוה בפועל, וכמו לא יהיה לך אלהים אחרים שפי' רבים ממוני המצות על מחשבת אליל, וכל מאמר הוא תנאי נסמך על מלת אם, אם תשמע ולא יהיה בך אל זר אז הרחב פיך, ואנכי ה' אלהיך המעלך מא"מ הוא כעין מאמר מוסגר, מבאר הטעם שראוי שלא יהיה בך אל זר, וכמו שכן אמר בדברות הר סיני אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך, לא יהיה לך: (יב—יד) ולא שמע עמי לקולי וישראל לא אבה לי. שם ישראל הוא שם מעלתם מצד עצמם, ושם עמי הוא שם הקשר שי"ל עם אלהים שהם משועבדים לו כעם למלכם, מצד השעבוד של עמי מחויבים לשמוע בקולו, ומצד מעלתם בעצמם ראוי שיאבו בעצמם לה', וכן אמר לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו, שמצד מעלתם ישראל ראוי שילכו בדרכי ה' מעצמם מצד מעלתם: (טו—טז) אויביהם צריהם, משנאי ה'. באורתי לקמן ס"ט כ"ג הבדלם, כי הצר הוא המציר בפועל, ועליו משיב ידו להכניעו בפועל, והאויב דורש רעה בלב ויכניע אותו שיכנע בלבו מדה כנגד מדה והשונא אינו דורש רעה דוקא רק נבדל ממנו ומרחיקו, וע"כ אמר משנאי ה', ומשנאי בפועל שגורם שגם אחרים ישנאו אותו, וחז"ל דרשו כל משנאי אהבו מות אל תקרא משנאי אלא משניאי, וזה רמוז בששמוש מלת משנאי בפועל, ותסר מלת אשר

תפלות דוד

באור הענין

רעם, שבאו רעמים וממטר שהוא ענין פנימי ותחת קול הרעם שהוא בגלוי, נסתר ענייה ה' על התפלה, שענה אותנו בסתר בקול הרעם והממטר ואמר לנו, בגזרה קראת ואחלצך, **אבחנך על מי מריבה**, קרא מי הגשמים שירדו בשם מי מריבה, כשם המים אשר רבו בני ישראל אל ה', ופה שם המים שרב ה' והתוכח עם בני ישראל, כמו שיבאר הריב והוכוח הזה, ובמים האלה שעצר את הגשמים בחן אותנו אם נשמע בקולו, כמו שיבאר. סלה וסגם הענין: (ט—יא) **שמע עמי ואעידה בך**, אתרה בך שאם תעבוד ע"ז לא ירדו הגשמים בעתם, כמ"ש פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים ולא יהיה מטר, ומפרש ומה ההתראה, **ישראל אם תשמע לי שלא יהיה בך אל זר אז הרחב פיך ואמלאהו**, מבאר מ"ש אבחנך על מי מריבה, שה' בחן אותם ע"י המים ועצירת גשמים, והתרה בם ואמר, שאם תשמע לי אתה ישראל, ולא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לע"א, (אחר **שאנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים** שמאז יחדתי אתכם לחלקי ואין לכם לעבוד לכוכב או מזל), אז **תרחב פיך** ואני **אמלא אותו** כל טוב, כן התרה ה' בם על ידי המים, (שלכן קראם מי מריבה) ובחן אותם אם ישמעו לקולו בזה: (יב—יג) **ולא**, אבל ע"י **שישראל לא שמע לקולי** ועבדו ע"א, ע"כ **אשלחהו בשרירות לבם**, שלחתיו מעל פני והסירותי השגחתי מהם, (וע"כ לא ירד המטר בהשגחתי בעתו), ובכ"ז **הם ילכו במועצותיהם**, ולא שבו אלי: (יד) **לו**, ובכל זאת הדבר תלוי ברצונם **הלואי ישמעו לי** מעתה, **וילכו בדרכי**, אז: (טו) **כמעט**, שישמעו לי, ר"ל תיכף שיתחילו לנטות מעט לדרכי ה', אז **אויביהם אכניע**, שהם אויביהם בלב **ועל צריהם** המצירים להם בפועל **אשיב**

אָשִׁיב יָדִי׃ טז מְשַׂנְאֵי יְהוָה יְכַחֲשׁוּ־לוֹ וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם׃
יז וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר דְּבַשׁ אַשְׂבִּיעֶךָ׃

פב א מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט׃ ב עַד־מָתַי תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ־סֶלָה׃ ג שִׁפְטוּ־דַל וְיָתוֹם עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ׃ ד פַּלְּטוּ־דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד

רשעים

ת״א אלהים נצב. ברכות ו׳ ר״ה ל״א סנהדרין ו׳ ודף ז׳ אבות ח׳ תמיד ל״ג עקידה שער מג כל המזמור: בקרב אלהים סוטה מו אבות ח: עני ורש. חולין קלד:

רש״י

אויביהם: אשיב ידי. אשיב מכתי מעליכם לתת אותה עליהם, ואז. (טז) משנאי ה׳ יכחשו לו. ויהי עתם פורענותם לעולם: (יז) ויאכילהו. לישראל: ומצור. השביעם דבש כשהלכו בדרכיו כענין שנאמר (דברים ל״ב) ויניקהו דבש מסלע:

פב (א) **אלהים** נצב בעדת אל. לראות אם אמת ישפוטו ואתם הדיינים עד מתי תשפטו עול (ג) הצדיקו. אם זכאי הוא בדינו אל תהפכו דינו לחובה בשביל לשאת פני רשעים:

מצודת דוד

כשיעור מעט זמן היה מהר הייתי מכניע אויביהם והייתי משיב ידי על הצרים להכות ולחזור ולהכות: (טז) משנאי ה׳. שונאי ישראל שנחשבים לשונאי ה׳ היו אז מכחשים לו לומר שאינם שונאים על כי יפחדו מהעונש: ויהי עתם. עת המוכה הבאה היתה לעולם מבלי הפסק: (יז) ויאכילהו. אז היה ה׳ מאכיל אותו ממיטב החטים והיה משביעו דבש הבא מן הצור וכה״א ויניקהו דבש מסלע (דברים ל״ב) והוא מדרך משל לומר שהיה רב שפע במקום יובש ולמה אם היו הולכים בדרכי המקום:

פב (א) בעדת אל. בתוך הדיינים השופטים לראות אם עושים משפט אמת: בקרב. יושב בקרב הדיינים וכאלו ישפוט עמהם וכפל הדבר לחזק: (ב) עד מתי. הואיל וכן אם כן עד מתי תשפטו עול ולעולם תשאו פני הרשעים לחניפם בדבר המשפט: (ג) שפטו. לא כן עשו כ״א שפטו דל ויתום במשפט הראוי ולא תרחמו עליהם במשפט: הצדיקו. בעת המשפט אם הוא צדיק בריבו ולא תאמרו אזכה במשפט את העשיר בעל דינו שלא לבייש ואחר כך אודיע שהדין עם שכנגדו: (ד) פלטו. מיד הבא לעשקם:

מצודת ציון

כמו אם. וכן לו החייתם אותם (שופטים ח׳): (יז) מחלב. ענין מיטב כמו ואכלו את חלב הארץ (בראשית מ״ה)

פב (ב) תשאו. ענין חנופה וכן שאת פני רשע (משלי י״ח)

באור הענין

ידי, לכלותם פעם אחר פעם: (טז) **משנאי**, שיעור הכתוב **על צריהם אשיב ידי ועל משנאי ה׳** אשר יכחשו לו (אשיב ידי) שאז אכלה צוררי ישראל ואת משנאי ה׳ אשר יכחשו מציאות ה׳ והשגחתו, **ויהיה עתם לעולם** ר״ל יבא עת פורעניותם שבו יכלו לעולם: (יז) **ויאכילהו**, ואת ישראל יאכיל (ה׳ כנזכר בכתוב הקודם) **מחלב חטה ואשביעך דבש גם מצור**, שגם הצור היבש יזוב דבש ונופת מרוב הברכה, כמו ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור:

פב (א) **מזמור לאסף**, הוסד נגד השופטים המטים משפט, וכפי סדר המזמורים נראה שגם שיר זה (כמו השיר שאח״ז) נתקן בימי יהושפט שהעמיד שופטים בכל עיר ועיר והזהיר אותם, דעו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה׳ ועמכם בדבר המשפט, ועתה יהי פחד ה׳ עליכם (דה״ב י״ט): **אלהים נצב בעדת אל**, אלהים עומד בין הבעלי דינים והעדים הבאים למשפט שהם צריכים לעמוד, אלהים עומד עמהם, וגם **בקרב אלהים ישפט**, גם נמצא בין השופטים ושופט עמהם, ומצייר שהוא בקרב אלהים, היינו בקרב לב השופטים נמצא דבר אלהים המזהיר אותם, ואומר להם. (ב) **עד מתי תשפטו עול**, יצייר שה׳ צועק זאת בין עדת הבע״ד שמזהיר עמהם את השופטים, וגם ידבר כן בקרב השופטים (והמליצה שנפשם המוסריית תעיד להם בלבבם בשם ה׳ כי לא טוב עושים) והנה נטיית המשפט יהיה בשני פנים, א] במשפט של שני בעלי דינים שבאים למשפט, מלוה ולוה, קונה ומוכר, וכדומה ועז״א **עד מתי תשפטו עול**, ב] בהעלם עין מעשות משפט בעושקים וחומסים ובעלי זרוע, ועז״א **עד מתי פני רשעים תשאו**, סלה סיום הענין: **שפטו**, כל זה מדברי האל, נגד הטיית משפט בין שני בעלי דינים אומר **שפטו דל ויתום**, ומוסיף לאמר **עני ורש הצדיקו**, שישפטו משפט צדק, שהצדק הוא יותר מן המשפט שיסקיף לפי הענין והנדונים: (ד) **פלטו**, ונגד לעשות משפט לנעשקים ונגזלים מיד בעלי

תפלות דוד

באור המלות

משנאי ה׳ אשר יכחשו לו, כמו וכחשתי לאל ממעל איוב ל״א, וכן מלת על נמשך לשתים על צריהם אשיב ידי, (על) משנאי ה׳, ועתם עת פורעניותם, ומלת כמעט, ר״ל לו שומע לי כמעט: (יז) מחלב. מן המיטב כמו חלב כליות חטה (דברים ל״ב):

(א) נצב. על העומדים לפני הב״ד, כמ״ש ישעיה ג׳ על נצב לריב, ועדת היינו הנועדים למשפט: (ג—ד) בשנו,

רְשָׁעִים הַצִּילוּ׃ ה לֹא יָדְעוּ ׀ וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ כָּל־מוֹסְדֵי אָרֶץ׃ ו אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם׃ ז אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ׃ ח קוּמָה אֱלֹהִים שָׁפְטָה הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה תִנְחַל בְּכָל־הַגּוֹיִם׃

ת"א ימוטו וגו'. סוכה נג: אני וגו'. ע"ז ה': שיר

רש"י

(ה) לא ידעו. הדיינים המעוותים את הדין: ולא יבינו. את אשר בשביל העון הזה יתהלכו בחשכה (על זה כי השחד יעור וגו') וימוטו על כך מוסדי ארץ: (ו) אלהים אתם. מלאכים. כשנתתי לכם את התורה נתתיה לכם ע"מ שאין מלאך המות שולט עוד בכם: (ז) אכן כאדם תמותון. אכן כאדם הראשון תמותון אחרי שהבלתם מעשיכם כמהו: וכאחד השרים. הראשונים שמתו כן תפולו. ומדרש אגדה כאחד השרים של מעלה שנאמר (ישעיה כ"ד) יפקוד ה' על צבא המרום: (ח) קומה אלהים. אסף התחיל להתפלל שיקום ויכרית אותם הדיינין המקולקלין מישראל: כי אתה. הוא הנוחל הגוים והכל בידך לשפוט:

מצודת ציון

(ד) פלטו. ענין הצלה: (ה) ימוטו. מל' מוט:

מצודת דוד

(ה) לא ידעו. אין הדיינים נותנים לב לדעת ולהבין תוכן הדין והרי הם כהולך בחשיכה ואינו יודע במה יכשל: ימוטו. הלא בעבור קלקול הדין ימוטו מוסדי הארץ והיא קרובה לנפול כי על ג' דברים העולם עומד והדין אחד מהם כמ"ש רז"ל: (ו) אני אמרתי. אמר בשם ה' הנה כאשר נתתי אתכם על הדיינים אמרתי אז שבעבורם תהיו כמלאכים ולא תשלוט בכם המיתה: ובני עליון. כפל הדבר במ"ש: (ז) אכן. באמת הואיל ואין אתם נזהרים בה תמותו כמו שמת אדה"ר על אשר לא נזהר במצותי: וכאחד השרים. העושקים דלים הגוזלים אביונים כי ע"פ רוב יד השרים במעל הזה: (ח) שפטה הארץ. ואין דיין למטה שפוט אתה דין עני ואביון: כי אתה תנחל וגו'. הלא אף בכל גויי הארץ תאבד הטעיות דלאי הרות והנחלאם לך לנחלה לזה שפוט את משפטם:

אור הסלות

הצדיקו. ההבדל בין משפט וצדק ידוע בכמה מקומות שצדק מוסיף על המשפט שישקיף על הענין והנדונים, והבדל בין דל ואביון עני ורש, אביון גרוע מדל שאין לו מאומה עז"א שפטו דל ויתום, פלטו דל ואביון, שדל הסמוך אל אביון הוא שנתדלדל לגמרי, ואין לו משפט לתבוע דבר רק צריך לפלטו ולהצילו בגופו מיד רשעים, ויש הבדל בין דל ורש, רש מציין שהתרושש מירושתו, שהוא הפך של ירש, ועני מציין הנכנע והבא על צדיקים לרוב, העני שבא למשפט על מה שלוקחים מנחלתו, ישפטו משפט צדק לפנים משורת הדין: (ה) לא ידעו ולא יבינו. הידיעה ע"י החושים והבינה ע"י השכל, ישעיה (מ"א י"ט, מ"ג י' י"ט, מ"ד י"ח):

(ח) תנחל. עומד, הגוים הם שלך בנחלה דור דורים:

תפלות דוד

באור הענין

זרוע, אמר פלטו דל ואביון והצילו אותו מיד רשעים הבאים לעשקו: (ה) לא ידעו, נגד העושק עושים א"ע כאילו אין יודעים מן העושק שנעשה, ונגד הדין הבא לפניהם משני בעלי דינים, לא יבינו לדין דין אמת לאמתו, ועי"כ בחשכה יתהלכו, מציין את המשפט שהוא אור העולם והוא מוסדים הכל, וע"י העדר המשפט יתהלכו בחשכה וימוטו כל מוסדי ארץ, ור"ל שהמשפט מחזיק ישוב הארץ בשני אופנים, א] מצד הגמול האלהי שאם אין דין למטה ימנע אורו והשפעתו מלמעלה ובחשכה יתהלכו, ב] מצד הטבע שאז איש את רעהו חיים בלעו וא"א שיתקיים הישוב המדיני, ועז"א ימוטו כל מוסדי ארץ: (ו) אני, מצייר שכמו שהיה צריך פועל אלהים ומעשהו לבריאת האדם והעולם, כן צריך משפט ושופטים להעמדת האדם והעולם וקיומם, כי אחר שהאדם מדיני בטבע א"א שלא יקרה ביניהם ריבים ודיני עושק וחמס אשר יבטל הקיבוץ וישוב העולם בכלל אם לא ימצא ביניהם נימוס ומשפט ושופטים, ומצד זה ידמה אותם כאלו הם אלהים יוצרי העולם, כי הם שותפים עמו בזה, שהוא ברא את העולם והם המקיימים אותו, וכמ"ש כל דיין הדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה במ"ב, וכן חשבם לבני עליון כי היסוד הראשי של המשפט מוצאו מחק התבונה הכוללת, שהיא אלהית, וכמ"ש החוקרים: (ז) אכן ראיתי, כי כאדם תמותון, אחר שהפכתם ללענה משפט, רק בזה תדמו לבני עליון, כי כאחד השרים העליונים תפולו, שידמה כאלו נפלתם משמים ארץ מעליון למטה שתגדל הנפילה כפי המעלה שנפל ממנה. עד כאן דבר ה' אל השופטים: (יח) קומה, עתה יסב המשורר פניו אל ה' האומר זאת, ואומר אליו למה תדבר אל אלה בני עולה שהם ישפטו את הארץ והם יהיה להם חלק בארץ כאלהים, הם לא ינחלו את הארץ כי הם מוכנים למות, והם לא ישפטו אותה בצדק, קומה אלהים ואתה שפטה הארץ, כי אתה בראת אותה ואתה תנחל בכל הגוים כי היא שלך לעולם, ועליך לקיימה ולהעמידה ע"י משפט, ולכן אתה שפטה הארץ:

פג א שִׁיר מִזְמוֹר לְאָסָף׃ ב אֱלֹהִים אַל־דֳּמִי־לָךְ אַל־תֶּחֱרַשׁ וְאַל־תִּשְׁקֹט אֵל׃ ג כִּי־הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ׃ ד עַל־עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וְיִתְיָעֲצוּ עַל־צְפוּנֶיךָ׃ ה אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי וְלֹא־יִזָּכֵר שֵׁם־יִשְׂרָאֵל עוֹד׃ ו כִּי נוֹעֲצוּ לֵב יַחְדָּו עָלֶיךָ בְּרִית יִכְרֹתוּ׃ ז אָהֳלֵי אֱדוֹם וְיִשְׁמְעֵאלִים מוֹאָב וְהַגְרִים׃ ח גְּבָל וְעַמּוֹן וַעֲמָלֵק פְּלֶשֶׁת עִם־יֹשְׁבֵי צוֹר׃ ט גַּם־אַשּׁוּר נִלְוָה

עמם

רש"י

ת"א אלהים וגו'. עקרים פכ"א:

פג (ב) אל דמי לך. אל תתן שתיקה לגרונך שאויבינו מריעים לנו: (ו) עליך ברית יכרתו. ברית זו איננה אלא עליך להשכית את שמך שאתה קרוי אלהי ישראל ומאחר שלא יזכר ישראל אף שמך הגדול אינו נזכר. כך מצאתי: (ט) גם אשור. אף אשור שהיה נזהר עד היום מאחר עצה שכזו ולא נתחבר עם מריעים כד"א (בראשית י') מן הארץ ההיא יצא אשור שיצא מעצת דור הפלגה כאן נלוה עמם ועוזרם לרעה. בפירושים אחרים מצאתי כן גם אשור נלוה עמם וגו' גם זה שהיה מתכב מתחלתו מע"ם שפירש מעצת נמרוד שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור אף הוא חזר להיות רשע לכך נשתתף להחריב ביתך, בראשית רבה:

מצודת דוד

פג (ב) אל דמי לך. לא יהיה לך דומיה על מה שהעכו"ם מריעים לישראל: אל תחרש. אל תשתוק ואל תנוח מלהפרע מהם: (ג) יהמיון. לכלות את ישראל: נשאו ראש. מרימים ראש ועולים מעלה מעלה: (ד) יערימו סוד. מעמיקים עצה בסוד לבל תגלה. ועצתם לחשוב רע על ישראל הצפונים ונסתרים בצלך לבטוח בך: (ה) אמרו. אומרים זה לזה נכריתם מהיות עוד גוי ולא יזכרו עוד: (ו) עליך. כאלו כינהם ברית לקום עליך להשחית עמך: (ז) אהלי אדום. והם בני אדום יושבי אוהלים: והגרים. המה בני הגר שילדה מבעל אחר לא מאברהם: (ט) גם אשור. עם כי ראו גבורת ה' במחנה סנחריב מכל מקום לא לקחו

מצודת ציון

פג (ב) דמי. ענין שתיקה כמו לך דומיה תהלה (לעיל ס"ה): (ג) יהמיון. מל' המיה: (ד) יערימו. מל' ערמה: (ה) ונכחידם. ענין כריתה כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט'): (ט) נלוה. ענין חבור כמו הפעם ילוה אישי (בראשית

תפלות דוד

באור הענין

פג (א) שיר מזמור לאסף, נוסד ג"כ בימי יהושפט שבאו עליו בני מואב ובני עמון למלחמה ועמם המון רב ויהושפט התפלל וקרא צום, ויחזיאל מן בני אסף היתה עליו רוח ה' בתוך הקהל ויאמר אל תיראו וכו' כי לא לכם המלחמה כי לאלהים וכו', לא לכם להלחם בה וכו', עמדו וראו את ישועת ה' וכו' (דה"ב כ'), ושם ספר איך האויבים עצמם הרגו זה בזה ע"י המהומה שהטיל ה' ביניהם: (ב) אלהים אל דמי לך, אל תדום ותניח מעזיך שהיית מושיע ישראל עד עתה, אל תחרש, החרישה הוא הפך המענה, ר"ל שאתה צריך לענות כי הדבר נוגע לך כמו שיבאר, ואל תשקט, החרישה היא מניעת הדבור והשקטה היא מניעת המעשה, אל תחרש מלענות ואל תשקוט מלעשות, ומפרש, אל תחרש. (ג) כי הנה אויביך יהמיון אלה ההומים הם אויביך, ונגד הומים, ענה אותם, ואל תשקט כי משנאיך נשאו ראש הנושאים ראש להרע בפועל הם משנאיך, ועליך באו, וצריך אתה לעשות להלחם נגדם: (ד) על, מה שיערימו סוד על ישראל הוא מצד שהם עמך, ויתיעצו, ועקר העצה שלהם ותכלית מגמתם הוא על צפוניך על ענייני האלהות הצפונים, כמו על אמונת האחדות ועל קשר אלהותך והשגחתך על ישראל, ועל התורה והמצות שנתת להם שרוצים לבטל זה מאתם: (ה) אמרו זה לזה, לכו ונכחידם מגוי כדי שלא יזכר שם ישראל עוד, שרוצים לבטל שם ישראל, ששם זה מורה על שמונהגים למעלה מן הטבע והם מושגחים מה', ששם זה לא יזכר עוד, וא"כ עקר ביאתם הוא לבטל את האמונה ועליך באו על אלהותך הנודע בעולם ע"י ישראל: (ו) כי, באר הראיה לזה שעקר ביאתם הוא על האלהות, כי הנה היו שם עמים מפורדים, יש מהם שכנים לא"י ויש רחוקים מא"י, וזה מבואר כי השכנים לארץ שלוחמים ולוקחים לעזרתם עמים רחוקים, כ"א י"ל תכלית מיוחד, השכנים ילחמו מפני שיראים מהם או כדי לקחת גבול ארצם, והרחוקים ילחמו בעבור השלל והבז, אבל הם נועצו לב יחדו שבאו כולם בלב אחד ועצה אחת, ויש להם תכלית אחד, מפני שעליך ברית יכרתו, שתכלית ביאת כולם הוא עליך, שמקנאים על כבוד אלהותך בעולם ע"י ישראל, וזה התכלית המיוחד לכולם, ומפרש שהלא באו. (ז) אהלי אדום וישמעאלים שאדום שכן לא"י והישמעאלים רחוקים, וכן מואב שכן לא"י והגרים רחוקים מא"י, וכן באו. (ח—ט) גבל ועמון ועמלק פלשת ויושבי צור שכולם שכני א"י, גם אשור נלוה עמם הגם

באור המלות

(ב) דמי, תחרש, תשקט. דמם הוא הפסק מהדבור או הפעולה, והחרישה היא הפך התשובה, והשקטה הוא הפך המעשה, (ישעיה ס"ב א'): (ג) אויביך, משנאיך. האויב דורש רעה ולא השונא, ע"כ אמר אויביך יהמיון: (ד) יערימו סוד יתיעצו. העצה הוא התכלית הנרצה מן

עִמָּם הָיוּ זְרוֹעַ לִבְנֵי־לוֹט סֶלָה׃ י עֲשֵׂה־לָהֶם כְּמִדְיָן כְּסִיסְרָא כְיָבִין בְּנַחַל קִישׁוֹן׃ יא נִשְׁמְדוּ בְעֵין־דֹּאר הָיוּ דֹּמֶן לָאֲדָמָה׃ יב שִׁיתֵמוֹ נְדִיבֵמוֹ כְּעֹרֵב וְכִזְאֵב וּכְזֶבַח וּכְצַלְמֻנָּע כָּל־נְסִיכֵמוֹ׃ יג אֲשֶׁר אָמְרוּ נִירְשָׁה לָּנוּ אֵת נְאוֹת אֱלֹהִים׃ יד אֱלֹהַי שִׁיתֵמוֹ כַגַּלְגַּל כְּקַשׁ לִפְנֵי־רוּחַ׃ טו כְּאֵשׁ תִּבְעַר־יָעַר וּכְלֶהָבָה תְּלַהֵט הָרִים׃ טז כֵּן תִּרְדְּפֵם בְּסַעֲרֶךָ וּבְסוּפָתְךָ תְבַהֲלֵם׃ יז מַלֵּא פְנֵיהֶם קָלוֹן וִיבַקְשׁוּ שִׁמְךָ יְהוָה׃ יח יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ עֲדֵי־עַד וְיַחְפְּרוּ וְיֹאבֵדוּ׃

וידעו

רש"י

היו זרוע. כל אלה נתנו כח ועזרה למואב ועמון שכינו לבא עלינו: (י) עשה להם כמדין. ע"י גדעון: כסיסרא. ע"י ברק: (יא) נשמדו בעין דאר. איני יודע איזו מן המלחמות היתה בעין דאר של גדעון או של ברק: היו דומן. זבל מפוזר, ח"י: (יג) אשר אמרו. העכו"ם האמורים למעלה אדום וישמעאל וכל חבריהם: נירשה לנו את נאות אלהים. את נוה בית אלהים: (יד) שיתמו כגלגל כקש. הנדפים מפני רוח ומהו גלגל הוא ראשי קוצי השדה הקרויים קרדו"ש בלעז וכשמגיעין ימי החורף נתקים ונשחתים מאליהם ופורחין מעט מעט ודומה אותו הניתק מהם כמין גלגלי אופן עגלה והרוח מוליכתן: (טז) ובסופתך. טרבילוי"ן בלעז:

מצודת ציון

כ"ט): (יא) דמן. זבל ואשפה כמו כדומן על פני השדה (מ"ב ט'): (יב) נסיכמו. ענין שררה כמו נסיכי סיחון (יהושע י"ג): (יג) נירשה. מל' ירושה: נאות. מדור: (יד) שיתמו. ענין שימה: כקש. הוא תבן הדק: (טו) וכלהבה. שלהבת: תלהט. ענין שריפה כמו אש לוהט (לקמן ק"ד): (טז) בסערך ובסופתך. ענין רוח חזקה וגדולה: (יז) קלון. ענין בזיון והוא מל' קלוי באש (ויקרא ב') כי המתביישׁ פניו מאדימות כאלו נשרף באש. או הוא מל' קלות: (יח) ויחפרו. ענין בושה כמו וחפרה הלבנה (ישעיה כ"ד):

מצודת דוד

מוסר וחיבר עצמו עמהם והיו מעולם לעזר לבני לוט המה עמון ומואב שנלחמים בישראל: (י) כמדין. שנפלו בידי גדעון כמ"ש בשופטים: כסיסרא כיבין. שנשפטו בנחל קישון בימי דבורה וברק: (יא) נשמדו בעין דאר. על מדין הוא חוזר. היו דמן. היו למדרך כף הרגל כדומן שעל פני האדמה: (יב) שיתמו. שים הנדיבים שבהם כעורב וכו' והם היו שרי מדין: (יג) אשר. על אשר אמרו נירש מקום המקדש והוא מדור אלהים: (יד) כגלגל. הוא הגדל בראש הקוצים המתגלגל על ידי הרוח: (טו) תבער יער. כי על שבעצים סמוכים זה לזה לכן כשבוער בו האש הולך ושורף הכל: תלהט הרים. כי הרוח המצוי בהרים נושב בהלהב ואין נוח לכבותו: (טז) כן תרדפם. לכלות הכל מבלי שארית: (יז) ויבקשו. אז יתחרטו על מעשיהם ויבקשו שמך: (יח) יבושו. אבל לא יועילו בבקשתם כי יבושו ויבהלו עד

באור המלות

בסוד שיערימו, כמ"ש ישעיה (י"ד כ"ד): (יב) שיתמו. באופן שיהיו נדיבמו כעורב, או שבא הכינוי עם הפעול במו ותראהו את הילד: (יד) כגלגל כקש. עי' ישעיה י"ז י"ג: (טו) תבער. יוצא, וכלהבה, וכן יואל א' י"ט, אש אכלה ולהבה להטה: (טז) סער, סופה. סופה גדול מסער: (יז) קלון. י"ל מלשון אשר קלם מלך בבל באש, שרפה מאש בוער שהזכיר: (יח) יבושו, ויחפרו. חפר גדול מן בושה, שתופר פנים בעמון מרוב הבושה:

כלתה

תפלות דוד

באור הענין

שהוא רחוק מא"י, וכולם היו זרוע לבני לוט היינו לעמון ומואב שהם היו עקר הלוחמים אז, סלה סיום הענין: (י) עשה להם כמדין שהיה מפלתו ע"י המהומה ששלח ה' בהם והרגו זה את זה (שופטים ז' כ"ב), כסיסרא וכיבין (מלך חצור) בנחל קישון שהיה ג"כ מהומת ה' ביניהם באופן זה, כמ"ש ויהם ה' את סיסרא לפני ברק (שם ד' ט"ו): (יא) נשמדו בעין דאר, יבין מלך כנען אשר מלך בחצור מלך גם על עין דאר (יהושע י"א ב' י'), כי את עין דאר לא הורישו וישב הכנעני שם (שם י"ז י"ב), ונכנחם מפני ברק (שופטים שם ט"ז) נשמדו שם והיו דומן לאדמה: (יב) שיתמו נדיבמו כעורב וכזאב שעורב וזאב היו שרים, וכזבח וכצלמונע כל נסיכמו, כי הם היו נסיכים ומלכים (שופטים סי' ז' וסי' ח'): (יג) אשר אמרו, יען שאמרו, נירשה לנו את נאות אלהים, כמ"ש בתפלת יהושפט בד"ה (שם) הם גומלים עלינו לגרשנו מירושתך אשר הורשתנו: (יד) שיתמו כגלגל, הגלגל מתגלגל מעצמו, והקש נדף מפני רוח, כן היה חרב איש ברעהו וגם נשמדו מפני יהושפט שרדף אחריהם: (טו) כאש תבער יער, שעץ אחד שורף את חברו כן יהרוג איש את אחיו כמ"ש ויהי העם כמאכולת אש איש את אחיו לא יחמלו, וכלהבה תלהט הרים, שזה מפעולת הלהבה כן ילהטו עוד ע"י להבת ה' ומחנה יהושפט: (טז) כן תרדפם בסערך, הסער נושב לרוח אחד כן ירדוף אותם לברוח, והסופה היא הרוח הנושב בעיגול מכל צד (ווירבעלווינד), והוא יחזירם אחור מנגד פניהם, ועי"כ תבהלם: (יז–יח) מלא פניהם קלון, יצייר שבעת החלו בני ישראל ברנה ותהלה נתמלאו קלון מכבוד ה', ויבקשו

יט וְיֵדְעוּ כִּי־אַתָּה שִׁמְךָ יְהוָה לְבַדֶּךָ עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃

פד א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ ב מַה־יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת׃ ג נִכְסְפָה וְגַם־כָּלְתָה ׀ נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת יְהוָה לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ אֶל אֵל־חָי׃ ד גַּם־צִפּוֹר ׀ מָצְאָה בַיִת וּדְרוֹר קֵן ׀ לָהּ אֲשֶׁר־שָׁתָה אֶפְרֹחֶיהָ אֶת־מִזְבְּחוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת מַלְכִּי וֵאלֹהָי׃ ה אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה׃ ו אַשְׁרֵי

אדם

ק׳ רב״י

ת״א מה וגו׳. מנחות דף לג: נכספה וגם. ס׳ הזוהר פ׳ ויחי: גם צפור. ס׳ הזוהר פ׳ תצוה ופ׳ בלק:

רש״י

פד (ב) מה ידידות משכנותיך. כמה אהובות וחביבות משכנותיך: (ג) נכספה. נחמדה: כלתה. נתאותה כמו (ש״ב י״ד) ותכל דוד המלך לצאת אל אבשלום: לחצרות ה׳. כי חרבו, ועל הגלות אמרה: לבי ובשרי ירננו. יתפללו על זאת: (ד) גם צפור מצאה בית. בחרבנו קננו בו הצפורים, ומדרש אגדה בבנייני מדבר והצפור הוא כנסת ישראל: אשר שתה. שמה: (ה) אשרי. מי שיגיע עוד

מצודת דוד

עולם: (יט) וידעו. אז ידעו הכל כי אתה לבדך שמך ה׳ המורה שהממשלה בידך ואין זולתך ואתה הוא העליון על כולם ור״ל שאפי׳ מלא למעלה לגבור יחשב ומכ״ש גבור למעלה: **פד** (ב) מה ידידות. מה מאוד אהובות וחביבות משכנותיך. (ג) נכספה. בגולה יאמרו נפשי מתאוות לבוא לחצרות ה׳ ולבי ובשרי יתאוו לרנן בם אל ה׳: (ד) גם צפור. יתאונן על חרבנם ואומר שגם צפור מצאה בית במקום המזבח והדרור מצאה בה לעצמה קן אשר שתה שם אפרוחיה: את מזבחותיך. עם מזבחותיך ר״ל על המזבחות: (ה) אשרי

מצודת ציון

פד (א) הגתית. כלי נגון הבאה מגת: (ב) ידידות. אהובות: (ג) נכספה. ענין תאוה כמו נכסוף נכספתה (בראשית ל״א): כלתה. אף היא ענין תאוה וחשק כמו כלתה לתשועתך נפשי (לקמן קי״ט): (ד) ודרור. שם עוף מה: קן. כן נקרא מדור העוף כמו כי יקרא קן צפור (דברים כ״ב): שתה. שמה: אפרוחיה. בניה הקטנים כמו

באור הענין

שמך ה׳ אבל יבושו ויבהלו כי לא יקבלם עוד בתשובה: (יט) וידעו כי אתה שמך ה׳ לבדך עליון כי עליון הוא שם מצטרף, ויצוייר עליון נגד השפל ממנו ומכ״מ יש עליון עליו, אבל הם ידעו שלא נמצא עליון עליך, כי אתה ראש הסבות והמסובבים, עליון וגם **על כל הארץ**, ראש הסבות ואחריתם עד הסבה האחרונה:

תפלות דוד

באור המלות

(ג) כלתה. יותר מנכסף שהוא עד כלות הנפש, ופעלים אלה נמשכים לשנים, גם נכספו לבי ובשרי, שירננו: (ד) בית, קן. הצפור תקנן גם אצל הבתים, והדרור מתרחק מבני אדם ויעשה לו קן על עצים גבוהים: (ה) עוד. ר״ל

פד (א) למנצח, מוסד בגלות בבל, הלוי אסיר תקוה כלתה נפשו שישוב אל עבודתו לשורר שיר ה׳ בהיכלו, ומשבח את המצפים לישועה, ומתפלל על בנין המקדש וצמיחת קרן בית דוד. ונחלק לג׳ חלקים. (ב—ג) **מה**, (חלק א׳) **ידידות משכנותיך** עד שנפשי חולת אהבה **וכלתה גם נכספה נפשי** לבא **לחצרות ה׳**, ולא לבד שנפשי הרוחניית נכספה לזה, כי גם **לבי ובשרי** (נכספו) **מתי ירננו אל אל חי**, שמתאוים לשוב לבהמ״ק לשורר ולרנן שיר ה׳ על הקרבנות, שגם השתתפו גם הלב והבשר המרנן בפיו ושפתיו הבשריים וברגש לבו החי אל אל חי שהוא מקור חייו, עם נפשו הרוחניית המשתוקקת אל ה׳ בהדרת קדש: (ד) **גם צפור**, המליץ יצייר ברוחו את הצפור והדרור המשורר ומנעים זמירות בקנו, כאלו הוא בן לוי העומד על הדוכן ומנעים זמירות לקונו, ויצייר את האפרוחים שהעלו על המזבח בזמן שהיה המקדש קיים, שהם אפרוחי הצפור הלז המשורר, וכאלו הצפור העלה את אפרוחיו לקרבן לה׳ על המזבח והוא הלוי המשורר לה׳ שיר הקרבן, ויאמר כי הצפור הלז מה נעים חבלו, **כי הצפור** כבר **מצאה בית, והדרור** כבר **מצאה קן לה**, הצפור **אשר** כבר **שתה אפרוחיה את מזבחותיך** והקריבה את גוזליה לקרבן על מזבחך, יש לה בית וקן בו תשיר את שיר ה׳ על קרבנותיה, אולם הלוי נדמה כצפור נודדת מן קנה כצפור בודד על גג, אשר אז לא יתן זמירות, כן על ערבי בבל תלו כנורותיהם, עפ״ז יאמר, אם הצפור והדרור חי בלתי מדבר ימצא אושר כי ישיר את שיר ה׳ בבית וקן, וכ״ש כי. (ה) **אשרי יושבי ביתך**, שבני אדם הם מצפים לישב ביתך, לא בקן ובית רק בבית ה׳, ולא שיהגו כצפצוף הצפור, רק **שעוד יהללוך** לדבר תהלותיך ונפלאותיך. **סלה** סיום הענין: (ו) **אשרי**, (חלק ב׳), יאמר הגם שאין אנו יכולים עתה לעלות אל בית ה׳ בפעל, בכ״ז **אשרי אדם אשר עוז לו בך**, אשר הוא בלתי מתיאש רק מצפה

בעוז

אָדָם עוֹז לוֹ־בָךְ מְסִלּוֹת בִּלְבָבָם׃ ז עֹבְרֵי ׀ בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן
יְשִׁיתוּהוּ גַּם־בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה׃ ח יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל־חָיִל יֵרָאֶה
אֶל־אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן׃ ט יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת שִׁמְעָה תְפִלָּתִי הַאֲזִינָה
אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ י מָגִנֵּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים וְהַבֵּט פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃
יא כִּי טוֹב־יוֹם בַּחֲצֵרֶיךָ מֵאָלֶף בָּחַרְתִּי הִסְתּוֹפֵף בְּבֵית אֱלֹהַי

ת״א אשרי וגו׳. מס ל״ב סנהדרין ל״א: אשרי אדם. ס׳ כוזר ס׳ תולדות: עוברי וגו׳. עירובין י״ח: ילכו מחיל. ברכות ס״ג מ״ק כ״ט: כי טוב. שבת ל׳ מכות י׳:

רש״י

לישב בביתך ועוד יהללוך בתוכו: (ו) עוז לו בך. אשר שם אותך עוז מבטחו: מסלות בלבבם. התשג בלבו מסלות דרכיו ליישר את דרכו: (ז) עברי בעמק הבכא. אותם העוברים על דתך והנם בעומקה של גיהנם בבכי ובילולה: מעין ישיתוהו. בדמעות עיניהם: וגם ברכות יעטה מורה. מברכים ומודים לשמו ואומרים יפה דן אותנו ואמת דינו. ד״א וברכות יעטה לנו המורה אותנו ללכת בדרך הטוב ולא שמענו: (ח) ילכו מחיל אל חיל. אותם הנזכרים למעלה יושבי ביתך אשר מסילות בלבבם: מחיל אל חיל. מבית המדרש לביהכ״נ ויראה לבאם ותילם אל הקב״ה בציון: (ט) שמעה תפלתי. לבנות ביתך: (י) מגנו. הוא בהמ״ק המגין עלינו: והבט פני דוד משיחך והסתכל בחסדיו ובטרחו אשר טרח ויגע על בנייתו: (יא) כי טוב יום. אחד בחצריך ולמחר ימות מלחיות אלף שנים במקום אחר: בחרתי הסתופף. על הסף ועל

מצודת ציון

הפרוחים או בזים (שם): (ו) מסילות. מל׳ מסילה ושביל: (ז) יעטה. ענין עטיפה ולבישה כמו כבגד יעטה (לקמן ק״ט): מורה. מל׳ הוראה ולמוד יהיה בדבר שיהיה: (יא) הסתופף. מל׳ סף ומזוזה: מדור. מל׳ דירה:

מצודת דוד

יושבי. אשרי לזה שיהיה בבנינה ויהיה מיושבי ביתך ויהללוך עוד שם עד עולם: (ו) עוז לו בך. המשים עוזו ומבטחו בך: מסילות בלבבם. בכל עת חושבים בלבבם המסילות העולות לבית ה׳: (ז) עברי. להיות עולם ברגל עם העוברים דרך עמק הבכא שגדלים שם התותים וכן ממול בכאים (ש״ב ה׳): מעין ישיתוהו. בעבורם ישים שם ה׳ מעינות מים למען ימצאו לשתות: יעטה מורה. המורה להם את הדרך אשר ילכו בו יהיה עטוי ומעוטף בברכות כי כל ההולכים יברכוהו כי על מבועי מים ינהלם: (ח) ילכו וגו׳. ירבו העולים עד כי ילכו מכת אנשים אל כת אנשים ויפגשו כתות רבות אשר ילכו להיות נראים אל פני ה׳ בציון: (י) מגננו. בהמ״ק שהוא לנו למגן ומחסה ראה אותו וזכור בו: והבט. שא פני דוד משיחך ולמענו עשה שלא יהיה בהגם פרחתו על בהמ״ק: (יא) כי טוב וגו׳. לזה אני מתאוה לראות בבנינה כי יותר טוב לי לשבת בחצרך יום א׳ מלשבת אלף

באור המלות

עוד ספעס, כמו שהללוך בימי קדם: (ז—ח) הבכא. כמו מול בכאים, מיני אילנות, וסעל עוברי על המסלות, וכן ישיתוהו המסלות ישיתו את לבבם, ומורה ממטיר כמו יורה ומלקוש, ופעל ילכו על המסלות, יראה על הלב: (יא) הסתופף. לעמוד אצל הסף, מחר, מלשון דירה בלשון המשנה:

תפלות דוד — באור הענין

בעוז לישועת ה׳. **מסלות בלבבם**, אשר בלבבם ימצאו מסילות כבושות שבם ישובו לציון, ר״ל שבגם שהמסילות האלה אינם עוד בפועל הם אצלם בלב, שלבבם מלא תקוה בעוז ה׳ וחוזה מסילות כבושות וסלולות: (ז) **עברי**, והמסלות האלה הנמצאות בלבבם הם **עוברים בעמק הבכא**, שבבל היתה עמק ומלאה בכאים ואילנות, כמו שנקראת בשם נחל הערבים, והמליץ תפס תחת הערבים שם בכאים, שם בהוראתו גם בכי, כי על ערבים בתוכה שבו גם בכו, והמסילות עוברים דרך הבכאים ובבכי ילכו אל אלהים בציון, שלבבם חוזה שעוברים במסלות דרך בכאים לציון, **מעין ישיתוהו**, והמסילות האלה הנמצאים בלבבם ישיתו את לבבם כמעין מלא מי שפע וברכה, עד שמחשבות הלב וחזיונותיו אלה יהיו כמעין המתגבר בלבם, **וגם מורה ברכות יעטה**, שהברכות שיעטה הלב ע״י חזיונותיו אלה וע״י גודל בטחונו הוא מורה וממטיר לאחרים, כי מן מעין ברכותיו יעלו נשיאים ויריקו גשם נדבות לתת יורה וברכה לכל ישראל למלא לבבם תקוה ויחול כי ישובו לגזרון: (ח) **ילכו**, והמסלות האלה ילכו **מחיל אל חיל**, שהציור הזה וחזיון הבטחון החזק יוליכם מחיל אל חיל, עד **שלבבם יראה אל אלהים בציון**, שדרך מסלות האלה שסלל בלבבו וברוחו ילך ממדרגה למדרגה ויביא הישועה להראות לפני ה׳ בציון: (ט) **ה׳ שמעה תפלתי**, יען שהמסילות האלה הם רק מחשביים לא נמצאים בפועל, מציירים רק החשק והתקוה התפלה והתחנה אשר בלב הבוטחים כי ילכו בפועל. על המסלות אשר סוללו בלבבם, מבקש שה׳ ישמע תפלתו ויסיבם על המסלות האלה בפועל, **סלה** סיום הענין: (י) **מגננו**, (חלק ג׳) ראה את הבהמ״ק שהיה מגין עלינו **והבט פני משיחך** הוא מלכות ב״ד, (שבהמ״ק ומלכות ב״ד תלוים זה בזה כמ״ש לק׳ סי׳ קל״ח): (יא) **כי**, מפרש מדוע יתאוה אל המקדש, כי האושר שמשיג בבהמ״ק עולה

מִדּוּר בְּאׇהֳלֵי־רֶשַׁע׃ יב כִּי שֶׁמֶשׁ ׀ וּמָגֵן יְהֹוָה אֱלֹהִים חֵן וְכָבוֹד יִתֵּן יְהֹוָה לֹא־יִמְנַע טוֹב לַהֹלְכִים בְּתָמִים׃ יג יְהֹוָה צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ׃

פה א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ ב רָצִיתָ יְהֹוָה אַרְצֶךָ שַׁבְתָּ שְׁבוּת יַעֲקֹב׃ ג נָשָׂאתָ עֲוֺן עַמֶּךָ כִּסִּיתָ כׇל־חַטָּאתָם סֶלָה׃

ת"א כי שמש. סוטה י' ס' הזוהר פ' ויקרא: רצית ה'. תענית ז' עקרים פרק כ"ד: נשאת וגו'. שם:

אספת

שבית קרי

רש"י

כמוהו לשקוד: מדור באהלי רשע. מלהיות דר בשלוה באהלי הרשע להדבק בהם: (יב) כי שמש ומגן. יש לפתור שמש כמשמעו, ומדרש תילים פותרו ל' שיני חומה:

פה (ב) רצית ה' ארצך וגו'. אם שבת שבות יעקב ונשאת את עונם וכסית חטאתם ואספת עברתך מהם והשיבות עצמך מחרון אפך. אז רצית ארצך ועולמך מתרצה, וכל זמן שלא תעשה

מצודת דוד

שנים בארץ כעמים ואם יהיה בשלוה: בחרתי. יותר אבחר להס.ו בסף השער של בית ה' מלדור דירה שלימה בבית עכו"ם: (יב) כי שמש. כי מעולם תאיר לנו כשמש ותגן עלינו לזה מובטח אני כי עוד יתן לנו חן וכבוד ולא ימנע את הטוב מלתתו להולכים בדרך תמים:

פה (ב) רצית. כמו שרצית את ארצך מאז והשבת שבות יעקב מגלות בבל: (ג) נשאת. כי מחלת עונם

מצודת ציון

פה (ב) רצית. מל' רצון: (ג) נשאת. ענין מחילת עון:

תהלות דוד

באור הענין

בין על ההצלחה התלויה בזמן, בין על ההצלחה התלויה במקום, שבענין הזמן **טוב יום** אחד **בחצריך** מאלף ימים, ובענין המקום **בחרתי הסתופף** לעמוד אצל הסף **בבית ה'** שהוא המקום היותר פחות, **מדור** בקביעות **באהלי רשע**, הגם שהם ארמנות ומשכנות מבטחים: (יב) **כי שמש**, מבאר מ"ש והבט פני משיחך. והנה ביאת המשיח תלוי בג' אופנים, או ע"י חבלי משיח וצרות גדולות שע"כ ישובו בתשובה ויגאלו, או ע"י עת רצון וחנינה, או ע"י צדקת המעשים, [נגד חבלי משיח] והצרות, אמר **כי שמש ומגן ה' אלהים**, ה' דומה כשמש וכמגן ביחד, שעושה פעולות הפכיות, שהשמש מאיר ושורף, וכן במשל היסורים שיביאו אור הגאולה הגם שהם שורפים ומכלים, אבל ה' הוא שמש מצד ההארה ומגן להגן בפני השרפה, וזה נסמך על המליצה שאמר (מלאכי ג') הנה היום בא בוער כתנור ועשותם רשעים כי יהיו אפר וכו' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, שחבלי משיח ידמו ליום הבוער כתנור, אבל לצדיקים יהיה ה' מגן, ויהיה שמש וגם מגן ולא יכלו אותם החבלים והצרות כי מהם יושעו, ונגד עת רצון וחנינה אמר **חן וכבוד יתן ה'**, שאצל ב"ו אם נותן חן וחנינה שהוא מתנת חנם לא יתן כבוד, כי הכבוד לא יושג רק על מה שישיג כפי מעשהו, לא במתנת חנם, אבל ה' הגם שיתן חן ומתנת חנם, יתן גם כבוד, ונגד האופן הג' שיבא משיח ע"י צדקת המעשים, אומר **שלא ימנע טוב להולכים בתמים**, ועכ"פ בכל אופן שיהיה. (יג) **ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך**, שעל כל פנים יש לנו לבטוח שיגאלנו ושיבנה המקדש, וכמ"ש אשרי אדם עוז לו בך:

פה (א) **למנצח**, הוסד בימי עזרא ונחמיה ששבו מגלות בבל והתחילו לבנות הבית, והתפלל שתהיה גאולה זו גאולה נצחיית, והזכיר מענה אלהים ע"ז. (ב—ג) **רצית ה'**, התרצה אל עמו בג' דברים, א] שהתרצה אל ארצו החרבה, שעז"א **רצית ה' ארצך**, ב] אל עמו הגולים שבו שביתם, **שבת שבית יעקב**, ג] מה שמחל עונותיהם **נשאת עון עמך**, **סלה** סיום הענין, והנה המשורר הזכיר בכל א' מג' דברים אלה תנאי שנחשב בעיניו למגרעת, אשר לפיהו ראה שגאולה זו לא תהיה נצחיית, ומתפלל על כל א' שישנהו ה' לטוב, כי בדבר הא' שרצה את ארצו הזכיר שם ה', ר"ל שרואה שמה שהתרצה לארצו לא היה בהסכמת מדת הדין רק מצד הרחמים לבד, שרחם על שוממתה וחורבנה, ומבואר שיש הבדל גדול בין התשועה שהיא רק לפי שעה מצד שלא יכול לראות בצרת הנדכא, ואחר סור הרחמים יוכל שיקצוף שנית, משא"כ אם היתה התשועה במה"ד שהדין מחייב זה, שאז תהיה תשועה עולמית, ב] במה שהשיב שבית עמו ראה ג"כ חסרון, כמ"ש **שבית יעקב**, דהיינו שהם עדיין בשביה, כי היו עדיין תחת רשות מלכי פרס, והגאולה האמתיית ראוי שתהיה גאולה שלימה,

באור המלות

(ב) שבית. בחיר"ק מענין שביה, ובכ"מ כתוב שבות בוי"ו והוא מענין השבה כמ"ש בירמיה, והכתיב פה שבות בוי"ו: (ג) נשאת עון. יש עדיין העון במציאות רק ה' סובל אותו, וכמ"ש מיכה ז' י"ח ההבדל בין נושא עון ובין

והקרי

ד אָסַפְתָּ כָל־עֶבְרָתֶךָ הֱשִׁיבוֹתָ מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ׃ ה שׁוּבֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְהָפֵר כַּעַסְךָ עִמָּנוּ׃ ו הַלְעוֹלָם תֶּאֱנַף־בָּנוּ תִּמְשֹׁךְ אַפְּךָ לְדֹר וָדֹר׃ ז הֲלֹא אַתָּה תָּשׁוּב תְּחַיֵּנוּ וְעַמְּךָ יִשְׂמְחוּ־בָךְ׃ ח הַרְאֵנוּ יְהוָה חַסְדֶּךָ

רש"י

זאת אין ארצך ונעלמך מתרלה : (ה) שובנו . שוב אתה והשיבנו : (ז) הלא אתה . שאתה תשוב תחיינו שהרי

מצודת ציון

(ד) אספת . ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף (שופטים י"ט) : עברתך . מלשון עברה וזעם : (ו) תאנף .

מצודת דוד

וכסית חטאתם עד עולם לא יזכר : (ד) אספת . הכנסת עברתך לבל תכעוס בהם : השיבות . הסרת מחרון אפך : (ה) שובנו . כן שובנו מגלות אדום והפר כעסך אשר עמנו : (ו) הלעולם . וכי עד עולם תכעוס בנו וכי תמשוך אפך לסוף כל הדורות : (ז) הלא אתה . הלא סוף הדבר שתשוב תחיינו מן הגלות וישמחו עמך בישועתך : (ח) הראנו . נוס

באור המלות

כובש עון ועובר על פשע עיי"ש, וההבדל בין עון וחטא ידוע כמ"ש : (ד) עברתך, חרון אפך . עי' הבדלם בה"ע : (ו) תאנף, תמשך אפך . גדר פעל אנף שכלה חרון אפו ע"י העונש וזה הפך של תמשך אפך, שימשוך דור דורים, כמ"ש

תפלות דוד

באור הענין

והקרי הוא שבות יעקב בו' , וכיון גם בזה חסרון שהיתה הגאולה ע"י השתדלותם וברשיון כורש, שבשת השבות שהם הכינו לעצמם ומיוחס אליהם, וזה לאות שאינה הגאולה המובטחת, שהיא תהיה ע"י ה' (לא ע"י השתדלות אדם) ובאותות ובמופתים, ג] בענין מחילת העונות ראה ג"כ חסרון, שאמר שה' נשא עונם וכסה חטאתם, שנשיאת עון מורה שהעון ישנו עדיין במציאות רק ה' סובל אותו, וכן החטא שהוא השוגג י"ל מציאות רק שה' כסהו לפי שעה, ובגאולה האחרונה יעביר ה' את העונות לגמרי שלא יהיו עוד במציאות כלל, וזה סימן שאינה הגאולה האמתיית, שעליה הבטחנו, א] שיהיה הקיבוץ כללי וגאולה שלמה ובלי השתדלות אדם, ב] שלא יהיה רק מהתפעלות הרחמים לפי שעה, אבל יהיה לעולם כמ"ש ובחסד עולם רחמתיך, ג] שיבוטל מדת כעסו לגמרי ולא יהיה עון במציאות כלל, כמ"ש כי בושת עלומיך תשכחי כמו שפרשתי שם, וז"ש אחר כי. (ד) אספת כל עברתך, ויש הבדל בין עברה לחרון אף, שחרון אף הוא על החוטא, ועברה הוא שע"י הכעס על החוטא עובר הגבול לקצוף גם על מי שלא חטא, ולפ"ז עונש ישראל יתיחס אל החרון אף, כי הם חטאו, ועונש הארץ תתיחס אל העברה, כי הארץ לא חטאה, ועתה ע"י שרצית ה' ארצך אספת כל עברתך, וע"י ששבת שבית יעקב השיבות מחרון אפך, ואם כן אחר שעתה אין עברה ואין חרון אף מדוע לא יתקיימו עתה יעודי הנביאים שתהיה עתה התשועה הנצחיית, וא"כ אבקש. (ה) שובנו, כולל ג' בקשות, א] נגד מ"ש שבת שבית יעקב שלא היתה השבה גמורה כי הם עדיין שבוים ותחת רשות כרש, וכן לפי הכתב שבות שלא היה השבה ע"י ה' לבד רק ע"י השתדלותם, בקש שובנו אתה בעצמך, ושתהיה השבה גמורה שלא נהיה עוד תחת רשות ב"ו, ב] נגד החסרון שאמר רצית ה' ארצך שהיה רק מהתפעליות מדה"ר לא בהסכמת מה"ד, בקש שובנו אלהי ישענו, שאלהים הוא מה"ד שגם מה"ד יסכים לזה, ג] נגד מ"ש שרק נשאת עון עמך אבל העון ישנו עדיין במציאות, ויצוייר שיתעורר עוד כעס עליו אחר שלא נסלח לגמרי, בקש והפר כעסך עמנו, עד שלא ימצא שום כעס במציאות כלל : (ו) הלעולם, הלא בהכרח יתבטל כעסך עלינו בעת מן העתים, ויש הבדל בין אף ובין אנף, שאף מורה שהכעס מתגלה ע"י עונש, ואנף מורה שמכלה את האף ע"י העונש, העונש הבא ע"י אף יצוייר שיהיה עונש חלקי, למשל אם התחייב מאה מכות יכהו אחת ויניח המותר לימים הבאים, והעונש הבא ע"י אינוף הוא עונש כללי עד שאין אחריו אף ועונש כלל, ויש הבדל בין לעולם ובין לדור ודור, שלעולם יאמר על הזמן הנצחי הבלתי מתחלק, ולדור ודור יאמר על הזמן המתחלק לפי הדורות, ור"ל אם תאנף ותכלה החרון אף ע"י שתגמור לכלות בנו בפעם א' כל העונש, וכי לעולם תאנף בנו, וכי יהיה עונש של כליה עד שנהיה כלים לעולם, והם תמשוך אפך, אם לא תענוש אותנו בפעם אחד, רק תמשוך את האף לימים רבים להעניש מעט מעט, ותחלקנו לשני דורות להעניש דור אחר דור, וכי תמשך אפך לדור ודור, הלא בהכרח יכלה בדור אחד ולא ימשך עד סוף כל הדורות, ומפרש שא"א שלעולם תאנף בנו, כי. (ז) הלא אתה תשוב תחיינו, וא"כ א"א שתעשה בנו כליה עולמית, שאף אם נדמה את הגוף הכללי של האומה הישראלית בגלותה כעצמות היבשות פגרים מתים, הלא אתה תשוב תחיה את הגוף הכללי הזה, כמ"ש הנה אני פותח את קברותיכם עמי (יחזקאל ל"ז), וכן א"א שתמשוך אפך לדור ודור, כי הלא אז עמך ישמחו בך, כי תשוב לשוש עליהם לטוב, וא"כ אבקש. (ח) הראנו ה' חסדך, שתהיה התשועה הנצחיית עתה בימינו בדור הזה ולנו תתן ישעך ושלא תהיה גאולת ערלי לפי שעה ע"י התפעלות הרחמים רק שתהיה ע"י חסדך,

חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן־לָנוּ׃ ט אֶשְׁמְעָה מַה־יְדַבֵּר הָאֵל ׀ יְהוָה כִּי ׀ יְדַבֵּר שָׁלוֹם אֶל־עַמּוֹ וְאֶל־חֲסִידָיו וְאַל־יָשׁוּבוּ לְכִסְלָה׃ י אַךְ קָרוֹב לִירֵאָיו יִשְׁעוֹ לִשְׁכֹּן כָּבוֹד בְּאַרְצֵנוּ׃ יא חֶסֶד־וֶאֱמֶת נִפְגָּשׁוּ

צדק

רש"י

הבטחתו כן ע"י נביאך: (ט) אשמעה מה ידבר. אזכה לשמוע מה ידבר הקב"ה כי ידבר שלום אל עמו: לכסלה. לשטות לחטוא לפניו: (יא) חסד ואמת נפגשו. שיהיו ישראל דוברי אמת ומן השמים יפגוש בהם

מצודת דוד

לזה הראה לנו חסדך במהרה בימינו: (ט) אשמעה. הן שומע אני מה ידבר האל אשר ידבר שלום אל עמו ומבטיחם שלא ישובו לחטוא עוד: (י) אך קרוב. ר"ל אין הדבר קשה כי קרוב לפני ה' וקל בעיניו להביא ליראיו ישעו ולשכון כבוד בארצנו: (יא) חסד ואמת. החסד והאמת פוגשים זה

מצודת ציון

(ט) לכסלה. מל' אף ותימה: (ט) לכסלה. מל' כסיל ור"ל לחטוא: (יא) נפגשו. ענין פגיעה: נשקו. מל' נשיקה:

באור הענין

כי מתגלי החסד שלא יתוס לעולם, כי הרחמים ואחר כל המדות הם תלוים לפי המרוחם או המחונן, לפי ענינו או לפי מעשיו, לא כן החסד שהוא מצד האל ולא לפי המקבל, שעז"א בחסד עולם רחמתיך, וגם ישעך תתן לנו, שלא תהיה הישע לפי מעשינו או השתדלותנו רק שלך מצד חסדך: (ט) אשמעה, אחר שהגיע התפלה הלז, יספר ששמע מה ידבר האל להשיבו על תפלתו זאת, שמעתי כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו, ר"ל שה' השיב לו שרוצה שגאולת ישראל עתה תהיה ממוצעת בין מדת החסד ובין מדת האמת, שהחסד הוא מה שיעשה ה' מצד חסדו לבד ולא ישקיף כלל על מעשה הדור לדקתם או רשעתם, והאמת הוא מה שיעשה ה' כפי מעשה הדור ולדקתם, ובשניהם יש מגרעת, כי אם יעשה ה' רק מצד החסד, הגם שחסדו אין לו גבול והתשועה הנעשית בסבת החסד היא תשועה עולמית, י"ל חסרון שלא נוכל להתכבד בתשועה זאת אחר שלא השגנוה ע"פ מעשינו, ואין לנו כבוד, ואם יעשה ה' רק מצד האמת לבד ע"פ לדקת הדור, הגם שאז יש לנו כבוד ע"י תשועה זו, יש חסרון אחר שאז לא תהיה תשועה עולמית, אחר שתלוי במעשים, אם ימעט זכיותינו תופסק התשועה, ולכן בחר ה' דרך ממוצע בין החסד והאמת והרכבת שניהם יחדו, והוא שהתחלת התשועה וסבתה תהיה ע"י מדת האמת, שהוא ע"י זכות הדור ולדקתם, ובזה יהיה לנו כבוד, אולם אחר שתתגלה הישועה במדת האמת יתעורר אח"ז מדת החסד, באופן שהתשועה לא תהיה מוגבלת ע"י האמת לבד כפי לדקת הדור רק תתפשט ותתרחב ע"י חסדי ה', באופן שחסד ואמת יפגשו זה בזה, דהיינו שהתחלת תשועה וסבתה תהיה בעבור האמת וזכות הדור, והתשועה עצמה וכמותה ואיכותה תהיה כפי חסד ה', לא כפי הזכות שהוא בעל גבול רק כפי חסד עליון שהוא בלתי ב"ת והוא לא יתוס לעולם, ואחר שחסד הזה התעורר בסבת האמת, ר"ל בסבת זכות הדור, בהכרח שכח חסד העליון ישמור גם את הסבה שהתעורר עבורה, והוא שישמור אותנו לבל ישובו עוד לכסלה, ואת רוח הטומאה יעביר מן הארץ, כדי שלא נחטא עוד ולא יתמוטט העמוד אשר החסד נשען עליו, ודבר זה קרא בשם שלום, כי שלום מורה על הקיום, ועז"א שה' דבר שלום אל עמו ואל חסידיו שיעמדו תמיד שלמים עם אלהיהם, ושלמים באופן שלא ישובו עוד לכסלה, שלא ישובו לחטוא בשום פעם, כדי שלא תסור הסבה שבעבורה משך ה' את חסדו עליהם: (י) אך קרוב, ר"ל שלא תהיה התשועה מצד מדת החסד לבד בלא זכות הדור ולדקתם, שאז הישע רחוק מיראיו, כי הישע לא בא על ידם רק ע"י ה' מלמעלה, וכן לא תהיה התשועה מצד מדת האמת לבד שהוא כפי מעשה הדור לבד ולא יותר, שאז יראיו הם הפועלים את הישע והוא מיוחס להם לא לה', ולכן תהיה באופן ממוצע, שאך קרוב ליראיו ישעו, שמצד שתהיה ע"י מדת החסד, יותר מכפי המעשה של הדור והכנתם, נקראת ישעו של ה', ומצד שהתחלתה תהיה ע"י מדת האמת ע"י מעשי יראיו ולדקתם תהיה קרוב ליראיו וי"ל קורבה עמהם, כי התחילה ע"י לדקתם, ובזה הגם שהוא ישעו של ה' בלתי בעל תכלית בכ"ז הוא קרוב ליראיו, ובזה ירויחו שני דברים, א] כבוד בארצנו שאם היה הישע רק מצד החסד לא היה לנו כבוד כי היה חסד חנם, אבל עתה נשיג כבוד, ב] לשכון כבוד, שהכבוד הזה ישכון לעולם ולא יבוטל בשום זמן, שאם היתה התשועה רק בעבור מדת האמת לפי מעשנו היה הכבוד מסתלק בעת יתמו זכיותינו, לא כן עתה ישכון הכבוד לעולם: (יא) חסד ואמת נפגשו, עתה מבאר איך יהיה זה, אומר כי בתשועה זו יפגשו חסד ואמת, שתהיה מורכבת מחסד ואמת גם יחד, עד ששניהם יפגשו יחדיו כשני ריעים הפוגשים זה את זה באמצע הדרך, שהאמת תעלה מן הארץ שהוא זכות הדור, ולנגדה ירד החסד מן השמים שהיא התשועה הגדולה בלתי בעל תכלית יותר מכפי

תפלות דוד

באור המלות

ישעיה י"ב ובכ"מ, והבדל בין לעולם ובין דור ודור למעלה נ"ג י"א ובכ"מ: (יא) חסד ואמת. הבדלם מבואר:

המעשים

צֶדֶק וְשָׁלוֹם נָשָׁקוּ: יב אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף: יג גַּם־יְהוָה יִתֵּן הַטּוֹב וְאַרְצֵנוּ תִּתֵּן יְבוּלָהּ: יד צֶדֶק לְפָנָיו יְהַלֵּךְ וְיָשֵׂם לְדֶרֶךְ פְּעָמָיו:

פו א תְּפִלָּה לְדָוִד הַטֵּה יְהוָה אָזְנְךָ עֲנֵנִי כִּי־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנִי: ב שָׁמְרָה נַפְשִׁי כִּי־חָסִיד אָנִי הוֹשַׁע עַבְדְּךָ אַתָּה אֱלֹהַי הַבּוֹטֵחַ

ת"א אמת מארץ. שם ח' בתרא י"א עקידה שער ס"ו: צדק לפניו. ברכות י"ח: וישם וגו'. ס' הזוהר פ' בראשית:

רש"י

בחסד: צדק ושלום נשקו. הצדקה שיהיו ישראל עושים והשלום מאת הקב"ה יהו נושקין זה לזה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום (ישעיה ל"ב): (יב) אמת מארץ תצמח וגו'. כשיהיו ישראל דוברים אמת וישקיף מן השמים צדקה שהם עושים בארץ: (יג) גם ה' יתן הטוב. יפתח אוצרו את השמים לתת מטר כדי לעשות ארצנו את יבולה: (יד) וישם לדרך פעמיו. וישם הקב"ה את הצדק בדרכי פעמיו שיתנהג בהם את בניו:

פו (ב) כי חסיד אני. שאני שומע גדופי וחרפתי ויכולת בידי להנקם ואני שותק, כך היא באגדת תלים,

מצודת ציון — מצודת דוד

(יא) נשקף. ענין הבטה: (יג) יבולה. תבואתה ופריה: (יד) פעמיו. צעדיו. כמו פעמי הכן (לקמן קי"ט):

בזה ר"ל האחד תלוי בחבירו כשנדבר אמת תבוא חסד אל: נשקו. פגשו זה בזה ונשקו יחד ר"ל תלויים המה זה בזה כשנעשה צדק תבוא השלום: (יב) אמת. כשתתברכה שאמת בארץ אז יהיה הצדק נשקף מן השמים להראות ע"ש הארץ: (יג) גם ה' וגו'. ר"ל מלבד גמול המעשה יתן גם את הטוב מה שהבטיח בחסדו: (יד) צדק. כל איש יהלך לפניו הצדק ר"ל שיהיה הצדק תמיד נוכח עיניו וישים פעמיו לדרך הצדק ללכת אחריה וכפל הדבר לחזק:

פו (א) הטה. לשמוע תפלתי וענני: כי עני. אני מוכנע כעני: (ב) כי חסיד אני. וזו היא במה ששומע חרפתו ונתו לנקום נקם ומעביר על מדותיו: הושע וגו'. מקרא מסורס והוא כמו אתה אלהי הושע עבדך הבוטח

תפלות דוד

באור המלות

(יב—יג) תצמח. תחלת הצמיחה, ותתן יבולה הוא הגמר, וכן נשקף הוא ההתחלה ויתן הטוב הוא הגמר: (יד) צדק לפניו יהלך. לפני הטוב, יצייר הצדק והטוב כעצמים מופשטים, והטוב ילך בדרך אחרי הצדק המורהו דרך ילך:

באור הענין

המעשים, והנה תולדות הפגישה הזאת שיפגשו חסד ואמת, הם **צדק ושלום**, כי גדר הצדק שהוא ממוצע בין המשפט ובין החסד, כי התשלומין שהם מוגבלים כפי המעשה שהוא האמת הם בדרך משפט, אבל גדר הצדק והבדלו מן משפט שהוא לא ישקיף על חקות המשפט הכללים רק יעשה לפנים משורת הדין, והוא דבר ממוצע בין האמת שהוא הדין הגמור ובין החסד הגמור, כי הוא חסד מורכב עם משפט, שבהצדק יפגשו יחדו חסד ואמת, הנטוה לפי האמת והדין, והנטוה לפי החסד ולפנים משורת הדין, וכבר בארנו שע"י שהחסד שיעשה ה' הוא מיוסד על האמת שהוא המעשה, בהכרח ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו, היינו שיבטיח שהמקבל החסד יהיה לו קיום ולא יתמוטט מן העמוד שהחסד השפיע עליו, רצוני שלא יבא לידי חטא כמ"ש ואל ישובו לכסלה, לפ"ז ע"י **שחסד ואמת נפגשו**, ע"י **צדק ושלום נשקו**, כי מפגישת החסד עם האמת יבא הצדק מלמעלה לרגלי החסד הבא משם, והשלום יבא מלמטה לרגלי האמת העולה ממטה למעלה, ושניהם נשקו ויתחברו יחדיו, ומפרש. (יב) **אמת מארץ תצמח**, מדמה הדבר לצמיחת התבואה שיתחברו בו השפע האלהית עם ההשתדלות האנושי, כי אם לא יחרשו ויזרעו ויכינו את הארץ להצמיח שדי תבואה לא תועיל השפע העליונה מהטל והמטר, רק אחר שהארץ מוכנת ונזרעת וצומחת אז יריקו השמים עליה טל ורביבים וברכת ה', כן **האמת תצמח מארץ** שהוא זכות התחתונים, שבזה יוכנו לקבל חסד ה', ואז **צדק משמים נשקף** שהוא החסד אשר יריק על מעשיהם שנקרא צדק כנ"ל: (יג) **גם ה'**, תחלה צייר תחלת הצמיחה ותחלת ההשקפה, וידמה האמת כזרע המתחיל לצמוח מן האדמה, והצדק לעומתו כמטר שמים המשקיף מלמעלה ומוכן לרדת בעת יצמח האמת מן האדמה, ועתה מצייר גמר גדולם, איך יוצאים ופוגשים זה בזה, כי **ה' יתן הטוב** מלמעלה **וארצנו תתן יבולה** מלמטה: (יד) **צדק**, יצייר במליצתו הנשגבה, שהטוב שיתן ה' אינו רוצה ללכת בדרך לבדו עד שילך מורה דרך לפניו שהוא הצדק, עד שימשל הצדק כמורה דרך ומנהג שהולך לפני הטוב ומראה לו הדרך ומנהלהו, ואז הטוב הולך ונמשך אחריו, וז"ש **הצדק לפניו יהלך** (היינו לפני הטוב המוזכר בכתוב הקודם) ואז (**הטוב**) **ישים לדרך פעמיו**, אז יכין הטוב את פעמיו ללכת בדרכו לרגלי הצדק, והכונה שיבא הטוב לרגלי הצדק:

פו (א) **תפלה לדוד**, שהצילהו ה' מיד אויביו ומבקשי נפשו, **הטה ה' אזנך ענני**, מבקש שיטה מפני חמשה טעמים, א] מצד הרחמים כי **עני ואביון אני**, וצריך לרחם, ב]

אֵלֶיךָ׃ ג חָנֵּנִי אֲדֹנָי כִּֽי־אֵלֶיךָ אֶקְרָא כָּל־הַיּֽוֹם׃ ד שַׂמֵּחַ נֶפֶשׁ עַבְדֶּךָ כִּי־אֵלֶיךָ יְהוָֹה נַפְשִׁי אֶשָּֽׂא׃ ה כִּֽי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶֽיךָ׃ ו הַאֲזִינָה יְהוָה תְּפִלָּתִי וְהַקְשִׁיבָה בְּקוֹל תַּחֲנוּנוֹתָֽי׃ ז בְּיוֹם צָרָתִי אֶקְרָאֶךָּ כִּי תַעֲנֵֽנִי׃ ח אֵין־כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים ׀ אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶֽׂיךָ׃ ט כָּל־גּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יָבוֹאוּ ׀ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וִֽיכַבְּדוּ לִשְׁמֶֽךָ׃ י כִּֽי־גָדוֹל אַתָּה וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת

אתה

רש"י

ד"א פירשו רבותינו בברכות ולא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבין בכבודן ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כו': (ג) כל היום. כל הגלות שהוא יום לרשעים ולילה לצדיקים, כך מפורש באגדת תלים: (ד) נפשי אשא. לבי אכוין: (ח) ואין כמעשיך. המקדים עליונים לתחתונים: (י) ועשה נפלאות אתה אלהים לבדך. עד שלא נבראו המלאכים נבראו השמים והארץ לפיכך יכבדו כל

מצודת דוד

אליך: (ד) נפשי אשא. אני נושא נפשי להטעין עליך ולהשען עליך: (ז) כי תענני. בטוח אני שתענה לי: (ח) באלהים. בשרי מעלה: ואין כמעשיך. אין בעולם מעשה נפלא כמעשיך: (ט) יבואו וגו'. כי לעתיד יאמינו הכל בה': (י) כי גדול. אז ידעו אשר אתה גדול ועושה נפלאות לבדך

מצודת ציון

פו (ו) האזינה. הטה אוזן לשמוע: והקשיבה. ענין שמיעה:

תפלות דוד

באור הענין

מלד המשפט והדין. (ב) שמרה נפשי כי חסיד אני, ועם חסיד תתחסד, ואמר שמרה נפשי בל שתתמוטט נפשו מן החסידות ע"י רדיפת אויביו, ג] מלד הבטחון, הושע עבדך מלד שהוא בוטח אליך, וזה נוגע לכבוד שמך לעזור הבוטחים בך, ד] מלד התפלה, ועז"א. (ג) חנני ה' כי אליך אקרא, ובפרט שאני מתמיד בקריאתי כל היום, ובאר שתפלתו היא מלד החנינה, (כמ"ש ואתחנן אל ה' שמבקש חנינה), ועל זה אמר חנני ה', ה] מלד שאני מתיאש מכל עניני העולם ואין לי דבר בעולם רק עניני עבודתך, וז"ש. (ד) שמח נפש עבדך, אחר שאין לי שמחה בעולם משום דבר רק בך, כי רק אליך ה' נפשי אשא: (ה) כי אתה ה', ר"ל שמניעת התשועה לא יצוייר רק בא' מג' פנים, א] מלד הנותן אם אין בטבעו להיטיב, אבל אתה ה' טוב, ב] מלד המקבל אם אינו ראוי אל הטובה ע"י חטאיו, אבל אתה ה' סלח ומוחל לחטאים, ג] מלד הקשר שבין הנותן והמקבל, אם דרך הנותן שלא לתת רק כפי המעשה שבזה יכול להיות שאין אני ראוי מלד מעשי, אבל אתה ה' רב חסד לכל קוראיך, איך נותן לפי הדין רק מלד החסד מבלי השקף על המקבל ומעשיו: (ו) האזינה ה' תפלתי, התפלה היא שפיכת הנפש והדבקה במקורה, ובזה מובדלת מן תחנה ויתר לשונות שמורים על בקשת צרכיו, אבל התפלה היא התרוממות הנפש מכל עניני הגשם, רק שבעת שיאזין ה' את התפלה אז דרכו להקשיב גם קול התחנונים מה שיחנן גם הגוף בעת שהיא לצרכו, ועז"א שע"י שתאזין תפלתי תקשיב גם קול תחנונותי: (ז) ביום צרתי, בפרט שאקראך ביום צרתי, ואז ודאי תענני כי דרכך להושיע בעת צרה: (ח) אין כמוך, הנה בין העכו"ם היו כתות שהיו מכחישים הנהגתו, ואמרו שהגם שהוא לבדו ברא את העולם מסר ההנהגה לכחות אחרים גלגלים וכוכבים וכדומה שהם מנהיגים את העולם, ולעומת זה אין כמוך באלהים, בין אלהים השופטים ומנהיגים אין כמוך, כי אתה המנהיג העליון וכולם מקבלים כחם מאתך, ויש כתות שהיו אומרים שהיו פועלים רבים בבריאה ושנברא על ידי עילות ועלולים, ולעומת זה אמר ואין כמעשיך, ולכן. (ט) כל גוים אשר עשית אחר שאתה עשית אותם, יבואו וישתחוו לפניך ה' ויכבדו לשמך, ר"ל כי המכחישים שאינו מנהיג את העולם יתנו לו כבוד מלד שהוא הסבה הראשונה, אבל לא ישתחוו לפניו, אחר שלדעתם אינו יודע מאומה מהעולם השפל, והכת השניה שאמרו שנמלאו פועלים רבים, לא יכבדו אותו לבדו אחר שיש בוראים רבים, אבל אחר שאין כמוך באלהים בהנהגה לכן כולם ישתחוו לפניך, וע"י שאין כמעשיך לכן יכבדו לשמך: (י) כי גדול אתה ועושה נפלאות, שם גדול מורה אל ה' שהוא ראש הסבות וסופם עד אחרית המסובבים, ואחר שגדול אתה לבדך א"כ מבואר שאין כמעשיך ואין שותף בבריאת העולם, ואחר שאתה עושה נפלאות לשדד הטבע ולהרסו מבואר שאתה המנהיג כל כחות הטבע, ואין כמוך באלהים

באור המלות

(ד) אליך נפשי אשא. עי' למעלה (כ"ה א'): (ו) האזינה תפלתי הקשיבה בקול תחנונותי. תפלה גדולה מן התחנה כנ"ל, והכלל שהאזנה גדולה מהקשבה, ובא על התפלה שהוא העקר האזנה, ועל התחנה שהיא טפלה הקשבה

אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ׃ יא הוֹרֵנִי יְהוָה ׀ דַּרְכֶּךָ אֲהַלֵּךְ בַּאֲמִתֶּךָ יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה שְׁמֶךָ׃ יב אוֹדְךָ ׀ אֲדֹנָי אֱלֹהַי בְּכָל־לְבָבִי וַאֲכַבְּדָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם׃ יג כִּי־חַסְדְּךָ גָּדוֹל עָלָי וְהִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּיָּה׃ יד אֱלֹהִים ׀ זֵדִים קָמוּ עָלַי וַעֲדַת עָרִיצִים בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי וְלֹא שָׂמוּךָ לְנֶגְדָּם׃ טו וְאַתָּה אֲדֹנָי אֵל־רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ טז פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי תְּנָה־עֻזְּךָ לְעַבְדֶּךָ וְהוֹשִׁיעָה לְבֶן־אֲמָתֶךָ׃ יז עֲשֵׂה־עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שֹׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה עֲזַרְתַּנִי וְנִחַמְתָּנִי׃

ת"א הורני וגו'. ספר הזוהר פרשת משפטים: פנה אלי. ספר הזוהר פרשת קדושים: עשה עמי. שבת ל' סנהדרין ק"ז:

רש"י

הגוים לפניך: (יג) משאול תחתיה. דרך המתאפים להנתן בעומקה של שאול ומשם הצלתני שאמר לי נתן הנביא (ש"ב י"ב) גם ה' העביר חטאתך: (יד) זדים קמו עלי. דואג ואחיתופל: ולא שמוך לנגדם. לא זכרו אשר ראו שמשחני שמואל על פיך: (טז) לבן אמתך. בן האמה משפיל את עצמו לפני אדוניו יותר ממקנת כסף, שבן האמה יליד בית הוא וגדל בחיק אדוניו: (יז) עשה עמי אות לטובה. שיהא ניכר לאחרים שמחלת לי: ויראו שונאי. האות ויבושו, ולא שמע לו הקב"ה ליתן האות בימיו אלא בימי שלמה בנו כשדבקו שערים זה בזה ולא נפתחו עד שאמר (ד"ה ב' ו') אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דויד עבדך:

מצודת ציון

(יא) הורני. ענין למוד: יחד. מל' אחד ואחד: (יג) תחתיה. ענין עומק ושפלות: (יד) עריצים. חזקים כמו אל נערץ (לקמן פ"ט): (יז) אות. סימן ומופת:

מצודת דוד

לבדך: (יא) אהלך. למען אלך גם אני באמתך ר"ל לנהג באמת כמוך: יחד לבבי. עשה לי לב אחד ומחשבה אחת לירא את שמך ולא אהיה תלוי ומסופק: (יג) גדול עלי. הגדלת עמי חסד: משאול תחתיה. היא הגיהנם וזהו כמה שבשרו ע"י נתן הנביא שנמחל לו העון דבת שבע: (יד) ולא שמוך. לא שמו יראת אלהים נגד פניהם: (טז) לבן אמתך. ר"ל אני מוכנע כבן אמה יליד בית: (יז) אות לטובה. סימן להודיע לכל שהגן אתה בטובתי: ויבשו. בראותם כי אתה עמדי: כי אתה וגו'. ר"ל כלא מעולם עזרתני ונחמתני ע"י נתן הנביא בבשרו מחילת העון דבת שבע לזה שאלתי עשה לי גם עתה אות לטובה להודיע לכל וכו':

תפלות דוד

באור המלות

כמ"ש בפנים: (יא) דרכך, אמתך. עי' למעלה כ"ה ג' ה':

באור הענין

ה', ור"ל שאתה הבורא והמשגיח ויכול לשנות סדרי הטבע אם כן בכחך להושיעני, לכן ביום **צרתי אקראך כי תענני**: (יא) **הורני ה'** בקש שיודיעהו ג' דברים, א] **דרכך**, שהוא דרכי הנהגתו איך מנהיג העולם בחסד ורחמים, למען ילמד ללכת בדרכים אלה כמ"ש והלכתי בדרכיו מה הוא רחום וכו', ב] שיודיעהו האמתיות הנעלמים משכל האדם והם האמתיות בענין הליכתו ומנהגיו שהם חקי התורה ומצותיה למען ידע ללכת בם, ועז"א **אהלך באמתך**, ג] האמתיות באמונות ודעות שישיג בשכל העיוני אחדות ה' השגחתו ויכלתו וכדומה, שבזה **תיחד לבבי ליראה שמך**, שעי"כ לא יירא רק את ה' לבדו: (יב) **אודך ה' בכל לבבי**, ההודאה היא על הטובות שהשיג, ולא תהיה ההודאה עם כונת מבקש, שיבקש עי"כ שיוסיף להיטיב לו שאז אינו מודה בכל לבבו, רק אודך בכל לבבי וכמ"ש למעלה (סימן ט'), **וגם אכבדה שמך לעולם** ע"י ספור תהלותיו וגבורותיו: (יג) **כי חסדך**, ר"ל שעשה אתי טובות כפולות, בין לגוף בין לנפש, על טובות הגוף אמר **כי חסדך גדול עלי**, ועל טובות הנפש אמר **והצלת נפשי משאול תחתיה**, שהציל הגוף מאויביו, והנפש מיצה"ר וכחות המחטיאים אותה: (יד) **אלהים**, איני יכול להמלט משונאי ע"י צדקי **כי זדים קמו עלי**, אינם קמים עפ"י טענה רק מצד שהם זדים עושים רע בזדון, ולא יועיל צדקי לנגדם, וכן לא אוכל להתגבר נגדם בכח כי **עדת עריצים בקשו נפשי**, שהם חזקים ועריצים, וכן לא אקוה שייראו מה' **כי לא שמו אלהים לנגדם**: (טו—טז) **ואתה ה' אל רחום וכו' פנה אלי**, מפרש מצד שאתה רחום פנה אלי לראות בעניי, ומצד שאתה חנון **חנני**, ומצד מדת אמת **תנה עזך לעבדך**, מצד שאני עבדך ועובד אותך, ומצד מדת חסד **הושיעה לבן אמתך**, ור"ל שעובד את ה' מצד בחירתו, שעז"א עבדך, ומצד שנוצר לזה בטבע מאבותיו שעז"א לבן אמתך, וזה חסד שיצרו באופן זה שיהיה מוכן בטבע לעבוד את ה': (יז) **עשה**, ועם

פז א לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר שִׁיר יְסוּדָתוֹ בְּהַרְרֵי־קֹדֶשׁ׃ ב אֹהֵב יְהוָה שַׁעֲרֵי צִיּוֹן מִכֹּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב׃ ג נִכְבָּדוֹת מְדֻבָּר בָּךְ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה׃ ד אַזְכִּיר ׀ רַהַב וּבָבֶל לְיֹדְעָי הִנֵּה פְלֶשֶׁת וְצוֹר עִם־כּוּשׁ

ת"א אסב ס'. ברכות ח':

רש"י

פז (א) **יסודתו** בהררי קדש. יסודת מזמור זה על הררי ציון וירושלים יסדו המשורר: (ג) נכבדות מדבר בך. את ירושלים דברי כבוד נדברו בך מפי הקב"ה ומה הן הנכבדות שאת עיר האלהים סלה: (ד) אזכיר רהב ובבל לידעי. עוד זאת דיבר עליך אזכיר את מצרים ואת בבל על יודעי להביאם מנחה, כענין שנאמר (ישעיה ס"ו) והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' וגו': הנה פלשת וצור עם כוש. גם הם כמצרים ובבל יתנו לב לבקש ולזכור את כל א' וא': זה יולד שם. זה היה

מצודת דוד

פז (א) יסודתו. יסוד השיר הזה הוא לדבר בשבח הררי קדש והם ציון וירושלים: (ב) מכל משכנות. כי אף שבכל א"י אהובה היא למקום מכל מקום שערי ציון הטוב לפניו יותר מהכל: (ג) נכבדות. וזהו לפי שמדובר בך אתם ציון אמרות נכבדות כי סנהדרין יושבין בה ועוסקים בתורה ולזה הקרא עיר אלהים עד עולם: (ד) אזכיר. אמרו במקום ה' לעתיד אזכיר את מצרים ובבל על יודעי ואהובי להביאם אל ציון הנה כן אזכיר פלשת וכו' להביאם שמה כי

מצודת ציון

פז (ד) רהב. הוא מצרים כמ"ש בשם רהב הם שבת (ישעיה ל') ויקראו כן ע"ש גאותם והוא מלשון ירהבו הנער בזקן (שם ג'): לידעי. ענינו אוהב והביט כמו ומודע לבינה

באור הענין

מדת אדך אפים אומר הגם שהתפללתי **עשה עמי אות לטובה** עד **שיראו שונאי** שמחלת את עוני ויבושו, (וכמו שפי' חז"ל שהיה האות בעת שהכניס שלמה את הארון לבית קה"ק), **כי אתה ה' עזרתני** נגד אויבי **ותחמתני** על הצרות שסבלתי:

תפלות דוד

באור המלות

(א) בהררי. כי היה בציון כמה הרים כנודע: (ב) שערי. מציין מושב החכמים והראשים בכ"מ. מדבר בך, דבור שאחריו ב' הוא תמיד לגנאי, כמ"ש בכ"מ, כמו וידבר

פז (א) **לבני קרח,** מדבר בשבח ציון והעם אשר בה, כמ"ש **יסודתו בהררי קדש:** (ב—ג) **אוהב ה' את שערי ציון, נכבדות מדובר בך,** ר"ל שכבר טבע להרגים מעלת איש או אומה או מקום ע"י הגנאי והדופי שישימו בו, שהגנאי שיטילו באיש נכבד ומצויין יהיה לפעמים שבח ומעלה באיש פחות וגרוע, כמו שיאמרו בגנאי הנדיב, שלא נתן לפדיון שבוים רק עשירית מעשרו ולא נתן חמישית עשרו, שאם היה הכילי נותן מתנה כזו היו משבחים אותו, וא"כ מן הגנאי הזה יוכר שהוא נדיב ודרכו תמיד לפזר הרבה, והנה העמים היו מדברים בגנאי של ציון וישראל מה שאהב ה' את הבמות ורוצה להקריב רק בירושלים, שמזה אמרו שאהבת ה' את ישראל ושכינתו בתוכם איננה בעבור עצמם שא"כ היה מקבל עבודתם בכל משכנות יעקב, ואחר שה' **אוהב רק שערי ציון,** שאותם אהב **מכל משכנות יעקב** מבואר שאינו אוהב ישראל כ"כ, וזה גנאי להם לפי דעתם, ושיעור הכתוב מה **שמדובר בך** לגנאי (כי הדבור שאחריו ב' מורה דבור של גנאי בכ"מ) **לאמר שאוהב ה' את שערי ציון מכל משכנות יעקב,** שמצד זה ידבר בך גנאי שאין ה' אוהב משכנות יעקב מצד עצמם, הנה **נכבדות מדבר בך,** הדבור של גנאי הזה הוא לך נכבדות וכבוד גדול, כי בגנאי הזה יודו שאת **עיר האלהים,** שבך בחר ה' לשבתי, וזה כבוד גדול, שבך ישב אלהים על הארץ בקביעות, ועל ידך שוכן בתוך ישראל שכינת קבע, **סלה** סיום הענין: (ד) **אזכיר,** מבאר שני הבדלים בין אנשי עיר ציון ובין אנשי עיר או אומה אחרת, א] מצד כללות הקיבוץ, שבכל עם ועם אין כל איש ואיש מפרטי האומה הולך מהלך השלימות לכלל האומה, רצוני שהגם שמתגאי האומה או הקיבוץ שימצאו שם אישים רבים, מ"מ אם יחסר איש אחד לא יחסר שם עם ואומה ממנה, כמו שאם תחסר חטה אחת מן הכרי של תבואה שלא יורגש חסרון זה לכלל הכרי, לא כן אנשי וקיבוץ עם ציון שידמו כאיברים פרטיים של הבע"ח שאם יחסר אבר אחד יהיה זה מום וחסרון לכלל הגוף, כן כל איש ואיש משלים שלימות הכלל, ואם יחסר איש אחד יורגש החסרון אל הכלל, וז"ש אם הבוא להזכיר ליודעי כללות אומה אחת רהב או בבל, לא אזכיר את האישים הפרטים הנגרים בה, רק **אזכיר רהב ובבל ליודעי,** אזכיר את הקיבוץ בכלל לא את פרטיו ואישיו, כי ככר תהיה האומה בתכלית שלימותה גם אם יחסר איש אחד, וכן אם הבוא להזכיר מי הוא הנולד בארץ פלשתים או צור או כוש אשר בעבורם יהיו יושביה לגוי, לא אזכיר שם אישים פרטיים, רק אומר כי **פלשת וצור עם כוש זה יולד שם,** שזה נולד גוי פלשת או גוי צור או גוי כוש, לא כן אם ארצה להזכיר מי הוא הגורם את ציון לגוי גדול ולאומה מיוחדת, שאז. (ה) **לציון יאמר איש ואיש (אשר) יולד בה,** אז אני צריך להזכיר כל איש ואיש מאישים הפרטיים הנמצאים בה, כי כל איש פרטי משלים את האומה בכללה, כמו שכל אבר פרטי

כּ֑וּשׁ זֶ֝֗ה יֻלַּד־שָֽׁם׃ ה וּֽלְצִיּ֨וֹן ׀ יֵאָמַ֗ר אִ֣ישׁ וְ֭אִישׁ יֻלַּד־בָּ֑הּ וְה֖וּא יְכוֹנְנֶ֣הָ עֶלְיֽוֹן׃ ו יְֽהוָ֗ה יִ֭סְפֹּר בִּכְת֣וֹב עַמִּ֑ים זֶ֖ה יֻלַּד־שָׁ֣ם סֶֽלָה׃ ז וְשָׁרִ֥ים כְּחֹלְלִ֑ים כָּֽל־מַעְיָנַ֥י בָּֽךְ׃

פח

א שִׁ֥יר מִזְמ֗וֹר לִבְנֵ֫י קֹ֥רַח לַמְנַצֵּ֣חַ עַל־מָחֲלַ֣ת לְעַנּ֑וֹת מַ֝שְׂכִּ֗יל לְהֵימָ֥ן

ת"א ולציון וגו'. כתובות ע"ס עקידה שער ע"ה ספר הזוהר פרשת נ"ו:

רש"י

ממשפחות הנולדים בציון כענין שנאמר (שם כ"ז) ואתם תלוקטו לאחד אחד: (ה) ולציון יאמר איש ואיש יולד בה. וכשיביאום מנחה לה' בציון יאמר לה על כל א' וא' זה מאותם שגלו ממך ומתולדותיהם. ענין אחר המשורר אומר אזכיר לעמי וליודעי את גדולת מצרים ובבל שהם רואים עתה את גדולתם הנה פלשת וצור עם כוש מפני שהם סמוכים לרהב ובבל מנשאים אותם כל האומות ואומרים עליהם זה יולד שם במצרים ובבל: ולציון יאמר וגו' השבח הזה שהוא עכשיו לרהב ובבל ישוב לציון ועליה יהו אומרים פלוני ופלוני יולד בה: והוא יכוננה עליון. והקב"ה יכוננה למעלה מכל העיירות: (ו) ה' יספור בכתוב עמים וגו'. מקרא מסורס זה וסלה האמור לסופו מוסב כלפי ראשו ה' יספור בכתוב עמים סלה, כלומר לעתיד כשיכתוב הקב"ה את העכו"ם לדראון ימנה את ישראל הנבלעים בתוכם ואת הנאנסים ביניהם ויוציאם מתוכם ויאמר זה יולד מאותם של ציון ויברור אותם לו, וזהו שאמר ישעיה (ישעיה ס"ו) וגם מהם אקח לכהנים וללוים, מן הגוים המביאים אותם מנחה אקח הנבלעים בתוכם ויהיו בהם כהנים ולוים שאינם נכרים ולפני גלוים הם אמר ה'. והיכן אמר (דברים כ"ט) הנסתרות לה' אלהינו: (ז) ושרים כחללים. על זאת: כל מעיני. כל קרבי: בך. בישועתך: כחללים. ל' מחוללים:

פח (א) על מחלת לענות. על חולת אהבה ועניה שהיא מעונה ביסורי הגלות: להימן האזרחי. אחד מן המשוררים בכלי השיר. ויסדו בני קרח המזמור הזה שיאמרהו הימן על הדוכן: להימן האזרחי. מבני זרח בן יהודה היה, וי"א שהוא מיוחס (בד"ה א' ב') ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרע כלם חמשה הם חכמים גדולים, כמו שנאמר בשלמה (מ"א ד') ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול, ויסדו מזמורים ונקבעו בספר תלים לכך נקראו בני מחול, כך מצאתי בפירושים מדוייקים: משכיל. כ"מ שנאמר משכיל

מצודת ציון

מקרא (משלי ז'): (ז) ושרים. מל' שירה: כחוללים. שם כלי נגון כמו תוף וחליל (ישעיה ה'): מעיני. מל' עיון ומחשבה:

פח (א) מחלת. שם כלי נגון: לענות. להרים הקול בשיר כמו

מצודת דוד

יאמר הלא זה יולד שם בציון ר"ל תולדות אבותיו מציון הוא ולזה החזירוהו למקומו: (ה) ולציון יאמר. כשמבשר יבשר את ציון ויהיה נאמר לה הנה סובא כל איש ואיש אשר יולד בה: והוא. מי שבידו לכונן הוא יכונן אותה להיות עליון ומתעלה על כל ערי המדינות: (ו) ה' יספור וגו'. בעת יכתוב את העמים לקבל הדין הראוי יספור אז את ישראל הנבלעים בתוכם ויברור אותם לעצמו ויאמר הלא זה מילדי העברים מעולם מימי אבותיו אשר נולדו בציון זגי כמה ולא יוכללו בדין העמים: (ז) ושרים. אז ישוררו כמו המנגנים בחלילים ויאמרו כל עיוני ומבטחי ותוחלתי באה בך:

באור המלות

בעם נאלהים ונמשה כי דברנו בה' וכך: (ה) והוא, ר"ל האיש שנולד בה: (ו) יספר. מענין מספר: (ז) ושרים כחללים. בעת ינגנו בחלילים. או בעת יחולו במחול אז שרים לאמר כל מעיני בך, מענין מעין מים:

(א) לענות. הרמת קול, כרם חמר ענו לה (ישעיה כ"ז):

תפלות דוד

באור הענין

פרטי משלים גוף הבעל חי שבנ"א צריך לשלמות הגוף, והוא, ר"ל והאיש הפרטי הזה יכונן אותה שתהיה עליון, שע"י כל איש ואיש מאישיה יתוסף שלמות נעליה לעם ציון בכלל, כ] עוד יש ביניהם הבדל מצד האישים הפרטיים בעצמם, כי מלבד מה שנתעלו אישי העם הישראלי במה שבנ"א הולך מהלך השלימות אל הכלל כולו, עוד יתרון להם במה שכל איש פרטי בפ"ע נחשב כגוי כולו וכקיבוץ שלם, ועז"א (ו) ה' יספור בכתוב עמים זה יולד שם, איש פרטי הנולד בציון יספור ה' אותו בכתוב עמים, כאילו הוא עם שלם בפ"ע, שאינם נחשבים ליחידים רק לעמים שלמים, סלה סיום הענין: (ז) ושרים, אחר שבאר המעלות שנמצא ליושבי ציון על עמים זולתם, אומר כי בעת ישירו שירי האומה בחלילים וכלי שיר, אז הם שרים לאמר כל מעיני בך, שמעיני הישועה האלה כולם בך, את ציון הוא המקור שממנו יזלו מעינות האלה ושפע המעלה והתפארת שנמצא לעם יושב ציון:

פח (א) שיר על מחלת לענות, הוסד על חולה המתיאש הצועק בחליו, ויען שתפלה הזאת מתחלתה עד סופה אין בה תנחומים רק צעקת שבר ותכלית היאוש, אומר כי הוסד לענות, לצעוק ולהרים קול, ויש בדבר משל ומליצה שהחולה הפרטי הצועק הוא משל אל הגוף הכללי שהוא גוף האומה הישראלית שנדמה כחולה הבא עד שערי מות, ונדמה כאילו מת כבר ושוכב בקבר, שזה משל על אבדן מלכותה, ומה שסבבתה מחיות לגוי ופיזור האומה בין עמים רבים אשר כבשום לעבדים

לְהֵימָן הָאֶזְרָחִי׃ ב יְהוָה אֱלֹהֵי יְשׁוּעָתִי יוֹם צָעַקְתִּי בַלַּיְלָה נֶגְדֶּךָ׃
ג תָּבוֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתִי הַטֵּה אָזְנְךָ לְרִנָּתִי׃ ד כִּי־שָׂבְעָה בְרָעוֹת
נַפְשִׁי וְחַיַּי לִשְׁאוֹל הִגִּיעוּ׃ ה נֶחְשַׁבְתִּי עִם־יוֹרְדֵי בוֹר הָיִיתִי כְּגֶבֶר
אֵין־אֱיָל׃ ו בַּמֵּתִים חָפְשִׁי כְּמוֹ חֲלָלִים ׀ שֹׁכְבֵי קֶבֶר אֲשֶׁר לֹא
זְכַרְתָּם עוֹד וְהֵמָּה מִיָּדְךָ נִגְזָרוּ׃ ז שַׁתַּנִי בְּבוֹר תַּחְתִּיּוֹת בְּמַחֲשַׁכִּים
בִּמְצֹלוֹת׃ ח עָלַי סָמְכָה חֲמָתֶךָ וְכָל־מִשְׁבָּרֶיךָ עִנִּיתָ סֶּלָה׃

הרחקת

ת"א להימן וגו'. בתרא ע"ו: ה' אלהי. ספר הזוהר פרשת ויגש: כי שבעה. עקרים פ"ב: במתים וגו'. שבת ל' ודף קנ"א נדה ס"א:

רש"י

ע"י תורגמן נאמר, שהיה הנביא מעמיד תורגמן לפניו וכשרוח הנבואה באה לו אומר את הנבואה לתורגמן והוא משמיעה: (ב) יום צעקתי. וגם בלילה אני נכון נגדך: (ד) כי שבעה ברעות נפשי. על כנסת ישראל הוא אומר: (ה) אין איל. אין כח כמו (לעיל כ"ב) אילותי לעזרתי חושה: (ו) במתים חפשי. הנני בין המתים חפשי מן העולם וכלה שהם המתים חפשים מן העולם: מידך נגזרו. ממכותיך נגזרו מן העולם: (ז) בבור תחתיות. הוא הגלות: (ח) סמכה. נשענה ותלה עלי: וכל משבריך ענית סלה. משבריך ל' גלי הים הם כל

מצודת דוד

פח (א) להימן. המזמור הזה נמסר להימן שהוא יאמר על הדוכן: (ב) יום צעקתי. עם כי צעקתי בתפלה כל היום מ"מ גם בלילה אערוך תחנתי לפניך: (ד) כי שבעה. כי רבו הרעות עד שנפשי שבעה מהם והוא ענין מליצה: וחיי. ימי חיי קרבו לרדת אל השאול: (ה) נחשבתי. מגודל התלאות נחשבתי עם האנשים אשר כבר ירדו לקבר: אין איל.

מצודת ציון

ועמו הלוים וגו' קול רם (דברים כ"ז): (ה) איל. ענין כח כמו אל גוים (יחזקאל ל"א): (ו) עוד. כמו עדיין וכן עוד היום גדול (בראשית כ"ב): נגזרו. נכרתו כמו נגזרנו לנו (יחזקאל ל"ז): (ח) וכל. הוי"ו במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שמות א') ר"ל עם יוסף שהיה במצרים: משבריך.

ש:א היה לו כח מעוגם: (ו) במתים חפשי. אני נמנה בין המתים שהמה חפשים ממקרי העולם ועמלו: עוד. עדיין לא זכרתם כי לא באה זמן התחיה: והמה. עדיין המה כרותים ממכת ידך: (ז) שתני. שמת אותי בגלות המר הדומה לבור תחתיות העמוק למאוד: במצולות. בעומק המים והוא משל לצרות רבות: (ח) וכל. עם כל משבריך ענית אותי לעולם

באור הענין　　תפלות דוד　　באור המלות

(ג) תפלתי, רנתי. רנה מענין קינה כמו קומי רני בלילה וכן למעלה (י"ז א'): (ו) חפשי. מרעות העולם, וחללים הם הנהרגים ע"י פלעים, מידך נגזרו, נסתלקו ממכת ידך כמו כי

ומפחות, שזה יצוייר כקבר ושאול בו נקבר הגוף הכללי, כמ"ש הנני פותח את קברותיכם עמי, רק שהם עוד מרגישים לרותיהם ומכאוביהם כגוף חי המרגיש מכאוביו, ועז"א משכיל להימן, שים בו דברי שכל שוב על מחלת האומה ומכאוביה: (ב) ה' אלהי ישועתי, היום אשר בו צעקתי הוא עומד בלילה נגדך, ר"ל כי אצלנו הזמן העבר אין לו מציאות בזמן ההוה, והצעקה שנעשה בו שייך אל זמן העבר לא אל ההוה, אבל אצלך שאינך תחת הזמן, העבר וההוה והעתיד עומד תמיד נגד עיניך בהוה, ואין הבדל בין העבר וההוה, עד שגם היום העבר עומד נגדך בלילה שאחריו בהוה, כאלו הוא עוד במציאות וכן הצעקה שנעשה בו, וא"כ. (ג) תבא לפניך תפלתי, מצייר תפלתו כעצם מופשט העולה למעלה ויתילצב לפני ה', (כי גדר התפלה היא שפיכת הנפש והתקשרה במקורה) ועי"כ תטה אזנך גם לרנתי וקינתי על צרות הגוף: (ד) כי שבעה ברעות נפשי, ר"ל כל ימי חיי היה אך רעות שבם שבעתי, ועתה חיי לשאול הגיעו, הפך מי שכתוב בו וימת זקן ושבע ימים או המת שבע טובה ושלוה: (ה) נחשבתי, מצייר א"ע כחולה חולת העילוף שסועים וחושבים אותו למת ומקבריס אותו, והוא עדן חי ומרגיש רק שנתעלף ואין לו כח לנוע א' מאיבריו שיכירו שהוא חי עדיין, וז"ש נחשבתי בעיני הבריות עם יורדי בור, ורוצים לקברני, ובאמת הייתי כגבר אין איל, שעוד יש בי חיות רק אין בי כח: (ו) במתים, והלואי הייתי במתים שהם חפשי מן היסורים, וגם אם נגזר עלי להיות חלל (כי הנקבר בחייו ימית א"ע בקבר ויעשה חלל) הלואי הייתי כמו חללים שוכבי קבר, שכבר מתו, אשר לא זכרתם עוד כי אינם חיים עוד, אבל אנכי גרוע מהם, כי המה מידך נגזרו, המתים כבר נגזרו ונפרדו ממכת ידך, שאין ידך שולטת עליהם עוד להכותם, לא כן אנכי שהנם. (ז—ח) ששתני בבור תחתיות ובמחשכים אשר במצולות, בכ"ז עלי סמכה חמתך, וגם בקבר שאני שם עוד ענית כל משבריך, ויעברו עלי המשברים שעוברים על מי מצולה, נכאע

ט הִרְחַקְתָּ מְיֻדָּעַי מִמֶּנִּי שַׁתַּנִי תוֹעֵבוֹת לָמוֹ כָּלֻא וְלֹא אֵצֵא: י עֵינִי דָאֲבָה מִנִּי עֹנִי קְרָאתִיךָ יְהוָה בְּכָל־יוֹם שִׁטַּחְתִּי אֵלֶיךָ כַפָּי: יא הֲלַמֵּתִים תַּעֲשֶׂה־פֶּלֶא אִם־רְפָאִים יָקוּמוּ יוֹדוּךָ סֶּלָה: יב הַיְסֻפַּר בַּקֶּבֶר חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ בָּאֲבַדּוֹן: יג הֲיִוָּדַע בַּחֹשֶׁךְ פִּלְאֶךָ וְצִדְקָתְךָ בְּאֶרֶץ נְשִׁיָּה: יד וַאֲנִי | אֵלֶיךָ יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וּבַבֹּקֶר תְּפִלָּתִי תְקַדְּמֶךָּ: טו לָמָה יְהוָה תִּזְנַח נַפְשִׁי תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי: טז עָנִי אֲנִי וְגֹוֵעַ

ת"א היסופר. עירובין י"ט: עני אני. סנהדרין ק"ד: **סנער'**

רש"י

סערות אפך בכולם ענית אותי תמיד: (ט) שתני תועבות למו. האומות שהייתי חשובה בעיניהם עכשיו אני נמאסת להם: כלוא. נחבש בגלא ואיני יכול לצאת: (יב) הלמתים. הלרשעים שאף בחייהם קרוין מתים עליהם אתה עושה פלא ונסים: אם רפאים יקומו יודוך. שמא אלו העכו"ם שרפו ידיהם מעבודתך ומתורתך יקומו ויודוך בתמיה: (יב) היסופר בקבר חסדך. אם נמות ביד אויבינו כלום נוכל לספר שבחך בקבר: (טז) וגוע מנוער. מת מהוך השנוק מיתה חטופה כמו וינער ה' (שמות י"ד). וינער פי' מנחם ל' חביטה כמו (ישעיה ל"ג) נוער כפיו מתמוך בשוחד. (שם נ"ב) התנערי מעפר קומי שבי. (שם א') והיה החסון לנעורת. (איוב

מצודת ציון

גם גלי הים הנראים כמשברים מי הים וכן משברים יתהתלו (איוב מ"א): ענית. מל' ענוי: (ט) מידעי. אוהבי כמו אלופי ומיודעי (לעיל נ"ה): למו. להם: (י) דאבה. ענין עלבון כמו ולדאבון נפש (דברים כ"ח): שטחתי. ענין פרישה כמו משטח חרמים (יחזקאל כ"ו): (יג) נשיה. ענין שכחה כמו כבני אלהים (בראשית מ"א): (טו) תזנח. תעזוב: (טז) אמיך. מל' אימה ופחד: אפונה. מל' פנוי:

מצודת דוד

ר"ל זמן רב: (ט) הרחקת. חזקת לב אוהבי להתרחק ממני כי נהפכו לאויבים: שתני. שמת אותי להיות מתועב בעיניהם: כלוא. אני כמו בבית הכלא ומאסר ולא אוכל לצאת: (י) עיני דאבה. עלבה עיני מן גודל העוני: שטחתי. פרשתי כפי כדרך המתפללים: (יא) הלמתים. ר"ל הלא נמות מקושי השעבוד וכי להמתים תעשה הנפלאות שהבטחת: אם רפאים. אם המתים שנרפו ונחלשו ע"י מלאך המות אם המה יודון נעולם על נפלאותיך: (יב) היסופר. כפל דברו רבת פעמים מדרך המליצה ומשנה: באבדון. הוא הקבר שבו נאבד האדם מזה העולם: (יג) היודע. וכי יהיה נודע פלאך ע"י הנסים בחשכת הקבר וכי נספר צדקתך בארץ נשיה והוא הקבר: (יד) ואני. הלא אני שועתי אליך להוציאני מן הגולה ובכל בקר הקדים תפלתי לבוא לפניך: (טו) למה. ר"ל הואיל ואני מתפלל לפניך למה א"כ תעזוב נפשי ביד האויב: (טז) וגוע

באור הענין

גם אחרי נקבר עם יורדי בור עוד מרגיש צרות החיים ורעותיהם, **סלה** סיום הענין: (ט) **הרחקת**, אחר שצייר הדבר בציור משלי כאלו הוא קבור בקבר, ורק בזה עודנו חי שעדן מרגיש רעות ומכאובים, יציג הנמשל **שהרחקת מיודעי ממני** שהם לא יבואו אלי, כי אני **תועבה למו**, וגם אני לא אוכל לבא אליהם כי אני **כלוא ולא אצא**, וזה הנמשל של הקבר: (י) **עיני**, והגם שלא אראה אדם עוד עם יושבי חלד, בכ"ז אני רואה את העוני שהוא עומד אצלי לענות אותי, ועיני רואות אותו **ודואבות ממנו**, ובמעמד הזה **קראתיך ה' בכל יום**: (יא) **הלמתים**, וכי תפליא עמי פלאות אחרי המות, ויותר מזה האם **רפאים** שהם כבר קבורים בקבר ונבלה גופם שם, וכי **יקומו ויודוך**. **סלה** סיום הענין: (יב—יג) **היספר**, יאמר גם אם יצוייר שתעשה פלא למתים, הלא תכלית הפלאים הוא, א] שיודעו להאנשים שלהם נעשו הפלאים, ב] שיוכלו המה לספרם לאחרים, ונגד זה אמר **היסופר בקבר חסדך** שגם אם ידעו המתים ויבינו את הפלאים, הלא לא יוכלו לספרם, ומוסיף שלא לבד שלא יוכלו לספרם, **כי גם היודע בחשך פלאך**, שגם לא יודעו להם כלל ולא ירגישו אותם, ותכלית ידיעת הפלאים הוא שע"י משיגים יכולת ה' וצדקתו, וע"ז אמר **היודע פלאך וצדקתך**, ותכלית ספור הפלאים שע"י יכירו הבריות חסדו ואמתו, לכן אמר **היסופר חסדך ואמתך**: (יד) **ואני**, אבל אני בעודי בחיים הלא **אליך ה' שועתי**, ולא לפרקים רק **בכל בקר תפלתי תקדמך**, (מצייר שהדבר הראשון שיבא לפניך בבקר הוא תפלתי) וא"כ. (טו) **למה ה' תזנח נפשי**, שבהכרח או שעזבת אותי לגמרי ואינך משגיח עלי כלל ואני שם המקרה, או **שהסתרת פניך ממני** לבל אראך, כמשגיח על חברו מאין מבין החרכים שהוא רואה את חברו ואין חברו רואהו: (טז—יז) **עני אני**, הגם שאני עני ונכנע בנפשי, **וגוע מנוער** מגד חולשת גופי, בכ"ז **נשאתי אמיך** בכל מקום **אשר אפונה**, כאלו אני רוצה להחזיר פני לצד אחר מפני פחדך והיא שבעתני בכל צד, **ועלי עברו חרוניך** שהם העונשים, וגם **בעותיך צמתתוני** שהפחדים

תפלות דוד

כי נגזר מארץ חיים, שאין ידך מושל עליהם:

באור המלות

(יא) מתים, רפאים. עי' ישעיה (כ"ו): (יג) נשיה. תואר, לשון שכחה כמו נשכחתי כמת מלב: (טו) תזנח, תסתיר פניך. עי' למעלה (י"ג ב'): (טז) אפונה. בכ"מ אשר אפנה:

פיס

מִנֹּ֗עַר נָשָׂ֖אתִי אֵמֶ֣יךָ אָפֽוּנָה׃ יז עָ֭לַי עָבְר֣וּ חֲרוֹנֶ֑יךָ בִּ֝עוּתֶ֗יךָ צִמְּתוּתֻֽנִי׃ יח סַבּ֣וּנִי כַ֭מַּיִם כָּל־הַיּ֑וֹם הִקִּ֖יפוּ עָלַ֣י יָֽחַד׃ יט הִרְחַ֣קְתָּ מִ֭מֶּנִּי אֹהֵ֣ב וָרֵ֑עַ מְיֻדָּעַ֥י מַחְשָֽׁךְ׃

פט א מַ֝שְׂכִּ֗יל לְאֵיתָ֥ן הָאֶזְרָחִֽי׃ ב חַֽסְדֵ֣י יְ֭הוָה עוֹלָ֣ם אָשִׁ֑ירָה לְדֹ֥ר

ודר

ת״א לאיתן וגו׳. בתרא ע״ו ספר הזוהר פרשת ויחי וס׳ מאפסים עקידה שער כ׳ כל המזמור עקרים פ״ב כל המזמור:

רש״י

ל״ה) וינערו רשעים ממנה. וככה יהיה נעור וריק (נחמיה ה׳): אפונה. מיושבת ומבוססת אימתך בלבי. אפונה ל׳ דבר דבור על אפניו (משלי כ״ה) על מכוניו: (יט) מידעי מחשך. נחשכתי ונחדלתי מהם:

פט (א) **לאיתן** האזרחי. גם הוא א׳ מן חמשה אחים המשוררים, ורבותינו פירשוהו באברהם אבינו על שם מי העיר ממזרח: (ב) אודיע אמונתך בפי. את מידעתך שאתה שומר הבטחתך

מצודת דוד

מנוער. מעת נערותי אני בגויעה ר״ל זמן ארוך אני בגולה ומעט היו ימי השלום: נשאתי וגו׳. ר״ל אהיה פנוי מעסקי בסולה כיאות הספד: (יז) בעותיך. המגדה הבאה ממך היא כרתה אותי: (יח) סבוני. החרון והחרדה מסבבים אותי כמים המסבבים גוף העומד בהם: יחד. החרון והחרדה: (יט) הרחקת. כי לא באו אלי לנחמני: מידעי מחשך. כאלו שמם במקום חושך שלא אראה אותם:

מצודת ציון

(יז) בעותיך. מל׳ בעתה והרדה כמו פלצות בעתתני (ישעיה כ״א): צמתתוני. ענין כריתה כמו יצמיתם ה׳ (לקמן צ״ד): (יח) הקיפו. ענין סבוב: (יט) מידעי. אוהבי: מחשך. מל׳ חושך:

פט (ב) חסדי ה׳. החסד שעשה ה׳ עמנו אזכירה לעולם ולכל דור אודיע בפי מה שהאמנת את דבריך:

תפלות דוד

באור הענין

שים לי תמיד על להבא: (יח) **סבוני כמים**, ויותר מזה **שהקיפו עלי**, שהיקף הוא סביב סביב בכל צד, ולא אחד אחר חברו, רק **הקיפו עלי יחד** כולם בפעם אחת: (יט) **הרחקת**, מצייר כאלו אימות ה׳ ובעתותיו הסובבים אותו הם כשומרים סביבו בל יקרב שום איש אליו, ובזה **הרחקת ממני אוהב ורע**, רק **מיודעי מחשך**, דבר חשך ואופל הוא מיודעי, שאני שוכן עם החשך והאופל, והנמשל על הגוף הכללי והאומה מובן מאליו, שצורת האומה הכללית היא כגוף חולה במחלה אנושה, וכאלו מת ונקבר ובטל מן העולם, רק בזה עודהו חי שעודו מרגיש בצרותיו, והוא מופרד מבני אדם כלוא בבתי כלאים לשכון לבד כצפור בודד על גג, ונרדף מן אימים ובעתות ומשברי מות, וכן כל הדמויים גודקים בנמשל למבין, שעז״א משכיל:

באור המלות

(יז) צמתתוני. נכפלה התי״ו לחזק, שכרתו אותי כריתות רבות (מכלול): (יח) סבוני, הקיפו. ההיקף הוא הסיבוב הפלם ככל (כ״ב י״ז, מ״ח י״ג):

(ב) חסד, אמונה. אצל בני אדם גדר האמונה הוא לשמור הבטחה או חיוב, וגדר החסד הוא מה שיתנדב מבלי חיוב או הבטחה, ואצל ה׳ מצאנו שעפ״י יסוד זה יכנה ההנהגה הטבעיית בשם אמונה, כי בו שומר אמונתו אל העולם, שיסדה לעולם על חקי הטבע הקבועים, ואת ההנהגה הנסיית בשם חסד, כי זה יעשה מנדבת לבו מבלי חיוב קדם, וכש׳ זה

פט (א) **משכיל לאיתן**, נוסד בגלות, בו ידבר על הברית שכרת ה׳ עם בית דוד, שהופר ואין מזרעו מושל על ישראל, והמליץ יאמר כי הנהגת ה׳ הכללית שבה מנהיג את העולם הוא מיוסד על החסד ועל האמונה, והראה כי גם הברית שכרת עם דוד נוסד ג״כ על שני עמודים אלה, כי כמו שינהיג את הכלל בחסד ואמת, כן יש אתו הנהגה כזאת על אישים פרטיים, שהוא מלכות בית דוד שמכוון נגד הנהגת עולם הכללי וכאלו האחד דפוס לחברו, ועל פי זה יצעק מרה על שהחסד והאמת אשר בהנהגה הכללית עדן קיים ומתמיד, והחסד והאמונה שהוסד עם בית דוד הורס ונפרץ נסבת והיננו: (ב) **חסדי ה׳**, יש הבדל בין חסד ובין אמונה, החסד הוא מה שיעשה מנדבת לב מבלי הבטחה קודמת או איזה חיוב או בעבור דבר שקבל בעבורו, והאמונה או אמת הוא מה יעשה ע״י חיוב, אם שהבטיח לעשותו, או שהתחייב לעשות בעבור הגמול וכדומה, והנה קיום העולם הכללי ע״פ חקי הטבע הכוללים הוא ממדת האמונה, כי אחר שיסד ה׳ את הטבע והעולם וחקק הקיהם, הוא כאילו הבטיח שהחקים האלה יתמידו כל ימי עולם, למשל חק נתן שירד הגשם בעתו, שיהיה הקיץ והחורף בזמנם, חק ולא יעבור, ואם ישנה שינוי ה׳ את החקים האלה הוא מבטל אמונתו שהעמידם שלא ישתנו לעולם, לפ״ז החקים שבהם העולם הכללי מתנהג כפי הטבע שיסד בששת ימי הבריאה יעמדו נגד האמת והאמונה, אולם בעת יעשה ה׳ דבר פלא בלתי מחויב ונמשך מצד חקי הטבע הקיימים, הוא מצד מדת חסדו באשר אינו מחויב בדבר זה מצד הבטחתו, ומשני ההנהגות האלה ידבר המשורר בסימן הזה, שעז״א **חסדי ה׳ עולם אשירה**, שישיר על ההנהגה הפלאיית, וגם **אודיע לדור ודור אמונתך** שהיא ההנהגה הטבעיית הקבועה, והנה יש הבדל בין עולם ובין לדור ודור, שעולם מציין הזמן הנמשך הבלתי מתחלק

וָדֹר ׀ אוֹדִיעַ אֱמוּנָתְךָ בְּפִי׃ ג כִּי־אָמַרְתִּי עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה שָׁמַיִם תָּכִן אֱמוּנָתְךָ בָהֶם׃ ד כָּרַתִּי בְרִית לִבְחִירִי נִשְׁבַּעְתִּי לְדָוִד עַבְדִּי׃ ה עַד־עוֹלָם אָכִין זַרְעֶךָ וּבָנִיתִי לְדֹר־וָדוֹר כִּסְאֲךָ סֶלָה׃ ו וְיוֹדוּ

רש״י

ת״א כי אמרתי. סנהדרין נ״ח: ומאמן דבריך: (ג) כי אמרתי עולם חסד יבנה. כי אמרתי עד עולם יבנה בחסד כסא דוד כמו שנאמר (שמואל ב׳ ז׳) והכינותי כסא ממלכתו וגו׳. ד״א סבור הייתי שיהא העולם בנוי בחסדך ותכין אמונתך בשמים שתהא נכונה ומקויימת, ומה היא האמונה אותה הבטחה שהבטחת את דוד ע״י נתן הנביא לאמר כרתי ברית לבחירי להכין עד עולם זרעו (שם): (ו) ויודו שמים פלאך. אם היית שומר הבטחתך: אף אמונתך. אמונת שמים

מצודת דוד

(ג) כי אמרתי. כי אומר אני חסד אל יסיה בנוי ומתוקן עד עולם: שמים. כימי עמידת השמים תהיה נכון אמונתך: (ד) כרתי. ר״ל וזהו החסד שאמר כרתי ברית לבחירי וחוזר ומפרש נשבעתי לדוד עבדי: (ה) אכין זרעך. להיות נכונים למלוכה: כסאך סלה. כסא המלכות שאתן לך לראש לזרעך יהיה עד עולם כי אף שהכותל בימי הגולה הנה תשוב בימי המשיח ולא תופסק עוד: (ו) ויודו. או נבא השמים יודו על הפלאים שתעשה בימי המשיח ואף אמונת הבטחתך יספר

תפלות דוד

באור המלות

סוכפלו שמות אלה בפסוק ג׳, ע״ו, כ״ס, כ״ט, ל״ד, נ׳, ונתן מזה מבואר גלה שכל דבור ודבור סובב על הקוטב הזה, וכבר דבר על שני אלה למעלה ל״ג ה׳, ל״ו ו׳, נ״ג ג׳. ובכ״מ. אשירה, אודיע, על הפלאות ישוררו בשירים, הדברים הטבעיים הרגילים אין דרך לחבר עליהם שירים רק יודיעו ויספרו אותם. עולם, דור ודור, כמלה באורתי בכ״מ, ונרשם למעלה ל״ג י״א: (ד) בחירי עבדי. וכן ישעיה

באור הענין

מתחלק, ולדור ודור, מציין הזמן המתחלק לשני דורות, ולפ״ז היה ראוי שיאמר אצל שהאמונה מלת עולם כי הסדור הטבעי הוא קיים לעולם, ואצל החסד הי״ל לומר לדור ודור, כי החסד שהיא ההנהגה הפלאיית אינה מתמדת תמיד רק מתחדשת לפעמים בדור מן הדורות לפי הדור, אולם הוא הדבר אשר כתב למעלה (סי׳ ל״ו פסוק ו׳) עמ״ש ה׳ בהשמים חסדך אמונתך עד שחקים, שהגם שידמה לבני אדם שהאמונה קבועה בשמים והחסד קבוע בשחקים, ר״ל שההנהגה ע״פ חקי הטבע היא קבועה במערכת השמים, וההנהגה ע״פ הפלא ושידוד הטבע הוא למעלה מן השמים שהם בשחקים, תלמדנו התורה כי גם החקים הטבעיים הם נמשכים לפי המעשה, אם לטבע אם לחסד, עד שגם הטבע תתנהג בדרך הפלא בנסים נסתרים לפי מעשה בני אדם לגמול או לעונש, וכן גם החסד הקבוע בשחקים הוא ג״כ הנהגה קבועה מסודרת מראש מקדם, וכמ״ש תנאי התנה הקב״ה עם הים שיקרע לפני בני ישראל, ועפ״ז יאמר שגם חסדי ה׳ עולם אשירה, שגם ההנהגה הפלאיית היא קבועה לעולם, וגם האמונה שהיא ההנהגה הטבעיית היא לדור ודור ונמשכת לפי הדורות, שדור שייטיבו מעשיהם וישמעו אל מצותיו תריק להם הטבע שופע שובע רצון, ולדור סורר ומורה יעצר את השמים ולא יהיה מטר: (ג) כי אמרתי, והנה בעת בריאת העולם נתגלו שתי המדות כאחת, כי ראשית הבריאה היתה מצד החסד הגמור, כי אז לא היה עוד שום נמצא במציאות שיבטיח לו הקיום והמציאות, וחקי הטבע נתיסדו אז בלא הבטחה וחיוב קודם רק בחסד גמור, וז״ש כי אמרתי עולם חסד יבנה, שתחלת בנין העולם היה מצד החסד לבד, אבל אחר שע״י חסדו ברא את העולם ויסד וחקק חקי הטבע בששת ימי המעשה, אז נתיסדה מדת אמונה, ר״ל שקיום הנמצאים אחר שבראם בחסדו, וכן קיום חקי הטבע אחר שחקקם בחסדו הוא מצד האמונה ומדת האמת, שהוא כאלו הבטיח אז שיעמדו החקים והנבראים כל ימי עולם ולא יפחתו מיניהם ולא יגרעו חקיהם, וחקי הטבע הקבועים הנוסדים על אמונה הם מן השמים שהוא מעולם הגלגלים ולמטה, כי למעלה מן השמים הוא עולמות השכליים ששם מקום הפלאות שהם למעלה מחקי הטבע שלנו, ועל זה אמר שמים תכין אמונתך בהם: (ד) כרתי, הוא מאמר ה׳, המשורר יאמר, כי לעומת שאנחנו משיגים את החסד והאמונה המתפשטים בעולם הכללי, קבלנו מפי הנביאים שחסד ה׳ ואמונתו מתפשט גם על אישים פרטים, שה׳ אמר שכרת ברית עם דוד, שבענין הברית הזה נמצא ג״כ חסד ואמונה, שנגד החסד אמר כרתי ברית לבחירי, שכריתת הברית היה מצד הבחירה שבחרו ה׳ (לא מצד השקף על מעשיו רק מבחירת ה׳) שזה ממדת החסד בלא ישקיף על המעשה; ונגד האמונה שהיא כפי הזכות והמעשה אמר נשבעתי לדוד עבדי, שעוד הוסיף ונשבע לו מצד שהוא עבדו ועובד עבודתו, שמצד זה יתחייב שישמור לו אמונתו כפי זכותו, וזה כבריאת עולם שראשית הויתו היה מצד בחירת ה׳ לבד שהוא החסד, ואח״כ מתקיים עפ״י האמונה שהוא מצד ענין הנמצאים ומציאותם: (ה) עד עולם, יש הבדל אצלי בין עד עולם ובין דור ודור, שעד עולם הוא הזמן המתדבק, ולדור ודור הוא הזמן המתחלק לשני דורות, ועז״א עד עולם אכין זרעך, כי זרע דוד יתקיימו לעולם מבלי הפסק, ובניתי לדור ודור כסאך, כי כסא דוד יבטל בזמן הגלות ולא יעמוד לעולם בלי הפסק, רק שהכסא ישוב יבנה בדור הגאלה בעיניו, ועז״א לדור ודור, סלה סיום הענין: (ו) ויודו, (חלק ב׳), בחלק הזה יספר כי החסד והאמונה הכללי עודנו קיים קבוע בעולם

הכללי

שמים פלאך יהוה אף־אמונתך בקהל קדשים: ז כי מי בשחק
יערך ליהוה ידמה ליהוה בבני אלים: ח אל נערץ בסוד־קדשים
רבה ונורא על־כל־סביביו: ט יהוה ׀ אלהי צבאות מי־כמוך
חסין ׀ יה ואמונתך סביבותיך: י אתה מושל בגאות הים בשוא גליו

ת"א אל נערץ. יבמות קכ"א ב"ק נ': מי כמוך. גיטין נ"ו: אתה מושל ספר. הזוהר פ' כ"ח: אתה

רש"י

זנריך יודו בקהל קדושים: (ז) יערך לה'. יהא נערך כמותו: (ח) בסוד קדושים רבה. בסוד רב של מלאכים: (י) בשוא גליו. בהנשא גליו: אתה תשבחם. תשפילם, וכן (משלי כ"ט) וחכם באחור ישבחנה,

מצודת דוד

בקהל קדושים שהם בני ישראל: (ז) יערך לה'. יערך עצמו להיות דומה לה' להבטיח ולקיים: ידמה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ח) אל נערץ. כי הוא אל אמיץ בחבורת עדת קדושים רבה וגדולה הם מלאכי מעלה: על כל סביביו. הם המלאכים המסבבים כסא כבודו: (ט) חסין יה. אתה ה' החזק מאוד: ואמונתך. האמונה היא מעולם סביבותיך ולא תתפרד ממך: (י) בגאות הים. בחוזק הים וגאותו: בשוא.

מצודת ציון

פט (ז) יערך. מל' ערך ושווי: אלים. חזקים כמו אל גוים (יחזקאל ל"א) ור"ל מלאכי מעלה: (ח) נערץ. ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ'): בסוד. ענין חבורה ואסיפה כמו ועל סוד בחורים (שם ו'): (ט) חסין. ענין

באור הענין

כללי, והמציאות מעיד עליו בכל יום הן בטבע המסודר הן בהנהגה הפלאיית, וכי ה' יסד מלכות כ"ד מסכים עם החסד והאמת הכללי, והמציאות הכללי עד עליו, ויודו שמים פלאך ה', יאמר הגם שהשמים הם מתנהגים עפ"י חקי הטבע הקבועים, וקהל קדושים שהם המלכים הם המנהיגים את

תפלות דוד · באור המלות

(מ"א ח', מ"ב א') לקמן (ק"ס ו'): (ו—ז) שמים, שחק. שחקים גבוהים משמים ומציין מקום הנפלאות, כמו שאמר ישעיה מ"ה וכס' זה (ל"ו ו', ס"ח ל"ה, ע"ז י"ח, ע"ח כ"ג). יערך, ידמה, באר הבדלם ישעיה (מ' י"ח). בני אלים, כחות הטבע, כמו הבו לה' בני אלים: (ט) חסין. מורה על דבר המתקיים, וכן וחסון הוא כאלונים, וזה הבדלו מיפר

ההנהגה הנסיית שנעשית ע"י המלאכים כמ"ש שרפים עומדים ממעל לו, שהם למעלה מן הכסא שהוא השמים כמו שפי' שם, בכ"ז גם השמים יודו פלאך ה', שגם הטבע תמשך אחר ההנהגה ההשגחיית הפלאיית, וגם בה יש נסים נסתרים והנהגה קבועה לפי המעשה ולפי השכר והעונש, ואף אמונתך יודו בקהל קדושים, שגם המלאכים יודו את ההנהגה הקבועה, כי גם הם יניעו את החקים הקבועים הטבעיים שיהיו מסכימים עם ההנהגה הפלאיית, וגם הנסים הם הנהגה קבועה מראש, וכמ"ש כ"ז באורך למעלה, סי' ל"ו במ"ש ה' בהשמים חסדך אמונתך עד שחקים, עיי"ש באורך: (ז) כי מי בשחק יערך לה', השחק יציין מקום המלאכים והשכלים כי שחקים הם גבוהים משמים ושם מקום הפלאות, ובני אלים הם כחות הטבע, ויש הבדל בין ערך ובין דמה, כי הדברים יתדמו לפי מקריהם, ויערכו לפי שוויים בעצמותם, והנה בשחק שם נמצא דימוי לה', שהוא הדמיון בקצת מקרי פעולותיו, שהפעולות יוצאות מהשחק אינם מקושרים בחקי הטבע והזמן והמקום, והמלאכים הם שכליים מופשטים מחומר ומדומה, ובכ"ז אין להם ערך עמו כי הם נבראים וכחם מוגבל, והפלאים הנעשים על ידם הם בלתי מתמידים ותלוים ברצון ה' לפי שעה, אבל ה' אין סוף ובכ"ת בורא כל ופלאיו קבועים ברצונו הפשוט מראשית קדומים, ולפ"ז הגם שי"ל דימוי שמו אין להם ערך עמו, ומי ידמה לה' בבני אלים, שכחות הטבע אין להם אף דמיון אליו, כי כולם מקושרים בכחות גשמיים בלתי נבדלים, ואין להם אף דמיון אליו ית': (ח) אל נערץ, עתה יבאר שני מיני ההנהגות האלה שהזכיר, בין הפלאיית הנעשית ע"י הקדושים שהם המלאכים, ובין הטבעית הנעשית ע"י צבאות השמים והגלגלים כולם יוצאות מה' ולא יעשו דבר בלעדו, ונגד ההנהגה הפלאיית אמר אל נערץ בסוד קדושים רבה, בועד הגדול של הקדושים והמלאכים שהם ימתקו סוד על הפלאים והנסים, ה' נערץ בקרבם שלא יעשו דבר בלעדיו, ויען שתכלית הפלאים הוא שיראו מפניו אמר כי נורא הוא על כל סביביו, באשר הם סביב לו וקרובים אליו והוא נורא עליהם: (ט) ה' אלהי הצבאות, גם בהנהגה הטבעיית הנעשית ע"י המערכה וצבא השמים שבעבורם נקרא אלהי הצבאות, והיא ההנהגה הקבועה שבעבורם נקרא חסין שמורה חוזק קבוע, לא נמצא כמוך חסין יה, ואתה שוכן גם בקרב הצבאות האלה, ואמונתך סביבותיך, עד שגם הנהגת הטבע המיוסדת על האמונה היא ג"כ סביבותיך, כי אתה שוכן בקרבם ופועל בם: (י) אתה, מתחיל לבאר שני הדברים האלה שהזכיר, איך יתגלו ע"י שני ההנהגות האלה הנקראים בשם חסד ואמונה בעולם התחתון, נגד ההנהגה הפלאיית שהזכיר בפסוק ח' שנעשית ע"י סוד קדושים, אמר, אתה מושל בגאות הים, שבעת קריעת י"ס התנשא הים לעבור גבולו בעת הוליך ה' ברוח קדים עזה כל הלילה, שבעת הסער

דכך

אתה תשבחם: יא אתה דכאת כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויביך: יב לך שמים אף־לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם: יג צפון וימין אתה בראתם תבור וחרמון בשמך ירננו: יד לך

ת"א צפון וימין. בתרא כ"ס: זרוע

רש"י

וכן (לעיל ס"ה) משביח שאון ימים: (יא) רהב. מצרים:

מצודת ציון

חוזק כמו ותשון הוא כאלונים (עמוס ב׳): (י) תשבחם. שבקיטם ותשפילם כמו משביח שאון ימים (לעיל ס"ה): דכאת. ענין כתיתה ושבירה: (יג) תבור וחרמון. שמות הרים גבוהים:

מצודת דוד

בהתרומם גליו אתה תשקיטם ותשפילם: (יא) כחלל רהב. כמו החלל המדוכא כן דכאת רהב. הם מצרים הקרויים רהב: פזרת אויביך. הם מלכי כנען: (יב) לך שמים. שלך השמים ומלואה. הבריות הממלאים את העולם: (יג) וימין. הוא דרום כי מזרח נקרא קדם והעומד קדמה פניו לקדם מול השמש ימינו א"כ לדרום ומערב קרוי אחור כי אז אחוריו למערב: בשמך

באור המלות

ודפיו, והוא תואר ע"מ גביר: (י) תשבחם. תשפילם כמו משביח שאון ימים, ומבתתף: עם שבח שגדרו שמשביח הדבר ומעיכו כמ"ש לקמן (קי"ז א׳) (יב) ארץ, תבל. הבדלם מבואר בכ"מ, תבל מורה על חלק המיושב: (יג) בראתם.

תפלות דוד

באור הענין

דכך הים להתגאות ולעבור גבולו, ואתה משלת עליו אשר בשוא גליו, בזה עצמו שהתנשאו גליו וכמ"ש וברוח אפיך נערמו מים, ע"ז בעצמו אתה תשבחם ונצבו כמו נד נוזלים וקפאו תהומות ויבש את הים לחרבה: (יא) אתה, וע"ז בעצמו דכאת את רהב שהם המצריים כחלל, ובזרוע עזך פזרת אויביך, שהזרוע מציין שיעשה הכל בכחו בלי עזר מהאחוזים או ממעשיהם, רק בכחו העליון לבדו: (יב) לך, ונגד ההנהגה הטבעיית שהזכיר בפסוק ט׳ שנעשית ע"י צבאות השמים שמשם תתחיל הנהגת הטבע, אומר לך שמים, שהנהגת הטבע המתגלה במערכת השמים היא מיוחס לך, וגם אף לך ארץ, בלף הארץ שמם סוף ההנהגה הז"ת היא לך ג"כ ותחת השגחתך, והראיה כי תבל ומלואה אתה יסדתם, שלפי הטבע היתה הארץ מכוסה במים, ולא היה אפשר שיהיה תבל שהוא חלק היבשה המיושב, ואתה יסדת את היבשה שימלאו תבל ומלואה, כמ"ש לה׳ הארץ ומלואה תבל ויושבי בה כי הוא על ימים יסדה כמו שפירשתי שם: (יג) צפון, מבאר איך יסד את התבל, שהארץ נגד צפון ונגד דרום אצל הצירים אינה ראויה לישוב מפני גודל הקור, ועז"א צפון וימין אתה בראתם, שיש הבדל בין בריאה ובין יצירה עשיה, שתחלה נבראה הארץ יש מאין והיתה עדיין תהו ובהו בלתי ראויה לישוב, ואח"כ יצר את הארץ ועשה אותה, היינו שתקן אותה שתהיה ראויה לישוב שזה נקרא בשם יצירה ועשיה, כמ"ש כה אמר ה׳ יוצר הארץ ועושה הוא כוננה לא תהו בראה, כמ"ש בפי׳ שם, אולם נד צפון וימין לא יצר ועשה ולא תקנם לישוב רק נשארו כפי שבראם תהו ובהו, אולם תבור וחרמון שהם באמצע הישוב הם נוצרו ונעשו ונתקנו לישוב והם בשמך ירננו, שמשם תרון הארץ והשמח כי פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן ע"י הישוב והברכה שנמצא שם: (יד) לך זרוע, הזרוע המוזכר אצל ה׳ תמיד מציין הכח הראשי המניע את היד הפועלת (כמו שהזרוע הוא הפרק העליון של היד שהיא מניעה את היד), ויציין אצל ה׳ הכח הראשון המניע לפעולותיו, והנה הזרוע של ב"ו אינו שלו, שהכח הראשי המניע אותו לעשות פעולותיו הוא דבר חוצה לו, אם טבעי אם אלהיי, כי כל תנועה שבעולם י"ל סבה חוצה לה כנודע, אבל אתה לך הזרוע, הזרוע היא לך בעצמך, כי אתה המניע הראשון לכל דבר, וכן הגבורה של ב"ו היא דבר חוצה לו בלתי נגדר בעצמותו, כי יצוייר אדם בלתי גבור, עד שהגבורה היא שם התואר נוסף על האדם חוץ מגדרו ועצמותו, אבל אתה לך גבורה, שהגבורה עצמיית לך לא שם תואר, כי ה׳ לא יתואר בתארים רק שה׳ ית׳ הוא עצם הגבורה, והנה הגבורה היא שם נרדפיו, שלא תתראה הגבורה רק על ידי דבר אחר חלוש בערכו, ע"י שיתגבר דבר על דבר חוצה לו, וא"כ הגבורה היא רק בערך זולתו החלוש ממנו, אבל אתה לך גבורה, אינה אצלך שם נרדפיו ע"י זולתך, כי לא נמצא דבר זולתך, אחר שהכל מאתך, רק שהגבורה מתעצמת בזרוע שלך בעצמך, עד שראשית הכח הבב"ת מתעצם עם הגבורה, עד שלך זרוע עם הגבורה, שהגבורה נקשרת בזרוע שלך, ומבאר הדבר תעוז ידך תרום ימינך, שגבורת ה׳ אשר תתגלה ע"י הנסים והפלאות שיתגבר על הטבע, תדמה במשל, כמי שמניע גלגל הריחים בכח גדול בידו השמאלית, ובידו הימנית יעצור בעד הנעת היד השמאלית ויגלגל את הגלגל לצד האחר הפך מתנועת היד השמאלית, ויראה אז שידו הימנית תגבר ותרום בכח על עוז של ידו השמאלית, שבזה יראה גבורתו בעצמו שיד ימינו תרום ותגבר על יד שמאלו, וכן ה׳ יניע ויסבב את גלגל המערכת והטבע בידו השמאלית והפת...

זְרוֹעַ עִם־גְּבוּרָה תָּעֹז יָדְךָ תָּרוּם יְמִינֶךָ׃ טו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאֶךָ חֶסֶד וֶאֱמֶת יְקַדְּמוּ פָנֶיךָ׃ טז אַשְׁרֵי הָעָם יֹדְעֵי תְרוּעָה יְהוָה בְּאוֹר־פָּנֶיךָ יְהַלֵּכוּן׃ יז בְּשִׁמְךָ יְגִילוּן כָּל־הַיּוֹם וּבְצִדְקָתְךָ

ירומו

ת״א צדק וגו׳. עקידה שער ס״ז: אשרי העם. עקידה שם ס׳ הזוהר פרשת ויקרא ופרשת בהעלותך:

רש״י

(טז) ידעי תרועה. שיודעים לרצות את בוראם בראש השנה בתרועה שמסדרים עליה מלכיות זכרונות ושופרות:

מצודת דוד

נגנו. ר״ל פלאי גבהם יעוררו הבריות לרנן בפלאי שמך: (יד) זרוע עם גבורה. ר״ל זרועך הנטויה על כל וכבולם העצם גבורות: תרום ימינך. להיות עליון על כל: (טו) מכון. הכנת כסאך היא בצדק ובמשפט לא לפי כח הזרוע: יקדמו פניך. יקדימו לבוא לפניך להנהיג בהם את בני העולם: (טז) ידעי תרועה. שיודעים להתחבר ולהדבק במקום: באור פניך. בהם ילכו באור השבועה הבאה מלפניך: (יז) בשמך.

מצודת ציון

(טז) תרועה. ענין התחברות וריעות וכן ותרועת מלך בו (במדבר כ״ג): (יז) יגילון. מל׳ גילה ושמחה:

באור הענין

להגיע אבירים בכחו, וע״י ההנהגה הפלאיית יעכור ויבדד הנעת הגלגל והמערכה בידו הימנית, ימין ה׳ עושה חיל על הנהגת הטבע המיוחסת אל יד השמאל, ויראה גבורתו בו בעצמו, שהגם שתעז ידך השמאלית בהנהגת הטבע, בכ״ז תרום ימינך בהנהגה הנסיית על ידך השמאלית המנהגת את הטבע, וא״כ גבורתך אינה נודעת ע״י דבר זולתך רק לך זרוע עם גבורה: (טו) צדק ומשפט מכון כסאך, אחר שבאר שני מיני ההנהגות שבהם ינהיג ה׳ את עולמו, שקראם בשם חסד ואמת או אמונה, מביים לאמר שהכסא שעליה ישב ה׳ להנהיג את ברואיו התחתונים, (כי כסא ה׳ המוזכר בתנ״ך מציין הנהגתו את העולם התחתון), היא מכוננת על צדק ומשפט, כי גדר המשפט הוא מה שיעשה לפי הדין הקבוע וגדר הצדק הוא מה שיעשה לפנים משורת הדין, שאז לא ישקיף השופט על הנימוס הקבוע רק על הזמן והענין והנשפטים, וכן ינהיג ה׳ את עולמו לפעמים במשפט, והיא בהנהגה הטבעיית המסודרת, שהכל קצוב ושקול בפלס לפי נימוסים וחקים קבועים לא ישתנו ולא יבדילו בין הראוי ובין הבלתי ראוי רק העולם כמנהגו נוהג לתת לכל נמצא חקו, ולפעמים ינהיג בצדק, שישקיף לפי הזמן והענין ולפי מעשה הנמצאים, והוא ההנהגה הנסיית ההשגחיית שאינה נמדדת לפי חקי הטבע הקבועים והנה שורש המשפט הוא האמת הנמצא בנפש השופט, ושורש הצדק הוא החסד המוטבע בנפשו, שע״י שנשרש בלב השופט אהבת האמת לא יטה מן המשפט הקבוע, וע״י שנשרש בלבו אהבת החסד יטה אל הצדק לפנים משורת הדין לעשות חסד אעפ״י שאינו כפי המשפט הקבוע ואמתת הנימוס לאמתו, ובז יאמר אל ה׳ שמה שצדק ומשפט מכון כסאך, זה נמשך ע״י שחסד ואמת יקדמו פניך, שע״י שהחסד יקדמו פניך תעשה צדק, וע״י האמת תעשה משפט, עד שמשני הבסיס הקבועים במדותיך שהם חסד ואמת, יתגלו בהנהגה התחתונה צדק ומשפט, שהיא ההנהגה הטבעיית לפי המשפט וההנהגה הנסיית לפי הצדק: (טז) אשרי העם, אחר שדבר על כל פרטי ההנהגה הכללית בשני חלקיה, בא לדבר על הנהגה השגחיית פרטיית המיוחדת ומסוגלת לעם ה׳, אשר שמה בלתי נתונים תחת הנהגת המזלות הכללי ואל החסד והאמת או הצדק והמשפט הכללי, רק אל חסד ואמת וצדק ומשפט פרטי הנגחיי נעלה ומרומם מן הכללי ומיוחד אליהם לבדם, ועז״א אשרי העם היודעים תרועת מלך, והוא שיתחברו עם ריעם ודודם העליון, כמ״ש ה׳ אלהיו עמו ותרועת מלך בו, עד שימשכו השפע מאתו בלא אמצעי, כי אז באור פניך יהלכון, לא ע״י צבא השמים, ולא ע״י סוד קדושים שהם המלאכים, רק מונהגים ע״י ה׳ בעצמו בבלי אמצעי: (יז) בשמך, ואז יקבלו שני מיני ההנהגות שהיא בדרך נפלא מאד, עד שבהנהגה הטבעיית בשמך יגילון כל היום, שם ה׳ מציין ההנהגה הטבעיית הקבועה (שעז״א ה׳ שמך לעולם ה׳ זכרך לדור ודור, שהשם הוא הקבוע תמיד שהוא פרסומו ע״י ההנהגה הטבעיית שהוא קבוע לעולם בלי שינוי, והזכר הוא המעשה שיעשה לפרקים שע״י יזכרו אותו מפאת הנס והפלא שזה אינו קבוע תמיד רק מתחדש לפי הדור), ויש הבדל בין שמחה וגיל, שהשמחה היא השמחה התמידית, וגיל הוא על דבר מתחדש כמו מציאה בשורה טובה ודומיה, ולפ״ז מהראוי שישמחו על ההנהגה הטבעיית, ויגילו על הנס והפלא, רצוני שעל הטבע לא שייך גילה, שאינו דבר מתחדש

באור המלות

ברא מורה על דבר בלתי נגמר כמ״ש בכ״מ: (יד) זרוע. הוא פרק העליון של היד ומציין תמיד תנועה הראשיית כמ״ש ישביעם (כ״ח ט׳, ס״ב ח׳) ובכ״מ. ידך ימינך, יד הוא השמאל כנ״ל (כ״ב ט): (טו) צדק ומשפט. עי׳ ישעיה א׳ כ״א: (טז) תרועה. כמו ותרועת מלך בו, מענין ריעות והתחברות: (יז) יגילון. גדרו למעלה (כ״א ב׳), ובצדקתך גדר צדקה שאצל

יָרוּמוּ׃ יח כִּי־תִפְאֶרֶת עֻזָּמוֹ אָתָּה וּבִרְצֹנְךָ תָּרִים קַרְנֵנוּ׃ יט כִּי לַיהוָה מָגִנֵּנוּ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מַלְכֵּנוּ׃ כ אָז דִּבַּרְתָּ בְחָזוֹן לַחֲסִידֶיךָ וַתֹּאמֶר שִׁוִּיתִי עֵזֶר עַל־גִּבּוֹר הֲרִימוֹתִי בָחוּר מֵעָם׃ כא מָצָאתִי

ת״א או דברת. עכו״ם כ׳: מצאתי דוד. יבמות ע״ז: **רש״י** תרום קרי. עמ״ש. עמ״ש דוד

(יח) וברצונך. שאתה מתרצה להם לפייסנ״ם בלעז: (כ) לחסידיך. נתן הנביא וגד החוזה: שויתי עזר.

מצודת ציון | מצודת דוד

(כ) בחזון. במראה נבואה: הרימותי. מלשון הרמה והגבהה: בתשועת שמך יגילון כל הימים: (יח) תפארת. אתה הוא המפאר חזקם וברצות תמלא רצון תרום קרן ממשלתנו: (יט) כי ה׳ וגו׳. כאשר יהיה מגננו ה׳ או תרומם קרן ר״ל כאשר היו המלכים המגינים על עמם יראי ה׳ אז משלו ממשל רב: לקדוש וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (כ) אז. בעת המלכת אותם דברת בחזון לחסידך הוא שמואל הנביא: שויתי. ר״ל נתתי לדוד כח וממשלה: בחור. הנבחר שבכולן הרימותי מתוך העם להמליכו: (כא) מצאתי. אותו מצאתי בבני ישי ומשחתי

באור המלות | תפלות דוד | באור הענין

ב׳ ישעיה (כ״ט מ״ו): (יח) תפארת עז. כשבאו אצל ה׳ יצוין במו הנהגת הטבע, ובתפארת הנהגה הנסיית כמ״ש בכ״מ: (יט) ה׳, קדוש ישראל. כבדלם ישעיה (א׳ ד׳) ובכ״מ בתנ״ך: (כ) שויתי. עי׳ למעלה (י״ח מ׳):

מתחדש רק מתמיד ורגיל, ולא יצדק לומר שיגיל אדם על שיש לו שתי ידים ושתי עינים והוא בריא אולם, שזה מגדר השמחה על דבר המתמיד, ולא יתכן גילה רק על הנס שהוא דבר מתחדש לפי שעה, צ״ז בהנהגה הטבעיית הפשוטה, לא כן בהנהגה הטבעיית המיוחדת לעם ה׳ שהיא בהשגחת ה׳ התמידית, יוייר בה גילה, כמשל הבן האהוב לפני אביו והוא מפקח עליו תמיד בכל רגע לתת לו טרף חקו הקבוע בעצמו, שיגיל בכל עת על אהבת אביו והשגחתו עליו המתחדשת בכל רגע, והיא נבדלת מן הגילה על הנס והפלא שזה לא יתמיד כל היום, כי הפלא אינו מתמיד, אבל **בשמך יגילון כל היום**, כי השגחה א מתחדשת, ונגד ההנהגה הפלאיית אמר **בצדקתך ירומו**, שגדר הצדקה הבא אצל ה׳ הוא מה שיעשה ב׳ מצד אלהותו שלא בהשקף על מעשי בני אדם והכנתם, וצדקה זו אין לה גבול כמו שה׳ יש׳ בלתי ב״ת, ועז״א **בצדקתך ירומו** בכל עת למעלה ראש: (יח) **כי**, מבאר זאת בפרטות נגד מ״ש בשמך יגילון כל היום מפרש **כי תפארת עזמו אתה**, עוז מציין תמיד העוז הטבעיי, ועוז הטבעיי שיש לכל אדם לא יצדק בו תפארת, שלא יתפאר אדם במעלה טבעיית וע״כ לא יצדק בו גילה כנ״ל, כי הוא דבר קנוי לו בטבע ומתמיד כפי טבעו, אבל עוזם זה הטבעי יתפארו בו לפני רבים עמים, אחר שהוא ע״י השגחתך ואתה הוא תפארת עוזמו, שעוזם הוא מה׳ וזה מעיד שהם עם סגולה וגוי קדוש לה וזה תפארתם, וע״כ יגילו כל היום, ונגד מ״ש ובצדקתך ירומו מפרש **וברצונך תרום קרננו**, שהצדקה האלהית שבה יעשה מעשים נפלאים מצד אלהותו שלא בהשקף על המקבל, הוא דבר התלוי ברצונו הפשוט לבד כי לא יעשה זה בעבור שכן חייב המשפט והדין רק בעבור שכן רוצה, וברצון הזה השגב תרום קרננו תמיד למעלה ראש, כמ״ש ובצדקתך ירומו: (יט) **כי לה׳**, מבאר שנית שני דברים אלה, שנגד ההשגחה באמצעות הטבע אומר **כי לה׳ מגננו**, ונגד ההשגחה באמצעות הפלאות אומר **ולקדוש ישראל מלכנו**, כי יבואר אצלנו תמיד שיש הבדל בין כשיזכיר שם הויה סתם, שאז ידבר עליו מצד שהוא בורא העולם ומהוה ומנהיג ומקיים המציאות הכללי בהנהגה הכללית, ובין כשיזכירהו בכינוי אל ישראל כמו אלהי ישראל אביר ישראל קדוש ישראל, שאז ידבר עליו מצד המעשים הפלאים שיעשה לעם ישראל והקשר והדיבוק שיש לו עמהם, וכשיזכיר שם קדוש ישראל יכוין על הקשר שיש לו עמהם ע״י קדושת מעשיהם, עפ״ז אמר נגד ההשגחה באמצעות הטבע שזה קורא מגננו, מה שהוא מגן לנו כפי הטבע, זה מיוחס לה׳ בורא ומנהיג המציאות הכללי, ונגד הנסים והפלאות הגנוזים שיתרוממו ע״י מלכות בית דוד אומר **ולקדוש ישראל מלכנו**, שמלכנו והנסים שיתנוססו אליו, הוא מיוחס לשם קדוש ישראל מצד השגחתו המתרוממת ע״י קדושת מעשיהם,—ועתה נעתק לספר בפרטות מ״ש ולקדוש ישראל מלכנו, ויציע בארך ההשגחה שנתגלה אל מלכות ב״ד ואיך גם בזה נודעו שני הדרכים אשר נתגלו בהנהגה הכללית הנקראים בשם חסד ואמונה: (כ) **אז דברת בחזון לחסידיך** שדבר אל נתן הנביא בשביל דוד (ש״ב ז׳) **ותאמר שויתי**, מבאר איך הקדים לו החסד והאמונה הפרטית, כי האמונה הוא מה שיעשה לפי הכנת המקבל ומעשיו, והחסד הוא מה שיעשה מצד בחירתו אותו בלא השקף על זכות ומעשה רק מצד הבחירה, נגד האמונה כפי ההכנה. אמרו **שויתי עזר על גבור**, מלת שויתי מורה שמשים דבר אל דבר כפי השווי והראוי לו, שויתי לו עזר מצד שהוא גבור ומוכן בעצמו שיקבל שפע הגבורה, שויתי עליו עזר כפי הכנת גבורתו, ונגד החסד אמר **הרימותי בחור מעם** הרימותיו מן העם מצד הבחירה מבלי הכנה כלל רק שבחרתיו לכך: (כא) **מצאתי**, מפרש נגד האמונה כפי ההכנה, אמר **מצאתי דוד עבדי**, שמצאתי אותו שוק

דָּוִד עַבְדִּי בְּשֶׁמֶן קָדְשִׁי מְשַׁחְתִּיו׃ כב אֲשֶׁר יָדִי תִּכּוֹן עִמּוֹ אַף־זְרוֹעִי תְאַמְּצֶנּוּ׃ כג לֹא־יַשִּׁא אוֹיֵב בּוֹ וּבֶן־עַוְלָה לֹא יְעַנֶּנּוּ׃ כד וְכַתּוֹתִי מִפָּנָיו צָרָיו וּמְשַׂנְאָיו אֶגּוֹף׃ כה וֶאֱמוּנָתִי וְחַסְדִּי עִמּוֹ וּבִשְׁמִי תָּרוּם קַרְנוֹ׃ כו וְשַׂמְתִּי בַיָּם יָדוֹ וּבַנְּהָרוֹת יְמִינוֹ׃ כז הוּא יִקְרָאֵנִי אָבִי אָתָּה אֵלִי וְצוּר יְשׁוּעָתִי׃ כח אַף־אָנִי בְּכוֹר אֶתְּנֵהוּ

עליון

רש"י

על דוד לעזור לו תמיד: (כג) לא ישיא אויב בו. לא יגבר עליו להיות לו כנושה: (כח) בכור אתנהו.

מצודת דוד

על ידך: (כב) תכון עמו. תהיה נכונה עמו לעזרה: תאמצנו. להתגבר עוד על שונאיו: (כג) לא ישיא. לא יהיה לו כנושה לקחת עבדו: (כה) עמו. יהיו תמיד עמו: ובשמי. בעזר שמי: (כו) ידו. ממשלתו יהיה בהולכי ימים ונהרות למרחקי ארץ: (כז) אבי אתה. ר"ל כל בטחונו יהיה עלי כבטחון הבן אל האב: (כח) בכור אתנהו. להיות גדול על כל מלכי האדמה

מצודת ציון

(כב) תאמצנו. מל' אומץ וכח: (כג) ישיא. ענין הלואה כמו כי תשה ברעך (דברים כ"ד): יעננו. מל' ענוי: (כד) וכתותי. ענין רציצה ושבירה: אגוף. מל' מגפה: (כז) וצור. ענין חוזק:

תפלות דוד

באור הענין

לכך אמר שהוא עבדי ועובד אותי, ונגד החסד העליון אמר בשמן קדשי משחתיו, מבלי השקף על ההכנה כי השפעתי עליו קדושה עליונה ע"י משיחתי, (בכתוב הקודם דבר נגד ההצלחות הזמניות גבורה ונצחון האויבים, ופה מדבר נגד אושר הרוחני והקדושה): (כב) אשר, נגד האמונה כפי ההכנה אמר אשר ידי תכון עמו, שע"פ הכנתו אהיה לו לסעד כאלו ידי עם ידו פועלים ביחד ואני רק הגומר, ונגד החסד אמר אף זרועי תאמצנו, שמבואר אצלי שיש הבדל בין יד לזרוע, שיד ה' היינו הפעולות שיעשה לפי מעשי התחתונים והכנתם, והזרוע מציין הפעולות שיעשה מעצמו בלי השקף על מעשה התחתונים, שכמו שפרק הזרוע הוא המניע את היד כן תרמוז בדברים האלהיים על ראשית התנועות וסבתם, ולכן על מה שיכון עמו לפי הכנתו אמר ידי, ועל מה שיאמצהו שלא בהשקף על מעשיו רק מצד חסד ה' אמר שיאמצהו בזרועו, שלא בהשקף על זכותו: (כג) לא ישיא אויב בו, יש הבדל בין צר אויב שונא, הצר הוא המציר בפעל, אם מחמת איבה, או לפעמים יהיה להנאתו, עד שיצויר צר שאינו אויב, והאויב אינו מציר בפעל רק נוטר איבה עליו, ויש הבדל בין אויב לשונא, האויב איבתו גלויה והשנאה הוא בלב, סבת האיבה יהיה לרוב קנאה או מריבה או רעה שעשה לו, וסבת השנאה יהיה שמואס בו, או מפני מדותיו הפחותים או בלא טעם, עד שימצא שונא שאינו אויב דורש רעה, כי מצאנו שנאה גם על דברים האלהיים, שונא שקר, שונא בצע, ולא יתכן בם שם איבה, וימצא איבה בלא שנאה שיחמוד איבה על איש חמודות, שלולא האיבה לא היה נוטל אותו, ויש הבדל בין שונא בקל ובין משנא בפועל, שמשנא מורה שמשניאו בעיני אחרים וממאיס מעשיו ומדותיו, ותחלה אמר שהאויב לא ישיא בו, שדרך האויב שלא לצור בעצמו ולא להשניאו, שזה נקרא צר או משנא, רק להודיע איבתו הגלויה ולהשיא בו משאת שוא ומדוחים, ונמצא אויב ובן עולה, האויב משיא בדבור, ובן עולה יעננו בענוים בפעל, עפ"ז אמר שגם אלה לא יריעו לו, ויותר מזה גם אנכי אריב ריבו: (כד) וכתותי מפניו צריו שיבואו לצור עליו ולהלחם בו, אכות אותם בעת מלחמתם עמו, ומשנאיו שמבאישים ריחו בעיני הבריות, אגוף במגפה, עד שכולם יתרחקו מהם כמו שמתרחקים מהנגפים: (כה) ואמונתי וחסדי עמו, ויהיה עמו בין אמונתי מה שאעשה לו ע"פ מעשיו, ובין חסדי מה שאעשה לו מצד בחירתי אותו בלא השקף על הזכות, וע"י שידעו הכל שהוא מושגח מאתי, בשמי תרום קרנו, כי יראו שבשמי נקרא עליו ויראו ממנו: (כז—כח) הוא יקראני, מצייר ענינו עם ה' כענין האדם שצריך אל אחרים, א] אב המולידו המביאו אל המציאות, והאב זוכה לבנו בכחות גופו וישמרהו עד היותו לאיש, ב] מלמדו, ומלכו, שהמלמד יורהו אוצר הנפש תורה וחכמה ואמונה, והמלך יושיעהו בהנהגה המדינית וישימהו לשר וקצין, עז"א שהוא יקראני אבי אתה, ובעבור זה אף אני בכור אתנהו, שאשלימהו בכל כחותיו הטבעיים וכל צרכיו כאב את בן בכורו, ויקראני אלי וצור ישועתי, אלי כמורי אמונה האמת, וצור ישועתי מכל צרה, ובעבור זה אתנהו עליון למלכי ארץ:

לעולם

עֶלְיוֹן לְמַלְכֵי־אָרֶץ׃ כט לְעוֹלָם אֶשְׁמָור־לוֹ חַסְדִּי וּבְרִיתִי נֶאֱמֶנֶת לוֹ׃ ל וְשַׂמְתִּי לָעַד זַרְעוֹ וְכִסְאוֹ כִּימֵי שָׁמָיִם׃ לא אִם־יַעַזְבוּ בָנָיו תּוֹרָתִי וּבְמִשְׁפָּטַי לֹא יֵלֵכוּן׃ לב אִם־חֻקֹּתַי יְחַלֵּלוּ וּמִצְוֹתַי לֹא יִשְׁמֹרוּ׃ לג וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם וּבִנְגָעִים עֲוֺנָם׃ לד וְחַסְדִּי לֹא־אָפִיר מֵעִמּוֹ וְלֹא־אֲשַׁקֵּר בֶּאֱמוּנָתִי׃ לה לֹא־אֲחַלֵּל בְּרִיתִי וּמוֹצָא

ת"א ופקדתי בשבט. שבת נ"ה יומא פ"ז: זרעו וגו'. עקידה שער כ"א: יתיר ו' שפתי

רש"י

גדול אתנהו: (לג) ופקדתי בשבט פשעם. כך אמר לו נתן הנביא על שלמה (שמואל ב' ז') אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים. זה רזון בן אלידע שעמד לשטן לו. ובנגעי בני אדם, זה אשמדאי כפי דעת רז"ל:

מצודת ציון

(לג) ופקדתי. ענין הזכרון כמו ויפקד מקום דוד (ש"א כ'): בשבט. ר"ל מוסר פורעניות:

מצודת דוד

כמו הבכור על שאר הבנים: עליון וגו'. כפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור: (כט) ובריתי. הברית שכרתי לו תהיה נאמנת ומקויימת: (ל) ושמתי וגו'. שיהיו גם המה במעלה ההיא: זכאתו. כסא זרעו: (לא) אם יעזבו. הבל אם יעזבו בניו תורתי: (לג) ופקדתי. אז אזכר מהם המלוכה בעבור פורעניות גמול פשעם: ובנגעים. אייסרם בנגעים גמול עונם: (לד) וחסדי. אבל לא אפיר חסדי מכל וכל לקחת ממנו המלוכה לעולם כי השוב לזרעו בימי המשיח: באמונתי. במה שהבטחתיו באמונה: (לה) לא אחלל בריתי. מכל וכל לכלות המלוכה מזרעו

באור המלות

(לא – לב) תורתי, משפטי. עי' ישעיה (מ"ב ד'). חקותי מצותי עי' לקמן (קי' קי"ט): (לג) פשעם, עונם. הפשע הוא המרד, והעון הוא המעוות מצד שכלו, כמ"ש בכ"מ נאמרתה

תפלות דוד **באור הענין**

(כט) **לעולם אשמר לו חסדי**, באר שישמור לו החסד והאמונה לעולם, שגם בעת שיופסקו המעשים שבעבורם הבטחתי לו המלוכות, בכ"ז אמתדל שלא ימוש החסד והאמונה, ור"ל כי מה שיעשה ה' מצד האמונה שהיא ההבטחה עפ"י המעשים, תופסק בעת תופסק המעשה שבעבורו הבטיח לו הטוב ההוא, וכן מה שיעשה ה' מצד החסד לבד הגם שאינו תלוי במעשה יופסק אם ימצא איש אחר שהוא יותר ראוי אל החסד הזה, אבל המעשה שיעשה ה' מצד החסד והאמונה ביחד, כמו מלכות ב"ד, שהתחלתה היה ע"י האמונה שהוא מע"ט של דוד, רק שע"י המע"ט לא היה מחויב לבנות לו בית נאמן שתהיה המלכות לביתו בירושה, שפרט זה היה מצד החסד, ובכ"ז בא החסד בסבת המעשים שהיה התחלה לזה, דבר זה לא יובטל לעולם, (כמ"ש זה בארך בש"ב סימן ז'), רק אז יעשה ה' שההתחלה שבעבורה עשה לו את החסד הזה לא ימוש לעולם, והיינו שיכין את בניו תמיד שלא יתמוטטו ממעשיהם הטובים עד אופן שימיש החסד מהם, כי יחזירם תמיד למוטב עד שימצאו תמיד המע"ט שהיה התחלה אל החסד הזה וכמו שיבאר, וז"ש שלעולם אשמר לו חסדי, ועי"כ **בריתי תהיה נאמנת לו** מצד האמונה ומעשיהם הטובים שיתמידו תמיד, ועי"כ. (ל) **ושמתי לעד זרעו**, שגם אם יחטאו יתקיימו לעד, כי אחזיר אותם בתשובה, וכסאו (אשים לעד) **בימי שמים**, ועתה יבאר איך יהיה זה, והלא יש אופן שיחטאו בניו ויפסקו החסד והאמונה, אומר. (לא) **אם יעזבו**, ר"ל בין אם יהיה חטאם מצד הכפירה בדעות ואמונה, שזה נקרא עון בכתבי הקדש, וזה **שיעזבו תורתי**, שהם הלמודים באמונות ודעות, **ובמשפטי לא ילכון** שהם הלמודים בעניני ההנהגה בין אדם לחבירו, ובין אם יהיה חטאם מצד המרד, שיחזיקו בתורה ומשפט הינו בהדת בכלל, רק ימרדו ולא יקיימו מצות הלקיות ופרטי הדת, ועז"א. (לב) **אם חקתי יחללו** שהם המצות שאין להם טעם, **ומצותי לא ישמרו** שהם המצות שיש להם טעם שכלי, וזה הפשע מצד המרד שמאמין בעיקר בתורה ומשפט רק שעובר על פרטיהם בפעולותיו: (לג) **ופקדתי בשבט פשעם**, אם יהיה החטא מצד הפשע שהוא המרד, אפקוד בשבט, ואם יהיה החטא מצד העון שהוא הכפירה, אפקוד **בנגעים**, והוא מדה כנגד מדה, שהעון הוא ענין דבוק בנפש עצמה ונוס בשכל שהוא עצמות האדם, כן יעשה בנגע גופו שהוא בא מעצמותו, וכמו שהפשע אין לו שורש בנפש, רק בגופו שמורד, שאינו עצמות האדם העקרי, כן יכהו בשבט שהוא דבר שהוא חוץ ממנו, ובכ"ז. (לד) **וחסדי לא אפיר מעמו**, וישאר החסד קיים, וגם תשאר האמונה וההבטחה, ועז"א **ולא אשקר באמונתי**, כי הבלתי מקיים הבטחתו הוא משקר בדבריו: (לה) **לא אחלל בריתי**, נגד מ"ש (פ' ד') כרתי ברית לבחירי שהיה מצד החסד, **ומוצא שפתי לא אשנה** נגד מ"ש **נשבעתי לדוד עבדי**, שגם שהיה זה מצד שהוא עבדי ועתה מטו ממצותי, בכ"ז לא אשנה אחר שיצא ההבטחה משפתי:

שפתי לא אשנה: לו אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב: לז זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי: לח כירח יכון עולם ועד בשחק נאמן סלה: לט ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך: מ נארתה ברית עבדך חללת לארץ נזרו: מא פרצת כל גדרתיו

ת"א כירח יכון. שם:

רש"י

(לו) אם לדוד אכזב. לשון לא יכזבו מימיו (ישעיה נ"ח) פיילנ"א בלעז: (לח) ועד בשחק נאמן. הירח והשמש עדים לו שכל זמן שהם קיימים יתקיים מלכותו, כמ"ש (ירמיה ל"ג) אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה גם בריתי תופר את דוד עבדי: (לט) ואתה זנחת. דקדקת אחר בניו להשוב עונם עד אשר זנחתם ומאסתם בימי צדקיהו: (מ) נארתה. בטלת: (מא) כל גדרתיו. בבנה בירושלים:

שמת

מצודת דוד

(לו) אחת וגו'. שבועה מיוחדת נשבעתי בקדושתי והיא תקום ולא תשנה: אם לדוד אכזב. גזם ולא אמר והרי הוא כאילו אמר כך וכך יהיה אם אכזב לדוד ואמר לשון כנופל באדם וכן אם יבואון אל מנוחתי (לקמן צ"ה) ורבים כמוהו: (לז) זרעו לעולם יהיה. במשלה במלוכה כי אם יופסק זמן מה תשוב עוד בימי המשיח: וכסאו כשמש. עד עולם כימי השמש יהיה כסאו נגדי להשגיח בו: (לח) כירח. כמו הירח כן זרעו יכון עד עולם על כסא המלוכה: ועד בשחק. והיא קבועה לו בשחק לעד נאמן עד עולם שתתמיד בו המלוכה עד עולם כימי הירח וכפל הדבר לחזק: (לט) ואתה זנחת. והנה בעבור העון עזבת אותו ומאסת בו כאשר אמרת ופקדתי בשבט פשעם: התעברת. נתמלאת עברה: עם משיחך. זה צדקיהו שנמסר ביד נ"נ על שמרה דבר ה': (מ) נארתה. הרחקת הברית שעם דוד וחללת נזרו להשליכו לארץ: (מא) פרצת וגו'. וכל הרואה

מצודת ציון

(לו) אכזב. מלשון כזב ושקר: (לט) התעברת. מלשון עברה וזעם: (מ) נארתה. ענין הרחקה כמו נאר מקדשו (איכה ב'): נזרו. כתרו: (מא) גדרתיו. ענין כותל ומחיצה: מחתה.

באור הענין

(לו) אחת נשבעתי, ר"ל כי הנשבע לחברו על תנאי נתלה בשבועתו שני דברים, התנאי והשבועה, עד שחיוב השבועה לא תחול רק אם יתקיים התנאי, למשל אם ילכו בתורת ה' אז יקים להם את שבועתו, אבל הנשבע בלי תנאי לא נתלה בשבועתו רק דבר אחד שהיא השבועה, וז"ש **אחת נשבעתי בקדשי**, שדומה כאילו נשבעתי בלא תנאי, **אם לדוד אכזב** שלא תופסק השבועה בשום אופן, כי. (לז) **זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי**. ר"ל הזרע יעמדו לעולם, והכסא הגם שתופסק בעת מן העתים בשלא יהיו ראוים, בכ"ז לא תופסק לעולם, ומציין דמיונה עם השמש והירח, שהשמש אורו מתמיד ולא יחסר בשום זמן וגם אורו הוא מעצמו, לא כן הירח שאורו נתלה מזולתו שהוא השמש, וגם יחסר תמיד בסוף ימי החדש ובכ"ז כפי שיוסיף החסרון אורו בסוף החדש כן יקרב זמן הראותו ומלואו, עד שאורו רק מסתתר לפי שעה לא שיופסק לגמרי, ולזה נמשל מלכות ב"ד **שנגדי כסאו כשמש**, שאצל ה' היא עומדת תמיד בהודה ושלימותה ולא תחסר בשום פעם, והגם שבצד התגלות הנהגתה בעולם התחתון אינה דומה כשמש, כי נתלים בזכות ובמעשים כמו הירח שאין אורו מצד עצמו, וכן תכהה אורה אם לא יזכו לעבדה זכות המע"ט, מ"מ הוא דומה. (לח) **כירח יכון עולם**, היא נכונה גם בעולם התחתון כירח שהוא מכונן לעולם, וגם בעת יאפיל אורו בסוף החדש יחודש אורו תכף, וכן בכל עת שתשקע כסא דוד ותאפיל לגמרי תשוב ותזרח בחדושה כבתחלה. **ועד בשחק נאמן**, אחר שבאר איך החסד והאמונה שכרת ה' ברית לדוד נדמה אל החסד והאמונה השמורים במציאות העולם הכללי ושכסא דוד דומה אל השמש והירח בעולם הכללי, יאמר כמתאונן, הנה העד אשר בשחק הוא נאמן וקיים, ורצונו בדבריו כוונה תאומית, אם כפשוטו שהעד שהכין ה' לקיום הברית שהוא השמש והירח קיים בשחק, ואם כמתלונן, שהעד אשר בשחק שהוא השמש והירח והחסד והאמונה שקיים לנו נאמן וקיים, לא כן החסד והאמונה שהבטיח לב"ד שהוא אינו נאמן וקיים, כמו שידבר בחלק הבא: (לט) **ואתה**, (חלק ג', בו יספר, כי הופר ברית שכרת ה' עם דוד והוריד לארץ נזרו), **ואתה זנחת**, מציין הפרת הברית הזאת כאלו ה' טוען נגד הברית הזה, ויאמר שמשיחו זנח את הברית והפר אותו לאמונה ולכן נפטר גם הוא מחיוב הברית והקשר, וז"ש הנה **התעברת עם משיחך**, תברח אליו בעברתך לאמר, **ואתה זנחת** את הברית **ותמאס** אותו, וע"י הטענה הזאת, (מ) **נארתה ברית עבדך**, הפרת את הברית גם אתה, ונגד מ"ש (פסוק ד') כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי, שהוא מה שנשבע לו מצד שהוא עבדו שהיא האמונה ע"י המעשה, אמר נארת ברית עבדך, ונגד מ"ש שכרת לו ברית מצד החסד שבחר בו בלא סבה כמ"ש לבחירי, וכן אמר בפסוק כ"א מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו שהמשיחה הוא מצד הבחירה והחסד, אמר ע"ז **חללת לארץ נזרו**, שנזר קדושתו שבא ע"י המשיחה חללת והוצאתו לחולין והורדתו לארץ: (מא) **פרצת**, מצייר שהמלך גדר כגדר סביב מדינתו לבלתי רגל זרים מפרוץ

תפלות דוד

באור המלות

(מ) נארתה. ענין הרחקה והשלכה, כמו נאר מקדשו (איכה ב'). נזרו, הנזר הוא הכתר שנייר הקדוש שהוא נזיר אחיו,

וגם

שמת מבצריו מחתה׃ מב שסהו כל־עברי דרך היה חרפה לשכניו׃ מג הרימות ימין צריו השמחת כל־אויביו׃ מד אף־תשיב צור חרבו ולא הקמתו במלחמה׃ מה השבת מטהרו וכסאו לארץ מגרתה׃ מו הקצרת ימי עלומיו העטית עליו בושה סלה׃ מז עד־מה יהוה תסתר לנצח תבער כמו־אש חמתך׃ מח זכר־אני מה חלד על־מה־שוא בראת כל־בני־אדם׃ מט מי

גבר

רש"י

מבצריו. הר הבית ומצודת ציון: (מד) אף תשיב צור חרבו. השיבות אחור והפכת את חידוד חרבו, כמו (יהושע ה') חרבות צורים וכן כל כלי יוצר עליך (ישעיה נ"ד): ולא הקמתו. ולא העמדתו מלפול: (מה) השבת מטהרו. זריחתו כמו לצהרים דמתרגמינן טיהרא וכמו (שמות כ"ד) וכעצם השמים לטוהר: לארץ מגרתה. השפלת השחת. כל לשון השחתה בתרגום יונתן מגר: (מח) זכר אני מה חלד. מה זקנה יש לי הלא מעט ימי וחי,

מצודת ציון

מ' שבר כמו תחתה קשתותם (ירמיה נ"א): (מב) שסהו. ענין [illegible] משיסה כמו מי נתן למשיסה (ישעיה מב): (מד) צור. ענין חדוד כמו חרבות צורים (יהושע ה'): (מה) השבת. ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד): מטהרו. ענין זוהר וזכות כמו וכעצם השמים לטוהר (שמות כ"ד): מגרתה. ענין הפלה כמו ויפול רוכבו אחור (בראשית מ"ט) תרגומו ויתמגר: (מו) עלומיו. נעוריו כמו בן מי זה העלם (ש"א י"ז): העטית. ענין עטוף ולבישה כמו ועל שפם יעטה (ויקרא י"ג): (מח) חלד. ענין זמן כמו האזינו כל יושבי חלד (לעיל מ"ט): שוא.

מצודת דוד

יבא בו ר"ל נתת אותו להפקר: מחתה. להיות מושבר והרוס: (מב) כל עוברי דרך. כדבר המופקר אשר כל מוצאו רומסו ודורכו: (מד) אף תשיב וגו'. עם כי חרבו היתה לטושה וחדודה להכות בו את האויב הנה השבת החדוד לאחוריו לבל יוכל להכות בו את האויב וגם לא הקמת אותו במלחמה להנצל הוא מיד האויב ר"ל אף אם היה לפי הטבע מקום להתגבר הוא על האויב נלחמו עמו ממרום ולא נתגבר וגם נפל עוד: (מה) השבת. בטלת אותו מזוהר הצלחתו וכסאו לארץ: (מו) ימי עלומיו. ימי הנערות ר"ל ימיו הטובים הקצרת והעטפת עליו בושה לעולם ר"ל זה זמן רב: (מז) עד מה. ר"ל אם אמנם עשית כדין מ"מ עד מתי נהיה בגולה וכי תסתיר פניך מאתנו לנצח בתמיה: תבער. וכי תבער חמתך כהאש הזה השורף הכל: (מח) זכר אני. בכל עת אני זוכר ומחשב מה הוא הזמן שיש לי בזה העולם הלא הוא כמעט ופן אמות ולא אראה הישועה: על מה שוא. למה בחנם בראת כל בני אדם אם ימות ולא יראה הישועה:

באור המלות

אין הנזר נזר הקדש, כי נזר שמן משחת אלהיו על ראשו, וכן על נזר המלך שנמשח, אבל שאול (ש"ב א'), יואש (מ"ב י"א), דוד (לקמן קל"ב י"ח), שלא נמשחו בשמן: (מג) צריו, אויביו. כנ"ל פסוק כ"ג: (מד) תשיב צור חרבו. כמו וידיו תשכנה אותו, ועל צריהם אשיב ידי, וצור חרבו חידוד חרבו, כמו חרבות צורים, שבא לנחום שנית: (מה) מטהרו. ענין זכות ונקיות, כמו כעצם השמים לטוהר, והראוי בלא דגש

תפלות דוד — באור הענין

וגם בנה מבצרים רבים בתוך המדינה להמנע בתוכם בעת מלחמה, ואתה פרצת כל גדרותיו עד שבאו זרים בארצו, וגם מבצריו שמתה [מחתה] שלא יהיה לו מבצר למצוא מחסה מפני אויב, ומפרש נגד מ"ש פרצת כל גדרותיו, אמר. (מב) שסוהו, כי הגדרות שישימו המלכים סביב גבולם (היינו השומרים ואנשי צבא שיעמידו על ערי הגבול) יהיו מפני שני ענינים, א] מבלי להניח חרב אויב לעבור דרך ארצם, ועתה שסוהו כל עוברי דרך, כי נפרץ הגדר, כמו פרעה נכה בעברו ביד יאשיה, ב] מפני השכנים בל יפרצו גבולם, ועתה היה חרפה לשכניו. ונגד מ"ש שמת מבצריו מחתה מפרש. (מג) הרימות ימין צריו, שצריו נלחמו אותו במלחמה, ועי"כ השמחת כל אויביו, וכבר בארנו שהצר הוא הלוחם וצר עליו בפעל וגבר ימינו. והאויב הוא הדורש רעה בלב ואינו לוחם בפועל רק שמחו בלבם על מפלתם: (מד) אף תשיב, הנה גם אחר שכבש נ"כ את ארץ יהודה אם לא היה צדקיהו מורד בו לא היה מבטל מלכותו, אבל עוד תשיב צור חרבו, היינו שצדקיהו הוציא חרבו השלופה עוד הפעם למרוד בנ"כ ולהלחם נגדו, אמנם לא הקמותו במלחמה, כי נ"כ כבש אותו שנית, ועי"כ. (מה) השבת מטהרו, ר"ל כי בפעם הראשון שכבש את מלכי יהודה הגם שהרב מלך יהודה לא היה לו צור ותוקף וחידוד, עכ"פ היה לו טוהר ונקיות, שלא היה בה לכלוך וגיאול, (כי אם שנלחם נגדו טרם שנשבע לעבדו לא נחשב בזה כמפר אלה ושבועה) אבל אחר שנכנע תחתיו ונשבע לעבדו, והוא השיב צור חרבו שנית, ועבר על השבועה אשר השביעו נ"כ באלהים. עי"כ נשבת הטוהר של צור חרבו, כי נחשב כמפר אלה וברית, ועי"כ כסאו לארץ מגרתה, ונשבת מלכות יהודה מכל וכל, ויותר מזה כי. (מו) הקצרת ימי עלומיו, ששחט את בניו לעיניו ואת עיני צדקיהו עור, ובזה עטה עליו בושה, ועי"כ מת לפני זמנו, סלה סיום הענין: (מז) עד מה, (חלק ד') וכאשר יבלה אורך זמן ביטול מלכות בית דוד, מתפלל עד מה ה' תסתר לנצח, שאתה מסתיר

פניך

גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נפשו מיד שאול סלה׃ נ איה חסדיך הראשנים ׀ אדני נשבעת לדוד באמונתך׃ נא זכר אדני חרפת עבדיך שאתי בחיקי כל רבים עמים׃ נב אשר חרפו אויביך ׀ יהוה אשר חרפו עקבות משיחך׃ נג ברוך יהוה לעולם אמן ואמן׃

צ א תפלה למשה איש האלהים אדני מעון אתה היית לנו בדר ודר

ת"א אשר וגו'. סנהדרין צ"ז: תפלה למשה. שם פי"א עקידה שער נ"ט כל המזמור: אדני מעון. מגילה כ"ט עקרים פי"ז:

רש"י

לך שאתה נפרע ממני במותי קצר ימים: על מה שוא. לחנם ולהבל בראת כל בני אדם: (נא) שאתי בחיקי כל רבים עמים. בגולה אני נושא כבלם ומשאם: (נב) עקבות משיחך. סופי מלך המשיח, ולשון משנה הוא בעקבות משיח חוצפה יסגא: (נג) ברוך ה' לעולם. על כל אשר עשה לנו:

צ (א) **תפלה** למשה. י"א מזמורים מכאן עד לדוד מזמור כולם משה אמרם כנגד אחד עשר ברכות שברך לאחד עשר שבטים בזאת הברכה: מעון אתה היית לנו. מעון מדור ומנוס לנו

מצודת דוד

(מט) מי גבר יחיה. מי הוא האדם אשר ישאר חי ולא יראה המיתה וימלט נפשו לעולם מן השאול: (נ) איה חסדיך. ר"ל הואיל וכולנו עומדים למיתה איה הם חסדיך שהבטחת לנו בימים הראשונים אשר נשבעת לדוד באמונה להשיב המלוכה לזרעו, ר"ל למה תאחר הגאולה זמן רב הלא אנו מתים יום יום ואיה החסד הלא לא נראה בימינו: (נא) חרפת עבדיך. החרפה שאנו סובלים מהעכו"ם: שאתי. מה שאני נושא בחיקי וסובל חרפת כל העמים הרבים: (נב) אשר חרפו וגו'. ותוזר ומפרש אשר חרפו התאחרות משיחך שמתאחר לבוא ואומרים שלא יבוא לעולם: (נג) ברוך ה'. כאומר עם כי אני מתרעם על איחור הגאולה מ"מ ברוך ה' לעולם: אמן ואמן. ר"ל אמת הוא שהמקום הוא ברוך ומהולל וכפל המלה לחזק: צ (א) תפלה למשה. י"א מזמורים שמכאן עד לדוד מזמור משה אמרם ודוד יסדם בספרו: איש האלהים.

מצודת ציון

על חנם וכן שוא שקד שומר (לקמן קכ"ז): (נא) כל רבים עמים. כמו כל עמים רבים: (נב) עקבות. ענין התאחרות וכן לא יעקבם (איוב ל"ז) ע"ש שהעקב הוא אחרית הגוף וסופו:

צ (א) מעון. מדור כמו השקיפה ממעון קדשך (דברים כ"ו):

באור הענין

פניך מהופיע, ובכ"ז **תבער כמו אש חמתך**, שעדיין אתה בקצף וחמה על הדור: (מח) **זכר אני**, כי העמדת מלכות ב"ד הוא ההולך מהלך השלמות לכלל מין האנושי, ובמו של משיח הוא מן הדברים שקדמו לעולם כמ"ש חז"ל, כי הוא תכלית המין כולו והתכלית קודם במחשבה, ואם לא תבא הישועה האמתית הלא צריך לזכור **אני מה חלד**, הלא אז מציאותי בחלד הוא בחנם, וגם **על מה שוא בראת כל בני אדם**, שאז כלל מציאות מין האדם, הוא לשוא לחנם, אחר שלא יגיעו אל התכלית האחרון שזה יהיה בימי המשיח שיכירו כולם את שם ה' ויעבדוהו שכם אחד: (מט) **מי גבר**, והלא כל הדורות עתידים למות ע"י חטא אדה"ר, **ומי לא יראה מות** כאליהו שנשאר בחיים, או עכ"פ **שימלט נפשו מיד שאול**, שהלא בזמן הגלות קשה להם למצוא אוצר הנפש, והישועה המובטחת שאז יסור המות כמ"ש לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן וגו' רחקה ממני, וא"כ בריאת בני אדם כולו לשוא ותהו. **סלה** סיום הענין: (נ) **איה**, (חלק ה') שב להתפלל שיזכור ה' את החסד והאמונה שכרת לדוד, ועז"א **איה חסדיך הראשונים ה'** נגד החסד, **נשבעת לדוד באמונתך** נגד האמונה, שהשבועה הזאת היתה לערך מהלך שלימות הכלל, כמ"ש ותדבר אל בית עבדך למרחוק וזאת תורת האדם ה' (ש"ב ז'), וכמ"ש שם: (נא) **זכר ה'** בשנים שיש לך **לזכור חרפת עבדיך**, שהם מחרפים אותם בגלותם על מה שעובדים אותך, **שאתי בחיקי כל** (חרפת) **עמים רבים** שמחרפים אותי ואני נושא החרפה בחיקי, ובאמת לא אותי הם מחרפים רק. (נב) **אשר חרפו אויביך ה'**, סבת החרפה שחרפו הוא מפני שהם אויביך, וחולקים עליך ועל אלהותך, ועשה למענך ה'— משיב לאמר **אשר חרפו**, ר"ל יש לי נחמה במה שידעתי שמה שחרפו, הוא **עקבות משיחך**, שע"י התירוץ יבואו עקבות המשיח, ובעת שירבו חרופיהם הוא האות שיבואו עקבות המלך המשיח, ולכן. (נג) **ברוך ה' לעולם אמן ואמן** כי ישמור אמונתו והבטחתו ותאומן לנצח:

צ (א) **תפלה** למשה, מזמור זה עם שלאחריו הוא ענין אחד, התפלל על קוצר חיי האדם ועל שימיו כלים

תפלות דוד / באור המלות

כמו משמר מבלר. מגרתה, הפלת, ואין בו ריע: (נא) חרפת. נמשך לשתים. חרפת רבים עמים, כמו עמים רבים כמו משנה כסף ודומי': (א) מעון. מקום ודירה:

וָדֹר׃ ב בְּטֶרֶם ׀ הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל׃ ג תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי־אָדָם׃ ד כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה׃

זרמתם

ת"א בטרם וגו'. פסחים נ"ד נדרים ל"ט: תשב אנוש. פסחים שם נדרים שם: כי אלף שנים. סנהדרין צ"ז:

רש"י

שם היית לנו לדור ודור מעולם כי אתה מוקדם הכל היית: (ב) בטרם הרים יולדו. נבראו ובטרם תחולל ארץ ותבל ומעולם ראשון ועד עולם אחרון אתה אל: (ג) תשב אנוש עד דכא. מביא אתה יסורין על האדם עד שאתה מחזירו להיות תשוש כח וקרוב למות: ותאמר. לו ביסורין שובו בני אדם מדרכיכם הרעים: (ד) כי אלף שנים בעיניך. אלף שנים של בני אדם הם כיום אחד של הקב"ה ועוד מן הלילה עמו כי יום אחד של הקדוש ברוך הוא ומעט מן הלילה של הקב"ה הם אלף שנים, שהרי לא אמר הכתוב שיהא יומו של הקב"ה כאלף שנים אלא כשילא מעט מן הלילה עמו אזי יומו שלם והוי אלף שנים ולכך מת אדה"ר תוך אלף

מצודת ציון

(ב) ותחולל. ענין יצירה כמו הן בעון חוללתי (לעיל נ"א): ארץ ותבל. כשהם סמוכים יורה ארץ על המקום הבלתי מיושב ותבל על מקום המיושבת: (ד) ואשמורה. היא חלק משלשה חלקי הלילה וקוראים אשמורה בל' מקרא:

מצודת דוד

ר"ל שהיה נביא: ה' מעון. אתה לנו למחסה בכל דור ודור כמו המדור המגין מזרם וממטר: (ב) בטרם. עד לא נולדו ונבראו ההרים ועד לא תוללת הארץ ותבל ומטרם שהיה העולם ועד סוף ימי העולם בכל עת אתה אל ר"ל חזק ובעל היכולת: (ג) תשב אנוש. אתה משיב את האדם מן חוזקו עד אשר יהיה מדוכא ביסורים המחלישים כחו ובזה כאלו תאמר לבני אדם שובו מדרכיכם הרעים על כי אין יסורים בלא עון: (ד) כי אלף שנים. ר"ל ע"י היסורים כאלו תאמר להאדם הלא אף אם תחיה אלף שנים הלא יהיו בעיניך כיום אתמול כאשר יעבור כי אחר שעבר הזמן מה לו אם היה זמן מרובה או זמן מועט הלא הלך לו ואיננו: ואשמורה

באור המלות

(ב) ותחולל. נסתר לנקבה, בטרם חלה הארץ, שהתחיל הוא קודם הלידה, כמו כי חלה גם ילדה (ישעיה ס"ו), ומעולם עד עולם, מטרם שהיה העולם עד סוף העולם, ואתה אל, נמשך על מ"ש מעון אתה היית לנו אתה אל: (ג) עד דכא. מליין הדכא כמקום מופשט שלשם ישוב האנוש, ותאמר שובו אל מקומכם בתחלה. אל

תפלת דוד — באור הענין

כלים בהבל מבלי יוכל להשיג במו שם התכלית אשר עבורו נברא, ובמזמור שאחריו הגיע לו מענה על תפלתו שהאיש המתלונן בצל ה' נשמר מפגעי הזמן ויאריך ימים עד שישלים בחייו את אשר עליו להשלים, עד שקוצר ימי האדם ופגעיו ומאורעותיו, סבתם הוא מה שלא חסה בצל ה', כי לכן נעזב הוא אל מקרה הזמן והתפוכותיו. ה' מעון, בדבור הזה הודיע פינה יקרה מאד, שהרוחות והנשמות העתידים להבראות כבר היה להם מציאות מעולם במקורם הנשגב בה' אלהי הרוחות, ואין הבדל במציאות האדם בין טרם בואו אל המציאות ובין אחר צאתו אל המציאות, רק מה שבמציאותו עתה התיצב כמו לבוש במלבוש חומרי נתון תחת הזמן והמקום וחקי טבע העולם הזה הגשמיי, והיא רק מקרה קרה לעצמות האדם, לא דבר מוטבע בעצמותו, כי בעצמות האדם בעצמו כפי מה שהוא בעצמותו שהיא נפשו הרוחניות שהיא עצמות האדם לא נעשה שום שינוי רק שינוי מקומית, כשפת מים היוצאת מן המקור שאין הבדל בין אחרי נזלה מן המקור ובין כשהיתה במקורה רק שינוי מקומית לבד לא שנשתנה בעצמותה, וכ"ש שלא יצדק לאמר שהשפה הזאת נתחדשה אחר שלא היתה, כי החידוש שנעשה בה עתה הוא רק מה שעתה נמצאת במקום זולת מקומה הראשון, וכן אחרי מות האדם לא יתהוה בו בעצמותו רק שינוי מקומית, שלא יתכן לומר שאז ישתנה עצמותו מן היש אל ההעדר, כי נפשו הרוחנית שהיא עצמית האדם עודנה ישנה ונמצאה לא נפסדה ולא קבלה שינוי, רק שהתעלתה מן מדוניה התחתון שישבה בין בני בשר מתפעלת מן שכניה החומריים, אל מעון רוחני, אל המקום אשר היה שם אהלה בתחלה, אל המקור אשר ממנו נזלה, וז"ש ה' מעון אתה היית לנו בדור ודור, שבכל הדורות אשר עברו לפני יצירת האיש היה ה' מעונו, כי בכל הזמן הזה שכנה נפשו במקורה הנשגב באל יתברך והוא היה מעונה, ולא תאמר שזה הותחל מימות בריאת שמים וארץ לבד, עד שתאמר שגם הנשמות נתחדשו אז ונבראו ושכנו במעון האל יתברך, לא כן, כי גם. (ב) בטרם הרים יולדו ובטרם תחולל ארץ ותבל, שעדיין לא ילדה הארץ את נאציה, וכן מעולם ועד עולם (מעון אתה והיית לנו) אתה אל, כי אתה המקור שממך יצאו הרוחות ואליך ישובו, ובך שמו ושיתו מעונם ומשכנם מעולם עד עולם: (ג) תשב, כמו שהיית מעון הרוחות מאז, כן בעת תשב אנוש עד דכא, שהגוף יאפסו כחותיו עד שידכא וישוב אל האפס, בזה תאמר שובו בני אדם, תאמר לבני אדם שישובו מן חיי החומר אל מעונם שהכנו שם בתחלה, והוא שישובו אליך אל, שבך שכנו מעולם ועד עולם: (ד) כי אלף, כן תאמר אל בני אדם, שובו מעולם הזה הזמני, כי אלף שנים שחיית פה בעולם הזמני, הלא ידמו בעיניך כיום אתמול כי יעבר, וגם ידמו בעיניך כאשמורה

ה זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף׃ ו בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ׃ ז כִּי־כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ׃ ח שַׁתָּ

שתה קרי — עונותינו

רש"י

שאם היה חי אלף הוי יותר מיומו של הקדוש ברוך הוא. ושמא שיעור אותה אשמורה הוא כמו שיש מימות אדם הראשון עד אלף שנים ואנן לא ידעינן כמה הוי אותה אשמורה כי אם מסברא. מצאתי, כי אלף שנים בעיניך וגו׳ וכשעלתה תשובה בדעתך מתחלה יפה דנת וראית אותה וראוין היו השנים לכך לפי [בתחלה] (שלא) היו ימי (בני) האדם רבים שלא היו אלף שנים בעיניך אלא כיום הולך שעובר וחולף ומעט מן הלילה עמו שהרי אמרת לאדם הראשון (בראשית ב׳) כי ביום אכלך ממנו מות תמות וחיה תשע מאות ושלשים שנה נמלאו אלף שנים עולים ליום שלם ומעט מן הלילה עמו: כיום אתמול כי יעבר. שכבר עבר: (ה) זרמתם שנה יהיו. עכשיו חספתם לאותם השנים והבאתם לימים מועטים שאינם אלא כשינת תנומה, שאני הדורות שבעים שנה הם כמו שמפורש בסוף הענין ימי שנותינו בהם שבעים שנה והם חשובים שינה אחת כענין שנאמר (לקמן קכ״ו) בשוב ה׳ את שיבת ציון היינו כחולמים ועל שבעים שנה של גלות בבל נאמר שהיה שבעים שנה. זרמתם לשון שטיפה כמו (חבקוק ג׳) זרם מים: בבקר כחציר יחלף. הנולד בלילה מה בבקר לסוף השינה, ואם. (ו) בבקר יציץ. מיד חלף ועד בא הערב ימולל ויבש, למה. (ז) כי כלינו באפך וגו׳ לומר ועל כל זאת: (ח) שתה עונותינו לנגדך ואת עלמינו. את חטאת נעורינו שמת למאור פניך.

מצודת דוד

בלילה. וכמו משמורה אחת ממשמרות הלילה כי לאחר שעבר הזמן משמר אחד ואלף שנים לאחת תחשב: (ה) זרמתם. מרולת תייסם שמה כחלום השינה כי בהקיצו אין דבר מדברי החלום כן אין ממש בחיי האדם: בבקר. ר״ל בימי הנעורים לגד מחדש ומתלף כה כחציר הזה שרק בבקר יחליף כה: (ו) בבקר יציץ. אם בבקר יציץ ומחליף כה הלא לערב בימי הזקנה ימולל ויבש ודומה הוא לחציר הנתייבש אחר שזרחה החמה עליו כל היום: (ז) כי כלינו. עתה ידבר על לשון בני הגלות שיאמרו אם חיי כל אדם הוא הבל אף אם כמה בשלום כ״ש אנחנו בגלות אשר כלינו באפך שאספת בנו על עונותינו: ובחמתך. הוא כפול במ״ש: (ח) שתה. שמת

מצודת ציון

(ה) זרמתם. ענין מרוצת המים כמ״ש כזרם מים (ישעיה כ״ח) והושאל למרוצת השנים: יחלף. ענין התחדשות כמו יחליפו כח (שם מ״א): (ו) יציץ. יפרח: ימולל. ענין כריתה כמו כי אמילם (לקמן קי״ח): ויבש. ר״ל וכבר נעשה

באור הענין

בלילה, ומבאר נגד מ״ש כיום אתמול כי יעבור. (ה) זרמתם, שזרמתם את האלף שנים כמו שזרמת את יום האתמול, (מליין מרוצת הזמן כמרוצת זרם מים שהשבולת שוטפת והולכת, וכל שבולת שוטף את חברו, כן כל רגע מרגעי הזמן שוטפת את רגע הקודמת לה מן ההוה אל העבר, ואין הבדל בין אם היה העבר יום אחד או אלף שנים, כי העבר איננו בהוה, והזמן החולף אפס מן המציאות), ונגד מ״ש ואשמורה בלילה, אמר שנה יהיו, כמו שבזמן של הלילה לא נעשה בה תנועה ופעולה, רק בה ישן הבע״ח ולא פעל מאומה, כן היו כל האלף שנים כאלו ישנת בהם, עד שמצד זה האלף שנים שחיית הין כלא היו מצד שני ענינים, א] מצד שנזרמו ונשטפו מן המציאות כיום אתמול, ב] מצד שגם בעת היו במציאות ישנת בם ולא עשית כל מאומה; בבקר שיעור הכתוב האלף שנים ידמו בעיניך בבקר כחציר יחלף כיום אתמול כי יעבר מדמה הבקר הבא בהוה כאילו נמח ויצא מן הזמן כצמח חדש, ור״ל בבקר שיצמח כחציר במציאות, ידמה הזמן של אלף שנים שעבר כיום אתמול: (ו) בבקר, ר״ל כן ידמו בבקר ההוה אשר יציץ וחלף עתה ויצא אל המציאות, אשר גם צמח הבקר הזה ימולל ויבש לערב, כי גם בקר ההוה הנמצאת עתה במציאות אינו מתקיים רק דומה כציץ הפורח ומתקיים יום אחד וימולל ויבש בערב: (ז) כי כלינו, אחר שהציע כי הא׳ הוא מעון הנשמות לעולם, ממנו באו ואליו ישובון, התחיל להתאונן על קיצור חיי האדם, אשר לא יספיקו לו להשלים את התכלית אשר עבורו נשלח ממעונו לעולם הזה, והנה קיצור חיי האדם יהיה על שני פנים, א׳] ע״י עונש על חטא פרטי, ב] ע״י עונש הכללי שנגזר מיתה על אדם וזרעו, ועל שני אלה יתלונן פה, נגד העונש הפרטי אומר כי כלינו באפך, אם כלינו ע״י האף שיש לך על חטאים שחטאנו, ובחמתך נבהלנו, יש הבדל בין אף ובין חמה, שאף הוא הקצף הגלוי, וחמה הוא הכעס השמור בלב ור״ל הוץ ממה שכלינו ע״י אפך הגלוי, עוד נבהלנו ע״י החמה הצפונה, ומפרש נגד מ״ש כי כלינו באפך. (ח) שתה עונותינו לנגדך, שהאף המתגלה בא ע״י העונות, (וגם ר״ל שתשים את עונותינו לנגדך, דהיינו שתחשב את העון לפי ערך גדולת מי שחטאו כנגדו שהוא

באור המלות

המעון שבות האל: (ה) זרמתם. פעל, משם זרם מים כמו זורמו מים עבות: כחציר יחלף. מצייר זמן ההוה המתנענע ברגע ההוה כחציר היוצא מן זרעו אשר נתכלה בארץ וישוב להצמיח מינו, כן יום העבר הצמיח מינו שהוא יום הבא לאחריו, אבל גם הוא דומה כחציר ועשב, הנץ והולך כחותיו ומזונו בכל רגע ורגע, עד שיתיך הליחות הגרשי שבו כל רגע, ויינק מזון אחר והתכה אחרת תמורתו, עד שימולל ויבש בערב, וכן הבקר החדש יכלה את רגעיו אשר יתחלפו מרגע לרגע, כל רגע מתכת את חברתה ותכנס במקומה, עד שבערב ימולל היום ההוא וישוב מן ההוה אל העבר: (ז) באפך, ובחמתך. הבדלם מבואר בכ״מ (ועי׳ ו׳ ב׳),

בלתי

עֲוֺנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ׃ ט כִּי כָל־יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ־הֶגֶה׃ י יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת ׀ שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה׃ יא מִי־יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ׃ יב לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע

ונבא

ת"א ימי וגו'. שבת פ"ט פסחים לד מועד קטן כ"ח חגיגה י"ג יבמות ס"ו ספר הזוהר פרשת בראשית ופרשת ויחי פקודי מ"ד פל"ז כל כ' המזמורים מזמור ל' ומזמור נ"א :

רש"י

חושה

עלומינו, נעורינו כמו (ס"א י"ז) בן מי זה העלם: למאור פניך. למול עיניך להביט בהם: (ט) פנו בעברתך. נפנו ונבערו והלכו להם בעברתך: כמו הגה. כדבור הממהר לכלות: (י) ימי שנותינו בהם שבעים שנה. ימי שנותינו אלה ובעונותינו אלה ובעלומינו אלה שבעים שנה הם: ואם בגבורות. הרבה גברו ימיו שמונים שנה הם: ורהבם עמל ואון. וכל הגדולה והסררה שיש לו לאדם בימים האלה אינם אלא עמל ואון. ולמה. שהרי. כי גז חיש ונעפה. בחוף עברה מהר אנו עפים ומתים. גז ל' העברה כמו ונגזו ועבר (נחום א') ויגז שלוים מן הים (במדבר י"א): (יא) מי יודע עז אפך. בימים מועטים כאלה מי יקנה לו לב לדעת את עז אפך וליראה אותך ואתה כיראתך עברתך כשם שאתה יראוי כן עברתך קשה וגבל מן ההוטאים: (יב) למנות ימינו כן הודע. כאשר בתחלה הודעת בעולם את מנין ימינו ארוכים וכיון שגאלו

מצודת ציון

יבש וכן אתה קלפת ונחטא (ישעיה ס"א): (ח) עלומנו. מל' העלם והסרון ידיעה: (ט) פנו. מל' פניה: הגה. ענין דבור כמו ולשוני תהגה (לעיל ל"ה): (י) ורהבם. ענין התחזקות כמו ירהבו הנער בזקן (ישעיה ג'): גז. ענין כריתה ותלישה כמו גזי נזרך (ירמיה ז'): חיש. מהר כמו חושה

מצודת דוד

עונותינו נגדך לזכור בהם ולפרוע עליהם גמול: עלומנו. השגיאות שהמה נעלמים מאתנו תשימם מול מאור פניך לזכור גם בהם ולשלם גמול גם עליהם: (ט) פנו. הלכו לה בעברה וזעם הבאה מעמך: כלינו. אבדנו בעונותינו גורמי כליון שנותינו להיות נמשך זמן כדבור בעלמא: (י) בהם במספרם יהיו שבעים שנה: ואם בגבורות. ואם בהגברת כח הטבע יהיו שמונים שנה: ורהבם. אף התוקף והאומץ של השנים ההם המה יגיעה וצער: כי אז. לפי שלא יאחר ימי האומץ כי מהר יכרת ויעוף א"כ האומץ שהיה בתחלה גרמה להוסיף הצער בהעדרו: (יא) מי יודע. בימים מועטים כאלה מי יוכל לדעת הוזק אפך על מה היא ולהיות נשמר ממנה: וכיראתך. כאשר יראתך נעלמה מלדעת איך נירא את ה' כן נעלמה עברתך מלדעת על מה אתה מתמלא עברה וזעם כי אין להשיג בימים מועטים כאלה: (יב) למנות. לפי מנין

באור המלות

ההבדל בינם לבין עברה ע"ל ז' ז': (ח) עלומנו. עונות עלומינו ימי הנערות, גם נכלל בו עונות שהם נעלמים מאתנו: (ט) הגה. כמו והגה מפיו יצא, דבור: (י) בהם. בימים ובנים המוכר בכתוב הקודם, ר"ל בימי החיים הרגילים: רהבם. שם, גדלם ותקפם: גז. כמו ויגז שלוים מן הים: חיש. שם על הזמן הממהר ורץ: (יב) למנות. שיעורו, הודע למנות ימינו כן שנביא לבב חכמה, וזה א' משמושי כי"ו:

תפלות דוד

באור הענין

בלתי ב"ח, ועפ"ז מגיע לחוטא עונש גדול וכבד מאוד), ונגד מ"ש ובחמתך נבהלנו מפרש (עונות) עלומנו (שתה) למאור פניך, גם עונות הנעורים שאנחנו כבר שכחנו אותם, השית אותם נגד מאור פניך ששם אין חשך ושכחה רק הכל גלוי ונראה, וכאלו ישמור עוד חמה נפוגה על עונות נעורים:

(ט) כי, ונגד המיתה הטבעיית שנגזרה בחטא אדה"ר, אומר אם כל ימינו פנו בעברתך, שגדר של עברה הוא שע"י קצפו וחמתו עובר הגבול לכעוס גם על מי שלא חטא, וזה הוא בעונש שנגזר על כל הדורות שלא חטאו בחטא אדה"ר, שזה ע"י עברה להעניש את הבלתי חוטא, וע"י העברה הזאת פנו כל ימינו עד שכלינו שנינו כמו הגה, ר"ל כמו שיצא הגה ודבור ונגזרה שהגה וגזר ואמר. (י) ימי שנותינו בהם שבעים שנה, שאם יהיו ימי שנותינו בהם, בשנים הרגילים, (מלת בהם מוסב על מניינו), אז יהיו שבעים שנה, ואם (ימי שנותינו) בגבורות. אם יהיו בגבורות יותר מן הטבע הרגיל, אז יארכו שמונים שנה, ורהבם, ר"ל רהב הימים והתנשאם יהיה עמל ואון, דהיינו הפעולות שיפעל בימי חייו שבם יתנשאו ימיו יהיה עמל ואון. כי גז חיש, ר"ל ובכל אופן, החיש גז, שסף זמן החש וממהר במרוצתו, זה קורא חיש, הוא גז ונגזז מן המציאות בכל רגע, שבכל רגע יגוז רגע ההוה מן ההוה אל העבר, ונעופה, ואנו עפים עם החיש ומהירות הזמן מן המציאות אל ההעדר, כי הזמן הוא חיי האדם, ובכל רגע תגוז רגע מן הזמן וחלק מחיי האדם מן המציאות, אל תהום האפס, עד כי. (יא) מי יודע עז אפך, ר"ל אנחנו עפים עם שטף הזמן, ולא נוכל לדעת לא עז אפך שתעניש אותנו על חטאים פרטים, שעליהם אמר כי כלינו באפך, ולא עברתך כיראתך, ולא יש מי שיוכל לדעת את עברתך הכללית שהוא בחטא אדה"ר (שעליו אמר כל ימינו פנו בעברתך) שהיא מסדמה עם יראתך הגדולה, שכן היא כוללת כל בשר אשר בו רוח חיים שכולם המות כרוך בעקבם, ומי יודע טעמה, וא"כ אבקש. (יב) למנות ימינו כן הודע שנביא לבב חכמה, אחר שע"י קוצר

וְנָבִא לְבַב חׇכְמָה׃ יג שׁוּבָה יְהֹוָה עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ׃ יד שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכׇל־יָמֵינוּ׃ טו שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה׃ טז יֵרָאֶה אֶל־עֲבָדֶיךָ פׇעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל־בְּנֵיהֶם׃ יז וִיהִי נֹעַם ׀ אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה

ידינו

ת"א וכיראתך וגו'. תענית ח' : ונבא לבב. בתרא י"ב : שמחנו וגו'. סנהדרין צ"ט : ויהי נועם. הקדמת ספר עקרים ס' השכל פ' יתרו עקידה שער ע' סי' כל המזמור :

רש"י

ימים נוכל לקנות לב ונביא בחובם לבב חכמה. ונביא ל' הבאה (וי"א למנות ימינו כ"ן כמנין כ"ן שבעים שנה ואמר לפי שיעור ימינו שכן מעט כן תייסר אותנו, וכן ויודע בהם אנשי סוכות (שופטים ח'), הא"ב) : (יג) שובה ה'. מחרון אפך : והנחם. חשוב מחשבה טובה על עבדיך : (יד) שבענו בבקר חסדך. ביום הגאולה והישועה שהוא בקר לליל הצרה והאנחה והחשיכה : ונרננה ונשמחה בכל ימינו. כלומר בכל הצרות שעברו עלינו בימינו אלה : (טו) שמחנו כימות עניתנו. שמחנו לימות משיחנו כמנין ימות שעניתנו בגליות וכמנין שנות אשר ראינו רעה : (יז) ויהי נועם אדני אלהינו. שכינתו ותנחומיו : ומעשה ידינו כוננה עלינו. לשון

מצודת דוד

ימינו שהם קצרים כן הודע נא דרכיך ר"ל לפי ערך מעט השנים כן תרבה לנו חכמה לדעת הכל במעט זמן ואז נביא גם אנו לבב חכמה ר"ל אם תתן בנו הרבה חכמה אז נחשוב לתור גם לבוא אל תוכן עומק הדבר : (יג) שובה ה'. שוב מחרון אפך עד מתי תחרה עוד : והנחם. חשוב על עבדיך מחשבה אחרת להיות מרוצה להם : (יד) בבקר. בכל בקר : ונרננה. בשירות והלל : ונשמחה וגו'. כי תשוב להיטיב לנו בעבור רוב ההודאה וההלל וכן יהיה הולך ואחר חלילה כל הימים : (טו) כימות. כמנין הימים אשר עניתנו וכפי השנים אשר ראינו רעה וכפל הדבר במ"ש : (טז) יראה. פועל ידיך יהיו נראים אל עבדיך וגם על בניהם אחריהם תהיה ההדר מעמך : (ז) ויהי נועם. נעימות ה' יהיה עלינו : כוננו עלינו

מצודת ציון

למזרחי (לעיל ל"ח) : (יב) ונבא. מל' הבאה : (טז) והדרך. מל' הדר ויופי : (יז) נועם. ענין מתיקות וערבות כמו ולחם סתרים ינעם (משלי ט') :

תפלות דוד

באור הענין

ימינו אין אנו יודעים מאומה לא מאפך ולא מעברתך, ואנחנו מתים מבלי השגת השלמות אשר בעבורו נבראנו, הלא ראוי שתודיע לנו שנוכל למנות ימינו כן באופן זה אשר נוכל להביא בו לבב חכמה, נגד מ"ש ורהבם עמל ואון, תלמדנו שנביא בימי חיינו לבב חכמה, ולא יהיה ימינו לריק ולתהו: (יג) **שובה ה' עד מתי**, שובה מחרון אפך עד מתי שנביא לבב חכמה, שעד הזמן הזה שנוכל להביא לבב חכמה טוב ולא תענשנו באפך ע"י חטאינו, וגם **והנחם על עבדיך** שלא תחול על עבדיך הצדיקים עברתך הכוללת בחטא אדה"ר : (יד—טו) **שבענו**, ר"ל שיהיו אחת משתי אלה, או שתכף בבקר (שהיא מליצה על התחלת זריחת החיים ושנות הנעורים), **תשבענו חסדך**, ולא נראה כלל רעת הזמן ותהפוכותיו, עד שעי"כ **נרננה ונשמחה בכל ימינו**, ורעת הזמן לא נראה כלל. או עכ"פ אם נגזר עלינו לשתות כוס הרעה בבקר שהוא בימי הנעורים, **שמחנו כימות עניתנו** עד שנמצא שמחה לעומת העינוי : (כ) **יראה**, עד שנראה ונשיג את פעלך, איך אתה פועל ועוסק בעולמך, ועי"כ יראה **הדרך על בניהם**, שע"י הבחינה בפעולות ה' שעדן פועל בעולמו, (כי קיום הבריאה היא בריאה מתמדת), בזה ישיגו בניהם הדר ה' וכבודו והשגחתו, וישיגו התכלית אשר בעבורו נבראו : (כא) **ויהי נועם ה' אלהינו עלינו**, (הנעימות הוא התענוג שישיג הפועל ממעשהו במה שהפיק ממעשהו את התכלית הנרצה), וע"י שאנו נשיג את השלמות, בזה ימצא ה' נועם בכלל הבריאה אשר ברא לכבודו, שישיגו הברואים את כבודו ויעבדוהו, וזה יתראה עלינו, כי אנחנו נהיה תכלית הבריאה וחפץ ה' בעולמו, ובנו ימצא תכלית מעשיו ופעולותיו, **ומעשה ידינו כוננה עלינו**, ר"ל כי מעשה ידי האדם בענינים השפלים אינם מכוננים עליו, דהיינו שהוא לא נעשה כן ובשביל מעשיו, למשל הבונה בית לשבת בו, הבית מכונן על יסוד אבנים, והאבנים מכוננים על עפר הארץ, לא על האומן הבונה, בהפך האומן יתכונן על ביתו לשבת בו ולמצוא מחסה מזרם וממטר, לא כן מעשה הטוב בענינים הנפשיים, נעשה הוא בשים וכן למעשה

באור המלות

(יג) עד מתי. ר"ל עד מתי שיהיה זה שנביא לבב חכמה. ושובה יוצא, שובה את אפך. או עומד, שובה מאפך. או מענין מנוחה והשקט, כמו שובה ה' רבבות אלפי ישראל : (טו) כימות עניתנו שנות ראינו רעה. כבר בארנו (יחזקאל כ"ב) שימים (כשבא על זמנים ארוכים יציין ההמשך הזמני הכללי), ושנים הם הפרטים מן הזמן הכולל, כמ"ש זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור, שלעולם יפול על זמן הכללי המתדבק, ודור ודור יפול על זמנים פרטיים, ובזה הוסיף תוך ממה שתשמחנו כזמן הכללי שבו עניתנו, תחשוב מספר השנים שבם ראינו רעה לשמחנו כנגדם : (טז) פעלך. הוא העסק שעודנו מתעסק בבריאה, כי קיום הבריאה היא בריאה מתמדת, וזה ההבדל בין פעל ובין מעשה כמ"ש בכ"מ (ע"ל כ"ח). ופעלך הוא על פעולות הטבע. והדרך הוא על פעולת נסים, שבם יתהדר למראה עינים, כמ"ש ישעיה ל"ס :

יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ׃

צא א יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן׃ ב אֹמַר לַיהוָה מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ׃ ג כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת׃ ד בְּאֶבְרָתוֹ ׀ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ׃ ה לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם׃ ו מִדֶּבֶר

באפל

ת"א יושב בסתר. סוטה ע' שבועות ט"ו: ומצודתי וגו'. עקרים מ"ד פכ"ב:

רש"י

תחינה היא. כוננה כמו שמרה שפסה: כוננהו. כונן אותו, ושני פעמים ומעשה ידינו כוננה אחד על מלאכת המשכן שבירכן לישראל והתפלל שתשרה שכינה במעשה ידיהם במשכן ואחד שהיא ברכה במעשה ידיהם:

צא (א) יושב בסתר עליון. מי שהוא חוסה בסתר כנפי השכינה הוא יתלונן בצלו. שהקב"ה מגין עליו. הרי משה רבינו זה משיא את בני אדם להסות בכנפי השכינה: שדי. לשון חוזק. יושב בסתר עליון כמו (שיר ב') בצלו חמדתי וישבתי: אמר לה' מחסי. הוא ומצודתי, והכל ילמדו ממני. ולמה אני אומר כן: (ג) כי הוא יצילך מפח יקוש וגו'. לכל א' וא' הוא אומר יושב בסתר עליון: באברתו. בנף: יסך. יסוכך: תחסה. תתכסה: צנה. היא המקפת האדם קרוב לארבע רוחותיו: וסחרה. לשון סחור סחור: (ה) לא תירא. אם תבטח בו: מחץ יעוף יומם. שד המעופף כחץ: (ו) מדבר. מקטב.

מצודת ציון

צא (א) יתלונן. ענין התמדה וכן צדק ילין בה (ישעיה א'): (ב) ומצודתי. ענין מבצר חזק: (ג) מפח. רשת: יקוש. מלשון מוקש: הוות. ענין שברון כמו הוה על הוה (יחזקאל ז'): (ד) באברתו. בכנפיו: צנה. דומה למגן: וסוחרה. לבוש מברזל מסבב הגוף סחור סחור:

מצודת דוד

הכן עלינו להיות מתוקן בידינו ולא יארע לנו תקלה במה נעשה את המעשה: כוננהו. הכן את המעשה הסיה שלא יארע בה תקלה והפסד וכו'

צא (א) יושב ו' . . וכו' כנשון קריאה אל מול סיוסב אתה היושב בסתר עליון ר"ל המתבודד בעבודת ה' ובעיון סתרי תורתו: בצל וגו'. אתה המתלונן וכו' בצל הדבר במ"ש: (ב) אומר לה'. אומר אני לך בעבור ה' אשר הוא מחסי וכו': (ג) כי הוא יצילך. אשר הוא יצילך מפח הלוכד ומדבר המשבר: (ד) באברתו. בכנפיו יסוכך ויגן עליך: אמתו. אמתת הבטחתו היא כצנה סוחרה: (ה) לא תירא. על כי יסוך עליך לא תירא מפחד השדים השולטים בלילה: מחץ. משד המעופף כיום כחץ: (ו) מדבר. מן המזיק דבר ההולך באופל: מקטב.

מן

באור המלות

(ב) לה'. בעבור ה' כמו אמרי לי אחי הוא: (ד) באברתו, כנפיו. התבאר הבדלם (יחזקאל י"ז ג', איוב ל"ט כ"ז): יסך. כמו הנני סך את דרכך (הושע ד') שהוא מן הגדר:

בופרה

תפ׳ות דוד

באור הענין

ידיו, למשל הלומד תורה תורתו מכוננת על שכל האדם ונפשו, והעושה מצוה לשמה המצוה יש לה בן בנפש הפועל, וז"ש שמעשה ידינו יהיו מכוננים עלינו, לא על דבר שהוא זולת עצמותו, **ומעשה ידינו** יהיו דברים אשר **כוננהו**, שכל מה שנעשה יכונן ה' אותם מפני שיהיו טובים בעיניו. עד כאן דברי איש האלהים המתפלל, והיא תפלה כללית, וגם פרטית, שהתפלל גם על עצמו במה שנגזר עליו שלא יכנס לארץ, שאמר שאינו מבין עז אף ה' ולא עברתו, ובקש שה' ינחם על עבדו, ושיראו אליו פעולות ה' בעת יכנס לארץ להשיג שלימותו, והדר ה' יראה על בניו שהם יירשו מקומו אחריו, ושמעשה ידיו מה שהוציא עם ה' ממצרים יתכוננו עליו לא על זולתו. — ע"כ היא התפלה:

צא (א) יושב מצייר כאלו אחד מן הקדושים בני עליון מלאכי ה' ידבר אל המתפלל ויענהו מענה על שאלתו, אומר אליו, דע כי אתה **היושב בסתר עליון** מצד נפשך, שיושבת בקביעות בסתר ה' דבוקה בשרשה העליון, ומצד גופך אתה האיש אשר **בצל שדי יתלונן**, שה' ישגיח עליך בהשגחה פרטיית ויכסך בצל כנפיו: (ב) **אומר**, אני **אומר לה'**, היינו בשביל ה' ובשליחותו, אני אומר לך בשם ה' אשר הוא **מחסי ומצודתי**, אומר אני לך בשם **אלהי אשר אבטח בו**, (ג) **כי הוא יצילך** מכל רעות המתרגשות בעולם, בין מרעות בעלי הבחירה שעז"א **מפח יקוש**, בין מרעות הבאות ע"י הטבע שעז"א **מדבר הוות**: (ד) **באברתו**, מצייר שיגין עליו כמו שהעוף מגין בכנפיו על גוזליו, ויש הבדל בין אבר ובין כנף, שהכנף הם הנוצות הארוכות המסובבות בקנה האבר המעופף שנקרא אבר, והעוף יסך ויגן ע"י האבר בגדלי אפרוחיו ויפרוש הכנפים שהם הנוצות למעלה למחסה עליהם, והוא למשל שיסך לך מפני רעת בני אדם הבא מן הצד, ויהי לך מחסה מפני רעות טבעיות הבאים מלמעלה, **צנה**, שיעור הכתוב **תחת כנפיו תחסה** אתה **צנה וסחרה של אמתו**, קיום דבריו והבטחתו שהוא אמתו (מה שהבטיח להגן עליך) יהיה לך כצנה וסוחרה הצנה מגנת לפני

בפנים

בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צׇהֳרָיִם: ז יִפֹּל מִצִּדְּךָ ׀ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: ח רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: ט כִּי־אַתָּה יְהֹוָה מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: י לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאׇהֳלֶךָ: יא כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ לִשְׁמׇרְךָ בְּכׇל־דְּרָכֶיךָ: יב עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: יג עַל־שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: יד כִּי בִי חָשַׁק

ואפלטהו

ת"א יפול וגו'. ברכות ו' יומא כ"ג שבועות ט"ו: כי אתה ה'. שם: לא תאונה. ספר הזוהר פ' וישלח ברכות נ"ס סנהדרין ק"ג: ונגע לא. שבועות ט"ו: כי מלאכיו. חגיגה ט"ז ספר הזוהר תחלת פרשת וישלח תענית י"א סנהדרין קי"ג: על שחל. שם: כי בי. שם:

רש"י

שמות שדים הם זה מזיק בלילה וזה מזיק בצהרים: ישוד. ישודד: (ז) יפול מצדך אלף. לשון חניה כמו (בראשית כ"ה) על פני כל אחיו נפל: מצדך. משמאלך יחנו אלף שדים ואליך לא יגשו להזיק: (ח) ושלמת. כליון, ולמה. (ט) כי אתה. אמרת ה' מחסי, והרי זה מקרא קצר: עליון שמת מעונך. את הקב"ה שמת מעון מבטחך: (י) לא תאונה. לא תקרה וכן והאלהים אנה לידו (שמות כ"א): (יב) פן תגוף. פן תכשל וכן כל לשון נגיפה אנופי"ל בלעז, וכן בירמיה (י"ג ט"ז):

מצודת דוד

מן המזיק קטב השודד נפשות בעת הצהרים: (ז) יפול. אף אם בעת הדבר יפלו אנשים רבים מצדך ומימינך מ"מ אליך לא יגש הדבר ההוא ולא יזיק לך: (ח) רק וגו'. מיתת האנשים תביט רק בעיניך ותראה תשלומי הרשעים הנופלים אבל לא יגיע בך לרעה: (ט) כי אתה. כאשר תאמר אתה ה' מחסי ועל אל עליון תשים מעונך ר"ל תבטח בו כאדם הבוטח במדורו לחסות בו מזרם וממטר: (י) לא תאנה. אז לא תזדמן לך רעה: ונגע וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יב) על כפים. המלאכים ההם ישאו אותך על כף ידם ולא יעזבוך ללכת בארץ ברגלך כי פן תכה רגליך באבן המוטל בארץ והוא משל על גודל השמירה וההשגחה: (יג) תדרך. תרמוס עליהם ברגליך ולא יזיקו אותך: (יד) כי בי חשק.

מצודת ציון

(ו) באפל. בחושך: מקטב. נקרא כן מענין כריתה כמו אהיה קטבך שאול (הושע י"ג): ישוד. מל' שדידה וגזלה: (ט) מעונך. מל' מעון ומדור: (י) תאנה. ענין הזדמנות כמו והאלהים אנה לידו (שמות כ"א): (יא) לך. עליך: (יב) תגף. ענין הכאה כמו ונגפו אשה הרה (שם): (יג) שחל. שם

באור הענין

אליש בעת המלחמה מרעת בני אדם, והסוחרה מגנת מכל הגדדים גם נגד רעות טבעיות הבאים מלמעלה, ועי"כ. (ה) לא תירא מפחד לילה, ר"ל ע"י שילך מפח יקוש של בני אדם לא תירא מהם בין משודדי לילה בלטה, ובין ביום, שגם אם יעוף החץ מן הלוחם כנגדך, יהיה לך כגנה שהילך מחץ יעוף יומם: (ו) מדבר, ונגד מ"ש מדבר הוות, מפרש שג"כ לא תירא בין מדבר

תפלות דוד

באור המלות

כוחרה. דבר הסובב מכל צד: (ו) מקטב. כמו קטב מרירי, אהי קטבך שאול (הושע י"ג) אויר ארסי הממית: ישוד שרשו שדד: (ח) תביט, תראה. ההבטה מציין שימת לב על הדבר כמ"ש (ישעיה ה'): (ט) כי אתה. סדרו כי אתה שמת מעונך ה' עליון מחסי: (י) תאונה. תסובב אליו, ועיין ההבדל בין אנה ובין קרה (ירמיה ב' כ"ד): יקרב באהלך. פעל קרב נקשר עם אל בכ"מ, ועי"כ פרשתי שמלת אליך נמשך לשנים ונגע לא יקרב אליך באהלך: (יב) יצוה לך. צווי שאחריו למ"ד היינו בשבילו, כמ"ש בס' התו"ה (ויקרא סי' ד'): (יג—יד) על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין.

המהלך באפל, ובין מן הקטב מירי אשר ישוד בצהרים: (ז) יפול, והגם שיפול אלף מצדך השמאלית, ורבבה מימינך ע"י החץ או הדבר, בכ"ז אליך לא יגש ולא יגע בך רע: (ח) רק, מה שתביט בעיניך ותראה את הנופלים סביב לך ותעיין בזה, ואז תראה כי הוא שלומת רשעים, שה' משלם להם את ענשם בהשגחה, ועי"כ לא יגע רע בצדיקים המושגחים לטובה: (ט) כי אתה, מבאר מדוע אליך לא יגש, מפני שאתה שמת מעונך את ה' עליון אשר הוא מחסי, כאילו אינך שוכן בין התחתונים ואין מגורתך בעוה"ז רק בעולם העליון אצל ה' שהוא מחסי, (ר"ל מחסה של המלאכים בני עליון שבהם לא יגעו רעת העולם השפל), ועי"כ לא יגעו בך רעת העולם הזה כמו שלא יגעו בבני מרום המלאכים החוסים בה': (י) לא תאונה אליך רעה, מוסיף לאמר שאם ירצה איש להפגיע בך איזה רעה, הרעה עצמה לא תרצה להיות מאונה אליך, וכן ברעות טבעיות נגע לא יקרב (אליך) באהלך, הגם שהנגע תהיה באהלך לא תקרב אליך, כאילו הרעה והנגע עצמם לא ירצו לפגוע בך ולהרע לך: (יא—יב) כי, יאמר הגם שמלאכיו אשר יצוה ה' לך ויזהירם לשמרך בבל דרכיך הם על כפים ישאונך ולא יניחו אותך לעבור על הארץ ברגליך, כי יירא פן תגוף באבן רגלך אף נגיפה קלה, והם מוזהרים על שמירתך ולכן ישאו אותך על כפים בל תקרב אל דבר מזיק כלל: (יג—יד) על, אבל ה' יאמר, לא תעזוב את שמירתו אל מלאכים, שהם ישמרוהו בדרך הטבע שיתרחק

וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־יָדַע שְׁמִי׃ טו יִקְרָאֵנִי | וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ׃ טז אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי׃

צב א מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת׃ ב טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוָה וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן׃ ג לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת׃ ד עֲלֵי

עשור

ת"א יקראני. שם: עמו אנכי. תענית ע"ז: אורך ימים. סנהדרין שם עקידה שער נ"ד ספר הזוהר פרשת תרומה: מזמור שיר. ר"ה ל' סנהדרין צ"ו תמיד ל"ג עקידה שער נ"ט כל המזמור: להגיד וגו'. ברכות י"ב: עלי עשור. ערכין י"א:

רש"י

צב (א) **מזמור** שיר. של נביאים (לויים): ליום השבת. שאומרים אותו בשבתות, והוא מדבר בענין העולם הבא שכולו שבת: (ג) להגיד בבקר חסדך. בעת הגאולה: ואמונתך בלילות. ובעוד צרות הגלות להאמין בך שתשמור הבטחתך כל זה נאה וטוב: (ד) עלי עשור ועלי נבל. כנור של

מצודת ציון

משמות האריה: ופתן. מין נחש: כפיר. ארי בחור: ותנין. מין נחש: (יד) אשגבהו. ענין התחזקות: (טו) אחלצהו. ענין הוצאה ושליפה:

מצודת דוד

כה יאמר ה' הואיל וחשק בי לכן אצילהו מן החיות המזיקים: כי ידע שמי. הואיל והוא יודע ומכיר שמי לשום חרד מפני: (טו) יקראני. לכן כאשר יקרא אלי אענה אותו: עמו אנכי בצרה. בעת בוא צרה בעולם אהיה עמו להצילו ממנו: אחלצהו. אוציא אותו מן הצרה ועוד אכבד כבודו: (טז) אשביעהו. יחיה שבע מהם לגודל הרבוי: ואראהו. בעיניו יראה בימיו תשועת ה':

צב (א) ליום השבת. המזמור הזה הוקבע לומר על הדוכן בשבת: (ב) טוב להודות לה', טוב וישר לנו להודות לה' לזמר לשמך העליון על כל: (ג) בבקר. בכל בקר: ואמונתך. קיום הבטחתך נגיד בכל הלילות: (ד) עלי

תפלות דוד

באור המלות

ידורך הוא כדרכו, והרומס. שהיית הדבר (כמ"ש ישעיה ס"ג ג'), והכפיר הוא הצעיר מהשחל, והתנין קטן מן הפתן, על שחל הגדול תדרוך ברגליך, ואת כפיר הקטן תרמוס בדרכך עליו, נגד תדרוך אמר ואפלטהו, ונגד תרמוס אמר אשגבהו, שהוא יותר מן ההפלטה שעוד יתגבר על מזיק לרמסו בכחו, וידע שמי. הוא יותר מן החושק, שחושק אל הדבר ולא השיגו עדיין:

(ג) להודות לה' ולזמר לשמך. כבר בארתי למעלה (ז' י"ח) שבכ"מ ייחס ההודאה לה' והזמר לשמו, ושמו מורה על הפרסום ושם הוי"ה מציין הכרתו בעצמו וזה ע"י פלאותיו, וע"ז בא ההודאה פרטית שזה טובה פרטית, אבל הזמר והתהלה הוא מצד הפרסום הכללי שזה שמו וע"י הנהגתו הכללית, וזה נקרא עליון, כי ההנהגה הוא ע"י הטבע וה' עליון על כולם ואדוני האדונים: (ג) חסדך ואמונתך. ההבדל

באור הענין

מן המזיק ושינצל בדרך הקרוב אל הטבע, **כי לא** בעצמי אשמרהו בענין נעלה מדרך הטבע, **ואני** אומר שלא תצא עוד על כפים להתרחק מן המזיק, **רק** תלך על הארץ גם על סכנה היותר גדולה, ובכל זה לא יגע בך רע ע"פ הנס והפלא, ואני אומר **שעל שחל** ופתן **תדרוך** ולא יזיק אותך, וגם **תרמוס כפיר ותנין** תרמסם ותכלם בדרכך עליהם, כי אין שמירתך ע"י מלאכים ושלוחים בענין קרוב אל הטבע רק ע"י ה' בעצמו, כי אחר **שבי חשק אפלטהו** בעצמי מן הצרה, הגם שיהיה במקום סכנה, וע"י **שידע שמי** שהיא מדרגה יותר גדולה מן החשק, שזה ככר השיג את חשקו וידע שמי, **אשגבהו** שעוד יתגבר על המזיקין: (טו) **יקראני**, שיעורו **יקראני בצרה ואענהו**, "**עמו אנכי**" מבאר למה לא ישאהו על כפים בל יקרב במקום שחל ופתן ומזיקין, שזה יהיה שע"ז יקראני בצרה, ויתפלל לפני, זאת שנית שאענהו שעמו אנכי, וישיג שאני עמו לשמרו, משא"כ אם לא יהיה במקום סכנה כלל, לא יקרא אלי, וגם לא ישיג בחוש שה' עמו כי יתלה הכל בטבע, **ואחלצהו ואכבדהו** שע"ז ישיג כבוד, אחר שיראו כולם שאני עושה לו נסים, וגם ר"ל שיענהו בצרה שהיא עמו, שהצרה היא לטובתו, והיינו מחמת הסתרת פנים רק בהשגחה, ושאחלצהו ועוד יהיה לו כבוד, וע"ז. (טז) **ארך ימים אשביעהו**, כמו שהיה באיוב שע"י יסוריו האריך ימים, וגם **אראהו בישועתי** שע"כ יראה ישועה השגחיית:

צב (א) **מזמור** שיר ליום השבת, שיר הזה ידבר מהשגחת ה' בעולמו, שהגם שנראה שהכל נוהג ע"פ הטבע מ"מ עין משכיל יראה בו השגחת ה', ויביט עונשי הרשעים וגמול הצדיקים, הגם שה' הסתיר השגחתו מעין ההמון למען יהיה מקום לבחירה, ויען שיום השבת הוא עדות על ההנהגה ההשגחיית ושהעולם לא נמסר אל הטבע והמקרה, כמו שבארתי במקומו, לכן נתיסד שיר זה ליום השבת: (ב) **טוב**, מדבר נגד שני ההנהגות, נגד ההנהגה ההשגחיית, **טוב להודות לה'**, ונגד ההנהגה הכללית ע"פ הטבע, **טוב לזמר לשמך עליון**, שבשם זה נתפרסם ויצא לו שם גם בין הגוים דקרי ליה אלהא דאלהיא ושהוא עליון על כולם: (ג) **להגיד** ר, כי

שתבאר

עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר׃ ה כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְהוָה בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן׃ ו מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ׃ ז אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת׃ ח בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים ׀ כְּמוֹ־עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד׃ ט וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְהוָה׃ י כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְהוָה כִּי־הִנֵּה

איביך

רש"י

עשרה נימין : (ז) איש בער לא ידע . את האמור למטה : (ח) בפרוח רשעים כמו עשב . אינם יודעים שהפרחתם אינה אלא להשמידם עדי עד שמשלם לשונאיו על פניהם להאבידם : (ט) ואתה מרום . בכל

מצודת דוד

עשור . מזמר על כלי נגון בעלת עשר נימין : עלי הגיון בכנור . על השיר שמדבור הפה נגגן בכנור לבסם הקול כדרך המנגנים : (ה) בפעלך . במעשה הנסים שעשית לי : במעשי וגו' . כפל הדבר במ"ש : (ו) עמקו . הם דברים עמוקים ואין לסבינם : (ז) איש בער וגו' . וחוזר ומפרש וכסיל לא יבין גם זאת והיא האמורה למטה : (ח) בפרוח . במה שהרשעים מפריחים: כמו עשב וגו' . לא יבין אשר הכוונה היא להשמידם עד עולם כי משלם להם מעט שכר לדקתם לטרדם מעוה"ב : (ט) ואתה . כי אתה מרום לעולם ובכל עת ידך על העליונה אם לא תפרע מהם בחייהם תפרע מהם אחרי מותם : (י) כי הנה וגו' . וחוזר ומפרש כי הנה אויביך יאבדו ר"ל

מצודת ציון

צב (ד) הגיון . ענין דבור : (ז) בער . שוטה כבהמה והוא מלשון אכחנו ובעירנו (במדבר כ') : (ח) ויציצו .

תפלות דוד

באור הענין

התבאר שההנהגה הטבעית נקראת בשם אמונה , כי על שמירת חקי הטבע הבטיח בעת בריאת העולם ויסד חקי הטבע חק ולא יעבור שלא ימושו החקים האלה כל ימי עולם , אבל ההנהגה הפלאית נקראת בשם חסד , כי ע"ז לא התחייב , והמשורר יציין גילוי שני הנהגות אלה עם היום והלילה , שכמו שהלילה הוא ציון העת שבו ינוחו החיי' והברואי' מפעולותיה', כן ינוח ה' מפעולותיו עם הטבע הנהוג כהנהגה , וכמו שהבקר הוא ציון התעוררות הנבראים אל פעלות ותנועות חדשות,ובו יחדש ה' מעשה בראשית,

באור המלות

למעלה פ"ט : (ה) בפעלך במעשי ידיך . פעל הוא העסק ומעשה הוא הנגמר (ישעיה י"ב , נ"ט ו' . ירמיה כ' כ"ט . תהלות כ"ח ד') : (ז) בער לא ידע , וכסיל לא יבין . יש הבדל בין בער ובין כסיל , שהבער הוא אדם הבהמי ומשתתף עם ושלח את בעירה , אבל הכסיל יהיה לפעמים בעל דעה גדול (כמ"ש בפי' משלי בגדר הבדלי שמות כסיל אויל פתי) רק שאינו הולך בחקי החכמה מפני תאותו ורשעו , ויש הבדל בין ידיעה והבנה שהידיעה הוא בדבר המושג ע"י החוש או מושכלות ראשונות , והבינה הוא ע"י מופתי השכל , והכסיל יודע דברים שיושגו מן המאוחר אל הקודם ע"י הבחינה והנסיון , רק אינו רוצה להשתמש במופתי התבונה להבין גם בשכלו , והבער לא ידע אף דבר המושג בחוש : (ח) בפרוח רשעים ,

כן יצייר העת שיעשה ה' פעולות הדשות ע"י ההנהגה ההשגחית , וע"כ יאמר במליצה **להגיד בבקר חסדך** , שהוא עת יתגלה ה' בהנהגתו ההשגחיית ויאיר לעולם בחסדו שהוא נפלאותיו וחסדיו , **ואמונתך בלילות**, עת יעורב אור ההשגחיי והנסיי , בכ"ז תשאר אמונתו , שכל מעשי בראשית ישמרו חקיהם יעמדו על טבעם ושלימותם כפי מה שהטביע אותם בששת ימי הבריאה : (ד) **עלי עשור**, שנגוני המוסיקא ערך תנועותיה ידמו עם ערך העולם הכללי וניגון המוסיקא הכללית , אשר יתחלף ערכה לפעמים ניגון הדומה לעשור כערך הגלגלים שהם כנור של עשר נימין, או בנבל שהם השמונה נימין מחשבון גלגל מזלות ולמטה : (ה) **כי שמחתני ה' בפעלך** , יש הבדל בין פעולה ובין מעשה, הדבר הנגמר ושלם נקרא מַעֲשֶׂה , והעסק שעודו מתעסק בו יקרא פעולה, וכן המציאות כולו כמו שהוא נגמר ונשלם עם חקי הטבע הקבועים נקרא מעשה ה', אבל העסק שיתעסק ה' עם השגחתו שבזה ידי היוצר עודם פועלים ועוסקים ומחדש פעלים לפי ההשגחה זה נקרא פעולה , וע"כ נגד החסד שהיא ההנהגה ההשגחיית הנסיית אומר **כי שמחתני בפעלך** , כי בו ישמח לבנו בהכיר השגחת ה' וגמולו ועונשו , ונגד הטבע הסדורה בשלימות מראשית קדומים אמר **במעשי ידיך ארנן**: (ו) **מה גדלו מעשיך ה'** , מבאר הטעם מדוע חלק ה' את הנהגתו שהוא לפעמים בטבע ופעמים בהשגחה , ומדוע את העולם נתן בלבם עד שלא ימצא האדם תמיד את ההנהגה ההשגחיית , ורבים חושבים שהעולם כמנהגו נוהג ושהכל הוא בדרך הטבע , כי זה במחשבה עמוקה , כדי שיהיה מקום לבחירה ולשכר ועונש , שאם היה מעניש הרשע תיכף והיה כל ההנהגה ע"י השגחה גלויה , היו יראים לעשות רע ולא היה בחירה , וז"ש **מעשיך** הטבעיים הסדורים הם גדלו , אבל **מאד עמקו מחשבותיך** בזה במה שלפעמים הנהגתך ההשגחיית שיהיה נעלם ונסתר בהופן הסר . (ז—ח) **איש בער לא ידע ושהכסיל לא יבין כי בפרוח רשעים כמו עשב** הוא כדי **להשמדם עדי עד**, שהצלחת הרשעים בעוה"ז הוא שעי"ז ישמדו לעד , וזאת לא יבין הבער והכסיל , וזאת עלמו מעומק מחשבות ה' בעולמו שהכסיל לא יבין זאת כדי שיהיה מקום לבחירה ולשכר ועונש : (ע) **ואתה**, ר"ל והגם שהרשעים פורחים ופועלי און יציצו , בכ"ז **אתה**

אֹ֣יְבֶ֣יךָ יֹאבֵ֑דוּ יִ֝תְפָּרְד֗וּ כָּל־פֹּ֥עֲלֵי אָֽוֶן׃ יא וַתָּ֣רֶם כִּרְאֵ֣ים קַרְנִ֑י בַּ֝לֹּתִ֗י בְּשֶׁ֣מֶן רַעֲנָֽן׃ יב וַתַּבֵּ֥ט עֵינִ֗י בְּשׁ֫וּרָ֥י בַּקָּמִ֣ים עָלַ֣י מְ֝רֵעִ֗ים תִּשְׁמַ֥עְנָה אָזְנָֽי׃ יג צַ֭דִּיק כַּתָּמָ֣ר יִפְרָ֑ח כְּאֶ֖רֶז בַּלְּבָנ֣וֹן יִשְׂגֶּֽה׃ יד שְׁ֭תוּלִים בְּבֵ֣ית יְהוָ֑ה בְּחַצְר֖וֹת אֱלֹהֵ֣ינוּ יַפְרִֽיחוּ׃ טו ע֭וֹד יְנוּב֣וּן בְּשֵׂיבָ֑ה דְּשֵׁנִ֖ים וְרַעֲנַנִּ֣ים

יהיו

ת"א בקמים וגו'. עקידה שער ס"ח: צדיק כתמר. תענית כ"ה בתרא פ' ספר הזוהר פרשת לך לך ופרשת ויקרא: עוד ינובון. קידושין ד' פ"ב:

רש"י

מספסיך ידך על העליונה שהכל מצדיקים את דינך: (יא) בלתי בשמן רענן. לבלותי בשמן של פרס. בלותי. כמו (במדבר פ"ו) בלול בשמן: (יב) בשורי. בעויני כמו בשוררי: בקמים עלי מרעים. על הרשעים הקמים עלי שמעו אזני מאחורי הפרגוד שלא יועילו לכלות אותנו, כך שמעתי: (יג) צדיק כתמר יפרח וגו'. כתמר לעשות פירות וכארז בלבנון להחליף גזעו: (יד) שתולים. יהיו הצדיקים בבית ה': (טו) ינובון.

מצודת ציון

יפריחו: (יא) כראם. שם חיה רעה: בלתי. מל' בלילה וערבוב: רענן. ענין לחות ודשן כמו והיה עליהו רענן (ירמיה י"ז): (יב) בשורי. ענין הבטה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד): (יג) ישגה. יתרבה גדלו כמו ישגה אחו (איוב ח'): (יד) שתולים. נטועים: (טו) ינובון. מל'

מצודת דוד

האבדון נכון בידם וימק בשרם ויתפרדו עצמותם: (יא) ותרם. אבל קרני תרומם כקרני הראם: בלתי. אהיה נבלל ברחצי בשמן לח ודשן והוא משל על רבוי התענוג: (יב) ותבט עיני. עיני תראה מפלה בהאויב המביט בי בעין רעה: בקמים. בעת יקומו עלי מרעים תשמענה אזני מה שמפלים לשמוע והוא אבדן המרעים: (יג) כתמר יפרח. יעשה פרי בבנים ובנות כתמר הזה הפורח לסוגיא פירות: ישגה. יתגדל ויעלה מעלה מעלה כקומת הארז אשר בלבנון: (יד) שתולים. יהיו נטועים וקבועים בבית ה' לומדי התורה והחכמה: בחצרות. כפל הדבר במ"ש: (טו) עוד ינובון. בימי זקנתם

באור המלות

ויליצו פועלי און. ימשיל שכמו שהעשב מטבעו שעת יפרח ויתן זרעו יבול, כן הרשעים ישמדו אחרי יפרחו וילמיחו מינם, ויש הבדל בין רשעים ובין פועלי און, שפועלי און הוא בין אדם לחברו, והרשע יהיה לפעמים נגד המקום, ממליץ שהרשעים יאבדו אחרי יפרחו, והפועלי און ישמדו אחרי יציצו, שהציץ קודם הפרח ברוב האילנות, כי הפועל און בין אדם לחברו ישמד קודם להרשע כדי שלא יזיק לבריות: (יא) בלתי. כמו אחרי בלותי היתה לי עדנה, והוא מן הכבד. רענן, רטוב ולח: (יב) ותבט, בשורי, הבטה הוא שימת לב על הדבר וזה המבדיל בינו ובין ראיה (ישעיה ה'): ושור, הוא הבטה למרחוק, ובא תמיד שם שוררי על המביטים מרחוק לראות נקמה באויביהם: (יד) שתולים, השתול הוא הנשתל ממקום למקום (כנ"ל א'): (טו) ינובון. מענין פרי ותנובה:

תפלות דוד — באור הענין

מרום לעולם וידך תשיג אותם לענשם תמיד, כי ב"ו ימהר לענוש המורדים נגדו, א] מצד שאין ידו משגת אותם תמיד, ב] מצד שמתירא פן ימות ולא יוכל לענשם, אבל אתה מרום וידך על העליונה, וגם אתה נצחי לעולם: (י) **כי הנה אויביך ה'** יאבדו, מצד שני אופנים, א] מצד שהם **אויביך יאבדו** שע"י שהם אויבי ה' יאביד אותם בהשגחה, ב] שגם מעצמם **יתפרדו כל פועלי און**, כי הנה פעולותיהם הרעות תחייב להם הפרידה והעדר החיבור והקיום, ואז באבוד רשעים. (יא) **ותרם כראים קרני**, אז קרן הנצחי תתרומם משפלותה, ובלותי יהיה **רענן בשמן**, הגם שאבלה וזקן אהיה רענן ע"י שמן משחת ה' שהוא משל על השפעתו (ויכוין בקרן על גבורה הגופנית ובשמן על הצלחה הנפשיית כמ"ש ישעיה ה' א' בבה"מ שם): (יב) **ותבט**, ואחר שידעתי שהצדיקים סובלים יסורים וסופם שלוה והרשעים בהפך, לכן **תביט עיני על השורדים** ומביטים עלי **בעת שקמו עלי מרעים, ותשמענה אזני** איך שהאנשים השרים ומביטים עלי אז, הם אומרים. (יג) **צדיק כתמר יפרח**, שכל הרואה מכיר ואומר שעי"ז עצמו שהמריעים קמים על הצדיק עי"ז יפרח כתמר ויתרומם יגלה, והנה התמר פורח ועושה פירות, אבל י"ל חסרון שאחר הפריחה יתמעט ליחותם השרשי ורובם יבשו אחר הפריחה, ובפרט אם יקוץ את התמר אין גזעו מחליף, והארז הוא ישגה תמיד וגזעו מחליף אם יקוצו אותו, אבל אינו פורח ועושה פירות, והצדיק נמשל לשני העצים, אל התמר במה שהוא פורח כמוהו ועושה פרי קדש הלולים, שהם בניו וקיום מינו, ואל הארז שהוא עצמו מתקיים בקיום אישיי לנצח ע"י נפשו הרוחנית, שחי לעולם בעולם הנצחי: (יד) **שתולים**, נגד מ"ש כארז בלבנון ישגא שהוא מה שהצדיק עצמו יתקיים בקיום האישי, וגם עת יקצץ מעוה"ז ישוב לשגוא בעוה"ב, אמר **שתולים בבית ה'**, כי השתול הוא העץ הנעקר ממקומו ונשתל במקום אחר, ור"ל הצדיק שנעקר ממקומו שבעולם החמרי (שהם נקראים חצרות ה', שהם כחצר לפני הבית שהוא עוה"ב, כמ"ש התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין) ואז נשתל בבית ה' דהיינו בעולם הנפשות ששם הבית (כמ"ש למעלה ע"ג) עד אבוא אל מקדשי אל) ושם ישגא כארז בלבנון, ונגד מ"ש צדיק כתמר יפרח שהוא מה שיפרח בעוה"ז להשאיר מינו בבנים ובבנות, אמר בחצרות אלהינו יפריחו: (טו) **עוד**, והם עוד

יִהְיוּ׃ טז לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְהוָה צוּרִי וְלֹא־עֹלָתָה בּוֹ׃

צג א יְהוָה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְהוָה עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל

ת״א ה׳ מלך. עקידה שער ק״ב כל המזמור ר״ה ל״א עכו״ם כ״א תמיד ל״ג עקידה שער פ״ח :

עולתה קרי

רש״י

ימחון : דשנים. שמנים ורעננים יהיו ואז יגידו כי ישר ה׳ :

צג (א) ה׳ מלך. יאמרו לעתיד : אף תכון תבל. במלכו תשמח הארץ :

מצודת דוד

ינו עוד תנובה והלחה ויהיו דשנים ורטובים : (טז) להגיד. למען יודע לכל כי ישר ה׳ ואין בו עולה בראותם כי סוף הדבר שמקבל כ״א גמול מעשיו :

צג (א) ה׳ מלך. בימי המשיח יאמר הנה ה׳ מלך ולבש גאות להתגאה על הכל : לבש ה׳ עוז. לבש כח והתאזר בו ר״ל עתה הראה כוחו : אף תכון. אז יכירו

מצודת ציון

תנובה והלחה : דשנים. שמנים : ורעננים. ענין לח ורטיבות כמו והיה עליהו רענן (ירמיה י״ז) :

צג (א) התאזר. מלשון אזור וחגורה :

באור הענין / תפלות דוד / באור המלות

ינובון ויתנו פרי גם בשיבה יולידו בנים לקיום המין והם עצמם דשנים ורעננים יהיו בכחות גופם שיוכלו לעסוק בתורת ה׳ לקיום אותם : (טז) להגיד, שיעורו עוד ינובון בשיבה כדי שיוכל לו להגיד ולהודיע לכל כי ישר ה׳ צורי ולא עולתה בו, שאין עולה בהנהגתו ממה שנראה לפעמים שהרשעים מצליחים בעוה״ז, כי הכל בהשגחה והצדיקים עתידים לקבל שכרם :

(א) גאות, עז. פי׳ מ״ש מיכה (ה׳ ג׳, ישעיה י״ב ה׳) :

צג (א) ה׳ מלך, גם סימן זה נמשך למה שלמעלה, שמדבר מהנהגת ה׳ את עולמו שהוא בשני מיני הנהגות, בהנהגה הקבועה הטבעיית, ובהנהגה הנסיית ההשגחיית שהיא לפי השעה והצורך, והנה ההנהגה הטבעיית נקראת בכתבי הקדש בשם עז, כי שם עז מציין כח עז מתמיד בלתי מתמוטט, שכן הנהגת הטבע היא עומדת בעז ה׳ כל ימי עולם בלא שינוי, והנהגה הנסיית נקראת בשם גאוה, כי בה יתגאה על חקי הטבע ויתנשא עליהם (כמ״ש תעוז ידך תרום ימינך למעלה פ״ט כמש״פ שם) ואמר גם בעת אשר ה׳ מלך ולבש גאות, היינו שיתנשא לעשות נפלאות ולשדד חקי הטבע, לאמר לשמש דום, לים התבקע, לצור הוצא מים, וכדומה, יצייר זה כלבוש, שיתראה לבריותיו כלובש גאות לאמר אני אמלוך ואהרוס ואשדד חקי הטבע, ובכל זאת בעת ההיא עצמו לבש ה׳ גם עז אשר התאזר, הוא מנהיג ג״כ הנהגה הטבעיית הקבועה שנקראת עז, ואף תכון תבל בל תמוט ולא ימוטו החקים הקבועים שבם יסד ארץ ומלואה, ומבואר מן השכל כי הנהגת הטבע הקבועה, לה יתר שאת מן הנס שהוא רק לפי שעה, שהנהגת הטבע הקבוע מודעת עוזו הגדול איך שהכל נכונה על עמודי החקים האלה לעד לעולם, אבל הנס אין בו עז שהוא רק לפי שעה, ולא תוכל לומר שיש גבורה יתירה במ״ש לים שיתיבשו כמו נד נוזלים בעת יצ״מ, ממה שאמר לים בעת הבריאה שילדו מימיו אל המולד, אחר ששניהם נעשו בכח ה׳, וגם הטבע הוא גם קבוע, והנס הוא טבע ארעיית, רצוני, שאם נקרא זאת בשם נס מה שנעשה הדבר לא מצד כח עצמו רק מצד דבר ה׳ וכחו, תהיה הטבע גם קבוע, שכח הטבע איננה מעצמה רק דבר ה׳ הגלגל בה ויעמידה על אופן זה, ואין הבדל בינה ובין הנס רק שבהטבע העמיד כח זה לעולם ובהנס העמידו רק לפי שעה, ואם נקרא זאת טבע מה ששם ה׳ את הכח המניע הדבר אל פעולתו בו בעצמו, יהיה גם הנס טבע ארעיית, שגם בהנס שם ה׳ טבע זו לפי שעה, שבעת קי״ס שם ה׳ טבע המים שיעלה למעלה, וא״כ פעולת הנס קלה מאד נגד פעולת הטבע, כמו שקל יותר לישא משא כבד שעה אחת מלשאתו שנים רבות, אולם בכ״ז נמצא גאוה יתירה וגבורה עצומה בפעולת הנס, ע״י שבעת הנס לא יתבטל גם פעולות הטבע הכוללת, כי ידוע שכל חלקי המציאות דבוקים וקשורים יחד, עד שכל תנועה הנולדת באחד מחלקי המציאות הסבב או מסובב מכל התנועות הנעשות בהמציאות בכללו, עד שנדמה את המציאות בכללו (כמאשין) הבנוי בחכמה באופן שהגלגלים מסבבים את האופנים, והאופנים מסבבים את השלבים, והשלבים מסבבים את המכונות, והמניע הראשון הוא כח הקיטור המניע את (המאשין) בכללו, ואם יבא איש אחד ויחזק בכח באחד מן האופנים או הגלגלים ויעכב פעולתו, או יסבבו בכחו תנועה נגדיית, אז או שכח הקיטור המניע את המכונה הכללית יתגבר על כח האדם ולא יוכל להעמיד את המכונה, או אם כחו יגבר על כח המניע, בהכרח תשבת המכונה בכללה ממלאכתה הכלליית, ולפ״ז אם היה הנס בהעמדת תנועת המציאות כולו וביטול הטבע בכללה היה זה דבר קטן בערך ה׳, אחר שהוא המניע הראשון המניע את הכל ובידו להניע כמו שירצה, אולם אחר שהנס הוא מעיד ענין חלקי, למשל שיבטל תנועות המים וטבעם, או כח האש וטבעו, ויתר המציאות נשאר

על

בַּל־תִּמּוֹט׃ ב נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה׃ ג נָשְׂאוּ נְהָרוֹת ׀ יְהוָה נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם׃ ד מִקֹּלוֹת ׀ מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְהוָה׃ ה עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לביתך

ת"א נכון וגו'. מדרש ל"ט: מקולות וגו'. מנחות כ"ג: אדיר במרום. בילה ע"ו מנחות שם: עדותיך נאמנו. סנהדרין ק"ב:

רש"י

(ג) נשאו נהרות ה'. ל' צעקה וקובלן הוא זה אהה ה' הנה השוטפים כנהרות נשאו קולם ויהמיון ואת דוך עמקי נכליהם ישאו ויגביהו תמיד להתגאות נגדך. כל לשון דכא לשון עומק ושפלות: (ד) מקלות מים רבים וגו'. ידעתי אני כי יותר מקולות המים הרבים אשר יהמיון עליהו ומאדירות משברי הים הזה אתה אדיר במרום ה' ויד זקיפה עליהם: (ה) עדותיך. שהעידו והבטיחו נביאיך לביתך שהוא נאוה קדש. נאמנו מאד לביתך.

מצודת ציון

(ג) דכים. מל' דכה ושברון והם הגלים הקרואים משברים כמ"ש כל משבריך (לעיל מ"ח) ע"ש שמשברים מי הים: (ד) אדירים. חזקים: משברי ים. הם גלי הים: נאוה. מל' נאה ויופי כמו נאוה כירושלים (ש"ה ו'):

מצודת דוד

הכל כי אף העולם אתה הכנת לבל יהי נוטה לנפול: (ב) מאז. מעת בריאת העולם: מעולם. מטרם בריאת העולם אתה הוא: (ג) נשאו וגו'. וחוזר ומפרש שנשאו קול רם ועל העכו"ם יאמר שנשאו קול על ישראל לירא' ולהפחידם: דכים. שטיפת גליהם: (ד) מקלות. אבל יותר מקולות מים וכו' ויותר מן משברי ים יחזק ה' היושב במרום ולא יכלו להם: (ה) עדתיך. דברי הנביאים המעידים על הטובה כמה נאמנים מאוד ויהיה לביתך נוי ויופי קדושה ותתמיד לאורך ימים ולא תחרב עוד:

באור המלות

(ב) כסאך. מרמז תמיד על הנהגת השמים עי' ישעיה (ו' ו') ומאז, ר"ל מעת תכון תבל כל תמוט: (ג) נשאו נהרות. חוץ ממ"ש בפי', י"ל שדבר ג"כ על הענין הנזכר (סי' מ"ו ומ"ח), ומדבר על הנהרות והים שהתגאו אז ונכנעו מפני ה' השוכן בציון, שהגם שנשאו קולם ודכים וגם נשאו קולם מים רבים אדירים משברי ים, נכנעו מפני ה' השוכן במקדש בירושלים, כמ"ש למעלה (כ"ט) השתחוו

תפלות דוד

באור הענין

על טבעו והולך כדרכו, עד שצריך לסבב בידו האחת את התנועה הכללית של המערכה בכללה שהולכת כדרכה תמיד, ובידו האחרת צריך הוא לעכב את תנועה החלקית של פרט אחד מן המציאות להוליכה לצד אחר, ושבכ"ז לא תבוטל המכונה בכללה, והטבע והעולם ילכו כדרכם, זה פלא גדול וגם להתעטם, וז"ש שבעת אשר ה' מלך וגאות לבש שהוא בשול תנועת החלק מן המציאות, בכ"ז לבש ה' ג"כ עז אשר התאזר, והראה כחו ותעצומו במה שאף תכון תבל תמוט, שהעמדת החלק לא תעכב מרוצת הכלל ומהלכו: (ב) נכון, השמים נקראים בשם כסא ה', כמ"ש ה' בשמים הכין כסאו, והוא הנהגת מערכת השמים שעל פיו ינהיג העולם לפי חקי הטבע הקבועים, וכסא זו נכון מאז, שמששת ימי הבריאה הכין את הכסא שבאמצעותה ינהיג כפי חקי הטבע, ובכ"ז לא ינהיג ע"י הכסא לבדה שהיא המערכה, רק מעולם אתה, גם אתה בעצמך נמצא מעולם להנהיג שלא באמצעות הכסא רק ע"י הנהגה אחרת נסיית השגחיית שמיוחס אליך בעצמך: (ג) נשאו נהרות ה', ר"ל הנהרות נשאו קולם לאמר „נכון כסאך מאז מעולם אתה", הנהרות הם מדברים זה, ומעידים שה' מנהיג את הטבע שהוא כסאו מאז, וגם שמנהיג הנהגה השגחיית, כמ"ש לה' הארץ ומלואה כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה, שמן הימים והנהרות נודע דבר זה שלה' הארץ, כי טבע המים היה לכסות את הארץ וה' שם בהם טבע אחרת שיקוו אל מקום אחד בימים ותראה היבשה, ומזה מבואר שלה' הארץ, ומן הנהרות שערכם לפי המקומות שעל ידם תהיה הארץ ארץ נושבת וימצאו בכ"מ מים להשקות שדי תבואה ולהרוות למאון בע"ח, מבואר שלה' תבל וכל יושבי בה, וא"כ הנהרות הם נשאו קולם לאמר שנכון כסאך מאז, ושאתה משגיח ג"כ בעצמך, זאת ישאו נהרות בקולם, וגם ישאו נהרות בדכים, ר"ל בין במקום מהלך הנהרות ושטף מימיהם, ובין במקום שנדכאו הנהרות בגבול הארץ ונפסקו מרוצתם כדי שיהיה שם ישוב, בכל אלה יעידו שהשגחת ה' מלאה את הארץ: (ד) מקולות מים רבים אדירים משברי ים, והים ומימיו ומשבריו (היינו מקום שישברו גלי הים בל יעברו חקם ובל ישטפו את היבשה, כמ"ש אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו), הם ישאו קולם לאמר כי אדיר במרום ה', שה' הוא אדיר במרום ומנהיג את מערכת השמים והטבע הכללית לפי רצונו וכולם נכנעים לפניו: (ה) עדתיך, שיעורו מקולות מים רבים עדתיך נאמנו מאד, העדות שהעדת אתה הם נאמנו יותר מקולות מים רבים אדירים, שהקולות האלה של המים יעידו שאתה מושל על מערכת השמים והטבע ומנהיגם כרצונו ויאמרו שהוא אדיר במרום, אבל אתה העידות כי אינך אדיר במרום לבד כמנהיג מרחוק, רק כי לביתך נאוה קדש, העדות שקבלנו ממך שלא אינך רחוק מאתנו יושב מרום רק אתה יושב בבית המקדש ומנהיג שם השגחה נפלאה למעלה מן הטבע

לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹדֶשׁ יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים׃

צד א אֵל־נְקָמוֹת יְהוָה אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ׃ ב הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל־גֵּאִים׃ ג עַד־מָתַי רְשָׁעִים ׀ יְהוָה עַד־מָתַי רְשָׁעִים יַעֲלֹזוּ׃ ד יַבִּיעוּ יְדַבְּרוּ עָתָק יִתְאַמְּרוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ ה עַמְּךָ יְהוָה יְדַכְּאוּ וְנַחֲלָתְךָ יְעַנּוּ׃ ו אַלְמָנָה וְגֵר יַהֲרֹגוּ וִיתוֹמִים יְרַצֵּחוּ׃ ז וַיֹּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה־יָּהּ וְלֹא־יָבִין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃ ח בִּינוּ בֹּעֲרִים בָּעָם וּכְסִילִים.

ת"א אל נקמות ה'. ברכות ל"ד ודף ס' ר"ס ל"א סנהדרין נ"ב תמיד ל"ג: ויאמרו לא. קמא ע"ט:

רש"י

מפיק א

ולאורך ימים הוא מלסה להם ואף על פי שארכו ימים נאמנים הם לה' מאד: נאוה. כמו (לעיל פ"ג) נאות אלהים לשון נוי, ותדע שכל נאוה שבמקרא אינן מפיק אל"ף לפי שהוא ל' נוי, וזה מפיק אל"ף:

צד (א). הופיע. הראה וגלה לנו את נקמתך: (ד) יתאמרו. ישתבחו כמו (דברים כ"ו) האמרת והאמירך: (ח) בינו בערים בעם. קלת העכו"ם שוטים בבעולם:

מצודת דוד

צד (א) אל נקמות ה'. אתה ה' היכול על הנקמות לכן אתה האל הופיע נקמות בקחת נקם מעכו"ם: (ב) השא. הראה רוממותיך והשב גמול על העכו"ם הגאים: (ג) עד מתי. וחוזר ומפרש עד מתי יעלזו וישמחו: (ז) ולא יבין. אינו נותן לב להתבונן במעשיהם: (ח) בינו.

מצודת ציון

צד (א) הופיע. ענין הארה כמו הופיע מהר פארן (דברים ל"ג): (ג) יעלזו. ישמחו: (ד) יביעו. ענין אמירה כמו יום ליום יביע אומר (לעיל י"ט): עתק. דבר חזק כמו יצא עתק מפיכם (ש"א ב'): יתאמרו. מלשון התרוממות וכן את ה' האמרת (דברים כ"ו): (ה) ידכאו. ענין כתישה

תפלות דוד

באור הענין

שטבע שזה נקרא קדש שהקדושה הוא ההבדלה מן הטבע, והנהגה זאת היא בביתך, במה שאתה שוכן בבהמ"ק, ולא שתעשה נס ופלא לפרקים רק ה' בביתו לארך ימים, עד שהנהגה ההשגחיית היא קבועה לארך ימים ומתמדת:

צד (א) אל, בסימן הזה יספר טענות המכחישים את ההשגחה, שמביאים ראיה שאין ה' משגיח על העולם ממה שהרשעים מצליחים והצדיקים מעונים ביסורים, ומשיב התובה ע"ז, וגזה יש לו סמיכות והוא ענין אחד עם שיר מזמור ליום השבת שהוא ג"כ על ענין זה באופן שכל השלשה מזמורים האלה הם עלם אחד: (א-ד) אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, יביעו ידברו עתק יתאמרו כל פועלי און, המשורר מזכיר דברי פועלי און, שפועלי און הם יביעו וידברו עתק ויתאמרו לאמר „אל נקמות ה' אל נקמות הופיע" ר"ל הם טוענים, מדוע ה' מאחר להרשעים, והלא ראוי שיופיע להענים אותם מצד ג' ענינים, א] מצד שאתה אל נקמות, וראוי שתופיע לעשות נקמה ברשעים, ב] הלא ראוי שתנשא מצד שאתה שופט הארץ, ותשב גמול על גאים, שזה מחויב שתעשה מצד המשפט להשיב להם גמול כפי מעשיהם הרעים, ג] זה מחויב מצד היושר כי עד מתי ימלאו רשעים ועד מתי רשעים יעלוזו בהצלחה, — טענה זו, יביעו וידברו עתק ויתאמרו בטענה זו כל פועלי און, להוכיח מזה שאין השגחה ושאין שכר ועונש: (ה—ו) עמך, גם זהם מדברי פועלי און, הם טוענים לאמר, עד מתי רשעים ה' הלא הם ידכאו את עמך ויענו את נחלתך וגם אלמנה וגר יהרגו, שמרצחים את הצדיקים ואת החלשים, עד מתי יהיה זה ולא תעשה משפט, כן יביעו ידברו עתק ויתאמרו כל פועלי און, ר"ל כן יטענו נגד ה': (ז) ויאמרו, ע"י הטענות האלה יאמרו ויוכיחו, כי לא יראה יה, שה' אין משגיח בעולם, שאם היה משגיח היה עושה משפט לעשוקים ונקמה ברשעים, ובהכרח שלא יראה את עניני העולם השפל, ולא יבין את כל הנעשה שם, ובין המכחישים ההשגחה היו שתי כתות, כת א' היו מכחישים

באור המלות

לה' בהדרת קדש, ומזה ראו כי לביתך נאוה קדש, וה' ישב שם לאורך ימים: (ד) יביעו, ידברו, יתאמרו, נבע מציין נזילת הדברים מן מקור המחשבה, כמו שינבעו המים מן המקורות, והדבור מציין הרחבת הדברים בראיות וטענות, והאמירה מציין האמירה ההחלטית היוצאת ע"י הדבור והוכוח, כמ"ש בס' התו"ס (ויקרא סי' ג') באורך, ובא ע"מ התפעל, שמורה על המדומה, שנדמה להם שהחליטו אמירה מכרעת מופתיית: (ה) עמך ידכאו, ונחלתך יענו. עם מושג הנחלה מקושר הדבוק הרוחני שיש לו עמהם ע"י נפשותיהם וקדושתם והשראת שכינתו בם, משא"כ שם עם מציין רק קשר העם עם מלכם, שהוא קשר מדיני וגופני (עמ"ש ירמיה כ' ז'), וע"כ על נחלתך אמר יענו, שעם מושג העינוי מקושר תמיד ההכנעה הנפשיית, וזה ההבדל בינו ובין ידכאו שבא על הגוף: (ו) יהרגו, ירצחו. עם פעל רצח מקושר הרעיון שההריגה הוא בדרך רציחה, ורצח הבא כפועל מורה שהם קשר רוצחים, כמ"ש ישעיה (א' כ"א): (ח) בינו בוערים, וכסילים מתי תשכילו. כבר התבאר (ל"ב ז') שהבער נבער מדעת, לא כן הכסיל הוא בעל דעת רק תאוהו העור עיניו, ויש הבדל בין

וּכְסִילִים מָתַי תַּשְׂכִּילוּ׃ ט הֲנֹטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע אִם־יֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט׃ י הֲיֹסֵר גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִיחַ הַמְלַמֵּד אָדָם דָּעַת׃ יא יְהוָה יֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם כִּי הֵמָּה הָבֶל׃ יב אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ

ומתורתך

ת"א בינו בוערים. סוכה נ"ב עקידה שער ע"ט : אם יוצר עין . סנהדרין ל"ט עקידה שער ע"ט עקרים פכ"ג : אשרי וגו' . ברכות ה' :

רש"י

(ט) הנוטע אזן. שמא הקב"ה שנטע אזן לא ישמע צעקת עמו ועינויו: (י) הלא יוכיח. וייסר אתכם על כך: (יא) ה' יודע. מחשבותיכם שאתם סבורין להתנאות בנזר המלוכה ותדעו כי הבל הם: (יב) אשרי הגבר. אשריכם

מצודת דוד

אתם השוטים שבעם תנו לב להבין : (ט) הנוטע אזן . הלא בודאי הנוטע האזן הוא ישמע כי אם היתה השגת השמע נעלמה ממנו איך ברא האוזן כלי השמע : אם יוצר עין . אם אמנם הוא יוצר העין הלא בודאי לא נעלמה ממנו השגת הראות : (י) היסר . המיסר את הגוים כמבול וכהפלגה הלא יוכיח אתכם אף אם אתם הרבים : המלמד . הלא הוא המלמד לאדם דעת ובהשכטה מועטת יבין מעשיכם ועליהם הוכח יוכיח : (יא) כי המה הבל . מול הכחת המקום להבל תחשב ואין אל בהשכטה מועטת : (יב) אשרי הגבר . אשרי להצדיקים כמעונים תחת ידכם אשר ה' הוא המיסרו על ידיכם וזה מלמד תורתו

באור המלות

בינה ושכל, שהבינה אינה שולטת על כל הדברים, כי אין החכמה וכן הדברים האלהיים לא יושגו בבינת אדם, אבל השכל הוא כח אחד שיעבור גם בדברים אלה שאין הבינה שולטת, כמ"ש בפי' משלי בכ"מ, וע"כ אמר שהכסילים ישכילו, והבוערים יבינו, מעלה כ"א למדרגה יותר גבוה כפי מדרגתו, שא"א לומר שהבער ישכיל, שזה כמה מדרגות למעלה מאתו : (י) יוכיח, יתוכח בראיות, כמו ומה יוכיח

תפלות דוד

באור הענין

רק ההשגחה על ענינים הפרטים, אבל לא היו מכחישים הידיעה, כי אמרו שה' יודע את הכל בידיעה קדומה מראשית ויודע כל הדברים מצד כללותם לא מצד פרטותם, כי ידיעת הפרטים יהיה ע"י הראיה בעיניהם וה' אין לו כלים גשמיים לראות בהם וא"א שיראה דברים הפרטים המתחדשים, וכמ"ש במו"נ (ח"ג פט"ז) בשם הפילוסופים, ועז"א ויאמרו לא יראה יה. ויש שהיו מכחישים גם הידיעה, וכמ"ש ג"כ הרמב"ם שם וכמ"ש מה העמוד הזה אינו רואה וכו', ואלה היו מכחישים גם הבינה שהוא מן הקודם אל המאוחר, **ויאמרו לא יבין אלהי יעקב**, והכת הראשונה היה ראייתם מצד שאינו מעניש הרשע תיכף והרשעים מצליחים שהוא מ"ש אל נקמות הופיע וכו' עד מתי רשעים ה', והכת השני' היה ראייתם ממ"ש עמך ה' ידכאו וכו' אלמנה וגר יהרגונו, שאם יש לו ידיעה כללית מראשית קדומים לא היה ראוי שיברא רשעים מחריבים את הישוב, וכמו שנמצאו כל הטענות האלה בוכוחי איוב ורעיו כמש"ש, ועז"א לא יבין אלהי יעקב שגם לא יבין מן הקודם אל המאוחר : (ח—י) **בינו בוערים בעם, היוסר גוים הלא יוכיח**, מביא תשובת ה' על טענותיהם, ור"ל **ה' שהוא יוסר גוים ושהוא מלמד לאדם דעת**, הוא יוכיח ויתוכח אתם, לאמר **בינו אתם בוערים בעם ואתם כסילים מתי תשכילו, כי הלא הנוטע אזן הלא ישמע**, ר"ל שאל הפועל כלי מן הכלים לולא שהפעל הנעשה בכלי ההוא מצוייר אצלו, לא היה יכול לעשותו, ולכן על מ"ש בהשם לא ישיג אלו הפרטים להיותם ממושגי החושים וה' לא ישיג בחוש, ע"ז משיב, שאם היה ענין השגת הראות נעלם מהפי"ת איך המציא זה הכלי המוכן להשגת הראות והשמע, (וכמ"ש זה במו"נ פי"ט מח"ג), וכבר בארתי בפי' ישעי' (סי' כ"ט) במ"ש הפככם אם כחומר היוצר יחשב, שמה שאנו בעלי חומר אין אנו מבינים הדבר רק ע"י הכלים הגשמיים הראות והשמע הוא באמת הפך הסדר, שהסדר אצל השכל המופשט מחומר הוא בהפך שיראה וישמע מפני שישכילם, שע"י שהשכיל ה' מהות הראיה והשמיעה טרם נטע אזן ויצר עין, ישיג גם האופן איך יחוש אותם האדם בחושיו הגשמיים, ורק אנחנו בעלי חומר א"א שנשכילם רק ע"י שנראה ונשמע, וכן יתבאר במ"ש במורה שם פרק כ"א, עיי"ש : (י—יא) **היוסר**, ר"ל כן יוכיח ה' ויתוכח להשיב על דברי פועלי און וטענותיהם, והוא יוכיח מצד שהוא **יוסר גוים**, ומצד שהוא **מלמד לאדם דעת**, שכוחו יתגלה, אם ע"י אדם פרטי שמלמדו דעת, כמו שיגלה ליחידי סגולה חכמים או נביאים וילמדם שידעו אופני השגחתו, או שיוכיח ע"י שייסר גוים גדולים ביסורים עד שעי"ז יכירו השגחתו ושכרו ועונשו כמו ששם אותותיו במצרים ובכמה אומות להודיע השגחתו, וכן יוכיח **ה' אשר הוא יודע מחשבות אדם כי המה הבל**, שיוכיח ויראה שלא לבד שיודע את מעשיו כי גם יודע מחשבותיו והבליו ואין דבר נעלם מאתו : (יב—יג) **אשרי**. עתה מתחיל להשיב על שאלת צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, שע"י שהרשע מצליח ימהר ויבא קצו ואחריתו עדי אובד, כמ"ש ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, והצדיק על ידי היסורים הזמניים ימלט מאבדן נצחי, וז"ש אשרי הגבר **אשר תיסרנו יה להשקיט לו מימי רע**, שע"י שתיסרנו ביסורים זמניים

וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ׃ יג לְהַשְׁקִיט לוֹ מִימֵי רָע עַד־יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת׃ יד כִּי ׀ לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב׃ טו כִּי־עַד־צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט וְאַחֲרָיו כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב׃ טז מִי־יָקוּם לִי עִם־מְרֵעִים מִי־יִתְיַצֵּב לִי עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ יז לוּלֵי יְהוָה עֶזְרָתָה לִּי

ת"א מי יקום לי. סוכה נ"ב סוטה י"ג: לולא ה'. ספר הזוהר פרשת בראשית ופרשת לך לך: כמעט

רש"י

הצדיקים המעונים תחת ידיהם ובלבד שיהיו עוסקין בתורה ובמצות: (יג) להשקיט לו מימי רע. כי הסורין גורמין להשקיט להם מימי דין גיהנם: עד. שיראה לרשע שחת: (טו) כי עד צדק ישוב משפט. הסורין שלהם עד שיצדקו בשבילם ואחר המשפט כל ישרי לב יתקבצו כי יטלו שכרם: (טז) מי יקום לי.

מצודת דוד

מתורתו ר"ל בזה מגלה אוזן לעשות את דברי התורה: (יג) להשקיט. בכדי להשקיט לו מן ימי רע הם ימי גיהנם: עד יכרה. עד יתן לב לראות חפירת השחת להוריד בה את הרשע לגיהנם כי כשהאדם בהרווחה נותן לב לראות מפלת שונאו ולא כן כשאינו בהרווחה: (יד) לא יטש. לא יעזוב עד עולם: (טו) ישוב משפט. משפט יסורים עליו יבוא וישוב ויבוא עד כי ישאר מוצדק וזכאי: ואחריו. אחרי כלות המשפט ישובו כולם להיות ישרי לב כי העון נתמרק ולא יוסיפו עוד לחטוא בראותם כי המשפט מעותד לבוא: (טז) מי יקום לי. מי הוא המקים אותי בהלחמי עם מרעים הלא אין לאל ידי: (יז) לולי. אם לא היה לי ה' לעזרה

מצודת ציון

ובבירה: יענו. מלשון עינוי: (יג) להשקיט. ענין הנחה: יכרה. ענין חפירה כמו בור כרה (לעיל ז'): שחת. בור:

תפלות דוד

באור הענין

ישקיט לו מימי הרעה שהוא ימי המות, שאז יכרה לרשע שחת עדי עד, להאבידו לעולם, ומ"ש ומתורתך תלמדנו, הוא מאמר מוסגר שזה למדנו מן התורה, כמ"ש ומשלם אל שונאיו כנ"ל, או שהמאמר מקביל אשרי הגבר אשר תיסרנו להשקיט לו מימי רע, ומתורתך תלמדנו כי לא יטוש ה' עמו: (יד) כי ועמ"ש עמך ה' ידכאו ונחלתך יענו משיב כי לא יטוש ה' עמו, וסופו לריב ריבם מיד הרשע המריע להם: (טו) כי עד צדק ישוב משפט, תבאר הטעם שה' מאחר עונש הרשע, כי המשפט ישוב מדרכו ללכת עד הצדק, ופי' הדבר כי המשפט הוא כפי שורת הדין, והצדק לא ילך עפ"י עומק הדין הגמור רק ישקיף על הזמן והמקו' והענין שהוא לפני' משורת הדין, ויצוייר שהגם שיתחייב הרשע להענש עפ"י המשפט הגמור, יתאחר המשפט בהשקף על הצדק, שיאחר ענשו ע"י זכות קדוש שעשה איזה מצוה, או ע"י זכות אבות, או ע"י שיוליד בנים צדיקים, או שממתין אולי ישוב בתשובה, או שממתין עד שתתמלא סאתו או שהוא צדיק בערך שיש בדורו רשעים גדולים ממנו, שכ"ז ממדת הצדק, עד שעת יצא המשפט להענים את הרשע יביע שהצדק הוא עדיין רחוק ממקום העונש, ר"ל שלפי הצדק לא הגיע עדיין זמן ענשו, וישוב המשפט מדרכו לאחור אל מקום הצדק, ולא ילך עד שהצדק ילך עמו, ר"ל עד שיגיע זמן ענשו גם לפי הצדק, וכן אחריו (ישובו) כל ישרי לב, כן כל ישרי לב עת רוצים לקבל שכרם כפי חקות המשפט, ישובו מדרכם אל הצדק, שלפעמים הגם שלפי המשפט ראוי שהצדיק יקבל שכרו תיכף, לא יחוייב כן מצד הצדק, בעבור איזה עון קדום, או להוריש זכותו לבניו, וכדומה, שיתאחר גמול הצדיקים עפ"י דרכי הצדק, הגם שהיה ראוי שיקבלוהו לפי חקי המשפט ודין הגמור, יבחרו ישרי לב יותר שיתנהג עמהם עפ"י חקי הצדק. ובפשוט יבואר שר"ל שהגם שבעת יצלח הרשע ידמה לנו שהמשפט אינו לפי הצדק, כמ"ש כי רשע מכתיר את הצדיק ע"כ יצא משפט מעוקל, אבל אח"כ ישוב המשפט אל הצדק, וכל ישרי לב ימשכו אחריו לראות צדקת ה' במשפטיו: (טז—יז) מי יקום לי, שיעור הכתובים כמעט שכנה דומה נפשי לאמר מי יקום לי עם מרעים, ר"ל כמעט התיאשתי מכל ריוח והצלה, ונפשי שכנה דומה, דוממת וחושבת לאמר מי יקום לי עם מרעים לולי ה' עזרתה לי, שבדרך הטבע (אם לא יבא לי עזר בדרך נס מה') א"א כלל שאנצל, כי מי מבני

באור המלות

הוכח תכה (איוב ו'): (יג) להשקיט לו, שיהיה לו שקט מיום המות, כמו למה אירא בימי רע (למעלה מ"ט), וי"ל שמתורתך תלמדנו שישקוט ולא יתרעם על ימי רע והיסורים ויקוה לה' עד שיכרה לרשע שחת: (יד) כי לא יטוש ה' עמו, ונחלתו לא יעזוב. הנטישה היא יותר מן העזיבה, שמפריד הדבר מאתו בכח, ואמר למעלה (כ"ז) אל תטשני ומוסיף אל תעזבני, וכמ"א (מ"א ח' נ"ז) יהי ה' אלהינו עמנו אל יעזבנו ואל יטשנו להטות לבבינו אליו, שר"ל שיהיה עמנו כמו עם אבותינו ואל יעזבנו, וכן אל יטשנו בהרחקה יתירה כדי שעי"כ יטה לבבינו אליו מתוך הכרח היסורים, וכמו שפרשתי שם, וכבר התבאר שיש הבדל בין עם ובין נחלה, שנחלה הוא מצד הקשר שי"ל עמהם שעי"ז הם לו נחלה עולמית ע"י קדושתם, ועז"א שמצד שהם עמו הגם שיעזבם לפעמים ע"י רוע מעשיהם לא יטשם, ומצד שהם נחלתו אף לא יעזבם שהוא קל מנטישה: (טו) צדק משפט, התבאר ישעיה א' כ"א וכ"מ בתנ"ך, ומלת ישוב נמשך לשנים לפי' הא': (טז) מי יקום לי עם מרעים, מי יתיצב לי עם פועלי און. פועלי און הם יותר ממרעים, שהם הפועלים האון בפעל, כמ"ש תסתירני מסוד מרעים מרגשת פועלי און, שהמרעים יעצו בסוד והפועלי

כִּמְעַט ׀ שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי׃ יח אִם־אָמַרְתִּי מָטָה רַגְלִי חַסְדְּךָ
יְהוָה יִסְעָדֵנִי׃ יט בְּרֹב שַׂרְעַפַּי בְּקִרְבִּי תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעַשְׁעוּ נַפְשִׁי׃
כ הַיְחָבְרְךָ כִּסֵּא הַוּוֹת יֹצֵר עָמָל עֲלֵי־חֹק׃ כא יָגוֹדּוּ עַל־נֶפֶשׁ צַדִּיק
וְדָם נָקִי יַרְשִׁיעוּ׃ כב וַיְהִי יְהוָה לִי לְמִשְׂגָּב וֵאלֹהַי לְצוּר מַחְסִי׃
כג וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם ׀ אֶת־אוֹנָם וּבְרָעָתָם יַצְמִיתֵם יַצְמִיתֵם יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ׃

עמ״ש

ת״א אם אמרתי. עקידה שער פ״ח : וישב עליהם. תענית כ״ט ערכין י״א ודף י״ב :

לכו

רש״י

זכות מי יעמוד לנו בין המריעים הללו : (יז) דומה. דומיה: (כ) היחברך כסא הוות. היוכל להדמות לך : עלי חק. בשביל חק להיות חק להם עבודתם : (כא) יגודו. יאספו גדודים על נפש ישראל להרוג : ירשיעו. יחייבו בדין להורגו : (כג) אונם. אונסם כמו (איוב כ״א) יצפין לבניו אונו :

מצודת ציון

(יז) דומה. ענין שתיקה כמו נאלמתי דומיה (לעיל ל״ט) : (יח) מטה. מל׳ נטיה : יסעדני. מלשון סעד וסמיכה : (יט) שרעפי. ענין מחשבה וכן בחנני ודע שרעפי (לקמן קל״ט) : ישעשעו. מל׳ שעשוע ושמחה כמו ושעשע יונק (ישעיה י״א) : (כ) הוות. ענין שברון : (כב) למשגב. לחוזק : (כג) אונם. מלשון און ועמל ועם שהוי״ו נחה וכן ועולתה קפצה פיה (איוב ה׳) שהוי״ו נחה עם שהיא נעה בכל מקום : יצמיתם. ענין כריתה כמו אותו אצמית (לקמן ק״א) :

מצודת דוד

היתה נפשי שוכנת בשעה מועטת במקום השתיקה והוא הקבר : (יח) אם אמרתי. כאשר אני רואה עצמי בסכנה ואחשוב שכבר מטה רגלי לנפול הנה חסדך ה׳ ישען אותי להשאר עומד : (יט) ברוב. בעת בוא בקרבי רבוי מחשבות מתוגה ונער על אריכת הגלות הנה תנחומיך שנאמרו׳ מפי הנביאים הם ישעשעו וישמחו נפשי : (כ) היחברך. וכי יחבר עמך להיות דומה לך הכסא של מלכי עובדי עכו״ם העושים הוות המשברים ורוצצים את האביונים : יוצר עמל. בורא ומחדש דברי עמל : עלי חק. להיות להם חוק קבוע : (כא) יגודו. יתחברו גדודים על נפש הצדיק לקחתה : ירשיעו. מחייבים בדינם המקולקל : (כב) ויהי ה׳. אבל ה׳ היה לי למשגב ונצלני מידם : (כג) וישב עליהם. ישיב האון והעמל שחשבו לעשות לי : וברעתם. בהרעה עצמה שהכינו עלי נס יכריתם ה׳ : יצמיתם ה׳. כאומר אף אם יתמהמה בוודאי יכריתם ולא יהיו נקיים מן ההכרתה :

באור המלות

און ברגש ובפרהסיא, והתיצבות בא תמיד על מקום שצריך להתחזק בכח כמ״ש (ישעיה ג׳ י״ג ובכ״מ), ומוסיף גם אם יקום עם מרעים שאין רעתם גלויה כ״כ בפועל, מי יתיצב בשבילי עם פועלי און שרעתם גלויה ויצא לפועל, וצריך התיצבות נגדם למלחמה : (יז) שכנה דומה, שכנה דוממה, כמו טוב ויחיל ודומם לתשועת ה׳ :(כ) היחברך, היתחבר עמך. כסא הוות, מצייר ההוות והשבר כעצם מושפט יושב על הכסא. יוצר עמל עלי חק, המשפט הנימוסי נקרא חק ומניחי הנימוסים נקראים מחוקקים, והיה דרכם לחוק הנימוסים בצור ובלוחות אבנים למען יעמדו למשמרת, ועל המחוקק היו מושכים בדיו בשבט סופר, ועז״א מני מכיר ירדו מחוקקים (שהם מניחי החקים שחוקקים אותם באבנים), ומזבולון מושכים בשבט סופר (הם הסופרים שמשכו על המחוקק), וכזה יל״פ מ״ש לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו, שגם בעת הגלות ימצאו ביניהם חכמים מניחי החקים שנקראים מחוקקים, וסופרים המושכים בשבט סופר על המחוקקים, וזה נקרא יוצר עלי חק שמצייר וכותב את החק, והוא מצייר עמל ואון לשים אותו לחק, כמ״ש הוי החוקקים חקקי און ומכתבים עמל כתבו :

תפלות דוד

באור הענין

אדם יקום לי עם מרעים, מי יעזר לי ומי יתיצב עמי להלחם כנגדם, כן שכנה נפשי דוממת ומחרשת בתכלית היאוש, אבל בעת. (יח) אם אמרתי מטה רגלי, שנדמה לי שכבר מטה רגלי ונפלתי, אז חסדך ה׳ יסעדני, התעורר מדת חסדך לסעד אותי והצלתני מיד מרעים בחסדך: (יט) ברוב, גם בעת שיתרבו שרעפי בקרבי, שאחשוב מחשבות ואחקור ברעיוני על עניני ההנהגה בשלות הרשעים ומעיין בדבר הזה, אז תנחומיך ישעשעו נפשי, כי אז אדבר אל נפשי לאמר. (כ) היחברך כסא הוות, וכי אפשר שיתחבר עמך כסא הוות, המושל הרשע שיושב על הכסא ומנהיג ברשע עד שידמה במליצה כאלו ההוות והשבר הוא המושל היושב על הכסא, וההוות השופל הוא יוצר עמל עלי חק, הוא מחוקק ומניח נימוסים של און ועמל ומצייר וכותב אותם שיאמרו לחק ומשפט ונימוס, ומפרש מהו העמל שהוא מניח לחק, שהוא. (כא) יגודו על נפש צדיק, שמניח חקים שעל פיהם יתגודדו גדודים על נפש צדיק לרצחו, ובהחקים האלה דם נקי ירשיעו, שתחת שכפי חקי הצדק ראוי להרשיע את הרוצח ששפך דם נקי, עפ״י חקי עמל שיצר יצדיקו את הרוצח וירשיעו את דם נקי, לאמר שנהרג בדין ובמשפט ואין להרוצח משפט מות, וכוונת מליצתו שאחר שה׳ הוא היושב על כסא משפט, והוא המחוקק העליון, אם נאמר שמה שהרשע ידכאו עם ה׳ ואלמנה וגר יהרוגו הוא טוב בעיני ה׳ ולא יעניש ע״ז, הלא ידמה כאלו הוא הנותן חקים השחתים כאלה, שמותר לשפוך דם נקי ושאין עונש להרוצח, וזה א״א לומר שכסא ה׳ יהיה מתחבר אל כסא הוות

צה א לְכוּ נְרַנְּנָה לַיהוָה נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ: ב נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ: ג כִּי אֵל גָּדוֹל יְהוָה וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים: ד אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי־אָרֶץ וְתוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ:

אשר

רש"י

צה (ד) ותועפות. ל' גובה כעוף המעופף:

מצודת דוד

צה (א) לכו נרננה לה'. לעתיד יאמרו זה אל זה ויאמרו לכו נרננה וכו': (ב) נקדמה. נקדם עצמינו לבוא מול פניו בהודאת שפתים להודות לו על הטובה הבאה: (ג) אלהים. הם מלאכי מעלה: (ד) מחקרי ארץ. דברים הנעלמים בארץ אשר יחקרו בדעת להבינם: ותועפות. גבהי ההרים

מצודת ציון

צה (א) לכו. הוא ענין זרוז כמו ועתה לכו ונהרגהו (בראשית ל"ז) והוא בא אלהם: נריעה. מלשון תרועה: (ד) מחקרי. מל' חקירה וחפוש: ותועפות. ענין

תפלות דוד באור הענין

שיוצר חקי עמל כאלה, ואם כן בודאי ישלם להרשע כרעתו: (כב) ויהי, וכמו שחשבתי כן היה, **כי ה' היה לי למשגב**, מצד שהוא ה' בורא כל, ומצד שהוא **אלהי** ביחוד ע"י השגחתו הפרטית, היה **לי צור מחסי**, בפרטות: (כג) **וישב**, ועל הרשעים **ישב את אונם** וחמסם, ולא שיהיה העונש ע"י סבה שחוץ להם, רק **ברעתם יצמיתם** שהרעה עצמה תכרית אותם, ולא יהיה ע"י דרך הטבע רק **יצמיתם ה' אלהינו**, כמ"ש טבעו גוים בשחת עשו נודע ה' משפט עשה כמו שפרשתי שם, גם יאמר שיכרתו משני טעמים, א] מצד רעתם, ב] מצד שהוא אלהינו המשגיח עלינו ויריב ריבנו מיד צר:

צה (א) לכו, מזמורים אלה עד סימן ק' כולם מדברים מענין אחד, מדבר על שני מיני הנהגות שינהיג ה' עולמו, א] השגחה באמצעות הטבע, ב] השגחה נסיית שלא באמצעות הטבע, ומזמור צ"ה הוא הוצעה למזמורים הבאים אחריו, מודיע הבדל בענין זה בין ישראל לעכו"ם, ואח"ז ידבר במזמור צ"ו צ"ז, מענין ההנהגה הראשונה באמצעות הטבע שבזה יעשה נסים נסתרים, ובמזמור צ"ח צ"ט ידבר מן ההנהגה השניה. ובאו בם דברים נמרצים ונשגבים מאד, השני פסוקים הראשונים, הם כענין מפתח אל כל הענין. — אמר **לכו נרננה לה'** שנרנן לו, א] מצד שהוא ה' בורא העולם וממציא כל המציאות, ב] **נריעה** ביחוד, מצד שהוא **צור ישענו**, שהוא מצד ההשגחה הפרטיית, שהתרועה תהיה עת שבא המלך בתוך העם שאז יריעו תרועה גדולה, כמ"ש מה קול התרועה הגדולה הזאת במחנה העברים וידעו כי ארון ה' בא אל המחנה (ש"א ד'), ויריעו העם ויאמרו יחי המלך (שם י'), והנה הכרת ה' והשגחתו תהיה ע"י שני אופנים, א] הכרת מעשיו המיוחדים ע"י הכוללים, ר"ל שע"י שיכירו תחלה ע"י כלל הבריאה שיש בורא שהוא סבת הסבות, ע"כ יחקרו במעשיו הפרטיים איך כולם ערוכים בחכמה ובחסד וברחמים על בריותיו, וידעו שהוא המשגיח ג"כ והמנהיג את העולם, והכרה זו היתה מיוחדת אל העכו"ם, ובזה קורא לבני העולם **לרנן לה' תהלה**, שמם הויה מורה על הבריאה הכוללת, ועי"כ נכיר גם השגחתו **ונריעה לצור ישענו**: (ב) **נקדמה**, ההכרה השנית שמשיג מעשיו הכוללים מן המיוחדים, וזה מיוחד לישראל, שהשגחתו הפרטיית דבוקה עמהם והרבה לעשות עמהם אותות ומופתים עד שהכירו מזה שהוא משגיח עליהם בהשגחה פרטית מופלאת, ועי"כ הכירו ג"כ שהוא הבורא שברא כל, כי מי שיוכל לשנות הטבע הוא ברא בהכרח, וע"כ התחיל במעמד הר סיני אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר אני ה' אשר בראתי את העולם, כמ"ש הכוזרי, מפני שלנו נודע ה' על ידי הטובות הפרטיות שעשה עמנו וע"י השגחתו, ועז"א **נקדמה פניו בתודה** שתחלה נבוא בתודה והודאה על טובותיו הפרטיים אלינו, ואח"כ **בזמירות נריע לו** שהוא ספור שבחיו הכוללים: (ג) **כי אל גדול**, מבאר ההבדל בין שני ההכרות האלה, לעכו"ם ה' הוא **אל גדול ומלך גדול**, (אל מורה על הכח והיכולת, ומלך מורה על ההנהגה והממשלה), העכו"ם יכירו תחלה שהוא **אל גדול על כל אלהים**, שהוא בעל יכולת והוא תקיף על כל אלהים, ר"ל כחות הטבע כולם, מצד שברא הכל, ועי"כ יכירו שהוא **מלך גדול על כל אלהים**, ר"ל שמנהיג הכל ע"י השגחתו: (ד—ה) **אשר**, שיעור הכתובים, **לכל אלהים הוא אל גדול ומלך גדול** מצד **שבידו מחקרי ארץ** ומצד **שלו הים והוא עשהו**, ר"ל שהם ישיגוהו ע"י מעשיו הכוללים, מצד שברא ארץ והרים וימים, אבל אנחנו **נשתחוה ונכרעה ונברכה** מצד **שהוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו**, היינו מצד מעשיו המיוחדים וטובותיו הפרטיים אלינו. והנה באר הבדל גדול בזה, כי העכו"ם שהם יכירוהו רק מצד מעשיו הכוללים, שע"י שיראו שיסד את המציאות בחכמה נפלאה ולבעבור תכלית, עי"ז יכירו ג"כ שהוא משגיח על קיום הבריאה והתמדתה, הנה הם לא ישיגו רק שהוא מקיים הבריאה

ה אֲשֶׁר־לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ׃ ו בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי־יְהוָה עֹשֵׂנוּ׃ ז כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם אִם־בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ׃ ח אַל־תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה כְּיוֹם מַסָּה בַּמִּדְבָּר׃ ט אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחָנוּנִי

גם

ת"א ויבשת וגו'. כתובות ה': אם בקולו. סנהדרין נ"ח:

רש"י

(ו) נברכה. ל' ויברך את הגמלים (בראשית כ"ד): (ז) היום. בעולם הזה אם בקולו תשמעו: (ט) בחנוני.

מצודת ציון

גבהות ע"ש העוף אשר יעופף בגובה האויר: (ה) עשהו. ענין תקון כמו וימהר לעשות אותו (בראשית י"ח): (ו) עשנו. ענין הרמה וגדולה כמו הוא עשך ויכוננך (דברים ל"ב): (ז) אם. כאשר וכן אם יהיה היובל (במדבר ל"ו): (ח) תקשו.

מצודת דוד

ההרים המה לו: (ה) והוא עשהו. תקנו על מקומו להיות נקוה במקום אחד: (ו) נשתחוה. הוא שטוח כל הגוף בארץ: ונכרעה. הוא כפיפת הראש וקצת הגוף: נברכה. הוא כריעת הברכים על הארץ: עשנו. המגדל והמרומם אותנו: (ז) עם מרעיתו. שהוא רועה ומנהיג אותנו: וצאן ידו. ר"ל כמו הרועה הרחמני אשר ינהג הצאן עם נטיית היד ולא במקל: היום. ר"ל והיום הוא ינהיג אתכם כן כאשר בקולו תשמעו: (ח) אל תקשו לבבכם. להרהר אחרי ה' כמו במי מריבה: כיום. כמו במי מסה במדבר וכפל הדבר במ"ש כי היא היא כמ"ש ויקרא שם המקום מסה ומריבה וגו' (שמות י"ז): (ט) אשר נסוני. אם היכולת בידי ליתן לכם מים כמה שנאמר

תפלות דוד

באור המלות

(ה) עשהו, יצרו. מבואר אצלנו ההבדל בין בריאה יצירה עשיה, שבריאה הוא הוצאת עצם הדבר מאין אל יש. ויצירה הוא הוצאת הצורה המתדבקת, ועשה הוא גמר הדבר והוצאת הצורה הבלתי מתדבקת, והבחינה בין הצורה המתדבקת ובין הצורה הבלתי מתדבקת, הוא, שהצורה המתדבקת לא תסור מעצמה אם לא ע"י הכרח, למשל המתכת שהיא מקשה לא תותך רק ע"י האש, ובסור האש תשוב להיות מקשה כבתחלה, אבל הצורה הבלתי מתדבקת תוסר מעצמה, וכן צורת הים הוא בלתי מדובק אליו כי הוא מקובץ במקום א' נגד טבעו, שטבע המים היו לכסות הארץ, רק ע"י דבר ה' המים נקוים נגד טבעם, ולולא פקודת ה' עליהם היו שבים לכסות הארץ, אבל צורת היבשה היא צורה מתדבקת ולא תסור רק ע"י מקרה אם יעלה הים ויכסה את הארץ: (ו) נכרעה, נברכה. כרע הוא כריעת הראש עם קצת הגוף, וברכה היא כריעת הברכים בארץ, כמו כרעו על ברכיהם: (ז) עם מרעיתו וצאן ידו. הנ"ל עם ידו וצאן מרעיתו, כי העם ימשול עליהם המלך בידו, והרועה ירעה הצאן, אמנם ה' ימשול עלינו מצד שהוא רועה אותנו לא בכח ויד, וירעה אותנו מצד שהוא בעל היכולת ר"ל בכח למעלה מן הטבע: (ט) נסוני, בחנוני. כבר בארתי (מלאכי ג' י')

באור הענין

ומעמידה עפ"י חקים הטבעיים אשר יסד בעת היצירה, וכן לפי השגתם עשה כל מה שעשה לכונן את המבול מצד רצונו לבד, ואין לה קשר עם מעשים הבחיריים של בני אדם, וז"ש שהם יכירו **שבידו מחקרי ארץ**, שהם בידו וכחו, ושהם בידו לא ביד בני אדם, ר"ל שאין זה תלוי במעשיהם, **וגם תועפות הרים לו**, שהגם שהארץ נשתנה אחר הבריאה הראשונה והולידה הרים וגבעות, (כי ההרים נולדו אחר הבריאה) בכל זאת אין זה מצד בחירת הארץ ורצונה, רק הוא מיוחס לו להשם בלבד, אל חקים הטבעיים שיסד בארץ שעל פיהם יעמדו הרים על ידי רעש הארץ או הטבעת מקומות ודומיהם, וכן **אשר לו הים** שזה ג"כ מיוחס לו, מה שאחר הבריאה הראשונה אמר יקוו המים ונעשה הים והיבשה: (ו) **באו**, אבל אנחנו אין אנו מכירים אותו שהוא ע"י מעשיו הכוללים, כי אנחנו, **באו ונשתחוה ונכרעה לפני ה'**, לא בעבור שברא כלל המציאות רק בעבור שהוא **עשנו**, שעשה אותנו לו לעם, שאנחנו נשיג אותו תחלה על ידי טובותיו המיוחדים: (ז) **כי הוא אלהינו**, אנחנו משיגים אותו מצד שהוא אלהינו המיוחד אלינו, לא ע"י הבריאה הכללית רק ע"י השגחתו הפרטית עלינו, שיש קשר בינינו ובינו, אם מצד **שהוא אלהינו**, ואם מצד שאנחנו **עם מרעיתו וצאן ידו**, שרועה אותנו כרועה עדרו ירעה והפליג טובותיו עלינו, עוד יש הבדל בזה, שיחוס הבורא עם הנבראים אינו תלוי בבחירתם החפשיית, כי הוא ענין הכרחי מצד שבראם ואינו דבר מתחדש ולא דבר התלוי ברצונם, ועז"א **אשר בידו מחקרי ארץ** ר"ל שהוא דבר התלוי בידו. וכן השנוים שנעשו כמו ההרים והים והיבשה מיוחס לו, אבל יחוס ה' וקשורו עם עמו הוא דבר התלוי בבחירתם, והוא דבר מתחדש עפ"י מעשיהם, שעז"א אבל מה **שהוא אלהינו** ומה **שאנחנו עמו וצאן מרעיתו** הוא דבר מתחדש **היום** ותלוי בבחירתנו **אם בקולו תשמעו**: (ח) **אל**, ולפ"ז ראוי **שאתם אל תקשו לבבכם**, ר"ל כי העכו"ם שעליהם זרוע ה' לא נגלתה באותות ובמופתים, אם אין מכירים את ה' אין זה בגדר קישוי לבב, (שגדר קישוי לבב הוא כשרואה מעשה ה' ונפלאותיו ומקשה לבו כנגדו כמ"ש ואני אקשה את לב פרעה) אבל אתם שראיתם בעיניכם את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה יהיה זה בגדר קישוי לב, **כמו שהיה במריבה וכיום מסה במדבר**, כמש"ש כי כל האנשים הרואים את כבודי ואת אותותי וגו' וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי אם יראו את הארץ, וז"ש. (ט) **אשר נסוני אבותיכם** הגם **שראו פעלי**, והיה זה מצד קישוי לבם, וגדר הפעל הוא שעדן פועל ועוסק בדבר, שהגם **שראו פעלי** איך אני

גַּם־רָאוּ פׇעֳלִי׃ י אַרְבָּעִים שָׁנָה ׀ אָקוּט בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם וְהֵם לֹא־יָדְעוּ דְרָכָי׃ יא אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם־יְבֹאוּן אֶל־מְנוּחָתִי׃

צו א שִׁירוּ לַיהֹוָה שִׁיר חָדָשׁ שִׁירוּ לַיהֹוָה כׇּל־הָאָרֶץ׃ ב שִׁירוּ לַיהֹוָה בָּרְכוּ שְׁמוֹ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־לְיוֹם יְשׁוּעָתוֹ׃ ג סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ

ת"א ארבעים שנה. שם נ"ע: אשר נשבעתי. חגיגה י' סנהדרין ק"י:

רש"י

חנם: גם ראו פעלי. במצרים: (י) ארבעים שנה. קטתי בהם, רבתי עמהם לשון נקטה נפשי בחיי (איוב י'), לחמתי בם ארבעים שנה להמיתם במדבר כי אמרתי תועי לבב הם: (יא) אל מנוחתי. לארץ ישראל ולירושלים. אשר קראתים מנוחה שנאמר (לקמן קל"ב) זאת מנוחתי עדי עד:

צו (א) שיר חדש. מזמור זה על עתיד וסופו מוכיח כי בא לשפוט את הארץ. בכל מקום שיר חדש

מצודת דוד

שם: כמעשי גם ראו פעלי. אפי' אחר שראו פעלי במצרים ועל הים ובמדבר עכ"ז לא האמינו בי והזרו ובחנו אותי: (י) אקוט בדור. היה לי קטטה באנשי הדור ההוא ואמרתי זהו העם אשר לבבם תועה מאחרי: והם. אחר כל הקטטה לא ידעו הם את דרכי: (יא) אשר נשבעתי. אשר בעבור זה קצפתי עליהם ונשבעתי בחרון אפי שלא יבואון אל מנוחתי זה א"י: אם יבאון. ענין שבועה הוא וגזם ולא אמר וכרי הוא כאדם האומר כך וכך יהיה אם אעשה הדבר הזה וכן אם לדוד אכזב (לעיל פ"ט):

צו (א) שירו לה'. לעתיד שירו על הישועה הבאה: (ב) בשרו מיום ליום. בכל יום בשרו זה לזה

מצודת ציון

מל' קטט: (י) אקוט. מל' קטטה ומריבה: תועי. ענין הסניה מדרך הישר כמו תעיתי כשה אובד (לקמן קי"ט):

באור הענין

עוסק תמיד בברכם להיטיב להם בכל. זה נסוני ובחנוני: (י—יא) ארבעים, הגם שאריב ואקוט עם הדור הזה ארבעים שנה, ושיעור הכתוב, ארבעים שנה אקוט בדור אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי ואומר עם תועי לבב הם, שעם הדור הזה שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ והוליכם ארבעים שנה במדבר, התקוטט עמם כל משך הארבעים שנה ואמר להם שהם עם תועי לבב, כמ"ש ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר שלמותיכם לא בלו וכו' למען תדעו וכו' ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות וגו' עד היום הזה:

תפלות דוד

באור המלות

ולמעלה כ"ו ב') שהבוחן יבחן את הדבר אם הוא כפי מהותו הרגיל, והמנסה ינסה אם יש בו כח חדש. ותחלה נסוני שחשבו שאין זאת בכחו, כמ"ש הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו, ואח"כ שכבר ידעו שיש זאת בכחי בחנוני אם ארצה לתת להם ואם אמלא דברי: (ב) ברכו. עי' גדר הברכה לקמן קל"ד. בשרו, הבשורה הוא רק על דבר חדש בלתי מוכרח לבא מעצמו, ובא תמיד על דבר טוב, לבד ש"א (ד' י"ז) שבא על דבר רע מלד שראהו בעיניו, עי"ש: (ג) בגוים, עמים. התבאר בכ"מ

צו (א) שירו. מספר תהלה (בס' זה ושאחריו) השגחת ה' בהמצאות הטבע שיעשה נסים נסתרים ויסדר את הטבע באופן מסכים לתשועת ישראל ולהצלחת עבדיו ואוהבי שמו, ואמר שירו לה' שיר חדש, כי העכו"ם היו יודעים שה' הוא הסבה הראשונה וקראו לו אלהא דאלהיא, רק שלא האמינו שהוא אינו דומה כפועל אחר, שאחר שפעל את מעשהו אין העשוי נתלה עוד בהפועל ונסתלקו ידי הפועל ממנו, למשל העושה מורה שעות, אחר שעשהו הוא סובב על אופניו וגלגליו מעצמו, לא כן אצל ה' שבורא עולמו מסבב ועוסק במעשיו בכח שאין לו תכלית, וקיום הבריאה היא בריאה מתמדת, וכל המציאות תלוי מכחו שאם יסלק רגע ידיו ממנו ישוב הכל אל האפס, ואח"כ העכו"ם היו משוררים לו שיר ישן, על שהיה הסבה הראשונה להמציאות בראשית קדומים, ואתם תשירו לו שיר חדש, כי הוא מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית, וזאת שנית שירו לה' כל הארץ, לא כמו עד עתה שרובי ההמון עם מן העכו"ם כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ויחסו כל הבריאה לכוכבים ומזלות: (ב) שירו, מפרש נגד מ"ש שירו לה' שיר חדש, והוא שעם מה שתשירו לה' תברכו שמו, שהברכה לא תבוא רק על הטובה וההשפעה שישיגו ממנו, שהעכו"ם שלא הכירו שהוא המנהיג והמשפיע כל טוב הם רק יהללו שמו, אבל לא יברכוהו, אבל אתם תברכו שמו, כי תדעו שהוא המשפיע שפע ברכה, כי תבשרו מיום ליום ישועתו, שישועתו מתחדשת בכל יום, כי מחדש בכל יום מעשה בראשית ומצמיח ישועות חדשות בכל יום, ומבואר כי הבשורה לא תהיה על דבר הרגיל, רק על דבר שביאתו מסופק והוא בלתי רגיל לבא בתמידות, שלא יצדק לבשר שהאיר השחר בבקר, כי הוא דבר המתמיד ומוכרח לבא, ולכן אמר כי גם ישועתו המתמדת בכל יום תבשרו, שתבשרו שהוציא המאורות, כי גם יציאתם אינו דבר המוכרח רק תלוי ברצונו שמחדש בכל יום מעשה בראשית: (ג) ספרו, וכנגד מ"ש שירו לה' כל הארץ מפרש ספרו בגוים כבודו, כי עד עתה

כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו׃ ד כִּי גָדוֹל יְהֹוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ ה כִּי ׀ כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיהֹוָה שָׁמַיִם עָשָׂה׃ ו הוֹד־וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ׃ ז הָבוּ לַיהֹוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיהֹוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ ח הָבוּ לַיהֹוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ

רש"י

של העתיד: (ז) הבו לה' משפחות עמים. ומה תתנו לו הבו לה' כבוד ועז:

מצודת ציון

צו (ה) אלילים. הוא מל' אל ולא. ר"ל דבר מבלי תועלת וכן רופאי אליל (איוב י"ג): (ז) הבו. תנו ור"ל

מצודת דוד

על הישועה חדשה: (ד) על כל אלהים. הם השמש והירח וכל צבא השמים שהיו העובדי כו"ם עובדים להם וקוראום לאלוה: (ה) אלילים. כי למול ה' כמוהם כאין: וה'. אשר ה' עשה את השמים ובאמרו בכללו א"כ גם המה מעשה ידי ה': (ז) הבו לה'. וחוזר ומפרש הבו לה' כבוד ועוז ר"ל ספרו כבודו ועוזו: (ח) כבוד שמו. כבוד הראוי לשמו: שאו. הבאו מנחה על הכתף ובאו עמה לחצרותיו והוא כפל מלה במ"ש:

באור המלות

שעם מעולה מן גוי שמציין אומה שי"ל מלך: (ו) הוד והדר עז ותפארת. ההבדל בין הוד והדר התבאר אצלי בהבורי התו"ה (קדושים ס' ל"ח), שההוד הוא ענין פנימי, וכן העז נמצא בעצמות הדבר והוא גלוי יותר מן ההוד, וההדר הוא

תפלות דוד

באור הענין

עתה היו בין העכו"ם שתי כתות, שהם **גוים ועמים**. (שמבואר אצלי שעמים הם החשובים יותר מן הגוים) שהגוים הפחותים לא ידעו מה' כלל, והעמים החשובים שידעו שיש ממציא ראשון וסבה ראשונה לא ידעו שהוא מושל ומשגיח ושהיכולת בידו לעשות בכל הבריאה כחפצו, ולפי דעתם ראוי לעשות לו כבוד מצד שהוא הסבה הראשונה, אבל לא לברך אותו, ולא לספר נפלאותיו, כי לא האמינו שהוא מנהיג העולם ופועל ישועות וברכה, ושבכחו לעשות נפלאות ולשדד הטבע, ועתה גם גוים הפחותים יכירו כבודו, שהוא הסבה הראשונה, **והעמים** החשובים שהם הכירו כבודו גם עד עתה, יכירו עתה **נפלאותיו**, וידעו שבידו לשנות ולהרוס את הטבע כחפצו: (ד) **כי גדול** נגד מ"ש ספרו בגוים כבודו, מפרש **כי גדול ה' ומהולל מאד**, שם גדול מורה שהוא הסבה הראשונה והאחרונה לכל דבר, כמ"ש בכ"מ, ור"ל שכחו מתפשט על כל ההויה, ונגד"ז הוא מהולל מאד, מפני שהכל נעשה בתכלית החכמה והחסד, עד שבכל פרט נראה יכלתו וחכמתו וטובו, ונגד מ"ש בכל העמים נפלאותיו מפרש **כי נורא הוא על כל אלהים**, שבל תאמר שכחות הטבע הם קבועים באופן שלא יוכל לשנותם עוד, כמו האומן אחר גמר מעשהו שאין המעשה צריך אליו עוד, וכן כחות הטבע עומדים בפ"ע ופועלים בכחם, רק הוא נורא על כל אלהים, שכל הכחות מתיראים ממנו, כי יכול לשנותם ולבטלם, כי חיותם וקיומם תלוי ברצונו, ובהסתלק רצונו מהם יהיו כאין: (ה) **כי כל אלהי העמים**, שהם מיחסים אלהות לצבא השמים בחושבם שהם פועלים בכחם, הם **אלילים** בעצמם, כי כחם קצוב ומוגבל מאת בוראם, השמים שהעכו"ם עובדים להם אין פועלים דבר בכחם רק **ה' בשמים עשה**, הוא העושה בשמים והכל בכחו ובשפעו, כי הוא עשה את השמים והכל נתלה ממנו: (ו) **הוד והדר לפניו**, ההוד הוא ענין פנימי בעצמות הדבר, וההדר הוא היופי החיצוני למראה עינים, וכן העז הוא ענין פנימי, שהדבר עז בעצמותו, והתפארת הוא ענין חיצוני שבו יתפאר לפני אחרים, עפ"ז יאמר שה' בעצמו נמצא לפניו הוד והדר, כפי רצונו הפנימי וכפי הרצון המתגלה, ומזה נשתלשל **עז ותפארת במקדשו**, שמן ההוד הפנימי שנמצא בעצמו נשתלשל העז במקדשו, שבו מנהיג העולם, ומן ההדר נשתלשל התפארת, שבו ינהיג הנהגה הפלאיית, שבה יתפאר בכחו הגדול: (ז) **הבו לה' משפחות עמים**, אתם משפחות עמים, בל תיחסו שום דבר לזולתו רק לו לבדו, ומבאר **הבו לה' כבוד ועז**, ר"ל כי יש עמים שהודו במציאות האל, רק שאמרו שהגם שברא העולם אינו מנהיג העולם רק מסר ההנהגה למערכת השמים, ודמו אותו כמלך היושב בחדרי חדרים ומסר הנהגת המדינה לשריו ויועציו שהם ינהיגו עפ"י החקים אשר חקק מבלי ישנו דבר, ובזה יאות לו הכבוד מצד שהוא הבורא, אבל לא העז ולא המורא, אחר שאין בכחו לשנות דבר, עז"א שיתנו לו בין הכבוד, מצד שהוא הבורא הכל, ובין העז, מצד שהוא המנהיג ובידו לשדד את הטבע, כפי רצונו וכפי הצורך להנהגת הגמול והעונש. ועתה מבאר שני אלה, נגד מ"ש **הבו לה' כבוד**, אומר. (ח) **הבו לה' כבוד שמו**, כי בצד זה מדמהו כמלך היושב בחדרי חדרים, והוא עצמו אינו ניכר לבני עמו והכבוד שנותנים נותנים לשמו, ובזה תדמו כעבדים נושאי מנחה לחצרות המלך ואינם מגיעים אל היכל המלך פנימה לראות פניו, כי הוא נסתר מבני עמו, ור"ל נגד זה שתכירו שהוא הבורא מגיע לו הכבוד והרוממות מצד זה, והמנחה **שתשאו** לשמו **תניחו** בחצרותיו

שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו׃ ט הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃ י אִמְרוּ בַגּוֹיִם ׀ יְהוָה מָלָךְ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט יָדִין עַמִּים בְּמֵישָׁרִים׃ יא יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ׃ יב יַעֲלֹז שָׂדַי וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ אָז יְרַנְּנוּ

כל

ת"א ידין עמים. ספר הזוהר פרשת אחרי מות:

רש"י

(י) ה' מלך. לעתיד לבא יהא שיר זה: ידין עמים במישרים. אותם שיהפך להם שפה ברורה: במישרים. בזכיות: (יא) ירעם הים. להרים קול בתהלה:

מצודת דוד

(ט) בהדרת קדש. בבה"מ המהודר בקדושה: (י) אמרו בגוים. בין כל העכו"ם אמרו זה לזה ה' מלך ר"ל עתה נראה מלכותו: אף תכון. ר"ל עתה נראה שאף העולם אתה ה' הכנת לבל תהי נוטה לפול: ידין. הוא הדן את העמים במשפט הישר והראוי: (יא) ישמחו השמים. ענין מליצה הוא על רוב השמחה שתהיה אז בעולם וכן ביום רעה נאמר שמש וירח קדרו (יואל ב'): ירעם. ישמיע קול רם לגודל השמחה: ומלאו. הבריות הממלאים אותו: (יב) וכל אשר בו. הבריות המצויות

מצודת ציון

תנו כפה ואמרו כמו ולא נתן תפלה (שם א'): (ט) חילו. מלשון חיל ורעדה: (יב) יעלז. ישמח: שדי. כמו שדה:

תפלות דוד

באור הענין

בחצרותיו, כאילו העולם כולו הוא חצר המלך הזה שמה נצבים שריו ופקידיו שמקבלים המנחה שתביאו אל המלך, כי הם העומדים תחתיו בזה, עתה מוסיף לאמר (נגד הבו לה' עז). (ט) השתחוו, אבל דעו כי באמת מן החצרות האלה שבאתם לשם תגיעו עד היכל המלך, כי באמת אינו יושב נבדל מן העם, רק מוכן להתראות לפני המבקרים חצרותיו ומקדמים פניו במנחה, ובעת תראו את המלך עצמו השתחוו לפניו ביראה ופחד בהדרת קדש, שמצד הזה שמתגלה בהדרו יתרומם על החקים הטבעים ויפליא פלאות כפי רצונו, שזה נקרא בשם קודש, שהוא מה שיתנשא על הטבע, ובעת יתראה לבריותיו בהשגחתו הפרטיית אז יתעלה מחקי הטבע הקבועים אל הקדושה והפליאה, וזה הדרתו הדרת מלך, שאינו צריך אל שרים ופקידים עוזרים לו בהנהגה, כי הוא מפליא לראות בשמים ובארץ, ובזה חילו מלפניו כל הארץ, שעי"ז מגיע אליו היראה והפחד, מצד שבכחו להרוס את הטבע ולהנהיג הנהגה השגחיית: (י) אמרו בגוים, עפ"ז תודיעו בגוים, כי ה' מלך, שלא מסר מלכותו והנהגתו לשרי צבאות ולכחות הטבע רק הוא בעצמו מולך ומנהיג, ואז תכירו כי גם ההנהגה הטבעיית כולה נסים נסתרים, וכי ערך את הטבע באופן שעמה ימצא ג"כ המשפט לגמול ולענוש, והנהגת העולם אינה קבועה רק לפי הטבע לבד, רק שהגם שתכון תבל בל תמוט בכל זה ידין עמים במישרים, שהגם שחקי הטבע ערוכים וקבועים ולא ימוטו לעולם, בכ"ז ערך בחכמתו את הסדר הטבעיי באופן שיסכים עם הסדר ההשגחיי לפי המעשה, עד שהגם שהתבל מכונן על חקי הטבע, בכ"ז ידין עמים לפי הגמול או העונש, וחקי הטבע ימשכו לפי מעשי בני אדם, כמ"ש אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו, פן יפתה לבבכם וכו' ועצר את השמים: (יא) ישמחו, ומצד זה ישמחו השמים ותגל הארץ, יש הבדל בין שמחה ובין גיל, השמחה היא התמידית, והגיל הוא על דבר מתחדש, ובעת תתנהג ההנהגה לפי הסדר הקבוע ילדק שמחה על דבר הטוב המתמיד, ובעת יבא הטוב לפי המעשה לא לפי החק הקבוע, ילדק גיל, ואחר שהנהגת ה' מצד זה מסודרת בין טבע והשגחה, שהשמים פועלים תמיד לפי סדורם הטבעיי המתמיד והם ישמחו תמיד, ובכ"ז תגיע ההנהגה אל הארץ לפי המעשה ויתחדש שם טוב ושפע לפי הגמול לא לפי החקים המסודרים, וילדק בה גילה, ובאר איך ימצאו שני אלה ביחד, שהגם שישמחו השמים בכ"ז תגל הארץ, ר"ל שהגם שהשמים ומערכתם ילכו מהלכם הטבעיי והטבע תנהג כמנהגה, בכ"ז תונהג הארץ לפי ההשגחה ולפי הגמול והמעשה, שזה יהיה, או על ידי שירעם הים ומלואו, שלפעמים יצא הים וישטף את העולם אם העולם חייבים, ולפעמים. (יב) יעלז שדי וכל אשר בו, או אז ירננו כל עצי יער, דהיינו שהגם שהשמים לא ישתנו ויתנו גשמיהם כמנהגם, בכ"ז תתפעל הארץ כפי המעשה, שאם כפי הטבע ראוי שירדו גשמים מועטים בכ"ז יעלוז שדי וכל אשר בו, כי ירדו הגשמים רק על השדות ויעשו פרי תבואה, ולפעמים כשיהיו חייבים וראוי לפי הטבע שירדו גשמים מרובים, ירדו הגשמים על היערות לא על שדי תבואה וירננו כל עצי יער, כמ"ש חז"ל בר"ה, ובאופן זה הנס שישמחו השמים בכ"ז תגל הארץ, כי בארץ ישתנה הדבר לפי

באור המלות

בחיצונית הדבר, והתפארת מדרגה גדולה ממנו, ובא אצל ה' תמיד על המעשים הפלאים שבם יתפאר בעולמו כמ"ש בכ"מ: (ז–ט) הבו וכו', עי' למעלה כ"ט: (י) אף תכון תבל. ע"ל נ"ג: (יא) ישמחו, ותגל, שמחה על דבר המתמיד וגיל

הגמול

כָּל־עֲצֵי־יָעַר׃ יג לִפְנֵי יְהוָה | כִּי בָא כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בֶּאֱמוּנָתוֹ׃

צז א יְהוָה מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ יִשְׂמְחוּ אִיִּים רַבִּים׃ ב עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבָיו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ׃ ג אֵשׁ לְפָנָיו תֵּלֵךְ וּתְלַהֵט סָבִיב צָרָיו׃ ד הֵאִירוּ בְרָקָיו תֵּבֵל רָאֲתָה וַתָּחֵל הָאָרֶץ׃ ה הָרִים

ת"א צדק ומשפט. חגיגה י"ב בתרא י"א :

רש"י

כרונג

(יב) כל עצי יער. שלטוני העכו"ם:

צז (א) ה' מלך. בנטלו המלוכה: תגל הארץ. זהו שאמר (יחזקאל ל"ה) כשמוח כל הארץ שממה אעשה לך, על עמלק נתנבא כן: (ג) אש לפניו תלך. במלחמת גוג ומגוג דכתיב במלחמתו (שם ל"ח) ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית: (ד) ברקיו. זהרוריו, לשון למען היה לה ברק מרוטה (יחזקאל כ"א): ותחל. ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל ורעשו מפני דגי הים

מצודת ציון

צז (ב) וערפל. הוא עב הענן: (ג) ותלהט. ענין להב ושרפה כמו אש לוהט (לקמן ק"ד): צריו. אויביו: (ד) ותחל. מל' חלחלה: (ה) כדונג. כשעוה: נמסו. ענין

מצודת דוד

המצויות בשדה: (יג) לפני ה'. השמחה תהיה לפני ה' על כי בא וחוזר ומפרש שבא לשפוט יושבי הארץ: באמונתו. באמת לפי הראוי:

צז (א) ה' מלך. לעתיד כאשר תתגלה מלכותו אז ירבה השמחה בעולם: איים. יושבי איי הים: (ב) ענן וערפל. הוא משל לחשכת הצרות שיהיו מוכנים לענוש בהם את הרשעים: מכון כסאו. הכנת כסאו תהיה בצדק ובמשפט לשלם לכ"א כגמולו: (ד) האירו. הברקים יהיו גדולים עד שיאירו לכל העולם. ראתה. כשתראה הארץ להב הברקים אז תחיל ותרעד: (ה) הרים. הוא משל על מלכי העכו"ם:

באור המלות

על דבר חדש, כנ"ל כ"א כ': (יג) בצדק, באמונתו. ובס' נ"ח, בצדק, במישרים, וכן ט' ט' ע"ש, וגדר האמונה התבאר למעלה (ל"ג ד', ל"ו ג', ובסי' פ"ט):

(א) תגל, ישמחו. כנ"ל (ל"ו י"א) וכן בפסוק ח': (ב) צדק, ומשפט. המשפט הוא לפי חקת הדין, והצדק הוא

תפלות דוד — באור הענין

הגמול והעונש: (יג) **לפני ה' כי בא כי בא**, אמר פה שני פעמים כי בא, כי ביאתו זאת תהיה ע"י אמצעי באמצעות הסדר הטבעי, כאילו בא תחלה והשפיע הסדר הטבעיי בשמים, ובא שנית לשפוט הארץ, שהגם שהסדר הראשון הולך כפי דרכו הטבעיי, תשפט הארץ לפי מעשה בני אדם, ובזה שתתפו ב' הנהגות ביחד, כי **ישפט תבל בצדק ועמים באמונתו**, שמבואר אצלינו כי אמונה שבא על הנהגת ה' הוא מה שינהיג עפ"י הטבע הקבועה, שהיא אמונה אומן מלאכית קדומים, והצדק הוא כשיעיין על מעשה בני אדם, וינהיג לפי הגמול והעונש, ובצד זה שינהיג הנהגה השגחיית באמצעות הטבע תתקיים בין הצדק ובין האמונה:

צז (א) **ה' מלך**, מבאר שע"י מלוכת ה' באופן זה שהיא ההשגחה באמצעות הטבע, ע"כ **תגל הארץ**, שכלל הארץ תשיג גילה, שגדרה הוא השמחה על דבר מתחדש, כי הנהגת הארץ תתחדש שיסכים כפי רצון ה' אל הגמול והעונש, **וישמחו איים רבים**, ר"ל שהגם שבכלל הארץ יהיה חידוש בהכלה שתסכים הטבע עם הגמול והעונש, בכ"ז בחלקי הארץ וקצת האיים יהיה שמחה תמידית, כי הטבע לא תשתנה בפרטים רק בכלל, שזה יהבדל בין ההשגחה הנסיית הגלויה שידבר עליה בסימנים הבאים, ובין ההשגחה באמצעות הטבע שמדבר עליה פה, שבהשגחה הנסיית תתחדש שינוי גם בפרטים, והנס יהיה גם בעבור איש אחד או אומה אחת, אבל ההשגחה באמצעות הטבע לא יהיה שינוי טבע בעבור פרט אחד, שזה נס גלוי, רק ה' יערך טבע הכללית לפי המעשה והגמול והעונש, למשל שיהיו גשמי השנה כפי הראוי לפי מעשה בני העולם, ובכ"ז בפרטים לא יהיה שינוי, עד שהגילה על התחדשות הטובה לפי המעשה לא יהיה רק בכלל הארץ, אבל לא באיים הפרטים שהם ישמחו בשמחה התמידית כפי הטובה הכללית, כי ה' יערך כלל הטבע מסכים עם ההשגחה, עד שידמו שהכל טבע ומחויב, ואחר שערך ה' את הכלל לפי רצונו (שזה ענין גילה) לא ישתנו הפרטיים אם לא בדרך השני שהוא נסיי לגמרי והנס גלוי: (ב) **ענן וערפל**, מצייר בצד הזה שההשגחה נסתרת ואינה ניכרת לכל, כי רבים ידמו שהעולם נוהג המנהג הטבעי המחויב מן המערכת, וימשיל כאלו **ענן וערפל** סוככים **סביביו** בל יראהו אדם ולא ישיגהו, כי השגחתו נסתרת, ובכ"ז **צדק ומשפט מכון כסאו**, שההנהגה השמיימית שנקראת כסא ה', כמ"ש ה' בשמים הכין כסאו, מכון כסא ההנהגה הזאת ערוכה לפי חקי הצדק והמשפט, לפי הגמול והעונש עפ"י מעשי הדור, והגם שהמנהיג העליון מסוכך בענן וערפל, בכ"ז בעת אשר. (ג) **אש לפניו תלך**, יצייר כאלו מן הענן אשר סביבותיו יצא אש וברקים **ותלהט סביב צריו**, והוא שיעניש את הרשעים בהשגחתו, אז. (ד) **האירו ברקיו תבל**, אז יסור החשך והסכל

כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ מִלִּפְנֵי יְהוָה מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃ ו הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם
צִדְקוֹ וְרָאוּ כָל־הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ׃ ז יֵבֹשׁוּ כָּל־עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים
בָּאֱלִילִים הִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָּל־אֱלֹהִים׃ ח שָׁמְעָה וַתִּשְׂמַח ׀ צִיּוֹן
וַתָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה׃ ט כִּי־אַתָּה יְהוָה
עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ מְאֹד נַעֲלֵיתָ עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ י אֹהֲבֵי יְהוָה

רש"י

(שם ל"ח), ותחל לשון חיל כיולדה (מיכה ד'): (ה) כדונג נמסו. דכתיב ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות: כדונג. כשעוה: (ז) יבשו כל עבדי פסל. דכתיב (ישעיה ב') והאלילים כליל יחלוף: המתהללים. המתפארים שנאו

מצודת דוד

(ו) השמים. מלאכי השמים יספרו הצדק שעשה לישראל: (ז) המתהללים. המשבחים את עצמם בעכו"ם שלהם והמה אלילים מבלי תועלת: כל אלהים. צבא השמים הנעבדים לאלהים הם ישתחוו לה' על כי עשה משפט בעובדיהם: (ח) שמעה. כאשר תשמע ציון נקמות האויב אז תשמח: למען משפטיך. בעבור עשיית משפטיך: (ט) נעלית. אתה מעולה ומשובח על כל אלהים הם צבא השמים הנעבדים לאלהות: (י) אוהבי. אתם אוהבי ה' שנאו עושי הרע ולא תפחדו מהם כי הנה ה' שומר נפשות חסידיו ויצילם מיד

מצודת ציון

התכה והמסה: (ז) המתהללים. מל' הלול ושבח: (ח) בנות יהודה. כפרני יהודה כמו קנת ואת בנותיה (במדבר ל"ב):

תפלות דוד

באור הענין

התמלא אורה מן הברקים האלה, לראות מי השולח את הברקים, שהם שלוחי השגחתו להעניש את צריו, ובזה ראתה ותחל הארץ מיראת העונש: (ה) הרים, מצייר כי בצאת הברקים האלה שלוחי השגחתו מן הענן והערפל אשר שם האלהים המשגיח, ויגיעו אל ראשי ההרים, ימסו כדונג מפני האש, ואז יכירו כולם כי זה מלפני ה', לא מפני האלילים. מלפני אדון כל הארץ, ור"ל כי בעלי הצאב"א ייחסו כל תולדות הטבע לבני אלים, שיחסו להם כח אלהות, והיו מיחדים לכל כח טבעי אליל מיוחד, מושל עליו וכן לכל מדינה ואקלים אדון אחר שהוא כוכב מיוחד המשפיע שם, וכאלו הארץ יש לה אדונים רבים, שכ"א עושה ופועל במקומו ועל מה שהוא ממונה עליו, אבל עתה יראו שהברקים והמסת ההרים אינו בא ע"י האלילים וטבעיים, רק מלפני ה', ולא בחלק אחד מן הארץ, רק מלפני אדון כל הארץ: (ו) הגידו, ובזה יראו כי הנהגת השמים והמערכת איננה הנהגה מוכרחת לפי חקי הטבע, רק שהיא הנהגה מסודרת לפי הצדק והמשפט, והשמים הגידו צדקו, שעל ידם יגמול ויעניש, ולא בחלקים לבד, כי כל העמים יראו כבודו, ור"ל כי לפי דעת בעלי הצאב"א כל הנעשה בעולם השפל בא מצד מוסבת המערכת וחיוב התולדות, עד שהשמים במערכתם אינם מביטים על הצדק והיושר כפי המעשה, רק סובבים כפי המחויב במערכתם הגם שיקרה עול לצדיק וטוב לרשע, אבל עתה הגידו שמים צדקו. זאת שנית לדעת בעלי הצאב"א כל כוכב מושל ופועל בכחו הטבעי רק על חלק אחד מכדור הארץ, ועל עם מצלתי עם אחר, אבל עתה יראו כל העמים כבודו, כי הוא בחפצו מנהיג המערכת לפי רצונו לפי חקי צדקו הנהגה כוללת את כל העמים, וממילא. (ז) יבושו כל עובדי פסל, ר"ל בין עובדי פסל, בחשבם שע"י הפסל יורידו עליהם רוחנית איזה כוכב מן הכוכבים, או מן חילי השמים, ובין המתהללים באלילים, בחשבם שהם או ארץ מושבותם, מושגח מאיזה אליל המשפיע עליהם יקר וגדולה, כי עתה יראו כי לו השתחוו כל אלהים, שכל כחות הנמצאות משתחוים לפניו, מכירים שהוא מושל עליהם להנהיגם כחפצו: (ח) שמעה, ר"ל והגם שהנהגת ציון היא גבוהה ונעלה מן ההנהגה שהזכיר פה, שהיא ההנהגה באמצעות הטבע, כי ציון וירושלים יונהגו בהנהגה נסיית השגחיית אישיית המפרדת כל חקי הטבע כמו שיתבאר, בכ"ז בעת שמעה כי השגיח על כלל העמים להנהיג הנהגת המערכת לפי חקי הצדק והמשפט, תשמח ציון למען משפטיך אלה: (ט) כי אתה, כי ע"י משפטיך, א] נעשית עליון על כל הארץ, שיכירו הכל שאתה העליון והסבה הראשונה, ב] כי מאד נעלית על כל אלהים, שכל כחם מאתך, ולא כפועל בהכרח רק כפועל ברצון ובמשפט וצדק, שבזה נעלית על כולם, שמעשיהם מוכרחים, ובלתי יודעים ובוחרים במעשיהם: (י) אהבי ה', אחר שבאר את ההשגחה הכללית באמצעות המערכה והטבע שבה מנהיג את כלל העולם, משיב פניו אל ישראל וצדיקיהם, ואומר אתם אוהבי ה' שנאו רע, כי אתם לא כיתר העכו"ם שהנהגתם טבעית, וההשגחה עליהם היא כללית לא אישיית, כי אינם דבקים בה', ולכן יעבדו לצבא השמים, כמ"ש אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים, כי אתם הדבקים בה' אלהיכם, כבן הנתון תחת השגחת אביו שמשגיח,

באור המלות

לפנים משורת הדין לפי הענין והנידונים, (למעלה ע"ב ג',

שנאו רע שמר נפשות חסידיו מיד רשעים יצילם: יא אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה: יב שמחו צדיקים ביהוה והודו לזכר קדשו:

צח א מזמור שירו ליהוה | שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו: ב הודיע יהוה ישועתו לעיני הגוים גלה צדקתו

ת"א אור זרוע. תענית ט"ו עקרים כ"ט ספר הזוהר פרשת תרומה: מזמור שירו. עכו"ם כ"ה ספר הזוהר פרשת חיי שרה ופרשת תרומה: כי נפלאות. עקידה שער כ"ו: הודיע ה'. עקידה שער ל"ד:

רש"י

בעבודתם: (יא) אור זרוע לצדיק. זריעה ממש מוכנת לצמוח להם: צח (א) שירו לה'. כל הלם

מצודת דוד

הרשעים ההם: (יא) לצדיק. לצורך הצדיק יש אור זרוע ר"ל כמו הזורע דבר מה הנה יותר תוציא השדה ממה שזרע כן הרבה שכר מוכן לצדיק יותר מאלו קבל שכרו מיד: ולישרי לב שמחה. לישרי לב זרוע שמחה וכפל הדבר במ"ש: (יב) בה'. במשענת ה': לזכר. לזכרון שם קדשו: צח (א) הושיעה לו ימינו. ר"ל אינו צריך תשועתו מזולתו כי ימינו הושיעה לו: (ב) הודיע. טרם בוא התשועה פרסמה ע"י הנביאים ועתה גלה צדקתו לעיני כל:

באור המלות

פ"ה י"א, פ"ע ט"ו, נ"ד ע"ו): (יא) לצדיק, לישרי לב. הצדיק הוא הכובש יצרו, והישר לב טבעו נוטה אל הטוב והוא ישמח כי אין לו מלחמה פנימית, ועי' למעלה (ל"ב י"א): צח (א) ימינו, וזרוע קדשו, הזרוע מציין הפרק העליון של היד המניע את היד (כנ"ל מ"ד ד', פ"ע י"ד, וכב"מ בתנ"ך) שמציין מה שיעשה ה' ע"י אתערותא דלעילא: (ב) ישועתו,

תפלות דוד

באור הענין

שמשגיח עליו בהשגחה פרטיית מקפת כל עניניו מצד האהבה, שלכן תקראו אתם אוהבי ה', ולכן לכם לשנוא את הרע, כי אהבת ה' היא אהבת הטוב המוחלט, כי הוא הטוב המוחלט ושורש הטובה, כי אתם תכנסו תחת המערכת רק מצד **ששומר נפשות חסידיו מיד רשעים יצילם**, שמצד נשמותיכם שהיא חלק אלוה יש לו דיבוק ואהבה עמכם כאב את בנו, עד שהוא שומר נפשות חסידיו, כל נפש ונפש ביחוד בהשגחה אישיית, ומצד השמירה הזאת מיד רשעים יצילם, לא כהעכו"ם שההשגחה עליהם היא כללית וכפי חיוב המערכת, עד שלא יצוייר שיצילם בפרטות מיד רעת בעלי הבחירה, ובזה המה מובדלים, א] בשמירה אישיית, ב] כי. (יא) **אור זרוע לצדיק**, שנמצא זרוע גם אור האלהי, שהוא כמו זרע זרוע בנפשם המוכן לפרות ולהרבות אם ישקוהו ויגדלוהו ויעבדוהו כזרע המוכן לפרות ולרבות, כן מי ששומר נפשו ועובד עבודתה, יגדל האור הזרוע ויפרה עד יהיה אור שבעתים, כמ"ש וארח צדיקים כאור נוגה ויתפלש עליו האור הגדול הנבואיי, ובזה **לישרי לב שמחה**, שישמחו שמחה הרוחנית ע"י אור האלוה הזורח בנפשם בהלו נרו על ראשם, כמ"ש אור צדיקים ישמח: (יב) **שמחו צדיקים בה'**, כי הוא דבוק עמכם בדבקות אהבה, ועי"כ יעשה עמכם נסים ונפלאות בענין קדוש נעלה על הטבע, ואתם **תודו לזכר קדשו**, לא תודו על הנהגה טבעיית רק על זכר הנסים שהם בקדש למעלה מן הטבע:

צח (א) **מזמור**, עתה יתחיל לדבר מן ההנהגה הנסיית, עת שה' מנהיג העולם בבלתי אמצעי, שלא ע"י חקי הטבע הכלליים רק בהשגחה אישיית, ומשדד חקי הטבע לגמרי, ויאמר שישירו לה' **שיר חדש כי נפלאות עשה**, שהנפלאות הם ענינים שהם מופלאים מחקי הטבע ומנהגיו. והנה הנהגת הטבע מיוחסת אל ידו השמאלית, וההנהגה הנסיית היא מיוחסת אל ידו הימנית (כמ"ש תעוז ידך תרום ימינך כמ"ש שמצייר שהימין מתגבר על השמאל), ובזה יש שתי מדרגות, שלפעמים תנהיג הימין כפי מעשי התחתונים וכפי זכותם והערתם, ולפעמים יהיה זה באתערותא דלעילא שלא מצד זכות הדור, ומבואר אצלינו שבעת שישדד המערכה ע"י הזכות נקרא שפועל בימינו, ובעת שישדד המערכה שלא ע"י זכות ומעשה, נקרא שפועל בזרועו, כי הזרוע הוא הפרק העליון של היד שהוא המניע את היד, ומצייר שגם ראשית התנועה וסבתה היא מאתו, (וכמ"ש במ"ש נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו (ישעיה ס"ב) ובכ"מ), וז"ש **כי הושיעה לו ימינו**, שהוא הנסים שיעשה ע"י זכות הדור או **זרוע קדשו**, מה שיעשה שלא בהשקף על מעשה הדור כלל: (ב) **הודיע**, מבואר אצלינו כי הישועה והצדקה הבאים סמוכים בכתבי הקדש, תציין הישועה את הפעולה שיעשה לצורך תשועת ישראל, או תשועה כללית של כל העולם שהיא תכלית מעשיו ותיקון העולם כולו, והצדקה תציין המדה שבעבורה יפעל את התשועה, שהצדקה האלהית היא תעורר ותסבב את הישועה, ואמר (ישעיה נ"ו) כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות

צִדְקָתוֹ׃ ג זָכַר חַסְדּוֹ ׀ וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל רָאוּ כָל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ׃ ד הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ׃ ה זַמְּרוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה׃ ו בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי ׀ הַמֶּלֶךְ יְהוָה׃ ז יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ ח נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ־כָף יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ׃ ט לִפְנֵי יְהוָה כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים׃

ת"א זכר חסדו. מגילה י"ח: בחצוצרות וקול. ר"ה כ"ז: יהוה

רש"י

לעתיד: (ח) נהרות ימחאו כף. הנביאים דברו בל' שהאוזן שומעת לא שיהא לנהרות כף אלא ל' שמחה וחדוה:

מצודת דוד

(ג) זכר. ה' זכר לישראל את החסד שהבטיח באמונתו: אפסי ארץ. היושבים בקצות הארץ: (ה) בכנור וגו'. ר"ל בכנור לבד גם בכנור עם קול זמרה יחד לבשם את הקול: (ז) ירעם. ישמיע קול רעש לשמחה: ומלאו. הבריות המלאים אותו: (ח) ימחאו כף. יכו כף אל כף כדרך השמחים והוא ענין מליצה להורות על רוב השמחה: יחד. כל ההרים ירננו יחד: (ט) לפני ה'. השמחה תהיה לפני ה' על כי בא לשפוט: במישרים. במשפט הישר כראוי לכל אחד ואחד:

מצודת ציון

צח (ד) פצחו. פתחו פה כמו פצחו רנה יחדיו (ישעיה נ"ב): (ו) בחצוצרות. שם כלי נגון: (ח) ימחאו. ענין הכאה לשמות כמו יען מחאך יד (יחזקאל כ"ה):

באור הענין

תפלות דוד

באור המלות

צדקתו. עמ"ש ישעיה (נ"ט י"ז): (ה–ו) לה', לפני המלך, התרועה היא מצד התגלות המלכות (כנ"ל מ"ז ב', פ"א ב'):

לפגלות, יצייר שהצדקה כמלאת תמיד אצלו יתברך, רק שמסתתרת ונעלמת לפעמים וצריך שתגלה, אבל הישועה אינה במציאות תמיד וצריך שתבא, וכן אמר פה **הודיע ה' ישועתו**, נגד מה שאמר תחלה בהשגחה הנסתרת בדרך הטבע, בשרו מיום אל יום ישועתו, אמר שעתה א"צ שבני אדם יבשרו זאת, כי ה' עצמו הודיע ישועתו, ופרסם אותה, כי היא תשועה נגלית ונודעת לא נסתרת בדרך הטבע, וכן הצדקה שהיא סבת התשועה שהיתה נעלמת עד עתה, עתה **גלה את צדקתו לעיני הגוים** בפרסום גדול, ויאמר כי ה' עשה הנפלאות האלה מפני ג' דברים, א] מפני עצמו ומדת הצדקה העליונה, שעז"א **לעיני הגוים גלה צדקתו**, ב] עשה כן מפני כי. (ג) **זכר חסדו לבית ישראל**, ג] מפני כי **זכר אמונתו לבית ישראל**, מפני ההבטחה שהבטיח להושיעם, כמ"ש כי למען תן כבוד על חסדך על אמתך. **ראו** ר"ל ובזה נבדל פרסום זה מהקודם, שתחלה אמר ספרו בגוים את כבודו בכל העמים נפלאותיו, שהוא, א] בלא יראו בעין ובחוש רק יספרו זאת המשכילים בעמים, ועתה **ראו** בעיניהם, ב] שתחלה לא הכל ישכילו, שהעכו"ם הפחותים לא יראו רק את כבודו לא נפלאותיו כמ"ש, אבל עתה **ראו כל אפסי ארץ**, ג] שיראו את **ישועת אלהינו**, שמבואר אלינו ששם אלהים הבא בכינוי מורה הקשר והדיבוק שי"ל עם ישראל, שיראו כי התשועה הזאת מיוחדת מצד שהוא אלהינו ביחוד, ששכינתו בתוכנו והשגחתו דבוקה בעם קרובו: (ד) **הריעו**, הדרך הוא שבעוד שהמלך סגור בהיכלו יזמרו העם שירים וזמירות לכבודו עלי הגיון בכנור, אבל בעת יצא מהיכלו ויתראה אל העם יריעו כולם תרועה גדולה וזה האות כי בא מלכם בתוכם כנזכר לעיל (נ"ה א'), ובזה מצייר פה תשועות ה' כעלם מופשט, כאלו ה' בעצמו מתגלה לבני תבל בכבודו, ולכן **הריעו לה' כל הארץ** לאות כי בא בתוכם, ואח"כ **פצחו ורננו וזמרו** על מעשיו ושבחיו, ומוסיף לאמר שכן יהיה לעולם: (ה–ו) **זמרו לה' בכנור, בחצוצרות וקול שופר הריעו**, שיזמרו בכנור לספר תהלותיו ומעשיו התמידים, ויריעו בקול שופר כי בכל עת שיזמרו לפניו יתגלה בעצמו בכבודו אליהם, שזה ציון השופר והתרועה: (ז) **ירעם**, בזה לא אמר ישמחו השמים ותגל הארץ כמ"ש תחלה, כי עתה יתבטל הנהגת המערכת, ולא תהיה השמחה התמידית בשמים על הנהגתם התמידית, ולא גילה בארץ על ההשגחה הכללית, כי ההשגחה תהיה עתה אישיית, לא בכלל הארץ לבד רק בתבל שהוא הישוב ששם נמצאים בני אדם, שהגם הוא פרטי רק לבני אדם יושבי תבל המיושב, לכן אמר **ירעם הים ומלואו** בעת יגוה שיקרע הים כמו שהיה בעת י"מ, או תבל ויושבי בה שיתהוו שנויים בתבל המיושב: (ח–ט) **נהרות ימחאו כף**, כי יעשה שנויים בנהרות ובהרים, כמו שהיה בירדן ובנחלי ארנון, וזה יהיה **לפני ה' כי בא לשפט הארץ**, פה אמר כי בא פעם אחד, כי יבא שלא ע"י אמצעי, ולכן אמר **ישפט תבל בצדק ועמים במישרים**, ולא אמר באמונתו, שמורה על הטבע הקבוע, רק כפי חקי המישרים:

צט א יְהוָה מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים יֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ׃ ב יְהוָה בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרָם הוּא עַל־כָּל־הָעַמִּים׃ ג יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא׃ ד וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים מִשְׁפָּט

ת"א ה' מלך. שם ל"ב עכו"ם ל"ד: ועוז מלך. עקידה שער ל"ז: וצדקה

רש"י

צט (א) ירגזו עמים. מדבר במלחמת גוג ומגוג ואז ירגזו עמים כענין שנאמר (זכריה י"ד) וזאת תהיה המגפה וגו': תנוט. ל' נטיו רגלי: (ג) יודו שמך. יודו את עז מלך האוהב משפט: (ד) ועז מלך. מוסב על מקרא העליון: אתה כוננת מישרים. פשרה ושימת שלום בין אנשים כוננת באמרך (שמות כ"ג) כי תראה חמור שונאך רובץ וגו', כי תפגע שור אויבך, ומי הוא שיראה את שונאו נומל.ע. חסד

מצודת ציון

צט (א) ירגזו. ענין רעדה כמו רגזו ואל תחטאו (לעיל ד'): תנוט. ענין נטיה ונפילה:

מצודת דוד

צט (א) ה' מלך. כאשר תתגלה מלכותו ירעדו העמים: יושב. מלפני היושב על הכרובים שעל הארון היה הארץ נוטה לנפול ר"ל ליושבי הארץ תאחז חלחלה: (ב) ה' בציון. ה' אשר מעונתו בציון הוא גדול ורם על כל ומכנו יחרדו: (ג) יודו שמך. כולם יודו לשמך כי גדול וכו': (ד) ועז מלך. העוז הוא למלך אשר אוהב משפט: מישרים. התורה שהיא מישרים אתה כוננת: משפט וצדקה. משפטי התורה ודבריה המצודקים הכתובים ביעקב מפני ידיך

באור המלות

(ב) גדול ורם, עמ"ש למעלה (צ"ד ד'): (ד) ועז, כוננת מישרים, שכוננת עז מלך על המישרים, משפט וצדקה,

תפלות דוד

צט (א) ה' מלך

באור הענין

הנה עת יתגלה ה' במלוכה והנהגה זאת ירגזו עמים, כמ"ש שמעו עמים ירגזון, וע"י שהוא יושב כרובים תנוט הארץ, כי בצד הראשון בא ציור ה' כמלך יושב בשמים, כי מנהיג ע"י המערכת שבזה כסאו בשמים, ומסדר הנהגת השמים כפי הראוי להנהגה ההשגחיית בצדק ובמשפט, אבל עתה יצוייר כיושב בארץ ושוכן על הכרובים, שהוא ציור אל ההנהגה הנסיית שבא ע"י המלאכים משרתיו עושי רצונו, שהם בעלי כנפים שזה ציור הכרובים, ומצד זה תנוט הארץ מחרדת המלך הגדול השוכן בה: (ב) ה', עתה החל לסדר שלש מדרגות אלה וההבדל שביניהם, ושיעור הכתובים, בעת אשר בציון גדול וכו' אז יודו שמך וכו', ובעת אשר עז מלך משפט אהב וכו' אז רוממו ה' אלהינו והשתחוו להדום רגליו, ובעת אשר משה ואהרן בכהניו וכו' אז רוממו ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו, חושב ג' מדרגות, א] בעת אשר ה' בציון גדול ורם הוא על כל העמים, ויש הבדל בין גדול ובין רם, הגדול מתפשט בכמות מלמעלה למטה, כמו עמוד הגבה שראשו בארץ וראשו בשמים, שכ"א ישיג ממנו כפי גדלו, שהננס יחזיק בתחתית העמוד והענק יחזיק באמצעו, ובציור הזה ימצא ה' בציון, שכ"א ישיג ממנו לפי שלימותו אם מעט ואם הרבה, והוא נמצא עם כל איש ישראל גם עם הקטן שבהם, אבל הדבר הרם, כמו כוכב בשמים, אין שום אדם יכול להשיג אותו. ובדמיון הזה נמצא ה' אל העכו"ם, כמ"ש רם על כל גוים ה', שאומרים שהוא בלתי מושג כלל, ושאינו משגיח כלל בעולם השפל, עפ"ז יאמר בעת שה' רם על כל העמים והוא בעת שמסרם להנהגת המערכת ואינו מראה להם השגחתו כלל, רק שהוא גדול בציון, ששם הוא משגיח ומושל ממשל רב, אז. (ג) יודו רק שמך, אז לא יודו לו בעצמו רק לשמו, שההודאה לשמו מורה ששמעו שמעו למרחוק, ולא השיגו את עצמו, שכן אז לא ידעו מה' רק מה שהשיגו מִמה שנתפרסם ממעשיו שעשה בציון, שע"י שמע השגחתו בציון יודו לאמר גדול ונורא קדוש הוא, שלשה התוארים האלה כוללים שלש ההנהגות שידבר בהם בסימנים אלה, שם גדול מורה שהוא ראשית הסבות ואחריתם, ושם נורא מורה שיוכל לערך המערכה ולשדדה שמסכים עם הנהגתו, ושם קדוש מורה שהוא מרומם על הנהגה הרגילה באמצעות הטבע רק יפליא פלאות בימינו ובזרוע קדשו באופן נשגב נסיי מרומם מחקי הטוה"ז וסדריו: (ד) ועז, (מדרגה ב') בעת שבוננת עז מלך אשר משפט אהב על המישרים בעת שאינך רם על העמים בלתי משגיח, רק אתה דומה כשופט המנהיג הכל במשפט ע"פ הדין, ודומה כמלך האוהב משפט שכנן עזו על המישרים שיתנהג הכל לפי הקות היושר, עד שהמערכה שהוא כסא ה' מכוננת על המישרים לפעול כפי היושר והצדק, כפי שכנן אותה המלך העליון האוהב משפט, זה יהיה בהנהגת העכו"ם שיתנהגו עפ"י המערכה, שבכ"ז יהיה הנהגת המערכה כפי הגמול והעונש, משפט וצדקה ביעקב אתה עשית אולם ביעקב יהיה הנהגה אחרת מעולה ממנו, כי הם לא יתנהגו באמצעות המערכה, רק אתה בעצמך עשית בו משפט וצדקה. המשפט הוא מה שיתן כפי הגמול, והצדקה הוא מה שיתן כפי הצדקה העליונה שהיא תתן בחסד מצד צדקת אלהים יותר מן הראוי כפי המעשה, ובעת שיתנהג עם כלל העולם במישרים יתנהג עם יעקב במדרגה יותר גדולה שהיא הנהגה מורכבת ממשפט וצדקה,

 והיא

צְדָקָה בְּיַעֲקֹב ׀ אַתָּה עָשִׂיתָ׃ ה רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא׃ ו מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן ׀ בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ קֹרְאִים אֶל־־־יְהוָה וְהוּא יַעֲנֵם׃ ז בְּעַמּוּד עָנָן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו וְחֹק נָתַן־־־לָמוֹ׃ ח יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם אֵל נֹשֵׂא הָיִיתָ לָהֶם וְנֹקֵם עַל־־־־עֲלִילוֹתָם׃ ט רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ

ת"א משה ואהרן . ברכות ל"ב ר"ס . כ"ה תענית ס' זבחים ק"ב עקידה שער פ"ב : והשתחוו

הא' נעלם

רש"י

אלא ידבנו נבו להבכו ולנשקו . תנחומא : (ז) בעמוד ענן ידבר אליהם . אף עם שמואל , וזה הוא שנאמר (שמואל א' ט') היש בזה הרואה ותענינה אותם ותאמרנה יש . תראה הענן קשור על פתחו כד"א ויש אשר יהיה הענן (במדבר י') : שמרו עדותיו והק נתן למו . וחק אשר נתן למו : (ח) אל נושא . עון ישראל : היית להם . בשבילם : ונוקם . היית על עלילותם . משה ואהרן (שם כ"ב) בשמעו נא המורים . שמואל על

מצודת דוד

אתה : (ה) להדום רגליו . הוא בה"מ ואמר במשל כאלו ממכון שבתו השמים יורדים רגליו לנוה בבה"מ : קדוש הוא . כי הוא קדש ואלה הקדושה בהדום רגליו : (ו) משה ואהרן . ר"ל לאמר גודל קדושתו כי הלא משה ואהרן היו מהגדולים והמיוחדים בקוראי שמו : קוראים . הם היו קוראים לה' והוא היה עונה להם : (ז) בעמוד ענן . עם עמוד הענן בא ודבר אליהם על אשר שמרו עדותיו והחוק אשר נתן להם : (ח) אתה עניתם . עם כי אתה עניתם להם בכל עת קראם ובעבורם היית נושא עון ישראל ועכ"ז נוקם היית על מעלליהם ולא ויתרת להם כלום כי משה ואהרן מתו על מי מריבה ושמואל לא האריך ימים על אשר לא הדריך את בניו כראוי ומכל זה נראה גודל קדושתו שאינו נושא פנים : (ט) רוממו .

מצודת ציון

ד') : (ה) להדם . הוא שרפרף הכסא הנתון תחת רגלי היושב כמו הדום לרגליך (לקמן ק"י) : (ח) עלילותם . מעשיהם כמו אשר עולל לי (איכה א') :

באור הענין

והיא הנהגה נסיית פלאיית לפי הגמול הפרטי שהוא במשפט , ולפי חסד אלהים באהבה מיוחדת שהיא בצדקה שיעשה להם נסים נסתרים , אז . (ה) רוממו ה' אלהינו והשתחוו להדום רגליו , שהגם שעתה מדבר עדיין מעת שאין ה' שוכן בארץ להנהיג הנהגה מיוחדת מאתו לבדו , רק יצוייר כאלו השמים כסאו , כי גם הנסים הם נסתרים ויורדים דרך השמים והטבע , בכ"ז הדום רגליו הוא בארץ , דהיינו סוף השגחתו הוא בארץ דרך השמים , ויערך הנהגת הכסא וישיבתו עליה שהיא הנהגת המערכת לפי הדום רגליו והנערך בארץ כפי מעשה וגורך התחתונים , ובזה תשתחוו להדום רגליו , שעכ"פ סוף מסובביו בארץ הם כפי ההשגחה הפרטיית , ושם הוא קדוש ונבדל ומנהיג כפי ההשגחה והפלא , שזה גדר הקדושה , (ואמר קדוש הוא בנסתר , כי במדרגה זו עדיין קדושתו מעוטף ומכוסה במסך הטבע) : (ו) משה (מדרגה ג') אבל בעת שנמצאו משה ואהרן בין כהניו , ושמואל נמצא בין קוראי שמו , ר"ל בעת שישראל הם במדרגה כזאת שיסרה שכינתו עליהם בדרך פלאיי , וימצא עם כהניו כמו שנמצא עם משה ואהרן , שידמו כהניו כמשה ואהרן בדיבוק אלוה עמהם , וקוראי שמו ידמו כשמואל , ומפרש כמו שענה לשמואל בעת קרא אליו ויעשם גם להתגוסס (כמ"ש הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר) כן קוראי שמו קוראים אל ה' והוא יענם , וכמו שדבר עם משה ואהרן בעמוד הענן כמ"ש הנה אנכי בא אליך בעב הענן , כן . (ז) בעמוד ענן ידבר אליהם , וכמו שלמשה ואהרן נתן תורה ומצות כן הם שמרו עדותיו וחק נתן למו , עד שנראה לכל כי . (ח) ה' אלהינו אתה עניתם , לא ע"י שליח ואמצעי , אל נושא , כי בעת ינהיג ה' בהנהגה המופלאה הלזו כמו שהתנהג בדורו של משה , אז יעניש על החטא תיכף , כמו שהיה בדור המדבר , וגם יסלח להחוטא תיכף , כי כ"ז שתהיה ההנהגה בהשגחה נסתרת יצוייר שלא יעניש תיכף באין הטבע מסכים לזה , וכן לא יסלח להחוטא תיכף כמ"ש הנה אנכי שולח מלאך וכו' כי לא ישא לפשעיכם , לא כן המונהג בהשגחה הנסיית ע"י ה' בעצמו , יעניש תיכף ויסלח תיכף , כמ"ש רק אתכם ידעתי וכו' על כן אפקד עליכם את כל עונותיכם כאב לבנו שיענישהו תיכף במריו ויסלח לו תיכף , וז"ש אל נושא היית להם וגם ונוקם על עלילותם שע"י שיענישהו תיכף יכופר העון תיכף : (ט) רוממו , אז דומה ה' כשוכן ביניהם וכאלו דירתו בהר קדשו למטה , לא בשמים והארץ הדום רגליו , רק רוממו ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו , כי שם ה' שכן וקדוש ה' אלהינו בתוכנו , וע"ז לא אמר קדוש הוא , כי הוא אלהינו ונמצא בינינו :

תפלות דוד

באור המלות

עי' ישעיה נ"ט י"ז מש"ש : (ז) עדותיו , הם מצות שבאו להעיד על מעשה ה' והשגחתו , וחק הם מצות שא"ל טעם :

וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

ק א מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ׃ ב עִבְדוּ אֶת־יְהוָה בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה׃ ג דְּעוּ כִּי יְהוָה הוּא אֱלֹהִים הוּא עָשָׂנוּ וְלֹא אֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ׃ ד בֹּאוּ שְׁעָרָיו ׀ בְּתוֹדָה חֲצֵרֹתָיו בִּתְהִלָּה הוֹדוּ לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ׃ ה כִּי־טוֹב יְהוָה לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ׃

קא א לְדָוִד מִזְמוֹר חֶסֶד־וּמִשְׁפָּט אָשִׁירָה לְךָ יְהוָה אֲזַמֵּרָה׃

ולו קרי　　　אשכילה

ת"א מזמור לתודה. סנהדרין מ"ג עקידה שער נ"ב כל המזמור: עבדו את ה'. עקרים מ"ג ס' ל"ג ספר החוסר פרשת ויתן ופרשת ויקרא ופרשת אחרי מות: חסד ומשפט. ברכות ס':

רש"י

אלא הדריך בניו בדרך טובה מת.בחור: (ה) כי קדוש ה' אלהינו. על אשר הוא מדקדק עם הצדיקים הוא מקודש בעולם, וכן הוא אומר (שמות כ"ט) ונקדש בכבודי במכובדי:

ק (א) **מזמור** לתודה. להודיה לאומרו על זבחי התודה: (ב) עבדו את ה' בשמחה. וכל כך למה דעו כי ה' הוא האלהים שמשלם שכר פעולתכם. אבל עכו"ם אין להם לעבוד בשמחה אלין משלמין להם שכר: (ג) הוא עשנו. כשלא היינו בעולם: (ד) בתודה, בהודיה: (ה) ועד דור ודור קיימת אמונתו. כל לשון אמת ואמונה אמונת הבטחה שמאמין ומבטיח הבטחתו:

קא (א) **חסד** ומשפט אשירה. כשאתה עושה עמי חסד אקלסך ברוך הטוב והמטיב, וכשאתה עושה בי

מצודת דוד

לנו רוממו וכו': להר קדשו. הוא בה"מ שעל הר המוריה: **ק** (א) לתודה. זה המזמור יאמר המביא תודה על הנס הנעשה לו: הריעו וגו'. על כי תראו מפלאות ה' בהנס הנעשה לי: (ג) הוא אלהים. ר"ל הוא בעל היכולת: הוא עשנו. הוא גדלנו ורוממנו וכן ישמח ישראל בעושיו (לקמן קמ"ט): ולו אנחנו. מיוחדים אנחנו לו להיות נקראים עמו וצאן מרעיתו: (ד) בואו. בעת יהיה נעשה לכם נס בואו שעריו בקרבן תודה והללו אותו: (ה) לעולם חסדו. חסד ה' הוא דבר המתקיים עד עולם ולא כן חסד ב"ו: אמונתו. אמת הבטחתו קיימת עד כלות כל הדורות:

קא (א) חסד ומשפט. כאשר אשירה לך על החסד כן אשירה לך על המשפט ולא אהרהר אחר מדה"ד:

באור המלות

(ב) תודה, תהלה, תהלה על מעשיו הכוללים, ותודה על הטוב שקבלתי, וכן הודו, ברכו, ההודאה על הטובה, והברכה על השפעתו הכוללת, ואין אנו משיגים אותו בעצמו רק ע"י טובותיו ואז יתנו הברכה לשמו, ששמו מורה על הפרסום, כמ"ש יהי שם ה' מבורך, כי לא נשיג רק פרסומו לא עצמו: (ה) לעולם חסדו ועד דור ודור אמונתו, וכ"ה למעלה (פ"ט ב') ועמש"ש:

(א) אשירה, אזמרה, הזמר הוא מעולה מן השיר, והשיר כולל על כל הענינים וגם על דברי חול, והזמר לא

תפלות דוד

באור הענין

ק (א) **מזמור לתודה**, על הודאה של נס, **הריעו לה'**, שבעת יתנהג עפ"י הטבע דומה כמלך הסגור בהיכלו ומנהיג ע"י שריו ויועציו, אבל בעת הנס ידמה כמלך היוצא מהיכלו ומסתלק בין העם להשגיח בעצמו על עניניהם, ואז יריעו כולם תרועה גדולה להמליכו, כמ"ש כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים: (ב) **עבדו**, יש הבדל בין עבודת ה' ובין העבודה לב"ו, כי העובד לב"ו לא ישמח בעבודתו מצד שאינו בטוח שיקבל שכר, ואף שיקבל שכר עליה שכר, אין השכר רצוף בהעבודה עצמה רק בא אחריה, ובזה יעבוד בעצב ככל העוסק באמצעיים טרם ישיג את התכלית, לא כן עבודת ה' שהיא עצמה השכר והתכלית, עבודה זו תהיה **בשמחה**, **בואו לפניו ברננה**, הבא לפני ב"ו לבקש דבר יבא בבכי ובזעקה רק יגיאתו תהיה ברננה, אם מלא שאלתו, אבל הבא לפני ה' **יבא ברננה** כי בודאי ימלא שאלתו: (ג) **דעו כי ה' הוא אלהים**, ר"ל הוא מקור כל הכחות כולם המתפשטים במציאות והוא המנהיג את כולם, **הוא עשנו**, ר"ל ויחוסנו אליו הוא בד' דברים, א] מצד שעשה אותנו מאין ליש, ב] שאינו דומה כעושה אחר שאח"כ אין לו קנין במעשהו, רק **לו אנחנו** ביחוס הקנין, כמ"ש הלא הוא אביך קנך, ג] מצד ההנהגה שאנחנו **עמו**, ד] מצד שהוא מחיה אותנו ואנחנו **צאן מרעיתו** כצאן שהרועה יכלכל אותם: (ד) **בואו**, כשבאים אל ב"ו באים בשערים בתהלות ושבחים להללו, ואח"כ כשממלא המבוקש יוצאים בתודה, ואנכ ה' **תבואו בשעריו בתודה**, כי כבר הקדים לכם טובותיו, **ובתוך החצר** תשיגו גבורותיו ומהלליו **ותבואו בתהלה**. **הודו**, וגם א"א להלל ה' מצד עצמו רק מצד טובותיו שנשיג, שע"י התודה על טובותיו נבא בתהלה, ועז"א ע"י **שתודו לו** על טובותיו עי"כ **ברכו שמו** שעי"ז נכיר שבחיו: (ה) **כי טוב ה'**

ב אשכילה בדרך תמים מתי תבוא אלי אתהלך בתם־לבבי בקרב ביתי: ג לא־אשית לנגד עיני דבר־בליעל עשה־סטים שנאתי לא ידבק בי: ד לבב עקש יסור ממני רע לא אדע:

רש"י

משפט אני אשירה ברוך דיין האמת, בין כך ובין כך לך ה' אזמרה: (ב) אשכילה. אתן לב על דרך התמים: מתי תבוא אלי. הדרך הישרה להתהלך בה ואתהלך בתום לבבי אף בקרב ביתי בהצנע כמו בפרהסיא: (ג) סטים. לשון כי תשטה אשתו (מדבר ה') לסור מן הדרך דישפולמנ"ש בלעז: (ד) רע לא אדע. לא

מלושני

מצודת דוד

(ב) אשכילה. אתן לב על דרך התמים ומתאוה אני לה לאמר מתי תבוא אלי ותקיימנה כי כל חפצי שיזדמן מצוה לידי: בקרב ביתי. ר"ל בהצנע כמו בפרהסיא: (ג) לא אשית. לא אסתכל בדברי רשע: עשה. מעשה סטים שנאתי ולא ידבק בי פה מהם: (ד) לבב עקש. מי שלבו עקש יסור ממני ולא אתחבר עמו: רע. איש רע לא יהיה מיודעי ומוכרי:

מצודת ציון

קא (ג) דבר בליעל. מעשה איש בליעל: סטים. ענינו דברים הסרים מדרך הנכוחה כמו אל ישט אל דרכיה (משלי ז'): (ד) עקש. עקום:

באור הענין

בשני מיני ההנהגות שמנהיג, ע"י חסדו שהיא ההנהגה הנסיית, ועל ידי אמונתו שהיא ההנהגה הקבועה, וכבר בארתי זה בארך בסי' פ"ט:

קא (א) לדוד מזמור, יספר הנהגותיו בין בעניינים שבינו לבין אלהיו בין בעניינים שבינו לבין בני אדם, חסד ומשפט אשירה, הנהגת ה' הוא אצלי או חסד או משפט, ולא נמצא בה דבר רע, כי הטוב שיתן הוא מצד חסדו לא מצד החיוב, כי מי הקדימני ואשלם, והרע

תפלות דוד

באור המלות

בא רק לה' בכ"מ, וע"כ בא תמיד הזמר אחרי השיר (למעלה כ"א י"ד, כ"ז ג', נ"ז ח', ס"ח ה' ל"ג, ק"ה ב', ועמ"ש קמ"ד ט', קמ"ז ב'), ועז"א לך ה' אזמרה, שהשיר יהיה גם על ענייני עצמו והזמר מיוחד לה': (ב) תמים, התבאר אצלי בכ"מ שגדרו שיעשה מעשהו בתמידות לשם ה' לבד בלא שום פניה חיצונית. ותום לב, הוא שלא יעלה בלבו ציור אחר כלל: (ג) עשה סטים, עשה מקור במקום שם, מעשה סטים, מענין נטיו מן הדרך, ושחטה שטים העמיקו (הושע ה'): (ד) לבב עקש, העקשות בא הפך התמימות (משלי י' ט')

הוא מצד המשפט בעבור רוע המעשים לכפר עון ולהתם חטאת, עד שלכן על שניהם אשירה, וכמ"ש חז"ל בין חסד בין משפט אשירה, כי בשניהם לך ה' אזמרה, אשבח את ה', או על חסדו או מצד פעלה משפט שזה מצד השגחתו וצדקו, ומצד שמשגיח עלי להתם טומאתי ממני: (ב) אשכילה בדרך תמים, גדר התמימות הוא שיעשה מעשה הצדק שלא בעבור שום פניה חיצונית מתקות שכר ויראת עונש או בעבור פניה אחרת כמו להתגאות ולהתפאר וכדומה, רק יעשהו מצד אהבת הטוב בעבור שהוא טוב ומצד שצוה ה' עליו, ובדרך ההרחבה יקרא תמים מי שנראה בחיצוניותו שמתמיד בצדק ואינו מט ממנו בשום פעם, ובכ"ז יוכל להיות שאינו תמים בלבו, כי לבו מלא פניות אחרות ותכליות זרות שבעבורם יעשה צדק, ולהבדיל ביניהם נקרא התמים באמת, בשם תם לבב, שהתמימות נשרש בלבו לא בחיצוניותו לבד, ויען שבקל יטעה האדם בעצמו ויחשב שעושה מעשהו בתמימות, ובאמת ימצא בלבו אחרי החיפוש פניה נסתרת מכבוד או גאוה וכדומה, יאמר כי אשכילה בדרך תמים מתי תבוא אלי הדרך הזה, שיהיה תמים באמת, עד שלא ילך הוא אל הדרך רק הדרך תבא אליו, ר"ל שלא יהיה ע"י הרגל, רק שיהיה מוטבע בנפשו, בענין שהדרך ימצא בטבעו, והבחינה לזה יהיה כשאתהלך בתם לבבי אף בקרב ביתי שאין שם פניה משבח בני אדם והתפארת, וזה סימן שיהיה תם לבבי, לא תמימות חיצוני, (והנה מי שאינו תמים ועושה מעשהו בשביל פניות חיצוניות הוא ישקיף על התועליות שיגיע לו בעשותו הטוב, ויראה מן העונש שיגיע לו בעברו על מצות ה', ואצלו לא ישוה החסד והמשפט, ולא יודה על שניהם בשוה, לא כן התמים באמת הוא ישוה בעיניו המשפט והעונש כמו הטוב והחסד שיקבל מאת ה', וע"ז הקדים חסד ומשפט אשירה, שגם זה שייך לענין התמימות): (ג) לא, מבאר הדבר שיהיה התמימות בין בעשותו טוב, שלא יעשה אל תכלית רצוני שאליו ישית עיניו וכונתו בעת עשותו הטוב עד שאשית לנגד עיני (היינו למטרת מעשי) דבר בליעל, שבעבורו אעשה הטוב, כמו הגס ומתפלל בעבור כבוד וכדומה, וכן בסור מרע לא יהיה מפני פחד העונש, עד שלא ישנא גוף הרע מצד עצמו רק יסור ממנו מפני פחד העונש, כי עשה סטים שנאתי מצד עצמי עד שלא ידבק בי במחשבתי כלל: (ד) לבב, מלבד ששונא מעשה הרע בפועל אין לו נטיה אליו אף במחשבה בלבו, וגדר לב עקש הוא מי שטבע לבו שהוא הכח המתעורר ורוח המושל בו נוטה אל ההפך מחקי החכמה ודרכיה, ויש מי שיש לו לב עקש, ר"ל מתאוה לרע עד שצריך ללחום מלחמה פנימית עם יצר הלב להשיבו אל היושר והטוב, אבל ממני יסור לב עקש, כי לא נמצא בלבי נטיה כלל אל הרע, ומוסיף לאמר רע לא אדע, שכ"כ הטבע לבי על מעשה הטוב עד שלא אדע כלל מה הוא רע, כמו האדם קודם החטא

שלא

ה מְלָושְׁנִי בַסֵּתֶר ׀ רֵעֵהוּ אוֹתוֹ אַצְמִית גְּבַהּ־עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל׃ ו עֵינַי ׀ בְּנֶאֶמְנֵי־אֶרֶץ לָשֶׁבֶת עִמָּדִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ תָּמִים הוּא יְשָׁרְתֵנִי׃ ז לֹא־יֵשֵׁב ׀ בְּקֶרֶב בֵּיתִי עֹשֵׂה רְמִיָּה דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא־יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי׃ ח לַבְּקָרִים אַצְמִית כָּל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ לְהַכְרִית מֵעִיר־יְהוָה כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃

קב א תְּפִלָּה לְעָנִי כִי־יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְהוָה יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ׃ ב יְהוָה שִׁמְעָה תְפִלָּתִי וְשַׁוְעָתִי אֵלֶיךָ תָבוֹא׃ ג אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ ׀ מִמֶּנִּי

יתיר ו׳ ביום

ת״א מלשני וגו׳. סוטה ה׳ ערכין ט״ו: גבה עינים. סוטה שם ערכין שם ע״ו: עיני וגו׳. תמיד כ״ח: דובר שקרים. שבת קמ״ט חגיגה י״ד סוטה מ״ב סנהדרין ק״ב ודף ק״ג: תפלה לעני. ברכות י״א ודף כ״ז עכו״ם ז׳ ספר הזוהר פרשת וישלח ופרשת יתרו ופרשת בלק:

רש״י

אסור לא אכיר בדבר רע: (ה) אותו לא אוכל. שיהא חבירי שלא אלמד ממעשיו: (ח) לבקרים אצמית. מידי יום יום אכרית מעט מעט רשעי ישראל המחויבין מיתה:

קב (א) תפלה לעני. ישראל שהם עם עני: כי יעטף. בהתעטף נפשם בגלה:

מצודת ציון

(ה) מלשני. מלשון מלשין והיו״ד יתירה: אצמית. ענין כריתה כמו וברעתם יצמיתם (לעיל נ״ד): אוכל. מל׳ יכולת:

קב (א) יעטף. מל׳ עטיפה ולבישה: שיחו. ענין ספור התלאות כמו אשיחה במר נפשי (איוב ז׳):

מצודת דוד

(ה) מלשני. המלשין בסתר על רעהו אכרית אותו: גבה עינים. הוא בעל גאוה: ורחב לבב. החומד ומתאוה לכל דבר: אותו לא אוכל. לא אוכל לסבול אותו. כי המעשים האלה מגונים בעיני: (ו) עיני. נותן אני את עיני בנאמני ארץ לשבת המה עמדי: (ז) לא ישב. אין אני מניח לשבת בביתי איש עושה מעשה רמיה: לא יכון. לא יהיה נכון לשבת נגד עיני: (ח) לבקרים. בכל בוקר בזריזות רב אכרית כל רשעי ארץ בכדי להכרית וכו׳ עד שלא ישאר אחד:

קב (א) תפלה לעני. התפלה הזאת היא לישראל בהיותם בגולה עם עני: כי יעטף. כאשר יהיה כפוף ומעונה כאלו הוא מתעטף קלתו בקלתו: ולפני. כאשר ידבר צרותיו ויספר תלאותיו לפני ה׳: (ג) אל תסתר. לגל

באור המלות

ס׳, י״א כ׳, י״ט ה׳, כ״ח ו׳, איוב ט׳ כ׳): (ה) מלשני, מלושן בשקל מפועל. והיו״ד נוספת כמו מקימי מעפר דל, מלאתי משפט, ועי״ן נשתנה החולם לקמץ חטף: אצמית, אכרית. לא אוכל, אסבול, כמו לא אוכל און ועצרה (ישעיה א׳): (ו) לשבת עמדי, שריו ויועציו, ישרתני המשרתים כמ״ש ומושב עבדיו ומעמד משרתיו, (מ״א י׳ ה׳): (ח) לבקרים, בכל בקר, כמו חדשים לבקרים (איכה ג׳): (א) יעטף, כמו נפשם בהם תתעטף (ק״ז ה׳), העטופים ברעב (איכה ב׳): (ב) תפלתי, שועתי, התפלה היא

תפלות דוד באור הענין

שלא ידע מן הרע כלל, כי לא שלטו ציורים הרעים על חלמי לבבו כלל ולא השיגם וידעם: (ה) מלשני, עתה יספר הנהגתו עם זולתו, לא יעשה כדרך בני אדם שמקבלים לשון הרע, כי בהפך מי שמלשין את רעהו בסתר לא אעניש את הנלשן, רק את המלשין אצמית, ויותר מזה שני שמדותיו רעים כמו גבה עינים במדת הגאוה, ורחב לבב במדת החמדה, לא אוכל לסבלו כלל: (ו) עיני, בהנהגת המלכות, הנה מושלי ארצות הקדם זה היה דרכם לבחור יועצים ושרים שיהיו נאמנים להשתדל לאצור הון ולאסוף אוצרות, מבלי לשים לב כלל על טובת המדינה, אבל אנכי שמגמתי היא לטובת המדינה, אבחר היועצים שהם נאמני ארץ, ר״ל אנשים נאמנים גם אל הארץ והמדינה, שהם ישבו עמדי, וישתדלו בטובת המדינה להצליח יושביה, הולך וגם המשרת אותי לצרכי ביתי לא אקח רק הולך בדרך תמים שיהיה איש טוב וצדיק: (ז) לא, ואין חשש שירמה אותי ויחזיק א״ע ברמיה שהוא צדיק ואינו כן, כי העושה רמיה הוא עצמו לא ישב בקרב ביתי כי הנהגת ביתי מסוגלת אל טבעו, כי בביתי הכל באמת וצדק, ולא יהיה המשרת דובר שקרים ואינו תמים באמת, כי דובר שקרים לא יכון לנגד עיני, ויותר מזה כי. (ח) לבקרים בכל בקר, אצמית כל רשעי ארץ ואעשה בהם משפטי חרוץ, שזה יועיל להכרית מעיר ה׳ שלא ימצאו שם פועלי און כלל:

קב (א) תפלה לעני, הוא תפלה על בני הגולה, מצייר איש אחד מן הגולים, או יצייר כלל האומה כאיש פרטי, אשר נפשו עטופה מרוב הצרות מתעלפת ועומדת לצאת מתוך גופו, וזה תפלה לעני אשר יעטף, וטרם תצא נפשו שופך שיחו לפני ה׳, ומתפלל על הגלות והישועה: (ב) ה׳ שמעה תפלתי, התפלה היא שפיכת הנפש לפני האלהים בעד הכלל, והשועה היא מה שצועק לישועה בעד עצמו: (ג) אל תסתר פניך ממני, שישגיח עליו לראות בעניו ולשמוע

דבריו

ביום צר לי הטה אלי אזנך ביום אקרא מהר ענני: ד כי כלו בעשן ימי ועצמותי כמוקד נחרו: ה הוכה כעשב ויבש לבי כי שכחתי מאכל לחמי: ו מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי: ז דמיתי לקאת מדבר הייתי ככוס חרבות: ח שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג: ט כל היום חרפוני אויבי מהוללי בי נשבעו: י כי אפר כלחם אכלתי ושקוי בבכי מסכתי: יא מפני

דגש אחר מלואפים

רש"י

זעמך

(ד) נחרו. הנו"ן משמשת כמו נעשו נקנו, והוא לשון יובש כמו (איוב ל') ועצמי חרה מני חרב. נחר מפוח (ירמיה ו'): (ו) לקאת. שם עוף הוא: ככוס חרבות. שם עוף כמו (ויקרא י"א) את הכוס ואת השלך ואת הינשוף: חרבות. מדברות: דמיתי לקאת מדבר. כך אנו נדודים ממקומנו ללכת בגולה: (ח) שקדתי. התבוננתי בעצמי והנני כצפור הבודד על גג יושב לבדו באין זוג: בודד. יושב בדד: (ט) מהוללי. המתהוללים בי לשון הוללות: בי נשבעו. ראו ברעתי ונשבעים בי ואומרים אם לא יארע לי כמו שאירע לישראל. כה יעשה לי כמו לישראל: (י) בבכי מסכתי. בדמעה מזגתי: (יא) כי נשאתני.

מצודת דוד

תרחם בצרתי: מהר ענני. בו ביום שאקרא לך: (ד) כלו בעשן. ימי הטובים כלו מהר עם העשן ודומה לו הכלה במהרה: כמוקד נחרו. נתייבשו כמקום המוקד: (ה) הוכה כעשב. כמו עשב המתייבש ונשבר מחום השמש כן לבי נשברה כי בעבור התוגה שכחתי לאכול מאכלי והנני חלוש ומעונה: (ו) דבקה. כי מקול האנחה משמן בשרי ירזה ודבקה לעצמותי: (ז) דמיתי. דומה אני לקאת היושבת במדבר הצועקת קול יללה ואל הכוס השוכב בחרבות כי כן גם אני אזעק בקול מר ואשב שומם ויחידי: (ח) שקדתי. מהרתי לברוח ואהיה כצפור הבורחת מאנשים ויושב בדד על גג: (ט) מהוללי. המלעיגים עלי ישבעו בי ואומרים דרך שבועה אם עשיתי כזאת אהיה כהיהודים האומללים: (י) כי אפר. אני אוכל את האפר כדרך שאוכלים את הלחם ר"ל לגודל התוגה נהפך בפי טעם הלחם לטעם האפר: בבכי מסכתי. כי בעת השתיה

מצודת ציון

(ד) כמוקד. הוא מקום הבערת האש כמו על מוקדה (ויקרא ו'): נחרו. ענין יובש כמו נחר מפוח (ירמיה מ"ו): (ז) לקאת כוס. שמות עופות ומצויות במדבר ובחרבות: (ח) שקדתי. ענין מהירות כמו כי שוקד אני (שם א'): בודד. בדד ויחידי: (ט) מהוללי. ר"ל המתהוללים בי בעל כסיל ובער והוא מל' הוללות וסכלות (קהלת א'): (י) ושקוי. מל' השקאה: מסכתי. ענין מזיגה כמו מסכה יינה (משלי ט'):

תפלות דוד

באור הענין

דבריו, זאת שנית שיענהו תיכף וימלא בקשתו: (ד) **כי כלו בעשן ימי**, מבאר מדוע מבקש שיענהו מהר, כי הגיע לתכלית האבדון ומצייר את הצרה כאש, ואת הגוף הכללי של האומה כנתון באש עלי מוקדה, והחלקים הנפרדים ע"י התכת האש ועולים כעשן באויר הם הימים שהוא זמן חייו, **והעצמות** שנאכלו **נחרו כבמוקד**: [ה) **הוכה כעשב**, מצייר א"ע כצומח, אשר אם תפגע בו השמש ויוכה כח הצמיחה שהיא נפש הצומח, ימולל ויבש, כי אז לא יינק עוד את מזונו שהוא לחות האדמה, כן **הלב** שהי' שבו משכן החיים **הוכה כעשב ויבש**, כי כבר פסק מלקחת מזון **כי שכחתי לאכל לחמי**, ר"ל שה' קבע מין אחד באיצטומכא שמעורר את הרעבון ויתעורר לאכול, אבל כבר נשבת כח הזן עד שלא יתעורר עוד לאכול לחם: (ו) **מקול**, כי בשר המעים נדבק אל העצמות בסבת קול האנחה, וזה סבה לביטול כח המעכל, כמ"ש (איוב י"ט) בעורי ובבשרי דבקה עצמי ואתמלטה בעור שני כמ"ש שם, (ויספר מעמד האומה בימי רדיפת הדת): (ז) **דמיתי**, ר"ל תחלה **דמיתי לקאת** שדר **במדבר**, והקאת מחיתו מן הדגים וצריך ללכת בכל יום מן המדבר אשר הוא חונה שם אל הנהרות לצוד הדגים שהוא דרך רחוק, כן אני שוכן במדבריות נפרד מבני אדם, ואני צריך ללכת בהחבא אל הישוב לבקש פרנסתי, ואח"כ שהוקל עול הגלות מעט ויתן לי רשות לשכון בישוב, לא הניחו אותי לגור בעיר רק הייתי **ככוס חרבות**, הוצרכתי לגור בחרבות שלפני הערים נפרד מן העיר: (ח) **שקדתי**, ואח"כ ע"י שקידה והשתדלות רב, הוקל גם גזרה זו שאוכל לגור בעיר אבל לא בבית, רק **כצפור בודד על גג**, כן הוצרכתי לגור על פנות הגגות בבדידות: (ט—י) **כל**, ולא הייתי ביניהם כאיש מלאוכות שמרחמים עליו ועכ"פ אין מחרפים אותו, כי **כל היום חרפוני אויבי** על **כי שקוי בבכי מסכתי**, שבכיתי תמיד על החורבן וזאת הרה להם וחרפוני בעבור זה, **ומהוללי בי נשבעו כי אפר כלחם אכלתי** מפני הרעב: (יא) **מפני**, וזה היה **מפני זעמך**, ר"ל אפר כלחם אכלתי **מפני זעמך**

באור המלות

רק לאלהים וגדרו שפיכת הנפש והדבקה באלהי מעוזה, כמ"ש ישעיה (א' פ"ז), והמשוע צועק לישועה: (ד) נחרו, שרשו חרר והנו"ן על בנין נפעל, שנשרפו מרוב חמימות הקדחת: (ו) לבשרי, לבשר המעים (כמ"ש איוב י"ט כ'): (ז) דמיתי, הייתי, עמ"ש ישעיה (א' ט') שפעל היה מוסיף על פעל דמה שהיה כן ממש: (ח) שקדתי. מורה על רוב השתדלות בדבר כמ"ש ירמיה (א' י"ב): (ט) מהוללי, העושים

זַעַמְךָ וְקִצְפֶּךָ כִּי נְשָׂאתַנִי וַתַּשְׁלִיכֵנִי׃ יב יָמַי כְּצֵל נָטוּי וַאֲנִי כָּעֵשֶׂב אִיבָשׁ׃ יג וְאַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וְזִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר׃ יד אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי־עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד׃ טו כִּי־רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ׃ טז וְיִירְאוּ גוֹיִם אֶת־שֵׁם יְהוָה וְכָל־ מלכי

ת"א אתה תקום. מנחות מ"ו: כי רלו עבדיך. כתובות קי"ב עקידה שער ח':

עמ"ש

רש"י

תחלה והגבהתני ועתה השלכתני משמים לארץ ואם לא נשאתני תחלה לא היתה חרפתי רבה כל כך: (יב) כצל נטוי. לעת ערב כשהצללים נוטים וכשחשכה אין ניכרים אלא כלים והולכים: (יג) ואתה. אשר לעולם תשב ושבעת לנו בך כשם שאתה קיים יש עליך לקיימנו, לפיכך. (יד) אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה. כי כך הבטחת (דברים ל"ב) כי יראה כי אזלת יד והרי אזלת יד: (טו) כי רצו. אהבו אף את אבניה ואת עפרה. ומדרש אגדה כשגלה יכניה וגלותו נשאו עמהם מאבני ירושלים ועפרה לבנות להם שם בבבל בית הכנסת: (טז) וייראו גוים. את שמך כשתושיע את עמך:

מצודת דוד

יפול בכוס דמעות עיני והרי הוא מזוג בדמעת הבכי: (יא) כי נשאתני. מתחלה רוממת אותי ואח"ז השלכתני לארץ וכפול הצער מאלו לא הייתי בגדולה מעולם: (יב) ימי כצל נטוי. ימי הטובים חלפו והלכו להם כמעט עובר כצל הזה הנוטה ממקומו מבלי יגע בו מי: ואני. עתה אני יבש מבלי לחלוחית טובה כעשב הנתיבש בחום השמש בסוף גלו:

(יג) ואתה. אבל אתה לעולם תשב ותתקיים וזכרך או כתך עתה: (יד) אתה תקום. לזה אשאל מעמך שאתה תקום ותרחם את ציון כי מעתה עת להנן אותה כי בא הזמן: (טו) כי רצו. כי עבדיך ישראל רוצים ומחבבים אבני המקום ההוא ועפרה נשאה חן בעיניהם ומאוד יתאוו לבשיב אליה: (טז) וייראו. אז ייראו הגוים ומלכיהם את שם כבודך:

באור המלות

ממני דברי הוללות ולצנות: (יא) זעמך, וקצפך, זעם משתתף עם השמות המורים על הקללה והעונש (ישעיה י' ה' ולמעלה ס"ע כ"ה ובכ"מ): (יב) כצל נטוי, כמו ינטו צללי ערב (ירמיה ו'): (יג) לעולם לדור ודור, עולם מציין הזמן המתדבק, ולדור ודור מציין הזמן המתחלק לשני דורות, כנ"ל לצ ו"א, וע"כ ישיבת ה' בעצמו יצייר עם מלת לעולם, חכרו ע"י פעולותיו הוא נקשר עם הדורות: (יד) עת, מועד, בארתי בכ"מ (ירמיה ח' ז' הושע ב' י"א) שעת הוא העת המוכן מעצמו אחר דבר, כמו עת הטבעי, ומועד הוא הזמן הנועד ע"י הדת או ההבטחה, והתנינה תלוי בעת רצון, וכמועד הוא זמן הקץ המיועד, ולחנה כמו לחנה בפת"ח: (טז) שם ה', כבודך. עמ"ש ישעיה (נ"ט י"ט):

תפלות דוד

באור הענין

שהיא קללתך, שע"כ הגרים בארץ שיני הכפתני באפר, ושקוי בבכי מסכתי מפני קצפך, שבכיתי תמיד על שידעתי שעודך קוצף עלי, ואכנס בכוס נפשי לרצות כעסך, **כי נשאתני ותשליכני**, שתחלה נשאתני לרום, ואח"כ השלכת אותי מאגרא רמא לבירא עמיקתא, וזה מגדיל האפילה: (יב) **ימי**, אומר, הנה אני מתיאש שאראה אני עוד זמן התשועה, כי כבר אפסו כחותי ואין לי תקוה, ובכ"ז איני מתיאש מן הגאולה הכללית שהבטיח ה' החי לעולם ודברו לא ישוב ריקם. גם אני מתיאש בין מצד זמני, **שימי** דומים **כצל נטוי**, בסוף היום שהצל נוטה ומתפשט וזה סימן שקרוב להיות לילה, כן כבר עברו רוב ימי, ומצד כח גופי ג"כ **אני כעשב איבש**: (יג) **ואתה**, אולם אתה ה' אינך משתנה עם הזמן, כי **אתה ה' לעולם תשב** שאתה אין לך התלות בזמן ואתה בלתי משתנה, וגם **זכרך**, דהיינו הפעולות היוצאות ממך שעל ידם זוכרים אותך, הגם שהם נעשים בזמן, בכ"ז אינם כשאר דברים הזמניים הפוסקים, כי הם קיימים **לדור ודור**: (יד) **אתה תקום**, ר"ל גם שאני לא לעולם אחיה, ולא אראה בנחמת ציון, ידעתי כי **אתה ה'** החי לעולם ובלתי משתנה, **תקום להושיע ציון**, וזה מצד ג' דברים, או מצד הרחמים על עניה ושפלותה, ועז"א **תרחם ציון**, או מצד ההנהגה בעתים מיוחדים לרצון שאז יתעורר לחונן גם הבלתי ראוי, ועז"א **כי עת לחננה**, או עכ"פ אם לא יושעו קודם הזמן ע"י רחמים או עת רצון, בהכרח יושעו בבוא זמן הקץ האחרון המיועד מאת הנביאים, ועז"א **כי בא מועד**, וכמ"ש בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך (ישעיה מ"ט) וכמ"ש שם: (טו) **כי רצו**, וכן תושיעם מצד העם שבעונותיהם החרבת את ציון, שהם כבר **רצו** ופייסו **את אבניה**, שתחלה נחרבה ציון לרצות על עונותיהם, ושפך ה' חמתו על העצים והאבנים, ואח"ז רצו הם את אבניה שנשפך דמם בעבור אבני ירושלים ועל אמונתם, **ואת עפרה יחוננו** שמתפללין תמיד עליה וחושקים את עפרה: (טז—יז) **וייראו**, ר"ל אתה תרחם ציון ואז ייראו גוים את שם ה', והמאמרים מקבילים, **וייראו גוים את שם ה' כי בנה ה' ציון**, **וכל מלכי הארץ את כבודך כי נראה בכבודו**, השם, מורה על הפרסום מרחוק, והגוים הפחותים שלא יראו את כבוד ה', ייראו מחמת פרסום שמו הנשמע מרחוק ע"י מה שיבנה ציון בחומות ומגדלים, ומלכי הארץ שהם משכילים יותר

מַלְכֵי הָאָרֶץ אֶת־כְּבוֹדֶךָ׃ יז כִּי־בָנָה יְהֹוָה צִיּוֹן נִרְאָה בִּכְבוֹדוֹ׃ יח פָּנָה אֶל־תְּפִלַּת הָעַרְעָר וְלֹא־בָזָה אֶת־תְּפִלָּתָם׃ יט תִּכָּתֶב זֹאת לְדוֹר אַחֲרוֹן וְעַם נִבְרָא יְהַלֶּל־יָהּ׃ כ כִּי־הִשְׁקִיף מִמְּרוֹם קָדְשׁוֹ יְהֹוָה מִשָּׁמַיִם׀ אֶל־אֶרֶץ הִבִּיט׃ כא לִשְׁמֹעַ אֶנְקַת אָסִיר לְפַתֵּחַ בְּנֵי תְמוּתָה׃ כב לְסַפֵּר בְּצִיּוֹן שֵׁם יְהֹוָה וּתְהִלָּתוֹ בִּירוּשָׁלִָם׃ כג בְּהִקָּבֵץ עַמִּים יַחְדָּו וּמַמְלָכוֹת לַעֲבֹד אֶת־יְהֹוָה׃ כד עִנָּה בַדֶּרֶךְ

כחי

ת"א הערער וגו'. ספר הזוהר פרשת ויחי: לספר בציון. ספר הזוהר פ' אחרי מות: ענה וגו'. גיטין ס':

רש"י

(יח) הערער. הצועק כמו (ישעיה מ') זעקת שבר יעוערו. ד"א ערער הרוס ונשחת כמו ערו ערו (לקמן קל"ז): (יט) תכתב זאת. כך יאמרו רואי הישועה תכתב הישועה הזאת לספר אותה לדור אחרון: ועם נברא. שנעשה בריה חדשה לצאת מעבדות לחרות ומאופל לאור גדול: (כ) אל ארץ הביט: לראות בעוני עמו: (כא) תמותה. חולה למות. נאמורי"נט בלעז: (כד) ענה בדרך כחי. חזר לקנן

מצודת דוד

(יז) כי בנה. כראותם אשר בנה ה' את ציון ונראה הוא שם בכבודו: (יח) פנה. כי פנה אל תפלת ישראל המעורר תפלה בתמידות: (יט) תכתב זאת. הגאולה הזאת תהיה כתובה לזכרון לדור אחרון בכדי שהעם הנברא אז יהלל יה על הגאולה ההיא: (כא) אנקת אסיר. צעקת ישראל האסור בגולה: לפתח. להתיר קשרי האסורים להוליכם למיתה: (כב) לספר בציון. למען יסופר בציון וכו': (כג) בהקבץ. בעת יתקבצו עמים וממלכות לעבוד את ה': (כד) ענה. את זה יספרו לומר הנה מאז ענה האויב כחי בדרך בהיותי הולך

מצודת ציון

(יח) הערער. מלשון ערה ר"ל המעורר בתפלה: (כ) השקיף. ענין הבטה: (כא) אנקת. ענין צעקת אנחה כמו האנק דום (יחזקאל כ"ד): לפתח. ענין התרת הקשר

באור הענין

יותר ומבחינים עניני כבוד, הם יראו כבוד ה', שיתגלה אחרי הבנין ויתראה בכבודו הגדול: (יח) הנה, אמר שעני המתפלל תפלה זאת, הגם שימי כלו נפוי ולא ראה את הגאולה, בכ"ז אבטח כי התפלה הזאת שאני מתפלל על הגאולה, הגם שהיא תפלת הערער היא נשמעת מה', (כמ"ש ה' שמע תפלתי),

באור המלות

(יח) הערער, כמו והיה כערער בערבה, ומשתתף עם עריריי, עז שעומד בודד: (כ) השקיף, הביט. המשקיף הוא דרך החלון או הארובה ולרוב ישקיף מלמעלה למטה, כמ"ש חז"ל, והבא בא אחריו פעל ראה הוא לרוב לרעה וכמ"ש חז"ל, חוץ ממ"ש השקיפה ממעון קדשך מן השמים, ופה בא אחריו פעל הביט, כאלו יתחיל להשקיף ממרום קדשו דרך השמים ומשם הביט: (כא) לפתח, מוסרותיהם: בני

תפלות דוד

ור"ל שכל התפלות שמתפללים בעת החורבן, **בין תפלת הערער ה' פונה אליו**, ובין תפלת הרבים, **לא בזה את תפלתם**, וה' שומע כל התפלות האלה ואוסף אותם ושומר אותם ליום נועד, וה' אומר. (יט) **תכתב זאת לדור אחרון**, ה' מצוה למלאכיו שהתפלה שמתפללים בעת החורבן על הגאולה תכתב בספר זכרון לפניו לדור אחרון, **ועם נברא**, שאז יברא עם, אשר **יהלל יה**, שדור האחרון שיהיה בעת הגאולה הם יהללו יה, על. (כ—כא) **כי השקיף ממרום קדשו** לשמוע התפלות שהתפללו אליו בזמן הגלות, והמאמרים מקבילים, **כי השקיף ממרום קדשו לשמוע אנקת אסיר**, שנאנק ונצעק לפניו ממאסרו בזמן הגלות, **ומשמים אל ארץ הביט לפתח בני תמותה**, מציין שההשקפה לשמוע התפלה היא ממרום קדשו, שמציין שכינת עוזו בקדש למעלה מן המערכת, שמשם ישגיח ושומע תפלה, והפעולה לפתח בני תמותה הוא משמים דרך המערכת, שמסבב הגלאים עפ"י הטבע בנסים נסתרים: (כב—כג) **לספר**, ר"ל לפתח בני תמותה כדי שהם יספרו אח"כ **שם ה' ותהלתו בירושלם**, לעתיד **כשיקבצו עמים וממלכות לעבוד את ה'**, ושם ה' מורה על פרסום שמו שהוא בורא העולם ומחדשו ומנהיגו, זה יספרו בציון, ששם יושבים החכמים והכהנים שהם ידעו את שם ה', ותהלתו הוא מגד דרכיו והנהגתו רחום וחנון, זה ידעו אף ההמון שישבו בירושלים בכל העיר: (כד) **ענה**, שב המתפלל ויאמר, הגם שכבר נתיאשתי שאאריך ימים עד שאראה הישועה, כמ"ש ימי כצל נטוי וכו' כי כבר **ענה כחי בדרך** ע"י רוב הגליות והטלטול, ובזה **קצר ימי**, בכל זה מתפלל שיאריך ימים עד שיראה הישועה בעיניו, ועז"א. (כה) **אומר אלי אל תעלני בחצי ימי** מן העוה"ז, **בדור דורים שנותיך**, מציין שהגם שה' למעלה מן הזמן ולא יתכן שנאמר שיש לו שנים וימים, בכ"ז מגד שהוא מסבב את הדורות, והדורות מתנהגים כפי קצב הזמן, ומעשה ה' ניכר בכל דור ודור כמ"ש וזכרך לדור ודור

כחו קצר ימי: כה אמר אלי אל־תעלני בחצי ימי בדור דורים שנותיך: כו לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים: כז המה ׀ יאבדו ואתה תעמד וכלם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלפו: כח ואתה־הוא ושנותיך לא יתמו: כט בני־עבדיך ישכנו וזרעם לפניך יכון:

קג א לדוד ׀ ברכי נפשי את־יהוה וכל־קרבי את־שם קדשו:

כתי קרי
ברכי

ת״א כל קרבי . ברכות י׳ ספר הזוהר פרשת לך לך ופרשת ויקהל עקידה שער ס׳ כל המזמור עקרים פכ״ג :

רש״י

הראשון כי נשאתני ותשליכני ימי כצל נטוי ענה בדרך אויבי כחי: (כה) אומר לה׳. אלי אתה : אל תעלני בחצי ימי . אל תסלק אותנו להשמידנו מן האדמה ביד אויבינו בחצי ימינו. ומה הם ימינו כל ימות דור דורים שנותיך הבטחת לקיימנו לפניך כמו שאמור בסוף המזמור ושנותיך לא יתמו וזרע עבדיך לפניך יכון: (כו) לפנים . מתחלה : (כז) כלבוש תחליפם . כאדם ההופך לבושו לפושטו : (כח) ואתה הוא . העומד וקיים :
קג (א) ברכי נפשי . חמשה ברכי נפשי יש כאן כנגד ה׳ עולמות שהאדם דר בהם כמו שאמרו

מצודת ציון

כמו מוכר מלכים פתח (איוב י״ב) : (כה) תעלני . ענין סלוק כמו כעלות גדיש בעתו (שם ה׳) : (כו) לפנים . מתחלה כמו וזאת לפנים בישראל (רות ד׳) : (כז) יבלו . ענין רקבון וכמושה כמו ועלהו לא יבול (לעיל א׳) : (כח) הוא . ר״ל דבר העומד בהויתו ומתקיים : יתמו . מל׳ תם והשלמה : (כט) יכון . מלשון הכנה :
קג (א) קרבי . הם האיברים הפנימים כמו וקרבי לקיר

מצודת דוד

הולך בגולה וזה קצר ימי : (כה) אומר . והייתי אומר בתפלה כלא אלי אתה אל תסלקני מן העולם בחצי ימי : בדור וגו׳. ר״ל בכל ימי הדורות בזמן השנים שקצבת להיות בגולה אל תסלקם ביד האויב בחצי ימיהם ולאומר לא על עצמי בלבד אני מתפלל כ״א על כל הדורות : (כו) לפנים . אתה יסדת את הארץ מתחלה מאין ליש וכן השמים מעשה ידיך המה וא״כ קדמת להם : (כז) המה יאבדו . סוף הדבר יהיה שהמה יאבדו ואתה תעמוד וא״כ גם תאחר להם : כלבוש . שפושט האדם ומחליפו באחר . כן תחליף את העולם כמ״ש הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה (ישעיה ס״ה) : ויחלפו . ר״ל באשר תעשה כן תקום : (כח) ואתה הוא . אבל אתה דבר העומד בהויתו ומתקיים ואין הבלות זמן לשנותיך : (כט) בני עבדיך . בני אברהם יצחק ויעקב ישובו לארצם וישכנו בה וזרעם יהיה נכון לפניך עד עולם ולא יוסיפו עוד ללכת בגולה . ומוסב למעלה לומר את זה יספרו לפכו״ם לומר כזה וכזה התפללתי והנכם רואים כי שמע אלי :
קג (א) וכל קרבי . איברי הפנימים גם המה יברכו את

באור המלות

תמותה, הקרובים למות : (כה) אל תעלני . עלית הנפש לשמים, כמ״ש והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה . ופי׳ בחצי ימי בדור דורים, שימי יהיו רק חצי ימי הדור הראוי: (כז) כבגד, כלבוש . הבגד כולל כל הבגדים והלבוש הוא המיוחד ללבוש לצורך היזה ענין כנ״ל (כ״ב י״ט) ויבאים פ״ג ה׳, ודרך להחליפו אח״כ :
(א) ה׳ שם קדשו, השם יבוא לרוב כשאינו מכיר הדבר עצמו

תפלות דוד

באור הענין

ודור, מצד זה יתיחסו הדורות אליו כשנים, שכמו שבשנות האדם יחשבו כפי מספר הקיפי גלגל חמה, כן יחשבו שנותיו כפי מספר הדורות, שמליץ על זה המליצה שכל דור ודור הוא שנה של מעלה, ר״ל שבו יתראה הנהגה חדשה ושינוי בהנהגה והיקף חדש, ועפ״ז יאמר בבקשתו שלא יעלהו אל שנותיו, שהם דור דורים, (שהם שנות ההשגחה העליונה כפי מה שנסיב אותה פועלת בעולם הזמני) לא יעלהו בחצי ימיו, שבזה תהיה השנה העליונה קצרה מכפי הראוי, אחר שאורך השנה העליונה הוא לפי אורך שנות הדור : (כו) לפנים, כי הנה ראינו שכל המציאות הנתון תחת הזמן לא יעמוד רגע על מצב אחד, כי הארץ אשר יסדת לפנים ושמים שהם מעשה ידיך, (מדמה הארץ כיסוד הבנין והשמים כגג הבנין למעלה) ובזה נכלל כל העולם המוחש הנתון תחת הזמן, אין להם מציאות אמתי מצד פניה, א] מצד כי . (כז) המה יאבדו, כי כל פי״ל תהלה י״ל תכלה, ורק אתה תעמד בלי השתנות, ב] שגם בעת קיומם כולם כבגד יבלו, כי ההיולי פושט צורה ולובש צורה תמיד, והמשיל בזה שני משלים, א] שכבגד יבלו מעצמה עת יגיעו אותו ימים, כי כל מורכב מתפרד, ב] מצד שההיולי פושט את מלבושיו פושט צורה ולובש צורה אחרת תמיד, כמי שמחליף את מלבושיו בכל פעם, ועז״א כלבוש תחליפם ויחלפו, ואתה הוא, רק אתה הוא הדבר הקיים כמו העומד בעצמותו ובלתי משתנה, וגם שנותיך לא יתמו, שכבר אמרנו שהשנים שיתיחסו לה׳ הם הדורות המתחדשים, והם לא יתמו, ומפרש מי הם שנותיך, הם . (כח) בני עבדיך, שהם בני הצדיקים, הם ישכונו, שהגם שכל המציאות יתבטל, דור הצדיקים שהם חלק אלוה ממעל עד שיתיחסו אליו כשנותיו (כי בם ובעבורם יפעול בנוים ותמורות

ב בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְאַל־תִּשְׁכְּחִי כָּל־גְּמוּלָיו׃ ג הַסֹּלֵחַ לְכָל־עֲוֺנֵכִי הָרֹפֵא לְכָל־תַּחֲלוּאָיְכִי׃ ד הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת חַיָּיְכִי הַמְעַטְּרֵכִי חֶסֶד וְרַחֲמִים׃ ה הַמַּשְׂבִּיעַ בַּטּוֹב עֶדְיֵךְ תִּתְחַדֵּשׁ כַּנֶּשֶׁר נְעוּרָיְכִי׃ ו עֹשֵׂה צְדָקוֹת יְהוָה וּמִשְׁפָּטִים לְכָל־עֲשׁוּקִים׃ ז יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתָיו׃ ח רַחוּם וְחַנּוּן יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם

ת"א ברכי נפשי. שם: הסולח לכל. מגילה י"ז נדרים מ"א: ורב

רש"י

דבותינו במסכת ברכות דר בפעי אמו יונק משדי אמו וכן כולם: (ה) תתחדש כנשר נעוריכי. כנשר הזה שמחדש כנפים ונוצה משנה לשנה. ויש מדרש אגדה על מין נשר שכשמזקין חוזר לנערותו: (ז) יודיע דרכיו.

מצודת דוד

שם קדשו: (ב) כל גמוליו. גמול טובה שגמל עמך: (ה) כנשר. כמו הנשר מחדש כנפיו מעשר שנים לעשר שנים והוזר שוב לימי נעוריו כן תתחדש ימי נעוריו באמוץ כח ובבריאות: (ו) ומשפטים. עושה משפט לכל עשוקים לנקום נקמתם מיד עושקיהם: (ז) יודיע. דרכי טובו הודיע למשה: לבני וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ח) רחום וגו'. ר"ל ואלו הם

מצודת ציון

הרש (ישעיה ע"ז): (ג) עונכי. עונך והיו"ד יתירה וכן תחלואיכי חייכי המעטרכי נעוריכי בכולם היו"ד יתירה והוא דרך צחות הלשון: (ד) המעטרכי. מל' עטרה: (ה) עדיך. הפה יקרא כן כמו עדיו לבלום (לעיל ל"ב): (ו) עשוקים. מלשון עושק וגזל: (ז) עלילותיו. מעשיו:

באור הענין

בעולם הזמני) הם יתקיימו לעד וישכונו בלי כליה ואבדון, שהגם שתחרב העולם זרעם לפניך יכון, לעמוד לפניך בעולם הנשמות לחזור באור פני מלך חיים:

תפלות דוד

קג (א) לדוד, ידבר על הנהגת ה' וחסדיו עם נפש האדם הרוחנית, איך חושב

באור המלות

רק לשמע שמו מרחוק, עי' למעלה (ס' י"ח, ס"ו ד', ע"ו ב') ובכ"מ: (ה) עדיך, מלשון עוד, מציין המציאות שהיא עודה בעולם: (ו) צדקות ומשפטים, הבדלם מבואר בכ"מ עי' ישעיה נ"ט: (ז) דרכיו, עלילותיו. דרך הוא המנהג, ועלילה היא הפעולה שנרשה מתכונת נפשיית (כמ"ש ירמיה י"ח א') וזה המבדיל בין עלילה ובין מעשה ופעולה, וגם ר"ל למשה הודיע דרכיו הפנימים, וב"י

מחשבות בל ידח ממנו נדח. **ברכי נפשי את ה'**, יאמר אל נפשו הרוחנית שהיא בת אלהים וחלק אלוה ממעל, שתברך את ה' על החסדים שעושה עמה, וכל קרבי, הוא הגוף שהוא לבוש אל הנפש, **יברכו את שם קדשו**, כי הגוף החומרי לא ישיג את ה' בעצמו כמו שתשיגהו הנפש הרוחניית, רק כשומע את שמו מרחוק, ויברך את פרסום שמו מרחוק: (ב) **ברכי נפשי את ה'**, היא ברכה פרטית על החסד שעושה עמה ביחוד, **ואל תשכחי כל גמוליו**, שהגמול הוא מה שעושה מפני התפעליות של אהבה ע"ל אל הנפש, שעי"ז הוא מקבלה בתשובה וסולח לעונה כמו שיפרש, וחז"ל אמרו (בברכות יו"ד) שעשה לה דדים במקום בינה (כי התשובה יונקת מבינה כנודע וכמ"ש ולבבו יבין ושב ורפא לו) טעמא מאי אמר שלא יסתכל במקום ערוה (תשובה מן העיניים אשר זונים אחרי מינות), וחד אמר שלא יינק ממקום הטנופת (תשובה על חטא הבא ע"י כח התאוה): (ג) **הסולח**, מפרש מ"ש כל גמוליו, **מה שסולח לכל עונכי**, ובזה הוא **רופא לכל תחלואיכי**, כי העון הוא חולי הנפש, וכמ"ש הרמב"ם בשמונה פרקיו שיש לנפש בריאות וחולי כמו שיש לגוף בריאות וחולי: (ד) **הגואל**, ובזה גואל חיי הנפש שלא תרד שחת לשאול ואבדון, וגם **מעטרכי חסד ורחמים**, ומפרש, שמעטר אותה בחסד במה שהוא. (ה) **המשביע בטוב עדיך**, שבעודה בלותה בגוי' משביע אותה בטוב נפשי, מה שנתן לה תורה ומצות שהם מזון הנפש שזה מצד חסדי ה' עליה, ונגד מ"ש המעטרכי רחמים, מפרש **תתחדש כנשר נעוריכי**, שבעת שלא מן הגוף · תתחדש כנשר אשר ימרטו נוצותיו ויתחדש בנוצות וכנפים חדשים בם יגביה עוף לשמים, כן אחר שתפשט גופה העפרורי תלבש מחלצות בם תעוף אל מעונה ואל בית אביה: (ו) **עושה צדקות ה'**, הגם שמצד המשפט ודין הגמור היה מחויב שהנפש החוטאת היא תמות, אינו מתנהג עמה במדת המשפט רק עפ"י הצדקה העליונה, אשר לא תשקיף על מעשה האדם ועל מדת הדין רק יתחסד עמה כפי מדת צדקתו, **ומשפטים לכל עשוקים** ובמדת המשפטים לא יתנהג רק במה שחטא בין אדם לחברו, שבזה יעשה משפט לעשוקים כפי מדת הדין, ואין מועיל תשובה עד שישיב את העשק: (ז—ח) יודיע, וזאת הודיע למשה שזה מדרכי ה' שהוא **רחום וחנון ארך אפים** שכ"ז ממדת הצדקה העליונה, וה' הולך בדרכים הללו, ויש הבדל בין דרכים ובין עלילות, שהעלילות הם הפעולות הנמשכות מתכונות נפשיות, והנה בני ישראל הם חושבים שמה שהוא רחום וחנון היה אצלו כעלילות ותכונות נפשיות, שמתפעל ממדת הרחמים או ממדת החנינה, כי מדות האלה אצל בני אדם שרשם הם מתכונות נפשיות

וְרַב־חָסֶד׃ ט לֹא־לָנֶצַח יָרִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטּוֹר׃ י לֹא כַחֲטָאֵינוּ עָשָׂה לָנוּ וְלֹא כַעֲוֺנֹתֵינוּ גָּמַל עָלֵינוּ׃ יא כִּי כִגְבֹהַּ שָׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ גָּבַר חַסְדּוֹ עַל־יְרֵאָיו׃ יב כִּרְחֹק מִזְרָח מִמַּעֲרָב הִרְחִיק מִמֶּנּוּ אֶת־פְּשָׁעֵינוּ׃ יג כְּרַחֵם אָב עַל־בָּנִים רִחַם יְהוָה עַל־יְרֵאָיו׃

ת"א לא לנלח. עקרים מ"ד פ' ל"ח עד סוף המזמור: כי כגבוה. מנחות ל"א תמיד ל"ב: כרחוק מזרח. תמיד שם: כרחם אב. סנהדרין ק"ב:

מצודת ציון

(ט) יטור. ענין שמירת האיבה בלב כמו לא תקום ולא תטור (ויקרא י"ט): (יב) גמל. ענין התגמול הבכר:

מצודת דוד

דרכי טובו לחוס וכו': (ט) לא לנלח יריב. אף אם יריב עם החוטאים מ"מ לא לנלח יריב כי ישוב ירחם: (י) לא כחטאינו. אף גמול העונש לא יעשה בערך החטא: (יא) כגבוה. בערך רוב גבהות השמים על הארץ כן הוא רוב התגברות חסדו על יראיו כי אף אם חטאו ליראים יחשבו מול הטבות: (יב) כרחיק. כי מעביר ראשון ראשון ומוחל עליהם: ואלרנו

באור המלות

ישינו עת יצא מכה אל הפועל וידעו הכחות ע"י הפעולות: (ט) לעולם, לנלח, יריב, יטור, עי' (ירמיה ג'): (י) כחטאינו, כעונותינו. הבדלם מבואר בכ"מ: עשה גמל, כ"מ שנאמר גמול נקשר עמו הפעליות אהבה או איבה,

תפלות דוד

באור הענין

נפשיות, ע"י שיתעורר לרחמים וחמלה, ואמרו להם על השי"ת כדי לשבר את האזן כפי מה שהם אגל ב"ו, עד שהם חושבים שהם עלילות והתפעליות נפשיות, כלשון ב"א שמרחמים ומאריכים אף, אבל למשה הודיע דרכיו, שה' לא יתפעל משום דבר, ואין הרחמים הנאמרים עליו ית' כמו הרחמים הנאמרים אלינו, רק הם אלו דרכים ומנהגים קבועים והוא ית' בלתי מתפעל ומשתנה משום דבר: (ט) לא לנצח יריב, יש הבדל בין לנצח ובין לעולם, שלעולם מציין העולם של הגוף, ולנלח מציין הנלחיות של הנפש, ויש הבדל בין יריב ובין יטור, שיריב הוא שרב עמו ומענים אותו, והטפר בוגל השנאה בלב ואינו מענים תיכף, אומר שמחסדי ה' שעת יריב עם האדם ומענים אותו לא יריב עמו בעוה"ב להכרית את נלחיות הנפש רק יריב עמו בעוה"ז, ומשלם לו ענשו פה שהוא עולם זמני לא נלחי, כדי שלא יענים את הנפש שעונשה נוגע בנלחיותה שהיא לנלח, ולכן לא יטור השנאה לעולם בלב, רק יריב ויענים בעולם הזה כדי שלא יצטרך לענשו בעוה"ב: (י) לא, יש הבדל בין החטא ובין העון, שהחטא הוא מלד השוגג או ע"י התאוה, והעון הוא ע"י עוות השכל שכופר במלוה או במגוס עליה, ויש הבדל בין עשה ובין גמל, שהגמול הוא לפי התפעליות האהבה או איבה, והנה על החטא לא שייך התפעליות שנאה ואיבה, כי הי' כמוכרח ע"י התאוה או השגגה, ועז"א שלא עשה לנו כחטאינו שלא הענים כפי החטא, ומוסיף שגם על העון שהוא במזיד, שע"ז שייך גמול, שיגמלהו כפי שנאתו עפ"י שעשה להכעים ובשאט נפש, בכ"ז לא כעונותינו גמל עלינו, ובזה מפרש מדת ארך אפים שהזכיר בפסוק ח': (יא) כי כגבוה שמים על הארץ, כמו שמה שנאמר. שהשמים גבוהים מן הארץ לא יכנס בגדר ההצטרפות כלל, שלא יתכן לאמר שדבר אחד גבוה מחברו רק אם גם השני יש לו איזה גובה, לא כן בזה שהשמים גבוהים והארץ בתכלית המטה, כן באופן זה גבר חסדו על יראיו, שאינו לפי ערכם וזכותם, עד שנאמר שנתן להם חסד יותר מן הראוי לפי מעשיהם, רק הוא חסד גמור שאין להם הכנה וזכות כלל לזה, כי מעשיהם שפלים בתכלית, ואין להם ערך כלל עד חסדי ה' הגבוהים מעל גבוה, (ובזה פירש מדת רב חסד שהזכיר): (יב) כרחק מזרח ממערב, שאף יש רוחק של מערב ממזרח ורוחק של מזרח ממערב, ר"ל שנגד הילוך היומי שהשמש הולכת בכל יום ממזרח למערב, מזרח הוא העקר, ונופל על הלשון לאמר כרחוק מערב ממזרח, אבל נגד הילוך השנתיי שבו תסבב השמש בגלגלה ממערב למזרח, מערב הוא העקר ויפול על הלשון לאמר כרחוק מזרח ממערב, ור"ל שפשעינו רחוקים ממנו רוחק גדול כמו הרוחק של מזרח ממערב שהוא מהלך של שס"ה ימים, לא כרוחק של מערב ממזרח שהוא רק מהלך של יום אחד. והמליצה בזה, כי ידוע דעת הקדמונים שתנועת השמש העלמיית היא ממערב למזרח, רק שגלגל היומי מכרית אותה ומסבב אותה בכל יום ממזרח למערב, והיא עלמה תלך בגלגלה ממערב למזרח, ובזה נראה שתנועתה העלמיית היא כבדה מאד ועללה, אבל התנועה ההכרחית היא נמהרה, וכן הוא בתנועת נפש האדם שתנועתה העלמיית שתלך בדרכי ה' ולשלמותה ואשרה העלמיי היא עללה מאד, יען שהתנועה ההכרחיית שיניע אותה היצר לחבלי העולם שהיא חוץ מטבעה, היא נמהרה מאד, ובא בכח גדול וביד חזקה, ומגד זה ירחיק ממנו את פשעינו, שאינם התנועה העלמיית לנו רק התנועה ההכרחיית, כרחוק מזרח ממערב שג"כ התנועה העלמיית כבדה מאד, (וזה ממדת החנינה שחשב בפ' ח'): (יג) כרחם אב על

יד כִּי־הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוּר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ: טו אֱנוֹשׁ כֶּחָצִיר יָמָיו כְּצִיץ הַשָּׂדֶה כֵּן יָצִיץ: טז כִּי רוּחַ עָבְרָה־בּוֹ וְאֵינֶנּוּ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקוֹמוֹ: יז וְחֶסֶד יְהוָה מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם עַל־יְרֵאָיו וְצִדְקָתוֹ לִבְנֵי בָנִים: יח לְשֹׁמְרֵי בְרִיתוֹ וּלְזֹכְרֵי פִקֻּדָיו לַעֲשׂוֹתָם: יט יְהוָה בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: כ בָּרְכוּ יְהוָה מַלְאָכָיו גִּבֹּרֵי

כח

ת"א וחסד ה'. סוכה מ"ט ס' בזוהר פ' נשא: ברכו ה'. ברכות י' שבת ע' פ"ח סוטה ל"ט: גבורי כח. קידושין מ' ספר זוהר פרשת ויצא ופרשת דברים עקרים פ"ס:

רש"י

מודיע **דרכיו** למשה: (יד) זכור כי עפר אנחנו. זכור הוא ולא שכח שאנחנו עפר ויודע שאנוש כחציר ימיו וגו': (טז) רוח עברה בו. אם עברה רוח חולי של מיתה: (יט) משלה. מושלת:

מצודת דוד

(יד) יצרנו. יצירתנו אשר היא מעפר וא"א להפרד מכל וכל מתאוות הגוף: זכור. ותמיד זכור לפניו שאנחנו עפר וכפל הדבר במ"ש: (טו) אנוש. ר"ל עם כי ימי האדם חולפים מהרה כחציר המתייבש מהר מחום השמש: כציץ. כמו פרחי השדה הכלים במעט זמן כן הוא פריחת האדם והצלחתו: (טז) כי רוח. כאשר עברה בו רוח קימעא של זעם אז איננו עוד בעולם ואם היה חוזר למקומו לא היו מכירים בו אנשי מקומו כי נשכח מלבם וכאומר אם כן הוא פן יאמר האדם איה א"כ חסד האל: (יז) וחסד. כאומר לא כן הוא כי חסד ה' הוא על יראיו מהעולם הזה עד עולם הנשמות ובמורה לו כחסד על העולם הזה: וצדקתו. צדקת ה' על יראיו בשורה היא לבני בנים ולא יבוטל א"כ החסד לא בעוה"ז ולא בעוה"ב: (יח) לשמרי. מוסב למעלה לומר לבני הבנים אשר הם שומרי בריתו: ולזכרי וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יט) ה' בשמים. ר"ל על כי הכין כסאו בשמים ממעל לכן אף לזה מושלה מלכותו בכל כי אף אם הלא למעלה נגבור יחשב ומכ"ש גבור למטה: (כ) לשמע. ר"ל לא ישבו בעבור קבול שכר כי עושים דברו בעבור לשמוע בקול דברו וזה כל מגמתם:

תפלות דוד

באור הענין

על בנים, שזה בא אם מפני הקורבה הטבעית שי"ל עמהם, אם מפני שיודע טבעם ותכונותיהם שהם שובבים בטבעם ודנם לכף זכות, **כן רחם ה' על יראיו**, מצד שהנפש חלק אלוה וי"ל קורבה עמה, ומצד שיודע שהגוף מעכב בעדה מלכת בדרכי ה', (וזה ממדת רחום): (יד) **כי**, מבאר מפני שמכיר ויודע סבת מסירת התנועה ההכרחיית אל החטא, **כי הוא ידע יצרנו**, שיצר הלב מניע את הנפש הפך מדרכי ה', וה' יודע, א] כח היצר שתנועתו חזקה. מצד ששולט על כחות הנפשיות, ב] יודע עצלות התנועה העצמיית של הנפש, מפני **כי עפר אנחנו**, והעפר מכביד על הנפש וקשה לה להניע אותו, ר"ל שנקל מאד אל הנפש להטות, מפני שיצר הרע כחו רב ותנועותיו וציוריו ממהרות קודם לציורי הנפש אל הטוב, וקשה לה לעשות מע"מ שהיא תנועתה העצמיית כי כבד עליה העפר והחומר העכור: (טו) **אנוש**, וגם ישקיף ברחמיו על שחיי האדם קצרים, והמה מהבל יחד מהשיג את שלימותו, מצד שני ענינים, א] **כי אנוש כחציר ימיו**, שהחציר מתיבש לפני כל העשבים, וכן חיי האדם קצרים ואין לו זמן לקנות שלמות, ב] **כי כציץ השדה כן יציץ**, שמו שהציץ אין בו ממש גם בעודהו באבו כן גם בחייו עניניו הבל ותהו: (טז) **כי**, מפרש נגד מ"ש אנוש כחציר ימיו **כי רוח עברה בו ואיננו**, כמו שהרוח מייבש את החציר כן ימות מהרה, ונגד מ"ש כציץ השדה כן יציץ מפרש **שלא יכירנו עוד מקומו**. שאינו דומה כחציר שגם אחר שנתלש יש בו ממש רק כציץ שנובל ואין בו ממש כלל עד שמקומו לא יכירנו עוד: (יז) **וחסד**, אולם לעומת זה יעשה ה' חסד עם הנפש, אם נגד מ"ש שהגוף מת ואינו מאריך ימים, הנפש תשאר בהשארותה קיימת לנצח, עד **שחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו**, שאחר שיסתלק מן העולם הזה תלוהו חסד ה' אל עולם השני שהוא עולם הנצחי, ששם יחיה בנעימות נצח, וגם **צדקתו** שמור בעוה"ז **לבני בנים**, וזה לאלה **השומרים בריתו וזוכרי פקודיו**. שכן ישמור להם ה' הברית והחסד: (יט) **ה' בשמים הכין כסאו**, הגם שהכין כסא הנהגתו בשמים, שהנהגת העולם הולך כפי חקי הטבע הקבועים בשמים, בכ"ז **מלכותו בכל משלה**, ינהיג ג"כ הנהגה השגחיית בדבר מלך שלטון ומושל על המערכת להנהיג ג"כ הנהגה לפי המעשה והשכר והעונש, לשלם לצדיקים כפועל ידם: (כ) **ברכו** עתה סיים את דבריו בהזכירו הנהגת ה' בשלשה עולמות אשר ברא, (הא') הברכה והשפע אשר ישפיע ה' בעולם המלאכים על שמצד זה **ברכו ה' מלאכיו**, והמלאכים הם העומדים מוכנים אל מלאכת ה' להפליא פלאות ולשדד הטבע בעת הצורך, שזה יעשה ע"י המלאכים שהם למעלה מן הככבא שהיא

באור המלות

עי' למעלה י"ח כ"א: (יד) זכור, דבר זה זכור לפניו תמיד: (טו) כחציר, כציץ, עי' מ"ש ישעיה מ': (כ) מלאכיו, משרתיו, המלאך הוא ההולך בשליחות נכבד. והונח על המלאכים שישלחם ה' לענינים נכבדים אל עשיית הפלאים

כֹּחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ׃ כא בָּרְכוּ יְהוָה כָּל־צְבָאָיו מְשָׁרְתָיו עֹשֵׂי רְצוֹנוֹ׃ כב בָּרְכוּ יְהוָה ׀ כָּל־מַעֲשָׂיו בְּכָל־מְקֹמוֹת מֶמְשַׁלְתּוֹ בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה׃

קד א בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה יְהוָה אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ׃ ב עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה׃ ג הַמְקָרֶה

ת"א ברכו ה'. ברכות י' סוטה ל"ע: ברכו ה'. סוטה שם: ברכי נפשי. ברכות שם עקרים פ"א רוב המזמור: עוטה אור. עקידה שער מ"ת: המקרה במים. תענית ז' חגיגה י"א חולין ס':

רש"י

(כב) ברכו ה' כל מעשיו. אשר הם בכל מקומות שממשלתו שם: קד (ב) עטה אור. ברקיע כשנמה:

מצודת ציון

קד (ב) עטה. ענין עטיפה כמו כבגד יעטה (לקמן ק"ט) כשלמה. כמלבוש: כיריעה. כוילון: (ג) המקרה. יריעה: (ג) המקרה. עשה תקרת עליותיו במים וכם

מצודת דוד

(כא) כל צבאיו. צבא השמים כו"ם: (כב) בכל מקומות. אשר הם בכל מקומות ממשלתו והוא כל העולם:

קד (ב) עטה. מלביש את העולם באור כשלמה המעטף גוף האדם: נוטה שמים. סביב הארץ כאדם הנוטה יריעה: גוף האדם: נוטה שמים. סביב הארץ כאדם הנוטה שמים

באור המלות

זהגעת הנבואה לנביאים וכדומה, והמשרת עומד לשרת תמיד, ועי' לקמן (ק"ד ד'), וצבאיו הם החיל ובא על צבא הכוכבים העומדים במשמרתם כפי רצון ה':

(א) גדלת, פעל או שם גדול הנזכר אצל ה', יציין לרוב על שהוא סבת כל הדברים מראש ועד סוף כמ"ש בכ"מ: הוד והדר, התבאר בס' התו"ס (קדושים ס' ל"א) שהוד הוא פנימי מן הדר, ואצל ה' מורה על אור הפנימי הטמור וגנוז. והדר הוא הדרו החיצוני שבו יתגלה, והאצילות והבריאה שע"י יוכר ה' לברואיו ויתגלה יכונו בשם לבושים, שהמדות הם המלבושים, וסימניך ולבש הכהן מדו בד: (ב) עוטה, הוא המעטיף על כל הבגדים מלמעלה, עמ"ש ישעיה נ"ט: (ג) המקרה, הוא הקירוי מלמעלה על הבנין: המהלך

תפלות דוד

באור הענין

המערכת, כמ"ש שרפים עומדים ממעל לו, ר"ל ממעל להכסא, והם אין להם חקים קבועים ועבודה קבועה, כי לא ינהיג ה' הנהגה הנסיית רק לפעמים בעת הצורך, וע"כ נקראו מלאכיו, שהמלאך ילך בשליחות נכבד ורק לפרקים, והם גבורי כח כי הם ינדדו המערכת בגבורה, והם עושי דברו, כי לא ילכו רק בעת אשר יגיע להם דבר מיוחד ופקודה מאת יוצרם, ועז"א לשמוע בקול דברו: (כא) ברכו ה' כל צבאיו, הוא העולם. הגלגלים וצבא המערכת והם משרתיו, כי הם המשרתים בקביעות לא רק לפרקים, והם עושי רצונו, לא ימתינו על דבור מיוחד, כי הרצון הקדוש שגלה בעת הבריאה שאז קבע חקיהם ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור, רצון זה יעשו בקביעות בלי הפסק: (כב) ברכו ה' כל מעשיו, הם ברואי עולם השפל שהיא גמר המעשה, בכל מקומות ממשלתו, כי ממשלתו מגיע גם בעולם השפל הלז, אם ע"י הנהגת המלאכים בדרך הפלאי, אם ע"י הנהגת המערכת בדרך הטבע, ברכו נפשי את ה', כי היא הכוללת כל העולמות, שמצד הגוף היא כטבע עולמות שלמטה שהקיהם קבועים, ומצד עצמה היא כעולם המלאכים לצדד טבע גופה ולשמוע בקול דברו, וה' הרכיב בה כל מעשה בראשית וכל העולמות, עד שהיא תברך את ה' כנגד כולם, ועמ"ש בזה בארוך בא"ה דרוש ג':

קד (א) ברכי נפשי את ה', אחר שברך את ה' על הנהגת הנפש וההשגחה הנראה בזה, בא לברך על כלל הבריאה שברא את האדם הגדול שהוא העולם, ואיך סדר הכל בחכמה ובהשגחה יתירה שכ"א תכלית לחברו עד האדם שהוא תכלית כל הבריאה. ה' אלהי גדלת מאד, ר"ל אתה מצד עצמך כמו שאתה בחביון עוזך, אתה גדול מאד, ואין לנו בזה שום השגה וידיעה, אך רק כלול כל המציאות מראש ועד סוף, שע"ז מורה שם גדול, וכאשר עלה ברצונך הנעלם להוציא את העולמות מעלמותך הנעלם, אז הוד והדר לבשת, שהוא התגלות הספירות והאורות העליונות שהם מעטה לבושו, שבם התלבש כהדין קמצא דלבושיה מיניה וביה להוציא יש מאין, ויש הבדל בין הוד ובין הדר, שההוד הוא פנימי מהדר, וכן היה אורות וכלים, אור מקיף ואור פנימי, נשמה ונשמה לנשמה: (ב) עוטה אור, ספר תחלה בריאת האור, שמן האור הנעלם דלא ידיע ולא אתידע, הוציא אור אחר ההשתלשלות אור השכל והשכליים עד שנתגשם באור המוחש, וכמו שיסתתר הלובש תחת לבושו, כן יסתתר המאציל העליון תחת לבוש האורה, וכמו שהאור הבוקע דרך השלמה היא רק נקבי משכיות, ואינו דומה כאור הבוקע דרך החלון, כן התעטף והסתתר תחת האור הזה עד שלא נשיג מן האור הנעלם רק ניצוצות דקות במשכיות לבב, וכמו שהעוטה

בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו הַשָּׂם־עָבִים רְכוּבוֹ הַמְהַלֵּךְ עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃ ד עֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת מְשָׁרְתָיו אֵשׁ לֹהֵט׃ ה יָסַד אֶרֶץ עַל־מְכוֹנֶיהָ בַּל־תִּמּוֹט עוֹלָם וָעֶד׃ ו תְּהוֹם כַּלְּבוּשׁ כִּסִּיתוֹ עַל־הָרִים יַעַמְדוּ־מָיִם׃

ת"א עשה וגו' . עקידה שער מ"ח ספר הזוהר פרשת משפטים ופרשת תרומה ופרשת פקודי : מן

רש"י

(ד) עשה מלאכיו רוחות . עושה את הרוחות שלוחיו : (ו) תהום כלבוש כסיתו . וזהו דוגמת האמור במקום אחר (איוב ל"ח) בשומי ענן לבושו וגו' , תהום הוא הים : על הרים יעמדו מים . אוקיינוס גבוה מכל העולם ועומד על ההרים , וכן הוא אומר (עמוס ה' ו') הקורא למי הים וישפכם על

מצודת דוד

במים העליונים אשר מעל השמים שהם כתקרה לעליה : רכובו . להיות מרכבו לכל אשר יחפוץ ישם כהרוכב את מרכבו : המהלך . מוליך העבים במרוצה על ידי הרוח הנושב ועופף כבעל כנף : (ד) מלאכיו רוחות . עושה הרוחות להיות שלוחיו : (ה) על מכוניה . על כנה ובסיסה לבל תהיה נוטה לסור עד עולם : (ו) תהום . כסית את התהום לבל יעלה וישטוף את העולם כמו שמכסים דבר מה במלבוש : על הרים . יש מימי הים על ההרים ואינם נשפכים למטה כדרך המים : (ז) מן גערתך . כשאמרת יקוו המים נסו אל המקום שהמה שם : מן קול רעמך . בעת השמעת לנס קולך שהוא כקול

מצודת ציון

ענין כסוי הבית כמו המה קרוהו (נחמיה ג') : עליותיו . מל' עליה והוא חדר ממעל לחדר : עבים . עננים : (ד) להט . שורף ומתלהב כמו ותלהטהו מסביב (ישעיה מ"ב) :

תפלות דוד

באור הענין

יתכסה יותר מן הלובש , כי הלבוש מכוון למדת הגוף ויושג מדת הגוף לפי מדת הלבוש, לא כן העוטה, וכן נעלם המאציל בתכלית ההעלמה , וכבר באַרתי בפי' מעשה בראשית שהאור שנברא ביום הראשון לא ניתן בנרתיק עד יום הרביעי שנבראו המאורות , וזה הבדל בין אור ובין מאור , והאור הזה סבב בפעם אחד ונמצא י"ב שעות בכל סביבות הכדור , ועז"א עוטה אור כשלמה . **נוטה שמים כיריעה,** אחר מאמר ויהי אור בא מאמר ויהי רקיע , ויקרא אלהים לרקיע שמים , וכבר החזקתי בפי' בראשית כדעת המפרשים ששם רקיע נאמר על מקום עליית האדים בעיגול הנשימה ששם יתהוו העננים והמטר, וגם באַרתי שע"י האור נעשה הרקיע , ר"ל התחילו האדים לעלות ונקבע מקום הסגריר ששם יתקבצו בעבים , וזה נוטה שמים כיריעה : (ג) **המקרה במים עליותיו** , התחיל לפרש ענין הרקיע הזה ואיך נעשה , שהמים נתקרו כמו תקרה שהוא גג הבנין , ולמעלה ממנו הוא עליית הבנין , **כי** משם ולמעלה שייך אל גבול השמים , כי אינו ראוי עוד לנשימת כל בע"ח , וגם קראם עליותיו ע"ש עליית האדים , ועי"כ **שם עבים רכובו** , שהאדים העולים ומתקבצים במקום הסגריר כשיתפשט מהם החום יתהוו מהם עבים , וכאלו ה' רוכב על עב קל הזה , כמ"ש הנה ה' רוכב על עב קל . **המהלך,** מוסב על רכובו , שהרכוב הזה הוא **מהלך על כנפי רוח,** שתחת סוסים המושכים את הרכב ימשכו כנפי רוח את הרכב הזה , ר"ל שהרוחות ישאו את העבים ממקום למקום : (ד) **עושה** , התפוצצות העבים והורדת הגשם יהיה ע"י שני דברים , א] ע"י הרוחות , ב] ע"י חומר הלעקטריא שהוא חומר האש הנמצא באדים , שעת יצא מהם חומר האש ירעים רעמים וברקים , ויתפוצצו העבים להוריד הגשם , והמלאך הוא השליח ההולך ממקום למקום , ויצייר **שעושה מלאכיו רוחות** שהם יובילו העננים למקומם , והמשרת הוא העובד עבודתו ועושה מלאכתו , ומצייר **שמשרתיו** הוא **אש לוהט,** שהחום והאש הצפון באדים הם יעשו מלאכת הגשם , שעת ימשוך האויר את אש האדים לחוץ יתקבצו ויהיו לגשם ועל הארץ יריקו : (ה) **יסד,** על ידי כן **יסד ארץ על מכוניה** , שהוא מאמר יקוו המים ותראה היבשה , שכבר באַרתי בפי' בראשית שתחלה היה יסוד המים מעורב עם יסוד האויר , ועל כן כסה את כל כדור הארץ מסביב , וע"י האור נתהוה הרקיע , היינו שהתחילו האדים לעלות לרקיע שהוא עיגול הנשימה , ואחר שכל המים היו אדיים מעורבים באויר , עלו כולם למעלה עד עיגול הנשימה , ושם נתקבצו ונעשה מהם עבים וגשם , כפי חק הגשם העשה מאדים העולים עתה באויר שיופרש ג"כ מהם האויר. המעורב עמהם , וירד למטה מים בלתי מעורבים באויר כמים שלנו , כמ"ש במדרש משל לעשר נאדות נפוחים מונחים בטרקלין הולרך למקומם הוציא הרוח מהם , שכן הוציא ה' הרוח מן המים ונתקבצו ונתגלמו וילדו לים אוקינוס ונראתה היבשה , (וכמ"ש עוד מזה בפי' איוב סי' כ"ו) , ועי"כ **יסד ארץ** שהיא היבשה שקראה אז בשם ארץ , ונעשה באופן **שבל תמוט עולם ועד** : (ו) **תהום** , מפרש בפרטות איך היה זה , תחלה היה **התהום** (שהוא הארץ בתחת המים כמ"ש וחשך על פני תהום) כולו **מכוסה** במים **כלבוש** המכסה סביב , עד **שעל הרים**

באור המלות

מוסב על רכובו : (ד) מלאכיו , משרתיו (ע"ל ק"ג כ') : (ו) תהום , כן נקרא העומק והמצולה שתחת המים :

ז מִן־גַּעֲרָתְךָ יְנוּסוּן מִן־קוֹל רַעַמְךָ יֵחָפֵזוּן׃ ח יַעֲלוּ הָרִים יֵרְדוּ בְקָעוֹת אֶל־מְקוֹם זֶה ׀ יָסַדְתָּ לָהֶם׃ ט גְּבוּל־שַׂמְתָּ בַּל־יַעֲבֹרוּן בַּל־יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ׃ י הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים בַּנְּחָלִים בֵּין הָרִים יְהַלֵּכוּן׃ יא יַשְׁקוּ כָּל־חַיְתוֹ שָׂדָי יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם׃ יב עֲלֵיהֶם עוֹף־הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן מִבֵּין עֳפָאיִם יִתְּנוּ־קוֹל׃ יג מַשְׁקֶה הָרִים מֵעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע הָאָרֶץ׃ יד מַצְמִיחַ חָצִיר ׀ לַבְּהֵמָה

ועשב

ת"א המשלח מעינים. ספר הזוהר פרשת חקת: בין הרים. חגיגה י"ב: משקה הרים. תענית ע': מפרי מעשיך. שם: מצמיח חציר. ספר הזוהר פרשת פנחס:

רש"י

פני הארץ ואין שפיכה אלא מלמעלה למטה: (ז) מן גערתך ינוסון. כשאמרת (בראשית א') יקוו המים ומאותו הקול יחפזון ונקוו אל מקום אשר יסדת להם: (ט) גבול שמת. להם החול אשר סביב שפתו: (יב) עליהם עוף השמים ישכון. על המעינות: מבין עפאים. ענפי אילנות וכן (דניאל ד') עפיה שפיר: (יד) מצמיח חציר וגו'

מצודת ציון / מצודת דוד

(ז) יחפזון. מלשון חפזון ומהירות: (יב) עפאים. עלים כמו רעם מהרו אז ללכת אל מקומם: (ח) יעלו הרים. כשם כשו הלכו בדרך מהלכם על ההרים חוץ מטבע המים ומשם ירדו אל הבקעות ולא נשארו שמה כטבע המים רק הלכו אל המקום הזה אשר יסדת להם: (ט) גבול שמת. חול הים שמת להם לגבול לבל יעברו הגבול ההוא ולבל ישובו למקומם לכסות הארץ כאשר בתחלה: (י) בנחלים. שלא יפסק מימיהם והמה שוטפים והולכים בין ההרים להשקות אותם: (יא) ישקו. הנחלים ההם משקין את חיות השדה המצויים בין ההרים והפראים ישברו את צמאם במימיהם ר"ל יבטלו הצמאון בשתיית המים: (יב) עליהם. אצל הנחלים ההם ישכנו העופות: מבין עפאים. מבין עלי האילנות המצויים אצל הנחלים משם יתנו קול שיר: (יג) מעליותיו. הם העננים שהמה לגד השמים: מפרי מעשיך. הם פרי העננים והוא הגשם וכפל הדבר במ"ש: (יד) לבהמה. למאכל בהמה:

באור המלות / תפלות דוד / באור הענין

(ז) ינוסון, יחפזון. הנס הוא מן הדבר ע"י הכרח והחפזון הוא אל הדבר ברצונו, כמ"ש ישעיה (כ"ב י"ב): (י) יהלכו,

יעמדו מים, שהמים סבבו כל כדור הארץ: (ז—ח) מן גערתך, המאמרים מקבילים, מן גערתך ינוסון יעלו הרים, מן קול רעמך יחפזון ירדו בקעות, שיש הבדל בין ניסה ובין חפזון, הנס גם מן הדבר ע"י הכרח, והנחפז נחפז אל הדבר מפני שרצונו בדבר ההוא, שתחלה מה שעלו המים אל הרקיע היה נגד טבעם הקודם, רק שנגער ה' בם ונסו ע"י גערת ה' ופקודתו מן המקום שהיו בו, ועלו הרים שהעליה הוא נגד טבע המים, ואח"כ מן קול רעמך, שהרעם מפוצץ העננים ומוליד הגשם למטה ירדו בקעות למטה, וזה היה כפי טבע המים שטבעם לירד מלמעלה למטה, ועז"א יחפזון שנחפזו אל מקומם הטבעי למטה, ונקוו אל מקום זה אשר יסדת להם, שהוא ים אוקינוס: (ט) גבול שמת, ואז שם ה' גבול לים סביב בל יעבורון את הגבול הזה, לבל ישובון עוד לכסות הארץ כמו שהיה בתחלת הבריאה: (י) המשלח, עתה יספר התועליות שיגיעו מן החקים האלה, ואיך ערך ה' הכל בחכמה לצורך הנבראים, כי ע"י שיעלו המים באדים וירדו אל ההרים יתמצו באדמה ויתהוו מהם מעינים, והם ירדו מן ההרים אל נחלי מים אשר יתקבצו בין ההרים, ור"ל שישלח מעינים בנחלי מים אשר הנחלים האלה ילכון בין הרים: (יא) ישקו, וזה לתועלת החיים שעתידים להבראות, כי הנחלים ישקו כל חיתו שדי, וגם החיות הפראים ישברו מהם צמאם: (יב) עליהם, ר"ל ועל ההרים ישכון עוף השמים קרוב אל המים, (שזה נכלל ג"כ במלת עליהם דהיינו על ההרים והנחלים), ושם יתנו קול מבין עפאים, וא"כ היה בזה הכונה אל משכן חיות השדה ועוף השמים: (יג) משקה הרים מעליותיו, וכן מן עליות האדים שעולים בגובה ישקה את ההרים שירד עליהם מטר, ומן פרי המעשים האלה תשבע הארץ, כי ההרים ישקו מן האדים העולים לגובה והארץ תשבע מן המטר הכללי והנחלים שיתהוו ממנו: (יד) מצמיח, עתה יספר את הנבראה ביום השלישי, שאמר תדשא הארץ דשא, (כי עד עתה בארו שהנבראה קודם היה הכונה אל הנבראה אחריו, שהרקיע והאדים והמטר היה הכונה אל הנבראה מיום ג' ואילך) והאר ההכנה הזאת, אמר תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע ועץ פרי עושה פרי, שהם ג' מינים, א] דשא שהוא התלבשות הארץ בעשבים שרובם הם למאכל בהמה, ועז"א מצמיח חציר לבהמה, ב] עשב מזריע זרע שהם עשבים הנזרעים בידי אדם, והאוכל מהם הם חמשת מיני

וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ׃ טו וְיַיִן ׀ יְשַׂמַּח לְבַב־אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב־אֱנוֹשׁ יִסְעָד׃ טז יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי יְהוָה אַרְזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטָע׃ יז אֲשֶׁר־שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ חֲסִידָה בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ׃ יח הָרִים הַגְּבֹהִים לַיְּעֵלִים סְלָעִים מַחְסֶה לַשְׁפַנִּים׃ יט עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ׃ כ תָּשֶׁת חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה בּוֹ תִרְמֹשׂ כָּל־חַיְתוֹ־יָעַר׃ כא הַכְּפִירִים

שואגים

ת"א ויין ישמח . ברכות ל"ה ודף נ"ז פסחים ק"ט יומא ע"ו סנהדרין פ' עכו"ם כ"ט ספר הזוהר פרשה ויחי : אשר שם . ס' הזהר פ' וילא : עשה ירח . ר"ה כ"ה ס' הזוהר פ' ויחי: תשת חשך. מגילה פ"ג : הכפירים וגו' . סנהדרין ל"ט:

רש"י

(טו) ויין. אשר ישמח לבב אנוש גם אותו יוציא מן הארץ: ושמן. להצהיל בו פנים : ולחם. אשר לבב אנוש יסעד: (טז) עצי ה', בגן עדן : (יז) צפרים יקננו. ישראל ישכנו שם. יקננו לשון קן צפור : (יח) הרים הגבוהים . ברא ליעלים : מחסה . כל לשון מחסה לשון צל ומחבא שאדם מתכסה שם מן הזרם ומן המטר אבריאמנ"ט בלעז : (יט) למועדים . למנות בו זמנים ורגלים : שמש ידע מבואו . אבל ירח לא ידע מבואו פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה : (כ) תשת חשך ויהי לילה . בכל יום אתה מחשיך ומעריב את השמש והוא לילה ובו

מצודת דוד

לעבודת האדם . מגמית עשב למלאכת האדם כמיני זבעים ובדומה : להוציא . מגמית להוציא לחם וכו' : (טו) ויין . מגמית היין המשמח לב שותהו : להצהיל . מגמית השמן להאיר פני אדם על ידו כבירכה לאכול ממנו ולמשוח בו : ולחם . מגמית הלחם להסעיד לב האדם מיחולשתו : (טז) ישבעו . מן המטר ישבעו עצי ה' וחוזר ומפרש ארזי הלבנון אשר נטע הם אילני סרק שאין מדרך האדם לנטעם וגדלים מאליהם ומעשה ה' המה : (יז) אשר שם . על ארזי הלבנון יעשו הצפרים לעצמן קן ומקום מדור וכאלו ברא הארזים לתועלת הצפרים : ברושים ביתה . מקום מדורה על הברושים וכאלו נבראו לתועלתם : (יח) ליעלים . למדור היעלים וכן הסלעים להיות מחסה לשפנים ור"ל על הכל ישגיח לתת לכ"א לפי טבעו ומנהגו : (יט) למועדים . למנות על ידה מועדי ה' לפי עת חדושה : ידע מבואו . יודע הוא דרך בואו ולא ישנה סדר מהלכו ולא כן הירח כי פעמים בא בארוכה פעמים בקצרה כן אחז"ל : (כ) תשת . שמת את החושך ועשית גבולו להיות בלילה : בו . בעת הלילה תלך היא סיער על כי בלילה אינם מצוים בני אדם כמו ביום : (כא) הכפירים .

מצודת ציון

עפיה שפיר (דניאל ד') : (טו) להצהיל . ענין האורה כמו צהלה ושמחה (אסתר ח') : יסעד . ישען : (יז) צפרים . הוא שם כולל לכל העופות : יקננו . מלשון קן ומדור : (כ) תרמש .

באור הענין

דגן שעושים מהם לחם ומברכים עליהם מחשיבותם המוציא ובהמ"ז , ועשב זה לא יתהוה ממנו לחם תיכף רק אחר עבודה ויגיעה רבה שידוש ויטחן ויליש ויאפה ואז נעשה לחם , וז"ש ועשב

תפלות דוד

באיר המלות

מוסב על הנחלים , ונעלם מלת אשר : (יד) לעבודתו , שיעבוד האדם להוציא לחם מן העשב ע"י עבודתו : (טז) ישבעו , מוסב למעלה מפרי מעשיך תשבע הארץ , ישבעו עצי ה' , כמו ארזי אל : (כא) שואגים , השאגה באריה הוא

לעבודת האדם להוציא לחם, שע"י עבודת האדם יוציא ממנו לחם , שע"י עבודתו בהעשב יוציא לחם מן הארץ : (טו) ויין , גן ברא עץ פרי ואילני סרק , והחשובים שבעץ פרי הם הגפן שממנו יוציא יין אשר ישמח לבב אנוש , והזית אשר ישמח להצהיל פנים משמן , והם אשר נבראו לתוספת עידון והענוג , אבל לא יועילו בלא הלחם הסועד את הלבב , ור"ל שהיין ישמח והשמן יצהיל פנים בצירוף הלחם אשר לבב אנוש יסעד , כי בלעדי הלחם ימר שכר לשותיו ולא יצהיל פנים: (טז) ישבעו, וכן הוכן הגשם לצורך אילני סרק, שמן הגשם ישבעו עצי ה' וגם ארזי לבנון הרמים והנשאים אשר נטע , שהם יש מהם ג"כ תועלת לצורך החיים שנבראו אחריהם , יען . (יז) אשר שם צפרים יקננו, שהצפרים דרכם לקונן בקן על הארזים הגבוהים והחסידה שדרכה לשבת בקן כמו בית מחסה מזרם וממטר , בוחרת ביתה בברושים שהענפים רחבים ומגינים בפני המטר : (יח) הרים , וכן המציא מעון גם לחיות היבשה שצריכים להשגב במקום גבוה מפני הטורפים , ייחד את ההרים הגבוהים שיהיו משכן ליעלים , והשפנים שצריכים מחסה מפני הציידים , ייחד להם שידורו בסלעים , באופן שבהשגחתו המופלאת יחד לכל חי מעונו ומקומו בתכלית הטוב והתיקון : (יט) עשה, עתה שב אל מעשה יום הרביעי, שמלבד השמש שתועלתו ידוע מפני האור שכבר הזכיר תועלתו בבריאת האור הראשון , עשה גם הירח שישמש למועדים , והשמש ידע מבואו, כי הירח מקבל אורו מן השמש , ועת תשקע השמש יתראה הירח , וכן החצי כדור שלו מאיר תמיד נוכח השמש . ולצד השני שנגדו שאינו נגד השמש הוא אופל : (כ) תשת ,

ועל

שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף וּלְבַקֵּשׁ מֵאֵל אָכְלָם׃ כב תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יֵאָסֵפוּן וְאֶל־מְעוֹנֹתָם יִרְבָּצוּן׃ כג יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי־עָרֶב׃ כד מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ ׀ יְהוָה כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ׃ כה זֶה ׀ הַיָּם גָּדוֹל וּרְחַב יָדָיִם שָׁם־רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר חַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם־גְּדֹלוֹת׃ כו שָׁם אֳנִיּוֹת יְהַלֵּכוּן לִוְיָתָן זֶה ׀ יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק־

ת"א תזרח השמש. מגילה פ"ג: יצא אדם. שם: מה רבו. עכו"ם א' ב' חגות י"ג חולין קכ"ז עקידה שער א' ספר הזוהר פרשת ויצא ופרשת תזריע: שם רמש. ספר הזוהר פרשת ויחי: לויתן וגו'. בתרא ע"ד עכו"ם ג':

רש"י

תרמוש כל חיתו יער: (כב) תזרח השמש יאספון. במסתרים ונחבאים שם מפני אדם ואז כל אדם יצא לפעלו: (כד) קנינך. מקנה קנין שלך כמו (בראשית י"ד) קונה שמים וארץ. הכל קנוי לך: (כה) ורחב ידים. רחב מקום לריו"ח בלעז: (כו) לשחק בו. שלש שעות ביום, כך אמרו רבותינו במסכת עכו"ם, וכן

מצודת ציון / **מצודת דוד**

ענין ההלוך וההזזה ממקום למקום כמו ובכל החיה הרומשת (בראשית א'): (כב) ואל מעונתם. כמו ובמעונתם וכמוהו ואל הארון תתן (שמות כ"ה) ומשפטו ובהארון: ירבצון. היא השכיבה לנוח: (כד) מה רבו. מלת מה באה להפלגת

אז ישאגו הכפירים למצוא טרף: ולבקש. שואגים לבקש מאל מאכלם: (כב) יאספון. יאספו עצמם ללכת למקום מהבואם: ואל מעונתם. רובצים במקום מדורם ולא יצאו ביום החוצה: (כג) יצא. אז בזרוח השמש עת שבו החיות למקומם יצא אדם אל השדה לעשות מלאכתו ויתעכב שמה עד הערב עת ישובו

החיות ללכת: (כד) מה רבו. מה מאוד רבו: כלם. כל מעשיך עשית בחכמה: קנינך. כל הדברים הממלאים את העולם שלך המה וקנוים לך: (כה) זה הים. הים הזה הידוע והנראה גדול הוא באורך ורחבת מקום: שם רמש. שם יש רמש והזזת בריות ואין מספר להם: חיות וגו'. כי כל מה שיש ביבשה יש בים: (כו) שם אניות יהלכון. והוא מהפלאות ה' אשר נתן חכמה בלב מנהיגי הספינה להביטה אל המקום הנרצה: לויתן זה. את זה הלויתן הידוע נתת

באור המלות / **תפלות דוד** / **באור הענין**

הוא כשיש לו טרף (ישעיה ה' כ"ט). ולבקש, כשאין להם טרף ילכו לבקש את אכלם המוכן להם מאל: (כב) ואל מעונתם, כמו ואל הארון תתן את העדות: (כג) לפעלו ולעבודתו, עבודה היא עבודה כבדה כמו עבודת השדות ופעלו כולל כל עסקיו: (כו) לשחק בו, כמו יקומו נא הנערים

ועל ידי כן **תשת חשך ויהי לילה**, וגם זה לתועלת כללי כי בו בלילה **תרמוש כל חיתו יער**: (כא) **הכפירים**, האריות הצעירים שאין יוצאים ממעונתם ביום, בלילה הם **שואגים לטרף** ומורפים יתר החיות שיוצאים ג"כ בלילה, **ולבקש**, ר"ל שיוצאים לדרוש ולבקש בלילה **את אכלם** שניתן להם **מאל**, היינו שיבקשו את החיות הקטנות שייחד ה' למאכלם: (כב) **תזרח**, אולם בזרוח **השמש** אז **יאספון וירבצון אל מעונתם** כדי שאז. (כג) **יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב**, ולא יירא מן החיות כי הם מתחבאים ביום, באופן שקבע לכ"א תחומו ועתו, שהאדם ינוח בלילה והחשך טוב לו אז, והחיות ינוחו ביום מפני האדם: (כד) **מה רבו**, עפ"ז ישיר בהפלאה על חכמת ה', שהגם **שרבו מעשיך** בבריות שונות, בכ"ז **כולם בחכמה עשית**, שהשיגה לכ"א את האמצעים שעל פיהם יתקיים ולא יבלע אחד את חבירו, ולבע"ח החלושים הכינות מגון ומסגב מפני החזקים, באופן **שמלאה הארץ קנינך**, וכולם יש להם קיום והמינים לא יכלו, והאישים יתרבו כפי הצורך עד שימלאו הארץ. —עד כאן דבר מבריאי היבשה, עז"א **מלאה הארץ**: (כה) **זה הים**, עתה ידבר מן הנבראים אשר בים, הנה **הים גדול ורחב ידים**, גם אותו לא הניח ריק מבריאות ופלאי מעשיך, **שם רמש ואין מספר**, שהגם שלברואי הים לא הכינות לכל אחד מעון מיוחד והגדול מחברו בולע את חברו, לעומת זה **שם רמש בלי מספר**, שהשפרצה של הדגים אין מספר לו, שבמעי דגה אחת ימצאו ביצים כמה מליאן, עד שלכן **חיות קטנות עם גדולות**, ישכנו הקטנות ביחד עם הגדולות, והגם שהגדולים בולעים בכל יום כמה רבבות מן הקטנים בכ"ז לא יכלו מיניהם, שהדג הגדול (וואלפיש) מאכלו הדגים הקטנים (הערינג) אבל הם מתרבים במספר כ"כ עד שיצר להם המקום בים הקרח ויצאו לאיים רחוקים מספר רב ועצום כנודע: (כו) **שם**, וגם **שם אניות יהלכון** לצוד את הדגים, ובתוכם ילכו אניות לים הקרח לצוד את הלויתן שהוא דג (הוואלפיש), ילכו האניות **לשחק בהלויתן אשר יצרת**, והתחבולות בני אדם יתכנו לצוד את הלויתן הזה ויתגוהו בין כנענים: (כז) **כולם**, אחר שדבר מענין המעון, ידבר מענין מזונתם, הנה בזה **כולם אליך ישברון** לתת אכלם, וגם התנהו **להם בעתו**, לכל אחד כפי

בּוֹ׃ כז כֻּלָּם אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן לָתֵת אׇכְלָם בְּעִתּוֹ׃ כח תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֹטוּן
תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב׃ כט תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֵלוּן תֹּסֵף רוּחָם
יִגְוָעוּן וְאֶל־עֲפָרָם יְשׁוּבוּן׃ ל תְּשַׁלַּח רוּחֲךָ יִבָּרֵאוּן וּתְחַדֵּשׁ פְּנֵי
אֲדָמָה׃ לא יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו׃ לב הַמַּבִּיט
לָאָרֶץ וַתִּרְעָד יִגַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ׃ לג אָשִׁירָה לַיהוָה בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה
לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃ לד יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי אָנֹכִי אֶשְׂמַח בַּיהוָה׃ לה יִתַּמּוּ

ת״א תסתיר פניך. ברכות י׳: יהי כבוד. חולין ס׳ עקידה שער א׳: יתמו חטאים. ברכות י׳: **חטאים**

רש״י

מפורש בספר (איוב מ׳) השחק בו כצפור: (כט) תסף רוחם. לשון כליון כמו (לעיל ע״ג) ספו תמו: (ל) תשלח רוחך. בתחיית המתים: (לב) יגע בהרים ויעשנו. כמו שמפורש בסיני (שמות י״ט) והר סיני עשן כולו: (לג) בעודי. כמו **בעודני** חי (דברים ל״א): (לה) יתמו חטאים. חוטאים:

מצודת דוד

גללו אותו יגרש להיות משחק ומטייל בהים ההוא ולא יחת מכל הבריות והמה לו למאכל: (כז) כלם. כל הבריות שבעולם יקוו אליך לתת מאכלם לכ״א **בזמן** הצריך לו: (כח) תתן. אתה תתן להם מזונם אשר ילקטון ואתה תפתח ידך והמה ישבעון **טוב** ור״ל פעמים בצמצום עד ילקטו מעט מעט ופעמים בהרוחה עד ישבעון טוב: (כט) תסתיר פניך. אבל בעת תסתיר מהם פניך מכל וכל אזי יאחוז בהלה ופחד: תסף. כאשר תסף רוחם אל מקום גניזתם אז יגועון וישובו לעפרם אשר נבראו ממנה: (ל) תשלח. וכאשר תשלח רוח החיוני בפגרי המתים בזמן התחיה אז יבראון כבתחלה ותחדש בזה פני האדמה (ועם כי ברתשונה יאמר על כל החי עתה ידבר על האדם לבד שהוא מבחר הברואים): (לא) יהי כבוד. כבודו יתמיד כל ימי עולם על כי נראה פלאי ברואיו והשגחתו על כל: ישמח ה׳ במעשיו. כי לא״ו יבא לפעמים עלבון במעשה ידיו כאשר תהיינה לרעתו אבל לא כן בהמקום ב״ה: (לב) ותרעד. משא״כ ב״ו אשר לפעמים ירעד הוא ממעשה ידיו: ויעשנו. יהיו שרופים ויעלו העשן: (לג) בחיי. בעת אני חי: בעודי. בעוד אני בקיומי וכפל הדבר במ״ש: (לד) יערב. יומתק עליו תפלתי לקבלה ברצון ואשמח אני בישועתו: (לה) יתמו. תפלתי היא שיתמו

מצודת ציון

הדבר כמו מה רב טובך (לעיל ל״א): (כז) ישברון. ענין תקוה כמו שברו על ה׳ (לקמן קמ״ו): (כט) תסף. כמו תאסף והוא ענין מיתה והכנסת הרוח אל מקום גניזתו: (לד) יערב. ענין מתיקות כמו וערבה לה׳ מנחת (מלאכי ג׳): שיחי. דבורי כמו שיח לארץ (איוב י״ב): (לה) יתמו. מלשון תם

באור הענין

הצריך, ובזה יש שלשה חלופים, לפעמים. (כח) **תתן להם** מזונם בצמצום, אשר רק **ילקוטון**, כמקלט פרורים מעט מעט, ר״ל שתתן רק די הספוק ההכרחי, ולפעמים **תפתח ידך** לתת להם בשפע רב ביד פתוחה, עד **שישבעון טוב** בכדי שביעה די והותר, ולפעמים. (כט) **תסתיר פניך**, ולא תתן להם כל מאומה ואז **יבהלון** וגם **תוסף רוחם** שסוף החיים למות, ואז תאסוף

תפלות דוד

באור המלות

וישתקו לפנינו, שבני אדם ינסו בו את כחם: (כח) ילקטון. הליקוט הוא אחד אחד כמ״ש ואתם תלוקטו לאחד אחד ואמרו חז״ל דשלשה שבלים אינו לקט: (כט) תוסף, מבורש אסף: (לג) אשירה לה׳ אזמרה לאלהי, מבואר אצלי (למעלה ק״א א׳) שהאמר מעולה מן השיר, והזמר לא בא רק לה׳ והשיר יהיה על כל ענין, ויש הבדל בין ה׳ ובין אלהי, שבשם ה׳ ידבר על ההנהגה הכוללת מצד שהוא המהוה את כל, ושם אלהי מורה על הקשר הפרטי שי״ל עם ב״י והשגחה הפרטיית שמצד זה יזמר שהוא גדול מן השיר, ומצד זה יתן

את הרוח שנפחת בם, ואז **יגועון וישובו אל עפרם**, אבל בכ״ז לא יתמו המינים הגם שיגועו האישים, כי. (ל) **תשלח רוחך**, אל הנולדים החדשים ואז **יבראון**, ועי״כ **תחדש פני אדמה**, להושיב עליה ברואים חדשים עלומי ימים ועצמותם מלאו עלומים: (לא) **יהי**, ובזה **יעמוד כבוד ה׳ לעולם**, במה שהבריאה עומדת תמיד בחדושה ככבוד אשר נראה בו בעת הבריאה, וגם **ישמח ה׳ במעשיו**, שאם היו האישים קיימים תמיד לא היה ניכר כבודו מצד היותו מחדש ובורא, והיו ממרים כבודו במחשבם שהם קדמונים וקיימים בעצמם, אבל ע״י המיתה כולם מכירים את יוצרם ומכבדים אותו, וה׳ שמח במעשיו, שדור הולך ודור בא ומעשה ה׳ הוא יהיה לעולם: (לב) **המביט**, אולם גם בעת שיעלה ברצונו להחריב את העולם, והוא **מביט לארץ ותרעד** מפני פחד עוזו, וגם כבר **יגע בהרים ויעשנו** ע״י רעש הארץ, ע״י את יסודי להחריב ערים ומדינות, בכ״ז גם אז עין ה׳ אל יראיו, ואז יביט רק להאביד ולהעניש את הרשעים, ואז. (לג) **אשירה לה׳ בחיי**, כי אז אבין כי נגלתי ונשארתי בחיים ע״י השגחת ה׳, וגם **אזמרה לאלהי** על העוד והיתרון שנתן לי להעניקני כל טוב: (לד—לה) **יערב עליו שיחי**, ר״ל השיר יהיה על חיי ועודי, לא על אבדן הרשעים, כי שיר כזה לא יערב לה׳ כמ״ש מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה ולכן.

חַטָּאִים ׀ מִן־הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים ׀ עוֹד אֵינָם בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה הַלְלוּיָהּ׃

קה א הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִּשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו׃ ב שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ־לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאוֹתָיו׃ ג הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְהוָה׃ ד דִּרְשׁוּ יְהוָה וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד׃ ה זִכְרוּ נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי־פִיו׃ ו זֶרַע אַבְרָהָם

עבדו

ת״א ישמח לב. עקרים פ״ט: בקשו פניו. שם פ״ט:

רש״י

קה (א) עלילותיו. מעלליו: (ג) התהללו בשם קדשו. התפארו במעוז שם קדשו שיש להם פטרון

מצודת ציון

והשלמה: אינם. אין להם:

מצודת דוד

חטאים ר״ל שבני אדם יתגברו על יצרם ולא יעשו חטאים וא״כ לא יהיו עוד רשעים בעולם: ברכי. כאשר כן יהיה אברך נפשי את ה׳ וגם אתם כולכם הללו יה על זאת:

קה (א) בשמו. המיוחד לו לבדו המורה על גדולתו: הודיעו. פרסמו בין העמים פלאי מעשיו: (ב) שירו לו. בפה: זמרו לו. בכלי שיר: שיחו. דברו בתמידות בכל נפלאותיו: (ג) התהללו. שבחו א״ע להתפאר בשם קדשו אשר יורה על יכלתו: ישמח לב. למען שישמח לב כל א׳ מבקשי ה׳ בשמעו כל אלה: (ד) ועזו. דרשו להראות לכם עוזו ויכלתו: (ה) ומשפטי פיו. המשפטים שעשה בעכו״ם במאמר פיו: (ו) זרע אברהם. אתם זרע אברהם

באור המלות · תפלות דוד · באור הענין

לו עוד ויתרון ע״י השגחתו המיוחדת: (לה) חטאים ורשעים, עי׳ הבדלם למעלה א׳ א׳: (א) הודו, וכו׳ שתבאר ישעיה י״ב: (ד) דרשו בקשו, עי׳ יחזקאל (ל״ד ו׳): (ה) נפלאותיו מופתיו, המופת הוא הנעשה לברר הדבר, כמו כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם

ולכן אמירה רק על הגלוי ושיר כזה יערב לה׳, וכ״ז אנכי בפ״ע אשמח בה׳ במה שיתמו חטאים מן הארץ, כמ״ש שמחה לצדיק עשות משפט, ולכן השמח בלבי על תום החטאים, כי עי״ז ורשעים עוד אינם, שמעתה לא ימצאו עוד רשעים שירשיעו בזדון, שהגם שימצאו עוד חטאים שיחטאו מצד התאוה והיצר לא ימצאו מרשיעים בזדון לב, כי יכירו משפטי ה׳ וייראו מלהרשיע, ועי״כ ברכי נפשי את ה׳, וכמ״ש חז״ל שראה במפלתן של רשעים ואמר שירה:

קה (א) הודו, אחר שברך את ה׳ על הנהגותיו עם האדם, בפרט בבריאת הנפש וגמולה, ועל הנהגת העולם בכלל כפי הטבע אשר יסד בששת ימי המעשה, בא לתת הודאה על הנהגה שניה הנסיית שמתנהג בה עם עם קרובו, ואמר להם שירו לה׳ הודאה פרטיית על הטובות הפרטיות ויקראו בשמו לפרסם מעשיו הפרטיים. הודיעו בעמים עלילותיו שהם ההנהגות והמעשים שעשה לפי מדותיו רחום וחנון ורב חסד שהוא לפי מעשה בני אדם ולפי השכר והעונש: (ב) שירו לו, אתם בני ישראל תשירו ותזמרו לו ביחוד. ושיחו בכל נפלאותיו הספרו הנפלאות שעשה למעלה מדרך הטבע: (ג) התהללו מוסיף שיתהללו בשם קדשו, שם קדשו מורה על ההנהגה שנוהג בקדש, שהיא מובדלת מחקות הטבע הקבועים אל הנהגה קדושה מופלאת, שזה יהיה לפי קדושת ישראל ומעשיהם שלפיהן יתקדש שמו גם הוא, כמ״ש ונקדשתי בתוך בני ישראל, וזה תהלה ושבח לישראל אחר ששם קדשו מקודש ע״י קדושתם, ועי״ז ישמח לב מבקשי ה׳, כי יראו שנמצא למבקשיו ויתנהג עמהם כפי מדתם, והגם שכל מבקש דבר לא ישמח בעוד שלא מצא את המבוקש, אם מצד שיש ספק אם ימצאהו, ואם מצד שעדן לא הגיע לתכלית מגמתו, והשמחה לא תהיה רק עם השגת תכלית החפץ, בכ״ז לב מבקשי ה׳ ישמח, אם מפני שבודאי ישיגו מבוקשם, כי הוא נמצא למבקשיו, אם מצד שהבקשה בעצמה היא התכלית, כי ה׳ לא יושג לעולם רק יבוקש תמיד וזאת היא התכלית, וז״ש. (ד) דרשו ה׳ ועזו, שעקר הוא הדרישה לא המציאה, כי אין מי שישיג עצמותו רק צריך לדרוש מעשיו, ומצד זה בקשו פניו תמיד, אחר שהתכלית הוא שידרשו ויבקשו אותו, והוא דבר שאין לו סוף כי הנדרש הוא בלתי בעל תכלית, וא״כ ההשגה היא ג״כ בב״ת, וא״כ תמיד תבקשו פניו, כי כל מה שישיגו ממנו תשיגו שלא השגתם, ושצריך דרישה יותר כמ״ש ילכו מחיל אל חיל: (ה) זכרו, אולם תגיעו למחוז חפצכם להשיגו מתוך מעשיו, ע״י שתזכרו נפלאותיו אשר עשה חוץ מדרך הטבע, והיה בזה ג׳ ענינים, א] נפלאותיו, כמו קריעת ים סוף והעמדת השמש והמן וכדומה, ב] מופתיו, שעשה לגלל דבריו, כמו הפיכת המטה לנחש וכדומה, ג] משפטי פיהו, שהם המכות והעונשים שעשה במצרים שהיה מצד העונש על עונותיהם בדרך משפט, והם היו מובדלים מכל המשפטים שעושה בעולם במה שהיה משפטי פיהו, שאמר בפירוש בפיו שיעשה בהם משפט הזה, והתרה בם תחלה בכל מכה, וגם שכבר גזר כן וגם

אם

עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו׃ ז הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו׃ ח זָכַר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר׃ ט אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִשְׂחָק׃ י וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם׃ יא לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם׃ יב בִּהְיוֹתָם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ׃ יג וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי

ת״א בכל הארץ. שם פכ״ו:

רש״י

כמוהו . התהללו פורווגשי״ץ וז״ש בלעז : (ח) דבר צוה לאלף דור . התורה אשר צוה להודיעה בעולם לאחר אלף דור וראה שאין העולם מתקיים בלא תורה והעביר מהם תתקע״ד דורות . ויש לפתור כפשוטו זכר לישראל את בריתו אשר צוה והבטיח לשמור להם לאלף דור , כענין שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור : (יא) לאמר לך אתן את ארץ כנען וגו׳ . הוא הברית אשר כרת להם : (יג) ויתהלכו מגוי אל גוי . אברהם גר בארץ פלשתים ובמצרים ובארץ כנען וכן יצחק וכן יעקב

מצודת דוד

עבדו ובני יעקב שנבחרים לה׳ מזרעו של אברהם מבין בני ישמעאל ועשו : (ז) הוא וגו׳ . ר״ל מי שמשפטיו שולטים בכל הארץ הוא אלהינו : (ח) זכר . הברית שכרת וזוכר לעולם : דבר צוה . הברית היה על הדבר אשר גזר ואמר לשמור החסד לאלף דור כמ״ש שומר הברית והחסד וגו׳ לאלף דור (דברים ז׳) : (ט) אשר כרת . על הדבר אשר עליה כרת ברית עם אברהם ועליה היתה השבועה ליצחק : (י) ויעמידה . הברית הזאת העמידה ליעקב לחוק קבוע : לישראל וגו׳ . כפל הדבר כמ״ש : (יא) לך אתן . ולא לישמעאל ועשו עם שהמה מזרעם : חבל נחלתכם . מה שהיא עתה חבל נחלתכם : (יב) בהיותם . בעוד היותם אנשי מספר בחשבון היותר מעט והיו כה כגרים בארץ : (יג) ויתהלכו . לא ישבו במקום אחד אבל הלכו מגוי האחד אל גוי האחר

מצודת ציון

קה (ט) לישחק . כמו ליצחק : (יא) חבל . מחוז וחלק כמו מחבל בני יהודה (יהושע י״ט) : (יב) מתי מספר.

באור הענין

את הגוי אשר יעבדו דן אנכי : (ו) זרע, זאת תזכרו אתם זרע אברהם, שעשה לו ה׳ מצד שהוא עבדו, ועבד אותו באמונה, ואתם בני יעקב שהם בחיריו, שבחרם לחלקו מצד הבחירה, כמ״ש זרע ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך כמ״ש שם : (ז) הוא ה׳, ר״ל ע״י נפלאותיו תשיגו אותו ותראו כי הוא ה׳ אלהינו, שמש אלהינו בכינוי מורה על הקשר שיש לו עמנו, ועל השגחתו המיוחדת, והגם שעצמותו בלתי מושג הלא בכל הארץ משפטיו ונודע ע״י משפטיו והנהגתו : (ח) זכר, ה׳ זכר את בריתו לעולם, וכן דבר אשר צוה זכר לאלף דור, והברית שכרת עם האבות הוא דבר הבלתי תלוי בבני אדם אמר לעולם שיורה על הזמן הבלתי מתחלק, והדבר אשר צוהו לבני אדם שדור הולך ודור בא צוהו לדורות, ומעתה יפרש תחלה מהו הברית, ואח״כ יפרש הדבר שצוה : (ח) אשר מפרש מ״ש זכר לעולם בריתו, הוא הברית אשר כרת את אברהם ואח״כ ושבועתו לישחק, אחר שעם יצחק כרת הברית שנית, שב דינו כשבועה, כדבר שנכפל אל ה׳ שני פעמים שדינו כשבועה כמ״ש חז״ל : (י) ויעמידה, וליעקב העמיד את הברית לחק ונימוס, כאילו הוא דין וחק שמוכרח לקיימו מצד עצמו, ולישראל שהוא מדרגה יותר גדולה מיעקב, העמידו לברית עולם, שהוא הברית שבו תלוי קיום העולם, כי בעת התעלה ישראל שיהיה למעלה מן הטבע כמו שיורה ע״ז שם ישראל, הוקם ברית הזה אל סדר ההנהגה השניה שבו ינהיג ה׳ עפ״י דרך ההשגחה, מגביל נגד ברית העולם שבו מנהיג ההנהגה הראשונה הטבעיית, וקשרם זב״ז באופן שאם יבוטל הברית האח׳ יבוטל גם השני, כמ״ש אם לא בריתי יומם וכו׳ גם זרע ישראל אמאס : (יא) לאמר, עתה מפרש מ״ש דבר צוה לאלף דור, שהוא מ״ש לך אתן את ארץ כנען, ובאר שיתננה להם מצד שהיא חבל נחלתכם שמפני שהיא ארץ המיוחדת אל ההשגחה והקדושה והנבואה היא שייך אליכם, שעליכם חלה ההשגחה האלהית : (יב) בהיותם, ודבר זה אמר להם בעת שהיו מתי מספר בכמות וכמעט באיכות ובגבורה, וגם וגרים בה, שלא היו שם אזרחיים רק גרים, ובכ״ז אמר והבטיח שיתן להם את הארץ : (יג—יד) ויתהלכו, והגם שהתהלכו אח״כ מגוי אל גוי, שהגוים הם הקבוצים שאין להם מלך, והעמים הם הקבוצים שי״ל מלך, הנה בהתהלכם מגוי אל גוי לא הניח אדם לעשקם ובהתהלכם

באור המלות

מופת : (ו) עבדו בחיריו , עי׳ ישעיה (מ״א ח׳, מ״ב א׳ למעלה פ״ט ג׳) : (ט) כרת ושבועתו, חק ברית עולם , כ״א מוסיף על הראשון , השבועה יותר מן הברית בלא שבועה והחק הוא נימוס קבוע , וברית עולם ברית שבו תלוי קיום

ממלכה

מִגּוֹי אֶל־גּוֹי מִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אַחֵר׃ יד לֹא־הִנִּיחַ אָדָם לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים׃ טו אַל־תִּגְּעוּ בִמְשִׁיחָי וְלִנְבִיאַי אַל־תָּרֵעוּ׃ טז וַיִּקְרָא רָעָב עַל־הָאָרֶץ כָּל־מַטֵּה־לֶחֶם שָׁבָר׃ יז שָׁלַח לִפְנֵיהֶם אִישׁ לְעֶבֶד נִמְכַּר יוֹסֵף׃ יח עִנּוּ בַכֶּבֶל רַגְלָיו בַּרְזֶל בָּאָה נַפְשׁוֹ׃ יט עַד־עֵת בֹּא־דְבָרוֹ אִמְרַת יְהוָה צְרָפָתְהוּ׃ כ שָׁלַח־מֶלֶךְ וַיַּתִּירֵהוּ מֹשֵׁל עַמִּים וַיְפַתְּחֵהוּ׃ כא שָׂמוֹ אָדוֹן לְבֵיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־קִנְיָנוֹ׃

ח"א אל תגעו. שבת קי"ט: עד עם. ספר הזכר פרשת מקץ: לאסר

רגלו קרי

רש"י

כולם גלו מגרות לגרות: (יד) ויוכח עליהם מלכים. וינגע ה' את פרעה (בראשית י"ב) כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך (שם כ'): (טו) אל תגעו במשיחי. בגדולי. כל משיחה לשון שררה וגדולה: (טז) ויקרא רעב. כדי להגלותם למצרים: (יז) שלח לפניהם איש. (שם מ"ה) וישלחני אלהים לפניכם ואיזה איש יוסף שנמכר: (יח) ברזל באה נפשו. א"ר הונא בר אידי פרשוע עשתה לו אשת זקנו שאם ירכין פניו הפרשוע מכהו. פרשוע פירוש שפוד: (יט) עד עת בא דברו. של הקב"ה לקיים גזירתו שיתגלגל הדבר וירדו ישראל למצרים: אמרת ה' צרפתהו. בחנתהו ליוסף שנתנסה וכבש את יצרו באשת אדוניו ועליה נתייסר ונצרף ביסורין לתתו אל בית הסוהר: (כ) שלח מלך ויתירהו. שלח פרעה מלך מצרים

מצודת ציון

אנשי מספר: (יד) לעשקם. מל' עושק וגזל: (טז) מטה. על כי הדרך להשען על המטה הושאל מלת מטה על משענה: (יח) ענו. מל' עינוי: בכבל. בשלשלאות כמו בכבלי ברזל (לקמן קמ"ט): (כ) ויפתחהו. ענין התרת קשרי המאסר

מצודת דוד

וממלכה זה וגו'. ודרך בני המדינה לעשוק הנכרי הבא לדור בלי קבע: (יד) ויוכח. למענם הוכיח כמכתוב את מלך מצרים ומלך פלשתים על כי לקחו את שרה (ועם כי לא הוכיח מי בעבור יצחק אמר עליהם לפי שזה היה סבה שלא נגע אבימלך ברבקה אשתו): (טו) אל תגעו. כהמכתוב שהוכיח כאלו אמר אל תגעו וכו' ולאבימלך נאמר בפירוש: במשיחי. ר"ל בגדולי ונשיאי וכן למשיחו לכורש (ישעיה מ"ה): ולנביאי. כי האבות היו נביאים: אל תרעו. אל תעשו רעה: (טז) ויקרא. וכאשר קרא רעב על הארץ ושבר כל משען לחם: (יז) שלח לפניהם. לפני יעקב ובניו הנזכרים למעלה שאמר זרע וכו' בני יעקב בחיריו לפניהם שלח את יוסף ונמכר לעבד: (יח) ענו בכבל רגלו. ענו אותו לשום רגלו בכבל ונפשו באה בכבלי ברזל ואם כי גופו באה בברזל אמר נפשו כי גם הנפש מעונה בענוי הגוף. או נפשו הוא כמו גופו וכן וריקה נפשו (ישעי' כ"ט): (יט) עד עת. ישב במאסר עד עת בא דבר פתרון החלום לפרעה: אמרת ה'. או אמרת ה' צרפה אמרי יוסף ר"ל דבר ה' היה בפיו לפתור החלום בפתרון צרוף מבלי סיג ושגיאה: (כ) שלח. בעבור החלום שלח פרעה להתירו ממאסרו: משל וגו'. כפל הדבר במ"ש: (כא) שמו. פרעה

תפלות דוד

באור המלות

העולם: (יג) גוי, עם. עם מעולה מן גוי שמורה על קיבוץ שי"ל מלך, לכן אמר ממלכה אל עם אחר (ישעיה א' ד'): (טז) ויקרא רעב, כמו כי קרא ה' לרעב דהיינו הגזירה: (יז) לעבד נמכר, פי' הרד"ק הלמ"ד בעבור להיות עבד וא"ל בהות כמו יתמכרתם שם לעבדים: (יט) דברו, היינו דבר צוה לאלף דור: (כ) ויתירהו, נופל על התרת הכבל,

באור הענין

ממלכה אל עם אחר שי"ל מלך **הוכיח עליהם מלכים**: (טו) **אל**, הוכיח מלכים וצוה להם לאמר, **אל תגעו במשיחי**, וכן צוה להם **בנביאי אל תרעו**, שהגם שהאבות היו נביאים ומוכיחים ומדברים אל העם נגד עבודת כו"ם, וקראו בכ"מ בשם ה', בכ"ז אל תרעו להם בעבור כי בשמי יקנו, וכ"ז היה דבר צוה לאלף דור: (טז) **ויקרא**, עתה ספר איך קיים בריתו לתת להם את הארץ, והסבות אשר סבב לזה, כי באמת היה צריך שירדו תחלה לכור הברזל לצרפם שם בכור עוני, שעמ"ש אברהם במה אדע כי אירשנה א"ל ידוע תדע כי גר יהיה זרעך, והיה גלות מצרים הכנה אל ירושת הארץ, סבב סיבות שירדו למצרים ע"י **שקרא רעב על הארץ**, היינו שגזר הרעב והודיע גזרתו בחלום פרעה, והרעב הזה **כל מטה לחם שבר**: (יז) **שלח**, **ולפניהם שלח איש**, והוא היה יוסף (אשר) **לעבד נמכר**, שאותו שלח לפניהם להחיות להם לפליטה גדולה, והיה מן הצורך שגם האיש הזה יצרף בכור הברזל ויבחן תחלה וע"כ. (יח) **ענו בכבל רגלו**, ויותר מזה כי **ברזל באה נפשו**, שהכבל היה יכול אדוניו לתת עליו מצד עבדותו כבלא דעבדא, והברזל נתן עליו מצד שהאשימוהו בדבר אשת פוטיפר: (יט) **עד עת בא דברו**, ר"ל עד שבא הדבר שהזכיר למעלה, שהוא **דבר צוה לאלף דור**, שהתעורר דבר ה' שגם על בני יעקב בל יגעו בהם, ועד העת שבא דבר: **אמרת ה' צרפתהו**, שמה שברזל באה נפשו עד עת ההיא היה צירוף וזיקוק בכור הברזל כדי שיעמוד ויבחן בצדקתו: (כ) **שלח מלך ויתירהו מן הכבל, מושל עמים ויפתחהו** מן הברזל, כי לפתחו מן הברזל שבא ע"י האשה שנתחייב עליה מיתה היה צריך מושל עמים, שמצד כח גודל ממשלתו היה יכול להעביר את חטאו: (כא) **שמו אדון**, כבר באמרתי בפי' התורה שפרעה

כב לֶאְסֹר שָׂרָיו בְּנַפְשׁוֹ וּזְקֵנָיו יְחַכֵּם׃ כג וַיָּבֹא יִשְׂרָאֵל מִצְרָיִם
וְיַעֲקֹב גָּר בְּאֶרֶץ־חָם׃ כד וַיֶּפֶר אֶת־עַמּוֹ מְאֹד וַיַּעֲצִמֵהוּ מִצָּרָיו׃
כה הָפַךְ לִבָּם לִשְׂנֹא עַמּוֹ לְהִתְנַכֵּל בַּעֲבָדָיו׃ כו שָׁלַח מֹשֶׁה עַבְדּוֹ
אַהֲרֹן אֲשֶׁר בָּחַר־בּוֹ׃ כז שָׂמוּ־בָם דִּבְרֵי אֹתוֹתָיו וּמֹפְתִים בְּאֶרֶץ
חָם׃ כח שָׁלַח חֹשֶׁךְ וַיַּחְשִׁךְ וְלֹא־מָרוּ אֶת־דְּבָרָיו׃ כט הָפַךְ אֶת־
מֵימֵיהֶם לְדָם וַיָּמֶת אֶת־דְּגָתָם׃ ל שָׁרַץ אַרְצָם צְפַרְדְּעִים בְּחַדְרֵי

ת"א ויבא ישראל. שם: שלח חושך. עקידה שער ל"ו (הגרי"ב) מדרש רבה פרשת וארא:　　　　מלכיהם

דברו קרי

רש"י

שלותיו ויתירהו. שלא מושל עמים הוא פרעה ויפתחהו: (כב) לאסור שריו בנפשו. לשון חבה הוא זה כמו (ש"א י"ח) ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד. כשפתר החלום אהבוהו כלם. א"ר אידי שרו כתיב זה היה פוטיפר: (כד) ויפר. הקב"ה את עמו. הפרה והרבה אותם: (כח) ולא מרו את דברו. המכות שלוה עליהם באו במצותיו ולא שינו את דברו: (ל) שרץ ארצם צפרדעים. א"ר יוחנן בכ"מ שהיו רובצין מים היו

מצודת דוד

שם את יוסף להיות אדון על ביתו: (כב) לאסר. המשילו ממשל רב לאסור שריו בנפשו וברצונו מבלי מוחה: וזקניו יחכם. למד חכמה עם זקני פרעה: (כג) ויבוא. ע"י בא ישראל למצרים: בארץ חם. הוא מצרים הבאה מחם וכפל הדבר במ"ש: (כד) ויפר. הפרה והרבה את עמו: ויעצימהו. חזקו יותר מן צריהם אנשי מצרים: (כה) הפך לבם. המקום הפך לב מצרים לשנוא את עמו: להתנכל. לחשוב בעבדיו מחשבה רעה וערמה: (כז) שמו בם. משה ואהרן שמו במצרים: (כח) ויחשך. החשיך את הארץ: ולא מרו. האותות לא מרו דבר ה' וכאשר צוה כן היה וכן באו: (ל) שרץ ארצם. ר"ל מימי ארצם: בחדרי. באו

מצודת ציון

כמו מוסר מלכים פתח (איוב י"ב): (כב) בנפשו. ברצונו כמו אל תתנני בנפש צרי (לעיל כ"ז): (כה) להתנכל. ענין מחשבה רעה וערמה כמו ויתנכלו אותו להמיתו (בראשית ל"ז): (כח) מרו. ענין מרד והרוב: (ל) שרץ. ענין הטולדם

באור הענין

העלה את יוסף בשלש מדרגות זא"ז, תחלה אמר אתה תהיה על ביתי, ועז"א **שמו אדון לביתו ומושל בכל קנינו**, ואח"כ אמר ראה נתתי אותך על ארץ מצרים, ששמו לשר על כל שרי מצרים, ועז"א. (כב) **לאסר שריו בנפשו**, ואחר זה אמר אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים, שהעלהו על כל יועציו וזקניו, ועז"א **וזקניו יחכם**: (כג) **ויבא**, ר"ל וכ"ז היה הסבה שעי"כ ויבא ישראל מצרים, כמ"ש חז"ל משל לפרה שמשכו את בנה וכו', **ויעקב**, יעקב הוא מדרגה פחותה מישראל, שבבואו למצרים בא במדרגת ישראל שר וחשוב ואח"כ היה גר ונקרא בשם יעקב, ועז"א **ויעקב גר**, ולא ישבו עוד בערי הממלכה רק **בארץ חם**, וזה היה אחרי שמת יוסף וכל אחיו: (כד) **ויפר**, וכל"ז הפרם ה' מאד עד שהיו עצומים מצריהם, כמ"ש ובני ישראל פרו וישרצו וירבו, ועי"כ. (כה) **הפך את לבם לשנא עמו**, כמ"ש הבה נתחכמה לו פן ירבה, והיתה השנאה את מצר העם כמ"ש הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו, ואם מצד שהיו עבדיו של ה' ורצו להעבירם מדתם בל יהיו עבדי ה', ועז"א **להתנכל בעבדיו**: (כו) **שלח**, ולכן שלח את משה ואהרן לגאלם, ומשה נשלח מצד שהיה **עבד ה'**, ואת אהרן שלח מצד **שבחר בו** כי הוא חרעו נבחרו להיות כהני ה', לא כן זרע משה לא נבחרו לזה: (כז) **שמו בם דברי אתותיו**, כבר בארתי למעלה (ע"ח מ"ג) שהיה בין המכות אותות ומופתים, שהמכות שהתדה בם התלה היו אותות, והמכות שלא התרה בם תחלה כמו כנים שחין וחשך היו מופתים, שלא באו לאות על דבר רק לעונש, והיה **בארץ חם** לא בם ללמדם עקרי אמונה, רק בארץ להעניסם על פשעם: (כח) **שלח חשך ויחשך**, החשך היה המכה האחרונה וסיום השלשה סדרים, שכבר בארתי בפי' התורה שבאו המכות בשלשה סדרים, דצ"ך עד"ש באח"ב, להורות על שלשה ענינים. ובסוף כל סדר באה מכה אחת בלא התראה תחלה, שהם כנים שחין חשך שהיה סיום הסדר ודרך עונש כמ"ש בסי' ע"ח, והיה חשך המכה האחרונה וסיום הסדרים, כי במכת בכורות לא הקשה עוד את לבו ושלחם, ושיעור הכתובים **ששם בם דברי אתותיו ומופתים עד ששלח חשך ויחשיך**, שעד חשך ועד בכלל היו אותותיו ומופתיו, כמ"ש כי אני הכבדתי את לבו למען שיתי אותותי אלה בקרבו, והאותות האלה כולם באו **ולא מרו את דברו**. מעתה מתחיל לחשב המכות שבאו עד מכת חשך: (כט—ל) **הפך את מימיהם לדם, שרץ**

תפלות דוד

באור המלות

ויפתחהו נופל על הברזל: (כב) בנפשו, ברצונו שלא ברשות המלך: (כג) ישראל, יעקב, ישראל גדול מיעקב (ישעיה ע' ז'): (כד) ויפר. מבנין הפעיל: (כה) הפך, פעל יוצא, ה' עשה זאת לקיים ועבדום וענו אותם: (כו) עבדו, בחר בו, העבד י"ל מעלה מצד עבודתו ומזה משה גדול מאהרן, וכנ"ל פסוק ו', והבחירה כוא לעולם, ובזה יש מעלה לאהרן: (כז) אותותיו ומופתיו כנ"ל (ע"ח מ"ג): (כט) לא מרו,

מַלְכֵיהֶם׃ לא אָמַר וַיָּבֹא עָרֹב כִּנִּים בְּכָל־גְּבוּלָם׃ לב נָתַן גִּשְׁמֵיהֶם בָּרָד אֵשׁ לֶהָבוֹת בְּאַרְצָם׃ לג וַיַּךְ גַּפְנָם וּתְאֵנָתָם וַיְשַׁבֵּר עֵץ גְּבוּלָם׃ לד אָמַר וַיָּבֹא אַרְבֶּה וְיֶלֶק וְאֵין מִסְפָּר׃ לה וַיֹּאכַל כָּל־עֵשֶׂב בְּאַרְצָם וַיֹּאכַל פְּרִי אַדְמָתָם׃ לו וַיַּךְ כָּל־בְּכוֹר בְּאַרְצָם רֵאשִׁית לְכָל־אוֹנָם׃ לז וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב וְאֵין בִּשְׁבָטָיו כּוֹשֵׁל׃ לח שָׂמַח מִצְרַיִם בְּצֵאתָם כִּי־נָפַל פַּחְדָּם עֲלֵיהֶם׃ לט פָּרַשׂ עָנָן לְמָסָךְ וְאֵשׁ לְהָאִיר לָיְלָה׃ מ שָׁאַל וַיָּבֵא שְׂלָו וְלֶחֶם שָׁמַיִם יַשְׂבִּיעֵם׃ מא פָּתַח צוּר וַיָּזוּבוּ מַיִם הָלְכוּ בַּצִּיּוֹת נָהָר׃ מב כִּי־זָכַר

שליו קרי   את

רש"י

רובלין לפרדעים: (מ) שאל ויבא שליו. שאל ישראל בשר ויבא לו הקב"ה שלוים: (מא) הלכו בציות נהר. הלכו נהרות מן המאר בארץ ציה: (מב) כי זכר. הקב"ה את דבר קדשו אשר עם אברהם עבדו שהבטיחו (בראשית ט"ו) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ודור רביעי ישובו הנה:

מצודת ציון

עם הרבוי: לפרדעים. הוא שרץ המים: (לו) אונם. ענין כח כמו מרוב אונים (ישעיה מ'): (לז) כושל. ענין נפילת התגברות ורפוי הכח ויאמר כן גם על הרבות הטעוי: (לט) למסך. כן יקרא הסכך אשר ממעל גם המחילה לפניה כמו ואת מסך הפתח (שמות כ"ו) והענן בלכתם הלך לפניהם ובנוחם סככם ממעל: (מ) שלו. מין עוף שמו: (מא) ויזובו.

מצודת דוד

בחדרי מלכיהם: (לב) נתן גשמיהם ברד. במקום הגשם ירד הברד: אש להבות. אש מתלהב ובוער ירד עם הברד כמ"ש ותהלך אש ארצה (שמות ט'): (לג) ויך. הברד הכה עצי גפנם ותאנתם: (לד) וילק. וגם מין ילק ואין מספר להם: (לו) ראשית. הראשון מכל בניהם הבאים מכוחם וכפל הדבר במ"ש: (לז) ואין בשבטיו. בכל בני שבטיו לא היה מי כושל בעונו: (לח) פחדם. של ישראל נפלו על מצרים:

(לט) למסך. להיות סוכך עליהם: ואש. פרש עמוד אש להאיר את הלילה: (מ) שאל. ישראל שאל בשר והביא שליו: ולחם שמים. הוא המן: (מא) הלכו בציות. במקום ציה ומדבר הלכו המים כמו נהר: (מב) כי זכר. ה' זכר את

באור המלות

מוסב על האותות והמופתים שעשו בליותם: (לט) למסך. ברשו סכך: (מא) הלכו בציות, שמים הלכו במקום ציה כנהר:

באור הענין

ארצם צפרדעים, שרץ פעל יוצא, ויען שעלתה לפרדע אחת ושרצה כקבלת חז"ל אמר שרץ בלשון יחיד:

(לא) אמר ויבא ערב, כי דם וצפרדע היו ע"י אהרן שהכה במטהו אבל מכת ערוב אמר ה' בעצמו לא ע"י שליח, ומ"ש כנים אחרי ערוב, כי מכת כנים לא סרה מפרעה, כמו שנראה מן הכתובים, ומלמד שגם בעת שבא הערוב היו עדיין כנים בכל גבולם ושמשו שני המכות ביחד: (לב) נתן גשמיהם ברד, לא מכות דבר ושחין, כי בכל המכות בקש פרעה את משה שיסורו ממנו (שהגם שלא נזכר זה בדם, כי מכת דם נגבל בהתלתו רק על שבעה ימים) אבל על הדבר לא בקש כי תלאו במקרה, ולכן לא חשבו, וכן אמר כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך בדבר ותכחד מן הארץ ואולם בעבור זאת העמדתיך וכו', מבואר שלא השם אל המכה הזאת שלא בא בשלימותו עד מכות בכורות, ומכת שחין לא הזכיר ג"כ מטעם זה, וגם מטעם שהזכרתי למעלה סי' ע"ח שלא היה שם התראה, (כי מה שהזכיר כנים בא ללמד שהיה עם ערוב ביחד, ואסף הזכיר ג"כ רק לומר שהיה סוף המכות, ולכן הזכיר שניהם שלא על הסדר) לכן דלג מכות דבר ושחין, וחשב ברד שפרעה בקש ממשה שיסור הברד: (לד—לה) אמר ויבא ארבה, הארבה אכל כל עשב, והילק אכל פרי אדמתם, פירות הגדלים באדמה שאין הארבה אוכלם: (לו) ויך כל בכור בארצם, הבכורות לא הוכו רק בארצם, וראשית אונם הוכו בכ"מ אף שלא גרו במצרים, כנ"ל סי' ע"ח פ' ל"א: (לז) ויוציאם, ואף שהיה ראוי שיהיה להם שנאה עליהם ע"י הבכורות, בכ"ז נתן חנם בעיני העם ושאילום ואף שהיה ראוי שירדפו אחריהם לקחת שאלתם בחזרה אחר שראו שיוצאים בהחלט שלא ע"מ לחזור, בכ"ז אין בשבטיו כושל, והטעם לזה כי. שמח מצרים בצאתם, ועזבו הכל בידם, וגם נפל פחדם עליהם ולא חרץ כלב לשונו: (לט) פרש, שאחרי צאתם הלך לפניהם עמוד ענן ועמוד אש, וחוץ ממה שהלך הענן לפניהם כנזכר בתורה היה הענן למסך על ראשם וסביבם כקבלת חז"ל: (מ) שאל, ואז שאל לחם וזה היה במדבר סין, ויבא שלו כי השלו היה לפי שעה, ולחם שמים ישביעם, כמ"ש בשר לאכל ולחם לשבוע: (מא) פתח צור, וזה היה ברפידים, ותחלה זבו מעין טפין, ואחר כך הלכו בציות נהר: (מב) כי זכר, מוסב על כל הנאמר שיצ"מ והרכוש הגדול הבטיח ה' לאברהם וכמ"ש חז"ל שלא יאמר אותו צדיק

אֶת־דְּבַר קָדְשׁוֹ אֶת־אַבְרָהָם עַבְדּוֹ : מג וַיּוֹצִא עַמּוֹ בְשָׂשׂוֹן בְּרִנָּה אֶת־בְּחִירָיו : מד וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ : מה בַּעֲבוּר ׀ יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו וְתוֹרֹתָיו יִנְצֹרוּ הַלְלוּיָהּ :

קו א הַלְלוּיָהּ ׀ הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ : ב מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְהוָה יַשְׁמִיעַ כָּל־תְּהִלָּתוֹ : ג אַשְׁרֵי שֹׁמְרֵי מִשְׁפָּט עֹשֵׂה צְדָקָה בְכָל־עֵת : ד זָכְרֵנִי יְהוָה בִּרְצוֹן עַמֶּךָ פָּקְדֵנִי בִּישׁוּעָתֶךָ :

לראות

ת"א ויתן להם . קידושין מ' : בעבור וגו' . שם : מי ימלל . מגילה י"ח מכות י' הוריות י"ד ספר הזוהר פרשת תולדות וס' ויחי : אשרי שומרי . כתובות דף נ' עקרים פכ"ב ס' הזוהר פ' וילך : זכרני ה' . ר"ה דף ל"ב עקידה שער מ"ב:

רש"י

קו (ד) ברצון עמך . בהרצותך לעמך :

מצודת דוד

דבר קדשו אשר הבטיח את אברהם עבדו : (מה) בעבור . כל הטובה הזאת עשה ה' להם למען ישמרו חוקיו וכו' : הללויה . לזה הללו את ה' על הטובה שעשה לאבותינו :

קו (א) כי טוב . כי הוא טוב ומאתו לא תצא רעה כי עד עולם עושה חסד : (ב) מי ימלל . מי יוכל לספר כל גבורות ה' ומי יוכל להשמיע כל תהלתו : (ג) אשרי שומרי משפט . אשרי אלה השומרים משפטי התורה ועושים צדקה בכל עת כי זה יחשב להלול אל המקום כי הרודף אחר התורה יורה הם גדולת הנותן את התורה : (ד) זכרני . התפלל דוד על עצמו ואמר זכור גם אותי כשתהיה מרוצה לעמך ופקדני

מצודת ציון

נטפו : (מד) ועמל . עושר האדם נקרא עמל כי בא בעמל רב וביגיעה :

קו (ב) ימולל . מלשון מלה ודבור : (ד) פקדני . ענין

תפלות דוד

באור הענין

צדיק ועבדום ועני אותם קיים בהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם , וגם הענן והמים והמן היה בזכות אברהם, כמ"ש חז"ל בב"ר פמ"ח וב"מ דף פ"ו : (מג) ויוצא עמו בששון , כמ"ש ובני ישראל יוצאים ביד רמה , ברנה את בחיריו כמ"ש חז"ל במכילתא שהצדיקים בחירי ה' אמרו שירות ותשבחות: (מד—מה) ויתן להם ארצות גוים , דלג יתר הנסים מטעם שית' בסי' שאח"ז, וחזר למ"ש אשר כרת את אברהם לאמר שקיים שבועתו ונתן להם ארצות גוים , וגם נתן להם רכושם וקנינם , כמ"ש חז"ל שלכן הוליכם ארבעים שנה במדבר מפני שהכנענים עקרו כל הנטיעות המתין עד שהיתה ארצם מלאה כל טוב , והיה על התכלית בעבור ישמרו חקיו , כי לא נתן להם א"י אלא ע"מ שישמרו את התורה , והיא הקדמה למזמור שאחריו שיספר איך לא שמרו חקי ה' ותורותיו :

באור המלות

(מד) גוים , לאומים , לאומים הם האומות שי"ל דת מיוחד (כנ"ל ב', א'), ובעבור שדתם של עמי כנען היתה דת נשחתת מאד , כמפורש בתורה בכמה מקומות היו גרועים מגוים שאין להם דת כלל , ולכן גם עמלם יירשו , כמ"ש חז"ל ראה שלא קיימו ז' מצות כו' : (מה) ישמרו , ינצרו , הנוצר גדול מן השומר , והתורות צריכים שמירה יתירה יותר כי הם כוללות גם עקרי האמונה והלמודים :

(ב) מי, עומד במקום שנים מי ישמיע : (ג) משפט , צדקה, משפט בין אדם לחברו וצדקה בין אדם למקום , כמ"ש ישעיה א' כ"א , ובכ"מ : (ד) זכרני , פקדני . הפקידה

קו (א) הודו לה', המזמור הזה נמשך אל מזמור שלמעלה , שהזכיר איך שמר ה' את הברית והוציאם ממצרים ונתן להם את הארץ , ודלג יתר הנסים שעשה להם אחר יצ"מ כמו קריעת ים סוף ובקיעת הירדן ודומיהם , ועז"א כי הם צריכים להודות לה', כי החסד שהתחיל לעשות עמהם עשה גם אחר שחטאו , כמ"ש בפסוק מ"ה ויזכר להם בריתו וינחם כרוב חסדיו , וה' טוב לעמו וחסדו לעולם , רק הם לא הכירו חסדיו ומרו והקציפו בכל דור ודור , כענין כי לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים : (ב) מי ימלל גבורות ה' , ר"ל א"צ להודיע כל הנסים בפרט , מצד שני דברים , א] שגם לספר נס אחד אין לנו אומר ודברים לספר גבורות ה', ועז"א מי ימלל היינו שאין מלה בלשון לבטא גבורותיו, ב] שמי ישמיע כל תהלתו , שתהלותיו אין להם שיעור והם בלתי ב"ת, ור"ל שיודו לה' מצד שהוא טוב ולעולם חסדו , לא מצד עצמו שא"א לספר גבורותיו מצד עצמם : (ג) אשרי, ר"ל חסדי ה' טובים לעולם , רק שהכל תלוי בהכנת המקבל, אחר שלא נתן להם א"י רק על תנאי שישמרו חקיו ומצותיו ינצרו , א"כ אשרי שומרי משפט שהם המצות שבין אדם לחברו, ועושה צדקה שהם המצות שבין אדם למקום , להם טוב ואשרי בכל עת, אין הבדל בין עתים הקדמונים והאחרונים , כי חסדי ה' לא נשתנו , והשומרים תורתו אשרי להם גם בזה"ז : (ד) זכרני , מפני שיתחיל לספר איך ישראל חטאו , ואיך ע"כ נתנו ביד צריהם, בקש שלא יזכירהו ה' לא בין החוטאים ולא בין הנענשים , ויש הבדל בין זכירה ובין פקידה , שהזכירה היא

ה לִרְאוֹת ׀ בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ לִשְׂמֹחַ בְּשִׂמְחַת גּוֹיֶךָ לְהִתְהַלֵּל עִם־נַחֲלָתֶךָ׃ ו חָטָאנוּ עִם־אֲבוֹתֵינוּ הֶעֱוִינוּ הִרְשָׁעְנוּ׃ ז אֲבוֹתֵינוּ בְמִצְרַיִם ׀ לֹא־הִשְׂכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת־רֹב חֲסָדֶיךָ וַיַּמְרוּ עַל־יָם בְּיַם־סוּף׃ ח וַיּוֹשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ אֶת־גְּבוּרָתוֹ׃ ט וַיִּגְעַר בְּיַם־סוּף וַיֶּחֱרָב וַיּוֹלִיכֵם בַּתְּהֹמוֹת כַּמִּדְבָּר׃ י וַיּוֹשִׁיעֵם מִיַּד שׂוֹנֵא וַיִּגְאָלֵם מִיַּד אוֹיֵב׃ יא וַיְכַסּוּ־מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם
לא

ת"א חטאנו וגו'. יומא ל"ו עקידה שער ס"ג: אבותינו וגו'. עקידה שם: וימרו וגו'. פסחים קי"ח ערכין ט"ו:

רש"י

(ז) וימרו על ים. היו מקטני אמנה אמרו כשם שאנו עולים מכאן מצד זה אף המצרים עולים מצד אחר ויבואו אחרינו עד שרמז הקדוש ברוך הוא לים והקיאם ליבשה אז וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים (שמות י"ו) לפיכך ויאמינו בה' אבל מתחלה לא האמינו. מנחתי: (ט) ויוליכם בתהומות כמדבר. יס

מצודת ציון | מצודת דוד

השגחה וזכרון: (ז) וימרו. מרו וסרבו: (ט) ויחרב. לטובה בעת בוא ישועתך: (ה) להתהלל. להשתבח עם ישראל נחלתך לומר ראו כי בנו בחר ה' ואפס בלעדינו: (ו) חטאנו עם אבותינו. כמו שאבותינו חטאו כן אנחנו חטאנו: (ז) במצרים. בהיותם ממצרים: לא השכילו. לא נתנו לב להשכיל בנפלאות שעשית במצרים: בים סוף. עודם בים מרו בה' ואמרו כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר וירדפו אחריגו: (ח) למען שמו. שלא יחולל כי פן יאמרו מבלתי יכולת וכו': (ט) בתהומות. בעומק הים הוליכם בחרבה כבמקום מדבר מבלי מים: (י) ויושיעם. בזה הושיעם מיד מצרים: ויאמינו

באור המלות | תפלות דוד | באור הענין

הוא תמיד לעבות בו דבר (ירמיה ג' ט"ז, י"ד י', ט"ו ט"ו וכב"מ): (ה) גויך נחלתך, עיין ירמיה (ב' ז'): (ו) חטאנו, העוינו, הרשענו, החטא מצד התאוה או השגגה, והרשע הוא במרד, והעון ע"י עוות השכל, כמ"ש בכ"מ: (י—יא) שונא, אויב, צר, עי' הבדלם למעלה (פ"ט, רק שזוכר את הדבר, והפקידה היא בשיתעורר לעשות לו איזה גמול טוב או רע, ובקש זכרני ה' ברצון עמך, שלא תזכרני עם העת שהיית עליהם בכעס רק עם הרצון, בעת שרצית אותם כי היה מעשיהם טובים, ופקדני בישועתך, שלא תפקדני להעניש אותי עם הנענשים, רק בעת שתושיע ותעשה טוב וחסד: (ה) לראות, נגד מ"ש זכרני ה' ברצון עמך מפרש לראות בטובת בחיריך, שתזכרני עם בחירי ה' הצדיקים לראות בטובתם מצד מעשיהם הטובים, ונגד מ"ש פקדני בישועתך מפרש לשמוח בשמחת גויך לשמוח אתם על אשרם והצלחתם, ומצד שני אלה אזכה להתהלל עם נחלתך, שבמה שיהיו לנחלה לך שזה מורה על קדושתם ועל דיבוק ה' עמהם לעולם, אתהלל עמם אם במעשים הטובים אם בהצלחתם ושמחתם: (ו) חטאנו, כי באמת חטאנו עם אבותינו, שאחזנו מעשה אבותינו בידינו, וחטאנו כמותם, אולם אנחנו הוספנו על חטאי אבותינו שהם חטאו מצד התאוה או השגגה שזה גדר החטא, ואנחנו העוינו מצד עוות השכל והכפירה, והרשענו במזיד: (ז) אבותינו, מבאר חטא אבותיהם, שגם בעודם במצרים חטאו, והנה שם היה להם להשכיל גדולת ה' ויכלתו מצד הנפלאות שעשה לעיני פרעה ולעיני כל מצרים ולעבדו מצד יראת הרוממות, והם לא השכילו נפלאותיך, והסתפקו בהם ולא היה להם אמונה שלימה, כי חשבו שנעשו בלאט ותחבולה, ועכ"פ היה להם לזכור חסדי ה' ולעבדו מצד הכרת הטובה ויראת הגמול והעונש, אבל הם לא זכרו רוב חסדיך וכמ"ש ביחזקאל כ' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ולא אבו שמוע, עד שלכן וימרו על ים בים סוף, שהסתפקו ביכלתו וכפרו בטובותיו, כמ"ש הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים, ומוסיף בים סוף, שגם בתוך הים מרו כקבלת חז"ל שפסל מיכה עבר עמהם בים: (ח) ויושיעם ובכ"ז הושיעם משני טעמים, א] למען שמו שלא יהיה חילול השם כמ"ש ביחזקאל כ' ואעש למען שמי לבלתי החל, ב] להודיע את גבורתו כדי שהם בעצמם יכירו עי"כ את גבורתו: (ט) ויגער בים סוף ויחרב, ויותר מזה שהוליכם בתהומות כמדבר, והוא כמו שבארתי בפי' התורה שנעשו עוד נסים שקרקע התהום נעשה יבש כגריד, ושעלה קרקע הים למעלה שיהיה דרך שוה, כי בתהום הים הוא עמק גדול שא"א לרדת שם ולעלות משם, ועז"א שהוליכם כבמדבר, וכמ"ש (ישעיה ס"ג י"ג) מוליכם בתהומות כסוס במדבר, עמש"ש: (י) ויושיעם מיד שונא, ומוסיף ויגאלם מיד אויב, שהאויב איבתו גלויה יותר מן השונא והוא דורש רעתו, וגם הוסיף שלא
לגד

לֹא נוֹתָר׃ יב וַיַּאֲמִינוּ בִדְבָרָיו יָשִׁירוּ תְּהִלָּתוֹ׃ יג מִהֲרוּ שָׁכְחוּ מַעֲשָׂיו לֹא־חִכּוּ לַעֲצָתוֹ׃ יד וַיִּתְאַוּוּ תַאֲוָה בַּמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ־אֵל בִּישִׁימוֹן׃ טו וַיִּתֵּן לָהֶם שֶׁאֱלָתָם וַיְשַׁלַּח רָזוֹן בְּנַפְשָׁם׃ טז וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְהוָה׃ יז תִּפְתַּח־אֶרֶץ וַתִּבְלַע דָּתָן וַתְּכַס עַל־עֲדַת אֲבִירָם׃ יח וַתִּבְעַר־אֵשׁ בַּעֲדָתָם לֶהָבָה תְּלַהֵט

ת"א ויקנאו למשה. מועד קטן י"ח סנהדרין ק"י :

רש"י

רשעים סוף היה במדבר דכתיב (שם י"ד) שגר עליהם המדבר וגו' דרך שלשת ימים וגו' (במדבר י') : (יג) לא חכו לעצתו . לא קוו לו : (יד) ויתאוו תאוה . מי יאכילנו בשר (שם י"א) : (טו) וישלח רזון בנפשם. ואף ה' חרה בעם (שם) : (טז) ויקנאו למשה . במדבר הכעיסוהו. כמו קנאוני בלא אל (דברים ל"ב) . מלאתי : (יז) תפתח ארץ וגו'. נראה שחלק כבוד לבני קרח מלהזכיר אביהם ותלה הקללה בדתן ואבירם : (יח) ותבער אש ותאכל

מצודת דוד

(יב) ויאמינו . אז האמינו בדבר ה' ושרו שירת הים כאשר ראו את מצרים מת על שפת הים : (יג) מהרו . בזמן מועט שכחו מעשה ה' והתלוננו במרה על מרירת המים : לא חכו . לא המתינו עד ישמעו עצת ה' מה היא כאשר באמת המתיק להם המים : (יד) ויתאוו תאוה . זהו מה שאמרו מי יאכילנו בשר : וינסו . אם יוכל למלאות שאלתם : (טו) ויתן וגו' . הוריד להם השלו : וישלח רזון . לא נעשו שמנים מאכילת השליו כי אדרבה נעשו עוד רזים וכחושים והוא משל על הפורענות הבאה עליהם בעבור זה : (טז) ויקנאו . הכעיסו למשה במחנה כפרשם רב והם קרח ועדתו שקנאו למשה ולאהרן : (יח) בעדתם . הם המאתים ומאתים איש מקריבי הקטורת :

מצודת ציון

ענין יובש : (יג) חכו . ענין המתנה כמו לכן חכו לי (צפניה ג') : (יד) בישימון . במדבר שממה : (טו) רזון . מלשון רזות וכחשות : (טז) ויקנאו . ענין כעס כמו הם קנאוני (דברים ל"ב) : (יח) תלהט . ענין להבה :

תפלות דוד

באור הענין

אבד שהושיעם לפי שעה , כי גם גאלם מרבותו לעולם , מה שהוציאם מארץ מצרים : (יא) ויכסו מים צריהם, והצרים שהם גדולים מן האויב כי הצר צורר ומציר בפועל , והם המצריים שרדפו אחריהם , כסו אותם המים , עד שאחד מהם לא נותר : (יב) ויאמינו, ואז האמינו בדבריו , כמ"ש ויאמינו בה', ישירו תהלתו כמ"ש אז ישיר משה ובני ישראל : (יג) מהרו שכחו מעשיו , אבל הם שכחו מעשיו במהרה לא חכו לעצתו, וכבר התבאר בסי' ע"ח כי תחלה נתן להם שלו ומן ובבואם לרפידים נפסק השלו ונתן להם מים , ועי"כ חשבו שאין יכולת לה' לתת שלשה דברים ביחד וכשנתן לחם ומים א"א שיתן להם בשר , ועי"ז היה התלונה בקברות התאוה שלא האמינו ביכולת ה', וז"ש מהרו שכחו מעשיו , ובאמת מה שלא נתן להם בשר תמיד כמו לחם , מבואר במ"ש ויענך וירעיבך ויאכילך את המן למען ענותך , שלא נתן להם בשר למען ענותם ולדעת את אשר בלבבם, והיה זה מעצת ה' להכניע חמרם ותאותם , והם לא חכו לעצתו זאת , רק . (יד) ויתאוו תאוה במדבר , הפך מה שהיה כונת ה' שלא יתאוו תאוה , וינסו אל בישימון הוא מה שנסו הגם לחם יוכל תת כמש"פ שם, וזה הספק ביכולת ה' : (טו) ויתן, במה שהתאוו תאוה נתן להם שאלתם ובמה שנסו אל שלח רזון בנפשם , והוא במה שבארתי בסי' ע"ח , שאם היו רוצים בבשר רק מחמת תאוה היו פורשים ממנו תיכף כאשר השיגו תאותם, אבל ע"י שהיה בזה כפירה ומינות לא תאוה לבד, כמ"ש וינסו אל בישימון שלא היה מחמת תאוה רק לנסות כח ה' ויכלתו , לכן לא התהלטו , ועי"כ מתו בקברות התאוה וישלח רזון בנפשם : (טז—יז) ויקנאו , לפי הסדר האמור פה מבואר כדעת האומרים שמחלקותו של קרח היה קודם מעשה מרגלים אחר מעשה של קברות התאוה , (ולמ"ד שהיה אחר מעשה מרגלים, נ"ל שחושב לפי חומר החטא והעונש , ולכן סמך העגל ומרגלים ביחד אחר מעשה קרח , שהיה חטאם גדול ביותר שאת) , והנה בעדת קרח היו שם שני כתות , שדתן ואבירם ור"ן ראשי סנהדראות היו מתנגדים על השבעים זקנים שבחר משה, כי הם היו קרואי מועד אנשי שם וחרה להם על שלא נח עליהם הרוח , ועז"א ויקנאו למשה במחנה שקנאו בסבת משה מה שעשה במחנה, כמ"ש ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל , וקרח היה חולק על הכ"ג נגד אהרן , ועז"א לאהרן קדוש ה' , והיה בהם ג' מיני עונשים , דתן ואבירם נבלעו , ועז"א תפתח ארץ , ודתן נבלע לבדו ואבירם היה לו עדה של בנים ובנות שהם עשרה , ועז"א ותכס על עדת אבירם :

באור המלות

כ"ג) והגאולה הוא מצד הקורבה (כנ"ל ס"ט י"ט) : אחד מהם לא נותר . ואמר (שמות י"ד י"ח) לא נשאר בהם עד אחד , ודרשו חז"ל שפרעה לבדו נשאר , עד ולא עד בכלל , ומבואר אצלי ההבדל בין נשאר ובין נותר , נשאר הוא בכונה ונותר הוא שלא בכונה , ושם אמר שלא נשאר בכוונה רק אחד , שהוא פרעה שהשאירו ה' למען יספר במצרים מה שראה , ופה אמר שלא נותר מעצמו אף אחד , כי האחד שנמלט לא נותר מעצמו רק ה' השאירו בכונה : (יד) במדבר בישימון . הישימון מורה השממון לגמרי , ומצד זה נסו אם יוכל לתת להם שם צרכיהם : (טז) ויקנאו למשה , קנאה

רְשָׁעִים׃ יט יַעֲשׂוּ־עֵגֶל בְּחֹרֵב וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַסֵּכָה׃ כ וַיָּמִירוּ אֶת־כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֹכֵל עֵשֶׂב׃ כא שָׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעָם עֹשֶׂה גְדֹלוֹת בְּמִצְרָיִם׃ כב נִפְלָאוֹת בְּאֶרֶץ חָם נוֹרָאוֹת עַל־יַם־סוּף׃ כג וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִית׃ כד וַיִּמְאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֶמְדָּה לֹא־הֶאֱמִינוּ לִדְבָרוֹ׃ כה וַיֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה׃ כו וַיִּשָּׂא יָדוֹ לָהֶם

ת"א וימירו וגו'. תמורה כ"ח ספר הזוהר פרשת כי תשא: ויאמר להשמידם. ברכות י"א פסחים ק"ע:

רש"י

את מקריבי הקטרת (במדבר י"ז): (כ) אכל עשב. אין לך מתועב ומשוקץ מן השור בשעה שהוא אוכל עשב. שהוא מוציא פרש רבה והוא מלוכלך בה. (ס"א בגירתו): (כד) וימאסו בארץ חמדה. בשלוח מרגלים והוציאו דבה על הארץ (במדבר ט"ו): (כו) וישא ידו. בשבועה:

מצודת ציון

(יט) למסכה. דבר הניתך ממתכת כמו אלהי מסכה (שמות ל"ד): (כ) וימירו. מל' תמורה וחלוף: (כה) וירגנו. ענין תלונה והרעומות כמו דברי נרגן (משלי י"ח):

מצודת דוד

להכה וגו'. כפל הדבר כמ"ש: (יט) בחרב. במקום אשר קבלו התורה: (כ) וימירו. חלפו כבוד המקום בתבנית שור ר' כבודם. כבוד המקום אלא שכינה הכתוב: אכל עשב. אליהו בגנותו שמלוכלך בעשב בגירתו ואוכלו: (כג) ויאמר. אמר ה' להשמידם: לולי משה. אם לא היה משה עומד בפרץ וכו' ואחז במשל כעומד במקום פרצת הגדר לבלי תת לבוא דרך בה ור"ל בתפלתו בטל החמה ולולי הוא היה משמידם: (כד) וימאסו. ע"י תלונת המרגלים: לדברו. שהבטיח לתתה אותה: (כה) לא שמעו. לא האמינו בקול דברו: (כו) וישא ידו

באור המלות

באהליו למ"ד הוא לטובה כמ"ש ישעיה (י"א), וע"כ פי' בשביל משה, וכן פי' חז"ל מלמד שכ"א קנא את אשתו ממשה: (כא—כב) גדלות, נפלאות, נוראות, עי' בפי': חמתו, ההבדל בין אף וחמה למעלה (ו' ב'), עמד בפרץ,

תפלות דוד

באור הענין

(יח) ותבער, העונש השני היה האש שטרף אנשים ועז"א ותבער אש בעדתם, ואח"כ אמר הנגף שהוא העונש השלישי, ועז"א להבה תלהט רשעים, כאלו מן האש נפרד להבה המלהטת מרחוק שהוא הנגף, וקרח לא נחשב שנדון בבלוע ושרפה כדברי חז"ל: (יט—כ) יעשו עגל, העגל היה קודם ובא מאוחר להגדיל חטא קרח שהיה מחלקותם על משה באמרם שא"צ לאמצעי בינם לבין ה' כמ"ש כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה', וזה היה הפך ממה שאמרו תחלה שכאשר בושש משה עשו את העגל כי אמרו שצריכים לאמצעי בינם לבין ה', ואחר שלא בא משה שהיה אמצעי ביניהם עשו להם אלהים אשר ילכו לפניהם, ואז המירו את כבודם שהוא הנהגת משה שהיה מצד הימין פני אדם, בתבנית שור. והנה ענין עבודת אלילים היה שחשבו שה' מסר ההנהגה אל המערכת וכחות הטבע ועפ"ז בקשו תחבולות להפיק רצון מכחות הטבע, כמו שלמדו זאת מן המצריים, ועז"א. (כא) שכחו אל מושיעם, אשר ראו שהנהגתם היא ע"י ה' שהוא סבת כל הסבות, ממה שעשה גדלות במצרים, שגדול מורה שהוא סבת כל הדברים וזאת הראה במצרים, כמ"ש בזאת תדעון כי אני ה': (כב) נפלאות, וכן הראה להם שהוא משדד הטבע ועושה נפלאות, וזה היה כולל בכל ארץ חם, שהמכות התפשטו בכל השייך לגבול מצרים, וגם הראה נוראות על ים סוף שאז התיראו מפניו כמ"ש וייראו העם את ה', וזה נגד הגדול הגבור והנורא, גדלות נפלאות נוראות. שגם הנורא מורה שהוא מנהיג לבדו ההנהגה הפרטית ואין זולתו, והיה במצרים ג' דברים שהראה להם, א' בזאת תדע כי אני ה' וזה גדולות, ב' כי אני ה' בקרב הארץ וזה נפלאות, ג' כי אין כמוני בכל הארץ וזה נוראות, וכמ"ש בפי' התורה: (כג) ויאמר להשמידם, ואז נגזר כליון, ויל"פ שר"ל ויאמר להשמידם לולי משה, שכן אמר שלולא משה ישמידם, כמ"ש הרף ממני ואשמידם, שמזה ידע משה שהדבר תלוי בו, וע"כ עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו, שהגם שכבר יצא האף ומתו במגפה, לא היה האף מעורב עם חמה פנימית, (שזה ההבדל בין אף ובין חמה כי היה רק אף חיצוני) לא חמה פנימית להשחית: (כד) וימאסו, עתה מזכיר חטא מרגלים, והיה בזה שני ענינים, א] מ"ש (דברים א') ויאמרו טובה הארץ ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה', הייט שאמרו שהארץ רעה ומכלת יושביה, ועז"א וימאסו בארץ חמדה ולא האמינו לדברו שאמר שהיא ארץ טובה: (כה) וירגנו, זאת שנית מ"ש ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מא"מ לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו ואומר אליכם לא תערצון, ועז"א וירגנו באהליהם

לְהַפִּיל אוֹתָם בַּמִּדְבָּר׃ כז וּלְהַפִּיל זַרְעָם בַּגּוֹיִם וּלְזָרוֹתָם בָּאֲרָצוֹת׃ כח וַיִּצָּמְדוּ לְבַעַל פְּעוֹר וַיֹּאכְלוּ זִבְחֵי מֵתִים׃ כט וַיַּכְעִיסוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם וַתִּפְרָץ־בָּם מַגֵּפָה׃ ל וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה׃ לא וַתֵּחָשֶׁב לוֹ לִצְדָקָה לְדֹר וָדֹר עַד־עוֹלָם׃ לב וַיַּקְצִיפוּ עַל־מֵי מְרִיבָה וַיֵּרַע לְמֹשֶׁה בַּעֲבוּרָם׃ לג כִּי־הִמְרוּ אֶת־רוּחוֹ וַיְבַטֵּא בִּשְׂפָתָיו׃ לד לֹא־הִשְׁמִידוּ אֶת־הָעַמִּים אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם׃ לה וַיִּתְעָרְבוּ בַגּוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם׃ לו וַיַּעַבְדוּ אֶת־עֲצַבֵּיהֶם וַיִּהְיוּ

ת"א וילמדו וגו'. עכו"ם כ"ט ל"ב מ"ח ודף נ' חולין י"ג עקרים מ"ד פס"ו: ויעמוד פנחס. ברכות ו' ודף כ"ו סנהדרין ע"ד ודף פ"ב הוליו הל"ד: ויקציפו על מי. עקידה שער ס':

רש"י

(כז) ולהפיל זרעם בגוים. באותה שעה נגזר עליהם חורבן הבית שהרי ליל תשעה באב בכו ואמר הקב"ה הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות: (לג) כי המרו. משה ואהרן: את רוחו. בשמעו נא המורים: ויבטא בשפתיו. שבועה לכן לא תביאו את הקהל הזה וגו' (שם): (לד) לא השמידו. בימי יהושע: את העמים. אשר אמר להם (דברים כ') לא תחיה כל נשמה לא ישבו בארצך והם הניחום

מצודת דוד

ידו. נשא ידו בשבועה עליהם להפיל וגו': (כז) ולהפיל וכו'. כי אז נגזר עליהם הגלות והוקבע בכיה לדורות: בארצות. ר"ל בארצות הגוים: (כח) ויצמדו. חברו עצמם לבעל פעור ואכלו זבחי עובדי עכו"ם שהיא דבר שאין בה חיות כמת: (כט) ותפרץ בם מגפה. נתחזקה בהם כי רבים מתו: (ל) ויעמד. קם מתוך העדה ועשה דין ומשפט בזמרי ועי"ז נעצרה המגפה: (לא) ותחשב. המשפט הזה נחשבה לו לזכות ולצדקה להיות שמור עד עולם כי בעבור זה נתכהן וכמה שכתוב והיתה וגו' כהונת עולם (במדבר כ"ה): (לב) ויקציפו. אחר זה הכעיסו את ה' במי מריבה ובעבורם נעשה רעה למשה למות במדבר: (לג) כי המרו. כי ישראל מרו בדבר ה' ויבטא. ודבר משה בשפתיו לקרותם ממרים ואמר שמעו נא המורים (שם כ"ח) ועי"ז נענש: (לד) לא השמידו. בבואם לארץ לא השמידו את העמים אשר צוה ה' להשמידם: (לו) ויהיו. כאומר' השם היו להם למוקש כי הם הכשילום

מצודת ציון

(כז) ולזרותם. לפזרם כמו תורה לרות (יחזקאל ה'): (כח) ויצמדו. ענין דבוק וחבור כמו צמיד פתיל (במדבר י"ט): (כט) ותפרץ. ענין התחזקות כמו מה פרצת (בראשית ל"ח): (ל) ויפלל. ענין דין ומשפט כמו ונתן בפלילים (שמות כ"א): ותעצר. ענין מניעה: (לב) ויקציפו. מל' קצף: (לג) המרו. מרדו וסרבו: רוחו. ענין דבור כמו וברוח שפתיו (ישעיה י"א): ויבטא. ענין אמירה כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה'): (לה) ויתערבו. מל' תערובות: (לו) עצביהם. כן יקראו

באור הענין

ולא שמעו בקול ה', כי אמרו מבלי יכולת: (כו) וישא ידו להם, כנגד שני החטאים נשבע להעניש בשני עונשים, א] להפיל אותם במדבר שהם עצמם לא יבואו אל ארץ חמדה אשר מאסו: (כז) ב] להפיל זרעם בגוים, שעי"ז נגזר גלות ושעבוד לדורות הבאים כמו שמבואר גם כן ביחזקאל כ' כ"ג, וכמ"ש חז"ל אתם בכיתם בכיה של חנם: (כח) ויצמדו, כתיב וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב ותקראן לעם לזבחי אלהיהן וגו' ויצמד ישראל לבעל פעור, ספר שמה שנצמדו לבעל פעור לא היה מצד עצמו ומצד המינות, רק שבאו אליו ע"י תאות הזנות אל בנות מואב, ועי"ז קראו להם לזבחי אלהיהן, ועי"ז נצמדו לבעל פעור, ואחר שעקר הסבה היה תאות הזנות לכן כשהרג פינחס את זמרי שב חרון אף ה' מישראל, ופה ספר מן המאוחר אל הקודם ויצמדו לבעל פעור וזה בא על ידי שאכלו זבחי מתים, וזה בא ע"י. (כט—לא) שהכעיסו במעלליהם, שזנו אל בנות מואב, וזה סבב את הכל ועי"כ פרצה בם מגפה, ולכן כשעמד פינחס ויפלל ועשה משפט בזמרי נעצרה המגפה ונחשב לו לצדקה, כמ"ש והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם: (לב—לג) ויקציפו, ע"י שהקציפו על מי מריבה הרע למשה, וזה היה בעבורם וסבתם, כי המרו את רוחו, שחטא של מי מריבה על שלא דברו אל הסלע, ועל שאמר שמעו נא המורים, ועל שאמר בלשון ספק המן הסלע הזה נוציא לכם מים, ועל שאמר בלשון נוציא כאלו הדבר תלוי בו, כמו שפירשו המפ' איש לפי שטתו, כ"ז היה הסבה לזה על שהמרו את רוחו של משה, שעי"כ בטא בשפתיו דברים קשים ודברים שלא כהוגן, ועי"כ לא היה יכול לדבר אל הסלע, כי דבורו לא היה עושה רושם בעת ההיא שהיה בכעס, ועי"כ אמר בלשון ספק, עד שלכל הטעמים שכתבו המפ' בחטא הזה היה סבתו מה שהמרו את רוחו: (לד—לה) לא, אח"כ בבואם לארץ לא השמידו את העמים, ועי'

תפלות דוד

באור המלות

זכן ועומד בפרץ לפני (יחזקאל כ"ב ל"ד): (ל) ויפלל, מענין ונתן בפלילים, שהוא המשפט בענין גדול, ויכעיסו

להם למוקש: לז ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לשדים: לח וישפכו דם נקי דם בניהם ובנותיהם אשר זבחו לעצבי כנען ותחנף הארץ בדמים: לט ויטמאו במעשיהם ויזנו במעלליהם: מ ויחר אף יהוה בעמו ויתעב את נחלתו: מא ויתנם ביד גוים וימשלו בהם שנאיהם: מב וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם: מג פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתם וימכו בעונם: מד וירא בצר להם בשמעו את רנתם: מה ויזכר להם בריתו וינחם כרב חסדו: מו ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם: מז הושיענו יהוה אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך

הסדיו קרי

רש"י

לשבת בקרבם למס עובד: (מא) ויתנם ביד גוים. בימי השופטים בין שופט לשופט כגון עגלון וכושן רשעתים וסיסרא ופלשתים ומדין (מנחם): (מג) פעמים רבות יצילם. כמה פעמים מכעיסים והוא מאריך אפו ומצילם: וימכו בעונם נעשו שפלים בעונם: (מד) וירא בצר. מתוך צרה שבא' וירא וכו'. מתוך תפלה שנא' בשמעו את רנתם מתוך זכות אבות שנאמר. (מה) ויזכור להם בריתו. מתוך תשובה שנא' וינחם כרב חסדיו. מתוך הקץ שנא' הושיענו ה' ואף משה כללם בפסוק אחד בצר לך ומצאוך וגו' (שם ד'): (מז) הושיענו. גם עתה ה' אלהינו:

להשתבח

מצודת ציון

בשכו"ם כי מעליב לב עובדיו ומוקש אליו ואינם נפטרים: (לח) ותחנף. התחייב ותרשיע כן תרגומו וכן יחניף את הארץ (במדבר ל"ה): (לט) ויזנו. ענין הסרה ועמ"ז קראה המנאפת זונה כי סרה מדרכי הצניעות: (מ) ויתעב. מל' תועבה: (מב) וילחצום. מלשון לחץ ודחק: (מג) ימרו. מרדו וכרכו: וימכו. ענין דלות ושפלות כמו ואם מך הוא (ויקרא כ"ו): (מו) שוביהם. מל' שביה:

מצודת דוד

בהסתת עבודת העצבים: (לז) לשדים. אשר היו עובדים להם: (לח) ותחנף הארץ. הארץ תתחייב ותרשיע עבור רוב הדמים הנשפך בה לעובדי כו"ם: (לט) ויזנו. כרו מה' לזנות מעלליהם: (מא) ויתנם ביד גוים. בימי השופטים: (מב) ויכנעו. היו נכנעים תחת ידי אויביהם: (מג) פעמים וגו'. ע"י השופטים וכמ"ש והיה ה' עם השופט וגו' (שופטים ב'): ימרו. במות השופט מרו המה בה' בעצתם הרעה וכמ"ש והיה במות השופט ישובו והשחיתו: וימכו נשפלו בעבור עונם נעשו שפלים ועניים: (מד) וירא. ראה בצרתם בעת שמעו את תפלתם: (מה) בריתו. אשר כרת עם אבותינו ואמר ואף גם זאת בהיותם וגו' לכלותם להפר בריתי (ויקרא כ"ו): וינחם. על הרעה: כרב חסדיו. ולא כפי מעשיהם: (מו) לרחמים. להיות שוביהם מרחמים לגל יכבידו עולם. ר"ל כמו שנתת אותנו לרחמים נתחנן

באור המלות

את האל וכן ויחליפו (פל"ב), והחנף מובדל מן הטמא, שיוצא לפועל להעניש: (לט) במעשיהם, במעלליהם. ע' למעלה (כ"ח ד'): (מב) בעמו, נחלתו, כהבדל ירמיה (כ' ז'): (מא—מב) שונאיהם, אויביהם. (למעלה פ"ע כג): (מג) וימכו. מענין וכי ימוך אחיך, ונע"ו וכפולים מתחלפים

תפלות דוד

באור הענין

ועי"כ ויתערבו בגוים (גוים שהותירו מעמים), וילמדו מעשיהם עד שעבדו את עצביהם ויהיו להם למוקש, כמ"ש (שמות כ"ג ל"ג) עד שזבחו לשדים, ושפכו דם נקי עד שחנפה הארץ בדמים, כמ"ש כי הדם הוא יחניף את הארץ: (לט) ויטמאו במעשיהם ויזנו במעלליהם, מעללים הם הפעולות היוצאות מתכונות נפשיות, שאח"כ לא שבו מן המעשים עד שנטעו בם תכונות ומדות בנפשותם לזנות אחרי זנות ורצח וכל מדה רעה, עד ששורש המעשים היה להם עקר בנפשותיהם, שזה גרוע יותר: (מ) ויחר אף ה' בעמו להענישם ויתעב את נחלתו, שם נחלה מציין קשר האהבה שע"ל שמהם ע"י קדושתם והפכו תועבה: (מא—מב) ויתנם ביד גוים, בימי שפוט השופטים, ותחלה משלו בם שונאיהם, ואח"כ וילחצום שהוא יותר מן הממשלה, ואויביהם שהם גרועים מן השונאים, והגיע הדבר עד שנכנעו תחת ידם: (מג) פעמים, וזה בא יען שהצילם פעמים רבות והם שבו אח"כ לעשות הרע כמ"ש כ"ז בארוך שופטים ב', וימרו בעצתם, שלא היה המרי מסבת התאוה רק היה בעצה ומחשבה ע"י מחשבת מינות, לכן וימכו בעונם, ע"י שהיה עון בשות השכל נעשו מוכים ונדכאים לגמרי: (מד—מו) וירא ולכן גם כשראה אח"כ בצר להם, והגם שזכר בריתו עם האבות והגם שנחם כרוב חסדיו, בכ"ז לא הושיעם עוד בגבורת ישע ימינו למעלה מן הטבע גאלם לגמרי, רק מה שנתנם לרחמים לפני שוביהם כמ"ש מ"א ח' ובשוב שוביהם וכו' והתפללו וכו' ונתתם לרחמים לפני שוביהם: (מז) הושיענו, ע"ז בקש שיגדיל חסדו להושיעם לגמרי ויקבצם

לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ׃ מח בָּרוּךְ יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם ׀ וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן הַלְלוּ־יָהּ׃

קז א הֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ב יֹאמְרוּ גְּאוּלֵי יְהוָה אֲשֶׁר גְּאָלָם מִיַּד־צָר׃ ג וּמֵאֲרָצוֹת קִבְּצָם מִמִּזְרָח וּמִמַּעֲרָב מִצָּפוֹן וּמִיָּם׃ ד תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דָּרֶךְ עִיר מוֹשָׁב לֹא מָצָאוּ׃ ה רְעֵבִים גַּם־צְמֵאִים נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטָּף׃ ו וַיִּצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצוּקוֹתֵיהֶם יַצִּילֵם׃ ז וַיַּדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה לָלֶכֶת

אל

רש"י

(מח) מן העולם ועד העולם. מן עלמא הדין ועד עלמא דאתי:

קז (א) הודו לה'. יאמרו גאולי ה' כשיפדם מיד צר: (ד) תעו במדבר וגו'. והולכי מדברות אף הם צריכין להודות שהרי פעמים שהם תועים ורעבים וצמאים: (ז) וידריכם. וינהגם

מצודת דוד

שגדול כן הושיענו מן הגולה וקבצנו מן הגוים אל ארצנו להודות שמה לשם קדשך: להשתבח. להשבח עצמנו בתהלתך כי לפי רוב התהלה שבך כן ירבה שבחינו אשר בחרת בנו מכל העמים: (מח) ברוך וגו'. ר"ל נאמר בהודאה ברוך ה' וכו': מן העולם. מהתחלת העולם עד סוף העולם: ואמר כל העם. ר"ל כל העם אשר לא ידעו לברך יענו ויאמרו אמן ר"ל אמת הדבר שהוא ברוך ולזה הללו את יה כאומרים אם אנו לא נדע איך להלל אתם היודעים הללו יה:

קז (ב) יאמרו. גאולי ה' יאמרו הודו וגו' על אשר גאלם מיד צר: (ג) ומארצות. האנשים אשר קבצם מארצות המזרח וכו' לשוב למקומם: ומים. מאיי הים: (ד) תעו. פעמים תעו במדבר בשממה ולא מצאו דרך ההולך לעיר מיושבת: (ה) רעבים. היו רעבים וצמאים מחסרון לחם ומים: תתעטף. כשאדם הוא בצרה הוא מדוכה וכפוף וכאלו הוא עטוף בצרתו: (ו) בצר להם. בעת היה צר להם: ממצוקותיהם. הציל אותם מן המצוקה ההיא: (ז) וידריכם. נתן בלבם לדרוך

מצודת ציון

קז (ו) ממצוקותיהם. מלשון צוקה וצרה: (ז) וידריכם.

תפלות דוד

באור הענין

מן הגוים כמ"ש ושב ה' וכו' ושב וקבצך מכל העמים וכו' (דברים ל"ב), **להודות לשם קדשך** כי ההודאה בגלות הוא לשמך לא לשם קדשך, שם קדשו מורה על שמתרומם מן הטבע וההנהגה הרגילה אל הנהגה נערכת לפי הקדושה, שזה מקושר ג"כ עם קדושת ישראל שמכונים דרכם בקדש נגד קדושת ה' כמ"ש ושב וקבצך וכו' ומל ה' אלהיך את לבבך וכו', ועז"א **להשתבח בתהלתך** שמלת שבח מורה תמיד שמתעלה על ערכו הקודם או נגד ערך איש אחר, ור"ל שעי"כ נלך מחיל אל חיל ונתעלה ע"י תהלתך, במה שנכוין דרכנו נוכח דרכך מה הוא רחום אף אתה וכו': (מח) **ברוך ה'**, ובאשר ידע כי יש יום שיקבץ ה' נדחים ויחדש עולמו, ועי"כ הוא תמיד **אלהי ישראל** משגיח עליהם ומקושר באהבתם אומר, כי שם **אלהי ישראל** הוא **ברוך מעולם** הזה שבו מנהיג בנסים נסתרים ובהשגחה מסותרת, **עד העולם** העתיד שיתגלה שם קדשו בנסים גלוים, **וכל העם יאמרו אמן**, ויאמינו ויבטחו **ויהללו** את ה':

קז (א) הודו, אחר שהזכיר קיבוץ גליות אומר כי השבים מן הגולה יזבחו זבחי תודה על כל הארבעה דברים שצריכים להודות, ועל כולם **יודו לה' כי טוב**, ויודו חסדו אשר לעולם, ומבואר כי חסד יאמר על מה שעושה מבלי חיוב ומבלי הבטחה קודמת ואף שאין המקבל החסד ראוי לזה עפ"י מעשיו, וגם חסד אל ה' במובנו המדויק בא על הנס למעלה מדרך הטבע, כמ"ש בס' פ"ט ובכ"מ: (ב—ג) **יאמרו**, כן **יאמרו גאולי ה'**, אשר הפליא עמהם חסדו בשני דברים, א] **אשר גאלם מיד צר**, ב] **שקבצם מארצות** והשיב נדחיהם **ממזרח וממערב ומצפון ומים**, היינו מאיי הים, ודרום לא חשב כי אין ישוב בדרום: (ד—ה) **תעו**, צייר כי בעת גלותם הלכו ונדדו דרך המדבר, ומשם באו **לישימון**, שהוא שמם יותר מן המדבר, ושם **תעו** מני **דרך ולא מצאו עיר מושב** והיו **רעבים**, ואח"כ היו גם **צמאים** כי המים אזל מכליהם עד שנפשם בהם התעטף: (ו) **ויצעקו**, במדבר ובים אמר **ויצעקו**, ובחולה ובית האסורים אמר **ויזעקו**, כי צעקה גדולה מזעקה, וכן אמר בשני אלה **יצילם**, ובחולה ומאסר אמר **יושיעם**, כי הצלה גדולה מישועה, כי סכנת הים והמדבר גדולה יותר מחולי ומאסר: (ז) **וידריכם**, ועשה להם

באור המלות

כמוכנס: (מז) להשתבח עי' לקמן (קי"ז): (ד) במדבר בישימון, ישימון גרוע מן המדבר כנ"ל (ק"ו י"ד) ועי' ירמיה (ב') ור"ל תעו מדרך או בדרך: (ו) ויצעקו. צעקה גדולה מזעקה, וגאלה גדולה מישועה

אֶל־עִיר מוֹשָׁב׃ ח יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃
ט כִּי־הִשְׂבִּיעַ נֶפֶשׁ שֹׁקֵקָה וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה מִלֵּא־טוֹב׃ י יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ
וְצַלְמָוֶת אֲסִירֵי עֳנִי וּבַרְזֶל׃ יא כִּי־הִמְרוּ אִמְרֵי־אֵל וַעֲצַת עֶלְיוֹן
נָאָצוּ׃ יב וַיַּכְנַע בֶּעָמָל לִבָּם כָּשְׁלוּ וְאֵין עֹזֵר׃ יג וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה
בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם׃ יד יוֹצִיאֵם מֵחֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת
וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יְנַתֵּק׃ טו יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃
טז כִּי־שִׁבַּר דַּלְתוֹת נְחֹשֶׁת וּבְרִיחֵי בַרְזֶל גִּדֵּעַ׃ יז אֱוִלִים מִדֶּרֶךְ
פִּשְׁעָם וּמֵעֲוֹנֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ׃ יח כָּל־אֹכֶל תְּתַעֵב נַפְשָׁם וַיַּגִּיעוּ עַד־
שַׁעֲרֵי מָוֶת׃ יט וַיִּזְעֲקוּ אֶל יְהוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם׃

ת"א ישבי חשך. ברכות נ"ד עירובין י"ט : כי המרו. ברכות שם : ויכנע בעמל. שם : ויזעקו אל ה'. שם ל"ב ע"ב עקרים מ"ד ע"ז : יוציאם מחשך. ברכות שם :

רש"י

לפיכך יודו לה' חסדו : (י) ישבי חשך וצלמות. אף האסורים בבית הסוהר צריכים להודות כשיוצאין מבית אסוריהם : (יא) כי המרו אמרי אל. אין פורענות באה אל האדם אלא בעונו : (טז) כי שבר דלתות נחשת. שהיו נעולים בפניהם : (יז) אוילים מדרך פשעם. אשר מעונותיהם יתענו ביסורי חלאים אף הם מן הצריכין

מצודת ציון

ענין הילוך : (ט) שוקקה. ענין תאוה כמו ונפשו שוקקה (ישעיה כ"ט) : (י) וצלמות. צלו של מות והוא ענין חושך כאפלת הקבר : (יא) המרו. מל' מרי ומרד : נאצו. ענין בזיון : (יד) ומוסרותיהם. ענין קשור הרצועות : ינתק. ענין העתק כמו נתקתי מוסרותיך (ירמיה ב') : (טז) ובריחי. כעין מטה לרוחב הדלתות לסגרם : גדע. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (ישעיה ט') : (יז) אוילים. ר"ל חטאים :

מצודת דוד

בדרך ישרה : (ח) יודו. האנשים ההם יודו לה' על חסדו ויספרו נפלאותיו לבני אדם לפרסם הנס : (ט) כי השביע. בעבור כי השביע נפש המתאוה בהיותו תועה : מלא טוב. כאשר באו אל עיר מושב : (י) יושבי. האנשים היושבים במקום חושך וסמה אסורי' בקשרים המענים ובכבלי ברזל : (יא) כי המרו. ובגמול העונש בא על כי המרו אמרי אל : (יב) ויכנע. ולכן הכניע לבם במעל המאסר וכשלו בצרי' ולא מצאו עוזר : (יד) ינתק. יעתיק מהם קשרי מאסרם ר"ל פטרם ממאסרם כאלו העתיק הקשרים : (טז) כי שבר. על כי שבר וגו' ר"ל הוציאם ממאסרם כאלו שבר דלתות בית הסוהר וגדע הבריחים : (יז) אוילים. האנשים אוילים אשר מתעה דרך פשעם ומעונותיהם המה מעונים בחלי ומכאוב : (יח) תתעב. כדרך החולה המואס באכילה : ויגיעו. קרובים המה

באור המלות

(כנ"ל ז' כ') : (ט) שוקקה, מתאוה משקה, וכן ישעיה (כ"ט ח') ועמש"ם (ל"ג ד') : (טז) דלתות נחשת ובריחי ברזל וכן ישעיה (מ"ה ב') : (יז) פשעם, עונותיהם. התבאר בכ"מ שהפשע הוא המרד והעון הוא עוות השכל, כמ"ש בס'

תפלות דוד

באור הענין

להם גם במה שהראה להם דרך ישרה שיגיעו לעיר מושב : (ח—ט) יודו, אז מחויבים להודות, א] מצד החסד שעשה עמהם, ב] מצד הנס והפלא, שהנס שאין זה פלא בערך ה', הוא פלא בערך בני אדם כי השביע נפש שוקקה נגד צמאים, ונפש רעבה מלא טוב נגד רעבים: (י) יושבי, אולם בעת שבאו לעיר מושב ונצלו מסכנת המדבר, באו לסכנה אחרת שמשם התעוללו עליהם עלילות ברשע והושלכו לבית האסורים, (כמ"ש כאשר ינוס איש מפני הארי וכו', ושם מר להם, א] מצד המקום, שנכלאו שם בחשך וצלמות, ב] מצד שהם אסורים בעני שמענים אותם בענוים ובכבלי ברזל נגד יברחו : (יא) כי, ובאר שמה שבאה עליהם הנפש השנית, (אחר שעשה להם נס מרעה הראשונה), זה היה ע"י מה שאחר שנעשה להם נס ונצלו מן המדבר שבו על קיאם והמרו אמרי אל, ובזה נאצו עצת עליון, שמה שיעץ לעשות להם נס היה כדי שע"כ ישובו אליו וימרו מגותיו והם לא כן עשו, ולכן. (יב) הכניע את לבם לתשובה ע"י העמל, ולכן כשלו הזמין ה' לפניהם מכשול שיגתנו בבית האסורים, ועל ידי שאין עוזר, עי"כ. (יג—יד) ויזעקו אל ה' ויחזרו בתשובה, ואז יוציאם מחשך וצלמות וגם ינתק מוסרותיהם : (טו—טז) יודו, ועי"כ מחויבים להודות שנית על הנס השני, כי שבר דלתות נחשת : (יז) אוילים, האויל הוא המסתפק ואינו מאמין שמה שהיה בסכנה ויצא ממנה הכל היה מאת ה', ותולים הכל במקרה, וזה בא או מדרך פשעם, מפני שכבר הורגלו בפשעים עד שאין לבם מוכן לקבל חקי המוסר, או מעונותיהם ע"י עוות השכל והמינות, אלה האוילים שעדן עומדים באולתם יתענו יכניעם ה' שליבית ע"י חולי : (יח) כל אוכל, שכמו שהיו חולים חולי הנפש ולא קבלו מאכל בריאה לרפואתם, כן תתעב נפשם כל אוכל המזין את הגוף ויגיעו עד שערי

כ ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם: כא יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם: כב ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה: ׆ כג יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים: ׆ כד המה ראו מעשי יהוה ונפלאותיו במצולה: ׆ כה ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו: ׆ כו יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג: ׆ כז יחוגו וינועו כשכור וכל־־חכמתם תתבלע: ׆ כח ויצעקו אל־־יהוה בצר להם וממצוקתיהם יוציאם:

יקם

ת״א יודו לה׳. שם שער ע״ל ענין נפלא יובן ממנו דקדוק מלת צריכים להודות המוזכר בדברי חז״ל ד׳ צריכים להודות ולא אמר חייבים ודעהו: אוילים מדרך. שם עקידה שער ס״ג: ויזעקו אל ה׳. שם: ישלח דברו. שם: יודו. שם: יורדי הים. שם: המה ראו. שם ר״ה י״ז: ויאמר ויעמד. שם וברכות שם: יעלו שמים. שם בתרא ע״ב: יחוגו וינועו. ברכות שם ר״ה שם: ויצעקו אל ה׳. שם:

רש״י

להודות. יש סמניות בפר׳ זו (כלומר כתיבת בשה נוני״ן הפוכין ובאין לידרש) במקום אכין ורקין למעט לומר צעקו קודם גז״ד נענין לאחר גזר דין אינם נענין: (כז) יחוגו. לשון שכר הוא וכן בחגוי הסלע (ש״ה

מצודת דוד

שמה למות: (כ) ישלח דברו. לא כרפיאת הרופאים שמרפאים בסממנים כ״א מרפא במאמרו: משחיתותם. משחת הקבר שהיה קרוב להם: (כב) זבחי תודה. קרבן תודה הבא על הנס: (כג) יורדי הים. האנשים היורדים בים בספינות (ועל כי שפת הים היא ממעל ומתוכה יורדים למטה אל הים לזה אמר יורדי הים): עושי מלאכה. היא התחבולות ספנות ברזת אל מקום הנרצה: (כה) ויאמר. כאשר יאמר ה׳ תעמוד רוח־סערה והיא תרומם גלי הים: (כו) יעלו שמים. אנשי הספינה עולים למעלה נגד השמים וחוזרים ויורדים עד התהום כי הגלים מגביהים הספינה למעלה ואח״ז מורידי׳ אותם למטה עם אנשיה: ברעה. ברעת הפחד תמוג נפשם: (כז) יחוגו. והמה נעים ונדים בתוך הספינה בעבור גודל תנועת הספינה עד שא״א לעמוד במקום עמדם וכדרך השכור: וכל חכמתם. אשר למדו והשכילו בהנהגת הספינה כל חכמתם

מצודת ציון

(כ) משחיתותם. מל׳ שחת ובור: (כד) במצולה. עומק הים: (כו) התמוגג. מל׳ המגה והמסה: (כז) יחוגו. ענין רקוד ותנועה הקס כמו המון חוגג (לעיל מ״ג): תתבלע. ענין

באור הענין

שערי מות, והם בצרה פעם שלישית: (יט—כ) ויזעקו ויחזרו בתשובה, ישלח דברו וירפאם בגוף וימלט משחיתותם בנפש: (כא—כב) יודו וכו׳ ויזבחו, הנה בשתי פעמים הראשונים לא הזכיר רק שיודו על הנס הפרטי שנעשה להם עתה, הגם שהדין הוא שמי שנעשה לו שני נסים כשמברך על נס א׳ צריך לברך גם על השני כמ״ש בפרק הרואה, והיה ראוי שהיוצא מבית האסורים יזכיר גם נס הצלת המדבר, אולם הוא לא הכיר עדיין חסדי ה׳, כמ״ש אוילים מדרך פשעם, ולא הודה רק על הדבר שניצל ממנו בשעתו, ועתה שניצל זה שלשה פעמים יודו לה׳ חסדו ויספרו מעשיו, שיספר גם הנסים הראשונים, וכן עד עתה לא הביאו עדיין זבח תודה, ועתה יזבחו זבחי תודה זבחים רבים, גם בעד הפעמים הראשונים שלא השלימו הודאתם כראוי, ויספרו כל הג׳ נסים ביחד: (כג) יורדי, עתה מצייר שאחר ששבו מגלותם והלכו דרך הים באניות הראם ה׳ נפלאותיו עוד הפעם, למען יודו לה׳ חסדו בבואם לארצם, ובאר כי יש בזה שני ענינים, א] יורדי הים באניות, ב] יש מהם אשר המה עושי מלאכה במים רבים, שיודעים התחבולות ומלאכות להעמיד את האניה בעת הסער והגלגל: (כה) ויאמר ויעמד רוח סערה, והרוח תרומם את גלי הים: (כו) יעלו, ובזה היורדים באניות פשוטים הם יעלו שמים וירדו תהומות, כי כל גל ירומם את הספינה למעלה ואח״כ תרד למטה: (כז) יחוגו, ואלה שעושים מלאכה במים רבים הם יעמידו את הספינה ע״י שמשליכים הברזל לתוך הים שאז לא תתרומם הספינה בגובה אבל אז יחוגו וינועו כשכור הנה והנה במקום עמידתם, וכל חכמתם תתבלע כי האניה תכנה להשבר במקומה: (כח—כט) ויצעקו יקם סערה לדממה, ר״ל שהראות נפלאותיו יקים את הסערה בהפלגה רבה, והגיעו לתכלית הרעה פתאום יהיו לדממה והגלים יחשו, להודיע כי יד ה׳ עשתה

באור המלות

התו״ה אחרי (ס׳ כ״א, וסי׳ נ״ה), וגדר אויל הוא המסתפק כמ״ש בפי׳ משלי כ״ט: (כז) יחוגו, מענין הוג ומחוגה (היושב על חוג הארץ), יעשו תנועה סביביית ומחוגה סביב עצמם

תפלות דוד

זאת

כט יָקֵם סְעָרָה לִדְמָמָה וַיֶּחֱשׁוּ גַּלֵּיהֶם׃ ל וַיִּשְׂמְחוּ כִי־יִשְׁתֹּקוּ וַיַּנְחֵם אֶל־מְחוֹז חֶפְצָם׃ לא יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃ לב וִירֹמְמוּהוּ בִּקְהַל־עָם וּבְמוֹשַׁב זְקֵנִים יְהַלְלוּהוּ׃ לג יָשֵׂם נְהָרוֹת לְמִדְבָּר וּמֹצָאֵי מַיִם לְצִמָּאוֹן׃ לד אֶרֶץ פְּרִי לִמְלֵחָה מֵרָעַת יֹשְׁבֵי בָהּ׃ לה יָשֵׂם מִדְבָּר לַאֲגַם־מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמֹצָאֵי מָיִם׃ לו וַיּוֹשֶׁב שָׁם רְעֵבִים וַיְכוֹנְנוּ עִיר מוֹשָׁב׃ לז וַיִּזְרְעוּ שָׂדוֹת וַיִּטְּעוּ כְרָמִים וַיַּעֲשׂוּ פְּרִי תְבוּאָה׃ לח וַיְבָרְכֵם וַיִּרְבּוּ מְאֹד וּבְהֶמְתָּם לֹא יַמְעִיט׃

ת"א יקם סערה. ברכות נ"ד: וינחם אל. שם: יודו לה' חסדו. שם ר"ס י"ז: וימעטו

רש"י

ב') וכן והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא (ישעיה י"ט): (ל) וישמחו כי ישתקו. הגלים: וינחם. וינהגם: מחוז. לשון גבול. ומנחם חברו עם וחזותכם את שאול (שם כ"ח) גבולכם שלא יכנס בגבולנו, וכן (מ"א כ"ז) מחזה מול מחזה ג"פ בתרגומא. מצאתי: (לב) וירוממוהו בקהל עם. צריך לאודויי באפי עשרה. ובמושב זקנים ותרין מנייהו צורבא מרבנן: (לג) ישם נהרות למדבר. כלומר נותן ישובי הטובים לחורבן: (לד) למלחה. להיות כארץ מלחה מעשות פרי: (לה) ישם מדבר לאגם מים. נותן ישוב חרב לבנין

מצודת ציון

בההתם כמו בלע ה' ולא חמל (איכה ב'): (כט) לדממה. ענין שתיקה כמו קול דממה (מ"א י"ט): ויחשו. ענין שתיקה כמו עת לחשות (קהלת ג'): (ל) מחוז. גבול וכן ועם שאול עשינו חוזה (ישעיה כ"ח): (לג) לצמאון. למקום צמא: (לה) לאגם. שם מקום כניסת המים: ציה. שממה:

מצודת דוד

יהיה נבהת כי לא יועילו בחכמתם: (כט) יקם סערה לדממה. ר"ל הסערה שוקטת ונהפכה לדממה וגלי הים לא יהמו עוד: (ל) וישמחו. אנשי הספינה ישמחו כאשר ישתקו הגלים: וינחם. והמקום ינהגם אל הגבול אשר חפצם ללכת אליו: (לב) בקהל עם. בקבוץ עם רב: (לג) ישם נהרות. ר"ל מלבד הנסים האלה יעשה עוד פלאות דבר ואלו הם כי ישם נהרות להיות מקום יובש כמדבר: ומוצאי וגו'. כפל הדבר במ"ש: (לד) ארץ פרי. ואף הארץ העושה פרי תשים ונהפך להיות עפרה מלוח בל יעשה פרי: מרעת. ר"ל לא על הנס יעשה כזאת כ"א בעבור רעת יושביה וגמולם הוא משלם: (לה) ישם מדבר. מקום יובש כמדבר ישם למקום אגמי מים: וארץ ציה. כפל הדבר במ"ש: (לו) ויושב שם. ובמקום ההוא מושיב אנשים שהיו רעבים עד הנה מבלי מצוא מקום להחיות נפשם: ויכוננו. והם יכוננו את המקום ההוא להיות עיר מושב לגלל התספר כל בה: (לז) ויטעו. השדות והכרמים: פרי תבואה. הכרמים

באור המלות

עצמם כשכור: (כט—ל) דממה, ויחשו, ישתוקו, הדממה מציין הפסקה מן הדבור או הרעש קודם לו, לא כן חשה מציין העדר הדבור או הסער לגד (ישעיה ס"ב ו'), ושתק מציין השתיקה שהוא הפך הריב או הרעש הגדול, כאין נרגן ישתק מדון, וישתק הים מזעפו, שהשמחה תגדל כפי שהיה גודל הרעש תחלה, ובדברי חז"ל כולל במלת שתיקה העדר הדבור לגד כמלת חשה בלשון המקרא. מחוז גבול, כמו עם שאול עשינו חוזה: (לב) יודו, ירוממו. עמ"ש ישעיה (כ"ה א'): (לד—לה) מדבר, ארץ ציה. עי' ישעיה ל"ה, ירמיה ב' ו', ועי"ל ק"ז ד'. ומוצאי מים, הם מעינות ומקורות: למלחה לארץ מלחה (ירמיה י"ז): (לז) פרי תבואה. פרי נגמר, שם תבואה מורה שנגמר הפרי כמ"ש ס' התורה ע'

תפלות דוד

באור הענין

זאת: (ל) וישמחו, ובזה תגדל שמחתם, א] במה שישתקו הגלים, ב] במה שינחם אל מחוז חפצם בלי פגע: (לא—לב) יודו, וירוממוהו, כי בהגיעם לארצם שם יודו במקהלות רבבות אלפי ישראל בארץ ולפני הזקנים הנמצאים שמה, ויש הבדל בין הרוממות והתהלה, הרוממות היא מצד מעשיו הנסתרים, וזה להמון עם הבלתי מכירים את ה' הוא מרומם בעיניהם, והתהלה הוא מצד מעשיו הגלוים, וזה במושב זקנים ות"ח המכירים מעשיו, וכמ"ש חז"ל צריך לאודויי באפי עשרה ותרין מנייהו רבנן: (לג—לד) ישם, אחר שדבר על חסדי ה' עם אנשים יחידים ידבר על השגחתו הנראית בכללים, בין על מדינות שלמות בין על כתות אנשים. הנה נראה לפעמים שע"י רעת היושבים יחריב ארצות הטוב, ומקום שהיה שם נהרות ישים אותם כמדבר, והמעינות שמשם היה מוצאי מים אל הנהרות ישים לצמאון, וע"כ יהפך ארץ פרי למלחה, וכ"ז ע"י רעת יושבי בה: (לה) ישם, וכן נראה בהפך שלפעמים ישים את המדבר לאגם מים, וארץ ציה שהיא יבשה יותר מן המדבר תהיה למוצאי מים. שמשם יצאו מקורות מים שעל ידם תהיה המדבר לאגם מים: (לו—לח) ויושב שם רעבים והם יכוננו שם עיר מושב, וגם יזרעו שם שדות ויטעו כרמים, ונגד מ"ש שיזרעו שדות, אמר ויעשו פרי תבואה, שהשדות והכרמים יעשו פרי נגמר לא בוסר, ונגד מ"ש ויכוננו עיר מושב אמר ויברכם וירבו מאד, שיגדלו בנכסים

לט וַיִּמְעֲטוּ וַיָּשֹׁחוּ מֵעֹצֶר רָעָה וְיָגוֹן׃ מ שֹׁפֵךְ בּוּז עַל־נְדִיבִים וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא־דָרֶךְ׃ מא וַיְשַׂגֵּב אֶבְיוֹן מֵעוֹנִי וַיָּשֶׂם כַּצֹּאן מִשְׁפָּחוֹת׃ מב יִרְאוּ יְשָׁרִים וְיִשְׂמָחוּ וְכָל־עַוְלָה קָפְצָה פִּיהָ׃ מג מִי חָכָם וְיִשְׁמָר־אֵלֶּה וְיִתְבּוֹנְנוּ חַסְדֵי יְהוָה׃

קח א שִׁיר מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה אַף־כְּבוֹדִי׃ ג עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָּׁחַר׃ ד אוֹדְךָ בָעַמִּים יְהוָה וַאֲזַמֶּרְךָ בַּלְאֻמִּים׃ ה כִּי־גָדוֹל מֵעַל־שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד־שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ׃ ו רוּמָה עַל־שָׁמַיִם אֱלֹהִים וְעַל כָּל־הָאָרֶץ

ת"א כי גדול מעל. פסחים דף נ' עקידה שער י"ז ספר הזוהר פרשת ויחי ופרשת ויקרא: כבודך

רש"י

ומחזירו לקדמותו: (לט) וימעטו וישחו. והם מתחלה היו שוחין ומועטין מעוצר רעה ויגון: (מא) וישם כצאן משפחות. וישם האביון משפחות זרעו כצאן רבים: (מב) קפצה. סתמה כמו לא תקפוץ את ידך (דברים ט"ו):

קח (ב) נכון לבי. נאמן עמך: אף כבודי. אף כבודי הוא מה שאני משורר לך. ד"א אף כבודי אף לפי כבודי לא אמנע לשורר לו ולא אחלוק לעצמי כבוד: (ג) אעירה שחר. דרך שאר מלכים השחר מעוררם ואני מעורר את השחר שאני קם חצות לילה שהנבל והכנור מעוררני כמ"ש רבותינו כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והוא מנגן מאליו: (ה) מעל שמים.

מצודת דוד

ככרמים יעשו פרי והשדות תבואה: (לט) וימעטו. ר"ל וכן בהפך כי בעונם ימעטו וישוחו עד לעפר מן הרעה אשר היא עוצרה ועכובה אלה ומן היגון אשר תהיה עליהם: (מ) שפך. פעמים יביא בזיון הרבה על נדיבים: ויתעם. עושה אותם תועים ללכת בארחות תוהו לא בדרך ישר ר"ל שוגים בדעתם: (מא) וישגב. ר"ל וכן בהפך כי מחזק את האביון מן העוני שהיה בו ומוליד משפחות רבות כעדרי כצאן: (מב) יראו ישרים. הטובה הבאה להאביון: וישמחו. בראותם השגחת המקום: וכל עולה. כל איש עולה יסגר פיו ויכבוש מלדבר על כי יראה מפלאות ההשגחה: (מג) מי חכם. מי אשר נשאו לבו בחכמה ויאמר בלבו אלה הדברים יהיו מתבוננים אליו חסדי ה' ר"ל בשום אלה הדברים על הלב יהיו נגלים אליו חסדי ה' ויבן אותם:

קח (ב) אלהים. אתה אלהים הנה לבי נכון עמך להאמין בך ולזה אשירה ואזמרה לך: אף כבודי. אף נשמתי תשיר לה' כפי רוחניותה: (ג) עורה. אמר בדרך מליצה אתה הנבל וכנור עורה את עצמך לזמר לה' בעת אעירה השחר בשחר: (ה) מעל שמים. חסדך עולה מעל השמים ר"ל שהיא יותר גדולה מערך גבהות השמים: אמתך. אמתך הבטחתך גדולה כערך גבהות השחקים: (ו) רומה. הרם עצמך לשבת על השמים ר"ל הראה לכל שאתה יושב בשמים ממעל ומשלה

מצודת ציון

(לט) וישוחו. ענין שפלות וכפיפה כמו תחתיו שחחו עוזרי רהב (איוב ט'): מעצר. ענין העכבה כמו נעצרה נא אותך (שופטים י"ג): (מב) קפצה. סגרה כמו אם קפץ באף רחמיו (לעיל ע"ז): קח (ג) שחר. בוקר: (ד) בלאומים. באומות:

באור הענין

בנכסים, וירבו בבנים ובבהמה, וגם בהמתם לא ימעיט: (לט) וימעטו, ולפעמים ימעטו וישחו, ע"י עוצר רעה, היינו שילבשום ממשלה רעה, וימעטו ע"י שיהרוג הרבה מהם והנשארים ישחו מיגון, כי. (מ—מא) שפך, העוצר והמושל שכבשם שופך בוז על נדיבים, ויתעם להוליכם לגולה, כמו שהיה בעת כבש נבוכדנצר את ירושלים שהגלה כל נדיבי העם הגלה ויהרוג רבים מהם, ומדלת עם הארץ אשר אין להם כל מאומה השאיר לכורמים וליוגבים, ואז וישגב אביון מעוני והם ישימו כצאן משפחות, ויפרו וירבו בארץ כצאן הפרים ורבים מאד: (מב) יראו ישרים, שהם ההולכים ישר בבינתם הם ישמחו, כי יכירו מכל זה השגחת ה', וכל עולה קפצה פיה כי יראו שיש גומל ומעניש: (מג) מי חכם אשר קבל חקי החכמה, הוא ישמר אלה, כי מזה יביא מופת על השגחת ה', ועי"כ יתבוננו חסדי ה' שאין העולם הפקר, רק הכל בחסדי ה' ובהשגחתו:

קח (א) שיר מזמור לדוד, המזמור הזה הוא לקוח משני מזמורים שכבר נאמרו, מן פסוק ב' עד פ' ז' נאמר בסוף מזמור נ"ז בברחו מפני שאול במערה, שהיה בתכלית היאוש [illegible] פתאום, והתעורר כבודו ואור שחרו, ומן פסוק ז' עד סוף המזמור הוא סוף מזמור ס' שגם שם ג"כ שכלל ישראל היו בתכלית היאוש, ונדמה להם שה' עזבם ופתאום נושעו, ואח"כ חבר שני

תפלות דוד

באור המלות

קדושים: (לט) מעוצר, ממשלה, כמו יורש עצר, (שופטי' י"ח):

כְּבוֹדֶךָ׃ ז לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי׃ ח אֱלֹהִים ׀ דִּבֶּר בְּקָדְשׁוֹ אֶעְלֹזָה אֲחַלְּקָה שְׁכֶם וְעֵמֶק סֻכּוֹת אֲמַדֵּד׃ ט לִי גִלְעָד ׀ לִי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם מָעוֹז רֹאשִׁי יְהוּדָה מְחֹקְקִי׃ י מוֹאָב ׀ סִיר רַחְצִי עַל־אֱדוֹם אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי עֲלֵי־פְלֶשֶׁת אֶתְרוֹעָע׃ יא מִי יֹבִלֵנִי עִיר מִבְצָר מִי נָחַנִי עַד־אֱדוֹם׃ יב הֲלֹא־אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא־תֵצֵא אֱלֹהִים בְּצִבְאֹתֵינוּ׃ יג הָבָה לָּנוּ עֶזְרָת מִצָּר וְשָׁוְא תְּשׁוּעַת אָדָם׃ יד בֵּאלֹהִים נַעֲשֶׂה־חָיִל וְהוּא יָבוּס צָרֵינוּ׃

קט א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר אֱלֹהֵי תְהִלָּתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ׃ ב כִּי פִי רָשָׁע וּפִי־מִרְמָה עָלַי פָּתָחוּ דִּבְּרוּ אִתִּי לְשׁוֹן שָׁקֶר׃ ג וְדִבְרֵי שנאה

רש"י

זכתוב אחד אומר (לעיל כ"ז) עד שמים פי' רבותינו כאן בעושין שלא לשמה כאן בעושין לשמה: (ז) ופני שכל עמך וידידיך תלוין בי: (ח) אלהים דבר בקדשו. שאמלוך ויבא העת ואעלוז בדברו: אחלקה שכם. אחלק ארץ אויבי לישראל. שכם חלק כמו (בראשית מ"ח) שכם אחד על אחיך: (י) מואב סיר רחצי. כלומר עבדי ושמש ככלי השמים שמשתמשין בו: על אדום אשליך. עבודתי שיהיו מלכיהם נוטלין מנעלי מרגל: אתרועע. אריע לא קול לירא מפני: (יא) מי יובילני. לימות המשיח לפשוט יד בעשו בערי מבצריו: מי. שנחני כבר על אדו שהכיתי בהם בגיא מלח שנים עשר אלף:

קט (א) אלהי תהלתי אל תחרש. על כל ישראל נאמר: כי פי רשע. ישמעאל:

מצודת ציון

(ז) יחלצון. ענין הוצאה: (ח) שכם. ענין חלק כמו כי תשיתמו שכם (לעיל כ"א): (ט) מחוקקי. השרים נקראים מחוקקים כי הם ישימו החוקים: (י) סיר. קדירה: נעלי. מל' מנעול הסוגר: עלי פלשת. כמו על פלשת: אתרועע. מלשון תרועה: (יא) יובילני. ענין הבאה: נחני. הנהג אותי: (יב) זנחתנו. עזבתנו: בצבאותינו. בצבא היוצא במלחמה: (יג) הבה. תנה: עזרת. כמו עזרה: (יד) חיל. כח ואומץ: יבוס. ענין רמיסה ודריסה כמו כסגר מובס (ישעיה י"ד): קט (א) תחרש. ענין שתיקה כמו החרש יחריש (במדבר ל'):

מצודת דוד

ידך בתחתונים כי אפילו הלב למעלה לגבור יחשב ומכ"ש גם למעלה: ועל. הראה על כל הארץ כבודך: (ז) למען. בכדי שישראל ידידיך יחלצו מסבלות העמים הושיעה למו בימינך וענה אף לי: (ח) דבר בקדשו. ברוח קדשו דבר על ידי נביאיו שאעלוז ואשמח במלכותי כי אגאל את העובדי עכו"ם: אחלקה. מקומות העובדי עכו"ם אחלק חלקים לישראל כחבל המדה: (ט) לי גלעד. כי ראה ברה"ק שבימי יהוא התמעט התחולק המלוכה לכן אמר בימי ישיו כולם תחת ממשלתי: מעוז ראשי. כחוזק לשמור ראשי מן האויב: מחוקקי. יהיו שרים אלי הכל ממני: (י) סיר רחצי. ר"ל אעשה בהם כל תשמישי

ברזוני כקדרה המוכן לרחוץ בו: אשליך נעלי. אשים ברגליהם ככלי ברזל לסגרם בהם: עלי פלשת. על פלשתים אריע בקול לבוסם ולהפחידם: (יא) מי יובילני. מי הוא הנותן כח בידי לכבוש עיר מבצר ומי נחני עד אדום לכרוג בהם: (יב) הלא אלהים. הלא כל זה ממך אלהים אשר זנחתנו עד הנה ולא יצאת בצבאותינו ר"ל כמו הצרה שהיינו בה מא היתה על אשר זנחתנו כן התשועה היא ממך ולא בדרך מקרה: (יג) הבה. אתה תן לנו עזרה מן הצר הצורר כי תשועת אדם היא שוא ואין בה תועלת: (יד) באלהים. בעזר אלהים נעשה כח להתחזק על העובדי עכו"ם והוא ירמוס את הצרים לנו:

קט (א) אלהי תהלתי. אתה אלהי תהלתי שאני מהלל לך בכל עת: אל תחרש. אל תשתוק מלהפרע מן המציקים לי: (ב) ופי מרמה. פי' איש מרמה: עלי פתחו. לדבר עלי סרה: לשון שקר. מראים עצמם כאוהבים לגל אהיה נשמר מהם: (ג) ודברי שנאה. אבל בלב סבבו אותי בדברי שנאה ולוחמים עמדי בחנם כי לא גמלתי להם רעה

באור המלות

(א) אלהי תהלתי, כמו אלהי צדקי, שמדבר

תפלות דוד

באור הענין

הענינים למזמור בס"ע לזמר לה' על תשועת היחיד ועל תשועת הכלל, ולזכור על ידו הנס שנעשה לו ושנעשה לעמו, ופרטי פרוטי הכתובים כתבנו למעלה במקומות הנזכרים, עיי"ש:

קט (א) למנצח, פי' הרד"ק שאמר זה המזמור בהיותו נרדף מפני שאול ורבים דברו עליו לה"ר ומבקשים עלילות להמיתו, אלהי תהלתי, אתה הגורם תהלתי ושבחי, וכן אל תחרש מלריב ריבי: (ב) כי פי רשע, כנגד אחד פתחו פה ברשע להמיתני חנם, וכנגד א' פתח פה במרמה, ומפרש פה מרמה כי דברו אתי לשון שקר, שבעת דברו אתי דברו במרמה כאלו הם אוהבי, ופה רשע כי. (ג) דברי שנאה סבבוני, כי שלא בפני סבבוני דברי שנאה לדבר עלי לה"ר ועי"ר

שִׂנְאָה סְבָבוּנִי וַיִּלָּחֲמוּנִי חִנָּם׃ ד תַּחַת־אַהֲבָתִי יִשְׂטְנוּנִי וַאֲנִי תְפִלָּה׃ ה וַיָּשִׂימוּ עָלַי רָעָה תַּחַת טוֹבָה וְשִׂנְאָה תַּחַת אַהֲבָתִי׃ ו הַפְקֵד עָלָיו רָשָׁע וְשָׂטָן יַעֲמֹד עַל־יְמִינוֹ׃ ז בְּהִשָּׁפְטוֹ יֵצֵא רָשָׁע וּתְפִלָּתוֹ תִּהְיֶה לַחֲטָאָה׃ ח יִהְיוּ־יָמָיו מְעַטִּים פְּקֻדָּתוֹ יִקַּח אַחֵר׃ ט יִהְיוּ־בָנָיו יְתוֹמִים וְאִשְׁתּוֹ אַלְמָנָה׃ י וְנוֹעַ יָנוּעוּ בָנָיו וְשִׁאֵלוּ וְדָרְשׁוּ מֵחָרְבוֹתֵיהֶם׃ יא יְנַקֵּשׁ נוֹשֶׁה לְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְיָבֹזּוּ זָרִים יְגִיעוֹ׃ יב אַל־יְהִי־לוֹ מֹשֵׁךְ חָסֶד וְאַל־יְהִי חוֹנֵן לִיתוֹמָיו׃ יג יְהִי־

עמ"ש אחריתו

רש"י

(ד) תחת אהבתי. אותך ישטנוני: ואני תפלה. ואני מתפלל אליך תמיד. מאלהי: (ה) רעה תחת טובה. שבעים פרים אנו מקריבים בכל שנה בשביל ע' אומות ומבקשים לגשמים והם מריעים לי. בשוחר טוב: (ז) בהשפטו. לפניך יצא מדינך מחויב ורשע: פקדתו. גדולתו פרבושטמ"ה בלעז כמו (אסתר ב') ויפקד המלך פקידים: (י) ושאלו ודרשו מחרבותיהם. הכל ישאלו עליהם מה נהיתה בפלוני ופלוני מתוך קול החרבה שיבא עליהם. ודרשו משמע מאת אחרים שהרי נקוד חטף קמץ וכן ושאלו מפי האחרים הוא משמע שישאלו אחרים עליהם. ויש לפתור ושאלו משאל חזק יהיו משאלים על הפתחים: (יא) ינקש נושה לכל אשר לו. אדם המורח ומחזר ולהוט לעשות דבר נופל בו ל' מתנקש כלומר מוסרף ומתלבט כמו (דניאל ה') וארכובתיה דא לדא נקשן:

מצודת דוד

מעולם: (ד) תחת אהבתי. במקום האהבה שאני אוהב אותם המה נוטרים עלי שנאה בלב: ואני תפלה. עכ"ז אני איש תפלה להם כמ"ש ואני בחלותם לבושי שק וגו' (לעיל ל"ה): (ה) תחת טובה. במקו' טובה: (ו) הפקד. לכן הפקד עליו רשע כדמותו ולא יחמול עליו: על ימינו. להיות נכון אצלו לקטרג עליו: (ז) בהשפטו. כשיהיה נשפט על מעשיו יצא חייב: תהיה לחטאה. לא תחשב לזכות כ"א למזכרת עון לומר עליו בפנים איך מלאו לבו לשאול צרכיו מה' ואין לבו שלם עמו: (ח) פקדתו. עשרו וקנינו שהוא פקיד וממונה עליהם: (י) ונוע ינועו. יהיו נעים ונדים לשאול פת לחם גם ישאלו וידרשו מתן ממקום מושבותם בבתיהם ההריבות ר"ל גם על הפתחים ישאלו גם במושבותם מעוברי דרך: (יא) ינקש. הנושה בו ישים פח יקוש ללכוד לעצמו את הכל והנכרים ממנו שאינם ראוים לירשו יבזזו עשרו: (יב) אל יהי. לא יהיה לו שום אוהב להיו' מושך עליו חסד ולא יהיה מי אשר יחנן ליתומיו: (יג) יהי אחריתו. בנו יהיה

מצודת ציון

(ד) ישטנוני. מל' שטנה ועניינו איבה ושנאה: (ו) הפקד. ענין מנוי וגזברות: (יא) נושה. המלוה כמו והנושה בא לקחת (מ"ב ד'): ויבוזו. מלשון בזה ושלל: יגיעו.

תפלות דוד

באור הענין

ועי"כ ילחמוני חנם להמית אותי: (ד) תחת אהבתי אותם, הם ישטנוני, ותחת אשר אני תפלה, מתפלל בעדם. (ה) וישימו, נגד מה שאני תפלה, ישימו עלי רעה תחת טובה, ונגד אהבתי ישימו שנאה תחת אהבתי: (ו) הפקד, שהם אומרים להפקד עלי שופט רשע לשפטני, ושטן יעמד על ימינו, לקטרג עלי בעת המשפט, ועי"כ. (ז) בהשפטו יצא רשע וחייב בדין, ר"ל שאול ישפטני ברשע, והם יקטרגו עלי, וישפטני משפט מות, ותפלתו תהיה לחטאה שהיה המנהג להתחנן לפני השופט לבקש חסד, אומרים שגם תפלתו תהיה לחטאה ולא תתקבל: (ח) יהיו, וחוץ מזה יקללו אותי קללה נמרצת, וזה נוסח הקללה יהיו ימיו מעטים ועוד בחייו יקח אחר פקודתו, המשרה שהוא ממונה עליו מה שהיה שר ופקיד על החיל, ימנה אחר במקומו: (ט) יהיו בניו יתומים, ר"ל שלא ימצא מרחם אותם לקבלם אל ביתו להיות להם כאב, עד שיאמרו יתומים, וכן אשתו תשאר אלמנה, ואין מאסף אותה הביתה: (י) ונוע ינועו בניו, תחלה יבושו לשאול לחם בעירם וינועו למקום שאין מכירים אותם לשאול לחם, ואח"כ יסירו מבוש הבושה מעל פניהם ושאלו ודרשו להם מחרבותיהם, מבתיהם שהם חרבות ילכו בעיר לשאול לחם: (יא) ינקש, לא ימצא עזר לבניו ע"י ירושת אביהם כי כל אשר לו יזמין עליו הנושה מוקשים לתפסו, עד שזרים יבוזו יגיעו, ולא ישאר לו מאומה להוריש לבניו: (יב) אל, ולא ימצאו עזר ע"י החסד שעשה אביהם לאחרים שהוא יגמול בחסד הזה לבניו, כי לא יהיה לו מושך חסד ליתומיו, וכן לא ימצא עזר מצד החנינה, כי לא יהיה חונן ליתומיו: (יג) יהי, עד שגם אחריתו שהם בניו הבאים אחריו, יהיו להכרית, עד

באור המלות

תהלתי: (ד) תפלה. איש תפלה, וכן ואני מוסר (הושע ה') איש מוסר: (י) ודרשו, עי' רד"ק מ"ש

אַחֲרִיתוֹ לְהַכְרִית בְּדוֹר אַחֵר יִמַּח שְׁמָם׃ יד יִזָּכֵר ׀ עֲוֺן אֲבֹתָיו
אֶל־יְהוָה וְחַטַּאת אִמּוֹ אַל־תִּמָּח׃ טו יִהְיוּ נֶגֶד־יְהוָה תָּמִיד וְיַכְרֵת
מֵאֶרֶץ זִכְרָם׃ טז יַעַן אֲשֶׁר ׀ לֹא־זָכַר עֲשׂוֹת חָסֶד וַיִּרְדֹּף אִישׁ־עָנִי
וְאֶבְיוֹן וְנִכְאֵה לֵבָב לְמוֹתֵת׃ יז וַיֶּאֱהַב קְלָלָה וַתְּבוֹאֵהוּ וְלֹא־חָפֵץ
בִּבְרָכָה וַתִּרְחַק מִמֶּנּוּ׃ יח וַיִּלְבַּשׁ קְלָלָה כְּמַדּוֹ וַתָּבֹא כַמַּיִם
בְּקִרְבּוֹ וְכַשֶּׁמֶן בְּעַצְמוֹתָיו׃ יט תְּהִי־לוֹ כְּבֶגֶד יַעְטֶה וּלְמֵזַח תָּמִיד

ת"א ותבא כמים. שבת פ"ו יומא ע"ו מ"ק ע"ז נדה ל"ב עקידה שער ו' כל המזמור: יחגרה

רש"י

(יד) עון אבותיו. עון שהעוה על אבותיו לאברהם שנגרע חמש שנים מחייו ולאביו גרם כהוי עינים: וחטאת אמו. שהשחית רחמה ושגרם להעלים יום קבורתה מן הבריות שלא יקללו שילא מכריסה עשו כמו שנאמר (בראשית ל"ה) ותמת דבורה מינקת רבקה וגו' אלון בכות ובלשון יוני קורין לאחר אלון, שאבל אחר היה יעקב עם של דבורה, שמתה אמו והעלימו מיתתה: (טו) יהיו. העונות האלה נגד ה' תמיד: ויכרת מארץ זכרם. הוא ואלופיו: (טז) יען אשר לא זכר עשות חסד. לעסוק באבל אביו כמו שעשה יעקב נזיד עדשים לנחם את יצחק שבאותו היום מת אברהם: איש עני. ישראל: (יז) ויאהב קללה. קללתן של הקב"ה שכפר בו: (יח) וילבש קללה. הכניס עצמו בקללה ונוחה לו פריקת עול הקרבן וברכת כהנים וקללת העכו"ם: (יט) תהי לו. הקללה מעטה כבגד. מלאהי: ולמזח תמיד. חגורה וכן ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב) אזור

מצודת ציון

שעושה הבא ע"י עמל ויגיעה: (יג) אחריתו. בנו וכן ולא לאחריתו (דניאל י"א): ימח. ענין מחיקה: (טז) ונכאה. ענין שבירה כמו ונכה רוח (ישעיה ס"ו): (יח) כמדו. ענין מלבוש מה כמו מדו בד (ויקרא ו'): (יט) יעטה. ענין עטיפה וכן עוטה אור כשלמה (לעיל ק"ד): ולמזח. ענין

מצודת דוד

לכריתה ובדור האחר שאחר בנו ר"ל בדור השלישי ימח שם האב והבן כי ימותו ואינם ויושכחו מן הלב: (יד) יזכר עון אבותיו. יהיה נזכר לו עון אבותיו לענשו גם עליהם כמ"ש פוקד עון אבות על בנים (שמות כ'): אל תמח. אלא יהיה נזכר על בנה: (טו) יהיו נגד ה'. לקטרג עליו ובעבור זה יכרת זכרם מן הארץ: (טז) יען. בעבור אשר לא זכר לעשות חסד למי שצריך אל החסד ורדף העניים ונשברי לב להמית אותם: (יז) ויאהב קללה. אהב לעשות דברים אשר הקללה מעותדת לבוא עליהם ולכן תבוא עליו הקללה המעותדת: ולא חפץ בברכה. לא רצה לעשות דברים אשר הברכה מעותדת לבוא עליהם ולכן תהיה הברכה ההיא רחוקה ממנו: (יח) וילבש. יהיה מעוטף בקללה כמדו שמעטפת את כל גופו: ותבא. הקללה תבוא בקרבו בשפע רב כמים: וכשמן. עם כי המשיחה היא למעלה על הגוף עכ"ז נאס ביא בהעצמות כן הקללה תרד בו אל חדרי בטן על עצמו ובשרו: (יט) כבגד יעטה. הקללה יהיה על גופו מסביב כבגד העוטה כל הגוף: ולמזח. יתגור הקללה תמיד להיות לו למזח

באור המלות

בדקדוק מלה זאת: (יז—יט) ותבואהו. ר"ל הקללה כבר באתהו, וכבר לבש קללה כמדו, ואבקש שיהיה לו כבגד יעטה, שבאשר עד עתה הקללה נסתרת בקרבו תלא ותתפרסם זמד, הם הבגדים שעשוים למדת האדם, ובגד כולל כל הבגדים, ועוטה הוא שמתעטף מלמעלה וילדק על המעיל לא על הבגד (ישעיה נ"ט י"ז ס"א י'), רק ר"ל שיהיה בבגד שהוא ארוך ממדתו עד שיעטה בו מלמעלה, ומזח הוא החגור שחוגרים על בגדים הארוכים לסגביהם, כמ"ש ישעיה כ"ג

תפלות דוד

באור הענין

שבדור אחר כבר ימח שמם, ולא יהיה שארית מהם: (יד) יזכר, וגם חוץ מזה יזכר עון אבותיו אל ה', שמלד זה יכרית כל המשפחה, עד כאן ספר הקללה שקללוהו שונאיו, עתה מתחיל להשיב קללתם אל חיקם, אומר. (טז) יען אשר האויב המקלל לא זכר עשות חסד, ואיש עני ואביון ונכאה לבב רדף למותת, לגמר מיתתו, שזה נגד מ"ש תחלה שהשתדלו שאול יהרגנו:

(יז) ויאהב, וחוץ מזה אהב קללה שהיא הקללה הנזכר שקלל אותו בדיני שמים, לכן ותבואהו תבא הקללה עליו, והגם שאנכי אשיג ברכה תחת קללתו לא יהיה לו חלק בה, כי הוא לא חפץ בברכה לכן ותרחק ממנו: (יח) וילבש קללה כמדו, ר"ל שיהיה הלבוש מכוון למדתו, הקללה שמדד על דוד יהיה מכוון למדתו, וחוץ ממה שילבש הקללה מבחוץ תבא גם כמים בקרבו, בענין שיהיה מקולל מבחוץ ומבפנים, וגם תבא כשמן בעצמותיו שתבלע בעצמותיו: (יט) תהי, מוסיף שלא לבד שתהיה כלבוש הנמדד למדתו, תהיה הקללה כבגד רחב וארוך אשר יעטה בו על כל בגדיו מלמעלה ר"ל שתהיה בפרסום ובשפע רב, ולמזח, המזח הוא החגור שבו חוגרים על בגדים הארוכים להגביהם כמדת גופו, כמה שהקללה ארוכה מגופו וצריך מזח להגביה הבגד למדת הגוף, תהיה הקללה עצמה כמזח

יַחְגְּרֶהָ: כ זֹאת ׀ פְּעֻלַּת שֹׂטְנַי מֵאֵת יְהוָה וְהַדֹּבְרִים רָע עַל־נַפְשִׁי: כא וְאַתָּה ׀ יֱהוִה אֲדֹנָי עֲשֵׂה אִתִּי לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי־טוֹב חַסְדְּךָ הַצִּילֵנִי: כב כִּי־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנֹכִי וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי: כג כְּצֵל כִּנְטוֹתוֹ נֶהֱלָכְתִּי נִנְעַרְתִּי כָּאַרְבֶּה: כד בִּרְכַּי כָּשְׁלוּ מִצּוֹם וּבְשָׂרִי כָּחַשׁ מִשָּׁמֶן: כה וַאֲנִי ׀ הָיִיתִי חֶרְפָּה לָהֶם יִרְאוּנִי יְנִיעוּן רֹאשָׁם: כו עָזְרֵנִי יְהוָה אֱלֹהָי הוֹשִׁיעֵנִי כְחַסְדֶּךָ: כז וְיֵדְעוּ כִּי־יָדְךָ זֹּאת אַתָּה יְהוָה עֲשִׂיתָהּ: כח יְקַלְלוּ הֵמָּה וְאַתָּה תְבָרֵךְ קָמוּ ׀ וַיֵּבֹשׁוּ וְעַבְדְּךָ יִשְׂמָח: כט יִלְבְּשׁוּ שׂוֹטְנַי כְּלִמָּה וְיַעֲטוּ כַמְעִיל בָּשְׁתָּם: ל אוֹדֶה

ת"א ולבי חלל. ברכות ס"ב בתרא י"ז עכו"ם ע' ספר הזוהר פרשת משפטים: יהוה

רש"י

החזקים פתח: (כג) כצל כנטותו. לעת ערב: ננערתי. לשון תשוק וטרוף ועוקף כארבה שהוא נודד ונע ומטורף. מגאתי: (כט) ויעטו כמעיל. העוטה ועוטף כל הגוף כמלבוש:

מצודת דוד

למזה: (כ) זאת פעלת. הוא גמול פעולת שטני מאת ה' וגמול הדוברים רע על נפשי: (כא) עשה אתי. חסד ואמת: למען שמך. למען יוגדל שמך: כי טוב חסדך. כאשר חסדך טוב לכל כן תצילני גם אני: (כב) כי עני. אני נכנע ומושפל כעני ואביון ולבי נעשה חלל בקרבי מגודל הפחד והתוגה: (כג) כצל כנטותו. כמו הצל וחוזר ומפרש כמו נטיית הצל שאינה באה מפאת עצמו כ"א ע"י נטיית הדבר העושה הצל כן נהלכתי אני ר"ל מהלכי לא באה מפאת עצמי ומרצוני כ"א ע"י מבריחים הלכתי גולה ומטולטל: ננערתי כארבה. ננערתי ממקום למקום כמו הארבה שאין לו קן מיוחד ונגער מגדר לגדר: (כד) מצום. בעבור הצום כשלו ברכי ונחלשו: משמן. מהיות בו שומן: (כה) ואני. בעבור מרבית הצום המה מחרפים אותי בלעג ובזיון. יראוני. כאשר יראוני יניעון עלי בראשם בדרך לעג: (כז) וידעו. מן בלבם לדעת ולהבין כי ידך עשתה זאת התשועה ולא באה במקרה: (כח) יקללו המה. אף כי המה מקללים אתה תהפכם לברכה ועם כי קמו עלי מה בכך הלא קמו ויבושו כי לא יוכלו לי ואני אשמח במפלתם: (כט) בשתם. הבושת אשר

מצודת ציון

חגורה כמו ומזית אפיקים רפה (איוב י"ב): (כ) שטני. אויבי ושונאי: (כג) ננערתי. ענין הטרוד והתנועה כחוקם כמו אני נערתי (נחמיה ה') שר"ל הייתי מנענע אני בתנועה חוקה: (כד) כחש. ענין רזות: (כה) יניעון. מל' תנועה: (כט) כמעיל. שם מלבוש מה:

באור הענין

כמזה שיחגור בה לכוין הקללה אל מדתו: (כ) זאת פעולת שוטני מאת ה', ר"ל זאת ראוי להם, א] מצד פעולתם שעשו רע בפועל ורצו להרגני, ב] מצד הקללה, שעל זה אמר והדוברים רע לקלל את נפשי: (כא) ואתה ה' אמנם אתה תעשה אתי טובה מצד שני ענינים, א] למען שמך שנקרא עלי שמשחתני למלך ויהיה חילול השם, ב] מצד החסד כי טוב חסדך, ומצד שמך תעשה אתי נפלאות ומופתות, ומצד החסד עכ"פ הצילני: (כב) כי עני, נגד מ"ש וירדף איש עני ואביון ונכאה לבב, אמר שאני עני ואביון וגם נכאה לבב כי לבי חלל בקרבי: (כג) כצל כנטותו, בעת יטו צללי ערב שקרוב היום להשקע, כן נהלכתי שאני קרוב למות, ננערתי כארבה, הנגער ע"י הרוח ממקום למקום כן אני נע ונד: (כד—כה) ברכי, וגם אין לך להעניש אותי על עונותי, כי ברכי כשלו מצום ובשרי כחש מרוב התענית והתשובה, הגם שהם מחרפים אותי ע"ז ויניעון ראשם: (כו) עזרני מצד שאתה ה' אלהי, ויותר הושיעני שהתשועה היא יותר מן העזר, וזאת תעשה כחסדך, שהחסד לא ישקיף על זכות המקבל: (כז—כח) וידעו, עד שידעו שהתשועה אינה טבעיית רק שהיא מיוחדת לידך וכחך, וגם שידעו כי אתה עשית שיקללו המה, שגם קללתם שקללו אותי עשית אתה שיקללו כדי שאתה תברך, ועי"כ קמו ויבושו אחר שבקללתם הסבו לי ברכה, ועבדך ישמח כי היה לי הקללה לברכה: (כט) ילבשו שוטני כלמה, הכלימה היא מאחרים, והבושה היא מעצמו, והלבוש היא מלמטה, והמעיל עוטה בו מלמעלה, וא"כ הדרך הוא שלובש בושה ועוטה כלמה, ודוד בקש בהפך שילבשו כלמה ויעטו בושה, ר"ל שלא תהיה הכלימה כמעיל שהוא מלמעלה על היצונית הבגדים, ר"ל כדבר הבא מבחוץ שיוייר שמכלים על לא דבר, רק יהיה כלבוש המכון לגופו וקרוב אליו כי תהיה כלימה אמתיית מכוונת למדתם, וכן הבושה

באור המלות

(כ"ג י'): (כ) פעולת, שכרם, כמו ולא ילין פעולת שכיר: (כב) חלל, פעל עבר, נחלל ונהרג: (כו) עזרני הושיעני, התשועה הוא יותר מן העזר כנ"ל: (כט) כלמה, בשתם. הכלימה מאחרים והבושה מעצמו (למע' מ"ד ט"ז):

יְהוָה מְאֹד בְּפִי וּבְתוֹךְ רַבִּים אֲהַלְלֶנּוּ׃ לא כִּי־יַעֲמֹד לִימִין אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיעַ מִשֹּׁפְטֵי נַפְשׁוֹ׃

קי א לְדָוִד מִזְמוֹר נְאֻם יְהוָה ׀ לַאדֹנִי שֵׁב לִימִינִי עַד־אָשִׁית אֹיְבֶיךָ הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ׃ ב מַטֵּה עֻזְּךָ יִשְׁלַח יְהוָה מִצִּיּוֹן רְדֵה בְּקֶרֶב אֹיְבֶיךָ׃ ג עַמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ בְּהַדְרֵי־קֹדֶשׁ מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ

רש"י

קי (א) **נאם** ה' לאדני. רבותינו דרשוהו באברהם אבינו ואני אפרשנו כדבריהם, נאם ה' לאברהם שקראוהו העולם אדוני. שמענו אדוני (בראשית כ"ג): שב לימיני. התעכב לתשועתי והתחולל לה. אין ישיבה אלא עכבה וכה"א ותשבו בקדש (דברים א'): לימיני. לתשועת ימיני: עד אשית אויביך. אמרפל וחביריו: (ב) מטה. לשון משען כמו (ליל ק"ה) כל מטה להם: מטה עזך ישלח ה' מציון. כשתשוב מן המלחמה ואגפיך עייפים ורודפים ישלח לך ה' את מלכי צדק מלך שלם להוציא לחם ויין (בראשית י"ד): רדה. במלחמה: בקרב אויביך. לבטח: (ג) עמך נדבות ביום חילך. כשתאסוף חיל לרדוף אחריהם יתנדבו עמך ואוהביך לצאת עמך, כמו שמצינו (שם) וירק את חניכיו ילידי ביתו ולא יותר וענר אשכול וממרא התנדבו מאליהם לצאת ללכת אחריו בעזרתו: בהדרי קדש מרחם משחר. זאת תהיה לך בזכות הדרת קדושה שהיה בך מבטן אמך שהכיר בוראו בן ג' שנים: מרחם משחר. משתפלת מן הרחם, כמו משלין פירות דרך הרונה

מצודת ציון

קי (א) הדם. הוא שרפרף הכסא הנתון תחת רגלי היושב כמו והשתחוו להדום רגליו (לעיל צ"ט): (ב) מטה. ר"ל משען כמטה שנשענין עליה: רדה. ענין ממשלה כמו וירד מים עד ים (לעיל ע"ב): (ג) חילך. מל' חיל וכח:

מצודת דוד

תבוא עליהם יעטיף אותם מסביב כעטיפת המעיל: (לא) כי יעמד. כאשר יעמוד לימין האביון להושיעו מיד הרשעים השופטים לקחת נפשו במשפט המקולקל:

קי (א) נאם ה' לאדוני. אמרז"ל כאשר נצח אברהם את אמרפל והמלכים אשר אתו שהלנו מלכי העודמי כו"ם את אליעזר עבדו היאך במתי מספר נצח אברהם עם רב כזה והשיב להם ה' אמר לאדוני אברהם שב בבטחון לתשועת ימיני ולא תשקוט עד אשים אויביך מרמס לרגליך כהדום הזה: (ב) מטה עזך. משען כוחך ישלח ה' מציון ר"ל לא תגלה בכוחך כ"א בכח ה' השוכן עתה בציון: רדה. תמשול בקרב אויביך: (ג) עמך נדבות. העם אשר יבואו עמך במלחמה הנה יבואו בנדבת לבם ולא בעבור קבלת שכר מה והם אנשי ענר אשכול וממרא: ביום חילך. ביום המלחמה אשר תלחם בכח ותמלות הלב: בהדרי קדש. והוא בגמול על שאתה מהודר בקדושה: מרחם. מעת לאתך מרחם אמך אתה דורש

באור המלות

(ג) נדבות, מציין נדבת הלוחמים כעלם מופשט, הנדבות של העם שלך, ור"ל נדבת העם והפלס למלחמה הוא סחיל ועם המלחמה: (ג) בהדרי. מקובץ מן הדר: מרחם משחר. מרחם של השחר, מציין את השחר כיולד ומוציא את הטל

תפלות דוד

באור הענין

לא תהיה כבגד פנימי שאינו מתראה רק אל הלובש, רק כמעיל שתראה בשתם בגלוי: (ל) **אודה**, ע"כ **אודה ה' מאד**, כי הניצול מן הרעה מודה רק על ההצלה, אבל לא על הרעה, שיותר טוב היה שלא היה הרע ולא הצטרך אל ההצלה, אבל אחר שהרעה היתה הסבה אל הטובה, א"כ אודה מאד גם על הרעה, וע"י שידעו כי ידך זאת **בתוך רבים אהללנו**. כי רבים ישיגו תהלתו: (לא) **כי יעמד**, שיראו שאין האביון נעזב אל המקרה, וגם בעת שעומד לפני **שופטי נפשו**, המבקשים להמיתו דרך משפט, כמ"ש בהשפטו יצא רשע, **ה' עומד לימינו** לזכותו ולהגן עליו:

קי (א) **לדוד** מזמור הוסד על המלחמה שערך על רבת בני עמון, שדוד עצמו לא יצא אל המלחמה רק שלח את יואב ושרי הצבא, והיה שלא כפי הראוי בזה כמו שבארתי (ש"ב י"א) ובעת ההיא קרה לו ענין בת שבע, שחשבו רבים שיענש דוד וידחה מן המלוכה ולא יצליח עוד, ושם מבואר שיואב לכד את עיר המים שנקראת ג"כ עיר המלוכה, כי נחל מים היה בחלק העיר הזאת שסבב את העיר והספיק לה מים, והיה קשה לכבשה, ושם ישבו מלכי בני עמון תמיד, ואז הודיע אל דוד והלך דוד עצמו לשם וכבש כלל העיר, ואת העם העביר בחריצי הברזל ובמלבן.—**נאום ה' לאדני**, המשורר אומר בשביל דוד שא"ל שילא מירושלים למלחמה, כי ה' אמר אליו **שב לימיני**, יצייר שכסא דוד הוא כסא ה' כמ"ש וישב שלמה על כסא ה' למלך, כאלו ה' יושב על כסא ההנהגה להנהיג את ישראל בהשגחה מיוחדת, כמלך המנהיג את עמו, ודוד יושב על כסא המלוכה לימינו, וכאשר היושב על הכסא צריך הדום לרגליו, א"ל ה' כי את **אויביך אשית** שיהיו הדום לרגליך והם יהיו: (ב) **מטה**, ר"ל לא אתה תלך בעצמך הדום אל כסא דוד למלחמה, רק **ה' ישלח מציון את מטה עזך** שהם ממנותיך, שבהם, **תרדה בקרב אויביך**, ומפרש מי הוא המטה עז? הם. (ג) **עמך**, אשר יתנדבו **נדבות** לעלות לצבא **ביום חילך**. **בהדרי קדש מרחם משחר לך טל ילדותך**, ר"ל והגם שאתה חטאת בבת שבע, מ"מ יעמד לך **טל ילדותך**

טַל יַלְדֻתֶֽךָ׃ ד נִשְׁבַּ֤ע יְהֹוָ֨ה ׀ וְלֹ֥א יִנָּחֵ֗ם אַתָּֽה־כֹהֵ֥ן לְעוֹלָ֑ם עַל־דִּ֝בְרָתִ֗י מַלְכִּי־צֶֽדֶק׃ ה אֲדֹנָ֥י עַל־יְמִֽינְךָ֑ מָחַ֖ץ בְּיוֹם־אַפּ֣וֹ מְלָכִֽים׃

ת"א נשבע ה'. מריש שם ספר הזוהר פרשת משפטים : ידין

רש"י

ביו"ם ואיכא דתני משחרין : לך טל ילדתך . לך יחשב ילדותיך דרכי יושר שהתנהגת בהם בילדותך יהיה לך נועם כטל זה שהוא נעים ונוח : (ד) נשבע ה' ולא ינחם . לפי שהיה מתירא שלא יענש על האוכלסין שהרג נאמר לו (שם ט"ו) אל תירא אברם וגו' : לא ינחם . על הטובה אשר דבר עליך : אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק . ממך תצא הכהונה ומלכות להיות בניך יורשין את שם אבי אביך הכהונה והמלכות שנטנו לו : דברתי מלכי צדק . יו"ד יתירה כמו רבתי עם (איכה א') על דברת מלכי צדק על פקודת מלכי צדק : אתה כהן . יש במשמע כהן כהונה ושררה כמו (ש"ב ח') ובני דוד כהנים היו : (ה) אדני . אשר היה על ימינך במלחמה : מחץ ביום אפו מלכים . את ארבעה מלכים , הוא ידין בגוים מלא גויות זו היא בשורת ברית בין הבתרים שנאמר לו על מצרים וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי (בראשית ט"ו) : מלא גויות . אסיפת פגרים . מלא ל' אסיפה כמו (ירמיה י"ב) קראו אחריך מלא . אשר יקרא עליו מלא רועים (ישעיה ל"א) , והיכן דן מלא גויות את מצרים מת על שפת הים (שמות ט"ו) : מחץ ראש על ארץ רבה . זו היא דוגמת נבואת (חבקוק ג') מחצת ראש מבית רשע . ראש פרעה שהיה ראש ושר על ארץ גדולה וחשובה על כל הארצות כמו שנאמר (לעיל ק"ה) מושל עמים ויפתחהו שהיו כל האומות תחת ממשלת מצרים : (ז) מנחל בדרך ישתה וגו' . מנילוס הנהר בדרך הליכתו היתה ארצו שותה ולא היתה צריכה למי גשמים על כן היה מרים ראש ומתפאר (יחזקאל כ"ט) לי יאורי ואני עשיתני . ענין אחר יש לפרש המזמור הזה בדוד : (א) נאם ה' לאדני . על עסקי אדני שאול כשהייתי נרדף מפניו. לאדני על אדני כמו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות י"ד) ושאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כ"ו) : שב לימיני . והתעכב והמתן לישועתי : (ב) מטה עוזך ישלח ה' מציון . מעשים טובים המצוינין בידך . ד"א עוד תמלוך בציון ושם ישולח לך מטה עז ואז תרדה בקרב אויביך : (ג) עמך נדבות ביום חילך . עם ישראל יתנדבו לעזרתך ביום שתעשה חיל כמו שמפורש (בד"ה א' י"ב) שהיו נקבצים עליו מכל שבט ושבט בלכתו אל ציקלג נפלו עליו ממנשה וגו' ומן הגדי נבדלו אל דוד וגו' (שם) : בהדרי קדש מרחם משחר . בשביל הדרת קדושה שהיה בך מנעוריך : לך טל ילדתך . ילדות טובה ופרק נאה שהיה בך תהיה לך כטל שהוא נעים וערב ותעשה לך פירות להצליחך : (ד) נשבע ה' וגו' . שהמלכות תהא שלך עולמית : אתה כהן לעולם . ואיזו מן הכהונות כהונה שהיא למעלה מכהונת מלכי צדק וזהו המלכות שהיא למעלה מכהונה גדולה בשלשים מעלות : על דברתי מלכי צדק . למעלה מכהונת מלכי צדק שהיה כהן לאל עליון , וא"ת אף הוא מלך היה מלוכה שלו לא היתה מלוכה חשובה כנגד ישראל : (ה) אדני . יהיה תמיד על ימינך להושיעך , אשר .

מצודת דוד

לי למלאות שאלתך : לך טל ילדתך . מה שהכרתני מעת הילדות יהיה לך לנוית נפש כטל הזה שהוא נוח לכל : (ד) ולא ינחם . לחזור משבועתו ולחשוב מחשבה אחרת : אתה כהן . השבועה היתה אשר ממך תצא הכהונה : על דברתי . על ענין מלכי צדק ר"ל כמו מלכי צדק שנאמר בו ומלכי צדק וגו' והוא כהן (בראשית י"ד) : (ה) אדני על ימינך . כאלו אל מול אברהם ידבר לומר על כי היה ה' על ימינך לזה מחץ

מצודת ציון

משחר . ענין דרישה כמו משחרי לטרף (איוב כ"ד) : (ד) על דברתי . על ענין כמו על דברת בני אדם (קהלת ג') והיו"ד

תפלות דוד

באור הענין

היינו המע"ש שעשית בילודתך יהיו כטל לך להפריח את כבודך , ומציין שהטל הזה יצא בהדרי קדש ,

באור המלות

מרחמו , ומובן התאומיי מורה השחר שהלת זריחת אחנו והצלחתו שאז נולד טל ילדותו: (ד) כהן על דברתי . כהן על

כי נמשח בילודתו בשמן משחת קדש , וזה יהיה כטל לו , כמ"ש כשמן הטוב היורד על הזקן כטל חרמון שיורד על הררי ציון , והנה הטל יבא בעת בקיעת השחר , ואז יוליד השחר את הטל , ובזה צייר במליצה שהטל יצא מרחם משחר והיינו מרחם השחר , והנמשל שטל ילדותו נולד בעת התחיל האור שלו להבקע , כמ"ש וכאור בקר יזרח שמש , שהוא משל על צמיחת המלכות שנמשל לצמיחת השחר , ואז פרח טל ילדותו בהדרת קדש ונמשח בשמן , וטל זה יעמוד לו גם עתה : (ד) נשבע , עד שמה שנשבע ה' לתת לך את המלוכה לא ינחם ע"ז ע"י החטא , ומפרש מה היה השבועה , ה' נשבע שאתה כהן לעולם על דברתי אתה מלכי צדק ! קורא את דוד בשם מלכי צדק , ע"ש המלך הראשון שהיה בירושלים , כמ"ש ומלכי צדק מלך שלם , (כי כן היה שם מלכי ירושלים מקדם) , והוא היה כהן לאל עליון , ועל מליצה זאת אמר שאתה תהיה כהן לעולם , ואחר שתפס שם כהן אמר על דברתי . שתהיה כהן על הדביר שלי דהיינו על המקדש והדביר , גם הזכירו בשם מלכי צדק לאמר כי צדיק הוא בעיניו ונשאר בצדקתו כי מתאל חטאו : (ה) ה' , עתה מצייר העת שנכבשה עיר המלוכה שהיא עיר המים , ודוד יצא בעצמו מירושלים אל המלחמה , שאז אינו יושב על הכסא לימין ה' , רק הולך למלחמה וה' על ימינך לעזרך במלחמה , עתה ה' על ימינך ה' אשר מחץ ביום אפו מלכים שנגד כנגד לפניך שם

ו יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל־אֶרֶץ רַבָּה׃ ז מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל־כֵּן יָרִים רֹאשׁ׃

קיא א הַלְלוּיָהּ ׀ אוֹדֶה יְהוָה בְּכָל־לֵבָב בְּסוֹד יְשָׁרִים וְעֵדָה׃ ב גְּדֹלִים מַעֲשֵׂי יְהוָה דְּרוּשִׁים לְכָל־חֶפְצֵיהֶם׃ ג הוֹד־וְהָדָר פָּעֳלוֹ וצדקתו

ת״א אודה ה׳, ספר הזוהר פרשת ויצא ופרשת וישלח ופרשת תרומה:

רש״י

מחץ ביום אפו מלכים. שנלחמו עם אברהם ועם יהושע ועם ברק: (ו) ידין בגוים מלא גויות. ועוד בימי חזקיהו בכך ידין באוכלוסי סנחרב קבוץ פגרים מתים וימחץ בסנחרב שהוא ראשה של נינוה: ואשור שהיא ארץ רבה, אשר. (ז) מנחל בדרך. היה שותה שנתפאר ששתו אוכלוסיו מימי הירדן שנאמר (ישעיה ל״ז) אני קרתי ושתיתי מים ואחריב וגו׳: על כן ירים ראש. היה משתבח ומתפאר בגודלו:

קיא (א) הללויה וגו׳ מזמור זה הוסד באל״ף בי״ת אות א׳ בראש הפסוק וא׳ באמצעיתו וכן כולם מאל״ף ועד תי״ו וכמו כן מזמור השני. הראשון מדבר בשבחו של הקב״ה והשני מספר בשבחו

מצודת ציון

יתירה: (ה) מחץ. ענין הכאה ופציעה כמו מחצתי ואני ארפא (דברים ל״ב): (ו) גויות. גופות בני אדם כמו ושבע לגו כסילים (משלי כ״ו): רבה. גדולה:

קיא (א) בסוד. ענין עצה כי נעשית בסוד לבל יגלה. או הוא מל׳ יסוד כי העצה למעשה היא כמו

מצודת דוד

והכה ביום סרות אפו ותגירת מלחמתו את המלכים האלה ולא בכח הזרוע: (ו) ידין בגוים. ה׳ הוא עשה דין ומשפט בהגוים ההם עד שמקום המלחמה היה מלא גויות מפגרים מתים: מחץ ראש. הוא הכה ראש כ״א על ארץ הגלה רבה עד לא יוסיף לקום: (ז) מנחל בדרך ישתה. היה שבע מדם הרוגיהם כמו השותה מים די שבעו מנחל השוטף בדרך שבני אדם הולכי׳ שאין מי ימחה ויגדו כי מימיו מרובים והוא במקום המופקר לכל כן מן השמים הפקירו לו דמם והכנס לסכות בהם: על כן. כי מן השמים הפקירו לו דמם לכן היה מרים ראש לנצח אותם אבל לא בכח ידיו התגבר עליהם:

קיא (א) הללויה· אתם כולכם הללויה ואף אני אודה את ה׳ בכל לבב: בסוד. בעצת ישרים ובני העדה ר״ל כפי אשר יורו ישרי הלב ויאמר העם: (ב) גדלים מעשי ה׳. עם כי מעשי ה׳ המה גדולים ר״ל עשוים בחכמה

באור המלות

כהן על ההיכל והדביר: (ו) מלא, ענין כריתה, כמו כלא יומו תמלא, התמלא בשכות עורו, לכרות הגויות, ויל״פ העיר שהיא מלאה גויות: (ז) ישתה, מוסב על ראש שבסוף הפסוק. מנחל בדרך ישתה [ראש] על כן ירים:

(ב—ג) מעשי ה׳, פעלו, עי׳ הבדלם למעלה כ״ח ד׳:

תפלות דוד

באור הענין

עיר המלוכה ומחץ את המלכים שבה, ועתה. (ו) **ידין בגוים מלא גויות**, ה׳ ידין בגוים של בני עמון לפוצץ הגויות להעבירם בחריצי הברזל, **מחץ ראש**, אחר שכבר מחץ הראש **על ארץ רבה**, ר״ל עיר המלוכה שהיא ראש המדינה והמלך שהוא ראש העם כבר נמחץ, ויאמר במליצה אחר שכבר נמחץ הראש נשארו הגויות בלא ראש, ר״ל העם בלא מלך, וידין את העיר שהיא מלא גויות גופים בלא ראשים: (ז) **מנחל**, מבאר מי הוא הראש? היא עיר המים היא ראש של רבה, אחר שהראש ישותה **מנחל בדרך** ר״ל ששם היה הנחל שממנו שתו מים, **על כן ירים ראש**, על כן היה חלק זה לראש והתרומם על הגויה שהיא יתר המדינה, וכשמחץ הראש הזה השותה מן הנחל נשארו רק גויות ופגרים מתים:

קיא (א) אודה ה׳, מזמורים אלה נאמרו בא״ב לרוב חשיבותם כמ״ש חז״ל, אמר אני **אודה ה׳ בכל לבב**, בין **בסוד ישרים** שהם בעלי הבינה המבינים דרכי ה׳ ועניני האלהות וסודותיו, ובין בתוך **העדה** שהם כל ההמון הנועדים לשמוע את דברי: (ב) **גדולים מעשי ה׳**, יתחיל לספר מהלאה מיני השגות אשר נשיג בהנהגת ה׳, והם **מעשים ופעולות ונפלאות**, שיש הבדל בין מעשים ובין פעולות. שמעשה הונח על דבר הנגמר שאין יד הפועל עוסק בו יותר, ופעולה הונח על העסק שהפועל עודנו מתעסק בפעלו, ובב׳ בחינות אלה נשקיף על הבריאה שברא ה׳, מצד א׳ נשקיף עליה כמו שהיא עשויה וגמרת בשלימותה ותכלית תקונה, ובצד הב׳ נשקיף מצד שעוד ידי היוצר פועלים תמיד בבריאותה ומחדש בכל יום מעשה בראשית, וקיום הבריאה היא תמיד כבריאה חדשה, ושני אלה הם בההנהגה שהיא כפי חקי הטבע, ועוד יש הנהגה אחרת שלפעמים יהרוס ויפרד חקי הטבע וזה נקרא נפלאות, אמר הנה **מעשי ה׳** המה **גדולים** מצד ריבוי ובגודל הכמות, ובכ״ז הם **דרושים לכל חפציהם**, שלכל מעשה יש חפץ, ר״ל יש תכלית אשר יכוין אליו העושה במעשהו ואליו יכונן את מעשיו, כמו חפץ הבית הוא לשבת בו, חפץ הכסא לשבת עליו, חפץ האהל לשבת תחתיו וכדומה, אולם ה׳ פעל ברא את הבריאה לצרכו, החפץ של המעשה אינו לצרכו, רק לצורך המעשה עצמה, שהתכלית רצוף במעשה עצמה, והוא חפץ כל המעשה שיפיק את תכליתו, ויש שחק אחד טבעי יכון לתכליתים שונים, כמו כח ההתפשטות ששם ה׳ באויר, בו יש חפצים שונים, שעל ידו יעלו האדים, ישבו הרוחות, יפיחו הלחמים, וכדומה

וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד׃ ד זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאוֹתָיו חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה׃ ה טֶרֶף נָתַן לִירֵאָיו יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ׃ ו כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם׃ ז מַעֲשֵׂי יָדָיו אֱמֶת וּמִשְׁפָּט נֶאֱמָנִים כָּל־

ת"א טרף נתן. ספר הזוהר פרשת משפטים ופרשת אמור :

פקודיו

רש"י

של צדיק יראה ה' : (ד) זכר עשה. קבע לישראל שבתות ומועדים ומצות שכתוב בהם וזכרת כי עבד היית במצרים (דברים ט"ו) לפי שהוא חנון ורחום על בניו וחפץ להצדיקם : (ה) טרף נתן. מזון : (ו) כח מעשיו הגיד לעמו. כשנתן להם נחלת גוים הודיעם כחו וגבורתו. ומדרש תנחומא כתב לישראל מעשה בראשית להודיעם שהארץ שלו ובידו להושיב בה כל מי שירצה ולעקור אלו ולהושיב אחרים שלא יוכלו האומות לומר

מצודת דוד

נפלאה עכ"ז המה דרושים ונמצאים לכל החפצים להתבונן בהם : (ג) עומדת לעד. היא דבר המתקיימת לעולם משא"כ צדקת בשר ודם : (ד) זכר עשה לנפלאותיו. כמ"ש במן קח צנצנת וגו' והנח אותו וגו' למשמרת (שמות ט"ז) למען יהיה לזכרון : חנון. כי הוא חנון ורחום ולזה עשה זכרון על הנסים למען ייטיבו דרכם ויקבלו שכר : (ה) טרף. זה המן שכלכל בו אנשי דור המדבר : יזכר. כי זכר לעולם הברית אשר כרת את אברם' להביאם לארץ ולזה אף כי מרו בו לא הסירו דבר : (ו) הגיד לעמו. הבטיח לעמו להראות כח מעשיו להוריש ז' האומות ולתת להם נחלת הגוים ההם ולזה הגיד שלא יאמרו במקרה בא : (ז) מעשה ידיו אמת. מה שגרש הגוים ההם היה לאמת הבטחתו לאברהם ובמשפט היה כי העובדי כוכבים ומזלות נגרשו בעונם : נאמנים. כי כל פקודיו המה נאמנים ולא ימצא בהם

מצודת ציון

היסוד והבנין : (ה) טרף. ענין מזון כמו הטריפני לחם חוקי (משלי ל') והושאל ממזון החיה הבאה ע"י טרף :

באור הענין

ובדומה, ועז"א שמעשי ה' הם דרושים לכל חפציהם, שכל החפצים והתכליות שלהם דרושים מהם ונמצאים בה : **(ג) הוד והדר פעלו**, אולם פעלו, שהוא מה שעדיין פועל ועוסק בהבריאה בתמידות והיא בריאה חדשה בכל רגע, בפעלו זה נמצא הוד והדר, שמבואר אצלנו שההוד הוא הפנימי, וההדר הוא ההדר החיצוני, ר"ל שפועל בין בחיצוניות הדברים לפי מה שאנו משיגים אותם בחושינו נמצא הדר חיצוני המתפשט על כל פעולותיו, ובין ההוד הפנימי של כחות הפנימיות הנעלמים במעשיו אשר עין חוקר לא יביטם. **וצדקתו עומדת לעד**, מבואר אצלנו שהצדקה הנאמרת אצל ה' הרמוז אל המעשים הנשגבים שיעשה לפי האלהות שבו לא לפי ההשקף על הנבראים, ויען שבעניני הנפלאות שיבואר אח"ז יבים על סדר מעשה הנבראים, יאמר שלא כן במעשיו ופעולותיו אשר ערך בהסידור הטבעי בו ישקיף על אלהותו כפי מה שרצה ברצונו הפשוט לפי מדתו האלהית, וזאת לא תשתנה כל ימי עולם והיא עומדת בקביעות. הפך הנפלאות שאינם קבועים לעד, ובצדקה זו יעמיד את הבריאה תמיד ולא ימושו חקיה כל ימי עולם: **(ד) זכר עשה לנפלאותיו**, אמנם הנפלאות שהם למעלה מדרך הטבע לא יעשם ה' תמיד, ולא ישנה את הטבע רק בעת מן העתים לפי הצורך להודיע לבני האדם גבורותיו, וזה זכרו לדור, שע"י הנפלאות יזכרו שהוא הבורא והוא היכול לשנות את הבריאה, וע"כ לא יעשם תמיד אחר שהם רק לזכר, וכל שיזכרו נפלאותיו א"צ עוד להם, וזה יעשה מצד שהוא **חנון ורחום**, ר"ל אם מצד ההנהגה כמו שעשה להאבות שמצאו חן בעיניו, אם מצד הרחמים כמו שעשה בעת יצ"מ מצד שרחם על עניים ונרדפים: (ה) **טרף**, הנפלאות שעשה לאבותינו היה תכליתם לתת להם את ארץ כנען, ששם ימצאו מזונותיהם בריוח ויוכלו לעסוק בתורה, וזה **טרף נתן ליראיו**, קרא מזון זה בשם טרף, שהושאל מן מזון האריה שהוא ע"י מה שטורף חיות הקטנות ממנו, כן נתן להם מזונם ע"י שאכלו את העמים, כמ"ש ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נותן לך, שכמו שהצומח מזון להחי והחי מזון להמדבר, כן הוכנו עובדי גלולים להיות מזון לאשר עלו למדרגה נעלה ונשא ממינם, ומבאר שזה היה ע"י **שיזכר לעולם בריתו**, שהוא הברית שכרת עם האבות לתת להם את א"י, והמאמרים מקבילים, **יזכר לעולם בריתו**, **לתת להם נחלת גוים**. (ו) **כח מעשיו הגיד לעמו מעשי ידיו אמת ומשפט**, ר"ל שזכר לעולם בריתו שכרת עם האבות לתת להם נחלת גוים, והגיד להם כח מעשיו שמעשי ידיו הם אמת ומשפט, שהכח של המעשה אשר עשה והבריאה אשר ברא, הוא אמת ומשפט, שזאת היא הכח הפנימי המעמיד כל הבריאה, עד שהאמת והמשפט הוא הכח והנפש והחיות של כלל מעשה ה', שה' ערך את הבריאה שתהיה בגוף וגויה אל האמת בדברים העיונים, שיכירו ע"י הבריאה מציאת ה' ואחדותו והאמונה האמתיית, ואל המשפט בין אדם לחברו, ואם אין אמת ומשפט אין כח ואין חיות ונפש בכל הבריאה והמעשה שעשה, והיא כגוף בלא נשמה, וע"כ הכנענים שהפרו אמת ומשפט לא יכלו להתקיים בעולם, וצוה למחות זכרם

תפלות דוד

באור המלות

חפציהם, הנפרד חפץ, והוא שם : **הוד והדר**, ע"ל ק"ד א': צדקתו. עי' ישעיה נ"ט: (ד) זכר, ע"ל קל"ה י"ג : (ז) אמת ומשפט, עי' ירמיה ה' ג' :

סמוכים

כמו

פְּקוּדָיו: ח סְמוּכִים לָעַד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בֶּאֱמֶת וְיָשָׁר: ט פְּדוּת ׀ שָׁלַח לְעַמּוֹ צִוָּה לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ: י רֵאשִׁית חָכְמָה ׀ יִרְאַת יְהֹוָה שֵׂכֶל טוֹב לְכָל־עֹשֵׂיהֶם תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד:

קיב א הַלְלוּיָהּ ׀ אַשְׁרֵי־אִישׁ יָרֵא אֶת־יְהֹוָה בְּמִצְוֹתָיו חָפֵץ מְאֹד

ת"א סמוכים לעד. ברכות י' יבמות ד': פדות שלח. ספר הזוהר פרשת יתרו: ראשית חכמה. ברכות ע"ו פסחים קי"ג עקידה שער ח' עקרים י"ח ספר הזוהר פרשת בראשית ופרשת יתרו: הללויה. פסחים שם עקידה נעילת שערים כל המזמור: אשרי איש. ברכות ח' עכו"ס י"ט:

רש"י

ישראל בגלגים אחם שכבשתם ארץ שבעה גוים: (ח) סמוכים. הם פקודיו על סמך עז, מחוזקין בעונשין ואזהרות והפרשיות קבועות ע על ז כסדר לדרוש. וזהו שאמר שלמה שוקיו עמודי שש וגו' (שיר ה'):

מצודת דוד

דבר עול: (ח) סמוכים. פקודיו המה סמוכים ונשענים להתקי' לעולם כי המה עשוים באמת ויושר ואין א"כ מקום שיהיו בטלי' בשום זמן: (ט) פדות. לפדותם ממצרים: לוה. על כי לוה להם התורה הנתונה בברית המתקיימת לעולם ובעבור קבלתם שלח הפדות: קדוש וגו'. ולזה קדשם במצותיו למען תהיה יראת ה' על פניהם: (י) ראשית חכמה. הנכון הוא שבתחלת למוד החכמה ישרים האדם בלבו יראת ה' ולשכל טוב יחשב לכל העושים כן כי אז תהיה תהלתו עומדת לעד להיות מהולל בחכמה ותהיה מתקיימת משא"כ אם לא תקדים היראה אל החכמה וכמ"ש רז"ל:

קיב (א) הללויה אשרי וגו'. הללו את יה ואמרו נהלל אשרי איש וכו' כי הדבר הזה יחשב הלול לו:

תפלות דוד

באור המלות

(ח) סמוכים, שם, הם הסמוכים של העולם לעד, ר"ל העמודים של העולם: (י) ראשית חכמה, התבאר בפי' משלי: ושכל טוב. מורה תמיד על ההשכלה ברוה"ק, וכיוני עושיהם. על פקודיו, שבפסוק ז':

(א) יראי ה', עי' התו"ה קדושים סי' ד':

באור הענין

כמו שמבערים את גופת המת כשר אין לו כח ונשמה פנימית, **נאמנים כל פקודיו** ומזה מבואר שפקודי ה' הם נאמנים וקיימים מצד עצמם, וגם הם. (ח) **סמוכים לעד לעולם**, ר"ל שהם **הסמוכים של העולם** לעד, דהיינו שהם העמודים והיסודות שהעולם סמוך ונשען עליהם לעד ולנלח, ואם ימושו פקודיו מלסמוך את העולם יפול העולם בכללו ולא יוכל לעמוד אחר שאין לו סמוכים, ומפרש שזה היה מפני שהם **עשוים באמת וישר**, שמה **שנאמנים כל פקודיו**, הוא מפני **שעשוים באמת** והאמת הוא נאמן. ומה שהם **סמוכים של העולם**, הוא מפני **שעשוים בישר**, והישר והמישרים הם סמוכים ועמודים של העולם, כמו שכתוב (למעלה סימן ע"ה) **אני מישרים אנכי תכנתי עמודיה**, שהמישרים הם הסמוכים של עמודי העולם, וכמו שפרשתי שם: (ט) **פדות**, ר"ל שע"י הפקודים האלה **שלח פדות לעמו**, שעל תנאי זה פדה אותם שישמרו את הפקודים, ואם לא ישמרו אותם יהיו משועבדים ועבדים, וע"י הפקודים **צוה לעולם בריתו**, שכמו שאמר שיזכר לעולם בריתו ע"י שכח מעשיו (שהם אמת ומשפט) הגיד לעמו, כן קיום הברית לעולם הוא רק ע"י שמירת הפקודים, כמ"ש ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו: (י) **ראשית**, אולם ראשית החכמה ושרשה היא יראת ה', שבאשר החכמה היא מקובלת מאדון החכמה, ואין חקיה ושרשיה מתבררים במופתים, והתאוה והיצר מסיתים את האדם לסור מחקי החכמה, צריך לאסור את הנפש במוסרות היראה, שם ייראו את ה' לא יעבר שחקי החכמה אשר לוה וישמור פקודיו ומצותיו, ואז יהיה **שכל טוב לכל עושיהם**, כיוני עושיהם מוסב על הפקודים הנזכר למעלה, שאז ימצא העושה את הפקודים גם שכל טוב, ורוח ה' ישכילהו להבין טעמם וסודותם, ואז **תהלתו עומדת לעד**, כי ימצא גם אושר הנצחי ולישרים נאוה תהלה:

קיב (א) **אשרי איש**, אחר שאמר כי ראשית חכמה היא יראת ה', אמר כי **אשרי איש** אשר הוא ירא את ה', כי האיש הזה תבא חכמה בלבו לשמור חקיה. ויש הבדל בין ירא מה' ובין ירא ה', שירא את ה' מורה שירא יראת הרוממות לא יראת העונש המצויין במ"ס השימוש, כי הירא מה' אינו חפץ במצותיו, רק שמוכרח לעשותם מיראת העונש או בעבור תקות הגמול, לא בעבור החפץ במצוה עצמה, אבל הירא את ה' **במצותיו חפץ מאד**, ואמרו חז"ל במצותיו ולא בשכר מצותיו, ואחר שאמר שע"י יראת ה' ימצא שכל טוב לכל עושיהם שאז ישכיל ברוה"ק (שזה גדר שכל טוב הנמצא בתנ"ך) את סודות הפקודים וטעמיהם, ועי"כ יחפוץ מאד במצותיו כי יבין מעלתם וסודם, וכבר באר‍תי בפי' משלי כי חקי החכמה לא יושגו במופתי התבונה והדעת, רק יושגו בכח השכל, בפרט בשכל טוב ורוה"ק, ועז"א **שכל טוב לכל עושיהם**, ועי"כ **במצותיו חפץ מאד**:

מְאֹד: ב גִּבּוֹר בָּאָרֶץ יִהְיֶה זַרְעוֹ דּוֹר יְשָׁרִים יְבֹרָךְ: ג הוֹן־וָעֹשֶׁר בְּבֵיתוֹ וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד: ד זָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹר לַיְשָׁרִים חַנּוּן וְרַחוּם וְצַדִּיק: ה טוֹב אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט: ו כִּי־לְעוֹלָם לֹא יִמּוֹט לְזֵכֶר עוֹלָם יִהְיֶה צַדִּיק: ז מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּיהוָה: ח סָמוּךְ לִבּוֹ לֹא יִירָא עַד אֲשֶׁר־יִרְאֶה בְצָרָיו: ט פִּזַּר | נָתַן לָאֶבְיוֹנִים צִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד קַרְנוֹ

תרום

ת"א גבור בארץ. עקרים פל"ד: הון ועושר. כתובות דף נ': טוב איש. חולין פ"ד: משמועה רעה. ברכות ס': פזר נתן. בתרא י' ספר הזוהר פרשת ויגש ופרשת בהעלותך:

רש"י

קיב (ג) דור ישרים. אשר יבורך יהי זרעו: (ד) זרח בחשך אור. כמו הזריח. ומדרשו הוא עצמו כביכול נעשה להם אור כמו ה' אורי וישעי (לעיל כ"ז): (ה) טוב איש חונן ומלוה וגו'. שחונן דלים ומלוה להם ואינו מדקדק לומר אין יכולת בידי. ואת דבריו הצריכין לו במאכל במשתה ובכסות מכלכל במשפט ובמדה והס על נכסיו: יכלכל דבריו במשפט. מנהיג חפציו: (ז) נכון לבו. נאמן לבו ליוצרו: (ח) סמוך לבו. נשען ובטוח על הקב"ה: רשע יראה וכעס. לשון פעל כמו ויכעס לפיכך נקוד חציו קמ"ץ וחציו פת"ח וטעמו למטה:

מצודת דוד

קיב ירא וגו'. מלעבור על ל"ת: במצותיו וגו'. לקיים מצות עשיות: (ב) גבור. לא זה בלבד שאמרי לו כי גם לזרעו ייטיב ויהיה כ"א גבור בארץ ואף כל אנשי הדור של הישרים יהיו מבורכים כי מכריעים את העולם לזכות: (ג) הון ועושר. עם כי יקבל גמול טוב בזה בעולם יהיה הון ועושר בביתו עכ"ז שכר צדקתו עומדת לעד ושמורה לו לעוה"ב: (ד) זרח בחשך. בעת בא חשכת הגיהנם יזרח המקום אור לישרים כי הוא חנון ולא יגרע להם מה שקבלו גמול בעוה"ז: (ה) טוב. לזה טוב לאלהים אשר חונן עניים ומלוה להם בעת דחקם וצרכי ביתו מכלכל במשפט הראוי וחס על נכסיו כי בהיות כן כפולה זכותו על כי מקמץ לעצמו ומפזר לעניים: (ו) לא ימוט. לא יהיה נוטה לנפול: לזכר עולם. אף בעוה"ב יזכר לצדיק ויקבל עוד גמול: (ז) משמועה רעה. עת ישמע בעולם שמועה רעה לא יירא ממנה ולבו יהיה נכון בטוח בה' שלא תגע בו הרעה: (ח) סמך. כ"כ יהיה לבו סמוך בה' ולא יירא עד יתן לב לראות בהרעה הבאה על צריו כי כשהאדם הוא בפחד אינו נותן לב לראות נקמת צריו: (ט) פזר. בעבור פזר ממונו אשר נתן

מצודת ציון

קיב (ה) יכלכל. ענין ספוק הצורך כמו וכלכלו את המלך (מ"א ד'): (ח) סמוך. ענין השענה: (ט) קרנו. חוזקו.

תפלות דוד

באור הענין

(ב) גבור, האיש הזה יאושר בעוה"ז ובעוה"ב, אם בבניו שגם הם יהיו מאושרים, אם בעוה"ז שעז"א גבור בארץ יהיה זרעו, שגם בארץ הזאת יהיו גבורים, ואם בעוה"ב כי דור ישרים יבורך שיבורך שילא ממנו דור ישרים: (ג) הון, וכן הוא עצמו יאושר, אם בעוה"ז בקניניו כי הון ועושר בביתו, כי יש הון שאין בו עושר אם לא ישליטנו האלהים לאכול ממנו, והוא יהיה לו הון ועושר, ואם בעוה"ב כי צדקתו עומדת לעד וקיים לעוה"ב לאכול שכרו: (ד) זרח בחשך גם בחשך שהוא ציור אל עת שתחשוך לו אור ההצלחה ותאיסר בעוה"ז, יזריח לו ה' אור, באופן שהחשך הוא לטובתו ולתשועת נפשו, מצד שה' הוא חנון ורחום וצדיק, שיעשה זאת אם מצד החנינה להרבות שכרו, אם מצד הרחמים למרק עונותיו, או מצד הצדק שיקבל ענשו על חטא אשר עשה: (ה) טוב, אחר שדבר על הנהגת ירא ה' במצות שבין אדם למקום, ידבר על הנהגתו במצות שבין אדם לחברו, טוב איש אשר הוא חונן ומלוה בגמילת חסד, ויכלכל דבריו והנהגתו במשפט, בל יעשה איזה עול נגד המשפט והיושר: ( ) משמועה רעה, גם אם ישמע שמועה רעה לא יירא, והנה יצוייר שירא אם מצד שאין לבו נכון וירא מפני עונותיו או דרכיו הרעים שהרע לבני אדם ויתנקמו בו, אבל הוא נכון לבו, ואם שמתירא מפני פגעי הזמן ורעת המערכה, אבל הוא בטוח בה' שיפנה את מזלו לטוב: (ז) סמוך, ואם שירא מאויביו שיעשו לו רעה, גם בזה סמוך לבו לא יירא, כי לבו סמוך בצדקתו, עד שלא לבד שלא יירא שהם יעשו אתו רעה, כי עוד יראה נקמה בצריו: (ח) פזר, ואם עוד הוסיף לעשות צדקה וחסד ופזר את מעותיו ונתנו לאביונים, לא ידל עי"כ, בספק כי צדקתו עומדת לעד, ויבורך עשרו עד שיתמיד לעשות צדקה, וגם קרנו תרום בכבוד: (ט) רשע, אבל הרשע יראה בהצלחת הצדיק ובעס, ובכ"ז לא יוכל לעשות לו מאומה רע, רק שניו יחרק ונמס, כי תאות רשעים תאבד ולא ישיג תאות לבו:

באור המלות

(ד) זרח, פעל יוצא: (ה) דבריו, עניניו: (ז–ח) נכון, סמוך, נכון מעצמו, סמוך ע"י סומך שהוא צדקתו:

תָּרוּם בְּכָבוֹד׃ י רָשָׁע יִרְאֶה ׀ וְכָעָס שִׁנָּיו יַחֲרֹק וְנָמָס תַּאֲוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃

קיג א הַלְלוּיָהּ ׀ הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה׃ ב יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ ג מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְהוָה׃ ד רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם ׀ יְהוָה עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ׃ ה מִי כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת׃ ו הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ׃ ז מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן׃ ח לְהוֹשִׁיבִי

ת"א רשע יראה. פסחים קי"ז: הללויה. פסחים שם עקידה שער ה' כל המזמור: הללו עבדי ה'. ערכין י': יהי שם ה'. מגילה י"ז: ממזרח שמש. שם ודף כ"ג: המגביהי לשבת. ספר הזוהר ח' מקן:

רש"י

קיג (ה) מי כה' אלהינו. בשמים ובארץ שיהא מגביה לשבת ומשפיל לראות. מגביהי משפילי מקימי

מצודת ציון

(י) יחרק. ענינו שחיקת ונקישת השנים אלו באלו בהתקצף האדם על חבירו כמו ויחרקו שן (איכה ב'):

קיג (ג) ממזרח שמש. ממקום זריחת השמש: עד מבואו. עד מקום שקיעתו והוא פאת המערב:

(ה) המגביהי. היו"ד יתיר' וכן המשפילי מקימי להושיבי מושיבי ונאמרו כי הוספת היודין היא מנהות הלשון: (ז) מאשפות. ענין דומן וזבל:

מצודת דוד

ממשלתו: (י) רשע. כאשר יראה הרשע את זאת יכעוס בעצמו לגודל הקנאה ויחרוק שניו כדרך המתקצף ולבנו ימס בקרבו כרוב הקנאה אולם תאותו תהיה אבודה ולא יוכל למלאות לאביונים יהיה שכר צדקתו שמורה לעוה"ב וגם בעוה"ז תרום ממשלתו בכבוד: לעשות אל הצדיק הבא מאומה רע:

קיג (א) הללויה. והוזר ופירש הללו עבדי ה' אבל לרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי: (ב) יהי. ר"ל אמרו בהלל יהי שם וכו': (ג) ממזרח. מפי היושבים במזרח וכו' ומפי כולם מהולל שם ה': (ד) כבודו. משכן לכבוד שכינתו היא על השמים: (ה) מי כה'. מי עניו כמוהו כי אף אם אמנה הוא מגביה א"ע לשבת מעל לשמים: (ו) המשפילי. הוא משפיל עיניו להשגית על כל הנעשה בשמים ובארץ כי לגודל רוממתו אף השמים ישבכו נאין: (י) מקימי. בהשגחתו מקים יאת הדל מן העפר: מאשפות. כפל הדבר במ"ש: (ח) להושיבי. ועוד

באור המלות

(א—ב) הללו, מבורך, עי' לקמן (קט"ו י"ז, קל"ד כ', קמ"ה א"ב): (ה) המגביהי, כל אלה היודי"ן נוספות, ולדעתי היו"ד הנוסף מורה כעין תואר על קביעות הפעולה, שוכני סנה, חוצבי מרום קברו. וכדומה: (ז) דל אביון. אביון גרוע מדל שאין לו מאומה, וירים

תפלות דוד

באור הענין

קיג (א) הללויה, המזמורים האלה לפי דעת רחב"ע בפ' ערבי פסחים. אמרם או תקנם חזקיה וסיעתו, והדברים מותאמים עם הענין הנאמר בם, שיש בהם תפלה על החולה, והודאה על הרפואה, וגם הודאה על מפלת האויב. ולדעת האומרים שנאמרו בזמן קדוש, מה שאירע לבנים אירע לאבות, שגם דוד בשעת חליו בקש עזר מאויב, כמו שנמצא בספר זה כ"פ. ואני אפרשהו על הנסים שאירעו לחזקיהו, באשר הקורות שבאו לו אז נמצאים בכתובים ומסכימים עם תוכן המזמורים ועם דעת חז"ל שנתקן בימיו, ופרטי הענין נחלקו לחמשה חלקים. —חלק א' עד בצאת ישראל ממצרים, ידבר על ההשגחה שה' משגיח בעולם השפל, הפך מדעת העכו"ם שמסר את ההנהגה אל מערכת הכוכבים, אמר הללו עבדי ה' שיהללו את שם ה', אולם הוסיף שמעתה לא די בהלל לבד, רק, יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם, כי יש הבדל בין ההלל והברכה, שהתהלה היא מצד גדולתו ורוממתו, שבזה יודו גם העכו"ם וקראו לו אלהא דאלהיא, וחייבו לו התהלה והשבח, אבל לא הברכה, שהברכה מורה על השפע התמידית היוצאת ממנו ע"י השגחתו הפרטיית והם מכחישים זאת, עפ"ז צוה לעבדי ה' שמעתה ועד עולם יהי שם ה' מבורך, ע"י שיספרו השגחתו הפרטיית, ולא די בהילול לבד, כי. (ג) ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה', שההילול כבר התפשט גם אצל העכו"ם שגם הם מהללים, אבל לא מברכים כי. (ד) רם על כל גוים ה', שלדעתם הוא מתרומם מן העולם השפל ורק על השמים כבודו, ואין כבודו להשגיח בשפלים, וע"כ אין שמו מבורך אצלם, כי לפי דעתם הברכה והשפע תבא מן המערכה לא מה', אבל. (ה) מי כה' אלהינו המגביהי לשבת (בשמים ובארץ), המשפילי לראות בשמים ובארץ, ר"ל שגדלו הוא כ"כ בלתי בעל תכלית, עד שאין הבדל אצלו בין השמים והארץ, שכמו שמגביה לשבת מן הארץ כן מגביה לשבת מן השמים, וכמו שצריך להשפיל לראות בארץ כן צריך להשפיל לראות בשמים, שלפי גדלו הבב"ת אין הבדל בין השמים והארץ אצלו, ולא יתכן לאמר שהוא קרוב אל השמים יותר מאל הארץ: (ז) מקימי, באר איך השגחתו משתלשלת עד השפל שבשפלים עד שיקים מעפר דל, ונגד מה שהיו אומרים שהעושל

והרים

עִם־נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ׃ ט מוֹשִׁיבִי ׀ עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ׃

קיד א בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז׃ ב הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו׃ ג הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר

ת"א מושיבי עקרת. פסחים קי"ח ספר הזוהר פ' ויצא: אם הבנים. פסחים קי"ז סוטה י"ב גיטין נ"ז בתרא קי"ב: בצאת ישראל. פסחים קי"ז קי"ח: היתה יהודה. סוטה ל"ז: הים ראה. פסחים קי"ח סוטה שם:

רש"י

להושיבי מושיבי, כולם יו"ד יתירה בהם: (ט) עקרת הבית. ציון שהיא כעקרה יושיבנה אם הבנים שמחה. כי חלה וגם ילדה ציון את בניה (ישעיה ס"ו):

קיד (א) **מעם** לעז. עם שפת לשון אחר שאינו לשון הקדש. וחברו את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה וגו' (שם ל"ג) וגו"ן ולמ"ד נחלפות זו בזו כמו נשכה שהיא לשכה, בספר עזרא (נחמיה י"ג):(ב) היתה יהודה לקדשו. לקח יהודה לגורל חבלו וקדושתו ואף הם קדשו שמו בירידת הים כענין שנאמר (לעיל ס"ח) שרי יהודה רגמתם, וכמו כן נדרש באגדה מקרא זה היתה יהודה לקדשו. שקפץ נחשון לתוך הים ואמר אני ארד תחלה וזהו שאמר היתה יהודה לקדשו: (ג) הירדן יסוב לאחור. שכל מימי

מצודת דוד

מרבה כבודם עד כי ישבו עם נדיבים וחוזר ופירש עם נדיבי עמו והמה המעולים שבנדיבים: (ט) מושיבי. הוא מושיב את העקרה בבית כי בעודה עקרה שבתה הבית מעט כעם בתוך פעם כרהובות להפיג צערה וה' בהשגחתו פותח רחמה ותלד ותשב בבית ותהיה א"כ אם הבנים שמחה בהיותה יושבת בבית' עם בניה: הללויה. בעבור כל זה הללו את יה:

קיד (א) בצאת. בעת יצאו ישראל ממצרים: בית יעקב. כפל הדבר במ"ש: (ב) היתה. בעת ההיא נעשה יהודה עם קדושו וישראל, בכלל עם ממשלתו: (ג) הים ראה. את ישראל באים אל תוך הים ונס ממקומו **ונעשה חרב:**

מצודת ציון

קיד (א) לעז. כל שפת לשון עם זולת לה"ק תקרא לועז ובמשנה קורין אותה ללועזות בלעז (מגילה י"ז): (ג) יסוב. מל' סבוב:

באור הענין

והרוש והבנים והעקרות תלוי במזל ובמערכה, אומר כי לא כן הוא, שמני אלה תלויים בהשגחת ה', כמ"ש מה הקב"ה עושה? עושה סולמות ברקיע מוריש לזה ומעשיר לזה, מה הקב"ה עושה? מזווג זווגים בת פלוני לפלוני, ועז"א שמקים את הדל מעפר, הגם שיחויב לפי המערכת שיהיה בשפל המדרגה, ומוסיף שגם את **האביון** שהוא גרוע מדל, יקים **מאשפות** שהוא שפל יותר מעפר, ולא לבד שיקים אותו, כי גם **מאשפות ירים אביון** להושיבו בכוס עולם: (ח) **להושיבי**, שירים אותו עד **שישב עם נדיבים**, ויותר מזה שיושיב אותו **עם נדיבי עמו**, כי בקל יכבדוהו אם ילך למקום שאין מכירים אותו שהיה בשפל המדרגה, וה' יושיבהו עם נדיבים של בני עמו, הגם שמכירים שפלתו הקודם שזה פלא יותר: (ט) **מושיבי**, וגם **העקרת של הבית**, האשה שמתה כוס עקרים, (כי היה להם אשה מיוחדת לנוי והיא היתה שותה כוס עקרים שלא תלד) בכ"ז יכפא אותה בהשגחתו עד שתהיה אם הבנים שמחה:

קיד (א) **בצאת**, (חלק ב' עד ואלהינו בשמים). יספר כי ההשגחה הפרטית הזאת התחיל בישראל מעת שיצאו מארץ מצרים, שמאז הפלם ה' לחלקו ויצאו מהנהגת המערכת, ואז הפליא עמהם בהנהגה נסיית באותות ומופתים עד שראו כולם שה' משגיח בעולם. עפ"ז יתרעם שהגם שעתה אין אנו ראויים לזה עפ"י מעשינו, למה לא יעשה בעבור שמו הגדול שלא יהיה חילול השם: **בצאת ישראל ממצרים** אז נעשה דבר זה מהנסים והנפלאות וההשגחה הפרטית, **בית יעקב**, מורה על ההמון, וזה הבדלו מן ישראל שמורה על אנשי המעלה, **בית יעקב**, ההמונים **יצאו מעם לועז** כי היו מעורבים עמהם, וישראל הגדולים כמו שבט לוי והזקנים לא היו מעורבים עמהם ויצאו רק מארץ מצרים: (ב) **היתה**, ר"ל אז נהיתה הדבר הזה, **יהודה לקדשו**, מה שהתנהג ה' בקדשו זה גרם יהודה, שהקדושה אצל ה' מורה שמתרומם על ההנהגה הטבעיית להנהיג בדרך הקדוש כפי המעשים, זה גרם יהודה שמסר נפשו על קדושת השם, וכן התנהג ה' עמהם, **וישראל** גרם **ממשלותיו**, מה שהראה ה' ממשלותיו למשול על הטבע ולעשות נסים ונפלאות, זה נהיה ע"י ישראל, כי על ידי מעשיהם. (ג) **הים ראה וינוס והירדן יסוב לאחור**, וכבר באהרתי בפי' יהושע שבירדן היה הנס רק מצד אחד

תפלות דוד

באור המלות

מוסיף על מקים: (ט) עקרת, מלה סמוכה העקרה של הבית: (א) ישראל, יעקב. ע"ל י"ד ז': (ב) היתה. ר"ל היתה הדבר הזה, יהודה היה הסבה לקדשו, והקדושה אצל ה' מורה על התרוממות על הטבע, וכן הממשלה מציין זה

לְאָחוֹר׃ ד הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן׃ ה מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר׃ ו הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן׃ ז מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב׃ ח הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָיִם׃

קטו א לֹא לָנוּ יְהוָה לֹא לָנוּ כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל־חַסְדְּךָ עַל־אֲמִתֶּךָ׃ ב לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם׃ ג וֵאלֹהֵינוּ בשמים

ת״א הסרים רקדו. פסחים שם: חלמיש למעינו. שם קי״ז: לא לנו. שם ודף קי״ח עקרים פמ״ו:

רש״י

ברחשית נבקעו: (ז) חולי ארץ. המחולל ארץ ויו״ד יתירה בו כמו מגביהי משפילי וההופכי; (ח) למעינו מים. וי״ו יתירה כמו וי״ו של וחיתו יער (לעיל ק״ד):

קטו (א) לא לנו. לא בשבילנו ובכושר מעשינו תעשה עמנו: כי לשמך תן כבוד. כדי שלא יאמרו איה

מצודת ציון

(ד) רקדו. קפצו: (ז) חולי. ענין יצירה כמו באין תהומות חוללתי (משלי ח׳) והיו״ד נוספת: (ח) ההפכי. היו״ד יתירה: אגם מים. הוא מקום כניסת המים: חלמיש. הוא סלע קשה כמו ושמן מחלמיש צור (דברים ל״ב): למעינו. מל׳ מעין והוי״ו יתירה: קטו (ב) נא. עתה:

מצודת דוד

הירדן. בימי יהושע הירדן להזור לאחור לנגדי לכת דרך מהלכו: (ד) ההרים רקדו. בשעת מתן תורה רקדו ההרים כאילים לגודל החרדה: (ה) מה לך הים. כאלו שואל אל הים מה לך כי תנוס מדוע זה תנוס ומדוע תסוב הירדן לאחור: (ו) ההרים. מה לכם ההרים כי תרקדו וכו׳: (ז) מלפני. כאלו ישיבו לומר אנו נסים וכו׳ מלפני פחד האדון המחולל את הארץ: מלפני וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (ח) ההפכי. ההופך את הצור היבש להיות אגם מים: חלמיש. כפל הדבר במ״ש: קטו (א) לא לנו. לא למען צדקותינו עשה רק תן כבוד לשמך להיות מכובד בעבור החסד וקיום האמת שתעשה עמנו: (ב) איה נא. איה עתה אלהיהם מדוע לא יריב ריב עמו כמאז: (ג) ואלהינו. אבל אלהינו יושב בשמים

באור המלות

(ע״ל קמ״ה י״ג): (ד) הרים, גבעות, עי׳ ישעיה (ב׳ ב׳): (ז) חולי. ציווי, וי״מ מקור והיו״ד לכינוי, הארץ משיבה לאמר החול שלי אני ארץ הוא מלפני אדון, ובא הטעם מלעיל מפני קירוב הטעם של מלת ארץ שהיא מלעיל: (ח) צור, חלמיש. חלמיש קשה מצור: ולמעינו, הכינוי מוסב על האגם, המעין של האגם יצא מן החלמיש: קטו (א) על חסדך, בעבור חסדך, וההבדל בין חסד ואמת

באור הענין

אחד שקמו נד אחד, כי היורדים מלמעלה למטה תמו נכרתו כפי הטבע, לכן אמר יסוב לאחור, אבל בים היה הנס משני צדדים לכן אמר וינוס: (ד) ההרים הגדולים רקדו כאילים הגדולים, והגבעות שהם קטנות מהרים רקדו כבני צאן הקטנים, וזה ירמוז על סיני והר ההר והגסים שנעשו שם: (ה—ו) מה, שואל מה הוא הסבה לזה שהים והירדן וההרים שינו את ענינם הטבעיי? ומשיב. (ז) מלפני אדון, מפני שהאדון בעצמו ירד בכבודו להשגית לכן חולי ארץ, ומה היה הסבה שנתגלה האדון הזה? משיב מפני שהוא אלוה יעקב, שמבואר אצלי שכל מקום שיאמר אלהי יעקב ואלהי ישראל מורה על הקשר והקורבה שיש לו עם ישראל: (ח) ההופכי, כבר בארתי למעלה סי׳ ע״ז על פסוק ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו, שבעת נגלה ה׳ על הים לבקעו, נגלה כפי שהוא השורש ליסוד המים, ועי״כ בטל כח המים ונטבעו לפני השורש, שעז״א שהמים ראוך בצורת מים ועי״כ יחילו, וז״ש שהים נס מפני שנגלה עליו בשורש המים, עד שיהפך גם הצור לאגם מים, בכח שורש המים שנגלה אתו, והחלמיש קשה יותר מן הצור, וממליץ שהצור הקשה נהפך להיות אגם מים ומקום לו, והמעין של האגם, היה החלמיש שקשה עוד יותר מן הצור, שמן החלמיש בא המעין אל האגם מים שנעשה מן הצור:

קטו (א) לא לנו ה׳, מוסב על מ״ש ישראל ממשלותיו, ר״ל אז ממשלות של ה׳ שמשל על הטבע היו ישראל, שבעבורם נהיה זאת, אבל לא לנו תהיה ממשלות ה׳, ר״ל לא בעבורנו, כי אין אנו ראויים לכך, כי אין אנחנו לקדשו כמו יהודה אז. — משיב לאמר, בכל זאת עתה לא לנו כי לשמך תן כבוד, עתה שכבר נקרא שמך עלינו שאתה משגיח בישראל ועושה להם נסים, צריך אתה לתת כבוד לשמך שלא יהיה חילול השם, על חסדך על אמתך, צריך אתה לעשות או מצד החסד בלא שום זכות והבטחה, כמו שהתחלת מציאת הנסים היו מצד החסד, או מצד האמת וההבטחה אחר שכבר הבטחת לנו להיות לנו לאלהים, כי. (ב) למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם, ובזה יהיה חילול השם אחר שכבר נתפרסם ביניהם שאתה אלהי ישראל ועושה להם נסים: (ג) ואלהינו, (חלק ג׳ עד לא המתים יהללו יה), בו יבאר שהשגחת ה׳ התמידית היא קיימת תמיד על עמו של

בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה׃ ד עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ ה פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃ ו אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן׃ ז יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא־יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם׃ ח כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם׃ ט יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ י בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ יא יִרְאֵי יְהוָה בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ יב יְהוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית אַהֲרֹן׃ יג יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהוָה הַקְּטַנִּים עִם־הַגְּדֹלִים׃

ת״א פה לגם . עקידה שער כ״ב : כמוהם יהיו . שם : ה׳ זכרנו. ס׳ הזוהר פ׳ ויחי ופ׳ במדבר : יסף

רש״י

נא אלהיהם : (ז) ולא ימישון . לשון ימושני אבי (בראשית כ״ז) : (יא) יראי ה׳ . אלו הגרים :

מצודת דוד

ואפילו הוא למעלה כגבור יתשב . ומכ״ש גבור למעלה ולזה עושה כל אשר הפץ וכאשר אז כמו עתה ומושב למעלה לומר תן כבוד נשמך ורמה ידך למען יסכר פיהם : (ד) עצביהם . כן עצביהם אין בהם ממש כי עשויי׳ הם מכסף וזהב מעשי ידי אדם ולא אלהים המה : (ה) פה להם . עם כי יש להם פה בלא לא ידברו וכו׳ : (ז) ידיהם . עם כי ידיהם עשוים המה הלא לא ימששו בהם : (ח) כמוהם . קלל את העושים אותם לאלהים ואמר שיהיו כמוהם לבל ידברו וכו׳ : כל.וכן יהיה כל הבוטח בהם : (ט) ישראל. אבל ישראל הוא בוטח בה׳ כי מעוז הוא עזרם ומגנם ר״ל הוא למו למחסה כמו מגן על הלובשו : (יא) יראי ה׳ . המה הגרים : (יב) ה׳ זכרנו . ה׳ אשר זכרנו

מצודת ציון

(ד) עצביהם . כן תקרא העכו״ם: (ו) יריחון מל׳ ריח : (ז) ימישון. מלשון מישוש ונגיעה בדבר מה וכן אולי ימושני אבי (בראשית כ״ז) : יהגו . ענינו קול לפצוף וכן אהגה כיונה (ישעיה ל״ח) ור״ל אפי׳ קול לפצוף בעלמא אין בהם: בגרונם.

באור הענין

אים ואיש מהם כפי עבודתו ומעלתו . — ואלהינו בשמים, משיב לאמר, אך הבל יאמרו העכו״ם איה אלהיהם ויחשבו שה׳ סלק את שכינתו אל השמים ועל השמים כבודו , כי אלהינו הגם שהוא בשמים בכל זה כל אשר חפץ עשה , הוא מנהיג ומושל ומשגיח כחפצו , אבל . (ד) עצביהם , של עכו״ם, הגם שאינם בשמים רק הם קרובים אצלם והם רואים את דמותם (שלכן קראם עצבים), בכ״ז לא יועילו למו , וחושב פחיתתם מצד החומר והצורה והפועל והתכלית , מצד החומר הם כסף וזהב , שהוא דומה שגרוע עוד מן העץ שיש בו נפש הצומחת, ומצד הפועל הם מעשה ידי אדם : (ה) פה , מצד הצורה , שצורת האדם הוא הדבור , וצורת החי היא ההרגשה והתנועה , הם אין להם צורת הדבור כהאדם , כי פה להם ולא ידברו, ולא צורת החי להשתמש בהרגשת החושים , נגד חוש הראות עינים להם ולא יראו, נגד השמע . (ו) אזנים להם ולא ישמעו , נגד חוש הריח אף להם ולא יריחון , ואמר בכולם . פה להם , עינים להם , שגם זה הסרון בחק האלהות שיהיה לו כלים גשמיים אלה פה ועין אזן ואף , ובכ״ז לא ישיגו מהם הפעולות שיעשה בכלים האלה , וגגד חוש המשוש אמר , (ז) ידיהם ולא ימישון , וגם אין מתמשים בכלי התנועה כי רגליהם לא יהלכו , וגם אין להם אפי׳ דבור פנימי והגיון בסתר , כי לא יהגו בגרונם , שההגיון הוא לפצוף אמצע ממוצע בין הדבור והשתיקה : (ח) כמוהם , ומצד התכלית שהיה הכונה להפיק מהם רצון ותשועה, כמוהם יהיו עושיהם שכן יהיו בין העושים ובין הבוטחים בם , אבל . (ט) ישראל בטח בה׳, הגם שאלהינו בשמים יבטחו בו , עזרם ומגנם הוא , מגנם להצילם מצרה , ועזרם להכניע את האויב : (י—יא) בית אהרן, ומפרש שכל שיגדל הבטחון ומעלת הבוטח כן יגדל העזר וההגנה , עד שבית אהרן שגדול מעלתם ובטחונם מבית ישראל כן עזרם ומגנם הוא בעזר פרטי יתר על בית ישראל , וכן יראי ה׳ שגדול מעלתם מבית אהרן מצד שהם עובדים ע״י בחירתם בקדושה מופלגת יותר , יגדל עזרם ביחוד : (יב) ה׳ , עפ״ז יאמר שה׳ ע״י זכרנו , ר״ל ע״י שיזכור אותנו ע״י הבטחון שאנו בוטחים בו , ע״כ יברך אותנו מאד , וגם הברכה הזאת תהיה כפי הבטחון ומעלת הבוטח, שיברך את בית ישראל, ויברך בברכה מיוחדת גבוהה ממנה את בית אהרן , וכן . (יג) יברך יראי ה׳ בברכה מיוחדת יותר גדולה כפי מעלתם , ומוסיף כי (יברך) הקטנים עם הגדולים

באור המלות

מבואר בכ״מ : (ז) ימישון . ענין מישוש בידים , ומשתתף עם משמש את כל כלי : יהגו , הוא ממוצע בין

יד יֹסֵף יְהוָה עֲלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם׃ טו בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ טז הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם׃ יז לֹא־הַמֵּתִים יְהַלְלוּ־יָהּ וְלֹא כָּל־יֹרְדֵי דוּמָה׃ יח וַאֲנַחְנוּ ׀ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

קטז א אָהַבְתִּי כִּי־יִשְׁמַע ׀ יְהוָה אֶת־קוֹלִי תַּחֲנוּנָי׃ ב כִּי־הִטָּה

ת"א השמים שמים. ברכות ל"ד שבת קי"ט סוכה ה' יבמות ס"ג גיטין ע"ז סנהדרין ק"ג ס' הזוהר פ' ויקהל: לא המתים. שבת ל' ספר הזוהר אדרת האזינו: אהבתי ה'. פסחים ק"ד ודף קי"ח סוכה נ"ד ר"ה י"ז:

רש"י

קטז (א) אהבתי כי ישמע ה' את קולי. כך אמר דוד לאחר שנספר שאול והוא מלך, שוני נפשי

מצודת ציון

בגוארם: (יז) דומה. הוא הקבר שהוא מקום דממה ושתיקה ונשמת הרשע כאלו תרד אל הקבר עם הגוף ותאבד עם הגוף ונקראו יורדי דומה בעבור זה:

מצודת דוד

מעולם הוא יברך ויחזר ומפרש את מי יברך ואמר יברך את בית ישראל וגו': (יד) יסף. בכל עת יוסף עליכם ברכה: (טו) ברוכים. אתם הייו ברוכים לה' העושה שמים וארץ ור"ל יברך אתכם ויחזור ויברך: (טז) השמים. עם כי השמים המה שמים לה' מיוחד למכון שבתו מ"מ ישגיח בארץ ונתנה לבני אדם לומר שיבר בעיניו ותהיו אתם לברכה בקרב הארץ: (י) לא המתים, עכו"ם העומדים למות מיתת עולם לא יהללו את יה על הטובה הבאה כי לא עליהם תהיה: ולא וגו'. כפל הדבר כמ"ש: (יח) ואנחנו. אבל אנחנו העומדים לחיים ולקבל טובה נברך את יה מעתה ועד עולם על הברכות והטובות הנוספות בכל עת ולזה הללו את יה בכל זמן: קטז (א) אהבתי. הנה המקרא אהבתי ה' כי הוא ישמע את

באור המלות

הדבור והמחשבה, כמ"ש בפתיחה לס' מלות ההגיון: (יג) הקטנים. יבורך הקטנים: (יז) דומה. הוא הקבר שבו דוממים מפעולותיהם: (יח) יהללו, נברך, (כנ"ל קי"ג א'): (א) אהבתי. דבק עם תחנוני:

תפלות דוד

באור הענין

הגדולים, שע"י שיברך את הגדולים בברכה פרטית מיוהדת, תחול אח"כ הברכה הגדולה שברך את הגדולים גם על הקטנים, בענין שהברכה הגדולה שברך את יראי ה' תחול אח"כ גם על בית ישראל, (כמו שכתבתי בפסוק כי אצק מים על צמא ישעיה מ"ד, עי"ש): (יד) יוסף ה' עליכם, אולם אחר שע"י ברכת ה' את הגדולים יתברכו גם הקטנים בברכה זו, יהיה מוכרח להוסיף עוד ברכה יותר גבוהה על הגדולים ליתרון מעלתם שלא ישוו עם הקטנים, וע"כ יוסיף ה' עליכם ברכה גבוהה יותר, אבל גם בברכה שיוסיף שנית, יהיה ג"כ הדבר הזה שהקטנים יקבלו הברכה ע"י הגדולים, ועז"א עליכם ועל בניכם, שממילא תחול גם על בניכם, באופן שבכל פעם יצטרך להוסיף ברכה על הגדולים, והיא תשוב ותכלול גם את הקטנים, עד שיוסיף הברכה בתמידות לאין קץ: (טו) ברוכים, וחוץ ממה שה' זכרנו יברך חוץ ממה שיברך אותנו ע"י הזכירה שיזכור אותנו, אתם ברוכים לה' מכבר, הברכה הכוללת שברך אתכם מעולם, והברכה הזאת היא מצד שהוא עושה שמים וארץ, ר"ל לא כדעת הגוים שהזכיר שחשבו שהשמים וארץ הם עשוים ועומדים מכבר ושאין ה' פועל בהם דבר רק שהמערכות הם לבדם מנהיגים את העולם ופועלים בארץ, רק ה' הוא עושה תמיד שמים וארץ, שהוא מחדש בהם בכל יום מעשה בראשית, והוא עושה השמים שמשפיע גם ההנהגה וההשפעה שישפיעו למטה, והוא עושה הארץ ומנהיג אותה בהנהגה מיוחדת השגחיית לפי הזכות והמעשה, ומפרש באיזה אופן הוא עושה שמים וארץ? . (טז) השמים שמים לה', מה שהוא עושה השמים ומנהיג אותם זה הוא מתיחס לה' כפי רצונו והנהגתו הכוללת, שעפ"י החקים שיסד הוא מחדש בכל יום מעשה בראשית, והארץ, מה שעושה הארץ ומנהיגה, זה נתן לבני אדם, שזה יהיה כפי מעשיהם הבחיריים, וכפי עבודתם או מרים שלפיהם הוא עושה הארץ ומנהיג אותה אם לטבע אם להפך, ובזה סיים מה שהתחיל לאמר ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה, שהוא עושה ופועל תמיד כאשר חפץ: (יז) לא, (הלק ד' עד אנה ה' כי אני עבדך) ע"פ ההקדמה הזאת מתחיל לספר מה שקרה לו ביחוד בענין חליו ואיך התיאש, וע"י תפלתו השיבו ה' לאיתנו, ואיך יקר בעיני ה' המותה לחסידיו, ומקדים הקדמה לזה לאמר לא המתים יהללו יה, שאחר שחפץ ה' בעולמו הוא שיעבדו אותו ויודו לשמו, וזה לא יושג אחר המות כי לא המתים יהללוהו ולא היורדים דומה, ר"ל שאם הם דוממים ושובתים מפעולותיהם, וא"א להם להלל, אבל. (יח) ואנחנו החיים, לא לבד שנהלל כי גם נברך יה, שהברכה הוא מה שע"י מעשינו ישפיע תוספת שפע וברכה, וגברכהו שהוא מקור השפע והברכה, ע"פ הקדמה זו, שאין חפץ לה' במות חסידיו רק בחייהם שאז יברכוהו ויהללוהו, יספר לאמר.

אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא׃ ג אֲפָפוּנִי ׀ חֶבְלֵי־מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא׃ ד וּבְשֵׁם־יְהוָה אֶקְרָא אָנָּה יְהוָה מַלְּטָה נַפְשִׁי׃ ה חַנּוּן יְהוָה וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם׃ ו שֹׁמֵר פְּתָאיִם יְהוָה דַּלֹּתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ׃ ז שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְהוָה גָּמַל עָלָיְכִי׃ ח כִּי חִלַּצְתָּ ׀ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת־עֵינִי מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדֶּחִי׃ ט אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים׃ י הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי

ת"א ת"ה אנה ה'. שם ושם : שומר פתאים. שבת קכ"ט יבמות ב' ודף ע"ב ודף ק' כתובות ל"ט סנהדרין ק"י ע"ב וע"ז ל' נדה ל"ח ודף מ"ה ברכות ס' עקרים פ"ט : דלותי וגו'. פסחים קי"ח ר"ה י"ז : אתהלך וגו'. פסחים שם יומא ס"א : כוס ישועות. ברכות ס"ב פסחים קי"ט :

רש"י

למנוחיכי כי ה' גמל עליכי חסד ולך קוני אני מתאוה כי חלצת נפשי ממות. אהבתי כי ישמע ה' (סא"א) תאבתי שישמע ה' את קולי : (ב) ובימי אקרא. בימי צרתי אקראנו ובימי גאולתי אשבחנו : (ג) חבלי מות. חבורות אויבים המבקשים להמיתני. חבלי מות. חבלי שאול. כולן לשון חבורות הם, כמו (ש"א י') חבל נביאים : ומצרי שאול. גבולי שאול : בארצות החיים. ארץ ישראל שגרשוני אויבי ורודפי ממנה בימי שאול ועל כרחם חזרתי. האמנתי כי אדבר. האמנתי את דברי ציבא שאמר על

מצודת דוד

קולי ואת תחנוני וא"כ מהדין עלי לאהבו : (ב) ובימי אקרא. בכל ימי אשר אקרא אליו יטה אוזן לשמוע : (ג) אפפוני. כאשר סבבו אותי מכאובי מות ומצאו אותי צרות השאול ומצאתי צרה ויגון וכפל הדבר כמ"ש לרוב הצרות והתקרבם : (ד) ובשם ה', וכאשר קראתי אז בשם ה' ואמרתי אנה ה' מלטה נפשי : (ה) חנון ה'. כי אתה ה' חנון וצדיק ואתה אלהינו מרחם: (ו) שומר. הלא אתה ה' שומר פתאים עם שאין בהם דעת לשמור את עצמם : דלותי. כשהייתי דל ועני הוא יושיע לי : (ז) שובי. ר"ל כאשר קראתי לה' בהדברי' האלה אמרתי לנפשי בהבטחה אתה נפשי שובי למנוחה שלך כי ה' גמל טוב עליך מאז וכן גם עתה נתקבלה התפלה : (ח) כי חלצת. כי מעולם הוצאת נפשי ממות ומנעת את עיני מן דמעה ואת רגלי השבת בלא יהיו דחויים ממקום אל מקום להיות נעים ונדים : (ט) אתהלך. ומעתה אתהלך לפני ה' וכו'. ר"ל בא"י ובין החיים לא כמו לשעבר שהייתי מגורש מא"י מפני שאול וקרוב הייתי לשכון בין המתים : (י) האמנתי. אמנה גדולה היתה בלבי כי הייתי מדבר כאשר הייתי מעונה מאוד

מצודת ציון

קטז (ג) אפפוני. ענין סבוב כמו אפפו עלי רעות (לעיל מ') : חבלי. ענין מכאוב כמו צירים וחבלים (ישעיה יג) : ומצרי. מל' צרה : (ד) אנה. ענין בקשה והודאה כמו אנא חטא העם (שמות ל"ב) וה"א היא במקום האל"ף : פתאים. מלשון פתי וסכל : (ז) למנוחיכי. היו"ד יתירה : (ח) חלצת. ענין הוצאה ושליפה כמו נערה קרא

באור הענין

קטז (א) **אהבתי**, גם בעת שהייתי לא בצר, והייתי בריא אולם, גם בעת הזאת **אהבתי תחנוני**, **כי ישמע ה' את קולי**, ר"ל אהבתי להתחנן ולהתפלל אל ה', מפני שה' ישמע קולי תמיד, ולא לבד שישמע קולי בעת אקרא. (ב) **כי הטה אזנו לי**, כמי שמטה אזנו אל בן יחידו אולי ישמיע קולו כי קולו ערב לו ורוצה לשמוע תחנוניו, **ובימי אקרא**, וע"כ גם **בימי אקרא**, גם בעת הטובה, לא בדמי ימי, רק בימי הטובים קראתי והתפללתי אל ה', (שסתם ימים נאמר על ימים טובים) : (ג—ד) **אפפוני**, ולכן כ"ש עתה אשר **אפפוני חבלי מות**, ויותר מזה כי גם **מצרי שאול מצאוני**, שהשאול הוא אחר המות, **וצרה ויגון אמצא**, א"כ בודאי **בשם ה' אקרא**, ואבקש לאמר **אנה ה' מלטה נפשי**, התפללתי שימלט נפשי מיד שאול : (ה) **חנון**, והנה ישמע תפלתי, א] מצד שהוא חנון ונותן מתנת חנם גם בלא מע"ט, ב] מצד שהוא **צדיק** לשלם לצדיק כצדקתו, ויעשה לי מצד מע"ט, ג] מצד **שאלהינו מרחם** על הדל והדכא, וחנון וצדיק הוא טעם ששמע תפלתו תמיד, ועתה יוסיף לשמוע מצד הרחמים : (ו) **שומר פתאים ה' דלותי**, מה שדלותי בחולי, היה מצד שה' שומר פתאים, שבזה רצה לשמור אותי מחטא ולהחזירני בתשובה, כי בזה עצמו אשר דלותי ע"כ **לי יהושיע**, יושיעני תשועת הגוף והנפש, ולכן. (ז) **שובי נפשי למנוחיכי** ואל תדאגי, **כי ה' גמל עליכי**, (שהגמול הוא מצד התפעליות איבה או אהבה), ר"ל מה שעשה לך ודכא אותך ביסורים היה מצד הגמול, אם לפי המעשה, אם לפי אהבתו והשגחתו הפרטיית : (ח) **כי**, מסב פניו אל ה', אומר מה **שחלצת את נפשי ממות**, הגם שנגזר עלי מיתה, ומה שחלצת **את עיני מן דמעה** שבכיתי לפניך, (כמ"ש ויבך חזקיה בכי גדול), הנה בזה חלצת **את רגלי מדחי**, בזה הצלתני שלא ידחו רגלי מלכת הטוב והישר. כי מעתה. (ט) **אתהלך** לפני

תפלות דוד

באור המלות

(ב) בימי. עמ"ש יחזקאל כ"ב ז': (ג) מצאוני, אמצא. עמ"ש ישעיה ל"ה י', שאחר שמצאו הרעות אותו, אז ירגישם וימצא הוא את הצרה ויגון: (ו) דלותי, בא גם על החולי, מדוע אתה ככה דל בן המלך: (ז) גמל. הוא תמיד ע"י התפעליות, כמ"ש

עָנִיתִי מְאֹד׃ יא אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב׃ יב מָה־אָשִׁיב לַיהוָה כָּל־תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי׃ יג כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃ יד נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ טו יָקָר בְּעֵינֵי יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו׃ טז אָנָּה יְהוָה כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן

ת"א יקר בעיני . חגיגה י"ד בהרא פ' עקידה נעילת שערים :

רש"י

מפיבשת כשאדבר (שמואל ב' ט"ז) הנה לך כל אשר למפיבשת אז אני עניתי מאד דברתי קשה ונעניתי לך : (יא) אני אמרתי בחפזי. לנוס מפני אבשלום , כל האדם כזב ובוגד באוהבו , כי ראיתי את בני בוגד בי ומבקש את נפשי וכל ישראל גומלים לי רעה תחת טובה לפיכך האמנתי לציבא ואמרתי אף מפיבשת כוזב ובוגד בי, כל ל' כזב אינו אלא ל' חסרון מבטח שבטחו עליו פליגצ"א בלעז כמו (ישעיה נ"ח) אשר לא יכזבו מימיו , ויש פותרין אותו אני אמרתי בחפזי בסלע המחלקות שהיה שאול ואנשיו עוטרין אלי ואל אנשי לתופשני ושם נאמר ויהי דוד נחפז ללכת (ש"א כ"ג) , כל האדם כזב . אף שמואל הנביא שהוא נאמן לנביא אף הוא כוזב שמשחני למלך . מגלתי : (יג) כוס ישועות אשא . אביא נסכים על התודות שנדרתי כמו שאמר לך אזבח זבח תודה . ועל אותו הכוס בשמך אקרא על הישועה זו , שכן אין הלוי אומר שירה אלא על היין : (יד) נגדה נא לכל עמו . נגד כל עמו : (טו) יקר בעיני ה'. הראני הקב"ה שדבר קשה וכבד הוא בעיניו להמית את חסידיו : המותה . המות כמו הביתה , החוצה (בראשית ל"ט) : (טז) עבדך בן אמתך . אינו דומה הרבות עבד הלקוח מן השוק לילוד משפחה שבבית : פתחת למוסרי . התרתה מעל צוארי מוסרות ומוטות :

מצודת ציון

ואתהלך (לעיל פ"ח) : (יא) בחפזי . מל' חפזון : כזב . משקר : (יב) תגמולוהי. תגמוליו על דרך לשון ארמי עלוהי כמו עליו : (יד) נא . כמו עתה והוזר הוא על מלת אשלם : (טו) יקר . ענינו קשה וכן ויקר פדיון נפשם (לעיל מ"ט) : (טז) אנה . הוא כענין הודאה בין הודאה על החסד ובין הודאה ובקשה על העת כמו אנה חטא העם הזה (שמות

מצודת דוד

בתכלית הסכנה : (יא) אני אמרתי . חוזר ומפרש מתי היה ומה דבר ואמר אני אמרתי בעת הייתי נחפז לברוח מפני שאול כמ"ש ויהי דוד נחפז ללכת וגו' (ש"א כ"ג) ואם כי אז הייתי קרוב למות עכ"ז אמרתי אז כל אדם האומר שלא תהיה לי המלוכה הוא מכזב ומשקר וזו היא אמנה גדולה: (יב) מה אשיב. מה מנחה אשיב לה' בעבור כל תגמוליו אשר גמל עלי: (יג) כוס. אשא לשה"מ כוס מלא נסכים על הישועות אשר עשה לי ואקרא אז בשם ה' : (יד) נדרי . הנדרים שנדרתי בעת צרה אשלם עתה נגד כל עמו לפרסם הנס : (טו) יקר . כן ראיתי כי יקר וקשה הדבר לפני המקום להביא המות על חסידיו בלא עתם ולזה הרבה לי נסים : (טז) אנה . הנני מודה לה' על החסד שעשית לי על כי אני עבדך ר"ל החסד היה בעבור שאני מוכנע ולא בגמול המעשה : בן אמתך . ר"ל מוכנע אני

באור המלות

בסי' כ"ח : (יד) נגדה לכל . מלאנו מלת נגד ואחריו למ"ד , מנגד כתיב לאהל מועד (במדבר ב'), מנגד לאיש כסיל (משלי י"ד) , ונא פי' עתה , והוא דבק עם אשלם : (טו) יקר בעיני ה' . כמו ויקר דמם בעיניו (למעלה ע"ב) , המותה , המות , והה"א נוספת :

תפלות דוד

באור הענין

לפני ה' בארצות החיים , שמעתה כל זמן שאהיה בארצות החיים ואחיה אתהלך תמיד לפני ה', כצדיקים המתהלכים לפני ה' כמ"ש התהלך לפני והיה תמים , ולא ידחו רגלי : (י—יא) האמנתי, ר"ל אני מאמין בכל לב מה שאדבר ואתפלל עתה , והוא שאדבר לאמר כי עניתי מאד בעת אשר אני אמרתי בחפזי כל האדם כזב, שמה שאמרתי אז בעת היאוש , שאז אמרתי בחפזון ובבלי ישוב הדעת שכל האדם כוזב , דהיינו שאין ממש בחיי האדם ובכל עניניו כי בהבל ילך ובחשך שמו יכוסה, כן אמרתי אז בהפזי שלא בהשכל , ועתה אדבר ואומר שאז עניתי מאד , שהייתי מעונה ויורד מאד בשפל המדרגה להתיאש כל כך , כי אני רואה עתה שיש תקוה ויש שכר ואין האדם כוזב , ומבאר כי . (יב—יד) מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי, שהחייני אחר היאוש הגדול הזה . ומבאר שעקר הטובה אצלו אינו החיים , רק עקר הטובה היא מה שעתה יוכל להודות לה' , כמ"ש כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך וכמש"פ שם , וז"ש מה אשיב לה' על מה שגמל עלי אשר כוס ישועות אשא ואקרא בשם ה' להודות לה' חסדו ולפרסם גדולת ה', ולשלם נדרי לה' נגדה נא לכל עמו , שזה הוא הטובה היותר גדולה שגמל עלי : (טו) יקר, עתה סיים דבריו מה שהתחיל לא המתים יהללו יה ואנחנו נברך יה , (כי כן גמל ה' עלי שאקרא בשם ה' ואשלם נדרי לו) ולכן המות שימותו חסידיו הוא דבר יקר בעיני ה' והוא חושב מחשבות שלא ימותו , אחר שבחיים הם מהללים את ה' ולא המתים יהללו יה: (טז) אנה, (חלק ה') , עתה יתחיל להתפלל שיצילהו ה' מיד אויביו הקמים עליו , שהוא מלך אשור וכל המונו , אנה ה' כי אני עבדך, ואין ראוי שתמכרני לעבוד לאדון זולתך , ואיני כעבד מקנת כסף רק אני בן אמתך כעבד יליד בית, וא"כ מהראוי כי פתחת למוסרי, כי ספחה את המוסרות

שהם

בֶּן־אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי׃ יז לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃ יח נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ יט בְּחַצְרוֹת ׀ בֵּית יְהוָה בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָ‍ִם הַלְלוּיָהּ׃

קיז א הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים׃ ב כִּי גָבַר עָלֵינוּ ׀ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְהוָה לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

קיח א הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ב יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ג יֹאמְרוּ־נָא בֵית־אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ד יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ה מִן־הַמֵּצַר

ת"א פתחת למוסרי. יבמות ע"ז: הללו את ה'. פסחים קי"ח עקידה שער ע"ו ול"ו: ואמת ה'. פסחים שם:

רש"י

(יז) זבח תודה. זבחי הודיה על הנסים שעשית לי: (יח) נדרי. קרבנות שנדרתי: (יט) בתוככי. כמו בתוכך:

קיז (ב) כי גבר עלינו חסדו. כלומר ואף כי אנחנו אשר גבר עלינו חסדו: ואמת ה' לעולם. שאמר הבטחתו שהבטיח את האבות:

קיח (א) הודו לה' וגו': (ב) יאמר נא ישראל. לפי שלעולם חסדו: (ד) יראי ה'. אלו בני לוי שכתוב בהם מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי (שמות ל"ב) במעשה העגל, ונלחמו עם

מצודת דוד

ביותר כבן אמה יליד בית ולזה התרת קשרי מוסרי: (יז) זבח תודה, כי קרבן תודה באה על הנס: (יט) בחצרות. אתם העומדים בחצרות בית ה' אשר שם בתוך ירושלים הללו את יה במעשים הנס הנעשה לי:

מצודת ציון

(ב): פתחת. ענין התרת הקשר: למוסרי. קשרי רצועי המאסר כמו מוסר מלכים פתח (איוב י"ב): (יט) בתוככי. היו"ד יתירה:

קיז (א) הללו. זה יאמר על לעתיד אתם כל הגוים כולכם הללו את יה: (ב) כי גבר. על אשר גבר חסדו עלינו והוא לעולם אל אמת כי קיים לנו הבטחתנו ולזה הללו את יה והללו מן העכו"ם:

קיח (א) כי טוב. כי הוא טוב ועושה חסד לעולם: (ב) יאמר נא. עתה בעת הגאולה יאמר ישראל בהודות לה' אשר לעולם חסדו: (ד) יראי ה'. שמה הגרים: (ה) מן המצר. ר"ל זהו החסד כי כאשר קראתי לו מן המצר והדחק ענה לי ה'

באור הענין

משם מלך אשור עלי: (יז—יט) לך אזבח זבח תודה על נס סנחריב, ואפרסם שם ה' ברבים, ונדרי אשלם לה' נגדה נא לכל עמו, היינו נגד עצרת הכלל בעדה לכל עמו, בחצרות בית ה' בתוכבי ירושלם, שזה נוגע לבהמ"ק ולכלל עיר ירושלים שנצלו מיד הצר הרוצה להחריבה, ויהיו נדרים וזבחי תודה על תשועת כלל ישראל וירושלים ובהמ"ק:

תפלות דוד

באור המלות

(א) הללו כל גוים, שבחוהו כל האומים, הלאומים הם האומות שי"ל דת מיוחד (כנ"ל ב' ב'), ופעל שבח מובדל מריעיו במה שמורה משביח ומתקנהו ביתר שאת, וכן הוא בלשון חז"ל משביח את השדה, עי' מ"ש ולקמן קמ"ה) על דור לדור ישבח מעשיך, ור"ל הגוים הפשוטים יהללו, והלאומים בעלי הדתות שהם הללו את ה' גם עד עתה, עתה ישבחו אותו, כי יתעלה בעיניהם יותר על מה שהיה מקודם:

(ב) אראה בשוגאי, ראיה הנקשר עם ב' מורה ראית בזיון

קיז (א—ב) הללו, אמר כי ה' מלא בקשתו זאת וישראל נגאלו, וגם הגוים כולם שלקחם סנחריב בשבי והביאם לפני ירושלים יהללו את ה' על כי גבר עלינו חסדו, שעי"ז ניצולו גם השבוים ההמה, כמ"ש יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים עליך יעבורו, וכן יתר הגוים שלחם סנחריב עמהם הודו לה' על זה, כמ"ש ומה יענה מלאכי גוי כי ה' יסד ציון, ונגד מ"ש כי לשמך תן כבוד אמר הללו את ה' כל גוים, ונגד מ"ש על חסדך, אמר כי גבר עלינו חסדו, ונגד מ"ש על אמתך אמר ואמת ה' לעולם, ר"ל הבטחתו נשאר לעולם:

קיח (א) הודו, מצוה שכל גויס יודו לה' מצד טובו וחסדו: (ב—ד) יאמר, וביחוד יודוהו ישראל שעמהם עשה טובה פרטית יותר, ובית אהרן שהם קבלו יותר טובות פרטיות, וכן יראי ה', כ"א לפי רוב הטובה שקבל התחייב בהודאה יתירה, וכמ"ש המוכה"ל שבני ישראל שקבלו טובות פרטיות נתחייבו בתרי"ג מצות, ובני אהרן נתחייבו בכ"ד מתנות כהונה נגד כ"ד מצות כהונה, ומשפחת ב"ד שהפלס בטובות יותר גדולות אמר בית דוד דינו לבקר משפט, והמלך מחויב להיות לו ס"ת יתר על ס"ת שהניחו לו אבותיו וקרא בו כל ימי חייו ויתר מצות המלך, וע"כ נוה שכ"א לפי מעלתו יוסיף הודאה

קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַּמֶּרְחַבְיָהּ׃ ו יְהוָה לִי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי
אָדָם׃ ז יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי׃ ח טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה
מִבְּטֹחַ בָּאָדָם׃ ט טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים׃ י כָּל־גּוֹיִם
סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ יא סַבּוּנִי גַם־סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה
כִּי אֲמִילַם׃ יב סַבּוּנִי כִדְבוֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְהוָה כִּי

ת"א מן המצר . עקידה שער ע' ס' הזוהר אדרת נשא : עמ"ש אמילם

רש"י

ישראל כשאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר י"ד) : (ח) טוב לחסות בה' וגו' . חסיון זה אינו אלא ל' חסיון צל ודבר מועט הוא . מבטח דבר בריא וסמך חזק ואע"פ כן לחסות בה' טוב מהבטחת בני אדם : (י) כל גוים סבבוני . מדבר במלחמות גוג ומגוג שכל הגוים יהיו שם כמו שנאמר ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה (זכריה י"ד) : אמילם. אכריתם ל' ימולל ויבש (לעיל צ') : (יב) דעכו כאש קוצים.כל לשון דעיכה נופל על קפילה ונתיך מתהר להיות נחר ונתק ממקומו על כן הוא נופל על ל' אש ועל ל' מים כמו נדעכו ממקומם (איוב ו') וכן ימי נדעכו (שם י"ז) וכן נרו עליו ידעך (שם י"ח) כדרך שלהבת הנתקת מן הפתילה

מצודת ציון

קיח (ה) המצר . מל' צר ודחק : (י) אמילם . ענין כריתה כמו ימולל ויבש (לעיל צ') : (יב) כדברים . שם המין מעופים הדבש : דעכו . ענין ניתר וקפילה והוא כבוי האש בהשלכת קופלת ממנה וכן ידעך נרו (משלי כ') :

מצודת דוד

והעמיד אותי במרחב: (ו) ה' לי. כאשר היה ה' לי לעזרה לא אירא ממי כי מה יעשה אדם לי אם ה' עמדי : (ז) ה' לי בעוזרי . כאשר היה ה' לי בעוזר עוזרי אז אראה בנקמת שונאי : (ט) בנדיבים. עם כי הם המעולים שבבני אדם: (י) כל גוים, הם חיל גוג : בשם ה'. ר"ל אבטח בשם ה' אשר אכריתם :

(יא) סבוני וגו' . ר"ל עם כי רבת פעמים יאספו ויסבבו אותי עכ"ז אבטח בשם ה' אשר הכריתם : (יב) סבוני כדברים , אף כי סבבו אותי כדבורים הללו אשר יסבבו כלי מלא מדבש: דעכו. אף אם כבו גחלתי כאש מעלי הקוצים סכבים מהר ור"ל אף אם

באור המלות

בכ"מ : (ח) לחסות, מבטוח . שחסיון הוא בפועל , אחסה בסתר כנפיך , והבטחון הוא בטחון הלב : (י) בשם ה' . נקשר עם סבבוני : אמילם הפעיל משרש מול, אכריתם: (יא) סבוני גם סבבוני . במקום שלא נבלע אות הכפל לדגש מורה על חוזק הפעולה , כמ"ש במק"א, וע"ז מוסיף סבבוני: (יב) דעכו . מבנין שלא נזכר שם פועלו , מענין ידעך נרו

תפלות דוד

באור הענין

על טוב ה' וחסדו הפרטי שעשה עמו ביחוד : (ה) מן המצר, עתה יתחיל לספר הענין בפרטות , אני קראתי יה מן המצר שאז היה חולה ונוטה למות, וה' ענני במרחב, שאז כבר עברה הסכנה וזה היה לו לאות שיצילהו גם מיד מלך אשור , כמ"ש ומכף מלך אשור אצילך, לז"א מזה ידעתי כי . (ו) ה' לי, . ולכן לא אירא , שאם היה עונהו במצר היה מתירא פן הנס שיקל ענשו לא יושיעהו לגמרי , שאל אחר שענני במרחב , ידעתי שכמו שנתקבלה התפלה על החולי ונעשה לי נס כן יעשה לי נס על סנחריב, ולכן לא אירא, ואמר בזה שתי מדרגות, א] שיגין ה' עליו להצילו מן האויב , שעז"א לא אירא מה יעשה לי אדם , ב] שעוד יעזרהו שינצח הוא את האויב כמ"ש עוזרם ומגנם הוא, וע"ז מוסיף . (ז) ה' לי בעוזרי , שמלבד ההגנה יעזור לי לנצח את האויב , וא"כ חוץ ממה שלא יוכל לעשות לי רעה עוד אני אראה נקמה בשונאי : (ח—ט) טוב , מזה מבואר כי טוב לחסות בה', ור"ל הבוטח באדם הוא בוטח בו ועדיין לא ימצא בו מחסה , שהחסיון מורה שכבר חוסה בצלו , אבל הבטחון בה' הוא חסיון , כי בבטחונו כבר ימצא בו מחסה ועז , ועז"א שטוב לחסות בה' מבטוח באדם, אחר שבאדם הוא רק בטחון לא מחסה , ובאר שהבטחון באדם אינו טוב מצד שני דברים , א] מפני שיש ספק אם יעשה בקשתו וזה באדם דעלמא, ואף אם בוטח בנדיבים שהנדיב דרכו להתנדב ולעזור , בכ"ז טוב לחסות בה' גם מן הבטחון בנדיבים , מפני טעם השני שהגם שהנדיב יתנדב לעזרו יוכל להיות שלא יהיה בכחו לעזור : (י) כל גוים סבבוני , ר"ל אני רואה שמה שסבבוני כל הגוים , היה בשם ה' ובפקודתו, כדי שאמילם ואכריתם, ר"ל שה' סבב שכל גוים אלה יבואו לצור על ירושלים כדי שיפלו שם , כמ"ש כאשר דמיתי כן היתה לשבור אשור בארצי ועל הרי אבוסנו : (יא) סבוני , והגם שסבבוני כמה פעמים, כי סנחריב בא שלש פעמים על ארץ יהודה, ועז"א סבוני גם סבבוני שנית , גם זה היה בשם ה' כדי שאמילם : (יב) סבוני, וגם בפעם השלישית שסבוני כדבורים העוקצים, ודעכו כאש הבוער בקוצים כן נכרתו כולם . וזה היה בשם ה' כדי שאמילם: (יג—יד) דחה, והגם שכבר התחילו לדחות אותי לנפול, שמצד הטבע הייתי מוכרח ליפול כי לא היה לי בעצמי כח לעמוד בפניהם, בכ"ז הלא ה' עזרני.

אֲמִילַם: יג דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיהוָה עֲזָרָנִי: יד עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה: טו קוֹל ׀ רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל: טז יְמִין יְהוָה רוֹמֵמָה יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל: יז לֹא־אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יח יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: יט פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם אוֹדֶה יָהּ: כ זֶה־הַשַּׁעַר

לידוה

ת"א ימין וגו'. ס' הזוהר פ' וישלח: פתחו לי. ס' הזהר פ' בלק עקידה שער מ': זה השער. תמיד דף ל"ב:

רש"י

ועולה למעלה כשהיא כבה: (יג) דחה דחיתני לנפל. אתה אויבי: (יד) עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. עזי וזמרת גבורת הקב"ה היה לי לישועה. עזי יו"ד יתירה כי לא מצינו במקרא עזי נקוד הטף קמץ אלא שורק חוץ משלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ועל כרחך וזמרת דבוק לתיבת השם ואינך יכול לפרשו וזמרתי, ואל תתמה על ויהי לי שלא אמר היה לי לישועה שהרבה כאלו במקרא (שמות ס') ואשר לא שם לבו וגו' ויעזב את עבדיו וגו' היה לו לכתוב עזב: (טו) קול רנה וישועה. תהיה לעתיד באהלי צדיקים ומהו קול הרנה ימין ה' עושה חיל ירננו ימין ה' רוממה וגו': (טז) ימין ה' רוממה. מדרש אגדה עליונים ברא הקב"ה בימין לפיכך לא שלטה בהם מיתה שנאמר אף ידי יסדה ארץ (ישעיה מ"ח) זה שמאל וימיני טפחה שמים (שם) זה ימין, וכן אמר המשורר ימין ה' רוממה שבראת אותם שברומו של עולם היא ימין ה' שתעשה חיילות של צדיקים לעתיד לבא וגם בה יחיה אותם ויחיו לעולם, ואז לא אמות כי אחיה לעולם: (יז) לא אמות. אני כנסת ישראל כעכו"ם מיתת עולם כי אחיה וגו': (יח) יסר יסרני יה. בגלות ושם נתכפרו כל עונותי ולמות לא נתנני: (יט) פתחו לי שערי צדק. ואלו הן שערי צדק. זה השער של בהמ"ק שהוא לה' והצדיקים יבואו

מצודת דוד

(יג) דחה דחיתני. אף אם סם דחו אותי לנפול בארץ עכ"ז ה' עזרני ולא יכלו לי: (יד) עזי וזמרת יה. העוז והשבח של המקום היה לי לישועה ר"ל התשועה היתה למען הראות העוז ולמען אזמר שבחו: (טו) קול רנה. ויהיה נשמע באהלי צדיקים קול רנה וישועה ויאמרו ימין ה' עושה חיל וכח: (טז) ימין ה' רוממה. ימין ה' אשר היא מעולם רוממה הימין ההיא עתה עושה חיל: (יז) לא אמות. ביד הקמים עלי כי עוד אחיה וכו': (יח) יסר. הן יסור ייסר אותי ביסורים למרק העון אבל לא ימסור אותי למיתה ביד הקמים עלי: (יט) פתחו. לזאת פתחו לי שערי ב"המ ואבוא בם ואודה יה על פדות נפשי: (כ) זה השער לה'. הלא זה השער של ה' עשוי הוא להיות

מצודת ציון

רבנו רבים לישראל עכ"ז אבעת בשם ה' אשר אכריתם: (יד) עזי. ענין החוזק והיו"ד יתירה: וזמרת. מל' זמר ושבח:

באור הענין

והנה העזר הוא קטן מן הישועה, והעזר היה לבל אפול, אבל אחר שנתעורר **עזי וזמרת של יה** ע"כ **היה לי לישועה** שהוא גדול מן העזר, שהושיע לי גם להכרית את האויב: (טו) **קול**, מצייר שהמלך הולך מביתו לבהמ"ק, ושומע **קול רנה וישועה באהלי צדיקים**, והוא עפמ"ש (ישעיה ל') השיר יהיה לכם כליל התקדש חג והשמיע ה' את קולו, ובארתי שם שבעת החלו בירושלים לשיר את שיר החג, החל ה' ללכת להלחם עם מחנה אשור, ובעת שנתוסף הרנה על קרבן פסח בתופים ובמחולות, אז נלחם ה' עם אשור במלחמות תנופה והכרית את מחנהו, עפ"ז יאמר שנשמע קל ורנה וישועה באהלי צדיקים, בעת ההל קול הרנה, בא ג"כ קול ישועה, כי כפי שהתחילו לרון ולהודות כן בא הישועה, ותחלה הודיעו **כי ימין ה' עושה חיל**, ר"ל שה' מאסף את חילו ומכין א"ע להלחם עם אשור, ואח"כ הודיעו שנית, כי. (טז) **ימין ה' רוממה**, היינו שידו רוממה על האויב ומתחיל להתגבר עליו, ואח"כ הודיעו **כי ימין ה' עושה חיל**, ר"ל שכבר התגבר בחילו והכרית את כל מחנהו: (יז) **לא אמות**, מעתה ידעתי בפסח שלא אמות, וזה משני טעמים, א] באשר ידעתי שמה שהחייני ה' מן החולי, הוא כדי **שאחיה ואספר מעשי יה**, וא"כ כשאהיה בחיים כדי לספר מעשיו, ולא המתים יהללו יה, ב] מצד כי ע"י. (יח) **שיסר יסרני יה** ע"כ **למות לא נתנני**, בתמורת המות יסרני ביסורים, וכבר נתכפרו עוני ע"י יסורים, וגם ר"ל שלא ימות מיתת הנפש אחר שיספר מעשה ה' ואחר שנתכפרו עונותיו ע"י היסורים שסבל: (יט) **פתחו**, (המלך והצדיקים שהלכו עמו הגיעו לפני הבהמ"ק להודות ולהקריב זבחי תודה וקרבן היום), ומצוה אל השוערים **שיפתחו לו שערי צדק** שהמה שערי בהמ"ק **שיבא בם להודות לה'**, וקראם שערי צדק כי אחר שבא ישועתו ע"י היסורים נהג ה' עמו במדת צדק כפי המעשה, לא במדת חסד: (כ) **זה השער לה'**, שהיה להמלך שער מיוחד שבו היה נכנס לבהמ"ק (כמ"ש ביחז' כי' מ"ד ומ"ו), ואמר שעתה **צדיקים יבואו בו** שהרשה להם ליכנס עמו בשער ההוא: (כא) **אודך**, (מתחיל להודות בפתח השער שנכנס), אני נותן **הודאה על שעניתני** ביסורים

תפלות דוד

כאישון חסד: (טו—טז) עושה. הראשון על אסיפת החיל, והשני על הנצחון, שמלת עושה באה על שתי אלה:

לַיהוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ׃ כא אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ כב אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה׃ כג מֵאֵת יְהוָה הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ׃ כד זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ׃ כה אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָּא׃ כו בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה׃ כז אֵל ׀ יְהוָה וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ׃ כח אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ׃ כט הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

ת"א אודך כי אבן וגו'. פסחים קיט: מאת ה'. שם: זה היום. שם מגילה י"ז ודף כ': ברוך הבא. פסחים שם סוכה לט:

רש"י

בו ושם אודך כי עניתני מן הגליות: (כב) אבן מאסו הבונים. עם שהיה שפל בין העכו"ם: (כג) מאת ה' היתה זאת. כך יאמרו הכל: (כו) ברוך הבא בשם ה'. יאמרו למביאי הבכורים ולעולי הרגלים: ברכנוכם. ברכנו אתכם: (כז) אסרו חג בעבותים. הזבחים והחגיגות שהיו נקיים ובדוקין ממום קושרין בכרעי מטותיהם על שיביאום לעזרה בקרנות המזבח. ויש לפתור כל סוף המזמור הזה מלא אמות כי אחיה בדוד עצמו: (יח) יסר יסרני יה. על מעשה בת שבע ביסורין כגון תחת הכבשה ישלם ארבעתים (שמואל ב' י"ב) וששה חדשים נצטרע דוד: ולמות לא נתנני. שנאמר גם ה' העביר חטאתך לא תמות (שם): (יט) פתחו לי שערי צדק. ואלו הן שערי צדק אותם השערים של בתי כנסיות ומדרשות אשר הם לה' והצדיקים באים בהם: (כח) אודך כי עניתני. מכאן ואילך אמר דוד ושמואל וישי ואחי דוד כמו שמפורש בערבי פסחים (קי"ט) פי' שאמר זה לא אמר זה:

מצודת ציון

ויהי לי. כמו היה לי וכן ויעזוב את (שמות ט') ומשפטו עזב: (כא) עניתני. מל' עניה ותשובה: (כב) פנה. זוית: (כג) נפלאת. מכוסה ונעלם כמו והוא פלאי (שופטים י"ג): (כד) נגילה. מלשון גילה ושמחה: (כז) אסרו. קשרו: חג. הקרבן תקרא חג על כי רוב הקרבנות באים בחג: בעבותות. בחבלים עבות: קרנות. הם הבליטות שבראש המזבח:

מצודת דוד

צדיקים באים בו להלל לה' והצוא בהם גם אני להודות לה': (כא) כי עניתני. כי ענית לי בעת קראתי לך והיית לי לישועה: (כב) אבן מאסו. עם כי היינו כמו האבן אשר מאסו הבונים לתתו בבנין, עתה אנו כאבן הניתן בראש הזויות (כי הדרך לתת האבן המשובחת ביותר בפנת הכותל להיות נראה משתי הרוחות) ור"ל עם כי היינו מבוזים מכל עתה אנו המכובדים מכל: (כג) מאת ה' וגו'. ולא בכח ידינו: היא נפלאת. הדבר הזה היא נפלאה היא בעינינו ולא נוכל לדעת איך היתה גאולה שלימה כ"כ מה שלא יורה עליו הטבע: (כד) זה היום. יום הגאולה ההיא עשה ה' ולזה נגילה ונשמחה בו כי בודאי לעולם תהיה לא כמעשה ב"ו שאינו מתקיים: (כה) אנא ה'. אבקש את ה' הושיעה עתה והצליחה עתה: (כו) ברוך הבא. ברוך יהיה הבא לב"המ להקריב קרבנות בעבור שם ה': ברכנוכם. ברכנו אתכם בברכה הבאה מבית ה' ר"ל מהשוכן בה: (כז) אל ה'. ה' הוא חזק ואמיץ והוא האיר לנו מחשכת הגלות לזאת אסרו הקרבן בעבותות להיות נשמר עד יבוא זמן השחיטה לתת הדם על קרנות המזבח (כי עיקר הקרבן הוא זריקת הדם): (כח) אלי אתה. הלא אתה חזקי מעולם ולזה אודך וארוממך: (כט) הודו. אתם כולכם הודו לה' כי טוב הוא כי עושה חסד לעולם:

תפלות דוד

באור המלות

(כג) נפלאת. התי"ו תמורת ה"א, כמו ותטאת עמך (שמות ה'): (כד) נגילה ונשמחה. הגיל על דבר הדש והוא בעת השמועה, והשמחה היא תמידית אח"כ (כנ"ל כ"ב ב'): (כז) חג. קרבן הגיגה: (כט) ואודך, ארוממך. עי' ישעיה (כ"ה א'):

באור הענין

ביסורים, כי ע"י כן ותהי לי לישועה, כמ"ש אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני: (כב) אבן, המלכות תצויר כבנין כמ"ש כ"פ, והמלך הוא יסוד הבנין כמ"ש הנני יסד בציון אבן (ישעיה כ"ח), שנאמר על חזקיה, והבונים מאסו בו אז, כי עמדו אז שבנא וסייעתו להלוק על מלכותו, ובכ"ז היתה לראש פנה, וזה לא היה כדרך הטבע, רק. (כג) מאת ה' היתה זאת, והיא נפלאת בעינינו, כי היה עפ"י נס ופלא, ולכן. (כד) זה היום אשר עשה ה', הוא מיוחס לה', ובו נגילה ונשמחה, בה' נשמח לא בהתשועה עצמה, כי עקר השמחה היא מה שנודע לנו שה' עמנו ושנתן לירחיו נס להתנוסס: (כה) אנא, (מתפללים כולם), א] שיושיעם ה' מני צר, ב] שיצליחם בכל מעשיהם מעתה ועד עולם: (כו) ברוך, (עתה יוצאים כהני המקדש מבית ה' לקבל פני המלך), הם מברכים את המלך בברכת כהנים, וכאשר בברכת כהנים אמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם, אומרים ברוך הבא בשם ה', שהכהן שם שם ה' על ב"י ובשמו באו למקדשו, לכן ברכנוכם מבית ה', שהברכה יוצאת מביתו מאת השוכן בו והוא יברך (וזה נגד יברכך ה' וישמרך): (כח) אל, כאשר יצאו לקראתו באבוקות של אור, כמ"ש על כן באורים כבדו ה', משיב אל ה' ויאר לנו, (וזה נגד יאר ה' פניו אליך), והמלך מצוה את הכהנים

אסרו

קיט א אַשְׁרֵי תְמִימֵי־דָרֶךְ הַהֹלְכִים בְּתוֹרַת יְהוָה׃ ב אַשְׁרֵי נֹצְרֵי עֵדֹתָיו בְּכָל־לֵב יִדְרְשׁוּהוּ׃ ג אַף לֹא־פָעֲלוּ עַוְלָה בִּדְרָכָיו הָלָכוּ׃ ד אַתָּה צִוִּיתָה פִקֻּדֶיךָ לִשְׁמֹר מְאֹד׃ ה אַחֲלַי יִכֹּנוּ דְרָכַי לשמר

ת"א אשרי תמימי. עקרים מ"ג פ' כ"ז:

רש"י

קיט (ג) אף לא פעלו עולה. אשריהם אם כל זהב הם: בדרכיו הלכו. אע"פ שלא פעלו עולה אין שכרם שלם אא"כ בדרכיו הלכו וכן הוא אומר (לעיל ל"ה) סור מרע ועשה טוב אע"פ שאתה סר מרע אין הכל שלם אא"כ תעשה טוב. מדרש אגדה: (ה) אחלי יכנו דרכי. אל"ף יסוד בתיבה הנופל ממנו לפרקים כגון אל"ף שבאחותי באזניכם (איוב י"ג) ואל"ף של (מ"ב ד') אסוך שמן. אחלי תפלותי אלו הן שיכונו דרכי וכן (שם ה') אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון וגו' צרכי אדוני להתפלל שילך לפני הנביא אשר בשומרון ולשון אחלי ותשוקיי"ש בלעז

מצודת דוד

קיט (א) אשרי תמימי דרך. אשרי להסולכים בדרך תמים ומהו הדרך תמים הסולכים בתורת ה' כי אין זולתה דרך תמים: (ב) בכל לב ידרשוהו. לדעת אופן הדבר ואמתתו: (ג) אף וגו'. ר"ל אף אם לא פעלו עולה והיו בשב ואל תעשה לא היה די לשם בזה כ"א עוד שלכו בדרכי התורה והמצוה לקיימם בקום ועשה: (ד) אתה. הלא אתה ה' צוית פקודיך ואין ראוי א"כ לשקול בשם ראש ונכון הוא לשמור מאוד: (ה) אחלי. אבקש מה' שיהיו דרכי נכונים לשמור חקיך ר"ל לסייע אותי מן

מצודת ציון

קיט (א) תמימי. מל' תם: (ב) נוצרי. שומרי: עדתיו הם המצות שהם לעדות על חדוש העולם כשבת ומועדים וכיוצא: (ה) אחלי. ענין בקשה כמו אחלי אדוני

באור הענין

אמרו חז"ל, שיאסרו הקרבן שהביא ויובילוהו עד קרנות המזבח להקריבו, וה' ישא פניהם לקבל קרבנם, כמ"ש הקריבהו נא לפחתך הישא פניך, שקבלת הקרבן הוא נשיאת פנים (וזה נגד ישא ה' פניו): (כט—ל) אלי אתה ואודך, הוא הודאה על הטובה, וארוממך להגיד שבחיך הכוללים, ומצוה לכולם הודו לה':

קיט התפלה הזו נאמרה בתמניא אפי, וכאשר דקדקנו בה ראיתי, כי בזו התפלה

תפלות דוד / באור המלות

(א) תורה, מצות, עדות, פקודים, חוקים, משפטים. תורה היא כלל תורת ה' שבאו בה למודים באמונות ודעות ובמדות ובכל הנהגת האדם, ומצות הם מצות התורה בכלל, וחקים הם מצות שאין להם טעם, ומשפטים הם בין אדם לחברו וי"ל טעם. ועדות הם הספורים הבאים להעיד על גדולתו של יוצר בראשית והנהגתו והפקודים הם מצות שמופקד בם לזכר ענינים פרטים: (ג) פעלו, פעל הוא העסק, וזה הבדלו מן מעשה (כנ"ל כ"ח ד'): (ה) אחלי. תפלה ובקשה, כמו חל נא את פני ה' והא' נוספת:

שהיא ערוכה, על שילך בתורת ה' וישמור מצותיו, באו בכל סדר ששה פרטים, שהם תורה עדות פקודים מצות חקים משפטים, והם הששה דברים שחשב במזמור השמים מספרים כבוד אל, שבמקום ירצה ה' אמר פה חקים, גם באו בחרוזים הנותרים דבריך או אמרתיך או דרכים, ובזה נבא אל הבאור:

(תורה) (א) אשרי תמימי דרך, גדל התום דרך שלא יהיה בדרכו מום וחסרון, והוא מי שדרכו הטוב קבוע לא ישתנה ולא ימוט בשום זמן, והוא ע"י שיעשה כל מעשיו לשם ה' לא לשם פניה חיצונית מתועלת עצמו, וזה א"א רק אם הולך בתורת ה', שאז דרכו קבועה עפ"י התורה ויעשה כל מעשיו לשם ה' שצוה כן בתורתו, משא"כ הדרכים שתקנו הפילוסופים עפ"י החקירה האנושית, לא יעמדו תמיד, כי אם יעלה על לבו שישיג איזה ריות ותועלת בדרך ההפך ימה מני דרכו. אחר שיסוד דרכו אינו הטוב והאושר רק המועיל ורק השכל האנושי, ובזה קל לנטות מני דרך וא"א שיהיה תמים דרך: (עדות) (ב) אשרי נוצרי עדותיו, החלק הנקרא עדות הם הספורים המעידים שה' ברא העולם וחדשו ושהוא משגיח ומעניש ומשדד הטבע, כמו ספורי מעשה בראשית וענין אדם והדורות עד יצ"מ, שמעידים על כל אלה הדברים, והנה הפילוסופים הדורשים וחוקרים בענייני האלהות, אין דורשים בכל לב, כי לבם חלוק ומסופק, אבל הנוצרים עדותיו כבר קבלו יסודות אלה מדרך הקבלה והאמונה ואין מסתפקים עוד, וא"כ דרישתם ועיונם בעניינים האלהיים הם בכל לב ובלי שום ספק: (ג) אף, ומלבד שהעדות מועיל לדרישה ועיון, מועיל ג"כ בחלק המעשה שלאחר שעדיות אלה מלמדים דרכי ה' והנהגתו להעניש לכל עושי עול כמו שהעניש דור המבול ואנשי סדום והמצרים, עי"כ ישמרו ולא פעלו עולה, אחר שבדרכיו הלכו, ורואין שדרכיו כולם צדק ומשפט אל אמונה ואין עול. ואמר אף לא פעלו עולה שהפעל הוא העסק בדבר (וזה הבדלו מן מעשה) ר"ל אף אין עוסקים בענין שיש בו עולה אף שאין גומרים המעשה: (פקודים) (ד) אתה צוית, הפקודים הם המצות שיש בהם עדות על מעשה ה' והשגחתו, כמו מצות תפילין שבת ומועדים וכדומה, ונקראים פקודים שבהם מופקדים הדברים שהם מורים עליהם, וע"ז אמר שהזכיר את העדות מזכיר את הפקודים, שה' צוה אותם שעל ידם יזכרו את העדות שהם מופקדים וצרורים בם, וצריך לשמרם מאד כדברים שבו צרור פנינים ודברים יקרים: (חקים) (ה) אחלי, אמנם החלק הנקרא חקים שהם המצות שאין להם טעם, והם מתנגדים ליצר שלב, כי היצר משיב עליהם אחר שלא נודע טעמם, וכל עוד שדרכי האדם אינם שלמים עם ה' בקל

לשמר חקיך׃ ו אז לא־אבוש בהביטי אל־כל־מצותיך׃ ז אודך ביושר לבב בלמדי משפטי צדקך׃ ח את־חקיך אשמר אל־תעזבני עד־מאד׃ ט במה יזכה־נער את־ארחו לשמר כדברך׃ י בכל־לבי דרשתיך אל־תשגני ממצותיך׃ יא בלבי צפנתי אמרתך

רש"י

ת"א בלבי צפנתי. עירובין ס"ג:

כאדם האומר הלואי והייתי נביא וחכם: (יא) בלבי צפנתי. לא נתתיה להשתכח ממני:

מצודת ציון

לפני הנביא (מ"ב ה'): (י) תשגני. מל' שגגה ומשגה: (יא) צפנתי. ענין הטמנה:

מצודת דוד

השמים: (ו) אז. אז כשיהיו דרכי נכונים אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך כי מי שלא קיים המצות הוא בוש ונכלם כשרואה המצות ההם כתובים בתורה: (ז) בלמדי. כשאלמד לדקך אדע אז איך אודך ביושר לבב: (ח) עד מאד. הוא הפוך כאלו אמר את חוקיך אשמור עד מאוד ר"ל מחשבתי לשמור מאוד חקיך לכן אל תעזבני לבל יהיה לי שום מניעה: (ט) במה. באיזו ענין יעשה ארחו זכאי בעת ירגיל עצמו מנערותו לילך בארחת מישור: לשמור כדברך. ר"ל לא יאמר אי אפשי בעבירה אלא יאמר אפשי בו אבל אשמור כדבר ה': (י) אל תשגני. אל תשימני שוגה מלהבין מצותיך ר"ל תן בלבי בינה להבין על בוריה: (יא) בלבי צפנתי. שמורים הם בלבי למען לא אחטא

באור המלות

(ז) ישר לבב: שלא נמצא שום עקום בלב, וגדרו התבאר בפי' משלי: (ח) עד מאד. דבוק עם חקיך אשמור: (ט) ארחו, ההבדל בין דרך, ארח, עי' למעלה (כ"ה ד'): (י) תשגני. ההבדל בין שגה ובין שגג בס' התו"ס (ויקרא

תפלות דוד

באור הענין

שישמע ליצרו ויעבור עליהם, ולכן בקש שיהיו דרכיו מוכנים על אופן שישמור את החקים: (מצות) (ו) **אז לא אבוש**, כי המצות רובם י"ל טעם, אולם אם יבטע בהחקים ולא יקבל רק דברים שידע טעמם, יבוש אם יביט אל כל המצות, שגם במצות יש רבים שלא כל אדם ישיג טעמם האמתי, ואם כן יבוש אם ימצא מקצת מצות שלא יבין טעמם, אמנם אחר שיקבל גם את החקים שטעמם נסתר לגמרי בשיאמין שה' יודע סודם, כ"ש שישמור המצות שמושכלים קצת הגם שלא ישיג כל פרטיהם: (משפטים) (ז)**אודך**, אולם החלק הנקרא משפטים שכולם טעמם מבואר ומושג ע"י התבונה, אמר שעל החלק הזה **אודך ביושר לבב**,ומבואר אצלנו שמם ישר נאמר על הבינה,ויושר לב: הוא מי שבינת לבו רחבה עד שמשיג כל דבר ע"י בינתו שהוא כח חד העובר בין כל הדברים להשיג ולהוציא דבר מדבר, וכשלבו מלא רוח בינה נקרא יושר לבב, וזה יהיה **בלמדי משפטי צדקך** כי ילמדם ויבין לדקם ויושרם: (חקים) (ח) **את חקיך**, הוסיף שע"י שיבין היטב החלק הנקרא משפטים, עי"כ ישמור מאד את החקים, אף שלא נודע טעמם, כי ממה שימצא בינה במשפטים ידע כי יש דעה והשכל גם בהחקים, כמ"ש אשר ישמעון את החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי מי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים, שע"י שיראו שהמשפטים צדיקים יבינו כי כן גם החקים צודקים ויש בהם טעמים מחוכמים, וז"ש שע"י המשפטים **את חקיך אשמור עד מאד**, ואתה ה' **אל תעזבני** בהשפעת רוח קדשך ממרום על זה: (דבריך) (ט) **במה יזכה**, נגד מ"ש אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' שלא יצויר שיהיה דרכו תמים רק ע"י התורה,הוסיף כי חוץ מזה, הגם שיוכל לזכות את דרכו לא יוכל **לזכות את ארחו**,שיש הבדל בין דרך ובין ארח,שדרך הוא הדרך הגדול הקבוע,וארח הוא המסתעף מן הדרך הגדול והולך אל הצד, והדרך הגדול כמו דרך הרחמים דרך הנדיבות דרך הענוה וכדומה הוא נטוע בכל הנפשות ואפשר שימצאהו האדם בשכלו, רק שאינו תמים רק ע"י התורה, אבל הארחות הקטנות זה א"א שידע כלל משיקול דעתו, כמו בדרך הנדיבות למי ינדב וכמה ינדב ואיך יתנהג בזה בכל עת ובכל מקום ובכל ענין,ובפרט הנער שלא השכיל עדיין בשכלו א"א שידע זאת רק ע"י התורה, ועז"א **במה יזכה נער את ארחו**, זה א"א רק על ידי **שישמור כדברך**: (מצות) (י) **בכל לבי**, נגד מ"ש שנוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו, אמר שכבר הגיע למדרגה זו **ובכל לבי דרשתיך**, אולם לפעמים ע"י רוב הדרישה ישגה במצות ה' ויסמך על סברתו ועיונו, כמ"ש שלמה אני ארבה ולא אסור, ויש הבדל בין שגיאה ובין שגגה, ששגיאה הוא טעות עיוני, ושגגה שאחריו מ' מורה שע"י שגיאה אינו עושה את הדבר, וע"ז בקש **אל תשגני ממצותיך**, שלא אטעה ע"י רוב הדרישה לבטל איזה מצוה ממצות התורה: (אמרתך) (יא) **בלבי**, ונגד מ"ש אף לא פעלו עולה, ע"י שבדרכיו הלכו, בכ"ז יצוייר חטא, כי יש הבדל בין חטא ובין עולה, שמקור העולה הוא בדרכי הבינה, והחטא הוא הנטיה מדרכי החכמה, וידוע שאדם אין צדיק בארץ אשר לא יחטא, כי החסרון דבוק עמו בטבע, וע"ז אין מועיל מה שמשיג דרכי ה' ויודע בבינתו מה שהוא עולה, שבכ"ז יצויר שיחטא ע"י שתגבר יצור הרע שבנפש, למשל כח התאוה או הגאוה וכדומה, ונגד זה אין תקנה רק אם אמרות ה' צפונים בלבו וחרותים על לוחותיו, שהלב הוא הכח

אִמְרָתֶךָ לְמַעַן לֹא אֶחֱטָא־לָךְ׃ יב בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃ יג בִּשְׂפָתַי סִפַּרְתִּי כֹּל מִשְׁפְּטֵי־פִיךָ׃ יד בְּדֶרֶךְ עֵדְוֺתֶיךָ שַׂשְׂתִּי כְּעַל כָּל־הוֹן׃ טו בְּפִקֻּדֶיךָ אָשִׂיחָה וְאַבִּיטָה אֹרְחֹתֶיךָ׃ טז בְּחֻקֹּתֶיךָ אֶשְׁתַּעֲשָׁע לֹא אֶשְׁכַּח דְּבָרֶךָ׃ יז גְּמֹל עַל־עַבְדְּךָ אֶחְיֶה וְאֶשְׁמְרָה דברך

ת"א בדרך עדותיך . עקרים פ"ו ופר' נ"ג :

רש"י

(טז) אשתעשע. אתעסק כמו ישעה האדם על עושהו (ישעיה י"ז) ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה') : (יז) גמל על עבדך . דבר שאחיה בו בגמול חסדך :

מצודת דוד

לך כי אם אשכח מה מהם אהיה נלכד בחטא בבלי דעת : (יב) ברוך . אומר אני ברוך אתה ה' על נתינת חקיך ואשאל ממך שתלמדני אותם ר"ל תן בלבי בינה להבינם : (יג) בשפתי . כי משפטי התורה ספרתי בשפתי ללמדם לזולת . א"כ כשתלמדני אועיל גם לזולתי : (יד) בדרך . שמחתי בהיותי הולך בדרך עדותיך כמו השמח על ריבוי הון : (טו) ואביטה . אביט בעינות הלב ולא מן השפה ולחוץ כ"א לקיים וללכת באורחותיך : (טז) אשתעשע . בכל עת אני משתעשע בהם למען לא אשכח מה מהם : (יז) גמל . ר"ל גמול חסד על עבדך שאחיה למע

מצודת ציון

(טו) אשיחה. ענין דבור : (טז) אשתעשע . ענינו השתעשעות בדבר מה לשמוח כמו ושעשע יונק (ישעיה י"א) :

באור הענין

המוסר , שמדי יעלה בלבו ליזור על איזה חטא ימלא אמרת ה' כתוב ומזהיר אותו על ימשול ליזר זה בלבו, בזה ע"י שבלבי צפנתי אמרתך לא אחטא לך: (חקים) (יב) ברוך אתה ה', נגד מ"ש אחלי

תפלות דוד

באור המלות

ס' רמ"ג) : (יג) בשפתי . ההבדל בין שפה ופה ולשון התבאר בפי' משלי: ספרתי, ההבדל בין ספור להגדה למעלה (י"ט ב) : (יד—טו) בדרך, ארחתיך . למעלה (כ"ה ד') : (יז) גמול . כנ"ל (קט"ז ז') :

יכונו דרכי לשמור חקיך . אמר שכבר נתקבלה תפלתו , והוא שומר חקי ה' ומברך ה' על זה , אבל הוסיף לבקש למדני חקיך , שילמד אותו תוכן ענינם וסודם בדרך לימוד : (משפטים) (יג) בשפתי ונגד חלק המשפט שאמר אודך ביושר לבב בלמדי משפטי לדקך שהשיג אותם בבינתו ולמד אותם , הוסיף עתה , שכבר הגיע בהם לידיעה ברורה , עד שידע אותם מן השפה ולחוץ , עד שבשפתי ספרתי משפטי פיך , ומבואר אצלנו בפי' משלי שהשפה היא חיצונית נגד הפה , והשפה תרמוז על דברי דעת, והפה על דברי חכמה , והלשון על דברי בינה , ועז"א שמשפטי פיך היינו המשפטים שהם בנוים על יסודות החכמה שמכונים בפה, שהוא כבר השיג אותם בבינתו , כמ"ש אודך ביושר לבב שהיא הבינה כנ"ל , הוסיף בידיעתם עד שבאו אצלו לכלל דעת, שהיא ידיעה ברורה כידיעת המוחשים והמושכלות הראשונות , עד שספר אותם בשפתיו , ואמר ספרתי , כי יש הבדל בין סיפור להגדה , שהספור בא גם על דבר ידוע שיספר ענינו באורך , וכן היו אצלי כדברים ידועים שאספר פרטיהם וחלקיהם באורך : (עדות) (יד) בדרך עדותיך , כבר בארנו ההבדל בין דרך ובין ארח , שדרך הוא הגדול והאורחות הם הקטנות , והעדות הם הספורים שבתורה המעידים על השגחת ה' ועזוזו ושכרו וענשו , והפקודים הם המצות המעשיות המורים על עניים אלה בפרטות , כמו מצה מרור סוכה בכור , שכ"א מורה על פרט מיוחד שזה נקרא ארח , והעדות מורים על דברים כוללים שזה נקרא דרך , וע"כ אמר שבדרך עדותיך ששתי כעל כל הון, כי מצא בם כל הון יקר וסגולת האמונה אשר הספם בנפשו : (פקודים) (טו) בפקודיך אשיחה, שהם מורים על הפרטיים , כמו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל , כי בחפזון יצאת מא"מ , כי לי כל בכור בב"י , ובזה אביטה אורחותיך הפרטיים : (חקים) (טז) בחקתיך אשתעשע , מוסיף שגם החקים יהיו לו כדבר שאדם משתעשע בו מרוב אהבתו , כי באמונתו כי בם חלקת מחוקק ספון סודות עליונים לשלמות הנפש, יהיה לו החלק הזה נטע שעשועיו , כי זה העד שנפשו עליונה והליכתה בקדש בענין פלאיי , שמצד התקשרה עם אלהים יחויב לעשות לאשרה ולשלימותה מעשים פלאים נשגבים מבינת אדם , ולכן על חלק זה אמר יראת ה' טהורה עומדת לעד , כי זה מורה על נצחיו' הנפש ותעלומתה וזה שעשוע הנפש , ולא אשכח דברך שלא יהיו אצלי כדבר שאין לו טעם שדרך לשכחו , כי יהיו יקרים וחשובים בעיניו עד שיזכרם תמיד : (דברים) (יז) גמול על עבדך, אמנם יש מונעים הרבה אשר יעיקו את האדם מהשגת השלימות , והם קוצר החיים וקוצר המשיג ועומק המושג ורוב התלאות וטרדות הזמן להשיג הצרכים , וכמ"ש הרמב"ם במורה , וגם מה שנראה בעולם מרוע ההנהגה שהרשעים מצליחים והצדיקים מבוזים , ועל קוצר החיים בקש גמול על עבדך אחיה ומבואר אצלנו שהגמול הוא מה שעושה לחבירו ע"י התפעליות אהבה או שנאה . ר"ל שמצד שנפשי חושקת ללכת באורחך ראוי שתגמול לה באהבתך בל יעצור בעדה המות, כמ"ש למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה

דְּבָרֶֽךָ׃ יח גַּל־עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶֽךָ׃ יט גֵּר אָנֹכִי
בָאָרֶץ אַל־תַּסְתֵּר מִמֶּנִּי מִצְוֺתֶֽיךָ׃ כ גָּרְסָה נַפְשִׁי לְתַאֲבָה אֶל־
מִשְׁפָּטֶיךָ בְכָל־עֵֽת׃ כא גָּעַרְתָּ זֵדִים אֲרוּרִים הַשֹּׁגִים מִמִּצְוֺתֶֽיךָ׃
כב גַּל מֵעָלַי חֶרְפָּה וָבוּז כִּי עֵדֹתֶיךָ נָצָֽרְתִּי׃ כג גַּם יָשְׁבוּ שָׂרִים בִּי
נִדְבָּרוּ עַבְדְּךָ יָשִׂיחַ בְּחֻקֶּֽיךָ׃ כד גַּם־עֵדֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי אַנְשֵׁי עֲצָתִֽי׃

דבקה

ת"א גל עיני. עקידה שער ס"ה ס' הזוהר פ' בראשית עקידה שער מ"א כל האות : גרסה נפשי. על"ס יט :

רש"י

(יח) נפלאות מתורתך. דברים המכוסים בה שאינם מפורשים בה. מתורתך נפלאים מפירושי תורתך שאינם מפורשים בה. מצאתי : (יט) גר אנכי בארץ. ימיה מועטים : אל תסתר ממני מצותיך. הנעלמות שאוכל לקיימם שאם לא עכשיו אימתי : (כ) גרסה. משתברת נפשי מחמת תאוה כמו (ויקרא ב') גרש כרמל, ומנחם הברו לתאוה עם (עמוס ו') מתאב אנכי את גאון יעקב ושניהם לשון שבר : (כב) גל מעלי. ל' גלגול כמו ויגל את האבן (בראשית כ"ט) : (כג) בי נדברו. אף על פי שמלכי העכו"ם מתלוננים עלי

מצודת ציון

(יח) גל. מל' גלוי: (כ) גרסה. ענין שבירה כמו ויגרס בחצץ שני (איכה ג'): לתאבה. כמו לתאוה: (כא) השגים. מלשון שוגג ומשגה : (כב) גל. גלגל וסבב: ובוז. בזיון :

מצודת דוד

אמור דבריך ולא בעבור הנאות עוה"ז : (יח) גל עיני. הסר עיני להבין מתורתך דברים נפלאים ומכוסים : (יט) גר. הנה אני בארץ כגר הזה שמעט זמן יושב במקום גרותו ובותף כוא אל מקום מולדתו כן שני חיי מעטים ובותף אני לשוב למקור נשמתי ולזה אל תסתיר ממני פלאי מצותיך מלהבינם במעט ימי: (כ) גרסה. נפשי נשברה מרוב תאוה בכל עת אל משפטיך : (כא) גערת. ר"ל כי ראיתי אשר מעולם גערת בזדים ארורים אשר הם שוגים ממצותיך בעבור זדון לבם אשר לא למדו ולזה התאוה אל משפטיך ללמדם ולעשותם : (כב) גל. הסר מעלי חרפה ובזיון כי שמרתי התורה ואינו כדין להתבזות למען יגדל כבוד התורה : (כג) גם ישבו. לא לבד כאקראי ידברו בי כי גם ישבו דרך קבע אבל אני לא אדבר נם כ"א אשיח בחוקיך : (כד) גם עדתיך. לא לבד אשיח בהם דרך ארעי כי גם שעשועי המה בכל עת ויתשבו לאנשי עצתי לדבר בהם בתמידות כאדם

באור המלות

(כ) גרסה. הוא ליוי ובקשה, והוא מענין גרש כרמל, שקולף קליפ' החיצונ': (כא) השוגים. בעיון, כנ"ל יו"ד, והגערה שבא' בלא ב' אחריה היא ענין השחתה: (כג) בי נדברו. דבור שאחריו ב' הוא לגנאי תמיד, והנפעל מורה שמדברים בתמידות :

תפלות דוד

באור הענין

ובאר שלא בקש את החיים בעבור עצמם רק כדי שעי"כ **אשמרה דברך** : **(תורה) (יח) גל**, ונגד עומק המושג בקש **שיגול עיניו**, שגלות עינים הוא להשיג דבר יותר על כח טבעו, וע"י הופעה ורוח הקדש, עד **שאוכל להביט הנפלאות שבתורתך**, הגם שהם פלאים ומכוסים סגור חותם לנו : **(מצות) (יט) גר אנכי**, ונגד קוצר המשיג, בקש אחר **שאני גר בארץ**, ר"ל שנפשי השכליית איננה מתושבי העולם ההומרי הזה כי היא מעולם אחר, והוא גר בין כחות החומר שהם תושבים פה ומתגברים על השכל, ואין לו כח להשיג עניניס האלהיים כי החומר מעכב בעדו, ולכן **אל תסתר ממני מצותיך**: **(משפטים) (כ) גרסה נפשי**, הוא ליוי ובקשה שיסיר ה' מעל נפשו את קליפתה החיצונה, שהוא החומר הסוכך עליה והיא טרודה בעניניו, ועי"כ לא תאבה אל משפטי ה' והוא בין המשפטים שבין אדם לחברו שבאים להסיר העול והחמס, וע"י החומר מתאוה האדם לממון לתאוות גרכיו ולא יאהב לשמור משפט וצדק ולהרחיק העול בעניני ממונות, ובין משפטי ה' וענשו, שכבר אמר שמחה לצדיק עשות משפט ומחתה לפועלי און, אולם ע"י שנפשו מעוטפת במסך החומר הסוכך עליה לא תאבה אל משפטי ה' והנהגתו, שרק לצדיקים ישמחו במשפטיו, וע"י שתגרוס ותקלוף נפשי מקליפת החומר אשר עליה, **תאב' אל משפטיך בכל עת**, גם בעת תענים את הרשעים כי היא בצדקתה לא יגיע אליה רע : **(מצות) (כא) גערת**, ונגד מה שהרשעים מצליחים והצדיקים מבוזים ושפלים, אמר הלא תמיד **גערת זדים ארורים** (הזדים הם המעיזים לחלוק בזדון על האמונה ועל תורת ה'), **השוגים ממצותיך** שהשגיאה היא בעיון כנ"ל כמו וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה, שהוא על הוראה שמורים לעבוד ע"ז, שבזה שוגים מכל המצות שע"ז שקולה כנגד כל המצות, ואתה גערת בם בעונשים: **(עדות) (כב) גל מעלי**, ומעלי **תגול חרפה ובוז** שמחרפין אותי על שאני צדיק ורע לי, **כי עדותיך נצרתי**, ספורי התורה הם עדות על אבדן הרשעים והצלחת הצדיקים, כמו אבדן דור המבול והפלגה וסדום וההשגח' שהיה על האבות, ובזה לא יוכל לבזות אותי מצד זה : **(חקים) (כג) גם**, הגם **שישבו שרים ונדברו בי** על שאין טעם להחקים, ועכו"ם משיבים עליהם מה טעם למצוה זו, מצד שאני **עבדך** והעבד אין לו לדרוש טעם מצות האדון רק לעשות גזרותיו ולא לחוש לבוז ולשום דבר, לכן **ישיח בחקיך**, כמ"ש חקה חקקתי גזרה גזרתי אין לך רשות

להרהר

כה דָּבְקָה לֶעָפָר נַפְשִׁי חַיֵּנִי כִּדְבָרֶךָ: כו דְּרָכַי סִפַּרְתִּי וַתַּעֲנֵנִי לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ: כז דֶּרֶךְ־פִּקּוּדֶיךָ הֲבִינֵנִי וְאָשִׂיחָה בְּנִפְלְאוֹתֶיךָ: כח דָּלְפָה נַפְשִׁי מִתּוּגָה קַיְּמֵנִי כִּדְבָרֶךָ: כט דֶּרֶךְ שֶׁקֶר הָסֵר מִמֶּנִּי וְתוֹרָתְךָ חָנֵּנִי: ל דֶּרֶךְ־אֱמוּנָה בָחָרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ שִׁוִּיתִי: לא דָּבַקְתִּי בְעֵדְוֹתֶיךָ

ת"א דבקה. עקידה שער י"ח ושם שער כ"ה כל האות: דלפה נפשי. ברכות דף כ"ח:

רש"י

שאני עוסק בתורה: (כד) שעשועי. עסקי: (כה) חייני כדברך. כמו שהבטחתני ע"י נתן הנביא טובה: (כו) דרכי ספרתי. לך את דרכי ואת חטאתי ואתה עניתני: (כח) דלפה נפשי. נטפה, כלומר נחסרת והולכת: (ל) משפטיך שויתי. שמתי עלמי למשפטיך ודבקתי בעדותיך לבחור בדרך אמונה לכך אני שואל דרך

מצודת דוד   מצודת ציון

עם יועציו: (כה) דבקה. שהם נפשי ודבקה עד לעפר ואשאל (כח) דלפה. ענין טפטפה כמו דלף טורד (משלי כ"ז): מתוגה. ממך חייני מהצרה כדברך עלי ע"י נתן הנביא: (כו) דרכי. עניני הייתי מספר לפניך לשאול לך עצה עליהם כמ"ש וישאל דוד בה' (ש"ב ה'): ותענני. ענית לי על שאלתי: למדני. לכן אשאל גם זאת אשר תלמדני חכמת התורה וענני גם עתה למלא משאלותי: (כז) דרך פקודיך. ר"ל מבחרי המצות ועיקרם: ואשיחה. ואדבר עוד לזולתי ללמד בדברים הנפלאים והמכוסים שבהם: (כח) דלפה. מרוב תוגה נמס נפשי עד שנוטפת טיפין טיפין והוא ענין מלילה והפלגה: קימני כדברך. קיימני בחיים כדברך ע"י נתן הנביא: (כט) הסר ממני. לבל אתאוה ללכת בה: ותורתך חנני. ללכת בדרך תורתך: (ל) שויתי. שמתי דברי משפטיך לנגד עיני ללכת בהם: (לא) דבקתי. על כי דבקתי בעדותיך לכן אתה ה' אל תביאני לידי

באור הענין   תפלות דוד   באור המלות

להרהר עליה: **עדות** (כד) **גם עדותיך שעשועי**, שמן העדות ידעתי שהחקים הועילו תמיד, שעל ידיהם שמע ה' תפלתנו ודבקה בישראל השגחה הפרטית, כמו שדבקה ע"י הקרבנות שהם ג"כ חקים, והם **אנשי עצתי**, שעם עדות התורה אתיעץ תמיד וכעלתם אעשה, והם ילמדוני גודל כח החקים וסגולותיהם: (דברים) (כה) **דבקה לעפר נפשי**, נגד מ"ש גמול על עבדך אחיה ואשמרה דברך, בקש שהגם שמלא שאלתו בחיים הגופניים, הלא עדן נפשי דבקה לעפר, ר"ל שהגם שהגוף חי ואינו קבור בעפר, נפשי מתה וקבורה בעפר הגוף, ר"ל נמשכת אחרי תאותיו ותשוקותיו, לכן אבקש **חייני כדברך**, שיהיו החיים חיים נפשיים בעבודת ה', כדברך בתורה, שאמרת ובחרת בחיים, שהיא הכונה על חיים הנפשיים, ובאשר אמר ואשמרה דברך אמר חייני כדברך: (חקים) (כו) **דרכי ספרתי**, שכבר אמר אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך, שבקש שדרכיו ומנהגיו לא יתנגדו לשמירת החקים, ואמר אח"ז ברוך אתה ה' שברך על ששמע ה' תפלתו, ובקש למדני חקיך, בקש עוד הפעם שילמדהו חוקיו, ובאר הטעם, כי **דרכי ספרתי** וראיתי כי **תענני**, שעל התפלה שיכונו דרכי לשמור חקיך עניתני ונתקבלה, לכן אבקש שנית על לימוד החקים שאדע טעמם וסודם: (פקודים) (כז) **דרך פקודיך הבינני**, הנה הפקודים טעמם מבואר שבאו לזכרון על הנפלאות שעשה ה' בימי קדם כמו זכר ליצ"מ ודומיהם, ואם כן הפקודי' מובנים, אבל הדרך של הפקודים אינו מובן, כי הדרך הנסיי והפלאי הוא למעלה מתבונת האדם, וע"כ בקש שיבינהו הדרך הזה ויבין ענין הנפלאות וסודם, **ואשיחה בנפלאותיך**: (דברים) (כח) **דלפה נפשי מתוגה**, ר"ל אחר שהפקודים באים לעורר דרך הנסיי, והנה עתה נפשי דלפה מתוגה ולמה לא תעשה עמי נסים כמו שמורים הפקודים, אבקש **שתקימני כדברך** כפי מה שמורים הפקודי' שאתה תתן לירא״ך נס להתנוסס: (תורה) (כט) **דרך**, נגד מ"ש גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, בקש שבעת יעיין להשיג סודות התורה ופליאותיה, בל יתעה אל **דרך שקר**, רק **חנני תורתך** האמתיי': (משפטים) (ל) **דרך אמונה בחרתי** נגד מה שבקש גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך, אמר שזה הא״ת רק אם תהיה האמונה קבועה בלבו, שאל״כ יתדמה לו שאין משפט בעולם במה שיראה רשע וטוב לו וצדיק ורע לו, ועז"א בחרתי דרך אמונה להאמין שכל דרכיו משפט ואין עול ושיש עולם אחר ששם יקבל הצדיק שכרו נגד הרע שהי"ל בעוה"ז, וז"ש שע"י **שבחרתי דרך אמונה שויתי משפטיך**, שויתי השכר בעוה"ב נגד היסורים שבעוה"ז, וכן בהפך ברשע הערכתי זה מול זה, וראיתי כי הדין דין אמת: (עדות) (לא) **דבקתי בעדותיך**, גם שבעדותיך העדת איך הענשת את הרשעים ואבדתם גם בעוה"ז, וכבר אמר גל מעלי חרפה ובוז כי עדותיך נצרתי, ר"ל שלא יחרפוהו ממה שרע לו בעוה"ז ויבינו ראיה מעדותיך שאתה משכיר לצדיקים ומעניש לרשעים וזה בקש גם עתה, **ה' אל תבישני**

(כה) נפשי. הנפש הרוחניית, וחייני החיים הרוחניים כמו שנפשי זה בא לרוב מלת נפש על הרוחניית: (כח) דלפה. כמו דלף טורד טורדת הדמעות: (ל) שויתי, כבר בארתי (בסי' י"ז) ששיוי הבא על שימה מורה ג"כ ערך הדברים זה נגד זה, וי"ל מענין השווה

בְּעֵדְוֺתֶיךָ יְהוָה אַל־תְּבִישֵׁנִי׃ לב דֶּרֶךְ־מִצְוֺתֶיךָ אָרוּץ כִּי תַרְחִיב לִבִּי׃ לג הוֹרֵנִי יְהוָה דֶּרֶךְ חֻקֶּיךָ וְאֶצְּרֶנָּה עֵקֶב׃ לד הֲבִינֵנִי וְאֶצְּרָה תוֹרָתֶךָ וְאֶשְׁמְרֶנָּה בְכָל־לֵב׃ לה הַדְרִיכֵנִי בִּנְתִיב מִצְוֺתֶיךָ כִּי־בוֹ חָפָצְתִּי׃ לו הַט־לִבִּי אֶל־עֵדְוֺתֶיךָ וְאַל אֶל־בָּצַע׃ לז הַעֲבֵר עֵינַי מראות

רש"י

שקר השר ממני: (לג) ואצרנה עקב. אשמרנה בכל מעגלותיה ועקבי נתיבותיה. לשון עקבי פרצא"ש בלעז:

מצודת ציון

מל' יגון: (לב) ארוץ. מל' ריצה ורדיפה: (לג) הורני. ענין למוד כמו את מי יורה דעה (ישעי' כ"ח): עקב. ענין סוף ואחרית ע"ש שהעקב היא סוף הגוף ובעבור זה יקרא גם השכר בלשון עקב כמ"ש והיה עקב תשמעון (דברים ז'). כי השכר הוא סוף המעשה: (לה) בנתיב. ענין שביל ומסילה: (לו) בצע

מצודת דוד

לידי בושה: (לב) ארוץ. ר"ל בזריזות רב אעשה מצותיך כי ידעתי אשר בעבורם תרחיב לבי בתענוגי עוה"ב: (לג) ואצרנה עקב. אשמרנה עד סוף ימי מבלי הפסק: (לד) הבינני. דרכי התורה: (לה) הדריכני. רלה לומר מן השמים יסייעו לי לדרוך בנתיב מצותיך: כי בו חפצתי. והבא לטהר מסייעין לו: (לו) הט לבי. תן בלבי להיות נוטה אל התורה ולא אל אהבת

אסיפת הממון: (לז) העבר עיני. מנע עיני מלראות דבר שוא והיסור כי פן אחמוד בה ואכשל: בדרכיך חיני. החיה את

באור המלות

שראיתי שהם בושים תמיד, ואם יבואו היסורים הם לטובה עת היסורין ועת השלוה בושים שכולם לטובה: (לב) דרך. הוא של רבים, ונתיב הוא של היחיד כמ"ש בכ"מ. ותרחיב מוסב על הדרך שבא בלשון נקבה לרוב: (לג) עקב. י"מ אצרנה עד סוף ימי חיי, שהעקב מורה על הסוף: (לד) ואצרה, ואשמרנה הנוצר הוא יותר מן השומר כ"מ: (לז) העבר עיני מראות שוא, וכן אמר בזה למעלה ק"א לא אשית לנגד עיני דבר בליעל:

תפלות דוד — באור הענין

שיהיה לי רע בעוה"ז ויהיה לי בושה, אחר שדבקתי בעדותיך, וזה סותר אל עדות התורה שה' שומר את הצדיקים מרע, שהגם שאני בפ"ע משפטיך שויתי ובחרתי דרך אמונה שהצדיקים יקבלו ע"ז שכר בעוה"ב אני מבקש שלא אתבייש בפני המלעיגים: (מצות) (לב) **דרך מצותיך ארוץ** יש הבדל בין דרך ובין נתיב, שהדרך הוא הגדול, והנתיב הוא ליחידים, והגם שבקש אח"כ שידריך אותו בנתיב המצות, אמר כי בדרך המצות ירוץ, הגם שפרטיהם נעלמו ממנו, כמ"ש אל תסתר ממני מצותיך, בכ"ז הדרך הגדול הסולל אל המצות שהם להעיר על אמונה או מדות טובות או חובות שבין אדם לחבירו, דרך זה נודע לי וארוץ בו במהירות, **כי** הדרך הזאת היא **תרחיב** את **לבי** הלב הוא הכח המושל, והיא בצרה לפעמים מן אויבי הנפש הצוררים עליה, שהם התאוה והכעס וקנאה וכדומה, אבל הדרך הזה ירחיב אל הלב מכל צרותיו, שבו ינצח את אויבי הנפש (ודרך בא בלשון נקבה): (חקים) (לג) **הורני ה' דרך חקיך**, הגם שארוץ בדרך המצות ובקי בו, איני יודע דרך החקים, שלא לבד שהחקים בעצמם נעלמים כמ"ש למדני חקיך, גם דרכם בלתי ידוע, ואינו יכול לפסוע בעקבי על דרכם הנעלם ממני, ע"כ בקש הורני דרך חקיך, למען **אצרנה** להניח עקבי על דרך הזה: (תורה) (לד) **הבינני**, חוץ ממה שבקש שילאהו נפלאות התורה ושיסיר ממנו דרך שקר, בקש שיבין ג"כ את דברי התורה הפשוטים בהבנת הלב דבר מתוך דבר, שזה גדר הבינה, ובזה אראה שני ענינים, א] **ואצרה תורתך**, שהנוצר הוא יותר מן השומר, שדבר שאין האדם מבין אותו הגם שישמור מלעבור עליו מצד מורא המצוה ופקודתו לא יצרנה כנוצר דבר יקר ונחמד: (ב) **ואשמרנה בכל לב**, שמי שאינו מבין דברי התורה לא ישמרנה בכל לב כי ישמור רק מתקות שכר ויראת עונש, אבל כשיבין טעמיה ישמור מצד עצמו בכל לב: (מצות) (לה) **הדריכני בנתיב מצותיך**, שהגם שאמר דרך מצותיך ארוץ, זה בדרך הגדול. אבל בנתיבות הקטנים לא יוכל ללכת מעצמו, כי פרטי המצות רבים, וכל מצוה יסתעפו ממנה נתיבות רבות שלא יוכל ללכת בהם בעצמו, ובקש שה' ידריכהו בנתיבות אלה ובדקדוקי המצות וסעיפיהם, **כי בו חפצתי**, כי העושה המצות בעבור חפץ אחר שהוא זולת המצוה, שכר או כבוד וכדומה, לא ידקדק על הפרטים אבל אנכי חפצתי בו בעצמו, וכמ"ש במצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו: (עדות) (לו) **הט לבי אל עדותיך**, כבר אמר בדרך עדותיך ששתי גם עדותיך שעשועי, כי הם עדות שה' משגיח על הצדיקים ומשלם שכרם הטוב, ועפ"ז נקל מאד שהמקבל העדיות האלה יטה לבו לעבוד בעבור הבצע שיהיה לו בעבודת ה'. בקש שיטה לבו אל העדות עצמם שישמח בהם מצד עצמם שמעידים על השגחת ה' וטובו וחסדו, לא בעבור הבצע והשכר והתועלת: (לז) **העבר עיני מראות שוא**, מוסב למעלה שעיניו לא יראו על דבר שאין בו ממש שהוא השכר והבצע, לא ע"ז אשים לבי, רק על הדרכים עצמם **בם חייני** על ידי שאראה שדרכי ה' חסד ורחמים וחנינה ואלמד ללכת בדרכיו לחיות בהם: (אמרות) (לח) **הקם לעבדך אמרתך**, בכ"ז הגם שאבקש שלא יהיה כונתי בעבודתי על השכר והבצע, בכ"ז אבקש שאמרתך והבטחתך שאמרת והבטחת לי את דבר המלוכה וכל הטובות, תקים שיתקיימו לי ולא אבקשם בעבור הבצע,

מֵרְאוֹת שָׁוְא בִּדְרָכֶךָ חַיֵּנִי׃ לח הָקֵם לְעַבְדְּךָ אִמְרָתֶךָ אֲשֶׁר לְיִרְאָתֶךָ׃ לט הַעֲבֵר חֶרְפָּתִי אֲשֶׁר יָגֹרְתִּי כִּי מִשְׁפָּטֶיךָ טוֹבִים׃ מ הִנֵּה תָּאַבְתִּי לְפִקֻּדֶיךָ בְּצִדְקָתְךָ חַיֵּנִי׃ מא וִיבֹאֻנִי חֲסָדֶךָ יְהוָה תְּשׁוּעָתְךָ כְּאִמְרָתֶךָ׃ מב וְאֶעֱנֶה חֹרְפִי דָבָר כִּי־בָטַחְתִּי בִּדְבָרֶךָ׃ מג וְאַל־תַּצֵּל מִפִּי דְבַר־אֱמֶת עַד־מְאֹד כִּי לְמִשְׁפָּטֶךָ יִחָלְתִּי׃

רש"י

(לח) הקם לעבדך אמרתך. אשר הבטחתני: אשר ליראתך. שאהיה אני וזרעי יראי שמך שע"מ כן הבטחתני אם ישמרו בניך את דרכם וגו' (מ"א ב'): (לט) העבר חרפתי. מחול לי על אותו עון ושוב לא יוכלו אויבי לחרפני בו: כי משפטיך טובים. וכבר אני מקבל עלי לשלם הכבשה ארבעתיים: (מא) ויבאני. תשועתך תבא עלי כאמרתך שהבטחתני: (מג) ואל תצל מפי דבר אמת. ואל תבדל מפי דבר אמת, כמו ויצל אלהים את מקנה אביכם (בראשית לא). יחלתי. דבר אמת עד מאד. בכל הוראותי ובכל דיני שלא אכשל בהם:

ואשמרה

מצודת דוד

נפשי בהסתכלות דרכיך לתמוד אליהם: (לח) הקם. תקיים לעבדך הבטחת אמרתך אשר הוא מביא ליראתך כי על ידי ההבטחה אוכל לירא את ה': (לט) חרפתי. חרפת העון אשר אפחד ממנו העבר נא ומחול עליו כי הלא טובים משפטיך לעשות חסד עם המשפט: (מ) הנה תאבתי. אני מתאוה לעשות פקודיך ואם לא עשיתי כולם עכ"ז חייני כפי צדקתך אשר הצרף מחשבה טובה למעשה: (מא) ויבאני. יבוא לי חסדך ואהיה נושע ע"י תשועתך כאשר אמרת ע"י נתן הנביא: (מב) ואענה. אשיב למחרפי דבר ר"ל דברי תרוף כאשר דברו אלי: כי בטחתי בדברך. אשר הבטחתני שלא יוכל לי ולכן אדבר ולא אירא: (מג) ואל תצל. ואל תסיר מפי דבר אמת ועד מאוד לא תסיר ר"ל כלל וכלל לא אהיה נוטה מדבר הוראת אמת במשפט.

מצודת ציון

הכנת הממון כמו שנאי בצע (שמות י"ח): (לט) יגרתי. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב): (מג) תצל. ענין הסרה וכן אשר הציל אלהים מאבינו (בראשית ל"א).

באור הענין

רק אשר ליראתך, מפני שהם יהיו הסבה ליראתך, כמ"ש יראיך יראוני וישמחו, שע"י זה יראו את ה' בראותם כי יברך צדיק, ויקים הברית והחסד ליראיו: (משפטים) (לט) העבר חרפתי אשר יגרתי ר"ל שמה שפחד מעונש על עומתיו, שע"י עונותיו לא יקים לו ה' את המלכות, וזה היה לי להרפה, כי לא היה לי להתירא באשר משפטיך טובים, שמשפטי ה' הם לתכלית טוב, והגם שיענים יענים במדת טובו לסלוח לעונו, ובחנם ירא, ובקש שיעביר ה' חרפתו זאת ע"י שיעשה עמו אות לטובה ויראו שונאיו ויבושו: (פקודים) (מ) הנה תאבתי לפקודיך, כבר התבאר כי הפקודים מורים על הנהגת ה' הפלאיית, שהיא קיימת לעולם לכל עושי הפקודים שהם מורים עליהם, ודרכי ה' בהנהגתו הם צדקה ומשפט, ומבואר אצלינו שהמשפט מורה על המעשים שיעשה ה' לפי זכות ב"א ומעשיהם, והצדקה יורה על המעשים שיעשה לפי אלהותו שלא בהשקף על מעשי ב"א, ופעולות אלה הם גבוהים מן הטבע ומהנהגה הסדורה, ובאשר תאבתי לפקודיך, שהם מעידים שתנהג בהנהגה הפלאיית לפי האלהות והצדקה העליונה, הגם שאינה לפי המשפט, לכן אבקש בצדקתך חייני, הגם שאיני ראוי לזה מצד המשפט ע"י עונותי: (אמרות) (מא) ויבאני חסדך ה', כבר התבאר (למעלה סי' פ"ט) כי כסא דוד נכונה על מכונות החסד והאמונה, ר"ל שתחלת מה שיסד לו ה' בית נאמן היה מצד החסד אבל אחר שהבטיח לו וכרת לו ברית, נכנס בגדר האמת שמוכרח כביכול לקיים הבטחתו, ובארנו שם כי יש הבדל בין האמת שהוא הבטחה שנרשה מצד הזכות, שאז אם יחטא יכור הטוב מביתו, לא כן אם התחלתו מצד החסד שלא בהשקף על הזכות, אם יחטא יענישנו ה' תיכף לכלא פשע ולהתם חטאת ולא יסיר חסדו ממנו, עי"ש באורך, ע"ז בקש שיבואו לו חסדי ה' שהוא מה שכרת לו ברית מצד החסד, ומצד זה תבוא תשועתך כאמרתך, ר"ל ישמור הבטחה הגם שחטא, אחר שהיה התחלתה מצד החסד: (דברים) (מב) ואענה חורפי דבר, המחרפים אותי שתסיר המלכות ממני ע"י החטא של בת שבע, אענה להם שבטחתי בדברך, שא"א שתוסר ההבטחה אחר שהיה התחלתה ע"י החסד: (משפטים) (מג) ואל תצל, שיעור הכתובים כי בטחתי בדברך עד מאד ואל תצל מפי דבר אמת, שאענה לחורפי שבטחתי עד מאד בדברי ה' והבטחתו, ומ"ש ואל תצל מפי דבר אמת הוא מאמר מוסגר, שלא אכחיש את חטאי רק אודה על האמת, ובכ"ז אענה את חורפי שבטחתי בדבריך, ובאר הטעם כי למשפטיך יחלתי, שה' יעשה משפט, שמה שנרדפתי מפני אבשלום היה במשפט לכפר עון ויבוא רחמנו, כמ"ש אשר בהעוהו והוכחתיו בשבט אנשים וגו' וחסדי לא אסיר מעמו ולא אשקר באמונתי, יע"ו

באור המלות

(מ) בצדקתך. עי' ישעי' נ"ט: (מג) ואל תצל. הסרה כמו ויצל

מד וְאֶשְׁמְרָה תוֹרָתְךָ תָמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ מה וְאֶתְהַלְּכָה בָרְחָבָה כִּי פִקֻּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי׃ מו וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ׃ מז וְאֶשְׁתַּעֲשַׁע בְּמִצְוֺתֶיךָ אֲשֶׁר אָהָבְתִּי׃ מח וְאֶשָּׂא כַפַּי אֶל־מִצְוֺתֶיךָ אֲשֶׁר אָהָבְתִּי וְאָשִׂיחָה בְחֻקֶּיךָ׃ מט זְכָר־דָּבָר לְעַבְדֶּךָ עַל אֲשֶׁר יִחַלְתָּנִי׃ נ זֹאת נֶחָמָתִי בְעָנְיִי כִּי אִמְרָתְךָ חִיָּתְנִי׃ נא זֵדִים הֱלִיצֻנִי עַד־מְאֹד מִתּוֹרָתְךָ לֹא נָטִיתִי׃ נב זָכַרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ מֵעוֹלָם ׀ יְהוָה וָאֶתְנֶחָם׃ נג זַלְעָפָה אֲחָזַתְנִי מֵרְשָׁעִים עֹזְבֵי תּוֹרָתֶךָ׃

זמירות

ת"א ואדברה וגו'. שם ד' : זכר. עקרים מ"ד פמ"ז: זאת וגו'. עקידה שער כ"ח : מתורתך וגו'. שם :

רש"י

יחלתי. קויתי : (מה) ואתהלכה ברחבה. בהלכה הרווחת ופושטת בישראל : דרשתי. בקשתי : (מט) זכר דבר. אשר יחלתני ע"י נתן הנביא לעבדך : (נב) משפטיך מעולם. שאתה מביא יסורין ומוחל מחמתך

מצודת ציון

(נג) זלעפה. ענין בעתה ורעדה כמו ורוח זלעפות (לעיל

מצודת דוד

התורה : כי למשפטיך יחלתי. כי אני מייחל ומקוה לעשות משפטיך ולזה אין מהראוי להיות נכשל בהם : (מד) ואשמרה. תן בלבי לשמור : לעולם ועד. כל ימי היותי על האדמה : (מה) ברחבה. במקום רחב ר"ל לא אכשל בדבר משפטי התורה כההולך במקום רחב שאינו נוח להכשל : כי פקודיך דרשתי. ומהראוי שתאיר עיני בהם : (מו) נגד מלכים. הם חכמי התורה: ולא אבוש. כי יהיו דברי צודקים אין בהם נפתל : (מז) ואשתעשע. אהיה משתעשע במצותיך אשר אהבתי אותם ר"ל בעבור גודל האהבה אשתעשע עמהם בכל עת : (מח) ואשא כפי. ארים ידי אל מצותיך לקחתם אלי ולעשותם על אשר אהבתי אותם : ואשיחה. אדבר ואלמד בהם : (מט) זכר דבר. זכר לעבדך את הדבר וחוזר ומפרש לומר על אשר יחלתני רלה לומר הדבר שהבטחת לי להיות אני מייחל ומקוה לה : (נ) זאת. ההבטחה היא מנחמת אותי בעת עניי : כי אמרתך. אשר אמרת להושיעני היא תחיה את רוחי ולא אוסיף עצב : (נא) הליצני. עם כי הזדים מתלוצצים בי עד מאד בעבור עסקי בתורה תמיד עכ"ז מתורתך לא נטיתי ולא אחוש להם : (נב) משפטיך. הנעשים מעולם בהוגי רשע : ואתנחם. בוה אתנחם על דאגת הגלות הזדים כי ידעתי שיקבלו גמולם : (נג) זלעפה. עם כי אחזתני רעד מהוגי רשע העוזבים את

באור המלות

אלהים את מקנה אביכן : (מט) יחלתני. בא על המקוה אל דבר המובטח, שאתה הבטחתני ע"י נתן הנביא (ע"ל ק"ל ה') והוא יוצא לשלישי שנתת לי תוחלת : (נא) הליצוני. התלוצצו בי

תפלות דוד

באור הענין

וע"ז בטחתי : (תורה) (מד) ואשמרה תורתך תמיד, וזה יכפר עון, כמ"ש בחסד ואמת יכופר עון אמת זו תורה, ועי"כ תשאר המלכות בידי לעולם ועד : (פקודים) (מה) ואתהלכה ברחבה כי פקודיך דרשתי, שע"י שדרשתי הפקודים שמעוררים זכרון חסדי ה' ונפלאותיו, אתהלכה ברחבה שיעש' נפלאות גם עמדי, כמ"ש הנה תאבתי לפקודיך ה' בצדקתך חייני:(עדות) (מו) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, שבטרם עשה תשובה היה בוש מלדבר מהעדות, שהם מעידים שה' יעניש את הרשע, אבל עתה שאשמור התורה והפקודים ונתכפרו עוני, לא אבוש מלדבר בעדותיך גם נגד מלכים כמ"ש גל מעלי חרפה ובוז כי עדותיך נצרתי, וכן אמר דבקתי בעדותיך אל תבישני, שלא יבוש בעדות התורה : (מצות) (מז) ואשתעשע במצותיך, מצותיך יהיו לי כדבר שעשועים, יען אשר אהבתי אותם, ולא תאמר שיהיו השעשועים רק להגות בהם בלבד ולא אקבל עלי טורח עשייתם בפועל עז"א (מצות והקים) (מח) ואשא כפי אל מצותיך, שגם אשא כפי לעשותם בפועל, ולא מתקום שכר רק אשר אהבתי, שאעשה מאהבה, ולא לבד המצות שידעתי טעמם, כי גם אשיחה בחקיך, אף שטעמם נעלם ממני : (דברים) (מט) זכר, בקש שיזכור הדבר שהבטחת לעבדך ע"י נתן הנביא, על אשר יחלתני. שהיא עוד תקוה אלי כמקוה על דבר בלתי ברור, רק יחול כמיחל על הבטחה ברורה (שזה גדר יחול והבדלו מן תקוה):(אמרות) (נ) זאת נחמתי בעניי, והגם שאני מעונה (אמר זה בברחו מפני אבשלום), התנחם בהבטחה זאת כי אמרתך חייתני, שמה שנשארתי בחיים ולא נפלתי ביד אבשלום היה ע"י אמרתך והבטחתך : (תורה),(נא) זדים והגם שזדים הליצו עלי עד מאד בליצנות, הגם שמתורתך לא נטיתי, כמו שקראו שמעי איש הדמים ואיש בליעל : (משפטים) (נב) זכרתי, בכ"ז זכרתי משפטיך מעולם ה' שאתה נוהג הכל במשפט, ואתנחם גם על זה כמ"ש אולי יראה ה' בעניי ושב לי טובה תחת קללתו היום הזה : (תורה) (נג) זלעפה, רק שאחזתני זלעפה בעת בזכרתי משפטיך מרשעים עוזבי תורתך, שידעתי שמשפטם מר רע מאד וענשם גדול : (חקים)

נד זְמִרוֹת הָֽיוּ־לִי חֻקֶּיךָ בְּבֵית מְגוּרָי׃ נה זָכַרְתִּי בַלַּיְלָה שִׁמְךָ יְהֹוָה וָֽאֶשְׁמְרָה תּוֹרָתֶֽךָ׃ נו זֹאת הָֽיְתָה־לִּי כִּי פִקֻּדֶיךָ נָצָֽרְתִּי׃ נז חֶלְקִי יְהֹוָה אָמַרְתִּי לִשְׁמֹר דְּבָרֶֽיךָ׃ נח חִלִּיתִי פָנֶיךָ בְכָל־לֵב חָנֵּנִי כְּאִמְרָתֶֽךָ׃ נט חִשַּׁבְתִּי דְרָכָי וָאָשִׁיבָה רַגְלַי אֶל־עֵדֹתֶֽיךָ׃ ס חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי לִשְׁמֹר מִצְוֺתֶֽיךָ׃ סא חֶבְלֵי רְשָׁעִים עִוְּדֻנִי תּוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָֽחְתִּי׃ סב חֲצוֹת לַיְלָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ עַל מִשְׁפְּטֵי צדקך

רש"י

ת"א זמירות וגו'. סוטה ל"ה: וסולת, ועל כן אתנחם: (נה) זכרתי בלילה. בעת צרה ואפלה: (נו) זאת היתה לי. עטרה ההולמת אותי. לי לעדות ולזרעי הראוים למלוך בשכר שפקודיך נצרתי, כך דרשוהו חכמי ישראל. מצאתי: (נז) לשמר דבריך. קיום דבריך שיחלתני בכך אתה חלקי: (נח) חליתי פניך. מא' חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו (איכה ג'): (נט) חשבתי דרכי. הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה לפיכך ואשיבה רגלי אל עדותיך כי ראיתי שהיא הטובה שבכולן: (סא) חבלי רשעים עודני. סיעות של רשעים שללוני כמו (בראשית מ"ט) יאכל עד. כך חברו מנחם, ויש לפותרו לשון עוד כלומר נוספו ורבו עלי: טרם אענה. במצותיך פרס הגיתי. בהם בבתי מדרשות אני שוגג בהם וחוטא ועתה משנעניתי בהם תורתך שמרתי שהמדרש מלמדני לסור מן העבירה לכן אני מבקש ממך טוב טעם ודעת למדני: טרם אענה. לשון שוגה והוגה בבית המדרש

מצודת דוד

התורה כי כולם קמו עלי: (נד) זמרות. מ"מ בכל המקומות שהייתי גר שם היו נחשבים לי חוקיך כשיר וזמר ר"ל למדתי בשמחת הלב וכדרך המזמור: (נה) זכרתי בלילה. עת היות המחשבות פנויות זכרתי שמך המורה על הממשלה ולכן בטחתי בו ואשמרה תורתך ולא הייתי פונה לעדת הגולה בן אנשי הרשע: (נו) זאת. ר"ל הגדולה הזאת שאני עתה בה היא באה לי על אשר שמרתי פקדיך: (נז) חלקי ה' אמרתי. לכל ה' הוא חלקי וכי אני מאמין והוא מושיעי. למען גם כל השומע ישמור דבריך: (נח) כאמרתך. ע"י נתן הנביא: (נט) חשבתי דרכי. כאשר אחשב איזה דרך אלך אשיב רגלי אל דרך עדותיך: (ס) חשתי. במהירות רב ולא בהעכבה אלך לשמור מצותיך: (סא) חבלי רשעים. חבורות רשעים שללו אותי ועם כל הצער הזה לא שכחתי תורתך: (סב) חצות וגו'. על משפטי צדקך.

מצודת ציון

(נה) חליתי. ענין בקשה כמו ויחל משה (שמות ל"ב): (ס) חשתי. ענין מהירות כמו ימהר יחישה מעשהו (ישעיה ה'): התמהמהתי. ענין התעכבות כמו אם יתמהמה חכה לו (חבקוק ב'): (סא) חבלי. ענין סיעה וחבורה כמו חבל נביאים (ש"א י'): עודני. ענין בזה ושלל כמו

על

תפלות דוד

באור הענין

(נד) **זמירות**, והגם שהייתי גר נרדף ממקומי, בכל זה למדתי חקיך בזמירות ובשמחה, אף החקים שאין טעמם נודע למדתי בשמחה: (**תורה**) (נה) **זכרתי בלילה**. הוא כמ"ש אני שכבתי ואישנה הקיצותי, כי באותו לילה היהבסכנה ע"י עצת אחיתופל, רק שה' סכל את עצתו ועי"כ ניצול, וזכרתי באותו לילה שזה היה ע"י **שמך ה'**, על ידי מדה"ר שלך, **ואשמרה תורתך**, כי ידעתי שזה היה בזכות התורה דגם בעידנא דלא עסיק בה אגוני ומצלא, וז"ש. (**פקודים**) (נו) **זאת**, ר"ל ידעתי **שזאת היתה לי** ע"י **שפקודיך נצרתי**, שהפקודים מעוררים הנפלאות וההשגחה הפרטיית (כנ"ל פ' כ"ז ופ' מ'): (**דברים**) (נז) **חלקי**, שבעת בחר כל אחד את חלקו, זה בעושר וזה בנחלת שדה וכרם, אני **אמרתי חלקי ה'**, לא בחרתי לחלקי שום דבר מעניני העולם, רק בחרתי את ה' לחלקי, (כענין ונחלה לא יהיה לך וכו' אני חלקך ונחלתך), והוא **לשמור דבריך** שבחרתי לשמור דבריך ומצותיך: (**אמרות**) (נח) **חליתי**, וע"ז **חליתי פניך בכל לב**, לא בקשתי ממך שום דבר מעניני העולם, רק את פניך ה' אבקש, וע"כ **חנני כאמרתך** שהבטחת להיות מנת חלקי וכוסי: (**עדות**) (נט) **חשבתי**, באר שלא יעכבהו שום דבר מעבודת ה' לא צרכיו ההכרחיים, כי גם בעת **שחשבתי דרכי** לבקש צרכי ומחייתי וכדומה, **אשיבה רגלי** מן הדרכים ההם **אל עדותיך**, ותפס בזה עדותיך כי מן העדות למד שא"צ אל השתדלות לבקש מזון ומחיה וצרכים, כי במדבר מצאו כל צרכיהם ע"י ה' בלי השתדלות: (**מצות**) (ס) **חשתי**, ולא עכבוני העצלות ואהבת המנוחה, כי חשתי בזריזות **ולא התמהמהתי לשמור מצותיך**, שעשיתי המצוה תיכף כשבאה לידי כמ"ש מצוה הבאה לידך אל תחמיצה, ועשיתי בזריזות הגם שעשיית המצות הם טורח גדול: (**תורה**) (סא) **חבלי**, ולא מנעוני רעת בני אדם, כי הגם **שחבלי רשעים עודני**, שעשו אותי טרף לשניהם, וזה מונע מהעיון והעסק בתורה שצריך דעת צלולה ומיושבת, בכ"ז **תורתך לא** שכחתי

באור המלות

כי: (ס) חשתי ולא התמהמהתי. החש הוא הזריז בדבר עצמו ולא התמהמהתי בזמן, שעשיתי תכף וגם בזריזות, (עמ"ש ישעיה ח' א'): (סא) עודני. מן יאכל עד, שלל וטרף: טרס

צִדְקֶךָ׃ סג חָבֵר אָנִי לְכׇל־אֲשֶׁר יְרֵאוּךָ וּלְשֹׁמְרֵי פִּקּוּדֶיךָ׃ סד חַסְדְּךָ יְהֹוָה מָלְאָה הָאָרֶץ חֻקֶּיךָ לַמְּדֵנִי׃ סה טוֹב עָשִׂיתָ עִם־עַבְדְּךָ יְהֹוָה כִּדְבָרֶךָ׃ סו טוּב טַעַם וָדַעַת לַמְּדֵנִי כִּי בְמִצְוֺתֶיךָ הֶאֱמָנְתִּי׃ סז טֶרֶם אֶעֱנֶה אֲנִי שֹׁגֵג וְעַתָּה אִמְרָתְךָ שָׁמָרְתִּי׃ סח טוֹב אַתָּה וּמֵטִיב חֻקֶּיךָ לַמְּדֵנִי׃ סט טָפְלוּ עָלַי שֶׁקֶר זֵדִים אֲנִי בְּכׇל־לֵב אֱצֹּר פִּקּוּדֶיךָ׃ ע טָפַשׁ כַּחֵלֶב לִבָּם אֲנִי תּוֹרָתְךָ שִׁעֲשָׁעְתִּי׃

ת"א טוב אתה. עקרים מ"ב פכ"ד: טוב

רש"י

הוא, כמו תען לשוני אמרתך, וכן (מלאכי ב') יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב, ער בחכמים ועונה בתלמידים: (סט) טפלו עלי שקר חברו עלי שקר וכן ותטפל על עוני (איוב י"ד):

מצודת ציון

(סז) אענה. מלשון עוני: (סט) טפלו. ענין חבור כמו ותטפל על עוני (איוב י"ד): (ע) טפש. ענין שומן כמו השמן לב העם הזה (ישעיה ו')

מצודת דוד

בבוקר יאכל עד (בראשית מ"ט): על משפט הצדק בעבור ברשעים שגאו נפשי: (סג) חבר אני. אוהב וריע לכל יראים ממך: (סד) חקיך למדני. ר"ל מבלי החסדים עשה עמדי החסד הזה אשר תלמדני חוקיך: (סה) טוב. מעולם עשית טוב עם עבדך: ה' כדברך. אתה ה' כלא עשית כדברך שהבטחת לי ולא נפל דבר ארצה: (סו) טוב טעם. הטוב אשר בטעמי התורה והדעת אשר בהם למדני ר"ל כמו שהטבת לעשות לי בדבר ישועה ורחמים כן עשה לי גם את זאת: כי במצותיך האמנתי. אני מאמין במצותיך שאתה צוית ולזה תאב אני לדעת טוב טעמם: (סז) טרם אענה. טרם עניתי עצמי בלמוד התורה המתשת כח אז הייתי אני שוגג בדבר קיום המצות כי לא ידעתים על אמתותם אבל עתה אחרי למדי את כל דברי התורה שמרתי אמרתך ולא אשגה עוד: (סח) טוב אתה. גם בלא בקשה על הטובה: ומטיב. למבקש את הטובה: למדני. ר"ל ואת זה אני מבקש למדני חוקיך לדעת מסתרי התורה: (סט) טפלו. הזדים חברו עלי שקר ר"ל תלו בי דבר שקר לומר שאין תוכי כברי ומעשי המה בשקר אבל לא כן הוא כי אני בכל לב אשמור פקודיך וברי כן תוכי: (ע) טפש. לבם נעשה שמן כחלב כי ישעשעו

באור המלות

(סו–סז) טרם. ר"ל למדני טוב טעם טרס שאענה שאני שוגג:

תפלות דוד **באור הענין**

שבחתי: (משפטים) (סב) **חצות**, גם לא עכבני השינה מה שצריך לנוח בלילה, **כי אקום תמיד בחצות לילה להודות לך על משפטי צדקך**, נייר את הלילה שבעת ההיא יעשה ה' משפט ברשעים, כמ"ש והפך לילה וידכאו, ובחצי הלילה הכה ה' כל בכור, וקמתי להודות על שמשפטיך הם בצדק: (פקודים) (סג) **חבר אני**, ולא די שעשיתי המצות בפ"ע, כי גם עשיתי חבורות חבורות כדי שיגדל הזכות לפי רוב העושים, ואני נעשיתי **חבר לכל אשר יראוך ולשומרי פקודיך**, שבכל חבורה של מצוה השתתפתי עמהם: (חקים) (סד) **חסדך**, עד **שהסדך ה' מלאה** עתה את **הארץ**, כי כפי שנמלאה הארץ חסידים ואנשי מעשה, כן הוספת להשפיע חסדך, ולכן אני מבקש **חקיך למדני**, שבזכות כל זה יזכה ללמוד טעם החקים: (דברים) (סה) **טוב עשית**, אחר שבקש שימלא ה' דבריו והבטחתו, אמר באמת **עשית עם עבדך טוב כדברך** וכהבטחתך, ולכן אבקש, (מצות) (סו) **טוב טעם ודעת למדני**, שתעשה עמי גם הטובה הזאת ללמדני כל פרטי המצות ודיניהם, וזה דעת, וגם שאשיג טעמי המצות, וזה טוב טעם, ומתנצל במה שאמר שאבקש טוב טעם מפני שאיני מאמין במצוה שלא אדע טעמה, **כי במצותיך האמנתי** שאני מאמין גם מבלי אדע טעמה, רק מה שאני מבקש לדעת טוב טעם ודעת, הוא מפני כי. (אמרות) (סז) **טרם אענה אני שוגג**, שבאם לא אדע כל פרטי המצות וטעמיהם, בקל אוכל לעבור על מצוה אחת בשגגה מבלי דעה, ואצטרך לענות ולהתנצל לאמר שאני שוגג, ולכן אבקש **שטרם שאענה לאמר אני שוגג תלמדני טוב טעם ודעת**, ובכ"ז בל תחשוב שאחר שאדע טעמי המצות לא אעשה אותם בעבור ציווי ה' רק מפני שהשכל מחייב, לז"א כי גם **עתה אמרתך שמרתי**, אשמור המצוה רק בעבור שהיא אמרתך לא בעבור שכלי: (הקים) (סח) **טוב אתה**, ומבקש יותר מזה שגם תלמדני חקיך שאין להם טעם, שאשיג גם את טעמם, וזה אבקש מצד הטבה היתירה מצד שה' טוב ומטיב מאד: (פקודים) (סט) **טפלו**, באר עוד טעם מה שצריך הוא לדעת טעמי המצות, מפני הזדים החולקים על התורה והמצות, והם משתי כתות, יש מהם **שטפלו עלי שקר**, שמכחישים את התורה והמצות ע"י שקרים שבודים מלבם, ונגד זה **אני בכל לב אצור פקודיך**, שהפקודים הם זכרון למעשי ה' אשר עשה בימי קדם מהנסים והנפלאות, וזה מעיד אמת נגד השקר של הזדים: (תורה) (ע) **טפש**, ויש מהם **שטפש לבם כחלב** מרוב שמנונית, שהולכים אחר תאות אכילה ופוקרים במצות מרוב התאוה, שמחמת זה גבר עליהם הטפשות והסכלות, ונגד זה **אני תורתך שעשעתי**, שהתורה

עא טוב-לי כי-עניתי למען אלמד חקיך: עב טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף: עג ידיך עשוני ויכוננוני הבינני ואלמדה מצותיך: עד יראיך יראוני וישמחו כי לדברך יחלתי: עה ידעתי יהוה כי-צדק משפטיך ואמונה עניתני: עו יהי-נא חסדך לנחמני כאמרתך לעבדך: עז יבאוני רחמיך ואחיה כי תורתך שעשעי: עח יבשו זדים כי-שקר עותוני אני אשיח בפקודיך: עט ישובו-לי

ת"א טוב לי תורת. אבות י"ג: יראיך וגו'. עירובין כ"ג: ישובו לי. יומא כ"ב סנהדרין ק"ז:

רש"י

(עא) טוב לי כי עניתי, שנתיסרתי ועוניתי למען אשוב מדרך רעה ואשמור חקיך. בפירושים אחרים מצאתי כך טוב לי כי עוניתי וגו' טוב היה בעיני כשהייתי סובל יסורין כדי ללמוד חקיך כשהייתי לומד תורה בצער: (עד) יראיך יראוני. בטובה וישמחו כי כגמולי גמולם שהרי מיראיך אני ולדברך יחלתי: (עה) ואמונה עניתני. בדין עניתני: (עח) כי שקר עותוני. כי על חנם הרשיעוני (מצאתי). אומר אני על לבון פנים שאומרים לו הבא על אשת איש מיתתו במה והוא לא חטא: (עט) ישובו לי יראיך. שפרשו הימנו סנהדרין כשנצטרע מאותו עון אף אם

מצודת דוד

בתענוגות הזמן אבל אני תורתך היא שעשעתי המתשת עוד את כחה: (עא) טוב לי. טובה היא בעיני אשר הייתי מענה עצמי בלמוד התורה המתשת כח למען אלמד תוכן עומק חוקיך כי ברעה הזאת הטובה היא: (עב) טוב לי. התורה טובה בעיני מאלפי וכו' וכאומר אם רבים ירבו עמל ומענים נפשם לקנות הון כ"ש שיש לענות הנפש בעבור קנין התורה: (עג) ויכוננוני. ר"ל עשו אותי כלי מוכן לקבל הבינה לכן הבינני ואלמד: (עד) יראוני. בגדולה שאני עומד בה וישמחו גם המה כי בא עלי על אשר יחלתי לדברך והלא גם המה מן המיחלים לה' ומצפים לגדולה: (עה) צדק משפטיך. המשפטים שעשית כי בצדק המה: ואמונה. ובאמונה ענית אותי בעינוי נפש: (עו) יהי נא. עתה יהי חסדך עלי לנחמני כאשר אמרת על עבדך בידי נתן הנביא: (עז) כי תורתך שעשועי. וראוי אני לרחמים: (עח) כי שקר עותוני. בשקר העלילו בי עון אשר לא כן כי אני אשיח בפקודיך ועסק התורה הלא מצלת מן העון: (עט) ישובו לי. כאשר יבשו הזדים וילכו להם ישובו אלי יראיך אשר סרו ממני בעת באו הזדים לקטרג:

מצודת ציון

תרגומו טפש לבא ומזה קרו לכסיל טפש: (עד) יחלתי. קויתי: (עח) עותוני. מל' עון:

תפלות דוד

באור הענין

שהתורה תפקח את הלב להבין ולהשכיל, ותהלים כח המהות שלכן נקראת תושיה, שמתשת כח הגוף

באור המלות

(עג) עשוני ויכוננוני. כמו הוא עשך ויכוננך, שגמר כל בנין

ותאוותיו: (חקים) (עא) טוב, והגם שהתורה מתשת כח **טוב לי כי עניתי**, כדי שעי"כ **אלמד חקיך** וא"א להשיג סודות התורה רק מי שימית עצמו עליה, ובמ"ש עניתי, כולל את עינוי הגוף את עינוי הממון והקניינים, וכנגד עינוי הקניינים מפרש, כי. (תורה) (עב) **טוב לי תורת פיך**, אני בוחר יותר שאשיג תורת פיך שהם טעמי החקים שלא יודעו רק מפיך, כי מפיו דעת ותבונה, וזה טוב לי יותר **מאלפי זהב וכסף**: (מצות) (עג) **ידיך עשוני ויכוננוני הבינני**, נגד מה שבקש שילמדהו טוב טעם ודעת המצות, אומר שיבינהו איך עשה וכנן אותו, ובזה **אלמדה מצותיך**, כי גוף האדם ובניתו ואיבריו וגידיו וקשורו הם כחות נפשו, הם מכוונים אל מצות התורה, שהתורה ומצותיה ובנין האדם וסדורו ערוכים זה מול זה, וכמ"ש הז"ל שרמ"ח איברים ושס"ה גידים נגד רמ"ח מ"ע ושס"ה מצות ל"ת, וכל אבר מיוחד לו מצוה אחת כמ"ש הקדמונים, ואם יבין בנין גופו בכל פרטיו ואיך עשהו ה' ויכונן אותו, ילמד מזה לדעת סודות המצות המכוונים לעומת מדת גופו ונפשו ומערכתם: (דברים) (עד) **יראיך**, כבר בקש שיעשה ה' עמו אות לטובה כל יגדילו עליו מחרפיו ושונאיו, ועתה בקש זה שנית מטעם אחר, כדי **שיראי ה' ישמחו** בזה, אחר **שיחלתי לדברך**, כמ"ש זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני, ואם יראו כי מצאוני רעות יתעצבו, לא כן אם יראו שנתקיימה הבטחתך ישמחו בה' ויתהללו בו: (משפטים) (עה) **ידעתי ה'**, ר"ל אני בפ"ע איני צריך לזה, כי הגם שמצאוני רעות רבות וצרות ידעתי שהם במשפט צדק על עונותי, ואיני מסופק כלל בהבטחת ה', כאשר **ידעתי כי צדק משפטיך**, מה שהענשת אותי, וגם ידעתי **כי אמונה עניתני**, שמה שעניתני זה בעצמו היה כדי שתוכל לאמן הבטחתך, שלכן עניתני כדי למרק עוני ולהחזירני בתשובה, כמ"ש אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים, ועי"כ וחסדי לא אסיר מעמו ולא אשקר באמונתי, כ"ז ידעתי אני, אבל בכ"ז אבקש. (אמרות) (עו) **יהי נא חסדך לנחמני**, זאת תעשה מצד החסד לנחם אותי על הצרות שסבלתי, **כאמרתך לעבדך**, כדי שיכירו הכל שקיימת אמרתך, ויראיך ישמחו וכמ"ש עשה עמי אות לטובה ויראו וכו' כי אתה ה' עזרתני ונחמתני: (תורה) (עז) **יבאוני רחמיך ואחיה**, על התנחומים על הרע שסבל בקש מצד החסד, אבל על שאחיה זאת אבקש מצד מדת הרחמים, אחר

שתורתך

לִי יְרֵאֶיךָ וְיֹדְעֵו עֵדֹתֶיךָ׃ פ יְהִי־לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ׃ פא כָּלְתָה לִתְשׁוּעָתְךָ נַפְשִׁי לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ פב כָּלוּ עֵינַי לְאִמְרָתֶךָ לֵאמֹר מָתַי תְּנַחֲמֵנִי׃ פג כִּי־הָיִיתִי כְּנֹאד בְּקִיטוֹר חֻקֶּיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ פד כַּמָּה יְמֵי עַבְדֶּךָ מָתַי תַּעֲשֶׂה בְרֹדְפַי מִשְׁפָּט׃ פה כָּרוּ־לִי זֵדִים שִׁיחוֹת אֲשֶׁר לֹא כְתוֹרָתֶךָ׃ פו כָּל־מִצְוֺתֶיךָ אֱמוּנָה שֶׁקֶר רְדָפוּנִי עָזְרֵנִי׃ פז כִּמְעַט כִּלּוּנִי בָאָרֶץ וַאֲנִי לֹא־

ת"א כרו וגו'. עקרים פכ"א עד סוף כל הפסוק: וידעי קרי עזבתי

רש"י

גרושה היא נתן עיניו בה כל הנוגע לא ינקה: (פא) כלתה נפשי. אותה: (פב) כלו עיני. צופים תמיד עד כי כלו: (פג) כנאד בקיטור. כנאד של עור המתייבש בעשן: (פד) מתי תעשה. שאראה בימי: (פה) כרו לי זדים שיחות. שלא כתורה באים לפסלני: (פו) כל מצותיך אמונה וגו'. אוהבי ולא אוהבית והם על שקר רדפו לאסרני: שקר רדפוני. לשון רדפוני אויבי: (פז) כמעט כלוני. כלא הייתי אהיה בארץ ואני עמדתי

מצודת ציון

(פא) כלתה. ענין תאוה וחשק כמו נכספה וגם כלתה נפשי (לעיל פ"ד): (פב) כלו עיני. המתאוה לדבר מה ומתאחרת בואו נקרא בל' המקרא כליון עינים כמו ועיניך רואות וכלות וגו' (דברים כ"ח): (פג) כנאד. שם כלי ישימו בו היין: בקיטור. ענין עשן כמו כקיטור הכבשן (בראשית י"ט): (פה) כרו. חפרו: שיחות. בורות כמו כרו לפני שיחה (לעיל

מצודת דוד

(פ) תמים. בכונה הגונה לשמה: למען לא אבוש. כאשר יפקוד אל היודע תעלומות: (פא) כלתה. נפשי תתאוה לתשועתך כי אקוה לדברך שהבטחת על הישועה: (פב) כלו עיני. עיני צופים והנה כלו על איחור אמרת הבטחתך: לאמר. כי אומר אני מתי תנחם אותי: (פג) כי הייתי. עם כי הייתי כחוש ותש כח כנאד התלוי בעשן ומתייבש עכ"ז לא שכחתי חוקיך: (פד) כמה. ר"ל וכי מרומים המה ומתי א"כ תעשה ברודפי משפט כי הן תמות ולא תראה הנקמה: (פה) כרו לי. הזדים חפרו עלי בורות שתפול בהם ר"ל יעצו עלי מחשבות רעות: אשר לא כתורתך. כי התורה אמרה ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט): (פו) כל מצותיך. כל המצות הלא המה לעשות אמונה לשם שמים והם רדפוני בשקר בי ר"ל אף שהמה אומרים שאני איש מין ופשע רב אין עלם כוונתם בעבור מצות ה' לבער הרע כ"א בשקר בי ולכן עזרני להתגבר עוד עליהם: (פז) כמעט. כשיעור זמן מועט היה לכלות אותי בארץ ר"ל מאד היה הדבר קרוב:

תפלית באור הענין דוד

שתורתך שעשועי, והתורה מתשת כח, אבקש שאחיה ע"י רחמיך, ובשגם כי חיים הם למוצאיהם: (פקודים) (עח) יבושו זדים, ונגד מ"ש טפלו עלי שקר זדים, אמר שיבושו זדים במה ששקר עותוני, (העות הוא עות השכל שרצו לעות אותי בשקר ולהטות לבי אל הכפירה), כי אני אשיח בפקודיך, שע"י הפקודים נודע שקרם וכמ"ש למעלה טפלו עלי שקר זדים אני בכל לב אצור פקודך: (עדות) (עט) ישובו, והגם שהזדים לא ישובו לראות באור החיים, כי כל באיה לא ישובון, ישובו לי יראיך וידעי עדותיך, שהפקודים הם זכרון להעדות שהם מורים עליהם והם ישובו לאמונה ולשמירת הפקודים: (חקים) (פ) יהי לבי תמים בחקיך, שהגם שאשית בפקודים שי"ל טעם, עדיין יש הרהור בלב על החקים שטעמם בלתי נודע, ואם אין לבו תמים באמונה שלמה הוא מתבייש משמור החקים שהעכו"ם משיבים עליהם, אבל כשיהיה לבי תמים לא אבוש משמור אותם: (דברים) (פא) כלתה, נפשי כלתה ונכספה לתשועתך, וגם לדברך יחלתי, שתתקיים הבטחתך שהבטחתני, והגם שאני נכסף לתשועה, בכ"ז: (אמרות) (פב) כלו עיני לאמרתך, עיני כלות ועדיין לא נתקיים הדבר, ואני אומר מתי תנחמני, שהלא עבר זמן רב ועדיין לא נושעתי: (חקים) (פג) כי לא שכחתי חקיך, וראוי אני שתושיעני מצד הזכות של שמירת החקים שהגם שהייתי כנאד בקיטור, שהנאד המלא מים ורוח נשאר לח, אבל המלא קיטור יתיבש, וכן יבש ליחות גופי מרוב הגלות, ובכ"ז חקיך לא שכחתי הגם שבהיותי נגרש תמידית היה בנקל לשכוח החקים שא"ל טעם, ותפס משל נאד בקיטור, כי היובש גורם שכחה ובכ"ז לא שכחתי: (משפטים) (פד) כמה, ואם מצד המשפט, מתי תעשה ברודפי משפט, והלא ראוי שתעשה המשפט בעודי חי, ובכמה ימי עבדך הלא ימי חיי קצרים: (תורה) (פה) כרו, הלא הזדים החולקים על התורה ביד רמה הם כרו לי שיחות, מפני שהם אומרים אשר לא כתורתך, שאין הדברים כמו שהם כתובים בתורתך כי הם חולקים עליהם, (וי"ל שכיון ע"מ שרצו לפסלו בקהל שלא דרשו עמוני ולא עמונית והוא נגד התורה): (מצות) (פו) כל, ואם מצד המצות, הנה באמת כל מצותיך אמונה, שצריך להאמין, וזה יסוד המצות שיאמין במצוה ובמצותיו, ולא יחקור עליהם ולא יסבור בם סברות רק יעשם באמונה, והם אומרים שזה שקר, מה שאני אומר שבל מצותיך אמונה, כי הם חוקרים ומתפלספים על עניני המצות ועי"כ הם עוברים עליהם וכזה רדפוני על דעתי שיש להאמין

עזבתי פקודיך: פח כחסדך חיני ואשמרה עדות פיך: פט לעולם יהוה דברך נצב בשמים: צ לדר ודר אמונתך כוננת ארץ ותעמד: צא למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך: צב לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בעניי: צג לעולם לא־אשכח פקודיך כי־בם חייתני: צד לך־אני הושיעני כי פקודיך דרשתי: צה לי

ת"א לעולם ה'. עקידה שער ס"ז כל הלות: למשפטיך וגו'. נדרים מ"א: לא אשכח. עקידה שער כ"א: קוו

מצודת דוד

ואני לא עזבתי פקודיך. ר"ל עם כי פעמים רבות הייתי קרוב למות בידם והמה היו לפעמים מסורים בידי עכ"ז לא עזבתי פקודיך ומנעתי לשלוח יד בהם: (פח) כחסדך. אף אם אין בי זכות: ואשמרה וגו'. ולא בעבור השגת עוה"ז: (פט) לעולם ה'. אתה ה' עד עולם נצב דברך בשמים ר"ל אף אם מערכת השמים וכוכביהם יורו להרע או להטיב הנה גזרת דברך עומדת בשמים ומבטל הוראתם: (צ) אמונתך. אמונת וקיום הבטחתך היא לדור ודור עם כי מערכת השמים יורו החלוף: כוננת ארץ. הלא אתה כוננת הארץ והיא עומדת על פיך ומי א"כ ימחה בידך מלעשות בה כרצונך: (צא) למשפטיך עמדו היום. ר"ל בכל יום ויום עומדים מערכת השמים וכוכביהם לעשות משפטיך כפי הגזור ועם כי הוראתם יהיה בהיפוך כי הכל הם עבדיך ונכנעים המה לגזרת המקום: (צב) לולי תורתך שעשועי. אם לא היתה עסק תורתך משמח אותי אז הייתי נאבד בעבור רוב עניי וכאומר הלא התורה משמחת כח ואין תוסיף אומץ אל הנולד בהבלי עוני דבר שאין הטבע יורה עליו א"כ דבר מלך שלטון על הטבע והנהגת העולם: (צג) כי בם. בעבור שמירת הפקודים נתת לי חיים: (צד) לך אני. עיני תלוים אליך להושיעני כי דרשתי לשמור פקודיך: (צה) לי קוו. עלי יקוו הרשעים לאבדני מן העוה"כ כי ישרידוני למען לא אשכיל

באור הענין

תפלת דוד

אלא לחקור ולסבור בם סברות, וע"כ עזרני, כי ירדפוני ע"י שמירתי את המצות באמונה: (פקודים) (פז) כמעט, ואם מגד הפקודים, הלא בעבור זה כמעט כלוני בארץ בעבור שאני לא עזבתי פקודיך, כי הם רוצים לבטל אותם ורבה המשטמה עלי על שמירתי אותם: (עדות) (פח) כחסדך,

באור המלות

גופו ואיבריו: (פט—צ) לעולם, לדור ודור. לעולם מורה על זמן הבלתי הבלתי מתחלק, ולדור ודור מורה על הזמן המתחלק לבני דורות. והשמים קיימים והדבור הראשון נצב שם לעולם, ולהלאי הארץ אין קיימים רק הבטחתו קיימת מדור ההוא לדור הבא אחריו: (צא) למשפטיך עמדו, שעומדים לעשות משפטיך: (צו) תכלה קץ, קץ הוא סוף הדבר, ותכלה תכלית הדבר, קץ שם להסך ולכל התכלית הוא היקר, שעושה

וע"כ חייני כחסדך למען אשמרה עדות פיך, כי בשמירת הפקודים מקיימים העדיות שמעידים על נסי ה' ונפלאותיו והשגחתו, כפי העדות שהעידה התורה מיציאת מצרים וכל האותות שעשה עמהם במדבר שעליהם נתיסדו הפקודים: (פט) לעולם, ר"ל העולם העליון והעולם התחתון שנבראת שניהם מתקיימים ע"י דברך, הגם שהם מחולקים, שהעולם העליון קיים באיש ובני עולם התחתון קיימים במין, הנה בשמים שהם קיימים באיש דברך נצב לעולם, הדבור שאמרת שיהיו שמים ושיהיו מאורות, הדבור הזה נצב שם לעולם מבלי השתנות, והוא חיות השמים וקיומם, שאם יסולק כח הדבור הזה מהם ישובו אל התהו והבהו: (צ) לדור ודור אמונתך כוננת ארץ, וגם הארץ שאינה קיימת לעולם, כי נהלאי הארץ הווים ונפסדים שזה מרמז במלות לדור ודור, שהוא הזמן המתחלק בין דורות ההולפים ומתחדשים, בכ"ז שם נצב אמונתך, שהיא ההבטחה שלא יכלו המינים, כמ"ש עושה פרי למינו, כל נפש חיה למינה, פרו ורבו, שבזה שיפרו וירבו וישארו המינים קיימים, וע"י האמונה הזאת כוננת ארץ ותעמוד: (משפטים) (צא) למשפטיך, נגד מ"ש מתי תעשה ברודפי משפט, אומר הלא אין מי מעכב בידך שתעשה המשפט תכף, כי השמים והארץ שהם קיימים ע"י דברך ואמונתך הם עומדים מוכנים למשפטיך, שכל אשר הגזור במשפט יעשו וימלאו כפי גזרתך, וא"כ אינך צריך להאריך הזמן על יום מחר, כי הם עומדים מוכנים למשפטיך היום, ותוכל לעשות ברודפי משפט היום, כי הכל עבדיך העומדים לעשות פקודתך, ולמה תדחה המשפט עד לאחר זמן: (תורה) (צב) לולי, נגד מ"ש שכרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך, ע"ז אמר לולי שתורתך שעשועי אז אבדתי בעניי, כי היו מאבדים אותי מלבא בקהל ישראל, רק ע"י שהייתי משתעשע בתורתך ע"כ השיבותים דבר כפי התורה, וגם שזכות התורה הגינה עלי, וכמ"ש יבואוני רחמיך ואחיה כי תורתך שעשועי: (פקודים) (צד) לך אני, ונגד מ"ש שכמעט היה כלה ואבד על ששמר את הפקודים, מבקש אחר שאני לך, כי המשטמה עלי הוא על כבוד שמך ופקודיך, וא"כ הושיעני כי פקודיך דרשתי, ועל ידי זה. (עדות) (צה) לי קוו רשעים לאבדני, אבל אני עדותיך אתבונן, כי הפקודים הם המעשים שיעשו להתבונן על ידם את העדיות על חידוש העולם והשגחה וכל הפנות האמוניות שבאו מספורי התורה הנקראים עדות, וגם ר"ל שאחר מה שאתבונן עדותיך, ראיתי כי הצלת את הצדיקים תמיד מיד רשעים הקמים עליהם וכן תציל אותי: (מצות) (צו) לכל תכלה, ונגד מ"ש כל מצותך אמונה שקר רדפוני, שרדפוהו במה שאמרו שקר הוא

קִוּוּ רְשָׁעִים לְאַבְּדֵנִי עֵדֹתֶיךָ אֶתְבּוֹנָן׃ צו לְכָל תִּכְלָה רָאִיתִי קֵץ רְחָבָה מִצְוָתְךָ מְאֹד׃ צז מָה־אָהַבְתִּי תוֹרָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם הִיא שִׂיחָתִי׃ צח מֵאֹיְבַי תְּחַכְּמֵנִי מִצְוֺתֶךָ כִּי לְעוֹלָם הִיא־לִי׃ צט מִכָּל־מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי כִּי עֵדְוֺתֶיךָ שִׂיחָה לִי׃ ק מִזְּקֵנִים אֶתְבּוֹנָן כִּי פִקּוּדֶיךָ נָצָרְתִּי׃ קא מִכָּל־אֹרַח רָע כָּלִאתִי רַגְלָי לְמַעַן אֶשְׁמֹר דְּבָרֶךָ

ת"א לכל תכלה. עירובין כ"א: רחבה וגו'. עקידה נעילת שערים: מה אהבתי. מנחות י"ח: מאויבי וגו'. עקידה שער פ"ח: מכל מלמדי. אבות ע':

רש"י

על בוריי. וכן לי קוו רשעים לאבדני מבא בקהל וכן פתחת למוסרי (לעיל קט"ז): (צו) לכל תכלה וגו'. לכלכל ולפלפל בה, לכל הכלה לכל סיום דבר יש קץ וגבול אבל מצותך אין קץ וגבול לתכליתם (מנחם): (צח) מאויבי תחכמני מצותיך. על דואג ואחיתופל אמרו דלא אתיא להו שמעתתא אליבא דהלכתא: לעולם. סוד התורה בידי שכן מכל מלמדי השכלתי, מזה למדתי קצת ומזה למדתי קצת (לאחר שלמדתי מרבו מובהק): (צט) שיחה לי. כל שיחתי היתה בם: (קא) כלאתי רגלי. מנעתי כמו (ש"א כ"ה) אשר כליתני

מצודת ציון / מצודת דוד

ד"ו): (צה) קוו. מלשון תקוה: (קא) כלאתי. מנעתי בתורה אבל עכ"ז אתבונן בעדותיך בעומק טעמיהם: (צו) לכל תכלה. לכל דבר אשר יש להם תכלה הנה בעין השכל ראיתי את הקץ. אבל מצותך רחבה היא מאד ואין עמדי לבוא עד סוף תכלית מכתריה א"כ בודאי אין לה תכלה כי אם היה לה הייתי רואה הקץ בעין השכל כמו שראיתי בכל בעלי התכלית: (צז) מה אהבתי. מה מאוד אהבתי התורה עד שכל סיום שיחת מאמר פי: (צח) מאויבי. מצותך תחכם אותי להיות יותר חכם משונאי הרשעים כי היא לי לעולם ר"ל אני עוסק בה בתמידות ולזה מחכמת אותי: (צט) השכלתי. מכולם קבלתי השכל ע"י כולם היה דבורי בעדותיך וכזה הבנתי דבר מתוך דבר: (ק) מזקנים אתבונן. אהיה בעל בינה יותר מזקנים כי שמרתי פקודיך וכל למודי היא לעשות ולקיים ולזה ביותר אתן לב להתבונן בהם לעשות הדבר בתקון: (קא) כלאתי. מנעתי רגלי מללכת בדרך רע ולא מיראת הבריות כ"א למען אשמר

באור המלות / תפלות דוד / באור הענין

סוף להתכן ומשיג התכלית שרצה להשיג, דהיינו כפך וזכך: (ז) שיחתי. השיחה הוא מה שידבר מבלי כונה ובהסח הדעת:

מה שדוד אומר שכל המצות הם אמונה, משיב **לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד** ר"ל בכל הדברים שבעולם אם רוצים להשיג התכלית צריך תחלה שיהיה קץ, היינו שישלם הדבר, כי התכלית לא יבא רק בגמר המעשה, כמו שהישיבה בבית ועל הכסא שהוא התכלית, לא יהיה רק אם נגמר הבית והכסא, אבל מצותך אחר שהיא רחבה מאד וא"א להשיג בה קץ, כי המצות הם רבים בלי קץ, ובכ"ז יושג התכלית, כי כל מצוה היא תכלית לעצמה וגם ההליכה אחר המצוה היא תכלית בפ"ע, כי עקר תכלית המצוה היא האמונה שמאמין בה' ושומע מצותיו, ונחת רוח הוא לפניו שאמר ונעשה רצונו: (תורה) (צז) **מה אהבתי תורתך**, כבר אמר כ"פ שהתורה היא לו לשעשועים, ויש שישתעשע בדבר המתוה שלא מחמת אהבה, לכן אמר ששעשועי התורה היא מחמת אהבתי לה, עד **שכל היום היא שיחתי**, שאפי' השיחה שהיא שלא מדעתי וכן השיחת חולין היא רק בתורה: (מצות) (צח) **מאויבי**. מצותך תחכמני בלבי הכמה איך להנצל מאויבי, **כי היא** עומדת **לי לעולם** ליעצני והנמשל שהיא תלמדהו דעת איך יתחכם נגד אויבי הנפש, שהם התאוה והיצר שהם אויבי האדם האמתיים, כי המצוה היא עומדת לי לעולם, ועל ידה אשאר נצח, והיא תלוני בעמלי בעולם הבא, וכל יתר ענינים הם עוברים וכלים: (עדות) (צט) **מכל**, וכן העדות ילמדהו שכל עד **שישכיל יותר מכל מלמדיו** באשר שכל מה שיחקור האדם בענינים האלהים בשכל האנושי לא ישיג את האמת אבל ע"י עדות התורה יודע לו איך ברא ה' את העולם וכל המעשים שהיו בגלגולי הדורות, וכל יסודות האמונה מהידיעה וההשגחה ושכר ועונש וכדומה הכל נודע ע"י העדות: (פקודים) (ק) **מזקנים**, וגם הזקנים שנסו תולדות הימים ובחנו את הזמנים הקדומים לא ישיגו ידיעה ברורה מכל הדברים ע"י נסיונותיהם, ואני ע"י **הפקודים שנצרתי אתבונן יותר מהם**, כי הפקודים יעוררו על מעשי ה' בימי קדם, וע"י שעושה אותם בפועל יתחקו בנפשו יותר ממה שהתחזקו הפעולות בהזקנים וישיג ידיעה ברורה ממעשי ה' יותר מהם: (דברים) (קא) **מכל ארח רע**, ארח הוא קטן מן דרך, שלא לבד שלא הלכתי בדרך רע הכבושה לרבים, גם **מארח** פרטי **של רע כלאתי רגלי למען אשמר דברך**, ורמז ג"כ למעשה דר' חייא ור' יונתן, והוא לא לגדר הסכמה דזועת כדי לקבל שכר רק מנע א"ע מן הדרך כדי שלא יעבור על דברי ה': (משפטים)

דְּבָרֶךָ׃ קב מִמִּשְׁפָּטֶיךָ לֹא־סָרְתִּי כִּי אַתָּה הוֹרֵתָנִי׃ קג מַה־נִּמְלְצוּ
לְחִכִּי אִמְרָתֶךָ מִדְּבַשׁ לְפִי׃ קד מִפִּקּוּדֶיךָ אֶתְבּוֹנָן עַל־כֵּן שָׂנֵאתִי ׀
כָּל־אֹרַח שָׁקֶר׃ קה נֵר־לְרַגְלִי דְבָרֶךָ וְאוֹר לִנְתִיבָתִי׃ קו נִשְׁבַּעְתִּי
וָאֲקַיֵּמָה לִשְׁמֹר מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃ קז נַעֲנֵיתִי עַד־מְאֹד יְהוָה חַיֵּנִי
כִדְבָרֶךָ׃ קח נִדְבוֹת פִּי רְצֵה־נָא יְהוָה וּמִשְׁפָּטֶיךָ לַמְּדֵנִי׃ קט נַפְשִׁי

ת"א נר לרגלי. עקידה שער כ"א כל הלות: נשבעתי וגו'. חגיגה ט' נדרים ה' תמורה ג': • בכפי

רש"י

היום מבוא בדמים: (קג) נמלצו. נמתקו: (קד) נר לרגלי דברך. כשאני בא להורות הוראה אני רואה בתורה והיא מפרשת אותי מן האיסור כניר המציל את האדם מן הפחתים: (קז) נעניתי. נעשיתי עני ושפל. כמו לענות מפני (שמות י') וענה גאון ישראל בפניו (הושע ה') תירגם יונתן וימאך, ועני חשוב כמת לפיכך חייני כדברך. נעניתי בלשון משנה הולי הוא במטרף את הדעת ושמו עויס: (קח) נדבות פי. דברי רצוי שפי מתנדב לך. כל נדבה לשון רצון הוא: (קט) נפשי בכפי תמיד. הרבה נסתכנתי בסכנות רבות קרובות למיתה

מצודת דוד

דברך שהזהרת עליו: (קב) לא סרתי. ר"ל בפטתי דין אמת כי אתה למדתני לבל אכשל בדבר: (קג) מה נמלצו. מה מאוד נתבטו המורכך להכי לדברי מליצה והמה ערבים לי יותר מערבות הדבש לפי: (קד) מפקודיך אתבונן. מאשר אתבונן בפקודיך ע"כ שנאתי אורח שקר וכמ"ש רז"ל המאור שבה מחזיר למוטב: (קה) נר לרגלי. כמו הנר מציל את בחשכת הלילה מכל מכשול לבל תגוף הרגל כן דברך מציל אותי מכל מכשול עבירה: ואור וגו'. כפל הדבר במ"ש: (קו) נשבעתי וגו'. ר"ל כדי לזרז את עצמי נשבעתי לשמור וכו' וקיימתי את השבועה: (קז) נעניתי. נעשיתי מוכנע עד מאוד לכן חייני כדברך שאמרת עלי ע"י נתן הנביא: (קח) נדבות פי. דברי רצוי מה שפי מתנדב קבלם ברצון ולמדני משפטיך: (קט) נפשי בכפי. את נפשי היא תמיד בסכנה כמו המחזיק דבר מה בכפו שהיא קרובה לפול כשיפתח כפו ועכ"ז לא שכחתי תורתך בעבדום

מצודת ציון

כמו ויכלא הגשם (בראשית ח): (קב) הורתני. ענין למוד: (קג) נמלצו. מל' מליצה: לחכי. מל' חיך: (קה) לנתיבתי. ענין שביל ומסילה: (קז) נעניתי. ענין הכנעה כמו לענות

באור הענין

(קב) ממשפטיך, הגם שהמשפטים הם נימוסים שכליים ויחשוב האדם לפעמים שהוא יוכל לשפוט ע"פ שכלו בענין אחר, בכ"ז לא סרתי ממשפטיך לדון רק ע"פ ד"ת, יען שאתה הורתני, ומי יבא אחרי הכמת אלהים והוראתו: (אמרות) (קג) מה נמלצו לחכי, עת אטעם אמרתך בחכי שהיא ההגהגת השכלית אמצא שם מליצה יקרה ודבור נשגב. שתחת ספורי התורה נמצאו מליצות עמוקות ועניינים גדולים עד שהם כדבש לפי: (פקודים) (קד) מפקודיך. כבר באר שהפקודים הם יעמדו נגד דעות כוזבות באמונה, כמ"ש טפלו עלי שקר זדים אני בכל לב אצור פקודיך, וכן אמר יבושו זדים כי שקר עותוני אני אשיח בפקודך, אמר שלא לבד שיעמדו נגד דרך שקר שהוא השקר הנגלוי, כי ע"י שהתבונן בפקודים שע"י יודעו לו האמונות האמתיות מהשגחה ושכר ועונש ופנות התוריות, ע"כ ישנא גם ארח שקר שהארח הוא פרטי וקטן מן דרך, ר"ל בעי"ז ישמר אף מטעות קטן באחד מסעיפי האמונות ופרטיהם: (דברים) (קה) נר, ההולך בדרך צריך אור גדול המאיר מרחוק שיראה לו את הנתיב שבו ילך, וצריך נר קטן שיאיר לו אצל רגלו בל ילך על קוצים ואבני נגף, כן דברך הם נר לרגלי שלא אכשל בלכתי בדרך ה' באחד המכשולים כמו לימוד לקנטר, להגים לבו בהוראה וכדומה, ואור גדול להראות לו הנתיב בל יתע אל דרכי מות: (משפטים) (קו) נשבעתי. הנה קבלתי עלי בשבועה וגם אקים את שבועתי, לשמר משפטי צדקך, לשפוט את העם במשפט לדק ע"פ משפטי התורה, אולם שני מונעים עומדים לנגדי, א] הסרון כח ויכולת להקים המשפט על תלו, ועז"א. (דברים) (קז) נעניתי עד מאוד, שהיא הכנעה ועינוי הכח, ואני מבקש ה' חייני כדברך, תתן לי היות וכח וגבורה להקים משפט, ב] מצד חסרון הידיעה, ועז"ז אבקש (משפטים) (קח) נדבות פי רצה נא ה' מה שהתנדבתי בפי ע"י השבועה לשמור משפט, יהיה לפניך לרצון, עד שבזכות זה משפטיך למדני, שאדע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע: (תורה) (קט) נפשי בכפי תמיד, הגם שאני תמיד בסכנה מפני המלחמות וזה מזיק להעיון, בכ"ז תורתך לא שכחתי, ואני עוסק בה תמיד, וכן אמר למעלה חבלי רשעים עודוני וכו': (פקודים) (קי) נתנו רשעים פח לי, שרצו להעבירני מדרך הישר ע"י פח שהשכיתו בדרכי

באור המלות

(קה) נר, ואור. הנר הוא הכלי שנותן בו שמן ופתילה והאור הוא האור עצמו, והאור גדול מנר, כמ"ש כי נר מצוה

בְּכַפִּי תָמִיד וְתוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ קי נָתְנוּ רְשָׁעִים פַּח לִי
וּמִפִּקּוּדֶיךָ לֹא תָעִיתִי׃ קיא נָחַלְתִּי עֵדְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם כִּי־שְׂשׂוֹן לִבִּי
הֵמָּה׃ קיב נָטִיתִי לִבִּי לַעֲשׂוֹת חֻקֶּיךָ לְעוֹלָם עֵקֶב׃ קיג סֵעֲפִים
שָׂנֵאתִי וְתוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי׃ קיד סִתְרִי וּמָגִנִּי אָתָּה לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃
קטו סוּרוּ מִמֶּנִּי מְרֵעִים וְאֶצְּרָה מִצְוֺת אֱלֹהָי׃ קטז סָמְכֵנִי כְאִמְרָתְךָ
וְאֶחְיֶה וְאַל־תְּבִישֵׁנִי מִשִּׂבְרִי׃ קיז סְעָדֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה וְאֶשְׁעָה בְחֻקֶּיךָ
תָמִיד׃ קיח סָלִיתָ כָּל־שׁוֹגִים מֵחֻקֶּיךָ כִּי־שֶׁקֶר תַּרְמִיתָם׃ קיט סִגִים

ת"א נחלתי עדותיך. עקרים מ"ג פ' כ"ד: נטיתי לבי. עקידה שער מ"ט עקרים פ"ג: ותורתך וגו'. עקרים שם: השבת

רש"י

ואפ"כ אני תורתך לא שכחתי (ע"ד חם ברחשו יעסוק בתורה): (קיב) לעולם עקב. על מעגלותיה ועל נתיבותיה: (קיג) סעפים שנאתי. הושבי מחשבות און כמו (איוב כ') לכן שעיפי ישיבוני, (מ"א י"ח) על שתי הסעיפים. כשאתה קורא סעיפים הוא שם המחשבה וכשאתה קורא סעפים נופל הלשון על החושבים אותם: (קיז) ואשעה בחקיך. ואתעסק כמו ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה'), ד"א ואשעה ל' ספור ושנון כלמתרגם ולשיננה ולשועין: (קיח) סלית. רמסת, נתתם למרמס כמו סלה כל אבירי ה' (איכה א'):

מצודת ציון

מפני (שמות י'): (קי) פח. רשת הלוכד: תעיתי. הסר מדרך הישר והולך בדרך אחר קרוי תועה: (קיב) עקב. ענין סוף כעקב שהוא סוף הגוף: (קיג) סעפים. ענין מחשבה כמו על שתי הסעיפים (מ"א י"ח): (קטו) מרעים. רשעים: (קטז) משברי. ענין תוחלת ותקוה כמו שברו על ה' (לקמן קמ"ו): (קיז) ואשעה. ענין ספור כי ויספר תרגומו ואשתעי וכן ונשתעה ונראה יחדיו (ישעיה מ"א): (קיח) סלית. ענין רמיסה כמו סלה כל אבירי (איכה א'): שוגים. מלשון שגגה: תרמיתם. ענין ערמה כמו ותרמית לבם (ירמיה י"ד): (קיט) סיגים. כסיגים. והוא פסולת הכסף:

מצודת דוד

הסכנה: (קי) נתנו. אף כי נתנו פח בדרכי מ"מ לא תעיתי מדרך פקודיך לעשות בהם נקם: (קיא) נחלתי. אני מחזיק לעולם בתורה והיא לי לנחלה כי המצות שבהם ישישו לבי: (קיב) נטיתי לבי. מתענוגי הזמן: לעולם עקב. עד עולם עד סוף ימי וכפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י"ב): (קיג) סעפים. כל המחשבות שנאתי אבל תורתך אהבתי וכל מחשבותי בה: (קיד) סתרי. אתה לי למחסה ולמגן כי אקוה לדברך אשר הבטחתני על זה: (קטו) סורו וגו'. לבל תסיתו אותי להרע כי הפץ אני לשמור מצות אלהי: (קטז) סמכני. כמון אותי כהבטחתך שאחיה ואל תביש אותי מן תקותי כי כמקוה לדבר מה ונמנע ממנו תהשב לו לבשת: (קיז) סעדני. כשאתה תסעד אותי אהיה בודאי נושע ותמיד אספר חוקיך כי יסורו ממני הטרדות המונעות: (קיח) סלית. רמסת כל השוגים מעשות חוקיך ר"ל עם כי יאמרו שגגה היתה: כי שקר תרמיתם. כי יודע אתה שערמתם שקר ולא בשגגה נעשה כי מזידין המה: (קיט) סיגים. כמו הסיגים אשר נשרפים המה בכור הכסף כן השבת מן העולם כל הרשעים ולכן אהבתי

באור המלות

זהורם אור: (קיז) ואשעה, כמו ואשעה: (קיח) סלית. כמו

תפלות דוד

באור הענין

אבל מפקודיך לא תעיתי, כי הפקודים הם יורונו הדרך, כי במעשי הפקודים רצוף זכרון דרך החמלה והחסד והרחמים וכדומה, וע"י הפעולות יתוקנו דרכי הלב, ואי אפשר עוד שילכד בפח, וכמ"ש מפקודיך אתבונן על כן שנאתי כל ארח שקר: (עדות) (קיא) נחלתי, וגם העדות שהם הספורים שבתורה שמעידים על דרכי ה', שמהם נומחיב הפקודים, הם לי נחלה שנעשו קנין בנפשי לעולם, אחר שהם ששון לבי, שאשמח כשאראה בם דרכי ה' וישרו וטובו השגחתו וחמלתו על יראיו: (חקים) (קיב) נטיתי לבי, וגם החקים שאין להם טעם ורחוקים מלהתקבל בלב, נטיתי לבי עד שיהיה מוכן אליהם לעשותם מהפנלב, עד שעקב רגלי הולךעל־יהיהלעולם מרוב ההרגל במו: (תורה) (קיג) סעפים. נגד מ"ש למעלה מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי, שאינו משיח בשום דבר רק בד"ת, מוסיף שגם לא יחשוב בשום מחשבה רק מחשבת התורה, שע"י אהבתו אותה כל מחשבתו וסעיפיו בה, ושנא להעלות בלבו מחשבת זולתה: (דברים) (קיד) סתרי ומגני אתה, ר"ל אני איני מתירא מן המריעים, כי אתה סתרי שמסתיר אותי מפניהם לבל יראוני, וגם אם יקרבו אלי אתה מגן לי מפניהם, והוא מזה לדברך יחלתי שהבטחתני לשמרי ולהצילי, וא"כ איני מתירא מפני סכנת גופי, רק אני אומר: (מצות) (קטו) סורו ממני מרעים ואצרה מצות אלהי, שבעת תלחמו עמי הגם שה' מגן לי תשביתני מלנצור את המצות, כי אני טרוד במלחמה ואני מתירא מפני ביטול תורה ומצוה: (אמרות) (קטז) סמכני, לכן אבקש סמכני כאמרתך ואחיה, והוא ממה שאחיה אל תבישני משברי, שתקותי היא לעשות מצות ומע"מ ולא אחיה חיי הבהלה, שזה לא יחשב אצלי לחיים ואבוש משברי ותקותי: (חקים) (קיז) סעדני, שהסעד הוא יותר מן הסמיכה, ואושעה לגמרי, באופן שאשעה בחקיך תמיד, ע"י שלא אהיה טרוד:

השבת כל־רשעי־ארץ לכן אהבתי עדתיך: קכ סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי: קכא עשיתי משפט וצדק בל־תניחני לעשקי: קכב ערב עבדך לטוב אל־יעשקני זדים: קכג עיני כלו לישועתך ולאמרת צדקך: קכד עשה עם־עבדך כחסדך וחקיך למדני: קכה עבדך־אני הבינני ואדעה עדתיך: קכו עת לעשות ליהוה

ת"א עת לעשות. ברכות נ"ד ודף ס"ג יומא ס"ט גיטין כה תמורה י"ד תמיד כ"ז ס' הזוהר פ' ויחי ופ' תרומה והדרת נשא:

רש"י

(קכ) סמר. כמו (איוב ד') תסמר שערת בשרי, כאדם שעמדו שערותיו הריציי"ר בלעז: וממשפטיך יראתי. מפורענויות גזירותיך: (קכב) ערב עבדך. לשון הלוה גארנטיא"ה בלעז, היה ערב בשבילי לנגד הרעה כלומר היה ערב שאשמור פקודיך: (קכג) ולאמרת צדקך. הבטחה שהבטחתני: (קכו) עת לעשות לה' וגו'. מוסב על מקרא שלפניו הבינני ואדעה עדותיך להבין עת לעשות לשמך איך יעשו אותם שהפרו תורתך למצוא רצון וסליחה ותמצא להם והעשה כן על כל עבירה שבידי. ורבותינו דרשו ממנו שעוברין על דברי תורה כדי לעשות סיג וגדר לישראל כגון גדעון ואליהו בהר הכרמל שהקריבו בבמה. עוד ראיתי נדרש באגדת אדם (ישב) פנוי ופיילן העושה תורתו עתים מפר ברית שאדם פנוי צריך להיות יגע בתורה כל שעות היום:

מצודת דוד

מפלתם אהבתי עדותיך: (קכ) סמר. כי בשרי נתקשה ועמדה כמסמר מפחדך הרב ויראתי מן המשפט ולכן אהבתי עדותיך: (קכא) בל תניחני. בל תעזוב אותי להיות נמסר ביד עושקי: (קכב) ערוב. הטיב והכשר עבדך לטוב שלא יעשקוני זדים: (קכג) עיני כלו. עיני נופים לישועתך ולקיום אמרת צדקך והנה כלים כי מתאחרת לבוא: (קכד) כחסדך. ולא כפי מעשי: ותקיך למדני. ר"ל זה החסד תעשה עמדי: (קכה) עבדך אני. ר"ל חפצי נעבוד אותך ולכן הבינני וכו' ואעבוד לך: (קכו) עת

מצודת ציון

השבת. ענין בטול: (קכ) סמר. לשון מסמר ויחד ועניינו התקשות וכן תסמר שערת בשרי (איוב ד'): (קכא) לעושקי. מל' עושק וגזל: (קכב) ערוב. ענין מתיקות כמו קולך ערב (ש"ה ב') ור"ל היטיב והכשר וכן ה' עשקה לי ערבני (ישעיה ל"ח): (קכג) עיני כלו. תאוה המתאחרת קרוי

באור הענין

פרוד במלחמה, ולא לבד במצות כי גם בחקים שא"ל טעם, וגם החקים טוללים דרכי תורה שבע"פ ומדרשות חכמים בהם אשעה לחקור בם תמיד: (חקים) (קיח) סלית ודרכת את כל שוגים מחקיך, (גדר השגיאה היא הטעות העיוני) ר"ל שאינם מקיימים חקיך מפני שטועים בעיונם, שע"י סברתם אין לעשות את החקים, (או שכופרים במדרשות תורה שבע"פ ע"י עיונם), כי שקר תרמיתם, התרמית הזה שהם מרמים ע"י חקירותיהם וסברותיהם הוא שקר: (עדות) (קיט) סגים השבת, הרשעים כל רשעי הארץ הם דומים כסיגים, שצריך להוציא אותם מן הכסף, וכן השבת אותם כמשבית הסיג ע"י האש המצרף, לכן ע"י שאתה מכלה את הרשעים אהבתי עדותיך, שהם מעידים שה' עושה משפט ברשעים וישוב מצרף ומטהר כסף, וכן לכן. (משפטים) (קכ) סמר מפחדך בשרי, שע"י שאתה מבער את הרשעים יפול פחדך על כל בשר, וממשפטיך יראתי ויראו מפני פחד ה' ומשפטיו: (משפט) (קכא) עשיתי משפט וצדק, ודרך ה' לשלם מדה כנגד מדה, וא"כ אל תניחני לעושקי כי צריך גם אתה לעשות לי משפט נגד העושקים: (קכב) ערב, ממליץ כאלו סטוב המוכן לו הוא מבקש ערבות שבל יבא ביד זרים ע"י עושק ושישאר בידו, ולכן אתה תהיה הערב אל הטוב, שתבטיח לי שישאר בידי ובל יעשקוני זדים, כי אז מידך יבוקש ואתה מחויב להחזיר את העושק, כי ערבת בעדו: (אמרות) (קכג) עיני כלו, ר"ל אני מצפה בכליון עינים (שזה מורה האיפוי של זמן רב ותוחלת ממושכה) בין לישועתך מצד הישועה בעצמה, ובין לאמרת צדקך, שהלא יש לי ממך ע"ז אמירה והבטחה, וכמ"ש כלתה לתשועתך נפשי לדברך יחלתי: (חקים) (קכד) עשה עם עבדך כחסדך וחקיך למדני, הגם שאלמד את החקים שהם ענינים נסתרים וסודות מלכו של עולם, אין אתה מחויב מצד הדין, תעשה זאת לי מצד החסד: (עדות) (קכה) עבדך אני הבינני ואדעה עדותיך, הולם שתבינני עדותיך עד שאדעם בידיעה ברורה, על זה אין צריך חסד, כי זה אתה מחויב מצד שאני עבדך, שהאדון יבאר אל העבד את הנהגתו הגלויה למען ידע הנהגתו ודרכו: (תורה) (קכו) עת, מוסב למעלה הבינני ואדעה עדותיך, ואדעה עת לעשות לה', היינו שאדעה העדיות שמעידים איך ההנהגת מעולם בהנהגת השכר והעונש, ומזה אדעה העת המוכן לה' לעש׳

באור המלות

(קיח) סלית. כמו סלה כל אבירי (איכה א'): (קכ) סמר מפחדך. כמו תסמר שערת בשרי, ופחד הוא מעלב בלתי ידוע והיראה הוא מעלב ידוע, ועז"א ממשפטיך יראתי כי משפטי ה' ידועים: (קכב) ערוב, מענין ערבות בעד עושק, וכן ה' עשקה לי ערבני, וצייר הטוב כעלם מושפט מבקש ערבות:

לַיהוָה הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ׃ קכז עַל־כֵּן אָהַבְתִּי מִצְוֺתֶיךָ מִזָּהָב וּמִפָּז׃
קכח עַל־כֵּן ׀ כָּל־פִּקּוּדֵי כֹל יִשָּׁרְתִּי כָּל־אֹרַח שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי׃
קכט פְּלָאוֹת עֵדְוֺתֶיךָ עַל־כֵּן נְצָרָתַם נַפְשִׁי׃ קל פֵּתַח דְּבָרֶיךָ יָאִיר
מֵבִין פְּתָיִים׃ קלא פִּי־פָעַרְתִּי וָאֶשְׁאָפָה כִּי לְמִצְוֺתֶיךָ יָאָבְתִּי׃
קלב פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי כְּמִשְׁפָּט לְאֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃ קלג פְּעָמַי הָכֵן

באמרתך

רש"י

(קכז) על כן אהבתי. על אשר אהבתי מצותיך ראוי לך לעמדני עת רצון ומה אעשה לך ותרצני. יש על כן הרבה שפתרונו על אשר כמו (בראשית ל"ג) כי על כן ראיתי פניך. כי על כן ידעת חנותנו (במדבר י'). על כן יתרה עשה (ישעיה ט"ו): (קכח) כל פקודי כל ישרתי. כל פקודי כל דבר אשר צוית בתורתך: ישרתי. ישרו בעיני ואמרתי עליהם ישרו ועל זה כדאי אני שתמחול ותרצה לי: (קכט) פלאות עדותיך. מכוסים הם ונפלאים עדותיך מבני אדם, יש מצות קלות שהרבית במתן שכרן כגון שלוח הקן: על כן נצרתם נפשי כולם כי לא נודע איזו יכשר: (קל) פתח דבריך יאיר. תחלת דבריך האירו את לב ישראל שאתה המבין פתאים באומרך (שמות כ') אנכי וגו' אשר הוצאתיך. הודעתם הטובה שעשית להם שקניתם מבית עבדים לדעת כי אדון אתה להם ויקבלו מלכותך עליהם לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' ואחר כך גזרת גזירותיך. ד"א פתח דברך יאיר תחלת דבריך במעשה בראשית יהי אור. מבין פתיים. משם יבינו הכל ויפתחו (להתחיל ולפתוח) בדברי תורה. תנחומא: (קלא) ואשאפה. לשון בליעה כמו (ירמיה ב') שאפה רוח:

מצודת ציון

כליון עינים: (קכז) ומפז. הוא הזהב הטוב: (קכח) ישרתי. מל' ישר: (קכט) פלאות. ענין מכוסה ונעלם כמו והוא פלאי (שופטי' י"ג): (קל) פתיים. כסילים: (קלא) פערתי. ענין פתיחה כמו ופערה פיה (ישעיה ה'): ואשאפה. ענינו במשכה אל בית הבליעה כמו שאפה רוח (ירמיה ב'): יאבתי

מצודת דוד

לעשות. עת קמעו לעשות לה' משפט בהרשעים אשר הפרו תורתך: (קכז) על כן. בעבור שיודע אני שתבוא עת המשפט לכן אהבתי וכו': (קכח) על כן וגו'. בעבור עת המשפט אני אומר כל הפקודים כולם ישרים המה ושנאתי כל ארח שקר: (קכט) פלאות עדותיך. המצות המה מכוסים ולא נודע מתן שכרן על כן את כולם נצרתם נפשי כי מי יודע איזה יכשר לקבל עליו שכר הרבה:

(קל) פתח דבריך. פתיחת דבריך יאיר עיני הלב ר"ל כאשר יתחיל האדם להתבונן בתורה יאירו עיניו ויוסף תבונה בכל עת: מבין. היא נותנת בינה לפתיים: (קלא) פי פערתי. פתחתי פי ואתאוה למשוך המצות אל בית הבליעה כי מאוד אני מתאוה להם: (קלב) כמשפט. כראוי להנן לאוהבי שמך: (קלג) פעמי. הכן צעדי ללכת באמרתך: ואל תשלט. לא תתן כח ביד האון

באור המלות

(קלא) פערתי היא הפתיחה יותר מדאי, ואשאפה לא תמיד על שאיפת האויר או בהשאלה על כל דבר שישאף עליו כמו

תפלות דוד
באור הענין

נקמה ועונש לאלה אשר הפרו תורתך, שבהכרח יש לזה עת קצוב מאת החכמה העליונה, שיש עת לעשות, ועת שלא לעשות רק להאריך אף, וע"י שאדעה עדותיך ואבין אותם, אבין מתי הוא העת לעשות נקמה במפירי תורה ודת: (מצות) (קכז) על כן, באשר אדע שיש עת שתבא במשפט על כל נעלם, אהבתי מצותיך באשר ידעתי שיש השגחה ושכר ועונש, ואוהבם יותר מזהב ומפז שהוא המועיל, כי הם לא יועילו להציל מענשך, כמ"ש לא יועיל הון ביום עברה אבל צדקה תציל ממות: (פקודים) (קכח) על כן, באשר ידעתי מעדותיך כי יש שכר ועונש, כל פקודי כל ישרתי, הפקודים שהם המצות שבאים להיות זכרון אל העדות האלה הם כולם ישרים בעיני, שהישר הוא בבינה, שאני מבין אותם בדרך ישרה שהם ישרים ואמתיים, וכל ארח שקר שנאתי, שכבר באר שהפקודים ישיבו אל האמונה הפך השקר, כמ"ש בפסוק ס"ט, ע"ח, ק"ד: (עדות) (קכט) פלאות, בחלק העדות שבתורה נמצא פלאות, היינו דברים מופלאים ומכוסים, שחוץ מן הספורים הגלוים שכולם אמתיים כפי פשוטם, יש בם סודות וצפונות, כמו ענין הגן עדן והנהרות והנחש והנפילים והמלכים אשר מלכו בארץ אדום וכדומה, על כן נצרתם נפשי, כי דבר המופלא והמכוסה צריך נצירה שהיא שמירה יתירה: (דברים) (קל) פתח דבריך יאיר, ובכ"ז אינם כמשלי הפמים הקדמונים שחיצוניותם הבלים ודברים בדוים ואין בם שום תועלת, כי גם פשטות הספורים והפתח שבו נכנסים אל דבריך, יאיר ג"כ, וילמדו ממנו אמונה ומוסר והנהגה, עד שהוא מבין פתים, שגם הפתי שאינו מבין דברי חכמה יבין מספורי התורה מוסר ודעת: (מצות) (קלא) פי פערתי ואשאפה, התורה נמשלה ללחם ומים שא"א לאדם לחיות בלעדם והם מזון הגוף כן המצות הם מזון הנפש, ודוד אומר כי אלו המצות הם כמו האויר, שהלחם והמים יוכל האדם לחיות בלעדם איזה ימים, אבל האויר אינו יכול לחיות בלעדו רגע, ואני פוער פי תמיד ואשאף את האויר הרוחני הזה, ר"ל שבכל רגע אעשה מצוה כי למצותיך יאבתי, והיא שאיפת חיי רוחי: (משפטים) (קלב) פנה אלי והנני כמשפט לאהבי שמך, המשפט הוא המגיע מן הדין,

והחנינה

בְּאִמְרָתֶךָ וְאַל־תַּשְׁלֶט־בִּי כָל־אָוֶן׃ קלד פְּדֵנִי מֵעֹשֶׁק אָדָם וְאֶשְׁמְרָה פִּקּוּדֶיךָ׃ קלה פָּנֶיךָ הָאֵר בְּעַבְדֶּךָ וְלַמְּדֵנִי אֶת־חֻקֶּיךָ׃ קלו פַּלְגֵי־מַיִם יָרְדוּ עֵינָי עַל לֹא־שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ׃ קלז צַדִּיק אַתָּה יְהוָה וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ׃ קלח צִוִּיתָ צֶדֶק עֵדֹתֶיךָ וֶאֱמוּנָה מְאֹד׃ קלט צִמְּתַתְנִי קִנְאָתִי כִּי־שָׁכְחוּ דְבָרֶיךָ צָרָי׃ קמ צְרוּפָה אִמְרָתְךָ

מאד

רש"י

(קלד) פדני מעשק אדם. מיצר הרע העושק את הבריות. בפירושים אחרים מצאתי פדני מעושק אדם מעושקי בני אדם: (קלט) צמתתני קנאתי. הקנאה שאני מקנא לשמך על השוכח דבריך היא צומתת אותי ומקטנת אותי

מצודת דוד

לבות שולט עלי להמשך אחריו: (קלד) מעושק אדם. מעשקו של אדם: ואשמרה. כי לא יהיה לי סבות מונעות: (קלה) פניך האר. ר"ל הראה לי פנים מאירות ומוצהבות והוא ענין רצון ואהבה ונאמר בלשון שאלה מבן אדם לחבירו: (קלו) פלגי מים וגו'. סוב תוכה על העונות ואמר עיני מורידים דמעה כנחל על אשר לא שמרו התורה והלכו כפי הנראה להם: (קלז) וישר משפטיך. כל א' ממשפטיך הוא ישר: (קלח) צוית וגו'. ר"ל עדותיך אשר צוית המה צדק ואמונה מאוד: (קלט) צמתתני. הכעס כרתה אותי כי צרי שכחו דבריך והדבר הזה מכעיס אותי: (קמ) צרופה. אמרתך צרופה מסיג ובגיאה לכן אני אהב אותה:

מצודת ציון

כמו תאבתי והוא ענין תאוה: (קלג) פעמי. ענין צעדה והלוך: און. ענין דבר שאין בו ממש והם החטאים והעונות: (קלו) פלגי מים. אמות המים ויקראו כן ע"ש שדרכם להתפלג ולהתפרד ללכת אילך ואילך: (קלט) צמתתני. ענין כריתה כמו יצמיתם ה' (לעיל צ"ד): קנאתי. ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים ל"ב): (קמ) צרופה. ענין הזכות והטוהר מבלי פסולת ומושאל הוא מל' כסף צרוף:

תפלות באור הענין דוד

והתחינה הוא מתנת חנם, ולאוהבי שמו ישגיח ה' עליהם בהשגחה מופלאת ורגלי חסידיו ישמור ולא יאונה לצדיק כל און, וזה מצד המשפט והדין, שהאוהב את ה' יאוהב, ובקש שהגם שאינו במדרגה זו ואין מגיע לו זה מצד המשפט, יעשה אתו מצד התחינה מה שיעשה לאוהבי שמו מצד המשפט, ומפרש במה יחננהו. (אמרות) (קלג) **פעמי הכן באמרתך**, שאמרת ה' וציויו ישמר צעדיו, עד שיהיו פעמיו נכונים מלהכשל בדרך הגשמי, **ואל תשלט בי כל און**, כי ינצל ע"י ההשגחה ושמר רגליו מלכד: (פקודים) (קלד) **פדני**, מוסיף שיפדהו ג"כ מעושק הבא ע"י אדם, שהם רעת בעלי הבחירה, ועי"כ **ואשמרה פקודיך**, שהפקודים הם לזכור איך פדה ה' את ישראל תמיד מיד עושקיהם כח: (חקים) (קלה) **פניך האר בעבדך**, יש הבדל בין יאר פניו אל, ובין יאר פניו בו' השימוש, שהקישור עם ב' מורה שהארת פני ה' וגילוי שכינתו תהיה בנפשו השכליית הפנימית, עד שעי"כ **תלמדני את חקיך**. כי יוסיף חכמה ושכל בנפשו עד שיבין גם החקים שהם מכוסים ומופלאים, כי ישכיל בהם ע"י אור פני ה' ורוח קדשו: (תורה) (קלו) **פלגי**, והגם שיש בידי חטא בא שבע שתרתי אחרי עיני, שכבר ירדו **עיני פלגי מים על שלא שמרו תורתך**, וכבר שבתי בתשובה ונמחל לי: (משפטים) (קלז) **צדיק אתה ה'**, ר"ל כל משפטי ה' הם בצדק לפי הדין, משלם לצדיק שכרו ולרשע ענשו, ובכ"ז אל תתמה ממה שתראה שמאחר תשלומי שכר הצדיק וממהר תשלומי שכר הרשע, שזה מצד **שישר משפטיך**, שלכן מצד היושר טוב לעכב שכר הצדיק על עולם הנצחי שהשכר נצחי, ולשלם להרשע בעוה"ז להאבידו לעוה"ב, וכמו שנתבאר למעלה סי' ע"ג: (עדות) (קלח) **צוית צדק עדותיך**, וזה מבואר ע"י עדותיך, שהם חלק העדות שבתורה שמעידים איך הענים את הרשעים כפי הצדק, והשגיח על הצדיקים, כמו שיעידו כל ספורי התורה המעידים על דבר זה, וכולם בנוים על **אמונה**, שאתה נאמן לתת לכ"א את המגיע לו, והגם שרואים לפי שעה שהרשע מצליח, צריך שיאמינו מצד שה' נאמן לתת לכ"א את שכרו וענשו, כמ"ש כל דרכיו משפט, אל אמונה, ומפרש צדיק וישר הוא, צדיק נגד כל דרכיו משפט, וישר נגד אל אמונה, וכמ"ש כאן צדיק ה' וישר משפטיך, ומפרש נגד צדיק, צוית צדק עדותיך, ונגד ישר מש' ואמונה מאד: (דברים) (קלט) **צמתתני**, אבל בכ"ז צמתתני קנאתי שאקנא על חילול כבוד השם, שע"י שאתה מאריך לרשעים, עי"כ **שכחו דבריך צרי**, כי עי"כ הם אומרים שאין השגחה ואין שכר ועונש: (אמרות) (קמ) **צרופה**, ר"ל שאין מונע אותי משאשמור אמרתך, לא מצד עצמם **כי אמרתך** היא **צרופה מאד** שאין בה שום סיג ופסולת ואמרות ה' אמרות טהורות, ולא מצדי, **כי עבדך אהבה**, שאני דבק בה באהבה, לא מצד תקות גמול שזה לא יעמוד תמיד בצדקו, והראיה שעשיתי מאהבה, כי. (פקודים)

מְאֹד וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ׃ קמא צָעִיר אָנֹכִי וְנִבְזֶה פִּקֻּדֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ קמב צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת׃ קמג צַר־וּמָצוֹק מְצָאוּנִי מִצְוֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃ קמד צֶדֶק עֵדְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם הֲבִינֵנִי וְאֶחְיֶה׃ קמה קָרָאתִי בְכָל־לֵב עֲנֵנִי יְהוָה חֻקֶּיךָ אֶצֹּרָה׃ קמו קְרָאתִיךָ הוֹשִׁיעֵנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדֹתֶיךָ׃ קמז קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף וָאֲשַׁוֵּעָה לִדְבָרְיךָ יִחָלְתִּי׃

ת"א צעיר אנכי. ספר הזוהר פ' פקודי: קדמתי בנשף. ברכות ג': יתיר י' קדמו

רש"י

בהם. מצאתני: (קמא) צעיר אנכי ונבזה. כד"א (ש"א י"ו) דוד הוא הקטן נבזה אני להקטין עצמי אצל עוסקי תורה להתלמד כי פקודיך לא שכחתי מלסלסל ולפלפל בהם שצדקתך שבתוכן צדק ואמת עולמית, ואף כי מצאוני צרות היו הם עסקי: ולעולם הבינני. צדקתם ואחיה בהם כי הוא חייך ומ' (דברים ל'): (קמו) (הסימן של עדותיך דמ"ה ב"ן פר"ן הוי"ו חול"ם אבל בשאר עדותיך הדלי"ת חולם):

מצודת ציון

(קמא) צעיר. ענינו קטן ושפל: (קמג) ומצוק. מלשון צוקה וצרה: (קמז) בנשף. בלילה כמו את נשף חשקי (ישעי'

מצודת דוד

(קמא) צעיר. ר"ל עם כי בעבור שומרי המצות יתשבני אויבי לצעיר ונבזה עכ"ז לא שכחתי פקודיך ולא אשגיח עליהם: (קמב) צדקתך. ר"ל כי אמרתי שלא הצדקה אשר עושה לזוכרי פקודיך היא קיימת לעולם ועד הלא תורתך היא אמת מצד עצמה ואיך אשכחה בעבור בזיון האויב: (קמג) צר. לזה אף אם מצאוני צר ומצוק לא עזבתי מצותיך והמה שעשועי וכהם אשמח: (קמד) צדק עדותיך. עדותיך האמרים בצדק קיימים המה לעולם כי הצדק לא יבוטל בשום פעם לכן הבינני ואחיה ע"י בחיי עוה"ב עד עולם כאשר המה קיימים עד עולם: (קמה) חקיך. ר"ל בלא קריאתי היא לזכני לשמור חוקיך ומהראוי א"כ שתענני: (קמו) ואשמרה. כי אהיה פנוי מטרדת האויב: (קמז) קדמתי בנשף. קדמתי לכל אדם לעמוד בנשף ולצעוק לך בתפלה כי אני מיחל ומקוה לקיום דברך ומתפלל אני עליהם: (קמח) קדמו

באור המלות

על האויב שהוא תיי רוחו: (קמג) צר ומצוק. עמ"ש ישעיה ח':

תפלות דוד

באור הענין

(קמא) **צעיר**, הגם שאני צעיר ונבזה, ואין לי שום כבוד מעשיית המצות, בכ"ז **פקודיך לא שכחתי**, כי אני עושה אותם מאהבה לא בעבור כבוד: (תורה) (קמב) **צדקתך**, הצדקה האמרת על ה' תורה על המעשים שיעשה מצד הצדקה העליונה, שלא בהשקף על מעשי בני אדם וזכותם, גם הנהגה זו שהיא קרובה עם החסד הוא ג"כ **צדק לעולם**, כי ה' ינהיג הנהגה זו בעת הצורך אל כלל העולם, כמו עם האבות ומלכי ב"ד ועם כלל ישראל, בעת שיראה בחכמתו שזה צריך לתיקון העולם ושלימותו, וגם זה ממדת הצדק כפי ההנהגה על כלל העולם, **ותורתך אמת**, שכבר נמצא זה בתורה בספור הנהגת הדורות מראש ועד סוף, שזרח עליהם שמש הצדקה להשלים הכלל, כמו ביצ"מ ובמתן תורה שאז נהג ה' כפי הצדקה ביתר שאת להיות בזה מהלך השלימות לכלל הבריאה: (מצות) (קמג) **צר ומצוק**, הגם שמצאוני צר שהיא צרה חיצונה, ומצוק שהיא צוקת הנפש הפנימית, נגד המצוק הפנימי **מצותיך שעשועי**, ע"י שעשועי מצותיך אגרש את צוקת הנפש ויגונה הפנימית, ונגד הצר החיצון ידעתי כי. (עדות) (קמד) **צדק עדותיך לעולם**, שהעדות שהעידה התורה בסיפוריה שאתה תאיץ את הצדיקים מצרתם היא צדק לעולם ונוהג תמיד, אבל אבקש **הבינני ואחיה** שתבינני את העדיות האלה שאבין את הדרכים איך אתה מעניש הרשעים ומושיע הצדיקים, כי פעמים רבות יש מבוכות בסתרי הנהגה זו, ע"י שרואים רשעים מצליחים וצדיקים מעונים ביסורים: (חקים) (קמה) **קראתי**, כבר פירשו הקדמונים מ"ש אשר ישמעון את החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו, שע"י שיראו שמסגולת החקים שעל ידם ה' שומע תפלת ישראל ועונה להם בעת קראם אליו ע"י יאמרו שיש חכמה גדולה בהחקים האלה, כי חקי התורה מכוונים לעומת חקי העולם ובשמרם את חקי התורה ישמור להם כנגד גם חקי העולם כמ"ש אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם, ועז"א **קראתי בכל לב** ענני ה' אחר כי חקיך אצורה וזה מחייב שישמע תפלתי שזה מסגולת החקים: (עדות) (קמו) **קראתיך**, וגם אני קורא אותך לישועה נגד הצר שחקי בעלי הבחירה אינו תלוי בחקי העולם, וגם מזה **תושיעני ואשמרה עדותיך** שע"ז מועיל עדות התורה כנ"ל פסוק פ"ח נ"ס קי"ט קמ"ד: (דברים) (קמז) **קדמתי**, וגם בעת הצרה קדמתי בנשף שהוא משל על תחלת הצרה שהיא תחלת הלילה, **ואשועה** לישועה **כי לדברך יחלתי** שהבטיחני ע"י נתן הנביא שתושיעני מכל צר: (אמרות) (קמח) **קדמו**, ובאותו הלילה קדמו **עיני** לראות **אשמורות** שנים **לשיח באמרתך**, באופן שמה שתאחר הישועה משמר אחד בלילה כבר אקום שנית לשיח באמרתך

והבטחתך

קמח קדמו עיני אשמרות לשיח באמרתך: קמט קולי שמעה כחסדך יהוה כמשפטך חיני: קנ קרבו רדפי זמה מתורתך רחקו: קנא קרוב אתה יהוה וכל־מצותיך אמת: קנב קדם ידעתי מעדתיך כי לעולם יסדתם: קנג ראה־עניי וחלצני כי־תורתך לא שכחתי: קנד ריבה ריבי וגאלני לאמרתך חיני: קנה רחוק מרשעים ישועה כי־חקיך לא דרשו: קנו רחמיך רבים | יהוה כמשפטיך חיני: קנז רבים רדפי וצרי מעדותיך לא נטיתי:

רש"י

(קמח) אשמורות. חצי הלילה שתי אשמרות. ולדברי האומר שלש משמרות הוי לילה היה דוד עומד ממטתו בשליש הלילה הראשונה ועוסק בתורה עד חצות כמו שנאמר לשיח באמרתך, ומחצות ולהלן עוסק בשירות ותשבחות כמו שנאמר חצות לילה אקום להודות לך: (קנ) קרבו רדפי זמה. עצת חטאים הולכים בעצת חטאיהם ומתרחקים מתורתך ליקרב אל עצת רעתם: (קנא) קרוב אתה. לרחוקים הללו המתרחקים מתורתך אם ישובו מדרכם: (קנב) קדם ידעתי מעדותיך. קדם היות הדבר ידעתיו מתוך עדותיך קדם ירשו את הארץ צוית להם על הבכורים ותרומות ומעשרות וקדם הניחות להם מאויביהם צוית להם והיה בהניח ה' אלהיך לך וגו' (דברים כ"ה) להעמיד מלך ולהכרית עמלק ולבנות בית הבחירה: כי לעולם יסדתם. כי על כל הדברים

ראיתי

מצודת דוד

עיני. עיני קדמו לשפתח מתרדמת השינה שני אשמורות קודם אור היום: לשיח. לעסוק בתורה: (קמט) כמשפטיך. כמנהגך לעשות חסד: (קנ) קרבו וגו'. ר"ל רודפי הזמה קרבו אל הזמה והשיגו אותה אבל מתורתך רחקו כי לא רדפו אחריה: (קנא) קרוב אתה ה'. לכל קוראיך: וכל מצותיך אמת. ר"ל באמת עם המצות שבהם עצמם ישלמו גמול ונאמנים המה על הדבר: (קנב) קדם. ר"ל ראשית כל הידיעות הבנתי מעדותיך אשר יסדתם לעולם ולא תבוטל כי ראותי שכולם צדק וישר אמרתי איך א"כ יבוטל הצדק בשום פעם: (קנג) וחלצני. הוציאני מן העוני: כי תורתך וגו'. וא"כ מהראוי שתוציאני מן העוני: (קנד) ריבה ריבי. אתה תריב עם שונאי הריב שיש לי לריב: לאמרתך חייני. חייני לקיים אמרתך ולא בעבור הנאות עוה"ז: (קנה) כי חקיך לא דרשו. ואינם ראוים לתשועה לכן רחקה מהם: (קנו) כמשפטיך. לרחם על הבריות: (קנז) לא נטיתי.

מצודת ציון

(קמח) אשמורות. חלק מחלקי הלילה קרוי אשמורה כמו ויהי באשמורת הבקר (שמות י"ד): (קנ) זמה. ענין דבר תעוב ומעשה רע כמו זמה עשו (ויקרא כ"): (קנג) וחלצני. ענין הוצאה והליפה כמו חלוץ הנעל (דברים כ"ה): וחלצנו וחלצני.

עם

תפלות באור הענין דוד

והבטחתך ולחקור מדוע לא הושעתני תיכף, ולכן אבקש. (משפטים) (קמט) קולי שמעה, א] כחסדך מצד החסד, ב] כמשפטיך חייני, מצד המשפט והדין, אם מצד הזכיות, אם מצד דין ההבטחה: (תורה) (קנ) קרבו רודפי זמה, ר"ל הגם שהרשעים אין להם שום דבר שיאחד ויחבר אותם, כי הם נפרדים בתאותיהם ובמעלליהם שכ"א בוחר רשעה אחרת כמ"ש נפש רשע אותה רע לא יוחן בעיניו רעהו, הדבר הקושר אותם ומקרב אותם הוא מה שמתורתך רחקו, שבזה יש להם קורבה זה לזה במה שכולם כופרים בתורה ומתרחקים ממנה, הגם שבפרטי מעשיהם הם מחולקים זה מזה: (מצות) (קנא) קרוב אתה ה', אינך רחוק מן העולם כדעת הרשעים שאומרים שה' רחוק מן העולם בלתי משגיח על מעשה ב"א, ועל כן יכחישו האפשרות שיצוה ה' מצות לבני אדם, אבל אחר שאתה קרוב אל העולם א"כ כל מצותיך אמת, שאתה צוית להם מצותיך: (עדות) (קנב) קדם, זה ידעתי מעדותיך מני קדם שאתה קרוב ומשגיח על העולם, שזה מסופר בעדות התורה איך היית משגיח עליהם ונתת להם תורה ומצות בעדות התורה, ולא תאמר שזה היה רק בימי קדם לאבות ודורות הראשונים, ואח"כ התרחקת מן העולם כי העדות האלה לעולם יסדתם, שמה שהיה בימי קדם יסדת שכן יהיה לעולם: (תורה) (קנג) ראה עניי וחלצני, כי עם העוני תורתך לא שכחתי, וכל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר: (אמרות) (קנד) ריבה, ומה שנוגע לרעת בני אדם, ריבה ריבי וגאלני מידם במה שרוצים להרגני, לאמרתך חייני שתעשה זאת למען אמרתך שהבטחת לי ע"י נביא שאמלוך: (חקים) (קנה) רחוק, הרשעים הגם שיחזיקו במצות שכליות בכ"ז רחוק מהם ישועה, אחר שחקיך לא דרשו, שאין שומרים רק נימוסים שכליים לא החקים שאין יודעים טעמם ואיך יושעו תשועת הנפש: (משפטים). (קנו) רחמיך רבים, חוץ ממה שבקשתי לאמרתך חייני, אמר אחרי שרחמיך ה' רבים ראוי ג"כ שתחייני כמשפטיך מצד המשפט והדין כפי זכותי: (עדות) (קנז) רבים, כי רודפי וצרי הם

רבים

קנח רָאִיתִי בֹגְדִים וָאֶתְקוֹטָטָה אֲשֶׁר אִמְרָתְךָ לֹא שָׁמָרוּ׃ קנט רְאֵה
כִּי־פִקּוּדֶיךָ אָהָבְתִּי יְהוָה כְּחַסְדְּךָ חַיֵּנִי׃ קס רֹאשׁ־דְּבָרְךָ אֱמֶת
וּלְעוֹלָם כָּל־מִשְׁפַּט צִדְקֶךָ׃ קסא שָׂרִים רְדָפוּנִי חִנָּם וּמִדְּבָרְךָ
פָּחַד לִבִּי׃ קסב שָׂשׂ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב׃ קסג שֶׁקֶר
שָׂנֵאתִי וָאֲתַעֵבָה תּוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי׃ קסד שֶׁבַע בַּיּוֹם הִלַּלְתִּיךָ עַל

ת"א קדמו עיני. שם: ראש דברך. קידושין ל"א עקרים פ"ז: שש אנכי. שבת ק"ל מגילה ע"ז עקידה נעילת שערים עקרים מ"ג פל"ג: שבע ביום. מנחות מ"ג:

רש"י | יתיר י'

העתידים להיות לסוף לעולם יסדת עדותיך: (קס) ראש דברך אמת. ולא סוף דברך אמת, אלא סוף דברך הוכיח על ראש דברך שהוא אמת שכששמעו האומות אנכי ולא יהיה לך ולא תשא אמרו הכל להנאתו ולכבודו כיון ששמעו כבד לא תרצח לא תנאף הודו על ראש דברך שהוא אמת: (קסב) שש אנכי על אמרתך. על הבטחתך שהבטחתני. ד"א על אחת מאמרותיך הסתומות כשאני מבין בה, ור"ד על המילה שהיה דוד בבית המרחץ ראה עצמו בלא ציצית ובלא תפילין ובלא תורה אמר אוי לי שאני ערום מכל מצות כיון שנסתכל במילה שמח ואמר בצאתו (מבית המרחץ) שש אנכי על אמרתך המילה שמתחלה נתנה במאמר ולא בדבור שנאמר (בראשית י"ז) ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור: (קסד) שבע ביום. שחרית שתים לפני קריאת שמע ואחת לאחריה ובערב שתים לפניה ושתים לאחריה: על משפטי צדקך. על קריאת שמע

מצודת ציון

(קנח) ואתקוטטה. ענין מריבה כמו אקוט (דברים כ"ס): (קסב) שלל רב. ביזה רבה וגדולה כמו (לעיל נ"ס): (קסג) ואתעבה. מל' תעוב:

מצודת דוד

עם כי רבו צרותי מן האויבים הרודפים: (קנח) ואתקוטטה. הייתי מריב עמהם על אשר לא שמרו התורה: (קנט) אהבתי. אני אוהב אותם וחפץ בעשייתם ואף אם לא עשיתי כולם עכ"ז חייני כחסדך כאשר דרכך מעולם לצרף מחשבה טובה למעשה: (קס) ראש דברך. תחלת דברך שאמרת בהר סיני אנכי ה' אלהיך הוא אמת: ולעולם וגו'. ולכן יעמדו לעולם כל משפט צדקך ולא תבוטל בבוא זמן הואיל והמלוה הוא ה' האלהים הקיים לעד: (קסא) שרים וגו'. אף אם השרים רדפוני בהנם על לא חמס ובידי הלא היה לנקום נקם אבל מדברך פחד לבי ולא שלחתי בהם יד: (קסב) על אמרתך. על קיום אמרתך: כמוצא. כאדם המוצא שלל רב: (קסג) תורתך. על כי אשר אהבתי תורתך והיא הזהירה על השקר: (קסד) שבע. ר"ל פעמים רבות וכן שבע יפול צדיק וקם (משלי כ"ד): על משפטי צדקך. בעבור משפטי הצדק שנתת לנו: (קסה) לאוהבי תורתך. יהיה לתוהפ

תפלות | באור הענין | דוד

רבים, וסבת רדיפתם אותי הוא יען **שמעדותיך לא נטיתי** שע"כ הם צרים לי, כי. (**אמרות**) (קנח) **ראיתי בוגדים ואתקוטטה** ע"י **שאמרתך לא שמרו**, ועי"כ הם צרים לי ורודפים אחרי, וא"כ. (**פקודים**) (קנט) **ראה** מזה, **כי פקודיך אהבתי**, עד שאני מתקוטט עם העובר עליהם וא"כ **כחסדך חייני**, חוץ מן המשפט שבקש, תעשה עמי ג"כ חסד, כי עם חסיד תתחסד, וזאת להתקוטט עמהם ולמסור נפשי על קדושת השם הוא מגדר החסידות, כמ"ש ברכות דף כ' ברע יהודם דמסרי נפשייהו על קדושת ה': (**משפטים**) (קס) **ראש דברך אמת**, יש הבדל בין פנות ויסודי התורה ובין יסודות שיוציא האדם ע"י השכל האנושי, היסודות שיוציא עפ"י השכל גם אם יכוין אל האמת לא יבא תיכף אל האמת, כי החקירה תעיין גם בצד השקר, למשל כשיחקור על מציאת ה', על בריאת העולם יש מאין, יחקור גם הצד השני, אם יש אלוה או לא, אם העולם מחודש או קדמון, אבל הפנות שהניח ה' בתורתו הניח רק צד האמת, כמו בראשית ברא אלהים, הודיע שיש אלהים ושברא יש מאין, ועז"א ראש דברך אמת, וכן אמר במד' (ב"ר פ"א) בראשית ברא אלהים הה"ד ראש דברך אמת (ורמז לזה שסופי תיבות אמת), **ולעולם כל משפט צדקך**, החלק המשפט המיוסד מאת ה' אינו דומה כנימוסים שיחקקו בני אדם שישתנו תמיד לפי הזמן ולפי דעות בני אדם, אבל משפט צדקך עומד קיים לעולם, והוא אמת בכל הזמנים ובכל הנדונים: (**דברים**) (קסא) **שרים רדפוני חנם**, ובכ"ז הגם שרדפוני לא אפחד מהם, (וגם זה נכלל במלת חנם, שאין פועלים ברדיפתם), אחר **שמדברך פחד לבי**, ופחד הגדול שיש לי מדברך יעבור מלבי פחד הקטן, כמו שלא יירא אדם מדבורה בעת שאריה לנגדו, שהיראה הגדולה של האריה תבטל יראה הקטנה מפני עקיצת הדבורה, וכבר אמר החכם בושת' מיראת אלוה שאירא זולתו, וגם ר"ל שע"י שיירא מה' ישמרהו מב"ו ולא יוכל לעשות לו רעה: (**אמרות**) (קסב) **שש**, וכן לא יצוייר אצלי שמחה משום דבר בעולם, **כי שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב** שהיא השמחה היותר גדולה, וא"כ השמחה הגדולה גם היא תבטל השמחה הקטנה: (**תורה**) (קסג) **שקר**, אחר שתורתך אהבתי שהיא כולה אמת א"א עוד שאאהב את השקר, כי האוהב דבר ישנא את המנגד לו, והשקר הוא המנגד להאמת, **ולכן שנאתי ואתעבה**: (**משפטים**) (קסד) **שבע**

מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃ קסה שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל׃
קסו שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהֹוָה וּמִצְוֺתֶיךָ עָשִׂיתִי׃ קסז שָׁמְרָה נַפְשִׁי
עֵדֹתֶיךָ וָאֹהֲבֵם מְאֹד׃ קסח שָׁמַרְתִּי פִקּוּדֶיךָ וְעֵדֹתֶיךָ כִּי כָל־דְּרָכַי
נֶגְדֶּךָ׃ קסט תִּקְרַב רִנָּתִי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה כִּדְבָרְךָ הֲבִינֵנִי׃ קע תָּבוֹא
תְּחִנָּתִי לְפָנֶיךָ כְּאִמְרָתְךָ הַצִּילֵנִי׃ קעא תַּבַּעְנָה שְׂפָתַי תְּהִלָּה כִּי
תְלַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃ קעב תַּעַן לְשׁוֹנִי אִמְרָתֶךָ כִּי כָל־מִצְוֺתֶיךָ צֶּדֶק׃
קעג תְּהִי־יָדְךָ לְעָזְרֵנִי כִּי פִקּוּדֶיךָ בָחָרְתִּי׃ קעד תָּאַבְתִּי לִישׁוּעָתְךָ

ת"א שלום רב. ברכות ס"ג ודף ס"ע סנהדרין נ"ס:

יהוה

רש"י

שהיא דברי תורה: (קסו) שברתי. הוחלתי: (קסח) כי כל דרכי נגדך. אתה יודע כל דרכי: (קסט) כדברך הבינני. דברי תורתך כהלכתן וכהוייתן: (קעא) תבענה. תדברנה: (קעב) תען לשוני. כל עניה לשון קול רם הוא ולב לכולם וענו הלוים ואמרו (דברים כ"ז):

מצודת דוד

תורתך: ואין למו. לא יבוא להם מכשול: (קסו) שברתי. ר"ל לא עלדה אותי צרת הגלות כי קויתי לישועתך ועשיתי מצותיך ולא רפו ידי מהם בעבור טרדת הצרה (קסז) ואהבם מאד. ר"ל שמרתי המצות מאהבה ולא מיראת העונש בלבד: (קסח) כי כל דרכי נגדך. ר"ל כי יודע אני אשר כל דרכי המה נגדך כי אתה משגיח בכל: (קסט) תקרב. תפלתי תקרב אליך והתפלה היא שתבין לי התורה כדברך ר"ל כפי אמתת כוונת דברך: (קע) כאמרתך. כאשר אמרת לי בהבטחה ע"י נתן הנביא: (קעא) כי תלמדני. כאשר תלמדני חקיך אז תאמרנה שפתי תהלה: (קעב) תען. בהרמת קול תדבר לשוני אמרתך כי המה דברים צודקים והראוי לדבר בם בפרסום רב ובקול גדול: (קעג) תהי ידך. תהא ידך מוכנת לעזרני: (קעד) תאבתי. אני מתאוה ומשוקק לישועתך ויהי אז תורתך שעשועי כי לא אטרד בטרדת

מצודת ציון

(קסו) שברתי. ענין תקוה כמו שברו על ה' (לקמן קמ"ו): (קעא) תבענה. ענין אמירה כמו יביע אומר (לעיל י"ט): (קעב) תען. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וגו' קול רם (דברים כ"ז): (קעד) תאבתי. ענין תאוה:

באור הענין

תפלות דוד

באור המלות

ביום הללתיך, הג' תפלות של היום וד' תפלות בלילה ג' בג' אשמורות וא' בחצות לילה, ובכל פעם אהלל על משפטי צדקך, איך תעשה משפט צדק בעולם: (תורה) (קסה) שלום רב לאוהבי תורתך, כבר באמרו חז"ל (סוטה כ') שהתורה מגינה ומצלת מגינה מרע ומצלת מיצה"ר, אבל המצוה לא מצלת מיצה"ר, ועז"א שלום רב לאוהבי תורתך היינו שלום מכל פגע ואין למו מכשול שאין חטא בא לידם, ובכ"ז, (מצות) (קסו) שברתי לישועתך ה' ומצותיך עשיתי, הגם שהמצוה אינה מצלת מיצה"ר, שברתי לישועתך שאתה תושיעני גם בזכות המצוה, כמ"ש יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו: (עדות) (קסז) שמרה נפשי עדותיך, ספורי התורה המעידים על השגחה ושכר ועונש שמרה נפשי ואהבם מאד, ועי"ל. (פקודים) (קסח) שמרתי פקודך ועדותיך היינו המצות שנקראים פקודים שמעוררים הזכרון אל עדותך, כמו השבת והמועדים שהם לזכרון על עדות החידוש והנפלאות, כי אני רואה שכל דרכי נגדך, ואתה משגיח על כל דרכי בהשגחה פרטית: (דברים) (קסט) תקרב רנתי לפניך, הרנה קודמת אל התפלה והתחנה, שתחלה מרנן ואומר מזמורים ואח"כ מתפלל, בקש שבעת שתקרב הרנה ויתחיל לומר פסוקי דזמרה היכף כדברך הבינני שאבין מה שאתפלל: (אמרות) (קע) תבא, ואחר כך תבא התחנה ותתקבל ותצילני כאמרתך והבטחתך: (חקים) (קעא) תבענה, כבר התפלל שבע פעמים ואמר למדני חקיך, ואחר בגמר תפלתו שמובטח שמלא ה' שאלתו נותן תהלה על שלמדהו חקים, שהיא בתפלה השביעית (כמ"ש שבע ביום הללתיך) מובטח שקבל ה' תפלתו ונותן שבח ע"ז: (מצות) (קעב) תען לשוני, השפה הוא הדבור הפשוט, והלשון מורה על הדבור הנשגב התבוניי, אחר שפתי יביעו תהלה אז תען לשוני אמרתך, ואשיג בדרכי הבינה טעמי המצוה, שאחר שתלמדני החקים שאין טעמם נודע אבין בבינתי טעמי המצות ואען לומר שכל מצותיך צדק, ונגד מ"ש תחלה כל מצותיך אמונה יכיר עתה טעמי המצות כולם ושהם צדק ומושגים עפ"י השכל לא אמונה בלבד: (פקודים) (קעג) תהי ידך, כבר התבאר שע"י הפקודים יעורר הנפלאות ודרך ההשגחה הפרטית, ובזה לא תעזור אותי ע"י אמצעים ושלוחים, רק תהי ידך לעזרני בידך בבלי אמצעי כי פקודיך בחרתי: (תורה) (קעד) תאבתי, מה שתאבתי לישועתך הוא כדי שעי"כ יהיה תורתך

(קעא–קעב) שפתי, לשוני. הלשון הוא הדבור התבוניי והשפה היא חיצונית כמ"ש בכ"מ:

יְהֹוָה וְתוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃ קעה תְּחִי־נַפְשִׁי וּתְהַלְלֶךָּ וּמִשְׁפָּטֶךָ יַעֲזְרֻנִי׃ קעו תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד בַּקֵּשׁ עַבְדֶּךָ כִּי מִצְוֺתֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃

קכ א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל־יְהֹוָה בַּצָּרָתָה לִּי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי׃ ב יְהֹוָה הַצִּילָה נַפְשִׁי מִשְּׂפַת־שֶׁקֶר מִלָּשׁוֹן רְמִיָּה׃ ג מַה־יִּתֵּן לְךָ וּמַה־יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה׃ ד חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים׃

אויה

ת"א תעיתי כשה. שם קי"ט מכות כ"ד: שיר המעלות. פסחים קי"ח עקידה שער ס"ב כל המזמור ספר הזוהר פרשת [illegible]: מה יתן לך. ערכין ט"ו: חצי גבור. קידושין כ' ערכין ט"ז:

רש"י

קכ (א) שיר המעלות. שאמרו הלוים אותם על ט"ו מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים, ויש כאן ט"ו מזמורים של שיר המעלות. ורבותינו אמרו שיסדן דוד להעלות את התהום כמו שמפורש במסכת סוכה. ולפי אגדה פתרונו שיר למאה עולות: (ב) משפת שקר. זהו של אדום שגדין את הבריות בפיהם בעלילות רשע: (ג) מה יתן לך. הקב"ה: ומה יוסיף לך. שמירה ומחיצות הרי את נתונה לפנים משתי מחיצות: (ד) חצי גבור שנונים. והרי את הורגת במקום רחוק כחץ: עם גחלי רתמים. כל הגחלים כבו מבחוץ כבו מבפנים ואלו כבו מבחוץ ולא מבפנים. ד"א מה יתן לך מה סוף של הקב"ה לגזור עליך חצי גבורים עם גחלי רתמים חציו ממעלה וגיהנם מלמטה:

מצודת ציון

קכ (ד) שנונים. חדודים כמו שננו כחרב לשונם (לעיל ס"ד).

מצודת דוד

כתיב: (קעה) ותהללך. למען תהללך לא בעבור הנאות הגופני: ומשפטיך. המשפטים אשר תשפוט בשוגגי כמה יעזרוני מיד ולהיות א"כ פנוי להללך: (קעו) תעיתי כשה אובד. ר"ל כמו השה הזה כשהוא אובד מן העדר אינו יודע לחזור עד שיבקשו הרועה כן תועה אני בדעתי ולא אדע מעצמי כל תוכן הדרך לכן בקש אתה את עבדך והראה הדרך אשר ילך בה כי לא שכחתי מצותיך והבא לטהר הבא מסייעין לו מן השמים:

קכ (א) שיר המעלות. אלה ט"ו שיר המעלות אמרם דוד לשיאמרו אותם הלוים בט"ו מעלות שעולות מעזרת נשים לעזרת אנשים שיר אחד על מעלה אחת: אל ה' וגו'. ר"ל בעת הייתי בצרה פניתי אל ה' אני קראתי אליו והוא ענה לי: (ב) ה' הצילה. אתה ה' גם עתה הצילה נפשי מאנשי שפת שקר ומאנשי לשון רמיה: (ג) מה יתן לך וגו'. אתה לשון רמיה מה היא השמירה אשר יתן עוד עליך ומה יוסיף עוד הלא כבר נתונה אתה לפנים מחומת השפתים והשנים ואם אלו לא הועילו לשמרך מה יוסיף עוד שמירה: (ד) חצי גבור. דומה אתה לחצים שנונים שביד הגבור שהורג עמהם ברחוק מקום כן אתה פה שאמר לה"ר והרוג את העומד ממרחק: עם גחלי רתמים. דומה אתה עם גחלי מעצי רותם כי עם שהם נראים כבוים

תפלות דוד

באור המלות

קכ (א) בצרתה. תוספת הה"א מורה על רוב הצרה, וכן ישועתה עזרתה ודומיה: (ב) שפת שקר לשון רמיה, הלשון הוא הדבור, השנימי שהוא מרמה בהתבונות ובתבונה, והשקר הוא בשפה פשוטה:

באור הענין

שעשועי ולא אתבטל ע"י היסורים מה"ת: (משפטים) (קעה) תחי נפשי כדי שתהללך, זאת מגמתי בחיים כדי שאוכל להלל אותך כי לא המתים יהללו יה, וע"כ משפטיך יעזרוני, תהיה העזר מצד המשפט והדין אחר שאתמוד להלל את ה': (מצות) (קעו) תעיתי, וגם אם תעיתי כשה אובד שעזב את רבצו ותועה ואין לו מרעה, תהיה אתה הרועה המבקש את שיו הנדח, ור"ל באשר אני נרדף מפני שאול תועה בא"ל, תבקשני ותשיבני לא"י, כי אף ששכחתי רבצי ומקום המרעה לא שכחתי מצותיך, לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי:

קכ (א) שיר המעלות, התפלל לה' שיצילהו מבעלי לה"ר, אל ה' הנה בכל צרה קראתי אל ה' ויענני, אבל יש צרה גדולה מזו שלא אוכל להמתין עד בא הצרה ועד שאקרא ואתפלל, והוא הפח של אנשי רמיה ובעלי לה"ר, שמן האויב הגלוי והצרה הגלויה אדע להזהר ולקרא אל ה' לא כן אלה שמכסים שנאה במשאון, על כן אבקש. (ב) ה' הצילה נפשי משפת שקר, כי לא אוכל להמתין עד בא רעתם רק הצילני מהם תיכף, ובפה שקר הוא שמוציא שקרים ולה"ר שלא בפניו, ולשון רמיה הוא שדובר אליו ברמאות בפניו מתדמה כאוהב ובקרבו ישים ארבו: (ג) מה יתן לך, אתה לשון רמיה, מה יתן לך דבר זה איזה תועלת, או מה יוסיף לך זה איזה ריוח על מה שיש לך מכבר, כמ"ש אומרים לבעל לה"ר מה הנאה יש לך: (ד) חצי גבור שנונים, אתה דומה כחצי גבור השנונים שממית מרחוק, וכגחלי רתמים שאין נשמרים מהם והם בוערים באש מקרוב, וזה נגד שפת שקר שאומר לה"ר

ה אוֹיָה־לִי כִּי־גַרְתִּי מֶשֶׁךְ שָׁכַנְתִּי עִם־אָהֳלֵי קֵדָר : ו רַבַּת שָׁכְנָה־לָּהּ נַפְשִׁי עִם שׂוֹנֵא שָׁלוֹם : ז אֲנִי־שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הֵמָּה לַמִּלְחָמָה :

קכא א שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי : ב עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ : ג אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ : ד הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל : ה יְהוָה

ת"א אני שלום . עקידה מבוא שערים : אשא עיני . ספר הזוהר פרשת ויגש : הנה וגו' . סוטה מ"ח : שמרך

רש"י

(ה) אויה לי. אמרה כנסת ישראל ככר לקיתי בגליות רבים הרי גרתי משך עם בני יפת במלכות פרס ויון ומשך : (ז) אני שלום , עמהם : כי אדבר . אליהם שלום המה באים להלחם בי :

קכא (א) שיר למעלות . (הפשט כשהיו הלוים מתחילין לעלות במעלות אמרו שיר זה אע"פ שזה השיר לא נכתב בראשונה אין מוקדם ומאוחר . ס"א מצאתי) : שיר למעלות . רמז במזמור שני למעלות העולות לצדיקים לע"ל מתחת עץ החיים לכסא הכבוד דתניא דספרי שיר המעלות אין כתיב כאן אלא שיר למעלות למי שעתיד לעשות מעלות לצדיקים לע"ל וזהו שיסד הקליר (בסלוק דיוצר של יום ב' דסוכות שיסד

מצודת דוד

מבחוץ בוערים המה מבפנים כן אתה תדבר תלקלקות ובסתר תדבר עליו לה"ר : (ה) אויה לי. אומר על לשון בני הגלות אשר יתאוננו על מרבית לה"ר שביניהם ויאמרו אויה לי איך לא אקח מוסר שלא זה הדבר אשר בעבורה הייתי בגולה כגר אצל בני משך ושכנתי בגולה אצל הקדרים יושבי אהלים : (ו) רבת . זמן רב שכנה נפשי עם העכו"ם שונאי השלום : (ז) אני שלום . אני בפי שלום וכאשר אדבר אליהם שלום המה מתעוררים למלחמה :

קכא (א) אשא עיני . דרך המצפה על העוזרים לעלות על ההרים ונושא עיניו למרחוק לראות מאין יבואו :

מצודת ציון

(ה) משך . שם אומה ונזכרת בתורה שמה עתה באמונת העובדי כוכבים ומזלות . וקדר הם ממלכות ישמעאל ורוב הגולה שמה ביניהם :

קכא (א) למעלות . כמו המעלות והלמ"ד במקום הה"א הידיעה : אל ההרים . כמו על ההרים : מאין . מאיזה מקום וכן מאין אתה (בראשית כ"ט) : (ג) למוט . מלשון נטיה ומעידה : ינום . מלשון תנומה והיא שינה מועטת וקלה :

(ב) עזרי . ר"ל אבל לא מצאתי עזר רק מאת ה' וכו' : (ג) אל יתן . כאלו אחד יאמר לחבירו דרך נחמה הנה עזרה טובה היא כי לא יתן רגליך לנטיה ומעידה : אל ינום שומרך . ר"ל לא יסיר השגחתו ממך : (ד) הנה לא ינום . כי הנה מעולם אינו

תפלות דוד

באור הענין

ברחוק וממית, ולשון רמיה מרמה אותו בקרוב ושורף אותו בהבל פיו : (ה) אויה לי, ככר אוי לי אם גרתי משך או אם שכנתי עם אהלי קדר שהם אנשים פראים אויבים ומעיקים , אבל . (ו) רבת , רעה זו רבה יותר , מה ששכנה לה נפשי עם שונא שלום , שאני שוכן בתוך אחי בין בני ישראל והם שונאים שלום והוא גרוע יותר מבני קדר ומשך , כי . (ז) אני שלום , הגם שאני שלום עמהם , וכי אדבר עמהם שלום המה (ידברו שלום) למלחמה , שאני אדבר ותוכי כברי , והם ידברו שלום ובלבם ישימו ארבם בשנאת חנם , וזה גרוע ממשך ואהלי קדר שרעתם גלויה וידעתי להזהר מרעתם :

קכא (א) שיר למעלות , הוסד על השגחת ה' הפרטיית המושפעת על הצדיקים , אשא עיני אל ההרים , יצייר כי כאשר היה נרדף הגיע לו תשועה פתאום מלמעלה מראשי הררי עד , והוא נושא עיניו אל ההרים שמשם בא לו העזר לראות מאין יבא עזרי , מאיזה מקום בא העזר , וראה שלא בא מעבר ההרים , רק . (ב) עזרי בא מעם ה' עושה שמים וארץ , ר"ל עושה הטבע ומה שהוא למעלה מן הטבע , שהנהגת הטבע מיחס לעושה הארץ ותנהיגה עפ"י השמים שהוא המערכת , והנהגת הפליאה מיחס לעושה השמים ומנהיגם בכח שלמעלה מהם , וכן העזר הזה נדמה לי שהוא הרלי טבעיי ובאמת הוא שמימיי השגחיי : (ג) אל , מצייר שבומע קול אומר אליו , מה תשא עיניך לדרוש מקום העזר כאילו הוא דבר שהתחדש עתה , דע כי הגבוה ממך לא סרה השגחתו מאתך רגע . והשגחתו כפולה , א] דבוקה בך עצמך ולא יתן למוט רגלך שמחזיק אותך בעצמך בל תמוט , ב] חוץ ממך , הוא נדמה כשומר העומד אצלך לשמור אותך מפגעים חיצונים , אולם השומר הזה נעלה מיתר שומרים כי לא ינום שומרך , כי שומר אחר ילאה ע"י תנומה ותופסק שמירתו : (ד) הנה לא ינום , שלא ינום מחמת לאות וחולשה , ויותר מזה כי לא יישן כלל כי לא נמצא אצלו טבע השינה כלל , שבן אדם אף מי שלא ינום מחמת עיפות הלא מוכרח הוא לישן ולהעמיד אז שומר אחר תחתיו : (ה) ה' , עוד מעלה בשמירתו , כי מלבד שה' שומרך מפגעים הרציים הוא גם כן צלך , שהוא צל גם מרעות טבעיות

באור המלות

(ג) לא ינום , מחמת עיפות , ולא יישן כלל אפי' בשינה הטבעיית , וכארתי זה ישעיה (ה' כ"ז) :

שמרך יהוה צלך על־יד ימינך: ו יומם השמש לא־יככה וירח בלילה: ז יהוה ישמרך מכל־רע ישמר את־נפשך: ח יהוה ישמר־צאתך ובואך מעתה ועד־עולם:

קכב א שיר המעלות לדוד שמחתי באמרים לי בית יהוה נלך: ב עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלם: ג ירושלם הבנויה כעיר שחברה־לה יחדו: ד ששם עלו שבטים שבטי־

ת"א ה' שמרך. מנחות ל"ב ס' הזוהר פ' ויחי: ה' ישמר. עכו"ם י"א: שמחתי וגו'. מכות י' עקידה שער ב' כל המזמור ס' הזוהר פ' וישב: עומדות היו. עכו"ם שם: ירושלים וגו'. תענית ה': שבטי יה. קידושין דף ע' ס' הזוהר פ' במדבר ופ' פקודי:

רש"י

רבי אליעזר הקליר שהוא בנו של רשב"י בחגיגה פ' אין דורשין ע"ש) ומתחתיהם שלשים מעלות זו למעלה מזו עד כסא הכבוד פסות ועולות בשיר נעימות שיר המעלות:

קכב (א) שמחתי באומרים לי. שמעתי בני אדם שאומרים מתי ימות אותו זקן וימלוך שלמה בנו ויבנה בה"מ ונעלה לרגל. ואני שמח: (ב) עמדות היו רגלינו. במלחמה בכל מקום בשביל שעריך ירושלים שעוסקין בהן בתורה: (ג) ירושלים הבנויה. כשיבנה שלמה בני בית המקדש בתוכה תהא בנויה בשכינה ומקדש וארון ומזבח: כעיר שחברה לה. כשילה שדימה הכתוב זו לזו שנא' (דברים י"ב) אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים. ורבותינו אמרו יש ירושלים הבנויה בשמים ועתידה ירושלים של מטה להיות כמותה: (ד) ששם עלו שבטים. אשר שם בשילה עלו שבטים כשעלו ממצרים ונקבע המשכן בתוכה: שבטי יה. שהוא עדות לישראל ולפי שהעכו"ם היו מליזין אחריהם כשיצאו ממצרים ואומרים עליהם שהם ממזרים אם בגופם היו שולטין המצריים בנשותיהם לא כ"ש אמר הקב"ה אני מעיד עליהם שהם בני אבותיהם הטיל שמו עליהם הראובני השמעוני (במדבר כ"ו) הוסיף עליהם אותיות השם אחת מכאן ואחת מכאן נמצא השם הזה יה

מצודת דוד

מסיר השגחתו: (ה) ה' צלך. כמו הצל מגין מחום השמש כן יגן על ימינך לעשות בה חיל: (ו) יומם. ביום לא יזיק לך חום השמש ובלילה לא יזיק לך לחות הירח המביא תחלואים: (ח) צאתך. שלא תכשל בצאתך בדרך ובבואך: קכב (א) שמחתי. הוא מאמר בני הגולה שאומרים הן מאז שמחתי בעת שהיו אומרים לי נלך אל בית ה' בזמן הרגל: (ב) עמדות. מרוב אדם הבאים והעולים היינו מתעכבים ועומדים בשערים זמן מה עד אשר נוכל לבוא בם: (ג) ירושלים. זאת ירושלים. אשר היא בנויה בכל מיני פאר כעיר אשר חוברה לה יחדיו כל הבונים לכללם בכל מיני פאר ויופי: (ד) ששם.

באור המלות

(ח) ישמר צאתך. וגם בואך, אף שבעיר א"צ שמירה כ"כ ובברכה אמר בהפך ברוך אתה בבואך וגם ברוך אתה בצאתך כנס שבמקום אשר אין הברכה מצויה כ"כ כמו אם יושב בביתו:

שלום

תפלות דוד — באור הענין

שמימיות, ואינו דומה כשומר אחר שאינו תמיד עמך, כי הוא נמצא תמיד על יד ימינך, פי' שמצד שהוא צלך: (ו) יומם השמש לא יככה, תשמר מרעת השמש ביום ומרעת הירח בלילה, הגם שטבעיהם מתנגדים זל"ז זה חם ויבש וזה קר ולח, ומצד שה' שומרך תהיה שמירתו בשני ענינים, א] שמירת הגוף, ועז"א. (ז) ה' ישמרך מכל רע, שבזה ישמור את גופך מכל מיני רעות שבעולם, ב] שמירת הנפש מחטא, ה' ישמר את נפשך, ושמירות האלה כוללים בכל המקומות ובכל הזמנים, נגד המקומות אומר. (ח) ה' ישמר צאתך ובואך, ונגד כל הזמנים אומר מעתה ועד עולם:

קכב (א) שיר המעלות לדוד, מדבר בשבח ירושלים, מצייר את האומה בכללה כגוף אחד המורכב מאיברים פרטים שונים וירושלים היא העיר שחוברה לה יחדיו ויתחברו האיברים הפרטים, להיות גוף שלם יחול בו רוח החיים ונפש המשכלת ונפש האלהית, והנה בית ה' בירושלים בה היא הכלי המכין את הגויה הכללית אל חול השכינה ונפש האלהית בה, אמנם העיר עצמה היא כלב ומוח בגויה אשר יכינו אותה אל קבלת נפש החיים ונפש המשכלת, עפ"ז יאמר הגם שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, מצד ששם ה' שכן והוא משכן השכינה והאלהות בקדש, אמנם. (ב) עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים, גם עוד בטרם נבא אל בית ה' להביט במשכיות ההוד הנגלהי הזורח משם על הגויה הישראלית בכללה, גם בעת לעדו רגלינו בשערי ירושלים, כבר עומדות היו רגלינו, כי מצאנו שם מלב ומעמד שעל ידו תעמוד הגויה על רגליה להיות גוף חי ושלם, ומפרש כי: (ג) ירושלים היא הבנויה כעיר שחברה לה יחדו, שאליה ובעבורה יתחברו האברים הפרטים של הגוף הכולל יחדיו להיות גוף אחד: (ד) ששם. כי לשם עלו שבטים שבטי יה והתחברו כולם פי' העיר הזאת, עד שהיא עדות לישראל שהם גוי אחד מתאחדים, במה שכולם מתקבצים שם בגלל

יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל לְהֹדוֹת לְשֵׁם יְהוָה׃ ה כִּי שָׁמָּה ׀ יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד׃ ו שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָםִ יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ׃ ז יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ׃ ח לְמַעַן־אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ׃ ט לְמַעַן בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ׃

קכג א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת־עֵינַי הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם׃

הנה

ת"א שאלו שלום. מגילה יז: יהי שלום. ברכות ס"ד: למען אחי. ברכות ס"ד: למען בית. שם: אליך נשאתי. ס' הזוהר פ' ויגש ופ' ויחי ופ' ואתחנן:

רש"י

עדות לישראל: (ה) כי שמה ישבו וגו'. כי שם בירושלים תשרה השכינה וישבו שם כסאות לשפוט בהם את העכו"ם וכסאות מלוכה לבית דוד: שאלו שלום ירושלם. ואמרו לה ישליו אוהביך ויהי שלום בחילך: (ח) למען ישראל אחי ורעי: אדברה נא. אני דוד המלך שלום בך: קכג (א) היושבי יו"ד יתירה:

מצודת דוד

אשר שם עלו השבטים שהם שבטייה ר"ל עם ה': עדות לישראל. העליה הזאת היתה עדות לישראל שהשכינה שוכן בה לגודל הנס שנעשה אז כי היתה מכילה את כל ההמון הזה ולא היה צר להם המקום: להודות לשם ה'. ומהראוי היה להודות לה' על הדבר ההוא: (ה) כי שמה. ר"ל ראויה היתה להשראת שכינה כי שמה ישבו כסאות רבות לעשות משפט והם כסאות הסנהדרין ואף שם היו כסאות לבית דוד הדנין דין אמת: (ו) שאלו. זאת שאלו מה' שלום ירושלים להיות בנויה כמאז: ישליו אהביך. כאלו לירושלים ידבר לומר גם האוהבים אותך יהיו בשלום: (ז) יהי שלום וגו'. ר"ל לא יצור עליה האויב ולא יתוץ את הארמונות: (ח) למען אחי ורעי. כאלו כ"א מבני הגולה אומר לא בעבור עצמי בלבד אתפלל על שלום העיר כ"א גם בעבור אחי ורעי והמה כל בני ישראל: (ט) למען בית ה'. ולמען המקדש אשר יבנה בה אבקשה טוב לך: קכג (א) אליך נשאתי וגו'. להיות נוסים ומביטים לעזרה:

מצודת ציון

קכב (ו) ישליו. מלשון שלוה: (ז) בחילך. היא החומה הנמוכה אשר היא מחוץ להחומה הגבוה וכן ויאבל חל וחומה (איכה ב'): בארמנותיך. ענין היכלות ופלטרין: קכג (א) היושבי. היו"ד יתירה:

באור הענין

מועדי השנה לתכלית אחד להודות לשם ה', על שתכלית הזה להודות לשם ה' הוא הכח הפנימי הקושר האיברים הפרטים, והוא חיי הגויה הכללית, והעיר ששם יתקבצו היא כמו הלב שבו תחול רוח החיים המחיה את הגויה ומקרב העצמות המפוזרות עצם אל עצמו. (ה) כי שמה, והיא ג"כ כמו הנפש המדבר אשר בגויה, כי שמה ישבו כסאות למשפט שהם הסנהדרין ושופטי ישראל, ומשם תצא תורה ודת ודין ושמה ישבו כסאות לבית דוד שמשם תצא ההנהגה הכללית לכל פרטי האומה: (ו) שאלו, אחר שבאר שירושלים היא המעמדת חבור הגויה הכללית ואחדותה, אומר כמו שאם תשאל לשלום הגויה האישיית ישיב לו ששלומה תלוי אם האיברים והכחות שבגויה מקושרים ויש להם שלום יחדיו, כי בעת יעשה פירוד ביניהם אז יבא המות, כן אם נשאלו לשלום ירושלים נאמר התשובה ששלומה תלוי אם ישליו אהביך, אם אוהבי ירושלים יהיה ביניהם שלוה פנימית בזה תלוי שלום ירושלים, אחר שעקר ענין ירושלים היא אחדות האומה, וא"כ אם יתעורר בין אישיהם ריב ומדנים ופירוד לבבות לא נמצא שלום ירושלים, כי עקר שלומה היא אם היא כעיר שחוברה לה יחדיו, לא אם יתפרדו, והנה יש הבדל בין שלום ובין שלוה שהשלום הוא השלום החיצוני והשלוה הוא השלוה הפנימית, אמר שע"י שישראל יהיה להם שלוה פנימית, בעז"א אוהביך, שיהיה אהבה ביניהם הנם שלא יהיה להם שלום עם אויביהם החיצונים זה יגרום שלום ירושלים החיצון, ואז ע"י. (ט) שיהי שלום בחילך החיצון בהחומה הסובבת את ירושלים ע"י שיתאגדו השבטים השוכנים סביב ירושלים ולא יהיה מצות ומריבות סביב הומתה בין שבט לשבט, עי"כ יהיה גם שלוה בארמנותיך הפנימים: (ח) למען אחי ורעי, אומר הנה מה שנוגע להועלת הקיבוץ המדיני לטובת אחי ורעי אדברה נא שלום בך, היא תלויה בהשלום הנמצא בך שבזה ימצא מה שהוא מהמועיל להצלחה המדינית, אולם. (יא) למען בית אלהינו, מה שנוגע לבית אלהים לצורך הטוב הנפשי והאושר הרוחני מהקדושה והנבואה והשכינה אבקשה טוב לך זה הגלוי בהטוב שיעשה במצות ובמע"ט, אולם באר בזה כי התועלת המדיני המושג מירושלים הוא דבר גלוי וא"צ לבקשו כמטמונים כי הוא דבר מבואר, ואוכל לדבר ולבארו תיכף, אולם הטוב המושג מבית אלהים הוא דבר צפון שצריך לבקשו ולדרוש אחריו, כי ענינים האלהיים לא יושגו רק אחר הדרישה והחיפוש:

באור המלות

(ח—ט) שלום, שלוה. שלום היא שלות הגוף והבית בפנימותו, ושלום הוא השלום החיצון עם אויביו, שלו הייתי ויפרפרני. ואני אמרתי בשלוי, על בריאת הגוף. טוב פת חרבה ושלוה בה על שלום הבית, בחילך החומה החיצונה שסביב חומת העיר, ויאבל חיל וחומה:

תפלות דוד

קכג (א) שיר המעלות, בקשה על התשועה בהיות בטחונו בה' לבדו, אליך נשאתי את עיני

ב הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ: ג חָנֵּנוּ יְהוָה חָנֵּנוּ כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז: ד רַבַּת שָׂבְעָה־לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים הַבּוּז לִגְאֵיוֹנִים:

קכד א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל: ב לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם: ג אֲזַי

ת"א הנה כעיני. עקדה שער ס"ז עקרים מ"ד פכ"ג: לולי ה'. מגילה י"א עקידה שער ס"א כל המזמור:

לגאי יונים קרי

רש"י

(ד) הלעג השאננים. לעג העכו"ם השאננים שבענו: הבוז. שבזו את גיא היונים היא ירושלים: לגאיונים. כתיב חד וקרינן תרין: **קכד** (א) **בחרות** אפם בנו. כשחרת אפם בנו. בחרות כמו בעשות:

מצודת ציון

(ב) גברתה, היא אשת האדון כמו מפני שרה גברתי (בראשית ט"ז): (ד) השאננים. ענינו ההשקט והמנוחה כמו שאנן מואב (ירמיה מ"ח): לגאיונים. היא מל' גאות ומלשון אונאה וגזל כמו ואיש לא יונה (יחזקאל י"ח):

מצודת דוד

היושבי. אתה היושב בשמים: (ב) אל יד. לוטים אל יד אדוניהם ליתן להם דבר מה ואינם תולים מלצפות עד אשר יתן להם: (ג) כי רב. בא לנו בזיון הרבה עד נשבע ממנו לגודל הרבוי והוא ענין מליצה: (ד) רבת. הרבה שבעה נפשנו מן הלעג של העכו"ם היושבים שאנן והשקט: הבוז. מן הבזיון אשר הוא לגאי יונים ר"ל אשר העכו"ם הגאים והמאנים מבזין אותנו וכפל הדבר במ"ש למרבית הבזיון:

קכד (א) לולי ה'. אם לא ה' אשר היה עמנו: יאמר וגו'. ר"ל שמקרא יאמר נא ישראל לולי ה' וכו': (ב) בקום. בעת אשר קם עלינו אדם להרוג ולאבד: (ג) אזי. אם לא היה ה' עמנו אזי היו בולעים אותנו חיים וכפל ענ[illegible]

באור המלות

(ד) הלעג, הבוז לעג גדול מבוז שהבוז יהי' גם בלב, ופי' הלעג של השאננים הוא הבוז לגאים, והנו"ן נוספת כנו"ן עליונים:

תפלות דוד

באור הענין

ר"ל כי הבוטח בה' שיושיעהו ע"י אמצעיים טבעיים הוא נושא לבו אל ה' ועיניו על האמצעיים שהם ועל ידם יצפה להשיג עזרתו, (שעז"א המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה, ר"ל שהמתפלל על צרכי העולם הגם שיתן עיניו למטה על דברים השפלים, צריך עכ"פ שיהיה לבו לנעלה אל המנהיג והמניע את הכל), אבל אנכי רק אליך נשאתי את עיני, אני מקוה שאתה תבחר האמצעיים של התשועה, לא באמצעות העולם השפל רק מצד שאתה **היושבי בשמים** ומנהיג ומניע את המערכה: (ב) **הנה**, מצייר זה בשני משלים נאותים מאד, הנה העבדים אין נושאים עיניהם רק אל יד אדוניהם שהיד הזאת לפעמים תכם בשבט ולפעמים תתן להם לחם ומזון, **כן עינינו אל ה' אלהינו** בין שהוא ה' מרחם, בין שהוא אלהינו הדיין ומוכיח ומיסר, והזמר שלא לבד שנדמה **כעבדים אל יד אדוניהם** שהאדון הוא המשפיע הראשון, כי גם **כעיני שפחה אל יד גבירתה**, שהגבירה אינה המשפעת בעצם ובראשונה כי היא מקבלת מן האדון, וככ"ז תשא השפחה עיניה אליה, **כן עינינו אל ה'** בין מצד שאנו חושבים אותו כהאדון שממציא הטוב בראשונה, בין כגבירה שהיא אמצעית בין המשפיע והמקבל ומושכת הטוב שקבלה מהמשפיע ליד המקבל, וכן אתה מצד שאתה ה' מהוה כל הווה אתה המשפיע הראשון וממציא הטוב, ומצד שאתה אלהינו המשגיח עלינו ומושיע לנו את הטוב, אתה גם האמצעי שמושיט הטוב אלינו באופן שאתה ממציא הטוב וגם המביאו אלינו, וכן אנו מצפים **עד שיחננו** הגם שאין אנו ראוים עפ"י הזכות יעשה זאת מצד החנינה: (ג) **חננו ה'**, הגם שאין לנו זכיות ראוי שתחננו, ותוסיף חנינה מצד **שרב שבענו בוז**, והוא מהבוז שבענו, הגם. (ד) **רבת**, זה רע וגדול יותר מה **ששבעה לה נפשנו** (כי הוא דבר הפועל ובוקע בעומק הנפש), מה **שהלעג של השאננים** הוא **הבוז לגאיונים**, שכבר באנו למדרגה התחתונה כ"כ עד שמה שהשאננים מלעיגים על צרותינו זה נעשה בוז לגאיונים שבהם, שנפלו בגאוה שבעיניהם מבזים אותם על שישימו לב ללעוג מעם שפל כזה שאין אנו חשובים בעיניהם אף להיות נושא הלעג, כמו שיבזו איש נכבד שילעג על מי שהוא בתכלית השפלות:

קכד (א) **שיר המעלות**, יספר איך חסד ה' הצילם משני מיני האויבים, אויבי הגוף ואויבי הנפש, **לולי ה'**, ר"ל שני דברים היה לנו למעוז, א] מה שאנחנו היינו לה', ב] מה שה' היה לנו ר"ל התנאי הא' לתשועתינו היה מה שאנחנו נשעננו בכל לב על ה' ולא שכחנו שמו ותורתו, ועז"א **לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל**, לולא מה שאנחנו אמרנו שה' לנו ובטחנו בו, ב] התנאי השני מה שעי"כ באמת היה ה' לנו, ועז"א. (ב) **לולי ה' שהיה לנו** באמת **בקום עלינו אדם**, שפי' שאנחנו בטחנו עליו כן היה גם הוא לנו למושיע, ולולי שני אלה הדברים אז אבדנו בין בגוף בין בנפש,

חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ׃ ד אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ׃ ה אֲזַי עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים׃ ו בָּרוּךְ יְהוָה שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם׃ ז נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יוֹקְשִׁים הַפַּח נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ׃ ח עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

קכה א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים בַּיהוָה כְּהַר־צִיּוֹן לֹא־יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב׃ ב יְרוּשָׁלִַם הָרִים סָבִיב לָהּ וַיהוָה סָבִיב לְעַמּוֹ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ ג כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל

ת"א הבטחים בה'. ברכות נ"ח ס' הזהר פרשת תרומה: כי וגו'. סוטה כ': הצדיקים

רש"י

(ה) נחלה. לשון הולי: (ז) נפשנו. נמלטה מהם כצפור אשר נמלטה מפח יוקשים:

קכה (א) הבטחים בה' לא ימוטו. כהר ציון לא ימוט. כי כאשר ירושלים הרים סביב לה כן הקב"ה סביב לעמו: (ג) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים. (כי לא

מצודת דוד

מליצה על כי התאב לאכול לא ימתין עד יבושל כי אם אוכלו חי. אמר כאלו מרוב התאוה לבלעני היו ממהרים לבלעני חי: בחרות. בעת חרה אפם בנו: (ד) המים. דימה המון העמים לשטיפת מים רבים: נחלה. נחל מים היה עבר על נפשינו: (ה) הזידונים. השוטפים בזדון וברשע וכפל הדבר פעמים וכ"ז להתחזקות וכדרך המליצה בכל מקום: (ו) ברוך ה'. אבל ברוך ה' שלא עזב אותנו להיות טרף לשניהם: (ז) כצפור. כמו הצפור אשר נמלטה מרשת המוקש להלכד בה: הפח נשבר. ר"ל שהכו"ם נפלו ועי"ז נמלטנו מידם. ועל שהמשיל לצפור אמר לשון הנופל בהצלת הצפור: (ח) עזרנו. העזר שלנו בא בהזכרת שם ה' העושה שמים וארץ ולא בא העזר בכח ידינו:

קכה (א) הבוטחים בה'. אותם הבוטחים בה' המה כהר ציון אשר לא ינטה ממקומו ולעולם ישב על כנו: (ב) ירושלים. כמו ירושלים שההרים מסבבים לה כן ה' כביכול עמו הבוטחים בו לסגן עליהם עד עולם: (ג) כי לא ינוח. אם הרשעים מושלים זמן מה על הצדיקים אבל לא לזמן מרובה ינוח ממשלת הרשע על נחלת הצדיקים הנתון

מצודת ציון

קכה (ג) שבט. ענין ממשלה על כי ביד המושל שבט המוסר ליסר המחוייב וכן לא יסור שבט מיהודה (בראשית מ"ט): גורל. הנחלה שנפל לגורלם ולחלקם ועל כי ע"פ רוב

באור הענין

על אבדת הגוף הומר. (ג) אזי חיים בלעונו בחרות אפם שאז בקום עלינו אדם בחרות אפם בנו להאבידנו היו בולעים אותנו חיים, ונגד אבדת הנפש אומר. (ד) אזי המים שטפונו שאז בעת שלא חרה אפם בנו לכלותנו רק בהפך היו רוצים לקרב אותנו להיות עמם לעם אחד, אז היו המים שוטפים אותנו, ומבאר כי הנחל מים הזה היה עובר על נפשנו, לא על הגוף רק על הנפש, ומפרש כי (ה) אז היה עובר על נפשנו הקדושה המים הזידונים, שהמים המליציים כיון בהם על הזדון וכפירת הדת, והדברים מוגבלים נגד מ"ש לולא ה' שהיה לנו שלא שכחנו שמו היו מכלים את הנפש ע"י המרת הדת, ולולא ה' שהיה לנו להושיענו היו מאבדים את הגוף: (ו) ברוך ה', ע"מ שהושיענו מאבדת הגוף אמר ברוך ה' שלא נתננו טרף לשניהם ובאר שמה שהצילם מאבדת הגוף היה מפני שהיה ה' להם והחזיקו בדתו ותורתו, שעל ידי זה. שנפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים, כי במה שרצו לצוד נפשנו לכפירות הדת נדמינו כצפור שפורשים לפניו כל מיני מאכל לצודו עי"כ בפח, ונפשנו נמלטה ולא נכנסה אל הפח ועמדנו בנסיון, עי"כ הפח נשבר, נשברו האויבים ונשמדו, ואנחנו נמלטנו מידם, ומבאר כי (ח) עזרנו הוא בשם ה', מה שאנחנו בוטחים בה' ומחזיקים בו הוא עזרנו, מצד שהוא עושה שמים וארץ, ר"ל שמנהיג הטבע ואשר למעלה ממנה ולכן היה עזרנו השגחיי נסיי לא טבעי:

קכה (א) שיר המעלות, יבאר שהשכל מחייב כי הבוטח בה' חסד יסובבנו, הבוטחים בה' בהכרח שימלאהו בו מחסה ועז, והם דומים כהר ציון אשר לא ימוט באשר הוא מכונן על הרים וגבעות אשר סביבותיו, וישב לעולם, ובאר כי הדבר הזה הוא ק"ו, כי הלא. (ב) ירושלם רק הרים סביב לה, כל בטחונה הוא רק טבעי על ההרים שסביבותיה, וכ"ש שלא תתמוטט עדת ה' הבוטחת עליו, אחרי שה' סביב לעמו שהוא חזק מן השמירה של ההרים ועדלא

באור המלות

(ג—ד) חיים בלעונו נגד מ"ש בצד האחר נחלה עבר על נפשנו שהוא משחית נפשם הרוחניית, אמר בצד זה שהיו בולעים חיי גופם. ונחלה כמו נחל מים והה"א נוספת והטעם מלעיל:

הַצַּדִּיקִים לְמַעַן לֹא־יִשְׁלְחוּ הַצַּדִּיקִים | בְּעַוְלָתָה יְדֵיהֶם׃ ד הֵיטִיבָה יְהוָה לַטּוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם׃ ה וְהַמַּטִּים | עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם יְהוָה אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל׃

קכו א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב יְהוָה אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים׃ ב אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם

ת"א היטיבה ה'. מלאות כ"ג עקידה שער ע"א: והמטים וגו'. ברכות י"ט עקידה שם: בשוב ה'. תענית כ"ג עקרים מ"ד פ' ל"ג ס' הזוהר פ' אמור עקידה שער ו' כל המזמור: אז ימלא. ברכות ל':

רש"י

ימן הקב"ה את ממשלת הרשעים לנוח על הצדיקים): למען. כי הצדיקים נזהרין מלשלוח ידיהם בעולה: (ה) והמטים עקלקלותם. על הבריות למצוא עלילות רשע יוליכם ה' את פועלי און:

קכו (א) בשוב ה' את שיבת ציון. מגלות בבל נהיה כחולמים:

מצודת ציון

מחלקים נחלה בגורל אמר לשון גורל: (ה) והמטים. מל' נטיה: עקלקלותם. ענין עקמימות כמו ארחות עקלקלות (שופטים ה):

קכו (א) בשוב. מל' השבה: שיבת. מלשון שבי:

מצודת דוד

לגורלם: למען. בכדי שלא ישלחו הצדיקים גם המה את ידיהם לאחוז בעולה בראותם ממשלת הרשע זמן מרובה: (ד) ולישרים בלבותם. לאותם שהם טובים ביושר לבב ולא לרמות: (ה) והמטים. אבל אותם שהמה מטים עצמם אחר דרך עקלקלות ר"ל שכל טובתם הוא לרמות את הבריות: יוליכם. אותם יוליך ה' לאבדון עם פועלי האון ודומה להם עם שעדיין לא פעלו האון ויהיה א"כ שלום על ישראל כי יאבדו טרם פעלו האון עם רמיית טובתם:

קכו (א) בשוב. לעתיד. כאשר ישיב ה' מן הגלות את השבוים מבני ציון יאמרו אז הנה כל הצרות שעברו הנה היו כאלו חלמנו חלום ר"ל לרוב הטובה שיהיה להם אז ידמה להם שלא היו הצרות באמת כ"א בחלום ראו כאלו

באור המלות

(ה) עקלקלותם. הוא דבר המעוקל למראה עינים כהון ויושר בפנים, וזה המבדיל בינו ובין עקש, וכן (בחבקוק א') משפט מעוקל עיי"ש:

תפלות דוד

באור הענין

יתקיים מעתה ועד עולם: (ג) כי לא ינוח, הנה מה שיצייר שיסלק ה' השגחתו מעל הבוטחים יהיה בא' משני פנים, א] אם שוט תהלך בארץ מכה מתהלכת, שאז לפעמים ילקו גם הצדיקים, שכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין, ועז"א שהשכל מחייב ששבט הרשע דהיינו השוט והשבט המתהלך בארץ בעבור הרשע ליסר החוטאים, הגם שיעבור מדי לכתו גם בגורל הצדיקים, בכ"ז לא ינוח על גורל הצדיקים, הגם שעובר לא ינוח שם שלא יתעכב שם עד בואו לגורל הרשעים שם ינוח כי שם מחוז חפצו, למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם, שלא יבאו ע"י לידי עולה להתלונן על ההשגחה בראותם כי מקרה אחד לצדיק ולרשע, ולכן ישגיח ה' מן החלונות שהשבט לא יתעכב אצלם, ב] יצוייר שתסור מהם ההשגחה, אם הגם שבוטחים בלבם אין מעשיהם רצוים לפניו, ואין יכולים להוציא טוב לבבם אל הפועל ע"י אונס או חולשה וכדומה, ע"ז משיב שה' יראה ללבב, ועז"א. (ד) היטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם, אם הם רק טובים בעצמותם והיושר נמצא בלבם, הגם שבמעשיהם נדמה לנו שהוא בלתי טוב ויושר (וזה נקרא עקל שגדרו דבר הישר בעצמו ומתראה בלתי ישר למראה עינים), זה לא יסלק טוב ה' מעליו, ולא לבד שה' יתמיד להטיב עמהם כי גם את. (ה) המטים עקלקלותם, מי שרוצים לדון אותו לכף חוב ע"י העקלקלות הנראה למראה עינים והם רוצים להטותו לכף חוב, כאלו הוא דבר הנוטה מן היושר גם בעצמותו, יוליכם ה' את פועלי האון יענשו ע"ז כאלו הם עצמם פועלי און, שע"י ההנהגה הזאת מסיים שלום על ישראל, ר"ל שהשלום יתמיד תמיד על ישראל אחר שהם בוטחים בה' וראוי שברית שלומם לא ימוט לעולם:

קכו (א) שיר המעלות, הוסד בגלות בבל על שיבת ציון והגולה, בשוב ה' שיעור הכתוב היינו כחולמים בשוב ה' את שיבת ציון אז ימלא שחוק פינו, מציון תקות ישראל מה שיקוו שימלא ה' הבטחתו ע"י נביאיו להשיב שבותם, כחולם חלום נבואיי, שרואה את העתיד כדבר הוה עתה, וכאלו הוא במציאות ושמח עליו כשמח על דבר טוב הוה עתה, כמ"ש ירמיה על זאת הקיצותי ואראה ושנתי ערבה לי, ואין הבדל בין ראיית הנביא במחזה ובין ראיית הדבר בעת יצא אל הפועל, רק שהנביא שמחתו הוא בלב בלבד ואינו יכול להוציא השמחה בפועל ע"י שחוק ורנה בפה ולשון, ועז"א שכבר היינו כחולמים ראינו דבר זה כבר במחזה, אבל בעת שישיב ה' את שיבת ציון בפועל (ב—ג) אז ימלא שחוק פינו, שהשחוק הנמצא בלבנו עתה ואינו יכול למלאות

הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה: ג הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ
שְׂמֵחִים: ד שׁוּבָה יְהוָה אֶת־שְׁבוּתֵנוּ כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב: ה הַזֹּרְעִים
בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ: ו הָלוֹךְ יֵלֵךְ ׀ וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ־הַזָּרַע בֹּא־
יָבֹא בְרִנָּה נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו:

קכז א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לִשְׁלֹמֹה אִם־יְהוָה ׀ לֹא־יִבְנֶה בַיִת שָׁוְא

ת"א סוכה ה'. תענית ח': הזורעים וגו'. שם ה': בא יבא. שם י': אם ה' וגו'. יומא י"ט ס' הזוהר פ' וישלח ופ' תרומה ופרשת פקודי ופ' פנחס עקידה שער ג' ובשער ע' כל המזמור: שביתנו קרי

רש"י

(ד) כאפיקים בנגב. כאפיקי מים בארץ יבשה במלאהים אותה כך נהיה מרטיבין בשובך את שביתינו אשר הזורעים בה בארץ ליה ודמעה דואגים שבצורים שמא לא תצמח, ברנה קוצרין על ידי אפיקי המים כשהם משולחים. בה: (ו) הלוך ילך ובכה וגו'. כך ישראל זורעין לפני הקב"ה צדקה בדמעה בגלות וברנה יקצרוה. כשהשלם משכורתה לעת"ד:

קכז (א) שיר המעלות לשלמה. השיר הזה אמר דוד על שלמה בנו שצפה ברוח הקדש שעתיד לבנות בית המקדש ובו ביום ישא שלמה את בת פרעה. ועל זה נאמר (ירמיה ל"ב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה לכך אמר המזמור הזה למה לך בני

מצודת דוד

מזירים להם: (ג) הגדיל ה'. ר"ל הגדולות האלה הם מה' ולא באו במקרה: (ג) הגדיל ה' לעשות עמנו, כאלו יאמרו ישראל לומר כן אמת שה' הגדיל לעשות עמנו ובעבור בטחון הישועה כאלו היינו שמחים מאז עוד היינו בגולה: (ד) שובה ה'. עודם בגולה יאמרו השב בני השביה למקומם ונהיה כאפיקים בנגב ר"ל כמים הנגרים בחוזק במקום נגוב ויבש: (ה) הזורעים אשר הזורעים במקום הנגוב ההוא הלא זרעו בדמעה בחשבם פן לא תצמח ויפסידו הזרע: ברנה יקצרו. כשבא שם אפיקי המים והצמיחה הנה יקצרו התבואה ברנה: (ו) נשא משך הזרע. ר"ל בעת היה נושא מביכת והולכת הזרע אל השדה הלא ילך ויבכה מפחדו פן לא תצמח: בא יבא. אבל יבוא לביתו ברנה בעת ישא האלומות מן השדה אשר ברכו ה' והביאו בו אפיקי המים והוא כפל ענין במ"ש ור"ל כן נהיה אנחנו עם כי בגולה אנו זורעים מעשה המצות בדמעה על כי חושבים אנחנו שח"ו אבדה תקותנו ובחנם כל מעשה המצות הנה כאשר בא יבא זמן הגאולה אז נקבל הגמול בשמחה מרובה:

קכז (א) לשלמה. אמר זה על שלמה כי צפה ברוה"ק אשר בעת יבנה את בה"מ ישא את בת פרעה ואמר עליו מה תועלת א"כ בבנין כי אם ה' לא יבנה הבית ר"ל אם המקום לא יחפוץ בבנין על מעשיך אשר לא טובים א"כ הלא לחנם עמלו

מצודת ציון

(ד) שובה. מל' השבה: שביתנו. מלשון שבי: כאפיקים. ענינו מים הנגרים בחוזק כמו אפיקי מים (לעיל מ"ב): בנגב. ענין יובש כמו ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו): (ו) משך. מלשון משיכה והולכה: אלומותיו. ענין אגודות תבואה כמו מאלמים אלומים (בראשי' ל"ז):

באור הענין

אם פינו. אז ימלא פינו ממנו, ולשוננו הרונן עתה נחלום בלא תנועה רק בכח ולא בפועל, אז ימלא רנה וזולת זה ההבדל היה הדבר אצלנו כאלו כבר יצא אל המציאות בעת היינו כחולמים. אז, ר"ל אצל הגוים יהיה זה דבר חדש והם יאמרו אז, הגדיל ה' לעשות עם אלה, כאלו הדבר התחדש אז, אבל אצלנו אינו דבר חדש, כי כבר היינו שמחים הגדיל ה' לעשות עמנו כבר שמחנו ע"ז בעבר, בעת היינו כחולמים ראינו ושמחנו בעת החזון על שהגדיל ה' לעשות עמנו, והיא אצלנו שמחה ישנה ששמחנו בה מראשית קדומים, כי היה הדבר ברור אצלנו כאלו כבר יצא אל המציאות בעת ראינוהו במחזה: (ד—ה) שובה, ע"פ הצעה הנזכרת יבקש המשורר שיעשה ה' שתהיה התשועה בדבר חדש אשר לא קוו עליה, והוא מה שיביא הגאולה קודם הזמן, כי אם תבא הגאולה בזמן המיועד מפי הנביאים אחרי שבעים שנה דומה לקוצר שדה תבואה על ראש גיא שמנים בארץ טובה, אשר בטח בלבו שישא אלומותיו והשמחה אינה גדולה כ"כ כי אינו דבר חדש, משא"כ אם תבוא הגאולה קודם זמן המיועד ידמה למי שזרע בארץ נגובה שכבר התיאש למצוא שם פרי תבואה, ופתאום באו אפיקי מים. והשקו את פני האדמה, ובבוא לקצור נהפך אצלו לששון, שזה דבר שלא קוה עליו, וז"ש שובה ה' את שביתנו קודם הזמן בענין שנדמה לאפיקים בנגב, אשר הזורעים בדמעה שבעת הזריעה התיאשו ממצוא שכר בעמלו ופתאום יקצרו ברנה. ומוסיף והולך עוד ציור יותר גדול, שאם גם אח"כ שכבר באו אפיקים והשקו את האדמה לא ידע בעל השדה מזה, עד שגם בעת שהולך לקציר הוא בוכה עדיין, וז"ש, (ו) הלוך ילך ובכה, שבעת הליכתו לקצור עדיין בוכה מפני שחושב שישא משך הזרע, ר"ל שלא ישא מן השדה רק מה שזרע, שאם זרע כור אינו מצפה לקצור רק כור כפי מה שזרע, ואח"כ פתאום בא יבא מן השדה לביתו ברנה, כי פתאום הוא

באור המלות

(ה) כאפיקים. אפיקי מים בארץ נגובה: (ו) נושא משך הזרע, שימשך כפי מה שזרע לא יותר, וכינוי אלומותיו על הזרע:

נושא

עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ אִם־יְהוָה לֹא־יִשְׁמָר־עִיר שָׁוְא ׀ שָׁקַד שׁוֹמֵר: ב שָׁוְא לָכֶם ׀ מַשְׁכִּימֵי קוּם מְאַחֲרֵי־שֶׁבֶת אֹכְלֵי לֶחֶם הָעֲצָבִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שֵׁנָא: ג הִנֵּה נַחֲלַת יְהוָה בָּנִים שָׂכָר פְּרִי הַבָּטֶן: ד כְּחִצִּים בְּיַד־גִּבּוֹר כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים: ה אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר

ת"א לא ישמר. ס' הזוהר פרשת וישב: שוא לכם. יומא ע"ו כתובות ס"ב עקרים פ"ו: הנה נחלת. נדה ע"א מנ הזוהר פ' ויצא ופ' וישב: כחצים ביד. קידושין ל': אשרי הגבר. שם:

רש"י

לבנות בית ולסור מאחרי המקום אחר שאינו חפץ בו לשוא עמלו בוניו בו: שוא שקד שומר. על חנם שוקד בה השומר: (ב) שוא לכם. בעלי האומנות המשכימים ומאחרים למלאכתם ומתפרנסים בעצבון וביגיעה בלחם העצבים של טורח מלאכה: כן יתן. הקב"ה פרנסה למי שמנדד שנה מעיניו בשבילו לעסוק בתורה. לידידו שנא. למנדד מעיניו שינה: (ג) הנה נחלת ה'. לאותו האיש: בנים, אלו התלמידים שהוא מעמיד שהם לו כבנים: שכר פרי הבטן. שכר פרי התורה שבלבו כמאמר (משלי כ"ב) כי נעים כי תשמרם בבטנך: (ד) כחצים ביד גבור. להלחם בם את אויביו: כן בני הנעורים. התלמידים שאדם מעמיד מנעוריו: (ה) אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו. מלואת חצים. אשפה תיק החצים שקורין קוכר"ן בלעז: לא יבושו

מצודת ציון

קכז (א) שקד. ענין המהירות והזדרזות כמו שקדו ושמרו (עזרא ח'): (ב) מאחרי. מלשון איחור והעכבה: שבת. מל' ישיבה: לידידו. מלשון ידידה: שנא. כמו שנה בה"א:

מצודת דוד

בו הבונים כי לא תתקיים: אם ה' לא ישמר עיר. בעבור המעשים האלה: שוא שקד שומר. כלא לחנם היא מהירת והתמדת השומר בשמירת העיר כי בוא יבוא האויב העירה ויהרג הבית: (ב) שוא לכם. כמו כן טרחתם לכם בחנם אתם המשכימים להוט לעשות מלאכתם ומאחרים לשבת בעסק המלאכה למיעוט בטחונם בה' והמה אוכלים הלחם הבא בעצב רב וביגיעת המלאכה: כן יתן. הלא כן ה' יתן די מחסורו למי שמנדד שנה מעיניו ועוסק אז במלאכת שמים ור"ל כמו שמרבית שמירת העיר אין בו תועלת רב כי הכל תלוי בהשגחת המקום כן מרבית יגיעת המלאכה אין בו תועלת כי בזולת יגיעה רבה נותן שמקום די הספוק למי שעמל בתורה: (ג) הנה נחלת ה'. ר"ל ואם ירבה לעמול במלאכה להרבות הון להנחיל לבניו אחריו הלא הנה הבנים עצמם המה נחלת ה' ונתנם לאשר ישר בעיניו ואם לא ירצה ה' אאין לו בנים להנחילם את ההון: שכר פרי הבטן. הבנים שהמה פרי הבטן המה באים בשכר המעשה ומיד ה'. וכפל הדבר במ"ש: (ד) כחצים ביד גבור. ר"ל וכאשר ...

באור המלות

(ב) לחם העצבים. כמו בעצבון תאכלנה: שנא כמו שנה בה"א וזה כשם מופשט, השנה יתן כן לידידו:
(ג) בנים גדולים, פרי בטן קטנים, (עיין ישעיה יג י"ח), נחלה

תפלות דוד

באור הענין

נושא אלומותיו של הזרע, ושמחה זו גדולה עוד יותר שהיא שמחה פתאומית, ובאור המשל הראשון שתהי' הגאולה קודם הזמן, ובאר המשל השני שהנם שגם בעת הגאולה לא קיוו רק תשועה מועטת, כמו בימי כורש שהיו תחת רשות מלכי פרס ימצאו תשועה גדולה וישאו אלומות הגאולה:

קכז (א) שיר המעלות לשלמה, השיר הזה ושאחריו נסמכו בכונה, שבראשון יבאר שהשתדלות האדם אין מועיל כל מאומה רק הכל נעשה ונגמר בעלת ההשגחה העליונה, ובשני יבאר מתי ההשתדלות מועיל, והאופנים אשר יובילוהו אל המטרה הנכונה — אם לא ה' יבנה בית אם לא ילוה אל הבנין עזר אלוה, אך שוא עמלו בוניו בו, ואין ההשתדלות מועיל מאומה, ולא לבד בהוצאת כלל הדבר אל הפועל, שאין האדם לבדו יכול עליה בעמל בלא עזר ממרום, כי בשמירת הדברים שכבר הם עשוים כמו בשמירת העיר הבנויה, גם בזה אם לא ה' ישמר עיר שוא שקד שומר והשתדלות האדם בשמירתה לא יועיל מאומה — ולא לבד בפעולות כלליות כי גם בפרטים: (ב) שוא לכם, אתם משכימי קום ומאחרי שבת לשקוד על מלאכתכם ביום ובלילה, ובכל העמל וההשתדלות אתם רק אוכלי לחם העצבים ולא העדיף המרבה בעמל ויגיעה יותר על לחם צר, והלא לידידו של ה' כן יתן שנא, להם יתן השינה כן כמו שנתן להם העמל והמלאכה, שהם ישנו בעתים האלה שעמלתם אתם, ובכ"ז יש להם טרף חקם כמוכם שנדדתם שינה מעיניכם בעמל ורב עבודה: (ג) הנה, אחר שבאר שההשתדלות לא תועיל בהמצאת המלאכות ושמירת הקנינים והבאת הטרף, יאמר שגם בהולדת הבנים ותאומים וגדולם גם זה מאת אלהים הוא, הנה הבנים הגדולים הם נחלת ה' ופרי הבטן הקטנים הם שכר אלהים לזוכים לפניו, תפס לשונו כפי הרגיל שבעד עבודה ופעולה נותנים שכר לפי שעה, ובעד אהבה וקורבה יתנו נחלה עומדת לדור ודור, כן בעד זכות ומצות שכרו הוא פרי בטן שלא תהיה אשתו עקרה, ובהיותו קרוב יותר אל ה' וטוב לפניו יתן לו נחלה קיימת, שהם בנים גדולים להקים דורות לנחלה: (ד) כחצים, אבל יש בזה הנאי אם יגדל הבנים לתכלית הנרצה שהוא לתורה ועבודת ה', שאם בני הנעורים דומים כחצים ביד גבור שכמו שהגבור לא יורה החץ לבטלה רק יקלע

אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת־אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם לֹא יֵבֹשׁוּ כִּי־יְדַבְּרוּ אֶת־אוֹיְבִים בַּשָּׁעַר׃

קכח א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא יְהוָה הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו׃ ב יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ׃ ג אֶשְׁתְּךָ ׀ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ׃ ד הִנֵּה כִי־

כן

ת״א יגיע כפיך . ברכות ח׳ אבות ע׳ חולין מד ס׳ הזוהר פ׳ נח עקידה שער מב כל המזמור עקרים פו : אשתך כגפן . ברכות ס ס׳ הזוהר פ׳ תרומה : בניך כשתילי . ברכות שם : הנה וגו׳ . סוטה מ :

רש״י

כי ידברו את אויבים בשער . ת״ח שמנלחין זה את זה בהלכה ונראים כאויבים זה לזה (תוספות) :

קכח (א) **שיר** המעלות אשרי כל ירא ה׳ . כל אלו תוכחות ומוסרים לפי שכתוב אשרי האיש אשרי איש לכך נאמר כאן כל לרבות אשה : (ב) יגיע כפיך . האוכל מיגיע כפו נוחל שני עולמות , במסכת ברכות : (ג) כגפן פריה . כל אשה שדומה מרובין בניה מרובין : בירכתי ביתך . לפי שדרך נשים להיות בלנועה . ד״א בירכתי . אם אשתך נדה תשימה בירכתי ביתך שלא תתרגל אצלה : בניך כשתלי זיתים . מה זיתים אין להם הרכבה כך אין בבניך פסול :

מצודת דוד

גדול הוא זה כי כמו החלים אשר המה ביד גבור עם שהחלים הכנו את מי עכ״ז הלא נראה לכל שלא החלים הם הממיתים כ״א הגבור אשר ירה אותם כן הבנים שהאדם מלמד בנערותו בעוד שהם בידו להדריכם בדרך ישרה הנה עם כי הבנים הם הדורכים בדרך ישרה עכ״ז נראה לכל שכל זה המה מעשי ידי אביהם להתפאר : (ה) אשר מלא וגו׳ . ר״ל אשר הרבה בנים כאלה ולפי שהמשילם לחלים אמר כאן לשון הנופל בחלים שהדרך למלאותם בתוך הנרתק : לא יבשו . לא יבואו לידי בושה כאשר ידברו במקום מושב החכמים כי יתחכמו לדבר בהשכל ובדעת את האויבים , ר״ל עם אותם החולקים עמהם בדבר חכמת התורה הנראים כאלו הם אויבים להם לפי המחלוקת :

קכח (א) ירא ה׳ . מלעבור על מל״ת : ההולך בדרכיו . לקיים את העשיין : (ב) כי תאכל . כאשר תאכל יגיע כפיך ולא תהנה מאחרים לחלוק עמהם בשכר התורה אז אשריך וטוב לך כי אז הקבל אתה כל שכרך משלם אין מחסור : (ג) כגפן וגו׳ . תהיה כגפן המגדל פירות העומד בירכתי הבית הקרוב אליו להעלות בו לזכלו ולהשקותו בעתו שאז הפירות מרובות וטובות כן אשתך תלד לך בנים מרובים וטובים : כשתילי זתים . העומדים ביפים כל ימות השנה כן בניך לא יכסה לעולם מראית פניהם ויהיו סביב לשלחנך ולא יהיו מסובים על שלחן אחרים : (ד) הנה כי כן . הנה אשר

מצודת ציון

(ה) אשפתו . הוא הנרתק אשר ישימו בו את החלים וכן אשפתו כקבר פתוח (ירמיה ה׳) : בשער . דרך החכמים והשופטים לשבת בשער וכן נאמר שלום שפטו בשעריכם (זכריה ח׳) :

קכח (ג) בירכתי . ענינו כמו עבר ולד כיוך הם שהוא בלד האדם וכן על ירך המזבח (ויקרא ד׳) : כשתילי זיתים . כנטיעות של זיתים כמו והיה כעץ שתול (לעיל א׳) :

באור הענין | **תפלות דוד** | **באור המלות**

גם אל מטרת חפצו ולא יחטיא , כן לא יהיו זרעם לריק רק יקלע אל מטרת החפץ והתכלית להעמיד זרע בכך ירא ה׳ ושומרי מצותיו . רק אז . (ה) **אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו** מן החצים האלה , כי מה יועילו החצים הממלאים את האשפה אם לא יוכל לשלחם למטרה , כן מה יועילו הבנים אשר לא לה׳ המה : (ו) **לא יבושו** , כחצים ביד גבור שלא יבושו , כי לא יחטיאו מן המטרה **וידברו** ויהרגו **את אויבים בשער** , כן לא יבוש מבניו אלה כי ינצחו את אויבי הנפש , יגברו על יצרם ויעשו חיל :

נחלה הוא הנצחי קיים והוא יותר משכר : (ה) ידברו . לשון דבר , יהרגו אותם במלחמה כמו משיבי מלחמה שערה :

קכח (א) **שיר המעלות** , עתה בשר האופנים שההשתדלות טובה ומועלת , וחלק שלמות יראי ה׳ לשלשה , שלמות עצמו , שלמות ביתו , שלמות המדיני , על שלמות עצמו אמר **אשרי כל ירא ה׳** , אשוריו העקרים של ירא ה׳ הוא מה שהוא **ההולך בדרכיו** , זה בעצמו מה שהוא הולך בדרכי ה׳ הוא עיקר אשרו הנפשי , ונגד הצלחתו הגופניית אמר . (ב) **יגיע כפיך כי תאכל** , אם יגיע כפיך יהיה רק בשיעור שתאכל , שלא תיגע להעשיר ולהרבות הון , רק כשיעור ההכרחי לעמידת החי למצות אוכל , ולא יותר , אז **אשריך וגם טוב לך** , י״ל אושר הנפש עם טוב החיים בעוה״ז . מעתה יספר שלמות הביתי . (ג) **אשתך** תדמה **כגפן פוריה** כן תוליד בנים , וגם תדמה כגפן הנטוע **בירכתי ביתך** שהגפן שעומד בירכתי הבית יגביה ענפיו ודליותיו עד גג הבית וסוכך מסם על הבית בכלל, כן היא לנועה סוכנת באהל בירכתי הבית ובכ״ז שומרת וסוככת על הבית בכללו, **בניך** הם דומים **כשתילי זתים** שאין מקבלים הרכבה, ונותנים שמן למאור , כן יהיו זרע אמת מאירים באור הדעת ויושבים **סביב לשלחנך** : (ד) **הנה כי כן יבורך גבר ירא ה׳** , ר״ל מה שדברתי עד עתה הוא מה שנוגע לברכת

כֵּן יְבֹרַךְ גָּבֶר יְרֵא יְהוָה: ה יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלָ͏ִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: ו וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:

קכט א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרַי יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל: ב רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרָי גַּם לֹא־יָכְלוּ לִי: ג עַל־גַּבִּי חָרְשׁוּ חֹרְשִׁים הֶאֱרִיכוּ לְמַעֲנוֹתָם: ד יְהוָה צַדִּיק קִצֵּץ עֲבוֹת רְשָׁעִים: ה יֵבֹשׁוּ וְיִסֹּגוּ אָחוֹר כֹּל שֹׂנְאֵי צִיּוֹן: ו יִהְיוּ כַּחֲצִיר גַּגּוֹת שֶׁקַּדְמַת שָׁלַף

למעניתם קרי

ת"א יברכך ה'. עס ס' כעוכר פ' שמיני: וראה בנים. כתובות נ' סוטה מ': על גבי. סוטה י"א:

רש"י

(ה) מציון. שהוא שער השמים. ועוד בזכות ציון היו פרים ורבים דכתיב יהודה וישראל רבים (מ"א ד'): במוב ירושלם. ושמחת בכל הטוב: (ו) וראה בנים לבניך. ולא יבאו לקטטה עבור חליצה ואז שלום על ישראל (תוספות). בנים לבניך. יירשו נחלה ואין אשה זקוקה ליבם אז שלום בעולם:

קכט (ג) חרשו חרשים האריכו למעניתם. הוא תלם המחרישה כמו (ש"א י"ד) כבחצי מענה צמד שדה: (ו) שקדמת שלף יבש. שקודם שישלפוהו ויתלשוהו ממקומו הוא יבש:

מצודת ציון

קכט (ב) יכלו. מל' יכולת: (ג) גבי. כן נקרא אחורי הגוף כמו וכל בשרם וגביהם (יחזק' יוד): למעניתם. הוא הקו אשר יחרוש החורש באורך השדה והוזר וחורש אצלו כמדתו עד כלות השדה וכן כבחצי מענה צמד שדה (ש"א י"ד): (ד) קצץ. ענין כריתה וחתוך כמו וקצץ פתילים (שמות ל"ט): (ה) ויסגו אחור. ענין החזרה לאחור כמו לא נסוג אחור (ש"ב א'): (ו) כחציר. כעשב: שקדמת. מלשון קודם:

מצודת דוד

כן בברכות האלו יבורך וכו': (ה) יברכך ה' מציון. מקור שפע הברכות כולן: וראה. ותהיה רואה בטובת ירושלים בעת בנינה: (ו) שלום. ורצה שאמר בתחלת המקרא עומדת במקום שנים וכאלו אמר וראה שלום של ישראל ר"ל תהיה רואה בשלום ישראל כאשר ישבו על אדמתם:

קכט (א) רבת צררוני. לעתיד יאמרו ישראל הן רבים קמו עלי מ"מ גם כולם לא יכלו לי לעשות בי כלה: צררו אותי מאז מנעורי: (ב) רבת וגו'. ר"ל עם כי

(ג) על גבי. החורשים את האדמה חרשו על גבי והאריכו עוד מענית המחרישה רצה לומר הכבידו עול כבד לזמן מרובה: (ד) ה' צדיק. אבל ה' הצדיק קצץ חבלי העבותות של העובדי כוכבים ומזלות מה שאסרו אותי בהם ר"ל התיר מעלי מאסר הגלות: (ה) יבשו. בראותם שיצאתי מתחת ידיהם: ויסגו אחור. דרך המתביישים לחזור לאחוריו בדרך כואו: (ו) כחציר

באור המלות

(ה) ציון, ירושלם. בירושלים דרים ההמון ויתהלל בטובם, ובציון מקום הקדש ומשם יקבל הברכה, וראה כמו מקור לראות:

(ג) על גבי. על גופי וכן לגבי תומר גביהם (איוב י"ג). למעניתם, הוא הקו שיחרוש החורש בשיעור ידוע, והם האריכוהו כחפצם: (ד) עבות. מיתרי העול: (ו) שקדמת שלף, טרם ישלפוהו מן הקרקע, כמו שלף ויצא מנוה

תפלות דוד

באור הענין

הגבר בעצמו, כי ברכת אשתו ובניו נוגע לברכתו, כי מעתה יתחיל לדבר על הברכה היוצאת חוץ מתגו במה שילך מהלך השלימות לכל בני עמו, ועז"א. (ה) יברכך ה' מציון, עוד תזכה להתברך מציון שהוא ברכת כלל ישראל היוצא מציון אשר שם צוה ה' את הברכה לכל העם, וברכה זו תקבל אתה מן הכלל וגם אתה תשתדל לטובת הכלל וראה בטוב ירושלים לראות בטוב ירושלים ובהצלחת הכלל, ע"י יהיו מיוחדים כל ימי חייך, שתיחד כל ימיך לטובת הכלל לראות טובם ואשרם: (ו) וראה, גם תשתדל לראות שבנים אשר יולדו לבניך, גם הם יהיו לתכלית כולל שיהיה שלום על ישראל, שמן דור בניך יושג שלימות ושלום לכלל ישראל, באופן שימי חייך יתיחדו לטובת ירושלים וימי חיי בניך לטובת כלל ישראל כולו:

קכט (א) שיר המעלות, מדבר מהשגחת ה' ושמירתו את ישראל מכל אויביהם: רבת, ר"ל זה דבר רב וגדול מה שצררוני מנעורי יאמר נא ישראל, שישראל יאמרו ויספרו כי מנעוריהם היו במצור, ידמה במליצה שהיו כעיר נצורה שמיום הוסדה צר עליה אויב שנים אלפים, רבת ר"ל ולפ"ז זה חידוש יותר גדול שהגם שצררוני מנעורי בכ"ז לא יכלו לי. המליצה, שמעת היה ישראל לגוי עומדים עליהם לכלותם, וזה דבר גדול, כי מצד טבעם האלהית יחויב שהעמים יעיקו אותם ויגורו בם מלחמות, באשר הם עם לבדד ישכן ובגוים לא יתחשב, אבל זה דבר יותר גדול, שהגם שכל העמים צוררים היו להם בכליהם לא יכלו לעשות להם רעה, כי אלהיהם אתם להושיע להם: (ג) על גבי. באר שמה שלא יכלו לי אין זה מצד כחי וגבורתי, כי בהפך לא נדמתי כקריה נשגבה בגובה מפני אויב, רק כארץ מישור שהאויב הלך על גבה כרצונו, גם חרש בה בכלי המחרישה, וגם האריך מענית כחפצו, כי אין סר ונבעה מעכבים לפניו, ר"ל שמצד הטבע היו למרמס, רק. (ד) ה' צדיק, הוא קצץ עבות רשעים, עד שהשורים לא יכלו להנהיג את כלי המחרישה, באופן שהעכוב לא היה מצד

שָׁלַף יָבֵשׁ׃ ז שֶׁלֹּא מִלֵּא כַפּוֹ קוֹצֵר וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר׃ ח וְלֹא אָמְרוּ הָעֹבְרִים בִּרְכַּת יְהוָה אֲלֵיכֶם בֵּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם יְהוָה׃

קל א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָה׃ ב אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי׃ ג אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד׃ ד כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא׃

ת"א ממעמקים. ברכות י"א תענית כ"ה ספר הזוהר פ' בשלח ופ' אחרי מות: אם עונות. פ' הזוהר פ' בלק עקידה שער ע"ו: למען תורא. עקידה שער כ"ג ושער נ"ב עקרים מ"ד פכ"ו:

רש"י

(ז). וחצנו. כמו (ישעיה מ"ט) והביאו בניך בחוצן אייסול"א בלעז, וכן גם חצני נערתי (נחמיה ה'):

קל (ד) **כי** עמך הסליחה. לא נתת רשות לשליח לסלוח כמו שנאמר (שמות כ"ג) כי לא ישא לפשעכם: למען תורא. על זאת שלא יהא אדם בטוח על סליחות אחר. מנאתי: קויתי ה' קותה נפשי:

מצודת דוד

גגות. כעשב הגדל על הגגות שקודם שתלישה נתייבש מחום השמש ולפי מעט הלחלוחית בהעפר אשר תחתיה: (ז) **שלא מלא**. ר"ל שלא בא לכלל קצירה למלאות הקוצר את כפו מהם כדרך הקוצרים שממלאים מלא הכף וקוצרים בבת אחת: **וחצנו מעמר**. מוסב על שלא מלא שאמר בתחלת המקרא לומר שלא מלא חצנו ר"ל לא מלא כנף בגדו מן העומרים כי לא קבצוהו כלל: (ח) **ולא אמרו**. דרך העוברים בצד הקוצרים לומר להם ברכת ה' אליכם וברכנו אתכם וגו' אבל על חציר הגגות לא יאמרו העוברים כזאת כי לא בא לכלל קצירה וכחציר הזה יהיו שונאי ציון כי יכלו מן העולם עד לא יבואו ימי הזקנה:

קל (א) **ממעמקים**. מתוך עומק הצרות קראתי לך ה': (ג) **אם עונות תשמר**. אם לא תמחול ותשמור אותם לפרוע עליהם גמול מי יוכל לעמוד ולהתקיים כי הלא רבו מאד: (ד) **כי עמך הסליחה**. ולא מסרת סליחות העון

מצודת ציון

שלף. ענין תלישה והוצאה ממקומו כמו שלף איש נעלו (רות ד) (ז) **וחצנו**. שולי הבגד יקרא חוצן וכן גם חצני נערתי (נחמיה ה'): **מעמר**. אגודות השבלים כמו ושכחת עומר (דברים כ"ג):

קל (ג) **קשובות**. ענין שמיעה: (ד) **תורא**. מלשון מורא:

באור הענין · תפלות דוד · באור המלות

מלך האדמה הנחרשת רק מלך שה' הפיר עצת החורשים ונתק את עבותימו: (ה) **יבושו**. לכן כל **שונאי ציון** (שהוא השונאים קדושת ישראל ואל מעוזם שזה נרמז בציון ששם היה מקום הקדושה והשכינה) הם **יבושו** בפ"ע כי אין להם חלק בה' **ויסוגו אחור** ע"י עונשי ה': (ו) **יהיו כחציר גגות**, החציר אינו מתקיים זמן רב ולכן עוקרים אותו לפני כל העשבים, וזה בנמשל שהרשע לא יאריך ימים, והחציר גגות ע"י שהשמש שרפו מלמעלה לא יספיקו לשלפו בעת ששולפים החציר מפני **שיבש קדמת שלף**, וכן הם יהיו כחציר שאחריתם נכרתה, וע"כ יבושו, וכחציר גגות כן יסוגו אחור לפני הזמן ע"י עונש השגחיי ושמש הדין השורפם מלמעלה: (ז) **שלא**, והחציר גגות גם אם ימהר לשלפו קודם שיתיבש אינו גדל הרבה, עד שהקוצר **לא יובל למלא כפו** לקצור בפעם אחד מלא היד, כי הוא מפוזר אחת הנה ואחת הנה, וגם אחר שלקט מכל הגג לא נמצא מכולו שיעור שהמעמר יוכל למלא חצנו, כן גם בעוד יתקיימו בשלותם יתפרדו כל פועלי און ולא יהיו לאגודה אחת: (ח) **ולא אמרו העוברים**, דרך העוברים לברך את הקוצרים, ובעת שהתבואה מתברכת הם אומרים **ברכת ה' עליכם**, ובעת בצורת הם אומרים **ברכנו אתכם בשם ה'** שתחול הברכה מעתה, והם לא יתברכו מן העוברים כי יהיו לקללה ולא לברכה:

קל (א) **שיר המעלות**, תפלה על סליחת העון, **ממעמקים קראתיך ה'**, העומק יאמר על עומק ממטה הפך מקום הגבוה, כמו העני והחלש והגולה וכדומה, וגם יאמר על עומק נפשי מי שבחטאו התרחק מה' הגבוה מעל גבוהים ונפשו עומדת במורד ובשפלות, הגם שבעניני גופו יעמוד בהצלחה וברום עולם ע"ז יאמר אנכי קראתיך משני עמקים שאני בם, עומק ושפלות הגוף, עם עומק ושפלות הנפש: (ב) **ה' שמעה בקולי**, הוא קבלת תפלתו למלאת בקשתו, וגם **תהיינה אזנך קשובות לקול תחנוני**, ר"ל איכות קולי והבעת דברי וטענותי הנודקות: (ג) **אם עונות תשמר יה** אם תרצה לשמור עונות ושלא לסלוח, **ה' מי יעמד** לא ימצא מי שיעמוד ויתקיים, כי אחר שה' בלתי בעל תכלית מחוייב שהעבודה אליו תהיה ג"כ בלתי בעל תכלית, ושהחטא יותר קל יגדל מאד, כי לא ימצא מי שימלא החוב המוטל עליו לעבוד את הבלתי ב"ת רק מי שהוא בלתי בעל תכלית כמוהו, וא"כ מי יעמוד אחר שגם חטא קטן הוא מרי בלתי בעל תכלית, ואין הבדל בין בלתי בעל תכלית לבלתי בעל תכלית: (ד) **כי עמך הסליחה**, ר"ל שיש הבדל בין בשר ודם הסולח ומוחל למי שחטא כנגדו, שיעשה זאת מצד איזה ענין שמצא בהחוטא, ע"י שהוא התחרט ובקש סליחה, או ע"י שרחם עליו, או ע"י שמצא חן בעיניו,

(איוב כ'): (ז) **חצנו**. הכלי שבו נותנים הנקצר: (ד) **הסליחה**. גדר הסליחה שמעביר העון כאילו לא היה

ה קִוִּיתִי יְהוָה קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי׃ ו נַפְשִׁי לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר׃ ז יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי־עִם־אֲדֹנָי הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת׃ ח וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֺנֹתָיו׃

ת"א ולדברו וגו'. עקרים שם פ' פ"ו: יחל ישראל. עקרים מ"ד פ' י"ז ופ' מ"ח: שיר

רש"י

קווי אחר קווי כענין (לעיל כ"ז) קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה, וכענין משומרים לבקר שומרים לבקר: (ו) נפשי לאדני משומרים לבקר. הריני מן המצפים לגאולה: שמרים לבקר. מצפין וחוזרין ומצפין קו אחר קו (מנחם):

מצודת ציון

(ו) משמרים. מלשון שומר או הוא ענין תקוה והמתנה כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז):

מצודת דוד

לאחד מהמלאכים כמ"ש כי לא ישא לפשעכם (שמות כ"ג): למען תורא. כי אם מסר הסליחה אל המלאך הי' נפתה לב האדם לומר המלאך יתפייס לנו הואיל ולא לו חטאנו וישא את העון והיה ממעט ביראת המקום: (ה) קויתי ה'. קויתי אל ה'. קותה נפשי. כפל הדבר להתמדתו: ולדברו הוחלתי. אני מייחל ומקוה לדברי הבטחתו: (ו) נפשי לאדני. נפשי מקוה לה' יותר מאשר יקוו שומרי החומות לאור הבקר ללכת לישן. או נפשי היא אל ה' מן האנשים השומרים ומצפים לבקר אור הגאולה ר"ל נפשי היא כאחת הנפשות האלה: שמרים לבקר. כפל הדבר להתמדתו: (ז) יחל ישראל. אתה ישראל קוה אל ה' כי עמו החסד: והרבה. הלא פדה אותך רבות פעמים וכמו כן יפדה אותך גם עתה כי לא יחסר לו פדות כי הרבה עמו: (ח) והוא יפדה את ישראל וגו'. ר"ל הנה גם העון לא יעכב הגאולה כי הוא יפדה את ישראל מן העונות כי כבר נתמרק העון בתוקף השעבוד והלך לו והרי הוא פדוי מן העון:

תפלות דוד

באור המלות

במציאות כלל ולא ימצא רק אצל ה' (פתו"ס ויקרא סי' רע"ז): (ה) קויתי, הוחלתי. המקוה מקוה על דבר בלתי ברור, והמיחל מיחל על דבר ברור, (ישעיה כ"ה ה', יחזקאל י"ט ה', מיכה ה' ו', ז' ז', למעלה ל"ח וא"ו, משלי י"ד כ"א א' ז', איוב למ"ד כ"ו) ובזה תבין מ"ש בברכות (ל"ב ע"ב) כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם וכו' איני והאמר רחב"א אר"י כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב שנאמר תוחלת ממושכה מחלה לב, ל"ק הא דמאריך ומעיין הא דלא מעיין, אר"ה ב"א אם רואה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל, שנאמר קוה אל ה' חזק ויאמץ וכו', כי תוחלת הוא המצפה שתעשה בקשתו בודאי וזה מחלה לב, אבל המקוה אינו מצפה על ודאי, וזה כמ"ש התוס' שם ד"ה כל דהכא במצפה שתבא

באור הענין

וא"כ סבת הסליחה לא נמצא עם הסולח רק עם מי שסולחים לו, משא"כ אתה סבת הסליחה נמצא בך, כי אי אפשר שיצוייר אל בורא ומקיים ברואיו אם לא יהיה סולח לעונם, כמ"ש במדרש שאמר א"א ע"ה להקב"ה אם דין אתה מבקש אין עולם ואם עולם אתה מבקש אין דין, וא"כ סבת הסליחה נמצא עמך, וגם שגדר הסליחה היא שיעביר את העון כאילו לא היה במציאות כלל, וזה לא יוכל האדם לעשות שיעשה מדבר שהיה במציאות כאילו לא היה, וע"כ לא נמצא בשום מקום בתנ"ך סליחה מאדם לאדם רק מה', ועז"א כי רק עמך הסליחה, **למען תורא**, ר"ל ב"ו ע"י שרואה שייראו מפניו לא ימחול על עון שאם ימחול עונות לא ייראו מפניו כאשר היראה מפניו הוא רק מפני ענשו, ואם לא יעניש אין מקום ליראה, משא"כ אתה סבת היראה שמתיראים מפניך הוא גדולתך ורוממתך, וזה מתגלה ע"י הסליחה שבזה יראו שאתה נעלה משיפגמו בכבודך, כמ"ש אם חטאת מה תפעל בו, ונעלית משימצא איש צדיק לפניך עד שהסליחה היא תסבב למען תורא: (ה) קויתי ה', יש הבדל בין תקוה ובין יחול, סבת התקוה היא בנפש המקוה, שהנפש שלא הובטח בבירור על הדבר, נפשו תקוה אליו, וסבת היחול הוא מצד הדבר שאליו מיחל והוא ע"י הבטחה שהבטיחו לעזור לו והוא בלתי מסתפק שימלא דברו והבטחתו, עפ"ז אומר שי"ל אל ה' תקוה וגם יחול **קויתי לה'** מצד **שקותה נפשי**, שנמצא בנפשי תקוה שה' יושיעני גם אם לא היה לו ע"ז הבטחה נפשו בוטחת בישועתו כי לא יטוש ה' עמו, ותוך מזה **לדברו** והבטחתו **הוחלתי**, יש לי יחול אחר שהבטיח לי להושיעני: (ו) **נפשי לה'** יותר **משומרים** וממתינים על הבקר, כי השומר וממתין על האדם שיבא ויושיעו אינו בטוח, כי יכול להיות שהאדם ימות או יחלה ולא יבא, אבל מי שממתין על הבקר, הבקר בודאי בא בזמנו, בכ"ז נפשי המיחלת לה' היחול הזה גדול משומרים לבקר, ומפרש הם **שומרים לבקר** שמצד שתקותו נתלה בזמן לא יגיע רק בעתו אחר עבור י"ב שעות של הלילה, וא"א שיבא הבקר קודם לכן הכל. (ז) **יחל ישראל אל ה'** תוחלתם אינו נתלה בזמן רק בה' **כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות** שע"י מדת החסד שבו יוכל לפדותו קודם הזמן המיועד אל הגאולה, ע"י **שהוא יפדה את ישראל מכל עונותיו**, ועי"ז תסור חשכת הלילה גם בטרם בקר ויגאלם לפני עלות השחר, ר"ל קודם הזמן כמ"ש זכו אחישנה:

קלא א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד יְהוָה לֹא־גָבַהּ לִבִּי וְלֹא־רָמוּ עֵינַי וְלֹא־הִלַּכְתִּי בִּגְדֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי׃ ב אִם־לֹא שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמֻל עֲלֵי אִמּוֹ כַּגָּמֻל עָלַי נַפְשִׁי׃ ג יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

קלב א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר־יְהוָה לְדָוִד אֵת כָּל־עֻנּוֹתוֹ׃ ב אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַיהוָה נָדַר לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃ ג אִם־אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי

ת"א לא גבה לבי. ס' הזוהר פ' משפטים ופ' פנחס: זכור וגו'. זבחים כ"ד: אשר נשבע. שם: אם אבא. שם:

רש"י

קלא (א) **לא** גבה לבי וגו'. לא נהגתי שררה לא עשיתי גדולות תענוגות בניים ונסיעות כענין שעשה בני. הנני עליך כמי שאין לו ידים ורגלים כגולם מוטל לנגדך (סא"א): (ב) שויתי ודוממתי (עליך) נפשי כגמול. שהוא נתון עלי אמו. גמול יונק שדים: כגמול עלי נפשי. נפשי בקרבי לנגדך כיונק שדי אמו:

קלב (א) **שיר** המעלות זכור ה' לדוד את כל ענותו. ענוי נפשו אשר טרח ועמל למצוא לך מקום:

מצודת דוד

קלא (א) לא גבה לבי. במחשבת הלב לא הייתי מתגאה: ולא רמו עיני. במעשי להשתרר ביותר להרים עין למעלה כדרך גסי הרוח: ולא הלכתי בגדולות. לא עשיתי דברים גדולים ונפלאים בבניינים נאים ומגדלים גבוהים להראות גדולה וכבוד כדרך שהמלכים עושים: ממני. ר"ל יותר מהערוך ומהראוי לי: (ב) אם לא. הוא ענין שבועה כאומר אם לא עשיתי כן יבא עלי עונש כזאת וכזה ולא אמר: שויתי ודוממתי. השפלתי נפשי כתנוק הנגמל משדי אמו שכל בטחונו על אמו כן כל בטחוני בה': כגמול עלי נפשי. הנפש אשר עלי ובקרבי היא כתנוק הגמול וכפל הדבר להתמדתו: יחל ישראל. ר"ל ממני ראו וכן עשו גם אתם וקוו אל ה' מעתה ועד עולם:

קלב (א) זכור ה' לדוד. התפלל על עצמו שיזכור לו ענוי נפשו אשר טרח למצוא מקום יבנה בה המקדש:

מצודת ציון

קלא (ב) שויתי. מלשון שוה: ודוממתי. מל' דמיון: כגמול. ענינו תנוק הנפתק מקרוב משדי האם כמו ויגדל הילד ויגמל (בראשית כ"א):

קלב (ב) לאביר. ענין חוזק כמו ומשך אבירים בכחו (איוב

באור הענין

קלא (א) **שיר המעלות**, מבאר איך סומך בכל עניניו על ה', ה' **לא גבה לבי** גבהות הלב מציין שעבר הגבול בחפצו ותשוקותיו, בין בכמות בין באיכות למשל מי שחפץ להיות כאחד ממלאכי מרום עובר גבול התשוקה באיכות, מי שחפץ שיהיה לו גבורה מופלגת יותר מן הגבול עבר גבול התשוקה בכמות, **ולא רמו עיני** רום עינים מציין העובר הגבול בשכל העיוני, אם יחשוב שהשגתו היא בלתי מוגבלת ותופש בשכלו בענינים האלהיים שהם למעלה משכל האדם, וזה מגביל נגד השכל המעשיי והשכל העיוני, שהשכל המעשיי מקורו מהלב. והעיוני מקורו מהעינים, שיסוד לכל השכלה הוא הבחינה והנסיון שישיג ע"י החושים, והוסיף שגם בהוצאת הדברים ליד מעשה **לא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני**, גדולות מצד הכמות, ונפלאות מצד האיכות: (ב) **אם לא**, ר"ל שנדמה בכל עניניו כגמול מחלב שכמו שהגמול משים כל בטחונו על אמו שהיא תכלכלהו ותנהגהו, כן **שויתי נפשי כגמול עלי אמו** שבטחתי רק על ה' החונן דעת בענינים העיונים והמנהלני בענינים המעשים וכמו שהגמול אינו סומך על עצמו מאומה ויודע כי קצר כחו מעשות דבר, כן **כגמול עלי נפשי** שמדעתי שאני בפ"ע רפה ידים וחסר כח, וע"ז כפל **שויתי ודוממתי** ומפרש שויתי נפשי כגמול עלי אמו, ודוממתי כגמול עלי נפשי, ר"ל שנפשי דוממת כגמול הדומם ואין מלה בלשונו בלא אמו, ומבאר מי היא האם: (ג) **יחל ישראל אל ה'** שהוא המורה והמנהיג אותם כאם את ילדיה, ולא כגמול שאינו מצפה לאמו רק בקטנותו, כי ישראל יחלו לו **מעתה ועד עולם**:

קלב (א) **שיר המעלות**, השיר הזה נתיחד על עת שהכניסו את הארון לבית קה"ק, ונחלק לג' חלקים, (חלק א') בעת שהלכו ונשאו את הארון בדרך, יאמר המשורר **זכור ה' לדוד את כל ענותו** שהוא. מסר נפשו ע"ז כמו שכתוב שמואל ב' ז': (ב—ד) **אשר נשבע לה'**, והיה השבועה והנדר **שבאם אבא אל אהל ביתי** או באם **אעלה על ערש יצועי** אז נודר **אם אתן שנת לעיני**, דהיינו שבאהל ביתו לא יישן כלל, אף שלא יעלה על ערש לשכב עליו, ובינוע שסביב האהל

תפלות דוד — באור המלות

בקשתו: (ב—ד) אם אבא, אם אתן, שבועה על תנאי כאם אבא באהל ביתי אז השבועה אם אתן שנת לעיני, וערש, הוא מיוחד לשכיבה לעונג, כמ"ש למעלה ו' ז', והשומה קלה מעינה ומוסיף אף

בֵּיתִי אִם־אֶעֱלֶה עַל־עֶרֶשׂ יְצוּעָי׃ ד אִם־אֶתֵּן שְׁנָת לְעֵינָי לְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה׃ ה עַד־אֶמְצָא מָקוֹם לַיהוָה מִשְׁכָּנוֹת לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃ ו הִנֵּה־שְׁמַעֲנוּהָ בְאֶפְרָתָה מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי־יָעַר׃ ז נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו נִשְׁתַּחֲוֶה לַהֲדֹם רַגְלָיו׃ ח קוּמָה יְהוָה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ׃ ט כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ׃ י בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל

ת״א אם אתן. עם ספר הזוהר פ׳ ויגש: עד אמצא. זבחים שם: הנה שמענוה. זבחים שם: מצאנוה בשדי. שם: קומה ה׳. ס׳ הזוהר פ׳ ויצא: כהניך ילבשו. ס׳ הזוהר פ׳ פנחס:

רש״י

(ה) עד אמצא מקום. עד שאדע היכן יהיה מקום מקדשו. מצאתי: (ו) שמענוה. הנבואה: באפרתה. במקום החשוב והמעולה כמו (שמואל א׳ א׳) בן תחו בן צוף אפרתי חשוב אבגינוס. ד״א שמענוה באפרתה בספר (יהושע ט״ו) שבא מאפרים. בכל התחומין הוא אומר (שם) ועלה הגבול ותאר הגבול וכאן הוא אומר ועלה הגבול אל כתף היבוסי ירושלים כמאמת ירושלים גבוהה מכל הארצות והיא ראויה לבה״מ שנאמר (דברים י״ז) וקמת ועלית אל המקום וגו׳ מלמד שבית המקדש גבוה מכל א״י, כן נדרש בשחיטת קדשים: מצאנוה בשדי יער. בגבול בנימין שנמשל לחית היער שנאמר בנימין זאב יטרוף (בראשית מ״ט): (ז) נבואה. שמה למשכנותיו: (י) אל תשב פני משיחך. שלמה כשה

מצודת ציון

כ״ז): (ג) ערש. מטה כמו ערשו ערש ברזל (דברים ג׳): יצועי. מל׳ מצעות המטה כמו אז חללת יצועי עלה (בראשית מ״ט): (ד) לעפעפי. הוא אישון העין: תנומה. היא שינה קלה: (ז) להדם. הוא שרפרף הכסא הנתון תחת רגלי

מצודת דוד

(ב) לאביר יעקב. לחזקו ותקפו של יעקב והוא המקום נ״ס ואלה ביעקב לפי שהוא היה תחלה להנודרים: (ג) אם אבא. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר וכו׳: באהל ביתי. באהל המוכן לבית שבתי הראוי למלך: ערש יצועי. מטה המוצעת כפי הראוי לי: (ד) אם אתן שנת. ר״ל להיות ישן להתענג יותר מהכרח להחיות את הנפש וגם זה הוא ענין שבועה וכו׳: לעפעפי. כפל הדבר במ״ש: (ה) עד אמצא. עד אשר אדע איה המקום המוכן לבה״מק: הנה שמענוה באפרתה. עוד הייתי באפרת מקום מולדתי כי הוא בית לחם כמ״ש בדרך אפרת היא בית לחם (בראשית מ״ח) אמר כי מאז שמענו כי עתיד להיות מקום נבחר לב״המ אבל לא ידעתי מקומו איה: מצאנוה בשדי יער. עתה הנה מצאתי את המקום בשדי יער הוא גורן ארונה היבוסי והיה גם שם עצי יער כי הוא המקום שנעקד עליו יצחק והאיל תמורתו נאמר נאחז בסבך בקרניו (שם כ״ב) שנאחז בענפי עצי היער: (ז) נבואה. עתה הואיל וידענו המקום נבואה למשכנותיו: להדם רגליו. ב״המ קרוי הדום רגלי ה׳ ואחז דרך משל כאלו מושבו בשמים ממעל ורגליו יורדים לעת ב״המ: (ח) קומה ה׳. לכן קומה והסרה שכינתך אל מקום המנוחה כי עד הנה היה מתהלך מאוהל אל אוהל וממשכן וכו׳ אבל המקום הזה תהיה מקום מנוחה וקבוע עד עולם: אתה וארון עוזך. שכינתך תשרה בה עם הארון אשר שרה לכן את עוזך וכח זרועך בפלשתים בעת לקחו אותו בשבי. כמ״ש בש״א: (ט) ילבשו צדק. בגדי כהונה נקראים בגדי צדק כי הם מכפרים ומצדיקים את החוטאים: וחסידיך ירננו. הלוים ירננו בשיר: (י) בעבור וגו׳. על עצמו אמר שהם ואם

תפלות דוד

באור המלות

אף תנומה (ישעיה ס׳ כ״ז): (ה) משכנות. כי היה שם עזרה והיכל וקה״ק:

באור הענין

התהלל שם אסר על עצמו לישן על הערש המיוחד לו לשבת קבע, ור״ל אם אתן שנת לעיני שינה קבועה ואף תנומה קלה לעפעפי בעת שאבא ביתי, או בעת שאעלה על הערש ביצוע שבבית, גלא הותר לו לישן רק בילוע הבית שלא על הערש המיוחד למשכב, ואיסור זה ימשך: (ה) עד אמצא מקום לה׳, א] שימצא המקום שבו יבנה המקדש, כמ״ש והיה המקום אשר יבחר ה׳ מכל שבטיכם ולא ידעו אחלה איה המקום הנבחר, ב] משכנות לאביר יעקב, שאחר שמצא המקום, יבנה שם המקדש שבו ישכון ה׳ בקביעות, ויען שזה שישכון ה׳ על הארץ במקום מיוחד נתגלה ליעקב בחלום ואמר אין זה כי אם בית אלהים לכן אמר לאביר יעקב, וכן כמו שיעקב נדר שם נדר ואמר והאבן הזאת יהיה בית אלהים, לכן אמר אשר נדר לאביר יעקב: (ו) הנה, ר״ל מליצת המקום שמענוה תחלה באפרתה, כי משכן שילה עמד בנחלת אפרים, ושם לא היה המקום הקבוע, ומצאנוה אח״כ בשדה יער, שהוא בגורן ארונה שסביב לו היה יער הלבנון, כמ״ש פתח לבנון דלתיך: (ז) נבואה, ואחר שמצאנו המקום (כמ״ש בדה״א כ״א כ״ח ושם כ״ב א׳), מעתה נבואה למשכנותיו, שיבנה ע״י שלמה, ושם נשתחוה להדום רגליו, כמ״ש והארץ הדום רגלי, שסוף השפעתו היא בבהמ״ק, כמ״ש ושוליו מלאים את ההיכל כמש״ש: (ח) קומה, (חלק ב׳) נושאי הארון הגיעו עד מקום המקדש, אומר לה׳ קומה למנוחתך כי שם ישכן בקביעות וההנהגה ההשגחיית תהיה קבועה, שזה מצוייר במנוחה, אתה וארון עזך, שיכניסו הארון לבית קה״ק, וכן אמר בד״ה קומה ה׳ לנוחך: (ט) כהניך, עד עתה לא לבשו הכהנים בגדי כהונה ועתה ילבשו צדק, כי ציור הבגדים היה מורה על הצדק ועל המדות טובות שבם מתלבש האדם כמ״ש חז״ל. וחסידיך, שהם הלוים ירננו בשיר קבוע שאמרו על הקרבנות: (י) בעבור, כי בחירת המקדש

תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃ יא נִשְׁבַּע־יְהוָה ׀ לְדָוִד אֱמֶת לֹא־יָשׁוּב מִמֶּנָּה מִפְּרִי בִטְנְךָ אָשִׁית לְכִסֵּא־לָךְ׃ יב אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ ׀ בְּרִיתִי וְעֵדֹתִי זוֹ אֲלַמְּדֵם גַּם־בְּנֵיהֶם עֲדֵי־עַד יֵשְׁבוּ לְכִסֵּא־לָךְ׃ יג כִּי־בָחַר יְהוָה בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ׃ יד זֹאת־מְנוּחָתִי עֲדֵי־עַד פֹּה אֵשֵׁב כִּי אִוִּתִיהָ׃ טו צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ אֶבְיוֹנֶיהָ אַשְׂבִּיעַ לָחֶם׃ טז וְכֹהֲנֶיהָ אַלְבִּישׁ יֶשַׁע וַחֲסִידֶיהָ רַנֵּן יְרַנֵּנוּ׃ יז שָׁם ׀ אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עָרַכְתִּי

נר

ת"א כי בחר. שם עקידה שער ס"ז מנחות פ"ו נדה ע"ו: זאת מנוחתי. זבחים קי"ט ס' הזוהר פ' פקודי ופ' לו:

רש"י

להכניס שם את הארון: (יב) ועדותי זו אלמדם. א אשר אלמדם: (טו) צידה. מזונה:

מצודת דוד

בעבורי וכפל דברו. ואמר עוד אל תשב ריקם את פני משיחך לבל שמוע תפלתי: (יא) נשבע וגו' אמת. ר"ל שבועה אמתית ולא יחזור מהשבועה והשבועה היא שהבטיחו לומר מזרעך אשים מלך לשבת על הכסא שלך: (יב) זו אלמדם. אשר אלמדם ביד הנביאים: גם בניהם. של בניך עד עולם ישבו לכסא המלוכה: (יג) כי בחר וגו'. ר"ל הואיל וה' בחר את ציון ודוד כלא טרח והכין את המקום ההוא לזה יקבל בגמול שכרו את המלכות לו ולזרעו עד עולם: (יד) זאת מנוחתי. וכה אמר ה' זאת תהיה מנוחתי עדי עד ופה אשב כי מתאוה אני לה: (טו) צידה. מן המקום ההוא אשפיע לברך מזון עדתי ולהשביע אביוני עמי: (טז) אלביש ישע. ר"ל ע"י לבישת בגדי כהונה תבוא הישועה כי המה מכפרים ובאה ע"י התשועה: וחסידיה. הלוים ירננו בשיר: (יז) שם. בציון אצמיח קרן ממשלה לדוד ר"ל שם יתרבה ויתגדל ממשלתו בכל עת: ערכתי נר. שם ערכתי נר ר"ל הארה וזריחה וממשל

מצודת ציון

האדם כשהוא יושב וכן הדום לרגליך (לעיל ק"י): (יג) אוה, אויתיה. מל' תאוה וחשק כמו ונפשו אותה ויעש (איוב כ"ג): (יז) קרן. המלה הזאת הושאל לממשלה והתחזקות ע"ש שבעלי הקרנים יתחזקו בהם בהלחמם עם מי: ערכתי. ענין סדור:

תפלות   באור הענין   דוד

לשבתו עולמים היה בעבור דוד ובזכותו כמ"ש (ש"ב ז'), והיה זה, א] מצד עבודתו שעבד ה', ועז"א בעבור דוד עבדך, ב] מצד שנבחר ונמשח וכמ"ש בסי' פ"ט מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו וכן אמר בד"ה אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דויד עבדך: (יא) נשבע ה' לדוד, ובאר שבעבור בחירת ציון, נשבע ה' לדוד שלא תסור המלכות מזרעו, וכמ"ש (ש"ב ז'), וזוה כמשל אוהבו של מלך שמרוב אהבתו התאכסן המלך אצלו ויבן לו בביתו מקדש מלך בנוי לתלפיות, עד שמצא המקום ההוא חן בעיני המלך לשבת שם לעולם, וישבע לו בל יעזב המקום הזה לעולם, וע"כ על ידי המקום יתאכסן גם אצל זרעו ונשאר הברית כרות לזרעו, נמצא שהאוהב היה סבה שיבחר במקום, והמקום היה סבה שיבחר בזרע אוהבו לעולם, וז"ש פה על בחירת המקדש שהוא בעבור דוד עבדך ואחר כך אמר שאחר שנבחר המקדש לעולם נשבע ה' לדוד מפרי בטנך אשית לכסא לך, כי בחר ה' בציון, שאח"כ ע"י בחירת ציון נשבע שלא תסור המלוכה מבית דוד, והנה שבועה זאת היה בה שני ענינים, שעל זרע דוד נשבע שבועה החלטית בלי שום תנאי, שעז"א שנשבע ה' לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי בטנך אשית לכסא לך אבל על זרע זרעו היה תנאי, וז"ש. (יב) אם ישמרו בניך בריתי, אז גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך, וזה תלוי בתנאי שישמרו התורה והמצות, (וכמו שבארתי זה בפירוש מלכים בכמה מקומות): (יג) כי בחר ה' בציון, שבחירת זרע דוד היה ע"ש בחירת ציון כנ"ל, ואמר שתחלה בחר ה' בציון על צד הבחירה נגד יתר מקומות, ואח"כ שם אוה למושב לו היה לו חפץ במקום עצמו מצד מעלת ההשקף היחוסי נגד שאר מקומות: (יד) זאת, (הלק ג' תשובת ה') נגד מ"ש קומה ה' למנוחתך, משיב זאת מנוחתי עדי עד, ולא כמי שינוח במקום מפני הטלטול וילטייל שיעזוב מקום זה אם ימצא מנוחה אחרת, כי פה אשב תמיד כי אויתיה מצד החפץ בגוף המקום מצד עצמו: (טו) צידה ברך אברך, שמכאן תצא הברכה והשפע לכל הארץ, ואביוניה אשביע לחם, כמ"ש (מ"א ח') בהעצר השמים ולא יהיה מטר וכו' רעב כי יהיה וכו': (טז) וכהניה נגד מ"ש כהניך ילבשו צדק לעומת זה אלבישם ישע. ונגד מ"ש וחסידיך ירננו נגד זה חסידיה רנן ירננו מרוב השמחה: (יז) שם, ונגד מ"ש בעבור דוד עבדך, אומר שם אצמיח קרן לדוד שהיא הגבורה והחוזק, ונגד מ"ש אל תשב פני משיחך אומר ערכתי נר למשיחי, ומפרש נגד שם אצמיח קרן לדוד: (יח) אויביו אלביש בושת, שהקרן הזה עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ, ונגד מ"ש

נֵר לִמְשִׁיחִי: יח אוֹיְבָיו אַלְבִּישׁ בֹּשֶׁת וְעָלָיו יָצִיץ נִזְרוֹ:

קלג א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד הִנֵּה מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם־יָחַד: ב כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב עַל־הָרֹאשׁ יֹרֵד עַל־הַזָּקָן זְקַן אַהֲרֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־פִּי מִדּוֹתָיו: ג כְּטַל־חֶרְמוֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־הַרְרֵי צִיּוֹן כִּי־שָׁם צִוָּה יְהוָה אֶת־הַבְּרָכָה חַיִּים עַד־הָעוֹלָם:

שיר

ת"א הנה מה טוב. הוריות י"ב כריתות ה' ספר הזוהר פ' בראשית ופרשת ויקרא ופ' אחרי מות ופרשת קדושים עקידה שער כ"ד כל המזמור: כשמן הטוב. ס' הזוהר פ' אמור הוריות כריתות שם: כטל חרמון. הוריות י"ב כריתות ה':

רש"י

(יח) יציץ. יאיר כמו ונוצצים כעין נחשת (יחזקאל א'):

קלג (א) **הנה** מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. כשישב הקב"ה בבית הבחירה עם ישראל הקרויין אחים ורעים ויהיה גם הוא יחד עמהם: (ב) כשמן הטוב. שנמשח בו אהרן הכהן. שירד מראשו אל זקנו אל פי ראש הכתונת שלו שהזקן שוכב ע"פ הכתונת, כן נעים טל חרמון שנגוה על הררי ציון והטל יורד מחרמון להררי ציון. כשם שמן המשחה גדולה כך טל ציון לתפארת ולכבוד לישראל. כשם שמן הטוב כן טל חרמון כזה כן זה כמו והיה כעם ככהן (ישעיה כ"ד). ור"ד שבת אחים משה ואהרן לענין מעילה בשמן המשחה, במסכת הוריות כל המזמור, אבל יש בדברי תורה וקבלה משל ומליצה ודברי חכמים וחידותם, ועיקר שיר המעלות על בית המקדש נאמר:

מצודת ציון

(יח) יציץ. מל' נצנות ועניינו הארה וזריחה וכן ונוצצים כעין נחושת קלל (יחזקאל א'): נזרו. כתרו כמו את הנזר (מ"ב י"א):

קלג (א) נעים. ענין ערבות ומתיקות: (ב) מדותיו. מלבושיו כמו מדו בד (ויקרא ו'):

מצודת דוד

רב: (יח) אלביש בשת. יהיו מעוטפים בבושה כלבוש אשר המעטף את כל הגוף: ועליו. על דוד יאיר ויזרח כתר המלכות ר"ל תרבה גדולתו למעלה:

קלג (א) הנה מה טוב. מה מאוד טוב ומה מאוד נעים הדבר כאשר ישבו על אדמתם כל בית ישראל הקרואים אחים לגודל האהבה שביניהם: גם יחד. ויהיו גם יחד במלכות אחת ולא יחצו לשתי ממלכות עוד: (ב) כשמן הטוב. והרי הדבר דומה כשמן המשחה הנתון על הראש בשפע רב עד כי ירד משם על הזקן והוא זקן אהרן שהיה הראשון להמשחים בשמן המשחה: שירד. אשר ירד עוד על פי מלבושיו בפתיחת בית הצואר ור"ל כמו שמן המשחה עם כי היה נתון על הראש לבד מ"מ באה השמן ממנו על מקומות מחולפות על כי המה דבוקות זו בזו כן אם כל בית ישראל במלכות אחת וראש אחד להם תתחלק אז השפע לכולם באמצעית המלך המקבל השפע בראשונה: (ג) כטל חרמון. כמו הטל היורד מהר חרמון על הררי ציון הנמוכים ממנו כן באה השפע באמצעית המלך ליתר העם: כי שם. בציון צוה ה' את הברכה והחיים עד העולם ר"ל בציון באה השפע ותחול בראשונה על המלך המולך בה וממנו יושפע על בני העם ולכן טוב הדבר שיהיו מאוחדים:

תפלות דוד — באור הענין

ערכתי נר למשיחי אמר עליו **יציץ נזרו**, שהמלכים נמשחו כמין נזר ויציץ עליו נזר שמן משחת אלהיו:

קלג (א) **שיר המעלות**, שיר זה הוסד על שני האחים הידועים, שהם יששכר וזבולון שהתחברו יחד עד שהיו כגוף ונפש, אשר האחד הולך מהלך השלמות לחברו, כמ"ש שמח זבולן בצאתך ויששכר באהלך שיששכר עסק בתורה והשלים את הנפש, וזבולון עסק בפרקמטיא לשלמות הגוף והקנינים, ובצירוף שניהם יחד נשלם הטוב והנעימות, הטוב האמתי מעניני עוה"ב, והנעימות בחיים הזמניים, וז"ש הנה **מה טוב ומה נעים**, וזה בא ע"י **שבת אחים גם יחד**, שמלבד שבתם בשלום היו יחד כגוף אחד, עתה יבאר הדבר: (ב) **כשמן**, הנה ההשפעה האלהית תרד לפעמים על המוכן לה בבלי אמצעי אמנם תרד בשפע רב כ"כ עד שישופע ממנה גם הבלתי מוכן לה, וזה במשל **השמן הטוב** של שמן המשחה, שעקרו **יורד על הראש**, ששם היו מושחים בשמן משחת קדש, כי הוא המקום המוכן לזה באשר שם משכן המוח וכלי השכל והמחשבה, שהשמן מורה על ההשגה, ובכ"ז יורד במקרה גם **על הזקן זקן אהרן**, הגם שהזקן ארוך **שיורד על פי מדותיו**, ובנמשל זה היה בא השפעת החכמה על יששכר שהוא במשל הראש שהוא היה מוכן לקבל החכמה וקבל ממנה חלק גדול ושפע רב עד ששמן החכמה הושפעה ממנו גם על שבט זבולון, שגם הם קבלו משפע ההוא, ושמן תורק: (ג) **כטל חרמון**, ולפעמים תגיע השפע על המוכן לה ע"י אמצעי באופן שתגיע תחלה אל מקום בלתי מכוון בעצם ובראשונה, כדי שתריק על מקום הראוי, כטל חרמון שאינו מכוון לצורך הר חרמון רק **שיורד על הררי ציון, כי שם צוה ה' את הברכה**, שעקר הברכה יורד בשביל הר ציון והולך דרך הר חרמון, כי הטל המביא חיים בהר חרמון אינם חיים מתמידים עד העולם, ואינם חיים נצחיים, אבל החיים אשר בהר ציון הם חיים

קלד א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה כָּל־עַבְדֵי יְהוָה הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְהוָה בַּלֵּילוֹת׃ ב שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְהוָה׃ ג יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

קלה א הַלְלוּיָהּ ׀ הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה׃ ב שֶׁעֹמְדִים

בבית

תא הנה ברכו. סוטה ל"ט ס' הזוהר פ' תולדות: העומדים וגו'. מנחות ק"ו ספר הזוהר פרשת ויקרא: שאו ידיכם. סוטה ל"ט: יברכך וגו'. סוטה שם: הללו וגו'. סוטה ל"ח מגילה י"ד ס' הזוהר פ' ויחי: שעומדים וגו'. פסחים קי"ג:

רש"י

קלה (א) הללויה הללו את שם ה' וגו':

מצודת דוד

קלד (א) העומדים וגו'. לשבח את ה' בכ"הם: (ב) שאו. הרימו ידכם לה' בקדושה לברך אותו כי כן דרך המברכים להרים ידיהם למעלה: (ג) יברכך וגו'. פרש המקרא יברכך ה' עושה וכו' מציון ר"ל אם תברכו את ה' אני גם הוא יברכך אתכם מציון כי משם נשפעים כל הברכות והטובות כי הוא מקום השראת השכינה:

קלה (א) הללויה הללו וגו'. פרש המקרא כאלו אמר הללו יה ומי יהלל ואמר הללו עבדי ה' אתם הללו את שם ה' אבל לרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי: (ב) שעומדים וגו'. להשתלל בו לה':

תפלות באור הענין דוד

לאחיים עד העולם, כן שפע העושר והקניינים שהגיע אל זבולון לא הגיעו אליו רק לצורך יששכר שימצא ריות לעסוק בתורה ולקנות על ידם חיי עד, והגיעו ליששכר באמצעות זבולון, ובזה היה זבולון דומה כהר חרמון שמקבל הטל בשביל הר ציון:

קלד (א) **שיר המעלות**, בשיר הזה יסד פינה נפלאה על יסודי האמונה, והוא שהמקור העליון אשר לא יכזבו מימיו, יתברך ויתרבה ע"י מעשה התחתונים, כי ה' ישפיע הטוב לטובים והשפע למוכנים, ובעת שהדור בלתי ראוים לקבלו אז מעין נרפש ומקור משחת וצינורי השפע לא יריקו ברכתם, וזה ענין הברכה שישראל מברכים את ה', שהוא שבמעשיהם הטובים ובתפלותיהם ימלא את הברכה העליונה פלג אלהים מלא מי החסד הטובה והרחמים, ועל הארץ יריקו, וכשירעו מעשיהם יבשו אפיקי מים ונהר יחרב ויבש, וכמ"ש חז"ל שישראל מוסיפים כח בגבורה של מעלה, והברכה לצרך גבוה, וכמ"ש בס' ארחות החיים (בארץ יהודה סי' ה') בפי' מלת ברוך בכמה ראיות, וז"ש **הנה ברכו את ה'**, ר"ל שנו לו ברכה את גולות עלית ואת גולות תחתית על ידי מעשיכם הטובים, אתם כל **עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות**, כעבדים נאמנים העובדים ביום ובלילה ולא ימושו ממשמרתם רגע, אתם תברכו את ה' ותתנו עז לאלהים: (ב) **שאו ידכם קדש**, המשורר מצייר כדרך בני אדם המברכים שנושאים את ידיהם ומניחים אותם על ראש המתברך, (כמ"ש וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם), אולם באר שלא ידים הגשמיים תשאו, רק **ידי קדש**, מצייר הקדושה כעצם מופשט, והיא הנושאת ידיה למעלה ומברכת את ה' בקדש אל קדוש קדשי קדשים, ר"ל שע"י הנהגתם בקדושה, שגדר הקדושה היא שיתגבר ויתקדש על החומר וטבעיו ויתנהג בהנהגה שכליית נפשיית בקדושה, בזה נושאים ידים לברך בעליונים להריק משם שופע שובע רצון ברכה ונדבה: (ג) **יברכך**, מפרש במה תברכו את ה', היינו שתתנו לו כח ועז שיוכל לברכך, שזה תלוי במעשיך, ואתה תברכהו תמלא אותו ברכה שיוכל להשפיעו אליך בענין **שיברכך ה' מציון**, שברכתך לא תהיה ע"י המערכת וסדרי תהלוכות השמים רק **מציון**, עפ"י האדים הדקים ורסיסי טל העולה ממסה ממעשי ציון ועבודתם, **מאת עושה שמים וארץ**, שהיא הברכה הבלתי נמשך מן השמים אל הארץ, רק מאת ה' למעלה אשר הוא העשה שניהם ומשפיע עליהם ברכה השגחיית נסיית:

קלה (א) **הללויה**, במזמור הזה יאמר, כי ההנהגה הקבועה המסודרת היא לבדה תספיק שנכיר על ידה מציאות ה' ויכלתו וחכמתו והשגחתו ית', עד שמה שישנה לפעמים את הטבע הקבועה אל נס ופלא, הנקראים אותות ומופתים, אינו מן ההכרח לישראל עם קרובו, רק היה צריך בעבור המצריים שגם הם יכירו כח ה' ועזוזו, או שיעשם לצורך גאולת ישראל ותשועתם, **הללו את שם ה'**, שהוא השם שבו מפורסם תמיד לכל העולם, שהוא שמו הנודע ע"י הנהגה הקבועה המסודרת עפ"י הטבע, (שזה ההבדל בין שמו ובין זכרו כמש"ת בפסוק י"ג). **הללו עבדי ה'**, ר"ל שעבדיו ישיגוהו מצד שמו המפורסם וא"צ עמו אותות ומופתים: (ב) **שעומדים**, ר"ל בין הנגשים אל הקדש פנימה **לעמוד בבית ה'**, שהם הכהנים הקרבים אל ה', ובין העומדים **בחצרות בית אלהינו**, שהם הלוים וזרע ישראל, שכולם ישיגוהו על ידי שמו הנודע, (וגם יכוין העומדים בבית ה' היינו המשיגים

בְּבֵית יְהוָה בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃ ג הַלְלוּיָהּ כִּי־טוֹב יְהוָה זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים׃ ד כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ׃ ה כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל־אֱלֹהִים׃ ו כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ יְהוָה עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל־תְּהֹמוֹת׃ ז מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ

ת"א כי יעקב. שם ק"ח ס' הזוהר פ' תרומה: ישראל לסגולתו. ס' הזוהר פ' במדבר: מאוצרותיו

רש"י

(ז) ברקים למטר עשה. הם זהרורי הרקיע המבריקים ומאירים לפני המטר שקורין אשלייר"ש בלעז: מוצא.

מצודת ציון

קלה (ד) לסגלתו. ענין אוצר נחמד כמו וסגולת מלכים (קהלת ב'): (ו) תהמות. עומק המים: (ז) נשיאים. עננים ע"ש שמנשאים עצמן למעלה וכן נשיאים ורוח וגשם אין

מצודת דוד

(ד) בחר לו יה. ה' בחר לעצמו את יעקב: לסגלתו. להיות לו לאוצר נחמד: (ה) כי אני ידעתי וגו'. ולכן אני מעורר לבות בני אדם להללו: ואדנינו. מוסב על מלת גדול לומר ואדנינו גדול מכל אלהים הם מלאכי מעלה: (ז) מקצה הארץ. ר"ל כאשר המה נראים למראה העין שהם בשפולי הרקיע בקצה הארץ אזי מעלה אותם ברום הרקיע. אל מקום אשר ירצה להמטיר שמה: ברקים. לעת בוא המטר מבריק ברקים ואין המטר מכבה אותם: מוצא. הוא מוציא

תפלות דוד — באור הענין

את המלך עצמו הקרובים אליו ויודעים סודותיו ומשכילים לפניו מעשה בראשית ומעשה מרכבה, וכן העומדים בחצרות מבחוץ ואין מכירים אותו רק מרחוק): (ג) הללויה, בשני מיני הילול, א] מצד עצמו, כי טוב ה', ב] מצד הבריאה והנהגתה, וזה זמרו לשמו, שהוא כפי שנודע ע"י בריאותיו, כי נעים שהנעימות בא מצד הערך והסדר והיחוס שבין המושג ובין המשיג והוא ענין גרופיי, ר"ל בהנהגה הקבועה המסודרת שזה שמו, הוא נעים: (ד) כי יעקב בחר לו יה, באר שגם שמו הוא נעים, היינו שגם ההנהגה הטבעיית המסודרת היא נעימה, כי גם היא השגחיית לבני ישראל, הגם שהנהגה הזאת תלויה לפי מוסבת המערכת וחיוב המזל והתולדה בלתי מבחנת בין צדיק לרשע, לא כן היא לישראל, כי יעקב בחר לחלקו, ואינם נתונים תחת המערכה, ולהם גם הטבע נתונה תחת רגלי ההשגחה, מתנהגת לפי הזכות והרשע העבודה והמרי, עד ששמו נעים, ר"ל שההנהגה המפורסמת הטבעיית מוסכמת עם הנעימות והסדר ההשגחיי כפי הראוי, ובאר כי יש בזה שתי מדרגות יעקב וישראל, שההמון יקראו בשם יעקב וגדוליהם אנשי הרוח בשם ישראל, ואף בעת פחיתתם שנקראו בשם יעקב, בכ"ז הם נבחרים לחלקו, כי יעקב בחר מצד הבחירה את הגוי כולו לחלקו, ואינם תחת חלק שרי המערכה, וישראל שהם גדוליהם, או בעת שכל העם הם במעלה וחשיבות מצד מעשיהם, הם לו סגולה, כמו שי"ל דבר יקר אחד שאצרו באוצר מיוחד ומשגיח עליו בכל רגע: (ה—ז) כי אני, עתה יבאר דבריו בפרטות, ר"ל אני (נהאיש הישראלי) א"צ אותות ומופתים לברר על ידיהם כי גדול ה', כי אני ידעתי כי גדול ה' ממה שכל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ, שעל ידי הבריאה שברא את המציאות כלו כחפצו, וע"י ההנהגה שמעלה נשיאים מקצה הארץ, מזה לבד אני יודע שגדול ה', ר"ל וא"צ לעשות אות או מופת כדי שאכיר על ידו כח ה' כי אני מכירו ע"י הבריאה וההנהגה הכוללת, כי גדול ה', ר"ל אני מכיר שני דברים, א] שה' גדול, שם גדול מורה שהוא ראשית הסבות ואחריתם עד שהוא סבת כל הדברים מראש ועד סוף, ב] שאדונינו שזה מורה על ההשגחה, הוא גדול מכל אלהים והכחות כולם, ר"ל שהוא המנהיג והמשגיח ומושל ממשל רב כחפצו, עד שכל כחות הטבע נכנעים תחת חפצו והשגחתו, ומפרש נגד מ"ש כי אני ידעתי כי גדול ה' יאמר שזה נודע ממה. (ו) שכל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ, שלא לבד שעשה שמים וארץ, כי גם בשמים ובארץ עשה כל אשר חפץ, ממה שברא בהם האור והעננים והמאורות ודומם צומח חי מדבר והדגה אשר במים בימים וכל תהומות, ונגד מ"ש כי גדול אדונינו מכל אלהים מפרש שזה נודע לי ממה. (ז) שמעלה נשאים מקצה הארץ, שהמטר הוא המעיד על ההשגחה הפרטיית התמידית, כמו שבאר באורך באיוב סי' ל"ו ל"ז, והמטר יתהוה ע"י שיעלה נשיאים, שהם האדים המתנשאים ועולים מן הארץ עד מקום העבים ועיגול הנשימה, והאדים האלה הם מלאים רוח ואויר, שעל ידי זה הם מסוגרים ונעלמים מן העין על ידי שיסוד האש העצור בתוכם יפיץ את האדים על כנפי רוח, והיא בהשגחת ה', שברקים למטר עשה, בעת ילכם שירד המטר יפרד מהם יסוד האש והעלעקטרי ויתהוה הברק, ועי"ז יוציא הרוח מאוצרותיו, יוציא יסוד הרוח האצור באדים, ועי"כ יתהוה המטר:

מֵאוֹצְרוֹתָיו׃ ח שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה׃ ט שָׁלַח ׀ אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו׃ י שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים׃ יא לְסִיחוֹן ׀ מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן׃ יב וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃ יג יְהוָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְהוָה זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר׃ יד כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם׃ טו עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף

וזהב

רש"י

נ׳ מליאה כלומר אוצרות תקן לרוח ושם הם מצויים לו לשלחם במשלחתו : (ט) בתוככי . כמו בתוך : (יג) ה׳ שמך לעולם. כגדולתך וכממשלתך אז כן הוא גם עתה והיכולת בידם לדון ולנקום נקמתנו : (יד) כי ידין ה׳ עמו . ישפוט משפטם מאויביהם : יתנחם . יתעשת (יתעכב) :

מצודת דוד

את הרוח ממקום אוצרו : (ח) שהכה . הוא האל אשר הכה בכורי מצרים והבחין בין טפה של בכור וכו׳ : (ט) בתוככי מצרים . ולא תלו המכות על ישראל שהיו בארצם : (י) גוים רבים . הם שבעת העובדי כוכבים ומזלות : (יא) לסיחון . הרג לסיחון וכו׳ והזכירם בפרט לרוב חזקם ואח״כ כלל לכל מלכי כנען יחד : (יב) ארצם . של המלכים ההם נתן נחלה וחזר ופירש שנתן נחלה לישראל עמו : (יג) ה׳ שמך לעולם . ר״ל כאשר כחו מאז כן כחו עד עולם : זכרך . הוא הוא כי בשמו יזכר וכפל הדבר לחזוק : (יד) כי ידין . כי עוד יבוא זמן אשר ידין ה׳ דין עמו לנקום נקמתם מיד העובדי כוכבים ומזלות : יתנחם . ישוב ממחשבה אחרת להטיב להם : (טו) עצבי הגוים . אבל הכוכבים ומזלות אשר העכו״ם עובדים להם הלא המה מכסף ומזהב

מצודת ציון

(משלי כ״ס) : (ט) בתוככי . היו״ד יתירה והוא כמו בתוכך ובאלו ידבר למצרים לנוכח : (יא) לסיחון . את סיחון כמו

באור הענין

(ח—ט) שהכה , ר״ל אני ידעתי כי גדול ה׳ ע״י מעשיו הטבעיים מה שעשה כל אשר חפץ , וע״י פלאי המטר והברקים , שבהם אני מכיר כח ה׳ וגם את השגחתו , ואין אני צריך לאותות ומופתים ע״י שינוי הטבע , אחר שאני ידעתי את ה׳ על ידי הנהגתו התמידית , וא״כ מה שהכה בכורי מצרים מאדם עד בהמה , שזה היה נס ופלא ושינוי טבע, זה לא הוצרך לעשות בשבילי כדי שאכיר אני את כחו , רק שבזה שלח אותות ומופתים בתוככי מצרים , זה הוצרך לעשות בשביל המצריים בשביל פרעה וכל עבדיו . שהם לא הכירו יד ה׳ על ידי הבריאה וההנהגה התמידית , ופרעה אמר לא ידעתי את ה׳ , להם הוצרך לשלוח אותות ומופתים אלה , וכן מה . (י—יא) שהכה גוים רבים והרג מלכים עצומים שנלחם בם ג״כ בדרך נסיי יוצא מסדר הטבעי , גם זה לא הוצרך בשבילי כדי שאכיר אני עי״ז גבורת ה׳ , רק שבזה (שלח אותות ומופתים) לסיחון מלך האמורי ולעוג ולכל ממלכות כנען , רק בשבילם הוצרך לכל האותות האלה , אחר שהם טחו עיניהם מראות את הבורא על ידי הבריאה ואת המנהיג על ידי ההנהגה , ולכן הוצרך לשנות סדרי הטבע בעבורם : (יב) ונתן , וכן מה שנתן ארצם נחלה , שהיה בזה ג״כ כמה נסים שהתחדשו אז בעת מלחמת יהושע , לא היה כדי שאכיר עי״כ מעשי ה׳ , רק מפני שהוא נחלה לישראל עמו , יען שנחלה זאת מגעת להם ע״י מה שנתן הארץ להאבות ומאהבתו אותם , ולכן השתדל שיקחו את המגיע להם מנחלת אבותיהם : (יג) ה׳ שמך לעולם, ר״ל הנה ראינו מאתך שני מיני הנהגות, א] הנהגה המסודרת מששת ימי בראשית , וזה נקרא שם ה׳ , כי הוא השם שבו נודע תמיד מעולם ועד עולם בלי השתנות , ב] הנהגה הנסיית המתחדשת בעת מן העתים וזה נקרא זכרך , כמי שעושה מעשה גדול לפי שעה כדי שיזכרו בו , זה אינו קבוע לעולם בלי השתנות , רק הוא לדור ודור , שהנהגת הנס הוא רק לפי הדור ולפי הצורך בכל דור : (יד) כי ידין , ר״ל שזכר הנפלאות והנסים שיעשה בדור ודור הם מסבה שידין ה׳ עמו , לעשות משפטם , ועי״כ יחדש נסים בדור ודור אם לפרוע מצריהם , או להיטיב עמהם , ועל עבדיו יתנחם , שהנס שבעת שיעשה הנס ומשנה סדרי בראשית נראה כאלו מתנחם ומתחרט מן חקי הטבע אשר שם חק ולא יעבור , למשל באותו שעה שאמר לשמש דום ולים שיתיצבו כמו נד נוזלים , התחרט מהקים הקבועים אשר חקק שהשמש תלך על מעגלה , והמים ירדו במורד , בכל זה ישנה חקי הטבע

תפלות דוד

באור המלות

(ג) זמרו לשמו , כבר התבאר שהשם מורה על הפרסום שהוא מצד מעשיו : (ד) יעקב , ישראל . עי׳ ישעיה (ט׳ ז׳) : מוצא . כמו מוציא , וכינוי מאוצרותיו על הרוח , שמוציא הרוח ממקום שנאצר שם : (ט) שלח אותות נמשך לשתים , שלח אותות ומופתים לפרעה , שלח אותות ומופתים לסיחון ולעוג : (יג) שמך , זכרך , השם הוא השם הקבוע מראשית , והזכר הוא מה שיעשה שיזכירו אותו לפי מעשיו , וההבדל בין לעולם ובין דור ודור מבואר בכ״מ , ועי״ל ס׳ ל״ג : (יד) , יתנחם מענין הרעה , כמו וינחם ה׳ כי עשה את האדם בארץ :

ויתנחם

וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ טז פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃ יז אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ־רוּחַ בְּפִיהֶם׃ יח כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם׃ יט בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה׃ כ בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה יִרְאֵי יְהוָה בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה׃ כא בָּרוּךְ יְהוָה ׀ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָ͏ִם הַלְלוּיָהּ׃

קלו א הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ב הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ג הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם

הסדו

ת"א בית אהרן. שבועות י"ג ודף י"ד: בית הלוי. שם ושם: ברוך ה'. סוטה ל"ט ס' הוכר פי' ויקרא: הודו וגו'. פסחים קי"ח:

רש"י

(יז) אף אין יש רוח בפיהם. גם הרוח אין בפיהם אפי' כבהמה זו כ"ש שלא ידברו כאדם, ומאחר שאין בהם רוח אין צריך לפרש רוח החיים. אף זה פת"ח ואף להם ולא יריחון (לעיל קי"ה) קמ"ץ (סא"ת): (כ) יראי ה'. אלו הגרים (מנחתי):

מצודת ציון

(יז) יאזינו. ענין שמיעה ושית אזן:

מצודת דוד

והמה מעשה ידי אדם ואין ממש בהם: (טז) פה להם. הרגו לאבגר (ש"ב ג'): ר"ל הם אמנם עשו להם פה מה בכך הלא לא ידברו בו: (יז) אף אין יש רוח. אפי' רוח החיוני כבהמה אין בפיהם:

(יח) כמוהם. בקללה אמר שהאומנים העושים את העבודת כוכבים ומזלות יהיו כמוהם שבל ידברו וכו' וכן יהי' כל הבוטח בהם: (יט) ברכו. על שהבדיל אתכם מן העכו"ם התועים: בית אהרן וגו'. ר"ל כל אחד כרכו לפי כח ההשגה: (כ) יראי ה', אלו הגרים: (כא) מציון. המשפיע אור שכינתו מציון ושוכן בירושלים: הללויה. הללו את יה בזה ההלול לומר ברוך ה' מציון וכו':

קלו (א) כי לעולם חסדו. כי חסד ה' הוא דבר המתקיים לעולם ולא כן חסדו של ב"ו: (ב) האלהים. הם מלאכי מעלה: (ג) האדונים. הם צבא השמים וכסיליהם שהם אדונים למשול בארץ וה' הוא אדון עליהם ולכל אשר יחפוץ

תפלות דוד — באור הענין

ויתנהם ויתחלף מהם לפי שעה, לצורך עבדיו, כדי לגדלם בעולם, או כדי להושיעם על ידי זה מאויביהם: (טו) עצבי, לעומת שאמר בגדול ה' מכל אלהים, אמר אבל עצבי העכו"ם אהו המה, אם מצד החומר הם כסף וזהב, ומצד הפועל הם מעשה ידי אדם, ומצד הצורה. (טז) פה להם ולא ידברו, שחסר להם הדבור, וגם השגת החושים לא יראו ולא יאזינו, וגם הנפש החיונית בכללו. כי אף אין יש רוח בפיהם שאף הרוח שנמצא לבע"ח היותר פחותים אין להם, ומצד התכלית. (יז) כמוהם יהיו עשיהם, כאילו כ"ז תכלית עשייתם כדי שעושיהם וכל אשר בוטח בם יהיו כמוהם, כי לא יוכלו להשפיע יותר מאשר יש בכחם: (יח—יט) בית ישראל, אחר שצוה על ענין ההילול, כמ"ש הללו כל עבדי ה', מוסיף לאמר בית ישראל ברכו את ה', ר"ל שע"י מעשיכם תפתחו את המקור העליון להשפיע עליכם ברכה, ככ"ל סי' הקודם, וכן תתוסף הברכה לכל איש ואיש כפי מדרגתו ומעלתו בקדש, לבית אהרן ביחוד, ובית הלוי ביחוד, עד. (כ) שברוך ה' מציון, שמשלם הברכה מציון, ולפי זכות ציון תרד, יען היותו שוכן ירושלים ומשגיח על מעשה העם אשר בתוכם, לברכם כפי מעשיהם ועבודתם בקדש:

קלו (א) הודו, אחר שצוה על ההילול והברכה, צוה על ההודאה להודות על הטובות שקבלו ממנו שזה מצד טובו וחסדיו, וחסדים אלה הם לעולם, בין בעת שינהיג את העולם עפ"י הנהגת הטבע, בין כשמנהיג עפ"י הנהגת הנפלאות, שהם שני ההנהגות שצ"ין, כמ"ש ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור, והנה על ההנהגה עפ"י הטבע, אמר (ב—ג) הודו לאלהי האלהים, לאדני האדונים, כי ההנהגה הטבעית ציינו האומות הקדמונים שהם ע"י אלהים ואדונים, שהם הכוכבים והמזלות שהם היו לדעתם אדוני הארץ והמושלים, והמלאכים המנהיגים את המערכת שהם היו לדעתם אלהים לאדונים האלה, ומשפיעים עליהם כח ועצמה, על פי זה אמר שה' הוא הנותן כח אל המלאכים, והנהגה ואדנות אל האדונים, והכל ע"פ כחו והנהגתו:

חַסְדּוֹ׃ ד לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ה לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ו לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ז לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ח אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ט אֶת־הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ י לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יא וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יב בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יג לְגֹזֵר יַם־סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יד וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ טו וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ טז לְמוֹלִיךְ

עמו

ת"א לעושה נפלאות. כדה ל"א: לעושה השמים. ס' הזוהר פ' בלק: לרוקע וגו'. חגיגה י"ב: לגוזר וגו'. פסחים קי"ח:

רש"י

קלו (ד) **לעשה** נפלאות גדולות לבדו. בראשון לא נבראו מלאך כשעשאן לנפלאות הללו השמים והארץ השמש והירח: (י) למכה מצרים בבכוריהם. בכוריהם לא נאמר אלא בבכוריהם עמדו בכורים וקפחו שוקן של אביהם המעכבים לישראל כששמעו נגע עשירי מפי משה: (יג) לגזרים. י"ב קרעים

מצודת דוד

יעשה: (ד) לעשה. מוסב על מלת הודו לומר הודו לעושה נפלאות גדולות וכן כולם: לבדו. ואינו צריך לעזר מלאכי מעלה: (ו) על המים. והוא נגד הטבע כי טבע המים לעלות ממעל לארץ: (ח) את השמש. ר"ל הודו לעושה את השמש למשול ביום וקבע לו תחומו ולא יעבור: (י) בבכוריהם. ביד בכוריהם כי כאשר שמעו הבכורים ממכת בכורות עמדו על אבותיהם והרגו בהם למהר לשלח את ישראל: (יא) ויוצא. ר"ל הודו לאשר הוציא את ישראל מתוך מצרים: (יב) ביד. ר"ל הודו לאשר הוציא ביד חזקה ובזרוע נטויה והמשילו לגבור הנוטה בידו מול האויב כשלחמו עמו ואמר הודו לו על שהוציאנו ביד רמה ולא כעבדים הבורחים: (יג) לגזרים. לקרעים הרבה לכל שבט שביל לעצמו: (יד) והעביר. הודו לאשר העביר את ישראל בתוך הים: (טו) ונער. הודו לאשר נער ועירר בהנועה חזקה את פרעה וכו': (טז) למוליך. ר"ל הים מוליכם

מצודת ציון

קלו (ו) לרוקע. ענין שטיחה ופרישה כמו ולורף בזהב ירקענו (ישעיה מ'): (יג) לגזר. ענין כריתה וחתוך כמו גזרו את הילד (מ"א ג'): (טו) ונער. ענין תנועה חזקה כמו חצני נערתי (נחמיה ה'): וחילו. מל' חיל וצבא:

תפלות דוד באור הענין

(ד) **לעשה**, ונגד ההנהגה הפלאיית שזה אין נעשה כלל ע"י מלאך או גלגל, רק מה' לבדו, אמר שהנפלאות גדולות עושה לבדו, שלא באמצעות האלהים והאדונים, כי אז מגדד את כוחם ויפליא פלאות בכחו הגדול: (ה—ו) **לעשה**, חוזר אל הנהגת הטבע, את **השמים עשה בתבונה**, וכבר באר זה בפי' משלי שבכ"מ ייחס החכמה אל בריאת הארץ, והתבונה אל מלאכת השמים, כי החכמה תבחין בין טוב לרע, והתבונה תבחין בין אמת ושקר, והשמים הם קיימים באים, ואין שם מציאות טוב ורע, לא כן בארץ, רוקע הארץ על המים, כי ראשית הויית הארץ היתה מכוסה בתהומות, ואמר בזה בהוה לשעה, לרוקע, כי הוא מחדש בכל יום מעשה בראשית, וקיום הבריאה היא בריאה מתמדת, ובארץ יש אפשריות תמיד שתחזור אל התהו ובהו כבתחלה, כי תחלת בריאתה היה שתהיה מכוסה במים, וכן צריך להודות חסדו ע"מ שהוא. (ז—ט) **עשה אורים גדולים**, וגם בזה רבו חסדיו, שהשמש תאיר ביום והירח בלילה, וכמ"ש למעלה סימן ק"ד, שזה נ"כ מפלאי ההשגחה שבזה בלילה תרמוש כל חיתו יער והאדם יצא מעבודתו, ובזרוח השמש יאספון, עיי"ש: (י—יא) **למכה**, עתה מפרש הנפלאות, שע"י מכת בכורות הוציא ישראל מתוכם ביד חזקה, והיו הפלאות האלה בשביל גאולת ישראל, ובמכת בכורות היה הרעה שהגיע למצרים לתכלית טובת ישראל, להוציאם משם, ואח"כ, (יג—טו) **במה שגזר ים סוף לגזרים, והעביר ישראל בתוכו**, היה עקר הנס לרעת המצריים לבלותם, כי היה יכול להציל את ישראל אז באופן אחר, וגם שה' הקשה את לבו לרדוף אחר ישראל, וכ"ז היה כדי להטביע את המצרים בים, כמ"ש כי בדבר אשר זדו עליהם: (טז) **למוליך**, וגם זה היה מחסדי ה', שעי"כ למדו לדעת דרכי ה' ותורתו, ולהשליך מלבבם ליוריס הרעים שנחלו מן המצריים, כמ"ש באה"ש דרוש ב' וכבר התבאר במדרש, שע"י שהוליכם במדבר ונצטרפו, נתוסף להם ארץ סיחון ועוג, וז"ש שעי"כ למכה מלכים

גדולים

עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יז לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם
חַסְדּוֹ: יח וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יט לְסִיחוֹן מֶלֶךְ
הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כ וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
כא וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כב נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כג שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר־לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
כד וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כה נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי
לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כו הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

קלז א עַל־נַהֲרוֹת | בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם־בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת־צִיּוֹן:
ב עַל־עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ כִּנֹּרוֹתֵינוּ: ג כִּי שָׁם שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ

ת"א נותן לחם. ברכות ד' פסחים קי"ח ס' הזוהר פ' תרומה: על נהרות. פסחים קי"ח גיטין נ"ז ס' העקר פ' ויקהל:

רש"י

לי"ב שבטים: (יז) למכה מלכים גדולים. כאן רמז ל"א מלכים והשוה להם פרעה וחילו ומכת מצרים למלכים אדירים קשים מהם, שקול סיחון כנגד כולם כל אחד לעצמו, וכן פירש למעלה לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען. כן באגדה: (כג) שבשפלנו זכר לנו. במצרים זכר לנו: (כד) ויפרקנו. מתוכם והציל לנו כל זה: (כה) נתן לחם. רמז כאן חסד כל המעשים: (כו) הודו לאל השמים. המכין בהם מזון לכל בריה. כ"ו כי לעולם חסדו נאמרו במזמור זה כנגד כ"ו דורות שהיה העולם בלא תורה ונתקיים בחסדו של הקב"ה:

קלז (א) על נהרות בבל שם ישבנו. כשירדנו לגולה ושאלם נ"נ שישירו לו כמו שהיו משוררין על הדוכן: (ב) על ערבים. ערבי נחל:

מצודת ציון

(כד) ויפרקנו. הוא תרגום של ישועה וכן פורק אין מידם (איכה ה'):

קלז (ב) ערבים. שם אילן פרק הגדל אצל הנחלים כמו וערבי נחל (ויקרא כ"ג): תלינו. מל' תליה: (ג) שובינו. מל'

מצודת דוד

מוליכם בדרך הישר ע"י עמוד הענן: (יח) ויהרג. הודו לאשר הרג מלכים אדירים של כנען והם המלכים הגדולים שזכר וכפל הדבר כמ"ש: (יט) לסיחון. הודו לאשר הרג לסיחון וכו' ובעבור חזקו פרטו לעצמו: (כ) ולעוג. הודו לאשר הרג גם לעוג וכו' ובעבור תוקו פרט גם אותו: (כא) ונתן. הודו לאשר גם נתן ארצם לנחלה עם כי לא שאלו רק לעבור בגבולו: (כב) נחלה. הודו לאשר נתנם נחלה לכל ישראל עבדו כי לקיום שבועתו לאבות היה די אם היה נותנם לצדיקים שבדור: (כג) שבשפלנו. הודו לאשר זכר אותנו בעוד היינו בתכלית השפלות במצרים עבדים ומלוכלכים בעבודת פרך: (כד) ויפרקנו. הודו לאשר פרק והושיע לנו מצרינו: (כה) נתן. הודו לנותן לחם לכל הברואים ומשגיח על הכל: (כו) לאל השמים. לאל היושב בשמים העליון על כל:

קלז (א) על נהרות בבל. דוד נבא ברוה"ק אשר יגלה נ"נ את ישראל לבבל ואמר בלשון הלוים אשר יקוננו ויספרו את הקורות אותם בדרך ויאמרו הנה בהיותינו על נהרות בבל שם ישבנו ישיבה הראויה לגולים מועה לארץ וגם בכינו על כי זכרנו את ציון החרבה ושוממה: (ב) על ערבים. על אילני ערבים שבנחל תלינו הכנורות שבהם מנגנים בהם בבית המקדש וכוונתם היה להעלימם מן העין תוך ענפי האילנות למען לא יראם האויב: (ג) כי שם. ר"ל שמה

תפלות דוד באור הענין

גדולים, ונתן ארצם נחלה, עד שגם הטלטול במדבר שהיה ממדת הדין הקשה, היה מצד חסדיו ורחמיו: (כג) שבשפלנו זכר לנו, וכל הנסים שהראה לנו בעבר הוא התחלה אל העתיד, שבכל עת שפלנו יזכר לנו הנסים הקודמים, ויפרקנו מצרינו, כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם, וא"כ הנסים והגאולה הקודמת שמורים לע"ל: (כה) נותן, וגם מזונו שאמרו חז"ל שבמצלא תליא, באמת הוא הנותן לחם לכל בשר, הגם שנראה שזה בא מן השמים והמערכה, הודו לאל השמים, הוא המנהיג את המערכה, ועקר המזון והטובות יוצאות מאתו, שהכל יוצא מחסדיו אשר הם מתמידות לעולם:

קלז (א) על, יתיסד לשיר הלאטונה שכבש כורש את בבל, על נהרות בבל מה שבכינו בבבל והתאבלנו על ציון, לא היה בעבור שאבדנו הטובות הגשמיות מהעושר והקניינים שדות וכרמים, כי גם על נהרות בבל שם ישבנו, ר"ל שם ישבנו ישיבת קבע, והיה לנו גם שם נחלת שדה וכרם כמ"ש (ירמיה כ"ט) בנו בתים ושבו נטעו כרמים ואכלו את פרין, ובכ"ז גם בכינו בזכרנו את ציון, מפני שזכלנו קדושת ציון, שעם היה הבהמ"ק והעבודה והשכינה ע"ז בכינו, על האושר האלהי שנאבד מאתנו: (ב) על ערבים בתוכה, הגם שהיה לנו בבבל כל התענוגים העלבים והנעימים לגוף,

דִּבְרֵי־שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן׃ ד אֵיךְ נָשִׁיר אֶת־שִׁיר יְהוָה עַל אַדְמַת נֵכָר׃ ה אִם־אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָםִ תִּשְׁכַּח יְמִינִי׃ ו תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי ׀ לְחִכִּי אִם־לֹא אֶזְכְּרֵכִי אִם־לֹא אַעֲלֶה אֶת־יְרוּשָׁלַםִ עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי׃ ז זְכֹר יְהוָה ׀ לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלָםִ הָאֹמְרִים עָרוּ ׀ עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ׃ ח בַּת־בָּבֶל הַשְּׁדוּדָה

ת"א אם אשכחך. בתרא ג' עכו"ם ג' עקידה שער נ"א: תדבק וגו'. עכו"ם שם: על ראש. בתרא שם: זכור ה'. ר"ה ל"ב גיטין נ"ז: בת בבל. גיטין נ"ה:

רש"י

(ג) ותוללינו שמחה. מיני כלי זמר על שם שהם תולין (שתולין) אותם, כך פירשו מנחם. ותוללינו שמחה. ותוללינו של שמחה, ויש לפתור תוללינו אויבינו שהם מהוללים ומשתעשעים ומשטים בנו לשון מהוללי בי נשבעו (לעיל ק"ב): (ה) אם אשכחך ירושלם. כנסת ישראל אומרת כן: (ו) אם לא אעלה את ירושלם. את זכרון אבל חורבנה אעלה להזכירו בראש כל שמחותי: (ז) ערו ערו. לשון חורבן וכן (ירמיה נ"א) חומות בבל הרחבה ערער תתערער, וכן (חבקוק ג') ערות יסוד, ואינו נופל אלא על דבר שעוקרין שרשיו מהארץ:

מצודת דוד

כעלמתם היה כי שם שאלו השבאים אותנו לנגן על הכנורות דברי שיר: ותוללינו. המהתלים והמלעיגים בנו שאלו דברי שמחה ואמרו לנו שירו לנו מן השיר ששררתם בציון: (ד) איך נשיר. ר"ל אמרנו אז בלבנו איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר שאינו מקום המקדש ולפי שפחדנו פן יכופו אותנו לשורר לזה נעלמנו מן העין ואמרנו שנאבדו כדרך: (ה) אם אשכחך. ידבר בלשון בני הגולה שיאמרו אם אשכחך ירושלים אז הימין שלי תשכח את כחה ואת תנועתה: (ו) תדבק. תהיה לשוני דבוקה לחכי לבל אוכל לדבר אם לא אזכור אותך תמיד ואם לא אעלה את זכרון ירושלים בראש שמחתי ר"ל בתחלת השמחה אשים לה זכרון לבל אשכחה בעת תוקף השמחה: (ז) זכור וגו'. לשלם להם גמול על זאת: את יום ירושלים. מה שעשו בעת חרבן ירושלים אשר אמרו לבבלים החריבו והשחיתו עד שתגלו היסוד אשר בה והסירו אותם לעקור הכל: (ח) השדודה. אשר סופך להיות שדודה

מצודת ציון

שבי: ותוללינו. מלשון הוללות ולעג וכן מהוללי בי נשבעו (לעיל ק"ב): (ו) על ראש. כמו בראש. וכן עמדתם על חרבכם (יחזקאל ל"ג) ומשפטו בחרבכם: (ז) ערו. ענין חורבן והשחתה כמו ערות יסוד (חבקוק ג'): (ח) בת בבל. עדת בבל:

תפלות דוד

באור הענין

בכ"ז על זה בעצמו תלינו כנורותינו, ולא רצינו לשמוח בטובה, וזה בעצמו היה לנו לאבל שארץ האויב מלאה ערבות ועדן ועיר ה' חרבה: (ג) **כי שם שאלונו שובינו דברי שיר**, שהיה המנהג בימי קדם לשורר שירים בספור שבח הארץ והמדינה אשר הם דרים, כמו שהיינו רגילים לשיר שירים בשבח ירושלים, ושאלונו על עסקי השיר הזה, **ותוללינו (שאלונו דברי) שמחה**, והיה שאלתם, **שירו לנו משיר ציון**, ר"ל השיר שהייתם משוררים בשבח ציון ובהצלחתכם בה, **שירו לנו**, כי עתה בבל היא לכם ארץ אחוזתכם כמו ירושלים, וארץ כשדים היא ארצכם כמו ארץ ישראל לפנים, וההצלחות שהיו לכם שמה הלא יש לכם עמנו, ומדוע לא תשירו על בבל השיר שהייתם שרים על ירושלים: (ד) **איך**, משיבים לאמר, **איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר**, הגם שנוכל לשיר לכם שירי ההצלחה הגשמיית שהיינו שרים בציון, כי גם פה אנו מוצלחים בהצלחות גשמיות, אבל שיר ה', שיר הקודש שהיינו שרים בציון, על שכינת ה' אשר בה, ועל הופעת רוה"ק והנבואה וכבוד ה' והתורה והעבודה והנסים, שיר הזה האלהי איך נשיר אותו על אדמת נכר, הבלתי מוכן לסגולות אלה הרוחניות: (ה) **אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני**, ימליץ שכמו שהימין היא מוכנת אל האדם בכל תנועותיו ועסקיו, כן ירושלים היא סבת כל תנועותינו ועסקינו, עד שא"א לשכחה כמו שא"א לשכח את הימין, ויותר מזה כי **תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי**, שכל דבורי הוא בך ואם לא אדבר מזכרונך אהיה כאלם אשר לשונו לחכה דבקה, ולא לבד בעת שאני גולה וסורה, כי גם **אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי**, גם אם אשמח בהצלחת עולם תהיה ירושלים עולה עליהם, עד שכל שמחה תהפך לתוגה ע"י זכרון חורבנה: (ז) **זכור ה'**, ר"ל אם אני זוכר תמיד את ירושלים ומתאבל עליה, כ"ש שאתה ה' יש לך **לזכור לבני אדום את יום** חורבן **ירושלם** אשר הם עזרו להחריבה: (ח) **בת בבל**, והגם שבבל כבר נשדדה אז ע"י כורש, אומר **בת בבל השדודה** וכבר החל ה' לשלם לך, אשרי שישלם לא לבד המעשה של החורבן, כי גם **את גמולך שגמלת לנו** (שגדר הגמול הוא מי שעושה איזה דבר ע"י התפעלות אהבה או

באור המלות

(ג) ותוללינו. כמו ושוללינו בחילוף הי"ו בשי"ן מעברים לארמית, כמו סהר שהר, ורש"י ז"ל פי' מענין מהוללי בי נשבעו: (ד) אדמת נכר, אדמת אל נכר הפך שיר ה': (ז) ערו, מענין גילוי, שרשו ערה, או ההפך של מתערה כאזרח רענן,

אַשְׁרֵי שֶׁיְשַׁלֶּם־לָךְ אֶת־גְּמוּלֵךְ שֶׁגָּמַלְתְּ לָנוּ׃ ט אַשְׁרֵי שֶׁיֹּאחֵז וְנִפֵּץ אֶת־עֹלָלַיִךְ אֶל־הַסָּלַע׃

קלח א לְדָוִד ׀ אוֹדְךָ בְכָל־לִבִּי נֶגֶד אֱלֹהִים אֲזַמְּרֶךָּ׃ ב אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ וְאוֹדֶה אֶת־שְׁמֶךָ עַל־חַסְדְּךָ וְעַל־אֲמִתֶּךָ כִּי־הִגְדַּלְתָּ עַל־כָּל־שִׁמְךָ אִמְרָתֶךָ׃ ג בְּיוֹם קָרָאתִי וַתַּעֲנֵנִי תַּרְהִבֵנִי בְנַפְשִׁי עֹז׃ ד יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־מַלְכֵי־אָרֶץ כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי־פִיךָ׃

ת"א אשרי שיאחז. שם: ביום קראתי. עקרים פ"ז: יודוך. ה'. קידושין ל"א: וישירו

רש"י

קלח (א) נגד אלהים אזמרך. לעיני השרים (מלאכים): (ב) כי הגדלת על כל שמך אמרתך. שמך בעל גבורות וקנוא ונוקם, ואחר הבטחת טובך וחסדך הגדלת על כל שמך אמרתך שאתה מעביד לנו על מדותיך וסולח לנו: (ג) תרהבני. הגדלתני: (ד) כי שמעו. כששמעו אמרי פיך לא הראה לא תגאף הודו על אמרי פיך. על אנכי ולא יהיה לך כלאי הוא להקבילם עול מלכותו עליהם תחלה ואח"כ יגזור כל

מצודת ציון

השודדה. מל' שודד וגזל: שגמלת. לפעמים יאמר לשון גמול על תהלת עשיית הרעה וכן אם גומלים אתם עלי (יואל ד'): (ט) ונפץ. ענין השבירה עם הרצוץ והפזור כמו ונפוץ הכדים (שופטים ז'): עולליך. בניך הקטנים כמו עוללים ויונקי' (לעיל ח'):

קלח (ג) תרהבני. ענין התחזקות כמו ורהבם עמל ואון

מצודת דוד

ע"י דריוש המדי: אשרי שישלם. אשרי לזה אשר ישלם לך את גמולך הראוי לך כפי אשר גמלת לנו: (ט) אשרי שיאחז. אשרי לזה אשר יאחז בידו את עולליך וירצצם על פני הסלע וינקום נקמת עם ה':

קלח (א) נגד אלהים. הם השופטים והחכמים כמו עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כ"ב): (ב) ועל אמתך. על שאתה מאמת אמרי הבטחתך לקבל שבים: כי הגדלת על כל שמך אמרתך. כי הנה כל שמות המקום ב"ה מורים על מרבית גדולתו והמורד במלך גדול כלא אחת דתו לכמית ואין מועיל שום פיוס ולזה אמר כי אתה הגדלת על כל שם שיש לך המורה על הגדולה ומאשימים אם התשובה מאוד הנה על כולם הגדלת אמרתך שהבטחת לקבל שבים ועם כי מלך גדול אתה: (ג) תרהבני. תחזקני לשום בנפשי עוז ואמונת להתחזק בעבודתך: (ד) כי שמעו כאשר

באור המלות

פקח הסרש, כמו מסרש מסקל: (ח) גמולך. עי' גדרו יואל ד':

(א—ב) אודך, אודה שמך. עי' למעלה (ז' י"ח) שהודאת השם קטן מן המודה אליו בעצמו, וכא בעת שה' מסתתר בנסים נסתרים, רק נודע ע"י שמו שהוא הנהגת העולם כפי הטבע, כהאון מלויר שעומד נגד אלהים, והשני מלויר

תפלות דוד

באור הענין

אי"בה) שמה שעשית לנו היה ע"י גמול והתפעליות שנאה ומשטמה, וכן ישלם לך בשנאה ונקמה, וגזה, (ט) אשרי שיאחז ונפץ את עולליך אל הסלע, כמ"ש והכרתי לבבל שם ושאר, וזה נתקיים אז בשנה השנייה שעלה כורש עליה שנית והחריבה לגמרי והרג כל העם הנמצא בה:

קלח (א) לדוד, ידבר על שני מיני הנהגות שינהג ה' את עולמו, א] הנהגה התמידית שישגיח באמצעות הטבע, ב] הנהגה הנסיית שינהיג שלא ע"י אמצעי ושליח רק הוא לבדו, על ההנהגה הנסיית אומר אודך בכל לבי נגד אלהים אזמרך, שיצייר שבאופן הנהגה זו המודה על הטוב עומד נגד אלהים פנים אל פנים בלי אמצעי, ורואה את המלך עצמו, איך עשה לו טובה בעצמו ונותן לו הודאה בעמדו נגדו: (ב) אשתחוה, ונגד ההנהגה השנית שהיא באמצעות הטבע, מצייר שאינו עומד נגד אלהים בהודאתו, כי המלך מסתתר בהיכלו, ר"ל בשמים, ולפניו עומדים פלוהיו שהם שרי המערכה אשר באמצעותם ישגיח ויעשה נסים נסתרים, וכזה אשתחוה אל היכל קדשך. ואודה את שמך. כי המלך יושב בהיכלו בחדרי חדרים והוא עצמו בלתי נודע רק שמו, (ומבואר אצלנו תמיד שהשם יצייר את הענין שבו נודע ומתפרסם, לא עצמו, ואצל ה' יצייר ההנהגה הרגילה הטבעיית), ונגד ההנהגה הראשונה אמר על חסדך, ונגד השניה אמר על אמתך, שכבר התבאר שחסד מציין הנהגה הפלאית, ואמת מציין הנהגת הטבע. כי הגדלת, ר"ל הגם ששמך (שזה מורה ההנהגה הטבעיית) גדול מאוד, וגם ע"י פרסום שמך בהנהגה הקבועה ההולך בדרך הטבע התגדלת ונודעת לעיני רבים עמים, בכ"ז אמרתך היינו בעת שיתגלה אמרתך, שלא כמלך המסתתר בהיכלו רק כמלך המתגלה ופוקד והכל שומעים אמרותיו ופקודותיו, ר"ל בעת תענה אל הצדיקים המתפללים אליך ותעשה להם נסים שלא ע"פ הטבע, זה הגדלת על כל שמך, זה גדול יתר מאד מן שמך הנודע ע"י ההנהגה הרגילה הטבעיית, עתה באר מה היא אמרתך שהזכיר. היא, (ג—ד) ביום קראתי ותענני, בעת שקראתי בתפלה ואתה תענני בעצמך, אז תתן שהרהבן לענות למתפלל ולעשות לו נס, אז יודוך ה' כל מלכי ארץ יען ששמעו אמרי פיך

ה וְיָשִׁירוּ בְּדַרְכֵי יְהוָה כִּי גָדוֹל כְּבוֹד יְהוָה׃ ו כִּי־רָם יְהוָה וְשָׁפָל יִרְאֶה וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע׃ ז אִם־אֵלֵךְ בְּקֶרֶב צָרָה תְּחַיֵּנִי עַל אַף אֹיְבַי תִּשְׁלַח יָדֶךָ וְתוֹשִׁיעֵנִי יְמִינֶךָ׃ ח יְהוָה יִגְמֹר בַּעֲדִי יְהוָה חַסְדְּךָ לְעוֹלָם מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אַל־תֶּרֶף׃

קלט א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר יְהוָה חֲקַרְתַּנִי וַתֵּדָע׃ ב אַתָּה יָדַעְתָּ שִׁבְתִּי וְקוּמִי בַּנְתָּה לְרֵעִי מֵרָחוֹק׃ ג אָרְחִי וְרִבְעִי זֵרִיתָ

ת"א כי רם ה'. סוטה ה': וגבה וגו'. שם: למנצח וגו'. עקידה שער ל"ט כל המזמור: אתה ידעת. עקרים מ"ב פ' כ"ה: ארחי וגו'. נדה ל"א:

רש"י

גזירותיו: (ו) ידע. ייסר כמו ויודע בהם את אנשי סכות (שופטים ח'): (ח) יגמר בעדי. ישלים על ידי בקשתי: מעשי ידיך. בית הבחירה שנאמר בו כוננו ידיך (שמות ט"ו):

קלט (ב) **בנתה** לרעי מרחוק. בנתה מרחוק למושבי אל רעותי וחברתי: לרעי. לחברני אליך: (ג) ארחי ורבעי זרית. דרכי ורבצי ושכבי סבבת מחילה שאין לי לעשות דבר בלא ידיעתך: זרית. לשון זר זהב סביב (שמות כ"ה) כן חברו מנחם, ור"ד על סיפת

מצודת דוד

כאשר שמעו אמרי פיך שאתה מקבל שבים אז יודון: (ה) וישירו. אז ישירו שירי שבח ותשק כ"א ישירו בדרכי ה' בהנהגת מדותיו: כי גדול וגו'. ורהוי א"כ לשיר בדרכיו: (ו) כי רם ה'. עם שהוא רם מאוד מ"מ יראה את השפל וישגיח בו להקימו: וגבוה. עם כי מושבו בגבהי שמים מ"מ ממרחק ייסר את החוטאים: (ז) תחייני. ר"ל תצילני מהצרה: על אף אויבי. על כי בערה בהם אפם וחמתם לבלעני לזה תשלח עליהם מכת ידך ותושיע לי בימינך: (ח) יגמר בעדי. כאשר החל להראות חסדו כן יגמור בעדי ר"ל ישלים חסדו עלי לעולם: מעשי ידיך. הלא אני מעשה ידיך כי אתה המלכתני לזה אל תרף ידיך ממני ואחוז בי:

קלט (א) חקרתני. חקרת מחשבות לבי ותדע אותם: (ב) שבתי וקומי. מחשבות שבתי וקומי: בנתה. תבין לרעיון לבבי מזמן רחוק ר"ל מטעה שנבראתי: (ג) ארחי ורבעי. דרכי ורבצי סבבת וגדרת להם חוק וגבול שלא יעבור:

מצודת ציון

(לעיל נ'): (ו) יידע. ייסר כמו ויודע בהם אנשי סוכות (שופטים ח'): (ח) יגמר. מל' גמר והשלמה: בעדי. עלי: תרף. מלשון רפיון:

קלט (ב) בנתה. מל' בינה: לרעי. ענין מחשבה כמו ורעיון לבו (קהלת ב'): (ג) ארחי. דרכי: ורבעי.

תפלות דוד

באור הענין

פיך שאיך דומה לעשירי כ"א המסתתרים בהיכליהם ובלשי עונים לקוראים, ואמרותיהם לא נשמעו,

באור המלות

שעומד עד סילו מבחוץ: (ב) לרעי, לרעיוני, כמו ולי מה יקרו רעיך אל: (ג) זרית, סבבת כזר סביב: הסכנתה, מענין

רק כי שמעו אמרי פיך, שאתה מדבר ועונה בעצמך (ומ"ש **תרהיבני בנפשי עז** הוא מאמר מוסגר, ר"ל כן הרהיבני עז בנפשי לחשב שבעת שתעני כי קראתי, יודוך כל מלכי ארץ, כי מה שיענה ה' להצדיק בתפלתו זה מורה על עז נפשו, שהיא חלק אלוה ממעל, וזאת תרהיב אותה עז כי היא דבוקה באלהים, והוא קרוב אליה לשמוע תפלתה): (ה) **וישירו**, ואז ישירו המלכים בדרכי ה', **כי גדול כבוד ה'**, גדול ונעלה הוא, כי כבודו תלוי בו בעצמו ולא יופחת כבודו ע"י שישגיח בשפלים, בהפך, (ו) **כי רם ה' ושפל יראה**, וזה מרוב כבודו וגדולתו, **ואת הגבוה**, (רק) **ממרחק יידע** הפך מהלך ב"ו שאם עומד במקום רם הגבוה הוא קרוב אליו יותר מן השפל, ואצל ה' השפל קרוב אליו יותר מן הגבוה, עד שהגבוה רחוק ממנו והשפל קרוב אליו: (ז) **אם אלך**, והשגחתך עלי מגויה וקרובה כ"כ, עד שעת **אלך בקרב צרה תחייני**, **ותשלח את ידך** השמאלית **על אף** וכעס של **אויבי וימינך תושיעני**, באופן שפועל דין ורחמים כאחד: (ח) **ה'**, ר"ל מפני ג' טעמים אבטח בישועתו, א] שיגמור מה שהתחיל להושיע כי לא אדם הוא להנחם וזה מגדל כבודו בל יהיה חילול השם, ב] מגדל החסד כי **חסדך לעולם** כי החסד אינו תלוי במעשה המקבלים, ג] מגדל שמעשה ידיך **אל תרף** כמו שהאב לא ירף את בנו, וזה קרוב למדת אמת, שאחר שברא את הדבר יחויב מאמתת הבטחתו בל ירף מעזור לו, וזה כמ"ש כי לשמך תן כבוד, על חסדך, על אמתך:

קלט (א) **למנצח**, בו ידבר נכבדות על הידיעה וההשגחה, **ה' חקרתני ותדע**, ר"ל אתה ידעת את האדם בשני מיני ידיעות אשר לפי השגת האדם יש סתירה ביניהם, ובכל זה נמצאו שתיהם אצלך, א] מצד הידיעה הקדומה שיודע את כל העתיד בידיעה קודמת חלוטה וברורה בלתי נתלית בזמן ובמקום ובגדרי האפשר, שעז"א **ותדע**, ר"ל שידעת מכבר, ב] שעם כל זה כאדם חפשי במעשיו עד שמצד החפשיית **חקרתני** עתה לדעת את אשר בחרתי בבחירתי, הגם שתדע זה מכבר, ימלא בידיעתך הידיעה הקדומה עם שתשאיר אחריה טבע האפשר, שזה ענין מופלא ומכוסה

בידיעת

וְכָל־דְּרָכַי הִסְכַּנְתָּה׃ ד כִּי אֵין מִלָּה בִּלְשׁוֹנִי הֵן יְהוָה יָדַעְתָּ כֻלָּהּ׃ ה אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי וַתָּשֶׁת עָלַי כַּפֶּכָה׃ ו פְּלִיאָה דַעַת מִמֶּנִּי נִשְׂגְּבָה לֹא־אוּכַל לָהּ׃ ז אָנָה אֵלֵךְ מֵרוּחֶךָ וְאָנָה מִפָּנֶיךָ אֶבְרָח׃ ח אִם־אֶסַּק שָׁמַיִם שָׁם אָתָּה וְאַצִּיעָה שְּׁאוֹל הִנֶּךָּ׃ ט אֶשָּׂא כַנְפֵי־שָׁחַר אֶשְׁכְּנָה בְּאַחֲרִית יָם׃ י גַּם־שָׁם יָדְךָ תַנְחֵנִי וְתֹאחֲזֵנִי יְמִינֶךָ׃

ת"א אחור וקדם. ברכות ס"ב עירובין י"ח חגיגה י"ב סנהדרין ל"ח ע"ב ו' ודף ח' ספר הזוהר פרשת פקודי: דעת וגו'. עקידה שער ע"ט: אשא וגו'. ספר הזוהר פרשת אחרי מות: פליאה ק'

רש"י

תמיס שהולד נולר מן הברור שבה, ופירוש זרית ל' זורה התבואה לברור את הפסולת שבה: הסכנתה. למדת: (ה) אחור וקדם לרתני. פני ואחורי: כפכה. אכפך ורדוייך דישמרוי"ם בלעז: (ו) פליאה דעת וגו'. מכוסה ונעלם ממני מקום לברוח מפניך. מגלאתי: (ח) ואציעה. מלע ומשכב: (ט) אשא כנפי שחר. אם אשא לי כנפים כשחר הזה המבהיק לפי שעה מסוף העולם לסופו כן אמהר לעוף עד אשר אשכון באחרית ים: (י) גם שם. אין לי מנוס כי כל חשך לא יחשיך ממך:

מצודת ציון

ענין רביצה והיא השכיבה לנוח כמו ותרבץ תחת בלעם (במדבר כ"ב) תרגומו ורבעת וקרוב לו לא תרביע כלאים (ויקרא י"ט): זרית. ענין סבוב והוא מל' זר זהב (שמות כ"ה): הסכנתה. ענין ההרגל כמו ההסכן הסכנתי (במדבר כ"ב): (ד) מלה. ענין דבור: (ה) צרתני. מל' מצור ומצוק: ותשת. ענין שימה: (ו) פליאה. מכוסה כמו והוא פלאי (שופטים י"ג): נשגבה. חזקה: אוכל. מל' יכולת: (ז) אנה. להיכן: מרוחך. ענין כעס כמו אל תבהל ברוחך (קהלת ז'): (ח) אסק. אעלה כמו והוסק דניאל מן גובא (דניאל ו'): ואציעה. מל' מלע ומשכב: הנך. הנה אתה: (י) תנחני. ענין הנהגה:

מצודת דוד

הסכנתה. ר"ל אתה יודע כאדם המורגל בדבר שיודע כל בה: (ד) כי אין מלה. כאשר המלה עדיין איננה בלשוני ולא התחלותי לדבר הן אתה ה' ידעת כל המלה מה דבריה: (ה) אחור וקדם, נרת עלי מסביב מאחור ומקדם לבל אברח ושמת עלי כפך להכות בי. ר"ל אני תמיד בידך ואין לי מנוס והמשיל הדבר לאנשי חיל הצרים על עיר מסביב לבלי תת יוצא ומבים בהם כרצונם: (ו) פליאה דעת ממני. מכוסה ממני ידיעת הצלה ממך: נשגבה. דבר התחבולה הצלה חזקה וקשה מאוד לא אוכל לדעתה: (ז) אנה. איה המקום אשר אלך להסתר מרוח כעסך ואנה אברח מפני וזהו ענין מליצה והפלגה: (ח) אם אסק. אם אעלה אל השמים הלא אתה שם ואם אעשה לי משכב בשאול מתחת לארץ הלא הנך גם שם: (ט) אשא כנפי שחר. אם תמלתי אשא כנפים לעוף תוך מהר בקלות היום כשחר הזה המבהיק ברגע אחת עד קלה העולם: (י) גם שם. הלא גם באחרית הים ידך

באור המלות

הרגל, כמו ההסכן הסכנתי (במדבר כ"ב): (ה) צרתני, מענין מצור: (ח) אסק, אעלה, ובארמית והוסק דניאל מן

תפלות דוד

באור הענין

מידיעת האדם: (ג) אתה ידעת, הנה פעולות האדם יתחלקו לארבעה חלקים, א] פעולות רצוניות טבעיה אותם בלא בחירת השכל כמו ישיבה וקימה, ועז"א אתה ידעת שבתי וקומי, ב] פעולות בחיריות שעושה ע"פ בחירת השכל, עז"א בנתה לרעי ומחשבותי מרחוק, שטרם שחשבתי את הענין הבנת אותו, ג] פעולות טבעיות כמו אכילה ומשגל, עז"א, (ג) ארחי ורבעי זרית, שאתם מקיף אותם כזר סביב וידעת את כולם, ד] פעולות הרגליות שהאדם יעשה אותם ע"י הרגל, ועז"א וכל דרכי הסכנתה, אתה למדת והרגלת אותי בהם: (ד) כי, מוסיף שבענין הדבור שאני מדבר בשעה שאין מלה בלשוני הן ה' ידעת את כולה, כבר ידעת אתה את כל מה שאני עתיד לדבר: (ה) אחור, ולא לבד שיש לך ידיעה בפרטי מעשי, כי גם יש לך ממשלה על כל תנועת איברי ופעולתי עד שאני מוקף ממך מאחור ומקדם ולמעלה, ומצייר כח ה' כמהגה כבדה המקפת את העיר הקטנה שבה האדם, והוא במצור מכל צד שלא יוכל לברוח מפניו לא לקדם ולא לאחור, וגם כפיך נתתים עלי מלמעלה, שלא אוכל לעלות למעלה מתחת רשותך: (ו) פליאה, כי יש שני מיני פליאה, א] פליאה שהאדם יכול עליה להשיגה והיא מופלאת רק מאיש פרטי, ועז"א פליאה דעת ממני, ב] פליאה החלטית שהיא נמנעת ההשגה כלל ולא ישיג אותה שום אדם, ועז"א נשגבה לא אוכל לה, שהוא לבל הנשגב מבינת האדם: (ז) אנה, א] איך אוכל ללכת מן המצודה שאני בה ולצאת חמלא שאיל ואציל מדך שם אלך מרוחך ולא מן המצור, ב] גם אם הייתי יכול לברוח מן המצור, אנה מפניך אברח, לאיזה מקום אברח ששם לא תהיה תחת רשותך: אם אסק שמים, הלא שם אתה כי שם מקום כבודך, ואציעה שאול הן גם שם הנך, הגם שאין דירתך שם הלא מלכותך בכל משלה: (ט) אשא, ויותר מזה שגם אם יהיה לי כנפים כמו השחר, ואשא כנף לעוף עמו ביחד מן המזרח למערב ביום אחד, עד שאשא לאור השחר כנפי שחר, ולא אשכן עד אגיע עמו ביחד באחרית ים, בצד המערב ששם אשכון, גם זה לא יועיל, כי, (י) גם שם ידך תנחני, כי גם העפיפ' הזאת הלא היא בכחך

יא וָאֹמַר אַךְ־חֹשֶׁךְ יְשׁוּפֵנִי וְלַיְלָה אוֹר בַּעֲדֵנִי׃ יב גַּם־חֹשֶׁךְ לֹא־יַחְשִׁיךְ מִמֶּךָ וְלַיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר כַּחֲשֵׁיכָה כָּאוֹרָה׃ יג כִּי־אַתָּה קָנִיתָ כִלְיֹתָי תְּסֻכֵּנִי בְּבֶטֶן אִמִּי׃ יד אוֹדְךָ עַל כִּי־נוֹרָאוֹת נִפְלֵיתִי

ת״א: ואומר אך חושך. פסחים ב׳: אודך על כי. נדה ל״א: נפלאים

רש״י

(יא) ואומר אך חשך ישופני. אם אמרתי אהיה נסתר במחשך והחשך יחשיך עלי ולא תראני: ישופני. לשון נשף: ולילה אור בעדני. והלילה יהיה מאפיל לנגדי. אור זה לשון אופל הוא כמו (איוב ל״ז) יפיץ ענן אורו וכן כל כוכבי אור (לקמן קמ״ח) וכן ויאר את הלילה (שמות י״ד): (יב) כחשיכה כאורה. שניהם שוין לך: (יג) כליותי. החושבים כל מחשבותי: תסכני. תסוככני:

מצודת דוד

אתאני וימינך תאחזני להוליך אותי אחר חפצך וא״כ אברח מידך לידך: (יא) ואמר. ואם אומר אך חשכת הלילה ישוף בעדי ו׳: אסתר: ולילה. אבל הלילה האיר בעדי ותראני בלילה כמו ביום: (יב) גם חשך. כי גם החושך לא יחשיך דבר ממך והליך יאיר הלילה כיום: כחשכה כאורה. שוים הם למולך זה כזה ואין הפרש ביניהם: (יג) קנית כליותי. הלא כליותי קנוים המה לך כי אתה בראותם עם כי המה במקום היותר נסתר בגוף ואיך א״כ נסתר ממך כל דבר: תסכני. בעודי בבטן אמי במקום הושך סככת אותי בבשר ועור ואיך א״כ יחשיך ממך כל חושך: (יד) על כי נוראות נפליתי. על אשר עלילות נוראות נפליתי ר״ל פלאי יצירתי היתה בעלילות נוראות וגדולות: נפלאים מעשיך. מעשיך המה מכוסים ולא ידעתים

מצודת ציון

(יא) ישופני. ענין חושך כמו על הרי נשף (ירמיה י״ג): בעדני. נגדי: (יג) קנית. יש קנין שאין שם מכירה כמו קונה שמים (בראשית י״ד): תסכני. מל׳ סכך וכסוי: (יד) נפליתי. מל׳

באור הענין

ודומה כאילו תנחני דרך הזה בידך השמאלית, ותאחזני בידך הימנית לעכבני בכל עת שאברח: (יא) ואומר, וגם אם חשבתי לאמר שהחשך ישוף ויחשיך אותי לבל תראני, ולילה (ישוף) אור בעדני, שמקום שהשך יחשיך גם ביום ומכ״ש בלילה שאז לא תראני ושם אסתר, אבל גם זה לא יועיל, כי. (יב) גם חשך לא יחשיך ממך, כי אתה איך רואה בעין החושיי עד שתצטרך לאור להראות לך את הפועם, כי אצלך, לילה כיום יאיר לא זמן החשך יעכב בעדך ולא מקום אשר שם לא יבקע האור, כי אצלך כחשיכה כאורה: (יג) כי אתה קנית כליותי, שאתה רואה אותי מצד שאתה יודע אותי מצד שקנית כליותי, עד שידעת גם את מחשבתי, שזה ע״י ידיעה בזולת מוחש, כי הלא תסוכני בבטן אמי: (יד) אודך, אחר שבאר ההשגחה הפרטיית החופפת על האדם על כל פרטי מעשיו, בא לבאר איך האדם מצד פליאת מעשיו הוא מיוחד להשגחה זו מכל יצורי ה׳ בעולמו, כי ימצאו ביצירתו פלאות נוראות, וכבר באר בנו במק״א כי יען שחני קצות הבריאה הרוחני והגשמיי השמים והארץ הם נפרדים בכל ענייהם, זה רוחני וזה גשמי, זה פשוט וזה מורכב, זה קיים בא״ם וזה במין, זה שוכן ברום עולם וזה בעמקי תחתיות, ונקל לפעות שחני מיני האומניות האלה נעשו משני פועלים מתחלפים, היה מחכמת הפועל השלם הבב״ת לעשות פעולה אחת שבו ימצאו שני מיני המלאכות האלה, שהוא האדם שהוא שייך לבני עולם השפל מצד חמרו וגויתו, ולבני אלהים הרוחנים מצד נשמתו, ובזה נדע כי כל הבריאות המתחלפות אל אחד ברא״ם, ובזה הניח ה׳ חותמו על כל הבריאה לדעת כי מעשה ידיו כולם, והנה חכמת הבורא בבריאת האדם ניכר בשני אופנים, וכמ״ש העקרים, כי יש אומן העושה ציורים נפלאים מפותחים בכסף וזהב שהמתכיות האלה הם מוכנים בטבעם לקבל המלאכות הדקות האלה, ובזה לא יוכר חכמת הפועל, אבל יש יקר לכלי זאת מצד יוקר החומר שממנו נעשה הכלי כסף או זהב, ויש חרש חכם שיעשה ויפתח הציורים הדקים הנפלאים האלה בברזל או בגור החלמיש. שאין מטבעם שיעשו בהם המלאכות הדקות האלה, ואז יתנו יקר לכלי הזאת מצד חכמת הפועל, וכן בהציורים הדקים הנפלאים אשר צייר ה׳ בנפש האדם שהיא בטבע רוחניותה מוכנת אל זה שיפותחו עליה ציורי החכמה והבינה והדעת וכל עניינים הרוחנים, ואין ניכר בם חכמת הפועל, אך הנפש מצד עצמה יקרה מאד, אבל מה שצייר ה׳ ציורים הרוחנים האלה בחומר, באדם שנעשה מבשר ועצמות, וגם הוא הוכן אל פתוחי חותם השכלה והחכמה וההשגה, הגם שאין יקר אל הפעולה, כי הוא גוש עפר ואדמה, יש יקר נגד שניכר בו חכמת הפועל, וז״ש נפלאים מעשיך, שמצד הגוף, המעשה בעצמה היא נפלאה, הגם שאין יקר להחומר שממנו נעש׳ הגוף, יש לו יקר מצד מעשיך, שהתראה בו חכמת הפועל, ונפשי יודעת (נפלאת) מאד, אולם נפשי היודעת הגם שבה לא נראה הכמת הפועל, היא עצמה נפלאת מאד, כי היא עצם רוחני יקר ונעלם מאד מצד עצמה, באופן שבבריאת הגוף ניכר מעלת הפועל, וביצירת הנפש ניכר בה מעלת הפעולה:

תפלות דוד

באור המלות

גובה: (יא) ישופני, מענין נשף, ונמשך לשניס, ולילה ישוף אור, וידוע כי בעלי הגו״ן ונע״ו מתחלפים כמ״ש בכ״מ: לא יחשיך, יואל, לא יחשיך דבר ממך: (יג) קנית. כמו קונה שמים וארץ: (יד) נפליתי. כמו נפלאתי. יודעת, סואר,

נִפְלָאִים מַעֲשֶׂיךָ וְנַפְשִׁי יֹדַעַת מְאֹד: טו לֹא־נִכְחַד עָצְמִי מִמֶּךָּ אֲשֶׁר־עֻשֵּׂיתִי בַסֵּתֶר רֻקַּמְתִּי בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ: טז גָּלְמִי רָאוּ עֵינֶיךָ וְעַל־סִפְרְךָ כֻּלָּם יִכָּתֵבוּ יָמִים יֻצָּרוּ וְלֹא אֶחָד בָּהֶם: יז וְלִי מַה־

ת"א אשר וגו'. שם: גלמי וגו'. סנהדרין דף ל"ח ספר הזוהר פרשה ויחי ב' מקומות: ימים יוצרו. ספר הזוהר פרשה ויחי: ולי וגו'. סנהדרין שם עכו"ם ח': ולו קרי

רש"י

(טו) עשיתי בסתר. בבטן אמי: בתחתיות ארץ. במדור התחתון שבמעי אמי: (טז) גלמי ראו עיניך. מאז בראת את העולם ראו עיניך את כל גולמי הדורות הבאים. גלמי זהרתי ותבנית צורתי בטרם הולדי ובטרם בואי לעולם ראו עיניך: ועל ספרך כלם יכתבו. וכל יצורי עולם כמוני כמותם גם כולם בטרם הבראם יחדיו גלוים לפניך: ימים יוצרו ולא אחד בהם. כל מעשי אדם ותכלית הימים גלוים לפניך כאלו יוצרו כבר אע"פ שלא היה אחד מכולם ולא היה עדיין אחד בעולם. ואלו הם פלאי מפעלות אלהים ומשפט גבורתו שעתידות גלויות לפניו טרם תבאנה, וכה"א בטרם אצרך בבטן וגו' (ירמיה א'): ועל ספרך כלם יכתבו. ספר תולדות אדם שהראית לאד"הר. כולם יכתבו כמו נכתבו, ימים יוצרו ולא אחד בהם. לסוף ימים רבים היו עתידין להבראות ולא היה עדיין א' מהם נברא בכן. לפי המסורת שכתוב [ולא] זהו פירושו. ולפי המקרא שהוא נקרא [ולו] כך פירושו ימים יוצרו בראהו ימים העתידים להבראות ולחלקו. בורר אחד את יום השבת. ד"א זה יום הכפורים לסליחה: (יז) ולי מה יקרו

מצודת דוד

אף כי נפשי היא משכלת ויודעת מאד דברים המושכלים עכ"ז פלאי מעשיך איננה יודעת: (טו) לא נכחד עצמי ממך. לא נעלם ממך עצמות גופי ותכונתי בעוד אשר נעשיתי בסתר בבית הרחם ונרקמתי בתחתיות הארץ ר"ל במקום השפל במדור התחתון שבמעי אמי: (טז) גלמי. בעוד שהייתי גולם אחד בלא חתוך איברים ולא נשלמה עדיין צורתי גם אז ראו אותה עיניך: כלם יכתבו. כל המקרים כולם ידועים לך כאלו כתובים לפניך בספר: ימים יצרו. אף כי יהיו בימים אשר יולדו לאחר זמן: ולו אחד בהם. כי לפניו אחד הוא בכל אלה כי אין לפניו הפרש אם כבר נעשה אם שיהיה לאחר זמן הכל אחד: (יז) ולי מה יקרו. מה מאוד יקרו לפני מחשבותיך ומה מאוד עצמו ורבו ראשי

מצודת ציון

פלא ודבר מכוסה: (טו) לא נכחד. לא נעלם כמו לא נכחד מאדוני (שם מ"ז): עצמי. ענין עצמות הדבר ותכונתו כמו הגישו עצמותיכם (ישעי' מ"א): עשיתי. מל' עשיה: רקמתי. דימה יצירת הולד בבשר וגידים למעשה הרקמה שנעשה על פנים רבים ומשלבים מתשבצים: (טז) גלמי. ענין דבר שלא נגמרה מלאכתו וכדרז"ל

תפלות דוד

באור המלות

נפשי היודעת נפלאה מאד: (טו) עשיתי בסתר, על עשיית הנשמה: רקמתי, על ריקום הזרע שממנו נולד הגוף: (טז) ימים יוצרו, ששת ימי היצירה מה שנולד בהם נכתב בספר, ולו היינו להגולם, התאחדות בהם, כמה שנולד בימי

באור הענין

(טו) לא נכחד עצמי ממך, והנה עצמותי א"א לכחדו ממך, א"א להכחיש שלא יוצר אחד עשה שני מיני המלאכות, הגם שהם מתחלפים זה מזה לא יוכל איש לכחד ולומר שנעשו ע"י שני פועלים מתחלפים, כי אשר עשיתי בסתר רוקמתי בתחתיות ארץ, המלאכות האלה אשר נעשו בי בסתר, היינו בחלק הנפש הרוחנית שנאצלה מסתר עליון, המלאכות האלה בעצמם רוקמתי בחלק הגוף שהוא נרקם בתחתיות ארץ, כי הגוף הוא לבוש אל הנפש ונמדד כמדתה, שכל ענינים הנפשיים המתחקים בכחותיה פנימה, הם מתחקים ג"כ על הגוף, כאלו האחד דפוס לחברו, זה ציור לזה, בשגם לת"ש האלהיים שבנפש יש רמ"ח איברים רוחנים ושס"ה גידים רוחנים, ר"ל כחות מתיחסות אל איברי וגידי הגוף וכחותיה המלבשים אותה, כי הלבוש עשוי ומתוקן כמדת המתלבש, וזה לאות כי אחד הפועל כולם יחד: (טז) גלמי, מוסיף לאמר כי האדם כפי מה שהורכב מגוף ונפש, הוא העולם הקטן, שכל כחות מעשי בראשית הנמצאים בעולם הגדול כולם התקבצו ובאו באדם, עד שהוא דמות העולם הגדול וצורתו, וכמ"ש הרמב"ם (פע"ג ח"א מס' מו"נ), ובזה ישגיב המשורר הציור הגדול הזה כאלו האדם היה האנדרטא והציור של כל העולם כולו. שכמו שהבונה פלטין יהיה לפניו ציור הפלטין חדריו ואולמיו מחוקה על הגליון, שבו יביט ויפע' את הפלטין, כן הביט ה' על גולם האדם שהוא צורת העולם הגדול כולו, ועשה לפיהו את העולם הגדול, ויאמר במליצתו שהיה לפני הבונה הגדול יתברך ספר אחד שבו כתב כל מה שברא בששת ימי בראשית והוא היה פתוח אז, וגולם האדם הי' מונח לנגדו, וה' הביט בשניהם בגולם האדם שבו חקוק תבנית העולם כולו ופרטיו, ובספר שבו נכתב כל אשר פעל בששת ימי המעשה, וראה ששניהם התדמו יחד, שכל הכתוב בספר הבריאה הכל כתוב וחרות בגולם של האדם, וז"ש שבצד אחד גלמי ראו עיניך, ראית בגולם שלי שבו ציירת צורת העולם, ובצד השני ראו עיניך על ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו על הספר שבו נכתבו כל הפרטים אשר נעשו בימים יצורו, היינו בששת ימי הבריאה, ואז ראית כי לו אחד בהם, שלו, היינו להגולם, יש לו אחדות והתדמות בהם, היינו עם הימים יוצרו, שכלול בתוכו כל אשר נולד בימי הבריאה וכל כחות מעשה בראשית: (יז—יח) ולי מה יקרו, אולם על ההנהגה הזאת שה' יודע כל פרטי פעולות האדם וכל מעשיו, הגם שהם הפילוסופים מתמיהים אחר שהוא בעל בחירה,

יָקְרוּ רֵעֶיךָ אֵל מֶה עָצְמוּ רָאשֵׁיהֶם׃ יח אֶסְפְּרֵם מֵחוֹל יִרְבּוּן הֱקִיצֹתִי וְעוֹדִי עִמָּךְ׃ יט אִם־תִּקְטֹל אֱלוֹהַּ ׀ רָשָׁע וְאַנְשֵׁי דָמִים סוּרוּ מֶנִּי׃ כ אֲשֶׁר יֹמְרוּךָ לִמְזִמָּה נָשֻׂא לַשָּׁוְא עָרֶיךָ׃ כא הֲלוֹא

ת"א אספרם וגו'. ברכות ז': אשר יומרוך. עקרים מ"ג פי"ח: הלוא וגו'. שבת קס"ז עקידה שער ל כ:

רש"י

רעיך, כנסת ישראל אומרת מה נכבדו בעיני הצדיקים שבכל דור ודור: מה עצמו ראשיהם. חשבון ספורותיהם כי תשא את ראש בני ישראל (שמות ל'): (יח) אספרם מחול. אם באתי לספור את טוב מעשיהם מחול ירבון: הקיצותי ועודי עמך. הנני באתי עתה לקץ הדורות אשר קצבת מאז עד היום ועוד דור זה עמך ביראתך ולא נטיתי מאחריך: (יט) אם תקטל וגו'. הלואי ותקטול את הרשע: (כ) ימרוך למזמה. מזכירים שמך על כל מחשבות רעתם ומכנים אלוהך לעכו"ם: נשוא. כמו נשאו: לשוא עריך. נשאו לשוא אויביך את שמך.

מצודת דוד

הדברים וכללותיהם: (יח) אספרם. איך אספרם והמה רבים מחול הים ואף אם הייתי כל הימים ביקיצה מבלי שינה ואפי' בעודי בעולם אהיה אני עמך בשמים ולא אטרד בטרדות אנושיות עכ"ז א"א לספרם: (יט) אם תקטל. ר"ל אם אמנם שכל גלוי לך ועכ"ז ירשיעו הרשעים לזאת נכון הדבר אשר תקטול את הרשע ואנשי שופכי דמים אשר מאסתי אותם לאמר להם סורו ממני ולא ארצה לשבת עמהם: (כ) אשר ימרוך למזימה. הם מרוממים אותך למען עשות את הזמה ר"ל שאומרים הנה רם ה' ואין זה כבודו להשגיח בעולם השפל וכל עצם כוונת מחשבתם לעשות את הזמה: נשוא לשוא עריך. אתה מנושא ומרומם כפי שונאיך למען עשות את השוא ואינם מרוממים אותך בעבור כבודך וכפל

מצודת ציון

גולמי כלי עץ (חולין כ"ה): (יז) יקרו. מלשון יקר וחשוב: רעיך. מלשון רעיון ומחשבה: עצמו, ענין רבוי. כמו עצמו לי אלמנותיו (ירמיה ט"ו): (יט) אם תקטל. אשר תהרוג: (כ) ימרוך. ענין רוממות וכן את ה' האמרת (דברים כ"ו) ובאה היו"ד במקום האל"ף וכן ובכבודם תתימרו (ישעיה ס"א): למזימה. ענין דבר תועבה ומעשה רעה וכן זמה היא (ויקרא כ'): נשוא. ענין הרמה: עריך. שונאיך כמו ויהי ערך (ש"א

באור הענין

פ"ז טענו הפילוסופים טענות עצומות, שא"כ יתחייבו לו ריבוי ידיעות וידיעות משתנות, שזה סותר חק האחדות, שאחר שידיעתו הוא עצמותו איך נאמר שיודע דברים רבים משתנים, שא"כ יש שינוי בידיעתו שהוא עצמותו, וגם שא"כ תפול הידיעה בדבר שא"ל תכלית, שהפרטים המשתנים אין להם תכלית, וכדומ' משאלות כאלה כמו שהביא כ"ז במו"נ ח"ג, והתשובה שכל ריבוי הידיעות ושנוייהם אצלנו, השוב אצלו אל האחדות, כי הוא יודע את כולם מצד שרשם במקורם הנעלם, שהוא יתברך שורש לכל המתהוה מראש ועד סוף, ומידיעת עצמותו יודע את כל בידיעה אחת פשוטה, ודבר זה לא ישיג האדם בעודו קשור בחומר, וז"ש ולי מה, והמאמרים מקבילים, **ולי מה יקרו רעיך אל אספרם מחול ירבון, מה עצמו ראשיהם הקיצותי ועודי עמך**, שאומר רעיך ומחשבותיך יקרו וכבדו מאד אצלי, שלפי השגתי הוא דבר כבד ויקר מהבין את זאת, איך יתעצמו כל ידיעות אלה ברעיוניך שלא אספרם מחול ירבון, ואיך תפול הידיעה בדבר שאין לו תכלית, ואיך ידבקו ידיעות מתרבות משתנות בחק האחד אשר לא יתרבה ולא ישתנה, אולם **מה עצמו ראשיהם**, כשאשוב אל ראש ומקור ושורש של הרעיונות האלה הרבים, הלא שרשם הוא עצום מאד, שראשם מגיע השמימה בחקר אין סוף, שמשם שורש לכל המתהוה מראש ועד סוף, וכפי שאני וכל פעולותי ומחשבותי נמצא בעצם בראש המקור לכל המעשים, שם כולם באחדות גמור ואין בהם ריבוי ושינוי, והנה שכפי השגתי עתה שאני שכלי קשור בחומר נפרד מאתך, ואני חושב א"ע כעצם עומד לבדו, ידמה לי שפעולותי האפשריים ומשתנים הם מתרבים ומשתנים, אחרי העיון **הקיצותי** מתרדמת הסכלות, ואשוב אל הראש שמשם חוצבו כל המעשים, וראיתי כי **עודי עמך**, דבוק במקורי ושרשי, ששם ישובו כל הפעולות האפשריים ומשתנים לענין אחד כולל ואחד מכל צד: (יט) **אם**, ר"ל כל השאלות האלה אשר הקשו בעיני על ידיעת השי"ת, לא יכבד עלי להשיב עליהם תשובה, וכמ"ש הרמב"ם במורה שהפילוסופים הגיעו אל השאלות האלה ע"י רוע הסדר הנראה בהנהגה שיש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, שעי"כ התחילו לכפור בהשגחה, באשר א"א ליחס להשי"ת עול, ועי"ז באו לכל השאלות המחקריות שעשו להעמיד ולחזק סברותיהם, וע"כ בקש, לבד אם **תקטול אלוה רשע**, שלא ימצא רשע וטוב לו, וכן אם **אנשי דמים יסורו ממני**, ולא יוסיפו לארוב על נפש צדיק שלא ימצא צדיק ורע לו: (כ) **אשר**, שהלא מטעם זה שהרשעים מצליחים והצדיקים נרדפים מאנשי דמים, עי"כ **עריך יומרוך למזמה, ואתה נשוא לשוא**, עי"ז שונאיך **ועריך** יאמרו וישבחו אותך לומר שאה"ל שאתה יודע ענייני העולם ומשגיח עליהם, שזה נגד אחדותך הפשוטה הבלתי משתנית, או שאין בכודך להשגיח בשפלים, וירוממו אותך למען יעשו מזימה, באומרם לית דין ולית דיין, או שאתה נשוא אצלם על ידי טענות שוא והבל שיטענו נגד הידיעה וההשגחה, ובאת כ"ז הוא ממה שרואים שאין

תפלות דוד

באור המלות

הבריאה: (יז) רעיך. רעיוניך: (כ) יומרוך, מן את ה' האמרת היום: ונתקוממיך, נפל מ"ם הבינוני, במתקוממיך:

מְשַׂנְאֶיךָ יְהוָה ׀ אֶשְׂנָא וּבִתְקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט׃ כב תַּכְלִית שִׂנְאָה שְׂנֵאתִים לְאוֹיְבִים הָיוּ לִי׃ כג חָקְרֵנִי אֵל וְדַע לְבָבִי בְּחָנֵנִי וְדַע שַׂרְעַפָּי׃ כד וּרְאֵה אִם־דֶּרֶךְ־עֹצֶב בִּי וּנְחֵנִי בְּדֶרֶךְ עוֹלָם׃

קמ א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב חַלְּצֵנִי יְהוָה מֵאָדָם רָע מֵאִישׁ חֲמָסִים תִּנְצְרֵנִי׃ ג אֲשֶׁר חָשְׁבוּ רָעוֹת בְּלֵב כָּל־יוֹם יָגוּרוּ מִלְחָמוֹת׃ ד שָׁנְנוּ לְשׁוֹנָם כְּמוֹ־נָחָשׁ חֲמַת עַכְשׁוּב תַּחַת שְׂפָתֵימוֹ סֶלָה׃ ה שָׁמְרֵנִי יְהוָה ׀ מִידֵי רָשָׁע מֵאִישׁ חֲמָסִים תִּנְצְרֵנִי אֲשֶׁר חָשְׁבוּ לדחות

ת״א תכלית וגו'. שבת לג: וראה אם. עקידה שער ס״ז:

רש״י

עליך, אויביך: (כד) אם דרך עצב בי וגו'. אם דרך מעצבה וקלקול בי:

קמ (ג) **יגורו** מלחמות. יהיו מלחמות במגוריהם ובמושבותם: (ד) חמת עכשוב. חמת לשון ארס כמו (דברים ל״ב) חמת תנינים יינם, שאם תפרשהו לשון אף וכי לשון אף נופל אצל יין אלא

מצודת ציון

צ״א): (כג) בחנני. ענין חקירה היא כצורף הבוחן כסף לחקור הטובה היא: שרעפי. ענין מחשבה כמו ברוב שרעפי בקרבי (לעיל צ״ד): (כד) ונחני. נהגני: בדרך עולם. המיתה נקראת כן כמו הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ (מ״א ב') וכמו כי הולך האדם אל בית עולמו (קהלת י״ב):

קמ (ב) חלצני. ענין הוצאה ושליפה: (ג) יגורו. ענין אסיפה כמו יגורהו בחרמו (חבקוק א'): (ד) שננו. חדדו: חמת. ארס כמו חמת זוחלי עפר (דברים ל״ב): עכשוב. הוא

מצודת דוד

הדבר במ״ש כדרך המליצה: (כא) משנאיך. המשניאים מצותיך בעיני הבריות בדברי רשע כאלה: ובתקוממיך. בהאנשים הרשעים האלה הקמים עליך להכחיש את ההשגחה: אתקוטט. אעשה עמהם מריבה וקטטה: (כב) תכלית שנאה. ר״ל סוף השנאה שאין למעלה הימנה: לאויבים. נחשבו בעיני כאלו היו אויבים ומבקשים רעתי עם כי לא עשו לי מאומה רע: (כג) ודע. עד תדע מחשבות לבבי: בחנני וגו'. כפל הדבר במ״ש: (כד) אם דרך עצב בי. אם המחשבות דורכים בדרך המרגיז ומעציב למקום: ונחני. ר״ל אם כן הוא נחני בדרך שכל בני עולם הולכים כי טוב לי המיתה מלהתעא עוד:

קמ (ב) מאדם רע. מיד אדם רע: מאיש חמסים. מאיש עושה החמסים: (ג) יגורו. יאספו עלי מלחמות: (ד) שננו לשונם. חדדו לשונם והכינו אותה לדבר ליסר כמו נחש שמחדד לשונו כשבא לנשוך: חמת עכשוב. ארס של עכשוב יש לעולם תחת שפתיהם ר״ל אין פוסקין מלדבר לשון הרע: (ה) אשר חשבו. חושבים מחשבות לדחות

באור המלות

(כב) שנאה, אויבים. האויב גדול מן השונא, כנ״ל ס' כ״ב: (ב) אדם רע, איש חמסים. רע בלב הוא מצד השכל

תפלות דוד

באור הענין

אתה מעניש את הרשע: (כא) **הלא משנאיך ה' אשנא, ובמתקוממיך**, שהם המתקוממים לקבלת מלכותך ועושים להכעיס, **אתקוטט**, וזה סימן האוהב ששונא את שונאי אוהבו כאלו הם שונאיו: (כב) **תכלית**, ושנאתים בתכלית, עד שגם הם **היו לי לאויבים**, שהאויב הוא יותר מן השונא שהוא דורש רעתו, כן ידרשו להרע לי: (כג) **חקרני אל ודע לבבי**, בענין המעשים שהרשם מן הלב שהוא המתאוה והמתעורר אל הפעולות, **בחנני ודע שרעפי** בענין האמונות והדעות: (כד) **וראה אם דרך עוצב בי** אם יש בי דרך מרי ועולב (או דרך ע״ג ועצבים) אז **נחני בדרך עולם**, כי טוב שאמות זכאי ואל אמות חייב, ולכן אם תראה שאני מוכן ללכת בדרך רע הקחני מן העולם:

קמ (א) **למנצח**, הוסד בעת גלו הזיפים לשאול הלא דוד מסתתר עמנו, ושאול רדף אחריו, ויגד שאול מגד ההר מזה וכו' ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם (ש״א כ״ג): (ב—ג) **חלצני**, יש שני מיני רודפים, א] המבקשים רק להרע מבלי תועלת עצמם, והם שהלשינו עליו בסתר, והמאמרים מקבילים, **חלצני ה' מאדם רע אשר חשבו רעות בלב**, ב] המבקשים לחמסו מצד הנאת עצמם, והם לחמו אתו בגלוי, ועז״א **מאיש חמסים תנצרני** (אשר) כל יום יגורו מלחמות: (ד) **שננו**, נגד הראשון אמר **שננו לשונם כמו נחש**, שהנחש אינו נושך להנאתו רק מצד טבעו להרע, ונשיכתו הוא בלשון שהוא פנימי מן השפתים, בכן ידברו לשון הרע בסתר ושלא להנאתם, ונגד הב' אמר **חמת עכשוב תחת שפתימו**, שהעכשוב חמתו גלויה תחת השפתים שהוא חיצוני בערך הלשון, כן יגורו מלחמות בגלוי, וכן העכשוב נושך להנאתו למוץ דם האדם, כן ילחמו בעבור החמס להנאתם, **סלה** סיום הענין: (ה) **שמרני**, (חלק ב') אחר שדבר דרך כלל נעתק אל הענין שעליו יבקש עתה, א] **שמרני מידי רשע** המריע בסתר שלא להנאתו רק מרשעו, ב] **מאיש חמסים תנצרני** העושה רע בגלוי בעבור החמס כנ״ל, והם כת הזיפים שהם

לדחות פעמי: ו טמנו־גאים | פח לי וחבלים פרשו רשת ליד
מעגל מקשים שתו־לי סלה: ז אמרתי ליהוה אלי אתה האזינה
יהוה קול תחנוני: ח יהוה אדני עז ישועתי סכותה לראשי ביום
נשק: ט אל־תתן יהוה מאויי רשע זממו אל־תפק ירומו סלה:
י ראש מסבי עמל שפתימו יכסומו: יא ימיטו עליהם גחלים
באש יפלם במהמרות בל־יקומו: יב איש לשון בל־יכון בארץ

ת"א אל פתן. מגילה ז': יכסימו קרי. ימוטו קרי

רש"י

לשון ארס וינום בלעז, וכן נופל כאן לשון ארס תחת השפה. עכשוב עכבים, איריינ"א בלעז: (ו) וחבלים פרשו רשת. דרך הרשת לקשור חבל ארוך ברחבה והצייד כשרואה את העופות שוכנים תחת הרשת מושך החבל והרשת נופלת על העופות: ליד מעגל. אצל נתיבותי ופעמי. ליד אצל כמו (ש"ב י"ד) ראו חלקת יואב אל ידי: (ט) מאויי רשע. עשו הרשע: זממו אל תפק. מחשבתו אל תוציא: ירומו סלה. כי יתגאו סלה. ורבותינו פירשו זממו לשון רסן הזומם את פי הגמל ולשון משנה הוא: אל תפק. אל תוציא מלחייו: (י) ראש מסבי. חבורות חשבון גדודי אנשי האומרים להסב אותי מעליך עמל שפתיהם יכסם (מנחם): (יא) ימוטו. יהיו מוטים הגחלים עליהם ישכבו בהם עד שיתמוטטו ויכבו מאליהם כמלא הגוף כלה ואבד: באש יפילם. המפיל ומוקש בגחלים של גיהנם, במהמורות יפילם לבל יקומו עוד. במהמורות, במלחמות ותגר לשון ממרים הייתם (דברים ט'): (יב) איש לשון. אנשי הרשע שהיה ציד בפיו: יצודנו. הרע שהוא עושה הוא יצודנו:

איש

מצודת דוד

תלוי נדהים מדחי אל דחי לברוח מפני שאול: (ו) טמנו. בטמינו עלי הרשת לבל אראה כשאני ואלכד בה: וחבלים. גם חבלי הפח העשויים לסגור פי הפח גם אותם הטמינו לבל ארגיש בלל ור"ל מאוד הסתירו עלה ללכדני: פרשו רשת ליד מעגל. במקום מעגלי ואשורי פרשו הרשת למען אפול בה וכמ"ש וראו את מקומו אשר תהיה רגלו שם (ש"א כ"ג): שתו לי סלה. ר"ל מבלי הפסק אף אם לא בגליתו ברחבונה הוזרו שוב לארוב: (ז) אמרתי. אז אמרתי בתפלה סלה מעולם אתה אלי ותוקי באזינה גם עתה בקול תחנוני: (ח) סכותה. מעולם סככת על ראשי בעת בואי אלי בכלי נשק הם כלי זיין: (ט) אל תתן. לכן גם עתה אל תמלא תאות הרשע החפץ לראות ברעתי: זממו אל תפק. אל תוציא מחשבתו אל הפועל ועד עולם יהיו מחשבותיו מרוממים לבל יוכל להשיגם: (י) ראש מסבי. ראש המסבבים ללכדני והוא דואג האדומי: עמל שפתימו. השקר שמדברים עלי הוא וסיעתו השקר הזה יכסה אותם ר"ל מה שרוצים לעשות לי יבוא עליהם: (יא) ימוטו. הגחלים יהיו מטים עצמם לנפול עליהם: באש יפילם. העמל שזכר הוא יפילם באש ובשוחות עמוקות לבלי יוכלו קום: (יב) איש לשון. ומהראוי שהאיש בעל ל"ה בל יהיה נכון בארץ על כנו

מצודת ציון

מין פתן ונחש: (ה) פעמי. רגלי ע"ש שצועדים בהם כמו פעמי דלים (ישעיה כ"ו): (ו) וחבלים. מיתרי הפח: ליד. למקום: מעגל. שביל ומסילה כמו ינחני במעגלי צדק (לעיל כ"ג): שתו. שמו: (ח) סכותה. מל' סכך וכסוי: (ט) מאויי. מלשון תאוה וחשק: זממו. מחשבתו כמו כאשר זמם (דברים י"ט): תפק. ענין הוצאה כמו ויפק רצון מה' (משלי ח): (יא) ימוטו. מלשון נטיה: במהמורות. כמו ובמהמורות

תפלות דוד

באור הענין

שהם הרעו לו ע"י לה"ר בסתר שלא לתנאהם רק הרשעים, ושאול שהרע לו להגלותו בעבור החמס בדבר המלוכה אשר שני אלה חשבו לדחות פעמי אל הפח שהכינו לי: (ו) טמנו, מבאר שרוצים לדחות פעמי אל הפח וחבלים אשר טמנו לי, שבעת אבוא אל מקום הפח ימשכו בהחבלים לצוד אותי, ומיראתם פן אלך במעגל שהוא הדרך הסבובי ולא אלך במקום הפח, לכן פרשו רשת ליד מעגל, לצודד אותי שם ע"י הרשת, וגם שתו לי מוקשים, שבעת אפול אל הפח אשבר תיכף ואמות ע"י המוקש, סלה סיום הענין הב': (ז) אמרתי (חלק ג') אני בוטח על שני ענינים, א] מצד שאמרתי לה' אלי אתה, והוא מושיעי תמיד, ב] מצד התפלה שה' יענה לכל קוראיו גם לאלה שלא הושיעם תמיד, ועז"א האזינה ה' קול תחנוני: (ט) אל תתן ה' מאויי רשע, וכן לא תפק זממו ומחשבותיו, שהוא מתאוה בלבו וזומם עלות ותחבולות אשר ירומו, ר"ל כי דוד הלך בצד ההר מזה ושאול מצד ההר מזה, ובענין זה לא יכול להגיע אליו כי ההר היה מפסיק ביניהם, ורצה שאול שאנשיו ירומו לעלות על ראש ההר ומשם ירוצו על אנשי דוד בחצים שבזה יוכרח להתרחק מן ההר, ע"ז בקש שלא יתקיים זממו זה, סלה נשלם הענין: (י) ראש, (חלק ד') הראש של המסבבים אותי עתה לתפשני, (כמ"ש ויהי שאול ואנשיו עוטרים את דוד), יכסו אותם העמל של שפתימו הכעון של הלה"ר יצד על ראשם: (יא) ימוטו עד שפשיטו ימוטו עליהם גחלים, והם עצמם

באור המלות

האנשי שיתיחם אל האדם, והחמס מיוחס אל נפש הבהמית. (ו) פח, רשת. הרשת היא סביב הפח, עיין הושע (ה' ב'): ומעגל. הוא הדרך הסבובי בכ"מ, עי' ישעיה (כ"ו), והמוקש כמלא בהפח להמית הבע"ח הנלכד בפח: (יא) ימוטו, מוסב על שפתימו, ויפילם, מוסב על העמל, במהמרות, שוחות

יפלו

איש־חמס רע יצודנו למדחפת: יג ידעת כי־יעשה יהוה דין עני משפט אבינים: יד אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את־פניך:

קמא א מזמור לדוד יהוה קראתיך חושה לי האזינה קולי בקראי־לך: ב תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת־ערב: ג שיתה יהוה שמרה לפי נצרה על־דל שפתי: ד אל־

ידעתי קרי

תט

ת"א אך צדיקים. ברכות ל"ב: תכון וגו'. שם ו' ספר הזוהר פרשת ויחי: אל תט לבי. ספר הזוהר פרשת תזריע:

רש"י

(יג) ידעתי. כי סוף הדברים יעשה ה' דין עני וינקום נקמת עבדיו: (יד) אך. ימהר ויעשה כדי שיודו צדיקים לשמו:

קמא (ב) משאת כפי. מה שאני נושא כפי אליך: (ג) שיתה ה' שמרה לפי. בהתפללי לפניך להיות מדבר נחות שיהיו לרצון: דל שפתי. היא שפה העליונה (כמו דלתות שפתי): (ד) אל תט לבי. אל יהיה נוטה לרע: את אישים. עם אנשים. (מנאתי): ובל אלחם במנעמיהם.

מצודת ציון

ועניינו שוחות עמוקות ובדרז"ל בראשונה היו קוברין אותם במכמורות וכו' (ירושלמי מ"ק פ"ג): (יד) את פניך. לפניך:

קמא (א) חושה. ענין מהירות כמו לעזרתי חושה (לעיל כ"ב): (ג) דל. ענין הרמה כמו דלו עיני למרום

מצודת דוד

ובסיסו: רע. הרע שהוא מוטה הוא יצוד אותו עד ישוט נדחף מרעה אל רעה: (יג) ידעתי. הן ידעתי שסוף הדבר אשר יעשה ה' דין עני לקום נקמתו: (יד) אך צדיקים. הצדיקים לבד הם יודו לשמך והישרים ישבו לפניך להללך ולא כן הרשעים האלה כי ילכו לאבדון ולא יזכירו בשם ה':

קמא (א) קראתיך. כאשר אקרא לך מהר לשמוע: (ב) תכון. תפלתי תהיה נכונה לפניך כהקטרת קטורת: משאת כפי. נשיאת כפי לפניך בתפלה תחשב כמנחת ערב והיא עולת תמיד של בין הערבים: (ג) שיתה. שים שמירה לפי לבל תדבר דבר שאינו הגון: נצרה. תן שמירה על הרמת שפתי למען ירומו מלדבר ובשל

תפלות דוד

באור המלות

עמוקות. ובדברי חז"ל בראשונה היו קוברים אותו במכמורות, (יב) איש חמס רע. מציין הרע כענין מופשט שהוא איש חמס, והוא יצודנו מן ההר לדחפו משם: (יג) דין עני, משפט אביונים. המשפט הוא בדבר מבואר, והדין הוא בדבר שיש בו טענות ומענות, והאביון אין לו דבר לדון עליו רק אם יעשה לו רעה בגופו, כמ"ש העושקות דלים הרוצצות אביונים (עמוס ד') כמש"ש, וזה קרוי משפט שהוא דבר מבואר: (יד) צדיקים, ישרים. ע"ל סוף סי' ל"ג: (ב) תכון תפלתי, הוא המתיצב לתפלה ומכין עצמו, ומשאת כפי הנושא כפיו לתפלה, שהוא עוד קדם: (ג) שמרה. שם, במלת עצמה שמרה, וכן נצרה, והנוצר הוא יותר מן השומר, והשפה חיצונית יותר מן הפה, ודל לשון הרמה, כמו דלו עיני למרום

באור הענין

יפלו באש, ולא יוכלו לברוח מן הסכנה, כי יפלו במהמורות שלא יוכלו לקום משם, והמהמורות יהיו מלאים אש, ועליהם ימוטו גחלים מלמעלה: (יב) איש לשון, מוסיף שבעל לה"ר בל יכון בארץ, לא יוכל להתקיים בארץ ויברח לראש ההרים, ושם איש חמס רע יצודנו למדחפות, מציין את הרע כענין מופשט, וקורא אותו בשם איש חמס, הרע אשר הוא איש חמס הוא יהיה הציד שיצוד את איש לשון מכל הר וגבעה שימצא שם, וידחוף אותו מן ההר הגבוה אל המהמורות העמוקים המלאים אש:

(יג) ידעתי כי יעשה ה' דין עני, שהוא דוד, ומשפט אביונים שהם אנשיו: (יד) אך צדיקים יודו לשמך, והישרים שהם במדרגה יותר מצדיקים הם ישיגו אותך בעצמך, לא שמך לבד, וישבו את פניך כקרובים אל המלך היושב לפניו ורואה אותו בעצמו, כן ישיגו אלהותך וגדלך בעצמך ולא בהנהגתך הפרטיית:

קמא (א) מזמור לדוד, הוסד בעת בא שאול ביד דוד שהתפלל בל ישיתנו יצרו להרגו, ה' קראתיך, ומוסיף האזינה קולי תיכף בקראי לך, לבל תמתין על גמר הקריאה רק בתחלת קריאתי תאזין קולי, מוסיף. (ב) תכון תפלתי, גם בעת אעשה הכנה אל התפלה, יהיה זה נחשב כקטורת לפניך, מוסיף עוד משאת כפי, גם מה שאשא כפי אל התפלה יהיה דומה בעיניך כמנחת ערב, שהיא הבא באחרונה אחר כל גמר התפלות והעבודות: (ג) שיתה, מוסיף עוד שתשים שיהיה משמר על פי, שבעת ירצה פי לבקש דבר יעמוד השומר למלאות הדבר תיכף, מוסיף עוד (שיתה) נצרה על דל שפתי, שתשים נוצר ומשמר על הגבהת שפתי, שאם אגביה שפתי אף שלא אדבר עדיין בפי, ימלא הדבר, וע"כ אמר נצרה שהנוצר הוא יותר מן השומר: (ד) אל, מבאר הבקשה שהוא מבקש ואיך נתון למלאת הבקשה תיכף, שמבקש שלבו בל יטה לדבר רע, שלא ישיתנו יצרו לדבר

תַּט לִבִּי ׀ לְדָבָר ׀ רָע לְהִתְעוֹלֵל עֲלִלוֹת ׀ בְּרֶשַׁע אֶת־אִישִׁים פֹּעֲלֵי־אָוֶן וּבַל־אֶלְחַם בְּמַנְעַמֵּיהֶם׃ ה יֶהֶלְמֵנִי צַדִּיק ׀ חֶסֶד וְיוֹכִיחֵנִי שֶׁמֶן רֹאשׁ אַל־יָנִי רֹאשִׁי כִּי־עוֹד וּתְפִלָּתִי בְּרָעוֹתֵיהֶם׃ ו נִשְׁמְטוּ בִידֵי־סֶלַע שֹׁפְטֵיהֶם וְשָׁמְעוּ אֲמָרַי כִּי נָעֵמוּ׃ ז כְּמוֹ פֹלֵחַ וּבֹקֵעַ בָּאָרֶץ

רש"י

ולא אהיה מיסב בסעודתם: (ח) יהלמני צדיק חסד ויוכיחני. טוב לי שיוכיחני וייסרני נביא אמת וצדק שכל מהלומיו ותוכחתו חסד: שמן ראש אל יני ראשי. שמן מלכות שהוצק על ראשי כמו שנאמר (לעיל כ"ג) דשנת בשמן ראשי אל יסור את ראשי מתוכחת הצדיק ללכת וללחום את פועלי און: כי עוד. כי כל עוד ותפלתי בפי הרי הוא בשביל רעותיהם של פועלי און שלא אכשל בהם: (ו) נשמטו בידי סלע שפטיהם. כי דייניהם ומנהיגיהם של אלו נשמטו מדרך הטוב ביד יצר הרע ולב האבן וקשה כסלע. ושמעו אמרי הנעימים שאני מדבר במצותיו של הקב"ה ואינם שבים מדרכם הרעה. ורבותינו בברייתא דספרא דרשוהו במשה ואהרן שמתו על ידי הסלע. אבל איני יכול ליישב המקרא סופו לראשו, וכמעט יש ליישבו ולומר דומין אלו לעקשות לאותן שמתו משה ואהרן ע"י הסלע על ידיהם כי אף אלו שמעו אמרי נעימים ואינם שבים: (ז) כמו פולח. עצים ובוקע בארץ, כן נפזרו עצמינו להגיע לפתח המות בשביל רעותיהם של

מצודת דוד

הדבר במ"ש לגודל השמירה: (ד) דבר רע. לעשות דבר רע: להתעולל. לעשות מעשים ברשע עם אנשים ועלי און ודומה להם: ובל אלחם. בל אתאוה לאכול מנעמי מאכלם ר"ל שלא ימשך לבי אל תאות העולם כמו שנמשך לבם: (ה) יהלמני צדיק. מנעמיהם לא יערבו לי אבל עם הצדיק יכני לייסר דרכי יערב לי ויחשב לי לחסד: ויוכיחני. ואם יכהה מאור פני בתוכחה הלא ע"י תוכחתו לא יסור מראשי השמן הנמשח בראשי להצליח למלוכה ר"ל הלא ע"ז אשאר במלוכה וא"כ טוב לי תוכחת הצדיק ממנעמי מאכלי הרשעים: כי עוד. כי בעודי בעולם תהיה תפלתי בעבור רעות הרשעים שיצילני האל ממעשיהם הרעים ואיך א"כ יערבו לי מנעמיהם: (ו) נשמטו. ר"ל עם כי שופטיהם נשמטו ממני במקום סלע הוא סלע המחלקות שהיה דוד קרוב להיות נתפש ביד שאול ושריו ובא מלאך אל שאול והחזירו על כי פשטו פלשתים בארץ כמ"ש בש"א ואמר דוד הלא אז ראו בה' עמדי: ושמעו. כשכרתי כנף בגד שאול במערה וכשלקחתי החנית מראשותיו דברתי אז עמהם דברים נעימים ונכרים שאינני מבקש רעת שאול כמ"ש בש"א והלא שמעו אמרי אשר נעמו: (ז) כמו

מצודת ציון

(ישעיה ל"ח): (ד) להתעולל עלילות. ענין פועל ומעללים כמו אשר עולל לי (איכה א'): אישים. אנשים: אלחם. מלשון לחם ועניינו מאכל כי כל דבר מאכל נקרא בשם לחם: במנעמיהם. מלשון נעימות ועניינו מתוק וערב: (ה) יהלמני. ענין הכאה המשברת כמו והלמה סיסרא (שופטים ה'): יני. ענין הסרה ומניעה כמו כי הניא אביה (במדבר ל'): (ו) נשמטו. ענין ההסרה ממקומו כמו שמטו הבקר (ש"ב ו'): שפטיהם. הם שאול ששפטו עליו המיתה כי חשבוהו למורד במלכות: (ז) פלח ובקע. הם אחת בשמות נרדפים כמו יפלח

תפלות דוד

באור הענין

רע, ומפרש מהו הדבר הרע, **להתעולל** שלא יסיתוני יכלו, **להתעולל עלילות עם הרשע** לשלם לו כרשעו. להתעולל עלילות **את אישים פועלי און**, לשלם להם כרעתם, יהוא שלא יהרוג את שאול ואנשיו, וכן **בל אלחם במנעמיהם** שלא אוכל בלחם מעדנים שלהם היינו בל אלך בדרכם ועצתם: (ה) **יהלמני צדיק חסד ויוכיחני**, שם כתוב שאנשי דוד הסיתו אותו להרגו ויקם דוד ויכרות את כנף המעיל אשר לשאול ויך לב דוד אותו על אשר כרת את כנף אשר לשאול, ויאמר אל אנשיו חלילה לי אם אעשה הדבר הזה לאדוני למשיח ה' לשלוח ידי בו כי משיח ה' הוא, ופרשתי שם, שהם הסיתו אותו ואמרו שהוא סבה מאת ה' שהביאו לידו ונתן לו רשות להורגו, כי רודף הוא, וכבר נשלמה מלכותו והגיע מלכות דוד, וגם דוד היה מסופק בזה אם כבר נשלמה מלכות שאול, ואם רצון ה' שיומת על ידו, ובחן זה ע"י שכרת כנף מעילו, שזה קצת מן המעשה למרוד בו ולבזות בגדי מלכותו, והרגיש שלבו הכה אותו ע"ז, כי לב השלם יתפעל ויכה אותו אם יעשה איזה פעולה רעה, ומזה הבין כי עדן לא שלמה מלכותו, וכי עדיין משיח ה' הוא, היינו שמן שעל ראשו לא יצא מקדושתו, וז"ש **יהלמני צדיק חסד**, החסד והחרפה שעשיתי לשאול לבזות את בגדיו, יהלם אותי אני צדיק, שבאשר אני צדיק יכה לבי אותי על זה, (כלשון שאמר ויך לב דוד אותו), **ויוכיחני** ובזה יוכיח אותי ויברר לי **כי שמן ראש אל יני** (שמן) **ראשי**, ר"ל בזה אדע כי עדיין משיח ה' הוא, ולא הוסר השמן מעל ראשו, ושמן שעל ראשי מה שמשחני שמואל לא יניא ויפר שמן ראש שעל שאול, כי עדיין לא הגיע זמן מלכותי, **כי עוד ותפלתי** ברעותיהם, ר"ל והגם שהוא רודף אחרי להרגני, הלא כבר ראיתי בהשגחת ה' עלי להסיר רעתו ממני, וזה היה בסלע המחלקות שאול ואנשיו הלכו בצלע ההר מזה ועוטרים את דוד ואנשיו שבצד השני, והסלע היה מפסיק ביניהם, בא מלאך אל שאול שפלשתים פשטו על ישראל וזה היה בהשגחה, ובפרט

באור המלות

ושרשו דלל: (ד) להתעולל, לעשות מעללי רשע: (ה) יהלמני. ענין הכאה, וחסד, מענין חרפה כמו פן יחסדך שומע, או י"פ מדת חסד יהלום ויוכיח אותי אני הצדיק, ויאמר לי שמן ראש שמן שנמשח בו הראש, יני, כמו הניא מחשבות עמים, אל יפר. ותפלתי, הוי"ו נוספת: (ו) בידי סלע, על ידי

בָּאָרֶץ נִפְזְרוּ עֲצָמֵינוּ לְפִי שְׁאוֹל׃ ח כִּי אֵלֶיךָ ׀ יֱהוִה אֲדֹנָי עֵינָי בְּכָה חָסִיתִי אַל־תְּעַר נַפְשִׁי׃ ט שָׁמְרֵנִי מִידֵי־פַח יָקְשׁוּ לִי וּמֹקְשׁוֹת פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ י יִפְּלוּ בְמַכְמֹרָיו רְשָׁעִים יַחַד אָנֹכִי עַד־אֶעֱבוֹר׃

קמב א מַשְׂכִּיל לְדָוִד בִּהְיוֹתוֹ בַמְּעָרָה תְפִלָּה׃ ב קוֹלִי אֶל־יְהוָה אֶזְעָק קוֹלִי אֶל־יְהוָה אֶתְחַנָּן׃ ג אֶשְׁפֹּךְ לְפָנָיו שִׂיחִי צָרָתִי לְפָנָיו אַגִּיד

ת"א משכיל לדוד. סוף דברי הסכה שבפרשת משפטים: אשפוך. עכו"ם ז׳:

רש"י

עוברי עבירה. פולח לשון בקוע כמו יפלח כליותי (איוב ט"ז): (ח) כי אליך וגו׳ עיני. מוסב למקראות של מעלה שיתה שמרה לפי והא תם כי אליך עיני וגו׳: אל תער נפשי. אל תשלח נפשי מלפניך כמו ותער כדה אל השוקת (בראשית כ"ד): (י) יפלו במכמריו רשעים. יפול הרשע עצמו במכמוריו שהוא פורש לרגלי:

קמב (א) במערה. שכרת בה כנף המעיל אשר לשאול:

מצודת ציון

כליותי (איוב י"ו) וכן דרך המקרא לכפול במלות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל י"ב): (ח) תער. ענין שפיכה והרקה כמו ותער כדה (בראשית כ"ד): (י) במכמריו. ענינו פח ורשת כמו ויאספהו במכמרתו (חבקוק א׳):

קמב (ג) שיחי. ענין ספור התלאות:

מצודת דוד

פלח. על"ז הוסיפו לרדוף אחרי והנה אני ואנשי כמו המבקע עצים שאז הבקעים מתפזרים אנה ואנה במרחב הארץ כן נפזרו עצמינו על ידיהם לרדת אל פי השאול והוא ענין הפלגה ולומר שמאוד היו קרובים למיתה: (ח) אל תער נפשי. אל תשפוך נפשי והוא ענין מליצה כי בצאת הנפש מן הגוף היא כאלו נשפכה ממנו: (ט) יקשו לי. אשר הכינו לי למוקש: ומקשות. אשר מיני מוקש מלבד הפח ר"ל הרבה מיני עלות רעות חשבו עלי: (י) יפלו במכמריו. ר כולם יפלו כ"א ברשתו אשר טמן עלי: יחד. כולם יחד זה כזה איש לא נעדר: אנכי עד אעבור. סרס המקרא עד אנכי אעבור ר"ל הם יפלו בפח טרם אשר אעבור אני במקום הפח וכשאעבור אני לא יהיה עוד הפח פרוש כי הם ישנו נלכדים בה ואמר כדרך משל מן לכידת העוף:

קמב (א) בהיותו במערה, כשכרת כנף שאול ואז התפלל התפלה הזאת: (ב) קולי. בקולי אזעק לה׳: (ג) אז אך

באור המלות

הסלע שהוא ההר: שופטיהם. ראשי העם: (ח) תער, כמו ותער כדה אל השוקת, בל תשפך הנפש מן הגוף: (ט) פח, ומוקשות, (כנ"ל ק"מ ו׳): (י) יחד. יפלו יחד, עד אנכי אעבור

תפלות דוד

באור הענין

למ"ש במדרש שמלאך מן השמים היה, וז"ש הלא ראיתי כי בעת שהתפללתי ברעותיהם, שהתפללתי להנצל מרעותיהם, אז עוד תפלתי בעוד הייתי מתפלל על רעותיהם ולא גמרתי עדיין את התפלה, שלח ה׳ עזרתו. (ו) ונשמטו בידי סלע שופטיהם, ועל ידי סלע המחלקות נשמטו שופטיהם ממני, ולא יכלו לעשות לי רעה, כמ"ש וישב שאול מרדוף אחרי דוד, כי הסלע היה מפסיק ומבדיל ביניהם שלא יכלו לקרב אליו, ושמעו אמרי כי נעמו, הנה בעת ההיא שהקיפו שאול ואנשיו על דוד ואנשיו, אז שמעו שאמר דוד אלה הדברים. (ז—ח) כמו פולח, כי דוד ואנשיו היו בצד ההר על גובה ההר, והיה דעתם שאם יגיעו שאול ואנשיו אליהם, ידלגו מן ההר אל המורד ומשם יברחו אל המדבר, והגם שהיה סכנה בדילוג זה שלא יפזרו עצמותם, היו בוטחים בה׳ שיצילם גם מסכנה זאת, וע"כ אמרו גם אם יפזרו עצמינו לפי שאול כמו פולח ובוקע בארץ, דהיינו הגם שנפול מהסלע לעומק שאול, ועצמינו יפזרו על ידי הנפילה הזאת כאלו נפלחה ונבקעה האדמה אשר תחתינו, בכ"ז אחר שבך ה׳ חסיתי אל תער נפשי, בכ"ז נפשי לא תתער ותתרוקן מן הגויה, אחר שחסיתי בה׳ אנו בטוחים שהגם שיפזרו עצמינו תשאר נפשינו בחיים, כ"ז דברו בעת נשמטו בידי סלע, כמראים גודל בטחונם בה׳ שישים נפשם בחיים בכל אופן: (ט) שמרני, מבקש שישמרהו ה׳ מן הפח שהכינו לו וכן ישמרהו מן מוקשות פועלי און שהוא המוקש שבפח, שבו יומת הבע"ח בעת שנלכד בהפח: (י) יפלו במכמריו רשעים, והם בעצמם יפלו במכמור שהכינו לי, ר"ל איני מבקש שיוקשו בהמוקש דהיינו שימותו, רק שיפלו בהמכמר לבד שבם יעצרו כולם יחד, עד אנכי אעבר ואז יצאו מן המכמור בלי פגע, כי איני מבקש רעתם רק שלא יוכלו לנגוע בי לרעה, וכן היה שנתעכבו ע"י מלחמה פלשתים עד שניצול דוד ואנשיו:

קמב (ב) קולי אל ה׳ אזעק, בהיותו במערה היה ירא לזעוק בקול שלא ישמעו האויבים, אבל אל ה׳ אוכל לזעוק בקולי ואיני מתירא, ב] לא אוכל לחנן באורך אף שלא בקול, כי ע"י העתרת דברים יודע שיש איש במערה, אבל אל ה׳ אתחנן וגם בקול ולא אירא: (ג) אשפך, במערה לא אוכל לשפוך שיח, שהשיח הוא ע"י סימנים ורושמים שע"י יוכל הולשהו וגרתו, וזה א"א במערה בחשך, אבל לפניו אשפך שיחי: צרתי, במערה לא נמצא מי שאגיד לפניו צרתי האצוית כי אין איש

אַגִּיד׃ ד בְּהִתְעַטֵּף עָלַי ׀ רוּחִי וְאַתָּה יָדַעְתָּ נְתִיבָתִי בְּאֹרַח־זוּ אֲהַלֵּךְ טָמְנוּ פַח לִי׃ ה הַבֵּיט יָמִין ׀ וּרְאֵה וְאֵין־לִי מַכִּיר אָבַד מָנוֹס מִמֶּנִּי אֵין דּוֹרֵשׁ לְנַפְשִׁי׃ ו זָעַקְתִּי אֵלֶיךָ יְהוָה אָמַרְתִּי אַתָּה מַחְסִי חֶלְקִי בְּאֶרֶץ הַחַיִּים׃ ז הַקְשִׁיבָה ׀ אֶל־רִנָּתִי כִּי־דַלּוֹתִי מְאֹד הַצִּילֵנִי מֵרֹדְפַי כִּי אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃ ח הוֹצִיאָה מִמַּסְגֵּר ׀ נַפְשִׁי לְהוֹדוֹת אֶת־שְׁמֶךָ בִּי יַכְתִּרוּ צַדִּיקִים כִּי תִגְמֹל עָלָי׃

קמג א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה ׀ שְׁמַע תְּפִלָּתִי הַאֲזִינָה אֶל־תַּחֲנוּנָי בֶּאֱמֻנָתְךָ

רש"י

(ד) ואתה ידעת נתיבתי. כמה מוקשים יש בה: (ה) ואין לי מכיר. אין בכל משרתי שאול שימחה בי: (ח) בי יכתירו צדיקים. בשבילי יכתירוך צדיקים ויודו לשמך שאתה סומך את יראיך:
קמג (א) באמונתך. להאמין ההבטחה שהבטחתני:

מצודת דוד

ולא אומר ארבה לספר התלאות הבאות עלי: (ד) בהתעטף. בעת התעטף רוחי בעבור רב צרות ואתה הלא ידעת נתיבתי אשר אלך בעת ההיא כי לא אלך לעשות למי מהם מאומה רע ועכ"ז בארחו זו אשר אהלך כפוף ומעונה טמנו עלי פח ללכדני עם כי לא הלכתי להרע להם: (ה) הבט. כשאביט ימין ושמאל ורואה אנכי אם יש לי מכיר אבל אין לי מכיר לחבוש עלי לדבר טוב לפני שאול: אבד מנוס. אין לי למי לנוס לעזרה: (ו) בארץ החיים. ר"ל לא אמות בידי שאול ותהיה חלקי מיושבי בארץ החיים בזה העולם: (ז) כי דלותי. נעשיתי דל ומוכנע: כי אמצו ממני. ואין בי כח לעמוד נגדם אם לא תצילני אתה: (ח) הוציאה ממסגר. ממקום מחבואי שאני טמון ונסגר בה: להודות. למען אודה שמך: בי יכתירו וגו'. כאשר הגמול עלי טוב אז הצדיקים יתפארו בי וישימו אותי עטרה לראשם אבל עתה עודי מעונה ונטרף מי יפנה אלי ומי יחשיב אותי: קמג (א) באמונתך. לאמת ולאמן הבטחתך

מצודת ציון

(ד) בהתעטף. כשהאדם בצרה הוא מעונה וכפוף וכאילו מעוטף קצת הגוף בקצתו וזהו בקרבו גם היא כאלו התעטף: נתיבתי. ענין שביל ומסילה: (ה) הבט ימין. כמו הבט ימין ושמאל כי משאמר יובן האחר וזהו דרך קצרה: (ז) אמצו. חזקו: (ח) יכתירו. מל' כתר:

תפלות דוד

באור הענין

ים מושיע, אבל לפניו אגיד צרתי: (ד) בהתעטף, והנה כי רוחי נתעטף עלי כמי שהגיע לתכלית החולשה שרוחו מעוטף תוך הגויה, והכחות מתאספים פנימה אל הלב, וכן אין מי שיוציאני מכאן, כי אין מי יודע הנתיב שבו אוכל להתעלם מרודפי בל יכירו בי, אבל אתה ידעת נתיבתי, ובאר כי האויבים הקיפוהו מכל הצדדים, באורח זו אהלך שהיה רוצה ללכת לצד מזרח, אבל בארח זו טמנו פח לי: (ה) הביט ימין, ואם אלך לצד דרום, אבל שם אין לי מכיר, ואם אנוס לאחור לצד מערב, אבל מנוס אבד ממני, כי האויבים הם אחריו (וצייר שבצד אחד בצפון שם ההר שבו המערה הסוכך בעדו מלכת, ויתר הג' צדדים מוקפים מאויבים), וכן לא אוכל לקוות איזה עזר מחוץ מאוהב ומושיע, כי אין דורש לנפשי: (ו) זעקתי, לכן זעקתי אליך ה' וזה נגד מ"ש קולי אל ה' אזעק, ונגד מ"ש קולי אל ה' אתחנן, באר התחנונים שאמרתי אתה מחסי כי התחנונים הוא בקשת מתנת חנם שלא מצד הזכות, ובא בטענות, א] יען אתה מחסי תמיד, וראוי שתעזרני גם עתה כי לא תשתנה, ב] מצד שאתה חלקי בארץ החיים, אחר שנתת חלקי בחיים ראוי שתשמור חיי, ונגד מ"ש אשפך לפניו שיחי, אמר. (ז) הקשיבה אל רנתי כי דלותי מאד, שזה ספור העינוי והדיכוי של עצם האיש עצמו, ונגד צרתי לפניו אגיד שהיא הצרה מבחוץ, אומר הצילני מרודפי כי אמצו ממני: (ח) הוציאה, ואחר שספר צרת הגוף בקש על מה שנוגע אל הנפש, שהיא סגורה במסגר במערה ואין יכלתה לעבוד את ה', ועז"א הוציאה ממסגר נפשי למען אוכל להודות את שמך, ואמר שעי"כ תרויח נפשי האלהית בשתים, א] להודות בעצמי, ב] מה שעל ידי יודו גם אחרים, כי בי ועל ידי יכתירו צדיקים, יתנו אל ה' כתר ההודאה והשבח, ע"י שתגמול עלי, שהגמול הוא עפ"י ההשגה:
קמג (א) מזמור לדוד, גם זה הוסד במערה, שמע תפלתי היא תפלה הקבועה שבה מתפללים מצד הנהגתו הכוללת כמו י"ח ברכות שתקנו אנשי כה"ג שמסדרים שבחי המקום תחלה וסוף ובקשת הצרכים הכוללים באמצע. ואחר התפלה אומר התחנונים, שהם צרכי היחיד שמבקש בעד עצמו

באור המלות

לעבור: (ח) יכתירו. יואל יכתירו את ה', כמו כי רשע מכתיר את הצדיק (חבקוק א') לפירושי: (א) שמע, האזנה. השמיעה קודמת וקלה משמיעה, וההבדל (ישעיה א' י') שכשיבואו על ב' נבואים מתחלפים ייחס ההאזנה ההבוב לבון

בֶּאֱמֻנָתְךָ עֲנֵנִי בְּצִדְקָתֶךָ׃ ב וְאַל־תָּבוֹא בְמִשְׁפָּט אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי
לֹא־יִצְדַּק לְפָנֶיךָ כָל־חָי׃ ג כִּי רָדַף אוֹיֵב ׀ נַפְשִׁי דִּכָּא לָאָרֶץ חַיָּתִי
הוֹשִׁיבַנִי בְמַחֲשַׁכִּים כְּמֵתֵי עוֹלָם׃ ד וַתִּתְעַטֵּף עָלַי רוּחִי בְּתוֹכִי
יִשְׁתּוֹמֵם לִבִּי׃ ה זָכַרְתִּי יָמִים ׀ מִקֶּדֶם הָגִיתִי בְכָל־פָּעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂה
יָדֶיךָ אֲשׂוֹחֵחַ׃ ו פֵּרַשְׂתִּי יָדַי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי ׀ כְּאֶרֶץ־עֲיֵפָה לְךָ סֶלָה׃

רש"י

(ג) כי רדף אויב נפשי. כלומר אם חטאתי לך הרי לקיתי. וכנגד כל ישראל נאמר מזמור זה: (ד) ישתומם. לי׳ אוטם ותמהון כמו (יחזקאל ג׳) ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם. ותשב תמר ושוממה (ש"ב י"ג): (ה) זכרתי ימים מקדם. שהפלאת לנו נסים רבים: (ו) כארץ עיפה. בגולה:

מהר

מצודת ציון

קמג (ג) דכא. ענין שבר וכתיתה: חיתי. היא הנפש כמ"ש ויהי האדם לנפש חיה (בראשי׳ ב׳): (ד) ישתומם. ענין תמהון ומובהק כמו ואשב וגו׳ משמים בתוכם (יחזקאל ג׳): (ה) הגיתי. ענין מחשבה כמו והגיון לבי (לעיל י"ט): אשוחח. מל׳ שיחה ודבור: (ו) עיפה. לפי שהעיף הוא צמא למים לזה אמר לשון עיפה בדרך שאלה

מצודת דוד

עלי. ענני בצדקתך. אם אין בידי זכות ענני בצדקתך: (ב) במשפט. לעשות עמדי כפי גמול ידי: כי לא יצדק. אם תשלם כפי הגמול אין מי בעולם שיהיה צדיק לפניך לזאת הנח את המשפט ועשה צדקה: (ג) כי רדף. ר"ל והנה תפלתי היא על אשר רדף אויב נפשי: דכא וגו׳. כתת חיי להורידה לארץ: הושיבני. האויב הושיב אותי במקום חושך כמו המתים אשר מעולם השוכנים בחשכת הקבר: (ד) ותתעטף וגו׳. רוחי שעלי התעטף ובתוכי תהיה לבי משתומם ומתמה: (ה) זכרתי. כשאני זוכר הימים שהיו לי מימי קדם וכאשר אחשב בכל פעלך הראשונים וכאשר אדבר במעשי ידיך: (ו) פרשתי. אז אפרוש ידי בתפלה כי נפשי תתאוה לפעלך לעולם מבלי הפסק כארץ העיפה ולמאה המתאוה למים ור"ל כמו שהיה מאז כן מתאוה שיהיה לעולם:

באור המלות

שמיעה ולהפתות ממנו לשון האזנה, והתפלה היא העקר נגד התחנונים, כמ"ש בכ"מ: (ג) נפשי, חיתי. כבר התבאר בכ"מ שבבואם יחד יכוין בנפשו על נפש הרוחניות: (ה) פעלך, במעשה ידיך. ע׳ הבדלם למעלה (כ"ח), וישעיה (ה׳)

תפלות דוד

באור הענין

דברים פרטיים, ועז"א האזינה אל תחנוני, ומפרש נגד שמע תפלתי באמונתך ענני, כי התפלה על דברים הכוללים מתפללים מצד אמונתו שה׳ נאמן להקים החקים הכוללים שגבל לפרנסת החיים ולהורדת גשמים וכדומה, והוא מחויב לעשות זאת מצד שברא אותם ומאן דיהיב חיי יהיב מזוני ומאן דיהיב מזוני לחיי יהיב, וכן גשם יורה ומלקוש בעתו, שכ"ז ישמור לכלל העולם מצד אמונתו, ונגד האזינה אל תחנוני, מפרש ענני בצדקתך, שהצרכים הפרטים אינו מחוייב מצד האמונה רק שיעשה זאת מצד הצדקה העליונה מצד מדותיו הפרטיים חנון ורחום ורב חסד: (ב) ואל תבא במשפט את עבדך, כי יצויר ג"כ שיעמד את המתחנן במשפט לשקול מעשיו אם ראוי מצד הדין שימלא בקשתו, בקש בל יבא אותו במשפט, ובאר כי אז בהכרח יהיה המשפט בהשקף על החוב שהנברא חייב לבוראו, ואז יבא ה׳ במשפט עמו, שאז גם ה׳ הנושא הנשפט, ר"ל שישקיפו במשפט הזה גדולת ה׳ ורוב הטובות שעשה להמבקש לרחות. אם עבד וזכה כפי מה שהיה מחוייב לפי גדולת הבורא ורוממתו, ובזה לא יצדק לפניך כל חי, כי בערך גדולתך וטובותיך אשר הם בלתי ב"ת, יחויב שתהיה העבודה ג"כ בלתי ב"ת וא"א שבעל חי אשר הוא מוגבל יעבוד עבודה בלי גבול, עתה יסדר גוף שאלתו. (ג) כי רדף, ר"ל שנגע בו האויב בשני חלקיו, א] בנפשו האלהית במה שבקש להחטיאו ולגרשו מהסתפח בנחלת ה׳, עז"א כי רדף אויב נפשי, ב] בחיי הגוף, כי דכא לארץ חיתי עד שהושיבני במחשכים, היא המערה ששם ישב בהסך כמתי עולם הקבורים בבור, באופן שאני נעדר פה בין משלמות הנפשי בין מחיי הגויה: (ד) ותתעטף, יצייר שדומה כמי שהגיע קצו למות עד שרוחו שהיא כחותיו הרוחניים והנפשיים, מתעטפים ומתחרים עליו, וכן הלב שהוא מעון החיים ישתומם בתוכו כי רואה שקרובה עתו: (ה) זכרתי ימים מקדם, וברגע זו האחרונה שבו תפרד הנפש מן הגויה יעבור על מחשבותיו כל אשר עבר עליו בחייו, (כמו שבא ציור הזה למעלה ל"ח) עד שיזכור ימים מקדם, והגיתי בכל פעלך במעשה ידיך אשוחח, יש הבדל בין פועל ובין מעשה, שמעשה הוא הדבר הנגמר, ופעל הוא העסק בהדבר, וכן יחשב בעניים שבו ראה פועל ה׳ איך ידי הבורא עדן פועלים ועוסקים בקיום המציאות ובתמידתו ע"י השגחתו התמידית, וכן ישוחח במעשה ידיו במציאות העומד נגמר כמו שברא ה׳ בששת ימי הבריאה: (ו) פרשתי, אחר שהעביר על לבו כל אשר השיג בעולמו ממעשה ה׳ ופעולותיו אז מכין א"ע אל הגויעה והפרידה מחייה אלו, ופרשתי ידי, כדרך כל בעלי חיים שפורשים ידיהם בעת הגויעה, ומצייר שפורשים אל ה׳ לשוב אליו, וכן (פרשתי) נפשי כארץ עיפה לך, והיא מוכנה

לשוב

ז מַהֵר עֲנֵנִי ׀ יְהוָה כָּלְתָה רוּחִי אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי וְנִמְשַׁלְתִּי עִם־יֹרְדֵי בוֹר׃ ח הַשְׁמִיעֵנִי בַבֹּקֶר ׀ חַסְדֶּךָ כִּי־בְךָ בָטָחְתִּי הוֹדִיעֵנִי דֶּרֶךְ־זוּ אֵלֵךְ כִּי־אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי נַפְשִׁי׃ ט הַצִּילֵנִי מֵאֹיְבַי ׀ יְהוָה אֵלֶיךָ כִסִּתִי׃ י לַמְּדֵנִי ׀ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ כִּי־אַתָּה אֱלוֹהָי רוּחֲךָ טוֹבָה תַּנְחֵנִי בְּאֶרֶץ מִישׁוֹר׃ יא לְמַעַן־שִׁמְךָ יְהוָה תְּחַיֵּנִי בְּצִדְקָתְךָ ׀ תּוֹצִיא מִצָּרָה נַפְשִׁי׃ יב וּבְחַסְדְּךָ תַּצְמִית אֹיְבָי וְהַאֲבַדְתָּ כָּל־צֹרְרֵי נַפְשִׁי כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ׃

קמד א לְדָוִד ׀ בָּרוּךְ יְהוָה ׀ צוּרִי הַמְלַמֵּד יָדַי לַקְרָב אֶצְבְּעוֹתַי לַמִּלְחָמָה׃

רש"י

(ז) כלתה רוחי. המתאוה ואינו משיג קרוי כליון עינים וכליון רוח: (ח) בבקר. בגאולה (מלאכי): הודיעני דרך זו אלך כי אליך נשאתי נפשי. שמתקבל שאלתי (סא"א): (ט) אליך כסיתי. תלאותי אני מכסה מכל האדם להגידם (רק) אליך:

קמד (ב) הרודד עמי תחתי. הרוקע ושוטח את עמי לרבון במקומן כמו (איוב י"ב) שוטח לגוים. מגדיל אותם. רודד תרגום של רוקע כדמתרגם וירקעו ורדידו. ויש פותרים הרודד

מצודת דוד

(ז) כלתה רוחי. לגודל התאוה כמעט כלתה רוחי מן הגוף ויצאה לה: ונמשלתי. ר"ל כי כאשר תסתיר פניך אהיה נמשל ליורדי בור: (ח) בבקר. ר"ל בהשכמה בזריזות רב: דרך זו אלך. הדרך אשר אלך בה להנצל מיד האויב: נשאתי נפשי. אני נושא נפשי למעלה להסתכל בך ולבטוח עליך: (ט) אליך כסיתי. לא גליתי ריבי לבני אדם כי שוא תשועת אדם ולזה כסיתי מכולם רק לגלות אליך לבדך: (י) למדני. תן בלבי לעשות רצונך כי אתה אלהי ובידך להטות לבבי אליך: רוחך טובה. רצונך הטובה תנהג אותי בארץ מישור ר"ל שלא אכשל בעבירה כמו ההולך במקום ישר שאינו נכשל: (יא) למען שמך. למען יקודש ויגדל שמך: בצדקתך. אף אם אין בידי זכות מ"מ בצדקתך תוציא נפשי מצרה: (יב) כי אני עבדך. ועל האדון לנקום נקמת עבדו מיד הקמים עליו:

קמד. (א) המלמד ידי. כל הנצחון שאני עושה במלחמה לא באה בכח ידי כי ה' הוא המלמד ידי

מצודת ציון

על הארץ הצמאה שלא ירד בה המטר: (י) רוחך. ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה ל"ז): (יב) תצמית. תכרית כמו וברעתם יצמיתם (לעיל צ"ד):

קמד (א) צורי. מלשון צור וסלע ור"ל חזקי: לקרב. ענין מלחמה כמו קרבות יחפצו (לעיל ס"ח):

באור הענין

לשוב למעון החיים הנצחיים, סלה סיום הענין: (ז) מהר, עם הציור הזה שמצייר כי כפשע בינו ובין המות, מתעורר שכח היחול והבטחון, אומר מהר ענני ה' אחר שכלתה רוחי, וכבר יצאה רוחי ועומד על מפתן הגויעה, וכן אל תסתר פניך ממני, שאל תפנה פניך ממני רגע כי בהפנותך ממני, הנה כבר נמשלתי עם יורדי בור, כי חיי תלוים בשערה: (ח) השמיעני, עתה סדר ארבע בקשות, א] שישוב רוחו אל נדנו ויאחר בחיים, וע"ז ממלין השמיעני בבקר חסדך, כאלו מן חשכת הלילה יאיר הבקר ועמו חוט של חסד הבשורה שהחייהו ה' וזה תעשה אחר שבך בטחתי, ב] שתוציאני מן המערה ותודיעני דרך זו אלך, שאצא מן המחסך הלז, כי אליך נשאתי נפשי שאתה תנחני במעגלי צדק: (ט) הצילני, ג] שיצילהו מאויביו הרודפים עליו בדרך, כי אליך כסיתי, אחר שכסיתי את דרכי ומוצאי ומובאי מכל אדם רק אתה תדע את מקומי, כי אתה המכסה את עודי אשר כסיתי אליך מכל אדם: (י) למדני, ד] שאחר שרדף אויב נפשי להחטיאני, למדני לעשות רצונך, ואחר שאתה אלהי, הבקש אשר רוחך הטובה היא תנהני בארח מישור, מצייר את המישור כעלם מופשט השוכן בארץ מיוחדת, ורוחך הטובה שהיא הרוח הקדש תנחה אותי בארץ הלז, ששם משכן היושר והמישרים: (יא) למען, עתה מבאר דבריו, עמ"ש השמיעני בבקר חסדך, הוא שלמען שמך ה' תחייני, ונגד מ"ש הודיעני דרך זו אלך והוא שיצא מן המערה, אומר בצדקתך תוציא מצרה נפשי, ונגד מ"ש הצילני מאויבי, אמר. (יב) ובחסדך תצמית אויבי, ונגד מ"ש למדני לעשות רצונך, אמר והאבדת כל צוררי נפשי שהם אויבי הנפש, וזה ראוי יען שאני עבדך:

קמד (א) לדוד, בתפלה זו יזכיר כי ה' הצילהו תמיד מאויביו בהשגחתו וכלד עמים תחתיו, ושאל

באור המלות

י"ב) התבאר שעל פועל ה' צריך שימת לב ועיון, לז"א הגיתי, ואל מעשה ידיו די לראותם ולדבר בהם כמו שהם עומדים עשוים למראה עינינו, עז"א אשוחח מענין שיחה: (י) תנחני. נסתר לנקבה, ומוסב על רוחך: ארץ (של) מישור, מציין

מבקש

לַמִּלְחָמָה׃ ב חַסְדִּי וּמְצוּדָתִי מִשְׂגַּבִּי וּמְפַלְטִי לִי מָגִנִּי וּבוֹ חָסִיתִי הָרוֹדֵד עַמִּי תַחְתָּי׃ ג יְהוָה מָה־אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ בֶּן־אֱנוֹשׁ וַתְּחַשְּׁבֵהוּ׃ ד אָדָם לַהֶבֶל דָּמָה יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר׃ ה יְהוָה הַט־שָׁמֶיךָ וְתֵרֵד גַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ׃ ו בְּרוֹק בָּרָק וּתְפִיצֵם שְׁלַח חִצֶּיךָ וּתְהֻמֵּם׃ ז שְׁלַח יָדֶיךָ מִמָּרוֹם פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִמַּיִם רַבִּים מִיַּד בְּנֵי נֵכָר׃

רש"י

עמים תחתי. המחלים עמים תחתי. אך בספר מדויק מוגה עמי ומסורת עליו ג' סבירין עמים וקורין עמי: ועל תחתי יש מסורת עליו תחתיו קרי: (ג) מה אדם. מה עשו ויתמעלל לפניך כי ידעתם להרבות להם גדולה: (ד) ימיו כצל עובר. שלמה אמר ויעשם כצל (קהלת י') ולא פירש אם צל דקל או צל כותל שהם קבועים כבר פירש אביו כצל עובר צלו של עוף הפורח: (ז) פצני. הוציאני. ולשון הצלה הוא וכן הפוצה

אשר

מצודת ציון

(ב) הרודד. ענין שטיחה ורקוע כמו וירקעו את פחי הזהב (שמות ל"ט) ת"א ורדידו וכן לרד לפניו גוים (ישעיה מ"ה): (ג) ותדעהו. הוא ענין חיבה כמו ידעתיך בשם (שמות ל"ג) כי המחבב למי הוא יודעו ומכירו: (ד) דמה. מל' דמיון: (ו) ברוק ברק. ר"ל שלח את הברק: ותפיצם. ענין פזור: ותהמם. מל' מהומה: (ז) פצני. ענין פתיחה כמו פציתי פי (שופטים י"א) ור"ל פתח אותי מן המאסר

מצודת דוד

למלחמה: אצבעותי. כפל הדבר במ"ש: (ב) חסדי. הוא העושה עמדי החסד והוא לי למגדל חזק והוא משגבי: מפלטי. ומציל אותי ולתוספת ביאור אמר לי: מגיני. הוא לי מחסה כמגן: הרודד. השוטח עמי להיות מוצע תחתי ונכנעים לי ועל משפחת בית שאול יאמר שהיו מבני עמו והיו לו לאויבים ואחר זה נפלו בידו ומשל בהם: (ג) ה' מה אדם ותדעהו. אתה ה' במה נחשב האדם עם שאתה מחבבו: ותחשבהו. עם שאתה מחשב אותו בעולם: (ד) להבל דמה. הלא הוא דומה אל ההבל היוצא מן הפה שאין בו ממש: כצל עובר. ימיו עוברים מהרה כצל הזה שאין עומד זמן רב במקום אחד כי כאשר ינטה השמש עובר הוא ממקומו ואמר זה על שאול במה שנחשב הוא בכל הגדולה והכבוד שהיה לו הלא פתאום נאבד מן העולם ואיננו: (ה) הט שמיך. כאומר אם בשאול פגעה מדת הדין מכ"ש במלכי העכו"ם ולזה הט שמיך למטה ותרד עליו ותגע בהרים הם מלכי העכו"ם ויעלו עשן כי הבער בהם אש ה' והוא ענין מליצה לומר שפוט אותם במשפט הראוי: (ו) ותפיצם. מגודל החרדה: חציך. הם הרעמים: (ז) פצני. פצני בידך והצילני ממים רבים ולתוספת ביאור אמר מיד בני נכר הם העכו"ם

תפלות דוד

באור המלות

המישור כאדוני הארץ: (א) ידי לקרב אצבעותי למלחמה. הקרב הוא מה שמתאבקים מקרוב וזאת עושים בכח היד, והמלחמה הוא מרחוק וזאת צריך אימון האצבעות לשלוח חצים למטרה: (ב) מצודתי ומפלטי וכן למעלה י"ח ג': (ג) אדם בן אנוש. במלת בן מציין שאינו קיים באיש רק במין, ומוסיף ואיך

באור הענין

מבקש שיעשה לו ה' נסים גלוים וראו כל עמי הארץ וייראו מה', **ברוך ה' צורי** תקפי הוא מה', בין נצחון המלחמה הוא **המלמד ידי לקרב** שהוא המלחמה שלוחמים עם האויב מקרוב, **ואצבעותי למלחמה** היא המלחמה שלוחמים מרחוק ע"י חצים וקשת: (ב) **חסדי**, וכן ההצלה מן האויב הוא ג"כ ע"י ה', ונכלל בזה ג' מדרגות, א] בעת שאסגר מפני אויב במגדל עז, הוא **חסדי ומצודתי**, הוא הבעל חסד שמקבל אותי במצודה שלו ובעד מעוזו, ב] גם בעת שימצאני האויב בדרך טרם אכנס אל המצודה הוא **משגבי ומפלטי** מידו אל המצודה, ג] גם בעת שלא אברח אל המצודה כלל הוא **מגני** מפני האויב **ובו חסיתי**. וחוץ מזה הוא **הרודד עמי תחתי**, גם ממשלתי על ישראל היא ג"כ ע"י ה', אחר ההצעה הזאת מבקש בל יושיעהו ה' ע"י נסים נסתרים עד שידומה למראות עין שהוא לוחם בדרך מלחמה ונשגב במצודה ובמגן, הלא ראוי שיושיעם שלא על ידי אמצעי, בענין שיכירו כולם כי יד ה' עשתה זאת, ומקדים לאמר. (ג—ד) **ה' מה אדם** והמאמרים מקבילים, ה' **מה אדם ותדעהו, הלא אדם להבל דמה**, שהוא מצד עצמו אינו כלום, **בן אנוש ותחשבהו ימיו כצל עובר**, וחוץ מזה הוא בן אנוש, שאינו קיים באיש רק במין, ועי"כ ימיו כצל עובר, וא"כ אין בו ממש וגם אינו מתקיים, ואין אתה צריך רב עבודה להכניעו, וגם ר"ל למה יכחיש ההבל הזה את אלהותך: (ה) **הט שמיך ותרד**, להאבידו בעצמך עד שכולם יראו יכלתך, או עכ"פ אם לא תרד עד למטה **גע בהרים ויעשנו**, כשתרד עד ראשי ההרים. (ו) **ברק**, או עכ"פ אם לא תתראה בעצמך רק ע"י שליח, ברק ברק שהוא אור המתנוצץ מאתך **ותפיצם**, למען יראו שהשליח בא מאתך, או אם לא תרצה לשלוח גם ברק ניצוץ מכבודך, עכ"פ **שלח חציך ותהומם**, באופן שיהיה החץ שלך וגם בזה יהיה די להאבידם: (ז) **שלח** ואם לא תרצה להפילם ע"י השגחתך הפרטית עכ"פ ההצלה שתציל אותי תהיה על ידך בבלי אמצעי, לא ע"י משגב ומצודה רק **שלח ידך ממרום ופצני**, ר"ל שאתה שתסגירני במצודה תפתח אותי מן האויבים העומדים סביבי על ידי שתרים אותי למרום מביניהם, ובזה **תצילנו ממים רבים מיד בני נכר** הסובבים אותי כאסף

ח אֲשֶׁר־פִּיהֶם דִּבֶּר־שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר׃ ט אֱלֹהִים שִׁיר חָדָשׁ אָשִׁירָה לָּךְ בְּנֵבֶל עָשׂוֹר אֲזַמְּרָה־לָּךְ׃ י הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים הַפּוֹצֶה אֶת־דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה׃ יא פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִיַּד בְּנֵי־נֵכָר אֲשֶׁר־פִּיהֶם דִּבֶּר־שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר׃ יב אֲשֶׁר בָּנֵינוּ כִּנְטִעִים מְגֻדָּלִים בִּנְעוּרֵיהֶם בְּנוֹתֵינוּ כְזָוִיֹּת מְחֻטָּבוֹת תַּבְנִית הֵיכָל׃ יג מְזָוֵינוּ מְלֵאִים מְפִיקִים מִזַּן אֶל־זַן צֹאונֵנוּ מַאֲלִיפוֹת

ת״א אשר פיהם. בתרא ע״ה נדה מ״ה: אשר בנינו. פסחים פ״ז בתרא מ״ה סנהדרין ק׳: בנותינו וגו׳. בתרא שם: מזוינו. פסחים פ״ז: יתיר ו׳

רש״י

את דוד עבדו. (מנחם): (ח) פיהם דבר שוא וגו׳. תלה הכתוב שוא בפה ושקר בימין. בא לספר בפה דברים נוחמה על שוא אף לשנות את הידוע. בא לפשט ימינם לשבועה חללו משוא שנתפס עליו כגנב אבל בשקר נשבעין שכך נורלם: (י) הנותן תשועה למלכים. מדבר על סלע המחלקות שהיה דוד קרוב ליתפס ביד שאול ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה וגו׳ (ש״א כג) הציל את שאול מהיות שופך דם נקי ואת דוד מהיות נהרג: (יא) פצני והצילני. כאשר פצית אז כן פצני אתה: (יב) אשר בנינו וגו׳. כלומר גם עתה דוד זה כשר הוא: בנינו כנטיעים. שאין בהם מום כל כך הם מנוקים מעבירה. (מנחתי): מגודלים. וגו׳. מנעוריהם בשם טוב זה שהם כנטיעים בנערותם גדלים כל ימיהם ואי אפשר לקיים כל שבח זה אלא בדורו של חזקיהו: בנותינו. גבוהות קומה נאה כזויות של בית אבנים שהזוית אבן מכוונת כנגד חברתה ועולה למעלה עד שהזויות מיושרות: מחוטבות תבנית היכל. מהוללות בפי רואיהן ומדמין אותם לתבנית קומת היכל. ורבותינו פירשו בנותינו כזויות מתמלאות מזבח המלאות אחוה כזויות מזבח המלאות דם ואינן נבעלות אלא לבעליהן: (יג) מזוינו מלאים. זויות אוצרותינו מלאים טוב: מפיקים מזן אל זן. מספיקים מזון משנה לשנה: מזן אל

מצודת דוד

שקמו עליו: (ח) אשר פיהם. של אשר פיהם ידבר שוא וכח ימינם הוא מיומן לעבות שקר ולא גברו לאמונה ולא כן אני ולזה הצילני מידם: (ט) אשירה לך. כשאנצל מידם: בנבל עשור. התחבר הוי״ו ומשפטו בנבל ועשור והוא שם כלי נגון בת עשרה יתירים: (י) הנותן. אתה הוא הנותן תשועה למלכים כי עם כל חוזק המלכים צריכים המה לתשועתך: הפוצה את דוד. עם כי דוד עצמו אמרו עכ״ז אמר כאחר המדבר וכן וישלח ה׳ וגו׳ ואת שמואל (ש״א ב׳). ולא אמר ואותי עם כי שמואל עצמו אמרו: מחרב רעה. הוא חרב שאול הקרויה רעה על כי לא חשך מלרדוף אחריו כי היה במות שדוד לא ישלח בו יד כי משיח הוא: (יא) פצני. כמו שפצית אותי מחרב שאול כן פצני מיד בני נכר אשר דוברים שוא ועושים שקר ולא כן אני: (יב) אשר בנינו. ר״ל ראויים אנו לה על אשר בנינו המה כנטיעי אילנות נאים ומנוקים ממום עבירה: מגודלים בנעוריהם, כי כן המה מגודלים ביראת השם מימי נעוריהם וכמ״ש חנוך לנער וגו׳ גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כ״ב): בנותינו כזויות. כמו זויות הבנין העשויות מאבנים מחוטבות ביותר עד אשר ידמו לאבן אחת והמה דמות תבנית אבני בנין היכל מלך שהמה מחוטבות מאוד ור״ל כמו זויות האלה נאים יפה מבלי מקום מעוקם כן בנותינו לא נמצא בהן דבר מעוקם ושום נדנוד עבירה ופריצות: (יג) מזוינו. הדרך

מצודת ציון

והסכנה: (יב) מחוטבות. ענין כריתה והתוך כמו מחוטב עציך (דברים כ״ט): תבנית. דמות: (יג) מזוינו. מלשון זויות: מפיקים. מוציאים כמו ויפיק רצון (משלי ח׳): מזן.

באור הענין

מיס: (ח) אשר, ורצוי שמעשה זאת אחר שפיהם דבר שוא ומכחישים את השגחתך ותולים הכל במקרה, ועל ידי כן ימינם ימין שקר שבוחרים בעכו״ם והלא שקר בימינם: (ט) אלהים, הלא עי״כ שיר חדש אשירה לך, לא כשירים הרגילים על תשועות הבאים בדרך הטבע, רק שיר חדש על נס היוצא מהיקש הטבעי, ובנבל עשור אזמ־ה לך לא על כנור ושמינית שמציין המוסיקא הגלגלית שהם שמונה רק עלי עשור שמרמז על מספר אשר בעולם השכליים שמקורו עשר כנודע: (י—יא) הנותן שאשירה לך על תשועה הכללית שאתה נותן למלכים ועל תשועה הפרטית שעשית לי ביחוד בענין יותר נעלה, הפוצה את דוד עבדו שמגיד שהוא עבדו פוצה אותו בידו, וע״ז פצני והצילני ביחוד: (יב) אשר בנינו, הם דומים כנטיעים שהם מגודלים בנעוריהם, שהנטיעה אם יזהרו בה בתחלה שתגדל ביושר תהיה עץ ישר ואם תתעקם בעודה יונק תהיה לעץ מעוקם, וכן צריך ליישר את הבנים בנעוריהם ואז גם כי יזקין ילך בדרך הישר. בנותינו דומים כזויות שהם מחוטבות תבנית היכל, כי תבנית ההיכל ינקה מן הזויות אם עשוי ביושר, כן הם לנועות יושבות בירכתי הבית, ובכ״ז הם יתנו תבנית ההיכל כולו, וכפי צדקתם תהיה הנהגת הבית בכלל: מזוינו, כל הזויות מ״אים ור״ל שהם מלאים מזון, ומפיקים אל

תפלות דוד

באור המלות

ותחשבהו שהוא יותר מן הידיעה שהוא דבר חשוב בעיניך ובפרט בהוא בן אנוש ופחות מאד: (ט) אזמרה, מוסיף על אשירה כנ״ל ק״א א׳: (יב) מחוטבות, אבני גזית: (יג) מזוינו. זויות הבתים, מלאים, מפיקים, היינו מוציאים אוכל ומזון:

מְרֻבָּבוֹת בְּחוּצוֹתֵינוּ׃ יד אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים אֵין פֶּרֶץ וְאֵין יוֹצֵאת וְאֵין צְוָחָה בִּרְחֹבֹתֵינוּ׃ טו אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהוָה אֱלֹהָיו׃

קמה א תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד׃ ב בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד׃ ג גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר׃ ד דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח

ת"א אלופינו וגו'. ברכות: י"ז אשרי העם. ספר הזוהר אדרא נשא: תהלה לדוד. עקרים מ"ב פ' כ"ו: גדול ה'. ס' הזוהר פרשת תרומה:

רש"י

זן. משעת אסיף מזון לשנה זו עד זמן אסיף מזון לשנה אחרת, זן גבירנייי"ל בלעז: מאליפות מרובבות לאלפים ולרבבות עושות פרי: (יד) אלופינו מסובלים. אלופים גדולים שבנו נסבלים על קטניהם שהקטנים נשמעים לגדולים ומתוך כך אין פרץ בנו: ואין יוצאת. אין שמועה רעה יוצאת למרחוק: ואין צוחה. ואין קול מהומת מלחמה: (טו) שככה לו. שכל טובה הזאת שלו: קמה (ד) דור לדור ישבח מעשיך. וגם אני אהלל כבוד

מצודת ציון

מלבון הזנה ומזון: (יד) אלופינו. הם השורים וכן שגר אלפיך (דברים ז'): מסבלים. ענין טעינת משא כמו נושא סבל (מ"א ה'): פרץ. מל' פרצה: צוחה. ענין הצעקה על הצרה וכן וצוחת ירושלים (ירמיה י"ד): (טו) אשרי. ענין שבח כמו אשרי האיש (לעיל א'):

מצודת דוד

לתת התבואה באמצעית החדר וכשהיא רבה נתמלאים גם הזויות ולזה אמר מזוינו מלאים וכו' ר"ל בעבור זה ראוי אנו להיות זויות חדרי התבואות מלאים מתבואות עד אשר יוציאו מהם לפרנסה משעת האסיף מזון שנה זו עד שעת אסיף מזון שנה שאחריה ולא יחסר כל ימות השנה: צאננו מאליפות. הצאן יתרבו בחוצותינו לאלפים ולרבבות:

(יד) אלופינו מסובלים. השורים שלנו יהיו בעלי סבל טעונות משא כבד ר"ל יהיו שמנים ובעלי בשר וכאלו יחשב עליהם למשא: אין פרץ. לא יבוא פרצה לא בנו ולא בבהמתינו: ואין יוצאת. לא יהא נפש מהם יוצאת בשבי: ואין צוחה. לא יהיה נשמע ברחובותינו קול צוחה בעבור בהלה ופחד מה כי לא תהיה בנו: (טו) אשרי העם. משובח העם שככה ברכה טובה יש בידו ומשובח העם שה' הוא אלהיו אשר בידו להשפיע טובה מרובה בגמול המעשה כי ידו לא תקצר:

קמה (א) תהלה לדוד. לפי שבמזמור הזה אין בו שום שאלה ובקשה כ"א שבחי המקום לזה אמר תהלה לדוד כי אין בו כ"א תהלה ושבח: ארוממך. אספר רוממותך: (ב) בכל יום. ר"ל לפי הראוי בכל יום מעין המאורע: (ג) ומהלל מאד. יותר ממה שמהללין אותו כי אין חקר לדעת גדולתו ולהללו כפי מה שהוא: (ד) דור לדור. דור

באור המלות

(יד) אלופינו. שורים המלומדים לחרוש, כאין אלפים אבוס בר: (א) ארוממך אברכה שמך, עי' ישעיה (כ"ה א'):

תפלות דוד

באור הענין

אל זן, שהם מלאים מכל מיני מזון, והם מוציאים אל הזן את בני הבית ואת העניים. ואינו כאיש אשר יתן לו ה' עושר ונכסים ולא ישליטנו לאכול ממנו, , **צאננו לאלפים ולרבבות בחוצותינו:** (יד) **אלופינו**, השורים המלומדים לחרוש הם **מסובלים** בעבודת השדה, כי יש לנו עבודה רבה. **אין** מפרש ע"י שבנינו כנטיעים וכו' **אין פרץ**, כי הם שומרים אורחות משפט, וע"י שבנותינו כזויות **אין יוצאת** לזנות ולתרבות רעה, כי כולם נטועות, וע"י שמזוינו מלאים **אין צוחה** על חוסר לחם ומזון: (טו) **אשרי**, מוסב למ"ש אשר בנינו, ר"ל ע"י שבנינו כנטיעים וכו' ויש לנו כל המעלות האלה **אשרי העם שככה לו**, אולם עקר האושר שלנו הוא מה שה' אלהיו, כי כל זה בא לנו ע"י מה שה' מתהלך בתוכנו, והוא אלהינו ואנחנו עמו וצאן מרעיתו:

קמה (א) **ארוממך אלוהי המלך**, ה' נעלם מצד עצמו ונגלה מצד פעולותיו, והרוממות הוא מן הצד שהוא מתרומם ונעלם מן ההשגה, ואמר שאתה אלוהי מצד עצמך מרומם מכל ברכה ותהלה, אולם **אברכה שמך** שמצד שמך שהוא הפרסום שנתפרסמת ע"י ההנהגה, מצד זה אברכך, וגדר הברכה שמברכים את ה' הוא השפע והטוב היורד מאת ה' אל עולמו ע"י נדבת התחתונים, אתה מקור הברכה והטוב, ויעייהו כמלך הנסתר בכבודו מרומם מכל שריו ועבדיו, ובכ"ז יוצא מאתו ברכה וטוב לכל עמו ועי"כ נודע שמו ומבורך: (ב) **בכל יום אברכך**, ר"ל והברכה הזאת היא מתמדת ומתחדשת בכל יום, כי מחדש בכל יום מעשה בראשית ומוריד ברכה חדשה, ועי"כ **אהללה שמך לעולם ועד**, כי התהלה לא תצוייר מצד עצמו כי לו דומיה תהלה, רק מצד הברכה המושפעת ממנו שעל ידה יוכר תהלתו, ואחר שהברכה מתחדשת תמיד כן תתמיד התהלה לעולם ועד: (ג) **גדול ה'**, הגדולה אצל ה' מורה שהוא מאסיפ כל הסבות ואחרים כל המסובבים שהכל מאתו ועי"כ הוא **מהולל מאד**, ובכ"ז **לגדולתו אין חקר**, לא תספיק שום חקירה להכיר גדולתו מצד עצמו, וכל שאנו מוסיפים לחקור בגדולתו, נדע שלא נדע, עד שאמרו החוקרים שהתוארים והמהללים הם שוללות לא מחייבות, וזכ. (ד) **דור לדור ישבח מעשיך**

מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: ה הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: ו וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדוּלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: ז זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: ח חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד: ט טוֹב־יְהוָה לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו: י יוֹדוּךָ יְהוָה

וגדולתך קרי יתירו׳ כל

ת״א טוב ה׳ לכל. סנהדרין ל״ט מנחות נ״ג עקידה שער ס׳: ורחמיו. ברכות ו׳ מגילה פ״ס: יודוך ה׳. עקידה שער ע״ד:

רש״י

הודך אשיחה: (ו) ועזוז נוראותיך יאמרו. וגם אני גדולתך אספרנה: (ז) זכר רב טובך יביעו. דור לדור, וגבורתך ידברו זה לזה לאמר טוב לנו להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו של הקב״ה (מנחתי): (ח) סומך. (נו״ן חסרה מאלפ״א בית״א לפי שראה דוד בה מפלה קשה נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל

מצודת דוד

זה ישבח מעשיך לדור הבא אחריו: וגבורתיך יגידו. כפל הדבר במ״ש: (ו) ועזוז וגו׳. ר״ל כמו שאני אספר גדולתך כן כולם יאמרו חוזק מעשיך הנוראים: (ז) רב טובך. מרבית טובך: וצדקתך. זכרון צדקתך ירננו: (ח) חנון. נותן מתנת חנם: ארך אפים. אינו ממהר לכעוס: וגדל חסד. עושה חסדים גדולים: (ט) לכל. לרעים ולטובים: על כל מעשיו. על כל הבריות שבעולם: (י) מעשיך. ר״ל מכל

מצודת ציון

קמה (ה) אשיחה. מלשון שיחה ודבור: (ו) ועזוז. מל׳ עוז וחוזק: (ז) יביעו. ידברו כמו יום ליום

באור הענין

אחר שאין אנו משיגים גדולתו מצד עצמו ישבחהו רק מעשיך, שרק על ידם אתה ניכר, ויש הבדל בין שבח ותהלה, שגדר השבח שהדבר משביח יותר ממה שהיה מקודם, ור״ל שכל שיוסיפו דור ודור לעיין במעשי ה׳ ובסתרי הטבע, יכירו בם חכמות ופליאות שהיו נעלמים מראשונים, וישבחו את מעשיו שיוסיפו בטובם ותכמתם על מה שהיו עד הנה, עד שכל דור הבא יראה שדור הקודם לא הבין את מעשה ה׳ כראוי. **וגבורותיך יגידו**, חוץ ממה שישבח מעשה הטבע הקבועים מששת ימי בראשית, יגידו גם גבורותיך מה שתעשה בגבורה נגד תהלוכות הטבע, בעת שתרצה להתגבר על אויביך: (ה) **הדר**, נגד מ״ש שבני הדורות ישיגו השגה הדרגה מתעלה ומשביח בכל עת במעשיך הטבעיים, ויגידו הגדה חדשה מן גבורותיך, (שגדר הגדה הוא המגיד דבר חדש, אמר, אבל אני בין **הדר כבוד הודך** של הטבע, ובין **דברי נפלאותיך** שלמעלה מן הטבע, **אשיחה**, שגדר השיחה הוא בדברים שאדם מורגל בהם עד שהם לו כשיחה, שהוא הדבור הנפלט מן האדם בלי כונה, כמו שיחת בינו לבין עצמו בדברים רגילים מבלי שימת לב כלל, כי אני רגיל בהם והם לי כשיחה מורגלת, לא כהגדת דבר חדש, ויש הבדל בין הוד ובין הדר, שהוד הוא פנימי מהדר, ובבריאת עולם נאמר הוד והדר לבשת, שחקי הטבע החיצונים הנראים ונכרים הם ההדר הנראה לעין, ומתחיהם נרא הוד פנימית הענינים והורות נעלמים, ואני אשיחה בההדר של כבוד הוד, ר״ל בטבע הדברים המתראה לעין בהדרת קדש: (ו) **ועזוז**, אמר עוד הבדל בין השגתי ובין השגת רוב בני אדם ההמונים, שהם **יאמרו נוראותיך**, היינו המסות והמופתים שעשית להעניש את המורדים בך, כמו מכות שהבאתי על המצרים ועדת קרח וכדומה, הוא אגלם עזו של נוראות, שעי״ז יתיראו מענשך כאלו אתה נורא להעניש, אבל אנכי **גדולתך אספרנה**, אני אספר זה לא מצד המורא והדין והפחד, רק מצד הגדולה, כי הנוראות אשר עשה הם מצד גדולתו שרצה במדת החסד והגדולה להיטיב לאוהבי שמו, ועי״כ. (ז) **זכר רב טובך יביעו**, ישימו לב לזכר רב טובך, שאתה פועל טוב, כי הנוראות הם מצד ההטבה לא מצד ההרעה, **וצדקתך ירננו**, ואז ירננו ברנה ושמחה את צדקתך, ומבואר אצלנו כי גדר הצדקה הנאמרת אצל ה׳ הם המעשים שיעשה שלא בהשקף על מדת המשפט לפי הזכות של בני אדם, רק מצד הצדקה העליונה, ר״ל שיכירו שהכל ברוב טוב לפי מדת הצדקה, מצד. (ח) **שרחום וחנון ה׳**, ושכל מעשיו הם מצד החניגה והרחמים, וגם בענשו את הרשעים הוא **ארך אפים**, ואינו מעניש תיכף, **ורב חסד** אם ישובו בתשובה: (ט) **טוב ה׳ לכל**, ה׳ אינו כב״ו שהוא טוב לעבדיו וקנא ונוקם ושונא למורדים בו, כי ה׳ טוב לכל אף לרשעים, וחשב מחשבות להחזירם בתשובה, **ורחמיו על כל מעשיו**, ולא ירצה בהשחתם ברואיו וחשב מחשבות בל ידח מהם נדח: (י) **יודוך ה׳ כל מעשיך**, כי עשה כל מעשה בתכלית הטוב והשלימות ומשגיח עליהם להחיותם ולהקנם ואין רע במציאות מצד ה׳ הבורא אותם, **וחסידיך יברכוכה**, שמתנהגים בחסידות ועושים הכל לפנים משורת הדין, הם ימשיכו מאתך שפע הברכה ורב טוב שזה גדר

תפלות דוד

באור המלות

(ד—ה) ישבח. עי׳ גדרו למעלה (קי״ז א׳): יגידו, אשיחה. ההגדה הוא דבר חדש שמתכוין להגיד, והשיח הוא הדבור הנפלט מעצמו כמ״ש בכ״מ: הדר כבוד הודך. ע׳ למעלה ק״ד א׳: (ז) יביעו. הוא הדבור הנובע ממקור הרעיונים, וצדקתך גדר הצדקה העליונה פי׳ ישעיה נ״ט ולמעלה ס׳ ל״ו ובכ״מ: (י) יודוך יברכוך, גדר הברכה המשכת השפע כנ״ל קי״ו:

כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה׃ יא כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ׃ יב לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ׃ יג מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר׃ יד סוֹמֵךְ יְהוָה לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים׃ טו עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃ טז פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן׃ יז צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו׃

ת"א כבוד מלכותך. שם: וגבורתך וגו'. עקרים מ"ב פ' י"ד: סומך ה'. ברכות ה': עיני כל. כתובות ס"ז ספר הזוהר פ' בשלח וע' אחרי מות: פותח וגו'. ברכות ד' תענית ב' ודף ח': צדיק ה'. ר"ה י"ז ספר הזוהר פרשת תרומה ופרשת פנחס עקידה שער נ"ו:

רש"י

(עמוס ו') וחזר וסמכה ברוח הקדש סומך ה' לכל הנופלים): (טז) ומשביע לכל חי רצון. כדי פרנסתו.

מצודת ציון

יביע אומר (לעיל י"ט): (יד) וזוקף. ענין הרמה: הכפופים. ענין השחיה למטה וכן ה' זוקף כפופים (לקמן קמ"ו): (טו) ישברו. ענין הקוה כמו כולם אליך ישברון

מצודת דוד

מעשה ה' בא לו הודאה ושבח: יברכוכה. יברכו אותך: (יב) להודיע. כוונת דבורם יהיה כדי לפרסם לבני אדם גבורות ה' וכו': (יג) כל עולמים. על כל העולמות: בכל דור ודור. וממשלתך עומדת בכל ימי הדורות: (יד) סומך וגו'. לכל יגיעו עדי ארץ: לכל הכפופים. אשר כבר כפפו קומתם עדי ארץ: (טו) אליך ישברו. לתלאות די מחסורם: בעתו. לכל אחד בעת הצריך לו: (טז) פותח. אתה פותח את ידך ומשביע לכל חי לפי רצונו ותאותו: (יז) צדיק.

תפלות דוד

באור המלות

(יב—יג) מלכות. אצל ה', מציין הנהגת הטבע, וגבורה וממשלה ע"י שידוד הטבע שהמושל הוא בחזקה, ע"ל כ"ב כ"ט: (טז) פותח, מלת רצון הוא נושא המאמר, והוא הפועל הפותח ידי ה', וכזה סר כהן הגדול בכתוב הזה שבא נסתר ונוכח

באור הענין

הברכה שמברכים לה': (יא) **כבוד מלכותך יאמרו,** והחסידים האלה יאמרו תמיד כבוד מלכותך, שהוא ספור מעשיו הקבועים כפי ההנהגה הטבעית שיסד מראשית קדומים, שהוא כבוד מלכותו, שבזה ינהיג כמלך הנוהג ע"פ חקי מלכותו, וגם **גבורתך ידברו** שהוא מה שיעשה ה' אותות ומופתים ומשדד הטבע, שהן הן גבורותיו, ואותו ידברו באורך שזה גדר הדבור: (יב) **להודיע** שיעורו **כבוד מלכותך יאמרו להודיע לבני אדם כבוד הדר מלכותו, וגבורתך ידברו להודיע לבני האדם גבורותיו,** ר"ל מה שיאמרו כבוד מלכותו אינו מצד כי יש יכולת ביד האדם לספר גבורות ה' ותהלתו, כי מי ימלל גבורות ה', וא"א להשיג ממלכותו וגבורתו מאומה, רק זה יעשו כדי להודיע לבני האדם גבורותיו, שלא יגידו הגבורות כמו שהם בעצם האלהות שזה נמנע ההשגה, רק כפי השגת בני אדם שהן בגבורותיו שהוא מה שיעשה נגד הטבע, וכן כבוד הדר מלכותו, במערכת הטבע אשר ערך, שהם אילו הגדול אשר ימלוך עליהם, (כי בריאת העולם היה כדי שיקרא בשם מלך כנודע) אבל ה' מצד עצמו א"א לתארו כפי מה שיספרו ממנו, לא בהנהגת עולמו כפי הטבע שזה נקרא מלכותו, כי. (יג) **מלכותך היא מלכות כל עולמים,** שאתה מולך על עולמים אין מספר, ובכולם יסדת מלכותך והנהגתך הקבוע, וזה א"א שנשיג מצד רבויים אין סוף, וכן לא בהנהגתו כפי הפלאות ושידוד הטבע שזה נקרא ממשלתו, שהמושל הוא בחזקה (משא"כ המלך בהסכמת ובחירת העם), כי **ממשלתך היא בכל דור ודור,** שהפלאות יתחדשו בכל דור לפי הדור ומי יוכל לספרם אחר שהם משתנים לפי מעשה הדורות: (יד) **סומך,** אולם במקום גדולתו שם ענותנותו, כי השגחתו תתפשט על השפלים והנדכאים, שהוא **סומך לכל הנופלים** ממעלתם ע"י המערכה ורוע מזלם ה' סומך אותם בל יפלו ומשנה מזלם לטוב, **וזוקף לכל הכפופים** אלה שהם עניים וכופפים א"ע, יזקוף אותם שילכו בקומה זקופה, ר"ל ינצלם וינשאם: (טו) **עיני,** וגם תתפשט השגחתו לכלכל את ברואיו, **שאליך ישברו עיני כל ואתה נותן להם את אכלם בעתו,** היינו בעת האוכל, ובזה יש שני אופנים, כמ"ש (למעלה ק"ד) תתן להם ילקוטון תפתח ידך ישבעון טוב, שלפעמים יתן להם בצמצום וילקטון, ולפעמים יפתח ידו ויתן להם בריוח עד שישבעון טוב, בשביעה יתירה, ואמר נגד הא' ואתה נותן להם את אכלם שהיא בנתינה בצמצום, ורק בעתו בעת האוכל נותן לו כפי הצריך להעמדת החי ולא יותר, אמנם לפעמים. (טז) **פותח את ידך,** שהוא מ"ש תפתח ידך ישבעון טוב, ושיעור הכתוב **הרצון פותח את ידך ומשביע לכל חי,** מציין את הרצון כעצם מופשט, שהרצון הוא הפותח את ידי ה', שע"י הרצון יפתח ידיהם נתת ולהשפיע בידים פתוחות מלאות טוב, ואז ישביע לכל חי בשביעה יתירה, וזה יהיה בעת רצון שאז הרצון גורם פתיחת הידים ברב טוב ובשביעה: (יז) **צדיק ה' בכל דרכיו,** דרכי הנהגה הם בצדק, שהגם שיש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, בכ"ז הוא צדיק בדרכיו והכל בצדק לבלם לצדיק על חטא קל ולרשע

יח קָרוֹב יְהוָה לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת׃ יט רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם׃ כ שׁוֹמֵר יְהוָה אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד׃ כא תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃

קמו א הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה׃ ב אֲהַלְלָה יְהוָה בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃ ג אַל־תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן־אָדָם ׀ שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה׃ ד תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו׃ ה אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל־יְהוָה אֱלֹהָיו׃

ת"א קרוב ה'. ס' הזוהר פ' האזינו: תהלת ה'. פסחים קט"ז: אל תבטחו. עקידה שער נ"ב: אשרי וגו'. ספר הזוהר פרשת ויקהל:

רש"י

הוא מכביע את פיהו ואת רצונו ואת ברכתו. רצון אפיימנ"ט בלעז: (כא) תהלת ה' ידבר פי. וגם כל בשר יברך את שם קדשו לעולם ועד:

קמו (ב) אזמרה לאלהי בעודי. בעוד אני חי: (ד) עשתנתיו. מחשבותיו: (ה) אשרי.

מצודת דוד

כותן לדקה למי שאין לו זכיות: (יח) באמת. ר"ל בלבד שיהיה פיו ולבו שוים דלא יכחש הלב מאמר פיו: (כא) ויברך כל בשר. ר"ל גם כל בשר יברכו וכו':

קמו (א) הללויה. אתם כולכם הללו את יה וגם אתה נפשי הללי את ה': (ב) בחיי. בעוד אני חי: בעודי. בעוד אני בקיומי: (ג) שאין לו. שאין בידו תשועה: (ד) תצא. כי כאשר תצא ממנו רוח החיוני אז ישוב אל האדמה אשר נלקח ממנה וביום ההוא אבדו כל מחשבותיו כי איננו יכול להוציאם אל הפועל ומה א"כ במחנו: (ה) שברו. מלת אשרי משמשת בשתים

מצודת ציון

(לעיל ק"ד): (יט) שועתם. לעקתם:

קמו (ד) עשתונותיו. מחשבותיו כמו יתעשת האלהים לנו (יונה א'): (ה) שברו. תקותו:

תפלות דוד

באור הענין

על זכות קל שעשה בעוה"ז, כדי שעקר שכר כ"א יהיה שמור לעוה"ב. וחסיד בכל מעשיו, כל מה שעשה וברא בעולמו עשה מלד החסד, כמ"ש כי אמרתי עולם חסד יבנה, שמלד חסדו עשה כל נברא ונעשהו בתכלית התיקון והטוב הכל מלד החסד: (יח) קרוב, מביא עוד ראיה על ההשגחה ממה שהוא קרוב לכל קוראיו בתפלה לבד אם יקראוהו באמת בלא לב ולב, והגם ששומע לכל קוראיו מ"מ יש מדרגות באיכות מלואת בקשתם בין העובדים מיראה, מאהבה להעובדים מיראה, בשני דברים, א] כי. (יט—כ) רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע, ואז ויושיעם, רק אחר ששועו לישועה אבל שומר ה' את כל אוהביו, את העובדים מאהבה הוא שומר תמיד בל תבא עליהם לרה, ולא יצטרכו לנעוק, זאת שנית שהעובדים מיראה אם יצעקו מני לר ועל רשעים שבאים להרע להם, אז רק יושיעם לבד, אבל לא ישמיד ויעשה נקמה באויביהם, אבל להעובדים מאהבה גם את הרשעים שרצו להרע להם ישמיד, שכפי מדרגת העבודה והקורבה לאלהים כן מדרגת ההשגחה: (כא) תהלת, שיעור הכתוב תהלת ה' ידבר פי לעולם ועד, כי תהלת ה' אין לה הכלה, ולכן ידבר פי לעולם ולא ידום פי אין סוף לתהלה, וכן כל בשר יברך שם קדשו, הגם שלא ישיג תהלת ה' עצמו, יברך שמו שהוא הפרסום הנודע ממני ע"י הברכה שמקבלים מאתו, וכמ"ש למעלה ק"ג ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו כמו שפרשתי שם:

קמו (א) הללי נפשי את ה', אחר שהלל על טובותיו הכוללים כל בריותיו, יצוה לנפשו שהיא תהלל את ה' ביחוד מלד טובותיו הפרטים אליו: (ב) אהללה ה' בחיי, הילול א' על החיים, ואזמרה לאלהי בעודי, ועוד אזמר על העוד והיתרון שנתן לי חוץ מן החיים. ויש הבדל בין ה' ובין אלהי בכינוי, שעם ה' ידבר בו מלד ההשגחה הכללית במה שמהוה כל הוה, ושם אלהי מדבר מלד ההשגחה הפרטית המיוחדת אליו, וכן הזמר הוא מעולה מן הילול, ואמר שיהלל על חייו לה', כי החיים יתן לכל חי מלד שהוא מהוה וממציא כל נברא, ועל העוד והיתרון שנתן לי אזמר לאלהי, שמשגיח עלי בהשגחה יתירה פרטית מלד הקשר שיש לו עמי: (ג) אל תבטחו בנדיבים, עפ"ז מלוה בלי לבטוח בנדיבים, הגם שהגדיל דרכו ורלונו להטיב, מ"מ אין לבטוח עליו מלד שני טעמים, א] בבן אדם שאין לו תשועה, שמלד שהוא בן אדם אין הכח אל התשועה לו, כי כחו מעט בעצמו ויצוייר שלא יוכל

באור המלות

ביחד: (ב) אהללה ה'. עי' למעלה קד:

ו עֹשֶׂה ׀ שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם׃ ז עֹשֶׂה מִשְׁפָּט ׀ לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְהוָה מַתִּיר אֲסוּרִים׃ ח יְהוָה ׀ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְהוָה זֹקֵף כְּפוּפִים יְהוָה אֹהֵב צַדִּיקִים׃ ט יְהוָה ׀ שֹׁמֵר אֶת־גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת׃ י יִמְלֹךְ יְהוָה ׀ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ׃

ת״א ס׳ מתיר. יומא ל״ס: ס׳ פוקח. שם: ס׳ זוקף. ברכות י״ב יומא ל״ס: הללויה

רש״י

מי שאל יעקב בעזרו שהבטיחו הקב״ה והנה אנכי עמך ושמרתיך והשיבותיך (בראשית כ״ח). ולמה אבריו לפי שהוא עושה שמים וארץ ואת הים וכיון שהכל שלו יש בידו לשומרו בים וביבשה אבל מלך בשר ודם אם שומרו ביבשה אינו יכול לשומרו בים: (ו) השומר אמת לעולם. לסוף דורות רבים הוא מקיים ושומר אמתת הבטחתו: (ט) יעודד. לשון כח: (י) ימלך ה׳ לעולם. יקיים את מלכותו בגאולת בניו:

מצודת ציון

(ז) לעשוקים. לנגזלים: (ח) פקח. ענין פתיחה כמו לפקוח עינים עורות (ישעיה מ״ב): (ט) יעודד. ענין רוממות וחזוק כמו. ואנחנו קמנו ונתעודד (לעיל כ׳): יעות. מל׳ עוות ועיקום:

מצודת דוד

(ו) עושה שמים וגו׳. לומר אשרי למי אשר שברו על ה׳ וא״כ ידו בכל מעלה ויכול הוא להושיע בכל מקום: השומר. הוא השומר אמתת הבטחתו עד עולם: (ז) לעשוקים. לנקום נקמתם מיד עושקיהם: מתיר. פותח קשרי האסורים במאסר וישלחם חפשי: זוקף כפופים. האנשים הכפופים לארץ בשפל המצב המקום ב״ה זוקף אותם לעמוד זקוף כרוס שמעלה: (ט) יעות. עושה דרכם מעוות ומעוקם למען יכשלו ר״ל נותן בלבם ללכת בדרך הרע להם: (י) ימלוך וגו׳. והוא ופי׳ אלהיך השוכן בציון הוא ימלוך לדור ודור: הללויה. לכן אתם כולכם הללו את יה:

תפלות דוד

באור המלות

(י) ההבדל בין ה׳ ובין אלהיך בכ״מ בתנ״ך, ובין לעולם ובין לדור ודור למעלה ל״ג י״א:

באור הענין

[ג] שגם אם יוכל להושיע הלא (ד) תצא רוחו, יצוייר שתצא רוחו ממנו והגוף ישוב לאדמתו, כמ״ש וישוב העפר על הארץ והרוח תשוב וכו׳ וביום ההוא הלא אבדו עשתונותיו, והבטחון צריך שיהיה בדבר נצחי לא בדבר פוסק, אבל, (ה) אשרי מי שאל יעקב בעזרו, שיעקב בטח על ה׳ שא״ל והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך, ואז שברו ובטחונו על ה׳ והוא יש לו תשועה, כי הוא. (ו) עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם, ר״ל כל הנמצא בשמים ובארץ ובימים, וא״כ לו היכולת על כל המציאות, וגם הוא השומר אמת לעולם, שאמתת הבטחתו קיים לעולם כי הוא הנצחי והבטחתו לא תשתנה ע״י שום סבה: (ז) עושה וכו׳ ה׳ מתיר אסורים, ר״ל כי מלך ב״ו אם יתיר את האסור ממאסרו, כבר עשה עמו בזה די צדקה וחסד ולא יפנה אליו עוד לתת לו יתר צרכיו, אבל ה׳ הוא מתיר אסורים, ואז ישגיח על צרכיהם בין לעשות משפט לעשוקים, נגעות את אלה שמסרו אותם בחנם, וגם נותן לחם לרעבים, אלה שיצאו מבית האסורים לבל ימותו אח״כ ברעב: (ח) ה׳ פוקח עורים וכו׳ ה׳ אוהב צדיקים, ר״ל ומצד שהוא אוהב צדיקים ישגיח עליהם בהשגחה יחידה על צד הפלא אם לפקח עיניהם, שזה כולל בין עיני השכל בין עינים הגשמיים ממש ע״פ הנס, ואם לזקוף כפופים שהם כפופים או מצד העגוה או מצד העוני, שילכו רומה בהעצמות כח הגויה ויתרון הכשר חכמה: (ט) ה׳ שומר את גרים עוד ישגיח על החלשים בהשגחה, שהם הגר והיתום והאלמנה לשמור את הגרים ולהרים את היתום והאלמנה, ולעות דרך רשעים שרוצים להרע לחלשים האלה: (י) ימלוך ה׳, יש הבדל בין ה׳ ובין שם אלהים שבא בכינוי אל ישראל, ששם הויה מציין ההשגחה הכללית על כל הברואים ע״פ סדר הטבעי, ושם אלהיך ציון מציין הקשר הפרטי שיש לו עם ציון, וההשגחה הפרטית אשר שם לעשות אותות ופלאות, ויש הבדל בין לעולם ובין לדור ודור, שלעולם מציין הזמן התמידי הבלתי מתחלק, ולדור ודור מציין הזמן המתחלק לפי דורות, ור״ל מצד שהוא הוי״ה המשגיח השגחה כללית על פי המערכה שעז״א ימלוך ה׳, כי בשמים הכין כסאו ומשם מלכותו בכל משלה, זה הנהגה קיימת בלתי משתנה, אולם מצד שהוא אלהיך ציון ימלוך לדור ודור, כי ההנהגה הנסיית אינה קבועה לעולם רק משתנית בכל דור לפי צורך הדור והכנתם וזכותם:

קמז א הללויה | כי־טוב זמרה אלהינו כי־נעים נאוה תהלה: ב בונה ירושלם יהוה נדחי ישראל יכנס: ג הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם: ד מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא: ה גדול אדונינו ורב־כח לתבונתו אין מספר: ו מעודד ענוים יהוה משפיל רשעים עדי־ארץ: ז ענו ליהוה בתודה זמרו לאלהינו בכנור: ח המכסה שמים | בעבים המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר: ט נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר

ת"א כי טוב וגו׳. עקרים מ"ג פ׳ כ"ד המשך כל המזמור: בונה ירושלים. ברכות מ"ט מנחות ס"ז: מונה מספר. סנהדרין ל"ט: גדול אדונינו. עכו"ם ד׳: המכסה וגו׳. עקרים פ"ח: לבני עורב. כתובות מ"ט:

רש"י

קמז (א) **כי** טוב זמרה. כי טוב לזמר לו: (ט) לחמה. מאכלה: לבני עורב. פירשו רבותינו שהוא

מצודת דוד

קמז (א) כי טוב. הוא טוב: זמרה אלהינו. זמרה לאלהינו: כי נעים וגו׳. על כי הוא נעים לזה נאה לו תהלה: (ב) בונה. הוא הבונה לעתיד את ירושלים ואת ישראל הנדחים בקצה הארץ יכנס אליה: (ג) הרופא. הוא הרופא למי שלבו נשבר מרוב החוה: ומחבש. עושה התחבושת לעצבותם. ר"ל מעביר העצבון: (ד) מונה וגו׳. ר"ל יודע הוא מספרם ויקרא להם שמות לכ"א שם הנאה לו: (ה) לתבונתו. לדברים שיש בהם תבונה הנפלאים אשר אין מספר להם כי רבו מאוד: (ז) ענו. הרימו קול לה׳ בהודאה על הטובה: (ח) הרים. לפי שא"א להרוש ולזרוע שם בעבור הגובה לזה מצמיח שם הציר למאכל בהמה: (ט) לחמה. הציר ההרים: לבני עורב וגו׳. נותן מזון לבני עורב הקטנים אשר יצעקו

מצודת ציון

קמז (א) נאוה. מל׳ נאה ויפה כמו לישרים נאוה תהלה (לעיל ל"ג): (ב) יכנס. מלשון הכנסה ואסיפה וכן והמסכה צרה כהתכנס (ישעיה כ"ח): (ג) ומחבש. ענין קשירת המטלית על המכה כמו ולנשברת אחבש (יחזקאל ל"ד): (ד) מונה. מלשון מנין: (ו) מעודד. ענין רוממות וחוזק: עדי ארץ. עד ארץ: (ז) ענו. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וגו׳ קול רם (דברים כ"ז): (ח) בעבים. בעננים:

באור הענין

קמז (א) **כי טוב**, אחר שסיים בדבר השגחת ה׳ אל ציון, ייחד לזה מזמור בפ"ע, ואמר **הזמר לאלהינו הוא טוב והתהלה הוא נעים ונאוה**, וכבר בארנו ששם אלהינו בכינוי מורה על הקשר שיש לה׳ עם ישראל ועל ההשגחה הפרטיית שהפלא ה׳ בה, וכבר התבאר שהזמר הוא מדרגה יותר מן התהלה, שהזמר בא על טובות העודפות ביתר שאת, ועל כן אמר שהזמר לאלהינו מצד השגחתו הפרטיית הנסיית הוא טוב, שהטוב הוא הטוב האמתי הנמצא בעצמות הדבר, והתהלה מצד הטובות הרגילות הוא נעים ונאוה, מצד היופי והערך והסדר שיש להנהגה הסדורה: (ב) **בונה ירושלים ה׳**, באר שהזמר והתהלה שמדבר בה הוא על שה׳ בעצמו בונה ירושלים. שבהשגחתו הפרטיית מתעסק בבנינה שתהיה עיר אלהים קדוש משכני עליון, והוא בעצמו יכנס לתוכה **את נדחי ישראל**, הנדחים בארבע כנפות הארץ, (או מדבר על כינוס השבטים והתחברותם בה, כמו שכתוב ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו, כמו שפרשתי שם): (ג) **הרופא לשבורי לב**, לישראל שלבם נשבר על צרתם, **ומחבש לעצבותם** שהוא העצב שבלב, כי תחת עצב ימלאו שמחה וגיל: (ד) **מונה**, נגד מה שהנהגת העכו"ם הוא ע"י מערכת הכוכבים וסדרי הטבע והמזלות, הומר שבהנהגת הטבע לא נראה כ"כ כח ה׳ ועוזו וחכמתו כמו בהנהגה ההשגחיית הבחיריית, כי אל **הכוכבים הוא מונה מספר** וא"א להוסיף ולגרוע מן מספרם, וכן **לכולם שמות יקרא**, כ"א י"ל שם המורה על כחו העצמיי, זה להשפיע חיים וזה עושר וזה חורבן ואבדון וכדומה, וא"כ הם קצובים בין בכמות מספרם בין באיכות פעולתם, אבל בזה. (ה—ו) **גדול אדונינו** מצד שהוא אדונינו ומשגיח עלינו בהשגחה פרטיית שלא ע"י המערכת, ובזה הוא **רב כח** שמורה על רב גבורה, וכן בזה **לתבונתו אין מספר** ואין סוף לחכמתו. במה שהוא **מעודד ענוים ומשפיל רשעים** ע"י השגחתו הפרטיית, הגם שלפי המזל מתחייב שאלה יהיו עניים ושפלים ואלה ירימו קרן, ישדד את המערכה, בזה נראה כחו וחכמתו: (ז) **ענו לה׳ בתודה**, מצד שהוא ה׳ בורא העולם ומנהיג הנהגת הטבע הסדורה, הרימו קול שיר בהודה על טובותיו הכלליות, אבל **לאלהינו** בהצד שהוא משגיח עלינו בהשגחה פרטיית נסיית, שזה יציין בשם אלהים הבא בכינוי, **תזמרו בכנור**, שהזמר הוא מעולה

תפלות דוד

באור המלות

(ב) נדחי ישראל יכנס, יש הבדל בין אסף ובין כנס, שהכונס הוא לתוך מקום משומר (יחזקאל כ"ב כ"א) והאסיפה של הגליות יהיה קודם בנין ירושלים כמ"ש בכ"מ (וחז"ל נחלקו בזה באמת) רק אחר שיבנה ירושלים יכנס אותם למקום מחזות עיר חומה דלתים ובריח, שזה ענין הכינוס: (ד) מונה וכו׳. עמ"ש ישעיה מ׳: (ז) ענו לה׳, עי׳ פסוק א׳: (ט—י) אשר יקראו, יכריזו ויפרסמו שמאמר

יותר

יקראו׃ י לא בגבורת הסוס יחפץ לא־בשוקי האיש ירצה׃
יא רוצה יהוה את־יראיו את־המיחלים לחסדו׃ יב שבחי ירושלם
את־יהוה הללי אלהיך ציון׃ יג כי־חזק בריחי שעריך ברך בניך
בקרבך׃ יד השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך׃ טו השלח

אמרתו

ת״א רוצה ה׳. עקידה שער נ״ב עקרים מ״ד פ׳ מ״ו ספר הזוהר פרשת מקץ: השם וגו׳. ברכות נ״ו מגילה ו׳ ע״א:

רש״י

אכזרי על בניו והקב״ה מרחם עליהם ומזמן להם יתושין מתוך צואתם ונכנסין לתוך פיהם: (י) לא בגבורת הסוס יחפץ. הקב״ה: ולא בשוקי האיש ירצה. ולא בקלות מרוצת שוקי האיש ירצה: (יד) חלב חטים. טוב:

מצודת ציון

אליו. דשא ועשב: (י) בשוקי. שוק הרגל: (יא) המיחלים. המקווים: (יג) בריחי. כענין מטה ישימו אותו ברוחב השער לסגרו: (יד) חלב. מיטב כמו ואכלו את חלב הארץ.

מצודת דוד

בעבור חסרון המזון וזהו על כי המה לבנים בקטנותם הוא כנים אבותיהם שאינם בניהם בעבור שנוי מראה הנוצות ואינם חוששי׳ לזונם והקב״ה מזמין להם יתושים מתוך צואתם ואוכלים אותם: (י) לא בגבורת. אינו חפץ במי שתולה בטחונו בגבורת הסוס לרוץ ולרדוף במלחמה: ולא בשוקי. לא ירצה במי שבוטח בחוזק שוקיו לרוץ ברגליו: (יא) רוצה. רק רוצה ה׳ ביראיו ומוסר ומפרש שהם המיחלים לחסדו ואינם בוטחים בעצמם בחוזק השוק או בגבורת הסוס כי הבוטח באלו מסיר יראת ה׳ מעל פניו: (יב) שבחי ירושלם. יושבי ירושלים: ציון. אתם יושבי ציון הללו את אלהיך: (יג) כי חזק. ולא יוכל האויב לכבשה מעתה: ברך. הוא ברך את הבנים אשר בקרבך ר״ל שיהיו הבנים מרובים ויתגברו על האויב: (יד) השם גבולך. בגבולך שם שלום כי לא תבוא עליך מלחמה: חלב וגו׳. ולא יאכלום האויב: (טו) אמרתו.

תפלות דוד

באור המלות

כלו, והוא שלא בגבורת הסוס יחפץ, וכבר בארתי בס׳ התו״כ (ויקרא סי׳ כ״ו) שהרצון מורה על בחירה השכליית בדבר שהוא טוב, והחפץ מורה שיתאוה אל הדבר מצד נטיה נפשיית, ובגבורת הסוס בודאי לא ירצה מצד הטוב, לכן אמר שלא יחפוץ, ובשוקי האיש אמר שלא ירצה כי אין בו דבר טוב: (יב) שבחי. ההבדל בין שבח ותהלה למעלה קי״ז, ובין ה׳ ובין אלהינו בכל התנ״ך, ובין ציון וירושלים ישעיה סי׳ מ״א

באור הענין

יותר, ויהיה בכנור לרוב חשיבתו, ומפרש: (ח) המכסה, שגם בהנהגה הכללית נראה שהכל מאתו והוא משגיח על כל בריותיו במה שראינו שהוא המכס׳ שמים בעבים, שהמטר הוא אות על ההשגחה וע״י העבים מכין לארץ מטר, וע״י המטר הוא מצמיח הרים חציר: (ט—י) נותן, וע״י החציר נותן גם לבהמה לחמה, עד שהשגחתו מתפשט גם על הבהמה, וגם לבני עורב נותן לחמם, אשר יקראו לא בגבורת הסוס יחפץ, בני עורב אלה יקראו ויכריזו לאמר, שה׳ לא חפץ בגבורת הסוס, ר״ל שא״צ להשגת הטרף גבורה והשתדלות כי הוא מה׳, כי הלא מפרנס גם בע״ח החלשים כבני עורב, ויש שישיג טרפו ע״י מלחמה שבוזז שלל מאויב, כמ״ש חז״ל שא״ל לדוד עמך ישראל צריכים פרנסה א״ל לכו ופשטו ידיכם בגדוד, ולמלחמה צריך סוס מוכן ליום מלחמה, ויש ישיג טרפו ע״י שילך בדרכים רחוקים, כמ״ש ממרחק תביא לחמה, וצריך שוקים ורגלים ללכת ממקום למקום, וע״ז יקראו הבני עורב ויפרסמו, שה׳ לא יחפוץ בזה, כי כל המיחל לו ימצא טרפו בביתו, ובלא סוס ורכב ומלחמ׳ כמו שממציא מזון בני עורב: (יא) רוצה, רק ה׳ רוצה את יראיו, שאין משתדלים מאומה, רק הם מיחלים לחסדו שהוא ימציא להם טרפם מצד חסדו הגדול: (יב) שבחי, אולם את ירושלם שבחי את ה׳, ומבואר אצלנו כי השבח הוא המשביח את הדבר שהוא טוב יותר ממה שהיה, ר״ל את תגדלי תהלת ה׳ יותר ממה שהיה מהולל ע״י כל העמים, ויש הבדל בין ה׳ שמורה על הנהגתו הכללית מצד שברא את העולם, ובין אלהיך בכינוי שמורה הדיבוק שי״ל עם ישראל ולעשות להם נוראות ופלאות, ויש הבדל בין ציון וירושלים, שבציון ישבו החכמים והשרים והם יהללו מצד שהיא השגחתו הפלאיית, ובירושלים ישבו ההמון והם ישבחו מצד השגחתו הכוללת, רק שישבחו את ה׳ במדרגה יותר ממה שישיגו העמים בהנהגה הכוללת, באשר גם ההנהגה הכוללת המיוחסת לשם הויה תהיה לישראל ע״פ השגחת ה׳: (יג) כי חזק בריחי שעריך בל יוכל האויב לקרב אליך, וגם ברך בניך בקרבך, ר״ל שלא תצטרכו לא לגבורת הסוס למלחמה, כי לא ימצא מי שילחם אתך, ולא לשוקי האיש לבקש מזון במרחקים, כי בניך ימצאו ברכה הנם שיהיו בקרבך, ומפרש נגד מ״ש כי חזק בריחי שעריך. (יד) השם גבולך שלום, ולא יבא אויב בשעריך, ונגד מ״ש ברך בניך בקרבך אמר כי חלב חטים ישביעך: (טו) השולח, וגם אם לפעמים הוא שולח אמרתו ארץ לגזור עליך איזה גזרה רעה, לא יארכו ימי הרעה, כי עד מהרה ירוץ דברו, היכף ירוץ דבור אחר להשיב את האמירה הרעה ולבטל את הגזרה, ומפרש

אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד־מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ׃ טז הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר׃ יז מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד׃ יח יִשְׁלַח־דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃ יט מַגִּיד דְּבָרָו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל׃ כ לֹא עָשָׂה כֵן ׀ לְכָל־גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ׃

קמח א הַלְלוּיָהּ ׀ הַלְלוּ אֶת־יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים׃

ת"א לא עשה כן. חגיגה י"ג ספר הזוהר פרשת אחרי מות: הללויה הללו וגו'. ספר הזוהר פרשת פקודי: דבריו ק'

רש"י

חסים שמנים: (טז) כפור. גליז"א בלעז: (יז) משליך קרחו כפתים. המים מגלידים ונעשין כתיתין פתיתין. ומדרש אגדה כפתים הכל לפי משא הבריות העני לפי חוסר מלבושיו מיקל עליו: מי יעמד. שלא יהא נוגן בקרחו: (יח) ישלח דברו וימסם. לאותם פתים: ישב רוחו. רוח מערבית להשבית הקרח ויזלו מים:

מצודת דוד

הוא המטר הבא במאמר פיו: עד מהרה. כאשר ישלחנו ירוץ מהרה לעשות שליחותו: (טז) כצמר. לבן כצמר ועם שהצמר הוא פתות ממגו כלובן עכ"ז המשילו לצמר על כי אין מה בארץ יותר לבן מצמר להמשיל אליו וכן וקולו כקול מים רבים (יחזקאל מ"ג) וכמוהו רבים: כפור. הוא הנופל מן השמים בשחר בזמן הקור המפוזר ע"פ האדמה כאפר המפוזר ולפי שאין הכפור לבן כמו השלג לכן דמהו לאפר: (יז) משליך קרחו כפתים. ר"ל מקריש כל פני המים וכאלו השליך התיכות קרח לכסות כל רוחב המים וארכו: לפני קרתו. לפני הקור הבא בגזרתו מי יוכל להתקיים אם לא יתחמם בדברים המחממים: (יח) ישלח דברו. ר"ל ישלח המטר או יעש השמש והם ממסים את השלג והכפור והקרח וכשהוא מנשב רוחו ימסו ויזלו מים: (יט) מגיד וגו'. מוסב על מלת שבחי שאמר בתחלת הענין לומר שבחי את ה' על שהוא מגיד דברי תורה ליעקב: חקיו וגו'. וכפל הדבר במ"ש: (כ) לא עשה כן. ליתן להם דברי התורה ולא הודיע להם המשפטים כ"א לישראל לבדם: הללויה. לזה הללו את יה:

מצודת ציון

(ברא' ת"ס): (טו) ירוץ. ענין מהירות ההליכה: (טז) כפור. כעין השלג נופל הוא בשחר בימי הקור וכן וכפור שמים מי ילדו (איוב ל"ח): (יז) קרחו. הוא הגליד הנקפה והנקרש ע"פ המים בימי הקור וכן מבטן מי יצא הקרח (שם): כפתים. ענין חתיכות כמו פתות אותה פתים (ויקרא ב'): קרתו. מל' קור וצנה: (יח) וימסם. מלשון המסה והמגה: ישב. מל' נשיבה והפחה כמו כי רוח ה' נשבה בו (ישעיה מ'): יזלו. מלשון הזלה ונטיפה: (כ) בל. ענינו כמו לא:

קמח (א) הללו. הללו את יה ואמרו הללו את ה' מן השמים, ר"ל מן השמים ישמיע קול

תפלות דוד

באור הענין

זה במשל, (טז—יז) הנותן שלג כצמר, ממשיל האמירה שעלה לרע בציור השלג והכפור והקרח שמקפיא את המים, כן מדת הדין יקפיא מי החסד ויעצור את השפע הנוזל ממעיני הישועה, ור"ל אם שלח אמרתו ארץ והאמירה הזאת הוא נותן שלג כצמר ויפזר כפור כאפר וגם משליך קרחו כפתים עד שלפני קרתו מי יעמד ואין עומד בפני הרעה, בכ"ז עד מהרה ירוץ דברו, כי. (יח) ישלח דברו וימסם, ר"ל ישיב את הגזרה ויבטלה, והשפע ירד כמו בתחלה, וישב רוח והמים יזלו בשפע רב ולא יהיו מוקפאים, ר"ל יבטל את הרע: (יט) מגיד וזה יהיה ע"י שיגיד דבריו ליעקב, ויודיעם ע"י הנביאים את הגזרה שרוצה לגזור עליהם, והם שבים בתשובה ומבטלים את הרעה, ולישראל שהם הגדולים שבאומה, מגיד חקיו ומשפטיו והם הולכים בחקות התורה וינצל על הרעה: (כ) לא עשה כן לכל גוי, ולכן הם נתונים תחת המערכה, שלא לבד שלא הודיע להם חקיו, כי גם משפטים בל ידעום שאף הנימוסים השכליים לא קבלו, מה' ולכן ילכו במשפטים בל יחיו בהם:

באור המלות

ובכ"מ בתנ"ך: (טו) ירוץ דברו, הוא מ"ש ישלח דברו וימסם, והדיבור הוא פי' של האמירה, כמ"ש בס' התו"ס (ויקרא ס' ג') שיפרש הגזרה ויתקנה: (יט) יעקב, ישראל התבאר למעלה

קמח (א) הללו את ה' מן השמים, המשורר יציין תהלת ה' איך היא יורדת מלמעלה למטה, מן העולם העליון שבעליונים עד העולם השפל שבשפלים, ושוב יתחיל לצייר איך תשוב התהלה ותעלה מן השפל מעלה מעלה, כי כן בבריאת העולם התחילה הבריאה להשתלשל תחלה מלמעלה למטה, וכל שירדה מטה מטה נתגשמה יותר ונתעבתה עד שיצא העולם השפל הלז הגשמי הרחוק מהאור העליון הרחק רב, שתחלה האציל אור האצילות ואז נתהוה מסך ונתעבה האור בעולם הכסא, ומשם השתלשל ונתעבה יותר בעולם המלאכים, ואחריו נעשה העולם האופנים, עד שיצא הכדור התחתי שלנו השפל חשך ענן וערפל, אולם אחרי שהגיע לתכלית הגשמיות והעכירות התחיל המציאות לשוב

הַֽלְלוּהוּ כָל־מַלְאָכָיו הַֽלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָו׃ ג הַֽלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַֽלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר׃ ד הַֽלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר ׀ מֵעַל הַשָּׁמָיִם׃ ה יְהַֽלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָֽאוּ׃ ו וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק־נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר׃ ז הַֽלְלוּ אֶת־יְהוָה מִן־הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל־תְּהֹמוֹת׃ ח אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ

ת"א כל צבאיו. פסחים ב': הללוהו כל. שם: הללו את וגו'. חגיגה י"ב ודף י"ד: רוח סערה. שם י"ב:

צבאיו ק'

רש"י

קמח (ג) כוכבי אור. כוכבי לילה: (ו) חק נתן. להם. זה ישמש ביום וזה ישמש בלילה: ולא יעבר. אותו חק: תנינים. דגים גדולים: (ח) וברד. גלג"א בלעז: שלג. ניי"ף בלעז: וקיטור. ענין עולה שקורין ברואינ"ה בלעז: רוח סערה. העושה את דברו ושליחותו.

מצודת ציון

קמח (ו) לעד לעולם. כפל הדבר בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י"ב): חק. ענינו כמו גזרה: (ז) תנינים. הן מין דגים גדולים שבים: תהומות. עומק הים: (ח) וקיטור. הוא האד העולה מן הארץ ודומה הוא

מצודת דוד

קול ההלול: הללוהו. הללו אותו בשמי מרום וכפל הדבר כמ"ש: (ב) כל מלאכיו. בתחלה אמר דרך כלל שיהללו לה' בשמי מרום ועתה פרטם מי הם אשר יהללו: כל צבאיו. הם הגלגלים והמזלות: (ג) כוכבי אור. חמשה כוכבי לכת המאירים יותר משאר הכוכבים: (ד) שמי השמים. הם השמים העליונים אשר מעל השמים: מעל השמים. מעל השמים התחתונים: (ה) יהללו. כולם יהללו את ה' כי הוא לוה שיהיו נבראים והנה נבראו: (ו) ויעמידם. הוא מעמיד אותם לעולם: חק נתן. לכל אחד נתן חוק מתי ישמש זה ומתי ישמש זה ולא יעבור החוק ההוא: (ז) הללו וגו'. ר"ל מן הארץ ישמע קול ההלול: תנינים. עתה פרטם מי הם אשר יהללו בארץ

תפלות דוד

באור המלות

למעלה (י"ד ז'): (ב) מלאכיו, צבאיו, וכן למעלה ק"ג: (ב) ישמחו יגילו, עי' הבדלם למעלה (כ"ב ב'):

באור הענין

ולהזכך ולשוב אל מקומו מעלה מעלה, שאחר שנבראו הדומם נזדכך החומר והופשט המריותו לאט לאט עד שהוכן לקבל נפש הצומחת, ואח"ז הזדכך יותר עד שהיה מוכן אל נפש החיונית, ואח"כ הטהר יותר ועלה במעלה עד שנעשה ראוי לקבל צורת הנפש המדברת, ונעשה האדם בצלם אלהים ובדמותו, הוא הסלם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, וכן הופשט חמריותו ונשתלם לאט לאט להסיר הקליפה והמסך עד שבא תור להאומה הישראלית לעלות בהר ה', וממה בחירו עלה אל האלהים ועלו תחתונים למעלה עד המקום שהמלך במסבו, בענין שידמה המציאות (כפי דברי אפלאטון) כעיגול ההנדסי ההגיוני, שה' הוא העומד בראש המחוג והעגול הזה, וממנו התחיל המציאות לרדת מטה מטה ולהתעבות ולהתגשם, עד שבא לתכלית קצה המטה. ואז חזר לעלות אל ראש העגולה מן הארץ לשמים עד הנשגב העומד בראש המחול, כמ"ש על מליצה זו עתיד הקב"ה להיות ראש חולה לצדיקים לעת"ל והם מראים עליו באצבע כמ"ש במק"א, עפ"ז יצייר תחלה ההילול היורד מלמעלה למטה והתחיל **הללו את ה' מן השמים**, ומפרש **הללוהו במרומים** שהם העולמות הגבוהים מאד, כמו העולם האצילות והכסא, משם יורד למטה אל עולם המלאכים, ואמר. (ב—ג) **הללוהו כל מלאכיו**, יורד עוד אל עולם הגלגלים ואמר **הללוהו כל צבאיו**, שבם נמצאו שני המאורות הגדולים **שמש וירח וכל כוכבי אור**, משם יורד אל קערורית גלגל הירח, ואמר, (ד) **הללוהו שמי השמים**, כי מן הגביר העבים ולמעלה נקרא בשם שמים, כמ"ש ויקרא אלהים לרקיע שמים כמ"ש בפי' מע"ב, ולמעלה מהם עד גלגל הירח נקרא שמי השמים, ושם נמצאו המים העליונים התלוים במאמרו של מלך שבארתי היטב בפי' מע"ב, ועז"א **והמים אשר מעל השמים**: (ה) **יהללו את שם ה'**, ובאר כי ההילול של עולמות אלה נגדל מן ההילול של הארץ שיזכיר אח"ז בשלשה דברים, א] **כי הוא צוה ונבראו**, והוא כמו שכתבתי במק"א שמעשה השמים נבדלו ממעשה הארץ שבהשמים לא היה רק בריאה לבד, ובארץ היה בריאה ויצירה ועשיה, כי בריאה היא הוצאת עצם הדבר יש מאין, ויצירה הוא הוצאת צורת הדבר מיש ליש, ועשיה הוא גמר הדבר, ובשמים לא תיקן שום דבר, רק נשארו כמו שנבראו בבריאה הראשונה, אבל בארץ אחר הבריאה היה גם יצירה, במה שעשה היבשה, ועשיה מה שהוציא עליה צומח וכל צבאיה, וכמ"ש ישעיה מ"ה כה אמר ה' בורא השמים, הוא האלהים יוצר הארץ ועושה הוא כוננה וכמ"ש בפירושי שם, ועז"א **כי הוא צוה ונבראו**, זאת שנית שהארץ היא עולם ההויה וההפסד וצבאיה הם רק קיימים במין, והשמים הם קיימים באיש, ועז"א **ויעמידם לעד לעולם**, ג] שהחקים שבגבול בארץ הם משתנים כי בארץ יש בחירה ורצון, אבל בשמים **חק נתן ולא יעבור**, כי אין שם בחירה וחקיה קיימים לעד: (ז) **הללו**, אחר שבא בדרתו בעגולת התהוות המציאות עד הארץ שהוא קצה התחתון השפל, יתחיל המהוגה לעלות למעלה, עפ"ז אומר **הללו את ה' מן הארץ**, וחושב תחלה את הפשוטים שהם הד' יסודות, **תנינים וכל**

סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ׃ ט הֶהָרִים וְכָל־גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל־אֲרָזִים׃ י הַחַיָּה וְכָל־בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף׃ יא מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ׃ יב בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם־נְעָרִים׃ יג יְהַלְלוּ ׀ אֶת־שֵׁם יְהוָה כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃ יד וַיָּרֶם קֶרֶן ׀ לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּ־יָהּ׃

קמט א הַלְלוּ־יָהּ ׀ שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים׃ ב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם׃ ג יְהַלְלוּ שְׁמוֹ במחול

ת"א עץ פרי. שם: החיה וגו'. חולין קל"ט: שירו לה'. ספר הזוהר פ' פנחס:

רש"י

ואמרו רבותינו שהדברים הללו היו תחלתם גנוזים בשמים ובא דוד והורידן לארץ לפי שהם מיני פורעניות ולא נאה להם להיות גנוזין במגוריו של הקב"ה:

מצודת דוד

ואמר התנינים וכל הכוכבים בתהומות: (ח) עשה דברו. המקיים גזרתו לעקור אחזים ולהפך ספינות וכדומה: (ט) וכל גבעות. הם ההרים הנמוכים: עץ פרי. אילני פירות: (י) רמש. הם קטני החיות: וצפור כנף. כל עוף בעל כנפים: (יג) יהללו. כולם יהללו את שם ה': כי נשגב. כי לבד שמו הוא הזק ואין בכולם ערוך אליו: הודו. הדרו נראה על הארץ ושמים: (יד) וירם. הוא ירומם קרן וממשלה לעמו וירם תהלה לכל חסידיו של בני ישראל עם הקרוב לה': הללויה. ולזה מעתה הללו את יה:

קמט (א) תהלתו. שבחו יסופר בקהל חסידים: (ב) בעשיו. בעזר מי שהגדיל אותו:

מצודת ציון

לעשן: (י) רמש. ענין הזזה ממקום למקום וכן שם רמש ואין מספר (לעיל ק"ד): (יא) לאומים. עמים: (יד) קרן. שהאילן המלה הזאת להתחזקות וממשלה על כי בעלי הקרן יתחזקו בו בהלחמם עם מי:

קמט (ב) בעושיו. בהמגדל ומרומם אותו כמו הוא עשנו (לעיל ק'): יגילו. ישמחו: (ג) במחול בתוף

תפלות באור הענין דוד

תהומות הוא יסוד המים. (ח) **אש**, הוא יסוד האש, וחושב תולדות שני יסודות אלה, **ברד שלג** תולדות המים, **קיטור**, תולדות האש, **רוח** יסוד הרוח, תולדתו הוא **סערה עושה דברו**, כי הסערה מוכנת לפעמים לשליחות ה', ונגד יסוד העפר אמר. (ט) **ההרים וכל גבעות**, מכאן יתחיל לעלות מעלה מעלה מן הפשוט אל המורכב, הדומם **ההרים וכל גבעות**, למעלה ממנו הצומח **עץ פרי וכל ארזים**, ר"ל עץ פרי ואילני סרק, למעלה ממנו בעלי חיים. (י) **החיה וכל בהמה**, וחושב חיה ובהמה שנבראו בששי, **רמש וצפור כנף** שנבראו בחמישי, למעלה ממנו המדבר. (יא—יב) **מלכי ארץ** וכו', חושב המלכים בעלי הממשלה, **והלאומים** בעלי הדת, ההתיחס **שרים** מצד הממשלה, **שופטי ארץ** מצד הנימוס והדת, וחושב שיהללו **בחורים וגם בתולות** דהיינו זכרים ונקבות, **זקנים עם נערים** ר"ל גדולים וקטנים: (יג) **יהללו את שם ה'**, ר"ל ואלה יהללו מצד **שנשגב שמו לבדו**, שהגם שהם בעלי בחירה שם ה' נשגב אלהם. ועי"כ יעלו מלמטה למעלה עד ראש הסולם להתקרב אל ה', ובזה **הודו על ארץ ושמים**, כי תחת שתחלה בסדר הקודם ירד ההוד משמים אל הארץ, בסדר הזה תעלה ההוד בחזור חוזר מן הארץ אל השמים, ותשוב העגולה אל מרכזה העליון, ואיך יהיה זה? מבאר שזה ע"י מה. (יד) **שירים קרן לעמו**, שישראל התרוממו מן העולם השפל לעלות בהר ה' והם עלו בהר הקדש אל ראש הסולם ונגשו אל ה', ובזה **תהלה לכל חסידיו**, שהחסידים שהם יתקרבו בעלותם במעלות עד ה' **יהללו לאמר שישראל הם עם קרובו**, כי הם התקרבו עד ראש המחול והעגולה, עד שתהלת החסידים תעלה עם התהלה הראשונה שפתח בה הללוהו במרומים, כי גם הם יעלו למרום והם עם קרובו:

קמט (א) **שירו לה' שיר חדש**, אחר שהזכיר תהלת החסידים על שהם קרובים אל ה' והוא מתהלך בתוכם, אומר שישירו לה' שיר חדש **על תהלתו אשר הוא בקהל חסידים** שישיר השיר על מה שהם עם קרובו שזה תהלת החסידים שהם קרובים אל ה': (ב) **ישמח**, ואז בעת **שישמח ישראל בעושיו**, ר"ל שישמח בה' מצד שעשהו לו לעם כמ"ש הוא עשנו ולו אנחנו, אז **בני ציון** שהם החסידים והקרובים אל ה' **יגילו במלכם**, ומבואר אצלי שיש הבדל בין גיל ובין שמחה, בגיל מורה השמחה על דבר החדש, ובני ציון יגילו תמיד גילה חדשה, כי מלכם יתהלך בקרבם, וישיגו אותו בכל פעם מדרגה אחר מדרגה, ילכו מחיל אל חיל יראו אל אלהים בציון: (ג) **יהללו שמו במחול**

במחול בתף וכנור יזמרו-לו: ד כי-רוצה יהוה בעמו יפאר ענוים בישועה: ה יעלזו חסידים בכבוד ירננו על-משכבותם: ו רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם: ז לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים: ח לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל: ט לעשות בהם | משפט כתוב הדר הוא לכל-חסידיו הללויה:

קנ א הללויה | הללו-אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: ב הללוהו

ת"א כי רוצה ה'. עקרים מ"ב פ' כ"ד: יעלזו וגו'. ברכות ה' ספר שעבר פרשת אחרי מות: רוממות אל. ...

רש"י

קמט (ו) **רוממות** אל בגרונם. והם לחרב פיפיות בידם: (ח) בזיקים. שרשראות: (ט) משפט כתוב. ונתתי את נקמתי וגו' (יחזקאל כ"ה), וא"ת עדיין לא נולד יחזקאל כשאמר דוד זאת, נתנבא דוד על קץ הגאולה וכשיבא הקץ כבר כתוב הוא המשפט זה ימים רבים:

מצודת ציון

וכנור. שמות כלי נגון: (ד) יפאר. מל' פאר ויופי: (ה) יעלזו. ישמחו: (ו) בגרונם. בצוארם: פיפיות. חדוד החרב נקרא פה כמו ולה שתי פיות (שופטים ג'): (ז) תוכחות. ענין משפט יסורים כמו והוכח במכאוב (איוב ל"ג): (ח) לאסור. ענין קשירת המאסר: בזקים. מין כבלים ושלשלאות כמו והוא אסור בזקי' (ירמיה מ'): בכבלי. ענין שלשל: (ט) הדר. ענין יופי:

קנ (א) עוזו. ענין חוזק:

מצודת דוד

(ד) כי רוצה. עתה נראה לכל כי רוצה ה' בעמו ואת הענוים יפאר בישועה: (ה) בכבוד. בעבור הכבוד הבאה לה': על משכבותם. על מנוחתם כי על המשכב ינוח האדם ור"ל ירננו לה' כשיהיו בארצם במנוחה: (ו) רוממות אל בגרונם. בגרונם יספרו רוממות האל אף תהיה לחרב פיפיות בידם ר"ל עי"ז יגברו על האויב כאלו אחזו בידם חרב בעלת שתי פיות חדודים משתי הצדדים: (ח) ונכבדיהם. המכובדים שבהם: (ט) משפט כתוב. המשפט הכתוב ע"י יחזקאל כמ"ש ונתתי את נקמתי באדום וגו' (יחזקאל כ"ה) ואף שבימי דוד עדיין לא היה כתוב מ"מ אמר כתוב לפי שבימי הגאולה כבר יהיה כתוב: הדר הוא. המשפט הזה יהיה להדר לכל חסידיו כי הם יעשו המשפט: הללויה. לכן הללו את יה:

קנ (א) הללויה. הללו את יה ואמרו הללו את האל במקום קדשו והוא עולם המלאכים: ברקיע עזו. הוא

באור המלות

(ז) בגוים בלאומים. (למעלה ב' ב'):

תפלות דוד באור הענין

ובעת שיעשו מחול ויגנו לפני המחול **בתוף וכנור** (שהו רגילים לזמר בעת שמחת המחול, כמ"ש ותצאנה כל הנשים בתפים ובמחולות), אז **יהללו שמו** בעת המחול, (כי המחול רומז על מ"ש שעתיד הקב"ה להיות ראש חולה לצדיקים שהוא יהיה ראש הריקול והם יסבבו את המחולה עד יגיעו לפניו להיות עם קרובו): (ד) **כי רוצה ה' בעמו**, שירצה בכלל העם, **ואת הענוים** שהם הצדיקים **יפאר בישועה**, עד שהוא יהיה להם לפאר ולכבוד, כמ"ש ולכבוד אהיה בתוכה: (ה) **יעלזו**, **והחסידים יעלזו בכבוד** הזה הגדול וככבוד ה' החופף עליהם, עד **שירננו על משכבותם**, שגם אחר המחול שישכבו לנוח ירננו עוד מרוב ר־־יחה, ורומז שגם בעת הגויעה והשכיבה בקבר ירננו, כי מי שדבקה נפשו בה' בחיים ימות מיתת נשיקה ודבק בו ברננה ושמחה והגלגל רבה כנודע: (ו—ז) **רוממות**, **בגרונם** יהיה **רוממות אל**, **ובידם** יהיה **חרב פיפיות**, ומפרש שחרב פיפיות יהיה בידם **לעשות נקמה בגוים**, ורוממות אל בגרונם **תוכחות בלאומים** שע"י רוממות אל יתוכחו עם הלאומים ויבררו להם אמתת האמונה בהראותם להם רוממות אל וגבורותיו, ומבואר אצלנו תמיד שלאומים מציין אומות בעלי הדת והם יבואו להתוכח על האמונה, והגוים יבואו להלחם ויעשו בם נקמה בחרב פיפיות: (ח—ט) **לאסור**, שיאסרו מלכי ז' אומות כגען בזקים, **לעשות בהם משפט הכתוב** בתורה, ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם, ולא יתראה זה כאכזריות, כי **הדר הוא לכל חסידיו** שקיימו בזה מצות ה' ולא הלכו אחרי חקירות השכל האנושי ומשפטיו, כשאול שחמל על אגג ועל מיטב הצאן והבקר:

קנ (א) **הללו אל בקדשו**, עפ"י הדברים שהלל עד הנה, יאמר הנה יש שני מיני הלולים, הלול א] **שיהללוהו בקדשו**, היינו לפי ההנהגה בקדש למעלה מן הטבע, שהיא ההנהגה ע"י המלאכים והם קדשו, ב] **הללוהו ברקיע עזו**, שהיא ההנהגה הסדורה ע"י הרקיע והגלגל והמערכה עפ"י הטבע: (ב) **הללוהו**, נגד הראשון אמר **הללוהו בגבורותיו**, ונגד השני אמר **הללוהו כרוב גדלו**, שאז לא יעשה גבורות להתגבר ולשדד את הטבע רק ינהיג כפי גדלו אשר ערך בעת הבריאה:

בִּגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ׃ ג הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר׃ ד הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב׃ ה הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה׃ ו כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ׃

חזק

סכום פסוקי של ספר תהלים הם אלפים וחמש מאות ועשרים ושבעה, וסימנו י"י אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך. וחציו יפתוהו בפיהם, וסדריו הם תשעה עשר, וסימנו ביום טובה היה בטוב, ומזמוריו מאה וחמשים, וסימנו קן לה:

רש"י

קנ (ד) במנים ועוגב. מיני כלי שיר הם: (ה) בצלצלי שמע. שם דבר הוא כמו שמע בסגו"ל ומפני האתנחתא הוא נקוד קמ"ץ גדול ולכך טעמו למעלה תחת השי"ן:

מצודת דוד

בגלגלים כי שם נראה עוזו והוקו של המקום: (ב) בגבורותיו. בספור גבורותיו: כרוב גדלו. ר"ל כמו שגדולתו מרובה כן הללוהו הרבה: (ה) בצלצלי שמע. בכלי נגון הנקרא מצלתים המשמיע קול למרחוק: בצלצלי תרועה. המשמיעים קול תרועה: (ו) כל הנשמה וגו' הללויה. סרס המקרא לומר הללו את יה ואמרו כל מי ש"ש בו נשמה ונפש משכלת תהלל את יה:

מצודת ציון

(ד) במינים. שמות כלי נגון: (ה) בצלצלי. הם שני כלי נחושת ומקישים זה בזה ומשמיעי' קול גדול כהקשתן וכמ"ש במצלתים נחושת להשמיע (דה"א ט"ו) ובמשנה הקיש בן ארזא בצלצל (תמיד פ"ז): בצלצלי תרועה. הם המצלות המשמיעים הרעשת קול תרועה כי צלצל הוא ענין הרעשת קול וכן לקול צללו שפתי (חבקוק ג') שהיא הרעשה מועטת:

תפלות דוד — באיר הענין

(ג—ו) הללוהו, עפ"ז יעמדו שני מיני הלולים, אם יהללו בקדשו ובגבורותיו, שזה יהיה לעתיד שיהיו עם קרובו, ואז יהללו בתוף ומחול לרמז שה' הוא ראש המחול, בכ"ז יהללו ג"כ בתקע שופר שמורה החרדה שיפחדו מירא"ת ה' ורוממותו ובנבל וכנור שמורה השמחה ויהללו בתוף ובמחול, והשם יהיה ראש חולה לצדיקים, ההילול השני אם יהללו במנים ועוגב ויהללו בצלצלי שמע, והוא בעת שיתנהג עמם בדרך הטבע שאז יהללו ברקיע עוזו וכרוב גדלו, ואז לא ישמחו שמחת המחול על השראת השכינה ביניהם, בכ"ז יהללו בצלצלי תרועה, שהתרועה מורה החרדה מפני השבר, וייראו מה' פחד העונש, בענין שבשני מיני ההילולים יהיה או שופר או תרועה, שופר מורה על יראת הרוממות, והתרועה מורה על יראת העונש, ותהיה היראה בלולה עם השמחה ע"ד וגילו ברעדה: (ו) כל הנשמה, אולם בכל אופן תתפשט תהלת ה' ממרום קדשו עד כללות כל הברואים, עד שכל הנשמה תהלל יה, וכן על כל נשימה ונשימה שישאפו רוח חיים וחסד, יהללו את ה' על חסדיו וטובותיו ומעשיו ונפלאותיו כי לא כלו רחמיו וחסדיו לא יתמו:

נביאים וכתובים

עם פירוש רש"י

ופי' יקר נקרא בשם

מקראי קודש

להרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ, כקש"ת מוהר"ר

מאיר ליבוש מלבים שליט"א

כפי שנדפסו ע"י הגאון המחבר נ"י פעם ראשונה פה הוארשא.

ועוד נוסף על הראשונים

א) הוספות ותיקונים מהגאון המחבר.
ב) מצודת דוד ומצודת ציון.
ג) תולדות אהרן.

כרך עשירי.

משלי עם פירוש מוסר חכמה

ווארשא

בדפוס ר' יואל לעבענזאהן נ"י בהרבני המנוח מו"ה אביגדור ז"ל

שנת תרל"ד לפ"ק

НЕВУИМЪ УКСУВИМЪ

т. е. Священное Писаніе съ Коментаріемъ Раввина
М. Л. Малбимъ.

Дозволено Цензурою.

Варшава 8 (20) Ноября 1874 г.

Въ Типографіи Ю. Левенсона, въ Варшавѣ

на улицѣ Налевки N. 9.

מִשְׁלֵי

שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ ב לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר לְהָבִין

ס' רבתי

רש"י

א (א) **משלי**. כל דבריו דוגמות ומשלים, משל התורה באשה טובה ומשל העבודת כוכבים באשה זונה: (ב) לדעת חכמה ומוסר. המשלים האלו אמר להודיע לבריות (חכמה ומוסר)

מצודת דוד

א (א) משלי שלמה. ר"ל אלה הם המשלים אשר אמר שלמה כי את התורה המשיל לאשה טובה והמינות לזונה וכן ברוב הדברים אחז בדרך משל: (ב) לדעת. תועלת הדברים להודיע לבני אדם חכמה ומוסר ואחז במשל למען

מוסר חכמה

באור הענין

א (א) **משלי**, בכל דבר יש חומר צורה פועל תכלית, עפ"ז יאמר כי החומר הספר הוא **משלי**, שהם קבוצת משלים, שלהבין דברים סתומים ועמוקים הבלתי נודעים ימציא להם משל מדברים הנודעים, שדרך הלבוש של המשל הנודע יובן המתלבש שהוא הנמשל הבלתי נודע. — הפועל הוא **שלמה בן דוד**, ואמר בו שלשה תארים, כי החכמות יתודעו, א] ע"י החכמה או הנבואה, וע"ז א' שלמה, שהוא היה חכם ונח עליו רוח אלהים, ב] יתודעו ע"י הקבלה, וע"ז א' בן דוד והיה לו קבלה מאבותיו. ג] ע"י הבחינה והנסיון, שזה ישלם ע"י קבוצת חכמים רבים, וע"ז א' מלך ישראל, שע"י שהיה מלך על עם חכם ונבון הזה היו כל החכמים נאספים אליו, והיה בכחו לבחון כל הענינים, כמ"ש כל זה נסיתי בחכמה: (ב) **לדעת חכמה**, תכלית הספר הוא לדעת חכמה וכו', גדר החכמה היא לדעת בכל המדות והדרכים והמנהגים שיש בכל אחד מהם שני דרכים הפוכים זה מזה, כמו, האכזריות רחמים, גאוה ענוה, עזות בושת, אכילה צום, קדושה טומאה, שההנהגה ע"פ דרך אחד היא חכמה והפוכה סכלות, למשל להתנהג בענוה היא חכמה להתנהג בגאוה הוא סכלות, ולפעמים הגאוה חכמה והענוה סכלות כמו נגד רשעים זדים, וכן בכל דבר שיפול עליהם שם טוב ורע נאה ומגונה, תלמד החכמה באיזה דרך ילך ואיך ומתי וכמה ישתמש בכל מדה, וכלל הוא שדרכי החכמה א"א שיבין האדם מעצמו, וא"א שיתודעו במופת, והם מקובלים מה' לבדו שהוא חקק חקי החכמה ולמדה לבני אדם בשתי התורות בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ, שבה חקק לאדם כל המעשים המוגבלים כפי דרכי החכמה, עד שא"א לדעת חכמה, כי הידיעה לא תפול רק על דבר שידע האדם בידיעה ברורה והוא כדבר שנודע על ידי החושים או ע"י מושכלות ראשונות,

באור המלות

(ב) חכמה. כל המתואר בשם חכמה צריך שההויה באותו הענין שני דרכים הפוכים זה מזה נמצאים במציאות קיים, ואז יתואר הדרך האחד מהן בתואר חכמה והדרך ההפוך לו יתואר בתואר סכלות, אבל אם אין בענין ההוא רק דרך אחד ואין דרך אחר הפוך ממנו נמצא במציאות, לא יפול עליו לשון חכמה, אבל הוא תחת סוג הבינה והדעת והשכל. והענין שיש בו שני דרכים הוא כמו ענוה וגאוה. אמת ושקר, אהבה ושנאה, נדיבות וכילות, האכילה והצום הזריזות והפרישות, הקדושה והטומאה, וכל כיוצא בהם (שם כלל א'), ואין בכח האדם לחקוק חקי חכמה מדעתו ושכלו ובינתו, שא"א לשום נברא לברר באיזה מהם משני הדרכים חכמה ואיזה סכלות (שם כלל ט'), ולכן אין דרכי החכמה נודעים באמת ובברור נגבל מדרך המופת זולתי להשם ב"ה לכן הוא לבדו מחוקק חקי החכמה ומודיעם לבני אדם, וכל ענין המכונה חכמה בכתבי הקדש הוא ענין אלהי, ר"ל דרך ומנהג שחקק ויסד אדון הכל יתברך וצוהו לבני אדם שיתנהגו בדרך זה וישמרו מדרך ההפוך לו (שם כלל י'), וע"כ א"א שיודעו דרכי החכמה זולתי בנבואה, וקצתם יודעו להם בראיית עין והכרת הלב, והנודע בנבואה הם דברי תורה שבכתב ושבעל פה בחקותיהם ומשפטיהם ומצותיהם המתפשטים על כלל הדרכים והמנהגים הן בפעולות הגוף כמו המאכלות והמשקים והבעילות והנגיעות והדבורים והעניינים, הן במדות הנפש כמו הרחמים והתנינה והנדיבות והאהבה והשנאה והענוה וכיוצא, הן בדעות, ואין קץ לדברי החכמה כי פרטיהם ופרטי פרטיהם לא הכילום ספרים ומגלות, ובעבור שדרכי החכמה לא ידעו האדם משכלו, וגם אין אתנו עוד נביא להשיגם בנבואה, א"א שיחכם האדם זולת אם ילמד דרכיה בס' תורת ה' או יקבלנה מפי חכמים, ומ"ש שקצתם יודעו בראיית העין והכרת הלב, הם קצת דרכי החכמה שנלמד מן ההנהגה העליונה שמנהיג עולמו בחסד ורחמים ובענוה ובצדק ונסמך ע"מ שאמר והלכת בדרכיו (שם כלל י"א): ומוסר. שרשו יסר ומתחלף עם פעל אסר, רק שזה בא על מאסר הגוף, ופעל יסר בא על מאסר הנפש, ובא על כל דבר שבו אוסרים את הנפש בל תצא חוץ לגדרה, בין ע"י שיביא ה' יסורים על האדם להשיב אותו אל דרך הטוב, ונמצא בזה אצל ה' ג"כ לשון תוכחה, ובחמתך תיסרני (תהלים ו' א') וכל"מ. ואצל בני אדם בא פעל יסר במוסר שיאמר הגדול אל הקטן, שמכריחו לשמוע בקולו, ובספר הזה בא על יראת ה' שהיא האוסרת הנפש בל תלך בדרכי הסכלות, וכמ"ש בספרים, והבדלי מוסר ותוכחה המבואר (ירמיה ב' י"ט)

אִמְרֵי בִינָה: ג לָקַחַת מוּסַר הַשְׂכֵּל צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמֵשָׁרִים:

רש"י

שיהיו עמלים בתורה שהיא חכמה ומוסר ובינה: (ג) צדק ומשפט ומישרים. צדק, צדקה ממונו. ...

מצודת ציון / **מצודת דוד**

א (ג) לקחת. ענין קבלה ולימוד כמו לקח טוב נתתי לכם

הבין לגולת דברי בינה כי הוא מבוא גדול לקנות החכמה: (ג) לקחת. ללמד מוסר המחוכם: צדק. היא עבודת האלהים: ומשפט. מה שבין אדם לחבירו: ומישרים. בדבר המדות והנהגת האדם:

מוסר חכמה

באור המלות

(ב) בינה. הוא כח הנטוע בנפש שעובר בכל הדברים שהם חוצה לו להשיגם ולהבינם, ומובדל מכח החכמה שהוא אוסף חקי החכמה מחוצה לו ומביאם בנפש לציירם ולשמרם, והבינה מבין בדברים שנופל עליהם שם אמת ושקר, וכן להבין מליצות עמוקות וחדות ודברים סתומים, ולהבין עניני החכמה, שהגם שא"א למצוא חקי החכמה בבינתו כנ"ל, אפשר להבינם אחר שקבלם מאדון החכמה, וכח הבינה יוליד היקשים ותולדות להוציא דבר מדבר בכל המדעים אשר השיגה נפשו בין ע"י החושים בין ע"י המושכלות הראשונות או בכל הענינים שהעתיקו בם, ירכיבם בכח בינתו זה על זה ויוציא דבר מדבר, ויש בכ"ז כללים רבים שיבואו בגוף הספר כ"א במקומו: (ג) מוסר השכל. גדר השכל והבדלו מן בינה יתבאר לקמן, ומוסר השכל הוא המאסר כחות נפשו תחת חקי החכמה ע"י השכלת השכל שהוא משכיל בגדולת הבורא וביוקר החכמה הנתונה מאתו, והיראה שהיא אצלו מוסר חכמה אינה יראת העונש רק יראת הרוממות מגדולת ה' ורוממתו. צדק ומשפט, הבדלם מבואר בכל הספר שהמשפט הוא הדין הקבוע, והצדק ישקיף לפי הנדונים והנידון עצמו, עמ"ש (ישעיה א' כ"א). ומישרים, תואר ישר נופל על מי שהולך ישר בדעתו ובינתו ומוצא האמת תמיד באמונות ודעות, והיושר נטוע בלבו בכל הנוגע למדות ולמעשים, ובזאת נרדף עם הצדק והמשפט, בא על שוויות ויושר הנושא מצד טבעו שנוטה לכך (ישעיה י"א ד'), והוא נעלה מן הצדק (תהלים ט' ט' ובכ"מ), וכן תואר ישר נעלה מתואר צדק (שם) ויש כזה

באור הענין

וזה א"א בחכמה שלא תושג בחוש ובמופת התבונה רק ע"י הקבלה, אולם שלמה ע"י משליו נמד לדעת חכמה, כי הסביר את הדברים הבלתי נודעים ע"י דברים הנודעים, עד שע"י המשלים ישיג האדם את כללי החכמה בידיעה ברורה, ועשה זה ע"י שלמה במשליו **לדעת חכמה ומוסר**, ר"ל באשר חקי החכמה הם מתנגדות אל טבע לב האדם, כי מטבע הלב להעלות על לבו ציורים הפך מציורי החכמה, כמ"ש כי יצר לב האדם רע מנעוריו, הלב יעלה ציורים להתאוות לקנאה לנקמה להתאכזר וכדומה, והנה הציורים הרעים עולים מעצמם אל הלב וע"י יתחזק הכח המתאוה והמתעורר עם החכמה, והאדם ישה אחריהם בטבעו באשר אין על חקי החכמה מופתי הדעת, עד שא"א שיעמוד נגדם בכח הדעת, וכן לא ילחם נגדם מצד טבע נפשו, כי נהפך הוא שחקי החכמה סותרים אל טבע הנפש, לכן צריך הוא למוסר, והוא שייסר ויאסר כחות נפשו בל יצאו מחקי החכמה, לא אל שיבחר דרך הסכלות, ולא אל שכחות נפשו הגופים לטוב יצאו ויתפשטו חוץ מגבול שגבלה להם החכמה, ומה הוא המוסר? יבואר לקמן (ט"ו ל"ג) **יראת ה' מוסר חכמה**, שכח היראה הנטוע בנפש מסתעף ממנו סעיף אחד שהוא יראת ה', שהיא תאסר כחות נפשו בעבותות בל יפרצו חק, כי באשר יאמין בה' וידע כי חקי החכמה הם נתונים מה', ייראה מה' מכבודו וגדלו ממשפטו וענשו, ויפחד מלסור מחקי החכמה אשר צוה והזהיר עליהם מלך עליון רם ונשא, וכבר אמרנו שהדעת לא יהיה רק בדבר שידע בידיעה ברורה ע"י השגת החוש או מושכל ראשון או במופת, אולם יעיר ג"כ שישיג ידיעה ברורה גם בדבר שלא נודע לו בחוש או במופת, רק שקבל דבר זה מאיש נאמן שהוא מאמין בו בכל עז ונתקיים הדבר הזה במחשבתו בלי שום ספק כאלו ראה הדבר בעיניו או השכילהו בשכלו, וא"כ ע"י המוסר שהוא יראת ה' שהודיע והורה חקי החכמה ולבו מאמין בו ובדבריו ושמרם בכל עז מיראתו, ע"י כן תקבע החכמה בלב האנשים כדבר ברור עד שע"י המוסר יבואו לדעת חכמה ומוסר בידיעה ברורה. **להבין** והנה הבינה היא נבדלת מן החכמה, שהיא מה שהאדם מבין דבר מתוך דבר, והיא נופלת גם בדברים שיפול עליהם שם אמת ושקר, וכן להבין המליצות הקשות והחדות הסתומות שדברו בהם בעלי התבונה, ותחת שהחכמה נאספת אל הנפש מבחוץ, הבינה היא יוצאת מנפש האדם לחוץ; לעבור בין הדברים ולחקרם ולחדור לדעת עמקם ולהוציא תעלומות ע"י היקשי התבונה, וזה ילמד ג"כ בספר זה להבין **אמרי בינה**. שיבין אמרים הסתומים של הבינה ולהבין דבר מתוך דבר: (ג) **לקחת מוסר השכל**, יש מוסר, ויש מוסר השכל, שהשכל נבדל מן הבינה שהוא כח חד באדם שעובר בדברים שאין יד הבינה שולטת בהם. כמו להשכיל עניני החכמה שאין מתבררים במופתי הבינה, וכן להשכיל במעשה העולם הנשגב וסוד מעשה בראשית ומעשה מרכבה להשיג גדולתו של יוצר בראשית, כ"ז מפעולת השכל, והנה המוסר היוצא ע"י יראת ה' שהיראה מענשו נקרא בשם מוסר סתם, והמוסר היוצא על ידי יראת הרוממות שמשיג גדולתו של השי"ת וירא מרוממותו מעשות דבר נגד חקי החכמה אשר ישכילם בשכל טוב, זה נקרא מוסר השכל, כי זה יוצא על ידי כח השכל, ולפעמים ילוה אליו כח הקדש ואז ...

בהם

ד לָתֵת לִפְתָאיִם עָרְמָה לְנַעַר דַּעַת וּמְזִמָּה: ה יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֶף לֶקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה: ו לְהָבִין מָשָׁל וּמְלִיצָה דִּבְרֵי חֲכָמִים

רש"י

במשפט אמת. ומישרים, היא הפשרה דרך חלק ומישור שוה לזה ולזה: (ד) לתת לפתאים ערמה. משלים אלו אמר קהלת לקנות בהם הפתאים ערמה: לנער דעת. וגם לנער המנוער מכל למוד שלא למד עדיין כלום: מזמה. מחשבת עצה: (ה) ישמע חכם. המשלים הללו: ויוסף. על חכמתו: לקח. למוד: חכם. זה בעל השמועה: ונבון. מוסיף על ידיעת חכם, שיודע להבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו: (ו) להבין משל ומליצה. שיתנו לב להבין במקראות שני הדרכים המשל והמליצה שיבינו את מה

מצודת דוד

(ד) לתת. הדברים הנאמרים פה יועילו לתת לפתאים התחכמות להסיר הפתיות מלבם: לנער. לנער שהוא רך בשנים אשר יעשה מעשיו בבלי דעת ובלי מחשבה קודמת הדברים ההם יועילו לקנות דעת ומחשבה ר"ל מעתה יחשוב בדבר עד שלא יעשנה: (ה) ישמע חכם. ר"ל וגם לחכם יועילו הדברים כי כשישמעם יוסיף עוד ללמוד מדעתו והנבון יקנה ע"י התבונות ההם דברים עמוקים בעיון רב בדקות המחשבה: (ו) להבין משל ומליצה. ר"ל הדברים האלו נאמרים על שני דרכים להבין את המשל רצה לומר מה שבמשל אל המליצה וגם את המליצה עצמה כשאומר במליצה להשמר מזונה ואמורה להשכיל על המינות ה"ה ויש להבין בה להיות נזהר ממינות גם מאשה זונה ולהוספת ביאור אמר דברי חכמים וחידותם ר"ל הדברים

מצודת ציון

(לקמן ד'): (ד) ערמה. ענין ההתחכמות כמו ערום יערם הוא (ש"א כ"ג): ומזמה. ענין מחשבה כמו זממה שדה ותקחהו (לקמן ל"א): (ה) תחבולות. ענינו דקות העיון כמו ובתחבולות עשה מלחמה (לקמן כ'): יקנה. מלשון קנין אף אם אין שם מוכר כמו קונה שמים וארץ (בראשית יד) ורבים כמוהו: (ו) ומליצה. ענינו אמרים לחים המקובלים על הלב: וחידותם. ענינו דברים

מוסר חכמה

באור הענין

במה שכל טוב כ"ז יקח ממשלי הספר וממליצותיו, וכן ע"י המשלים האלה יקח צדק ומשפט, שהוא איך יתנהג בענינים שבין אדם לחברו ובהנהגה המדינית, המשפט הוא מה שיעשה ע"פ הדין, והצדק הוא לפנים משורת הדין שישקיף על המקום והזמן והענין שלפיהם ימה לפעמים מן קו הדין לעשות כפי הצדק, וכן שיעשה מישרים, ושם זה נופל בין על היושר בדעותיו בדברים עיוניים, בין על היושר במעשיו בדברים המעשיים, בין בדברים שתחת סוג החכמה בין מה שתחת סוג הבינה, אם שכלו ומעשיו הולכים ע"פ חקי היושר, וכ"ז ילמד מן המשלים האלה: (ד) לתת עתה בא לאיזה כתות מן האנשים חבר זה הספר, אמר שיועיל לכל הכתות, שיתן לפתאים ערמה, הערמה הוא הפך הפתיות שהפתי מאמין לכל דבר וערום יבין לאשורו, שע"י הערמה לא יפתה לבו לכל דבר ויבחין את כל דבר בשכלו, ולכן בא תמיד ערום מקביל אל פתי, לכן אמר שהמשלים האלו יועילו להפיח ערמימות בלב הפתי, שיבחן את דרכיו והליכותיו ולא יהיה כיונה פותה, ומוסיף שהנער שהוא אינו פתי ויש בו ערמה אבל מתוך שהוא רך בשנים אין בו דעת ומזמה, שהדעת נקנה ע"י רוב הבחינה בחושים או בשימוש במושכלות, והצעיר לימים לא בחן עדיין הענינים ולא קנה ידיעה ברורה, וכן המזימה שגדרו המחשבות העמוקות שהם אינם נמצאים עדיין בלב נער, המשלים האלה יתנו לו בין דעת לבחון כל דבר לאמתו, בין מזימה: (ה) ישמע חכם, וגם יועילו אל החכמים והנבונים, שהחכם שגדרו מי שקבל חקי החכמה מרבותיו או ע"י העסק בתורה יוסף לקח, כי החכמה רחבה מאד ואין לה קץ ועל ידי המשלים האלה יוסף לקח ותקח אזנו פרטים רבים שלא התבארו בתורה ובקבלת חכמים, והנבון שהוא המבין דבר מתוך דבר ומוציא מושכל ממושכל ע"י היקשים יקנה תחבולות, שגדר מלת תחבולה היא שמוציא תולדות מושכלות ע"י היקשים רבים משולשלים זה מזה, שע"י הספר הזה יקנה הקדמות רבות שילמד לבנות ולהוציא היקשים רבים. מכח בינתו אחד מחברו וחברו מחברו להרחיב גבול בינתו: (ו) להבין משל ומליצה, עתה יבאר גדר הספר שמלא בו משל ומליצה, המליצה הוא הנמשל, וכן

באור המלות

כללים רבים יתבאר כ"א במקומו: (ד) פתאים. הפתי הוא כיונה פותה אין לב, וא"ל ערמה, כמ"ש (ח' ה') הבינו פתאים ערמה, (י"ט כ"ה) ופתי יערים, ואמר פתי יאמין לכל דבר וערום יבין לאשורו (י"ד ט"ו, וע"ל ס' ד' ו' י"ד י"ח, כ"ז י"ב, ועי' בפסוק כ"ח). דעת, נופל על כל דבר שמתברר לאדם בידיעה ברורה, והוא מה שיתברר ע"י החושים, או ע"י מושכלות ראשונות, כמו שהכל גדול מן החלק וכדומה, או ע"י מופת השכל, וכן תהיה לאדם ידיעה ברורה בדבר שנקבע בלבו כך ע"י ראיות רבות, או גם האמונה שנקבעה בלבו לאמת ברור, כמו אמונות התורה שנתבררה באותו המעמד הגדול בנבואה ובאותות ובמופתים, ובעז"ה יתבאר דעת גם בחקי החכמה כמו שנתבאר בס' זה בכ"מ. מזימה גדרו המחשבות העמוקות, ויש המעמיק במחשבות רעות, ויש המעמיק בעומק העיון במחשבות החכמה שמזה מדבר פה, וע"ל (ג' כ"א ה' ב'): (ה) חכם. הוא מי שקבל חקי החכמה ומתנהג עפ"י ובאר בארנו שהחכמה היא לקוחה מאחרים וע"כ אמר יוסף לקח. תחבולות, שרשו מענין חבל, שקושר כמה חוטין זה בזה לעשות ממנו חבלים, וכן יקשור כמה היקשים או עלות וירכיבם זה על זה, ועשות ההיקשים היא ממעשה הבינה, ועת תרחיב הבינה את גבולה תוסיף להרכיב את מופתיה על ידי היקשים רבים משולשלים זה מזה, וכן בא על מי שמזמין בלבו עלות שונות על ענין אחד, שבעת שלא תעלה בידו עלה אחת ישתמש באחרת, (וע"ל י"א י"ד, י"ב ה', כ' י"ח, כ"ד ו'): (ו) מליצה. היא פי' המשל ומגלה

וְחִידֹתָם: ז יִרְאַת יְהוָה רֵאשִׁית דָּעַת חָכְמָה וּמוּסָר אֱוִילִים בָּזוּ: ח שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ: ט כִּי ׀ לִוְיַת חֵן

ת"א שמע בני. ברכות ל"ד פסחים נ' סנהדרין ק"ב סבא בשבר פר' יפתח: ואל תטש. חולין נ"ג: לוית חן וגו'. עירובין נ"ד סוטה מ"ו מכות י"ב:

רש"י

במשל ובמליצה, ואף מן המליצה לא יסירו לבם שגם היא צריכה להבין, כשאמר להלן מאשה זרה ונכרים על ע"א נאמר הרי המשל, ואף המליצה שהוציא משלו כל מן אשה הבן בה והזהר מאשה זרה (ס"א זונה): דברי חכמים וחידותם. דורשי רשומות מקרא מלא והסר רמז דמיון וחידה: (ז) יראת ה' ראשית דעת. ע"כ פירש לנוכח מה עשה שלמה הספר הזה ועתה מתחיל הספר (סא"א): יראת ה' ראשית דעת. היא תרומת עיקר הדעת והיא תהיה לך הראשונה לדעת, לפני חכמתך הקדם ליראה את יוצרך והיא תתן בלבך לעסוק בחכמה ובדעת כי האוילים אשר אינם יראים את ה' הם בוזים את החכמה ואת המוסר: (ח) שמע בני מוסר אביך. מה שנתן הקב"ה למשה בכתב ועל פה: אמך. אומתך כנסת ישראל כמו (יחזקאל י"ט) מה אמך לביאה והם דברי סופרים שחדשו והוסיפו ועשו סייגים לתורה: (ט) לוית חן. חיבור של חן: הם לראשך. כלומר התורה והמוסר הין לראשך לוית חן וכענקים של עדי זהב יהיו.

מצודת ציון

התומים קשי הכבנה: (ז) אוילים. ר"ל רשעים כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות: (ח) תטש. ענין עזיבה כמו כי לא יטוש ה' את עמו (ש"ב יב): תורת. ענין למוד והוראה: (ט) לוית. ענין חבור ודבוק כמו הפעם ילוה אישי (בראשית כ"ט): וענקים. ענין עדי

מצודת דוד

שהאמורים בפה מלא והרמוזים בדרך חידה: (ז) יראת ה'. עפה הקהלת לדבר דבריו ואמר יראת ה' וכו' ר"ל בראשית למוד הדעת יקנה יראת ה' כי הלא אוילים ורשעים בזו את החכמה והמוסר ואם לא יקנה יראת ה' בראשונה מה תועלת בלמודה הלא יבזה אותה וימאס בה: (ח) שמע. קבל מוסר מאביך כי בודאי תשא הוא בתקנתך: תורת אמך. מה שאמך מלמדתך: (ט) כי לוית חן. המוסר והלמוד הזה הם לראשך חבור של חן ועדי ענקים סביב לגרגרותיך:

מוסר חכמה

באור המלות

דמיוני הסתומים, והוא משתתף עם כי המליץ מיגותם, שמגלה רעיוני איש לזולתו (חבקוק ב' ו'): (ז) אוילים. אויל נגזר ממלת אולי שמורה על הספק, והם האנשים המטילים ספיקות על כל דבר, וא"א להם לקבל חקי החכמה שמטילים ספק באמתתם, והאוילים אינם פתאים, כי נמצא פילוסופים גדולים שהיו מסופקים בכל דבר חכמה (סקעפטיקר) ויתבאר ענינם בכל הספר: (ט) לוית. דבר המחובר אל

באור הענין

ילמדו מתוכו להבין משלי התורה שבכתב והמליצה, שהוא המושכל הפנימי אשר תחת הלבוש החיצון שהוא המשל, כמו בספורי עץ הדעת והנחש וכדומה יבין המשל וגם הנמשל, וכן בתורה שבע"פ יבין דברי חכמים וחדותם, שהם הדברים שדברו חכמים לפרש מצות התורה, והמוסרים שאמרו, וכדומה, וכן האגדות והנסתרות שדברו אותם בדרך חדה ולא ידיעום כ"א חכמי לב וימצאו פתרונם ע"י משלי הספר הזה: (ז) יראת ה' ראשית דעת, הנה כל חכמה "ל התחלה שעל ידה תודע החכמה והם יסודותיה, כמו שחכמת ההנדסה תבנה יסודותיה על החוש והמושכלות ראשונות, חכמת הטבע מיוסדת על הבחינה והנסיון, אבל חכמת התורה וחכמת המדות הנז' בספ. זו בשם חכמה סתם, שהאל תיה לא יודעי במופת השכל כנ"ל והיא מקובלת מה' אשר הבינה וגם חקרה, א"כ א"א להגיע בה לכלל דעת שידע אותה בידיעה ברורה רק ע"י המוסר ויראת ה' וכמ"ש בפסוק א', שע"י כח היראה הנטוע בנפש לירא את ה' ירא מעבור רצונו, ויכין לבו לשמור חקי החכמה הנתונים מה' ויקבעו בלבו לדברים נאמנים ואמתיים ובזה יבא בם לכלל דעת, באשר ע"י אמונתו בה' שהמחוקק חקי החכמה הוא אלו כדבר שהשיג ע"י החושים או מושכלות ראשונות, וזה רק למי שמאמין בה' ובמצותיו ובלתי מסתפק, אמנם האוילים (שנגדר אויל הוא המסתפק ובלתי מאמין), שהם מטילים ספיקות בין על החכמה בין על יראת ה' שהוא המוסר שהיא ראשית ויסוד דעת החכמה, הם מבזים בין את החכמה בין את המוסר, וז"ש שאוילים בזו חכמה ומוסר מפני שיראת ה' ראשית דעת, ר"ל מפני שאין לחכמה ההגלה אחרת לדעת אותה ולהשיג אמנה ידיעה ברורה רק ע"י יראת ה', שזה בנוי על אמונה בה' ובחקי החכמה שבאו מאתו, אשר הם מסתפקים בכל זה ומבזים את המוסר ויראת ה' עם החכמה שנשענת עליה: (ח) שמע, ע"ז משיב אליהם ומראה כי יש יסודות לחקי החכמה, והתחלות מושכלות אשר יתקבלו בהכרח אל שכל כל אדם, אמר אתה בני שמע מוסר אביך שכאמר אח"ז, שהמוסר הראשון שייסר איש את בנו הוא דבר שא"א להסתפק בו שום ספק כלל, והוא ברור כדבר המושג בחוש, ומזה יברר שכלל המוסר הוא דבר המוסד ומושכל בשכל האדם והוא דעת ברור שאין בו ספק כלל, ובזה אל תטוש את התורה שמלמד אותך אמך, ר"ל תורת הכנסיה בכללה שהיא האם הכוללת, אל תטוש, כי יש לה יסוד במוסר ובדעת: (ט) כי לוית חן הם לראשך, שהוא כהכתים של חן המחובר לראשך, ובענקים שהם תכשיט לגרגרותיך על נוי וכבוד מגין המחשבה והשכל שמשכנו בראש, ובגרגר שהוא הגרון שמשם יוצא הדבור ומגין שכונת

הֵם לְרֹאשֶׁךָ וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶךָ׃ י בְּנִי אִם־יְפַתּוּךָ חַטָּאִים אַל־תֹּבֵא׃ יא אִם־יֹאמְרוּ לְכָה אִתָּנוּ נֶאֶרְבָה לְדָם נִצְפְּנָה לְנָקִי חִנָּם׃ יב נִבְלָעֵם כִּשְׁאוֹל חַיִּים וּתְמִימִים כְּיוֹרְדֵי בוֹר׃ יג כָּל־הוֹן יָקָר נִמְצָא נְמַלֵּא בָתֵּינוּ שָׁלָל׃ יד גּוֹרָלְךָ תַּפִּיל בְּתוֹכֵנוּ כִּיס אֶחָד יִהְיֶה

ת"א וענקים וגו'. עירובין נ"ד בתרא ע"ב: בני אם וגו'. עקידה שער נ"ג כל הפרשה:

רש"י עמ"ש

לגרגרותיך, לצוארך, ועל שם שהקנה עשוי טבעות טבעות קורא הצואר בל' רבים: (י) חטאים, רשעים: אל תבא. אל תאבה להם: (יא) נארבה לדם. לשפוך דם: נצפנה ל' מארב: נצפנה לנקי חנם. הכתוב אומר שלפיכתם לנקי חנם הוא: (יב) נבלעם. לנקיים כשהם חיים: כשאול. הבולע כל הגוף שלם: ותמימים. אינו לשון צדיקים אלא מלשון שלמים נבלעם כשהם שלמים כאדם היורד בתוך הבור כשהוא שלם, כלומר בעודם בעשרם תרגם ונירת נכסיהם: (יד) גורלך תפיל בתוכנו. אם תרצה תחלוק. או אם תרצה תקח בשותפות:

מצודת דוד

(י) אם יפתוך. לנטות אחר דעתם: אל תבא. אל תרצה: (יא) לדם. לשפוך דם: נצפנה. נסתר לארוב על דם נקי לשפוך חנם על לא חמס בכפו וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה ולהתמדת הפתוי: (יב) כשאול. כמו השאול בולע כל הגוף כן נבלע הכל כשהם בחיים ר"ל בעודם בחוזק העושר: ותמימים. נבלע אותם כשהם שלמים במרבית ההון וכמו היורד לבור שיורד בו שלם בכל איבריו והוא היא וכפל הדבר במ"ש: (יג) כל הון. הן נמצא אצלנו כל הון יקר ואת בתינו נמלא מהשלל אשר נקח ממנו: (יד) גורלך. ויוסיפו לומר לך ואם תרצה אתה תפיל את הגורל אשר תרצה

מצודת ציון

(ט) לגרגרותיך. הצואר כמו כד מן הענקות (שופטים ח'): מלשון גרון וצואר: (י) יפתוך. מלשון פיתוי והסתה: תבא. ענין רצון כמו לא אבה יבמי (דברים כה): (יא) נארבה. ישב במארב לארוב: נצפנה. ענין הסתר: (יד) כיס. אמתחת ושק:

מוסר חכמה

באור הענין

הדבור, ור"ל שהמוסרים האלה יעלו חן על מחשבותיך ועל דבוריך, ושם לויה הוא דבר המחובר אליו מבחוץ, כי החכמה איננה באה מפנימית הנפש כמו הבינה רק מקבלה מחוץ: (י) בני אם יפתוך חטאים, זה המוסר יאמר האב לבנו, שכאשר ירצה להורות לו ההנהגה בחכמה, יתחיל מדבר פשוט שטעמו גלוי ומבואר ומושג אף לנער קטן בידיעה ברורה, כמו שלא ילך בחבורה עם רוצחים לרצוח נפשות ולגזול, שזה נודע לכל, אם מצד חומר ענין הרצח שהוא נגד טבע האדם, אם מצד הסכנה שיש בו כי בנפשו הוא, ולכן בזה יתחיל האב בלמדו מוסר לבנו הקטן להסביר לו הענין של דרך השכלות ורוע פניה שהמלמד יתחיל בדבר פשוט ומבואר, ומזה יעלהו בלמודו שלא ישמע לפיתוי חטאים בשום דבר, וע"כ הקדים אם יפתוך חטאים אל תבא, שהיא אזהרה כללית שלא ישמע להם כי פתוייהם הם נגד חקי החכמה, ויסביר לו במשל מפתוי הרציחה: (יא) אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם, אם יפתוהו חברת רוצחים, והנה זה יהיה בשני אופנים, שלפעמים יעמדו השדודים נגדם וילחמו על נפשם, ואז ילכו הרוצחים דרך מארב שיארבו עליהם בתחבולות מלחמה איך יכבשו אותם וילכדום, ואז יהיה שפיכת דם ביניהם, וע"ז א' נארבה לדם, ולפעמים שהשדודים המה אנשים חלשים או רכי לבב ולא ילחמו נגדם, וע"ז א' נצפנה לנקי חנם, שאז השדודים נקיים ואין חייבים מיתה בדין הרוצחים, כי לא לחמו אתם, וכל מה שיעשו להם רע הוא חנם שאין להם עליהם טענה להרע להם ע"י שלחמו והרגו מהם, וע"ז תפס לשון הצפנה שלא באו דרך מארב ומלחמה רק מסתירים א"ע בדרך ליפול עליהם בעברם ולשדדם: (יב) נבלעם, הוא נגד שאמר נצפנה לנקי חנם, שאז לא יהרגו אותם אחר שלא לחמו נגדם, רק נבלעם כשאול חיים, היינו שנבלע אותם ואת ממונם והם ישארו בחיים להיות להם עבד עולם, כמו שהארץ פתחה פיה ויורד הוא וכל אשר לו חיים שאולה כמו שהיה בקרח, ובנגד שאורבים לדם והורגים אותם נבלעם תמימים כיורדי בור שיורד מת, ובכ"ז הגם שאינם חיים הם תמימים, ר"ל שנקח כל עשרם ומאדם כיורדי בור ועוזב את כל אשר לו ליורשיו: (יג) כל, א] שנמצא בל הון יקר מכסף וזהב, ב] נמלא בתינו שלל, שהשותפים שנמצא שהם יהיו לשלל יקח כל אחד שלל לביתו לכלי ביתו, כי את הזהב והכסף לא יקחו לביתם רק יניחוהו באוצר הכולל של החבורה כמו שיפרש: (יד) גורלך, על השלל של אתנים

באור המלות

דבר. לגרגרתיך, נכפלה בו הה"א הפעל וכבר הסכים (יחזקאל ט"ז) שיש הבדל בין גרון ובין צואר, שהצואר הוא החיצוני ושם נותנים התכשיט, לא על הגרון שהוא הגרגרת שבפנים שמשם הדבור יוצא, כמו קרא בגרון, יגעתי בקראי נחר גרוני, רק בא לפי המליצה שסונח על תכשיט הדבור, וכמ"ש ביחזקאל ורביד על גרונך מטעם זה: (יא) נארבה, נצפנה. הצפון הוא שעומד במקום שאין הכרו רואה, ובזה ישתתף עם הוראתו הכללית על ההסתר כמ"ש (יהושע ב'), ובמושג זה אינו פורע שאורב להלחם אתו שע"ז מיוחד פעל ארב, וארב לו וקם עליו והכהו נפש, כולם לדמים יארובו (מיכה ז' ב'): (יב) שאול יורדי בור. יורד בור מציין יותר משאול, אך אל שאול תורד אל ירכתי בור (ישעיה י"ד), וחיי לשאול הגיעו נחשבתי עם יורדי בור (תהלים פ"ח), שהשאול והיה

לְכֻלָּנוּ׃ טו בְּנִי אַל־תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ אִתָּם מְנַע רַגְלְךָ מִנְּתִיבָתָם׃ טז כִּי רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרוּצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפָּךְ־דָּם׃ יז כִּי־חִנָּם מְזֹרָה הָרָשֶׁת בְּעֵינֵי כָּל־בַּעַל כָּנָף׃ יח וְהֵם לְדָמָם יֶאֱרֹבוּ יִצְפְּנוּ לְנַפְשֹׁתָם׃ יט כֵּן אָרְחוֹת כָּל־בֹּצֵעַ בָּצַע אֶת־נֶפֶשׁ בְּעָלָיו יִקָּח׃ כ חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ׃ כא בְּרֹאשׁ הֹמִיּוֹת

ת"א כי חנם. סוטה ל"ח: כן ארחות. קמא קי"ט מגילה ק"ב: חכמות בחוץ. ברכות נ"ו מ"ק י"ט ספר הזוהר פרשת תולדות ואדרת נשא:

רש"י

כיס אחד יהיה לכלנו. ביחד: (טז) לרע ירוצו. לרעת עצמם הם רצים ואינם יודעים לתת לב לדבר: (יז) כי חנם מזורה הרשת. כי העופות הרואים חטים וקטניות מזורים על הרשת חנם הוא בעיניהם שאינם מבינים על מה היא נזרת ויורדין בה ואוכלין: (יח) והם לדמם יארבו. והציידים יארבו לדמם של עופות: (יט) כן ארחות כל בוצע בצע. גוזל גזלה נאה ונחמדת היא לו וחנם היא לו, וסופו. את נפש בעליו הוא יקח. נפש עצמו שנעשה עכשיו בעל הממון שגזל מחבירו: (כ) חכמות בחוץ תרונה. הרי חכמותיה של תורה בחוצותיה תזעקנה להזהירכם לשוב אליהם, ומה הן חוצותיה בתי מדרשות ברחובות. במקום שמרחיבין אותה, כך דרש רבי תנחומא: (כא) בראש הומיות תקרא. במקום שהיה

מצודת ציון

(יז) מזורה. ענין פזור ופריסה כמו מורה בעיניו כל רע (לקמן כ'): בעל כנף. הצפרים שיש להם כנפים: ארחות. ענין הנהגה וסדר: בוצע בצע. ענין גזל כמו מה תקות חנף כי יבצע (איוב כו): (כ) תרונה. ענין הכרזה והשמעת קול כמו ויעבור הרנה במחנה (מ"א כב):

מצודת דוד

לבדר לכל אחד חלקו: כיס. אם תרצה יהיה כיס אחד לכלנו ר"ל נאכל ונשתה בשותפות מדמי הגזלה: (טו) בדרך אתם. ר"ל בדרך אשר אתם אשר הם הולכים בה שלא תלמוד ממעשיהם: מנתיבתם. מהדרך שהם הולכים בה: (טז) לרע ירוצו. ר"ל עם כי לא ניכר לעין שהדרך הזה הוא רע מ"מ סוף כוונתם על הרעה וימהרו לשפוך דם כאשר ימצא ידם: (יז) כי חנם. רצה לומר כמו שנדמה בעיני כל בעל כנף שעל חנם פרושה הרשת ואין הכוונה על הלכידה ומתוך כך יורד בתוכה לאכול מהזרעונים אשר בה: (יח) והם. אבל באמת פורשי הרשת לא בחנם פרשוה כי הם יארבו לדמי העופות ומסתירים עצמם לקחת נפשותם וללכוד פרשוה: (יט) כן ארחות. כן הדרך של הגוזל לעשות תחבולות לבל ירגיש מי בו להשמר ממנו ואחר זה גוזל העושר וגם יקח נפש בעל העושר למען לא יודע: (כ) חכמות. הנה כל חכמה מהחכמות תכריז בחוץ במקום פרסום: (כא) בראש הומיות. בראש מקום שנשמע שם

מוסר חכמה

באור המלות

לשמים בחיים, מימי שלג אשול חטאו (איוב כ"ד י"ט), מבטן שאול שועתי (יונה ב'), אם יחתרו בשאול (עמוס ט'): (טו) בדרך, מנתיבתם. דרך הוא דרך הרבים. והנתיב הוא של יחידים (לקמן ג' י"ז, ז' כ"ה, ח' ב', שם כ', י"ב כ"ח): (יז) מזרה. בא על גרעיני האוכל אשר זורים ע"פ הרשת, כי על הרשת בא פעל פרש רשת לרגלי: (יח) יארבו יצפנו. כנ"ל (י"א): (כ) בחוץ. הוא אחורי

באור הענין

והכלים שזה יחלקו ביניהם בגורל ויקח כ"א את חלקו לביתו, גורלך תפיל בתוכנו לקחת חלקך בגורל כאחד מאתנו, והכסף והממון שזה יוצא בכיס הכולל של אוצר החבורה יהיה כיס אחד לכולנו ויהיה לך שותפות בו: (טו) בני אל תלך בדרך אתם, דרך הוא הדרך הגדול הקבוע לרבים, והנתיבות הם של יחידים, ומוסיף שלא לבד שלא תלך אתם בדרך הגדול שלהם הקבוע לשם, כי גם אל תלך בנתיבתם, שהנתיב שהולך בו יחיד מהם, וגם הוסיף שלא לבד שלא תלך אתם בצוותא חדא, כי גם אם הם אין הולכים שם מנע רגלך שלא תלך בנתיב שהלך בו יחיד מהם, כי הם ירגלו גם אותך: (טז) כי רגליהם לרע ירוצו, האב מודיע לבנו הקטן שידע שכל מה שרצים הוא לרע כי הגזל הוא דבר רע, (בזה יתחיל האב ללמד את בנו בדבר שיבין בקל בשכלו, ומוסיף להסביר לו כי) חוץ ממה שהוא דבר רע ירגלו גם אותך, כי ימהרו לשפך דם, (וגם של התשוב שבתוך כך תשמע מידם, כי ימהרו לזה): (יז) כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כנף, העוף שרואה רשת ומיני אוכל מזורים עליו נדמה לו שנותנים לו אוכל בחנם ולא יבקשו מידו דבר בעבור זה: (יח) והם, הציידים, לדמם יארבו ר"ל מה שיארבו להמית אותו או שיצפנו לנפשותם, לתפשם חיים: (יט) כן ארחות כל בוצע בצע, שבארח הזה ילך כל בוצע בצע שפורש רשת ללכוד את הנפתה כיונה פותה ללכד ברשתו נדמה לו שנותן לו ממון והון יקר בחנם, ובאמת את נפש בעליו של הבצע יקח, כשירצה שיש לך בצע יקחו את נפשך ויגזלוהו ממך, כמ"ש וימהרו לשפך דם, ובזה מברר לו גם הסכנה שיש לו בדבר, ועפ"ז ילמדהו מן הנודע אל הבלתי נודע שישמר מפיתוי החטאים בכל אופן: (כ) חכמות, אחר שהזכיר איך יתחיל האב ללמוד חוקי החכמה עם בנו הקטן, יאמר שהחכמה תגלה לאט לאט ותוסיף להתגלות מדרגה אחר מדרגה, ומשב בזה ארבע מדרגות, זו אח"ז מלמטה למעלה, שתחלה בחוץ תרנה, שחוץ הוא המקום שאחורי הבתים

תִּקְרָא בְּפִתְחֵי שְׁעָרִים בָּעִיר אֲמָרֶיהָ תֹאמֵר׃ כב עַד־מָתַי ׀ פְּתָיִם
תְּאֵהֲבוּ פֶתִי וְלֵצִים לָצוֹן חָמְדוּ לָהֶם וּכְסִילִים יִשְׂנְאוּ־דָעַת׃
כג תָּשׁוּבוּ לְתוֹכַחְתִּי הִנֵּה אַבִּיעָה לָכֶם רוּחִי אוֹדִיעָה דְבָרַי אֶתְכֶם׃
כד יַעַן קָרָאתִי וַתְּמָאֵנוּ נָטִיתִי יָדִי וְאֵין מַקְשִׁיב׃ כה וַתִּפְרְעוּ כָל־

רש"י

בשמעת וקראת שם היא קוראת ואומרת ענין שלמטה עד מתי פתאים וגו': בפתחי שערים. שם מקום ישיבת הזקנים: (כב) פתים. המתפתים ע"י מסיתים ומינים: תאהבו פתי. הפתה שם דבר לפתיות כמו כלי קרי (פני הה"א) שפי: (כד) נטיתי ידי. לרמוז להם לסור אלי כאדם המרמז לחבירו בידו [illegible] ידו אליו לסור אליו: (כה) ותפרעו. ותבטלו: כל עצתי. שיעצתי לגדל אתכם בעולם

מצודת דוד

המיות בני אדם: בפתחי שערים. מקום הנכנסים והיוצאים: בעיר. בכל עיר ועיר תאמר כל הכמה את אמריה והוא ענין מליצה וכאומר הלא התורה גלויה לכולם ומזהירה על קיומה: (כב) ולצים. מוסב על עד מתי האמור בתחלת המקרא וכן וכסילים וגו': (כג) לתוכחתי. לשמור תוכחתי: אביעה. הלא אדבר לכם רוח פי' ר"ל הלא אני מזהיר לכם בכל עת: אודיעה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (כד) יען. לכן הואיל ומאנתם לשמוע מה שקראתי: נטיתי. כדרך אדם המרמז בנטיית היד להקשיב מאמריו: ואין מקשיב. אין מי מקשיב: (כה) ותפרעו. בטלתם עצתי ולא רציתם לקבל

מצודת ציון

(כב) פתים. כמו פתאים רצה לומר שוטים הנפתים מהר: (כג) אביעה. אדבר כמו יביע אומר (תהלים יט): (כה) ותפרעו. ענין בטול והשבתה כמו למה משה ואהרן

מוסר חכמה

באור הענין

ששם אינם נמצאים רק העוללים ובני החצר, ואח"כ ברחובות תתן קולה, שהרחוב הוא מקום הרחב שלפני הבתים ששם נמצאים הגדולים הדרים במבוי ההוא, ותתן קולה היא יותר מן הרנה, שהמרנן מרנן בפ"ע והנותן קול הוא מתכוין שישמע זולתו, שתחלה החלה להתגלות לפני הנערים ביחידות אחורי הבתים ואח"כ החלה להתגלות יותר עד שיעמוד הדורש ויתן קולו ברחוב לפני הגדולים, ואח"כ. (כא) בראש הומיות תקרא, תתגלה במקום השוק ששם מתקבצים כל בני העיר למסחר, ואז תקרא, שהקריאה הוא יותר מנתינת קול, שהקורא יכוין לאנשים שיקרא אליהם, מה שאין כן הנתינת קול הוא אל הכולל, ורצה לומר שאז יעמוד הנביא או הדורש לפני המונים רבים, ואח"כ בפתחי שערים (אשר) בעיר אמריה תאמר, ששם יושבים השופטים והזקנים, ושם תאמר אמריה ותגלה חכמתה לזקני שער, עד שאור החכמה יתבקע כאור נוגה מוסיף והולך ואור עד נכון היום, והיא אומרת. (כב) עד מתי פתים תאהבו פתי, הפתי ישוטט אל דרך הסכלות מבלי דעת, ועל זה אמר עד מתי תאהבו להיות נפתה באין דעת, כי החכמה תתן לפתאים ערמה, ועד מתי לצים לצון חמדו להם, הלץ מתלוצץ על החכמה מפני שאין עליה מופתי הדעת, והוא איננו שונא את החכמה מפני שאינה נודעת בידיעה ברורה, והם אין מקבלים אותה בקבלה ע"י הנעשה ויראת ה' מפני שלצון חמדו להם על דבר התמונה שאין עליהם מופת, אולם הכסיל הוא יודע חקי החכמה ולוז ממנה מפני תאותו, מפני שחקיה הם מתנגדות ליצרי לבו הרע, ובזה הוא גרוע מן הלץ, שהלץ אינו שונא דעת ואינו מתלוצץ רק על דבר שלא יוכל לדעתו בידיעה ברורה, והכסיל הגם שידע חקי החכמה בידיעה ברורה, ילוז ממנה מפני שהכסילים ישנאו דעת מפני שדעת החכמה תשים רסן לאמוס בפני תאות לבו: (כג) תשובו לתוכחתי, תאמר החכמה להם שישובו מרוע דרכם, א] בעבור התוכחה שתוכיח עמהם ותלמדם דרכי החכמה ואמתתה, ב] אביעה לכם רוחי, שרוח החכמה יהיה שפעו נובע בלבם ותלמדם את חקיה והמתיותיה, ג] אודיע דברי אתכם, שהוא הענין המיועד לפועל אל החכמה וכמו שיבאר: (כד) יען, נגד מ"ש תשובו לתוכחתי אמר יען קראתי ותמאנו, שהחכמה קוראה ומתוכחת עם האנשים, וגם שתקרא בלב האנשים ושופכת עליהם רוחה כמ"ש אביעה לכם רוחי כי כחות נפש האדם הוכנו לקבל חקי החכמה והלב מרגיש את רוח החכמה אשר תמלא כל בתי הנפש והלהבים משמע בקולה, ובכ"ז המאנו לשמוע בקול קריאתה הלזו, ונגד מ"ש אודיע דברי אתכם שהוא דברי

באור המלות

הבתים. ורחוב מקום רחב וג"כ, כמ"ש ישעיה (ט"ו ג'), וראש הומיות הוא יותר מרחוב, שהוא מקום השוק הגדול מלא המון ב"א, והשער הוא מקום מושב השופטים, והציגו בשער משפט (עמוס ה'), זקנים משער שבתו (איכה ה'): תרנה, תתן קולה, תקרא, תאמר. הם מדרגות מסודרים זה למעלה מזה, וישא קולו ויקרא (שופטים ט' ז') ויקרא ויאמר: (כב) פתים, לצים, כסילים. הפתי אין לו הכנה כלל לקבל חקי החכמה כי הוא כיונה פותה אין לב (הושע ז'), והכסיל איננו פתי והוא לפעמים חכם גדול, רק מואס בחכמה מפני תאות לבו, כמ"ש תאוה נהיה תערב לנפש ותועבת כסילים סר מרע, והלץ יתלוצץ על חקי החכמה מפני שלא ישיגם בדעת ברורה אבל איננו שונא דעת, ולא יליץ על דבר שבא עליו מופת, כמ"ש לקמן (י"ד ו', ט"ו י"ב, ובכ"מ), אבל הכסיל שונא דעת, כמ"ש לקמן (י"ב כ"ג, י"ג י"ט ובכ"מ): (כד—כה) קראתי ותמאנו, ותוכחתי

עֲצָתִי וְתוֹכַחְתִּי לֹא אֲבִיתֶם׃ כו גַּם־אֲנִי בְּאֵידְכֶם אֶשְׂחָק אֶלְעַג בְּבֹא פַחְדְּכֶם׃ כז בְּבֹא כְשׁוֹאָה ׀ פַּחְדְּכֶם וְאֵידְכֶם כְּסוּפָה יֶאֱתֶה בְּבֹא עֲלֵיכֶם צָרָה וְצוּקָה׃ כח אָז יִקְרָאֻנְנִי וְלֹא אֶעֱנֶה יְשַׁחֲרֻנְנִי וְלֹא יִמְצָאֻנְנִי׃ כט תַּחַת כִּי־שָׂנְאוּ דָעַת וְיִרְאַת יְהוָה לֹא בָחָרוּ׃ ל לֹא־אָבוּ לַעֲצָתִי נָאֲצוּ כָּל־תּוֹכַחְתִּי׃ לא וְיֹאכְלוּ מִפְּרִי דַרְכָּם

ת"א ויאכלו וגו'. קידושין מ':

כשואה קרי

רש"י

על ידי מסיתים ומינים: (כז) בבא כשואה. כענן העולה פתאום: כסופה. טורבלי"א בלע"ז: יאתה. יבא: (כח) ישחרונני. יבקשוני: (לא) מפרי דרכם. הפירות שאוכלים בחייהם בגרות המאמות אותם

מצודת ציון

הפריעו וכו' (שמות ה'): לא אביתם. לא רציתם: (כו) באידכם. ענין צער ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא): (כז) כשואה. כחושך כמו אמש שואה ומשואה (שם): יאתה. ענין ביאה כמו מצפון זהב יאתה (שם ז): (כח) ישחרונני. ענין דרישה כמו לשחר פניך (לקמן ד'): (ל) נאצו. הוא לשון מושאל על הבזיון וכן כי נאצו האנשים את מנחת

מצודת דוד

תוכחתי: (כו) וגם אני. גם אני לא אחום עליכם ואשחק בבוא אידכם: (כז) בבא. בעת בוא לכם פחד כחושך ואידכם כרוח סערה ולתוספת ביאור אמר בבוא עליכם צרה וצוקה: (כח) אז. בבוא הצרה: יקראונני. יקראו אלי: (כט) תחת. בעבור אשר שנאו דעת: (ל) לא אבו. לא רצו לשמוע עצתי: נאצו. בזו התוכחה: (לא) ויאכלו. ר"ל

מוסר חכמה

באור המלות

לא אביתם. השלילי אובה הוא בלב, והממאן הוא בפה כמ"ש בכ"מ, הקריאה ע"פ עצת החכמה יאבה בלבו, כי הלב יסכים לעצת החכמה, רק ימאן בפיו כי לא ירצה לסור מתאוותיו, והתוכחה שהוא יראת העונש לא יאבה בלבו, שאם היה מקבלה בלבו לא היה ממאן בפיו כי היה ירא מעונשי ה'. ותוכחתי, כ"מ שבא מלת תוכחה מורה על תוכחת דברים, ומזה מ"ש תשובו לתוכחתי, ואגב ה' בא לפעמים תוכחה נרדף עם יסורים (ש"ב ז', תהלות ו' ב', לקמן ג' י"ב, איוב ה' י"ז): (כו) אשחק, אלעג. הלעג הוא יותר מן השחוק (ירמיה כ' ז', תהלות ב' ד', כ"ם מ'), ומוסיף שאח"כ עוד אלעג: (כז) בבא, יאתה. אתא מורה המיד הביאה המוחלטת, ומוסיף על בוא שכולל גם דבר המתמהמה לבא את בא עדיין, צרה וצוקה. פי' הבלום (ובמים ח'): (ל) לעצתי, תוכחתי. כנ"ל פסוק

באור הענין

העונש המיועד לעובר על החכמה, אמר **נטיתי** ידי שנטית היד מורה על ההכאה, כמו ואם ידי עליך ואשחיתך, שרציתי שתשובו אל דרכי החכמה מפני יראת העונש **ואין מקשיב**: (כה) **ותפרעו**, נגד מ"ש יען קראתי שהיא העצה שתתן החכמה בלב איש, כאלו יועצת אותו את הדרך הטוב אשר ילך בה אמר **ותפרעו כל עצתי**, ונגד מ"ש נטיתי ידי, בהו מה שהוכיח אותו ביראת העונש אמר **ותוכחתי לא אביתם**, שלא אביתם לשמוע התוכחה כמ"ש ואין מקשיב: (כו) **גם אני באידכם אשחק**, האיד היא הצרה עצמה, והפחד הוא לפני הצרה, (שגדר הפחד הוא מדבר שאינו יודע ממה מפחד) ומוסיף שגם **אלעג בבוא פחדכם**, שהוא לפני הצרה, ומפרש: (כז) **בבוא כשואה פחדכם**, שהפחד יבא כשואה והחשך שהפחד יגדל באופל שאין רואים מהות הדבר שמפחד ממנו: **ואידכם יאתה** במהרה **כסופה**, שתיכף אחר השואה והפחד יבא האיד אחריו, ויש הבדל בין בא ובין אתא, שאתא מורה הביאה המוחלטת, וע"ז הוסיף שכבר יאתה וביאתו ניכרת באותותיה. **בבוא עליכם צרה וצוקה**, שצרה היא הצרה החיצונית וצוקה היא צוקת הנפש הפנימית (פערצווייפלונג). שאם ילוה אל הצרה החיצונית צוקת הנפש היא רע ומר מאד שאז אבד כל הקוה ויחול ומתיאש לגמרי: (כח) **אז יקר[א]נני ולא אענה**, מצייר שתחלה תהיה החכמה עדיין קרובה אצלם עד שיקראו אותה, רק היא לא תענה להם, ואחר כך תתרחק מאתם עד **שישחרונני ולא ימצאונני**, והנה הראשון הוא בכסילים שיודעים חקי השכל ואין שומרים אותם מפני תאותם, ואחר כך יגיעו אל ענין האוילים שמסתפקים בחקי החכמה או למדרגת הפתאים שאין יודעים חקי החכמה כלל: (כט) **תחת כי שנאו דעת**, שזה מדרגת הכסילים כמו שכתוב וכסילים ישנאו דעת, שעל ידי תאותם אינם רוצים בדעת כלל, וכבר באַרנו (בפסוק ב') שהגם שאין על חקי החכמה מופת הדעת, בכ"ז אפשר לבא גם לכלל דעת על ידי מוסר ויראת ה', שע"י יראת ה' יקבעו חקי החכמה בלבו וישובו להיות ברורים אצלו כדבר שראה בחוש או שהשיג ע"י מושכלות ראשונות, אבל הם **יראת ה' לא בחרו**, שע"י שהולכים אחרי תאותם לא יפנו ביראת ה' שתביא אותם לכלל דעת, כמ"ש תאוה נהיה תערב לנפש ותועבת כסילים סור מרע, וע"כ. (ל) **לא אבו לעצתי**, שלא רצו לקבל חקי החכמה, בין מצד שנותנת להם עצה מצד השכל, בין ע"י פחד העונש שהם **נאצו כל תוכחתי**, וכמ"ש ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם: (לא) ויאכלו, וע"כ יקבלו עונש בין **על פרי דרכם** שהוא על המעשה שהלכו בדרכיהם הרשעתים, בין על העצה שהם שכתבו בחקי החכמה והאמונה, שעולם

וממועצותיהם

וּמִמֹּעֲצֹתֵיהֶם יִשְׂבָּעוּ׃ לב כִּי מְשׁוּבַת פְּתָיִם תַּהַרְגֵם וְשַׁלְוַת כְּסִילִים תְּאַבְּדֵם׃ לג וְשֹׁמֵעַ לִי יִשְׁכָּן־בֶּטַח וְשַׁאֲנַן מִפַּחַד רָעָה׃ ב א בְּנִי אִם־תִּקַּח אֲמָרָי וּמִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ׃ ב לְהַקְשִׁיב לַחָכְמָה אָזְנֶךָ תַּטֶּה לִבְּךָ לַתְּבוּנָה׃ ג כִּי אִם לַבִּינָה תִקְרָא

רש"י

ת"א כי אם לבינה וגו'. ברכות נ"ז:

והקרן שמורים להם בגיהנם: (לב) משובת פתים. את אשר לבם שובב: ושלות כסילים תאבדם. לפי שרואים הרשעים שהם מצליחים נדבקים ברעתם ואינם חוזרין: (לג) ישכן בטח. בעולם הזה: ושאנן. לעוה"ב: מפחד רעה. מדינה של גיהנם: ושאנן. ויהי שליו ושקט, ושאנן ל' עתיד ולכן נקוד פת"ח:
ב (א) בני אם תקח אמרי. בני תהיה אם תקח אמרי: (ב) להקשיב לחכמה. לעסוק בתורה:

מצודת דוד

כמו הנוטע אילן אוכל הוא מפירותיו כן יקבלו פרי גמול דרכם ויהיו שבעים מגמול עצתם כי יקבלו הגמול משלם: (לב) משובת. ר"ל מה שבתו לשבת בהשקט ומרגוע מבלי סורת עול תורה המרגוע ההוא תהרוג אותם כי יקבלו גמול: ושלות. הוא הוא וכפל הדבר במ"ש: (לג) ושומע לי. וזהו סוף דברי החכמה שאמרה אבל השומע לי ישכון בטח מן פחד רעה רלה לומר בטוח יהיה שלא תבוא עליו פחד רעה:
ב (א) בני. אמר שלמה במקום ה' לכן תחשב לי אם תקח אמרי בלבך: תצפון. לשמרם מן השכחה: (ב) להקשיב. ר"ל אמרי המה להקשיב אזנך לחכמה ולהטות לבך לתבונה: (ג) כי אם. כאשר תקרא לבינה להתקרב אליה:

מצודת ציון

ה' (ש"א ב): (לב) משובת. ענינו ההשקט והמרגוע כמו בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל): (לג) ושאנן. ענין השקט כמו לעשתות שאנן (איוב יב):

מוסר חכמה

באור הענין

וממועצותיהם ישבעו, והשביעה היא יותר מן האכילה שעל ידי שעשו הרע במלה יגדל ענשם ביתר שאת: (לב) כי משובת פתים תהרגם, הפתאים אין יודעים חקי החכמה כלל, והם י"ל שובבות שהכלה שובב, וזה תהרגם, והכסילים הם יודעים חקי החכמה ואינם שובבים בשכלם, רק סרים מדרכי החכמה בעבור תאותם וע"י שרואים בשלוה ובתענוגי העוה"ז, לכן שלות כסילים תאבדם שלוה הזאת תאבד אותם בין בעוה"ז בין בעוה"ב, והוא גרוע מן הריגה שהוא רק בעוה"ז כי הפתאים הם שוגגים וי"ל חלק לעוה"ב, לא כן הכסילים שעושים בזדון: (לג) ושומע לי ישכן בטח, שבוטח בלבו על חכמתו, ושאנן מפחד רעה שהחכמה תשמרהו מכל פחד הבא מבחוץ שלא תבואה אליו רעה:
ב (א) בני אם תקח אמרי, יש הבדל בין אומר ובין מצוה, שהמצוה יכריח את המצוה לשמור פקודתו, כמצות האב על בנו והאדון על עבדו, יש בחכמה מצות כמו מצות התורה שמחויב לעשותם, וע"ז א' ומצותי תצפן אתך, שהצפינה היא שישמרם תמיד בלבו ולא ישכחם, כמ"ש למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי, ויש בה אמרים, כמו המוסרים שבתו"ה ודברי אמונות ודעות וצריך לקחת אותם ולקבלם: (ב) להקשיב לחכמה אזנך, כבר בארתי שהחכמה היא תלמד על כל המעשים והמנהגים שיפול עליהם שם טוב ורע, והבינה היא בעניני האמונות והדעות שיפול עליהם שם אמת ושקר, ובארנו שחקי החכמה א"א שיוציא האדם מדעתו רק צריך לקבלה מן החכמים שקבלוה מפי הנביאים או מלמוד התורה, וע"ז א' להקשיב לחכמה אזנך, אמנם הבינה יבין האדם מכח בינתו מעצמו, וע"ז א' תטה לבך לתבונה, כי א"צ לזה שמיעת האזן רק הטות הלב: (ג) כי אם לבינה תקרא, הבינה היא מה שמתבונן מעט מעט ומוסיף דעת להוציא דבר מדבר, וצריך שתקרא אל הבינה ותזמינה אליך, שתשים לבך לכל דבר חכמת בינה לשקוד עליו להבין טעמו, והתבונה היא ציור התבונה הכללית שכולל כל הדברים, עז"א שיקרא אליה כי רחוק מן האדם להבין כל העולמה ולמצוא כל דברי תבין, רק יתן קולו לתבונה כקורא מרחוק להשיג מה שיהיה

באור המלות

כ"ה: (לב) פתים כסילים. הפתי הוא כיונה פותה אין לב, והכסיל אינו חסר חכמה רק נלוז מחקי החכמה מפני שרואה בשלוה ובענוגי העוה"ז כמ"ש בכל הספר, והאובד הוא יותר מהריגה כמ"ש כל"מ: (לג) בטח, ושאנן. הבוטח הוא בגבורתו והשאנן הוא שאין מפחד מבחוץ, (כמ"ש ישעיה ל"ב, עמוס ו'):
(א) אמרי ומצותי. עי' ההבדל בין אמירה ובין מצוה בס' התו"ס פ' נו (סי' א') ועל המצוה לא יפול לשון לקיחה, כמ"ש לקמן (י' ח') על חכם לב יקח מצות, ויצדק עליהם לשון שמירה וצפונה, בל יליזו מנגד עיניו: (ב) לחכמה, לתבונה. כמבאר (א' ב') שהחכמה לא תודע רק ע"פ הקבלה, והבינה יבין האדם מעצמו: (ג) לבינה, לתבונה. שם תבונה כולל התבונה הכללית אשר בכר שהבנה על כל הדברים בכלל, והבינה הוא ההבנה בחלקי הענינים, וכבר התבאר (א' כ') שנתינת קול הוא פחות מן הקריאה, שהקורא ידבר עם הנקרא ויכוין אליו ביחוד, ואם לא ישכן עם התבונה הכללית שהיא מתעלמת מן האדם רק יתן קולו אליה מרחוק: (ד) תבקשנה, תחפשנה. החיפוש הוא יותר מן הבקשה, שמחפש במטמונים ובחורים ובמחבואים,

לִתְבוּנָה תִּתֵּן קוֹלֶךָ׃ ד אִם־תְּבַקְשֶׁנָּה כַכָּסֶף וְכַמַּטְמוֹנִים תַּחְפְּשֶׂנָּה׃ ה אָז תָּבִין יִרְאַת יְהוָה וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא׃ ו כִּי־יְהוָה יִתֵּן חָכְמָה מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה׃ ז וְצָפַן לַיְשָׁרִים תּוּשִׁיָּה מָגֵן לְהֹלְכֵי תֹם׃

ת"א אם תבקשנה. עקרים ל"ג: כי ה' וגו'. נדרים ע' עקרים י"ז: יצפן קרי

רש"י

(ה) אז תבין יראת ה'. מוסב על ענין שלמעלה שאמר כי אם לבינה תקרא: (ו) כי ה' יתן חכמה. הא למדת שגדולה היא שהרי נתנה מפי הקדוש ברוך הוא לכך אתה צריך לקנותה: (ז) יצפן לישרים תושיה. גנזה הקדוש ברוך הוא אלפים שנה ועשרים דורות עד שנתנה לדור המדבר:

מצודת ציון

ב (ד) וכמטמונים. אוצרות הטמונים: (ז) תושיה. התורה נקראת תושיה מלשון יש כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כאשר הדברים שבעולם ורז"ל אמרו ע"ש שמתשת

מצודת דוד

(ד) ככסף. כהמבקש את הכסף: (ה) ודעת אלהים. הם רזי התורה: (ו) יתן חכמה. יתן לך חכמה מפיו ר"ל יגלה לך מסתרי החכמה כאילו מפיו יאמר לך: (ז) יצפן. ה' הצפין רזי

מוסר חכמה

באור המלות

ובבקשה יכלול לפעמים רק בקשת הלב נגד: (ו) חכמה, דעת, ותבונה. למעלה (א' ב'): (ז) ישרים, הולכי תם. גדר ישרים שהם ישרים בטבעם בין בשכלם ובינתם, בין במדותיהם, וגדר תמימים שמעשיהם קבועים על מצב אחד שעושים הכל לש"ש ולא יעוותו מעשיהם, ויצויר ישרים בלתי תמימים וכן בהפך, ויתבאר עוד לקמן (פסוק כ"א, י"א ג' י"א), תושיה, הם המעשים הנעשים לפי חקי החכמה ושרשו יש, כי החכמה היא היש האמתי (לקמן ג' כ"א):

באור הענין

ביכלתו להשיג מהתבונה הכללית: (ד) **אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה**, בקשת הכסף הוא על ידי מסחר, שמרויח במסחרו או במעשה ידיו, וחפישת המטמונים. הוא על ידי חפירה במעמקי האדמה או במצולות ים, ונמשל בקשת הכסף הוא על שמחליף ונותן כל תאות העולם הזה בעבור החכמה, ונמשל חפישת המטמונים הוא היגיעה שמתיגע להעמיק בדברי החכמה העמוקים להוציא הפנינים הצפונים במצולותיה וסתרי תורה ותושיה: (ה) **אז תבין יראת ה'**, כבר התבאר כי ראשית חכמה יראת ה', שאחר שחקי החכמה אין עליהם מופת והם מתנגדים ליצר הלב, א"א שיתקו חקי החכמה בלב רק ע"י יראת ה', וכמ"ש חז"ל אם אין יראה אין חכמה, שע"י יראת ה' יקבעו בלבו חקי החכמה אשר צוה ה' ונתנם לבני אדם, אולם אמרו עוד שאם אין חכמה אין יראה, שא"א שיבין אדם גדולת ה' ורוממתו עד שירא מפניו רק ע"י החכמה, שהיא תלמדהו ללכת בדרכי ה' ועל ידה יבין גדולתו של יוצר בראשית, עד שיבין יראת ה', וכבר בארנו שע"י היראה יבוא לדעת חכמה, שהגם שהחכמה אינה נודעת ע"י החוש והמופת, ע"י היראה יקבעו בלבו אמונה אומן חקי החכמה הנתונים מאלהי עולם אשר הוא ירא מגדולתו, ויורגל בהם עד שישובו להיות אצלו כדברים הנודעים בחוש ובמושכלות, אמנם אם יוסיף בבקשת החכמה לבקשה ככסף וכמטמונים, אז יבא למדרגה **למצוא דעת אלהים**, והם הידיעות הנשגבות בעניני האלהות כמו מעשה בראשית ומעשה מרכבה שאין מוסרים אותם אלא לחכם ומבין מדעתו: (ו) **כי ה' יתן חכמה**, כבר התבאר שא"א שישיג האדם מעצמו חקי החכמה רק יקבלם ע"י תורת ה', וע"י למודי החכמים שקבלים מפי הנביאים, אמנם ע"י רוב הבקשה שמבקש את החכמה ככסף וכמטמונים, אז יזכה להשיג חקי החכמה ברוה"ק, כמו א"א ע"ה שהיו שתי כליותיו נובעות חכמה וקיים התורה עד שלא נתנה, ואז החכמה נתונה לו מה' במתנה עד שישיגם מעצמו, וגם מפיו **דעת ותבונה**, שהגם שדעת והתבונה ימצא האדם מעצמו, שישיג דעת ע"י העיון בחושיו או במושכל ראשון, והתבונה ע"י שיתאמץ בכח בינתו בדברי דעת אשר השיג להוציא דבר מדבר, בכ"ז הדעת והתבונה שישיג הם חסרים מאד, כי ישיגם בעמל רב מן המאוחר אל הקודם וע"י נסיונות והלאות רבות, וגם יטעה הרבה פעמים בהשכלותיו, אבל ע"י עזר ה' ישיג מפיו **דעת ותבונה** בידיעה פתאומיית ואמתיית בלי שום טעות וספק כלל: (ז—ח) **יצפן לישרים תושיה**, הון מהמעשים הכוללים שברא ה' בששת ימי בראשית, הכין מעשים ביעודו בכל דור ודור כפי חקי החכמה לצורך ההנהגה ההשגחיית שמתחדש בכל דור לפי מעשה הדור ההוא, ומעשים האלה נקראו בשם תושיה, כי הם מוגבלים כפי חכמתו לצורך ההשגחה והשכר והעונש, ומעשים האלה אלו לפועל ע"י הישרים שימצאו בדור ההוא [שגדר הישרים שהולכים בבינתם ובמעשיהם בדרך ישר והם גדולים מצדיקים] כמ"ש במדרש, יוסף היה מזומן לפרנס, משה היה מזומן לגאולה, וז"א שה' יצפן תושיה לישרים שעתידים לעמוד בעולם, הכין לפניהם מעשים שיפעלו בימיהם כפי חקי חכמתו. והמאמרים מקבילים, **יצפן לישרים תושיה**, **לנצור ארחות משפט**, שהישרים ינצרו ארחות הנהגת ה' בפעולתו שהוא כפי המשפט, כמו המעשים שנעשו במצרים להכות את המצרים ולהוציא את ישראל, שהיו כפי משפטי ה' ושכרו ועונשו, וזימן מעשים אלה אל הישרים שעמדו בדור ההוא שהם משה ואהרן שהם

ח לִנְצֹר אָרְחוֹת מִשְׁפָּט וְדֶרֶךְ חֲסִידָו יִשְׁמֹר׃ ט אָז תָּבִין צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמֵישָׁרִים כָּל־מַעְגַּל־טוֹב׃ י כִּי־תָבוֹא חָכְמָה בְלִבֶּךָ וְדַעַת לְנַפְשְׁךָ יִנְעָם׃ יא מְזִמָּה תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ תְּבוּנָה תִנְצְרֶכָּה׃ יב לְהַצִּילְךָ מִדֶּרֶךְ רָע מֵאִישׁ מְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת׃ יג הַעֹזְבִים אָרְחוֹת

ת"א כי תבוא וגו'. עקרים פ"ו: מזמה תשמר. עכו"ס

חסידיו קרי

רש"י

מגן הוא להולכי תום. (יצפון מגן להולכי תום) כלומר והיא תהיה לך למגן: (ח) לנצור ארחות משפט. שעל ידה ינצרו ארחות משפט והוא דרך חסידיו ישמור שלא יכשלו: (יא) מזמה תשמור עליך. התורה תשמור עליך: (יב) מאיש מדבר תהפוכות. המהפך דברי התורה אחר דעתו המשובשת:

מצודת דוד

תורה ושומרם לתת לישרים בלבותם ומגן הוא להולכי תום כי היא נשמור מדרך: (ח) לנצור. להשכילו ארחות משפט כי הוא ישמור דרך חסידיו לבל יטו מדרך השלמות: (ט) אז. ר"ל כאשר תחפש אחר החכמה וכמטמון זה ישכילך ה' אז תבין וגו': כל מעגל טוב. תבין מהו המעגל היותר טוב: (י) כי תבוא. כאשר תבוא החכמה בלבך והדעת תהיה נעים לנפשך להתאוות לה בחשק רב: (יא) מזמה. אז מחשבת החכמה תשמור עליך: (יב) מדרך רע. היא דרך מינות: מאיש. מהאיש המדבר תהפוכות ר"ל המהפך דברי התורה אחר דעתו המשובשת: (יג) העוזבים.

מצודת ציון

גוף האדם הלומדה: (ט) מעגל. שביל ודרך כמו פרשת רשת ליד מעגל (תהלים קמ): (י) ינעם. ענין מתיקות:

מוסר חכמה

באור הענין

כי שלוחי השגחתו לנצור ארחות משפטו, **ומגן להולכי תום, ודרך חסידיו ישמר**, ההולך תום הוא מי שמעשה צדקתו קבועים תמיד על דרך אחד בלי פניה ובלי השתנות, והנה שמצד עצמם לא ית מוטמו מצדקתם בשום פעם שזה גדר התם, בכ"ז יצויר שימצאו מכשול מצד הדרך, אם שלא ידעו הדרך, או שנמצא בו אבני מכשול, כי התם אינו ישר ויוכל להיות שיכשלו ע"י מסיתים או רעות הזמן, או ע"י טעות ושגיאה, וה' מגן להם מכל סבה חיצונית וישמור דרכם ממכשול: (ט) **אז תבין צדק**, חוץ ממה שישפיע עליו חכמה ובינה ודעת אלהים, יבין ג"כ צדק **ומשפט**, שהוא ההנהגה בין אדם לחברו, ומשפט הוא מה שמחוייב לפי שורת הדין וצדק הוא מה שיעשה לפנים משורת הדין, וכן במדות ובתכונות הנפש יבין **מישרים**, שהוא מה שמחייב היושר, ובזה יש שני ענינים, א] הדרך האמצעי הישר שהוא טוב תמיד ב] **המעגל** שהוא הדרך הסבובי שלפעמים צריך לצאת מדרך הישר אל מעגל סבובי, כמו להתאכזר ולהתגאות נגד רשעים, וזה אינו טוב תמיד, כי מדות האכזריות והגאוה רעים בעצמם, רק שלפעמים הוא טוב אם על ידו יבוא אל דרך הישר, ועז"א **כל מעגל טוב**: (י) **כי תבא חכמה בלבך**, שעל ידי העזר האלהי יבא למדרגה שיקרא חכם לב, והוא מי שנקבעו חקי החכמה בלבו עד שאין יצר הלב חולק עוד על חקי החכמה, כי נעשו לו כטבע שניה בלבו, והלב מרמז תמיד על כח המושל אשר באדם, ומי שלבו מלא חכמה וחקיה טבועים בו עד שלא ישלטו עליו יצרי התאוה והמדות הרעות צוררי החכמה, כבר באה החכמה בלבו ומתערבה שמה כאזרח רענן וחדל מלחמת הלב נגד החכמה, וכן **דעת לנפשך ינעם**, שהאדם אחר בא הדעת במרירות גדול ובטורח רב וע"י ספיקות רבות, אבל אתה תשיג הדעת שהוא דעת אלהים בנעימות, כי תשיג אותו בקל ע"י רוה"ק והופעה אלהית: (יא) **מזמה תשמר עליך**, מזמה הם העצות והמחשבות העמוקות בחכמה, היא תשמור עליך שלא תכשל מחקי החכמה שהם המורים אותך מדבר שיש בו שני דרכים טוב ורע, והתבונה שהיא המבדלת בין אמת ושקר בעניני האמיתות גם היא **תנצרכה**, ומפרש, שהמזמה תשמור עליך. (יב) **להצילך מדרך רע**, שבאה לנצל חטאים מדרך

באור המלות

(ח) נצר ארחות משפט. יש הבדל בין דרך משפט, שהוא דרך הכולל, ובין ארחות משפט, שהם הארחות הפרטיים, שילך ה' בם לפי שעה ולפי הדור בענינים פרטיים המשתנים בכל דור ודור, והשם פעל נצר שהוא יותר מן שמירה, כי ארחות אלה שמורים אצלו בהשגחה יתירה פרטיות: (ט) צדק, ומשפט, ומישרים. הסבאר למעלה (א' ג'), ומעגל הוא הדרך הסבובי כמ"ש לקמן (ד' ו'), והוא מקביל נגד מישרים שהוא דרך הישר כמ"ש (ישעיה כ"ו), והישר תמיד טוב שהוא הדרך האמצעי, אבל המעגל לפעמים טוב ולפעמים רע, לכן אמר כל מעגל טוב: (י) חכמה בלבך. גדר חכם לב ע"ל (י' ח'): (יא) מזמה. הם המחשבות העמוקות בהחכמה (למעלה א' ד', לקמן ג' כ"א, ה' ב', ח' י"ב). ונשאר על הרע הם מחשבות עמוקות להרע לחברו (כמ"ש לקמן כ"ד ח'): תשמר, תנצרכה. הנוצר הוא יותר מן השומר (כמ"ש לקמן ד' ו', ה' ב', י"ג ג', כ"ז י"ח, תהלות י"ב ח', קי"ט נ"ד, קמ"א י"ג ובכ"מ), כי להשמר מדברי תהפוכות והאפיקורסות צריך שמירה יתירה יותר כי קל יותר להלכד ברשתם, והמין יותר מזיק ומשחית: (יב) תהפכות. בא פה על דברים שהם הפך האמת והאמונה שהשומר לזה היא הבינה המבחנת בין אמת ושקר כנ"ל (א' ב'), וכן כי דור תהפוכות המה (דברים ל"ב), ולשון תהפוכות תכרת (לקמן י' ל"א), על תהפוכות נגד האמת והאמונה: (יג) ארחות, דרכי. הסבאר אצלי כ"פ שדרך הוא הדרך הגדול הקבוע העובר מעיר לעיר,

יֹשֶׁר לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי־חֹשֶׁךְ׃ יד הַשְּׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת רָע יָגִילוּ בְּתַהְפֻּכוֹת רָע׃ טו אֲשֶׁר אָרְחֹתֵיהֶם עִקְּשִׁים וּנְלוֹזִים בְּמַעְגְּלוֹתָם׃ טז לְהַצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה מִנָּכְרִיָּה אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה׃ יז הַעֹזֶבֶת

ת"א השמחים וגו'. עקידה שער י"ב:

רש"י

(טו) ונלוזים במעגלותם. כל ל' נלוז ל' עקמימות היא שבכל מקום הוא סמוך לעקש ועקש הוא ל' עקום כמו שנאמר ומעקשים למישור (ישעיה מ"ג): ונלוזים במעגלותם. הם עקומים בדרכיהם המקולקלים: (טז) מאשה זרה. מכנסיה של ע"ג והיא המינות, ולא יתכן לומר שלא דבר אלא על המנאפת ממש כי מה

מצודת ציון | **מצודת דוד**

ומעקשים: (טו) עקשים. מעוקמים: ונלוזים. נוטים מדרך ר"ל העוזבים דרך האמיתי להעמיד דרכי מינות:
הישר וכן ונלוז דרכיו בוזהו (לקמן יד): (יז) אלוף. שר (יד) השמחים. כאשר יעשו הרע ישמחו ולא ידאגו כדרך
המאמין בהשגחה ושכר ועונש שאף אם בא לידי דבר עבירה
בהסתת היצה"ר אבל הוא מדאגה מאימת הדין: בתהפוכות. בעת ימצאו מקום להפוך הכוונה, אחרי רוע מחשבתם:
(טו) ארחותיהם עקשים. ר"ל אין הכרם ישרים בכל דרכי למודם: (טז) להצילך. מוסב למעלה לומר החכמה תשמור

באור המלות | **מוסר חכמה** | **באור הענין**

וארח הוא המסתעף מן הדרך הגדול אל הגד אל הכפרים, ושניהם דרך הרבים, וזה הגדלם מנתיב שהוא דרך היחיד, (ועיין הם' זה לקמן פסוק כ' פ"ו, ג' ו', ד' י"ד י"ח, פ' פ"ו, פ"ז י"ט): (יד) השמחים, יגילו. מבואר אצלי בכל התנ"ך שהשמחה מורה על השמחה התמידית, והגיל הוא על דבר מתחדש, כמו השומע בשורה טובה או המוצא מציאה וכדומה, (וכא הם' זה כ"ג כ"ד כ"ה, כ"ד י"ו): (טו) ארחתיהם, מעגלותיהם. המעגל הוא הדרך ההולך בעיגול ולא כיושר, וע"י הדרך העגולי יבוא אל הדרך הישר, והתבאר (ישעיה כ"ו ז', נ"ט ח', תהלות י"ז ה', פ"ה י"ב, ק"מ ו', למעלה פ' ט' לקמן פ' י"ח, ד' י"א כ"ו, ה' ו' כ"א), ועל המעגל לא יצדק לשון עקש, כי המעגל אינו הולך ביושר, רק יצדק לשון נלוז שהוא הסר ונוטה ממגמת הפנו, שאינו הולך במעגל לבא על ידו אל תאיו החפץ: (טז) זרה, נכריה. הזר יצוייר גם מי שהוא מאותו מקום אם הוא זר לאותו דבר, כמו הזר אצל תרומה וקדשים, אשת איש זרה לאחר, והנכרי הוא מארץ אחרת

החכמה אל צד הרע והתאוה, ע"י מחשבות העמוקות בחכמה ינצל מפתויי התאוה כי אין יצה"ר מצוי אלא כלב פנוי מן החכמה, **ותבונה תנצרכה מאיש מדבר תהפוכות** בעניני האמונה, שהם המכחישים שרשי האמונה ע"י חקירות מזויפות והיקשים מתעים שהם הפך האמת, ומזה תצילך התבונה שתדע מה להשיב לאפיקורס: (יג) **העוזבים**, וכנגד להצילך מדרך רע אמר **העוזבים ארחות יושר ללכת בדרכי חשך**, הדרך הוא הדרך הגדול וקבוע לרבים וממנו יצאו ארחות לכפרים ועלים קטנות, מצייר שבתורה לא לבד שהדרך הגדול ישר, כי גם הארחות המסתעפים ממנה הם כולם ישרים, שבכל מצוה מסתעפים ממנה ארחות רבות, כמו מן מדת הרחמנות יסתעפו נתינת צדקה, הלוואת חסד, השבת העבוט וכדומה,

והם ארחות יושר, וברשעה לא לבד שהאופל פרוש על ארחותיה הפרטיים, כי גם הדרך הגדול חשך ולא אור, כי הוא הפך החכמה שהוא אור הלבבות: (יד) **השמחים**, וכנגד מאיש מדבר תהפוכות שהוא המכחיש יסודי האמונה הוא ישמח לעשות רע, כי החוטאים מצד התאוה הם מלאים חרטה, שאחר שמלאו תאותם יתעצבו על הרע שעשו, אבל המדברים תהפוכות ומכחישים עקרי האמונה שהם החוטאים מצד הכפירה הם **שמחים לעשות רע**, וגם יגילו בעת שיבא **תהפוכות רע**, אם יבא רע על הצדיקים והצלחה לרשעים, שזה מתהפוכות העולם, שהצדיקים הם מתעצבים ע"ז, והם יגילו על תהפוכות הרעים האלה, כי בזה יחזיקו דעתם להכחיש ההשגחה ולמלאות כל חפץ לבם, ועל זה אמר יגילו שהגיל מורה על דבר מתחדש, שיגילו על התחדשות תהפוכות הזמן הרעים: (טו) **אשר ארחותיהם**, האורח הוא הארח הישר ההולך מעיר לכפר בדרך ישרה, והמעגל הוא הדרך הסבובי, ובדרך החכמה יש ארח ומעגל, כי לפעמים צריך לצאת מדרך הישרה אל הצד, כמו להשתמש במדת העזות נגד המלעיגים עליו בעבודת השם, במדת הגאוה והאכזריות נגד רשעים ומנאצי ה', והגם שבזה יוצא מדרך הישר בכ"ז במעגל זה הסבובי ישוב לדרך הישר, כמי שהולך ממקום למקום ויש לפניו בדרך ומסבב במעגל סבובי להגיע עי"כ בדרך בטוח אל עיר מושב, אבל החוטאים והמכחישים **ארחותיהם עקשים**, כי אינו הולך בדרך הישר רק במעגל, ולא תאמר שע"י המעגל ישוב אל דרך הישרה אל עיר מושב, כי הם **נלוזים במעגלותם** מן מחוז החפץ ללכת תהו ולא דרך: (טז) **לשמרך מאשה זרה**, יש הבדל בין זר ונכרי, שהזר הוא זר לאותו דבר, והנכרי הוא רק מארץ אחרת, ומדבר פה מיצרא דעריות ויצרא דע"ג שהם הע"ג נמשלה בזונה בכ"מ, כי זונה הוא מאחרי אלהיו ומבריתו, והחכמה תצילך מאשה זרה בל תכשל בעבירה, ומאשה **נכריה** שעזבה דת ישראל ועבודת אלהי נכר, אשר **אמריה החליקה** לפתוך אל הע"ג והכפירה והמינות, וכנגד אשה זרה מפרש. (יז) **העוזבת אלוף נעוריה**, שהיא זונה תחת

אלוף נעוריה ואת־ברית אלהיה שכחה: יח כי שחה אל־מות ביתה ואל־רפאים מעגלתיה: יט כל־באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים: כ למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמר: כא כי־ישרים ישכנו־ארץ ותמימים יותרו בה:

ח"א כל באיה. עמ"ש בס: למען תלך. מליצה פ"ג:

רש"י

שנאה של תורה שאמר כאן להצילך מאשה זרה ולא מעבירה אחרת אלא זו פריקת עול של כל המצות: (יח) כי שחה אל מות ביתה. מוסב על להצילך וגו' כי הבא אל ביתה ישח ומחליק כמדרון היורד אל מות והתורה תשמור עליך מנפילה זו, הרי דבר גדול הוא לך: רפאים. נרפים מדרך הטוב ונעזבים מאין סומך עד שנופלים בגיהנם: (יט) לא ישובון. יקשה בעיניהם לפרוש ממנה ולחזור בהם: (כ) למען תלך. מוסב על המקרא שלמעלה, להצילך מדרך רעה למען הוליכך בדרך טובים: (כא) כי ישרים ישכנו ארץ. לעולם הבא: יותרו בה. כשירדו רשעים לגיהנם:

מצודת דוד / מצודת ציון

עליך להציל מאשה זרה והיא אשת איש שוחה זרה כמו אלופי ומיודעי (תהלים נה) ור"ל הבעל: (יח) שחה.
לך: מנכריה. מהאשה הנכריה היא אשר חלקת אמריה ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ב'): (כא) יותרו
בקהוי ישכהו: (יז) אלוף נעוריה. בעל נעוריה: ואת
ברית. כי גם הנשים נכנסו בברית ה' לקיים מצות ה' ולא תמעול מעל באישה: (יח) כי שחה. בית הזונה היא מקום מדרון לרדת בה אל המיתה: ומעגלותיה. ההולכים אל ביתה הולכים המה אל מקום הרפאים הם המתים שנרפו ונחלשו וכוחם תש ור"ל הבא אל ביתה יוכשל בה ויאבד נפשו: (יט) כל באיה. כל הבאים אליה לא ישובון מדרכם הרע כי קשה מאוד לפרוש ממנה ולא ישיגו עוד מעתה ארחות חיים ונאמר אף למשל על דרכי המינות כי קשה יאחד לפרוש ממנה אחר שהורגל בה: (כ) למען תלך. מוסב למעלה לומר החכמה תשמור עליך מזה למען תלך בדרך טובים אשר ימנעו ללכת בדרך הזה: וארחות וגו'. כפל הדבר במ"ש: (כא) ישכנו ארץ. יהיו שוכנים בארץ עד עולם: יותרו בה. בעת יגרשו ממנה הרשעים אז המה ישארו בה:

מוסר חכמה

באור הענין

בעלה, ונגד נכריה אומר כי את ברית אלהיה שכחה, לזנות אחרי הבעלים ולאחוז בדעות מינות: (יח) כי שחה, נגד אשה זונה אמר כי שחה אל מות ביתה, שהיא מביאה למות של הגוף קודם זמנו, ונגד אשה נכריה אמר אל רפאים מעגלותיה, שהיא מובילה אל אבדון הנפש אשר בקהל רפאים ינוח, ואמר מעגלותיה, שגם דרכי ההיקשים והחקירות שבם תסבב אל ביתה לברר שיטת המינות וההכחשה ע"י מעגלים נוטה מן היושר והאמת, הם שחים אל רפאים, כי גם הם נוטלו לכריתת הנפש ואבדונה: (יט) כל, נגד מ"ש כי שחה אל מות ביתה אמר כל באיה לא ישובון, שהבא אל הבית לא ישוב משם עוד כי ימות, ונגד מ"ש ואל רפאים מעגלותיה, אמר כי לא ישיגו ארחות חיים, שלא ידמה כמעגל אחר שע"י הדרך העגולי ישוב אל הארח הישר, כי מן המעגל הזה לא ישיגו ארחות חיים, גם י"ל שר"ל כל באיה לא ישובון עוד בתשובה, וגם אם ישובו לא ישיגו עוד ארחות חיים, כי תדבק בם דעת מינות ותחמיץ את שכלם כשאור בעיסה שלא ישובו עוד אל ארחות הדת והאמונה, וכן אמרו חז"ל דפירש ממינות מיד מת, כי אם ישאר בחיים ישוב עוד לכסלה: (כ) למען תלך בדרך טובים, הדרך הוא הדרך הגדול, והארחות הם הקטנות שהולכים מעיר לכפר, ור"ל ע"י עקידת החכמה תלך בדרך הקבוע המיוחד לטובים לעשות טוב עם רעיהם, ומוסיף שגם ארחות צדיקים תשמר, הארחות הפרטיים שהולכים בהם צדיקים העושים צדק לפנים משורת הדין בענינים פרטיים לפי הענין, וכן פי' חז"ל (ב"מ דף פ"ג) רבה בר"ח אגרינהו להנהו שקולאי לתברו ליה חביתא דחמרא, שקל לגלימייהו, אתא לקמיה דרב א"ל הב להו גלימייהו, א"ל דינא הכי, א"ל למען תלך בדרך טובים, א"ל עניי אנן וטרחנא כולי יומא ולית לן מידי למיכל, א"ל זיל הב להו אגרייהו, א"ל דינא הכי, א"ל וארחות צדיקים תשמר, שזה הענין השני הוא מארח הפרטיי של הצדק לפי הענין שהיו עניים. (כא) כי ישרים, יש הבדל בין ישרים לתמימים, הישרים הם הישרים בטבע בין בדרכי הבינה בין בעניני המדות, שכלם וטבעם ומדותיהם הולך מעצמו בדרך הישר, וגדר התמימים הוא מי שמעשיהם קבועים ובלתי משתנים בשום זמן בין בעת הטובה בין בעת רעה, אחר שעושים הכל לשם ה' בלי שום פניה חיצונית, והישרים הם ישכנו ארץ, אבל יצייר שישתנו מעשיהם לפעמים לרוע ולא יותרו בה לעולם, וע"י

באור המלות

והתבאר (ישעיה כ"ח): (יח) מות, רפאים. עמ"ש ישעיה (כ"ו י"ד), שרפאים אחר המות: (כ) דרך, ארחות. (ע"ל פסוק י"ג): (כא) ישרים, תמימים. ע"ל (פסוק ז'):

כב וּרְשָׁעִים מֵאֶרֶץ יִכָּרֵתוּ וּבוֹגְדִים יִסְּחוּ מִמֶּנָּה׃

ג א בְּנִי תּוֹרָתִי אַל־תִּשְׁכָּח וּמִצְוֹתַי יִצֹּר לִבֶּךָ׃ ב כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ׃ ג חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־יַעַזְבֻךָ קָשְׁרֵם

כי ארך ימים. יומא ע"א הגוה י"ג:

רש"י

ג (ב) ארך ימים וגו' ושלום יוסיפו לך. תורתי ומצותי:

מצודת ציון

מלשון נוהג: (כב) יסחו. ענין עקירה ממקום כמו ויסחך מאהל (תהלים נב):

מצודת דוד

ג (א) בני. אמר במקום ה' אתה ישראל החביב לי כבן אתה בני מזהירך תורתי אל תשכח: (ב) ושנות חיים. ר"ל שנות השקט והשלוה: ושלום יוסיפו לך. התורה והמצות הם יוסיפו לך כי הם ילמדו עליך זכות: (ג) אל יעזבוך. לא תהיה נעזב מהם כ"א תאחז בהם: קשרם. ר"ל בכל

מוסר חכמה

באור המלות

(ב) ארך ימים ושנות חיים. שם ימים כשאינו מציין ימים פרטים יציין ההמשך הזמני של איזה דבר בכלל, ויהי כל ימי אדם אשר חי, ויציין באורך ימים, אורך ההמשך שהוא יותר על שיעורו הקצוב לו, למען ייטב לך והארכת ימים, וכשבא למספר יציין המספר במלות שנים, וכשבאו נרדפים יציין בימים ימי הטובה והשלום, כי השנים יציינו השנים שיתהוו בהם, שרובם לרעה, כמ"ש יחזקאל (כ"ב ד'), ולכן אמר שנות חיים ושלום, שהשנים לא יהיו לרעה רק לטובה, וחז"ל דרשו לא מן יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך, ר"ל ששם לא נמצא מדת השנים, רק ההמשך הארוך הנצחי למעלה מן הזמן שלנו הנמדד בשנים, וכה"ג בא הארכת ימים כפשוטו, כמו למען יאריך ימים על ממלכתו, דהיינו המשך ימי מלכותו, וכולל ג"כ שיהיו ימים טובים, וחז"ל אמרו אשר האריכו ימים אחרי יהושע וימים האריכו שנים לא האריכו, תפסו שבאו המלות בדיוק על שהיו להם ימי שלוה, ולא נכלל בו כפי' המושג שהאריכו שנים, ועי' לקמן (י' כ"ז): (ג) חסד ואמת. האמת הוא במדת הדין או קיום הבטחה והיוב, והחסד הוא שלא עפ"י חיוב או הבטחה, ויש בתורה ובקיום המצות ג"כ אמת וחסד, שהחסיד הוא המפליג יותר על החיוב, בין בקום המצות בין בעיון התורה להעמיק בו ולהבין סודותיה ונסתרותיה כמ"ש ותורת חסד על לשונה. וכן בהארתו ה' נמצא חסד ואמת, ויש בזה ענינים רבים מפוזרים בדברי בה"מ, וגם ההנהגה יקרא ההנהגה הסדורה בשם אמת, וההנהגה הפלאיות בשם חסד כמ"ש בתהלות סי' פ"ט באורך, וה' ונהיג בשני המדות האלה לפי המונהגים וזכותם והכנתם. על גרגרותיך. הגרון הוא פנימית הצואר מקום מוצא הקול, וההכשיט יקשר על הצואר מבחוץ, כמ"ש ויסם רביד הזהב על צוארו, אבל פה מדבר מן הגרון המוציא הקול והדבור

באור הענין

שהם תמימים יותרו בה, כי לא יתמוטטו מצדקתם בשום פעם: (כב) ורשעים, אבל הרשעים הם מארץ יכרתו, והרשעים כולל המהמידים ברשעם בין בין אדם למקום בין בין אדם לחברו הפך התמימים המתמידים בצדקתם, והם יכרתו לעולם הפך התמימים שישארו בארץ לעולם, והבוגדים בין אדם לחברו הגם שלא יכרתו לעולם, יסחו ממנה לפי שעה, שזה הפך הישרים:

ג (א) בני תורתי אל תשכח, התורה כוללת כל הלמודים שבתורה כמו הדינים וההלכות שצריך ללמדם אף שלא יעשם, כמו מצות הכהנים והקרבנות וכדומה, וכן הספורים שבתורה שמהם נקח ספנות האמוניות מההשגחה והנבואה והשכר והעונש, מזהיר שלא ישכח אותה רק יהגה בה יומם ולילה, עד שיזכור את כולם, ומצותי יצור לבך, המצות צריך לעשות בפועל או להשמר במצות ל"ת, ורובם הם נגד יצר הלב, לכן אמר יצור לבך, שהלב הוא כח הממשלה שבנפש שימשול על כחות הנפש שיכונו פעולותיהם כפי מצות ה': (ב) כי אורך ימים ושנות חיים, כשבאו נרדפים יציין באורך ימים ימי הטובה, שאז ימיו ארוכים וממולאים בטוב, ובשנות חיים מציין שירבו שני חייו, ור"ל שבזכות התורה והמצוה יוסיפו לו שנים, ויהיו לו ארך ימים, ר"ל ימי טובה, וגם יהיו שנות שלום, ר"ל שלום בגופו ובממונו ובביתו ובכל אשר לו: (ג) חסד ואמת אל יעזבך, רוב דברי התורה נכללים בחסד ואמת, שהמצות רובם באים על חסד שבין אדם לחברו, והאמונות והדעות נכללים במדת אמת, שיאמין באמתיות הנודעים ע"י התורה, שני אלה אל יעזבך, שתשיג האמת באמונות ודעות ע"י התורה ותעשה חסד ע"י המצות, וגם יש תורת אמת ותורת חסד, שהמצות וההנהגות שיעשה מצד החיוב וכן העיונים הפשוטים המושגים לכל, נקרא בשם תורת אמת, והמעשים הנפלאים שיעשו החסידים ובני עליה מצד החסידות, וכן ההשגות הנפלאות שישיגו בעלי רוח הקדש באלהות ובמעשה בראשית ומרכבה, נקרא בשם תורת חסד, שתי אלה אל יעזבך, וכפי הנהגת האדם בחסד ואמת ינהוג השי"ת עמו במדות האלה מדה כנגד מדה, קשרם על גרגרותיך שהוא הדבור היוצא מן הגרון, שידבר בם תמיד עד שיהיו רגילים על לשונו, וגם כתבם על לוח לבך, שהלב הוא הכח המושל אשר באדם והוא מוקף תמיד מרעיונים ומלודות אשר יפרשו עליו יצרי התאוה וציורי הרעים העולים ברוחו, שהם מתנגדים לחקי החכמה, עד שהחכמה שכותה אליו, וצריך לחקות חקי החכמה על לוח הלב כאלו כתובים במכתב בל ימחקו לעולם

על־גרגרותיך כתבם על־לוח לבך: ד ומצא־חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם: ה בטח אל־יהוה בכל־לבך ואל־בינתך אל־תשען: ו בכל־דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך: ז אל־תהי חכם בעיניך ירא את־יהוה וסור מרע: ח רפאות תהי לשרך

ת"א ומצא חן. שקלים ה' עקידה שער מ"ב: בטח אל ה'. עקידה שם: אל תהי. עקידה שם: רפאות תהי. עירובין נ"ד תענית ז' אבות י"ג: הר' ברגש

רש"י

(ה) בטח אל ה'. פזר מעותיך לבקש לך רב ללמוד ממנו ואל בינתך אל תשען: (ז) אל תהי חכם בעיניך. להיות מותם בדבר מוכיחך: (ח) רפאות תהי לשרך. החכמה, שרך כמו (שיר ז') שררך וזהו טבורך: ושקי'

מצודת דוד

פת תהא מדבר בה ותושב בעיניה: (ד) ומצא חן. ובזה תמצא חן ותהיה ידוע למשכיל בשכל טוב בעיני וגו': (ה) אל תשען. אבל תתבוב בודאי אמונת הואיל וגעשה הדבר בבינה כי הכל ביד ה' ולא ביד בינת אדם: (ו) בכל דרכיך. בכל ענייניך דע את ה' ר"ל תן דעתך לחשוב לעשות מעביך למען יבוא בדבר תועלת לקיום דבר ה' ואז הוא יוליכך בארחת מישור ותצלית בה: (ז) אל תהי חכם בעיניך. להקל בדבר הנאסר לעשות גדר ובמורה נחושבך שאין חכם כמותך לריך גדר אלא ירא ה' פן עם כל חכמתך תכשל וסור מרע הרחק מאד ועשה גדר: (ח) רפאות. ר"ל הלא הגדר לא יזיק כי עוד יועיל ותהיה רפאות וגו' ר"ל יחזק אותך בקיום המלות:

מצודת ציון

ג (ג) לוח. נסר והוא ענין מלוגה ושלום: (ח) לשרך. הוא הטבור כמו שררך אגן הסהר (ש"ה ז): ושקוי

מוסר חכמה

באור הענין

ויקרא במכתב הזה כל ימי חייו למען ילמד להרחיק הליולים הרעים ויצרי מעלליו: (ד) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, ר"ל שהשג שע"י חכמה ובינה אנושית ימלא ג"כ חן ושכל, כי על בעלי התבונה יאמרו כי מלאו שכל, וכן ימלאו חן בעיני בני אדם ע"י חכמתם, אולם ע"י התורה והחכמה אלהית ימלאו חן גם בעיני אלהים, וגם ימלאו שכל טוב, והוא שפיכת רוח אלהים עליו להשכיל בשכל טוב שהוא כינוי להשכלתו ברוה"ק עד שישכיל האמתיות בעזר אלוה, וזה ע"י מליאת חן בעיני ה' להשכילהו באמתו:

באור המלות

וכמ"ש למעלה (א' ט'): (ד) שכל טוב עי' לקמן (י"ג ט"ו): (ו) דרכיך, ארחתיך. הבדלם למעלה (ב' י"ג): (ז) חכם בעיניך. גדר החכם בעיניו הוא מי שנדמה לו שהחכמה נטועה בטבע כחות נפשו, ושאינו לריך לקבלה מן החוץ, ואם תתעורר בו מדה רעה למשל גאוה אכזריות קנאה נקמה וכדומה, ידמה לו שמדות האלה יעשו בחכמה, ולא יאמין בדרכי החכמה הן הפך מדרכי יצר הלב ושלריך לכבוש יצר ולהגביל תאותו, ושחקי החכמה הם מאלהים למשול בם על כחות נפשו הרעים כי אין יראת ה' נגד עיניו, ועי' עוד (לקמן כ"ו ה', י"ב ט"ו, כ"ח א'): (ח) לשרך. הוא הטבור:

(ה) בטח אל ה' בכל לבך, יען שחקי החכמה מתנגדים מבינת האדם ואינו יכול להשיגם בכח בינתו, ואם ישען על בינתו תוליכהו שולל אל ההפך מדרכי החכמה, לכן אמר אל בינתך אל תשען, כי החכמה לא תושג אל האדם ע"י בינתו רק היא נתונה מאלהים, ולריך לבטוח בה' בכל לבו ולכת כפי מלות ה' אשר לוה על חקי התורה והחכמה ומלותיה, ולא יסמוך על בינתו כלל: (ו) בכל דרכיך דעהו, הדרכים הם הגדולים והארחות הם הקטנים המתפשטים מן הדרכים הגדולים, ויען שארחות החכמה הם רבים אין קץ, כי החכמה תתפשט על כל הפרטים שהם רבים מאד, וא"א שידע כל הפרטים הבאים לפניו איך יתנהג בהם כפי דרך התורה והחכמה, משיב שאתה תדע את ה' בכל דרכיך הכוללים כמו דרך הרחמים, דרך הנדיבות, דרך הענוה, תלך בו כפי לווי ה' שהכל נסמך על מ"ש והלכת בדרכיו מה הוא רחום וכו', והוא יישר ארחותיך, שעל ידי סיוע אלהית יהיו גם ארחותיך הפרטים ישרים, כמו למשל בפרטי המעשים בדרך הנדיבות, לדעת כמה תתנדב, ולמי תתנדב, ומתי, ואיך, וכדומה: (ז) אל תהי חכם בעיניך, אולם נמלאים בני אדם שהם חכמים בעיניהם, מיען שחקי החכמה בלתי נודעים במופת והם מתנגדים לטבע יצר הלב, ידמה לו שהדרך אשר יבחר הוא לעלמו הוא דרך החכמה, ושכל מה שהוא עושה הוא חכמה שזה גדר החכם בעיניו, והוא ההולך על חקי החכמה האמתיים המקובלים מה' שהם מתנגדים אל תאות לבו ודעתו ויצרי מעלליו, רק ירא את ה' שהוא גבל חקי החכמה לפי חכמתו העליונה, וסר מרע, שע"י יראת ה' תסור מרע ותלך בדרכי החכמה, כמ"ש ראשית חכמה יראת ה' וכמש"ש, שע"י יראת ה' יכנע לחקי החכמה אשר לוה עליהם ה', ולא יסמוך על דעתו וחכמתו (ח) רפאות, והגם שחקי החכמה מתנגדים לטבעך בל תחשוב שע"י שתלך בדרכי החכמה יחלה גופך, כי חקי החכמה ומלותיה הזהירו על הרבה מאכלות ויליו להתקדש ולפרוש ממותרי המזון עז"א שבהפך רפאות תהי לשרך, שהסבר שהוא יקבל משקים ומזון לא לבד שלא יחלה עי"ז, כי אזהרת התורה ופרישת המזון המוזהר יהיה לו רפואה לחליו, וכן בל תחשוב שע"י מיני הפרישות שבאו בתורה מן התענוג

ח שִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ׃ ס כַּבֵּד אֶת־יְהוָה מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל־תְּבוּאָתֶךָ׃ י וְיִמָּלְאוּ אֲסָמֶיךָ שָׂבָע וְתִירוֹשׁ יְקָבֶיךָ יִפְרֹצוּ׃ יא מוּסַר יְהוָה בְּנִי אַל־תִּמְאָס וְאַל־תָּקֹץ בְּתוֹכַחְתּוֹ׃ יב כִּי אֶת אֲשֶׁר־יֶאֱהַב יְהוָה יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת־בֵּן יִרְצֶה׃ יג אַשְׁרֵי אָדָם מָצָא

ת"א כבד את ה'. קידושין ל"ט ודף ל"ב מציעא ל"ב ; ותירוש וגו'. יומא ע"ו ; מוסר ה'. מגלה ל"א ספר השומר פרשה בחוקותי עקידה שם ובעל ה"ד ושער ע' ; כי את וגו'. ברכות ה':

רש"י

לעצמותיך. הוא המוח כענין שנאמר ומוח עצמותיך ישוקה (איוב כ"א): (ט) מהונך. מכל מה שחנך אפי' מקול ערב (אל תקרי מהונך אלא מגרונך): ומראשית. אלו תרומות ומעשרות: (יא) מוסר ה' בני אל תמאס. אם יבואו עליך יסורין יהיו חביבין עליך: ואל תקוץ. מל' קצתי בחיי (בראשית כ"ז): (יב) וכאב את בן ירצה. שרוצה בבנו להטיב לו ויפייסהו לאחר שמכהו בשבט כן תערב לך הטובה אחר המכה: (יג) אשרי אדם

מצודת ציון

ר"ל כמוח המשקה העצמות: (י) אסמיך. הם אוצרות התבואה כמו את הברכה באסמיך (דברים כח): יקביך. הם הבורות אשר היין יורד בהם כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה): יפרצו. ענין התחזקות ברבוי כמו פרצו לרוב (דה"א ד): (יא) תקוץ. ענין מאוס כמו קצתי בחיי (בראשית כז): (יב) ירצה. מלשון רצוי ופיוס: (יג) יפיק. יוציא כמו

מצודת דוד

(ט) מהונך. להפריש ממנו לצדקה: ומראשית. להם תרומות ומעשרות: (י) וימלאו. ר"ל לא תחסר כלום כי בעבור זה הברכה ישולח בהם ועוד תוסיף: ותירוש. היין אשר ביקבים יתרבה: (יא) מוסר. אם בא לך מה' מוסר יסורים אל תמאס בהם אלא קבלם מאהבה: ולא תקוץ. כפל הדבר במ"ש: (יב) יוכיח. לגלות אזנו ליושר דרכו: וכאב. וכמו האב אשר יכוין בהכאה לרצות את בנו להטיב דרכו ולא לנקום נקם: (יג) אדם. מוסב על אשרי לומר אשרי לאדם אם מוציא את התבונה מן החכמה ר"ל שבי

מוסר חכמה

באור המלות

(י) אסמיך. שם מיוחד לאוצרות התבואה בלבד, ונגזרו (דברים כ"ח ח'), ובזה מובדל מן אוצר שכולל כל דברים הנאגרים באוצרות, ותירוש, שיעורו, ויקביך תירוש יפרצו: (יא) מוסר, תוכחה. תוכחה הוא וכוח ובא בין אנשים שוים, ומוסר הוא ע"י יסורים, או בא מן הגדול אל הקטן, ולויתי מקומותיהם (ירמיה ב' י"ט), ואצל ה' בא גם תוכחה על היסורים (כנ"ל א' כ"ה), ובא מוסר על העבר ותוכח על העתיד (וכמ"ש הכלות ו' ב' איוב ה'), ויש הבדל בין קץ ובין מאס, הקץ הוא קץ בהדבר, כמו קצתי בחיי מפני בנות חת, וגם במקום שבא בשימוש בב' על הדבר כמו ואקוץ בם, ר"ל שקצתי על ידם, שקץ בנפשו על ידי שהדבר למשא עליו, והממאס מואס הדבר

באור הענין

הענג והתאוה יחיבש מוח עצמותיך, כי בהפך שיהיו שיקוי לעצמותיך, כי חקי החכמה יחזקו את בריאות הגוף ועצמותיו יחלימו, אם בטבע כי רוב המותרות מחלישים את הגוף, ואם בהשגחת ה': (ט) כבד, אחר שלמד אותו שידע את ה' בכל דרכיו ויבטח בו, כי חקי החכמה המונהגים מאתו יהיו לו רפואה וארוכה, הוסיף שכן בכל עניניך וגם בלשיפת הקניינים ראשיתם תתיחס לה' כי הוא הנותן הכל והכל מידו, ולכן צריך שתכבדנו מהונך ומראשית כל תבואתך, כי הראשית תתיחס אליו, ועי"כ.

(י) וימלאו אסמיך שבע ויקביך יפרצו תירוש, כי אם תאמין שראשית כל הדברים הם מאתו אז הברכה שלוחה מאתו בכל מעשה ידך, ומזה נקח משל שה"ה החכמה שהיא הראשית האלקי לכל הדברים וכמו שת"י בראשית בחוכמתא, צריך אתה להחזירה לה', ולדעת כי חקיה והגבלותיה כולם מאתו, ולא תהיה חכם בעיניך ליחס החכמה אל בינתך, רק ירא את ה' וסר מרע לעשות כפי פקודיו ובזה יתברכו כל הנהגותיך: (יא) מוסר ה' בני אל תמאס, כ"מ שבאו מוסר ותוכחה אצל בני אדם יהיה המוסר ע"י הכאה או ע"י יסורין, והתוכחה היא הבירור שמברר לו הדבר ע"י מופתי השכל וראיותיו, ולכן הפה אצל מוסר לשון אל תמאס, כי דרך האדם למאס ביסורים, ואצל תוכחה אמר אל תקוץ בתוכחתו, שהתוכחה לא ימאס מצד עצמה, אחר שתבא בדברי שכל ודעת, רק שיקוץ בה לפעמים מצד הנושא. ואצל ה' מצאנו לפעמים שגם תוכחה יהיה ע"י יסורים, ואז יבא שם מוסר על היסורים שיביא ה' עליו לתקן חטא העבר וייסרהו על עונותיו הקודמים, ושם תוכחה בא על היסורים שיביא ה' עליו להשיבו אל דרך הטוב בעתיד, ובענין יסורים של אהבה שהזכירו חז"ל שכל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורים, ותנאי יסורים אלה שיקבלם מאהבה ויפיס על לבו להיטיב דרכו, ועז"א. (יב) כי את אשר יאהב ה' יוכיח, שהתוכחה היא סימן האהבה, שמאהבתו ישגיח עליו להיטיב דרכו ולהעלותו אל מדרגה למעלה למעלה, וכאב את בן ירצה, כמו שירצה האב להעלות את בנו ממדרגה למדרגה, וימנעהו ממותרות ומעדונים ויפה

חָכְמָה וְאָדָם יָפִיק תְּבוּנָה׃ יד כִּי טוֹב סַחְרָהּ מִסְּחַר־כָּסֶף וּמֵחָרוּץ תְּבוּאָתָהּ׃ טו יְקָרָה הִיא מִפְּנִיִּים וְכָל־חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ־בָהּ׃ טז אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד׃ יז דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־

ת״א יקרה היא. מ״ק ט׳ סוטה ד׳ הוריות י״ג: ארך ימים. שבת ס״ג בתרא כ״ט אבות ו״ג: דרכיה וגו׳. סוכה ל״ב יבמות ע״ו ודף פ״ו נדרים ס״ב גיטין נ״ט עשר בשלה עקידה שער ח׳ ושער ס׳:

מפנינים קרי

רש״י

מצא חכמה ואדם יפיק תבונה. שלומד חכמה עד שמגורה היא להוציא בפיו: (יד) כי טוב סחרה מסחר כסף. כל חליפין שאדם מחליף בסחורה זה נוטל זה וזה נוטל זה אבל האומר לחבירו שנה לי פרקך ואני אשנה לך פרקי נמצאו שניהם ביד כל אחד ואחד: מחרוץ. מין זהב הוא: (טו) וכל חפציך. כל חמודותיך: לא ישוו בה. לא יהיו שוין בשוויה ודומין בדמיה: (טז) בימינה. למיימינים בה ועוסקים בה לשמה אורך ימים וכ״ש עושר וכבוד, ולמשמאילים בה שעוסקים בה שלא לשמה מ״מ עושר וכבוד יש:

מצודת דוד | מצודת ציון

דבר מתוך דבר: (יד) כי טוב. מסחר החכמה טובה ויפק רצון (לקמן ח): (יד) ומחרוץ. היא הזהב הטוב כמו מסחר כסף כי כשמי נוטל מחיר הכסף לא ישאר א״כ בירקרק חרוץ (תהלים סח): (טו) מפנינים. הם המרגליות: הכסף בידו ולא המחיר ביד האחר ולא כן בדבר החכמה

כי אם מי שלומד עם אחר חכמה אחת במחיר למוד חכמה אחרת א״כ נמצאת ביד כל אחד ואחד: תבואתה. פרי החכמה ור״ל מה שמבין מדעתו מתוך דבר החכמה שלמד הנה טובה היא מחרוץ: (טו) יקרה. החכמה היא מפנינים הם המרגליות: וכל חפציך. כל הדברים שאתה חפץ ורוצה בהם לא יהיו שוין בשויה: (טז) אורך ימים. ר״ל על ידה ישיג אורך ימים ועושר וכבוד ורז״ל אמרו למיימינים בה לעוסק לשמה היא לו לאורך ימים וכ״ש עושר וכבוד אבל למשמאילים בה לעוסק שלא לשמה עכ״פ ישיגו עושר וכבוד: (יז) דרכי נועם. ר״ל לא יבוא בשום צד מכשול כדבר קיום דברי

מוסר חכמה

באור הענין | באור המלות

שכמו לסבול עול התורה והתמדת הלימוד וכדומה וכ״ז מרוב אהבתו אותו: **(יד) אשרי אדם מצא חכמה**

עצמו, וכן לקמן ס׳ י״ב: (יג) חכמה, תבונה, התבאר סי׳ א׳ ב׳: (יז) דרכים, נתיבות, הבדלם למע׳ (א׳

החכמה אינה נקנית ע״י עיון כמו התבונה שיוציא אותה מדעתו ע״י עיון, רק הוא מקבלה מה׳ כנ״ל ואשרי מי שמצא כל חקות החכמה שיהיו לו לקנין, כאדם המוצא מציאה שהגם שמצאה מן ההמון בכ״ז נעשית קנין לו והיא שלו, ואשרי **אדם יפיק תבונה**, כי הבינה יפיק ויוציא מדעתו ע״י שיבין דבר מתוך דבר, ויש הבדל בין בינה לתבונה, שהתבונה הוא אם התבונן על כלל הדברים ויודע כל ענייני בינה בכל חלקיהם: (יד) **כי טוב**, מבואר עפמ״ש לקמן (ט״ז ט״ז) קנה חכמה מה טוב מחרוץ וקנות בינה נבחר מכסף, ובארנו שהחכמה אחר שלא ימצא אותה ע״י בינתו ועיונו, רק מקבלה מה׳, ידמה אותה לחרוץ שימצאו אותו במעמקי הארץ דרך מציאה, וכן ימצאו החכמה דרך מציאה מאדון החכמה, כמ״ש אשרי אדם מצא חכמה, והתבונה ימצאו אותה ע״י מסחר שמבין ומוציא דבר מדבר, כמ״ש ואדם יפיק תבונה, ודומה כקנין הכסף שמוכרים וקונים בו דרך מסחר וחליפים, וכן אמר פה, נגד מ״ש ואדם יפיק תבונה מפרש כי **טוב סחרה מסחר כסף**, ונגד מ״ש אשרי אדם מצא חכמה, מפרש **ומחרוץ** טוב תבואתה, כי אלה הם קניינים אובדים ובלתי מתעלמים בנפש, והחכמה והתבונה המה קנינים קיימים נצחיים מתעלמים בנפש האדם: (טו) **יקרה היא מפנינים**, הפנינים הם יקרים מפני שאינם נמצאים על האדמה שהאדם חי עליה רק ביסוד אחר שהוא יסוד המים, כי מוצאם ממצולות ים, וכן חקי החכמה אינם מוצאים משכל האדם, משכל השוכן בחומר, רק תוצאותם מן השמים ומשכל אלהי שהוא עוד רחוק יותר ממצולות ימים, עמוק ונעלה רחוק רחוק מי ימצאנו, והגם שצריך לתת במחיר החכמה חפצי הגוף ועינוגיו ותאותו, הן כל **חפציך** שתתן בעדה **לא ישוו בה**, שהיא יקרה מכולם כי על ידה תשיג דברים יקרים יותר, כי. (טז) אורך ימים **בימינה בשמאלה עושר וכבוד**, שהכסף והחרוץ והפנינים הם אוחזים את העושר והכבוד בימינם, כי עקרם הוא להשיג עושר וכבוד, אבל החכמה היא תאחז את העושר והכבוד בשמאלה, כדבר הטפל שאוחזים אותו ביד שמאל, כי בימינה היא אוחזת דבר יקר מזה שהוא אורך ימים, שכולל טוב חיי העוה״ז וגם חיי נצח בעולם שכולו ארוך: (יז) **דרכיה** הדרך הוא הדרך הגדול הקבוע לרבים, והנתיבות הם שהולכים בם יחידים, ועפ״ז אומר כי **דרכיה דרכי נועם**, שדרכי החכמה הכוללים הם הדרכים המובילים אל הנועם שהוא הערבות האפשי הרוחני המושגת בהשיג את התכלית, כי כן הטבע בהצלחות נפש העוסק בה, **וכל נתיבותיה שלום**, שהנתיבות הקטנות המתפרשות מן הדרך הגדול שבם ילך כל יחיד לעצמו בהנהגת עצמו וביתו, הם שלום, כי שלום הגוף והבית והמדינה ושלום קניניו (שכל אלה נכללו בשם שלום) תלוים מן ההנהגה שילך כ״א

נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם׃ יח עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ
וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר׃ יט יְהוָה בְּחָכְמָה יָסַד־אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה׃

ת״א עץ חיים. ברכות ל״ב תענית ז׳ נדרים ס״ב אבות ו״ג ערכין ט״ו זוהר פרשת מקץ עקידה שער ס׳: ה׳ בחכמה וגו׳. ברכות כ״ה חגיגה י״ב ס׳ הזוהר פרשת ויגש:

רש״י

(יח) למחזיקים בה. לאוחזים בה, כמו וישלח ידו ויחזק בו (שמות ד׳): ותמכיה מאושר. המתקרבים לה וכן כל לשון תמיכה שבספר זה שהוא אוחז בה: (יט) ה׳ בחכמה יסד ארץ. ע״פ התורה והיא התורה והיא

מצודת ציון

(יח) מאושר. משובח כמו אשרי האיש (שם א): ותומכיה. התומך אותה בגדרים וסייגים הוא משובח: (יט)

מצודת דוד

התורה: וכל וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (יח) למחזיקים בה. להאוחזים בה היא להם לעץ חיים כי בעבורה יזכו להיות בחיים: ותומכיה. בחכמה. באמצעות חכמת התורה ברא העולם:

מוסר חכמה

באור המלות

ט״ו): (יח) מחזיק, תומך. הוא או בעל כרחו, והחזיק בה האיש (דברים כ״ב), מחזיק באזני כלב (לקמן כ״ו), או שנותן חיזוק לדבר הצריך לו, ומחזקת בו גר ותושב, אם שבדלו מן תומך שלא בא ביד הזקה: (יט) בחכמה יסד ארץ, כונן שמים בתבונה. כמליצה זו בירמיה (י׳ י״ב, נ״א ט״ו) שיחס החכמה אל עשיית הארץ והתבונה לשמים, וכונן הוא גמר הבנין, כונה עיר וכונן קריה, תבנה ותכונן:

באור הענין

לעצמו בנתיבות מיוחדות של החכמה, שכולם מתפרדים מן דרכיה הגדולים הכוללים: (יח) עץ חיים היא למחזיקים בה, יש צדיק ויש כובש, הצדיק הוא מי שטבע לבו נוטה אל החכמה ואין ילכו מסיתו לעבור על חקיה, והכובש הוא מי שטבעו נוטה לרע רק הוא כובש את יצרו, עפ״ז אומר שהיא

עץ חיים למחזיקים בה, דהיינו להכובש, שהוא המחזיק בה בעל כרחה, כאלו החכמה תרצה להפרד ממנו כי טבעו מתנגד לה, רק הוא מחזיק בה בכל עז ואינו מניחה לצאת כי הוא כובש את יצרו, ותומכיה מאושר היינו מי שהוא שטבע לבו בלתי מתנגד אל החכמה, שזה א״צ להחזיק בה בעל כרחה רק לתמוך אותה, הוא מאושר, ואמר בכל אחד רבותא, כי זאת שהכובש הוא מאושר באושר הנפש א״צ להודיענו, שזאת ידענו מעצמנו שלפי גודל צערו לכבוש את היצר יגדל אשרו ושכרו, כי לפום צערא אגרא, רק שהיינו מדמים שמלחמה הפנימית הזאת שלוחם עם יצרו לכבשו מקצרת את חייו, עז״א שהיא לו עץ חיים, שמארכת חייו כאילו אכל מעץ החיים שחי לעולם, ואל התומך שהוא מי שהחכמה תשכון אצלו בטבע ואין לו מלחמה פנימית, היה עולה על דעתנו שאין לו שכר כ״כ, הודיענו שגם תומכיה מאושר: (יט-כ) ה׳ בחכמה יסד ארץ, מליצה זו מתאחדת עם מ״ש (לקמן סי׳ כ״ד) בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים, שמצייר בנין הבית בחכמה, וגמר הבנין שהוא הכיון (כי כונן הוא גמר הבנין) מצייר בתבונה, והתמלאות חדרי הבית בכלים יקרים מיחס אל הדעת, וכן יצייר את הבנין הכללי שהוא העולם שהיה היסוד בחכמה, והכוננה שהיא גמר הבנין בתבונה, והתמלאות החדרים שהיא התמלאות העולם בברכת ה׳ ע״י תהומות מים וע״י טל שמים מיחס אל הדעת, ובא הציור שהארץ היא יסוד הבנין, והשמים שם התקרה, שבנית התקרה הוא משלים את הבנין, כמ״ש הבונה בשמים מעלותיו, והתהומות והטל וגשמי ברכה הם ימלאו את העולם בכל טוב וברכה. והנה יסוד בנין העולם נברא יש מאין שזה מיוחס אל החכמה, כמ״ש בראשית ברא אלהים שתרגומו בחכמתא, וגמר הבנין שהיה בששת ימי המעשה היה ע״י הוצאת יש מיש, וזה מיחס אל התבונה ור״ל כי החכמה הוציא החומריים שלא מאין, ר״ל מה׳ בעצמו שהוא האין סוף, אבל התבונה תוציא דבר מדבר מושכל ממושכל, וזה מצוייר עם גמר הבנין שהיה הוצאת יש מאין, והנהגת העולם אחר ששת ימי המעשה שימשיל במילוי חדרי העולם בכל כלי יקר, שמאז יבקע תהומות למטה ושחקים ירעיפו טל מלמעלה, כל ימי עולם, זה יצייר בדעת, וכבר התבאר שכל דבר שיכונה בשם חכמה יש בו שני דרכים במציאות הפוכים זה מזה, וכן בעת הוציא את העולם מאין ליש, היה במחשבת היוצר כמה אפשריות להמציא את העולם בדרכים אחרים ובחר להמציאו בדרך זה עפ״י החכמה העליונה, כמ״ש שהיה הקב״ה בונה עולמות ומחריבן עד שאמר דין הנין לי ודין לא הנין לי, וזה גדר החכמה, הולם אחר שהמציא את החומריים הראשונים יש מאין, לא היה עוד לפניו דרך אחר להוציא יש מיש, רק הדרך האחד שהיה מוכן לפי הכנת התומר הראשון, כמ״ש במדרש מה על לזורע שמה זרעים בבת א׳ וכ״א יצא בזמנו, וזה משל התבונה שאין בה שני דרכים הפוכים במציאות רק דרך אחד, וכן הוציא דבר מדבר לפי חקי התבונה, ומה שמנהיג ההנהגה הכדורה כל ימי עולם לפתוח תהומות ולהריק טל לפי ההשגחה שמשגיח על נרכי עולמו, זה תלוי בדעת, והנה גם תולדות הארץ יש להם בחירה לעשות טוב או רע, ויש בהנהגתם שני דרכים במציאות, וזה הנהגת החכמה, ובזה יסד ארץ, וזה היה היסוד לבריאת עולם שיבראו בעלי

כ בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ וּשְׁחָקִים יִרְעֲפוּ־טָל׃ כא בְּנִי אַל־יָלֻזוּ מֵעֵינֶיךָ נְצֹר תֻּשִׁיָּה וּמְזִמָּה׃ כב וְיִהְיוּ חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ וְחֵן לְגַרְגְּרֹתֶיךָ׃ כג אָז תֵּלֵךְ לָבֶטַח דַּרְכֶּךָ וְרַגְלְךָ לֹא תִגּוֹף׃ כד אִם־תִּשְׁכַּב לֹא־תִפְחָד וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ׃ כה אַל־תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם

ת"א בדעתו. ברכות נט חגיגה יב:

רש"י

התבונה והיא הדעת, ואחר שכל העולם נברא בהם, לכך. (כא) אל ילוזו מעיניך. אל יתעקמו מנגד עיניך להסירם מנגדך: (כ) ירעפו. כמו יטפו: (כב) ויהיו חיים לנפשך. שהרי עץ חיים היא: וחן לגרגרותיך. שהרי זה שבח האמור למעלה וענקים לגרגרותיך: תגוף. לשון כשלון אנופי"ר בלעז, וכן פן תגוף באבן (תהלים צ"א) וכן יתנגפו (ירמיה י"ג) וכן ונגפו אשה הרה (שמות כ"א): (כד) ושכבת וערבה שנתך.

מצודת דוד

בתבונה. תבונת התורה: (כ) בדעתו. בדעת התורה נבקעו תהומות הם המעינות הנובעים מתחת: ושחקים. מוסב על בדעתו לומר בדעת התורה יטיפו השמים טל: (כא) אל ילוזו. הואיל והתבונה היא כ"כ מהראוי אל יסורו מנגד עיניך: נצור תושיה ומזמה. ר"ל שמור התורה במעשה ובמחשבה: (כב) ויהיו. שמירת המעשה והמחשבה יהיו סיבה להביא חיים לנפשך ולחליים לצוארך כחן: (כג) אז. כשתהיה נשמר במעשה ובמחשבה אז תלך לבטח בדרכיך כי אין מחריד: לא תגוף. לא תוכו כאבני מכשול המושלכים בדרך ר"ל לא תאונה אליך רעה: (כד) וערבה שנתך. כדרך הישן בשעת מבלי פחד: (כה) אל תירא. כי לא תבוא אליך: כי תבא. כאשר תבוא שואת הרשעים לא תירא

מצודת ציון

(כ) ירעפו. יטיפו כמו יערוף כמטר לקחי (דברים לב): (כא) ילוזו. ענין הטיה והסרה: (כג) תגוף. ענין הכאה כמו פן תגוף באבן רגלך (תהלים צא): (כד) וערבה. ענין

מוסר החכמה

באור הענין

הבחירה ויתנהגו כפי החכמה, אולם בשמים אין שם בחירה והנהגה הנכללת בטוב ורע, רק הם משכילים את יוצרם ויודעים בין אמת ושקר שזה גדר התבונה, וההנהגה הקבועה תמיד, בין לפי סדרי הטבע והמערכת בין לפי ההשגחה והפלא, זה תלוי בדעת אלהים לפי מה שיודע סדרי ההנהגה ודרכי העולם ודרכי התחתונים והצורך להשלמתם ולחיותם בידיעה מפולשת עד סוף כל הדורות שזה ענין הדעת: (כא) בני אל ילוזו מעיניך, לכן לא יסורו דרכי החכמה מעיניך דהיינו עינים הפנימים שהם עיני הלב, נצור תושיה ומזמה, המזימה הם המחשבות העמוקות בחכמה, והתושיה הם המעשים שיעשה לפי החכמה, ור"ל שתשמור שיהיו המעשה והעיון והמחשבה שלך הכל כפי דרכי החכמה, והגם שתשמור תושיה שהוא המעשה תשמור גם מזימה שהוא עומק העיון בחכמה, כי התלמוד מביא לידי מעשה ולא ע"ה חסיד ואין בור ירא חטא: (כב) ויהיו חיים לנפשך, ובזה תמצא חיי הנפש, כי לא תקרא הנפש בשם חיה רק בעת תפעול בכחותיה הנפשיים להשכיל ולפעול כפי החכמה, וזולת זה הגם שהגוף חי ומרגיש, הנפש הרוחנית היא מתה וכאלו איננה, וגם יהיו חן לגרגרותיך, שבעת תדבר בגרון ותלמד דרכי החכמה לאחרים תמצא חן בעיני אלהים ואדם כנ"ל פסוק ד': (כג) אז תלך, ר"ל אז תלוה אליך ההשגחה האלהית לשמרך מכל פגע, וחשב ג' מעמדות, א] בלכתו בדרך, שאז עלול יותר לפגעים שודדים ואורבים ורוצחים, ב] בשבתו בביתו, שזה יחולק ג"כ לשני מעמדות, א] בעת השכיבה והשינה, שאז הוא מסוכן יותר מבעת היקיצה, ב] היקיצה, בעת פחד ושואה שצריך ג"כ שמירה, וכן סדרם ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך, ופה סדרם שתלוה אליו ההשגחה בלכתו בדרך ואף בשכבו בביתו שאינו מסוכן כ"כ, ואף בעת שיושב בביתו ואינו ישן שאין בו סכנה בכ"ז ישמרהו ה' ובכ"א תפס שני דברים, א] שימצא בטחון בלבו ולא יפחד בבטחונו על ה', ב] שבאמת יצילהו ה' מכל פגע, שבלכתך בדרך תלך לבטח דרכך שהוא הבטחון, ורגלך לא תגוף שהיא השמירה שישמרך ה' כמ"ש כי מלאכיו יצוה לך וכו' פן תגוף באבן רגלך, ועל עת השינה אמר. (כד) אם תשכב לא תפחד שהוא הבטחון. ושכבת וערבה שנתך שהיא השמירה שלא יבהלוך חלומות רעים ויתר הפגעים שיקרו בעת השינה, ועל מעמד היקיצה אמר. (כה) אל תירא מפחד הבא פתאום שהוא הבטחון, ועל השמירה אמר שלא תירא משואת רשעים כי תבא, שגם אם תבא השואה המוכנת להשמיד את הרשעים

באור המלות

(כא) תושיה ומזמה. שניהם בחכמה, מזימה הם עצות עמוקות (כנ"ל ב' י"א), ותושיה הם המעשים שכפי החכמה (כנ"ל ב' ז'): (כב) לגרגרותיך. ע"ל (א' ט'): (כד) אם תשכב, ושכבת. הראשון הרצון לשכב, והשני על המשך השכיבה, כמו שכן בפעלים הרבה, כמ"ש בהתחלת הספר (כלל ח'), ובשכיבה עצמה פלוגתת ר"א וחכמים ריש ברכות אם בשכבך על ההליכה לשכב או על המשכת השכיבה:

וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא׃ כו כִּי יְהוָה יִהְיֶה בְכִסְלֶךָ וְשָׁמַר רַגְלְךָ מִלָּכֶד׃ כז אַל־תִּמְנַע־טוֹב מִבְּעָלָיו בִּהְיוֹת לְאֵל יָדְךָ לַעֲשׂוֹת׃ כח אַל־תֹּאמַר לְרֵעֲךָ ׀ לֵךְ וָשׁוּב וּמָחָר אֶתֵּן וְיֵשׁ אִתָּךְ׃ כט אַל־תַּחֲרֹשׁ עַל־רֵעֲךָ רָעָה וְהוּא־יוֹשֵׁב לָבֶטַח אִתָּךְ׃ ל אַל־תָּרוֹב עִם־אָדָם חִנָּם אִם־לֹא גְמָלְךָ רָעָה׃ לא אַל־תְּקַנֵּא בְּאִישׁ חָמָס וְאַל־

ת"א אל תמנע. קמא פ"א: אל תחרש. יבמות ל"ז גיטין ל': יתיר י' יתיר י' תריב קרי

רש"י

ותנעם שנתך כשתישן שלא תירא מפחד פתאום: (כה) ומשואת. כשתבא על הרשעים: (כו) כי ה' יהיה בכסלך. במבטחך. ד"א בדברים שאתה כסיל בהן, כך מצאתי בירושלמי: (כז) אל תמנע טוב מבעליו. אם ראית חברך חפץ להיטיב לעניים אל תמנעהו: בהיות לאל ידך. להחזיקו. ד"א אל תמנע טוב מבעליו אל תמנע צדקה מן העני. לאל ידך לעשות צדקה שמא יבוא יום ואין לאל ידך, וכן. (כח) אל תאמר לרעך. לעני: ויש אתך. מה שתתן לו. ורבותינו פירשו לך ושוב על שכר שכיר: (כט) אל תחרוש על רעך. אל תחשוב, ואינו זז ממשמעות חרישה מה דרך החורש מכין מקום לזמן הזריעה אף החושב רעה מכין מקום תחבולות בלבו איך יעמוד ויעשנה: (ל) אל תריב עם אדם. להתלונן עליו: אם לא גמלך רעה. שעבר על המצוה הכתובה בתורה ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט) ומי שהוא רשע רשאי אתה לשונאו

מצודת ציון

(כה) ומשאת. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג'): (כו) בכסלך. במה שבטחת. מושך כמו אמש בואה ומשואה (איוב ל"ח): (כו) בכסלך. ענין בטחון ותקוה כמו אשר יקוט כסלו (שם ח'): (כז) לאל. ענין כח וממשלה: (כט) תחרוש. ענין מחשבה כמו חורשי

מצודת דוד

מזה כי לא תגיע בך לרעה: (כו) בכסלך. ותקוה אליו והוא ישמור רגליך מן הלכידה: (כז) מבעליו. מבעל הטובה ר"ל ממי שבא לקבל הטובה: בהיות. בעת היות כח בידך לעשות הטובה: (כח) לרעך. המבקש הטובה: לך ושוב. לך היום ושוב למחר ואז אתן שאלתך: ויש אתך. דבר הטובה יש עמך ותוכל לתת עוד: (כט) והוא. הלא הוא יושב אתך לבטח ר"ל בוטח בך כאיש על רעהו ולמה תחשוב עליו רעה: (ל) גמלך רעה. גם תחלת המעשה נקרא במקרא בל' גמול וכן ואם גומלים אתם עלי (יואל ד'): (לא) באיש חמס. בהצלחת איש חמס:

מוסר חכמה

באור המלות

(כו) בכסלך. ההבדל בין כסל לתקוה, שתקוה מקוה אל טוב, והכסל הוא בטחון מן רע, (איוב ד' ו', ח' י"ד, ל"א כ"ד): (ל) גמלך. גדר הגמול הוא שנקשר עמו בהפעלות איכה או אהבה, והתבאר אצלי בכ"מ בתנ"ך,

באור הענין

אל תירא כי תנצל בהשגחת ה': (כו) כי ה' יהיה בכסלך, גדר הכסל הוא הבטחון מן הרע, שאינו עושה שום מעשה להנצל מן הרע כי סמוך לבו לא יירא, והגם שבעת צרה מי פי"ל כסל ואינו חושב להנצל, בקל ילכד בפח, אבל אתה! ה' יהיה בכסלך שכסלך ותקותך יהיה בהשגחת ה', והוא ישמור רגלך מלכד בפח: (כז) אל תמנע טוב, כבר פי' בגן כי פסוקים אלה יש להם משל ומליצה, שכמו שלפי המשל הוא מושכל שאין ראוי למנוע טוב מבעליו, היינו ממי שראוי לזה, אם יש לאל ידך לעשותו, כן אין ראוי למנוע טוב מנפש הרוחניית שסובתה היא ההליכה בדרכי ה' אחר שיש בכחך לעשות לה טוב וחסד: (כח) אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן, ר"ל שלא לבד שלא תמנע הטוב לגמרי, כי גם אין ראוי שתאחר עשיית הטובה על יום מחר, אחר שיש אתך ותוכל לעשות הטוב היום. כן אין ראוי לאחר הטוב הנפשי ולדחותו ליום מחר, כמ"ש אל תאמר לכשאפנה אשנה, וראוי שתעשה הטיב בעודך בחרך בימי נעוריך: (כט) אל תחרוש, גם זה משל ומליצה, כמו שאין ראוי שתחרוש על רעך רעה אם הוא יושב לבטח עמך ואין לו עמך מלחמה, כן אין מהראוי שכחות הגוף יחרשו רעה על כחות הנפש להאבידם לבלי שחת והיא יושבת אתו לבטח, כי למחיה שלחה אלהים אל גויתה להיטיב באחריתו: (ל) אל תריב, וכן כמו שאין ראוי אף לריב עם אדם חנם, אם לא שגמל אותו רעה מצד הגמול, שגדר הגמול הוא התפעליות הנפש לשנאה, כי אם עשה לו רעה ולא היה מחמת גמול ושנאה מסייב למחול לו, כ"ש שאין ראוי שכחות הגוף יעשו מלחמה ומריבה עם כחות הנפש, הגם שידמה לו ביבוא רעה ע"י כחות נפשו שהם יעצרו בעדו מלכת אחרי תאות העולם והנאותיו, אינו מצד שנאה רק בהפך בזה מצד אהבתה וחמלתה עליו: (לא) אל תקנא, מגוהו בל ילך בדרך איש חמס שכולל כל החומס מפני ונוטה מדרך הטוב, ומגוהו שלא יעזה ההריו לא מחמת קנאה בהצלחתו, שעז"א אל תקנא באיש חמס, ולא מחמת שיבחר בדרכיו מצד הבחירה שטובו דרכיו בעיניו, שעז"א אל תבחר בכל דרכיו ומכרם בהחומס נפשו יעויר באדבעה פנים, ומזהיר על כולם, א] הגלוי מן היוצר מצד בינתו כי היוצר

תִּבְחַר בְּכָל־דְּרָכָיו׃ לב כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה נָלוֹז וְאֶת־יְשָׁרִים סוֹדוֹ׃ לג מְאֵרַת יְהוָה בְּבֵית רָשָׁע וּנְוֵה צַדִּיקִים יְבָרֵךְ׃ לד אִם־לַלֵּצִים הוּא־יָלִיץ וְלַעֲנִיִּים יִתֶּן־חֵן׃ לה כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן׃

ד א שִׁמְעוּ בָנִים מוּסַר אָב וְהַקְשִׁיבוּ לָדַעַת בִּינָה׃ ב כִּי לֶקַח

ת"א מארת ה'. סנהדרין נ"ד : אם ללצים . יומא ל"ח מכות י' מנחות כ"ט : כבוד חכמים . אבות ו"ב בתרא ו"

ולענוים קרי

רש"י

(לא) אל תקנא באיש חמס. לעשות כמעשיו אם תראה אותו מצליח: (לב) כי תועבת ה' נלוז. מעוות בדרכיו: ואת ישרים סודו. ועם ישרים סודו: (לד) אם ללצים. אדם נמשך אחריהם לסוף אף הוא יהיה לץ עמהם: ולענוים יתן חן. אם לענוים יתחבר סוף שיהיו מעשיו חן בעיניהם של בריות: (לה) כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון. לעצמו מפרים קלון לחלקו:

ד (א) שמעו בנים מוסר אב. הקב"ה:

מצודת דוד

(לב) נלוז. הסר והנוטה מדרך הישר: ואת. עם ישרים מעמיק סוד עלתו מאהבתו אותם וכמ"ש וה' אמר המכסה אני מאברהם וגו' (בראשית י"ח): (לג) מארת ה'. ר"ל השוכר אשר בבית הרשע קללת ה' היא כי שמור הוא לרעתו ויתחשב א"כ לקללה: יברך. מוסב על ה' לומר שהוא יברך את אשר בנוה הצדיקים ור"ל לברכה תחשב כי ישפיעו מטובה לדל ויקבלו גמול: (לד) אם ללצים. ר"ל לכל א' משלם גמול במדה שמדד אם ללצים המלעיגים בבני אדם יסבב סיבה אשר יתלוצצו בהם בבוא יום אידם: ולענוים. אשר הם שפלי הרוח ומכבדים לכל אדם יתן חן בעיני הכל ויכבדו להם: (לה) ינחלו. נוחלים לעצמם הכבוד: מרים. כל אחד מהרים הקלון לחלקו:

ד (א) שמעו בנים. אתם בני אל תי שמעו למוסר האב שבשמים המיוסר על הבינה והקשיבו לדעת אותה: (ב) כי לקח

מצודת ציון

(לב) נלוז. מלשון לוז (עס ד'): (לג) מארת. מלשון ארור: ונוה. מדור כמו נוה איתן (יר' י"ט מט): (לה) מרים. מלשון תרומה והפרשה: קלון. בזיון והוא מלשון קלוי באש (ויקרא ב') כי בעבור הבזיון יהא האדם כפנים כאילו נקלה באש או הוא מלשון קלות:

ד (א) והקשיבו. ענין שמיעה והאזנה:

מוסר חכמה

באור הענין

היא בבינה, ועז"א. (לב) כי תועבת ה' נלוז ואת ישרים סודו, הישרים הם אלה שלבם ישר והולכים מישרים בבינתם, הם אוהבי ה' עד שיגלה להם סודותיו, סוד מעשה בראשית ומרכבה, והנפך הנלוז מן היושר ובינתו הולכת עקלקלות היא תועבת ה', כי הוא יצא למינות וכפירה, ב] המרשיע מצד הרשע שגדרו מי שהוא רע למקום ולבריות ושבעו ומוסיף לרשעו, עז"א. (לג) מארת ה' בבית רשע, שגם אם תראה שהרשע יש לו בית קבוע דע כי יחול בו מארת ה' להקטינו ולחסרו ולהאבידו, ונוה צדיקים יברך, הצדיקים הגם שאין להם בית קבוע רק נוה, שמורה על נוה זמן ואהל עראי, בכ"ז גם בזה שלהם יברכהו ה', ג] החוטא נפשו על ידי מדת הלצנות שדרכו להתלוצץ על חקי החכמה מצד שאינו יודע להם טעם וידמה בבאותו שכל דבר שהוא אינו משיג טעמו אין בו ממש, ועז"א. (לד) אם ללצים הוא יליץ, ה' יסבב שיהיה ללצנות ולשיחה בפי כל הבריות וזה מדה כנגד מדה, אבל לענוים שאינם מתגאים לחלוק על חקי החכמה שמצד ענותנותם יודעים כי שכלם קצר מהשיג תעלומותיה, יתן ה' שיהיו לחן בעיני הבריות, ד] אם החוטא נפשו הוא מכת הכסילים, שגדר הכסיל הוא שמולך על חקי החכמה מצד שבוחר ללכת אחרי תאותיו והגם שהוא יודע חקי החכמה, עז"א. (לה) כבוד חכמים ינחלו, החכמים הם הנוהגים בחקי החכמה ינחלו כבוד, כי כבוד הנפש מאיר גם להתרומם מן הקלון שהיא התאוה שהיא פחיתת הנפש ובזיונה, והכבוד הזה יהיה להם לנחלה עולמית כמו שהנפש היא נצחית אבל הכסילים הקלון מרים אותם, כי התאוה שהיא קלון הנפש ובזיונה ירים אותם לחלק על כבוד הנפש והשפילה לפני דבר הקל ונבזה שהם תאות התומר ונפש הבהמית, ועי"ז יחלקו על חקי החכמה כי גיורי הקלון והתאוה מתרוממים מעומק הנפש ויעלו על פני הלב ויתגברו על גיורי הכבוד והחכמה, וסופם לקלון וחרפה רצופה:

ד (א) שמעו בנים מוסר אב, ר"ל אני אגיד ואספר לכם מוסר אב, היינו המוסר שקבלתי מאבי כמו

באור המלות

וכמ' זה (לקמן י"א י"ז, י"ב י"ד, י"ט י"ז, כ"א י"ג): (לב) ישרים. רוב שם ישר בא על היושר בבינתו, והנרחבים בא על כל מי ששכלו ומדותיו ישרים, והפוכו הנלוז מדרך הבינה: (לג) בית, נוה. שם נוה הושאל מנוה צאן, והוא עפל אל הבית כמ"ש בכ"מ: (לד—לה) לצים, כסילים ע"ל (א' כ"ב): כבוד, קלון. קלון הוא ההפך מן כבוד, שבעת קלון מכבוד (חבקוק ב'):

(א) שמעו, והקשיבו. התבאר אצלי (ישעיה א' י' ובכ"מ) שהקשבה פחותה משמיעה, וכשבאו יחד על שני נשואים מתחלפים בא על החשוב לשון שמיעה ועל הפחות ממנו לשון הקשבה, ופה עקר יספר מוסר אביו: (ב) לקח, מוסרי. לקח הוא מה שלקח מאחרים בקבלה (למעלה א'

כמו

טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ׃ ג כִּי־בֵן הָיִיתִי לְאָבִי רַךְ וְיָחִיד לִפְנֵי אִמִּי׃ ד וַיֹּרֵנִי וַיֹּאמֶר לִי יִתְמָךְ־דְּבָרַי לִבֶּךָ שְׁמֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה׃ ה קְנֵה חָכְמָה קְנֵה בִינָה אַל־תִּשְׁכַּח וְאַל־תֵּט מֵאִמְרֵי־פִי׃

ת"א עקידה שער ס"ה: במשו בניס. עקידה שער מ': כי לקח. ברכות ה' ודף מ"ח תענית ז' עכו"ם י"ט אבות ה' ומנחות נ"ג: כי בן. ספר הזוהר פ' משפטים ופ' ואתחנן: ויורני וגו'. נדה ל':

רש"י

(ב) נתתי לכם. הנביא מתנבא ומדבר בשליחותו של הקב"ה והרי הוא כפיו: (ג) כי בן הייתי לאבי. אלא שלמה היה שונא הבריות שהזהירן על הגזל ועל העריות דבר שנפשו של אדם מתאוה להם לכך נאמר כי בן הייתי וגו' רך ויחיד וגו' שהיה אוהב אותו ביותר: (ד) ויורני. על כך ויוכיחני: ויאמר לי יתמך דברי לבך. ולפי שהוכיחני בדברים אלו לכך אני מזהירכם על כך (רבי יוסף קרא). ד"א כי בן הייתי לאבי הנביא אמור בן הייתי להקב"ה שהשרה רוחו עלי. ומצינו שקרא הקב"ה לשלמה בן שנאמר אני אהיה לו לאב וגו' (ש"ב ז'): רך ויחיד לפני אמי. לפני אומתי אני נבחר וחביב כבן רך ויחיד לכך ויורני אבי:

מצודת ציון

(ג) רך. מעונג: (ד) ויורני. ענין למוד כמו את מי יורה דעה (ישעיה כ"ח): (ה) סלסלה. ענין משמוש כמו כבוצר על סלסלות (ירמיה ו') ובדרז"ל מסלסל בשערו (נזיר ג'):

מצודת דוד

טוב. וכה יאמר במוסרו הנה נתתי לכם למוד טוב ומתוכם אל תעזבו את התורה הזאת: (ג) כי בן. אמר שלמה אל תחשבו שאני שונא את הבריות ולזה אני מזהירם מן הדברים שנפשו של אדם מתאוה אל תאמרו כן כי הנה בן אהוב הייתי לאבי ומעונג ויחיד: (ד) ויורני. ועם כל אהבתו אלי למדני הדברים האלה ואמר לי דברי תוכחתי יסעדו לבך למען תשאר עומד ביראת ה': שמור מצותי. המצות אשר אני דובר אליך בשם ה': וחיה. בשמירתם תשיג החיים: (ה) קנה. ראה שתשא החכמה והבינה קנויים לך ומצוים אצלך ואל תשכחם: מאמרי פי. מדברי אזהרותי:

מוסר חכמה

באור המלות

ט'), והוראה כולל גם מה שיורה וילמד מדעת בינתו: (ג) בן. שרשו בנה, ובא במובן המדויק על הבונה בית אביו, וכתובות (דף י') כי אמר אין לי בן הגון למלכות וכמ"ש בגדרו בס' התו"ס תזריע (כי' ד'): (ד) ויורני. ההוראה הוא על דבר מעשה בכ"מ: לבך. הלב מציין לרוב כח המשכלה אשר בנפש: (ה) חכמה, בינה. הבדלם למע' (א' ב'), והקנין הבא בדברים הגיונים מציין שהנו

באור הענין

כמו שיבאר בפסוק ג', והקשיבו לדעת בינה וחוץ ממה שאספר המוסר שאמר לי אבי, תקשיבו גם את אשר התבוננתי בזה מבינתי עד שעי"ז תדעו את הדברים בידיעה ברורה, שעל זה אמר לדעת בינה: (ב) כי, נגד הקבלה שקבל המוסר מאביו, אמר כי לקח טוב נתתי לכם, הדבר שלקחתי בקבלה הוא דבר טוב מצד עצמו, ואני נתתיו ומסרתיו לכם, ונגד מה שהתבונן בו מבינתו שזה מיוחס אליו, אמר שגם תורתי אל תעזובו: (ג) כי בן, מבאר שהמוסר שקבל מאביו הוא מוסר נבחר ויקר מאד, כי האב ינחיל מוסר טוב גם לכל בניו וכ"ש לבנו הנבחר לו מכל בניו שאליו ימסור דברים מיוחדים ונשגבים, ואני הייתי נבחר לו מכל בניו מצד שני ענינים, א] כי בן הייתי לאבי, בהגם שאלל אבי לא הייתי בן יחיד מ"מ הייתי אצלו הבן העקרי הבונה בית אביו ליסב על כסא אחיו, ב] וחוץ מזה הייתי רך ויחיד בעת שהיה אבי לפני אמי, שאצלה הייתי בן יחיד ומצדה נחשבתי גם בעיניו כבן יחיד באהבתו אותה: (ב) ויורני ויאמר לי, ההוראה הוא שמראה לו הדרך במעשה וכן הראה לי דרכי החכמה ע"י שראיתי מעשיו והנהגתו בפועל, וכמ"ש גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה, ויאמר לי הוא מה שאמר לי בפיו, יתמך דברי לבך כי הלב שהוא כח הממשלה אשר בנפש הוא נע ונד ואינו עומד רגע על מצב א', כי התאוה ויצר הלב יסיתוהו בכל רגע לסור מחקי החכמה, לכן דברי יתמכו את לבך שיעמוד על מצב החכמה ולא ינוד ממקומו, וחוץ מזה שמור מצותי וחיה שהשמור מצד שהוא ציוי ה' אף שלא יהיה בו שום טעם ועי"כ תחיה: (ג) קנה חכמה קנה בינה הזהיר אותו שהחכמה וכן הבינה יהיו אצלו קנין דבוק בנפשו, וכבר הודעתיך ההבדל בין חכמה ובין בינה, וא"ל שבדבריו ימצא בין החכמה שהיא תלמד דרכי ההנהגה בדברים שיפול עליהם שם טוב ורע בין הבינה שהיא תתבונן בין אמת ושקר באמונות ודעות, אל תשכח ואל תט מאמרי פי, שלא תסור מאמרי בין ע"י שכחה בין ע"י הטיה שיטה אותך יצר התאוה מדרך הנכונה: (ד) אל תעזבה ותשמרך אהבה ותצרך, האהבה היא מדרגה יותר גדולה מן אל תעזבה, שלפעמים לא יעזוב אדם גם דבר שאינו אוהב אותו אם ישיג ממנו תועלת, ולכן הוסיף שתאהב אותה ותדבק נפשך בה שזה מצד הטוב שבה שהוא גדול מן הערב והמועיל, ועי"כ ותצרך, שהנצירה היא גדולה מן השמירה, כשתוסיף

אהבה

ו אַל־תַּעַזְבֶהָ וְתִשְׁמְרֶךָּ אֱהָבֶהָ וְתִצְּרֶךָּ: ז רֵאשִׁית חָכְמָה קְנֵה חָכְמָה וּבְכָל־קִנְיָנְךָ קְנֵה בִינָה: ח סַלְסְלֶהָ וּתְרוֹמְמֶךָּ תְּכַבֵּדְךָ כִּי תְחַבְּקֶנָּה: ט תִּתֵּן לְרֹאשְׁךָ לִוְיַת־חֵן עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת תְּמַגְּנֶךָּ: י שְׁמַע בְּנִי וְקַח אֲמָרָי וְיִרְבּוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים: יא בְּדֶרֶךְ חָכְמָה

ת"א ראשית חכמה. ברכות נ"ז: סלסלה וגו'. ר"ה כ"ו מגלה י"ח: תתן וגו'. אבות י"ג:

מלעיל

רש"י

(ו) אל תעזבה ותשמרך, אהבה. אהוב אותה: (ז) ראשית חכמה קנה חכמה. תחלת חכמתך למוד מאחרים וקנה לך שמועה מפי הרב, ואחר כך. ובכל קניך קנה בינה. התבונן בה מעצמך להשכיל הטעמים דבר דבר: (ח) סלסלה. חפשה, היה חוזר עליה לדקדק בה כמו כבוצר על סלסלות (ירמיה ו') החוזר והולך בכרם ומשיב ידו לבקש את העוללות. ובלשון חכמים מסלסל בשערו: (ט) תתן לראשך לוית חן. חבר

מצודת דוד

(ו) ואל תעזבה. בל תעזוב את התורה וגם היא תשמרך מכל מכשול: (ז) ראשית חכמה. בראשית למוד החכמה ראה שהבא קנוים לך ר"ל מעת התחיל ללמוד אותה דרך קבע שתהא בקועה בך: ובכל קניך. המיוחדת בכל הדברים הקנוים לך ושקועים אצלך תהיה קניית הבינה: (ח) סלסלה. תהא ממשמש בה בקביעות ותרומם אותך: כי תחבקנה. כאשר תחבק אותה להיות דבוקה בך: (ט) לוית חן. תדבק לראשך חבורי החן: תמגנך. תמסור לך עטרת

מצודת ציון

(ט) תמגנך. ענין מסירה כמו אשר מגן צריך (בראשית יד) ספארה: (י) שמע. ענין הובה הוא זה נומר הביב אהה לי כי בני אתה והפן אזי בהקנתך: שנות חיים. ר"ל שנים

באור הענין מוסר חכמה באור המלות

אהבה תוסיף לנצור אותך בנצירה מופלגת: (ז) **ראשית חכמה קנה חכמה**, כבר התבאר כי החכמה אין לה התחלות ויסודות שעליהם נוסדה, ואינה דומה כמו הבינה שיש לה ראשית והתחלה, שעל **דברי חכמה** או מדע שכבר קנה יתבונן ויוציא דבר **מדבר** ויקיש דבר אל דבר, וא"כ הראשית וההתחלה של הבינה הוא חוץ מן הבינה, אבל החכמה אין לה ראשית בפ"ע, כי ראשית של החכמה וההתחלותיה היא החכמה בעצמה, ר"ל חקי החכמה שקבל מאלהים היא יסוד החכמה לא דבר זולתה, וז"ש ראשית חכמה היא קנה חכמה, אבל ראשית של הבינה אינו הבינה בעצמה רק קנינים אחרים שקנה בנפשו מידיעות של חכמה או של כל מיני מדע, שבקניינים האלה הנמצאות בנפשו הוא מבין בם ומוציא דבר מדבר ובהם קונה בינה, וז"ש **ובכל קנינך קנה בינה**, למשל מי שי"ל התחלת יסודות ההנדסה או חכמת הטבע הוא מבין בם ומוציא דבר בינה, וכן עם כל קנין מאיזה מדע שאסף בנפשו יבין ויקנה בינה: (ח) **סלסלה ותרוממך**, אחלה יצייר בלבו חשיבות החכמה ורוממתה וכנגד זה גם החכמה תרומם אותו, ואח"כ **תכבדך כי תחבקנה**, אם תתחבר אליה באהבה לדבק בה ולחבק אותה כי תהיה לך לאשת חיקך ובאהבתה תשגה תמיד, תוסיף להנחיל לך כבוד הנפש הרוחני: (ט) **תתן**, אח"כ תוסיף לך אהבה וחסד עד **שתתן לראשך לוית חן**, שתמצא חן בעיני אלהים ואדם, והרואה יציין את כלי השכל, שתמצא חן ושכל טוב. ואח"כ **עטרת תפארת תמגנך** שהעטרה ילבש בעל המעלה לאות על מעלתו, ותלבש עטרה של תפארת שתהיה לתפארת דור דורים, שהוא יותר מן הכבוד והחן: (י) **שמע בני**, וגם קח וקבל **אמרי**, ואז ירבו לך שנות חיים, כמו שכתוב למעלה ג' ב': (יא) **בדרך חכמה הוריתיך** הדרך הוא הדרך הישר, והמעגל הוא הדרך הסבובי, והאדם צריך ללכת בדרך האמצעי שהוא הדרך הישר הקבוע, והוא דרך החכמה, כמו דרך הרחמים, דרך הבושת, דרך הענוה, וכדומה, ועז"א בדרך חכמה הוריתיך אמנם לפעמים צריך לנטות מדרך הישר וללכת במעגל שהוא הדרך הסבובי, אם אין מגיע אל מחוז החפץ בדרך הישר, (כגון אם יש עיכוב שדרך הישר הר ורכסים וכדומה), כמו מי שנוטה בטבעו אל הכילות, א"א שילך בדרך האמצעי שהוא דרך הנדיבות רק צריך להטות אל קצה האחר שהוא מדת הפזרנות, שהוא המעגל, שעל ידו יתרגל לבא אל הדרך הישר האמצעי שהוא מדת הנדיבות, ובזה צריך לידע איך יגיע ע"י המעגל ויסבב בו אל דרך הישר, ועז"א **הדרכתיך במעגלי יושר** היינו שידע יושר המעגל בל ימטה אל צד האחר, כאותן שכתוב בהם ונלוזים במעגלותם (למעלה ב' ט"ו), במה אין די בהוראה לבד שיראה לו הדרך כמ"ש בדרך חכמה הוריתיך, כי צריך הדרכה שידריך ויגבל

כלל הנפש לאהוב את החכמה בתוקף לפי שמצויים בנפשו כקנין שהוא שלו. ותשמרך, ותצרך. הנוצר גדול מן השומר כנ"ל (ב' י"א): (ח) סלסלה. לשון רוממות, כמו סולו סולו המסלה שהוא מענין הרמה, והכבוד הוא יותר מן הרוממות שהוא כבוד הנפש הרוחניות, ולמעלה ממנו לוית חן, ועטרת תפארת למעלה מכולם, דהכבוד והחן יהיו גם במעלה או בסגולה טבעיות, והתפארת היא במעלה שהשיג ע"י בחירתו כמ"ש (ישעיה ד') : (יא) בדרך, במעגלי. עי' הבדלם למעלה (ב' ט"ו). הוריתיך, הדרכתיך המדריך הוא יותר מן המורה, וכן הורני ה' דרכך ונחני

הֹרֵיתִיךָ הִדְרַכְתִּיךָ בְּמַעְגְּלֵי־יֹשֶׁר: יב בְּלֶכְתְּךָ לֹא־יֵצַר צַעֲדֶךָ וְאִם־תָּרוּץ לֹא תִכָּשֵׁל: יג הַחֲזֵק בַּמּוּסָר אַל־תֶּרֶף נִצְּרֶהָ כִּי־הִיא חַיֶּיךָ: יד בְּאֹרַח רְשָׁעִים אַל־תָּבֹא וְאַל־תְּאַשֵּׁר בְּדֶרֶךְ רָעִים: טו פְּרָעֵהוּ אַל־תַּעֲבָר־בּוֹ שְׂטֵה מֵעָלָיו וַעֲבוֹר: טז כִּי לֹא יִשְׁנוּ אִם־

ת"א החזק וגו'. עקידה שער ס"ד: פרעהו. יבמות כ"א:

רש"י

חן, כמו לוית חן הם לראשך: (יב) בלכתך לא יצר צעדך. מי שאינו מרחיק רגליו קרוב ליפול: (יג) החזק במוסר אל תרף. אחוז בתורה כמו והחזיקי את ידך בו (בראשית כ"א) וישלח ידו ויחזק בו (שמות ד'): (יד) בארח רשעים אל תבא, ואל תאשר. ואל תדרוך כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כ"ג) וכן ונבון יבין לאשורו (לקמן י"ד): (טו) פרעהו. בטלהו: שטה מעליו. סור: (טז) כי לא ישנו. אינם יכולים לישן:

מצודת ציון

(יא) הורתיך. ענין למוד: (יב) צעדך. פסיעותיך: תרוץ. ענין מהירות ההליכה: (יד) תאשר. ענין הלוך ופסיעות כמו ואשרו בדרך בינה (לקמן ט'): (טו) פרעהו. ענין בטול והשבתה כמו ותפרעו כל עצתי (לעיל א'): שטה. ענין סטיה והסרה כמו

מצודת דוד

טובים ושלוים: (יא) הוריתיך. אני אלמדך ללכת בדרך החכמה. הדרכתיך. אני מוליך בדרך ישר: (יב) לא יצר. לא יהיה צר מקום הפסיעות ואף אם תרוץ לא תכשל ור"ל לא תכשל במעשיך: (יג) אל תרף. אל תרפה ידך ממנו: (טו) פרעהו. בטל הדרך הרעה ואל תעבור בו נטה מעליו ועבור ממנו: (טז) כי לא ישנו. ההולכים בדרך הרעה לא יוכלו לישן אם לא עשו הרעה:

מוסר חכמה

באור המלות

בארח מישור: (יג) החזק במוסר. שמחזיק הוא בשהדבר רוצה להפרד ממנו (כנ"ל ג' י"ח), וגדר שמוסר התבאר למעלה (א' ב'): (יד) בארח, בדרך. הבדלם למעלה (ב' י"ג). רשעים, רעים. מלת רע נופל גם על מחשבת המינות והאפיקורסות, ולא כן מלת רשע ורשעים שלא בא רק על המעשים, ולא נמצא שיאמר חושב רשע כמו שיאמר חושב רע, ויצויר רשע שאינו רע ר"ל שאינו מין, וכן יש רע

באור הענין

אותו בידו במעגל לכל ישעה, ועז"א הדרכתיך: (יב) **בלכתך לא יצר צעדך**, לפעמים הולך האדם בדרך התורה בהליכה פשוטה שיקיים המצות כפי הדין והחיוב וזה בלכתך, ואז צריך שלא יצרו צעדיו, ר"ל שלא יתעצל במצות ויעשה כמצותם וילך בדרך הרגיל, ולפעמים הולך האדם בדרך התורה במרוצה: דהיינו שעושה במדת חסידות ורץ בהתלהבות גדול להוסיף סייגים וגדרים וקדושה ופרישות, ואז צריך זהר ממכשול, כמו ארבעה שנכנסו לפרדס שאחר קצץ בנטיעות, ועז"א **אם תרוץ לא תכשל**: (יג) **החזק במוסר אל תרף**, אמנם אחר שיצרי הלב הם מתנגדים לחקי החכמה, כי יצורי לבו נוטים לרעה והם **הפוכים** מדרך החכמה, צריך הוא למוסר שבו יאסור כחות נפשו בל יליזו מדרכי החכמה, וכבר בארתי **בפתיחת** הספר שמוסר הזה הוא יראת ה', כמ"ש יראת ה' מוסר חכמה, שע"י יראת ה' יירא מלעבור **על חקי** החכמה אשר מאתו נתנו, אולם גם המוסר הזה ויראת ה' אינו מתעורר מעצמו בנפש האדם, וצריך להחזיק בו בכל עז בל תסור יראת ה' מזכרונו רגע, ולכן אמר **החזק במוסר**, שהוא המחזיק הדבר **בעל** כרחו **ואל תרף**, שאם תרפנו רגע יסיר מזכרונך, ועי"ז **נצרה** הגור את החכמה, שע"י החזקת המוסר ישמרו חקי החכמה בלבו, **כי הוא חייך** כי החכמה היא חיי הנפש (כנ"ל ג' כ"ב **ויהיו** חיים לנפשך), שהחכמה היא חיי הנפש וזולתה לא תהיה חיים נפשיים רק חיים בהמיים שאינם חייך, ר"ל חיי האדם: (יד) **בארח רשעים אל תבא ואל תאשר בדרך רעים**, יש הבדל בין דרך ובין ארח, שהדרך הוא הדרך הגדול ההולך מעיר אל עיר, והארח היא הדרך הקטן המסתעף מן הדרך הגדול אל הצד לערים קטנות ולכפרים, ויש הבדל בין רשעים ובין רעים, שהרשעים הם במעשה שעושים מעשה רשע, והרע כולל מי שעצמותו רע אף שאינו מרשיע במעשה, כמו המין והאפיקורס שרעתו היא במחשבת מינות ובכפירה, וכל רשע י"ל ארח מיוחד שבו ילך ברשעו זה ילך בארח של רציחה וזה בארח של ניאוף או גניבה וכדומה, ועז"א **בארח רשעים אל תבא**, והרעים י"ל דרך, שהוא דרך הכולל להכחיש בהשגחה ובשכר ועונש, ועז"א **ואל תאשר בדרך רעים**, ופעל אשר בא תמיד על דרך המוסר הנפשיי, ר"ל בל תחשוב שבהתפלספותם תמצא דרך המוסר, ושע"י החקירות שלהם תגיע אל דרך האמונה, והרצה ללמד דרך חקירתם הכולל להשתמש בהקדמותיהם אל עיוני התורה והאמונה להגיע על ידם אל המוסר הנפשיי, לא תקום זאת שתמצא בו איזה מוסר: (טו) **פרעהו**, צריך אתה לקלקל את הדרך הזה ודע מה שתשיב לאפיקורס, ואם לא תוכל להפריע אותו עכ"פ **אל תעבור בו**, ואם כבר פגעת בדרך הזה (ר"ל אם עיינת בחקירותיהם ודעותיהם), **שטה מעליו ועבור** בדרך התורה והאמונה: (טז) **כי לא ישנו אם לא ירעו**, שאם לא ירעו בעצמם לא ישנו כלל

לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשולו: יז כי לחמו לחם רשע ויין חמסים ישתו: יח וארח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נכון היום: יט דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו: כ בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך: כא אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך: כב כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא:

ת"א וארח צדיקים. ס' הזוהר פ' בראשית ופרשה ויקהל עקידה שער "ח עקרים ל"ג: דרך וגו'. עקידה שער ס"ח: שמרם וגו'. עקידה ס"ד כל הפרשה: כי חיים וגו'. עירובין נ"ד תענית י"ג: ולכל בשרו. עירובין שם:

יכשילו קרי

רש"י

(יח) וארח צדיקים כאור נגה. שהולך ומאיר מעמוד השחר, עד נכון היום. עד חצות היום שהוא בירורו של יום: דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו. פתאום יבא להם מכשול ולא ידעו להזהר ממנו:

(כב) למצאיהם. לשון מציאה:

מצודת דוד

אם לא יכשילו. את האחרים ויפול כדבר במ"ש: (יז) לחם רשע. ר"ל שבא מגזל: חמסים. שבאה מחמס: (יח) וארח צדיקים. הדרך שהצדיקים הולכים בו הוא כאור היום המזהיר והולך ומאיר בכל פעם יותר עד אשר יכון היום בשלימותו והוא חצות היום. ר"ל בכל עת ישכיל יותר לעמוד על דעת התורה: (יט) כאפלה. כאולכים בדרך חשוכה ולא ידעו במה יוכלו להכשל להיות נשמר ממנו ר"ל שוגים בדעתם ותועים מדרך האמת ואינם יודעים ממה להזהר: (כב) למוצאיהם. המוצא חכמת התורה תהיה לו לחיים ומרפא

מצודת ציון

אל יפנה אל דרכיה (לקמן ז'): (יח) נוגה. ענין הארה כמו מנוגה נגדו (תהלים י"ח): הולך ואור. ר"ל בכל פעם יותר וכן וירח יקר הולך (איוב ל"א): (כא) אל יליזו. אל

באור הענין — מוסר חכמה — באור המלות

ונגזלה שנתם אם לא יכשילו, ואם לא יכשילו את אחרים הגם שאז ישנים אחר שהרעו בעצמם נדמה להם כי שנתם גזולה מהם, כי חושביו שלא היה ראוי להם לישן עד יכשילו גם את אחרים, ובזה מספר ענין הרעים שהם המינים והאפיקורסים, עתה יפרש ענין הרשעים שאמר בדרך רשעים אל

שאינו רשע במעשיו: האשר. בא תמיד על הדרכים בדרך האושר כמ"ש בכ"מ: (יח—יט) ארח, דרך. הבדלם למעלה (ב' י"ג). אור נגה, בא על אור השחר שמתפשט מגשם מאיר כמו על אור הירח, וכן בא על אור השחר, אור נגה עליהם (ישעיה ט'), וכמ"ש טעמו, ואפלה גדול מחשך כמ"ש בכ"מ: (כ) לדברי, לאמרי. באורתי הבדלם באורך

תבא: (יז) כי לחמו לחם רשע, שהלחם שהם אוכלים השיגו ע"י רשע, והיין ששותים השיגו ע"י חמס: (יח) וארח צדיקים כאור נוגה, יש הבדל בין דרך ובין ארח, שהדרך הוא הדרך הגדול, והארח הוא קטן מדרך, והוא המסתעף מן הדרך הגדול אל הכפרים ואל השדה, ואמר שהגם שידמה לך שהצדיקים אין הולכים בדרך רחב, כי דרכם התחלתו מלא קוצים וקשה ללכת בו, בכ"ז הגם שתחלתו קוצים סופו מישור, והארח הצר הזה שהם הולכים בו נדמה תחלה לאור נגה, שהוא האור המתחיל להבקע בעלות השחר שאינו אור עצמי מן שמש רק אור חוזר ע"י התפשטות ניצוצי השמש דרך האדים אבל אח"כ הולך ואור, שאח"ז נעשה אור עצמי, וגם הולך, ר"ל שהאור מתרבה תמיד, עד נכון היום בצהרים, כן אור הנפש הגם שתחלה הוא מכוסה בעבים וענני הגויה, ואור השמש מכוסה ומסתתר יתפשט מבין ערפלי הגויה וחשכת החומר ויהי לאור בהיר בנחלות הנפש, אבל. (יט) דרך רשעים, הגם שידמה לך שהרשעים הולכים בדרך רחב שתחלתו מישור בכ"ז הוא באפלה שהוא יותר מחשך, עד שלא ידעו במה יכשלו, גם אמר רבותא שהצדיקים גם ארח שלהם שהם מעשיהם הפרטיים מלאים אור וזהר, והרשעים גם דרכם הרחב ר"ל מעשיהם הכללים מלא אופל וכ"ש פרטי מעשיהם: (כ) בני לדברי הקשיבה, הדברים הם הדבור בארוך כדרך הדורש ומאריך ומעיט מעט הדברים, והאמרים הם הלשון שבו מלבים את דבריו, ור"ל שתקשיב מעט הדברים באורך וגם הטה אזניך לאיכות האמרים שאמרם בלשונם, למשל הלשון שבו נאמרה תורת הכתב הם האמרים, וההלכות שנמסרו על פה באורך הם הדברים, וצריך אתה לשים לב לשניהם: (כא) אל יליזו מעיניך, שבכל המעשים שתעשה יהיו דברי התורה נגד עיניך לפעול כפי מצותיה, וגם שמרם בתוך לבבך לחשוב תמיד כפי דרכי החכמה בהגיון לבך, והוא עצמו מ"ש (ג' כ"א) אל יליזו מעיניך נצור תושיה ומזמה: (כב) כי חיים הם למוצאיהם. להמוצא אותם, שהוא האיש שנעשו דברי התורה והחכמה קנין לו, הם חיים שהוא חיי הנפש, וגם הם מרפא לכל בשרו, שהוא הגוף, בענין שהם חיי הנפש והגוף, וגם למי שנתקלקלו אבריו ויחלה, הם מרפא, ולא כרפואת הסמים שכל אבר צריך לרפואתו סם מיוחד, כי הסם התורה

כג מִכָּל־מִשְׁמָר נְצֹר לִבֶּךָ כִּי מִמֶּנּוּ תּוֹצְאוֹת חַיִּים׃ כד הָסֵר מִמְּךָ עִקְּשׁוּת פֶּה וּלְזוּת שְׂפָתַיִם הַרְחֵק מִמֶּךָּ׃ כה עֵינֶיךָ לְנֹכַח יַבִּיטוּ וְעַפְעַפֶּיךָ יַיְשִׁרוּ נֶגְדֶּךָ׃ כו פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ וְכָל־דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ׃

ת"א כי ממנו. עקידה ע"ח : הסר ממך וגו'. כתובות כ"א יבמות כ"ד: עיניך וגו'. עקידה שער פ"ב: ועפעפיך וגו'. מגילה ו"ח : פלס. מ"ק ט' עקידה ע"ב :

רש"י

(כג) מכל משמר. מכל מה שאמרה תורה השמר נצור לבך (מעבור עליו) בין עבירה קלה בין עבירה חמורה: כי ממנו תוצאות חיים. כי מאותה שהיא קלה יהיו לך חיים ושכר גדול אם תקיימנה. כך דרש רבי תנחומא: (כד) הסר ממך עקשות פה. לא תעשה דבר שילעיגו בו הבריות ויעקימו עליך פיהם. עקשות פה. לשון עקום כמו אם אני ויעקשני (איוב ט'), ובמשנה שיניה עקומות ועקושות: ולזות שפתים. עקימות שפתים שלא ירהיבו הבריות פה עליך: (כה) עיניך לנכח יביטו. יסתכלו אל האמת ואל היושר: יישירו נגדך. יסתכלו ליישר דרכך נגדך: (כו) פלס מעגל רגלך. שקול דרכך הפסד מצוה

מצודת ציון

זנטו : (כד) ולזות. ענין נטיה ועקימה : (כה) ועפעפיך. אישון העין : (כו) פלס. ענין יושר ועב"ז נקרא מטה המאזנים פלס ומאזני וכו' (לקמן ט"ז) לפי שבו מיושר המשקל :

מצודת דוד

ומרפא לכל בשרו : (כג) מכל משמר. יותר מכל הדברים שאתה משמרם שמור לבך מלחשוב בעון כי עיקר תוצאות חיים ב ה מן הלב ואיך תחשוב בו בדבר המאבד את החיים : (כד) הסר ממך. ר"ל אל תעשה דבר שיהא בו מקום לבני אדם לרנן אחריך וירמוז הכנוי בעקימת הפה ונקיות השפתים שדרך המרננים לרמוז : (כה) לנוכח. ראה בהתבוננות יתירה תכלית המעשה אשר העשה ואז עפעפיך יוליכוך בדרך הישר : (כו) פלס. ראה ליישר מעגל רגליך ולא תלך כפי הקרי והנזדמן ואז יהיו כל דרכיך נכונים : אל תט. בכל דבר אל תטה עצמך ימין ושמאל מדרך המצות הבא מרע הסר רגליך מכל וכל :

מוסר חכמה

באור המלות

בס' התו"ס ויקרא (סי' ג' וסי' ד') : (כד) פה, שפתים. השפתים הם חיצונים נגד הפה תמיד כמ"ש בכ"מ. עקשות, לזות. לוז הוא דבר הנוטה, והוא מציין העקשות בעצמו (ע"ל ב' ט"ו) : (כה) עיניך, עפעפיך. עפעף מציין שמירת העינים (כמ"ש ירמיה ט' י"ז, תהלות י"א ד'). נכח, נגד. נוכח מציין במכוון נגד נקודה מגבלת, ונגד בשם נכח ההגבלה נגד דרכי המקום כמ"ש ישעיה (כ"ו י') : (כו) פלס מעגל, דרכיך. ההבדל בין מעגל ודרך התבאר למעלה (ב' ט"ו), והמדה שבו מכונים ומודדים את

באור הענין

מועיל לכל אבר ולכל מיני חולאים : (כג) **מכל משמר נצור לבך**, הוא עפמ"ש היטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון, ובארתי שם, שר"ל שהעקר הוא שיהיה ישר בלבו ובמצפונו, הגם שלפעמים הנגלה ממעשיו הם בלתי ישרים, וזה גדר העיקול שהוא דבר שהוא ישר מבפנים ונראה מעוקל בחוץ, כל שהם ישרים וטובים בלבותם ייטיב ה' עמהם, עד שהמטה אותם לכף חוב ע"י העיקול החיצוני יענים ה' אותו עבור זה, כי רחמנא לבא בעי, ועז"א שמכל משמר היינו מכל דבר שצריך להשמר ולהזהר ממנו העקר הוא שתצור לבך שהלב יהיה משומר מרע, **כי ממנו תוצאות חיים**, כי עקר מקור החיים ותוצאותיו הוא מן הלב, ולכן הוא העקר והגוף נטפל אליו, והמעשה החיצונה איננה רע אם הוא ישר במצפון, כמ"ש גדולה עבירה לשמה, אבל בכ"ז אני מזהירך. (כד) **הסר ממך עקשות פה**, שתראה שגם המעשה החיצונה תהיה באופן שלא יליזו עליך בני אדם ויהיה חילול השם, הגם שכוונתך זכה ורצויה, והנה השפתים הם חיצונים נגד הפה, ודבור הפה הוא דבור עקרי יותר נגד דבור השפתים, והזהיר שלא תעשה מעשה שעל ידו יהיה עליך חשד גדול עד שהפה יעקם מעשיך לאמר שהלכת בדרך עקש ועברת על היושר, ומוסיף שגם **לזות שפתים הרחק ממך**, הגם שלא יעמוד ע"י מעשה זו עקשות פה לעקם מעשיך, רק יוכל להתהוות עי"ז לזות קצת בשפתים החיצונים, שיהיה עליך לזות מן השפה ולחוץ, והלזות היא קלה מן העקשות שהלוז היא נטיה קצת, גם מזה תזהר, ולא לבד שתסור ממך לזות שפתים, כי גם הרחק ממך, עד שיהיה מרחק רב בין הלזות שפתים ובינך שתתקן מעשיך החיצונים בענין שלא יוכלו לספר עליך אף דבור קל ואף בדרך רחוק : (כה) **עיניך לנכח יביטו** העינים יציינו עיניו הפתוחים, והעפעפים יציינו סגירת העינים ע"י העפעפים המכסים אותם, והאדם צריך לפתוח עיניו בעניני הנפש להביט אל האלהים ומעשהו לראות מעשיו וגבורותיו וללכת בדרכיו, ועז"א **עיניך לנכח יביטו**, שנוכח מציין ההגבלה ביושר נגד איזה נקודה, ובא כמה פעמים על ההגבלה נגד האלהים שמזה בא שם נכחה, ונכוחה לא תוכל לבא (ישעיה נ"ט), וצריך אתה שיביטו עיניך נכח דרכי ה' כמ"ש עיני תמיד אל ה' כמש"פ שם, **ועפעפיך יישירו נגדך** אמנם בעניני הגוף ותאותיו צריך לסגור את עיניו, ולא יתור אחר מראה עיניו עד שעל ידי עפעפיך יישירו נגדך יפעלו שתהיה הליכתך בדרך הישר מה שנוגע נגדך, בעניני הגוף ותאותיו, וגם רצה לומר שבזה ילכו נגדך, נגד יצר הלב ותאותיו ותפצי הגוף והחומר : (כו) **פלס מעגל רגלך**, יש הבדל בין דרך ובין מעגל, שהמעגל הוא

הדרך

כז אל תט ימין ושמאול הסר רגלך מרע:

ה א בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט־אזנך: ב לשמר מזמות ודעת שפתיך ינצרו: ג כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה: ד ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות: ה רגליה ירדות מות שאול צעדיה יתמכו: ו ארח חיים פן־תפלס

ת"א אל תט. פקודה טז: בני לחכמתי. עקידה שער נ"ג כי השערה:

רש"י

כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה, ואז כל דרכיך יכונו: אל תט ימין ושמאל. מן המשקל הטוב:
ה (א) בני לחכמתי הקשיבה וגו': (ג) כי נפת תטופנה וגו'. לשון מתוק: שפתי זרה. אפיקורסות: וחלק משמן חכה. לשון חיך: (ה) יתמכו. לשון קורבה: (ו) ארח חיים פן תפלס.

מצודת דוד

ה (א) בני לחכמתי הקשיבה. עוד זה מדברי דוד שאמר לשלמה בנו שמע לחכמה אשר למדתיך: (ב) לשמור. שזכר לשמור המחשבות ושפתיך ינצרו לדבר דברי דעת: (ג) כי נופת. ר"ל מאד צריך להיות נזהר לבל יפתהו כי דברי הזונה המה ערבים ומתוקים כנופת צופים והמה חלקים יותר משמן והוא גם למשל על המינות: (ד) ואחריתה. אבל אחרית הפתוי מרה כלענה וממית הנפתים כחרב שיש בו שני חדודים מזה ומזה: (ה) רגליה. ר"ל מדרך רגלי פתויו מגיע המיתה: יתמכו. תומכים ומחזיקים את השאול שיסיה הפתה נופל בה: (ו) ארח חיים. ר"ל חכמת

מצודת ציון

ה (ג) נופת. ענין הזלה והטפה וכן ונופת צופים (תהלים י"ט) והוא מלת צופים והוא מובן מעצמו ור"ל כהזלת הדבש: תטופנה. תרד טיפין: חכה. הוא לשון רכה וחלקה בנגיעת הלשון בחיך: (ד) כלענה. שם עשב מר: צעדיה. ענין פסיעות והלוך: (ו) תפלס. תיישר:

מוסר חכמה

באור הענין

הדרך הסבובי, ומי שצריך להטות מן הדרך וללכת בדרך סבובי עד יחזיר על ידו אל הדרך ההולך למחוז החפץ, המדה שבה משערין את הדרך הסבובי שיגיע אל הישרה נקרא בשם פלס, והנה האדם צריך ללכת תמיד בדרך האמצעי שהוא הדרך הטוב בכל המדות, והם לפעמים צריך להטות מדרך האמצעי וללכת בדרך סבובי, כמו מי שיצא מדרך האמצעי אל אחת הקצוות שצריך לאחוז בקצה השני כנגדו שעל ידו יחזור אל קו הישר, כמו מי שאחז במדת הגאוה יותר מדאי שצריך לאחוז בקצה השני שהוא השפלות היתרה וירגיל א"ע בזה עד ישוב אל האמצע שהוא מדת הענוה, השיעור הזה נקרא פלס, ועז"א פלס מעגל רגלך ועל ידי זה כל דרכיך יכונו ותשוב אל הדרך הישר שהוא קו האמצעי ובכל זה אני מעיך לאמר. (כז) אל תט ימין ושמאל. שצריך ליזהר לכתחלה שלא יסור מקו האמצעי לא לימין ולא לשמאל, לא נגד התוספת ולא נגד המגרעת ובזה תסיר רגלך מרע:

ה (א) בני לחכמתי הקשיבה, שהם חקי החכמה, שכבר התבאר שאין על חקי החכמה מופת רק הם מקובלים בקבלה וצריך שתקשיב אותם ותקבלם, לתבונתי הט אזנך, והתבונה הוא מה שהאדם מבין אותם מדעתו ומוציא דבר מתוך דבר ע"י בינתו, הט אזנך לשקול אותם בפלס בינתך: (ב) לשמר מזמות, נגד לחכמתי הקשיבה מפרש שתשמור מזימות שהם עצות עמוקות של החכמה, ונגד לתבונתי הט אזנך אמר ודעת שפתיך ינצרו, שנתבאר אצלי שדעת נופל על הדברים שמשיג אותם בידיעה ברורה, וזה ע"י החוש או ע"י מופתי התבונה, גם מבואר אצלי שהדעת מיוחס אל השפתים, ואמר שעל ידי תבונה התבונן בה בינה עד שתבא לידי דעת וידיעה ברורה עד ששפתיך המוציאים דברי דעת ינצרו את הדעת: (ג) כי נופת תטופנה שפתי זרה, יש בזה משל ומליצה, המשל מדבר מאשה זרה ויצר התאוה, שפתוי שפתיה דומים כנופת, כי תמתיק לו את תאותו, וחלק משמן חכה, שטעם העבירה חלק משמן ואינו מרגיש בו שום דופי, ובמליצה ידבר מינות דע"ג אשר יצא לבבו אחרי דעות חיצונות, והשפתים מרמזים תמיד על הדעת, שהדעות שעליו יבנו ראיותיהם נדמה לו שהוא מתוק כנופת, וכן טעם חכמתם (שהחיך מרמז בכ"מ על החכמה) נדמו לו חלק כשמן שאין בו דופי: (ד) ואחריתה מרה כלענה, שזה ההפך מן נופת תטופנה, חדה כחרב פיות, זה ההפך של חלק משמן חכה, שהנפש טועמת טעם מר גם ביסודות שהניחו, ועל ידי התולדות שיוציאו מהם לסתור פנות האמונה נכרת בחרב פיות שהוא חרב הטועם: (ה) רגליה יורדות מות, שהולך

באור המלות

המעגל נקרא על ידו אל היושר נקרא פלס, וכל מעגלותיו מפולסים, מעגל צדיק תפלס, כי יש הבדל בין הפלס ובין המאזנים, שבמאזנים שתי הכפות דומות וקנה המשקל עומד באמצע בין שתי הכפות, אבל במשקל הפלס אין הקנה באמצע רק ישכון אל צד הכבד, ובזה ישוה הפלס, וזה מליצה אל המעגל בנוטה מן האמצע אל הצד ועל ידי הפלס ישוה המשקל:

(א—ב) חכמה, תבונתי, ודעת. עי' גדרם למעלה (א' ה'), ומזומות מורה על מחשבות עמוקות של חכמה (כנ"ל ב' י"א), והשפה ירמוז תמיד על הדעת כמו שיתבאר (לקמן י' כ'): (ה) מות, שאול. עי' למעלה (א' י"ב):

נעו מעגלתיה לא תדע׃ ז ועתה בנים שמעו־לי ואל־תסורו מאמרי־פי׃ ח הרחק מעליה דרכך ואל־תקרב אל־פתח ביתה׃ ט פן־תתן לאחרים הודך ושנתיך לאכזרי׃ י פן־ישבעו זרים כחך

ת"א ארח חיים. מ"ק בס עקידה ע"ש : ועתה וגו'. עקידה מ"ד כל הפרשה : הרחק וגו'. ע"א י"א :
ס"א ושנותיך מ"ו

רש"י

כך דרשוהו חכמים שלשל הקב"ה מתן שכרן של מצות ולא פירשן כדי שלא יראה אדם מצוה שמתן שכרה מרובה וידבק בה ויניח שאר המצות. וזה פתרונו כדי שלא תפלס אורחות התורה אי זו ליקח ואי זו להניח לכך נעו מעגלותיה. הניע הקב"ה (פי') נתיבותיה ולא הודיעם. זה מדרש אגדה. אבל לפי סדר המקראות שכתוב אחריו הרחק מעליה דרכך. נראה שעדיין לא הפסיק בענין אשה זונה, וכן יש לפרש אורח חיים פן תפלס אל תשקול אורח חיים אבל אותה זרה לומר איזו לעשות זו או זו. כי מעגלות הזונה נעו לשאול ולא תדע להזהר עד אשר תגוע ותפול: (ח) פן תתן לאחרים הודך. פן תשנה לבך לאלהים אחרים לתת להם תפארת הודך ושבחך: ושנותיך לאכזרי. לשר של גיהנם: (י) פן ישבעו זרים כחך. נביאי הבעל

מצודת דוד

הזונה: פן תפלס. פן תיישר לה להדמות אליה : נעו. דע לך כי נעו המעגלות שלה מן אורח חיים וירחקו ממנה ולא תדע להם שום דמיון והשוואה כי לא קרבו זה אל זה : (ז) ועתה. מוסב למעלה לומר הואיל ושמעת שגם דוד אבי הזהירני בדברים האלה עם כי הייתי חביב לו לזאת אתם בני אל חי שמעו לי וגו' כי לא משנאת הבריות אני מזהיר על כל אלה : (ח) מעליה. מן הזרה האמור למעלה :

(ט) הודך. ההוד הנתון לך מן השמים תתן במעשיך לאחרים כי תהיה נלקח ממך ותנתן לאחרים והמות בהלי שנותיך ושנותיך תמסור לאכזרי והוא שר של גיהנם ר"ל שתהיה מסור בידו לכל חפצו : (י) פן ישבעו זרים. הזרים ממך שאינם ראויים ליורשך הם ישבעו כוחך והוא העושר הבא בכח והתאמצות וכן בכוחם נתנו לאוצר (עזרא ב'): ועצביך. העושר הבא בעצבון ויגיעה וכפל הדבר במ"ש :

מוסר חכמה

באור המלות

(ו) ארח, מעגלותיה. השאלה הבדלם למעלה (ב' ט"ו), שהם פלס בא תמיד על מדידת המעגל להשיבו אל הארח היושר (כנ"ל ד' כ"ו): (ט) הודך. הוא ההוד הנפשי הפנימי, כמ"ש ההבדל שבין הוד והדר בס' התו"ה קדושים (סי' נ"ח) : (י) זרים, נכרי. הבדלם למעלה (ב' ט"ז) שהנכרי גרוע מן הזר, ומוסיף שיהיו בבית נכרי,

באור הענין

אחריה ושומע לה, (כמו אשר ברגליך, שמות י"א) תוביל אותו למות, שאול צעדיה יתמכו, השאול הוא הבור העמוק שלפעמים יפול בו בעודו חיים, ור"ל שגם לעדיה מי שהולך אליה הגם שעוד לא שכב עמה, יתמכו את השאול והבור שיפול בו, ולא יוכל עוד לצאת משם, ועל המליצה יאמר, שמי שנתפס כבר למינות ימות מיתת הנפש, וגם ההולך בדרכה להשתמש בהיקשים המתעים והקדמות הפילוסופיות שבה, לא יוכל עוד לצאת משם : (ו) ארח חיים פן תפלס, כבר בארנו שיש הבדל בין ארח ובין מעגל, שהמעגל הוא הדרך הסבובי, והמדה שבו מודדין ומשערין את המעגל הסבובי להגיע בו אל היושר נקרא פלס, ור"ל פן תרצה ללכת במעגל הסבובי דרך בית הזונה ללכת דרך שם אל ארח חיים ותפלס ותמדוד באיזה דרך תשוב מן המעגל הזה אל ארח היושר, כענין שאמרו ניזול אפתחא דזונות וניכוף יצרין ונקבל אגרא, וז"א נעו מעגלותיה המעגלות שלה הם נעים ונלוזים מן הארח הישר ולא תדע עוד לשוב אל ארח חיים, ולפי המליצה ר"ל שלא תאמר שע"י החקירה והפילוסופיא תשוב אל האמונה לברר הכל בדרך המופת, כי אח"כ תנוע נפשך במעגלי הספיקות ולא תמצא עוד דרך האמת לאור באור האמונה : (ז) ועתה בנים שמעו לי, שמעו לחקי החכמה המקובלים מה' ואל תסורו מאמרי פי, כי הפה מרמז על החכמה, לא תסורו ממנה אל החקירה ודעת מינים : (ח) הרחק מעליה דרכך, שלא תעבור דרך עליה, ואף אל תקרב אל פתח ביתה אף שהזונה איננה שם, ולפי המליצה ר"ל שתרחק מדרכי הע"ג וממינות, ואף אל תקרב אל הדעות והיקשים שבם נכנסים אל שערי הכפירה, ולא תאמר שאתה תשתמש בהיקשים האלה לבנות בם בית נאמן לתורה ולתעודה : (ט) פן תתן לאחרים הודך, ההוד הוא היופי הפנימי הנפשיי זאת תתן לאחרים, שע"י הזנות יכהה אור השכל והוד הנפש, ושנותיך תתן לאכזרי, שימשול על גויתך חולי אכזרי המושל על הנואפים, ולפי המליצה שע"י המינות תמסור הודך היינו נשמתך וכחות השכליים לאחרים, היינו אל ענינים אשר לא יועילו לאושר הנפש ואשר יוליכוה לאבדון, ושנותיך תתן לאכזרי כי שנות רשעים תקצרנה : (י) פן ישבעו זרים כחך, כח הגוף הוא הש"ז ישבעו זרים, היינו אשה זרה, ועצביך המונך ונכסיך שהשגת בעצבון כמ"ש בעצבון תאכלנה, יהיו בבית נכרי שיירשוך בני נכריה שאינם מתיחסים אליך, כי ולד

עֲצָבֶיךָ בְּבֵית נָכְרִי׃ יא וְנָהַמְתָּ בְאַחֲרִיתֶךָ בִּכְלוֹת בְּשָׂרְךָ וּשְׁאֵרֶךָ׃ יב וְאָמַרְתָּ אֵיךְ שָׂנֵאתִי מוּסָר וְתוֹכַחַת נָאַץ לִבִּי׃ יג וְלֹא־שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל מוֹרָי וְלִמְלַמְּדַי לֹא־הִטִּיתִי אָזְנִי׃ יד כִּמְעַט הָיִיתִי בְכָל־רָע בְּתוֹךְ קָהָל וְעֵדָה׃ טו שְׁתֵה־מַיִם מִבּוֹרֶךָ וְנֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךָ׃ טז יָפוּצוּ מַעְיְנֹתֶיךָ חוּצָה בָּרְחֹבוֹת פַּלְגֵי־מָיִם׃ יז יִהְיוּ־לְךָ לְבַדֶּךָ

ת"א שתה וגו'. ע"ז י"ט ספר הזוהר פרשת ויחי : יפוצו וגו'. תענית ז' : יהיו וכו'. שם :

רש"י

הגונבים ממון בשקריהם ובפחזותם : ועצביך. ויגיעך שנתעצבת וטרחת בו : בבית נכרי. בבית עבודת כוכבים : (יא) ונהמת באחריתך. סוף שתהום באחריתך : (יד) כמעט הייתי בכל רע. כמעט ביני ובין גיהנם (כלומר בשביל דבר מועט הייתי עכשיו בכל רע שלא שמעתי לקול מורי שאילו שמעתי להם לא אירע בי כך (ר' יוסף קרא"ה) : (טו) שתה מים מבורך. מבור שנתן לך הקב"ה לחלקך היא תורת משה : בורך. מים מכונסים, ונוזלים מתוך בארך. מים חיים, כלומר תחלה כמים מכונסים ולבסוף נובעים הם והולכין : (טז) יפוצו מעינותיך חוצה. סוף שתקנה תלמידים ותורה הוראות ברבים ויצא לך שם : ברחובות. עיר הפוליגה פלגי מימיך : (יז) יהיו לך לבדך. אתה לבדך תתכבד בהם ולא יחלוק אחר עמך

מצודת דוד

(יא) באחריתך. באחרית ימיך ביום המיתה בעת יכלה בשרך אז תהום מכאב לב : (יב) נאץ לבי. מאס לבי לבזותה : (יד) כמעט הייתי. בעבור הנאה קטנה כשיעור היותר מועט הייתי עתה בכל רע בתוך קהל רב ועדה גדולה בפרסום רב : (טו) שתה מים. ר"ל תשמש באשתך ולא בזרה : ונוזלים וגו'. כפל הדבר במ"ש : (טז) יפוצו. אז יפוצו מעינותיך חוצה עד כי ילכו כרחובות פלגי מים ור"ל תזכה לבנים הרבה ויצא שמעם למרחוק : (יז) יהיו לך לבדך. הבנים האלה יהיו שלך לבדך ואתה תתכבד בהם ואין לזרים

מצודת ציון

נעו. מלשון נע ונד : מעגלותיה. דרכיה : (יא) ושארך. גם הוא נאמר על הבשר כמו אם יכין שאר לעמו (תהלים עח) וכפל דבריו בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב) : (יב) נאץ. מושאל הוא על הבזיון וכן נאצו כל תוכחתי (לעיל א) : (יג) מורי. מלשון הוראה ולמוד : (טו) ונוזלים. ענין נטיפה : בארך. באר הנובע : (טז) יפוצו. ענין

מוסר חכמה

באור הענין

כותית כמשה : (יא) ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך, שלבסוף כשיכלה בשרך ע"י מירוק התאוה שיכלה הבשר, תנהום ותתחרט על העבר, ולפי המליצה כשיגיע קרוב לאחריתו ככלות הבשר ותאותיו (שבעבורם נטה מעקרי האמונה כדי למלאת תאות בשרו) אז ינהום ויתחרט, שאז יחשוב על העולם הנצחי שאבד ממנו ע"י האשה הזרה שהיא המינות, כי מי שהאמונה אזור חלציו לא ידאג על כלות הבשר כי יקוה על חיי הנפש : (יב) ואמרת איך שנאתי מוסר, המוסר הוא ע"י הכאה או יראת העונש זה שנאת לגמרי, ותוכחת היא מה שמתוכחים עמו להשיבו אל דרך הטוב ע"י ראיות השכל וזה לא שנאתי, אבל נאץ לבי אותו שהיה מבוזה אצלי : (יג) ולא שמעתי לקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני, המלמד הוא יותר מן המורה, המורה מראה לו הדבר פעם א' איך יעשה אותו, והמלמד ילמדהו פעמים הרבה ובדרך לימוד שכלי ויסביר לו הדבר, ומוסיף שגם לזה לא הטיתי אזני לשמוע ללמודיו : (יד) במעט, על דבר מעט שהוא תאות העוה"ז שאינם שוים כלום ואינם מתקיימים רק זמן מועט, איך בעבור מעט עונג הזה מכרתי את הבכורה עד שהייתי בכל רע, שבאו עלי כל הרעות וההפסד יותר מן הריוח, וגם שבאו רעותי בפרהסיא, בתוך קהל ועדה וכדי בזיון וקצף: (טו) שתה מים מבורך, נגד פתויי היצר לחצוב לו בארת נשברים אשר לא יכילו המים שתה את המים מבורך, שהיא מי החכמה והדעת, ויש הבדל בין בור ובין באר, שמי הבור הם מכונסים ממי גשמים ומי הבאר הם נובעים, וממשיל תחלת לימוד החכמה למי בור מכונסים, כי בתחלה יקבל חקי החכמה מפי הקבלה לבד, ואח"כ הם נוזלים מתוך בארך, אח"כ ידמו כמי באר וכמעין המתגבר שמחדש חדושים מדעתו וגם יתגברו בלבו מי הדעת עד שהם נוזלים מן הבאר לחוץ, ללמד תורה וחכמה לזולתו, עד כי. (טז) יפוצו מעינותיך חוצה, היינו שיפוצו למודיו לבניו ותלמידיו ואח"כ יפוצו ברחובות פלגי מים

באור המלות

(יא) בשרך, ושארך. השאר מציין חלקי הבשר שאין מעורים חלופים, כמו הבשר הנאמר על העצמות גם באיש דל ורזה, והבשר כולל כל הבשר גם אשר בא ע"י שומן ומוחי הגוף ופטומו, ולכן נסמך שאר בשר, ופה מוסיף ושארך : (יב) מוסר תוכחת. כנ"ל (ג' י"א) ע"ש : (יג) מורי. מלמדי. התבאר הבדלם בס' התו"ה מגורע (סי' קי"ז) : (יד) קהל, ועדה. עדה מציין עדת חכמים, וזה מוסיף על קהל שכולל גם המוניים, התו"ה ויקרא (סי' רמ"א) : (טו—טז) בורך, בארך. התבאר הבדלם התו"ה שמיני (סי' קמ"ד), ושם התבאר ההבדל בין מעין ובין באר, שהבאר הוא בעומק, והמעין יהיה לפעמים על פני האדמה, ויפול גם על מים מועטים, ופה יסדר ההדרגה שתחלה יהיה רק

וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ׃ יח יְהִי־מְקוֹרְךָ בָרוּךְ וּשְׂמַח מֵאֵשֶׁת נְעוּרֶךָ׃ יט אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת חֵן דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל־עֵת בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד׃ כ וְלָמָּה תִשְׁגֶּה בְנִי בְזָרָה וּתְחַבֵּק חֵק נָכְרִיָּה׃ כא כִּי נֹכַח ׀ עֵינֵי יְהוָה דַּרְכֵי־אִישׁ וְכָל־מַעְגְּלֹתָיו מְפַלֵּס׃ כב עֲווֹנוֹתָיו יִלְכְּדֻנוֹ

ת"א יהי. יבמות ס"ג סנהדרין ק"ו: אילת אהבים. עירובין נ"ד כתובות ע"א:

רש"י

לפי שאמר למעלה פן ישבעו זרים כחך אמר כאן יהיו לך לבדך, וממתוק לך. (יח) יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך. היא התורה שלמדת מנעוריך: (יט) תשגה תמיד. ראיתי בדברי ר' משה הדרשן תשגה תעסוק תמיד והוא לשון ערבי, והביא ראיה כמו לבקש שגיא לבקש עסק. ולא ידעתי איפה נשנית. ורבותינו פירשו (עירובין נ"ד), לשון משגה כמשמעו, בעבור אהבתה תהיה שוגג בשאר עסקיך כי היא משמרת על שלך, אמרו עליו על ר"א בן פדת שהיה יושב בשוק התחתון וסדינו מוטל בשוק העליון פעם אחת בא אדם אחד ומצא נחש כרוך עליו: (כא) כי נכח עיני ה' דרכי איש וגו' מפלס. שוקל דרכיו ויודע כמה עונות וכמה זכיות בידו: (כב) עונותיו ילכדנו. כמו ילכדו: ובחבלי חטאתו יתמך. יתלה שהתלוי

מצודת ציון

פזור: פלגי מים. המה כמים: (יט) אילת: נקבת האיל: ירוך. ענין שביעה: תשגה. מלשון משגה וטעה:

מצודת דוד

חלק אחך אל בני הזרה אינם מיוחדים לך לבד: (יח) יהי מקורך ברוך. אשתך תהא ברוכה ותהיה בעיניך כשמחת מאהבת אשת נעוריך: (יט) אילת אהבים. תהיה בעיניך כאילה האהובה על הזכר ביותר על כי רחמה צר: ויעלת חן. היא תהיה מעלת חן בעיניך: בכל עת. ר"ל בכל עת ההכרת והצרך: באהבתה תשגה תמיד. ר"ל אף באהבתה למשגה תחשב אם תמיד תהיה וכמ"ש רז"ל לא הרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו וגו': (כ) ולמה תשגה. ר"ל אם באשתך תחשב התמידות למשגה למה תקל ראש לשגות בזרה: (כא) כי נכח. ר"ל ופן תאמר מי רואני לזה אמר דע כי מול עיני ה' דרכי איש ומיישר מעגלותיו אל הגמול ר"ל מפלס

מוסר החכמה

באור המלות

מעין קטן יפוצו הולך, ואח"כ יזלו בשפע מן הבאר העמוק פלגי מים, והבדל בין חוץ ורחוב התבאר ישעיה (סי' י"ד) ולמעלה (א' כ'): (יט) דדיה. הם דדים התחתונים, כמו ושם עשו דדי בתוליך. תשגה, בא על שגיות ורבות באהבה אל דבר עד שכל מעונה בה, ואולי משתתף עם שגא בא': (כ) בזרה, נכריה. כנ"ל (י'): (כא) דרכי, מעגלותיו. התבאר למעלה (ב' ט"ו), ושם פלס בא תמיד על מדידת המעגל להוליכו אל דרך הישר (כנ"ל ד' כ"ו): (כב) עונתיו, חטאתו. מבואר בכ"מ שחטאה מציין

באור הענין

יש הבדל בין חוץ לרחוב, שהחוץ הוא אחורי הבתים ואין נמצאים שם רק בני הבית, והרחוב הוא מקום הרחב לפני הבתים ששם הוא רבות הרבים, שאח"כ כל ישראל ישאבו וישתו מי חכמתו, ויהיו פלגי מים המתפשטים לכל עברים, כמ"ש שנעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק: (יז) והיו לך לבדך, והגם שיתפשטו מעינות חכמתך החוצה יהיו הנבועות נאמרות על שמך וכן שכר החכמה יהיה לך לבדך, ואין לזרים אתך, ר"ל הגם שתלמידיך המפיצים חכמתך גם להם יהיה שכר אתך, הם אינם זרים כי נחשבים כבניך: (יח) יהי מקורך ברוך, המקור מציין המקום שמשם יתחיל נביעת המעין המתפשטים בעומק האדמה, ומציין במליצה שהשכל שלך יהיה ברוך כי תמצא שכל טוב מה', ושמח מאשת נעוריך שהיא התורה שקבלת בנעוריך: (יט) אילת אהבים ויעלת חן, האילה והיעלה שהיהן מגורתן על הרי ההר ועל הסלעים, ורחמה צר, כמ"ש הידעת עת לדת יעלי סלע חולל אילות תשמור, האילה תעורר אהבה והיעלה תעורר חן, ומדמה החכמה העליונה לאילה ויעלה שמרוצתן קלה על הררי בתר, וכן החכמה באה מלמעלה ממקום גבוה, והיא מהירה במרוצת השכלותיה והיא מעלה אהבה וחן, ומפרש נגד יעלת חן דדיה ירווך בכל עת, הדדים הוא מקום הזיווג שמעורר חן בעת הזיווג, ונגד אילת אהבים אמר באהבתה תשגה תמיד גם שלא בעת הזיווג, והמליצה שבעת תזדווג אל החכמה להוליד בה תולדות וחדושים ירווך דדיה למלואת חדשות, וגם בעת שלא תחדש חדושים תשגה באהבתה לחזור על הראשונות מכבר השגת: (כ) ולמה תשגה בני בזרה, ואח"כ תוסיף סרה לחבק גם חיק נכריה, שהיא גרוע מן הזרה, בת אל נכר, ולפי המליצה הזרה הם החכמות המתעים, למה תשגה בהם אחר שתמצא חכמה ודעת בתורת ה', והנכריה הם למודי המינות והכפירה שתחבק אותם אח"כ: (כא) כי נכח עיני ה' דרכי איש, הדרך הוא הדרך הישר, והמעגל הוא הדרך הסבובי, ואם מודד את המעגל להגיע על ידו אל הדרך הישר זה נקרא פלס, עז"א שדרכי איש הנפשיים הישרים הם נוכח ה', והוא הכין לו הדרך הישר עפ"י התורה שמ"ש והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה, וגם כל מעגלותיו מפלס, שאם לפעמים צריך ללכת במעגל נוטה מדרך הישר, כמו במדת חסידות ולפנים משורת הדין, או לעבור על ד"ת לפי צורך שעה, כמו אליהו בהר כרמל, שזה נקרא מעגל, ה' מפלס ומכוין גם את המעגל שיגיע על ידו אל הדרך הישרה: (כב) עונותיו ילכדנו את הרשע, לעומת מ"ש שהדרכים הטובים של

אֶת־הָרָשָׁע וּבְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ יִתָּמֵךְ׃ כג הוּא יָמוּת בְּאֵין מוּסָר וּבְרֹב אִוַּלְתּוֹ יִשְׁגֶּה׃

ו א בְּנִי אִם־עָרַבְתָּ לְרֵעֶךָ תָּקַעְתָּ לַזָּר כַּפֶּיךָ׃ ב נוֹקַשְׁתָּ בְאִמְרֵי־פִיךָ נִלְכַּדְתָּ בְּאִמְרֵי־פִיךָ׃ ג עֲשֵׂה־זֹאת אֵפוֹא ׀ בְּנִי וְהִנָּצֵל כִּי

ת"א בני אם וגו'. יומא פ"ז מציעא קט"ו בתרא קע"ג עקידה כ"ג: הוא ימות. סנהדרין ק"ו: נוקשת וגו': יומא מציעא בתרא שם: עשה זאת. עקידה שם:

רש"י

נתמך בחבל שהוא תלוי בה: (כג) הוא ימות באין מוסר. בשביל שלא לקח מוסר:

ו (א) בני אם ערבת. ערבות ממון כמשמעו פירשו רבותינו: (ג) לך התרפס. התר לו פס יד לשלם לו ממונו: ורהב רעך. ואם אין לו ממון עמך אלא שנוקשת באמרי פיך לדבר לו קשות הרבה עליו רעים לבקש ממנו שימחול לך, ד"א בני אם ערבת לרעך אחר שנעשית ערב להקב"ה שהוא רעך כדכתיב (שיר ה') זה דודי וזה רעי וקבלת עליך בסיני ובערבות מואב באלה ובשבועה לשמור מצותיו. תקעת לזר כפיך שתשוב ותסור מדרכיו ותדבק באפיקורסים ללכת בדרכיהם: נוקשת באמרי פיך. שתקעת כף להדבק עם הזרים: עשה זאת אפוא בני והנצל. הואיל ובאת בכף רעך בסיני וקבלת

מצודת דוד

אדם כמדה לדמות שבגמול באה ולא במקרה: עונותיו. עונות הרשע הם ילכדו אותו ולתוספת ביאור אמר את הרשע: ובחבלי. בחבלים הנעשים מחטאתו בהם יהיה נתמך כאשר יתלוהו בהם ר"ל העון בעצמו יקטרג עליו ויפרע ממנו: (כג) באין מוסר. בעבור שלא לקח מוסר ובעבור אולתו אשר ישגה בהם:

ו (א) אם ערבת. ערבות ממון בשביל אחר: לזר. בעבור זר תקעת כפיך והוא ענין קיום וחוזק על הערבות: (ב) נוקשת. הנה דע שבאת למוקש ונלכדת בה ע"י אמרי פיך: (ג) עשה זאת אפוא בני. ר"ל עתה עשה זאת כמי

מצודת ציון

ו (ג) אפוא. כמו עתה וכן מה לך אפוא (ישעיה כב): התרפס. ענין דריסה ורמיסה כמו ושארם ברגלה רפסה (דניאל ז'): ורהב. ענין התחזקות כמו ירהבו הנער בזקן

מוסר חכמה

באור הענין

האדם הם נכח עיני ה' שה' מסייע לו להטהר וללכת בדרך הטוב, אומר שדרכי הרשע אינם מה' רק עונותיו ילכדונו, כמ"ש הבא לטהר מסייעין לו והבא לטמא פותחין לו, ויש הבדל בין עון ובין חטאת שהעון מציין עוות השכל והחטא מציין המעשה בפועל, העון הוא עוות המחשבה והחטא הוא החסרון במעשה, ור"ל שהרשע כשתסיתהו תאותו ותאלצהו לעבור עבירה והוא ירא מעונשי ה', ומצות התורה, אז יקרא אל העון שהוא עוות השכל לעזרו, שאז יתעה בשכלו להכחיש את המצוה ואת המצוה עליה, את ידיעתו והשגחתו, גמולו וענשו ודומיה', ועונותיו ילכדו לעבור על המצוה, ובכ"ז אין עקר סמיכה שלו על עות השכל, כי אם לא היה התאוה שהיא תאותו אל העבירה לא היה סומך על העון ועצת ההכחשה, רק שבחבלי חטאתו יתמך, שע"י החבלים של חטאתו שהיא התאוה על זה יתמך, ועל ידי זה מתמם בהעון וכופר במצוה כדי למלאת יצר תאותו, ובכל זה על ידי ההרגל שמורגל בחטאים נמשך למינות ומחזיק בעון שהוא עוות השכל והכפירה. עד שלבסוף. (כג) הוא ימות באין מוסר, שאח"כ לא יקבל עוד מוסר שהוא מה שיפחידוהו בעונשי ה', ואף שיעינשהו ה' לא יקבל מוסר כי ברוב אולתו ישגה שידבק אח"כ באולת, שהאויל הוא המטיל ספיקות בכל דבר, ולא יאמין שבא העונש בהשגחה כי יטיל ספק אולי הוא מקרה ולכן לא יקבל מוסר כי יתלה הכל במקרה:

ו (א) בני אם ערבת לרעך, לעשות לו איזה דבר, ואח"כ תקעת לזר כפיך בענין שהוא הפך הערבות שערבת לרעך, למשל שערבת לרעך למכור לו בית או שדה ואח"כ תקעת כפיך לזר למכור לו השדה או הבית הלז, ויש ערב ויש ערב קבלן, ומוסיף שלהזר נתת תקיעת כף שהוא יותר מערבות: (ב) נוקשת באמרי פיך, תחלה נוקשת במה שערבת לרעך ואתה מחויב לקיים דבר מצד הערבות שלו קודם ומצד שהוא רעך, ואח"כ נלכדת באמרי פיך, במה שנתת תקיעת כף ונלכדת בהם: (ג) עשה זאת אפוא, זאת העצה שתעשה למען תנצל, אחר שבאת בכף רעך והערבות שלו

באור המלות

המעשה, ובא על השוגג או הנעשה ע"י התאוה, והעון מציין עוות השכל והכפירה, והוא המזיד כמ"ש ישעיה (א' ד') אילת השחר (כלל שס"ג), ובדברים שבכאן נאמרו בישעיה (ה') הוי מושכי העון בחבלי השוא, וכעבות העגלה חטאה, ר"ל שעקר הם חבלי החטאת, ועבידת העון הם חבלי השוא כמ"ש בפירושי שם: (כג) אולתו. כבר התבאר שאויל ואולת הוא משורש אולי, שמורה על המספק והספיקות שיטילו האוילים בחכמה ובמוסר, וע"כ חכמה ומוסר אוילים בזו, כי אין מאמינים בה, וע"כ ישגה שמורה תמיד שגיאה עיונית, כמ"ש בס' התו"כ ויקרא (סי' רמ"ג), כהבדל בין שגג ובין שגה, שלפי עיונם הכוזב ישגו מן המוסר והחכמה: (א) ערבת, תקעת כפיך. גם הת"כ הוא בענין ערבות (לקמן י"א ט"ו, י"ז י"ח, כ"ב כ"ו, איוב י"ז ד'): (ב) נוקשת, נלכדת. הנלכדה היא אחר המוקש, יקושת

באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך: ד אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך: ה הנצל כצבי מיד וכצפור מיד יקוש: ו לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם: ז אשר אין לה קצין שטר ומשל: ח תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה:

ת"א לך התרפס. יומא מליעא בתרא שם: לך אל נמלה. חולין נ"ז עקידה כ"ח עקרים פ"א: אשר אין לה. שם: תכין בקיץ. סנהדרין ז':

רש"י

אלוהו עליך: התרפס. הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת ונדרסת: ורהב רעיך. הרבה רעים שיתפללו עליך לפניו, וכן נדרש במדרש תהלים: (ה) הנצל כצבי מיד. מהר והשמט משם כצבי הנמלט מיד האדם: (ו) לך אל נמלה עצל וגו' וחכם. והתחכם: (ז) אשר אין לה קצין. שיוכיח אותה ויזרזנה ויוליא מידה אם. תגזול דבר מחברתה, ואף על פי כן: (ח) תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה. מזונה, כל אחת

מצודת ציון

(ישעיה ג'): (ו) נמלה. שם בריה קטנה: (ז) קצין. שר ומושל: (ח) אגרה. ענין אסיפה כמו אוגר בקיץ (לקמן

מצודת דוד

והנצל מיד המלוה כי באת בידו ונתחייבת לו: לך התרפס. היה לו למרמס הרגל ר"ל הכנע עצמך לפניו: ורהב רעיך. החזק והמשל רעיך על עצמך: (ד) אל תתן שנה. ר"ל אל תתעצל בדבר: (ה) הנצל כצבי. ראה להנצל במהירות כצבי הממהר לברוח מיד הצודדו כשימצא מנוס: מיד יקוש. מיד מוקש הפח: (ו) עצל. אתה העצל לך אל הנמלה וראה מנהגה ולמד ממנה חכמה: (ז) אשר אין לה קצין. להכריחה על מעשיה להכין מאכלה לבל תגזל מחברתה: (ח) תכין. עכ"ז מעצמה בחכמתה תכין לחמה בקיץ עת

מוסר חכמה

באור המלות

לך אגב נלכדת (ירמיה כ"ב): (ג) התרפס. פי' רז"ל התר פסת יד, ומצאנו מתרפס ברצי כסף לשון הכנעה לפני הדוש רגליו, כמו ושארה ברגליה רפסה (דניאל ז'): (ד) שנה, תנומה. תנומה קלה משינה, עמ"ש ישעיה (ה' כ"ז): (ז) קצין, משל. הקצין עומד בראש מפני חשיבותו, (עמ"ש שופטים י"א, יחזקאל ל"ג). והמושל הוא ביד חזקה: (ח) בקיץ, בקציר. הקיץ אחר הקציר (ע"ל י' ה'):

באור הענין

קודם, **לך התרפס**, השפל עצמך לפני הזר שיפטרך מן התקיעת כף, **ורהב רעיך** או שתגדיל את ריצך למלאת רצונו עד שיפטור אותך מן החיוב שנתחייבת: (ד) **אל תתן שנה לעיניך**, שינה קבועה, ואף תנומה דרך עראי: (ה) **הנצל כצבי מיד**, הצבי הנצוד הוא ניצול בכח גופו וקרניו, **וכצפור מיד יקוש** שמניחים דבק והוא נוקש ע"י דביקת נוצותיו אל הדבק, ינצל ע"י מריטת נוצותיו הדבוקים אל המוקש, כן תנצל או בכח גופך, או במה שתניח ממונך ומלבושך ביד מי שערבת לו, וכ"ז משל, והמליצה על הערבות שערב כל איש לה' לשמור תורתו ומצותיו, כמ"ש הכל נתון בערבון, או על הערבות לשמור נשמתו בטהרה, ואח"כ יתקע כפיו לזר והוא היצה"ר, או הזומר המתאוה שנמשך אחריו לעשות הפך הערבות, ועי"כ נוקשת באמרי פיך, ומבואר בכל הספר שהפה מרמז על החכמה, והוא נוקש באמרי פיו התלה לעשות כפי חקי החכמה ואח"כ נלכד לעשות הפך מחקיה. והעצה הוא אחר שבאת בכף ריעך שהבטית ונשבע לה' לשמור מצותיו והתחייב לנפשו לשמור אותה ממצודות היצה"ר, צריך להכניע את חמרו שעז"א לך התרפס, וצריך להרחיב ולהגדיל את ריעו שהוא הקב"ה או הנשמה, וצריך לבל יתן שינה לעיניו ולעבוד את ה' בתמידות ולהנצל מן היצה"ר כצבי מיד שיהיה רץ כצבי לעשות רצון קונו, וגגד מה שהיצה"ר תפסו בידו ישמיט את עצמו בכחו לתורה ולתעודה, ואם משכו ברשתו בפתויו צריך להנצל כצפור מפח יקוש, ע"י שיניח נוצותיו שהם מלבושיו החיצונים, שיחלק קניניו המדומים לעניים ושערותיו יגלח לשמים כמעשה הנזיר שבא לפני שמעון הצדיק, וגופו יענה ביסורים: (ו) **לך אל נמלה עצל**, כל כחות מעשה בראשית נטועים בנפש האדם, וכל כח ומדה שימצא האדם במין ומין מבע"ח ידע כי כן נמצא גם בנפשו, והרבה מדות יש בבע"ח שאינם צריכים להם לצורך קיומם, וה' הטביע בם מדה שילמד האדם ממנה לעשות כן כמ"ש חז"ל אלמלא לא נתנה תורה למדנו צניעות מחתול וכו', ובנמלה נטע ה' בה מדת הזריזות לאסוף ולכנוס שממנה ילמד האדם שלא להיות עצל, ודרך הנמלה לאסוף כמה אלפים גרעינים וכל מאכלה גרעין ומחצה, וממנה ילמד האדם לשקוד ולהרבות באסיפת החכמה, ועז"א אתה העצל, אשר תחשוב שלא נמצא בנפשך מדת הזריזות, או שהזריזות אינה מדה טובה או מועלת, לך אל הנמלה ותמצא שנטוע בה מדה זו שלא לצורך קיומה רק כדי **שתראה דרכיה וחכם**. ר"ל תלמד ממנה בהנהגת אסיפת חקי החכמה בזריזות והשתדלות רב: (ז) **אשר אין לה קצין שוטר ומושל**, כי בין בני אדם יתנהגו לפעמים במדה אחת הגם שאינה מדה טובה מפני שכן ינהג ביניהם הקצין, שהוא האיש העומד בקיבוץ מפני חשיבותו וכולם מתדמים לעשות כמעשיו, או מפני שוטר ומושל שהמושל יכוף אותם על הנהגה אחת ע"י שוטריו ונוגשיו, אבל הנמלה לא תעשה זאת מפני אלה הטעמים וגבל זה. (ח) **תכין בקיץ לחמה**, אחרי אשר **אגרה בקציר מאכלה**, שהקציר הוא קודם הקיץ,

שכל

ט עַד־מָתַי עָצֵל ׀ תִּשְׁכָּב מָתַי תָּקוּם מִשְּׁנָתֶךָ׃ י מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט ׀ חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב׃ יא וּבָא־כִמְהַלֵּךְ רֵאשֶׁךָ וּמַחְסֹרְךָ כְּאִישׁ מָגֵן׃ יב אָדָם בְּלִיַּעַל אִישׁ אָוֶן הוֹלֵךְ עִקְּשׁוּת פֶּה׃ יג קֹרֵץ בְּעֵינָו מֹלֵל בְּרַגְלָו מֹרֶה בְּאֶצְבְּעֹתָיו׃ יד תַּהְפֻּכוֹת ׀ בְּלִבּוֹ חֹרֵשׁ

ת"א עד מסי. סוכס כ"ז: ברגליו ק'

רש"י

ואתה אינה גוזלת מחבירתה: (י) חבק ידים. הישן חובק ידו אברא"ר בלעז: (יא) ובא כמהלך ראשך. אם תעשה כן יבא חסרונך ודבר שאתה רש ממנו יבא לך מיד כאדם המהלך מהר, ומחסורך יבא ויספלא כאיש מגן. שבא מהר להגין על אדוניו. המקראות אלו עקרן משל על המתעצלין לעסוק בתורה: (יב) הולך עקשות פה. שהולך בעקימת שפתים: (יג) קורץ בעיניו. רמיזות של מרמה: מולל ברגליו. כלומר מפספף זה על זה: מורה באצבעותיו. כולם מן לשון רמזים הם זה נופל על העין וזה נופל על

מצודת דוד

ימלא ע"פ הצדה וממנה למוד להכין הכל בעוד נאל ידיך: (י) מעט שנות. כן תחשוב אישן מעט ואח"ז אנום מעט ואח"ז אשכוב בחבוק ידים לנוח כי כן דרך השוכב להדבק ידיו זה בזה: (יא) ובא כמהלך. בעבור זה יבוא לך עניות פתאום כאורח המהלך בדרך שבא פתאום לבית מלונו ולא נודע טרם בואו: ומחסורך. דבר המחסר עוברך מהרה יבא כאיש המלובש במגן לרדת אל המלחמה שאין דרכו להתעכב בדרך מהלכו: (יב) אדם בליעל. מי שפורק ממנו עול מקום הוא איש און: הולך עקשות פה. ר"ל מעקם פיו לרמוז לשון הרע: (יג) קורץ בעיניו וגו'. ענין כ"לם הם רמיזות לס"ר: (יד) תהפכות בלבו. מחשבות לבו להפוך הדבר מכמות שהוא: חרש רע. חושב רע בכל עת ומגרה מחלוקת

מצודת ציון

י"): (י) תנומות. היא שינה קלה: (יא) ראשך. ענין עוני ודלות כמו ראש עשה כף רמיה (שם): (יב) בליעל. בלי עול ר"ל הפורק עול שמים: (יג) קורץ. ענין הנדנוד לרמז הלעג וזהו מלשון קרץ מצפון (ירמיה מו) כי כרוב סנדנוד כאילו כורת ומשבר העינים: מולל. הוא מלשון

מוסר חכמה

באור הענין

שכל ימי הקציר תאגור ותאסף גרעיני תבואה למאכלה, ואח"כ כשכלה קציר והתחילו ימי הקיץ שאין עוד גרעיני תבואה בשדה, תשתדל להכין את לחמה, להניחו במקום משומר, ולחתוך ראש הגרעינים שלא יצמחו, ובזה תקח מוסר להרבות לאסוף חקי החכמה ודברי התורה בלבך כל ימי הנעורים, ולא תאמר די, ואחר שאספת כולם אז תביאם בשכ'ך. כמ"ש ליגמר איניש והדר לסבר, ולהכין לך צידה ליום מועד כמו שהנמלה מכינה על ימי החורף. כי רק מי שטרח בע"ש יאכל בשבת, וכן אחר שאספת חקי החכמה תכינם ע"י בינתך ושכלך שיהיו לחם הנפש, כי החכמה והתורה הוא מזון להצלחות הנפש ליום מועד: (ט) עד מתי עצל תשכב, ר"ל ואתה העצל כבר עבר קציר כלה קיץ ואתה עדיין שוכב הוזה ולא עשית מאומה, ודקך העצל לישן כמה שעות על היום, ואחר שהתעורר משנתו שכב יתר היום על מטתו. ע"ז א' עד מתי תשכב, ויותר מזה מתי תקום ותתעורר משנתך, והמליצה שבנערותו ישן ואינו מבחין כלל מפני הסכלות, וגם אחר שיתעורר וישכיל תכלית האדם וכי ראוי שיעסוק בתורת ה', ישכב אח"כ ולא יעשה מאומה מפני העצלות, לכן אמר עד מתי תהעצל ויותר מזה עד מתי תהיה שקוע בסכלות: (י) מעט שנות, תחלה ישן השינה הקבוע, ואח"כ מעט תנומות נים ולא ניס תיר ולא תיר, ואחר שיתעורר גם מתנומה אז מעט חבוק ידים לשכב על המטה ולא יעשה מאומה: (יא) ובא כמהלך ראשך, בעת שיורש מנכסיו בא הרים כאורח מהלך כדרכו שאין עומד לנגדו כי לא יעשה תחלה דבר נגד הרים והעוני הבא עליו, ומחסורך כאיש מגן ואח"כ יבא עליו המחסור שיחסר לו לחם וכל צרכיו, ואז יעמוד וילחם נגד המחסור, אבל המחסור יעמוד נגדו כאיש נושא מגן ולינה ולא יוכל לגרשו מביתו ולעשות לו מאומה: (יב) אדם, מי שהוא אדם בליעל הפורק עול שמים מעליו במצות שבין אדם למקום, ובמצות שבין אדם לחברו הוא איש און, האיש הזה חטאו ניכר בז' דברים, א] בכלי הדבור הולך עקשות פה, שמדבר עקשות נגד חקי החכמה, שפה מרמז על החכמה, ב] בכלי המעשה, נגד העינים אמר. (יג) קורץ בעיניו, הפך ממ"ש ולא תתורו אחרי עיניכם, ג] בכלי התנועה מולל ברגליו, מרמז מ'ים ברגליו לרוע, ד] בידים מורה באצבעותיו, ה] נגד המחשבה. (יד) תהפוכות בלבו, בעניני האמונה חושב דברים הפך האמונה, ובעניני

באור המלות

(י) שנות, תנומות. תנומה קלה משינה (כנ"ל ד'): (יב) אדם בליעל, איש און. כבר באורתי בחבורי התו"ס ויקרא (סי' י') ששם אדם מציין מין האדם בימוד מצד נפשו ושכלו, וע"כ על מצות שבין אדם למקום שזה מצד שבוא אדם שומר תורה ומצוה קוראהו בשם אדם, ומצד האון והכח שלא במשפט נגד חברו קוראהו בשם איש: עקשות פה. ובפ' י"ז לשון שקר, והתבאר בסי' זה תמיד שפה מרמז על ההכמה, ועקשות פה הוא המעקש דרכי החכמה בדברים שבין טוב נרע, והלשון מרמז על שבינה שהיא תבחין בין אמת ושקר, לכן אמר לשון שקר: (יג) מולל. מענין מלה, מי מלל לאברהם, כאילו ימלל

רָע בְּכָל־עֵת מִדְיָנִים יְשַׁלֵּחַ׃ טו עַל־כֵּן פִּתְאֹם יָבוֹא אֵידוֹ פֶּתַע יִשָּׁבֵר וְאֵין מַרְפֵּא׃ טז שֶׁשׁ־הֵנָּה שָׂנֵא יְהוָה וְשֶׁבַע תּוֹעֲבוֹת נַפְשׁוֹ׃ יז עֵינַיִם רָמוֹת לְשׁוֹן שָׁקֶר וְיָדַיִם שֹׁפְכוֹת דָּם־נָקִי׃ יח לֵב חֹרֵשׁ מַחְשְׁבוֹת אָוֶן רַגְלַיִם מְמַהֲרוֹת לָרוּץ לָרָעָה׃ יט יָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר וּמְשַׁלֵּחַ מְדָנִים בֵּין אַחִים׃ כ נְצֹר בְּנִי מִצְוַת אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ׃ כא קָשְׁרֵם עַל־לִבְּךָ תָמִיד עָנְדֵם עַל־גַּרְגְּרֹתֶךָ׃

מדינים ק' יתיר י'

רש"י

ברגל וזה נופל על האצבעות והעיקר הוא מדבר על הרשעים: (יד) מדינים ישלח. בין אדם לבורא׃ (טו) פתאום ופתע. לשון תכיפה הוא ולא ידע את המפלה הקרובה ליפול עליו: (טז) שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו. כלומר גם השביעית עמהם: (יט) יפיח. לשון דבור הוא כי כל דבור ברוח הפה הוא: (כא) ענדם. לשון קשר הוא כמו אענדנו עטרות לי (איוב ל"א):

מצודת ציון

פלס ודבור ר"ל כאילו מדבר ברגליו דבר הלעג׃ מורה. כאילו מלמד דבר הלעג באצבעותיו׃ (יד) מדינים. מלשון מדון ומריבה׃ ישלח. ענין גרוי ושסוי כמו ושן בהמות אשלח בם (דברים ל"ב)׃ (טו) אידו. ענין צער ומקרה רע׃ פתע. הוא כמו פתאום׃ (יט) יפיח. ענין דבור ע"ש שבא בנשיבת הפה׃ (כ) תטוש. ענין עזיבה׃ (כא) ענדם. ענין קשירה כמו אענדנו עטרות לי (איוב לא)׃ גרגרותיך. מלשון גרון וצואר׃

מצודת דוד

בין אנשים ר"ל כיון שפרק עול המקום בודאי את כל אנשים יעשה: (טו) ואין מרפא. לא יהיה רפואה לשברו׃ (טז) ושבע. השביעית היא תועבת נפשו ר"ל שניאה מכולן׃ (יז) עינים רמות. זה המתגאה שמרים עיניו כלפי מעלה לא כדרך שפלי הרוח אשר ישפילו עיניהם להסתכל כלפי מטה: (יח) לב חרש. המפנה לבו לחשוב מחשבות און׃ לרוץ לרעה. לעשות במהירות עד לא יתנחם: (יט) יפיח וגו'. ר"ל עד שקר מדבר כזבים ואחת היא: בין אחים. בין אוהבים יגרם מחלוקת בספור לה"ר והיא השביעית הקשה מכלן כי בזה הורג שלשה את עצמו והמקבלו והנאמר עליו: (כ) מצות אביך. כי הלא בודאי חפץ בתקנתך׃

מוסר חכמה

באור המלות

ברגליו ע"י רמיזות: (טו) פתאם, פתע. פתאום מציין מהירות הזמן, ופתע מציין מהירות הפעולה (ישעיה ל' י"ג): (כ) מצות אביך. המצוה היא ע"י הכרח, התו"ס ע' (סי' א') וכן ציין מוסר אביך שהאב ייסר ויכריח׃ (כא) ענדם, הוא מענין קשירה ובא על הקושר דבר לתפארת, אענדנו עטרות לי (איוב ל"א):

באור הענין

בני אדם חורש רע נגד חברו, ז] מדנים ישלח בין אדם לחברו: (טו) על כן פתאום יבא אידו, היינו שאידו ימהר בזמן, וגם יהיה מהירות בפעולת ענשו, פתע ישבר, ולא יהיה לו מרפא כי לא ישוב בתשובה: (טז) שש הנה, הששה דברים הראשונים שחשב שנא ה', והשבע שהוא מדנים ישלח שהיא השביעית, היא תועבת נפשו, שהיא גרוע מכולם כי משחית את הקיבוץ בכלל: (יז) עינים רמות, חשבם שנית בפרטות לרע יותר, נגד קורץ בעיניו מוסיף עינים רמות שהוא הגאוה שיתגאה נגד האמונה, נגד הולך עקשות פה מוסיף לשון שקר, שהלשון מורה תמיד על הבינה שמנגד נגד החכמה בראיות של הבינה ובהיקשים מתעים, נגד מורה באצבעותיו אומר ידים שופכות דם נקי: (יח) לב, נגד חורש רע אומר לב חורש מחשבות און, נגד מולל ברגליו אמר רגלים ממהרות לרוץ לרעה, ונגד תהפוכות בלבו מוסיף. (יט) יפיח כזבים עד שקר, שידבר כזב ומעיד שקרים בעניני האמונה, ונגד השביעית שהיא תועבת ה' אמר שנית ומשלח מדנים בין אחים: (כ) נצור בני מצות אביך, המצוה היא מה שיכריח המצוה את המצווה לעשות פקודתו, כמו מצות אב לבנו, אדון לעבדיו, והתורה הם הלמודים שילמדנו כמו האמונות והדעות והמוסרים. לכן יחס המצות אל האב המכריח לשמור מצותיו, וגם שיצור אותם הגם שהם נגד טבע לבו, ואל תטוש תורת אמך, יחס התורה אל האם, ואמר שאחר שיצור מצות אביו ממילא לא יטוש תורת האם, כי התורה שם האדם תמשך אחריה בטבע, רק אם יקלן מצוה אז יעזוב תורה ויכחיש עקרי אמונה כדי שיוכל לפרק מעליו עול מצות, אבל הנער מצוה לא יטוש תורה: (כא) קשרם על לבך תמיד, שהגם שהמצות רחוקים מטבע הלב תקשרם בעבותות שיהיו קשורים תמיד על לבך, ותטה את לבך שהוא הכח המושל בגויה, לשמרם, וגם ענדם על גרגרותיך, לדבר בהם תמיד שע"י השינון ישמרו אצלך גם

כב בְּהִתְהַלֶּכְךָ ׀ תַּנְחֶה אֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ׃ כג כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר׃ כד לִשְׁמָרְךָ מֵאֵשֶׁת רָע מֵחֶלְקַת לָשׁוֹן נָכְרִיָּה׃ כה אַל־תַּחְמֹד יָפְיָהּ בִּלְבָבֶךָ וְאַל־תִּקָּחֲךָ בְּעַפְעַפֶּיהָ׃ כו כִּי ׀ בְעַד־אִשָּׁה זוֹנָה עַד־כִּכַּר

ת"א בהתהלכך וגו'. סוטה כ"א אבות ו"ג ספר הזוהר פרשת ויקהל: כי נר וגו'. ברכות ס' תענית ז' מגלה ט"ו סוטה כ"א בתרא ד' עקידה ש"ח עקרים כ"ט ומ"ג פ' כ"ח ספר הזוהר פר' ויקהל ופרשת תרומה: כי בעד. נזיר מ"ג סוטה ה' הוריות י':

רש"י

(כב) בהתהלכך. בחייך: תנחה אותך. כמו תנהיגך: בשכבך. בקבר: והקיצות היא תשיחך. לתחיית המתים לעמוד בדין, היא תשיחך. תליץ בעדך: (כג) כי נר מצוה ותורה אור. כמו שהאור מאיר לעולם תמיד כך התורה עומדת זכותה לעולם אל האדם וזכות מצוה לפי שעה כאור הנר. ד"א כי נר מצוה וגו' מצות האב הוא נר כל מי שמקיים מצות אביו כאלו נוטל נר בידו להדליק במקום חשך ואם אבד שום דבר שם הוא מוצאו לאורו וכן מי שהוא מקיים תורת אמו אורה היא לו וכן הוא אומר אל תטוש תורת אמך. וכן היא ודאי שמקרא זה מדבר במצות אביו ואמו דכתיב (לקמן כ') מקלל אביו ואמו ידעך נרו באישון חשך ואם נר של אדם ידעך (כוהה) כשאין מקיים מצות אבותיו נמצא כשמקיים מצות מאיר נרו (ר' יוסף קרא): ודרך חיים תוכחות מוסר. תוכחות המוסר הם מטים את האדם לחיים נמצא שהם דרך החיים: (כד) לשמרך מאשת רע. התורה תשמרך מאשה של מנהג רע, וע"כ לא דבר שלמה אשה רעה אלא כנגד עכו"ם שהיא שקולה כנגד הכל שאם תאמר אשה זונה ממש וכי כל שכרה ושבחה של תורה שמשמרת מן הזונה לבד, אלא ע"כ זו עכו"ם שהיא חמורה כנגד הכל: מחלקת לשון. מפתות עיניה של לשון נכריה: (כה) ואל תקחך. ואל תטול חכמתך ממך בעפעפי עיניה שקורצת בהם נגדך: (כו) כי בעד אשה זונה

מצודת דוד

תורת אמך. מה שהיא מלמדך: (כב) תנחה אותך. תנהג אותך בדרך הישר: תשמור עליך. משודדי לילה: היא תשיחך. תדבר עמך כחבר טוב המדבר עם חבירו להשתעשע עמו: (כג) כי נר מצוה. המצוה שהאדם עושה מאירה לו כנר והלומד תורה היא לו כאור היום ותשומת תוכחת מוסר היא לו דרך המביאה חיים: לשמרך. כי המוסר יועיל לשמרך מאשה זונה: מחלקת. מהחלקת שפתי הנכריה והוא כפל ענין במ"ש: (כה) ואל תקחך. אל תקח לבך להיות נמשך אחריה ע"י רמזי עפעפיה: (כו) כי בעד אשה זונה. בעבור חמדת אשה זונה בא האדם לרב העוני עד כי לא ישאר ככר לחם: תצוד. בחלקת אמריה תצוד את

מצודת ציון

(כב) תנחה. תנהג: והקיצות. ענין הערה מהשינה: תשיחך. מלשון שיחה ודבור: (כו) ככר לחם. כן נקרא לחם שלם:

מוסר חכמה

באור הענין

בלב, וכ"ז נגד המצות, ונגד תורת אמך אמר. (כב) בהתהלכך, מדבר משלשה מעמדות שדבר עליהם למעלה (ג' כ"ג—כ"ה) בלכתו בדרך, ובשכבו, ובקומו בביתו, בהתהלכך בדרך שאז יש סכנת הדרך תנחה אותך בדרך הישר, בשכבך אז יש סכנה מפני שאינו משתמש אז בחושיו ובשכלו תשמר עליך ובעת תקוץ משנתך היא תהיה משיחה בלך: (כג) כי נר מצוה, המצוה שהיא פרטית נמשלה לנר פרטי, ותורה אור, והתורה שהיא כללית נמשלה לאור שהוא כללי, הנר אינו בוער רק בעוד שיש שם שמן ופתילה. וכן המצוה היא רק בעודו כלוא בגויה, והאור מאיר מצד עצמו כן אור התורה דבוק בנפש מצד שהיא נשמה אלהית, וגם אחרי הפרידה אור אלהים מאיר על ראשם ועטרותיהם בראשיהם, וכמו שע"י האור תאיר הנר, כן ע"י עסק התורה ישמור מצוה ולא ע"ה חסיד, שהאור בא מלמעלה והנר בא מלמטה, כן אור התורה מלמעלה ונר המצוה למטה בעניני הגויה וקשורה עם הגשם שדומה כשמן ופתילה שיתלהב בו האור ומאיר, ודרך חיים תוכחות מוסר, שהגם שי"ל אור ונר צריך ללכת בדרך חיים, שאם אינו הולך בדרך חיים לא יועילו האור והנר, ומי המוליך אותו בדרך חיים, תוכחות מוסר, שע"י שיקבל תוכחת השכל מן המוסר ויראת ה', ע"כ ילך בדרך חיים, ואז יועילו לו נר מצוה ואור תורה נשמרו מן ספחתים ומן הקוצים ומן הברקנים כמ"ש יראת ה' ראשית דעת: (כד) לשמרך מאשת רע, זונה ישראלית, מחלקת לשון נכריה זונה עכו"ם, והגם שמפתה אותך בחלקת לשון, ולפי המליצה אשת רע הסכמות המובילות אל הכחשה באלהות, וחלקת לשון נכריה דרכי הע"ג, הגם שהולכים בדרכי ספקנים התבונים שזה נרמז תמיד במלת לשון שמורה על הבינה: (כה) אל תחמד יפיה בלבבך, שתשמר מלהלכד בה בין ע"י יפיה, בין מהתפתות אליה ע"י שתרמוז לך בעפעפיה, ולפי המליצה שלא תחמוד דרכי פיוס והקירתם ולא תמשך אחר ראיותיהם שידמה לך שיש בהם ממש ונראים בעפעפי שחר: (כו) כי

באור המלות

(כג) תוכחת מוסר. כבר בארתי (למעלה ג' י"א) כי המוסר הוא בהכרח, והתוכחה היא ע"י ויכוח השכל, אולם המוסר שבכאן זה הוא יראת ה' כמ"ש יראת ה' מוסר חכמה וכמ"ש למעלה (א' ז'), וע"י יראת ה' יתוכח אח"כ בראיות השכל ויקבל חקי החכמה מצד השכל וילך בדרך חיים:

לֶחֶם וְאֵשֶׁת אִישׁ נֶפֶשׁ יְקָרָה תָצוּד׃ כז הֲיַחְתֶּה אִישׁ אֵשׁ בְּחֵיקוֹ וּבְגָדָיו לֹא תִשָּׂרַפְנָה׃ כח אִם־יְהַלֵּךְ אִישׁ עַל־הַגֶּחָלִים וְרַגְלָיו לֹא תִכָּוֶינָה׃ כט כֵּן הַבָּא אֶל־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא יִנָּקֶה כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ׃ ל לֹא־יָבוּזוּ לַגַּנָּב כִּי יִגְנוֹב לְמַלֵּא נַפְשׁוֹ כִּי יִרְעָב׃ לא וְנִמְצָא יְשַׁלֵּם שִׁבְעָתָיִם אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ יִתֵּן׃ לב נֹאֵף אִשָּׁה חֲסַר־לֵב מַשְׁחִית נַפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָּה׃ לג נֶגַע־וְקָלוֹן יִמְצָא וְחֶרְפָּתוֹ לֹא תִמָּחֶה׃

ת"א ואשת איש. סוטה נד': היחתה וגו'. סנהדרין ק"ג: אם יהלך. כט: כן הבא. ל: לא יבוזו. עקידה שער ל"ט עקרים ל"ג: נואף אשה. סנהדרין ל"ח ל"ט:

רש"י

עד ככר לחם. בא לידי עניות ותוסר כל טוב: נפש יקרה תצוד. נפש שהיתה יקרה קודם לכן באה ולדה לגיהנם: (כז) היחתה איש. היטלטל איש גחלים בשפולי בגדיו ולא ישרפו. כל לשון התיית גחלים לשון שאיבה הוא כמשמעו כשממלא הכלי בתוך המדורה: (כט) אל אשת רעהו. כמשמעו, ואף על העכו"ם יש לדרשה: (ל) לא יבוזו וגו'. (לא) ונמצא ישלם וגו'. (לב) נואף אשה וגו'. ושלשתם מחוברים בדבור אחד אם יגנוב הגנב גניבה אין לבזותו כ"כ כמו הנואף למה כי לרעבון נפשו הוא עושה ואולי אין לו מה יאכל, וכשנמצא יש לו תקנה בתשלומין ולכל היותר שבעתים ישלם כלומר תשלומי כפל הרבה ואפילו ל' על אחד. ויש מפרשים שבעתים כמו גונב שור וכליו וטבחו שמשלם חמשה בקר ותשלומי כפל על הכלים (הרי שבעה): (לא) את כל הון ביתו יתן. ואפילו צריך למכור את כל אשר לו על זה מכל מקום יש לו תקנה ומתחלה מחמת רעב עשה, אבל. (לב) נואף אשה חסר לב, הוא שהרי לא לרעבון עשה: משחית נפשו הוא יעשנה. הזימה: (לג) נגע וקלון ימצא. על עכו"ם ועל גילוי עריות הנגעים באים

מצודת ציון

(כז) היחתה. ענין שאיבת האש ממקומו כמו לחתות אש מיקוד (ישעיה ל): בחיקו. ר"ל בבגדו שממול החיק: (כח) תכוינה. ענין שריפה כמו כויה תחת כויה (שמות כא): (לג) וקלון.

מצודת דוד

הנפש עם שהיא יקרה ונקיה מעון: (כז) היחתה. וכי אפשר שיחתה איש בחיקו את האש ולא תשרפנה בגדיו: (כח) אם יהלך. וכי יהלך איש על גחלים ולא תכוינה רגליו: (כט) כן הבא. כן הוא הבא אל אשת רעהו כי כל הנוגע בה לא ינקה מעונש הבאתו: (ל) לא יבוזו. אין מרבים לבזות את הגנב כאשר יגנוב למלא נפשו כי רעב הוא וגנב לשבור הרעבון וכמעט לאונס יחשב: (לא) ונמצא. וכאשר ימצא יוכל לתקן בתשלומין ואם יתן שבע פעמים כשיעור הגניבה אז יחדל ממנו בעל הגניבה: את כל הון. ר"ל הנה לא יתן יותר מכל הון ביתו אבל לא נגע עד הנפש: (לב) נואף אשה. אבל המנאף עם אשה הוא חסר לב והרוצה להשחית נפשו עצמו יעשה כזאת הואיל ואין לו הכרתים כגונב ממון: (לג) נגע וקלון ימצא. מן השמים ימצא נגע כי ע"י ג"ע הנגעים באים ומן הבריות ימצא

מוסר — באור הענין — חכמה

בעד אשה זונה פנוים, תבא עד ככר לחם שתאבד עשרך ופרנסתך, ואשת איש תצוד נפש יקרה, היא תצוד הנפש עצמה ואף שהיה נפש יקרה וגבוהה כמו נביא ושר: (כז) היחתה, תפש פני משלים, (משל א') שיחתה אש בחיקו, שביא אש ומניחה בחיקו שאז תשרפנה בגדיו לגמרי: (משל ב') (כח) אם יהלך איש על הגחלים שאינו אש רק גחלים, ואינו מחתה אל חיקו רק שמהלך עליהם, מ"מ תכוינה רגליו: (כט) כן הבא אל אשת רעהו, הוא דומה כמחתה אש בחיקו, וגם כל הנוגע בה שאינו שוכב עמה רק נוגע, שזה כמשל השני שהולך ע"ג גחלים, ג"כ לא ינקה ורגליו הכוינה: (ל) לא יבוזו לגנב, הגנב מעולה מן הנואף, א] מצד שאבק עליו הבכרת כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב. ב] מצד שאם. (לא) נמצא יש גבול לענשו, כי ישלם שבעתים אם גנב שור ושה ישלם ארבע נוסף על השור, ושלשה נוסף על השה, הוץ ממה שמחזיר השור והשה עצמם בזה את כל הון ביתו יתן, ויפטר מן העונש בממון: (לב) נואף אשה, אבל הנואף הוא חסר לב שאינו דומה כהגנב שעשה הגניבה למלא נפשו כי הוא יעשנה מצד שמשחית נפשו, כי לא ישביע בזה רעבונו כי אבר א' יש באדם משביעו רעב: (לג) נגע, הגנב לא ישלם רק ממון, והוא נגע ימצא, הגנב לא יבוזו, והוא קלון ימצא, הגנב תמחה חרפתו ע"י תשלומי ארבעה וחמשה, והוא חרפתו לא

לד כִּי־קִנְאָה חֲמַת־גָּבֶר וְלֹא־יַחְמוֹל בְּיוֹם נָקָם: לה לֹא־יִשָּׂא פְּנֵי כָל־כֹּפֶר וְלֹא־יֹאבֶה כִּי תַרְבֶּה־שֹׁחַד:

ז א בְּנִי שְׁמֹר אֲמָרָי וּמִצְוֺתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ: ב שְׁמֹר מִצְוֺתַי וֶחְיֵה וְתוֹרָתִי כְּאִישׁוֹן עֵינֶיךָ: ג קָשְׁרֵם עַל אֶצְבְּעֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל־לוּחַ לִבֶּךָ: ד אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחֹתִי אָתְּ וּמֹדָע לַבִּינָה תִקְרָא: ה לְשָׁמָרְךָ

ת"א שמור וגו'. ברכות נ"ו שבת קמ"ו ערכין כ"ב סוטה י"ב קידושין ל' סנהדרין ס' ודף ז': ומצותי תצפן. לעיל ב': קשרם וגו'. נדרים ס"ב קידושין ל': כתבם. לעיל ג': לשמרך וגו'. ספר הזוהר פר' ויחי:

רש"י

(לד) כי קנאה. מתקנא בו להפרע בו חמתו של הקב"ה שהוא גבור על כל ולא יחמול ביום נקם: (לה) לא ישא פנים. לכל ממון לכפר על אשר כפר בו ונדבק בעבודת גלולים, ורבותינו דרשו לא יבוזו לגנב. זה המתגנב מאחרי חבירו והולך לבהמ"ד ועוסק בתורה. ומצא ישלם שבעתים סופו שמתמנה דיין ומורה הוראות שאין שבעתים אלא תורה שנאמר מזוקק שבעתים (תהלים י"ב):

ז (א) בני שמור אמרי ומצותי וגו': (ב) ותורתי כאישון עיניך. שחור של עין שהוא דומה לחשך כמו אישון לילה: (ד) אחותי את. קרבנה אליך: ומודע. קרוב כמו בועז מודעתנו

מצודת דוד

קלון: לא תמחה. לא תסור נשכחת: (לד) כי קנאה. הנקמה תעורר חמת הבעל ולא יחמול עליו ביום אשר תמלא ידו לנקום נקם ותהיה א"כ כדבר שמור ולא תשכח: (לה) לא ישא. לא יהיה נושא פנים של כל מין ממיני הכופר להעביר הקצף בעבורו: ולא יאבה. לא ירצה לחמול אם תרבה שוחד והוא כפל ענין במ"ש:

ז (ב) וחיה. בעבורם תחיה: ותורתי. מוסב על מלת שמור לומר שמור תורתי כאישון עיניך: אמר וגו'. ר"ל תהא רגיל בחכמה כאדם באחותו: ומדע. כפל הדבר במ"ש: (ה) לשמרך. למען תשמרך מאשה זרה [illegible]

מצודת ציון

בזיון: תמחה. ענין מחיקה: (לד) קנאה. נקמה: חמת. מלשון חמה וכעס: (לה) כופר שוחד. ענינם כמו פדיון:

ז (א) תצפן. תסתיר: (ב) כאישון. הוא בת העין ובעבור קטנות צורת האיש הנראה בה קרוי אישון כמו האמינון אחיך (שמואל ב יג) שבאה תוספת הנו"ן להקטינו ולהשפילו: (ד) ומודע. ענינו כמו קרוב על כי הקרוב ידוע לאדם ומכירו כמו ולנעמי מודע לאישה (רות ב):

מוסר חכמה

באור המלות

(ד) חכמה, בינה. למעלה א' ובכל ספר:

באור הענין

תמחה: (לד) כי קנאה חמת גבר, כי חמת הגבר בעל האשה שבוער עליו בא מצד הקנאה שמקנא על כבודו, ועל שחלל כבוד ביתו, וע"כ לא יחמול ביום נקם, כי הנקמה הבאה בסבת הקנאה לא תדע חמלה: (לה) לא ישא פני כל כופר, אם ירצה לתת לו כופר ממון לא ישא ממנו כי אשתו נאסרה עליו ובניו נתחללו וזה לא יכופר בממון, ולא יאבה כי תרבה שוחד, ואף שהרבה שוחד לדיינים שיאמרו שאשתו מותרת עד שתסתלק הקנאה לא יאבה בזה כי עדן תבער הנקמה בלבו:

ז (א) בני שמור אמרי, וכן אמר למעלה (ב' א') אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך, ושם התבאר: (ב) שמור מצותי וחיה, המצוה יעשה אותם האדם וחי בהם, והתורה היא מאור העינים שתראה לו הדרך שבו ילך, וע"כ שמור תורתי כאישון עיניך, שכמו שישמור אדם אישון עיניו בל יתעור, כן צריך לשמור את התורה שהוא העין השכלי שבו יראה אור: (ג) קשרם על אצבעותיך, שכל מעשה שתעשה באצבעותיך יהיו ע"פ התורה, כתבם על לוח לבך שכל מחשבות הלב יהיו כפי דרכי החכמה, והלב הוא הכח המושל אשר בנפש וצריך שציורי החכמה יהיו כתובים עליו במכתב אלהים חרות על הלוחות, להשבית שאון ציורי התאוה המתנשאים על הלב, ור"ל שתראה שבין המחשבות בין פעולות האצבעות הכל יהיה ע"פ עצת התורה: (ד) אמור לחכמה אחותי את, הקורבה אל האחות הוא מצד התולדה, והקורבה אל המודע הוא מצד הבחירה, וכבר התבאר שחקי החכמה לא ימצא האדם מעצמו רק הם נתונים לו מאלהים, כמו שאהבת האחות מאלהים היא, ונפש האדם ערוכה באופן שימצאו בה כל הכחות שהן נושאי החכמה, וחקי החכמה הם נטועים בנפש האדם מיצירתה כמו האהבה בקורבתה מצד התולדה, אבל הבינה יוליד אותה האדם מדעתו שיבין דבר מתוך דבר, וע"כ אמר ומודע לבינה תקרא שזה דומה כמודע שנתקרב אליו ע"י בחירתו: (ה) לשמרך מאשה זרה, הזרה היא ישראלית אם היא אינה אשתו, והנכריה הוא דוקא מעם אחר, ועל הרוב לא יאהב נכריה רק אם תפתהו בחלקת לשונה, ועז"א מנכריה אמריה החליקה, ולפי המליצה הפיוטים הרים אל חכמה התורה נקראים אשה זרה, ובכ"ז יעייר שתהיה פזרה לו נאהב לא יקנאנה בתוספת

וקדושת

מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה: ו כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי: ז וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר־לב: ח עבר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יצעד: ט בנשף־בערב יום באישון לילה ואפלה: י והנה אשה לקראתו שית זונה ונצרת לב: יא המיה היא וסררת בביתה לא־ישכנו רגליה: יב פעם ׀ בחוץ פעם ברחבות ואצל כל־פנה תארב: יג והחזיקה

ת"א מאשה זרה. לעיל ע"ו: כי בחלון. עקידה ש"ו כל הפרשה: בנשף וגו'. ברכות ג': והנה אשה. שבת נ"ג:

רש"י

(רות ג') כלו' קרבנה ללכת תמיד: (ז) אבינה. הבחנתי וראיתי: (ח) אצל פנה. פנה של זונה ועכו"ם: (י) והנה אשה. כמשמעה. ד"א אחד מן המסיתים: שית זונה. כמו שתותיהם (ש"ב י') כלומר ערות זונה: ונצורת לב, כמו עיר נצורה (ישעיה א') המוקפת כרכום וכן לבה של זו מוקפת זימה ותולה: (יא) וסוררת. סרה מן הדרך:

זכחי

מצודת ציון

(ו) אשנבי. ענין חלון כמו בעד האשנב (שופטים ה'): נשקפתי. ענין הבטה ולפי שהמביט לחוץ נראה גם הוא למביטים בו לזה אמר נשקפתי וכן בעד החלון נשקפה (שם): (ח) פנה. זוית: יצעד. ענין פסיעה והלוך: (ט) בנשף. ענין חושך כמו אך חושך ישופני (תהלים קלט): באישון לילה. בשחרות הלילה כמו באישון חושך (לקמן כ): שית. ענין שומה ותיקון: ונצורת. מלשון מצור וכן ונצורים באיים

מצודת דוד

שאינה מותרת לך: אמריה החליקה. אשר מחלקת אמרי פתויים: (ו) כי בחלון ביתי. דרך חלון ביתי ואשנבי נשקפתי אל החוץ והוא ענין מליצה לומר שהשכיל בחכמה לדעת מעשה הבריות: (ז) וארא בפתאים. ראיתי בחבורות הפתאים והנה הבנתי והכרתי בין הבנים ההם נער חסר לב: (ח) עבר. כי ראיתיו עובר בשוק אצל פנתה של הזרה ולפי שאמר למעלה לשמרך מאשה זרה קצר כאן וסמך על המבין: (ט) בנשף. בעת הנשף למען לא יראוהו אנשים: בערב וגו'. הוא כפל ענין כדרך המליצה: (י) והנה אשה. ראיתי והנה אשה באה לקראתו: שית זונה. ר"ל בתקון זונה: ונצורת לב. ונותנת מצור על לבות בני אדם לכבשם תחת ידה: (יא) הומיה. היא משמעת קול הומיה למען ימשכו הזונים אחר קולה: וסוררת. מדברת דברי סרה והפוך: לא ישכנו. אינם שוכנים בביתה כדרך הנשים: (יב) פעם בחוץ. פעם הולכת בחוץ פעם ברחובות לרדוף אחר מאהביה: תארב. תשב במארב עד אשר יעברו דרך הפנה ההיא: (יג) והחזיקה. ראיתי שהאשה היוצאת אחזה הנער ונשקה לו: העזה. חזקה פנים ולא נכלמה:

מוסר חכמה

באור המלות

(ה) זרה, נכריה. למעלה (ב' ט"ז): (ו) חלון, אשנב. שופטים (ה'): (ט) בנשף. תחלת היום והלילה, כמ"ש חז"ל (ברכות ד' ע"ב) תרי נשפי הוי, לכן פי' בערב יום: (י) שית. כמו ותשופי שת, מקום הערוה: (יב) חוץ

באור הענין

וקדושין, וכן יצוייר שישתמש בחכמות החלה לעניני התורה, והנכריה הם דעת מינות וע"א שהם נכרים לגמרי מן התורה, רק שיחליקו אמריהם בהיקשים פילוסופי' המושכים למינות עד שימשך אחריהם והתורה תצילהו משתיהן: (ו) כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי, בחלון רואים דברים הגלוים, והאשנב בו יביטו עניינים נצפנים, ור"ל ראיתי במראה הגלויה ובמחזה נסתרת: (ז) וארא בפתאים, בעד החלון ראיתי בפתאים שאין להם שכל להסתיר מעשיהם, ובעד האשנב אבינה בבנים שאינם פתאים ומסתירים מעשיהם, אבינה ע"י ראיית האשנב, איך הוא נער חסר לב, ר"ל שחסר לו כח המושל לעצור בעד תאותו: (ח) עובר בשוק, ראיתי שתחלה עובר בשוק, רק שנוטה אצל פנה, אל הפנה שהיא יושבת שם, ואח"כ דרך ביתה יצעד, ומפרש. (ט) בנשף, שתחלה עובר בשוק בעת הנשף, ר"ל בתחלת לילה, ואחר שגם בעלות השחר יש נשף מפרש בערב יום, ר"ל הנשף שהוא בערב יום, ואח"כ דרך ביתה יצעד באישון לילה ואפלה: (י) והנה אשה לקראתו, כמו שהתכוין ללכת דרך ביתה כן יצאה היא לקראתו, שית זונה, ערותה טבועה בזנות מצד טבע גופה, ונצורת לב שאין לה כח המושל למשול על תאותה, כי לבה שהיא הכח המושל היא נצור מצורה, שהרהורי התאוה מקיפים את לבה וציורי עבירה תמיד ע"ד כי מצודים וחרמים לבה, והלב נשמר ונצור מהם: (יא) הומיה היא, שכל טבעה והכונתה יוצאים מגדר השווי, אם במדותיה היא הומיה וכועסת תמיד, ולא תאמר שהתאמה על פחותיה הסוררים, כי בהפך היא עצמה סוררת ומכעסת בעלה וב"ב, וגם יוצאת מן הצניעות כי בביתה לא ישכנו רגליה, רק. (יב) פעם בחוץ שהוא אחורי הבית, ופעם ברחובות במקום ר"ה שמלא אנשים, וגם אצל כל פנה תארב לצודד אנשים ההולכים מן הצד: (יג) והחזיקה בו, הלך בהעזה ממדרגה למדרגה, תחלה החזיק בו, ותוסיף להעיז ונשקה לו העזה פניה יותר ותאמר

בּוֹ וְנָשְׁקָה לּוֹ הֵעֵזָה פָנֶיהָ וַתֹּאמַר לוֹ׃ יד זִבְחֵי שְׁלָמִים עָלָי הַיּוֹם שִׁלַּמְתִּי נְדָרָי׃ טו עַל־כֵּן יָצָאתִי לִקְרָאתֶךָ לְשַׁחֵר פָּנֶיךָ וָאֶמְצָאֶךָּ׃ טז מַרְבַדִּים רָבַדְתִּי עַרְשִׂי חֲטֻבוֹת אֵטוּן מִצְרָיִם׃ יז נַפְתִּי מִשְׁכָּבִי מֹר אֲהָלִים וְקִנָּמוֹן׃ יח לְכָה נִרְוֶה דֹדִים עַד־הַבֹּקֶר נִתְעַלְּסָה בָּאֳהָבִים׃ יט כִּי אֵין הָאִישׁ בְּבֵיתוֹ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ מֵרָחוֹק׃ כ צְרוֹר־הַכֶּסֶף לָקַח בְּיָדוֹ לְיוֹם הַכֵּסֶא יָבֹא בֵיתוֹ׃ כא הִטַּתּוּ בְּרֹב לִקְחָהּ

ת"א מרבדים וגו'. שבת ק"ג ק"ד: נתעלסה וגו'. מנחות מ"ו: כי אין. סנהדרין נ"ו: צרור הכסף. שם: ליום הכסא. שם:

רש"י

(יד) זבחי שלמים עלי, כלומר סעודה גדולה הכינותי. כי היום הקרבתי נדרי ושלמי: (טו) ואמצאך. כדי שאמצאך: (טז) מרבדים. בגדי תופש וטוי, ודוגמתו בסוף הספר שאמר מרבדים עשתה לה: רבדתי ערשי. קשטתי: חטובות אטון מצרים. מהוללות בבגדי כלי פשתן החשובין הבאים ממצרים ששם הפשתן מצוי כדכתיב בספר (ישעיה י"ט) בושו עובדי פשתים, אטון תרגום מיתריהם אטוניהם: (יז) נפתי משכבי. הנפתי הריח כמניף בסודר בבית הבושם להביא הריח מלמעלה למטה. ודונש פי' לשון קיטור, ואמר שאין לו דמיון: (יט) כי אין האיש בביתו. לאותם שסילק הקב"ה שכינתו וכל טוב נתן לעמים: (כ) צרור הכסף. טובים שבהם הרג: ליום הכסא. לזמן המועד הקבוע וכן בכסה ליום חגנו (תהלים פ"א): (כא) הטתו. לאותו חסר לב אליה: ברב לקחה. שהיא למודה להרגיל בכך אנשים: בחלק

מצודת דוד

(יד) זבחי שלמים עלי. אמר היה עלי זבחי שלמים והנה היום שלמתי נדרי והבאתים ויש א"כ עמדי בשר השלמים: (טו) על כן. הואיל ויש עמדי בשר להאכילך לזה יצאתי לקראתך לשחר פניך לבוא אלי והנה מצאתיך: (טז) מרבדים. קשטתי מטתי בקשוט הראוי: חטבות. בדי המטה כמה חטובות ביותר רב ומסורגים המה במיתרי פשתן הבא ממצרים הנאים ביותר: (יז) נפתי. הנפתי על משכבי מור וגו' להביא הריח: (יח) נרוה. נשבעה באהבים עד הבוקר ונשמחה בה: (יט) כי אין האיש. אל תפחד מבעלי כי איננו בביתו כי הלך בדרך רחוק: (כ) צרור הכסף. אל תחוש פן בלילה יבוא מדרכו כי לקח בידו צרור כספו ויאחר בדרך עד כי יתום הכסף לקנות בכלם הסחורות רבות: ליום הכסא. זמן המיועד אשר קבע יבוא הנה והזמן עדיין לא בא: (כא) הטתו. אמר שלמה כן ראיתי שהיא הטתה אותו אחר דעתה ברוב הרגל דבריה אשר היא למודה לפתות בני אדם וכחלקת מאמר שפתיה הדיחה אותו מדרך הישר:

מצודת ציון

(ירמיה ד'): (טו) לשחר. ענין דרישה: (טז) מרבדים. מצעות נאים לקשוט כמו מרבדים עשתה לה (לקמן לא): ערשי. מטתי כמו ערש יצועי (תהלים קלב): חטובות. ענין כריתה וחתוך כמו חוטבי עצים (יהושע ט'): אטון. תרגום של מיתריהם (שמות כו) הוא אטוניהון: (יז) נפתי. ענין הזלה והטפה כמו נופת תטופנה (לעיל ה): מור אהלים וקנמון. שמות מיני בושם: (יח) נתעלסה. ענין שמחה כמו כחיל תמורתו ולא יעלוס (איוב כ): (כ) צרור. ענין קשור וכן צרור כספו בשקו (בראשית מ"ב): הכסא. ענינו זמן קבוע כמו בכסה ליום חגנו (תהלים פ"א): (כא) לקחה. ענין למוד והרגל כמו הלוקחים לשונם (ירמיה כ"ג):

מוסר חכמה

באור הענין

לו. (יד) זבחי שלמים עלי, היא מספרת לו כי תזמן אותו לסעודת מצוה לאכול מבשר שלמים, ושאלה היא שמחה של מצוה כי היום שלמתי נדרי, שהיצה"ר מתחיל במצוה: (טו) על כן יצאתי, תחלה תאמר שע"י שראתהו אותו הולך יצאת לקראתו, מוספת לספר ותאמר שיצאה לשחר פניו ולבקשו שבאמת לא ידעה שיקרה לקראתה, והיה דעתה לבקשו: (טז) מרבדים, מוספת להעיר שילין שם בביתה ושערשה רבודה במרבדים יקרים שעליהם ישכב: (יז) נפתי משכבי, מוספת להעיר שישכב על משכבה, כי בפ"ש רבדתי ערשי לא שרעה שישכב על משכבה, כי יכול לשכב על ערשה והיא תשכב במק"א, אבל עמ"ש משכבי היינו מקום שהיא תשכב שם: (יח) לכה נרוה דודים, ומוספת לאמר נתעלסה באהבים ששם אהבים בא בבאור על הזווג והתשמיש: (יט) כי אין, בל ירא מאישה אמרה שאין האיש בביתו ובל ירא פן ישוב לביתו אומרת שהלך בדרך למרחוק, ובל יאמר כי יצטרך כסף למסחר וישוב לביתו, אומרת. (כ) צרור הכסף לקח בידו, ובל יפחד פן יגמר המסחר במהרה וישוב לביתו, מוספת ליום הכסא יבוא ביתו, יש לו עת קבוע מתי יבא ולא יבא קודם לכן: (כא) הטתו רבה שתחלה לא שמע אליה רק שברוב לקחה הטתה אותו שיפנה אליה, ואח"כ בחלק שפתיה ודברי

באור המלות

רתוקות. ע"ל (א' כ'): (יג) העזה. שרשו עזז, ותסר הדגש: (טז) מרבדים. מין הכסוי שסובב את הערש, שזויותיו חטובות ביותר, ומוקף באטון מצרים מופרים יקרים, כמו רביד הזהב, זוית מתועבות, ותרגום מיתריהם אטוניהם: (יז) נפתי. הזלה ויניקה, כמו דבש ונופת: (יח) דדים, אהבים. שם אהבים מציין יותר אהבת המשכב (הושע ח' ט'): (כ) יום הכסא. יום המוגבל:

בְּחֵלֶק שְׂפָתֶיהָ תַּדִּיחֶנּוּ׃ כב הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ פִּתְאֹם כְּשׁוֹר אֶל־טֶבַח יָבֹא וּכְעֶכֶס אֶל־מוּסַר אֱוִיל׃ כג עַד יְפַלַּח חֵץ כְּבֵדוֹ כְּמַהֵר צִפּוֹר אֶל־פָּח וְלֹא יָדַע כִּי־בְנַפְשׁוֹ הוּא׃ כד וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי וְהַקְשִׁיבוּ לְאִמְרֵי־פִי׃ כה אַל־יֵשְׂטְ אֶל־דְּרָכֶיהָ לִבֶּךָ אַל־תֵּתַע בִּנְתִיבוֹתֶיהָ׃ כו כִּי־רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה וַעֲצֻמִים כָּל־הֲרֻגֶיהָ׃ כז דַּרְכֵי שְׁאוֹל בֵּיתָהּ יֹרְדוֹת אֶל־חַדְרֵי־מָוֶת׃

ת"א ועתה בנים. עקידה שער מ"ו: כי רבים. סוטה כ"ב עבו"ם י"ט:

רש"י

שפתים. בדבור חלקלק תדיחנו מן הדרך: (כב) וכעכס. זה אדם וחש: אל מוסר אויל. כמח המתגלגל לרוץ בשליחות הקב"ה ליסר האויל המחויב למקום ב"ה כן זה רץ אחריה עד שנכשל בה ויפלח חץ את כבדו: (כג) כמהר צפור. לרוץ אל הפח. ואינו יודע כי הפח נפרש שם בנפשו של צפור: (כד) ועתה בנים שמעו לי וגו':

מצודת ציון

(כב) וכעכס. הוא אדם הנחש וכן וברגליהם תעכסנה (ישעיה ג): (כג) יפלח. ענין בקוע כמו פולח ובוקע (תהלים קמ"א): כבדו. הכבד שהמרה תלויה בה: פח. רשת: (כה) ישט. ענין נטיה והסרה: תתע. מלשון תועה: (כו) חללים. הרוגים:

מצודת דוד

(כב) הולך. והרי הוא הולך אחריה פתאום כמו השור הבא מעצמו אל מקום המטבח: וכעכס. וכאשר ירוץ הנחש מהרה בשליחות המקום לייסר האויל באדמו כן הוא מהר נמשך אחריה: (כג) עד יפלח. עד אשר נכשל בה והיא יפלח את כבדו כי מאבד עולמו על ידה: כמהר. הרי הוא כצפור הממהר לעוף אל הפח בעבור הגרגיר המוטעם לאכול מהזרעונים אשר בה ואינו יודע כי האכילה היא תהיה באבדן נפשו כן הוא מאבד עולמו בעבור הנאת שעה: (כד) ועתה בנים. הואיל ובמעשים שכן הוא לזאת שמעו לי ואל תהיו כמוהו: (כה) אל ישט. אל יסור לבך אל הדרך ההולך לבית הזונה ואל תתע מדרך הישר ללכת בנתיבותיה: (כו) הפילה. הזונה המחלקת אמריה: ועצומים. מספר עצום ורב: (כז) ביתה. דרך ההולך אל ביתה הוא דרך שאול ויורדות אל חדרי מות כי בקל יחטא ומאבד עולמו:

באור המלות — מיסר חכמה — באור הענין

(כב) עכס. הנחש המגלגל, וכן וברגליהם תעכסנה (ישעיה ג) עיי"ש: (כד) שמעו, הקשיבו. כנזכר לעיל (ד' א')׃ (כה) דרכיה, נתיבותיה. הבדלם נתבאר (א' ט"ו):

חלקות תדיחנו ממקומו להתחיל לזוז ללכת אחריה: (כב) הולך אחריה פתאום, ואחר שהדיח ממקומו מתחיל פתאום ללכת, כי אם היה מתמהמה ושואל עצה שכלו היה מתאפק מלכת, אבל זה יתהוה פתאום ובכ"ז תחלה לבו נוקפו והולך מתוך הכרח כשור אל טבח יובל, שאינו הולך ברצון רק בהכרח, ואח"כ ילך ברצון, ובכ"ז ילך כעכס אל מוסר אויל, הנחש המגלגל ההולך ליסר את האויל, הגם שהולך ברצון בכל זה הוא מגלגל להזהיר את האויל המסתפק בכל דבר שידע להזהר מאדמו, כן הגם שהולך ברצונו לבו מגלגל ומזהיר אותו מן הארס הטמון שם: (כג) עד יפלח חץ כבדו, עד שאז התאוה יפלח את כבדו וירתיח כסיד את דמו שמרתו בכבד, ואז לא ילך עוד בהכרח רק ברצון כמהר צפור אל פח שהולך במהירות ולא ידע כי בנפשו הוא, כן ילך ברצון טוב ואין לבו נוקפו עוד: (כד) ועתה בנים שמעו לי, תחלה שמעו והבינו הטעם מדברי נודקים, ואח"כ הקשיבו אף לאמרי פי ולא תדרשו טעם כלל: (כה) אל ישט אל דרכיה לבך, הדרך הוא דרך הרבים, והנתיב הוא נתיב היחיד, שלא לבד שלא ישט לבך אל דרכיה דהיינו לזנות עמה, כי גם אל תתע בנתיבותיה, שלא תטעה ללכת בנתיבות הקטנות שלה, כמו לדבר עמה ולהסתכל בה, שיוכל להיות שיאמר בלבו שמובטח שלא יחטא ויקבל שכר, כמ"ש ניזול לפחתא דזוגים וניכוף יצרא ונקבל אגרא, שזה נתיב קטן מדרכיה: (ט) כי, מפרש שלא ישט אל דרכיה הגדולים כי רבים חללים הפילה, וגם אל יבטח בצדקתו שלא יבא לידי עבירה ויתע בנתיבותיה הקטנים, כי עצומים כל הרוגיה, אנשים שהרגה הם עצומים וגבורים בתורה וביראה, ובכ"ז לא עמדו בנסיון, ולכן לא תקרב אליה כלל, כמ"ש למעלה אל תקרב אל פתח ביתה: (כז) כי דרכי שאול ביתה, השאול הוא הבור העמוק ויצייר שיפול בו קודם מיתה ור"ל מי שהולך אפי' דרך ביתה כבר הולך בדרכי שאול ויפול בבור עמוק, ויצייר שנחדרים העמוקים של השאול יושב המות ומי שבא בשאול משם יורדות אל חדרי המות, ר"ל יבא לידי עבירה:

ח א הֲלֹא־חָכְמָה תִקְרָא וּתְבוּנָה תִּתֵּן קוֹלָהּ׃ ב בְּרֹאשׁ־מְרֹמִים עֲלֵי־דָרֶךְ בֵּית נְתִיבוֹת נִצָּבָה׃ ג לְיַד־שְׁעָרִים לְפִי־קָרֶת מְבוֹא פְתָחִים תָּרֹנָּה׃ ד אֲלֵיכֶם אִישִׁים אֶקְרָא וְקוֹלִי אֶל־בְּנֵי אָדָם׃ ה הָבִינוּ פְתָאיִם עָרְמָה וּכְסִילִים הָבִינוּ לֵב׃ ו שִׁמְעוּ כִּי־נְגִידִים

ת"א הלא חכמה. עקידה ש"ו: בראש מרומים. עכו"ם ס: אליכם וגו'. יומא ע"א: שמעו כי. שבת פ"ח:

רש"י

ח (א) הלא חכמה תקרא. הלא התורה מכרזת עליכם דברים האמורים למעלה בענין: (ג) לפי קרת. תקרה הנתונה על השער ויושבים עליה: תרנה. תזעקנה. ומה היא אומרת: (ד) אליכם אישים אקרא. (ו) שמעו כי נגידים אדבר. דברי נגידות וחשיבות:

מצודת דוד

ח (א) הלא חכמה תקרא. ר"ל מעלת החכמה הלא נכרת מפאת עצמה וכאלו היא תאמר אמרים לסמוך אחריה: (ב) בראש מרומים. כאלו עומדת בראש ההרים הרמים להשמיע קולה למרחוק: עלי דר. נצבה אצל דרך מקום יתפרדו ממנו נתיבות רבות ומצויים שם אנשים רבים עוברים ושבים: (ג) ליד שערים. וסמוך הוא אל מקום השערים אשר לפתח הקריה: מבוא פתחים. ר"ל עשוים כמה לבא בפתחים כי השערים ההמה פתוחים ועומדים ולזה רבים נכנסים ויוצאים בהם: תרנה. שמה מכרזת החכמה את אמריה וכ"ז הוא ענין מליצה לומר הלא שבחה ידוע וכאלו מכרזת בפרסום רב: (ד) אליכם. והלא אמריה אליכם אישים וכו': (ה) ערמה. התחכמות והתבונות לבערים להסיר הפתיות: הבינו לב. תנו בינה אל הלב: (ו) נגידים. ר"ל דברים חשובים ונכבדים: ומפתח שפתי. מה שבפתי

מצודת ציון

ח (ב) בית. מקום: (ג) ליד. במקום: לפי קרת. לפתח העיר: תרנה. ענין הכרזה כמו בחוץ תרונה (לעיל א): (ד) אישים. אנשים: (ו) נגידים. שרים וחשובים:

מוסר חכמה

באור הענין

ח (א) הלא חכמה תקרא, נגד מה שהזונה תבא בחשך ובאפלה הלא החכמה תקרא בפרסום, וכבר התבאר כי נתינת קול קטן מקריאה, כי החכמה באה מלמעלה ומקובלת מאת ה' נותן החכמה, והיא תקרא אל האדם שישמע לחקי החכמה ויקבל אותם, והתבונה תתן קולה, כי היא יוצאת משכל האדם ותתן קול להשמיע שנמצא באדם כח להתבונן בינה ולהבין דבר מדבר, והאדם ירגיש הקול הזה במעמקי נפשו והוא יקרא אל התבונה ויוציא אותה משכלו: (ב) בראש מרומים, נגד מה שהזונה יוצאת מביתה לחוץ ולרחובות, מצייר שהחכמה יורדת ממרום, ותחלה תעמוד בראש מרומים עלי דרך הגדול, שהדרך הוא דרך הרבים, וא"כ בית נתיבות נצבה תתיצב בית נתיבות הקטנים שהולכים בה יחידים איש איש לבדו אל העיר, ושם תעמוד. (ג) ליד שערים לפי קרת, בשער העיר שנכנסים שם אל העיר, וא"כ מבוא פתחים תרונה תרון בפתחי היחידים, והציור הוא שתחלה תבא החכמה בדברים פשוטים וחקים המסורים לכל ההמון, ומצייר שתעמוד על דרך הרבים ששם הולכים כל העולם, והם פשטות דברי התורה וספוריה הפשוטים והמצות כפי פשוטם שנמסרים לכלל ההמון בשוה, וא"כ תעמוד בית נתיבות שאין הולכים שם רק אנשים פרטיים, והם דברי תורה שאין נמסרים לכל ההמון רק לחכמים שהם הולכים בנתיבות בפ"ע, כמו דרך הדרוש ודרך המושכל שבתורה, ודרכי החסידות במצות וטעמי המצות, וא"כ תעמוד ליד שערים שבו ישבו הסנהדרין והשופטים, והם חקי התורה שנמסרו לסנהדרין וחכמי לב הגדולים שהם קבלו כל תורה שבע"פ ומהם הוראה יוצאת לכל ישראל, וא"כ תרון במבוא פתחים ששם ישבו יחידים בסתר בחדר הורתם, והם סודות התורה כמו מעשה בראשית ומעשה מרכבה שאין נדרשים ברבים רק ביחיד וליחידי סגולה, וד' דברים אלה כנגד אמון הדגול אמון רבתי אמון מכוסה אמון מוצנע פרד"ס כנודע: (ד) אליכם אישים אקרא, אישים הם הגדולים, אליכם תבא קריאת החכמה ביחוד, וקולי אל בני אדם, ויתר בני אדם הקטנים ישמעו את קולי הגם שאין הקריאה מיוחדת להם, כי החכמה לא תבא רק בלב אלה שקדשו את לבבם להיות מקדש לה, והסירו כל הקוצים וציורים הרעים מהיכלה, עד שיקראו בשם חכם לב שלבם מושל בחכמה, ובכ"ז תתן קולה לכל המון בני אדם ואיש איש יזכה לקבל ממנה כפי הכנתו, עד שתתן קולה גם אל הנלוזים ממנה מפני הפתיות או הכסילות, כנז"ל: (ה) הבינו פתאים ערמה, שהערמה הוא הפך הפתיות, שהפתי הוא נוח מחקי החכמה מפני שלבו נפתה לכל דבר ואין בו ערמימות לעיין ולהתבונן על דרכיו, והחכמה תתן

באור המלות

(א) חכמה, תבונה. למעלה א' וגדר מלת תבונה למעלה (ב' ג'). תקרא, תתן קולה. למעלה (א' כ', ב' ג') ולקמן (פסוק ד'): (ב) דרך, נתיבות. למעלה (א' ט"ו): (ג) שערים. ע"ל (א' י"א): (ד) אישים, בני אדם. (תהלות מ"ט ג'). אקרא וקולי, כנ"ל (פסוק א'): (ה) פתאים, כסילים. ע"ל (א' כ"ב): (ו—ח) הדבר

אֲדַבֵּר וּמִפְתַּח שְׂפָתַי מֵישָׁרִים: ז כִּי־אֱמֶת יֶהְגֶּה חִכִּי וְתוֹעֲבַת שְׂפָתַי רֶשַׁע: ח בְּצֶדֶק כָּל־אִמְרֵי־פִי אֵין בָּהֶם נִפְתָּל וְעִקֵּשׁ:

רש"י

(ח) נפתל ועקש. עקמומיות:

מצודת ציון

(ח) נפתל. עקמימות כמו ועם עקש תתפתל (תהלים י"ח):

מצודת דוד

(ו) ... ידבר: פתח דברים מישרים וכפל הדבר במ"ש ... פותחים לדבר (ז) ותועבת וגו'. דברי רשע מתועבת שפתי מלדבר: (ח) בצדק כל אמרי פי. נאמרים בצדק: למכון. לפי ...

מוסר חכמה

באור המלות

אמרי פי. עיין הבדלם בס' התו"ה ויקרא (סי' ג') באורך. נפתל, ועקש. הנפתל הוא יותר מן עקש, ובא אחריו.

באור הענין

בלבו ערמימות כמ"ש (א' ג') לתת לפתאים ערמה וכמש"פ שם, וכסילים הבינו לב, הכסילים נבדלים מן הפתאים שהם אינם חסרים חכמה שהכסילות יהיה לפעמים בעל דעה גדולה, רק שהוא נלוז מחקי החכמה מפני ליצרי התאוה ומדות הרעות המושלים בו, ולבו שהוא הכח הממשלה אשר בנפש לא יוכל להתגבר על יצרו, ולכן יחלוק על חקי החכמה העומדים לשטן לו בפני תאותו, וע"כ החכמה אומרת להם שיבינו לב, שילמדו למשול ברוחם ושלבם יתגבר על תאותם ובזה יפנו דרך לחכמה לשכון כבוד בהיכלם: (ו) שמעו כי נגידים אדבר, עתה יודיע איך גלה השי"ת את החכמה ונתנה לבני אדם ע"י התורה אשר נתן לעמו, והקיף בזה ארבעה ענינים, שבכל מצוה יש דבור ואמירה, האמירה הוא הלשון שבו נאמרה המצוה בתורת הכתב, והדיבור הוא פי' המצוה שמסר בעל פה, שבו פי' המצוה באורך, ובכ"מ שאמר וידבר ה' אל משה לאמר, ר"ל במלת וידבר, שדבר עמו באורך והודיעו פרטי המצוה והלכותיה בע"פ, ובמלת לאמר ר"ל וכה אמר, שהוא הלשון שבו נאמרה תורת הכתב, ועוד יש שני ענינים, א] טעמי המצות וסודם, ב] ענינים מקובלים שהם סודות ונפלאות, כמו סתרי תורה ומעשה בראשית ומעשה מרכבה, ובכל אחד כפלים לתושיה, כמ"ש אליכם אישים אקרא וקולי אל בני אדם, ענינים רמים וגבוהים שנאמרו לאישים גדולי העם וחכמיהם, וענינים פשוטים שנאמרו להמון, והיה על תורת הפה שהיא רוב התורה שרובה על פה אמר שמעו כי נגידים אדבר, שתורת הפה שבו דברתי באורך כל הלכות המצות ופרטיהן ופירושיהם שזה מצויין במלת וידבר, הם נגידים, שהנגיד הוא הפוקד על העם וכן באו כפוקדים ומצוים לעשות, וכן כמו שהנגיד הוא הגדול והנכבד בעם כן כולם ענינים גדולים והלכות גדולות וקבועות, הנמסרים לנגידי העם ומוריהם, זה נגד אליכם אישים אקרא, ובכ"ז גם מפתח שפתי מישרים, שהשפה תציין הדבור הפשוט הנגלה, ומפתח השפה היא התחלת הדבור הפשוט שהוא מיוחד אל ההמון הבלתי מבינים דברים נגידים וגדולים, הוא ג"כ מישרים, שגדר המישרים הם דברי יושר המתקבלים אל השכל אשר כל אדם חזו ביושרם ויבינו בם ביושר לבב: (ז) כי אמת יהגה חכי, החיך הוא הטועם את המאכל, והיא מליצה על טעמי המצות שגם הם לא נכתבו רק נמסרו להגות ולחשות ולעיין בם, גם הם נפלגו אל האישים ואל בני אדם ההמונים, שהאישים הגדולים ישיגו בטעמי המצות עניני אמת, מעניני הנפש וקשורה עם אלהים ועניני הדיבוק האלהי ואלות רוחו על שומרי מצותיו, כי כל המצות לפי סודם נלמנו בם אמתיות מקובלות בסדר העולמות ותקונם וקשורם וסוד הנפש וקשורה עם המלאכיות בכללו, והורדת האלהות והאצילות והשפע וחיבור האורות העליונים וירידתם ע"י המצות, שכולם הם אמתיות אשר תשגה גם החכמה בהגיון השכל, נסתר ונצפון, שזה נרמז בחיך, שהוא הדבור הפנימי מן הלשון והפה והשפה, והנסתר מכולם, ובכ"ז יש טעמים לכל מצוה להסבירם גם לפני ההמון, שכולם באו להרחיק את הרשע והעול ומדות רעות ואמונות זרות ככל הטעמים שנתן המורה בח"ג מספרו, שגם הם יש להם מקום לפי קול החכמה אל בני אדם ההמונים, ועל זה אמר ותועבת שפתי רשע, שהשפתים מורים על הדבור הנגלה שהם הטעמים הגלוים הם להתעיב את הרשע ולהרחיקו: (ח) בצדק כל אמרי פי, עתה ידבר על תורת הכתב, שזה מציין במלת אמירה, שהוא הלשון שבו נאמרה כל מצוה, וכולם נאמרו בכח החכמה העליונה, שעז"א אמרי פי, שהשפה מרמז על החכמה, הם לפי פשוטם אמרו בצדק, שמכולם צדק ילמדו יושבי תבל, וזה טוב לכל בני אדם, וגם יש בהם דברים מיוחדים ליחידי סגולה במה שאין בהם נפתל ועקש, שבמאמרים של ב"ו ימצאו זרים היוצאים מכללי הלשון ומאמרים מיותרים ובלתי מתוקנים, אולם בתורת הכתב לא נמצא נפתל ואף עקש, כי כל הזרים והיתורים והחסרים שנמצאו בתורה בכולם יש חכמות רמות ופרושים וסודות ופליאות חכמה למשכילים שכל טוב בהם

כ'

ט כֻּלָּם נְכֹחִים לַמֵּבִין וִישָׁרִים לְמֹצְאֵי דָעַת׃ י קְחוּ־מוּסָרִי וְאַל־כָּסֶף וְדַעַת מֵחָרוּץ נִבְחָר׃ יא כִּי־טוֹבָה חָכְמָה מִפְּנִינִים וְכָל־חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ־בָהּ׃ יב אֲנִי־חָכְמָה שָׁכַנְתִּי עָרְמָה וְדַעַת מְזִמּוֹת

ת"א אני חכמה. סוטה כ"א ס' כאוסר פרשת תולדות:

רש"י

(י) מחרוץ. ממיני הזהב הוא: (יא) מפנינים. מרגליות. לא ישוו בה. לא ידמו לפניה: (יב) שכנתי ערמה. אצל ערמה, שכיון שלמד אדם תורה נכנס בו ערמומיות של כל דבר:

מצודת דוד

לו בינה להבין אמריה: (י) ואל כסף. ר"ל שיו רצים לקחת מוסר תוכחתי מלקחת את הכסף: (יא) וכל חפצים. כל הדברים שאדם חפץ ורוצה בהם לא ידמו אליה: (יב) שכנתי ערמה. אני שוכן בערמה ר"ל א"א לעשות התחבולות להערים להנצל מיד שונא"ר המכות גזולה חכמות הסורה: ודעת

מצודת ציון

(ט) נכוחים. ענין יושר כמו עשות נכוחה (עמוס ג'): (י) מחרוץ. מין זהב טוב: (יב) מזמות. מחשבות:

מוסר חכמה

באור הענין

ה' עליהם; (ט) כולם, ובענין הרביעי שהם סודות התורה ונפלאותיה, יש שישיגו אותם על ידי כח הבינה שיבין על ידי בינתו בגדולות ה' ומעשיו ופליאותיו במעשה בראשית, ובגלגליו ומחנותיו במעשה מרכבה, ויש שישיגו אותם על ידי הדעת, שהם ידיעות הנאות שבנפש קדושים ברי לבב בעלמי האלהות, והתבאר. אצלי כי מתנאי הדעת שיהיה ישר, שהיושר הוא הקו היותר קצר בין שני נקודות מונחות, כי הדעת יפול על כל דבר שנודע לאדם ע"י השגת החושים או מושכלות ראשונות, וצריך שיכוין את הדבר המדעי בדרך היותר קצר להשיגו, וזה קשה מאד בידיעות האדם, שע"פ הרוב ילך במעגלים סבוביים וינסה ויבחן עד שיגיע לידיעה ברורה, אבל הידיעות הנאות של סודות התורה הם ישרים למוצאי דעת, שהמוצאים בנפשם דעת אלהים ימצאוהו ע"י התורה וע"י עזר אלהים בדרך ישר וקצר, והבינה מתנהלת היא הנוכחית שהנוכח הוא המגביל נגד נקודה מקבלת לו, והמבין יבין מן הקודם אל המאוחר ע"י הגיון והיקשי התבונה, ולרוב לא יגביל תבונתו לנוכח המושג, כי היקשיו יוליכוהו שולל אל נדדים רבים, אבל סודות התורה המושגים לחכם ומבין מדעתו כולם נכוחים למבין, שישיג נכח ה' כבודו וגדלו ומעשיו בלא שום נטיה מן נקודת האמת: (י) קחו מוסרי ואל כסף, הכסף ניתן בקנאה וקונים בו כל דבר הצריך, משא"כ החרוץ אינו ניתן בקנאה רק שאוצרים אותו בין סגולות ואוצרות, עפ"ז ממשיל מוסר החכמה אל הכסף שכבר התבאר כי יראת ה' מוסר חכמה, שיען שאין על חקי החכמה מפתי הדעת, ויצרי לב האדם מתנגדים אל החכמה, צריך לאסור כחות נפשו במוסר שהיא יראת ה', שעי"ז יקבל חקי החכמה וישמרם מיראת ה' שניה עליהם, וא"כ מוסר החכמה הוא דבר הניתן בקנאה שעל ידה קונים חקי החכמה ואוצרים אותם באוצר הלב, כמ"ש יראת ה' היא אוצרו, עפ"ז צוה שיקחו מוסר החכמה ולא ישתדלו בקיחת הכסף, כי בעד הכסף יקנו דברי הבלים ועניני הזמן שאין בם ממש, ובעד מוסר החכמה יקנו סגולות יקרות שהם דברי החכמה היקרים מכל חפץ, ודעת מחרוץ נבחר ונגד החרוץ שאין מוציאים אותו בקנאה רק אוצרים אותו באוצר מפני שהוא דבר יקר, טוב יותר לאצור דברי דעת, שהם דעת אלהים וסוד הנהגתו והשגחתו וכל הידיעות היקרות, שהם מתעלמות בנפש וממלאים אותם באוצר מלא כל כלי חמדה, יקרים מחרוץ שאין יתרון לו מהם כי אם ראות עיניו: (יא) כי טובה חכמה מפנינים מפרש מ"ש קחו מוסרי ואל כסף, כי הדבר שקונים בעד הכסף גם אם יהיו פנינים שהם דברים יקרים טוב מהם מה שקונים בעד מוסר החכמה, שבו קונים את החכמה שהיא קנין בנפש והיא טובה מפנינים וכבר אמר למעלה (ג' פ"ו) יקרה היא מפנינים, ושם מדבר מענין היוקר ושם באחרונה, ופה מדבר מענין הטוב, שהפנינים הטוב שבהם הוא שיש בם סגולה להעלות חן על נושאם, והחן הזה הוא רק בעיני בני אדם, אבל ע"י החכמה ימצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, כנ"ל ג' ד', ושם באחרונה, זה יותר מחן הפנינים, וגם שבעד הכסף יקנה דברים שהגוף חפץ בהם מאכלות ערבות ותענוגי בני אדם, ובעד החכמה צריך לתת ולהשליך כל חפצי הגוף ולחסום כל תאותיו, הנה כל חפצים לא ישוו בה, והיא יקרה מכולם, עד שמה שיחליף חפצי גופו בעד החכמה ישיג בעדם דבר שיקר וגעלה יותר מהם: (יב) אני חכמה שכנתי ערמה, הערמה היא הכח אשר בנפש לשקול כל דבר טרם העשותו כמ"ש כל ערום יעשה בדעת, והפוכו הוא הפתי, ולפעמים יעבירו האדם לרעה, אבל מי שאוסף אל ישבו חקי החכמה הוא ישתמש בערמתו לתקון דרכו עפ"י חקי החכמה, ולהתיעץ עם נפשו בכל דבר

באור המלות

דור עקש ופתלתל. ובשלילה מוסיף שאין בם אף עקש:

(ט) נכחים, וישרים. כתבתי ישעיה (סי' נ"ז):

(יב) ערמה למעלה (א' ד'): מזמות למעלה (א' ד'):

ולערום

אֶמְצָא׃ יג יִרְאַת יְהוָה שְׂנֹאת רָע גֵּאָה וְגָאוֹן ׀ וְדֶרֶךְ רָע וּפִי תַהְפֻּכוֹת שָׂנֵאתִי׃ יד לִי־עֵצָה וְתוּשִׁיָּה אֲנִי בִינָה לִי גְבוּרָה׃ טו בִּי

ת״א יראת ה׳. פסחים קי״ג: לי עצה. אבות ו״ב לעיל ע״ז: בי מלכים. יומא פ״ב גיטין ס״ב:

רש״י

עמ״ש

(יג) יראת ה׳ שנאת רע, זהו המוסר שהחכמה מכרזת לבריות: (טו) בי מלכים ימלכו. שהדיינים והמשפטים

מצודת ציון

מצודת דוד

(יג) גאה וגאון. שניהם ענין גאוה: (יד) ותושיה. משכת ההכה: אני ממציאה להודיע המחשבות הטמונות על הכללה מיד כולו״ר המסית וכפל הדבר במ״ש: (יג) יראת ה׳. הוכן יראת ה׳ היא לשנוא את הרע והם הגאוה ודרכי עבירה והמהפך אמרי פיו ממחשבות לבו: שנאתי. ר״ל את כל אלה שנאתי גם אני: (יד) לי עצה. בו ימצא עצה להנצל מיד סולס״ר המסית: ותושיה. ר״ל על ידי יותש כח סולר הרע: אני בינה. אני הנותן בינה לאדם למולו: לי גבורה. ע״י יתגבר עליו וכפל הדבר פעמים הרבה כדרך המליצה ולחזוק הענין: (טו) בי מלכים ימלוכו. ע״י שתקויה מלכותם אם יתנהגו במשפט התורה: יחוקקו צדק. ע״י ועצו חוקים

באור המלות   מוסר חכמה   באור הענין

(יג) גאה וגאון. פי׳ ישעיה (ט״ו): (יד) תושיה. למעלה (ב׳ ז׳): (טו) מלכים, רזנים. פי׳ תהלות (ב׳ ב׳): ולערום שישיו מעשיו כפי חקי החכמה, שמז״ש לתת לפתאים ערמה, שהחכמה תלמדם לערום ולחשוב על מעשיהם, ועז״א שאני חכמה אני שוכנת אצל הערמה, כי הערמה בלא החכמה תהיה נרוע לרוב. **ודעת מזמות אמצא** המזימות הם מחשבות העמוקות בחכמה, וע״י שיעמיק במחשבת החכמה ימצא דעת להשיג ידיעה ברורה ממנה, שע״י עומק העיון בה יקבעו החקים בלבו ליסוד נאמן, עד ישובו אצלו כמושכלות ראשונות או מוחשות, בענין שטרם שהיא שוכנת קודם החכמה, ואחריה המזימות, והאחריהם הדעת: (יג) **יראת ה׳**, וכבר התבאר כי יראת ה׳ ראשית דעת (למעלה א׳ ז׳) שבאשר התחלות החכמה לא יודעו במופת, א״א לבא בם לכלל דעת שידע אותם בידיעה ברורה רק ע״י המוסר ויראת ה׳, שע״י יקבע בלבו להאמין ולעשות כחקי החכמה שנקבעו מה׳, וא״א שיגיע ע״י מזימות ומחשבות עמוקות בחכמה לכלל דעת, רק ע״י שיקדם לה יראת ה׳, וכבר התבאר ג״כ (שם פסוק ב׳) במ״ש לדעת חכמה ומוסר שא״א להגיע בחכמה לכלל דעת רק ע״י המוסר שהיא יראת ה׳, כי באשר חקי החכמה הם סותרים אל טבע לב האדם שמטבעו להעלות על לבו ציורים רעים שהם הפך החכמה ויש להם מלחמה עם חקי החכמה, ובפרט בעת ימשלו בנפשו ציורי הגאוה, שעי״ז יהיה חכם בעיניו, שע״י גאותו ידמה בלבו כי יצרי לבו הם חקי החכמה וראוי ללכת בהם, והוא ילך הפך מחקי החכמה, וא״א שישיג דעת חכמה רק ע״י יראת ה׳, ועז״א כי יש תקנה להסקים שאון גלי הנפש וציוריה הרעים ע״י יראת ה׳ מוסר חכמה, כי יראת ה׳ שנאת רע גאה וגאון, ועת תמשול היראה בלבבו ילבש ענוה ויכנע לפני חקי החכמה הנתונים מה׳, והציוריה הרעים כמו ציורי קנאה ותאוה ימחו מלבו ע״י היראה, אולם כבר אמרו אם אין יראה אין חכמה אם אין יראה, כי היראה לבדה לא תועיל מאומה, שאם יודע חקי החכמה אף שיש בלבו יראת ה׳, לא ילך בחקי החכמה מפני דרך רע ופי תהפוכות, ר״ל מפני שהבר שהשיג נפשו אל מנהגים שהם הפך ממנהגי החכמה, כי האדם בנערותו ימשלו בלבו ציורים הרעים ועשו אורחיים בנפשו, ועשו להם שם דרך סלולה, עליהם ילכו כל מחשבותיו ופעולותיו וגם כחות השכל והבינה ידבר פי תהפוכות, ר״ל יחוקקו להם חקים כפי ציורי התאוה המושלים בנפשו שהם הפך מן החכמה, וזה נקרא פי תהפוכות שפה מרמז על החכמה, אבל ע״י שתלוה החכמה אל היראה ינצל מכל זה, כי דרך רע ופי תהפוכות שנאתי, שהם שנואי החכמה, שהיא תוליכהו בדרך טוב ותדבר בפי חכמה, וכאשר תלוה עמה היראה שהיא תכניע גאון וגאות הנפש וציוריה הרעים, אז ימצא דעת חכמה ויקבעו בלבו בדעת ברורה: (יד) **לי עצה ותושיה**, העצה היא ההסכמה שיסכים איך לעשות בדבר שיש בו כמה דרכים ומתיעץ באיזה דרך יבחר נאמר שמתיעץ, וההסכמה שהסכים בלבו היא העצה, ואחר שגדר החכמה היא בדבר שיש בו שני דרכים במציאות, והחכמה תלמדנו הדרך הנבחר, א״כ חקי החכמה הם עצות אל האדם באיזה דרך ילך. וכבר בארנו שהתושיה היא המעשה בחכמה, וכמ״ש יצפון לישרים תושיה, שה׳ הכין מעשים נפלאים שיעשו בכל דור ע״פ החכמה ע״י ישרים שיעמדו באותו דור, ור״ל שהחכמה תיוחס בין העצה ובין המעשה הנפלאה ע״פ החכמה, ומפרש **אני בינה לי גבורה**, כי אל העצה צריך בינה, שהמיעץ צריך להתבונן על כל הצדדים האפשריים ולברר מתוכם הטוב שעליו יסכים, וכמ״ש חז״ל מרבה עצה מרבה תבונה, וע״י שאני בינה, לי עצה, ולתושיה שהם המעשים המופלאים ע״פ החכמה צריך גבורה לפעול הדברים, וע״כ עמ״ש לי תושיה מפרש אני גבורה, שאני נותן גבורה לישרים לפעול התושיה שצפנתי להם: (טו—טז) **בי מלכים ימלוכו**, בין חקי החכמה באו חכמת הנהגת המלכים וחכמת הנהגת השופטים, שהם שני ענינים, כמ״ש הן לצדק ימלך מלך ולשרים למשפט

מְלָכִים יִמְלֹכוּ וְרוֹזְנִים יְחֹקְקוּ צֶדֶק׃ טז בִּי שָׂרִים יָשֹׂרוּ וּנְדִיבִים כָּל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ׃ יז אֲנִי אֹהֲבַיה אֵהָב וּמְשַׁחֲרַי יִמְצָאֻנְנִי׃ יח עֹשֶׁר־וְכָבוֹד אִתִּי הוֹן עָתֵק וּצְדָקָה׃ יט טוֹב פִּרְיִי מֵחָרוּץ וּמִפָּז וּתְבוּאָתִי מִכֶּסֶף נִבְחָר׃ כ בְּאֹרַח צְדָקָה אֲהַלֵּךְ בְּתוֹךְ נְתִיבוֹת

ת"א ימשחרי וגו'. ספר הזוהר פרשת תרומה: עמ"ש אהבי ק'

רש"י

הי' מלמדם: (יז) אהב. כמו אוהב. אהבי, אהביה כתיב, אמר הקב"ה אני אהביה של תורה אהב, א[ני] שמעתי מר' אהרן בשם ר' נתן: ימצאונני. נו"ן יתירה חמשה שערי בינה אמצאנו: (כא) להנחיל אוהבי

מצודת דוד

צדקים ושרים: (טז) בי שרים. ע"י התקיים ממשלה השרים והנדיבים שבכל השופטים כי כאשר ילכו בחוקות התורה תמשך ממשלתם: (יז) אהבי אהב. אוהב אני את האוהבים אותי: ומשחרי. המדקדקים להבין אמרי ימצאו בי טעמים הרבה: (יח) אתי. ע"י ישיג עושר וכבוד: הון עתק וצדקה. ישיג הון חזק ורב ובצדקה הנתן לו מה' כי לא יקופח שכר תורתו לעוה"ב בעבור ההון שהשיג: (יט) פריי. מתן שכר תורה: ותבואתי. מוסב על מלת טוב לומר תבואתי טוב מכסף נבחר ומעולה וכפל הדבר כמ"ש: (כ) אהלך. אני מוליך את האדם בדרך צדקה וגומר:

מצודת ציון

(טו) ורוזנים. שרים: יחוקקו. מלשון חוק וגזרה: (טז) ישורו. ענין שררה וממשל: (יז) אהב. כמו אוהב: (יח) עתק. חזק כמו יביעו ידברו עתק (תהלי' צד):

מוסר חכמה

באור הענין

למשפט ישורו, שיש הנהגה ע"פ המשפט הקבוע שע"י ממונים השופטים והשרים, והוא כפי דין התורה שנקרא משפט, שהשופטים יחליטו המשפט והשרים בתקפם יכריחו את העם לקיים הפס"ד, ויש הנהגה שלא ע"פ הדין הקבוע וזה נתן ביד המלך לדונו ממשפטי המלוכה, שהוא משונה מדין התורה, והוא דן לפי הזמן והענין והנידונים שזה נקרא צדק, וכמ"ש הרמב"ם בה' מלכים שהמלך הורג רבים ביום א' ודן כפי שיקול דעתו לצורך שעה, וגם בזה יש חקים מן החכמה העליונה, ועם המלך נלוים הרוזנים שהם שרי העצה, שעז"א בי מלכים ימלכו ורוזנים יחוקקו צדק שהמלך בצירוף הרוזנים יעשו צדק, כי לצדק ימלך מלך, שהרוזנים יחוקקו חקי הצדק והמלך יכריח את העם וישפטם כפי החקים האלה, ונגד המשפטים הקבועים ע"פ התורה אמר בי שרים ישורו ונדיבים כל שופטי ארץ, וכל אלה יקבלו חקיהם מן התורה שהיא החכמה העליונה שמסרה חקים וכללים למשפטי המלך ולמשפטי השרים שבהם תלוי קיום הקיבוץ המדיני ותקון העולם: (יז) אני אהבי אהב, מי שכבר דבק בחכמה לאהבה אותה, תאהב החכמה גם אותו ותגלה לו סודותיה כאשר יגלה האוהב סודותיו לאוהבו, ותנצרו מכל רעה כמ"ש אהבה ותצרך, כאשר ישמור האוהב את אוהבו, ומשחרי ימצאנני, ומי שלא קנה עדיין החכמה רק שמשתדל אחריה ומשחר אותה בכל בקר ומבקשה, ימצא אותה ע"י עזר ה': (יח) עושר וכבוד אתי, כבר אמר למעלה (ג') בשמאלו עושר וכבוד, אבל פה מפרש הון עתק וצדקה, נגד עושר אמר הון עתק, כי העושר שי"ל לאדם לא יתקיים בידו זמן רב ולא תלוהו בעמלו לעתיד, אבל ההון של החכמה הוא הון ישן מתקיים לארך ימים, וגם יעתק אותו עמו אל עולם הנצחי. ונגד כבוד אמר צדקה, כי הכבוד שיהיה לאדם יהיה לרוב שלא בצדקה, אבל הכבוד של החכמה הוא בצדקה וע"י צדקת המעשים, והוא הכבוד האמתי כמ"ש והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך: (יט) טוב פריי מחרוץ ומפז, פרי כולל כל פרי, וכולל גם הבלתי נגמר, ותבואה במובן המדויק הונח על מיני דגן, ורק על תבואה נגמרת, והתבואה הנגמרת דרך לסחור בה למדינות אחרות, והפרי אוצרים במדינה, והחרוץ והפז אוצרים באוצרות, ולעומתו פרי החכמה טובה מחרוץ ומפז, והכסף דרך לסחור בו וכן הבינה שמבינים דבר מתוך דבר הוא נמשל לכסף (כמ"ש למעלה סי' ג'), שסוחרים בו ג"כ, ומי שנגמרו פרי החכמה בדעתו עד שנעשו תבואה, שאז יתבונן בה בינה ויוציא בה דבר מדבר שזה במשל הכסף שסוחרים בו וקונים בעדו דברים אחרים, אז תבואתי נבחר מכסף, כי יקנו בעדו דברים יקרים ונצחיים: (כ) בארח צדקה אהלך, השם ינהג עם שומרי תורתו בשני מדות, במדת משפט ובמדת צדקה, והתבאר אצלי כי ההנהגה שינהג ה' עם הצדיקים לפי זכותם וצדקתם זה נקרא משפט, שהוא כפי הדין והטובה היתירה שייטיב ה' לצדיקים נוסף על זכותם מצד הצדקה העליונה שלא תשקיף על הזכות והכשרון זה נקרא צדקה, ויש הבדל בין ארח ובין נתיב, שהארח ילכו בו רבים, והנתיב ילך בו היחיד, ומדת

באור המלות

(יח) וצדקה. שורש צדקת המעשים בין אדם למקום ושפטים (א' כ"א) ובכל התנ"ך: (יט) פריו, תבואתי. עי' הבדלם בס' התו"כ קדושים (סי' ס"ט): (כ) ארח, נתיבות. עי' למעלה (א' ט"ו). צדקה, משפט. כשבאים אצל ה' ישים המשפט מה שיעשה בהשקף על מעשה ב"א, והצדקה היא מה שיעשה מצד אלהותו בלא הקדמת המעשה והזכות (ישעיה

מִשְׁפָּט׃ כא לְהַנְחִיל אֹהֲבַי ׀ יֵשׁ וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא׃ כב יְהוָה קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז׃ כג מֵעוֹלָם נִסַּכְתִּי מֵרֹאשׁ מִקַּדְמֵי־אָרֶץ׃ כד בְּאֵין־תְּהֹמוֹת חוֹלָלְתִּי בְּאֵין מַעְיָנוֹת נִכְבַּדֵּי־מָיִם׃ כה בְּטֶרֶם הָרִים הָטְבָּעוּ לִפְנֵי גְבָעוֹת חוֹלָלְתִּי׃ כו עַד־לֹא

ת"א להנחיל וגו'. סוכה כ"ה בברא קל"ד סנהדרין ק"ם אבות י"ב עוקצים כ"ד פ' באשר פר' תרומה: ה' קנני. פסחים נ"ד פ"ו נזיר נ"ם קידושין ל"ב אבות י"ג ספר הזוהר שם:

רש"י

יש. יש אתי נחלה רבה: (כב) ראשית דרכו. קודם בריאתו של עולם: (כג) נסכתי מראש. לשון נסיכי בני אדם (יחזקאל ל"ה): (כד) חוללתי. נבראתי: (כה) בטרם הרים הטבעו. בתוך המים: (כו) ארץ

מצודת ציון

(כג) נסכתי. ענין ממשלה כמו נסיכי סיחון (יהושע יג): (כד) חוללתי. ענין בריאה כמו ותחולל ארץ (תהלים צ): נכבדי מים. רבוי המים כמו בעם כבד (במדבר כ): (כה) הטבעו. מלשון טביעה: (כו) תבל. כן נקראת הארץ

מצודת דוד

(כא) יש. ר"ל יש אתי טובה הרבה להנחיל את אוהבי ואמלא את אוצרותיהם מן הטובה: (כב) ה' קנני. ברא אותי להיות קנוים לו וכן קונה שמים (בראשית י"ד): ראשית דרכו. בתחלת הבריאה: קדם. קודם מעשיו: מאז. מכבר ר"ל מזמן רב: (כג) מעולם. מימות עולם אני נסוכה ומושלת: מראש. אני מן הראשונים המקדומים לבריאת הארץ כי אחז"ל שבעה דברים קדמו לבריאת העולם והתורה אחת מהם: (כד) באין תהומות. בעוד לא היו תהומות נבראתי אני: (כה) בטרם. עד לא נטבעו ונקבעו ההרים בארץ ולפני הגבעות נבראתי אני: (כו) עד לא. מוסב על חוללתי לומר חוללתי עד לא עשה הארץ וחוצות

מוסר חכמה

באור המלות

ס' נ"ט): (כב) דרכו, מפעליו. הדרך קודם אל המפעל, והדרך מורה על הכונה בנפש שמשם יוצאים הפעולות, כמ"ש ירמיה (יח י"א), ויש הבדל בין מפעל ומעשה, שהמפעל מורה על העסק בדבר, כמ"ש ישעיה (ס' י"ב) ובכ"מ: (כג) נסכתי. מענין ממשלה, כמו ואני נסכתי מלכי: (כו) ארץ וחוצות. בבחינת כלל הארץ נקראת בשם ארץ הארץ העקרית שהוכנה למושב בני אדם, ויש מקומות הבלתי

באור הענין

המשפט ילך בנתיב היחיד, כי בו ישקול לכל יחיד שכרו ביחוד לפי הנתיב שהלך בו ביחוד ולפי מעשיו ומדת הצדקה תלך בארח כללי כי לא תשקיף על מעשה כל יחיד, עפ"ז תאמר החכמה העליונה כי בהנהגת הצדיקים אהלך בארח צדקה לתת להם טובות מצד הצדקה העליונה ובארח נסיי פלאי וגם בתוך נתיבות משפט לשקול לכל אחד שכרו כפי מעשיו בנתיב אשר הלך ופעל ועשה, ועי"כ (כא) להנחיל, אני מוכן להנחיל את אוהבי דבר יש, ר"ל פרי צדקתם שהזכות ישנו במציאות, והיא עצמה תכין שכר צדקתם, כי פרי מעלליהם יאכלו, והשכר הזה הוא דבר יש וקיים ויש לו מציאות אמתי לא כהבלי העולם שהם אפס, ומלבד מזה אוצרותיהם אמלא (נוסף על היש שהוכן להם מצד המשפט) במתנות יקרות ע"י הצדקה העליונה: (כב) ה' קנני ראשית דרכו, החכמה היא נורת כל העולמות שכולם נעשו ונתכנו נמדדו והוכנו לפי חקי החכמה, ובה ועל ידה וכמדתה וכתבניתה נצטיירו והתכללו כל העולמות מראש ועד סוף, ועת דרך ה' דרכו הראשון להוציא הבריאה מן האפס, שזה מכונה בשם דרך, כי ראשית התגלות הרצון הקדום היה במה שהאציל אצילות קדום ואורה שבו גלה הדרכים שבם ינהג את העולם בחסד ובגבורה ובמדותיו הקדושים רחום וחנון ארך אפים ותפארת, היתה החכמה ראשית דרכו, שדרכי הנהגתו אשר נאצלו באצילות הראשון הנעלם כולם נוסדו כפי חקי החכמה, והיא היתה ראשית להם וכתרגומו ברשית בחוכמתא, ואחרי גילוי דרכיו ומדותיו אז התחיל לפעול מפעליו, שמצד הבן הבכור לו שהוא עולם הכסא וההנהגה שיסד בקדשו איך ינהג הנהגת העולמות ואלהים ישב על כסא קדשו, גם מפעליו אלה נעשו ע"פ חקי החכמה, שההנהגה הכללית הם כפי קצב החכמה, והיא היתה קדם מפעליו, מאז שהוחל המפעל והעסק: (כג) מעולם נסכתי, אח"ז נולדו הצורות הנבדלים שהוא עולם המלאכים שהם מוכנים לעשות שליחות ההנהגה ולהניע את המערכת גבורי כח עושי דברו, שאז נקרא שם עולם, והוא האור הראשון שנברא קודם לשמים וארץ שהוא אור השכלים הנבדלים, גם הם נוצרו ע"פ חקי החכמה אשר יתפשטו בכל עולם ועולם כפי הנהגת העולם ההוא, ועז"א מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ, בהעולם שנוצר קודם לעולם העשיה שהארץ כאחת מהם, גם שם נסכתי להיות מושל ולהנהיג ע"פ דרכי החכמה: (כד) באין, אח"ז יצאה הארץ מרחם התהו, ואז היו הארבע יסודות מעורבים יחד בחומר ההיולי, ולא נפרדו עדיין התהומות לבדנה ואז באין תהומות חוללתי, כבר נוצרה שם החכמה ותרחף על פני התהו בכנפיה וברוח אלהים, וגם אחרי נבררו התהומות באין מעינות נכבדי מים, שתחלה היו התהומות מעורבים עם יסוד האויר, כמ"ש בפי' מע"ב, ואז נטתה החכמה עליהם קו ומשקולת: (כה—כו) בטרם הרים הטבעו, שאז לא היו עדיין הרים וגבעות רק יסוד העפר

עָשָׂה אֶרֶץ וְחוּצוֹת וְרֹאשׁ עַפְרוֹת תֵּבֵל׃ כז בַּהֲכִינוֹ שָׁמַיִם שָׁם אָנִי בְּחוּקוֹ חוּג עַל־פְּנֵי תְהוֹם׃ כח בְּאַמְּצוֹ שְׁחָקִים מִמָּעַל בַּעֲזוֹז עִינוֹת תְּהוֹם׃ כט בְּשׂוּמוֹ לַיָּם ׀ חֻקּוֹ וּמַיִם לֹא יַעַבְרוּ־פִיו בְּחוּקוֹ מוֹסְדֵי אָרֶץ׃ ל וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן וָאֶהְיֶה שַׁעֲשֻׁעִים יוֹם ׀ יוֹם

ת"א עד לא עשה. פסחים נ"ד: והכיס וגו'. ס' כוזרי פרק' פרוטס׃ סבהדרק

רש"י

וחוצות. א"י ושאר ארצות׃ וראש עפרות תבל. אדם הראשון׃ (כז) בחקו חוג על פני תהום. כשחקק חוג הארץ על המים לחוק וגבול בל יעבור. חוג, לשון הקף כמו ובמחוגה יתארהו (ישעיה מ"ד) קונפא"ש בלעז׃ (כח) בעזוז. כשהגביר מעינות תהום׃ (כט) בשומו לים חקו. וגזר על ים סוף כשברא על מנת להבקע לפני משה׃ בחוקו מוסדי ארץ. בחוקו מלשון חקוי כמו על כפים חקותיך (שם מ"ט) וכן ומחיק הארץ (יחזקאל מ"ג)׃ (ל) אמון. גדילה אצלו, לשון האמונים עלי תולע (איכה ד')׃ יום יום.

מצודת דוד

והתחלת עפר האדמה המיושבת מבני אדם וכפל דברו כדרך המליצה׃ (כז) בהכינו. בעת הכינו את השמים הייתי שם אני כי נבראתי קודם להם׃ בחוקו. בעת חקק עגול הארץ לכסות ע"פ התהום׃ (כח) באמצו. בעת חיזק את השחקים אשר המה ממעל ובעת חיזק את מעינות התהום׃ (כט) בשומו. בעת שם לים חוק וגבול אשר מי הים לא יעברו פי ה' ללכת מהגבול ולהלאה׃ בחוקו. בעת חקק יסודי הארץ וכ"ז מוסב על מלת אני האמור במקרא שלפני פניו׃ (ל) ואהיה. הייתי מגודלת אצלו והייתי לו לשעשוע בכל

מצודת ציון

המיושבת מבני אדם׃ (כז) בחוקו. מלשון חקיקה׃ חוג. הוא העגול הנעשה ע"י הכלי ולה ב' ראשים ישיעיד ראש האחד במקום עמדו והשני יסבב סביבו ונעשה עגול וכן היושב על חוג הארץ (ישעיה מ)׃ (כח) באמצו. מלשון אומץ וחוזק׃ בעזוז. מלשון עוז׃ (ל) אמון. ענין גדול כ"ד והאמונים עלי תולע כמו וחיו מלכים אומניך (שם מ"ט)׃

מוסר חכמה

באור הענין

היה מכוסה ביסוד המים, **עד לא עשה ארץ וחוצות**, שעדיין לא נתגלתה היבשה, ולא נראו ראשי **עפרות תבל** שיהיה ראוי לישוב, ואז אמר אלהים יהי רקיע בתוך המים שבארתי בפי' מע"ב כי ע"י הרקיע שם ה' בטבע האדים שיעלו למקום הסגריר שם הרקיע המבדיל בין מים למים, עלו המים האדיים שהיו מעורבים עם יסוד האויר אל הרקיע, ושם נפרדו מן יסוד האויר כפי חקי הטבע בירידת הגשמים, וכמו שהתבאר בפי' איוב סי' כ"ז במ"ש גורר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם חק חג על פני מים. שחק כזה שחק ה' על פני מים שיעמדו ברקיע שהוא נעשה כחוג ועגולה על פני תהום לקבל מי התהום בעבים, הוא גלה את פני היבשה ועל ידו נקוו מי התהומות לתוך הים, וז"ש **בהכינו שמים שם אני**, שמה שהכין את הרקיע שנקרא שמים כמ"ש ויקרא אלהים לרקיע שמים זה היה ע"י חקי החכמה כמ"ש (איוב כ"ח כ"ו) בעשותו למטר חק ודרך לחזיז קולות אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה וכפי שפרשתי שם, **בחקו חוג על פני התהום** שהוא חוג הרקיע שסובב כמחוגה סביב התהום שכסה את כדור הארץ׃ (כח) **באמצו שחקים ממעל**, השחקים יגיינו תמיד את ענין הפלאיי אשר הוא מלמעלה לטבע המערכת שנמשך אחרי השמים שלנו, כי ענין זה מהתגלות היבשה היה נגד הטבע הראשונה שהטבע שהארץ תהיה מכוסה במים, רק ה' אמץ את השחקים שמשם תלא כהנהגה הפלאית ועל ידם **עזוז עינות תהום**, והופרש האויר מן המים היסודיים׃ (כט) **בשומו**, ועי"כ שם **לים חקו ומים לא יעברו פיו**, שעי"כ נקוו המים אל מקום אחד, וכמ"ש ההוס כלנוש כסיתו וכו' גבול שמת וכו' כמש"פ שם, וכן (איוב ל"ח) ויסך בדלתים ים והאומר עד פה תבא ולא תוסיף, **בחוקו מוסדי ארץ**, שאז נחקקו והקבעו מוסדי ארץ שתהיה ראוי לישוב, וכ"ז נעשו ע"פ חקי החכמה העליונה׃ (ל) **ואהיה אצלו אמון**, צייר את החכמה אשר היתה אמונה תמיד בחיקו ית' שתחלה היתה אצלו כילד שעשועים, ואח"כ נעשתה כאשר ישא האומן את היונק והשתעשע בה תמיד, ועוד לא פעלה פעולות ומעשים לשחק לפניו במעשיה רק היתה לו שעשועים, ואח"כ שברא את הזמן הייתי **משחקת לפניו בכל עת**, שאז המציא על ידה מעשה בראשית בכל עת ועת מימי הבריאה, שכל יום יצייר בעת אחר כי נולדו בו ברואים חדשים, ושתנו העתים והסדרים בכל אשר התעלתה הבריאה ויצאה לפועל, ואם

באור המלות

מוכנים כ"כ והמים תולה לארץ, (עמ"ש איוב כ' ר')׃ (כז) חוג. היא העגולה הסובבת סביב המרכז, ושמים הוא הרקיע שנקרא שמים, והתבאר ענינו בפי' מע"ב, כדעת הרמב"ם והנמשכים אחריו, שהוא על מקום הסגריר, כמ"ש בכ"מ׃ (כח) שחקים, גבוהים משמים, ומציינים תמיד את מקום הפלאות, כמ"ש ישעיה (מ"ס ה') ובכ"מ

משחקת לפניו בכל־עת: לא משחקת בתבל ארצו ושעשעי את־בני אדם: לב ועתה בנים שמעו־לי ואשרי דרכי ישמרו: לג שמעו מוסר וחכמו ואל־תפרעו: לד אשרי אדם שמע לי לשקד על־דלתתי יום יום לשמר מזוזת פתחי: לה כי מצאי מצאי חיים ויפק רצון מיהוה: לו וחטאי חמס נפשו כל־משנאי אהבו מות:

יתיר י

ת"א אשרי וגו'. ברכות ח': כי מצאי. שם ודף נ"ז סעיית ז' בסרא י': כל משנאי. שבת קי"ד עירובין נ"ט מגילה כ"ח:

רש"י

אלפים שנה: (לא) משחקת בתבל ארצו. כל דורות הרשעים שהיו מאדם ועד נח ומנח עד אברהם הייתי משחקת עליהם: ושעשעי. לפיתי עד בא דור המדבר וקבלוני: (לב) ועתה בנים שמעו לי: (לג) ואל תפרעו. אל תבטלו מוסרי: (לד) לשקוד. לשמור: על דלתותי. להכנס ראשון לבית המדרש ולבית הכנסת ולצאת אחרון:

מצודת ציון

שעשועים. ענין ההתעסקות לשמחה: (לג) ואל תפרעו. אל תבטלו כמו תפריעו את העם (שמות ה): (לד) לשקוד. ענין מהירות כמו כי שוקד אני (ירמיה א'): (לה) ויפק. ויוציא כמו יפיק תבונה (לעיל ג'):

מצודת דוד

יום ובכל עת הייתי משחקת ומשמחת לפניו כבת המשתעשעת עם אביה: (לא) משחקת. אני הייתי המשמחת האנשים בתבל ארצו ושעשועי הוא עם בני אדם ר"ל המה שמחים בי ואני בהם: (לב) ועתה בנים. הואיל ואני חשובה כ"כ מהראוי שתשמעו לי ואשרי לאלו אשר ישמעו דרכי: (לג) שמרו. בתחלה שמעו המוסר להיות יראת ה' על פניכם ואח"כ למדו חכמה ואז בודאי לא תבטלו את החכמה הואיל וקדם לה היראה: (לד) לשקוד. לאשר לבוא אל דלתותי בכל יום ולשבת בקבע במזוזות פתחים כדרך השומר היושב ומשמר בקבע: (לה) ויפק. ויוציא רצון מה' ר"ל ה' יהיה מרוצה לו: (לו) וחוטאי. אבל החוטא לי ומואס בי הוא בעצמו גוזל נפשו כי מאבדם: כל משנאי וגו'. כפל הדבר כמ"ש:

מוסר חכמה

באור המלות

שנאמר שם זה: (לג) מוסר. התבאר למעלה (א' ב') ויראת ה' הוא מוסר חכמה, וראשית חכמה יראת ה', ועי"ז תחכמו: (לד) דלתתי, פתחי. הכלל הוא הפתח, והסוגר את הכלל הוא הדלת, והשוקד הוא המתמיד על איזה דבר:

באור הענין

היה שחוק ושמחה לפניו בהיות הכל ע"פ החכמה: (לא) משחקת, ואח"כ הייתי משחקת בתבל ארצו, אחר שהוכנה תבל להיות ראויה לישוב ונבראו ברואי המים והיבשה, ומאז שעשועי את בני אדם, שאחר שנגמרה הבריאה נשבת השחוק שהיה מליצה על הפעולות החדשות שנולדו ע"י החכמה בימי המעשה, ותזרה להיות שעשועים כמקדם, רק שאינה עוד אמונה בחיק הבורא לבד, כי נתן אותה לבני אדם, שהם ישתעשעו בה ויעסקו בחכמה ויתנהגו על פיה, והיא שעשוע ה' אשר ידמו ללכת בדרכי הנהגות בתורתו ולהשתעשע בה: (לב) ועתה בנים שמעו לי ואשרי דרכי ישמרו, אחר שדרכי החכמה הם דרכי אל, והם המכונות שעליהם נוסדו מוסדות כל העולמות ועל־יה יעמדו כולם, ושמעו לי ר"ל לקבל הדברים, ואחריו השמירה בלב: (לג) שמעו מוסר, והגם שקשה לקבל חקי החכמה שאין עליהם מופת הדעת, וקשה לשמור אותם, מפני שיצר הלב מתנגד אל חקי החכמה, זה יתוקן ע"י שתשמעו מוסר שהוא יראת ה' שהוא מוסר חכמה, שע"י היראה יאסר כחות נפשו לקבל חקי החכמה (כנ"ל א' ב'), ועי"כ וחכמו, ר"ל תקבלו חקי החכמה, וזה נגד מ"ש עתה בנים שמעו לי, ואל תפרעו ותבטלו אותם, וזה נגד מ"ש ואשרי דרכי ישמורו: (לד) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום, מצייר את החכמה שהיא יושבת סגורה בהיכלה כבודה בת מלך פנימה, לא תתראה בחוץ והדלתות סגורות, והמבקש אותה צריך לשקוד בשקידה רבה על דלתות הסגורות לשמור מזוזות פתחי, לשמור את העת שיפתח הפתח שאז ימלא החכמה בעת תתראה דרך הפתח: (לה) כי מוצאי מי שימצא אותי בעת פתיחת הפתח, ימצא חיים הם חיי הנפש והגוף, וגם יפק רצון מה': (לו) והוטאי, אבל החוטא נגד חקי החכמה, חומס נפשו עושה חמס אל החלק הנפשי שלו, שכל מותה היא מלחם בחכמה וחקיה, ובכל משנאי, ומי ששונא את החכמה ומשגיחה, אהבו מות, אחר שהחכמה היא החיים כמ"ש כי מוצאי מצא חיים א"כ השונא אותה שונא את החיים ואוהב את המות:

ט א חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה: ב טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה: ג שלחה נערתיה תקרא על־גפי מרמי קרת: ד מי־פתי יסר הנה חסר־לב אמרה לו: ה לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי: ו עזבו פתאים וחיו

ת"א חכמות בנתה. סנהדרין ל"ח עקידה מ"ט: חצבה וגו'. שבת קט"ז: טבחה וגו'. סנהדרין ל"ח עכו"ם נ"ח עקידה ס"ח: שלחה וגו'. סנהדרין שם עכו"ם י"ט: מי פתי וגו'. סנהדרין ל"ח: לכו לחמו. ברכות מ' חגיגה י"ד:

רש"י

ט (א) **חכמות** בנתה ביתה. בחכמה בנה הקב"ה את העולם: חצבה עמודיה שבעה. שבעת ימי בראשית, ד"א ז' ספרים שיש בתורה, ויהי בנסוע הארון ספר לעצמו, במסכת שבת: (ב) טבחה טבחה מסכה יינה. מזגה במים כמו יין חזק שאין ראוי לשתות חי: אף ערכה שלחנה. כל יצירה לח ויבש: (ג) שלחה נערותיה. אדם וחוה ד"א משה ואהרן: (ד) מי פתי יסור הנה. וילמוד אותה ויחכם: (ה) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. ביין שמזגתי: (ו) עזבו פתאים. את

מצודת דוד

ט (א) חכמות. כל אחת מהחכמות בנתה בית לעצמה: חצבה. בנוים על הרבה עמודי' והצורי' כמה זה כזה בהשוואה גמורה והוא דבר הנחמד לעין הרואה: (ב) טבחה. השחיטה זבחיה ומזגה יינה ואף ערכה שלחנה להאכיל לקרואיה: (ג) תקרא. כל אחת תקרא ע"י נערותיה על גבהי מרום העיר להשמיע הקול למרחוק: (ד) מי פתי. ותאמר מי פתי שאין בו תבונה להכין מאכל יסור ממקומו ויבא הנה וכן תקרא לחסר לב מכל ותאמר לו: (ה) לכו לחמו. אם אין לכם משל עצמכם בואו הנה ואכלו לחמי ושתו היין אשר מזגתי אני והוא ענין מליצה לומר הלא חכמת התורה היא נחמדה מאוד עינים חוננת דעת לפתאים כאלו מכרזת ואומרת כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד והם לפנות לבו מכל אני אשכילו דעת: (ו) עזבו. לזאת אתם

מצודת ציון

ט (א) חצבה. ענין כריתה וחתוך הנופל באבנים: (ב) מסכה. ענין מזיגת היין במים כמו למסוך שכר (ישעיה ה'): ערכה. ענין סדור: (ג) גפי. ענין כנף ובדרז"ל עד בין הגפים (חולין מ"ו) ור"ל במקום גבוה שהעוף יפרח שם בהגפיו: קרת. מל' קריה ועיר: (ה) לחמו. אכלו לחם ולתוספת ביאור אמר בלחמי וכן מסעף פארה

מוסר חכמה

באור הענין

ט (א) **חכמות בנתה ביתה**, שב לענין שאמר למעלה שבנין העולם נבנה ע"י החכמה כמ"ש ה' קנני ראשית דרכו, ומדמה בנין העולם לבית, כמ"ש בחכמה יבנה בית שמדבר מבנין העולם כמ"ש שם, שכן אמר ה' בחכמה יסד ארץ, ומצייר שתכף ביום הראשון למעשה בראשית בנתה את ביתה, שבו נבנה בנין הבית הכללי ויצא מן האין אל היש, כמ"ש חז"ל משל לזורע ששה זרעים, ואח"ז **חצבה עמודיה**, שהוא מה שיצאו פרטי העולם כ"א ביומו שהם עמודי הבית, שהבית שנבנה בדבור הראשון עמד באויר תולה ברפיון על ההיולי, והיה בכח ולא בפועל, ועמודי הבית היו **שבעה**, שהם שבעת ימי בראשית, שכ"א הוציא תולדות בזמנו ואז נשתכלל בית העולם על עמודים חזקים, כי גם בשבת נברא העמוד העקרי שהבית הגדול נשען עליו שהיא ההנהגה הפלאיית שבו ינהיג ה' לעת הצורך ויפרד חקי הטבע וכמ"ש במקומו, וגם זה מעמודי החכמה אשר שם עליהם תבל, והנה יצייר בחכמה (נגד הציור שיצייר אח"ז באשת כסילות) ג' דברים, א] שהיא בנתה לה בית והיא כוננה את עמודיו, זאת שנית כי. (ב) **טבחה טבחה**, שהסעודה אשר הכינה לקרואיה מלא כל טוב ועשה בגלוי לעין כל, שטבחה טבח והכן ומסכה יינה, וע"פ המליצה החכמה היא מזון הנפש, ודמה אותה כמכין כל מיני מאכל לסעוד הלב, שכן דברי החכמה יסעדו את הלב בל ינוע מרוחות וסערות שהם ציורי היצר המחרידים אותו, ומסיכת היין רומז לדברי הבינה, שהיין משמח את הלב וינשא אותו וכן הבינה יוציאהו להבין דבר מדבר ולהרחיב רוח בינתו, ואף ערכה **שולחנה** במיני ממתקים ויתר עניני הסעודה, שזה רומז על הדעת שכולל כל מיני ידיעות שבעולם: (ג) **שלחה**, זאת שלישית שהחכמה לא תקרא את המסובין בעצמה, רק ע"י **נערותיה**, כי החכמה לא תבא אל האדם מעצמו רק צריך לקבלו מפי החכמים הנביאים והמורים, והם הנערות אשר תשלח בכל דור ודור, ועל ידם **תקרא על גפי מרומי קרת** להזמין אל הסעודה: (ד) **מי פתי**, והם מזמינים **גם את הפתי ואת החסר לב**, והפתי הוא הנפתה מפני חסרון דעת שלא השיג חקי החכמה, והוא כיונה פותה, והחסר לב הוא גם מי שיודע חקי החכמה רק שחסר לו כח המושל לכבוש את יצרו ולהתגבר על תאותיו וציורי הרעים שהם מתנגדים אל חקי החכמה, **ואמרה לו**, אל הפתי תאמר. (ה) **לכו לחמו בלחמי**, שיקבל חקי החכמה שבזה יעזב דרך הפתיות, כי החכמה תכין ערמימות בלבו כמ"ש לתת לפתאים ערמה כמש"ש, ואל החסר לב תאמר **שתו ביין מסכתי**, שהוא צריך להבין עומק דברי החכמה ע"י כח הבינה שנמשל ליין המסכת שאל הפתי תאמר לכו לחמו בלחמי, ועי"כ. (ו) **עזבו פתאים וחיו**, שע"י לחם החכמה יעזבו

באור המלות

(ד) פתי. שתבאר למעלה (א' ד'). חסר לב, מי שחסר לו כח הממשלה בנפשו, והפך חסר לב הוא המבין, כמ"ש

וְאִשְׁרוּ בְּדֶרֶךְ בִּינָה: ז יֹסֵר ׀ לֵץ לֹקֵחַ לוֹ קָלוֹן וּמוֹכִיחַ לְרָשָׁע מוּמוֹ: ח אַל־תּוֹכַח לֵץ פֶּן־יִשְׂנָאֶךָּ הוֹכַח לְחָכָם וְיֶאֱהָבֶךָּ: ט תֵּן לְחָכָם וְיֶחְכַּם עוֹד הוֹדַע לְצַדִּיק וְיוֹסֶף לֶקַח: י תְּחִלַּת חָכְמָה

ת"א אל תוכח. יבמות ס"ה ערכין ט"ז עקידה ס"ס: תן לחכם. שבת קי"ד עירובין ס"ב:

רש"י

דרך הפתיות וחיו: ואשרו. לשון פסע, כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כ"ג): (ז) ומוכיח לרשע מומו. מום הוא למוכיח שזה מחרפו ואינו שומע לו, היא אזהרה שאסור לדבר עם המסיתים לעכו"ם ואפילו להוכיחם ולקרבם: (ט) תן לחכם ויחכם עוד. לתלמיד הגון (שנה), ומדרש אגדה נאמר לנח מכל הבהמה הטהורה וגו' (בראשית ז') וכשיצא ויקח מכל הבהמה וגו' (שם ח') אמר מה ראה הקב"ה להרבות באלו אלא שרצה שאקריב לו מהן: הודע לצדיק. חכמה: והוא יוסף לקח. מדעתו על שמועתו: (י) תחלת חכמה יראת ה' ודעת קדושים. היא עיקר הבינה: (יא) ויוסיפו לך שנות חיים. שנים של

מצודת ציון | מצודת דוד

(תהלים י): (ו) ואשרו. ולעדו כמו ואשר בדרך לבך (לקמן) פתאים עזבו דרכיכם ותחיו ולעדו מעתה בדרך בינה:
(ז) יוסר לץ לוקח לו קלון. ר"ל אבל אם הלץ ואת הרשע
לא תוכיח כי המוכיח את הלץ לוקח לעצמו קלון כי יתלוצץ בו ויבזהו והמוכיח לרשע מביא מום על עצמו כי ישיב לו
אף אתה כמוני ופוגם בכבודו ולגב אין לו עסק עמהם: (ח) פן ישנאך. כי הוא חכם בעיניו ודרכו ישרה לפניו:
ויאהבך. כי הוא חפץ בתיקון מדותיו וללמוד מכל אדם: (ט) תן לחכם. ר"ל אמור לו דברי חכמה ויתחכם מדעתו
עוד יותר: הודע לצדיק. המסגרת כלדבק ויוסף לקח. מדעתו יוסף ללמוד לעשות משמרת למשמרת: (י) תחלת
וגו'. יראת ה' היא תחילת החכמה כי היראה מביאה לידי חכמה: ודעת קדושים בינה. לקדש עצמו במותר לו מביא

באור המלות | מוסר חכמה | באור הענין

שמגדילים זה נגד זה לקמן (י' י"ג, י"א י"ב, ט"ז כ"א), וע"ז נגד חסר לב אמרו ואשרו בדרך בינה: (ז) יוסר, יוסרים, ע"ל (ג' י"א). לץ, רשע, הרשע גרוע מן הלץ (תהלים א' א'). והלץ לא יבוא הוכחה רק מוסר, כמ"ש להלן (י"ג א'), אבל אינו אוהב תוכחה, כמ"ש לקמן (ט"ו י"ב). מומו, מלת לוקח נמשך לשנים, לוקח מומו: (ט) לחכם, לצדיק. עי' הבדלם לקמן (י' י"א ל'): (י) תחלת, הבדל בין ראשית ובין תחלת באורתי בראש ס' בראשית, והוא נמשך לשנים תחלת דעת קדושים, והבינה

את הפתיות, ואל החסר לב תאמר שתו ביין מסכתי שהוא ואשרו בדרך בינה, שהיין הוא הבינה שתתבוננו בעומק דברי החכמה ואז תמלאו אוסר הנפש בדרך זה של הבינה, ועי"כ תסורו מיצר התאוה אל האוסר והטוב: (ז) יוסר, מפרש שנערות החכמה לא יקראו רק להפתי וחסר לב, לא להלצים והרשעים, שהם לא ישמעו לקריאת החכמה, כי יוסר לץ לוקח לו קלון, ויש הבדל בין מוסר לתוכחה, שהמוסר הוא ע"י יראת העונש והתוכחה היא ע"י וכוח השכל וראיותיו, והלץ לא יתלוצץ על ראיות השכל, רק יתלוצץ על חקי החכמה מפני שאין עליה מופתי הדעת, ועקר שמירתם היא על יראת ה' שהיא מוסר חכמה, שצריך לקבלה מפני שהיא נתונה מה' וצריך לירא מה' ומענשו, וכמ"ש יראת ה' ראשית דעת, וזה לא יקבל הלץ, אחר שלא יש ע"ז מופת השכל, וז"ש יוסר לץ אם לא יברר לו הדבר ע"פ המופת וראיות השכל, לוקח לו קלון כי יתלוצץ עליו ויבזהו, ומוכיח לרשע מומו, אומנם הרשע שמרשיע במזיד, הוא לא ישמע גם לתוכחת השכל, ואף שמוכיח לו בראיות השכל (לוקח לו) מומו, יבזהו במומין שבו כי יקרא אותו בשם רשע שהוא מום: (ח) אל, והגם שהלץ אינו מקלה ומבזה רק את היוסר אותו לא את המוכיחו ע"י ראיות ווכוח השכל, כי לא יוכל להתלוצץ על דבר המבורר מן השכל, בכ"ז אינו אוהב גם את תוכחת השכל, וכמ"ש לקמן (ט"ו י"ב) לא יאהב לץ הוכיח לו אל חכמים לא ילך, וימנע עצמו מן החכמים שלא יתוכחו עמו בראיות השכל, וא"כ העצה שגם אל תוכח לץ אף בתוכחת השכל ווכוח, שגם שלא יקלה אותך, פן ישנאך, אחר שאינו אוהב התוכחה ישנא אותך בעבור זה, אמנם הוכח לחכם עמו תתוכח ותוכיחו, כי הוא יאהבך, כי הוא אוהב את התוכחה, ועפ"ז יאמר שנערות החכמה אשר שלחה להזמין את הפתי ואת החסר לב לסעודת החכמה, הם יקראו גם אל החכמים להיות מקראי המשתה, והגם שהחכמים כבר קבלו חקי החכמה ויודעים אותם, בכ"ז (ט) תן לחכם ויחכם עוד, אחר שהחכמה רחבה מאד ואין קץ למצואיה, גם החכם יקבל תמיד חקי החכמה ויוסיף על חכמתו, הודע לצדיק ויוסף לקח, ויש הבדל בין הצדיק ובין החכם, שהחכם קבל כל חקי החכמה בקבלה, והצדיק מתנהג בצדק הגם שלא ידע כל חקי החכמה כמו החכם, הוא גדל במדותיו ע"י רוב השימוש בהם, וכמ"ש גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה, ולו צריך להודיע חקי החכמה, כי הוא לא למד כל החקים ע"פ הלימוד, לכן אמר הודע לצדיק, שתודיעהו את הדבר שלא ידע עדיין, והוא יוסף לקחו ולקבל ע"פ הנהגתו כבר בחקי החכמה ע"פ הסרגל והשמוש שלו: (י) תחלת חכמה יראת ה', עתה מבאר מהו תכלית המשתה שנערותיה לקרוא ולהזמין אל החכמה ולא

יִרְאַת יְהוָה וְדַעַת קְדֹשִׁים בִּינָה׃ יא כִּי־בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְּךָ שְׁנוֹת חַיִּים׃ יב אִם־חָכַמְתָּ חָכַמְתָּ לָּךְ וְלַצְתָּ לְבַדְּךָ תִשָּׂא׃ יג אֵשֶׁת כְּסִילוּת הֹמִיָּה פְּתַיּוּת וּבַל־יָדְעָה מָּה׃ יד וְיָשְׁבָה לְפֶתַח בֵּיתָהּ עַל־כִּסֵּא מְרֹמֵי קָרֶת׃ טו לִקְרֹא לְעֹבְרֵי דָרֶךְ הַמְיַשְּׁרִים

ת"א אם חכמת. עכו"ס י"ח ספר הזוכר פ' וילא: על כסא. סנהדרין ל"ח עכו"ס י"ם:

מצודת דוד

לידי בינה: (יא) כי בי. בעבור עסק התורה ירבו ימיך והימים האלה יוסיפו לך שנות חיים כי ברכות הימים תרבה במעש"ט ויתוסף לך בזה שנות חיים בעוה"ב: (יב) חכמת לך. החכמה תהיה לך לתועלת: ולצת. ואם תתלוצץ בדברים האלה לבדך תשא עונש: (יג) אשת כסילות. הנה אשה סכלה תהמה בקולה והיא פתיות ואינה יודעת מאומה ותהמה בלי דעת: (יד) לפתח ביתה. בגבהות העבירה דרך עליה: מרומי קרת. על כסא העומד במרום העיר להשמיע קולה למרחוק: (טו) לעוברי דרך. להעוברים עם דרך מבלה השוטים בהרת מישור בדרכי ה' והוא ענין

מוסר חכמה

באור הענין

הקרא בעלמה, שזה מפני שהחכמה לא תושג מעצמה במופתי הדעת, וגם שהם מתנגדים לטבע הלב, והתחלת החכמה ויסודה היא יראת ה', שיקבלו אותה בקבלה מפי חכמי הדור והנביאים שמודיעים אותה בשם ה' ועל ידי שייראו מאת ה' יקבלו את החכמה

באור המלות

מביא לכלל דעת כמ"ש אם אין בינה אין דעת, ויתבאר (י"א י"ג י"ד וכב"מ): (יג) כסילות, פתיות. הפתי אשר הנבער מחקי החכמה (כנ"ל א' ד'). לא כן הכסיל שהוא לפעמים חכם גדול רק נלוז מחקי החכמה מפני תאותיו כמ"ש בכל הספר: (טו) דרך, ארחותם. כנדרש למעלה (א' י"ג):

אשר נתנה, ותחלת דעת קדושים בינה, אולם שיגיע האדם לכלל דעת קדושים שיהיה לו ידיעה ברורה בענייני החכמה כמו הקדושים אשר בארץ אשר הגיעו בה לכלל דעת, זה בא על ידי הבינה, שאחר שקבלו חקי החכמה ע"י יראת ה' והאמינו בכל עז כי חקי החכמה הם נתונים מה' והעמיקו להתבונן בחכמה, אז יגיעו בה לכלל דעת, כמ"ש לדעת חכמה ומוסר וכמש"ש. והנה בהתחלת הספר אמר ראשית חכמה יראת ה' ופה תפס לשון תחלה, ויש הבדל בין ראשית ובין תחלה, שראשית תופס קצת גוף הדבר, כמו ראשית דגנך, ראשית עריסותיכם, כי יש יראת ה' שהיא ג"כ מחקי החכמה, שהוא ליראה את ה' מגדל עצמו שזה יתחייב מדרכי החכמה, והוא ג"כ מן החכמה רק שהיא הראשית והמובחר שבה, ויש יראת ה' שאינה מחקי החכמה, והיא יראת העונש שהיא ירא שלא יענישהו ה' או שלא ימנע ממנו הטוב בעת יסור מחקי החכמה, ויראה זו היא יראת עצמו, ואינו כפי חקי החכמה שראוי לירא את ה' יראת הרוממות, ובכ"ז הגם שיראה זו אינה ראשית חכמה היא תחלת חכמה, כי היא תועילהו להכנע ולשמוע חקי החכמה מיראת עונש, שכן נערות החכמה קראו יראה זו והכריזו אותה על גפי מרומי קרת בספר התורה ובדברי הנביאים שהזהירו בל ימרו ממצות ה' מפני פחד העונש ומניעת הטובה, וכן יאמרו הגערות שלוחי החכמה שישמרו חקיה, מפני. (יא) כי בי ירבו ימיך, שזה מפני אהבת הגמול, שע"י החכמה ירבו לו ימי הטובה ויוסיפו לו שנות חיים, וכבר פירשתי זה למעלה ג' ב': (יב) אם, ר"ל וא"כ שלא אם חכמת היא לתועלתך, וחכמת לך שאתה תקבל הטוב ע"י החכמה, ובהפך אם לצת על דברי החכמה לבדך תשא את העונש והיא האזהרה שלא לסור מחקי החכמה מפני יראת העונש ומניעת הטוב: (יג) אשת כסילות, אחר שספר את דברי החכמה ואת נועם לקחה, אמר כי לנגד זה גם אשת כסילות הומיה לפתות אל הכסילות, ויש הבדל בין הכסילות ובין הפתיות, שהפתיות הוא בחסר דעת וערמה, והוא כיונה פותה, אבל הכסילות הוא הסר מן החכמה בעבור המית תאותו, והכסיל יודע חקי החכמה והוא לפעמים חכם גדול, רק יצר תאותו מוליכהו סולל, ועז"א שאשת כסילות הומיה שהיא יודעת ומבינה רק שהיא הומיה ע"י המית התאוה ויצרו הרע, אבל אשת פתיות הומיה ובעל ידעה מה כי הפתי אינו יודע מאומה: (יד) וישבה, והנה הכסילות והפתיות לא בנו בית נכון על עמודים, כי ביתם תלוי באויר, והם מחריבי הבית הגדול שהוא העולם המכונן על עמודי החכמה, והיא לא הכינה טבח ויין מסך ושולחן, כי היא חסרה כל טוב ואושר, ריקה מכל מחמדי הנפש, והיא לא שלחה נערותיה רק היא עצמה ישבה לפתח ביתה, כי הכסילות ויצרים הרעים יבואו מעצמם אל האדם, והיא יושבת על כסא במרומי קרת, כי היא היושבת על כסא במלכות הגוים וכל כחות הגויה נמשכים אחריה והיו לה לעבדים, והיא לא תקרא ליושבי העיר שהיא מלכה על היושבים שם ואין יצה"ר מניעם מעבודת ה', רק. (טו) לקרא לעוברי דרך, את אלה שלא הגיעו עדיין אל העיר, רק הולכים בדרך, ר"ל שעדיין לא תקנו מדותיהם ולא התישבו בדעתם, והם עוברים בדרכי הנפש המישרים אורחותם שרוצים לישר ארחותם אל היושר והשווי, כי כל אדם רוצה לישר דרכו,

אֹרְחוֹתָם׃ טז מִי־פֶתִי יָסֻר הֵנָּה וַחֲסַר־לֵב וְאָמְרָה לּוֹ׃ יז מַיִם־גְּנוּבִים יִמְתָּקוּ וְלֶחֶם סְתָרִים יִנְעָם׃ יח וְלֹא יָדַע כִּי־רְפָאִים שָׁם בְּעִמְקֵי שְׁאוֹל קְרֻאֶיהָ׃

י א מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח־אָב וּבֵן כְּסִיל תּוּגַת אִמּוֹ׃ ב לֹא־יוֹעִילוּ אוֹצְרוֹת רֶשַׁע וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת׃ ג לֹא־יַרְעִיב

ת"א מים גנובים. נדרים ל"א סוטה ז' סנהדרין כ"ד ודף פ"ה: ולא ידע. בתרא ע"ח ט': משלי שלמה. ס' הזוהר פר' אחרי מות: לא יועילו וגו'. בתרא י' ספר הזוהר פרשת מקץ: וצדקה וגו'. ר"ה ט"ו:

רש"י

מים וסל פרנסה ועושר: (טז) חסר לב. (ומי חסר לב) ואמרה לו. הדברים הללו, מה אמרה לו: (יז) מים גנובים ימתקו. אין טעם ההיתר דומה לטעם האיסור, אף לענין המינות מים גנובים ימתקו שהיו יראים לעשות בגלוי ועושין בסתר:

י (א) **משלי** שלמה בן חכם ישמח אב. זה הקב"ה. ד"א אביו ממש: ובן כסיל תוגת אמו. תמיד הוא עם אמו בבית ורואה את שטותו ומגירה. ולפי המשל בן כסיל כמו ירבעם בן נבט. תוגת אמו, תוגת כנסיותו: (ב) לא יועילו אוצרות רשע. שהוא מתגאה בעשרו שנאמר (הושע י"ב) ויאמר אפרים אך עשרתי וגו': וצדקה תציל ממות. וא"ת צדיק שיבזבז נכסיו לצדקה מהיכן יתפרנס:

מצודת ציון

כ"ג): (יז) ינעם. ענין מתיקות וערבות: **י** (א) תוגת. מלשון יגון ועצבון: (ג) והות. ענין שבר

מצודת דוד

מגילה לומר שהנפש המתאוה חסית לעבירה ומראה ערבות ותענוג העבירה: (טז) מי פתי. מי הוא הפתי המחסר נפשו מטובה יסור ממקומו ויבוא הנה והשכילו חכמה כי מניעת ערבות העבירה תחשב בעיניה לכסילות: וחסר לב. מי הוא החסר לב המונע עצמו מטובה והוא כפל ענין במ"ש: ואמרה לו. וכן תאמר לו: (יז) מים גנובים. הלא מים גנובים יותר ימתקו מ אינם גנובים ולחם גנוב הנאכל במסתר הלא למאוד יונעם ר"ל אין טעם ההיתר דומה לטעם האיסור ומדוע א"כ מנעת עצמך מהם: (יח) ולא ידע. הנמשך אחריה אין נותן לב לדעת כי שם הוא מקום הרפאים הם המתים שנרפו ונחשו ע"י המיתה ר"ל הנמשך אחר התאוה הוא מעותד למות ע"י: בעמקי. בעומק הגיהנם ירדו הקרואים ממנה וכ"ש לה:

י (א) משלי שלמה. לפי שעד הנה דבר בשבח התורה וכאלו היא תאמר אמריה ועתה חזר לדבר דבריו כאשר ייסר איש את בנו לכן נאמר שוב משלי שלמה כאלו הוא ספר אחר: ישמח אב. בראותו יושב במושב חכמים: תוגת אמו. כי הכסיל יתמיד לשבת בית עם אמו ובכל עת תראה שטותו ועצבונה מרובה: (ב) אוצרות רשע. האספות ברשע לא יועילו בעת בוא יום הפקודה כי לא יפדה נפשו בממון: צדקה. אבל הצדקה מצלת מן המיתה: (ג) לא ירעיב. כי מזמין לו די מחסורו: והות. השבר שהרשעים עושים הוא יהדף אותם ר"ל העבירה עצמה מבלעת

מוסר חכמה

באור המלות

(א) חכם. היודע חקי החכמה ומתנהג ע"פ, כמ"ש בכל מקום, ישמח אב, וכן לקמן (כ"ג ט"ו, ושם כ"ד ב"ה, כ"ז י"א). כסיל, הגלוז מחקי החכמה מפני תאותו כנ"ל (א' כ"ב וכ"מ): (ב) צדקה. מע"ט בין אדם למקום

באור הענין

ונפש האדם ישרה היא בטבעה אם לא תתעהו הכסילות וציורים הרעים והתאוה מני דרך, (ודרך הוא הדרך הגדול והארחות הם המסתעפות, כי הטעות והספק יהיה בארחות הפרטיים שבם ילכדוהו האורבים ויטעוהו): (טז) **מי פתי**, והיא קוראת רק אל הפתי והחסר לב, שאשת פתיות קוראת אל הפתי ואשת כסילות קוראת אל החסר לב, שהוא מי שאין לו כח המושל לעצור בעד תאותיו, ואמרה לו. (יז) **מים גנובים ימתקו**, הגם שאין נותנת לו יין המתוק ובשר אשר ינעם לחיך ותתן לו תמורתם מים ולחם, יען שהם מים גנובים שבאו לו באיסור ובטרחה ימתקו כיין, כי האדם ימתק בפיו דבר שאינו ברשותו והוזהר ממנו, וכן תמתיק לו את העבירה שיעשה בהסתר ובגניבה ובאיסור: (יח) **ולא ידע כי רפאים שם**, כי הוא סם המות לנפש, והמקום שאליו תקרא את הקרואים הוא אל עמקי שאול, כי ע"י העבירה תכרת הנפש ותלך לאבדון:

י (א) **בן חכם**, שאסף חקי החכמה אל נפשו ומתנהג בהם, **ישמח אב**, שזה סימן שאביו הורהו דרך החכמה והמוסר, **ובן כסיל**, שהוא הגלוז מדרך החכמה מפני תאותו שזה גדל הכסיל, הוא סבת **תוגת אמו**, שהאם תקרב אותו ביותר עד שלכן ייחס תמיד הטוב אל אביו והרע אל אמו, כי האב הוא המורה מוסר, והאם תגעגע אחר בנה ולא תניח אל האב ליסרו בשבט: (ב) **לא יועילו**, יש טוב ומועיל, והאוצרות של כסף ותבואה הגם שאין בם טוב יוכלו להועיל בעת הדחק, אבל **אוצרות רשע** היינו אוצרות שנאגרו ע"י רשע וחמס אין בם אף תועלת, ולקמן (י"א י"ד) אמר לא יועיל הון ביום עברה, אבל הון של רשע לא יועיל אף בעת שלום, אבל הצדקה שהיא המע"ט בין אדם למקום תציל ממות: (ג) **לא ירעיב**, בעת רעבון שאז לא יועילו האוצרות כי אין תבואה לקנות

יְהוָה נֶפֶשׁ צַדִּיק וְהַוַּת רְשָׁעִים יֶהְדֹּף: ד רָאשׁ עֹשֶׂה כַף־רְמִיָּה וְיַד חָרוּצִים תַּעֲשִׁיר: ה אֹגֵר בַּקַּיִץ בֵּן מַשְׂכִּיל נִרְדָּם בַּקָּצִיר בֵּן מֵבִישׁ: ו בְּרָכוֹת לְרֹאשׁ צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס: ז זֵכֶר

רש"י

(ג) לא ירעיב ה' נפש צדיק. והות רשעים יהדף. ידחוף אותם ותטל: (ד) ראש עשה כף רמיה. מי שעני בתורה מורה הוראות שקר. כף רמיה, מאזנים של רמיה, ולפי פשוטו משמע בתגרים: ויד חרוצים. ישרים שחורצים דבר באמת ומשפט בלא עולה: (ו) ופי רשעים יכסה חמס. החמס יכסה על פיהם ויהרגם: (ז) זכר צדיק לברכה. המזכיר צדיק מברכו: ושם רשעים ירקב. רקבון עולה בשמם

מצודת דוד

כמו יעוז כסותו (תהלים נח): יהדוף. ענין דחיפה כמו כהנדוף עשן (שם סח): (ד) ראש. עני כמו ראש ועושר (לקמן ל): כף. כף מאזנים: חרוצים. ענינו תנועה וזריזות כמו אז תחרץ (ש"ב ה'): (ה) אוגר. ענין אסיפה כמו אגרה בקציר (לעיל ו): נרדם. מל' תרדמה והיא שינה עמוקה: (ח) ילבט. ענין עיפות וכשלון וכן ועם

מצודת ציון

לו גמול רע: (ד) ראש. הכף רמיה עושה את האדם לרש ר"ל השוקל בכף רמיה לרמות הבריות יעני בעבור זה: ויד חרוצים. אבל היד של הזריזים המשתדלים ומזרזים על מזונם ואין עסקיהם לרמות הנה היד ההיא תעשיר את בעליה: (ה) אוגר. ר"ל בן משכיל דרכו לאסוף גרנו בימי הקיץ ועושה כל דבר בזמנו: בן מביש. אבל הכסיל אשר כל דבר בושה נמצא בכל דרכו להיות נרדם בעת הקציר ואין

עושה טוב דבר בזמנו: (ו) ברכות. לראש צדיק יבואו ברכות: יכסה חמס. החמס שעושים יכסה את פיהם למען יחנקו בה. ר"ל העבירה עצמה נפרעת ממנו: (ז) זכר צדיק. זכרון הצדיק הוא לברכה כי כל עת יזכרו בו יברכוהו: ירקב. על כי אין רצון הבריות לזכרו נשכח שמו כאילו נרקב: (ח) יקח מצות. יקחם בכל עת ולא

מוסר חכמה

באור הענין

בכ"ז לא ירעיב ה' נפש צדיק, כמ"ש ובימי רעבון ישבעו, גם הוסיף נפש צדיק, שיתן לו ה' כל תאות נפשו, אבל הות רשעים יהדף, השבר של רשעים ידחפנו ה' עד שיפלו ולא יקומו בעת התחילו ליפול: (ד) ראש עושה כף רמיה, הכף מציין רק כפות הידים, ויד מציין כל היד, ור"ל הכף של רמיה היינו של הרמאי, לא תעשה אותו לעשיר רק לרש, ופי' שמי שאינו חרוץ וזריז להביא פרנסתו בפועל יד, רק רוצה להתפרנס ע"י רמאות ולא ע"י עמל הידים רק בעסק הכף שבו מרמה, הכף יעשה אותו שיהיה רש, אבל יד חרוצים תעשיר, החרוץ שהוא הזריז במלאכתו והוא עוסק בכל היד ובכחו, ידו תעשיר אותו: (ה) אוגר בקיץ בן משכיל, הקיץ הוא אחר הקציר, והאוגר הוא מי שמלקט הגרגרים אחד אחד, שבן המשכיל במלאכתו גם בקציר שאין עוד בשדה לאסוף ולכנוס עדיין עוסק לאגור הגרגרים הנשארים, נרדם בקציר בן מביש, והבן מביש שהוא מאוחר התנועה והעצל, לא לבד שירדם בקיץ, כי גם בקציר שכל התבואה בשדה והיא עת עבודת השדה, הוא נרדם ואינו עושה מאומה, ויש בזה מליצה, הבן משכיל ילמד גם בזקנותו הגם שאז לא יוכל לחדש הרבה רק לאגור מעט מעט, כמ"ש הלומד זקן למה הוא דומה, בכ"ז גם לערב אל ינח ידו, והבן מביש נרדם גם בנערותו שהיא עת הקציר והאסיף: (ו) ברכות לראש צדיק, שעושה מעשה הצדק הכל מברכים אותו מפני שהטוב שמשפיע לכל, יציין כאלו כל העולם מניחים ידיהם על ראשו ומברכים אותו, ופי רשעים יכסה חמס, הרשע ע"י שעושה חמס שהוא הפך הצדק, לא לבד שלא יברכוהו אחרים כי גם הוא משתדל לכסות מעשיו שיש בהם קללה ולא ברכה: (ז) זכר צדיק, יש הבדל בין שם ובין זכר, השם הוא השם העצמי, והזכר מורה מה שמזכירים אותו ע"י מעשיו אשר עשה, הצדיק גם זכרו עומד לברכה כי יזכירו מעשיו בכל דור ויברכוהו, והרשעים גם שמם ירקב, שלא לבד שאין זוכרים מעשיהם גם שמם ועצמותם ירקב מעצמו ויכלה כי אין להם השארה נפשיית או מינית: (ח) חכם לב יקח מצות, החכם הוא מי שמתנהג כפי חקי החכמה כנ"ל, אולם כבר התבאר שטבע יצר הלב מתנגד אל החכמה, וכל אדם י"ל מלחמה תמידית עם יצר לבו ותאוותיו אשר יניעוהו אל הפך מדרך החכמה, והאיש שכבר הורגל בדרך החכמה עד שנשב אצלו טבע שני, והלב שהוא הכח המתאוה שבו לא יתעורר עוד אל הרע כלל, זה נקרא

באור המלות

(ישעיה א' כ"ח) ובכל התנ"ך: (ג) הוות. ממני שבר והות עם הוה שאומרים על הויה, דבר ושפוכו שר"ל עקירת ההויה, וכבר באר הרש"ף ההבדל בין הדף, דחה, שדחה הוא דבר הקשור במציאותו כחוזק, והדף או נדף הוא דבר הבלתי קבוע, כקש נדף, כמוץ אשר תדפנו רוח. ולפ"ז יל"ש מלשון הויה מתאר הוייתם ומציאותם יהדף בקל: (ד) כף, יד. הכף פחות מן היד בענין העסק, ועי' לקמן (ל"א י"ט), ולפעמים יציין הכף את הדבר שנאחז יותר (כמ"ש ישעיה ס"ב ג', ירמיה ע"ו כ"ח). חרוצים, הזריזים במעשיהם, ונזכר לק' (י"ג ד') הפך העצל, והפך הרמאי נזכר עוד (לקמן י"ב כ"ז, ושם כ"ד): (ה) אגר. יש הבדל בין אגר ובין אסף, מקבץ, שאוגר מציין שמקבץ הגרגרים אחת אחת, ושמן לא תאגור, אגרה בקציר מאכלה. בקיץ, בקציר, הקיץ הוא אחר הקציר, (ירמיה ח' כ', לעיל ו' ח', לקמן כ"ו א'). בן משכיל, בן מביש, מוגבלים זה כנגד זה לקמן (י"ד ל"ה, י"ז ב'): (ז) זכר, ושם. עי' הבדלם תהלות (קל"ה י"ג): (ח) חכם לב. עי'

צַדִּיק לִבְרָכָה וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב׃ ח חֲכַם־לֵב יִקַּח מִצְוֹת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט׃ ט הוֹלֵךְ בַּתֹּם יֵלֶךְ בֶּטַח וּמְעַקֵּשׁ דְּרָכָיו יִוָּדֵעַ׃ י קֹרֵץ עַיִן יִתֵּן עַצָּבֶת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט׃ יא מְקוֹר חַיִּים פִּי

רש"י

שאין אדם חפץ להזכיר שמו ושמו משתכח מאליו: (ח) חכם לב יקח מצות. (זה) משה רבינו שכל ישראל היו עוסקין בביזת מצרים והוא היה עוסק במצות, שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף וגו' (שמות י"ג): ואויל שפתים ילבט. לשון יגיעה, ויש בספרי בפרשת ויהי העם כמתאוננים (במדבר י"א) אמרו שמה נתלבטנו בדרך: (ט) ומעקש דרכיו יודע. ישבר ויתיסר כמו ויודע בהם את אנשי סכות (שופטים ח'): (י) קרץ עין יתן עצבת. המשית אדם בקריצותיו לרעה: (יא) מקור חיים פי צדיק ופי רשעים וגו'. פיהם יכסה חמס שבלבם שמחליקין את שפתיהם ושנאה טמונה בלבם, ואין פתרון מקרא זה דומה לפתרון העליון

מצודת ציון

לא יבין ילבט (הושע ד'): (ט) יודע. ענין שבירה כמו ויודע בהם אנשי סוכות (שופטים ח): (י) קורץ. ענין מנוד ורמיזה כמו קורץ בעיניו (לעיל ו): (יא) מקור. מעין: (יב) מדנים. מל' מדון:

מצודת דוד

יחדל מלקחת אבל האויל מיוגע הוא השפתים לבד לומר הרבה ואין עושה מאומה: (ט) בתום. בתמימות לב: ומעקש. המעקש דרכיו ללכת ברמיה הוא ישבר ונדכא: (י) קורץ עין. הרומז בעין לעשות רעה למי אז דבר יתן עצבון בלב הנרמז עליו כי לא ישקוט עד יגמור הדבר ההוא וגם האויל בשפתיו לא נח חמתו אבל אויל המדבר בשפתיו לעשות הרעה אז נעשה עיף ויגע מעשות הדבר ההוא כי נח חמתו בגמר דבריו: (יא) מקור חיים. פי צדיק הוא מקור הנובע חיים בעולם כי בצדק אמרי פיו מביא חיים בעולם אבל פי רשעים ידבר מרמה לכסות על מחשבת החמס שבלבבו: (יב) שנאה. השנאה שיש לאדם על מי היא עוררת מדנים לעשות מריבה ולהקפיד על דבר קל אבל אהבת האדם לחבירו תכסה על כל דבר פשע לבל יקפיד אף על דבר קשה: (יג) בשפתי נבון. בדבר ישאלו מה מהנבון תמצא בתשובת אמרי שפתיו גם חכמת השכל גם שבט מוסר לגו חסר לב כי בדבר בו יגנה מעשה

מוסר חכמה

באור המלות

עוד לקמן (י"א כ"ט, ט"ז כ"א, כ"ג ט"ו). אויל שפתים, אויל ואולת מורה על הספק בעניני החכמה נגזר ממלת אולי, כמ"ש בכל הספר, ואויל שפתים שדובר ספיקות רק בשפתיו החיצונים לא בלבו. ילבט, מענין יגיעה ללא תועלת: (יא) פי צדיק. בהבדל בין הצדיק והחכם עי' לעיל (ס' ט'). ופי מרמז על החכמה כמ"ש בכ"מ, וכן אמר פי צדיק יהגה חכמה (תהלי' ל"ז) פי צדיק ינוב חכמה (לק' י' ל"א):

באור הענין

בשם חכם לב. והנה מי שהוא חכם לבד ישמע או ישמור מצוה, ר"ל שיתנהג כפי ציוי ה', אבל לא יקח מצוה, שלא מצאנו לשון לקיחה אצל מצוה רק פה, כי ענין הציווי הוא שהמצוה פוקד ומכריח לעבור מצותו ולא יעשה רק מפני פקודת המצוה לא מעצמו, כי לולא פקודת המצוה היה יצר הלב עושה בהפך, וזה הפך מאמר לקיחה שמורה שלוקח המצוה בחפץ לבו ורודף אחריה, רק החכם לב שאין לו עוד מלחמה פנימית והחכמה מצאה מנוח בלבו בטבע, הוא יקח מצוה בטבעו ורצונו, **ואויל שפתים ילבט**, האויל הוא מי שמסופק בחקי החכמה ואמתותם, וזה ההבדל בינו ובין הכסיל והפתי, והאויל שפתים הוא מי שבלבו מאמין לדבר החכמה ורק ידבר ספיקות בשפתיו החיצונים, שהגם שנוטה בחכמה כי לבו נוטה יותר להאמין בהם, בכ"ז ידבר בשפתיו אולת וספיקות, כי לא גמר בדעתו שחקי החכמה אין שום ספק עליהם, והוא הפך מן חכם לב שהוא אצלו טבע שני, הוא ילבט ויתיגע, או כמ"ש שילבט כאמר בפרבייא על הפוסח על שתי הסעיפים, שלפעמים יליז מן החכמה כמו שיבאר: (ט) **הולך בתום**, הביא משל ע"ז במה שהמשיל דרך החכמה נגד דרך הסכלות, שמי שהולך בדרך החכמה בתמימות נדמה כמי שהולך בפרשת דרכים והראו לו הדרך הישר והוא מאמין והולך הוא ילך **בטח** שמרויח בשתים, שלא יכשל, וגם שבוטח והולך בלא מורא, והפך מי שאינו הולך בדרך הטוב שהראו לו רק **מעקש דרכיו** להלך עקלתון, יודע ביסורים, או ר"ל שיודע ויתגלה לפני אורבי הדרכים לסטים וחיות רעות המצויים בדרך עקש, ואחר שחשב שני ההפכים חשב שני האמצעיים, שנגד מ"ש שהמעקש דרכיו בפועל יודע, אמר שמי שהוא קורץ עין, שהולך בדרך הישר רק שקורץ בעיניו ומרמז גם על הדרך השני ומחפש איזה דרך היא הנכונה, הגם שלא יוזק כי הלך בדרך הישר, בכ"ז כבר יתן **עצבת** בלבו אחרי שמסתפק, (כמ"ש (ישעיה כ') על דוגמא כזה למעצבה תשכבון), וגם מי שהוא רק **אויל שפתים**, שגם אינו מביט לחפש הדרך העקש כי סומך על ההגדה שהראו לו דרך הטוב והולך בדרך החכמה בלבו, רק בשפתיו החיצונים הוא אויל ומסופק, ילבט ג"כ: (יא) **פי צדיק מקור חיים**, דרך החכמה היא דרך החיים, כי תוביל אל החיים האמתיים, והפוכה הוא דרך המות, ומי ששואב מי החכמה ושותה מהם יחיה לעולם, אולם המקור שממנו נובעים חיים האלה יהיו בשלשה פנים, אם מהשכל שישיג דרך הטוב בשכלו ועז"א (לקמן ט"ז כ"ב) מקור חיים שכל בעליו, או ע"י תורת חיים שקבל מן החכמים שלמדו דרכי החכמה בספרי המוסר, ועז"א (לקמן י"ג י"ד) תורת חכם מקור חיים, ואל אמונת הקבלה צריך ידעת ה' שהוא מוסר הכמה

צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס׃ יב שִׂנְאָה תְּעוֹרֵר מְדָנִים וְעַל כָּל־פְּשָׁעִים תְּכַסֶּה אַהֲבָה׃ יג בְּשִׂפְתֵי נָבוֹן תִּמָּצֵא חָכְמָה וְשֵׁבֶט

ת"א ושכח לגו. עקידה שער ג':

רש"י

הפשע. ימרה עליהם: (יב) שנאה תעורר מדנים. אפילו עבירה שנתנה לשכחה נזכרת על ידי מרבית שנאות, כמה שנאה תרוגה ומעוררתן, שכן יחזקאל הוכיח את ישראל על עבירות מצרים ואומר להם איש את שקוצי עיניו השליכו (יחזקאל כ') כמה (שנים היתה) שנאה זו כבושה ולא הזכירה להם הקב"ה עד עכשיו שהרבו עבירות על פשעיהם: ועל כל פשעים תכסה אהבה. כשב"א מטיבים מעשיהם הקב"ה מכסה על פשעיהם: (יג) בשפתי נבון תמצא חכמה. כשאדם מוכיח לנבון משיב לו חטאתי, כגון דוד שאמר לנתן

מצודת דוד

המכסה החמס שבלבבו: (יב) שנאה. השנאה שיש לאדם על מי היא עוררת מדנים למצוא מריבה ולהקפיד על דבר קל אבל אהבת האדם לחבירו תכסה על כל דבר. פשע גדול יקפיד אף על דבר קטן: (יג) בשפתי נבון. כאשר ישאלו מה מהנכון תמצא בתשובת אמרי שפתיו גם חכמה השכל גם שבט מוסר לגו חסר לב כי בדבר בו ויגנה מעשה

מוסר חכמה

באור הענין

כמ"ש למעלה (פ' ו'), ועז"א יראת ה' מקור חיים (לקמן י"ד כ"ז), וכן ילמד פרטי דרכי החכמה ע"י שרואה הצדיק והמתנהג בדרך הצדק וגוא עושה כמעשיו ולומד מפיו בכל דבר פרטי איך יתנהג שעז"א פי צדיק מקור חיים. ויש הבדל בין הצדיק ובין החכם, שהצדיק אינו מוכרח שיהיה חכם, דהיינו שלמד חקי החכמה בדרך לימוד ערוך עד שיוכל לסדר ע"ז תורת חכם, היינו תורה ערוכה על כל ענייני החיים והמות הטוב והרע, ורק יוכל להפיל משפטיו על ענינים פרטים המגיעים לפניו איך יעשה, ע"י שהרגיל בטבעו על הצדק מצד השכל השמושי בפרטים, וא"כ המקור שהחיים נובעים ממנו הוא בפיו לא בתורתו לא כן החכם שהוא יכול לתת חקים כוללים משתרעים על כל דרכי הנהגת החכמה, וזה נקרא תורת חכם, וגם יוכל לשת חקים להנצל מדרך המות ומוקשיו, ואיך ינצל ממנו ע"י יראת ה', לכן אצל תורת חכם ויראת ה' אמר להנצל ממוקשי מות, ופי רשעים לא די שא"א ללמוד ממנהגיהם, כי בהפך יכסה חמס כמש"פ למעלה פסוק ו': (יב) שנאה תעורר מדנים, יש הבדל בין ריב ומדון, ריב הוא פעולת הריב שמתקוטטים זע"ז ויהיה לפעמים על לא דבר, והדבר שבעבורו מתקוטטים נקרא בשם המופשט מריבה, ואם סבת הריב הוא דבר ממון או טוענה שבעבורם י"ל דין אצל השופט נקרא מדון, ופי' מדון הדבר שדנים בעבורו, והוא דבר בלתי מבורר עם מי הצדק, כי בדבר המבורר יפול עליו שם פשע גזלה משפט וכדומה כ"א כפי ענינו, אמר החכם, דע שסבת המדנים האלה אינם הדון בעצמו רק ההתפעליות אשר בנפש הנדונים, שהאוהבים או תמימים שאין להם שנאה זע"ז לא יקפידו על דברים קטנים כמו נזקי שכנים וכדומה, רק הפעליות השנאה היא תעורר את המדנים, שע"י השנאה הם צרי עין עוינים זא"ז, ויקילו המדנים שהיו נרדמים לולא השנאה, אבל מדת האהבה שבנפש היא תכסה על כל פשעים, גם על הפשעים הגדולים, וכ"ש שלא יתעוררו מדנים על דברים קטנים: (יג) בשפתי נבון תמצא חכמה, יש הבדל בין החכם ובין הנבון, החכם אסף חקי החכמה בקבלה מרבותיו ומתנהג עפ"י בלי יחקור להבין טעמם, והנבון הוא החוקר עליהם ולהבינם ולהוציא דבר מדבר, והחכם החכמה עצורה בלבו, ובכל דבר שיזדמן לפניו צריך להתיעץ עם לבבו אם יסכים מעשהו עם חקי החכמה אשר קבל מרבותיו, לא כן הנבון שמבין טעם כל דבר וכבר בנה עליהם בניניו אחרים, חקי החכמה מורגלים על שפתיו, ויש הבדל בין שפתים ובין פה ולשון, שהשפה מורה על הדבור שפלותי בלא מחשבה כלל, ימלין שהחכמה נמצאת אצל הנבון מן השפה ולחוץ, עד שא"צ לחשוב עליה כלל, כי היא מזומנת לפניו תמיד, ושבט לגו חסר לב, הלב הוא כח הממשלה אשר בנפש להטיב נטיותיו כפי חקי החכמה, ומי שינהג הפך מחקי החכמה על דרך אחר נקרא עקש לב וכדומה, אבל מי שאין לו הנהגה כלל, ונהג תמיד כפי פעולה על רוחו לפי שעה פעם כה ופעם כה, עד שכח השכל אינו פועל בו לעולם לא אל דרך החכמה ולא אל דרך הסכלות, נקרא בשם חסר לב, איש כזה צריך

באור המלות

(יב) מדנים. הריבים העומדים ע"י דו"ד, ובא"ס שמוסף על שם דין, מציין המקום שבו רצוף ענין הדין ודברים, כמו מכון מקום כמ"ש במק"א, והדינים יתעוררו ע"י כמה דברים, ע"י אף וחמה (לקמן ט"ו י"ח. כ"ט כ"ב), וע"י נרגן (כ"ו כ'), ואיש תהפוכות (ט"ז כ"ח), וע"י איש נוטה בטבעו לזה ונקרא איש מדנים (כ"ו כ"א), ופה אמר שהשנאה תעורר מדנים: (יג) בשפתי נבון תמצא חכמה. ההבדל בין חכם ונבון חכמה ובינה, כא בכל הספר, והשפה חיצונית נגד פה ולשון, ומורה על הדבור החיצוני תמיד, בין נגד השפה (כמ"ש ישעיה י"א י"ד, מלאכי ב' ו', תהלות נ"א י"ז, ס"ו י"ד, קמ"א ב', למעלה ד' כ"ד, לקמן י"ג ג', ס"ו כ"ג, י"ח ד', כ"ז ב', איוב ט"ו ו'), ובין נגד הלשון (ישעיה נ"ט ג', תהלים ל"ד י"ד, ק"כ ב', לקמן י"ז ד', י"ח ז', ושם כ'). חסר לב, עי' למעלה (ט' ד'):

לְגֵו חֲסַר־לֵב׃ יד חֲכָמִים יִצְפְּנוּ־דָעַת וּפִי־אֱוִיל מְחִתָּה קְרֹבָה׃ טו הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ מְחִתַּת דַּלִּים רֵישָׁם׃ טז פְּעֻלַּת־צַדִּיק

רש"י

...שלתי (ש"ב י"ט): ושבט לגו חסר לב. אבל חסר לב אינו שומע עד שילקה כמו פרעה: (יד) חכמים יצפנו דעת. ישמרוהו בלבם שלא ישכחוהו: (טו) הון עשיר. בתורה: קרית עזו. היא לו: מחתת דלים רישם. עניותם שלא עסקו בתורה הוא מחתתם: (טז) פעולת צדיק לחיים. כמשמעו. ומדרש אגדה שלמה עשה פעולת המקדש לחייהם של ישראל לכפרתן: תבואת רשע. תבואתו (ס"א הנאתו) של [...]

מצודת ציון

מל' מדון ומריבה: (יג) לגו. לגוף כמו גוי נתתי למכים (ישעיה נ): (יד) מחתה. ענין שבירה כמו שמת מבצריו מחתה (תהלים פט): (טו) קרית. מל' קריה ועיר: רישם.

מצודת דוד

חסר לב ותחשב לו לשבט המייסר: (יד) יצפנו דעת. לא [...] הדעת מסתירים לכל הגלוים כ"א לראויים לה כחושבים פן יהיה למוקש למי שלא יבינם על האמת אבל פי כסיל תגיד דבר אשר מחתה קרובה ומעותדת לבא כשבורה וחיש מהרה: (טו) הון עשיר. ממון העשיר הוא לו למבטח כעיר מבצר ועל העשיר בתורה ידבר: מחתת. שברון הדלים בתורה היא עניותם כי בעבור חסרון התורה ישברו מהר: (טז) פעולת. מעשה הצדיק היא סבה לחיים אבל פרי מעשה

מוסר חכמה

באור המלות

(יד) יצפנו. הצופן יעמיד הדבר מן הגלוי, והוא הפך ל[illegible] ואינו טומנו (כמ"ש יהושע ב', תהלים כ"ז ה', ל"א כ"א, ירמיה ט"ז י"ז, איוב י"ד ע'), ומלת יצפנו נמשך לשנים, וגדר אויל הוא המסתפק, כמ"ש בכל הספר: (טו) קרית היא עיר בצורה, ובא מחתה הפך מבצר ומעוז, שמת מבצריו מחתה. דלים, הדל היה לו נכסים ונתדלדל מהם, כמ"ש בכ"מ. והרישה, מציין העדר הירושה והממון: (טז) פעולת ההבדל בין פעולה ובין מעשה, ישעיה (ה' י"ב) ובכ"מ בתנ"ך. ותבואה, מורה על גמר הבישול, כמ"ש בתבואת

באור הענין

שבט להסותו הדרך, ר"ל כי האדם שהוא בעל בחירה תנהגהו לבו על הדרך, והסוס והחמור שאין להם לב המושל במדותיהם צריך כח מכריח מבחוץ להנהיגו. כמ"ש שוט לסוס ומתג לחמור, וכן החסר לב הוא דומה הבהמה וצריך שבט שיכריח אותו בל יעבט ארחותיו ויזיק: (יד) חכמים יצפנו דעת, כבר התבאר במ"ש לדעת חכמה (א' ב') שהחכמה היא מקובלת, ות"א לדעת אותה ע"י מופתי הבינה או להשיגה ע"י החוש, ובכ"ז יש אפשרות שיבא בהם לכלל דעת, אם קבל החקים בלבו לאמת ברור ושומר אותם ומתבונן בם בינה ישובו אצלו כדעת ברור, והחכמים יצפנו את הדעת בפני אנשים המזיקים בל יהפכוהו לרוע, וגם נכלל הידיעות שישיגו החכמים באלהות שצריך לצפנם ולהסתירם כמ"ש שאין מוסרים סודות האלה לכל אדם, ויש הבדל בין מ"ש לקמן (י"ב כ"ג) ערום כוסה דעת, שיש הבדל בין מכסה ובין מצפין, שהצופן אינו מכסה הדבר לגמרי רק מעמיד אותו במקום שלא יראהו כל אדם ובכ"ז הוא מגולה, כי לכסות הדעת הוא מפעולת הערמה לא מפעולת החכמה, וגם לא יסתירו הדעת בפני אנשים ראוים, כמ"ש לשון חכמים תטיב דעת (ט"ו ב') שפתי חכמים יזרו דעת (שם ז'), ועם הצפינה נכלל השמירה שמשמרים את הדעת מפני אנשים בלתי ראוים, ופי אויל (יצפון) מחתה קרובה, האויל הוא המסתפק בכל דבר ולא יצוייר שיהיה לו דעת שהיא ידיעה ברורה מאום דבר, אחר שמסתפק בכ"ד והוא יצפון ולא יגלה גם מחתה קרובה העתידה לבא כי יסתפק בה, ר"ל חכמים לא יגלו הדבר הטוב שלא יוזק, והאוילים משמרים ההיזק הגלוי בל יתגלה: (טו) הון עשיר קרית עוזו, הון הוא קבוצת כסף ודברים שוי הערך הרבה, וקרית היא עיר בצורה, ר"ל העשיר אינו צריך לקריה בצורה להשגב בה מפני צרים, כי הונו הוא הקריה העוזה בו ישגב מפני תהפוכות הזמן שהם הצוררים המעיקים לאדם בו ישגב מפני רעב קור וכל מחסור, ולפ"ז מחתת דלים רישם, הדל הוא מי שהיה לו עושר ונתרושש מנכסיו, וא"כ הדל שנתמעט עשרו דומה כמו שכבשו האויבים קרית מעוזו, וזה מחתתו כי אין לו מחסה מפני תהפוכות הזמן, ויש בו מליצה כי העושר הפנימי של הנפש היא החכמה אשר קנן בלבבו, והיא קרית עוזו מפני האויבים הפנימים צוררי הנפש שהם התאוה והיצר הרע, אבל הדלים שאין להם הון החכמה, בא עליהם הכסיל ויכבוש את העיר: (טז) פעולת צדיק לחיים, יש הבדל בין פעולה ובין מעשה, העסק שעוסק באיזה דבר ומכין האמצעים אליו נקרא פעולה, ואם גומר את הדבר נקרא מעשה, למשל הזורע והחורש וכל מעשיהם הקודמים נקראים פעולה לערך התבואה שנגמרה שאז נגמר המעשה, ועז"א שהצדיק גם פעולותיו מובילים לחיים, שגם האמצעיים שעוסק בהם להכין את התכלית הם לחיים, וכ"ש התכלית שהוא מעשה הצדק עצמו, והרשע גם תבואת רשע לחטאת, גם התבואה שנגמרת שהיא התכלית מעשהו הוא לחטאת וחסרון והוא תכלית כוזב:

לְחַיִּים תְּבוּאַת רָשָׁע לְחַטָּאת׃ יז אֹרַח לְחַיִּים שׁוֹמֵר מוּסָר וְעֹזֵב תּוֹכַחַת מַתְעֶה׃ יח מְכַסֶּה שִׂנְאָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר וּמוֹצִא דִבָּה הוּא כְסִיל׃ יט בְּרֹב דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל־פָּשַׁע וְחֹשֵׂךְ שְׂפָתָיו מַשְׂכִּיל׃ כ כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק לֵב רְשָׁעִים כִּמְעָט׃ כא שִׂפְתֵי צַדִּיק

ת"א ומוצא וגו'. פסקים ג':

רש"י

שכלים בו השמאל היא סיבה לחטאת: (יז) ארח לחיים. השומר מוסר הוא הדרך לחיים: ועוזב תוכחת מתעה. את עצמו ואת אחרים: (יח) מכסה שנאה שפתי שקר. החונף בשפתיו שקר ומכסה שנאה בלבו: ומוציא דבה הוא כסיל. לעז שיהיו אנשים דוברים בו על חברו: (יט) ברב דברים לא יחדל פשע. המרבה דברים מביא חטא: וחושך שפתיו. הוא המשכיל: (כ) כסף נבחר לשון צדיק. שיודע להוכיח: לב רשעים כמעט. שאינו שומע לתוכחות צדיק, ומדרש רבי תנחומא אומר על עדו הנביא נאמר שקרא על המזבח בבית אל, וירבעם אע"פ שיבשה ידו לא קבל תוכחה שנאמר (מ"א י"ג) חל נא את פני ה' אלהיך וגו' ולא אלהי ותשב יד המלך אליו ותהי כבראשונה (שם) עומד ומקטיר לעכו"ם ואף בסוף כן: (כא) שפתי צדיק ירעו רבים וגו'. הרבים אוכלים בזכותו ובתפלתו: (כב) ברכת ה' היא תעשיר ולא

מצודת דוד

הרשע היא סיבה להחסיר ימי חיין: (יז) שומר מוסר. ר"ל שמירת המוסר היא אורח לחיים: מתעה. הוא תועה מאורח חיים: (יח) מכסה שנאה. המכסה שנאה בלב ואינו עוזבה גורם עוד עבירה לדבר שפתי שקר להראות עצמו כאוהב: ומוצא דבה. מי שאינו מכסה השנאה ומראה כעסו להוציא לעז על חבירו שיהיו אנשים דוברים בו הנה לכסיל יחשב כי הכל יאמרו כל הפוסל במומו פוסל: (יט) ברב. במרבית הדברים לא יחדל מהם דבר פשע כי א"א לשמור בכולן על כי מרובים המה: וחושך. המונע אמרי שפתיו מכל וכל הוא משכיל: (כ) לשון צדיק. המוכיח לבני אדם הוא ככסף נבחר אבל לב הרשעים היא קטנה בשיעור היותר מעט ר"ל אין להם לב להבין כי אם מעט

מצודת ציון

ענין עוני: (טז) תבואת. מל' תבואה ופירות: לחטאת. ענין חסרון כמו קולע וכו' ולא יחטיא (שופטים כ'): (יז) מתעה. כמו תועה או מתעה נפשו: (יח) דבה. ענין לעז והוצאת שם רע שרבים דוברים ומספרים בו כמו דבתם רעה (בראשית לז): (יט) וחושך. ענין מניעה כמו

מוסר חכמה

באור הענין

(יז) אורח חיים שומר מוסר, יש הבדל בין מוסר ובין תוכחה, המוסר יהיה מצד ההכרח שימסר את הנפש בל תצא חוץ לגדרה על ידי יראת העונש, והתוכחה הוא ע"י וכוח וראיות השכל שמראה לו תועלת הדרך הטובה, ופ"ס הרוב ע"י המוסר ימנע מדרך הרע מפני יראת העונש, וע"י התוכחה ילך בדרך הטוב מפני שמשיג תועלת הדרך הטוב, וע"כ אומר רבותא כי השומר מוסר לא לבד שע"י ימנע מדרך המות, כי גם תוליכהו אל אורח חיים, כי ע"י שיסור מרע יתחיל לעשות טוב, ועוזב תוכחת מתעה, שלא לבד שלא ילך בארח חיים כי גם יתעה אל דרך המות, כי שני הדרכים מקבילים זה מול זה וכשעוזב דרך חיים יתעה אל דרך שכנגדו: (יח—יט) מכסה שנאה וכו' ברוב דברים, כבר כתב הרמב"ם עמ"ש כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, שהדבור יחלק לארבעה חלקים, דבור האסור ודבור הרשות ודבור מאוס ודבור מותר, והמשכיל לא ידבר רק רביעית מן הדבור, עפ"ז אמר, הנה מצד הרע של הדבור שהוא מה שמוציא דבה על חברו כלולים בו כמה רעות, כי מכסה שנאה בשפתי שקר, שבהכרח יכסה שנאתו לחברו ומשקר לאמר שהוא אוהבו, וע"כ הוא מוציא דבה, שע"י שמכסה שנאה יאמינו לדבתו, וא"כ כלול בזה כמה רעות והוא כסיל, שעושה מעשיו הפך החכמה ע"י רוע לבבו, אבל גם מי שאינו מדבר דבור האסור, בכ"ז ברוב דברים לא יחדל פשע, שרוב חלקי הדבור הם דבורי הרשות מביאים אל הפשע, וע"כ חשך שפתיו משכיל, המשכיל חסך שפתיו לגמרי בל ידבר רק דבור של חכמה לבד: (כ) כסף נבחר לשון הצדיק, מבואר אצלנו תמיד שהלשון מורה על הדבור הפנימי, ומורה על דברים מעוינים שהתבונן בדרכי הבינה, ולעומת זה השפה מורה על הדבור החיצוני מן השפה ולחוץ, וכבר באו חכמי הלשון שהלשון מיוחס אל הבינה והפה אל החכמה והשפה אל הדעת, והוא מתאים עם דברינו כי הלשון מורה על עניני בינה, והשפה שהיא חיצונית לגמרי מציין שמדבר דברים שרגיל בהם מן השפה ולחוץ וזה לא משכחת רק בעניני דעת, שידע אותם בידיעה ברורה כדברי מושכלות, שמתוך כך ידבר בהם בשפתיו מבלי עיון כלל, והפה הוא אמצעי בין לשון ושפה. ומורה על עניני חכמה שקבל מרבותיו, ושהם מובנים אצלו כעניני הבינה ולא רגילים על שפתיו כמושכלות

באור המלות

שהו"ס קדושים (סי' ס"ט): (יז) מוסר, תוכחת. הבדלם למעלה (ג' י"א): (כ—כא) לשון צדיק, שפתי צדיק, הלשון פנימי מן הפה והשפה, ומורה לרוב על התבונה והשגיון

יִרְעוּ רַבִּים וֶאֱוִילִים בַּחֲסַר־לֵב יָמוּתוּ׃ כב בִּרְכַּת יְהוָה הִיא תַעֲשִׁיר וְלֹא יוֹסִף עֶצֶב עִמָּהּ׃ כג כִּשְׂחוֹק לִכְסִיל עֲשׂוֹת זִמָּה וְחָכְמָה לְאִישׁ תְּבוּנָה׃ כד מְגוֹרַת רָשָׁע הִיא תְבוֹאֶנּוּ וְתַאֲוַת צַדִּיקִים יִתֵּן׃

ת"א ברכת ה'. ספר הזוהר ח' נח עקרים כ"ז : מגורת וגו'. עקידה שער ה' :

רש"י

יוסף עצב עמה : ואין צריך להתייגע להעשיר כי די בברכה מה שהוא מברכו : (כג) כשחוק לכסיל עשות זמה. עצת חמאים : וחכמה. כשחוק לאיש תבונה, כלומר קלה היא בעיניו לעשות : (כד) מגורת רשע. מה שהוא ירא יבא לו. דור הפלגה יראו ואמרו (בראשית י') פן נפוץ וסופו וכתיב ויפץ ה' אותם משם

מצודת ציון

זולא תשכח (שם כב) : (כא) ירעו. מלשון מרעה ר"ל יאכילו: (כג) זמה. ענין מעשה הרעה : (כד) מגורת. ענין פחד

מצודת דוד

מזהיר : (כא) ירעו רבים. רבים אוכלים מפרי שפתיו ש יורה להם הדרך אשר ילכו בה לטוב להם ; ואוילים. אבל האוילים אשר לא שמעו אלו ימותו בעבור חסרון לבם שלא בחנו דבריו : (כב) ברכת ה'. הברכה שנותן ה' היא מעשרת את האדם ועם הברכה הזאת לא יצטרך להוסיף עוד עצבון היגיעה להרבות הון כי יהיה די לו בהברכה הבאה : (כג) כשחוק. כמו השחוק הוא דבר נקל כן נקל לכסיל לעשות זמה וכ"כ נקל לאיש תבונה לעשות דבר חכמה : (כד) מגורת. הדבר אשר יפחד הרשע היא תבוא עליו ודבר

מוסר חכמה

באור המלות

ירעו. אצלה לשון הגיון ומחשבה ב"פ, ולשוני תפגה נדקך, שוות מהשכל נסוכך, וכבר באלרתי זה במקומות רבות, וכבר גדרו חכמי לב שהלשון יורה על הבינה והשפה על החכמה עמ"ש מלאכי (ב' ז'), והשפה מורה על הדעת, שכן בא אצל השפה שם דעת, שפתי דעת (משלי י"ד ד', כ' ט"ו) ועוד שם (ה' ב', ט"ו ז', מלאכי ב' ז', איוב ל"ג ג') והמצאהו בס' זה במקומות לא חקר. לב, שם לב בא לרוב על כח הממשלה אשר בנפש, והמצאהו במקומות רבים, ומי שמושל כפי חקות החכמה נקרא חכם לב, ומי שחסר לו כח הממשלה נקרא חסר לב : (כג) לכסיל. הכסיל יודע חקי החכמה ונלוז מפני תאותיו, והאויל אינו מקבל חקי החכמה מפני שמטיל בהם ספיקות, כמ"ש בכל הספר. תבונה, עי' גדרה למעלה (ב' ב') : (כד) מגורת. עמ"ש איוב (ג' כ"ד) ובאלות (ל"ג ס'), ואמרו לא תגורו מפני איש לא תכנים

באור הענין

כעניני דעת, והנה לשון צדיק הוא מה שהצדיק מתבונן בעניני הצדק ע"י בינתו, הוא דומה בכסף נבחר שאין בו סיג כלל, כי כל בינת נבונים יש בו סיג, כי בהכרח יתבונן על כל חלקי המוסר עד שימצא את הראוי, והמוסר הוא סיג, אבל הצדיק שהורגל לעשות צדק והוא מתבונן בו ע"י השכל המעשי שהורגל לעשותו בפועל, וכל ענין פרטי שיבא לפניו יבין תיכף ע"י הנסיון איך לעשותו מבלי ספק כלל ותיכף יקלע אל המטרה הראוי והכסף הטהור מי סיג, אבל לב רשעים במעט, הרשעים שהם רחוקים מן הצדק ולבם שהוא הכח המושל שבהם אינו עומד תמיד על ענין אחד כי פוסח תמיד על מדה אחרת לרעה, עד שלבם דומה כמעט, שאין לו לב וממשלה חלושה כלל, וכ"ש שא"א לו שיבין דרך הטוב בהחלט כי אין בו דרך מיוחד כלל : (כא) שפתי צדיק ירעו רבים, כבר באלרתי שהשפתים מורה על הדבור החיצוני, והנה לשון צדיק בו יתבונן בעצמו על הדרך שיבחר לעצמו כנ"ל פסוק הקודם, ופי צדיק בעניני החכמה הם מקור חיים כנ"ל פסוק י"א. ושפתי צדיק, הוא מציין מה שמוציא בשפתיו דברים שרגיל בהם, הם ירעו רבים, שילמדם דרכיו והוראותיו, ואוילים בחסר לב ימותו, גדר אויל הוא המסתפק בעקרי החכמה, וזה ההפך של הדעת המרומז בשפתי צדיק, שהשפתים מורים בדבר שיודע בבירור כנ"ל, כי גם לבד שהוא יודע ידיעה ברורה עד שיוציא דרכי החכמה בשפתיו החיצונים ללמדם לרבים כי גם א"ע לא ירעה, רק ימות בחסר לב, כי א"ל לב המושל ומנהיג את תאותיו ע"פ דרכי החכמה וחקותיה אחר שמסתפק בהם : (כב) ברכת ה' היא תעשיר, העושר שבא ע"י השתדלות אינו עושר אמתי ובמליצ אוכל לחם העצבים, ר"ל שבעת יאכל לחם יתעצב, כי יזכור טרחו ועמלו בהשגתו וידאג פן יחסר לו וע"כ ימנעה מזונו כאילו עי"כ יוסיף בעשרו, וזה מצד שאינו עושר אמתי והוא עני לפי מחשבתו, אבל ברכת ה' היא תעשיר עושר אמתי, והעצב לא תוסיף עמה על העושר, ר"ל לא יצטרך להעציב להוסיף ע"י העצב על עשרו, כי אוכל בשמחה ובריאות כי הברכה מצויה בכל אשר לו : (כג) כשחוק לכסיל עשות זמה, הכסיל הוא הנלוז מדרכי החכמה בעבור יצר לבו ותאותיו, מבלעדי כפי שיתמשל ממשלת לבו אם בדרכי החכמה אם בכסילות כן ישוב טבעו, עד שמעשיו לא יתיחסו עוד אל בחירתו רק אל ההרגל וטבע שני שנטבע בו, הכסיל יעשה זימה לא במחשבה רק בלי דעת ושכל, כמו שישחק (אם יזדמן לפניו דבר הגורם שחוק) בהכרח, לא במחשבה ובחירה, וכן חכמה לאיש תבונה מי שאסף כל עניני בינה בנפשו (שזה גדר תבונה והבדלו מן בינה) שאז החכמה אצלו מן השפה ולחוץ כנ"ל (פ' י"ג) על בשפתי נבון תמצא חכמה, ממילא החכמה וההתנהג ע"פ דרכים אשים ג"כ על צד ההרגל מעצמו כמו השחוק הבא מעצמו בטבע : (כד) מגורת רשע היא תבואנו

כה כַּעֲבוֹר סוּפָה וְאֵין רָשָׁע וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם׃ כו כַּחֹמֶץ ׀ לַשִּׁנַּיִם וְכֶעָשָׁן לָעֵינָיִם כֵּן הֶעָצֵל לְשֹׁלְחָיו׃ כז יִרְאַת יְהוָה תּוֹסִיף יָמִים וּשְׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצֹרְנָה׃ כח תּוֹחֶלֶת צַדִּיקִים שִׂמְחָה וְתִקְוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃ כט מָעוֹז לַתֹּם דֶּרֶךְ יְהוָה וּמְחִתָּה לְפֹעֲלֵי אָוֶן׃

ת"א וצדיק וגו'. יומא לא חגיגה י"ב גיטין ס"א׃ כחומץ וגו'. קידושין מ"ט׃ יראת ה'. יומא ס' עקרים ל"ד׃

רש"י

(שם)׃ ותאות צדיקים יתן. מי שבידו ליתנה (לתת)׃ (כה) כעבור סופה ואין רשע, כשאוס בא עברת רוח סערה ונכרת הרשע ממקומו׃ (כח) תוחלת צדיקים שמחה. סופה מתקיימת ושמחים׃ ותקות רשעים תאבד. כי לא תבא׃ (כט) מעוז לתום דרך ה' ומחתה לפועלי און. שאינן הולכין בה והיא נפרעת מהם׃

מצודת דוד / מצודת ציון

סוערה אשר יפאוה לה הצדיק יתן לו מי שבידו ליתן והוא כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב)׃ (כה) סופה. רוח סערה כ"ב׃ (כה) כעבור סופה. מיד כאשר יעבור הסופה ר"ל כאשר תבא הפורעניות יוכרת הרשע ואינו אבל הצדיק דומה הוא ליסוד העולם שאינו זז ממקומו׃ (כו) כחומץ. כמו שהחומץ מזיק הוא לשינים וגו' כן מזיק העצל למשלחו כי סומך עליו והוא מתעצל בדבר׃ (כז) תוסיף ימים. למי שאוחז בה׃ ושנות. אף השנים הקצובים לו תקצורנה כי פוחתין לו מהם׃ (כח) תוחלת. תקות הצדיקים היא להם לשמחה כי באה ושמחים במה על אשר היו מקווים לה אבל תקות הרשעים תהיה אבודה ולא תבוא ומיצר על התוחלת׃ (כט) מעוז. דרך ה' הוא לחוזק לאיש תם בעבור כי הנך בו והוא למחתה ושבר לפעלי האון על אשר לא הלכו

מוסר חכמה

באור הענין

מגור הוא הדבר שמתירא מפניו והוא מתחבא עצמו ממנו ועושה תחבולות להנצל, וזה הבדלו מבין יתר שמות הבאים על הפחד, הרשע גם הדבר שיגור ממנו ועושה כל התחבולות להנצל, בכ"ז תבואנו, כי תחבולותיו לא יועילו, ותאות צדיקים יתן, גם הדבר שמתאוים בלב יתן ה', בלי יצטרכו לעשות שום דבר כדי להשיגו באופן שהרשע ישיגהו הרע שהשתדל להנצל ממנו, והצדיק לא לבד שלא ישיגהו רע, כי ישיגהו הטוב שלא השתדל בו כלל, כי ה' יתנהו לו בהשגחה, וכמ"ש לקמן (י"א כ"ג, י"ג כ"ח)׃ (כה) בעבור סופה ואין רשע, הרשע אין לו שורש חזק במציאות רק קיום מקרי, כדבר הבלתי נטוע בחוזק אשר בעבור סופה וסערה ישאהו הרוח, כן בעוד שהשנים כסדרן יתקיים כפי הטבע, אבל בעת מהומה תשאהו סופה ותסערהו ממקומו, אבל צדיק יסוד עולם, שהוא י"ל קיום בהמציאות מצד שלמות נפשו ומצד השגחת ה', ובעת סופה לא לבד שלא ינידהו הרוח ומקרי הזמן, כי הוא כיסוד מוסד לא לבד לעצמו רק לעולם הכללי, כמו שהיה בנח, וכמ"ש בב"ר (פ' נח) כעבור סופה זה דור המבול וצדיק יסוד עולם זה נח, וכן מדרש שם מ"ש לקמן (י"ב ז', וי"ד א')׃ (כו) כחומץ לשנים, מגנה ענין העצל שדומה בשליחותו כמו דבר החמוץ שרוצים לאכלו כדי לעורר תאות המאכל, והוא בהפך מכהה השינים, והגם שיתעורר לאכול לא יוכל ללעוס את המאכל, וכן בעשן לעינים, אם יבעירו אבוקה להאיר בבית, הנה שימלא אור הלא יכהו העינים ולא יוכל לראות, כן העצל לשולחיו שלא לבד שלא ישיגו הגרלה משליחותו כי גם יקלקל התכלית, וכל הדברים הנאמרים על העצל, י"ל מליצה גם על המתעצל בשליחות הכולל אשר נשלח לעוה"ז להשלמת נפשו׃ (כז) יראת ה' תוסיף ימים, הגם שבירא מפני דבר דרכה לקצר הימים, לא כן יראת ה' שהיא תוסיף ימי האדם, ושנות רשעים תקצרנה, ע"י עונשי ה', ותפס בלד הא' ימים שכולל ג"כ שיהיו ימי טובה ושלום, והשנים מורים לבוב על שני צער, שהרשעים לא יבלו ימים בטוב וגם תקצורנה שנותיהם׃ (כח) תוחלת צדיקים שמחה, יש הבדל בין תוחלת ובין תקוה, המיחל מיחל על דבר שבודאי יבא, או שהבטיחוהו שיבא בזמן ידוע, והמקוה מקוה על דבר בלתי ברור ומובטח, והצדיקים י"ל תוחלת, כי שכרם מובטח בלי ספק ולכן שמחים הפך מן תוחלת ממושכה שהיא מחלה לב, כי התוחלת שמיחלים לחסדי ה' הוא נמצא תמיד ולא יכזב, אבל תקות רשעים תאבד, הרשעים אין להם תוחלת רק תקוה שמקוים להתעשר וכדומה שהוא בלתי בטוח ובאמת תאבד תקותו׃ (כט) מעוז לתום דרך ה', המחתה הוא הפך המעוז שהמעוז הוא עז הנפש ושקט הרוח והפוכו המחתה הנפשיית, דרך ה' והנהגתו הוא מעוז לתם, כי בדרכי ה' ידלו איך סומך נופלים ומשגיח על נדכאים וכל ארחותיו חסד ואמת וצדקה ורחמים וחנינה, עד שהתם המתנהג במדות אלה שלא מצא בהסתכלו כי כן יתנהג ה' בהנהגת המציאות, והיא מחתה לפועלי און, כאשר דרכיהם

באור המלות

(כז) תוסיף ימים. עמ"ש יחזקאל (כ"ב ד')׃ (כח) תוחלת, תקוה. הבדלם התבאר (ישעיה נ"א ס', יחזקאל י"ט ה', מיכה ה' ו', ז' ז', תהלות קל' ה', איוב ל' כ"ו, לקמן י"א ז')׃ דבריך מפני איש׃

ל צַדִּיק לְעוֹלָם בַּל־יִמּוֹט וּרְשָׁעִים לֹא יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ׃ לא פִּי־צַדִּיק יָנוּב חָכְמָה וּלְשׁוֹן תַּהְפֻּכוֹת תִּכָּרֵת׃ לב שִׂפְתֵי צַדִּיק יֵדְעוּן רָצוֹן וּפִי רְשָׁעִים תַּהְפֻּכוֹת׃

יא א מֹאזְנֵי מִרְמָה תּוֹעֲבַת יְהוָה וְאֶבֶן שְׁלֵמָה רְצוֹנוֹ׃ ב בָּא זָדוֹן

רש"י

(ל) צדיק לעולם בל ימוט. כהיות מה אין מוטתו מוטה עולם כי יפול וקם : (לא) פי צדיק ינוב חכמה. ידבר. לשון ניב שפתים (ישעיה נ"ז) : (לב) שפתי צדיק ידעון רצון. יודעים לרצות ולפייס את בוראם ויודעים לרצות את הבריות ולהטיל שלום ביניהם :

יא (ב) בא זדון ויבא קלון ואת צנועים חכמה, תבא חכמה :

מצודת ציון

השרה : (ל) ימוט. לשון נטיה : ישכנו. ענינו השכינה והשקט : (לא) ינוב. ענין דבור כמו בורא ניב שפתים (ישעיה נז) :

יא (א) מאזני. כלי המשקל : (ב) קלון. בזיון : צנועים. לנועים.

מצודת דוד

בו ר"ל מלמד זכות על הטה והוכח על הרשעים : (ל) לעולם. אף אם הוא מט לא לעולם ימוט כי יחזור ויקום : לא ישכנו. ולזמן מרובה אף אם שעתו מצלחת היא לפי שעה : (לא) ינוב וגו'. ר"ל כאמרי פיו יוכלל חכמה ומוסר ומרמז לומר שפי התהפוכות תכרת ר"ל המהפך חכמת התורה למינות יוכרת :

(לב) ידעון רצון. יודעים לרצות לה' : תהפוכות. מוסב על ידעון לומר יודעין תהפוכות להפך דבר ה' למינות כי כל עסקם בזה והורגלו בדבר :

יא (א) מאזני מרמה. העשוי להכריע הכף אשר ירצה לרמות הקונים : ואבן שלמה. אבן משקל שהוא בשלימותו מבלי הסרון הוא נרצון לה' : (ב) בא זדון. כאשר בא איש זדון בא עמו קלון כי יבוז את הבריות ועם צנועים

מוסר חכמה

באור המלות

(ל) ימוט. עמ"ש ישעיה (כ"ד י') על ונכנעות תמוטינה : (לא—לב) לשון צדיק, פי צדיק. עי' למעלה (פ' כ' כ"א), וכן זה עצמו ההבדל בין לשון תהפוכות ופי תהפוכות, שהפה כלי החכמה, והלשון הפך הבינה, וגדר מלת רצון עי' בס' התו"כ ויקרא (סי' ל"א) :

(ב) זדון. החולק על ה' ודרכי התורה במזיד ופרסום, כמ"ש והאיש אשר יעשה בזדון את ה' הוא מגדף, ואם גלוי עמו הגאוה היתירה הוא מתלוצץ על החכמה והחכמים, כמ"ש זד יהיר לץ שמו, וכן בא על הזד על רעהו שהוא המליץ המבוהלות להרע לו, וחז"ל בסנהדרין (דף פ"ט) שתפסוהו עם שם נזיד מענין בישול הרעיונים שזה רק

באור הענין

לעשות און הוא הפך מדרכי אל ומקיום העולם : (ל) **צדיק לעולם בל ימוט**, ההתמוטטות בא ע"י סבה, ר"ל ע"י הולכת הרגלים או מקום מדרון, והצדיק גם בשימוט ע"י שלא עמד על מצב טוב בכ"ז לא ימוט לעולם, כי שבע יפול צדיק וקם, **ורשעים לא ישכנו ארץ**, גם בעת שהוכנים עלי ארץ לא על מדרון רק בשכינה קבוע עלי ארץ, בכל זה לא יאחרו שוכנים שם כי יגערו רשעים ממנה : (לא) **פי צדיק ינוב חכמה**, כבר התבאר (פסוק י"א) עמ"ש פי צדיק מקור חיים שהצדיק לא הוסף חקי החכמה בקבלה כמו החכם, רק שהתרגל ללכת בהם ע"י צדקתו, ועי"ז יוכל ללמד על כל פרט איך יהיה המנהג בחכמה הגם שאין לו ע"ז תורה ושטה כללית כמו החכם, ולפ"ז מקור החכמה הוא בפיו, שהם תעשה כלי ותנובה, שבעת ישאלוהו איש על פרט א' איך יתנהג, תצמח החכמה ותוליד תנובה בפיו התשובה הנכונה כפי החכמה, וגם י"ל יתרון מן החכם, במה **שלשון תהפוכות תכרת**, שהלשון מליץ דרכי הבינה במה יבא בלשון תהפוכות, היינו שיביא מופתים תבונים בדרכי המחקר הפך מדרכי החכמה, שע"ז לא יוכל החכם לעמוד כנגדו כי החכם אינו נבון, והחכמה היא רק מקובלת ולא ידע לבררה בראיות ובמופתים נגד החוקר המכחיש פנותיה, אבל הצדיק יעמיד כנגדו מופתי הנסיון והבחינה, שהוא כבר נסה כל ענין פרטי עד שהשיג ממנו ידיעה ברורה כמופתי המוחשות, ועל ידי כן תכרת לשון תהפוכות וזרועות תבונתו לא תעמודנה לפניו : (לב) **שפתי צדיק ידעון רצון**, כבר בארתי בפ' כ"א על שפתי צדיק ירעו רבים שהצדיק הגיע בפרטי דרכי החכמה לכלל דעת, שידע מהם ידיעה ברורה, וזה גדר שפה שמוציאם מן השפה ולחוץ כדבר ברור, והנה הרצון יבא על דבר הנרצה אצל ה' וגם בא על התרצות הכעס, ור"ל הצדיק יודע להגיד מה שהוא רצון ה' ואדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, וזאת ידעו בידיעה ברורה שעז"א ידעון, ואמר שפתי, אבל **פי רשעים תהפוכות**, פיהם שבו ידברו הנהגת הפך החכמה (שהחכמה מרומזת במלת פה) הוא תהפוכות, כאלו קבלו חקים שהם הפוכים מדרכי החכמה :

יא (א) **מאזני מרמה תועבת ה'**, יאמר כי הסר מרע הוא עצמו הפועל טוב, שהגם שמאזני מרמה היא תועבה, בל תחשוב כי באבן שלמה די שלא עשה תועבה והוא רק סור מרע, כי בזה עשה רצונו של ה' ויוחשב לו כעושה מצוה, כמ"ש חז"ל ישב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעו"מ : (ב) **בא זדון**. הזד הוא החולק על דרכי החכמה ועל האמת במענות והיקשים ומזיד לעטר

וַיָּבֹא קָלוֹן וְאֶת־צְנוּעִים חָכְמָה׃ ג תֻּמַּת יְשָׁרִים תַּנְחֵם וְסֶלֶף בֹּגְדִים וְשַׁדֵּם׃ ד לֹא־יוֹעִיל הוֹן בְּיוֹם עֶבְרָה וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת׃ ה צִדְקַת תָּמִים תְּיַשֵּׁר דַּרְכּוֹ וּבְרִשְׁעָתוֹ יִפֹּל רָשָׁע׃ ו צִדְקַת יְשָׁרִים תַּצִּילֵם וּבְהַוַּת בֹּגְדִים יִלָּכֵדוּ׃ ז בְּמוֹת אָדָם רָשָׁע תֹּאבַד תִּקְוָה

ת"א תומת ישרים. מלעיל ל"ס : לא יועיל. בתרא י' : וצדקה וגו'. שבת קנ"ו בתרא שם : במות וגו'. מקרים כ"א ומ"ד פר' מ' :

ישדם קרי

רש"י

(ג) תמת ישרים תנחם. תנהלם : וסלף בגדים ישדם. ישדדם : (ו) בהות בגדים ילכדו. בהויה שהם עושים הם נלכדים והמקרא מסורס הוא כלומר ובוגדים בהות ילכדו : במות אדם רשע תאבד תקוה. תקות כל

מצודת דוד

בא חכמה : (ג) תומת. התמימות שבישרים תנהגם בדרך הטוב להם : וסלף. עקמימות הבוגדים ישודד אותם ונפשותם : (ד) ביום עברה. ביום בוא זעם מאת המקום לא יועיל העושר לכופר הנפש כי העומד עליו בזה יבוא למרבית הסכן אבל צדקה מצילה מן המיתה : (ה) תיישר. הצדקה שעושה היא מוליכה אותו בדרך הישר לטוב לו : וברשעתו. ברשעתו אשר הכין הרשע לזולת בה בעצמה יפול הוא : (ו) תצילם. הצדקה תציל הישרים מרעה : ובהות. כהשבר שהשיחו הבוגדים לזולת ילכדו הם בעצמם בה : (ז) תאבד תקוה. תקות השכונתים בו :

מצודת ציון

המסתתרים עצמם מרוב ענותנותם : (ג) וסלף. ענין עקום כמו יסלף דברי צדיקים (שמות כג) : ישדם. מל' שדידה וגזלה : (ו) ובהות. ענין שבירה כמו מדבר הוות : ובסום. כהשבר : ותוחלת. תקוה כמו אכרם כי לא

מוסר חכמה

באור הענין

מליץ בהלם נפש, והוא ההפך מן הצנוע שמסתיר כ"ז מעלות במעלות ויודע ערך ערכו, כמו ויסתר מגיה כיו, ועם הצנועים תבא חכמה, כי לא ינבעו דרכי החכמה רק בלב המאמין ומקבל ושומע לרבותיו ולא יזיד לחלוק עליהם, אבל כשבא הזדון בא עמו קלון, שהוא הפך הכבוד, כי דרכיו

באור המלות

כאיש לא בקנן : (ג—ו) תומת ישרים, צדקת תמים : צדקת ישרים. הישר מציין מי שבכלו ומדותיו ישרים בטבע, והוא גדול מהצדיק שהוא כובש כנ"ל (כ' ז'), והתום מציין המעשה הקבועה בלי שינוי ובלא פנים כנ"ל (שם ופסוק כ"א) וצדיק תמים היינו שעומד תמיד על מצב אחד בל ימוט בשום זמן ובכל ענין : (ז) תקוה, תוחלת. הבדלם למעלה (י' כ"ח). אונים, האונאים על אותו, מענין לא אכלתי

שבוחר בהם הם נקלים והפך דרכי החכמה המכובדים : (ג) תמת ישרים תנחם. יש הבדל בין ישרים לצדיקים, שהישר הוא מי שלבו הולך בדרך ישר, בין באמונות ודעות ובעניני הבינה, שע"ז בא לרוב מלת ישר על הבינה, בין על המדות והמעשים שהרשם בחכמה, וכשבא על דרכי החכמה הוא נבדל מן הצדיק במה שהישר טבע לבו נוטה לטוב מצד היושר הנטוע בקרבו, והצדיק עושה כן מפני שלמד צדק והורגל בו, עד שהצדיק כובש יצרו ומרגיל א"ע הפך טבעו, והישר טבעו כן. גם שהישר אינו מביט על חקות הצדק רק על חקות יושר לבבו עד שיעשה לפנים משורת הדין, כמ"ש חז"ל על ועשית הישר והטוב, והנה לשילך בדרך הטוב צריך, א] שיסיה דרכו ישר, ב] שינחהו הדרך, כמ"ש ה' נחני בצדקתך הישר לפני דרכך, ומי שאינו ישר אין דרכו ישרה וצריך עזר ממרום להישיר דרכו, אבל גם הישר שגם שדרכו ישרה מצד מדת היושר שבו, עדיין צריך שינחנו הדרך כי צרכי גופו ועניניו ימנעהו לפעמים מדרכו אבל גדר התמימות הוא שיעמוד בקביעות על מצב השלימות בלי נטות ממנו, וכן שלא יהיה לו שום פניה וכונה אחרת, ותמימות הזה כשתמצא בלב ישרים תנחם הדרך, כי אז לא יעכבוהו המונעים המפרידים, וסלף בוגדים ישדם. הבוגדים הם הפך ישרי לב, שהם ילכו הפך היושר, וסלף נקרא מה שמקלקל היושר והצדק, וזה ישוד אותם, שסלף הזה דומה כלסטים המצויים בדרך עקש ושימנן שיבוז הון הנפש ופילה לבאר שחת : (ד) לא יועיל הון ביום עברה. הגם שההון יועיל בעת שלום כמ"ש הון עשיר קרית עוזו, בכ"ז ביום עברה כללית כמו בעת דבר או חרב לא יועיל, כי כהפך אז יש עושר שמור לבעליו לרעתו, אבל הצדקה תציל ממות גם ביום עברה, וכזה אינו כפול עם מ"ש למעלה (י', ב'), ששם מדבר ממות הטבעי : (ה) צדקת תמים תישר דרכו, כבר באר נו (בפסוק ג') ההבדל בין ישר ותמים וצדיק, הישר דרכו ישרה בטבע, לא כן התמים, שהגם שגדר התמימות הוא שיהיו מעשיו קיימים תמיד על מצב א' לא ימוט ממנו, עד שאם הוא ישר בטבעו לא ימוט מישרו בשום זמן אבל כל עוד שאינו ישר בטבע אינו במות שהוא הולך בדרך ישרה, באר החכם שע"י צדקת תמים, ר"ל ע"י שהתמים הרגיל לעשות צדק ע"כ מעשה אצלו כטבע, והרגל הזה תישר דרכו ללכת בדרך היושר, וברשעתו יפול רשע, הרשע שהוא הפך התמים שהוא מתמיד בקביעות לעשות רשע, הרשעה שהיא קנין בנפשו ותמלא דרכו פחתים וגומץ, עד שיפול בם מפלת הנפש לבאר שחת : (ו) צדקת ישרים תצילם, הישרים א"צ שהצדק תישר דרכם כמו התמים, כי דרכם ישרה בטבע כנ"ל ג', אבל מעשה הצדק יועיל להם להצילם מפח יקוש ורעות הזמן שאז בוגדים ילכדו בהוות ושבר והישרים ינצלו בזכות מעשה הצדק : (ז) במות אדם רשע תאבד תקוה, יש הבדל בין תקוה ובין תוחלת, שהמיחל ממתין על

וְתוֹחֶלֶת אוֹנִים אָבָדָה׃ ח צַדִּיק מִצָּרָה נֶחֱלָץ וַיָּבֹא רָשָׁע תַּחְתָּיו׃ ט בְּפֶה חָנֵף יַשְׁחִת רֵעֵהוּ וּבְדַעַת צַדִּיקִים יֵחָלֵצוּ׃ י בְּטוּב צַדִּיקִים תַּעֲלֹץ קִרְיָה וּבַאֲבֹד רְשָׁעִים רִנָּה׃ יא בְּבִרְכַּת יְשָׁרִים תָּרוּם קָרֶת וּבְפִי רְשָׁעִים תֵּהָרֵס׃ יב בָּז־לְרֵעֵהוּ חֲסַר־לֵב וְאִישׁ תְּבוּנוֹת יַחֲרִישׁ׃

ת"א צדיק מצרה. מגילה ס': ויבא רשע. סנהדרין ל"ט: ובאבוד וגו'. שם ל"ז ודף ל"ט ודף ק"ג:

רש"י

בוטחים בו: ותוחלת אונים אבדה. תוחלת בניו שהם אונו אבדה כי בזכותו לא תבא להם טובה, אבל במות צדיקים יש לבניהם תקוה בצדקתם: (ח) צדיק מצרה נחלץ. במות רשע. ולמקרא העליון זה מחובר: (ט) בפה חנף. חנף המסית חבירו בדרך רע משחיתו בפיו: ובדעת צדיקים יחלצו. והצדיק נחלץ ממנו בדעת התורה שהזהירה עליו לא תאבה לו וגו' (דברים י"ג): (יא) תרום קרת. תתקיים תקרת הבית בגבהה מלפול. בעוד שהיו מלכי יהודה ישרים העמידה תפלתם את בית המקדש: (יב) ואיש תבונות יחריש. כשמבזהו חסר לב כמו שאול דכתיב ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש (שמואל א' י"א):

מצודת ציון

(תהלים ל"א): (ז) אונים. כחים הבאים מכחו כמו כחי וראשית אוני (בראשית מ"ט): (ח) נחלץ. ענין הוצאה והחלצה כמו וחלצה נעלו (דברים כה): (י) תעלוץ. תשמח: (יב) יחריש. ישתוק:

מצודת דוד

היה בו זכות להגן על הבנים: (ח) צדיק. כשנגזר גזרה על הצדיקים ובעבור הזכות בטלה הגזרה אז כשנחלץ הצדיק מן הצרה יבא רשע במקומו אל הצרה ההיא כי אין מדת הדין מתפייס עד יבא אחר תחתיו: (ט) בפה חנף. בדברי חנופה ישחית את רעהו המחניף לו כי ילכדו להמשיך אחר דעתו: ובדעת. בעבור דעת התורה יוציאו מלבם דברי החונף ואינם נמשכים אחריו: (י) תעלוץ קריה. כי הטובים לזולתם מהטוב הם אשר חלק ה' להם: רנה. כי בעודם בחייהם הרעו לבני אדם: (יא) בברכת. בעת בוא הברכה לישרים ורק המה למעלה וינהיגו את בני העיר בהדרכה ישרה אז תרומם עי"ז: ובפי. אבל כאשר הברכה היא בפי כסילים ורק המה למעלה ועל פיהם יהיה כל דברי העיר אז תהרס עי"ז: (יב) בז. המבזה לחבירו הוא חסר לב: ואיש. אם כי שמבזין אותו הוא איש תבונות אז יחריש ולא יענהו על כל דבריו ולא יחוש לדברי חסר לב:

מוסר חכמה

באור המלות

באוני ממנו: (ט—י) צדיקים, ישרים. כנ"ל (פסוק ג' ו'): (יב) יחריש. כבר התבאר ישעיה (מ"ב י"ד) שמחריש

באור הענין

דבר שבודאי יבא כמו שממתין על אור היום או הבטחה, והמקוה אינו מקוה על דבר ברור, והרשעים אין להם תוחלת רק תקוה כנ"ל על תקות רשעים עברה, כי אין מיחלים על שכר הצפון לצדיקים, רק מקוים על הצלחת הזמן שאינו ברור, ובמותו אבדה התקוה הזאת, וגם תוחלת אונים אבדה, שבניו הבוטחים על מותו, שהם הלא היה להם תוחלת שיחלו בבירור שירשו נחלת אביהם גם זה אבדה, כי איש יירשו יגיעו ועשרו יאבד בענין רע: (ח—ט) צדיק, אם הרשע הכין רע על הצדיק, הסוף שהצדיק נחלץ מן הצרה והרשע בא תחתיו, כמו שהיה בהמן ומרדכי, ומפרש אם הרשע בפה חנף ישחית רעהו, שמסית הצדיק בחנופה כדי להשחיתו, ע"י הדעת יחלצו צדיקים, ותשוב הרעה על המלשין והכורה שחת, גם י"ל"פ שר"ל מי שחונף ואינו מוכיח רוצה להשחית את רעהו כמ"ש גבר מחליק על רעהו רשת פורש על פעמיו: (י—יא) בטוב צדיקים, בברכת ישרים, הצדיקים עושים צדק בפועל, והישרים הם בעלי הבינה ושטבעם נוטה לטוב ועושים לפנים משורת הדין כנ"ל פסוק ג', מגיד שהישרים מתפללים ברכה על העיר ובברכתם תרום קרת במעלה ורוממות, כי הברכה תבא ע"י תוספת שפע קדש שיש בנפש המברך, והצדיקים הם המצילים מטובם הגשמי ע"י מעשה צדקתם ובטובם תעלוץ קריה כי יקבלו מהם טוב, וברשעים יהיה בשניהם להפך, אם לשמחת העיר באבד רשעים רנה, כי הם מריעים בפועל, ואם בענין הנפשי בפי רשעים תהרס, אם ע"י קללתם אם ע"י דבה ולה"ר: (יב) בז לרעהו חסר לב, ולקמן (י"ד כ"א) בז לרעהו חוטא, וכ"א נלמד מענינו, שם מדבר שמבזהו בלא סבה וזה חוטא נגד חקי החכמה, ופה מדבר אם רעהו בזה אותו תחלה שבזה אינו חוטא רק שהוא נגד חקי הבינה, כמ"ש (י"ד כ"ט) ארך אפים רב תבונה וקצר רוח מרים אולת, והאוילים הם חסרי לב כמ"ש ואוילים בחסר לב ימותו, שאין להם כח המושל ברוחם, ואין מתנהגים ע"פ התבונה להבין דבר לאשורו כי מסתפקים גם בעניני הבינה, שהיא תחייב להאריך אף ושלא לבזות תיכף, ועל זה [illegible] ואיש תבונות יחריש, אף במקום שהיה לו לענוש על בזיונו שזה נגד התורה והבדלו מן [illegible]

יג הוֹלֵךְ רָכִיל מְגַלֶּה־סּוֹד וְנֶאֱמַן־רוּחַ מְכַסֶּה דָבָר׃ יד בְּאֵין תַּחְבֻּלוֹת יִפָּל־עָם וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ׃ טו רַע־יֵרוֹעַ כִּי־עָרַב זָר וְשֹׂנֵא תֹקְעִים בּוֹטֵחַ׃ טז אֵשֶׁת־חֵן תִּתְמֹךְ כָּבוֹד וְעָרִיצִים יִתְמְכוּ־

ת"א הולך רכיל. קמא ל"ט סנהדרין כ"ט ודף ל"א ספר הזוהר אדרת נשא : והשועה וגו'. יבמות קכ"א: רע ירוע. שם קכ"ט :

רש"י

(יד) באין תחבולות. כשצרה באה על ישראל ואין נוהגים לב להבין ולהתענות ולעשות תשובה, יפול עם : (טו) רע ירוע. הרשע יתרועע אשר ערב לבו לעכו"ם: ושונא תקעים. תוקעים כף למסיתיהם ללכת בעצתם. ורבותינו דרשוהו בערבות ממון : (טז) תתמוך כבוד. כנסת ישראל תקרב תמיד לכבוד הקב"ה ותורתו :

מצודת דוד

(יג) מגלה סוד. המגלה סוד חברו הרי הוא הולך רכיל ואף אם לא ספר הדברים לפני מי שנאמר עליו כי הרכך הכרח אית ליה ויגולה הדבר גם אליו : ונאמן רוח. מי שרוחו נאמנה לה' הוא מעלים כל דבר ועם לא נאמר בסוד : (יד) באין. כאשר לא יחשבו התחבולות בדבר המלחמה אז יפול העם ביד שונאיו אולם ברוב יועץ קרובה התשועה : (טו) רע ירוע. ישבר ויתרוצץ על אשר היה ערב בעבור איש זר אשר לא ידעו אם הוא נאמן אבל השונא לתקוע כפיו בערבות מכל וכל בטוח הוא משבירם ורצוצים : (טז) אשת חן. האשה המושכת חן בעבור כשרון מעשיה דרכה לתמוך את הכבוד שלא תלך ממנה ועושה סמוכות אל הכבוד בתוספת כשרון מעשיה : ועריצים. בעלי כח רב דרכם לעשות סמוכות אל העושר לבל יסיה

מצודת ציון

(טו) רע ירוע. ענין השבר והרצון כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב') : (טז) ועריצים. חזקים כמו עריצי גוים

מוסר חכמה

באור הענין

(יג) הולך רכיל מגלה סוד, באר שמי שהולך רכיל טבעו לגלות סוד של חברו, והסוד הוא כפקדון שחברו מפקיד אצל רוחו, וכמו שלא יפקיד אדם פקדון אצל בלתי נאמן, כן אין להפקיד סוד אל רוח הבלתי נאמן, וכשהולך רכיל ידע שהוא גם בלתי נאמן ברוחו, ולקמן אמר גולה סוד הולך רכיל, באר שכן גם בהפך אם נראה איש מגלה סוד נדע שטבעו להיות הולך רכיל, ונאמן רוח מכסה דבר, שלא לבד שאינו מגלה סוד הוא משתדל לכסות את הדבר ולהעלימו, וכ"ש שלא ילך רכיל לגלות ולפרסם עניני חבירו : (יד) באין תחבולות יפול עם ולקמן (כ' י"ח) מחשבות בעצה תכון ובתחבולות עשה מלחמה, כי יש הבדל בין מחשבה ובין עצה, שהעצה היא ההסכמה שמסכים בתבונתו, איזה דרך יבחר, שבמחשבה חושב כל צדדי האפשר והמחשבות הם רבות, ואחר שבורר לו אחת מבין כולם נקרא ההסכמה זו עצה, כמ"ש רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום, וא"ש מחשבות בעצה תכון, שכל שלא הסכים אל עצה חלוטה ינוע כקנה על פני משברי המחשבות, ואם הסכים על עצה חלוטה מבין כל המחשבות שעלו בלבו אז מצא כן ובסיס, וזה רק בכל עניני העולם כמו שחושב ומיעץ מה יסחור ובמה ישתכר וכדומה, אבל במלחמה אין די בעצה לבד כי גם האויב י"ל עצה והסכמה, ואולי לא תועיל עצתו נגד עצת האויב, וכמו שהשיב חושי הארכי על עצת אחיתופל, וצריך תחבולה, שגדר התחבולה הוא קשר של עצות רבות, שקושר חבל בחבל סבות ומסובבים, עד שבכל אופן שיפנה האויב ימצא עצה מוכנת כנגדו, והוא מסבות מתהפך בתחבולותיו נגד עצת האויב, וע"כ בתחבולות עשה מלחמה, ואמר פה באין תחבולות יפל עם שמדבר ג"כ על עת מלחמה, ולפ"ז למלחמה צריך יועצים רבים, שכ"א ימציא עצה אחרת, כי כל עצה ועצה יש לה מקום במלחמה, שלפעמים אם עצה זו לא תצליח נגד האויב יפנה אל העצה השניה, וזה שכתוב ותשועה ברוב יועץ, ודבר זה משל על מלחמה אחרת פנימית נגד האויב הפנימי, ובא שנית לקמן סימן כ"ד ושם דבר על המלחמה הפנימית כמו שית' שם : (טו) רע ירוע כי ערב זר, הוא עפ"מ שיתבאר לקמן (י"ז י"ח) שהגם שהאוהב צריך לעזור לאוהבו בכל אשר לאל ידו, ובכללו הוא לכנוס בערבות בעדו, בכ"ז אין לו לכנוס בתקיעת כף שהוא ערבות קבלנות, שבזה יגבה תיכף מן הערב, ועל זה אמר שמי שערב בעד זר אף ערבות פשוט רע ירוע, וגם לסריע שמוכרח לערב בעדו בכל זה מי שהוא שונא תוקעים בוטח, לא יכנס בערבות של ת"כ שאז אינו בוטח גם בריע, כי יקדמו לפרוע ממנו : (טז) אשת חן, שתי המעלות עושר וכבוד שהן מתנת אלהים באו תמיד סמוכים, והוא אם משתמש בתתמה העושר לעשות חסד וצדקה וטוב, שאז יגל גם כבוד, וכשיבואו נפרדים אז הכבוד הוא מעלה, והוא אם כאוי לכבוד ע"י מדותיו ומעלותיו, והעושר הוא פחיתות אם ישיגהו ע"י גזל וחמס ואם יתחתם בגרוע, ויצייר פה כאלו שתי המעלות האלה עומדים מפורדים וצריכים איש שיתמוך בידם, הייני

באור המלות

הוא הפך השניה והתשובה, ויחריבו העם ולא ענו אותו דבר : (יד) מחשבה, עצה. באר‍תי ההבדלים ישעיה (י"ד כ"ד), וגדר התחבולה למעלה (א' ה') : (טו) ירוע. ישבר, כמו תרועם בשבט ברזל, והשבדל בין ערב לתוקע כף למעלה (ו' א') : (טז) עריצים. העריץ יתאר שם גבור, וה' אותי כגבור עריץ, ומתאר את הגבורה לגנאי ע"פ הרוב :

עָשֶׁר׃ יז גֹּמֵל נַפְשׁוֹ אִישׁ חָסֶד וְעֹכֵר שְׁאֵרוֹ אַכְזָרִי׃ יח רָשָׁע עֹשֶׂה פְּעֻלַּת־שָׁקֶר וְזֹרֵעַ צְדָקָה שֶׂכֶר אֱמֶת׃ יט כֵּן־צְדָקָה לְחַיִּים וּמְרַדֵּף

ת"א גומל נפשו. תענית י"א עקידה מ"ג:

רש"י

(יז) גמל נפשו. גומל טובה לקרוביו: איש חסד. איש שהוא חסיד: ועכר שארו אכזרי. והאכזרי הוא עוכר את קרוביו: (יח) רשע עושה פעלת שקר. פעולתו של רשע משקרת לו כסבור שתתקיים בו הצלחתו והכל אבד: וזרע צדקה שכר אמת. והזורע צדקה היא פעולה של אמת כי בודאי במות הוא שיקבל פעלו בסוף. שכר קרוניא"ל בלעז כאדם השוכר אמת המים כדי ללקוט דגים ובסוף הוא שימצא שם דגים הרבה, ודומה לו כל עושי שכר אגמי נפש (ישעיה י"ט): (יט) כן צדקה לחיים. אמתה של צדקה סופה

מצודת ציון

(יחזקאל כ"ח): (יז) ועוכר. ענין השחתה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית ל"ד): שארו. בשרו כמו אם יכין שאר (תהלים ע"ח): (יח) אמת. ענינו דבר מקוים וכן ודבריך יהיו אמת (שמואל ב' ז'): (יט) כן. ענינו כמו אמת וצדק כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז):

מצודת דוד

אבוד מהם: (יז) גומל נפשו. מי שגומל טוב לנפשו שמאכילו לתת לה די מחסורה ההכרחי לקיומה ולהעמידה במצב הבריאות הוא בודאי איש חסד כי כאשר יחמול על נפשו כן יחמול על נפש זולתו אבל העוכר בשר עצמו ומרעיב עצמו כי יחוס על הממון כ"ש שהוא אכזר על זולתו: (יח) פעולת שקר. ר"ל פעולתו משקרת בו ולא תעמוד בקיומה: וזורע. הזורע צדקה שכרו בא באמת א"כ פעולתו הוא גמול הצדקה הנה באה ומתקיים: (יט) כן צדקה. אמיתת הצדקה ר"ל הנותנה לשמה הוא סיבה להשיג החיים. אבל המרדף עם הצדקה את הרעה לרמות בה את הבריות

מוסר החכמה

באור המלות

(יח) עשה, פעלת. ההבדל בין מעשה ופעולה למעלה (י' ט"ז), ולפעמים בא שם פעולה על קבלת השכר והוא נרדף עם שכר, ומובדל ממנו שפעולה יבא גם על שכר רע ושכר בא על גמול טוב, וגם שהפעולה הוא לפי העסק, והשכר הוא לפי הריוח, כמ"ש בחבורי התו"כ קדושים (סי' ל'), ולפ"ז יאמר שהזורע צדקה יקבל שכר טוב, והשכר יהיה

באור הענין

בעל הקנין יחזיק במעלות האלה, ואשת חן תתמוך את הכבוד, ר"ל אנשים גבורים לתמכו, כי הוא לא יושג על ידי עריצות, רק אשה טובה שמשגת חן ע"י מעשיה הטובים, או לפי המליצה נפש יקרה טובה וחכמ' שהיא האשה המליציית בס' הזה, ועריצים שהם המשתמשים בכח הגבורה שלא במשפט לערוך דלים, הם יתמכו את העושר: (יז) גומל נפשו איש חסד, איש חסד הוא מי שדרכו לעשות חסד עם כל אדם מבלי תקות גמול, ומבלי התעוררת התפעליות איזה מדה רחמניות וחמלה ודומיהם, והפוכו הוא אכזרי שלא לבד שלא יעשה חסד כי גם בעת יתפעל מגודל הדלה לא ירחם רק יתאכזר ולא ייטיב עמו, וצייר פה את האדם שי"ל שני חלקים, נפשו שהיא הנפש הרוחניית, ושארו שהוא הגוף, ויאמר שאיש חסד הגם שנדמה שמריע לגופו שמחלק מעותיו לאחרים, מ"מ הוא מטיב לנפשו הרוחניית כי היא תנחל טוב הצפון, (ומבואר אצלי שפעל גמל בא על המעשה שנקשר עמה התפעליות אהבה או איבה, ור"ל שהוא גומל נפשו באהבתו את חלק הרוחני שבו שהוא עקר האדם), ועכר שארו אכזרי, והאכזרי לא לבד שעוכר את נפשו הרוחנית, אל תחשוב שמטיב בזה לגופו, כי הוא עוכר גם את שארו ובשרו כי ע"י אכזרותו יתאכזרו גם עליו, ועוכר ביתו ינחל רוח, (כי הממוצע בין שניהם שאינו איש חסד ולא אכזרי הנה שאינו גומל נפשו אינו עוכר שארו): (יח—יט) רשע עושה פעולת שקר, יש הבדל בין מעשה ובין פעולה, פעולה הוא העסק שאדם מתעסק באיזה דבר, ומעשה הוא גמר המעשה. והנה הרשע עושה. ר"ל שנדמה שהוא גומר מעשהו, למשל שאוסף הון ועושר, בונה בית ונוטע כרם בעושק וחמס, שהם מעשים נגמרים, אבל בהשקפה האמתית הלא כל הקנינים המדומים אינם תכלית לעצמם, והם רק פעולות, ר"ל אמצעים להשיג ע"י איזה תכלית, שאם נאמר שהם עומדים כדי שבעל ידם יחיה חיי ההצלחה, הלא גם החיים הזמניים אינם תכלית לעצמם, לכן כשאנו חושבים אותם לפי תכליתם הם פעולת שקר, כי במה שפועל לא עושה, ר"ל במה שהוא נתעסק להשיג ע"י התכלית, לא ישיג ע"י את התכלית המבוקש, והוא כזורע זרע וצמח בל יעשה קמח, א"כ הם פעולת שקר. אבל וזורע צדקה ר"ל כעושה צדקה שהוא הטוב לפני אלהים, הוא נדמה כזורע לא כעושה מעשה נגמרת, כי הצדקה אין התכלית נראה בעת מעשהו רק הוא זורע כזורע באדמה לקצור לימים רבים בעת האסיף. והוא יקצור שכר אמת, ומפרש דבריו כן צדקה לחיים, שיעשה הצדקה בכונה יקצור שכר אמת כי הצדקה היא מעשיו שיובילו אל החיים, בין חיי העוה"ז כמ"ש למעלה וצדקה תציל ממות, בין החיים האמתים בעוה"ב, וא"כ יקצור שכר אמת, אבל מעשה הרשע הוא פעולת שקר, כי במה שמרדף רעה מרדף למותו, הרודף הוא המשתדל להשיג דבר במהרה, שהרעה שלפי הטבע היא עדן רחוקה מן הרשע הוא מרדף אותה להשיגה קודם זמנה, ובזה מרדף למותו. אם מות הגוף שע"י רשעו הביא עליו רעה ומות קודם זמנו, אם מות הנפש בעוה"ב, וכן

רָעָה לְמוֹתוֹ׃ כ תּוֹעֲבַת יְהוָה עִקְּשֵׁי־לֵב וּרְצוֹנוֹ תְּמִימֵי דָרֶךְ׃ כא יָד לְיָד לֹא־יִנָּקֶה רָּע וְזֶרַע צַדִּיקִים נִמְלָט׃ כב נֶזֶם זָהָב בְּאַף

ת״א יד ליד. ברכות ס״ב עירובין י״ח סוטה ד׳ : נזם זהב. אבות ו״ב : הרי״ש רגושה

רש״י

לחיים כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ״ז) : (כא) יד ליד. כלומר מיד הקב״ה לידו תבא לו שכר פעולתו ולא ינקה מן הרעה אשר עשה : (כב) נזם זהב באף חזיר. שמלכלך אותה באשפות כן תלמיד חכם

מצודת דוד

למען יחזיקוהו לצדיק כוא עוד סיבה למותו כי לא תחשב לזכות כ״א לחובה : (כ) עקשי לב. המראים לאדם יושרו ומחשבות לבו עקשות : תמימי דרך. תמים בדרכו ומצוה מסתרו ננגלהו הוא ורצה לה׳: (כא) יד ליד. מידו בכל מקום יבוא הגמול ליד המחויב ולא ינקה הרע ממנו כי לא תשוב ריקם אבל זרע לצדיקים לפעמים נמלטו מן הרעה אשר ישולח עליהם בעבור זכות כשרון מעשה האבות : (כב) נזם זהב. כמו אילו ישימו נזם זהב באף חזיר הנה לא תשמור העדי כזה להתקשט בה אבל תלכלך אותה בגואה כן דרך אשה יפה אשר סרה ממנה טעם ועצת החכמה כי לא תשמור יפיה לבמותר לה כ״א להנאסר לה ונאמר למשל על מי שמלא חכמה ואינו משתמש בה לחכמות התורה כ״א לגרמוס

מצודת ציון

(כ) עקשי. ענין עקום: (כב) נזם. עדי ישים על האף וכן תח נזם (שמות ל״ב): טעם. טעמו הענין ותוכן הדבר כמו וטעם זקנים יקח (איוב י״ב):

מוסר חכמה

באור הענין

אמר למעלה פעולת צדיק לחיים תבואת רשע לחטאת: (כ) תועבת ה׳ עקשי לב ורצונו תמימי דרך, תועבה ורצון הם שני קצוות, ויש אמצעי ביניהם שאינו לא לרצון ר״ל שיהיה רוצה בו ומ״מ הוא אצלו לא לתועבה, (כמ״ש בפסוק א׳, וכן י״ב כ״ב, פ״ו ח׳), הלב מצייר כח המושל באדם המנהיג כל כחותיו ע״פ חקי החכמה והצדק, ומי שמנהיג תמיד ע״פ החכמה נקרא חכם לב, ואז הוא תמים דרך, ר״ל שהפעולות וההנהגה שידרוך בו הוא תמים תמיד, אינו מתמוטט בשום פעם לסור מן הדרך ע״י התאוות ויצרי לב, כי לבו מושל בירא׳ ה׳, והוא המרוצה בעיני ה׳ להפיק ממנו רצון. ומי שהוא עקש לב, הוא ההפך מחכם לב, והוא מי שחולק על חקי החכמה ומנהיג כוחותיו הפך מחקותיו וזה תועבה בעיני ה׳, ומה שהוא בין הקצות שאינו עקש לב לחלוק על חקי החכמה ואינו תמים דרך ג״כ, כי הגם שלבו בלתי חולק על חקי החכמה בכ״ז יסור מן הדרך הטוב לפעמים אם רוח היצר יעלה עליו, הינו לא לרצון ולא תועבה, כי האיש הזה עדיין עומד בקשרי המלחמה אם לנצח אם להנצח בסוף: (כא) יד ליד לא ינקה רע, אומר עונשי ה׳ ישיגו את הרע ע״י השגחה פרטית שלא ע״י אמצעי רק הוא בעצמו משגיח אותו בידו. עד שבא העונש יד ליד כנותן מידו ליד המקבל שלא ע״י שליח, כי לפעמים יצא הדבר מיד הנותן ליד המקבל ע״י אמצעיים שלוחי הטבע, ויצייר בזה א׳ שלא יגיע העונש אל הרע עצמו, כגון אם שעהו מצלחת ומזלו עומד לו, וכן יצויר שישיג הרע זרע לצדיקים שלא חטאו, כמו שכתוב הלא עכן מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו, כי היה העונש על ידי הסתרת פנים, אבל אם בא מיד ה׳ ליד הרע, אז לא ינקה הרע, וגם זרע צדיקים נמלט, לא כן אם בא העונש ע״י שליח שכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע, ולא לבד שימלט הצדיק כי גם זרעו נמלט מן הרע ההשגחיי, כמ״ש ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה: (כב) נזם זהב באף חזיר, התכשיט אינו מעלה חן ויופי רק על מי שמוכן לקבל היופי מצד עצמו, אבל כשנותנים הנזם על אף חזיר לא ייפה את פניו. כיון שכולו מלוכלך בצואה, ולא לבד שלא יעלה חן עליו כי גם ילכלך את הנזם, וכן אשה יפה וסרת טעם, היופי שהוא להתכשיט על פניה אינו מיפה אותה אחר שהיא כעורה בפנימיותה, והנה הטעם יבא על תכונת הנפש והמדות שיתגלו לחוץ, כמו וישנו את טעמו בעיניהם, וברוך טעמך וברוכה את, והושאל מן הטעם שבא על האוכל שע״י מרגישים ע״י החיך אם המאכל מר או מתוק טוב או רע, שכן ירגישו ע״י הרושמים והמדות והדבורים את תכונת האדם וטבעו טוב או רע חכם או סכל, וכשהיא סרת טעם שמתגלה ע״י דבורה והנהגתה כי רעה היא וכעורה בפנימיות נפשה, מה יועיל לה היופי החיצון, בהפך עוד תלכלך את היופי והנאה אותו ע״י רוע מעללה. — ובנמשל מי שצורתו יפה ונפשו מוכנה אל המושכלות, לומד ומשכיל ואיש תבונה, אבל מדותיו רעות ועלילותיו נשחתות, התורה והמדעים שלמד מגנים אותו כחזיר שלובש נזם זהב, וכמ״ש כל מי שקורא ושונה ואין דבורו בנחת וכו׳ מה הבריות אומרות אוי לרבו שלמדו

באור המלות

לפי היות שהוא לפעמים גדול מן הפעולה: (כ) עקש לב, תמימי דרך. שעקשות הוא הפך התמימות (למעלה י׳ ט׳, לקמן י״ט א׳, כ״ח ו׳), ולב עקש הוא שכח המושל בו יהיה הפך מחקי החכמה, והפוכו תמימי דרך ההולכים בקביעות בדרכים: (כא) רע. תואר לאיש רע, ויד ליד ר״ל בבלי אמצעי:

חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם׃ כג תַּאֲוַת צַדִּיקִים אַךְ־טוֹב תִּקְוַת רְשָׁעִים עֶבְרָה׃ כד יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד וְחוֹשֵׂךְ מִיֹּשֶׁר אַךְ־לְמַחְסוֹר׃ כה נֶפֶשׁ־בְּרָכָה תְדֻשָּׁן וּמַרְוֶה גַּם־הוּא יוֹרֶא׃ כו מֹנֵעַ

ת"א יש מפזר. ברכות ס"ג ספר סוסר פרשת בסעלותך: ומרוה וגו'. סנהדרין ל"ב:

רש"י

ססר מן הדרך המוכה: וסרת טעם. פורש מן התורה: (כג) תקות רשעים עברה. במותים ומקוים גיהנם: (כד) יש מפזר ממונו כגון לצדקה, ונוסף עוד: וחושך. עצמו מיושר: אך למחסור. יהיה לו: (כה) נפש ברכה. שהוא וותרן בממונו, וכן ל' ברכה פיסו"ן בלעז: ומרוה. שמשביע את העניים: גם הוא יורא. ישבע טוב: (כו) מונע בר. מללמד תורה: (כז) שחר טוב. החפץ להדריך את הבריות

מצודת ציון / מצודת דוד

(כד) ותוסך. ומונע: (כה) ברכה. כל לשון ברכה ענינו הבריות והדומה: (כג) אך טוב. מכל התאוות כומרים אך תוספת טובה: תדושן. מלשון דשן ושמן: ומרוה. ענין תאות מעבס הטוב ועוזבים הסאר: עברה. כל תקותם למצוא דבר מה לכעוס ולהתקוף על מי: (כד) יש מפזר.

ר"ל ימצא דבר אם מפזרו בענין מה יתוסף עוד יותר ואם ימנע מליתן ממנו אף הראוי לא יהיה סיבה לקיום הדבר פי אם להחסירו והוא פזרון הממון לצדקה כי המפזר וגו': (כה) נפש ברכה. התחלה סוכפת טובה לזולת גם היא תדושן: ומרוה. המשביע את העניים גם הוא ישבע טוב: (כו) מונע בר. ההדל למכור תבואתו בעת הצורך

מוסר   באור הענין   חכמה

תורה וכו': (כג) תאות צדיקים, יש הבדל בין תאוה ובין תקוה, שהמתאוה אין לו שום יכול להשיג את הדבר רק שהוא מתאוה לבד, אבל המקוה כבר יש לו איזה יכול שישיג את הדבר, והנה תאות הרשע הוא רע, הם מצד שמתאוה לרע לקנינים שאינם שלו לחמס וגזל ודברים אסורים, כמ"ש נפש רשע אותה רע, והם מצד שלא ישיג את תאותו, כמ"ש תאות רשעים תאבד. אבל תאות צדיקים הוא אך טוב, הם מצד שאינו מתאוה רק אל הטוב, כמ"ש לשמך ולזכרך תאות נפש, הם מצד שה' יתן תאותו, כמ"ש ותאות צדיקים יתן, תאות ענוים שמעת ה', והוא טוב מצד זה ג"כ שיתמלא תאותו, כמ"ש תאוה נהיה תערב לנפש, אבל תקות רשעים עברה, גם הדבר שהם מקוים עליו וחושבים כי הוא מוכן לפניהם להשיג אותו הוא עברה מפני פנים, הם מצד התכלית כי לא ישיגו תקותם ויתעברו כמ"ש ותקותם מפח נפש (איוב י"א), ותקות רשעים תאבד, כי מה תקות חנף כי יבצע, הם מצד התקוה בעצמה שהוא רק לרע, כמ"ש לי קוו רשעים לאבדני, ותקותם שיגיע עברה כלליה וצרה על כל האנשים, מצד קנאתם או מצד אהבת הכבוד שרק הם ישארו בשלוה, ובסוף בא העברה עליהם. וכבר באורתי (למעלה י') שצדיקים י"ל תוחלת והרשעים רק תקוה כי אין ענינם בטוח, וגדר מלת עברה שע"י התקף עובר הגבול יותר מן הראוי: (כד) יש מפזר ונוסף עוד וחשך מיושר אך למחסור, כבר באורו החכמים שטוב לאדם לבחור הדרך הממוצע, והנה הנדיבות הוא הדרך הממוצע בין הפזרנות והכילות ששניהם לא טובים, וכמ"ש המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, ולפי סברת העולם, הנוטה נ"א מן הקצוות טוב יותר הנוטה אל הכילות מן הנוטה אל הפזרנות, כי זה יאבד מהונו וזה עכ"פ ישמור את ממונו ולא יאבדנו, אומר החכם בהפך, כי המפזר לא תמיד מאבד ממונו, שלפעמים ע"י הפזור יתוסף ממונו, שעי"כ יגדל שמו בין עשירי ארץ, וכולם ילוו לו ויהיה נאמן אצלם ועי"כ יגדל כבוד עשרו, עד שיש לפעמים מפזר ונוסף עוד, אבל החשך מיושר ע"י הכילות הוא תמיד אך מחסור, כי ע"י הכילות וצרת עינו יברחו בני אדם ממנו ויכלה ממונו באין נושא ונותן עמו, והם מצד ענשי ה', כמו שבאר בס' קהלת איש אשר יתן לו האלהים עושר וכו' ולא ישליטנו וכו': (כה—כו) נפש ברכה תדושן, מונע בר יקבוהו לאום, הפסוק השני מפרש את הראשון, מי שמונע מלמכור בר יקבוהו לאום, שע"י שרוצה לאצור את הפירות ולעכבות יוקר ימותו אנשים ברעב, ותבא עליו קללת לאום, והמשביר ומאכיל בשני בצורת תבא על ראשו ברכה, ואמר שברכה זאת גדולה היא כי נפש שמקבלת ברכה זאת תדשן, ר"ל ע"י שמשביר אוכל נפשו תדושן, ומי שמרוה אחרים במשקה גם הוא יורא וישבע לרויה, ומלאכו פעל דשן על הנפש, ורויתי נפש הכהנים דשן, ותתענג בדשן נפשכם, והוא על ליאות הסרעפי המתרבה ומוסיף כח בגוף, והרויה הוא השביעה הגמורה במשתה, וכ"ז משל על המונע חכמה ות"ת מתלמידיו שהוא המונע בר, וע"כ אמר יקבהו לאום, שגדר שם לאום הוא בעלי הדת, שזה ההבדל בין עם ובין לאום, והמשביר ומלמד תורה תהיה עליו ברכה, ואז נפשו הרוחניית תדושן בדשן הרוחני, והמרוה ומורה לתלמידיו דרך ה' גם הוא יורא וה' ילמדהו דעת ודרך תבונות יודיעהו, וכבר באורתי משל הלחם והמשקה בלימוד התורה בישעיה סי' נ"ה הוי כל צמא לכו

בר יקבהו לאום וברכה לראש משביר: כז שחר טוב יבקש רצון ודרש רעה תבואנו: כח בוטח בעשרו הוא יפל וכעלה צדיקים יפרחו: כט עכר ביתו ינחל־רוח ועבד אויל לחכם־לב:

א"א מונע בר. שם נ"א בספר הזוהר פרשת דברים: וברכה וגו'. סנהדרין צ"ב:

רש"י

בדרך טובה ומוכיח ומיסר אותם: יבקש רצון. הוא הפך שיהיה הקב"ה רוצה בו ומפייס עמו. רצון אפיימי"ם בלעז: (כט) עוכר ביתו ינחל רוח. אדם רע שינחל רוח תמיד ואינו יגע בתורה ולא במלאכה

מצודת דוד

ומאמרו עד זמן היוקר יקללוהו בני אומתו. וברכה לראש המוכר שבר בעת הצורך כי הכל יברכוהו והוא נאמר למשל על השפעת החכמה לזולת: (כז) שוחר טוב. הדורש אחר טובות בני אדם והפך בזה יבקש בזה רצון מה' כי עי"ז ירוצה לו: ודורש. אבל הדורש אחר רעת בני אדם זהו הוא הפך אזי הרעה ההיא תבוא עליו: (כח) הוא יפול. ולא יועיל לו עשרו אבל הצדיקים הבוטחים בה' יפרחו כעלי האילן: (כט) עוכר ביתו. העצל אשר בעבור עצלותו עוכר ומשחית בני ביתו כי לא ימצא ידו לתת להם די מחסורם הנה בזה יתרבה המריבה והכעס והאויל ינחל לעצמו רוח הכעס וסוף הדבר יהיה אשר האויל הזה יהיה עבד

מצודת ציון

שביעה כמו כגן רוה (ישעיה נח): (כו) בר. תבואה כמו לשבר בר (בראשית מ"ב): יקבהו. יקללוהו כמו לכה קבה לי (במדבר כ"ב): לאום. אומה כמו ולאום מלאום יאמץ (בראשית כה): משביר. ענין מכירת תבואה כמו לשבר בר (בראשית מב): (כז) שוחר. ענין דרישה כמו ושחרו אל (תהלים עח): (כט) רוח. ענינו כעס כמו הניחו את רוחי

מוסר חכמה

באור הענין

ימים לכו שברו ואכלו, עי"ש: (כז) **שוחר טוב**, מלמד לנו כי טבע האדם נוטה יותר אל הרע מאל הטוב, כי הציורים הרעים נטועים בנפש האדם מימי הילדות, וכחות החומר נשמעות יותר אל המותרים ואל התאוות, לכן אמר **שוחר טוב**, **ודורש רעה**, כי הטוב צריך לשחור, שפעל שחר היא הבקשה היתירה שמבקשים בכל בקר בעלות השחר, משא"כ הרעה די בדרישה, והנה **השחר טוב** צריך **לבקש** [illegible] רצון, שכחותיו יצאו בטוב, כי אין הרצון בטוב נטוע בכחות הנפש מעצמו רק צריך לבקשה, ולעורר ממעמקי הנפש עד יוציא הרצון מתעלומותיה, משא"כ **הדורש רעה תבואנו** מעצמו, וא"צ לבקש רצון כי החומר והתאוות מוכנים אל הרע, וגם אמר **יבקש** מענין בקשה הנרדף עם התפלה שצריך לבקש עזר מה' והבא לטהר מסייעין אותו וצריך לבקש רצון נגה', אבל הדורש רעה תבואנו מעצמו, כי הבא לטמא פותחין לו: (כח) **בוטח בעשרו הוא יפול**, ממשיל ענייני האדם במשל עץ פרי, שפריו הוא פרי הנפש לתורה ולתעודה, אם יעסוק בתורה ויעבוד את ה', אז צדיק כתמר יפרח ופריו יתן בעתו, והקנינים החיצונים שהוא העושר דומה כעלים השומרים את הפרי ומגינים עליו, כך יגינו עליו בל יטרידוהו צרכיו ומחייתו מתורת ה' ועבודתו, אבל מי **שבוטח בעשרו** לבד וחושב שהוא העקר, **הוא יפול** כנובל עלה מגפן, כי העלים שאין פרים בה אינם כלום, אבל **צדיקים יפרחו בעלה**, ר"ל שיפרחו ויוציאו פרח וציץ שזה התחלת גידול הפרי, ר"ל שיעשו פרי קדש הלולים לחכמה ולדעת, והעושר הוא כעלה המסובב את הפרח ומגין עליו שיתקיים הפרי ע"י העלה והעלה יסובב ויקיף את הפרי: (כט) **עוכר ביתו ינחל רוח**, עוכר ביתו הוא המהרס סדרי ביתו משחית את כליו, מרבה הוצאותיו יותר מן היכולת לא ישאר בידו מה לנחול ולהנחיל כי בית והון נחלת אבות, וינחל רוח, וכל זה משל על הבית המליצי שהוא בית הנפש ומעונתה, שעליו אמר (כ"ד ג') בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים, שחקי החכמה אשר אסף בנפשו איך יתנהג בכל מדותיו ובכל תהלוכות הנפש לטוב ולרע הוא בנין הבית, כבונה בית שאוסף העצים והאבנים ומקבלם ומסדרם, כן אוסף כל חקי החכמה וע"י התבונה שיבין חקי החכמה ויוציא דבר מדבר יגמר את הבנין להשלימו, ועם ידע הכל בידיעה ברורה, בין במדות בין בהשכלות האלהיות ימלא בית נפשו בכלים יקרים ונאים, כמ"ש וכלי יקר שפתי דעת, ואם הבית הנפשי מסודר באופן זה אז בית צדיק חוסן רב, אבל הרשע שמסתפק בחקי החכמה וחולק עליהם וכ"ש שא"ל בינה ודעת, עוכר ביתו, כמ"ש ובתבואת רשע נעכרת, ואז ינחל רוח ואבד ההון היקר וכלי הנפש האלה ונשאר תחתיהם הבל ורעות רוח, והוא הרוח הסוער ומעלה ציורי התאוות על הלב ויגע בארבע פנות הבית וישאהו ממקומו, ומזה הוציא הנמשל כי **עבד אויל לחכם לב**, גדר חכם לב הוא מי שהחכמה מושל בנפשו (שנקרא לב) מושל כפי ציורי החכמה וחקותיה בלי יפגה ממס, והיא כבר מלא ביתו כל הון יקר ונעים, והאויל הוא ההפך ממנו, שהוא המסתפק בחקי החכמה וחולק עליהם, והוא העני בדעת

באור המלות

(כו) לאום. מציין אומה שי"ל דת, כמ"ש תהלות (ב' א') ישעיה (י"ז) ובכ"מ בתנ"ך: (כז) שחר, ודרש. השוחר הוא יותר מן הדורש, שמשחר בכל בקר בעלות השחר: (כט) חכם לב. הוא מי שהחכמה מושלת בנפשו ינהג רק ע"פ חקי התבונה והחכמה נעשית קנין לו, כנ"ל (י' ח'). ואויל הוא המסתפק כמ"ש בכ"מ:

ל פְּרִי־צַדִּיק עֵץ חַיִּים וְלֹקֵחַ נְפָשׁוֹת חָכָם׃ לא הֵן צַדִּיק בָּאָרֶץ יְשֻׁלָּם אַף כִּי־רָשָׁע וְחוֹטֵא׃

יב א אֹהֵב מוּסָר אֹהֵב דָּעַת וְשׂוֹנֵא תוֹכַחַת בָּעַר׃ ב טוֹב יָפִיק

ת"א פרי צדיק. מציעא י"א בתרא פ"ס:

רש"י

סוף עוכר את בני ביתו שאין להם מה לאכול: (ל) פרי צדיק. גמול פירות מעשה הצדיקים עץ חיים הם לעולם: ולוקח נפשות חכם. מי שהוא חכם קונה לו נפשות שמלמדם דרך טוב והרי הם לו כאלו קנאם כענין שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב): (לא) הן צדיק בארץ ישלם. למה יבטח הרשע ברעה שמצלחת לו הלא הוא רואה שהצדיק משתלם שכר העבירה שבידו בעודו על הארץ בחייו: אף כי רשע והוטא. וכ"ש שסופו של רשע להשתלם לו או בחייו או במותו:

ב (ב) טוב יפיק. מוציא מן הקב"ה נחת רוח להביא טובה לישראל לעולם: ואיש מזמות ירשיע.

מצודת ציון

(זכריה ו'): (לא) אף כי. ענינו כמו כל שכן וכן אף כי אש אכלתהו (יחזקאל טו):

יב (א) בער. שוטה ע"ש שנמשל כבהמות והוא מל' בעיר.

מצודת דוד

לחכם לב להחיות נפש עצמו: (ל) פרי צדיק. מעשה הצדיק הוא כעץ המגדל חיים כי על ידי מעשיו בא החיים: ולוקח. הלוקח לעצמו נפשות להדריכם בדרך הישר והרי הוא כאילו קנאם כמ"ש ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב) הלוקח הזה לחכם יחשב: (לא) הן וגו'. כלומר למה יבטח הרשע על הצלחת מעשו הלא יראה כי אף הצדיק ישולם על העבירה שבידו עודנו בארץ עד לא ימות וכ"ש הרשע המחזיק ברשעתו ותוספת עוד שבודאי יקבל גמול מעשיו אם קודם המיתה אם לאחריה:

יב (א) אוהב. האוהב את המוסר הוא אוהב דעת כי בשמעו את המוסר יקנה דעת מה שלא שמע מאז אבל השונא תוכחת הוא בער ושוטה כי ישאר באולתו: (ב) טוב. איש טוב מוציא רצון מה' להביא טובה על כל העולם:

מוסר חכמה

באור המלות

(ל) צדיק, חכם. ע"ל (ט' ט', י' י"א):
(א) מוסר, תוכחה. הבדלם למעלה (ג' י"א). בער, הוא הדומה כבהמה שאין בו אף דעת הפשוטי, כמו שיד עם הנקנה ע"י החוש והמושכלות ראשונות, כמ"ש איש

באור הענין

וראוי שיהיה עבד לחכם לב, כעני ודל שהוא עובד את העשיר; (ל) פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם, הצדיק הוא שמשתמש בחקי החכמה לעשות צדק בפועל, והחכם הוא מי שאסף חקי החכמ' מרבותיו ע"י לימוד, ואמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, שממשיל את הצדק כעץ עושה פרי, והצדיק וריעיו אוכלים הפרי, ומהו הפרי? מעלליהם, שהם הפעלים היוצאות מהכונות נפשיות, והאוכל פרי הזה אוכל פרי עץ החיים, שאוכל ממנו וחי לעולם חיי הנפש, ר"ל הלמד ממעשיו ועושה כמהו, והחכם הוא לוקח נפשות בדברים (שכל לקיחה אצל בני אדם הוא בדברים) החכם ממשיך נפשות ע"י למודיו שמלמד אותם חקי החכמה, והצדיק מחיה אותם ע"י שמאכילם פריו, ר"ל שיעשו כמעשיו: (לא) הן צדיק בארץ ישלם אף כי רשע וחוטא, אחר שאמר כי פרי צדיק עץ חיים שהוא על חיי הנפש, אומר כי מזה נגזר שישיגהו רעות בעוה"ז אם חטא איזה חטא כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא, ולכן בארץ ישולם, כדי שישמור לו שכרו בעולם הנפשות שבם יחיה לעולם, ועתה ק"ו שכ"ש הרשע שהוא חוטא שישולם לו חטאו, רק שתשלומי הרשע יהיה בעוה"ב, כי הוא לא אכל מעץ החיים וימות מיתת הנפש בעולם הנפשות, וביאור הכתוב הן צדיק וחוטא ישולם אף כי רשע וחוטא, ומזה נלמד ג"כ שגם הרשע נענש אף על חטא קל מכ"ש מן הצדיק:

יב (א) אהב מוסר אהב דעת, יש הבדל בין מוסר ובין תוכחה, שהתוכחה הוא שמתוכח עמו בראיות השכל ומראה לו מה טוב ומה רע, והמוסר מכריחו לקבל דבריו ע"י עונשין, או שמתירא מפני עונש המיסר או מקלפו וגויו כקטן שמתירא מפני הגדול, או שהמיסר מודיע לו עונשי ה' למחרה דבריו, והנה האוהב תוכחת בודאי אוהב דעת כי התוכחה בנויה על ראיות השכל והדעת, ואמר פה שגם האוהב מוסר אוהב דעת, כי גם שרשי המוסר בנוים על יראת ה' וידיעת השגחתו ואמונתו ועונשו שנתבארו ע"י הדעת, ומבואר אצלי שהדעת רובו בנוי על הבנת החושים ודברים הברורים בראיית העינים שהם המפורסמות והמקובלות, מה שאירע לדור המבול והפלגה וסדום ומצרים, ואשר עבר לעדת קרח, וא"כ אוהב דעת. והשונא מוסר הוא בודאי בער והיינו איש בלתי מוכן לקבל הדעת, כי גם הילדים ייראו מיראת העונש ויקבלו מוסר מיראה, אבל השונא תוכחת שהיא בנויה על וכוחי השכל י"ל שאינו בער, הודיע לנו כי גם הוא בער וכבהמה יחשב, כי איש הראוי להקרא אדם חי מדבר כבר מוכן בטבעו לקבל התוכחות, ועכ"פ שלא לבזות את התוכחה הבאה לפקוח עיני שכלו: (ב) טוב יפיק רצון מה' ואיש מזמות ירשיע, מבואר אצלנו שפעל זמם מורה על מחשבות עמוקות שמעמיק

רָצוֹן מֵיְהוָה וְאִישׁ מְזִמּוֹת יַרְשִׁיעַ׃ ג לֹא־יִכּוֹן אָדָם בְּרֶשַׁע וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים בַּל־יִמּוֹט׃ ד אֵשֶׁת חַיִל עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ וּכְרָקָב בְּעַצְמוֹתָיו מְבִישָׁה׃ ה מַחְשְׁבוֹת צַדִּיקִים מִשְׁפָּט תַּחְבֻּלוֹת רְשָׁעִים מִרְמָה׃

רש"י

בעל עלילות ירשיע מחייב את הבריות להביא רעה . וכן הוא אומר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה (קהלת ט') : (ג) לא יכון אדם ברשע . לא יתכונן : (ד) וכרקב . תולעת הנכנס תוך

מצודת דוד

ואיש מזמות . הנמשך אחר מחשבות לבו הוא ירשיע את כל העולם כי מכריעם להוכח : (ג) לא יכון . האדם לא יהיה נכון במעשה הרשע ר"ל לא יעמוד על כנו ובסיכון עם הכון שאסף ברשע אבל שורש צדיקים לא יהיה נוטה לנפול ר"ל אף אם יפיל לא ימוט עם השורש כי יחזור ויקום : (ד) עטרת בעלה . ר"ל בעלה מתפאר במעשיה : מבישה . האשה שעושה גם כל דבר בושה היא לבעלה כרקבון בעצמותיו : (ה) משפט . לעשות משפט אמת ובצל הפשוט

מוסר חכמה

באור הענין

שמעמיק במחשבתו איך להוציא איזה דבר, ואם בא בעניני החכמה מורה על מחשבות עמוקות בעניני החכמה, ואם בא במחשבה שחושב נגד חברו הוא לרוב לרע, ואמר מחשב להרע ההוא בעל מזימות יקרא, כי אז מעמיק במחשבתו איך ירע לחברו ואיך ילכדנו במצודתו, ופעל מרשיע כשבא בהפעיל, אם הוא עומד, מורה שרשעתו גברה מאד עד שיוצא להרע לאחרים ברשעו, כי הרשע כולל בין בין אדם למקום בין בין אדם לחברו, והמרשיע עושה רשע נגד חברו, אומר האיש הטוב לא יעמיק מזימות, רק יפיק רצון מה', יבתדל להוציא רצון מה' שירצה ה' את מעשהו, כענין גול אל ה' דרכך ויכונו מחשבותיך, שאז יכונן ה' מחשבותיו הפשוטים על תכלית הנרצה אצל ה', ויש הבדל בין חפץ ובין רצון, שהרצון הוא שירצה הדבר מצד שהן ראוי ונכון מצד הראוי והיושר והטוב, והרצון שיפיק מה' הוא שירצה ה' בו מצד שהוא ראוי לזה, והטוב יכין מחשבותיו בענין שימצא ה' רצון בהו, והוא לא יעמיק מזימות ולא ירשיע, ואיש מזמות הבלתי סומך על ה' רק מעמיק מזימות עמוקות יעשה מעשים להרשיע : (ג) **לא יכון אדם ברשע ושרש צדיקים בל ימוט**, יש הבדל בין כן ובין שורש, שהכן הוא בסיס הנעשה לדבר בתלום, כמו כיור נחשת וכנו נחשת, שהדבר עומד הכן ע"י הכן, והשורש הוא במחובר, והוא דבר מתאחד עם הענפים, והרשעים אין להם שורש, כי שורש האדם הוא למעלה במקום טהרה, שהאדם דומה כעץ הפוך ששרשו למעלה, והוא המוח שהוא שורש האדם והוא נטוע בעולם השכל שמשם מקבל נפשו, והצדיק דבוק בשרשו העליון, לא כן הרשע שנכרת משרשו העליון, והוא עומד הכן על עולם החומרי בגופו לבד, כדבר שעומד על בסיס בתלוש, אבל הכן הזה ג"כ עתיד להתמוטט, אחר שעקרו מקוכן ע"י רשע, אבל הצדיקים י"ל שרש, ולמה האדם דומה לאילן ששרשו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה, והגם שהנוף יתמוטט לפעמים אל הצד, השורש לא ימוט והוא במקום טהרה ובמקום קיום העולם הרוחני, ועי"ז גם הנוף ישוב אחר השורש: (ד) **אשת חיל עטרת בעלה ומרקב בעצמותיו מבישה**, העטרת הוא לבוש וחוץ מגוף האדם, ויושימה על ראשו, והוא אות המעלה והכבוד, כן אשת חיל חוץ ממה שהיא מחזקת עצמותיו היא עטרה לראשו, יתהלל בה ועל ידה לפני רבים עמים כמ"ש **נודע בשערים בעלה**, והמבישה היא העלולה במעשיה, לא לבד שאינה לכבוד לו כי אדרבה יסתיר אותה והיא כרקב בעצמותיו, כי האשה היא עצם מעצמיו, והוא דומה כמו בחלק ממנו נרקב, כי מתגית גופו הנגית שהיא אשתו מעלה רקב וירקיב גם את הגוף: (ה) **מחשבות צדיקים משפט תחבלות רשעים מרמה**, יש הבדל בין מחשבה ועצה ותחבולה, החושב עדן אין לו עצה רק מעלה על לבו ענינים בכח מחשבתו, ולפעמים חושב על צדדי האפשר אם לעשות ואיך לעשות דבר, ואחר שיכון בידו דבר ברור אז נאמר שיעץ עצה, ומי שמיעץ כמה עצות, כמו במלחמה שמיעץ כמה מיני עצות שיעמדו נגד עצות של האויב הבלתי ידועים לו, זה נקרא תחבולה שהוא קיבוץ כמה עצות, והצדיקים גם המחשבה הפשוטה שלהם הוא משפט שילכו בדרך המשפט והצדק ולא יטו ממנו, והרשעים גם התחבולות שהוא קיבוץ עצות הוא שיעשו הכנים לרמות את רעיהם ולעשוק ולגזול, ולכן הצדיקים א"צ לתחבולות, כי די במחשבה שהוא לעשות משפט שזה הדרך הישר שא"צ להתחבל ולהתנכל, והרשעים אחר שצריכים להטות מן המשפט ולגזול את רעיהם במכמורת ע"י מרמה, צריכים להתחבולות וקיבוץ עצות רעות רבות זה בזה איך ילכדו את העשוקים

באור המלות

בער לא ידע, ואני בער ולא אדע בהמות הייתי עמך : (ב) איש מזמות. פעל זמם בא גם לרע, ומזימות כהיינו על עמקות החכמה היא לרע. ומרשיע בהפעיל והוא עומד מורה הפלגת הרשע, והבדל בין חפץ ובין רצון בהבורי השמ"ה ויקרא (סי' נ' נ"א): (ה) מחשבות, תחבלות. נתבאר (א' י"ד):

ו דִּבְרֵי רְשָׁעִים אֱרָב־דָּם וּפִי יְשָׁרִים יַצִּילֵם: ז הָפוֹךְ רְשָׁעִים וְאֵינָם וּבֵית צַדִּיקִים יַעֲמֹד: ח לְפִי שִׂכְלוֹ יְהֻלַּל־אִישׁ וְנַעֲוֵה־לֵב

רש"י

בצלפות ובוחן אותם כן אשה מביישה ורעה שמעשיה בושים: (ו) דברי רשעים ארב דם. יועצים לרצוח בידים או ע"י עדות שקר: ופי ישרים. כשומעים את עצתם יצילו לנרדפים שמגלים את עצתם, או הם עדים הם מזימים אותם: (ז) הפוך רשעים. כמו להפוך, כמהפכת רגע נהפכים: ואינם. כלים, כגון סדום: ובית צדיקים יעמוד. יתקיים: (ח) לפי שכלו יהלל איש. איש חכם מעט או הרבה הכל לפי שכלו ישול שכלו: ונעוה לב. שהגיע לבו לגמרי מן התורה הוא יהיה לבוז. נעוה, כמו נעויתי משמוע (ישעיה כ"א) וכן בן נעות המרדות (שמואל א' כ'), ויש לומר נעוה מי שלבו נעוה, מגזרת נע ונד כאשר יאמר

מצודת ציון / מצודת דוד

לאמנו וכשירנו (במדבר כ): (ז) ואינם. ואין מהם : מיד פושקו: מרמה. לעשות מרמה: (ו) ארב. לארוב
(ח) ונעוה. מל' נע כאשר יאמר מן זע זעוה: על דם נקי בעדות שקר: יצילם. יצילו את הנרדפים כי
ירבו לאחר עד יוכחשו זה מזה: (ז) הפוך. כאשר יהפכו
הרשעים אז אינם בעולם ויאבד זכר למו אבל בית הצדיקים יתקיים לעד: (ח) לפי שכלו. כל איש ישובח לפי שיעור

מוסר חכמה

באור המלות

(ו) דברי. הדבור הוא בארוך, כמו שכתבתי בחבורי התו"כ ויקרא (סי' ג'): (ח) שכלו. גדר והבדל בין שכל להכמה ובינה באמרו דורשי הלשון, וע"ע לקמן (י"ג ט"ו). נעוה לב, לב עוה ועקש, ויש הבדל בין עקש לב, ועוה לב, שהעקש בא על דבר מוסיו, והעוה הוא עוות הגיוני וכולל גם עוות השכל והבינה שנמשך ע"י קלקול הלב ותאוותיו,

באור הענין

במלודתם: (ו) דברי רשעים ארב דם, הדבור הוא מה שידבר בארוך ובהצעת דברים, ודברי רשעים יאריכו לשונם להפיק מחשבתם שאורבים לדם, כי ידברו לה"ר ורכילות להשחית את רעיהם, והישרים הם שנטוע בלבם חקי היושר בטבע ועושים לפניס משורת הדין שהוא הפך מן ארב דם, פיהם יצילם וכבר אמר (י"א ז') צדקת ישרים תצילם ובאות בוגדים ילכדו, שם מדבר שע"י צדקתם ינצלו מרעות טבעיות והשגחיות שהוא ההות של בוגדים, בזה ינצלו בזכות צדקתם, ופה מדבר מרעות בחיריים, שמזה יצילם פיהם הדובר כפי חקי החכמה ע"פ היושר, ומורה איך להנצל מן המארב של הרשעים: (ז) הפוך רשעים ואינם, הרשעים הגם שנראה שהם מושרשים בחוזק, הגם כשמגיע שעה עונשם כשנתמלא סאתם הקב"ה מהפך אותם, שההיפוך הוא מהפך אל הפך, בין באיכות בין בכמות בין במצב, וכשיהפך השורש למעלה והענפים למטה בעץ, או ראשו למטה ורגליו למעלה באדם, זה נקרא הפך, כמ"ש הפך משורש עריס, ואז אינם עוד במציאות, כמ"ש ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן ויעבור והנה איננו, וזה לו מדה כנגד מדה, כי הרשע הולך הפוך, כי האדם דומה כעץ ששרשו למעלה שהוא ראשו וענפיו דבוקים בארץ, והרשע שראשו ומוחו ומחשבותיו דבוקים בארץ הוא הפוך, ועונשו שיהפך ה' אותו, שהוא הכליון הגמור, אבל בית צדיקים יעמד, שהצדיק גם אם יענש, יענש תיכף כשיחטא, והרשע יפול צדיק וקם, כי לא יעקר שרשו רק יכהו בקמינו וביסורים, ולא לבד הצדיק עצמו שאפילו ביתו יעמוד, וכבר אמר (למעלה י' כ"ה) כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם, ושם מדבר על רעות טבעיות, ופה מעונשים הנצחיים, ובמדרש פ' נח דרש שני הכתובים על דור המבול ונח: (ח) לפי שכלו יהולל איש, השכל הוא כח מיוחד באדם השולט על דברים שאין הבינה שולטת, כמו להבין חקי החכמה על אמתתם (וכבר באמרו חכמי הלשון שלכן לא תמצא לשונות של בינה סמוכים אל חכמה שיאמר בינו הכמה כמ"ש ומשכילים בכל חכמה, כי זה למעלה מבינת האדם) וכן להבין ההשגות העליונות כבוד ה' וכיוצא שא"א להשיג ע"י היקשים ומופתים שהתחלתם בנוים על המוחשות או מושכלות ראשונות, ישיג בכח השכל.— והגם שהם שכל המוזכר בכתבי הקדש הוא לטוב, אבל לפעמים יצר הלב ושקיעתו בתאות יטעה את השכל, כי הלב הוא הכח הממשלה אשר בנפש, והוא צריך ליועצים שהם הבינה והשכל, אבל כאשר יתגברו בו שלוחים הרעים והתאות ימשך גם את היועצים שיעצוהו כפי רצון היצר, ואז יעזרהו השכל לרוע, ומי שלבו שהוא כח הממשלה נעוה וכל מדרך היושר והחכמה, אז גם השכל יהיה לבוז, כי ילך כעבד לשרת את התאוה והיצר, וז"ש שהאיש יהולל לפי שכלו, שאם י"ל שכל גדול ישכיל את חקי החכמה וישכיל באמתת דרכי ה' ויהיה להלה ותפארת, וכ"ז בשהלב ישר, היינו שכח המושל שבו, נוהג כפי חקי החכמה והבינה ובלתי שומע ליצרין הזונים, אבל כשהוא נעוה לב, אז יהיה השכל לבוז, כי כל

יהיה לבוז : ט טוב נקלה ועבד לו ממתכבד וחסר־לחם : י יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי : יא עבד אדמתו ישבע־לחם ומרדף ריקים חסר־לב : יב חמד רשע מצוד רעים ושרש

ת"א טוב נקלה. ספר הזוהר פרשת וישלח : יודע צדיק . כתובות ס"ג : עובד אדמתו. סנהדרין נ"ח ספר הזוהר פ' מקץ :

רש"י

עוה מגזרת זע : (ט) טוב נקלה . בעיניו ונעשה עבד לעצמו : ממתכבד . בעיניו ואומר גנאי הוא לי לעסוק במלאכה שאני מבני אדם גדולים וסופו להיות חסר לחם : (י) יודע צדיק נפש בהמתו . מה בהמתו ובני ביתו צריכים : (יא) עבד אדמתו ישבע לחם . כמשמעו , ולפי משלו שחוזר על תלמודו תמיד שלא ישתכח : (יב) חמד רשע . להיות נזון ומתפרנס ממצוד רשעים שצדין את הבריות בגזלות וחמס : ושרש

מצודת דוד

בלבו אם רב ואם מעט אבל מי שלבו נוטה מחכמה יהיה לבזיון : (ט) טוב . יותר טוב למי שנוהג קלות בעצמו ואף עבד לעצמו לעשות מלאכתו להתפרנס בה ממי שמחזיק עצמו למכובד וגם הוא לעבוד עבודתו ובעבור זה יחסר לחמו : (י) יודע צדיק . הצדיק נותן לב לדעת אף רצון בהמתו למלאות תאותה כי קנוי אצלו מדת הרחמנות אבל הרשעים אף הרחמנות שיש בהם היא אכזריות כי למראה העין ירחמו ולא כן בלבם : (יא) עובד אדמתו . בחרישה כיוצא : ומרדף ריקים . הרודף אחר דברים שאין בהם תועלת הוא חסר לב כי טוב לעסוק אז בעבודת האדמה : (יב) חמד . הרשע חומד לשבת במצור הרעים אשר יתחזקו שם לעשות חמס אבל הצדיקים אינם צריכים לעזר מבחוץ

מצודת ציון

(יב) מצוד . ענינו מבצר חזק כמו יביאהו במצודות (יחזקאל י"ט)

מוסר באור הענין חכמה

שהכלו גדול יותר, כן יעזרהו לרוע : (ט) טוב נקלה ועבד לו ממתכבד וחסר לחם, כאשר בין אותות הכבוד המוסכמים בין העם הוא שלא יעשה מלאכה בעצמו כי זה נחשב לקלון ופחיתות הכבוד, הנה שיוכל שע"י שיבחר בכבוד ולא יעשה מלאכה יהיה חסר לחם, למד דעת כי אין זה מן החכמה, הוא רק מתכבד (ר"ל נראה מתכבד ואינו כן כי זה גדר ההתפעל), והוא חסר לחם, שזה קלון אמתי שהוא אין לו עבד שיעבוד עבודתו. אבל הנראה נקלה ע"י שעובד לעצמו הוא י"ל כבוד באמת, כי י"ל עבד כי הוא עצמו עובד לעצמו, וישבע לחם. ובדרך המשל המתכבד וגם מללמוד הוא חסר לחמה של תורה, והנקלה הוא עבד לעצמו היינו לנשמתו : (י) יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי, הצדיק הוא המתנהג עפ"י חקי הצדק, לא לבד שנוהג על פי החקים האלה עם ב"א, כי גם עם בהמתו נוהג בחקים האלה, ויודע תכונת נפשה לתת לה מזונותיה בעת הראוי וכפי הראוי, ושלא יכביד מלאכתה יותר על יכלתה, שגם זה מחקי החכמה והצדק, כמ"ש ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואח"כ ואכלת ושבעת ואסור בע"ח דאורייתא, וזה ילמד מחקי הצדיק העליון ה' ית', כמ"ש חז"ל יודע הקב"ה שהכלב מזונותיו מועטים ולכן השהה אכילתו במעיו עד ג' ימים, שזה מחקי הצדק הכוללים. אבל הרשע שאינו מתנהג כפי חקי הצדק ונוהג הפך מהם, גם אם תראה ממנו מדת הרחמים הוא מצד האכזריות הנסתר בו, למשל שירחם על האדם הכבוש תחת ידו ולא יהרגנו כדי שיכבשנו לעבד לצרכו, שירחם על בהמתו ויוסיף במאכלה כדי שיכביד עליה עבודה יותר מאד, כי הרחמים שלו שרשו הגאת עצמו מפני הצורך שי"ל בדבר ההוא, ובדרך המליצה, האדם מורכב משני חלקים, הגוף הוא הבהמה שלו והנפש הוא האדם, והצדיק שמתנהג עפ"י חקי הצדק יתן לכל אחד חלקו. ובעת תסיתנו תאותו למלך בהמתו, יודע נפש בהמתו דהיינו הנשמה שהיא הנפש של הגוף שהיא הבהמה, כי הנפש של הבהמה הזאת תאותה הפך תאות בהמתה דמית את תאות בהמתו להחיות את נפש בהמתו, והרשעים מרחמים על בהמתם לתת להם ככל תאותם ויכריתו את נפשה, וזאת אכזריות גדולה שיתאכזר על עצמותו ועל נשמתו הרוחניית : (יא—יב) עובד אדמתו ישבע לחם, חמד רשע מצוד רעים, אמר מי שהוא עובד אדמתו, הגם שטבע האדם נוטה אל המנוחה והשביתה ממלאכה והאדמה צריכה עבודה, שנדר העבד הוא בעבודה קשה שמשועבד אליה יום ולילה, בכ"ז צריך האדם להשקיף על התכלית, שעי"כ ישבע לחם. ומוב לו לסבול עול העבודה משיסבול צער רעב, וזה מצד כח הממשלה אשר בנפש שנקרא לב, אבל מי שמרדף ריקים להשיג פרנסתו ע"י מנוחה ולא יעבוד את אדמתו הוא חסר לב, וא"ל כח המושל שיגעור על העצלות ע"י שירצה את הגולד, ומאמר זה הוכפל לקמן (כ"ח י"ט) עובד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע ריש, איש אמונות רב ברכות ואץ להעשיר לא ינקה, שם מדבר בענין אחר, כי המרדף ריקים יצויר בב' פנים, הרודף להשיג פרנסתו בלא עבודה ע"י מסחר והליצת הימים והמדבריות או מציאות וכדומה, שזה נ"כ עניים ריקים אחר שאין הריוח בטוח, ומענין זה מדבר שם, וגלמד מעניננו מאמר ע"ז שיש אמונות רב ברכות, ר"ל מי שמאמין בה' וזורע אדמתו (כמ"ש אמונות זה סדר זרעים

ופרש"י

צַדִּיקִים יִתֵּן׃ יג בְּפֶשַׁע שְׂפָתַיִם מוֹקֵשׁ רָע וַיֵּצֵא מִצָּרָה צַדִּיק׃ יד מִפְּרִי פִי־אִישׁ יִשְׂבַּע־טוֹב וּגְמוּל יְדֵי־אָדָם יָשׁוּב לוֹ׃ טו דֶּרֶךְ

ת"א ישבע טוב . נקודה שער מ"א : ישיב קרי

רש"י

צדיקים יתן . מה שהוא ראוי ליתן והוא הפרי : (יג) בפשע שפתים . בפשע שפתי דור המבול שאמרו מה שדי כי נעבדנו (איוב כ"א) בא להם מוקש רע , ונח הצדיק יצא מהצרה : (יד) מפרי פי איש .

מצודת דוד

כי שרשם יתן פרים הראוי ר"ל מעלמם יתחזקו להטיב יבוא עליו מוקש רע אבל הצדיק בנועם אמריו יוצא מהצרה לעצות : (יג) בפשע . בעבור פשע שפתים המדבר סרה הבאה: (יד) מפרי . ר"ל אם מאמרי פי איש כד"ת ישבע

מוסר חכמה

באור המלות

ומלת יהיה על השכל , שהשכל יהיה לבוז : (יד) גמול . כ"מ שנזכר גמול נקשר עמו התפעליות איבה או אהבה כמ"ש בכ"מ בתנ"ך, ולכן תפס שם אדם , שההתפעליות הוא מיוחד לו מצד האנושיות שבו , וכמ"ש בהבדל בין איש ובין אדם בס' התו"ס ויקרא (סי' ו') ויש הבדל בין משיב גמול ובין משלם גמול, כמ"ש (יואל סי' ד' ד' ובכ"מ) :

באור הענין

ופירש"י שמאמין בה' וזורע) . ועי"כ ישיג רב ברכות מטל השמים מעל ומתהום רובצת תחת, ע"י שהוא מאמין ובוטח , וזה פירוש של עובד אדמתו ישבע לחם, אבל המרדף ריקים ע"י שהוא אין להעשיר ומבקש תחבולות להתעשר תיכף, אחר שאינו מאמין ובוטח תחת שחפץ להתעשר ישבע ריש , ופה מדבר במרדף ריקים להתעשר ע"י גזל וחמס, וסיפא דעניגא מוכיח שאמר חמד רשע מצוד רעים . שהרשע אינו רוצה לעמול ולעבוד רק חמד לחיות ע"י ציד של רעים , שצדים אנשים בצידם ולוקחים ממונם ע"י מרמה ותחבולות רשע, וזה חסר לב שאין לבו מושל עליו להתנהג כפי חקי החכמה, אבל העובד אדמתו ומתנהג בצדק שלא לעשוק ולגזול רק זורע והתבואה נשרשת בקרקע, שורש צדיקים היינו השורש שהשרישו באדמתם, יתן לחם לאוכל. ושני הענינים האלה י"ל משל ומליצה כי האדמה הזאת הנעבדת י"ל משל ומשל תוך משל , פה מדבר בענין הנפש שנמשלת בדברי החכמים לחלקת השדה שהיא כתנית ומוכנת להוציא פרי, וכמו שהאדמה צריכה עבודה להסיר משם הקוצים והדרדרים ולזמן בחורש את הזרע ולהשקותה ולעבדה , כן צריך להסיר מן הנפש את הציורים הרעים ולזרוע בה זרע החכמה והמוסר ולהשקותה במי השכל והדעת עד תוציא פרי' קדש הלולים , והעובד אדמתו לסוף ישבע לחם שהיא מזון החכמה והמוסר שהוא לחם הנפשי, והמרדף ריקים , שהוא הרשע שלא עבד את אדמתו והוא חומד מצוד רעים . שהם ציורי התאוות אשר הקיפו מצודים גדולים על העיר הקטנה, ויצודו בחרמם את כחות הנפש הרוחניים הוא חסר לב, ואינו הולך בממשלת הנפש כפי חקי החכמה . אבל העובד אדמתו ומנקה אותה מן הקוצים וזורע בה זרעים האלהיים , שורש צדיקים יתן , שהיא החכמה : (יג) בפשע שפתים מוקש רע , השפה מציין הדבור החיצוני, לפעמים לא ידבר בפה ובלשון רק בשפתים, ר"ל שאינו מחשב היטב מה לדבר , רק שפתיו נעות בלא תבונה והשכל , ולפעמים יפשעו השפתים בו ויביאו לו מוקש , למשל שמדבר לפני מלך ומוציא דבר שלא כהוגן מבלי לב ונלכד בדבריו, או כשעומד במשפט ולפעמים נלכד ע"י דבר אחד שמוציא בשפתיו בלי השכל , אולם הצדיק שמתנהג הכל ע"פ צדק כבר הורגלו שפתיו שלא להוציא דבר שלא כהוגן כמ"ש שפתי צדיק ירעו רבים , שפתי צדיק ידעון רצון , וגם כשהוא כבר בצרה יצא ממנה ע"י שפתיו שהורגלו לדבר ע"פ הדעת השכלי , כמ"ש במקומות הנ"ל : (יד) מפרי פי איש ישבע טוב יצייר במליצתו את האדם כעץ השדה, שיש אילן סרק ועץ פרי , עץ פרי עקרו הוא הפרי אשר ישגב לו , והאיש פריו הוא בפיו, שכמו שמובחר כחות העץ הוא פריו ושם יתגלה מהותו וטובו , כן כח הדבור והשכל המתגלה מפיו הוא פרי העץ הזה האישי , ושם פה הנאמר בספר בא על החכמה, וכשמדבר בפיו דברי חכמה יוציא פריו ויבשילו אשכלותיה ענבים , ואז אינו אילן סרק, (הפך החסר חכמה ובשער לא יפתח פיו שהוא אילן סרק) אולם אינו דומה כאילן שמפריו לא ישבע הוא, רק ישבעו אחרים האוכלים , האיש ישבע בעצמו מפריו , כי פרי החכמה ישביעו נפש בעליהם בנחמות ומוציאים כחותיו אל השלמות, ויש לאדם ב' סולמות בו יעלה אל השלמות, שהם העיון והמעשה, והנה מן החכמה ישבע בעצמו אולם המעשה שעושה בידיו צדקה וכ"ח הוא הפרי המשביע לאחרים שמקבלים ממנו הטוב, ורק ה' ישיב לו גמולו, וז"ש וגמול ידי אדם ישיב לו, ויש הבדל בין שכר ובין גמול, שהגמול הוא לפי ההתפעליות שהנפש מתפעל בפעייתו מצד המדות הנטועות בנפשו , למשל עושה צדקה מצד התפעלות הרחמים והחנינה או מצד התפעליות מדת האהבה הנטועה בנפשו לאהוב את חברו כנפשו , וכפי ההתפעליות הזה שזה מצד גדלו האנושי ישיב לו ה' גמול כפי תכונת נפשו . ויש הבדל בין שכר וגמול ובין השבה, המשיב משיב הדבר עצמו , לא כן השכר וגמול נותן דבר אחר תמורת הדבר , ור"ל שה' ישיב לו הצדק בעצמו שנתן לאחרים , באופן שלא

אֱוִיל יָשָׁר בְּעֵינָיו וְשֹׁמֵעַ לְעֵצָה חָכָם׃ טז אֱוִיל בַּיּוֹם יִוָּדַע כַּעְסוֹ וְכֹסֶה קָלוֹן עָרוּם׃ יז יָפִיחַ אֱמוּנָה יַגִּיד צֶדֶק וְעֵד שְׁקָרִים מִרְמָה׃ יח יֵשׁ בּוֹטֶה כְּמַדְקְרוֹת חָרֶב וּלְשׁוֹן חֲכָמִים מַרְפֵּא׃ יט שְׂפַת־אֱמֶת

ת״א יש בוטה. עירובין ס״ד נדרים כ״ח: שפת א״ת. ספר הזוהר פרשת תשא:

רש״י

משכר פירות של עוסקי תורה אוכלים פרי בעולם הזה והקרן קיימת להם לעולם הבא: (טז) אויל ביום יודע כעסו. ביום שהוא כועס בו ביום מודיע כעסו שהוא מתגרה ומחרף חבירו ברבים ואין מעצור לרוחו. אבל הערום כוסה קלון ואינו ממהר לריב, ומ״א ביום שנברא אדם הראשון נודע סרחונו והקב״ה שהוא ערום לא רצה לשחת בריותיו כסה קלונו ודחה לגזרתו מיום של אדם ליום שלו שהוא אלף שנה: (יז) יפיח אמונה יגיד צדק. מי שמדבר אמונה יגיד בדין עדות צדק לזכות הזכאי: (יח) יש בוטה. מדבר כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה׳): כמדקרות חרב. שמסכסך את הבריות וגורם להם להרוג: ולשון חכמים. כמביא שלום בין אדם לחבירו: מרפא. למכשא ההוא: (יט) שפת אמת תכון לעד.

מצודת דוד

כשורה טיב כ״א הוא בגמול מעשה ידיו ישיב לו המקום אם טוב ואם רע: (טו) ישר בעיניו. כי מחזיק עצמו להכם: ושומע. כלומר אבל לא כן הוא כי השומע לעצת זולתו לחכם יחשב: (טז) ביום. בו ביום שכועס על מי ביום הזה יודע כעסו ויתפרסם בעולם כי מיד תקוטט עמו ויבזהו אבל הערום אם כי כעס כוסה הוא את הקלון ולא יבזה את רעהו מיד בפרסום: (יז) יפיח אמונה. המורגל לדבר דבריו באמונה כ״ש בעדותו יגיד צדק אבל המורגל לדבר שקרים עם כי השמר בדברים של מה בכך על״ז קרוב לדבר אבל גם בדבר העדות מרמה בפיו והרבה יש להקור בדבריו: (יח) יש בוטה. יש מי ינטא בשפתיו ויזיק בזה

מצודת ציון

(יז) יפיח. ענין דבור כי כא כהכחת רוח הפה: (יח) בוטה. ענין דבור כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה): כמדקרות. ענין תחיבה בדבר חד כמו כל הנמצא ידקר (ישעיה יג): (יט) ארגיעה. מלשון רגע: תורה. ענין התבנה:

באור הענין — מוסר חכמה — באור המלות

שלא הסר לנפשו מאומה. —וכלל הדבר שפרי החכמה יאכל גוף הפרי, ופרי המע״ט יקבל מה׳ בדרך שכר וגמול: (טו) דרך אויל ישר בעיניו ושומע לעצה חכם, כבר אמר כי יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות, כי יש דרך שנראה בתחלתו שהוא ישר, אבל סוף הדרך מביא למות ואבדון, ויש דרך שנראה התחלתו שהוא מלא קוצים ופחתים ומוביל אל מקום העדן, כי הדרך שיבחר האדם למשוך ביין את בשרו וללכת אחרי התענוגות בשר נראה בהחלתו ישר וטוב אבל סופו מות ואבדון, כי הבשר יכלה והמתעדן ימות בלא עתו, והדרך השני הנפשי למאוס בתענוגים ולפרוש מן העוה״ז וללכת בדרכי הנפש, התחלתו מלא קוצים אבל הוא מוליך אל העדן הנצחי, והנה האויל שמסתפק בחקי החכמה ואינו מאמין בהם לא ישמע לעצה אשר יאמר לו שזה הדרך הנראה ישר בעיניו הוא דרכי מות, ורק דרכו הנראה לו טוב לפי שעה זה הישר בעיניו, ועי״כ תועה מדרך השכל ובקהל רפאים ינוח (לקמן כ״א ט״ז) ושומע לעצה חכם אבל החכם והוא מי שאסף חקי החכמה אל נפשו ומתנהג בהם, לא ילך בדרך הישר בעיניו, רק ישמע לעצת החכמה אשר תודיע לו כי דרך זה אחריתו מלא קוצים, ויבחר הדרך כבלתי ישר בהחלתו והוא דרך החיים והאושר: (טז) אויל ביום יודע כעסו וכוסה קלון ערום, מדרך החכמה והתבונה והשכל להאריך אף ושלא להראות כעסו תיכף, שאף שי״ל כעס בלבו לא יגלהו לחוץ, כי הכעס עצמו היא מדה מגונה וטוב לכסותה שהיא גנאי לו ומעיד על רוע תכונת נפשו, כמ״ש שכל אדם האריך אפו, וארך אפים רב תבונה, אבל האויל שלא נטע בנפשו חקות החכמה להתנהג על פיה, אינו מורגל לעצור ברוחו ולהאריך אפו, כמ״ש קצר אפים יעשה אולת, ואמר קצר רוח מרים אולת, ולכן תיכף ביום שי״ל כעס יודע לכל, כי יוציאו לחוץ בפועל, והנה מחקי החכמה והתבונה להאריך אף ושלא לנקום, שהנקמה והנטירה ועשות רע לחברו הגם שחטא לו הוא נגד חקי החכמה, אבל גם מי שלא למד חקי החכמה יעשה זאת מצד הערמה, כי אם יכעוס יקלהו חברו ויבזהו וכן יתבזה אצל הרואים והשומעים, ולכן הערום כוסה קלון כדי שלא יגיע לו קלון ע״כ מכסה הכעס בלב בערמה, עד יגיע זמן להנקם באופן שלא יגיע לו בזיון, וזה מן הערמה לא מן החכמה, שהחכמה תלמד לכסות גם הכעס עצמו ולבל ישמול גם ברוחו בנעלם, אבל האויל לא לבד שאינו מכסה כעסו מן הלב ובהוה הנפש הוא מודיע אותו גם לאחרים עד שיגיע לו קלון: (יז—יח) יפיח אמונה וכו׳ יש בוטה וכו׳ שפת אמת וכו׳

(טו) חכם. הוא הנוהג בחקי החכמה, וכבר התבאר (א׳ ב׳) שבכל ענין שיפול עליו שם חכמה יש שני דרכים במציאות טו״ר, ולמודי החכמה איזה דרך יבחר נקראים עצות, שבעצה היא ההסכמה מבין בני צדדי האפשר (כנ״ל י״א י״ד), והאויל גדרו המסתפק בחקי החכמה כנ״ל, והוא לא יקבל עצה: (יז—יט) יפיח. מורה על הדבור הבלתי נבלם (חבקוק ב׳ ב׳), ומלת יגיד נמשך לשנים, יגיד צדק, יגיד מרמה. ובוטה, הוא הדבור שיש עמו שבועה או נדר, כמו״ש ויקרא (ה׳ ד׳). שפה, ולשון. כבר התבאר

תִּכּוֹן לָעַד וְעַד־אַרְגִּיעָה לְשׁוֹן שָׁקֶר׃ כ מִרְמָה בְּלֶב־חֹרְשֵׁי רָע וּלְיֹעֲצֵי שָׁלוֹם שִׂמְחָה׃ כא לֹא־יְאֻנֶּה לַצַּדִּיק כָּל־אָוֶן וּרְשָׁעִים מָלְאוּ רָע׃ כב תּוֹעֲבַת יְהוָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר וְעֹשֵׂי אֱמוּנָה רְצוֹנוֹ׃ כג אָדָם

ת"א לא יאונה. ברכות מ' יבמות קכ"א חולין נ"ט:

רש"י

תתבסס ותתקיים: ועד ארגיעה. כמעט רגע הוא כלה והולך שהשקר אין לו רגלים: (כ) מרמה בלב חרשי רע. ומתוך שהם טרודים במחשבות של תרמית אין להם שמחה, וליועצי שלום שמחה: (כא) לא יאונה לצדיק. לא יארע, לא תזדמן לו עבירה בלי דעת: (כג) אדם ערום כסה דעת. אפילו בחכמתו

מצודת ציון

(כא) יאונה. ענין הזדמנות כמו לא תאונה אליך רעה (תהלים

מצודת דוד

כאילו מדקיר בחרב והוא המדבר לה"ר ומוציא שם רע: ולשון. אבל אמרו לשון חכמים המה עוד למרפא כי במתק אמרי נועם יסית האדם לתשובה ולב ורפא לו: (יט) תכון לעד. מתקיימת עד עולם אבל לשון שקר לא תתקיים כ"א עד רגע כזה עת האמירה כי לאח"ז יתברר השקר: (כ) מרמה וגו'. בלב החושב רע תמצא מרמה והוא מוגר ודואג שלא יגלה אבל היועצים על השלום עוד ישמחו אם יתגלה: (כא) לא יאונה. אין שום עבירה מזדמן לצדיק להיות נכשל בה אבל הרשעים נתמלאו מרע כי עבירה גוררת עבירה עד אין תכלית: (כב) שפתי שקר. שפתים המדברים שקר:

מוסר חכמה

באור המלות

(סי' י' י"ג) שהשפה מורה על הדבור הקל החיצוני, והם (פסוק כ"ח) שהלשון מורה הדבור הפנימי. ועד ארגיעה, פי' עד רגע והא' נוספת: (כ) חרשי. הם המעמיקים מחשבות בסתר, כמו ויתחרשו לו כל הלילה: (כא) לא יאנה. כמו לא תאונה אליך רעה, ובארתי גדר פעל זה ירמיה (ג' כ"ד):

באור הענין

וכו'. מציין איש בא לפני השופט לדון עם חברו וטוען האמת, וחברו מביאו נגד עד שקר, ואומר שהשופט החכם יכיר האמת מן השקר ע"י חקירותיו ודרישותיו, והסימן הראשון הוא שהמדבר אמונה ידבר בנחת ובקול דממה כי האמת אתו, והמשקר ידבר ברעש ובתורת עדות ובשבועה וביפוי לחזק דבריו, וירבה רמאות ותחבולות, וע"ז אומר יפיח אמונה מי שאומר אמונה הגם שרק יפיח, שהוא דבור הקל מאד שרק מפיח בשפתיו בכ"ז הלא יגיד צדק, ככל די בהגדתו הקלה להגיד באורך ולברר את הצדק, ועז"א לשון אמונה שמגיד דבר שראוי להאמינו והשופט יאמין לדבריו בקל, אבל העד שקרים הגם שבא בתורת עדות, בכ"ז יגיד מרמה, יוכר המרמה מתוך דבריו כי בקל יוכר שהולך ברמאות, ומפרש הגם שיש בוטה, שהוא בוטה בנדר ובשבועה להחזיק דבריו, והוא כמדקרות חרב שבביטוי הזה דוקר את הבעל דין לחייבו שלא כדין, אבל לשון חכמים הוא מרפא אל הדקירה הלז, כי גדר הלשון הוא הדבור בדרך הבינה, ור"ל שהחכמים המתנהגים ע"פ חקי החכמה יחקרו בלשון על פי דרכי הבינה ומופתים להבין דבר מתוך דבר ויכירו המרמה וירפאו הנדקר, ומפרש שפת אמת, ויש הבדל בין השפה והלשון שהשפה הוא הדבור הקל בחיצונית השפה, והלשון הוא הדבור הנבוה המבוני ההגיוני, מפרש שהאמת ר"ל המליצות והיקשים מבוגים כי היא קיימת בעצמה לעד מבלי ראיות ומופתים, ועז"א בגם שפת אמת תכון לעד ותתקיים, אבל לשון שקר, הגם שידבר השקר בלשון ובראיות תבוניות הגיונות, הם רק עד ארגיעה כי תיכף יוכר הזיוף והמרמה, ומעט מן האמת ידחה הרבה מן השקר: (כ) מרמה בלב חורשי רע וליועצי שלום שמחה, הגביל חורשי רע נגד יועצי שלום, כמ"ש עושה שלום ובורא רע, שהשלום הוא קיום המציאות, והרע הוא חורבן המציאות, יועצי שלום הם החפצים בקיום המציאות והשלום כולל כל טוב, שלום הביתי והמדיני, הם האוהבים להיטיב עם הכלל ויועצים לקיים ולהחזיק כל טוב ויושר וצדק, והם הנקראים יועצים כי הם מתיעצים ע"פ החכמה והאמת, שעצתם עצה הוא לטוב, והיועץ יועץ בגלוי, והחורשי רע הפצים לספר המציאות להחריב עמודי העולם, להשבית הישוב ולהרוס את האמת והצדק כמו עד שקרים, ועושי רשעה, ומשחיתי הכלל והפרט, והם חורשים בסתר בל יודע לאיש וע"כ לבם מלא מרמה, כי צריכים לרמאות עד שלא יודע רעתם בקהל ויסמרו מהם, כמ"ש ועד שקרים מרמה, והם תמיד עצבים ומלאים יגון פן יודע רעתם ומרמתם, כמ"ש עד ארגיעה ל' שקר, אבל יועצי שלום הם מלאי' שמחה, כי הטוב ישמח במעשיו והרע יתעצב תמיד, והמרמה לא יגור עם השמחה כי מלא פחד ורעדה: (כא) לא יאונה לצדיק כל און, פעל אנה הוא שמכין סבה למסובב, כמו והאלהים אנה לידו, שמי שעשה עבירה הוא סבה שיעשה עבירה אחרת, כמ"ש חז"ל שמי שהרג, השם מזמין סבה לידו שיהרוג עוד כדי שיגלה, אבל הצדיק שאוחז בדרכי הצדק אין לו סבה שיעשה איזה און וכח של א כמשפט, ולא יגיע לו שיעשה און אף בשוגג, כי אדרבה מצוה גוררת מצוה, אבל הרשעים עבירה גוררת עבירה, עד שהם מלאים רע, כי רע אחד גורר רע אחר, עד שמתמלא סאתם: (כב) תועבת ה' שפתי שקר ועושי אמונה

עָרוּם כֹּסֶה דָּעַת וְלֵב כְּסִילִים יִקְרָא אִוֶּלֶת׃ כד יַד־חָרוּצִים תִּמְשׁוֹל וּרְמִיָּה תִּהְיֶה לָמַס׃ כה דְּאָגָה בְלֶב־אִישׁ יַשְׁחֶנָּה וְדָבָר טוֹב

ת"א דאגה וגו' . יומא [illegible] סוטה מ"ב סנהדרין ק' :

רש"י

הוא צנוע וכ"ש לדברי שטות הוא מכסה , אבל . ולב כסילים יקרא אולת . מכריז אולת בקול רם : (כד) יד חרוצים . ישרים : תמשול . העביר : (כה) דאגה בלב איש ישחנה . ישיחנה מדעתו : ודבר טוב

מצודת דוד

רצונו . הם לרצון לו : (כג) כוסה דעת . אף דברי חכמה לא יגלה כ"א לצריכים לה : ולב כסילים . מי שהוא לב כסילים יקרא ויפרסם אף דברי אולת : (כד) יד חרוצים .

מצודת ציון

(כד) חרוצים . זריזים : למס . מלשון המס והמגס : (כה) ישחנה . מלשון שחיה והשפלה כמו שחו רעים (לקמן

מי שהוא זריז במעשיו לחרוץ בשעבי ידיו כוסו הרוס קרנו וימשול א"כ ידו משלה גו אבל יד רמיה ר"ל המרויח ברמיה סופו נכמסה וירד מטה מטה : (כה) דאגה . כשבא דאגה בלב איש ימעיט וישפיל אותה מכמות שהיא ודבר טוב הוא

מוסר החכמה

באור הענין

רצונו, התועבה והרצון הם שני הפכים, וכן שפתי שקר ועושי אמונה, מי שמבטיח לעשות דבר, בין דבר מצוה בין דבר חסד וטוב לחברו, אם עשה הבטחתו, דבר אמונה ונאמן בדברו, ואם לא עשה, דבר שקר, והרגיל להבטיח ואינו עושה הוא שפת שקר והיא תועבת ה', באשר אין הדבור מסכים עם המעשה, אף שדבר דבריו מן השפה לחוץ תועבה היא לה', ועושה אמונה שאז הסכים מעשהו עם דבורו ודבר אמונה ועשה, הוא רצונו: (כג) **אדם ערום כסה דעת ולב כסילים יקרא אולת**, הכסיל אינו אויל, כי האויל הוא המסתפק בכל דבר וחקי החכמה מסופקים אצלו ואינו מאמין בם כי לא יבין אותם, אבל הכסיל יודע חקי החכמה רק תאותו גברה עליו ונצחה אותו, עד שע"י תאותו לא ילך בחקי החכמה, כמ"ש תאוה נהיה תערב לנפש ותועבת כסילים סור מרע, הגם שיודע שהוא רע תועבה היא לו לסור מן הרע כי תאותו תמשכהו, ועל כן יבקש התגלות ויטיל ספיקות על חקי החכמה, ודעת הוא הידיעה הברורה מכל דבר, והאולת הוא הספק שהוא הפך הדעת, והכסיל אינו רוצה בדעת ובוחר יותר בספיקות למען יהיה לו מסוה על עונהו התאות לבו, כמ"ש לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפתי דעת, ואמר לשון חכמים תיטיב דעת ופי כסילים יביע אולת, שפתי הכמים יזרו דעת ולב כסילים לא כן, לב נבון יבקש דעת ופי כסילים ירעה אולת, ועל ידי שלבו שהוא הכח המושל שבו תמשכהו אל התאוה, והוא מהירא מפני העונש, יקרא אל האולת והספיקות שיסתפק בעונשי ה' ובחקי החכמה שבהם מנהיג עולמו ובזה בוטח בלבו כמ"ש בוטח בלבו הוא כסיל, והערום אינו הכם ר"ל לא קבל חקי החכמה בפרטיו, ובכ"ז מצד הערמה לא יעשה דבר שיש בו ספק, ומפלס דרכו תמיד וכל שיש בו ספק לא ילך בדרך הזה, כמ"ש חכמת ערום הבין דרכו ואולת כסילים מרמה, ר"ל כי האולת והספיקות שיעשו הכסילים ההוא מרמה שמרמין את נפשם שבאמת יודעים שאין ממש באולתם, ולכן הערום הרואה את הנולד לא ילך בדרך הספק בחשך עד שיבין דרכו, ולכן אמר נחלו פתאים אולת וערומים יכתירו דעת, ואמר כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרוש אולת. ופה באר עוד הבדל במעשיהם שהערום כוסה דעת, גם הדבר שי"ל ידיעה ממנו הוא מכסה את הידיעה הזאת ואינו מגלהו לשום אדם, וזה הבדל בין הערום ובין החכם, שחכמים יצפנו דעת ולא יכסוהו לגמרי, כי הם יודעים הדעת ע"פ חקי החכמה המקובלים וילמדוהו לרבים, אבל הערום יודע מצד חקירתו וישמרהו לעצמו לא להורים, ולב כסילים אחר שלבם שהוא הכח המושל מגולה מן התאוה שבהכרח יקרא את האולת למבטח לו, שיאמר שלא מחקיה מפני שמסופק בהם, יקרא את האולת וישרמהו להיות לו למסוה: (כד) **יד חרוצים תמשול**, החרוץ נאמר הפך העצל והפך הרמאי, והוא העושה מלאכתו בלי עצלות רק בחריצות וביושר שלא ע"י הרמיה, ואינו אץ להעשיר פתאום בלא יגיעה, כמ"ש מחשבות חרוץ אך למותר וכו' אץ אך למחסור (כ"א ה') וע"י החריצות יתעשר, והעצל והרמאי יהיו רשים והלכאים, ויל"ר כי החרוצים הם יהיו העשירים במדינה ולכן ידם תגבר ויהיו הם המושלים בארץ, והרמיה מעניה ומשפלותה תהיה למס, כדרך העבדים שנותנים מס אל אדוניהם: (כה) **דאגה בלב איש ישחנה**, כל המדות הם לפוניה בנפש האדם עד שהרוח מעלה איזה ציור על הלב, ויש בכח האדם להטעות את הציור למעלה וכן להשפילו למטה, למשל יכול לעורר ציור טוב או רע מן המדות ואז יבא בו

באור המלות

(כג) כסילים, אולת. מבואר בכל הספר שהאויל הוא המסופק בחקי החכמה, והספק נקרא אולת, והכסיל אינו מסתפק רק נלוז מחקי החכמה מפני התאוה, ולב נקרא הכח המושל שבאדם, והדעת הוא הפך הספק והאולת, שהדעת היא הידיעה הברורה, וההבדל בין הערום והחכם התבאר בכל הספר, ויתבאר עוד בכל המקומות שלפנינו בביאור הענין: (כד) הרוצים. זריזים במעשה הם ונאמרו הפך הרמאי (כ"ל י' ד'): (כה) ישחנה. משורש שחה, במשקל ישגיאנה, שישפיל אותה למטה:

יִשַׂמְּחֶנָּה׃ כו יָתֵר מֵרֵעֵהוּ צַדִּיק וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תַּתְעֵם׃ כז לֹא־יַחֲרֹךְ רְמִיָּה צֵידוֹ וְהוֹן־אָדָם יָקָר חָרוּץ׃ כח בְּאֹרַח צְדָקָה חַיִּים וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אַל־מָוֶת׃

ת"א לא יחרוך. עירובין נ"ד ע"ז י"ס: הה' רפת

רש"י

ישמחנה. יעסוק בתורה והיא תשמח את הדאגה שבלבו ותצילנו ממנה. ולדברי האומר ישיחנה לאחרים כך סופו של מקרא ודבר טוב שינחמנו חבירו ישמח את הדאגה: (כו) יתר מרעהו צדיק. הצדיק מוותר מדותיו ועובר עליהם. יתר לריי"ש בלעז: ודרך רשעים. שהיא למודה להרע היא תתעם: (כז) לא יחרך. מחובר למקרא שלפניו כלומר דרך רשע התעהו ולא יחרוך את ציד של רמיה שלו. לא יחרוך לא יצליח בתרמיתו, ולפי שדבר בלשון ציד נופל בו לשון חריכה שהציד המצליח צד את העופות וחורכן באש: והון אדם יקר חרוץ. מקרא מסורס הוא. והון אדם שהוא חרוץ יקר הוא, ממון אדם כשר יקר הוא: חרוץ. שפה אמת, כמו יד חרוצים תעשיר (לעיל י'): (כח) בארח צדקה חיים ודרך נתיבה. של צדקה: אל מות. לא ימות:

מצודת ציון

(כז) יחרוך. ענין שריפה כמו ושער ראשהון לא התחרך (דניאל ג'): יקר. חשוב ונכבד: חרוץ. הוא מין זהב טוב כמו בירקרק חרוץ (תהלים ס"ח): (כח) נתיבה. ענין שביל ומסילה:

מצודת דוד

אם יכול לעצור כח לשמח עוד את הדאגה ולהשיב כי לטובה באה מה שבאה: (כו) יתר. הצדיק יש לו יתרון ומעלה מרעהו שאינו צדיק אבל דרך רשעים המצלחת היא מתעה את הרשעים לאחוז בדרכם ולא יפנה אל היתרון ההוא: (כז) לא יחרוך. דרך הציד לחרוך ראשי כנפי העופות לבל יעופו ממנו אבל הרמאי לא יחרכם על כי המה נראים ויפים כאשר כנפיהם שלימים ונוח לרמות את הלוקחים ובעבור זה יאבד הכל כי יעופו לנס וזהו למשל על הקופץ יד מלתת מה מהונו לצדקה כי יפסיד את כל ההון: והון. אבל ההון של אדם יקר המפרים מהונו לדל ההון ההוא הוא חרוץ ר"ל מובחר שבזהבים המתקיים לזמן מרובה ולא יפסד כשאר מיני מתכות ור"ל עשרו מתקיימת: (כח) בארחת. ההולך בארחת לדקה ימצא חיים: ודרך. בדרך נתיב הצדקה לא ימצא את המות וכפל הדבר במ"ש:

מוסר חכמה

באור המלות

(כו) יתר. שרשו תור, שגא על הריגול שמעיין על מרעהו, ומ"ם מרעהו מן השורש כמו מרעים דבמשון, ולפי' ב' מענין יתר ותוספת ומ"ם מרעהו מן רעהו, וכבר הסבאר גדר הצדיק למעלה (י' י"א, ובכ"מ): (כז) לא יחרך. מלשון עליך מבין בהרכים, לא ירוהם את לידו מבין שהרך. והון עשירו והון אדם חרוץ יקר: (כח) בארח, דרך, נתיבה. הבדלם למעלה (א' ט"ו, ב' י"ג), ולדקה הם מלות שבין אדם למקום בכ"מ. חיים, אל מות, אל מות הוא שלילת המות לגמרי:

באור הענין

הרוח ויגלהו ויעלהו אל הלב להמשיל בו הליור הלז, כמו ליור הגאוה או הענוה הקנאה והתאוה וכדומה, ובין כחות הנפש נמצא ג"כ הדאגה, שהוא מה שאדם דואג על העתיד, והליור הזה כשימשול בלב מנפש ועד בשר יכלה, בגם העשיר והשליו כשתמשול הדאגה בלבו ידאג על העתיד פן יחרב ביתו פן יכלה עשרו פן ימותו בניו פן ימשלו אויביו עליו וכדומה, והוא ביגון תמידי, ועת יעלה ליור הדאגה בלב נתן החכם שני עלות לזה, א] להשכיל הליור הלז ולהורידו אל עומק הנפש ושם בחשך שמו יכוסה ע"י שיסיח דעתו מרעיונות כאלה ולא ידאג, ב] שיעלה על לבו ליורים טובים מתנגדים לליורי הדאגה, למשל יצייר שאחריתו טוב שביתו יעמוד נכון שהוא מלא ברכת ה', ושים תקוה לאחריתו. וז"ש דאגה בלב איש כשעלה ליור הדאגה וימשול בלב, העלה, או שישחנה ויורידנה למטה, או שישמחנה בדבר טוב, וע"י ליור טוב לעומת ליור הרע והמעליב ישמח אותה, וכן אמרו חז"ל חד אמר ישיחנה מדעתו וחד אמר ישיחנה לאחרים, ושניהם אמת ומיוסדים בשני חלקי הכתוב, במ"ש ישחנה הוא שישיחנה מדעתו, ובמ"ש דבר טוב ישמחנה הוא שישיח אותה לאחרים ר"ל לרעיונות אחרות טובות משמחות: (כו) יתר מרעהו צדיק, הצדיק לא יסמך על דרכו בעצמו כי חושש פן תועה בדרכו, כי הצדיק אינו חכם דוקא, ר"ל לא למד חקי החכמה מרבותיו רק מתנהג כפי החכמה בהרגלו במעשה הצדק ע"י שימוש, וע"י שרואה מעשה לדיקים והנהגתם, והוא תר ומעיין את רעהו, (או פי' מוסיף ומותיר על מעשיו ע"י רעהו הצדיק) אבל הרשע סומך על דרכו הישר בעייו, ואינו לומד משום אדם ודרך רשעים תתעם: (כז) לא יחרוך רמיה צידו, הרמאי הוא כפך החרוץ, שהוא בולע בלע ע"י רמאות כציד שצד את העוף ע"י מרמה, כמ"ש ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה, ואינו מתיגע להשיג הון ע"י חריצות, רק ע"י גזל ורמאות, וצריך להחביא הציד שלו שלא יראהו אדם, ולא יראה צידו לשום אדם. אבל הון אדם היקר הוא (הון) חרוץ, הון שנקנה בחריצות והשתדלות הוא הון יקר, וחרוץ הוא הואר אל ההון, וכמ"ש למעלה יד חרוצים המשול וכו': (כח) בארח צדקה חיים ודרך נתיבה אל מות, יש הבדל בין דרך, ארח, נתיבה, הדרך הוא הדרך הגדול הקבוע לרבים מעיר לעיר, הארח מתפרד מן הדרך הגדול אל הכפרים, והנתיב הוא ליחידים

יג א בֵּן חָכָם מוּסַר אָב וְלֵץ לֹא־שָׁמַע גְּעָרָה: ב מִפְּרִי פִי־אִישׁ יֹאכַל טוֹב וְנֶפֶשׁ בֹּגְדִים חָמָס: ג נֹצֵר פִּיו שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ פֹּשֵׂק

רש"י

יג (א) בן חכם מוסר אב. מקרא קצר הוא בן חכם שואל ואוהב מוסר אב. וי"א בשביל מוסר האב הוא חכם: ולץ לא שמע גערה, שאינו מקבל תוכחות: (ב) מפרי פי איש יאכל טוב. משכר תורתו יאכל טוב בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא: ונפש בגדים חמס. וחפץ בגדים חמס כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג), אל תתנני בנפש צרי (תהלים כ"ז): (ג) נצר פיו שמר נפשו.

מצודת דוד

יג (א) בן חכם. אם נראה חכמה באדם בודאי שמע מוסר האב ולזה נתחכם ואם נראה שהוא לץ בודאי לא קבל גערת האב בתוכחתו: (ב) מפרי. מפירות דברי התורה ישבע טוב בעוה"ז והקרן שמור לעוה"ב ונפש בוגדים תשבע גמול החמס: (ג) נוצר פיו. מלדבר דבר הנאסר: פושק. המרחיב שפתיו לדבר כל העולה על לבו היא לו למחתה:

מצודת ציון

יג (ג) פושק. ענין פתיחה והרחבה כמו ותפשקי רגליך

מוסר חכמה

באור הענין

ליחידים, והנה הצדקה שהוא המצות שבין אדם למקום הולכות בארח, כי איננו דרך כולל רק ארח מיוחד אל בעלי הדת אשר קדשם בקדושתו, ובארח זה יש חיים, בין חיי העוה"ז בין חיי העוה"ב, כמ"ש אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, אמנם יש לצדקה נתיב שהוא הנתיב שהלכו בו יחידים כגון משה ואליהו ודומיהם שהתקדשו להיות כמלאכי השרת וצדקת ה' עשה, שהצדקה הלז התדמה כצדקת העליונים שאינם בני תמותה ולא שלט המות בהם, רק נכנסו חי בין העליונים כאליהו, או מתו מיתת נשיקה כמרע"ה, והנה שבהתפשטם מן הגשם והתהלכם בין העליונים באו אל הדרך הקבוע לעליונים שזה נקרא דרך, בכ"ז בעודם בלבושם הגשמי נקרא נתיבה כי בני עליה המה מועטים, ומי שהולך בדרך נתיבה שבא מן הנתיב היחידי הזה אל הדרך, להיות לו מהלכים בין העומדים האלה, אז אל מות. לא ימצא מות כלל:

יג (א) בן חכם מוסר אב, בן חכם הוא הנוהג ע"פ חקי החכמה, והנה חקי החכמה קשה על טבע הלב לקבלם ולנהוג בהם, כי יצרי התאות יעלו על אדמת הנפש קמשונים, וצריך לנקות הנפש ע"י המוסר שמיסר את בנו ויודיעהו עונשי ה' והרע המשיג לנלוז מחקי החכמה, ובעודו נער יסירהו בשבט עד שיכנע לקבל חקי החכמה, כי היראה היא המיסרת את הנפש עד ימשלו יצורי החכמה בלבה, וכשהוא בן חכם הוא האות שפעל בו מוסר אב, והבן שלא שמע גערה מאביו מימיו, לא לבד שהוא בן לא חכם, כי הוא לץ מתלוצץ על חקי החכמה: (ב) מפרי פי איש יאכל טוב, כבר אמר למעלה (י"ב י"ד) מפרי פי איש ישבע טוב, ושם בא על בחינה אחרת, ופה בא לאמר כי פיו הוא עץ הדעת טוב ורע, שכבר בארנו שהפה מרמז על החכמה והשפה מרמז על הדעת, והלשון מרמז על הבינה (ובאו כולם לקמן (סי' י"ח כ'), מפרי פי איש, ותבואת שפתיו, ביד הלשון. עי"ש) ור"ל שפרי הפה היא פרי עץ הדעת טוב ורע. כי בחכמה יש שני דרכים, למשל גאוה וענוה, רחמים ואכזריות, וכדומה, וצריך להשיגם בחכמה, והאיש המשתמש בהחכמה לטוב יאכל את הטוב מן העץ, אבל הבוגד המשתמש במדותיו להפך מדרך החכמה, מפרי פיו יאכל חמס, וישתמש בכל מדותיו לרוע ע"י הנחש המפתהו לרוע, וזה הנקרא בוגד, שהבוגד איננו שומר מוצא פיו והבטחתו, וכמשל שאינו מתנהג בדרך החכמה כפי שהושבע עליה, וכבר בארנו שהחמס הוא ענין כולל בכל שיחמוס את הראוי בין בממון בין במדות, וכבר באר לקמן (שם) ההבדל בין החכמה ובינה ודעת שמרומזים בפה ושפתים ולשון, במ"ש מפרי פי איש ישבע בטנו, ותבואת שפתיו ישבע, החיים והמות ביד הלשון ואהביה יאכל פריה, שהחכמה הוא עץ הדעת טוב ורע, ומזה תשבע בטנו אם טוב ואם רע כפי ההכנה, והדעת היא התבואה הנגמרת כי היא הידיעה הברורה, וממנה ישבע לחם לשובע, אבל הלשון שהיא הבינה שבה יבדיל בין האמת והשקר בו אין תלוי טוב ורע, (כי הטוב ורע הוא רק במפורסמות) רק שבה תלוי חיים ומות והוא העץ החיים, ואוהביה יאכל מפריה וחי לעולם, וע"ד הפשט תחלה דבר בפרי פי איש שמדבר בתורה ותפלה, ופה מדבר בהדבור שמדבר בדרך ארץ, שצריך לשמור דבורו ולא יחלל מוצא שפתיו, ואז יאכל טוב, כי יהיה נאמן ויאכל מעמלו, וע"כ למעלה אמר ישבע ופה אמר יאכל, שהשביעה תציין שכר הנפש, כמו והשביע בצחצחות נפשך והאכילה מציין שיהיה לו לאכול בטוב, והבוגד שאינו שומר אמונתו שזה גדר הבוגד, נפשו תאכל חמס: (ג) נצר פיו, פושק שפתיו, יש הבדל בין פה ובין שפה, שהשפה הוא הדבור החיצוני, והפה הוא הדבור הפנימי בחכמה, ויש הבדל בין נוצר ובין שומר שהנוצר הוא יותר מן השומר שנוצרהו בשמירה תמידית, ומצייר שהשפה והשפתים הם כחומה בצורה סביב הנפש, וסוגרים בעדה שלא יקרבו אליה צרים

באור המלות

(ב) פי. מציין את החכמה כנ"ל (י' כ'): (ג) פיו, שפתיו. השפה חיצונית נגד הפה כנ"ל (י' י"ג). נוצר,

שְׂפָתָיו מְחִתָּה־לוֹ׃ ד מִתְאַוָּה וָאַיִן נַפְשׁוֹ עָצֵל וְנֶפֶשׁ חָרֻצִים תְּדֻשָּׁן׃ ה דְּבַר־שֶׁקֶר יִשְׂנָא צַדִּיק וְרָשָׁע יַבְאִישׁ וְיַחְפִּיר׃ ו צְדָקָה

רש"י

פוסק שפתיו. פותח שפתיו לדבר תמיד כל רוחו, מן ותפשקי רגליך (יחזקאל ט"ז) לשון רחב: (ד) מתאוה ואין נפשו עצל. מתאוה נפשו לכל טוב ואין: ונפש חרוצים תדשן. ישרים האוכלים יגיע כפיהם, זהו משמעו לפי פשוטו, ולפי מדרשו לעתיד יראה בכבוד ת"ח ויתאוה ולא ישיג לו: (ה) דבר שקר ישנא צדיק. הצדיק שונא דבר שקר אבל הרשע מקבלו: יבאיש ויחפיר. את הבריות בכך: (ו) ורשעה תסלף חטאת. כמו חוטא ועל שהוא רשע גמור קוראו חטאת, ומשמעותו את החוטא הסלף רשעתו, תקלקל אותו ותפילהו. כל סלוף קלקול וכסלון הוא כמו אולת אדם תסלף דרכו (לקמן י"ט)

מצודת ציון

(יחזקאל ט"ז): מחתה. ענין שבר: (ד) חרוצים. זריזים: תדושן. ענין שומן: (ה) יבאיש. ר"ל ימאס כדבר הנבאש: ויחפיר. ענין בושה כמו וחפרה הלבנה (ישעיה כ"ד): (ו) תסלף. ענינו מעוקל ומעוקם כמו וסלף בוגדים

מצודת דוד

(ד) נפשו עצל. נפשו של עצל היא תתאוה לכל ואין לה כי לרוב עצלותו לא ישיג דבר אבל נפש הזריזות תדושן כי ישיגו התאוותם ברוב הזריזות: (ה) ישנא. הצדיק שונא לקבל דבר שקר ולה"ר אבל הרשע מקבל הוא מיד וימאס את הנאמר עליו ויחפיר אותו: (ו) צדקה. הצדקה עצמה תלמד זכות ותצור את תם דרך זה הנותן צדקה בתמימות לא להתיהר: ורשעה. הרשעה עצמה תוליך את בעל החטאת בדרך מעוקל

מוסר חכמה

באור המלות

שומר, הבדלו למעלה (ב' י"א), ומחתה הפך המעוז למעלה (י' ט"ו). ופסק, הוא הפרחבה המגונה, כמו ותפסקי את רגליך (יחזקאל ט"ז): (ה) יבאיש. כמו אשר הבאשתם את ריחנו: (ו) תם דרך. שדרכו תמים בלי חסרון,

באור הענין

ואויבים, ולא לבד שצריך לשמור השפתים שהם החומות החיצונות שהאויב עומד סביבם, והוא לשמור המבטא החיצוני שמדבר בלי השכל, כי צריך לנצור גם פיו שאף הדבור בחכמה יהיה בשמירה יתירה כמ"ש כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים, ובזה שומר נפשו, כי יש לה חומה בצורה סביב, אבל הפושק שפתיו שהם החומה החיצונית, מחתה לו, ומבואר אלי שמחתה הוא נגד העוז והמבצר, ור"ל גם בתורה ובחכמה צריך לשמור פתחי פיו, ובזה ישמור נפשו, אבל הפושק שפתיו לדבר לה"ר ורכילות היא מחתה גם לגופו: (ד) מתאוה ואין נפשו עצל, העצל הוא ההיפוך מן החרוץ שעושה מלאכה בזריזות וחריצות, והנה העצל שאינו רוצה לעמול במלאכה בל תאמר שאין לו תאוה, כי באמת נפשו מתאוה יותר מכל אדם, כי התאוה תגבר יותר במי שאין לו דרך למלאת תאותו, רק שידיו ורגליו ואבריו בלתי שומעים לנפשו למלאת רצונה, באופן שאיבריו בלתי מסכימים עם נפשו המתאוה, שמפני שרגלים בעצלה ימיתו את נפשו, כמ"ש תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות, ור"ל העצל נפשו מתאוה, ואין, אבל החרוצים הגם שמיגעים גופם במלאכה, נפשם תדושן, כי יש להם כל תאותם, והנמשל העצל מלעסוק בחכמה נפשו הרוחנית מתאוה ואין והיא תמות מיתת עולם על שידיו בלתי משרתים לנפשו הרוחנית. והחרוץ הגם שמיגע גופו, נפשו הרוחנית תדושן מדשן בית ה' ונחל עדניו תשקם: (ה) דבר שקר ישנא צדיק, מכון הצדק בנוי על אהבת האמת, באם יטה לבבו אל השקר לא יפעל צדק, כי יטה משפט, ישמע לה"ר ורכילות וידון חברו לחובה, שכ"ז נגד הצדק, ולכן הצדיק שעושה צדק ישנא דבר שקר. והרשע שהוא עושה הפך הצדק, יאהב השקר, להבאיש את ריח חברו שלא בפניו, ולהחפיר אותו בפניו, ע"י רכילות ולה"ר והוצאת דבה בדברי שקר. וי"ל שהצדיק יבאיש ויחפיר את הרשע מפני שסוגה דבר שקר, וע"כ ישנא את הרשע שהוא משקר: (ו) צדקה תצור תם דרך ורשעה תסלף חטאת, הנגביל פה תם דרך נגד חטאת, ורשעה נגד צדקה, ותסלף נגד תצור, תם דרך הוא מי שדרכו תמים בטבע ואינו נוטה אל התאוה והחסרון ואין חסרון בדרכו שהחסרון והחטאת הוא הפך התמימות, והנה התם דרך לא תסלפהו הרשעה, כי דרכו תמים בטבע, והוא מתקן דרכו ע"פ נימוסים השכליים לעשות צדק ומשפט כפי שיחייב השכל ולמאוס ברשע, אבל בכ"ז כ"ז שאינו הולך בצדקה דהיינו המצות שבין אדם למקום שאינם מחויבים מצד השכל, כבר יסיר מן התמימות ע"י שא"י הדרך הנכון, כי השכל לא יוכל לשפוט על כל דבר מה טוב ומה רע, רק הצדקה תצור תם דרך, ואם הולך בצדקה היא תצור התמימות, ויהי' צדיק תמים, וכן הצדקה בלא תמימות אינו בטוח ממכשול, כי אז יעשה הצדקה לשם פניות חיצוניות והשימלה ריוח תועלת בהסך יפה ממנה. וצריך שיהיה תום דרך ואז הצדקה תצור אותו. והרשעה היא תסלף חטאת, מי שיש בו חטאת שהוא חסרון שנוטה אל תאותיו, שזה גדר החטא שהוא מצד התאוה, אם

תמשל

תִּצֹּר תָּם־דָּרֶךְ וְרִשְׁעָה תְּסַלֵּף חַטָּאת: ז יֵשׁ מִתְעַשֵּׁר וְאֵין כֹּל מִתְרוֹשֵׁשׁ וְהוֹן רָב: ח כֹּפֶר נֶפֶשׁ־אִישׁ עָשְׁרוֹ וְרָשׁ לֹא־שָׁמַע גְּעָרָה: ט אוֹר־צַדִּיקִים יִשְׂמָח וְנֵר רְשָׁעִים יִדְעָךְ: י רַק־בְּזָדוֹן יִתֵּן

ת"א יש מתעשר. מגהות ע"ס: אור לדיקים. חגיגה י"ד עקרים פר' כ"ט:

רש"י

תבא עליו רעה: (ז) יש מתעשר ואין כל. מראה עצמו עשיר. ד"א יש אדם שהוא מתעשר בסופו ואין לו כלום בתחלתו. ויש שהוא בא לידי עניות מממון גדול. ד"א מתעשר בגזל עניים. וסוף אין לו כלום. ויש מתרושש. ע"י שפיזר ונתן לאביונים והון רב מוכן לו: (ח) כופר נפש איש עשרו. עשרו של אדם היא כופר נפשו שעשה ממנו צדקה: ורש לא שמע גערה. ובגבד שלא ישמיע גערה לרש שנותן לו ואינו מכלימו, ד"א כפר נפש איש עשרו, תורתו. ורש, בדברי תורה לא שמע גערה. אינו יודע לסור מן הרעה לפי שלא נזהר. ומדרש אגדה על מחצית השקל מדבר שהטיל הכתוב על כל ישראל והשוה בו דל ועשיר שאין הרש שומע גערה וכלימה מן העשיר לומר לו חלקי גדול מחלקך בקרבנות צבור: (ט) ידעך. לשון קפיצה שהשלהבת קופצת וכרתת: (י) רק בזדון יתן מצה. מחלוקת: ואת נועצים, ועם הפוסים

מצודת דוד

נכשל בה: (ז) יש. ר"ל לפעמים ימצא המתעסק להתעשר ואין לו כל מאומה והמתעסק להעני את עצמו ישיג בזה הון רב כי המרבה הון בגזל יעני והממעיט ההון בצדקה יעשיר: (ח) כופר. בהעושר יוכל איש לפדות נפשו כאשר יתן ממנו לדל וזהו כאשר ברש לא שמע גערה ולא הכלימו:

מצודת ציון

יעדם (לעיל י"א): (ז) מתרושש. מלשון רש ועני: (ח) כופר. פדיון: גערה. צעקת נזיפה: (ט) ידעך. ענין ניתוק וקפיצה וזה כבוי הנר כי השלהבת קופצת מהפתילה וכן ידעך נרו (לקמן כ'): (י) מצה. ענין מריבה כמו הן לריב ומצה

נפש כנתיבה: (ט) אור. נשמת הצדיק תשמח בג"ע אבל נשמת הרשע תהיה כבויה ולא תאיר: (י) רק בזדון. כי מעשיו רק בזדון וברשע הוא יתן מריבה בין בני אדם ועם האנשים העושים מעשיהם בעצה ובמתון עמהם חכמה

מוסר חכמה

באור הענין

תמשול הרשעה למות ולסלף דרכו: (ז—ח) **יש מתעשר** וכו' **כופר נפש** וכו' יש שלפי ראות העין נראה שהוא **מתעשר**, אבל אחרי הבחינה השכליית באמת **אין לו כל**, וכן נראה לפעמים בענין **שאיש מתרושש** ומכלה עשרו, ובאמת יש לו **הון רב**, הם כי קנין העושר אינו קנין אמתי רק קנין מדומה, כמו שיאמר המשתגע זה ביתי וזה קניני, כמ"ש הרמב"ם במו"נ, עד שמה שאנו קוראים עשיר מי שיש לו קניינים רבים, הוא הבל מדומה, כי אין קשר אמתי להקניינים עם הקונה אותם, שלפעמים יאבד שעושר בענין רע בחייו ועכ"פ יעזבו לאחרים חילם במותם, עד שהוא רק מתעשר לפי הנראה, ובאמת אין כל, כי אין זה קנין דבוק בנפשו, אבל מי שמפזר עשרו לצדקה וחסד וקונה בזה שלמות לנפשו שהוא עקר האדם אתי לנצח זה עושר אמתי, והמתרושש הזה י"ל הון רב שמור לנצח בעולם הנשמות, והוא עושר אמתי והון נצחי רב וגדול מאד, ומפרש כי **כופר נפש איש עשרו**, עקר העושר הוא אם הוא כופר נפשו הרוחנית, אם יתנהו לעניים לפדות נפשו מני שחת, ובזה **רש לא שמע גערה**, לא יכעוס על הרש הבא לקחת ממנו כופר נפשו להחיותו בחיי עד, כי יתן לו בשמחה רבה: (ט) **אור צדיקים ישמח ונר רשעים ידעך**, האור הוא עצם האור כמו אור השמש המאיר תמיד וא"צ לשמן ופתילה, והנר הוא הנעשה במנורה ע"י שמן ופתילה, הצדיקים נשמתם תאיר באור תמידי נצחי ואור זרוע לצדיק, וא"צ לנר שהוא הגוף, כי הנפש הרוחנית תהל לנצח באור הרוחני, וזה ישמח תמיד, כי כל דבר הכלה מתעצב בידעו כי יכלה ויאבד, אבל הרוחני הנצחי ישמח תמיד. כמ"ש ולישרי לב שמחה, שמחו בה', אבל הרשעים אור הצלחתם הגשמי הוא רק בעוה"ז כ"ז שהנר והפתילה קיים, ר"ל כל חיי הגוף, ואחר כלות השמן והפתילה ידעך הנר, ותאבד הצלחתם, וזה מוסב ג"כ למ"ש כופר נפש איש עשרו שצריך להחיות הנפש שהיא אור תמידי לא את הגוף ונר הצלחתו אשר ידעך, והמתעשר בזה הגופני אין לו כל: (י) **רק בזדון יתן מצה**, כבר בארתי כי שם זדון בא על המזיד לחלוק על חקי החכמה ועל האמת בהרכשיו ולא יכנע לדברי חכמים, כמ"ש והנפש אשר תעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן, ויש הבדל בין מצה ומריבה, שמצה היא המריבה הגדולה הקרובה אל ההכאה והמלחמה, והנה כשתעמוד מריבה וחלוק דעות בין העם לא יבאו לידי מצה אם הם נועצים, היינו שיתקבצו ויתיעצו בדרך עצה איזה דרך ונלך, מה לא אחד אומר דעתו, והההכרעה בין הדעות יהיה ע"פ חקי החכמה שקבלו מרבותיהם, שאמר

באור המלות

בהתמימות הוא הפך התום, ועקר התימות על מי שהוא קבוע בדרך הטוב כנ"ל (ב' ז'), והפוכו חטאה, שהוא החסרון. ולדקה, על מצות שבין אדם למקום כמ"ש בכ"מ, והפוכו רשעה, שכולל גם המרביע נגד המקום, וגדר מלת סלף שמעוות דרך התם והיושר, ובא תמיד על ההסרה מן היושר והתמימות: (ט) אור, נר. ע"ל (ו' כ"ג): (י) זדון. ע"ל (י"א ב'). מצה. הוא המריבה שבא לידי

מַצָּה וְאֶת־נוֹעָצִים חָכְמָה׃ יא הוֹן מֵהֶבֶל יִמְעָט וְקֹבֵץ עַל־יָד יַרְבֶּה׃ יב תּוֹחֶלֶת מְמֻשָּׁכָה מַחֲלָה־לֵב וְעֵץ חַיִּים תַּאֲוָה בָאָה׃ יג בָּז לְדָבָר יֵחָבֶל לוֹ וִירֵא מִצְוָה הוּא יְשֻׁלָּם׃ יד תּוֹרַת חָכָם מְקוֹ

ת"א הון מהבל . עירובין נ"ד : תוחלת וגו' . ברכות ל"ד ודף נ"ה ספר הזוהר פר' מקץ :

רש"י

בעלה חלין חכמה : (יא) הון מהבל ימעט . עושה גרסאו חבילות ימעט שההולך ממנו מעט מעט : (יב) תוחלת ממושכה . מבטיח עצמו על חבירו ואינו עושה : מחלה לב . מביאה חולי ללב , ואין מחלה זה שם דבר כמו והסירותי מחלה מקרבך (שמות כ"ג) אלא כמו מעלת גרה (ויקרא י"א) : ועץ חיים תאוה באה . מסורס הוא כלומר תאוה באה הרי היא כעץ חיים . תוחלת. שהוחיל הקב"ה לישראל ולפה שיצובו והם לא שבו סוף באה להם למחלה לב וכשתאוותן באה שהם עושין רצונו עץ חיים היא להם : (יג) בז לדבר יחבל לו . הבוזה אחד מדברי תורה סוף מתמשכן עליו : וירא מצוה הוא ישולם , יקבל שכר , ומדרש תהלים דורש בז לדבר יחבל לו על דוד שאמר לפני הקב"ה רבונו של עולם מה שאתה בשוטים שבראת אמר לו חייך סוף שתצטרך לשטות , כשבא לפני אכיש הולך להשתגע ויורד רירו אל זקנו וגו' שמואל א' (כ"א) : (יד) תורת חכם מקור חיים . שהיא מלמדתו לסור ממוקשי מות : (טו) ודרך

מצודת ציון

(יא) על יד . ביד וכן עמדתם על תלומו (ישעיה כ"ח) : (יב) מחלה . ומשפטו בחרבכם (יחזקאל ל"ג) מלשון חולי ומכאוב : (יג) יחבל . מלשון חבלה ומכה :

מצודת דוד

החכמה כי לא תבא מריבה על ידם : (יא) הון מהבל . הון הבא מהבל ר"ל לא מיגיע כפים כ"א מגזל וחמס ההון ההוא ימעט בכל עת ולא מתקיים אבל הקובץ ההון על יד ר"ל עם מלאכת היד ההון ההוא יתרבה : (יב) תוחלת . המייחל לדבר מה והוא נמשך ומתאחר לבא הוא לו לכאב לב וכאשר באה התאוה היא לו כעץ המגדל חיים ורופא מכאב הלב : (יג) בז לדבר . המבזה מה ממצות ה' הוא חובל בעצמו אבל הירא מן המצוה ומגדל מעלתה ישולם לו שכר גם בעבור זה : (יד) מקור . הוא כמקור הנובע חיים כי תלמדו לסור מהמוקשים המביאים את המיתה ושם

מוסר חכמה

באור המלות

הכאה , וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה (שמות כ"א כ"ב) : (יב) תוחלת . הבדלו מן תקוה למעלה (י' כ"ח) , והבדלם מן תאוה למעלה (י"א כ"ג) . ומחלה , אינו שם , רק הפעיל : (יג) יחבל . מענין השחתה : (טו) שכל טוב הוא המשכיל ברוה"ק , כמו המשכילים שכל טוב (דה"ב ל' כ"ב), ורוחך הטובה נתת להשכילם (נחמיה ט' כ'), וכנ"ל

באור הענין

העצה יראו דברי מי מיוסדים לפי החכמה **ויקבלו** העצה ההיא , **וז"ש ואת נועצים חכמה**, אם נועצים ילכו בחקי החכמה וכן יעצו , ולא יבא הדבר לידי מצה רק אם יש זדון החולק בעזות על חקי החכמה והאמת , שאז אין הכרעה ולא תועיל עצה ואז יבא לידי מצה, כמו בקרח שהזיד וחלק על חקי החכמה והצה על ה' בעדת קרח : (יא) **הון מהבל ימעט**, אומר גם מי שי"ל הון רב אם הולך אחרי ההבל ימעט ההון , כי ההון צריך השתדלות והשגחה להוסיף עליו , ואם ילכו בעליו אחרי הבלים יפזרו ההון ולא יתוסף עליו וימעט בכל פעם עד שיכלה , אבל גם מי שאין לו הון רק הוא משתדל **וקובץ** על יד שאינו מפזר רק קובץ ומוסיף מעט מעט , וקובץ בידיו ובעמלו , **ירבה** ויבוא לידי הון גדול, וכ"ז משל על עסק התורה , גם החכם הגדול שאסף חכמה הרבה אם ילך אחרי ההבל ימעט ההון וישכח את תורתו , אבל שלומד ומשתדל להוסיף בכל יום על חכמתו ירבה ויחכם באחריתו : (יב) **תוחלת ממושכה מחלה לב ועץ חיים תאוה באה**, יש הבדל בין תוחלת ובין תקוה ובין תאוה, המקוה מקוה אל הדבר ואין בו הבטחה שבודאי תבוא תקותו , אבל המיחל יש לו הבטחה ובטוח שיבא הדבר בבוא מיחל עליו , והמתאוה אין לו גם תקוה רק הוא מתאוה אל הדבר ואין לו תקוה שישיגהו , אמר גם התוחלת אם נמשך ואינו בא בזמן קרוב רק בזמן רחוק כבר מחלה את לבו, הגם שבטוח שיבא הדבר לבו חולה על שלא הקדים לבא , וכ"ש שלב המתאוה חולה , והוא חולה שאין לו רפואה כיון שאין תקוה כלל , וכמ"ש תאות עצל תמיתנו , וא"כ כשהתאוה בא , שהוא דבר שלא קוה עליו דומה כעץ חיים שמחיה את נפשו המתאוה : (יג) **בז לדבר יחבל לו וירא מצוה הוא ישולם**, כבר נחלקו הקדמונים, אם צריך אדם לקיים כל התרי"ג מצות או די בשקיים מצוה אחת , וכמ"ש ופערה פיה לבלי חק ח"א למי שלא למד אפי' חק אחד , וח"א למי שלא קיים אפי' חק אחד , ושניהם אמת , הוא צריך להאמין ולהיות נכון לקיים כל מצות ה', ואם הוא מבזה אפי' מצוה אחת , עליו נאמר כי דבר ה' בזה , כי בזה כופר בכל התורה , וע"ז אמר **בז לדבר יחבל לו** אם בז אף לדבר א' יבואו לו חבלים ועונשים , אמנם מי שמאמין בכל התורה ובכל מצותיה רק שלא הגיע לידו רק מצוה אחת לקיימה , כבר יקבל שכר כאילו קיים כל התורה, כי אנו יודעים שאם יגיעו מצות אחרות לידו יקיימם , וז"ש **וירא מצוה** אם ירא מן המצוה אף שקיים רק מצוה אחת, **הוא ישולם** ויקבל שכר על כל התורה : (יד) **תורת חכם מקור**

חיים

חַיִּים לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת׃ טו שֵֽׂכֶל־טוֹב יִתֶּן־חֵן וְדֶרֶךְ בֹּגְדִים אֵיתָן׃ טז כָּל־עָרוּם יַעֲשֶׂה בְדָעַת וּכְסִיל יִפְרֹשׂ אִוֶּלֶת׃ יז מַלְאָךְ רָשָׁע

ת"א כל ערום. מגלה י"ב: וכסיל וגו'. נדרים כ"ט:

רש"י

בגדים איתן. קשה לו ולאחרים: (טז) כל ערום יעשה בדעת. מעשהו, כגון דוד יבקשו לאדוני המלך נערה יפה וגו' (מ"א א'). וכסיל יפרוש אולת. זה אחשורוש ויפקד המלך וגו' (אסתר ב') יודעים היו שלא יצא לכולם ומי שהיה לו בת הטמינה: (יז) מלאך רשע יפול ברע. כגון בלעם שאמר לו הקב"ה

מצודת דוד

השגעונות: (טו) שכל טוב. השכל הטוב שיש לאדם הוא יתן אותו לחן בעיני כל ועכ"ז דרך הבוגדים הוא חזק מאד ולא יועיל בעל השכל עם שכלו ורב חנו להסירה מהדרך ההוא:

(טז) כל ערום. מעשה הערום המה בדעת ובכוונה מיוחדת ועם כי לא יבינו כל אבל הכסיל פורש אולתו למען יכירו הכל כי אולת הוא: (יז) מלאך רשע. שליח רשע המשנה מדברי משלחו לרעה הוא בעצמו יפול בהרעה ההיא אבל ציר

מצודת ציון

(טו) איתן. ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כ"ד): (טז) יפרוש. מלשון פריסה ושטיחה: (יז) מלאך. ענין

מוסר חכמה

באור הענין

חיים לסור ממוקשי מות, כבר באלתי זה למעלה (י' י"א), שדרך החכמה נקרא דרך החיים והפוכה דרך הסכלות הוא דרך המות הנפשיי, ומי ששואב מי החכמה ושותה ממנה יחיה לעולם, והמקור שמשם נובעים המים, הם או ע"י שירא מעשה הצדיק והנהגתו, שעז"א פי צדיק מקור חיים, או ע"י יראת ה', כמ"ש לקמן (י"ד כ"ז), אולם יש לנגדו דרך המות, השתים מוקשים סביב הנפש ללכדה ברשתם, והם התאוות והתכונות הרעות, ולהנצל ממוקשי מות צריך לשאוב מי החיים מתורת חכם, שהחכם מקבל כל תקי החכמה ילמדנה בלימוד ערוך ויודיע כל הכללים והפרטים מה הוא דרך החכמה ומה הוא דרך הסכלות ועז"א הורת חכם שתורה הוא הלימוד הערוך בכל, והוא מקור חיים, שהשואב משם ידע לסור ממוקשי מות: (טו) שכל טוב יתן חן, יש שכל, ושכל טוב, השכל הוא הכח שיש לאדם המשכיל לחדור בכל דבר בידיעה פתאומית ולשפוט על דברים שהם נעלמים מכח החכמה והבינה, וגם על דברים שאין לחוש מבוא בהם כמו ידיעת ה' והרוחניים וכדומה מדרושים שאחר הטבע, ושכל טוב הוא מי שמשיג ברוה"ק, שהוא למעלה מן השכל האנושי שילך לפעמים בארח עקלתון, אבל אז יצוה אליו עזר ממרומים ישכיל באמתיות וידע הכל ברוח ה' עליו, ושכל הזה בא לרוב בדרך חנינה למי שמצא חן בעיני ה' ועז"א ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, קראה בשם מציאה כי הוא בא מלמעלה למי שמוצא חן, שאז מוצא שכל טוב להשכיל ברוח ה', אבל מי שקדם לו שכל טוב וזוכה ברוה"ק ע"פ הכנתו, אז יתן חן, אינו מוצא חן, רק מקבלו בדרך נתינה, שע"י השכל טוב יחוננהו ה', כמ"ש ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני, ויאמר הראני נא את כבודך, והנה מי שי"ל שכל טוב ומשיג ברוה"ק גם הוא ישתה ממקור חיים וה' יתן לו חן לידע לראי ממוקשי מות ע"י עזר אלהי ממרומים ברוח קדשו, ושיעור הכתוב תורת חכם מקור חיים, וגם שכל טוב יתן חן לסור ממוקשי מות, אבל דרך בוגדים איתן, הבוגדים בה' והולכים בדרך המות דרכם איתן, האיתן הוא המקום הקשה אשר לא יעבד בו ולא יזרע, בין בנחל, בין בהרים האיתנים, סלעים וצורים שלא בא עליהם עפר הראוי לזריעה, והם לא ישתו ממי החיים כי אינם ראוים לקבל מי טל ומטר, וכן דרך בוגדים אינו ראוי לקבל ממקור החיים: (טז) כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרוש אולת, כבר באלתי למעלה (י"ב כ"ג) שהערום כוסה דעת, שמטבע הערום לכסות את הדעת ולא יגלה לזולתו מה שיודע, ובכל זאת כל ערום יעשה בדעת, לא יעשה שום דבר על הספק עד שידע בידיעה ברורה אם מעשהו נכון ואם יכוין אל התכלית, כי זה מטבע הערמה שלא ילך בחשך ובספיקות כמ"ש חכמת ערום הבין דרכו וכמש"ש, והכסיל הוא מי שנלוז מחקי החכמה בעבור תאותו הגם שישיג חקי החכמה יטיל בהם ספקות כדי שיוכל לעשות כפי תאותו, ואמר שם ולב כסילים יקרא אולת, שמלבד שאינו מכסהו יקרא ויפרסם אותו, ופה אמר שיפרוש אולת כמו ופרשו את השמלה שיפרש כל צדדי הספיקות שלו ויעשה מעשהו בחשך מפני האולה הפרושה על כסלותו: (יז) מלאך רשע יפול ברע, יש הבדל בין המלאך והציר, שהציר הוא הרולך ושוב בחזרה להביא תשובה, המלאך רשע שאינו עושה שליחתו במקום שנשתלח רק מקלקל שם ואינו מביל תשובה כפי שנשתלח, כמו המרגלים שקלקלו, נפלו ברע שנענשו וימותו במגפה, וציר אמונים שהולך באמונה ומביא תשובה באמונה, מרפא להמכה של מלאך הרשע, כמו כלב ויהושע. וע"ד המליצה שנפש הנליונה שלוחה מאת ה' מעולם העליון להתהלך פה בארץ התחתונה ולהשיב שולחה דבר, והמלאך הרשע

באור המלות

(ג' ד'): (טז) בדעת, אולת. הדעת הוא הפך האולת שאת הספק בכל ידיעה, והכסיל אינו אויל, רק על ידי תאותו משתמש בספיקות, ופורש אותם (כנ"ל י"ב כ"ג): (יז) מלאך, ציר. הציר מחויב להשיב תשובה (ישעיה י"ח):

יִפֹּל בְּרָע וְצִיר אֱמוּנִים מַרְפֵּא: יח רֵישׁ וְקָלוֹן פּוֹרֵעַ מוּסָר וְשֹׁמֵר תּוֹכַחַת יְכֻבָּד: יט תַּאֲוָה נִהְיָה תֶּעֱרַב לְנָפֶשׁ וְתוֹעֲבַת כְּסִילִים סוּר מֵרָע: כ הלוך אֶת־חֲכָמִים וחכם וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ: כא חַטָּאִים תְּרַדֵּף רָעָה וְאֶת־צַדִּיקִים יְשַׁלֶּם־טוֹב: כב טוֹב יַנְחִיל

הולך קרי יחכם קרי

רש"י

לך עם השונאים והרשיע להשיא לבלק עצה רעה לכך נפל בחרב: וציר אמונים מרפא. זה משה רבינו: (יח) ריש וקלון. דלות וקלון באים על פורע מוסר: (יט) תערב לנפש. כשבאה תאותו לו לאדם היא ערבה לנפשו ולכך תועבת כסילים לסור מרע לפי שערב להם למלא תאותם: נ"א. הוה, ד"א תאוה היה הקב"ה מתאוה שיעשו ישראל את רצונו ובהיות תאותו באה ערבה לו, ותועבת רשעים שיסורו מרעתם למלאות תאותם: (כ) הולך את חכמים יחכם, ורועה כסילים. המחבר לו כסילים להיות לו ריעים ירוע. ירוצץ: (כא) חטאים תרדף רעה. אדם רשע רשעתו רודפתו עד השמידו: (כב) טוב ינחיל.

מצודת ציון

שליח כמו מלאך שלוח אליהם (יחזקאל כ"ג): וציר. גם הוא ענין שליח כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א'): (יח) פורע. ענין בטול: (יט) נהיה. ענין שבירה כמו נהייתי ונחליתי (דניאל ח'): תערב. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג'): (כ) ירוע. ענין שבירה

מצודת דוד

מאנשי אמונים ירפא עוד את דבר השלוחים אם ירפא בדבר הולשה מגד מה ירפאנו במתק הלשון: (יח) ריש. עניות ובזיון מזומנים לבא על המבטל המוסר אבל השומר בלבו דברי התוכחות יכובד מן הבריות: (יט) תאוה נהיה. כאשר נשברה תאות האדם בעניני הגוף אז תערב לנפש המשכלת כי אז תשכיל אבל הרשעים דבר תעוב הוא להם כאשר המה סרים מן הרע מחסרון התאוה כי יותר יתאוו שיתאוו לעבירה ויעשוה: (כ) יחכם. כי ילמד מהם: ורועה. המחבר עצמו לכסילים להיות לו לרעים ישובר וירוצץ עמהם כי ילמוד מהם וגמולו ישיב לו: (כא) תרדף רעה. הרעה שעושים החטאים היא תרדוף אותם עד השמדם כי תקטרג עליהם: ואת צדיקים. הזכות שעשו הצדיקים הוא ישלם להם שכר טוב כי ילין טוב עליהם: (כב) טוב. איש טוב ינחיל נחלתו אף לבני בניו אבל עושר

מוסר חכמה

באור המלות

(יח) מוסר, תוכחת. הבדלם למעלה (ג' י"א): (יט) כסילים. באר פה שהכסיל אינו אויל או פתי רק נרדף מן התאוה, כמ"ש בכל הספר: (כ) ורעה. מענין התחברות. ירוע, נפעל, מענין שבר:

באור הענין

שאינו עושה שליחותו ומקלקל פה וגם אינו מוכן להשיב שולחיו דבר יפול ברע ועונשו גיהנם, וציר אמונים אשר יישר דרכו ויתהלך באמת ואמונה ויהיה כציר החוזר אל אדוניו להשיב עשיתי ככל אשר צויתני, מביא מרפא, וזרחה לו שמש צדקה ומרפא בכנפיה: (יח) ריש וקלון פורע מוסר, יש הבדל בין מוסר ותוכחה, שהתוכחה הוא הוכוח בדברים ובראיות השכל, והמוסר מיסר כחות נפשו ע"י אימת העונשים והפורעניות, והקלון הוא הפך הכבוד, הנה מי ששומר תוכחת ודי לו הלימוד שילמדהו ע"פ השכל יכובד, כי זה הראוי לכבוד, והבלתי שומר תוכחת לא יכובד, אבל הפורע מוסר שגם לא ירא מעונשי ה' ופורק עול לגמרי זה לא לבד שלא יכובד, אבל ימצא ריש וקלון, שיאבד עשרו ויוסף לקלון כבודו: (יט) תאוה נהיה, מודיע שהכסיל אינו כפתי כי הוא יודע חקי החכמה, ואם לא היתה התאוה שמאלצתו היה סר מרע ע"פ חקי החכמה, אבל מפני שתאוה נהיה תערב לנפש, הגם שאין בתאוה טוב ומועיל יש בו ערבות לנפש הבהמיות, והוא אינו יכול לנגח תאותו מפני הערב, כי בוחר בערב על הטוב ומועיל ולכן תועבת כסילים סור מרע, כי רוצה בערב: (כ) הולך את חכמים יחכם, ההולך את החכמים ילמד ממעשיהם ויתחכם ויעשה כפי חקי החכמה, והמתחבר עם הכסילים ישבר, כי ילמד מהם לרדוף אחר התאוה, והם ילמדו אותו האולת ולא ידע מחקי החכמה כלל. ואמר הולך את חכמים ורועה כסילים, שעם החכמים לא יהיה ריע להם תיכף רק ילך אחריהם, ועם הכסילים יהיה ריע תיכף, שהחכמה קשה ללמוד, לא כן הכסילות, גם יל"פ רועה כסילים מענין רועה ומנהיגם, הגם שדומה שהוא רועה ומנהיג אותם בסוף ירוע, ע"ד הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים: (כא) חטאים תרדף רעה, אומר עונש החטאים אינה באה מאת ה' כי מאתו לא תצא הרעות, רק הרעה שעשו היא בעצמה תרדף אותם בתמידות עד שתשיגם, באופן שהעונש רצוף בטבע הרע עצמה, הוא השטן הוא מלאך המות, ולא הכתה ממית אלא החטא ממית, אבל שכר המצות היא תבוא מה' ביסוד ואת צדיקים ישלם טוב, דרך תשלומין גם בעת שלא ימצא השכר בטבע המצוה, ה' ישלם להם טוב ביחוד, אין מסובב ה' רצוף בטבע המצות, והיא כמשל מלך צוה לעבדיו שלא יאכלו מין פירות פלונית כי הוא סם המות, ואם אכלו פרי פלונית והוא טוב לבריאת הגוף, האוכלים הסם המות יקבלו עונשם מן הסם הממית עצמו, והאוכל הפרי הטוב חוץ מן מה שאכלו טוב ומועיל, יקבלו שכר על ששמעו מצות המלך: (כב) טוב ינחיל בני בנים, אחר שאמר שהרע תרדוף החוטא, ושה' ישלם טוב לצדיקים, מטיב לעושה

בני-בנים וצפון לצדיק חיל חוטא: כג רב-אכל ניר ראשים ויש נספה בלא משפט: כד חושך שבטו שונא בנו ואהבו שחרו מוסר: כה צדיק אכל לשבע נפשו ובטן רשעים תחסר:

ה"א וצפון וגו'. קמץ קי"פ: ויש נספה. חגיגה ד' ספר מוסר פ' וילך:

רש"י

את זכותו ואת ממונו לבני בניו, אבל חוטא אינו מנחיל לבניו כי צפון חילו וממונו כמ"ש (אסתר ח') ותשם אסתר את מרדכי על בית המן: (כג) רב אוכל ניר ראשים ראיתי במסורת הגדולה רב אוכל שלשים ושלשה רב קמצין וזהו חטף קמץ (קמץ חטף) ומחובר עם אוכל במקף, ואוכל ראיתי שם נקוד פתח (ר"ל סגול שהוא פתח קטן) וטעמו לעילא, כמו את כל אוכל השנים הטובות (בראשית מ"א), ולפי נקודה זה פתרונו, הרבה תבואה באה לעולם ע"י ניר האנשים דלים, כלומר הרבה תורה יוצא ע"י תלמידים שרבותיהן למדין מהם מתוך פלפולם שמפלפלים בהלכה: ויש נספה. ויש הרבה מהם שהם כלים מן העולם בשביל לא משפט שאינן נוהגין כשורה. ולענין התבואה יש תבואה לוקה בשביל בעלים שאינו מוציא מעשרותיה ומתנות עניים כמשפט. ורבותינו פירשו במסכת חגיגה ויש נספה על שלוחו של מלאך המות שמחליף שם בשם וממית את שלא הגיע זמנו, אבל א"כ הוא אין ענין סוף הפסוק לראשו: (כד) חושך שבטו. סופו שמונא את בנו שירא‍הו בסופו יוצא לתרבות רעה: שחרו מוסר. תמיד לבקרים מיסרהו: (כה) לשבע נפשו. דומה שיראה שבע (שא"א וכתב תחתיו. תחסר, אינו דומה שיסא שבע):

מצודת דוד

חוטא הוא צפון לצדיק ואפילו לבניו לא ינחיל: (כג) רב אוכל. הרבה מאכל בא לעולם ע"י חרישת העניים החורשים בשדם תבואה וכנה העבדים אשר לא עמלו בו יאכלוהו וכ"כ יש מי אשר נאסף מן העולם בלא משפט מות כי לא עשה דבר אשר יומת בעבורה ונספה הוא בעון אחר: (כד) חשך. המונע מבנו שבט מוסר הנה לשנאה תחשב כי סופו יצא לתרבות רעה וימות בעונו: ואוהבו. האוהב את בנו מייסרו בעת השחר ר"ל בילדות עת יוכל לנטותו לכל אשר יחפוץ: (כה) לשובע. אינו חפץ במעדנים ורק כדבר המשביע את הנפש אבל הרשעים יתענגו באכילת מעדנים מתוקים וערבים ותמיד בטנו חסר כי רווחא לבסימא שכיחא ויוכל עוד למלאותם:

מצודת ציון

ודלולה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב'): (כב) וצפון. ענין הסתרה: חיל. עושר: (כג) ניר. ענין חרישה כמו נירו לכם ניר (ירמיה ד'): ראשים. מלשון רש ועני: נספה. ענין מיתה כמו אני נאסף אל עמי (בראשית מ"ט): (כד) חשך. מונע: שחרו. ענינו ימי הילדות שהוא בתחלת הימים והושאל מלשון שחר הבקר כן הילדות והשחרות הבל (קהלת יא יד):

מוסר חכמה

באור הענין

מה שאנו רואים לפעמים שהצדיקים יש להם יסורים והרשעים בשלום, עז"א אם תראה שהצדיק לא קבל שכרו, הוא מפני שהטוב ינחיל בני בנים, וה' ישלם שכרו לבניו ולדורותיו אחריו, (וכן אמר במדרש שהשיב ה' למשה אם הייתי נותן להאבות שכרם בחייהם מה היו מורישים לבניהם), ואם תראה הרשע עומד בעשרו דע כי חיל חוטא צפון לצדיק, והוא רק שומר עליו, עד שיבא הצדיק ויירשנו וכמ"ש יכין רשע וצדיק ילבש: (כג) רב אוכל ניר ראשים ויש נספה בלא משפט, מוסב על הקודם, אומר, ואם תשאל ומדוע לא ישלם ה' השכר להצדיק עצמו? ומדוע ראינו שהצדיק שהעולם נזונים בזכותו וגם אפי' בזכות עצמם אינם נזונים כר"ח בן דוסא שאמר עליו כל העולם נזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש, משיב שכן ראינו במציאות שרב אוכל בא ע"י ניר ראשים, שדלת העם הרשים נרים את האדמה להסיר משם הקוצים והדרדרים, שזה עבודה קשה יעשו אותה הרשים ועל ידם בא אוכל רב, ובכ"ז יש מן הרשים שנספה בלא משפט, שימות ברעב ואין אוכל למו, הגם שכל האוכל בא על ידי עבודתם, וכן הגם שרב אוכל בא ע"י הצדיקים וזכותם שמסירים את הקוצים המעכבים את השפע, בכ"ז ימצא ביניהם שנספה ברעב, ודי לו בקב חרובין, וזה מפני שה' יודע שאם יהיה לו עושר לא תספיק זכותו כ"כ להוריד השפע, כמו שאם הרשים יהיה להם לא ישכירו א"ע לחרוש ולנור ניר, וזה מפלאי ההנהגה, ובכ"ז הגור תמים פעלו וכל דרכיו משפט: (כד) חושך שבטו שונא בנו, מי שהוא חושך שבטו מנגעו על בנו, הוא שונא לו, כי ע"כ לא ילמד הכמה, כי בן חכם מוסר אב, וזה סימן שהמייתו על בנו שאינו יכול לראות בנגעו הוא אצלו יותר מתועלת בנו וא"כ אוהב א"ע יותר מבנו ואת בנו שונא, אבל האוהב את בנו שחרו מוסר, מיסרו בכל שחר להיטיבו באחריתו, וגם זה תשובה על השאלה מדוע יביא ה' יסורים על הצדיק ויש נספה בלא משפט, שזה מאהבתו אותו כמ"ש כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך, ולכן מיסרו ביסורין להיות לו למוסר ולהיטיבו באחריתו: (כה) צדיק אוכל לשבע נפשו, הצדיק לא יאכל למלא

באור המלות

(כג) ניר. הוא החרישה בעומק להסיר הקוצים, כמ"ש נירו לכם ניר (ירמיה ד'). ראשים, כמו רשים. נספה, ענין כליון:

יד א חָכְמוֹת נָשִׁים בָּנְתָה בֵיתָהּ וְאִוֶּלֶת בְּיָדֶיהָ תֶהֶרְסֶנּוּ: ב הוֹלֵךְ בְּיָשְׁרוֹ יְרֵא יְהוָה וּנְלוֹז דְּרָכָיו בּוֹזֵהוּ: ג בְּפִי־אֱוִיל חֹטֶר גַּאֲוָה

ת"א חכמות נשים. סנהדרין ק"ט:

רש"י

יד (א) חכמות נשים בנתה ביתה. חכמות נקוד פתח שאינו שם דבר אלא החכמות שבנשים בונות את בתיהם שמתקיימות על ידיהן כמו אשתו של און בן פלת. כמו שמפורש בפרק חלק: ואולת. ואשה שוטה, בידיה תהרוס ביתה זו אשתו של קרח: (ב) הולך בישרו ירא ה'. מי שהוא ירא ה' ומי שהוא נלוז דרכים כלומר עקום בדרכיו: בוזהו. להקדוש ברוך הוא: (ג) בפי אויל חוטר גאוה. מקל של גאוה כגון פרעה שאמר (שמות ה') מי ה' אשר אשמע בקולו: תשמורם.

מצודת ציון

יד (ב) ונלוז. ענין הטייה והסרה כמו ונלוזים במעגלותם (לעיל ב): (ג) חוטר. מטה כמו ויצא חוטר מגזע

מצודת דוד

יד (א) חכמות נשים. כל אחת מהחכמות שבנשים בנתה ביתה. ר"ל מעמדת ביתה על בסיסה: תהרסנו. תהרוס ביתה בידיה: (ב) הולך בישרו. ההולך בדרך ישר הוא ירא את ה' והמטה דרכיו מן היושר יבזה את ההולך בישרו כי מחשיבו לכסיל: (ג) חוטר גאוה. גאוה זקופה

מוסר חכמה

באור המלות

(א) אולת. כבר נתבאר שאויל הוא המסתפק בחקי החכמה, והספיקות הם האולת המהרסת בית החכמה: (ג) בפי, ושפתי.

באור הענין

בטנו, רק לשובע נפשו כדי הסיפוק לא מותרות, גם ירמוז שאוכל לשובע נפשו הרוחניית, כפי הצריך רק להחיות נפשו, אבל רשעים שאוכלים למלא בטנם, בטנם תחסר תמיד, כי כל שיש לו הוא מתאוה יותר ואין קץ לתאותו, וגם זה תשובה על הנ"ל, שלכן ר' חנינא ב"ד היה די לו באמת בקב חרובין ולא רצה יותר, כי לא רצה רק לשובע נפשו ותענוגי העוה"ז היו כאין בעיניו, שעיקר העונג הוא העונג הנפשי בעוה"ב:

יד (א) חכמות נשים, החכם יצייר את החכמה והכסילות כשתי נשים, ידמה את החכמה כאשה, כי הנפש המקבלת את החכמה היא מקבלת אותה מן השכל העליון המשפיע, והנפשות הלומדות ומשכילות הם הנשים הטובות נשי חיל השומעות לבעליהם העליון, והוא שופע עליהן מרוחו להשכילם באמתתו, והנשים הכסילות והאולת הם הזונות מתחת בעליהם ללכת חשך ולא אור אל דרכים מעוקשים דרכי מות, והנה חלקי החכמה הם רבים מאד ואין להם קץ, והחכמה בכללה המקבלת כל פרטי החכמות נדמה במשל כבית הבנוי מעצים רבים ואבנים וחול וסיד וקורות, ובהצטרפם יבנה בית מקדש מלך, ומצייר כי **חכמות נשים בנתה ביתה**, החכמה בכללה שבנתה הבית הנשגב שנצרפו אל הבנין הזה כל הנשים החכמות, כל הנפשות המשכילות ביראת ה' הנביאים והחכמים המשכילים שכל טוב ויבנו את הבית, **ואולת בידיה תהרסנו**, אבל האולת שהיא המטילה ספיקות על כל חקי החכמה, האשה הזאת איננה בונה רק מהרסת ומחרבת, שכל כח האולת הוא רק להרס את חקי החכמה אשר בחכמה תבנה בית והיא עוסקת להרוס ולא לבנות להחריב ולא להקים: (ב) **הולך בישרו**, כבר בארתי כי הישר הוא מי ששכלו הולך ישר מצד טבעו, וגדר הישר הוא הקו היותר קצר בין שתי נקודות מונחות, והישר הוא ההולך בשכלו בדרך הקצר והישר, וכפרטות נופל על עניני בינה, ששכל האדם עשוי באופן שאם לא יטה אל הצד יתבונן תמיד האמת כמ"ש כי האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים, שה' עשה שכל האדם שישיג את האמת תמיד גם בדרכי הבינה שמתבונן לדעת האמת והשקר, ועת יתבונן באלהות יבין שיש אלהים בורא ומשגיח משכיר ומעניש וכדומה, ורק מי שמטה מן הישרה ומבקש השבונות רבים והיקשים פילוסופיים מתעים, יצא מן הקו הקצר הישר וילוז מדרכו, ואז יבא לידי כפירה בכל הפינות האלה, וז"ש **מי שהולך בישרו הוא ירא ה'**, כי ישיג בשכל הישר ובמופתים הבונים שיש אלהים שופט ומשגיח ויירא מפניו מגדולתו ורוממותו ומעלתו וגמולו, ורק מי **שנלוז דרכיו** ומבקש השבונות רבים והיקשים נלוזים מן הקו הישר שמופע בשכל, ובא לכפור בה' **ויבזה אותו**, כי יכפור בפנות ההשגחה וכדומה: (ג) **בפי אויל**, האויל הוא המסתפק בחקי החכמה והנה חקי החכמה אין עליהם מופת ולא ידעו ע"י שכל האדם רק מה' המה, ומי שאינו מתגאה ולא יהרוס לעבור את גבול שכלו שיאמר שבשכלו יוכל להשיג את הכל, הוא יכנע לחקי החכמה האמונים מאת האלהים ויאמין בם ולא יחלוק עליהם, רק **האויל בפיו חוטר גאוה** פיו המדבר הספוכות ספך דרך החכמה, כאילו האולת שלו היא החכמה, הוא מסבת גאותו, וגאותו בולטת מפיו כהשוטרה היוצא מן האילן, אבל שפתי חכמים, השפתים מליצים הדבור החיצוני, ויבואו אל חכמים כשידברו דברי החכמה בשפתים שמרמזים על הדעת ר"ל שאנו אומרים לדעת, שע"י שמאמינים בחקי החכמה הם אצלם כדברים הנודעים בדעת, זה השמורם מן הגאוה, כי

שִׂפְתֵי חֲכָמִים תִּשְׁמוּרֵם׃ ד בְּאֵין אֲלָפִים אֵבוּס בָּר וְרָב־תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר׃ ה עֵד אֱמוּנִים לֹא יְכַזֵּב וְיָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר׃ ו בִּקֶּשׁ־לֵץ חָכְמָה וָאָיִן וְדַעַת לְנָבוֹן נָקָל׃ ז לֵךְ מִנֶּגֶד לְאִישׁ כְּסִיל

ת"א ורב תבואות. שם מ"ב:

רש"י

כמו תשמרם תשמור את החכמים: (ד) באין אלפים אבוס בר. באין שורים האבוס ריקם שאפילו תבן אין מצוי בבית: בר. נקי וריקם כלומר במקום שאין ת"ח אין הוראה נמצאת כהלכה: ויפיח כזבים. ותמיד מדבר כזב עד שקר: (ו) בקש לץ חכמה. כשהוא צריך אל החכמה אינו מוצאה בלבו: (ז) לך

מצודת דוד

כמקל: תשמורם. מלדבר גאות: (ד) באין אלפים. כשדה בהקל יהיה אוצר התבואה ברור ונקי ר"ל במקום שאין ת"ח אין הוראה מצויה: ורב. הרבה תבואות באה על ידי כח השור כי יחרוש בשדה רצה לומר המקבל עליו עול תורה כבור לעול ימצא ע"י תורה הרבה: (ה) עד אמונים. העד אבל ותמיד לדבר אמונות בודאי לא יכזב בדבר העדות אבל הרגיל לדבר כזבים ואם המה כדברים של מה בכך מ"מ הואיל ורגיל בכך יעיד ג"כ שקר ויש לחקור הרבה בדבריו: (ו) ואין. לא ימצא בלב חכמה כי הסמן לבו אבל לנבון נקל למצוא דעת כי הורגל בה: (ז) לך מנגד. לך ממרחק לכסיל: ובל ידעת. או בל תדע שפתי דעת

מצודת ציון

ישי (ישעיה יא): (ד) אלפים. שורים כמו שגר אלפיך (דברים ז'): אבוס. אוצר התבואה כמו שמתו מאבוסיה (ירמיה נ'): בר. ברור ונקי: (ה) ויפיח. ענין דבור: (ז) מנגד. ממרחק כמו כי מנגד תראה את הארץ (דברים

מוסר חכמה

באור הענין

יכנעו אל החכמה העליונה ויאמינו בה, כי ה' יתן חכמה: (ד) באין אלפים אבוס בר, האלפים הם השורים המלומדים לחרוש ולעבוד את האדמה, והמלמדים השור לחרוש שאז נקרא אלוף (מלשון למוד ומורגל) א"צ להעמיד אותו באבוס לפטמו, כי ירעה בנאות דשא והוא נותן תבואה בכחו, כי רב תבואות בכח שור, אבל באין אלפים, אם לא למדו השורים לעבוד את האדמה שאז יעמידו אותם באבוס

באור המלות

ככר שהבאר (למעלה י' כ'), שפה מרמז על החכמה ושפה מרמז על הדעת, וכבר התבאר (א' ג') שלוויר שיבא בחכמה לכלל דעת על ידי שיקבל חקים באמונת הלב ובענוה, וזה שפתי חכמים: (ד) אלפים. השורים המלומדים לחרוש, שגר אלפיך, ומלת באין נמשך לשתים, אין אבוס בר, לא נמצא בר באבוס, ואבוס נקרא מקום שמעמידים הבהמות לפטמם (ישעיה א' ג'): (ה) כזבים, שקר. הבדלם בארתי (ישעיה כ"ח וכ"מ). ויפיח, הוא הדבור הבלתי נשלם, כנ"ל (י"ב י"ז): (ו—ו—ח) ודעת לנבון. עמ"ש למעלה

להבמינם ולפטמם לא לבד שאינם מרבים תבואות, הם מחסרים כי יאכלו הבר באבוס, והוא משל ומליצה על הנ"ל שהאדם צריך להיות כשור לעול וכחמור למשא, וצריך להיות אלוף ומלומד לחרוש על חלקת החכמה ובשדה התבונה והדעת, ואז יוציא רב תבואות, שהוא תבואות הנפש ופרי השכל, שהנפשות אים בני ענודם רק הגופים הם הבהמות שילמדו אותם לעבוד בעבודת ה' ובגן עדן העליון ולהוציא רב תבואות בכח שור המלומד ומסובל, כמ"ש אלופנו מסובלים, אבל מי שאינו אלוף ומלומד שהוא האויל החולק על החכמה ולא למד הלכותיה, אינו עובד אדמתו, רק מבלה את בר החכמה בעמדו על האבוס להשמן ולהתפטם מתענוגי עוה"ז, ומלבד שאינו מועיל עוד מזיק ומכלה לתבואת קדש: (ה) עד אמונים לא יכזב ויפיח כזבים עד שקר, יש הבדל בין שקר ובין כזב, השקר הוא השקר הגלוי תיכף והכזב נראה אמת בתחלתו ולבסוף נגלה שהוא שקר, שכזב הוא דבר הפוסק ואינו מתקיים, ובזה עד שקר צריך להפיח כזבים, כי לא יגיד דבר שהשקר גלוי לכל, וצריך לכזב היינו שיאמר דבר שלא יכירו שקרו, ואח"כ יוכר שהיה שקר וזה נקרא כזב, אבל עד אמונים לא יכזב, כי יאמר האמת שנשאר אמת לעולם כמ"ש שפת אמת תכון לעד, ואמר יפיח כזבים, שההפח בא על הדבור הבלתי שלם כי לא יוכל להשלים דבורו שאז יוכר שקרו, רק להפיח במרמה דבור בלתי שלם, ויש לזה מליצה, המעיד על חקי החכמה והאמונה לא יכזב כי דבריו יכונו לעד, כי חקי האמונה הוא האמת הקיים לעד, והאויל המעיד שקרים לחלוק על חקי החכמה ע"י ספיקותיו יפיח כזבים והיקשים מהעים אשר אחרי הצירוף והבחינה לא יתקיים ויהיה כמו אכזב: (ו) בקש לץ חכמה ואין ודעת לנבון נקל, הלץ הוא המתלוצץ על חקי החכמה מפני שאין על חקי החכמה מופתים, רק הם מקובלים, וצריך לקבלם בענוה ובאמונה, אבל הלץ שדרכו ללוצץ ילוץ על החכמה, אבל לא ילוץ על הדעת שהוא על דברים הנודעים במופת או ע"י החושים, והנה הסבה קשה לו לבוא לכלל דעת היינו שידע דרכי החכמה בידיעה ברורה כמו שיודע דברים המוחשים, כי דרכי החכמה הם רק מקובלים, אבל הנבון שהוא אחרי שחקר על חקי החכמה להשיג טעמם ולהוציא דבר מתוך דבר, לו הדעת נקל, הוא ישיג חקי החכמה בידיעה ברורה ובקל, אמנם הלץ א"א לו לבוא לתבונה, באם היה מבין והיה משיג בקל חקי החכמה בידיעה ברורה הנקראת דעת לא היה מתלוצץ, כי

וּבַל־יָדַעְתָּ שִׂפְתֵי־דָעַת׃ ח חָכְמַת עָרוּם הָבִין דַּרְכּוֹ וְאִוֶּלֶת כְּסִילִים מִרְמָה׃ ט אֱוִלִים יָלִיץ אָשָׁם וּבֵין יְשָׁרִים רָצוֹן׃ י לֵב

ת"א לב יודע. יומא פ"ג:

רש"י

מנגד לאיש כסיל. מהתחבר תמיד אצלו: ובל ידעת. סופך שלא ידעת חכמה: (ח) חכמת ערום. מי שהוא חכם: הבין דרכו. לפלס אורחותיו: ואולת כסילים. היא המרמה שבלבם סופם שמביאתם לידי טפשות: (ט) אוילים יליץ אשם. השם חוטאים שצריכין לתת ממון למי שחטאו לו וילין בעדם האשם שהם מביאים ממונם לו כמו הפלשתים שנאמר קחו לכם טחורי זהב ועכברי זהב וגו' ונתתם לאלהי ישראל כבוד אולי יקל את ידו מעליכם (שמואל א' ו'). אשם אמנד"א בלעז: ובין ישרים רצון. אפיימינ"ט בלעז הקב"ה מרוצה להם: (י) לב יודע מרת נפשו. מרתו ויגיעו שעמל בתורה לפיכך

מצודת ציון

נ"ג): ובל. הוי"ו הוא במקום או כמו אביו ואמו קלל (ויקרא כ'): (ט) יליץ. מלשון מליצה: אשם. קרבן

מצודת דוד

כאומר או הרחק ממנו או סופך להיות כמוהו: (ח) חכמת ערום. יסוד חכמת הערום היא להבין דרכו לכל יעשה כפי הנזדמן ויסוד אולת הכסילים היא לעשות במרמה שחשב כי לא יעשו גם המה כפי הנזדמן: (ט) יליץ אשם. האשם שמביא היא תליץ עליו להתכפר על מעלו אבל בין ישרים יש ויש רצון ה' ומבלי קרבן: (י) לב יודע. לבו של האדם הוא יודע ומרגיש במרירות נפשו בעמל התורה

מוסר חכמה

באור המלות

פ' י', יש"א י"ג). לץ, כסיל, הלץ לא יחלוק על הדעת, לא כן הכסיל (כנ"ל א' כ"ב, פ' ז' ח'), ויש הבדל בין הכסיל ובין האויל, שהכסיל יודע חקי החכמה ובלתי מסתפק בם רק שנלוז מהם מפני תאותו, והאולת היא לו רק לכסות במרמה, לא כן האויל שהוא מסתפק בחקי החכמה, כמו שהתבאר בכל הספר: (ט) אוילים, ישרים. הישר הוא שלבו ישר בדרכי הבינה וזה הפך האויל המסתפק, ומלת יליץ נמשך לשתים, וכן מלת בין נמשך גם למעלה, וגדר מלת אשם שמכיר שהוא חייב עונש כמ"ש בס' התו"ס ויקרא

באור הענין

הלץ איננו כסיל או אויל שחולקים על החכמה מפני המינות או מפני התאוה, רק מתלוצץ ובלתי מקבלם מפני שאינו מבין אותם, אמנם אי אפשר לו להבין אותם כי תחלה צריך לקבלם בדרך אמונה וקבלה, והלץ **כשבקש חכמה ואין**, שלא רצה לקבל חקיה כי התלוצץ עליהם, אבל הנבון קבל חקי החכמה והבין דבר מדבר עד שבא לכלל דעת: (ז) **לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפתי דעת**, יש הבדל בין הכסיל ובין הלץ הנזכר בכתוב הקודם, הלץ אינו מתלוצץ על הדעת רק על החכמה מפני שאין עליהם מופתים ובאו בקבלה לא בידיעה ברורה, ואם היה משיגם בדעת ברורה לא היה מתלוצץ, רק מפני שבקש חכמה ואין לא בא לכלל הבונה שהוא אחר החכמה, שאז היה הדעת נקל בעיניו, אבל הכסיל אינו לץ, והוא קבל חקי החכמה, רק התאוה גברה עליו, ומפני שחקי החכמה מתנגדים אל התאוה, לכן ישנא דעת כמ"ש וכסילים ישנאו דעת, היינו הגם שקבל חקי החכמה והגם שישיגם כמו הנבון עד ידע טעמם בדעת, ישנא את הדעת העומד לשטן לו אל תאותו, כמ"ש תאוה נהיה תערב לנפש ותועבת כסילים סור מרע כמש"פ שם, לכן ישנא את הדעת, ויש"ל ספיקות בחקי החכמה במרמה, כדי להיות לו כסות עינים בלכתו אחרי שרירות לבו, וא"כ אתה אשר ידעת שפתי דעת תוכל ללכת עם הלץ, כי הלץ יתלוצץ על החכמה לא על הדעת כנ"ל, אבל לא עם הכסיל שהוא אינו מקבל גם הדעת, ולכן **לך מנגד לאיש כסיל**, שאם תלך עמו **בל ידעת שפתי דעת**, הדעת שקנית עד שאתה מוציאם מן השפתים לרוץ (שכבר בארתי שהשפתים מציינים את הדעת) תדמה כאילו לא ידעת אותם, כי בהתחברך לכסיל תלמד ממעשיו ללכת אחר התאוה והערב כמ"ש ורועה כסילים ירוע ותתנכר אל הדעת כאילו לא ידעת אותם כלל: (ח) **חכמת ערום הבין דרכו ואולת כסילים מרמה**, נמשך למעלה אמר שהאולת של **הכסילים הוא מרמה**, כי הכסיל אינו אויל, כי הוא אינו מסתפק באמת בדרכי החכמה רק שמפני שהוא אסור ביד התאוה אשר הוליכהו תהו לא דרך, וחקי החכמה ודעת עומדים לנגדו, יעשה במרמה לקרא אל האולת, ויאמר שהוא מסתפק על החכמה ואינו מאמין בה מפני הספיקות שי"ל וזה מרמה כי באמת אינו אויל מסתפק, והקדים לזה **חכמת ערום הבין דרכו**, הערום איננו חכם ר"ל לא קבל חקי החכמה מפי חכמים לידע כל שביליהם, ובכ"ז אינו פתי שיתפתה לכל דבר כי נכנס בו ערמומית ושכלו מכיר להבחין בין טוב לרע ואמת ושקר, כמ"ש לתת לפתאים ערמה, והערמימות תלמדהו להבין דרכו שלא ילך על דרך שהוא מסופק בו ואינו יודע אם הוא טוב או רע, רק ישתדל להבין בשכלו מהות דרכו, וזה החכמה שלו, שהגם שלא קבל כל חקי החכמה לדעת כל הדרכים עפ"י הקבלה מפי החכמים, בכל זה בדרך הפרטי שהוא הולך ישים לב להבין אותו, ומזה יגיע אל החכמה באיזה פרטים וזה חכמת ערום, וא"כ הכסיל שאינו פתי איך ילך על דרך אולת שהוא הספק, רק שהאולת הזה הוא במרמה בלא אמת: (ט) **אוילים יליץ אשם**, המליץ הוא העומד בין שני אנשים לגלות רעיונם באשר נכרו כבלתי מבין לשונו והבריו, כמו כי המליץ בינותם, ושעורו **בין אוילים יליץ אשם ובין**

יֹדֵעַ מָרַּת נַפְשׁוֹ וּבְשִׂמְחָתוֹ לֹא־יִתְעָרַב זָר: יא בֵּית רְשָׁעִים יִשָּׁמֵד וְאֹהֶל יְשָׁרִים יַפְרִחַ: יב יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־מָוֶת: יג גַּם־בִּשְׂחֹק יִכְאַב־לֵב וְאַחֲרִיתָהּ שִׂמְחָה תוּגָה: יד מִדְּרָכָיו יִשְׂבַּע סוּג לֵב וּמֵעָלָיו אִישׁ טוֹב: טו פֶּתִי יַאֲמִין לְכָל־

ת"א יש דרך וגו'. קידושין מ' עקרים פרק אחרון: מדרכיו וגו'. עקידה שער פ"ט: פתי יאמין. כריתות ט' עקרים פרק אחרון:

הר' בדגש

רש"י

בשמחתו לא יתערב זר כשיקבל שכרו לעתיד. ד"א לב יודע מרת נפשו ישראל שהם מרי נפש בגלות והם נזהרים על קדושת השם בשמחתם לא יתערב זר לעתיד: (יב) יש דרך ישר לפני איש. עובר עבירה ואומר אין בה עבירה. ד"א יש דרך ישר לפני איש, דרך עגל ישראל היתה בעיני עשו שהיה איש שדה ואחריתה וגו': גם בשחוק. שהקב"ה משחק עם עכו"ם בעולם הזה יכאב להם לעתיד לבא וכן הוא אומר ואתם תצעקו מכאב לב (ישעיה ס"ה): (יד) מדרכיו ישבע סוג לב. עשו. ומעליו איש טוב. יעקב: (טו) פתי יאמין. לדבריהם וניסת אחריהם. ד"א בשחוק יכאב לב, כשחוק לכסיל עשות זמה (לעיל י' כ"ג) וסופו יכאב לב. סוג לב, רשע כמו כסף סיגים (לקמן כ"ו) סיג הוא שם הפסולת, סוג הוא כסף המעורב בפסולת: ומעליו איש טוב. וממעל לו לרשע יהא צדיק: פתי יאמין. לאנשי רכיל:

מצודת דוד

אין זולתו מרגיש בצערו של זה ולכך בשמחתו בעת קבול השכר לא יתערב זר לחלוק בו כי לבדו יקבל שכרו משלם: (יא) בית. ר"ל אם שהוא בנין חזק וכדרך הבית: ואהל. עם שהוא עראי כדרך האהל מכל מקום יפריח ויעלה מעלה מעלה: (יב) ישר לפני איש. נראה בעיניו כי ישר הוא: ואחריתה. אבל סוף הדבר הוא מדרכי מות: (יג) גם בשחוק. אפי' בעבור רבוי השחוק עם כי לא עבר בזה על מצות ה' מכל מקום יכאב לבו בעת יקבל הגמול על שפנה לבו לבטלה: ואחריתה. רצה לומר א"כ סופה תהיה אבל השמחה תהפך לתוגה: (יד) סוג לב. הלב הנסוג מה' ישבע מדרכיו כי גמולו כמפעלו: ומעליו. בעת יקבל הגמול יהיה איש טוב נפרד מעליו לבל יהיה נלקה עמו: (טו) לכל

מצודת ציון

אחם: (י) יתערב. מלשון תערובות: (יג) תוגה. מל' יגון ועצבון: (יד) סוג. ענין החזרה לאחור כמו והוסג אחור משפט (ישעיה נט): (טו) לאשורו. ענין דרך ופסיעות כמו

מוסר חכמה

באור הענין

ישרים יליץ רצון, ר"ל הגם שהאוילים הם המספקים ומכחישים חקי החכמ' ומתנגדים לה בהתלצ (לא ככסילים בעושים זה במרמה להפיק תאותם), והישרים הם הפך האוילים שלבם ישר בדרכי הבינה ומשיגים האמת, ודרכי החכמה בטוחים ומבוררים בלבם, יוכר תוכיות מחשבותיהם וסתרי לבותם, כי האוילים הם אשמים בנפשם (גדר האשם הוא המכיר שהוא חייב עונש על מעשיו) שהלב המרגיש ירגיש על מעשיו אם טוב אם רע, ולב האויל ירגיש שהוא חייב עונש, ונפשו הפנימית מרה על מעשיו, ולב הישרים ישמח ומרגיש כי מעשיו רצוים, וזה המליץ ביניהם לגלות תעלומות סתריהם, כי האשם ימליץ בין האוילים, ויודיע סתר לבבם שמרגיש שהם חייבים עונש, ואין עושים מעשיהם בשמחה כי לבם לא ינוח, ובין **ישרים הרצון** הוא המליץ ומגלה סתרי מחשבותיהם, שמרגישים שמעשיהם לרצון ושמחים במעשיהם: (י) **לב יודע מרת נפשו**, מבאר כי ההרגשה הזאת ממונה בתגוי לב וקרב איש, **הלב** של האוילים יודע מרת נפשו שנפשו הפנימית מרה לה ואין לה מנוח כי האשמה הנפש היא ומרגשת בו, וכן **בשמחת** הלב של הישרים **לא יתערב זר** כי הוא דבר פנימי והרגשה עלומה מאד: (יא) **בית רשעים ישמד ואהל ישרים יפריח**, ההרגשה הזאת מגבא לו מה יהיה אחריתו, הלב יודע מרת נפשו ומכיר כי **בית רשעים ישמד**, הגם שביתו מבונה בעוז בכ"ז סופו שישמד ולא יתקיים, ובשמחתו יכירו הישרים כי **אהל ישרים יפריח**, הישרים הגם שאין להם בית קבוע רק אהל עראי, ועדיין לא נטה ולא גדל, בכ"ז יפריח וישגא מאד, וזה הרגשה פנימית ירגישו בו האוילים והישרים: (יב) **יש דרך ישר לפני איש**, מוסב על הנ"ל, שהגם שלפעמים ייטיב דרך אויל בעיניו, מפני שדרך האויל נראה בתחלה ישר, מצד דרך החכמה שבתחלתו נראה שהוא עובר על הקוצים והדרקנים כי צריך ללחום נגד התאות ומדות הנפש הגוטים לרוע כמ"ש (למעלה י"ב ט"ז) דרך אויל ישר בעיניו, בכל זאת **אחריתה דרכי מות**, משא"כ דרך החכמה תחלתו קוצים וסופו מישור: (יג) **גם בשחוק יכאב לב**, ולכן הגם שתראה על פני האויל שצוחק, והשפה מגלחת לו, הלב יכאב כי לב יודע מרת נפשו ומרגיש כי **אחריתה שמחה תוגה** ובאחרית יודע שהשמחה היא תוגה באמת, כי ילך בדרך מות, ויש הבדל בין שחוק ובין שמחה. השחוק נראה רק בפנוגיותו, והשמחה בלב, ויש בוכה ושוחק בוכה בלבו ושוחק בפיו, כמ"ש על ר"ע בכה ושחק, ועז"א בית שוחק ולבו כואב: (יד) **מדרכיו ישבע סוג לב ומעליו איש טוב**, הסוג

באור המלות

(סי' שס"ט): (יד) סוג. משתתף עם פעל נסג, ונסוגו ויבגדו כאבותם, לב הנסוג אחור, ושעורו ומעליו יהיה איש טוב, שיופרש ממנו, כמו ויעל ישראל מעליו: (טו) פתי. ערום. הערום הוא הפך הפתי כנ"ל (א' ד'), והערום

דבר וערום יבין לאשרו: טז חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח: יז קצר־אפים יעשה אולת ואיש מזמות ישנא:

ת"א חכם ירא וגו'. בס:

רש"י

וערום יבין לאשורו. לפסיעותיו, כלומר יצפה מלריב וימתין עד יודע לו על נכון: (טז) חכם ירא. ה' מן הפורעניות: וסר מרע. מן הרעה: וכסיל מתעבר. מתחזק לעבור בחזקה: ובוטח. ומחליק ונופל בארץ, (כמו בארץ שלום אתה בוטח (ירמיה י"ב ה') ות"י את מתבטח ונפיל, מחליק), וי"מ בטחון ממש בהיכלו בוטח לומר לא תבואני רעה: (יז) קצר אפים. הממהר לנקום כעסו: ואיש מזמות. מחשבות עגם

מצודת ציון | מצודת דוד

באשורו אחזה רגלי (איוב כג): (טז) מתעבר. מלשון עברה דבר. לדברי לה"ר שנאמר לו: לאשורו. לדרכו האמיתי ר"ל לאמיתת הענין: (טז) חכם ירא. החכם יפחד מדבר המפחיד ונשמר ממנו ולזה הוא סר מן הרעה ולא תבא עליו אבל הכסיל מתמלא עברה להתקצף על כל ובוטח בעצמו שלא יהיה לו רעה ולא כן הוא וקצר בדבר המובן בעצמו: (יז) קצר אפים. מי שאינו מאריך אפו וממהר לכעוס הוא לו לאולת: ואיש מזמות. הנמשך אחר מחשבות לבו לבל יפלט דבר שעושה היה אם רעה יהיה שנאה לכל

מסר חכמה

באור המלות

יבחון תכלית מעשהו, כמ"ש כל ערום יעשה בדעת (י"ג ט"ז), חכמת ערום הבין דרכו (פסוק ח'): (טז) מתעבר. שעובר הגבול, שגם גדר מתעבר שבא על הכעס בא מגדר שעברת הגבול, כמ"ש בגדרו בכ"מ, וכבר באהרנו שגם הכסיל יהיה חכם לפעמים, רק שאינו ירא ה' (וזה הבדלו מן החכם), שאינו עוצר תאותו מיראת ה': (יז) קצר אפים.

באור הענין

לב, ר"ל מי שלבו נסוג, ר"ל שלבו בלתי מסכים עם מעשהו כי מרגיש שאין דרכו טובה, כמ"ש לב יודע מרת נפשו, גם בשחוק יכאב לב, בכל זאת ישבע מדרכיו אחר שהולך בדרכי מות ישבע מדרכיו ויקבל ענשו, ועל כן מעליו (יסוג) איש טוב איש טוב יש ויסוג מעליו, לא לבד לבו יסוג רק כולו יסוג ויש ממנו ולא יעשה כמעשיו: (טו) פתי יאמין לכל דבר וערום יבין לאשורו, אחר שדבר מן הכסיל ומן האויל, שהם עצמם לבם נוקפם, ואיכה בטוחים בדרכם, אומר שלעומת זה הפתי, שגדרו מי שחסר דעת ומתפתה כיונה פותה אין לב, הוא מאמין לכל דבר בין לדברי הכסיל בין לדברי האויל מבלי יבחין כלל ואין לבו נוקפו כלל, אבל הערום שהוא הפך הפתי ויש בלבו ערמה לבחון כל דבר, הוא לא יפותה רק יבין מה שמועיל לאשורו והצלחתו הרוחניית יעשה, כמ"ש חכמת ערום הבין דרכו (פ' ח') כל ערום יעשה בדעת (י"ג ט"ז): (טז) חכם ירא וסר מרע, החכמה צריכה למוסר, ר"ל באשר בדרכי המדות יש בכל אחד שני דרכים, שדרך אחד הוא החכמה והפוכו הוא סכלות, ויצר הלב נוטה לרעה, כי הציורים שנשתלו בלבו מעת הולדו נוטה אל התאוה ותענוגות בשר והפוכים מדרך החכמה, הנה בעת יסיתהו יצר לבו לנטות מדרכי החכמה בקל שישמע לעצת היצר, וצריך דבר שבם ייסר כחות נפשו בל יצאו מגבולי החכמה, המוסר הזה הוא יראת ה', אשר יודע כי מלך גדול עומד עליו ורואה במעשיו ויבוש ויפחד מעשות דבר נגד רצונו, וע"כ ראשית חכמה יראת ה' שהוא תנאי אל החכמה והשער אליה, וז"ש החכם ע"י שהוא ירא מה' ע"כ סר מרע, ולא יסה מעגל החכמה כי המוסר תיסר כחות נפשו מעבור הגבול, אבל הכסיל מתעבר ועובר גבול המוסר וגבול החכמה ובוטח שהבטחון הוא הפך היראה, כי אינו ירא מפחד ה' ומהדר גאונו: (יז) קצר אפים יעשה אולת ואיש מזמות ישנא, מדרך התבונה להאריך אף ושלא לנקום ולריב תיכף כמ"ש ארך אפים רב תבונה וקצר רוח מרים אולת, וזה מדרכי התבונה, וכן השכל יחייב כן כמ"ש שכל אדם האריך אפו, כי אם יריב עם חברו אז ינקום בו כן הוא יריב עמו ויבזהו ורעתו ישוב בראשו, וע"כ איש תבונות יחריש (כנ"ל י"א י"ב) ומי שהוא קצר אפים יעשה אולת, הוא מסופק בדרכי הבינה והשכל, ויש קצר אפים וקצר רוח, שהקצר רוח יצויר גם במי שהוא ארך אפים, שהאפים הוא האף החיצוני, והרוח הוא המעלה הציורים על הלב, ומי שהוא קצר רוח לא יוכל להשקיט את רוחו ויעלה על לבו ציורי הנקמה והאשמה, והגם שיאריך אפו ולא יעשה רע בגלוי ישמור שנאתו בלב לעת מצוא, וזה הגם שאינו נגד דרכי התבונה והשכל, הוא נגד חקי החכמה, שתצוה שלא יעלה ציורים הרעים האלה ברוחו על לב רק ישפילם, ויעלה תחתיהם ציורי השכל והרחמים והענוה והמחילה, והוא אולת וספק בדרכי החכמה, ועז"א שם וקצר רוח מרים אולת, שהגם שאינו עושה אולת הוא מרימה מעומק הנפש על הלב, אבל קצר אפים ונוקם תיכף בפועל, הוא עושה אולת במעשה, ואיש מזמות נקרא מי שזומם מחשבות עמוקות להרע, כמו שכתוב מחשב להרע הוא בעל מזמות יקרא, והגם שמאריך אף הוא מפני שאורב וזומם להפילו ברשת, הוא ישנא

יח נחלו פתאים אולת וערומים יכתרו דעת: יט שחו רעים לפני טובים ורשעים על־שערי צדיק: כ גם־לרעהו ישנא רש ואהבי עשיר רבים: כא בז־לרעהו חוטא ומחונן ענוים אשריו: כב הלוא יתעו חרשי רע וחסד ואמת חרשי טוב: כג בכל־עצב יהיה

ת"א בכל עצב. ברכות ל': | ענוים קרי

רש"י

כעס: (יח) יכתירו דעת. ימשוכו כתר לראשם, וסוף. (יט) שחו רעים לפני טובים. לעתיד: (כ) גם לרעהו ישנא רש. אפילו לשושביניו ואוהביו. גם, לשון אפילו. ישנא רש, עם הארץ שאינו יודע לנהוג כשורה: (כג) בכל עצב. בכל יגיע מלאכה יהיה ריוח אבל דברי שפה אך למחסור:

מצודת דוד

לשמים ולבריות: (יח) נחלו. ר"ל אוחזים באולתם כאדם בנחלתו: יכתירו. אוחזים בדעת ועושים אותה כתר לראשם ומתפארים בה: (יט) שחו. בסוף הדבר יהיו הרעים כפופים ונכנעים לפני הטובים והרשעים ישכבו על שערי בית צדיק לשאול לחם: (כ) גם לרעהו. לעני כמותו עם כי הדרך להיות אוהבים בשווים בדבר מהדברים: רבים. כי עניים בין עשירים: (כא) בז לרעהו. המבזה לרעהו הוא חוטא: ומחונן. המרחם לעניים חנינה והנה אשרי לו: (כב) הלא יתעו. החושבים רע הלא תועים הם בדעתם כי יחשבו על זולת ובאמת עליהם תשוב אבל החושבי' טוב היא חסד ואמת כי בעבור מחשבתם הטובה ימשך עליהם חסד ויאומת מחשבתם על מי אשר יחשבו הטוב עליו: (כג) בכל עצב. בכל דבר עצבון ועמל יגיעת המלאכה יהיה לאדם יתרון וריוח.

מצודת ציון

וכעס: (יט) שחו. ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ב): (כב) יתעו. בא על הרוצה ללכת בדרך זה והולך באחר והושאל לכל התועה בדעתו: חורשי. ענין מחשבה: (כג) עצב. גם העמל נקרא עצב כי עצב בעמלו:

מוסר חכמה

באור הענין

כי האורב בסתר להכות רעהו שנוא לכל: (יח) נחלו פתאים אולת, כבר בארתי שהפתי יאמין לכל דבר, והוא יפותה מן הכסילים והאוילים, כיונה פותה, והוא מקבל האולת והספיקות בדרך נחלה, כיורש שנוחל מאחרים כן מקבל מן האוילים ולא ידע מה ולא יבחין כלל, אבל הערומים הם הפך הפתאים הם בוחנים על כל דבר ואינו עושה דבר אך בידעו היטב מה ולמה יעשה, והגם שאינם חכמים ונבונים יכתירו דעת, הדעת הוא כתר לראשם, ומוכתר מהם לא יעשו בלא דעת, כמ"ש למעלה:

(יט) שחו רעים לפני טובים, אמר הגם שהרע מתנגד אל הטוב והרשע אל הצדיק, בכל זה כשבא הרע לפני הטוב ישוחח לפניו ויכנע לו, וכן הרשעים כשיבואו על שערי צדיק, ישחו לפניו, וטבע הרע שלא יעמוד בפני הטוב כאשר לא יעמוד החשך לפני האור: (כ—כא) גם לרעהו ישנא רש בז לרעהו חוטא, אמר הגם שהטבע הוא שהאהבה תהיה בין הדומים, לאינו ההפך שהרש ישנא לרעהו הרש, ויאהבו את העשיר, וזה נגד חקי החכמה שצריך לאהוב את הענוה והשפלות ולעשות חנינה ולתת חן לענוים, ולשנוא הגאות, וזה שונא הרש מצד היותו עני ודכא, כז"א הבז לרעהו הרש הוא חוטא, שהפסד הוא המתעיא חקי החכמה, והמחונן ענוים הוא לו לאושר הנפש, שהלמד אהבת הענוה ושנאת הגאוה: (כב) הלא יתעו חורשי רע, החורש הוא החושב לעשות דבר בשתיקה בל ידע לאיש, והחורשים רע יתעו, כי התועה מן הדרך במקום רואים, ינחוהו העוברים בדרך הישר, אבל החורשים רע בסתר הם נוטים מדרך החכמה לדרך עקלתון, והלא יתעו תמיד כי אין רואה לנחותם הדרך, אבל החורשים טוב ומסתירים מעשיהם, זה בא מצד החסד והאמת, כי העושה טוב בגלוי מצפה לגמול, או לכבוד והתפארת, והעושה טוב לחברו בסתר זה אינו מצפה לתשלום גמול, וזה מצד שגברה בנפשו חסד ואמת, שהוא מעשה החסד שלא לתשלום גמול: (כג) בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור, כבר אמרו חז"ל (ברכות ז') אגרא דבי טמיא שתיקותא, ר"ל כי על כל רע שבא על האדם צריך להתעצב בלבו, ולזכור כי בא לו זה בעונותיו ויהרהר תשובה בלבו, שזה הלינה והתפילות על המתיב, וטוב ללכת אל בית אבל וחי יתן אל לבו, עד שבכל עצב יהיה לו מותר השכר, וכ"ז בלבו, אבל אם מוציא בשפתיו הוא דרך תרעומת שמתרעם על שנעשה לו ככה וזה יסיר

באור המלות

ע"ל (כ"ט). ואיש מזמות למעלה (א' ד'): (יח) פתאים מובדלים מן כסילים ואוילים, שהאויל ממליא האולת והספיקות מלבו, והכסיל אין בו אולת רק שאוחז באולת במרמה כנ"ל (פסוק ח'), אבל הפתי מקבל האולת מאחר ונפתה אחריו, כמי שיורש נחלה שלא קנה אותה מעצמו, והערום הפך הפתי כנ"ל (א' ד'). (יט) רעים, רשעים. הרע כולל גם ה"ע ע"י מחשבת מינות ודומיו הרעים, והרשע הוא המרשיע בפועל בין בין אדם למקום בין בין אדם לחברו, ושורו ורשעים בחו על שערי צדיק: (כב) חרשי. החורשים בסתר (כנ"ל י"ב כ'), וחסד ואמת, הוא החסד הנעשה שלא לתשלום גמול:

מוֹתָר וּדְבַר שְׂפָתַיִם אַךְ לְמַחְסוֹר׃ כד עֲטֶרֶת חֲכָמִים עָשְׁרָם אִוֶּלֶת כְּסִילִים אִוֶּלֶת׃ כה מַצִּיל נְפָשׁוֹת עֵד אֱמֶת וְיָפִחַ כְּזָבִים מִרְמָה׃ כו בְּיִרְאַת יְהוָה מִבְטַח־עֹז וּלְבָנָיו יִהְיֶה מַחְסֶה׃ כז יִרְאַת יְהוָה מְקוֹר חַיִּים לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת׃ כח בְּרָב־עָם הַדְרַת־מֶלֶךְ

ת"א ברב עם. ברכות נ"ג פסחים ס"ד יומא ל"ו ודף ע' סוכה נ"ב ר"ה י"ד זבחים י"ד מנחות ס"ב ספר הזוהר פ' תרומה:

רש"י

(כד) עטרת חכמים עשרם. שהם עשירים בתורה: אולת כסילים אולת. קלקלתן של כסילים היא האולת שנתעצלו מן החכמה: (כו) ביראת ה' מבטח עז. נאמר באברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כ"ו) והבטיחו כי ברך אברכך וגו': ולבניו יהיה מחסה. שיחסו ויתחבאו בצל זכותו: (כח) ברב עם. שהצבור זכאים הדרת הקב"ה הוא: ובאפס לאום. כשאינם דבקים בו:

מצודת דוד

מה אבל דבר שפתים שעמל בו הוא אך למחסור כי ברוב דברים לא יחדל פשע: (כד) עשרם. אם מצאו עושר מעטרת אותם כי יוכל לכל הספרתם ונדיבות לבבם בתתם לאביונים די המחסור ובפנים יפות: אולת וגו'. ר"ל במעשה אולתם יוכר האולת הטמונה בלבם כי בעבור היות כל מעשיהם אולת נראה מזה כי יש עוד הרבה אולת תקועה בלבם ויגולה בעת הזדמן: (כה) מציל וגו'. עד אמת הוא מציל נפשות כ"א ועד לחרוג הרוצח אז יציל נפשות ב"א ואם יעמוד לספרו אז יציל נפש הנדון: ויפיח. המדבר כזבים מציל בכזביו את איש מרמה כי מסייע לו בעדותו: (כו) ביראת ה'. הליכת האדם ביראת ה' היא לו מבטח עוז וגם לבניו יהיה מחסה לחסות בצל זכותו: (כז) מקור. יראת ה' הוא מקור הנובע חיים כי היראה תזהירו לסור ממוקשי מות הם עונות ופשעים: (כח) ברב עם הדרת מלך

מוסר חכמה

באור המלות

(כד) אולת. כנ"ל (פסוק ח') אולת כסילים מרמה, ר"ל שהוא ספק אצלם: (כו) יהיה מחסה. המבטח הוא מצד הבוטח, והמחסה הוא מצד הדבר עצמו, ר"ל שהבטחון יהיה מחסה לבניו שבזכותו יתאשרו בניו: (כח) עם, לאום. שעם הוא הקיבוץ

באור הענין

למחסור', כמ"ש וידום אהרן ונטל שכר על שתיקתו וכו': (כד) **עטרת חכמים עשרם**, העטרת שלובשים החכמים לאות על החכמה היא עשרם, כי הקניינים החיצונים אינם עושר האמתי רק מדומה, אבל קנין החכמה הוא קנין אמתי, והם העשירים באמת, כי יקרה היא מפנינים, גם י"ל שעושר של החכמים הוא עטרת שלהם, ר"ל מה שע"י החכמה פורשים מתאוות העולם ושמחים בחלקם, בזה העושר באמת מי שאינו מתאוה ואין חסר לנפשו, כי העשיר המתאוה ועיניו לא תשבע עושר הוא העני באמת: **ואולת כסילים אולת**, כבר התבאר שאולת כסילים היא מרמה, כי הכסיל אינו אויל, והוא יודע חקי החכמה רק שמפני תאותו מוכרח הוא להכחיש חקי החכמה ולפרוש את האולת, כמ"ש וכסיל יפרוש אולת, שלמען יהיה לו כסות עינים יפרוש מכסה האולת על החכמה לעור עיניה, והוא מרמה באמת כי הוא בעצמו יודע שחקי החכמה אמתיים, וע"כ אולת הכסיל וספיקותיו הם אולת וספק, כי האולת אינו ודאי אצלו רק אולת, ר"ל ספק: (כה) **מציל נפשות עד אמת**, ר"ל מי שבא ומעיד עדות אמת לפני הב"ד ועי"כ מציל נפשות שנתחייבו מיתה ע"י עדי שקר, הוא המציל נפשות באמת, אבל אם יפיח כזבים המציל נפשות אם בא להציל הנידון ע"י דברי כזב, (וכבר בארתי (פ' ה') שתפס יפיח כזבים, שאינו יכול לומר שקר ברור רק כזב שידומה לשעתו שהוא אמת, ואמר יפיח שהוא דבור בלתי נשלם) זה אינו מציל נפשות כי הוא **מרמה** ורמאות, ולא יקרא בשם התכלית מציל נפשות רק אם בא ע"י אמת לא ע"י מרמה: (כו) **ביראת ה' מבטח עז**, החכמה בעצמה בלא יראת ה' אינה מתקיימת כמ"ש חז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו' ואמרו אם אין יראה אין חכמה, כי הגם שיודע חקי החכמה הלא מוקשים סביב שתו בעמקי הנפש תאוות ויצורים רעים, ובקל ימוט מחקיה, רק יראת ה' היא תאסור כחות הנפש במוסר בל ימוט מחקי החכמה בשום פעם, וע"כ המבטח שבוטח על חקי החכמה אשר אסף בנפשו אינו בטחון עז, כי מבצר זה בקל יכבשוהו צורכי העיר אשר בנו עליו מגדלים גדולים, אבל מי שיראת חטאו קודמת לחכמה י"ל מבטח עז וחכמתו מתקיימת, עד שגם לבניו **יהיה מחסה**, כמ"ש מי זה האיש ירא ה' וכו' וזרעו יירש ארץ, אשרי איש ירא ה' גבור בארץ יהיה זרעו: (כז) **יראת ה' מקור חיים לסור ממוקשי מות**, דרך החכמה הוא דרך החיים, אבל סביב לה מוקשי מות, הוא מלחמת היצר והתאוה שרוצים להפיל הנפש אל דרך המות, והגם שיודע חקי החכמה אינו בטוח שהולך בוטח בהדר לא ילכדהו במכמוריו, אבל ע"י היראה ייסר כחות הנפש (כנ"ל בכתוב הקודם), ושם הוא המקור חיים שהשותה מימיו יחיה חיים הנצחיים ויסור ממוקשי מות, והיראה בלא תורה וחכמה ג"כ אינה מועלת, כי אינו יודע מה יעשה ומה דרך החכמה, כמ"ש אם אין חכמה אין יראה, ולכן אמר לקמן שתורת חכם מקור חיים לסור ממוקשי מות: (כח) **ברוב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחתת רזון**.

וּבְאֶפֶס לְאֹם מְחִתַּת רָזוֹן׃ כט אֶרֶךְ אַפַּיִם רַב־תְּבוּנָה וּקְצַר־
רוּחַ מֵרִים אִוֶּלֶת׃ ל חַיֵּי בְשָׂרִים לֵב מַרְפֵּא וּרְקַב עֲצָמוֹת קִנְאָה׃
לא עֹשֵׁק דָּל חֵרֵף עֹשֵׂהוּ וּמְכַבְּדוֹ חֹנֵן אֶבְיוֹן׃ לב בְּרָעָתוֹ יִדָּחֶה

ת"א ורקב וגו'. שבת קנ"ב : ברעתו. עקרים פ"ג :

רש"י

מחתת רזון. חסרון רזנותו היא כביכול נותן לאחרים : (כט) מרים אולת. מגביה לאולתו : (ל) חיי בשרים לב מרפא. לב בשר שהוא רופא את הרע ועובר על מדותיו הוא חיי בריותיו של הקב"ה שהן בשר ודם : ורקב עצמות קנאה. אדם בעל חמה רקבון עצמות הוא לכל : (לב) וחוסה במותו

מצודת דוד

נראה בעבור רוב העם אשר אתו : ובאפס. וכשאין עמו עם רב אזי נראה הדרתו ביום שהרוזנים יחתו ויפחדו מפניו והוא למשל לומר הדרת המקום היא כשרבים עושים את המצוה אבל מעטים שמה אם יעשו ביותר בחית ובכוונה רצויה הם שמהדרים את המקום. (כט) ארך אפים מי שאינו ממהר לכעוס היא רב תבונה אבל קצר רוח שממהר לכעוס הוא מרים האולת על התבונה כי ע"י הכעס שהכמה מסתלקת ונותר היא א"כ באולת יותר מן החכמה : (ל) חיי בשרים. מי שיש לו לב רפוי ואינו מקפיד לנטור קנאה זאת לו לחיי בשרים כי לא ידאג איך ובמה ינקום אבל המקפיד לבו ויצטער תמיד היא סבה לרקבון בעצמותיו לסתמדת הדאגה : (לא) חרף עושהו. כי בעבור הולשתו עושקו ומושב הוא באין כיד המקום שעשהו לכלותו מיד עושקו אבל החונן את האביון הוא מכבד את המקום שעשהו : (לב) ברעתו. בעת בוא רעה על הרשע הוא נדחה מה' ולא יוסיף לבעות עוד בו אבל מי שחוסה בה' אף בהיותו קרוב למותה יחשב לצדיק. או בעבור הרעה שעשה נדחה הוא לעשות עוד רעה אחרת כי עבירה גוררת עבירה אבל

מצודת ציון

מותר. יתרון והרווחה : (כח) ובאפס. ענינו כמו באין וכן אפס בלעדי (ש"ב מ"ה) : לאום. אומה : מחתת. שבר ופחד : רזון. ענינו כמו שר וכן האזינו רוזנים (שופטים ה') : (ל) חיי. ענין רפואה כמו וימרחו על השחין ויחי (ישעיה לח) : מרפא. מלשון רפיון עם בסית באל"ף כמו על כן הוא מרפא (ירמיה לה) : קנאה. ענינו כעס וכן קנאוני בלא אל (דברים ל"ב) : (לא) חרף. ענין גדוף :

מוסר חכמה

באור הענין

הקיבוץ שיש להם מלך נקרא עם, (שזה ההבדל בין גוי ובין עם), והקיבוץ שיש להם דת מיוחד נקרא לאום, ורוזנים הם שרי המעלה, ויש הבדל בין רוזן ויועץ שהיועצים הם בעניני מדינה יעצתם גלויה, והרוזנים הם בענינים נסתרים ותחת פקודתם הוא ג"כ עניני הדת וחקיה, כמ"ש ורוזנים יחוקקו צדק, והדרת מלך הוא ע"י רוב עם, שיש הבדל בין הוד והדר שההדר הוא ההדר החיצוני בכל דבר לפי עניני, וכפי רוב העם יגדל הדרת המלך, אבל הרזון הממונה על חקי הדת גם כשיש עם אם אפס לאום שאין בעלי דעת י"ל מחתה, כי לא יפעל מאומה : (כט) ארך אפים רב תבונה וקצר רוח מרים אולת, כבר בארתי למעלה כי הארכת אפים ושלא לנקום תיכף הוא מחקי התבונה, ויש ארך אפים וקצר רוח היינו שבלבו לא ישקוט ורוחו יעלה תכף ציורי הנקמה בכל עת והוא אולת נגד חקי החכמה, והוא מרים את האולת מעומק הנפש לחוץ, וכבר בארתי זה בפסוק י"ז : (ל) חיי בשרים לב מרפא, מוסב למעלה במ"ש וקצר רוח מרים אולת, אומר מי שמרים ציורי הקנאה שמקנא לכבודו על הלב. מלבד האולת נגד החכמה הוא משחית א"ע, אחר שהלב מרפא חיי בשרים, שחיי הבשר ורפיאתו אם יהלם כחו, הוא תלוי בלב, כשהלב אמיץ וחזק משלח מעינותיו בנחלים ירוצו בשטף ע"י העורקים וישקו הבשר ויחיו אותו, וע"כ מי שמרים קנאה אל הלב לא לבד שמכלה הבשר כי גם מרקיב העצמות, ויכלה גופו, וכמ"ש מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים : (לא) עושק דל חרף עושהו, ה' לא ברא את האדם לרעתו רק לטובתו, וכל בריה שברא הכין לה מזונה, והכין לה הכלים שבם תצוד ותכין את מזונה, וזה מכביד העושה שברא הכל לתועלתם ושיחיו חיי העידון והטוב, אמנם האדם שמזונותיו קשים להשיג ויש דלים והלכאים שאין משיגים מזונותיהם, הכין בטבע שהאדם יעזור לחברו, כמ"ש עשיר ורש נפגשו עושה שניהם ה', שהדל יעסוק במלאכה אצל העשיר שיש לו עבודה רבה וצריך לפועלים, והאביון יקבל צדקה בדרך מתנת חנם, ומי שעושק את הדל ואין נותן לו שכרו, חרף עושהו כאילו בראו לרעתו ולא המציא לו טרפו וחיותו שבו יתקיים, וזה חרפה גדולה לעושהו, שיעשה בע"ה ולא ימציא לו צרכיו, וכבר אמרו מאן דיהיב חיי יהיב מזוני, והחונן אביון במתנת חנם (כי האביון א"י לעסוק במלאכה) הוא מכבד את עושהו, כי זה כבודו, שברא עשיר והדיו, שהעשיר יתן צדקה ויקיים מצות ה' שזה כבוד ה' שלא ברא דבר לבטלה : (לב) ברעתו ידחה רשע, הרשע גם בהיותו במעלה במה ידחה ממקומו

באור המלות

שי"ל מלך, שזה ההבדל בין עם ובין גוי כמ"ש (בישעיה א' ד'), והלאום הוא הקיבוץ שי"ל דת המיוחד (כמ"ש ישעיה י"ז, תהלות ב' א'), והמלך צריך לעם, והרזון צריך ללאום, ורזון משם רוזנים, (שבא על היועצים ברז וסוד ביחוד בעניני דת, כמ"ש כ"פ, וכן פי' אופת רזון (מיכה ו') : (כט) ארך אפים. האף הוא האף החיצוני, שזה המבדיל בין אף ובין חמה כמ"ש בכ"מ, והרוח הוא הפנימי שמעיר הציורים על הלב, כמ"ש בכ"מ ע"ש : (ל) מרפא. פעל יוצא, הלב מרפא את הבשר : (לא) דל, אביון.

נבאר

רָשָׁע וְחֹסֶה בְמוֹתוֹ צַדִּיק׃ לג בְּלֵב נָבוֹן תָּנוּחַ חָכְמָה וּבְקֶרֶב כְּסִילִים תִּוָּדֵעַ׃ לד צְדָקָה תְרוֹמֵם גּוֹי וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת׃ לה רְצוֹן־מֶלֶךְ לְעֶבֶד מַשְׂכִּיל וְעֶבְרָתוֹ תִּהְיֶה מֵבִישׁ׃

טו א מַעֲנֶה־רַּךְ יָשִׁיב חֵמָה וּדְבַר־עֶצֶב יַעֲלֶה־אָף׃ ב לְשׁוֹן

ת"א בלב נכון. מליצה פ"ס עקידה שער ס"ב: צדקה תרומם. בתרא י': הר' דגושה.

רש"י

צדיק. כשימות הוא בטוח שיבא לגן עדן: (לג) בלב נבון תנוח חכמה. השכון ותשקוט בנחת לשון מנוחה ומרגוע: ובקרב כסילים תודע. מעט חכמה שבלבו מכריזה, אסתרא בלגינא קיש קיש קריא (מליצה פ"ס): (לד) צדקה תרומם גוי, ישראל: וחסד לאומים חטאת. הם עכו"ם שגוזלים מזה ונותנים לזה: (לה) (ועברתו תהיה. לעבד מביש):

מצודת ציון

(לה) ועברתו. מל' עברה וכעס:

טו (א) מענה. מלשון ענייה ותשובה:

מצודת דוד

הצדיק כאשר היה"ס יסיתו לעבור עבירה יחסה עצמו למחן ספתתו בהזכיר לו יום המיתה וכאשר אמרו רז"ל: (לג) תנוח. תמצא מנוחה ולא יודיענה למי שאינו ראוי לה: ובקרב. מעט החכמה אשר היא בקרב הכסילים תודע לכל כי מכריזה ברבים אסתרא בלגינא קיש קיש קריא: (לד) תרומם גוי. הנו ישראל כי המה יתרוממו בעבור הצדקה: וחסד לאומים. חסד מעשה הצדקה של האומות יחשב עוד לחטאת כי גוזלים מזה ונותנים לזה: (לה) רצון מלך. בנקל יתרצה המלך לעבד משכיל כי אף אם יכעוס עליו יתרצה לו בעבור רוב שכלו אבל על עבד המבאיש בו כל דבר בושה לפי רב הסכלות עליו עברתו שמורה נצח:

טו (א) מענה רך. הכועס על מי והוא משיב לו מענה רך בזה משיב חמתו מעליו אבל אם ישיב דבר: המעליב

מוסר חכמה

באור המלות

האביון הוא מי שתאב לכל דבר וא"י להתפרנס רק ע"י צדקה, כמ"ש בכ"מ: (לג) בלב, ובקרב. הלב מציין בית המושכל, שהחכמה תשבול שם ותעש חיל, ובקרב מציין שישנה בקרבו לבד, וההבדל בין נבון וחכם וגדר הכסיל התבאר בכל הספר: (לד) גוי, לאמים. כבר התבאר (פסוק כ"ח) שגוי פחות מן עם, ולאום מעולה ממנו. וחסד, מענין חרפה, פן יחסדך שומע, וי"פ ג"כ חסד לאומים תרומם חטאת העאת ה' תרומם חרפה של לאומים ובשתם: (לה) משכיל, מביש. ע"ל (י' ה'), וגדר העברה, שמתמלא כעס גם על מי שלא חטא כמ"ש (ישעיה י"ג ט', י"ד ו'), ובכ"מ שבא שם זה בתנ"ך:

(א) חמה, אף. התבאר (ישעיה ס"ג ג', יחזקאל כ' י"ג) ובכ"מ בתנ"ך, ובא בספר זה לקמן (כ"א י"ד, כ"ב כ"ד, כ"ז ד', כ"ט כ"ח): (ב) לשון, ופי. כבר התבאר

באור הענין

לבאר שחת, והדיחוי הזה יהיה ברעתו, שרעתו עצמה תדיחנו ממקומו, והצדיק לא לבד שלא ידחה בעודו חי, כי גם במותו הוא חוסה בה' ובצל כנפיו: (לג) בלב נבון תנוח חכמה, יש הבדל בין החכם ובין הנבון. החכם קבל חקי החכמה מרבותיו ואינו מבין טעמם, וכאשר תבא חכמה בלבו וישמור חקיה הנה יבואו גם יצורי התאוה והכסילות המתנגדים לחקי החכמה, תעמוד בלבו (שהוא הכח המושל שבו) מלחמה כבדה, והחכמה אשר בלבו יש לה מלחמה פנימית עם יצורי הלב הרעים ואין לה מנוחה, אבל הנבון זה המבין דבר מתוך דבר, והוא מבין חקי החכמה בתבונתו, ומבין במה להכניע יצרי לב החולקים עליה, וזרועות השכל והבינה יעמדו למגן לה, ותנוח החכמה, ר"ל יש מנוחה מאויביה, אבל הכסילים שבם תגבר התאוה והיצר ויגרשו החכמה מן הלב לא תמצא בלבם, רק תודע בקרבם שישתמשו בה לרוע ולילך הפך מדרך החכמה, וכבר באר‍תי שהכסיל אינו אויל או פתי, כי הוא יודע חקי החכמה ונמצאים בקרבו, רק לא בלבו כי בלבו תשתרר התאוה והיצר ויגרשו את החכמה מלמשול בכחותיה: (לד) צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת, יש הבדל בין גוי ובין לאום, שהלאום היא האומה שי"ל דת מיוחד, והעם י"ל מלך, והגוי הוא הקיבוץ לבד שאין להם לא מלך ולא דת מיוחד, ובכל זה הצדקה תרומם אותו, כשהולכים בדרך הצדקה יתרוממו משפלותם, וינחלו כבוד, וגם הלאומים הגם שי"ל דת, החטאת שהוא הנטיה מדרך החכמה והצדקה היא להם חסד שהיא החרפה היותר גדולה: (לה) רצון מלך לעבד משכיל ועברתו תהיה מביש, המשכיל הוא הזריז במלאכתו ועושה בשכל להשקיף על התכלית, והמביש הוא המתאחר ובלתי משקיף לאחריתו, וכשיהיו עבדים למלך שעבודתו היא עבודת השכל, ימלא רצון על המשכיל, ובעבור המביש יתמלא עברה על כל עבדיו, שזה גדר העברה שמתמלא גם על הבלתי חוטא, וזה מוסר השכל, כמ"ש לעולם יראה אדם את העולם חציו זכאי וחציו חייב זכה הכריע ח"ע ואת כל העולם לכף זכות, כי ע"י העבד משכיל יבא רצון מן המלך העליון, ואם לא זכה הכריע ח"ע ואת כל העולם וכו' עד שיתמלא עברה על כל העולם:

טו (א) מענה רך ישיב חמה ודבר עצב יעלה אף. יש הבדל בין חמה ובין אף, שהחמה הוא הכעס השמור בלב בהמימות ואש בוער, והאף הוא הקצף החיצוני, האף

חֲכָמִים תֵּיטִיב דָּעַת וּפִי כְסִילִים יַבִּיעַ אִוֶּלֶת׃ ג בְּכָל־מָקוֹם עֵינֵי יְהוָה צֹפוֹת רָעִים וְטוֹבִים׃ ד מַרְפֵּא לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים וְסֶלֶף בָּהּ

רש"י

טו (ד) וסלף בה שבר ברוח. כשיסלף בלשון סופה להביא עליו שבר הבא ברוח קדים המוכנת להפרע מן הרשעים כמו שנאמר ברוח קדים עזה (שמות י"ד), ברוח קדים אפיצם

מצודת דוד

תעלה את האף להתגבר יותר: (ב) תיטיב דעת. מתקן את הדעת כי אף אמרי דעת ידבר בתקון נמרץ ובמלות קלות אבל פי כסילים אך דברי אולת יוכו באמרים כמעין הנובע: (ג) בכל מקום. אף אם יסתרו במסתרים מ"מ צופות עיני ה' לראות מעשה הרעים והטובים ולא נכחד ממנו: (ד) מרפא לשון. מי שלשונו רפויה ולא ידבר קשות ורק ידבר רכות זה לו לעץ המגדל חיים אבל המעקם בלשונו לדבר קשות בא שבר ברצונו כי לא יקובל דברו ולא ימולא רצונו:

מצודת ציון

(ב) תיטיב. ענין תקון כמו ותיטב את ראשה (מ"ב ט'): יביע. דבור כמו יביע אומר (תהלים י"ט) והוא מושאל ממעין הנובע מים רבים: צופות. ענין הבטה וראיה: (ד) מרפא. מלשון רפיון: וסלף. ענין עיקום ועוות: ברוח. ענינו רצון וכן הנני נותן בו רוח (ישעיה לז):

מוסר חכמה

באור הענין

דבר ומתגלה לא החמה, ובכ"ז החמה גדולה מן האף, שהאף כשהוא בלא חמה פנימית אינו באכזריות כ"כ, כמו אב שכועס על בנו ומכהו באף ובלבו הוא אוהבו, אמר כשמשיב במענה רך, ישיב גם החמה הפנימית ויבוא החיוב לאוהב, אבל הדבר עצב שיטיב דבר להעציב את הדובר בו, לא לבד שלא ישיב חמה כי גם יעלה אף החיצון לנקום בו תיכף, שהעלאת אף הוא הנקמה, כמו ואף ה' עלה בהם ויהרוג במשמניהם: (ב) לשון חכמים תיטיב דעת ופי כסילים יביע אולת, כבר באמרתי כי דעת נופל על דברים המושגים בחושים, או שהתבררו ידיעה ברורה כאילו הושגו בחוש, והחכמה היא מקובלת ואין עליה מופתים ברורים והחושים לא ישיגוה, ובכ"ז לשון הכמים תיטיב דעת, הלשון מציין הדבור התבוניי, אם ידברו בהכמה בדבור התבוניי תתברר אצלם במופתי התבונה ותבוא אצלם במדרגת הדעת, וכבר אמר למעלה כי הכמים יצפנו דעת, היינו שלא יגלוהו לפני כל רק לפני נבונים שעמהם ידברו בלשון שמציין הדבור הנעלה בבינה, ולשון זה תיטיב דעת, אולם כשידברו בה בשפה החיצונית יעשו זר זהב סביב ויצפנו דבריהם, שעז"א (פ' ז') שפת חכמים יזרו דעת, אבל הכסיל שהגם שקבל חקי החכמה תגבר עליו התאוה ועי"כ יפיל ספיקות בחקי החכמה שזה נקרא אולת, הוא לא ידבר בלשון ובשפה שהם דבור התבונה והדעת, כי כסיל לא יבין את זאת, רק פיהם יביע אולת וספיקות, וכבר כתבתי שהפה מרמז על דבור בחכמה, ולעומת זה ידבר אולת שהוא התנגדות אל החכמה, ומקור האולת הוא בפיו לא בלבו כי אולת כסילים מרמה (למעלה י"ד ח') אולת כסילים אולת (שם כ"ד) שבלבו אינו מסתפק רק מקור האולת הוא בפיו כנ"ל: (ג) בכל מקום עיני ה', צופות רעים וטובים, ר"ל הגם שדעת רבים שההשגחה נמסכה אחרי השכל ואחרי המע"ע, והגם שמלאכו של ה' יסתיר פניו מן הרע והבע אל עמל לא יוכל, בכ"ז דע כי עיני ה' הם בבל מקום. ר"ל שהגם שכפי הציור שאנו מציירים שמביט ממכון קדשו הן ממקום או אל מקום המוכן להשגחה הפרטית, אנו אומרים שזה המקום וזה האיש מיוחד אל מול ההשגחה, וזה המקום והאיש יסתיר פניו ממנו ולא יביט אליהם. אבל לפי ההשקפה שכל הבריאה הם עיני ה', והכל הוכן באופן שלא יעזוב שום דבר אל המקרה, וכל הטבע והמערכה והתולדה היא מלאה עינים שהם שלוחי ההשגחה המביטים וצופים על כל דבר הנעשה, ואין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און, כי העינים עומדים סביבם בכל מקום, והם צופות בין רעים בין טובים והכל מוכן להשבון, והצופה הוא הצופה את העתיד לבא, וכן יביטו העינים האלה שהם עיני ההשגחה את העתיד בין הרע בין הטוב, והכל עפ"י ההשגחה המלאה את כל המקומות: (ד) מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח, מגיד כי הסלף של הלשון ר"ל הלשון הנוטה מדרך החכמה ומדבר לה"ר ורכילות (וכ"ש כשמעוות בבינה שזה גדר סתם לשון שהוא הדיבור התבוניי) הוא שבר ברוח, ר"ל באמר הדיבור הוא עצמות האדם, מי שמסלף את הלשון זה בא מגד שבר פנימי שנשבר ברוח האדם, שרוחו נשבר ויש בו חולי ואינו שלם, כי המקלקל בכחות נפש הבהמיית הוא שבר בנפש הבהמיית שאינו מסוכן כ"כ כמו שבר ברוח, אולם העץ חיים הוא רפואה לחולי הלשון, שהוא העסק בתורה וחכמה שהיא עץ חיים למחזיקים בה מרפא את הלשון, כעלים תרופיים המרפאים כל מחלה, ומי שלא ישתמש ברפואה זו וע"י פיתוי הלשון לא יאכל מעץ חיים רק מעץ הדעת טו"ר שהביאה מיתה לעולם ע"י בעל הלשון הראשון שהוא הנחש (כמ"ש אם ישך הנחש בלא לחש ומה יתרון לבעל הלשון), והוא המסלף בלשונו, זה סימן שרוחו

באור המלות

(י' כ') שהלשון מציין את הבינה ושפה מציין החכמה ושפה מציין הדעת, וגדר הדעת למעלה (א' ב') ובכל הספר, ופי' כסיל ואולת בכל הספר: (ד) וסלף. הוא עוות התום והיושר (למעלה י"ג ו'). שבר ברוח, כמו

שבר ברוח: ה אויל ינאץ מוסר אביו ושמר תוכחת יערים: ו בית צדיק חסן רב ובתבואת רשע נעכרת: ז שפתי חכמים יזרו דעת ולב כסילים לא־כן: ח זבח רשעים תועבת יהוה ותפלת ישרים רצונו: ט תועבת יהוה דרך רשע ומרדף צדקה

רש"י

(ירמיה כ"ח), בלות קדים. תשבר אניות תרשים (תהלים מ"ח): (ו) בית צדיק חוסן רב. בית המקדש שבנה דוד הצדיק חוסן רב ומגדל עוז לישראל: ובתבואת רשע נעכרת. בהבאת ע"א שהביא מנשה בו נעכרת: (ז) שפתי חכמים יזרו דעת. יכתירו דעת, כמו זר זהב: לא כן. אינו זהב (אמת): (ח) זבח רשעים תועבת ה'. בלק ובלעם: ותפלת ישרים. זה משה: (י) מוסר רע לעוזב ארח.

מצודת ציון

(ה) ינאץ. ימאס. יערים. מל' ערמה והשכל: (ו) חוסן. ענין חוזק כמו וחסון הוא כאלונים (עמוס ב'): ובתבואת. מלשון ביאה: נעכרת. מלשון עכירה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית לד): (ז) יזרו. ענין פזור כמו יזורה על נוהו גפרית (איוב

מצודת דוד

(ה) ינאץ. ימאס את המוסר וממאן לקבלו: ושומר. השומר בלבו את התוכחה יתחכם בסופו: (ו) חוסן רב. מחוזק הוא מאד ולא תחרב: ובתבואת. בעת בוא בו הרשע נשחת הבית ההוא: (ז) יזרו דעת. המה מפזרים את הדעת ללמד לכל: לא כן. ר"ל לא כן יתפזרו ללמוד כאשר החכמים מפזרים ללמד: (ח) תועבת ה'. כשעדיין לא שבו מרשעם ולא התפללו על המחילה: ותפלת ישרים. השואלים מחילה בעת הבאת הזבח התפלה ההיא היא לרצון לה': (ט) דרך רשע. ההולך לעשות רשע ואם שלא עשאה:

מוסר חכמה

באור המלות

רוח נשברה, והרוח הוא כולל כל כחות הנפש הפנימים: (ה) מוסר, תוכחת. הבדלם ירמיה (ב' י"ט), וכמ"ש למעלה (ג' י"א), והמנאץ הוא שהדבר בלתי חשוב בלבו, והערמה הפך הפתיות (כנ"ל א' ד'): (ז) לא כן. ע"מ פעל, כמו כי מת הילד: (ט) דרך, הם מנהגי הנפש ותכונותיה שמהם יוצאות הפעולות כמ"ש ירמיה (י"ח י"א) ובכ"מ. מרדף, הפועל מורה על העסק בתמידות,

באור הענין

הפנימי נשברה ויש לו רוח רעה: (ה) **אויל ינאץ מוסר אביו ושומר תוכחת יערים**, המוסר בנוי על היראה, שמיסר כחות נפשו ע"י שיזכיר לפניו העונשים המגיעים לנוטה מדרך החכמה, וצריך לזה הדעת, שידע שיש משגיח מכיר ומעניש ויירא מפניו, ובזה יקח מוסר, כמ"ש (י"ב א') אוהב מוסר אוהב דעת, והנה הכסיל יודע חקי החכמה רק שהתאוה גוברת עליו, הוא הגם שלא יקבל מוסר בכ"ז לא ינאץ אותו בלבו, כי לולא התאוה והיצר היה מקבל מוסר והיה הולך בחקי החכמה, אבל האויל שהוא המסתפק בכל דבר והוא אינו אוהב דעת, הוא ינאץ המוסר בלבו כי אינו מאמין כלל בעונשי ה' ובהשגחתו, והנה התוכחה בנויה על וכוח השכל שמראה לו עפ"י השכל תועלת החכמה ומוסר, וזאת לא ינאץ האויל, כל עוד שהוא מוכן לקבל דבר שכל, רק הבער שהוא הבהמי שאינו מבין דבר וכוח השכל כלל כמ"ש ושונא תוכחת בער (שם), והפך מן הבער והפתי הוא מי שנכנס בלבו ערמימות שזה מתחיל להבחין בין טוב לרע, ומי ששומר תוכחת יצא מן הבערות אל הערמה: (ו) **בית צדיק חסן רב**, חסן הוא לדבר הקיים וחזק. וכבר אמר כי בית צדיקים יעמוד, כי ביתו בנוי בחזק על מכונות הצדק חס דבר הקיים וחזק, אמנם אם יובא אל הבית **תבואת רשע**, שישתתף עם הרשע והוא יביא לשם תבואתו שהוא מגזל וחמס, **נעכר הבית**, ויאבד הכל בענין רע כמ"ש עוכר ביתו ינחל רוח, ע"ד בהתברך לרשע פרץ ה' את מעשיך. ובנמשל הבית המליציי הוא הבונה בית נפשו על מכונות הצדק, וזה י"ל חסן רב וכל מדות הנפש כמ"ש בחכמה יבנה בית וכו' וכמ"ש למעלה (י"ח כ"ט) ואם יובא לשם תבואת רשע וציורי התאוות ועשות העול יעכר ביתו הנפשיי כמש"ש: (ז) **שפתי חכמים יזרו דעת ולב כסילים לא כן**, כבר כתבתי (פסוק ב') שר"ל שהחכמים ישימו אל הדעת זר סביב, לשמרו מן הכסילים אשר פיהם יביע אולת וספיקות, כמ"ש חכמים יצפנו דעת כמש"ש, אמנם הכסילים הגם שבפיהם יביעו אולת הפך הדעת וכן בשפתותיהם, כמ"ש לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפתי דעת, לבם לא כן, כי בלבם יודעים חקי החכמה, רק שתאותם תעור עיניהם ולבם אינו עומד על כן ובסיס, כי ינוע כקצף על פני מים: (ח) **זבח רשעים תועבת ה'**, ר"ל עקר הזבח אין הרצאה ממנו הזבח עצמו, רק הכוונה שמראה שמתחרט על חטאיו, לזו שעם הזבח יתודה ויתפלל לה' בשפיכת נפשו עם שפיכת דם הזבח, אבל הרשע הבלתי עוזב רשעו וחושב להתרצות בהזבח עצמו, היא תועבת ה', אבל **הישרים** אין צריכים הזבח רק התפלה שזה רצונו, וישמע תפלתם גם בלא זבח: (ט) **תועבת ה' דרך רשע**, כמו שבמעשה הטוב העקר הוא הכוונה לא המעשה עצמה הסותרת אל כוונתו, כן ברשע מלבד שה' שונא את הרשע שהיא הפעולה הרעה, גם הדרך של הרשע שבו ילך להתקרב אל הרשע זה תועבה אצלו, כי ילך בתוך

יאהב: י מוסר רע לעזב ארח שונא תוכחת ימות: יא שאול ואבדון נגד יהוה אף כי־לבות בני־אדם: יב לא־יאהב לץ הוכח לו אל־חכמים לא ילך: יג לב שמח ייטב פנים ובעצבת־לב

רש"י

יסורין קשים מוכנים לעובר ארח של הקב"ה: (יא) שאול ואבדון נגד ה'. גלוי לפניו כל אשר בתוכם: אף כי. קל וחומר הוא: (יג) לב שמח ייטיב פנים. אם תשמח לבו של הקב"ה בלכתך בדרכיו ייטיב לך פניו לעשות כל רצונך, ואם תעצבהו ירצה לך רוח נכאה כד"א ויתעצב אל לבו ויאמר ה'

מצודת דוד

ומרדף. הרודף לעשות צדקה אף אם נאנס ולא עשאה מ"מ יאהב לה': (י) מוסר רע. יסורים הרעים מוכנים לעוזב אורח הנכונה והראויה: (יא) שאול. הקבר והגיהנם המה נגד ה' ויודע כל אשר בהם ומכ"ש שיודע הוא כל מחשבות לבות בני אדם: (יב) לא יאהב. ובעבור שלא יאהב התוכחה לזה לא ילך אל החכמים מפחדו פן יוכיחוהו: (יג) לב שמח. שמחת הלב תיטיב מאור הפנים / והכרו

מצודת ציון

י"ח): (יא) אף כי. ענינו כמו כל שכן וכן ואף כי את הכלתהו (יחזקאל ט"ו): (יג) נכאה. נשברה כמו ונכאה לבב

באור הענין — מוסר חכמה — באור המלות

שלוה והנקמה והאכזריות ונפשו אותה רע, וזה תועבה יותר מן המעשה עצמה, כי זה צומח מרעת תכונת הנפש, שקשה יותר מלוע המעשה שהיא בפעולת הגוף, כמ"ש הרמב"ם בפי' הרהורי עבירה קשים מעבירה, ומרדף צדקה, הגם שלא השיג את הצדק רק רודף להשיגה מרוב תשוקתו אליה וכוונת לבו, אותו יאהב ה', כי עיקר אלו הכוונה הנפשיית: (י) מוסר רע לעוזב ארח. יש מוסר טוב ומוסר רע, מוסר הטוב מפחידו בעונש העתיד לבא על הרשעים, ובזה תיסר כחות נפשו בל יצאו מן הדרך הטוב מפחדו על העתיד, והמוסר הרע הוא שמביא עליו יסורים קשים ומרים, וזה יעשה ה' לעוזב ארח, מי שכבר הלך באורח החכמה ועוזב שנה ופירש, תיסרו ביסורים קשים, ואם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו או יתלה בביטול תורה, וע"י המוסר רע יהיה לו תוכחת, היינו שמתוכחים עמו ומראים לו ע"פ השכל איך שלם לו ה' כפעלו, ושלא ישוב עוד לכסלה, ואם יאהב תוכחת ישוב ויתרפא מיסוריו, ואם הוא שונא תוכחת ימות ע"י המוסר הרע: (יא) שאול ואבדון נגד ה', נגד האומרים שאין ה' יודע מחשבות בני אדם, אם מצד שהם עמוקים ונסתרים מאד בקרב איש ולב עמוק, אם מצד השתנותם שמשף נהר המחשבות שוטף תמיד, וא"א שיתחדש להשי"ת ריבוי ידיעות ושינוי ידיעה וכדומה משאלות הפילוסופים, אומר, השאול שהוא עמוק ונסתר יותר מן הלב, והאבדון שהוא החומר ההיולי הפושט צורותיו תמיד ולובש צורה אחרת באין הפסק, בכל זה הוא נגד ה' ויודע מעמקיו והשתנותיו, אף כי שיודע לבות בני אדם: (יב) לא יאהב לץ הוכח לו, הלץ הוא המתלוצץ על חקי החכמה והמוסר יען שאין יכולים לבררם לו בראיות השכל, אבל על התוכחה שהוא וכוח השכל בראיות לא יוכל להתלוצץ, רק ששונא התוכחה ונשמר ממנה, ועז"א יוסר לץ לוקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו, אבל המוכיח ללץ בראיות לא יקבלהו כי נכנע הוא לוכוח השכל, רק ששונא את המוכיח וע"כ נשמר מלכת אל חכמים, היא אינו נשמר מפני המוסר שע"ז יתלוצץ, רק מפני התוכחה, ומפני שלא יאהב התוכחה, לכן לא ילך אל חכמים, וכבר בארתי בפי' התו"ה קדושים סי' מ"ג שיש הבדל בין יכח שאחריו למ"ד ובין יכח שאחריו את, יכח שאחריו ל' מתוכח עמו ע"פ השכל בעניני חכמה ומוסר ואינו מוכיח על דבר פרטי, ויכח שאחריו את, מוכיחו על דבר פרטי, ועז"א אל תוכח לץ פן ישנאך, וכשאינו מוכיח על דבר פרטי, אינו שונא ובכ"ז לא יאהב התוכחת: (יג) לב שמח ייטיב פנים, שמחת הלב ועצבונו יהיה בכמה אופנים, ופה מדבר בלב השמח בעניני העולם, כמ"ש ולבי שמח מכל עמלי, והוא מי שאינו מתעצב על עונותיו ועל חסרון כשרונו בשלמות נפשו, כי לבו שמח בהצלחתו, והוא רק ייטיב פנים, כי שמחת הלב ניכר על הפנים, אבל לא ייטיב בזה את הרוח, שהרוח כולל לכל כחות הנפש הפנימים רוח חכמה ובינה רוח דעת ויראת ה', ולפעמים הלב שמח והרוח נכאה, שהרוח שפל ומורד וכלה כי עוסק בתאות העוה"ז ובשמחתה לבד, אבל בעצבת לב (ייטיב) רוח נבאה, ע"י שיתעצב על מעמדו הנפשי יתנשא רוחו וינביאנו למעלה, וזה טוב יותר מהטבת פנים, ועי' פירושי על

רוח נכאה : יד לב נבון יבקש־דעת ופני כסילים ירעה אולת : טו כל־ימי עני רעים וטוב־לב משתה תמיד : טז טוב־מעט ביראת יהוה מאוצר רב ומהומה בו : יז טוב ארחת ירק ואהבה־שם משור אבוס ושנאה־בו : יח איש חמה יגרה מדון וארך

ת"א כל ימי עני. בתרא קמ"ה סנהדרין ק' כתובות קי : ופי קרי

רש"י

משמחה את האדם וגו' (ברכות ה') : רוח נכאה. פלג"ש בלעז, רוח של זעף : (טו) כל ימי עני רעים. ואפילו שבתות וימים טובים דאמר שמואל שנוי וסת תחלת חולי מעים : וטוב לב. מי שלבו טוב בעשרו : משתה תמיד. כל שעותיו דומות לו ימי משתה, ללמדך שיהא אדם שמח בחלקו, ורבותינו דרשו מה שדרשו בחלק : (טז) טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו. קול בני אדם צועקים שנעשה האוצר מגזל וחמס, כמו וראו מהומות רבות בתוכה ועשוקים בקרבה (עמוס ג') : (יז) טוב ארוחת ירק. לתת לעני ואהבה שם להראות לו פנים יפות : משור אבוס. להאכילו בשר שמן ולהראות לו פנים זועפות. משור אבוס, שאובסין לו המאכל בפיו על כרחו כדי לפטמו, וכן ברבורים אבוסים (מ"א ד'), ויש לפתרו כנגד קומץ מנחה של עני שחביב משור חטאת של רשע : (יח) איש חמה יגרה מדון. אדם שאין

מצודת ציון

(תהלים ק"ט) : (יז) ארוחת. ענין האכילה התמידית בכל יום כמו וארחתו ארחת תמיד (מ"ב כ"ה) : אבוס. שם המקום שמפטמים בו הבהמות כמו וחמור אבוס בעליו (ישעיה א') : (יח) יגרה. מל' תגר והרחור כמו ואל תתגר בם מלחמה

מצודת דוד

ובעבור עצבת לב נשברה הרוח ויפול בעיני עצמו : (יד) יבקש דעת. יחזור אחר הדעת ללמדה : ירעה. ישאה את האולת לרוע ותאב להיות רגיל עמה : (טו) כל ימי עני רעים. עם כי מצוי לו די מחסורו כי יתקנא בעשירי העם ורעה עינו בשלהם אבל מי שיש לו לב טוב לבל ירע עינו בזולתו ישמח בחלקו וימיו נדמים לו תמיד כימי משתה ושמחה : (טז) טוב מעט. יותר טוב מעט הון הבא ביראת ה' ובעושר מאוצר רב ובו מהומת קול בני אדם צועקים על העושק אשר בו : (יז) ארוחת. סעודה של ירק במקום שאוהבין אותו טובה יותר מסעודת שור הפטם על האבוס במקום ששונאין אותו : (יח) איש חמה. מי שדרכו לכעוס

מוסר חכמה

באור המלות

נשתים, ורוח כולל הכחות הנפשיות כולם : (יד) נבון, דעת. ע"ל (ע' י'). כסילים. נלוזים מהחכמה מפני תאותם, כמ"ש בכל הספר, והם מחזיקים אולת בערמה רק לפנים (כנ"ל י"ב כ"ג, י"ד ח' כ"ד), והאולת הפך הדעת שהוא הספק בכל דבר, והנבון מבקש הדעת בלבו, והכסיל רועה אולת רק לפנים לא בלבו : (טו) עני. כולל גם ענות הנפש והכנעתה, ובא לרוב על הצדיקים וענוים : (יח) מדון, ריב.

באור הענין

פסוק לב שמח ייטיב גהה : **(יד) לב נבון יבקש דעת**, כבר בארתי שהנבון הוא המבין דבר מתוך דבר, ועי"כ בא לכלל דעת שגם בחקי החכמה יבין טעמם ויודע בהם דעת, כמ"ש (י' י"ג) בשפתי נבון תמצא חכמה, אמנם לא ישיג הדעת בקל רק אחר הבקשה והתבוננות רב, והלב שהוא הכח המושל כשבא להנהיג בדרכי החכמה יבקש לדעת טעמיה וסודותיה, אבל הכסיל שהוא אינו עוזב החכמה מפני האולת שהכסיל אינו אויל כנ"ל, רק מפני תאותו, לבו לא יבקש אולת וספיקות כמו האויל שהוא יבקש אולת, ר"ל שיעמול למצוא טענות על דרכי החכמה במופתים פילוסופים מתעים, לא כן הכסיל כי אולת כסילים מרמה כמ"ש שם, רק **פני כסילים ירעה אולת**, שהגם שלבו לא ירעה אולת, פניו ירעה אותה, הפנים מציירים הכוונה שהם פניו אליה, אחרי שיש פניו לדרך התאוה לכן ירעה אולת לשום בה על פניו מסוה, והוא מוצא האולת עומדת לנגד פניו כעדרי צאן והוא הרועה : **(טו) כל ימי עני רעים**, מפרש שפני כסילים ירעה אולת, הוא מסופק ממה שרואה לפניו, והוא שואל, הלא ראינו שכל ימי עני רעים, שהעני שמתענה מפני ששומע לחקי התורה בכ"ז ימיו רעים תמיד, ומי שעושה משתה תמיד הוא טוב לב, ומזה יוכיח שאין שכר להולך בחכמה. אבל לב נבון יבקש דעת וישיב לו לאמר. **(טז) טוב מעט ביראת ה'**, המעט שי"ל להעני אחר שהוא עוסק ביראת ה' והולך מהלך השלמות, הוא טוב מן מי שי"ל **אוצר רב** אחר שנמצא **בו מהומה**, כי יהום את נפשו ואשרו הרוחני, ונשא ע"ז משלו : **(יז) טוב ארוחת ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו**, שראינו שייטב לאדם ארוחה קטנה אם נמצא שם אהבה. שהאהבה תמתיק גם ארוחת ירק, והשנאה תמרר המאכל של שור אבוס, ואין האוצר החיצוני ותענוג המדומה עקר, רק המנוחה הפנימית והאהבה והבטחון בה', כי בו תתעדן בדשן נפשו : **(יח) איש חמה יגרה מדון**, יש הבדל בין ריב ובין מדון, המדון הוא שמדיינים על איזה דבר והדבר שמדיינים עליו הוא סבת הריב, וריב כולל כל מריבה שתהיה, ואמר איש מדנים לחרחר ריב, מי שבטבעו לטעון טענות ולמצוא דיני דינים, הוא מחרחר ריב, **ואיש חמה יגרה מדון**, ואמר להלן (כ"ט כ"ב) איש אף יגרה מדון ובעל חמה רב פשע, ומבואר אצלנו ההבדל בין אף לחמה שהחמה שיש

אַפַּיִם יַשְׁקִיט רִיב׃ יט דֶּרֶךְ עָצֵל כִּמְשֻׂכַת חָדֶק וְאֹרַח יְשָׁרִים סְלֻלָה׃ כ בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח־אָב וּכְסִיל אָדָם בּוֹזֶה אִמּוֹ׃ כא אִוֶּלֶת שִׂמְחָה לַחֲסַר־לֵב וְאִישׁ תְּבוּנָה יְיַשֶּׁר־לָכֶת׃ כב הָפֵר מַחֲשָׁבוֹת

רש"י

מעצור לרוחו להאריך חמתו יגרה מדון: וארך אפים. שאינו ממהר לנקום ולריב: ישקיט ריב. שהוא בלה ושקט מעליו (ס"א מאליו): (יט) דרך עצל כמשוכת חדק. דומה בעיניו כאלו הדרכים גדורים לפניו בגדר חדקים. משוכת, גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה'). חדק, קוצים: וארח ישרים סלולה. כבושה ומופנה, ומדרש אגדה היה דרכו של עשו כקוץ זה הנסבך בגיזת צמר אם תעלה מכאן הוא מסתבך בכאן כך אין אדם יכול לצאת ידי עלילותיו בלא ממון: (כ) בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזה אמו. גורם לאמו שמבזים אותה: (כא) אולת שמחה. היא לחסר לב: (כב) הפר מחשבות באין סוד.

מצודת דוד

יגרה מריבה עם בני אדם אבל המאריך אף ואינו ממהר לכעוס ישקיט בזה את המריבה: (יט) דרך עצל. במקום אשר ידרוך העצל ידמה לו כאלו גדר של קוצים לפניו ומעכבו ללכת בו כי לגודל העצלות ימצא מניעות לכל מעשיו אבל אורח ישרים הוא לפני דרך סלולה וכבושה כי ימלאו לבדים לבטל כל המניעות: (כ) ישמח אב. במושב החכמים: בוזה אמו. כי דרך נשים לגעגע על בניהן ולמנוע מהם שבט מוסר והבריות מבזין אותה לומר ארורה שזו גדלה: (כא) אולת. כאשר יעשה חסר לב אולת יחשב בעיניו לשמחה ואיש תבונה ישמח כאשר ילך בדרך הישר: (כב) הפר. מחשבות האדם יופר ויבטל כאשר יעץ בעצמו עם

מצודת ציון

(דברים כ'): מדון. מלשון דין ומריבה: (יט) כמשוכת. ענין גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה'): חדק. מין קוצים כמו טובם כחדק (מיכה ז'): סלולה. ר"ל ממשמש בו הרבה להסיר אבני המכשול ודוגמתו סלסלה ותרוממך (לעיל ד'):

מוסר חכמה

באור הענין

הבעל הכעס הפנימי והאף הוא הכעס החיצוני, ולקמן באר שאיש אף ע"י שרוצה להרע לחברו יגרה מדון, וימצא איזה עלילה לבקש דין, ובעל חמה שחמתו בוערת בלבו ביתר שאת הוא רב פשע, וירע לחברו בלא דין ומדון, רק ברצח והמס, ופה אמר שלפעמים איש חמה יגרה מדון, וירצה לכלות חמתו ע"י המדון ובדרך משפט, ומן המדון הלא יעורר ריב, אמנם כשהצד השני הוא ארך אפים, וישיב לו מענה רך, ומענה רך ישיב חמה, אז ישקיט ריב, כי יפייס אותו בדברים רכים, והנה שבא המדון ע"י חמה ישוב החמה וישקוט הריב: (יט) דרך עצל כמשוכת חדק וארח ישרים סלולה יש הבדל בין דרך ובין ארח, שהדרך הוא הדרך הגדול ההולך מעיר לעיר, והארח הוא המהלך מעיר לכפרים, ואמר שהעצל יתעצל ללכת, וגם הדרך הגדול שהולכים בו רבים ידמה בעיניו כאילו יצטרך ללכת על משוכת חדק, שקשה לעבור מצד שהוא משוכה וגדר וסגר, ומצד שהמשוכה היא של חדק הנוקב רגלי העובר, והישרים גם הארח הבלתי קבוע לרבים היא סלולה, כאילו היא מסלה ישרה ונוחה לעבור, ומה שהגביל עצל נגד ישרים? הוא מצד הנמשל שיכוין בהעצל מי שמתעצל ללכת בדרך החכמה, שנדמה בעיניו גם דרכה הקבוע כאילו מלא קוצים, מחשב שא"א לו לכבוש תאותו ולהלוך נגד יצרו, וכ"ש שלא ילך באורחותיה הפרטים, אבל הישרים שגדר ישר הוא שלבו ישר ונוטה לטוב, גם הארח הפרטי שילך בו בדרך החסידות והצדקה היא סלולה, כי לא ילחמו עמו התאוות ויצרי לב אחר שלבו ישר, כנ"ל ההבדל בין צדיק וישר: (כ) בן חכם ישמח אב, כבר אמר זה למעלה (י' א') בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו, ושם מדבר מה שיהיה מעצמו שע"י חכמה ישמח האב וע"י הכסלות תוגת האם, ופה מדבר על עת שיגדל הבן, שאז בן החכם שנוטל חקי החכמה והולך בם, ישתדל לשמח את אביו בטוב מעשיו, שזה ג"כ מחקי החכמה לשמח את יולדיו, והכסיל הנמשך אחר תאותו, מבזה את אמו בפועל, שזה ג"כ מן הכסילות לבזות אותה על שתוכיחהו על דרכיו: (כא) אולת שמחה לחסר לב, החסר לב הוא מי שאין בלבו כח המושל כלל לעצור בו ללכת בדרך ידוע, כמ"ש וגם בדרך שהסכל הולך לבו חסר וכו', ואמר בשפתי נבון תמצא חכמה ושבט לגו חסר לב, כי הוא דומה כבהמה שג"כ אין לה כח מנהיג בפנים וצריך מכריח מחוץ להנהיגה בדרך, שהוא השבט, והוא הפך מן הנבון שבשפתיו תמצא חכמה והיא תנהיגנו, וכשהחסר לב ימצא אולת וספיקות ישמח בה, כי גם האוילים הם לבסוף חסרי לב כמ"ש ואוילים בחסר לב ימותו, אמנם האיש תבונה, כבר יודע הדרך הישר על פי הבינה, (שהישרות הוא בבינה כנ"ל) והוא יישר לכת, ר"ל מורה וסימנים על הדרך שהם ציוני החכמה שמעצמו ילך ביושר מצד בינתו, ולא יטעה: (כב) הפר מחשבות באין סוד, כבר בארתי כי יש

באור המלות

הבדלם למעלה (י' י"ב). חמה אף, למעלה (פסוק א'): (יט) דרך, ארח. הבדלם למעלה (ב' י"ג). ישרים, למעלה (א' ג' ב' ז', י"א ג' ט'), ובכל הספר: (כ) וכסיל אדם, דייק במלות אדם, שיצא מכלל בן ונכנע לסוריו, והוא אדם מופרד לעצמו: (כא) חסר לב, איש תבונה. ע"ל (ע' ד'), וגדר הישר שישר בטבעו, כנ"ל (א' ג', ב' ז'): (כב) מחשבות. עצה. למעלה (י"א י"ד). תקום, פי' תקום עצה:

באין סוד וברב יועצים תקום: כג שמחה לאיש במענה־פיו ודבר בעתו מה־טוב: כד ארח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה: כה בית גאים יסח ׀ יהוה ויצב גבול אלמנה: כו תועבת יהוה מחשבות רע וטהרים אמרי־נעם: כז עכר ביתו

ת"א שמחה לאיש. עירובין נ"ד: ודבר בעתו. סנהדרין ק"א: אורח חיים. עקידה שער ק': בית גאים. ברכות נ"ח:

רש"י

בלא עצה לא תקום מחשבה: (כג) שמחה לאיש במענה פיו. כשמשמעו ע"י מענה רך ודבור נחת הבריות אוהבים אותו, ורבותינו דרשוהו על בעלי גירסא אם מוציאים בפיהם מענה אז מתקיים בם ושמחו: ודבר בעתו מה טוב. שואלים בהלכות הפסח ובהלכות החג בזמנו: (כד) ארח חיים למעלה למשכיל. כמו שרפים עומדים ממעל לו (ישעיה ו'), כלומר לפני החכם קשורה ומוכנת אורח חיים: (כז) עכר ביתו.

מצודת ציון | מצודת דוד

(כב) סוד. ענין עצה שדרכו להיות בסוד לבל יודע. או יועצים להעתיק סוד אבל ע"י יועצים תקום המחשבה:
שהעצה היא למחשבה כיסוד לבנין: (כג) במענה. ענין אמירה (כג) שמחה. כל איש ישמח מאמרי פיו כי ימתק לו עצת
כמו ומה' מענה לשון (לקמן ט"ז): (כה) יסח. ענין עקירה נפשו אבל דבר בעתו מה מאוד הוא טוב ור"ל אף אם
לא יהיה עצות נפשו בהשכל ואף אם הצליח בהצלה הכיח
בדבר כיוצא בו מכל מקום אין כל העתים שוות ואולי היועצים יגלו אזנו לאמר לא עת עתה לעשות כזאת:
(כד) ארח. שמורה אורח חיים לנפש המשכיל ללכת למעלה אז תשוב אל האלהים למען תסור הנפש מלרדת אז אל
שאול מטה והוא הגיהנם אבל תשוב אל מקורה אשר חוצבה ממנו: (כה) ויצב. במקומו יעמיד גבול אלמנה עם כי
תשש כוחה ותלפס עזרתה: (כו) מחשבות רע. המדבר רכות ומחשבותיו לרעה: וטהורים. האמרי נועם להיות
טהורים מבלי תערובת מחשבה רעה: (כז) עוכר וגו'. הבוצע בצע להרבות לו ישחית ביתו כי בא זה ואובד את

באור המלות | מוסר חכמה | באור הענין

(כו) מחשבות. גם ילו"ס שר"ל מחשבות רע תועבת ה' שגם שהוא רק מחשבה, ואמרי נעם, ר"ל מי שהוא נעים במעשיו

הבדל בין מחשבה עצה תחבולה, שכל צדדי האפשר שיעלו על לב איש במחשבתו נקראו מחשבות, ואם מעיין ובוחר עצה אחת מה שיעשה, זה נקרא עצה, ואם מעיין קיבוץ עצות הרבה זה אחר זה, שבאם לא ישיג מבוקשו ע"י עצה האחת יעשה השניה זה נקרא תחבולה, והמחשבות שיעלו בלבו צריך לשמרם בסוד כי אם יגלה אותם יופרו ע"י אויבים או דורשי רעתו ולא תצליח העצה שתעלה בידו מן המחשבות ההם, ואז צריך לעצות רבות שבאם תופר עצה אחת יעשה האחרת, כמ"ש על בתחבולות תעשה לך מלחמה, ולזה צריך רוב יועצים, שאז הגם שתופר עצת יועץ א' תקום עצה אחת מן העצות הרבות: (כג) שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב, מי שחקי החכמה ערוכים על שפתיו עד שבעת ישאלוהו על דבר יוכל לענות תכף י"ל שמחה מזה, וידוע שפה רומז על החכמה, ואם יענה דבר בעתו בעת הצורך אל הדבר אז הוא טוב, כי יועיל בחכמתו בעת הצורך, וזה תכלית הטוב להועיל בעתו, וזה יותר מהקודם שהשמחה לו לבדו, כי בזה ייטיב גם לאחרים בעת הצורך: (כד) ארח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה, המשכיל יציין לעצמו שדרך החיים הוא למעלה ודרך המות הוא למטה, והגם שקשה לעלות למעלה וקל מאד לרדת מטה, באשר כח הכובד הטבוע בגופות ישיעו ויורידוהו מטה אבל העליה למעלה הוא נגד כח הכובד, בכ"ז כשיודע שאם ירד מטה ירד לשאול בודאי יתאמץ בכל כחו לעלות ולא לרדת, וכן המשכיל יבין בשכלו שלמעלה הוא ארח חיים, ר"ל שהעליה שילך בדרך הנפשי ובדרך השכלי ששרשו למעלה שם ישיג חיים הנצחיים, ויתאמץ לעלות על סולם השכל כדי שיסור מרדת לדרך הגוף ותאוותיו ששרשם למטה ששם הוא השאול והאבדון לנצח: (כה) בית גאים יסח ה' ויצב גבול אלמנה, כשתראה בית גאים בנוי על גבול האלמנה שהיא מהופשת אין מי לריב ריבה, והגאים יבנו בית על גבולה, דע כי יש מגניח יריב ריבה, ויסח הבית ויעקר אותה להציב גבול אלמנה על מכונו, כי ה' עושה משפט לעשוקים יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות וזה פינה באמונת ההשגחה במקום שאין יד הטבע וכחה שלטת: (כו) תועבת ה' מחשבות רע וטהורים אמרי נועם, ר"ל ה' יתעב מי שמדבר אמרי נועם טהורים ומחשבות רע, שבפיו ידבר נועם ואמרות טהורות, ובקרבו ישים ארבו ומחשבותיו רעים: (כז) עובר ביתו בוצע בצע, מי שהוא בוצע בצע שמרויח ממון בלא ביושר, אל תחשוב כי ירבה בבצע הלז כבוד ביתו, בהפך בזה עוכר ביתו, כמ"ש הוי בוצע בצע רע לביתו וכו' כי אבן מקיר תזעק וכו', ובהפך מי שונא אף מתנות ולא יהנה משל אחרים רק מה שמרויח ע"י יגיע כפו, אל תאמר שימות ברעב או יתלה צרוב עבודה, בהפך ע"ז יחיה

בוצע בצע ושונא מתנת יחיה: כח לב צדיק יהגה לענות ופי רשעים יביע רעות: כט רחוק יהוה מרשעים ותפלת צדיקים ישמע: ל מאור־עינים ישמח־לב שמועה טובה תדשן־עצם: לא אזן שמעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין: לב פורע מוסר מואס נפשו ושומע תוכחת קונה לב: לג יראת יהוה מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה:

ת"א ושונא מתנות. מגלה כ"ח סוטה מ"ז קידושין נ"ט בהרא"ש י"ב חולין מ"ד: שמועה טובה. גיטין נ"ו: אזן שומעת. עקרים פ"ב:

רש"י

שהוא בוצע בצע: ושונא מתנות יחיה. מאחר שהוא שונא מתנות כ"ש ששונא את הגזל: (כח) לב צדיק יהגה לענות. יחשוב ויבין מה יענה קודם שישיב דבר: (ל) מאור עינים. בתורה: ישמח לב. ששואלין ממנו דבר ויודע מה להשיב. ולפי פשוטו כמשמעו דבר שהוא תאוה למראות עינים משמח הלב ומגלגלת הוגת הלב כגון גן ירק ונהרות המושכים: (לג) ולפני כבוד ענוה. הענוה גורמת שהכבוד בא:

מצודת דוד

אבל השונא אף מתנות כי יבטח בה' אז המקום יתן לו עוד חיים מה שאין ביד האדם לתת: (כח) יהגה. טרם יענה יחשוב בלבו מה יענה וא"כ דבריו מעטים אבל פי רשעים יביע לדבר רעות כמעין הנובע כי ידבר כל העולה על רוחו ואינו חושש: (כט) רחוק וגו'. מלשמוע את תפלתם: (ל) מאור עינים. הארת עינים בדבר המסופק ישמח לב כי אין בעולם שמחה כהתרת הספיקות: שמועה טובה. כדבר הדושן העצם: (לא) אזן שומעת. אזן אשר תשמע התוכחה המביאה חיים סופה תהיה כרוך אחר החכמים ותלין בקרב חכמים לשמוע דבר חכמה: (לב) פורע. המבטל את המוסר הוא מואס נפשו כי מה ראה שאינו חושש בתקנתה: קונה לב. יקנה בזה לב חדש ומשכיל: (לג) ומוסר חכמה. היראה תחשב למוסר להאזין חכמה וא"כ היראה היא סבה לחכמה וקודמת לה וכן לפני כבוד ע"כ היה הענוה כי הענוה היא סבה להביא את הכבוד א"כ היא לפניו:

מצודת ציון

כמו ונסחתם מעל האדמה (דברים כ"ח): (כז) בוצע בצע. הגוזל הון כמו ובוצע ברך (תהלים י') וכמו מה בצע (בראשית ל"ז): (כח) יהגה. יחשוב כמו והגיון לבי (תהלים י"ט): לענות. מלשון עניה ותשובה: (ל) תדשן. ענין שומן: (לא) תלין. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א'): (לב) פורע. ענין השבתה ובטול כמו ותפרעו כל עצתי (לעיל א'):

מוסר חכמה

באור הענין

כי הכל תלוי בהשגחת ה': (כח) לב צדיק יהגה לענות, מחקי הצדק שלא ישלח פיו לדבר עד ישקול הדבר בשכלו, ולא לבד מה שמדבר כי גם מה שצריך לענות ולהשיב התשובה לב צדיק יהגה ויחשב מה לענות, ואם יענה אם לאו, כמ"ש ודע מה שתשיב לאפיקורס, אל תען כסיל כאולתו, ומצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע וכדומה, בענין שלא יענה עד ישקול בלבו, אבל הרשעים מבוע הדברים אינה בלב רק פי רשעים יביע רעות, כי דבורים רעים לה"ר ורכילות ודברי מינות, מקורם בפיהם לא בלבם: (כט) רחוק ה' מרשעים ותפלת צדיקים ישמע, ההשגחה נמשכת אחרי מעשה האדם, המתרחק מה' הוא רחוק ממנו, והמתקרב אליו הוא קרוב לו, עד שה' קרוב לצדיקים ושומע תפלתם, כמ"ש קרוב ה' לכל קוראיו, ולא תשאל שא"כ מתפעל ומשתנה לפי התפלה, כי במה שהאדם מתקרב אליו כן הוא קרוב לו ואין בו שינוי, והרשעים הם עצמם מתרחקים מה': (ל—לא) מאור עינים וכו' אזן שומעת וכו', אומר אם רואה האדם את הדבר הטוב בעיניו, המאור הזה ישמח הלב שהם משכן הכחות הנפשיות, והשמועה טובה ששומע מרחוק רק תדשן עצם שהם בניני הגוף וכחות גשמיות, ושמחת הלב גדול מדישון עצם ורוחני ונעלה ממנו, באשר הלב ממנו תוצאות חיים לכל הגוף, ולכן אזן שומעת תוכחת חיים לא תספיק בשמיעה טובה מרחוק, רק בקרב חכמים תלין לראות את החכמים עצמם ולראות מעשיהם, ונודע שמוטב של תורה יותר מלמודה, כי ראיית העין פועלת יותר משמיעת האזן שמאור עינים ישמח לב: (לב) פורע מוסר מואס נפשו ושומע תוכחת קונה לב, כבר התבאר ההבדל בין מוסר ותוכחה, המוסר מפחיד בירבת העונש, שעיקר הוא בעונש הנפשיי לעוה"ב, ומי שפורע מוסר אינו חס על נפשו והשארתה וא"כ מואס נפשו, והתוכחת היא הויכוח מצד השכל. והנה החסר לב הוא מי שאין לו כח השכל כלל, והוא כבהמה שעושה בלא לב רק כפי המשכת הגוף ותאוותיו, ואיש הזה לא יקנה לב ע"י פחד המוסר כי אינו יודע כלל מה טוב ומה רע, רק ע"י יסורים עצמם, כמ"ש ושבט לגו חסר לב, כבהמה שנמשכת ע"י שבט, אבל אם שומע תוכחת אז יבין בלבבו ויקנה לב שהיה חסר לו עד עתה, כקונה דבר מיד המוכר: (לג) יראת ה' מוסר חכמה, מפרש דבריו

באור המלות

אמריו הם טהורים מכל מחשבה רעה, ונא נועם אמרי נעים, כמו לאחד קראתי נועם (זכריה י"א): (כח) יהגה, הוא עיון הלב ורב המחשב על הדבר: (לב) מוסר תוכחת. עי' הבדלם ירמיה (ב' י"ט):

טז א לְאָדָם מַעַרְכֵי־לֵב וּמֵיְהוָה מַעֲנֵה לָשׁוֹן׃ ב כָּל־דַּרְכֵי־אִישׁ זַךְ בְּעֵינָיו וְתֹכֵן רוּחוֹת יְהוָה׃ ג גֹּל אֶל־יְהוָה מַעֲשֶׂיךָ וְיִכֹּנוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ׃ ד כֹּל פָּעַל יְהוָה לַמַּעֲנֵהוּ וְגַם־רָשָׁע לְיוֹם רָעָה׃ ס ה תּוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־גְּבַהּ־לֵב יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה׃ ו בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת

ת"א כל פעל ס'. שבת נ"ד ודף קמ"ז יומא ל"ח עקידה ל"ה נדרים כ"ב וד' מ': תועבת ס'. סוטה ס':

רש"י

טז (א) לאדם מערכי לב. הוא סודר עצתו ודברו בלבו: ומה' מענה לשון. כשבא להשיב הקב"ה משכילו בדבריו או אם זכה מזמן לו מענה טוב: (ב) ותוכן רוחות ה'. ומונה הלבבות מי הטוב ומי הרע: (ג) גל אל ה' מעשיך. גלגל והשלך עליו צרכיך ויכונו מחשבותיך. ד"א גל אל ה' מעשיך, התפלל לפניו על כל צרכיך: ויכנו. יתבוססו ויתקיימו: (ד) כל פעל ה' למענהו. הכל עשה בשביל קלוסו כמו ענו לה' בתודה (תהלים קמ"ז). ד"א להעיד עליו כלומר פעלו מעיד עליו על גבורותיו, מיהם בהגדת תהלים: וגם רשע. עשה להכינו ליום רעה, וכל זה לקילוסו: (ה) יד ליד לא ינקה.

מצודת ציון

טז (א) מערכי. ענין סדור: מענה. ענין אמירה: (ב) זך. ברור ונקי כמו שמן זית זך (שמות כ"ז): ותוכן. מלשון תוך: (ג) גל. גלגל וסבב:

מצודת דוד

טז (א) לאדם. ביד האדם לערוך הדברים בלבו בסדר נאות אבל מה' בא העזר לסדר אמריו בלשון וגל יכשל בהם: (ב) זך בעיניו. כי אינו רואה חובה לעצמו: ותוכן. ה' הוא בתוך רוחו של כל אדם ויודע הוא אם דרכיו זכאים אם לא: (ג) גול. סבב מעשיך אל ה' להיות מסור לעבודתו ואז יכונו ויתבוססו מחשבותיך: (ד) כל. הכל ברא ה' למען קלוסו וגם טובת הרשע וכח הזרוע שנתן בו הוא להיות מוכן לרצועת מרדות ביום בוא הרעה להיות שבע אפו וא"כ גם זה הוא למענהו: (ה) יד ליד. מידו של מקום יבוא הגמול ליד המחויב ולא ינקה ממנה כי לא תשוב ריקם: (ו) בחסד. בעבור החסד והאמת אשר יעשה האדם יכופר העון ובלכד כשהוא סור מרע

באור המלות

(ב) זך בעיניו. מובדל ממ"ש דרך אויל ישר בעיניו, שהישר הוא בבינה, והזך הוא מבלי שמרים ופסולת, וכמ"ש טוב (מ' ו'), ועמ"ש לקמן (כ"א ב'). ותכן. כמו ותוכן נבוים תתנו: (ד) למענהו. למענו ובעבורו: (ה) יד ליד.

מוסר חכמה

באור הענין

החכמה צריכה למוסר, כמ"ש לדעת חכמה ומוסר, כי אחר שהחכמה י"ל שני דרכים דרך החכמה ודרך השכלות, ויצר הלב מצייר תמיד כפי דרך השכלות, צריך ליסר כחות הנפש שתמשול על יצורי הלב ותכניע אותם אל החכמה וזה נקרא מוסר, ומהו המוסר יראת ה', מה שמצייר כי מלך גדול עומד עליו ורואה במעשיו ומבקש ממנו דין וחשבון וזה מיסר כחות הנפש, והפורע מוסר זה מואס נפשו האלהית הקשורה עם ה' המשגיח על מעשיו תמיד. והשומע תוכחת, הוא שיטה אזן לוכוח ע"פ השכל המראה לו שדרך החכמה טוב מצד עצמו, וזה י"ל כבוד כמ"ש ושומר תוכחת יכובד, כי אינו עושה מצד היראה רק מצד שכלו, וזה יהיה ע"י ענוה, כי המתגאה לא ישמע תוכחת ויקשה לבו להשיב על תוכחת החכמה, וע"כ אמר שלפני כבוד ענוה:

טז (א) לאדם מערכי לב, הלב עורך ומסדר את אשר ידבר. וכאשר הנמירה ביד האדם הוא מעריך מערכות הרבה ואופנים שונים מה יענה, וכ"ז הגמר **ומענה הלשון** הוא **מה'**, וצריך עזר ממרומים שיענה מענה טוב, ר"ל גמר הפעולה, ובפרט דבור הלשון הוא מה', כמ"ש ותפלה אל אלהי השמים ואומרה למלך שהתפלל על מענה לשון שיעלה בידו כראוי: (ב) **כל דרכי איש זך בעיניו ותוכן רוחות ה'**, דרכי הנפש הם רבים מאד, וא"א להאדם לבחור הדרך הזך מבלי סיג, רק ה' שהוא תוכן ומודד את הרוח המעלה הציורים על הלב, ר"ל לפעמים ילך האדם בדרך הצדקה והרחמים והוא בא ע"י ציור הגאוה, שעושה צדקה כדי להתגאות, הולך בדרך ענוה ושפל רוח, ושרשו ברוחו מצד גאוה, שרוצה שיאמרו שהוא עניו וכדומה, וכן יש פלס לרוח, שהמלך והכ"ג שרוחו גבוה וכשא צריך ללכת בדרך יותר מעולה ויגבה לבו בדרכי ה', וכ"ז לא ידע האדם רק ה' לבדו גבל כ"ז ע"פ חקי החכמה: (ג) **גל אל ה' מעשיך ויכונו מחשבותיך**, באשר המחשבות רבים ושוטפים על פני הנפש ואין לשם מכון ובסיס, אם יעשה האדם כל מעשיו רק לה', להגדיל כבוד ה' ולעשות רצונו עד שה' הוא תכלית מעשיו, אז יש למחשבותיו כן ובסיס, שלא יחשוב רק לעשות מה שהוא כבוד ה' ורצונו: (ד) **כל פעל ה' למענהו**, מפרש באיזה דרך יגול מעשיו אל ה' מפני שהכל פעל ה' למענהו, וכל הנברא לכבודו ברא, ורוצה שכל מעשי האדם יהיו מכוונים לכבודו ושיתקדש שמו בברואיו, וגם אם הראה הרשע שמהלל כבוד ה' ועושה נגד רצונו והוא מצליח ומתקיים, גם זה לכבוד ה' כי הוא מוכן **ליום רעה**, שיש יום מיועד שיקבל ענשו ואז יתקדש שמו, כמ"ש כשעושה משפט ברשעים שמו מתגדל בעולם: (ה) **תועבת ה' כל גבה לב**, אומר הגם שאין ה' מעניש על המחשבה ועל המדה

כרעות

יְכֻפַּר עָוֺן וּבְיִרְאַת יְהוָה סוּר מֵרָע׃ ז בִּרְצוֹת יְהוָה דַּרְכֵי־אִישׁ גַּם־אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ׃ ח טוֹב מְעַט בִּצְדָקָה מֵרֹב תְּבוּאוֹת בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ ט לֵב אָדָם יְחַשֵּׁב דַּרְכּוֹ וַיהוָה יָכִין צַעֲדוֹ׃ י קֶסֶם ׀ עַל־

ת"א קסם וגו׳ . חגיגה י"ד :

רש"י

מיד ליד בא לו גמול גובה לבו : (ו) וביראת ה׳ סור מרע . ע"י יראת ה׳ יסור מרע : (ז) ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו . ירצה לו שיהיו שלימים עמו : (ט) לב אדם יחשב דרכו . ללכת דרך ישר : וה׳ יכין צעדו . כמו שאמרו (שבת ק"ד) הבא לטהר מסייעין לו : (י) קסם על שפתי מלך . על

מצודת דוד / מצודת ציון

בעבור יראת ה׳ לא מיראת הבריות : (ז) ברצות . כאשר (ז) ישלים . מלשון שלום : (י) קסם . ענין ניחוש כמו קוסם
ירצה ה׳ דרכי האיש בהיותם ישרים אז גם אויביו ישלים
עמו ובכ"ש שלא יתעוררו עליו אויבים חדשים : (ח) טוב . יותר טוב הון מעט הבא בצדק ויותר מהרבה תבואות
הנאספים בלא משפט כ"א בגזל ובעושק : (ט) יחשב דרכו . באיזה דרך ילך : וה׳ יכין . מכין פסיעותיו ללכת במקום
שירצה : (י) קסם . אמרי המלך ברורים כאילו היה קסם על שפתיו כי אין דבר נכחד מאת המלך לפי שכל האנשים

באור הענין / מוסר חכמה / באור המלות

הרעות , כל שלא הוציאו פרי לפעולת אדם , וכן וכן למעלה (י"א כ"א): יחשב . בפיעל , בא על מחשבות
גם על הפעולה לא יענים תיכף ע"י השגחה מיוחדת , בלתי ראויות כתו"ס לו (סי׳ קי"ח) : (י) שפתי , פיו .
רק יסתיר פנים מהחוטא ויניחנו למקרה הזמן , לא כן מדת גבה לב , שחושב בלבו שהוא במדרגה עליונה מאד ועי"כ יפרוץ פרץ בכל כחות נפשו לחשוב את לבו כלב אלהים , ועי"כ לא ישמע לדברי התורה והמורים , ויעבור גבולות המוסר , זה שורש פורה ראש ולענה ותועבה היא לה׳ על שיענישנו יד ליד , ר"ל שלא ע"י אמצעי , ולא ינקה מעונש , כי העונש הבא ע"י הטבע לפעמים יש רשע מאריך ברעתו כי מקוה שישוב בתשובה , לא כן הגבה לב שאין תקוה שייטיב דרכו : (ו) בחסד ואמת יכופר עון , הנה שגם מי שהעוה בזדון י"ל תקנה ע"י שיאחוז בחסד ואמת לעשות ג"ח בין אדם לחברו שלא לתשלום גמול , שזה חסד של אמת , וכן לאחוז במדת האמת בעיון , כמ"ש רז"ל (ברכות ה׳) חסד זה ג"ח ואמת זה תורה , ובזה יכופר עון כמ"ש אם יתכפר עון בית עלי בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה ובג"ח , בכ"ז טוב יותר מי שהולך ביראת ה׳ , שע"י היראה יסור מרע , ולא יצטרך כפרה כלל , כמ"ש אשרי נשוי פשע אשרי אדם לא יחשב ה׳ לו עון : (ז) ברצות ה׳ דרכי איש , כבר אמר כי רצונו תמימי דרך , שלהשיג רצון מה׳ צריך שיהיה תם דרך , היינו שלא ימהל בכחו פניה חיצונית , ועי"ז יעמוד תמיד בתמימות , ואז ישלים ה׳ אויביו אתו , שהם אויביו הפנימים שהם יצורי התאוות שיהיו שלמים אתו אחרי שלא יעלה בלבו ציור רע כלל שזה גדר התמימות , וע"י שישלמו אויביו הפנימים ישלים ה׳ אתו גם אויביו החיצונים , מדה כנגד מדה , כמו שהוא השלים עם ה׳ אויבי הנפש האלהית , שזה רמז במ"ש גם אויביו ישלים שישלים אויבי ה׳ עם ה׳ והם יצורי היצר , וכן ישלים ה׳ אויבי הגוף עמו : (ח) טוב מעט בצדקה מרב תבואות בלא משפט , הוא עצמו מ"ש בתהלות ל"ז טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים , שמפרש שטעם כי זרועות רשעים תשברנה וסומך צדיקים ה׳ , שמעט של הצדיק הוא מוסמך מה׳ , והרב של הרשע ההשגחה עוסקת להשחיתו , וכן הוא בממון וקניניו שלו , המעט שהשיג בצדקה הוא תחת השגחת ה׳ וי"ל קיום , ורב תבואות שהשיג בלא משפט ה׳ יאבידהו , ובזה אין כפל עם מ"ש למעלה טוב מעט ביראת ה׳ , ששם מדבר מן העונג עצמו , שמה שיאסף ביראת ה׳ ימצא בו עונג ונחת , והגם שימי עני רעים , בכל זה טוב לו המעט הזה , מהאוצר רב של הטוב לב משתה תמיד שימצא מהומה בו ואין שלום לרשעים : (ט) לב אדם יחשב דרכו וה׳ יכין צעדו , שורש חשב כשבא בפיעל מורה על מחשבות היוצאות מן הרגילות או מחשבות בלתי ראויות , וכבר אמר ירמיה (י׳) ידעתי ה׳ כי לא לאדם דרכו לא לאיש הולך והכין את צעדו , הדרך הוא מה שבוחר באיזה דרך ילך , והצעד הוא מה שפוסע ברגליו והגם שהבחירה נתונה אל האדם , בכ"ז איברי התנועה שבם יגמר פעולתו , ה׳ מניע אותם בכחו , כין בלשון המוציא המחשבה בעניני הדבור , כמ"ש לאדם מערכי לב ומה׳ מענה לשון , בין הרגלים שגומרים מחשבתו בעניני התנועה על הדרך אשר בחר , ואמר שלא לאיש הולך והכין את צעדו , כי איברי התנועה הם ביד ה׳ , א"כ לא לאדם דרכו , כי יכול המניע לעכב תנועתו אם לא יחפוץ ה׳ דרכו , ואמר (תהלות ל"ז) מה׳ מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ כי יפול לא יוטל וכו׳ , שאחר שהמצעדים גם של הגבר הגבור הם מה׳ , וה׳ חפץ דרכו , הגם שבחירת הדרך הוא מהאדם , ה׳ מעכב תנועתו אם לא חפץ בדרך זה , וכשהרשה הצדיק נופל כי רגליו לא יקומון על דרכו שבחר , דע שלא יוטל כי ה׳ סומך ידו , והוא מעכב

שִׂפְתֵי־מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט לֹא יִמְעַל־פִּיו׃ יא פֶּלֶס ׀ וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט לַיהוָה מַעֲשֵׂהוּ כָּל־אַבְנֵי־כִיס׃ יב תּוֹעֲבַת מְלָכִים עֲשׂוֹת רֶשַׁע כִּי בִצְדָקָה יִכּוֹן כִּסֵּא׃ יג רְצוֹן מְלָכִים שִׂפְתֵי־צֶדֶק וְדֹבֵר יְשָׁרִים יֶאֱהָב׃ יד חֲמַת־מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי־מָוֶת וְאִישׁ חָכָם יְכַפְּרֶנָּה׃ טו בְּאוֹר

ת"א פלס וגו'. עקידה ל"ז: רצון מלכים. עקידה שער ח': חמת מלך. יפרח קע"ז עקידה כ"ג ס' הזוהר פ' קרח:

רש"י

שפתי מלך היושב בדין: (יא) פלס ומאזני משפט וגו'. לשלם לאדם כפעלו. משפט, יושטיצ"א בלע"ז, פירוש עונות האדם בפלס ומאזנים: מעשהו כל אבני כיס. כאשר יש באבני כיס משקלות גדולות וקטנות הכל לפי פעלו של אדם: (יב) תועבת מלכים עשות רשע. דבר היעוד הוא לדיינים ואין הגון להם לעשות רשע: (יד) חמת מלך. הוא כמלאכי מות כשלוחי מיתה: ואיש חכם יכפרנה. יפייסנה:

מצודת ציון

(דברים יח): ימעל. ענין בגידה ואשמה: (יא) פלס. ענין יושר כמו פלס מעגל רגלך (לעיל ד') והושאל על מטה המאזנים כי הוא מיישר המשקל: כיס. אמתחת ושק: (יד) יכפרנה. ענין הסרה וקנוח ועפ"ז יקראו המזרקים כפורי זהב (עזרא א) כי הכהן מקנח ידיו מן הדם בשפת

מצודת דוד

יחזרו למצוא חן בעיניו ולזה ימצא בכל דבר מי מגלה אוזן המלך לזה לא ימעול פיו במשפטו לעוות הדין מחמת פחד ושגגה: (יא) פלס. הנה יש ביד ה' פלס ומאזנים לשקול בהם משפט תשלומין ומעשהו בדבר התשלומין הוא כמו כל אבני כיס הם אבני המשקל הנתונים באמתחת ויש שם רבי המשקל וקטני המשקל וכן ישקול המקום תשלומין לכ"א כפי הגמול: (יב) תועבת. דבר תעוב הוא למלכים לעשות רשע כי בעבור מעשה הצדק יכון כסאו ולזה יתעבו הרשע להעמיד הכסא על כנו: (יג) שפתי צדק. אמרי צדק: יאהב. אל המלכים: (יד) מלאכי מות. החמה היא כאלו שולח באדם מלאכי מות: יכפרנה. יעביר את החמה במתק אמרי פיו: (טו) באור. בהמלך מאיר פניו

מוסר חכמה

באור המלות

כגדלם למעלה (י' י"ג). לא ימעל, כבר בארתי בספר התו"כ ויקרא (סי' שמ"ו) מטעם הרהב"ע, שמעל מתחבר עם מעיל, כמו שבגד משתתף לבגיד' ולבוש', ובזה תבין מ"ש בכה"ע שכולל שתי הכוונות, מענין מעילה ובגידה ומענין מעיל, שמורה על שימוש גלוים: (יא) פלס ומאזני משפט. עי' בכדלם למעלה (ד' כ"ו), והאבנים של מאזנים מונחים בכיס, לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן: (יג) צדק. ישרים. עי' גדרם (ישעיה י"א ב' תהלות ט' פ') וישרים גדולים מן צדיקים כמ"ש תהלות (ל"ב י"א) ובכ"מ, וישרים ר"ל דברי יושר, כמו בקרים מן בוקר:

באור הענין

תנועתו כדי שיקום ויתהלך על דרך הטוב בעיני ה', ואמר לקמן מה' מצעדי גבר ואדם מה יבין דרכו, ועז"א אם תראה **שלב אדם יחשב**, ר"ל שחושב עצות בלתי ראויות על דרכו, דע שלא יועיל, אחר שה' יבין צעדו, ולא יוכל לצעוד בלא רצון ה': **(י) קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו**, השפתים הוא הדבור החיצוני והפה הוא הדבור הפנימי בחכמה, והנה המלך כל מה שיבטא בשפתים אף על פי שמקרה הוא דומה כקסם שימהרו ויבחנו ויחלטו הממנו, שכפי שיוציא בשפתיו ואיכות דבורו החיצוני שבו ילבש אמרי פיו הוא כקסם להחליט על זה ענינים גדולים, וע"כ במשפט לא יכסה את פיו במעיל, שכל דבור פיו שידבר בחכמה להחליט את המשפט ידבר בבירור שלא יהיה שום מקום לטעות, אף ע"כ יבא פיו לידי מעילה ובגד גלוי: **(יא) פלס ומאזני משפט לה' מעשהו כל אבני כיס**, פלס הוא גדול ממאזנים ובא בעצם על מדידת המעגל שהוא הדרך הסבובי למדוד מקום הקרוב אל מחוז החפץ, ובמאזנים מניחים דבר הנשקל בכף אחד ואבני משקל בכף השנית לראות אם מכוונים זה נגד זה, אמר כי יש לה' **פלס** לשקול דרכי איש ומנהגיו ומעגלותיו ולכוונם אל הישרה, וגם יש לו **מאזני משפט** לשקול מעשי בני אדם ולשלם לו גמול טוב או רע כפי מדותיו, ומה הן **האבני כיס** שמניח בתוך המאזנים? **הם מעשהו**, ר"ל שה' ערך את כל המעשים אשר עשה, לשקול בהם מעשי ב"א הבחיריים, שכפי המעשה שיעשה האדם ויניח מעשיו על כף המשקל כן יהיו מעשי ה' ודרכי הטבע והמערכה מכוונים כנגדם, כמ"ש אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו, פן יפתה לבבכם ועצר את השמים, ויש במעשי ה' כל מיני אבני משקל גדולים וקטנים שכולם אבני צדק מכוונים במשקל על כף מעשי ה' בעולם הגדול, נגד הכף השני שבו יניח האדם הבוחר את מעשיו על כף הבחירה בעולמו הקטן, ושתי הכפות ישאו יחדיו תמיד הן לטוב הן לרע: **(יב) תועבת מלכים**, כבר בארתי (ישעיה ט') שהעמדת המלכות הוא על המשפט בין אדם לחברו, אבל קיום הכסא והכנו הוא על הצדקה, כמ"ש להכין אותה במשפט מעתה ולסעדה בצדקה עד עולם (ישעיה ט'), ואחר שרק ע"י הצדקה בהם המע"ע יכון **כסא** שיהיה לו קיום, א"כ **עשות רשע** שהוא הפך הצדקה היא **תועבת מלכים**, כי זה יהרס מכון כסאם ומלכותם: **(יג) רצון מלכים שפתי צדק**, הצדק הוא בענין המשפט, שיהיה המשפט עפ"י הצדק לא משפט מעוקל כמ"ש ושפט בצדק דלים, וזה רצון מלכים, כי הן לצדק ימלוך מלך, והישרים הוא מדרגה יותר מן הצדק והוא מי שיעשה היושר לפנים משורת הדין, וגם כולל ישרת הדעות, יאהבנו המלך וזה יותר מן הרצון: **(יד) חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה**, החמה היא טמונה בלב, והתגלותה להנקם נקרא

פני־מלך חיים ורצונו כעב מלקוש: טז קנה־חכמה מה־טוב מחרוץ וקנות בינה נבחר מכסף: יז מסלת ישרים סור מרע שמר נפשו נצר דרכו:* יח לפני־שבר גאון ולפני כשלון גבה

ת״א באור פני. עקידה ש״ג עקרים פכ״ט : חצי הספר בפסוקים

רש״י

(טו) באור פני מלך חיים. מי שהקב״ה מסביר לו פנים חיים הוא לו לכך צריך אדם ליישר דרכו לפניו :

מצודת דוד

למי ומראה פנים צהובות ושוחקות הוא לו לחיים כי הרבה מונח ביד המלך : ורצונו. רצון המלך הוא כעב המביא מלקוש הוא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות :

(טז) מה טוב. מה מאוד הוא טוב יותר מחרוץ והוא מין זהב טוב : וקנות בינה. קנין הבינה : (יז) מסלה. דרך הישרים הוא לסור מרע כי יתבוננו בדרכם שלא יבאו לידי נדנוד עון והרוצה לשמור נפשו ישמור דרכו לבלי נגף כפי הזדמן : (יח) לפני שבר. טרם יבא שבר על הרשע בא לו מתחלה גאון וממשלה כמו גאון וממשל רב

מצודת ציון

המזרק : (טו) מלקוש. כן נקרא המטר המאוחר כמו יורה ומלקוש (דברים יא) : (יח) גאון. ענייני מעלה כמו גאון

מוסר חכמה

באור הענין

אף, והנה חמת אדם הדיוט אינה מסוכנת כי א״י להנקם תיכף, אבל המלך כשיתעורר חמתו הוא המלאכי׳ שאולה המות, כי בחמתו ימית רבים, וצריך לבקש איש חכם אשר בחכמתו ידע לכפר עון ולהשיב חמה, ויש לה מליצה על חמת המלך העליון שעוררה מלאכי מות, ואיש חכם יכפרנה כמו פינחס השיב את חמתי וכו׳ ויכפר על בני ישראל, ויאמר להשמידם לולא משה בחירו וכו׳ להשיב חמתו מהשחית: (טו) באור פני מלך חיים, מוסב למעלה ואחר שאיש חכם כפר חמה, סרו מלאכי מות, ואז בהאיר אור פני מלך שזה סימן שסרה החמה, ימצא חיים שהוא הפך המות, ואם יוסיף להפיק רצונו דומה כעב מלקוש. והנה לקמן (י״ט י״ב) נהם ככפיר זעף מלך וכטל על עשב רצונו, הזעף קטן מן החמה, כי הוא עצב פנימי שי״ל על איזה דבר, ואינו בחמה רק שאז מונע השפע והרצון, ואז אין לאדם לקרב אליו, כמו שאין לקרב אל הכפיר בעת נהמו, ובכ״ז אינו שולח מות חוץ מגבולו כי הכפיר לא יצא על טרפו חוץ למעונו, (שזה מעשה האריה לא הכפיר) רק במעונתו לא יקרב כל חי אליו, ואז אחר שסב רצונו ישוב להשפיע ולהאציל מטובו וכולם שבעים כטל הבא בתמידות על העשב לגדלו, אבל חמת מלך תשלח מלאכי מות חוץ לגבולו וצריך איש חכם לכפר, ואם ישוב רצונו אחר שנעצר ימים רבים, והעשב היה צמא למטר טובו, דומה רצונו כעב מלקוש, כאילו נעצר הגשם ימים רבים, ושב להשביע העשב הכמוש והעיף מבלי מים, וכן כשירצה להם ישוב להשפיע טובו וברכתו אחרי נעצר וימנעו רביבים ומטר הטוב והחסד: (טז) קנה חכמה מה טוב מחרוץ וקנות בינה נבחר מכסף, החכמה היא הלמודים המקובלים איך להתנהג בכל חכמת הנפש והמדות, והבינה הוא מה שמבין דבר מתוך דבר מעצמו, הן בעניני חכמה שמוציא דבר מדבר, הן בדברים שהשכל שופט עליהם ע״פ ההיקשים התבוניים בין אמת ושקר, ויש הבדל בין הכסף והחרוץ שכספא מטבע והבאת פרי, הכסף ישתמשו בו להוצאה ולסחור בו דברים אחרי׳. והזהב יסגלוהו באוצרות ולא יוציאו אותו, כמ״ש כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה, והנה החכמה היא סגולה יאסוף אותה באוצרות לבבו ולא יוציאנה לסחור בה, רק היא התבואה שאוכלים לשובע הנפש, ועז״א קנה חכמה מה טוב מחרוץ, שהוא קנין יקר מן החרוץ, כי הוא הטוב בעצמו מצד עצמו. אבל הבינה עושים בה מסחר שע״י ההיקשים מוציאים דבר מדבר ומבינים ומחליפים רעיון ברעיון מושכל במושכל ומרויחים כדבר שסוחרי׳ בו, ועל זה מדמה הבינה כדמיון הכסף שאין טובו מצד עצמו רק מצד מחירו, שמקבלים בעדו סחורות אחרות, רק שקנות הבינה נבחר מכסף, כי בעדו יקנו דברים מושכלים יקרי הערך: (יז) מסלת ישרים סור מרע, הישר הוא מי שטבעו נוטה אל היושר ואין לו מלחמה פנימית ברוחו כמו הצדיק, הם יש לו מסלה כבושה וסלולה לא נמצא בה מכשול ולא יעקש דרכו ובזה יסיר מרע כי דרכו סלולה מתאוות ומיצרי הלב, כמ״ש וארח ישרים סלולה, אבל מי שאין לו מסילה כבושה וצריך לילך בדרך בלתי סלול, הוא מסוכן, כי רבים לוחמים לו להטותו מדרך ולהמיתו מיתת הנפש, ומי ששומר נפשו נוצר דרכו בשמירה יתירה, בל יפול באחת הפחתים ובל יפנה אל אורחות עקלקלות ויהיה לטרף אל יצרי הלב ואל המדות הרעות ומורדי הנפש: (יח—יט) לפני שבר גאון וכו׳, טוב שפל רוח וכו׳, הענוה והגאוה שניהם בבחירה, המתגאה מגביה א״ע למעלה ממדרגתו,

באור המלות

(טז) חכמה, בינה. הבדלם למעלה (א׳ ב׳) והבדל הכסף, והבדל הכסף והחרוץ (למעלה ג׳ י״ד): (יז) ישרים. הישר הוא מי שדרכו ישר בטבע, והצדיק הוא כובש יצרו (כנ״ל ב׳ י״ז). ומסלה, נבדל מן דרך שמורה על דרך כבושה, כמ״ש ישעיה (נ״ט ח׳). והנוצר, הוא גדול מן השומר (כנ״ל ב׳ י״א): (יח—יט) גאון, גאים. הגאוה היא הכונה שמתגאה ברוחו, והגאון הוא מי שהוא גדול באיזה

רוח: יט טוב שפל־רוח את־עניים מחלק שלל את־גאים: כ משכיל על־דבר ימצא־טוב ובוטח ביהוה אשריו: כא לחכם־

ענוים קרי

רש"י

ורצונו כעב מלקוש. מי שהוא מרוצה לו רצונו טוב לו כעב המביא את המטר: (יט) טוב שפל רוח. טוב להתחבר אל ענוים ולהיות אתם שפל רוח מהיות מחלק שלל את גאים: (כ) משכיל על דבר ימצא טוב. הנותן לב להתבונן על דבריו לעשות את דבריו ימצא טוב: ובוטח בה' אשריו, כשהוא מפלס דרכיו ורואה בהם מצוה שיש בה סכנה או חסרון כיס ובוטח בהקב"ה ועושה הטוב. אשריו, הן אשוריו שלו: (כא) לחכם לב יקרא נבון. שלמד חכמה מרבו, יקרא נבון, סופו שיהיה נבון

מצודת ציון

יעקוב (עמוס ז): כשלון. ענין חלשות ונפילת הכח: (יט) שלל. הון רב:

מצודת דוד

כי בזה יכשל הנער: גבה רוח. על רוב הטובה שבאה לו טרם הכשלון ושפל הדבר כמ"ש: (יט) טוב. יותר טוב להיות שפל רוח להתחבר עם ענוים ואף אם מעט ירויח ממה מלהיות מחלק שלל רב מחבר ירויח עם הגאים כי פן ילמד ממעשיהם: (כ) משכיל. המתבונן ונותן לסוף הדבר ימצא טוב כי יצליח ואם אחר כל ההתבוננות יבטח בה' אשרי לו: (כא) לחכם לב. למי שלמד הרבה מרבו

מוסר חכמה

באור המלות

מעלה כמו בעושר או בגבורה שע"י מתגאה, עד שהגאוה ישים גם בלא מעלה, והגאון הוא בעבור מעלה, כמ"ש [illegible] (י"ג י"א) ובכ"מ, ויש הבדל בין גאה וגאון וגובה לב, ובין גובה רוח, שהרוח הוא המעלה ציורים על הלב, וגובה רוח יעלו ציורי גאוה מעומק נפשו, ועת ימשלו בו וישפעו על הלב שהלב מציין הכח המושל בנפש, נקרא גובה לב, ואז ימצאו בו גאוה וגאון. ותמצא בכל מקום שהרוח פנימי מן הלב, ומורה תנועת הכח בעומק הנפש, והלב מורה מציאת הכח וממשלתו. והכשלון קודם אל הנפילה והשבר, כמ"ש המה כשלו ונפלו, וכשלו בם רבים ונפלו ונשברו, וע"כ מיחס גובה רוח לפני כשלון, וגאון לפני שבר, והבדל בין ענוים לשפל רוח כבר בארו הקדמונים: (כ) משכיל. עמ"ש (יהושע א') בהבדל בין מצליח ומשכיל, והבדל בין מאושר ומצליח באר בכ"מ, שהאושר הוא בנפשי, וההצלחה היא בעניני העולם: (כא—כג) חכם לב, ונבון לב חכם. הוא מי שציורי החכמה מושלים בלבו (כנ"ל י' ח'), והבדל בין החכם והנבון למעלה (א' ב') ובכל

באור הענין

והענו משפיל לבו ומכיר ערך האדם כי אין לו להתגאות כי הוא בשר ודם, ושפל רוח הוא הקצה האחרון נגד ענוה שהוא האמצעי בין גאוה לשפלות, הענו מרגיש בכבודו רק הוא ענו מפני בחירתו, והשפל רוח ציורי רוחו ישפילו אותו עד שלא ירגיש כלל כשיבזו אותו, ובכל המדות טוב הדרך הממוצע, אבל בגאוה הזהירו מאד מאד הוי שפל רוח, שטוב ללכת בקצה האחרון, אבל אין טוב שיהיה שפל רוח טבעיי בלתי מרגיש, רק **טוב שפל רוח את ענוים**, שיהיה השפלות מסבת ענוה שהיא בחירית שכלית ע"פ החכמה והקיש, וגבה רוח הוא מי שציורי הרוח נגבהים אל הלב ומתנשאים להתגאות ובכ"ז עדיין לא יצאו אל הפועל, כי הלב מושל על ציורי הרוח ויכול להשפיל עים רוחו, אבל אם פועלים על הלב עד שהתפעל מהם ונעשה גבה לב, אז הוא תועבה (כמ"ש תועבת ה' כל גבה לב), ויקבל עונש, כמ"ש יד ליד לא ינקה), ואז יקנה בלבו מדת הגאוה, ונקרא גאה, ואם יצטרף אליו שהוא ג"כ עשיר וגבור, אז יש בלבו גאה וגאון, וקרוב הוא אל שישבר, כמ"ש לפני שבר יגבה לב איש, ואמר פה לפני שבר גאון, ומי שהוא רק גובה רוח, ועדיין לא גבה לבו ולא בא לכלל גאוה, קרוב אל הכשלון, אחר שהגאוה י"ל מלחמה עמו ובקל יכשל, וז"ש **לפני כשלון גובה רוח**, ועת יכשל, אחר המכשול הוא השבירה, ואז יוקדם הגאון, כמ"ש **לפני שבר גאון** כי גובה רוחו משל על הלב עד שבא לכלל גאון, וא"כ **טוב שיהיה שפל רוח את ענוים**, להיות שפל רוח בתכלית השפלות, שזה לא יכשל וכ"ש שלא ישבר, **מחלק שלל את גאים** הגם שידמה לו שמחלק עמהם שלל וריוח רב, כי פתע ישבר ויפול, אבל תכלית הענוה כבוד כמ"ש ולפני כבוד ענוה: (כ) **משכיל על דבר ימצא טוב**, ר"ל מי שעושה עניניו בלא השכלה ולא ישים לב לבחור באמצעים המובילים אל תכלית נרצה, לא ימצא טוב שהוא התכלית אחר שלא בקש אותו, אבל **המשכיל על דבר** ומבקש בשכלו איך ובאיזה אופן יעשה, ימצא טוב. ויש הבדל בין מצליח ובין משכיל, שההצלחה היא במקרה ע"י המזל, והמשכיל יחשוב בשכלו למצוא המצעיים הטובים, ואז ימצא טוב כפי שחפש ומצא את אשר בקש, אמנם יש דרך אחר שאינו משכיל על דבריו כלל רק **בוטח בה'** ומאמין שה' יעשה הכל כפי ההשגחה, **אז אשריו**, כי זה האושר וההצלחה הנפשיית ההשגחיית, שהאושר הוא גדול מהצלחה, שזה אושר הנפש: (כא) **לחכם לב יקרא נבון**, כבר בארנו ההבדל בין חכם ובין חכם לב, החכם קבל חקי החכמה ובכל זה עדיין יש בלבו מלחמה נגד ציורי התאוה והזדון, אבל החכם לב הוא מי שלבו שהוא הכח המושל בו טובע בטבע על ציורי החכמה ואין לו מלחמה פנימית כלל, כי מתוך ההרגל והלימוד נעשה זה כטבע אצלו, והנה הנבון מבין דבר מתוך דבר, והוא מתעסק להבין חקי החכמה עד שלבסוף שבו אצלו לדעת, שידעם ידיעה ברורה כהמוחשים, וגם הנבון בקל יכבוש ציורי התאוה אחר שמבין חקי

לֵב יִקָּרֵא נָבוֹן וּמֶתֶק שְׂפָתַיִם יֹסִיף לֶקַח׃ כב מְקוֹר חַיִּים שֵׂכֶל בְּעָלָיו וּמוּסַר אֱוִלִים אִוֶּלֶת׃ כג לֵב חָכָם יַשְׂכִּיל פִּיהוּ וְעַל־שְׂפָתָיו יֹסִיף לֶקַח׃ כד צוּף־דְּבַשׁ אִמְרֵי־נֹעַם מָתוֹק לַנֶּפֶשׁ וּמַרְפֵּא לָעָצֶם׃

רש"י

בדברים, מפולפל בחכמתו ויקראו אותו נבון: ומתק שפתים יוסיף לקח. כשאדם מטעים דבריו לתלמיד וממתיק דבריו בטעמים יוסיף לקח: (כב) מקור חיים, השכל בעליו. וכן פתרון המקרא שכל הבעלים מקור חיים היא לו: ומוסר אוילים אולת. ויסורי אוילים ע"י אולת באים להם, וכן משמעו אולת יסורין הוא לאוילים: (כג) לב חכם ישכיל פיהו. לבו מלמד את פיו לדבר נכוחות. ועל שפתיו יוסיף לבו לקח: (כד) צוף דבש. מתוק דבש בריסק"א בלעז: אמרי נועם. דברי

מצודת דוד

סופו יקרא נבון כי יתחכם להבין דבר מתוך דבר: ומתק. כממתיק אמרים נצולת למען יערב לו להיות מקובל על הלב הנה יועיל גם לעצמו כי בזה יוסיף ללמוד להבין תוכיות הדבר: (כב) שכל. השכל הוא לבעליו כמעין הנובע חיים כי בעבורו בא לו חיים: מוסר. היסורים הבאים על האוילים הם בעבור אולתם: (כג) ישכיל פיהו. ילמד את פיו להמתיק אמרים וכאשר יהיו בגורים על שפתיו יוסף עוד למוד להבין תוכיות הדבר א"כ באה ההשכלה מן הלב אל השפה וחוזרת לבוא מן השפה אל הלב עד אין תכלית: (כד) צוף דבש. כממתיק אמרים בנעימות רב המה ערבים לשומעיהם כמתק הדבש והמה מועילים לנפש ולגוף כי בזה ימשך לבות בני אדם אחר דעתו ה

מצודת ציון

(כד) צוף דבש. הלוח דבש וכן ונופת צופים (תהלים י"ט):

מוסר חכמה

באור הענין

החכמה וכמ"ש (י"ד ל"ג) בלב נבון תנוח חכמה, אבל בכ"ז י"ל עבודה רבה עד יבין הכל, כמ"ש (ט"ו י"ד) לב נבון יבקש דעת, ואמר פה שהחכם לב שאוצרי החכמה שבו אצלו לטבע יקרא נבון, שהגם שלא השיג טעמי החכמה ע"י דרכי התבונה, הבין אותם מצד טבע החכמה בעצמה, שאינה סותרת לטבע נפשו ותכונותיה, והנה הנבון יעתיק את החכמה לכלל דעת שמרומז בשפתים (כמ"ש על בשפתי נבון תמצא חכמה) ואמר שגם החכם לב שהגיע למדרגת הנבון מצד טבעו והרגלו, ע"י מתק שפתים יוסיף לקח אם יעתיק החכמה בשפתיו כדבר ידוע בדעת, שמורגל בשפתים החיצונים, יוסיף לקח, יוסיף לקחת למודים חדשים בכללי החכמה, כמ"ש ישמע חכם ויוסף לקח, כי הוא אינו מבין עפ"י המלאכת הבינה ודרכיה רק ע"פ ההרגל בחכמה שעניינה נלקח בקבלה, לכן אמר לשון לקח שהיא הקבלה: (כב) מקור חיים שכל בעליו עתה יפרש באיזה אופן יבין החכם לב חקי החכמה עד יגיע בם לכלל דעת, מפרש מקור חיים הזה שמושב החכם לב ממנו את הדעה, בעליו של המקור הוא השכל, שהגם שלא ישיג חקי החכמה בכח הבינה, ישיגם ע"י כח השכל, שהוא כח אחד שיש באדם להשכיל אמתיות נעלמות, ולהשכיל גם חקי החכמה ועניינים רוחניים נשגבים מבינת האדם, ויש גם שכל טוב שהוא הרוח הקדש אשר יחול על החכם לב, וכמ"ש למעלה (י"ג י"ד) תורת חכם מקור חיים שכל טוב יתן חן, שפרשתי שגם השכל טוב הוא מקור חיים והוא יתן חן וחנינה מאת ה' להשכיל נשגבות, והוא יברר מוסר אוילים אולת, כי הגם שחכמה ומוסר אוילים בזו, כי הם מסתפקים ומטילים ספיקות פילוסופיות על חקי החכמה ועל שרשי המוסר הבנוים על יראת ה', השכל יברר האמתיות עפ"י מוסר השכל, שייסר את האוילים ויברר אולת שלהם וספיקותם ע"פ השכל, וזה בכח החכם לב כמ"ש כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם, להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפוכות, וכמ"ש ועבד אויל לחכם לב, כי ע"י הכמת לב ידע מוסר אוילים ויסור אולת וספיקות שלהם: (כג) לב חכם ישכיל פיהו, מפרש שלב הזה החכם שכבר החכמה קנין לו עד שהאדם נקרא ע"ש בשם חכם לב, לב זה ישכיל פיהו, הפה מרמז על דבור החכמה, כשידבר בחקי החכמה יחול עליו רוח השכל המשכיל באמתיות של חקי החכמה, ואז על שפתיו יוסיף לקח כשידברם בשפתיו לבררם במופתי הדעת שזה מרומז בהשפתים, יוסיף לקח, כמ"ש בפסוק כ"א ומתק שפתים יוסיף לקח: (כד) צוף דבש אמרי נועם מתוק לנפש ומרפא לעצם, שייך למעלה ועל שפתיו יוסף לקח צוף דבש, כי בבוא הדעת על שפתיו, שאז ימתיק בדעת את חקי החכמה עד שינלא בם מתיקות גם כדבר שאין בו טעם, רק מולא בם צוף דבש והאמרים הם נועם שהיא הנעימות הרוחני הבא מהשכלים רוחניים, ומפרש שהצוף דבש אינו מתיקות גשמי לחיך רק מתוק לנפש, וכן האמרי נועם

באור המלות

הספר, והשכל, הוא כח אחד שבו יבין בדברים שאין הבינה שלטת, כמו בעניינים האלהיים ולהבין חקי החכמה, ומ"ש מקור חיים שכל בעליו, שיעורו שכל הוא בעליו של המקור חיים הלז, שהחכם לב הגם שלא השתמש בדרכי הבינה, יבין חקי החכמה בכח השכל הטוב. ולקח בא על הקבלה כמ"ש (א' ה'), וכבר הזכרתי (י' י"ג) שפה מרמז על החכמה ושפה מרמז על הדעת, השכל ישכיל פיו בכח חקי החכמה, עד יבא בם לידיעה ברורה שיוציאם בשפתים, וגדר אויל ואולת הם המספקים בחקי החכמה ע"י שאין עליהם מופתי הדעת (כנ"ל א' ז'), והחכם לב ישיג בם מופתי הדעת בכח השכל (מה שא"א להשיג בכח הבינה) וישיב אל האוילים ויסיר אולתם: (כד—כו) מתוק לנפש, נפש עמל. כבר התבאר שלרוב יכוין במלת נפש על נפש הרוחני בהבדל נגד הגויה. אכף, כמו כסף, ובא ג"כ יכפה אף:

כה יש דרך ישר לפני־איש ואחריתה דרכי־מות: כו נפש עמל עמלה לו כי־אכף עליו פיהו: כז איש בליעל כרה רעה ועל־שפתיו כאש צרבת: כח איש תהפכות ישלח מדון ונרגן מפריד

ת"א נפש עמל. סנהדרין צ"ט: איש תהפוכות. ספר הזוהר פ' ויקרא: שפתו קרי נרגן ועדיא

רש"י

תורה: (כה) יש דרך. שהוא ישר לפני איש: (כו) עמלה לו. לצרכו הוא עמל: כי אכף עליו פיהו. כשפיהו כופהו ותובע לו מאכל אז עמלו עומדת לו שאוכל מה שעמל כבר: (כז) כרה רעה. בלבו חורש הרע: ועל שפתיו כאש צרבת. הרעה כאש שורפת על שפתיו עד שמוציאה בפיו וגומרה, צרבת כאש שורפת כמו ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ"א): (כח) ונרגן מפריד אלוף. ועל ידי ריגונו ותרעומתו מפריד ממנו אלופו של עולם: עצה עיניו. לשון קריצה וכן איעצה עליך עיני (תהלים ל"ב): כלה רעה.

מצודת ציון

לעצם. ר"ל לגוף כי העצמות הם מעמידי הגוף: (כו) אכף. מלשון כפיה ונגישה וכן ואכפי עליך לא יכבד (איוב לג): (כז) כורה. חופר בור כמו בור כרה (תהלים ז'): צרבת. ענין שריפה כמו ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ"א): (כח) ונרגן. ענין תלונה כמו ותרגנו באהליכם (דברים א'):

מצודת דוד

כדבר המוסר הן כדבר הנצרך: (כה) לפני איש. לפי ראות עיניו: ואחריתה. אחרית הדרך ההיא הולך אל דרכי המות: (כו) עמלה לו. עזרת המלאכה יעמוד לו לצרכו כאשר פיו יכוף אותו לתבוע מאכל אז יהיה לו למלא שאלתו: (כז) כורה רעה. דרכו לחפר ולחפש תחבולות לעשות רעה לבני אדם וגם ירבה לדבר דברי חדודים ומכעיסים כאילו על שפתיו אש שורפת: (כח) איש תהפוכות. המהפך אמרים ממה שנאמרו לו הוא מגרה מריבה בין הבריות: ונרגן. המתלונן אחר מעשה בני אדם מפריד מן האנשים את השר אשר עליהם כי מורדים בו וגם הוא נכפף להם

מוסר הכמה

באור המלות

(כח) מדון ונרגן. עי' נדרש לקמן (כ"ו כ'). אלוף. בא גם על המורה מלמד, כמו פן תאלף ארחותיו, והמושל היה

באור הענין

אינם מיוחדים לנפש לבד המופשטה מן הגוף, רק גם מרפא לעצם, עד שישיג האמתיות בשכל הנקשר בגויה, ורוח אלהים ימלא כל חדריו הון יקר ונעים, וישיב גם את האוילים ע"י מוסרו מוסר השכל: (כה—כו) יש דרך ישר לפני איש, נפש עמל עמלה לו, חוזר למעלה שיאמר לו צוף דבש אמרי נועם ידבר לו כי יש דרך ישר לפני איש, שבתחלתו נראה שהוא ישר למלאות תאות הגוף ומשאלותיו, אבל אחריתה דרכי מות, כי סוף הגוף למות ולהבלות ואז תמות גם הנפש הרוחנית, ויאמר לו היתכן כי נפש עמל תעמול ע"י ההכרח שאכף עליו פיהו? שהפה הרוצה לאכול יכפה ויכריח את הנפש הרוחנית לעמול תמיד בלא הפסק (כמ"ש כל עמל אדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא) ויברר לו האולת הזה, שהלא עיקר האדם הוא הנפש הנצחית שבו, ועקר החיים הם החיים הנצחיים שהם חיי הנפש, והאדם נברא לחיות חיים הנפשיים, שזה בא ע"י שימית את הגוף ומשאלותיו, והגם שהוא דרך המלא קוצים בתחלתו הלא ימלא חיים בסופו, חיי עד אחרי ישוב אל עדן נצחי, והיא סכלות גדולה מזה שהנפש היקרה הזאת תעזוב רוחניותה ותעמול ע"י הכרח של הפה הרוצה לאכול ולשתות אכול ושתה כי מחר נמות ולא ישאר אל הנפש כלום מכל עמלה? זאת ידבר השכל המשכיל בחיי הנפש ועניני רוחניותם והשארותה אחר המות, וכבר אמר זה למעלה (י"ד ט') אוילים יליץ אשם, לב יודע מרת נפשו, יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות, שפרשתי שם שגם האוילים ידעו בלבם כי אשמו על הנפש, כי דרכם הישרה בעיניהם לבחור בחיי ההבל אחריתה מות הנפש הרוחנית, ולבבם יודע מרת נפשם ומאנחה על זה, ולכן אמר גם פה שבדברים האלה ייסר החכם לב את האוילים בצוף דבש אמרי נועם וישיבם מדרך אולתם: (כז) איש בליעל כורה רעה, אחר שחשב דרך החכמה המלבשתו ענוה ובטחון ורוה"ק והשב תועים אל דרך בחן שפתיו, חושב דרך הכסילות שהיא הפך לה, יש איש בליעל שפורק עול שמים מעליו לגמרי, והוא כורה רעה במעמקים ובסתר כורה בור על חברו להפילו, ועל שפתיו בוער כאש צרבת, כי ידבר בהתלהבות רשפי אהבה עד שצרבת המכוה נראה על שפתים, כמ"ש כסף סיגים מצופה על חרש שפתים דולקים ולב רע, שפתיו ידברו אהבה ובקרבו ישים ארבו: (כח) איש תהפוכות ישלח מדון, ויש איש תהפוכות שמהפך האמת ומהפך דרכי החכמה, ודרכו לשלח מדון כמ"ש (למעלה ו') תהפוכות בלבו חורש רע מדנים ישלח, ויש נרגן שהוא המתלונן תמיד לאמר שחברו שונאו ומריע לו, כמו ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו, וכמ"ש דברי נרגן כמתלהמים, והוא המקיים את המדנים, כמ"ש באין נרגן ישתק מדון (כ"ו), והוא מפריד גם אוהב וריע המאלף ומורה דרך

אַלּוּף׃ כט אִישׁ חָמָס יְפַתֶּה רֵעֵהוּ וְהוֹלִיכוֹ בְּדֶרֶךְ לֹא־טוֹב׃ ל עֹצֶה עֵינָיו לַחְשֹׁב תַּהְפֻּכוֹת קֹרֵץ שְׂפָתָיו כִּלָּה רָעָה׃ לא עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת שֵׂיבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמָּצֵא׃ לב טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר׃ לג בַּחֵיק יוּטַל אֶת־הַגּוֹרָל וּמֵיְהוָה כָּל־מִשְׁפָּטוֹ׃

ת"א עטרת תפארת. אבות י"ג: טוב ארך אפים. שם ט' עקידה שער ס"ד:

רש"י

כמו (אסתר ז') כי כלתה אליו הרעה וגו' וגורם לבא רעה לעולם: (לא) בדרך צדקה תמצא. ע"י צדקה מאריכין ימיהם: (לב) ומושל ברוחו. כובש את יצרו: (לג) בחיק יוטל את הגורל. בית לבין עצמו אדם מטיל גורל: ומה' כל משפטו. לבחור לכל אחד ואחד חלקו:

מצודת דוד

לאויב: (כט) יפתה רעהו. לאמור גם הוא בדרכי חמס והוליכו בדרך לא טוב למלאות חפץ לבעצמו: (ל) עוצה. הסותם עיניו לחשוב להפוך אמרים (כי דרך המעמיק לחשוב מה יסתום אז עיניו לבל יבלבלו אותו דברים הנראים): קורץ. המנדנד בשפתיו לרמז לס"ר: כלה רעה. הנה זה גמר הרעה אשר חשב עליה כי רמזה ועושה מעשה:

(לא) עטרת וגו'. ההולך בדרך צדקה תמצא בו עטרת תפארת שיבה כי ירבה ימים בגדולה ותפארת: (לב) מגבור. כי הגבור לא יתגבר כ"א במעשה הגבור' והמאריך אף יתגבר על כל בשר ואל תעשה: ומושל ברוחו. מי שכובש כעסו הוא טוב מגבור שלוכד עיר מבצר וכפל הדבר במ"ש: (לג) בחיק. דרך מטילי הגורל להניח הפתקין בחיק או וולמו במקום נסתר ומשם יקחו לשניהם על המנות לדעת מה למי ואמר בזה אל תהרהרו על הגורל לומר שבא בקרי והזדמן כי בעוד שעולו פתקי הגורל אל החיק עד לא הוציאום כבר נגזר משפט הדבר מה' יזכה כ"א בחלק אשר חלק לו אלוה ממעל:

מצודת ציון

אלוף. שר כמו ואל תבטחו באלוף (מיכה ז'): (ל) עוצה. ענין סתימה כמו ויעצם את עיניהם (ישעיה כ"ט): קורץ. ענין נדנוד לרמז כמו קורץ בעיניו (לעיל ו'): כלה. ענין גמר והשלמה: (לב) ברוחו. ענין כעס: (לג) יוטל. ענין השלכה:

מוסר חכמה

באור הענין

טוב, באמרו כי רעתו הוא דורש: (כט) איש חמס יפתה רעהו, ויש המזיק לחברו ע"י פיתוי שיוליך אותו בדרך בלתי טוב, וכל אלה מזיקים ומשחיתים: (ל) עוצה עיניו לחשוב תהפוכות, במה שמרמז בעיניו דרך עצה כבר חושב תהפוכות, כמ"ש קורץ בעיניו תהפוכות בלבו, וכבת שקורץ שפתיו ומדבר דרך רמז, אז כבר כלה רעה, כאילו ברמז העין יתחיל וכניב ובקריצת שפתים יכלה כל רעהו, כן מעשה הרע נקל בעיניו: (לא) עטרת תפארת שיבה, השיבה היא עטרת תפארה שמחויבים להם כבוד לזקנים על שנהגו הימים ועבו רב טוב והשלימו תכליתם, אבל העטרת הזה לא תמצא רק בדרך צדקה, שאז כל שהוסיף ימים הוסיף מצות ומע"ט, אבל הרשע שהוסיף לעשות רע ולא ילבש עטרת הימים. וגם י"ל ע"ד מ"ש יראת ה' תוסיף ימים, וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים, ואחר שחשב מעשי אנשי רשע שכבר אמר עליהם למעלה (שם) אדם בליעל וכו' על כן פתאום יבא אידו אמר גם פה שבדרך הרשע הזה לא ימצא עטרת שיבה, כי פתע ישבר ואין מרפא: (לב) טוב ארך אפים מגבור, הגבור הבלתי מאריך אף ונוקם באויביו, מראה גבורתו במה שמתגבר על אויבו החיצון אבל אם ישמע לחקי החכמה לבל ינקום ומתגבר על יצרי הקנאה והנקמה אשר יצוו לאיבריו לפעול פעולת הנקמה, הוא טוב מגבור, כי התגבר על אויבו הפנימי הקשה יותר, ויש מי שמאריך אף והוא קצר רוח (כנ"ל י"ד י"ז) שהגם שלא יעשה פעולת הנקמה, בכ"ז הרוח מעלה ציורי הנקמה על הלב ונוטר איבה, כמ"ש וקצר רוח מרים אולת, אבל מי שהוא ג"כ מושל ברוחו, להכניע שאויביו בל יעלו ציורי הנקמה על הלב כלל, הוא טוב מלוכד עיר, כי הרוח דומה כעיר מבצר מלא חיל רב של היצר זקן וכסיל, שהם ציורי הרוח לכל המדות רעות, ואם מתגבר על הרוח כבש כל העיר הקטנה, והיא גבורה יותר מלוכד עיר הומה לו בחיל וכח: (לג) בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו, יש דברים שנראה שנתונים תחת המקרה והם מושגחים מה', ובמקום שתופסק כח הבחירה וההשתדלות האנושי תופיע עין ההשגחה, כמו בדבר המסופק בין אנשים ויפילו גורל לדעת ע"י הגורל אל מי מגיע החלק שנדונים עליו, הגם שהגורל הוטל בחיק צפון מעין אדם ונתון אל המקרה, בכל זאת תופיע עליו עין השגחת ה', והמשפט שיוציא הגורל אינו מקרה רק הוא מה', כמו בחילוק הארץ וכדומה שהיה הגורל בהשגחת ה':

באור המלות

מורה להעם דרך ילכו בה, ונקרא אלוף, אלה אלופי אדום: (ל) עצה. כמו תועצם עליך עיני, שמרמז בעיניו כאלו מיעץ: (לב) ארך אפים, ומושל ברוחו, האף הוא התגלות הכעס לחוץ, כמ"ש בכ"מ ההבדל בין אף וחמה, והרוח הוא הפנימי, ויש ארך אפים וקצר רוח, כמ"ש ההבדל בין ארך אף וארך רוח (למעלה י"ד כ"ט):

יז א טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב: ב עבד משכיל ימשל בבן מביש ובתוך אחים יחלק נחלה: ג מצרף לכסף וכור לזהב ובחן לבות יהוה: ד מרע מקשיב על שפת

ת"א טוב פת חרבה. עקידה פ"א:

רש"י

יז (א) **טוב** פת חרבה ושלוה בה. טוב היה להקב"ה להחריב ביתו ועירו והיה בשלום מעבירותיהן של ישראל: מבית מלא זבחי ריב. שהיו מקריבין זבחי ריב בביתו: (ב) עבד משכיל וגו'. על המשכיל נבוכדנצר לפסוע ג' פסיעות לכבודו של הקב"ה עלה לגדולה ומשל בישראל שהובישו מעשיהם וחלק נחלתם לעיניהם. דבר אחר גר צדק טוב מאזרח רשע. ולעתיד לבא יחלק שלל ונחלה בתוך בני ישראל שנאמר והיה בשבט אשר גר הגר וגו' (יחזקאל מ"ז): (ג) מצרף לכסף. כלי שצורפין בו כסף ועושין אותו מאסר מקלה על גבי חרס קרוי מצרף: וכור לזהב. כלי שזוקקין בו את הזהב כמו קדירה שבורה קרויה כור. מצרף לכסף וכור לזהב, המצרף עשוי לצרוף כסף וכן הכור לזקק הזהב. אבל הלבבות הקב"ה זוקקן ובוחנן ויודע מחשבותם: (ד) מרע. רשע: מקשיב על שפת און שקר. מקבל לה"ר ועדי שקר:

מצודת ציון

יז (א) פת. החתיכה לחם מל' פתות אותה פתים (ויקרא ב'): חרבה. יבשה: (ג) מצרף וכור. שמות הכלים

מצודת דוד

יז (א) טוב. יותר טוב לאכול פת חרבה בשלום משיהיו לו מלא הבית מבשר זבחים בריב וקטטה: (ב) בבן מביש. בבן האדון אשר הוא מגא מדברי בושה: יחלק נחלה. העבד הזה יקח חלק נחלה בתוך האחים כאילו היה אחד מהם: (ג) מצרף. הכסף והזהב וכאשר מי ירצה לדעת כמה יש בהם מן הסיגים יקח ממנו במשקל ידוע וישימו בכור ובמצרף ונשאר הכסף והזהב נקי וכזה יבחן הכל אבל לבות בני האדם יבחנם ה' הטובה היא אם רעה: (ד) מרע. איש רע מקשיב לשמוע דבר און ושקר וכן בהפוך

מוסר חכמה

באור המלות

(א) פת. הוא הפרוס, כמו פתות אותה פתים, והשלם נקרא לחם, כמ"ש בס' התו"ה ויקרא (סי' קכ"ד). חרבה, בלא טיבול, כמו כל מנחה בלולה בשמן וחרבה, ושלוה, גדר השלוה היא מרגוע הנפש ושלום הפנימי כמ"ש תהלות (קכ"ב) ובכמה מקומות: (ג) מצרף, כור. אש של הכור גדולה יותר ומזה שם כוריים, כמ"ש בס' התו"ה שמיני (סי' ק"ם): (ד) שפת, לשון. כבר התבאר למעלה (י' י"ג), שהשפה חיצונית נגד הפה והלשון, ומרמז על דברים הנודעים בבירור ע"י החוש והדעת, והלשון מציין ענייני בינה, וקורא המוטעה מצד התאוה בשם מרע, והחטא בשם און, כי החטא הוא בטוב ורע, והמטעה מצד טעות הבינה שקרא בשם שקר, ר"ל איש שקר, כי שוגה בין אמת ושקר, והעון קרא הוות, שהוא הפך ההויה והישות, ששם הוות על השבר כא כדרך השרשים המשמשים דבר והפוכו, הויה ועקירת הויה, ומבואר אצלינו תמיד שהקשבה פחותה מן האזנה, ע"כ אמר בראשון מקשיב ובשני מזין, שהיא הטיית האזן והשיקול במאזני התבונה, כמו ואזן וחקר:

באור הענין

יז (א) **טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי רב**, ההצלחה המדומה איננה הצלחה אמתית, ולפעמים אנו רואים רשע מצליח וביתו מלא זבח רב, והצדיק מסתפק בפת חרבה, שאין לו לחם שלם רק פת שהוא הפרוס, ולא פרפרת של הפת רק חרבה, ובכ"ז יהיה העני מוצלח מן העשיר, אם זה יש לו שלום בביתו וזה יש לו ריב, אם בביתו אם עם בני עירו שזה משבית ההצלחה המדומה, שעקר ההצלחה היא השלום הפנימית, שיהיה שקט ומוצלח בנפשו ואין לו שום משבית מרגוע הנפשיית וזה הוא המוצלח באמת הגם שאוכל פת חרבה: (ב) **עבד משכיל ימשול בבן מביש**, בל תחשוב כי ההון והמשרה נחלת אבות, כי הכל תלוי בהשתדלות וזריזות, וגם העבד אם הוא משכיל ומשתדל וזריז ימשול על הבן המביש ומתאחר ועצל, ובעת חילוק נחלת האדון יהיה כאחד מבניו ויחלק נחלה. ובנמשל שהגר המשכיל נעלה על מעלת ישראל המביש, ומבני בניו של סיסרא למדו תורה ברבים, ומעשה שמעיה ואבטליון עם הכ"ג לעד: (ג—ד) **מצרף לכסף** וכו' **מרע מקשיב** וכו', הכסף כדי לברר ממנו הסיג צריך **מצרף**, והזהב שיקר יותר, סיגיו דבוקים בו יותר, ולהפרידם ולזקקם צריך **כור**, שהיא אש גדולה יותר, **וה' הוא הבוחן לבות**, לטהרו מן הסיגים כ"א לפי מה שהוא, שיש לב שהסיגים בלתי דבוקים בו כ"כ ונמשל ככסף, והוא המוטעה בין טוב לרע במפורסמות מצד התאוה, וזה יצורף באש קטנה, ויש המטעה בעיוניות בדברים שבין אמת ושקר שהם בבינה, וזה נמשל כזהב, כי העיון והשכל הטוב מן המעשה, אבל הסיגים שלו דבוקים בו יותר וצריך כור ואש גדול לזקקו ולבחנו, ומפרש שהמצרף לכסף, הוא **מרע המקשיב על שפת און**, ששומע לתאוותיו שהוא עץ הדעת טוב ורע, שענינו בשפה שהיא חיצונית נגד הלשון, כי ההבדל בין טוב ורע יודע ע"י החושים והדעת שהשפה רומזת על הדעת, ומי שמקשיב על שפת און שהיא התאוה בדברים המפורסמים ומחליף טוב לרע, הוא מרע, והכור לזהב הוא אל **המאזין על לשון הוות**, שהלשון הוא בבינה, ואם מקלקל בבינה מביא שבר וניגוד להויה והישות, והוא שקר, כי מחליף האמת בשקר, וזה צריך כור לזהב להסיר סיגיו והערובות הנינות אשר

אָוֶן שֶׁקֶר מֵזִין עַל־לְשׁוֹן הַוֺּת׃ ה לֹעֵג לָרָשׁ חֵרֵף עֹשֵׂהוּ שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה׃ ו עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם׃ ז לֹא־נָאוָה לְנָבָל שְׂפַת־יֶתֶר אַף כִּי־לְנָדִיב שְׂפַת־שָׁקֶר׃ ח אֶבֶן חֵן הַשֹּׁחַד בְּעֵינֵי בְעָלָיו אֶל־כָּל־אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל׃ ט מְכַסֶּה־

ת"א לועג לרש. ברכות י"ח סוטה מ"ג ♦ עטרת זקנים. אבות י"ג מנחות מ"א ספר הזוהר פרשת שמיני: אל כל. סנהדרין ל"ג:

רש"י

מזין, מאזין, מי שהוא משקר מאזין על ל' הוות: (ו) עטרת זקנים. כשרואים בני בניהם הולכין בדרך טובה: ותפארת בנים אבותם. כשאבותיהם צדיקים היא תפארת הבנים: (ז) שפת יתר. דברי גאוה: אף כי לנדיב. וכ"ש שלא נאה שפת שקר לנדיב: (ח) אבן חן. כשאדם בא לפני הקב"ה ומפייסו בדברים ושב לו, אבן חן ומרגליות הוא בעיניו: אל כל אשר יפנה ישכיל. בכל מה שיבקש ממנו מגליהו: (ט) מכסה פשע

מצודת דוד

כי איש שקרן מאזין לשמוע לשון הוות לשבור בני אדם ולהרע להם וכ"ל אהובים השה זה לזה ולא יפרדו: (ה) חרף עושהו. כי בלעגו כאילו יאמר שלחסרון דעתו העני ולא ב' פעל כל זאת: שמח לאיד. השמח על הקלת חבירו לא ינקה מן התקלה ההיא כי תבא גם עליו: (ו) בני בנים. אף בני בנים ישימום עטרה לראשם להתפאר בהם אם הגונים הם אבל הבנים אין דרכם כ"א להתפאר באבותם כי יותר מחוייבים בכבוד אביהם מבכבוד אבי אביהם ולזה עיקר התפארת באביהם: (ז) לא נאוה. לא נאה בעיני הנבל דברי מעלה ויתרון ולא יתפוץ בהם וכ"ש שלא נאה שפת שקר בעיני מי שנדבה לבו בחכמה כי יותר ימאס באדם בשקר משימאס הנבל בדברי מעלה: (ח) אבן חן וגו'. השוחד הוא בעיני בעליו המקבלו כאבן המסוגל להרבות חן בנושאו כי כמו כן יבא הנותן חן בעיני המקבל: אל כל אשר יפנה ישכיל. למצוא טעם וראיה להצדיק את הנותן: (ט) מכסה. אם יחטא איש לאיש והוא מכסה על פשעו ולא יזכירם הנה בזה מבקש אהבה ר"ל הוא הנה לסיום

מצודת ציון

אבר יתיכו בהם הזהב והכסף: (ד) מזין. כמו מאזין ר"ל מקשיב באזנו: הוות. ענין שבר ורעה כמו מדבר הוות (תהלים צ"א): (ה) לאיד. ענין תקלה ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב ל"א): (ז) נאוה. מל' נאוה וכן נאוה תהלה (תהלים קמ"ז): לנבל. אדם פחות ונבזה: (ח) אבן חן. יש אבני יקר המרבים חן למי שנושאם ואמרו שכן סגולת המרגליות:

מוסר חכמה

באור הענין — **באור המלות**

(ז) **נבל, נדיב.** הם שני הקצוות, ויש אמצעיים ביניהם:

כו: (ה) **לועג לרש חרף עושהו שמח לאיד לא ינקה**, כבר כתבנו בפסוק עושק דל חרף עושהו, שהעושה הדל ובראו בודאי הכין לו פרנסתו, והעושקו מחרף עושהו שבראו לבטלה, ופה הוסיף שגם הלועג לרש מפני שהוא הלוש כח ואין לו מחיית ידו חרף עושהו, שודאי כיון בו תכלית טוב, ואין דבר מבריותיו יוצא ביד המקרה, ויש שבא בדרך לעג ויש שבא בדרך נקמה מפני שהיה שונאו, אומר מי שבא בדרך **לעג חרף עושהו**, ומי **ששמח לאיד** בדרך נקמה, **לא ינקה** מעונש, כמ"ש בנפול אויבך אל תשמח וכו': (ו) **עטרת זקנים בני בנים**, האדם קיים בחיים מצד נפשו, וקיים במין מצד גופו, ומצד שהוא קיים במין מתעטרים הזקנים בבני בנים, שהגם שהזקנה היא העדות שקרוב לחלוף מן העולם, יאמרו בני בניו תמורתו, **והבנים יתפארו בזכות אבותם** שבזה הם קיימים בחיים וצדקתם עומדת לבניהם אחריהם: (ז) **לא נאוה לנבל שפת יתר**, הנבל הוא הפך מן הנדיב, והגם שהנבל הוא הקצה המתנגד אל הנדיבות, ואין דרכו להבטיח מתן וחסד, בכ"ז אם מבטיח איזה דבר לא לבד שלא נאוה שידבר שקר וצריך לשמור הבטחתו, כי גם צריך ליזהר לעשות כל מה שהבטיח בלא חסרון, ואם דבר שפה יתר, היינו יותר ממה שנותן, גנאי לו, כי הגם שהנבל אינו מתנדב, בכ"ז לא יעבור הבטחתו, **אף כי לנדיב שפת שקר**, שהגנאי משלשה לצדדים, הם מצד האיש שהוא נדיב, הם מצד ההבטחה שלא לבד שלא שמר כפי ההבטחה, לא שמר ההבטחה כלל ודבר שקר: (ח) **אבן חן**, בא ללמד אזהרה על קיבול שוחד, כי השוחד יעור עיני חכמים, שגם אם יחשוב שלא יטה הדין וישפוט באמת ע"פ חקי החכמה, השוחד יעור עיני השכל וידמה לו שכן האמת ושאינו מטה משפט, ע"ז אמר **שהשוחד דומה כאבן חן בעיני בעליו**, יש אבן שיש לו סגולה להעלות חן על הנושא, ומי שנושא האבן נדמה לו בעיניו שאינו צריך לשום השתדלות **כי אל כל אשר יפנה ישכיל**, כי ימצא חן בכל מקום ובעיני כל איש הגם שאינו ראוי, וכן מי שנותן שוחד לא יעסוק כלל לסדר טענותיו שיזכה במשפט, כי סומך עצמו על סגולת האבן שנושא אותו שיעלה חנו בעיני השופט לעשות רצונו, והשוחד יעור עיני חכמים כמו שהאבן חן מעור עיניו מבלי הבט אל הראוי, כי נושא חן בחנם: (ט) **מכסה פשע מבקש אהבה**, כבר אמר שעל כל פשעים תכסה אהבה, אמר פה שה"ה בהפך **שהמכסה פשע מבקש אהבה**, כי זה גורם ג"כ אהבה מצד השני, אבל **השונה בדבר** כמו איש בושת שאמר לאבנר מדוע באת אל פלגשי אבי **הפריד אלוף**

פֶּשַׁע מְבַקֵּשׁ אַהֲבָה וְשֹׁנֶה בְדָבָר מַפְרִיד אַלּוּף׃ י תֵּחַת גְּעָרָה בְמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה׃ יא אַךְ־מְרִי יְבַקֶּשׁ־רָע וּמַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח־בּוֹ׃ יב פָּגוֹשׁ דֹּב שַׁכּוּל בְּאִישׁ וְאַל־כְּסִיל בְּאִוַּלְתּוֹ׃ יג מֵשִׁיב רָעָה תַּחַת טוֹבָה לֹא־תָמִישׁ רָעָה מִבֵּיתוֹ׃ יד פּוֹטֵר מַיִם

ת"א תחת גערה . ברכות ז' : לא תמוש . כתובות נ"ג : פוטר מים . קדושין ע' סנהדרין ז' :

מלעיל תמוש קרי

רש"י

מבקש אהבה . אם יחטא איש לאיש וזה מכסה עליו ואיננו מזכיר לו חטאתו ואינו מראה לו פנים זועפות גורם לו שיאהב אותו : ושונה בדבר . שאומר איבה ומזכירו כך וכך עשית לי . מיד . מפריד אלוף . אף מפריד ממנו אלופו של עולם שהוא הקב"ה שהזהירו לא תקום ולא תטור (ויקרא י"ט) : (י) תחת גערה במבין . תחת זו טעמו למעלה בתי"ו משא"כ בכל המקרא לכך אני אומר שהוא שם דבר כמו חתת . וכן פירושו הכנעת גערה ניכרת במבין יותר ממאה מכות שמכין את הכסיל : (יא) אך מרי יבקש רע . לעולם מי שכל דבריו מרי והרבנות הוא יבקש רע תמיד : (יב) פגוש דוב שכול באיש . טוב לאדם שיפגע בו דוב משכל ואל יפגע בו אחד מן הכסילים מעכו"ם המסיתים אותו לעבודת כוכבים : (יד) פוטר מים ראשית מדון . המתחיל במריבה הוא כפותח חור בגדרי אבני אמת המים והמים יוצאין בו והחור הולך ומרחיב

מצודת ציון

(ט) ושונה . מל' שנית : אלוף . שר ומושל : (י) תחת . ענין פחד ושבר כמו אל תערוץ ואל תחת (יהושע א') : (יא) ישלח . ענין גרוי ושסוי כמו ושן בהמות אשלח בם (דברים ל"ב) : (יב) פגוש . ענין פגיעה : שכול . מי שבניו מתים קרוי שכול כמו לא תהיה משכלה (שמות כ"ג) : (יג) תמוש . ענין הסרה כמו לא ימוש (שם י"ג) : (יד) פוטר

מצודת דוד

מתאהב על העבירות : ושונה בדבר . המספר הפשע ושונה בה לספרה שנית לכל ישמיענה מפריד מעצמו אלופו של עולם כי יעבור על לא תטור : (י) תחת . גערת המוכיח היא מטלת אימה בלב המבין יותר ממה שיחרד הכסיל אם יוכה מאה מכות : (יא) אך מרי . מי שכל דבריו אך למרות בה' הוא מבקש רעה לעצמו בעוה"ז ומלאך אכזרי ישולח בו לדונו אחרי מותו : (יב) פגוש . מוטב יפגוש באיש דוב שכול מבניו אשר דרכו להרוג אשר יפגש בעבור מרירת הלב ועכ"ז יותר טוב שיפגוש הוא בו משיפגש בו איש כסיל בעת ידבר אולתו להסיתו לעבירה : (יג) תחת טובה . במקום הטובה שעשה לו : לא תמוש וגו'. כי לא ימלט מי מהבדל ינצל מהרעה הואיל ואינו משלם כמו הגמול : (יד) פוטר מים וגו' . תחלת המריבה הוא כפותח חור בגדר אמת

מוסר חכמה

באור המלות

סלו ומאוס , כמ"ש (ישעיה ל"ב ה') : (י) תחת . שרשו נחת , ענין ירידה : (יא) מרי . כמו כי מרי המה (יחזקאל

באור הענין

ומיודעו , ומרד בו ונעשה שונאו . ויל"פ עוד , שר"ל המבקש אהבה מכסה פשע אחד , אבל אם הוא שונה ופושע פשע זה שנית אז מפריד אלוף , כי אז לא יוסיף סלוח לו , וכן רומז אל ה' שאם האדם שונה בחטא לא ימצא מחילה , ועבר ושנה נעשה לו כהיתר : (י—יא) תחת גערה במבין וכו' , אך מרי וכו' , הכסיל לא תועיל לו הכאה שהוא יודע חקי החכמה רק נלוז מהם מפני שגברה עליו התאוה , וההכאה לא תועיל רק לחסר לב , כמ"ש ושבט לגו חסר לב שהוא אינו ממרה ומורד במאת נפש רק שלבו חסר , והוא דומה כבהמה שמכים אותה בשבט להטותה הדרך , אבל להמבין א"צ הכאה כי די לו בגערה , והגערה תחת יותר במבין ממה שיכו את הכסיל מאה מכות , כי הכסיל הוא אך מרי , שהוא אך ממרה בזדון וע"י מרי ומרידה יבקש רע , כי התאוה תאלצהו למרות פי החכמה בזדון , והוא יבקש רע גם אם מלאך אכזרי ישולח בו , שלא יועיל לו שום הכאה , שאם לא היה מורד בזדון היה די לו בגערה , כי הוא מבין באמת רק מבקש רע ע"י מרי ומרידה : (יב) פגוש דוב שכול באיש ואל כסיל באולתו , הכסיל שפוגש איש עם אולתו מסוכן יותר מן הדוב שכול , הדוב מסוכן לגוף והכסיל מסוכן לנפש , הדוב קורע סגור לבו להוציא הדם , והוא קורע סגור לבו להכניס שם אולת וספיקות , הדוב ינצחנו האדם לפעמים בידו , והכסיל לא ינוצח באולתו , הדוב יניח את האדם לפעמים , והכסיל לא יניח אולתו בשום אופן : (יג) משיב רעה תחת טובה , ה' משלם מדה כנגד מדה , וכגם כי האדם המריע יכול לשוב מדרכו , המשלם רעה תחת טובה יתן לו ה' כמדתו , שגם אם ישוב ויעשה טוב ישלם לו ה' רעה תחת טובה , והרעה לא תמוש מביתו גם בעת ייטיב מעשיו : (יד—טו) פוטר מים וכו' , מצדיק רשע וכו' , המדון שהוא שיתקפו איזה עילה לדון ולהתקפם , דומה כמי שפוטר מים ופותחם , שקודם שפטר את הצינור יכול לעכב שטף המים , אבל אח"כ א"א לעכבם , וכן ראשית מדון דומה כרוצה לפטר ולפתוח המים הסתומים , והעצה הוא שלפני התגלע יטוש השופט את הריב , לעשות פשר ביניהם ולהשוותם , וכמ"ש חז"ל קודם שתשמע דבריהם או משתשמע דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה יכול אתה לומר להם צאו ובצעו ואח"כ א"א יכול לומר להם צאו ובצעו , וראשית מדון הוא בפרט התחיל הדין שהוא הפסק על טענות הבע"ד והיינו משתשמע דבריהם

רֵאשִׁית מָדוֹן וְלִפְנֵי הִתְגַּלַּע הָרִיב נְטוֹשׁ׃ טו מַצְדִּיק רָשָׁע וּמַרְשִׁיעַ
צַדִּיק תּוֹעֲבַת יְהוָה גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ טז לָמָּה זֶּה מְחִיר בְּיַד־כְּסִיל
לִקְנוֹת חָכְמָה וְלֶב־אָיִן׃ יז בְּכָל־עֵת אֹהֵב הָרֵעַ וְאָח לְצָרָה יִוָּלֵד׃
יח אָדָם חֲסַר־לֵב תֹּקֵעַ כָּף עֹרֵב עֲרֻבָּה לִפְנֵי רֵעֵהוּ׃ יט אֹהֵב פֶּשַׁע

ת"א לפס זס . יומא ע"ב : י"ל עת . ס' סוסר פ' בשלח : ואח לצרה . סנהדרין ק"ב : מגביה וגו' . עקידס ל"ו

רש"י

כן המדון הולך וגדל תמיד : ולפני התגלע . קודם שתתגלע חרפתך נטוש את הריב : (טז) למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה . ללמוד תורה : ולב אין . ואין בלבו לקיימה ואינו לומד תורה אלא לקנות שם : (יז) בכל עת אהב הרע . לעולם הוי אוהב רעים לקנות אוהבים : ואח לצרה יולד . לעת הצרה יולד לך הרע כאח לעזור לך ולהשתתף בצרתך : (יח) אדם חסר לב תוקע כף . ערבות ממון, ד"א תוקע כף לרשעים כדי ללכת בדרכיהם , והרי כבר עורב ערובה לפני רעהו כבר ערב להקדוש ברוך הוא לשמור מצותיו : (יט) אוהב פשע . לפשוע בחבירו : אוהב מצה . להתקוטט ולריב : מגביה פתחו .

מצודת דוד

במים והמים יוצאין דרך בו והחור הולך ומתרחב כי כן דרך המדון שהולך וגדל : ולפני . עד לא נתגלה המדון לבני אדם נטוש את הריב כי אחר שהתגלה ימצאו מתרהרים ולא במהרה תשקט : (טו) מצדיק וגו' . ואף רק בדברים כי מסלאו לגנות מעשה הרשע ולשבח מעשה הצדיק : (טז) למה זה . ר"ל הכסיל המוליך מחיר כסף למורים לקנות חכמה למה לו זה המחיר ומה הועיל בה והם לקנות חכמה לעצמו הלא אין לו לב משיג דברים מושכלים: (יז) אוהב הרע . ר"ל אהבת הרעי' היא בכל עת בין בזמן טובה בין בעת צרה אבל אהבת האח אינה תמידה כ"כ רק בבוא צרה על אחיו אז ישוב להשתדל בו כי עצמו ובשרו הוא וא"כ הרי הוא כאילו האח נולד לתועלת הצרה : (יח) תוקע כף . דרך חסר לב לתקוע כף בערבות ממון לפני רעהו ר"ל בשביל רעהו : (יט) אוהב . מי שאוהב לפשוע בחבירו הלא יאהב מצה כי יעשה מריבה עמו : מגביה . המרים קול פתחי פיו כדרך

מצודת ציון

ענין פתיחה כמו פטר רחם (שם) : התגלע . כמו התגלה בה"א וכן בכל תוכיח יתגלע (לקמן יח) : נטוש . עזוב : (טז) מחיר . ענינו דמי הדבר וערכו כמו ובלא מחיר יין וחלב (ישעיה נה) : (יח) ערב ערבה . מל' ערבות ממון : (יט) מצה . ענין מריבה כמו הן לריב ומצה תצומו (שם נח) : פתחו . על פתח הפה יאמר וכן נאמר שמור פתחי

מוסר חכמה

באור הענין

וה"א ידע היכן הדין נוטה, וכן הריב נטוש לפני התגלע , דהיינו בעוד שלא התחיל הריב והטענות כלל , אבל אם שמעת הטענות וידעת הפס"ד מי הצדיק בדינו ומי הרשע ואתה רוצה לעשות פשרה , שאז אתה מצדיק רשע וגם מרשיע צדיק ע"י הפשר , שיקח הרשע הקצת שאין מגיע לו , והצדיק יפסיד קצת מן המגיע לו , גם שניהם תועבת ה' : (טז) למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין, יש הבדל בין הלוקח בכסף ובין הלוקח במחיר, שהלוקח בכסף נותן דבר הניתן בהוצאה , אבל הלוקח במחיר ובחליפים , מחליף ונותן בעד דבר חפץ דבר שחפץ בו , והכסיל שגדרו שאוהב תאוה ושכבה לקנות חכמה הוא שעזרהו בעד תאותיו , נדמה לו שנותן מחיר בעד חכמה, שאם יחזיק בחפץ החכמה יצטרך לתת בעדה חפץ התאוה שהוא ג"כ דבר יקר בעיניו , והוא אין לו לב שהוא כח המושל לעזור בעד תאותיו וללכת בחקי החכמה : (יז—יח) בכל עת אוהב הרע וכו' , אדם חסר לב תוקע כף , הגם גדל הרע שיאהב את רעהו תמיד בכל עת, ושבעת צרה תגדל אהבתו יותר עד שיהיה כאח למסור נפשו בעד רעו כאלו היה אחיו, בכל זאת הגם שהריע מחויב לעשות הכל בעד רעהו אינו מחויב לכנס בערבות ובתקיעת כף בעדו, ואם עושה כן מגדל אהבתו הוא אדם חסר לב ואינו רואה את הנולד : (יט) אוהב פשע אוהב מצה, מי שאוהב מצה שהיא המריבה הגדולה בהכאה, הוא, או ע"י שאוהב פשע, כמ"ש איש חמה רב פשע, שע"י חמה ואף יבא מצה, כמ"ש רק בזדון יתן מצה, או יאהב מצה על ידי רוב גאותו, בחושב שהוא גבוה מכל העם, ואם המגביה פתחו מבקש שבר, מי שביתו בנוי במקום נמוך, רק שמגביה הפתח לבד, ישבר בדרך כניסה ויציאה,

באור המלות

ב' ז'), הכסיל הוא מרי : (יד) מדון, ריב . ריב כולל המריבה מכל מין שיהיה , ואם יש בו דו"ד נקרא מדון , וערס שיבא לידי דין קראו ריב דהיינו לפני התגלע . והתגלע בע' בא על גילוי של דבר מכוער, בכל תוכיח יתגלע (י"ח א') וכל אויל יתגלע (כ' ג'): (טו) גם שניהם . במלת גם ר"ל גם כששניהם ביחד : (טז) מחיר . מציין החליפין ומחיר שלב עתודים , והשכר על הכסף, ויציין הכסף בדרך חליפין כאלו היה חפץ ונותנו מחיר הדבר הנקנה , וגדר הכסיל מבואר בכל הספר שהוא מי שמואס בחכמה מפני תאותו , ולב בא תמיד על כח הממשלה אשר בנפש לעצור בעד התאוה ויצריו הרעים , כמ"ש בכ"מ. (יח) תקע , ערב.

אֹהֵב מַצָּה מַגְבִּיהַּ פִּתְחוֹ מְבַקֶּשׁ־שָׁבֶר׃ כ עִקֶּשׁ־לֵב לֹא יִמְצָא־טוֹב וְנֶהְפָּךְ בִּלְשׁוֹנוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה׃ כא יֹלֵד כְּסִיל לְתוּגָה לוֹ וְלֹא יִשְׂמַח אֲבִי נָבָל׃ כב לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִב גֵּהָה וְרוּחַ נְכֵאָה תְּיַבֶּשׁ־גָּרֶם׃ כג שֹׁחַד מֵחֵיק רָשָׁע יִקָּח לְהַטּוֹת אָרְחוֹת מִשְׁפָּט׃ כד אֶת־פְּנֵי

ת״א ורוח נכאה. גיטין ל״ו:

רש״י

מדבר בגאוה כמו שמור פתחי פיך (מיכה ז׳): (כב) לב שמח ייטיב גהה. כשאדם שמח בחלקו פניו מאירין: (כג) שחד מחיק רשע יקח. הקב״ה מקבל דברי הכנעה ופיוס מחיק הרשעים כלומר בסתר בינו לבינו: להטות ארחות משפט. להפוך דינו מרעה לטובה: מבין חכמה. החכמה לפני מבין היא: ועיני כסיל בקצה ארץ. לומר אין החכמה מצויה לפני כי רחוקה היא ממני איך אוכל לשנות סדר נזיקין שהוא ל׳ פרקים, מסכת כלים ל׳ פרקים, מסכת שבת כ״ד פרקים. אבל לחכם הוא דבר קל היום שונה שני פרקים

מצודת ציון

פיך (מיכה ז׳): (כא) לתוגה. מלשון יגון: (כב) גהה. כמו כגהה ותחסר כ״ף השמוש ועניינו רפואה כמו ולא יגהה מכם מזור (הושע ה׳): נכאה. שבורה כמו ונכאה לבב (תהלים קט): גרם. עצם כמו משבר גרם (לקמן כה):

מצודת דוד

גסי הרוח הוא מבקש שבר כי מעותדת לבא עליו בעבור הגאוה: (כ) עקש לב. המחשב עקשות: ונהפך בלשונו. המהפך עצמו בלשונו לדבר תמימות ובקרבו ישים ארבו הוא עצמו יפול ברעה אשר חשב לזולתו: (כא) לתוגה לו. ילד דבר להיות לו לתוגה: (כב) ייטיב גהה. השמחה מיטבת לגוף כדבר רפואה והכרון רוח תייבש מוח העצמות: (כג) שוחד וגו׳. הרשע יקח שוחד מחיק הנותן בסתר כדי להטות ארחות משפט לזכותו בדין: (כד) את פני. החכמה מצויה לפני המבין כי ילמד מכל אדם אבל הכסיל

מוסר חכמה

באור המלות

פ״ל (י״ב ט״ו): (כ) עקש לב. נוהג הפך מחקי החכמה כנ״ל (י״א כ׳). ונהפך בלשונו, הפך מן הבינה, שהלשון מציין הבינה (כנ״ל י׳ כ׳) ולשון תהפוכות הוא הפך הבינה (כנ״ל י׳ ל״א): (כב) לב, רוח. הרוח כולל כל כחות הנפשיות. והבדל בין לב ורוח הבאר, שלב הוא הכלי החיצוני ששם ישכנו הכחות הנפשיות, והוא כח חומרי, והרוח הוא רוחני, וטוב יותר שיעצב הלב ויצמח הרוח. גהה כמו גוה, בחילוף אהו״י: (כג) מחק. בצנע, כמו בחיק יוטל את הגורל:

באור הענין

כן אם הוא איש שפל ופותח פיו בגאוה למעלה ממה שהוא, ישבר: (כ) עקש לב לא ימצא טוב, עקש לב הוא מי שלבו (שהוא כח המושל שבו) הולך ע״פ דרכים מעוקשים, שלא עפ״י דרך החכמה שהיא הדרך הנכוחה, הגם שיחפש דרך הטוב ע״פ שכלו, לא ימצא טוב, כי הדרך הטוב הוא רק ע״פ החכמה שא״א למצאה מדעתו רק ע״י הקבלה מפי חכמים, ובכ״ז יוכל להיות שגם לא יעשה רע, אבל הנהפך בלשונו, שהלשון מציין הדבור בבינה, ומי שלשונו מדבר תהפוכות שהם היקשים מטעים וחקירות כוזבות באלהות ובאמונות ויוצא לאפיקורסות, זה לא לבד שלא ימצא טוב, כי גם יפול ברעה, כי שוחה עמוקה זונה שהיא המינות: (כא) יולד כסיל לתוגה לו, הכסיל הוא לפעמים בעל חכמה יתירה, רק שתאותו גוברת עליו ומעוורת עיניו ותוליכהו שולל, ויש כסיל מלידה שנולד בעל תאוה בטבעו, ויש כסיל ע״י הרגל ולימוד, והגה כעס לאביו בן כסיל, ובכ״ז אם אין הכסילות טבעי הגם שלא ישמח בו, לא ימלא יגון, כי מקוה שיתהפך לדרך הטוב ויעזוב את הכסילות, אבל אם יולד כסיל מצד הלידה שהוא כסיל טבעי, הוא לתוגה לו, כי אין תקוה. ולא ישמח אבי נבל, הנבל שהוא הפך הנדיב הוא לרוב ע״פ הרגל, ויש שאביו הנבל מלמדהו ומהנהגהו להיות נבל כמהו ושמח בזה, אבל לא ישמח אבי נבל, שלבסוף לא ישמח בזה כי באחרית יודע לו שמחתו תוגה: (כב) לב שמח ייטיב גהה ורוח נכאה תיבש גרם, כבר בארתי למעלה (ט״ו י״ג) במ״ש לב שמח ייטיב פנים ובעצבת לב רוח נכאה, שיש לב שמח ורוח נכאה, שהלב בחיצוניותו שמח בטוב העוה״ז ובהצלחה, אבל רוחו הפנימי נכאה וטוב יותר עצבת לב ושלא יהיה רוחו נכאה, ועפז״א הלב השמח רק ייטיב גהה, ר״ל גוה, שהוא הגויה החיצונית, כמ״ש לב שמח ייטיב פנים, אבל רוח נכאה היבש את העצם, ועיקר האדם בפנימותו: (כג) שוחד מחק רשע יקח להטות ארחות משפט, יש כמה מיני שוחד, יש לוקח שוחד מפני הגדלים כדי להזדקק לדינם כמ״ש ראשיה בשוחד ישפטו, או שע״י לקוח שוחד יעשה הפרס כמ״ש כולו אוהב שוחד ורודף שלמונים, או בדבר שיש בו שוחא דדייני ומטה לצד אחד, אבל הרשע יקח שוחד כדי שיטה ארחות משפט, כמו במעשה דבאי לדוקי שאמר תחלה ברא וברתא כהדא ירתון, שבזה הטה השרת הכללי של המשפט, והשוחד זה יקח מן החיק בצנעה, משא״כ השוחד הראשון יקח בהתגלות: (כד) את פני מבין חכמה ועיני כסיל בקצה הארץ, דרכי החכמה הם קרובים לפני האדם כל זמן שלא התגאלה בתאות העוה״ז ובפתויי יצר הלב המתנגדים לדרכי החכמה,

מֵבִין חָכְמָה וְעֵינֵי כְסִיל בִּקְצֵה־אָרֶץ׃ כה כַּעַס לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל וּמֶמֶר לְיוֹלַדְתּוֹ׃ כו גַּם עֲנוֹשׁ לַצַּדִּיק לֹא־טוֹב לְהַכּוֹת נְדִיבִים עַל־יֹשֶׁר׃ כז חוֹשֵׂךְ אֲמָרָיו יוֹדֵעַ דָּעַת וְקַר־רוּחַ אִישׁ תְּבוּנָה׃ כח גַּם אֱוִיל מַחֲרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב אֹטֵם שְׂפָתָיו נָבוֹן׃

ת״א גם ענוש. ברכות ז׳ שבת קמ״ט סנהדרין ק״ס עכו״ס ד׳ : חושך אמריו. עקידה ס״ב : גם אויל וגו׳. פסחים נ״ע עקידה ס״ב : עמ״ש יקר קרי

רש״י

זמחר פניס ולומר לך עמו אותן שהיו לפני מעולם : (כה) כעס לאביו בן כסיל. כגון ירבעם כעס הוא להקב״ה : וממר ליולדתו. לכנסת ישראל שהחטיא אותם : (כו) גם ענוש לצדיק לא טוב. לא אמר הקב״ה למחות שם ישראל מעל הארץ כי לא טוב בעיניו לענוש כולם. להכות נדיבים על ישר. להכות הטובים שבהם שהיו נדיבים עלי יושר שנאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל (מלכים א׳ י״ט) : נדיבים על יושר דוגמת האמור במקום אחר ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום (ישעיה ל״ב), גמלא נדיב על נדיבות : (כז) חושך אמריו. מי שהוא יודע דעת אינו מרבה בדברים : יקר רוח. יקר דברים, מונע דברים איש תבונה :

מצודת דוד

זבוטעו עינו בקלס הארץ כי יחשב אין מי במקומו לו וד ממנו כ״א מהחכמים היושבים ממרחק : (כה) כעס. בן כסיל הוא מכעיס לאביו וממר לאמו אשר ילדתו : (כו) גם ענוש וגו׳. ר״ל מי שהוא לא טוב ומהם כ״כ בלדק עד אשר גם יענים לצדיק על לדקו ויתמיד לסכות נדיבים על מעשם היושר כי בעינו נרע תחשב : (כז) חושך אמריו. המונע דברים בטלים הוא יודע דעת : יקר. מי שרוח פיו הוא יקר ותשוב וימעט בהם הוא איש תבונה וכפל הדבר במ״ש : (כח) גם אויל מחריש. מי שיוכל להשתיק גם את האויל שלא יוסיף לדבר אולתו המחריש הזה נחכם יחשב כי דבר גדול עשה : אוטם. הסותם שפתי האויל ר״ל המחדיל אותו מאמריו יקרא נבון וכפל הדבר במ״ש :

מצודת ציון

(כה) וממר. מלשון מרירות : (כז) חושך. מונע : (כח) אוטם. ענין סתימה וכמו אוטם אזנו (ישעי׳ ל״ג) :

מוסר חכמה

באור הענין

מבין ילאה שהחכמה עומדת את פניו, וחקוקה בפני נפשו שהיא נורתה האלהית, כמראות הלובאות פנים לפנים, וכשיסתכל בפני נפשו ולורתה האמתיית ימלא לורת החכמה חקוקה עליה, רק הכסיל שנפשו התגאלה בתאוות, אשר העלו חלודה על כניה ומחקו רושמי החכמה מלורתה, כמראה מגואלת בטיט ורפש שאין הלורות ניכרים בה, הוא מחפש את החכמה בקלה הארץ, כאילו הוא דבר רחוק מטבע נפשו כרחק רב ומתנגדת לטבעו, ושלפי דעתו מלטרך ללכת דרך רחוקה ביגיעות רבות עד ימלא אותה:

(כה) **כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו**, בבן כסיל חוץ ממה שהוא גורס יגון לאביו, על שרואה שיולא לתרבות רעה, גורם לו ג״כ כעס מלד שהוא ממרר ליולדתו, שנפשו מרה על מעשיו ובזה יכעוס האב על לרת אשתו, או על ריב פי״ל עמה, ואמר לקמן הוות לאביו בן כסיל ודלף טורד מדיני אשה:

(כו—כח) **גם ענוש לצדיק וכו׳**, **חושך אמריו וכו׳**, **גם אויל מחריש וכו׳**. אמר הנה יש דבר שהוא לפי הנראה בלתי טוב וישר בהנהגה, והוא מה שה׳ מעניש לצדיק, ומה שמכה את הנדיבים, שמזה יולד התלונה של לדיק ורע לו, שמה שמעניש הצדיק הוא לא טוב, ומה שמכה נדיבים הוא על יושר, כ״ל הוא עול בהיושר? משיב ע״ז, מי שיודע דעת חושך אמריו ואינו שואל השאלה הזאת, אחר שיודע ע״פ הדעת שה׳ משגיח ושמאתו לא תלא עול כי הוא השלם בתכלית השלמות, וא״כ יודע שודאי משפט ה׳ אמת וגם לא יחקור ולא יגלה אמריו מהקושיא הזאת, ומי שהוא איש תבונה הוא מבין טעמי ההנהגה הזאת, שהוא לשלם לו איזה חטא שעשה בעוה״ז להיטיבו באחריתו וכיולא מהטעמים שנאמרו בזה, והוא יקר רוח, שגם ברוחו הפנימי לא תסער השאלה הזאת. אולם גם האויל והמסתפק בכל דבר, אם מחריש ואינו מתפקר בשאלה הזאת, חכם יחשב, שבזה כבר נהג כפי חקי החכמה שלא יוליא שאלות כאלה בפיו, הגם שמסתפק בלבו, ואם אוטם שפתיו לגמרי, עד שגם בדבורו הפנימי לא ימלא איזה פקפוק בכיולא בזה, יחשב נבון, ויחשבו שהגיע למדרגה להתבונן בה ביה, כמ״ש יקר רוח איש תבונה:

באור המלות

(כו) לא טוב, על ישר. על שרשו טול, שהוא עול נגד היושר, וכן פרשתי על משכבכם (תהלות ג׳), על אנשים (איוב ל״ג כ״ו) וכן לקמן (כ״ט ה׳) ולא טוב הוא הפך הנהגת החכמה, ועל יושר הוא נגד חקי הבינה, כי טוב ורע הוא בחכמה, ועול ויושר הוא בבינה, כי הנדיב מפורסם אלל העם יותר מן הלדיק וכולם מבינים שהוא נגד היושר והלדיק נודע לדקתו לה׳ ועונשו לא טוב נגד חקי החכמה : (כז) יודע דעת, איש תבונה. היודע דעת הוא ע״י השגת החושים והנסיון, ואיש תבונה משיג ע״י מופת הבינה מן הקודם אל המאוחר כמ״ש ישעיה (מ״ג י׳) ובכ״מ בתנ״ך, ויקר רוח י״ל רוח יקר, שהרוח מליין כל כחות הנפשיות היקרות : (כח) חכם, נבון. התבאר בכל הספר שנבון גדול מחכם (ע״ל א׳ ב׳). ואטם שפתיו. הוא יותר מן המחריש, וגדר האויל הוא המסתפק בכל דבר :

לתאוה

יח א לתאוה יבקש נפרד בכל־תושיה יתגלע׃ ב לא־יחפץ כסיל בתבונה כי אם־בהתגלות לבו׃ ג בבוא־רשע בא גם־בוז ועם־קלון חרפה׃ ד מים עמקים דברי פי־איש נחל נבע מקור חכמה׃ ה שאת פני־רשע לא־טוב להטות צדיק במשפט׃

ת"א לתאוה וגו'. נזיר כ"ג הוריות י': לא יחפוץ. עקידה ס"ב: בבוא רשע. סנהדרין ק"ג: שאת פני רשע. יומא פ"ז מגילה כ"ח:

רש"י

יח לתאוה יבקש נפרד. מי שהוא נפרד מהקב"ה שלא לשמור מצותיו, לתאות לבו ויצרו הרע הוא רודף, וסוף. בכל תושיה יתגלע. בין חכמים תגלה חרפתו. ורבותינו דרשוהו בלוט שנפרד מאברהם על תאות לבו שנאמר ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן (בראשית י"ג), כל המקרא הזה על שום ניאוף נאמר וסופו נתגלה קלונו בבתי כנסיות ובתי מדרשות לא יבא עמוני ומואבי (דברים כ"ג): (ב) כי אם בהתגלות לבו. כי אם בגלוי לבו הוא חפץ לגלות מה שבלבו: (ג) ועם קלון תבא חרפה. מי שנוהר בקלון וניאוף חרפה היא לו: (ד) מקור חכמה. כנחל נובע וכמים עמוקים דברי פי איש. כל איש שמקרא לשון גבור גדול בגבורה הוא: (ה) שאת פני רשע לא טוב. כאשר פירשו רבותינו לא טוב להם לרשעים שנושאים להם פנים בעוה"ז ונפרעין מהם לעוה"ב: (טוב) להטות צדיק במשפט. טוב להם לצדיקים שמכריעין להם כף מאזנים לחייבן בעולם הזה ונפרעין מהן בחייהן וזוכין לעולם הבא, ולפי פשוטו:

מצודת ציון

יח (א) תושיה. כן נקראת התורה והוא מלשון יש כי יבנה העולם ולא תשוב לאין כיתר הדברים: יתגלע. כמו יתגלה כה"א: (ג) בוז. ב אין:

מצודת דוד

יח (א) לתאוה וגו'. ת"ח הנפרד לפרוש מן התורה כי יבקש ללכת אחר תאות הלב הנה בכל מקום שעוסקים בתורה תגלה חרפתו על כי מאז היה עמהם ופירש מהם: (ב) בתבונה. להוסיף בינה על מה שבידו: בהתגלות. בהשמיע לרבים מעט חכמה שבידו להתפאר בה: (ג) בא גם בוז. כי דרכו לבזות בני אדם: ועם קלון. עם אדם שיש בו קלון רב יבוא עמו חרפה כי דרכו להרף בקלונו ולפסול במומו: (ד) מים עמוקים וגו'. ר"ל דברי איש מותר הדברים שאינם מחכמת התורה המה כמים עמוקים אשר הרוצה לשתות מהם יטריח לדלותם בכלי כי המים לא יבואו מעצמם אל פי השותה וכן יהיו הדברים שאינם מהחכמה התורה ע"כ מעצמו יטרח [להבינם כי המה לא יסייעו לו] אבל חכמה התורה היא כנחל הנובע אשר מעצמה תמשך אל פי השותה אם יתקרב לה וכן חכמה התורה תשכיל את העוסקים בה: (ה) שאת. הנושא פני הרשע לזכותו במשפט הנה כפולה חטאתו כי נשא פני הרשע והטה משפט הצדיק:

מוסר חכמה

באור המלות

(א) תושיה. הולשה ותשות כח, ורעתו והמוגגי׳ תושיה (איוב ל' כ"ב): (ב) כסיל. הוא נלוז מחקי החכמה מפני תאותו ואינו חפץ בדעת ותבונה, כמ"ש (א' כ"ב) וכסילים ישנאו דעת (וכן י"ב כ"ג, י"ג ט"ז י"ח, י"ד ד', ט"ו ב', ז' י"ד, י"ז י'): (ג) בוז, קלון, חרפה. הבוז מתחבר עם הלעג, רק שהבוז יהיה גם בלב, והקלון הוא הפך הכבוד, והנקלה מבוזה בעצמו והוא שופך עליו חרפה שגדול מבוז: (ד) מים עמוקים, נחל. הנחל הוא בעומק, והמקור משם המים נובעים:

באור הענין

יח (א) **לתאוה** יבקש נפרד, מי שהוא נפרד מן התאוה ויבקש אותה, כמו הזקן והחולה שכבר נפרד מן התאוה והוא מבקש ועושה תחבולה שיתאוה תאוה, (ע"י סממנים וכדומה) הוא יתגלע בכל התושיה והלושה (מלשון תשות כח) כי זה יחליש גופו בכל מיני תשות כח. וי"ל עוד מי שנפרד מן התאוה (כמו הנזירים שהיו פורשים למדבריות במקום שאין אנשים) גברה תאותם עוד יותר מחוץ שיבקשו את התאוה ולא נמצא אצלם, ובכל יש ונמצא שבא לפניהם תתגלע התאוה ביתר שאת: (ב) **לא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו**, יש הבדל בין הכסיל ובין האויל, שהאויל הוא המסתפק על חקי החכמה, ובכ"ז הוא חפץ בתבונה, שאם יוכל להבין הכל בתבונה עד שלא יסופק לו היה חפץ יותר, לא כן הכסיל שהוא יודע חקי החכמה ובלתי מסתפק, רק התאוה מלאתהו, וע"כ הולך על החכמה, והוא **לא יחפץ בתבונה** כלל, רק בציורי התאוה המתגלים על הלב כי כפי ציורי לבו המתגלים מעומק הנפש בין טוב בין רע יעשה, הגם שהתבונן שציוריו לא טובים: (ג) **בבוא רשע בא גם בוז**, ממדת הצדק לכבד כל אדם, ודרך הרשעה לבזות, כמ"ש ורשע יבאיש ויחפיר, שכל בני האדם מבוזים בעיניו, ואם ימצא **קלון** יביא **עמו חרפה**, קלון הוא הפך הכבוד, ודרך הרשע לבזות את הנכבדים ולהרף בחרפה את הנקלים: (ד) **מים עמוקים דברי פי איש**, מה שידבר אדם בדברי חכמה הוא דולה מים עמוקים, כי החכמה עמוקה מאד, וצפונה בעומק הנפש, ומן המקור עד הוצאה לחוץ יש מרחק רב מעומק למעל, ובכ"ז **מקור חכמה** הוא **כנחל נובע** תמיד מבלי פורח, כי החכמה צפונה בטבע הנפש ונובעת ומתפשטת מן הנפש יפלו מעינותיו חוצה, רק טבע הגוף ויצרי הלב מעמיקים ומסתירים אותה, עד שהאדם שרוצה לדבר ולהגיע דברי החכמה צריך לקפור אבל בנחל משיכה במשיכה עד יוציא המים מן העומק וידלנו למעלה: (ה) **שאת פני רשע לא טוב להטות**

ו שִׂפְתֵי כְסִיל יָבֹאוּ בְרִיב וּפִיו לְמַהֲלֻמוֹת יִקְרָא: ז פִּי כְסִיל מְחִתָּה־לוֹ וּשְׂפָתָיו מוֹקֵשׁ נַפְשׁוֹ: ח דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־בָטֶן: ט גַּם מִתְרַפֶּה בִמְלַאכְתּוֹ אָח הוּא לְבַעַל

ת"א שפתי כסיל. עקידה ל' וס"ב: דברי נרגן. עקידה כ"ס: גם מתרפה. עקידה כס ס' סוטר פרשת שלח לך:

רש"י

כמשמעו: (ו) שפתי כסיל יבאו בריב. כי דבריו באים בלשון הגר: ופיו למהלומות יקרא. קורא ליסורין להביאם עליו: (ח) דברי נרגן כמתלהמים. מהלומות: (ט) גם מתרפה במלאכתו. פורש מן התורה

מצודת דוד

אשר בניסם לא טובים ומלות לא טוב חוזר למעלה ולמטה: (ו) יבאו בריב. לא ידבר בנחת יבאלו כ"א במריבה והרמת קול ופיו יקרא לעצמו הכאות גדולות המשברות כי בעבור אמרים כאלה יוכה מאנשים: (ז) מחתה לו. מביא על עצמו מחתה ושבר: מוקש נפשו. מביאים מוקש לנפשו: (ח) דברי נרגן. דברי מתלונן המה קשים כמכות המשברת ועוד הם יורדים חדרי בטן אבל המכות המה ממעל על הגוף והוא בדרך מליצה כאומר הנה המכות אשר הם ממעל גוף לרפאותם מבא"כ מכות בחדרי בטן וכן קשה לרפאות דברי המתלונן: (ט) גם מתרפה. אפי' המתעצל במלאכת הבורא ורפוים היא בידו הוא אח וחבר למי שמשחית את דברי התורה בדעות כוזבות כי שניהם יביא כמוהו כאשר

מצודת ציון

(ו) למהלומות. ענין הכאה המשברת כמו והלמה סיסרא (שופטים ה'): (ח) נרגן. מתלונן כמו ונרגן מפריד אלוף (לעיל ט"ז): כמתלהמים. ענין הכאה שמשברת והוא הפוך מן הלום:

מוסר חכמה

באור הענין

צדיק במשפט, שפתי כסיל יבואו בריב, כבר אמר גם ענוש לצדיק לא טוב, שהוא השאלה בשוללים בהנהגה למה ה' מעניש את הצדיק, ואמר ע"ז חושך אמריו יודע דעת גם אויל מחריש חכם יחשב, וצייר שהאויל יחריש ולא ישאל שאלה זאת לפעמים, כי האויל חולק על חקי החכמה מפני שמסתפק בהם ואינו רשע מפני תאותו, ולכן לפעמים יחריש בלא ישאל שאלות האלה שאין לו עליהם דבר ברור רק ספיקות, אבל הכסיל יודע חקי החכמה וחולק עליהם מפני כי אכפה עליו תאותו לחפש עלילות ברשע, ובפתיו יבואו בריב וישאל השאלות האלה שתיהן, א] על הצלחת הרשע, שואל, **שאת פני רשע לא טוב**, למה ישא ה' פני הרשע ולא יענישנו, ומדוע דרך רשעים צלחה, וכן **לא טוב להטות צדיק במשפט** למה יביא ה' יסורים על הצדיק: (ו) **שפתי כסיל יבואו בריב ופיו למהלומות יקרא**, השפתים הם ידברו דבור החיצוני, והפה ידבר דבור הפנימי בחכמה, והכסיל כשישאל השאלה הזאת בשפתיו החיצונים כבר יבוא בריב נגד ההשגחה, וכשידבר בפיו ולפי עומק החכמה, יתגבר בריב עד להכאות ולמהלומות, וירצה לברר מזה שההנהגה היא נגד חקי החכמה: (ז) **פי כסיל מחתה לו ושפתיו מוקש נפשו**, המחתה הוא השבר, והמוקש הוא קודם למחתה, ור"ל בשפתיו החיצונים יעשה לו מוקש שבו תלכד נפשו בפח יקוש, ובפיו שהוא בדבור הפנימי בחכמה יגמור את המחתה, בשפתיו תוקש נפשו לבאר שחת, ובמה שיקרא בפיו יהיה מחתה גם לגופו, כי יענישנו ה' גם בעונש הגוף: (ח) **דברי נרגן כמתלהמים**, מן השאלה הזאת יעמוד נרגן, שגדרו מי שמתלונן תמיד על ה', שבדעתו לרעתו ושהרעות בעולם הם רב מן הטובות, ושטוב לו שלא נברא, ובזה יתלונן תמיד על הנהגת ה' עמו כי עזבו אל המקרה, **ודבריו כמתלהמים**, כאילו ה' מכה אותו תמיד ועושה עמו רעות, **והם ירדו חדרי בטן**, ר"ל שהרעות ומהלומות האלה אינם חוצה לו רק נמצאים בחדרי בטנו ובמצפון מחשבותיו, שהוא בדמיונו דואג תמיד ומתלונן ומצייר לו שכל מה שיש לזולתו חסר לו וכל טובות ה' כאלו הם רעות, כמשל העורים שהזכיר בחבה"ל, וכמ"ש במורה על כי שהאלהים עשה את האדם ישר, שמצפון המקור הרעות הם בעצמו ובדמיונו, ודבריו בעצמם מכים ומהלומים אותו, לא מכות מבחוץ, שאם לא ירגנן ימצא בהפך שהכל לטובה, וכלל חסד וברכה וישמח בחלקו ונפשו תגיל בישועת ה', שה' ברא את האדם ישר והכין הכל להועלתו: (ט) **גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית**, מי שהוטל עליו לעשות מלאכה למלכות, ואחד בנה את הבנין והשחיתו, ואחד ישב ולא בנה כלל, עונש שניהם שוה, כי בין כך וכך לא בנו הבנין המוטל עליהם, והמתרפה ולא עשה הוא אח ודומה עם בעל המלאכה (ר"ל שעשאה) והשחית, וכן אין הבדל בין מי שעשה מצות ועשה עבירה שמכבה מצוה והשחית, ובין היושב ואינו עושה כלל לא מצוה ולא עבירה, שניהם לא עשו את המוטל עליהם. ויל"פ שנמשך לממה מגדול עז שם ה', שם ה' הוא המגדל אשר בונים בני אדם, וזה מלאכתם המוטל עליהם להגדיל שם ה'

באור המלות

(ו—ז) שפתים, פה, כבר התבאר (למעלה י') שהשפתים מורים הדבור החיצוני ופיו הוא הדבור הפנימי, וע"כ מוסיף בפיו מהלומות, ומחתה על ריב ומוקש של השפתים. — ומבואר בכל הספר שהכסיל גרוע מן האויל, שהאויל הוא מסתפק והכסיל יודע ומתכוין למרוד, וע"כ אמר למעלה (י"ז כ"ח) שהאויל יחריש משאלה זאת אבל הכסיל שפתיו יבואו בריב ולא יחריש ויאטום שפתיו: (ח) נרגן. הוא המתרעם תמיד. מתלהמים, ההתפעל מורה על המדומה נראה כאלו מוכה במהלומות: (ט) לבעל משחית. איש משחית (לקמן כ"ח כ"ד) בעל כל

מַשְׁחִית׃ י מִגְדַּל־עֹז שֵׁם יְהוָה בּוֹ־יָרוּץ צַדִּיק וְנִשְׂגָּב׃ יא הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ וּכְחוֹמָה נִשְׂגָּבָה בְּמַשְׂכִּיתוֹ׃ יב לִפְנֵי־שֶׁבֶר יִגְבַּהּ לֶב־אִישׁ וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה׃ יג מֵשִׁיב דָּבָר בְּטֶרֶם יִשְׁמָע אִוֶּלֶת הִיא־לוֹ וּכְלִמָּה׃ יד רוּחַ אִישׁ יְכַלְכֵּל מַחֲלֵהוּ וְרוּחַ נְכֵאָה מִי יִשָּׂאֶנָּה׃ טו לֵב נָבוֹן יִקְנֶה־דָּעַת וְאֹזֶן חֲכָמִים תְּבַקֶּשׁ־דָּעַת׃

ת"א מגדל עוז. עקידה שם: לפני שבר. עקידה ע"ז: משיב דבר. בסרא ל"ח עקידה שער ע"ו: יכלכל מחלהו. עקרים כ"ד עקידה שם:

רש"י

והוא תלמיד חכם: לבעל משחית. לשטן: (י) מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב. והוא מתחזק: (יא) וכחומה נשגבה. עשרו לו בחדרי משכיתו, מפני שהבית נרצף ברצפת אבנים הסוככין על הארץ קרוי אבן משכית: (יד) רוח איש. רוח גבר שהוא איש גבור ואינו נותן דאגה בלבו ומקבל כל הבא עליו:

מצודת ציון

(יא) קרית. מלשון קריה ועיר: במשכיתו. ענינו הרצוף ברצפת אבנים והוא מלשון סכך וכסוי כמו ואבן משכית (ויקרא כו): (יד) יכלכל. ענין סבלה והחזקה כמו השמים וגו' לא יכלכלוך (מלכים א' ח): מחלהו. מל' חולי:

מצודת דוד

ישכח דברי התורה: (י) מגדל. משגב שם ה' הוא כמגדל עוז ועוד יותר כי המחזיק במגדל הנה יושב בו כלוא ולא יפנה ללכת אנה ואנה אבל במשגב שם ה' ירוץ הצדיק בכל מקום שירצה ומתחזק שם: (יא) הון. העושר הוא לו לקרית עוז. כי לפעמים יתחזק בו לפדות נפשו ממות: במשכיתו. האוצר אשר הוא בחדרי משכיתו הוא לו כחומה חזקה וכפל הדבר במלות שונות: (יב) יגבה לב. כי המקום משפלו בעבור יגבה לבו למען תשפל לעיני בבוא השבר: ולפני כבוד ענוה. כי הכבוד הוא גמול הענוה א"כ הענוה הקדמה לו: (יג) בטרם ישמע. עד לא יבין דברי השואל: היא לו. להמשיב יחשב לאולת ולכלימה כי לא ישיב כהוגן וכראוי: (יד) רוח איש. רוח השכלי אשר באיש יסבול ויחזיק חולי הגוף כי היא מנהגת את הגוף בבריאותו ולא כי בחליו אבל כשהרוח עצמה נכאה ושבורה בעצב ויגון: מי ישאנה. כי אין הגוף נושא אותה להחזיק כ"א היא

מוסר חכמה

באור המלות

משחית, אבל בעל מורה על הקנין, ומורה שבנה והשחית וקלקל את מה שבנה: (יא) במשכיתו. שכה, מורה על ציור הלב והדמיון, עמ"ש (ישעיה ב') על שכיות החמדה: (יג) משיב. יש הבדל בין ענה ובין משיב, שהמשיב בא לסתור דברי חברו (איוב כ' ב'): (טו) נבון, חכמים. כבר התבאר הבדלם למעלה (א' ב') ובכל הספר, החכם קבל חכמה בקבלה ע"י שמועה, ונבון מבין מעצמו,

באור הענין

ה' ולבנות מקדשו, ויש [illegible]נה ומשחית ויש בלתי בונה כלל, ובכיהם עונשם שוה, וזה ג"כ תשובה על צדיק ורע לו הנזכר למעלה: (י—יא) **מגדל עז שם ה', הון עשיר קרית עזו.** הנה שם ה' הוא המגדל עוז באמת, והצדיק שבצדקו יכונן המגדל הזה ירוץ בו, כי יעשה כל מעשיו לשם ה' ולתפארתו **ונשגב** בו מאויביו הגשמיים והגופניים, אבל **העשיר** יחשב **הונו** שהוא **קרית עזו**, והוא אצלו **כחומה נשגבה**, והוא נמצא רק **במשכיתו**, ר"ל בשכיית לבו ודמיונו היא חומה נשגבה, אבל לא יוכל לרוץ בחומה הזאת ולא להשגב בה, כי הוא רק דמיון לא אמתי, כי קניני העולם הם קנינים מדומים ורק במשכיות הדמיון יסודם: (יב) **לפני שבר יגבה לב איש**, כבר אמר כי תועבת ה' כל גבה לב יד ליד לא ינקה, ר"ל שה' יענישנו תכף, והגבהות לב סימן אל השבר הבא אחריו, והעשיר אשר הונו הוא במשכיות לבו כחומה נשגבה, ישבר, אבל **הענוה** תלך **לפני כבוד**, שהעני וחוסה במגדל עוז שם ה' אשר ישכון את דכא ושפל רוח, יזכה לכבוד: (יג) **משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו וכלמה**, מדרך החכמה שלא ישיב רק דבר ברור, כמ"ש אמור לחכמה אחותי את אם ברור לך הדבר כאתוך וכו', ולכן צריך לשמוע טענת השואל וכל צדדי ספיקותיו ולהחליט הדבר הברור ובזה ישיג כבוד מן השומע, אבל אם **משיב בטרם ישמע** כל צדדי הספק, ישיב **אולת** היינו ספק, וישיג **כלמת** מן השומע: (יד) **רוח איש יכלכל מחלהו**, הרוח הוא הנושא את הגויה, וגם אם י"ל חולי בגויה גדול כח הרוח לכלכל את המחלה, ויתן לו כח לסבול ולהחליף אומץ, אבל אם **הרוח נכאה** שהוא חולי הרוח **מי ישאנה**, אז יגע החולי גם בגויה כמ"ש ורוח נכאה תיבש גרם: (טו) **לב נבון יקנה דעת ואזן חכמים תבקש דעת**, החכם קבל חקי החכמה בקבלה ואין לו מהם ידיעה ברורה, כי אין על חקי החכמה מופת, רק יבקש דעת ע"י אזנו, ילך אל נבונים לשמוע מהם טעמי חקי החכמה בקבלה, אבל הנבון שמבין דבר מתוך דבר, הוא יקנה דעת ע"י לבו המבין דבר מתוך דבר, והדעת הוא קנין לו וא"צ לבקש

טז מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי גְדֹלִים יַנְחֶנּוּ׃ יז צַדִּיק הָרִאשׁוֹן בְּרִיבוֹ יָבֹא רֵעֵהוּ וַחֲקָרוֹ׃ יח מִדְיָנִים יַשְׁבִּית הַגּוֹרָל וּבֵין עֲצוּמִים יַפְרִיד׃ יט אָח נִפְשָׁע מִקִּרְיַת־עֹז וּמִדְוָנִים כִּבְרִיחַ אַרְמוֹן׃ כ מִפְּרִי פִי־אִישׁ תִּשְׂבַּע בִּטְנוֹ תְּבוּאַת שְׂפָתָיו יִשְׂבָּע׃ כא מָוֶת

ת"א צדיק וגו'. ספר הזוהר פרשת וישב: אח נפשע. נזיר כ"ג הוריות י' עקידה פ"ח: מפרי פי וגו'. תולין נ"ט: מות והיים. ערכין ט"ו: ובא קרי ומדינים קרי

רש"י

בשמחה ובתבה: יכלכל מחלהו, אין כחו סר מעליו: (טז) מתן אדם ירחיב. כפשוטו, ומדרשו בנותני צדקה מדבר שמרחיב לו חלקו לעתיד לבא, וגם בחייו: לפני גדולים ינחנו. ואומרים עליו שהוא חשוב: (יח) ובין עצומים יפריד. אלו בעלי דינין כמו הגישו עצמותיכם (ישעיה מ"א), ובמשנה שניה בהתעצמו בדין, ע"ש שמריבותם עצומות קרויה עצומים. או לשון חוזק או לשון עוצם כמו עוצם עיניו (ישעיה ל"ג): (יט) אח נפשע מקרית עז. יש אח הנפשע מאחיו ומאבד במרדו קרית עוז כגון לוט מאברהם עשו מיעקב: ומדינים כבריח ארמון. ומריבה שביניהם מפרידתן לעולם כבריח זה שנועלים בו שערי ארמון

מצודת דוד

את הגוף: (טו) לב נבון. מי שיש לו לב נבון הנה מעצמו יקנה הדעת בבינה הלב אבל החכמים שאין בידם אלא מה ששמעו הנה אזנם תבקש והחזור אחר הדעת לשמוע מזולת כי אין להם בינה להבין מעצמם: (טז) מתן אדם. הנצרך בעסקיו ללכת לפני גדולים המתן שנותן ירחיב לו הדרך והוא מנהג אותו לפני הגדולים: (יז) צדיק. הבא ראשון בריבו ידמה לצדיק בריבו. כי יוכל להטעות דבריו ולהכניסם בלב השומע ולא אמר מי בחלוף וכאשר יבא רעהו ויאמר בחלוף ידמהו לשקרן ויבאר לחקור בדבריו: (יח) מדינים. הגורל יבטל המריבה בדבר תלוקת דבר מה כי ע"י הגורל יבורר חלק כל אחד ואחד: ובין עצומים. בין המתחזקים במריבה יפריד הגורל ולא יריבו עוד מעתה: (יט) אח נפשע. אח הנפשע מאחיו מ"מ בבוא עליו צרה יהדק במעוז אחיו הפושע יותר מקרית עוז והמריבה שבינם לא תתמיד והרי הוא כבריח המבריח לנעול שערי ארמון המלך אשר לא יתמיד להיות נועל כי אנשים רבים רגילים לבוא בשער המלך: (כ) מפרי. מאמרי פיו תשבע בטנו ר"ל הגמול כהמפעל הטובה היא אם רעה: הטובה.

מצודת ציון

נכאה. שבורה: (טז) מתן. מתנה ודורון: (יח) ישבית. יבטל כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד): (יט) כבריח. הוא כפל מקל משימים לרוחב הדלת לסגרו: ארמון. היכל מלך:

מוסר חכמה

באור הענין

אבל אחרים: (טז) מתן אדם ירחיב לו, יש הבדל בין הנדיב ובין האיש מתן, שהאיש מתן דרכו לתת מתנות גם לעשירים ולגדולים, והנה שידמה שמפזר מעותיו בחנם, לפעמים ירחיב לו כי ינחנו לפני גדולים, ובעת יצר לו יזכרו מתנותיו ויפתלו בעדו: (יז—יט) צדיק הראשון בריבו וכו' מדינים ישבית הגורל וכו' אח נפשע וכו', בא ללמד שלא יתעסק בדינא ודיינא, כי גדול ההפסד מן השכר, וטוב יותר שיתפשר, ועכ"פ בדבר המסופק יעשו גורל ביניהם וכפי הגורל כן יקום, אמר אם תרצה לדון ותחשב כי הצדק אצל השופט, הנה באמת צדיק הראשון בריבו, אבל הלא בא רעהו וחקרו, ולא ידעת מה יטעון כנגד ואיך יסתור טענותיך, לכן טוב כי מדינים ישבית הגורל שאם יש ספק אצליכם ומדון ודין מי יקח חלק זה ומי חלק זה, יושבת ע"י גורל, וגם בין עצומים, שכ"א חושב כי טענותיו עצומים וכי עמו הצדק, יפריד הגורל, אבל אם תרצה לבא דוקא לדין, יש אח נפשע מקרית עז, ר"ל יש מי שמגיע לו חלק ירושה, והוא לדעתו בטוח בזכותו כקרית עז, כמ"ש הון עשיר קרית עזו, והוא נפשע מקריה עז, ר"ל שפשעו בו ומוציאין אותו מירושתו, ומדינים והדינים סוגרים בעדו כבריח ארמון שסוגר היטב ואין מניח לשום אדם ליכנס, שע"י המדון והדין קשה עוד יותר שישיג חפצו ושיכנס לתוך הקריה שנפשע ממנה, ולכן טוב לעשות סוף ע"י גורל, כמ"ש בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו: (כ) מפרי פי איש תשבע בטנו תבואת שפתיו ישבע, כבר בארנו שהפה מרמז על הדבור בחכמה, והשפה תרמוז על הדעת, החכמה כשידבר אותה בפיו תוציא פרים עד שתשבע בטנו, והתבואה היא הפרי הנגמר וממלין על הדעת, שאז ידע חקי החכמה בידיעה ברורה עד שיוציאנה בשפתיו שהוא הדבור החיצוני שזה תבואת הפרי, אז ישבע שניה מתבואת הדעת. והנה החכמה והדעת יאכל וישבע, וכשישבע א"צ לאכול עוד, כי הם דברים מקובלים, ואין חכמים מבקש דעת כנ"ל, וכשיקבל ישבע מאשר קבל ולא יאכל עוד, אבל. (כא) מות וחיים ביד לשון ואוהביה יאכל פריה, הלשון מרמז על הדבור המשגב התבוני

באור המלות

וקנין מורה מה שמשיג ע"י שקידתו מעצמו: (יח—יט) מדינים. הדינים והמשפטים סוגרים כבריח שסוגר הארמון, כי השם במשל שהאח נפל לחלקו קרית עז, והדינים שאוסר שעל ידם יתפוש הקריה הם סוגרים בעדו כדלתים ובריח בל יוכל ליכנס: (כ—כא) פי, שפתיו, לשון. הקבלה למעלה (י' י"ג כ') שהשפה תרמוז על הדעת, והפה על החכמה, ולשון על הבינה, ויש הבדל בין פרי ותבואה,

שמדבר

וְחַיִּים בְּיַד־לָשׁוֹן וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ׃ כב מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְהוָה׃ כג תַּחֲנוּנִים יְדַבֶּר־רָשׁ וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוֹת׃ כד אִישׁ רֵעִים לְהִתְרֹעֵעַ וְיֵשׁ אֹהֵב דָּבֵק מֵאָח׃

יט א טוֹב רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ שְׂפָתָיו וְהוּא כְסִיל׃ ב גַּם בְּלֹא־דַעַת נֶפֶשׁ לֹא־טוֹב וְאָץ בְּרַגְלַיִם חוֹטֵא׃ ג אִוֶּלֶת אָדָם

ת"א מצא אשה. ברכות ח' יבמות ס"ג: תחנונים וגו', סנהדרין מ"ס: איש רעים. ברכות ס"ג סנהדרין ק': גם בלא דעת. ערכין י' ספר סוסר פרשת תזריע: ואץ ברגלים. שם ע"ב: אולת אדם. תענית ע':

רש"י

שלא יכנסו בו: (כא) ואוהביה יאכל פריה. אוהב את לשונו ומרגילה לתורה אוכל שכרה בעולם הזה: (כב) מצא אשה מצא טוב. מצא תורה. וכמשמעו אשה טובה: ויפק רצון. ויוציא, זהו פשוטו, ד"א אדם שמצא אשה ומצא טוב ויפק רצונו, אותו האיש מצא רצון הקב"ה, רבי יוסף קרא: (כג) תחנונים ידבר רש. דרך זה בכך ודרך זה בכך. למדך דרך ארץ שאף על פי שעשיר יענה עזות הרש ידבר תחנונים, כן העלין הרב לתלמיד: (כד) איש רעים להתרועע. אדם שקונה לו רעים עד יבא יום שילטרך להם ויקרביהו, ואם תאמר מה בכך, יש אוהב דבק מאח שיקרבהו יותר מקרוביו ואחיו:

יט (ב) גם בלא דעת נפש לא טוב. אין טוב לאדם שהוא בלא תורה: ואץ ברגלים חוטא. החוטא רופס

מצודת ציון

(כב) ויפק. יוציא כמו יפיק תבונה (לעיל ג'): (כג) עזות. חזקות וקשות: (כד) להתרועע. מל' ריע וחבר:

יט (ב) ואץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לבא (יהושע י'):

מצודת דוד

האמרים הבאים משפתיו ישבע וכפל הדבר במ"ש: (כא) ביד לשון. בכח הלשון מסור המות והחיים אם הדבר בד"ת יחיה ואם בנה"ר ימות: ואוהביה. האוהב להרבות בה אמרים יאכל פריה אם טוב ואם רע: (כב) מצא טוב. כי היא עזרתו בעמלו ויפק רצון מה'. כי מצילתו מן החטא: (כג) תחנונים. עם כי העני ידבר דבריו בתחנונים ובהכנעה עכ"ז ישיב לו העשיר דברי עזות: (כד) איש רעים האיש יאהב את רעים למען יתרועעו עמו ויתחברו אליו כי לפעמים ימצא אוהב הדבק לאהוב ובאהבת נפש יותר מן האח ולזה יחפוץ בחברתם בעבור הטובה הבאה לפעמים:

יט (א) הולך בתומו. שאינו מרמה בפיו לאסוף הון והרי הוא בעניו: מעקש. ממי שהוא מעקש שפתיו לרמות בני אדם והוא הולך לכסיל יחשב כי לא יגלית בה: (ב) גם בלא דעת. אפילו העובר עבירה בלא דעת וכונה מ"מ בודאי לא טובה נפשו כי לא יאונס לצדיק כל און: ואץ. הממהר ברגלים ללכת אל המקום אשר נכאו לבו הנה לחוטא יחשב כי מהראוי להתבונן תחלה שן יבוא מזה דבר פשע: (ג) אולת. האולת שהאדם עושה היא מעקמת דרכו

מוסר חכמה

באור המלות

שהתבונה היא הנגמרת (כנ"ל ח' י"ט), כי הדעת הוא גמר הפרי: (כג) יענה. מענין הכנעה, והוא פעל יוצא שמכניע את העזות: (כד) להתרועע. ההתפעל מורה על המדומה, כמו מתעשר, מתרגש, מתכבד:

(א—ב) כסיל, בלא דעת. כבר התבאר שהכסיל יש בו דעת רק שהתאוה מושלת עליו. אץ, כממהר:

באור הענין

שמדבר בהיקישי התבונה שבו יבין להוציא דבר מדבר, ובו ישפוט בין האמת והשקר, שבו תלוי המות והחיים, שהמאמין בעקרי האמונה על ידי היקשי התבונה יחיה, וההולך בדרך עקש ומכחיש מציאות ה' והשגחה ושכר ועונש ימות, וזה תלוי ביד הלשון שהיא הבינה, ואוהביה יאכל פריה, הוא לא ישבע לעולם רק יאכל תמיד, כי הבינה אין לה גבול ותמיד יוסיף להוציא דבר מדבר: (כב) מצא אשה, המוצא אשה ומצא טוב ויפק רצון, היינו שמצא אשה טובה מלדו, וגם יפיק רצון מצד האשה, שהיא רוצה בו, והוא משיג טוב ממנה, זאת היא מה', בהשגחת ה' וטובו: (כג) התחנונים ידבר רש, אם הרש מדבר תחנונים ומתחנן, אז העשיר יענה ויכניע את העזות, שגם אם הוא עז בטבעו יכניע טבעו למולת תחנוני הרש: (כד) איש רעים, כבר אמרו המחקרים כי הקונה אוהבים רבים אפי' אחד אין לו, כי האהבה יחידה היא, וכל שמתרבה בטלה ונפרדה, וז"ש מי שי"ל רעים הרבה, הוא רק להתרועע שידמה שהוא איש רעות ורעים, כי זה גדר בנין התפעל על המדומה, ובאמת אין לו ריעים, וי אוהב אם יש לו אוהב א' אז הוא דבק מאח, וזה גדר האהבה, שתגדל על כל האהבות גם מאהבת אחים

יט (א) טוב רש, טוב יותר מי שהוא רש עד שהכל רואים רישו הגלוי, אבל הוא הולך בתם בלתי מתמוטט מצדקתו וכפיו כן לבו, שזה יש לו עושר נפשי פנימי, ממי שה כסיל בפנימותו, שהתאוה מושלת עליו ושוללת ממנו הון החכמה והוא רש בפנימותו, והוא מע שפתיו ומסתיר מה שבלבו, ובשפתיו יעקש דרכו הפנימי כאילו הוא אוהב חכמה, ר"ל טוב רש ב ועושר בנפש מן ההפך: (ב) גם בלא דעת נפש, וגם אם אינו חוטא מן הדרך ע"י כסילות רק מ חסרון דעת, שנפשו היא בלא דעת, ג"כ לא טוב, וגם אם ממהר ברגלים מתוך הרגלו וט טועה מן הדרך, ג"כ חוטא: (ג) אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו, ה' הכין האדם

תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ וְעַל־יְהוָה יִזְעַף לִבּוֹ׃ ד הוֹן יֹסִיף רֵעִים רַבִּים וְדָל מֵרֵעֵהוּ יִפָּרֵד׃ ה עֵד שְׁקָרִים לֹא יִנָּקֶה וְיָפִיחַ כְּזָבִים לֹא יִמָּלֵט׃ ו רַבִּים יְחַלּוּ פְנֵי־נָדִיב וְכָל־הָרֵעַ לְאִישׁ מַתָּן׃ ז כָּל אֲחֵי־רָשׁ שְׂנֵאֻהוּ אַף כִּי מְרֵעֵהוּ רָחֲקוּ מִמֶּנּוּ מְרַדֵּף אֲמָרִים לא־הֵמָּה׃

לו קרי

רש"י

ודש העונות בעקביו ואומר קל הוא זה אעבור עליו. ורבותינו פירשו גם בלא דעת, בכושה את אשתו לתשמיש המטה בע"כ. ואץ ברגלים חוטא זה הבועל ושונה. דבר אחר זה המהלך על גבי עשבים בשבת: (ג) אולת אדם תסלף דרכו. בעונו בא לו הרע כי באולתו סלף דרכו ועבר עבירות נפרעין ממנו ובבוא לו הצרה זועף לבו על הקב"ה ומהרהר אחר מדת הדין, כגון אחי יוסף שאמרו מה זאת עשה אלהים לנו (בראשית מ"ב): (ד) הון יסיף רעים רבים. אוהבים רבים, ויש לפתרו במי שלמד תורה: (ו) רבים יחלו פני נדיב וכל הרע. הכל נעשים ריעים: לאיש מתן. יש לפותרו בנותני צדקה ויש לפותרו במרביצי תורה: (ז) כל אחי רש. קרוביו: אף כי מרעהו רחקו. וכל שכן מרעיו ואוהביו: מרדף אמרים לא המה. אומר פלוני ופלוני קרובי ופלוני ופלוני מרעי והכל דברי הבל. ויש לפותרו במי שהוא רש בתורה ובמעשים טובים. מרדף אמרים לא המה, מחזר להורות הלכה ולא בידו והמדרש פותרו ביוסף שהיה מוציא על אחיו דבה ואמר לאביו שהן חשודין על אבר מן החי לכך שנאוהו וקראו רש לפי שהיה מוציא דבת שקר עליהם ומחזר אחר אמרים לא המה לו קרינן ומרדף אמרים להגאתו, ולענין יוסף לו המה כי עליו חזרה דבתו. הוא היה אומר שהיו אוכלים אבר מן החי והכתוב מעיד

מצודת דוד

כי ע"י אולתו נכשל ולבו לא כן ידמה כי יזעף על ה' להרהר אחר מדותיו: (ד) הון. העושר יוסיף לבעליו ריעים רבים כי אהוב לכל בין לעניים בין לעשירים אבל הדל נפרד הוא אפי' מרעהו הדל כמוהו: (ה) לא ינקה. עם כי לא בוזם בב"ד ולא קבל ענשו לא ינקה מדין של מעלה: לא ימלט. כי בעבור שרגיל לדבר כזב סופו להעיד שקר ולא ימלט מן העונש כאשר יוזם: (ו) רבים. גדולי העם מחלים פני הנדיב להשיג נדבות לבו וכל הריעים יתחברו לאיש הנותן מתן: (ז) אף כי. אם אחיו בשם עצמו ובשרו שנאוהו כ"ש שכ"א מרעיו רחק ממנו עד כי רחקו כולם: מרדף. אף כי ירדף אמרים להשתעשע עמהם בדברים

מצודת ציון

(ג) תסלף. תעקם כמו וסלף כם (לעיל ט"ו): יזעף. ויכעס כמו זעף ה' אשא (מיכה ז'): (ה) ויפיח. ענין אמירה: (ו) רבים. גדולים וחשובים כמו רבי המלך (ירמיה מ"א): יחלו. יבקשו כמו ויחל משה (שמות ל"ב):

מוסר חכמה

באור הענין

האדם בענין שיוכל ללכת בדרך הטוב והחיים, ע"י חקי החכמה אשר גלה לו, וכ"ז שהוא מאמין בחקי החכמה ילך בדרך הטוב ולא יתרעם על ה' שלא ברא יושר דרך, רק אולתו וספיקו בדרכי החכמה היא תסלף דרכו, והאולת הזה איננה מיוחסת לה' כי היא אולת אדם מצד שהוא אדם, והוא יזעף לבו על ה' שלא בראו כראוי ולא הראהו הדרך הטוב והישר: (ד) הון יוסיף רעים רבים, אם תראה העשיר יש לו ריעים רבים, אינם ריעים של העשיר רק של ההון שהוא יוסיף ריעים רבים, כמו שמוסיף כסף כן יוסיף ריע, ודל כמו שיפרד מעשרו כן יפרד מרעהו, שרוב הריעות והאהבה הוא אהבת עצמו, ותלוי בההון שמקוים תועלת ממנו: (ה) עד שקרים. יש הבדל בין שקר וכזב, שהשקר גלוי לכל והכזב נראה אמת בהתחלתו, ויש הבדל בין עד ובין מפיח שהעד מעיד בתורת עדות גמור והמפיח הוא דבור תלוש כמפיח בשפתיו, אמר הנה המעיד שקר גלוי, בודאי לא ינקה מעונש, וגם אם רק מפיח בשפתיו לא בתורת עדות, וגם הוא כזבים שנראה אמת בתחלתו, בכ"ז לא ימלט עי"כ, כי לבסוף יתגלה כזבו ויענש: (ו) רבים יחלו פני נדיב ובל הרע לאיש מתן, גדר הנדיב הוא הנותן כפי הראוי בזמן הראוי לאיש הראוי, כמו נשאי נפשו דחקו, והאיש מתן מפזר תמיד וגם לעשירים מצד מדת פזרנות, הנדיב אין לו ריעים כי העשירים לא יתרועעו עמו כי איננו נותן להם מתנות, רק רבים יחלו פניו שהם העניים והצריכים, ודק רבים יחלו לא כולם, ר"ל עניים ולא עשירים, אבל לאיש מתן כולם רעים שלו עניים ועשירים, וגם יתחברו עמו דרך ריעות, כי הריעות תלוים באהבת עצמו ואינו ריעות אמתית כנ"ל פסוק ד': (ז) כל אחי רש שנאוהו אף כי מרעהו רחקו ממנו מרדף אמרים לו המה, אולם הרש שהוא יותר מן הדל, שהדל רק מרעהו יפרד, והרש גם אחיו שנאוהו, וכ"ש מרעהו, המרעים שלו בודאי שנאוהו כי כבר רחקו ממנו, באם האחים הקרובים שנאוהו כ"ש מרעים הרחוקים, ובכ"ז הוא מרדף אמרים

באור המלות

(ה) שקרים, כזבים. הכזב נראה אמת בתחלתו (ישעיה כ"ח). עד, יפיח, המפיח הוא הדבור הבלתי נשלם (חבקוק ב' ג'): (ו) נדיב, איש מתן. ע"ל (י"ח ט"ז): (ז) רש. גרוע מן הדל. מרעהו, הם"ם מן השורש כמו ויקח שלשים

ח קֹנֶה־לֵּב אֹהֵב נַפְשׁוֹ שֹׁמֵר תְּבוּנָה לִמְצֹא־טוֹב׃ ט עֵד שְׁקָרִים לֹא יִנָּקֶה וְיָפִיחַ כְּזָבִים יֹאבֵד׃ י לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל תַּעֲנוּג אַף כִּי־לְעֶבֶד מְשֹׁל בְּשָׂרִים׃ יא שֵׂכֶל אָדָם הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ עֲבֹר עַל־פָּשַׁע׃ יב נַהַם כַּכְּפִיר זַעַף מֶלֶךְ וּכְטַל עַל־עֵשֶׂב רְצוֹנוֹ׃

ת"א לא נאוה. חולין קל"ב:

רש"י

עליהם אפילו בשעת הקלקלה היו שוחטין שעיר עזים שנאמר וישחטו שעיר עזים (בראשית ל"ז), הוא אמר שהיו מזלזלין בבני השפחות לכך לעבד נמכר יוסף. הוא אמר שהיו נותנים עיניהם בבנות הארץ אמר הקב"ה חייך שאני מגרה בך את הדוב לכך ותשא אשת אדוניו וגו' (שם ל"ט) (בב"ר): (י) לא נאוה לכסיל תענוג אף כי לעבד. קל וחומר הוא שאין נאה שעבד ימשול בנדיבים: (יא) שכל אדם האריך אפו. כמו להאריך, אם עשה כן שכל הוא לו, ותפארתו. הוא שיעבור על מדותיו: (יב) נהם ככפיר

מצודת ציון

(י) נאוה. נאה ויפה: (יב) נהם. כן נקרא צעקת הארי בעלמא לא ישמעו לו והמה לו לעצמו הואיל ואין שומע להם:

מצודת דוד

(ח) קונה לב. לפי שהדעת היא בלב אמר קונה לב ור"ל קונה הדעת הוא אוהב נפשו והשומר תבונה בלבו לבל ישכח היא סיבה למצוא טוב: (ט) לא ינקה. אף אם לא בוזם לא ינקה מדין של מעלה: יאבד. סופו לאבדון כי יבוא לידי עדות שקר: (י) לא נאוה וגו'. כי בהיותו מתענג בטוב יחזיק בכסילות: אף כי. כ"ש שלא נאה שהעבד ימשול בשרים כי עוד יכריח כולם אחר רוע תכונתו אשר קנה בעבדותו: (יא) שכל. השכל שבאדם היא מאריכות אפו כי היא תייסרו שלא לבא לריב מהר: ותפארתו. התפארת שנאמר בו הוא שיאמרו עליו שהוא עובר ומוחל למי שפשע נגדו: (יב) נהם וגו'. כעס המלך יחריד כנהמת כפיר

מוסר חכמה

באור המלות

מרעים דמשמון: (ח) לב. הוא הכח המושל כמ"ש בכ"מ, והקנין מורה שהוא ברשותו: (יב) נהם ככפיר. הכפיר טורף רק בסיכתו (כמ"ש שופטים ה' י"ד. עמוס ג' ד'), אבל בהריםו הוא בזעפו בעת שאין לו טרף, וזה שבילנו

באור הענין

אמרים והתפארות ויאמר כי לו המה שהם שייכים לו והם מרעיו ואוהביו: (ח) קונה לב אוהב נפשו, הלב מציין כח המושל אשר באדם, וגם מי שיודע חקי החכמה עדיין אין הלב שלו, כי התאוה והחכמה לוחמים בלבו, והיצר בונה עליו מצודות גדולים לכבוש את הלב תחת ממשלתו, ומי שאוהב נפשו ורוצה לשמרה בל תכרת ע"י האויב, שיא קונה את הלב, כמ"ש (י"ד ל"ג) בלב נבון תנוח חכמה, שע"י ההתבוננות בדרכי החכמה בכח התבונה שיבין טעמיה תסור המלחמה ויהיה הלב ברשותו, וזה נקרא קונה, כי התבונה הוא ככסף שקונה בו סחורה, כמ"ש קנות בינה נבחר מכסף, ובכסף הזה קונה את הלב שיהיה שלו, ומפרש שזה ע"י ששומר תבונה, ויען שלפעמים יבקש ע"י בינתו את הרע, ויבין בדרכים מזויפים ולמצוא דעות כוזבות, אומר בתנאי אם שומר תבונה כדי למצוא טוב, ומפרש כי. (ט) עד שקרים לא ינקה. אם יתבונן ויוציא דבר שקר, כי הבינה מתבוננת בין אמת השקר, ויעיד עדות שקר כגון להכחיש מציאות ה' או השגחתו, לא ינקה מעונש, וגם אם יפיח כזבים ע"י היקשים מטעים, שאין השקר ניכר תיכף רק אחר העיון והבחינה, יאבד, ובזה אין כפל עם מה שכבר בא פסוק זה למעלה פסוק ה': (י) לא נאוה לכסיל תענוג, הכסיל יודע חקי החכמה רק התאוה גברה עליו שרוצה בתענוג והנאות העולם, והתענוג זה לא נאה לו, שהנפש שהגוף יתענג, הלא הנפש תכנע עי"ז לתאוות הגוף, ואין ראוי שימשול הגוף על הנפש והיא תכנע להגוף שנבראה להיות עבד לה והיא תשתרר בכחותיה, ומזה עצמו יודע כי לא נאה שהעבד ימשול בשרים, כי מטעם זה לא נאה תענוג לכסיל מפני שהגוף העבד מושל על הנפש: (יא) שכל אדם האריך אפו. מדרכי השכל והבינה שלא ינקום תיכף, רק יאריך אף, כמ"ש ארך אפים רב תבונה ואיש תבונות יחרים, וקצר אפים יעשה אולת, וזה שכל אדם, ר"ל זה מחייב השכל הפשוט של אדם, כי אם ירצה לנקום גם חבירו יריע לו ויבזהו, אבל שיעבור על הפשע לגמרי ולא ישמור שנאה גם בלב, זה מחקי החכמה, וזה תפארת הארם מצד שהוא בעל דת, וחכמת אלהים והכל טוב בלבו להשכל: (יב) נהם ככפיר זעף מלך, כשהמלך זועף ובעצבה אין לשום אדם לקרב אליו, כמו אל הכפיר בעת נהמו, שהכפיר אין יוצא על טרפו רק טורף כל המתקרב אל סוכתו, אבל בעת רצון אז דומה כטל על עשב שמלחלח העשבים ומשפיע חיים על כל עשב ועשב בס"ע כך יזיל. פי' ישפע טוביו על כל עבדיו, והכל יתקרבו לאור פניו, ועי' למעלה (ט"ז י"ד) חמת מלך [מלאכי מות:

יג הַוֺּת לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל וְדֶלֶף טֹרֵד מִדְיְנֵי אִשָּׁה׃ יד בַּיִת וָהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת וּמֵיְהוָה אִשָּׁה מַשְׂכָּלֶת׃ טו עַצְלָה תַּפִּיל תַּרְדֵּמָה וְנֶפֶשׁ רְמִיָּה תִרְעָב׃ טז שֹׁמֵר מִצְוָה שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ בּוֹזֵה דְרָכָיו יוּמָת׃ יז מַלְוֵה יְהוָה חוֹנֵן דָּל וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ יח יַסֵּר בִּנְךָ כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְאֶל־הֲמִיתוֹ אַל־תִּשָּׂא נַפְשֶׁךָ׃ יט גְּרָל־חֵמָה נֹשֵׂא עֹנֶשׁ

ת"א כים ושון. מ"ק י"ח זוכר פרשת ויחי : בוזה דרכיו . נדה ע"ו;: מלוה ה' . ברכות י"ח בפרא י' עקידה פ"ט :

ימות קרי גדל קרי

רש"י

זעף מלך . הקב"ה : (יג) ודלף טורד . דלף גשמים היורד בבית ומבריח ויורד (ומורד) ליושבי הבית כך מדיני אשה רעה : (טו) עצלה תפיל תרדמה . העצלות מביאה לידי שינה . זו היא המלינה . אבל המשל על המתעצל בתלמודו סוף שנואלין דבר חכמה ממנו והוא נרדם : ונפש רמיה תרעב . סוף שיהא עני , וכן הרמאי בתלמודו לעשות תורתו חבילות סוף שהוא ישכח : (טז) שומר מצוה שומר נפשו בוזה דרכיו ימות . שאינו נותן לבו לשקלן : (יז) מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו . כשיחלה ויגסס למות צדקתו מליצה עליו לפני מדת הדין לומר העני היתה נפשו מפרכסת לצאת ברעב וזה פרנסה והחזירה לגופה אף אני אחזיר לו נפשו : (יח) יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך . אל תכהו מכות מות : (יט) גדל חמה נשא עונש וגו' , אם תעבור על המתך ותציל את שונאיך אם ראית רעה באה לו , עוד

מצודת דוד מצודת ציון

אריות ורצון המלך היה טובה כטל היורד על העשב כי וכן ארי נוהם (לקמן כ"ח): זעף . כעס : (יג) הות . שבר ביד המלך להשפיל אף גרומים : (יג) הות . בן כסיל ישבר לב : ודלף . ענין הטפטוף כמו דלפה עיני (איוב ט"ז) : הוות לאביו . ודלף . כשו טפות המטר הדולף לתוך הבית

אבל יטריד את בני הבית ללכת ממנו כן מריבת האשה יטריד את בעלה להתרחק ממנה : (יד) נחלת . ינחל האדם מאבותיו : מה' וגו' . כי אין הדבר תלוי ביד אבותיו : (טו) עצלה . העצלות תפיל על בעליה שינה עמוקה כדרך היושב בטל : ונפש רמיה . המתאוה להיות נזון מן המרמה ולא ממעשה ידיו סופה תרעב כי לא בכל עת יוכל לרמות : (טז) בוזה דרכיו . המבזה את הדרכים הראוים אליו ימות בלא עתו : (יז) מלוה וגו' . החונן את הדל בתת לו צדקה הוא כמלוה את ה' והוא יפרע לו דמי הלואה ויוסף עוד לו לשלם גמול על טובות הלואה : (יח) כי יש תקוה . ר"ל אל תסיר ידך מליסרו אף אם תראה שאין בו תועלת כי יש תקוה אולי ברבות המוסר יועיל : ואל המיתו וגו' . אבל לא תשנה נפשך להמיתו על רוע מעשיו : (יט) גדל חמה . מי שהוא גדל חימה ישא עונש על חמתו כי בודאי יעשה רע

מוסר חכמה

באור הענין באור המלות

(יג) הות לאביו בן כסיל ודלף טורד מדיני אשה, כבר אמר למעלה (י"ז כ"ה) כעס לאביו בן כסיל, ופה אמר שאם נלוה אל בן הכסיל מדיני אשה, שאז המדנים שבבית דומה כדלף הדולף דרך הגג אל הבית ומשחית את הבית , ואם יצא מן הבית מוצא בנו הכסיל ומעשיו הרעים אז יהיה הוות ושבר לאביו, שע"י

מן שהגה שהוא בשמחתו בעת י"ל טרף, ישעיה (ס' ג') : (יד) ומה' . הוי"ו וי"ו הנגדי : (יז) וגמלו . גדר הגמול שנקשר עמו ההפעליות אהבה או איבה , כמ"ש בכ"מ (יח) המיתו . שרשו ה.מ.ה, כמו הכיתו מן נכה : (יט) גדל חמה . לפי' ב' כמו כרחון הלוכי בחמס (איוב כ"מ) . פליל, לפי' ב' מענין וינצלו את מצרים. ותוסף, לפי' ב'

הכסיל יתוספו המדנים תמיד עד ישבר : (יד) בית והון נחלת אבות, הבית והון ילכו בנחלה מאבות לבנים, הוא נחל מאביו וינחילנה לבניו אחריו, בתנאי אם מה' נזדמן לו אשה משכלת שתנהיג את בעלה ותנהיג את הבית וההון בהשכל, שאז ישאר נחלה לדורות, כי האשה היא השומרת ההון , והיא המכרסמת את הבית באולתה כמ"ש אשת חיל בנתה ביתה ואולת בידיה תהרסנו : (טו) עצלה תפיל תרדמה, כבר שבח את החריצות כ"פ , וכנגד החריצות גנה את העצלות והרמיה, ופה אמר שהרמיה גרוע מן העצלות, שהעצל עכ"פ לא ירעב כי עצלה תפיל תרדמה, ונרדמו בשינה עמוקה לא יצטרך לאכול, אבל הרמיה שע"כ לא ישיג צרכו והוא אינו ישן, נפשו תרעב : (טז) שומר מצוה שומר נפשו , לפני האדם שני דרכים דרך החיים ודרך המות, וא"י באיזה דרך ילך, כי יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות, וצריך לשמוע מצוה שהיא תורהו באיזה דרך ילך ויחי , ואז שומר נפשו, אבל הבוזה דרכיו והולך בדרכי לבו ותאותו הבצעים , יומת מיתת הנפש : (יז) מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו, מי שנותן לדל במתנה מתנת חנם , דומה כמלוה לה' , שמלבד שישלם את החוב ישלם גם הגמול, שגדר הגמול הוא ההפעליות אהבה שישלם גם האהבה שנתנה בנותנו , שהוא גדול מן החוב עצמו (ויל"פ ה' מלוה לחונן דל, ר"ל מה שיש ביד העשיר היא הלואה מה' כדי שיחונן דל , ובזה ישלם גמול לה' בעד ההלואה) : (יח) יסר בנך כי יש תקוה, אל תחשוב כי אין תקוה וכבר יצא בך לתרבות רעה, ומתוך כך תמנע ליסרו, אמר שיש תקוה, וכן אל תמנע מליסרו מתוך שהוא הומה ובוכה, אל תשא נפשך גם לזה : (יט) גדל חמה נושא עונש . השוגג נשא גדל חמה, אם הוא איש גדל חמס וכעס , ש

כִּי אִם־תַּצִּיל וְעוֹד תּוֹסִף׃ כ שְׁמַע עֵצָה וְקַבֵּל מוּסָר לְמַעַן תֶּחְכַּם בְּאַחֲרִיתֶךָ׃ כא רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב־אִישׁ וַעֲצַת יְהוָה הִיא תָקוּם׃ כב תַּאֲוַת אָדָם חַסְדּוֹ וְטוֹב רָשׁ מֵאִישׁ כָּזָב׃ כג יִרְאַת יְהוָה לְחַיִּים וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל־יִפָּקֶד רָע׃ כד טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת גַּם־אֶל־פִּיהוּ

ת״א רבות וגו׳. סנהדרין כ״ו: יראת ה׳. עקרים ל״ד: ושבע ילין וגו׳. ברכות י״ד ודף נ״ה:

רש״י

תוסיף ימים ועובה: (כב) תאות אדם חסדו. עיקר שהבריות מתאוים לאדם בעבור חסדו: וטוב רש מאיש כזב. ואם איש כזב הוא ומבטיח ואינו עושה טוב איש רש ממנו: (כג) ושבע ילין. היראה את ה׳ שלא יפקד בשום רעה: (כד) טמן עצל ידו בצלחת. ביורה חמה שהשיעבירוס מן האור ופיהוה רקנית מחמם ידו בתוכה, ודומה לו בשלו בסירות ובדודים ובצלחות (דברי הימים ב׳ ל״ה), ומשום רבינו יצחק הלוי שמעתי בצלחת מלשון תרגום ויבקע וצלח, בשעת הצנה והגליד על שם שהקור והגליד מבקעין ועושים הידים. ואני שמעתי בצלחת, קרע החלוק שקורין פאנדאדור״י בלעז כלומר

מצודת ציון

טורד. ענין גרושין כמו ולך טרדין (דניאל ד׳): (כג) ילין. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א׳): יפקד. ענין זכרון והשגחה: (כד) בצלחת. שם כלי בישול כמו וכדודים

מצודת דוד

על מי אשר יכעס כי אם תציל אותו מידו הנה עוד תוסיף חמתו כי כן דרך גדולי החמה ואם תעמוד מנגד יעשה מעשהו ומעותד הוא אל העונש: (כ) למען תחכם באחריתך. אם לא חכמת בראשית ימיך: (כא) רבות. לפעמים יחשוב האדם מחשבות רבות סותרות זו מזו ואין אחת בהם מתקיים אך הדבר אשר יען ה׳ היא תקום ועם לא היתה מן המחשבות שחשב הוא: (כב) תאות. מה שהבריות יתאוו אל בן אדם הוא בעבור החסד שהבטיח להם אבל העשיר המבטיח הסד וכוזב הנה הרש טוב ממנו כי על כי לא מלאה ידו אין דרכו להבטיח ואין מביא אנשים לידי כליון עינים: (כג) לחיים. היא סיבה לחיים ויתמיד בשביעה ולא יזכר אל הרע ר״ל לא תבא עליו רע: (כד) טמן עצל. הנה העצל יתעצל במלאכה וכל היום עוסק בהבלים וידיו טמונים בצלחת לקנח התבשיל המתדבקים בו והנה סופו שגם אל **פיהו**

מוסר חכמה

באור המלות

הוא נסתר לנקבה: (כא) מחשבות. ועצה. כבדלם למעלה (י״א י״ד): (כב) תאות. כמו תאוו לבא חמת, עד תאות

באור הענין

ישא העונש, שע״י העונש שתעניהו ישוכך חמתו, אבל **אם תציל** ולא תענישהו, **עוד תוסיף** החמה את כחה, ויל״פ **יסר בנך** ואל תחשוב שאין לו תקנה **כי יש תקוה, ולא תשא נפשך** לחשוב **שימות** מיתת הנפש כי אין רפואה לו, **גדל חמה** הגידול שיגדל הילד על ידי חמתה (ל׳ ברחון הליכי בחמה), הפרי **שנושא** הגידול הזה הוא **עונש, כי אם תציל** ותרוקן הפרי הזה, ר״ל אם תרצה להסיר העונש **עוד תוסיף** פריו, ויגדל העונש יותר: (כ) **שמע עצה**, אם תרצה לבוא הכמה צריך **שתשמע עצה**, כמ״ש ושומע לעצה חכם, **ולקבל מוסר**, העצה הוא ע״פ דרכי החכמה, והמוסר הוא מצד יראת ה׳ ועונשו, ובזה **תחכם לבסוף**, וכבר בררתי שהאחרית הוא על התכלית והמוסר הבא באחרית, שתדע חכמה לענין המועיל לאחרית והמוסר האחרון: (כא) **רבות מחשבות בלב איש**, המחשבות הוא מה שהאדם חושב כל צדדי האפשר להגיע ע״י לאיזה תכלית, והם **רבות**, והם **בלב איש**, כי לו הבחירה לבחור אחד מצדדי האפשר, אבל בזה לא יגיע אל העצה שהיא האופן הנכון הקולע אל מטרת חפצו, **והעצה** היא הרוגש **בה׳** כפי רצונו, **והיא תקום**, שהגם שהבחירה ביד האדם, גמר המעשה היא תחת ההשגחה, ובענינים הכוללים שעליהם תופיע עצת ה׳, ההשגחה תקום ותבטל הבחירה, כמ״ש במק״א: (כב) **תאות אדם חסדו**, החסד שאדם עושה היא תתו תומו ותתאר את תארו, שצורתו הפנימית ניכר ע״י החסד שיתגלה ממנו, שע״פ יוכר מדותיו ותכונתו, אבל **איש כזב**, שמבטיח חסד ואינו עושה, **הרש טוב ממנו**, שהרש יוכל להיות שתכונת נפשו נוטה לחסד, אבל האיש כזב ניכר שלא לבד שאין אתו לעשות חסד עוד זוהי מכזב באמונתו: (כג) **יראת ה׳ לחיים ושבע ילין בל יפקד רע**, יש הבדל בין יראת ה׳ ובין יראה אחרת, שהיראה ממקרי העולם היראה מקצרת את החיים, היראה ה...ע המאכל והשינה, אבל **יראת ה׳ היא לחיים ושבע ילין**, שיאכל לשביעה, וגם ישן, כי היראה הזו תסיר ממנו כל יראה אחרת, שהיראה ה׳ בטוח **שבל יפקד רע**, ולא תיגע בו שום רע, וע״כ הוא בוטח ואין לו פחד משום דבר, ולכן יראת ה׳ תוסיף ימים. ככ״ל: (כד) **טמן עצל ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה**, מגייל. מ״ש התאוה של תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות, יד העצל מאנה להתנענע, ואם תכפה עליו תאות הרעב ואנחה אל הצלחת לקחת מזון, יטמון שם ידיו להיות בטוח מן הצורך אותה להתנענע, ויראה להניח משם, ואם תשלך

לֹא יְשִׁיבֶנָּה׃ כה לֵץ תַּכֶּה וּפֶתִי יַעְרִם וְהוֹכִיחַ לְנָבוֹן יָבִין דָּעַת׃ כו מְשַׁדֶּד־אָב יַבְרִיחַ אֵם בֵּן מֵבִישׁ וּמַחְפִּיר׃ כז חֲדַל־בְּנִי לִשְׁמֹעַ מוּסָר לִשְׁגוֹת מֵאִמְרֵי־דָעַת׃ כח עֵד בְּלִיַּעַל יָלִיץ מִשְׁפָּט וּפִי רְשָׁעִים יְבַלַּע־אָוֶן׃ כט נָכוֹנוּ לַלֵּצִים שְׁפָטִים וּמַהֲלֻמוֹת לְגֵו כְּסִילִים׃

כ א לֵץ הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר וְכָל־שֹׁגֶה בּוֹ לֹא יֶחְכָּם׃ ב נַהַם כַּכְּפִיר

ת"א לץ היין וגו'. גיטין ס"ח:

רש"י

טומנה בחיקו (סא"ח): (כה) לץ תכה ופתי יעריס. על ידי מכות פרעה ומלחמת עמלק האמינו יתרו ונתגייר: (כו) משדד אב יבריח אם. מבריח אם: בן מביש ומחפיר. דרכיו, ע"י שראתה שרה את בן הגר המצרית מצחק לעכו"ם ולגלוי עריות גרם זה שגירשתה אמו וירע הדבר בעיני אברהם (בראשית כ"א): (כז) חדל בני לשמוע וגו'. מקרא קצר הוא וזהו פירושו, חדל בני לשגות מאמרי דעת בשביל לשמוע מוסר: חדל וגו' לשגות. כמו מלשגות וכן ויחדל לעשות הפסח (במדבר ט') וכן כי חדל לספור (בראשית מ"א): (כח) עד בליעל יליץ משפט. יעיד לאדם מליצת משפטי יסורין ומיתה: ופי רשעים יבלע און. האון יבלעהו: (כט) נכונו ללצים. הקב"ה זימן לו שפטים של צרעת לזה הלץ המספר בלשון הרע:

כ (ב) נהם ככפיר אימת מלך. מתעברו. מכעיסו:

מצודת דוד

לא ישיב ידיו כי לא ימצא מה לאכול ולהשיב אל פיו: (כה) לץ תכה. כאשר תכה את המתלוצץ על החכמה עם כי לא תועיל לו הנה הפתי המחוסר הבנה יתחכם בעבור זה אבל לנבון אף דברי תוכחה יועילו לו ויבין דעת יותר ממה שבידו: (כו) משדד אב וגו'. הבן שהוא מביש ומחפיר פני אביו גורם שאביו מגרש לאמו על אשר הדריכתו בדרך טוב ובע"כ יבזבז נכסיו לתת לה כתובתה והרי הבן ההוא גוזל את אביו דמי הכתובה ומבריח את אמו ממנו: (כז) חדל בני וגו'. לפעמים ימצא מסית לשגות מאמרי דעת כרחוק כוונתם ויפתח אמריו במוסר השכל למען יאמינו בו עד כי ישוב להדיח מאמרי דעת ואמר חדל בני לשמוע המוסר של הבא להסית לשגות מאמרי דעתו ונא תאמר את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל כי תהיה נלכד בשתיו: (כח) יליץ משפט. המשפט יתקן אמריו במיטב המליצה למען יקובלו על הלב ויאמינו לו: יבלע און. דברי האון יאמר בבליעה לבל ירגיש שעלם הכוונה על דבר האון ההוא כי יחשבו שלפי תומו ידבר: (כט) שפטים. משפטי יסורים: ומהלומות. מכות המשברות נכונו לגוף הכסילים:

כ (א) לץ היין. שותה היין הוא לץ ושותה השכר יהמה וינעק בשכרותו וכל השוגה בו ר"ל כל מי שישגה בו בדעתו לחשוב כאלו היין מפקח הרבה א"כ בשתיה הנה באמת לא יתחכם כי אף אם מעוטו יפה רובו קשה: (ב) נהם. כנהמת

מצודת ציון

ובגלהות (דברי הימים ב' ל"ה): (כה) יעריס. מל' ערמה: (כו) משדד. מלשון שדידה וגזלה: ומחפיר. ענין בושה: (כז) לשגות. מלשון שגגה ומשגה: (כח) יליץ. מלשון מליצה:

כ (א) הומה. ענין צעקה: שוגה. מלשון שגגה: (ב) נהם. כן נקרא שאגת האריה: אימת. מלשון

מוסר חכמה

באור הענין

ולא ישיבנה גם אל פיהו, וירעב ולא יזיז ידו: (כה—כז) לץ תכה וכו', משדד אב וכו', חדל בני וכו', הנה הפתי לא ישוב להתבונן ע"י תוכחת השכל, רק ע"י מוסר והכאה, אם רואה שמכים את הלץ, יקנה ערמה להבין עי"כ כל ילך בדרך הלץ, אבל הנבון א"צ להראות לו מוסר הלץ, כי ע"י תוכחת השכל יבין דעת, כי יראו לו לאמר הלא בן מביש ומחפיר את אביו ואמו במעשיו, משדד את האב ומבריח את האם, ודי בזה תוכחה לנבון בל יעשה זאת ליולדיו, ואתה בני הנבון חדל לשמוע מוסר, בל תצטרך לשמוע מוסר הלץ ע"י שתשגה מאמרי דעת, כי כשתשים על לבך אמרי הדעת, המתברר ע"י ראותו איך הבן מביש משדד יולדיו כבר תשים זאת על לבך, ותשוב ממעשיהם: (כח—כט) עד בליעל יליץ משפט, נכונו ללצים שפטים, אם הראה איך עד בליעל המעיד עדות שקר מתלוצץ על המשפט, כי ע"י יצא משפט להרוג נפש שלא כדין כמעשה דנבות היזרעאלי, ופי רשעים השופטים מבסים את האון, דע שיש דין ודיין, ללצים העדים נכונו שפטים, ולגו כסילים הרשעים נכונו מהלומות, העדי שקר ישפטו לעשות להם כאשר זמם, והשופטים יוכו במכות מן השמים:

כ (א) לץ היין, הלץ הוא המתלוצץ על חקי החכמה, כי חקי החכמה צריך לקבלם באמונה ובישרת

באור המלות

גבעות עולם: (כה—כז) והוכיח, מוסר, מוסר ע"י יסורים. והוכחה בראיות השכל (כנ"ל ג' י"א). ופתי יעריס (ע"ל (א' ד'): (כח) יליץ. מלשון לנוס, יבלע, יכסה, כמו כבלע את הקדש:

(א) שכר. הוא יין ישן המשכר. שגה בו, כמו באהבתה

אֵימַת מֶלֶךְ מִתְעַבְּרוֹ חוֹטֵא נַפְשׁוֹ׃ ג כָּבוֹד לָאִישׁ שֶׁבֶת מֵרִיב וְכָל־אֱוִיל יִתְגַּלָּע׃ ד מֵחֹרֶף עָצֵל לֹא יַחֲרֹשׁ יִשְׁאַל בַּקָּצִיר וָאָיִן׃ ה מַיִם עֲמֻקִּים עֵצָה בְלֶב־אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֶנָּה׃ ו רָב־אָדָם

ת"א מים עמוקים. פסקים נ"ג עקידה ע"ז כל ז' פסוקים:

ושאל קרי

רש"י

(ג) כבוד לאיש שבת מריב. לנוח ממריבה: וכל אויל שאינו שבת מריב תגלה קלונו: (ד) מחרף עצל לא יחרש. מפני הצנה יושב העצל ואינו עושה מלאכה ואינו עוסק בתורה: (ה) מים עמוקים עצה בלב איש. הלכה בלב חכם סתומה: ואיש תבונה ידלנה. ותלמיד נבון בא ודלה אותה ממעיו: (ו) רב אדם יקרא

מצודת ציון

אימה ופחד: מתעברו. מלשון עברה וכעס: חוטא. ענין חסרון כמו קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ'): (ג) יתגלע. כמו ויתגלה כה"א: (ה) ידלנה. ענין

מצודת דוד

הכפיר כן מאויס פחד המלך על מי אשר יכעוס עליו והמכעיסו מחסר נפשו כי יסתכן בעצמו: (ג) כבוד וגו'. הבטלה מן המריבה הוא כבוד לאיש וכל אויל יתגלה בעת המריבה כי כאשר ירבה המריב יגולה אולתו לכל: (ד) מחורף. מסיבת צנת החורף לא יחרוש העצל את שדהו ובעת הקציר ישאל תבואה ואיננה כי לא צמחה שדהו הואיל ולא חרשה: (ה) מים עמוקים. דרך החכם להסתיר עצתו בעומק הלב ויקשה לזולתו להשיגה והרי היא כמים עמוקים שא"א לשאוב המים התחתונים אבל איש תבונה ידלנה כי מתחלה ישאוב העליונים ויוכל לשאוב אח"ז את התחתונים ור"ל מתחלה יחקור הדברים המסתעפים עד אשר יבין את העצם הממונח בלב: (ו) רב אדם. רוב ב"א יכריז כל איש החסד שעושה עם הבריות ויתפאר בזה אבל

מוסר חכמה

באור המלות

שגם תמיד: (ב) מתעברו. מענין עברה וקצף, והסתכל אצלי שגם עברה נגזר משורש עבר שעובר הגבול לקצוף על מי שלא חטא, ובא פה על עובר גבול אימת מלך וע"כ יתעבר בו: (ג) יתגלע. בעי"ן בא על התגלות מדה פחותה: (ה) עצה. היא שהחכמה איך יעשה להשיג תכליתו, וזה ע"י כח הבינה, כמ"ש חז"ל מרבה עצה מרבה תבונה, ועז"א אבדה עצה מבנים (ירמיה מ"ט ז'), את מי נועץ ויבינהו (ישעיה מ' י"ד), לו עצה ותבונה (איוב י"ב) וכמ"ש למעלה (ח'): (ו) יקרא. יכריז ויפרסם.

באור הענין

לב אחר שאין עליהם מופת, ומלמד כי גם מי שקבל חקי החכמה אם שוגה ביין לא יחכם, כי היין הוא לץ, מתלוצץ על חקי החכמה, באשר לא ימשול על הלב ויזוריו לסור מדרך החכמה אל ההוללות, והכל נדמה עליו כמישור, והנה הלץ מתלוצץ רק על החכמה לא על הדעת, אבל השכר הומה, אינו מתלוצץ בדעת כלל, רק בהמיה, כי אז כבר בטל שכלו ונעשה כבע"ח הומים בלי דעת: (ב) נהם ככפיר אימת מלך, כבר אמר (י"ט י"ב) נהם ככפיר זעף מלך, שבעת הזעף אין לקרב אליו כמו אל הכפיר במעונתו בעת רעבונו שאז טורף בודאי, ופה אמר שגם בעת רצון, שיכול להתקרב אליו, צריך ליזהר באימת מלך, גדר האימה הוא דבר המאויים מצד רוממותו ומעלתו הגדולה, וצריך שלא לעבור חקי האימה, שהאימה תזהיר שלא יקל ראשו, ולא ישמש בשרביטו, ושיזהר במוראו, ומי שעובר חקים האלה חייב מיתה וחוטא נפשו, והמתקרב אל האימה הזאת בלתי חק לה, כמתקרב אל הכפיר במעונתו: (ג) כבוד לאיש שבת מריב, מי שבא לריב על שחרפו אותו, לא יחשוב לו לכבוד, אם במה שע"י הריב יחרפוהו יותר ולא ישיג התכלית, אם במה שזה בעצמו שמקפיד על החירוף מורה שיש בחירוף ממש, ויותר יהיה לו כבוד אם ישב מריב, אם במה שמראה שאינו מקפיד, כמ"ש יחסותא דבבלאי שתיקותא, אם במה שישמר מחרפה כמ"ש אל תצא לריב מהר פן מה תעשה באחריתה וכו', וזה מחקי החכמה לעצור בכעסו, אבל האויל המסתפק בחקי החכמה לא יוכל לעצור ברוחו, ומדותיו הפחותים מתגלים תיכף, כמ"ש אויל ביום יודע כעסו (י"ב י"ז): (ד) מחרף עצל לא יחרוש ושאל בקציר ואין, זמן החרישה הוא בחורף ואז האויר קר, והעצל שאינו אוהב לעשות מלאכה גם בעת נכון לזה, כ"ש שיתעצל בסבת החורף, ואח"כ בבוא הקציר שהאויר טוב שואל לאכול ואין, והוא משל על האיש המתעצל לאסוף חכמה בימי נעוריו, שאז הזמן לחרוש חלקת הנפש מן הקוצים והדרדרים ויזורי התאוה, ולזרוע בה זרע החכמה ודעת, אבל אז רתיחת הבחרות ותאותיו ימנעוהו מזאת ויתעצל, ואח"כ בימי זקנותו שאז נחו רתיחות הילדות, אבל אחר שלא הכין אדמת הנפש לחכמה בזמנו לא ימצא פרי. וכן ימליץ החורף על ימי חיי הנפש בגויה, שאז זמן החרישה והזריעה, ובעת תתפשט הנפש מלבוש החומר אז זמן הקצירה, ומי שלא טרח בע"ש מה יאכל בשבת: (ה) מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה, העצה היא לבחור הטוב והמועיל מכל חלקי האפשר, והנה מחשבות רבות צופפות כנדם מים על פני הלב, כמ"ש רבות מחשבות בלב איש, אבל העצה שהוא לבחור הטוב מכל חלקי האפשר המוביל אל תכלית המבוקש, הוא נסתר בעומק הלב כמקור הצפון בעומק תהום רבה, ויש עצה ע"פ החכמה והם עצת ה' שהנחיל חקי החכמה, ויקבל עצה ע מאחרים, כי אצל בני אדם החכמה מקובלת,

יִקְרָא אִישׁ חַסְדּוֹ וְאִישׁ אֱמוּנִים מִי יִמְצָא: ז מִתְהַלֵּךְ בְּתֻמּוֹ צַדִּיק אַשְׁרֵי בָנָיו אַחֲרָיו: ח מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא־דִין מְזָרֶה בְעֵינָיו

רש"י

איש חסדו. הרבה יש בני אדם הבוטחים על אוהביהם המבטיחים אותם חסד וקוראים להם בעת הדחק. איש חסדו, המבטיח לו לעשות חסד: ואיש אמונים מי ימצא. המבטיח ועושה: (ח) מלך יושב על כסא

מצודת דוד

מי ימצא. כמה הוא אמונים כי כולם ישקרו: (ז) אשרי בניו אחריו כי יחסו בגלל זכותו:
(ח) מלך. כאשר יושב ה' על כסא דין אז מפזר ושטות בעיניו כל רעות האדם אף אם עשאוהו בסתר:

מצודת ציון

אשרי. שאיבה כמו דלה דלה לנו (שמות ב): (ח) מזרה. מפזר:

מוסר חכמה

באור הענין

ועז"א ושומע לעצה חכם, כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם (ירמיה י"ח) אמנם העצה שנמצאה בלב האדם עצמו שיבין מדעתו לבחור הטוב זו עמוקה מאד, ולא תדלה מעומק הנפש רק ע"י כח הבינה, שמבין דבר מתוך דבר, וישפוט בכח בינתו על כל חלקי הסותר, לראות מן כל המון המחשבות איזה הטוב מכולם, וחקירת הבינה ע"י ההיקשים דומה כדולה מים ממקום עמוק שמקשר חבל בחבל עד יוריד כדו אל המעין, וכן יקשור היקש בהיקש עד יוציא האמת בכח הבינה: (ו) רב אדם יקרא איש חסדו החסד הוא מה שיעשה שלא מצד החיוב או ההבטחה רק מנדבת לב, והאמונה הוא מה שיעשה מצד החיוב או ההבטחה, וכפי זה היה ראוי שמי שעושה חסד כ"ש שיעשה אמונה, שאם יתנדב את אשר לא התחייב כ"ש שישמור את החיוב והמוטל עליו, ואמנם בטבע בני אדם יתראה להפך שאנשי אמונה מועטים את המוטל עליהם לא יעשו בקל יונו ירמאו ויגעו בממון זולתם, אולם בבוא לפניהם לעשות חסד ימצאו רבים לעשותו, וזה מצד שאין עושים הטוב בעבור עצמו רק בעבור התפארות והשבח, ויותר יהולל אם יעשה חסד, שבזה יכריזו חסדיו, וז"ש רב אדם יקרא איש חסדו, ע"ז ימצאו רבים לעשות חסד, כדי שיקראו כל איש ואיש את חסדו ויפרסמהו, אמנם איש אמונים לא נמצא, כי מזה לא יוחיל כבוד ותפארת, וגם ר"ל מי ימצא איש אמונים שיעשה חסד של אמת שהוא החסד הנעשה בצנעה שלא בקריאה ופרסום רב, כי כל המעשה שרשו הוא אהבת הכבוד והגמול: (ז) מתהלך בתמו צדיק אשרי בניו אחריו, הצדיק הוא מי שעושה מעשה הצדק ואינו עדיין תמים, כי גדר התמימות הוא שיעשה כל מעשיו לשם ה' בלבד לא לשם כבוד ותפארת ופניה חיצונית שאז לא יעמוד בצדקו תמיד, ונמשך למ"ש איש אמונים מי ימצא, וא"כ גם הצדיק אינו תמים לעשות באמונה, אבל הצדיק המתהלך בתומו לעשות כל מעשיו לש"ש (ועז"א מתהלך שמורה על התמידות שהתמים לא ימוט בשום פעם) הגם שלא ישיג השבח המדומה, הלא אשרי בניו אחריו, כי שכר התמימות (שלא רצה ליהנות משכר מעשיו) ישאר לבניו דור דורים: (ח—ט) מלך יושב על כסא דין, מי יאמר זכיתי לבי, כבר אמר ההכם אם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ כי גבוה מעל גבוה שומר, ר"ל באם תראה עשק וגזל ואין משפט במדינה, דע שהסבה לזה מפני שהשופט העליון הגבוה אשר במדינה אינו משגיח על המשפט בעצמו, רק מסר הנהגת המשפט להשר המשנה אשר תחתיו והשר מסר לאשר תחתיו, והנעשקים לא יוכלו להגיע נדקתם אל המלך עצמו, כי אז יזוייר שהשופטים הקטנים לא ישגיחו לעשות משפט, או שאין כח בידם או שימו אחרי הבצע והשוחד, אמנם אם המלך בעצמו יושב על כסא דין, ועושה המשפט בעצמו אז בודאי יעשה משפט לעשוקים וזרוע רמה תשבר, ואמר בזה ד' תנאים, א] שהמלך עושה משפט בעצמו, ב] שיושב על כסא דין, הישיבה על הכסא מורה הקביעות, ג] שיושב על כסא דין, שיש הבדל בין כסא דין ובין כסא משפט, שהמשפט הוא גמר המשפט והפסק דין, והדין הוא שמיעת טענות הבע"ד, שגם ישמע בעצמו טענת הבע"ד, לא ע"י עורכי הדיינים ושופטים שומעים הטענות, שבזה יוכלו להטעות את השופט העליון, ד] מזרה בעיניו כל רע, שמלבד המשפט משגיח בכ"ע ומפזר ומזרה את הרע ע"י עיני השגחתו, שיתהלך בעצמו בין העם להשגיח על עושי רע להכרית כל פועלי און, כשים כל התנאים האלה מי יאמר זכיתי לבי, וכי ידמה לאיש שבאם הוא זכאי בלבו כבר יטהר מחטאתו הלא יגור ויפחד מן השופט הגדול הזה אשר לו היכולת המוחלט, ואשר לא יקח השוחד, וכ"ז משל על המלך הגדול והנורא השם ב"ה אשר הוא יושב תמיד על כסא דין, וצופה בעיניו כל מעשי בני אדם בהשגחתו המתמדת הפרטית, ומי לא יגור מהשופט הזה, בין על מחשבה לבבו, שעז"א מי יאמר

כָּל־רָע׃ ט מִי־יֹאמַר זִכִּיתִי לִבִּי טָהַרְתִּי מֵחַטָּאתִי׃ י אֶבֶן וָאֶבֶן אֵיפָה וְאֵיפָה תּוֹעֲבַת יְהוָה גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ יא גַּם בְּמַעֲלָלָיו יִתְנַכֶּר־נָעַר אִם־זַךְ וְאִם־יָשָׁר פָּעֳלוֹ׃ יב אֹזֶן שֹׁמַעַת וְעַיִן רֹאָה יְהוָה עָשָׂה גַם־שְׁנֵיהֶם׃ יג אַל־תֶּאֱהַב שֵׁנָה פֶּן־תִּוָּרֵשׁ פְּקַח עֵינֶיךָ שְׂבַע־לָחֶם׃

ת"א אזן שומעת . עקידה ר"ז עקרים פ"ב :

רש"י

דין . יש לפרשו כנגד הקב"ה , ויש לפרשו כנגד שופטי אמת : (יב) אזן שומעת ועין רואה וגו' . כלומר מעשה ידיו הם והוא חפץ באוזן שומעת מוסר ועין הרואה את הנולד : (יג) אל תאהב שנה פן תורש . כי

מצודת ציון

פריסה ושטיחה כמו כי חנם מזורה הרשת (לעיל א) : (ט) זכיתי . מלשון זך ונקי : (י) איפה . שם מדה בת ג' סאים : (יא) במעלליו . במעשיו כמו אשר עולל לי (איכה א') : יתנכר . מל' נכר וזר : (יג) תורש . מלשון רש

מצודת דוד

(ט) מי יאמר . ר"ל הואיל והכל גלוי לפניו מי יוכל להכחיש לומר הנה לבי זכה והסירה מבלי סיג עון ואני כבר טהרתי עצמי מהחטאתי כי עשיתי התשובה עליה : (י) אבן ואבן . ספוקה שני אבני משקל גדולה וקטנה מראה את הגדולה ושוקל בקטנה הנה תועבת ה' גם שניהם כי גם הגדולה עשויה רק לרמות ולא לשקול בה : (יא) גם במעלליו וגו' . ר"ל הנער בשנים אף בעת יעשה מעלליו מדעת עצמו לא מצות אנשים מלומדה מ"מ יוכל הוא להתנכר ולהכיר ספק בלבות בני אדם אם פעלו זך וישר כי הקטן כגדול עלולים הם לרמות ולהתכל במעשיו לבל יכירו בו האמת : (יב) אוזן שומעת . ר"ל גוף האוזן ואות השמע אשר היא שומעת וכן גוף העין ואות הראייה אשר היא רואה הלא ה' ברא . גם שניהם הגופים והחושים וכל פעל ה' למענהו ולעבודתו : (יג) פן תורש .

מוסר חכמה

באור המלות

וכו"מ . מזרה , מפזר או מרחיק . בעיניו , בהשגחתו : (י) גם שניהם . ביחד (כנ"ל י"ח ט"ו , ולקמן פסוק י"ג) : (יא) מעלליו , פעלו . ההבדל בין מעלל ובין מפעל מעשה ודומיהם , שמעללים הם הפעולות הנמשכות מהכוונות נפשיות עמ"ש (תהלות כ"ח) . אם זך ואם ישר , זך הוא דבר הנקי מפסולת ותערובות ושמרים . כמו לבונה זכה , שמן זית זך , ר"ל נקי מהכוונות רעות גופניות , וישר הוא הפך העול והעקש ושרשו בבינה כמ"ש בכ"מ : וזך הוא בפעולות הנמשכות מכח המדות שהרשם בהכמה עי' איוב (ח' ו') , ולקמן (כ"א ב' , ושם י"א) : (יג) פקח עיניך . כבר באר במו"כ ה"א פ"א שפקיחת עין לא באה על פתיחת עיני הראות רק על פקיחת עין השכל , או עין המחזה לחזות נעלמות :

באור הענין

זכיתי לבי , בין על מעשיו בפועל , שעז"א טהרתי מחטאתי , ועז"ה לדוגמא : (י) אבן ואבן איפה ואיפה , שיצוייר דבר שהוא רע לפי הנגלה ואינו רע לפי הנלפן , כמו אם יש להקונה אבן ואבן לשקול המעות , במשקל גדול ובמשקל קטן , ויש להמוכר איפה ואיפה למדוד כן לפי ערך זה את הפירות שמוכר שאם מוכר במדה קטנה משלם לו המעות במשקל הקטן , הגם שבזה יוכל לומר זכיתי לבי , אחר שנותן לפי הצדק , בכ"ז לא יוכל לאמר טהרתי מחטאתי לפי הנגלה , כי תועבת ה' גם שניהם , אף שימצאו שניהם זה לעומת זה האבן מול האיפה , כי התורה הזהירה בכלל שלא ימצא בכיסך אבן ואבן בשום אופן ובשום הצטדקות : (יא) גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו , יש הבדל בין פעל ובין מעלל , המעללים הם הפעולות התלויות בתכונות נפשיות , כמו הפעולות הנמשכות מתכונת הגאוה או הענוה האכזריות או הרחמים וכדומה , אמר אם תראה פעל ועסק מן הנער , ולא ידעת להכיר באיזה אופן פעל זאת , ורוצה אתה ג"כ לידע מזה מהות הנער וענינו לעתיד , תוכל להכיר זה ע"י תכונותיו ומדותיו , למשל משה הרג את המצרי ואמר לרשע למה תכה רעך , ועדן לא נודע אם עשה זאת מאהבת הצדק והיושר או מתכונת הנקמה והגאוה וכדומה , הקדים שם לספר מעלליו ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם , שזה מעלליו ותכונותיו הנפשיים , שלא לבש גאה וגאון בהיותו בחצר המלך , רק יצא אל אחיו , והיה כאחד מהם , וראה והשתתף בסבלותם , שזה מורה ענותו ורחמנותו וטובו , ונודע כי המשפט שעשה במצרי היה מצד יושרו ואהבת צדק . וכן יוסף שהביא דבת אחיו , הקדים לספר תכונותיו שהיה רועה עמהם בצאן והיה נער את בני בלהה נכנע להם , משרת אותם , בלתי מתגאה , בלתי שונא להם , והיה הבאת הדבה מאהבתם כדי שיוכיחם אביהם , וע"י מעלליו נכר פעלו שהיה זך וישר : (יב) אזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם , שני החושים האלה שהם הראות והשמע הם היותר עוזרים בהשגה , והאוזן קודם להעין , שתחלה יקבל בקבלה ושמיעה , ואח"כ יראה בעיניו ויתברר לו שהוא כן , שאם לא ישמע תחלה לא יבין מה שרואה , ואחרי השמיעה והראיה יבין לדעת כמ"ש שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו , ועל זה אמר שה' עשה שני החושים האלה , וכן שעשה גם שניהם כי כ"א עוזר לחברו , וצריך האדם להשתמש בשני החושים האלה לכבוד עושם , שישמע דברי התורה והחכמה מפי חכמים , ויראה ויבחין מעשי ה' מצד הבחינה בברואים , כמ"ש כי אראה שמיך וכו' : (יג) אל תאהב שנה פן תורש פקח עיניך שבע לחם , פשוטו יאמר במשל , שאסיפת ההון צריך

ידעך נרו באישון חשך: כא נחלה מבחלת בראשונה ואחריתה לא תברך: כב אל תאמר אשלמה רע קוה ליהוה וישע לך: כג תועבת יהוה אבן ואבן ומאזני מרמה לא טוב: כד מיהוה מצעדי גבר ואדם מה יבין דרכו: כה מוקש אדם ילע קדש ואחר נדרים לבקר: כו מזרה רשעים מלך חכם וישב עליהם

ת"א אל תאמר. ספר הזוהר פרשת מקץ: מה' מצעדי. חולין ז': מוקש אדם. סנהדרין נ"ח: ואחר נדרים. נדרים ל"ה:

יתיר י' מבהלת קרי

רש"י

אביו ואמו ידעך נרו באישון חשך. בהנשף ובהשחיר האשך, כלומר בבא הרעה: (כא) נחלה מבוהלת בראשונה. שנבהל למהר וליטול תחלה, כגון בני גד ובני ראובן שמהרו ליטול חלקם בעבר הירדן ודברו בבהלה שנאמר גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו (במדבר ל"ב) עשו את העיקר טפל שהקדימו צאנם לטפם: ואחריתה לא תברך. שגלו כמה שנים קודם שאר השבטים כמו שמפורש בסדר ע"ס ובמדרש רבי תנחומא בשנת שתים לאחז ויער ה' את רוח מלך אשור וגו' ושאר שבטים גלו בשנת שש לחזקיהו היא התשיעית להושע בן אלה: (כה) מוקש אדם ילע קודש. כשאדם נכשל ונוקש בעבירות מקלקל את קדושתו כמו ושתו ולעו (עובדיה א'): ואחר נדרים לבקר. צריך אדם לחזור אחר קרבנות לנדור ולהביא ולבקש על נפשו: (כו) מזרה רשעים. פרעה וחילו: מלך חכם. הקב"ה: וישב עליהם אופן. גלגל מדתם השיב עליהם.

מצודת דוד

נשמת הצדיק ולפי שדימה את הנשמה לנר דימה את הגמול בעת נורך האורה אנר: (כא) נחלה מבהלת. נחלה שבאה לאדם בראשונה בבהלה ובחפזון ופתאום עם כי השמחה בעליה כנה אחריתה לא תבורך כי שלטה בה עינא בישא ואין בה סימן ברכה: (כב) אשלמה רע. למי שפשע נגדי לבל יוסיף עוד מי לפשוע בי: קוה. אך קוה אל ה' והוא יושיע לך מיד הבאים לפשוע בך: (כג) אבן ואבן. אבן משקל גדולה וקטנה מראה את הגדולה ושוקל בקטנה: ומאזני. מאזנים המעוותים לרמות בהם לשקול בפחות לא טוב בעיני ה' וכפל הדבר כמ"ש: (כד) מה' וגו'. מצעדי בני רגלי האדם היא מה' אבל האדם עצמו מה יבין דרכו ר"ל לא ידע כלל כמו ונחנו מה (שמות ט"ז): (כה) מוקש אדם. מכשול מוקש עבירה משחית קדושת האדם ותקנתו לבקר אחר נדרים ולזכות נפשו לבקש על נפשו: (כו) מזרה.

מצודת ציון

כמו דועכו כאש קוצים (תהלים קי"ח) והוא כנוי כנר כי שלהבת נדחה ונקפץ מן הפתילה: באשון. ענין שחרות ואופל וכן באישון לילה (לעיל ז'): (כד) מצעדי. מדרך הרגל כמו ויהי כי צעדו (ש"ב ו'): (כה) ילע. ענין השחתה ובלבול כמו על כן דברי לעו (איוב ו'): לבקר. ענין דרישה וחפוש כמו לא יבקר (ויקרא כ"ז): (כו) מזרה. ענין

מוסר חכמה

באור הענין

(כא) נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך, כי מעות ירושה ומציאה אין בהם ברכה כמ"ש חז"ל, כי לא יבורך רק קנין שבא ע"י השתדלות לא ע"פ מקרה, וכ"ש הירושה הבאה קודם הזמן, שזה כדרך מציאה שלא יתברך מצד שני ענינים, א] מצד שהיא נחלה, ב] מצד שהיא מבוהלת בראשונה קודם זמנה, ולכן אחריתה לא תבורך, ובא"ז לא יהיה לו הצלחה בירושתו: (כב—כג) אל תאמר אשלמה רע וכו' תועבת ה' אבן ואבן וכו', אם עשה לך אדם רע במסחר, שהונה אותך ומכר לך סחורה מזויפת, אל תאמר לשלם לו במעות מזויף כמו שעשה הוא שבזה יוחזר הפסדך, ועז"א אשלמה רע אל תאמר כן, רק קוה אל ה' והוא יושע לך וימלא חסרונך, ומביא ע"ז משלו, אם מכר לך במשקל מזויף ע"י אבן ואבן, ותרצה אתה למכור לו בחזרה במאזני מרמה, דע שהאבן ואבן הם תועבת ה', והשילום במאזני מרמה ג"כ לא טוב, כי השם הזהיר ע"ז בכל האופנים, וכמ"ש כן למעלה אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם: (כד) מה' מצעדי גבר, כבר בארתי (למעלה ט"ז ט') כי הגם שהבחירה לבחור באיזה דרך ילך הוא ביד האדם להימין או להשמאיל, בכ"ז אחר שתנועת הרגלים הוא מאת ה' וכחו, יוכל לעכב בידו שלא ילך בדרך שבחר (כמ"ש לב אדם יחשב דרכו וה' יכין צעדו), וא"כ אדם מה יבין דרכו, שהגם שנדמה לו שדרכו טובה ויבחרים אל דרך הטוב לפי הבנתו, הוא בלי הועיל, שהעקר תלוי ביד ה' שגומר את הפעולה, וזה יתעלם פעמים רבות מן האדם, שיראה לפעמים עיכוב בדרכו שידמה לו שהוא לרעה ובאמת מה' מצעדיו, ומה יבין האדם אבל תבונתו קצרה להשיג: (כה) מוקש אדם ילע קדש, בין המוקשים שהאדם ילכד בהם בפח, הוא פשע שפתים, וכמ"ש בפשע שפתים מוקש רע, וצריך שהאדם ישמור שפתיו מהכין לו מוקש, ואחד מן המוקשים הוא אם ילע קדש, אם ימהר להקדיש מבלי יתבונן היטב, וכן אדם שיבקר אחר נדרים ומרבה לנדור, שבקל יכשל, אם בהקדש שימעול בו, ואם בנדרו שיאחר אותו: (כו—כז) מזרה רשעים וכו' נר ה' וכו', ב"ו גם הזכר

באור המלות

יפת אלהים ליפת: (כ) באישון. נפל ע' הפעל, ופי' בשחרות החשך: (כא) מבהלת. ממהרת, כמו ויבהילו את המן: (כה) ילע. שרשו לוע, ובא על הדבור במהירות מבלי שום לב כמ"ש (ישעיה ג') על לדעת לעוס. ואחר נדרים.

אוֹפָן׃ כז נֵר יְהֹוָה נִשְׁמַת אָדָם חֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי־בָטֶן׃ כח חֶסֶד וֶאֱמֶת יִצְּרוּ־מֶלֶךְ וְסָעַד בַּחֶסֶד כִּסְאוֹ׃ כט תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם וַהֲדַר זְקֵנִים שֵׂיבָה׃ ל חַבֻּרוֹת פֶּצַע תַּמְרִיק בְּרָע וּמַכּוֹת חַדְרֵי־בָטֶן׃

תמרוק ק'

ת"א נר ה'. פסחים ח' עקידה ס"ח עקרים ל"ה ס' זוהר פרשת משפטים: תפארת וגו' אבות י"ג: חבורות פצע. שבת ל"ג:

רש"י

וינהגהו בכבדות (שמות י"ד) כנגד והכבד את לבו (שם ה'): (כז) נר ה' נשמת אדם. הנשמה שבקרבו מעידה עליו בדין: (כט) תפארת בחורים כחם. כמו שתפארת בחורים כחם כן הדרת זקנים שיבה: (ל) חברות פצע תמרוק ברע. דרשו רבותינו הממרק עצמו לדבר עבירה סוף בא לידי פצעים וחבורות ומכות חדרי בטן. זה הדרוקן:

מצודת ציון

ענין פזור כמו מזרה ישראל יקבצנו (ירמיה ל"א): אופן. גלגל: (ל) תמרוק. ענין זכוך ונקיות כמו מרקו הרמחים (שם מ"ו):

מצודת דוד

מלך חכם דרכו לפזר את הרשעים לבל יהיו בחבורה אחת להשתיק עצת רשע ומשיב להם גמול מדה במדה כאופן המתגלגל ושב למקומו כן ישיב הגמול אל המעשה למען ייסרו: (כז) נר ה'. כמו שדרך האדם לחפש בתוך ע"י הנר כן חופש ה' כל מחשבות חדרי בטן ע"י נשמת האדם כי היא יודעת הכל ומעידה עליו בדין: (כח) חסד ואמת. אשר יעשה המלך הם שומרים אותו כי בזה מרובים אוהביו ושומרים נפשו: וסעד. בחסד שעשה תמך כסא מלכותו לעמוד על עמדו: (כט) תפארת. כמו שהכח בבחורים הוא להם לתפארת כן שיבת הזקנים היא להם להדר: (ל) חבורות פצע. החבורות ופצעים הם המזככים בהביא רע להעביר ממנו עבירת העון כי בהם יקבל הגמול ותמך העון: ומכות. גם מכות בחדרי הבטן יזככו העון:

מוסר חכמה

באור המלות

שיבקר ויחקור לנדור נדרים, וי"פ מלת אחר מלשון לא תאחר לשלמו, שהאיחור של נדרים צריך לבקר ונדקדק ע"ז: (כט) שיבה. הוא אחר הזקנה, ומציין אורך הימים: (ל) חברות פצע. כשהם ביחד אין להם רפואה (ישעיה א' ו'). תמרוק, מלשון תמרוקי הנשים, שהוא לדעתי רטיבת הגוף ע"י סיכות שמנים, ומשתתף עם מורק ושוטף במים,

באור הענין

חכם אם ירצה לעמוד על האמת, ולברר אם המה הרשעים איזה חטא או לא, י"ל התחבולות, ע"י שיזרה את הרשעים ויפרידם ויושיב כל אחד במאסר מיוחד, ואם ישב עליהם את האופן שהיה מין עינוי שהיו מענים את החוטא שיתן תודה על מעשיו, שהיו מגלגלים עליו אופן על גופו ומתוך גודל המכאוב היה מוכרח להודות, ובאשר יוכל להיות שמתוך היסורין יודה על דבר שקר, היה מזרה הרשעים הנחשדים כ"א בכלא מיוחד, ומענה אותם ע"י האופן שהשיב עליהם כ"פ עד שיעמוד על האמת, אבל ה' א"צ לתחבולות האלה, כי נשמת האדם הוא הנר לאלהים שיאיר לו לידע ע"י מה בסתרי הבטן, בנר הזה חופש כל חדרי בטן לידע כל הנסתרות, כמ"ש וא"ת מי מעיד בי נשמתו של אדם מעידה עליו: (כח) חסד ואמת יצרו מלך וסעד בחסד כסאו, דבריו מיוסדים על דברי אביו, חסד ואמת מן ינצרהו, האמת הוא מה שיעשה ע"פ קו הדין, והחסד הוא מה שיעשה מצד החסד, וכשהמלך נוהג רק במדת האמת, אינו משומר כראוי, שיפגעו בו מרי נפש אשר שפך עליו חמת הדין, אבל אם לפעמים יוותר מצד החסד יאהבוהו העם, וכן אם ינהג רק בחסד לא יפול פחד המשפט עליהם וגם בזה לא יהיה בטוח, אבל חסד ואמת אם ינהג בשניהם הם יצרו מלך עד שא"צ שומר אחר לנצרו זולתם, וגם בעניני ההנהגה שזה מיוחס אל הכסא, הגם שעקר הכסא מכוננת על המשפט, מ"מ לא תעמוד במשפט לבד וצריך ג"כ להתנהג לפעמים בחסד וזה יסעד הכסא שתתקיים, וכדוגמא מ"ש בישעיה להכין אותה במשפט ולסעדה בצדקה ע"ש: (כט—ל) תפארת בחורים כחם וכו' חברות פצע וכו' יאמר הנה הש"ז הוא כח הגוף, ומי שבשמר הכח הזה ולא יבעול רק בעת הראוי ועם הראוי כפי הראוי, ישמור לו הכח בבחרותו, ולא תקפוץ עליו זקנה קודם הזמן, אבל הלהוט אחר העריות יאבד כחו בבחרותו, וזקנה קופצת עליו, ואם ימרק עצמו לדבר עבירה יותר מדאי באים עליו פצעים חיצונים ומכאובים פנימים, ח"ש הנה הבחורים יתפארו בכחם השמור בם, וגם הדר זקנים הוא השיבה שזקנה הבאה לפני הזמן אינה מהודרת, רק אם יש עמה שיבה שהיא הזקנה הבאה מסבת השיבה ואורך ימים, אבל בהפך המרוק ברע, הממרק ומהתך כחות גופו ע"י רע, שהוא הזנות ושפיכת הזרע, שזה נקרא רע, כמ"ש ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה', באים עליו מבחוץ חבורת פצע, שהחבורות ופצע ביחד הוא מסוכן, כמ"ש ישעיה א', וגם באים עליו מכות חדרי בטן, שיתקלקלו האיסטומכא ובני מעים ותאות המאכל וכלי העיכול:

יד רַע רַע יֹאמַר הַקּוֹנֶה וְאֹזֵל לוֹ אָז יִתְהַלָּל׃ טו יֵשׁ זָהָב וְרָב־פְּנִינִים וּכְלִי יְקָר שִׂפְתֵי־דָעַת׃ טז לְקַח־בִּגְדוֹ כִּי־עָרַב זָר וּבְעַד

ת"א רע וגו'. בתרא פ"ד: לקח בגדו. מציעא קט"ו בתרא קעג:

רש"י

מפסיד רב: (יד) רע רע יאמר הקונה. הקונה תורה ע"י הדחק ויסורי רעבון אומר אוי לי על רעה זאת והצרה הזאת, וכשהולך לו מלא חכמה. אז יתהלל על הצער שנצטער: ואזל לו. והולך לו:

מצודת דוד

כי בעת השינה מתבטל מן המלאכה: פקח. פתח עיניך ועני: למעט בהגירת השינה בשינה ואז תשבע לחם ונאמר למשל על עסק התורה: (יד) רע רע. דרך הקונה הפך לגנותו בפני המוכר ויכפול אמריו לומר שהוא רע למען ימכרנו בזול ואחר יקנהו והולך לו אז יתהלל לפאר את עצמו לומר שיודע לקנות חפצים בזול ונאמר למשל על הקונה חכמת התורה מתוך צער ודוחק אשר יתרעם אז על קושי הדוחק אולם לאח"ז יתהלל בעצמו על הצער שהבל כי לפום צערא אגרא: (טו) יש זהב. הנה יש בעולם די זהב והרבה פנינים א"כ הואיל ויש הרבה מהם אין בהם חשיבות כ"כ אבל שפתי דעת הם ככלי יקר ר"ל ככלים העשויים מאבני יקר שהחשיבות רב בהם מגד עצמם ומלאכת תבניתם וכמו דברים שאינם מצויים: (טז) לקח בגדו. לקח למשכון את בגד הערב ולא תחוס בזה כי מעצמו נעשה ערב בעבור זר והכניס עצמו בזה: ובעד נכרים. כפל הדבר לומר בין

מצודת ציון

פקח. פתח כמו עיניו פקח (איוב כ"ז): (יד) ואוזל. ענין הליכה כמו אזלו מים מני ים (שם יד): (טו) פנינים.

מוסר חכמה

באור הענין

שקידה וזריזות, והאוהב שינה יורש, והעוצם עיניו משינה לא ישבע לחם, והושאל מן המליצה שהסובא ומלת אינו שבע, אבל ממ"ש פקח עיניך מבואר שיש בו מליצה, כי פעל פקח לא נאמר על פתיחת עיני הראות רק על פתיחת עיני השכל, וימלא השינה המליצית גם בעת שהאדם ער ועיניו הגשמיים פתוחים, אם נפשו הרוחנית ישנה והרדמת החומר נפל עליה ועיני שכלו עצומים מהביט אל האלהים, ונמשך אל מ"ש אזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם, שבמ"ש גם שניהם רמז שהאזן והעין פי שנים להם, שנמצא גם אזן רוחני ועין שכלי, שעליהם בא לשון שמיעה על הבנת השכל, ושמיעת קול אלהים, ולשון ראיה על ראיית השכל, ולבי ראה הרבה חכמה ודעת וה' עשה גם שניהם, שע"י הראיה והשמיעה בחוש החיצוני ישמע ויראה בחוש הפנימי השכלי, וכמו שאין טוב אם ישן אדם תמיד ולא יתעסק באזן ועין הגשמי, שאז יורש וגופו לא ישבע לחם חקו, כן צריך לפקח עינים, שהפקיחה עקרו על עינים הרוחנים, שאם יאהב שינת השכל יורש ויאבד רכוש הנפש שהיא התורה והחכמה, אבל יפקח עיני שכלו אז תשבע נפשו לחם חקה, שע"פ תחיה חיים הנצחיים והרוחניים: (יד) רע רע יאמר הקונה, אומר בדרך העולם שהקונה שבא לקנות איזה דבר יאמר על הדבר שהוא רע, ואחר שקנאו ואזל מרשות המוכר לרשותו אז יתהלל בחפץ שקנה, וזה כי התחלה השב את המחיר שמבקשים בעד החפץ שג"כ רע בעיניו להוציאו אמר שהוא רע לערך מחירו, אבל אחר שכבר נתן מחירו אז יתעלה בעיניו אחר שקנאו במחיר רב, וכ"ז משל לעומת שאמר אל יאהב שינה כי התורה נקנית במעוט שינה ובמעוט תענוג, והגם שהתחלה בעת קניית החכמה יאמר רע רע, כי יחשוב לערכה את המחיר שיתן בעדה, שהוא יגיעת הגוף ועזיבת השינה והתענוג, אח"כ כשיקנה החכמה יתהלל, ומפרש דבריו. (טו) יש זהב, כי הקנין הזה שקנה ע"י יגיעתו שהוא שפתי דעת (שגדר הדעת הוא שיהיה לו מן החכמה ידיעה ברורה כדבר שהשיג במוחשים שאליו רמז למעלה במ"ש עין רואה ואזן שומעת עשה ה' כנ"ל, וע"י שיפקח עיניו ישיג שפתי דעת היינו ידיעה ברורה שזה הדעת, ושיהיה רגיל אצלו מן השפה ולחוץ, שמבואר תמיד שהשפתים מרמזים על הדעת) הנה שפתי דעת הוא כלי יקר מאד שאין כמוהו בעולם, כי אם קנה ונתן במחיר זהב ופנינים אין זה יקר כ"כ, כי יש זהב הרבה במציאות ויש רב פנינים, והם הרבה בעולם, אבל שפתי דעת הם כלי יקר הבלתי מצוי כלל: (טז) לקח בגדו כי ערב זר, יש הבדל בין זר ובין נכרי, שזר יהיה גם מארץ הזאת כשאינו מבני ביתו או מעירו, והנכרי הוא מארץ אחרת, אמר אם ערב בעד זר הקח את בגדו ולא תגע בגופו אם אין לו, אבל אם ערב בעד נכריה חבל אותו בעצמו כי פשע יותר, ויש לו נמשל פרטי עליו במלת נכריה, שלפי המשל היא זונה נכריה, כמו לשמרך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה, ולפי הנמשל ידבר שם ופה על דעות כוזבות ודעות עובדי כו"ם, שהאומות הכמות כוזבות הפך חכמת התורה והמוסר הוא זונה עם זרה, ופה ירמזו בשם ערבות, כי הערב מקבל עליו אחריות של הלוה, וכן הוא מקבל עליו אחריות של הדעה החיצונית שזונה עמה, לגול מעליה כל נופה בה בקושיות וספיקות, והערב בעד זר היינו דעה שהיא חוץ מחכמת התורה ושרשיה (אבל בכ"ז אינה נכריה להיות בה דעת כו"ם ועבודת נכר) יקח ממנו את בגדו ולבוש תפארת ועדי זהב אשר לבש ישראל בהר חורב ואל שערב בעד נכריה שהיא עבודת כו"ם ואלהי נכר, יחבלו אותו בעצמו, כי אז נכרת מעדת ה'

באור המלות

(יד) ואזל לו, כשהלך הדבר אליו, שנסתלק מרשות המוכר לרשותו: (טז) זר, נכרי. הגדרים למעלה (ב' ט"ז)

נכרים חבלהו: יז ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא־פיהו חצץ: יח מחשבות בעצה תכון ובתחבלות עשה מלחמה: יט גולה־סוד הולך רכיל ולפתה שפתיו לא תתערב: כ מקלל אביו ואמו

נכרים קרי

רש"י

(יז) ערב לאיש לחם שקר. ניאוף אשת איש: ואחר ימלא פיהו חצץ. אבנים דקות וכן ויגרס בחצץ (איכה ג'): (יח) מחשבות בעצה תכון ובתחבולות עשה מלחמה. אם באת להלחם כנגד השטן בוא בתחבולות, תשובה תפלה ותענית: (יט) גולה סוד הולך רכיל ולפותה שפתיו. המדבר חלקות לפתותך ולהסיתך: (כ) מקלל

מצודת ציון

מרגליות: (טז) חבלהו. ענין משכון כמו אם חבול תחבול (שמות כ"ב): (יז) ערב. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחה (מלאכי ג'): חצץ. אבנים דקים כמו ויגרס בחצץ שני (איכה ג'): (יט) ולפותה. מלשון פתי ושוטה: תתערב. מלשון התערובות: (כ) ידעך. ענין כיבוי וקפילה:

מצודת דוד

ערב עבור איש בין בעבור אשה עניה כוערת: (יז) ערב. ימתק לפי האיש מאכל גזול אבל אחרית הדבר אשר יסף כפיו לחצץ המשברות את השינים ואינם מתעכלים ר"ל עוד ירזה משמן בשרו: (יח) מחשבות בעצה. מחשבות הנעשות בעצת יועצים תכון ותתקיים ואם תלחם במי שעשה מלחמה בהתחכמות רב כי בודאי גם שכנגדך הרבה מחשבות בעצה ולזה מהצורך להתחכם ביותר: (יט) גולה סוד וגו'. לא תתערב להתחבר עם מי שטבעו לגלות הסוד ולא יוכל לעמוד על עצמו להסתיר דבר מה ולא עם מי שהולך רכיל בכוונה מיוחדת ולא עם מי שדברי שפתיו כמה פתיות אשר בעבור הסכלות יגלה הסוד לתומו: (כ) ידעך נרו. יכובה נשמתו בשחרות החושך ר"ל נכון יום הגמול אם מקלל

מוסר חכמה

באור המלות

ערב נמשך גם למטה, ואם (ערב) בעד נכרים: (יח) מחשבות עצה, תחבולות. למעלה (א' ה'): (יט) גולה. נת"ד ולפותה מוסב על כולם, לגולה סוד ולהולך רכיל ולפתה, שהוא פתי בשפתים לדבר דברי פתיות, וי"מ מרחיב שפתיו מענין

באור הענין

ומחלקו אל הנכרים אשר התמכר לערוב ערובה, ולכן בא פסוק זה שנית לקמן (כ"ז י"ג): (יז) **ערב לאיש לחם שקר**, לפי המשל מי שאוכל לחם שקר, היינו לחם שבא ע"י גזלה ורמיה ואונאה וכדומה, תחלה נדמה לו שערב לפיו, כי בא לו בלא יגיעה, אבל אח"כ **ימלא פיהו חצץ** וחלים, כי יענש בידי שופטים או בידי שמים, ולפי הנמשל נמשך למעלה, שאוחז בדעות הילוניות וכפירה ומינות יחפוץ שיהיה לו מאכל תאוה לנפשו, הנה הלחם הזה שמאכיל את נפשו הרוחנית, שהוא לחם שקר מדעות שקרות, תחלה נדמה לו שערב לחכו, כמ"ש כי נופת תטופנה שפתי זרה, אבל אח"כ ימלא פיו חצץ וחלים, זקים ומות הנפש, ופיו רומז על החכמה ר"ל שהוא מלא חכמת שקר שהם חלים לנפש הרוחניות: (יח) **מחשבות בעצה תכון ובתחבולות עשה מלחמה**, כבר באררנו זה למעלה (י"ב י"ד) שכל המון המחשבות שיחשוב האדם על צדדי האפשר נקראו מחשבות, והם כזרם מים שוטף, ועת יבחר אחד מבין חלקי האפשר לעשות כפי התכלית נקרא עצה, ואז יש כן וכסים להמחשבות ואינם שטים עוד על כנפי רוח, ועז"א **החשבות בעצה תכון**, וצריך עצה אחת, אמנם **במלחמה צריך תחבולות**, שהוא קיבוץ עצות רבות, כי גם הלוחם כנגדו יו"ל עצות, וגם באררנו שלכן במלחמה טוב יועצים רבים כדי שייעצו כמה עצות על כל הצדדים שיפנה האויב, וכבר באררנו למעלה (ט"ו כ"ב) מ"ש הפר מחשבות באין סוד וברוב יועצים תקום, שאם לא ישמרו עצה בסוד לא תבא אל התכלית, ואז צריך ג"כ רב יועצים כדי שייעצו גם על אופן שתתקלקל העצה ע"י גלוי הסוד, ולכן אמר פה: (יט) **גולה סוד הולך רכיל ולפותה שפתיו לא תתערב**, שאחר שעקר היא העצה והוא תתקלקל ע"י גלוי הסוד, צריך לשמר מאד מן הרגילים לגלות הסוד, והם שלשה, א] מי שבטבעו **גולה סוד** ואינו נאמן רוח, ב] מי שהוא **הולך רכיל**, שג"כ דרכו לגלות סוד ע"י רכילותו, ג] **פותה שפתיו**, שמדבר דברי פתיות בשפתיו ומתוך הרגלו להרבות דברים לא ישמור סודותיו ונסתריו, **עם כל אלה לא תתערב**, כי על ידם תתקלקל עצתך: (כ) **מקלל אביו ואמו ידעך נרו באישון חשך**, המקלל אביו ואמו יולדיו יצוייר בשני אופנים, א] איש שהחיים למעמסה עליו וחושב בלבו שהרעות בעולם יותר מן הטובות (כמו שהביא המורה שהיה כן דעת איזה כתות) ושע"כ המציאות הוא לרע, וטוב לו ההעדר, **ומקלל אביו ואמו** שהיו סבה אל מציאותו באלה החיים הרעים, ועליו אמר **שידעך נרו באישון חשך**, שנר האדם הוא מזלו והצלחתו הצרה על ראשו, וגם מי שנרו כהה או כבה עדיין יש אור קצת, כמי שדעך נרו בלילה ורואה לאור הלבנה, והוא התקוה אשר בלב כל איש, אבל האיש הזה ידעך נרו וישאר באישון חשך בלא אור ותקוה ויאוש כלל, כמ"ש נר רשעים ידעך, ורשעים בחשך ידמו, ויש עוד אופן המקלל אביו ואמו בעבור הנחלה שרוצה שימותו קודם כדי שיירש נחלתם במהרה ועל כן חיי יולדיו קשים עליו, ועז"א.

חבר׃ י נפש רשע אותה־רע לא־יחן בעיניו רעהו׃ יא בענש־לץ יחכם־פתי ובהשכיל לחכם יקח־דעת׃ יב משכיל צדיק לבית רשע מסלף רשעים לרע׃ יג אטם אזנו מזעקת־דל גם־

ת"א נפש רשע. עקידה י"ב: אוטם אזנו וגו'. חגיגה כ"ה:

רש"י

(ט) ובית חבר. שנכנס לבית חבירו לדבר עם אשתו. ומדרש אגדה מכאן שסוף השכינה להסתלק מעל ישראל שהם כאשת מדינים. ובית חבר בית שמחברים בו רעים להקב"ה כגון דמות שהעמיד מנשה בהיכל ה': (יא) בענש לץ יחכם פתי. על ידי יסורי הלצים, הפתאים מתחכמים ושבים בתשובה: (יב) משכיל צדיק.

מצודת דוד

מלשבת עם אשת מדינים אף בבית חבורות אנשים: (י) אותה רע. אין מעשה הרשע על כי יטעה לחשוב במעשיו טובים אבל יודע הוא ברעתה ונפשו חשקה בה ולזה לא יוחן בעיניו רעהו רשע כמותו כי אם הסבה נעזבה א"כ מהראוי לאהוב נרעהו כמשפט אנשי הצדק: (יא) בענש. בעת בוא עונש על הלץ אם לא יועיל לעצמו מועיל הוא לפתי המשולל הבנה כי תחכם על כי פחד לנפשו: ובהשכיל. אבל להכם אף בלמדו דברי השכל הוא עצמו יקבל התועלת ויקח דעת נוסף על מה שבידו: (יב) משכיל צדיק. כאשר הצדיק עומד בבית רשע הצדיק הזה מגינה ביתו של הרשע כי נתברך בגללו והוא סיבה לסלף את הרשעים לעשות רע כי יחשוב בעבורו נתברך ביתו ומעשיו טובים בעיני ה': (יג) אוטם. הסותם אזנו משמוע צעקת דל אשר יצעק מפני נוגשיו גמולו

מצודת ציון

כהנים (הושע ו'): (י) יוחן. מלשון חן: (יב) משכיל. ענין השגחה כי המשגיח במעשיו נראה לבריות שעושה בהשכל: מסלף. מעקם כמו ויסלף דברי בוגד (לקמן כ"ב): (יג) אוטם. סותם:

מוסר חכמה

באור הענין

וריעים, ולא טוב לשבת גלמוד, אבל מי שיש לו אשת מדנים, לא טוב לשבת בבית חבר, שהיא תתקוטט עם החברים עד שיתהפכו לו לאויבים, או תעורר מדנים ביניהם, או תבזהו לפניהם, ואז טוב לשבת על פנת גג נפרד מהחברים, ובפסוק י"ט יאמר כי טוב לשבת בארץ מדבר מאשת מדנים וכעס, שאם היא בעל כעס אז גם לשבת על פנת גג בעיר לא טוב, וצריך לברוח מפניה אל המדבר, ופסוק זה כפול לקמן (כ"ה כ"ד) ויתי' שם: (י) **נפש רשע אותה רע לא יוחן בעיניו רעהו**, הגם שבאר החוקר שהאהבה תמצא בין הטובים, ומהראוי שתמצא האהבה בין הרשעים, באר החכם, **שהרשע לא יוחן רעהו בעיניו**, מצד **שנפש רשע אותה רע**, וזה מפני פנים, א] בכל רשע יש לו נטיה לרעה אחרת, זה נואף זה גונב וכדומה, ואינם שוים בתאותם, ב] שגם הרע שישוה בה עם רעהו אינו רוצה את הרע, כי יודע שהוא בלתי נרצה אצל הרצון והבחירה השכליית, רק מתאוה אל הרע ותאותו תאלצהו אל זה ויודע שהוא רע ושהוא מגונה, וע"כ חברו הרשע נבזה בעיניו כי יודע שהוא בעל תאוה ורע: (יא) **בענש לץ יחכם פתי ובהשכל לחכם יקח דעת**, למעלה (י"ט כ"ה) אמר לץ תכה ופתי יערים והוכיח לנבון יבין דעת, ויש הבדל בין הערמה ובין החכמה, שבחכמה הוא מקבל חקי החכמה להתנהג על פיהם, אבל הערמה היא אנושית, ואם יכו את הלץ יערים הפתי וידע ערמות להזהר, אבל **בענש לץ**, שהוא העונש המגיע לו בפלילים או בידי שמים, אשר יוכר שהעונש בא בעבור החטא, אז **יחכם פתי** שאז יקבל חקי החכמה, כי אז יבין שיש שכר ועונש, ושחקי החכמה מאת האלהים. אבל החכם שקבל חקי החכמה, רק שחקי החכמה אין נודעים בידיעה ברורה כמוחשות שזה נקרא דעת, וע"י שישכיל החכם ע"י עונשי הלץ איך ענש ה' מדה כנגד מדה להמתלוצץ על חקי החכמה, שזה ישיג ע"י כח השכל שמשכיל גם עניני החכמה, אז **יקח דעת**, וידע דרכי החכמה בידיעה ברורה כידיעת המוחשות: (יב) **משכיל צדיק לבית רשע**, גם בעת שבית רשע מכוון בשלוה, שזה רומז במה שקוראו בית רשע, הנה הצדיק משכיל ומתבונן סבתו, שזה מפני שבזה **מסלף רשעים לרע**, שעי"כ יוסיפו לעשות רע, שאם היה מעניש אותם תיכף היו מתיראים לעשות רע, וגם ר"ל שעל ידי שלותם תמהר פורענותם, כמ"ש ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו, וזה גורם רעות, כפי רוב הטעמים שנאמרו בהצלחת הרשע שהכל כדי למהר רעתו ושלום מגמו: (יג) **אוטם אזנו מזעקת דל**, יש הבדל בין הדל ובין הרש שהדל נתדלדל נכסיו, וע"פ הרוב יהיה זה ע"י עשק וחמס, והוא זועק אל השופטים להציל עשוק מיד עושקו, והשופט **שאוטם אזנו**

באור המלות

ודרך איש, ר"ל דרך המיוחד לכל איש: (יא) בענש. העונש הוא הגמול הנמרץ מאת השופט עלי עון, וזה הבדלו בינו ובין מ"ש למעלה (י"ט כ"ה) לץ תכה. יחכם, ולמעלה יערים, וערמה, פחותה מחכמה, כמ"ש בכל הספר. ובהשכיל לחכם, למעלה (שם) והוכיח לנבון, כי החכם לא יקבל דעת ע"י התבונה לבדה, כי איש נבון כנ"ל (א' ה'), רק ע"י כח השכל שהוא כח חד, שע"י יוכל להבין חקי החכמה (כנ"ל שם ג'), ועז"א יקח דעת, ובנבון אמר יבין דעת, כי החכם אינו מבין בכח התבונה רק יקבל ע"י כח השכל, כמ"ש תמיד שאצל החכם בא מלת לקח, כי הוא מקבל ולוקח, והנבון מבין מדעתו ע"י

הוּא יִקְרָא וְלֹא יֵעָנֶה׃ יד מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה־אָף וְשֹׁחַד בַּחֵק חֵמָה עַזָּה׃ טו שִׂמְחָה לַצַּדִּיק עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּמְחִתָּה לְפֹעֲלֵי אָוֶן׃ טז אָדָם תּוֹעֶה מִדֶּרֶךְ הַשְׂכֵּל בִּקְהַל רְפָאִים יָנוּחַ׃ יז אִישׁ מַחְסוֹר אֹהֵב שִׂמְחָה אֹהֵב יַיִן וָשֶׁמֶן לֹא יַעֲשִׁיר׃ יח כֹּפֶר לַצַּדִּיק רָשָׁע

ת"א מתן בסתר. סוטה ה' בתרא ח': ושוחד וגו'. שם: שמחה וגו'. ערכים ל"ג: אדם תועה. בתרא ע"ט:

רש"י

לדיקו של עולם הוא הקב"ה מתן לב להכרית בית רשע כנגד זכר עמלק: (יד) מתן בסתר. לדקה: ושחד בחק. אף זו לדקה. יכפה אף. חמה עזה: (טו) שמחה לצדיק עשות משפט. שמחה להקב"ה לעשות דין בלדיקים כדי לזכותם לחיי עולם הבא, ושמחה ללדיקים שהקב"ה מביא יסורין עליהם כדי שיזכו לעולם הבא, כך נדרש במדרש תהלים: ומחתה (הוא) לפעלי און. לפי שאין נותנין לב לשוב ואין היסורין מועילין להם ומתמערין ולא להועיל: (טז) אדם תועה מדרך השכל. פורש מן התורה: בקהל רפאים. בעדת גיהנם: (יז) איש מחסור. מי שאוהב שמחה משתה תמיד: (יח) כפר לצדיק רשע והחת ישרים בוגד.

מצודת ציון

(יד) יכפה. ענין כסוי ובדרז"ל כפה עליהם הר כגיגית (שבת פ"ח): (טו) ומחתה. ענין שבר: (טז) רפאים. הם המתים

מצודת דוד

בגם הוא יקרא בעת נרהו לעזרה ואין מי ישיב לו: (יד) מתן. הנותן מתן בסתר למי שחרה אפו בו הנה המתן הזה יכסה את האף ולא יהיה נראה עוד: ושוחד בחק. הנותן שוחד בחק ר"ל בהסתר אז יכסה בזה חמה עזה וחזקה וכפל הדבר במ"ש: (טו) שמחה. הלדיק ישמח בעת יעשה משפט ועשיית המחתה היא שמחה לפועלי און: (טז) מדרך השכל. מדרך התורה: בקהל. ר"ל אחר המיתה כשיהיה בקהל המתים אז ינוח ולא יהע עוד אבל כל ימי חייו הוא מוסיף והולך להעוות בכל יום ויוסר: (יז) איש מחסור וגו'. האוהב שמחת מאכל ומשתה יהיה איש מהסור ר"ל חסר מכל טובה: אוהב יין וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יח) כופר. אם נגזר מיתה על הלדיק ובעלה הגזירה אין מדה"ד מתפיים עד כי יותן רשע לפדיון

מוסר חכמה

באור המלות

שוחד ורחוק סתבונה: (יד) מתן, שחד. השוחד עקר כונתו ע"מ שנותנים לדיין לעוות הדין. אף, חמה, כתבאר (ט"ו א') שאף הוא החיצון והחמה היא הפנימית והיא קשה מאף: (טז) השכל. השכל הוא הכח כחד אשר באדם לסבין בדברים שאין הבינה שולטת בהו, בעניני האלהות ונפלאותיו (תהלות י"ד ב', ס"ד י', ק"ו ז'), ויש שכל טוב שהוא רוה"ק (כנ"ל ג' ד', י"ג ט"ו), והתבאר עוד (י"ב ח', ט"ו כ"ד, ט"ז כ"ב, כ"א י"א), והשכל, הוא מקור או שם: (יח) כפר, תחת. התבאר ושעיה (מ"ג ג').

באור הענין

ואינו מושיע לו בהיות לאל ידו, יהיה עכשו שיעשק גם הוא ויקרא ולא יענה, בין בדיני שמים מדה כנגד מדה, בין בדיני ארץ שכמו שהוא לא עשה משפט ידוכא בשער ואין מציל: (יד) מתן בסתר יכפה אף ושוחד בחיק חמה עזה, יאמר שהמעות הניתן בסתר לפעמים הוא לטובה ולפעמים הוא לרע, שאם הוא מתן בסתר, שמתן מציין המתנה שנותנים שלא עבור דבר, כמו המעות שנותנים לעני, או המתן שנותנים לשרים ולעשירים, זה יכפה אף שמתן הלדקה יכפה אף שלמעלה, ומתן לשופט ולשר יכפה אף שלמטה. אבל המעות שנותנים בסתר לפעול על ידי עוות הדין והטיית המשפט, שזה נקרא שוחד שנותנים בחיק השופט, זה יעורר חמה עזה, אם למעלה, אם למטה בהודע הדבר למלך הארץ: (טו) שמחה לצדיק עשות משפט ומחתה לפועלי און, הלדיק הוא מי שנוהג כפי חקי הלדק, ופועלי און הם העוסקים בכח הזרוע לעשוק ולחמוס, שהוא הפך הלדק, ובעת יטה ה' קו המשפט, לשפוט כפי המעשה, או בעת יעשה משפט למטה מאת שופטי ארץ, אז הלדיק ישמח כי רולה במשפט, ויודע כי אז יזכה במשפטו, ופועלי און יהיה להם המשפט למחתה: (טז) אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח, יש הבדל בין השכל ובין חכמה ובינה ייתר כחות הנפש, שהשכל הוא כח החד שימלא לאדם להשיג באלהות וברוחניות ובנפלאות, שדברים שאין מבוא להבינה להשיג ע"י היקשים ומופתים ולא להדעת לדעת ע"י הכרת החושים, ובכח זה ישיג את ההשגחה וכל האמונות התלוים באלהות, ועל"פ הרוב נלוה אל זה רוח הקדש ואז נקרא שכל טוב, וכמ"ש ורוחך הטובה נתת להשכילם, ואדם התועה מדרך השכל טועה באמונות האלהיות, כמו הכופר בהשגחה ובידיעת ה' ובהנהגתו ובנפלאותיו, והם המינים שאין להם חלק לעוה"ב ואין להם תקנה, ובקהל רפאים ינוח, כי ירד לגיהנם: (יז) איש מחסור, מי שאוהב שמחה לשמוח תמיד, הוא איש מחסור, כי השמחה לא תתמיד, וכל דבר שישמח עליו בראשית השיגו את הדבר, אחר שירגה אותו או יהיה לו לקנין ימים אחדים, לא ישמחהו עוד, וירלה לראות תמורתו דבר חדש ישמחהו, ויהגה חסר תמיד, אבל האוהב יין ושמן, לשתות ולמשוח את בשרו בתפנוקים, זה לא יעשיר, כי יכלה ממונו, ומלבד שהוא איש מחסור, יכלה גם ממונו, משא"כ אוהב שמחה יעשיר שלא יכלה ממונו: (יח) כופר לצדיק רשע, התחת הוא ממין המתחייב, נפש תחת נפש, והכופר בלתי מין המתחייב,

כא א פלגי־מים לב־מלך ביד־יהוה על־כל־אשר יחפץ יטנו׃ ב כל־דרך איש ישר בעיניו ותכן לבות יהוה׃ ג עשה צדקה ומשפט נבחר ליהוה מזבח׃ ד רום עינים ורחב־לב נר רשעים

ת"א פלגי מים. ברכות נ"ה: עשה צדקה. סוכה מ"ט:

רש"י

כא (ב) **כל** דרך איש ישר בעיניו. ותוכן. ובוחן: (ד) רום עינים. גסות הרוח: ורחב לב. תאוה למלאות תאות לבו הוא ניר של רשעים, חרישותם ומחשבותם היא חטאתם

מצודת דוד

כא (א) פלגי מים. כמו פלגי מים שהם ביד האדם להטותם אל מקום הנרצה ע"י חפירות ותעלות כן לב המלך ביד ה' להטותו אל כל אשר יחפוץ: (ב) ישר בעיניו. כי אינו רואה חובה לעצמו: ותוכן. ה' שהוא בתוך לבו יודע הוא אם ישר דרכו או לא: (ג) עשה. עשיית צדקה ומשפט נבחר בעיני ה' מהבאת זבח: (ד) רום עינים. דרך גסי הרוח להרים עיניהם כלפי מעלה לא כענוים המשפילים עיניהם למטה לארץ: ורחב לב. ענין בקשה

מצודת ציון

כא (א) פלגי מים. אמת המים: (ב) ותוכן. מלשון תוך: (ד) ניר. ענין חרישה כמו נירו לכם ניר (ירמיה ד) והוא מושאל על המחשבה כמו שהושאל גם לשון חרישה

מוסר חכמה

באור הענין

כא (א) **פלגי מים לב מלך**, הגם שלב האדם הפרטי נתון ברשותו והבחירה בידו, לא כן לב המלך, אחר שבבחירתו תלוי אושר הכלל, ואם יבחר בדרך רע ישחית רבים ולאומים, לכן לבו זה הכללי הוא ביד ה', והוא בעניני הכלל מסולל הבחירה, ומדמהו לפלגי מים שהמים ברדתם מהררי עד וממקורות רבות, יתאספו ויהיו לנחל שוטף, ומן הנחל יפלגו ויזרמו לתעלות רבות, ובפלגי מים אלה תלוי שלמות הכלל, שאם לא יביאו להטותם אל מקומות הצריכים, יעברו ממקומות הישוב הצריכים למים אל המדבריות והיערות, או יתפשטו אל השדות העומדות במישור וישטפום, או אל הערים העומדים בעמקים ויחריבום, וע"כ ישתדלו האנשים לחפור להם תעלה ולהטותם אל מקומות הצריכים, ולישרם ולהסב אותם מן מקומות הבלתי צריך, וכ"ש ממקומות שיזיקו וישטופו, אחר שזה צורך הכלל, כן לב מלך אחר שממעשהו יפלגו עניני הכלל אם לשבט אם לחסד אם למלחמה ואם לשלום, הם ביד ה', **ויטה אותם לפי רצונו**, בהנהגת הכלל, אם זכו יטהו לטובה ובהפך, ולא ימתין לשנות גמר מעשהו לפי רצונו, רק התחלת נטית הלב יטה לרצונו כמו שמטים פלגי מים בהתחלת הפלגותם: (ב) **כל דרך איש ישר בעיניו ותוכן לבות ה'**, למעלה (ט"ז ב') אמר כל דרך איש זך בעיניו ותוכן רוחות ה', שהזך הוא ההפך מן הפסולת והישר הוא ההפך מן העקל, הישר היא בבינה והדרך הישר הוא היותר קצר בין שתי נקודות מונחות, למשל דרך הענוה הנדיבות והרחמים הוא הדרך הישר, ולפעמים יצטרך להתנהג בהפך כמו גאוה והאכזריות כנגד צוררי ה', והאדם יטעה בזה, לפי נטית לבבו, וידמה לו שזה ישר יען שלבבו ובחירתו נוטה לזה, אבל ה' **הוא תוכן לבות** ויודע תכונת הלב ומעגלותיו מפלס, ויש שאינו טועה והולך ביושר אבל אינו זך, ר"ל שעושה לשם פניות חיצוניות, וזה תלוי מן הרוח המעלה ניצוציו על הלב שהרוח עמוק יותר מן הלב, עז"א שם ותוכן רוחות ה': (ג) **עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח**, מפני שהיו חושבים שהבאת הקרבנות היא עבודה רצויה אל ה' מצד עצמה, והיו משתדלים ומרבים בהבאת הקרבנות, וכבר הרבו הנביאים להוכיח ע"ז ולהראות שהקרבנות אינם תכליות לעצמם רק הם אמצעיים, שבזה מראים ההכנעה שמוכן להקריב א"ע ולמסור נפשו על קדושת ה', ולשמוע דבריו ומצותיו שצוה על המשפט והצדקה שכולל מצות שבין אדם לחברו ושבין אדם למקום והוא התכלית, א"כ **עשות צדקה ומשפט נבחר מזבח**, אחר שהזבח הוא רק אמצעי אליהם, והתכלית נבחר מן האמצעי, ובא ג"כ לבאר מ"ש כל דרכי איש ישר בעיניו, והאיש המרבה בהבאת הקרבנות נדמה לו שקיים מצות ה', ובאמת אינו הדרך הישר שהיא הדרך היותר קצר, הם דרך ארוך להגיע אל עיר שהוא המשפט והצדקה, שהדרך היותר קצר אם עושה המשפט והצדקה בעצמם בלא הדרך הסבובי שהוא הקרבנות, כי אין המעשה בעצמה נרצה, רק הלב והמחשבה והכונה, שעז"ש ותוכן לבות ה': (ד) **רום עינים ורחב לב**, **רום עינים** הוא מה שיתגאה **בשכל העיוני** שנדמה לו שמשיג הכל ומחליט משפטו בדברים שלמעלה משכל האדם ובמה שאחר הטבע, ובזה יצא לאפיקורסות וכופר באלהות, ורחב לבב הוא שלבו מתאוה בלי גבול ואין קץ לתאותיו, שני אלה הם **ניר רשעים**

באור המלות

שפי' הסרת המרק והשומן הנבלע בו, ובא על התמרוק א"ש מוציא הליחות הסרחיי ודשן הגוף:

(ב) ישר. עי' למעלה (כ' י"א): (ג) צדקה ומשפט. הצדקה הם המצות שבין אדם למקום, והמשפט הוא בין אדם לחברו, ישעיה (א' כ"א) ובכל התנ"ך: (ד) רום עינים ורחב לב. העינים יציירו את ההשגה, ורום תואר בשכל וכל שם רום, וכן ורחב לבב, והלב מקום התאוה

חטאת: ה מחשבות חרוץ אך־למותר וכל־אץ אך־למחסור: ו פעל אצרות בלשון שקר הבל נדף מבקשי־מות: ז שד־רשעים יגורם כי מאנו לעשות משפט: ח הפכפך דרך איש וזר וזך ישר פעלו: ט טוב לשבת על־פנת־גג מאשת מדונים ובית

מדינים קרי

רש"י

(ה) מחשבות חרוץ. אדם ישר שמתהלך באמת ובמשפט חרוץ: אך למותר. להצלחה ולריוח באות: וכל אץ. דוחק השעה: (ו) פעל אוצרות. להרבות הון: בלשון שקר הבל נדף וגו'. מוקשי (ס"א מבקשי) מות הם לו: (ז) יגורם. יגור אותם: (ח) הפכפך דרך איש זר. איש והוא זר סר מן המלוה דרכו הפכפך:

מצודת ציון

כמו שנאמר אל תחרוש על רעך רעה (לעיל ג'): (ה) חרוץ. זריז וישר: אץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לבוא (יהושע י'): נדף. ענין דחיפה ומוכה כמו תדפנו רוח (תהלים א'): (ז) יגורם. מל' מגור ופחד וכן מגורת רשע (לעיל י'): (ט) פנת. זוית: חבר. חבורת אנשים וכן חבר

מצודת דוד

תענוגים הרבה והשאוהו לחטא: נר רשעים. הדברים שהלא הלא המה מחשבות הרשעים ויחשבו לחטאת: (ה) למותר. אין בהם דבר בטל אך להביא יתרון מה: וכל אץ. הממהר במעשיו אין בהם דבר ריוח אך להביא עוד חסרון מה: (ו) פועל. המאסף אוצרות ע"י לשון שקר המה הבל ונדף כי לא יתקיימו בידו ויבקשו עוד את המות כי המה סיבה למות על ידם: (ז) שד. הגזל עצמו יביא עליהם פחד: כי מאנו לעשות משפט. להשיב הגזל לבעליו: (ח) הפכפך. המתהפך במעשיו פעם כך ופעם בהפוך הנה פעם דרך איש לו ופעם הוא זר מן הדרך אבל כאיש הזך פעלו ישר בכל עת מבלי השתנות: (ט) על פנת גג. מבלי מחסה מזרם וממטר ויחידי מבלי חבורת אנשים: מאשת.

מוסר חכמה

באור המלות

גבהות הנפשיות עת"ש (תהלות קל"א). נר, החרישה באדמה לסולית הקוצים (ירמיה ד'): (ה) חרוץ. ע"ל (י' ד'). ואץ, הוא הממהר ודוחק השעה: (ז) יגורם. יפחידם, וי"מ יכריתם וערכו גרר: (ח) וזך ישר. ע"ל (כ' י"א).

באור הענין

חטאת, הניר הוא מה שחורשים השדה לעקר הקוצים ולהסיר כל המעכב אל יציאת הזרע, והנה הרשעים זורעים החטאת על תלמי לבבם, אבל יוכל להיות שלא תגדל הזרע, אם ע"י השכל העיוני או ע"י השכל המעשי, אבל רום עינים הוא הניר בל יעכב השכל העיוני ע"י שיראה את ה' וישכיל באמתתו, ורחב לבב הוא הניר בל יעכב השכל המעשי כי תאות הלב הגיעהו אל החטאת: (ה) **מחשבות חרוץ אך למותר**. החרוץ הוא הזריז במעשיו, ובכל זאת מתנאי התכליות הוא המחשבה והתיעצות שלא יעשה דבר בנחיצה רק יחשוב תחלה על כל צדדי האפשר, ושיעשהו בדרך היותר טוב והיותר קרוב אל השכר, והגם שעי"כ יתמהמה בעשייתו ישיג מזה מותר תמיד, כי עי"כ יבחר האמצעים היותר טובים אל התכלית, אבל **כל אץ** שהוא הדוחק את השעה והענין לעשות תיכף בלי עיון ומחשבה, הוא תמיד, **למחסור**, כי הזריזות הגם שהיא טובה במעשה אינה טובה במחשבה, שצריך איחור ובשם תחלה: (ו) **פועל אוצרות**. מי שפועל אוצרות ע"י **לשון שקר** והוא ע"י עדות שקר, ע"י זיוף שטרות, ע"י זיוף המטבעות, וכדומה, הגם שפועל אוצרות עי"כ, הוא **הבל** נדף מעצמו, שאין באוצרות האלה ממש, והוא נדף שאינו מתקיים כי הדפנו רוח, והאוצרות הם מבקשי מות, כי בעת יודע זיופו יתחייב מיתה: (ז) **שוד רשעים יגורם**, כבר אמר מגורת רשע היא תבואנו, שהרשע מפחד תמיד באשר פה כי השוד והשבר שמוכן לבא עליהם הוא יפחיד אותם, שלבם מגבא להם העתיד לבא עליהם על **שמאנו לעשות משפט** רק שוד ורצח, וי"ל שמוסב למ"ש שפועל אוצרות בלשון שקר הבל נדף מבקשי מות, שעי"כ יגורם השוד, ויכשלו בו, ויל"פ שוד מענין שודד. מה שהם שודדים עי"כ מפחדים, שהעבירה תפיל פחד על העושה אותה: (ח) **הפכפך דרך איש וזר**, מוסב למעלה באר הטעם **ששוד רשעים יגורם, כי מאנו לעשות משפט ודרך איש, הפכפך וזר להם**, ר"ל כי האדם הוסד בטבעו ללכת בדרך משפט ושלא לגזול ולחמוס, ושיאהב האמת והצדק, ובזה יתקיימו האנשים בהנהגה המדינית, אבל הרשעים האלה, וכן בעלי לשון שקר שהזכיר, דרך איש המטבע לו בטבע הוא הפכפך וזר להם, כי הם הולכים בדרך הפוך מן הדרך אשר הטבע האדם עליו, מתרחקים מן המשפט אל השוד מן האמת אל השקר, ודרך הישר זר להם, ועי"כ יגורו מן השוד, כי כל החבורה האנושית מתעדת אל הרשעים האלה שדרכם הפוך וזר, אבל הזך ישר פעלו, הזך הוא הנקי מפסולת, וינדק על נקיון התאוות בשכל המעשי, והישר הוא בשכל העיוני, הזך הוא בחכמה והישר הוא מצד הבינה, מי שאינו זך במדותיו ותוצא מן חקי החכמה, לא יוכל להיות ישר, כי התאוה תטהו מני דרך מן היושר אל ההפך, שע"י שדרכו זר בתאוה הוא הפכפך, אבל אם הוא זך ילך ביושר כי הבינה מסכמת בטבע אל היושר: (ט) **טוב לשבת**, הגם שטוב לשבת בבית שיש שם חבורה, ר"ל בבית חבר, עם אוהבים וחברים

כח עֵד־כְּזָבִים יֹאבֵד וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לָנֶצַח יְדַבֵּר׃ כט הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו וְיָשָׁר הוּא ׀ יָכִין דַּרְכּוֹ׃ ל אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד יְהוָה׃ לא סוּס מוּכָן לְיוֹם מִלְחָמָה וְלַיהוָה הַתְּשׁוּעָה׃

כב א נִבְחָר שֵׁם מֵעֹשֶׁר רָב מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב חֵן טוֹב׃ ב עָשִׁיר

ת"א העז איש. תענית ז': אין חכמה. ברכות י"ט עירובין ס"ג סנהדרין פ"ב:

יבין קרי דרכו קרי

רש"י

בשלה רעה, כגון קרבנות בלעם ובלק שלא היו מביאים אלא לקלל את ישראל: (כח) ואיש שומע. המקבל מה שכתוב בתורה לא תענה ברעך וגו' (שמות כ'): לנצח. תמיד: (כט) העז איש רשע בפניו. הרשע מראה את עזותו בשעת כעסו: בפניו. מלשון אף: (ל) אין חכמה וגו'. אין כל חכם ונבון חשוב לנגד ה', כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב:

כב (א) נבחר שם מעשר רב. שם טוב: מכסף ומזהב. נבחר חן טוב:

מצודת דוד

שלא כהוגנו כי אמת הוא: (כט) העז. הרשע מראה עזותו בעת כעסו ולא יתבונן במעשיו אבל הישר יבין דרכו בכל עת אף בזמן הכעס: (ל) אין חכמה. לא יועיל שום חכמה ועצה לבטל גזרת המקום: (לא) סוס. עם כי מוכן הסוס ליום המלחמה לנוס בו בעת ירדפוהו מ"מ ביד ה' היא התשועה ואם לא יהיה נושע מעמו שקר הסוס לתשועה:

כב (א) נבחר. שם טוב נבחר מעושר רב ומן טוב נבחר מכסף וזהב: (ב) עשיר. מוסב למעלה לומר לזה נבחר

מצודת ציון

(ויקרא יח): (כט) בפניו. בכעסו וכן ופניה לא היו לה (שמואל א א) כי הכעס נראה בפני האדם:

מוסר חכמה

באור הענין

כי בזמה יביאנו, הקרבן שמביאים רשעים, הגם שיביא הקרבן בלב שלם, בכ"ז כ"ז שהם רשעים, ר"ל שלא שבו בתשובה על רשעתם הקודם, הזבח תועבה, כהויב המלך שיביא לו מנחה שהיא תועבה בעיניו אף שמביאה בכל לב אחר שהוא שנוא לו, וכ"ש אם יביאהו בזמה, שגדר הזמה הוא ההתקשות המחשבה בעומק הרהורי עבירה, שגם בעת הבאת הקרבן כוונתו לזימה ועלת חטא, שהוא ממה שלא יתקבל מפני המביא, לא יתקבל מפני ההבאה בעצמה שתכליתה לרע: (כח—כט) עד כזבים יאבד העז איש רשע בפניו, כבר אמר כמה פעמים יפיח כזבים לא ימלט, יפיח כזבים יאבד, ופירשנו בכ"מ אופני ענינו, ופה מדבר בענין הקבלה המסורה מדור דור עד רשם אבן ישראל בעניני המצות והאמונות והדעות, שאם יעיד על דברים אמתים מקובלים שמעה אזנו וקבלה מראש הררי קדם, יתקיימו לעד ולפעמים יעיד אדם על דבר שלא שמע, וירצה להנחיל קבלה כוזבת, בין במצות בין באמונות ודעות ע"ז א' עד כזבים יאבד, כי מהשגחת ה' שהאמת יתקיים והשקר כעשן יכלה, ואיש שומע ודבר מה ששמע מפי השמועה הוא לנצח ידבר, ויתקיים קבלתו עדי עד, ולפעמים העז איש רשע בפניו להכחיש קבלתו, כי כן עמדו המכחישים בדור דור להכחיש הקבלה, אחר שאינה מושגת מעצמה רק מקבלת אבות, אמנם הישר הוא יבין דרכו, שמבואר שהישר הוא מי שישר בטבעו ונאמר על דרך הבינה שמבין דבר מתוך דבר בשכל הישר וגם מדותיו ישרות, הוא יבין מצד רוחב בינתו דרך האמת, ויוכל להכריע נגד המכחישים בכח בינתו הישרה: (ל—לא) אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה אומר הגם שהבחירה נתונה ביד האדם, ובענינים הפרטים יגליח האדם ע"י הכנתו והקידתו. בכל זה בענינים הגזורים מאת ה' וקבועים מאת ההשגחה, כמו בענינים הכוללים הנוגעים לכלל עם גוי ומדינה, אז הגם שצריך האדם לעשות את שלו ולהכין ההכנות הטבעיות, כמו בעניני מלחמה שהם ענינים כוללים צריך שיכין תכסיסי מלחמה וסוס ורכב, בכ"ז עצת ה' היא תקום ולא יועיל השתדלות האדם. והנה יצליח האדם לפי הטבע, אם ע"י החכמה שקבל מרבותיו דרכי הנהגה הראויה, אם ע"י התבונה שמתבונן בעצמו להוציא דבר מדבר, ולהתבונן בענינים שיפול עליהם אמת ושקר, ואם ע"י העצה הבא ע"י שלימות כח המדמה והמשער, שע"י יודעו לו העתידות איך יפול דבר ואיך ראוי להתחכם בדבר, ובכ"ז כל אלה לא יועיל לנגד ה', ר"ל בענינים הגזורים והחרצים מאת ה'. ומביא ראיה הגם שסוס מוכן ליום מלחמה והוא האמצעים הטבעים שע"י יצליח במלחמה, בכ"ז לה' התשועה כי נהוות המלחמה ענין כולל, שע"י ירד עם או יעלה במעלות, התשועה היא השגחיית, והאמצעים הטבעיים לא יועילו בו כלל:

באור המלות

עי' גדרו בס' התו"ה קדושים (סי' קי"א): (כט) ויבר כבר התבאר שהתם ישר הוא בבינה, לכן אמר יבין דרכו: (ל) חכמה, תבונה. עי' הבדלם למעלה (א' ב') ובכל הספר:

כב (א) נבחר שם מעושר רב, קניני העושר הם קניינים מדומים בלתי דבוקים מתעצמים עמו ונפרדים

וָרָשׁ נִפְגָּשׁוּ עֹשֵׂה כֻלָּם יְהוָה׃ ג עָרוּם ׀ רָאָה רָעָה וְיִסָּתֵר וּפְתָיִים עָבְרוּ וְנֶעֱנָשׁוּ׃ ד עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת יְהוָה עֹשֶׁר וְכָבוֹד וְחַיִּים׃

ת"א ערום וגו'. ספר הזוהר פרשת נח: ופתיים וגו'. כריתות ע"ג — ונסתר קרי

רש"י

(ב) עושה כלם ה'. כשעני אומר לעשיר פרנסני והוא עונה קשות עושה כולם ה', הקב"ה עושה אותם חדשים לזה עני ולזה עשיר: (ג) ערום ראה רעה. עונש של עבירה ונסתר ולא עבר העבירה: (ד) עקב ענוה. בשביל הענוה יראת ה' באה. דבר אחר ענוה עיקר ויראה טפלה ועקב לה מדרס לרגליה:

מצודת ציון

כב (ב) נפגשו. ענין פגיעה כמו רש ואיש תככים נפגשו (לקמן כ"ט): (ג) ונענשו. גם הפסד הממון קרוי בשם עונש כמו וענשו אותו מאה כסף (דברים כ"ב): (ד) עקב. ענינו סוף ואחרית ע"ש שהעקב הוא סוף הרגל:

מצודת דוד

שם וחן מעושר כי העושר לא ישובח והעוני לא יגונה כי מה' ולא הדבר בגזרה היורדת מן השמים ופגשה בזה העושר ובזה העוני כפי הגזרה כי ה' עושה כל אלה ולא בעבור רוב החכמה העשיר אבל השם והחן לא בבחירת האדם עצמו: (ג) ראה רעה. הערום רואה הרעה כמעותדת לבא ונסתר ממנה ר"ל שומר עצמו מן הרעה טרם בואה אבל הפתאים עברו דרך הרעה ולא נשמרו והשיג אותם העונש וההפסד: (ד) עקב. סוף הענוה היא יראת ה' ר"ל הענוה תסבב היראה כי כאשר ישפיל עצמו יגדיל רוממות

מוסר חכמה

באור המלות

(ג) ערום, פתיים. כנ"ל (א' ד'), ובא היו"ד תמורת

באור הענין

ופתאום יורש ואבד העושר בענין רע, אבל השם שקנה על ידי מעשיו הטובים הם מתעצמים בנפשו בלתי נפרדים ממנו, תכלית העושר הרב יותר מן הצורך להשיג כבוד ושישיו דברים גשמיים, וזה ישיג יותר בעל השם. והעושר רב צריכה שמירה וגוזל שנת בעליו, לא כן השם, מכסף ומזהב חן טוב הכסף והזהב אין להם מעלה פנימית רק הסכמיות שהסכימו עליהם לתת להם שווי יותר על יתר המתכיות, ודוגמתו החן טוב, שהאדם מוצא חן בעיני אנשים מצד ההסכמה, אבל זה יותר טוב לו מכסף ומזהב שישיג, שמעלות החן הוא נמצא בו בעצמו לא בדבר אחר, וגם שמה שיוכל להשיג אצל שלים ושרים ע"י שיתן כסף וזהב, ישיג יותר ע"י מעלות חן, והנה השם הוא לפי המעשים והחן הוא מצד התכונה כמ"ש ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני, ונגד זה העושר הוא הקנין שלו ונבחר ממנו השם שהוא קנין עצמי לו, והחן שאינו קנין רק מוצאו בעיני אחר טוב מכסף וזהב שיתנו לו אחרים: (ב) עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה', זה טעם על שהשם נבחר מעושר רב, כי העושר אינו קנין תמידי, כי העשיר והרש נפגשו, מצייר שהעשירים והרשים אינם עומדים במקום אחד שזה יעמוד נגד העושר וזה נגד העוני עד שלא יפגשו זה בזה, כי הם הולכים תמיד עולים ויורדים בסולם, עד שהעשיר והרש נפגשים זה בזה, אם בתחלה בעת שעלה העשיר אל ראש הסולם ירד הרש ממנו למטה ונפגשו בדרך, ואם אח"ז בעת יעלה, הגיע העשיר אל ראשו שאז יתחיל לרדת במסבה, כי גלגל הוא שחוזר בעולם, והרש בהיותו בקצה המטה יתחיל לעלות ויפגשו שנית, כמ"ש הקב"ה עושה סולמות ברקיע מורים לזה ומעשיר לזה, ועז"א עושה כולם ה', ה' עושה תמיד עשירים ורשים, שכן תקן את ההנהגה, וא"כ העשיר סופו לרדת ולאבד העושר, וטוב ממנו השם טוב אשר לא יסוף לעולם: (ג) ערום ראה רעה ונסתר, הערום אינו חכם שידע חקי החכמה, ובכ"ז כבר תלמדהו הערמה להבין דרכו שהוא הולך בה, אם לא יש בו איזה הפסד, כמ"ש חכמת ערום הבין דרכו, ושוקל ומפלס אם לא תגיעהו רעה בעתיד, ועי"כ ראה רעה, אם רעה עתידה לבוא הוא רואה אותה, וגם ונסתר בל ילך בדרך זה שאחריתו רע, כמ"ש יש דרך ישר לפני איש וכו', אבל הפתאים שהם הפך הערום לא לבד שלא יבינו ויזהרו מרעה עתידה, אבל גם עברו על רעה ההוה, ולכן ונענשו שמלבד שהשיגו הרע יקבלו עונש על שלא נזהרו כי היה להם להזהר: (ד) עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים, גורם הענוה מסתעף ממה שמשיג גדולתו של יוצר בראשית וכחו הגדול ונפלאות אשר ברא, עד שישיג שאיהו כאין וכאפס לפני קצת מבריאותיו, וכגם שישיג בעוה"ז מלכות וחכמה וגבורה וכל המעלות, ידע כי הוא כנמלה קטנה לפני המלך הגדול העומד עליו, וכאין תשוב לפני הקטן שבמלאכיו, ומחשבה זו מוספת להכנים בלבבו יראת ה' שיירא מעשות דבר נגד רצונו, כמ"ש הרמ"א שויתי ה' לנגדי תמיד וכו' כי אינו דומה ישיבת האדם וכו' כ"ש כשישים על לבו שממ"ה הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו וכו', ומי שנוחל ענוה יקבל עושר וכבוד כי ה' יגביהנו. מדה כנגד מדה, וינחל חיים אם חיי הנצחיים ע"י שיוסר מרע, אם חיי העוה"ז בהשגחת ה' הפך המהנהגה שיסיר יראת ה' מנגד פניו ודרכיו דרכי מות:

וְתַחַת יְשָׁרִים בּוֹגֵד׃ יט טוֹב שֶׁבֶת בְּאֶרֶץ מִדְבָּר מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים וָכָעַס׃ כ אוֹצָר ׀ נֶחְמָד וָשֶׁמֶן בִּנְוֵה חָכָם וּכְסִיל אָדָם יְבַלְּעֶנּוּ׃ כא רֹדֵף צְדָקָה וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד׃ כב עִיר גִּבֹּרִים עָלָה חָכָם וַיֹּרֶד עֹז מִבְטֶחָה׃ כג שֹׁמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שֹׁמֵר מִצָּרוֹת

ת"א אוכב יין, ספר סוהר פרשת שמיני: טוב שבת. ר"ה ל"א: רודף צדקה. ברכות ה' יבמות עט ב"ב ט"ז: שומר פיו. מגילה פ"ג: מדינים קרי הת"א רפה

רש"י

צדיק נחלץ ורשע בא תחתיו, כגון מרדכי והמן: (יט) טוב שבת בארץ מדבר. גם זה על שלוק השכינה אמר: (כ) וכסיל אדם. וכסילות של אדם. (כב) עיר גבורים עלה חכם. זה משה רבינו שעלה לרקיע

מצודת דוד

נפשו: ותחת וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יט) בארץ מדבר. במקום שאין אנשים: מאשת. מלשבת במקום מיושב עם אשת מדינים והשמדת כעס: (כ) אוצר וגו'. דרך החכם לאצור באוצרו דברים חמודים ושמן טוב להתקיים לעת הצורך אבל הכסיל שבבני אדם בעודו בכפו עד לא היותו מידו יבלענו ולא יחוש אם לא ימצא לעת הצורך: (כא) רודף. הרודף לעשות צדקה וחסד עם הבריות ימצא גם הוא מה' חיים וצדקה וכבוד: (כב) עיר גבורים. בא לשבח החכמה מהגבורה ואמר הנה החכם עלה לעיר גבורים ונלחם והוריד חוזק בטחונם אשר החזיקו במבצר העיר: (כג) שומר פיו. מלהרבות בדברים: שומר וגו'. כי אם ירבה אמרים לא יחדל מדבר פשע והוטא נפשו: (כד) זד יהיר. איש זדון המתיהר בדבור הנה שמו בעצמו

מצודת ציון

שנרפו ונתלו: (כ) בנוה. במדור: יבלענו. מלשון בלועם: (כג) וירד. מלשון ירידה והשפלה:

מוסר חכמה

באור הענין

שיכפר גם בממון ויהיה לו כפרה, יאמר כה' דן את העולם ישפט בין הצדיק והרשע, והיוצא רשע בדינו יכפר במיתתו על הצדיק, (כי צדיק ורשע הם שמות יחוסים בערך זה א"ז באותו נידון, וגם אם היה הצדיק יוצא חייב, יזכה בערך הרשע ויכפר בו), והבוגד הוא תחת ישרים, שהישר אינו יחוסי רק שהוא עצמו ישר ואינו צריך כופר וכפרה, רק בעניני העולם יצוייר שהבוגד רוצה להמית הישרים ובא הוא תחתיהם נפש תחת נפש והם נצולים, כמ"ש צדקת ישרים תצילם ובהוות בוגדים ילכדו: (יט) טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדינים וכעס, כבר אמר למעלה שטוב לשבת על פנת גג מאשת מדינים אם אינה בעלת כעס רק מעוררת נדנים עם שכני' ובני ביתה, צריך להתרחק מן החבורה, וידור עמה על פנת גג שלא תמצא עם מי להתקוטט, אבל אם היא בעלת כעס תכעיסהו גם שמה, וצריך לברוח ממנה אל המדבר: (כ) אוצר נחמד ושמן בנוה חכם, אומר לפי המשל שהחכם לא יאבד הסגולה והאוצר שלו, ושומר אותו, עד שאוצר נחמד כמו זהב ובשמים, ושמן הטוב שהוא ג"כ באוצר (כמ"ש ויראם את הזהב ואת השמן הטוב אשר באוצרותיו) נמצא בנוהו, ואדם כסיל יבלע וישחית את האוצר, ובנמשל, אם על האוצר ושמן הגשמי, שהחכם יחשוב מחשבות שישאר האוצר תמיד בנוהו, והוא ע"י שיתננו לצדקה לעניים ויעשה בו גמ"ח וזה נשאר לו לעולם, כמ"ש אבותי גנזו למטה ואני גנזתי למעלה, אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו וכו'. אבל האדם הכסיל שמחזיקו לעצמו יבלענו, כי סוף יירשנו זרים ולא ישאר בידו מאומה אחרי מותו, וכן בא במליצה על אוצר נחמד ושמן הרוחני, שסגולות הנפשיות ושמן משחת קדש שממליץ על הרוח הקדש והשגת המושכלות, זה ישאר בנוה חכם, שחכם הוא ההולך בחקי החכמה, אבל הכסיל שהוא הנלוז מחקי החכמה מפני תאותו, יבלע את האוצר וישחיתנו, ומפרש מהו האוצר והשמן. (כא) רודף צדקה וחסד, שהאדם ירדוף צדקה שהוא מצות שבין אדם למקום, וחסד שהוא גמ"ח בין אדם לחברו, שע"י החסד ישאר בידו אוצר נחמד ושמן הגשמי, וע"י הצדקה ישאר בידו אוצר נחמד ושמן הרוחני, וע"כ אחר בואו לעולם הגמול שם ימצא חיים שהוא חיים הנצחיים, וצדקה העליונה שגדרה אצלי, שטוב שיעשה ה' לפי צדקתו הגדולה לאין קץ, וכבוד שהוא אוצר הנפש הנצחיית שהיא נקראת כבוד בכתבי הקדש, ושכר הטוב העתיד שהוא הכבוד האמתי אשר צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם וכו': (כב—כג) עיר גבורים עלה חכם, שומר פיו ולשונו, מליץ עפ"י המשל, שחכם אחד כבש עיר גבורים, ואת המבצר שבטחו בו, כמ"ש החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר, ואמר הגם שהיתה עיר מלאה אנשים, וכנגדה חכם יחיד, והגם שהיו גבורים, והגם שהעיר

באור המלות

צדיק, ישרים. הצדיק שם יחוסי שמוצדק בדינו, והצדיק שהוא רק צדיק בערך הרשע לא בפ"ע, כמ"ש תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (חבקוק א'), אבל הישר הוא בעצמו ישר בשכלו ומדותיו, כמ"ש הבדלים למעלה (י"א ג' ו'): (כ) וכסיל אדם. אדם כסיל, כמו רבים עמים, משנה כסף: (כא) צדקה. הם מצות שבין אדם למקום, וצדקה שאצל ה' מורה המעשים שיעשה מצד אלהותו שלא בהשקף על מעשה ב"א (ישעיה נ"ט): (כב) מבטחה. לדעת המכלול הס"א ראויה להדגש: (כג) פיו, ולשונו. התבאר הבדלם

יעשה

נפשו: כד זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון: כה תאות עצל תמיתנו כי־מאנו ידיו לעשות: כו כל־היום התאוה תאוה וצדיק יתן ולא יחשך: כז זבח רשעים תועבה אף כי־בזמה יביאנו:

ת"א זד יהיר . בתרא מ"ז עמו"ס י"ח : תאות וגו' . עקידה נ"ח : זבחים וגו' . ברכות כ"ב סנהדרין ק"ב בגמרא י"ב זבחים ז' :

רש"י

שמלאכים גבורי כח (ויורד וגו'. תורס) : (כד) יהיר . גם רוח שסופו להיות לץ שאינו חש לשמוע מוסר . (כו) וצדיק יתן . כל צרכי ביתו שהקב"ה מזמן לו : (כז) אף כי בזמה יביאנו . וכ"ש כשהוא מביאו לכפרה

מצודת ציון

(כד) יהיר . גס הרוח כמו גבר יהיר (חבקוק ב) : בעברת . מלשון עברה וכעס : (כה) מאנו . לא רצו : (כו) יחשך . ענין מניעה : (כז) בזמה . במחשבה רעה כמו זמה היא

מצודת דוד

הוא לץ כי בעבור הגאוה ילעג ויתלוצץ בבני אדם אבל העושה רע בעבור הגאוה הנה שמו איש זדון : (כה) תאות . התאוה שהעצל מתאוה לנוח על משכבו היא ממיתו הואיל כי מאנו ידיו לעשות מלאכה להתפרנס בה ואם א"כ יאכל ופרי הוא מת ברעב : (כו) כל היום . העצל הזה יתאוה בכל עת למלאות נפשו הריקה והצדיק יתן לו מהונו ויחזור ויתן ולא ימנע הנתינה ממנו עם כי פשע בנפשו : (כז) זבח רשעים . אשר עודם ברשעתם ב"ם יזבחו הקרבן כי לא שבו לה' הנה הקרבן הוא תועבה : אף כי . ר"ל שהתועבה היא כאשר יביאנו במחשבה רעה לרמות את הבריות לחשבו לצדיק וזובח לאלהים : (כח) יאבד . אף אם לא יומת בב"ד ולא קבל העונש מ"מ יאבד בידי שמים : ואיש שומע . ר"ל ועם כי יאבד העד הכוזב בעבור עונש כזביו הנה דבריו לא נאבדו להשכח מן הלב כי כל איש השומע דבריו יספרם עד

מוסר חכמה

באור המלות

למעלה (י' כ"א) : (כד) זד . ע"ל (י"א ב') . בעברה , גדר העבירה שעובר הגבול , כמ"ש בכ"מ : (כז) זמה .

באור הענין

ישבה בהר שקשה לכבשה כמ"ש עלה חכם , והגם שהיה להם מגדל עוז אשר בטחו בו , כמ"ש ויורד עז מבטחה , ובמשל מדבר ממלחמת הנפש , שכבר משל כן בספרו קהלת , עיר קטנה ואנשים בה מעט , שהם דבר על המלחמה שלוחם היצר והמתאוה נגד הנפש , ומצייר את הנפש כיושבת בעיר , והיא עיר קטנה ואנשים בה מעט , כי כחות הנפשיות מועטים , והלוחם הבא מבחוץ לכבשה הוא מלך גדול , והוא בונה מצודות גדולות , כי כחות הבשר רבים , וכל הטבע והחושים עוזרים להם , רק א"ש מסכן חכם מלט את העיר בחכמתו , והוא האופן שהחכמה תמלט את הנפש בל יכבשוה הכסיל והזקן , ופה המשיל שהשר הכסיל וגבוריו הם מנפנים , והחכם בא וכבש את העיר , כי המלחמה הזאת מתמדת , וכל אחד יש לו עיר מבצר , רק האמת היא עיר קטנה והשניה עיר גבורים , שכחות הנפש והשכל מועטים , והם נרים בעוה"ז ועוזריהם מועטים , משא"כ כחות החומר מתגברים והם תושבים בעוה"ז יושבים בהר מבצר , ובכ"ז מי שמתנהג לפי חקי החכמה יכבוש את העיר ויכוף את בני הבשר וכחות התאוה אל משמעתו ויוריש מפניו בחרב החכמה ובמגן התבונה והדעת ויראת ה' , וזרועות השסף והתאוה לא תעמודנה לפניו . אולם יש תנאי שאז צריך להשמר בל ישובו הנכבשים לכבוש את העיר , וזה במה שישמור פיו ולשונו . שהם מבצר של החכמה שהיא הנפש המדברת , כי דרך שם יכנסו האויבים לצור על הנפש , אם בשמירת הדבור כפשוטו , ואם במה שפה רומז על דבור החכמה והלשון רומז על דבור התבונה שצריך לשמרם , בל יצא מדרך החכמה ובינה , ובזה שומר נפשו הרוחנית מצרות , בל יצורו לה אויביה הלוחמים עליה תמיד , עת הגרם חומתה ונגלה הסוקך : (כד) זד יהיר לץ שמו , הזד הוא החולק על חקי החכמה בזדון , ומתוכח נגד חקי החכמה והאמונה , מכחיש בהשגחה ובשכר ועונש ועושה עבירות ביד רמה , וכ"ז שהוא יהיר אינו לץ עדיין , כי מתוכח בטענות וראיות לא בליצנות , ואם ינצחוהו ישתוק , אבל אם הוא יהיר אז לא יחוש לטעמים וראיות כלל , רק מתלוצץ על החכמים והמאמינים , ואז עושה בעברת זדון , העברה גדרו כשעובר הגבול , שעושה מעשים רעים שא"צ להם כלל והם נגד טבע הנפשי רק מעברת זדונו , שהזדון שלו עובר גבול האנושי לעשות מעשים נגד טבע האנושיות בכלל : (כה—כו) תאות עצל תמיתנו , כל היום התאוה תאוה דבר שאין חשוב ונתון אל האדם הוא מהעצל בעצייתו , ואומר אל תחשוב כי מה שהעצל מתרפה לעשות מלאכה הוא מפני שאינו מתאוה , ודברי העולם קלים בעיניו , שלכן לא יתיגע להשיגם , לא כן הוא , כי באמת תאותו גדולה יותר ממי שאינו עצל , כי אינו דומה אי שיש פת בסלו וכו' , רק שאין לו ממשלה על הידים וכלי הגוף העושים , שאינם רוצים לשמוע לכח המושל שבנפש , וע"כ תאותו תמיתנו , כי הידים המוכנים להצילו ממות , שע"י שיעשו מלאכה ימלא תאותו , אין אובים לשמוע לו , ומוסיף שכל היום התאוה תאוה , שתחת שהזריז יעסוק כל היום במלאכה ולא יתאוה רק בלילה שפנוי מעסקיו , הוא מתאוה כל היום ולא יעשה מאומה , ומספר בשבח הצדיק , כי יתן צדקה אל העצל ולא יחשיך , כי העצל הזה אין לו מרחמים , והגם שמת ברעב לא ירחמו עליו , כשאומרים הלא יכול לעסוק במלאכה , אבל הצדיק ירחם עליו , כי הוא כחולה שבלתי יכול לעבוד , אחר שידיו נרפים ובלתי שומעים לו , ולכן יתן לו צדקה וירחם על עניו : (כז) זבח רשעים תועבה אף

יְהוָה יִפָּול־שָֽׁם׃ טו אִוֶּלֶת קְשׁוּרָה בְלֶב־נָעַר שֵׁבֶט מוּסָר יַרְחִיקֶנָּה מִמֶּֽנּוּ׃ טז עֹשֵׁק דָּל לְהַרְבּוֹת לוֹ נֹתֵן לְעָשִׁיר אַךְ לְמַחְסֽוֹר׃ יז הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים וְלִבְּךָ תָּשִׁית לְדַעְתִּֽי׃ יח כִּֽי־נָעִים כִּֽי־

ת"א הט אזנך וגו'. חגיגה ט"ו: כי נעים וגו'. עירובין נ"ד סנהדרין נ"ט:

רש"י

שהקב"ה מוציאו משם ונכשל בהם. זעום. זעוף מלפניו: (טז) עושק דל להרבות לו. עושר: נותן לעשיר. סוף שנותן ממונו למלכי עכו"ם העשירים. ולך למחסור הוא בא: (יז) הט אזנך ושמע דברי חכמים. ללמוד תורה מהכם כל שהוא: ולבך תשית לדעתי. ואם רבך רשע לא תלמוד ממעשיו: (יח) כי נעים.

מצודת דוד

אלום כן הוא הנלכד בפתוי פי זונה היא כמינות אשר יעשה אחד לפרוש ממנה: זעום ה'. מי שה' זועם עליו יחשך במיתתו הוא נכשל בה כי לא יאיר עיניו בתחלה בפתוי להבין כלומה הדבר וכזביו: (טו) אולת קשורה. דבוק הוא במעשה האולת כאילו קשורה בלבו אבל שבט המוסר ירחיק ממנו את האולת: (טז) עושק דל. דבר בהוה על כי אין העשיר מניח לגזול מימנו בחוזק יד: להרבות לו. להרבות הונו ויתרבה הונו: נותן לעשיר. וכן הנותן מתן לעשיר: אך למחסור. בשתי אלה לא יבא יתרון כי אם חסרון בעשרו כי הגזל יאבד עוד את שלו ובמה מתן לעשיר בעצמו מחסר עשרו והמקום לא ימלא החסרון כי לא עשה מצות ה' במתן ההוא: (יז) ולבך. ר"ל לא שמיעת האוזן בלבד כי גם לבך שים לדעת התורה והבינה ולזכרה: (יח) כי נעים. נעים תהיה כאשר תשמרם בלבך הנתון בבטן וכאשר כל דברי התורה יחדיו יהיו נכונים על שפתיך מבלי

מצודת ציון

(יז) תשית. תשים כמו שת לי אלהים זרע (בראשית ד'): (יח) נעים. ענין מתיקות וערבות:

מוסר חכמה

באור הענין

גלולים (ומבואר אצלי שהם פה באו על ההכמה) דומה בשוחה עמוקה, כשוחה היא חפירה העשויה ללכוד בה בני אדם, וכשהיא עמוקה א"א שהנופל יצא ממנה, כן בלימודיהם ידודו הנפשות לפורענות ולכפירה, וא"א עוד שיצא משם אל אור החיים, גם אין לו תקוה שה' יעזרנו לצאת מן השחת, כי זעום ה' יפל שם, הנופל שם הוא זעום ה', אל עליו קללת ה' וזעמו, כי נלכד במינות ואבדון, ודברים ממינות מיד מת כמ"ש כל באיה לא ישובון: (טו) אולת קשורה בלב נער, שהאולת היא הספיקות שיסופק על דרכי החכמה ויחלוק עליהם, אומר שהגם כשתהיה האולת אצל הגדול בפנים יעשה שורש במעמקי לבבו וא"א להפרידו ממנו, כמ"ש אויל יגאץ מוסר אביו, אם תכתוש את האויל וכו', אבל בלב נער עדיין לא מצאה האולת שורש במעמקי לבבו בפנים, רק היא קשורה בלבו, כקושר דבר אל דבר על ידי תוט או מביחה, שאם ינתק החוט הקושר אותם יסור הקשר, כן האולת הוא אצלו דבר חיצוני, רק קשורה בו, ועל ידי שבט מוסר ירחיקנה ממנו: (טז) עושק דל להרבות לו, מי שהוא עושק דל הגם שאין כוונתו לעשקו רק שיהיו המעות בתורת הלואה ושיתן להעני רבית כדי שאח"כ יוכל לתת לו הרבה בפעם אחד, והגם שאינו עוצר המעות בידו רק נותנו ביד עשיר שיהיו בידו ברבית, בכ"ז הוא אך למחסור, ויל"פ אם עושק דל ועוצר שכרו, כדי שיתאסף לו שכר הרבה בפעם אחד, ויוציאנו עי"כ ממעמד הדלות אל מעמד העושר, שעושק הדל ועוצר שכרו ומרבה לו, בעוסק בהמעות לטובת הדל שיתרבה, ואח"כ נותן לעשיר כי אחר שנאסף אצלו מעות הרבה כשמחזיר לו הוא נעשה עשיר עי"כ, הגם שידמה שעשה לו טובה גדולה, בכ"ז הוא אך למחסור כי עשק דל ונתן לעשיר הגם שעתה נותן לו ונעשה עשיר, הלא נתן לעשיר ועשק לדל, שבעת שעשק היה דל וסבל חרפת רעב ולחץ, ומה יועיל מה שנותן אח"כ בעת שיהיה עשיר, במה ישא חטאו מה שסבל על ידו לחץ ודוחק, וכבר באר החכם בס' המדות שהנהגי הגנון שבכל מה שיסדר פעולותיו להביא התכלית שטוב שיכוין להגיעם אליו בדרך טוב וכשר, שאל"כ יקרהו כמי שמוליד תולדה אמתית מהיקש כוזב להיות הגבול האמצעי כוזב: (יז) הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי, דברי חכמים בחכמה הם דברי קבלה, שקבלו חקי החכמה מאת ה', כי אין על החכמה מופתים רק צריך לקבלה מפה לאזן, אולם שלמה ע"ה בס' משלי אמר לדעת חכמה ומוסר, שע"י משליו הסביר חקי החכמה במשלים עד שיובן מהם ידיעה, שגדר הדעת הוא שמשיג הדבר בידיעה ברורה, ועז"א הנה צריך להטות אזנך ולשמוע דברי חכמים מצד הקבלה, ואז אחר שתקבלם מצד הקבלה, ויוקבעו בלבך מצד שתבטח על ה' שנתן חקי החכמה והוא יודע אמתותם, אז תשית לבך לדעתי, לפי מה שהסברתי הקים במופתי הדעת, כי אם לא תקבלם תחלה בקבלה לא יועיל לך דעתי כי תכחיש יסודותם: (יח) כי נעים כי תשמרם

באור המלות

כרו שוחה ללכדני (ירמיה י"ח כ"ב): (טו) אולת. כבר התבאר שהאולת היא הספק שיסופק בכל דבר חכמה: (טז) להרבות. יל"פ ג"כ מענין רבית, כמ"ש על שוי כח. בה לא לו (חבקוק ב'): (יז) לדעתי. עמ"ש (א' ב'), על לדעת חכמה ומוסר: (יח) נעים. מענין נע ונד, וכבר בארתי (י"ב כ') שהשפתים מליצים את הדעת. ויכנו

תִשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ יִכֹּנוּ יַחְדָּו עַל־שְׂפָתֶיךָ׃ יט לִהְיוֹת בַּיהוָה מִבְטַחֶךָ הוֹדַעְתִּיךָ הַיּוֹם אַף־אָתָּה׃ כ הֲלֹא כָתַבְתִּי לְךָ שָׁלִשׁוֹם בְּמֹעֵצוֹת וָדָעַת׃ כא לְהוֹדִיעֲךָ קֹשְׁטְ אִמְרֵי אֱמֶת לְהָשִׁיב אֲמָרִים אֱמֶת לְשֹׁלְחֶיךָ׃ כב אַל־תִּגְזָל־דָּל כִּי דַל־הוּא וְאַל־תְּדַכֵּא עָנִי בַשָּׁעַר׃

ת"א הלא כתבתי. מגילה ז': אל תגזל וגו'. קמא קי"ב סנהדרין ו':

שלשים קרי

רש"י

יהי לך לאחר זמן אם תשמרם ותצפנם בבטנך שלא תשכחם, ואימתי יהיו שמורים בלבך בזמן שיכונו על שפתיך כאשר תוציאם בפיך: (יט) להיות בה' מבטחך הודעתיך. אני מודיעך שתבטח בה' ותעסוק בתורה ולא תאמר איך אבטל ממלאכתי ואיך אתפרנס: (כ) הלא כתבתי לך שלישים. תורה נביאים וכתובים: (כא) להודיעך קשט. שלישים כתבתי לך כדי שתבין מתוכם קושט אמרי אמת: להשיב אמרים אמת לשולחיך. לשואלך הוראה: (כב) אל תגזל דל. אל תגזלנו כי תראנו דל בעבור שהוא דל ואין לו כח

מצודת ציון

(כ) שלישים. שרים ונכבדים כמו ומבחר שלישיו (שמות טו) ר"ל דברים חשובים ונכבדים וכן שמעו כי נגידים אדבר (לעיל ח'): במעצות. מלשון עצה: (כא) קשט. ענין אמת כמו מפני קושט סלה (תה' ס'): לשולחיך. ענין טרוד וגרושין

מצודת דוד

שגיאה ובלבול ולזה שים לבך להם כי השומע מבלי הבנת הלב לא יוכל להוציא דבר מבלי שגיאה ואף מהר ישכחם: (יט) הודעתיך היום. בהדברים האלה הודעתיך עתה להיות מבטחך בה' ופנה מכל עסקיך להעמיק בדברי חכמים בכל לב: אף אתה. ר"ל עם שאתה רק לומד לעצמך ואינך גדול כהמלמד לאחרים מ"מ אף אתה בטח בה' כי יש תקוה גם לך: (כ) הלא כתבתי. ר"ל וכי תאמר איך אבטח בה' לפנות לבבי מכל עסקי להעמיק בדברי מלמדי שמא שוגים גם המה בדברי התורה ואין מקום לבטוח בהם ולקבל שכר וגו"א הלא כתבתי לך בספר התורה דברים חשובים ונכבדים אמורים במועצות ודעת: (כא) להודיעך. ר"ל דברי התורה הנה עשויים כמה להודיעך אמיתת אמרי אמת לדעת להבדיל בין האמת ובין השקר ולא תירא א"כ עוד פן ידיחוך בשגגתם כי תוכל להשיב אמרי אמת ותבונה נוצחת להמתעים ומגרשים אותך מדרך האמת: (כב) כי דל הוא. ר"ל בחשבך כי דל הוא ואין לאל ידו לעמוד לנגדך: ואל תדכא. אל תכתת העני בשער המשפט כאשר ישפוט עמך:

מוסר חכמה

באור המלות

ר"ל שיהיו להם כן וכסים ולא יהיו נעים: (כ) שלשים. ס' משלי נחלק לשלשה חלקים, ח"א עד סי' י', וח"ב עד סי' כ"ט, וח"ג עד סוף הספר: (כא) קשט, אמת. קשט תרגומו של אמת, ובערבי יורה על תכשיט האמת, והיינו

באור הענין

בבטנך יכונו יחדו על שפתיך, אולם אחרי שקבלת דברי חכמים טוב לך דעתי, ר"ל מה שהשכלתי ולמדתיך לדעת חכמה ע"פ הדעת, כי ע"י תוכל להוציאם בשפתיך, שכבר בארתי שהשפה מליצת על הדעת, שדבר שי"ל בו ידיעה ברורה יוכל לדבר ולהגיד אמתתו בשפתיו, וזה מעלה גדולה, **כי אם תשמרם בבטנך** הם נעים ונדים, כל עוד שלא תוכל להוציאם בשפתיך (ר"ל שאינך יודע אותם בדעת) רק השמרם בבטנך מצד הקבלה שקבלת, הם נעים ונדים ואינם קבועים רק כמסמרים בל ימוטו, אבל **יכונו יחדו**, בעת שיהיו **על שפתיך**, אם יצאו מבטנך אל שפתיך, להביעם בשפתי דעת, אז יכונו, לא יהיו נעים רק ימצאו כן וכסים בל ימוטו ממקומם: (יט) **להיות בה' מבטחך הודעתיך היום אף אתה**, חוזר למעלה נגד מ"ש **הט אזנך ושמע דברי חכמים**, שהוא **להיות בה' מבטחך**, ר"ל שתשמע חקי החכמה מפי החכמים שקבלום מאת ה', ותבטח בה' אשר נתן חקי החכמה שהוא יודע סודם ואמתתם ואל תסתפק בהם מאומה, ואח"ז **לבך תשית לדעתי כי הודעתיך היום** טעמי החכמה והסברתיה במופתי הדעת, כדי שתדע **אף אתה**, שחוץ ממה שתבטח אל ה' שהוא יודע טעמם וסודותם תדע אף אתה מה שתוכל להשיג מהם: (כ) **הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת**, כמ"ש וידבר שלשת אלפים משל, שס' משלי נחלק לג' חלקים, ועז"א **הלא כתבתי לך שלישים**. **במועצות** שכולם מלאים עצות לעצמך איך התנהג, **ודעת** להיות לך ידיעה ברורה ללמד את אחרים, ונגד מועצות אמר להודיעך, ונגד דעת אמר להשיב אמרי וכו': (כא) **להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך**, יש הבדל בין קשט ובין אמת, שהאמת יהיה בדבר שהוא אמת בעצמו אף שאין אדם יודע טעמו, והקשט הוא אם אמתתו גלויה ומבוררת לכל, ר"ל המופתים שעל ידיהם יודיעו אותך **הקושט** והאמתיות **של אמרי אמת**, שתבין את האמת על אמתתו, ר"ל שתבין הטעמים והדעת של האמת המקובל לך, וגם שתוכל **להשיב אמרים אמת לשולחך**, שעל ידי שתשיגם במופתי הדעת ויכונו על שפתיך, תשיב גם לאחרים ותודיעם טעמי החכמה ודעתה בידיעה ברורה: (כב) **אל תגזל דל כי דל הוא**, אומר הגם שאתה מוזהר מלגזול גם את העשיר, בו האזהרה מצד הגזלה שאסור לגזול, אבל בגזלת דל חוץ ממה שאתה מוזהר מלגזול, אתה מוזהר מלגזלו ביחוד מצד **שהוא דל**, וכן

ה צִנִּים פַּחִים בְּדֶרֶךְ עִקֵּשׁ שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחַק מֵהֶם: ו חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל־פִּי דַרְכּוֹ גַּם כִּי־יַזְקִין לֹא־יָסוּר מִמֶּנָּה: ז עָשִׁיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוֹל וְעֶבֶד לֹוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה: ח זוֹרֵעַ עַוְלָה יִקְצָור־אָוֶן וְשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ

ת"א צנים פחים. כתובות ל' ב"מ ק"ז בתרא קמ"ד עכו"ם ו': ועבד לוה. בתרא מ"א סנהדרין ל"א:

יתיר ו'

רש"י

(ה) צנים פחים. כמו לצנינים בצדיכם (במדבר ל"ג) ובאו עליך הוצן (יחזקאל כ"ג) ל' גדודים ולסטים: צנים פחים. הם ממונים בדרכי המעקש דרכיו כלומר יסורים מוכנים לו: שומר נפשו ירחק מהם. שמיישר מעשיו יגאל מהם: (ו) חנוך לנער. לפי מה שתלמד לנער ותחנכנו בדברים אם לטוב אם לרע גם כי יזקין לא יסור ממנה: (ז) עשיר ברשים ימשול. עם הארץ צריך לת"ח לעולם: (ח) זורע עולה יקצר און. לפי זריעתו קצירתו, לפי פעולתו יהיה קבלת משכורתו: ושבט עברתו יכלה. קנה השבולת שלו כלה והולך לו. יש

מצודת דוד

המקום ותבא בלבו יראת הרוממות וימצא עושר וכבוד וחיים: (ה) צנים פחים. קוצים ופחים יקושים נמצאים בדרך עקש ר"ל המעקש דרכיו יתייסר בקוצים וילכד בפח אבל השומר נפשו וסר מדרך עקש הנה ירחיק מצנים ופחים ולא עליו יהיו: (ו) חנוך. התחל והרגל את הנער בשנים להוליכו בעבודת ה' לפי דרך הכמתו אם מעט ואם הרבה וכאשר יהיה מורגל בעבודת ה' אז גם כי יזקין לא יסור ממנה כי יתן לב להשכיל בשרון המעשה ההיא: (ז) עשיר. העשיר בדעת ימשול בעניי הדעת וכן עבד לוה לאיש מלוה ר"ל כמו שהלוה הוא מוכנע למלוה על כי לוה לו די מחסורו כן ימשול החכם בעניי הדעת על כי יספיק להם משאלותם בדבר החכמה: (ח) זורע. כמו הזורע דבר מה הנה יקצור ממין שזרע כן הגמול לפי המעשה: ושבט עברתו.

מצודת ציון

(ה) צנים. קוצים כמו ולצנינים בצדיכם (במדבר ל"ג): (ו) חנוך. הוא ענין התחלה לדבר שעתיד לעמוד בו כמו ולא חנכו (דברים כ'): (ח) ושבט עברתו. הושאל לשון שבט על העברה והזעם וכן אשור שבט אפי (ישעיה י'):

מוסר הכמה

באור הענין

(ה) צנים פחים בדרך עקש, הדרך הישר בהנהגות הנפש הוא הדרך האמצעי, והדרך הנוטה מן האמצעי אל קצה היתרון או קצה החסרון הוא דרך עקש, נוטה מן הישר, ותפס לזה משל מן הטבע שהאויר הממוזג הוא השוה לבריאות הגויה, אבל הנוטה לקצה היתרון אל החמימות ישרוף את הדמים כי תגבר האדומה והיובש והאש, וזה קורא פחים, שהם גחלים בוערים, והנוטה לקצה החסרון תגבר הצנה, והקור ימית את הדם, וזה קורא צנים הולי הבא על ידי רוב הצינה, ושניהם ממיתים את הגויה, וכן בהנהגת הנפשות, בקצה היתרון תלהטהו אש בוער, ובקצה החסרון תקפיאהו הקור והרפיון, ולכן שומר נפשו ירחק מן הקצוות וילך בדרך הישר הממוצע: (ו) חנוך לנער על פי דרכו, מצוה ב' דברים, א] שיחנכו את הנער, והוא שירגילו מנעוריו אל השלמות, אם בדעות, אם במעשים ובמדות, כי ההרגל שיורגל בנעוריו, יעשו בו חקוי עלום ורושם שמור בנפש לא יסור גם לעת זקנה, לא כן החינוך שיתחנך בגדלותו אין החקוי קבוע בנפש, וימוש ממנו לעת זקנתו, ב] מצוה שיהיה החינוך ע"פ דרכו כי כל אדם מסוגל מטבעו לענין אחר, בין בדעות יש שמוחם חד. ויש שהשכל ישר בלתי מחודד, וצריך ללמדם כפי ההכנה שנמצא בו, ובין במעשים, יש שמוכן לאומנות מיוחד, ולמדה מיוחדת, ויקבל אותה בקל, וזה יוכר בהנער לפי התשוקה, ולפי מה שמשתדל בעצמו באיזה דבר מיוחד, צריך לחנכו לפי דרכו לפי הרושמים שיש בו אל מה שהוא מוכן אליה, שאז לא יסור ממנה גם כי יזקין, לא כן אם יחנכהו אל מה שהוא זולת טבעו: (ז—ט) עשיר ברשים ימשול וכו', זורע עולה וכו', טוב עין וכו', נודע מקורות העמים כי בימי קדם היו העשירים מלוים מעות להדלים ברבית, והיה החק שאלה היה לו לשלם היה לו רשות לקחת אותו ואת אשתו ובניו לעבדים ולרדות בו בשבט כרצונו, והיו העשירים מלוים להדלים וע"י הרבית התמוטטו לגמרי ונעשו רשים, שהרש גרוע מן הדל שהדל התדלדל מנכסיו והרש אין כל, ואז נעשו לו עבדים, אבל ע"י כ התעורר כפעם בפעם מרידה מן העם הלוים, והיו הורגים את העשירים ועושים בם נקמות גדולות, עד שע"י כ הוכרחו השרים כ"פ להקים חק לוותר את החובות או לשלם מכיס המדינה להשקיט המרד, ובעתים האלה העשירים שלא היו מלוים ברבית רק חננו את הדלים בצדקה, היו נצולים ועמדו בכבוד ובברכה בין העם, וז"ש העשיר ימשול ברשים ע"י שהלוה עבד לאיש מלוה, אמנם הסוף הוא, שמי שזורע עולה שמלוה מעות ברבית לעשות עולה, יקצר און, כי אז יכלה שבט עברתו שבו רודה את הרשעים, כי יקומו עליו ויהרגוהו, ואז טוב עין הוא יבורך מי שנתן מלחמו לדל, לא הלוה ברבית לעשות את הדל לרש, רק מי שנתן

באור המלות

ה' למ"ד הפעל: (ה) צנים. מלה הבאה ע"י צינה. ופחים כמו פחים אש וגפרית, השפת האש: (ו) חנוך. מרגילו מעט מעט, ובדברי חז"ל הרגש: (ז—ט) רשים, דל. הרש גרוע מן הדל, כנ"ל. עברתו, כמו מכה עמים

יכלה: ט טוב עין הוא יברך כי־נתן מלחמו לדל: י גרש לץ ויצא מדון וישבת דין וקלון: יא אהב טהור־לב חן שפתיו רעהו מלך: יב עיני יהוה נצרו דעת ויסלף דברי בגד: יג אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחבות ארצח: יד שוחה עמקה פי זרות זעום

ת"א טוב עין. נדרים ל"ח סוטה ל"ח ספר הזוהר פרשת ויקהל וסוף פרשת נח: גרש לץ. יבמות ס"ג: אוהב טהר. עקידה שער ל': שוחה וגו'. שבת ל"ג:

יתיר ר

רש"י

אומרים (סא"ת) שבט חמתו שרודה בני אדם כלה והולך לו לפי שמפסיד את יכלתו: (י) גרש לץ. יגר ברע: (יא) אוהב טהר לב חן שפתיו. מי ששפתיו חן: רעהו מלך. הקב"ה אוהבו ומחבבו: (יג) אמר עצל ארי בחוץ. איך אלך ללמוד תורה: (יד) שוחה עמוקה פי זרה. עבודת כוכבים: זעום ה'. פי

מצודת ציון

(י) וישבות. ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד): (יב) ויסלף. ויעקם: (יד) שוחה. בור כמו בשחת עשו (תהלים ט'): זרות. מלשון זר: זעום. ענין כעס:

מצודת דוד

שבט חמתו שהיה רודה בה בגס יכלה ר"ל יפסיד סיבולה והתחבלה: (ט) טוב עין. הנותן לעני בעין יפה יבורך מה' כי הלא נתן מלחמו לדל ולא עוד יבורך בנכסיו ושפיע עוד יותר ולא ירע לבבו בתתו לו: (י) גרש לץ. גרש מתוך את הלץ ויצא המריבה כי דרך הלץ להרחיב הריב: וישבות. אז יבוטל דין וקלון כי כשיהיה ריב יגשו למשפט ויריבו בבזות זה"ז ובזה יבוא קלון מתרחב ושבית הכל: (יא) אהב. מי שהוא אוהב איש טהור לב מבלי סיג און ויאהב את מי שיש חן באמרי שפתיו על כי בדעת ידבר הנה המלך הוא רעהו כי כן דרך המלך לאהוב אנשים כאלה: (יב) עיני ה'. המקום ישגיח בשמירת אנשי הדעת ויעות לקלקל דברי עצת הבוגד אשר ידבר ללכוד אנשי הדעת ולא יוכל להם: (יג) אמר עצל. בעבור העצלות לא יצא מפתח ביתו לעשות מלאכתו ויבדה מלבו לאמר הלא הארי בחוץ ויטרוף נפשו ובתוך הרחובות אהיה נרצח מן הלסטים המצויים שם: (יד) שוחה. כחפירה עמוקה אשר הנופל בה קשה לו

מוסר חכמה

באור המלות

ההגרה: (י) מדון, דין. מדון הוא הריב המתהוה ע"י דין ודברים, והוא מצד הב"ד: (יב) דעת. כבר בארתי שהוא מורה על דבר הנודע בידיעה ברורה ע"י מושכלות ראשונות או החוש וכדומה: (יג) בחוץ, רחובות. הבדלם (ישעיה ט"ו): (יד) שוחה. חפירה ללכוד בה בע"ח, כי

באור הענין

לו מלחמו ועזרו בכספו בלא נשך, הוא יבורך מן השם: (י) גרש לץ ויצא מדון, המדון הוא הענין והטענה שבעבורה יהיה לו דין ומשפט עם חברו, וכבר בארתי שהמדון יתעורר ע"י כמה סבות, ע"י השנאה כמ"ש שנאה תעורר מדנים, וע"י איש חמה ואיש אף, כמ"ש איש חמה יגרה מדון, כי בלא סבה לא יקפידו על ענינים קטנים לדון ולריב בעבורם, ואמר פה שגם ע"י הלץ יתעורר מדון, שהלץ ילוצץ על כל, וע"י לצנותו יצלח מדון, ונותן עצה לכל איש שיגרש הלץ מביתו ולא יתחבר עמו, ועמו יצא המדון, וכשלא יהיה מדון לא יצטרכו לילך לדין ולזילותא דבי דינא, ובז"א וישבות דין וקלון, שהדין הוא מצד הב"ד שמעיינים בדבר המדון: (יא) אוהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך, לאשר צוה לגרש את הלץ שדרכו לשלח מדון ובלי להתרועע עמו, אמר בהפך האיש שהוא אוהב לכל אדם, והוא טהר לב ובשפתיו חן שזה הקצה ההפך מן הלץ, שלבו מלא ריב, ושפתיו מלאו ריב, והוא שונא לכל, אבל האוהב הנאמן, ושלבו ופיו שוים, ולא ידבר לנגוע רק דברי חן, ראוי שאפי' המלך יהיה רעהו וחברו: (יב) עיני ה' נצרו דעת, הנה חקי החכמה לא נמצא עליהם מופת רק הם מקובלים, והאוילים יבזו חקיה ויפילו בה ספיקות, וכן התבונה והשכל הגם שהיא מפעולת מחקר השכל לא רבים יחכמו, וגם לא יוכלו להתבונן אם לא יהיה להם יסודות מוסדות שעליו נוסדו חקירותיהם, אולם זה בהשגחת ה' שנטע בלב האדם את הדעת, שהם המושכלות הראשונות, והבחינה מן המאוחר אל הקודם ע"י החושים, שעל ידם ישיג האדם ידיעה ברורה, ואז יוכל להשתמש גם בכח הבינה להוציא דבר מדבר ולעמוד על האמתיות, וזה מצד ההשגחה שעיני ה' נצרו דעת, ועי"כ יסלף דברי בוגד הבא לסתור האמתיות: (יג) אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחובות ארצח, יש הבדל בין חוץ ורחוב, שהחוץ הוא לאחורי הבתים, ששם אין שם ב"ה רק בני האדם לבד משתמשים שם, ורחוב הוא מקום השוק ששם מתקבצים בני העיר, והחוץ הוא שביערות הרחוקים מן הישוב יש חיות רעות, ובדרכים יש לסטים, לא כן בעיר אף בחוצות וכ"ש ברחובות, אין לסטים וכ"ש חיה רעה, והעצל מעצלותו לצאת מביתו ידמה לו גם בעיר כאילו בחוץ ששם אין רבים מצוים יש חיות רעות, וברחוב יש רוצחים הגם שאין שם חיות מפני קבלת רבים, עד שמזה ימצא אמתלא לעצלותו בל יצא מביתו, והוא נמשל ג"כ על העצל מלעסוק בתורה ובחכמה, שאם יאמרו לו לעסוק בחוץ, במחקר וחכמה חוץ מהתורה, יאמר שיש שם ארי כמו הספרים שהם עמוקה פי זרות, שמתירא שלא יפול בכפירה, ואם יאמרו לו ללכת ברחוב, ללמוד דברים שרבים דשים בה, מתירא מרציחת אנשים, שלא יבין ולא ישיג את אשר לומד, וכ"ז מעצלותו: (יד) שוחה עמוקה פי זרות זעום ה' יפל שם, פי זרות הם דרכי החכמה והפילוסופיא של עובדי

כג כִּֽי־יְהוָה יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת־קֹבְעֵיהֶם נָֽפֶשׁ׃ כד אַל־תִּתְרַע אֶת־בַּעַל אָף וְאֶת־אִישׁ חֵמוֹת לֹא תָבֽוֹא׃ כה פֶּן־תֶּאֱלַף אֹרְחֹתָו וְלָקַחְתָּ מוֹקֵשׁ לְנַפְשֶֽׁךָ׃ כו אַל־תְּהִי בְתֹֽקְעֵי־כָף בַּעֹרְבִים מַשָּׁאֽוֹת׃ כז אִם־אֵין־לְךָ לְשַׁלֵּם לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתַּחְתֶּֽיךָ׃ כח אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֶֽיךָ׃ כט חָזִיתָ אִישׁ ׀ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ לִֽפְנֵי־מְלָכִים יִתְיַצָּב בַּל־יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֲשֻׁכִּֽים׃

ת"א כי ה' וגו'. קמא מציעא סנהדרין שם: וקבע וגו'. מציעא שם: אם אין לך. שבת ל"ב ר"ה ו' סנהדרין כ"ב אחים שם: חזית וגו'. סנהדרין ק"ד:

ארחתיו קרי

רש"י

לעמוד מגדך: (כג) כי ה' יריב ריבם וקבע. ויגזול את הנפש. קובעיהם. גוזליהם ובלשון ארמי קביעה גזילה במסכת ראש השנה אתא ההוא גברא לקמיה אמר ליה קבען פלניא וכו': (כד) אל תתרע. אל תתחבר, לשון רעות: (כה) פן תאלף. פן תלמד: (כו) אל תהי בתקעי כף בערבים משאות. הלואות כמו משאת מאומה (דברים כ"ד): (כח) אל תסג גבול עולם. אל תשיב אחור מנהג אבותיך, ואמרו רז"ל שמניח כלכלה תחת הגפן בשעת בצירה כדי שיפול בתוכה הפרט על זה נאמר אל תסג גבול וגו'. תסג כמו יסוגו אחור (תהלים קכ"ט):

מצודת דוד

(כג) כי ה'. ר"ל אם אין לאל ידו לריב ריבו הנה ה' יריב ריבם ומן קובעיהם יקבע את הנפש כי ימות ויאבד נפשו: (כד) אל תתרע. אל תתחבר עם בעל אף ולא תבוא בדרך אחד עם בעל חמה וכפל הדבר במ"ש: (כה) פן תאלף. פן תלמוד דרכו ותקח בזה מוקש לנפשך: (כו) בתוקעי כף. בחברת אנשים התוקעים כף זה בעבור זה להיות ערב בחובו בשעבוד מקוים: בעורבים. בחברת אנשים הנעשים ערבים על ההלואות וכפל הדבר במ"ש: (כז) אם אין וגו'. ר"ל אם לא יהיה לך לשלם למה תגרום שהמלוה יקח מתחת מצעות משכבך: (כח) אל תסג. הדרך לעשות דבר לסימן בין שדה האיש לשדה רעהו לדעת גבול השדות ואמר סימן הגבול אשר מעולם אשר עשו אבותיך אל תחזיר לאחור אל תוך שדה רעך להרחיב את גבולך: (כט) חזית. כאשר תראה איש מהיר וזריז במלאכתו דע כי סופו יעמוד לפני מלכים לשמשם ולא יבא למדה זו לעמוד ולשמש בפני שפלים ופחותים:

מצודת ציון

(כג) וקבע. ענין גזל כמו הן ישלח איש (ירמיה ג'): (כג) וקבע. כמו היקבע אדם אלהים (מלאכי ג'): (כד) תתרע. מל' ריע וחבר: (כה) תאלף. תלמד כמו כי יאלף עונך פיך (איוב ט"ו): (כו) משאות. ענין הלואה כמו משאת מאומה (דברים כד): (כח) תסג. ענין החזרה לאחור כמו ארור מסיג גבול (שם כז): (כט) חזית. ענין ראיה כמו ואתה תחזה (לקמן כד): חשוכים. שפלים ופחותים כי כמו שנקראים השרים חורים מל' חיור ולובן כן יקראו הפחותים חשכים מל' חושך ושחרות:

מוסר חכמה

באור הענין

אל תדכא את העני בשער המשפט, שאין לו מושיע מאת השופטים נגדך: (כג) כי ה' יריב ריבם, כי בגזלת העשיר ובהטיית דינו יש"ל כח מעצמו, הוא רק עסקי ממון, לא כן בהדל והעני שא"ל מי שיריב בעדו, אז ה' יריב ריבו, כי האלהים שא"ל כח ה' יריב ריבם, ואז אינו ד"מ רק יקבע את קובעיהם נפש: (כד) אל תתרע את בעל אף, יש הבדל בין בעל אף ובעל חמות, שבעל אף נוקם בגלוי ואינו נוטר חמה בלב, עליו נוח בל יתחבר אליו, ובעל חמות הוא השומר חמה בלבו ואינו נוקם תיכף, וזה גרוע יותר, נוח שלא יבא עמו כלל אף שלא בתורת ריעות וחברות: (כה) פן תאלף אורחותיו, כי ע"י שתרגיל בדרכיו תעשה ג"כ כן, ולקחת מוקש לנפשך שתוקש בו אח"כ: (כו) אל תהי בתוקעי כף, הוא שערב קבלן, ומוסיף אף לא תהיה בעורבים משאות שלא בדרך קבלנות: (כז) אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך, ר"ל כי הלוה בעצמו אם א"ל לשלם אסור לו ליכנס אל ביתו לעבוט עבוטו, אבל בבית הערב מותר ליכנס למשכנו, כמ"ש לא תבא אל ביתו אבל אתה נכנס לבית הערב, וא"כ אתה גרוע מן הלוה עצמו: (כח) אל תסג גבול עולם אשר עשו אבותיך, אזהרה זו כבר נאמרה בתורה (דברים י"ט י"ד) לא תסיג גבול ריעך אשר גבלו ראשונים בנחלתך, אולם שם בא על המסיג גבול רעהו, ופה למד מזה שה"ה שלא יסיג כל גבול שגבלו ראשונים, כמו המנהגים שהנהיגו הראשונים שיהיו לעולם, שעז"א גבול עולם, וכן אמר בילקוט אמר רשב"י אם ראית מנהג שעשו אבותינו אל תשנה אותו, כגון אברהם תקן תפלת שחרית וכו' ת"ל אשר עשו אבותיך, וכן בספרי סי' קפ"ח מנין למחליף דברי ר"א בדברי ר"י ת"ל אל תסג גבול עולם, ועי' לקמן (כ"ג י'): (כט) חזית איש מהיר במלאכתו, באר לפי המשל שאיש שהוא אומן גדול עד

באור המלות

ברוח והתגלותו לכל. אמרים אמת, שיעורו להשיב אמרים להשיב אמת: (כג) קבעיהם. שעל קבע בא על גזל עני והקדש ומתנת שמים: (כד) אף, חמה. הבדלם למעלה (ע"ו א'). ותתרע. מענין ריע רק נשתנו בשרשם: (כו) תקעו כף, ערב. למעלה (ו' א'). משאות, שם, ר"ל הונות: (כט) חשכים. תואר, בפלם ערמים, ומן שטם הדלים (ירמיה ל"ט) ת"י ומן עמא חשוכיא:

כג א כִּֽי־תֵשֵׁב לִלְחוֹם אֶת־מוֹשֵׁל בִּין תָּבִין אֶת־אֲשֶׁר לְפָנֶֽיךָ׃ ב וְשַׂמְתָּ שַׂכִּין בְּלֹעֶךָ אִם־בַּעַל נֶפֶשׁ אָֽתָּה׃ ג אַל־תִּתְאָו לְמַטְעַמּוֹתָיו וְהוּא לֶחֶם כְּזָבִֽים׃ ד אַל־תִּיגַע לְֽהַעֲשִׁיר מִֽבִּינָתְךָ חֲדָֽל׃ ה הֲתָעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְֽאֵינֶנּוּ כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה־לּוֹ כְנָפַיִם כְּנֶשֶׁר

ת"א כי תשב. חולין ו' עקידה כ"ד: ושמת וגו'. חולין שם:

התעיף קרי

רש"י

כג (א) **כי** תשב ללחום. לאכול: בין תבין, תן לבך לדעת מי הוא אם עינו צרה או יפה: (ב) ושמת שכין בלעך. בלחייך אם הוא עינו צרה אל תאכל משלו: אם בעל נפש אתה, אם רעבתן אתה ותאב לאכול טוב לתחוב סכין בין שיניך, ור"ד בתלמיד היושב לפני רבו אם יודע ברבו שיחזור לו תשובה על כל דבר שישאלהו ידקדק וישאל שמועתו ואם לאו ישתוק: (ג) אל תתאו למטעמותיו אלא פרוש ממנו ולך לפני רב הגון ולא תביישהו בשאלות אחר שלא ידע להשיב: (ד) אל תיגע להעשיר. לעשות גידסתך חבילות הבילות כי סוף שתשכחנה: (ה) התעיף עיניך בו. כרגע שתכפיל עיניך לעלמן ואין אותה

מצודת ציון

כג (ב) שכין. כמו סכין בסמ"ך וכן התמלא בשוכת עורו (איוב מ'): בלעך. ענין בליעה וכן ועלעו דם (שם ל"ט) והכי"ת היא בית השמוש: (ג) למטעמותיו. דברים מוטעמים ומשובחים כמו עשה לי מטעמים (בראשית כז): (ד) תיגע. מלשון יגיעה: (ה) התעיף. מלשון עפיפה

מצודת דוד

כג (א) כי תשב ללחום. כאשר תשב לאכול לחם עם המושל בו הוא בעל הסעודה: בין תבין. תן דעתך להבין את הדברים אשר לפניך להתבונן בהם אם עינו יפה או רעה: (ב) ושמת. ר"ל אולי תתבונן בדבר וויטיב לך להשים סכין בבית הבליעה מהמאכל עמו: אם בעל נפש אתה. אם יש לך נפש משכלת לאחוז ברע: (ג) אל תתאו. אל תתאוה למאכליו המוטעמים וטובים: והוא. ר"ל מאכלו כוזב מתועלתו כי דרך המאכל לבריאת גוף האדם ולא כן הבא מבעל עין רעה: (ד) אל תיגע. להרבות עסק להרבות הון: מבינתך חדל. ר"ל ואם מבלי עלהי חדל מזה מבינת עלמך כי מה תועלת במרבית ההון: (ה) התעיף. ר"ל מה כלא בעושר וכי הוא דבר המתקיים הלא פעמים

מוסר חכמה

באור המלות

(ב) שכין. ידוע. בלועך, בלחייך. בעל נפש, בעל תאוה, כמו כי תאוה נפשך לאכול בשר: (ה) התעיף.

באור הענין

שלפני מלכים יתיצב לעשות מלאכת המלכים, שנם שהוא מהיר במלאכתו ויש בכחו לעשות מלאכה גם להדיוטות, **לא יתיצב עוד לפני חשוכים**. אחר שנבחר למלאכת המלך לא ישפיל מעלתו לעבוד עבודת חשוכים, וגם ר"ל שלא יתיצב לפני חשוכים לא יוכל לעמוד לפניהם, כי החשוכים לא יבינו מלאכות הדקות והאומניות הנפלאות רק מלאכות הגסות, ואין מלאכתו חשוב בעיניהם, והיא מליצה ולימוד מוסרי אל האדם, שמלאכתו אשר הוא בזה העולם הוא מלאכת המלך הגדול לשמור משמרתו מצותיו ותורותיו, ולהשכיל באמתתו, ומי שהוא מהיר במלאכתו להתיצב לפני המלך, לא ישפיל עוד לעבוד עבודת החומר ונפש הבהמית החשוכים ולהתבטל מעבודת המלך, בפרט שהמלאכה הרוחנית אשר הוא למלכו לא יקובל אצל החשוכים האלה יושבי מחשך חופל החומר ולא ירצה להם:

כג (א) **כי** תשב ללחום את מושל, כשתשב לאכול לחם עם מושל, א] תבין מי היושב לפניך, ובל תשכח כי עם מושל אתה יושב, כי בשעת הסעודה ישכח לפעמים מוראו וכבודו ויתחייב בנפשו: (ב) ושמת, ב] מצוהו בל יאכל הרבה, בין מצד האוהו, **אם בעל נפש** ובעל תאוה אתה, אז תשים סכין בלחייך לעצור בל תאכל הרבה: (ג) אל, בין מצד המטעמים בעצמם אל תתאו למטעמותיו, ומבאר הטעם כי הוא לחם כזבים, כי המושל אינו נותן לך בעבורך לא להנאתך ולכלכלך ולא לכבדך, רק לטובתו, ואינו לחם אמתי, רק היא הכנה אל מה שיגולל עליך ויבקש ממך, וכ"ז הוא משל, אל המושל אשר באדם, שהוא יצרו המתאוה וכח המתעורר המושל בגויה, שכינה אותו בקהלת בשם מלך זקן וכסיל, והוא המזמין את האדם האומתי שהם כחות שבלו, לאכול בלחמו, וצריך לדעת מי היושב לפניו, ולהשמר מפתויו, בין שלא להרחיב את נפשו התאוה, לפרוץ גבול, בין שלא לתאו לריבוי המטעמים רק המזון ההכרחי, כי הוא לחם כזבים ואינו לחם המיוחד אל הנפש ואל האדם מצד שהוא אדם, רק מצד בהמותו: (ד) אל תיגע להעשיר, אחר שנוה בל ימשך אחר כח המתאוה לאכילה ולעידון, נוה לבל ימשך אחר קיבוץ העושר, שעי"כ יעזוב מלהתבונן בתורה, וז"ש אל תיגע להעשיר, שעי"כ תחדל מבינתך, כי לא כל המרבה בסחורה מחכים, ולא מעבר לים היא כמ"ש הז"ל, ומפרש. (ה) התעיף עיניך בו ואיננו, כי הבינה שלך, צריך אתה שלא להעלים עיניך רגע ממנה, כי הוא דומה כעוף כנף אשר ביד האדם, שברגע יפנה ממנו יעוף למעלה, כן השכלת האדם והתבונה, אם יתעלם ממנו רגע יעוף ממנו, כי אינו מתעורר מעצמו רק ברוב שקידה

 וסשמלום

וְעוֹף הַשָּׁמָיִם׃ ו אַל־תִּלְחַם אֶת־לֶחֶם רַע עָיִן וְאַל־תִּתְאָו לְמַטְעַמֹּתָיו׃ ז כִּי ׀ כְּמוֹ־שָׁעַר בְּנַפְשׁוֹ כֶּן־הוּא אֱכוֹל וּשְׁתֵה יֹאמַר לָךְ וְלִבּוֹ בַּל־עִמָּךְ׃ ח פִּתְּךָ־אָכַלְתָּ תְקִיאֶנָּה וְשִׁחַתָּ דְּבָרֶיךָ הַנְּעִימִים׃ ט בְּאָזְנֵי כְסִיל אַל־תְּדַבֵּר כִּי־יָבוּז לְשֵׂכֶל מִלֶּיךָ׃

ת"א אל תלחם. סוטה ל"ח חולין ז' ס' זוכר פרשת נשא ובלק: כי כמו וגו'. סוטה חולין שם: אל תכב. סוטה ז':

יעוף קרי

רש"י

גירסא מגויס כך. הגעיף. כמו וכפלת ח"א ותעיף: (ז) כי כמו שער בנפשו. שער זה קוד אליו פתח ואליו קמ"ץ וטעמו למטה לכך הוא פעל ולא שם דבר שאם היה שם דבר היה פת"ח וטעמו למעלה ככל שער שבמקרא, ופתרונו כאלו שפך האוכל הזה מרה בנפשו של רע העין כן הוא. שער מן לשון כתאנים השוערים (ירמיה כ"ט) המרים: (ח) פתך. שאכלת בביתו סוף שתקיאנה מפני הבושה: ושחת דבריך

מצודת דוד

הכבוד בשעה קלה עוקר תנענע עיניך להסתכל בו ואיננו כי פתאום יאבד וכאילו עשה לעצמו כנפים לעוף ממך כאיש מסר כנשר הזה הממהר לעוף נגד השמים ונכסה מהעין: (ו) אל תלחם. אל תאכל לחם ולהוספת ביאור פירש ואמר את לחם וגו': (ז) כמו שער. כמו המשער בעצמו דבר מה שאין בזה שום ממש כ"א דמיון ומחשבה בעלמא כן המאכיל הזה אף כי יאמר לך אכול ושתה הנה לבו בל עמך ולא יחפוץ שתאכל באמת ואין ממש בדבריו: (ח) פתך. הפת שנתן לך אשר אכלת סופה תקיאנה מגופך כי הביט עליך בעין רעה בעת אכלך והנה שחת דבריך הנעימים אשר דברת עמו רכות והחזקת טובה ותנות על האכילה כי למפרע היו בחנם הואיל ותקיא המאכל: (ט) אל תדבר. מה

מצודת ציון

ותנועה: (ז) שער. מלשון השערה והאומדן כמו מאה שערים (שם כו): (ח) תקיאנה. הוא החזרת המאכל לחוץ וכן קיא צואה (ישעיה כ"ח): (ט) מליך. מאמריך כמו

מוסר חכמה

באור הענין

והשתדלות, ור"ל שאם תעיף עיניך שתתן העפעף על העין, אז בינתך איננו, כי יעשה לו כנפים לעוף ממך, וכ"פ חז"ל ואין עוף אלא תורה שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו: (ו) אל תלחם, גם בזה בא דרך משל, שאמר שלא יאכל לחם של רע עין, וגם למטעמים שלו לא יתאו: (ז—ח) כי כמו שער בנפשו כן הוא, שכבר בארו הטבעיים שגילוות רעות יוצאים מעין הרע, שהרשם מפחית הנפש המביט ברעת עינו, והם כזיקי מות על הדבר המובט, וכבר הזכירו שבעל עין הרע הביט בקביעות על פת לחם ונמצא בו מות ומכלה, ולז"א שהשער ר"ל דבר פגום ונמאס אשר נמצא בנפשו הפנימית כן הוא הלחם, שמקבל השער הזה ונעשה לחם הקלוקל, שיאמר לך אכל ושתה, שידמה לך שלא הכנים בו ער"ל, כן לבו בל עמך, עד שהאכילה תזיק לך עד שתקיא גם פתך אשר אכלת, ובמה שסיים ושחת דבריך הנעימים גלה לנו שדבר במשל על הלחם הנפשיי, שהם לימוד המושכלות שצריך להזהר בל ילחם לחם השכל מלחם רע עין, ועין טוב ועין רע בא על כל משפטי השכל השופט לטובה ולרעה, שבעל עין טוב ישפוט לטובה ובעל עה"ר ישפוט לרעה, והראיה מגבלת נגד כח השכל, והוא הכח שבו ישכיל בדברים שאין הבינה שולטת עליהם ובכללם חקי החכמה שלא יבינם בכח הבינה, וכן כל ההבנות העליונות בסוד השם הנעלמות מכל יצור ונשגבות מארח בינתם, לא נכתב אצלם לשון בינה רק לשון שכל כמו ולהשכיל באמתך, והנה בדברי בינות ישוו בם כל אדם, שכל מבין יבין על דרך אחד, ומי שחולק איננו מבין ומדמה שוא וכזב, משא"כ בכל הדברים שאינם בכח בינת האדם כמו דרכי החכמה ומנהגיה והידיעות העליונות, אינם אלא השכלות ויוכל להשכיל עליהם ע"פ דרכים רבים, וכל אדם ישכיל לפי מה שהוא, אדם החכם בארח חכמה והסכל בארח סכלות, ובעל עין טובה ישפוט כפי החכמה שהיא טובה בעצם, ובעל עין הרע ישפוט כפי דרך הסכלות, בל יתן מלחמו לדל, וכדומה, ועפ"ז יזהיר בל ילחם לחם רע עין, כי לימוד החכמה נמשל לאכילת לחם ומים כמ"ש בפסוק הוי כל צמא לכו למים, כי השער אשר בנפשו שלבו מלא ציורים רעים וזימת חטאת, כן הוא לחמו, והגם שיאמר לך אכול ושתה וידמה לך שמלמדך דברי חכמה, לבו בל עמך, שהלב הוא הכח המושל איננו עמך, כי איננו מושל ברוחו להכניע יצרי תאוותיו עד שגם פתך אשר אכלת ודברי חכמה שקבלת מכבר תקיאנה, ודבריך הנעימים תשחית: (ט) באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך, כבר התבאר שיש הבדל בין הכסיל ובין האויל, שהאויל מסתפק בחקי החכמה, אבל הכסיל לפעמים ידע חקי החכמה רק נלוז מהם מפני תאותו, ולכן האויל אם יש אפשרות לברר לו חקי החכמה במופת היה חוזר מאולתו,

באור המלות

פעל, מגזרת עפעף, המוגר את העין: (ז) שער: שם, מענין תאנים השוערות, דבר מאוס ומזיק: (ט) כסיל. הוא הנלוז מחקי החכמה מפני תאותו כמ"ש בכ"מ. לשכל, הבדלו מן בינה למעלה (כ"א ע"ו) שהשכל הוא כח אשר בו יעבור על דברים שאין הבינה שולטת, ובו יבין גם חקי החכמה, וע"כ נמצא ומשכילים בכל חכמה (דניאל א')

י אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם וּבִשְׂדֵי יְתוֹמִים אַל־תָּבֹא׃ יא כִּי־גֹאֲלָם חָזָק הוּא־יָרִיב אֶת־רִיבָם אִתָּךְ׃ יב הָבִיאָה לַמּוּסָר לִבֶּךָ וְאָזְנֶךָ לְאִמְרֵי־דָעַת׃ יג אַל־תִּמְנַע מִנַּעַר מוּסָר כִּי־תַכֶּנּוּ בַשֵּׁבֶט לֹא יָמוּת׃ יד אַתָּה בַּשֵּׁבֶט תַּכֶּנּוּ וְנַפְשׁוֹ מִשְּׁאוֹל תַּצִּיל׃ טו בְּנִי אִם־

ת"א כט אם חכם לבך. ברכות י"ד שבת ד' עירובין כ"א:

רש"י

פטיפיס. חנית שהחזקת ודברת לו דברים רכים הכל אבדת: (י) ובשדי יתומים. בלקט שכחה ופיאה

מצודת ציון / מצודת דוד

אין מלה בלשוני (תהלים קל"ט): (יד) משאול. מגיהנם: מדברי החכמה כי לחסרון דעתו יבוז מאמריך הנאמרים בהשכל: (י) אל תסג. אל תחזיר לאחור סימן הגבול
הנעשה מעולם לקחת מה מגבול רעך: אל תבא. לקצור תבואתם לעצמך בחשבך שאין לאל ידם לעמוד לנגדך:
(יא) כי גואלם חזק. אם המה תשושי כח הנה ה' הגואל אותם הוא חזק והוא יריב עמך את ריבם: (יב) הביאה.
הכנע לבך לשמוע אל המוסר ואזניך וגו': (יג) מוסר. הכאת שבט מוסר: כי תכנו. אם תכנו בשבט הלא לא ימות
בזה ורק הוא לצער בעלמא: (יד) אתה. הנה אתה מצערו בהכאת השבט ובזה תצילנו מן השאול כי יכיר מעשיו ויוסר
לו לצער השבט מלצער השאול: (טו) אם חכם. כאשר יחכם לבך על כי תשמע אמרי אלה הנה אז ישמח לבי גם אני

באור המלות / מוסר חכמה / באור הענין

אלא נמצא לשון ביטוי חכמה: (יב) למוסר, לאמרי דעת. עמ"ש (א' ב') על לדעת חכמה ומוסר: (טו) חכם לבך. לא כן הכסיל, שבורח מן החכמה הגם שידע ערכה מפני שחוסמת בפני תאותו. והנה חק החכמה א"א לבאר במופתי ההגיון, אבל ע"י השכל יוכלו להשכיל חקי החכמה, שהשכל הוא כח חד עובר גם על השכלת החכמה, ומי שהוא משכיל יוכל לדבר באזני האויל, שאם יוכל להשכיל אותו ישוב מאולתו, אבל לא לכסיל, כמ"ש לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפתי דעת כמש"פ שם, ולכן אמר באזני כסיל אל תדבר, כי גם לשכל מליך יבוז באשר אינו רוצה בחכמה והשכלה: (י) אל תסג גבול עולם, כבר אמר (כ"ב כ"ח) אל תסג גבול עולם ושם פירשנו, וכאן נלמד מענינו שמדבר מגבול העניים, וכן פירשו בספרא פ' קדושים שמדבר על הגוזל לקט שכחה ופאה, ופירשנו שם כי מושג גבול סותר אל מושג עולם, שהגבול הוא מה שיש לכל יחיד ויחיד ואינו גבול מיוחד אל כל העולם, רק יש גבול מיוחד אל כל העולם, שהוא הגבול המיוחד לעניים בכל העולם ללקט את מתנותיהם, וצוה בל ישינו גבול הזה, וכן שלא יבא בשדה יתומים, ולא תאמר הלא כהם אלום מלבא במשפט עמך, עז"א. (יא) כי גואלם חזק, שנמצא לשדותיהם גואל, שגדר הגואל הוא הקרוב שלו משפט הגאולה, והגואל הזה הוא חזק וגם שיריב ריבם אתך, ובודאי עמם הענם: (יב) הביאה למוסר לבך ואזנך לאמרי דעת. גם אם קבל אדם באזניו חקי החכמה מרבותיו, בכל זה אינו בטוח שילך בהם, כי ליוצרי התאוות סותרים ונלחמים עם חקי החכמה, והלב שהוא כח המושל בגויה, י"ל מלחמה פנימית, פעם ימשלו בו ליוצרי החכמה, פעם ימשלו בו ליוצרי התאוות, בפרט שחקי החכמה אין טעמם ידוע, והחכם נתן ע"ז עצה שיביא אזניו לאמרי דעת, שיקבל ג"כ דברי דעת שהם אשר קנו יודעים ע"י מושכלות ראשונות וע"פ בתופים, שראו השגחת ה' בעולמו, ואיך ערך את העולם בחכמה, ומשלם לרע כרשעתו וסוף הגוף למות, וכדומה, ועי"כ יביא את לבו למוסר, שיירא מפחד העונש ומיראת ה' ורוממותו, שזה העיזר אל הלב למשול כפי חקי החכמה ולהכניע את התאוה, כמ"ש בכ"מ: (יג) אל תמנע מנער מוסר, אולם הנער, הגם שא"א לו לקבל אמרי דעת, וא"א שיביא לבו למוסר ע"י אמרי דעת שיירא מעונש ה' ורוממותו, בכ"ז אל תמנע מאתו מוסר הראוי לנער, שהוא מוסר השבט. כי תכנו בשבט לא ימות ואין סכנה בהכאתו, וא"כ הדבר רחוק מהפסד וקרוב לשכר, כי. (יד) אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל, שעי"כ תציל נפשו משאול מה שבהפך ימות מיתת הנפש: (טו) בני. יספר מוסר שיאמר האב לבנו, שאם חכם לבך, כבר התבאר כי חכם לב הוא מי שחקי החכמה קבועים בלבו שהוא כח המושל שלו ומושלים על כל כחותיו, עד שלא יריעו עוד ליוצרי התאוות והיצר להתגבר, ושקטה המלחמה ברוחו, אם הגעת למדרגה זו שהייה חכם לב, אז ישמח לבי גם אני, כי כבר אמר שבן חכם ישמח אב, ובכל זה עדיין אינו שמחת לב שהיא שמחה שלמה פנימית, כי עדן יוכל להתמוטט מחקי החכמה, אבל אם לבו חכם, שאז ישמח לבו בעצמו כי אין לו מלחמה עוד, כן ישמח גם לב אבי:

חֲכַם לִבֶּךָ יִשְׂמַח לִבִּי גַם־אָנִי׃ טז וְתַעְלֹזְנָה כִלְיוֹתָי בְּדַבֵּר שְׂפָתֶיךָ
מֵישָׁרִים׃ יז אַל־יְקַנֵּא לִבְּךָ בַּחַטָּאִים כִּי אִם־בְּיִרְאַת יְהוָה כָּל־
הַיּוֹם׃ יח כִּי אִם־יֵשׁ אַחֲרִית וְתִקְוָתְךָ לֹא תִכָּרֵת׃ יט שְׁמַע־אַתָּה
בְנִי וַחֲכָם וְאַשֵּׁר בַּדֶּרֶךְ לִבֶּךָ׃ אַל־תְּהִי בְסֹבְאֵי־יָיִן בְּזֹלְלֵי בָשָׂר

ת"א אל יקנא. ברכות ח' מגילה ו': אל תהי בסובאי. סנהדרין ע':

רש"י

כראוי להם: (טז) בדבר שפתיך מישרים. ע"י שתהיה לבך: (יז) אל יקנא לבך בחטאים. בהצלחתם להיות רשע כמותם: (יח) כי אם יש אחרית. אם זה משמש בלשון אשר כלומר אשר בעבור זה יש אחרים ותקוה אליך: (יט) שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך. מאחר שתתחכם תוכל ללכת בדרכי לבך כי לב

מצודת דוד

בשמחה לבבך הואיל ומידי באה לך החכמה: (טז) בדבר. בעת ידברו שפתיך מישרים לזולת עוד את הזולת: (יז) בחטאים. בהצלחת החוטאים: כי אם. ר"ל רק עסוק כל היום ביראת ה' ואל תפן אל הצלחתם כי שלך טובה משלהם: (יח) כי אם וגו'. ר"ל כי שלך הוא דבר אשר יש לה אחרית כי הזכות יעמוד לך באחרית הימים ותקות הגמול לא תכרת ובנות תכוה: (יט) וחכם. למוד חכמה: ואשר. אז תוכל ללכת בדרך כי לבב חכמה לא ישיאך לעבירה: (כ) בסבאי יין. בחבורות סובאי יין לשתות הרבה: למו. רגם לטחר

מצודת ציון

(טז) ותעלוזנה. ענין שמחה כמו יעלזו חסידים (שם קמ"ט): כליותי. תאות השמחה היא בכליות: (יח) כי אם יש. כי אשר יש: (יט) ואשר. ענין מלעדים וסיועות כמו: ואשרו בדרך בינה (לעיל ט'): (כ) בסובאי. ענין רבוי השתיה: בזוללי. ענין רבוי האכילה כמו סורר ומורה וכו' זולל וסובא (דברים כא):

מוסר חכמה

באור הענין

(טז) ותעלוזנה כליותי בדבר שפתיך מישרים, אולם אם הגיע למדרגה יותר גדולה, אל המישרים שהוא שתדע חקי היושר שהוא בבינה, עד שלא תצטרך כלל למלחמת הלב, כי היושר יהיה קנין בלבך, כפי מה שבארנו נדר שם ישר שהוא מי שטבעו נוטה אל היושר ומשיג בבינתו חקי היושר, עד ידע ממנו ידיעה ברורה שיוכל לדברו בשפתיו להוריס, במבואר אצלנו שהשפתים מציינים את הדעת, שמאשר יודע את היושר בדעת ברורה ידבר וילמד אותו לאחרים, אז תעלוזנה כליותי, שהיא מדרגה יותר גדולה משמחת הלב, אם מצד שהעליזה הוא הריקוד מרוב שמחה, והוא הגלות השמחה בפועל, כמו שנגלו לבנו חקי היושר בפועל ללמד לאחרים, ואם מצד שהכליות יותר קרובים אל הפיעל מן הלב, כמ"ש הלב חושב והכליות יועצות, והעצה היא אחרי המחשבה: (יז) אל יקנא לבך בחטאים, קנאה באחריו ב' הוא המתקנא במעלת חברו ומתאוה להיות כמהו. אמר אל בנו, שהגם שיראה את החטאים מצליחים בעוה"ז לא יקנא לבו בהם, אבל יקנא ביראת ה' אם יראה יראת ה', ויתאוה אל מעשה האנשים ירא ה', וקנאה זו יקנן בלבו כל היום. (מבאר שמדת הקנאה רעה בצד, אם יקנא בחטאים. וטובה בצד, אם יקנא ביראת ה', והחכם לב לא ימשול במדת הקנאה רק בצד הטוב שבה: (יח) כי אם יש אחרית, באר הטעם שאין לו לקנא בהצלחת החטאים, שאין למו אחרית, כמ"ש אחרית רשעים נכרתה, שהאחרית הוא התכלית האחרון והאושר הנצחי, שזה לא יהיה רק ביראת ה' שיירש חיי עולם הנצחי, לא כן החטאים, וגם תקותך שאתה מקוה בדברים שבעוה"ז לא תכרת (כי זה ההבדל בין הקוה והתוחלת, שתקוה בא על דבר בלתי ברור ומובטח, כי הצלחת עוה"ז אין להם הבטחה ע"ז): (יט) שמע אתה בני, נגד מ"ש אם חכם לבך ישמח לבי, אומר אולם אתה בני שעדיין לא חכם לבך, ולבך עדיין רחוקה מן החכמה, וגם עת תבא חכמה בלבך תמצא מלחמה עם התאוה והיצר, שזה ההבך מן חכם לב, צריך אתה לשמוע ולקבל דברי החכמה, וחכם לקנות חכמה, וצריך אתה לאשר את לבך בדרך, אחר שיש שני דרכים לפניך, דרך החכמה ודרך הכסילות, תאשר את כח המושל בלבך בדרך האושר, שזה ההבדל בין המאשר והמדריך, שמאשר הוא ההולך בדרך האושר הנצחי: (כ) אל תהי, ואם עדיין לא הגעת למדרגת החכמה, בכ"ז תזהר מן התאוה מזלילת בשר וסביאת ... נגלת לבו, יל"פ על צד התגלגל שזוללים בשר עצמם, כמ"ש ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך):

באור המלות

גדר לב חכם התבאר (י' א'), שהוא שאוצרי החכמה מושלים בלבו, ולבו מלא מהם: (טז) ותעלוזנה. שעל עלז מורה הריקוד מחמת רוב השמחה (ישעיה ה'). מישרים, עי' גדרו למעלה (א' ג'). שפתיך, מורה על הדעת, כנ"ל (י' כ'): (יז) יקנא. קנאה שאחריו ב' מורה שרוצה להיות כמוהו (ישעיה י"א): (יח) אחרית. מורה על האושר האחרון (ירמיה כ"ט). תקותך, הבדלו מן יחול למעלה (י' כ"ח): (יט) ואשר. שעל זה בא על ההולך בדרך האושר הנפשיי, ופי' ואשר את לבך, בדרך:

לָמוֹ׃ כא כִּי־סֹבֵא וְזוֹלֵל יִוָּרֵשׁ וּקְרָעִים תַּלְבִּישׁ נוּמָה׃ כב שְׁמַע לְאָבִיךָ זֶה יְלָדֶךָ וְאַל־תָּבוּז כִּי־זָקְנָה אִמֶּךָ׃ כג אֱמֶת קְנֵה וְאַל־תִּמְכֹּר חָכְמָה וּמוּסָר וּבִינָה׃ כד גּוֹל יָגִיל אֲבִי צַדִּיק יוֹלֵד חָכָם וְיִשְׂמַח בּוֹ׃ כה יִשְׂמַח־אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ׃ כו תְּנָה בְנִי

ת"א כי סובא. שם ע"א: ואל תבוז. ברכות נ"ו ודף ס"ג: אמת קנה. שם ע"ו בכורות כ"ט: גיל יגיל. ספר סופר פ' במדבר: ישמח אביך. ברכות י"ח תענית כ"ג:

גיל קרי ויולד קרי ישמח ק'

רש"י

חכם לא ישיאך לעבירה: (כא) כי סבא וזולל יורש. יתמסכן: וקרעים תלביש נומה. סעלות והתנומה תלבים אותך בגדים קרועים: (כג) אמת קנה. ואם לא תמצא ללמוד בחנם למוד בשכר, ואל תאמר כשם

מצודת ציון

(כא) נומה: מל' תנומה ושינה: (כד) גיל. ענין שמחה:

מצודת דוד

(כא) יורש. יהיה רש ועני: וקרעים. התנומה היא מלבשת בעליה בגדים קרועים כי המתמיד בתנומה יורש גם הוא ולא ימצא ידו ללבוש בגדים שלימים: (כב) זה ילדך. ר"ל הלא זה ילדך ובודאי יתאוה בתקנתך: כי זקנה. אף כי זקנה אמך לא תבוז אמריה לומר לא בשבי טעמה אף כי דרך נשים לה להרבות אמרים מבלי השכל: (כג) אמת קנה. למוד תורה בשכר אם לא תמצא ללמוד בחנם ועכ"ז אל תמכור ללמדה לאחרים בשכר כ"א למוד בחנם: חכמה וגו'. אף אלה לא תלמוד בשכר כי המה תורה בכפ"פ ואמור לקחת עליה שכר אבל לקרות מקרא יוכל לקבל שכר כן אז"ל: (כד) יולד. המוליד את החכם ר"ל המלמד ומוליד חכמה בלב התלמיד: (כה) ישמח וגו'. מוסב על האמור למעלה אמת קנה לומר הלא גיל יגיל וגו' לזה קנה אמת וישמח אביך וגו': יולדתך. המלמדך המוליד החכמה בלבך: (כו) תנה. הכן לבבך להבין אמרי ואז עיניך דרכי

מוסר חכמה

באור המלות

(כג) חכמה, ומוסר. עמ"ש למעלה (א' ב'), על לדעת חכמה ומוסר: (כד—כה) צדיק, חכם. ההבדל למעלה (י"א). אבי, ויולד, האב והאם יאמר גם על האומן ומגדל, ולכן פירש כ"פ והשוו כו אביו ואמו יולדיו, אמך אשר ילדתך.

באור הענין

(כא) **כי סובא וזולל יורש**, תעשה עכ"פ מצד המועיל והמזיק, כי הסובא והזולל יורש מנכסיו, והמתנמנם ובלתי עושה מלאכה **תלבישנו התנומה בגדים קרועים**, וגם בנמשל שיורש מעוסר החכמה, ויהיה ערום ממלבושי המדות המשובחות ובגדי השכל: (כב) **שמע לאביך זה ילדך**, מצוה שישמע ויקבל חקי החכמה מאביו ואל יסתפק בקבלתו שינחיל אותו דבר שקר, אחר שזה ילדך. ואין אב מנחיל שקר לבניו, וכן בקבלך דרכי המנהגים מאמך, **אל תבוז** מצד **שזקנה אמך**, ותחשוב שהמנהגים האלה היו טובים לדור ראשון לא לדור האחרון, ושהם טובים לזקנים לא לנערים שרתיחת התאוה בוערה בם: (כג) **אמת קנה**. הנה שתתן בעד האמת מחיר רב, שהם תאותך ושעשועי הילדות וחשק נפשך, כ"ז תתן במחיר האמת, **ואל תמכור**, ר"ל שלא תקנהו כסוחר הקונה ע"מ למכור במחיר אחר, ר"ל שתלמד ע"מ להשיג עושר או כבוד שזה כקונה ומוכר, שמקבל בעד קנינו מחיר אחר, שעז"א אמת קנה, שגדר האמת אם יעשהו בשביל עצמו, ומבאר מה יקנה? ומה הוא האמת? **חכמה ומוסר ובינה**, וכבר בארנו שהחכמה כולל חקי המדות והמנהגים שצריך לנהוג עפ"י התורה, וכל עניניו מקובלים ובלתי מושגים מבינת האדם והם הפוכים מטבעו, שבתחלה תחלוק על חקי החכמה, וא"א שתקבל הנפש חקי החכמה רק ע"י המוסר, שעושו מיראת ה', שיראה מאת ה' העונש עליו ומענשו, אבל הוא נוס על חקי החכמה, וייסר את נפשו במוסרות היראה בל יעבור פיו, ואז יקנה גם בינה, שהבינה הוא בין אמת ושקר בדברים התלויים בשכל העיוני, אולם אם יקבל חקי החכמה עם המוסר עד שתקבע בלבו באמת ע"י שיאמין בה' אשר הוא חקק חקיה והוא יודע טעמם, אז יוכל להבין בה דבר מתוך דבר, ולהוציא ממנה תולדות, וזה ע"י שיקנה אמת, שהוא שיאמין בחקי החכמה שהם אמתיים: (כד) **גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם ישמח בו**, יש הבדל בין הצדיק והחכם, שהחכם קבל חקי החכמה והולך בהם, והצדיק אינו דוקא חכם, רק שהרגיל א"ע לעשות צדק, הגם שלא קבל חקי החכמה בדרך לימוד, ויש הבדל בין גילה ובין שמחה, שהשמחה היא תמידית, והגיל הוא על דבר מתחדש, כמו מציאה בשורה טובה וכדומה, ויש הבדל בין האב ובין המוליד, שהאב כולל גם האומן אותו ושמורהו, אבל המוליד הוא דוקא אביו אשר ילדו, והנה עשות הצדק אינו תלוי בלידה כי תלוי בבחירת האדם, כמ"ש שהמלאך מביא טפה לפני הקב"ה ואומר מה תהיה עליה חכם או טפש וכו' ואילו צדיק ורשע לא קאמר, וא"כ לא יגיל המוליד צדיק, כי אינו תלוי בלידה, רק יגיל אבי צדיק אשר אמנו ולמדו וחנכו אל מעשה הצדק, וכן לא ישמח שמחה תמידית, כי יוכל להיות שימוטט מצדקתו, אחר שלא קבל חקי החכמה, רק יגיל בכל פעם מחדש כל שרואה שעדן מחזיק בצדקתו, אבל יולד חכם ישמח בו, יצירת החכם תלוי בלידה, שהוכן בטבעו אל החכמה, ולכן ישמח המוליד, וגם ישמח לא יגיל, כי הוא ישמח על מצב הבן וטוב שכלו, שהיא שמחה תמידית בלתי מתחדשת בכל פעם: (כה) **ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך**, אבל הוא

לבך לי ועיניך דרכי תרצנה: כז כי־שוחה עמוקה זונה ובאר צרה נכריה: כח אף־היא כחתף תארב ובוגדים באדם תוסף: כט למי אוי למי אבוי למי מדונים למי־שיח למי פצעים חנם למי חכללות עינים: ל למאחרים על־היין לבאים לחקור ממסך:

ת"א כי שוחה. ב"ק פ"ז: למי אוי. סנהדרין ע': למאחרים. שם: תצרנה קרי מדינים קרי

רש"י

שלמדתי בשכל כך תלמדנה בשכר: (כז) ובאר צרה. אשטרייט"א בלעז: (כח) אף היא כחתף. פתאים: ובוגדים באדם תוסיף. מרבה בישראל בוגדים לה', ועל האפיקורסים מדבר: (כט) למי אוי למי אבוי. ל' צעקה ויללה: למי מדינים למי שיח. למי שיש לו מדינים עם הבריות ושיחה יתירה לו אוי ואבוי כי ברוב דברים לא יחדל פשע: למי חכללות עינים. מרוב יין מאדימים עיניו וגנאי הוא: (ל) לחקור ממסך. שחוקרין

מצודת דוד

האזהרה כי המשכיל שהוא דרך הישר: (כז) כי שוחה. ר"ל כי באמרי תבין שהזונה היא כבור עמוק שקשה מאד לעלות ממנו כי כן קשה להפרד מן הזונה אחר שנכשל בה ונאמר למשל על המינות: נכריה. זונה נכריה אשר לא מבנות ישראל הנה היא כבאר צרה ודחוקה שא"א להסתפק בה מאד אף גם להתכבס לעלות ממנה: (כח) אף היא. ועם כי איננה מבנות ישראל ואינה רגילה כ"כ עם היהודים מ"מ כאשר תוכל לתפוש מי מהם אז תארוב עליו וע"י פתויה הולכת ומוספת בוגדים בבני אדם ומוסב למעלה לומר כאשר תבין כ"ז ע"י אמרי ידעתי שעיניך דרכי תצורנה ולא תכשל בזה: (כט) למי אוי. למי מיוחד צעקת אוי ואבוי והם צעקת יללה: מדונים. דין ומריבה עם אנשים: שיח. ר"ל רבוי דברים בלא השכל ובלא סדר: פצעים חנם. דרך השכור להתקוטט ולפצוע בחבירו וכאשר יחזור תכרו ויפצע בו נראה כאילו פצעו על חנם כי זה שפצע תחלה לא מדעת עשה כי היה מבולבל ביינו: חכללות עינים. אדמימות עינים מרוב שתיית היין והוא דבר גנאי: (ל) למאחרים. כל הדברים האלה מיוחדים המה להמאחרים שבת על היין להבאים לחקור אחר יין שמזיגתו יפה:

מצודת ציון

(כח) כחתף. כמו כחטף בט"ת ועניינו מזירות הלקיחה כמו וחטפתם לכם (שופטים כ"א): (כט) שיח. ענין דבור כמו יערב עליו שיחי (תהלים קד): פצעים. מכות המוציאות דם כמו פצע תחת פצע (שמות כא): חכלילות. אדמימות כמו חכלילי עינים מיין (בראשית מ"ט): (ל) למאחרים. מלשון איחור ועכוב: ממסך. ענין מזיגה והוא תערובת המים

מוסר חכמה

באור הענין

מיעלבו שיתנהג באופן שגם האומנים ישמחו, והיולדים יגילו, והוא אם ימשול ברוחו בכח החכמה והמוסר עד שיהיה חכם לב, והיינו שהחכמה תמשול בלבו ותעשה אצלו טבע שני, בענין שלא ימשלו בו לא ציורי התאוות המטים אותו מן החכמה, ולא הספיקות והאולות השואלים ומפסקים בחקי החכמה, וזה ע"י שישמע מוסר ויתמיד להתנהג כפי החכמה, שאז ישמחו האב והאם האומנים אותו שהרגילוהו לכך בהנהגתם, וגם היולדת תגיל גילה חדשה חוץ מן השמחה הראשונה על הכנת המזג, יגילו על החמדת הבחירה וכח המושל שבו, שזה גדר גילה: (כו) תנה בני לבך לי, מבאר איך יהיה זה, שהוא ע"י שתתן לי לבך, שהלב מציין שימשלו חקי החכמה בלבו, ושלא ימשלו בו ספיקות המינות וההכחשות, בענין שחקי החכמה יהיו חקוקים וכתובים על לבו תמיד ולא ימצא בו ענין אחר, ועיניך דרכי תצרנה העינים מציינים את התאוות וציורים הרעים שיסודם על החושים, כמ"ש ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות ואחרי עיניכם זו זנות, שהעינים יצורו דרכי ה', ולא יתפעלו מתאוות העוה"ז וחמדת היצר: (כז) כי שוחה. נגד מ"ש ועיניך דרכי תצורנה, אמר כי הזונה שהוא יצר המתאוה, דומה לשוחה עמוקה שהנלכד שם קשה לצאת ממנו, ונגד מ"ש תנה בני לבך לי אמר כי הנכריה שהיא המינות, דומה כבאר צרה שהנופל שם יטבע תיכף במים הזידונים וימות, כן הנטבע במינות מת מיתת הנפש ולא ישוב לראות באור החיים: (כח) אף היא, ר"ל הזונה תארב כחתף, כי תחטוף פתאום את אשר יעלה רוח התאוה על לבו והלכדתו ברשתה, שאם היה שם על לבו היה נזהר ממנה אבל היא תחטפנו פתאום, והנכריה שהיא המינות תוסיף בוגדים באדם, כי היא תציע טענות מינות וכפירה לבוד רבים לבגוד בה': (כט) למי אוי למי אבוי, אם תשאל למי אוי? אשיב לך למי אבוי שהוא תאוה ותשק המתאוה, מי שי"ל אבוי תאוה, לו אוי, ואם תשאל למי מדנים? שהם דינים וטענות, אשיב לך למי שיח, גדר השיח הוא הדיבור בלי שכל רק כפי עליצת דמיונותיו, המרבה שיח מרבה מדנים וריב, ואם תשאל למי פצעים חנם? אשיב לך למי אשר לו חכלילות עינים, ואם תשאל מי האיש אשר לו חכלילות עינים? אשיב לך. (ל) למאחרים על היין, ואחר שאמרו כל הלילה לשתות יין, אז הם באים מחדש לחקר ממסך

באור המלות

יגיל, ישמח. השמחה היא תמידית והגיל על דבר מתחדש (ישעיה ט' ב'): (כט) אבוי. שרשו אבה, התאוה והחפץ. שיחה הוא הדבור הנפלט בלא שכל (איוב ז'): (ל) יין, ממסך. ישעיה (ה' כ"ב): (לא) עינו. מראיתו, כמו והנה הנגע

לחקור

לא אַל־תֵּרֶא יַיִן כִּי יִתְאַדָּם כִּי־יִתֵּן בַּכִּיס עֵינוֹ יִתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים׃ לב אַחֲרִיתוֹ כְּנָחָשׁ יִשָּׁךְ וּכְצִפְעֹנִי יַפְרִשׁ׃ לג עֵינֶיךָ יִרְאוּ זָרוֹת וְלִבְּךָ יְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת׃ לד וְהָיִיתָ כְּשֹׁכֵב בְּלֶב־יָם וּכְשֹׁכֵב בְּרֹאשׁ חִבֵּל׃ לה הִכּוּנִי בַל־חָלִיתִי הֲלָמוּנִי בַּל־יָדָעְתִּי מָתַי אָקִיץ אוֹסִיף אֲבַקְשֶׁנּוּ עוֹד׃

בכוס קרי

ת"א אל תרא יין. פסחים ק"ח בברא ל"ו סנהדרין ע' מנחות פ"ה: כי יתן בכוס. יומא ע"ד פקידה שער כ"ז:

רש"י

(לא) אל תרא יין כי יתאדם. וצודקין היכן מוכרין יין טוב. ממסך, ממזג והוא שם דבר כמו ממכר: אל תתן בו עיניך: כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים. המרבה שכרות כל עבירות דומות לו למישור, כל הדרכים ישרים בעיניו. בכוס, בכיס כתיב כלומר השותה נותן עין בכוס והחנוני בכיסו של זה: (לב) יפרש. לשון עקיצה פויינ"ש בלעז, במלמד הבקר תרגום בפרש אזרי, ובגמרא דנקט פרשא אגויילו"ן בלעז. ויש פותרין מפרישו מן החיים: (לג) עיניך יראו זרות. כשתשתכר היין בוער בך ומביאך להביט בזונות: (לד) והיית. משוגע: כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל. תורן הספינה נוח ליפול ממנו: (לה) הכוני בל חליתי וגו'. כשיקץ מיינו אינו מרגיש בכל הרעות שעברו עליו וחוזר לשתות:

מצודת ציון

(לא) יתאדם. מלשון אדום: (לא) ויין כמו מסכת ויינה (לעיל ט'): (לב) וכצפעוני. הוא מין נחש: (לג) זרות. מלשון זר ונכר: (לה) חליתי. מלשון חולי: הלמוני. ענינו הכאה המשברות כמו והלמוני לדיק (תהלים קמא): אקיץ. אעיר מן השינה:

מצודת דוד

(לא) אל תרא יין. אל תתן עיניך ביין אשר יתאדם במראיתו והוא נחמד ומשובח: כי יתן. כי מי אשר יתן מראות עינו והבאו בכוס היין הולך הוא במשרים ר"ל אין דרך מעוקם לפניו על כולם יחשוב כי ישרים המה כי לא יבחין עוד מעתה: (לב) אחריתו. ר"ל אם בעת השתיה יערב לחיך הלא אחריתו מרה והרי הוא כנחש נושך בעקב איש ולא ירגיש ואחריתו ישגא מאוד כי יבעבע ונופח עד הקדקד: יפריש. המפריש חיי האדם ממנו ע"י ארסו וכפל הדבר במ"ש: (לג) יראו זרות. דברים שאינם באמת כי מרוב השכרות ידמה שרואה דבר מה ואין כל מאומה: תהפוכות. הפוך השכל והאמת: (לד) בלב ים. אנשי הספינה ההולכת באמצע הים כשרוח חזק דרכה להיות שוכבים בעבור חוזק הנועם הספינה: בראש חבל. הוא תורן הספינה שכל החבלים תלוים בו והשוכב שם דעתו מבולבלת מפני ראיית הים ומסירת התנועה: (לה) הכוני. עודך מתנמנם יהיו שפתיך דובבות על משכב לאמר מה בכך שהכוני בעת השכרות הלא לא חליתי ומה בכך שהלמו אותי בהכאות הלא לא הרגשתי ולזאת מתי אקיץ מהתנומה ואוסיף עוד לבקש את היין וגם הוסר בה מאד כי קשה לפרוש ממנה:

באור המלות

(לב) יפריש. פעל משם פרש, שמורה על הגואה, כמו וקרבו ופרשו, מין נחש שהפרש שלו ארסי וע"כ נקרא צפע, מל' צפיעי הבקר, וכן בילוי מזיקים, כמ"ש ביצי צפעוני בקעו: (לג) זרות. נשים זרות: (לה) הלמוני. הוא יותר מהכאה:

מוסר חכמה

באור הענין

עמד בעיניו לחקור את המוזג שיודע למסוך היין היטב, והוציא לשתות ממדע: (לא) אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים. לא תתאוה אל היין מצד שאתה רואה שצבעו אדום, שזה מורה שהוא יין טוב ומטיב אל הדם שהוא הנפש החיוני, כי תחלה יתן עינו ונצפה בכוס שנתנוהו בו, ואז יתהלך במישרים כאלו אין בו רע, והמליצה שהשותהו שהוא הכוס שמתן בו היין, נעשה אדום כעין היין, ותחלה המשתה ישרה ונוחה, אבל. (לב) אחריתו כנחש ישך וכצפעוני יפרש, הנחש הוא מין נחש שבו הפרש והגואה שבו ארסית ומזקת, ואמר שתחלה ימיל בו ארס כנחש, ואח"כ יפריש ר"ל יפשה הפרש שלו כפרש צפעוני, שיתהפך פרשו לארס בוער: (לג) עיניך יראו זרות, מגד מ"ש תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה, אמר שע"י היין יהיה בהפך, אם בעיניו שיתורו אחרי זנות ויראו נשים זרות לזנות עמהם, ואם לבבו שיתור אחרי מינות וידבר תהפוכות, דברי מינות שהם הפך מדברי החכמה: (לד) והיית כשוכב בלב ים. תחלה יהיה כשוכב בלב ים ונף על מי הים ולוחם עם גלי הים, ואח"כ ידמה כשוכב בראש חבל שהוא תורן הספינה, שמשם יפול למצולה מאגרא רמא לבירא עמיקתא, ויטבע שם, כן נופל ממעלתו לעמקי שר ומוטבע בתהום האבדון: (לה) הכוני בל חליתי. תחלה אומר שהכו אותו והגם שהרגיש לא חלה, והוסיף הלמוני שהוא יותר מהכאה, ובכ"א לא לבד שלא חלה כי גם בל ירעתיו. ומוסיף שהוא בשינה תמידית, ובכ"ז מתאוה אל היקיצה, לא כדי לפרוש מן היין, רק כדי שיוכל לבקשו עוד:

כד א אל־תקנא באנשי רעה ואל־תתאו להיות אתם: ב כי־שד יהגה לבם ועמל שפתיהם תדברנה: ג בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן: ד ובדעת חדרים ימלאו כל־הון יקר ונעים: ה גבר־חכם בעוז ואיש דעת מאמץ־כח: ו כי בתחבלות תעשה־לך מלחמה ותשועה ברב יועץ: ז ראמות לאויל חכמות בשער

ת"א ובדעת חדרים. סנהדרין נ"ב: כי בתחבולות, סנהדרין מ"ב ספר מוסר פרשת ויצא:

רש"י

כד (ה) גבר חכם בעוז. איש חכם הוא תמיד בעוז: (ז) ראמות לאויל חכמות. מין אבן יקרה

מצודת דוד

כד (א) באנשי רעה. בהצלחת אנשי רעה: להיות אתם. לעשות כמעשיהם: (ב) כי שוד. כי מחשבותם על הגזל ומדברים עמל ע"כ הרחק מהם כי מעשיהם מגונים: (ג) בחכמה. בעבור עסק החכמה יבנה בית האדם ובעבור התבונה יתכונן ויתקיים הבית: (ד) ובדעת. בעבור הדעת ימלאו החדרים כל הון וגו': (ה) בעוז. מוסד בחוזק יראת ה': ואיש דעת. בעל דעת העדיף מהחכם הוא מאמץ כח בהוראה ומוסיף והולך: (ו) כי בתחבולות. ע"י תחבולות הדעת תוכל לעשות מלחמה מול היצה"ר המסית לעבירה: ותשועה. התשועה ממנו היא באה ברבות מעלת היועץ בגדולתו בדעת ולזה מאמץ כח בכל פעם כאשר יתחכם בדעת החכמה: (ז) ראמות. החכמות המה נבהאויל כאבן יקר אשר תקצר השגתו והלא מהם לזה לא יפתח פיו בשער מקום שבת החכמים כי לא למד מאומה:

מצודת ציון

כה (ב) יהגה. ותשוב כמו והגיון לבי (תהלים יט): (ה) מאמץ. מחזק: (ו) ברוב. ענינו גודלם והשיבות כמו ורבי המלך (ירמיה מ"א): (ז) ראמות. שם

מוסר חכמה

באור הענין

כד (א) אל תקנא באנשי רעה, א] בל תקנא בהצלחתם ותרצה לעשות כמעשיהם, ב] שגם לא תתאו להיות אתם באהבה ואחוה (הגם שלא תעשה כמעשיהם), כדי להשיג מהם תועלת: (ב) כי שוד יהגה לבם ועמל שפתיהם תדברנה, נגד מ"ש אל תקנא באנשי רעה, אמר כי לבם יהגה שוד ושבר, וגם ר"ל שהצלחתם אינה הצלחה אמתית כי יראים תמיד משוד ושבר שעתיד לבא עליהם, ונגד מ"ש שלא יתאוה להיות אתם מפ' כי שפתיהם תדברנה עמל ותלמד ממעשיהם לעשות עמל ואון: (ג—ד) בחכמה יבנה בית כו' כל הון יקר ונעים, החכמה היא מקובלת והוא אוסף חקי החכמה מבחוץ, ומקבץ אל לבו כלליה ולמודיה אחת אחת, והוא כמשל למי שאוסף עצים ואבנים וסיד וכל החומריים הצריכים לבנין הבית ובונה אבן אל אבן, אולם התבונה הוא המבין דבר מתוך דבר, אחר שקבל וקבץ חקי החכמה ואסף אותם באמונה, והוא דומה למבונן הבית ומשים עליו הגג והתקרה, ואם הגיע אח"כ למדרגת דעת שידע הכל בידיעה ברורה כדבר שראה בחוש או שהשכילה במושכל ראשון, זה דומה בממלא את הבית בבלי יקר ונעים, כי אז ימלאו חדרי בית החכמה אורה, ויעשה ציצים ופרחים לתורה, ובדוגמת זו ייחס בנין העולם (שנבנה ע"י החכמה) אל ה', בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו כמ"ש: (ה) גבר חכם בעוז, מי שקבל חקי החכמה ומתנהג על פיהם שזה גדר החכם, הוא גבר בעוז, כבר י"ל עוז במה יגבר על אויבי הנפש שהם התאות ויצרי הלב, כי יכניע אותם בכח החכמה אשר קבל, אולם בכ"ז לא יאמץ כחו, שהאימוץ הוא שישאר בחזקתו תמיד בלי השתנות, זה א"א ע"י החכמה לבדה, כי היצר נלחם תמיד עם הלב. באשר אין חקי החכמה מוכנים כמו המוחשות, ולפעמים יגבר היצר ויעור עיני הלב, אבל מי שהוא איש דעת, שהגיע למדרגה שיודע חקי החכמה כדברים הידועים במופת או במוחש, הוא יאמץ כח תמיד, ולא יתגברו אויבי הנפש בשום פעם: (ו) כי בתחבולות תעשה לך מלחמה ותשועה ברוב יועץ, כבר הזכרתי (למעלה י"ב י"ד) שלמלחמה אין די בעצה אחת לבד כי גם האויב יש לו עצה, וצריך תחבולה שהוא קישור עצות רבות זא"ז, שנגד כל עצה שיעמיד האויב יהיה לו עצה אחרת כנגדו, ולכן למלחמה צריך יועצים הרבה שכל אחד יעמיד עצה אחרת, כי כל מיני העצות כולם צריכים, וזה לקח למשל אל מלחמת הנפש עם אויביו, שלא תגלה בכח החכמה לבד, שהוא יועץ אחד מיוחד, כי גם האויב בא בעצות המתנגדים לעצת החכמה, וצריך שיתקבצו כל יועצי הנפש שהיא החכמה והבינה והדעת, שבכח הדעת שהשיג הכל בידיעה ברורה יעמיד תחבולות וקישור עצות נגד עצת התאוה והיצר, ואז יאמץ כח: (ז) ראמות לאויל חכמות, אמנם האויל שהוא הפך איש דעת, שלא לבד שאין לו ידיעה ברורה

באור המלות

(ג—ה) חכמה, ותבונה, דעת. התבאר גדרם למעלה (א' ב') ובכל הספר, יתכונן, הוא גמר הבנין. מאמץ כח, פעל אמץ בא על קיום החוזק והתמדתו (ישעיה כ"ח ב' ובכ"מ): (ו) בתחבולות. עי' למעלה (י"ב י"ד): (ז) ראמות. אבנים טובות שאמרו עליהם שבאים מלמעלה, ראמות וגבים (איוב כ"ח). ואויל, הוא המסתפק כמ"ש בכ"מ. ופיו, מרמז על דבור החכמה (למעלה ו' כ'):

לא יפתח־פיהו׃ ח מחשב להרע לו בעל־מזמות יקראו׃ ט זמת אולת חטאת ותועבת לאדם לץ׃ י התרפית ביום צרה צר כחכה׃ יא הצל לקחים למות ומטים להרג אם־תחשוך׃ יב כי־תאמר הן לא־ידענו זה הלא־תכן לבות ׀ הוא־יבין ונצר

ת"א התרפית. ברכות ס"ג ספר הזוהר פרשת ויקרא ופרשת וישלח:

רש"י

שאינה מצויה כמה דתימא ראמות וגביש (איוב כ"ח) כלומר כל חכמה דומה לכסיל כאבן יקרה וכמרגליות לקנות לומר איך אעסוק בתורה מתי תעלה בידי אבל החכם שונה היום מעט ולמחר מעט: (ח) מחשב להרע. חורש מחשבות רשע: לו בעל מזמות יקראו. גורם לו רעה שהבריות קוראים לו בעל מזמות עצת רשעים: (ט) זמת אולת. עצת אולת חטאת לבעליה: ותועבת לאדם לץ. ללצות היא המתעבת את האדם על הקב"ה ועל הבריות: (י) התרפית. מן התורה: ביום צרה צר כחכה. מלאכי השרת לא יהיו מאמצין כחך, זה מדרש חכמים, ולפי פשוטו התרפית ביום צרת אחיך לעמוד מנגד. צר כחכה ביום פורענותך דכתיב אם החרש תחרישי וגו' (אסתר ד'): (יא) הצל לקוחים וגו'. להציל את הלקוחים למות. ואת המטים להרג אם תחשוך מלהצילם, על זה אמרתי צר כחך: (יב) כי

מצודת ציון

אבן יקר ומן ראמות וגביש (איוב כ"ח): (י) התרפית. מלשון רפיון: כחכה. כמו כחך: (יא) ומטים. מלשון נטיה: תחשוך. תמנע: (יב) תוכן. מלשון הון:

מצודת דוד

(ח) מחשב להרע. עם כי לא עשה הרעה סוף יגולה קלונו ויקראו לו בעל מחשבות רעות: (ט) זמת. מחשבת אולת ורשע נחשבת כחטאת עם כי לא עשה מעשה: ותועבת וגו'. ר"ל הליצנות מתעבת את האדם בעיני כל עם כי אין בה כ"א עקימת שפתים: (י) התרפית. אם היית מרפה ידך מלעזור לו ביום צרתו אז יהיה כוחך צר ודחוק מלעזור לעצמך בבוא צרה עליך: (יא) הצל וגו'. מוסב על אם תחשוך שאמור בסוף המקרא לומר אם תחשוך להציל את הלקוחים למות והמטים להרג: (יב) כי תאמר. כי תרצה לומר הן לא ידענו את הלקוחים שהם למות: הלא. ר"ל הלא לא יועילו דבריך כי הלא ה' שהוא בוחן לבות בני אדם הוא יבין אם ידעת אם לא ידעת: ונוצר וגו'. הפל

מוסר חכמה

באור המלות

(ח) מחשב. בפיעל בא על מחשבה בלתי ראויה, כתו"ס לו (סי' קי"א). מזמות, ע"ל (י"ב ב'): (ט) זמת. עי' גדרו בתו"ס קדושים (סי' קי"א). וחטאת, הוא נגד חקי החכמה כמ"ש בכ"מ: (יב) יבין, ידע. שידיעה בא על

באור הענין

במופרי הדעת, הוא מסתפק גם על חקי החכמה לו דומים החכמות כראמות שהוא דבר הבא ממרומים, באין לשכל השגה בהם, וע"כ בשער המלחמה לא יפתח פיו, כי היו רגילים ללחום בשער כמ"ש כי ידברו את אויבים בשער. כי האויב רוצה ליכנס אל המבצר דרך השער ואין מניחים אותו, ומלחמה זו היא בדבור הפה (שהפה רומז על החכמה), בשבת החכמה ינצחו את האויב בשער, והאויל לא יפתח פיו, והאויב נכנס דרך השער וכובש את העיר: (ח) מחשב להרע, כבר בארתי (י"ב ב') שפעל זמם מורה על מחשבות עמוקות שמעמיק במחשבתו איך להוציא איזה דבר, ואם בא בעניני חול הוא לרוב לרע, ופעל חשב כשבא בפעל מורה על מחשבות בלתי ראויות, כמו מחשבות פגול בקדש, ורע לחברו, ומי שמחשב להרע, יקראו לו בשם בעל מזמות לגנאי, ר"ל שמחשבותיו עמוקות לרע, כמ"ש ואיש מזמות ירשיע: (ט) זמת אולת חטאת, החטאת בא ע"י זמת אולת, (הזימה הוא המסתפק מאד במחשבת זנות, ובא במליצה על המסתפק לזנות אחרי אולת שהם הספיקות, שמרבה להסתפק על חקי החכמה, ומזה בא לידי חטאת, שהחטאת הוא החוטא מחקי החכמה, ואם הוא אדם לץ, יתהפך אלו לעשות תועבה, שהם דברים המתועבים בפרהסיא, כי יתלוצץ ויעשה הכל בפרהסיא: (י—יא) התרפית ביום צרה, אם תחשך מלהציל הלקוחים למות, וגם בעת שהם מטים להרג, אז יהיה ענשך מדה כנגד מדה, שבעת יבא עליך יום צרה, יתרפה, ויהיה כחך צר, בירפו ידיך מעשות דבר להציל, וגם יהיה כחך צר עד שלא תוכל לעשות בכחך מאומה, כמו שלא עשית להציל את אחרים: (יב) כי תאמר הן לא ידענו זה, ואם תאמר שמתלה שלא ידעת שהם לקוחים למות, או שלא ידעת שיש ביכלתך להציל, גם אם תצטדק בזה לפני אנשים, הלא ה' שהוא תוכן לבות הוא מבין מחשבות הלב, ויותר מזה שבלב שהוא נוצר נפשך הוא ידע, שהידיעה נופלת על דבר הנגלה בחוש, כי מעשיך כתובים ומצויירים על לוח נפשך, והוא ישיב לאדם כפעלו מדה

נַפְשְׁךָ הוּא יֵדָע וְהֵשִׁיב לְאָדָם כְּפָעֳלוֹ׃ יג אֱכָל־בְּנִי דְבַשׁ כִּי טוֹב וְנֹפֶת מָתוֹק עַל־חִכֶּךָ׃ יד כֵּן ׀ דְּעֶה חָכְמָה לְנַפְשֶׁךָ אִם־מָצָאתָ וְיֵשׁ אַחֲרִית וְתִקְוָתְךָ לֹא תִכָּרֵת׃ טו אַל־תֶּאֱרֹב רָשָׁע לִנְוֵה צַדִּיק אַל־תְּשַׁדֵּד רִבְצוֹ׃ טז כִּי שֶׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם וּרְשָׁעִים יִכָּשְׁלוּ בְרָעָה׃ יז בִּנְפֹל אוֹיִבְךָ אַל־תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ אַל־יָגֵל לִבֶּךָ׃ יח פֶּן־יִרְאֶה יְהוָה וְרַע בְּעֵינָיו וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ׃ יט אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים אַל־תְּקַנֵּא בָּרְשָׁעִים׃ כ כִּי ׀ לֹא־תִהְיֶה אַחֲרִית לָרָע נֵר

ת"א כי שבע. סנהדרין ז': בנפול אויבך. ברכות נ"ס מגילה ט"ז נדרים מ' אבות ד':

יתיר י'

רש"י

תאמר. שמא תאמר וזה כי משמש בלשון דילמא: (יג) אכל בני דבש. כלומר דרך בני אדם לאכול דבש כי טוב הוא, אף. (יד) כן דעה חכמה לנפשך. וכשם שאתה רודף לאכול דבש כן תהא רודף לדעת חכמה: אם מצאת. אותה אז יש אחרית: (יט) אל תתחר. להיות כמותם כמו איך תתחרה (ירמיה י"ב) כי אתה מתחרה בארז (שם כ"ב): ירא את ה' בני ומלך. ירא את המלך ב"ו ובלבד שלא

מצודת דוד

הדבר במ"ש: והשיב. הוא ישיב גמול האדם כמפעלו ואם ידעת והתרפית יהיה נר כותך מדה במדה: (יג) אכל. כשם שמאכל דבש טוב הוא וכשם שהשיב טיפין מדבר מתוק על חכך: (יד) כן דעה. ר"ל דע חכמה לתקן נפשך אם מצאת אותה ויש לך לב משיג: ויש אחרית. ר"ל וטובה היא מן הדבש כי בזה יש אחרית טוב אבל הדבש לפעמים יזיק באחרונה: ותקותך. הגמול שאתה מקוה בעבורה הנה לא תכרת כי בא יבא וכפל הדבר במ"ש: (טו) אל תארב רשע. אתה רשע כראותך כי מטה יד הצדיק אל תארוב על מדורו ואל תגזול מקום רבצו במושבך כאשר יפול לנפול לא יוסיף לקום: (טז) כי שבע. כי אף אם הצדיק נופל שבע פעמים יחזור ויקום אבל הרשעים הם הנכשלים מבלי תקום בבוא עליהם הרעה: (יז) ובכשלו וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יח) ורע בעיניו. על שאתה שמח בתקלתו והשיב מעליו. ר"ל ענין ישיב האף מעליו כי ממנו יסיר ועליך יטול: (יט) אל תתחר. אל תתערב עם המרעים לעשות כמעשיהם ואל תקנא בהצלחת הרשעים: (כ) לא תהיה אחרית. ר"ל לא תהיה האחרית כמו הראשית כי סופם

מצודת ציון

(יג) ונופת. ענין הזלה ונטיפה כמו ונופת צופים (תהלים יט): חכך. מלשון חיך: (טו) תשדד. מלשון שדידה וגזלה: רבצו. מקום רבצו והוא המקום אשר ישכב שמה לנוח כמו כרע רבץ כאריה (בראשית מט): (יט) תתחר. ענין ההתערבות להדמות כמו ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיה יב): (כ) ידעך. ענין ניתר וקפילה כמו דועכו כאש קוצים (תהלים קיח) וזהו כבוי אור שקופץ השלהבת מן

באור הענין   מוסר חכמה   באור המלות

כנגד מדה: (יג) אבל בני דבש כי טוב, ר"ל הלא תאכל דבש מצד שהוא מאכל טוב לגוף, ונופת הדבש הוא מתוק בעת שבא על חכך: (יד) כן דעה חכמה לנפשך, כן החכמה הוא מאכל טוב לנפש, ותחת שהנופת הוא רק מתוק בעת שהוא על חכך, ע"י החכמה יש אחרית שהוא מתוק לנפש תמיד גם בעת יכלה הגוף, וגם תקותך בעוה"ז לא תכרת, כנ"ל (כ"ג י"ח): (טו) אל תארוב רשע לנוה צדיק אל תשדד רבצו אתה רשע אל תארב לנוה צדיק, ור"ל כי יש אורב מפני חמדת הממון שרוצה לשלול נוהו, ויש אורב מחמת נקמה או קנאה שרוצה לשדד רבצו שלא יהיה לו רביצה ומנוחה: (טז) כי שבע יפול צדיק וקם, כי הצדיק הגם שיפול שבע פעמים, יקום ע"י עזרת ה', אבל הרשעים (הגם שיהיו רבים) יכשלו ברעה שיכינו על הצדיק, ובה יפלו ולא יקומו: (יז) בנפול אויבך אל תשמח, יש הבדל בין שמחה וגיל, שהשמחה היא התמידית על דבר תמידי, והגיל הוא לפי שעה על דבר מתחדש, כמו בשורה טובה וכדומה, ועז"א שלא תשמח בתמידות במה שאויבך נפל ממדרגתו, ואף גם בעת שנכשל שהוא התחלת הנפילה, אל יגל לבך לפי שעה, על הבשורה שהגיע לך מתחלת מפלתו: (יח) פן יראה ה' ורע בעיניו, שע"י שיראה אכזריותך ומדת הנקמה שבך, ידמה מעשהו מול מעשיך, ומעשיך ירע בעיניו, עד שיהיה צדיק נגדך, וישוב אפו מעליו, עליך: (יט) אל תתחר במרעים אל תקנא ברשעים, ר"ל כי הרואה את הרשעים מצליחים, אז או שמעשיהם רעים בעיניו ואינו מקנא בהם להיות כמוהם, אבל אז יחר לו על הצלחתם ויתרעם על שאין ה' מעניש, ועז"א אל תתחר ר"ל אל יחרה לך על המריעים והצלחתם, או שיקנא בם וירצה להיות כמוהם, על זה אמר אל תקנא ברשעים: (כ) כי לא תהיה אחרית לרע, ומפרש בל תתחר ולא ירע לך על הצלחתם, כי

דבר הנראה בחוש, והבינה הוא מן הקודם אל המאוחר כמ"ש בכ"ח: (יז) תשמח, יגל לבך. הבדלם למעלה (כ"ד כ"ד), והמכשול הוא התחלת הנפילה ונופל עליו גילה שהוא על דבר מתחדש: (יט) אל תתחר. עי' תהלים (ל"ז א'),

רְשָׁעִ֥ים יִדְעָֽךְ׃ כא יְרָא־אֶת־יְהֹוָ֣ה בְּנִ֣י וָמֶ֑לֶךְ עִם־שׁ֝וֹנִ֗ים אַל־תִּתְעָרָֽב׃ כב כִּֽי־פִ֭תְאֹם יָק֣וּם אֵידָ֑ם וּפִ֥יד שְׁ֝נֵיהֶ֗ם מִ֣י יוֹדֵֽעַ׃ כג גַּם־אֵ֥לֶּה לַחֲכָמִ֑ים הַֽכֵּר־פָּנִ֖ים בְּמִשְׁפָּ֣ט בַּל־טֽוֹב׃ כד אֹ֤מֵ֨ר ׀ לְרָשָׁע֮ צַדִּ֪יק אָ֥תָּה יִקְּבֻ֣הוּ עַמִּ֑ים יִזְעָמ֥וּהוּ לְאֻמִּֽים׃ כה וְלַמּוֹכִיחִ֥ים יִנְעָ֑ם וַ֝עֲלֵיהֶ֗ם תָּב֥וֹא בִרְכַּת־טֽוֹב׃ כו שְׂפָתַ֥יִם יִשָּׁ֑ק מֵ֝שִׁ֗יב דְּבָרִ֥ים

ת"א ירא ה'. סוטה כ"ט: אומר לרשע. שם מ"א עקידה ס"ג: ולמוכיחים וגו'. תמיד כ"ח: שפתים ישק. גיטין ס':

רש"י

יסיתך מיראת ה', לעולם יראת ה' קודמת. ועם שונים אל תתערב. האומרים שתי רשויות יש: (כב) ופיד שניהם. שבר העכו"ם עצמה ושבר עובדיה: (כג) גם אלה לחכמים. כל הדברים שבענין שלמה אמורים לחכמים היושבים בדין שלא יכירו פנים במשפט כי לא טוב: (כו) שפתים ישק. ראוים

מצודת ציון

הפתילה: (כא) שונים. מלשון השתנות וחלוף כמו ודתיהם שונות (אסתר ג'): תתערב. מלשון תערובות: (כב) אידם. ענין שבר ומקרה רע כמו שמח לאיד (לעיל י"ז): ופיד. ענינו כמו איד וכן אם בפידו להן שוע (איוב ל'): (כד) יקבוהו. יקללוהו כמו מה אקוב (במדבר כ"ג): יזעמוהו. מלשון זעם וכעס: לאומים. אומות: (כה) ינעם.

מצודת דוד

לאבדון ויוכבה נר נשמתם: (כא) ירא וגו'. אתה בני מתחלה ירא את ה' ואח"כ את המלך לעולם יראת ה' קודמת: (כב) ופיד שניהם. עונש העובר על מצות ה' ועונש המלך המכריח לזה: מי יודע. מהו העונש להיות נשמר ממנה: (כג) גם אלה לחכמים. ר"ל עם כי נראה שהדברים האלה כל חכם יבין מדעתו ואין צורך להזהירו מ"מ אמורים המה גם לחכמים והם יוסיפו לקח להבין תוכחות הדברים: הכר פנים. ר"ל אף לעשות משפט אמת ולומר לעולה זכאי הנה הכרתי פניך לזכותך הנה לא טוב לדבר כי יש בדבר ח"ה לפני הזכאי: (כד) יקבוהו עמים. כי כאשר יראה הרשע שקוראים אותו צדיק יתפקר עוד יותר לעשות רע לכל האומות בכלל ולזה יקללו כולם את הקוראו צדיק: יזעמוהו לאומים. כפל הדבר במ"ש: (כה) ולמוכיחים. אבל למוכיחים את הרשע יונעם הדבר לומר לו בתוכחתם הלא באמת צדיק אתה רק בדברים אחדים תשגה לזאת הסר ממך גם את אלו: ועליהם. על המוכיחים ההם תבא ברכת טוב כי היטיבו לעשות כי אם יאמרו לו בפה מלא רשע אתה פן יעיז פניו לומר שהדין עמו אבל בדברים האלה ימשוך לבבו אליו לשמוע בקולו: (כו) שפתים ישק. כי עתה

מוסר חכמה

באור המלות

ועל זה שמעשיהם רעים בעיניו קראם מריעים, שכולל הרע בעיניו ומעשיהם: (כא—כב) שונים. שרוצים לשנות בהנהגה. ופיד שניהם, פי' שנויהם, מה שרוצים לשנות, כמו לשנות את דרכך (ירמיה ב'): (כד) עמים, לאומים, עם מציין הקיבוץ שי"ל מלך (ישעיה א' ד'), ולאום מציין שי"ל דת מיוחד (שם י"ז, תהלים ב' א') ובכ"מ. יקבהו, יזעמוהו, קבה הוא פריטת הקללה, וזעם הוא העונש הבא בסבת הקללה, כמ"ש בכ"מ: (כו) משיב. הוא הסותר דברי הכנו, וזה ההבדל בינו ובין עונה, כנ"ל (י"ח י"ג):

באור הענין

לא תהיה למרעים אחרית, ויקבלו עונש בסוף, ואחריתם נכרתה, ובל תקוה על הצלחתם עתה, כי נר רשעים המאיר להם, ר"ל הצלחתם, ידעך אינו נר מאיר, רק דועך וקופץ ומתכבה בכל רגע, ר"ל שהצלחתם אינה הצלחה אמתית, כי מפחדים תמיד מן העונש ומרעות, ואינם שלוים ושאננים: (כא) ירא את ה' בני ומלך ועם שונים אל תתערב, צוה שיירא את ה' בעניני הדת, ואת המלך אשר במשפ' יעמיד ארץ בהנהגת הקיבוץ המדיני, ואל תתערב עם האנשים שרוצים לשנות הנהגת המדינה, ר"ל למרוד במלכם ולהקים תחתיו הנהגה שניה משונה מראשונה. שבזה תפר גם יראת ה' שצוה שתהיה מורא מלך עליך: (כב) כי פתאום יקום אידם, א) כי המורדים האלה אידם יקום פתאום, אם יתגלה המרד והקשר, שאז יקום אידם, וחוץ מזה הנה אם יצליח המרד וישנו ההנהגה, מי יודע פיד שניהם ר"ל הפיד שיקום על ידי השינוי שלהם, וע"י ההנהגה השניה שמקימים, אם לא תהיה רעה ופיד ושבר, כי הם יקימו הנהגה כתפלה לעשוק ולחמס ולרוצץ את העם: (כג—כד) גם אלה לחכמים, עד הנה הם משלי שלמה, ומכאן עד סוף הקאפיטול הוא מלוקט מדברי חכמים אחרים, אמר גם להכר פנים במשפט גם זה לא טוב, הגם שאינו מחניף את הרשע לאמר לו שהוא צדיק, רק שמכיר פני הצדיק, שמפני שיודע שהוא צדיק תמיד יכיר פניו להצדיקו גם עתה, הגם שזה ראוי להעמיד הצדיק על חזקתו, הוא לא טוב במשפט, כי צריך להחזיק פני בע"ד לרשעים עד שיחקור את הדין, וכ"ש מי שאומר לרשע צדיק אתה, שהפלים הזה יקבוהו עמים, כי מהרס יסודות המשפט והצדק, ויש הבדל בין עמים ובין לאומים שהלאומים י"ל דת מיוחד והם בעלי דת, והעמים י"ל מלך ונימוס מיוחד, העמים יקבהו מצד שמהרס הנימוס, והלאומים יזעמוהו מצד שמהרס את הדת, והזעם יפול על העונש הבא ע"י הקללה, כאשר הלאומים כבר יפרעו עמו: (כה) ולמוכיחים ינעם, אולם למוכיחים את הרשעים ובלתי מחניפים רק מוכיחים אותם בתוכחה. ינעם מצד עצמו. כי הדרך הטוב ינעם לנפש, וחוץ מזה עליהם תבא ברכה גם קללה כמו אל המחניפים, ומלבד שהטוב הוא יתרבה: (כו) שפתים ישק משיב דבריו נכוחים,

נכחים: כז הכן בחוץ | מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך: כח אל־תהי עד־חנם ברעך והפתית בשפתיך: כט אל־תאמר כאשר עשה־לי כן אעשה־לו אשיב לאיש כפעלו: ל על־שדה איש־עצל עברתי ועל־כרם אדם חסר־לב: לא והנה עלה כלו | קמשונים כסו פניו חרלים וגדר אבניו נהרסה: לב ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר: לג מעט שנות

ת״א הכן בחוץ. סוטה מ״ד ספר סוכר פרשת הולדות: על שדה. סנהדרין ק״ג עקדה כ״ס: והנה עלה וגו׳. שם

רש״י

כל שפתים ישקו: (כז) הכן בחוץ. זה מקרא: ועתדה בשדה. זו משנה: אחר ובנית ביתך. זו גמרא. ד״א כמשמעו בתחלה קח לך שדות וכרמים ואחר כך ועתדם למזון עתודים (בראשית ל״א) שיש לך בהמות בשדה ואח״כ ובנית ביתך תקח אשה: (כח) והפתית בשפתיך. תתפתה לרעך בדבורך: (ל) איש עצל. שאינו חוזר על גרסת תלמודו: (לא) קמשונים. תוחים: כסו. נכסו: חרלים. גדולים מקמשונים

מצודת דוד

בדברים כדברים האלה אז הרשע הזה ישק שפה שעליונה בההתונה ולא יפתחם לדבר עזות מול המוכיחים והדרכה יהיה עוד משיב להם דברים נכוחים לומר גם בדברים האלה אעשה כאשר אמרתם: (כז) הכן. בתחלה הכן מלאכתך בחוץ והם מלאכות שדה וכרם: ועתדה. הזמן לך בשדה די מתמורך אח״ז בנה ביתך לשבת בו כי אם לא תכין די מתמורך לא תוכל שבת בית כי תהיה נודד ללחם: (כח) עד חנם. ר״ל דבר שלא ידעתו ועם כי היה בדבר חנם שאין בדבר היזק ממון: ברעך. בעבור אמונת רעך ר״ל על כי ידעת שדבריו אמת: והפתית. ר״ל אף אם בשום פעם פתית אתה לרעך בשפתיך לעשות כזאת עכ״ז אתה לא תעשה כן: (כט) אל תאמר. אל תחשוב אשיב להאיש הזה כפעלו כאשר האמין לי והעיד כן אאמין לו: (ל) על שדה וגו׳. הוא ענין מליצה לומר הנה התבוננתי במעשה העצל: (לא) כלו. על כל השדה עלו הקוצים כי בעבור העצלות לא חרש כראוי להתוך שרשי הקוצים לבל יגדלו: וגדר. גדר האבנים שהיה סביב נהרסה כי העצל סר השגחתו: (לב) ואחזה. וכאשר ראיתי אני את כל זה שמתי לבי להבין מה העצלות עושה וכאשר ראיתי לקחתי מוסר לעזוב דרך העצלות: (לג) מעט שנות. ר״ל ראיתי כי דרך הנכון למעט שינה ותנומה וגו׳: חבוק ידים. דרך השוכב לנום

מצודת ציון

מלשון נעימות ויופי: (כו) ישק. מלשון נשיקה ור״ל חבור השפתים וכן צדק ושלום נשקו (תהלים פ״ה) שר״ל תלוים ומחוברים זה בזה: נכוחים. אמתים וישרים כמו ונכחה לא תוכל לבוא (ישעיה נ״ט): (כז) ועתדה. ענין הזמנה כמו התעתדו לגלים (איוב ט״ו): (לא) קמשונים הרולים. מיני קוצים כמו קמוש וחוח במבצריה (ישעיה ל״ד) וכמו תחת חרול יספחו (איוב ל׳): וגדר. כותל: נהרסה. מל׳ הריסה ונתיצה: (לב) ואחזה. ענין ראיה כמו הזית

מוסר חכמה

באור הענין

ומי שהוא חכם בתוכחה, עד שיוכל להשיב אל המתוכח עמו ויוכל לסתור דבריו, והוא מלומד להשיב ולסתור דבריו (שזה גדר התשובה) בדברים נכוחים, המתליצים כדבריו, שפתים אלה יקבלו נשיקות, כי כולם אוהבים אותם: (כז) הכן בחוץ מלאכתך, אם תרצה לבנות בית שהוא לקחת אשה ולהוליד בנים, תקדים להכין האמצעים שע״י תשיג לכלכלם, ע״י שתכין מלאכתך חוץ להבית, שיהיה לך מלאכה, וגם תכין בשדה על העתיד, שיהיה לך שדי תבואה זרועה ומוכנת לתת לחם ביתך, ואז תבנה בית, שאל״כ תצטרך לבריות או לגזול או תתבטל מת״ת, והוא מאמר משלי, שלכל תכלית יכין האמצעיים, וחז״ל דרשוהו שלפני לימוד הגמרא יכין מקרא ומשנה שהם הקודמים לו ומובילים אל הגמרא ולפני מע״ש יכין הלימוד הקודם למעשה, וכדומה: (כח) אל תהי עד חנם ברעך, בל תעיד עדות על חברך לחייבו על דבר שלא עשה שהוא חנם, בין אם תעשה זה מחמת שכר שעל זה אמר והפתית ר״ל שתרויח פת לחם ע״י שפתיך, ובין אם תעשה זה להשיב לו גמול על הרע שעשה לך, שעז״א. (כט) אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו, ובין אם תעשה זאת מצד שהוא רגיל להעיד ה״ע להיות עד שקר, ותאמר אשיב לאיש כפעלו, לא תעשה כן בשום אופן: (ל) על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב, השדה צריכה עבודה רבה בפועל חרישה וזריעה וכדומה, והאיש עצל לא יעבוד עבודת שדהו מעצלותו, והכרם שהוא כבר נטוע א״צ עבודה כ״כ ורק צריך זמירה לבל יתקלקל, וזה יעשה האיש עצל, אבל החסר לב לא יבין ההפסד שיגיע אל הכרם אם לא יזמרנו, וירפה ידיו גם מן הכרם: (לא) והנה עלה כלו קמשונים, כסו פניו חרולים כו׳ (כינוי כולו מוסב על השדה שהוא זכר) והכרם כוסו פניו חרולים וגם נהרס גדר אבניו: (לב) ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי

באור המלות

(כז) עתדה. המכין את העתיד: (כח) והפתית. מענין פת לחם: (לא) כסו. הקמ״ץ תחת שור״ק והוא מבנין פועל, כמו כסו הרים צלה (תהלים פ׳ י״א): (לב) ואחזה ראיתי. פעל ראה על ראות העין, ופעל חזה על מחזה הלב (ישעיה נ׳ י״ט): (לג—לד) מעט שנות. למעלה (ו׳ י׳ י״א):

מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט | חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב׃ לד וּבָא־מִתְהַלֵּךְ רֵישֶׁךָ וּמַחְסֹרֶיךָ כְּאִישׁ מָגֵן׃

כה א גַּם־אֵלֶּה מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הֶעְתִּיקוּ אַנְשֵׁי | חִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ ב כְּבֹד אֱלֹהִים הַסְתֵּר דָּבָר וּכְבֹד מְלָכִים חֲקֹר דָּבָר׃

רש"י

זכרי הם חדים כקוצים: וגדר אבניו נהרסה. כך מי שאינו חוזר על תלמודו משכח ראשי פרקים וסוף מחליף דברי חכמים מזה לזה שאומר על טמא טהור ועל טהור טמא והוא מחריב את העולם: (לד) מתהלך רישך. הדברים שאתה רש מהם יבואו לך במרוצה:

כה (א) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו. חזרו לדורשם כשנתמנה חזקיה למלך והוא הושיב תלמידים בכל עיר כדאמרינן בפרק חלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ:

העתיקו. החזיקו: (ב) כבוד אלהים הסתר דבר. כגון מעשה מרכבה ומעשה בראשית: וכבוד מלכים חקר דבר. כשאתה דורש בכבוד חכמים ובסייגים שעשו לתורה ובגזרות שגזרו, בהם יש לך לחקור ולדרוש ולשאול טעם לדבר, אבל כשתדרוש במעשה מרכבה ובמעשה בראשית ובחקים הכתובים בתורה כגון חוקים ודברים שהשטן מקטרג עליהם ומשיב עליהם כאכילת חזיר וכלאי כרם ושעטנז אין לך לחקור

מצודת ציון

איש מסיר (לעיל כ"ב): (לג) תנומות. היא השינה הקלה: מתהלך. כראוי המתהלך ותחסר הכ"ף: רישך. מל' רש ועני:

כה (א) העתיקו. כותב הדברים מספר אל ספר יקרא מעתיק לפי שנראה כאילו מעתיק ומסיר הדברים משם לכתבם באחר ועם כי נשארו גם בראשון מ"מ נראה הוא כאילו מסיר משם: (ב) חקור. ענין חפוש ודרישה:

מצודת דוד

מתחבק ידיו זה בזה: (לד) ובא. ר"ל אם כן תעשה או אף אם פעם יבא לך העוני לא תתמיד כי תלך לה כדרך המהלך בדרך שאינו מתעכב זמן רב במקום אחד: ומחסורך. אף אם יבא לך חסרון מה בעובר לא יתערב החסרון כדרך האיש המלובש במגן לרדת אל המלחמה שאין דרכו להתעכב במקום מן המקומות וכפל הדבר במ"ש:

כה (א) גם אלה. יראה כי מתחלת הספר עד הנה היה מועתק ביד הכל ומכאן ועד סופו לא היה מועתק כ"א בידי אנשי חזקיה מלך יהודה אשר העתיקו הדברים האלה מספרי שלמה אשר נזדמן להם וז"ש גם אלה משלי שלמה ר"ל אם כי לא נמצאו ביד הכל מ"מ גם אלה דבריו אשר העתיקו אנשי חזקיה והמה נאמנים על הדבר שמפי שלמה יצאו: (ב) כבוד אלהים. כבוד ה' הוא להסתיר דבר גדולת רוממותו כי א"א לבא עד התכלית ומוטב להמעיט מלהרבות וכמ"ש לך דומיה תהלה (תהלים ס"ה) אבל כבוד מלכים הוא לחקור דבר גדולת רוממותו הואיל ואפשר לבא

מוסר באור הענין חכמה

לקחתי מוסר, החזיון מובדל מן הראיה שמורה על מחזה הלב והרוח, והראיה מורה על ראות העינים ומפני שים בדבר משל הנראה בעינים ונמשל אשר יחזה הלב, אמר שחזה וישת לבו אל החזיון, וגם ראה בעיניו ויקח מוסר, והנמשל הוא על שדה וכרם הנפש, שהנפש היא כוחנית להוציא פרי תבואת החכמה והכשרון, אם ישדדו עמקים ויסירו ממנה הקוצים והקמשונים ויזרעוה זרע ה', כמ"ש בפירוש ישעיה (סי' כ"ח), ומשל השדה הוא המצות שצריך לעשות בפעל מ"ע, והעבודה שצריך לעבוד בשדה העיון להסיף ולכנוס שזה דומה ככל עבודה בשדה, והעצל לא יעשה מ"ע ולא יחרוש בעמק העיון מפני עצלותו, והכרם הוא משל מי שכבר נטע ושתל גפני החכמה, וצריך לשמור מצות ל"ת, וכן לשמור את תלמודו שלא ישכח ממנו שזה עבודה קלה, והמתרשל ממנה אינה מעללות רק מחסרון לב, שגדר חסר לב שאין לו כח המושל ברוחו, והתאוה תפרץ בו פרץ לעבור על ל"ת ולהניח תורתו, ובזה עלה שדהו וכרמו קמשונים, ונפתחה חלקת נפשו, מחרולי היצר ולא הוציא פריה, ועי"ז לקחתי מוסר ליסר את הנפש במוסרות המוסר בל תצא מגדרה: (לג) מעט שנות מעט תנומות, השינה היא הקבועה והתנומה היא קלה משינה, ואם בא אחרי שינה הוא מעונג ועידון ובלתי צריכה, ר"ל שאחר שנעור משנתו עדן מתנמנם ישן ולא ישן, ואחר שנעור גם מן התנומה מחבק ידים לשכב עוד על מטתו ומתעצל ללבוש בגדיו, ואז. (לד) ובא מתהלך רישך ומחסוריך כאיש מגן, הרש הבא בלא כח רק כהלך, ואתה לא תרגיש בו כלל, אבל המחסורים שיבואו אחר הרש יבואו בחרב ובחנית וכחוזק יד כאיש מגן, כי אתה תלחם נגד המחסור אשר יציק לך אבל הוא ילבש מגן עד שלא תוכל לנצחו עוד:

כה (ב) כבוד אלהים הסתר דבר, בענינים האלהיים הכבוד הוא ההסתר וההעלם, כי השכל לא יכיל רק דברים הנהוגים תחת הזמן והמקום ואשר יש לחוש מבוא בהם, לא בריב הנעלים מחקי ההנהגה הטבעיית, וכל אשר ידובר בהם הוא רק בדרך משל ובלבוש, והחוק לצפון ולעלם, וע"כ אין דורשים במע"ב ובמרכבה, והחכמים מלבישים הדברים ומסתירים אותו בחדות וברמזים כלהט הברק יגין ויעלם, אבל כבוד מלכים בעניני הנהגתם, להקור דבר ושלא להעלים, כי אחר

ג שמים לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר: ד הגו סיגים מכסף ויצא לצרף כלי: ה הגו רשע לפני־מלך ויכון בצדק כסאו: ו אל־תתהדר לפני־מלך ובמקום גדלים אל־תעמד: ז כי טוב אמר־לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך: ח אל־תצא לרב מהר פן מה־תעשה באחריתה בהכלים

ת"א שמים לרום. שבת י"א: הגו רשע. זוהר פרשת שמיני: כי טוב. מ"ק כ"ח: אל תצא. סנהדרין מ"ד:

רש"י

דק להכתיר ולומר גזירת מלך הוא: (ג) אין חקר. לרום שמים ולעומק הארץ וללב מלכים אין חקר שכמה דינים באים לפניהם וכמה מלחמות וצריכים לתת לב לכולם, ואם כל הלשונות מדברים וכל הידים כותבין אינן יכולין לכתוב חלקה של רשות: (ד) הגו סיגים מכסף. משוך כמו כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב' כ') כשם שאין הכלי של כסף יוצא למלאכת צורף עד שיוציאו ממנו סיגים של נחשת שבו כך אין צבור נפטרין מעונש עד שיוציאו מתוכם הרשעים ויעשו בהם דין: (ו) אל תתהדר לפני מלך. להראות כבודך ולהתגאות לפני מי שגדול ממך, כי טוב שיאמרו לך עלה הנה משתבא בלא רשות ויאמרו לך צא: (ז) אשר ראו עיניך. שדבר זה אמת: (ח) פן מה תעשה. פן תבא לידי שלא תדע מה

מצודת דוד

עד התכלית א"כ המעיט יחשב כאילו כבר בא עד התכלית ומוטב להרבות מלהמעיט: (ג) אין חקר. ר"ל אלו שלשת הדברים דומים זה לזה שא"א לחקור ולדעת רום השמים ועומק הארץ וגודל לב המלך כי הרבה משפטים באים לפניו ואחר עיני בני אדם וצריך לתת לב לכולם: (ד) הגו. כמו כאשר יוסר הסיגים מן הכסף יצא אז לצורף כלי מהודר כי יוכל אז לעקמו ולישרו כפי צורך המלאכה: (ד) הגו רשע. כ"כ כאשר יוסר הרשע העומד לפני המלך יהיה אז כסאו נכון בצדק משא"כ כשהרשע לפניו עומד ומטעה את המלך לעוות את הצדק: (ו) אל תתהדר. אל תעשה עצמך הדר ויפה להתגאות במלבושי פאר כאשר העומד לפני המלך ואל תדחוק עצמך לעמוד במקום שהגדולים והחשובים עומדים שם: כי טוב. יותר טוב לך לשבת במקום השפלים וכאומר ואמר לך עלה הנה לשבת במקום הגדולים משתגביה לשבת ויאמר לך השפל זכד לפני הנדיב ואל תשב במקומו: אשר ראו. אשר כן ראו עיניך שיקרה כזאת אשר אומרים לפעולה הזה: (ח) אל תצא. אל תתגאה במריבה מהר עד אשר תחקור אם יש בזה דבר אשמה על המנגדך כי פן לא תדע מה תעשה

מצודת ציון

(ג) לרום - מלשון הרמה וגבהות: (ד) הגו. ענין הסרה כמו כאשר הוגה מן המסילה (ש"ב כ'): סיגים. הוא פסולת

מוסר חכמה

באור המלות

(ג) לרום. שיעורו, אין חקר לרום: (ד) הגו. [illegible]

באור הענין

שההנהגה נימוסית ומושגת ע"י הבחינה והחוש, שוב לפרסם טוב הנהגתם, כי העולם בזה יורה כי הנהגתם אינה ביושר וע"כ יעלימו דרכה, והחקר הוא כבודה: (ג) שמים לרום וארץ לעומק. השמים אין להם חקר מצד הרום, כי הם מתפשטים במרום עולם לאין קץ, ובמרחבי שמים יש עולמות אין מספר, עד שמצד רבוים ורומם א"א לחקור אותם, והארץ הגם שהיא כנקודה קטנה בערכם, אין לה חקר מצד העומק, שהעומק מכוסה בתהום רבה ואין יודע מה בעמקי תהום, וכן לב מלכים אין חקר, כי הנהגת המלוכה מתפשטת על לאומים אין מספר, ואישים רבים ופרטים רבים אין קץ, וכן יש בהנהגה דברים עמוקים וסתרי המלוכה וסודותיה אשר א"א לחקור אותה עד תכונתה: (ד—ה) הגו סגים מכסף הגו רשע לפני מלך, הנה המלך כסאו הוכן לעשות צדק, כמ"ש הן לצדק ימלוך מלך, אבל באשר הכסא צריכה שרים ויועצים שע"י יוציא לאור משפט, אם משרתיו צדיקים אז הכסא ככסף צרוף נקי מסיגים, אבל אם נמצא ביניהם יועץ רשע הוא יעוות צדק ולא יצא לאור משפט, וכמו שאם ירצה הצורף לעשות כלי מכסף צרוף צריך להגות ולהוציא הסיגים, כן אם רוצים שתכון הכסא בצדק, צריך להוציא רשע העומד לפני מלך, ואז יכון בצדק כסאו: (ו) אל תתהדר לפני מלך, אל תראה שום הידור לפני מלך, כי כבודך בטל לפני כבוד המלך שאין לו שיעור, וכשתראה הידור כאילו גם כבודך חשוב למאומה, הנך מקלה כבוד המלך, וכמ"ש דוד ושחקתי לפני ה' וכו' שהיה מפזז ומכרכר כהדיוט לפני ה', ואמר בירושלמי פ"ק דברכות עורה כבודי אתעיר יקרי מן קמי יקרי דברייי לא חשיב כלום קמי יקרי דברייי, וכן אל תעמד במקום גדולים, רק תעמוד במקום שפל ממדרגתך לא במקום גבוה ממנה: (ז) כי טוב אמר לך עלה הנה, אם תעמוד במקום שפל יאמרו לך עלה, וזה לכבוד, ואם תעמוד במקום גדולים ישפילו אותך לפני נדיב שראו עיניך אותו, ותחשב שאתה במדרגתו, ויהיה לך לבוז, וגם ר"ל בזה עצמו שתשפיל עצמך לפני נדיב זה יגרום שיאמרו לך עלה, כי בזה יכירו כי ראו עיניך, שעיני המלך רואים ומכירים נימוס ודרך ארץ, וכמ"ש השפלתך היא הגבהתך: (ח) אל תצא לריב מהר, כל מעשה שאדם עושה צריך לכוין אל התכלית שיצא ממנו, לא לעשות מעשה שה[illegible]

מתגו

אֶת־רֵעֶךָ: ט רִיבְךָ רִיב אֶת־רֵעֶךָ וְסוֹד אַחֵר אַל־תְּגָל: י פֶּן־יְחַסֶּדְךָ שֹׁמֵעַ וְדִבָּתְךָ לֹא תָשׁוּב: יא תַּפּוּחֵי זָהָב בְּמַשְׂכִּיּוֹת כָּסֶף דָּבָר דָּבֻר עַל־אָפְנָיו: יב נֶזֶם זָהָב וַחֲלִי־כָתֶם מוֹכִיחַ חָכָם עַל־אֹזֶן שֹׁמָעַת: יג כְּצִנַּת־שֶׁלֶג ׀ בְּיוֹם קָצִיר צִיר נֶאֱמָן לְשֹׁלְחָיו וְנֶפֶשׁ

ת"א ריבך ריב וגו'. שם: כצנת וגו'. אשר פרשת שלח לך:

רש"י

לעשות באחריתה: (ט) ריבך ריב את רעך. ואם על כרחך אתה צריך לריב ולהוכיח את רעך, מ"מ. וסוד אחר אל תגל. לא תזכיר לו דופי אבותיו שמתו באין הכל יודעין אותו ואתה מגלהו: (י) פן יחסדך שמע. חרפה מגרים מתרגמינן חסודאי דמצראי, פן יחסדך השומע ויקראוך מוציא דבה: (יא) תפוחי זהב. כעין כפתורים מציירין על משכיות כסף: במשכיות. כלים המצופין בכסף כמו ושכותי כפי (שמות ל"ג): דבר דבור על אפניו. על כנו, ודוגמתו ושאתי אימיך אפונה (תהלים פ"ח) מבוססת ומיושבת בקרבי, ואין זה מגזרת אופן וגלגל (ישעיה כ"ח) שאילו כך היה נקוד פת"ח תחת הפ"א. כמו (יחזקאל א') האופנים ולא יפול בו נקודת הסף קמץ (קמ"ץ חט"ף): (יב) נזם זהב וחלי כתם, עדי קבועה זהב, חלי כמו (הושע ב') ותעד נזמה וחליתה, וכמו (שיר ז') חלאים: כתם. לשון תכשיט זהב וכן כתם פז (שם ה'): (יג) כצנת שלג. כקור ימי שלג שאדם מתאוה לו בימי קציר, גלא

מצודת ציון

הכסף: (י) יחסדך. ענין חרפה כמו חסד הוא (ויקרא כ'): ודבתך. על כרוב יאמר על דברי גנאי ונעלמו אבן: (יא) במשכיות. מלשון סכך וכסוי כמו ואבן משכית (שם כו): אפניו. מלשון אופן עגלה: (יב) נזם. שם תכשיט הנתון על האף: וחלי. ענין עדי ותכשיט כמו ותעד נזמה וחליתה (הושע ב'): כתם. זהב יקר וטוב וכן בכתם אופיר (תהלים מ"ה): (יג) כצנת. מלשון צנה וקור

מצודת דוד

באחרית המריבה בעת יכלים אותך רעך לומר שלא אין האמת בידו והנה הסכלת עשו להתקוטט עד לא חקרת האמת: (ט) ריבך ריב. אף אם מצאת כן האמת אחר החקירה מ"מ ריב ריבך רק עמו לבד"ה אותו לבד אבל לא תגלה סוד של אחר להטיל פגם באבותיו בדברים שאינם ידועים לכל כי מה לך להם לבזותם: (י) פן יחסדך. פן כל השומע יחרפך לקרות לך הולך רכיל: ודבתך. הדבה אשר הוצאת בפיך לא תוכל להשיב אחור ותתחרט ולא תוכל

אפנו: (יא) תפוחי זהב. כמו ציורי תפוחי זהב המקוקים על מכסה של כסף שהוא דבר מפואר כן הוא דבר המדובר על אופניו ר"ל דבר הראוי לענינו והוזר אליו כאופן העגלה המתגלגל והוזר למקומו: (יב) נזם זהב. כמו נזם זהב עם עדי קבועת הכתם שהנזם יפה הוא לעדי הכתם ולא בלעדה כן יפה הוא תוכחת החכם על אוזן השומעת כי אם אין שומע לה לא ניכר יפיה: (יג) כצנת. כמו קרירת השלג הוא לנחת עם מי ימצאנו בעת הקציר נהקר בו את

באור המלות

הסרה, כמו כאשר סוגה מן המסלה: (י) יחסדך. הרפה כמו חסד הוא (ויקרא כ' י"ז): (יא) במשכיות. פרשו שכה, מורה על ציור בו יסתכל איזה ענין רשום, ומזה אבן משכית, שכיות החמדה, ופה בא על פתוחים העשים מכסף על הזהב שדרך הנקבים של הציפוי יביע את הזהב הנסתר התחיו: (יב) נזם, וחלי. שניהם קבועי האזן, ותעד נזמה וחליתה (הושע ב'), הנזם תולה בנקב שבתנוך האזן, והחלי הולך ועגול ומקיף את האזן, ונקרא ג"כ עגולים על אזניך (יחזקאל ט"ז): (יג) ציר. עמ"ש (ישעיה

מוסר חכמה

באור הענין

ממנו יהיה הסך התכלית המבוקש, וכשאדם בזה אותך אל תצא לריב מהר בשתחשוב עי"כ להשיב את כבודך הנגלה, והלא ע"י המריבה לא לבד שלא תפיק התכלית להשיב את כבודך, כי בהפך פן מה תעשה באחריתה, שאחרית הדבר יהיה שיכלים אותך שנית ע"י המריבה, עד שתחת שרצית להשיב כבודך על מכונו, תשיג כלימה ובוז: (ט) ריבך ריב את רעך, וגם אם אתה מוכרח לריב, לא תריב רק ריבך, הנוגע לך, ובל תגל סוד אחר: (י) פן יחסדך שומע, שעי"כ הוז מכלימת ריעך על הריב, יחסד אותך בחרפה יחירה כל השומע, כי יאמרו עליך שאתה מוציא ש"ר והולך רכיל מגלה סוד, והה"כ כשתרצה להשיב את דבתך לא הוכל, ותשיג עי"ז חרפה רצופה וקלון מתמיד: (יא) תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו, כמו שתפוחי זהב מתוך שהם יקרים מחפים אותם במשכיות כסף, שהם פתוחים מהם לבל תשובים ג"כ, ומתוך המשכיות יבימו ויבינו כי התחיהם זהב, כי לא יחפו כסף על ברזל ונחשת, כן הדבור הוא משכיות המצפון, שסתרי הלב ומחשבות האדם מתגלים ע"י דבוריו, וכשהמצפון יקר והנפש וסתריו מלאים כבוד, גם הדבור יקר ונעלה ונקי מכל סיג, אבל אם ידבר לה"ר ורכילות, נודע כי תחת הדבור ברזל וחרש, ונפשו אוללה, וז"ש שהדבר הוא דבור על אפניו, ר"ל על האופן שממנו יתגלגל, לפי המחשבה ותאות הנפש כן הוא הדבור, ואם בא הדבור לפי גלגוליו לא יתר מן הראוי, אז דומה כתפוחי זהב וכו': (יב) נזם זהב וחלי כתם, הנזם והחלי שהיו קבועי האזנים, וכמו שהם מקשטים האזן החיצוני, כן מוכיח חכם, שמוכיח ע"פ דברי החכמה, מקשט האזן שומעת תוכחה, שקשוטה הוא אם התוכחה מפי בעל חכמה שזה כזהב וכתם יקר: (יג) כצנת שלג ביום קציר, כמו שביום קציר שהיום בוער כתנור ומכה על ראש הקוצר עד

נפשו

אֲדֹנָיו יָשִׁיב׃ יד נְשִׂיאִים וְרוּחַ וְגֶשֶׁם אָיִן אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת־שָׁקֶר׃ טו בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יְפֻתֶּה קָצִין וְלָשׁוֹן רַכָּה תִּשְׁבָּר־גָּרֶם׃ טז דְּבַשׁ מָצָאתָ אֱכֹל דַּיֶּךָּ פֶּן־תִּשְׂבָּעֶנּוּ וַהֲקֵאתוֹ׃ יז הֹקַר רַגְלְךָ מִבֵּית רֵעֶךָ פֶּן־יִשְׂבָּעֲךָ וּשְׂנֵאֶךָ׃ יח מֵפִיץ וְחֶרֶב וְחֵץ שָׁנוּן אִישׁ־

ת״א נשיאים וגו׳. יומא ע״ה תענית ח׳ יבמות ע״ח סנהדרין כ״ח : ולשון רכה. גיטין ס״ח : הוקר רגלך. [illegible] ו׳ : מפיץ וגו׳. סנהדרין כ״ט :

א׳ גח

רש״י

בלב ממש שהשלג לא טוב בשעת קציר : (יד) נשיאים ורוח וגו׳. כאשר יהיה תוחלת שוא כשהשמים מתקשרים בעבים והרוח מנשבת והאדם מצפה שיבא גשם ולא בא והם מצטערים וכלות עיניהם כך איש מספאר לומר כך וכך צדקה אתן ליד גבאי והוא משקר וכלות עיני עניים למתנתו ואינה באה : (טו) בארך אפים יפתה קצין. בעוד שהקב״ה מאריך אפו ואינו נפרע יתנו לב החוטאים לפתותו בתשובה ותפלה : לשון רכה. בתפלה ובתחנונים : תשבר גרם. עצם קושי הגזירה : (טז) דבש מצאת וגו׳. (יז) הוקר רגלך. כשם שאם מצאת דבש והוא מתוק לחכך אתה צריך שלא תאכל הרבה ממנו פן תשבענו והקאתו כך הוקר רגלך מבית רעך. אע״פ שהוא מקרבך מנע מלבא שם יום ויום פן ישביעך וישנא אותך, ולענין מדרשו אל תהי רגיל לחטוא שוגג ולהביא תמיד חטאות ואשמות לבית ה׳ שנקרא ריע לישראל דכתיב זה דודי וזה רעי (שיר ה׳) : (יח) מפיץ וחרב. שם כלי מלחמה : (יט) שן רעה. רצוצה : מועדת. כמו (תהלים

מצודת דוד

כגוף כן ציר נאמן הוא לנחת למשלחו ומשיב נפשו : (יד) נשיאים. כמו אם יבאו ענים וינשב הרוח ויצפו אז על המטר ולא יבא אז מרובה לצער המצפים כן איש המשבח עצמו בשם מתן לעני וישקר באמריו כי בזה ירבה לצער המצפים : (טו) בארך אפים. אם הקצין יכעוס על מי והוא מאריך אפו לסבול הכעס ולא ישיב אמרים אז בעבור זה יפותה ממנו הקצין ותנוח חמתו : ולשון רכה. ואם יוסיף לדבר עמו רכות אז בדבר הזה תשבר ותבטל קושי הכעס מכל וכל : (טז) דבש. כמו אם מצאת דבש מהראוי הוא שתאכל ממנו מעט להיות די לך להשיב נפש כי כשתאכל הרבה כדי שביעה פן תקיא את הכל ותאבד גם המעט שאכלת בתחלה : (יז) הוקר. כן עשה רגליך יקרים וחשוכים מבלי יבואו תדיר בבית ריעך כי פן ישבע ממראית פניך וישנא אותך כי אוהב הנראה לפרקים אהוב ביותר והבא תמיד לראות מאבד האהבה הראשונה : (יח) מפיץ וגו׳. המעיד בחבירו

מצודת ציון

וכדרז״ל כשר צונן (פסחים ע״ו) : ציר. שליח כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א׳) : ישוב. ענין השקט והנחה כמו בשובה ונחת (ישעיה ל׳) : (יד) נשיאים. עננים ע״ש שמתנשאים עצמם למעלה : מתהלל. מלשון הלול ושבח : במתת. מלשון מתנה : (טו) קצין. שר ומושל כמו קצין תהיה לנו (שם ג׳) : גרם. עצם כמו חמור גרם (לעיל י״ז). ור״ל הקושי : (טז) והקאתו. ענין החזרת המאכל מן הגוף וכן וספק מואב בקיאו (ירמיה מ״ח) : (יז) הוקר. מל׳ יקר : (יח) מפיץ. שם כלי המשבר וכן מפץ אתה לי (שם נ״א) : שנון. ענין חדוד : עונה. מעיד כמו לא תענה (שמות

מוסר חכמה

באור הענין

בנפשו מתעלפת, אם תבא נגה שלג תשיב את נפשו, כן ציר נאמן לשולחיו אם בער עליו חמת מלך ושרים, ונפשו מסוכנת כי יומת ע״י הבערת האף, ושולח ציר נאמן ללמד זכות עליו, ישיב חמת האף וישיב את נפש אדוניו, וגדר הציר שהולך ושב וישיב תשובה וישיב נפשו המתעלפת, ויש בזה מליצה שכל אדם הוא ציר ושלוח בעוה״ז, וצריך להיות ציר נאמן לשולחיו לעשות מה שבעבורו שולח הנה, ואז ישיב נפש אדוניו, שתשוב נפשו שהיא חלק אלוה אל מעונה, ואז לא יירא מלהשע יום הבא אשר בוער כתנור, כי ישלג בצלמון ומצננים לו גיהנם, כמ״ש חז״ל על כה תשלג בצלמון : (יד) נשיאים ורוח וגשם אין, כמו שאם יתראו נשיאים שהם נושאים משאת מתנת הגשם, וע״י שבא רוח ופזר העננים אין גשם כן המתהלל ומבטיח לתת צדקה, ועבר עליו רוח ולא נתן ושקר בדברו, ואחז״ל שעי״ז ישלם לו מדה כנגד מדה שהגשמים נעצרים : (טו) בארך אפים יפותה קצין ולשון רכה תשבר גרם, אם הקצין כועס עליך, אל תשתדל שיעביר מעליך לגמרי כי תפסת מרובה לא תפסת, רק השתדל שיאריך אפו ולא יענש תיכף, ועל זה יפותה, ויאריך אף, ואח״כ לשון הרכה תשבר גרם ועצם הקשה, והוא משל לקוח מחיות הזוללים בשר שישברו עצמות בלשונם, כן אח״ז בתחנונים תשבר מדת הדין הקשה. ויש בו מליצה, שה׳ יפותה בתפלה להאריך אף, ואח״ז ירפה כח הדין ע״י לשון רכה ותחנונים : (טז) דבש מצאת אכל דיך הגם שהוא דבש וטוב למאכל, והגם שמצאת אותו דרך מציאה, בכ״ז לא תאכל הרבה רק דיך, פן תשבענו והקאתו, ומזה תקח משל. (יז) הקר רגלך מבית רעך, לבל ישבע ממך יותר מדאי, אף אם אתה חביב לו כדבש, כי פן ישבעך ושנאך, וחז״ל אמרו בו מליצה בל יתמיד להביא קרבנות לבית ה׳ על חטאיו, שהקרבנות מכונים באכילה, ראה בל יאכל יותר מדאי : (יט) מפיץ וחרב וחץ שנון. הם שלשה מיני כלי משחית, המפיץ הוא פטיש גדול

באור המלות

[ירמיה נ״]א) : (יח) מפיץ. פטיש המפוצץ סלעים, מפץ אתה לי

עֹנֶה בְרֵעֵהוּ עֵד שָׁקֶר׃ יט שֵׁן רֹעָה וְרֶגֶל מוּעָדֶת מִבְטָח בּוֹגֵד בְּיוֹם צָרָה׃ כ מַעֲדֶה־בֶּגֶד ׀ בְּיוֹם קָרָה חֹמֶץ עַל־נָתֶר וְשָׁר בַּשִּׁרִים עַל לֶב־רָע׃ כא אִם־רָעֵב שֹׂנַאֲךָ הַאֲכִלֵהוּ לָחֶם וְאִם־צָמֵא הַשְׁקֵהוּ מָיִם׃ כב כִּי גֶחָלִים אַתָּה חֹתֶה עַל־רֹאשׁוֹ וַיהוָה יְשַׁלֶּם־לָךְ׃

ת"א מעדה בגד . חולין קל"ב : אם רעב . סוכה נ"ב מגילה ט"ז ספר המסר פרשה פנחס : כי גחלים וגו' . סוכה שם :

רש"י

י"ח) ולא מעדו קרסולי : מבטח בוגד . מכזב בו ביום צרתו כשן רעוה ומועדת : (כ) מעדה בגד ביום קרה . בגד עדים בגד מוסר בלוי שהוא ראוי להסירו מעליו לפי שהוא בלוי , כדמתרגמינן ויסר ויעדי , וזה פתרונו בגד בלוי הרי הוא ביום קרה כחומץ על נתר . נתר מין אדמה רכה כגון אדמה שלנו הנקראת קריד"ה והיו תוקקין אותה ועושין כלים ואם יפול בו חומץ ממסמסו ונשחת , ואף . ושר בשירים על לב רע . דומה לשניהם , ומה הוא שר בשירים זה המלמד תורה לתלמיד רשע אשר אין בלבו לקיימה : (כא) אם רעב שנאך . כמשמעו , ורבותינו פירשוהו על יצר הרע אם רעב הוא ואומר לך להשביעו בעבירות משוך את עצמך לבית המדרש והאכילהו מלחמה של תורה וכן השקהו מים מימיה של תורה : (כב) כי גחלים . הם לו שאתה חותה ושואב מן המדורה לתת על ראשו : חותה . כל שאיבת גחלים מתוך ההסק קרוי

מצודת ציון

ק) : (יט) רועה . ענין שבירה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב') : מועדת . ענין התנקה והשמטה כמו ולא מעדו קרסולי (שם י"ח) : (כ) מעדה . לשון עדי וקשוט : קרה . מלשון קרירות : נתר . מין אדמה ככה עשוי לכבס בו כמו אם תכבסי בנתר (ירמיה ב') : רע . מושאל כמו רועה : (כב) חותה . ענינו שאיבת האש מהיקוד כמו

מצודת דוד

עדות שקר הורגו בלשונו כבכלי קרב : (יט) שן רועה . כמו שן הנשבר בעת יטחון בו המאכל וכמו רגל השומטת ומחלקת בעת ירוץ בדרך כן הוא מבטח הבוגד בבוא עת צרה והיא העת הצריך אל הבטחון והוא בוגד אז בו כשן ורגל הבוגדים בעת הצורך : (כ) מעדה . כמו המעלה על גופו בגד מקושט ביום קרה ונהנה הוא למראה העין אבל אין בזה שום תועלת להגן מהקור וכמו השופך חומץ על נתר שבעבור רכות הנתר ותוזק החומץ יפסק סדקים ממעל אבל לא יגבר כח החומץ לחלקו לחלקים מפורדים כן הוא השר בשירי שמחה על לב נשבר שמלאה לה תוגה כי אף אם יפתח פיו למלא שחוק מ"מ הצער גמור בלבו ולא הלך לו : (כא) האכילהו . ואל תטור לו שנאה : (כב) כי גחלים . כמה שהאכיל אותו יצר לו כאילו חתה מהיקוד גחלים

מוסר חכמה

באור המלות

(ירמיה נ"א) . עד שקר , כמו עדות שקר : (יט) רעה . ענין שבר והוא פועל עומד . מועדת , כמו מועדת : (כ) מעדה . מקשט מלבושיו , כמו ועדית עדי (יחזקאל ט"ז) . קרה , שרשו קרר . נתר , כלי אדמה רכים , עמ"ש בפי' המשניות לרמב"ם כלים פ"ב : (כב) חתה . כמו לחתות אש מיקוד :

באור הענין

גדול המפוצץ האבנים והעצמות , והחרב חותכת מקרוב , והחץ הורגת מרחוק , כן העונה ברעהו עד שקר לפעמים הוא כמפיץ , שמפיץ את האנשים ומשלח מדנים בין אחים , ופעמים כחרב שהורג מקרוב ולפעמים כחץ שהורג ע"י לה"ר בסתר מרחוק , וגם רמז למ"ש חז"ל לישנא תליתאי שהורג שלשה , האומר והשומע , ומי שנאמר עליו , לעצמו הוא כמפיץ , ולהשומע כחרב , ולמי שנאמר עליו כחץ : (יט) שן רועה ורגל מועדת , כמו שן שנשבר , שבוטח בו שילעס המאכל , ובוגד , ורגל מועדת שבוטח בו שיוביל אותו אל מחוז חפצו , ובוגד , כן המבטח שבוגד ביום צרה , והוא בטח בדבר ואינו מוצא מבטחו בעת הצורך , וגם רמז למ"ש חז"ל דק בככי ותשכח בגברי , וכשהשן רועה גם הרגל מועדת , וכן כשמבטחת ה' בוגד ימשוך אחריו יתר מבטחיו וכלם בוגדים בו : (כ) מעדה בגד ביום קרה , השר בשירים שעשוים לשמח את הנפש על לב רע , דומה כמי שלובש ביום קרה בגדי עדי , שהגם שהוא ליופי ביום נח , הנה ביום קר מלבד שאינו ליופי , אינו מחמם את הגוף ומתקרר מן הצינה , כי צריך ללבוש בגדים חמים בעת ההיא , וכן לא ישמחו השירים האלה ולא ייטיבו כנים , רק יוסיפו עצבת , וכן כמו מי ששופך חומץ לכלי נתר , שהגם שהחומץ בחזקו יתזק הכלי המוכן לכך , לא כן הנתר אדך ימוגג ותופסד הכלי ויפסד החומץ , כן השירים לא ישמחו את נפשו , כי ישברו לבו ולא יכנסו בקרב איש ולב עמוק , והוא משל אל כל דבר שיערכו אל דבר שאינו מוכן לקבלו , וחז"ל דרשוהו על המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון , שלא ייפו היגוניותו במע"ם ולא יכיל מי החכמה בתוכו , כי נמס וילך והלום : (כא) אם רעב שונאך האכילהו לחם , מיעץ את מי שרוצה לנקום נקמה גדולה בשונאו לא בזאת ינקום שימנע מאתו לחם ומים , רק בהפך שיעשה עמו כל טוב , אם ירעב יאכילהו , ואם צמא השקהו מים , כי תרויח שני דברים . (כב) א] כי גחלים אתה חותה על ראשו , שבמה שאתה מטיב

כג רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר׃ כד טוב שבת על־פנת־גג מאשת מדונים ובית חבר׃ כה מים קרים על־נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק׃ כו מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע׃ כז אכל דבש הרבות לא־טוב

ת"א רוח לפון. תענית ז': מים קרים. יומא ע"ו: מעין נרפש. עקרים ע"ו: מדינים קרי

רש"י

חופה כד"א לחתות אש מיקוד (ישעיה ל'): וה' ישלם לך. ישלימנו עמך שלא יתגבר עליך: (כג) רוח לפון תחולל גשם. תוליד ותברא את הגשם: ופנים נזעמים תחולל לשון סתר. לשון הרע גורם שיהיו פני הקב"ה נזעמים וכן דמיון פתרון המקרא ר"ת לפון עשויה לחולל גשם ולשון סתר עשויה לפנים נזעמים: (כד) טוב שבת על פנת גג. על סילוק השכינה נאמר: מאשת מדינים. כנסת ישראל שהרשיעו את מעשיהם והקניטו להקב"ה: ובית חבר. בית שחברו בו עבודת אלילים לשכינה: (כה) על נפש עיפה. עשוים להשיב נפש עיפה: ושמועה טובה. אף היא שוה להם וכן ביעקב ותחי רוח יעקב אביהם (בראשית מ"ה): (כו) מעין נרפש. עכור ברגלים: צדיק מט לפני רשע. כשהצדיק מט לפני הרשע וירא להוכיח על פניו דרכו מגלוי הדבר כמעין נרפש ומקור נשחת: (כז) אכל דבש. לאכול דבש יותר מדאי רמז הדבר

מצודת דוד / מצודת ציון

לחת על ראשו כי יבוש מאוד על אשר תגמול לו טובה על להחות אש מיקוד (ישעיה ל'): (כג) תחולל. ענין בריאה ברעה ועם כי תהבב זה לנקמה מ"מ ישלם לך ה' שכר והולדה כמו הן בעון חוללתי (תהלים נ"א): נזעמים. מל' זעם לדקה: (כג) רוח לפון. כמו שרוח לפוני מוליד את הגשם וכעס: (כד) פנת. זוית: (כו) נרפש. ענין רמיסה כמו כן גה"ר הנאמר בסתר מוליד פנים של זעם מן האמור

עליו על האומר: (כד) על פנת גג. מבלי מחסה ויחידי מבלי חברת אנשים: מאשת. מלשבת בית עם אשת מדינים ואף במקום הבורות אנשים: (כה) מים קרים וגו'. שני אלו הנאהן שוה ושם מים קרים הנשפכים על נפש העיפה מרוב כחום ושמועה טובה הבאה לאדם ממרחק: (כו) מעין נרפש כמו מעין הנרמס והנדרך ברגל שהנה נעכר המים ולא ישתוהו מעתה: ומקור משחת. הנשחת ברמיסת הרגל וכפל הדבר במ"ש: צדיק. וכן כאשר ימוט הצדיק לנפול לפני הרשע היא סיבה לבל יבקשו עוד תורה מפיו באמרם אם לעצמו לא הועיל מה יועיל לזולת: (כז) אכול דבש. לאכול

מוסר חכמה

באור הענין

לו ידמה לו שאתה חותה גחלים על ראשו, כי יזכור את אשר חטא לנגדך והרע לך, ויבוש ויכלם שעתה מוכרח לקבל לחם ומים ממך תחת רעתו, כב] וה' ישלם לך, שתקבל שכר מה' בעבור הצדקה שעשית, ואם הנקים במה שלא התן לו לא תקבל שכר: (כג) רוח צפון תחולל גשם, הרוח הצפון באדם יוליד את הגשם, כי האדים העולים מן הארץ מלאים רוח אוירי קל, ועי"כ נשאים למעלה, ובעת יצא הרוח הצפון באדים יפלו מפני המים שנעשו כבדים בצאת הרוח, למטה, ויהיו לגשם, והנה שהרוח צפון בלתי נראה, כשנראה הגשם נדע שהוא כי הרוח ילדו, כן לשון סתר תחולל ותוליד פנים נזעמים, שהנה ברוח הסער שנולד ע"י הלה"ר הוא נסתר בלב עמוק, יוכר ע"י זעימת הפנים שיתראה בפני הקינוף: (כד) טוב שבת על פנת גג מאשת מדנים ובית חבר. כבר אמר זה למעלה כ"א, ובא פה שנית, שפי' (לקמן כ"ח) דלף טורד ביום סגריר ואשת מדינים נשתוה צופניה צפן רוח, שמדמה אשת מדינים אל הדלף הטורד, והגשם נולד ע"י רוח צפון היוצא ממסגרתו, ואם ירצה לצפון הרוח הצפון הזה המוליד הגשם, אז צפן רוח, שבכ"ז שמן ימינו יקרא, ולכן במ"ש שהרוח צפון תחולל גשם, אמר שכן ריה... תדגים הצפון יולד מדנים, עד שטוב לשבת על פנת גג שאין שם מחסה מן הגשם היורד מלמעלה ... עם הדלף המורד בבית חבר את כל אנשי הבית, שאין מחסה בפניו: (כה) מים קרים על נפש עיפה, כמים קרים שמביאים על נפש עיפה הצמאה למים, במקום שאין שם מים ומביאים ממקום, כן ... מי שנפשו עיפה לשמוע מה שיעשו משפחתו או ב"ב אשר הם בארץ מרחק ואין לו ידיעה מהם, יבא לו מבשר שמועה טובה משלומם, שישיב נפשו העיפה אל קרבו ויחי: (כו) מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע, המקור הוא במעמקי האדמה שמשם יבעו המים אל המעין, והצדיק בשמוע הגם שיתקלקל המעין, ר"ל שפעו ועשרו ופרנסתו, לא נשחת המקור שהוא בטחונו בה' שמשם בא השפע אל המעין, אבל אם מט לפני רשע, אז מלבד שנרפש המעין, נשחת גם המקור שהוא הבטחון בה', כי אז יעלו ספיקות בהשגחה, למה תחרים כבלע רשע צדיק ממנו וכדומה: (כז) אכל דבש הרבות לא טוב וחקר כבודם כבוד, משיב לזה שכמו שלא טוב להרבות באכילת דבש, כן

באור המלות

(כג) תחולל. תוליד, כמו ותחולל ארץ ותבל והוא נמשך לבתים. וצפון, כמו צפן לצדיק חיל חוטא: (כו) מעין, ומקור. עי' הבדלם בתורה והמלות שמיני (סימן קמ"ד): נרפש, כמו ושארה ברגלה רפסה (דניאל ז'):

וְחֵקֶר כְּבֹדָם כָּבוֹד׃ כח עִיר פְּרוּצָה אֵין חוֹמָה אִישׁ אֲשֶׁר אֵין מַעְצָר לְרוּחוֹ׃

כו א כַּשֶּׁלֶג ׀ בַּקַּיִץ וְכַמָּטָר בַּקָּצִיר כֵּן לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל כָּבוֹד׃

ת"א שר פרוצה. עקידה שער ח' ושער כ' :

רש"י

לדורש מעשה מרכבה ובמעשה בראשית לגלות לרבים, ועמי הארץ מלגלגים על הדברים ושואלים מה למעלה מה למטה: וחקר כבודם כבוד. והיכן החקר כבוד להיות בדברי חכמים אשר כבודם כבוד, בגזירותיהם יש לשאול מה טעם גזרו כך ולמה סייגו בכל גזירה וגזירה:

כו (א) כשלג בקיץ. בשעה שבוטחין התאנה בחמה ליבשן ולעשות קציעות כדאמר הלחם והקיץ

מצודת ציון

ברגליכם תרפשון (יחזקאל לד): מס. מלשון נטיה: (כח) פרוצה. ענין שבירה: מעצר. ענין מניעה כמו ועצר השמים (במדבר ח): לרוחו. ענין דבור כמו וברוח שפתיו (ישעיה יא) על שם שבאה ברוח הפה:

כו (א) בקיץ. הוא עת שטיחת התאנים ליבש כמו וקיץ וחורף (בראשית ח): נאוה. נאה כמו נאוה תהלה

מצודת דוד

דבש הרבה לא טוב כי מעוטו יפה ורובו קשה אבל מרבים חקירת כבודם של צדיקים לכבוד יחשב ר"ל מראוי להרבות להקור חכמתם שהיא כבודם ותפארתם: (כח) עיר פרוצה. כמו עיר שנפרצה חומתה ולא נבנית חומה במקום הפרצה הנה בזה נתקלקלה שמירת העיר כי כל הרוצה בא בה כן איש אשר לא יוכל למנוע רוח אמרי פיו כי בזה מקלקל שמירת נפשו וכמ"ש שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו (לעיל כא) ר"ל מי שלא שמר רוח אמרי פיו מקלקל שמירת הנפש:

כו (א) כשלג. כמו אם יורד השלג בעת שטיחת התאנים ומטר בעת הקציר שהמה דברים שאינם נאים

מוסר חכמה

באור המלות

(א) קיץ, קציר, ע"ל (ו' ח') :

באור הענין

(הרבות) חקר כבודם (לא) כבוד, מי שמרבה לחקור על כבוד הצדיקים, לא ישיג את הכבוד

כי זה מה שיקרה שהצדיק מט לפני רשע, הוא מסודות ההשגחה בכבוד אלהים הסתר דבר, כמו שאין להרבות באכילת דבש, שמזיק, כי הגם שנראה כבוד הצדיקים מחולל ביד הרשע, כבוד הזה בעוה"ז אינו הכבוד האמתי, ועקר הכבוד הוא בעולם הנצחי ששם הכבוד האמתי כמ"ש בעלתך תנחני ואחר כבוד תקחני כמש"פ שם, ובאשר הכבוד הרוחני הנצחי הוא מן סתרי האלהים, כי השכל לא ישיג בעודו כלוא בחומר כבוד נפש רוחנית מופשטה מן החומר, אין להרבות לחקור בזה רק צדיק באמונתו יחיה ולא יסתפק באמונתו:

(כח) עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו, כבר המשיל את האדם לעיר קטנה שמלך גדול מסבב אותה לכבשה, והוא שהיצר והדמיון וכח התאוני מעבב לכבוש את כחות הנפש תחת רשותו, והיצה"ט נלחם בעד העיר ואינו מניח אל צרי הנפש לכבוש את העיר, והחומה הנשגבה שבו יעצור בעד הצורר הוא המעצור שישים בעד הרוח, כי הרוח הוא המעלה הציורים אל הלב, ויצרי האדם רובם רעים, ציורי הגאוה והקנאה והנקמה וכדומה, ובעת יתנשא הרוח ויעלה הציורים הרעים אל הלב, ואז בא האויב אל העיר, ונעשה המלחמה בתוך העיר, כי אז בקל כי ימשך אחר הציורים האלה לפעול כפי שאון דכים, אבל י"ל לאדם כח המושל הנותן מעצור בעד הרוח להשבית שאונו, כמ"ש כל רוחו יוציא כסיל וחכם באחור ישבחנה כמש"פ שם, והיא החומה אשר יעכב בפני האויב מלבא אל העיר, אבל מי שאין מעצר לרוחו, ויעלה ציורים הרעים על לבו, יגבר היצר, וצוררי הנפש יכבשו את העיר, כי אין חומה לעכב בעדם:

כו (א) כשלג בקיץ וכמטר בקציר, השלג והמטר שניהם יועילו אל הזרע והתבואה, השלג יוציא את האדמה, והמטר יצמיחה כמ"ש (ישעיה סי' נ"ה) ובכ"ז לא טובים המה בקיץ ובקציר שאין שם זרע, והמטר יזיק בקציר שהוא קודם הקיץ, שמרקיב התבואה הנגמרת, והשלג יזיק בקיץ שאז צריך חום השמש ליבש התאנים שמיבשים אותם בקיץ, ואם יקדים השלג בקיץ, שזמנו אחר המטר שהוא אחר הקיץ, והמטר בקציר שזמנו אחר הקיץ, יען שבא שלא בזמנו יפסיד וישחית, כן לא נאות לכסיל כבוד, שהגם שאם יתנו כבוד אל החכם, שהוא חרש וזרע על חלקת נפשו זרע החכמה יועיל כמטר וכשלג להוציא הזרועים האלהיים ולהצמיחם, שע"י הכבוד יעוררו כחותיו הנפשיים להוציא את כל מה שבכח אל הפועל, לא כן השוכן כבוד לכסיל שלא זרע מאומה, ישחית ויקלקל, כי יוסיף להחזיק בכסילותו:

ב כַּצִּפּוֹר לָנוּד כַּדְּרוֹר לָעוּף כֵּן קִלְלַת חִנָּם לֹא תָבֹא׃ ג שׁוֹט לַסּוּס מֶתֶג לַחֲמוֹר וְשֵׁבֶט לְגֵו כְּסִילִים׃ ד אַל־תַּעַן כְּסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־תִּשְׁוֶה־לּוֹ גַם־אָתָּה׃ ה עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־יִהְיֶה חָכָם

ת"א כצפור לנוד. מכות י"ב: אל תען. שבת ל' מגילה ס"ד: פן תש"ה. פקידה ל': ענה וגו'. שבת שם עקידה שם:

לו קרי

רש"י

לאכול הנערים (שמואל ב' פ"ז) : (ב) כצפור לנוד. שהוא נד וכדרור שהוא חוזר לקנו כן קללת חנם לא תבוא (אלא) למי שהוציאה בפיו. דרור, הוא עוף הנקרא רונדל"ע בלעז ונקרא דרור שדרה בבית כבשדה : (ג) שוט לסוס. הוא עבוי, ואף שבט נכון לגו כסילים. יסורין מוכנים לרשע : (ד) אל תען כסיל. בדברי ריב ומלה פן תשוה לו : (ה) ענה כסיל. שבא להסיתך לעכו"ם והודע לו אולתו : פן יהיה חכם בעיניו. טעם שני כתובים אלו מפורש בתוכם, אל תען בדבר שתשוה לו אם

מצודת דוד

מפסידים השאנים והתבואה כן לא נאה לכבד את הכסיל שאז יתגדל שאין יתרון להכמה : (ב) כצפור. כמו לפור הפורח מקנו בהיות נודד ונסביב מאכלו וכמו הדרור הפורח מקנו לעוף השמים הנה הם חוזרים לקנם כן קללת חנם הוזרים ו..היא אל המקלל עצמו מפיו יצאו ואל קרבו יבואו : (ג) שוט. הנה שוט הוכן להכות בו הסוס להטותו הדרך ומתג הוכן לחמור למשכו בו אל מקום הנרצה ושבט הוכן לגוף הכסילים לייסרם לעזוב אולתם כי לא יוסר בדברים : (ד) אל תען. אל תשיב לכסיל כאשר ידבר אולתו בדברי ריב ומלה כי כשתשיב לו תהיה דומה בעיני השומעים כי אין הפרש בין המאריך למאמריו ויחשבו גם אותך לכסיל כמוהו כי בודאי לא יחשבו שנוהג לחכמים כי אין דרך החכמים להתקוטט זה בזה (וקצר הכתוב ולא פירש נומר בדברי ריב ומלה כי מסוף המקרא יובן שהוא בדבר מדברי שניהם דומים) : (ה) ענה. השב תשובה לכסיל כאשר ידבר אולתו בדבר התורה והראה לו טעותו כי פן יחזיק עצמו לחכם כי יאמר שלא מצאת מענה ולכך ענהו ולא תחשב בזה כמוהו כי הכל יראו שדבריו אולת ודברך בשכל (וקצר הכתוב גם בזה הואיל ומאליו יובן מסוף המקרא) :

מצודת ציון

(תהלים נ"ג) : (ב) כדרור. הוא מעוף ונקרא דרור על שם שמקננת בבתים כאילו היתה הפשית מבני אדם כי דרור הוא ענין חירות כמו וקראתם דרור (ויקרא כ"ה) : (ג) שוט. שרביט ושבט כמו קול שוט (נחום ג') : מתג. הוא כעין רסן עבוי להנהיג בו כמו במתג ורסן עדיו (תהלים ל"ב) : לגו. לגוף כמו אחרי גוך (יחזקאל כג) : (ד) תען. מלשון

מוסר חכמה

באור הענין

(ב) כצפור לנוד כדרור לעוף, הצפור תקנן גם בבית, ובכ"ז דרכה לנוד ממקום למקום ואינה נשארת בקביעות, והדרור אינה מקבלת מרות ולא תמצא בבית כלל רק בקן, כמ"ש גם צפור מצאה בית ודרור קן לה, ודרכה לעוף חוץ לבית למרחוק, וכן קללת חנם לא תבא, לפי הכתיב י"ל לא לבד שלא תשאר בקביעות ותנוד כצפור, אלא שלא תבא בבית כלל אף לפי שעה כדרור לעוף, ולפי הקרי בוי"ו לו תבוא, שתשוב אל המקלל, כצפור וכדרור אשר אחרי ינודו ויעופו ישובו אל קנם בעצמם : (ג) שוט לסוס ומתג לחמור ושבט לגו כסילים, הבעלי חיים בלתי משכילים שאין להם שכל להנהיג עצמם, צריכים שוט ומתג, הסוס צריך שוט והחמור שהוא סכל יותר ולא יבין אף ע"י שוט צריך מתג, שבו יעצרו בעדם בל יסורו מן הדרך, והאדם י"ל שכל ובחירה שילך בעצמו בדרך הטוב, אבל הכסיל שנלוז מדרך החכמה מפני תאותו, הוא כבע"ח שהטבע תנהיגם לא השכל, וצריך שבט כמוהם, שע"י שבט ויסורים יהיה מוכרח ללכת בדרך סלולה : (ד) אל תען כסיל באולתו פן תשוה לו גם אתה, כבר התבאר שהכסיל הוא הבלתי שומר חקי החכמה מפני שנמשך אחר תאותו המתנגדת לחקי החכמה, ולבעבור ישים מסוה על פניו ולהפגיע נפשו באשר חקי החכמה עומדים נגד בעף תאותו יתור אחרי האולת, היינו להטיל ספיקות על חקי החכמה והאמונה, ואם יתוכח אדם עמו לסתור את ספיקותיו לא יפעל מאומה, כי גם הוא ידע חקי החכמה רק משליכם בחוזק יד מפני נטיית תאותו, כמ"ש ואולת כסילים מרמה, ואולת כסילים אולת, וגם אם המתוכח יערוך נגדו דברים הנודעים בחושים יהכחש אליו, כמ"ש לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפתי דעת כמש"פ שם, ולכן טוב שאל תען על אולתו, וספיקותיו, פן תשוה לו כאילו גם אתה מסופק ומבקש להתיר הספיקות, אמנם בכ"ז כגם שאני מלוך בל תענהו בדרך ויכוח (ויל"פ ג"כ שר"ל שבל תען כסיל על אופן מפני שיראת פן תשוה לו אם לא תענהו יאמרו שגם אתה כסיל; ואם תען לו מגיד זה תרצה להראות חכמה בהויכוח, וזה לא תחשב) אבל בכ"ז. (ה) ענה כסיל באולתו פן יהיה חכם בעיניו, תענהו על אופן שלא ידמה לו שבאת חכם אחר שלא מצאת מענה, ועל אופן זה תענהו בדברים קלים, כי עקר הכונה להראות שאת

באור המלות

והוא שלא במקומו, ויתחית, ועי' לקמן (פסוק ח') : (ב) כצפור, כדרור. הדרור אינה מקבלת מרות ולא הדור אצל ב"א, כמ"ש (תהלות פ"ד) : (ה) חכם,

בְּעֵינָיו׃ ו מְקַצֶּה רַגְלַיִם חָמָס שֹׁתֶה שֹׁלֵחַ דְּבָרִים בְּיַד־כְּסִיל׃ ז דַּלְיוּ שֹׁקַיִם מִפִּסֵּחַ וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים׃ ח כִּצְרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגֵּמָה כֵּן־נוֹתֵן לִכְסִיל כָּבוֹד׃ ט חוֹחַ עָלָה בְיַד־שִׁכּוֹר וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים׃

ת"א כצרור אבן . הוגן קל"ג עקידה שער ס"ב :

רש"י

תענהו . ענה כסיל בדבר שאם לא תענהו יהיה חכם בעיניו : (ו) מקצה רגלים חמס שותה . מי ששולח דברים ביד כסיל הוא מקצה רגלי שלוחים הרבה לחזור ולשלוח לתקן מה שעוות הראשון אשר שלחו בתחלה ושותה חמס שחבירו זועף עליו על שליחות כסיל : (ז) דליו שקים מפסח . גבהו כמו (ישעיה ל"ח) דלו עיני , השוקים של כל אדם נראין לפסח גבוהים ממנו . ודבר זה משל בפי כסיל האומר אותו על למוד החכמה איך אנו באים ללמוד החכמה , נפלאה וגבוהה היא ממנו , המשל אומר דליו שוקים מפסח : (ח) במרגמה . פרוגדול"א בלעז שאבן שצוררין בה לא להתקיים היא שם שעומדת להזרק כך הנותן לכסיל כבוד אינו של קיימא , ורז"ל דרשו על המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון שהוא כזורק אבן למרקולים : (ט) חוח עלה ביד שכור . כחוח שהוא נדבק ביד שכור . כן המשל האמור למטה נדבק בפי הכסיל להיות

מצודת ציון

עניהו ותשובה : תשוה . מלשון השואה ודמיון : (ו) מקצה . מלשון קצוה וכתותה : חמס . דברי הרב וקרוב לענין נחמסו עקביך (ירמיה י"ג) שהוא הסרה : (ז) דליו . ענין הרמה כמו דלו עיני למרום (ישעיה לח) : שוקים . שוקי הרגלים : מפסח . מחגר : (ח) כצרור . ענין קבורה כמו לצור כספו (בהלכות מ"ב) : במרגמה . כן יקרא הקלע על כי בו רוגמים ומשליכים האבנים והוא מלשון באבן ירגמו (ויקרא כ') : (ט) חוח . מין קוץ כמו החוח אשר בלבנון

מצודת דוד

(ו) מקצה וגו' . הרוצה לתת מרגוע לרגליו ושולח אמריו ביד כסיל הנה הכסיל לא בדעת ידבר ומהפך הכוונה ובע"כ צריך הוא לכתת רגליו לרוץ מהרה לתקן מה שקלקל הכסיל ושותה עוד חמס כי חבירו יזעף עליו בעבור דברי השליח הנאמרים בלי דעת כי יחשוב שכן יצאו מפי המשלח : (ז) דליו . כמו שהשוקים מן הפסח המה גבוהים זה מזה ונוח יפסח כן המשל בפי הכסילים לא תשוה אל הנמשל : (ח) כצרור . כמו הצורר אבן בכלי הקלע בזמן מועט ישאר בתוכו כי הוא עומד לזרוק כן הנותן לכסיל כבוד כי מעט זמן ישאר בכבודו כי מהר יבזה את עצמו במעשה כסילות : (ט) חוח . כמו הקוץ הפועם ביד שכור שהוא נוקב כפיו ומזיק גם

מוסר חכמה

באור המלות

בפיהו . עי' גדרו למעלה (י"א כ"ט) : (ו) מקצה . ענין כריתה כמו מקצץ , החמס הוא מקצה רגלים והוא שולח דברים : (ז) דליו . הרימו שוקי הפסח כי הם לא להועיל לו : (ח) במרגמה . בכף הקלע שמשם רוגמים אבנים :

באור הענין

כסיל , ולא תענהו בדברים חריפים להגלות חכמתך , ועתה מפרש מה שיענהו . (ו—ז) מקצה רגלים חמס שותה שולח דברים ביד כסיל , דליו שוקים מפסח ומשל בפי כסילים , ענה אותו התשובה הזאת , החמס ששותה אשר הוא מקצה את הרגלים , הוא שולח דברים ביד הכסיל ומה הן הדברים ששולח ? שהוא אומר דליו שוקים מפסח , מדמה במליצתו את משתה התאוה שהכסיל שותה , ר"ל מה שנמשך אחר תאותו , כשכור מיין , רק שהוא שתה חמס תחת יין , והחמס ששותה הוא מקצה רגלים , שכמו שהיין מקצה רגלי השכור שאינו יכול לעמוד על רגליו , כן החמס מקצה רגלי הכסיל ששותהו , ומציין כאילו החמס הזה אשר שתה וקצץ רגליו ונעשה פסח ברגליו משכרותו , הוא שולח דברים אל הפסח שידלו גם את שוקיו , כי השוק הוא למעלה מן הרגל , ומעמיד את הגוף , שהגוף יסמך על השוקים והשוקים ישאו על הרגלים , הגם הפסח שא"י לילך ברגליו השוקים הם לו למשא ולמותר , וצריך לדלות ולהגביה ולקצץ גם השוקים היתרים , והדברים האלה ששולח החמס ששתה (ביד הכסיל) שידלו הפסח המוקצץ רגלים , את שוקיו , הוא המשל אשר בפי הכסילים , ר"ל שהכסיל אחר שנשתכר ביין התאוה וא"י לעמוד על רגליו , ר"ל שאינו יכול להתנהג בפועל כפי דרכי החכמה , כי יחוג וינוע כשכור משאונו , רוצה לדלות ולקצץ גם השוקים שהם יסודות החכמה ומכונותיה ע"י שיטיל בם אולת וספיקות , אחר שהוא פסח בתאותו , בלתי עומד בתקפו נגד התאוה , השוקים שהם המכונות שעליהם יעמוד האדם שהם חקי החכמה , הם לו למותר ולמשא , ורוצה לקצץ גם אותם , כמו שהשוקים הם למותר אל המקוצץ רגלים : (ח) כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד , כאשר הטעם שלא תענה אותו כאולך כדרך כבוד , רק תענהו דרך בזיון , כי כמו הצורר אבן בכלי הקלע שממנו רוגמים אבנים , שנראה שנותן להאבן כבוד לצרה בצרור , והוא פ"ע להשליך אותו על אחים ולרגמם באבנים ולהרגם , כן הכבוד שתתן אל הכסיל במענה חכמה , ישליך אותם במרגמה להרוג גם אנשי תמימי דרך , כי יהפך את השובותיך לאבני בלע ומכשול : (ט) חוח עלה ביד שכור , ומשל בפי כסילים , שהכסיל הזה השכור מחמת יין התאוה , אשר נקצצו רגליו ושוקיו כנ"ל , הוא שוכב והולך על ידו , עד שעלה חוח בידיו שהוא הולך עליהם , ובכ"ז נמצא משל בפי כסילים , לקצץ במשל הזה את השוקים שהם עמודי החכמה , ומכלל

שהפך

י רַב מְחוֹלֵל־כֹּל וְשֹׂכֵר כְּסִיל וְשֹׂכֵר עֹבְרִים׃ יא כְּכֶלֶב שָׁב עַל־
קֵאוֹ כְּסִיל שׁוֹנֶה בְאִוַּלְתּוֹ׃ יב רָאִיתָ אִישׁ חָכָם בְּעֵינָיו תִּקְוָה
לִכְסִיל מִמֶּנּוּ׃ יג אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ אֲרִי בֵּין הָרְחֹבוֹת׃

ת"א ככלב. יומא פ"א ודף פ"ו:

רש"י

לו לחוח ולקוץ מכאיב, ומהו המשל. (י) רב מחולל כל. הקב"ה ברא את הכל וזן את הכל הכסיל כחכם,
אין אנו צריכין לשום הכמה: ושכר כסיל. לא כבשר ודם שלא ישכור אלא פועלים בקיאים ולא ישכור
אלא העוסקים במלאכה אבל הקב"ה מחולל כל ושוכר הכסילים ושוכר עוברי דרכים הבטלנים מכל מלאכה,
ומדרש אגדה ושוכר כסיל מל' ויסכרו מעינות תהום (בראשית ח') ולשון עושי שכר (ישעיה י"ט) הקב"ה
סוכר מזל כסיל המשמש בימות החמה מתברי והילך ומאז הוא סוכר וסוגר את כל עוברי הים מליך בו עד
הפסח. ובדברי ר' משה ראיתי רב מחולל כל, עשיר יש לו פעולות הרבה, ואם שוכר כסיל במלאכתו
גם הוא כשוכר כל עוברי דרך שרואין בקלקול המלאכה לצוות איך יתקן ואיך יש לו לפעול, ודבר רק

מצודת דוד | מצודת ציון

לאחרים כן המשל אשר בפי הכסילים יזיק לעצמו ולאחרים: (מלכים ב' יד): (י) רב. מלשון מריבה: מחולל. מלשון
(י) רב. איש ריב ירבה תלוים כל הקרב ואין מי יגש הלל והרג: עוברים. ר"ל בעלי עבירות השוכרים על
אליו אבל ישכור את הכסיל ואת השוברים על דת למען דת: (יא) קאו. מלשון הקאה: שונה. מלשון שנים:
יהיו הם בחברתו להכאיב עמהם את הבריות: (יא) ככלב.
כמו הכלב אשר דרכו לחזור ולאכול את המאכל אשר קאה מגופו ולא יבין כי בעבור רוע המאכל קאה אותו ומה לו
לאכלו שוב כן הכסיל שונה לעשות שוב אולתו אשר נכשל על ידו ולא יבין: (יב) ראית. כאשר תראה איש הושב עצמו
בעיניו להכם ולא כן הוא הנה יש תקוה להמחזיק עצמו לכסיל יותר ממנו כי הוא ילמד ויתחכם אבל המחזיק עצמו
לחכם לא יחפוץ ללמוד מזולת: (יג) אמר עצל. לרוב העצלות יגזים לומר איך אלך הלא שחל בדרך וגו' ואהיה נטרף:

באור הענין | מוסר חכמה | באור המלות

המשל הנמצא בפיו, הוא אומר. (ס) רב מחולל (י) רב מחולל כל. רב אומר להשי"ת שהוא רב והאדון
כל ושוכר כסיל ושוכר עוברים, הוא אומר שה' על הכל והוא מוליד את כל הברואים: ושוכר. נותן שכר:
בורא ומוליד כל האנשים הנמצאים, הצדיק והרשע, ההולך בחכמה והנמשך אחר תאותיו, הכל מה', ושת
בחירה ביד האדם, וה' שוכר כסיל, יתן שכר גם להכסיל הנמשך לתאותיו, ונותן שכר גם לעוברים
על מצותיו, ולכל עובר בחבל, כצדיק כרשע הכל שכורים מאתו, לעשות כפי סברתם וכפי הכח שנתן בם
אם להכמה אם לתאוה, ואין מעשה ודעת והשבון ועונש, כי אין בחירה ביד האדם, והוא מוכרח
למעשיו, שכיר הוא בא בשכרו: (יא) ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו, אחר שבאר מה
שיענה להכסיל, בדברים קלים בדרך בזיון, באר מדוע לא יענהו בחכמה בדרך וכוח, שהוא מפני שהכסיל
שונה באולתו, כמו הכלב ששב לבלוע את המאכל אשר הקיא, שהוא המאכל הרע שלא יכול לסבלו
והקיא אותו ובכ"ז בלעהו שנית, כן הכסיל ישוב לשנות את האולת אשר הקיא, הגם שהוא בעצמו יודע
שהוא דבר נמאס, כי כבר בארנו שהכסיל יודע שאין ממש באולת וספיקות שלו, כמ"ש ואולת כסילים
מרמה, ואולת כסילים אולת, בכ"ז ישנה את האולת פעם שנית, ומה יועיל הוכוח: (יב) ראית איש
חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו, עתה מבאר מדוע יענהו על אופן שלא יהיה חכם בעיניו, ומה
יפסיד אם יהיה חכם בעיניו? אומר, כי לכסיל יש יותר תקוה מן החכם בעיניו, כי הכסיל נמשך
אחר תאותיו, ובעבור שסוף התאוה יפרוץ בגבולי החכמה הגם שיודע מעלתה, ולכן יש תקוה שבאחרית
בסור תאותו ישוב בתשובה ויקח מוסר, אולם החכם בעיניו הוא אשר ידמה לו כי מעשיו אשר יעשה הם
ע"פ החכמה, והוא הולך על החכמה בזדון שלא מפני הכרת תאותיו רק מפני שנדמה לו שדרכו הנפתל
הוא ע"פ החכמה, וזה אין לו תקוה, לכן צריך אתה להשיב לו כדי שידע עכ"פ שדרכו אינו דרך החכמה
ובזה יש לו עדיין תקוה: (יג) אמר עצל שחל בדרך, באר כי העצל אשר מתוך עצלותו לא ידרוש
בחכמה הוא יבא לבסוף למדה זו הגרועה שיהיה חכם בעיניו, שזה גרוע מן הכסיל, כי החכמה צריכה
זריזות ועבודה רבה, והעצל אשר מרפה ידיו ממנה יבא לידי כך שיהיה חכם בעיניו, עד שידמה לו שכל
מעשיו בחכמה וא"צ לדרוש הקי החכמה מפי הכמים, כי ידמה לו ששחל כגדול בדרך וארי קטן בין
רחובות העיר, ר"ל שאם יצא לדרוש החכמות הרמות שהם מצויים כמו מע"ב ומעשה מרכבה יאמר
שיטרפנו השחל, ר"ל שיצא למינות, וגם שידרוש בדברי חכמה המצויים, חושש שיטרפנו ארי קטן, וכמ"ש

יד הַדֶּלֶת תִּסּוֹב עַל־צִירָהּ וְעָצֵל עַל־מִטָּתוֹ׃ טו טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת נִלְאָה לַהֲשִׁיבָהּ אֶל־פִּיו׃ טז חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה מְשִׁיבֵי טָעַם׃ יז מַחֲזִיק בְּאָזְנֵי־כָלֶב עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל־רִיב לֹּא־לוֹ׃ יח כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים וָמָוֶת׃ יט כֵּן־אִישׁ רִמָּה אֶת־רֵעֵהוּ וְאָמַר הֲלֹא־מְשַׂחֵק אָנִי׃ כ בְּאֶפֶס עֵצִים תִּכְבֶּה־אֵשׁ וּבְאֵין

רש"י

הוא והינו ענין כאן: (טו) בצלחת. ביורה חמה טומן ידו מפני הקור: (טז) משיבי טעם. חכמים: (יז) מחזיק באזני כלב. העובר, להתעבר על ריב לא לו הרי הוא כאוחז באזני כלב הגורם שישכנו על הגם: (יח) כמתלהלה. כמתיגע לירות זיקים של אש, כמו ובזיקות בערתם (ישעיה נ׳) מלשון זקוקין די נור. ד"א זקים פרונזולא"ש מלשון אבני קלע (זכריה ט׳) וכן גמרא זיקתא פסוק לן, ויורה חצים ומות: (יט) כן איש רמה. מפתה ומסית את חבירו מדרכי חיים לדרכי מות, וכשמבינו מרגיש שהוא מתעה אומר משחק אני: (כ) באפס עצים. כלומר שני דברים אלו שוין, כשם שבאפס עצים תכבה אש כך באין

מצודת ציון

(יג) שחל. שם משמות האריה: (יד) צירה. רגל הדלת הנתון בחור המפתן וכן נאמר בדרך משלה נהפכו עליה ציריה (ש"א ד׳): (טו) בצלחת. שם כלי בשול כמו ובדודים ובצלחות (דה"ב לה): נלאה. ענין עייפות כמו ונלאו מצרים (שמות ז׳): (יח) כמתלהלה. ענין יגיעה ועייפות כמו ותלה ארץ מצרים (בראשית מז): יורה. ענין השלכה כמו ירה בים (שמות ט"ו): זקים. ניצוצות כמו מאזרי זיקות (ישעיה נ): (כ) באפס. הוא כענין לא כמו ואפס

מצודת דוד

(יד) הדלת. כמו הדלת תסבב עצמה על הציר הנה והנה ולא תצא ממנה כן העצל יתהפך על מטתו ולא יקום: (טו) טמן. הנה העצל יתעצל במלאכה וכל היום עוסק באכילה וידיו טמונים בצלחת לקנח התבשיל המתדבק בו והנה בסופו יהיה נלאה ועיף להשיב יד אל פיו להשים בה המאכל והוא ענין מליצה לומר שיחסר לחמו וכאילו נלאה להשים המאכל אל פיו: (טז) חכם עצל. העצל הוא חכם בעיני עצמו יותר משבעה רואי פני המלך היודעים להשיב טעם על כל אשר ישאלו כי בעבור העצלות יתחכם למצוא טעם עם בטול המלאכה: (יז) מחזיק. כמו האוחז באזני כלב הנה הוא גרם לעצמו נשיכת הכלב כן המתמלא עברה נועם להתעבר ולכעוס על ריב שאין נוגע אליו כי כאשר יוזק בדבר הוא גורם לעצמו: (יח) כמתלהלה. כמו המתיגע לזרוק ניצוצים של אש הנכבים מהם יבאו אל מי שזרקה ולא יזיקו אותו הנה עכ"ז לא יגע לריק כי כוונתו לאמן ידו ולזרוק בו חצים ודברים הממיתים: (יט) כן איש. כן המרמה את רעהו ואשר ירגיש בדבר ישיב לומר הלא לשחוק עשיתי וכוונתי היתה לגלות לך הנה ידוע תדע שלא"כ הוא והשמרו ממנו כי דעתו לרמות כאשר ימצא ידו: (כ) באפס וגו׳. שני אלו שוין שהם כמו כשאין עצים תכבה האש מעצמו כן כשאין נרגן המתרחר ריב ישקוט

מוסר חכמה

באור המלות

(יד) צירה. רגל הדלת שהדלת מסובב עליו, ויש שאין פותח הציר מגוף הדלת אלא נוקבים הדלת וקובעים בו מסמר של ברזל להכניסו בחקק המפתן כדי שיסוב, כמ"ש במשנה מחזירין ציר התחתון במקדש אבל לא במדינה והעליון כאן וכאן אסור (בן מלך): (יז) מתעבר. ענין קצף: (יח) כמתלהלה. שרשו להה כמו הפעל בספק האוון, המתחלה במגרו. זקים, ניצוצי אש, בזיקות בערתם (ישעיה נ׳).

באור הענין

גם למעלה, וע"כ כמו. (יד) שהדלת תסוב על צירה, כן יסוב העצל על מטתו מצד אל צד, ולא יזוז ממשכבו: (טו) טמן עצל ידו בצלחת, ר"ל שגם אם יתנו לו לאכול יושיט ידו אל הכלי שבו המאכל, ונלאה להשיבה אל פיו לתת אוכל לפיהו, והנמשל שגם אם יתנו לו מזון הנפש השכלי יטמין ידו בכלי שבו המזון ולא יקח את המזון עצמו, למשל שיתנו לו ספורי התורה השכליים לדעתם, יאכל הלבוש החיצון וספורי המעשיות, ולא יקח את התוך והמוסר והחכמה אשר תחת הכלי והלבוש: (טז) חכם עצל בעיניו, והוא החכם בעיניו יותר משבעה חכמים גדולים אשר ישיבו לו טעם הדברים ותוכיותם, כי נדמה לו שהוא חכם יותר מהם, וזה אשר תקוה לכסיל ממנו: (יז) מחזיק באזני כלב עובר, מי שמחזיק באזני כלב שעובר לדרכו ולא נגח עליו וע"י שהחזיק באזניו ינבח עליו וישכנו, כן המתעבר על ריב לא לו, שהריב המנצח וחורץ לשונו ככלב לא נבח עליו, וע"י שהחזיק באזני המנצח פעמים ינבח עליו וידבר עליו חרפות ובוז וגם ישכנו: (יח) במתלהלה, כמהגל נאזרו, ותחלה מורה זקים של אש שמורפים הבגדים, ואחר כך חצים שעושים פצעים, ואחר כך חצים מבוהים בכסם המות שממיתים: (יט) כן איש רמה את רעהו, כן איש המרמה את רעהו, שתחלה יזיק קניניו, ואח"כ גופו, ואחר כך את נפשו, וכל זה אומר כמשחק: (כ) באפס עצים תכבה אש, ובאין נרגן ישתק מדון, המדון הוא שמעוררים ענינים שבעבורם יצאו לדון לפני השופט, וכבר התבאר כי שהאש מעורר מדנים, כי אם אין שנאה לא יקפידו על נזקי שכנים ויותרו זל"ז, והנרגן הוא המתלונן תמיד שעושים לו רעות, והוא המעורר מדנים ובאין נרגן שיתלונן ישתק מדון, כמו שיכבה האש באין עצים:

נִרְגָּן יִשְׁתֹּק מָדוֹן׃ כא פֶּחָם לְגֶחָלִים וְעֵצִים לְאֵשׁ וְאִישׁ מִדְוָנִים לְחַרְחַר־רִיב׃ כב דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־בָטֶן׃ כג כֶּסֶף סִיגִים מְצֻפֶּה עַל־חָרֶשׂ שְׂפָתַיִם דֹּלְקִים וְלֶב־רָע׃ כד בִּשְׂפָתָו יִנָּכֵר שׂוֹנֵא וּבְקִרְבּוֹ יָשִׁית מִרְמָה׃ כה כִּי־יְחַנֵּן קוֹלוֹ אַל־תַּאֲמֶן־בּוֹ כִּי שֶׁבַע תּוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ׃ כו תִּכַּסֶּה שִׂנְאָה בְּמַשָּׁאוֹן תִּגָּלֶה רָעָתוֹ בְקָהָל׃ כז כֹּרֶה שַּׁחַת בָּהּ יִפֹּל וְגֹלֵל אֶבֶן אֵלָיו תָּשׁוּב׃

ת"א וגולל אבן. עקודה שער ס"ב :   רש"י   מדינים קרי   בשפתיו קרי

נרגן של לשון הרע המספסך בעלי ריב ישתוק מדון : (כא) פחם לגחלים ועצים לאש . שהם של אש עשוי להבעיר גחלים עמומות , ועצים עשוין להסיק אש , ואיש מדון לחרחר ריב : (כב) כמתלהמים . לשון מתלהמים, ורז"ל פירשו כמתלהמים כמת להם דברי המרגלים היו להם למיתה : חדרי בטן . היא מיתת הדוקין : (כג) מצפה על חרש . כסיגי כסף המזוקקים על החרש שצורפין אותו בו והוא מבהיק הכלי כאלו הוא כסף ואין בו תועלת, כן . שפתים דולקים ולב רע . הרודפים אחר הבריות להסיתם בחלקות ומדברים אחד בפה ואחד בלב : ולב רע . נראין כאוהבין והם אויבים . דולקים כמו דלקת אחרי (בראשית ל"א) : (כד) ינכר שונא . בדבורו מתנכר השונא שלא יכירו שהוא שונא . ינכר דישקוני"ש בלעז : (כו) תכסה שנאה . העושה מעשיו במחשך ומכסה במשאון שהוא שואה חשך את הדבר שנגלוי להקב"ה סוף שהקב"ה מגלה רעתו בקהל שיכירו בו שהוא רשע : (כז) כרה שחת . כגון בלעם שהשיא עצה לבלק להחטיא ישראל

מצודת דוד

המריבה מעצמו : (כא) פחם . כמו הפחמים מוכנים המה להבעיר האש כן איש מדון מוכן הוא לחרחר ריב : (כב) דברי נרגן . דברי המתלונן המה קשים כמכות המשברות ועוד המה יורדים חדרי בטן אבל המכות הללו על הגוף ממעל וכאומר הנה המכות יעבר המה ממעל נוח לרפאות ולא כן מכות חדרי בטן וכן קשה לרפאות דברי המתלונן : (כג) כסף סיגים . כמו המצפה כלי חרש בכסף המעורב בסיגים הנה כאשר יראה הרואה כי סיגים המה יתן לב לבחון בפנימיותה וימצא חרש כן השפתים הרודפים אחר אהבת הבריות ובלבו יחשוב מרמה הנה כאשר ימצא בשפתיו מאומה רע ואם מעט הוא ידוע תדע שבלבו מלאה זדון :

(כד) בשפתיו . בחלקלקות שפתיו יעשה השונא עצמו כאילו הוא נכרי מן השנאה ואינם עמדו אבל בקרב לבו ישים המרמה ואינו עוזבה : (כה) כי יחנן . אם ישים קולו בתחנונים אל תאמין בו כי שבע תועבות בלבו : (כו) תכסה , כאשר תתכסה השנאה בחושך ר"ל העושה דבר השנאה והרעה במקום שאין אנשים רואים הנה סוף הדבר תגלה רעתו בקהל רב ואז יקבל גמול הרעה : (כז) כורה . החופר בור לרגלי חבירו סופו הוא עצמו יפול בה וכן

מצודת ציון

כמוני (שם מו) : נרגן . מתלונן : (כא) פחם . הם גחלים כבויים כמו נופח באש פחם (שם לד) : לחרחר . להבעיר את המריבה והחרון והוא מלשון והעצמות יחרו (יחזקאל כ"ד) : (כב) כמתלהמים . ענין הכאה המשברת והוא הפוך מן ישלמני צדיק (תהלים קמא) : (כג) סיגים . היא פסולת הכסף : מצופה . מחופה : דולקים . ענין רדיפה כמו דלקת אחרי (בראשית לא) : (כה) שבע . ר"ל הרבה וכן שבע יפול צדיק (לעיל כ"ד) : (כו) במשאון . בחושך כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל') : (כז) כורה . חופר כמו בור כרה (תהלים ז) : שחת . בור כמו ויפול בשחת (שם) : וגולל .

מוסר חכמה

באור הענין

(כא—כב) פחם לגחלים ועצים לאש , אבל להבעיר גחלים די בפחם , שהם ניצוצות אש, אבל להבעיר אש צריך עצים ואין די בפחם, כן לחרחר ריב די באיש מדנים , שמעורר דינים , חס כדמף אש ופחם לחחר ולהבעיר הריב , אבל להבעיר אש גדול הם דברי נרגן שהם כמתלהמים כאילו הולמים אותו במכות גדולות , ובאמת אינם מכות מבחוץ רק שירדו בחדרי בטנו , שנדמה לו כך , וגם במשל על המתרעם על מדותיו של הבי"ת , שיש איש מדנים , וגדולה מזה איש נרגן שחושב שה' ברא את האדם לרע ושהרעות רבות מן הטובה וכמ"ש למעלה (י"ט ג') : (כג) כסף סיגים מצופה על חרש , אולם גרוע יותר מן הנרגן , מי שמדבר אחד בפה ואחד בלב , אם שפתים דולקים בהתלהבות אהבה , והלב רע , שזה דומה בכסף סיג שמצפים אותו על חרש , שמרמה שהוא כסף , והוא חרש באמת : (כד) בשפתיו ינכר שונא , שהוא השונא אשר ינכר בשפתיו , בדבורו החיצוני יכיר שנאתו כאילו הוא אוהב , ובקרבו ישית עלות איך לרמאות ולהפילו לפחת , ובנמשל מדבר מן הצבוע שחונף בשפתיו ולבו רחק ממנו , בשפתיו יכיר שהוא מאמין ועובד ה' ומרמה בלבו : (כה) כי יחנן קולו אל תאמן בו , לכן לא תאמין במה שבקולו נדמה שמחנן , כי בלבו תועבות רבות , ובנמשל לא תאמין אם הוא מרבה בתפלה כי לבו מלא תועבה : (כו) תכסה שנאה במשאון , דברים אשר השנאה תכסה אותם בחשך , (ר"ל שמכסה בלב מה שרוצה לעשות ע"י שנאתו , אח"כ תגלה רעתו בקהל , עד שלבסוף . (כז) כורה שחת בה יפול , יפול הוא עצמו בשחת שכרה , ומי שגולל אבן להזיק לחבירו תשוב

באור המלות

כמו ומות , הלוי מות : (כד) ינכר . הפך הסכרה , כמו ויתנכר אליהם : (כו) תכסה . כמו תתכסה : ומשאון . חשך ,

כח לְשׁוֹן־שֶׁקֶר יִשְׂנָא דַכָּיו וּפֶה חָלָק יַעֲשֶׂה מִדְחֶה׃

כז א אַל־תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר כִּי לֹא־תֵדַע מַה־יֵּלֶד יוֹם׃ ב יְהַלֶּלְךָ זָר וְלֹא־פִיךָ נָכְרִי וְאַל־שְׂפָתֶיךָ׃ ג כֹּבֶד־אֶבֶן וְנֵטֶל הַחוֹל וְכַעַס אֱוִיל כָּבֵד מִשְּׁנֵיהֶם׃ ד אַכְזְרִיּוּת חֵמָה וְשֶׁטֶף אָף וּמִי יַעֲמֹד לִפְנֵי

ת"א יהללך זר . מדרש פ"ב סנהדרין מ"ב סגר סוסר פרשת בלק :

רש"י

הפיל מהם כ"ד אלף ובא למדין לתבוע שכרו ונהרג ביד ישראל : וגלל . כלומר סופו של המעמיד מכשול שיכשל בו : וגלל אבן . מגלגלו ממקום למקום שיכשלו בו בני אדם , ואגדה פותרו באבימלך שהרג שבעים אחיו על אבן אחת וסוף מת באבן שנאמר (שופטים ט') ותשלך אשה אחת פלח וגו' ותרץ את גלגלתו וגו' : (כח) ישנא דכיו . מי שמקבל לשון הרע שונא את הנדכאים תחתיו . שכן על לשון הרע רדף שאול לדוד והרג נוב : ופה חלק . פה של חלקלקות : יעשה מדחה . עושה דחוי שדוחה את מקבלו מעל הקב"ה :

כז (א) **אל** תתהלל . אל תתפאר עכשיו בדבר שעתיד להיות ליום מחר : כי לא תדע מה ילד יום . שמא היום יולד שום רעה שיבטל מחשבות מחר : (ג) ונטל . משא : וכעס אויל . שהאויל מכעיס להקב"ה גורם להביא כעס לעולם : (ד) ומי יעמוד לפני קנאה . מי יעמוד לפני קנאתו של קנא

מצודת ציון

מלשון גלגל וסבוב : (כח) דכיו . ענין שבירה וכתיתה כמו או דכו כמזוכה (במדבר יא) : מדחה . מלשון דחיה :

כז (א) אל תתהלל . מלשון הלול ושבח : ילד . ענינו מקרה וכן אלה תולדות יעקב (בראשית לז) ולפי שהזמן מוליד מקרות אמר ילד יום : (ג) ונטל . ענין משא כמו

מצודת דוד

כשגולל אבן על חבירו סופו תשוב אליו ונפל כדבר גמ"ש ר"ל החורש רעה על חבירו הוא עצמו יוכשל ברעתו : (כח) לשון שקר . איש שקר ישנא את הנדכא בשקרים יען אם לא גמלוהו רע כי יחשוב שאויבים המה לו עם כי נדכאו בשקריו אבל פה חלק ידחה את השנאה ההיא ר"ל יפה דבריו אליו חלקלקות לסרחות בעצמם כאילו אינם יודעים מדברי שקריו או השנאה ההיא נדחית מעצמה :

כז (א) אל תתהלל . אל תשתבח עצמך במה שתחשוב לעשות ביום מחר כי לא תדע מה דבר יקרה כי פן יקרה דבר אשר לא תוכל עשותה : (ב) יהללך . ר"ל אף בדבר שכבר עשית יהללך זר וגו' : נכרי וגו' . הוא כפל במ"ש : (ג) כובד . הנה האבן יש לה כובד רב וגם החול משא רב אמנם כעס האויל כבד לשאת ולסבול יותר משני אלו כי מחסרון הדעת ירבה לכעוס : (ד) אכזריות . החמה מביא לידי אכזריות והאף יביא לשטוף ולאבד ומלפני כעס

מוסר חכמה

באור המלות

כמו אמש שואה ומשואה : (כח) דכיו . מגזרת דכא : (א) ילד יום . קורות הזמן נקראים ילדיו : (ב) זר , נכרי . הבדלם למעלה (ה' י') : (ג) נטל . משא : (ד) חמה , אף . הבדלם למעלה וכב"מ :

באור הענין

האבן אל הגולל , ומבאר הטעם כי . (כח) **לשון שקר ישנא דכיו** , מצייר במליצה שהלשון שקר עצמו ישנא את הנדכאים לפניו , ימליץ שהלשון שקר דהיינו הרגיל לקבל לה"ר , אוהב את הגבורים לא את הדכים , ר"ל המדברים לה"ר בצנעה ובסתר כי יראים לדבר בגלוי , ישנאו מן הלשון שקר , כי זה עדות שאין ממש בדבריהם , **ופה חלק יעשה מדחה** , ממליץ שהפה חלק בעצמו שמדבר חלקות להגיף אלדבר אחד בפה ואחד בלב , הוא עצמו יעשה מדחה , לדחות בה את המשתמש בפה חלק , שהוא עצמו יחליק ויפול אל השחת :

כז (א) **אל תתהלל ביום מחר** , באשר פגעי הזמן מתחדשים בכל רגע , לא תוכל להתהלל על מה שתעשה למחר , אחר שגם ילדי היום ההוא בלתי ידועים לך , ויום מחר אינו שלך :

(ב) **יהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך** , מה שהאדם מהלל א"ע אינו הילול , ורק כשמעשה מעשים ראויים אל ההילול עד **שזר יהללך** , ויש הבדל בין זר ובין נכרי , שהנכרי הוא מארץ אחרת , ואמר שאחר שיהללך זר אז יהללך גם הנכרי שאינו מכיר אותך , כי ישמע מן הזר ויפרסם תהלתך , וגם לא יהללך **אל** של **שפתיך** , מה שאתה בשפתיך לא תהלל , זה עצמו יהללך , כי זה מורה על הענוה והמעלה , הנה השפה חיצונית נגד הפה , ור"ל מה שלא ישמע מפיך מהלל עצמך משפתיך , (וגם שישמע אל , משפתיך , ר"ל שאתה תקפוץ כלמך ותאמר שאין בך הכלה זאת כמ"ש בתלת מילי משני רבנן וכו' , זה יהיה לך ג"כ להלל) : (ג) **כבד אבן ונטל החול** , האבן הוא כבד בפ"ע אף אבן אחד , והחול אינו כבד רק אם ינטל על כתפיו אל הרבה , הוא כבד ע"י שיצורף בנטל ובמשאוי , **וכעס** של **אויל כבד משניהם** כי כל כעס וכעס בפ"ע יש בו כובד בפ"ע כאבן מעמסה , וגם בצירוף כל הכעסים המתמידים ממנו , יש בו כבד החול , וכמ"ש במדרש בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו הה"ד כבד אבן וכו' , כי פרעה שאמר מי ה' לא ידעתי את ה' , היה עונו כבד כאבן , ובמה שהוסיף להכביד את לבו פעם אחר פעם היה בו כבד החול , נמלא היה כבדו מצורף משניהם , ר"ל מאבן ומחול : (ד) **אכזריות חמה ושטף**

קִנְאָה׃ ה טוֹבָה תּוֹכַחַת מְגֻלָּה מֵאַהֲבָה מְסֻתָּרֶת׃ ו נֶאֱמָנִים פִּצְעֵי אוֹהֵב וְנַעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׂוֹנֵא׃ ז נֶפֶשׁ שְׂבֵעָה תָּבוּס נֹפֶת וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה כָּל־מַר מָתוֹק׃ ח כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן־קִנָּהּ כֵּן־אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ׃ ט שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת יְשַׂמַּח־לֵב וּמֶתֶק רֵעֵהוּ מֵעֲצַת־נָפֶשׁ׃

ת"א נאמנים וגו'. תענית כ' סנהדרין ק"ס: נפש שבעה. קמא נ"ב: כצפור וגו'. ברכות נ"ז חגיגה פ' ז:

רש"י

ומקס: (ו) ונעתרות. לשון גודל כמו העתרתם עלי (יחזקאל ל"ה): (ז) תבוס נפת. תרמוס ברגל כמו יבוס קמינו (תהלים כ"ד): כל מר מתוק. כל דבר מר מתוק לה. ויש לפתרו בתלמוד תורה המרצה את עצמו כשבע שאינו מתאוה לדברי תורה לתאוות נפש. תבוס נופת, אף הטעמים המיושבים על הלב אינם טובים עליו. והמתאוה לה אפילו דברים הבאים לו במרירות וביגיעה הם מתוקים לו: (ח) נודדת מן קנה. מטולטלת ומטולטלת. כך האיש הנודד ממקומו ת"ח הנודד מן הלמוד מלחזור על גרסתו: (ט) שמן קטורת. ריח שמן אפרסמון וריח קטורת משמחין לב: ומתק רעהו מעצת נפש. מי שחברו מקרבו וממתק לו בדבריו הוא טוב ממה שנפשו יועצהו. ד"א ומתק רעהו, המכשיר מעשיו שהן מתוקים להקב"ה טוב לו

מצודת דוד

קנאה מי יוכל לעמוד ולהתקיים כי קשה היא עוד יותר מהחימה והאף כי בעל הקנאה יבחר ברע בהתהוה גם לזולתו מאשר הטוב לו ולזולתו: (ה) תוכחת מגולה. אף המוכיח בפרהסיא ומכלים למוכח מ"מ טובה היא אם באה מאהבה המסותרת בלב המוכיח וכוונתו לייטב דרכי המוכח ולא לקנתור: (ו) נאמנים. האוהב הפוצע לאהובו למען ייטב לכת הנה הפוצעים ההם נאמנים המה כי עשו שליחותם והועילו לזה כי בעבורם ייטיב דרכו אבל מן השונא אפילו הנשיקות מרובות המה והנם למשא הואיל ואין בהם תועלת: (ז) תבוס. בעבור שבעה תרמוס אף נופת צופים: כל מר. כל דבר מר נחשב לה למתוק: (ח) כצפור. כמו שיקשה לצפור מה שנודדת מקנה כן יקשה לאיש הנדידה ממקומו: (ט) ישמח. ר"ל משמח את הלב: ומתק. וכן

מצודת ציון

נטולי כסף (צפניה א'): (ו) פצעי. הם מכות המוליאות דם: ונעתרות. ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטורת (יחזקאל ח'): (ז) תבוס. ענין רמיסה כמו יבוס צרינו (תהלים כו): נופת. ענין הזלה והטפה וכן נופת צופים (שם י"ט) ותחסר מלת צופים והוא מובן מעצמו: (ח) מן קנה. מן מדורה: (ט) וקטורת. עשן בשמים:

מוסר חכמה

באור הענין

אף ומי יעמד לפני קנאה, החמה הוא הכעס הפנימי שנוטר שנאה בלבו, והאף הוא הכעס החיצוני, ויש אף בלא חמה פנימית, ויש בו שטף כי באפו שוטף והולך ומיסר, אבל לא אכזריות, ויש חמה בלא אף שחמתו בערה בלבו ויש בו אכזריות משנאה וחמה, אבל לא שטף, כי אינו מעניש עתה, אבל הקנאה שמתקנא לכבודו המחולל יש בו אכזריות ושטף, כי המתקנא ינקום תיכף בשטף אף, ויתאכזר באכזריות חמה: (ה) טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת, אם אדם מוכיח לחברו על דרכו הרעה והנה התוכחה באה מאהבה מסותרת כמו האב המוכיח לבנו, שזה מרוב אהבתו, וכמ"ש כי את אשר יאהב ה' יוכיח, תוכחה זאת הגם שהיא בגלוי, טובה מאד: (ו) נאמנים פצעי אהב, וגם אם האוהב מכה ליסרו להשיבו אל דרך הטוב, בכ"ז ההכאה נאמנה שכ"ז מרוב האהבה, וכמ"ש כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך, אבל נעתרות נשיקות שונא, השונא ירבה נשיקות, הוא לא ייסר ולא יוכיח, כי בשנאתו כרואה ממנו מעשים רעים ישתקו למען יוסיף לעשותם: (ז) נפש שבעה תבוס נפת ונפש רעבה כל מר מתוק, הערב והבלתי ערב אינו תלוי במהות המאכלים, רק בתכונת האיש, שמי שיש לו מעדנים יקוצו בעיניו מהרגילו בם, ומי שא"ל ימצא ערבות בכל דבר. וזה תוכחה למבקשים מעדנים והמתרפקים אחריהם, כי כל שישיגו אותם בשפע כן תחדל התענוג מהם, ובהפך יתענגו בכל דבר אם היה נמנע מהם, והרעב ימצא יותר עונג מן העשיר, ומזה מבואר שאינם התכלית המבוקש, כי ישיגו בשנא ישבו, ולא ישבו כשישנו: (ח) כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו, האדם משותף בטבעו עם יתר בעה"ח, ורצוף בטבע הבע"ח שלא ישנו מקומם, וגם הצפור שדרכו לנוד כמ"ש כצפור לנוד, בכ"ז כשנודדת מקנה תבקש לשוב אליה, וכן טבע האיש לשוב למקומו, והנמשל שגם נפש האדם מתרפקת לשוב אל מקומה אל האלהים אשר נתנה, ובהיותה בעוה"ז היא כצפור נודדת מקנה ומשתוקקת לשוב אל מקומה, לשום צרורה בצרור החיים: (ט) שמן וקטרת ישמח לב, הלב אשר הוא משכן לנפש החיונית ישמח ע"י שמן הטוב שנותן ריח טוב וע"י קטורת, הגם שהגר ערך ה' שישלב אויר זך, והריאה ספק על הלב משפה אויר חיוני, תתעורר רוחניית הנפש ע"י ריח הבא מבחוץ ותוסיף אומץ על כחם הטבעי, כן הגם שהנה הנעלה נמועה בנפש, בכ"ז יתגבר הכח הזה ע"י מתק רעהו, ע"י שממתקת עצה עם רעהו

באור המלות

(ו) נעתרות. מרובות: (ט) ומתק. כמו אשר יחדו נמתיק סוד:

י רעך ׀ ורע אביך אל־תעזב ובית אחיך אל־תבוא ביום אידך טוב שכן קרוב מאח רחוק: יא חכם בני ושמח לבי ואשיבה חרפי דבר: יב ערום ׀ ראה רעה נסתר פתאים עברו נענשו: יג קח־בגדו כי־ערב זר ובעד נכריה חבלהו: יד מברך רעהו ׀ בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו: טו דלף טורד ביום

ת"א טוב שכן וגו'. מגילה פ"ח: חכם בני וגו'. ברכות ד' שבת י"ד עירובין כ"א: מברך וגו'. ערכין מ"ו: דלף טורד. יבמות ס"ג: יהיר ה'

רש"י

ממה שהוא ממלא תאות לבו: (י) רעך ורע אביך. הקב"ה שנקרא ריע לישראל וריע אביך שהבא את אבותיך: אל תעזב. ואם עזבת יבא עליך פורענות: ובית אחיך. אל תבטח בבני עשו וישמעאל שיקבלוך. מצינו כשגלו ישראל לבבל היו אומרים למוליכיהם בקולר בבקשה מכם הוליכוני בדרך אחינו בני עשו וישמעאל והיו בני ישמעאל יוצאים לקראתם ומקדמין אותם במיני מלוחים ונודות נפוחים: מאח רחוק. טוב שיהיה ביניהם הקרוב לקוראיו משתבואו אצל אח שנתרחק לאמר יקרבו ימי אבל אבי (בראשית כ"ז): (יא) חכם בני. התחכם בני: ושמח לבי. ויהא לבי שמח בך: (יב) ערום ראה רעה. רואה פורענות הבאה על הארץ ונסתר סימנה שמשך ידו מן העבירה ופתאים לא נסתרו אלא עברו בדרך רעה: נענשו. נפסדו: (יג) כי ערב זר. אדם שנעשה ערב גורם שאומר הדיין למלוה קח בגדו: (יד) מברך רעהו. יש משבח את חבירו יום יום והברכה נהפכה לקללה שאומרים עליו שהוא וותרן בממונו ועשיר והכל באין ושואלין ממנו והרשעים מתגרים בו לגבות ממון: כך נדרש במסכת ערכין, ועוד יש במדרש ר' תנחומא כנגד בלעם שהיה מברך את ישראל בקול רם שנאמר וישא משלו וגו' (במדבר כ"ג) לשון נשיאות קול וסופו יעץ להחטיאם: (טו) דלף טורד. גשם נוטף מן הגג להוך הבית וטורד את בני הבית: ביום סגריר. יום גשם שהכל נסגרים בבתיהם:

מצודת ציון

(י) אידך. מלשון איד ומקרה רע: (יב) נענשו. גם הפסד ממון נקרא עונש וכן וענשו אותו מאה כסף (דברי' כ"ב): (יג) חבלהו. ענין משכון כמו אם חבול תחבול (שמות כ"ב): (יד) מברך. ענין התפארות כמו אשר המתברך בארץ (ישעיה ס"ה): (טו) דלף. ענין טפטוף כמו דלפה עיני (איוב ט"ז): טורד. ענין גרושין כמו ולך טרדין (דניאל ד'): סגריר.

מצודת דוד

ישאת אמרי מתק מחבירו שבאים מעצת נפש ולא לחניף ולרמות: (י) רעך. האוהב אותך וגם את אביך אהב ומסורה שנשרשה האהבה ולזה אל תעזוב אהבתו ואל תבטח לומר הנה נבוא עלי יום איד אבוא אל בית אחי לשאול מעמו עזרה כי יותר טוב שכן הקרוב עמך בכל עת כרעים האוהבים מאחא הרחוק ממך ולא יתחבר עמך: (יא) חכם בני. כן אמר שלמה לבנו התחכם בני ושמח לבבי ואוכל להשיב בדבר חרפה לאשר יחרפני כ"א תהיה ככל בע"כ אשים יד לפה כי אפחד שלא יגלה מומיך: (יב) ערום. כשראה הערום הרעה המעותדת לבא נסתר ממנה ר"ל שמר עצמו מן הרעה טרם בואה אבל הפתאים עברו דרך הרעה ולא נשמרו והשיגה אותם הרעה ובא להם העונש והפסד: (יג) קח בגדו. קח בגד הערב למשכון ולא תאשם בזה כי מעצמו נעשה ערב בעבור הזר והכנים עצמו בזה: ובעד נכריה. כפל הדבר במ"ש ולומר בין ערב בעבור איש בין בעבור אשה ענינו שוה: (יד) מברך. המשבח רעהו בקול גדול בפרסום רב בכל בקר בהשכמה ר"ל בתמידות ובזריזות הנה לקללה תחשב לו כי כאשר ישבחוהו בנדיבות לב רבים יחלו פניו ומחסרים עשרו: (טו) דלף. הנה

מוסר   באור הענין   חכמה

רעהו, שבבוא מאת רעהו שמבתון אל עצת הנפש אז תשלם העצה: (י) רעך ורע אביך אל תעזב, אם יש לך ריע שהוא מנוסה לך באהבתו מקדם, עד שהיה תמיד רעך ורע של אביך, אל תעזבנו. כי האמת הגם שהטבע נטע אהבה בין אחים, בכ"ז אהבתו היא רק בעת טוב לך ובעת שלא תצטרך לו, אבל ביום אידך, אז תופסק אהבתו, אם מצד שכל אחי רש שנאוהו, ואם מצד שלא ירצה לעזור לך, ואז טוב שכן קרוב, מי שהוא קרוב לך ע"י שהוא שוכן אצלך תמיד, ממי שהוא רחוק הגם שהוא אח: (יא) חכם בני ושמח לבי ואשיבה חרפי דבר, ר"ל גם אם עד עתה לא קבלת חקי החכמה, חכם בא מעתה, ושמח לבי, כי עד עתה היו מחרפים אותי על ידך, כמ"ש חז"ל ארור שזה ילד ארור שזה גדל, עתה אשיבה חורפי דבר: (יב) ערום ראה רעה נסתר. כבר התבאר (כ"ב ג'), ושם דבר מרעת הזמן, ופה דבר בנמשל מרעת הנפש, הערום יראה העונש המעותד על עוזב החכמה, וזה שייך למ"ש חכם בני, ורואה אחרית דבר מראשיתו, ולא תהיה כפתאים: (יג) קח בגדו כי ערב זר, כבר התבאר (למעלה כ' ט"ז) ושם בא לפי המשל, ופה הוחזר לפי הנמשל שנתבאר שם: (יד) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו, הברכה צריכה להיות בנעם לא בקול גדול שלא יחול בה עה"ר, ושתהיה בעת רצון אחר התפלה לא בבקר השכם, שאין ליתן שלום קודם שיתפלל, ואם לאו קללה תחשב. וי"ל שנמשך למעלה לקח בגדו כי ערב זר, כי אין למשכן את הלוה אבל ממשכנים

סַגְרִיר וְאֵשֶׁת מִדְוָנִים נִשְׁתָּוָה׃ טז צֹפְנֶיהָ צָפַן־רוּחַ וְשֶׁמֶן יְמִינוֹ יִקְרָא׃ יז בַּרְזֶל בְּבַרְזֶל יָחַד וְאִישׁ יַחַד פְּנֵי־רֵעֵהוּ׃ יח נֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל פִּרְיָהּ וְשֹׁמֵר אֲדֹנָיו יְכֻבָּד׃ יט כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים כֵּן לֵב

ת"א ברזל וגו'. תענית ז': נוצר וגו'. ברכות נ"ו ערובין כ"ד: מידנים קרי

רש"י

אשת מדינים נשתוה. שניהן שוין: (טז) צפניה צפן רוח. מי שסבור לשומרה מתזנותיה לצפון רוח הוא כמו שא"א לצפון הרוח כן היא לא תצפנה: ושמן ימינו יקרא. קורא הוא הרעה לבוא עליו עד שיגרשנה כמצורע המטהר בשמן בבוהן ידו הימנית: (יז) יחד פני רעהו. יחדד, ת"ח מחדדין זה לזה בהלכה: (יח) יאכל פריה. וכן שומר אדוניו יכובד ויאכל פרי מעלליו: (יט) כמים. הללו הפנים שאתה מראה לתוכן כן מראים לך: כן לב האדם לאדם. חבירו, לפי מה שאדם יודע שחבירו אוהבו כן הוא מראה לו:

מצודת דוד / מצודת ציון

ספסוף שמטר לא יטריד בני הבית כ"א ביום בוא המטר מלשון סגירה: נשתוה. מלשון השואה ודמיון: (יז) יחד.
אשר דרך בני אדם להיות נסגרים בתוך הבית כי אז ישטוף

שמטר אל הבית ויטריד בני הבית ממקום למקום אבל כשאין מטר אין שטוף ואין טרוד אבל אשת מדינים נשתוה בכל העתים להטריד את בעלה: (טז) צפניה. המחשב להסתיר הדבר בפני הבריות דומה הוא למסתיר את הרוח לכלוא אותו כי אז ירעיש בקולו נפלאות וכן בעלת מדינים כל עוד שירצה להסתיר את הדבר היא מוספת והולכת: ושמן. כמו המושח אצבעו בשמן אם ירצה להעלים לא יוכל כי ידי הימנית אשר ימשח בו הוא תכריז על המשיחה כי היא נותנת ריח לכל סביב וכן א"א להעלים מריבת האשה: (יז) ברזל. כמו הלוטש ברזל הסכין באחר נעשים חדים ושנונים כן יחדדו איש פני רעהו ר"ל ת"ח היושבים יחד העוסקים בתורה הנה מחדדים זא"ז: (יח) נוצר. כמו השומר תאנה הוא יאכל פריה נוסף על השכר כן השומר אדוניו יאכל פרי גמול מעשיו כי עוד מכובד מן האדון נוסף על התשלומין: (יט) כמים. כמו דרך המים מראה את הפנים בדומה לפנים המסתכלים בה אם שוחקים שוחקים

מכר החכמה

באור הענין

את הערב והחיוב להחזיר כסות לילה וכתיב ושכב בשלמתו וברכך, ואמר בספרי שמצוה לברכו, ואף שאין מברכו ולך תהיה צדקה, אבל אין מחוייב להחזיר עבוטו של ערב, וכשבא בבקר לברכו בקול גדול כאילו החזיר לו את העבוט תחשב לו לקללה, כי אין מחוייב להחזיר להערב ואין מגיע לו ברכה: (טו) דלף טורד ביום סגריר, הדלף אינו טורד רק ביום סגריר, והוא ביום שיסגרו העבים ע"י שילא הרוח מן האדם, כמ"ש מוציא רוח מאוצרותיו, אבל אשת מדנים היא נשתוה בכל זמן, שטורדת תמיד גם ביום נח: (טז) צופניה צפן רוח ושמן ימינו יקרא, וכבר באר כי רוח צפון תחולל גשם, שרוח הלפון באה"ס בנאתו יחולל הגשם, ובעת שהוא צפון באדים לא יהיה הגשם, אבל אם רוצה לצפון רוח האשה הואת לכלוא את הגשם, צפן רוח, כי הרוח רועש וסוער לצאת, והשמן שנמצא על ימינו שסוכה ממנה במכות, שדרך לרככה בשמן, (כמ"ש ולא חבשו ולא רוככה בשמן) הוא יקרא ויפרסם ויגנה שמלסון: (יז) ברזל בברזל יחד, צורת החרב והסכין הוא החידוד, וכשרוצים להעמיד צורתו מחדדים את הברזל בברזל אחר ומסיר החלודה, כן יחד איש את פני רעהו וצורתו, שע"י שיתעסקו בחכמה ואחד יבין לחברו, (כמ"ש הרבה למדתי מרבותי ויותר מחברי וכו') יתחדד פניהם שהיא צורתם, שצורת האדם הוא שכלו וחכמתו וכחות נפשו: (יח) נצר תאנה יאכל פריה ושמר אדוניו יכובד, מי שרוצה לאכול פרי התאנה צריך לנצרה (שהנצירה הוא יותר משמירה) כי פרי התאנה מתבכרים אחד אחד, וצריך ללקטם בכל בקר טרם יזרח השמש שאל"כ יתלעו הפירות שבכרו, כמ"ש במד' ובירוש', לכן שומר אדוניו צריך להמצא אצלו בכל בקר, וללקט הפירות דהיינו פרי חכמתו, כמו שכתוב ביהושע לא ימיש מתוך האהל, ועי"כ יכובד זכה לכבוד שסמך ידיו עליו כמו שאמרו חז"ל: (יט) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. הלב שולח מרוצת הדם אל כל האיברים ומחיה את כולם, וכל האיברים מחזירים את מבחר הדם אל הלב, נמצא הלב נותן אל האדם בחזרה מה שקבל ממנו, והוא דומה כמים שהרואה בם יראה פניו, שהפנים שיחזו המים אל עין הרואה הוא עצמו הפנים שקבלו מצורת האדם העומד לנגדם, כן מה שיקבל הלב חוזר ונותן. והנה הלב מגיד לאדם מה שיחו, כי כל כחות האדם יתראה צורתם בלב, וע"כ הוא החוזה בכל כחותיו ומגיד לו טוב או רע, כמו צורת פני האדם יתראה במים, ויש לו נמשל אל הלב הכללי של הגוף הכללי, כמו המלך שהוא לב במדינה, הת"ח שהוא לב העדה, שמה שיתנו אל המלך מסים וכדומה ישובו ויקבלו, כמו שיקבלו האיברים מן הלב אשר השפיע לו, וכן מה שיתנו להחזקת ת"ח יקבלו השפע בזכותו. וה' הוא לב הבריאה, וכפי שיכינו מעשיהם יתנו אותך לנבורה

באור המלות

(טו) דלף. מטר השוטף: טורד. יוצא, מטריד בני הבית: סגריר. סגירת העבים, וי"מ שבני אדם נסגרים בבתיהם, ולמ"ד הפעל כפול, כמו פרחח, שבטיט: נשתוה. בינוני נקבה וסוקל הדגש, שהיא שוה תמיד: (יז) יחד. שרש

הָאָדָם לָאָדָם׃ כ שְׁאוֹל וַאֲבַדֹּה לֹא תִשְׂבַּעְנָה וְעֵינֵי הָאָדָם לֹא תִשְׂבַּעְנָה׃ כא מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב וְאִישׁ לְפִי מַהֲלָלוֹ׃ כב אִם־תִּכְתּוֹשׁ אֶת־הָאֱוִיל ׀ בַּמַּכְתֵּשׁ בְּתוֹךְ הָרִיפוֹת בַּעֱלִי לֹא־תָסוּר מֵעָלָיו אִוַּלְתּוֹ׃ כג יָדֹעַ תֵּדַע פְּנֵי צֹאנֶךָ שִׁית לִבְּךָ לַעֲדָרִים׃

ת"א שאול וגו'. תמיד ל"ב: אם תכתוש. כריתות י"ב סוטה מ"ב: ואבדו קרי

רש"י

פנים: (כ) שאול ואבדון לא תשבענה. מלקבל את הרשעים לתוכם כמו שעיני האדם רעים לא תשבענה מלשום אחר יצר הרע ולמלאות תאותו: (כא) מצרף. כלי עשוי לצרף כסף והכור עשוי לבחון זהב ואיש נצרף ומתחשב לפי מהללו ע"י שהבריות מהללות אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב אם רע: (כב) הריפות. חטים הנדוכים במכתש. מכתש אסיטא מורטי"ר בלעז: בעלי. הוא דוכגא פולון מורסל"י בלעז, על שם שמעלין אותו ומכין בו תמיד נקרא עלי: (כג) פני צאנך. אל יקוצו בעיניך להתבונן בם

מצודת ציון

מלשון אחד וענין: (כ) שאול. בור הקבר: ואבדון. הגיהנם: (כא) מצרף וכור. שמות כלי הצורפים: (כב) תכתוש. ענין כתיתה וטחינה: במכתש. שם הכלי שכותשים בו: הריפות. מלשון רפיון ור"ל החטים הנרפים הנקלפים מקליפותיהן וכן ותשטח עליו הריפות (שמואל ב י"ז): בעלי. הוא יד המכתש שדוכין בו וכן והשלות וכפות (דה"ב כ"ד): (כג) שית. ענין שימה:

מצודת דוד

ואם עקבות עקבות כן לב האדם להדם את לבו טוב על חבירו ייטיב גם לבו ואם רעה תרע גם היא: (כ) שאול. הקבר והגיהנם אינם שבעים מלקבל אנשים וכן עיני האדם לא תשבענה מן העושר ותוסק להרבות עוד: (כא) מצרף. הכסף והזהב כאשר רצו לדעת הטובים הנה ובהם יש בסם מן הסיג הנה יקחו מהם במשקל ידוע וישימו בכור והסיג ישרף ותשאר נקי ובזה יבחן הכל והאיש פי יבחן מהללו כמו שמשבחים אותו בני אדם כן הוא: (כב) אם תכתוש. אם תשים את האויל במכתש בתוך החיטים הנכתשים ועמהם תכתוש אותו ביד המכתש עכ"ז לא תסור ממנו אולתו כי לא יעזבה: (כג) ידוע. הן לבך לדעת בעצמך פני צאנך מה הם צריכים: שית לבך לעדרים. לתת להם די מחסורם

מוסר חכמה

באור המלות

חדד, יחדד: (כא) מצרף, כור. פ"ל (י"ז ג'): (כב) הריפות. שדשו הריף, כמ"ש בס' התו"ס קדושים (סי' נ"ב) והם החטה והשעורה שמסירים ממנו הקליפה. ועלי, הוא יד המכתש, ונזכר בדברי חז"ל:

באור הענין

אל מעלה להשפיע עליהם שפע ברכה, וציון היה לב א"י, והשפע שהביאו אל ציון והבהמ"ק חזר אל העם, כמ"ש כי שם צוה ה' את הברכה, וכדומה: (כ) שאול ואבדון לא תשבענה ועיני האדם לא תשבענה, עיני האדם ותאותיו לא ישבעו לעולם, כי כל אשר ישיג מחמדת הזמן יוסיף לבקש, כי החומר שנברא בו האדם הוא היולי פושט צורה ולובש צורה תמיד בלי הפסק, והשאול והאבדון לא תשבענה כי לא יעמוד החומר רגע בלי העדר ואבדון תמידי, ולכן גם טבע האדם כן שיבקש חדשות בכל רגע, וכל חמדה שבאה לידו תעדר ממנו תכף, ויבקש אחרת תחתיה, גם עיניו לא תשבע עושר, כי זה מטבע חומרו ההיולי, שהשאול והאבדון כלוך בעקבו: (כא) מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו, הכסף צורפים במצרף, והזהב שהוא יקר מן הכסף וטוב ממנו צריך כור לצרפו, שהכור אשו גדול יותר מן המצרף, כי לא יותך ולא יסירו הסיגים ממנו בקל כמו הכסף, וגם לפי רוב יקרו מקפידים יותר שיהיה מצורף מכל סיג, כן האיש יצורף לפי מהללו, שכל שהוא מהולל יותר מקפידים בו על סיג כל שהוא, וה"ח שגגות נעשה להם כזדונות, וכן יצרפו את הת"ח באש ויסורים יותר גדולים מן הבינונים: (כב) אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו, אמנם האויל לא יצורף ולא יוסרו הסיגים ממנו אף ביסורים היותר גדולים, והנה האויל הוא המסתפק בחקי החכמה ובלתי מאמין בהם, ולכן לא יועילו לו היסורים, משא"כ הכסיל שבלתי מסתפק בחקי התכמה רק תאותו תעור עיניו, וכן הפתי שאינו מסתפק בעצמו רק פנפתה לעצת אחרים כמ"ש מגלו סתאים אולת, אלה יתיסרו, לא כן האויל שתולה הכל במקרה, וכבר ביארנו (ישעיה כ"ח) שיש זרעונים שהמון דבוק בם דבוק שכני ויוסר בקל, אולם קליפת החטה והשעורה כשרוצים לעשות מהם ריפות צריך לכתוש במכתשת עד יוסר הקליפה שדבוקה דבוק עצמי, אולם האויל גם אם יכתשנו במכתשת לא יוסר הקליפה ממנו, כי הקליפה נתערבה בפנימותו, כי שורש האולת הוא בשכלו, לא כמו הכסי' שסרשו בכח תאותו, וכן גם אם יכתשו את האויל, יסתפק גם בהכתישה ובתכליתה, והגם שיכתש' אותו בתוך הריפות שיראה שהריפות כולם סר הקליפה מהם, ויבין שזה תכלית הכתישה, ויכיר את הכלי הכותש שהוא העלי שהוא עשוי לתכלית זה, בכ"ז יסתפק וישאר באולתו, ר"ל הגם שיראה שבאו יסורים טליס והרבה רשעים שבו בתשובה, הוא ישאר בספיקותיו ובאולתו: (כג) ידוע תדע פני

כד כִּי לֹא לְעוֹלָם חֹסֶן וְאִם־נֵזֶר לְדוֹר *דוֹר׃ כה גָּלָה חָצִיר וְנִרְאָה־דֶשֶׁא וְנֶאֶסְפוּ עִשְּׂבוֹת הָרִים׃ כו כְּבָשִׂים לִלְבוּשֶׁךָ וּמְחִיר שָׂדֶה עַתּוּדִים׃ כז וְדֵי ׀ חֲלֵב עִזִּים לְלַחְמְךָ לְלֶחֶם בֵּיתֶךָ וְחַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ׃

כח א נָסוּ וְאֵין־רֹדֵף רָשָׁע וְצַדִּיקִים כִּכְפִיר יִבְטָח׃ ב בְּפֶשַׁע

ת"א כי לא. יומא פ"ז סנהדרין ז׳: כבשים וגו׳. חגיגה י"ג חולין פ"ד: ודי חלב וגו׳. ברכות נ"ג חולין שם. ברכות ו׳: וצדיקים וגו׳. ספר הזוהר פרשת תרומה: ודור קרי הש׳ דגושה

רש"י

תמיד מה הם צריכים: (כד) כי לא לעולם חוסן. שאם אתה עשיר בכסף ובזהב שמא לא יתקיים לעולם לכך אל תבזה דברים קטנים שלך: (כה) גלה חציר. כשנגלה החציר בימי ניסן ויראה הדשא ונאספו עשבים לצמוח אז יעשיב לך שיהיו גזותיהם של כבשים ללבושך: (כו) ומחיר שדה. ישוו לך העתודים כי תאכל הבשר ותמכור העורות: (כז) ודי. פרנסתך ללחמך ולחם ביתך תסתפק בחלב העזים, הרי מלאתו. והמשל כן הוא, פני צאנך הרב המתמנה על הצבור ישאם בחיקו וינהלם לאט, כי לא לעולם תוכן ובזאת יאכל פירות והקרן קיימת: גלה חציר. כשיתפשטו שמועותיו ותגדל התורה על ידו אז יהיו הכבשים אל לבושו יהיו התלמידים לו לשם ולבוש הוד והדר:

כח (א) נסו ואין רודף רשע. נסו הרשעים כשיבא אידם ויפלו בדבר קל מאין רודף: וצדיקים. אמין לבם בהקב"ה: ככפיר. אשר יבטח בגבורתו: (ב) בפשע ארץ רבים שריה.

מצודת דוד

וכפל הדבר במ"ש: (כד) כי וגו׳. עם כי כביר מצאת ידך מ"מ גם מזה בל תנח ידיך כי לא לעולם יתקיים חוזק העושר והסיר אז נוסע בעדרי הצאן: ואם נזר. וכי נזר העושר הוא דבר המתקיים לכל ימי הדורות וכפל הדבר במ"ש: (כה) גלה. לפעמים נגלה החציר ונראה דשא ופעמים נאספו וכלו עשבות הרים לזה תן דעתך להכין לעת אשר לא תמצא: (כו) כבשים. גיזת הכבשים יהיה על צורך מלבושך והעתודים יהיו לך בערך בדה כי כמו תבואת השדה נקצרת בכל שנה ושנה והארץ לעולם עומדת כן גיזת העתודים תתמיד והעתודים קיימים ומעברין נקבותיהם ומולידים ולדות הרבה ואף המה קיימים לבעליהם: (כז) ודי חלב עזים. יהי לך די מהצורך חלב עזים למאכלך ולמאכל אנשי ביתך ובזה ימצא חיים לנערותיך ולא ימותו ברעב והוא למשל לומר אף אם חכמת בדברים עיונים למוד גם בדברים פשוטים קלי עיון ותוכל לעסוק בהם לעת תחלש כח העיוני וללמד עם מי אשר קצרה דעתו להשכיל דברים עיונים ותחיה אותו בדברים פשוטים:

כח (א) נסו וגו׳. על הרשעים תפול חתת אלהים וינוסו מבלי מי ירדוף אף אחר אחד מהם לשיפחדו כולם כי רודף אין ועפ"ז יבא המורך בלבם אבל הצדיקים כ"א מהם אף כשהוא יחידי והיה בוטח ושאנן כמשענת ה׳ ככפיר הבוטח בכחו: (ב) בפשע. בעבור פשע עם הארץ ירבו שריה וכ"א עוסק עם הארץ והנה נשחתה: ובאדם. בעבור אדם מבין יודע דעת להשיבם מפשעם יאריך המקום קיום הארץ אף בהיות כן שרבים שריה כי לא ירעו ולא

מצודת ציון

(כד) חוסן. ענין חוזק ויאמר על העושר וכן חוסן ויקר וקחו (יחזקאל כ"ב): נזר. כתר: (כה) ונאספו. ענין הכליון כמו אסף אסיפם (ירמיה ח): (כו) ומחיר. ענין ערך הדבר ושויו כמו יקחו במחיר (ד"ה ב׳ א׳): עתודים. עזים זכרים: (כז) ודי. ענין ספוק הצורך: ללחמך. למאכלך: ללחם ביתך. כמו וללחם ביתך בוי"ו:

כח (א) ככפיר. שם משמות האריה:

מוסר חכמה

באור הענין

פני צאנך, למדך שלא תעזוב עסקיך ביד אחרים, רק תשגיח בעצמך עד שתדע את צאנך פנים אל פנים, ותשתדל שיפרו וירבו עד שיהיו עדרים עדרים: (כד) כי לא לעולם חוסן, גם אם יש לך חוסן והון עתק, אל תסמוך עליו כי אינו לעולם, ויוכל להיות שתתרושש, וגם אם יש לך נזר שהוא קיים כל ימי חייך, אינו לדור ודור ויוכל להיות שבניך לא יירשו הנזר: (כה) גלה חציר, וכשהגיע זמן הקיץ בעת שיתגלה החציר שהוא מאכל לבהמה בבית כמ"ש מצמיח חציר לבהמה, ונראה דשא התלבשות האדמה בדשא שהוא למרעה בשדה, ועשבות הרים שא"א להצאן לעלות שמה, תאסף הביתה ליום מוכן לעת הצורך, ואז. (כו) כבשים ללבושיך, הכבשים שצמרן טוב למלבוש, כמ"ש למה נקרא שמם כבשים וכו׳, יהיו למלבוש והעתודים המכור ותקנה מחירם שדה: (כז) ודי חלב עזים ללחמך העזים שהחלב טוב לבריאות, יהיה ללחמך וללחם בני ביתך, וגם הנערות והמשרתות הגם שלא יאכלו החלב בקביעות בתורת לחם, ישיגו ממנו חיים ובריאות:

כח (א) נסו ואין רודף רשע, הרשע מפחד תמיד, עד שנס ואין רודף, וגם כשנמצא רשע אחד בין העם יפול פחד על כולם וכולם ינוסו, אבל הצדיקים דומים ככפיר אשר יבטח גם בעת שאלים עליו רודפים, כמ"ש כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו וכו׳: (ב) בפשע

באור המלות

(כד) לעולם, לדור ודור. עי׳ הבדלם (ישעיה י"ג כ׳) ובכ"מ: (כה) חציר, דשא, עשב. (ישעיה ע"ו ו׳): (ב) יודע כן. מענין מכון ובסיס, יודע לכונן הכל ולהכין. פעל משם הרוכה ומרפא, שמדמה ארץ המדינה

אֶרֶץ רַבִּים שָׂרֶיהָ וּבְאָדָם מֵבִין יֹדֵעַ כֵּן יַאֲרִיךְ׃ ג גֶּבֶר רָשׁ וְעֹשֵׁק דַּלִּים מָטָר סֹחֵף וְאֵין לָחֶם׃ ד עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשֹׁמְרֵי תוֹרָה יִתְגָּרוּ בָם׃ ה אַנְשֵׁי־רָע לֹא־יָבִינוּ מִשְׁפָּט וּמְבַקְשֵׁי יְהוָה יָבִינוּ כֹל׃ ו טוֹב־רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ דְּרָכַיִם וְהוּא עָשִׁיר׃

ת״א עוזבי וגו׳ • ברכות ז׳ מגילה ו׳ : עס״ש שצ״ל עשק בלא ו׳

רש״י

שזהו פורעניות לארץ בהיות שרים רבים ואין נשמעין לאדם: ובאדם מבין. ובשביל אדם מבין תתארך הפורעניות מלבוא: (ג) גבר רש. דיין עם הארץ: ועושק דלים. בדין, על שאינו מתון בדין הרי הוא כמטר הסוחף את השדה ואינו עושה פירות: סחף. שוטף ובמשנה נסתחפה שדהו, וכן (ירמיה מ״ו) נסחף אביריך, נשטפו ומעדו ונפלו: (ה) אנשי רע לא יבינו משפט. אינם משימים לב לפורעניות העתידים שיתבוננו בה וישובו מדרכם ויגלו: ומבקשי ה׳ יבינו כל. טובה ורעה. משפט יושטיצ״א בלעז, כך פירש ר׳ תנחומא על דור המבול: (ו) טוב רש. אף עני שבתורה: הולך בתמו

מצודת ציון

(ג) סוחף. ענין שטיפה וגריפה כמו נסחף אביריך (ירמיה מו): (ד) יתגרו. מלשון תגר ומריבה:

מצודת דוד

(ג) ועושק דלים. דבר בהוה כי העשיר אין מניחו לגזול עשרו כי חזק הוא ממנו: מטר. הרי הוא כמטר שוטף בחזקה וגורף הזרעים ואין לחם אף כי דרך המטר להגדיל התבואה מ״מ לפעמים עוד יפסיד כן הרש הזה שחושב לתרבות הונו בגזל ועוד יבא לו חסרון: (ד) עוזבי תורה. אלו שאחזו בתורה ועזבוה יהללו עוד את הרשע אף כי המה גרועים ממנו כי הרשע יודע בעצמו שלא טובים מעשיו אבל יעשה לתאבון אבל הם מהללים מעשיו וכמ״ש רז״ל שנה ופירש יותר מכולם: יתגרו בם. יעשו מריבה עם הרשעים אף אם רבים המה לא יחניפו אותם: (ה) לא יבינו משפט. אף בבוא עליהם משפט פורעניות לא יבינו שבגמול באה כי חושבים הכל למקרה: יבינו כל. כל דבר הבאה מן השמים יבינו למה באה ועל מה באה ואינם תולים שום דבר במקרה: (ו) הולך בתומו. שאינו מרמה בפיו לאסוף הון והרי הוא בעיניו: מעקש.

מוסר הכמה

באור המלות

כמחלה הגויה, שתסור ממשלת הכח הטבעי המנהיג בריאות הגויה. ויתגברו כחות המתפעלים על כחות הפועלים, וצריך רופא מומחה להעלות ארוכה: (ג) גבר רש. גבר שם המקרה, תגבורת הרשים ורש הוא שם הכלל, והרש גרוע מדל כנ״ל, שהדל מתדלדל מנכסיו: סחף. שהזרם גורף ומוליך כל הנמצא בדרכו: (ד) יבינו. פעל יוצא: (ו) דרכים. שם הזוגי, על שני הדרכים שהם זה לעומת

באור הענין

ארץ רבים שריה, לפעמים ע״י המרידה שתפשע הארץ במלכה, ותושבים לפרוק עול איש אחד, ועי״כ יעמדו עליה שרים רבים עריצים, וכולם מושלים ולוחצים את הארץ, ורק אם ימצא אז אדם מבין היודע כן, ר״ל היודע מכוונת הצדק ואשר יכול לעצור אז בפני שטף המרד, אז יאריך, ר״ל יביא ארוכה ורפואה אל המחלה הזאת: (ג) גבר רש ועושק דלים, ר״ל לפעמים לא יגברו השרים, רק הרשים יגברו במרדם, וכל העם ימשלו איש ברעהו. והרשים שאין להם מאומה יעשקו את הדלים, שנתדלדלו מנכסיהם ע״י המרד, והוא דומה למטר סוחף, אם בא מטר ע״י בקיעת העבים, שמתפרץ שטף מים וסוחף את הכל, עד שאין לחם שתחת שהמטר יביא לחם, יסחף את הכל, וגם לא יבא לחם בגללו, כן שטף רשים יסחפו את הכל כמים כבירים שוטפים, וכן המליצה באיוב י״ג: (ד) עוזבי תורה יהללו רשע, העוזבים התורה יקנאו בהצלחת הרשע ויהללו מעשיו, אבל השומרים התורה יבינו שמעשיו רעים, ושעתיד להענש, והם יתגרו עם המהללים את הרשע. וגם י״ל שמוסב על הנזכר למעלה שבעת הפשע והמרד אז יעלה הרשע למשול על העם, והעוזבי תורה יהללו מעשיו אשר ישיג בחמס ושוד, ושומרי תורה יהיה להם אז תגר ומלחמה עם הרשע והכת שלו המחזיקים אחריו: (ה) אנשי רע לא יבינו משפט, לפי׳ הא׳ ר״ל מה שאנשי רע יהללו רשע, מפני שלא יבינו משפט ה׳ שישיב לרשע כרשעתו, ושומרי תורה שהם מבקשי ה׳ יבינו כל דרכי ה׳ שהם בצדק ובמשפט, ולכן יתגרו בם. ולפי הב׳ שיהללו אנשי רע את הרשע אשר יגזול משפט ויגיע בנצח, כי הם לא יבינו משפט, אחר שמתמידים ברע הפך דרכי המשפט לא יבינו כלל יוקר המשפט, אבל מבקשי ה׳ יבינו ילמדו לכל דרכי המשפט, ורוע הנהגת הרשע: (ו) טוב רש והולך בתומו מעקש דרכים והוא עשיר, ימליץ שיש שני דרכים דרך אחד תחלתו קוצים וסופו מישור, ובזה ילך הרש, והם הדרך הישר שהגיע אל מחוז החפץ, והגם שהוא רש עתה הלא הולך בתומו, וסופו מישור, והעשיר עקש דרכים והולך בדרך שתחלתו מישור והוא דרך עקש כי סופו קוצים, ויהיה רש בסופו:

ז נוצר תורה בן מבין ורעה זוללים יכלים אביו: ח מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו: ט מסיר אזנו משמע תורה גם־תפלתו תועבה: י משגה ישרים בדרך רע בשחותו הוא־יפול ותמימים ינחלו־טוב: יא חכם בעיניו איש עשיר ודל מבין יחקרנו: יב בעלץ צדיקים רבה תפארת ובקום רשעים יחפש

ת"א מרבה הונו. מליעא פ"ה: מסיר וגו'. שבת י': ותמימים וגו'. אבות י"ב:

יתיר ב' עמ"ש

רש"י

במעשים טובים: (ז) ורעה זוללים. מחבר לזוללים, והוא לשון ריעים: (ח) מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים. הרשות שומעין עליו שהוא מתעשר ונוטלין ממונו ובונין בו גשרים ומתקנין בו הדרכים וזהו חנינת דלים, כך דרשו ר' תנחומא: (י) בשחותו. מלשון שחת: (יא) איש עשיר ודל מבין. כנגד רב ותלמיד הוא מדבר שהתלמיד חוקר ועל ידו הרב מתחכם: (יב) יחפש אדם. יתחפש בכל מיני

מצודת דוד

ממי שמעקש דרכיו לרמות הבריות להרבות הון והרי הוא עשיר: (ז) נוצר. השומר את התורה יאמרו עליו שהוא בנו של איש מבין ובעבור הבינה הוסיר את בנו לשמור התורה א"כ מכבד את אביו במעשיו אבל המחבר עצמו לזוללים לרדוף אחר התאוה ויעזוב בזה את התורה הנה בזה יכלים את אביו כי יאמרו הבריות אביו היה סכל ולא למדו מעולם דעת התורה: (ח) מרבה הונו. המרבה הונו בנשך ותרבית הנה לא לעצמו יקבץ ההון כי המקום יקחנו ממנו ויתננו למי שחונן את הדלים: (ט) מסיר וגו'. על כי אינו מקשיב דברת התורה ולכן ישולם מדה במדה כי המקום ב"ה מתעב תפלתו ואינו מקשיבה ולא לרצון תהיה: (י) משגה. המשגיא את הישרים לשגות ללכת בדרך סכנה הנה המשגיא עצמו יפול בהסכנה ההיא אבל התמימים המוליכים בדרך ישר גם המה ינחלו טוב: (יא) חכם. העשיר מחזיק עצמו לחכם אבל לא כן הוא כי אף הדל אם הוא מבין יתקור בדברי החכמה יותר ממנו כי אין העושר סבה אל החכמה: (יב) בעלוץ. בעת ישמחו הצדיקים על כי גדלה הצלחתם וכל דבר נעשה על פיהם אז רבה תפארת המקום כי לא ישמע בה קול נוגש ומעשקות אבל בעת

מצודת ציון

(ז) ורועה. ענין חבור וריעות: זוללים. מרבים באכילה: (ח) הונו. מל' הון ועושר: בנשך ותרבית. נשך בכסף ותרבית באוכל וכן נאמר את כספך וגו' בנשך ומרבית וגו' אוכלך (ויקרא כה): לחונן. מלשון חנינה ומתנה: (י) משגה. מלשון שגגה: בשחותו. מל' שחת ובור ור"ל תקלה והכנה: (יב) בעלוץ. ענין שמחה כמו תעלץ קריה (לעיל יא):

מוסר חכמה

באור הענין

(ז) נוצר תורה בן מבין, הבן מבין אינו הולך אחר הזוללות והתאוות, כי נוצר תורה שהוסמת תאוותיו, אבל הבן סורר מדרכי התורה מתחבר עם הזוללים, והוא יכלים אביו שהולידו, כי סוב שלא בא לעולם, והתורה העידה על סופו שסופו ללסטס את הבריות: (ח) מרבה הונו, כל אלה הפסוקים באו לפרש מ"ש טוב רש הולך בתומו, ופי' שהלה אם תחלתו קוצים בהסימת התאוות סופו מישור, ובהפך סופו קוצים, עתה מפרש באסיפת ההון, מי שהולך בדרך עקש שתחלתו מישור להרבות הון ע"י נשך ותרבית סופו מיורש, ויאבד ממונו, ומי שהוא חונן דלים להלוותם בחנם שתחלתו קוצים, הוא יקח ההון המקובץ בנשך, וסופו מישור שיתעשר: (ט) מסיר אזנו משמוע תורה, מי שמסיר אזנו ואינו רוצה לשמוע למוד התורה, הגם שעושה זאת בעבור שהגיע זמן תפלה גם התפלה היא תועבה, וכמ"ש חז"ל בשבת דף י' ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר"ז הגיע עידן צלותא, קמסרהב ר"י, קרי עליה ר"ז מסיר אזנו וכו', כי תורה היא חיי עולם ותפלה חיי שעה: (י) משגה ישרים בדרך רע, לפי המשל יאמר אם רואה ישרים ומשגה אותם מדרך הישר לדרך רע, להפילם שם בשחת אשר הכין, הוא עצמו יפול בשחותו, כמ"ש כורה שחת בה יפול, אולם התמימים שאינם מרמאים ינחלו טוב, כי ישב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר, ובנמשל מדבר מדרך ההגיוני והישר הוא בבינה, והגם שהישרים ילכו בדרך ישר, יבוא לידם שגיאה עיונית (שזה גדר פעל שגה) ע"י איש שמתעה אותם בדרך בינתם, יהיה עונשו שיפול בשחותו, כי המסית והמדיח לרע יפיתם ההשחתה אליו, לא אל הנתעה על ידו, אולם התמימים לא יגיע שיטעה איש אותם, כי אין סומכים על בינתם כלל רק הולכים בתמימות, ובאמונה יחיו, והם ינחלו טוב כנחלה שאינם לקחת מאתם, וכנחלה שאינה ע"י עבודתם, כן אין סומכים על בינת לבבם רק על נחלת אמונתם: (יא—יב) חכם בעיניו איש עשיר, בעלץ צדיקים רבה תפארת, כבר התבאר כי החכם בעיניו הוא גרוע מן הכסיל, שהכסיל נלוז מדרכי החכמה מפני תאותו אבל הוא בעצמו יודע שדרכיו נלוזים מן החכמה, אבל החכם בעיניו חושב כי דרכיו הרעים הם דרכי החכמה ויצחק על חקי החכמה ועניניה, אם יהיה בפנים רבים, וא' מהם יהיה ע"י רוב העושר, שבראותו כי דרכיו מצליחים ואין ה' מעניש

באור המלות

זה: (ז) ורעה. מתחבר: (י) ישרים, ותמימים. עי' הבדלם למעלה (כ' ז'): (יב) יחפש. כמו שהתחפש וכח

אדם׃ יג מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם׃ יד אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה׃ טו ארי־נהם ודב שוקק מושל רשע על עם־דל׃ טז נגיד חסר תבונות ורב

ת"א מכסה וגו'. יומא פ"ו עקידה ש"ג עקרים פ"ד מכ"ו ס' הזוהר פ' בראשית: ומודה וגו'. תענית ט"ז: אשרי וגו'. ברכות ס': גיטין נ"ה: ארי נוהם. מגילה י"א:

רש"י

אלילות: (יג) ומודה ועוזב. מודה פשעיו ועוזבם מלשוב בם עוד: (יד) מפחד תמיד. דואג מעונש ובכך מתרחק מעבירה: (טו) ארי נהם. הוא להם: ודב שוקק. נהימה לארי ושקיקה לדוב שניהם ל' צעקה: (טז) חסר תבונות. מתוך שהוא חסר תבונה הוא רב מעשקות כי אינו נותן לב על חייו ומרבה-

מצודת ציון

רבה. גדולה כמו על ארץ רבה (תהלים ק"י): יחופש. מענין בקור ודרישה: (יד) ומקשה. מלשון קשה וחזק: (טו) נוהם ושוקק. שאגת הארי נקרא נהימה ושאגת הדוב שקיקה: (טז) נגיד. שר ומושל: מעשקות. מלשון עושק

מצודת דוד

יקומו רשעים למשול גם אז יחופש האדם כי הרשעים ההם יתפשום לעשוק הונם: (יג) מכסה. המכסה פשעיו לומר לא עשיתי מאומה רע: ומודה ועוזב. המודה שחטא ועוזב אותו ולא יפשע עוד ירוחם מה' ומעביר פשעיו: (יד) מפחד תמיד. מהדבר המפחיד ונשמר ממנו: ומקשה. המחזק לבבו ולא יחת מדבר המפחיד ולא נשמר ממנו הנה הוא יפול ברעה ההיא: (טו) ארי. כמו שאגת הארי והדוב מפחיד את הבריות וכן מפחיד ממשלת הרשע על עם דל כי דרכו להזיק תושבי הכח: (טז) נגיד. אשר יהיה המושל חסר תבונה רבו מעשקות עם כי שונא הבצע מאריך ימים כי הכסיל לא יבין את זאת:

מוסר חכמה

באור המלות

מלחמה: (יד) מפחד. בבנין הכבד לא נמצא רק פה ובישעיה (נא י"ג) ותפחד תמיד כל היום שר"ל שבאמת אין פחד כי איה חמת המציק: (טו) נהם. כבר התבאר (ישעיה ה') שארי שואג כשרוצה לטרף ונוהם מחמת צער כשא"ל

באור הענין

על מעשיו הרעים, חושב כי מעשיו רצויים ושהם בדרכי החכמה, אולם הדל אם הוא מבין, שע"י הבינה יוכל להסביר הענינים ולברר תעלומות, הוא יחקרנו ויבין לו שאין הענין כן, שאע"פ שהוא מצליח אין זה הצלחה אמתית, כי העושר ותענוגי העוה"ז הם רק הצלחות לגוף הבהמי, שאינו האדם האמתי רק האדם המתחפש ומתלבש בצורת בהמה, ודומה כיתר הבע"ח שמוצאים כל צרכיהם בריוח ולית דעתיר מחזירי, והצלחה זו אינה המפארת את האדם האמתי, אולם בעלץ צדיקים, פעל עלץ בא תמיד על שמחת הנפש בענינים הרוחנים, הצדיקים יעלצו לפני אלהים בשמחה רוחנית ע"י צדקתם, ובזה רבה תפארת, כי המפארת להם מן האדם שאוצרם הוא אוצר אנושי, אבל בקום רשעים יחופש אדם, ר"ל האדם העצמי מתחפש ומשתנה בלבושיו, כי ההצלחה שלהם הוא לגוף הבהמי שהאדם מתחפש ומתלבש לבוש בהמי, כי הם יוצאים מגדר האדם והם בהמה בצורת אדם: (יג) מכסה פשעיו לא יצליח, מי שעוסק לכסות פשעיו, לא יצליח בכיסוי הזה כי תגלה רעתו בקהל ואז לא ירחמו עליו, אחר שראו שאינו מתחרט על רעתו, כי עוסק להעלימה מבני אדם הגם שידועים לה', אבל מי שמודה על פשעיו ומקבל עליו לעזב דרכו, זה סימן שהוא מתחרט ומתנחם, הוא ירוחם: (יד) אשרי אדם מפחד תמיד, יש הבדל בין הפוחד (בבנין הקל) ובין המפחד (מבנין הכבד) שהמפחד הוא בדבר שאין שם פחד רק הוא עושה א"ע מפחד. והנה הפוחד הוא סימן שהוא חוטא, וכמ"ש פחדו בציון חטאים, וכמ"ש חז"ל בברכות מזיה דהוה מפחד א"ל חטאה את, אבל אשרי אדם המפחד, שהגם שלבו בריא אולם כי לא חטא, עושה א"ע מפחד על העתיד שלא יחטא, ועי"כ נשמר מחטא ומפלס דרכיו, אבל המקשה לבו הוא בהפך שהוא שמתיסר ביסורין ויש פחד והוא מקשה לבו, כמו פרעה שהקשה את לבו ולא ירא ה', הוא יפול ברעה ולא יהיה לו תקומה: (טו) ארי נוהם ודוב שוקק, הארי שואג בשיש לו טרף, והארי נוהם בשאין לו טרף ונוהם מחמת צער, ואז הוא מסוכן מאד כי יטרוף כל אשר ימצא להשביר רעבונו, וכן הדוב השוקק הוא אם צמא לדם, כן דומה הרשע המושל על עם דל כי אם מושל על עשירים שי"ל מה לגזול מהם דומה כארי שואג על טרפו שאינו מסוכן כ"כ, אבל על עם דל הוא נוהם תמיד לבשר ושוקק לדם ומשחית את כל הפוגע בו: (טז) נגיד חסר תבונות ורב מעשקות, הנה הנגיד הרשע אם אינו רב מעשקות ימלאון תחת ממשלתו אנשים שמרויחים ממון ומתקיימים, וכן גם אם הוא רב מעשקות אם י"ל תבונה, יניח ג"כ את הסוחרים הבוצעים בצע, שיקח מהם מס ומתנות והם ירבו עושר למענו, אבל אם הוא גם חסר תבונות, אז שיקח כשרואה איש שי"ל בצע וממון הורג אותו כדי לקחת ממונו, כי אינו חושב מחשבות שימצאו עשירים וסוחרים בממשלתו כי אין תבונה בו לדאוג על ימים הבאים, ולא רק שונאי בצע יאריך ימים, רק מי שאינו בוצע ומרויח והוא נראה בעיניו אינו מסוכן למות, אבל

מַעֲשַׁקּוֹת שֹׂנֵאי בֶצַע יַאֲרִיךְ יָמִים׃ יז אָדָם עָשֻׁק בְּדַם־נָפֶשׁ עַד־בּוֹר יָנוּס אַל־יִתְמְכוּ־בוֹ׃ יח הוֹלֵךְ תָּמִים יִוָּשֵׁעַ וְנֶעְקַשׁ דְּרָכַיִם יִפּוֹל בְּאֶחָת׃ יט עֹבֵד אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע־לָחֶם וּמְרַדֵּף רֵיקִים יִשְׂבַּע־רִישׁ׃ כ אִישׁ אֱמוּנוֹת רַב־בְּרָכוֹת וְאָץ לְהַעֲשִׁיר לֹא יִנָּקֶה׃ כא הַכֵּר־פָּנִים לֹא־טוֹב וְעַל־פַּת־לֶחֶם יִפְשַׁע־גָּבֶר׃ כב נִבֳהָל לַהוֹן

ת"א אדם וגו'. יומא פ"ז ספר הזוהר פר' משפטים : איש אמונות. ספר הזוהר פר' מקן :

יתיר י' ד' זעירא עמ"ש

רש"י

למעוק ששי השוגה בלע יאריך ימים : (יז) אדם עשק בדם נפש. (שיש עליו עושק דם) הוא המהפיא את חבירו ואבדה נפש על ידו : עד בור ינוס. עד יום מותו ינוס לעזרה שיתכפר לו. אל יתמכו בו. משמים להספיק בידו לשוב שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו בגיהנם, כך נדרש במסכת יומא : (יח) יפול באחת. ברעה אחת ואין תקומה למפלתו : (יט) ישבע ריש. עניות : (כ) איש אמונות. כנותן מעשרותיו באמונה שאין עד בדבר אלא הקב"ה רואה ומרבה לו ברכה : ואץ להעשיר. דוחק השעה להתעשר בשל עניים : (כא) יפשע גבר. המטה משפט : (כב) נבהל להון. ממהר להרבות הון וגזל

מצודת דוד

(יז) אדם עשוק. מי שנפשו עשוקה בעון שפיכת דמים הנה עד כי ימות ויקבר ינוס מפחד רודפים ולא ימצא מי יתמוך בידו כי מאוד הרשיע לעשות : (יח) יושע. מן הצרות הרבות אשר סבבוהו : באחת. בבוא צרה אחת נופל בה בלי תקומה : (יט) עובד אדמתו. בחרישה ובזריעה : ומרדף. ההולך אחר דברים ריקים שאין בהם תועלת יתרבה בו העוני עד כי ישבע ממנו לגודל הרבוי והוא ענין מהלה : (כ) איש אמונות. המתעסק באמונה ולא ירמה את הבריות מעומד הוא לרב ברכות אבל הממהר להעשיר את עצמו ולא יחדל מלרמות לא יהיה נקי מהגמול הראוי : (כא) הכר. לא טוב להדין להכיר פני האחד ולהדרו כי בזה יסתמו טענות בעל דינו בחשבו שדעת הדיין קרובה אליו ויאמין לו ויזכהו בדין : ועל פת לחם. ר"ל היתכן בשביל מתנה מועטת שחושב הדיין לקבל ממי שמכיר לו פנים שישפע בנפשו להטות המשפט מעוקל : (כב) נבהל. הבהול להרבות אין בודאי הוא רע עין כי ירע עינו לתת

מצודת ציון

וגזל : בלע. עושק וגזל : (יז) עשוק. גזול ונשמת כמון : יתמכו. ענין סעד : (יח) ונעקש. ענין עקום : (כ) ואץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לעוף (יהושע י) : (כח) גבר.

מוסר באור הענין חכמה

הבוצע ומרויח לא יאריך ימים, ומפרש כי. (יז) אדם עשק בדם נפש, האדם העשוק מאת הנגיד השכל הלז, הוא עשוק בדם נפש שאינו עושק הממון לבד כי גם שופך דם נפשו, וגם אם ירצה לנוס מחמת הרשע, עד בור ינום ואין תומך בו, כי הכל יראים מלתמוך בידו כי התחייב מיתה להנגיד מפני עשרו, כמו נבות היזרעאלי שנהרג כדי שיירשנו אחאב : (יח) הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת, בכל דבר יש שני דרכים דרך הימין והשמאל, למשל בדרכי המדות דרך הגאוה והענוה. הנדיבות והכילות, הגבורה והמורך, וצריך להתנהג בכל דרך ע"פ החכמה, למשל להיות ענו נגד הצדיקים ולהתגאות נגד רשעים, וכן כולם, ושני הדרכים אלה נקרא דרכיים שהוא שם הזוגי, כי הם זוגות, זה לעומת זה, וצריך לילך בכל דרך בתמימות ואז יושע, אבל הנעקש דרכים, שבכל דרך משני הדרכים הזוגיים הוא נעקש, למשל ענו נגד רשעים מתגאה נגד צדיקים, נדיב לדבר עבירה כילי לדבר מצוה, אז יפול באחת, ר"ל בכל אחת משני הדרכים יפול במוקש, וע"ז יפרש דוגמא לזה : (יט—כ) עובד אדמתו ישבע לחם איש אמונות רב ברכות, תפש במשל דרך הכילות ודרך העצלות, ובכל אחד יש תמימות ועקשות, למשל בדרך הכילות יש תמימות אם עובד אדמתו ונהנה מיגיע כפו, וזה ישבע לחם, וזה הטוב בדרך הכילות, בהפך המרדף ריקים ואינו עושה מאומה ישבע ריש, וזה הדרך הרע בדרך העצלות, אמנם יש הטוב בדרך העצלות שלא יהיה חרוץ יותר מדאי ויהיה אץ להעשיר ע"י גזל ורמאות, שהכילות הזה רע ודרך עקש ובזה טובה העצלות, שאחר שעבד אדמתו אז יתפוש דרך העצלות, ויהיה איש אמונות ויאמין בה' שישלח ברכה בזרע אשר זרע ותבואת הכרם, ואז הוא רב ברכות, כי ישלח ה' לו את ברכתו, משא"כ האץ להעשיר לא ינקה מעונש, וזה העקשות שבדרך הכילות, ויש שני דרכים דרך אחד תחלתו קוצים וסופו מישור, וזה עובד אדמתו שתחלה יגע ועמל וסופו מישור שיפקוש ויאמין, ואחר ישבע לחם מברכת ה' ומפרי כפיו, ויש שתחלתו מישור וסופו קוצים, המרדף ריקים, ואחריו הוא אץ להעשיר ע"י רמאות, ועי"ז לא ינקה וסופו ישבע ריש : (כא) הכר פנים לא טוב, הגם שהתה מכיר אדם אחד שהוא איש נאמן, לא תוכל לסמוך תמיד על הכרת פנים, כי לפעמים בעת הדוחק שחסר לו לחם, גם גבר המתגבר על יצרו לפעמים יפשע בעבור פת לחם ומתוך העוני, ואחרי ההקדמה הזאת הומר מוסר אל רעי העין : (כב) נבהל להון איש רע עין, הרע עין שאין

רואה

אִישׁ רַע עָיִן וְלֹא־יֵדַע כִּי־חֶסֶר יְבֹאֶנּוּ׃ כג מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרַי חֵן יִמְצָא מִמַּחֲלִיק לָשׁוֹן׃ כד גּוֹזֵל ׀ אָבִיו וְאִמּוֹ וְאֹמֵר אֵין־פָּשַׁע חָבֵר הוּא לְאִישׁ מַשְׁחִית׃ כה רְחַב־נֶפֶשׁ יְגָרֶה מָדוֹן וּבוֹטֵחַ עַל־יְהוָה יְדֻשָּׁן׃ כו בּוֹטֵחַ בְּלִבּוֹ הוּא כְסִיל וְהוֹלֵךְ בְּחָכְמָה הוּא יִמָּלֵט׃

ת"א גוזל וגו'. ברכות ל"ד סנהדרין ק"ב ספר הזוהר פרשת כי תשא ופקודי ותזריע:

רש"י

תרומותיו ומעשרותיו: כי חסר יבואנו. חסרון יבא לו, שהמארה משתלחת במעשה ידיו: (כג) מוכיח אדם. על עבירות שבידו ומפרישו מהם: אחרי חן. לאחר זמן חן ימצא בעיניו יותר ממחליק לשון, מצינו בברשית רבה כל מקום שנאמר אחרי אינו אלא מופלג אחר סמוך, בתנחומא על אלה הדברים מוכיח אדם: אחרי זה משה שהוכיח את ישראל אחר הקב"ה שנקראו אדם שנאמר (יחזקאל ל"ד) אדם אתם ונאמר בו כי מצאת חן בעיני (שמות ל"ג). ממחליק לשון. זה בלעם האומר לישראל דברים מתוקים מה טובו אהליך יעקב (במדבר כ"ד), משה מכריז האמרו לכם פן יפתה ובלעם מכריז ומחניף עמו האומתכם ואינו מקפיד לא איש אל ויכזב (שם) באומות אבל בכם אומר ולא יעשה, ושלמה נוח על שניהם נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא (לעיל כ"ז): (כד) גוזל אביו. הקב"ה: ואמו. כנסת ישראל, המחטיא את הרבים גוזל הקב"ה שמפריד ממנו בניו וגוזל מהם טובה: משחית. ירבעם: (כה) רחב נפש. להשיג כל

מצודת ציון | מצודת דוד

עיש: (כה) יגרה. מל' תגר ומריבה: ידושן. מל' דשן ושמן לדקה מהונו ולא יתן לב לדעת שבעבור מניעת הלדקה יבוא ההסרון בעושר: (כג) מוכיח. המוכיח את מי ומפרישו מן העבירה הנה אחר שפירש מן העבירה ימצא המוכיח יותר חן ממי שדיבר עמו חלקלקות וייפה מעשיו בעיניו: (כד) אין פשע. כי הנא הכל שלו כמה אחרי מותם: חבר הוא. מ"מ הוא חברו של האיש המשחית אנשים אחרים וגוזל רכושם כי סופו יהיה כמוהו לגזול משל אחרים: (כה) רחב נפש. המתאוה למלאות נפשו בכל דבר בשפע כב דרכו לתרחר ריב בעבור רוגז הלבב על כי יחסר לו בכל עת והוא דואג ועלב בעבור התאוה ובעבור המריבה ומשמן שכרו ירוה אבל הבוטח בה' שהוא יזמין לו די מחסורו ולא יוסף עלב סרי הוא נעשה דשן ושמן: (כו) בוטח בלבו.

באור המלות | מוסר חכמה | באור הענין

פרף, ושוקק, למא לשתות דם כמו ונפשו שוקקה (ישעיה כ"ט): (כג) אחרי. ר"ל אחרי כן:

רוצה להשפיע לאחרים, רק הוא נבהל להון, ועי"כ חסר יבואנו שיקומו הרשעים וישללו ממונו, כי גם איש אמונים לא יעמוד בפני דוחק הלחם כ"ש ההמון, וכמ"ש כן למעלה (כ"ב ו' ז) עבד לוה וכו' זורע עולה וכו' טוב עין הוא יבורך וכו'. ויל"פ שהחסר יביא עליו, ר"ל מה שחסר על ידו לעניי עם ע"י רעת עינו שאלר שערים לקבץ הון, ועי"כ הסר לחם עניים, זה יבוא עליו וישללו הונו, גם יל"פ על כל המליצה במ"ש מלא ממון חסר, רק ע"י חסר יבואהו הון לא ע"י קימוץ: (כג) **מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון**, הגם שדרך העולם שימצא חן בעיניהם מי שאינו מוכיח להם חטאתם וכ"ש אם יחליק לשונו לפאר מעשיהם ולהחניף, וכמ"ש האי צורבא מרבנן דמרחמי ליה בני מתא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא, ולפ"ז ימצא המחליק לשון יותר חן מן המוכיח, אבל זה רק בתחלה, אבל אח"כ אם יבא העונש על המעשים הרעים, אז ישימו על לבם כי המוכיח הוכיחם לטוב להם והמחליק לשון עשה להם רעה, אז **אחרי**, ר"ל אחרי גמר הדברים וסוף כל דבר, אז המוכיח ימצא יותר חן מן המחליק לשון: (כד) **גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע**, חפש משל אל המחליק לשון, אם אחד גוזל אביו/ואמו, שהוא המעשה היותר רעה, שיש בו גזלה שהוא בעצם רע. וגזל אב ואם שרע יותר שתחת שראוי לו לשמור ממון אב ולכבד אביו בממונו, גזל אותו, ובכ"ז המחליק לשון **אומר אין פשע**, עד שיחליק ויחניף לומר אין פשע גם על העון היותר חמור, הגה המחליק לשון הזה **חבר הוא לאיש משחית**, וזה כולל שהוא חבר של הגוזל שהשחית דרכו, והוא חבר אל המשחית הבא להשחית הנופש לשלם ענשו, כי הוא היה הגרם של העונש ואיך ימצא חן ?: (כה) **רחב נפש יגרה מדון**, רחב נפש הוא מי שנפשו תאותו רחבה מאד, ואינו מוצא קץ לתאותו, **הוא יגרה מדנים** וטענות על הנהגת ה', כי אינו מוצא תאותו, וחושב שכל העולם נברא לרעתו ומתרעם תמיד על מדות ה', אבל **הבוטח על ה'** ואינו מתאוה, ומסתפק במה שי"ל ובוטח שה' יזמין את המוכרח לפרנסתו, הוא **ידושן** כי ימצא צרכיו, כמ"ש הרמב"ם בפי' כי האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים, ע"ש: (כו) **בוטח בלבו הוא כסיל**, כבר התבאר כי יצר לב האדם רע מנעוריו, כי ניורי הלב הם נוטים אל התאוה והסך מחקי החכמה, וצריך שילך ע"פ חקי החכמה שע"י ימלט מלהלכד בניורי לבו, אבל

כז נֹתֵן לָרָשׁ אֵין מַחְסוֹר וּמַעְלִים עֵינָיו רַב־מְאֵרוֹת: כח בְּקוּם רְשָׁעִים יִסָּתֵר אָדָם וּבְאָבְדָם יִרְבּוּ צַדִּיקִים:

כט א אִישׁ תּוֹכָחוֹת מַקְשֶׁה־עֹרֶף פֶּתַע יִשָּׁבֵר וְאֵין מַרְפֵּא: ב בִּרְבוֹת צַדִּיקִים יִשְׂמַח הָעָם וּבִמְשֹׁל רָשָׁע יֵאָנַח עָם: ג אִישׁ־אֹהֵב חָכְמָה יְשַׂמַּח אָבִיו וְרֹעֶה זוֹנוֹת יְאַבֶּד־הוֹן: ד מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט

ת"א ברבות וגו'. מגילה י"א: ורעה וגו'. עירובין ס"ד סוטה נ"ו: מלך וגו'. כתובות כ"ח סוטה מ"ט סנהדרין ו'

רש"י

התאוה: יגרה מדון. מגרה עליו מדת הדין: (כז) נותן לרש. צדקה: (אין מחסור. להרבות לו נכסים (כת"א), וכן הרב שאינו מונע תורה מפי התלמיד:

כט (א) מקשה עורף. מלשמוע: פתע ישבר. פתאום ישבר: (ג) ורועה. מחבר לו זונות כמשמעו,

מצודת דוד

בעומד בצרה ובוטח בהתבונות לבו הוא כסיל אבל ההולך בדרך חכמה לבטוח בה' הוא ימלט מן הצרה: (כז) אין מחסור. לא יוחסר עשרו בעבור פזור הצדקה אבל המעלים עיניו מן הרש ועושה עצמו כאילו לא יראהו לבל תת לו הנה יבא בעשרו הרבה קללות ותרד לממון: (כח) בקום. בעת קומו הרשעים למשול בעם אז יסתר כל אדם שאינו מהם כי יפחדו מהם ובעת יאבדו הרשעים אז ירבו הצדיקים כי יתאספו העירה ממקום מחבואם:

כט (א) איש תוכחות. הצריך אל התוכחה ומקשה ערפו ולא יאבה לשמוע ישבר פתאום ואין מי ירפא לו: (ב) ברבות. בעת גדלו הצדיקים ומושלים בעם אז ישמחו כי בעבורם יהיו מושגחים מה': (ג) ורועה. המחבר עצמו

מצודת ציון

וכן ירוויון מדשן ביתך (תהלים ל"ו): (כז) ומעלים. מל' העלמה: מארות. מל' ארור:

כט (ב) ברבות. ענין גדולה כמו רבי המלך (ירמיה מ"א): יאנח. מלשון אנחה: (ג) ורועה. מל'

מוסר חכמה

באור הענין · באור המלות

הבוטח בלבו ללכת כפי שיטה לבו כפי ציוריו שהכסיל הוא גלוז מחקי החכמה מפני תאותיו, כמ"ש לא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו, אבל ההולך בחכמה הוא ימלט מציורי יצר הלב הרעים, כי החכמה תנהלהו על מי מנוחות ללחום נגד יצרי הלב: (כז) נותן לרש, מי שנותן צדקה לרש, אין מחסור, כי בגלל הדבר הזה יברכך ה', וגם שעי"כ לא יחסר הונו כי מלא ממון הסר, והמעלים עיניו מן הצדקה, לא לבד שלא יתברך, עוד ישולח בו מארות רבות: (כח) בקום רשעים, עת יקומו רשעים למשול, אז מי שהוא אדם יסתר, כי אז יכפרו בהשגחה, ויעזבו דרך ה' וידמו כבהמות, והאדם הצדיק יצטרך להסתיר א"ע מפני המלעיגים והרודפים, אבל באבדם אחר כך יכירו הכל השגחת ה' וענשו ועי"כ ירבו צדיקים:

(א) תוכחות. שמתוכח, כמו ואין בפיו תוכחות (תהלים

כט (א) איש תוכחת, האדם ישוב מחטא, או ע"י התוכחה או ע"י יסורים, ר"ל או שירצהו לו ע"י וכוח השכל שדרכו לא טובה וישוב מצד הערת השכל, או אם הוא איש תוכחות, ר"ל שמתוכח וסותר הראיות שמביאים לו ע"פ השכל, והוא עומד נגדם בוכוחים, יועילו לו היסורים וישוב מפני יראת העונש, אבל אם הוא גם מקשה עורף, שהגם שבאו עליו יסורים אינו שב מרשעו, אז פתע ישבר ואין מרפא, ר"ל ע"י שהוא איש תוכחות פתע ישבר, אמנם אם לא יקשה ערפו יהיה לו אז רפואת הנפש, שכמו שהגוף מתרפא על ידי סמים מרים כן הנפש תתרפא ע"י היסורים, אבל אם הוא מקשה עורף אין מרפא: (ב) ברבות צדיקים ישמח העם, כי יתנהגו בצדק ובמשפט, ויוקל עולם ויהיה שלום בארמנותם וברכת ה' עליהם, ובמשול רשע יאנח עם, כי יכביד עולם ואין משפט וצדק במדינה ומארת ה' בביתם. ואמר ברבות צדיקים ובמשול רשע, כי הצדיק אינו מושל, שהממשלה היא ביד חזקה, וכן אינו מנהיג לבדו, רק מתיעץ, וכולם ינחו את העם על מי מנוחות, והצדיקים מתרבים אז, אם בכמות אם ברבוי וגדולה, אבל הרשע מושל ביד חזקה, והוא לבדו, כי לא ישא פני איש: (ג) איש אוהב חכמה ישמח אביו, מדת האהבה הנטועה בנפש, אם ישתמש בה כראוי תהיה לאהבת החכמה והטוב והצדק, והאיש המשתמש במדת האהבה לאהוב חכמה הוא ישמח אביו, כמ"ש בן חכם ישמח אב, כי אח"כ תבא החכמה בלבו ויהיה בן חכם, אבל המשתמש במדת האהבה לאהוב זונות, הוא יאבד הון של אביו. וגם ידבר על צד הנמשל, אם יאהב חכמות חיצוניות שהם האשה זרה ונכריה וזונה המאמרים בס' זה, יאבד הון הנפש אשר אספה מחקי החכמה, וחז"ל דרשו רועה זונות שמועה זו נאה וזו אינה נאה יאבד הונה של תורה, שזה על שאוהב נשים נכריות חכמות חיצוניות ולא יקבל חקי החכמה באמונה, רק חוקר עליהם משכלו ויגזור מה שהוטב בעיני שכלו ואם לא, יאבד הון: (ד) מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה, המלך והכ"ג הם

מעמידים

י עמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה: ה גבר מחליק על־רעהו רשת פורש על־פעמיו: ו בפשע איש רע מוקש וצדיק ירון ושמח: ז ידע צדיק דין דלים רשע לא־יבין דעת: ח אנשי לצון יפיחו קריה וחכמים ישיבו אף: ט איש־חכם נשפט את־איש

ת"א הף י"ד ספר הזוכר פרשה מקץ ושמיני: יודע וגו'. שבת קנ"ה: איש חכם. וגו', סנהדרין ק"ב פקודס נ"ד:

רש"י

ורבותינו אמרו האומר שמועה זו נאה משנה וזו אינה נאה לא משנה, וסיוע במקרא שאין אומות במקרא מלא אלא זה בלבד: (ד) יעמיד ארץ. אם שופט אמת הוא יעמיד ארץ: ואיש תרומות. איש גאות שאינו חש להיות מתון בדין, ורבותינו אמרו אם הדיין דומה למלך שאינו צריך לקנות אוהבים וליקח שוחד הוא יעמיד ארץ ואם דומה לכהן השואל תרומות על הגרנות הוא יהרסנה: (ה) מחליק. מדבר חלקות: (ו) בפשע איש רע. יבא מוקש: וצדיק. שלא הלך בדרכיו ירון ושמח: (ז) דין דלים. יסורי דלים ומה הם צריכין ונותן להם לב: (ח) יפיחו. ילהיבו כלהבת אש הנפוחה ברוח: (ט) איש חכם נשפט. מתוכח עם האויל: ואין נחת. בין מראה לו פנים זועפות בין שמראהו

מצודת ציון

(ד) תרומות. ענין הפרשה כמו ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה): (ה) פעמיו. רגליו כמו פעמיו ירחץ בדם הרשע (תהלים נ"ח): (ז) דין. משפט יסורים: (ח) יפיחו. ענין נשיבה כמו נופח בפחם (ישעיה נ"ד):

מצודת דוד

לזונות מאבד הון אביו בזה לכן אתן ויצער עוד את אביו: (ד) במשפט. בעבור המשפט אשר יעשה בין העם תתקיים המדינה כי יחדלו מעושק ידיהם כי הכל יבוא במשפט אבל כשהמלך הוא איש אוהב תרומות ר"ל כאשר יפרשו לו חלק מן העושק עוזב המשפט והוא מהרס את המדינה כי יתרבו העושקים: (ה) גבר מחליק. מי שמחליק את הדרך למען ימעדו בה רגלי רעהו ויפול לארץ הנה בזה פורש רשת על פעמי עצמו ר"ל הוא עצמו יוכשל ברעה אשר חשב על הזולת: (ו) בפשע. בעבור פשע איש רע יבוא לו מוקש אבל הצדיק שלא הלך בדרכיו ירון וישיש שמח כי לא עליו תהיה המוקש: (ז) דין דלים. יסורי הדלים ודוחק עניים לא יבין. לא יתן לבו להבין ולדעת מחסורם: (ח) יפיחו. ולהיבו העיר בלהבת אש המחלוקת כמו הרוח המפיח באש לבעלות השלהבת כי דרכם להתגר ריב בין אנשים: ישיבו אף. דרכם לתווך השלום ולהשיב אף האיש מאחיו: (ט) איש חכם. כאשר החכם יבוא במשפט עם איש אויל הנה מאד יקשה להחכם כי בין כעס עליו בין שחק עמו לא

מוסר חכמה

באור המלות

נ"ח): (ה) על רעהו. פרשו עול וכן פרשתי למעלה ע"ז כ"ו), וכן בכ"מ כמש"ש: (ז) דין. הבדלו מן משפט (ישעיה י' ב', ובכ"מ): (ח) יפיחו. מענין מפח נפש, או מענין פה ומוקש: (ט—יא) אויל, כסיל. הבדלם

באור הענין

מעמידים. מכונות המשפט והצדקה, ר"ל המלך הוקם על לכונן משפט בארץ בין אדם לחברו, והכ"ג היה על משמרת בית האלהים, עבודת ה', ועל התורה בתורה ומצות להעמיד הצדקה שהיא המצות שבין אדם למקום, וכשהיו שניהם הולכים בדרך ה' היו מעמידים הארץ, ואמר שלפעמים המלך יעמיד את הארץ במשפט, והאיש תרומות יהרסנה אם הכ"ג והכהנים תחתיו אין עוסקים ליישר את העם רק לקבל תרומה ולהתעשר, יהרסו את אשר יבנה המלך, כי באין עבודת ה' והאמונה והצדקה, גם המשפט לא יכון, ואמר הגו רשע לפני מלך ויכון בצדק כסאו: (ה) גבר מחליק על רעהו, על הוא מענין עול, אם מחליק עול של רעהו בחלקת לשונו ויאמר לו שאינו עולה, הוא פורש רשת על פעמיו, שהולה שיוסיף לעשות עולה עד ילכד ברשת, ודומה כהמחליק הדרך שבו תלך החיה ותילוד ברשתו, כן יחליק רוכשי דרכי נפשו הרשעים כדי שילכד ברשת העון ויכרת: (ו) בפשע איש רע מוקש, הפשע עצמו הוא המוקש שבו ילכד האיש רע, ואז צדיק ירון ושמח, כי אז נראה משפטי ה', כמ"ש נבשע גוים בשחת עשו נודע כי ה' משפט עשה, בפועל כפיו נוקש רשע, אז הגיון, כי לא ילמדו מוסר לבלי לעשות רע: (ז) יודע צדיק דין דלים, הצדיק הוא מי שעושה מעשה הצדק, הוא יודע דין דלים, יש הבדל בין דין ובין משפט, שהמשפט הוא דבר שמשפטו מבואר, והדין הוא הטענות בדבר שאין משפטו מבואר, ובכ"ז יודע הצדיק דינו בידיעה ברורה, שע"י שעוסק בפעולת הצדק יכיר עם מי הצדק, והרשע לא לבד שלא ידע הדין, כי גם לא יבין דעת גם דבר המבורר שזה נקרא דעת, שבזה המשפט המבואר לא יבין אותו, באשר הוא מדעתו דרכו הפוך מן הצדק והמשפט, ולכן לא יבין משפט וכו': (ח) אנשי לצון יפיחו קריה, אנשי לצון ע"י לגנותם יפיחו רוח חמס וסערה, ויפיחו כזבים ולה"ר ומפח נפש בעיר, אבל החכמים שמתנהגים כפי חקי החכמה ידעו להשיב אף, וגם ר"ל שעל ידי אנשי לצון יהיה פח ומוקש על העיר ומדה"ד הקשה, אבל ע"י החכמים ישוב אף ה' מעליהם, כי יעורכו את העם בתשובה ויתפללו להשיב אף ורוגז ה': (ט) איש חכם נשפט את איש אויל.

כאויל

אֱוִיל וְרָגַז וְשָׂחַק וְאֵין נָחַת: י אַנְשֵׁי דָמִים יִשְׂנְאוּ־תָם וִישָׁרִים יְבַקְשׁוּ נַפְשׁוֹ: יא כָּל־רוּחוֹ יוֹצִיא כְסִיל וְחָכָם בְּאָחוֹר יְשַׁבְּחֶנָּה: יב מֹשֵׁל מַקְשִׁיב עַל־דְּבַר־שָׁקֶר כָּל־מְשָׁרְתָיו רְשָׁעִים: יג רָשׁ

ת"א מושל וגו'. חולין ד': רש וגו'. תמורה ט"ז:

רש"י

פנים שוחקות אין נחת לא כזו ולא כזו אינו מוצא קורת רוח, מצינו באמציה שהראה לו הקב"ה פנים שוחקות ומסר בידו אדום ובשובו מהכותם (דברי הימים ב' כ"ה) ויבא את אלהי וגו' ולפניהם ישתחוה. לאחז הראה הקב"ה פנים זועפות ומסרו ביד מלכי ארם (שם כ"ח) ויזבח לאלהי דרמשק וגו' מעזרים אותם: (י) יבקשו נפשו. לשון חבה, ונראה שכן הוא כמה שאמר דוד לאביתר (שמואל א' כ"ב) אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך מי שיגמול לי חסד יגמול לך, ואין הפותרים מודים לי: (יא) באחור ישבחנה. כשיוציא הכסיל כל רוחו בא החכם וישפילנו במענה לשונו, ודומה לו משביח שאון ימים (תהלים ס"ה)

מצודת דוד / מצודת ציון

ימצא נחת כי בעת כעס אתו גם האויל בכעס ובעת שחוק קרים. עיר: (יא) רוחו. ענינו כעס וכן הניחו את רוחי גבהם לבו בעבור זה וכאלו הזכיר להתרחק מן האויל: (זכריה ו): ישבחנה. ענין השפלה והשקטה כמו משבית (י) אנשי דמים. שופכי דמים: יבקשו נפשו. דורשים נפש התם להטיב עמה: (יא) כל רוחו. דרך הכסיל בעת יכעס הוא מוציא מן הפה ולהוון כל כעסו בקול שאון והחכם יבוא באחרונה וישקיט כעסו וישפילנו במענה לשון חכמה ובמתק שפתי דעת: (יב) מושל. כאשר המושל מקשיב דבר שקר ומקבל לה"ר אז כל משרתיו מתהפכים לרשעים כי למען ימצאו חן בעיניו מספרים לו לה"ר ותועלים ובזוזים: (יג) רש וגו'. ר"ל בין הרש מעודו בין הנולד בעושר ואח"ז הוכה ונשבר בחלי הטוני לא במקרה בא כי

מוסר חכמה

באור הענין

האויל הוא המטיל ספיקות על חקי החכמה, ואינו מאמין בהם, והנה החכם המתוכח עם הכסיל שגדרו שיודע חקי החכמה רק נלוז מהם מפני תאותו, ירגז עליו באשר הוא חוטא מחקי החכמה בזדון, ואם יתוכח עם הפתי שהוא נוטה מחקי ההכמה מפני שאינו מבין אותם, ישחק ויראה לו פנים שוחקות עד שיבינהו חקי החכמה, אבל אם יתוכח עם האויל, בצד א' ירגז, כי הגם שיבינהו חקי ההכמה לא יקבלם, כי ישוב ויטיל ספיקות בהם, ובצד א' ישחק כי אינו עושה בזדון רק מפני שמסתפק וא"א לברר ספיקותיו, כי אין על חקי החכמה מופתי הדעת, ובין כך וכך **אין נחת**, לא ימצא נוח להניחו בדרך החכמה, וגם על צד הנמשל, שה' כשירצה להשיב את האויל בתשובה, בין שיענישו, בין שיוסיף לו טובה כ"ז לא יועיל לו, כי ישאר בספקותיו ובלתי מאמין בשכר ועונש כלל: (י) **אנשי דמים ישנאו תם וישרים יבקשו נפשו**, לשון בקש נפשו בכל התנ"ך הוא שמבקש להרגו, ולא נמצא בשום מקום על האהבה רק פה, ולכן טוב יותר לפרש שאנשי דמים ישנאו תם וישרים, רק יבקשו את נפשו להרגו, או ר"ל וישרים (ישנאו) יבקשו נפשו, ר"ל שישנאו את האנשי דמים המבקשים נפשו לקחתה, ויאמר שאנשי דמים ישנאו את התם, ויבקשו עליו עלילות להרגו והישרים ישנאו את מבקשי נפשו ויריבו ריב התם: (יא) **כל רוחו יוציא כסיל**, הרוח הוא הכח המעלה הציורים על הלב, ורוב ציורי האדם הם רעים כמו ציורי התאוה והקנאה והנקמה וכדומה, וכשהרוח מתרהב ומעלה הציורים האלה מעומק הנפש וישער על פני הלב אז יתעורר כח המתעורר לפעול כפי הציורים האלה, והכסיל הוא מי שנלוז מן החכמה מפני תאותו, והוא **יוציא כל רוחו לחוץ**, לא ישים מעצר לרוחו, רק יעלה ציוריו על הלב ועל פני הנפש, ויתנהג כפיהם, בתאוה וגאוה וכל מדות הרעות, אבל **החכם** הנוהג כפי חקי החכמה, הוא מושל על רוחו ולא יניחהו להתרומם מעומק הנפש ולעלות על פני הלב, רק **ישבחנה**, היינו ישפיל את הרוח אל **אחורי** הנפש, שהרוח המוער לעלות למעלה על פני הנפש ועין הלב, ישפילהו שישאר באחורי הנפש למטה, ולא יתראה לפניה, שע"י חקי החכמה ילמד לדכא ציורים הרעים בל יעלו על הלב רק ישארו צפונים במצפון הנפש למטה: (יב) **מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים**, יש למאמר זה משל ונמשל, כפי המשל, אם המושל מקשיב לדברי שקרים אז המשרתים ישתדלו לדבר לפניו שקרים ולה"ר ולהלשין רבים, וכולם רשעים, ולפי הנמשל, הלב המושל כפי חקי החכמה כן גם משרתיו צדיקים, וציורי הנפש העולים אל הלב המושל באדם, יהיו כפי ארח החכמה ויצרי רשע לא יעמדו לפני כי באחור ישבחם, אבל אם הלב המושל מקשיב על דבר שקר, אז יתרוממו המשרתים הרשעים שהם הציורים הרעים, ויעמדו להרע להביא לפניו ציורי תאוה וגאוה ורוח רעה, ומוסב עמ"ש כל רוחו יוציא כסיל: (יג) **רש ואיש תככים** נפגשו מאוד עיני שניהם ה', יש בו משל ומליצה כנאמר במדרש ש"ט סי' ז', שהדלות באה ליכנס אל

באור המלות

האויל בכל הספר, שאויל מסתפק בחקי החכמה, והכסיל נלוז מהם מפני תאותו. יבקשו נפשו, כמו ועדת עריצים בקשו נפשי.

הסכה

וְאִישׁ תְּכָכִים נִפְגָּשׁוּ מֵאִיר עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יְהוָה׃ יד מֶלֶךְ שׁוֹפֵט בֶּאֱמֶת דַּלִּים כִּסְאוֹ לָעַד יִכּוֹן׃ טו שֵׁבֶט וְתוֹכַחַת יִתֵּן חָכְמָה וְנַעַר מְשֻׁלָּח מֵבִישׁ אִמּוֹ׃ טז בִּרְבוֹת רְשָׁעִים יִרְבֶּה־פָּשַׁע וְצַדִּיקִים בְּמַפַּלְתָּם יִרְאוּ׃ יז יַסֵּר בִּנְךָ וִינִיחֶךָ וְיִתֵּן מַעֲדַנִּים לְנַפְשֶׁךָ׃ יח בְּאֵין

ת"א יסר בנך וגו'. מכות י"ח:

רש"י

בשוא גליו אתה תשבחם (שם פ"ט): (יג) ואיש תככים. איש מזימות בעל תורה, ורבותינו פירשו תלמיד שאמר לרב השניני פרק א' ומלמדו: (טו) ונער משלח. שמשלחו אביו ללכת בדרכי לבו, סופו. מביש אמו. ישמעאל על שהיה רשע גרם לשרה שאמרה לאברהם גרש את האמה וגו' (בראשית כ"א): (יח) באין חזון

מצודת ציון

שאון ימים (תהלים ס"ה): (יג) תככים. מל' סכלה ועבירה: נפגשו. ענין פגיעה: (טו) משולח. נעזב על רצון עצמו כמו קן משולח (ישעיה ט"ז): (טז) ברבות. ענין גדולה: (יז) מעדנים. דברים המעודנים כמו מעדני מלך (בראשית

מצודת דוד

מה' יצא הדבר בגזרה היורדת מן השמים ופגשה בהם והם נפגשו מן הגזרה וכן מאיר וגו' ר"ל וכן כאשר יעשיר העני או הנולד בעושר והולך בחלי העוני כאשר יחזור לקדמותו לא במקרה יבא כי ה' הוא המאיר עיני שניהם מחשכת העוני כי הרעה והטובה הכל בגזירה ולא במקרה: (יד) באמת. ולא ישא פני בעל דינו ועם הוא עשיר: (טו) שבט ותוכחת. שבט מוסר והתוכחה כל אחד מהם יתן חכמה בלב הפתאים אבל הנער המשולח ללכת בדרכי לבו וימנעו ממנו שבט ותוכחת יאחר סכל ובזה הכל מביישים אמו לומר שהיא מנעה המוסר ממנו כי כן דרך הנשים לגעגע על בניהם א"כ הוא גורם לבייש את אמו כי לא נמצא בו חכמה: (טז) ברבות. כשהם גדלו הרשעים ומושלים בעם יתרבה הפשע כי תאותם על הפשע והצדיקים שלא אחזו בפשע יראו במפלתם וישמחו על אשר לא נמשכו אחריהם: (יז) ויניחך. יתן לך מנוחה ולא תרגז בעבורו ועוד יתן מעדנים לנפשך ר"ל תשמח עוד במעשיו: (יח) באין חזון. באין נבואה יבוטל העם מקנין המוסר אבל השומר עסק התורה אשרי לו כי המאור שבה

מוסר חכמה

באור המלות

ישבחם, כמו משביח שאון ימים: (יג) תככים. משתתף עם תוך ומרמה, (שהכפולים ונחי העי"ן משתתפים תמיד): (טו) תוכחת. הוא בנחת, וזה הבדלו מן מוסר שהוא בשבט. ומשלח, שהוא חפשי בלי עוצר בעדו: (יח) יפרע

באור הענין

התבה ולא הניחו נח מפני שלא היה לו בן זוג, בדרך פגע את השקר הולך אל התבה ונתחתנו זה עם זה, כדי שיהיה לכ"א בן זוג, והתנו ביניהם כל מה דשקרא מוליד פחתא נסיב, שמה שירויח השקר יקח הדלות, ועל מליצה זו אמר כי רש שהוא הדלות, ואיש תככים ומרמה שהוא השקר, נפגשו ונשאו זה את זה, ותורף המליצה שכ"א בפ"ע אינו ראוי להתקיים, אולם שניהם יחד יתקיימו, שיתקיים המרמה, כדי שמה שירויח במרמה יקחהו הדלות והרישות, ועי"ז יראו אנשים יקחו מוסר שמעשה השקר והמרמה לא יצליח, וז"ש שלכן רש ואיש תככים נפגשו, שעי"כ מאיר עיני שניהם ה', עי"כ יפקחו עיניהם ולא יוסיפו לעשות מרמה, ותסר האביונה והדלות, וזה תכלית הפגשתם וחבורם בזוגם: (יד) מלך שופט באמת דלים, כסא המלך מכוננת על המשפט כמ"ש הן לצדק ימלוך מלך, ולפעמים יש דין מרומה, וצריך המלך לחקור אחר האמת, ואז כסאו לעד יכון, כמו שהאמת הוא מהדברים הנצחיים: (טו) שבט ותוכחת יתן חכמה, אם מכה את הנער בשבט, ומוכיחו בתוכחת השכל, זה ילמדנו לקבל חקי החכמה, כי התוכחה לבדו לא יפעל על לב נער שיצוריו רעים כנ"ל, אבל הנער המשלח ואינו מיסרו, יפריע חקי החכמה ולבסוף מביש אמו על שלא חנכתו כראוי: (טז) ברבות רשעים ירבה פשע, כשיתרבו רשעים, בין במספר, בין באיכות בגדולה והצלחה, כן ירב פשע, כי כרובם כן יוסיפו לפשוע, אולם יש גבול לרשע וקץ לחשך, ואם ירבו פשע עד שתתמלא הסאה אז יאבדו, וצדיקים במפלתם יראו, שכבר בעת שירבה פשע יראו בעין שכלם את מפלתם הקרוב לבא, ואחריו יראו בעין החושי: (יז) יסר בנך ויניחך, שאב שאינו מיסר את בנו לבסוף ישנא את אביו ולא יהיה לו מנוחה ממנו, וקשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם וכו', וכ"ש שלא יכלכלהו לעת זקנתו, אבל ע"י שייסר אותו לא לבד שיניחהו כי גם יתן מעדנים לנפשך, שעי"כ ילך בחקי החכמה ואח"כ יוסיף שכבה וכבוד לאוריו: (יח) באין חזון יפרע עם, כשסיים חותם הנביאים את נבואתו, אמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וכו' זכרו תורת משה עבדי, כי כל עוד שהיתה הנבואה בישראל היו הנביאים באים במלאכות ה' להשגיח את העם, אולם בעת שנפסק חזון, צריכים הם לזכור את התורה, וז"ש כי באין חזון יפרע עם, ואז ושומר תורה אשרהו ישיג האושר ע"י שמירת התורה, שתעמוד במקום

חָזוֹן יִפָּרַע עָם וְשֹׁמֵר תּוֹרָה אַשְׁרֵהוּ: יט בִּדְבָרִים לֹא־יִוָּסֶר עָבֶד כִּי־יָבִין וְאֵין מַעֲנֶה: כ חָזִיתָ אִישׁ אָץ בִּדְבָרָיו תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ: כא מְפַנֵּק מִנֹּעַר עַבְדּוֹ וְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה מָנוֹן: כב אִישׁ־אַף יְגָרֶה מָדוֹן וּבַעַל חֵמָה רַב־פָּשַׁע: כג גַּאֲוַת אָדָם תַּשְׁפִּילֶנּוּ וּשְׁפַל־רוּחַ יִתְמֹךְ כָּבוֹד: כד חוֹלֵק עִם־גַּנָּב שׂוֹנֵא נַפְשׁוֹ אָלָה יִשְׁמַע וְלֹא יַגִּיד:

ת"א בדברים וגו'. כתובות ע"ו עקידה ק"ד: מפנק וגו'. סוכה נ"ב: ובעל חמה. נדרים כ"ב:

רש"י

יפרע עם. כשגורמין ישראל שהנבואה מסתלקת מהם על ידי שהם מלעיגים בנביאים יפרעו בם פרעות ויוצאים לתרבות רעה: (יט) כי יבין ואין מענה. כיון שרואהו שמוכיח ושותק הוא חוזר ומקלקל לכך צריך ליסרו במכות ועונשין, ולא דבר על עבד ממש אלא על כל הממרים דברי שופטים: (כ) אץ בדבריו. ממהר ונבהל להשיב: תקוה לכסיל ממנו. יש לכסיל תקוה יותר ממנו: (כא) מפנק מנער עבדו. יצר הרע: מנון. שליט וכן לפני שמש ינון שמו (תהלים ע"ב) וכן כל נין שבמקרא שהנין קם תחת אביו לשלוט בנכסיו: (כב) איש אף יגרה מדון. כשמשמעו מדון מדת הדין: (כג) יתמוך כבוד. יקרב אל הכבוד ותומך בו תמיד: (כד) אלה ישמע. שמשביעין אותו אם ראית פלוני שגנב לי כך וכך ומתוך

מצודת דוד

מחזיר לתומה: (יט) בדברים. ר"ל בדברים לבד זולת מכות לא יקבל מוסר כי אף אם שיבין דברי המוסר אין מענה בפיו לומר אעזוב דרכי: (כ) חזית. אם ראית איש הממהר בעניניו דע אשר יש לכסיל תקוה להצלחה בעניניו יותר ממנו אם יעשה בישוב הדעת: (כא) מפנק. המענג את עבדו מנעורתו עודו לא נטה שכמו לסבול עול עבדות הנה באחרית ימיו יהיה הוא שר ושליט על האדון כי יגבה לבו ויחדל מן המלאכה והוא מוטל על האדון לתת לו די מחסורו: (כב) איש אף. הכעסן דרכו להרחיב ריב עם הבריות: רב פשע. כי בעת הכעס לא יבחין בתקון מעשיו וכמ"ש רז"ל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה נגדו: (כג) תשפילנו. הגאוה עצמה תהיה סבה להשפיל אותו: יתמוך. שוען הוא את הכבוד שלא תפול ממנו: (כד) אלה ישמע. ר"ל לזאת שונא נפשו כי הלא ישמע שמשביעין שיבואו היודעים ויעידו על הגניבה ועל כי חלק עמו לא

מצודת ציון

מט): (יח) יפרע. ענין השחתה וביטול כמו ופרעו כל עצתי (לעיל א'): (יט) מענה. מלשון עניה ותשובה: (כ) אץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לבוא (יהושע י): (כא) מפנק. ענין עונג ועדן כמו מעדני מלך (בראשית מט) ת"א תפנוקי מלכין: מנון. שר ושליט כמו לפני שמש ינון שמו (תהלים ע"ב): (כב) יגרה. ענינו התחלת המריבה: (כג) אלה.

מוסר חכמה

באור הענין

החזון והנבואה: (יט) בדברים לא יוסר עבד כי יבין ואין מענה, העבד לא יקבל מוסר ע"י דברים, כי הבן חורין טבעו אנושי ויתיסר ע"י מוסר דברים, שמודיעים אותו יראת ה' וענשו, אבל העבד טבעו בהמי שצריך שוט לסוס ומתג לחמור, לא דברים, והגם שמותר לו מן הבהמה כי יבין הדבר, בכל זה אין מענה, הדבור לא יכניע אותו, רק השוט והרסן. והמליצה מי שהוא כעבד הבלתי עובד, רק מיראת עונש, לא יכנע עד יקבל עונש: (כ) חזית איש אץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו הכסיל יודע חקי החכמה רק התאוה תוליכהו שולל לסור מחקי החכמה, ובכ"ז י"ל תקוה אם תסור תאותו אז ישיב ויראה אשר עוות, כי דבריו הם בעצם מסודרים ויודע האמת, אבל מי שהוא אץ בדבריו, וממהר לדבר תועה על ה' והשגחתו ולבזות את החכמה, הוא א"ל שום תקוה: (כא) מפנק מנוער עבדו, מי שמפנק עבדו בל יעשה מלאכה מנער, ע"י שהוא נער עדיין ואין בו כח, אז אחריתו יהיה מנון, יהיה לו בו אונאה, כי יהיה בטל ממלאכה תמיד, אדרבה צריך להרגילו למלאכה ועבודה מנעוריו, שאז יהיה שוה כספו שנתן בעדו. והנמשל מי שמפנק הגוף שהוא עבד של הנפש בל יעבוד ויעמול בתורה ומצות מנעורהו, כן ירפו ידיו גם בבואו בשנים, כי צריך להרגיל א"ע בעמל מנעוריו: (כב) איש אף יגרה מדון, יש הבדל בין אף ובין חמה, שחמה היא החמה הפנימית, ואף הוא החיצוני, מי שהוא איש אף ואין לו חמה פנימית, ורוצה להרע לחברו, יגרה מדון, היינו יבקש דינים וטענות נגד חברו שיהיה לו זכות נגדו להרע לו, אבל מי שהוא בעל חמה פנימית, לא יבקש מסוה כלל להצטדק, רק הוא רב פשע ויעשה רע בלא דין ומשפט כלל: (כג) גאות אדם תשפילנו, המתגאה מראה שאינו מבין ערכו שהוא ציץ נובל וכאין נחשב, וזה עצמו תשפילנו, והשפל רוח שהוא המדה ההפך מן הגאוה, יתמוך כבוד וגם יהיה זה דרך גמול ועונש כמ"ש לפני שבר גאון וכו': (כד) חולק עם גנב שונא נפשו אלה ישמע ולא יגיד, הגם שלא גנב בעצמו, רק שחולק עמו, ע"י שיודע מן הגנבה ואינו

באור המלות

כמו כי פרוע אהרן, בפרוע פרעות בישראל: (יט) מענה. מענין הכנעה, כמו עד מתי מאנת לענות מפני: (כא) מפנק. תרגום מעדני מלך תפנוקי מלכא. מנון. שרשו ינה מענין אונאה: (כב) אף, חמה. הבדלם למעלה ובכ"מ:

כה חֶרְדַּת אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה יְשֻׂגָּב׃ כו רַבִּים מְבַקְשִׁים פְּנֵי־מוֹשֵׁל וּמֵיְהוָה מִשְׁפַּט־אִישׁ׃ כז תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל וְתוֹעֲבַת רָשָׁע יְשַׁר־דָּרֶךְ׃

ל א דִּבְרֵי אָגוּר בִּן־יָקֶה הַמַּשָּׂא נְאֻם הַגֶּבֶר לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאֻכָל׃ ב כִּי בַעַר אָנֹכִי מֵאִישׁ וְלֹא־בִינַת אָדָם לִי׃ ג וְלֹא־לָמַדְתִּי

ת"א דברי אגור. עקידה שער ע"ו כל הפרשה: כי בער וגו'. סנהדרין נ"ב:

רש"י

שהוא חולק עמו אינו מגיד: (כה) חרדת אדם יתן מוקש. מסורס הוא מוקש עבירה יתן חרדת לאדם, ד"א כמשמעו מתוך שאדם צר עין וחרד אם יעשה צדקה יצטרך אל הבריות, חרדה זו תתן לו מוקש, והראשון נוח לי: (כו) פני מושל. לדון לפניו: ומה' כל משפט איש. אם יזכה או אם יתחייב, ובמושלי העכו"ם דבר הכתוב: (כז) ישר דרך. אדם שהוא ישר בדרכיו:

ל (א) אגור בן יקה. דברי שלמה שאגר את הבינה והקיאה, כך פירשוהו חכמים: המשא. נבואה זו אמר. על כי, נאום הגבר לאיתיאל. אמר הגבר זה שלמה המשא הזה על עצמו בשביל איתיאל על שסמך על חכמתו להרבות זהב וסוסים ונשים שהוזהר מלהרבות וכן אמר אתי אל ואוכל ארבה נשים ולא יסירו את לבבי ארבה זהב ולא אסור ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה. לאיתיאל ואוכל. בשביל שאמר אתי אל ואוכל לעשות ולא אכשל. לאיתיאל על איתיאל כמו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות י"ד) על בני ישראל: (ב) כי בער אנכי. על שסמכתי על חכמתי בדבר שהקב"ה דואג שמא יבא לידי עבירה: (ג) ולא למדתי חכמה (ולא) דעת קדושים. ידעתי שגרעתי או הוספתי על דברי

מצודת ציון

שבועה כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה'): (כו) משפט. ענינו דבר הראוי וכן על העמוד כמשפט (מלכים ב' י"א):

ל (א) אגור. ענין אסיפה כמו אוגר בקיץ (לעיל י): בן. מלשון בינה: יקה. מלשון הקאה: המשא. הנבואה: נאם. ענין אמירה: לאיתיאל. המלה הזאת מורכב משתי תיבות אתי אל והלמ"ד הוא כמו בעבור וכן פתח פיך לאלם (לקמן ל"א): ואוכל. מלשון יכולת: (ב) בער. סכל מבלי דעת כמו בהמה והוא מל' אנהנו

מצודת דוד

יגיד וישא עונו ומאבד נפשו: (כה) חרדת אדם. החרדה שהאדם חורד בבוא עליו מקרה רע הוא יוסיף לו עוד מוקש על כי לבו בל עמו קרוב הוא לסיות נכשל בדבר קל אבל הבוטח בה' ולא יחרד ביותר הנה יתחזק אף מהמקרה אשר הדביקתהו מאז: (כו) מבקשים. ישאלו ויבקשו ממנו ליתן להם שררה מה כאילו הדבר מסור בידו אבל לא כן הוא כי מה' כל משפט איש כמ"ש רז"ל אפי' ריש גרגותא מן שמיא מנו ליה: (כז) תועבת. כמו שאיש עול הוא מתועב לצדיקים כן איש ישר דרך הוא מתועב לרשע:

ל (א) דברי אגור בן וגו'. ר"ל אלה הם דברי שלמה אשר אגר ואסף את הבינה ובעבור מרבית הבינה הקיא את הנבואה כי נטלה ממנו: נאם הגבר. ר"ל על כי דברי הגבר הוא שלמה היה אומר בעבור איתי אל והוזר ומפרש לומר שאמר בעבור אתי אל ואוכל ר"ל ה' עמדי והוא נתן לי חכמה מפיו ולזה אוכל לעשות מה שלבי חפץ להרבות נשים וכסף וזהב כי עכ"ז לא יסור לבבי מה' כי אין חכם כמותי לריך גדר ושמירה א"כ על כי סמך על אסיפה רב הבינה אמר ארבה נשים וגו' ולא אסור וגו' ולבסוף נאמר בו נשיו הטו את לבבו (מ"א י"א) ואח"כ נאמר ויתאנף וגו' כי נטה לבבו וגו' הנראה אליו פעמים וכאומר מה שנראה אליו פעמים כבר נראה אבל מעתה לא יוסיף לסראות לו עוד כעון כי נטה לבבו מה' א"כ מרבית אסיפת הבינה הותה סבה לסלוק הנבואה: (ב) כי בער

באור המלות | מוסר חכמה | באור הענין

(א) בן. בתירי"ק, כמו בן בסגו"ל. המשא, שהיה ממונה על השיר, כמו (דה"א ט"ו) שר הלוים במשא: (ב ג) בער.

ואינו מגיד, נ"כ שונא נפשו, כי בעת ישמע אלה שמשביעין ומחרימין את מי שיודע מן הגניבה אם אל עליו האלה להגיד וכשאינו מגיד תחול בו האלה: (כה) חרדת אדם יתן מוקש, וגם שאמר למעלה אשרי אדם מפחד תמיד, בכ"ז החרדה שמורה הבהלה הפתאומית, זה יתן מוקש, וזה מורה שאינו בוטח בה', שהבוטח בה' לא יחרד לכל מקרה, אבל הבוטח בה' ישוגב ולא יחרד, כמ"ש הלל מובטח אני שאינו מאנשי ביתו, שנאמר משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה': (כו) רבים מבקשים פני מושל ומה' משפט איש, בני אדם כשיש להם משפט מות לפני המושל, הם מבקשים כדין שירחם עליהם, ויותר היה להם לבקש פני ה', כי מה' משפט איש, והכל בהשגחתו, והוא יטה לב המושל כאשר יחפץ: (כז) תועבת צדיקים איש עול, הטוב שונא את הרע והרע שונא את הטוב, עד שלכל אחד יהיה תועבה הדרך השני:

ל (א) דברי אגור, בסימן זה העתיקו אנשי חזקיה דברי חכם אחד שהיה שמו אגור בן יקה, והיה ממונה על השיר, וע"ז נקרא בשם המשא, שאגור השיב דברים לחכמים ששאלו אותו דברים, פעם אחד השיב לחכם ששמו איתיאל, ופעם השיב לאיתיאל ואוכל, ששני החכמים איתיאל ואוכל שאלו ממנו והשיב להם: (ב—ג) כי בער אנכי מאיש, התשובה אגור היה על דברים שאלותו

חָכְמָה וְדַעַת קְדֹשִׁים אֵדָע׃ ד מִי עָלָה־שָׁמַיִם ׀ וַיֵּרַד מִי אָסַף־רוּחַ ׀ בְּחָפְנָיו מִי צָרַר־מַיִם ׀ בַּשִּׂמְלָה מִי הֵקִים כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ

ת"א מי עלה וגו'. עקידה שם ס' הזוהר פ' ויקהל:

רש"י

משה: (ד) מי עלה שמים. כמשה: מי אסף רוח. פיח הכבשן: מי צרר מים. קפאו תהומות (שם ט"ו) נצבו כמו נד (ע"י התפללתו של משה: מי הקים. את המשכן שבהקמתו נתבססו כל אפסי ארץ:

מצודת דוד

אנכי. ר"ל ואלה דבריו שאמר עתה רואה אנכי שאני נבער מדעת אנוש ואין לי בינת אדם כי הנה דבר ה' מאסתי וחכמה מה לי: (ג) ולא למדתי. הריני כאילו לא למדתי חכמה ודעת ולא האמור בתחלת המקרא משמשת בבתים כאלו אמר ולא דעת קדושים אדע ר"ל לא הבנתי דעת אמרי קודש כמה שאמר הכתוב ולא ירבה לו נשים ולא יסור וגו' (דברים י"ז) כי אין הכונה לומר כשירבה שמא יסור כאילו היה הדבר תלוי ומסופק אלא הכוונה היא לומר שבודאי יסור ואין חכמה נגד תורת משה: (ד) מי יעלה. מי עוד עלה השמים כמו שעלה משה השמים וירד בשלום או ר"ל שעלה לקחת התורה מיד המלאכים: מי אסף. כאשר זרק משה פיח הכבשן ונפזר על כל הארץ כאילו אסף הרוח בחפניו לפזרה על ידו ואמר מי אסף עוד כמוהו: צרר, כשבקע הים עמדו המים היורדים ולא הלכו בדרכם כאילו צרר אותם בשמלה ומי צרר עוד כמוהו: מי הקים. כי עד לא נתנה התורה היתה הארץ מתמוטטת

מצודת ציון

ובעירנו (במדבר כ'): (ד) וירד. מלשון ירידה או את ענין ממעלה ולמטה כמו וירד מים עד ים (תהלים ע"ב): בחפניו. ענינו מלא כפות הידים כמו ומלוא חפניו קטורת (ויקרא ט"ז): צרר. ענין קשירה כמו צרור כספו (בראשית מ"ב): בשמלה. בבגד: אפסי. קצות: ומה. הוא"ד

מוסר חכמה

באור הענין

שאלוהו החכמי' האלה בעניני בריאת העולם והתהוותו ובסתרי מעשה בראשית, וכפי המבואר מתשובתו חקרו ע"ז החכמים האלה בדרך הפילוסופיא, ורצו לדרוש מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור, ופעלו בזה סברות ע"פ שכלם כמו שחקרו ע"ז הפילוסופים דור דור ופעלו הרס בידם, והשיב להם אגור שאיך ידרשו ממנו דעת קדושים שהם הידיעות הרמות האלה אשר לא יודעו ע"י החקירה אנושית רק ע"י הופעת אלהית לקדושים, שהדברים שיודע להם מסוד אלהים ליראיו באלה העמוקות נקראים דעת קדושים, איך אדע ידיעות כאלה אחר שבער אנכי מאיש וכו'. וכבר התבאר אצלנו שסדר ומדרגות הידיעה היא חכמה בינה דעת, שהראשון היא החכמה שהיא לא תודע ע"י מופת הדעת, רק מאלהים לבדו שהוא הודיע חקי החכמה בתורתו וילמדהו לבני אדם, ואחריה הוא הבינה, שאחר בקבל חקי החכמה מאלהים אז בעל הבינה שהוא מבין דבר מדבר, יוכל להתבונן בה בינה להבין טעמיה ולהוציא דבר מדבר, ואז אחרי הבינה יבא לכלל דעת, שגדר הדעת הוא שידע הדבר בידיעה ברורה כמו שיודע את המוחשים ואת המושכלות הראשונות, והאיש בהגיע למדרגה זאת יופיע עליו רוח אלהים להודיעהו דעת קדושים, שהם האמתיות בסודות האל במעשה בראשית ומרכבה, סוד הבריאה וההנהגה, וקשרי העולמות וכדומה. עפ"ז אמר שבער אנכי מאיש שהבער הוא הפך של היודע כמ"ש איש בער לא ידע, ויותר מזה שגם לא בינת אדם לי שהבינה קודמת אל הדעת כמ"ש אם אין בינה אין דעת, ויותר מזה שגם לא למדתי חכמה שהיא הראשית לכולם, א"כ איך דעת קדושים אדע שהיא המדרגה האחרונה והנעלה מכולם, הולך בדמיוו הוסיף בכ"א רבותא להשפיל א"ע, כי יש דעת שהיא מדרגה קטנה מכולם, והוא הדעת הפשוט הנמצא אצל כל איש ואיש, והוא שידע דברים המושגים על ידי החוש, או שידע את המושכלות הראשונות הנמועים בשכל כל אדם, ומי שאינו יודע גם דברים כאלה נקרא בשם בער מלשון בעיר ובהמה שהוא בהמי ויוצא מכל האנושית, ועז"א כי בער אנכי מאיש, וכן בבינה יש מדרגה שהיא קטנה מחכמה והיא הבינה הפשוטה הנמצאה אצל הרבה מבני אדם שמשתמשים בבינתם, ועז"א שגם לא בינת אדם לי, אף הבינה הפשוטה שנמצאה אצל בני אדם, וגם לא למדתי חכמה ר"ל שלא התחיל ללמדה כלל, ואם כן איך דעת קדושים ארע הידיעות המיוחדות רק לקדושים אשר סוד אלהי הופיע על שכלם: (ד) מי עלה, ר"ל ואיך דעת קדושים אדע לדעת מי עלה שמים וירד שהיה שאלתו במע"ב לחקור איך נהוו שני חומרי ההיולי הראשונים שמהם נבראו השמים והארץ, גם מי גבל להם מקומם ברום ובשפל שהם מקומות השמים והארץ, מי עלה שמים להגביל עומק רום ומי ירד להגביל עומק תחתיה, וגם השאלה ששאלתי מי אסף רוח בחפניו, שיסוד האויר שדרכו להתפשט בכ"מ אשר ימצא שם ריקות, מי אספו ויגבלם אותו שיעמוד סביב כדור הארץ עד עיגול הגשמים, שעד שם האויר הוסף סביב הארץ ומשם ולמעלה לא נמצא עוד האויר שלנו הראוי לנשימת כל בע"ח והוקל ומדבק, מי אספו בחפניו באופן זה, וגם השאלה מי צרר מים בשמלה, שהמים אשר מטבעם שיקיפו ויכסו

באור המלות

איש בהמי וזוה הפך הדעת, ואני בער ולא אדע בהמות הייתי עמך. והגדרים בין חכמה בינה ודעת למעלה (א' ב') ובכ"מ. ודעת קדושים, ידיעות המיוחדות לקדושים, ונקרא ג"כ דעת אלהים, ור"ל ואין דעת קדושים

מַה־שְּׁמוֹ וּמַה־שֶּׁם־בְּנוֹ כִּי תֵדָע׃ ה כָּל־אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה מָגֵן הוּא לַחֹסִים בּוֹ׃ ו אַל־תּוֹסְףְּ עַל־דְּבָרָיו פֶּן־יוֹכִיחַ בְּךָ וְנִכְזָבְתָּ׃ ז שְׁתַּיִם שָׁאַלְתִּי מֵאִתָּךְ אַל־תִּמְנַע מִמֶּנִּי בְּטֶרֶם אָמוּת׃ ח שָׁוְא ׀ וּדְבַר־כָּזָב הַרְחֵק מִמֶּנִּי רֵאשׁ וָעֹשֶׁר אַל־תִּתֶּן־לִי הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם

ת"א אל תוסף וגו' מגילה ז': שתים. עקידה שער פ"ו: ספריאי. ערוכין י"ח ,בילא ע"ז סנהדרין ק"ח:

ף דגושה

רש"י

כך נדרש בפסיקתא: מה שמו ומה שם בנו. אם תאמר כבר היה דוגמתו אמור מה שם בנו איזה משפחה יצאה ממנו ונדע מי הוא: כי תדע. אם תדע מי הוא ואיך לא יראת לעבור על דבריו: (ה) אמרת אלוה צרופה. מזוקקת ולא כתב דבר שלא לצורך והיה לי ליזהר: (ו) פן יוכיח בך ונכזבת. יוכיח על סניך שעל ידי תוספתך אתה בא לידי עבירה וכ"ש אם תגרע: (ז) שתים שאלתי מאתך. עכשיו מדבר לפני הקב"ה: (ח) ראש. דלות: הטריפני. לי מזון וכן טרף נתן ליראיו (תהלים קי"א):

מצודת ציון

במקום או: (ה) צרופה. זקוק מסיג כמו לשוא צרף צורף (ירמיה ו'): (ו) יוכיח. ענין ברור דברים כמו לכו נא ונוכחה (ישעיה א): בך. ר"ל בדבריך: ונכזבת. מל' כזב: (ח) ראש. עניות: הטריפני. ענין מזון כמו טרף נתן ליראיו (תהלים קי"א) והוא מושאל מלשון מזון שהיה הבא ע"י טרף: חוקי. הקצוב לי וכמו ואכלו את

מצודת דוד

לסול וכאשר קבל משה את התורה הקים קצות הארץ לעמוד על עמדם ומי הקים עוד את הארץ כמוהו: מה שמו. הוא ענין מליצה כאומר לאולת אם היה מי כמוהו אמור נא מה שמו או אם שכחת שמו אמור שם בנו אם תדע שהיה מי מאז דוגמתו ור"ל ומאחר שלא היה מעולם מי יערוך אליו איך מלאו לבו לנטות מדבריו ע"י אומדן הדעת ואומר כמתרעם על עצמו והודה על הראשונות ומלמד דעת לכל יאמר מי דרכו להשען על חכמתו: (ה) כל אמרת. עתה רואה אני אשר כל אמרת אלוה היא צרופה ומזוקקת מבלי סיג ומכשול והוא למגן ולמחסה להציל מן המכשול הטעות את החוסים בו ולא החוכים בחכמתם כמוני כי אם לא הסיתי במשען חכמתי לומר ארבה ולא אסור לא הייתי נכשל בעבירה כי לוא אם הכוונה הוא שהדבר תלוי ומסופק מ"מ אין להשען בחכמה ולסור ממנה: (ו) אל תוסף. הואיל ואמרתו צרופה מבלי סיג ומכשול טעות לזה אל תוסיף מה עליהם פן כשיבורר בדברך ימצא נכזב ומוטעה ואיך א"כ תחובר לאמרת אלוה הצרופה: (ז) שתים. עתה ידבר מול המקום ואמר שני דברים אני שואל ממך ואל תמנעם ממני בטרם אמות ר"ל כל ימי חיי לא יהיו מנועים ממני: (ח) שוא ודבר כזב. כפל הוא וכפל הדבר במלות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל י"ב): הרחק. ר"ל תן בלבי לדבר

מוסר חכמה

באור המלות

תדע: (ח) שוא. דבר שאין בו ממש. וכזב, הוא דבר שלא יתקיים, וזה הבדלו מן שקר:

באור הענין

כל כדור הארץ סביב, מי נצר אותם שיקוו כולם בים אקיונוס וישם חול גבול לים בל יתפשטו כאלו נעצרו במעלה שלא יוכלו לצאת משם, ועוד שאלה מי הקים כל אפסי ארץ, מי שם גבול טבע הארץ שתקום על מרכזה ותהיה תלויה על בלימה וכל אפסי הארץ מסביב ימשכו אל הכובד והכח המושך הנמצא במרכזה, ומבואר שערך עליו שאלות בכל הד' יסודות, כי השמים הוא מקום יסוד האש לדעת הקדמונים, ואחריו על הרוח והמים, והארץ שהוא יסוד העפר, **מה שמו ומה שם בנו**, כי השואל היה מתפלסף כדעת הפילוסופי' במן העילה הראשונה ואצל עגול הראשון שהוא השכל הנאצל שקראו אותו בשם בן להמאציל העליון. **כי תדע**, ר"ל אתה רוצה לדעת ולהשיג כ"ז, או ר"ל שאתה מתפאר לדעת כ"ז ע"פ שכלך ומקירך, והלא זה דבר בלתי אפשר להשיגו בחקירה אנושית, רק. (ה) **כל אמרת אלוה צרופה**, שבכל אלה החקירות צריך לסמוך על עדות התורה שכולם נבראו יש מאין ע"י אומר ה' ואמרת אלוה, דברי התורה במע"ב צרופה מכל סיג, כי כל מה שאמרו הפילוסופים הקדמונים בזה הם כסף סיגים מצופה על חרש, **וה' הוא מגן לכל החוסים בו**, ואינם טועים בהבלי שוא ומדוחים: (ו) **אל תוסף על דבריו**. לאמר בזה דברים משכלך, **פן יוכיח בך**, שיראה לך שאיך יודע אף את עצמך, נדעת איך נבראת, ואת פרטי איבריך וקשריהם, וקישור הנפש בגויה, וכ"ש איך תעיז לעלות במעלות לדבר גבוה בבנין העולם הכללי והמצאתו, ועי"כ **ונכזבת**, ויתגלה כי אמת כזב מהסך ובדית כזבים ושקרים שאין בם ממש: (ז) **שתים** עפ"ז אמר אגור אל ה', אני **שאלתי ממך שני דברים בל תמנע ממני בטרם אמות** מיתת הנפש ע"י שאטעה מדרך האמונה להמשך אחרי דרכי הפילוסופים האורגים קורי עכבים והחוזים משאות שוא ומדוחים: (ח) **שוא ודבר כזב הרחק ממני**, ר"ל בל אהיה עני בדעת לבל אבין מאומה עד שאצא להאמין אמונת שוא, ר"ל דברים שא"ל ממש כלל, כמו העכו"ם שהאמינו בכל דרכי הסכלות ופתיות שזה אמונת שוא, ולא שאהיה עשיר בשכלי לפרוץ בחקירה יותר מדאי עד שאוציא דברי כזב, כמו שארגו החוקרים דברי כזבים להכחיש חידוש העולם מאין, ואמרו שהעולם קדמון כקדמות ה' ועמד ממנו בהכרח כצל מהשמש המשכיל עם המושכל, וכן כתבו והמציאו כזבים בכל פנות האמונה, ונתן ע"ז משל **ראש ועושר אל תתן לי**, כי הראשון רש בשכלו, והשני עשיר יותר מדאי, ושניהם יוצאים מן האמונה, רק **הטריפני**

לחם

חָקִּי׃ ט פֶּן־אֶשְׂבַּע וְכִחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מִי יְהוָה וּפֶן־אִוָּרֵשׁ וְגָנַבְתִּי וְתָפַשְׂתִּי שֵׁם אֱלֹהָי׃ י אַל־תַּלְשֵׁן עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָו פֶּן־יְקַלֶּלְךָ וְאָשָׁמְתָּ׃ יא דּוֹר אָבִיו יְקַלֵּל וְאֶת־אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ׃ יב דּוֹר טָהוֹר

ת"א אל תלשן. פסחים פ"ז עקידה שער י"ח: דור אביו יקלל. שם:

אדניו קרי

רש"י

(ט) פן אשבע. מתוך עושר: וכחשתי. בהקב"ה מרוב גאוה ומהו הכחש ואמרתי מי ה' כלומר אין אלהים: ותפשתי שם אלהי. להרגיל להשבע בו לשקר: (י) אל תלשן עבד. אל תמסור דין על אדם לצעוק עליו להקב"ה ואפי' הוא רשע אשר אביו יקלל וכל התועבות האמורות כאן בו, וראיה לדבר מהושע בן בארי כדאי' בפסחים

מצודת דוד

אמת ולחם בשקר: הטריפני. פרנסני מאכל קצוב די הספוק להחיות נפש ולא יותר: (ט) פן אשבע. ר"ל כי כשיהיה לי עושר רב פן אשבע ביותר ואתגאה ואכחש בה' לומר מי ה' כלומר אין אלהים: ופן אורש. ואם אהיה עני

מצודת ציון

חוקם (בראשית מ"ז): (ט) ותפשתי. ענין אחיזה: (י) תלשן. מל' לשינות ולשון הרע: ואשמת. מל' שממה כמו עדרי הצאן נאשמו (יואל א'): (יב) ומצואתו. מלשון

פן כשאהיה רש כיוצא אגנוב הון למלאות נפשי שמאוה ואתפוש כפי להזכיר את שם ה' להשבע בו על שקר: (י) אל תלשן. אל תדבר לה"ר על העבד לפני אדוניו ודבר בהווה כי דרך לה"ר לאמרו לפני מי שנאמר עליו מוכנע לו ויראת מפניו: יקללך. פן העבד יקללך והיה לשממה (ועם אף כי לא יקללו ענש יענש מ"מ מתסכין ליפרע ע"י הצועק ומקלל): (יא) דור וגו'. מוסב למעלה לומר אפילו הדור פרוץ אשר יקלל אביו וגו' ופן תחשוב להלשין ביניהם למען יהיה הרב איש ברעהו ויאבדו בעונם עכ"ז אזהיר לך אל תלשן: לא יברך. לא יזכירם בלשון ברכה אלא בלשון קללה: (יב) דור

מוסר | באור הענין | חכמה

לחם חקי. ובנמשל שיתחכם ע"פ חכמת התורה שהיא לחם הנפש המיועד לשלמותה ולחיותה: (ט) פן אשבע וכחשתי מרוב טוב, ובנמשל שהמעמיק בשכלו לחקור יותר במה שאחר הטבע, יבא להכחיש מציאות ה' ולאמר שהעולם קדמון ושאין ה' בורא כל, ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי לישבע בשקר, ובנמשל שהרש בשכלו יגנב ויקח לו כחות הטבעיים או כחות הכוכבים ויתפש עליהם שם אלהות ויעבוד עכו"ם, ולכן טוב הדרך הממוצע שלא יפרוץ שכלו יתר על האמונה הקבועה בתורה, ויאמין בכל מה שהחכימה אותו התורה הנתונה מאלהים: (י) אל תלשן. גם זה תשובת אגור אל החכמים איתיאל ואוכל. ובדברים האלה המופלאים אחשב לפרשם בדרך הפשוט ודרך המושכל:

דרך המושכל

האנשים האלה איתיאל ואוכל שהתפלספו לפני אגור, האמינו בקדמות העולם או בחומר קדום, ואמרו שהעולם עומד מעצמו ע"י ההויה וההפסד שבתמיד, וע"י הד' יסודות שממירים צורותיהם תמיד ומהפכים א' לחברו ומתערבים ומתמזגים זה בזה, ומהוך כך החזיקו בדעת אפוקרים שהעולם כמנהגו נוהג ואין משגיח ומושל בעולם, ולעגו על עבודת אלהים באמרם מה בצע כי נעבדנו ואין משגיח ומקבל עבודה מבני אדם, וע"ז אמר אגור אליו אל תלשן עבד אל ארוניו, אל תדבר מלשינות על העבד העובד לאלהים, פן יקללך שאדוניו המשגיח וישמע דברך יקללך בעבור זה, ואשמת כי עליך יגולל האשם שעל ידי שעתך באו למינות, וקם. (יא) דור אשר אביו יקלל שמכחיש את אביו שבשמים ואומר שהעולם נולד מעצמו בלא אב מוליד, ר"ל בלא בורא, וגם את אמו לא יבורך, שגם את החומר שממנו נהיה העולם לפי דעתו, לא יברך אותו, כי יאמר שהוא מקור משחת, אוכל בניו ומשחית ילדיו ומשביך אחרים תחתיהם, ושהרע גובר בו על הטוב, כמו שנודע דעת המינים האלה, וגם שלפי דעתם המצות לא שחייבו בכבוד אב ואם, כי אמרו שטוב לו לאדם שלא נברא משנברא ושמציאתו בזה העולם הוא לרעתו, ומקללים את אביהם שגרם להם המציאות (יב) דור,

דרך הפשוט

הדבור של החכמים האלה היה בעניני מדיניות מענין מלך אחד שהיה בימיהם ומרוע הנהגתו. וכפי המבואר מן התשובה היה בימי אגור מלך אחד איש זדון שהיה כופר באלהים, וכן הנהיג את בני דורו, והיו לו שתי נשים בנות אם אחת שהיה שמה עלוקה, ושפי אלה השחיתו את העם ובעלתם ברע והשחית רבים מן העם, וכן היה אז בצורת ועצירת גשמים, וגם את אכלה בכל ערי המדינה, עד שהיה להם צרות רבות ורעות, ומלך הזה בעת שמלך העביר את אביו מכסאו ומרד באביו ואמו ומלך תחתיו בעלת נשיו, והיה לו שפחה אחת שמה שממית והיא היתה בעלת ערמה ותחבולות שהמלך זנה עמה, והיא פרשה רשתה עליו עד שבעלה עבד המלך שהיה שמו אלקים מרד על המלך, והעביר אותו מכסאו והרגו ונתן בשרו לעוף השמים, והשפחה ירשה את גבירתה, ואיתיאל ואוכל נודע להם מדבר המרד, וחשבו לגלות אזן המלך, והתיעצו עם אגור בן יקא, והשיב להם אל תלשן עבד אל ארוניו בל ילשינו עליו, פן יקללך ואשמת, שאחר שהוא היה נאמן בית המלך יוכל להיות שתשוב הקללה על המלשין, כי העבד יצטדק בדינו ולא יוכלו לברר את הדבר והם יצאו אשמים על שהלשינוהו בשקר, חוץ מזה אמר להם שהמלך ודורו ראוים לכליה אחר שהוא: (יא—יד) דור אשר את אביו יקלל, שהמלך

שהמלך

בְּעֵינָיו וּמִצֹּאָתוֹ לֹא רֻחָץ׃ יג דּוֹר מָה־רָמוּ עֵינָיו וְעַפְעַפָּיו יִנָּשֵׂאוּ׃ יד דּוֹר ׀ חֲרָבוֹת שִׁנָּיו וּמַאֲכָלוֹת מְתַלְּעֹתָיו לֶאֱכֹל עֲנִיִּים מֵאֶרֶץ וְאֶבְיוֹנִים מֵאָדָם׃ טו לַעֲלוּקָה ׀ שְׁתֵּי בָנוֹת הַב הַב שָׁלוֹשׁ הֵנָּה לֹא

ת"א לעלוקה וגו'. עכו"ס י"ז עקידה שם ושער כ"ד: שלש הנה. ברכות י"ד:

ב' ועירא

רש"י

בפרק האשה שהלבין את ישראל ואמר החליפם באומה אחרת אמר לו הקב"ה קח לך אשת זנונים (הושע א): (יג) דור מה רמו עיניו. זה גסות הרוח: (יד) דור חרבות שיניו. החיצונות. מתלעותיו. שניו הפנימיות ומאכלות. סכינים: (טו) לעלוקה. מנחם פתר לעלוקה כמשמעו למדנו שהוא ערבי, והפותרים אומרים שהוא לשון שאול ומורד, וכן במדרש תהלים למדנו כן שפותר שתי בנות גן עדן וגיהנם זו אומרת תנו לי

מצודת ציון

אותם ומנוף: (יג) רמו. גבהו: ועפעפיו. אישון העין: (יד) חרבות. מלשון חרב: ומאכלות. סכינים כמו ויקח את המאכלת (בראשית כ"ב): מתלעותיו. הם השינים הפנימים וכן מתלעות עול (איוב כ"ט): (טו) לעלוקה. היא תולעת הגדלה בנהרות המוללת דם עד כי נתמלא כל גופה ובדרז"ל סכנת עלוקה (ע"ג י"ב): הב. תן כמו הבה לי בנים (בראשית ל'): הנה. הוא כמו המה לזכרים:

מצודת דוד

טהור. אף אם הדור ההוא מחזיק עצמו לטהור ונקי מעון ועי"ז לא נרחץ מטנוף המעשים כי המחזיק עצמו לחוטא מהרהר פעם בתשובה ולא כן המחזיק עצמו לטהור: (יג) דור מה רמו. אף אם הדור ההוא מה מאד רמו עיניו וגו' ר"ל המה גסי הרוח: (יד) דור חרבות. אף אם הדור ההוא שניו דומים לחרבות ומתלעותיו למאכלות לאכול בהם את העניים לכלותם מן הארץ ולהשחית את האביונים מבני אדם ר"ל אוכלים בכל פה ומשחיתים אביונים עד כי לא יחשבו מן בני אדם וגדלה א"כ רעתם עד מאד ואף אם כל אלה בהם עכ"ז אל תלשן ביניהם: (טו) לעלוקה. דימה בור הקבר לעלוקה כי מוללת ושואפת כל הבריות אליה כדרך העלוקה המוללת את הדם: שתי בנות. הם ג"ע וגיהנם הג"ע אומרת תן לי צדיקים והגיהנם אומרת תן לי רשעים והוא ענין מליצה כאילו יאמר אל יתשוב הצדיק כי יצר לו המקום בג"ע ואל יתשוב הרשע אשר הגיהנם כבר נתמלא מפה אל פה ולא ימצא לו מקום כי לא כן הוא כי כל אחת מתאוות עוד על אנשים כי הנה רחבות ידים וכ"א יבוא אל מקומו: שלש הנה. ר"ל עם כי שלש הנה המשפטים הנראים אשר לא תשבענה מלשפוט שפוט ולא יקוצו במשפט עכ"ז יש עוד אחריהם הרביעית אשר הקה עוד משפט ומרבים

באור המלות

(יג) עיניו עפעפיו. עי' הבדלם (תהלות י"ב למעלה ד' כ"ה): (יד) שניו, מתלעתיו. השנים אחתו כמים את הטרף, והמלתעות תאכלנו: (טו) לעלוקה. תולעת הגדלה בנהרות המוללת דם:

מוסר חכמה

דרך הפשוט

שהמלך בזה את יולדיו והורידם מכסאותם כן נהגו אחריו כל העם להבזות יולדיהם, וכן הוא דור רע שהוד בעיניו הגם שלא רוחץ מצואתו ועושים כל התועבות, והם דור אשר רמו עיניו בגאוה וגאון הרך רע, והם דור אשר חרבות שניו לאכל עניי הארץ בענין שהם רעים וחטאים בין למקום בין לבריות בין במעשים בין במדות, וע"כ הענישם ה', כי. (טו) לעלוקה שתי בנות, שהם שתי נבי המלך שהם בנות עלוקה, הם אומרות הב הב, בוזלות וחומסות ומשחיתות את העם (גם יל"פ שהם הנשים היה הב הב) ושתי בנות האלה שלש הנה לא תשבענה לא ישבעו מדם הרוגים להשחית שלש הכתות הרעות שחשב, שהם דור אביו יקלל, דור כסיר בעיניו, ודור מה רמו עיניו, וארבע שהיא הכת הרביעית שהוא דור חרבות שניו לא אמרו הון, כי אכלום בכל פה, מדה כנגד מדה כמו שהם אכלו ואוכלים באיניהם עניים ואביונים: (טו) לעלוקה, שהם אומרים שהעולם נתהוה מעצמו על ידי חומר (ועלוקה הוא שם פילוסוף א' שהיה שמו עלוקה,

דרך המושכל

וגם הם דור טהור בעיניו הגם שמצואתו לא רחץ, כי הם יאמרו שאין צריכים למעשים תוריים ולא להתקדש ולרחוץ מתאות ומכל מדה רעה, אחר שאין תורה ודת אלהית לדעתם, ועושים כל התועבות אשר יעלה על רוח תאותם, כי יאמרו כי יתנהגו כפי מזג החומר וכפי מדותיו ותכונותיו כל העולה על רוחם וכפי חפץ נפש בהמתם: (יג) דור, וגם הם דור מה רמו עיניו, כי ירימו את עיני עיונם לחקור בגדולות ובנפלאות ממם לדרוש בעניני האלהות ובמה שאחר הטבע כאלו בכח שכלם להשיג את הכל, וגם עפעפיו, שהם הסוגרים את העינים ינשאו, שלא יסגרו את עיניהם להסתיר פנים מהביט אל האלהים, רק ישלחו עיניהם במקום אשר החשך סתרו וערפל חתולתו: (יד) דור, וגם הם דור אשר חרבות שניו, שע"י שאין מאמינים בתורה אלהית ובהשגחה ובשכר ועונש אין ביניהם גם דת נימוסי, רק נעשו כדגי הים שהגדול בולע את הקטנים, עתה מפרש באיזה אופן יכחשו את תאיהם שבשמים, קדמון, ואמרו שהחומר הזה ההיולי י"ל שתי בנות, ור"ל לשטת עלוקה, או שקורא את החומר ההיולי

בזה בשם עלוקה, שהוא רמז המוזן דם, שכן ימצוץ תמיד דם ולא, כי החומר הזה מבלה כל המתהוים אזו, יש שתי בנות שכן אומרות הב הב, ויש שלש בנות אשר לא תשבענה וארבע אשר לא

תִשְׂבַּעְנָה אַרְבַּע לֹא־אָמְרוּ הוֹן׃ טז שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם אֶרֶץ לֹא־שָׂבְעָה מַּיִם וְאֵשׁ לֹא־אָמְרָה הוֹן׃ יז עַיִן ׀ תִּלְעַג לְאָב וְתָבוּז לִיקְּהַת אֵם יִקְּרוּהָ עֹרְבֵי־נַחַל וְיֹאכְלוּהָ בְנֵי־נָשֶׁר׃ יח שְׁלֹשָׁה הֵמָּה נִפְלְאוּ

ת"א עין תלעג . עקידה ~ה ובעל הט : שלשה וגו' . עקידה שער ע' כל הפרשה :

ק' דגושה

רש"י

צדיקים וזו אומרת תנו לי רשעים : ארבע לא אמרו הון . הרבה יש לנו : (טז) ועוצר רחם . המתים : (יז) ליקהת אם . לקמטים הנקבצים ונקהים בפני אמו מל' יקהת עמים (בראשית מ"ט) קבוצת עמים והיו"ד יסוד כמו יפעת ויעלת חן : יקרוה . לשון תנקר בנקרת הצור (שמות ל"ג) פורצי"ר בלעז , יבא העורב שהוא אכזרי על בניו ויקרוה ולא יאכלנה ולא יהנה בה , ויבא נשר שהוא רחמני על בניו ויאכלנה ויהנה בה , העורב אכזרי הוא כמו שנאמר (תהלים קמ"ז) לבני עורב אשר יקראו , והנשר רחמני שנאמר ישא על אברתו (דברים ל"ב) : (יח) נפלאו ממני . נכסו מתעלמו מעיני ואיני יודע להיכן הלכו שממהרין

מצודת דוד

פיו סיפורים שבה לא יאמרו די לנו לעשות המשפט כי לא ילאו ידיהם ממנה : (טז) שאול . הוא הקבר אשר לא תשבע מפגרים מתים אשר ימותו בדורים או נאנחים לעיניהם : ועוצר רחם . כמה גמלא אשר נעצרה רחם האשה ולא תוליד בנים והמה הולכים ערירים : ארץ . רבות פעמים ירד הגשם בשעור מועט ואין די בו להשביע למתחת הארץ ובני אדם כלים ברעב והנה שלשת המשפטים ההנה מתמידות : ואש . ר"ל אחר מות האדם נשפט הוא במותו את הגיהנם והיא שורפת והולכת כי לא תכבה ולא תאמר די : (יז) עין תלעג . העין המלעגת ברמיזותה על מוסר האב ומבזה לקבולי סוכחות האם וסדרי אמריה כי דרך נשים לה : יקרוה . גמול ענשו הוא שהעורבים המצויים אצל הנחל המה ינקרו העין יבוא העורב האכזרי שנאמר לבני עורב אשר יקראו (תהלים קמ"ז) ויפרע במי שהראה אכזריות להלעיג על האב והאם אולם המה לא יאכלו את העין כי אכזרים המה ולא יהנו מן האכזר : ויאכלוה . בני הנשר הרחמנים שנאמר כנשר יעיר קנו וגו' (דברים ל"ב) הם יאכלו את העין ויהנו מן האכזר : (יח) שלשה המה . ר"ל כמו שאלה השלשה המה

מצודת ציון

הון . ענין די והרבה וכן יאמר על רבוי הממון : (טז) ועוצר רחם . מניעת ההריון וכן כי עצור עצר ה' בעד כל רחם (בראשית כ') : (יז) ליקהת . ענין קבוץ ואסיפה כמו ולו יקהת עמים (שם מ"ט) : יקרוה . ענין נקיבה כמו וינקרו את עיניו (שופטים ט"ז) : (יח) נפלאו . ענין העלמה כמו

באור המלות

(טז) עצר רחם . ממשלת הרחם , כמו יורש עצר (שופטים י"ח) , וקורא הזונה בשם רחם , כמ"ש ושכחהו רחם (איוב כ"ד) : (יז) ליקהת . שרשו יקה , ומשפטו ליקהת , ופי' למשמעת אם , כמו ולו יקהת עמים :

מוסר חכמה

דרך המושכל

אמרו הון , ומפרש . (טז) שאול , השתי בנות שאומרות הב הב , הן שאול ועוצר רחם , ר"ל ההויה וההפסד המוטבע בחומר , שהשאול הוא ההפסד , וממשלת הרחם הוא ההויה המולידה מרחמה את כל , וכן השתי בנות שע"י יתהוה כל הוה , כי אין הויה כי אם בהפסד , והשלש אשר לא תשבענה , היא ארץ לא שבעה מים , ר"ל הג' יסודות עפר מים רוח , שהם מתמזגות ומתהפכות תמיד זל"ז , והנה יסוד הרוח והמים ידוע שהם מעורבים זב"ז , כי המים מורכבים משני יסודות אויריים ויש בהם ע"ש חלקים יסוד אויר חמוצי (זויערשטאף) וי"א חלקים אויר מימי (שטיקשטאף) וגם האויר מורכב מהם רק באופן אחר , שאין בו אויר חמוצי כ"כ כנודע בחימיאה ,

דרך הפשוט

עניים מארץ : (טז) שאול ועוצר רחם , ע"כ נענשו ע"י השאול של ממשלת הרחם , היינו ממשלת נשי המלך אשר הרחיבה כשאול נפשה לבלע ולהשחית , וגם ע"כ אלו בם עונשים אחרים השגחיים , והוא ארץ לא שבעה מים מה שהיה עצירת גשמים , ואש לא אמרה הון שאכלה אש בכל עריהם : (יז) עין , וסוף המלך יהיה שעין אשר תלעג לאב ומרד באביו ובזה אותו ואת אמו המולכת , לכן יקרוה עורבי נחל מדה כנגד מדה , כמו שהעורבים ג"כ אין מכירים את אמותיהם , ויאכלוה בני נשר שמדותיהם הפך העורב שמכירים ילדיהם ויולדיהן , וכמו שפי' חז"ל : (יח—כ) שלשה ,

והם מתהפכים תמיד כידוע , ומודיע שגם יסוד העפר שהוא היסוד השלישי ארץ לא שבעה מים , הוא בולע אל תוכו את יסוד המים עם יסוד הרוח שבו , והם ג"כ מתהפכים זל"ז , והרביעי הוא אש לא אמרה הון , שהוא יסוד האש המהפך את כולם והוא הפועל הגדול בעולם ההויה וההפסד , והם יסודי הבריאה לדעת עלוקה , בצירוף השתי בנות שאומרות הב הב ומהוים ומפסידים את הכל : (יז) עין , ע"ז משיב ואומר לו עין תלעג לאב , עין הפילוסוף הזה הלועג לאבי כל היצור שהוא ה' מחולל כל , ותבוז ליקהת אם , שהוא החומר שנברא יש מאין ועל ידו יוליד ה' כל המציאות מעת כלות הבריאה הראשונה שהיתה יש מאין , כאב המוליד ע"י האם , והם אומרים שהכל נעשה במקרה , יקרוה עורבי נחל , והוא מדה כנגד מדה וכמ"ש חז"ל וכמ"ש בפי' הפסוק : (יח—כ) שלשה המה ,

מִמֶּנִּי וְאַרְבָּעִ לֹא יְדַעְתִּים׃ יט דֶּרֶךְ הַנֶּשֶׁר ׀ בַּשָּׁמַיִם דֶּרֶךְ נָחָשׁ עֲלֵי צוּר דֶּרֶךְ־אֳנִיָּה בְלֶב־יָם וְדֶרֶךְ גֶּבֶר בְּעַלְמָה׃ כ כֵּן ׀ דֶּרֶךְ אִשָּׁה מְנָאָפֶת אָכְלָה וּמָחֲתָה פִיהָ וְאָמְרָה לֹא־פָעַלְתִּי אָוֶן׃ כא תַּחַת שָׁלוֹשׁ רָגְזָה אֶרֶץ וְתַחַת אַרְבַּע לֹא־תוּכַל שְׂאֵת׃

ת"א דרך הנשר. חולין קל"ט: דרך אניה. שבת פ"ג: ודרך גבר. קדושין ב': כן דרך וגו'. שם: אכלה וגו'. יומא ע"ה כתובות י"ג ודף ס"ה: תחת וגו'. זוכר פרשת והאמנן עקידה שער ע"ז כל הפ:שם:

וארבעה קרי

רש"י

להסתיר מן העין: (כ) ומחתה. כופה פיה שלמטה כדכתיב כאשר ימחה הצלחת מחה והפך על פניה

מצודת ציון

כי יפלא ממך (דברים י"ז): (יט) בלב ים. חוזק הדבר נקרא לב וכן לב השמים (שם ד') והוא מושאל מלב בעל חי שהוא חזקו: ודרך. הבעילה תקרא בשם דרך כן ארז"ל (קדושין ב'): בעלמה. הרכה בשנים תקרא עלמה ועם היא בתולה כמו הנה העלמה הרה (ישעיה ז'): (כ) ומחתה. מלשון מחייה וקנוח כמו מחה והפך על פניה (מלכים ב כ"א): (כא) רגזה. חרדה: שאת. מלשון משא וסבל:

מצודת דוד

נפלאו ונעלמו ממני לבלי דעת דרך מהלכם אחר שהלכו כן דבר הרביעי לא ידעתי אותו להכיר הדבר אחר שנעשה: (יט) דרך הנשר. הדרך שהלך בו הנשר כאשר פרח לגד אויר השמים אין לדעת אותו כי פרח באויר ואין הדרך ניכר: דרך נחש. הדרך שהלך בו הנחש על הסלע אין לדעת אותו כי אין מדרך הרגל ניכר על הסלע אף כי הנחש הולך על גחון ועקבותיו לא נודעו: דרך אניה. הדרך שהלך בו הספינה בתוך הוזק עומק הים אין לדעת אותו כי מיד בהלך ממקום מהלכה תשוב המים לאיתנו ולא יוכל: ודרך גבר. ויהוה לפס דבר הרביעי והוא דרך נאוף גבר בעלמה ר"ל בבעולה שלאחר המעשה לא יוכר הדבר גם בשיטה כנואף ונואפת משא"כ בבתולה כי יוכר בה בבסרת בתולים: (כ) כן דרך. ר"ל כי כן הוא הדרך של האשה המנאפת מסתרת זנותה ומקנחת פיה של מטה אחר הזנות ומכחש לומר לא פעלתי און הואיל ואין מי מכיר ואחז במשל כאילו אכלה דבר מה מקנחת פיה לבל יהיה נראה אם אכלה וכאילו יגנה אות. נומר הלא על כי ידמו בדבר הסתר אל שלשת האלה אולאה לבם לעשות מעשיהם והנה המ' לא יראו גם כי אין פל דבר נעלם ממנו: (כא) תחת. בעבור שלשה דברים ורגזו יושבי הארץ ובעבור הרביעי לא תוכל לסבול

באור המלות

(יט) בעלמה. היא בעולה (כמ"ש ישעיה ט'), כי בבתולה נעשה רושם בבתולים:

מוסר חכמה

דרך הפשוט

אחרי שספר דברי התשובה הזאת, מביא את המשל שהוא משלים ומליצות שנשאו אז על המלך החדש, שהוא מלך אנקוס שהיה עבד מורד באדוניו ומלך תחתיו, ונשאו עליו ועל אשתו השפחה ששמה שממית שמלכה תחת גבירתה, ארבעה משלים ומליצות, המשל הראשון אמרו על המלכה החדשה שהיתה שפחה שאלה והיתה מנאפת עם המלך אדוניה וכסתה נאפופיה, ובגדה בריפה ואהובה המלך, ועליה אמרו המושלים ששלשה המה נפלאו, ר"ל שאין מאמירים שום רושם בדרכם ודומה כאלו לא הלכו שם כלל, שהוא דרך הנשר באויר, ודרך הנחש בעפר, ודרך אניה במים, וכן נמצא ביסוד הרביעי שהוא יסוד האש ג"כ ענין שאין אחריו שום רושם כלל, והוא באהבת המנאפת אשר רפפיה רשפי אש, ועז"א שהרביעי לא ידעתים שג"כ מחה הרושם, והוא דרך גבר בעלמה, ומפרש שר"ל שכן דרך אשה מנאפת, שאכלה ומחתה פיה כאלו לא היה שם אש האהבה כלל: (כא—כב) תחת, המשל השני נשאו על המלך והמלכה ביחד, שתחת

דרך המושכל

מראה להם טעותם, כי מי שם טבע ההולדה בכל הבע"ח, שע"י זווגם יולידו כלמם וכתבניתם וע"י טבע זו נשמרים המינים בכל הבריאה, והלא אין השכל משיג זאת איך יתהוה זה ע"י הזווג, שכפי הנראה היה ראוי שלא ישאר ממנו רושם כלל, וכאשר שכמו שבכל היסודות ימצאו פעולות שלא ישאר אחריהם שום רושם, כמו עפיפת הנשר ביסוד האויר, והליכת הנחש על צור העפר, והאניה במים, כן ראוי שיהיה דרך גבר בעלמה, שהוא ע"י חמימות יסוד האש, שלא יתהוה על ידו שום רושם, והלא ראינו שכן דרך אשה מנאפת שאכלת ומחתה פיה ולא ישאר ממנו זיוג ותולדה עד שתוכל להכחיש גוף המעשה ולומר לא פעלתי און, מזה מבואר שהוא דבר אלהים שיסד כן בכלל הבריאה כי זה אינו בטבע החומר ההיולי והתמזגות היסודות, רק ע"י בורא כל בחפצו שצוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם, שעי"ז ישמרו המינים במציאות: (כא—כב) עפ"ז באר לו משל אחר שתחת שלשה תרגז הארץ ועמדי בית הנפש יתפלגון, והרביעי קשה מכולם, והוא תחת עבד כי ימלוך, והוא פ

פה שהדמיון ימלוך בבתי הנפש תחת השכל, כי הדמיון נוצר להיות עבד אל השכל ולהכנע למשמעתו ועת יגבר הוא בבתי הנפש והלחשים תרגז הארץ, כי יוליך את האמת שולל ויבדה כזבים ודברים שאין להם מציאות, והוא המטיל תמיד ספיקות בכל דבר נאמן וקיים, או יפתה שלבנות להאמין בכל דברי הבלות, והוא מדרגת האויל או הפתי שהתבאר ענינם בפ' הזה, והשני נבל כי ישבע לחם

שמי

כב תַּחַת עֶבֶד כִּי יִמְלוֹךְ וְנָבָל כִּי יִשְׂבַּע־לָחֶם׃ כג תַּחַת שְׂנוּאָה כִּי תִבָּעֵל וְשִׁפְחָה כִּי־תִירַשׁ גְּבִרְתָּהּ׃ כד אַרְבָּעָה הֵם קְטַנֵּי־אָרֶץ וְהֵמָּה חֲכָמִים מְחֻכָּמִים׃ כה הַנְּמָלִים עַם לֹא־עָז וַיָּכִינוּ בַקַּיִץ לַחְמָם׃

ת"א ארבעה וגו'. מקידם ע"ח כל הפרשה׃

מצודת דוד

הרוגז והחרדה כי רב הוא: (כב) תחת עבד. האחד הוא יעבור שעבד כאשר ימלוך כי לא ידע הנהוגי המלוכה ובגאון יגבה: ונבל. השנית כאשר הנבל ישבע לחם כי רבים לומדים מעשיו כאמרם הלא לא יחסר לחמו ובעבור זה יתרבה הרוגז והחרדה: (כג) תחת שנואה. השלישית הוא בעבור אשה השנואה במעשיה זונה מנאפת וכאשר תנשא לבעל כי אז תוכל לתלות הדיבה בבעלה ותרבה לעשות אנשים לזנות עמה ובעבור זה יתרבה הרוגז והחרדה: ושפחה. הרביעית כאשר שפחה יורשת ממשלת גברתה ותבוז הגברת תשרתת לה ובעבור פחיתת מעלתה וסכלות דעתה לא משכיל לכבד את מי שראוי לכבוד ויתרבה החרדה עד למאוד כי זהו דבר קשה יותר מכולם ואף מעבד כי ימלוך הואיל והיא אשה קלת הדעת ונקל ידעה מה: (כד) קטני ארץ. בריות קטנות אשר בארץ: מחכמים. ר"ל עם כי המה קטני ארץ ואין חכמה גדולה ראוי להם לפי צורך הבנת די מזונם מ"מ המה מחוכמים מה' בהשגחה פרטית למען ילמדו דעה את העם: (כה) ויכינו. עם כל חולשתם יתחזקו להכין מאכלם בעת הקיץ עת מצוא התבואה בשדה ולהטמין על ימות החורף

מצודת ציון

(כב) ונבל. איש פחות ונבזה: (כג) גברתה. אדונית שלה: (כה) הנמלים. שם בריה קטנה: עם. יאמר כן הדרך השאלה וכן עדת דבורים (שופטים יד):

מוסר הכמה

דרך המושכל

שמי שהוא נבל ולא אסף חקי החכמה אל נפשו הנדיבה, רק אסף דברי נבלה וסכלות ונדמה לו שהוא שבע לחם החכמה, והוא מדרגת החכם בעיניו שהתבאר ענינו כ"פ שנדמה לו שכל מעשיו הם בחכמה: (כג) תחת, השלישי הוא תחת שנואה כי תבעל שהוא מי שנכרו בנפשו הציורים הרעים והתכונות הרעות שהם מתנגדים אל חקי החכמה, כמו הכעס והתאוה והגאוה והקנאה, ויקחם לו לאשה תחת אילת אהבים שהיא החכמה, שהיא האשת חיל שידבר עליה נכבדות שהם כחות הנפש המושלים כפי חקי החכמה. והמה כחות הנפש המתוקנים כפי החכמה כולם אהובים, ר"ל שכולם מסכימים זה עם זה ועם השכל, אבל הכחות המתנגדות אל החכמה י"ל שנאה והתנגדות זל"ז, וע"כ קראם בשם שנואה, והוא מדרגת הכסיל שהתבאר ענינו שהגם שיודע חקי החכמה אשתו הרעה מושלת עליו, כי בעל את השנואה שהיא התאוה והמדות הרעות ובעבורם היא נלוז מחקי החכמה, והרביעי אשר לא תוכל שאת הוא שפחה כי תירש גברתה, שהוא עז יעזוב תורת ה' והחכמה המקובלת מאלהים שהיא הגבירה באמת ויבחר בדעות כוזבות מפילוסופית הולדת השכל האנושי, שהיא השפחה אשר נתנה לה לרקחות לטבחות ולאופות, והוא בוחר בהיקשי המתעים ודרכיהם לחלוק בהם על חקי התורה, והשפחה תירש את גבירתה ותגרשה מבית תענוגיה, זה הרע

דרך הפשוט

שלש רגזה ארץ, תחת עבד כי ימלוך שהיה עבד ומלך תחת אדוניו, והיה תחלה נבל ועתה ישבע לחם, כי הנדיב בשבעו לחם ישפיע ממזונו לעניים, והנבל נבלה עמו ויוסף ברשעו. ועל אשתו אמרו תחת שנואה כי תבעל, כי היתה שנואה ע"י נאופים ומעשיה הרעים, והיא תבעל והיתה אהובת המלך בבעילת זנות, והרע מכולם שפחה כי תירש גבירתה, מה שהיא עתה היורשת את המלכות: (כד—כח) ארבעה, המשל השלישי נשאו על המלכה שממית, שעם היותה מקטני ארץ נבזה ועשתה חיל בתחבולותיה עד שהיא בהיכלי מלך, ובאשר היה שמה שממית לקחו המליצה מן השממית אשר תתפש בידים ותארוב לשתות ותרמים לצוד בה את הזבובים, ותשב בהיכלי מלך אשר ארבה לעצמה, כן היא מעודים ותרמים לבה ותארוב לשתות בתחבולות אשר הולידה מדעתה, כמו השממית שתולית המאוה מגופה, והיא יושבת בהיכלי מלך, בין תחלה שתפשה ברשתות אהבתה את המלך הקודם, בין עתה שהיא המולכת בארץ, והמליץ צרף אל השממית עוד שלשה קטני ארץ שיעשו חיל בתחבולותיהם, הנמלים במינן הזריזות, והשפנים בבניינים נשגבים מגדות סלעים משגבם, והארבה בהתאחדות החיל כי יצאו גדודים ויצא חצץ כולו, והשממית באריגת רשתות הנזכרה. וגם י"ל שהיא השפה תחת ממשלתה ג' אומות שטענו

מכולם והוא הזד המולך בזדון על התורה ומביא נגדה ראיות והיקשים מתעים, וזד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון: (כד) ארבעה, נגד הד' דברים הנ"ל אמר שנמצא ארבעה בע"ח שהם קטני ארץ והמה חכמים מחוכמים, שאלמד מהם עניני חכמה, הפך מהארבעה עניינים הרעים שחשב, שנתן ה' בטבע ד' בעלי חיים אלה מדות שהם למותר ואין מוכרחים אליהם לצורך קיומם ומזונם, רק כדי שבני אדם ילמדו מהם עניני חכמה, ועז"א מחוכמים בבנין פועל: (כה) הנמלים, הם עם לא עז וכל מאכל הנמלה כל ימיה הוא גרעין ותבואה, וה' נתן בטבעם כי יכינו בקיץ לחמם שאוספים וכונסים אוגרים אל תבואה שא"צ אליהם כלל, והיא למען ילמדו בני אדם מדה זו באסיפת החכמה שלא ימשו כל

כו שְׁפַנִּים עַם לֹא־עָצוּם וַיָּשִׂימוּ בַסֶּלַע בֵּיתָם׃ כז מֶלֶךְ אֵין לָאַרְבֶּה וַיֵּצֵא חֹצֵץ כֻּלּוֹ׃ כח שְׂמָמִית בְּיָדַיִם תְּתַפֵּשׂ וְהִיא בְּהֵיכְלֵי מֶלֶךְ׃ כט שְׁלֹשָׁה הֵמָּה מֵיטִיבֵי צָעַד וְאַרְבָּעָה מֵיטִבֵי לָכֶת׃ ל לַיִשׁ גִּבּוֹר

ת"א תלתא וגו'. עם כל ספרשה :

רש"י

(מ"ב כ"א): אכלה. לשון נקיה דבר הכתוב: (כח) שממית. אלגיי"א בלעז: בידים תתפש. היא אוחזת ומתדבקת בכותלים: (כט) מטיבי צעד. הולכים ומצליחים בגבורתם:

מצודת ציון

(כו) שפנים. הם בריה קטנה: עצום. חזק: (כז) חוצץ. מאוסף ומקובץ וכן נקרא אסיפת אבנים קטנים כמו שנא' ויגרס בחצץ (איכה ג'): (כח) שממית. בריה כמו עכביש: תתפש. מל' תפיסה ואחיזה: (כט) צעד. ענין הלוך ופסיעות כמו כי צעדו (שמואל ב' ו): (ל) ליש. שם משמות האריה וכן ליש אובד

מצודת דוד

והמה מלמדים דעת את העצלנים להכין די מחסורם בעוד היות לאל ידם: (כו) וישימו. עם כל חולשתם יחזקו לעשות לעצמם מקום מדור בתוך הסלע כי יחפרו בו מעט מעט עד כי ירחיבו מקום לשבת והמה מלמדים דעת את העם לבל יעזבו חכמת התורה על כי ארוכה מארץ מדה אלא ישנו מעט מעט עד כי יגמרו את כלה: (כז) מלך אין לארבה. להנהיגם יחד באסיפה אחת כדרך הנהגת המלך ועכ"ז בוחרים מעצמם לצאת יחד באסיפה אחת ולא יפרדו אלה מאלה והאסיפה היא להם רב התועלת כי אם הלכו יחידים היו בני אדם צדים אותם אבל כשהם יחד רבי המספר כולם חדלים מהם ואומרים וא"א לצוד את כולם וילמדו דעת את העם אשר אף אם לא מצאו מנהיג להיות מתאחדים על ידו בהסכמה אחת מכל מקום הם מעצמם יתאחדו ואיש אחיו יעזורו: (כח) בידים. במעשה ידים תלכד די מחסורה כי אורגת כעין יריעות וזבובים נסבכים ונלכדים בהם והמה לה למאכל ואף כי היא בהיכלי מלך מקום נמצא שם הרבה מטעמים מ"מ בוחר לאכול ממעשה ידיה ותלמד דעת להיות האדם נהנה מיגיע כפיו ולא להנות משל אחרים: (כט) שלשה המה. כמו שאלו השלשה המה צועדים והולכים בטוב ר"ל בבטחון והצלחה כן הרביעי הוא מן המטיבים לכת ודומה להם בבטחון והצלחה: (ל) ליש. האריה הגבור שבכל הבהמות והחיות כי חיה בכלל בהמה כנאמר

מוסר חכמה

דרך הפשוט

אז, אומה אחת היתה זריזה באסיפת הון ועושר וכל מיני מאכל כנמלים, ואומה אחת שבנו לעצמם ערי מבצר חומה דלתים ובריח, ואומה אחת שהיתה עם חפשי בלי מלך ומושל רק הכנסיה שלהם היו כולם בהסכמה אחת ובזה העיזו חיל, והשממית תפשה כולם ברשתותיה הדקים, הגם שהיתה כקורי עכביש רשבה בהיכלי מלך למלוך על כל אלה: (כט—ל) שלשה, המשל הרביעי המליצו על העבד שמלך שהיה שמו מלך אלקום, והוא לא היה לא גבור ולא בעל תחבולות יודע ציד לצוד את העם ברשתו, רק נדמה כתיש שמהלך בראש העדר ע"י שהוא הזכר והצאן שאנו הם נקבות, כן גבר ע"י אשתו וע"י שהוא בעלה, ואמרו המושלים שלשה המה מטיבי צעד, הליש מולך על הבהמות מפני גבורתו שהוא גבור בבהמה, והזרזיר ימלוך ע"י שהוא קל המרוץ ויודע לצוד ציד וימלוך ע"י מתניו, והתיש הוא השלישי שהוא ג"כ מטיב לעד ללכת בראש, ועמו משתתף מלך אלקום, שהוא

דרך המושכל

ימיהם מלאסוף ולכנוס חקי החכמה ולא יאמרו די, וזה הסך הנבל כי ישבע לחם, שהוא החכם בעיניו שנדמה שכבר אסף אל נפשו חקי החכמה די והותר: (כו) השפנים, הגם שהם עם לא עצום וימצאו מחסה מפני אויביהם גם במחילת עפר וכיפים, נתן ה' בטבעם שיבנו ביתם בסלעים וצורים חזקים, למען נלמד מהם לבנות בית הנפש במצודות סלעים שהוא השכל וכחותיו, לא על כח הדמיון שאין בו ממש והוא מלא אולת וספיקות, כי החכמה בנויה על סלעים חזקים ובית מצודות השכל משגבה, וזה הסך מעבד כי ימלוך: (כז) מלך אין לארבת וכ"ז נתן ה' בטבעו שיצא חצץ כולו ויתאגדו באגודה אחת ולא יתפרדו זה מזה, הגם שזה מזיק להם שעי"כ נקל לכ"א לבערם ולאבדם, רק שמם בהם טבע זאת שילמדו ב"א מהם ענין חכמה, שכן כל כחות הנפש יצאו חוצץ כולם בקשר אחד, והוא ע"י שיתנהגו כפי חקי החכמה, וזה הסך ממ"ש תחת שנואה כי תבעל שהכחות ההפוכות מחקי החכמה מפוזרות ומתנגדות זו לזה: (כח) שממית בידיה תתפש, ואורגת קורי עכבים חלשים ונפלאים שמוציאה מגופה, הגם שהיא בהיכלי מלך המונים ויפיפים, והגם שעי"כ יוציאו אותה ויהרגוה, וה' נתן זאת בטבעה שילמד האדם כי הדעות הנפסדות וקורי עכבים אשר יארוג בשכלו עפ"י היקשים שיוציא מדעתו דומים כקורי עכבים, והוא חושב שאורג בם מבצר משגב, הגם שהיא בהיכלי מלך וי"ל מגדל עוז להשגב בו שהיא התורה האלהית, ככ"ז יעמידו ב"א דעותם והקירה' בהיכלי מלך, לחקור בעניני האלהות ובעניני היכליו שהם הנעלמות אשר ברא, וזה לרעתה כמו העכביש שהוא גרם מיתתה, וכן זה תסבב מיתת הנפש וגלותה מהיכל מלכו של עולם, ואל רפאים מעגלותיה, וזה הסך של שפחה כי תירש גבירתה: (כט) שלשה המה מטיבי צעד בדרך השלום, והרביעי הוא מטיב לכת בההלוכות הענין והסבה האמתיות: (ל) ליש, הוא הכח הגבורה אשר בנפש שיתגבר

וּמַה־בַּר־בִּטְנִי וּמֶה בַּר־נְדָרָי׃ ג אַל־תִּתֵּן לַנָּשִׁים חֵילֶךָ וּדְרָכֶיךָ לַמְחוֹת מְלָכִין׃ ד אַל לַמְלָכִים ׀ לְמוֹאֵל אַל לַמְלָכִים שְׁתוֹ־יָיִן וּלְרוֹזְנִים אֵו שֵׁכָר׃ ה פֶּן־יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק וִישַׁנֶּה דִּין כָּל־בְּנֵי־עֹנִי׃ ו תְּנוּ־שֵׁכָר לְאוֹבֵד וְיַיִן לְמָרֵי נָפֶשׁ׃ ז יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח רִישׁוֹ וַעֲמָלוֹ לֹא יִזְכָּר־עוֹד׃ ח פְּתַח־פִּיךָ לְאִלֵּם אֶל־דִּין כָּל־בְּנֵי חֲלוֹף׃

ת"א אל למלכים. שם ע"ב: פנו וגו'. ברכות כ"ז עירובין ס"ה סנהדרין מ"ג יודף ע' : פתח פיך. גיטין ל"ז :

אי קרי

רש"י

אביך הכל יודעין שאביך צדיק גמור היה ואם אתה רשע יאמרו אמו גרמה לו: ומה בר בטני. כל נשי אביך כיון שמתעברות אינן שבות לתשמיש ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מלובן ומזורז, שהתשמיש יפה כל שהו חדשים אחרונים: ומה בר נדרי. כל נשי אביך היו נודרות שיהא להם בן הגון למלכות ואני נדרתי שיהא לי בן מלובן בתורה: (ג) אל תתן. אל תתיש: לנשים חילך. כחך: (ד) אל למלכים למואל. אין זה דבר הגון למלכים שהם להקדוש ברוך הוא. למואל כמו למופי (שם): אל למלכים שתו יין. אין נאה להם להשתכר: אי שכר. כמו אין שכר: (ה) מחוקק. הכתוב בתורה וכ"ש מה שהוא בגירסא: (ו) לאובד. למי שסופו לאבוד לרשעים: למרי נפש. המצטערים על עניים ועל אבלם: (ח) כל בני חלוף. אלו הן היתומים שחלפה עזרתם והלכה לה:

מצודת דוד

אתה בני אשר הגדלתיך מה זאת העשה: ומה בר בטני. לפי שפעמים יקרא בן למי שלא ילדו כ"א גדלו כמ"ש חמשת בני מיכל בת שאול (ש"ב כ"א) ומירב אחותה ילדה ומיכל גדלה לזה הוסיפה לומר בר בטני לומר הנה בבטני היית א"כ אני ילדתיך ואני גדלתיך ומאוד הוספת אני בתקנתך: ומה בר נדרי. מה תעשה ואת אתה בר נדרי ר"ל מרוב אהבתי בך היו כל נדרי עמך כמשפט האוהב שכל נדריו ושבועותיו שמה בחיי אהובו: (ג) אל תתן. ר"ל אל תתיש כוחך ברוב תשמיש עם הנשים (כי רוב התשמיש מחליש כח הזכר ומבריא הנקבה וכאילו נותן מכוחו לנקבה): ודרכיך. אל תתן דרכיך למחות ולהשחית דרכי המלכים רצה לומר אל תעשה משפט כראוי אל המלכים להיות זהירים במעשיהם עד"ה הבוי והנכון: (ד) אל למלכים למואל. אין דבר זה הגון למלכים אשר המה אל ה' ומשיחיו: אל למלכים. אין הגון למלכים כאלה שתות יין רב ולרוזנים כאלה אין ראוי שכר וכפל הדבר במ"ש: (ה) פן ישתה. פן כשישתה ישתכר וישכח דבר החקוק בתורה ועל ידי זה ישנה דין העניים וכפולה א"כ הטאתו כי גזל העניים ומעוות הדין: (ו) לאובד. למי שהוא אבוד ברב העוני: למרי נפש. למי שנפשו מרה לו בעבור מרבית העמל והיגיעה: (ז) ישתה. כי כאשר ישתה ישתכר וישכח רישו ועניו והעמל אשר סמר לנפשו לא יזכר עוד כם בעת השכרות כי היין מפיג הצער: (ח) פתח פיך. אל תשתה היין ותהיה בדעת מיושבת ופתח פיך בעבור האלם ר"ל אם מי יבוא לדין והיה כאלם לבלי דעת לסדר טענותיו אתה פתח פיך בעבורו לסדיר טענותיו אל דין. גם פתח פיך אל דין כל הבנים הסכלים המחליפים דבריהם ממה שאלגם בעבור סכלותם ופתח פיך להישירם

מצודת ציון

בני: (ג) חילך. כוחך כמו ביום חילך (תהלים ק"י): למחות. מלשון מחוי ומחיקה: מלכין. נו"ן במקום מ"ם וכן לקץ הימין (דניאל י"ב): (ד) ולרוזנים. ענין מושלים ושרים: אי. כמו אין וכן ימלט אי נקי (איוב כ"ב): שכר. יין ישן: (ה) מחוקק. מלשון חקיקה וכתיבה: וישנה. מלשון השתנות וחלוף: (ז) רישו. מל' רש ועני: (ח) לאלם. הלמ"ד הוא במקום בעבור וכן לאחיתאל (לעיל ל'): חלוף. מל' החלפות ותמורה:

מוסר חכמה

באור הענין

ב] אתה בר בטני המבורר מגד בטני, שילאת בורר מטבעך מלידה ומבטן ומהריון מיוחד בטבעך היות סגולה מכל בני, ג] אתה בר נדרי שנדרתי בעבורך נדרים גדולים לאלהים, בענין שאתה הנברר קודם ההריון ע"י נדרים גדולים והפלה לאלהים, ובעת ההריון מרחם משחר, ואחרי הלידה על ידי חינוך ולימוד: (ג) אל תתן לנשים חילך, וא"כ ראוי שחילך וכחך זה הגדול יהיה לעבודת ה' ולא תתכלו לנשים, ולא תתן את דרכיך והנהגתך למחות מלכין, לדבר שהוא מוחה את המלכים ומוחק אותם מספר יחוסיהם, שעבור דברים אלה אין ראויים למלכות: (ד) אל למלכים למואל, כלא בעבור מעשיך איך נחשב עוד עם המלכים, כי אל למלכים שתו יין, וגם לרוזנים שהם שרי הענים של המלכים אין ראוי להם שכר שהגם שישתו יין אין ראוי שישתו שכר המשכר: (ה) פן ישתה וע"כ ישכח מחוקק את החקים והדתות, ועי"כ ישנה דין כל בני עני, שכולם באים לפניו לדין, וצריך שיהיו החקים שמורים בלבו לדון ולשפוט על פיהם דין אמת: (ו—ז) תנו שכר לאובד, ישתה וישכח רישו, השכר המשכר אין ראוי רק לאובד כדי שיטרף דעתו לגמרי וישכח רישו, כמו הנואשים למיתה שהיו משכרים אותו שתטרף דעתו, ויין למרי נפש להם יתנו יין המשמח את הלב כדי שעמלו לא יזכר עוד: (ח) פתח, אבל אתה צריך לפתוח פיך לאלם שאינו יכול לטעון טענותיו צריך שאתה

באור המלות

(ג) למחות. כמו לשמחות, כמו מחיתי כעב פשעיך. ומלכין, כמו מלכים, כמו לקץ הימין: (ד) אי. כמו אין, וכן ימלט

ט פְּתַח־פִּיךָ שְׁפָט־צֶדֶק וְדִין עָנִי וְאֶבְיוֹן׃ י אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ׃ יא בָּטַח בָּהּ לֵב בַּעְלָהּ וְשָׁלָל לֹא יֶחְסָר׃ יב גְּמָלַתְהוּ טוֹב וְלֹא־רָע כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ׃ יג דָּרְשָׁה צֶמֶר וּפִשְׁתִּים

ת"א אשת חיל. עקידה שער א' ספר הזוהר פרשת תזריע עקידה שער כ"ב כל הפרשה: דרשה למר. ספר הזוהר פרשת קדושים:

רש"י

(יא) ושלל לא יחסר. כלומר לא יחסר טוב:

מצודת ציון

(י) אשת חיל. ר"ל זריזה וישרה: מפנינים. הם מרגליות: (יא) ושלל. ענין ביזת המלחמה:

מצודת דוד

אל הכוונה הנרצה להם כאשר יאות לעשות לשופט צדק להוציא הדין לאמיתו: (ט) פתח פיך. בדרישות וחקירות ושפוט צדק ודן דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפטם בעבור חולשתם עם חוזק בעל דינם: (י) אשת חיל. כהתימו לספר מוסרי אמו חזר לשבח אשת חיל לכבוד אמו למען יהיה גם לזכרון: מי ימצא. מי יוכל למצוא אשת חיל כי היא דבר יקר ומציאה דלא שכיחא: ורחוק. אם היו רוצים למכרה אז בודאי רחוק מכל מיני הפנינים כי היא חשובה יותר והוא ענין מליצה: (יא) בטח. כשאין האיש בביתו יבטח בה שתשמור כל אשר בבית ובמקום ההוא שם לא יחסר מלשלול שלל כי לא ישים נכבל וממסר לביתו מפחד הכרון מה בבית: (יב) גמלתהו טוב. בכל ימי חייה כאשר בעלה היטיב עמה גמלה לו טוב לעומת הטובה אבל את הרע לא גמלה לו כמפעלו: (יג) דרשה. בעצמה חפשה אחר צמר ופשתים לטוות אותן גם כי אין על האשה

מוסר חכמה

באור המלות

אי נקי (איוב כ"ח): (י) מכרה. ענין קנין, או מגורתה, כמו מכורותיך ומולדותיך (יחזקאל ט"ז): (יא) שלל. הריוח כמו כמוצא שלל רב:

באור הענין

תטעון בשבילו, וכן פתח פיך אל דין כל בני חלוף, האנשים שהתחלף מזלם וירדו מנכסיהם וי"ל דין ודברים עם העושקים אותם: (ט) פתח פיך, גם צריך שתפתח פיך לשפוט צדק, שאוה פסק הדין שיהיה בצדק, ולא לבד דין העשיר גם דין עני ואביון:

דרך הפשוט

(י) **אשת חיל**, יען הזכיר המוסר של אם למואל שהיתה אשת חיל כמו שנראה ממוסרה, זכר שבח האשת חיל. והנה להשיג דבר, יהיה או ע"י מציאה, או ע"י השתדלות כקונה דבר בעד דבר אחר, על הראשון אמר מי ימצא אותה ע"י מציאה, ועל הקנין ע"י השתדלות אמר שמכרה וקנינה, או מקום מגורתה רחוק יותר מפנינים שהם יקרים ובלתי נמצאים: (יא) **בטח בה לב בעלה** כי רוב הנשים מפזרות הון ובעלה אינו בוטח שתשמור את אשר הרויח, אבל בה יבטח לבו שלא יחסר מאומה מכל השלל שהרויח: (יב) **גמלתהו**, יתר הנשים גומלות רע לבעליהן וגם הטובה מהן תגמלהו פעמים רבות גם רעות, והטובה בימי ילדותה תריע לו בעת הזקנה, או בעת העוני והמחסור, אבל היא גמלתהו רק טוב ולא רע, וגם זה מתמיד כל ימי חייה: (יג) **דרשה**, בכל העסקים שהעסוק

דרך המושכל

(י) **אשת**, כבר הסכימו המפרשים שיש במאמר זה משל ומליצה, ורובם פירשוהו על הנפש וכן דעתי בזה, רק שלפי דעתי ידבר על הנפש ההיולאנית, לא הנשמה האצולת ממרום הנצחית, וכבר באֵרתי בפירוש תהלות (סי' מ"ה) שבמליצתו שם תאר את השכל כמלך המולך בגויה, ואת הנפש ההיולאנית המשיל שם לאשה בת צור אשר תרצה המלך, כי היא בת צור, ר"ל בת החומר שהוא מגביל ככל אל הרוחניים, ובהיותה נשמעת אל השכל יאהוב אותה לו לאשה, כי היא לפעמים אשה טובה אם היא מוכנה בטבעה או ע"י השתדלות לקבל ציורי החכמה והטוב וללכת בדרכי החכמה והמוסר, ואז היא אשת חיל שהכתוב משבחה והתורה נמשלה בה, ולפעמים היא אשה רעה במי שנפשו נוטה לכל מדה רעה, והשכל בעלה יש עמה תמיד מלחמה פנימית, ויגלו שניהם ויגנו באהליהם בהיותה נשרכת דרכיה כפי טבעה הרע למרות עיני כבוד השכל ושלטו.

ויש מי שנפשו מוכנת למדות טובות ותכונות מאושרות מתולדה, ויש מי שנפשו תקנה מדות טובות ותכונות מאושרות ע"י לימוד והרגל, על הראשון אמר **אשת חיל מי ימצא**, שזה דומה כמוצא מציאה בלי יגיע כפים, ועל השני אמר ורחוק מפנינים מכרה, שמי שרוצה לקנות אותה ע"י עמל והשתדלות, היא רחוקה יותר מפנינים, שמקומם במצולות ים רחוקים וצריך לעבור ימים רחוקים ולרדת לעמקי מצולות, כן צריך ע"ז זמן רב וגעגועים רבים ולרדת לעמקי תהום הנפש להוציא הכחות המטובעות הנסתרים בה במצולותיה ולגלותם על פני הון: (יא) **בטח**, הלב הוא כח הממשלה אשר בנפש, ובעלה הוא השכל, שלבו רוצה למשול עפ"י עצת השכל והחכמה, וכשהיא אשה רעה לא תמשך אחרי עצת לבו, וגם כשתשמע פעם אחד לעצתו ויכויה בגלל, תשוב אח"כ ע"י התאוה והזדון שישיבוה אחור מעצתו ותאבד הון, וכל מה שהרויח השכל להשכיל בחקי התורה, תאבדהו נפשו הרעה הזונה אחרי יצרה הרע, אבל כשהנפש טובה **בטח בה לבו**, וגם לא יחסר השלל שהרויח בעיון ובמעשה: (יב) **גמלתהו טוב**, כי יתר הנפשות

בבהמה ולא־ישוב מפני־כל: לא זרזיר מתנים או־תיש ומלך אלקום עמו: לב אם־נבלת בהתנשא ואם־זמות יד לפה: לג כי

ת"א זרזיר וגו'. סנהדרין פ"ב: אם נבלת. ברכות פ"ד נדה כ"ו: כי מיץ וגו'. ברכות ס"ג:

רש"י

(לא) זרזיר מתנים או תיש. לא ידעתי מהו, ולפי המשמע היא חיה חשובת מתנים. ומלך אלקום לא ידעתי מהו לפי פשוטו, ומ"א פותרין חמש פרשיות אלו של ד' ד' דברים כנגד ד' מלכיות, לפי שנתאמצה ממשלתן על ישראל בעון שעברו על חמשה חומשי תורה הנזכרים חמשה פעמים: (טז) שאול ועוצר רחם. שאול מלכות בבל שנאמר בנבוכדנאצר הרחיב כשאול נפשו (חבקוק ב'), ועוצר רחם זו היא מדי שבימיהם עצרו רחמים מישראל שנאמר להשמיד להרוג ולאבד (אסתר ג'). ארץ לא שבעה מים זו יון שלא שבעה מלגזור גזירות על ישראל. ואש לא אמרה הון כנגד עשו שעשה בחמה בוערה על ישראל באמר להשמיד טף ונשים ביום אחד, וכן. (יט) דרך הנשר. זו בבל הנשר הגדול ארך האבר. נחש, זו מדי. דרך אניה בלב ים, זו יון שהיא קלה בגזרותיה. ודרך גבר בעלמה, זו אדום שהיא אומרה לעולם אהיה גברת: (כ) כן דרך אשה מנאפת. זו הרשעה גרמה להם לכנסת ישראל שנאפה בע"ג וכדי הוא הפורעניות לבא לה: ואמרה לא פעלתי און. כדאמר הנני נשפט אותך על אומרך לא חטאתי: (כא) רגזה ארץ. א"י: (כב) תחת עבד. זה נבוכדנאצר שהיה עבד למרודך בלאדן וכותב אגרותיו כדגרסינן בחלק: ונבל כי ישבע לחם. זה אחשורוש שעשה משתה מאה ושמונים יום: (כג) שנואה כי תבעל. כנגד יון: ושפחה כי תירש גברתה. זה עשו שהיה לו לעבוד ליעקב ונהפך הדבר: (כה) הנמלים עם לא עז. זו בבל שנאמר (ישעיה כ"ג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה: ויכינו בקיץ לחמם. נבוכדנאצר עשה כבוד אחד להקב"ה בימי מרודך בלאדן אשר שלח ספרים לחזקיהו וכתב בם שלם למלכא חזקיהו שלם לקרתא דירושלם שלם לאלהא רבא, ונבוכדנאצר כותב אגרותיו היה ולא היה שם אותו היום וכשבא וספרו לו מה שעשו, א"ל אלהא רבא קריתו ליה וכתביתו ליה בסוף, רץ אחר השליח והחזירו, ובשביל אותה מרוצה זכה למלכות, הרי שהכין בקיץ לחמו כדרך הנמלה: (כו) שפנים עם לא עצום. זה מדי ופרס: וישימו בסלע ביתם. שבנו בית המקדש: (כח) שממית בידים תתפש. זה היה עשו שנאמר והידים ידי עשו (בראשית כ"ז): בהיכלי מלך. שנכנס להיכל מלך והחריבו: (ל) ליש גבור בבהמה. זה נבוכדנאצר שנאמר (ירמיה ד') עלה אריה מסובכו: (לא) זרזיר מתנים. זו מדי ופרס שזרזו מתניהם והרגו לבלשצר ונטלו מלכות בבל: או תיש. זה יון שנקרא תיש שנאמר (דניאל ח') והצפיר השעיר (הוא) מלך יון: ומלך אלקום עמו. זו אדום שאמר אני ואפסי עוד אין נגב לעומתו: אלקום. אין עומד עמו: (לב) אם נבלת בהתנשא. אם

מצודת דוד

את הבהמה וגו' חיל ולבי ויאמר (דברים יד): ולא ישוב. מפני אחר מי לא ישוב לאחוריו עד ישיג ויטרף טרף: (לא) זרזיר מתנים. הוא כלב הציידים שהוא דק במתניו כאילו חגור באזור וירוץ קל מהרה לצוד חיות בבטחון גדול ומצליח בדרכו: או תיש. גם הוא מיטיב צעד כי הוא קל במרוץ וילך בעדר תחלה כמ"ש כעתודים לפני צאן (ירמיה נ') ויבטח במרוצתו ומתגבר על כל: ומלך אלקום עמו. כן הרביעי ייטיב ללכת כמוהם והוא מלך גבור אשר אין עומד נגדו במלחמה כי הלך ילך בבטחון רב ויצלח בכל אשר יפנה ולמד דעת שאין למלך ללכת בטח למלחמה ולעזוב הדבר אל המקרה אם לא כשימצא בעצמו גבורה אז יבטח ויצליח ע"פ הרוב כמו אלו בע"ח שמוצאים גבורה בעצמם הולכים בטח ומצליחים: (לב) אם נבלת. אם נעשית נבל ר"ל אם הרפך מי כדבורו ועשה אותך לנבל עכ"ז תהא אתה בהתנשאותך

מצודת ציון

(איוב ד): (לא) זרזיר. ר"ל חגור כי ויעשו להם חגורות (בראשית ג) תרגומו זרזין: תיש. הוא זכר העזים: אלקום. המלה הזאת מורכבת משנים אל קום ר"ל אין עומד: עמו. נגדו כמו ואין עמך להתיצב (דברי הימים ב' כ'): (לב) בהתנשא. מל' התנשאות ורוממות: זמות. ענין

באור המלות

(לא) זרזיר. י"מ כלב הצד ציד, או חיה זריזה במתניה לרוץ: אלקום, לפי הב' מורכב משתי מלות, אין קם כנגדו:

מוסר חכמה

דרך הפשוט

כארי על בהמתו וחמרו ואתוניו. ולא ישוב מפני כל, שלא יעכבהו שום כח מכחות חמרו, וזה הגבורה שלא יעבור שום דבר ממצות לא תעשה: (לא) זרזיר מתנים, הוא הרץ כצבי במהירות וזריזות לקיים

דרך המושכל

מטיב לכת עם התיש, שהוא תיש כמהו ההולך בראש העדר לא מפני מעלותיו רק מפני שהוא תיש וי"ל נסים שעל ידם הגיע להיות בראש: (לב) אם נבלת

מ"ע ויתגבר על מדת העצלות, שעז"א חז"ל הוי גבור כארי ורץ כצבי, או תיש, שזה הגבלת הגורם על החומר, בשלימה תכונה בשם זכר נגד עדר הרחלים שהם כחות החומריים המקבלים, וצריך שהזכר ילך בראש, והוא מדת העזות שאמרו הוי עז כנמר, שהוא עזות פנימי והעזת פנים שהיא הגורה על יתר הכחות, ומלך אלקום עמו, ועם הגורה ילך המלך שהוא השכל וכחותיו שהוא המולך במלכות הנפש, ולא יקום כח מכחות הגוים נגדו לחלוק עליו ולמרוד במלכותו, (שעז"א רמז בקל כנשר, לשוף על גפי רהבל מרומים) ואז ייטיב לכת בדרך העיון והשגת האמתיות: (לב) אם נבלת, אמר אגור

מִ֥יץ חָלָ֡ב י֘וֹצִ֤יא חֶמְאָ֗ה וּמִֽיץ־אַ֭ף יֽוֹצִיא־דָ֑ם וּמִ֥יץ אַ֝פַּ֗יִם יֽוֹצִיא רִֽיב׃

לא א דִּ֭בְרֵי לְמוּאֵ֣ל מֶ֑לֶךְ מַ֝שָּׂ֗א אֲשֶׁר־יִסְּרַ֥תּוּ אִמּֽוֹ׃ ב מַה־בְּ֭רִי

ת"א דברי למואל. ס' הזוהר פ' ויחי : אשר וגו' . סנהדרין ע' ספר הזוהר פרשת בראשית : מה ברי . סנהד' שם :

רש"י

נתגבלת ע"י דבורך שחרפה (וגדפת) את עצמך . סופך להנשא בדבר : ואם זמות, בלבך להתקוטט שים יד על פה ושתוק : (לג) כי מיץ חלב. כי כאשר תלא חמאה ע"י מיץ חלב ודם על ידי מיץ החוטם יותר מדי, כן יצא ריב על ידי מיץ אפים של כעס . מיץ סחיטה פרימדור"א בלעז כמו (שופטים ו') וימץ טל וגו', ורבותינו פירשו אם נבלת עצמך על דברי תורה לדרוש ולשאול ספיקותיך לרבך ואפילו נראית לו כשוטה בלא לב סופך שתהא מנושא, ואם זמות אם שמת זמם על פיך ותסמת אוזו ולא שאלת לו הכל, סופך כשישאלך דבר הלכה תתן יד לפה ותאלם שלא תדע לענות כלום בו . כאשר מיץ חלב יוציא חמאה כן מיץ אפים שרבך כועס בך שלא הבינות מהר ואתה מתגבל עליה סוף יוציא מפיך אחר זמן הלכות רבות והוראות :

לא (א) **דברי** למואל מלך . דברי שלמה המלך שאמר למו הקב"ה כלומר בשביל שהעוה כנגד הקב"ה : למואל . לאל כמו (איוב מ') למופי, דברים לשמו של הקב"ה שאמר המלך : משא אשר יסרתו אמו . כשהתחתן עם בת פרעה ביום חנוכת בהמ"ק והכניסה לו כמה מיני כלי זמר וגעור כל הלילה ויש[ן] למחרת עד ארבע שעות כדאיתא בפסיקתא והיו מפתחות בית המקדש תחת מראשותיו ועל אותה שעה שניו על תמיד של שחר שקרב בד' שעות ונכנסה אמו והוכיחתו כל המשא הזה : משא אשר יסרתו אמו . משא של משל שיסרתו אמו : (ב) מה ברי. מה זאת עשית והגדת שאתה בני ולא בן

מצודת ציון

מהסכה : (לג) מיץ . מל' מצילה וסחיטה כמו וימץ טל מן הגזה (שופטי' ו) : חמאה . הוא שומן החלב : אף . חוטם : אפים . מל' אף וחימה :

לא (א) למואל . מלה הבאה מורכבת משנים למו אל ר"ל אל ה' כמו וידמו למו עלתי (איוב כט) : משא . נבואה : יסרתו . מל' מוסר : (ב) ברי . הוא תרגום של הבן :

מצודת דוד

ר"ל אל תשיבו בקנתור ובקטטה כדבר אחד הנבלים רק שמור פתחי פיך כדרך אנשי המעלה : ואם זמות . אם תחשוב מלא מחשבות קנתור וקטט ת שים יד לפה לסתמו בחוזקה : (לג) כי מיץ . כי כמו שמצילת וסחיטת החלב מוציא החמאה ומצילת האף מוציא דם כן מצילת הכעס מוציא ריב ר"ל התעוררות הכעס מוציא הוא את הריב ולזה סתום פיך ואל תעורר כעס המנבל אותך כי עוד יוסיף לריב ולדבר כך דברי נבלה :

לא (א) דברי למואל מלך . ר"ל אלה דברי המלך אשר הוא אל ה' ומשימו : משא וגו' . ר"ל בזה יספר את דברי המוסר אשר יסרתו אמו אשר נחשב בעיניו כמשא דבר ה' ורז"ל כשהתחתן שלמה עם בת פרעה ביום חנוכת בהמ"ק הכניסה לו כמה מיני זמר והיה נעור כל הלילה והיה ישן למחרתו עד ארבע שעות על היום ומפתחות העזרה היו מראשותיו ולא יכלו להקריב התמיד ונכנסה אמו אצלו והיתה מייסרתו בהדברים האלה : (ב) מה ברי

באור המלות

(ב) ברי . לא נמצא בשום מקום שם בר על בן בלשון העברי לפי פירושו, רק פירושו, המבורר, כמו ברה היא ליולדתה, וכמ"ש על נשקו בר :

מוסר חכמה

דרך הפשוט

אומר אל מלך אלקוס העבד אשר מלך והוא הנבל אשר ישבע לחם, האם נעשית נבל ע"י ההתנשאות שלא היית נבל מקדם, ואם זמות שזממת למרוד באדוניך ושמת יד לפה לחרוש רעה בסתר, אבל דע - (לג) כי מיץ חלב, המתמצה מן החלב וצף מלמעלה והיא חמאה, שהוא הטוב והמובחר מן החלב, אבל המתמצה מן האף שהם הבירים שהם דבריה מאוסים יוציא דם, אם ימיץ יותר יצא דבר מאוס יותר שהוא דם, ומיץ אפים וכעס יוציא ריב ומרד ומדון לכל הארץ :

לא (א) **דברי** למואל, ספר המוסר שיסרה אמו ללמואל מלך משא : (ב) מה ברי . אתה המבורר מכל בני מצד ג' ענינים, אן שאתה ברי, ר"ל הנברר אצלי מכל בני ע"י הלימוד והחינוך שהשקדתי עליך יותר מכל כל בני,

דרך המושכל

אל איתיאל ואוכל, אם תראה כי תהיה נבל ותמשך מדרך הטוב, זה בא בהתנשא, ע"י שתתנשא לחקור בגדולות ובנפלאות ממך, כמו שעשית בשאלותיך וחקירותיך במעשה בראשית ומציאת העולם, ואם זמות, ואם העמקת בזה במחשבות עמוקים בענינים אלה, יד לפה ואל תוציא מחשבותיך מן השפה ולחוץ : (לג) כי מיץ חלב יוציא חמאה, ר"ל המקובץ מן החכמה האמתית שנאמר בה דבש וחלב תחת לשונך יוציא חמאה ודבר מובחר . אבל מיץ אף יוציא דם . אם תמוץ דברי עיון ומחקר ממקור משחת ומופתים מתעים יוציאו היקשים ותולדות נשחתים, ומיץ אפים שאם תכעס על הנהגת ה" כמו השאלה על שלות הרשעים ויסורי הצדיקים וכיוצא, יוציא ריב נגד ה' כמ"ש כי נאויל יהרב כעם :

כג נוֹדָע בַּשְּׁעָרִים בַּעְלָהּ בְּשִׁבְתּוֹ עִם־זִקְנֵי־אָרֶץ׃ כד סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי׃ כה עֹז־וְהָדָר לְבוּשָׁהּ וַתִּשְׂחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן׃ כו פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת־חֶסֶד עַל־לְשׁוֹנָהּ׃ כז צוֹפִיָּה

ת"א נודע . ספר הזוהר פרשת וילא ; סדין וגו' . פסחים ל' : פיה וגו' . ברכות ל"א ספר הזוהר פרשת תולדות ;

רש"י

כמו מרדכיה רבדתי (לעיל ז'): (כג) נודע בשערים בעלה . ניכר הוא בין חביריו מפני מלבושיו שהם נאים: (כד) לכנעני . סוחר: (כה) ליום אחרון . ביום מותה נספרת בשם טוב: ותשחק . כל ימיה על יום מיתתה שיהא נכבד בשם טוב: (כז) צופיה . היא בביתה מסכת לב על עורכי בני ביתה איך יסכנו בהתמם

מצודת דוד

מלמות נאות עשתה לעצמה ולובשת מלבושי שש וארגמן אשר עשתה ממעשה ידיה: (כג) נודע . בעבור מלבושי האהל שעשתה לבעלה הוא נודע וניכר בין חביריו בעת יושב במקום השערים מקום ישיבת הזקנים והחשובים כמ"ש ועלתה ישבתו השערה (דברים כ"ה) ; (כד) סדין וגו' . מלבד מה שעשתה לצרכה עשתה למכור לתגרים : (כה) עוז והדר . מלבושה חזק והדר שמתקיים ומהודר ביופי : ותשחק . כל ימיה שמחה על הכבוד שיבוא לה ביום מותה : (כו) פיה פתחה . כל מאמריה המה בחכמה : ותורת חסד . לימוד של חסד על לשונה ר"ל מלמדת ומזרזת לעשות חסד עם הבריות : (כז) צופיה . מבטת בהליכות אנשי ביתה ומייסרת דרכם בצניעות וביראת ה' : ולחם עצלות . ר"ל לא תשהה בהכילתה להתעכב בכן זמן הרבה כדרך העצל אלא תמהר בה ותחרם

מצודת ציון

לבוש בלבנא אדום ושמו ארגמן כמו ותכלת וארגמן וגו' ושש (שמות כה): (כד) סדין . מין לבוש עשוי להתעטף : וחגור . חגורה ואזור : לכנעני . תגר כמו בת איש כנעני (בראשית לח) : (כז) צופיה . ענין הבטה כמו צופים רעים וטובים (לעיל

מוסר חכמה

דרך המושכל

ויקשמו אותה, ולבושה הרוחני הוא משש וארגמן, שהיא מליצה על החלוקא דרבנן ובגדי הוד והדר לתפארת : (כג) נודע, ובעל האשת חיל הזאת ר"ל שכלה, נודע בין בשערים, ששם ידברו את אויבי הנפש בשער, דהיינו במלחמת השכל עם היצר שזה ע"י חקי החכמה שבם ילמדו ללכת בדרך הטוב ולהשמר מן הרע, וכין בשבתו עם זקני ארץ שהוא בעיון המושכלות ובדרכי הבינה, שהזקנים יבינו משפט בדרכי הבינה : (כד) סדין, הסדין אשר עשתה ותמכור, שהוא הבגד שהרגה ע"י דרכי הבינה שבו יארוג המושכלות איש אל אחיו, ותמכור, כי הבינה נמשלה למסחר כמ"ש קנות בינה נבחר מכסף כמש"ש, וגם מה שלמדה דרכי בינתה לאחרים שבזה תרויח ג"כ כמ"ש ומתלמידי יותר מכולם, והחגור אשר נתנה לבנעני, הוא בהנהגה בין טוב לרע שהוא ע"י החכמה שזה נמשל לחגור שאוזר בה המתנים בגבורה, כן בחכמה יתגבר בעוז על היצר לעשות חיל וזאת נתנה לכנעני שילמדו אחרים ממעשיה בזה : (כה) עוז, בזה יהיה לה לבוש עז והדר ביום האחרון שתתלבש בהשכלותיה ומע"ט, ותשחק, ותשמח, כי זכות הרבים יהיה תלוי בה, ותקבל פרי מעשיהם המיוחסות לה, באשר היא היתה המלמדת להועיל והמאשרת רבים ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד : (כו) פיה, שאז תפתח פיה בחכמה מה שהיתה הולכת לפי חקי החכמה בדברים שבין טוב ורע, ותורת חסד על לשונה, מבואר אצלנו תמיד שהפה רומז על החכמה והלשון על הבינה, ע"י לשונה בדרכי הבינה נגלו לה תעלומות רבות בסתרי התורה, וזה נקרא תורת חסד, שהחסד כולל כל מה שיוצא מדרך הפשוט בפשט רב, כמו המרבה בדרכי החסידות יותר משורת הדין במעשים, והמפליג בתבונה בתעלומות סתרי התורה בעיון שזה נקרא תורת חסד : (כז) צופיה, יש נפשות שאינם עוסקות רק להציל א"ע והם לא יושגחו מאחרים אבל הנפשות שהשפע עליהן השפע רב עד שתזכינה גם את הדור והדורות הבאים, כמו הנביאים והאנשי כנה"ג גדולי הדור והצדיקים בתורתם ובמעשיהם הטובים הם יושגחו לדור דור, וז"ש הנפש אשר שגיגה רק צופיה הליכות ביתה שמעיין רק על עניניה לבד, ולא תאכל לחם עצלות וסיא צריכה

דרך הפשוט

יקרים, ושש וארגמן לבושה, כי נתן ה' לה הון ועושר ושלח ברכה במעשה ידים : (כג) נודע, והיא החזיק יד בעלה שיעסוק בתורה, עד שיהיה איש גדול מצוין בשבתו עם הסנהדרין והזקנים יושבי שער : (כד—כה) סדין, הסדין אשר עשתה ותמכור לסחורה וכן החגור אשר ארגה ונתנה לכנעני כדי לחלק את המעות לעניים, הסדין הזה הוא עוז והדר לבושה ליום אחרון, ובו תשחק ליום אחרון, שהמצוה יהיה לה לבוש רוחני שבו תתלבש עת הפשטה בגדים האומריים : (כו) פיה פתחה, ואז תפתח פיה ליום הדין ע"י חקי בחכמה שהלכה בהם, ותורת חסד שהוא מה שעשתה חסד לפנים משורת הדין יהיה על לשונה, שזה יהיה לה למליץ ליום אחרון : (כז—כח) צופיה, במה שהיתה אשת חיל לצורך החזקת ביתה ומה שהיתה צופיה ומשגחת על הליכות

הֽוֹלִכ֣וֹת בֵּיתָ֑הּ וְלֶ֥חֶם עַ֝צְל֗וּת לֹ֣א תֹאכֵֽל׃ כח קָ֣מוּ בָ֭נֶיהָ וַֽיְאַשְּׁר֑וּהָ בַּ֝עְלָ֗הּ וַֽיְהַֽלְלָֽהּ׃ כט רַבּ֣וֹת בָּ֭נוֹת עָ֣שׂוּ חָ֑יִל וְ֝אַ֗תְּ עָלִ֥ית עַל־כֻּלָּֽנָה׃ ל שֶׁ֣קֶר הַ֭חֵן וְהֶ֣בֶל הַיֹּ֑פִי אִשָּׁ֥ה יִרְאַת־יְ֝הֹוָ֗ה הִ֣יא תִתְהַלָּֽל׃ לא תְּנוּ־

ת"א והורה וגו'. סוכה מ"ט: קמו וגו'. עקידה נעילת שערים: רבות וגו'. סנהדרין כ': שקר וגו'. שם תענית כ"ו:

הליכות קרי

רש"י

ובצניעות: (כט) רבות בנות. כך מאשרין אותה בעלה ובניה: (ל) שקר החן. אשת חן ויופי אין מהללין אותה אלא הכל הבל ושקר אבל אשה יראת ה' היא לבד תתהלל: (לא) מעשיה. כשרון מעשיה מעיד עליה להללה בשער העיר כל יוצא ובא, זו המליצה שפירשתי. אבל לפי המשל על התורה ולומדיה הפרשה מתבארת: (י) אשת חיל. היא התורה: מי ימצא. אשרי הזוכה למצוא אותה: מפנינים. מרגליות: (יא) ושלל לא יחסר. אוכל פירות בעולם הזה ובעוה"ב: (יג) דרשה צמר ופשתים. לפי שהמשילה לאשה דבר לפי המליצה בדרכי מלאכת הנשים, והמשל כך היא דורשת התורה מקרא משנה מדרש ומחזרת אחריהם שהם לבכי התלמידים: היתה כאניות סוחר. מביאה היא ללומדיה ברכה ומזון: (טו) ותקם בעוד לילה. משכימים באשמורות: ותתן טרף לביתה. שונה הרב לתלמידים החוק הקצוב להם: (טז) זממה שדה. זממה בזמם וברכן את עמו אים שדה: ותקחהו. מן העולם להאבידו: מפרי כפיה נטעה כרם. ישראל לקיימו לחיי העולם הבא: (כח) טעמה. דגורה: לא יכבה בלילה נרה. בליל כתיב חסד ה' בליל שמורים שנגפו המצרים האירה לישראל והגיהה עליהם: (יט) בכישור. בכשרון מעשיה: תמכו פלך. משען ומשענה כמו (שמואל ב' ג') מחזיק בפלך: כפה פרשה. כל מי שמשים עצמו עליה כעני בו היא מתקיימת: (כא) לא תירא לביתה משלג. שדנין בו הרשעים מחם לשלג: לבוש שנים. ברית דם ומילה, ד"א מלובשים בכפל כמו חחן (דברים ט"ו) פתוח תפתח (שם) העניק תעניק (שם), כל אלו מצילין אותן משלג גיהנם, כך הוא נדרש בתנחומא: (כד) סדין עשתה. לבוש תפארת נותנת לחכמים: וחגור נתנה לכנעני. למי שהוא חגור בסחורתה נותנת אזור למתניהם: ליום אחרון. אין להם להתעצב מיום הדין כי יגלו ממנו וכל ימי חייהם ישחקו ליום הדין מי שאינו צריך לדאג נופל בדבר לשון לחוק כמו (איוב י"א) ויבחק לרעם כידון: (כז) צופיה הליכות ביתה. התורה מלמדתם דרך הטוב לפרוש מעבירה: קמו בניה. התלמידים: בעלה. הקב"ה: (ל) שקר החן. שבעכו"ם: והבל. גדולתם ויופים: (לא) תנו לה. לעתיד לבא: מפרי ידיה. תפארת וגדולה עוז פאר וממשלה:

מצודת ציון

ט): (כח) קמו. ענין התעוררות לדבר מה כמו קום נא שבה (בראשית כ"ז): ויאשרוה. ענין שבח והלול כמו אשרי האיש (תהלים א'): (כט) עשו. ענינו קנין וכניסה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב): חיל. עושר: עלית. מלשון עליה: (ל) שקר והבל. ענינם דבר שאין בו ממש: תתהלל. מלשון הלול ושבח:

מצודת דוד

למלאכתם: (כח) קמו. בעבור כ"ז קמו בניה ובעלה ומשבחים ומהללים אותה: (כט) רבות. וכה יאמרו הן אמת יש הרבה בנות אשר קנו וכנסו הון רב במעשה ידיהן אבל את גדלת לעלות על כולהן: (ל) שקר החן. הן האשה ויפיה הם שקר והבל ר"ל אין באלה תועלת רב עד להלל את האשה באלה אבל אשה יראת ה' היא הראויה להללה

באור המלות

(כח) ויאשרוה, ויהללוה. האושר הוא אושר הנפש, כי מאושרת לעוה"ב ע"י בניה הטובים, ומהוללת בעוה"ז ע"י בעלה:
(ל) יראת ה'. תואר לנקבה בסמיכות, כמו יראים (מכלול):

מוסר חכמה

דרך הפשוט

והנהגת ביתה ושלא תאכל לחם עצלות, והיה הזריזות שלה לברכה לבד לאכול לחם, ע"ז לא יהללוה נשפרי בת רבים, רק קמו בניה ויאשרוה, ולא ההולל רק מבניה ובעלה לבד, לא מאחרים, כי. (כט—לא) רבות בנות עשו חיל בענין זה, לאסוף הון וחיל לביתם, אבל במה שאת עלית כולנה, במה שאמלך היה החן שקר והיופי הבל לא התהללת בחן ויופי, רק תתהלל במה שהיית אשה יראת

דרך המושכל

בעיון ובמעשה רק להשלים א"ע, היא לא תהולל בשערי בת רבים, רק. (כח) קמו בניה ויאשרוה נגד מה שזריזה במע"ע יאשרוה תולדותיה שהם מעשים הטובים שהם בניה, וכן כחות הנפש המקבלת שכר המעשים שהם בני הנפש הכוללת, וכנגד מה שהשתדלה בעיון והשגת האמתיות רק בעלה יהללה, שהוא השכל שהוא בעל האשת חיל המליציית, הוא יהלל אותם על שלא השביתה אותו מן הלימוד והעיון: (כט—לא) רבות בנות עשו חיל, נפשות כאלה היו רבות שהשלימו א"ע, אבל את עלית על כולנה עד ששקר החן, שהנפשות הקודמות השיגו חן ויופי על שכלם ומע"ע, הם שקר והבל לנגדך, כי את תתהלל במה שאת אשה יראת ה' ועל ידי

וַתַּעַשׂ בְּחֵפֶץ כַּפֶּיהָ׃ יד הָיְתָה כָּאֳנִיּוֹת סוֹחֵר מִמֶּרְחָק תָּבִיא לַחְמָהּ׃ טו וַתָּקָם ׀ בְּעוֹד לַיְלָה וַתִּתֵּן טֶרֶף לְבֵיתָהּ וְחֹק לְנַעֲרֹתֶיהָ׃ טז זָמְמָה שָׂדֶה וַתִּקָּחֵהוּ מִפְּרִי כַפֶּיהָ נָטְעָ* כָּרֶם׃ יז חָגְרָה בְעוֹז מָתְנֶיהָ

ת"א היתה וגו'. מגילה פ"ד:

נטעה קרי

רש"י

(טו) טרף. מזון: וחק. גם הוא מזון הקצוב להם:

מצודת דוד

אלא לטוות ולא לחזור אחריהן: בחפץ כפיה. לא עשתה בעצלתה על ידי כפיה ונגיעה כי אם ברצון כפיה וכאילו הכפים עצמן רוצים במלאכה: (יד) כאניות סוחר. כספינות הסוחרים ההולכים למרחוק כן היא תביא מאכלה ממרחק כי תצלח שם מסחר להיות ניזונת מזה אף שעל הבעל לזונה: (טו) בעוד לילה. קודם אור היום: ותתן. מחלקת מזון לבני ביתה: וחוק. מזון הקצוב תחלק לנערותיה: (טז) זממה. כאשר חשבה על השדה ונתנה עיניה בה לא שקטה עד אשר תקחה: מפרי כפיה. משכר מעשה ידיה נטעה כרם: (יז) חגרה וגו'. חגרה מתניה בכח וגבורה

מצודת ציון

(טז) זממה. חשבה כמו כאשר זממתי (זכריה ח'):

באור המלות

(טו) טרף, מזון. וחק, דבר קצוב, כמו כי חק לכהנים מאת פרעה:

מוסר חכמה

דרך המושכל

הגם שיש בכל נפש תכונות טובות, הלא אכלו מעץ הדעת טוב ורע, ולפעמים יתגברו התכונות רעות וימשלו בה, ויש שיכבשו יצרו בימי הזקנה ולא בימי הילדות, כענין שאמרו אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו, אבל הנפש הטובה גמלתהו רק טוב ולא רע כלל, וגם תתמיד בזה כל ימי חייה: (יג) דרשה צמר ופשתים, כל קניני המדות והמעלות המתעלמים בנפש נקראו בשם לבושים, שבהם תתלבש הנפש, והקניינים יתעלמו בנפש ע"י הפעולות, שמתוך שיתרגל במעשים טובים ישובו להיות קנין תמידי בנפשו שתתלבש בהם תמיד, וכאשר ידמה הקניינים והמדות למד ולבגד ולבוש, ידמה הפעולות למטוה של צו"פ שמהם יעשו הבגדים, עפ"ז יאמר כי האשת חיל הלז תדרוש צו"פ לטוות מהם קניני המדות, דהיינו שתבקש לעשות פעולות משובחות, ומפרש מהו הצו"פ, הוא מה שתעש בחפץ כפיה, שהפעולות והמעשים שתתרגל בהם כדי שישובו להיות תכונות קבועות בנפש לא תעשה מתוך הכרח כדרך הכובש, רק בחפץ לב ורצון טוב, כאלו הכפים הפועלים חפצים בפעולות אלה: (יד) היתה, השגת המדעים נמשל למסחר שקונה ומרויח ומחליף דבר בדבר, וכן ירויח לימוד מלימוד והיקש מהיקש, כמ"ש קנות בינה נבחר מכסף, והיא דומה כאניה השטה בים שגדול כן תשוט בים המדעים העמוק והרחב וממרחק תביא לחם הנפש, כי החכמה והשכל והשכלות הרוחניות באלהות ובהנהגתו וברוחנים הם רחוקים מהעולם החומרי, ובאשר הנפש הנמשכת אחרי התאוה והיצר הם יעכבו בעדה מעיון המדע והתבונה, אבל האשת חיל אשר שמרה מחלאת התאוה והיצר, תפרוש דגל בים המדעים: (טו) ותקם בעוד לילה, וגם בעוה"ז שהאור הרוחני והשכלי ערפל תהלהו, כי החומר וטבעיו מחשיכים בעד נוגה השכל והשגת הנשמה, בכ"ז תקום משנת החומר והתגבר מתרדמתו, ותתן טרף לביתה, הוא לימוד התורה שהוא מזון בני ביתה שהם כחות השכל והבינה, וחק לנערותיה, הם קיום המצות שהם החקים הנתונים להנהגת החומר וטבעיו בגלל שהם נערות הנפש המשרתים אותה בעבודתה בקדש: (טז) זממה שדה, גם הזרע זרעים אלהיים על חלקת הנפש, שכבר בארנו (ישעיה כ"ח) שהנפש היא כחקלאית ומוכנת להצמיח פרי תבואה אם יעבדו עבודתה בחרישה וזריעה בעיון ובמעשה, וזרע המעשים נמשל לשדה שיוציא תבואה ללחם הנפש בעולם הגמול, וזרע העיון נמשל לכרם, כי העיון מתעלם בנפש עצמה, לכן נמשלו המושכלות שיטע בנפשו כגפנים בכרם שהם עצמם עומדים לעד ולא יבולו כמו הקשים של התבואה, כן המושכלות עומדים לעד בנפש ובעולם הגמול תוציא מהם יין המשומר בענביו: (יז) חגרה, בענין העיון שנמשל

דרך הפשוט

העשה בזריזות וחריצות ועל צד היותר טוב, אם בחרה לעסקה אריגת הבגדים ועשייתם, תדרוש למר ופשתים לארוג מהם בגדים, ולא תעשה בעצלות או כמוכרחת רק תעשה בחפץ כפיה, הפך ממ"ש בגנאי העצל כי מאנו ידיו לעשות: (יד) היתה, ואם היא עוסקת במסחר חוץ לביתה לא תסחר בקרוב שאין הריוח גדול כ"כ, רק תדמה כאניות סוחר שעוברת ימים לרחוקים ותביא לחמה ממרחק: (טו) ותקם, ואם עוסקת בצרכי הבית פנימה, תקום בעוד לילה להכין טרף ומזון לבני ביתה, וחק קציב לנערותיה כי בני בית יקבלו בלי קצבה, והמשרתים יקבלו חק קצבה: (טז) זממה, ואם בחרה במלאכת חוץ לעבוד את האדמה, אז זממה מחשבות עמוקות איך תקנה שדה, ומפרי עבודתה שהרויחה בעבודת השדה תטע כרם: (יז) חגרה, בצד שהסחר בחוץ ללכת באניות סוחר או בכל עבודה בשדה, חגרה בעוז מתניה אל ההליכה, ובצד שתעשה מלאכת הבית פנימה תאמץ זרועותיה כל

וַתְּאַמֵּץ זְרוֹעֹתֶיהָ׃ יח טָעֲמָה כִּי־טוֹב סַחְרָהּ לֹא־יִכְבֶּה בַלַּיְלִי נֵרָהּ׃ יט יָדֶיהָ שִׁלְּחָה בַכִּישׁוֹר וְכַפֶּיהָ תָּמְכוּ פָלֶךְ׃ כ כַּפָּהּ פָּרְשָׂה לֶעָנִי וְיָדֶיהָ שִׁלְּחָה לָאֶבְיוֹן׃ כא לֹא־תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֶג כִּי כָל־בֵּיתָהּ לָבֻשׁ שָׁנִים׃ כב מַרְבַדִּים עָשְׂתָה־לָּהּ שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁהּ׃

ת"א לא תירא. ספר הזוהר פרשת ויחי ופרשת חקת : — בלילה קרי

רש"י

(יט) בכישור. שקורין ווירטו"ל בלעז המכשיר את הפלך לטוות : פלך. פוסי"ל בלעז : (כא) לא תירא לביתה. לבני ביתה : משלג. מגיהנם : לבש שנים. בגדי צבעונין : (כב) מרבדים. מצעות נאים למטה

מצודת ציון

(יח) טעמה. ענין עלה כמו וטעם זקנים יקח (איוב י"ב) : (יט) שלחה. ענין הושטה כמו שלח אצבע (ישעיה נ"ח) : בכישור. הוא הכלי שהפשתן כרוך בו ואין לו דומה. תמכו. ענין השענה : פלך. הוא הכלי שבו המטוה ודומה לו ומחזיק בפלך (שמואל ב' ג') : (כב) מרבדים. מצעות המטות וכן מרבדים רבדתי (לעיל ז') : שש. פשתן משוכח : וארגמן. צמר צבוע :

מצודת דוד

ר"ל היתה מתגברת בעצמה לעשות מלאכתה : ותאמץ. חוזק זרועותיה במלאכה והוא כפל ענין במ"ש : (יח) טעמה וגו'. כאשר יעלה בעצמה כי טוב סחרה למלאת בה ריוח אז לא יכבה נרה כבוי בלילה ועוסקת בסחורה אף בלילה : (יט) ידיה. עם כי עוסקת בסחורה מ"מ לא זזה ידה ממלאכת נשים והושיט ידיה לאחוז בכישור ולתמוך בפלך והם כלי הטווה : (כ) פרשה. לקחת מידה מתנתה ולא קפצה יד : שלחה. הושיטה לתת ליד מי שיכלה לקחת בעצמו : (כא) לא תירא. לא תפחד בעבור אנשי ביתה מקרירת השלג כי כ"א מאנשי ביתה מלובש במלבוש צבוע בצבע השני שהוא אדום טבעו לחמם מאד : (כב) מרבדים.

באור המלות

(יט) בכשור. עץ עב שעליו עומד הארג, וכן מוליא השירים בכושרות. ופלך, הוא המטוה, והבדל בין יד וכף התבאר למעלה (י' ד') : (כ) לעני. אביון גרוע מעני שא"ל מאומה, ואינו בוש לשאול, ושם עני בא גם על עוני הנפש, ואני בעניי הכינותי לה' אלף אלפים ככרי זהב : (כא) לבש. כ"א לבוש מן הבגד, וי"מ לבוש כשנים. ושנים, מענין תולעת שני, והרד"ק פירש בגדים שונים :

מוסר חכמה

דרך הפשוט

ירפו ממלאכה : (יח) טעמה, גם לא תיחד מסחרה רק בעבור הערב והמועיל לצורך עצמה, כי טעמה כי טוב סחרה, שתוכל לעשות בו גם את הטוב כמו צדקה וג"ח, וע"כ לא יכבה בלילה נרה והוסיף אומץ במלאכתה כדי שיהיה לה מעות גם על מצות ומע"ט : (יט—כ) ידיה, שיעור הכתובים. ידיה אשר שלחה בכישור שלחה לאביון, וכפה אשר תמכו פלך פרשה לעני, שתפרים ממעשה ידיה צדקה לאביון וג"ח לעני, הכפים עושות מלאכות דקות יותר, אותם שלח לעני שהוא נעלה מן האביון, ופריסת הכפים הוא בצנעה, אבל שליחות כל היד הוא בפרהסיא, כי העני בוש מליקח לא כן האביון : (כא) לא תירא, והנה שהנהגה מלבושיה אשר ארגה לעניים ואביונים, לא היראה בעבור בני ביתה מעת השלג שלא יהיה להם כסות בקרה, כי כלם בני ביתה לבושים שנים : (כב) והיא בעצמה מרבדים עשתה לה, שהם הכסיטין

דרך המושכל

להליכה שילך ממושכל אל מושכל, תגדל מתנים ללכת מחיל אל חיל מהשגה אל השגה, ובענין המעשה תאמץ זרועותיה לעשות מצות ומע"ט מבלי עצלות ורפיון ידים : (יח) טעמה, וחוץ ממה שתשיג ה"ע תעשה בו מסחר, והוא מה שתשתדל להשיג את אחרים בין בעיון בין במעשה, שאז זכות הרבים תלוי בו, וכל מה שירויחו המה יהיה לו חלק עמהם כי הוא גרם זה וה"ז כסוחר שמרויח, וסחרה זה טוב מכל הסחורות שהוא ריוח המתמיד, וז"ש כי לא יכבה בלילה נרה שגם אחר המות תאיר כנר באישון חשך, כי המצו' שיקיימו על ידו וההלכות שיאמרו על שמו הם יאירו כנר כי מצוה ותורה אור לעולם ועד : (יט—כ) ידיה שלחה בכישור, שלחה לאביון, וכפיה תמכו פלך, פרשה לעני, העני מציין עוני הנפש והאביון מציין דלו' הגוף, והידי' מציינ' את המעשה, מה שתשלח ידיה בכשור ובכשרון, וגם הכישור הוא עץ העב שאליו אוסרים את הנאסרים

בכלא, כמ"ש מוציא אסירים בכושרות, והוא ציון החומר העב האוסר ומכביד על הנפש, תשלח בו ידיה הפועלות מצות ומע"ט שבם תזכך את החומר ותתיר אסוריו, וידים אלה תשלח לאביון, ר"ל למי שהחומר גברה עליו, שע"י שיראו מעשי ידיו וצדקתו ילמדו לעשות כמוהו ולהתגבר על חמרם, ובכפיה אשר תמכו פלך שהוא המטוה שהטוה ותארג את המושכלות, זאת תשלח לעני בדעת, שתלמדהו תורת ה' ודעת קדושים, וזה יעמוד לו גם בעולם הבא : (כא) לא תירא, מעת השלג, שהוא מליצה על המות, כי חיי האדם הוא החום הטבעי ומרוצת הדם, ועם המות בא השלג והקרירות והקרח וקפאון הדם, והנה שיופסקו חיי הגוף לא תירא על ביתה שהם כחותיה הנפשיים שישארו בלא לבוש, כי כל ביתה לבוש שנים, שאז הלבשם מלבושים שנים מתורה ומצות שעשתה שהם נעשים לבושים רוחניים אל הנפש : (כב) מרבדים, וגם עשתה לה לעצמה הכסיפים מהשכלות שהשכילה בחייה שיתענגו בם ויקשטו.

לָהּ מִפְּרִי יָדֶיהָ וִיהַלְלוּהָ בַשְּׁעָרִים מַעֲשֶׂיהָ׃

ת"א תנו לה וגו'. שם :

חזק

סכום פסוקי של ספר משלי תשע מאות וחמשה עשר, וסימנו ויהללוה בשערים מעשיה, וחציו לפני שבר גאון, וסדריו שמנה ותלך לבטח סימן, והאפיטולי שלשים ואחד, וסימנו חסד אל כל היום :

מצ"ד ; דוד

הם : (לא) תנו לה. לזאת תנו לה מפרי ידיה ר"ל תגמלו לה גמול מעשיה להללה ולשבחה : ויהללוה וגו'. ר"ל בפרסום מעשיה יהללו אותה בשערים מקום מושב התושבים ואין א"כ מהצורך לפרסם שבחה כי מעשיה הם מעידים עליה והם מהללים אותה : וכל הענין אמור גם למשל על הנפש המשכלת שהיא עזר לבעליה כאשה לבעלה : (י) אשת חיל מי ימצא. מי הוא המוצא נפש משכלת על שלימותה לדעת ולהבין מעצמו כל דבר חכמה והשכל וכאומר הלא זה קשה במציאות אבל נמצא און ותתבונה לדעת הכל והיא על כי מכירת פעולתה רחוקה היא מבחר הפנינים ואין לה ערך ודמיון עמה כי מוכר הפנינים יקח המחיר והמה יוצאים מתחת ידו אבל המלמד חכמה לזולת במחיר לימוד החכמה אחרת נשארו שתיהן ביד כל אחד ואחד א"כ בעל נפש יוכל להשכיל בזה חכמות מרובות : (יא) בטח. בעל נפש משכלת יבטח בה ולא יחסר מלשלול שלל החכמות מן הזולת כי יש מה ללמד תמורתן : (יב) גמלתהו. הנפש המשכלת תדרוך עליו בנתיב ישר לטוב לו ולא תביאו ללכת ארחות עקלקלות לרע לו וכל הימים לא יארע לו תקלה על ידה : (יג) דרשה. הן תשכיל לחקור מצפוני טעמי המצות שהשטן משיב עליהם כלבישת שעטנז צמר ופשתים יחדיו והדומים ועם כי לא השכילה עד התכלית עכ"ז תעשה בחפצה מבלי התרשלות : (יד) היתה. תשכיל דברים עמוקים קשה ההבנה ע"פ הצעות מרובות וראיות מתוכפות כהספינה הזאת המביאה סחורה מארץ מרחק : (טו) ותקם. עודנה נבוכה ומשוטטת בדבר המחקר עוד חשכו נגוהות הספק וזהרי ההשכלה תמצא אז בדרך עיונה דברים מושכלים בחכמות אחרות : (טז) זממה. כל מה שהשכילה להשכיל תשכיל ותשיג ותתחכם עוד להבין דבר מתוך דבר ועושה עוד עלים ופרחים : (יז) חגרה. אותה היא משתדלת מאד לחקור ולהעמיק בדברים מושכלים: (יח) טעמה. כאשר תחל לחקור במושכלות ותמצא מוצא הדבר אז לא תרפה ידיה ולא תשקוט עד תגלה לה הנעלמים ולא יעלימנה עומק המושג כי השכלה להאיר המאופל כנר ולבן : (יט) ידיה. השתדלה כח העיוני תטייל בדברים קלי העיון : (כ) כפה. תמתיק אמרים במליצה נאותה להבנים חכמה והשכל בלבות תלושי הדעת ודלי התבונה : (כא) לא תירא. אינה מתפחדת מרוע המקרים והמגרות המתרגשות כי הזכות והמעש"ט שבידה המה לה למגן ומחסה: (כב) מרבדים. על כי הרבתה מעשים ישרים ונכוחים תתעדן כדשן בעולם הגמול : (כג) נודע. בעל הנפש היפה נודע הוא בשערי גן עדן ולא יגיפו הדלתות מפניו אף הוא נודע בשבתו בחבורות ישיבה של מעלה כי יכינו לו מקום שבת ברחב : (כד) סדין. תקרה והשכילה מדעתה דברים נפלאים ומאורה תשפיע להניק לזולת במחיר מושכלות אחרות : (כה) עז. מעשה המצות עשתה במיטב הענין ובכוונה רצויה לכן עוד היותה על האדמה תשמח בזכרה עת הפרדה מן הגוף כי תבטח בתפעלה לשוב אל מקור הקדש אשר ממנו נחצבה : (כו) פיה. אין עסקה כי אם בהתחלות החכמה ותשפיע לזולת אף בחסד בלי תשלום גמול אם לא מלאה ידו די חכמה לתתה לה תורת חכמתה : (כז) צופיה. בכל עת מבטת ומעלת על זכרונה הליכות עולם כי שם ביתה האמיתי הנצחי לזאת לא תתעצל בשקידת החכמה עודה בארץ : (כח) קמו. המלאכים שבראה בקיום המצות ובעלה אדון כל הנשמות כולם כאחד מהללים ומפארים אותה: (כט) רבות. הן אמת אשר בכל החכמות למיניהם יפלא בהם דברים טובים אבל תועלת חכמת התורה גברה על כולן : (ל) שקר. העיונים הדקים וההתחכמות החקירות הנמצאות בשאר החכמות אין תועלתן רב מול חכמת התורה כי כמוהם כאין נגדה : (לא) תנו. אל הנפש המשכלת בחכמת התורה יש שכר בעמלה והיא המלמדת מעשים הגונים לא כן שאר החכמות כולן לכן היא העולה על כולנה :

דרך המושכל — מוסר חכמה — דרך הפשוט

יראת ה' זכות גרות הקודש ולהצדיק רבים (כמ"ש חז"ל שכר המן זה דורו של משה וכו' וכדומה כמה דרשות, על הנפשות שעלו במעלה על דורות הקודמים ביותר שזה ע"י יראת ה' שקנתה בלבם), ולכן תנו לה מפרי ידיה ותקבל שכר גדול על ידי זכות הרבים. ויהללוה בשערים מעשיה ויאמר שמה לפניהם ולתפארת בשערי החכמה והצדקה ובשערי בת רבים :

ה', ע"ז תנו לה מפרי ידיה, ע"ז תקבל פירות מעשיה בעולם הגמול. וע"ז לא בעלה לבד יהללוה רק יהללוה בשערים מעשיה :

נביאים וכתובים

עם פירוש רש"י

ופי' יקר נקרא בשם

מקראי קודש

להרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ, כקש"ת מוהר"ר

מאיר ליבוש מלבים שליט"א

כפי שנדפסו ע"י הגאון המחבר נ"י פעם ראשונה פה ווארשא

ולזה מוסיף על הראשונים

א) הוספות ותיקונים מהגאון המחבר.

ב) מצודת דוד ומצודת ציון.

ג) תולדות אהרן.

כרך אחד עשר.

איוב עם פירוש קשת ומגן

ווארשא

בדפוס ר' חיים קעלטער נ"י בהרבני המנוח מו"ה אלקנה ז"ל

שנת תרל"ה לפ"ק

НЕВУИМЪ УКСУВИМЪ

т. е. Священное Писаніе съ Коментаріемъ Раввина

М. Л. Малбимъ.

1874.

Дозволено Цензурою.
Варшава 14 (26) Августа 1874

въ Типог. и Литог. Х. Кельтера ул. Долгая N. [illegible] (51) въ Варшавѣ.

הקדמה

הספר הקדוש הזה, מבואר מעניינו שהוא וכוח ערוך על רוע הסדר הנראה בהנהגה, אשר יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שדרכם צלחה ילכו גם יעשו פרי גם בחנו אלהים וימלטו, והיא השאלה מפני מה יש צדיק ורע לו ויש רשע וטוב לו, אשר אמרו חז"ל שנתקשה בה גם אדון הנביאים ובקש הראני נא את כבודך, כי בסבת השאלה הזאת פקרו המינים וכפרו בהשגחה ואמרו שהעולם הפקר אין שכר ואין עונש לית דין ולית דיין, וכבוד השם מתחלל, (וכמ"ש המורה פי"ז מח"ג) שכל מה שהביא את הפילוסופים לטעון נגד ההשגחה ולהכחיש אותה, הוא מה שיראה בתחלת המחשבה מהעדר סידור עניני בני אדם בהיות קצת החסידים בחיים רעים מכאיבים וקצת אנשים רעים בחייב טובים וערבים, וע"כ אמרו חז"ל שמשה ע"ה כתב ס' איוב, ואמרו במדרש שהיה מנחם בו את בני ישראל בהיותם תחת סבלות מצרים. כי הוא היה הראשון שחקר ודרש על שאלה זאת, ובטרם נגלה אליו דבר ה' עיין וחקר על זה בדרך החקירה והעיון, ואת אשר העלה בזה בכח שכלו ודרישתו העלה על ספר הזה בדרך וכוח, קבץ בו כל הדעות והסברות אשר יוכל השכל לדבר בדרוש הזה ועניינו. ובא הספור שאיש אחד גדול מכל בני קדם אשר העיד האלהים עליו כי אין כמוהו בארץ בתום ובישרת לבב ביראת אלהים וסור מרע, נמסר ביד השטן אשר ענהו באבדן קנייניו ובניו ובנגעי גופו באופן מהיר מאד, ובאשר בצד אחד ידע התם ההוא בנפשו כי נקי הוא מכל חטא ואשמה ושבאו עליו המכאובים שלא כמשפט על לא חמס בכפו, ובצד אחר עודנו מחזיק בתומתו להאמין אמונת אומן שא"א ליחס להשם ב"ה השלם בתכלית השלימות איזה עול או חסרון ידיעה, יכולת או רצון, ע"כ הכריע בדעתו כי לא ע"י השגחת ה' נעשה הדבר הרע הזה, כי ה' בלתי משגיח על מעשי בני אדם הפרטיים ולא על גמולם וענשם טובם ורעתם, כי מסר כל זה אל ההנהגה הכללית הסדורה משבת ימי בראשית שהיא הנהגת המערכת, ובכ"ז צדיק וישר ה' ולא נמצא עולתה בו מצד זה, באשר כל מעשי בני אדם הן לצדק הן לרשע המה מוכרחים וקבועים מן המערכה ואינו חפשי במעשיו, וע"כ אין מגיע לו לא שכר ולא עונש על מעשיו הבחיריים, כאשר לא ישלמו שכר או עונש להרחיים המתגלגלים ע"י הנעת המים אם יטחנו קמח או ירוצצו ראש איש הקרב אליהם. — עפ"ז יצא אל המערכה ויכונן חציו על יתר צירות נגד אמונת ההשגחה והשכר ועונש בין גופני בין נפשי, ונגד חפשיית הבחירה, בטענות פילוסופיות אדירות ובצורות מכוננות על אדני המחקר והעיון. — כנגדו יצאו אל המערכה שלשה גבורים נושקי קשת לימין האמונה לברר ולהוכיח כי יש אלהים שופטים בארץ, ושעיניו פקוחות על כל דרכי איש לתת לו כדרכיו וכפרי מעלליו, ושהאדם הוא השליט במעשיו והפשי בבחירתו, ושהאלהים הוא לבדו הוא המנהיג את כל עניני העולם בהשגחתו הפרטיית לא זולתו, וגם המה שמו אותותם אותות ברוח המחקר והעיון אשר התגושש עליהם בחכמה, ודעת אולם טענות המכחיש ראיותיו גברו על תשובותיהם, ונושקי רומי קשת אלה הפכו ביום קרב כי גבר איוב. — אז קם ויתעודד גבור משכיל צעיר לימים ומלא לקח ויקרב אל המערכה בכח גדול ובלשון מדברת גדולות, מפניו חתו אדירים, החרישו לא ענו עוד ולשונם לחכם דבקה, ואחריו ישאג קול ה' אשר נגלה מן הסערה הואל להבות אש ויגידו שמים צדקו כי אלהים שופט הוא סלה. —

ויודע שבספר המחובר בדרך וכוח (דיאלאג) בי ידברו אנשים שונים ויתוכחו איש את אחיו, ישיה מספר הדעות כפי מספר המתוכחים, שכ"א מן המתוכחים יש לו דעה ושטה מיוחדת שעל פיה יערוך את וכוחו. — כי אם לא היה שם רק שני דעות לא היה בעל הספר מעמיד רק שני מתוכחים א' שואל וא' משיב, וא"כ אחר שבעל הספר העמיד כנגד איוב שלשה מתוכחים, בהכרח שם בפי כל אחד שטה מיוחדת בחקירה זו נפרדת משטת ריעיו, וכן המתוכח הרביעי הבא באחרונה בהכרח שלל לפניו מסלה מיוחדת בפ"ע. וכן השתדל הרמב"ם במורה ואחריו כל ישרי לב ליחס לכ"א מן הריעים דעה מיוחדת. אולם בבואם עם הספר לבאר ולפרש את דבריו בדרך זה, לא מצאו בו כל אנשי חיל ידיהם, כי במעט השקפה תראה ערוב כבד משחית את כל סדור הספר מראש עד סוף. — שמלבד שאינו שומר שום סדר, אין שואל כענין ואין משיב כהלכה כראוי להיות בוכוח עיוני שיפתלפלו הדברים זה מזה בדברים מסודרים ונערכים ומתיחסים זה לזה בסדר הגיוני והילוך שכלי, ושתהיה התשובה תשובת השאלה והשאלה שאחריה סתירת התשובה, כי באו הדברים מעורבבים ומופסקים זה מזה. — חוץ מזה יבנה וישלש כל מתוכח דברים שכבר אמרם, וכ"א יכנס בגבול חברו, מגנבי דברים איש מאת רעהו ומדברי שטתו, ויסתור את דברי עצמו, למשל, מ"ש בלדד במענהו האחרונה (סי' כ"ה) מה יצדק אנוש עם אל הן עד ירח ולא יאהיל אף כי אנוש רמה, ליתא הוא מדברי אליפז אשר אמר דבר זה שני פעמים (סי ד' וסי' ט"ו) ואשר כבר השיב עליו איוב פעמים ויבא לאל מלתו זאת עד החריש אליפז מזה במענהו השלישית, ואיך התם בלדד הא וכוחו בדברים אלה שהם רחוקים מטעמו הרחק רב? ואיך אמר איוב (בסי' כ"ז) זה חלק אדם רשע

עם אל, אם ירבו בניו למו חרב, שרידיו במות יקברו, יכין וצדיק ילבש, ואם דברי ריעיו ותשוב׳ בעונש הרשע, אשר קרא אחריהם מלא בכל וכוחו ותשב באיתן קשתו, ואיך הוא עצמו שבר רשפי קשת וידבר בדברי ריעיו הפך כל דבריו אשר דבר עד הנה? כהנה וכהנה הראה דברים זרים מפליאים על כל פני הספר, מלבד שגם בפי׳ הכתובים נלאו המפ׳ מאד ורובם קשים וזרים, חשך סתרם וערפל חתולתם ואין מאור ושמש להאיר את הלילה ולהראות אור בהיר הוא בשחקים תחת שמי ה׳. —

הדרך אשר סללתי בפי׳ הספר הזה יוליך את הקורא בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב, הוא ינחהו אל המנוחה ואל הנחלה למצוא מטמוני מסתרים וכלי יקר שפתי דעת, הנה יפתח לפניו עתה ספר כתב איש חכם לב אין בחכמים כמוהו, חוקר בו בדרך הוכוח הקירות עלומות ועמוקות, ומברר כל דבר במחקר התבונה ובעיון פילוסופי נפלא מאד, והמתוכחים יתהלכו ברחבה בפרדס השכל ובין שורותיו יצהירו וכל יקר ראתה עינם, כל אשר ביכולת השכל להוציא ולהמציא בדרושים כאלה הזילו מים מדליו וזרעם במים רבים, וכל אחד מהם הלוך ילך בשטה מיוחדת, בה יבצר במגדל עוז וישב מלחמה שערה בגבורה עצומה וכל מאמצי כח, כל איש עומד על משמרתו איש את אחיו לא ידחקון ואין מסיג גבול רעהו, לא שנה איש את דברו פעמים, לא הוקדם דבר הראוי לבא מאוחר, לא בא דבר שלא במקומו, כי הרעיונים והלמודים השתלשלו זה מזה כענפים המשתרגים מן השורש וישלחו בדים ויעשו פארות ויאריכו דליותיהם, עד שלא נמצא שפת יתר ודבר זר וגר ודחוק בכל הספר, וערכו וסדרו ותכונתו וחכמתו הוא האות והמופת כי חכמת אלהים בקרבו, וברוח ממרומים נתחבר על יד איש לא קם בישראל כמוהו. —

מלבד שהיה לכל אחד מן המתוכחים האלה שטה מיוחדת בגוף הדרוש אשר התוכח עליו נבדל מזולתו, שאב כ״א את דבריו ממקור מיוחד נבדל מזולתו, עד כי הנהר היוצא מעדן חכמתם התפרד והיה לארבעה ראשים. **אליפז** שאב מי חכמתו ממים העליונים התלוים במאמרו של מלך, וע״י הופעה ממרום וחלום נבואיי, דממה וקול ישמע. **בלדד** מבאר הקבלה הפיץ מעיינותיו חוצה, מבאר חפרוה שרים כרוה זקני ימי קדם במחוקק במשענותם. **צופר** ממבועי התבונה והפילוסופיא דלה מים זרים קרים נוזלים, ועל יסודות ההשגה המופשטת ע״י הבחינה והנסיון מן המאוחר אל הקודם, כשטת הפילוסופים המשאיים, בנה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה. **אליהוא** מתהום רבה העלה מים עמוקים, מן המחשבות (אידעען) השתולים בנפש ממקור מחצבתה, הן המה יסודי ההשגה לדעתו, וכדעת אפלאטון בם מצא מוצא האמתיות, ועליהם ירה אבן פנתו וישם את לבו כלב אלהים, ובכח האלהות אשר בנפשו צרור המור דודו לו, לעמוד תחתיו לענות ולהתוכח ולכונן כמו רמים מקדש חכמתו.

ובאשר כבר הצעתי לפני כל מענה הקדמה מיוחדת כוללת כל דברי המענה ההוא, והם י״ט הקדמות לי״ט מענות, אשר בצרופם הם הקדמה אחת ערוכה בכל ושמורה כוללת כל דברי הספר פרטיו וסדריו, לא נשאר לי עתה רק להתוות תו וציור כללי, ירשים ויצייר בקוצר נמרץ את כלל הבנין יסודותיו ומכונותיו שרשיו ופארותיו, ועלית ראש הפסגה הזאת ונשאת עיניך וראית את הארץ לארכה ולרחבה, ועברת את הירדן הזה ביבשה וירשת את הארץ והיה לך לאחוזה כי לך אתננה:

אחר שגם איוב עמד באמונתו שא״א ליחס לה׳ איזה עול או חסרון, וזאת שנאמר שה׳ משגיח, ובכ״ז ימצא רע לצדיק וטוב לרשע הוא עול או חסרון יכולת או ידיעה, לכן הכריח שהנהגה זו מפי עליון לא תצא רק מפני המערכה סתומת העינים, (ובכ״ז אין עול לפניו כנ״ל), והניח יסוד דעתו על היקש תנאי מדובק, וזה צורתו:

(**הקדמה הגדולה**) אם אלהים משגיח א״א שימצא צדיק אובד או מתיסר ורשע מצליח.

(**הקדמה הקטנה**) והנה ראינו צדיק אובד או מתיסר ורשע מצליח.

(**התולדה**) א״כ אין אלהים משגיח,

בהקדמה בא משפט תנאי מורכב משני נשואים, שא״א שיהיה צדיק אובד, ורשע מצליח, והם לפ״ז שני היקשים תנאיים.

(**צורת הא׳**) אם אלהים משגיח א״א שימצא צדיק אובד או מתיסר, והנה ראינו וכו׳.

(**צורת השני**) אם אלהים משגיח א״א שימצא רשע מצליח, והנה ראינו וכו׳.

עפ״ז נחלק וכוח שלשת הריעים האלה לשלש מערכות.

(**במערכה ראשונה** (עד סי׳ ט״ו) התוכחו על ההיקש הראשון מה שנמצא צדיק אובד או מתיסר.

במערכה השניה (מסימן ט״ז עד סימן כ״ב) התוכחו על ההיקש השני מה שנמצא רשע מצליח.

במערכה שלישית (מן סי׳ כ״ב ואילך) התוכחו על שני ההיקשים יחד למצוא מענה לשתי השאלות:

המערכה הראשונה

ההיקש התנאי המדובק הזה בא בצורה השוללת, אשר מן שלילת המסובב התבאר שלילת הסבה כנודע, וא״א לסתור את ההיקש רק ע״י סתירת א׳ מן שתי הקדמותיו, אבל אם יתקיימו שתי ההקדמות אז התולדה

מוכרחם, ולפ"ז א"א לסתור את ההיקש הזה רק בא' משלשה פנים. א] ע"י סתירת ההקדמה הגדולה, שיאמר שאף שהאלהים משגיח יצוייר שיהיה צדיק אובד או מתיסר, ב] ע"י סתירת הנושא של ההקדמה הקטנה מ"מ והנה ראינו צדיק, שיאמר שאינו צדיק, ג] ע"י סתירת הנשוא של ההקדמה הקטנה, מ"מ שראינו צדיק אובד או מתיסר, שיאמר שאינו אובד או מתיסר, בזה נפלגו שלשה המתוכחים, אליפז ובלדד סתרו את ההקדמה הקטנה, אליפז סתר את הנושא, שהגם שהודה שלא הרשיע באופן שראוי שיהיה אובד, בכ"ז יכול להיות שאינו צדיק באופן שלא יהיה מתיסר, כי חטא איזה חטא עד שהדין נותן שיהיה מתיסר. בלדד סתר את הנשוא, באמר שאינו מתיסר כי היסורים הם לטובתו והצלחתו ע"ד התמורה, כמו שיקבל אדם מכה קטנה אם יעשרוהו בעבורה עושר גדול. צופר סתר את ההקדמה הגדולה, באמרו שיצוייר שיהיה אלהים משגיח ושבכ"ז ימצא צדיק מתיסר ואובד, כי אנחנו מוציאים את ההקדמה הזאת מן החוש והנסיון ממה שהוא צדק ובלתי צדק, וכן מה שהוא אבדה או הצלחה לפי השגת החוש, והחוש אינו משיג רק חיצונית הדברים כפי מה שהם פועלים על חושנו, לא את אמתת הדברים כפי מה שהם בעצמם, ולא ידענו לא מה שהוא צדק ובלתי צדק לפי אמתת הדברים בעצמותם, וכן לא מה שנקרא אבדה ויסורים או הצלחה, לפי אמתת הדברים בעצמם, באשר אין אנו משיגים רק מקרי הדברים, ולא נוכל לאמר רק שכן השגנו את עולם המושג בחושנו, לא שהשגנו את עולם המושג הוא עולם המושג. ושטה זו ידועה אצל הפילוסופים הקדמונים, והאחרונים בבקרם את תכונת התבונה האנושיית התבוננו בה בינה, (פתיחה למענה ב' ד' ו') :

איוב עמד לנגדם וסתר את כל דבריהם. לאליפז הראה לדעת כי שיתיסר הצדיק על חטא קטן הוא סותר לתכלית בריאת האדם שהיה בעבור השגת השלימות, וגם שברר ממקרהו שהוא צדיק אובד. שפת בלדד הסתומה חקר על חמשה אופנים, וכל החמשה פנים היו כקצף על פני מים מפני תשובותיו, על הפילוסופיה של צופר לעג לעג הרבה ויוכח כי שכל האדם נברא באופן שישיג השגות ברורות, שהשגותיו החושיים הם ההשגות האמתיות וכן הם עצמי הדברים, ולא נברא האדם שילך שולל כחולם בעולם הדמיון כי הוא אזרח בעולם המציאות, וחלילה לבוראהו שיבראהו לצחוק ולמשחק למשאת שוא ומחזיות הבל ורעות רוח,(פתיחה למענה ג' ה' ז') :

מלבד זה התגלגלו בדבריהם עוד עיונים אחרים משתלשלים מן החקירה הקודמת, אם מה שבלדד טען שחסרון ההשגחה יהיה עול ועוות משפט, ואיוב השיב שאין זה עול בהשקף על מציאות עולם ההויה וההפסד הכללי, כמו שהתפלסף ע"ז במענה החמישי, אם במה שהוסיף איוב במענה ההוא להקים נגד ההשגחה כל טענות הפילוסופים וראיותיהם, אשר הזכיר במורה (ח"ג פרק כ'), ובכללם שאלת הידיעה והבחירה וכל הנתלה בשאלה זאת העמיק הרחיב, ויעבירם תחת שבט עיונו בטענות נמרצות, והראה שאם נניח מציאות חפשית הבחירה, יוכרח להכחיש את ידיעת ה' את הפרטים הבחיריים, כי יפגעו בנו הפילוסופים במופתיהם אשר בכסיל וכילפות יהלומון, משא"כ אם נניח שהכל תלוי בהנהגת המערכת ושהאדם מוכרח במעשיו מצד הגזרה הקדומה, תתקיים ידיעת ה' בלא שינוי. וגם ע"ז ענה צופר לפי שטתו שידיעתנו אינה ידיעה אמתית, וכ"ש שא"א שנדע דבר מידיעת ה', ובזה דבריו מתאימים עם דברי הרמב"ם בתשובת שאלות אלה (שם ובפרק כ"א) ששם הידיעה נאמרת עליו ית' ועלינו רק בשיתוף השם, ואנחנו לא נשיג את ידיעתו כמו שלא נשיג את עצמותו, (פתיחה למענה ו') :

ואיוב בלעגו על צופר בשיטתו הפילוסופית, דעתו כדעת הרלב"ג במלחמותיו, ששם הידיעה נאמר עליו ית' ועלינו בקדימה ואיחור לא בשיתוף השם בלבד, וא"א שתקרא אצלו ידיעה מה שהוא אצלנו מבוכה או טעות, ועפ"ז שב על דעתו וממקומו לא ימוש, הן להכחיש את ההשגחה, הן להכחיש אפשריות הבחירה, ויביא ראיות שראינו כמה פעמים שבני אדם גם בני איש יחד מוכרחים במעשיהם וכח אחר מעלה עליהם מוליכם שולל ולא תעשינה ידיהם תושיה. (פתיחה למענה ז') :

ובזה שבו המתוכחים מן המערכה הראשונה אל המחנה :

המערכה השניה

ההיקש השני מן השאלה של רשע וטוב לו, לא יכלו הריעים לסתרו ע"י סתירת הנשוא של ההקדמה הקטנה (כאליפז), כי לא כאשר נוכל לאמר על צדיק שחטא בסתר, נוכל לאמר לרשע צדיק אתה, ולא ע"י סתירת ההקדמה הגדולה (כצופר) אחר שאיוב לעג על יסודותיו אלה הפילוסופיים ולא קבלם, וא"א להתוכח עם איש עפ"י התחלות ויסודות שהוא לועג עליהם, לכן פנו כולם אל הנשוא של ההקדמה הקטנה, לאמר שהצלחת הרשע לא תקרא הצלחה, רק שכל אחד ברר לו דבר אחר, ומקדם איוב (אחר שעתה ע"י שהתאמץ בכל כחו בהכחשת פנות האמונה ודבר דבריו במליצות נמרצות ועיונים מתוקנים, מזה נתברר אצלם שדעות אלה קננו בלבו מכבר, ועי"ז החזיקוהו לרשע גמור מנאץ את אלהים) היה בעיניהם לאות ולמשל אל מקרה כל רשע מצליח, אליפז אמר שהצלחת הרשע אינה הצלחה אמתית,

כי לבו מלא פחד ובהלה תמיד ואין שלוה במצפניו יען כי נטה ידו אל אל ואל שדי יתגבר , (כאיוב שהיה מתפחד תמיד), בלדד יאמר שאינה הצלחה כי סופו להכרית, בין מצד השארת המיני , בניו וקניניו , בין מצד השארת האישי , שמו וזכרו ונפשו מארץ החיים , (גם זה היה באיוב) , צופר אמר כי יאבד פתאום ואין מרפא , ובכלל מיתת פתאום מיתה משונה , (גם זה באיוב שהורד מכבודו פתאום) . ואחר שראה איוב כי כולם פנו אל נקודה אחת שהוא סתירת נשוא הקטנה , לא השיב תשובתו עד השלימו כולם את דבריהם , ואז הפיל את כל דבריהם ארצה , באמרו שהם משיבים ממקרה איש פרטי על שאלה כללית , והוא יצא בשאלתו על הכלל כולו מדוע כלל הרשעים מצליחים , ובזה לא יכונו תשובותיהם , כי נמצאו רשעים שלוים ובוטחים (לא כדעת אליפז) , ובניהם חיים וקיימים ומצליחים (לא כבלדד) , ושלוים כל ימי חלדם , וימותו שלא מתוך יסורים (לא כצופר) , ותשובותיהם נשארה מעל (פתיחה למענה השלשה עשר), ואשר כולם סמכו בענש על עונש השמור לרשעים בעולם הנפשות , השיב , שאחר שה' ברא את האדם באופן שלא ישיג מהות הנפש ועניניה כלל , וכ"ש שאין לו שום השגה מגמולה ועונשה, א"כ זה ענין אמוני , והם מתוכחים עתה עפ"י השכל והמחקר , לא עפ"י האמונה לבדה שלא תספיק להרגיע לב המסתפק והבלתי מאמין . ובזה עלתה המלחמה במערכה השניה :

המערכה השלישית

הריעים כולם ראו כי טענות איוב נכונות ומכריעות וזרועות שטף תשובותיהם לא יעמדו לפניו ' ובכל זה נסו שנים מהם עוד הפעם לרפא את מזבח שיטותיהם ההרוס , ויבקשו תרופה אחת אל שני הענינים שעליהם התוכחו , על צדיק ורע לו ורשע וטוב לו . שניהם הודו כי צדק איוב בטענותיו שהיה ראוי שישלם ה' להצדיק גמולו ולהרשע ענשו תכף , ולא ייסר את הצדיק לא בעבור חטא קטן ולא ע"ד התמורה , ולא ייטיב להרשע אף בהצלחה מדומה רגע רק יכריתהו מן הארץ תכף . רק מצאו סבה שלא היה אפשר אל ההשגחה להנהיג ההנהגה בדרך זה . ואליפז נתן הסבה , מפני שאז לא היתה העבודה שלימה ולא היה מקום לבחירה ולשכר ועונש , כי הצדיק היה עובד ע"מ לקבל פרס , והרשע היה מתירא מעשות רע מפני יראת העונש המוכן לחול עליו תכף , לכן הוכרח ה' להעלים הדבר , ויגיע לפעמים רע לצדיק בשביל איזה חטא קל וטוב לרשע בעבור זכות קל, ועי"כ יטעו האנשים שאין דין ודיין , והצדיק העובד יעשה זאת שלא בעבור תקות השכר , והרשע יערב לבו לעשות רע (כמ"ש אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני אדם לעשות רע) . ובלדד נתן הסבה לזה , מפני שהצדיק נולד לפעמים במערכה רעה והרשע נולד במערכה טובה, עד שמזל מולדתם יחייב להם עוני או הצלחה , וא"א לה' לשנות טבע העולם בשביל איש פרטי . ושניהם יאמרו כי על מה שיקצר ה' בשכר הצדיקים ובעונש הרשעים בעה"ז (ע"י א' משתי הסבות הנז' לפי שטת כ"א), עתיד ה' למלאות שכר לזה ועונש לזה כפלים כפלים בעולם הנצחי , ששם אין עבודה ובחירה , ושם אין מזל ומערכה , (פתיחה למענה י"ד וט"ז) :

איוב לא החרים להם גם על דבריהם אלה אשר לשוא הרבו רפואות, וישב להם דברים נכוחים . לאליפז יאמר , כי הוא יודע בנפשו שהגם שהצליח , וגם אם היו טובותיו מתמידים לא עבד את ה' בעבור הטובות שקבל , כי עבד מאהבה בלי שום פניה אחרת , ולמה א"כ מנע הטוב ממנו ? וגם הלא ימצאו רשעים רעים כזאבי ערב מחריבים את העולם והם שוכנים נפרדים מבני אדם במדבריות ואיי הים ויכול ה' להאבידם ולמנוע רעתם מבני אדם , וזה לא יזיק לבחירה כי משכנם בערפל והשמדתם לא יודע לאיש ? לבלדד יאמר , שהלא בזה חזק את שטת איוב בשהודה לו כי מקרה בני אדם הצלחתם ורעתם קבוע מאת המערכה אשר לא ישנה ה' ע"י מעשה הצדק והרשע ? , אולם ישאל לבלדד הלא לשטתו יש דברים בלתי תלוים מן המערכה , וא"כ הלא נכונו ללצים שפטים ע"י יסודות השפלים אש ומבול מים , רעש ורוח זלעפות , ובכ"ז העולם הכללי על מנהגיו ינהג ? , ועל מה שלדעתם ישלם אחרון שכר והעונש הגופני ע"י הנפשי בעולם הנפשות , דבר אשר עין לא ראתה ולא יודע ע"י מחקר העיון ומופתי הדעת , יקונן מאד , שאחר שהיה ראוי שחכמה וזאת האלהית בהנהגת האדם תהיה מושגת על שכלו , כי בזה תלוי אשרו והצלחתו , ואיך נעלמה כ"כ עד שאבדון ומות יאמרו באזנינו שמענו שמעה ויצטרך לנחמהו על עולם שאחר המות ועל האמונה ויראת ה' , כי החכמה נעלמה ולא תמצא בארץ החיים , וזרועות השכל לא יועילו לנתק את האדם ממעשיו ומעצבון ידהו מן האדמה אשר אררה ה' , (פתיחה למענה ט"ו י"ז) :

המערכה האחרונה

המערכה האחרון הוא גלה לו אמתת הסבה מה שהיה ענין יסוריו . — שהוא הענין המוזכר בתחלת הספור מענין בני אלהים והשטן שהיה ענין נסיון , ושהגם באיוב עבד את ה' מאהבה ועמד בנסיון העושר **נתכבד את** ה' בלי שום פניה אל העושר . — אליהוא המתוכח האחרון הוא גלה לו בסוף מענהו ותותם

וכוחו, הסבה האמתיית מענין יסוריו, שהיה ענין נסיון, וככל מה שבא בספור הנז' בתחלת הספר, מענין השטן שבא להתיצב על ה', שהגם שאיוב עבד את ה' מאהבה, ולא פנה בעבודתו אל פניה אחרת ועמד בנסיון העושר, רצה ה' לנסותו גם בנסיון העוני, אם לא יט מני דרך אשוריו גם בעת תמלאנה אותו רעות רבות וצרות, שאז יבחן בשני הצדדים ויהיה כבני אלהים אשר התרוממו מן הבשר, והראיה כי באמת לא עמד בנסיון הזה ודבר על ה' תועה. חוץ מזה התוכח עמו עמ"ש כי אם מסר ה' את ההנהגה הכללית ביד המערכה אין זה עול בחק הבורא כי כן צריך לצורך עולם ההוי' וההפסד, והראה לו הטעות והסתירה שיש בדעה זו, גם הראה לו סכלותו במה שילך אל אל במשפט ללמדו דעת באיזה אופן יעניש את הרשעים, והתוכח עמו עכ"ז בארך. גם ברר נו כי ה' ברא את האדם באופן שטבע השכל והעונש רצוף באדם עצמו, וכשמגיע רע לצדיק וטוב לרשע, אולת אדם סלפה דרכו ולא שמר חק טבע יצירתו, כי הוא נברא לזה לעשות משפט בעושי עול ולהשמידם ולרומם קרני צדיק, ובשלא נמצא משפט זה בין ב"א למה על ה' יזעף לבם, והם פשעו בנפשם עד שהתגבר הרע על הטוב הפך מטבע הבריאה שנבראו לשמור הצדק הנימוסי ולעשות משפט לעשוקים ולבער כל עושי רשעה:

ועל מה שהתלונן איוב שה' העלים החכמה מבני אדם ולא שם בטבעו שיוכל להשיג השגות מה שאחר הטבע אשר אין לחוש מבוא בהם, השיב לו שה' לא עזב את האדם גם בדבר זה, כי נטע בנפש האדם השגות האלה ע"י דעות קבועים בנפש האדם מעת יצירתו, והם אמתיות נמצאות בכל נפש נתונות לה מאלהים, שכל אדם מוטבע בנפשו שיש בורא, שלם בתכלית השלמות, אל אמונה ואין עול, גומל ומעניש, ושהוא חפשי בבחירתו, ושנפשו חיה גם אחרי הפרדה מן הגויה. — דעות האלה יסודות מוטבעות בכל נפש, כי הנה לה נחלה מאלהים. וכמו שיבנה השכלותו בטבע על החוש והנסיון כן יבנה השכלותו במה שאחר הטבע על הידיעות הנוסדות בנפש. ובסוף מענהו הראה לו בארך כי קצרה יד שכלו להשיג השגה שלמהגם בחכמת הטבע, ואיך יעפיל אל הר ה' להשיג השגה נכונה שלימה במה שאחר הטבע, דילו שהשגות היקרות האלה מיושר משפטי ה' ומשכר ועונש ונצחיות הנפש נמצאות בנפשו, וטבועות בו מתולדתו, וחוץ מזה תלוה אליו לפעמים הודעה אלהית בחלום ובמחזה, ולא עזבו ה' בגיא צלמות מבלי כי אלהים יאיר בנפשו ויאר לו את הלילה:

ותשלום הוכוח הלז הכריע ה' בעצמו ע"י שנגלה אליו מן הסערה, אז ראה בראיה נבואית שהיא למעלה מהשגת החושים, כי ה' משגיח על בני אדם ועל מעשיהם, וכי נפשו היא בת אלהים וחיה בעת הפרידה מן הגוף, דבקה אז באלהיה, כי ענין הנפש בעת החזון הוא עצמו ענינה אחר הפרידה עת תשוב לצרור החיים את ה' אלהיה, ואז לא תצטרך עוד לראיית השכל ולא למופת התבונה ו.א לאמונה, כי ראיית חוש הנבואיי היא הידיעה הברורה בלא שום ספק למעלה מכל הכרה וידיעה, באופן שאמתיות אלה שאין לחוש מבוא בהם כולם נודעו מאלהים ע"י גילוי שכינתו וע"י הופעת הנבואה, שזה מחסד אלהים אל בני אדם, שכן נתגלו האמתיות ושרשי האמונות בידיעה ברורה ע"י אדון הנביאים אשר דבר ה' עמו פנים אל פנים, ויראהו את כבודו:

אז הודיע, כי איוב לא סר מהאמין בלבבו בכל אלה, ולא הסתפק כלל לא בהשגחה ולא בשכר ועונש ולא בחפשיית הבחירה וכל מה שדבר עד הנה היה רק בפיו לא בלבו, והיה רק כחוקר ומבקש הדרך איך ימצא יסוד לאמונות האלה עפ"י השכל והמחקר, עד שלכן מצא חן בעיני ה' וישב את שבותו ויוסף כל אשר לו למשנה:

ועתה אחרי הודעתיך את כל אלה, ואחרי ההודאה לאלהים כי גבר עלי חסדו להשכילני באמתו ויראני את כל אלה, ואחרי התפלה, ינחני במעגלי צדק ודרכיו יורני למען שמו, הנה לפניך אלך ואיבר הדורים, ונתתי לך אוצרות חשך ומטמוני מסתרים, וה' יגמר בעדי מעשה ידי אל ירף, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך:

חותם ר"ח תמוז **תזכר** לפ"ק

מאיר ליבוש מלבים

א א אִ֛ישׁ

הָיָ֥ה בְאֶֽרֶץ־ע֖וּץ אִיּ֣וֹב שְׁמ֑וֹ וְהָיָ֣ה ׀ הָאִ֣ישׁ הַה֗וּא תָּ֧ם וְיָשָׁ֛ר וִירֵ֥א אֱלֹהִ֖ים וְסָ֥ר מֵרָֽע׃ ב וַיִּוָּ֥לְדוּ ל֛וֹ שִׁבְעָ֥ה בָנִ֖ים וְשָׁל֥וֹשׁ בָּנֽוֹת׃ ג וַיְהִ֣י מִ֠קְנֵהוּ

ת"א איש היה. בארץ ע"ז :

רש"י

א (א) איש היה בארץ עוץ. פי' בארץ ארם כמה דכתיב את עוץ בכורו מבני נחור (בראשית כב): והיה האיש. אע"פ שהוא לשון עתיד כן דרך לשון עברית. ולשון מלילתו ויהי האיש ההוא גדול מכל בני קדם בני ארץ המזרחי שארם במזרחו של עולם הוא שנאמר (במדבר כ"ג) מן ארם ינחני בלק מהררי קדם, ד"א עוץ זה איוב, בוז זה אליהוא בן ברכאל הבוזי והרי הוא שאמר איוב (לקמן ל"א) ובוז משפחות יחיתני. זה הוא ממשפחתי שמתחה דברי. והיינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא. ד"א בארץ עוץ בארץ שנוטלין ממנו עצות לעות על הקב"ה שנאמר (בראשית י') מן הארץ ההיא יצא אשור, ומה עצה נטלו שהיו אומרים לא כל הימנו ליטול את העליונים וליתן לנו את התחתונים אלא בואו לארץ שנער שסם אלוהות הרבה שנאמר בה (ירמיה נ') כי ארץ פסילים היא ונעשה מגדל וראשו מגיע בשמים ונעשה לנו שם (בראשית יא) ואין שם האמור כאן אלא עכו"ם שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שמות כג) מה עשה הקב"ה ישב עליהם בדין והעמיד עליהם עדים שנאמר וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל (בראשית יא) וכי צריך ירידה לפני המקום לראות והכתיב עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ (זכריה ד') אלא ללמד הלכה לדורות שאין דנין אלא ע"פ עדי ראיה שנאמר או ראה או ידע (ויקרא ה'): והיה. פשוטו כמו ויהי ומשמעו לשעבר ולהבא: תם וישר. אבל בדברים שבין קונו ובינו לא היה צדיק לכך

מצודת דוד

א (א) עוץ. יתכן שהיא ארם נהרים כי נחור היה אדון הארץ כמ"ש אל ארם נהרים אל עיר נחור (בראשית כ"ד) ועוץ היה בכור נחור כמ"ש את עוץ בכורו (שם כ"ב) וע"כ קראו שם הארץ על שם בנו הבכור כי לו משפט הממשלה: תם וישר. עם הבריות: (ב) שבעה בנים. אף זה יחשב לברכה שהיו בניו זוכרים כפולים מהנקבות ועוד יותר:

קשת באור הענין ומגן

א (א) איש היה, מאמר הספור הנכבד הזה הוא הודעה ומפתח אל כל הוכוח הנכתב בספר, בהכרת שימצא בו תכלית המכוון בהוכוח בכללו, כי בו הודיע שורש הענין ואמתת הדברים אשר סבבו את יסורי איוב ונסיונותיו, אשר נעלם מעיני איוב ומעיני ריעיו המתוכחים, עד שאליהוא המתוכח האחרון גלה סוד הדבר והשיב דברים נכחים ואמתיים אשר כבר גלפנו בספור המעשה אשר בראש הספר, ובאשר קוטב הוכוח ויסודו היה על יסורי איוב שבאו שלא במשפט ובלא שום סבה מחייבת אותם, שע"כ נשק מרה על ההשגחה העליונה ודרכיה, הקדים בתחלת הספור להודיע מהות האיש המיוסר ותכונתו, להודיע שלא נמצא שום סבה מן הסבות לתלות בה את יסוריו לאמר שבאו ע"ד הרגיל, כי יצוייר שיבואו עוני ויסורים על איש . א] מצד טבע גופו ותכונותיו, וזה בשתי פנים, אם בדרך הטבע, אם הוא אוכל וסובא מחליש גופו ומאבד ממונו על ידי מדותיו הרעים, ע"ז הקדים **שהיה תם וישר**, היושר כולל שהיה ישר בין בשכלו בין במדותיו כפי טבעו, והנה גם הישר יתמוטט לפעמים מישרו ע"י סבות חיצוניות, כמו עת ירצה נזק ע"י ישרו או מניעת הריוח וכדומה, אבל גדר התם הוא שעושה מעשיו בתמימות בלא שום השקפה על טובת עצמו, והוא העומד תמיד חזק כצור ולא יתמוטט בשום פעם כמו שבארתי בגדר השמות האלה בספר משלי. והצד השני יצוייר שיבואו עליו עוני ויסורין ע"י עונש השגחיי הגם שטבעו תם וישר, אם אינו ירא אלהים לשמור מצותיו ותורותיו החקיים, ובלתי סר מרע אשר הוזהר ממנו עפ"י ה' הגם שאין להם טעם עפ"י חקי היושר השכלי והנימוסי, לכן הקדים שהיה **ירא אלהים וסר מרע** . ב] יצוייר שיתמוטט ע"פ דרך הטבע אם הוא ערירי בלא בנים ובני בית, שאין לו עוזר ואמץ וזרים יבלעוהו והמלפים לירשו ימיתוהו, ע"ז א. (ב) **ויולדו לו שבעה בנים** ובניו כשתילי זיתים סביב לשלחנו מקיפים אותו כמגן וגנה סביב. ג] יצוייר שיתמוטט אם הוא דל בנכסיו, שמחתת דלים רישם וכל אחי רש שנאוהו, עז"א. (ג) **ויהי מקנהו**. שהיה משגשג בין במקנה צאן ובקר, ובין בעבודה רבה שדות וכרמים ועבדים ופועלים עוסקים במלאכתו, והון עשיר קרית עוזו לשמרו מכל פגע. ד] יצוייר שיתמוטט איש השפל בעיני העם ובזוי ונקלה בעיניהם שאז ידוכא בשער ואין מציל, עז"א **שהיה גדול מכל בני קדם**, שהיה איש גדול בעיניהם נשוא פנים ומוכתר בשם טוב (והם השלשה דברים שהתפאר בהם אותו רשע כבוד עשרו ורוב בניו ואת אשר גדלו המלך) . ה] יצוייר שיתמוטט ע"י בניו וב"ב, אם האחים ישטמו זה את זה ומורשים רעה בביתו, שגם

מִקְנֵהוּ שִׁבְעַת אַלְפֵי־צֹאן וּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי גְמַלִּים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת צֶמֶד־בָּקָר וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֲתוֹנוֹת וַעֲבֻדָּה רַבָּה מְאֹד וַיְהִי הָאִישׁ הַהוּא גָּדוֹל מִכָּל־בְּנֵי־קֶדֶם׃ ד וְהָלְכוּ בָנָיו וְעָשׂוּ מִשְׁתֶּה בֵּית אִישׁ יוֹמוֹ וְשָׁלְחוּ וְקָרְאוּ לִשְׁלֹשֶׁת אַחְיֹתֵיהֶם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת עִמָּהֶם׃ ה וַיְהִי כִּי הִקִּיפוּ יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה וַיִּשְׁלַח אִיּוֹב וַיְקַדְּשֵׁם וְהִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר וְהֶעֱלָה עֹלוֹת מִסְפַּר כֻּלָּם כִּי אָמַר אִיּוֹב אוּלַי חָטְאוּ בָנַי וּבֵרְכוּ אֱלֹהִים בִּלְבָבָם כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב כָּל־הַיָּמִים׃ ו וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ

בני

ת"א ויהי כי וגו'. ספר הזוהר פנחס: ויהי היום. בתרא שם:

רש"י

נאמר וירא אלהים וסר מרע: (ג) שבעת אלפי צאן. הרוב מנה תחלה: גדול מכל בני קדם. מדור הפלגה דכתיב ויהי בנסעם מקדם (בראשית יא) אבל באברהם אינו כן שהרי באברהם כתיב בו הגדול שנאמר ושם חברון לפנים קרית ארבע (יהושע יד) האדם הגדול בענקים הוא. היה לו לכתוב אדם גדול למה כתב האדם הגדול אלא רמז שהוא אדם גדול שעמד בעשרה נסיונות לפיכך כותבין אותו שני ההי"ן. איוב שנאמר בו גדול לא עמד אלא באחת שנאמר תם וישר וגו' וגדול מכל בני קדם מכל אותו הדור שלא נחשם על אותו עון (סא"א): (ד) והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו. בבית כל אחד ואחד יומו: ושלחו וקראו. כמו ושולחים וקוראים שהיו עושין כן תמיד: (ה) ויהי כי הקיפו. כאשר כלו ימי המשתה. ונוהג היה איוב בכל סוף שבעת הימים שחזרו ימי המשתה חלילה היה שולח ומקדשם. כלומר מזמנם וקראם כמו התקדשו למחר (במדבר יא): והשכים בבקר והעלה. מצאתו שהיה משכים ומעלה עולות לכן כתב בל' עתיד שהיה נוהג לעשות כן תמיד לסוף כל ז' הימים: מספר כלם. הבנים והבנות: וברכו. ל' כנוי כלפי מעלה: ככה יעשה איוב. כמו כן היה עושה תמיד, כשכתב בדבר ההוה ותדיר פעמים שכתב בו לשון עבר ופעמים בלשון עתיד: (ו) ויהי היום. אותו היום שהיה ראש השנה. ויבואו בני

מצודת דוד

(ג) צמד בקר. חשב הבקר זוגות לפי שהדרך לחרוש בבקרים וא"א לחרוש בפחות משנים וכחדא חשיבי אבל גמלים ואתונות עומדים לרכיבה ולהטעין משאות והאחד ראוי לה: ועבדה רבה. תוצאות האדמה נקרא עבודה על כי תוציא לחם ע"י עבודה שעובדין בחרישה וקצירה וכן נאמר ביצחק ועבדה רבה (בראשית כ"ו): גדול. בעושר ובנכסים: מכל בני קדם. ר"ל מכל אנשי ארצו כי ארם היא בפאת המזרח כמ"ש ארם מקדם (ישעיה ט'): (ד) והלכו. לפי שהדבר היה תמידי נופל בו לשון עבר אף לשון עתיד וכמ"ש למטה ככה יעשה איוב וגו': בית איש. בבית כל איש ביומו הקבוע לו: ושלחו. בכל יום היו שולחים להזמין האחיות על המשתה: (ה) כי הקיפו. כי עשו ימי המשתה בחוזר חלילה ואמר בכל פעם הקיפו ר"ל אחר יום המשתה של האחרון שבהם שהיה עתיד הראשון להתחיל שוב בתחלה: ויקדשם. הזמינם לבוא אליו להיישירם בדרכי ה': מספר כלם. לפי מספר הבנים והבנות: אולי. שמא בעבור טוב לב ממשתה תמיד חטאו וגדפו בלבבם כלפי מעלה ולזה הביא עולות כי היא מכפרת על הרהור הלב: ככה. כמשפט הזה עשה כל הימים: (ו) ויהי היום. ר"ל היום המוכן לשיבותו בו לפני המקום מלאכי מעלה מלמדי

מצודת ציון

א (ג) צמד. זוג וכן ויקח צמד בקר (ש"א י"א) על כי דרכם ללכת מצומדים ומחוברים יחד: (ה) הקיפו. סבבו כמו הקף פעם אחת (יהושע ו'): ויקדשם. ענין הזמנה כמו התקדשו למחר (במדבר י"א): וברכו. לשון כנוי כלפי מעלה:

קשת ומגן — באור הענין

שקרה ליעקב משנאת האחים ליוסף אחיהם, לעומת זה ספר איך ישבו אחים יחדו באהבה, כי. (ד) **והלכו בניו ועשו משתה**. היו רגילים לעשות משתה ולאכול ביחד, והיה לכל אחד יום מיוחד בשבעה ימי המשתה שביומו היו אוכלים אצלו, בענין שלא היה קנאה ושנאה ביניהם ולא עם האחיות כי קראו תמיד לשלשת אחיותיהם אל המשתה, ו] בל תאמר שבאו עליו היסורים ע"י חטאי אנשי ביתו וע"י שלא מיחה בהם, ע"ז יספר איך השגיח על ב"ב בתכלית ההשגחה לקדשם ולטהרם מכל חטא, כי. (ה) **ויהי כי הקיפו ימי המשתה** שבסוף השבעה ימים טרם שהתחילו הז' ימים הבאים, היה **מקדשם** ומזמינם על יום המחרת שבו **העלה עולות מספר כולם** שהעולה באה לכפר על הרהור הלב, **באשר אמר איוב אולי חטאו בני** ע"י המשתה **וברכו אלהים בלבבם**, היינו שעלה בלבם איזה מחשבת און נגד ה', וזאת לא עשה פעם אחד לבד, רק **ככה יעשה איוב כל הימים**. אחרי ההודעה הזאת שבה סלק כל סברה שהיה עולה בלב לתלות בו יסורי איוב, שלא היה בזה שום סבה לא עונשיית ולא טבעיית ולא בחיריית, בא לגלות הסבה האמתית שבעבורה באו עליו היסורים הגדולים ההם אשר נדמה למראה עינים שהיה שלא בצדק: (ו) **ויהי היום**. כבר באר הרמב"ם כי כל הרעות בין כלליות בין פרטיות אין באים רק

בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה וַיָּבֹא גַם־הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן מֵאַיִן תָּבֹא וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר מִשּׁוּט בָּאָרֶץ וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ עַל־

עבדי

ת"א ויאמר ה'. שם: השטן וגו'. נדרים לב: משוט בארץ. יומא ע"ז ס' הזוהר פ' אמור: ויאמר ה'. בתרא ט"ז ס' הזוהר פ' אמור:

רש"י

האלהים להתיצב על ה'. לריב עמו שאין להתיצב אלא על דין כמו שנאמר (ישעיה ג') נצב לריב ה': ויבא גם השטן בתוכם. לקטרג הבריות: (ז) משוט בארץ ומהתהלך בה. ושטתי בכל הארץ ולא מצאתי כאברהם שנאמר בו קום התהלך בארץ (בראשית י"ג), ואמרו רז"ל שטן לשם שמים נתכוון כדי שלא יהא נשכח לפני אלהינו זכותו של אברהם: (ח) השמת לבך על עבדי איוב. שמרגלא לקטרגו:

מצודת ציון

(ו) בני האלהים. הם המלאכים הקרובים אל השכינה להיות מבני ביתו וכן ויריעו כל בני אלהים (לקמן ל"ח): על ה'. סמוך לו וכן והחונים עליו (במדבר ב') ואמר כלבון בני אדם: השטן. מלאך מקטרג: (ז) משוט. ענין ההליכה אנה ואנה:

מצודת דוד

זכות וחובה והוא יום ראש השנה שהוא יום משפט: בני האלהים. הם מלמדי הזכות: גם השטן. ללמד חוב ולקטרג על הבריות: (ז) מאין תבוא. מאיזה מקום אתה בא ולפי שאין דרך לקטן לדבר עד שיתחיל עמו הגדול לזה פתח עמו ושאלו: משוט. בא אני מן השוטט בארץ ומן ההתהלכות בה וכפל הדבר במלות שונות לומר היטב חפשתי לראות מעשה בני האדם וכאומר הנה מצאתי חבילות חבילות פשעי בני אדם: (ח) השמת. האם שמת לבך לקטרג גם על איוב אשר כמהו אין כמוהו וגו' וכאומר שלא בידך לא מצאת מאומה

קשת באור הענין ומגן

מצד החומר, כל הגשמיים ההוים ונפסדים לא ישיגם ההפסד רק מצד החומר, אבל מצד הצורה ובחינת עצם הצורה לא ישיגם הפסד רק הם עומדים, אמנם ישיג ההפסד לצורה במקרה, ר"ל מפני התחברה לחומר, וטבע החומר והמתחו שהוא לא ימלט לעולם מחברת ההעדר יפשוט צורה וילבש צורה אחרת תמיד, ובאר שם (פ"ח מח"ג) כי כל השחתה והפסד או חסרון הוא מפאת החומר, למשל האדם כיעור צורתו וצאת איבריו מטבעם וכן חולשת פעולתו או בטולם או בלבולם, אין הפרש בין היות כ"ז מתחלת היצירה או מתחדש עליו אח"כ, אין זה כולו נמשך רק אחר החומר שלו הנפסד לא אחר צורתו, וכן כל בעל חי אמנם ימות ויחלה מפני החומר שלו, וכל פשעי האדם וחטאיו נמשכים אחר החומר שלו. ומעלותיו כולם נמשכים אחר צורתו, למשל השגתו את בוראו וציירו כל מושכל והנהיגו תאותיו וכעסו והסתכלו מה שצריך לבחור בו ובמה שצריך לרחקו כ"ז נמשכים אחר צורתו, אבל מאכליו ומשתיו ומשגליו ורוב תאותיו בהן וכעסו וכלי מדה רעה שתמצא בו הכל נמשך אחר חמרו, עפ"ז ספר כי **בני אלהים** שהם הכחות הנמצאים בכל הבריאה שהם בניו ומעשי ידיו, **באו להתיצב על ה'** שמצד שהוא ה' מהוה וממציא כל המציאות יתיצבו בני אלהים והכחות כולמו, כי קיום המציאות היא בריאה מתמדת, וספר כי גם השטן שהוא כח ההעדר שהוא מקור הרע וההפסד והחטא וכל ביטול ונזק, בא בתוכם, וכבר באר המורה (שם פכ"ב) שלא אמר ויבואו בני אלהים והשטן להתיצב, שאז היה משמע שמציאת שניהם הוא על ערך אחד ויחוס אחד, רק אמר שבא בתוכם, כאילו הוא לא בא בעצם ובראשונה להתיצב על ה', כי הוא אין לו שורש בהויה רק בהעדר והפסד, רק שבא בתוכם, אחר שהוא תנאי לבני אלהים התחתונים ר"ל לכחות החומריים. שלא תמצא הויה בבעלי החומר מבלי העדר קודם לה שפושט צורה ולובש צורה, והנה קבלנו שעל כל כח מכחות מעשה בראשית יש כח עליון ממונה עליו והוא שורש אליו, והם הבני אלהים שבאו להתיצב על ה', מלאכים הממונים על כל כחות ההויה שכולם השפעו וקבלו כחם מה', כמ"ש חז"ל שאין לך עשב שאין מלאך ממונה עליו ואומר לו גדל, ועל כח המעדיר והמשחית יש ג"כ כח רוחני ממונה שהוא השטן המקטרג וממית ומעדיר, וכמ"ש חז"ל הוא השטן הוא היצה"ר הוא המלאך המות, והוא הבא לקטרג ולקבל כח להעדיר ולהשחית: (ז) **ויאמר ה' אל השטן** באר במשל שה' שאל אל השטן **מאין תבא**, כי זה ההעדר וההפסד שהוא כחו של השטן אינו דבוק בנמצאים העליונים רק הוא מחובר בחומר לעולם, ולכן השיב **משוט בארץ ומהתהלך בה**, באר בזה, א] שההעדר וההפסד לא נמצאו רק בארץ לא בעליונים. ב] שנמצא בארץ דהיינו בבעלי חומר על שני אופנים, א] ההעדר הכולל המתמיד הדבוק בטבע הגשמיים שכל מורכב מתפרד וכל אדם ובע"ח מת בהכרח כשבא קצו. ב] ההעדר הבא על צד המקרה, כמו שימות או יחלה ע"י רוב עסקו במזון ומשגל יותר מן הראוי, או הריגת בני אדם קצתם לקצתם וכדומה. על המקריי אמר משוט בארץ, ועל ההעדר המתמיד אמר מהתהלך בה, שההליכה מורה על הקביעות: (ח) **ויאמר ה'** באר במשל שאחר שחייבה החכמה האלהית שתתקשר הצורה האנושיית הנכבדת מאד בזה החומר העפריי החשוך המביא אותו לכל חסרון והפסד. נתן לה לצורה האנושית יכולת על החומר וממשלה ושלטון עליו עד שתכריחהו

עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע׃ ס ט ויען השטן את־יהוה ויאמר החנם ירא איוב אלהים׃ י הלא־את שכת בעדו ובעד־ביתו ובעד כל־אשר־לו מסביב מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ׃ יא ואולם שלח־נא ידך וגע בכל־אשר־לו אם־לא על־פניך יברכך׃ יב ויאמר יהוה אל־

ת״א איש תם וגו׳, סוטה כ״ז ודף ל״א בתרא ע״ז: ויען השטן. בתרא ע״ו עקידה שער מ״ב: הלא אתה. בתרא שם: ואולם שלח. בתרא שם עקידה שם: ויאמר ה׳. בתרא שם:

אתה ק׳

רש״י

(ט) החנם ירא איוב. בתמיה: (י) הלא אתה שכת בעדו. לפי שהוא יודע שאתה רגיל אצלו לעשות לו סיס ופרה ורבה לפיכך עושה צדקות הללו אבל לא נסית אותו: (יא) ואולם. לו היית נוגע בכל אשר לו,

מצודת דוד

רע: (ט) החנם. וכי בחנם ירא איוב מה׳ מבלי הקדמת שכר: (י) שכת בעדו. הגנת עליו כאלו גדרת עליו ועל ביתו מסביב לבלי תת את הרעה לקרוב אליהם: ומקנהו פרץ. בעבור רוב המקנה ידמו כאלו פרצו גדרם ר״ל כאלו לא יכילם מקום נגדר כי מלאו פני הבל: (יא) ואולם.

מצודת ציון

כמו שטו העם ולקטו (שם י״א): (י) שכת. ענין גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה׳): (יא) וגע. מלשון נגיעה: על פניך. בעבור כעסך וכן אתן את פני (ויקרא כ׳) וזהו על כי בהפנים יוכר הכעס: יברכך. לשון כנוי כלפי מעלה:

ובאמת נכה ובלא עתה בו מכת ידך וגע בבני ביתו ועשרו לאבדם ממנו: אם לא. הוא ענין ל׳ שבועה וגוזם ולא אמר והרי הוא כאלו אמר אם לא כן יבוא עלי כך וכך וכן אם לא שויתי ודוממתי (תהלים קל״א): על פניך. בעבור

קשת באור הענין ומגן

ותמנע תאוותיו ותסיגם על מה שאפשר לה מן היותר והשווי, ומצד זה האיש האלהי אשר ימית את חומרו ויכניע תאוותיו ונפשו תמשל במעלה עצומה על כל כחותיו, אז גם כח ההעדר שהוא בא מצד החומר אין לו שליטה עליה, והאיש הזה נשמר בהשגחת ה׳ מכל פגע וחסרון הבא בסבת החומר ורעתו, ולכן שאל ה׳ אל השטן **השמת לבך על עבדי איוב**, ר״ל הלא עליו אין לך שום שליטה אחר שהוא עבדי **ואין כמהו בארץ**. ר״ל שהוא נבדל מן הארץ וענייני החומר לגמרי, בהיותו איש תם וישר וכו׳, שכ״ז מתגבורת הצורה על החומר וממשלתה עליו: (ט) **ויען השטן**, השיב כי יש בזה תנאי מיוחד מבואר בפילוסופיא כי העובד את ה׳ ועוזב תאוותיו בעבור תקות שכר או יראת נזק, בזה איננו ענין נפשי רק ענין חומרי, כמו היושב בתענית בעבור שכר זה איננו גם מצד נצחו רק מצד אהבת חומרו, שמאהבתו את גופו וכדי להרויח ממון למלאת צרכיו הוא מענה גופו מעט זמן כמעט ירויח לו אח״כ, ואין ראוי שנאמר שבעבור העינוי הזה הוא מתקדש ונבדל מעניינים החומריים ומתדבק עם העליונים, ונהפך הוא כי הוא שקוע באהבת הממון כ״כ עד שיצום ויתענה כדי להשיגו — וכן דן ענין איוב שיראתו את ה׳ וסורו מרע איננו ענין נפשי כי איננו עושהו בעבור אהבת הטוב מצד שהוא טוב, שזה היה נכון אם לא היה מקוה להשיג על ידו גמול או להנצל מנזק אשר הוא ירא ממנו והיה עושה בחנם שלא בעבור גמול, **אבל החנם ירא איוב אלהים?** (י) **הלא אתה שכת בעדו**, ר״ל שיש בזה, א] יראת נזק, כי אתה הסוכך והמגין בעדו שלא יגיע נזק **לא לו ולא לבני ביתו ולא לכל אשר לו מסביב**, שזה כולל שמירת הגוף והבנים והרכוש, והוא ירא שלא תסתלק שמירה זו ממנו בפרט שהוא ידע שעפ״י המערכה הוא מוכן אל הרעות, כמ״ש כי פחד פחדתי ויאתיני, ב] יש בזה תקות גמול **כי מעשה ידיו ברכת**, שאתה ברכה במסחרו ועסקיו, **ומקנהו פרץ בארץ** למעלה מדרך הטבע, שהוא הגמול שהוא מקבל תיכף בעבור יראתו וצדקתו, והסבה נוהגת שיראתו וצדקתו **בלתי** נקיה מאהבת גמול ויראת נזק, וזה תוכל לב״ר ע״י בחינה ונסיון: (יא) **ואולם שלח נא ידך**, וזה יהיה הבחינה, שאם צדקתו היא מצד הטוב בעצמו לא בעבור פניה חיצונית מגמול ועונש אז גם אם תסיר ההגנה והברכה ממנו בכ״ז לא יתמוטט מצדקתו, אבל אם צדקתו היה מפני תקות שכר ויראת עונש אז **אם תשלח ידך ותגע בכל אשר לו** עד שלא יהיה לו ענין לירא ממנו או לקוות אליו אז **על פניך יברכך**, ר״ל שאז לא לבד שלא יהיה עוד צדיק כאשר היה אחר שסר הסבה שבעבורו החזיק בצדקתו, כי גם בעבור פניך והשגחתך יברך ויגנה הנהגתך, כי בחשבו שע״י צדקו ראוי שיהיה לו עושר וקניינים ויראה כי קניינים אלה הראוים לו נאבדו ממנו, יאלה זה ברוע ההנהגה ויאמר שאינך שופט צדק, וזה בחינה ברורה שלא היה עבודתו מאהבה, שאז לא היה מתלונן והיה שוה בעיניו עת הרעה כעת הטובה, ודייק שיגע בכל אשר לו, כי אם ישאר לו איזה דבר לא ישלם הנסיון, שעדיין יתירא מלמרות את ה׳ שלא יקח מידו הדבר הנשאר בידו: (יב) **ויאמר**, מבואר מן המשל כי פנת יסודי איוב היה ענין נסיון אם לבבו שלם עם ה׳ ואם יעמוד בצדקו גם בעת עניו, כדי לבחון ע״י

אם

הַשָּׂטָן הִנֵּה כָל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיָדֶךָ רַק אֵלָיו אַל־תִּשְׁלַח יָדֶךָ וַיֵּצֵא
הַשָּׂטָן מֵעִם פְּנֵי יְהוָה׃ יג וַיְהִי הַיּוֹם וּבָנָיו וּבְנֹתָיו אֹכְלִים וְשֹׁתִים יַיִן
בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר׃ יד וּמַלְאָךְ בָּא אֶל־אִיּוֹב וַיֹּאמַר הַבָּקָר הָיוּ
חֹרְשׁוֹת וְהָאֲתֹנוֹת רֹעוֹת עַל־יְדֵיהֶם׃ טו וַתִּפֹּל שְׁבָא וַתִּקָּחֵם וְאֶת־
הנערים

ת״א ויהי היום. בתרא טז: ומלאך בא. בתרא שם: ותפול וגו׳. מגילה י״ג:

רש״י

אם לא על פניך יברכך. מיד בתמיה. ואז, (יב) ויאמר ה׳ אל השטן הנה כל אשר לו בידך: דבר אחר, (ו) ויהי היום. אותו היום בחזרו חלילה לאכול בבית אחיהם הבכור: בני האלהים. צבא השמים הקרובים לשכינה להיות בני ביתו. ועל שם כך נקראו בניו: להתיצב על ה׳. סביבותיו כמו (בראשית מ״ה) לכל הנצבים עליו: (ז) מאין תבוא. דבר הכתוב דרך ארץ שהגדול מדבר תחילה ומרשה הקטן לענות: משוט בארץ. כאשר מפורש למעלה ובאגדה דשותפין הוא: השמת. לשון תימה הוא: תם וישר. שלם במעשיו: שכת בעדו. הגנת בעדו כמחילה זו כמו הסר משוכתו (ישעיה ה׳) מחילתו, וכל בעד האמור בלשון עברי אינו אלא לשון כנגדו ובפניו כמו וכפר בעדו (ויקרא ט״ז) קנה העון כנגדך ובפניך להיות הכפרה מגן בעדך. וכן ה׳ מגן בעדי (תהלים ג׳): (י) פרץ בארץ. נתחזקו כמו וכן יפרץ (שמות א׳) ומתרגמינן יתקוף. זהו פשוטו ורז״ל אמרו באגדה פרץ גדרו של עולם שהעזים הורגים הזאבים: (יד) על ידיהם כמו (במדבר ב׳) איש על ידו, ואינו לשון מקום אלא על שם שהוא מוכן ומזומן לידו, ורז״ל אמרו באגדה שהטעימו הקב״ה מעין עולם הבא שלאחר חרישת האתונות היו זורעים עם החרישה ורועות האתונות מיד חזיז מן האלס: (טו) ותפול שבא. נתנפלה וחנתה מלכת שבא עליהם, כמו (בראשית כ״ה) על פני כל אחיו נפל: ואת הנערים. משרתיך

מצודת ציון

(יד) ומלאך. שליח: (טו) ותפול. ענין חנייה כמו נופלים כעמק

מצודת דוד

עליו בדבר אבדן בני ביתו והעושר יגדף כלפי מעלה: (יב) הנה וגו׳. מסורים המה בידך לאבד סכל אבל לא תשלח ידך אל גופו להכות גם כן: ויצא השטן. לאבד בני ביתו עם כל העושר: (יג) ויהי היום. כאשר בא היום שחזרו לאכול בבית הבכור או אירע מה שאירע וכוונת השטן היה להקניט את איוב ביותר במושבו הלא זה היום בבוקר העלתי עולות מספר כולם כמ״ש למעלה ויהי כי הקיפו וגו׳ וא״כ מנוקים המה מעון ומדוע א״כ מתו ובעבור זה ירבה לגדף: (יד) ומלאך. אחד מנעריו בא לבשרו הרעה: על ידיהם. אצלם בסמוך להם: (טו) ותפול שבא. עם שבא חנתה עליהם

קשת ומגן

באור הענין

אם עובד את ה׳ מאהבה, ולא היה בעבור חפצו עבר כי היה נקי מכל שמץ חטא, כמו שהעיד עליו ה׳ שהוא איש תם וישר, ודבר זה נעלם מעיני שלשת הריעים המתוכחים עמו, עד שאליהוא הבוזי המתוכח האחרון גלה דבר זה בסוף הוכוח. וספר שתחלה לא מסרו לנסותו רק בקניניו החיצונים הרכוש והבנים לא בגופו, כמ״ש **הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך**, וז״ל המורה (פכ״ב מח״ג) ומזכרו מקניו על ערך דעות בני אדם, כי יש מבני אדם שלא יבהל לאבדת הממון אבל ירעידהו מות הבנים וימיתהו מדאגה, ומבני אדם ג״כ שלא ילאה אפילו לאבדון הבנים אולם המכאובים אין ביכלתם לסבלם וכו׳, ולכן ספר שתחלה יצא השטן אל מה שנתן לו רשות להרוס קניניו ובניו. ובאר **שיצא מעם פני ה׳** כי ההפסד וההעדר לא יצא מה׳ מצד שהוא מהוה וממציא ומקיים הנמצאים רק מצד שאינו מהוה, מצד אשר כח ה׳ מהמקום ההוא, בעי״ז ימצא ההעדר מקום לחול (כמ״ש בפי׳ ישעיה (סי׳ מ״ה) בפסוק יוצר אור ובורא חשך): (יג) **ויהי היום**, באר בפרטות שלא היה זה מחמת חטא קדום, אף לא מחמת איזה חטא של בניו, כי היה ביום **שבניו אוכלים ושותים בבית אחיהם הבכור**, שהוא היום שבו הקיפו ימי המשתה שבאותו יום העלה עולות וכפר עליהם על כל חטאיהם: (יד—טו) **ומלאך בא**. כבר כתב במורה (פי״ב מח״ג) שכל רע שיבא אל האדם ישוב אל אחד משלשה מינים, א] הרעות הבאות מצד טבע ההויה וההפסד, כמו רעות המתחדשות ביסודות וברקים ושקיעות מקומות וכדומה, ב] הרעות הבאים ע״י בני אדם קצתם לקצתם, ג] הרעות שימצאו לכל אחד מבני האדם מפעולתו בעצמו, כמו החולאים הבאים ע״י רוב התאוה במאכל ובמשתה ומשגל ולקיחתם ביתרון כמות, או בהפסד סדר או בהפסד איכות המזונות וכו׳, ואמר פה שבפעם הזה הביא עליו השטן שני מיני הרעות הראשונים, כי תחלה נפלה שבא שהוא רעות בני אדם, ואח״כ אש אלהים שהוא ע״י יסוד האש, וכן הוכפל שנית נפילת הכשדים ורעות יסוד הרוח, כי בכל אחד מרעות אלה יש שני מינים, כי רעות בני אדם יהיה או בשביל תאות הממון והריות וזה היה נפילת שבא שבאו לשלול שלל ולבוז בז מאהבת הממון, או שיהיה ע״י אהבת הנצוח והשררה שמצד זה ילחמו עם בעם ממלכה בממלכה בדרך מלחמה, וזה היה ענין הכשדים ששמו שלשה ראשים כדרך עורכי מערכה, וכן הרעות הבאות ע״י היסודות יהיו או ע״י מקרה גמור כמו נפילת אש אלהים מן השמים, או

הַנְּעָרִים הִכּוּ לְפִי־חָרֶב וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ טז עוֹד | זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר אֵשׁ אֱלֹהִים נָפְלָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַתִּבְעַר בַּצֹּאן וּבַנְּעָרִים וַתֹּאכְלֵם וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ יז עוֹד | זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר כַּשְׂדִּים שָׂמוּ | שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיִּפְשְׁטוּ עַל־הַגְּמַלִּים וַיִּקָּחוּם וְאֶת־הַנְּעָרִים הִכּוּ לְפִי־חָרֶב וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ יח עַד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר בָּנֶיךָ וּבְנוֹתֶיךָ אֹכְלִים וְשֹׁתִים יַיִן בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר׃ יט וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוֹלָה בָּאָה | מֵעֵבֶר הַמִּדְבָּר וַיִּגַּע בְּאַרְבַּע פִּנּוֹת הַבַּיִת וַיִּפֹּל עַל־

ת"א עוד זה וגו'. בתרא ע"ז: כשדים וגו'. שם ע"ו: עד זה וגו'. בתרא שם:

רש"י

השומרים אותם: (טז) ובנערים. במשרתים שומרי הצאן מדבר הכתוב: ואמלטה. אין מליטה אלא לשון השמטה שנשמט מן הצרה (ובאתי להגיד לך וכיון שהגיד מיד מת, כ"ה בס"א): (יז) ויפשטו על הגמלים. זה לשון בוזזי בז לפי מנהגם כל זמן שהם מהלכים נדבקים יחד. והולכים במארב שלא יבינו בהם ויבריחו את המקנה וכשמגיעים למקום המקנה פושטים במרחב המקנה זה לכאן וזה לכאן לאסוף המקנה, והמלאכים הללו שלוחי שטן היו. וכדי להקניטו ולהמסיאו בשרוהו תחילה בהפסד מועט ואח"כ בגדול הימנו וכן כולם: (יט) מעבר המדבר. מצד שני של מדבר והיה הבית מצד זה. וזה לשון עבר במקרא: על הנערים.

מצודת דוד

ולקחם הכל לעצמם: ואת הנערים. המורשים עם הבקר והרועים האתונות: להגיד לך. כי ארז"ל באחר שגמר דבריו מת גם הוא והרי הוא כאלו אמר לא נמלטתי כ"א להגיד לך ולא להשאר חי: (טז) עוד זה. כששים עוד הראשון מדבר דבריו בא זה השני ואמר הנה אש חזקה וגדולה נפלה מן השמים והתחילה להבעיר בצאן ובנערים שומרי הצאן ושרף את כולם: (יז) כשדים. חיל כשדים חלקו עצמן על שלשה חלקים ופשטו עצמן בעבור הגמלים לקחת לעצמן כדרך שוללי המקנה אשר יתפזרו מסביב לאסוף המקנה: ואת הנערים. המה רועי הגמלים: (יח) עד זה. כמו בעוד זה: אוכלים. היו אוכלים וגו': (יט) ויגע בארבע פנות. עם כי בא מעבר אחד הקיף את כל הבית מסביב: על הנערים. המה בניו ומשרתיהם

מצודת ציון

בעמק (שופטים ז'): ואמלטה. ענין הצלה: (טז) אש אלהים. דרך המקרא כשרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת השם וכן הררי אל (תהלים פ'): (יז) ראשים. חלקים כמו וראש אחד בא (שופטים ט'): ויפשטו. מלשון התפשטות ובטיחה: (יט) מעבר. מפאת: פנות. זויות:

קשת באור הענין ומגן

בדרך הטבע הרגילה כהרוח שבא מעבר המדבר. וספר לו המלאך שלא באו השבאים בלילה או בהחבא רק בעת שהבקר היו חורשות והאתונות רועות שהוא באמצע היום, ולא תאמר שהנערים לא היו שם להתיצב כנגדם כי להמו עמהם והוכו לפי חרב: (טז—יז) **עוד זה מדבר**, ספר שהרעות באו זא"ז תכופים כמ"ש לא שלותי ולא שקטתי וכו' וכאילו אמר המלאך שהוא נמלט אך להגיד לו הבשורה הרעה, וחז"ל אמרו שמת תיכף, וזה השני הודיע לו כי אש אלהים נפלה ותבער בצאן. והמלאך השלישי הודיע לו שהכשדים פשטו על הגמלים, ולפ"ז היה הסדר שתחלה נאבדו הבקר והאתונות ואח"כ הצאן ואח"כ הגמלים, ובתחלת הספור חשב ויולדו לו שבעה בנים ויהי מקנהו וכו' חשב בנים צאן גמלים ואח"כ בקר ואתונות, מבואר שהחשוב חשוב הקדימו, וכשנאבדו נאבד הבלתי חשוב תחלה עד שהבנים נאבדו לבסוף, וא"כ היה ראוי שיהיה הסדר בקר והאתונות, אח"כ גמלים, אח"כ צאן, ואח"ז אבדן הבנים. ולמה הקדים הצאן לפני הגמלים? אך כבר באמרתי שבאו הרעות מופסקות, א' ע"י בני אדם וא' ע"י היסודות, ושוב ע"י בני אדם ואח"כ ע"י יסוד הרוח ואם היו אבדן הגמלים ע"י הכשדים לפני הצאן היו שני הרעות שבאו ע"י בני אדם תכופות זא"ז, וכן שני הרעות שע"י היסודות, ולא היה החידוש גדול כ"כ אם באו בפעם אחד שבא וכשדים, וכן אש ורוח סערה, לא כן עתה שבעת שנפלה שבא לא היו הכשדים עדיין רק אחריהם ירדה האש ואכלה את הצאן, וכן הרוח לא בא בפעם א' עם האש, וזה חידוש יותר: (יח) **עד זה מדבר**, השלשה מלאכים הראשונים בשרו אבדת קניניו שכולו דבר אחד, ולכן בא כ"א טרם שהשלים המדבר את דבריו וכתב **עוד זה מדבר**, אבל הרביעי שבשר אבדת הבנים שהוא נסיון חדש (כנ"ל פסוק י"ב) והוא ענין אחר, לכן בא אחר שהשלים השלישי את כל דבריו וכתב **עד** זה מדבר: (יט) **והנה רוח**, גם זה היה חידוש שהרוח בא מצד אחר מעבר המדבר וכמ"ש חז"ל שהיה רוח מזרחית, ובבואו אל הבית נחלק לארבע רוחות והקיף את הבית סביב: (כ) **ויקם איוב**, לברך מעומד, **ויקרע** מעילו על אבדן

הַנְּעָרִים וַיָּמוּתוּ וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ כ וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת־מְעִלוֹ וַיָּגָז אֶת־רֹאשׁוֹ וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ כא וַיֹּאמֶר עָרֹם יָצָתִי מִבֶּטֶן אִמִּי וְעָרֹם אָשׁוּב שָׁמָה יְהוָה נָתַן וַיהוָה לָקָח יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ׃ כב בְּכָל־זֹאת לֹא־חָטָא אִיּוֹב וְלֹא־נָתַן תִּפְלָה לֵאלֹהִים׃

ב א וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה וַיָּבוֹא גַם־

השטן

חסר א

ת"א ויקם איוב. מ"ק כ"א בתרא שם: ויאמר וגו'. בתרא שם עקידה שער ק"א: ס' נתן. ברכות ס"ד ספר הזוהר פרשת תנוה: בכל זאת. שם: ויהי היום. בתרא שם:

רש"י

הבנים אבל אין צריך להזכיר הבנות: (להגיד לך. שהיה לו רשות להגיד והיה מת באותו רגע, סא"א): (כ) ויגז. תלש כמו (ירמיה ז') גזי נזרך. ומתרגמינן תליש. וכמו (תהלים ע"ז) ממעי אמי אתה גוזי, מוציאי: (כא) מבטן אמי. האדמה אשר לוקחתי משם. או אמי ממש, וערום אשוב שמה לא בבטן הוא מדבר ומה שמה אל מקום תשובתו ועל שהוא מוכן לכך ולא יחליף החק לשוב כי אם אל העפר לפיכך לא הוצרך להזכירו: (כב) תפלה. לא שום שמץ ותפלות נתן על הקב"ה, כמו (ירמיה כ"ג) ובנביאי שומרון ראיתי תפלה: לא נתן. לא הטיל תפלה ועול אל הקב"ה כמו (שמואל א' י"ח) נתנו לדוד הרבבות ולי נתנו האלפים:

מצודת ציון

(כ) מעלו. שם מלבוש מה: ויגז. ותלש כמו קרחי וגזי (מיכה א'): (כא) יצתי. כמו יצאתי בהא"ף: (כב) נתן. ענינו האמירה על הדבר וכן נתנו לדוד רבבות (ש"א י"ח) ויתכן שהוא מלשון שם יתנו צדקות ה' (שופטים ה'): תפלה. ענין דבר גרוע שאין בו טעם וכן ובנביאי שומרון ראיתי תפלה (ירמיה כ):

מצודת דוד

ולא זכר הבנות כי כ"ש הוא היות הנקבות המה חשושי כח ביותר: (כ) ויקרע. בעבור הצער והאבל: ויגז את ראשו. תלש שער ראשו וקצץ בדבר המובן: וישתחו. אל ה' לברך על הרעה: (כא) ערם וגו'. ר"ל כמו שיצאתי מבטן אמי ערום מבלי עושר כן אשוב אל הקבר זולתם וכאומר מה לי להתרעם על אבדן הבנים והעושר הלא לא נולדו עמי ואשוב א"כ כמו שנולדתי ולתוספת ביאור אמר הלא ה' נתן לי והוא לקח את שלו ומה לי להתרעם עליו: שמה. ר"ל אל מקום בידוע המוכן לכל ולא הוצרך לפרש כי מובן הוא מאליו וכן על כל המעשה שם (קהלת ג'): (כב) בכל זאת. עם כי באו עליו צרות תכופות זו על זו מ"מ לא חטא להתרעם אחר ה' ולא אמר עליו דברי תפלה: ב (א) ויהי היום. היום המוכן

קשת באור הענין ומגן

הבנים כדין, ויגז ראשו על אבדן הקנינים, כי לא תבימו קרחה למת כתיב אבל על אבדה אין איסור: (כא) ויאמר ערום יצאתי, ר"ל שהי"ל מקום להתלונן על ה' באחד משני פנים, א] אם הקנינים האלה שנאבדו ממנו עתה היו קנינים דבוקים בלתי נפרדים מגופו כמו אחד מאיברי הגוף, שהגם שה' בראם ונתנם לו מ"מ אחר שהתעצמו עמו מתחלת יצירתו היה חושב זה לעול אם לקחם ממנו שלא במשפט, לא כן הקנינים האלה הרכוש והבנים הם קנינים חיצונים בלתי דבוקים עם האדם, לא מצד תחלת יצירתו כי נולד בלעדי הקנינים האלה כי **ערום יצאתי מבטן אמי** בלא אלה הקנינים, ולא מצד אחריתו כי **ערום אשוב שמה** אל בטן האם הראשונה שהיא האדמה שהיא היתה אם כל חי, זאת שנית שגם על קנינים הבלתי מתעצמים עמו היה לו מקום להתלונן אם היה משיג אותם בכחו ועוצם ידו ש.ז היו מתיחסים אליו מצד שהוא המציאם, אבל אחר **שה' נתן** אותם, **והוא לקח**, א"כ אין מקום לשום תרעומת, ולכן **יהי שם ה' מבורך**, גם אמר שכמו שה' נתן במדת הרחמים כן הוא לקח, כי בודאי הרעה הזאת היא לתכלית טובה שלקח הבנים והקנינים לכפר בעדו שישאר גופו בחיים ובבריאות, ולכן ברך על הרעה כשם שמברכים על הטובה: (כב) **בכל זאת**, ר"ל שאם היה עולה בלבו תלונה ושורש פורה ראש ולענה, או או שהיה מודה שאין עול יוצא מאת ה' הצדיק אבל לעומת זה היה כופר בהשגחה והיה אומר שהרעות באו לו מאת הטבע והמערכה ואין ה' משגיח וא"כ הותר הרצועה לחטא, אחר שאין השגחה ואין שכר ועונש, או שהיה מודה בהשגחה ואז היה נותן תפלה לאלהים לאמר שאינו מנהיג בצדק ובדרכיו כתפל בלי מלח וטעם, אבל אחר שלא התלונן כלל האמין גם אז בהשגחה **ולא חטא**, רק היה כל מרע כבתחלה, וגם **לא נתן תפלה לאלהים** לגנות את הנהגתו, אחר שהחליט שאין זה עול כלל אם לוקח ממנו קנינים בלתי מתעצמים עמו אשר נתנם לו בתורת נדבה וחסד ולקחם בטובו. והלקיחה אינו רעה רק מניעת הטובה היתירה:

ב (א) **ויהי היום**, ספר במשל שאחר שעמד איוב בנסיון הראשון ולא הרגיש באבדן הקנינים והבנים, נשאו בנסיון האחרון והם יסורי הגוף ומכאוביו, ואמר פה **ויבא גם השטן בתוכם**

הַשָּׂטָן בְּתֹכָם לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן אֵי
מִזֶּה תָּבֹא וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר מִשֻּׁט בָּאָרֶץ וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ׃
ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ אֶל־עַבְדִּי אִיּוֹב כִּי אֵין
כָּמֹהוּ בָּאָרֶץ אִישׁ תָּם וְיָשָׁר יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע וְעֹדֶנּוּ מַחֲזִיק
בְּתֻמָּתוֹ וַתְּסִיתֵנִי בוֹ לְבַלְּעוֹ חִנָּם׃ ד וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר

עור

ת"א ויאמר וגו'. בתרא טו: ויאמר ה'. בתרא שם: ותסיתני בו. חגיגה ה' בתרא שם חולין ד': ויען השטן. בתרא שם:

רש"י

ב (ב) אי מזה תבוא. איה מקום שתוכל לומר מזה אני בא: (ג) מחזיק. אוחז כמו (שמות ד') וישלח ידו ויחזק בו, מחזיק באזני כלב (משלי כ"ו): ותסיתני בו. הסיתתני לבולעו, כל לשון הסתה אינו אלא לשון המשכה

מצודת דוד

(ב) אי מזה. איה המקום אשר תאמר מזה אני בא: (ג) ועדנו. עם כי הוכה בכל על אשר עודו אוחז בתמימתו: ותסיתני. דבר כל' בני אדם ור"ל קטרגת עליו לשיבואו בו מלמדי חובות והחובה:

מצודת ציון

ב (ג) ועדנו. ועודו הוא: ותסיתני. מלשון הסתה ופתוי: לבלעו. להשחיתו כמו בלע ה' (איכה ב'):

קשת ומגן

באור העניין

להתיצב על ה' ובפעם הראשון אמר שהם ויבא גם השטן בתוכם, כי יש הבדל בין מיני הרעות שהשיגוהו בפעם הראשון שהיו ע"י טבע ההפסד הכולל הנמצא ביסודות ע"י אש ורוח וע"י רעות בני אדם קראם לקראם, לבין הרע שהגיעהו בפעם הזאת ע"י שחין וחולי שסבתו הטבעיית הוא ע"י מותרות המזון (כנ"ל א' י"ד) כי שישמר הצדיק מרעות היסודות ומרעות בני אדם אינו נמשך מצדקתו בטבע, כי אין צדקת הצדיק סבה טבעיית שע"י ישמר מפגעי היסודות ומרעת בני אדם, רק סבה השגחיית שע"י צדקתו ה' מסבית עליו ושומר אותו מכל רע, כמ"ש לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם וכו', אבל שישמר הצדיק משחין רע וחולאי הגוף הבאים ע"י מותרות המזון זה נמשך מצדקתו בדרך הטבע, שמדרכי צדקתו שישמר א"ע מן המותרות והזוללות ויתרון מאכל, כמ"ש צדיק אוכל לשובע נפשו, וטבעו מחייב שלא ילקה בשחין וחולי רע, לפ"ז השטן וההעדר שבא להשחית את קניניו ובניו בפעם הראשון ע"י אש ורוח וחרב אויב לא היה צריך לזה פעולת ה', רק שה' יסיר פניו ויסלק השגחתו ממנו, כי מה שנשמר עד עתה מפגעים אלה היה רק ע"י ההשגחה, ועתה שסלק ה' את השגחתו ממנו ועזבו ביד השטן ממילא חלו בו ידי אויבים ורעות היסודות, וזה לא היה ע"י ה' רק ע"י שה' לא שמר אותו להצילו מרעות אלה בהשגחתו, משא"כ השחין שבא עליו עתה לא היה איוב מוכן אליו מצד טבעו, שהוא בצדקתו היה נשמר ממותרות מזון ומאכל שהם סבת השחין והחולי, ולא היה די עתה מה שסלק ה' את השגחתו ועזבו ביד השטן שהוא ההעדר וההפסד הטבעיי, כי גם הטבע היתה מגנת עליו מחולי ומדוה, וא"כ המכה הזאת לא באה ע"י סילוק ההשגחה לבד רק היתה מכה השגחיית נגד טבעו של איוב, לכן זכר פה שבא השטן להתיצב על ה', שההעדר וההפסד לא היה לו כח לפעול זאת בעצמו רק ע"י השגחת ה' נגד הטבע, משא"כ בראשונה לא בא להתיצב על ה' רק שה' יסלק השגחתו ובא הרע בעצמו מצד טבע השטן וההעדר: (ב) **אי מזה תבא**, בפעם הראשון שאל מאין תבא, שכבר באר הרמב"ן שיש הבדל בין מאין ובין אי מזה, שבשאלת מאין, ישאל השואל בדרך העלמה מוחלטת, שאין לשואל הרגשה דמיונית ליחד הקיבוץ לאיזה מקום יותר מלחברו והרי הוא כאילו כל העולם מונח לפניו בספק שאלתו, אבל בשאלת אי מזה, כבר היה לשואל איזה הרגשה במקצת מאין נפרד הדבר, ולא נעלם ממנו רק ידיעת המקום הפרטי המיוחד עכ"ד, ולכן בתחלה שכיון על כל מיני ההעדרים ואמר שמצב שההעדר בכלל נמצא רק בארץ לא בשמים, שאל מאין, משא"כ עתה כבר הודיע שההעדר מקומו בארץ, ושאלתו היה על ההעדר המיוחד שבא לפניו עתה, שהוא ההפסד שבא ע"י חולי שסבתו מותרות המזון, שאל אי מזה על המין ההוא הפרטי, והשיב **משוט בארץ** שגם הפסד זה בא ע"י ההעדר הכולל המתמיד והבלתי מתמיד הנמצא בארץ, שכיון עליו במ"ש משוט בארץ ומהתהלך בה: (ג) **ויאמר השמת לבך אל עבדי איוב**, שבו א"א שיחול בו גם ההפסד ההוא הפרטי אחר שהוא ירא אלהים וטבעו מחייב שלא יחלה וגם ידוה, וגם על מה שסלקתי השגחתי ממנו ועזבתיו בידך להפסיד קניניו ובניו היה שלא כדין אחר שעמד בנסיון **ועודנו מחזיק בתומתו**, שמזה התברר שעובד מאהבה לא בעבור תקות גמול ויראת עונש, וא"כ מה שהסתה אותי לבלעו היה חנם: (ד) **ויען השטן**, והשיב לאמר שבנסיון הזה לא נתברר עדיין שהוא עובד מאהבה כי לא נתברר מזה רק שלא חש על איבוד הקניינים והבנים, מפני שגופו חביב עליו ממונו ומבניו ויירא עדיין להשא פן יענש בגופו, כי כבר ראינו שעור (**יתן איש**) **בעד עור**,

עוֹר בְּעַד־עוֹר וְכֹל אֲשֶׁר לָאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ׃ ה אוּלָם שְׁלַח־נָא יָדְךָ וְגַע אֶל־עַצְמוֹ וְאֶל־בְּשָׂרוֹ אִם־לֹא אֶל־פָּנֶיךָ יְבָרְכֶךָּ׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הִנּוֹ בְיָדֶךָ אַךְ אֶת־נַפְשׁוֹ שְׁמֹר׃ ז וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵאֵת פְּנֵי יְהוָה וַיַּךְ אֶת־אִיּוֹב בִּשְׁחִין רָע מִכַּף רַגְלוֹ *עַד קָדְקֳדוֹ׃ ח וַיִּקַּח־לוֹ חֶרֶשׂ לְהִתְגָּרֵד בּוֹ וְהוּא יֹשֵׁב בְּתוֹךְ־הָאֵפֶר׃ ט וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ עֹדְךָ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתֶךָ בָּרֵךְ אֱלֹהִים וָמֻת׃ י וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ

ת"א אולם וגו' שם: ויאמר ה'. חולין מ"ד: ויצא וגו', שם:

רש"י

ועד ק' כדבר שממשיך את האדם לטעתו: (ד) עור בעד עור. אבר בפני אבר. כן דרך בני אדם כשרואה החרב באה על ראשו מגין בזרועו לפניו וכ"ש כל אשר לאיש בממון יתן בעד נפשו בפני נפשו להגין, לפי שזה יודע בנפשו שנתחייב לפיכך אינו מצטער על ממונו: (ה) אולם. אבל: אם לא. תראה בו מיד שעל פניך יברכך: (ו) אך את נפשו שמור. שלא תגע, מכאן אמרו חכמים קשה היה צערו של שטן יותר משל איוב, כאומר לחבירו שבור חבית זו ושמור יינה: (ח) להתגרד בו. בדלי"ת כתיב. ולשון משנה הוא גורדו ומעמידו על גלדו: אבל גורר ברי"ש אינו אלא לשון סחיבה כמו גורר אדם מטה וספסל: (ט) מחזיק. אוחז:

מצודת ציון

(ז) מכף רגלו. כמו שנקרא תוך היד כף כן נקרא התחתית הרגל: קדקדו. הוא אמצעות הראש מקום יחולק שם השער אילך ואילך: (ח) להתגרד. ענין חכוך ונדרז"ל גורד כדרכו ואינו חושש (שבת קמ"ז): (ט) ברך. לשון כינוי כלפי מעלה:

מצודת דוד

להשחיתו בחנם מבלי עון כ"א לנסותו: (ד) עור בעד עור. ר"ל ק"ו הדברים אם דרך אנשים לתת עור בעד עור שאם יבוא מי להכותו בעור פניו שלא ישים ידו על פניו לקבל ההכאה בעור היד ואם כן היא במקצת גופו אל קצתו כ"ש הוא שיתן האיש את כל אשר לו בעד נפשו וכאומר הנה איוב יחשוב פן נגזר עליו במיתה ונאבד כל אשר לו תמורת נפשו ויעמד חי ולזה מקבל בסבר פנים יפות: (ה) אל עצמו ואל בשרו. במכאובי הגוף עצמו הקשה מאבדן הבנים והעושר: אל פניך. כמו על פניך ור"ל בעבור כעסך יגדף כלפי מעלה: (ו) הנו בידך. הנה הוא בידך להכותו בעצמו ובבשרו להכאיבו אך שמור את נפשו לבל ימות מגודל הכאב: (ז) ויצא. להכות את איוב: בשחין רע. הכואב ביותר: מכף רגלו וגו'. ר"ל בכל שטח הגוף: (ח) ויקח חרש. איוב לקח בידו שברי חרש לחכך בהם מקומות השחין: בתוך האפר. לקרר המימות השחין: (ט) עדך. עדיין אתה מחזיק בתמימתך וכאלו אמרה

קשת ומגן
באור הענין

ר"ל שהאדם לבוש בשני מיני מלבושים, א] העור בעל בשרו כמ"ש עור ובשר תלבישני, ב] העור שעל עורו שהוא כתונת עור שיפשיט מאחד הבעלי חיים וילבוש בו, והדרך הוא שיתן האדם כתונת עור בעד כתנות עור, ר"ל שיפקיר מלבושיו החיצונים שהוא לבוש בהם להציל העור הדבוק לבשרו, שאם ירצו ממנו שיתן מלבושיו כולמו ואם לאו יפשיטו את עורו יתן עור החיצוני בעד עור הדבק אליו שהוא עורו, וגם **כל אשר לאיש יתן בעד נפשו** שגם את עורו יתן בעד נפשו, ר"ל שיתרצה שיפשיטו את עורו מעליו כדי שלא יהרגו אותו ויקחו את נפשו, ובזה הוסיף שגם אם תניחהו בידי שאשלט על עור בשרו עדיין אין בחינה בזה שעובד מאהבה, כי יתנחם עדיין במה שלא הוכה מכה מסוכנת הנוגע בעצמו ובבשרו וכ"ש שאין בחינה במה שלקחת ממנו את עורו החיצוני שהם מלבושיו וקניניו ובניו שהם בלתי דבוקים אליו: (ה) **אולם**, אך בזה תבחנהו בחינה ברורה, **אם תשלח ידך ותגע אל עצמו ואל בשרו** לא בעורו לבד רק מכה הנוגע בעצמו ובבשרו שיש בה סכנת נפש עד שיתיאש מרפואה, ואז לא יהיה לו במה להתנחם ומה לירא ולקוות **אז על פניך יברכך** ויגלה הנהגתך: (ו) **ויאמר ה' הנו בידך**, מסר גם עצמו ובשרו ליד השטן רק בתנאי שישמור את נפשו, ואמרו חכמינו ז"ל במליצתם גדול היה צערו של שטן מצערו של איוב משל לאומר לאחד שבור החבית ושמור את יינה, ר"ל שהכח שעומד נגד לד המעדיר והמפסיד, (הכח הזה הוא צערו של שטן) היה ענינו גדול מן הכח שהיה צריך לעמוד נגד לד המקיים את החיים (שהוא צערו של איוב), כי לד ההפסד היה מרובה מלד הקיום, והיה צריך כח גדול להטות את הפלס מן ההפסד אל הקיום: (ח) **ויקח לו חרש**, פי' במדרש שהיה מראשו ולמעלה שחין יבש והיה צריך חרש להתגרד בו, ומראשו ולמטה היה שחין לח והיה צריך לישב בתוך האפר שמוסך הליחות, ורפואת האפר קשה להשני כעין זבולא ועקרבא: (ט) **עודך מחזיק בתמתך**, כי בפעם הראשון ברך על הרעה כמ"ש יהי שם ה' מבורך, ובפעם הזה לא ברך ה' רק שתק, כי בלבבו לא היה שלם בפעם הזאת כמו שית', ואמרה לו השתו להקניטו הנה בפעם הראשון שברכת את ה' על הרעה שבזה הראית שאתה תמים עמו הוסיף להכותך גם בגופך, ואם עתה תברך שנית הלא בהכרח יוסיף להכותך בנפש עד שתמות, כי אין לו להכות אותך עוד בדבר אחר, וא"כ אחר שעודך מחזיק בתומתך למה אתה שותק זאת הפעם ואינך מברך על הרעה, ברך אלהים גם עתה ותמות, והיא הקנטה הגלויה על שברך בפעם הראשון: (י) ויאמר

כדבר אחת הנבלות תדברי גם את־הטוב נקבל מאת האלהים ואת־הרע לא נקבל בכל־זאת לא־חטא איוב בשפתיו : יא וישמעו שלשת ׀ רעי איוב את כל־הרעה הזאת הבאה עליו ויבאו איש ממקמו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ויועדו יחדו לבוא לנוד־לו ולנחמו : יב וישאו את־עיניהם מרחוק

רש"י

ת"א וישמעו וגו'. שם : ומה. לשון נוולה. כמו ומות בהר (דברים ל"ב) : (י) גם. לא די שברכנו אלא גם את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל, בתמיה : בשפתיו. אבל בלבו חטא : (יא) רעי איוב. אוהביו : לנוד. כמו מי ינוד לך ולא

מצודת דוד

אל תחזק עוד אלא ברך את ה' ובעון זה תמות מיד והנה טובה לך מתתחיה ביסורים מכאובים כאלה : (י) כדבר וגו'. מדברי כדברי אחת מנשי הנבלות : גם את הטוב. ר"ל אם אמנם שדי הרע לנו הנה עוד יבוא מועד אשר נקבל גם את הטוב ולא נוסיף לקבל עוד את הרע : בכל זאת. עם כי נלקה בגופו ומלא מכות מ"מ לא חטא בשפתיו לברך את ה' כאשר הסיתתו אשתו : (יא) וישמעו. מן המספרים : איש ממקומו. כ"א בא ממקומו אל מקום איוב ובהיותם שם נאספו יחד לבוא אל איוב סביבה לנודד עליו כראות וכדרך המיצר בצרת האוהב ואף לנחמו בדברי תנחומין : (יב) ולא הכירהו. כי נשתנה מאור פניו בעבור רוב הצרות והמכאובות : ויקרעו

מצודת ציון

(י) הנבלות. שוטות וגרועות : (יא) ויועדו. מלשון וועד ואסיפה :

קשת ומגן

באור הענין

גם את הטוב נקבל, הגם שתשובתו זאת נראה כתשובת ירא ה' וצדיק, וכן פירשוהו המפ', אחר הדיוק כבר נגלה מדבריו שבלבבו היה פונה לדברי און ומינות, וזה נגלה ממלת גם, ובאור הדבר שהוא חשב שהטוב הנמצא במציאות הוא מעורב עם רעות הרבה, ולא עוד אלא שמבואר מתוך וכונתו שהיה דעתו שהרע במציאות הוא יותר מן הטוב, וע"כ חשב שא"א כלל שה' יתן טוב לבד, כי מי שירצה לקבל את הטוב בהכרח יקבל גם את הרע, כמו שמי שירצה לשתות יין הרבה או לאכל דבש הרבה כי ערב לחיכו, בהכרח לא יתלונן ג"כ אם ישתכר מן היין ואם הדבש יזיק לאיסטומכא, בהפך הנהגה מן היין והדבש מקבל גם את הטוב, ר"ל שעקרו מקבל ממנו רע שכרות וקיא באיסטומכא, ועם הרע שהוא הרוב מקבל גם את הטוב איך ידמה שלא יקבל את הרע, וז"ש אחר **שגם את הטוב נקבל מאת האלהים**, ר"ל אחר שאם נרצה לקבל טוב מאלהים שהוא המציאות והחיים, בהכרח נקבל את הרע שהוא הגובר ומתרבה על הטוב שהוא מעט המציאות בערכו, עד שיצדק לומר שאנו מקבלים את הרע בעצם ובראשונה ועמו אנו מקבלים גם את הטוב, שהאדם בבואו אל המציאות מקבל המון רעות ודאגות ותמורות אשר ישיג בזמנו הקצר, וזאת עקר מולדתו, ועם זה מקבל גם את הטוב שהוא החיים הקצרים האלה, וא"כ איך **את הרע לא נקבל** אחר שהוא העיקר, והנה בזה כבר גלה כי לבבו מלא און שה' ברא את האדם לרעתו ושהרע במציאות גובר על הטוב, וזה שורש פורה ראש ולענה להתרעם על מדותיו שברא את האדם לרעתו, וזה יסוד לכל הדברים המרים שדבר אח"כ בוכוחיו, אבל יען בעתה העלים דבר זה ולא נגלה רק ממלת גם, מ"מ גם את הטוב, מבואר שהגם שהיה דעה זו בלבו בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו כי לא הוציא עדיין תלונותיו בשפתיו עד אחרי זאת, ואמרו חז"ל בשפתיו לא חטא אבל בלבו חטא : (יא) **וישמעו**, תחלה שמע כ"א במדינתו ויבואו ממקומו כ"א בפ"ע, ובבואם ארץ עוץ ופגשו זה"ז נועדו יחדיו לבא בנותא חדא :

פתיחה למענה הראשונה מענה איוב

כתב העקרים (פרק ד' ממאמר הרביעי) כי דעות האנשים בהוראת המערכה לפי מה שנמצא לקדמונים, שנים. האחד הוא דעת הפילוסוף, האומר שגרמים השמיימים והכוכבים פועלים בעולם השפל במה שבתמונותיהם המתחלפות מניעים היסודות ומרכיבים אותם ומכינים אותם מיני הכנות מתחלפות לקבל הצורות הטבעיות, עד שימשך מזה שיכינו קצת בני אדם מוכנים לקבל החכמה וקצתם לא, וקצתם מוכנים לקבל השפע האלהי הנבואיי וקצתם לא, אבל שיהיה לכוכבים הוראה אחרת בדברים אחרים שאין מבוא לאיכיות בהם, כמו בעוני או בעושר, שישא אדם אשה אחת או רבות, שיהיה בעל מעלה או בעל הסרון, יאמרו הכת הזה שהוא שוא ודבר כזב שיורו הכוכבים על מה שאינו נופל בהם, כעני ועושר ואהבה ושנאה ודומיהם. ודעת השני היא דעת הוברי שמים החוזים בכוכבים, שאומרים שכל הדברים הבאים על האדם הם באים בגזרת הכוכבים, ויביאו ראיה לזה מן החוש, שהחוזה בכוכבים יגיד לאדם מה שיקרה לו בכל פרטי עניניו, אם שנים רבות יחיה, אם יהיה עני או עשיר, בעל בנים או ערירי כמה נשים ישא וכדומה זה ראיה שכל הדברים באים על האדם בגזרת הכוכבים ואי אפשר להמלט מגזרתם, וזו דעת קצת מרבותינו.

וְלֹא הִכִּירֻהוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ וַיִּקְרְעוּ אִישׁ מְעִלוֹ וַיִּזְרְקוּ עָפָר עַל־רָאשֵׁיהֶם הַשָּׁמָיְמָה׃ יג וַיֵּשְׁבוּ אִתּוֹ לָאָרֶץ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת לֵילוֹת וְאֵין־דֹּבֵר אֵלָיו דָּבָר כִּי רָאוּ כִּי־גָדַל הַכְּאֵב מְאֹד׃

אחרי

רש"י

(ישעיה כ"א) לא תנודו לו (ירמיה מ"ו): (יב) ולא הכירוהו. כי נשתנו פניו מחמת היסורין: השמימה. כלומר למעלה מראשיהם (הרבה) והוא היה להם מנהג אבל: (יג) לארץ. על הארץ לצער בצערו: (מענה איוב)

מצודת דוד

איש. כ"א קרע מעילו וזרקו עפר למעלה מראשיהם לאויר השמים כי כן היה להם מנהג אבלות וצער: (יג) לארץ. על הקרקע לצער בצערו: ואין דבר. אין מי בהם דובר אליו דבר כי ראו אשר גדל הכאב מאד ולא מצאו עדיין מקום לנחמו:

קשת באור הענין ומגן

האומרים מזל מחכים מזל מעשיר (שבת קנ"ו). והנה מבואר נגלה שדעת איוב היה כדעת החוזים בכוכבים, שכל עניני האדם חרוצים וקבועים מצד המערכת, וזה היסוד אשר הניח בתחלת מענהו שקלל ליל ההריון, ויום הלידה שהם היו בעוכריו (פסוק ג'—י'), כי אם כבר ראו כי מזלו מחייב שיהיה גבר בלתי מצליח בימיו, הלא היה ראוי שיגזרו על העדרו, כי למה יצא אל המציאות לראות עמל ויגון, (י'—י"ד), כי הציור המוטבע בלב האדם שההעדר רע לו, כי גם ילטער על העדר איזה מדרגה אשר יחסר לו מן הדברים אשר במציאות כמו חסרון העושר ודומיהו, וכ"ש כי ירע לו אם יצייר שכלל מציאותו נעדר, כ"ז הוא רק מולדת בית דמיונו אחר שכבר הוא במציאות, לא כן אם לא היה בא אל המציאות כלל, שאז ישוה האפס והחסר, אז לא נוכל להגביל כמות ההעדר, אם נעדר מבלי היותו במדרגה גדולה או אם נעדר מבלי היה במדרגה קטנה, כי אין הבדל בין אפס לאפס (י"ד—י"ז), ובזה הרחיב וכוחו להחלוט כאשר הזכיר המורה (פי"ב מח"ג) בשם חכם אלראזי שדעתו שהרע במציאות הוא יותר מן הטוב, שאחה כשתקיש בין מנוחת האדם ועננו בעת מנוחתו עם מה שיקרהו מן המכאובים והחבלים הקשים והדאגות והצרות, תמצא במציאות האדם נקמה ממנו ורעה גדולה לו, והחכם הזה רצה לאמת זה הדעת במנותו אלו הרעות אחת אחת, ויאמרו רוב האומות בחדותיהם ושיריהם, כי מן הפלא שימצא בזמן דבר טוב, אמנם רעותיו רבות ומתמידות, ובזה התאמץ ג"כ איוב בוכוחו, (י"ז—כ'), וכ"ש שתתחזק השאלה גם אם יכחיש האדם זאת ויאמר כי הוא בהגלהתו הורו עיניו מנועם הזמן ויטעם מנוף דבשו ויבקש חיים ואורך ימים עולם ועד עכ"פ תעמוד השאלה למה הביאו אל המציאות ולמה יתנו חיים לגבר המחכה למות (כ'), ויותר נראה תהפוכות הזמן כי אך רעה זה מבקש שנמצא איש אשר כל ימיו מרוב עניו וריבו מתאוה אל המות ודורש אחריו, והכוכבים יתנו לו חיים, ופתאום ימצא מטמון גדול ועושר רב, ואז הלא הוא מבקש לגוזות ולראות טוב ואז יגיעהו המות (כ"א), מזה מבואר כי הנהגת האדם נתונה תחת משטר המערכה והוראתה אם טוב ואם רע, ומזה מבואר ג"כ שאין האדם שליט וחפשי במעשיו, והבחירה וההשתדלות לא יועילו כל מאומה כי מעשיו הפרטיים קבועים לפי הוראת ומשפט המערכת ואין לו יכולת להרע או להיטיב בלעדם (כ"ב—כ"ד), והראיה הכוללת לזה הביא מן המקרה אשר קרהו, כי אחרי שהחזיק א"ע לצדיק גמור עד שלא היה יכול לתלות שהרעה הבאה עליו היתה השגחיית לעונש על רוע מפעלו, וגם לא יכול לתלותה במקרה גמור, כי ממה שנאבד רכושו שלא בדרך הטבע, כי בשעה אחת באו עליו סבות מתחלפות רוח אש ומיגות אויב והכל פתאום ובפעם אחד, זה מורה שמן השמים נלחמו בו, ובהכרח בבא מצד חיוב המערכת שנגזר עליו שברגע הזאת תחת מסבות יתהפך (כ"ו), וגם היה לו ראיה לזה ממה שלבו היה מפחד תמיד מן הרעה העתידה, כאלו לבו נבא שמערכתו רעה והוא מעותד לאבדון (כ"ה), והנה בכל ההנחות האלה שהניח, החליט שה' יודע את כל הנעשה בעולם השפל, כי ח"א ליחס אל ה' חסרון ידיעה, ושא"א לומר שיצא עול מאתו, רק שהעול הזה בא מפאת המערכה, ושאין עול מה' בבחינת הגמול והעונש, כי אין האדם חפשי במעשיו והוא מוכרח עליהם, וכ"ז יתבאר עוד בראיות אלו בוכוחיו הבאים אחת אחת:

ויקלל

ג א אַחֲרֵי־כֵ֗ן פָּתַ֣ח אִיּוֹב֙ אֶת־פִּ֔יהוּ וַיְקַלֵּ֖ל אֶת־יוֹמֽוֹ׃ ב וַיַּ֥עַן אִיּ֗וֹב וַיֹּאמַֽר׃ ג יֹ֣אבַד י֭וֹם אִוָּ֣לֶד בּ֑וֹ וְהַלַּ֥יְלָה אָ֝מַ֗ר הֹ֣רָה גָֽבֶר׃ ד הַיּ֥וֹם הַה֗וּא יְֽהִ֫י חֹ֥שֶׁךְ אַֽל־יִדְרְשֵׁ֣הוּ אֱל֣וֹהַּ מִמָּ֑עַל וְאַל־תּוֹפַ֖ע עָלָ֣יו נְהָרָֽה׃ ה יִגְאָלֻ֡הוּ חֹ֬שֶׁךְ וְֽצַלְמָ֗וֶת תִּשְׁכָּן־עָלָ֥יו עֲנָנָ֑ה יְ֝בַעֲתֻ֗הוּ כִּמְרִ֥ירֵי יֽוֹם׃

ת״א אחרי כן. מ״ק כ״ח: יאבד וגו׳. נדה ט״ז: והלילה וגו׳. סנהדרין נו נדה טז: הלילה

רש״י

(איוב) (מענה)

ג (ב) ויען. ויצעק, שכל ענייה האמורה בתורה אינה אלא לשון הרמת קול. ואב לכולם וענו הלוים וגו׳ קול רם (דברים כ״ז): (ג) אולד בו. ל׳ עתיד שהיה אומר הלואי ויאבד היום שהייתי עתיד להולד בו ואז לא הייתי נולד והלילה אף היא תאבד: אמר. שיאמר המבשר אשר עליו סדבר מוסל: הורה גבר. שעיבר אבי את אמי, בנקבה נוהג לומר הורתה ובזכר נוהג לומר הורה את הנקבה: והלילה אמר. זה אחד מן המקומות שחיסר המקרא את דבריו מפני שלא הוצרך לפרש מי הוא, ומלילתו אמר האומר, ודומה לו הירוצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים, היה לו לומר אם יחרוש אדם בבקרים. ורז״ל אמרו מלאך הממונה על הריון לילה שמו: (ד) היום ההוא יהי חשך. תמיד בכל שנה שיגיע אותו יום: אל ידרשהו אלוה ממעל. לטובה: ואל תופע עליו נהרה. אורה כמו נוהר ומתרגמינן יהור: (ה) יגאלהו. כמו לחם מגואל (מלאכי א׳) במה גאלנוך (שם) והוא לשון לכלוך: צלמות. צל של מות (חשך) שאינו מאיר לעולם: ענגה. אפלה: כמרירי יום. מזיקין המושלים בצהרים כמו קטב מרירי

מצודת דוד

ג (א) אחרי כן. כאשר הלכו שבעת הימים: ויקלל את יומו. אשר נולד בו בחושבו שכל מקרי האדם המה מוגבלים ומסודרים לפי מערכות הכוכבים בעת הלידה וההריון וזה הוכח גם הוא במכאוב כי לא מצא בעצמו עון אשר יחטא ואשם ולכן ממרירות לב קלל יומו על כי בו הורו מערכות הכוכבים בו לרעה: (ג) יאבד. היום אשר נולדתי בו יהיה אבוד ר״ל בכל שנה כשיבוא היום ההוא יהיה בו חושך עד שיהיה אבוד ממנו שם יום: והלילה אמר הורה גבר. ר״ל וכ״כ תהיה אבודה הלילה אשר המשכיל לדעת מתי היתה זמן העבור אמר באותה הלילה עיבר אבי את אמי (כי זמן הלידה נראה וידוע לכל אבל זמן העבור לא יבין כ״א המשכיל בחכמה): (ד) אל ידרשהו. להשפיע בו טובה ממעל: ואל תופע. לא תזריח בו אורה: (ה) יגאלהו חשך וצלמות. ילכלך ויטנף אותו והשכן עליו חשכת הענן: יבעתהו. יפחדוהו תוקף המימות היום ר״ל האדים הנולים בסיבת תוקף החום ימנעו

מצודת ציון

ג (ב) ויען. ענינו הרמת קול וכן וענו הלוים וגו׳ קול רם (דברים כ״ז): (ג) אולד. אמר דבריו כאלו ידבר קודם הלידה: (ד) תופע. תזרח כמו הופיע מהר פארן (דברים ל״ג): נהרה. אורה כמו ונהורא עמיה שרא (דניאל ב׳): (ה) יגאלהו. כמו יגעלהו באי״ן ופניו טינוף ולכלוך וכן לחם מגואל (מלאכי א׳): וצלמות. צלו של מות הוא חשכת הקבר. יבעתהו. מל׳ בעתה ופחד: כמרירי. ענין חמימה כמו כתנור נכמרו (איכה ה׳) ובאה בהכפל למ״ד הפעל על משקל סגריר (משלי

באור הענין

ג (א) ויקלל את יומו, כי חשב שהכל תלוי במשפט מערכת הכוכבים והמזל כנ״ל בפתיחת המאמר: (ג) יאבד יום, יען שתחילת משפט הילד הנולד תלוי לפי מזל ומצב הכוכבים בליל ההריון וביום הלידה, לכן קלל את היום שהיה מוכן להולד בו, ואת הלילה שאמר וגזר את הריונו: (ד) היום ההוא התחיל לקלל תחלה את היום שיהיה חשך, אל ידרשהו הכינוי מוסב על החשך, כי לפעמים יהיה החשך בהשגחת ה׳ כמו שהיה במצרים שהיה החשך לטובת ישראל, אומר שאת החשך הזה לא ידרוש ה׳ שיהיה לאיזה צרך, והגם שברוב ימים מעוננים יופיע קצת הופעת זהר דרך העננים, אמר שאל תופע עליו גם נהרה קצת רק יהיה חשך ולא אור: (ה) יגאלהו, מוסיף שלא יהיה החשך העדרי רק חשך קניני עד שהחשך ילכלך אותו ע״י שישכנו עליו עננים, ובכ״ז לא ימשך מן העננים התועלת במה שהעננים יעשו צל מחורב, כי יבעתו אותו כמרירי יום ר״ל המימות יום

קשת ומגן

באור המלות

(ג) הורה. י״מ שהוא מבנין הפעיל, שגבר הזכר גורם הריון, וכן על ברכות הורי, וי״פ שהוא ע״מ פעל, שנקלט הריון של גבר, או כנוי לנקבה, [illegible] שנעשית מיד הרה מן גבר, ומלת גבר מציין שעתיד הולד להיות גבור כמ״ש חז״ל מלאך הממונה על ההריון לילה שמו ואומר הכם יהיה או טפש גבור או חלש, ומלת אמר מוסב על הלילה. שלילה גזר שיקלט הריון. וימליץ כאלו עומד באמצע הזמן שבין ההריון והלידה, ומקלל ליל ההריון בלשון עבר ויום הלידה בלשון עתיד: (ד) נהרה. התבאר אצלי, ששם נהרה מורה על האור הבוקע דרך נמוס על נקודה אחת, כמו את המנהרות אשר בהרים, וי״פ ג״כ שבא על אור העליון האלהי המושפע על נקודה פרטית למטה, ומזה הביטו אליו ונהרו, שבא על אור השמחה או השכינה המושפע על הפנים, וזה נראה מפעל יפע שבא על הופעה רוחנית כמ״ש. ובזה מציין האור בג׳ מדרגות, א] שבא מלמעלה מן ה׳ אל גלגל היומי ואל השמש, ועז״א אל ידרשהו אלוה ממעל, ב] מה שיושיע ויתקבץ על הכדור עצמו למטה, עז״א אל תופע עליו נהרה. שזה אור שני הבא מן השמש (שקבל אור אלוה) למטה, ג] שיהיה חשך גם למטה בסבת אדים ועננים, עז״א יגאלוהו חשך וצלמות: (ה) יגאלוהו. י״מ מענין גאולה שהגאולה יקשר עם הקורבה, שחשך וצלמות יהיו גואליו וקרוביו, וי״מ מענין טינוף ולכלוך, כמו וכל מלבושי אגאלתי, ויגואלו מן הכהונה שקרוב עם ענין גיעול: עננה, היא שם הקיבוץ, קבוצת עננים, וע״כ בא בלשון נקבה כמו והדגה אשר ביאור מתה, כמו עלה (ירמיה ו׳): כמרירי, הכ״ף שורש מענין חמימות, כמו עורנו כתנור נכמרו, ומזה כי נכמרו רחמיו, תמימות

ו הַלַּיְלָה הַהוּא יִקָּחֵהוּ אֹפֶל אַל־יִחַדְּ בִּימֵי שָׁנָה בְּמִסְפַּר יְרָחִים אַל־יָבֹא׃ ז הִנֵּה הַלַּיְלָה הַהוּא יְהִי גַלְמוּד אַל־תָּבֹא רְנָנָה בוֹ׃ ח יִקְּבֻהוּ אֹרְרֵי־יוֹם הָעֲתִידִים עֹרֵר לִוְיָתָן׃ ט יֶחְשְׁכוּ כּוֹכְבֵי נִשְׁפּוֹ

יקו

ת"א יחשכו וגו'. פסחים ב: כי לא וגו'. בכורות מב:

רש"י

והוא מושל בלהרים שנאמר ומקשב יסוד להרים (תהלים נ"א): (ו) אל יחד. אל ישמח כמו ויחד יתרו (שמות יח). (פ"א אל יתאחד, סא"א): (ז) גלמוד. יחידי וחסר מאדם ומכל בריה: (ח) יקבהו. יקללוהו כמו קבה לו (במדבר כ"ב): אררי יום. המקללים את ימיהם לפי שהם מכוונים לקלל קללה מתוך נערם: העתידים ערר לויתן. להיות (עריריס) במחברתם ליחד ליווי שלהם מחברת איש ואשתו מאין בנים. ובגמרא ירושלמי ראיתי עורר לויתן לקונן על ליווי שלהם כשימות כמו לא יערער על מתו: (ט) נשפו. חשך

מצודת ציון

(ו): (ו) אופל. חשך עב: יחד. מלשון אחד: (ז) גלמוד. יחידי כמו עדת חנף גלמוד (לקמן ע"ו): (ח) יקבהו. ענין קללה כמו לכה קבה לי (במדבר כ"ב): העתידים. המוכנים כמו להיות עתידים ליום הזה (אסתר ג'): ערר. לשון התעוררות: לויתן. ענין אבילות ובירושלמי לא תעורר אשה לויתה במועד (מ"ק פרק משקין): (ט) נשפו. תחלת הלילה וסופו שניהם קרואים נשף ובדת"ל תרי נשפי הוי וכו' (ברכות

מצודת דוד

אורו: (ו) הלילה ההוא. אשר עיבר בו אבי את אמי: יקחהו אופל. האופל יקח אותו לחלקו וישמש בו: אל יחד. אל יתאחד בימי שנה להתחבר עמהם להיות כמותם ואל יבוא בימי מספר החדשים וכפל הדבר במ"ש: (ז) יהי גלמוד. כ"כ יגדל בו החשך עד שיהיה יחידי ר"ל לא ילכו בו חבורות אנשים יחד לטייל ולא תבוא בו א"כ רננה כי דרך חבורות אנשים ההולכים יחד לטייל אשר ישירו וירננו בדרך מהלכם אבל כשלא ילכו בו חבורות לא ישמע בו רננה:

(ח) יקבהו וגו'. הספדנים המאררים בהספדם את יום מיתת המת אשר יספדוהו ומוכנים המה לעורר אבלות ולמדו לשונם לארר ולקלל המה יקבוהו את הלילה ההוא: (ט) כוכבי נשפו. אף הכוכבים הגדולים הנראים בתחלת הלילה ובסופו גם המה יהיו חשוכים בהלילה ההוא אם כי אורם רב עד שלא ימנע האלהים בעבור קלת האורה אשר היה בתחילת הלילה ובסופו: יקו. הלילה ההוא יקוה שיבוא אחריו אור השמש ולא יהיה כי לא תזרח השמש ביום שלאחריו ואפי' בבקיעת השחר וזהר

קשת ומגן

באור המלות

שרחמים: (ו) אפל, גדול מחשך, שהחשך משמש גם בלילה שיגיה בו אור הירח, והאופל יצייר שאין בו שום נוגה (כמ"ש ישעיה נ"ט ט', עמוס ה' י"ח): יחד. עתיד מהקל, ושרשו אחד, ודגש הד' לתיקון הקריאה, לפי שהמלה מלעיל ד"ק. במספר ירחים, לילות של הירח, וי"ש במספר הירחים שמאירים בכל חדש שהם כ"ז או כ"ח נורות ירחיות בהבטתו אל השמש, לא יבא רק יהיה כליל כ"ט או ליל שלשים שאין בו אור הלבנה כלל: (ז) גלמוד, הוא יותר מבדד, שמציין שלא יתחבר אל שום אדם, כמו ואני שכולה וגלמודה, וחז"ל בר"ה שכן בכרכי הים קורין לנדה גלמודה: (ח) יקבוהו אורדי. הקללה עצמה נקראת ארור, ופריטת הקללה על הענים מקולל בא בלשון נקבה מענין פרישה, ומשתתף עם נקבה מכך עלי, מפורש ומבאר דבריו היטב: ערר. פעל נגזר משם ערירי: ולויתן. מענין חיבור, כמו הפעם ילוה אישי אלי, והכינוי מוסב על חבור האיש והאשה לזווג, או שבא על חבור היום והלילה, שאוררי יום יקבו גם הלילה שחבור היום והלילה העתידים יהיה ערירי שלא יוליד תולדות, ור"ל

באור הענין

בוער, שבכ"ז יהיה חמימות ולהט היום: (ו) **הלילה**, מתחיל לקלל ליל ההריון **שיהיה בו אפל**, שהוא גרוע מחשך, כי החשך נמצא בכל הלילות, **אל יחד**, הלילה בצירוף היום שאחריו נמנה ליום אחד מימי השנה אשר מספרה שס"ה יום, אשר תקיף השמש את מעגלה היומי שס"ה סבובים ויתהוה מן שס"ה ההיקפים הגמורים, שנה שליתה. שנית, יבא הלילה בפ"ע בחשבון לילות שמצטרפים לירח שלם ע"י הילוך הירח, וקלל את הלילה **שאל יתאחד** לא למספר **ימי שנה** עם היום שאחריו, ולא בפ"ע למספר הלילות הגמורים אל היקף הירח: (ז) **הנה**. אחר שמוכרח לפי המערכת כי הולד הנקלט בהריון בלילה הזה יהיה גבר לא יצלח בימיו, והנולדים מן ההריון הזה לסוף יקללו יומם, ויארכו לוית הורתם וחבורם אשר הזדווגו בזה הלילה, שמי יתן והיה לויתן וחבורם זה עירירי ולא היה יוצא ממנו זרע אנשים בלתי מצליחים, א"כ מהראוי כי **הלילה הזה יהי גלמוד**, שלא יתהוה בו זווגים וחבורי איש ואשה, וגם **אל תבא רננה בו**, שהוא רננת חתונים קול חתן וקול כלה: (ח) **יקבוהו**, אחר שלבסוף יקבוהו ויקללוהו **אוררי יום** הילדים שיולדו ע"י זיווג זה הם יקבוהו, אשר **העתידים עורר לויתן** של העתידים להזדוג בו בלילה הזה יהיה לויתן וחבורם עירירי, ולא יולדו ממנו תולדות רק עריריס יהיו בלא בנים: (ט) **יחשכו**, אחר שקלל את היום בפ"ע ואת הלילה בפ"ע מתחיל לקלל גם עת הנשף והשחר שבו יתחברו היום והלילה בתחלתם ובסופם, **יחשכו כוכבי נשפו** הם הכוכבים המאירים בתחלת הלילה בהשקע השמש, וגם יקוה הלילה הזה **לאור** השחר שיאיר בסוף הלילה, **ואין** כי לא יעלה השחר בו, **ואל יראה** מצייר במליצתו את הלילה כעור ואין עיניים, אשר בכל בקר ירחם אשר ע"י שיתן לו השחר את עיניו ועפעפיו, ובעפעפים של השחר הוא רואה את האור הזורח בעלות השחר, יאמר שהלילה הזה לא יתן לו השחר את עפעפיו לראות בם אור בקר כי לא יאיר הבקר בו: (י) **כי לא סגר**, באר הטעם מה שקלל את ליל ההריון, שהוא מפני שהלילה לא סגר את דלתות בטן אמו, שדרך שם נכנס הזרע שממנו נוצר, ר"ל אחר שהלילה

יְקַו־לְאוֹר וָאַיִן וְאַל־יִרְאֶה בְּעַפְעַפֵּי־שָׁחַר׃ י כִּי לֹא סָגַר דַּלְתֵי בִטְנִי וַיַּסְתֵּר עָמָל מֵעֵינָי׃ יא לָמָּה לֹּא מֵרֶחֶם אָמוּת מִבֶּטֶן יָצָאתִי וְאֶגְוָע׃ יב מַדּוּעַ קִדְּמוּנִי בִרְכָּיִם וּמַה־שָּׁדַיִם כִּי אִינָק׃ יג כִּי־עַתָּה שָׁכַבְתִּי וְאֶשְׁקוֹט יָשַׁנְתִּי אָז ׀ יָנוּחַ לִי׃ יד עִם־מְלָכִים וְיֹעֲצֵי אָרֶץ

ת״א ישנתי וגו׳. ברכות ס:

רש״י

אימוש: עפעפי. זהרורי כמו ועפעפינו יזלו מים (ירמיה ט׳): (י) כי לא סגר. מי שיכולת בידו לסגור, וגם זה מן המקללות. דומין להלילה אמר: דלתי בטני. שיצאתי ממנו: שאם עשה כן ויסתר עמל מעיני: (יא) למה לא מרחם אמות. מיציאתי מרחם הייתי (ס״א אהא) מוכן למות מיד, ומדבר בלשון עתיד כאילו עומד עכשיו ביום יציאת הרחם ואומר (למה) לא אמות עתה ולמה לא מבטן יצאתי ואגוע למה לא היתה לי גויעה מוכנת: (יב) מדוע קדמוני. ברכי אמי קודם למיתה: כי אינק. כי נגזר עלי לינק מהם. לפי שהוא מדבר ביום לידה הוא מזכיר דברים של אחריו בלשון עתיד: (יג) שכבתי. הייתי שוכב בקבר: (יד) הבנים

מצודת דוד

לא יראה הלילה ההוא כי לא יאיר אחריו אור השחר: (י) כי לא סגר. ר״ל בעבור זה יהיו מקוללים כן על אשר לא שפטו או מערכת השמים לסגור דלתי בטני הוא העבור אשר דרך בו יבוא המאכל לשנת הולד כ״א היה נסגר הייתי אז מת במעי אמי והיה א״כ נסתר מעיני העמל אשר אני עתה בו: (יא) למה לא מרחם אמות. כאומר ואם בעבור סבת אמי נשארתי חי במעיה למה לא מתי מיד בצאתי מן הרחם מבטן. כאשר יצאתי מבטן היה לי לגוע ולמות וכפל הדבר במ״ש: (יב) מדוע קדמוני. מדוע באו לפני ברכי המילדת לקבל אותי בצאתי מן הרחם כמשפט המילדת הלא טוב היה לי לפול בארץ ולמות: ומה שדים. למה נמצאו שדים לאמי להניק אותי הלא טוב היה לי כשעדרם כי מיד הייתי מת ברעב: (יג) כי עתה. א״כ שם הייתי א״כ עתה שוכב בקבר בהשקט וכאשר הייתי ישן בקבר אז היה לי מנוחה וכפל הדבר במ״ש: (יד) עם מלכים. הייתי א״כ שוכב עם מלכים ודומה להם

מצודת ציון

ג׳) והוא ענין חשך כמו בנשף בערב יום (משלי ז׳): בעפעפי. הוא אישון העין והושאל לנקיעת אור השחר והוא האור הנוגה בצאת המזרח טרם יגלה השמש שהוא נראה כפתיחת העין: (יא) אמות. אמר דבריו כאלו ידבר עד לא יולד: ואגוע. ואמות כמו כי גוע אהרן (במדבר כ׳): (יב) קדמוני. באו לפני כמו ולא יקדמנה מגן (ישעיה ל״ז): ומה. ענינו כמו

באור הענין

ידע שמזל הנולד יהיה רע לפי חיוב המערכת, היה לו לסגור פי הרחם בל יקלוט הריון, ובזה היה מסתיר עמל מעיני ולא היה נולד לעמל ויגון: (יא) למה, עתה בחר המעט שקלל את יום הלידה, שהגם שכבר נקלט ההריון היה לו ליום הלידה לעכב את לידתו, ולמה לא גזר המזל שאמות מסבת הרחם היינו שיחנק בעת יתעורר לצאת מרחם ולא יצא לאויר העולם כלל, ואם היתה הלידה מחוייבת להיות מצד המערכת עכ״פ למה לא גזר המזל אשר בעת כי מבטן יצאתי לאויר העולם ואגוע תיכף: (יב) מדוע, ר״ל ואם תשיב שלא הי׳ מחויב מצד המערכה שאגוע בצאתי מבטן, כי הייתי בריא אולם לא ילד גוע מגוער עכ״פ מדוע קדמוני ברכי האב שעל ברכיו נולדתי ולמה נכונו לאמי שדים כי אינק חלב, היה להמזל לעכב את האב שלא יקבלני על ברכיו והייתי מת בנפלי מרחם על הארץ, או עכ״פ שיהיה לאמי שדים צומקים והייתי מת ברעב: (יג) כי עתה, ר״ל אם ישנתי אז בעודי נפל ואז ינוח לי (מתנועת המליאות אשר לא ינוח רגע על מצב אחד), אם כן עתה כבר הייתי שוכב שקט ומחכן: (יד— טז) עם מלכים, כל המאמר נסמך על מלות לא אהיה, ושיעור הכתוב עם מלכים ויועצי ארץ (לא אהיה)

קשת ומגן

באור המלות

במליצה על המתחבר ומזדווג בהם שיהיה עירירי: (ט) בעפעפי שחר. הב׳ הוא ב׳ הכלי, שרואה בעיני השחר, ויען השחר אין לו עינים גמורים רק האור בוקע בו מעט כרואה אור דרך עפעפיו, תפס לשון בעפעפי, אל יראה אור על ידי עפעפי השחר ובאמצעותם: (י) לא סגר. מוסב על הלילה: דלתי בטני. הם הדלתות שבהם יכנס אל הבטן, ולרוב מורה סגירת הדלת שלא להניח לזר ליכנס אל תוך הבית, וקרא בטן אמו בטני, שהוא הבטן שהיה מיוחד למשכנו כ״ז העבור: (יא) מרחם אמות, מבטן יצאתי ואגוע. הרחם מציין מקום משם יוצא הולד, ור״ל מסבת הרחם, וכן ירמיה (כ׳) אשר לא מותתני מרחם, ומבטן יצאתי הוא אחר היציאה, ויש הבדל בין אמות ובין אגוע, המיתה תצוייר גם ע״י סבה, כמו ע״י חניקת הרחם, אבל הגויעה היא מחולשת הכח ואפיסת החיים, עז״א אם לא מתי על ידי סבת הרחם הי״ל לגווע אח״כ ע״י חולשה: (יג) עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי. המנוחה הוא הפך התנועה, והשקט הוא הפך הרוגז, והמנוחה קודם להשקט, שתחלה ינוח הגוף מתנועתו ואח״כ תנוח הנפש מרגזה, כמ״ש נחה שקטה כל הארץ (ישעיה י״ד), לא שקטתי ולא נחתי (לקמן ג׳), ועז״א שאם ישנתי אז והיה לי מנוחה, עתה כבר הייתי במעמד ההשקטה. וגם ר״ל הלא גם עתה אם אשכב יהיה לי השקטה מן הרוגז שיש לי, כ״ש שהיה טוב אם ישנתי אז שהיה לי מנוחה, כי על הנפל לא ידלק שם שכיבה שלודק רק מיתת הגדולים שעמד והלך ובמותו על עפר ישכב, ולא ידלק על הנפל רק שינה, וכן לא ידלק עליו השקטה, כי אין לו רוגז, רק מנוחה מן התנועה, ועתה כשימות ישכב מן ההליכה, וישקוט מן הרוגז: (יד) עם מלכים. כל המאמר נמשך על מלות לא אהיה. והנפל הוא

או עם שרים לא אהיה או כנפל טמון ובעוללים לא אהיה, ופירושו כי עתה כשהוא נמצא מציאות יש מדרגות בין בני אדם, שאחד הוא מלך ואחד הוא רק שר, וכן יש מדרגות רבות זו למטה מזו עד שהמדרגה הפחותה הוא הנפל טמון, אשר מדרגת מציאותו חלושה וקלה מאד שאחריו הוא ההעדר:

הַבֹּנִים חֳרָבוֹת לָמוֹ: טו אוֹ עִם־שָׂרִים זָהָב לָהֶם הַמְמַלְאִים בָּתֵּיהֶם כָּסֶף: טז אוֹ כְנֵפֶל טָמוּן לֹא אֶהְיֶה כְּעֹלְלִים לֹא־רָאוּ אוֹר: יז שָׁם רְשָׁעִים חָדְלוּ רֹגֶז וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ: יח יַחַד אֲסִירִים שַׁאֲנָנוּ לֹא שָׁמְעוּ קוֹל נֹגֵשׂ: יט קָטֹן וְגָדוֹל שָׁם הוּא וְעֶבֶד חָפְשִׁי מֵאֲדֹנָיו:

ת"א שם רשעים. נדרים ל"ח: קטן וגדול. מגילה סה:

רש"י

חרבות למו. זהו דרך למעמידי שם לבנות ערים נחרבות לזכרון להם כמו (ישעיה נ"ח) ובנו ממך חרבות עולם וקורא לך גודר פרץ, כלומר עם שרים ובעלי שם. או הלואי שלא נודעתי ואהיה כנפל. ומה שכתוב למה לא אהיה כנפל טמון מפני שעומד על ל' ון שהתחיל לדבר בלשון תימה ומוסב על למה מדוע קדמוני ברכים או מדוע לא אהיה כנפל טמון: (טז) כעוללים. תינוקות ולכך קורא אותם עוללים שכולם שחוק ולכלוך. כמו (לקמן ט"ז) ועוללתי בעפר, וכמו ויתעללו בה כל הלילה (שופטים י"ט): (יז) חדלו רגז. נמנעים מרוגזם שהיו נוהגים ורגילים להרגיז בארץ: ושם ינוחו. ושם נחים, דבר הסוה כתבו בלשון עתיד. (יט) קטן וגדול שם. (ניכר) מי חשוב ומי שפל. ולפי שאותה גדולה גדולת עולם היא ואותה שפלות

מצודת ציון

למה וכן מה יתאונן אדם (איכה ג'): (יד) למו. לעצמם: (טז) טמון. מכוסה ונסתר: כעוללים. כן יקרא התינוק הרך כמו עוללי טפוחים (שם ב') וכן יקרא במעי האם: (יח) שאננו. מלשון שאנן והשקט: נגש. מלשון נגישה וכפיה: (יט) חפשי.

מצודת דוד

כי לא ניכר בקבר יתרון לזה על זה: הבונים וגו'. דרך המלכים והגדולים לבנות ערים חרבות ושוממות למען היות להם לזכרון: (טו) או עם שרים. או הייתי שוכב דומה לשרים בעלי הזהב וכאומר הנה בקבר לא היה ניכר יתרון עלי לא לבעלי הממשלה ולא לבעלי העושר אבל עתה אל מי אדמה ואשוה: (טז) או כנפל טמון. מוסב על למה האמור בתחלת הענין לומר או למה כנפל טמון לא אהיה ר"ל למה לא הייתי נפל והוא הנופל מרחם קודם זמנו עד לא כלו חדשיו בעוד לא נתפשטו איבריו ועדיין הוא מקופל וטמון קלתו בקלתו: כעוללים וגו'. הם הנפלים אשר לא ראו אור העולם וכפל הדבר במ"ש: (יז) שם. ר"ל מה שהתאוה לשכון בקבר הוא בעבור כי שם חדלו הרשעים מרגזם ולא יוסיפו להתרגז ולכעוס על אנשים ומאלו א"כ שוכני הקבר מרגוע מן הרשעים: יגיעי כח. אותם שהיה כחם יגע ועיף מן העמל הנה שם ישכנו במנוחה: (יח) יחד. האנשים שהיו במאסר עד לא מתו הנה שם כולם יחד בהשקט ובאין יהין מי ישמע שם קול נוגש המכריז לעבודת המלך: (יט) קטן וגו' ר"ל שם שוה הקטן

באור המלות

פתות מן העולל, שהעולל כבר נולד, ועי' נפי': (יז) רגז היא תכונה נפשית המעכרת מנוחת האדם במדות נפשו ותהלוכותיה: (יח) שאננו. גדר מלת שאנן הוא בשאין מטריד ומחריד מבחוץ, וזה הבדלו מן שקט שלו, כמ"ש בכ"מ: (יט) שם הוא. נמשך למלת יחד, יחד שם הוא ר"ל שוים כאחד: (כ) עמל, מר נפש. עמל ממלאכה ועבודה, והוא רואה בחיים בלילה בעת המנוחה, רק מואס האור ועת

קשת ומגן

באור הענין

והאפס. לא כן אם הייתי נעדר ולא הייתי בא אל המציאות, האפס והאין לא יגוער במות ואיכות לאמר שהאפס והאין לא היה מלך או שלא היה שר או שלא היה אף נפל טמון, כי אין חילוף מדרגות בדבר שלא בא אל הישות כלל, ור"ל ישנתי אז ינוח לי והיה אגלי בשוה מה שלא אהיה עם מלכים או מה שלא אהיה עם שרים או מה שלא אהיה אף כנפל טמון, אם לא היה נקלט ההריון כלל, כמ"ש כי לא סגר דלתי בטני, או מה שלא אהיה כעוללים לא ראו אור אם נקלט ההריון והיה מת בלאתו לאויר העולם כמו שאמר למה לא מרחם אמות, הכל היה שוה אצלו, כי דין כך וכך הוא אין ואפס: (יז) שם, עתה בא להראות שהעדר הוא טוב יותר מן ההויה וטוב לו לאדם שלא נברא משנברא, ובא להחליט על כלל מציאות האדם שהוא אך לרעתו, כי כשנחשב כל עניניו ונשקל במאזנים את הצלחתו ושמחת לבו ועינגו בימי חייו מצד אחד, ואת הרעות שהוא מעותד אליהם בצד השני, נמצא תמיד כי מספר הרעות רבו מן הטובות. והנה חלק את הרעות הבאים על האדם לשני חלקים, א] הרעות אשר ישיג מצד גופו, ב] הרעות אשר ישיג מצד זולתו מבני אדם, והרעות אשר ישיג מצד גופו הם משני מינים, א] אשר יגיעהו ע"י רגשת נפשו הטבעיים והמוסריים, ע"י תכונת מדותיו ותאוותיו הנטועים בנפשו, כמו החמדה והתאוה הקנאה והגאוה ודומיהם, ועליהם אומר שם רשעים חדלו רגז, ב"ל במעמד ההעדר לא ימצא רוגז הרשעים אשר הם כים נגרש מרוגז נפשם בקנאה ותאוה וחמדה על המותרות וכדומה, וא"כ ההעדר טוב מן ההויה, ב] הרעות אשר ימצא מצד בקשת צרכיו ההכרחיים אשר צריך ליגע תמיד להשיג מחייתו וצרכיו, לא כן אם היה נעדר שם ינוחו יגיעי כח: (יח) יחד, המין הב' מן הרעות הבאים עליו מאת זולתו מבני אדם הם משלשה עניניס, (ענין הא') מצד העושק אשר ימשול הגבור על החלש ויאסרהו בבור שבי ויגוש בו לעבוד עבודת פרך, אבל במעמד ההעדר יחד אסירים שאננו, (וייפה מליצתו בציירו גם ציור הנעדרים כאסירים, כי הנעדר לא ימצא לו תנועה והעתק ממקום אל מקום כמו אל האסור בנחושתים, אבל האסירים הנעדרים נבדלו מן האסירים הנמצאים במה שהם שאננים ולא ישמעו קול נוגש). (ענין הב') הרעות הבאות מצד חילוף המדרגות שבין בני אדם, שעשיר ברשים ימשול והנכבד בנקלה וכדומה, אבל

כ לָמָּה יִתֵּן לְעָמֵל אוֹר וְחַיִּים לְמָרֵי נָפֶשׁ׃ כא הַֽמְחַכִּים לַמָּוֶת וְאֵינֶנּוּ וַֽיַּחְפְּרֻהוּ מִמַּטְמוֹנִים׃ כב הַשְּׂמֵחִים אֱלֵי־גִיל יָשִׂישׂוּ כִּי יִמְצְאוּ־קָבֶר׃ כג לְגֶבֶר אֲשֶׁר־דַּרְכּוֹ נִסְתָּרָה וַיָּסֶךְ אֱלוֹהַּ בַּעֲדוֹ׃

ת"א השמחים וגו'. ברכות ח':

רש"י

שפלות עולם היא: (כ) למה יתן. (הנותן והוא הקב"ה): לעמל אור. למי שגדל בעמל וצרה למה נותן לו אור עולם ולא המיתו בהולדו: (כא) המחכים למות. למרי נפש המחכים ומתאוים למות וקובלים לאמר איננו: ויחפרהו. מרגלים אחריו: ממטמונים. יותר ממה שמרגלים אחר מטמוני אוצרות: (כב) השמחים. והיו שמחים אלי גיל וישישו אם היו מוצאים קבר: אלי גיל. בשביל הגילה והששון של (מציאות) קבר: (כג) לגבר אשר דרכו נסתרה. כל טובות אשר פעל נסתרו מאת בעל הגמול ולא הביט בהם: ויסך

מצודת דוד

לשגדול ואין יתרון לזה על זה ושם נעשה העבד חפשי מאדוניו כי לא יעבדנו עוד: (כ) למה יתן. ר"ל ואם אמנם הקבר הוא מקום מנוח ומרגוע למה יתן אור העולם למי שנפשו עמל בצרות ולמה יתן חיים וכו'. וכפל הדבר במ"ש: (כא) המחכים. הלא המה אשר יקוו למות ומדוע איננו ואף כי יחפשו אחריו יותר מאשר מטמונים: (כב) השמחים. הם האנשים שלימי הדעת השמחים אל דבר אשר ראוי ונכון לגיל בו הלא המה ישישו כאשר ימצאו קבר וסיבת מות: (כג) לגבר. מוסב למעלה לומר הלא ישישו כאשר ימצאו קבר לגבר אשר דרכו נסתרה ממנו שיש לו קושי המזל לבל יוכל לעשות דרכו לגמור מעשהו אשר חפץ ואלוה עשה גדר

מצודת ציון

ענין חירות כמו יצא לחפשי חנם (שמות כ"א): (כ) למה יתן. מי בידו ליתן וקצר בדבר המובן מאליו וכמוהו רבים: (כא) המחכים. המקוים כמו וחכיתי לה' (ישעיה ח'): ויחפרהו. מלשון חפירה ור"ל יחפשו כי המחפש חופר בקרקע: מטמונים. מאוצרות כי הדרך להניחם במקום עמוק ונסתר: (כב) אלי גיל. אל גיל: (כג) ויסך. ענין גדר כמו אתה

באור הענין

במעמד ההעדר. (יט) קטן וגדול (יחד) שם הוא, שם כולם שוים ואין הבדל בין קצת ב"א לקצתם. (ענין הג') הרעות הבאות מצד החק והנימוס, שימצאו אדונים ועבדים ע"י שקנאו בכסף, אבל שם במעמד ההעדר עבד חפשי מאדוניו, ובזה בהר כל מיני הרעות אשר ימצאו לבני אדם בחייהם, ומוב להם שלא באו לעולם והיו נעדרים: (כ) למה, ר"ל ואם תאמר כי בכ"ז הלא ימצאו גם כן קצת בני אדם מוצלחים אשר לא ישיגום רעות האלה ואלה יחפצו יותר בחיים מבמית, עדיין תשאר השאלה למה יתן לעמל אור, האור הזורח בצאת השמש אשר הוא לטובת בני אדם ותועלתם הוא אל העמל בעבודת פרך רק ענין רע לענות בו, כי בזרוח האור יצא לפעלו ולעבודתו הקשה עד ערב שיאפיל האור ואז יגוח, וא"כ למה לו האור להעמל. ויותר מזה למה יתן חיים למרי נפש, שמרי נפש קצים בחייהם, לא ירויחו בחייהם רק מה שירגישו בו ענים וצרהם ולמה להם החיים, הלא הם יבקשו יותר את המות אשר בו ישכחו מר נפשם, ואם תשיב כי גם מרי נפש רובם חפצים יותר בחיים מבמות, עדיין אשאל (כא) המחכים למות, ולמה ואיננו? הלא ימצאו ביניהם שהם מואסים בחיים המרים ומצפים על המות ולמה איננו?, והוסיף בתלונתו להראות בגידת הזמן ורעתו, שכבר יקרה שאיש אחד מרוב עניו וצערו חכה כל ימי חייו אל המות ומאס בחייו ובכ"ז לא סר המות אליו, ובאחרית ימיו חפר באדמה ומצא מטמונים של סגולת מלכים והון רב, ומדי חפר להוציא את המטמון נפל עליו גל אבנים וימות, ובזה נראה בעליל רעת הזמן והתהפוכותיו, שכ"ז שהיה דל ואביון וחכה למות לא מת, ובעת שהצליח ורצה בחיים אז סר אליו מר המות, וז"ש בעת אשר המה מחכים למות, אז ואיננו, ואיך אח"כ יחפרו את המות מן המטמונים, שבחפרם לקחת את המטמונים הוציאו המות תחתיהם, וזה רעה גדולה מופלגת, שכל זמן שהתאוה למות חיה ובעת התאוה לשמוח בחייו השיג את המות: (כב) השמחים, לכן אני מחליט ואומר שהאנשים השמחים אלי גיל והמחה המתאוה בעולם, טוב יותר כי ישישו בעת שימצאו קבר לגבר אשר דרכו נסתרה, שאין דבר טוב בעולם כמוהו שאיש כזה ימות וימצא קבר וימצא מנוחה מעניו וצרותיו: (כג) לגבר אשר דרכו נסתרה מצד עצמו, וגם האל ה סכך בעדו עד שלא יוכל להפס אחרי הדרך, ר"ל שהוא מצד עצמו מוכן אל הרעות, והמערכת תסוכך בעד בחירתו באשר אין אפשרות בידו להשמר ולהנצל מהפגעים המחוייבים והנגזרים עליו מצד מזלו הרע:

קשת ומגן

באור המלות

העבודה, והמר נפש מוצא חיים ביום ובלילה: (כא) ממטמונים. המ"ם היא מ"ם המקום, כמו משם חפר אוכל: (כב) השמחים אלי גיל ישישו. מבואר אצלי בכ"מ שהשמחה והגיל הם בלב והששון הוא הפעולות החיצונות שיעשו להראות השמחה בגלוי, כמו תוף ומחול ורקוד, והשמחה היא התמידית, והגיל מורה על דבר מתחדש, כמו מציאה ובשורה טובה וכדומה. אמר השמחים על מציאה שהוא גיל ודבר מתחדש, לא לבד ישמחו בלב כי גם ישישו בגלוי על מציאה זו, ולמ"ד לגבר מורה על הקנין שימצאו קבר לגבר שיקבר שם: (כג) ויסך בעדו. הוא שסוכך דרכו מן הצד שלא יוכל לצאת, כמו הנני שך את דרכך בסירים, ר"ל שנטל ממנו הבחירה וא"י לצאת ממאסרו, וגם אינו יודע את דרכו שהולך עליה להזהר מן המכשולים שיש שם: (כג) אנחתי. מצייר כעלם מופשט ההולך ובא ועומד לפניו, כמו ונסו יגון ואנחה, ויתכו, בא על המסת דבר נקפא, כמו

כד כִּֽי־לִפְנֵ֣י לַ֭חְמִי אַנְחָתִ֣י תָבֹ֑א וַֽיִּתְּכ֥וּ כַ֝מַּ֗יִם שַׁאֲגֹתָֽי׃ כה כִּ֤י פַ֣חַד פָּ֭חַדְתִּי וַיֶּאֱתָיֵ֑נִי וַאֲשֶׁ֥ר יָ֝גֹ֗רְתִּי יָ֣בֹא לִֽי׃ כו לֹ֤א שָׁלַ֨וְתִּי ׀ וְלֹ֖א שָׁקַ֥טְתִּי וְלֹא־נָ֗חְתִּי וַיָּ֥בֹא רֹֽגֶז׃

ת"א כי פחד וגו'. ברכות ס:

רש"י

סכות בעדו. עשה מחיצה לפניו לסוגרו במסגר כמו (הושע ב') הנני שך את דרכך: (כד) תבא. באה: ויתכו. לשון נתך אבלה, נגרים ויורדים כמים. ויש לפרש נתיכה לשון רבייה: (כה) פחד פחדתי. כל ימי עמדתי בפחד (על זה) כמו שאמרנו (לעיל א') ויהי כי הקיפו וגו' ואשר יגורתי הן פתח הועתד ונגזר שיבא לי: (כו) לא שלותי. מדאגה זו, והנה ויבא רוגז:

ויען

מצודת ציון

סכת בעדו (לעיל א'): (כד) ויתכו. ענין שפיכה והליכה כמו עד נתך מים (ש"ב כ"א): שאגתי. צעקותי: (כה) כי פחד פחדתי. אשר פחדתי וכן כי גוע אגוע (במדבר כ'): ויאתיני. באה עלי כמו אתא בוקר (ישעיה כ"א): יגרתי. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב): יבא לי. כמו בא לי: (כו) נחתי. מלשון נחת ומנוחה:

מצודת דוד

בעד דרכו לבל יוכל לעבור בו ובעבור זה ישישו שלימי הדעת כאשר ימצאו לו קבר כי יאמרו טוב מותו מחייו והואיל וכן הוא למה יתן א"כ לעמל אור: (כד) כי לפני לחמי. למה לי חיים הלא מר לי מאד כי אף לפני מאכלי תבוא אנחתי ולא אלכה כלעבר בשמחת תענוג המאכל ושאגותי המה שכופים מבלי הפסק כמים הנגרים ויורדים: (כה) כי פחד. הפחד אשר פחדתי בעת שלותי פן יבואו עלי הרעות האלה הנה כן באו עלי: ואשר יגרתי. כפל הדבר במ"ש: (כו) לא שלותי. מעולם לא ישבתי בשלוה ובהשקט ובנחת כי יראתי מן הרעה הבאה ומתרגשת בעולם והנה באה עלי הרוגז והחרדה (העולה מהמענה הזאת שהיה איוב נבוך בדעתו ומסתפק לומר שכל מקרי האדם המה מוגבלים ומסודרים לפי מערכת השמים אשר יורו בעת ההריון והלידה ולזה קלל יום תולדתו וליל עיבורו אף יתרעם מול המקום המסדר את ההנהגה הזאת לומר מדוע לא סדר אשר מי שיהיה ראוי להולד ככמו זה המערכה שנולד הוא שימות או ברחם האם או בצאתו ולא יראה ברעה כי טוב לו המות):

באור המלות

ומטר לא נתך ארצה: (כה) פחדתי ויאתיני, יגורתי יבא לי. הפחד הוא מדבר בלתי ידוע ומקורו בדמיון המפחד, והמגור הוא מדבר ידוע ומקורו הוא בהדבר עצמו. ר"ל שתחלה הרגיש פחד ולא ידע ממה מפחד. ועתה יגור מדבר ידוע, שהכיר ראה הרעה שבאה עליו. : הבדל בין אתה ובין בא, שאתה מציין הביאה המתחלטת, ובא מציין גם הביאה הבלתי מוחלטת כמ"ש בכ"מ, והפחד כבר אתה, אבל המגור על העתיד עוד לבא אליו, לא בא עדיין רק מוכן לבא:

קשת ומגן

באור הענין

(כד) **כי לפני**, ומביא הראיה ממה שקרהו, שהוא עם היותו צדיק בעיניו מצאוהו הרעות הגדולות האלה, (ומצייר את ההנהגה כעולם מופשט אשר תתילד בהמון תוגותיה נגד לחמו ולפניו, ר"ל בעת אכלו לחמו תתעורר האנחה, והנה שאגותיו המוקפאים ונעצרים בעת ההיא יתכו ויזלו כמים באין מעצר לרוחו): (כה) **כי פחד**, ואי אפשר לתלות שבאה הרעה עלי ע"י שלא נשמרתי ממנה ולא הכינותי האמצעיים הנצרכים כדי להשמר מן הרע, כי תמיד הייתי מפחד מן הרע ועשיתי כל אשר ראוי לעשות להשמר מן הפגעים ובכ"ז ויאתיני, ולא הועיל השתדלותי (גם כיון בזה לאשר כתבו הקדמונים אשר האמינו בשליטת המערכת, כי הגזרה החרוצה על האדם מצד המערכה תעשה חיקוי ורושם בלבו עד שיש לו תמיד פחד מן הרעה החרוצה עליו, כי לבו יגבא לו את העתיד לבא עליו, ומתוך כך היו מתפחדים תמיד מן הפחד אשר הרגישו בנפשם מאיזה דבר), ומזה הביא ראיה שאחר שפחדו ומגורתו נתקיים עליו בפועל מבואר כי הגזרה אמת והחרילות שקר: (כו) **לא שלותי**, ר"ל וגם אין לתלות שבאו עליו הפגעים במקרה גמור, אחר שבאו אליו הרעות שלש פעמים זא"ז, שהוא אבדן הקניינים ואבדן הבנים ויסורי גופו, וע"ז כפל לא שלותי וכו', ומזה מבואר שלא היה במקרה רק ע"י גזרה חרוצה מן המערכת שירד ממעלתו ע"י סבות שונות נצטפות, ואחר שא"א שיהיה זה מצד ההשגחה לעונש על חטאיו, כאשר הוא צדיק בעיניו, ע"כ כ"ז בא מצד מערכתו ומזלו הרע שבלתי מבחין בין טוב לרע, ומזה מבואר שאין גמול ועונש, כי המערכה שולטת על כל מעשי בני אדם והיא מוכרח בכל מעשיו הטובים והרעים:

פתיחה למענה השניה מענה אליפז

אליפז החזיק כדעת התורה, כי האדם חפשי בבחירתו, ושמערכת הכוכבים אין להם שום יכולת על דברים התלוים בבחירת האדם, כי הרשות והכח בידו בכל מעשיו לעשות או לחדול בין טוב ובין רע, והכוכבים במערכתם לדרכם ילכו יגביהו עוף ואין פועלים בעולם השפל כמ"ש ובני רשף יגביהו עוף (סי' ה' פסוק ז'), דרכי האדם אינם חרוצים מפאת המערכה רק הבחירה בידו להרע או להיטיב לעצמו כפי שיכין א"ע ברצונו, כי ראינו שהכעס והתאוה ימיתו את האויל בבחירתו להתנהג במו (שם פסוק ב'), האדם לעמל יולד החריצות עקר וההשתדלות [illegible] (שם ז') ומה שנראה לפעמים

פתיחה למענה אליפז

שלמת האדם השלמה פתאומית בלא עמל ובלא יגיע כפים כאלו השיג תכלית אחרי בלי אמצעים משתלשלים מוליכים אליו, היא השלמה כוזבת בלתי מתקיימת בידו או ביד בניו, לא כן השלמה הנהגה מיגיע כפים שהם ארועים תמידית וטעם פרי (שם ג׳—ז׳), לכן גם הפחד אשר פחד איוב תמיד (כמ"ש סי׳ ג׳ פ׳ כ"ה) כי פחד פחדתי, אשר אלאו בחיקוי שבא אל נפשו מגזרת המערכה, הוא בטעות, כי מפני תומתו בא לו הפחד, כי לפיכן יעלה או ירד כמ"ש הלא יראתך כסלתך, שיאמר ג"כ שר"ל מכסלתך היה לך לירא, תום דרכיך ראוי שיהיה תקותך (סימן ד׳ פ"ו), אולם נשאר בדבריו עקר אחד הזכירו העקרים (פ"ב ממאמר הרביעי) כי הפעולות האנושיות אי אפשר שיהיו כולם מוכרחות הכרח גמור כמו שהוא לדעת הוזי בכוכבים, שא"כ יבוטל טבע האפשר שהתבאר מציאותו מן החוש ויעקרו כל שרשי התורה, ושיהיו כל פעולות האנושיות בחיריות בחירה גמורה ושיהיה ההשתדלות מועיל בכולם וכמו שהוא כן דעת הפילוסוף, זה ג"כ מבואר הביטול, שאנחנו רואים כמה פעולות רבות שישתדל האדם להשיג דבר מה ויעשה כל ההכנות שאפשר שהטבעיה להשיג התכלית ההוא, ולא די שלא יגיע התכלית ההוא אלא שההכנות ההם עצמם יהיו סבות אל הגעת ההפך, כמו שהיה באחי יוסף שהשתדלותם במה שמכרוהו לעבד כדי שלא ימשל עליהם היה סבה להגעת ממשלתו, וכן פעמים רבות יגיע לאדם טוב מה בזולת השתדלות כלל, כמו שהשיג שאול את המלוכה בזולת השתדלות. אולם הפעולות האנושיות מחולקות, שנמצאו פעולות הבחיריות בחירה גמורה, והם אותם שטבע האפשר שמור בהם, והם אותם שיפול בהם התרשלות וההשתדלות, ושעליהם ישובח האדם או יגונה, ובהם יבא האזהרה והציווי והשכר והעונש, וקצת הפעולות מוכרחות הכרח גמור, לדברים שנגזר עליהם מאת ה׳ שיבואו עכ"פ, כמו מעשה דיוסף וכדומה, וקצתם מעורבות מן ההכרח והבחירה, כמי שזרע ותגדל התבואה, והחופר ומצא ממון, שלא תמצא התבואה לולא ההשתדלות שזרע ולולא ההשגחה שנתן מטר ורוח יורה ומלקוש בעתו, אולם גם הפעולות המוכרחות או המורכבות מהכרח ובחירה, אין ההכרח מצד המערכה רק מצד ההשגחה ורצון ה׳ (שם פ׳ ח׳), והביא ראיה שנמצאו פעולות השגחיות מן המטר (שם פ׳—י"ב) וממה שמציל אביון מיד חזק ממנו, הנה שמצד הטבע היה ראוי שיגברו המריצים על החלשים וישמידום מעל פני האדמה, (שם י"ב—י"ז) ומזה הצד באר שלפעמים יגיע אל האדם איזה רעה בהשגחת ה׳ כדי להצילו עי"כ מרעה יותר גדולה המוכנת לבא, כמי שרוצה ללכת לדרך ונגפה רגלו באבן ומנע מללכת בדרך ההוא, או מי שרוצה ליכנס לספינה וקפץ עליו חולי ולא הלך, ונפלו לסטים בדרך ההוא, והספינה טבעה בים, נמצא ע"י הרע המועט שמרו ה׳ מרעה יותר גדולה המעותדת לבא (שם י"ז—כ"ג), ההשגחה הזאת מתפשטת על הצדיקים על כל פרטי מעשיהם (שם ח׳), עד שישמרם מכל הפגעים למיניהם (שם כ"ג), וגם בני חיי ומזוני לא במזלא תליא לדעתו רק בזכות ובהשגחה (שם כ"ד—כ"ז), והראיה ע"ז בענינים הכוללים מטבע המטר והשקאת הנחלים במדינות שאין המטר יורד שם כארץ מצרים (שם פ׳ י׳), בענינים החלקיים ממה שמטר מחצבות ערומים, או שלפעמים יהיו האמצעיים שהכינו לתכלית מה סבה אל ההפך כנ"ל (שם י"ב י"ז), ובזה השיב עפ"י החקירה על תלונת איוב אשר התלונן ואשר היה אצלו מופת חותך להכחיש ההשגחה ממה שנמצאו לצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים, והוא אמר כי יהיה זה לפעמים לטובתם (י"ז כ"ג). אולם יען שתשובה זאת אינה מספקת בעיניו ורק הוציאה משכלו, כמ"ש הנה זאת חקרנוה, לא סמך על תשובה זאת (שם כ"ז), ועקר שמו בשאלה הזאת של צדיק ורע לו, באר בסי׳ ד׳, ואמר שהגיע לו הודעה ע"ז בדרך נבואה, שהודיעו לו בחזיונות לילה שהרע הבא על הצדיק הוא בעבור איזה חטא אשר חטא, כמ"ש חז"ל אין יסורין בלא עון, והגם שלא נמצא לו חטא בהשקפה ראשונה, אין אדם יכול להתהלל לומר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי, אם בהשקף על גדולת הבורא ורב טובותיו עם האדם שלפיהן התחייב לו עבודה בלי תכלית, ואם בהשקף על שפלת האדם נגדו, שמצד שני אלה ההשקפות הוא מן הנמנע שיזכה ילוד אשה נגד אלהי מרום, ושיאמר שהשלים כל עבודתו לאלהי עוזו בתכלית השלימות, ולכן יביא ה׳ עליו יסורים, לא לרעהו אך לטובתו למרק עונו לרפא חולי נפשו טרם יתמלא סאתו, וטרם יתחייב בעונש גדול יותר כבד ויותר ארוך, אם באבדון נפשו מנצחיותה, אם באבדון גופו למות קודם זמנו (סי׳ ד׳ י"ב כ"א), ותרופות אלה קלים המה בערך מה שיצילו ארוכה שלא יכרת לנצח, בענין שלפי שטתו יצוייר שהצדיק ייסר, אבל לא יצוייר שהצדיק יאבד (ז׳ י"ב), ויסורי איוב אין ראיה גם לפי דעתו רק שהצדיק מתיסר לא שהצדיק אובד, וא"כ נהרס כל היסוד אשר הניח איוב להוכיח דעתו שהארץ נתנה ביד המערכת ממה שבאו עליו יסורים הגם שלא חטא לפי דעתו, כי היסורין האלה באו עליו בעבור איזה חטא שמצא בו שלא השלים עבודתו כראוי לערך עבודת האל שאין לה גבול ותכלית, ולא באו היסורין להאבידו כי עוד ישגה ויתכונן (שם וסימן ד׳ כ׳ כ"ז), והוסיף להוכיח לו שאינו שלם בעבודתו לגמרי, ממה שתיכף שבאו עליו יסורים החל להתלונן על ה׳ ולהרהר בפנות האמונה, שזה סימן שיראתו את ה׳ לא היה באמת רק מאהבת גמול ויראת עונש, כי היראה את ה׳ באמת לא יעמדו אחוריו בעת יוכיחנו אלוה, ולא כאיוב אם

ד א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר׃ ב הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה וַעְצֹר בְּמִלִּין מִי יוּכָל׃ ג הִנֵּה יִסַּרְתָּ רַבִּים וְיָדַיִם רָפוֹת תְּחַזֵּק׃ ד כּוֹשֵׁל יְקִימוּן מִלֶּיךָ וּבִרְכַּיִם כֹּרְעוֹת תְּאַמֵּץ׃ ה כִּי עַתָּה ׀ תָּבוֹא אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא תִּגַּע עָדֶיךָ וַתִּבָּהֵל׃ ו הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ

ותם

ת"א ויען וגו'. מ"ק כח: הנסה וגו'. סנהדרין פ"ט: הנה וגו'. שם: כי עתה וגו'. שם: הלא וגו': מליעא כח סנהדרין פ"ט:

רש"י

ד (מענה אליפז) (א) אליפז. בן עשו היה וע"י שנתגדל בחיקו של יצחק זכה שתשרה עליו שכינה: התימני. מארץ תימן מארצו של עשו (ב"ר): (ב) הנסה. ל' תימה הבעבור שנסה דבר אליך תלאה, בנסיון אחד שנסך בוראך ובא אליך אתה נלאה. ומעתה עצור במלין מי יוכל מלהשיבך: (ג) הנה יסרת רבים. שהרבי דברים הוכחתם ויסרתם: וידים רפות. ויגורות מהפורענות הבא עליהם אתה היית רגיל לחזקם ולומר אל תירא שכך היא מדת הדין: (ד) יקימון. רגילות הן מליך להקים את הכושל: (ו) הלא. עתה סופך מוכיח על תחלתך שיראתך שהיית ירא שמים כסלתך היא מחמת כסילות

מצודת ציון

ד (א) ויען. מלשון עניה ותשובה: (ב) הנסה. מלשון נסיון והיא בה"א התימה: תלאה. ענין עייפות ויגיעה כמו את כל התלאה (שמות י"ח): ועצר. ענין מניעה ועכבה כמו שרים עצרו במלים (לקמן כ"ט): במלין. ענין דבור: (ג) רפות. מל' רפיון: (ד) כושל. ענין נפילת הכח והתשות: כרעות. היא הנפילה על הברכים: תאמץ. תחזק: (ה) ותלא. כמו ותלאה: עדיך. אליך כמו ועדיכם אתבונן (לקמן ל"ב): (ו) כסלתך. ענין בטחון ותקוה כמו אשר יקוט כסלו (לקמן

מצודת דוד

ד (ב) הנסה. האם ראוי ונכון שכאשר מנסה אותך בדבר רעה מן הרעות נעשית מיד עיף ויגע מלהיות מחזיק בתומתך ולכן מי יוכל להתאפק לעצור בדברים מבלי להשיב: (ג) הנה יסרת. הנה מאז הלא אתה יסרת רבים אשר הרבו דברים כלפי מעלה: וידים רפות. הידים שהיו רפות באמונת השם אתה היית מחזק באמרי מוסר: (ד) כושל. האיש הכושל היו מליך מקימים אותו וברכים הכורעות לנפול אתה היית מאמץ ר"ל כל מי שהיה נבוך בהשגחת המקום בעבור מה שהגיעהו מהרעות בחושבו שבאה מצד המערכה ולא בהשגחה הנה מאז היית אתה מעמידו על האמת לומר שבאה בהשגחה ומצד העונש על הפשע והגם שהו כולם והודו לדבריך: (ה) כי עתה. וכאשר עתה תבוא אליך מה מהרעות נעשית נלאה ועיף להחזיק עצמך וכאשר נגעה אליך הרעה נעשית מבוהל ומבלי דעה מיושבת לדבר דברי רוח: (ו) הלא יראתך. הלא עתה נראה למפרע שכל יראתך היתה למען בטחונך בה להשיג

באור המלות

(ב) הנסה דבר. מלת דבר הוא הנושא, ור"ל דבר מהמקרה העולם ודבר רע, כמו כי שלום לך ואין דבר (ש"א כ' כ"א), ר"ל ענין רע, מציור דבר הרע כעצם מופשט שמנסה א"ע לבא על האדם להרע לו: (ג - ד) ידים רפות תחזק. וברכים כרעות תאמץ. ברכים כורעות הוא יותר מן כושל. שהוא ע"י דבר אחר, והכושל והכורע ברגליו הוא יותר מידים רפות, שזה נופל לגמרי. והוסיף במליצתו גם כושל יקימון מליך, וגם ברכים כורעות תאמץ, והאימוץ הוא יותר מן החיזוק, והסדר תמיד חזק ואמץ. וכן אמר (ישעיה ל"ה) חזקו ידים רפות וברכים כושלות אמצו: (ה) תבא אליך, תגע עדיך. במ"ש תגע מוסיף שלא באה עדיין אליו ממש, רק נוגעת אליו. ובמ"ש עדיך, מוסיף שגם לא נוגעת אליו בעצמו רק עדיו כמוך לו, לא בעצמו ממש, שמלת עד מציין לרוב עד ולא עד בכלל (עמ"ש הושע י"ד ב'), ועז"א ותבהל, כי פלאות לא יצדק רק אם כבר סבל את הרע ונלאה ממנה: (ו) כסלתך, תקותך. המקוה מקוה להשיג דבר טוב, והכסל את הבוטח שלא יגיע אליו רעה, כמ"ש כי ה' יהיה בכסלך

קשת ומגן

באור הענין

יפלה פיהו להסך הקטרה על פיה (סימן ד' ב' ו'): (ב) הנסה, וכי נסה מכבר איזה דבר רע ומקרה ופגע לבא אליך, אשר לכן תלאה עתה? ר"ל וכי כבר קדמו עליך פגעים רבים ומכאובות עד שעתה נלאית נשוא אותם? הלא עד עתה שום דבר לא נסה א"ע לקרב אליך ולהרע לך, וזה הפעם הראשון שבא עליך דבר רע ואיך נלאית תיכף ומעדו אשוריך? ומי יוכל לעצור במלין מלהתוכח כנגדך? (ג) הנה יסרת, ר"ל אך עתה ע"י שפערת פיך לבלי חק לכפור בהשגחה ובפנות האמונה, בזאת יסרת רבים, שזה יהיה להם למוסר השכל, וגם הכושל באמונה יקימון אותו מליך עתה ויצדיק דין שמים, ויכיר כי צדיק ה' במשפטו, כי ממה שיראה שתכף בבא עליך רעה נלאית ולא עמדת בנסיון, מזה יכירו כולם שעבודתך לא היתה לשם שמים רק מאהבת הגמול ויראת העונש, ויראתך היתה ע"י כסלתך ותקותך ולא יראה אמתית ובזה יכירו כולם שה' הביא עליך את הרעה במשפט ובצדק, משא"כ אם היית מחריש ומקבל היסורין היו הכל אומרים שצדיק כמוך נתיסר בלא משפט, והיו מוצאים פ"פ לכפור בהשגחה: (ד) הנה עתה ע"י שמלאת פיך תגן יסרת רבים שיקחו מוסר ממך להצדיק דין שמים, וגם ידים הרפות באמונה תחזק מתה, ומליך יקימון את הכושל באמונה שיכיר וידע שכל דרכיו משפט ואין עול: (ה) כי עתה, אחר שעתה בפעם הראשון תבא הדבר והרעה אליך, וגם רק תבא אליך, שזה תחלת ביאתה ולא מימים רבים רק עתה מתחלת הרעה לבא, ויותר מזה שרק תגע עדיך נגיעה לבד, ר"ל שסבבו אותו רק התחיל לנגוע בך זה מעט זמן, ובכל זה ותלא ותבהל, ולא יכולת להתאפק מעט זמן ולעמוד בנסיון, מזה יכירו כולם וידעו, כי. (ו) הלא יראתך כסלתך, שמה שעד עתה היית ירא אלהים לא היתה יראה אמתית,

וְתֹם דְּרָכֶיךָ׃ ז זְכָר־נָא מִי הִוא נָקִי אָבָד וְאֵיפֹה יְשָׁרִים נִכְחָדוּ׃ ח כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי חֹרְשֵׁי אָוֶן וְזֹרְעֵי עָמָל יִקְצְרֻהוּ׃ ט מִנִּשְׁמַת אֱלוֹהַּ יֹאבֵדוּ וּמֵרוּחַ אַפּוֹ יִכְלוּ׃ י שַׁאֲגַת אַרְיֵה וְקוֹל שָׁחַל וְשִׁנֵּי כְפִירִים

ת"א ואלי דבר וגו'. סנהדרין ס"ט :

רש"י

נתעו

היא ולא מדעת שלימה. וכן תקותך ותם דרכיך הכל מחמת כסילות: (ז) נכחדו. נעלמו ונאבדו. כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט'): (ח) כאשר ראיתי. אשר (כן) נכחדו חורשי און. ומכינים את האון במחשבתם כחורש זה שמכין לפני הזריעה, ואחרי כן זורעין במעשיהם את העמל, וראיתי שהם יקצרוהו כלומר רעתם שבה עליהם, וראיתי כי. (ט) מנשמת אלוה יאבדו. מנשיבת שפתיו וכעסו: ומרוח אפו יכלו. כלים תמיד ועל דור המבול ידבר: (י) שאגת אריה וקול שחל. האריה גדול והשחל בינוני והכפיר קטן. כולם

מצודת דוד

מבוקשך ע"י ולא מדעת שלימה מיראת הרוממות: תקותך ותם דרכיך. תקותך היתה עם תום דרכיך. ר"ל לא היתה תום דרכיך מאהבתך אותה אבל מחשבת תקותך היתה עמה כי הלא עתה באבדן תקותך הפר תורתה: (ז) זכר נא. עתה החל לסתור דבריו ואמר תן עתה דעתך לזכור מי הוא הנקי הנאבד מכל וכל ואיה הם הישרים אשר נכחדו מבלי תקומה: (ח) כאשר. מוסב למעלה לומר מי הוא נקי אבד וגו' להיות דומה כאשר ראיתי אבל חורשי און וזורעי עמל שהם יקצרו פרי זרעם ר"ל כמו החורש להכין השדה לזריעה ואח"כ זורע הלא יקצור הזרע שזרע כן חושב הרע ועושהו מקבל הגמול משלם ויאבד לנצח: (ט) מנשמת. מנשיבת הבל פיו יאבדו ר"ל כמעט סיבה ובדבר קל בנשיבת רוח בעלמא · ומרוח וגו'. כפל הדבר במ"ש: (י) שאגת אריה. עם כי היה להם שאגת אריה וקול שחל לאיים ולהפחיד את הבריות ושני כפירים לאכלם בכל פה הנה בסופם המה נתעו לבלי דעת

מצודת ציון

ח'): ותם. הוי"ו באה במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שמות א') ור"ל עם יוסף שהיה במצרים: (ז) נא. עתה: ואיפה. איה פה: נכחדו. נכרתו כמו ותכחד מן הארץ (שם ט')· (ח) עמל. ענינו עול: (ט) מנשמת. ענין נשיבה וכן מנשמת רוח אפו (ש"ב כ"ב): יכלו. מלשון כליון: (י) שחל. וכפירים ליש ולביא המה שמות האריה זכר ונקבה. אלא שזה

קשת ומגן

באור הענין

כי היתה לך נסגה בכסלתך, שהיית מקוה ע"י יראת ה' להשמר מכל רעה ונזק, והיית ירא יראת העונש לא יראת ה', וכן **תקותך** היתה סבת **תום דרכיך**, מה שהיית תמים דרך לא היה לשם ה' רק בעבור תקות הגמול והשכר, כי לכן אחר שראית שה' הביא עליך יסורים וסר טובו ממך התחלת להרהר בהשגחה ובפנות האמונה, וא"כ מבואר כי הביא עליך היסורין כדין: (ז) **זכר נא**. אתה אומר שהצדיק נספה בלא משפט ומזה הבאת ראיה לכפור בהשגחה, הנה הבא להחליט דבר כזה צריך שיברר דבריו מן הבחינה והנסיון שכן קרה לצדיקים רבים שנאבדו בלא עון. אני אומר לך **הזכר נא מי הנקי אשר אבד**, הזכר נקי אחד בשמו שבו קרה זאת? ואם שכחת שמו, הזכר נא עכ"פ **איפה ישרים נכחדו**, הזכר שם המקום ששם קרה המאורע הזאת: (ח) **כאשר ראיתי**, ר"ל אני אזכיר לך מעשים רבים שרשעים כלו ואבדו ואזכיר לך שמותם, ואתה הזכר עכ"פ מעשה של נקי אחד שאבד כמו שאני אזכיר מה שראיתי שחורשי און יאבדו, ושיעור הכתוב **זכר נא מי נקי אבד כאשר ראיתי חרשי און מנשמת אלוה יאבדו**, ר"ל שזה יקרה לרוב שהצדיק מתיסר ביסורים ומגיים לפי שעה ממרק חטאיו, אבל לא יקרה שיאבד לגמרי, וזה ההבדל בין צדיק לרשע, שהרשע במלאות ספקו זכרו אבד מני ארץ והצדיק שבע יפול וקם. וז"ש זכר נא מי הוא נקי שאבד על זה האופן שראיתי שחורשי און וזורעי עמל בהגיע העת אשר יקצרוהו ויקבלו עונשם, אז. (ט) **מנשמת אלוה יאבדו**, מן העולם לגמרי, **ומרוח אפו יכלו** ולא ישאר זכר למו, ואבדון כזה לא יקרה של הצדיק והנקי: (י) **שאגת**, שיעורו שאז **יאבדו ויכלו שאגת אריה וקול שחל, ושני** כפירים

באור המלות

ושמר רגלך מלכד (משלי ג'), ושיראה תמנעהו מלעשות רע, מפני כסלו שלא יגיע לו רע, והתום דרך יעשה טוב מפני התקוה להשיג טוב. ונגד מ"ש בשבחי איוב, תם ישר, אמר תקותך ותום דרכיך, ונגד מ"ש ירא אלהים וסר מרע, אמר יראתך כסלתך. (ז) נקי אבד, ישרים נכחדו. הנקי יציין שהוא בפ"ע נקי מחטא, הגם שיוכל להיות שבני אדם יחשדו אותו, וזה ההבדל בין נקי לצדיק, שהצדיק יציין שהוא צדיק בדינו בעיני בני אדם, וכמ"ש בסנהדרין (דף ל"ג ע"ב) מנין ליוצא מבית דין חייב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות מנין שמחזירין אותו, ת"ל נקי אל תהרג, (ר"ל הגם שיצא חייב הוא נקי וי"ל זכות) ומנין ליוצא מבית דין זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה מניין שאין מחזירין אותו ת"ל וצדיק אל תהרג, (ר"ל הגם שאינו נקי באמת הלא יצא צדיק בב"ד), ויש הבדל בין אבד ובין נכחד, שהנכחד הוא כערך בני אדם שמכחידים מציאותו, ובזה משתתף עם הוראתו הפשוטה על ההכחשה, ולפ"ז הנקי יצוייר שיכחד, שבני אדם שאין יודעים שהוא נקי יכחידו ויכחישו מציאותו, אבל לא יצוייר שיאבד, והישרים שהם ישרים גם בפני בני אדם, לא יצוייר שיכחדו, כי כולם יודעים ישרם וצדקתם: (ח) חורשי און וזורעי עמל. העמל מציין יגיעת הנפש, והאון מציין הכח שלא במשפט, ומציין ההכנה לעשות און וגזל בשם חרישה, שהיא הכנה אל הזריעה, ואחרי תעמל נפשם לשמור האון שיצמח פרי, כמו שהזריעה בא אחר החרישה, שהיא שמירת האון בלב ובמחשבה ורוב המחשבה בו וזה קורא בשם עמל, שלכן יגדל פרי העמל עד יבוא להם עת הקציר לקצור פרי מעשיהם ולקבל ענשם: (ט) מנשמת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו. הרוח גדול מן הנשימה ובא על הוצאת נשימת האף לחוץ כמו אשום ואשאף יחד (ישעיה מ"ב י"ד), והרוח הוא הרוח הכולל הנושב, והכליון גדול מן האבדה, שהאובד נמצא באשר הוא שם והכלה אינו עוד במציאות, ויאמר, כי מנשימה קלה של אלוה יאבדו ממקומם ומנחלתם, ומרוח הגדול של אפו יכלו לגמרי מן העולם: (י - יא) שאגת. מלת יכלו שבפסוק הקודם

נִתָּעוּ׃ יא לַיִשׁ אֹבֵד מִבְּלִי־טָרֶף וּבְנֵי לָבִיא יִתְפָּרָדוּ׃ יב וְאֵלַי דָּבָר יְגֻנָּב וַתִּקַּח אָזְנִי שֵׁמֶץ מֶנְהוּ׃ יג בִּשְׂעִפִּים מֵחֶזְיֹנוֹת לָיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל־אֲנָשִׁים׃ יד פַּחַד קְרָאַנִי וּרְעָדָה וְרֹב עַצְמוֹתַי הִפְחִיד

רש"י

נתעו כלומר השרים והעבדים. וכל שמות הללו שמות ארי הם: (יא) ליש אובד מבלי טרף. השרים הבא כלים זה האובד מבלי מזון, כך אבד כחם תעשות חמס: אובד אינו לשון אדם האובד דבר ממנו אלא הוא עצמו הולך לאיבוד. כמו תעיתי כשה אובד (תהלים קי"ט). וכמו הייתי ככלי אובד (שם ל"א): ובני לביא יתפרדו. מדבר בדור הפלגה אשר הפיצו משם על פני כל הארץ: (יב) ואלי דבר יגנב. חוזר על תוכחתו שהוכיחו עד הנה. מה שאמר זכור נא מי הוא נקי אבד. כאשר ראיתי וגו'. ועל אודותיך אלי דבר נבואה יגונב מן הסגנון כדבר גנוב. לפי שאין רוה"ק נגלה על נביאי עכו"ם בפרהסיא. משל למלך שהיתה לו אשה ופלגש כשבא אצל אשתו בא בגלוי ואצל פלגשו בא בסתר ובגניבה, כך הקדוש ברוך הוא לנביאי עכו"ם (בראשית כ') ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה, וכן (שם ל"א) ויבא אלהים אל לבן וגו'. לבלעם (במדבר כ"ב) נופל וגלוי עינים, ואליפז בחזיונות הלילה, אבל בנביאי ישראל כתיב (שם י"ב) פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות. במדרש תנחומא מצאתי מוגה. ולשון, ותקח אזני שמץ מנהו. שמץ מקצת כוח הבנה: (יג) בשעפים. במחשבות: (יד) פחד קראני. מן הרוח שבא אלי, ורוח הוא מלאך

מצודת ציון

גדול מזה: נתעו. ענ' תועה ועניינו מי שאינו יודע מה לעשות: (יא) יתפרדו. יתפזרו: (יב) שמץ. ענין מעט ומעט וכן ומה שמץ דבר (לקמן כ'): מחזיונות. ענין ראיה כמו ואתה תחזה (שמות י"ח): תרדמה. היא שינה עמוקה:

מצודת דוד

למצוא הצלה מהרעה הבאה עליהם: (יא) ליש. עם כי היה גבור כאריה סופו אובד הוא מבלי מצוא טרף מזון להחיות נפשו ומת ברעב ובניו יתפרדו הנה והנה לבקש אוכל ומוסר למעלה לומר מי הוא נקי אבד כאשר ראיתי אבדן הרשעים מבלי תקותם ואם היה הכל מצד המערכה ולא בהשגחה ראוי היה להיות מקרה אחד לכל לצדיק ולרשע: (יב) ואלי דבר יגנב. ר"ל הנה בא אלי דבר נבואה בגניבה ועל כי היה מעובדי גלולים לא באה אליו הנבואה בדרך ישרה ממקור הקדש כ"א בדרך עקלקלות ויתייחס כאלו גנוב הוא מן הקדושה: ותקח אזני. קבלה אזני מן הנבואה משהו מועטת ולא כולו רק לא חלק גדול: (יג) בשעפים. בעת היו המחשבות מלאות מחזיונות לילה ר"ל מראיית הדמיונות הנראים בלילה על המשכב והיא תחלת הלילה שאז הרעיונות מלאים מדמיונות שהרהר ביום: בנפל. בעת אשר התרדמה נופלת על אנשים כי בתחלת הלילה האדם נלאה ועיף ממלאכת היום והתרדמה נופלת עליו וכפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור ולתפארת המליצה: (יד) פחד. אז בעת ההיא קרה לי פחד וגם רעדה

באור המלות

נמשך לשתים, מרות אפו יכלו, (יכלו) שאגת אריה וקול שחל. וכן שני כפירים נתעו נפעל משורש נתע כמו מלתעות כפירים, כמו נלהעו, ונפל למ"ד פ"א הפעל ונשלם בדגש, כמו שיסיה בשורש לקח, ור"ל יעקרו מלתעותיהם, כמו מסקל משרש ודומיהם. אריה ושחל הם גדולים, וכפירים הם הקטנים. וליש מין גדול באריות, ולביא מלל הנקבה שי"ל גורים, כמ"ש (נחום ב'): (יב) שמץ. מעט מן המעט. וכן מה שמץ דבר נשמע בו (לקמן כ"ו י"ד), מנהו, כינוי הנסתר בה' וא'ו במלות כמו בפעלים: (יג) בשעיפים, הם המחשבות ההולכים בלולים בלי סדרים רק מתפללים בתגבורת הרעיונות לרגלי סמדמה, כשעיפי האילן, וכן שעפים שנאתי (תהלות קי"ט): (יד) פחד,

קשת ומגן

באור הענין

כפירים נתעו, שאז נעקרו מלתעותיהם החדות, (המשיל את הרשעים לאריה טורף בגבורתו, שיגוד טרפו. ע"י שאגתו שיפיל אימה, ואח"ז אוחז הטרף בשניו. ובבא זמן מפלתו יכלו כלי הטרף שלו ויאבד כחו), ואז. (יא) ליש אובד מבלי טרף, וימות ברעב, ובני לביא יתפרדו, והנמשל שהרשע העריץ עת יחלש ויתום כחו ימות ברעב וזרעו מבקש לחם, לא כן הצדיק הגם שיתיסר לפעמים, לא יאבד רק עוד ישוב בשיבה ולא ירעיב ה' נפש צדיק:(יב) ואלי, המגם על היסורים שבאים על הצדיק, הודיע תשובה אחת אשר השיג ע"י הופעה נבואיית, רק שלא היה לו בזה נבואה שלמה (כי תשובת השאלה הזאת מפני מה יש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו לא גלה ה' לשום נביא וחוזה, וכמ"ש חז"ל שע"ז בקש מרע"ה הודיעני נא את דרכיך) רק נבואה כהה כרואה באספקלריא שאינה מאירה, ותאר כי נמצא בהשגה זאת כל החסרונות הנמצאים לנבואה בלתי מבוארת (כמו שחשבם הרמב"ם פ"ז מה' יסודי הדת בחשבו ההבדלים שהיו בין נבואת אדון הנביאים לנבואת יתר נביאים), א] שלא ייחד אליו הנבואה ביאור רק אלי דבר יגונב, כמי שיתגנב אליו הברק בליל חשך ואפלה ואח"כ יעלם ונשאר בחשך (כמ"ש המורה בהקדמתו), ב] שבאתהו הנבואה דרך משל וחדה (שזה נכלל ג"כ במלת יגונב) ולא הבינוהו כל פרטי המשל רק קצת ממנו כחלום חזון לילה שמעורב בו גם דברים בטלים, ועז"א ותקח אזני שמץ מנהו, ג] שלא היתה הנבואה בהקיץ רק בחלום חזון לילה ולא אחרו החלום בסוף הלילה שאז כבר נחו הרעיונות מהרהורי יום, רק. (יג) בשעיפים מחזיונות לילה. בעת שהיו הסעיפים עדן מלאים מחזיונות לילה, שזה היה בתחלת השינה תיכף, בנפול תרדמה על אנשים, שמצד זה היה הדבר מעורב עם התבן, ודבר האמת מתגוצן בין מסך ערפל, ד] שנזדעזעו איברו מרוב הפחד, ועז"א. (יד) פחד קראני ורעדה, והפחד הזה נתפשט בכל האיברים עד שרוב עצמותי הפחיד

הִפְחִיד׃ טו וְרוּחַ עַל־פָּנַי יַחֲלֹף תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת בְּשָׂרִי׃ טז יַעֲמֹד ׀ וְלֹא־אַכִּיר מַרְאֵהוּ תְּמוּנָה לְנֶגֶד עֵינָי דְּמָמָה וָקוֹל אֶשְׁמָע׃ יז הַאֱנוֹשׁ מֵאֱלוֹהַּ יִצְדָּק אִם־מֵעֹשֵׂהוּ יִטְהַר גָּבֶר׃ יח הֵן בַּעֲבָדָיו

ת"א כלעט וגו'. פקודה שער ע"ד עקרים פ"ס:

רש"י

רא

שנא' (תהלים ק"ד) עושה מלאכיו רוחות: (טו) תסמר, הרוח שערת בשרי. תסמר הוא לשון אדם שעמדו שערותיו: (טז) יעמד. עומד היה בפני ולא הייתי מכיר מראהו: דממה וקול. קול דבר חשאי הייתי שומע, ד"א דממה וקול אשמע קול שמעתי מדממה אבל דממה לא שמעתי, דממה אלו המלאכים שאומרים שבח בחשאי כדמתרג' ואחר הרעש קול דממה דקה (מלכים א' י"ט) קל דמשבחין בחשאי, משה דממה שמע ומכאן שהראשונים נשתמשו בקול והאחרונים בבת קול. כאדם המכה בפטיש וקול ההברה נשמע למרחוק, וכך הוא אומר. (יז) האנוש מאלוה יצדק. בתמיה: ואם מעושהו יטהר גבר. ואם יותר מעושהו יטהר גבר ומה זה חבירך צועק: (יח) הן בעבדיו. הצדיקים: לא יאמין. שלא יחטאו לו ומסלקם מן העולם

מצודת דוד

ובפחד ההוא הפחיד את רוב מעצמותי ואחזם חיל ורתת: (טו) ורוח וגו'. המלאך הדובר חלף ועבר לפני: תסמר. קבוצת שערת בשרי תעמוד ותתקשה כמסמר כדרך המתפחד ונבעת: (טז) יעמד. עם כי בעת חלף לפני היה עומד זמן מה עם כ"ז לא הייתי מכיר מראהו אף כי היתה תמונת פניו לנגד עיני: דממה וקול אשמע. שמעתי קול נמוך מאד כאלו היתה מורכבת משתיקה וקול: (יז) האנוש. והנה שמעתיו אומר האנוש מאלוה יצדק ר"ל האם אפשר שיהא האדם מוצדק בסדר ההנהגה יותר מן המקום ב"ה ואם הגבר יהיה טהור במפעליו יותר מה' אשר עשהו וכאומר הלא אף האדם השלם במסדר ההנהגה מה הנה לא יסדרם באופן יהיה מקרה אחד לרע ולטוב ואיך א"כ יחשוב מי שהמקום ב"ה מסר הכל ביד הנהגת מערכת השמים עד כי יהיה מקרה אחד לצדיק ולרשע ויצדק א"כ האנוש מאלוה: (יח) הן בעבדיו. הנה בעבדיו המלאכים עם כי ירבו מאנוש בשלימות רב עכ"ז לא נתן בהם קיום בעצמם לבל יצטרכו בכל עת השפעת אלוה עליהם:

מצודת ציון

(יד) קראני. מל' מקרה: (טו) ורוח. ר"ל המלאך: יחלף. יעבור כמו חלף הלך לו (ש"ב ב'): תסמר. מל' מסמר ויתד ור"ל נתקשה כמסמר וכן סמר מפחדך בשרי (תהלים קי"ט): (טז) ולא אכיר. הוא"ו היא כטעם אף על פי כן וכן הנמלים וגו'. ויכינו וגו' (משלי ל'): תמונה. צורה: דממה.

קשת ומגן

באור הענין

הפחיד, ה] שהשיג בנבואתו איזה דמיון שזה מורה על פעולת כח המדמה בעת ההיא, וספר שהשיג את הדמיון ההוא בכל חושיו, אם בחוש המשוש, כי. (טו) **רוח על פני יחלף**, שהשיג רוח נושב על פניו ונתפעל ממנו כ"כ עד כי **סמרה שערת בשרו**, וכן השיג את הדמיון בחוש הראות, אבל בראיה כהה מאד, כי. (טז) **יעמד**, שעמד לנגד עיניו, ובכ"ז **לא הכיר מראהו** רק **תמונה לנגד עיני** ולא ידע מהות התמונה בבירור, וכן השיג אותו בחוש השמע וגם זה בשמיעה חלושה מאד כי **דממה וקול אשמע** ששמע דבר שהוא אמצעי בין הדממה ובין הקול, כאילו היו קול ודממה יחד, וכ"ז ציור אל חולשת ההשגה: (יז) **האנוש**, ר"ל דממה וקול אשמע שהקול אמר אלי בנבואה **האנוש מאלוה יצדק**, הודיעו אותו שמן הנמנע שימצא גבר שיהיה צדיק בדינו לגמרי אחר שהעבודה וההודאה המוטלת על האדם לאלהים א"א שיצא בו ידי חובתו בשלמות משני טעמים, א] בהסתכל על גדולת האל ורוממתו, שלפי רוב גדולתו יחויב אליו היראה וההכנעה בתכלית מה שאפשר עד שלא יוכל האדם לאמר שהשלים חובתו בזה בשלימות, וז"ש **האנוש מאלוה יצדק** ר"ל הכי יצטדק מזה הצד שהוא אלוה גבוה מעל גבוהים, ב] בהסתכל על רוב חסדיו וטובותיו שקבל האדם ממנו, שהוא העושה אשר עשהו ויכוננהו בתכלית היופי והשלמות והתיקון, ומצד זה הוא מחויב לעבדו עבודה גדולה לפי רוב טובותיו עמו, וז"ש **האם מעושהו יטהר גבר**, הכי יוכל להטהר לפי ערך החיוב שהוא חייב לעבדו מצד שהוא עושהו ויוצרו ולהשלים מה שמחויב לעבדו מצד זה, — זאת שנית א"א שישתלם האדם בשלימות מפני שפלותו ופחיתות חמרו, וז"ש. (יח) **הן בעבדיו**, שהם צבא מרום הכוכבים והגלגלים, הגם שהם עובדים אותו בהתמדות במהלכם הנצחי, בכ"ז אין בהם קיום

באור המלות

ורעדה. הרעד הוא רעדת הגוף מרוב הפחד (עמ"ש ישעיה י"ט ט"ז): (טו) תסמר. שערותי עמדו כמסמרות מרוב הפחד: (טז) דממה וקול. וכן קול דממה דקה (מלכים א' י"ט) האנק דום (יחזקאל כ"ד): (יז) האנוש מאלוה יצדק, אם מעושהו יטהר גבר. יש הבדל בין אנוש ובין גבר, אנוש מציין החולשה, וגבר מציין הגבורה, שנגד מ"ש מאלוה, יאמר הכי אנוש החלוש והקטן יצדק נגד אלוה הגדול הגבור והנורא, ונגד מ"ש מעושהו, תפס שם גבר, שלפ"ז מחויב בעבודה יתירה יותר כפי שהוסיף לו טובה שבראו גבר נאזר בגבורה וחיל. ויש הבדל בין יצדק ובין יטהר, שהצדק הוא כשלא חטא כלל, והטהרה תהיה אחר הטומאה, או כשבא על החטא הוא שיטהר מחטאתו ע"י תשובה, כמו לטהר אתכם מכל חטאתיכם, וע"ז מוסיף שאחר שא"א שיצדק בלא חטא ועון הגם שתאמר שמצד שהוא אלוה יוכל לטהר מן החטא ע"י חרטה ותשובה, מצד שהוא עושהו והחטא הוא כפית טובה, מ"מ א"א שיטהר כלל ולא יסלח לו בלא יסורין: (יח) עבדיו, מלאכיו. המלאך נכבד יותר מן העבד, שהוא ישולח בשליחות של כבוד והוא קרוב למלך (עי' ישעיה מ"ד כ"ו), ולפ"ז בא פה שם עבדיו על הגלגלים, ומלאכיו על המלאכים שהם גבוהים מהם במעלה, והם המוכנים לשליחות מה' בעניינים שהם למעלה מן העבודה הקבועה שהיא עבודת הטבע הסדורה משבת ימי בראשית אל עולם הגלגלים ותהלה פי' מענין הארה, (ומלת לא נמשך לשנים, לא ישים תהלה), כמו בהלו נרו עלי ראשי, וי"מ מענין הוללות

לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה: יט אף שכני בתי־חמר אשר בעפר יסודם ידכאום לפני־עש: כ מבקר לערב יכתו מבלי משים לנצח יאבדו: כא הלא־נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה:

רש״י קרא

לפני זמנם: תהלה. לשון הוללות: (יט) אף. כל שכן שוכני בתי חומר: אשר בעפר יסודם. קברם: ידכאום לפני עש. מן השמים מתישין את כחם עד שהן שפלים ונדכאים לפני הרימה האוכלתן במותן: (כ) מבקר לערב יוכתו. ביום אחד הם כתותים ונדכאים: מבלי משים. על לב לשוב לקונם לנצח יאבדו, וגם זה הוא מקרא חסר: (כא) הלא נסע יתרם בם. כמו (ישעיה ס״ו) יתרה עשה, גאותם וחכמתם תתבלע בגופן והנה נסעת ונסחת, כמו (שם ל״ג) בל יסע יתדותיו:

מצודת ציון

מלשון דמיה ושתיקה: (יח) יאמין. ענינו קיום וכן יתד במקום נאמן (ישעיה כ״ב): תהלה. ענין אורה כמו בהלו נרו (לקמן כ״ט): (יט) אף שכני. תחסר מלת כי וכאומר אף כי וזהו ענין כ״ש כמו אף כי אש אכלתהו (יחזקאל ט״ו): חמר. טיט: עש. ענין הבלוי והפסד כמו עששה מכעס (תהלים ו׳): (כא) יתרם. ענין רבוי ותוספת:

מצודת דוד

ובמלאכיו. מלת לא משמשת בשנים כאלו אמר ובמלאכיו לא ישים תהלה והוא כפל ענין במ״ש לומר הנה לא שם במלאכיו עצמם להיות בהם אורה מעלהם כי הכל בא ממנו בכל עת וא״כ הוא שלם מאוד מן מלאכי מעלה ואין לו ערך ודמיון עמהם: (יט) אף שכני. ומכ״ש שהוא שלם מבני אדם השוכנים בבתי חומר ר״ל בעולם השפל אשר יסוד מלבם הוא בעפר הארץ שהוא סבה לדכא אותם לפני הבלוי והרקבון המושל בהם לא כמלאכי מעלה השוכנים בעולם העליון אשר לא יקרה להם הבלוי וההפסד וכאומר הלא משכנות עולם השפל ומקריו המה סבות מונעות ההשגה והשלימות ולזה אינם אפילו כמלאכי מעלה וכ״ש הוא שמאד רחקו מערך שלימות המקום ב״ה ואיך יחשוב מי אשר יצדק אנוש מאלוה: (כ) מבקר וגו׳. כל היום המה כתותים ומדוכאים ומבלי משים בו הכחיתה כ״א אולת אדם תסלף דרכו ויוכל בעצמו: לנצח יאבדו. וכן בכל יום המה כתותים ואבודים ואיה א״כ שלימות האדם אם אין בו דעת אף לשמור עצמו: (כא) הלא נסע וגו׳. יתרון החכמה אשר ניתן בהם יותר מאשר בע״ח הלא נסע והלך מהם כי המקריים המתהוים מזולתם ומעצמם המה יסבבו להוליך החכמה מנגד ולזה ימותו ולא ימצאו חכמה ר״ל יסיח לבם לפנות מהחכמה עד כי ימותו ובהיות כן איה א״כ שלימות האדם לחשוב אשר יצדק מאלוה:

קשת ומגן

באור המלות

תפלות, ונשתנה משקל השם להבדיל בינו ובין תהלה לדוד, ועי׳ במכלול: (יט) אף. כמו אף כי, כמו כל שכן. יסודם הכינוי מוסב על הבתים, שיסוד הבתים הוא בעפר, שהוא קל מן החומר שהחומר מתדבק והעפר הוא דק, כי נוצרו מגרע לחה ורפויים, וכן כינוי ידכאום על הבתים, שהעש והתולע יחריבו אותם: (כ) מבלי משים. טעמו כמו מבלי ישים, ובא בהוה, שר״ל שע״י שאינו משים שיאבדו לנצח לכן יוכתו מבקר לערב, וכבר באר.נו (ישעיה כ״ז) שמלת נצח מציין הזמן הנצחי של הרוחניים, כמו זמן הנשמה שהיא למעלה מזמן הזה המצויין במלת עולם, ורמז ג״כ שע״י יסורים זמניים ינצלו מאבדן נצחיי שהיא אבדן הנשמה, רק שעקר סוכות נוסד להצדיק השאלה של צדיק ורע לו גם בחיי הגוף, לכן בא ברמז: (כא) נסע, נפעל, יתרם, עשרם וקנינם, כמו והניחו יתרם לעולליהם (תהלות י״ז), וגם ר״ל שהקנינים הם מותרות אל האדם בלתי מוכרחים לאשרו האמתי ואלות מבלי משים שבפסוק הקודם נמשך גם לכאן, מבלי משים ימות ולא בחכמה:

באור הענין

והתמדה וגם במלאכיו לא ישים תהלה והארה בשלימות, הגם שהמלאכים הם עוד נעלים מן הגלגלים רוחנים ושכליים, אינם טהורים נגד האל: (יט) אף וכ״ש בני אדם שחומר האדם שפל ונקלה מאד בהסתכל על משך זמן מציאותו, ועל התחלתו ועל אחריתו, כי כל משך זמן מציאותו וימי חייו הם שוכני בתי חומר, ישכנו נפשותם בגויות שעשוים מחומר האדמה, והחומר הוא הבית שבו ישכון האדם (היינו נפשו שהיא עקר האדם) כל זמן היותו על האדמה, והבית חומר הזה בעפר יסודם, היסוד שלו בנוי מעפר, היינו שראשית הויתו הוא מטפת הזרע הסרוחה וסופו של הבית הוא שידכאום לפני עש, שאח״כ רימה ותולעה ידכא אותו אחרי מותו ויבלה אותו, ואיך אפשר שהוא יטהר וישתלם בעבודתו נגד האל ית׳, ואחר שא״א שהאדם ימלא את חובתו בשלימותו ואדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לערך החיוב המחויב לעבוד לאל, לכן היה זה מחסד ה׳, כי. (כ) מבקר לערב יוכתו. שיוכתו ביסורין על עונותיהם לזמן קצר כמו מבקר עד ערב, מבלי משים לנצח יאבדו כדי שלא יצטרך לשום להם עונש יותר גדול שיאבדו לנצח, שע״י שיוכתו בעונש זמני ע״י יפטרו מעונש נצחי, שע״י היסורים לפי שעה יפטרו ממיתה ואבדון נצחי, וכן. (כא) הלא נסע מהם יתרם בם, שיקח מהם את היתרון שלהם דהיינו העושר והקנינים, שהוא רק מותרות ואינם עצמיים להם, (מבלי משים) ימותו ולא בחכמה כדי שלא ישים להם עונש יותר כבד שהוא עונש המיתה, וטוב להם עונש העוני שע״י יפטרו מעונש מיתה, וטוב להם גב עונש היסורים לפי שעה, שע״י יפטרו מעונש אבדת נצח (וגם רמז בדבריו שטוב להם עונש עוה״ז כדי שלא יכרתו בעוה״ב בהכרת נפשם, שע״ז תפס לנצח יאבדו, שמלת נצח מציין אבדן הנפש הנצחי):

ה א קְרָא־נָא הֲיֵשׁ עוֹנֶךָּ וְאֶל־מִי מִקְּדֹשִׁים תִּפְנֶה׃ ב כִּֽי־לֶאֱוִיל יַהֲרָג־כָּעַשׂ וּפֹתֶה תָּמִית קִנְאָה׃ ג אֲֽנִי־רָאִיתִי אֱוִיל מַשְׁרִישׁ וָאֶקּוֹב נָוֵהוּ פִתְאֹם׃ ד יִרְחֲקוּ בָנָיו מִיֶּשַׁע וְיִדַּכְּאוּ בַשַּׁעַר וְאֵין מַצִּיל׃ ה אֲשֶׁר קְצִירוֹ ׀ רָעֵב יֹאכֵל וְאֶל־מִצִּנִּים יִקָּחֵהוּ וְשָׁאַף צַמִּים

רש"י

ה (א) **קרא נא**. ע"כ דברי הנבואה מכאן ואילך חוזר לתוכחתו. נעק הרבה מי יענך: ואל מי מקדשים. הגוזרים זאת עליך תפנה להלחם אתו: (ב) כי לאויל. כמותך יהרג כעסו שאלו הייה שותק שמא תשוב מדת הרחמים עליך: קנאה. הוא כעס וחימה כמו (דברים ל"ב) הם קנאוני: (ד) ירחקו בניו. זו היא קללה שקללתיו: וידכאו. דגוש הוא יתדכאו, ואם הוא נקוד רפי משמע ידכאו את אחרים: (ה) אשר קצירו. של רשע: רעב יאכל. כי במות רשע יבואו הרעבים שקיבץ בחייו וישחלמו גזילותיו מנכסיו: ואל מצנים יקחהו. כמו ויקחו אליך (שמות כ"ה) כלומר לצורך העני הגושע מצניים וכלי זיין של רשע זה יקחהו השופט הממונה לכך: ושאף. ובלע איש איש מן הצמים שגזל

מצודת דוד

ה (א) קרא נא. כהתימו לספר דברי המלאך אמר לאיוב פן תאמר איוב דרך הלך סרות לדבר בו ומדוע לא דבר בי לזה אמר דע לך כי נראשת בעיני ה' על כי בעטת ביסורין ובחון הדבר וקרא עתה אל השמים וראה האם יש מי אשר יענה לך ואל מי ממלאכי מרום תפנה להמליץ טוב בעבורך הלא נבאשת בעיני כולם ולזה לא ידברו בך מעתה: (ב) כי לאויל. לשוטה כמותך יהרוג הכעס אשר יכעוס בבוא הרעה כי בעבור זה לא ימצא מלמד זכות ומשיב דבר: ופתה. הנפתה בלבו אחר תאוות הגלוות המדומות תמית הקנאה אשר יתקנא בשלוות הרשעים ומרבה להתרעם על ה' כי מאבד עולמו באין מליץ יושר: (ג) אני ראיתי. אבל אני כאשר ראיתי את האויל מגלה שרשיו להתפשט בארץ בחוזק רב הנה לא קנאתי בשלותו אבל פתאום טרם יבוא במחשבתי הרהור קנאה הייתי שופט ברעיוני לגזור אומר שסוף הדבר אשר יהיה נוהו מקולל: (ד) ירחקו. כי בניו יהיו מרוחקים מתשועת אדם כי בעון אביהם לא ימצאו מרחמים: וידכאו בשער. במקום פרסום בשער העיר יהיו מדוכאים מבני אדם ואין מי יציל: (ה) אשר קצירו. נכון בידו אשר קציר שדהו יאכל כל מי אשר ירעב ויתאוה לו: ואל מצנים יקחהו. יקחו את הקציר מבין הקוצים ולא ימהרו לקחת כמות שהם עם הקוצים כגונב דבר אשר יתפחד מן הרואים ר"ל יבררו האוכל לקחת לעין כל ולא ימצא מי ימחה בידם או להיפך שיקחו הקציר עם הקוצים ולא ישאירו כלום לא כדרך המתפחד שקוטף היפה ומממהר ללכת לדרכו: ושאף צמים. ר"ל מן הצמאים אשר האויל הזה הצמיאו בקחת ממנו עמרו הנה בסוף הגבר ידו.

מצודת ציון

ה (ב) כעש. כמו כעס בסמ"ך: ופתה. מלשון פתוי: (ה) ואל. כמו ואת וכן וירדפו אל מדין (שופטים י') ועניינו מן כמו כלאתי את העיר (שמות ט'): מצנים. ענין קוצים וכן צנים פחים (משלי כ"ב): ושאף. ענין בליעה והמשכה אל הפה

באור הענין

ה (א) **קרא**, אחר שהודיע התשובה שהשיג ע"ז בנבואה, אמר אליו בל יתפלא מדוע באתהו התשובה ע"י אליפז ולא בא הקדוש שהוא המלאך המגיע את הנבואה והמענה על יסורי איוב אליו בעצמו, אמר אליו. אתה **קרא נא** והתפלל שיגיע התשובה אליך **היש עונך? ואל מי מקדושים** ר"ל מן המלאכים הקדושים **תפנה** שידבר עמך ויודיעך מעשה בחזון או בחלום: (ב) **כי לאויל יהרג כעס**, באחר שהיית אויל ומכופק בהשגחת ה' איך ראוי שיופיע אליך דבר ה' וקדושיו, וגם השיב לו בזה לעומת מה שהכחיש את הבחירה ואמר שהאדם מוכרח במעשיו מצד הכוכבים הגוזרים כל פרטי פעולותיו, בכל גו שזה שקר, כי ראינו שהכעס יהרוג את האויל, ולא מצד הגזרה הקדומה רק ע"י בהידתו שבחר בכעס ובקנאה זה יגרום לו אבדונו, הרי שהאדם חפשי במעשיו, ובחירתו הרעה היא הגורמת לו מות והאבדון: (ג—ד) **אני**, ואשר בעלי האצטגנינים מביאים ראיה שפעולות האדם מוכרחות מצד המזל ואין ההשתדלות בועיל מאומה ממה שקרה כמה פעמים שאיש אחד יתעשר פתאום מבלי שום יגיעה והשתדלות, ואיש אחר יגע ועמל להתעשר ולא הגיע מלהכין כל ההכנות המובילים אל תכלית הזה שיתעשר וכל זה לא הועיל לו מאומה,

קשת ומגן

באור המלות

(א) קרא, יענך. שניהם שבא אחרי קריאה, היא מה שעונים למתפלל וקורא לישועה, כמו בקראי ענני אלהי צדקי, המלך יעננו ביום קראנו. וקדושים הם צבא מעלה, ואשמע אחד קדוש מדבר (דניאל ח') אל נערץ בסוד קדושים: (ב) לאויל יהרג כעש, ופותה תמית קנאה. אויל הוא המסתפק בחקי החכמה ובפנות האמונה, כמו שהתבאר בספר משלי, ושזה מלא כעס על הנהגת העולם, כמ"ש קצר רוח מרים אולת, קצר אפים יעשה אולת, שהוא איננו מושל ברוחו, והכעס הזה יהרגנו, והפותה הוא המתפתה ע"י תאותו, ובו תגבר הקנאה משלות הרשעים, שיתקנא בם להיות כמוהם. ויש הבדל בין הריגה ובין מיתה, שהמיתה יאמר גם על מיתה טבעיית, והריגה בא ע"י הכה מבחוץ. והכעס יהרוג את האויל דרך עונש על שמכעיס את ה', אבל הקנאה תמית את הפתי בטבע, כי רקב עצמות קנאה: (ג) משריש נוהו. שם נוה בא תמיד על נאות דשא, והושאל אל משכן האדם מנוה נאן, כמ"ש בכ"מ, ולכן בא אצלו פעל משריש, ומלת ואקב בא בהסגר, ראיתי משריש נוה פתאום, ואקב נוהו פתאום, ר"ל פרשתי ענינו של זה וסופו, כמו נקבה שכרך עלי: (ד) ירחקו בניו מישע. מ"ש רחוק מרשעים ישועה הוא דרך עונש שהישועה תתרחק מאתם, ומ"ש פה ירחקו מישע הוא כדרך הטבע שהם יהיו רחוקים מישע בטבע. בשער, מציין מקום המשפט ששם יושבים הזקנים והשופטים, כמו ובואו עלה אל השער, ואל תדכא עני בשער (משלי כ"ב כ"ד): (ה) אשר. מ"ש אני ראיתי נמשך

חֵילָם׃ ו כִּ֤י ׀ לֹא־יֵצֵ֣א מֵעָפָ֣ר אָ֑וֶן וּ֝מֵאֲדָמָ֗ה לֹא־יִצְמַ֥ח עָמָֽל׃ ז כִּֽי־אָ֭דָם לְעָמָ֣ל יוּלָּ֑ד וּבְנֵי־רֶ֝֗שֶׁף יַגְבִּ֥יהוּ עֽוּף׃ ח אוּלָם אֲנִי אֶדְרֹשׁ

ה"א כי אדם וגו'. סנהדרין לט: ובני רשף. ברכות ה': אולם וגו'. עקרים פ"ח: דגש אחר נח

רש"י

צמיז: חילם. ממונם שגזל זה בחייו: (ו) כי לא יצא מעפר. מכה הבאה על האדם לא לחנם היא באה מן האדמה תצמח לו: און. שהוא לשון שבר: (ז) כי אדם לעמל יולד. כי אע"פ שלא יחטא ויקבל עמל בחטאו לקבל פורענותו ואינו כבני רשף שהם מלאכים ורוחות שהם יגביהו עוף ואינם מן התחתונים (ס"א יגביהו לעוף ולהיות מן התחתונים) לשלוט בם שטן ויצר הרע: רשף. כמו רשפי קשת (תהלים ע"ו) שבהן מעופפת נקראת רשפי לשון עוף, סא"א: (ח) אולם אני אדרוש. אם היו באים עלי יסורים האלו.

מצודת ציון

כמו שאפה רוח (ירמיה ב'): צמים. כמו צמאים: חילם. ממונם: (ו) און. ענין שבר: (ז) רשף. גחלת אש כמו רשפיה

מצודת דוד

וכ"א יחזור ויבלע את עושר עצמו מה שגזל זה וכל אחד יקח את שלו: (ו) כי לא יצא וגו'. ר"ל הלא עיניו רואות אשר נתהוה בעולם עמל ואון וסבה אינם צומחים ויוצאים מן האדמה לבוא מאליהם במקרה כ"א באים לשלם גמול כמפעל ולזה כאשר ראיתי האויל כמשריש שפטתי שהוא ראוי להיות מן המקבלים העמל והאון כי לו נאה כי לו יאה: (ז) כי אדם. הלא האדם נברא להיות עמל על טרפו לא לקחת מזולתו דבר אשר לא עמל בו: ובני רשף. וכאשר ניצוצי רשפי אש חוזק טבעם להגביה עצמם לעוף למעלה כן משפט האדם לעמול על טרפו וזה האויל לא כן עשה לזה יקבל גמולו משלם: (ח) אולם. באמת אם הייתי אני מדוכא

קשת ומגן

באור המלות

נכל המאמר, אני ראיתי אויל משריש (אני ראיתי) אשר קצירו רעב יאכל, (אני ראיתי) אל (אשר) מצנים יקחהו. והנה אחר שפעל ראה בא תמיד מלת את, הראיה דשם היא ראיית השכל, כמו הבטה שנקשר עם מלת אל בכ"מ, כמו ועיניו אל קדוש ישראל תראינה (ישעיה י"ז), כאשר ראיתי לצור (הושע ט' י"ג). רעב, בינוני פועל: מצנים, מן קוצים. כמו לצנים בצדכם (במדבר ל"ג כ"ה), ושאף, מענין בליעה, ומושאל מן שאיפת האויר שאפה רוח (ירמיה ב' כ"ד). צמים קצרים של חילם, כמו מבעד לצמתך: (ו) כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח עמל. העפר הוא של האדמה והצמיחה מציין צמיחת הזרע בתוך האדמה מבפנים, והיציאה הוא מה שיוצא מעומק האדמה דרך העפר ומתגלה בחוץ, וע"כ הוסיף שלא לבד שלא יצא לחוץ, כי גם לא יצמח בתוך האדמה, כי לא יקלט הזרע כלל. וכבר כתבתי (ד' ח') שהאון מציין הפעל הנעשה בכח וחמס, והעמל מציין התבונה הנפשית ורוע המחשבה, וע"כ מיחס אל העמל שהוא צומח בעומק המחשבה, הצמיחה בעומק האדמה, ואל האון הפעליי המתגלה בחוץ, היציאה מעפר: (ז) בני רשף, כחות רוחניות אשיות, כמו לחומי רשף. רשפי אש, ושא

באור הענין

וזה אות ומופת אצלם שהכל תלוי בגזרה ובמזל ואין ההשתדלות מועיל, ע"ז השיב אליפז כי הוא ראה ובחן שמי שיתעשר פתאום לא יתקיים עשר זה ביד בניו, וז"ש **אני ראיתי אויל משריש נוהו פתאום, ואקוב משריש נוהו פתאום, ירחקו בניו מישע**, ר"ל ראיתי אויל שלא זרע ולא עמל ובכ"ז פתאום השרים נוהו בחזקה ויעש שורש למטה ופרי למעלה, דהיינו שהתעשר פתאום בלא שום השתדלות ואז אקוב ואדבר דבור מפורש, על מי שהשרים נוהו פתאום, שהשרשים האלה לא יתקיימו ביד בניו, **כי בניו יהיו רחוקים מישע**, והקנינים אלה לא יתקיימו בידיהם, כי הגם **שידכאו בשער** המשפט שהם יושבים השופטים, ובכ"ז **אין מציל** לא ימצא מי שיריב ריבם כי לאשר בא העושר שלא במשפט כן יכלה ולא יתקיים: (ה) **אשר**, ר"ל (ואני ראיתי) **אשר קצירו רעב יאכל** שבהפך ראה איש שיגע ועמל במעשיו ואוכל קצירו כשהוא רעב, ר"ל שאין לו מה לאכול עד שהגיע עת הקציר שקוצר תבואה שזרע ביגיע כפיו, וכן **(אני ראיתי) אל** האיש אשר **מצנים יקחהו**, שיקח את הקציר מבין הקוצים, שבורר תבואתו מן צנים וקוצים שמתערבים בתבואתה, שזה המשיג הכלו בעמל רב ובזיעת אפו יאכל לחם, **ושאף צמים חילם**, ראיתי שהאיש הזה הנהגה מיגיע כפיו הוא שואף ובולע צמים וקצורים של חילם, ר"ל חיל בניו המשרים נוהו פתאום, שהעושר של האויל המשרים נוהו פתאום לא יתקיים ביד בניו רק הוא שמור בהאהלים לאיש הנהגה מיגיע כפו אשר קצירו רעב יאכל שהוא יורישנו: (ו) **כי**, ממלין כי השורש אשר השרים (המשרים נוהו פתאום) באון ושלא במשפט **לא יצא מעפר**, וגם **לא יצמח מאדמה**, ולא יעשה פרי, והטעם הוא. (ז) **כי אדם לעמל יולד**, שהאדם נולד לעמול ביגיע **כפיו**, ובעמלו יביא **לחמו**, והעושה עושר שלא בעמל וביגיע כפים הוא עמל והון ולא יצמיח ולא יתקיים ביד בניו, סוף דבר שעקר הצלחת האדם תלוי בהשתדלותו ובעמלו ויגיע כפו, ולא כדרך שאמרת שהצלחת האדם נגזל מבני רשף שהם כחות הכוכבים שהם שולחים ניצוציהם והשפעותיהם למטה ופועלים בעולם השפל על כל מעשה בני האדם, כי **בני רשף יגביהו עוף**, שהכחות הרוחניות השמימיות הנוזלות ממסדרי הכוכבים, בני רשף אלה יגביהו עוף למעלה, שמשפט גבוה ומרומם מן העולם השפל ואין בכחם לפעול על העולם השפל להרע או להיטיב: (ח) **אולם**, אחר שסתר דעת איוב בהוראת המערכת והוכיח כי האדם בחירי ושליט במעשיו, והשתדלותו העשה פרי, אמר, שאם אמנם כבר אלה מגיד אחר שלפעמים אין אדם שליט בבחירתו, ורואים פעמים רבות שהאדם יכין כל האמצעיים הנערכים להפקת איזה תכלית, ולא לבד שלא ישיג התכלית המכוון, שבהפך האמצעיים האלה בעצמם יהיו סבה

אֶל־אֵל וְאֶל־אֱלֹהִים אָשִׂים דִּבְרָתִי׃ ט עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְאֵין חֵקֶר נִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר׃ י הַנֹּתֵן מָטָר עַל־פְּנֵי אָרֶץ וְשֹׁלֵחַ מַיִם עַל־פְּנֵי חוּצוֹת׃ יא לָשׂוּם שְׁפָלִים לְמָרוֹם וְקֹדְרִים שָׂגְבוּ יֶשַׁע׃

ת״א סטתן וגו׳. תענית י׳: ושולח מים. מ״ד ג׳. בתרא ס״ה מ״ד י״ע: מפר

רש״י

הייתי דורש אל הקב״ה בתפלה ובתחינה ואליו הייתי שם דברתי בבקשה: (י) הנותן מטר על פני ארץ ישראל. ושולח מים על פני חוצות ע״י שליח לשאר ארצות: (יא) לשום שפלים למרום. הוא נותן את המטר והוא מפר מחשבות ערומים שמרמין להפקיע שערים ולקנות שדות העניים במעט תבואה: וקדרים.

מצודת דוד

בייסורין לא הייתי מתרעם כמותך אבל דורש הייתי אל ה׳ להתחנן לפניו: ואל וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (ט) עושה גדלות. כי הוא עושה גדולות וא״א לחקור אותם ולדעתם וכאומר לזה הייתי דורש לה׳ כי בידו להושיע וימשול במערכת השמים ולכל אשר יחפוץ יטם עם כי נראה כאשר תשפוט המערכה כן בוא ע״פ הרוב ת״מ הכל בידו ועם כי לא נדע פתרון הדבר הוא בעבור כי קצרה דעת האדם וכאשר אין חקר לכל הגדולות שעושה המקום ב״ה: עד אין מספר. לגודל רבוים: (י) הנותן מטר. עם כי רבות פעמים לא יורה הטבע על המטר עכ״ז יתן הוא זולת הטבע בהשגחה פרטיית: ושלח וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (יא) לשום. בכדי להשים למרום בגבהי המעלה את השפלים חסירי הלחם כי בהיות המטר האדמה תתן יבולה ובא להם הרוחה ונראה גם בזה

מצודת ציון

רשפי אש (ש״ה ח׳): (יא) וקדרים. ענין שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ב׳): שגבו ישע. כמו נשגבו בישע:

קשת ומגן

באור הענין

לשיגיע הפך המכוון, באופן שמזה נראה שמעשי האדם מוכרחים ע״י איזה כח עליון המגיעו הפך רצונו ובחירתו, וכל הביא מזה ראיה שההכרח בזה הוא מצד המערכה השולטת על מעשי בני אדם הבחיריים, רק כי בענינים כאלה הכוללים שבם תבוטל בחירת האדם ומעשיו הם הכרחיים, אני אותם ההכרח הזה אל השגחת ה׳, ועז״א **אולם אני אדרוש אל אל**, שרק ע״י השגחת האל תבוטל הבחירה לפעמים, **ואל אלהים אשים** ואיתם **דברתי** והנהגתי, לא אל המערכה רק אל ההשגחה, שיש ענינים שההשגחה תבטל את הבחירה, והביא ע״ז מופת המיפוס, שהלא ראינו, כי. (ט) **עושה גדולות ואין חקר**, שהם הגדולות שנראים בהנהגת הטבע הסדורה משבת ימי בראשית, וגם **נפלאות עד אין מספר** שהם המעשים אשר יעשה נגד הטבע ביכלתו הבב״ת, ותפס שני ראיות למשל ולמופת, ראיה אחת מן ההנהגה הנראה ממנו בענינים הכוללים, והוא כי הוא. (י) **הנותן מטר על פני ארץ**, במקומות אשר למטר השמים ישתו מים, ובמקומות אשר לא יעלו שם אדים להוריד גשמי נדבות כמו במצרים ובאיזה מקומות באפריקא, אז **שולח מים על פני חוצות**, נמצא שם יאור המתמלא בכל שנה ממי גשמים שיורדים במדינה אחרת והוא עולה על גדותיו ומשקה את הארץ ומולידה ומצמיחה, כיאור נילוס בארץ מצרים, ודברים האלה מעידים ומגידים שיש השגחה פרטית משקפת שלא יחסר מים בכל המקומות אשר הכין לישוב בני אדם, כי דבר המתפשט בכל הארץ במדה משוערת בחכמה נפלאה א״א ליחס אל המקרה. והמטר בכללו הוא מכוון אל תכלית הכללי, לשני דברים. (יא) א] **לשום שפלים למרום**, להעלות הצמחים והאלנות מן השפל אל הרום לרומם אותם ולהצמיחם, ב] כי **הקודרים** שהם גופי הבע״ח הקודרים ונלרכים מן החום, **שגבו ישע**, ע״י שהמטר יאכלו וידשיב גופי הבע״ח, והם שני התכליות הכללים מצורך המטר כמ״ש העקרים. ומזה מבואר שהוא בהשגחה פרטיית כי המקרה לא יכוין אל תכלית. הראיה השנית, מן ההשגחה הנראית בענינים החלקיים, וזה יהיה משני פנים, א] כי ראינו אשר לפעמים. (יב) **מפר מחשבות ערומים**, שהערומים אשר יש אתם רוב העצה והתחבולות להרע לבריות, ה׳ יפר מחשבותם עד **שלא תעשינה ידיהם תושיה**, ולא תבא עצתם אל הפועל, כמו שהיה באחיתופל אשר העיד עליו הכתוב (ש״ב י״ז)

באור המלות

ליור אל רעת הכחות השמימיות, הגוזלים מן הכוכבים ומשטריהם: (ח) דברתי. מלשון הנהגה, כמו ורעו כבשים כדברם, ידבר עמים תחתינו: (ט) גדולות ואין חקר, נפלאות עד אין מספר. הגדולות הם חקי הטבע המתמידים וידוע שאין להם מספר, אבל חכמי הטבע יחקורו בם ויחשבו כי ישיגו חקיהם ודרכי הטבע ע״י חקירה ועיון לכן אמר שבאמת אין להם חקר, והם נשגבים מחקר החכמים. והנפלאות הם הנסים היוצאים מגדר הטבע, וידוע שאין להם חקר, אבל הגא נחשב כי יש להם מספר, כי שדוד הטבע הוא על המעט, לכן אמר שגם הנפלאות אין להם מספר, כי יתמיד להנהיג הנהגה השגחיית נעלה מחקי הטבע, בנסים נסתרים מתמידים עד אין מספר: (י) הנותן מטר, ושולח מים. לא נמצא פעל שלח אצל מטר, רק פעל נתן, כי המטר לא יבא מאתו ע״י שליח רק בבלי אמצעי, ואצל שטף מים בא פעל שלח, וישלחם ויהפכו ארץ (לקמן י״ב ט״ו) ויש הבדל בין ארץ והוצות, שחוץ מציין מה שאחורי הבתים מן הצד, ויצייר שכלל הארץ היא מוכנה אל המטר, רק מקומות מועטים שהם חוץ מן טבע הארץ ולא למטר השמים ישתו מים, לשם שולח מים בנחלים, כמ״ש כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא וכו׳ ארץ אשר ה׳ אלהיך דורש אותה, כי המטר מה׳ בעצמו ומי נילוס ע״י שליח של השגחתו: (יא) לשום שפלים למרום. פרשתיו כדעת העקרים על הגבהת הצמחים ועלותם לרום ע״י המטר, וגם כיון כפשוטו שע״י המטר יתעשרו אביוני אדם האכרים עובדי

יב מֵפֵר מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמִים וְלֹא־תַעֲשֶׂינָה יְדֵיהֶם תּוּשִׁיָּה׃ יג לֹכֵד חֲכָמִים בְּעָרְמָם וַעֲצַת נִפְתָּלִים נִמְהָרָה׃ יד יוֹמָם יְפַגְּשׁוּ־חֹשֶׁךְ וְכַלַּיְלָה יְמַשְׁשׁוּ בַצָּהֳרָיִם׃ טו וַיֹּשַׁע מֵחֶרֶב מִפִּיהֶם וּמִיַּד חָזָק אֶבְיוֹן׃ טז וַתְּהִי לַדַּל תִּקְוָה וְעֹלָתָה קָפְצָה פִּיהָ׃ יז הִנֵּה אַשְׁרֵי

ת״א מפר וגו׳. נדרים ל׳ סנהדרין כ״ו עקרים פ״ע : אנוש

רש״י

שקומטים פניהם ברעב : (יב) ולא תעשינה ידיהם תושיה. אותה מלה שדימו לעשות : (יג) נמהרה. כל העלה העשויה במהירות היא סכלות : (יד) יומם יפגשו חשך. שאין עלתם מתקיימת ונעשית. ואור חכמתם נהפך לחשך : (טו) ויושע. את הנכשלים מחרב, ומאיזה חרב מפיהם שהיו סבורים לבולעם ומתאוים להשמידם : ומיד חזק. יושיע אביון : (טז) ועלתה. העלילה והרשעה. כמו (תהלים ס״ד) יחפשו עולות, עלילות : קפצה. סגרה כמו לא תקפוץ : (יז) הנה אשרי אנוש יוכיחנו וגו׳. ביסורין, וכשם שהוא מרפא

מצודת ציון

(יב) תושיה. מלשון יש : (יג) נפתלים. עקשים כמו אין בהם נפתל (משלי ח׳) : (יד) יומם. ביומם : יפגשו. יפגעו : ימששו. ענין החיפוש בידים להשמר ממכשול כמו כאשר ימשש העור (דברים כ״ח) : (טז) קפצה. ענין סתימה וכן כל עולה

מצודת דוד

גודל ההשגחה : וקדרים. הנשברים מעקת הרעבון נתחזקו בישע אלהים וכפל הדבר במ״ש : (יב) מפר. בהשגחתו מפר מחשבות חכמים המתחכמים בערמות ותחבולות : תושיה. כל מה אשר יש עם מחשבותיהם לעשות : (יג) בערמם. בדברי הערמה אשר חשבו לעשות לזולת בזה עצמם לוכד אותם ויפול בשחת יפעל : ועלת נפתלים. עלת העקשים נעשית במהרה כי תשוב על עצמם והוא ענין מליצה לומר הואיל והוא יעלה ואליו תשוב א״כ נעשית במהירות רב כי האדם קרוב אל עצמו ואין לעלה מרחק ללכת : (יד) יומם. באור היום יפגשו את החשך ר״ל בדבר ברור הנראה לעין כל תסכל עלתם ויתעו בה : וכלילה. כמו ההולך בחשכת הלילה אשר דרכו למשש ביד לבל יוכשל בדבר מה כן ימששו בעת הצהרים ור״ל אף בדבר המובן בתחלת המחשבה יסיח עת עיניהם מראות מהשכל לבותם וכפל הדבר במ״ש : (טו) ויושע. ובסכול דעתם יושיע ה׳ את מי אשר היה עלתם עליו ויהיה נושע מחרב והוא מפיהם של הרשעים ההם אשר חשבו לבלעו חיים כי ישגו ולא ידעו מה יעשו להשיג תוחלתם : ומיד חזק. בזה יושיע האביון מיד החזק ממנו וכפל הדבר במ״ש : (טז) ותהי. בסכול דעת הרשע תהיה למלאות תקות הדל אשר ייחל עליה : ועלתה. והנה העולה סתמה פיה ולא תוכל להרע לו ונראה א״כ מכ״ז גודל ההשגחה : (יז) הנה. הואיל והכל בא בהשגחה הנה אשרי

באור המלות

האדמה מגרכת הארץ, והקודרים מני רעב יושעו : (יב—יג) מחשבות, תושיה. עצה. הסדר הוא מחשבה, עצה, תושיה. העלה חושב על הדבר, ואח״כ מתיעץ לבחור האמצעיים המובילים אל התכלית, כמ״ש (ישעיה י״ד וכ״מ) וכשיעלה בידו המעשה נאמר שעשו ידיו תושיה, שתושיה היא ישות שמעשה היוצא לפועל ע״י טיב העצה, וה׳ מפר המחשבה שלהם עד שלא יגיעו לכלל עצה, וכ״ש שלא יעשו תושיה, ויש הבדל בין חכמים ובין ערומים, שהערום יודע חקי החכמה רק יעריס על דברים פרטיים בערמה איך לעשותם על נכון להפיק התכלית הנרצה, כמ״ש כל ערום יעשה בדעת, וערום יבין לאשורו, וה׳ יפר מחשבותם בל יגיעו לידי עצה ותושיה. והחכם הוא יותר מן הערום שהוא יודע חקי החכמה, ובעת יתהלכו בתמימות תטה עמהם השגחת ה׳, אבל כשיטו מן החכמה אל הערמימות, ילכדם ה׳ עם ערמם, שהערמה עצמה שהכינו להפיק רצונם בה ילכדו ואז עלתם נמהרה ולא יפר אותה רק ימהר אותה מצד שהם נפתלים, כמו פתיל, הנפתל ועקש, והנפתל הוא יותר מן עקש : (טו) מחרב ומפיהם, ומידיהם של החזק, וחזק בא כשם המין : (טז) ותהי לדל. הדל מעולה מן האביון

קשת ומגן

באור הענין

שהיתה עלתו בימים ההם כאשר ישאל איש בדבר האלהים, ואם היה אבשלום שומע אז לעלתו היה הורג את דוד, והיה בהשגחת ה׳ שלא נעשתה עלתו, זאת שנית כי לפעמים יהיה בהפך, כי. (ג) לוכד חכמים בערמם, שעת יבחרו החכמים ערמה ותחבולה להרע לחבריהם, לא יפר את עלתם, רק יסבב בהשגחתו שהאמצעיים שהכינו בעלתם להרע הם עצמם יהיו סבה לשיגיע ההפך, כמו שהיה באחי יוסף שהאמצעיים שהכינו שלא יעלה יוסף לגדולה ע״י שמכרוהו לעבד, הגם שלפי הטבע היה מחויב שילא מזה התכלית הנרצה כי העבד א״א שיעלה וימשול, סבב ה׳ בהשגחתו שזה עצמו היה הסבה להצלחתו ולגדולתו עד שהשתחוו אחיו לו לעבדים, ובאופן זה לוכד את החכמים עם ערמם ותחבולותם שבזה בעצמם ילכדו, ואז עצת נפתלים נמהרה, אז ימהר ה׳ את עלתם ולא יפר אותה, כמו שהיה ביוסף שלא בטל ה׳ עלתם רק הסבים עמהם שימכר יוסף לעבד, יען שעלתם זאת היתה נכונה מאת ה׳ שעי״ז יעלה לגדולה ואחיו ישתחוו לו : (יד) יומם, שב אל שני הענינים שהזכיר, שנגד הראשון שמפר מחשבות ערומים שלא ימצאו עלה, אז יומם יפגשו חשך, כי יחשיך להם את היום עד שאין אור העלה במציאות כלל, ונגד השני שלוכד חכמים בערמם אז בלילה ימששו בצהרים, שאז הצהרים והאור (שהיא העלה) הוא נמצא, רק הם ימששו בו כאילו היה לילה, כי עלתם מתהפך לרע להם : (טו) ויושע, באר למה ישגיח ה׳ השגחה זאת להפר מחשבות ערומים או להסב את עלתם, ולבטל בחירת האדם והצלחתו, שזה יעשה כדי להושיע מחרב ומפיהם ומידיהם של החזקים את האביון, שאם לא היה משגיח בענינים הבחיריים לבטל את עלת החזקים והעריצים אשר יכינו להרע לחבריהם, לא היה אפשר שיתקיימו האנשים, כי העריצים והחזקים

אֱנוֹשׁ יוֹכִחֶנּוּ אֱלוֹהַּ וּמוּסַר שַׁדַּי אַל־תִּמְאָס׃ יח כִּי הוּא יַכְאִיב וְיֶחְבָּשׁ יִמְחַץ וְיָדָו תִּרְפֶּינָה׃ יט בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יַצִּילֶךָּ וּבְשֶׁבַע ׀ לֹא־יִגַּע בְּךָ רָע׃ כ בְּרָעָב פָּדְךָ מִמָּוֶת וּבְמִלְחָמָה מִידֵי חָרֶב׃ כא בְּשׁוֹט

ת״א ברעב וגו׳. תענית י״א: בשוט וגו׳. גיטין נ״ז: וידיו ק׳

לשון

רש״י

מכאוב של אלו כך אני אדרוש אליו על יסורין אלו בעוני והיה לך לקבלם ולא למאסם: (יט) בשש צרות. שהבאתו לעולם יצילך ע״י יסורין שנתייסרת בהם. וגם בשביעית. כשתבא לא יגע בך. ועכשיו ה״א מונה אותם: (כא) בשוט לשון. של שטן תחבא. אלו הן הז׳ צרות רעב וחרב לשון ושוד וחית הארץ והם

מצודת דוד

לאדם אשר יוכיחנו אלוה במשפט יסורין כי בזה ימורק העון להטיב אחריתו וגם אתה אל תמאס מוסר שדי: (יח) כי הוא יכאיב. היסורין הוא מכאיב ובהם עצמן עושה התחבושת ארפואה כי בהם ממורק העון ותלך לה: וידיו. הידים אשר ימחץ בהם הם עצמם מרפאים בזה את המחוץ מחלי העון וכפל הדבר במ״ש: (יט) בשש צרות. הנה דע לך אשר בעבור היסורין הבאים עליך נתמרק העון ועוד לא יוסיפו הצרות לגעת בך כי יצילך ה׳ בעת יבואו בעולם אחת משש הצרות האמורות למטה: ובשבע. ובדבר השביעית אשר לא תחשב לצרה כמוהם מ״מ לא יגע בך הרע שבו: (כ) ברעב. בעת בוא רעב בעולם יפדך ה׳ שלא תמות מחסרון האוכל ובמלחמה יפדך מיד חרב האויב: (כא) בשוט לשון. בעת יתרבה לה״ר

מצודת ציון

קפצה פיה (תהלים ק״ז): (יח) ויחבש. מלשון תחבושת ורפואה כמו להבוש לנשברי לב (ישעיה ס״א): ימחץ. ענין הכאה כמו מחץ ראש (תהלים ק״י): (כא) בשוט. ענין הליכה

קשת ומגן

באור הענין

והחזקים שהם רבים תמיד היו בולעים את האביונים, והיו בני אדם כדגי הים שהגדול בולע את הקטן, או ע״י חרב מלחמה, או ע״י פה ולשון הרע, או בידים פועלים רע, ולכן ישגיח על האביונים להצילם, והרע של הרשעים לא יספיק להשחית את מין האנושי, כי הוא נשמר ע״י השגחת ה׳, ועי״כ. (טז) **ותהי לדל תקוה**, שאם היה ההשתדלות מועיל בכל הדברים לא היה שום תקוה, כי עם ריבוי הרשעים והעריצים שיש בעולם שכל כונתם להרוג את האביונים ולגזול שללם, ועם ריבוי השתדלותם בזה, לא היה אפשר שיתקיים הדל והחלוש ולא היה לו שום תקוה להנצל מרעתם, וע״י השגחת ה׳ על הדלים והאביונים להצילם מרעתם, ע״כ **העולה תקפץ פיה**, כי יראו שיש משגיח עליון אשר יעמוד לימין אביון להושיעו ולהצילו: (יז) **הנה**, אחרי שבאר כי פעולות האדם הם קצתם בחיריים וקצתם מוכרחים ע״י ההשגחה, יאמר כי כן גם היסורים הבאים על האדם, הגם שהרבה מהם הם בחיריים הבאים עליו ע״י רוע בחירתו, כמ״ש כי לאויל יהרג כעש, כמו המרבה במאכל עד שחלה חולי הטחורים, או במשגל עד שנחלה גופו, בכ״ז נמצאו ג״כ יסורים השגחיים הבאים בהשגחת ה׳ לכפר ולמרק עונותיו, או להשיבו בתשובה, והגם שהיסורים הבחיריים הם רעים בהחלט, כמ״ש כי לאויל יהרג כעש, כי שתו אל רפאים מעגלותיהם, לא כן היסורים ההשגחיים הם אך טוב וחסד, בין היסורים הבאים עליו כדי להשיבו אל דרך הטוב בעתיד, שעז״א **אשרי אנוש יוכיחנו אלוה**, שהם יסורים קלים הבאים כדי להוכיח דרכו ולהטותו לטוב, בין היסורים הקשים הבאים למרק חטאים שכבר חטא בעבר, שעז״א **ומוסר שדי**, ג״כ **אל תמאס**: (יח) **כי**, מפרש נגד שני אלה. נגד התוכחה שהוא לתקן דרכו בעתיד. שזה דומה כחובש מטלית סביב המכה בל תתפשט הלאה, עז״א **כי הוא יכאיב** ובזה **ויחבש**, חובש סביב המכה, ר״ל שבזה יסך בדלתים בעד רגשות הנפש בל יוסיף לחטוא, ונגד המוסר שבא ליסרו על עונותיו שעברו, אמר **ימחץ וידיו תרפינה**, שגם אם ימחץ ביסורים גדולים למרק חטא העבר, בזה בעצמו ידיו תרפינה, כמי שנותן סמים מרים אל החולה לרפואת מרירות הסם הוא עצמו הרפואה: (יט) **בשש**, אחר שבאר שטעם יסורי הצדיק שבאים למרק חטא העבר או לתקן דרכו, שזה עצמו מה שהזכיר שבא לו בנבואה שא״א שימצא צדיק אשר יעשה טוב ולא יחטא, כמ״ש האנוש מאלוה יצדק, הוסיף מדעתו שלפעמים תבא רעה על האדם והיא באמת לטובתו להצילו עי״ז מרעה יותר גדולה אשר לא היה ניצל ממנה כלל, ולפעמים יבא עליך שש צרות, ר״ל צרות הרבה, **ובשש צרות אלה יצילך** מן הצרה השביעית המסוכנת מאד. עד שעל ידי זה **בשבע לא יגע בך רע**, לא יגע בך

באור המלות

כמ״ש בכ״מ, ואם יושיע האביון כ״ש שיש תקוה לדל: (יז) יוכיחנו אלוה, ומוסר שדי. מבואר אצלי שיש הבדל בין מוסר לתוכחה, שהתוכחה היא בדברים, ובא לרוב בין אנשים שוים והמוסר אוסר את הנפש ע״י הכרח של יסורים או פחד עונש, או בא מן הגדול אל הקטן, ואצל ה׳ יבא גם הוכחה עם יסורים, ויש הבדל שהתוכחה היא בנחת ובא לרוב להשיבו מדרך הרע בעתיד, והמוסר הוא בעונש קשה ובא לרוב על חטא העבר, וציינתי מקומותם (ירמיה ב׳ י״ט), ומבואר בכל הספר ששם שדי מציין היכולת המוחלט לשדד המערכה וליסר ביסורין קשים נגד הטבע כדומה, ושם אלוה מציין רוממות האל לבד, וע״ז ציין המוסר בשם שדי, הגם שבא המוסר בחוזק וכשוד משדי יבא, אל תמאס: (יח) ויחבש. הוא שכורך ואוגד סביב המכה ומקום המכאוב שלא תתפשט חוץ מגבולה, (עמ״ש ישעיה א׳ ו׳), והמכה צריכה חיבוש, והמחץ צריך רפואה על העבר, כמו מחצתי ואני ארפא (דברים ל״ב), ומחץ מכתו ירפא (ישעיה ל׳): (כ) ברעב. הב׳ הוא ב׳ הכלי עם הרעב, וכן ב׳ במלחמה: (כא) **בשוט**. מלת בשוט מקור, בשוטט, או יהיה שם, מענין

שוט

לָשׁוֹן תֵּחָבֵא וְלֹא־תִירָא מִשֹּׁד כִּי יָבוֹא׃ כב לְשֹׁד וּלְכָפָן תִּשְׂחָק וּמֵחַיַּת הָאָרֶץ אַל־תִּירָא׃ כג כִּי עִם־אַבְנֵי הַשָּׂדֶה בְרִיתֶךָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה הָשְׁלְמָה־לָךְ׃ כד וְיָדַעְתָּ כִּי־שָׁלוֹם אָהֳלֶךָ וּפָקַדְתָּ נָוְךָ וְלֹא תֶחֱטָא׃ כה וְיָדַעְתָּ כִּי־רַב זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֶיךָ כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׃ כו תָּבוֹא בְכֶלַח

ת"א וידעת וגו'. שבת ל"ד יבמות כב סנהדרין עב: תבא בכלח. מ"ק כח:

רש"י

לספים: (כג) אבני השדה. מין אדם הן: וחית השדה. הוא שנקרא גרוש"ה בלעז וזו היא חית השדה ממש ובלשון משנה תורת כהנים נקראים אדני השדה: השלמה לך. יהיה לה שלום עמך: (כד) וידעת כי שלום אהלך. ואז בכל מקום תהיה בטוח כי שלום אהלך: ופקדת נוך ולא תחטא. כמו קולע אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ') וזו היא השביעית שמנינו למעלה: (כו) תבא בכלח אלי קבר. שתגלגל מן הדבר

מצודת ציון

הנה והנה כמו משוט בארץ (לעיל א'): (כב) ולכפן. ענין אסיפה וכן כפנה שרשיה (יחזקאל י"ז) ובדרז"ל יש כנופיא (שבת ס') ועם הוא הפוך: (כד) ופקדת. ענין זכרון והשגחה כמו פקד פקדתי (שמות ג'): נוך. מלשון נוה ומדור: תחטא.

מצודת דוד

בעולם ותשוטט הלשון לדבר רכיל אתה תהיה נחבא ונסתר ממנה כי לא תדבר עליך ולא תירא א"כ משוד ושאבדון הבא ע"י לה"ר: (כב) לשד. לעת בוא שודד לגזול הון או בעת בוא כפן ר"ל עת יחסרו התבואות וייקר השער הנה תשחק ותלעג באלה כי לא יגעו בך לרעה: ומחית הארץ. בעת יהיה משלחת החיות לא תירא מהם וזכר הם ששה צרות במספר רעב ומלחמה ולה"ר שודדים כפן חית הארץ: (כג) כי עם אבני השדה. אשר גם אבני מכשול המושלכים ע"פ השדה יהיה כאלו כרת ברית עמהם לבל תגוף באבן רגלך והיא השביעית אשר לא תחשב לצרה כששת הראשונים: וחית השדה. הוא מענין מליצה לומר כאלו חית השדה הם השלוחים בדבר לתווך השלום בינך ובין אבני השדה וכאלו הם השלימו לך את האבנים ההם: (כד) וידעת. בכל מקום שתהיה תהא יודע ומובטח אשר השלום באהלך: ופקדת. תזכור ותשגיח במדורך כי לך תהיה ולא תהיה נחסר ממנו למסור ביד אחר: (כה) וידעת. תהיה יודע ובטוח אשר הרבה יהיה זרעך: וצאצאיך וגו'. כפל הדבר במ"ש: (כו) תבוא בכלח. בעת הזקנה תבוא אל הקבר כמו שמסלקין את הגדיש מן השדה בעת שנתייבש כל צרכו כן תסולק מן

קשת ומגן

באור המלות

שוט ושטט, עם שבט הלשון תחבא משוד: (כב) לשד, ולכפן. שם שוד בא על השדוד, חמס ושוד. ועל השבר, שוד ושבר. ואמר ולא תירא משוד היינו משדוד, לשוד ולכפן היינו שבר ורעב. ושם כפן בא על תאות המאכל כבלתי נמצא כמ"ש יחזקאל (י"ז ז'). ורד"ק פי' כפן כשהמעות ביוקר, ורלב"ג פי' כשאוצרי הפירות אוספים התבואה ומיקרים השער: (כג) חית הארץ, חית השדה. חית הארץ הם המצויים בישוב, וחית השדה הם המצויים במדבר, ומוסיף והולך במליצתו: (כד) אהלך, נוה. הנוה הוא נוה לצאן ובהמלצנו יש אהל רועה, ובמליצי האהל מציין ביתו עם אשתו ובניו, והנוה מציין נכסיו וקניניו, ושלום באהל, ואין חטא וחסרון בקנינו, ותחטא מענין חסרון כמו והייתי אני ובני שלמה חטאים: (כה) זרעך, וצאצאיך. הצאצאים הם הקטנים בכ"מ, והרגימו

באור הענין

הרעה השביעית, כמו שמבאר במשלים: (כ) **ברעב פדך ממות**, לפעמים יבא עליך רעב וגזה בעצמו יפדה אותך ממות, למשל שהמדינה שאתה יושב בה עתידה להתהפך ע"י רעש הארץ והוא מביא עליך רעב עד שהוכרחת לצאת אל ארץ אחרת לבקש לחם, ובזה נצלת מן המות שהיית מת ברעש, **ובמלחמה יפדך מידי חרב**, למשל שאיש אחד אורב עליך להרגך בחרב וע"י שהוא עת מלחמה חגרת כלי זין לצאת למלחמה, ופגע בך ויבך להרגך וע"י שהיית מזוין נצלת מידו, ואם לא היה עת מלחמה היה הורג אותך כי לא היה בידך כלי זיין לעמוד כנגדו: (כא) **בשוט לשון**, לפעמים ימשול בך בעל הלשון לעשות בך סרה לפני מלך ושרים עד שנתנו אותך אל בית האסורים, וזה היה למובטח שעי"כ **תחבא ולא תירא משוד כי יבא**, שבתוך כך בא שוד ושבר על העיר ואתה היית נחבא בבית האסורים ונצלת, או שעי"כ: (כב) **לשוד ולכפן** המוכן לבא **תשחק**, או כדי **שמחית הארץ** המוכנים לבא להשחית את העיר **אל תירא**, כי היית בעת ההיא עצור במצודה חזקה בבית המשמר ונצלת מן הפגעים שהתרגשו אז על העיר ולפ"ז הרעה שבאה עליך היה למובטח, וכמ"ש חז"ל משל לשני בני אדם שרצו לפרוש בים ויצא לא' קוץ ברגלו ונטבעה הספינה, א"כ היה הקוץ שישב ברגלו לטובתו: (כג) **כי**, ע"י ההשגחה החופפת עליך תהיה נשמר כ"כ עד שגם **עם אבני השדה** יהיה לך כריתת **ברית** שלא יגפו רגליך, וגם חיות הטורפות ישלימו אתך בל יגעו בך, וזה דומה למ"ש אדון הנביאים על המושגח, על כפים ישאונך פן תגוף באבן רגלך על שחל ופתן תדרוך: (כד) **וידעת**, אחר שבאר כי השגחת ה' היא הגוברת על מועדי גבר לא המזל והמערכה, אומר שגם השלשה דברים המיוחדים שהם בני חיי ומזוני, אשר אמרו עליהם שלא בזכותא תליא מלתא רק במזלא תליא, גם אלה מאת ההשגחה יבאו וממנה יבואו אליך, ונגד מזוני שהם צרכי הבית ממאכל ומשתה וכסות **תדע כי שלום יהיה אהלך** לא יחסר כל בו, ועת **תפקד נוך** לדעת אם נמצא שם כל צרכי ב"ב **לא תחטא**, ר"ל לא תחסר כל הצריך, ונגד בני אומר. (כה) **וידעת כי רב זרעך** הגדולים, **וצאצאיך** הקטנים יפרו **כעשב הארץ**, ונגד חיי אומר. (כו) **תבוא בכלח אלי קבר**, **כגדיש אשר יעלה**

בְכֶלַח אֱלֵי־קָבֶר כַּעֲלוֹת גָּדִישׁ בְּעִתּוֹ׃ כז הִנֵּה־זֹאת חֲקַרְנוּהָ כֶּן־הִיא שְׁמָעֶנָּה וְאַתָּה דַע־לָךְ׃

ויען

רש"י

בכלח, אין סמך במקרא נהבין מלילתו. ולפי ענין המליצה יפתר וילמד מעניינו שהוא ל' גמר בישול התבואה כמו שבישלה כל צורכה, ורז"ל פירשו בכלח בגימטריא ששים שנה: כעלות גדיש. כאשר נסתלק הגדיש מן הקרקע בעתו:

מצודת דוד

בעולם בעת ימלאו ימיך: (כז) הנה זאת. המענה הזאת חקרנוה בהשכל ודעת וכן היא כאמת לזאת שמע אותה להבינה היטב: ואתה דע לך. כאומר הנה עשיתי את שלי ואתה דע לך בנפשך אם תבחר אמרי אם תחדל (העולה מהמענה הזה שאליפז אליפז שהכל בא בהשגחה והביא ראיה מאבדן הרשעים מבלי תקומה ולא כן יאבדו הצדיקים ויסכל דעת איוב במה שיחשוב שהכל מסור ביד מערכת השמים מקרה אחד לכל לצדיק ולרשע כי ישיב אמרים הלא בחוק האדם השלום יחשב דבר כזה לעול עם אחיו שלם אף כמלאכי מעלה וכ"ש שאין לו ערך עם שלימות המקום ב"ה ואיך א"כ יעלה על הדעת שיש עול זה בתוקו יתברך ואם כי נראה שברוב הפעמים בא כאשר תשפוט המערכה מ"מ לא בא בהשגחה ובעבור קוצר הדעת לא נודע פתרון הדבר ויוכיח עוד על ההשגחה מנתינת המטר זולת הטבע ומהסכל הרשעים ברעתם אשר חשבו לזולת ותסכל דעתם בדבר הנראה לעין כל וישפוט על יסורי הצדיקים אשר יבואו למרק מעט העון אשר בידם למען ישגא אחריתם ויחזה עלמו לאיוב לבל יבעט ביסורין כי באו למרק העון לטוב לו כל הימים:

מצודת ציון

עניינו הסרון כמו קולע וגו' ולא יחטיא (שופטים כ'): (כו) בכלח. עת זקנה וכן עלימו אבד כלח (לקמן ל'): אלי קבר. אל קבר: כעלות. ענין סלוק כמו אל תעלני בחצי ימי (תהלים ק"ב): גדיש. כרי מן עמרי תבואה:

באור הענין

בעתו, בעת ישא אלומותיו: (כז) הנה, לעומת מה שהטעם הראשון שאמר לו על יסורי הצדיקים (שהוא לכפר עון ולהתם חטאת קטן שחטאו ולא השלימו עבודתם כפי הצריך נגד האל וערך עבודתו), הוא הגיעו בנבואה והוא הטעם העקרי אצלו, כי לפ"ד השיג טעם זה ברוח הקודש, אומר שהטעמים שהגיד

קשת ומגן

עתה שיבואו עליהם יסורים להצילם מרעה עתידה, אינו עקר בעיניו, כי טעמים אלה יאמר מצד החקירה שעז"א הנה זאת היינו טעם זה חקרנוה שכן הוא, ובדברי מחקר יש רשות לכל אדם לבחון אותו משקול דעתו, ואם לא ייטב בעיניו טעם זה לא יקבלהו, ועז"א שמענה ואתה דע לך, ר"ל חקור עליה ודע מצד בינתך אם ייטיב טעם זה בעיניך אם לא:

באור המלות

ותרגומו בני בניא: (כו) כעלות גדיש, היו מציירים הקצר כגדיש, לרמז שנדמה לתבואה שאחרי נקצרה מגבבים גדיש ליבשה, ואז יכניסוה לגורן לדוש, כן שם יתיבשו ויתפרדו חלקים הלחים ואז היה ליקוע עצמות, וז"ש תבא בכלח, היינו עם הלחות, ועז"א (לקמן כ"א) והוא לקברות יובל ועל גדיש ישקוד:

פתיחה למענה השלישית מענה איוב

איוב שב לחזק את דעתו אשר הניח כי ארץ נתנה ביד המערכה. ואין דין וחשבון על מעשי בני אדם אם טובים אם רעים, כי כל מעשיו כולם מוכרחים ואין אפשריות בידו לשנות את המוכרח עליו מצד מזלו ומערכתו, וע"כ אין הבדל בין צדיק ורשע, וכ"ז הוכיח ממה שנראה צדיק אובד בצדקו, כאשר ברר מן המעשה אשר קרהו כי היה ככלי אובד הגם שהוא צדיק וישר, ואליפז סתר ראייתו במה שהחליט שהרעה המשגת את הצדיק הוא רק לפי שעה, ולא נמצא צדיק אובד, רק שנמצא צדיק מתיסר ע"י חטא קל שחטא למרק החטא הקל ההוא ביסורים קלים לפי שעה כדי להצילו על ידם מאבדה נצחיית, ומזה המין היו יסורי איוב לדעת אליפז. ע"ז טען איוב כי הלא מן היסורין שבאו עליו מבואר שיש צדיק אובד, כי א"א כלל שישוב ויחיה מחליו זה, כי הוכה מכת מות וכליון אשר לא יחיה עוד מחליו זה, כמו שברר בראיות (סימן ו' ד'—י"ג), ואיך א"כ ינחמהו שע"י יסורין הללו ימרקו חטאיו הקלים, ועל ידם ימלט מרע גדול או ממות ואבדון ועוד ישוב יחיה אחרי נפלו, אחר שלא נשאר לו תקוה רק להתאוות שיוקדם למות למען יחלץ מגודל מכאוביו (שם וסי' ז' י"א—י"ז), ואם יאמר שחטא חטאים גדולים עד שנגזר עליו המות בדין, על זה שואל שיודיעו לו מה פשעו ומה חטאתו (סי' ו' כ"ח—ל'), ומה שהוכיח את עונו ממה שלא עמד בנסיון ותיכף קרא שבר, כמ"ש כי עתה תבא אליך ותלא וכו', על זה השיב שהתלונה של היא מעטה בערך יסוריו וכוונתו הגדול (שם ב'—ה'):

מלבד זה התפלסף לסתור דעת אליפז בכללו גם במה שהניח שאפשר שימצא צדיק מתיסר כדי למרק עונו ולהצילו ממות ע"י חטאו, נגד שבלא זאת הניח הנחה אחרת אמתיית, מהידוע שכל בע"ח וכל נמצא נברא בהכרח לאיזה תכלית, והנה יש מן הנמצאים אשר לא נראה מהם שום פעולה ועבודה, ובע"כ בי הויות הנמצא ההוא וקיומו כל משך ימי עמידתו היא התכלית שלו, אולם ברוב הנמצאים ראינו כי כל הדברים יגעים פועלים ומתפעלים איש איש במלאכתו אשר המה עושים, כאילו רודפים בזה להשיג אם

כליסתב

ו א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׂי וְהַיָּתִי בְּמֹאזְנַיִם

ד״א לו שקול וגו׳. בתרא ס״ו : — והותי קרי — ישאו

רש״י

ו (מענה איוב) (ב) **והותי**. שברי :

מצודת ציון

ו (ב) לו. ענינו כמו אם וכן לו החייתם אותם (שופטים ח׳) : כעשי. כמו כעסי בשמ״ך : והותי. ענין שברון רוח כמו

מצודת דוד

ו (ב) כעשי והותי. היא היה כי בעבור שברון כחות יכעס האדם בעצמו ורצה לומר אם היו שוקלין אותם לאומם

קשת ומגן — באור הענין

התכלית אשר עבורו נברא, והאדם כאחד מאישי הבריאה והנבחר מהם, בסברת שיבקש איזה שלימות אשר אליו ישאף כל ימי משך עמידתו. אולם מה המה התנאים האמצעיים המובילים אותו אל שלימותו ? נפלו בהם דעות שונות, כי י״א שהמעשה אשר הוא אמצעי אל שלימותו הוא מוגבל, שאם ישלים המעשה ההוא כבר השיג את שלימותו, וי״א כי הוא בלתי מוגבל מצד עצמו רק מצד האדם, שהאדם צריך לעמול כל משך ימי חייו ובזה תלוי השלימות שבו בין אם ישלים המעשה בין אם לא ישלימנו. וכבר מצאנו פלוגתא כזאת בדברי חז״ל סנהדרין (דף קי״א) ופערה פיה לבלי חק, ר״ל אמר מי שלא קיים אפי׳ חק אחד יורד לגיהנם, ור״י אמר מי שמשייר אפי׳ חק אחד, מבואר שלדעת ר״ל תנאי שלימותו הוא קיום כל התורה מבלי שיור, ולדעת ר״י די בחק אחד, כי השלימות תלוי שיעשה כל מה שיוכל במשך ימי חייו, ואנחנו בחקירותינו נאמר שדעת קצת שהאדם צריך לעסוק בתו״מ תמיד כל ימי חייו ובזה השיג את שלימותו, בין שחיה הרבה או שהיה לו יכולת לקיים כל התרי״ג המצות בין שמת בקוצר ימים או שסבות אחרות מנעוהו עד שלא קיים רק קצת מהם כבר קנה שלימותו, כי שלימותו אינו תלוי בכמות העבודה רק בהתמדתה כל ימי חייו אם מעט ואם הרבה, ודעת קצת שצריך שישלים חקו שיקיים כל המצות ואז השיג את שלימותו, ואם לא קיים כולנה אף שהיה אנוס לא השלים א״ע. עכ״פ לפי הדעות, לא יצדקו דברי אליפז שאמר שעל חטא קל שעשה הצדיק דהיינו שלא השלים עבודתו כפי הראוי בערך גדולת הנעבד שהוא האל יתב׳ יביא עליו ה׳ יסורין למרק עונו, שהלא היסורים האלה מבטלים אותו מעבודתו לגמרי, נמצא שתקנתו קלקלתו, וזה דומה לעבד או שכיר המלך אשר התרשל מעבודתו מעט והמלך נתנו לשיבתו אל בית הסוהר לכפר עונו, ובזה עוד הוסיף לו ביטול עבודה כל ימי משך מאסרו, והרי טובה זו היא לו רעה גדולה. וכן איך ייטיב ה׳ להצדיק שלא התאמץ בעבודתו כפי הראוי לערך הנעבד, במה שע״י היסורין יוסיף רישול וביטול עבודה בהכרח ? (ס׳ ז׳ א׳—ח׳), ואשר יאמר אליפז שע״י היסורין שיביא עליו עתה ינצל שלא ימות קודם זמנו ויאבד נצח, משיב הלא בזה הוא מת עתה, אחר שע״י היסורין הוא נשבת ממלאכתו מלאכת הקדש אשר עבורה נברא, וזה כאילו אינו חי במשך ימי חליו ויסוריו, ומה לי אם ימות בסוף ימיו או אם מת משך זמן באמצע ימיו, כי החלק מהזמן אשר לא יוכל לעסוק בו בשלימותו הוא חולף בתהו וכאילו אינו, והרי זה ג״כ אבדה נצחית בערך הזמן ההוא האובד (שע״ז אמרו חז״ל איזה הם יסורים של אהבה כל שאין בהם ביטול תורה ותפלה, כי כשיתבטל מעבודתו ע״י יסוריו הם לו לרעה גדולה וכמות יחשב) וטוב יותר שימות בסוף ימיו משימות באמצע ימיו, (שם ו׳—ח׳). וע״מ שרמז לו מעולם התחיה במ״ש מבלי משים לנצח יאבדו, איוב יכחיש זאת, כי כמו שמכחיש בהשגחה ובבחירה ותלה הכל בהנהגת הטבע והמערכת, כן יכחיש התחיה והגמול העתיד, וכמ״ש חז״ל שאיוב כופר בתה״מ היה (שם ח׳ ט׳). ואשר אמר אליפז שהגיעהו תשובה זאת בנבואה וחזון לילה, ע״ז ענה איוב שאם אמת כדבריו כי בא אליו דבר ה׳ ע״ז, היה ראוי שיבא הדבור והחזון אל איוב בעצמו לגלות לו האמתיות ולהשקיטו מהמיית רוחו, ואיזה דרך עבר רוח ה׳ ממנו אל אליפז אשר אינו ראוי לדבר ה׳ יותר ממנו (סי׳ ו׳, י״ג י״ד), חוץ מזה בא בטענה על ההשגחה לאמר שאיך יצוייר שהאל ית׳ המרומם מכל ייחד השגחתו הפרטית על האדם השפל מאד, וביותר שתהיה ההשגחה מיוחדת ומתמדת כ״כ עד שגם מספר היסורים בואם וסורם תהיה מאת ה׳, ואיך נאמר שחטאת האדם תסבב השמירה הפרטית הזאת אשר יוכרח לשמרו בל ימות מאליו רק יתיסר בקצב ידוע וישאר בחיים, כאילו יש לו איזה צורך בקיום האדם, ואיזה הפסד בחטאו וריוח בשלימותו ותקונו, שכ״ז רחוק אצל המתפלסף (סימן ז׳ י״ז—כ״א). זה תורף מענה איוב בכלל עם מה שבא בדבריו מהתלונה על ריעיו אשר בגדו בו, ומספר גודל מכאוביו, כדרך איש מכאובות נגוע מוכה אלהים ומעונה :

ו (ב) **לו**, נגד מה שהביא אליפז ראיה שאיוב אין לבבו שלם עם ה׳ ממה שלא עמד בנסיון ותיכף בפעם הראשון שבאו עליו יסורין קרא תגר ויתרעם על ה׳, שזה ראיה שלא עבד את ה׳ מאהבה, כמ״ש כי עתה תבא אליך ותלא הלא יראתך כסלתך, השיב לו איוב **הלואי כי אם ישקל כעשי והותי במאזנים**, ר״ל שיניחו את כעשי אשר התלוננתי על ה׳ בכף האחד ואת הותי ושברי בכף השנית וישקלו אותם, הלואי **שישאו יחד** והיה משקלם שוה, דהיינו הלואי שלא יהיו היסורים גדולים מן כעסי

יִשָּׂאוּ־יָחַד׃ ג כִּי עַתָּה מֵחוֹל יַמִּים יִכְבָּד עַל־כֵּן דְּבָרַי לָעוּ׃ ד כִּי חִצֵּי שַׁדַּי עִמָּדִי אֲשֶׁר חֲמָתָם שֹׁתָה רוּחִי בִּעוּתֵי אֱלוֹהַּ יַעַרְכוּנִי׃ ה הֲיִנְהַק פֶּרֶא עֲלֵי־דֶשֶׁא אִם יִגְעֶה־שּׁוֹר עַל־בְּלִילוֹ׃

היאכל

רש"י

ישאו יחד. עם משקל שכנגדם. ואפילו הם חול ימים יכבד ממנו: לעו. מגומגמין, כאדם שאין בו כח להוציא דבר מפיו כתיקונו וכן ושתו ולעו (עובדיה א') שכן דרך שכור לגמגם בדבריו: (ד) חמתם. ארס שלהם. דרך פרסיים לשים ארס נחש בחיציהם: (ה) הינהק פרא וגו'. כלומר וכי לחנם אני צועק והלא בהמה אינה נוהקת בזמן שיש לה דשא וכן שור לא יגעה אלא אם כן אין לו בליל תבואה. בפרא נוהג לשון נהקה ובשור

מצודת דוד

במאזני משקל ולשאתם יחד עם הדבר הניתן לעומתן וכדרך השוקלין: (ג) כי עתה. אז היה עתה נודע לכל אשר הותי יכבד מחול הימים אם ישימם לעומתם: על כן. בעבור גודל המכאוב לזה דברי המה מגומגמים להרבות בתרעומות ולהסתפק בהשגחה ולומר פעם כך ופעם בהפוך: (ד) כי חצי שדי. הלא היסורין הבאים משדי המתמידים לשבת עמדי (עם כי איוב חשב שבא הכל מצד המערכה עכ"ז אמר דבריו אל מול דעת אליפז שהכל בא מה' בהשגחה): אשר חמתם. היא הליחה המעופשת הבאה משאין הרע והוא במשל מדרך הפרסיים אשר ימשחו חציהם בארס הנחש: בעותי. התלדות הבאות מאת המקום ב"ה עורכים מלחמה עמי: (ה) הינהק. וכי יצעק הפרא כאשר יעמוד על הדשא ולא יחסר מאכלו וכי יצעק השור כשעומד על התבואה הבלולה במזון וכאומר הלא בהמה שוטה

מצודת ציון

שוה על הוה (יחזקאל ז'): (ג) לעו. ענין מגומגם ונשחת כמו ושתו ולעו (עובדיה א'): (ד) חמתם. ארסם כמו חמת תנינים (דברים ל"ב): בעותי. מלשון בעתה וחרדה: (ה) הינהק. כן נקרא קול צעקת הפרא והוא מלשון ונאק נאקות (יחזקאל ל') בחלוף ה"א באל"ף וכן בין שיחים ינהקו (לקמן ל'): יגעה. כן יקרא קול צעקת השור כמו הלוך וגעו

קשת ומגן

באור הענין

נתרעמתי, שאז בודאי הייתי מחריש והייתי מקבלם באהבה, אבל לא כן הוא. (ג) **כי עתה**, אם ישקלו במאזנים, הותי ושברי **מחול ימים יכבד**, שכף היסורים יכבד נגד כף התרעומות, כחול ימים, ר"ל שתלונתי כאין נחשב נגד גודל היסורים, **על כן דברי לעו** ונשחתו, לכן הרביתי דברי תרעומות מתוך גודל היסורים: (ד) **כי**, ונגד מ"ש לו אליפז שהיסורים באו עליו לטובתו, כי לא יתיסר רק זמן מוגבל למרק חטאיו ועי"כ ינצל מעונש גלותי אשר היה ראוי לו לבא אליו עבור חטאו, והחליט שיש צדיק מתיסר אבל לא ימצא צדיק אובד. ע"ז השיב איוב כי מן יסוריו יש ראיה שימצא צדיק אובד, כי אי אפשר כלל שירפא מחליו זה ושישוב לראות באור החיים, כי החולה א"א שיתרפא רק בא' משני פנים, א] אם חליו אינו חולי מסוכן, ב] אם מוסדות גופו חזקים וטבעו חזק לעמוד נגד החולי עד שהטבע תגלה את חוליו, ושני אלה התנאים הם אצלו להפך, כי מצד החולי עצמו **הנה חצי שדי** הם כבר **עמדי** תוך לבי ומעי, והם חצים מורעלים בסם ומות וארס אשר **חמתם שותה רוחי**, שאין כזה המשוח ברעל א"א להרפא ממנה, ובכל זאת עוד לא רפתה יד המורה בחצים, כי עוד **בעותי אלוה יערכוני**, עודנו עורך נגדי מערכה וישוב יורה בי חצים חדשים ותוכחתו לבקרים, כמשל המוכה מכת מות במלחמה ואויבו לא יניח ידו מבלעו עוד ומורה עליו עוד זקים חצים ומות. ואם מצד כח גויתו שיוכל לסבול כל המכות האלה ולגלות את חליו, הלא אם נחלש גופו כ"כ עד שכל אוכל תתעב נפשו א"א לקוות שיגבר בכחו על חליו, ועז"א. (ה—ו) **הינהק**, והדלתות מגבילות, **הינהק פרא עלי דשא היאכל תפל מבלי מלח, אם יגעה שור על בלילו אם יש טעם בריר חלמות**, ר"ל הפרא אשר מאכלו מאכל גרוע, שאינו אוכל רק דשא, היקוץ במאכלו וינהק לאמר, איך אוכל את הדשא שאין בו מלח, ואיך אוכל תפל מבלי מלח, או השור שבוללים לו מינים גרועים למאכלו, ובוללים לו את החלמות, שהוא מין ירק לח שאין בו טעם, הכי יגעה לאמר, איך אוכל את החלמות היש שום טעם בריר שלו ולחותו, והנה הבע"ח אשר מאכלו גרוע מצד בכ"ז לא יקוץ בו, ולא כן אנכי שאף שמאכלי מוטעם ומתובל בכ"ז אני קץ בו כ"כ, עד כי. (ז) **מאנה לנגע נפשי**, היינו כל הדברים המאוסים והמתועבים אשר נפשי קצה לנגוע בהם **הם בעיני כדוי לחמי** עד שהלחם הוא הדבר היותר מתועב בעיני, וכל הדברים המתועבים הם במדרגה למטה ממנו, אשר אם ארצה להשיג על דבר שהוא מתועב ונמאס אומר שהוא נמאס אצלי כמו הלחם, ואחר שכל אוכל תתעב נפשי איך אתגבר על החולי הקשה הזה בכח גופי: (ח) **מי יתן**, על מה שאמר אליפז שאם יקבל היסורים באהבה ימלאהו ה' ויחייהו, כי אינו אובד רק מתיסר, משיב הלא כל תקותו הוא שימהר אליו המות,

באור המלות

(ב) ישאו יחד, שעורו לו ישאו יחד. ר"ל ישקלו בשוה, הותי, שברי: (ג) לעו, נשחתו, ויל"פ שדברו לוע ובא על הנעת הלחי במרוצה לדבר, וכמ"ש ישעיה (כ' ד'): (ד) חמתם. ארסם, כמו חמת תנינים, ור"ל רוחי שותה את חמתם, כמו ומחמת שדי ישתה (לקמן כ"א כ'): יערכוני, מענין ערוך מלחמה, ומצייר בעותי אלהים כעצם מופשט הלוחם אתו: שדי, אלוה. אלוה מציין העצם הנשגב מצד גדלו, ושדי מציין תקפו לשדד הכל ולעוות ולעשות כחפצו: (ה) בלילו. כמו בליל חמיץ יאכלו, שבוללים מאכל השור

ו הֲיֵאָכֵל תָּפֵל מִבְּלִי־מֶלַח אִם־יֶשׁ־טַעַם בְּרִיר חַלָּמוּת׃ ז מֵאֲנָה לִנְגּוֹעַ נַפְשִׁי הֵמָּה כִּדְוֵי לַחְמִי׃ ח מִי־יִתֵּן תָּבוֹא שֶׁאֱלָתִי וְתִקְוָתִי יִתֵּן אֱלוֹהַּ׃ ט וְיֹאֵל אֱלוֹהַּ וִידַכְּאֵנִי יַתֵּר יָדוֹ וִיבַצְּעֵנִי׃ י וּתְהִי־עוֹד נֶחָמָתִי וַאֲסַלְּדָה בְחִילָה לֹא יַחְמוֹל כִּי־לֹא כִחַדְתִּי אִמְרֵי

רש״י

לשון געיה: (ו) היאכל תפל. דבר שהוא בלי מלח וצריך להמליחו ולא נמלח קרוי תפל בלשון משנה: אם יש טעם בריר. הבא מחמת החלמות. שאוכל דבר חזק שמרבה ריר ורוק כגון שום, כלומר וכי סבורים אתם שיהו מתקבלות תשובתו שאין בהם ממש. ריר כמו (שמואל א׳ כ״א) ויורד רירו על זקנו: חלמות. כמו (לקמן ל״ט) יחלמו בניהם, לשון חוזק, ויש פותרים לשון חלום ואין נראה בעיני מפני דגשות הלמ״ד: (ז) מאנה לנגוע נפשי. כלומר הרבה יש לי לזעק כי דברים שהיתה נפשי ממאנת וקצה לנגוע בהן לשון נגיעה. המה לי עתה נכונים למשמש בהם כמשפט שלחני שלחמי נתון בהם. כדוי, לשון ויכרות את מדויהם (ש״ב) כ״ש מפי רבי משלם רופא. ע״א כמשות שמסגנין בהן את התבשיל ומאכל זב מהם. דוי לשון דוה צבה. לחמי. כל מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה׳) וכמו נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י״א) ות״י נרמי סמא דמותא במיכליה, ל״א המה כמכאובי מאכלי כלומר גם לבי להסתכל בהם בריאה כאשר אני מסתכל במאכלי, ולשון משנה הוא ומשני כי דוו במסכת שבת: (ט) ויואל. וירצה: וידכאני. לשון מיתה: יתר ידו. יגדל ידו במכתו, כמו הנה יד ה׳ הויה (שמות ט׳): ויבצעני. ויכלני כמו בצע אמרתו (איכה ב׳) ידיו תבצענה (זכריה ד׳): (י) ותהי עוד נחמתי. ותהי עוד זאת לי לנחמה: ואסלדה בחילה שלא יחמול. ואבקש ממנו בחילה שלא יחמול מלבלעני, ואני איני מוצא עו דמיון במקרא זולתי שבלשון משנה הוא לשון ירא״ה ודואג שהיד סולדת בהן מלכוות ברותחין, כלומר

מצודת ציון

(ש״א ו׳): בליל. מלשון בלבול וערבוב: (ו) תפל. ענינו דבר שאינו מתוקן כל צרכו וכן טחים אותו תפל (יחזקאל י״ג): בריר. רוק ספה כמו ויורד רירו (ש״א כ״א): חלמות. ענין בריאות וחוזק כמו ותחלימני והחייני (ישעיה ל״ח): (ז) מאנה. מל׳ מיאון: כדוי. מל׳ מדוה וחלי: לחמי. כן יקרא הבשר וכן ולחמם כגללים (צפניה א׳): (ט) ויואל. וירצה כמו ויואל משה (שמות ב׳): יתר. מלשון התרה ופתיחה: ויבצעני. ענין השלמה כמו וידיו תבצענה (זכריה ד׳): (י) ואסלדה. ענין חמום וכויה ובדרז״ל יד סולדת בהן (שבת מ׳): בחילה. מל׳ חלחלה ורעדה: כחדתי. ענין מניעה

מצודת דוד

לא תצעק בחנם ומכ״ש איש כמוני: (ו) היאכל. וכי יאכל אדם בשר בהמה ודג שהן תפל ולא יהיו מלוחין כל צרכן כי אין דרך לאכלו כ״א ע״י מרבית המליחה לא זולת: בריר חלמות. ברוק הבריאות כי ברוק החולה יש טעם מאחר מהרבעת המרות אשר תגבר בו אבל ברוק הבריא אין טעם כלל וכאומר וכי אקבל ממך אמרים ריקים מבלי טעם חכמה: (ז) מאנה. השאין אשר משולם מאנה נפשי לנגוע בה בעבור מיאוסה המה דומים כחליי בשרי ר״ל השאין אשר מאסתי לנגוע בה מהתענג ומרוך לבב והשאין אשר עתה כי הנה ידמה זה לזה ואיך א״כ אתרחק מבשר עצמי ומדוע א״כ לא אזעק מרה: (ח) מי יתן. לזאת הלואי תבא שאלתי ויתן אלוה כדבר שאני חושק ומקוה לה: (ט) ויואל. וירצה אלוה וידכא אותי מן העולם ויפתח ידו להכות כי עד ישלים את ימי חיי: (י) ותהי עוד נחמתי. חזר לנחם את עצמו ואמר הנה עוד לי נראה מה עם כי אני נכוה ברעד אחרי אשר לא יחמול עלי

קשת ומגן

באור המלות

תמיני ירק ותבואה ומספוא: (ו) חלמות. מין ירק שיש בו ריר הרבה (כמ״ש בכלאים פ״א): (ז) כדוי. דבר הזב מן לחמי ומאכלי, והושאל מן אשה דוה, נדת דותה, שהוא דבר שמאום הזב מן הבשר. ויל״פ שהרא״ו כד, כמו כד הקמח ובא גם ע״מ כדם. כמו בהרבה שמות שבאו בלשון זכר ונקבה, והרבים ״ד כְּדָוֵי, (כמו מן קנה קְנֵי תגא מְגָוֵי סלע, ואת הַקְּשָׂוֹת אשר יוסך בהן (שמות ל״ז), הכדים שבו ישים את לחמו, ר״ל כלי מאכלו תמאן נפשו לנגוע בהם, כי קץ בהם: (ח) יתר. משרש נתר, כמו מתיר אסורים שיתיר ידו מעלי בל יאחז אותי שלא אמות, ויבלעני, יגמר חיי, מדלה יבלעני (ישעיה ל״ח): (י) ואסלדה. לשון חכמים יד סולדת, כויית היד: ותילה, מענין פחד וחיל, וגם

באור הענין

ואני אומר מי יתן תבא שאלתי, באשר הוא מסתפק אם ה׳ שומע שאלתו כלל, וגם כשישמע שאלתו הוא מסתפק אם יעשה את בקשתו, ע״כ מבקש, א] מי יתן שתבא שאלתי לפני ה׳ וישמע אותה, ב] שיתן אלוה תקותי וימלא את מה שהוא מבקש, והוא כי. (ט) יואל אלוה וידכאני, עוד יותר עד שימות תיכף, ולא יעשה כמי שהוא עושה עתה שידכאהו בידו האחת ובידו האחת אוחז בו ומחזקו לבל ימות, רק שיתר ידו וירפה ממני עד שיבצעני וישלם חיי ואמות תיכף, זאת היא שאלתי ותקותי וא״כ איך. (י) ותהי עוד נחמתי לא יחמול, איך אקח זאת לנחמה מה שאתה מנחמני שע״י שאקבל היסורים מאהבה לא יחמול ה׳ עלי להמיתני תיכף, רק אאריך עוד בחיי הצער, וכן איך ואסלדה בחילה לא יחמול, איך אכוה בפחד וחיל שאירא מלהתרעם על ה׳ כדי שלא יחמול עלי ולא ימיתני, הלא זאת שימיתני בזה יחמול עלי, שבזה אפטר מן היסורים שאין להם רפואה עוד ואיך אחמר בהפך שאירא מה׳ כדי שלא יחמול, או שאכחש מיסורי במה שלא יחמול כי לא כחדתי אמרי קדוש, ר״ל שאם לא

וְקָדוֹשׁ׃ יא מַה־כֹּחִי כִי־אֲיַחֵל וּמַה־קִּצִּי כִּי־אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי׃ יב אִם־כֹּחַ אֲבָנִים כֹּחִי אִם־בְּשָׂרִי נָחוּשׁ׃ יג הַאִם אֵין עֶזְרָתִי בִי וְתֻשִׁיָּה נִדְּחָה מִמֶּנִּי׃ יד לַמָּס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד וְיִרְאַת שַׁדַּי יַעֲזוֹב׃ טו אַחַי בגדו

ת"א אלו וגו'. ב"ב ס"ז: למס וגו'. שבת ס"ו כתובות ל"ז: אחי בגדו. עירובין ס"ם:

רש"י

אתחולל בדאגה ובחילה בקשה זו: כי לא כחדתי. ולא הסרתי אמריו מלקיימם: (יא) מה כחי. חזק לסבול: כי איחל. כי אמתין עד יום רפואה או עד יום מיתה. איחל, כמו ויחל עוד דנח (בראשית ח') ומה חשוב קיצי וחזק כי אאריך כי לא אוכל להאריך קיצי ולסבול: נפשי. הוא יצר תאות אדם בכמה מקומות כמו אם יש את נפשכם (שם כ"ג): (יג) האם אין עזרתי בי. לשון תימה הגם זאת תבא עלי שאין עזרתי בי אותם ריעים שהיו לי לעזרני אויבים בעזרתי: ותושיה נדחה. עצה של יועצי נדחה ממני שקמתם עלי למקנים ונלחית: (יד) למס מרעהו חסד. למי שמונע חסד מחבירו והלמ"ד משמשת כמו לרב. לנו. לשב. מס גם הוא לשון פועל. בא שב גר, גם אלו לשון עשה. מס החסד ומכלה אותו כמו וחם השמש ונמס (שמות ט"ז): (טו) אחי. בני מליצתי: בגדו. בי כמו הנחל הבוגד בגידות כמו שמפורש בענין: כאפיק

מצודת דוד

ר"ל אתנחם מעט על כי לא מנעתי אמרי קדוש ואין לי להתרעם על עצמי לומר שאני גרמתי לי הרעה מצד העונש: (יא) מה כחי. עתה חזר להשיב על מה שאמר אליפז הנה במכאוב היסורים ימורק העון וישגא אחריתו ועי"ז אמר לו מה כחי כי אקוה לטובה הלא כבר תם כחי עד מאד עד שא"א לי לחזור לאיתני: ומה קצי. מהו קץ ימי אשר אאריך לעבר נפשי אגלי ר"ל הלא מעט ימי האדם ומה לי בטובה אשר תבוא לאחר זמן על ימים מועטים: (יב) אם כח אבנים. וכי כחי כאבנים וכי בשרי חזקה כנחושה עד שאוכל לבאת מכאובים כאלו ולחזור לקדמותי: (יג) האם. וכי גם זאת יבוא לי שלא יהיה לי עזר מה בהיותי עתה לי והיא תנחומות אוהבים: ותושיה. וכי יהיה נדחה ממני כל מה אשר יש עם מחשבותי כי תשחק על אמרי ותלעג למו: (יד) למס. היתכן אשר להיות שנמס בשרו מגודל המכאוב יהיה לו עוד חרפה מרעהו ויעזב יראת שדי כי הלא אין פחד אלהים נגד עיניו לומר הלא די לו בהמכאוב ולמה עוד אקניטו: (טו) אחי. רעי בגדו

מצודת ציון

והעלמה כמו לא כחדו (ישעיה ג'): (יא) איחל. מלשון תוחלת ותקוה: (יג) ותושיה. מלשון יש: (יד) למס. מל' המסה והמגה: חסד. ענינו חרפה כמו חסד הוא (ויקרא

באור הענין

אכחד את נבואתך מה שאתה אומר בנבואה בשם אחד קדוש מדבר, שהוא המלאך המגבא את הנביאים, ע"כ לא יחמול עלי ואהיה עוד בחיים הקשים האלה שהם תדיר ממות, ואם האמר שעי"ז אשוב וארפא מן החולי ועוד אחיה בחיים ערבים, ע"ז משיב. (יא) מה כחי, הוא נגד שני הדברים שהזכיר (בפסוק ד' ה'), א] שהחולי חזק מאד והוא ממיק את בשרו בשאין רע, ב] שכחו הפנימי חלוש ומ"מ שיתגבר על החולי לסבלו, עז"א מה כחי כי איחל שאקוה שכח הגוף יגבר על החולי, ב' גם אם אאריך נפשי שכח הגוף יהיה חזק להאריך כח שלא יגוע מרוב המכאוב מה יהיה קצי, הלא ימות מפני החולי הממיק כל הבשר עד שכל בשרו יכלה, ומפרש נגד מה שאמר מה כחי כי איחל. (יב) האם כח אבנים כחי ונגד מ"ש מה קצי כי אאריך נפשי אומר האם בשרי נחש שלא ימיק וירקב ע"י שהחין הרעה הממיקו ומכלהו: (יג) האם, עתה משיב על מה שאמר אליפז שהגיעהו בנבואה התשובה על סבת יסורי איוב שהם רק יסורים לפי שעה למרק חטאו ועוד ישוב לחיות ולראות בטוב, (שע"ז רמז במ"ש כי לא כחדתי אמרי קדוש), משיב שאם כדברך שהופיע רוח ה' לנחם אותי ולהודיעני כי ישאיר לי אחרית ותקוה, למה בא הדבור אליך ולא אלי, וכי אין עזרתי בי בעצמי, וכי איני ראוי לכך שיבוא אלי עזרתי מקדם שהיא הנבואה להשקיטני מרגזי בלי אמצעי, ולמה תושיה נדחה ממני למס מרעהו חסד, למה נדחה ונעדרה התושיה שהוא ההופעה הנבואיית ממני, והלכה אל המס מרעהו חסד שהוא אליפז: (יד) למס, הממסס את מרעהו בחסד וחרפה, ועזב בזה יראת שדי, שהוא אליפז בחרפו בדברים לאמר לו הלא יראתך כסלתך כדי לחזק בזה אמונת ההשגחה ויראת ה', בעי"כ יירהו מעגשו והשגחתו, ואיך אל המס את מרעהו באה התושיה והנבואה ולא אלי שאני הבעל דבר, ולכן אינני מאמין בנבואתך זאת: (טו) אחי בגדו, דמה בגידת ריעיו לבגידת הנחל, אשר דרכו לקרש בימות החורף ומימיו נקפאים ונעשים כגליד גוד שהכל הולכים עליו.

קשת ומגן

באור המלות

יל"פ איך אתנחם ואני נכוה בחיל ורעדה, ר"ל אני מתפחד מאד, פן לא יחמול אם לא כחדתי אמרי קדוש, שאם אקבל דבר הנבואה בשם קדוש שאמרת, לא יחמול ולא ירצה להמיתני, כמו שאמרת בנבואתך שיוד אהים, ומזה אני מתירא, גם יל"פ חילה מענין תפלה, כמו ויחל משה, ר"ל אני מתנחם ואני מתפלל בהתלהבות גדול שלא יחמול עלי רק יתר ידו ויבלעני, כי לא כחדתי אמרי ה' קדוש ונורא, ועשה זאת לי לבל יחמול רק ימיתני תכף, וזאת נחמתי: (יג) תושיה. כן קורא הנבואה הזאת שנבא אליפז, שהתושיה היא אחרי העצה, ובא גם על דברי החכמה האמתיית, כמו יצפן לישרים תושיה, לי עצה ותושיה: (יד) נדחה ממני למס. הלמ"ד למ"ד שאליו אל המס, ר"ל הממסס, והוא פעל יוצא, ומ"ש מרעהו, שורש, כמו ויקח שלשה מרעים דשמשון, והחסד מענין חרפה, כמו פן יחסדך שומע (משלי כ"ה): ויראת שדי יעזב, יל"פ ג"כ מענין ויעזבו את ירושלים עד החומה (נחמיה ג'), ור"ל שבזה ירצה לחזק את יראת שדי הנופלת.

בָּגְדוּ כְמוֹ־נָחַל כַּאֲפִיק נְחָלִים יַעֲבֹרוּ׃ טז הַקֹּדְרִים מִנִּי־קָרַח עָלֵימוֹ יִתְעַלֶּם־שָׁלֶג׃ יז בְּעֵת יְזֹרְבוּ נִצְמָתוּ בְּחֻמּוֹ נִדְעֲכוּ מִמְּקוֹמָם׃ יח יִלָּפְתוּ אָרְחוֹת דַּרְכָּם יַעֲלוּ בַתֹּהוּ וְיֹאבֵדוּ׃ יט הִבִּיטוּ אָרְחוֹת תֵּמָא הֲלִיכֹת שְׁבָא קִוּוּ־לָמוֹ׃ כ בֹּשׁוּ כִּי־בָטָח בָּאוּ עָדֶיהָ וַיֶּחְפָּרוּ׃

ת״א ילפתו וגו׳. סוטה ג׳ ע״א כ׳:

רש״י

כי נחלים. מלא נחלים: יעבורו. ממידה נכונה וידועה. ומה היא בגידתו של נחל: (טז) הקודרים מני קרח. אם בא עליהם קרח נקמטים ונעשים קריש (קרשים) ועלימו יתעלם מכסה השלג שנופל על הקרח. (נ״ל שלפעמים השלג נופל עליו הקרח והשלג מתעלם תחת הקרח, מהר״ז) הרי בגידה אחר שנתכסה מן העין ואין הנמצא מולא מים לשתות: (יז) בעת יזרבו. לשון יזורבו כחום השמש: נצמתו. רשב״ם בלעז כמו והומן נומתן בלשון גמרא צ׳ מתחלפת בז׳ כמו צעקה זעקה. יזורבו, לשון ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ״א) וכמו אש צרבת (משלי ט״ז): נדעכו. נקפאו ממקומם: (יח) ילפתו. יאחזו אורחות דרכם כמו וילפת שמשון (שופטים ט״ז) וכן ויחרד האיש וילפת (רות ג׳) שחבקתו האשה: (יט) תמא. ארץ ישמעאל שהיא נמוכה והמים נגרים שם: קוו. לשון קו נמי, ד״א לשון יקוו המים: (כ) בשו כי בטח באו עדיה. בושו

מצודת ציון

כ׳): (טו) כאפיק. ענינו זרם מרוצת המים כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכ״ו): (טז) הקודרים. ענין שחרות וחושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב׳): מני. מן: קרח. הוא הגליד הנקפא מהקור כמו משליך קרחו כפתים (תהלים קמ״ז): יתעלם. מלשון העלם ומכוסה: (יז) יזרבו. כמו יצורבו כי הזסש״ץ מתחלפים והיא מענין חמום כמו צרבת השחין (ויקרא י״ג): נצמתו. ענין כריתה כמו לבקרים אצמית (תהלים ק״א): נדעכו. ענין ניתוק וקפיצה כמו דעכו כאש קוצים (שם קי״ח): (יח) ילפתו. ענין אחיזה כמו וילפת שמשון (שופטים ט״ז): בתהו. במקום שממה: (יט) קוו. מל׳ קו והבל: (כ) עדיה. אליה כמו תגע עדיך (לעיל ד׳): ויחפרו. ענין בושה:

מצודת דוד

כי כמו נחל אשר ירבה לבגוד באנשיו: כאפיק. כזרם נחלים אשר יעברו ממקומם וילכו להם וכפל הדבר במ״ש: (טז) הקודרים. כי הנחלים הקודרים מהתחלת ימי הקרח היא עת כי ירבו מי הנחלים ויתחשכו הנחלים מרוב עומק המים והשלג היורד על הנחלים הנה מתעלם ומתכסה בהם לרוב עומקם וחשכותם: (יז) בעת יזרבו. בימי הקיץ בעת יתחממו נכרתו ממקומם ואינם כי נתיבשו הנחלים: בחמו. בזמן שיחומו נקפאו ממקומם וכפל הדבר במ״ש: (יח) ילפתו. המים ההם יאחזו ארחות דרכם ר״ל לא נודע לאי אנה הלכו ורק הם לבדם יודעים ארחות דרכם מהם נתיבשו בחמה ומהם נבלעו בארץ וכל המים עלו: בתהו. מקום שאין שם אנשים לשתות מהם והרי הם אבודים מאנשים: (יט) הביטו. המים ההם הביטו ארחות תימא ללכת שמה ודרך ההולך לשבא עשוהו לעצמן קו ישר ללכת בו והוא ענין מליצה לומר לא נודע איה הם כאלו הלכו בדרך רחוק מאד לתימא ולשבא: (כ) בשו כי בטח. הנה כ״א אשר בטח לשתות ממי הנחלים ההם בושו כאשר באו למקום הנחל ולא מצאו מים: באו. כאשר באו אליה הנה נחפרו ונכלמו כי אין מים וכפל הדבר

באור המלות

לחזקה ולאמנה: (טו) כאפיק נחלים. כמו כאפיקים בנגב אפיקי מים, שהם המים הנמשכים: (טז) הקודרים. בעת שהפאון יושחר ויכהה מראה המים, וכן השמים שתקדרו בעבים, יתעלם, שעל נגזר משם עולם, שמורה על ההעלמות, וההתפעל מורה על שמדמה שידמה שהשלג ישאר עלימו לעולם: (יז) יזורבו משתתף עם צרבת כמו צרבת השחין הוא שהבשר ימס ע״י האש, ומלת נצמתו, היינו שיותר הקשר, כי צמה מענין קשר כמו מבעד לצמתך ושאף צמים תילם, ופה ר״ל שיותר הקשר שע״ז מורה הנפעל, שכן בהרבה שרשים ישמשו דבר והפוכו, כמו משרש מסקל וכדומה: (יח) ילפתו. האחיזה בכח, כמו וילפות שמשון (שופטים ט״ז). ר״ל דברים הנמצאים בדרכם יאחזו מהם: (כ) עדים. הכינוי על הבטחון. שהוא

קשת ומגן

באור הענין

וכשמגיעים ימי הקיץ שאז מתחיל הקרח לימס אז הנחל מתמלא על כל גדותיו מן השלגים הרבים הנפשרים, וע״י שגדודי קרח מעכבים מרוצת מימיו ישטוף בחזקה ויעבור על גדותיו ויחריב ערים ומדינות וישטוף כל אשר ימצא בדרכו כנודע, וזה הבגיד׳ האחת אשר עלי׳ אמר **אחי בגדו כמו נחל**, והבגידה השניה הוא שאחר שהתפשר הנחל וילך על אפיקיו ומלא מימיו, אז המים מתחלקים לנחלים רבים ולזרועות רבות עד שהמים נאבדים ומתיבשים ואח״כ אין מים לשתות, ועז״א **כאפיק נחלים יעברו**. אשר יתחיל לבאר הבגידה אחת: **הקודרים**, בעת יקדרו ויקפאו ע״י **הקרח**, אז נדמה כי **עלימו יתעלם שלג**, היינו שהשלג הנמצא עליהם ישאר עליהם עולמית, אבל אח״כ. (יז) **בעת יזרבו**, אם יצרבו מן השמש הזורח בקיץ, אז **נצמתו** יותר וימס הקשר אשר התקשרו ונקפאו, **ובחומו** עת שיגבר החום בעולם והנחל יתחמם, אז **נדעכו** שמיר **ממקומם**, ואז. (יח) **ילפתו** ויאחזו מאתם כל הנמצא **בארחות דרכו**, כי ישטפו על ידם כל הנמצא בדרכם, וזה הבגידה האחת, והבגידה השנית הוא **כי אח״כ יעלו בתהו ויאבדו**, שאח״כ יתיבשו המים ויתהוו מהם אדים העולים באויר ויאבדו מן העולם: (יט) **הביטו**, והנה **ארחות** ושיירות **ההולכות לתמא**, וכן **הליכות שבא**, היינו ההולכים לשבא הם **הביטו וקוו למו**, אל הנחלים הנזכרים, שחשבו שימצאו בהם מים לשתות בדרך, אבל. (כ) **בושו** מגד מה **שבטחו** כ״א מהם על המים האלה ולא הכין לו מים לשתות, ועתה **באו עדיה** עת באו אל הבטחון ונכספו **ויחפרו**, כי אין מים לשתות. ושתי הבגידות האלה נמצא ברעיו שתחלה ישטו אתו לארץ

כא כִּי־עַתָּה הֱיִיתֶם לוֹ תִּרְאוּ חֲתַת וַתִּירָאוּ: כב הֲכִי־אָמַרְתִּי הָבוּ לִי וּמִכֹּחֲכֶם שִׁחֲדוּ בַעֲדִי: כג וּמַלְּטוּנִי מִיַּד־צָר וּמִיַּד עָרִיצִים תִּפְדּוּנִי: כד הוֹרוּנִי וַאֲנִי אַחֲרִישׁ וּמַה־שָּׁגִיתִי הָבִינוּ לִי: כה מַה־נִּמְרְצוּ אִמְרֵי־יֹשֶׁר וּמַה־יּוֹכִיחַ הוֹכֵחַ מִכֶּם: כו הַלְהוֹכַח מִלִּים תַּחְשֹׁבוּ

רש"י

שוטים כי בטח כל איש ואיש לשתות מהם: (כא) כי עתה הייתם לו. הייתם נמשלים לאותו נחל: תיראו חתת. פחד המכה ותיראו לומר האמת ומחניפים את בעל ריבי: (כב) ומכחכם שחדו בעדי. וממונכם: (כה) מה נמרצו. כמו קללה נמרצת (מ"א ב') לשון דבר דבור על אופניו (משלי כ"ה) וכן נמלצו לחכי (תהלים קי"ט) כולן לשון מליצה הם, ולמ"ד מתחלפת ברי"ש: אמרי יושר. אם אמרי יושר הייתם אומרים היו מקובלים אבל עתה מה יוכיח הוכח מכם. כל הוכחה שבאיוב בירור הדברים הם ומעמידם על האמת: (כו) הלהוכח מלים תחשבו. הלברר דברים תחשבו: ולרוח. הם משולים: אמרי נואש.

מצודת דוד

כמ"ש: (כא) הייתם לו. דומים אתם לנחל הזה כי כמו שהנחל בגד באחיו והלך לו בזמן החום אשר היה העת המצטרך ביותר למים כן אתם בגדתם בי בעת צרה עת המצטרך להתנחמות מהאוהבים: תיראו חתת. כאשר ראיתם השבר שבאה עלי תפחדו לומר האמת מול המקום ב"ה שלא יקרה לכם כמקרי: (כב) הכי אמרתי. האם אמרתי תנו לי מה מן ההון: ומכחכם. ממון שלכם שבאה בעמל וכח ממנו תנו שוחד בעבורי כ"א אמרתי כזאת היה מקום לחשוב כי בעבור שלא ההון תרשיעו אותי על לא חמס: (כג) ומלטוני. ע"י השוחד מלטו אותי מיד הצר ופדו אותי מיד העריצים ואומר שלא אין מקום לתת שוחד ואין מחשבותי עליו ומדוע א"כ תרשיעו אותי: (כד) הורוני. למדו אותי מה פשעי ואני אחריש לשמוע אמריכם והבינו לי מהו הדבר אשר שגיתי בו לשתאמרו שבאו היסורין למרק העון: (כה) מה נמרצו. מה מאד חזקו אמרי יושר אבל מה יועיל הויכוח אשר מכם אם לא נאמרה ביושר: (כו) הלהוכח. ר"ל וכי להתוכח תחשבו

מצודת ציון

(כא) חתת. שבר כמו חתתה קשתותם (ירמיה נ"א): (כב) הבו. תנו: (כג) צר. שונא: עריצים. חזקים: (כד) הורוני. למדוני כמו את מי יורה דעה (ישעיה כ"ח): (כה) נמרצו. נתחזקו כמו והבל נמרץ (מיכה ב'): ומה. הוי"ו היא במקום אבל: יוכיח. ענין ברור דברים כמו והוכיח בדברים (מ"ב

קשת ומגן

באור הענין

שבעת ימים ואין דובר דבר, ונדמו אז כנחל הנקפא ונקרש שאז אינו זז ממקומו ונדמה כי עשוי למדרך כף רגל כמו על היבשה, כן דמה איוב שיוכל לדבר כל אשר יחפוץ והם יחרישו, אבל אחרי שנתחממו בתחלת הוכוח נעשו כשטף נחל השוטף כל אשר נמצא בדרכו צדיק עם רשע, וכן הרשיעו את איוב ולא בחנו בין טוב לרע, ואמנם היה על"פ הקוה כי ימצא בוכוחם מים זרים קרים נוזלים ממעיני החכמה והדעת, וכי ירוה צמאונו בדבריהם, וגם זה לא היה כי עלו בתהו אל דברי סכלות ומלים לא להועיל, ומפרש. (כא) **כי עתה הייתם לו**, ר"ל ריעכם אשר עתה זה מקרוב הייתם לו בעזרתו ובבריתו, כי עד היום ההוא שהתחיל הוכוח היו אוהביו ומצטערים בצרתו, ואיך כרגע אשר **תיראו חתת** ושבר **ותיראו** ונגדתם בו להרשיעו על לא חמס בכפו: (כב) **הכי**, הנה לפעמים ימעול אדם בברית אוהבו אם רואה שיצטרך להלחם בעדו למלטו מן האויב, או שיצטרך לפדותו בממון מני שבי, שאז יפר בריתו כדי שיפטר מהחיוב המוטל על האוהב לעשות לאוהבו, אבל אתם למה הפרתם ברית אחים. **הכי אמרתי הבו לי** ממון, או **מכחכם שחדו בעדי** להלחם בעדי בכחכם, ומפרש הכי אמרתי מכחכם שחדו בעדי: (כג) ומלטוני **מיד צר** בכח ובמלחמה, או הכי אמרתי הבו לי כסף כדי **שמיד עריצים** תפדוני, הלא איני מבקש מכם דבר, רק. (כד) **הורוני** להשיב על וכוחי, ואני אחריש ולא אתלונן עוד, אבל לא כמו שאתם משיבים על תוכחתי להוכיח מן היסורים שבאו עלי כי חטאתי, כי הלא זה עצם הוכוח שאני צועק שבאו עלי יסורים בחנם, ואיך תביאו ראיה מן הדבר בעצמו שעליו אנו דנים ומתוכחים, בהכרח אתם צריכים לברר מצד אחר שחטאתי, וזה אני מבקש ואומר **מה שגיתי הבינו לי**, הודיעו לי מה היה השגיון שלי: (כה) **מה נמרצו**, הנה התאמתות הדבר יהיה אם אמתתו מבוררת מצד עצם המושג בעצמו, לא אם רואה לברר הדבר מפני שכך נראה לו וכך נדמה בעיניו, שלא מפני שהוא מדמה כך יתברר שכן הוא האמת, וז"ש מה **נמרצו** ונתפרשו **אמרי היושר**, היינו אם היושר עצמו ידבר למליץ

באור המלות

שם מופשט נקביי, ומבואר אצלנו בספר גדול מבושם, מוסיף כאשר באו עד הבטחון תפרו פניהם בטמון: (כא) הייתם לו. כמו לולא אלהי אברהם היה לי, ר"ל הייתם בעזרתו: (כב) הבו. משתתף לפעמים עם תנו, ונבדל ממנו במה שהבה מורה שיזמין לתת לו, כמו הבה לנו לחם, היינו שתכין בשבילנו, וכן הבו מקניכם, וכן פה ר"ל שיכינו פדיון נפשו: (כג) מלטוני. בלא פדיון מן הצר, כי הצר לא ירצה לקחת פדיון נפשו, והעריץ הוא גבור תקיף שא"א להמליטו מידו בכח, תפדוני בממון: (כד) שגיתי. היא שגיאה עיונית, שזה המבדיל בין שגה ובין שגג כמ"ש בס' התו"ס (ויקרא ס' רמ"ג) ועי"כ אמר הבינו לי: (כה) נמרצו. נתפרשו ונתבהרו היטב, אמרי יושר, מציין היושר כעצם מופשט, כמו תום ויושר יצרוני. יוכיח, בא לפעמים על בירור הדברים, כמו אותה הוכחת לעבדך ליצחק: (כו) הלהוכח.

כמו־נחל כאפיק נחלים יעברו: טז הקדרים מני־קרח עלימו יתעלם־שלג: יז בעת יזרבו נצמתו בחמו נדעכו ממקומם: יח ילפתו ארחות דרכם יעלו בתהו ויאבדו: יט הביטו ארחות תמא הליכת שבא קוו־למו: כ בשו כי־בטח באו עדיה ויחפרו:

רש"י

נחלים. מולא נחלים: יעברו. ממידה נכוחה ודיעות. ומה היא בגידתו של נחל: (טז) הקדרים מני קרח. אם בא עליהם קרח נקמטים ונעשים קריש (קרשים) ועלימו יתעלם מכסה השלג שנופל על הקרח. (ר"ל שלפעמים השלג נופל עליו הקרח והשלג מתעלם תחת הקרח, מהר"ז) הרי בגידה אחר שנתכסה מן העין ואין הנמצא מולא מים לשתות: (יז) בעת יזרבו. לשון יזורבו כחום השמש: נצמתו. רפרי"ש בלעז כמו וחומץ נומתן בלשון גמרא צ' מתחלפת בז' כמו נעקה זעקה. יזורבו, לשון ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ"א) וכמו אש צרבת (משלי ט"ז): נדעכו. נקפצו ממקומם: (יח) ילפתו. יאחזו ארחות דרכם כמו וילפת שמשון (שופטים ט"ז) וכן ויחרד האיש וילפת (רות ג') שחבקתו האשה: (יט) תמא. ארץ ישמעאל שהיא נמוכה והמים נגרים שם: קוו. לשון קו נמוי, ד"א לשון יקוו המים: (כ) בשו כי בטח באו עדיה. בושו

תי"א ילפתו וגו'. סוטה ג' ע"א ס': כי

מצודת ציון

(טו) כאפיק. ענינו זרם מרוצת המים כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכ"ו): (טז) הקדרים. ענין שחרות וחושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב'): מני. מן: קרח. הוא הגליד הנקפה מהקור כמו משליך קרחו כפתים (תהלים קמ"ז): יתעלם. מלשון העלם ומכוסה: (יז) יזרבו. כמו יצורבו כי זסשר"ץ מתחלפים והיא מענין חמום כמו צרבת השחין (ויקרא י"ג): נצמתו. ענין כריתה כמו לבקרים אצמית (תהלים ק"א): נדעכו. ענין ניתור וקפיצה כמו דעכו כאש קוצים (שם קי"ח): (יח) ילפתו. ענין אחיזה כמו וילפת שמשון (שופטים ט"ז): בתהו. במקום שממה: (יט) קוו. מל' קו והבל: (כ) עדיה. אליה כמו תגע עדיך (לעיל ד'): ויחפרו. ענין בושה:

מצודת דוד

כי כמו נחל אשר ירבה לבגוד באנשיו: כאפיק. כזרם נחלים אשר יעברו ממקומם וילכו להם וכפל הדבר במ"ש: (טז) הקדרים. כי הנחלים הקודרים משתחלת ימי הקרח היא עת כי ירבו מי הנחלים ויתשכו הנחלים מרוב עומק המים והשלג היורד על הנחלים הנה מתעלם ומתכסה בהם לרוב עומקם ותשבותם: (יז) בעת יזרבו. בימי הקיץ בעת יתחממו נכרתו ממקומם ואינם כי נתיבשו הנחלים: בחמו. בזמן שיחומו נקפצו ממקומם וכפל הדבר במ"ש: (יח) ילפתו. המים ההם יאחזו ארחות דרכם ר"ל לא נודע למי אנה הלכו ורק הם לבדם יודעים ארחות דרכם מהם נתיבשו בחמה ומהם נבלעו בארץ וכל המים עלו: בתהו. מקום שאין שם אנשים לבנות מהם והרי הם אבודים מאנשים: (יט) הביטו. שמים השם הביטו ארחות תימא ללכת שמה ודרך ההולך לשבא עשוהו לעצמן קו ישר ללכת בו והוא ענין מליצה לומר לא נודע אים הם כאלו הלכו בדרך רחוק מאד לתימא ולשבא: (כ) בשו כי בטח. הנה כ"א אשר בטח לשתות ממי הנחלים הנה בושו כאשר באו למקום הנחל ולא מצאו מים: באו. כאשר באו אליה הנה נתפרו ונכלמו כי אין מים וכפל הדבר

קשת ומגן

באור המלות

לחזקה ולאמצה: (טו) כאפיק נחלים. כמו כאפיקים בנגב אפיקי מים, שהם המים הנמשכים: (טז) הקודרים. בעת הקפאון יושחר ויכסה מראה המים, וכן השמים התקדרו בעבים, יתעלם, פעל נגזר משם עולם, שמורה על הנלאות, והתפעל מורה על המדמה שידמה שהשלג ישאר עלימו לעולם: (יז) יזורבו משתתף עם צרבת כמו צרבת השחין הוא שהבשר יחם ע"י האש, ומלת נצמתו, היינו שיותר הקשר, כי צמת מענין קשר כמו מבעד לצמתך ושאף צמים חילם, ופה ר"ל שהותר הקשר שע"ז מורה הנפעל, שכן בהרבה שרשים ישמשו דבר והפוכו, כמו משרש מסקל וכדומה: (יח) ילפתו. האחיזה בכח, כמו וילפות שמשון (שופטים ט"ז). ר"ל דברים הנמצאים בדרכם יאחזו מהם: (כ) עדיה. הכינוי על הבטחון. שהוא

באור הענין

וכשמגיעים ימי הקיץ שאז מתחיל הקרח לימס אז הנחל מתמלא על כל גדותיו מן השלגים הרבים הנפשרים, וע"י שכדודי קרח מעכבים מרוצת מימיו ישטוף בחזקה ויעבור על גדותיו ויחריב ערים ומדינות וישטוף כל אשר ימצא בדרכו כנודע, וזה הבגיד' האחת אשר עלי' אמר **אחי בגדו כמו נחל**, והבגידה השניה הוא שאחר שהתפשר הנחל וילך על אפיקיו ומולא מימיו, אז המים מתחלקים לנחלים רבים ולזרועות רבות עד שהמים נאבדים ומתיבשים ואח"כ אין מים לשתות, וע"ז א' **כאפיק נחלים יעברו**. אמנם יתחיל לבאר הבגידה אחת: **הקודרים**, בעת יקדרו ויקפאו ע"י **הקרח**, אז נדמה כי **עלימו יתעלם שלג**, היינו שהשלג הנמצא עליהם ישאר עליהם עולמית, אבל אח"כ. (יז) **בעת יזרבו**, אם יצרבו מן השמש הזורח בקיץ, אז **נצמתו** יותר וימס הקשר אשר התקשרו ונקפאו, **ובחומו** עת שיגבר החום בעולם והנחל יתחמם, אז **נדעכו** שמיר **ממקומם**, ואז. (יח) **ילפתו** ויאחזו מאתם כל הנמצא **בארחות דרכו**, כי ישטפו על ידם כל הנמצא בדרכם, וזה הבגידה האחת, והבגידה השנית הוא כי אח"כ **יעלו בתהו ויאבדו**, שאח"כ יתיבשו המים ויתהוה מהם אדים הפורחים באויר ויאבדו מן העולם: (יט) **הביטו**, והנה **ארחות** ושיירות **ההולכות לתמא**, וכן **הליכות שבא**, היינו ההולכים לשבא הם **הביטו וקוו למו**, אל הנחלים הנזכרים, שחשבו שימצאו בהם מים לשתות בדרך, אבל. (כ) **בושו** מגד מה **שבטח** כ"א מהם על המים האלה ולא הכין לו מים לשתות, ועתה **באו עדיה** עת באו אל הבטחון שבפשו **ויחפרו**, כי אין מים לשתות, ושתי הבגידות האלה נמצא בריעיו שתחלה ישטו אתו לארץ

שבעם

כא כִּי־עַתָּה הֱיִיתֶם לוֹ תִּרְאוּ חֲתַת וַתִּירָאוּ׃ כב הֲכִי־אָמַרְתִּי הָבוּ לִי וּמִכֹּחֲכֶם שִׁחֲדוּ בַעֲדִי׃ כג וּמַלְּטוּנִי מִיַּד־צָר וּמִיַּד עָרִיצִים תִּפְדּוּנִי׃ כד הוֹרוּנִי וַאֲנִי אַחֲרִישׁ וּמַה־שָּׁגִיתִי הָבִינוּ לִי׃ כה מַה־נִּמְרְצוּ אִמְרֵי־יֹשֶׁר וּמַה־יּוֹכִיחַ הוֹכֵחַ מִכֶּם׃ כו הַלְהוֹכַח מִלִּים

תחשבו

רש"י

פוסים כי בפה כל איש ואיש לשתות מהם: (כא) כי עתה הייתם לו. הייתם נמשלים לאותו נחל: תיראו חתת. ופחד המכה ותיראו לומר האמת ומחניפים את בעל ריבי: (כב) ומכחכם שחדו בעדי. וממונכם: (כה) מה נמרצו. כמו קללה נמרצת (מ"א ב') לשון דבר דבור על אופניו (משלי כ"ה) וכן נמלצו לחכי (תהלים קי"ט) כולן לשון מליצה הם, ולמ"ד מתחלפת ברי"ש: אמרי יושר. אם אמרי יושר הייתם אומרים היו מקובלים אבל עתה מה יוכיח הוכח מכם. כל הוכחה שבאיוב בירור הדברים הם ומעמידם על האמת: (כו) הלהוכח מלים תחשבו. הלברר דברים תחשבו: ולרוח. הם משולים: אמרי נואש.

מצודת דוד

בה"ם: (כא) הייתם לו. דומים אתם להנחל הזה כי כמו שהנחל בגד באורחיו והלך לו בזמן החום אשר היה העת המצטרך ביותר למים כן אתם בגדתם בי בעת צרה עת המצטרך לתנחומות הטובים: תיראו חתת. כאשר ראיתם השבר שבא עלי תפחדו לומר האמת מול המקום ב"ה שלא יקרה לכם כמקרי: (כב) הכי אמרתי. האם אמרתי תנו לי מה מן ההון: ומכחכם. ממון שלכם השגה בעמל וכח ממנו תנו שוחד בעבורי כ"א אמרתי כזאת היה מקום לחשוב כי בעבור שלא השגתם תרשיעו אותי על לא חמס: (כג) ומלטוני. ע"י השוחד מלטו אותי מיד הצר ופדו אותי מיד העריצים ובאומר שלא אין מקום לתת שוחד ואין מחשבותי עליו ומדוע א"כ תרשיעו אותי: (כד) הורוני. למדו אותי מה פשעי ואני אחריש לשמוע אמריכם והבינו לי מהו הדבר אשר שגיתי בו לשתאמרו שבאו היסורין למרק העון: (כה) מה נמרצו. מה מאד תזקו אמרי יושר אבל מה יועיל הויכוח אשר מכם אם לא נאמרה ביושר: (כו) הלהוכח. ר"ל וכי להתוכח תחשבו

מצודת ציון

(כא) חתת. שבר כמו חתתם קשתותם (ירמיה נ"א): (כב) הבו. תנו: (כג) צר. שונא: עריצים. חזקים: (כד) הורוני. למדוני כמו את מי יורה דעה (ישעיה כ"ח): (כה) נמרצו. נתחזקו כמו וחבל נמרץ (מיכה ב'): ומה. הוי"ו היא במקום אבל: יוכיח. ענין ברור דברים כמו והוכיח בדברים (מ"ב

קשת ומגן

באור הענין

שבעת ימים ואין דובר דבר, ונדמו אז כנחל הנקפא ונקרש שאז אינו זז ממקומו ונדמה כי עשוי למדרך כף רגל כמו על היבשה, כן דמה איוב שיוכל לדבר כל אשר יחפוץ והם יחרישו, אבל אחרי שנתחממו בתחלת הוכוח נעשו כשטף נחל השוטף כל אשר נמצא בדרכו צדיק עם רשע, וכן הרשיעו את איוב ולא בחנו בין טוב לרע, אמנם היה עכ"פ תקוה כי ימצא בוכוחם מים זרים קרים נוזלים ממעיני החכמה והדעת, וכי ירוה לצמאונו בדבריהם, וגם זה לא היה כי עלו בתהו אל דברי סכלות ומלים לא להועיל, ומפרש. (כא) **כי עתה הייתם לו**, ר"ל ריעכם אשר עתה זה מקרוב הייתם לו בעזרתו ובבריתו, כי עד היום ההוא שהתחיל הוכוח היו אוהביו ומצטערים בצרתו, ואיך כרגע אשר **תיראו חתת** ושבר **ותיראו** ונבגדתם בו להרשיעו על לא חמס בכפו: (כב) **הכי**, הנה לפעמים ימעול אדם בברית אוהבו אם רואה שיצטרך להוציא בעדו למלטו מן האויב, או שיצטרך לפדותו בממון מני שבי, שאז יפר בריתו כדי שיפטר מהחיוב המוטל על האוהב לעשות לאוהבו, אבל אתם למה הפרתם ברית אחים. **הכי אמרתי הבו לי** ממון, או **מכחכם שחדו בעדי** להוציא בעדי בכחכם, ומפרש הכי אמרתי מכחכם שחדו בעדי: (כג) ומלטוני **מיד צר** בכח ובמלחמה, או הכי אמרתי הבו לי כסף כדי **שמיד עריצים** תפדוני, הלא אינני מבקש מכם דבר, רק. (כד) **הורוני** להשיב על וכוחי, ואני אחריש ולא אתלונן עוד, אבל לא כמו שאתם משיבים על תוכחתי להוכיח מן היסורים שבאו עלי כי חטאתי, כי הלא זה עצם הוכוח שאני טוען שבאו עלי יסורים בחנם, ואיך תביאו ראיה מן הדבר בעצמו שעליו אנו דנים ומתוכחים, בהכרח אתם צריכים לברר מצד אחר שחטאתי, וזה אני מבקש ואומר **מה שגיתי הבינו לי**, הודיעו לי מה היה השגיון שלי: (כה) **מה נמרצו**, הנה התאמתות הדבר יהיה אם אמתתו מבוררת מצד עצם המושג בעצמו, לא אם רואה לברר הדבר מפני שכך נראה לו וכך נדמה בעינו, שלא מפני שהוא מדמה כך יתברר שכן הוא האמת, וז"ש מה נמרצו ונתפרשו **אמרי היושר**, היינו אם היושר עצמו ידבר לפניו

באור המלות

שם מופשט נקביי, ומבואר אצלנו שמספר גדול מבושם, מוסיף כאשר באו עד הבטחון תפרו פניהם בטמון: (כא) הייתם לו. כמו לולא אלהי אברהם היה לי, ר"ל הייתם בעזרתו: (כב) הבו. משתתף לפעמים עם תנו, ונבדל ממנו במה שהבה מורה שיזמין לתת לו, כמו הבה לנו לחם, היינו שתכין בשבילנו, וכן הבו מקניכם, וכן פה ר"ל שיכינו פדיון נפשו: (כג) מלטוני. בלא פדיון מן הצר, כי הצר לא ירצה לקחת פדיון נפשו, והעריץ הוא גבור תקיף לשא"א להמליטו מידו בכח, תפדוני בממון: (כד) שגיתי. היא שגיאה עיונית, שזה המבדיל בין שגה ובין שגג כמ"ש בס' התו"ס (ויקרא ס' רמ"ג) ועי"כ אמר הבינו לי: (כה) נמרצו. נתפרשו ונתבארו היטב, אמרי יושר, מציין היושר בעצם מופשט, כמו תום ויושר יצרוני. יוכיח, בא לפעמים על בירור הדברים, כמו אותם הוכחת לעבדך ליצחק: (כו) הלהוכח.

תַּחְשֹׁבוּ וּלְרוּחַ אִמְרֵי נֹאָשׁ׃ כז אַף־עַל־יָתוֹם תַּפִּילוּ וְתִכְרוּ עַל־רֵיעֲכֶם׃ כח וְעַתָּה הוֹאִילוּ פְנוּ־בִי וְעַל־פְּנֵיכֶם אִם־אֲכַזֵּב׃ כט שֻׁבוּ־נָא אַל־תְּהִי עַוְלָה וְשֻׁבִי עוֹד צִדְקִי־בָהּ׃ ל הֲיֵשׁ־בִּלְשׁוֹנִי עַוְלָה אִם־חִכִּי לֹא־יָבִין הַוּוֹת׃

ושבו קרי

רש"י

שאין בהם ממש כמו (ירמיה ב') ותאמרי נואש, איני חוששת לדברי הנביאים: (כז) תפילו. בדיבכם אתם מפילים האף על עני כמוני בקו משפט: ותכרו. שוחה על ריעכם להפילו: (כח) הואילו. התרצו לפנות אלי ולשמוע דברי, ותראו אם על פניכם אכזב: (כט) שובו נא. לבחון ותבחנו שלא תהא עוד עולה ושובו לחקור והרי צדקי ימצא בה (ר"ל שלא מיבעי שלא ימצא עולה אלא שיבחן שגם צדק מצא באמרי פיו, מהר"ז): (ל) אם חכי לא יבין הוות. לא יבין כשאני מדבר הוות:

מצודת ציון

י"ט): (כו) נואש. ענין דבר שאין בו ממש ואין לחשוש עליו וכן ותאמרי נואש (ירמיה ב'): (כז) ותכרו. ותחפרו כמו בור כרה (תהלים ז'): (כח) הואילו. התרצו כמו ויואל משה (שמות ב'): ועל פניכם. לפניכם כמו על פני (שם כ'): (כט) שובו. התעכבו כמו לא ישבו בארץ ה' (הושע ט'): (ל) הוות. דברי רשע ושבר:

מצודת דוד

אשר מלים בעלמא יספיק לכם אבל לא כן הוא כי אמרי נואש לרוח הם מגולים ואין בהם תועלת: (כז) אף על יתום. מתוך דבריכם נראה שאינכם רחמנים ואפי' על היתום תפילו המכשול ולא תחוסו עליו ותחפרו בור על ריעכם לנפול בו ואל תחמולו: (כח) ועתה. הואיל ואין ממש בדבריכם התרצו לפנות אל אמרי לשמוע אליהם ותראו אם אדבר לפניכם כזב ודבר שאין בו ממש: (כט) שבו נא. התעכבו עתה לבחון דברי ותראו אשר לא תמצאו בהם עולה: ושבו עוד. להתעכב יותר לבחון היטב ותראו שאני צדיק בדבר והדין עמדי: (ל) היש. וכי יש בלשוני עולה ר"ל וכי שמעתם ממני מאז דברי עולה: אם חכי. וכי חכי לא יבין מה הם דברי הוות וכאומר הלא ידעתם אותי מאז שאינני מדבר עולה בזדון הלב ולא בעבור הסכלות ולזה שמעו אמרי:

קשת ומגן

באור המלות

ר"ל לנוכחה ורואים. ולרוח, מענין רוח נבואה שזה אחד משתופי שם רוח. ואמרי נואש, כמו והאמרי נואש (ירמיה ב'), דברים של מה בכך: (כח) הואילו. יואל פעה על רצון מורה שרוצה בדבר שלא רצה בו התחלה ומתחיל לרצות כמ"ש הושע (ה' י"א): (כט) אל תהי עולה. מצייר העולה בעצם מופשט שלא תהיה במציאות, אבל שובו עוד ותראו שבהעולה יש צדק: (ל) בלשוני. הלשון מציין הדבור ההגיוני כמ"ש בכ"מ, ודבור כזה אם בא בזיוף הוא מצול באמונות ודעות, ומלת הוות מציין הויה רעה, ובא פה על מה שמגיע על הטעות והסכלות, או י"ל שבר כמו שהוא בכ"מ, ור"ל איני טועה לא בעיון, ולא בשברי ומכתי, ושאני משיג שאין לי רפואה עוד:

באור הענין

ר"ל אם המוכיח מברר ואומר הדבר מן היושר כ- ישים היושר לקו והאמת למשקולת וממנו יקח ראיות באור הראיה מפורשת ומבוארת, **אבל מה יוכיח** ויברר, **ההוכח** והבירור, הבא **מכם** מצד עצם המשיג, שאתם תוכיחו שכן הוא מפני שכן נדמה לכם, וממה שנדמה לכם תעשו הוכח ובירור, ותביאו ראיה, וזה לא יוכיח ויברר כלל, כי מי יאמר שהאמת עם דמיונכם: (כו) **הלהוכח** הכי **מלים** ודברים בעלמא **להוכח תחשבו**, וכי תחשבו שהם יהיו הוכחה ובירור ולמופת חותך, או יותר מזה הכי לרוח נבואה (תחשבו) **אמרי נואש**, דברים של יאוש היינו דברים של מה בכך שיעלה הדמיון בחזיוני לילה, חשבת אתה אליפז שהוא רוח נבואה כמ"ש ואלי דבר יגונב וכו': (כז) **אף**, ר"ל כי כבר ימצא לפעמים שהמתוכח ישמש בראיות חלושות אם אין בידו מופתים אמתיים, כדי שעי"כ ינצח את חברו בויכוחו, אבל זה בוכוח שבין אדם לחברו שלא יגיע ממנו נזק לחבירו, אבל הכי ראוי שמלים להוכח תחשבו **אף** בעת אשר **על יתום תפילו** את הוכוח הזה, להרשיע על ידו את היתום שאין לו עוזר וסומך, או בעת אשר ע"י הוכוח הזה **תכרו** שחת **על ריעכם** לחייבו על לא חמס בכפו, הלא בעת כזאת אין ראוי לדבר רק דברים ברורים ואמתיים לא אמרי נואש ודברי הבל: (כח) **ועתה**, אחר שאני העצם הנידון אם אני צדיק אם אני רשע, כי בזה תלוי עיקר הוכוח אם נתיסרתי כדין או שלא כדין, א"כ **הואילו** והתחילו **ופנו בי**, לחפש אחר מעשי אם נמצא בי שמץ דבר רע אם לא, ואז **על פניכם אם אכזב**, ר"ל הגם שידמה לכם על פניכם, היינו לפי ראות עיניכם, (ע"י שראיתם שאני שדי נחתו בי) **שאכזב**, היינו שאין תוכי כברי ושצדקתי היה בכזב, כמ"ש הלא יראתך כסלתך, בכל זאת אל תסמכו על זה, רק. (כט) **שובו נא**, לעיין שנית ולדרוש היטב, ולא לסמוך על המדומה, ואז תבטח **כי אל תהי עולה**, שאחר העיון לא תמצאו בי שום עולה, ואח"כ **שובו עוד**, לחזר ולעיין ולחקור במעשי ואז תראו כי **עוד צדקי בה** בהעולה הנזכר, אז תראו שמה שנדמה לכם בפעם הראשון ממה שקראתי תגר על משפטי ה' שהוא עולה, לא די שאינה עולה כי עוד היא עצמה תעיד על צדקי שלא נמצא בי שום חטא ושנתיסרתי בחנם: (ל) **היש**, ר"ל מה שאתם אומרים שחטאתי ואני מכזב במה שאני אומר שאני צדיק, לא יהיה רק באחד משני פנים, או שתאמרו שאני יודע האמת שאיני צדיק ואני מדבר שקר בעולה, נגד זה אמר **היש בלשוני עולה**, לדבר על ה' תועה בדברי שקר, או שתאמרו שאני תועה בזה מפני שאין בי דעת לידע את חטאי, ולכן אני צדיק בעיני לפי דמיוני

ז (א) הֲלֹא־צָבָא לֶאֱנוֹשׁ עֲלֵי־אָרֶץ וְכִימֵי שָׂכִיר יָמָיו׃ (ב) כְּעֶבֶד יִשְׁאַף־צֵל וּכְשָׂכִיר יְקַוֶּה פָעֳלוֹ׃ (ג) כֵּן הָנְחַלְתִּי לִי יַרְחֵי־שָׁוְא וְלֵילוֹת עָמָל מִנּוּ־לִי׃ (ד) אִם־שָׁכַבְתִּי וְאָמַרְתִּי מָתַי אָקוּם וּמִדַּד־

עלי קרי

רש"י

ז (א) **הלא** צבא וגו'. זה הדבר אשר אמרתי לכם הואילו פנו בי. כי איך אחרים מלצוק על עונותי הלא ידעתם כי יש צבא וזמן לאנוש כמה יחיה: וכימי שכיר. שנשכר לשנה ויודע שיכלו ימי שכירתו כן זה יודע שיכלו שנים הקצובות לו. ואני אותו צבא הניתן לי. (ב) כעבד ישאף צל. כעבד שהוא יגע כל היום וישאף ויתאוה מתי יהיה צל הערב: וכשכיר. אשר יקוה פעלו ערב לפי שהיה לו כל היום לעמל ויתאוה לביאת השמש. (ג) כן הנחלתי לי. משמים: ירחי שוא. יסורין אותו צבא הניתן לאנוש עלי ארץ: ולילות עמל מנו לי. (מן השמים): (ד) אם שכבתי. בלילה נפיתי. ואמרתי וגו' ומדד ערב. מתי יאיר ויבוא עת קימה ועת מידוד הנשף לשון ונדד שנתי (בראשית ל"א).

מצודת דוד

ז (א) הלא צבא וגו'. עתה החל אמריו לומר הלא צבא לאנוש ר"ל הלא קץ וזמן יש לאדם על הארץ וימיו מוגבלים וקצובים כימי שכיר. (ב) כעבד. כמו העבד העמל במלאכה כל היום אשר יתאוה צללי ערב לנוח ממלאכתו וכמו השכיר אשר יקוה עת השלמת פעלו: (ג) כן הנחלתי. כן אני מנחיל לעצמי ירחי שוא ר"ל מצפה אני מתי יעבור החדש אולי יקל בחדש הבא ורואה אני לנחול מקרה את החדשים אולם היה לשוא כי לא הוקל חליי: ולילות עמל. ר"ל וכ"כ בדבר הלילות אם כי אצפה מתי יעברו לילות העמל אשר הזמינו לי ר"ל בכל לילה מהלילות אצפה מתי תעבור הנה לשוא הוחלתי: (ד) אם שכבתי. כאשר אשכב בלילה אמרתי מתי אקום ותנוד הערב והלך לה כי אולי יקל חליי ביום וכאשר לא

מצודת ציון

ז (א) צבא. קץ וזמן וכן חליפות וצבא עמי (לקמן י'): (ב) ישאף. יתאוה כמו אל תשאף הלילה (לקמן ל"ו): (ג) מנו. הזמינו כמו וימן ה' דג (יונה ב'): (ד) ומדד. מל'

קשת ומגן

באור הענין

וסכלותי, עז"א האם חכי לא יבין הוות לדעת מה שהוא הוות ועון אשר חטא:

ז (א) **הלא צבא**, עתה מתחיל לסתור דעת אליפז בכלל, אשר אמר כי יביא ה' יסורין על הצדיק למען ימרק חטא קל אשר חטא ולמען ימלט עי"ז מעונש יותר גדול ויותר מתמיד אשר ראוי לבא עליו בשביל עונותיו. משיב שזה דעה בלתי נכונה, כי הן האדם נברא להשיג איזה שלימות, והשלימות הזה הוא תכלית בריאתו, והנה השלימות היה תלוי או במשך מועד חייו שנברא שיעבוד את ה' כל ימי חייו מבלי הפסק, ומועד הקצוב לו לחיות עלי ארץ הוא המגביל את שלימותו ובזה נדמה כעבד שהוא מחויב לעבוד את אדונו כל ימי חייו מעלות השחר עד צאת הכוכבים בין ישלים איזה מלאכה קצובה בין לא ישלימנה, ועל נגד זה אמר **הלא צבא לאנוש עלי ארץ**, הלא צבאו וזמנו מוגבל ומשוער לפי הצורך להשגת שלימותו, או שהשלימות הזה תלוי במלאכה קצובה ומוגבלת, דרך משל אם יקיים האדם תרי"ג מצות אז השיג את שלימותו בין שקיים אותם בשנים הרבה בין שהשיגה ידו לקיימם בזמן קצר שאז מהר להשלים את מלאכתו, ואם לא השלימם אף שחיה שנים הרבה ועבד את ה' כל ימי חייו לא השיג שלימותו, ונגד זה הוא דומה כשכיר הנשכר להשלים מלאכה ידועה וכשהשלימה הוא מקבל את שכרו מבלי השקפה כמה ימים נמשך זמן עבודתו, ועל נגד זה אמר **וכימי שכיר ימיו**. ועתה מבאר דבריו. (ב) **כעבד**, ר"ל אם דומה **כעבד** אשר אינו נפטר מעבודתו ע"י השלמת מלאכה קצובה רק בהעריב יום, הנה **ישאף צל**, הלא יתאוה תמיד שיבא צל הלילה כי רק בו ימצא מנוח מעבודתו. ואם הוא **כשכיר** אשר יפטר מחובו בהשלימו המלאכה המוגבלת אשר קבל עליו, הלא **יקוה פעלו**, הלא יקוה להשלים פעלו ועבודתו המוגבלת, עכ"פ בין אם אשרו תלוי בזמן כעבד, בין אם תלוי בגמר העבודה כשכיר, אם הוכה במכאוב על משכב עד שעי"כ יתבטל מעבודתו, הלא עי"ז לא יוכל להשיג את שלימותו, כי אם שלימותו תלוי בזמן מבואר כי הזמן אשר בו יתרפה ממלאכתו כאין נחשב, וכ"ש אם אשרו תלוי בהשלים המלאכה אשר היא ארוכה מאד ולא יספיקו גם החיים הארוכים לגמרה ואף כי אם יתבטל במשך ימי היסורים, וא"כ איך נאמר כי באהבת ה' את הצדיק וברצותו שיתקן את אשר עות במה שלא עבד את ה' כראוי לעבדו מצד שהוא חוטא או מצד שהוא עושהו (כנ"ל ד') יוכיחהו במכאובים למרק עונו, והלא עתה ישוב ישבית עבודתו עוד יותר על ידי המכאובים ולא די שלא יתקן העבר כי עוד יוסיף להשבית מלאכת הנפש ומי ישלימנה. ח"ש. **כן הנחלתי לי ירחי שוא**, ר"ל כמו שהעבד מצפה שיבא הלילה והשכיר מצפה שיבא היום כדי למהר פעולתו, כן על אופן הזה הנחלתי לי ירחי שוא, והירחים האלה **מנו** והזמינו לי **לילות**

באור המלות

(א) צבא. בא גם על הזמן, כי מלאה צבאה (ישעיה מ'), כל ימי צבאי (לקמן י"ד י'), והוא על משך הזמן הקבוע לאיזה דבר, שמציין קבוצת חלקי הזמן הרגעים והשעות והימים כצבא, שהם קיבוץ אישים להיות חיל כללי, ור"ל שיש להאדם משך זמן קבוע כמה יחיה עלי ארץ: (ב) כעבד, כשכיר. העבד קנוי לזמן, קבוע או בלתי קבוע, כמו עבד עברי, עבד כנעני. והשכיר מושכר למלאכה ידועה: (ג) הנחלתי. מבנין הפעל שקבלתי את הירחים לנחלה והירחים הם נתנו לי מנה לילות עמל. מציין שאיבוד זמן הכולל קבל נחלת עולם, ועי"כ יקבל עמל פרטי בכל לילה ור"ל כי בעלי השכל ימצאו מנוחה בלילה ע"י השינה, רק שע"י

עֶרֶב וְשָׂבַעְתִּי נְדֻדִים עֲדֵי־נָשֶׁף׃ ה לָבַשׁ בְּשָׂרִי רִמָּה וְגִישׁ עָפָר עוֹרִי רָגַע וַיִּמָּאֵס׃ ו יָמַי קַלּוּ מִנִּי־אָרֶג וַיִּכְלוּ בְּאֶפֶס תִּקְוָה׃ ז זְכֹר כִּי־רוּחַ חַיָּי לֹא־תָשׁוּב עֵינִי לִרְאוֹת טוֹב׃ ח לֹא־תְשׁוּרֵנִי

ג' זעירא וגוש קרי

רש"י

עין

והמ"ם הוא עיקר נופל כמו מאמר ממאמר: ושבעתי נדודים. ואשבע על משתי ביום עד נשף לפי שלא הייתי יכול לישן מפני יסורים עד נשף של יום לפי שלבש בשרי רמה: (ה) וגוש עפר. גושת עפר והיא העלאת הלודה שדרך גוש עפר ללחלח ולהעלות חלודה: רגע. נקמטו כמו רוגע הים (ישעיה נ"א), פ"א עורי רגע לשון נוח גל אגל (אחר גל כקמטים הללו): (ו) ימי קלו. ימי טובתי מהרו ללכת מני ארג. מני אריגה הנעשית מהרה. וכן אמר חזקיה (שם ל"ח) קפדתי כאורג חיי: באפס תקוה. אין מקוה עוד לטובה: (ז) לא תשוב עיני. לאחר מיתה. וכאן כפר איוב בתחיית המתים: (ח) לא תשורני. לא יראני עוד עין שתחפוץ לראותי אחר שאמות: עיניך בי ואינני. להקב"ה מדבר למה הוגרכם

מצודת ציון

נדודים: נשף. ערב כמו בנשף (ישעיה נ"ט): (ה) וגוש עפר. חתיכת עפר ודרז"ל גזרו על גושה (שבת ע"ו): רגע. נתבקע כמו ואל רגעי ארץ (תהלים ל"ה): וימאס. מלשון המסה: (ו) ארג. כן יקרא הכלי אשר ישליך האורג בין חוטי השתי: באפס. מבלי: (ח) תשורני. תראני כמו אשורנו ולא

מצודת דוד

הולך אפס בכל עת מהיום מתי תבוא העת ותלך לה כי אולי יקל בעת האחרת והרי אני שבע כל היום ממחשבות נדידה עד הערב וכן תוזר הלילה וכ"ומר הלא כדרכי כן דרך כל סובלי יסורים וימי האדם הלא קצובים המה וא"כ החושב כן הפך הוא לקרב עת המיתה כי ייטיב לו מחיי צער ויסתור בזה דעת אליפז שאמר שהכל בא בהשגחה והרשעים יאבדו בעונם וימותו אבל הצדיקים ימורק מעט עונם ע"י היסורים כי בהיות כן שבאה הכל בהשגחה יחשב עוד יותר לעול כי המיתה טובה היא מחיי צער ורעה א"כ גמול הצדיקים מגמול הרשעים: (ה) לבש. הנה מרוב שלטי הנגעים עלתה הרמה על בשרי והיא כאלו לבושה מהם ומגוש עפר הארץ כמ"ש למעלה והוא יושב בתוך האפר ועפר והאפר אחד הוא: עורי. עור בשרי נתבקע ונמס: (ו) ימי קלו. מהרו ללכת בקלות יותר מן הארג אשר ממהר ללכת בקלות בין חוטי השתי: ויכלו. יהיו כלים מבלי תקוה כי לא אקוה עוד לחזור לקדמותי כי נחליתי מאד עד שא"א לשוב לאיתני: (ז) זכור. הסב פניו כלפי מעלה ואמר אהה ה' אם כן הדבר כמ"ש אליפז שבאו היסורים למרק העון להטיב האחרית עד מתי אהיה מעונה תן דעתך לזכור אשר ימי חיי עפים מהר כמו הרוח ואם תמתין עוד הנה שוב לא תשוב עיני לראות טוב כי

באור המלות

אבל היום ישתקה הכאב על כח הדמיון ויבהילהו גם בשינה, עד שבשכבו יאמר מתי אקום. ומדד ערב, מבואר נדד: (ד) ערב נשף. ערב מתחיל מהערבת השמש, ונשף בא על זמן האמצעי המבדיל בין יום ללילה שיזרח בו כוכב הנשף בין בתחלת היום בין בתחלת הלילה, כמ"ש חז"ל ברכות ד' תרי נשפי הוו: (ה) רגע. פי' המפ' מענין בקיעה, וכן רוגע הים (ישעיה נ' כ"ח) על רגעי ארץ (תהלות ל"ה), ולפי פירושי בכ"מ, לא בא פעל רגע מענין בקיעה רק פה, ולכן טוב יותר לפרש גם פה מענין מנוחה ומרגוע, עורי יאל מנוחה מן הרימה, אחר שהבשר נמס ואיננו, ולכן רק הבשר שהלבש מהם, וימאס כמו וימסס, שלפעמים יבא הא' תמורת אות הכפל, כמו אשר בזאו נהרים ארצו (ישעיה י"ח): (ו) קלו מני ארג. מליצה זו התבאר בפרשת ישעיה (סי' ל"ח) קפדתי כאורג חיי עמש"ש: (ז) רוח חיי. כמו רוח הולך ולא ישוב, תנא רוחו ישוב לאדמתו. לראות, תשורני. שור הוא הראיה מרחוק, בעת שעין רואי לא תשורני אף

קשת ומגן

באור הענין

עמל, ומפרש כי. (ד) אם שכבתי, לישן בתחלת הלילה, ואמרתי מתי אקום, ובעת אשר מדד ומדד הערב והיה אור, שבעתי נדודים עדי נשף, בענין שבבקר אומר מי יתן ערב ובערב אומר מי יתן בקר, א"כ הזמן שהוא תנאי אל השגת שלימותו היה כאין וכהוה ואתאוה שיחלוף ולא יהיה במציאות, וכן מצד המלאכה כשכיר, הלא. (ה) לבש בשרי רמה וגוש עפר, ר"ל הרימה והגוש עפר שאני לבוש בהן אינם לבוש אל עורי רק אל בשרי כי עורי כבר רגע ונבקע ונמסס מפני השחין, והרמה והעפ' הוא המלבים את בשרי תח' העור שהיה לבוש בו תחל', וא"כ איך אוכל לעשו' דבר לשלימותי אחר שהייתי כמת אשר נאכל חצי בשרו: (ו) ימי, מפרש כי לענין השלימות התלוי בזמן ימי קלו מני ארג, שהשתי והערב נטוים במהירות אחד על חברו עד שהא' קושר בכל רגע את חברו, כן יתחלפו ימי במרוצה שהיום הבא מבטל את העבר, ומצד השלימות התלוי במלאכה יכלו באפס תקוה, כי לא אקוה גם א"ז' אושר, וא"כ איך אפשר שיהיה זה לטובה אשר תחת הרישול המנער אשר התרשלתי מעבודת ה' סבב עלי הרישול והביטול ממלאכת אחרי ימים רבים: (ז) זכר, טען עוד טענה אחרת, לעומת שאמ' כי יענים את הצדיק עונש חולף בעתו כדי שלא יצטרך להענישו עונש נצחי (שהיא המיתה לדעת איוב שכפר בתחיה) לאחר זמן, ע"ז טוען הלא בזמן שהוא מתיסר דומה כאלו מת באותו זמן, אחר שלא יוכל לפעול בעת ההיא דבר לשלימותו שהוא תכלית חייו, וא"כ מה מרויח במה שכורת מספר ימיו עתה, כדי שלא יכרות ימיו בסוף ימי חייו, הלא טוב יותר שימות מעט זמן הזה קודם זמן מיתתו באחרית ימיו, משימות זמן הזה באמצע ימיו, כי שביתת מלאכתו כמיתה יחשב, וז"ש זכר כי רוח חיי, ר"ל חיי הוא רק רוח שהיא נשמת אפו, והנשימה היוצאת לא תשוב עוד, וכן כל רגע החולפת לא תשוב עוד, וא"כ אשאל אחר שלא תשוב עיני לראות טוב בעת אשר: (ח) לא תשורני עין רואי, היינו אחר אבדן הגויה במותה שאז יתעלם מעין כל ועין גם שזורנו עוד, ומאז א"א שישוב לראות בתור החיים, הלא עתה על ידי היסורים שנחשב כאלו מת

עתה

עֵין רֹאִי עֵינֶיךָ בִּי וְאֵינֶנִּי׃ ט כָּלָה עָנָן וַיֵּלַךְ כֵּן יוֹרֵד שְׁאוֹל לֹא יַעֲלֶה׃ י לֹא־יָשׁוּב עוֹד לְבֵיתוֹ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקֹמוֹ׃ יא גַּם־אֲנִי לֹא אֶחֱשָׂךְ־פִּי אֲדַבְּרָה בְּצַר רוּחִי אָשִׂיחָה בְּמַר נַפְשִׁי׃ יב הֲיָם־אָנִי אִם־תַּנִּין כִּי־תָשִׂים עָלַי מִשְׁמָר׃ יג כִּי־אָמַרְתִּי תְּנַחֲמֵנִי עַרְשִׂי יִשָּׂא בְשִׂיחִי מִשְׁכָּבִי׃ יד וְחִתַּתַּנִי בַחֲלֹמוֹת וּמֵחֶזְיֹנוֹת

רש"י

ולפגעני ולדכאני ביסורים בראיה אחת שתשים עיניך עלי ואינני בעולם: (יא) גם אני לא אחשך פי. הואיל ואיך חדל ממני גם אני לא אמנע דיבור מלצעוק על מדותיך: (יב) הים אני. ששמת עלי חול למשמר: אם תנין. דג גדול שחבשהו בנבכי ים: כי תשים עלי משמר. השטן הזה לשמרני שלא תצא נפשי: (יג) ישא בשיחי משכבי. משכב הלילה יסבול בצרתי מעט ואוכל למנוע שיחי:

מצודת דוד

תמות טרם בוא הטובה: (ח) לא תשורני. העין הרואה אותי עתה לא תראה אותי עוד כי אמות ואקבר וכאשר תשים עיניך בי להטיב לי לא אהיה עוד בעולם: (ט) כלה ענן. ר"ל לא אקום שאשוב ותהייני לראות בטוב כי כמו הענן כלה בוא והולך לו ולא ישוב זה הענן בעצמו כן היורד אל הקבר לא יעלה עוד ממנה ומזה אחז"ל שכפר בתחיית המתים: (י) מקומו. אנשי מקומו לא יכירו אותו עוד כי לא ישוב לביתם וכפל הדבר במ"ש: (יא) גם אני וגו'. כאומר הואיל ואין היסורים חדלים ממני ולא אקום עוד לראות טוב לכן לא אחדל גם אני מאמרי פי ואדברה בעבור צר רוחי וכאשר אבדתי אבדתי: אשיחה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יב) הים אני. וכי אני דומה אל הים או אל הלויתן אשר שמת עלי משמר להיות כלוא ביסורים מבלי צאת מהם בעת מן העתים כאשר שמת את החול אל הים להיות לו למשמר לבל יעברנהו וכאשר חבשת את הלויתן בנבכי ים לבל יצא בשום פעם שלא יחריב העולם: (יג) כי אמרתי. אם אמרתי ערשי תנחמני כי משכב השינה משכית הצער: ישא בשיחי משכבי. משכב הלילה יעבור ותלכה בשיחי לכלותה וכפל הדבר במ"ש: (יד) וחתתני. אבל גם התנחומין הזה לא עלתה בידי כי בעת השינה שמרת.

מצודת ציון

קרוב (במדבר כ"ד): (יא) אחשך. אמנע ואחדל: אשיחה. מל' שיחה ודבור: (יב) תנין. זה הלויתן כמ"ש: (יג) ערשי. מטתי כמו ערשו ערש ברזל (דברים ג'): ישא. תבער ותלכה כמו ותשא הארץ מפניו (נחום א'): בשיחי. ענינו ספור התלאות כמו מרוב שיחי וכעסי (ש"א א'): (יד) וחתתני. ענין שבר כמו תראו חתת (לעיל ו'): ומחזיונות. ענין ראיה

קשת ומגן

באור הענין

עתה עניי גרוע יותר, כי עתה **עיניך [ישורון] בי** ובכל זה **ואינני**, שעתה הגם שרואים אותי שאני עדיין במציאות בכ"ז אני דומה כאלו אינני, כי כל משך זמן היסורים דומה כאלו איני בעולם, וא"כ יותר טוב היה שיהיה מקצר ימיו בעת אשר עין אדם לא תשורנו עוד, שהוא בסוף ימיו, וימיתנו קודם זמנו, משיקצר ימיו באמצע ימי חייו, שעדיין רואים אותו והוא חי ובכ"ז דומה כמת: (ט) **כלה**, ר"ל ואם תאמר שאחר המות ישוב יחיה ואז ישלים חקו, הלא כמו **שהענן** והאד העולה מהתכת המורכבים, **יכלה וילך** ולא ישוב עוד להתחבר עם הגוף אשר נפרד ממנו. **כן היורד שאול** יתפרדו היסודות שהורכב מהם **ולא יעלה** עוד, וגם אם יצוייר שיעלה. (י) **לא ישוב עוד לביתו**, וגם אם יצוייר שישוב לביתו, **לא יכירנו עוד מקומו**. ר"ל הגם שחלקי הגוף הנתכים לא נאבדו מן המציאות ויתחברו עם גופים אחרים והרכבות אחרות כנודע, לא ישובו אל ענינם הקודם, לכן. (יא) **גם אני לא אחשך פי**, אחר שלא אפסיד בדבורי ולא ארויח בשתיקתי, טוב כי **אדברה בצר רוחי**: (יב) **הים אני**, למה תחסום פי מלדבר, וכי אני ים אשר שמה הטבע מחסום לפיו ושפה לו סביב בל יצא ויחריב העולם, או **האם אני תנין** שהאדם ישים רסן בפיו בל יזיק בנשיכתו, האם כן אזיק גם אנכי אם אפתח פי אשר לכן **תשים עלי משמר** לנצור על דל שפתי בל אדבר דבר: (יג) **כי**, עד עתה שתקתי, **כי אמרתי** או **שערשי תנחמני**, שע"י המנוחה על ערש יקלו היסורים מעט, או **כי ישא בשיחי משכבי** ר"ל שמשכבי ישא בעדי שיח ודבור וידבר עבורי, ימליץ בעד שהבאים לבקרו ויראו משכבו בחליו הם ידברו וישאו שיח בעדו, עד שהוא לא יצטרך לדבר, אבל גם על משכבי בלילות אין לי מנוחה, **כי**. (יד) **וחתתני בחלומות**, שעל ידי חלומות הרואה מהעתיד לבא עליו ישבר הגוף מפחד, **ומחזיונות**

באור המלות

מרחוק, אז לא אראה עוד גם מקרוב: ראי. שם, עיניך בי, ראיית עין שאחריו ב', מורה על השגחה ועיון בדבר היטב, עיניו בגוים תצפינה, באויבי ראתה עיני: (יא יב) אדבר, אשיחה. הדבור יהיה בשכל ודעת, וביחוד יציין הדבור והוכוח בארך ובראיות, והשיח הוא הדבור הפנימי הנפלט שלא מדעת, כמו כי שיח וכי שיג לו, וע"כ אמר אדברה בצר רוחי, כי הרוח יציין ג"כ רוח השכל, ויצייר שבטנו מלא ראיות ויכוחים עד שרוחו צר לו המקום וע"י הדבור ירוח לו, כמ"ש לקמן אדברה וירוח לי, והשיח הוא במר נפשו, מצד מרירת נפשו יפליט דברים בלי דעת, ונגד השיחה אמר הים אני, כי לעצור השיחה הוא לעצור בעד הטבע, ונגד הדבור שהוא ברצון אמר אם תנין, כי התנין פעולתו ברצון: (יג) ערשי, משכבי. הערש עשוי בתמונה מיוחדת למשכב החולים והחלשים, והמשכב כולל כמ"ש עמוס (ג' י"ב) תהלים (ו'). ישא בשיחי, כמו ונשאו עליך בניהם קינה (יחזקאל כ"ז ל"ב): (יד) חלומות חזיונות. החלום מודיע לו את העתיד, ע"כ אמר וחתתני, כי נשבר לבו ע"י בשורות רעות

תְּבַעֲתַנִּי׃ טו וַתִּבְחַר מַחֲנָק נַפְשִׁי מָוֶת מֵעַצְמוֹתָי׃ טז מָאַסְתִּי לֹא־לְעֹלָם אֶחְיֶה חֲדַל מִמֶּנִּי כִּי־הֶבֶל יָמָי׃ יז מָה־אֱנוֹשׁ כִּי תְגַדְּלֶנּוּ וְכִי־תָשִׁית אֵלָיו לִבֶּךָ׃ יח וַתִּפְקְדֶנּוּ לִבְקָרִים לִרְגָעִים תִּבְחָנֶנּוּ׃ יט כַּמָּה לֹא־תִשְׁעֶה מִמֶּנִּי לֹא תַרְפֵּנִי עַד־בִּלְעִי רֻקִּי׃ כ חָטָאתִי מָה אֶפְעַל ׀ לָךְ נֹצֵר הָאָדָם לָמָה שַׂמְתַּנִי לְמִפְגָּע לָךְ וָאֶהְיֶה עָלַי

רפי ... למשא

רש"י

(טו) מות מעצמותי. מות אני בוחר יותר מאיברים הללו שבי: (טז) מאסתי. בחיי כי סוף סוף לא לעולם אחיה: חדל ממני. מהרע לי כי הבל ומעט ימי: (יז) כי תגדלנו. לשית אליו לבך לפקוד מעשיו בכל בקר ולבחון לכל רגע: (יט) כמה. עת ארוך אשר לא תשעה ממני כמו (שמות ה') ואל ישעו. בדברי שקר וכן שעה מעלי ויחדל (לקמן י"ד): בלעי רקי. כדי בליעת רוקי: (כ) למפגע לך. כפוגע באדם בעת חמתו ומעורר עליו כל מעשה איבתו (ס"א אוכתו): ואהיה עלי למשא. זה אחד מן התיבות שכינה הכתוב והם תקון סופרים:

מצודת ציון

כמו ואתם תחזה (שמות י"ח) ור"ל הדמיונות שרואים בחלום וכפל הדבר במ"ש: תבעתני. מל' בעתה וחרדה: (טו) מעצמותי. האברים יקרא עצמות כי הם המעמידים אותם: (יז) תשית. תשים: (יח) ותפקדנו. תשגיח בו כמו ופקדת נוך (לעיל ה'): לבקרים. בכל בקר וכן חדשים לבקרים (איכה ג'): (יט) תשעה. תחדל כמו השע ממני ואבליגה (תהלים ל"ט): (כ) למפגע. ענין הכאה מכת מות כמו גש פגע בו (ש"ב

מצודת דוד

אותי בחלומות רעים והחרדת אותי מן החזיונות הקשות כי רואה אני בחלומי כל מקרי היום על כי תמיד אהרהר בהם כי כן הדרך לראות בחלום הרהורי היום: (טו) ותבחר וגו'. נפשי תבחר למות ממיתת חנק ותבחר המות יותר מלהיות עם עצמותי: (טז) מאסתי. מאסתי חיי כי לא לזמן ארוך אחיה ומהו הטובה אשר אוכל לקבל בזמן קצר לזאת חדל ממני את החיים כי הלא הבל ימי ואין בהם ממש כי מעטים המה: (יז) מה אנוש. עד הנה אמר דבריו לפי דעת אליפז שהכל בא בהשגחה ועתה בא להגות דעתו ואומר איך אאמין שהכל בא בהשגחה וכי מה הוא האדם אשר תחשיב אותו לגדול וחשוב עד שתשגיח בו וכי תשים אליו לבך הלא קטן הוא ובזוי מאד: (יח) ותפקדנו. וכי תשגיח בו בכל בקר וכי תבחון מעשיו בכל רגע וכי זו היא כבודך: (יט) כמה. כאומר ולו אף אם תשגיח בי ומאד שעונש באו עלי היסורים מה זה תכבד עלי ידך כמה הרבה מן הזמן אשר לא תחדל ממני מלהכות בי ולא תתן לי רפיון אף זמן מועט משך שיעור בליעת הרוק: (כ) חטאתי. ועוד אף אם לו חטאתי מה אני עד שאוכל לפגום בך ועוד הלא אתה נוצר האדם ולמה בראתני להיות נכון לשאתה תפגע בי מכת ידך וכאומר הלא בתחלת בריאתי ידעת כי כן יהיה וכאלו בראתני להנקם בי להיות כמטרה לחץ: ואהיה עלי למשא. תקון סופרים הוא ור"ל ואהיה עליך למשא ומוסב על למה שמתני כאומר

קשת ומגן

באור המלות

וכחזיון יראה לו צורות מבהילות שנבעת מפניהם וע"כ אמר תבעתני: (טו) מחנק, שם ע"מ מפעל, דבר החונק, ומלת ותבחר נמשך לשלשה, (ותבחר) מות, (ותבחר) מאסתי, ר"ל הם אשר מאסתי: (יח) ותפקדנו, תבחננו. הפקידה הוא

באור הענין

במה שרואה חזיונות מפחידות ונוראות, עד כי. (טו) ותבחר. נפשי בוחרת מחנק, היינו מיתה של חנק, שמחאה שיחנק וימות, נפשי בוחרת מות מלהיות תוך עצמותי, כי טוב לה מות מחיים: (טז) מאסתי שיעור הכתוב (ותבחר) מאסתי לא לעולם אחיה הדבר אשר מאסתי תמיד ואשר היה רע בעיני מדוע לא אחיה לעולם, עתה נפשי בוחרת בזה, ומבקשת המות, וטוב לה מה שנגזרתי על אופן הזה שלא אחיה לעולם, וא"כ אני מבקש חדל ממני אחר שכל"ז הבל ימי: (יז) מה אנוש, עתה התחיל לטעון על דעת אליפז בהשגחה, ואומר האנוש מה נחשב הוא אשר תגדלנו ליחד עליו השגחתך, או מה נחשב הוא אף רק שתשית אליו לבך גם בהקראי בעלמא, וכ"ש איך יצוייר זה, כי. (יח) תפקדנו לבקרים בכל בקר, ויותר מזה כי לרגעים תבחננו שתבחון אותו בכל רגע על זה השיעור: (יט) כמה (אשר) לא תשעה ממני, שאם כדעת אליפז שהיסורים של איוב הם השגחיים וה' סופר כמותם ואיכותם ומשגיח בכל רגע שלא ימות מתוך גודל המכאוב, איך יצוייר שהגבוה מעל גבוהים ישגיח השגחה כזאת על האדם הזה אשר כאין נחשב לפני רוממותו, ושיעור הכתוב איך לרגעים כמה (זה השיעור אשר) לא תשעה ממני תבחננו, כי הלא לא תרפני אף עד בלעי רוקי, עד שצריך אתה לבחון עניני בכל רגע, ואיך אפשר זה שתתמיד השגחתך כמה זה השיעור, והנה שמירה מופלגת כזאת לא תצוייר רק באחת משתי פנים, או על צד הנקמה הגדולה, כמו שהמלך רוצה להנקם ממנו נקמה מופלגת ומצוה ליסרו בכל יום ביסורים קשים ומשונים וממנה עליו רופאים גדולים שירפאוהו תמיד ויחיוהו שישאר בחיים זמן רב כדי שיוכל להנקם ממנו זמן רב. או שיהיה על צד ההטבה המופלגת, שישמרו בחיים כדי להטיב לו באחריתו, ולעומת זה טוען, שא"א שתהיה השמירה הזאת על צד הנקמה, כי לא יצוייר נקמה כזאת רק מאדם לאדם, אם עשה לו רעה ורוצה להשיב לו כרעתו, אבל לא אצל ה' שלא יצוייר שהאדם יעשה לו רעה, ועז"א, (כ) חטאתי, גם אם חטאתי מה אפעל לך ומה היזק הגיע

לְמַשָּׂא׃ כא וּמֶה ׀ לֹא־תִשָּׂא פִשְׁעִי וְתַעֲבִיר אֶת־עֲוֺנִי כִּי־עַתָּה לֶעָפָר אֶשְׁכָּב וְשִׁחֲרְתַּנִי וְאֵינֶנִּי׃

רש״י

(כא) ומה לא תשא פשעי. ומה הדבר הזה שאיך נושא לפשעי: ושחרתני. תבקשני ולא תמצאני:

מצודת דוד

למה בראתני להנקם כי נהיות עליך למשא לפגום את בקדושתך הלא טוב היה העדרי ובלא תקון יאמר שאומר הן קלתי בחיי ולא אוכל לסבול את עצמי ואני עלי למשא והוא מענין לשון מליצה: (כא) ומה וגו׳. ועוד הלא כבר קבלתי די הגמול ומעתה למה לא תמחול פשעי להביא עלי הטובה גמול הצדק: כי עתה. ר״ל הלא עתה בזמן קרוב אשכב לעפר כמתי עולם וכאשר תשחר אותי לגמלני גמול הצדק לא אהיה עוד בעולם ויקופח א״כ שכרי (העולה מהמענה היא לסתור דעת אליפז שאמר שהכל בא בהשגחה וגמול ישלם כי ישיב אמרים אם כן סוף יהיה עוד עול נוסף כי גמול היסורים אשר ישולם להצדיקים על מעט העון רעה היא מגמול האבדון אשר ישולם לרשעים ויביא ראיה מבעלי המכאוב אשר יצפו יום יום בהעברת הזמן וימי האדם הלא קצובים המה ויתאוו א״כ בהתקרב עת המות ויוסיף אומר שאין כבוד המקום להשגיח בשפלים והוכיח בדברים לומר אף אם ישגיח ואף אם יחטא ואשם מה יפעל בו ולמה ברא אותו ויתרעם עוד לומר הלא די לו בעונש שקבל עד כה ומתי יקבל גמול הצדק וכי יקופח שכרו:

מצודת ציון

א׳): (כא) ומה. ולמה וכן מה יתאונן (איכה ג׳): ושחרתני. מדרוש אותי כמו שוחר טוב (משלי י״א):

קשת ומגן

באור הענין

לך מתפאר עד שבעבורו תרדת את כל החרדה הזאת לנקום בי בנקמה מופלגת כזאת, וכן א״א שתהיה שמירה זאת על צד ההשגחה והשמירה ששומר את מעשה ידיו, כי ע״ז אשאל נוצר האדם, ר״ל אם השמירה הזאת באה מצד שאתה נוצר האדם ושומרו, ואיך רוצה להשחית את מעשה ידך, למה שמתני, הלא אשאל למה בראתני כלל, אחר שאין בבריאותי ומציאותי שום תועלת, לא לצרכך כי אני למפגע לך, כדבר שטרחו מרובה מהנאתו, ולא לצרכי ותועלתי כי ע״י מציאותי אהיה עלי למשא, שאני למשא כבד על עצמי לסבול יגון ועמל, וההעדר היה טוב לי מן המציאות: — בשגם אם תכלית היסורים הם כדי שעל ידם תמחה את עוני כמ״ש אליפז, הנה אשאל. (כא) ומה, ולמה לא תשא פשעי? עד מתי תמתין בהעברת עוני הלא עוד מעט לעפר אשכב כי חיי קצרים, והיה ראוי שתמהר לכפר עון ולהסיר שבט אפך בעודי בחיים, כי עוד מעט ושחרתני ואינני בעולם:

באור המלות

אחר הזכירה, שאח לעשות לו איזה דבר טוב או רע. והבחינה נרדף עם נסיון, שיבחננו בכל רגע לדעת תכונתו ועניינו: (כא) לא תשא פשעי, ותעביר על עוני. הכתוב אומר (מיכה ז׳) נושא עון ועובר על פשע, שהעון שהוא עוות השכל והמינות והכפירה הוא קשה יותר מפשע, שהוא המרידה בלא כפירה בשרשי הדת, וע״כ אינו עובר על עון שהוא שימחול אותו מכל וכל רק נושא וסובל אותו וכמש״ש. אבל איוב שהיה בטוח מפשע ומרידה, אבל לא מעון וכפירה, כי בתלונותיו הכחיש שרשי האמונה העקריים, אמנם היה העון קל מפשע לפי אמר בספך:

פתיחה למענה הרביעית מענה בלדד

התשובה השנית בחר לו שפה אחרת, אשר כפי דבריו ירשה בקבלה מאבותיו (פ׳ י״ח), כאליפז יאמין גם הוא בהשגחה ובחפשיית הבחירה, כמוהו גם הוא יחזן כתף סוררת אל דעת האלמגניגים, ולאשר גם איוב במענהו לאליפז האריך מדרושים אלה, לכן הסתפק גם הוא במופת אחד אשר העמיד נגד הכופר בהשגחה, במ״ש האל יעות משפט (פ׳ ג׳), ובאור זאת הראיה הוא, כי מתנאי האלהות שימצאו בו כל השלימיות ושיסולקו ממנו כל החסרונות, וזאת שילא מאתו עול ומשפט מעוקל הוא חסרון, וראוי שלא ימצא בו, וזאת יודה גם בעל הריב, וגם איוב הניח זה ליסוד אשר עליו בנה ראיותיו, רק שאיוב לקח את הדברים בהסקף על משפט האישיי, וכה יאמר, שיעשה האל עול הוא דבר נמנע בחקו, ההנהגה האישיית הנגלית איננה מסודרת לפי המשפט והצדק, באשר ראינו כי היא לא תבחין בין צדיק לרשע כי הכל כאשר לכל כטוב כחוטא נתונים שמה תחת מקרי הזמן ותהפוכותיו, ואחר שזה שיגיע רע להצדיק בחנם הוא עול, א״כ נמנע שתהיה הנהגה זאת מאת ה׳ כי חלילה לאל מרשע ושדי מעול, ולכן החליט כי הנהגה זאת יוצאת ממושל עור ומחוס עינים שהיא המערכה, אשר היא לא תבחין בין עובד אלהים לאשר לא עבדו. אמנם בלדד הכריע ההפך מצד המשפט הראשיי הכללי, וכה יאמר העול ראוי שיסולק מאת ה׳ יען היותו חסרון, וכן ראוי ליחס לו היכולת המוחלט אחר היותו שלימות, והנה שנאמר שה׳ מסר הנהגת העולם אל מושל עור הבלתי מבחין בין טוב לרע, גם אם נצדיק בזה את הדברים הפרטיים הנמשכים מרוע הסדר, בשנאמר כי לא מאת ה׳ יצאו רק משרי המערכה המנהיגים את ההנהגה האישיית, בכ״ז לא נוכל להצדיק אותו מצד המשפט הראשיי, כי נשאל הלא זה בעצמו עול מאתו מה שמסר את ההנהגה ביד המערכה, ולא נוכל להשיב ע״ז רק אחת משתי אלה, או שנאמר שאין לו יכולת לעשות משפט להנהיג ההנהגה האישיית, וזה א״א כי מתנאי האלהות שימצא לו היכולת המוחלט, ועז״א האל היינו הבעל יכולת והתקיף, איך יעות משפט, או שנאמר שעזב את השפלים ואינו רוצה להשגיח גם על צד המאום או הקנאה, (כפי החלוקה אשר בפי המורה בע״ז מאליפז), אם מצד הצדק, ועז״א ואם שדי יעות צדק, וזה מופת חותך שההנהגה האישיית יוצאת מהשגחתו, ושרוב

הצדק

ח א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשּׁוּחִי וַיֹּאמַר׃ ב עַד־אָן תְּמַלֶּל־אֵלֶּה וְרוּחַ כַּבִּיר אִמְרֵי־פִיךָ׃ ג הַאֵל יְעַוֵּת מִשְׁפָּט וְאִם־שַׁדַּי יְעַוֵּת־צֶדֶק׃ ד אִם־בָּנֶיךָ חָטְאוּ־לוֹ וַיְשַׁלְּחֵם בְּיַד־פִּשְׁעָם׃ ה אִם־אַתָּה תְּשַׁחֵר אֶל־אֵל וְאֶל־שַׁדַּי תִּתְחַנָּן׃ ו אִם־זַךְ וְיָשָׁר אָתָּה כִּי־עַתָּה יָעִיר עָלֶיךָ

רש"י

ח (מענה בלדד) (ב) **ורוח** כביר. רוב דברים. כביר לשון רוב: (ג) האל יעות משפט. הה"א נקוד פת"ח. ומליצתו לשון תימה: (ד) וישלחם ביד פשעם. ע"י פשעם (הפשע) הוא נעשה שליח להובילם: (ה) אם אתה תשחר וגו' יעיר עליך את זכותך:

מצודת ציון

ח (ב) ורוח. ענינו כעס כמו הניחו את רוחי (זכריה ו'): כביר. חזק כמו אל כביר (לקמן ל"ו): (ד) וישלחם. גרשם כמו שלח מעל פני (ירמיה ט"ו) והוי"ו היא במקום או וכן אם בחוקתי תלכו וגו' ונתתי וגו' (ויקרא כ"ו) ור"ל או נתתי וגו': ביד. במקום כמו יד אבשלום (ש"ב י"ח): (ו) זך. מל' זכות ובהירות:

מצודת דוד

ח (ב) עד אן. עד מתי תדבר אלה הדברים שלא אמרי פיך יחשבו לכעס חזק: (ג) האל. וכי האל יעות משפט מבלי תת עונש לרשעים כפי הגמול וכי יעות הצדק לבלי תת גמול שכר הצדיקים ואיך תאמר שמסר הכל ביד מערכת השמים ושיש א"כ כצדיק כרשע: (ד) אם בניך. ר"ל ראה שאין הדברים באים במקרה כ"א בהשגחה לפי הגמול כי כאשר בניך חטאו בעשותם משתה תמיד המביא לידי קלות ראש הנה אז גרשם מן העולם במקום פשעם כי בבית המשתה מתו במקום הרשע שם המשפט: (ה) אם אתה וגו'. ר"ל ומזה תשכיל לדעת כאשר אתה תדרוש לה' שירחמך ותתחנן אליו להעביר אשמתך: (ו) אם זך. ר"ל אם תעשה בזכות ויושרות הלב לא ברמיה הנה לא יקופח שכרך כי מעתה יעורר רחמיו ויעשה נות לצדק שלם ותמים למלא כל מחסורך כי גמול הוא משלם:

באור המלות

(ג) משפט, צדק. המשפט הוא כפי הדין, והצדק הוא לפי היושר לפנים משורת הדין בהשקף על העת והמקום והסבות כמ"ש בכ"מ, ואם מסר ההנהגה להמערכה בכלל מצד שא"ל יכולת ובזה יעות משפט הכולל זה נגד חק האל, שם האל יורה על התוקף והיכולת, ואם יעות צדק פרטי הנוגע לך הוא נגד שם שדי שמורה השגחתו הפרטיית: (ד) וישלחם. מן העולם, כמו תרע לאומים ותשלחם, וי"מ תרגם כמו בשלח יעבורו שיתרגם בחרבו: ביד פשעם. כמו כאשר דבר ה' ביד משה, ויושיעם ביד ירבעם: (ה) תשחר אל אל, ואל שדי תתחנן. שחר. מורה הבקשה והדרישה המתמדת, שמבקש דבר שנעלם מאתו, וזה אל אל הגבוה שמציאותו נעלם, והחינון מורה שמבקש מתנת חנם וחסד וחן, וזה אל שדי שמורה על השגחתו האישיית שמצד זה א"צ לשחרו כי הוא נמצא אל האדם רק צריך חינון: (ו) זך, וישר. הזך הוא בלי פסולת, כמו שמן

קשת ומגן — באור הענין

הסדר הנדמה לנו מיסורי הצדיקים הוא טעות אצלנו כי הכל מסודר מאתו בצדק ובמשפט כי הוא אל אמונה ואין עול. — **אמנם** מדוע יביא ה' רעות על הצדיק, בזה נטה למסלה אחרת, כי לפעמים יביא ה' מכאובים על הצדיק מבלי שום חטא קדם, רק כדי להטיבו באחריתו וישלם לו חלף הרעה טוב כפלים, בענין שהרעות יבאו ע"ד התמורה והחילוף, שע"י הרע ההוה ישיג טוב בעתיד (פ' ו' ז'), ולאשר כמורגל בפי החכמים יתדמה האדם בהרבה ענינים אל הצמח, מבאר כי כן תתנהג הטבע עם הצמחים למיניהם, ש.צמח הנטוע במקום שלפים ליח וממה יעקרהו בעל הגן ממקימו וישתלהו במקום רענן ושמן, ומבואר שעקירה זאת איננה לרעה רק 'טובה למען ימעהו שורק, אולם לא כל עשב מסוגל לזה, כי הצמחים הגדלים על רוב מים הלחים ורטובים בטבעם לא ישרישו שרשיהם אחרי עקירתם, אבל לעומת זה כן הם לפני כל חציר ייבשו, וזה הענין בעצמו יהיה בהנהגת האדם, שהרשע הרגיל בתענוגים ומותרות לא יעקרנו ממקומו רק יקחהו מהעולם קודם זמנו, וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים, אבל הצדיק יתעקר לפעמים ממקומו ויורש מנכסיו וגופו יתיסר, וזה לטובתו לשתלו במקום נאמן, ועוד ינוב בשיבה יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצלח (יח—כ), ולכן יעצהו להחזיק במעוזו ולבטוח בה' ואליו יתחנן, כי אז תחת יסוריו יכון חלקו ואחריתו ישגא מאד (י"ז כ"א כ"ב): (ב) **עד אן תמלל אלה** לדבר דברי רוח, ונוה שמחליט שה' מסר את ההנהגה ביד המערכת הבלתי מבחנת בין טוב לרע אני משיב לך. (ג) **האל יעות משפט**, הלא יהיה זה עול בחק האל או חסרון יכולת וכמו שהתבאר בפתיחה, אמנם צדיק וישר ה' ואין עול, כי. **אם בניך חטאו לו**, שעל בניך לא תוכל לומר שנתיסרו ע"ד התמורה כדי להרבות שכרם אחר שהם מתו ונאבדו, הבל עליהם לא תוכל להחליט שלא חטאו, ובודאי חטאו לו (כמ"ש בעצמו אולי חטאו בני) ולכן **וישלחם ביד פשעם**, כי שלחם ביד הפשע עצמו, כי בעת אכלו ושתו שאז פשעו וברכו אלהים בלבבם, נפל עליהם הבית ומתו. וזה מדה כנגד מדה כפי היושר והצדק, אבל הנוגע לך שאתה טוען כי צדיק אתה, אני משיב לך. **אם אתה תשחר אל אל** ותתפלל לפניו, אז. **אם האמת כדבריך כי זך וישר אתה** אז יתברר לך **כי עתה**, מה שהביא עליך יסורים אינו מצד קצפו או מצד הסתרת פנים וסילוק השגחתו, רק בהפך כי עתה ע"י היסורים **יעיר עליך**, וביסורים בעצמם **ישלים את נות צדקך**, לכונן את נוך בשלימות גדול כראוי לך לפי צדקך, ופרי היסורים הללו יהיה, כי. **והיה ראשיתך**

עָלֶיךָ וְשִׁלַּם נְוַת צִדְקֶךָ׃ ז וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה מְאֹד׃ ס ח כִּי־שְׁאַל־נָא לְדֹר רִישׁוֹן וְכוֹנֵן לְחֵקֶר אֲבוֹתָם׃ ט כִּי־תְמוֹל אֲנַחְנוּ וְלֹא נֵדָע כִּי צֵל יָמֵינוּ עֲלֵי־אָרֶץ׃ י הֲלֹא־הֵם יוֹרוּךָ יֹאמְרוּ לָךְ וּמִלִּבָּם יוֹצִאוּ מִלִּים׃ יא הֲיִגְאֶה־גֹּמֶא בְּלֹא בִצָּה יִשְׂגֶּא־אָחוּ בְלִי־מָיִם׃ יב עֹדֶנּוּ בְאִבּוֹ לֹא יִקָּטֵף וְלִפְנֵי כָל־חָצִיר יִיבָשׁ׃

ת"א והיה וגו'. קידושין מ': כי תמול וגו', ספר הזוהר פרשת ואתחנן: כ"ב כן

רש"י

(ו) ושלם נות צדקך. ויעשה את נות צדקך שלם ותמים: (ז) והיה ראשיתך מצער. ראשיתך שעברה מצער לפי אחריתך שישגה מאד: (ח) לדור ראשון. על דור ראשון כמו (דברים ד') כי שאל נא לימים ראשונים: וכונן. הכן והזדמן לעמוד על חקרי אבותם: (יא) היגאה גומא. זאת יאמרו אין הגומא גדל אלא בעוד שהבצה לחה במימיה ובלחלוחיה, בילה מריש"ק בלעז: (יב) באבו. בלחלוחו ובפריו. לא יקטף. לא ישבר ולא ינתק, כמו (דברים כ"ג) וקטפת מלילות: ולפני כל חציר יבש. קודם כל חציר

מצודת דוד

(ז) ראשיתך מצער. הטובה שהיה לך בראשית ימיך תחשב למעט כי הטובה שהיה לך באחרית ימיך יגדל מאד עד שלמולה תחשב למעט הטובה שהיה לך מאז: (ח) כי שאל נא. עתה שאל דבר לדורות הקודמים והכן דעתך אל מה שחקרו אבותיהם ומסרו להם: (ט) כי תמול. צעירים אנחנו לימים כאלו ביום אתמול נולדנו ולא נדע כל הקורות להביא ראיה מן המוחש: כי צל ימינו. כמו הצל אשר לא יעמוד זמן רב במקום אחד כי ינטה ממקומו בעבור הלוך השמש כן אנחנו מקרוב נולדנו ולא עבר עדיין זמן רב: (י) יורוך. ילמדו אותך ויאמרו לך מה שקבלו מאבותם אשר חקרו מהדברים אשר נתפרסם להם מן ההוה: ומלבם. אף מלב עצמם יוציאו דברים אשר חקרו בשכלם ע"פ הדברים אשר קבלו מאבותם: (יא) היגאה. והנה כה יאמרו לך וכי יגדל עץ גומא בלא טיט הלא וכי יגדל צמח האחו בלא מים הלא אין דרכם לגדל אלא במקום המים לבא בהם מרבית הלחלוחית ושפע הרטיבות: (יב) עדנו באבו. כשהוא עדיין בלחלוחו הראוי הנה אז לא ישבר אבל כאשר פסקה הלחלוחית דרכו להתייבש טרם כל חציר כי רב הלחלוחית שבו הוא סבה להתייבש מהר כאשר תסור ממנו:

מצודת ציון

(ז) מצער. מעט כמו הלא מצער היא (בראשית י"ט): ישגה. יתגדל כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צ"ב): (ח) רישון. כמו ראשון: (ט) תמול. אתמול: (יא) היגאה. היגדל כמו כי גאה המים (יחזקאל מ"ז): בצה. טיט הלח כמו הטבעו בבוץ רגליך (ירמיה ל"ח): אחו. שם צמח מה וכן ותרעינה באחו (בראשית מ"א): (יב) באבו. ר"ל בלחלוחו הראוי לו לפי טבע הצמח ההוא וכן באבי הנחל (ש"ה ו') ור"ל בצמחי הנחל: יקטף. יכרת

באור הענין

מצער, שע"כ אחריתך ישגה מאד, שהיסורים שהביא עליך בלא חטא יהיה כדי להטיבך באחריתך ולכונן הודך לשם ולתפארת: (ח) כי שאל נא, הודיעו בביאה זאת שיסורי הצדיק הם ע"ד התמורה להרבות כבודו באחריתו, קבלה בקבלה מדור ראשון, שהם קבלוהו מאבותיהם אשר חקרו ועיינו בדבר הזה: (ט) כי תמול אנחנו, שאנחנו א"א שנעמוד על אמתת הדבר לדעת אותו ע"י הבחינה והנסיון שהבחינה לא תהיה אלא ברבות הימים ורב זמן, ואנחנו זה מקרוב נולדנו, וימינו דומים כצל החולף מהרה, וא"א לדעת הכל בזמן קצר כזה, רק צריכים אנו לסמוך על הקבלה הנמשכת מדור דור, אשר הם בחנו הדברים ברבות הימים והקורות. ולכן. (י) הלא הם יורוך יאמרו לך, את המקובל אצלם, וחוץ מזה עוד מלבם יוציאו מלים להראות לך במשל מטבע הצמחים: (יא) היגאה, הגומא והבצה לא יגדלו בלא אדמה לחה ורטובה ישאל לחלוחית של מים, משל לתלאותם ורכושם, והנה בעת אשר. עודנו באבו, בעוד לא נס ליחה לא יקטף כי הוא חזק מאד, ומ"מ רוב שפע הליחות והנימיות אשר בו זה עצמו הוא גורם שלפני כל חציר ייבש, כי כשיפסק יניקת הליחות בשפע או בהשתנות חום הקיץ ייבשו ויכלו מאחר"כ החציר שא"צ ליחות כ"כ יתקיים זמן ארוך יותר: (יג) כן ארחות כל שוכחי אל, שהם דומים כמו הגומא והאחו אשר ישבעו בתענוגים ובמותרות וראשיתם נלאה למלאות כל מאוות עינים, והם דומים גם בזה כאחו: כי תקות חנף תאבד ולא תתמיד הצלחתו זמן רב, והוא כי בעת. (יד) אשר יקוט ויכרת כסלו ומבטחו

באור המלות

זית זך, ר"ל נקי מתכונות רעות גופניות, והיושר הוא בכינוס כמ"ש בפי' משלי ור"ל נקי מדעות כוזבות באמונה, זך בשכל המעשי, וישר בשכל העיוני: ושלם. מענין תשלומין שישלם טובה תחת הצער, וגם מענין שלום שיהיה לך שלום מן הרע, וגם מענין שלימות שיכיר כל חסרון, ובזה כלל כל השמשה דרכים שבארתי בענין התמורה, שאם לשלם לו טוב תחת רע, הוא מענין תשלומין, אם מענין שיעמול וע"י ישיג טוב, הוא מענין שלום, ואם להסיר החסרון בעתיד. הוא מענין שלימות, והפנים האחרים כמו במ"ש פי אתה תשחר אל אל, ובמ"ש כי אתה יעיר עליך: (ח) לחקר אבותם. מה שחקרו אבותם: (יא) היגאה. היגדל בגובה. וכן ישגא כמו כארז בלבנון ישגא. גמא, הוא אחד עם אגם, והוא גדל במים. ובכ"ז צריך בצה שהוא עפר מתדבק לא שאם גדל, כמו הטבעו בבוץ רגליך, ובאחו אמר שצריך מים, מה שאצ"ל בגומא שנודע שגדל במים: (יב) באבו. כינוי לראות באבי הנחל בעוד שהצמח רך ולח, כמו אביב. יקטף, הקיטוף הוא בידים, והחציר גדל במקום יבש כמ"ש ישעיה ט"ו:

יג כֵּן אָרְחוֹת כָּל־שֹׁכְחֵי אֵל וְתִקְוַת חָנֵף תֹּאבֵד׃ יד אֲשֶׁר־יָקוֹט כִּסְלוֹ וּבֵית עַכָּבִישׁ מִבְטַחוֹ׃ טו יִשָּׁעֵן עַל־בֵּיתוֹ וְלֹא יַעֲמֹד יַחֲזִיק בּוֹ וְלֹא יָקוּם׃ טז רָטֹב הוּא לִפְנֵי־שָׁמֶשׁ וְעַל־גַּנָּתוֹ יֹנַקְתּוֹ תֵצֵא׃ יז עַל־גַּל שָׁרָשָׁיו יְסֻבָּכוּ בֵּית אֲבָנִים יֶחֱזֶה׃ יח אִם־יְבַלְּעֶנּוּ מִמְּקוֹמוֹ וְכִחֶשׁ בּוֹ לֹא רְאִיתִיךָ׃ יט הֶן־הוּא מְשׂוֹשׂ דַּרְכּוֹ וּמֵעָפָר אַחֵר

רש"י

ייבש כשהמים כלים והבילה חריבה: (יג) כן ארחות כל שכחי אל. להצליח בעת ששעתו משחקת לו עד שמתמלא סאתו: ותקות חנף. סופו של חנף יאבד: (יד) אשר יקוט. יקצור ויכרות כסלתו והבטחתו: כסלו. הוא מחשבת מבטחו. כמו (לקמן ל"א) אם שמתי זהב כסלי. יקוט, לשון קציר כמו (יחזקאל ט"ז) כמעט קט: ובית עכביש. שאינו קיים יהיה מבטחו: (טז) רטוב הוא. לא וחזק מזלו אדם בא אליו עם פקודת מכת חומו שמייבשתו, ולפי שדימהו בגומא מדבר לפי הענין: ועל גנתו יונקתו תצא. יונקתו היא על גנה שרשו שורש היונק או ענף הילדה הגדל בשנה זו. כמו מראש יונקתו קטף: (יז) יסבכו. יתאחזו בענף ובסבך: בית אבנים. מקום איתן רואה ובונה לו למצודה. ומנחם פירש יחזה לשון גבול יגביל אותו יבנהו עד גבולו וכן מחוז חפצם (תהלים ק"ז) וכן מחזה אל מחזה (מ"א ז') כל אלה לפני מכתו, אבל. (יח) אם יבלענו ממקומו. כשיבלענו ממקומו הנפרע ממנו, ומקרא חסר הוא זה: וכחש בו. מקומו: לא ראיתיך. שלא נשאר ממנו לא שורש ולא ענף והרי הוא כלא היה שאין נפילתו מתעלת כמפלת צדיק, כי הצדיק יפול ויקום וזה יפול בלא תקומה: (יט) הן הוא משוש דרכו

מצודת ציון

ויכרת כמו רך אקטוף (יחזקאל י"ז): (יג) חנף. כן יקרא הרשע על כי מחניף ליצרו וממלא פתויו: (יד) יקוט. יוכרת כמו ונקוטו בפניהם (שם ו'): כסלו. בטחונו כמו יראתך כסלתך (לעיל ד'): עכביש. שממית: (טז) רטוב. מלוחלח: יונקתו. ענפיו הרכים כמו ויעל כיונק לפניו (ישעיה נ"ג): (יז) גל. ענין כמו גולת מים (יהושע ט"ו): יסבכו. יתאחזו כמו עד סירים סבוכים (נחום א'): יחזה. ענין גבול כמו מחוז חפצם (תהלים ק"ז): (יח) יבלענו. ישחיתנו: (יט) דרכו. ענין

מצודת דוד

(יג) כן ארחות. כן הוא דרך של כל שוכחי השם עם כי בעת הצלחתם המה ממולאים בטובה אבל בבוא יום הפקידה תקות כ"א אבדה אים קל מהר: (יד) אשר יקוט. אשר אז יוכרת בטחונו והרי היא כאריגת העכבים שאינה מתקיימת: (טו) ישען. עם כי הוא נשען על חוזק ביתו להתחזק בו הנה לא יעמוד בידו ועם כי יאחז בו בחוזק לא יתקיים בידו כי יאבד ממנו בעת יכלה די גמול מעט מעשה הטוב שעשה ואם כן מרבית הטובה סבה יצא לו לרעה לקרב את האבדון כאשר מרבית הלחלוחית של הגומא והאחו סבה הוא לבא להתייבש מהר: (טז) רטוב הוא. רצה לומר ובדבר רעות הצדיקים ימשילו לומר הנה העץ רענן אשר הוא רטוב אף בעמדו אל מול השמש וענפיו מתפשטים על כל הגן אשר הוא נטוע בו: (יז) על גל. ושרשיו נאחזים אצל גל המים ועומד בגבול של בית אבנים והוא דבר הנותן פאר לאילן: (יח) אם יבלענו. אם מי ישחיתו לעקרו ממקומו: וכחש בו. ר"ל שיעקרו עם כל שרשיו לבל ישאיר שארית מה עד שהאילן יכחש במקומו לומר לא ראיתיך מעולם על כי לא נשאר שם זכרון מה והוא ענין מליצה: (יט) הן הוא משוש דרכו. ר"ל עם כי נראה שהשחית את האילן הנה לא כן הוא

קשת ומגן

באור המלות

(יג) יקוט. פי' מענין כריתה. ויל"פ מענין כמעט קט, שכסלו נעשה קטן וחלוש. כסלו, מבטחו, כבר התבאר (ד' ו') שהכסל הוא הבטחון מן הרע, והתקוה הוא הבטחון כולל גם אל השגת הטוב. ור"ל שמבטחו דומה לבית עכביש, שהוא ארוג מחוטים היוצאים מגוף העכביש, כן מבטחו אין לו שורש רק בעצם דמיונו, וקוריו לא יהיו לבגד ואין נחשב, כי אין לו סמיכה רק בכח דמיונו הכוזב: (טו) יחזיק בו. להקים נפילתו, כמו וכי ימוך אחיך והחזקת בו, ועז"א ולא יקום, אחר שלא עמד ונפל לא יקום מנפילתו, והוא מקביל נגד מ"ש אשר יקוט כסלו שהוא הבטחון מן הרע, אומר שלא יעמוד ויפול, ונגד מ"ש ובית עכביש מבטחו שהוא הבטחון אל התקומה והטוב, אומר שלא יקום: (יז) גל. טעמו כטעם בעביר, וכמו על אודות: יסבכו. יתערבו זה בזה, כמו וסבך סבכי היער, נאחז בסבך בקרניו. יחזה, מענין גבול, כמו ועם שאול עשינו חוזה (ישעיה כ"ח): (יח) יבלענו.

באור הענין

אשר הוא דומה **כבית עכביש**, בעת יתמוטט מעט ולא ימצא חית ידו, אז אף בעת אשר **ישען על ביתו**, מ"מ **לא יעמוד**, ר"ל לא לבד שלא יתקיים בעת שיעקרוהו מביתו (כאשר יאמר אח"כ ביסורי הצדיקים שדומים כעץ שמוצאים אותו ממקומו למקום אחר) כי הגומא והאחו לא יגדלו אם ימוטו ממקום גדולם ויטעו שנית, רק אף **שישען על ביתו** בכל זה **לא יעמד**, ואף שירצה **להחזיק** בביתו בכל עוז, בכל זה **לא יקום**: (טז) **רטוב**, לא כן הצמח אשר אינו צריך אל מים רבים ואחו הרבה, רק הוא **רטוב** ורענן אם יעמוד **לפני השמש** ולא יזיק לו היבושת הבא ע"י השמש, וגם **על גנתו יונקתו תצא**, שאינו צריך לבצה ומקום לח רק הוא גדל בכל גנה שתהי', הנה הצמח ההוא בעת אשר. **על גל שרשיו יסובכו**, בעת ששרשיו יסובכו זה בזה ולא יוכלו להתפשט בעבור גל של אבנים שנמצא אצל שרשם, או שלא יוכל להתפשט בעבור כי **בית אבנים יחזה**, שגבולו קרוב אל בית אבנים ואבני הבית שהם בגבולו מעכבים בעד שרשיו שלא יתפשטו, אז. (יח) **אם יבלענו**, בעל הגינה ויעקרנו ממקומו עד שהמקום שגדל שם

יִצְמָחוּ׃ כ הֶן־אֵל לֹא יִמְאַס־תָּם וְלֹא יַחֲזִיק בְּיַד־מְרֵעִים׃ כא עַד־יְמַלֵּה שְׂחוֹק פִּיךָ וּשְׂפָתֶיךָ תְרוּעָה׃ כב שֹׂנְאֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־בֹשֶׁת וְאֹהֶל רְשָׁעִים אֵינֶנּוּ׃

רש"י

ה' במקום א' ויען של רשע שכל משושו וגם הצלחתו ללא תקוה תשוב: ומעפר אחר יצמחו. ומבני אדם שהיו עד הנה שחים עד עפר יצמחו. אחר. אדם אחר יצמח לקבל גדולתו של זה, כשם שמצינו ולחוטא נתן ענין וגו' (קהלת ב') ע"כ דע אל עצמך אם רשע היית אין תקומה למפלתך ואם תם היית כו': (כ) הן אל לא ימאס תם ולא יחזיק ביד מרעים. משנאיך המריעים לך עד אשר ישוב לרחם עליך וימלא שחוק פיך:

מצודת דוד

כי זהו שמחת דרכו של האילן כי מעפר אחר אשר עתה ינטע בו יצמחו לו יונקות באופן יותר שלם כי כן דרך קצת מן הצמחים אשר תשיגה יותר שלימות כאשר יעקרו ממקומם ויטעו במקום אחר א"כ הרעה הזו טובה היא וכן רעת הצדיקים לטובה תחשב ועם כי לא נדע היאך הוא בעבור סכלות הדעת: (כ) הן אל. כי האל לא ימאס תם להרע לו על לא תכלית טוב וכאשר לא יחזיק ביד מרעים להטיב להם על לא תכלית רע: (כא) עד ימלה. ר"ל וכן לא ימאס בך וישגא אחריתך עד אשר ימלא פיך שחוק ותרועת שמחה בעבור רוב הטובה: (כב) שנאיך. השמחים לאידך והוכבי רעתך הם ילבשו בושת כאשר יראו אותך בטובה: ואהל. אהל הרשעים היא תאבד ואין לו לשוב לקדמותו ולא כן אהל כי תשוב ותכון כמאז (העולה מהמענה הזה שדעת בלדד כדעת אליפז שהכל בא בהשגחה ויוכיח מהאבדן בניו בבית המשתה במקום הרשע שם המשפט ויהוס דעתו שטובות הרשעים המה לתכלית רע כמו מרבית הלחלוחית במקלת הצמחים ואף רעת הצדיקים לטובה תחשב כמו עקירת קצת הצמחים והנהנו לא נדע היאך מקוצר הדעת ואף ינחם את איוב לומר כי ישגא אחריתו):

מצודת ציון

סדר וסנהגה: (כא) ימלה. כמו ימלא באל"ף:

באור הענין

יכחש בו לאמר לא ראיתיך, ר"ל שעוקרו משם מכל וכל: (יט) הן, העקירה הזאת הוא משוש דרכו, ישמח על העקירה הזאת ועל הדרך שמוציאים אותו ממקומו למקום אחר, כי מעפר אחר אשר אין שם אבנים ושרשים משם יצמחו שרשיו באין מעכב, ונמצא שעקירה זאת היא לטובתו, וזה משל אל הצדיק אשר לא הורגל במותרות והוא רטוב ועומד בצדקו אף לפני שמש, כי הוא מוכן לעמוד בנסיון, כשרוצה ה' לרומם קרנו ולהאיר נרו ורואה כי במקום ובמדרגה שהוא נטוע עתה יש לו מונעים ומעכבים מלהעלותו לגדולה המוכנת לפניו, אז יעקרנו ה' ממקומו יחריב נוהו ויהרוס ביתו וגם עמודי גוייתו ירפסו, וזה אך לטובתו שעי"כ יטעהו ה' מחדש במקום יותר מובחר, וישימהו לנס עמים במקום ובמדרגה אשר בו יתפשטו שרשיו ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו, וכ"ז הוא לטובתו ולהצלחתו. — עתה מבאר את העולה משפטו, כי. הן אל לא ימאס תם, וא"א שיסורי הצדיק יהיה לרעתו, וגם לא יחזיק ביד מרעים, וא"א שהצלחת הרשע יהי' לטובתו, רק, כי. (כא—כב) עד שיגיע העת אשר ימלא שחק פיך שתשמח על היסורים שסבלת כי תקבל טוב שמורהס עד העת ההיא בתוך כך שונאיך ילבשו בשת, כי אהל רשעים תחרב, ואז תפרח כתמר ואבדן רשעים תראה:

באור המלות

מענין השחתה ועקירה: (יט) יצמחו. מוסב על השרשים שבפסוק י"ז: (כא—כב) שחוק. על הצלחתך, כמו אז ימלא שחוק פינו, ותרועה על מפלת הרשעים, שונאיך ילבשו בושת על הצלחתך, והאהל רשעים איננו נגד התרועה:

פתיחה למענה החמישית מענה איוב

בעמוד ברזל החזק הנדכא הזה להעמיד דעתו, כי ההנהגה האיפיית אשר תספק בוז על נדיבים ולמסת נקיים תלעג לא עיני ה' עליה כאשו נקי מעלילות כאלה כי מאתו לא יצא עול, רק שלוחי המערכה אשר הארץ נתנה בידם, ידם היתה במעל הזה. ומענהו הזאת נחלק לשלשה חלקים:

בחלק הא', ישיב על המופת אשר הניח בלדד בראש מענהו, להוכיח השגחת ה' מצד המשפט הכללי, כי יסיה זה עול או חסרון יכולת בחק היכול והצדיק אשר מסר ההנהגה אל מפרתים רשעים, והאל ראוי שלא ימצא לו עול ושיהיה לו יכולת המוחלט כמ"ש האל ישות משפט, ע"ז השיבו תשובה פילוסופיית כבר השקיף עליה המורה (פי"ב מח"ג) על ענין קרוב לזה, בהשתוכח נגד האומרים שהרעות אשר בעולם הם יותר מהטובות, והשיב שזה בא להם מצד שלא יבחנו את המציאות רק בהיא אחד לבדו, ויחשוב כל סכל כי המציאות כולו היה אך בעבורו וכאילו אין שם מציאות זולתו כלל, וכשיגיעהו עניינו בחילוף מה שירצה יגזר שהמציאות כולו רע, ואילו בחן האדם את המציאות וציירו וידע מעוט חלקו ממנו, התבאר לו האמת כי זה השגעון הארוך אשר ישתגעו בו בני אדם ברוב רעות העולם, אינם אומרים שהוא בחק המלאכים ולא בחק הגלגלים והכוכבים, ולא בחק היסודות ומה שהורכב מהם כצמחים ובע"ח, רק בקצת אישי בני אדם, וצריך שהאדם לא יטעה לחשב שהמציאות היה בעבורו לבד, רק היה מפני רצון הבורא, אשר מין האדם הוא הקטן שבו בערך אל המציאות העליון וכו'. ושם באר כי הרע אשר יקרה אל האדם מצד טבע ההויה והפסד, ר"ל מאשר הוא בעל חומר, כי מפני זה יקרה לבני אדם מומים גדולים וכו', לא

שמתחדשים משינוים שיארעו ביסודות מאויר הנכסד או הברקים הנעלמים או שקיעת מקומות , וכבר היית
החכמה האלהית שלא תהיה הויה כי אם בהפסד ולולא זה ההפסד האישיי לא תהיה נמשכת ההויה המינית ,
ומי שירצה להיות בעל בשר ועצמות ולא ישיגהו דבר ממשיגי החומר ירצה לקבץ בין שני ההפכים , שאם
לא יקבל מעשה הפסד החומר לא נתהוה והיה הנמצא ממנו איש לא אישי מין , ואמת הדבר שאמר גאלינוס
לא שיחל נפשך בשקר שיהיה אפשר שיהיה מדם הנדה ושכבת זרע בע"ח שלא ימות ולא יכאב או תדיר התנועה
או בהיר כשמש , וכלל הוא שכל מה שאפשר שיתהוה מאיזה חומר שיהיה , יתהוה על השלימות שאפשר
לו להתהוות מן החומר ההוא המיני , וישיג אישי המין מן החסרון כפי חסרון חומר האיש ההוא , ותכלית
מה שיתהוה מן הדם והזרע והשלם שיהיה מהם הוא מין האדם וא"א מבלי רע שימצא לו , ובכ"ז הרעות
הם מועטים בערך אל הכלל והמין כולו . והנה איוב השתמש בהקדמה זו בענין יותר כולל ובהשקפה על
המציאות בכלל , והוא כי כבר נתברר להחוקרים האחרונים שגם הכוכבים נכנסים בסוג ההויה וההפסד
ואינם מגשם חמישי כדעת הקדמונים , רק הם מורכבים כגשם הארץ שלנו , ולכן יגיע גם להם ההפסד
באחרית , והוא מבואר מדברי הנביאים כי השמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה . עוד התבאר כי
השמש מלכת השמים עם המון כוכבי' הסובבים אותה הם כאין וכאפס נגד המון שמשים רבים אלפים
ורבבות המפוזרים במרחק אשר לא ישוער ואשר לא נשיגם רק כניצוצות דקות מתנוססים בנתיב החלב ,
והם עולמות אין מספר אשר גם המה מורכבים ומוכנים ג"כ אל הכליון וההפסד , עד שלפ"ז נוכל לומר
שגם אם יבא עת שהשמש והירח וכל המון כוכבים יכלו ויפסדו עם כל יושביהם , לא יהיה זה עול ורע
החלטי מצד הבורא המציאות הכללי , כי אחרי שרצה בחכמתו לברוא עולם ההויה וההפסד הכולל בתוכו
המון עולמות אין מספר אשר השמש עם צבאיו הם כמר מדלי נגדם, אם השמש והכוכבים ישיגם ההפסד
שלא זה מוכרח מצד טבע ההוי' וההפסד הכולל , מצד חומר העולם הגשמי בכלל אשר העולם הגלגלים
בכלל תחתיו , ואין זה רע בערך המציאות הכללי אשר השמש רק כערך איש אחד נגד כלל המין לנגדם ,
ואף כי אם לא יתפשט ההפסד על חלק גדול מן המציאות כמו השמש וכוכביה רק על כדור אחד כמו
למשל אם יוגב הכליון רק לכדור הארץ לבדו,שאין זה רע לערך כלל המציאות שהארץ כטפה מן הים נגדם
וק"ו אם גם בכדור הארץ לא יגיע הכליון רק לקצתו , כמו שישקע הר גדול מפני הרעש וימותו כמה
רבבות מבני אדם , שזה אינו רע לערך המציאות בכלל , כי כן חוייב מטבע ההויה וההפסד , וא"א שיתהוה
כדור הארץ על הענין אשר התהוה מורכב מד' יסודות שלא ישיגהו לפעמים השקיעות והרעשים מצד האדים
האישיים או החלקים המימיים או הרוחות הסגורים בתוכו אשר הם לצורך הויתו וקיומו , והרע הנסבב
מזה לפעמים הוא כאין נגד הטוב הכללי , כי מציאות הכדור נמנע מבלעדי טבע הזאת (אם לא שלא יהיה
כדור ארצי רק רוחני או מגשם חמישי) , וכ"ש שלא ישוער זה לרעה כלל הרע המשיג לאיש אחד מאישי
בני אדם , כמו הרעות אשר הגיעו אל איוב מצד טבע ההפסד הכולל , ועפ"ז יאמר הפילוסוף כי הוא אינו
מתלונן כלל על המשפט הראשי , כי לפי דעתו במשפט הראשי לא יצא עול מאת הממציא המציאות הכללי ,
אחרי כי המציאות בכלל טוב הוא ורצה בו חכמתו וטובו , לא נוכל ליחס אליו עול אם ימשך בהכרח רע
והפסד לאיש אחד מן המין , או למין אחד אשר הוא כאיש אחד בערך אל הסוג וכ"ש בערך המציאות הכללי ,
יען כי הרע מוכרח מצד סדר המציאות הכללי אשר לא יתהוה זולת זה . ובזה משיב טענת בלדד במ"ש האל
יעות משפט , כי המשפט הראשי כולו טוב וחסד אין בו עול אבל אם נאמר שהמשפט האישי נמשך מאת
ההשגחה אז לא תנוח דעתנו בזה, כי אז נשאל מדוע לא ישגיח למנוע הרע מן הנקי, ומזה מכריח כי
מסר את ההשגחה האישיית אל הטבע הכולל ובכ"ז אין עול לפניו על הרע הבא על איש אחד שלא במשפט ,
כי ה' לא ישקיף רק על כלל המציאות שיהיה על צד היותר טוב שאפשר, והרע המגיע לאישים פרטיים בטל
נגד הטוב הכללי הנשמר בכלל המציאות (סי' ט' ב'—י"ג) :

החלק השני , בו מתוכח עם שטת בלדד אשר חדש שיבואו יסורים על הצדיק ע"ד התמורה , שע"י הרע
שישיג עתה ישיג טוב בעתיד , ובאשר לא פירש בדברי בלדד באיזה אופן תהיה התמורה הזאת ,
חקר עליה איוב על כל צדדיה, כי התמורה הזאת תצויר באחד מחמשה פנים , והוא כי שישיג טוב בעתיד
תמורת הרע ההוה , לא ימלט משני אופנים , א] שיהיה יחוס הטוב העתיד אל הרע ההוה יחוס עצמי , ב'
שיהיה יחוסם זל"ז רק יחוס מקרי , וכ"א יצוייר בשני פנים , כי היחוס העצמי יצוייר שיהיה בדרך הטבע,
שנאמר כמו שכל בע"ח וכל ענינים הטבעים לא ישיגו את שלימותם רק ע"י יגיעה ועמל וצער , כן לא
ישיג השלם את הטוב רק ע"י יסורים , וזה האופן הא' , או יהיה יחוס הזה מצד החליפין , והוא ע"י רצון ה'
בלבד , שתחת הצער ישקול לו במאזני צדקו טוב ועונג חליפתו , וזה האופן השני , וכן יחוס המקרי יהיה
בשני פנים , א' שיגיע אליו הטוב בסבת הרע ע"י תפלה ורחמים , שע"י היסורים יעתר אל ה' וירצהו וישיב
לאנוש צדקתו , וזה האופן הג' , או שיהיה זה ע"ד הנסיון , שע"י שיעמוד בנסיון ולא יתלונן על היסורים
יגמלהו טוב וחסד , וזה האופן הד'. ועוד יצויר שהתמורה הזאת היא רק שמירת הניזק בלבד , והוא שעפ
ידע ה' שהצדיק מוכן בטבעו שיחטא בעתיד יקדים להביא עליו יסורים שעי"כ יכנע לבבו ולא ימעל

המוריו

אחוריו ואז ישוב ה' לשום עליו לטוב, וזה האופן החמישי. ועל כן יצא המתפלסף הזה להשיב על כל הצדדים שיש לחשוב בזה. שעל האופן הא' שיהיה התמורה הזאת מצד הטבע, ישיב לאמר שאין שום התקשרות טבעי ליסורים אלה עם הטוב שיסובב על ידם, שהשבע"ח עת יעמול להשיג טרפו, יגיע לו מציאות הטרף או העונג תמורת העמל דרך סבה ומסובב, כי בעמלו יביא לחמו, אבל איך יושג הטוב העתיד ע"י היסורים אשר אין שום קשר טבעי ביניהם (שם פסוק כ"ה כ"ו). על האופן השני שיהיה זה בדרך חליפין, שה' ישקול לו טוב לפי משקל הצער אשר היה לו, ע"ז מצא סתירה בדבריו, שא"כ איך ינוהו לחזק את לבבו ולקבל היסורים בשמחה, שזה סותר מ"ש שהצער שקול עם העונג שאחריו במאזנים ישאו יחד, וא"כ אם יתחזק ויפיג מלבו צערו ועמלו הלא כן יארכו ימי עניו עד יסבול כמות הצער והעונג הנחרץ עליו בשיעור מצומצם, וטוב לו יותר שירבה צערו עתה שבזה יקצר זמן משך היסורים (שם פ' כז כח). על האופן השלישי שיגיע לו טוב תמורת הרע ע"י תפלה ורחמים, הצריך להתוכח שאיך יקובל זה אל הדעת שהאיש הנגוע בלא משפט, אשר יוכל להצטדק נגד מכהו מצד הדין והמשפט כי לא חמס עשה, איך נאמר לו שלא יבקש משפט רק יתחנן ויבקש חסד, ושלא יטעון להצטדק מצד כשרון מעשיו, רק יתחנן כאילו הרשיע ומבקש סליחה, ואם לא אל צדקתו יפנה השופט איך יפנה אל תפלתו ותחנוניו, בשגם כי המתפלסף לא יאבה לשמוע שה' יקבל תפלתו, באמרו שא"כ יהיה שינוי בחק האל שישתנה מלא רוצה לרוצה ולא אדם הוא להנחם, וז"ש אם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי (שם י"ג—כ"ב). נגד האופן הרביעי שתמורה זאת יהי' ע"ד הנסיון, ע"ז יטעון לאמר שלפעמים ימות המנוסה מתוך היסורים, ואיה איפוא שכרו והגאולה והתמורה הבא בעבור שסבלו ועמדו בנסיונו? (פ' כ"ג). נגד האופן החמישי כי יהיו היסורין כדי לשמרו שלא יחטא בעתיד, טוען לאמר, איך יהיה זה מן היושר האלהי ליסרו טרם חטאו פן יחטא בעתיד, והוא עדן לא חטא, מדוע יוכה לפני החטא? אם יחטא אז יקבל ענשו לא קודם? (שם כ"ט—ל"ב):

החלק השלישי, בו יערוך מערכה חדשה נגד דעת שני ריעיו, אשר החזיקו במעוז שה' יודע כל הענינים הפרטים וגם עניני האדם הבחירים, ובכ"ז האדם חפשי במעשיו ואין הידיע' הקדומ' מכרחת את פעולת האדם, וישאל ע"ז שאלת הידיעה והבחירה, שהם דברים סותרים, ואחר שא"א ליחס להשי"ת הסכלות, ובע"כ יודע כל הדברים העתידים א"כ אין האדם חפשי במעשיו, כי מעשיו מוגבלים מצד המערכת בין לטוב בין לרע, וה' יודע בידיעה קדומה כל מה שהוא מחוייב לעשות, ועפ"ז ישוב להתרעם, למה יביא עליו יסורים ע"י מעשיו, אחר שהוא מוכרח במעשיו ואינו יכול לעשות רעה או טובה רק כפי שהוגבלו מצעדיו ועלילותיו מראשית קדומים, גם הוסיף לשאול שאלת הפילוסופים אשר שאלו על דעת האומרים שה' יודע כל ענינים הפרטיים המשתנים, שהלא הפרטים לא יושגו רק בכח הציורי כמו החוש והדמיון, וה' אין לו כח הציורי, וא"כ א"א שידע הדברים הפרטים, וזאת שנית שהפרטים הם זמנים, ר"ל שמציאותם הוא בזמן, וה' א"א שישיג הדברים בזמנים אחר שלא יתואר לא בתנועה ולא במנוחה, כמ"ש העיני בשר לך הכימי אנוש ימיך, ובזה נכללו כל יתר השאלות ששאל הפילוסוף, שא"כ מוכרח שישלם הנכבד בפחות כי הידיעה הוא שלימות להיודע, ושלא יהי' ה' אחד אחר שהיודע מתעצם בהידוע ואיך יתעצם האחד במושגים רבים שונים, וכן שהלא הפרטים אין להם תכלית והידיעה הוא ענין מקיף וכולל, וכ"ז נכלל ממילא בשתי שאלות הראשונות הראשיות, ומכל זה הכריח שהאדם מוכרח במעשיו, ולפ"ז יפלו כל השאלות האלה כי השי"ת יודע כל אלה הפרטים מצד ענינם הכולל, שכבר ידע מראשית קדומים שכל אלה הפעולות והפרטיים מוכרחים ומתחייבים ע"י הנהגה הכוללת ולא ישיג דברים האלה בכח הציורי כי הוא יודע הסדור המושכל אשר לאלו הדברים מצד שהם מסודרים ומוגבלים מראשית קדומים וכן לא ידע אותם מזה הצד שהם מתחדשים בזמן כי מזה הצד שהם מסודרים הם מחויבים כן מראשית קדומים, וכן לא נאמר שישתלם ע"י ידיעת אותם הדברים כי בהפך ידיעתו אותם הוא מחייב מציאותם, וכן לא יקשה מצד שהידיעות האלה מתרבות ואין להם תכלית, כי מצד הסדור המושכל אשר יחייב אותם יש להם תכלית והם מתאחדים, וכ"ז יחייב שלא נמצא במציאות ענינים אפשריים תלוים בבחירת האדם, שא"כ ישובו כל השאלות הנ"ל למקומם, רק כל מעשי האדם הרצוים וקצובים מראשית קדומים והשי"ת יודע הכל בידיעה אחת נצחית כוללת בלתי משתנה ולא מתחלפת ולא מתרבה ולא מתחדשת, לא מצד רבוי הנמצאים ולא מצד המקרים הנופלים לפי דמיוננו בזמן או בבחירה, כי הוא יודע הכל ע"י השגת עצמותו שבו תלוי קשר כל הסבות וכל תולדותיהם עד אחרית ההשתלשלות, זה תורף טענתו ותשובתו בכל קאפיטל י'. עפ"ז מצא מקום להתלונן שאחר שהאפשריות והבחירה איננה ביד האדם ואם הוא צדיק או רשע לא מיוחס זאת אליו רק אל הסבות העליונות הנצחיות אשר בם תלוים מעשיו ופעולותיו, א"כ איך יוכיח בתוכחות את איש עלי עון אשר היה מוכרח לעשותו. ואם נאמר שלא באו עליו היסורים בדרך עונש רק בדרך הכליון להעביר הרע מן העולם, כמו שממיתים ומבערים נחש שרף ועקרב הגם שגם הם אין מזיקים בבחירתם רק לפי טבעם, ע"ז ישאל הלא כבר ידע ה' בעת נולד זה האיש שהוא עתיד לחטוא ולהרשיע ולמה ברא אותו ויעשה עמו חיים וחסד הלא היה טוב שלא נברא? ואם בכל ידיעתו כי:

ט ״ וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ״ אָמְנָם יָדַעְתִּי כִי־כֵן וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל׃ ג אִם־יַחְפֹּץ לָרִיב עִמּוֹ לֹא־יַעֲנֶנּוּ אַחַת מִנִּי־אָלֶף׃ ד חֲכַם לֵבָב וְאַמִּיץ כֹּחַ מִי־הִקְשָׁה אֵלָיו וַיִּשְׁלָם׃ ה הַמַּעְתִּיק הָרִים

ולא

רש"י

ט (מענה איוב) (ג) לריב עמו. להתווכח עמו: (ד) חכם לבב. הוא לריב: ואמיץ כח. להפרע: מי הקשה. לבו והלך שלם. פרעה הקשה ונאבד וכן כל המקשים: (ה) המעתיק הרים. המסלקם כהפכו סדום: ולא ידעו. עד שנהפכו:

מצודת דוד

ט (ב) אמנם וגו'. בא להשיב על דברי בלדד ואמר מה שאמרת כאל יעוות משפט וגו' הנה באמת ידעתי גם אני כי כן הוא בעבור זה שפטתי שהכל בא מצד המערכה אבל כל תלונותי מהו הגמול כאשר יצדק אנוש עם אל ללכת בדרכיו הלא גם הוא נעזב להנהגת המערכה והיה כצדיק כרשע ומקרה אחד לכם: (ג) אם יחפץ. אם הצדיק ירצה להתווכח עם המקום על קפחון שכרו הלא לא ישיב לו אף תשובה אחת מן אלף שאלותיו: (ד) חכם לבב. ועוד הלא הוא חכם לבב ואמיץ כח בתכלית השלימות ומי הוא אשר דבר קשה לנגדו ונשאר בשלוה כי הלא גבר עליו אם בחכמה אם בכח ובעבור זה מי הוא אשר לא ירעד להתווכח עמו (ואם כי היה מסתפק בהשגחה הנה על הרוב ידבר אבל יודע היה אשר בידו הכח לסדר המערכה כאשר ירצה): (ה) המעתיק. הלא הוא המעתיק את ההרים ממקומם והמון האנשים לא ידעו מי הוא אשר

המרגיז

באור המלות

קשת

(ה–ט) ולא ידעו. למ"ש בפי' ר"ל שלא יוכלו לדעת בבירור שהפכם באפו, כי הדעת היא הידיעה הברורה בלא ספק. אולם לדעת מניח הטעמים, טוב יותר לפרש שמ"ש מי הקשה אליו וישלם מוסב אל כל המאמר, ר"ל בעת שמעתיק הרים ולא ידעו, או מי הקשה אליו להשיב לו ולאמר שהפכם באפו וישלם, שמי שיאמר אז שהיה באפו ולרעה הלא יענש עבור זה, כי באמת אינו מצד האף רק לטובת המציאות. וכן בעת שמרגיז ארץ ממקומה מי הקשה אליו לאמר שהפכם באפו, וכן בעת שאומר לשמש ולא יזרח. וכן יל"פ שמוסב

באור הענין

ומגן

עתיד לחטוא הקנסו את המציאות טרם זכה בו ובעוד היה אפס, כ"ש שהיה ראוי לקיימו ולחיותו אחר שכבר זכה במציאותו, כי לא נוסף בו עתה דבר חדש ראוי שיאבד בעבורו אשר לא ידע ה' ממנו קודם, זה תורף שאלתו, והתשובה עליהם תמצא במענה צופר: (ב) אמנם נגד מה שטען בלדד לאמר האל יעוות משפט, משיב ידעתי כי כן, ר"ל גם אני יודע שכן הוא שהאל לא יעות משפט, (כי גם הוא בנה את שטתו מרחיק זאת שה' לא יעשה עול) ומה יצדק אנוש נגד האל, כי שיצטדק האדם נגד בעל ריבו יהיה באחד מארבעה אופנים, א] בדרך וכוח אם ינצחהו בוכוחו, וזה לא יצויר נגד ה', כי. (ג) אם יחפץ לריב עמו לא יעננו כלל. ואיך יצדק בדרך וכוח אם הוא לא יעננו כלל. ב] יצויר שיצדק נגדו ע"י יתרון חכמה שבזה יתגבר על חבירו בחכמתו, וגם זה לא יצויר נגד ה', כי הוא. (ד) חכם לבב, ג] ינצחהו ע"י יתרון גבורה שיתגבר עליו בכח אבל ה' הוא אמיץ כח מכל, ד] יצוייר שיתגבר נגדו ע"י שיתקשה נגד חברו ולא יזוז ממקומו עד שילאה את חברו. אבל נגד ה' מי הקשה אליו ונשאר שלם:

(ה) המעתיק, משיב על דברי בלדד שאמר האל יעות משפט, שר"ל אחרי שזה מבואר שהאל לא יעשה עול אם"ל שיהי' הצדיק נעזב אל המקרה ושישיגו אותו יסורים בלא חטא שזה יהי' עול ועוות אשר הוא רחוק מחק האל, ע"ז משיב כי גם הוא מודה בזה כמ"ש אמנם ידעתי כי כן, אבל מה שנדמה לנו שהרע המגיע לאיש פרטי בחנם הוא עול, זה בא מצד שאנו דנים את האיש המיוסר כאלו היה רק הוא לבדו במציאות, אבל באמת אם נשקיף על כלל המציאות, אשר הצדיק הפרטי המיוסר הוא כאין בערכו, לא יהיה זה עול ועוות כלל, כי אחר שטבע ההויה וההפסד הכולל החייב שלא יהי' הויה רק ע"י הפסד, ולולא טבע ההעדר המוטבע בחומר לא היה שום הויה כלל, ומצד טבע ההעדר וההפסד אשר הוא לצורך ההויה המינית יתחייבו לפעמים חולאים ונגעים לאישים פרטיים, והנה הרע הזה המגיע לאיש פרטי מצד טבע החומר הוא טוב לערך המציאות הכללי, כי לולא הוטבע החומר על הטבע הזה לא היה אפשר שימצא עולם ההויה וההפסד, ובהסתכלו זאת הרחיב החוקר את דבריו ואמר שלא לבד אם מגיע רע לאיש פרטי אחד אשר הוא כמר מדלי לערך המציאות כולו, רק גם אם מעתיק הרים עת שיהיה רעש הארץ והרים וגבעות יעתקו ממקומם וימותו ברעש אלפים מבני אדם, בכ"ז ולא ידעו אשר הפכם באפו, ר"ל לא יוכלו לידע זאת ולהחליט בברור שהפיכה זאת היתה מסבת הרון אפו דרך עונש, או מוסב למעלה מי הקשה אליו וישלם, בעת שמעתיק הרים ולא ידעו להקשות לאמר אשר הפכם באפו כי יוכל להיות שרעש הזה בא מצד טבע ההויה וההפסד הכולל המשיג גם את כדור הארץ ויסודותיה, שחומר הכדור והחלקים אשר מהם הורכב יתחייב שיהיה לפעמים רעש הארץ ע"י יסוד האש הנעלם בבטן האדמה: או ע"י יסוד המים שיגרום רעש לפעמים, ולפעמים ע"י יסוד הרוח והאדים הנעצרים בבטן הארץ, כנודע לחוקרי הטבע בסבות הרעשים שהם מחויבים מצד טבע החומר עצמו כי לולא הוטבע זה הטבע לכדור הארץ היו מוכרח שיתהוה מיסוד אחר וגשם חמישי, ולא היה נמצא במציאות הארץ וכל אשר עליה כמו שהוא עתה ואחר שההרים ויושביהם אשר ספו מן הרעש הם כאין נגד הכדור כולו והדרים

עליו

ולא ידעו אשר הפכם באפו: ו המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון: ז האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם: ח נטה שמים לבדו ודורך על־במתי־ים: ט עשה עש כסיל וכימה וחדרי תמן: י עשה גדלות עד־אין חקר ונפלאות עד־אין

ת"א המרגיז וגו'. חגיגה י"ב: האומר וגו'. מנחות ק"י: עושה גדולות וגו'. שם תענית ט' נדה ל"א: מספר

רש"י

(ו) המרגיז ארץ. בהביאו אליה הרעד: (ז) האומר לחרס. לשמש דום והוא שומר אמרת מלך ולא יזרח: ובעד. וכנגד הכוכבים יסגיר מחילה ולא יאירו: (ח) נטה שמים לבדו. ומלאכים נבראו ביום שני שלא יאמר מיכאל מתח בצפון וגבריאל בדרום: על במתי ים. על גבהי ים, ועל מעשה בראשית נאמר שגבהו המים התחתונים נרוס למעלה ודרכם: (ט) כסיל וכימה. מזלות הם: חדרי תמן. להכנים שם טופה כמ"ש מן

מצודת דוד

הפכם באפו כי נעלמה מכל סיבות הפיכתם: (ו) המרגיז. הוא המרעיד את הארץ לנוד ממקומו ועמודי הארץ יתרדון כי כאשר תעבר הרוח בבטן הארץ תרעד עמודים הם תחתיות הארץ ואף פני האדמה ממעל: (ז) האומר. הוא הגוזר על השמש שלא יזרח ואינו זרח וסוגר מול הכוכבים לבל יאירו בעולם ועל ימי המבול יאמר כי לא שמשו אז המזלות: (ח) נטה שמים. עם כי הוא מקיף כל העולם פרשו הוא לבדו: ודורך. בוטש על גבהי הים לבל ישטפו לכסות הארץ כי מי אוקינוס גבהו מן הארץ כן אחז"ל: (ט) עש כסיל וכימה. שמות מזלות הן: וחדרי תימן. יש בפאת הדרום חדרים אשר בהם רוח סוער כמ"ש מן החדר תבוא סופה (לקמן ל"ז): (י) עד אין חקר. עד שא"א לחקור אחריהם

לכימה

מצודת ציון

ט (ו) יתפלצון. יתרדון כמו ותכסני פלצות (שם כ"א): (ז) לחרס. לשמש כמו מלמעלה החרס (שופטים ח'):

קשת ומגן

באור הענין

עליו, א"כ הרע הזה כאין נחשב לערך הטוב הכללי שהיא מציאת ארץ ומלואה תבל ויושבי בה: (ו) המרגיז מוסיף לאמר שגם אם יעיר כי בעת מן העתים ירגיז הארץ ממקומה עד שכלל הכדור הארצי ישוב לתהו ובהו, מ"מ מי הקשה אליו וישלם לאמר לו אשר הפכם באפו, שאם יתחייב מטבע ההויה וההפסד הכולל שיפסד הכדור הארצי כולו, לא יהיה זה עול בחקו בהשקף על ההויה הכוללת אשר הכדור הארצי כשחק מאזנים נחשב נגד המון הכדורים הרבים אשר כולם עולמות בפ"ע לדעת התוקרים האחרונים, וכולם י"ל לפ"ד טבע ההויה וההפסד כמו כדור הארץ עד שהארץ כולה היא לנגדם כערך אים אחד נגד המין כולו: (ז) האומר מוסיף לאמר שגם אם יעלה על הדעת שה' יאמר לחרס בלא יזרח עוד ויחתום בעד כוכבים ההולכים סביב השמש בענין שיעדר השמש וכל המון כוכביו, בכ"ז מי הקשה אליו וישלם, אשר הפכם באפו, כי כבר נודע להתוכנים (ע"י כלי המחזה הנפלאים) כי גם השמש עם המון כוכביה הם כמר מדלי וכאפס נחשבו נגד רבבות שמשות העומדים בנתיב החלב (מילך שטראססע) הגלאה כקרח הנורא סביב לראשנו, ומי יודע אם לא גם המון השמשות אשר בנתיב החלב הם כאין נגד רבבות נתיבות חלביות זולתם, עד שלפ"ז אם יסיר ה' את מוסבת המערכת אשר סביבותינו ויאמר לשמש דום וירח וכוכבים יחדו יכליון מצד טבע חומרם שמוטבע ג"כ להפסד, לא יהיה זה רע בערך המציאות הכללי, ולא נוכל לומר שזה היה ע"י קצף וכעס, רק כן חייב טבע מציאות עולם הגשמי. ומפרש הטעם כי עושה עש כסיל וכימה, היא ציור ושמות המון השמשות הרבים והעולמים הנמצאים מן השמש עד הכוכב אורא[ניו]ס הגדול ומשם והלאה אשר תכלה עין החוקר להביט.—ויל"פ ג"כ שיעור הכתובים, שר"ל שע"י שמרגיז ארץ ממקומה, וע"י שאומר לשמש ולא יזרח, ע"כ עשה עש כסיל וכימה כי טבע ההויה וההפסד הכולל שעל ידו נעשו העולמות הרבים אין חקר אשר בעולם הגשמי, יתחייב שיכלו הגופים האלה ויפסדו כפעם בפעם, ומהפסדם יתהוו גופים אחרים שאין הויה כי אם ע"י הפסד: (ח) נוטה שמים, וה' הוא לבדו נטה שמים. ודורך, יצייר כי עמד ברגליו על במתי ים ודרך אותם ובידיו נטה אז את השמים, כמ"ש אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, והוא ברא הכל כגוף אחד כולל, שהאיברים הפרטיים כולם הם לתועלת הגוף הכולל, והוא. (י) עושה גדולות עד אין חקר בהויה הכוללת אשר הפרטים גם השמש וצבאיו כאין נגדם, עד שהפסד פרט אחד מן המציאות אף השמש וצבאיו, אינו הפסד ורע לערך כלל המציאות הכולל עולמות אין מספר: (יא—יב) הן, ר"ל ומזה תדין בק"ו שאם יעבר ויחלף עלי ואני לא אראה ולא אבין לו ויחתוף אותי ויאבדני שפ"ז מי ישיבנו ומי יאמר אליו מה תעשה כי מה אנכי בערך המציאות הכללי, אשר אוכל לשטן

באור המלות

נוטה שמים שמעתיק הרים ומרגיז ארץ ואומר לשמש ולא יזרח בעת הבריאה ע"י שהוא נוטה שמים לבדו, הוא עושה עש כסיל וכימה ומיסד ע"י את המציאות הכללי: (י) גדולות, נפלאות. שהבאר

מִסְפָּר׃ יא הֵן יַעֲבֹר עָלַי וְלֹא אֶרְאֶה וְיַחֲלֹף וְלֹא־אָבִין לוֹ׃ יב הֵן יַחְתֹּף מִי יְשִׁיבֶנּוּ מִי־יֹאמַר אֵלָיו מַה־תַּעֲשֶׂה׃ יג אֱלוֹהַּ לֹא־יָשִׁיב אַפּוֹ תַּחְתָּו שָׁחֲחוּ עֹזְרֵי רָהַב׃ יד אַף כִּי־אָנֹכִי אֶעֱנֶנּוּ אֶבְחֲרָה דְבָרַי עִמּוֹ׃ טו אֲשֶׁר אִם־צָדַקְתִּי לֹא אֶעֱנֶה לִמְשֹׁפְטִי אֶתְחַנָּן׃ טז אִם קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי לֹא אַאֲמִין כִּי־יַאֲזִין קוֹלִי׃ יז אֲשֶׁר־בִּשְׂעָרָה

ת״א אשר בשערה וגו׳. בתלא ע״ז נדה נ״ב: תחתיו ק׳ עמ״ש ישופני

רש״י

החדל תבות סופה (לקמן ל״ז): (יא) הן יעבר וגו׳. ידעתי כי כל אשר יחפוץ יעשה יעבור עלי לפני ולא אראנו: (יב) יחתף. יכה פתאום כמו (משלי כ״ג) והיא כחתף תארוב, לשון פתאום הוא: (יג) לא ישיב אפו. מפני יראה (ס״א וצדקת) איש: תחתיו שחחו. לבא מרוב שבאו לעזר את מצרים. מצרים נקרא רהב שנאמר לכן קראתי לזאת רהב הם שבת (ישעיה ל׳) על שם גאותם אשר אמרו מי ה׳ וגו׳ (שמות ה׳): (יד) אף. כ״ש: (טו) לא אענה. אירא להרים קול לפניו: למשפטי. כמו לשופטי: (טז) לא אאמין. לא אוכל להאמין מיראתי אותו כי איך לא איראנו: (יז) אשר בשערה. נתחלפה

מצודת ציון

יחתם. יסגור כמו כי חתום הוא (ישעיה כ״ט): (יא) ויחלף. ענין העברה כמו חלף הלך לו (ש״ה ב׳): (יב) יחתף. כמו יחטוף בטי״ת ועניינו מהירות הלקיחה וכן כחתף תארב (משלי כ״ג): (יג) שחחו. כפפו כמו וישח אדם (ישעיה ב׳): רהב. ענין גאוה והתחזקות כמו ורהבם עמל (תהלים צ׳): (טו) למשפטי. כמו לשופטי: (יז) בשערה. כמו בסערה

מצודת דוד

להבינם: עד אין מספר. לגודל רבויים: (יא) הן יעבר. אף כי בכל עת יעבור אצלי כי מלא כל הארץ כבודו אבל לא אראהו: ויחלף. עם כי יחלוף לפני לא אתבונן תמונתו: (יב) הן יחתף. הוא חוטף את האדם בכח ובמהירות ומי ישיבנו ממעשיו מי יאמר אליו למה תעשה כזאת: (יג) אלוה לא ישיב אפו. ר״ל לא ימצא מוחה בידו אשר בעבור זה ישיב אפו ממי שכעס עליו כי תחת רגליו כפפו קומתם כל העוזרים בהתחזקות ובגאוה ולא יעמדו נגדו למחות בידו: (יד) אף כי אנכי. ומכ״ש אנכי כמוני איך אשיב אמרי לו איך אבחרה לברר דברי עמו (ואף כי רבת פעמים אמר שרצונו להתווכח עמו הנה מכאב לב יהפך במליו פעם יאמר כך ופעם כך וכדרך בני אדם): (טו) אשר אם צדקתי. עם כי צדקתי לא אדע איך לדבר עמו להשיב אמרי לו כי הן קלותי מאד למולו: למשפטי אתחנן. וכי אתחנן לשופט אותי הלא מערכת השמים הם שפטו עלי היסורים ומה יועיל א״כ תחנון: (טז) אם קראתי. אם כשאקרא אל ה׳ וישב לי עכ״ז לא אאמין בעצמי אשר ישמע קולי והוא מדרך הפלגה לומר כ״כ הדבר נמנע בעיני עד שאכחיש גם את עצמי: (יז) אשר בשערה. הלא הוא אשר כתת אותי ברוח סערה והרבה פצעי בחנם על לא חמס בכפי ואם הייתי נחשב בעיניו שיש מבדד המערכה בעבורי (ואף כי הלה היסורים במשפט המערכה עכ״ז יחשב כאלו המקום

באור המלות

כשבאר למעלה (ה׳ ט׳): (יא) יעבור ולא אראהו יחלוף ולא אבין לו, כבר בארתי (ישעיה ח׳) כי ההעברה היא בקביעות, והחליפה היא דרך עראי. ור״ל אם יעבור כמנהג הטבעי הקבוע הגם שאבין שעבר לא אראהו בעין, ואם יחלוף דרך עראי בענין הבלתי קבוע בטבע רק בא בדרך המקרה, לא לבד שלא אראהו כי גם לא אבין: (יב) יחתף. מהירת הלקיחה בכח, וכן אף היא כחתף תארב, ובדברי חז״ל חטף בט׳ ומציין שחוטף מחברו ביד חזקה, מי ישיבנו להשיב החטיפה מידו, ואף גם מי יאמר אליו מה תעשה אפי׳ בדרך שאלה: (יג) תחתיו. מוסב על האף, רהב, קורא כן את האף כאיש רשע ומתגאה ועוזריו הולכים תחת תחתיו: (יד) אשר אם. כמו אם אשר, אם לא אענה אשר

קשת ומגן

באור הענין

ולהשיב על החטף הזה שחטף אותי ההפסד הכולל אשר הטביע בהויה הכללית בעברו עלי דרך העברה בעצמה, באשר לא היה זה בכיון עלי, רק שזה בא ע״י טבע החומר וההפסד המוטבע בו: (יג—יד) אלוה, עתה מתחיל להשיב על שפת בלדד שיסורי איוב באו ע״ד התמורה, וא״ל שאם יתפלל אל ה׳ ישגא אחריתו ויקבל טוב בעד היסורים, כמ״ש אם אתה תשחר אל אל כי עתה יעיר עליך וכו׳. משיב איך יצוייר זה, שאם שופט עריץ יצוה ליסר נקי חנם, והוא מברר שהוא חף מפשע והשופט לא יסיר ידו מעליו, איך נאמר אל המוכה שלא יבקש דרך דין ומשפט רק יתחנן אל השופט ובזה יחדל מהכותו? ושיעור הכתוב אלוה לא ישיב אפו אף כי אעננו (ומ״ש תחתיו שחחו עזרי רהב הוא מאמר מוסגר. שמתאר את האף כמושל עריץ אשר ירהב ויתגאה וסביב לו עבדים ושוטרים הם הנקראים עוזרי רהב, שהמה עוזרים לטרוף ולהשחית והם הולכים שהוא תחתיו לעשות כל אשר יצוה עליהם לבלע ולהשחית) אומר אחר שאלהים אינו רוצה להשיב אפו (אשר עוזריו המשחיתים שוחחים תחתיו להשחית כפי פקודתו אף כי אנכי אעננו, הגם שאוכל להשיב לו ע״פ דין ולברר זכותי במשפט, ואף כי אבחרה דברי עמו דהיינו שאוכל לטעון טענות מובחרים וצודקים מצד הדין כי לא חטאתי ובכ״ז לא ישיב אפו, וא״כ איך יצוייר זה, כי. (טו) אשר אם צדקתי לא אענה, אם לא אוכל לענות ולהשיב לו שצדקתי ע״פ הדין והמשפט כי טענה זו לא תועיל להשיב אפו הטורף, וא״כ איך למשופטי אתחנן איך אזכה ע״י תחנונים? אם לא אזכה מצד שהדין עמי איך אזכה ע״י תחנונים וחסד? בהפך אני אומר, כי גם. (טז—יז) אם קראתי ויענני, גם אם יענה אותי באמת, לא אאמין כי יאזין קולי, לא אוכל להאמין זאת שיאזין קולי לתלאות שאלתי, זה אחכור בעצמו אשר חנם בסערה

יְשׁוּפֵנִי וְהִרְבָּה פְצָעַי חִנָּם׃ יח לֹא־יִתְּנֵנִי הָשֵׁב רוּחִי כִּי יַשְׂבִּעַנִי מַמְּרֹרִים׃ יט אִם־לְכֹחַ אַמִּיץ הִנֵּה וְאִם־לְמִשְׁפָּט מִי יוֹעִידֵנִי׃ כ אִם־אֶצְדָּק פִּי יַרְשִׁיעֵנִי תָּם־אָנִי וַיַּעְקְשֵׁנִי׃ כא תָּם־אָנִי לֹא־אֵדַע נַפְשִׁי אֶמְאַס חַיָּי׃ כב אַחַת הִיא עַל־כֵּן אָמַרְתִּי תָּם וְרָשָׁע הוּא

ת״א תם אני וגו׳. עקידה שער ד׳ : מכלה

רש״י

בורתי (ס״א שירתי) לפניו : ישופני. יכתתני, ואכות אותו שחון (דברים ט׳) מתרגמינן ושפית יתיה : פצעי. מכה המוציאה דם וליחה : (יח) לא יתנני. אינו מניחני להשיב רוחי אלי : (יט) אם לכח. איך אריב עמו אם לכח הוא בא אמיץ הנה הוא : ואם למשפט. מי יוכל להודיעני לפניו ולהחזיק דבר משפטי : (כ) הלא אם אצדק פי ירשיעני. כי יסתמו דברי מיראה ויעקשני פי : (כא) תם אני. יודע אני בעצמי שאני תם ואף על פי כן לא אדע נפשי במה אמצא נופש : (כב) אחת היא. בעולם ועליה אמרתי

מצודת דוד

כהת אותו כי הוא נתן הממשלה ביד המערכה) : (יח) לא יתנני. אינו מניח אותי להשיב נשימתי אלי כי כל היום ימר לנפשי עד ישביעני מן המרירות : (יט) אם לכח. ר״ל הנה הרעות שהביא עלי אם הוא מצד הכח והתוקף ביש לו בזולת שמירת המשפט הן ידעתי כי אמיץ הוא וכל יוכל ולא יבצר ממנו אבל אם הוא מצד המשפט כאשר יאמרו חבירי מי הוא אשר יקבע לי יום מיועד ונקרבה יחד למשפט לברר הדין עם מי : (כ) אם אצדק. היתכן אם אמנם אני צדיק במעשי ופי ירשיע אותי לרשע בתמיה וכי בעבור אמרי פי אחשב לרשע הלא מעצמי אני תם וישר והוא עשה אותי לעקש בהבאת היסורים על לא חמס ועי״ז הנה נעשיתי עקש לדבר ולהתרעם : (כא) תם אני. עם כי אני תם וישר ולא ימצא בי עון ע״ז לא אכיר כי נפשי החיונית כי הריני כמת ובעבור זה אמאס חיי כי טוב לי המיתה : (כב) אחת היא. בזה ישיב על מה שאמר בלדד שרעות הצדיקים המה לטובה ולא כן רעות הרשעים וע״ז אמר הלא מין אחת הם ודרך אחת לכם ואיך א״כ יבחן

מצודת ציון

בהמ״ך : ישופני. יכתת אותי כמו הוא ישופך ראש (בראשית ג׳) : פצעי. היא מכה המוציאה דם : (יח) יתנני. ענין עזיבה וכן לא נתן סיחון (במדבר כ״א) : רוחי. על הנשימה יאמר : (יט) יועידני. ענינו עת קבוע וכן מי כמוני מי יועידני (ירמיה מ״ט) : (כג) שוט. שרביט כמו שוט לסוס (משלי כ״ו) :

קשת ומגן

באור הענין

ישופני והרבה פצעי, לא הייתי מאמין שהאכזר הזה שהכה אותי מכות אכזריות בחנם, יאזין קולי לעשות עמי חסד, כי בהפך הייתי מאמין, כי. (יח) **לא יתנני השב רוחי**, שלא לבד שלא יאזין קולי להקל יסורי, רק שמה שפונה אלי לענות אותי הוא להרבות היסורים יותר עד שלא יניח אותי אף שישוב רוחי, דהיינו הרוח שיצא בעת הקריאה לא יתן אותו שישוב אל קרבי רגע במנוחה, **כי** תיכף **ישביעני ממרורים** ויכפול היסורין והמכות עד שיקלקל רוח הנשימה מגודל הכאב : (יט) **אם לכח**, ר״ל מה יהיה הסבה שישוב מדעתו וישתנה מאכזריות לרחמים, אם שאשיבהו מרעתו אלי ע״י כח שאתגבר נגדו בכחי, הלא **אמיץ הנהו**, **ואם** בזאת אשיבהו מרעתו ע״י שאזמינהו **למשפט** לפני השופט, **מי יועידני** ויזמין אותו בעבורי לדין, הלא לא ימצא שופט שיקרא אותו לדין, וגם שהלא בכל אופן הנא חייב כנגדו, כי. (כ) **אם אצדק**, אם אברר לפני השופט שאני צדיק בדיני ושהכני בחנם, הלא בזה עצמו **פי ירשיעני** שזה עצמו שאומר בפי שאני צדיק נגד האל בזה אני רשע, ומפרש פי שיאמר **תם אני** הוא **יעקשני**, כי זה עצמו יהיה הוכחה שאני עקש ורשע אחר שאני מיחס רשע ועול להי׳ הצדיק : (כא) **תם**, ר״ל ואם אומר שבאמת אני תם ובכ״ז **לא אדע נפשי**, שבכ״ז אינני יודע את עצמי, ויוכל להיות שאני רשע ושהכני במשפט, שבזה אצדיק את האל כפי טענת אליפז שאמר האנוש מאלוה יצדק, ע״ז **אמאס חיי** כי נבחר מות מחיי בוז כאלה, שהגם שהוא יודע שהוא צדיק יאמר שאינו **יודע** את נפשו ושהוא רשע. (וגם ר״ל שמזה אני מברר שהגם **שאני תם** בכ״ז **לא אדע נפשי**, כי התמימות שלו אינו בפני נפשו ורצונו ובחירתו רק הוא מוכרח ע״ז מטבע יצירתו כי אין בחירה בידו וא״כ אין מגיע לו שכר על צדקתו, וע״כ **אמאס חיי** אחר שהיא מוכרחת במעשיה ואין לה שכר ועונש) : (כב) **אחת היא**, לכן שב שנית להחליט שאין השגחה פרטית אשר תדין את האדם לפי מעשהו, כי האדם מוכרח במעשיו, רק הנהגה אחת היא בעולם היא ההנהגה הכללית הקבועה כפי המערכה וכפי צורך ההנהגה הכללית, והנהגה זאת אחר שהיא מוכרחת לפי הסבות הקיימות ובלתי משתנות, אינה מבחנת בין טוב לרע, רק תם

באור המלות

צדקתי, איך אתחנן בפרט למשופטי, שהשופט יעשה הכל עפ״י משפט ודין לא עפ״י תחנה : (יז) ישופני. יכתתני, כמו הוא ישופך ראש, וגם מתשתף עם נשף. (כי בעלי הגוי״ן ועלומי העיון משתתפים לרוב) נשיפת הסערה הגדולה שבו הפיל הבית על בניו : (יח) ממרורים. שם ע״ד ההפעיל מציין שממרים את אחרים המתערבים עמהם : (יט) יועידני. ענין זמון מי יזמין אותו בעבורי למשפט והכנוי יורה לפעמים גם על יחס כזה : (כ) תם אני ויעקשני. שהעקשות הוא הפך התמימות

ורשע

מכלה: כג אם־שוט ימית פתאם למסת נקים ילעג: כד ארץ ׀ נתנה ביד־רשע פני־שפטיה יכסה אם־לא אפוא מי־הוא: כה וימי קלו מני־רץ ברחו לא־ראו טובה: כו חלפו עם־אניות אבה כנשר יטוש עלי־אכל: כז אם־אמרי אשכחה שיחי אעזבה

ת"א ארץ נתנה וגו'. בתרא ט"ו: אם אמרי וגו'. עקידה שער כ"ח: כצ"ל ועמ"ש פני

רש"י

תם ורשע הוא מכלה בעבורה, ומה היא: (כג) אם שוט. לשון של שטן ימים פתאום את הצדיק: למסת נקיים. שהמית ילעג: (כד) ביד רשע. כלפי שטן: פני שפטיה יכסה. מהבחין ומהבין בדבר אמת: אם לא אפוא. דבר אמת דבר זה מי הוא המכלה את התמימים: (כה) וימי. עם כליון אחר התמימים, קלו מני רץ: (כו) אבה. שם נהר שוטף: יטוש. יפרח: (כז) שיחי. דברי צערי: פני.

מצודת ציון

למסת. מלשון המסה והמגה: (כו) יטוש. ימהר ויפרח כי כנשר חש לאכול (חבקוק א') תרגומו דאיס למיכל: (כז) שיחי. ספור התלאות: פני. כעסי כמו אתן את פני (ויקרא כ'):

מצודת דוד

בפעולתם ע"כ אמרתי שהרעה מכלה תם ורשע זה כזה כי אין טובה באה מן הרעה: (כג) אם שוט. ר"ל אף לפי דברך אשר שבט המכה ימית פתאום את הרשע כאשר יקבל די גמול מעט מעשה הטוב שעשה ולא כן ימהר להמית את הצדיק אלא גם זאת עוד לטובה יחשב לרשע כי הוא שוחק ומלעיג על המסת הנקיים באריכות ימי היסורין וטובה בעיניו המיתה הפתאומית: (כד) ארץ נתנה. הנה הרשע בעוד כל הארץ שלו היתה לעשות בה חפצו לגזול ולעשוק ולרב חזקו הנה שופטי הארץ יעלימו עין ממנו וכאלו יכסה פניהם לבל יסתכלו במעשיו: אם לא. ר"ל אם תאמר לא כן הוא איה פה האיש אשר הוא אשר יכזב אמרי: (כה) וימי. אבל אני עם כל צדקותי הנה מהרו ימי ללכת בקלות רב יותר מהאדם הרץ וברחו ממני וכאלו לא ראו מימיהם כי הכל נשכח עמם בבוא מרבית הרעה: (כו) חלפו. עברו עם האניות ההולכות על נהר אבה הממהרות ללכת: כנשר. עפו מהר כנשר הממהר לעוף בעבור השגת האוכל: (כז) אם אמרי. אם אחשוב אשכח יללתי וספור

קשת ומגן

באור המלות

התמימות (משלי י' ט', י"א כ'): (כג) למסת. מענין נסיון וכמ"ש כן פי' בעקרים, ויש להוסיף שהיה דרכם לנסות את הנחשד ביסורים ואם מת ע"י היסורים דנו מזה שהוא חייב בדינו ועז"א שאם השוט ימית במקרה בכ"ז ילעג למסת נקיים ויוציא עליו משפט מעוקל שהיה חייב בדינו: (כה) מני רץ, ברחו. הרץ רץ אל מה שלפניו, והבורח בורח ממה שממנו, בן הזמן ההוה בורח מן העבר ורץ אל העתיד: (כו) אניות אבה. מענין תאוה ורצון, וי"מ אניות עשוים מעץ אב וגומא מענין עודנו באבו, שהם הולכים במהירות כמ"ש ובכלי גומא על פני מים: (כז) שיחי, פני. השיח הוא הדבור הנפלט מן

באור הענין

ורשע הוא מכלה, שההפסד הכללי המוטבע בחומר לא יבחין בין תם לרשע: (כג) **אם**, על מה שהניח בלדד שיבואו יסורים על הצדיק ע"ד התמורה כדי להרבות שכרו שי"ל"פ דבריו שהוא ע"ד הנסיון, שאם ירצה ה' שיעמוד בנסיון ולא יהרהר אחר מדותיו יתן לו טובה כפלים נגד הרעה, ע"ז משיב שזה יצדק אם לא ימות מתוך היסורים, אבל **אם שוט ימית פתאום** אם מת מתוך היסורים הלא אז מבואר כי **למסת נקיים ילעג**, ולמה עמד בנסיון וקבל יסורים ולא וקבל טוב תמורתם אחר שמת. וכיון על עצמו שהיה בעיניו כאלו מת כי א"א שיחיה מן המכות האלה כמו שבאר בסי' ו', וא"כ מה יועיל אם יעמוד בנסיון: (כד) **ארץ**, ולכן חוזר למ"ש (בפסוק כ"ב) אחת היא תם ורשע הוא מכלה, שהכל תלוי בהנהגה אחת הבלתי מבחנת בין תם לרשע, ומפרש מי היא ההנהגה הזאת **שארץ נתנה ביד רשע**, היא הנהגת המערכה הנוהגת ברשע, ומדמה זאת במליצתו כמלך גדול צדיק אשר מסר הנהגת המדינה ביד מושל רשע והוא התנהג ברשע ואכזריות, ובאשר הוא מתירא שלא יתודע הדבר אל המלך ושופטי ארץ, לכן **פני שפטיה יכסה** ימניע התבולות שלא יראו השופטים ולא יודע להם רוע מעשיו, כן אין צעקת בני תבל ומשפטם על הנהגת המערכה **ורוע** סדרה מגיע לאזני השופט העליון, **כי אם לא אפוא**, ר"ל אם לא הרשע הזה שהוא המערכה ידו היתה במעל הזה מעוות המשפט הנעשה בארץ **מי הוא** העושה זאת, שהלא א"א ליחס עול אל ה' בעצמו: (כה—כו) **וימי**, (טענה ג') אם יהיה כונת בלדד מ"ש שיסורי הצדיקים הם ע"ד התמורה שזה מצד טבע הענין שא"א להשיג טוב אם לא באמצעות הרע, כמו שהבע"ח לא ישיג טרפו רק ע"י העמל, וכמשל שהביא מן הגומא שלא יחדש נעוריו רק אם יעקרו ממקומו וישתלו במקום אחר, ע"ז משיב וכי אפשר לומר **שימי אשר קלו מני רץ ובורחים בלא טובה** אומר עליהם **כי חלפו עם אניות אבה**, שדומים בענין חליפתם ע"י היסורים כמי שהולך באניה מצד חפצו ורצונו שסובל צער הים ועמלו שעי"כ ירכש רכוש רב וממרחק יביא לחמו, או שדומים בזה **כנשר אשר יטוש עלי אוכל**, שע"י עמל ישיג אוכל לנפשו, כי במשל הזה העמל והצער שסובל הוא ענין רצוני ובחירי, אבל היסורים הם בהכרח, בעמל הבע"ח להשיג טרפו יש קשר עצמי להעמל עם הריוח שישיג תמורתו ביחוס הסבה עם המסובב, לא כן בנידון זה מה היחוס הטבעי בין היסורים ובין הגמול שישיג תמורתם ? : (כז) **אם אמרי**, (טענה ד') אם תאמר שהתמורה הזאת תהיה ע"ד הגמול, שה' ישלם

פָּנַי וְאַבְלִיגָה׃ כח יָגֹרְתִּי כָל־עַצְּבֹתָי יָדַעְתִּי כִּי־לֹא תְנַקֵּנִי׃ כט אָנֹכִי אֶרְשָׁע לָמָּה־זֶּה הֶבֶל אִיגָע׃ ל אִם־הִתְרָחַצְתִּי בְמוֹ־שָׁלֶג וַהֲזִכּוֹתִי בְּבֹר כַּפָּי׃ לא אָז בַּשַּׁחַת תִּטְבְּלֵנִי וְתִעֲבוּנִי שַׂלְמוֹתָי׃ לב כִּי־לֹא־אִישׁ כָּמֹנִי אֶעֱנֶנּוּ נָבוֹא יַחְדָּו בַּמִּשְׁפָּט׃ לג לֹא יֵשׁ־בֵּינֵינוּ מוֹכִיחַ יָשֵׁת יָדוֹ עַל־שְׁנֵינוּ׃ לד יָסֵר מֵעָלַי שִׁבְטוֹ וְאֵמָתוֹ

ת"א יגורתי וגו'. עקידה שם: איש וגו'. בפרה שם: **רש"י** במי קרי. ט' רבתי בק"ס אל

ממני : ואבליגה . אתחזק כמו המבליג שוד על עז (עמוס ה') : (כח) יגרתי כל עצבתי . שלא יניחוני מלצעוק : ידעתי כי לא תנקני . מעוני מלהפרע ממני : (כט) למה זה הבל איגע . לבא במשפט : (ל) בבור . נקיון : (לא) בשחת תטבלני . להיות נאון ומגואל . כלומר אז תמצא לי עון רב : (לב) במשפט . בדברי וכחות . משפט משמש ג' לשונות תחילתו הוכחת דברים . אמצעיתו פסק דין . וסופו משפט יסורין וגיבוי חוב , ופעמים שהמקרא כתבו על שם תחילתו ופעמים על שם אמצעיתו ופעמים על שם אחריתו: (לג) מוכיח דרשניי"ר מראה לכל אחד חובתו וזכותו : ישת ידו . משטר אימתו וניגושו : על שנינו .

מצודת דוד

שלותי ואעזב כעסי ואתחזק להתאפק מלצעוק ומלהתרעם : (כח) יגרתי . אאסוף כל העצבון אשר לי לאגרם תוך הלב מבלי לצעוק עוד הנה עכ"ז ידעתי שלא תנקה אותי מן היסורין ולא אראה א"כ מאומה : (כט) אנכי ארשע . ר"ל אף אם רשעתי למה זה הבל איגע להתחנן לפניו כי מה אועיל הלא כ"כ אני מדוכא ומעונה עד שאי אפשר לחזור לקדמותי : (ל) אם התרחצתי . אף אם ארחץ עצמי במי שלג ואנקה כפי בבורית המנקה ר"ל אשוב לה' ואעביר מעלי לכלוך העון : (לא) אז בשחת. ר"ל התשובה לא יועיל כ"א להביא עלי המיתה לטבול אותי ולהורידני אל שחת הקבר ולאשר שלמותי יתעבו אותי כי יפשטו אותם מעלי בהוריד אותי שאולה וכאומר אך את הטובה ההיא אוכל לקבל אבל לא אקוה להחזיר לקדמותי : (לב) כי לא איש כמוני . אין המקום ב"ה איש כמוני שאשיב לו נבוא יחדיו במשפט לברר הדין עם מי כ"א אלו היה מהאפשר להתווכח עמו אז כאשר יצאתי זכאי בע"כ היה מפליא נסיו להחזירני לקדמותי מאחר ע"י תשובה כי אם יהיה די בטובת המיתה : (לג) לא יש . אין בינינו מברר דברים אשר ישים יד ממשלתו על שנינו לעשות כשמעים לו : (לד) יסר . אם יסר מעלי שבטו המכה כי הם היסורין ולא

מצודת ציון

ואבליגה . אתחזק כמו המבליג שוד (עמוס ה') : (כח) יגרתי . אאסוף כמו אוגר בקיץ (משלי י') : (כט) איגע . מל' יגיעה : (ל) והזכותי . מל' זכות ובהירות : בבור . שם עשב המנקה וקרוי בורית ויקרא גם אשל בדה"ל (שבת נ') : (לא) בשחת . בבור : תטבלני . מלשון טבילה ור"ל תורידני : שלמותי . מלבושי : (לג) מוכיח . מברר אמרים כמו אשר הוכיח ה' (בראשית כ"ד) : (לד) ואמתו . מל' אימה ופחד :

תבעת

קשת ומגן

באור הענין

טוב כפי ערך הצער אשר סבל במדה ובמשקל , והדבר תלוי בחפץ ה' הגומל טוב תחת רע , ע"ז משיב שא"כ יסתור את דברי עצמו מה שיעץ אותו לשכח צערו ולהתחזק כנגד היסורין ושלא יתיאש באשר הם לטובה , שאחר שהטוב שהוא מוכן להשיג הוא מכוון במשקל נגד הצער והיגון שיסבול , ומשקל הצער קצוב מאת ה' מבלי עודף ומחסר , א"כ אם יתגבר על יסוריו ולא יצטער , בהכרח יארכו ימי היסורים עד יגיע צערו אל המדה הקצובה , וז"ש אם אמירה שלי לשר אומר ואחליט בדעתי שאשכחה שיחי , אם זאת ארגיע את נפשי שעל ידי כן אעזבה פני וכעסי , ואבליגה ואתחזק ולא ארגיש את הצער , הלא על ידי כן . (כח) יגורתי כל עצבותי , הלא אפחד שבהכרח אני צריך להרגיש כל עצבותי וצערי שהושת עלי להתעצב ולהצטער , כי ידעתי שלא תנקני ולא תסיר ידך מעלי עד אשתה כוס העצבון כולו כפי המדה אשר נחרץ עלי במלואו מבלי חסרון , וא"כ במה שאתחזק ולא אצטער הלא יארכו או יגדלו היסורין עד ארגיש כל הצער והעצבון הקצוב , ומה ארויח במה שאעזבה שיחי ואבליגה על היסורים אחר שאני מוכרח לסבלם עם צערם ועצבונם כפי הקצוב עלי במדה מסוערת : (כט—לא) אנכי ארשע , (טענה ה') אם תפרש ענין התמורה אשר הניח בלדד , שר"ל , שה' מביא יסורים על הצדיק שעי"ז יכניע את לבבו שלא יחטא בעתיד ושיירא מאת ה' ויעמוד בצדקו ולא ירשע , ע"ז משיב , אם תאמר שבאו עלי יסורים מדאגה מדבר אשר אנכי ארשע בעתיד , וה' מביא לי יסורין כדי שלא ארשע , ע"ז משיב למה זה הבל איגע בעוד אשר התרחצתי במי שלג , זה יקדים להביא היסורים טרם שהרשעתי ובעוד לא חטאתי , היה לו להמתין עד שארשע ואחטא ואז בשחת תטבלני ע"י שאהיה מלוכלך בעונות , ואז ותעבוני שלמותי מצד עצמם כי אז יהיה השונא ראוי מצד החטא , אבל לא שיענישהו בעוד לא חטא ובעודו רחוץ מכתם וטהור ממום דופי : (לב) כי , אמנם אהר אבל אינו איש כמוני אשר אוכל לענות אותו גם אם יעוייל שאוכל להכריחו ולהזמינו לדין עד שנבא יחד במשפט , כי אז יסתמו טענותי מצד פחדו ואימתו , זאת שנית כי . (לג) לא יש בינינו

אַל־תְּבַעֲתַנִּי׃ לה אֲדַבְּרָה וְלֹא אִירָאֶנּוּ כִּי לֹא־כֵן אָנֹכִי עִמָּדִי׃ י א נָקְטָה נַפְשִׁי בְּחַיָּי אֶעֶזְבָה עָלַי שִׂיחִי אֲדַבְּרָה בְּמַר נַפְשִׁי׃ ב אֹמַר אֶל־אֱלוֹהַּ אַל־תַּרְשִׁיעֵנִי הוֹדִיעֵנִי עַל מַה־תְּרִיבֵנִי׃ ג הֲטוֹב לְךָ ׀ כִּי־תַעֲשֹׁק כִּי־תִמְאַס יְגִיעַ כַּפֶּיךָ וְעַל־עֲצַת רְשָׁעִים הוֹפָעְתָּ׃

ת״א הטוב לך. עקידה שער כ״א עקרים מ״ד פ״י:

העיני

רש״י

שלא יחזק החזק את הרפה: (לה) כי לא כן אנכי. ע״כ שאנכי ירא אני מוחזק בי שלא אתחייב בדין:

י (א) **נקטה** נפשי. נפשי מתקוטטת על שאני חי, והוא לשון ונקטתם בפניכם (יחזקאל כ׳): אעזבה עלי שיחי. ארצי לזעוק ולקבול ולא אוכל לעכבו ולהבליעו: (ג) הטוב. בתמיה: כי תעשק. ותגזול מן הצדיק את צדקו: ועל עצת רשעים. ומקניטים הופעת זיוך להראות להם פנים

מצודת ציון

י (א) נקטה. נכרתה כמו אשר יקוט כסלו (לעיל ח׳): אעזבה. ענין עזיבת משא וכן עזוב תעזוב עמו (שמות כ״ג): (ג) תעשק. ענין גזל: הופעת. האירה וזרחת:

מצודת דוד

תבעתו אותי פחדו: (לה) אדברה. אז אדבר דברי להתווכח על מה הביא הרעה עלי על לא חמס בכפי ולא אירא ממנו כי לא ימצא בידי דבר פשע כי לא כן אנכי עם עצמי כאשר אני בעיניכם אשר תחשבוני לרב פשע אשר לא כן הוא:

י (א) נקטה נפשי. מגודל הצער נכרתה נפשי בעת עודני חי ולזה אטען על עצמי משא ספור תלאותי ואדבר במרירות נפשי: (ב) אמר. אני אומר אל אלוה אל תעשה אותי לרשע להביא עלי מן הרעות כמשפט הראוי לרשע הודע לי על מה תריב עמדי לדון אותי כמשפט הרשע מה פשעי: (ג) הטוב לך. וכי טוב בעיניך אשר תעשוק גוף האדם על לא חמס: כי תמאס. מוסב על הטוב לך לומר וכי טוב לך אשר תמאס פעל ידיך הלא מהוק הפועל לאהוב מעשה ידיו ולא למאוס:

באור המלות

באימה הוא מפני ציור עצם גדול ומרומם, כמ״ש בכ״מ: (לה) אנכי עמדי. ילי״פ אדברה עמדי כי לא כן אנכי, ר״ל שעכ״פ אדבר אל עצמי שאיני חייב ושלקיתי בחנם:

(א) נקטה. מענין מריבה, כמו ונקטו ותמיך אתקוטט, ועמ״ש (יחזקאל ו׳ ט׳), שיחי, השיח הוא הדבור הנפלט מן המצטער שלא בכונה מתוך צערו, עז״א אעזבה, והדבור הוא מה שידבר ויתוכח בשכל ובכונה (כנ״ל ז׳ י״א): (ב) תרשיעני תעשה שאהיה רשע: (ג) הופעת. היא השפע השמיימית, כמו

קשת ומגן

באור הענין

מוכיח, שלא ימצא שופט אשר יוכיח בינינו לברר עם מי הצדק **ושישית ידו על שנינו** עד שיהיה מוכרח לציית דין, וא״כ א״א שאזכה עמו ע״י שופטים ודיינים, ולכן אך זאת אבקש שעכ״פ. (לד) **יסר מעלי שבטו** שהם היסורים, וגם **אימתו וגדלו אל תבעתני**, בענין שלא אירא לדבר כל אשר ארצה לא מפחד העונש ולא מיראת רוממותו, עד כי. (לה) **אדברה ולא איראנו**, עד שאדבר מבלי מורא ופחד, לאמר לו דע **כי לא כן אנכי עמדי** שאני צדיק בעיני ובחנם יסרתני ביסורים:

י (א) **נקטה**, אחר שנפשי מתקוטטת עם חיי כי טוב לה מות מחיים והחיים הם כאויב וצר לה, על כן **אעזבה עלי שיחי** ואדבר את כל אשר בלבבי: (ב) **אומר**, מתחיל טענה חדשה, והוא, כי אחר שמחק שלימות האל שידע כל הדברים, כי אין ליחס אליו הסכלות, ואחר שמתנאי אחדותו שלא ישתנה, וא״כ א״א שיהי׳ שינוי בידיעתו ושתתחדש לו ידיעת דבר שלא ידע מתחלה, ולפ״ז מוכרח שידע כל הדברים העתידים בידיעה מוחלטת מכרעת א׳ משני קצות האפשר, וכמו שיבאר בראיות, וא״כ ידיעת ה׳ את העתיד מסלקת את הבחירה, שאחר שידע ה׳ שאיוב ירשיע היה מוכרח להרשיע ולא יצוייר אפשרות כלל על ההפך, וא״כ אני טוען **ואומר אל אלוה אל תרשיעני** היינו אל תעשה אותי שארשיע, כי רשעי מתחייבת ע״י ידיעתך הקדומה ואתה מכריח אותי שאהיה רשע, ואין הבחירה עוד בידי שלא ארשיע, שא״כ יתחדש דבר אשר לא ידעת תחלה וא״א ליחס אליך סכלות, ותתחדש לך עתה ידיעה מה שלא ידעת וא״א ליחס לך שינוי והתחדשות ידיעה, וא״כ אחר שאתה הרשעת אותי והכרחתני לחטוא א״כ **הודיעני על מה תריבני**, הלא מעשי מוכרחים לא בחיריים ואתה גרמת אותם לא אני: **הטוב**, הנה מה שהצדיקים מעונים ביסורים ורוע הסדר הנמשך עי״ז בהנהגה, לא ימלט מאחד משלש חלוקות, או שנאמר שאין יכולת בידו להשגיח, וזה כבר בארו כולם שא״א ליחס אל ה׳ חסרון יכולת, ולא נשאר שנאמר רק או שאינו רוצה להשגיח ולסדר עניני בני אדם, וזה יהיה או על צד העשק והקנאה, כמי שעוזב מלעשות משפט ולעזור לחברו ע״י רוע טבעו ורשעו וקנאתו. ועז״א **הטוב לך כי תעשק**, או שאינו רוצה להשגיח ולסדר מעשי ב״א מצד היותם נבזים ושפלים בעיניו כמו שלא ישגיח האדם על הנהגת התולעים שבביתו, וזה ג״כ לא **טוב שתמאס יגיע כפיך**, לא נשאר שנאמר רק שהוא משגיח עליהם ומה שתביא יסורים על הצדיק הוא מפני

ד הַעֵינֵי בָשָׂר לָךְ אִם־כִּרְאוֹת אֱנוֹשׁ תִּרְאֶה׃ ה הֲכִימֵי אֱנוֹשׁ יָמֶיךָ אִם־שְׁנוֹתֶיךָ כִּימֵי גָבֶר׃ ו כִּי־תְבַקֵּשׁ לַעֲוֺנִי וּלְחַטָּאתִי תִדְרוֹשׁ׃ ז עַל־דַּעְתְּךָ כִּי־לֹא אֶרְשָׁע וְאֵין מִיָּדְךָ מַצִּיל׃ ח יָדֶיךָ עִצְּבוּנִי ויעשוני

ת"א העיני וגו'. עקידה שער כ"ג: הכימי וגו'. שם: כי תבקש. בתרא שם ס' סוכר פ' פנחס ד' פסוקים: על דעתך וגו'. שם:

רש"י

שוחקות: (ה) הכימי אנוש ימיך. להתגרות בו ולרדוף: (ז) על דעתך. יודע אתה: (ח) עצבוני. פשאוני עצב דפוס, כמו אין מעצבין את הקטן (במסכת שבת), ועתה חיילותיך יחד סביב: ותבלעני.

מצודת דוד / מצודת ציון

ועל עצת רשעים. וכי טוב לך שתופיע על עצת רשעים ר"ל (ח) עצבוני. מל' עצבון: ויעשוני. ענין כתישה כמו סבני עושם

שתגיה עליהם וסכך בעצתם עד שישלימוהו וכאומר מדוע תעשוק הצדיק ותעשה חסד לרשע אשר שניהם לא ידעקו: (ד) העיני בשר לך. וכי יש לך עינים דומים לעיני ב"ו שאינו רואה בהם תעלומות לב כי הלא רואה אתה כל תעלום ויודע אתה מי הצדיק ומי הרשע ומדוע תחליף משכורתם אם כראות. כפל הדבר במ"ש: (ה) הכימי. ר"ל ואף אם תאמר למה זה מהרת בתשלומי הגמול בזאת"ז אחד כאחד יוגשו וכי ימיך כלים כימי אנוש אשר בעבור זה ימהר יחיש לשלם כל הגמול בחשבו פן ימות עד לא ישלים לשלם כל הגמול אבל אתה הלא חי וקיים לעד ובכל עת אני בידך: אם שנותיך וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ו) כי תבקש. אשר תבקש על עוני ותדרוש על חטאתי לתפש אחר כולם לגרסם יחד לשלם על הכל כאחד מבלי הפסק בנתיים כאלו לא הייתי מסור בידך בכל עת: (ז) על דעתך. ר"ל הנה לפעמים ימהר האדם לשלם גמול הרע בחשבו פן יעזוב דרכו ואז ימנעוהו אנשים מלנקום ממנו מעתה ולזה אמר הנה מהרת לשלם הכל על כי יודע אתה שלא ארשע עוד מעתה אבל הלא אין מציל מידך ומי ימנע בידך לעשות בכל עת כחפצך פן לנקום נקם הנ' לרחם: (ח) ידיך עצבוני. ומדוע א"כ מכוס ידיך יפליגו

באור הענין

שתפא כנגדו ובאו היסורין ע"ד הדין והעונש, ע"ז שואל כלא על עצת רשעים הופעת, הלא השגה שיעצו הרשעים להרשיע מאתך יצאה ואתה הופעת את הורך עליה, כי מהופעת ידיעתך הקדומה שידעת שירשיעו הם מוכרחים להרשיע ולא בבחירתם יעצו להדיח, וא"כ מדוע יענשו. (ד) העיני, מתחיל לבאר זה בראיות, שא"א שנאמר שהגם שה' יודע כל הדברים העתידים האפשרים מ"מ נשאר טבע האפשרות ביד האדם, כי זה א"א מצד ההבדל שבין ידיעתו לידיעתנו, א] שהדברים המשגים המתחדשים לא יושגו רק ע"י החושים, והשגת ה' לא תהיה ע"י החוש, ועז"א העיני בשר לך, ב] שהשגת הדברים המתחדשים יחייבו שינוי בעצם היודע ושיתעלם ושיתפעל היודע ע"י הידיעה ועמה, וכ"ז א"א אצל ה', עז"א אם כראות אנוש תראה, ר"ל שתשיג באופן שהאדם משיג את מוחשיו והשכלותיו, ג] שהשגת הדברים המתחדשים נופל תחת הזמן ומשיגו, והאל יתברך הוא למעלה מן הזמן, ועז"א. (ה) הכימי אנוש ימיך, שתהיה גם אתה תחת הזמן כמהו, ושיעור הכתוב העיני בשר לך וכו' או הכימי אנוש ימיך אשר ע"כ תבקש לעוני: (ו—ז) כי תבקש לעוני כאילו על דעתך כי לא ארשע, ר"ל שממה שאתה מבקש לעוני נדמה כאילו עלה על דעתך תחלה שלא ארשע, שלכן תבקש לעוני להענישני עליו, וזה א"א כי א"כ יתיחס אל ידיעתך העלמה וטעות, שלא ידעת את העתיד באמת כי אין מידך מציל, והייתי מוכרח לחטוא כי כן גזרה ידיעתך הקדומה. ויל"פ שהמאמרים מקבילים כי תבקש לעוני על דעתך כי לא ארשע, ולחטאתי תדרוש ואין מידך מציל, ר"ל מה שתבקש ותחפש את עוני מזה מבואר שעלה על דעתך תחלה שלא ארשע, ולכן תבקש את חטאתי, כי אם היית יודע שאחטא א"צ לך לבקש, ומה שתדרוש לחטאתי ונעניש אותי על חטאתי, זה מורה ההפך שידעת שאחטא וא"כ הלא אין מידך מציל, כי ידיעתך הקדומה באמת זה מורה שאין לי בחירה לעשות ההפך ולמנוע מן החטא, ואם כן למה תדרוש להעניש הלא אין מידך מציל: (ח) ידיך, מבאר את דבריו ואמר, הלא אתה אינך דומה כפועל אחר אשר אחר יגמור את מעשהו אז ידו מסולקת ממנה ואין עוד הפעולה צריכה ואינו צריך אליו כי עומד ומתקיים בעצמו, לא כן אתה כי ידיך אשר עשוני ועצבוני היינו שעשו את עצבי ודמותי, הם עומדים יחד סביב, שכמו ששמת ידך עלי בעת היצירה לצורך הוייתי, כן הם סביבי לצורך קיומי, באופן שגם אחר שנבראתי כל תנועותי תלוים ממך, וכל אשר אעשה מיוחס לידיך המניעים אותי אל המעשה הזאת ואין

קשת ומגן / באור המלות

כמו ואל תופע עליו נהרה: (ה) כימי אנוש, כימי גבר. מלת ימי מציין לפעמים ימים פרטים, ולפעמים מציין ימים כללים, כמו ויהיו ימי אדם אשר חי, כימי השמים על הארץ, ואנוש הוא החלוש, וגבר הוא שנאזר בגבורה. יאמר וכי ימיך כימים פרטים של אנוש, או גם הכי תוכל לומר ששנותיך הם כימים הכללים שחי בהם גבר גבור, למשל שנאמר שמספר השנים שחי אדם וכמו יחיה הגלגל שנה אחת: (ו) תבקש לעוני, ולחטאתי תדרוש. הבקשה היא אם הדבר נמצא, והדרישה יחיה לענינים, כמו דורש דמים, ודמו מיד הגופה אדרוש, והעון הוא עוות המחשבה שהוא נעלם וצריך בקשה, אבל החטא גלוי כי הוא במעשה, וא"צ בקשה רק דורש לענוש עליו, ועמ"ש בפי': (ז) על. מלת על בשבה, בעבור שידעת כי לא אחטא: (ח) עצבוני. כמו עשיתו לה כונים להעציבה (ירמיה מ"ד) העצב נבזה (שם כ'), ונעלם מלת אשר, ידיך אשר

וַיַּעֲשׂוּנִי יַחַד סָבִיב וַתְּבַלְּעֵנִי׃ ט זְכָר־נָא כִּי־כַחֹמֶר עֲשִׂיתָנִי וְאֶל־עָפָר תְּשִׁיבֵנִי׃ י הֲלֹא כֶחָלָב תַּתִּיכֵנִי וְכַגְּבִנָּה תַּקְפִּיאֵנִי׃ יא עוֹר וּבָשָׂר תַּלְבִּישֵׁנִי וּבַעֲצָמוֹת וְגִידִים תְּשֹׂכְכֵנִי׃ יב חַיִּים וָחֶסֶד עָשִׂיתָ עִמָּדִי וּפְקֻדָּתְךָ שָׁמְרָה רוּחִי׃ יג וְאֵלֶּה צָפַנְתָּ בִלְבָבֶךָ יָדַעְתִּי כִּי־זֹאת עִמָּךְ׃ יד אִם־חָטָאתִי וּשְׁמַרְתָּנִי וּמֵעֲוֺנִי לֹא תְנַקֵּנִי׃ טו אִם־

רשעתי

ת"א הלא וגו'. נדה כה: עור ובשר וגו'. סוכה כא נדה שם ס' כזוהר פ' יתרו: חיים וגו'. נדה שם: ופקודתך וגו'. סנהדרין לא.:

רש"י

הם התולעים (ט) תשיבני. לבסוף: (י) כחלב תתיכני. בטפת תולדתי: (יב) ופקודתך. פקודת משמרתך שמנית לי שומרים: שמרה רוחי. בבטן אמי, ואח"כ. (יג) ואלה צפנת בלבבך. לבלעני כאילו אין (אתה) זוכרם. ידעתי כי זאת עמך. הכל כמפורש ולא שכחת: (יד) אם חטאתי ושמרתני. נתת עיניך

מצודת ציון

אם כל מעניך (צפניה ג'): (י) תתיכני. מל' התכה ויציקה וכן כהתוך כסף (יחזקאל כ"ב): תקפיאני. כאשר דבר צלול יתהפך להיות אבן ודבר גוש נקרא קפאה כמו קפאו תהומות (שמות ט"ו): (יא) תשככני. מל' סכך וכסוי ועם הוא בשי"ן: (יב) ופקדתך. מנותך: (יג) צפנת. הסתרת: (טו) אללי.

מצודת דוד

אותי וכאשו אותי ובאו כולם יחד סביבי ותאמת אותי בהם ומה זה מהרת: (ט) זכר נא. תן עתה דעתך לזכור שעשית אותי כיוצר שעושה מלאכתו בחומר ועתה השתוקק להשיבני אל העפר לבטל פעולתך שנפלאה: (י) הלא כחלב. בעת היצירה מתחלה התכתני כחלב לברור הצלול מזרע אבי ואמי ואח"ז הקפאת אותי כגבינה הוא התחלת היצירה: (יא) עור ובשר. אח"ז הלבשת אותי ממעל לאברים הפנימים בלבוש עור ובשר לשומרם מהנזק כי בהם תלוי עיקר חיות האדם: תשככני. כסית אברי הפנימים בעצמות וגידים המקשרים יחד את העצמות להיות מסובכים ונאחזים אלו באלו: (יב) חיים וחסד. בעת הלידה עשית עמדי שחיים לתת בי רוח החיוני ולא בעבור גמול מה כי עדיין לא עשיתי מאומה אבל בחסד עשית זאת: ופקדתך. מנותך שמרה רוחי בקרבי לבל תצא עם כי הגוף הוא כנאד מלא נקבים: (יג) ואלה. ואם סבת אלה הדברים ואופן עשייתם צפנת בלבבך ואין זולתך מי ישיג אותם עכ"ז את זה ידעתי אשר הדבר הזאת היא עמך אתה בראת אתה יצרת ואיך א"כ תחבל מעשה ידיך הנעשה בחכמה נפלאה ובשלימות רב: (יד) אם חטאתי. אף אם חטאתי האם ראוי אשר שמרתני זה זמן רב במאסר המכאובים האלו ולא תנקני עדיין מכתמי העון: (טו) אם רשעתי. לואת אשפוט

באור המלות

שלבוני: (ט) כחמר. החומר איננו מתוקן עדיין שאז נקרא חרס משנצרף בכבשן, וקודם שנצרף בעודו חומר מוכן להעשות ממנו כל כלי כחמר ביד היוצר (ירמיה י"ח): (יב) שמרה. מוסב על הפקודה פקודת ה' וציווי שמרה את הרוח בל יצא מן הגוף: (יג) ואלה. מוסב על עוני וחטאתי שהזכיר בפסוק

קשת ומגן

באור הענין

ואין לי שום אפשריות ובחירה לעשות דבר רק כפי שיכריחוני ידיך אשר הם יסובבו כל תנועותי, וא"כ איך תבלעני ע"י מה שחטאתי אחר שזה נעשה ע"י ידיך: (ט) זכר נא כי כחמר עשיתני, הלא עשיתני באופן שאני תמיד בידך כחומר ביד היוצר אשר ינהגהו בכל עת לעשות בו כפי חפצו וכאשר יישר בעיני היוצר לעשות, וא"כ למה אל עפר תשיבני, אחר שכל מעשי הרוצים מידך, כפי שהכינות את הכלי טוב או רע: (י—יא) הלא, אתה הבאת אותי אל המציאות מאפס אל היש ממדרגה למדרגה, שתחלה כחלב תתיכני שהזרע מותך כחלב, ואח"כ תקפא כגבינה בבטן האם, כי הילד נוצר ממובחר הזרע הנברר לבד כגבינה הנבררת ממין החלב, ואח"כ עור ובשר תלבישני, ואח"כ תסוכבני בעצמות וגידים שכן יגדל העובר לאט לאט: (יב) חיים, הלא החיים שנתת לי בראשית הוייתי בעת הלידה, היה רק מצד החסד, כי עדן לא היה לי שום זכות להיות נברא ומתקיים בחיים, והיה הוייתי רק מצד חסדך, ורק פקודתך שמרה את רוחי בל יצא מן הגוף בהיותי בבטן אמי, שמן הטבע לא היה אפשר לכלוא הרוח בבטן המלאה בהיותו פיו סתום ואיך יתקיים בלא נשימת רוח, שזה איננו בטבע רק ע"י פקודת ה': (יג) ואלה צפנת בלבבך, והגם שכבר ידעת אז שאחטא בעתיד, מ"מ צפנת זאת בלבבך, ולא גזרת בעבור זה שלא אצא אל המציאות, הלא ידעתי כי זאת עמך, שבודאי ידעת אז את זאת שאחטא בעתיד, ואעפי"כ עשית א"ע כאילו אינך יודע ויצרת אותי: (יד) אם, מוסיף לאמור שלא לבד שיצרת אותי הגם שידעת שאחטא, כי גם אח"כ אחר שהטאתי בכ"ז ושמרתני ולא סלקת שמירתך מאתי ע"י החטא, כי עדן פקודתך שמרה את רוחי, וא"כ אשאל איך עתה מעוני לא תנקני, שאחר שמה שידעת שאחטא לא היה מעכב שלא אצא אל המציאות, איך יסבב החטא עתה אחר שכבר אני נמצא במציאות שאשוב אל האפס בעבור שחטאתי, מה נתחדש עתה ענין אשר לא דעת אותו קודם שנבראתי: (טו) אם, טוען עוד איך יתכן זאת אשר אם רשעתי אללי לי, שיחלה החטא בי כאילו אני עשיתיו בבחירתי, ובהפך אם צדקתי לא אשא ראשי, כי אני מוכרח במעשה הצדק ע"י ידיעת ה' הקדומה ואינו מתיחס אלי שאקבל עליו שכר, אם כן אני מוכן רק לשבוע קלון ולראות

עני׳

רשעתי ׀ אללי לי וצדקתי לא־אשא ראשי שבע קלון וראה עניי: טז ויגאה כשחל תצודני ותשב תתפלא בי: יז תחדש עדיך ׀ נגדי ותרב כעשך עמדי חליפות וצבא עמי: יח ולמה מרחם הוצאתני אגוע ועין לא־תראני: יט כאשר לא־הייתי אהיה

רש"י

כי מלהעליס ולעבור על מדותיך (ומעתה ומעוני אין אתה מנקני אלא על הכל אתה פורע): (טו) שבע קלון. אני: וראה עניי. אין זה וראה לשון צווי אלא שם דבר ראה עניי בדל"ן בלעז. שכל שעה אני רואהו. כמו שאתה אומר ושבע ימים (לקמן בסוף כמו ושבע ימים) (בקמ"ץ תחת ש"ן) כן תאמר וראה: כמו ורואה עניי: (טז) ויגאה כשחל תצודני. ויגדל בעיניך להיות לך למשא ולשא נפש את אשר כשחל תצודני, אשר הפרוש לי מצודה כאלו אני גבור כשחל: ותשב. מיום אל יום: תתפלא בי. לדקדק ולהפליא במשפט, לשון כי יפליא (במדבר ו'): (יז) עדיך. להעיד על חליפת החלאים והמכאובים: וצבא עמי. זמנים קצובים ליסורי, אלו מתמשים (לצבא א') והוזרים ומתחלפים שניים משונים מאלה ומתמשין זמן אחר: (יח) אגוע ועין לא תראני. הלואי אגוע מרחם:

מצודת דוד

שאין הבדל בין הרשע ובין הצדיק בין אם רשעתי אללי לי בין אם צדקתי לא אשא ראשי בין כך ובין כך אני שבע מקלון חרפת רעי ומראיית עניי ושפלותי כ"א היה הבדל בין צדיק לרשע אף אם לו רשעתי מ"מ הלא כבר קבלתי די הגמול והריני מנוקה מעון ומה זה לא ילכו היסורין: (טז) ויגאה. מי יתן והיתה הרעה גדולה עלי כ"כ עד שתצוד אותי בה כשחל הזה אשר יצוד דבר מה אשר ימיתהו פעם אחת ולא ישנה וכן התאוה להיות נשחת בהרעה עד לכלה אבל תשוב לצוד אותי פעם אחר פעם ותראה כי פלאות לשמור הנפש ולא תתן אותה לראות שחת: (יז) תחדש. בכל עת תחדש נגדי עדים אשר יעידו לך על רוע מפעלי ועל רעיו יאמר אשר ירשיעו אותו: ותרב. עי"ז תרבה כעסך עלי כי תרבה להשיב אמרים וכרוב דברים לא יחדל פשע: חליפות. והמה מחליפים עצמם פעם ידבר זה ופעם זה ואת כולם אשיב: וצבא עמי. לא ימהרו ללכת אבל יתעכבו עמי משך זמן ומרבים דברים ובע"כ אשיב על כל דבריהם: (יח) ולמה. אם כזה אתה עושה לי למה הוצאתני מרחם אמי היה לי לגוע ברחם ולא היה עין רואה אותי על כי הייתי נקבר מיד: (יט) כאשר וגו'. אז הייתי כאלו לא הייתי כי הייתי

מצודת ציון

מלשון יללה וכאה האל"ף במקום היו"ד כמו יבי ואבי (דה"א כ'): (טז) ויגאה. ויגדל כמו היגאה גומא (לעיל ח'): (יז) כעשך. כמו כעסך בסמ"ך: וצבא. ענין זמן כמו הלא צבא לאנוש (לעיל ז'): (יח) אגוע. אמות:

קשת ומגן

באור הענין

עניי, כי כל חיי הוא רק לקבל עוני וקלון: (טז) ויגאה, ר"ל והקלון והעוני יגאה ויגדל עוד יותר, במה שכשחל תצודני, ידמה א"ע במשל במה שהוא ביד ה' בכל מעשיו כשחל הנצוד ביד הציד, שהגם שהשחל כחו גדול בכ"ז לא יכול לעשות מאומה כי הוא אסור ביד בעליו, ולא יוכל להתנועע רק למקום שיתירהו בעליו בכבל אשר בידו, ובכ"ז בעל השחל יתפלא בו כאילו הוא עושה הכל בכחו מעצמו, וז"ש הלא תצודני כשחל הנצוד, כן גודל כחי והוני הוא נצוד בידך ולא אוכל לעשות קטנה או גדולה בלעדיך, ובכ"ז תשוב תתפלא בי כאילו אני בעל בחירה ועושה מעשים גדולים בכחי החפשי ובבחירתי, והמה. (יז) תחדש עדיך נגדי, לבבל שחטאתי ושמגיע לי עונש על מעשי, מצד שחליפות וצבא עמי, שע"י שאני נתון תחת חליפות ושינוים, ואני נתון תחת הצבא והזמן, שעפ"ז נראה שמעשי מתנהגים בכל עת בבחירתי, ושמעשי מתחדשים בזמן, שמזה ידומה שאני חפשי במעשי ויש לי בחירה לעשות כפי שארצה בכל זמן, מזה תחדש עדיך נגדי שאני בעל בחירה במעשי, ובאמת הלא מצד ידיעתך הקדומה שהוא הכבל והזיקים האוסרים את כחי, בל אעשה דבר רק כפי שנגזר והוקבע מאת ידיעתך הקדומה, מזה מבואר שמעשי אין מתנהגים ואינם מתחדשים בזמן, כי אין חליפות וצבא (ר"ל שינוים וזמן) אצל השי"ת, וא"א שיתחדש דבר בזמן ובשינוי בידיעתו, וא"כ אין מגיע לי עונש על מעשי, אשר שאני כשחל הנצוד בידך, ולא עשיתי שום דבר בבחירתי: (יח—יט) ולמה, וא"כ למה מרחם הוצאתני, שב אל תלונתו שהתלונן על שנברא, שאחר שהיה מוכן לרעות עפ"י המערכה, היה טוב לי אז שאגוע בעת הלידה באופן שעין לא תראני, אחר שבכ"ז כאשר לא הייתי אהיה אחר שהייתי מוכן עפ"י מזל הלידה להיות דומה כאשר לא הייתי, א"כ היה טוב יותר אשר מבטן לקבר אובל, ולמה נתן לי ההויה הרעה הזאת אשר אני בה כאין וכאפס, מצד שהמות טוב לי מן החיים: (כ—כא) הלא, אולם עתה שכבר אני במציאות, אני מבקש אחר שימי מעטים וחדל ר"ל ואח"כ אחדל ולא אהיה עוד בעולם, א"כ שית ממני אשר ממני את היסורים, למען אבליגה מעט בטרם

באור המלות

ו': (טו) שבע. מקור, לשבוע קלון, וכן וראה כמו וראות: (טז) ויגאה. מוסב על הקלון והעוני, שיגדל יותר, תתפלא, ההתפעל מורה על הפעולה המדומה, תעשה א"ע כמתפלא: (יז) חליפות. שינויי המחשבות המתחלפות, וצבא, הוא

אֶהְיֶה מִבֶּטֶן לַקֶּבֶר אוּבָל׃ כ הֲלֹא־מְעַט יָמַי יֶחְדָּל יָשִׁית מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה מְּעָט׃ כא בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְלֹא אָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת׃ כב אֶרֶץ עֵפָתָה ׀ כְּמוֹ־אֹפֶל צַלְמָוֶת וְלֹא־סְדָרִים וַתֹּפַע כְּמוֹ־אֹפֶל׃

וחדל ק' ושית ק' ויען

רש"י

(יט) אובל. הלואי הייתי מובל: (כ) ושית ממני. שית עצמך ממני ומעלי, כמו (ישעיה ס"ה) קרב אליך קרב לעצמך ורחק ממני: (כא) בטרם אלך. בעודני חי ולא הגיע עת מותי. הנח לי ואתרגיעה: (כב) עפתה. זה דבר חשיכה, כמו שחר ועיפה: (צלמות הוא ולא סדרים בה, שאין שם סדרי אדם כלומר מנהגים, שאין שם ישוב, ואור שלה כמו אופל הוא): ותפע כמו אפל. מקום מופע שבה כמו אפל הוא:

מצודת ציון

(יט) אובל. אובא כמו והוא לקברות יובל (לקמן כ"א): (כב) עפתה. חשכה וכן תעופה כבוקר תהיה (לקמן י"א): סדרים. ענין מערכות (ויקרא כ"ד) ת"א סדרין: ותפע. אורה וזריחה כמו הופיע מהר פארן (דברים ל"ג):

מצודת דוד

מובל מן הבטן אל הקבר והרי הוא כאלו לא נבראתי מעולם: (כ) הלא מעט ימי. ואם נבראתי בעבור לקבל עוד הטובה הלא ימי מעטים המה ומתי אקבל הטובה ולזה חדל היסורין ושים אותם ממני ואתחזק מעט זמן: (כא) בטרם אלך. בטרם אמות ואלך בדרך אשר לא אשוב והיא אל ארץ חושך וצלמות חשכת הקבר: (כב) ארץ עפתה וגו'. החושך שלה היא כמו חשכת אפלה והיא צלו של מות ואין שם סדרי מערכות הכוכבים ומזלות: ותפע. אף מקום המאיר ומזהיר שבה היא כחשכת אפלה ולזה חדל ממני היסורים עד לא אלך אל המקום ההוא (העולה מהמענה היא לסתור דעת בלדד שאמר שהכל בא בהשגחה וטובות הרשעים לרעה ורעות הצדיקים המה לטובה כי יאיב אמרים לומר איך יתכן אם המה מין אחד ודרך אחת להם וישתנו בפעולתם ואם בעבור המיתה הפתאומית הבאה לרשע הלא עוד לטובה יחשב ויבחר בזה מלהיות מיוסר כמו הצדיק אף יתלונן למה זה ימסר לאדם כל גמול הרשע הלא האדם הוא בידו בכל עת וירב אמריו לאל איך לא יחוס מלהבל פועל ידיו הנעשה בחכמה נפלאה ובשלימות רב):

קשת ומגן

באור המלות

הזמן, כמו הלא נכה לאנוש עלי ארץ: (כ) מעט וחדל. דבר המדל ופוסק. ושית, המ"ם שאחריו מורה ההפך של השיתה עליו, שהמ"ם מורה ההסרה ממנו: (כב) עיפתה. כמו עפעפי, שחר תעופה כבקר תהיה, עלות השחר:

באור הענין

אלך ולא אשוב, הסר ממני היסורים עכ"פ קודם מותי ואח"ז אמות. אולם מתרגם במליצתו ואומר, ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות אחר שאלך ואמות אז לא ארצה עוד לשוב אל ארץ הזאת שהיא ארץ חשך וצלמות, ר"ל לא אשוב עוד אל חיי העה"ז שהם אפלים וחשוכים ורעים: (כב) ארץ, ר"ל הארץ הזאת שהיא חיי העוה"ז, עיפתה כמו אופל, גם מעט האור שנמצא בה בעת בקיעת השחר דומה כאופל שהוא יותר מחשך, ולא תאמר שהאופל הנמצא בארץ הזאת הוא מסדר הבריאה שנסדר שיהיה אור וחושך יום ולילה, כי הוא צלמות ולא סדרים, שאין הצלמות עפ"י סדרים, וגם ותופע כמו אופל גם הופעת האור אשר בעוה"ז דומה כאופל:

פתיחה למענה הששית מענה צופר

אחרי שני הריעים המתוכחים באשר הודו לדעת איוב שאם אלוה משגיח א"א שימצא צדיק אובד, רק התוכחו עמו לפי שטותיהם שלא נמצא צדיק אובד באמת, כמ"ש כ"א לפי שטתו, בא צופר וסתר את המשפט הלז בכללו. ולדעתו הגם שה' משגיח יצוייר שימצא צדיק אובד, ואין עול כלל אם יש צדיק אובד בצדקו. והוא עפ"י מה שנתבאר במחקר כי ההשגה את הדברים פי שנים לה. א] להשיג את הדברים כפי מה שהם בעצמותם, ב] להכיר את הדברים כפי מה שהם מוחשים, ונודע כי אנחנו א"א לנו בשום אופן להשיג את הדברים כפי מה שהם בעצמם, רק כפי מה שהם פועלים על חושינו, ואחר שכל ידיעת האדם והשכלתו בא באמצעות החושים, שמזה ישפיע השכל את השכלותיו מן המאוחר אל הקודם, ותנאי משיגי החושים אינם תנאי הדברים כפי מה שהם בעצמותם, א"כ לא נוכל לשפוט על הדברים כפי מה שהם בעצמם רק כפי היחוס שיש לשטחם החיצוני אל חושינו ואל התנאים שבם ימושו החושים את מוחשיהם בזמן ובמקום וביתר תנאי החושים, ולא נוכל לומר שהם באמת תנאי הדברים בעצמם, וא"כ א"א שיהיה לנו משום דבר ידיעה ברורה, כי לא נוכל לשפוט רק שכן השגנו את חיצונית הדבר כפי שפעל על חושינו, לא שכן הוא הדבר בעצמותו, והשכל המופשט מן החומר המשיג את עצמות הדברים בידיעה פשוטה שלא ע"י כלי החושים, הוא יראה את הדברים באופן אחר ממה שאנו רואים אותם ע"י כלי המחזה אשר לנו שהם החושים. ולפ"ז הגם שלפי השגת החוש החיצוני יהיה זה עול אם נראה צדיק אובד, לא יהיה זה עול להשכל המופשט המשיג עצמות הדברים כפי שהם בעצמותם, וזה בין מצד הנושא „צדיק" בין מצד הנשוא „אובד". שמצד הנושא, אנו דנים מי הוא צדיק לפי ההכרה שהכרנו אותו בחושים, שאם נראהו עושה טוב וסר מרע אנו דנים שהוא צדיק, ובכ"ז יצוייר שיהיה צדיק לפי הכרת החושים

ובכ"ז יהיה רשע כפי מה שהוא בעצמותו כי אין אנו משיגים את האדם כפי מה שהוא בעצמותו רק כפי מה שהוא נראה לנו בגופו החיצוני, שהוא הלבוש החיצון המקיף את האדם העצמי שהיא הנפש המסתתרת תחת הגוף, שא"א לנו לדעת ענינה מה היא ומה הוא תנאי הצדק והרשע אצלה, אחר שהחוש לא ישיג את הנפש שהיא עצמות האדם ויוכל להיות שהוא צדיק כפי הנהגת גופו, ובכ"ז הוא רשע כפי השלמות הצריך אל נפשו הפנימית, וזה יטעם לפי דעת חז"ל שאיוב היה קודם מ"ת, וכל צדקת איוב היה רק צדק נימוסיי בדברים שבין אדם לחברו, והלא יש מצות ושלימיות הצריכים להשלמת הנפש, שזה לא יודע בדרך השכל ולא ישלם ע"י הנימוס המסדר הצדק והרשע כפי הנהגת הגופים לבד, ובזה לא השלים את נפשו כפי חוקה שהוא נעלם מידיעת האדם ויוכל להיות שהוא רשע מצד שלא השלים את נפשו. וגם יטעם במ"ש הרלב"ג בזה, שהצדק והרשע הוא לפי מה שהיה אפשר לאדם לעשות הטוב כפי הכנתו הפרטיית, כי האדם נברא לעשות האפשר לו לפי הכנתו, ולפ"ז יקרה שימצאו אנשים שנחשב בהם שהם טובים ע"י שהם עושים פעולות טובות לפי הנראה לנו, והם מקצרים הרבה מעשות הטוב אשר יכלו לעשותו לפי הכנתם, ומפני זה ראוי שיגיע להם עונש חזק, כי החטא הקטן ראוי שיקרא גדול מצד יתרון מעלת הכנתם, ולפי זאת ההנחה לא נוכל לטעון על הרעות שמגיעות לצדיקים שהם שלא ביושר, כי אנחנו לא נדע שעורי ההכנות הפרטיים אשר ייוחד בהם איש איש מאישי האדם, ולזה יעלם מאתנו מי הוא צדיק ומי הוא רשע, וגם לא נדע שיעור הטוב והרע שראוי שיגיע לכל אחד על מריו וצדקו עד שנוכל לומר בשלא הגיע על השיעור ההוא שאינו נוהג על סדר ויושר, כי שיעור הטוב והרע המגיע על טוב הפעולות וגנותם ראוי שיהיה מתחלף לפי התחלף שיעור הכנת האדם הפרטית במעלה ובזולת מעלה, דהיינו שפעולה אחת בעצמה יתחלף הגמול עליה לפי מעלת העושה, שכל שהיה מעלתו יותר גדולה יהיה הגמול עליה יותר קטן, והעונש על הפעולה הרעה יותר גדול, וכ"ז נכלל במ"ש ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה ודע כי ישה לך אלוה מעונך:

ואם מצד הנשוא אובד, אנחנו קוראים אבדה מה שיאבד הגוף המוחשי, כי לא השגנו את האדם העצמי באשר אין לנו השגה רק בדברים המוחשים לא בעצמי הדברים כנ"ל, ובאמת יוכל להיות שחיצונית האדם אובד, ועצמותו שהוא נפשו הפנימית היא מאושרת ומשתלמת עי"כ ביתר שאת ויתר עז, והכאב החיצוני שירגיש החוש אינו ראויה אל כאב פנימי של הנפש בעצמותה, וכבר בארו החכמים שהגמול והעונש שאמתיים אינם באלו הטובות והרעות המורגשות, כי הגמול והעונש הנמצא לאדם במה שהוא אדם ראוי שיהיה בטובות האנושיות, לא בטובות ורעות אשר אינם אנושיות, ואחר שהטובות האנושיות הם בהצלחת הנפש שמצד זה הוא אדם באמת, לא בקנין הערב והצלחת הגוף, שהזן וההרגש הם לו מצד שהוא בעל חי לא מצד מה שהוא אדם, וכן הרעות האנושיות הוא בהעדר שלימות הנפש שהוא הצלחתה, מבואר שהגמול והעונש הוא בהצלחת הנפש והעדר הצלחתה, וזה נמשך בעצמות לפעולות הטובות והרעות, וא"כ הטוב והרע הנמצא לאדם במה שהוא אדם הולך בסדר ויושר, והגם שהגוף אובד, הנפש היא חיה וקיימת ונצחית והיא מקבלת הגמול אחרי המות, ועז"א ותפרת לבטח תשכב וכו' (פסוק ט"ו—י"ט). ועל המערכה אשר ערך איוב בסי' י' להוכיח שאין האדם חפשי במעשיו, מפני שא"כ א"א שידע הי"ת כל הדברים העתידים הפרטיים האפשריים, כנ"ל בהקדמה הקודמת באורך, ע"ז השיב כדברי הרמב"ם באמר, שאין ראוי שנקיש בין ידיעתנו ובין ידיעת הש"י, כי כגבוה מדרגת מציאותו ממדרגת מציאותנו כן גבהה מדרגת ידיעתו ממדרגת ידיעתנו, וזה מחויב, אחר שידיעתו הוא עצמו, כמו שלא נשיג את עצמותו כן לא נשיג את ידיעתו, וכבר בארו הפילוסופים שהם הידיעה נאמר בש"י ובנו בשיתוף השם לבד, ומבואר שהדברים משותפי השמות אין ראוי שיוקח מופת מקצתם על קצתם, ועפ"ז באר המורה (פרק כ' מח"ג) כי ידיעתו ית' מתחלפת לידיעתנו בחמשה דברים, א] שהמדע האחד במספר יאות ויפוה לדברים רבים מתחלפים במין, ב] שידיעתו נתלית בהעדר, ג] שידיעתו מקפת במה שאין לו תכלית, ד] שידיעת הש"י בדברים העתידים להתהוות לא תחייב שיהיה הדבר הידוע מחויב אבל ישאר סותרו אפשר, עד שעם הידיעה נשאר טבע האפשריות והבחירה, ה] שידיעת הש"י לא תשתנה בהתחדש המחודש מאלו הדברים אשר היתה לו ידיעה בהם טרם בואם, ואעפ"י שכבר נשתנה הדבר שנתלית בו הידיעה שהיה תחלה אפשרי ואח"כ נמצא בפעל, וכל אלו הדברים אי אפשר שנציירם בשכלנו וחכמתנו, לפי שהידיעה הנאמרת אצלנו אינה ממין הידיעה הנאמרת אצלו ית', ואנחנו לא נוכל להשיג איך ידע ובאיזה אופן, כמו שלא נוכל להשיג את עצמותו ית', כי טבע זאת הידיעה יתחייב שתהיה בלתי מצויירת לנו ובלתי מושגת. וכבר יובן זה ממ"ש שאנחנו לא נשיג הדברים רק באמצעות החושים ולא נדע השגת השכל המופשט מחומר אשר ישיג עצמות הדברים מן הקודם אל המאוחר, שהוא מין השגה אחרת, וכ"ש שלא נוכל להשיג ידיעת הש"י אשר הוא בב"ת, וז"ש החקר אלוה תמצא וכו' (פ' ז' ח' ט'). עפ"ז החליט שעם היות שהש"י ידע כל הפרטים העתידים בכל יש להאדם בחירה ואפשריות על מעשיו, וא"א שישאל האדם שאלת הידיעה והבחירה כלל, לאמר שאם כבר ידע הש"י שיחטא הי' מוכרח לחטוא ולמה יענש, כי הוא דבר שא"א

יא א ויען צפר הנעמתי ויאמר׃ ב הרב דברים לא יענה ואם־איש שפתים יצדק׃ ג בדיך מתים יחרישו ותלעג ואין מכלם׃ ד ותאמר זך לקחי ובר הייתי בעיניך׃ ה ואולם מי־יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך׃ ו ויגד־לך | תעלמות חכמה כי־כפלים לתושיה

רש"י

יא (מענה צופר) (ב) **לא** יענה. מאחרים מפני רוב דבריו: (ג) בדיך. שאתה בודה מלבך: מתים יחרישו. בני אדם: (ד) ותאמר. להקב"ה זך לקחי ובר הייתי בעיניך: (ו) תעלמות חכמה. ותדע כי כפלים לתושיה. יש לתורה שלא קיימת: כי ישה. כמו (דברים כ"ד) כי

מצודת ציון

יא (ב) יענה. מל' עניה ותשובה: (ג) בדיך. כזב הבדוי מן הלב כמו מלבך אתה בודאם (נחמיה ו'): מתים: אנשים כמו מתי מספר (בראשית ל"ד): (ד) לקחי. ענין הלימוד והסרגל כמו הלוקחים לשונם (ירמיה כ"ג): ובר.

מצודת דוד

יא (ב) הרב דברים. וכי מי שמרבה דברים לא יהיה לו תשובה עליהם וכי לא ימצא מענה גם על מרבית הדברים: ואם איש שפתים. וכי הידוע להמליץ אמריו במיטב הדבור וכי בעבור זה יצדק: (ג) בדיך. הדברים אשר אתה בודה מלבך ישתיקו את האנשים לבל ימחאו בתרעומתך כי חושבים שכן דברת והאמת אתך ובעבור זה תוסיף להלעיג מול המקום על כי אין מי מכלים אותך עליהם: (ד) ותאמר זך לקחי. תאמר אל מול המקום הנה למוד הרגל דרכי היא זכה וברורה וגם בעיניך אני בר ונקי ר"ל יודע אתה שהדין עמדי ותעשוק גמולי: (ה) ואולם. אבל באמת מי יתן שידבר בך אלוה ויפתח שפתיו להתוכח עמך: (ו) תעלמות חכמה. סודות מסתרי החכמה אשר יחייבו הבאת העונש על כל חטא אשר יחטא האדם: כי כפלים לתושיה. אשר לפי חכמת

באור המלות

(ג) בדיך. המחשבות, וכמו שבאילן יש בדים וסעיפים, והבדים עבים מן הסעיפים, ומורה על העץ העב שיוצא אל השורש לבדנה (כמ"ש יחזקאל י"ז ד'), כן בהשאלה על המחשבות, סעפים שנאתי, ברוב שרעפי בקרבי, מליין המחשבות הקטנות המפוללות ומתפשטות, ובדים מליין העיונים הרמים והמחשבות גדולות, מתים, אנשים חלושים. ויחרישו הוא פעל יוצא, שיעשו אנ.זם שיחרשו וישתקו: (ה) דבר, מקור

קשת ומגן

באור הענין

שהשיג את עניינו (פסוק י' י"א) אך בכ"ז א"א להכחיש שיש לאדם בחירה מצד ההרגשה שכל אדם מרגיש בנפשו שכל מה שרוצה ובוחר לעשותו יש בידו אפשרות לעשותו ואין כח אחר מעכב בעדו (פסוק י"ג). ואמנם אם ישאל אדם למה ברא השם את האדם על האופן הזה, ולמה לא בראו שישכיל את הדברים כפי מה שהם בעצמם וישכיל מן הקודם אל המאוחר שלא באמצעות החושים, ולא היה נבוך בספיקות הללו, ע"ז השיב שיה דומה כמו שישאל שואל מדוע לא נתן ה' שכל אל החמור שיהיה משכיל כאדם, שאם כן לא היה חמור במציאות, וכן ה' רצה שיהיה במציאות אדם, שהוא שכל הנקשר בחומר, ואם היה משכיל שלא על ידי החושים הי' שכל מופשט מחומר ולא היה אדם במציאות (פסוק י"ב):

יא (ב) **הרב**, ר"ל איני רואה בהשובתך שום יסוד ומופת שבו תזכה בהשפטך, רק או שאתה חושב שע"י שתרבה בדברים להשיב ולחזור ולהשיב בכל פעם ילאו המתוכחים מלענות אותך, ובזה תגלא בווכוחך, וז"ש **הרוב דברים לא יענה**?, או שאתה חושב שע"י שאתה איש שפתים מלומד לדבר צחות ודברי מליצה עי"ז תצדק, ועז"א **ואם איש שפתים יצדק**, הלא רק בראיות ומופתים אמתיים יזכה המתוכח לא ברוב דברים ובהרבות מליצות ואמרי נועם: (ג) **בדיך**, ואם בדיך ומחשבותיך הרמים **יחרישו את מתים** שהם אנשים החלשים, הבלתי מלומדים בעיונים עמוקים והם ינוצחו ע"י בדיך ויחרישו ולא ימצאו מענה, ועי"כ **ותלעג** יען **כי אין מכלים** להשיב לך דבר, ועי"כ. (ד) **ותאמר**, תעיז לאמר **זך לקחי** שהלקח שלך והלמודים שהנעת להכחיש את ההשגחה והבחירה הוא דבר זך וברור, זאת שנית תאמר **בר הייתי בעיניך** שאתה בעצמך בר ונבר ולא חטאת ונתיסרת בחנם, כל זה תוכל לומר לפני מתים שהם אנשים דלי חכמה וחלשים בדעת: (ה) **ואולם מי יתן אלוה דבר**, ר"ל, א] לו יצוייר שהאלהים ידבר כאשר ידבר אחד האדם בפה ושפתים כמוך (שבאמת לא יצוייר זה אצל השי"ת שלא ידבר בכלים גשמיים) זאת שנית **שיפתח שפתיו לדבר עמך** כי גם אם ידבר רחוק הוא שידבר עם אדם שפל כמוך ואז. (ו) **ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה**, כל יש ונמצא הוא כפול ומקופל אליו על אליו, ר"ל שהדברים הנמצאים מתחלקים לשנים, א] כפי מה שהם בעצמותם, ב] כפי מה שהם מוחשים ומושגים לחושינו, כי אנו אין אנו משיגים מן הדברים רק את מקריהם החיצונים כפי מה שהם פועלים על חושינו, ומזה לא נוכל לדון על מהות הדברים כפי מה שהם בעצמם מצולת היחוס שבין שמחם החיצוני ובין חושינו, כי תנאי משיגי החושים הם הזמן והמקום והם אינם תנאי הדברים בעצמותם, ולפ"ז א"א שנשיג משום דבר השגה ברורה לדעת איך הוא הדבר בעצמו לפי אמתתו, רק כפי מה שנראה לנו מפעולתו על חושינו, והמשיג עצמות הדברים בידיעה מושכלת שלא ע"י החוש רק כפי מה שישכיל השכל

לְתוּשִׁיָּה וְדַע כִּי־יַשֶּׁה לְךָ אֱלוֹהַּ מֵעֲוֺנֶךָ׃ ז הַחֵקֶר אֱלוֹהַּ תִּמְצָא אִם עַד־תַּכְלִית שַׁדַּי תִּמְצָא׃ ח גָּבְהֵי שָׁמַיִם מַה־תִּפְעָל עֲמֻקָּה

רש"י **משאול**

תשה בעך, הרבה יש לו עוד חוב עליך בדברי עוניך: (ז) החקר אלוה תמצא. שאתה סטר הקיים הכל: (ח) גבהי שמים. ודבר שהוא (גבוה) כגבהי שמים מה תפעל בו אתה ועמוקה היא החכמה

מצודת דוד

התורה ראוי עוד לך כפלים מן המכאוב אשר בא עליך אבל לא יותר כלום כי דע אשר הוא הלוה לך מה מעוניך ותקבל עליהם גמול אח"ז ועתה שמה בהלואה אצלך: (ז) החקר. מה תתרעם על רעות הצדיק וטובות הרשע וכי אתה תמצא חקר משפט ה' וכאומר וכי יודע אתה מי הראוי להקרא צדיק ומי לרשע יחשב כי הכל הוא לפי שעור מדרגת הכנת האדם כי מי שהכנתו מרובה וקצר בעבודת אלהים לא לצדיק יחשב ומי שהכנתו מעט הנה כל דבר צרב יחשב ומי הוא היודע תעלומות לב מי הכנתו מרובה ומי הכנתו מועטת וכאלו ישפוט על ייסורי איוב שבאו על אשר קצר בחכמה ומרובה היתה על הכנתו: עד תכלית. כאומר אף אם הכמת לדעת מה וכי תמצא עד התכלית: (ח) גבהי שמים. הנה סדור אלוה בתשלום הגמול לרעים ולטובים הלא המה רמו כגבהי שמים

מצודת ציון

ברור ונקי: (ו) לתושיה. כן נקראה חכמת התורה והוא מל' יש על כי ישנה לעולם ולא תחזור לאין כשאר הדברים: ישה.

באור הענין

המופשט מחומר, הוא יבין תעלומות חכמה לדעת מהות הדברים ואמתתם, כי כל יש הוא מכופל, ועצמותו ואמתתו הוא משונה מחיצוניותו המוחש ע"י החוש, ואז **ודע כי ישה לך אלוה מעוניך**, אם תשיג תעלומות עצמות האדם כפי מה שהוא באמת, לא כפי מה שהוא מוחש בחוש החיצוני, אז תדע כי אינך צדיק, שהגם שלפי הנגלה ממך אתה תם וישר ואין בך דופי, אין לדון מן החוש הבלתי משיג עצמות הדברים, שיוכל להיות שכפי נפשך הפנימית שהוא עצמות האדם אתה רשע, כי לא השלמת את נפשך הראוי להשלימה מצד שהיא עצם נבדל קדושה ומלאכיות, ושלא עשית כל אשר ביכלתך לעשות כפי כח נפשך הגדולה, וזה יחשב לך לעון וע"ז אתה נענש, הגם שנדמה לך שאתה צדיק לפי ישך החיצון, הנך רשע לפי ישך הנסתר הנכפל תחת היש החיצוני:

(ז) **החקר**, עתה בא להשיב על הטענות שטען איוב בפ' הקודם שא"א שידע הש"י את הפרטים הבחיריים, מצד שיהיה שינוי בידיעתו, ומצד שלא ישיג בחושים, וכן שאלת הידיעה והבחירה, שמכ"ז הוכיח שמעשי האדם מוכרחים ואין לו בחירה על מעשיו, עד שלכן יצוייר צדיק אובד כי אין מגיע לו גמול על הצדק, ככ"ל באורך. ע"ז השיב, שאנחנו לא נוכל להשיג את ידיעת ה' כמו שא"א שנשיג את עצמותו, שכמו שעצמותו נעלם בתכלית ההעלם כן ידיעתו שהוא עצמותו ואין היקש כלל בין ידיעתו לידיעתנו, ולכן יצוייר שידע כל הדברים הנתלים בבחירה בידיעה עתידית, ובכ"ז ישאר טבע האפשר ויהיה האדם חפשי במעשיו, וז"ש **החקר אלוה תמצא**? ובאר שא"א שישיג האדם עניני האלהות, א] אם מצד עצם ההשגה, שאחר שהשגת האדם יסודותיה הוא מן הבחינה והחוש א"א שישפוט האדם משפט שכלי לדעת את עניני האלהות, שא"א שישיגו בחושיו וא"כ א"א להפיל עליהם מופתי השכל, כי גם מושג הסבה והמסובב והדרכים שבהם ישתמש השכל בהשכלותיו לא יצדקו רק על דברים מוחשים לא על האלהות, וע"ז א' **החקר אלוה תמצא**, ב] מצד כמות ההשגה, שאחר שהשי"ת הוא בלתי בעל תכלית, א"א שישיגהו האדם ששכלו הוא בעל גבול ותכלית, כי אז נאמר שמשיג השגה בלתי ב"ת בזמן בעל תכלית, וזה סותר א"ע, וז"ש **אם עד תכלית שדי תמצא**: (ח) **גבהי**, הוסיף לבאר דבריו, כי הנה יש שני דרכים בהשכלה, א] דרך ההפשטה, ב] דרך ההגבלה, ולהשיג את ה' צריך ללכת בשניהם על בלי תכלית, כי בדרך ההפשטה צריך שיגיע בהפשטתו עד האחד המיוחד בתכלית הפשיטות, ואין שם בשכל האדם להשיג השגה גבוה כזו, וע"ז א' **גבהי שמים מה תפעל**, וכן בדרך ההגבלה צריך שיגיע בהגבלותיו עד כל ההגבלות, כי מתנאי האל שיכלול כל השלימות שאפשר והם בלתי ב"ת ואי אפשר שיגיע האדם לתכלית השגה זו, וע"ז א' **עמוקה משאול מה תדע**: (ט) **ארוכה**, ואחר שבהשגות האלהות בלולים שתיהם, כי הוא המיוחד בתכלית הפשיטות ועם כ"ז כולל כל השלימות וכל המעלות, ובין שני אלה

קשת ומגן

באור המלות

שיוכל לדבר: (ו) כפלים. יש הבדל בין כפלים ובין פי שנים, שמלת כפלים מציין שהדבר מקופל חציו על חציו כמו וכפלת את היריעה, בכפל רסנו מי יבא. כמ"ש ישעיה מ': תושיה. הוא היש הנעשה ברוב עצה וחכמה, ובא בין על החכמה העמוקה המצויירת כדבר יש, כמו ותושיה נדחה ממני, ובין על היש הנמצא הנעשה עפ"י החכמה המופלאת. ישה לך, יל"פ מבורש יש שרשו ישה, כמו יצב, ור"ל שיש ישות מעוניך שאתה לא ידעתם, ויל"פ שהוא מחסרי נ"ן ושרשו נשה, מענין שכחה, ה' שכח מאתך עונך, כמו כי השה אלוה חכמה (לקמן ל"ט), ויש הבדל בין נשה ובין שכח, השוכח יוכל לזכור לא כן הנושה. ועז"א ונשו את כלימתם (יחזקאל ל"ט) (ע"ש), נשיתי טובה (איכה ג'). ויל"פ מענין הלואה, ובא תמיד בקבוץ הכ' על המלוה, ופה בא בקבוץ שלמ"ד על הלוה, כמו לא נשיתי ולא נשו בי (ירמיה ט"ו), ר"ל שאתה לוית ואתה חייב תשלומין מעונך, ור"ל אלוה גרם לך שתהיה חייב מבלי ידיעתך. ויל"פ מענין העתק, כמו נשתה גבורתם, ר"ל עוניך נעתקו מזכרונך ואינך יודע בהם: (ז) תכלית. דבר שי"ל גבול. לכל תכלה ראיתי קץ, לכל תכלית הוא חוקר. חקר אלוה, תכלית שדי. שם שדי מורה על ההשגחה, ושם אלוה מורה על רוממתו, ומצד שהוא אלוה אין לו חקר כלל, ומצד שם שדי יש לו חקר מצד הקשר שיש לו עם בריותיו ומצד השגחתו

מִשְּׁאוֹל מַה־תֵּדָע׃ ט אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּהּ וּרְחָבָה מִנִּי־יָם׃ י אִם־יַחֲלֹף וְיַסְגִּיר וְיַקְהִיל וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ׃ יא כִּי־הוּא יָדַע מְתֵי־שָׁוְא וַיַּרְא־אָוֶן וְלֹא יִתְבּוֹנָן׃ יב וְאִישׁ נָבוּב יִלָּבֵב וְעַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד׃

ת"א ארוכה וגו'. עירובין כ"ח: ואיש וגו'. בתרא כ"ב:

רש"י

משאול: (ט) מדה. מדד שלה (ס"א מדה שלה) וכאן הזכיר מידוד בלשון זכר שלא אמר מדתה: (י) אם יחלף ויסגיר. ביסורין את מי שירצה ויקהיל כל פמליאות שלו לווכח על שהסגיר ומי בהן ישיבנו בדברים למצוא עול בפעלו. ואם מפני שהגידון עליו וקצע ימים רבים. כן דרכו, (יא) כי הוא ידע מתי שוא. וירא און ולא יתבונן. שהם עושים ימים ושנים ודומה כמו שלא יתבונן כי מאריך אפו: (יב) ואיש נבוב. חלול בלא לב אשר לא הבין דרכו, (ילבב) יקנה לו לב לשוב לבוראו ולפשפש במעשיו, או אדם אשר היה כעיר פרא למוד מדבר קל בלא דעת: אדם יולד. ילמד עצמו להיות אדם חדש

מצודת ציון

ילוף כמו אשר ישה ברעהו (דברים ט"ו): (י) יחלף. יעביר מן העולם וכן עד בוא חליפתי (לקמן י"ד): ויקהיל. יאסוף כמו ויקהל משה (שמות ל"ה): (יב) נבוב. חלול וריק כמו נבוב לוחות (שם כ"ז): ילבב. מלשון לב ר"ל יקנה לב: ועיר. כן נקרא החמור בקטנותו וכן עיר בן אתונות (זכריה

מצודת דוד

ומה א"כ תפעל למו לעמוד על אמיתתם והלא היא עמוקה משאול מה תוכל לדעתה: (ט) ארכה. מדת הסדור הזאת ארוכה מן הארץ ורחבה מן הים המקיף את העולם ואין א"כ אפשרי להשיג בחכמת הלב: (י) אם יחלף. לזאת אף אם ימצאו מרבית אנשים אשר יטו בדבר המעל ועכ"ז יענשו בעונשים מתחלפים את מי מהם יכרית מן העולם ואת מי יסגיר במאסר ביסורין ואף מהם יקהיל לאספה אל מאמר לכלאם בה הנה עכ"ז אין מי להשיב על גמול תגמוליו: (יא) כי הוא ידע. ר"ל אם לפי דעת האדם ישוו כולם בדבר המעל הוא על כי אינו יודע שעור הכנת כ"א ואחד אבל המקום ב"ה יודע הוא אנשי שוא ר"ל מי הם אשר מעלו בשקר כי הבינו המעל ושקרו בעצמם לעשותם מתאות הלב ומי הוא אשר ראה און בלבו וטעה במחשבתו לומר שאין כאן מעל אולם יכול היה לעמוד על האמת כי שעור הכנתו היתה מרובה אבל קצר בחכמה ויודע מי הוא אשר לא יתבונן כלל כי לפון לבו משכל וטבע העמל מחסרון הדעת ועל כולם יביא במשפט ולפיכן ישיב משפט לכ"א לפי הראוי לו כי באמת לא ישוו בדבר המעל: (יב) ואיש נבוב. כי גם הסכל סריק מהחכמה עם כי עשה העמל מהסרון

באור המלות

שעי"כ יוכרו מעשיו ויחקרו, אבל א"א להגיע בחקירה זו עד תכלית: (י) יחלוף, יעביר מן העולם, כמו וכאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב') וכבר באהרתי שם שחליפה מענין סטירה בא תמיד בקל בין עומד ובין יוצא: ויסגיר. בבית כלא: ומי ישיבנו, מענין תשובה ומענה: (יא) ידע מתי שוא וירא און. ר"ל שידע תכונת האדם שנוטה לשוא, וגם ראה האון עצמו, האון הוא דבר פעל ונראה בחוש, אבל תכונת השוא שהוא בכח הנפש לא שייך בו ראיה רק ידיעה. יתבונן, התפעל מורה שמתפש להבין ע"י דרכי ההיקש והתבונה, וי"פ שרואה האון בלי יצטרך להתבונן ולחקור עליו, כי בחקירה אחת הכל כוקר: (יב) נבוב. חלול, כמו נבוב לוחות. איש, אדם. כבר באהרתי בס' התו"ה

קשת ומגן — באור הענין

יש רוחק בלתי בעל תכלית אשר הוא נמנע מהשגת שכל האדם שהוא בעל הכלית, וז"ש ארוכה מארץ מדה: (י—יא) אם יחלוף, אחרי ההנחה הזאת שהגית שא"א שישיג האדם מן האלהות כל מאומה, יאמר, שא"כ איך ישיג את ידיעתו שהוא עצמותו, שאינו ממין ידיעתנו כלל, כי אל השי"ת יצוייר שידע כל פרטי הדברים העתידים ובכ"ז ישאר הבחירה ביד האדם, שהגם שהם דברים סותרים לפי ידיעתנו, בכ"ז יסכימו שניהם בחק האל ובידיעתו שהוא מין אחר מידיעת האדם, וא"כ אם השם יחלוף ויעביר את אחד מברואיו מן העולם, או אם יסגיר אותו במאסר בבית כלא, דהיינו שיביא עליו יסורים, ויקהיל את כל בני העולם לשאול אותם אם דן בצדק וביושר, מי ישיבנו כי הוא ידע מתי שוא, מי ישיב ויטעון אליו לאמר הלא כבר ידע מתי שוא וכבר ידע מקודם שיחטא וממילא היה מוכרח לחטוא אחר שכבר ידע ה' שיחטא והידיעה מסלקת את הבחירה, וכבר ראה און ולא יתבונן, היינו שהלא כבר ראה שעתיד פלוני לחטוא ועשה א"ע כאינו מתבונן, וכאילו עדיין הבחירה ביד האדם לחטוא או שלא לחטוא, ולמה חלף החוטא מן העולם או נתיסר בחנם אחר שהיה מוכרח להטוא, מי ישיבנו תשובה זאת, הלא לא ימצא איש אחד יוכל להשיב כזאת, אחר שאין האדם משיג את ידיעת ה' איך הוא, וה' יודע הכל ובכ"ז נשאר הבחירה ביד האדם, כמ"ש הכל צפוי ובכ"ז הרשות נתונה וא"כ בטוב העולם נדון ויפה דן מה שחלף והסגיר את הרשע, הגם שאין האדם משיג את זאת איך הוא, —ואם תשאל ומדוע ברא ה' את האדם בענין הזה שלא ישיג רק ע"י החושים, ולא ידע מאומה מידיעת האלהות ומידיעת עצמות הדברים עד שלא ידע גם את נפשו ואמתת עצמותו, ולמה לא בראו על אופן שישיג וישכיל כשכל המופשט מחומר, שמשיג הכל בהשגה פשוטה מן הקודם אל המאוחר, וז"ש. (יב) ואיש, ר"ל ואם תשאל הלא לואי שאיש נבוב ילבב, שהאיש הנבוב וחלול שאין לו לב להשכיל השכלות המופשטות מחומר, ילבב יושם בו לב משכיל לדעת את כל אלה, ולמה מנע ה' השכלות אלה מן האדם, ע"ז משיב ועיר פרא אדם יולד, ר"ל שכן יש לך לשאל מדוע ברא ה' את העיר פרא שיהיה עיר פרא, ומדוע לא בראו שיהיה לו שכל כמו אל האדם, וכמו שלא יקשה לך שאלה זאת, כי ה' נתן לכל תומר

את

יג אִם־אַתָּה הֲכִינוֹתָ לִבֶּךָ וּפָרַשְׂתָּ אֵלָיו כַּפֶּךָ׃ יד אִם־אָוֶן בְּיָדְךָ הַרְחִיקֵהוּ וְאַל־תַּשְׁכֵּן בְּאֹהָלֶיךָ עַוְלָה׃ טו כִּי־אָז ׀ תִּשָּׂא פָנֶיךָ מִמּוּם וְהָיִיתָ מֻצָק וְלֹא תִירָא׃ טז כִּי־אַתָּה עָמָל תִּשְׁכָּח כְּמַיִם עָבְרוּ תִזְכֹּר׃ יז וּמִצָּהֳרַיִם יָקוּם חָלֶד תָּעֻפָה כַּבֹּקֶר תִּהְיֶה׃

ת"א אם אתה וגו'. עקרים מ"ד פרק י"ז: אם און וגו'. כתובות י"ט: ואל תשכן וגו'. שם: ובטחת

רש"י

כסדר בני אדם ויכוין דרכו: (יג) אם אתה. היית מכוין לבך אחר יסורין: ופרשת אליו כפיך. בתפלה. (יד) ותרחק און מידך ואל תשכן באהליך עולה: (טו) כי אז. היית בטוח שתשא פניך ממום, שתגרום לעצמך לשאת פניך מכל מום, מתוך כך. והיית מוצק. חזק כמו מצוקי ארץ. (טז) וכל עמל היית שוכח, וכמים עברו וחלפו כן יהיה לך כל זכרון עמל: (יז) ומצהרים יקום חלד. יותר מאור צהרים יקום לך חלד מזל:

מצודת דוד

הדעת עכ"ז ענם יענם כי ראוי לאיש נבוב וריק מחכמה לקנות לב להתגדל בחכמה להשכיל דרכי ה' כי כל אדם כאשר יולד הוא כעיר פרא מבלי חכמה וכאשר יכין לבו הנה ישכיל וכ"כ ראוי לכל איש נבוב להכין לבו להרגיל בחכמה: (יג) אם אתה. אם תכין לבך ר"ל אם תרחיב לבך בחכמה כבעוד מרבית הבנתך ותפרוש כפיך אל ה' להעביר עונך על מה שקלקלת עד הנה בחכמה ובעבודת אלהים לפי רוב ההבנה: (יד) אם און. אם יש בידך דבר עבירה הרחיקה ממך ועזוב אותה ואל תשכן באהליך עולה כי שאלת הבלתה ממך: (טו) כי אז. כאשר כן תעשה אז תרום פניך למעלה מבלי מום ר"ל לא הלך עוד שחוח ופניך למטה ואף מכאובך ירופא ותהיה מבלי מום: והיית מוצק. ומאז והלאה תהיה חזק ולא תירא מפחד כי לא יקרב אליך: (טז) עמל השכח. העמל שהיה לך תשכח בעבור רוב הטובה ורק מעט תאחר בזכרונך כמים העוברים ממקומם אשר זכרונם ישאר מעט בלב האנשים ולזה ירום לבך ולא הלך עוד שחוח: (יז) יקום חלד. יקום לך זמן מאיר יותר מעת הצהרים: תעפה. עת החושך תהפך

מצודת ציון

ע'): פרא. תמור הבר: (טו) מוצק. חזק כדבר הנוצק ממתכת: (יז) חלד. זמן כמו וחלדי כאין נגדך (תהלים

באור הענין

את הצורה אשר החומר מוכן אליה, והחומר העיר פרא אינו מוכן שיקבל צורת השכל, וכן חומר האדם אינו מוכן שישכיל השכלות מופשטות מחומר כי אינו מוכן שישכיל רק ע"י החושים והבחינה, ואם היה בורא אותו שישכיל כשכל מופשט מחומר היה בהכרח שכל מופשט מחומר, והי' מלאך לא אדם, וכמו שא"א שעיר פרא יולד שיהיה אדם כן א"א שאיש נבוב ילבב: (יג) **אם**, ובכ"ז תבחן מצד הבחינה שהבחירה ביד האדם ואין האדם מוכרח במעשיו, כי הלא תראה **שאם אתה הכינות לבך** לחפוץ לעשות איזה דבר, אז **ופרשת אליו כפיך**, הראה תיכף כי תפרוש כפיך אל הלב, ר"ל שכפיך עומדים תיכף פרושים למשמעת הלב לעשות כל אשר חפץ הלב לעשות, עד שלבך מושל על כפיך, ואינך נאנס משום מכריח, לא על חפץ הלב שעז"א אם אתה הכינות לבך, שאתה בעצמך מכינהו אל החפץ לא ע"י הכרח, ולא על הכפים הפועלים כי הם פרושים אל הלב לעשות כרצונו ובחירתו, ובזה תבחן ותראה כי אתה חפשי במעשיך והבחירה **בידך** לעשות טוב או רע, וא"כ. (יד) **אם און בידך הרחיקהו**, כי הבחירה בידך להרחיק את האון, ולא לבד שתרחיקהו מידך, כי גם **באהליך אל תשכן עולה**: (טו) **כי אז תשא פניך ממום**, רק אז יהיו פניך נשואים בל יהיה בם מום, כי אם תעשה און ועולה המום נמצא על פניך, כי אתה עשית החטא בבחירתך, ואז **תהיה מוצק** וחזק מושל על עצמך, **ולא תירא**, כי אתה חפשי במעשיך, ותוכל לעשות טוב וצדק אם תרחיק בבחירתך און ועולה: (טז) **כי אתה**, באר לו עוד דבר חדש, שיוכל צדיק אובד בגופו, ובכ"ז אין זה עול בחק האל, כי היסורים הבאים בעולם המוחש והנוגעים אל הגוף אינם יסורים אמתיים, ואבדת הגוף אינה אבדה, כי עקר האדם היא הנפש שמתלבשת בגוף, והיא תזדכך ע"י היסורים לטוב למעונה ולקבל גמולה בעולם הנצחי ששם עקר הגמול והעונש, ועז"א **כי אתה עמל תשכח**, דייק במלת אתה, על עקר עצמותו שהיא נפשו הרוחניות שהיא עקר האדם, ועת תפשט את שמלת החומר מעליה תשכח את העמל והיסורים שסבל הגוף, ובהפך **כמים עברו תזכר**, תזכור את העמל והיסורים כמו שזוכרים את המים אשר עברו ושטפו את האדמה, שהגם שבעת השטף היא רעה גדולה בכ"ז לשנה

קשת ומגן

באור המלות

(ויקרא סי' י') שאם איש כולל כל יש ונמצא, ושם אדם מציין מין האדם לבדו, וע"כ נגד עיר פרא תפס שם אדם: (יג) הכינות לבך. בא על המכין לבו ומחשבותיו לבקש איזה דבר, לא הכין לבו לדרוש את ה' (דה"ב י"ב י"ד). תכין לבם (תהלים י' י"ז), ומלת אליו מוסב אל הלב: (יד) און, עולה. האון מציין הכח בלא משפט שנעשה בפעל, ע"כ מיחסו אל היד הפועלת, והעולה תציין התכונה לא הפעל, כמ"ש בכ"מ, ע"כ אמר אל תשכן באהליך שהיא השוכנת באהלו ותכונת נפשו: (טו) תשא פניך ממום, כוונת המליצה כי אתה נושא לך פנים בשקר הגם שמום העון בך, שתאמר שאתה מוכרח עליו, וזה שקר, אבל אז שלא יהיה בך מום תשא פניך באמת. מוצק, מתכות חזק, כמו לבו יצוק כמו אבן, ובא על דבר המתקשה אחרי התכה כמו מתכות, כמ"ש בככר הירדן יצקם שלמה: (יז) חלד, יאמר על העולם

יח וּבָטַחְתָּ כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְחָפַרְתָּ לָבֶטַח תִּשְׁכָּב: יט וְרָבַצְתָּ וְאֵין מַחֲרִיד וְחִלּוּ פָנֶיךָ רַבִּים: כ וְעֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה וּמָנוֹס אָבַד מִנְהֶם וְתִקְוָתָם מַפַּח־נָפֶשׁ:

ויען

ת"א ועיני רשעים. כ"ה לא:

רש"י

נזמן כמו ותלדי כאין נגדך (תהלים ל"ט). ד"א יקום חלד כמו יקום אור, חלודה שלך. כלומר שיהיה מקום אפילה מאיר יותר מאור צהרים. זו שמעתי אבל הראשון לי נראה (סא"א): תעופה. אפילה שלך כבקר תהיה. ע"א תעופה לשון עפעפי שחר (לעיל ג') שאם הוא לשון אופל היה לו לומר תעופה נקוד בשו"א כמו תנופה תקומה תרומה תנומה: (כ) ועיני רשעים, שונאיך. תכלינה. בפנותם ברעתך לראות ולא ישיגו תאותם, וכל כליון עינים שבלשון קדש זהו המצפה לראות ואינו משיג. וכמו ועיניך רואות וכלות אליהם וגו' (דברים כ"ח): ומנוס. הוא מבטח: ותקותם. מה שהם מקוים לראות בך למפח נפש יהי להם:

מצודת ציון

(ט"ו): תעפה. ענין החשך. (יט) ורבצת. ענין השכיבה לנוח: וחלו. ישאלו ויבקשו: רבים. גדולים כמו ורבי המלך (ירמיה מ"א): (כ) תכלינה. המתאוה לדבר ואינו בא קרוי בלשון מקרא כליון עינים: ומנוס. מל' ניסה ובריחה: מנהם. מהם: מפח נפש. לשון נפח על שם שקרובה הנפש לפחת ולצאת מן הגוף וכן ונפש בעליה הפחתי (לקמן ל"א):

מצודת דוד

להיות מאיר כאור הבוקר: (יח) ובטחת. אשר בטח כי יש תקוה לשבת בטח כאשר כן תעשה: וחפרת. כאלו הפרת סביבך חפירה עמוקה לבל קרוב אליך כן תשכב לבטח מבלי מחריד: (יט) ורבצת. וכאשר תרבץ לנוח אין מי יחרידך: רבים. גדולי העם יחלו פניך למלאות משאלותם בהיות לאל ידך: (כ) ועיני רשעים. אבל הרשעים עם גודל הצלחתם סוף תכלינה עיניהם כי לא ישיגו תוחלתם וכאשר יבואו ימי הפקודה יאבד מהם המנוס כי לא ימצאו מי לנוס אליו לעזרה: ותקותם. ר"ל מוכנים הם לדאבון נפש כאלו יקוו לה כי בודאי כך יהיה (העולה מהמענה הזאת שדעת צופר כדעת אליפז ובלדד שהכל בא בהשגחה אולם גמול המעשה תחלק לפי שעור מדרגת הכנת האנשים ומי שהכנתו מרובה ויגבר בהכמה יחשב לרשע ומי שהכנתו מועטת אף המעט לרב יחשב עד כי ימצא מרבית אנשים ישוו כדבר המעל בעיני העם ויתחלפו כגמול עונשם וישפוט עלי יסורי איוב על כי קצר בחכמה לפי שעור הכנתו):

קשת ומגן

באור המלות

חלד, מציין השקף על הארץ שנקרא ארץ או תבל, ולא על הזמן שמצדו יקרא עולם, וצהרים מציין זמן השמש וצבאו בחצי היום שזורח לרוח מזרח ומערב בשוה, וע"כ בא כמספר הזוגי, תעופה, שרשו עוף, ובא על בקיעת נוגה השחר דרך נקבי משכיות כרואה דרך עפעפים, כמו ארץ עיפתה כמו אופל, וכמו בעפעפי שחר, התעיף עיניך בו: (יט) ורבצת. פעל רבץ מציין רביצת הבע"ח אחרי המרעה, ובא על ב"א הדרך השאלה על עת מנוחה, ומציין פה רביצת הקבר אשר שם ינוחו יגיעי כח אחרי הרעים שבעוה"ז. וחלו פניך, כמו פניך יחלו עשירי עם, רבים יחלו פני נדיב. וגם יל"פ על התפלה, ויחל משה את פני ה' אלהיו, וגדרו השקבה סרבה לפנים הבלתי נראים תמיד: (כ) מפח נפש. נער הנפש, כמו ונפש בעליו הפחתי. ויל"פ שנופח את הנפש נתון, להוציא הנפש לאבדון, ורוח הולך ולא ישוב:

באור הענין

הבהמה יזכרו זאת לטובה, כי המים ישמינו האדמה וירטיבוה לעשות פרי תבואה, (כמ"ש חז"ל בפרק הרואה שמברך על הרעה מעין הטובה אם שטפה שדהו דאע"ג שהיא רעה עכשיו היא טובה לאחר זה דמסקי ארעא שרטון), כן היסורים שהיה לך בעה"ז יהיה לטובה בחיי הנשמות: (יז) **ומצהרים יקום חלד**. החלד והעולם השדה אשר יקום אחר העוה"ז שהוא חיי העוה"ב יקום מצהרים ממקום האורה, לא כעוה"ז אשר קמה ממקום אופל וצלמות, כמ"ש איוב עצמו במענהו ולא אשוב אל ארץ אופל וצלמות, **תעופה כבקר תהיה**, בעת עפעפי שחר תיכף תהיה כבקר, הגם שבעת עיפת השחר עדיין הוא לילה בעוה"ז, אז יהיה בקר, הפך מ"ש איוב ארץ עיפתה כמו אופל, כי בסוף הלילה של חיי העוה"ז [illegible] שם אור הגלתי הגנוז בעוה"ב: (יח) **ובטחת**, ובזה יש לך בטחון על חיי העוה"ז האובדים, **כי יש תקוה** על חיים טובים מאלה ונעימות נצח, **וחפרת** שאחרי שתחפור לך קבר מכל מקום לבטח תשכב: (יט) **ורבצת**, שם לבטח ואין מחריד, לא כעוה"ז שרבו המחרידים מהתאוות ומלחמות היצר ופגעי העולם המחרידים את הנפש, והלו **פניך רבים**, כמו שמתפללים על קברי הצדיקים: (כ) **ועיני**, אבל **עיני רשעים תכלינה**, כי לא ינוחו מתאותם יש לו מנה מבקש מאתים, **ומנוס אבד מנהם** שאין להם מנוס מן האבדון והמות, **ותקותם מפח נפש**, הפך מתקות הצדיקים שהיא נצחיות הנפש וחיי הנשמה, והם תקות נפשם מנופחת לאבדון, כמ"ש ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע:

פתיחה למענה השביעית מענה איוב

על דעת צופר אשר הציע, כי הידיעה אשר לנו אשר היא רק בהשגות החוש אשר אינו משיג רק חיצוניות הדברים כמו שהם פועלים על חושיו ואינו יודע אמתת הדברים איך הם בעצמותם, ועפ"ז יצויר שהגם שלפי הבנת ההמון הוא צדיק, יהיה באמת רשע וראוי לאבדון ולפורעניות מצד עצמותו הפנימי הנפשי, ע"ז לעג איוב לעג הרבה, הים שחוק גדול מזה שאיש אשר נראה צדיק בכל מעשיו ונקי מכל

יב א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב אָמְנָם כִּי אַתֶּם־עָם וְעִמָּכֶם תָּמוּת

רש"י

יב (מענה איוב) (ב) **תמות** חכמה. כשתמותו תמות עמכם כל חכמה, כי כל חכמה בכם.

מצודת דוד

יב (ב) אמנם. באמת כי אתם הרבים ולמולי תחשבו לעם כי נשארתי לבדי ואין מי יחזיק בידי אבל וכי בעבור כי

קשת ומגן

באור הענין

שמן דופי נאמר לו שאינו יודע את נפשו וענינו העצמי, שמאדו יוכל להיות שהוא רשע וחוטא ונכון למועדי רגל, היתכן שברא ה' את האדם באופן רע ומר כזה לשחוק וללעג, עד שמחשבותיו השאננים הבוטחים על צדקתו יהיו בקרבו כלפיד בוער חותה גחלים ובוז על ראשו, בבלא ידע נפשו ולא יאמין בחיים אולי הוא פושע וחטא ולא ידע (סי' י"ב פסוק ג' ד'). וכן על גוף שטתו שאין לאדם השגה וידיעה ברורה במהות הדברים ושיוכל להיות חילוף הדבר ממה שהוא יודע בנפשו, בנה דיק וסוללה ויוכח, כי הידיעה אשר לאדם המושג ע"י הבחינה והנסיון באמצעות החושים היא ידיעה ברורה ואמתית, כי ראינו שכל מה שישיג האדם ע"י חושיו ובחינותיו, השיגו ג"כ כל המון בני אדם בכל דור ודור, וישמע באזנו ע"פ הקבלה הנמשכת, שכל השגת בני אדם וידיעתם שוה אל ידיעתו, ומזה מבואר שידיעתו היא ברורה ואמתית, ושכן הם טבעי הדברים ואמתתם כפי מה שהשיג, כי א"א שדמיון מתעה יוליך שולל את כל המון (שם פסוק י"א י"ב וסי' י"ג פסוק א' ב'). גם על גוף שטתו אשר העלה שילוייר שידע ה' את הפרטים הבחיריים המשתנים בידיעה חלוטה עתידה, ושבכ"ז ישאר עמה טבע האפשר ויהיה הבחירה ביד האדם, באשר שידיעה הנאמרת על השי"ת ועליו הוא רק בשיתוף השם, ואין ידיעתו ממין ידיעתנו, (כי הוא משיג עצמות הדברים בידיעה פשוטה בלתי נתלית עם תנאי הזמן והמקום ויתר תנאי המוחשים, ואנחנו לא נוכל לצייר ידיעה זאת כמו שלא יצייר העור את המוחשים, וההבדל בין ידיעתו לידיעתנו הוא כהבדל בין השגת האדם להשגת הבהמה ועיר פרא, בזה דעתו כדעת הרלב"ג במלחמותיו (מאמר ג' פ"ג), שהרבה להשיב על דברי המורה, ודעתו שידיעת השי"ת משתתפת עם ידיעתנו בקודם ואיחור, ר"ל שגם הידיעה נאמר אצל השי"ת בקודם, כי ידיעתו היא לו מעצמותו, ועל זולתו נאמר הידיעה באיחור כי ידיעת זולתו עלולה מידיעתו, ולפ"ז אין חילוק בין ידיעתו לידיעתנו, רק מה שידיעת השי"ת היא יותר לצד השלמות מידיעתנו, והיינו שהיא יותר אמתית בהגבלה ובבירור, אבל לא שתהיה משונה ומתחלפת באופן שכתב המורה, עד שתקרא אצלו ידיעה מה שנקרא אצלנו מחשבה או טעות או מבוכה, ולפ"ז חזרו למקומם כל ההוכחות שהוכיח איוב בסי' י' שא"א שנאמר שהשי"ת יודע כל הפרטים הבחיריים וישאר עמה טבע האפשר והבחירה ביד האדם, שהם דברים סותרים לפי ידיעתנו, ומזה שב אל ההכרח שהכריח שהאדם מוכרח במעשיו וא"א לו לעשות דבר רק כפי שכבר ידע השי"ת בידיעתו הקדומה שהוא מחויב לעשות ע"פ מערכתו, והוא דומה כיתר הבע"ח שאינם בחיריים רק מוטבעים ומוכרחים במעשיהם (סי' י"ב פ' ז'—י"ג), והשי"ת מושל ומכריח מעשי בני אדם הבחיריים כמו שיכריח כל ענינים הטבעיים, כמו שיסוד המים לפעמים ישטף את הארץ ולפעמים יחרב ויבש וכ"ז נעשה ע"י טבע והכרח, כן פעולות האדם לאדם (שם י"ד—ט"ז), והביא עוד ראיות על שהאדם מוכרח במעשיו, מהנהגת הקבוצים גוים ולאומים, שלפעמים ילכו חכמיהם ומנהיגיהם שולל, ויסכלו בהנהגתם עד שילכו בתהו ויאבדו, שמזה נראה שכח אחר עליון מפר עצתם ומסכל מחשבתם, כמו שבאר זה בארך (שם פ' י"ז עד סוף הסימן), עפ"ז נעק מרה אחר שהוא מוכרח במעשיו עד שלכן לא יקבל שכר על צדקותיו והוא מסור אל המקרים והרעות אשר חרצו עליו בני מערכת מזלו, הלא ראוי שהשם יניחהו להיות חפשי במעשיו למען יקבל שכרו כשכיר העושה באמונה, ולא ייגע לריק ולבהלה (סימן י"ד פ' ה'), בשגם אחר שימי האדם מעט ורעים וטבע מולדתו מחייב שיהיה עלול אל הטומאה ומעשים נשחתים, וצריך הוא ללחום מלחמת היצר, ראוי שיהיה עכ"פ חפשי במעשיו עד ירצה כשכיר יומו (י"ד א'—ה'). ועל מה שהניח צופר שעקר ההצלחה והגמול הוא אחר המות שאז יש לו תקוה לחיות חיים נפשיים בנעימות נצח, הארך ללעוג על דבריו (לשטתו אשר יכפור בתחיית הנפש ובגמול הרוחני) (שם ז' עד סוף הסימן). אולם עם מה שסתר דעת צופר, וגם התמרמר בכל סי' י"ג על שלשת ריעיו אשר ערכו אתו מערכה שכולם אין לבם כפיהם, ושהם בעצמם יודעים שאין ממש בדבריהם רק באו במופת הגלוי כחנפים לדבר עולה ורמיה, דברים שהם בעצמם לבם רחק מהם, ומבקש שנית שיודיעהו מה חטא וכמה מספר חטאיו, שכל זה תשלום הויכוח שהתווכחו במערכה הראשונה על השאלה של צדיק ורע לו, — עתה ערך איוב מערכה שניה אשר לא התוכחו עליה עדיין, והיא השאלה מדוע יש רשע וטוב לו, כמ"ש ישליו אהלים לשודדים, שתשובת השאלה הזאת לא תצא מכל השטות שנאמרו עד הנה, שהרשע רשעו מבואר וגלוי לכל, ואא"ל עליו שהוא צדיק בנסתר, שאנו רואים שהוא שודד ומרגיז את האל ועושה מעשים רעים להכעיס, ובכ"ז ביתו שלום מפחד ולא שבט אלוה עליו. ומעתה התחילו להתוכח שנית על השאלה של רשע וטוב לו, וכל אחד נתן מענה לפי דעתו ושטתו:

חָכְמָה׃ ג גַּם־לִי לֵבָב כְּמוֹכֶם לֹא־נֹפֵל אָנֹכִי מִכֶּם וְאֶת־מִי־אֵין כְּמוֹ־אֵלֶּה׃ ד שְׂחֹק לְרֵעֵהוּ אֶהְיֶה קֹרֵא לֶאֱלוֹהַּ וַיַּעֲנֵהוּ שְׂחוֹק צַדִּיק תָּמִים׃ ה לַפִּיד בּוּז לְעַשְׁתּוּת שַׁאֲנָן נָכוֹן לְמוֹעֲדֵי רָגֶל׃

ת"א שחוק וגו'. הגיגה ה: לפיד וגו'. סנהדרין קה: נכון וגו'. שם:

רש"י

ישלו

אבל. (ג) גם לי לבב כמוכם. ואת מי אין כמו אלה. שהקב"ה שליט לעשות רצונו ולהאריך שלוות רשעים. איככם אלא כמשחקים בי. ואני הוא (ההוה). (ד) שחק לרעהו. קורא להקב"ה ויענהו מלער הקנטתכם, ומה יענהו לתת לו שחוק לצדיק: תמים. שלם: שחוק צדיק תמים. היא הענייה אשר ענה וידעתי אני כאשר אמרתם, כי. (ה) לפיד בוז. אש של גיהנם עומד למי שאנן בעשתותיו לומר שלום יהיה לי נכון מזומן הוא העשתות שאנן להיות במועדי רגל שרגלם מועדת, וידעתי אני כי ימים: (ו) ישליו אהלים לבני קדר השוכנים באהלים המדברה. והם שודדים

מצודת ציון

יב (ג) לא נפל. לא פחות וגרוע וכן נופלים מערלים (יחזקאל ל"ב): (ד) לרעהו. מל' רעיון ומחשבה כמו בנת לרעי מרחוק (תהלים קל"ט): (ה) לפיד. הוא העץ שמגדלים בו האש ונשרף גם הוא כמו כלפיד יבער (ישעיה ס"ב) ועל כי לא יצלח למלאכה ובזוי הוא מאד אמר לפיד בוז: לעשתות. למחשבות כמו אבדו עשתונותיו (תהלים קמ"ו): שאנן. שוקט ובוטח כמו שאנן מואב (ירמיה מ"ח): למועדי. ענין החלקה והשמטה לנפול כמו ולא מעדו קרסולי

מצודת דוד

אתם הרבים למולי תמות החכמה עמכם ר"ל וכי כל החכמה היא בכם עד שאם תמותו המות גם היא ולא תשאר בעולם: (ג) גם לי לבב. הנה לא כן הוא גם לי יש לב מבין כמו לכם ואינני נופל במעלה להיות גרוע ופחות מכם: ואת מי. ועם מי מהאנשים אין לב מבין כמו שיש עם אלה הריעים וכי חכמה גדולה יש בכם אשר לא תמצא בשאר האנשים: (ד) שחק לרעהו. על כי הרבה נופר לבזותו אמר הנה אני אהיה לשחוק וללעג למחשבתו אשר בעבור גודל הצלחתו אשר ישיג כל תאותו כאלו בכל אשר יקרא לאלוה מאלוה יענה וישיב לו למלאות שאלתו לזה גבה לבו עד כי ישחוק עלי אשר אני באמת צדיק תמים: (ה) לפיד בוז וגו'. כי כן הדרך אשר למחשבות

באור המלות

(ד) לרעהו. לרעיוניו, כמו בנת לרעי מרחוק, ולי מה יקרו רעיך אל: (ה) לפיד. עשוי להבעיר, ור"ל לפיד של בוז, הבוז בוער בעשתונותיו של הצדיק השאנן, וגדר השאנן שאין לו מחריד מבחוץ (ישעיה ל"ג). למועדי, ילשון

קשת ומגן

באור הענין

יב (ג) אמנם, לעומת שאמר לו הרוב דברים לא יענה, השיב הלא אתם עם ר"ל אתם הרבים להשיב דברים נגד היחיד, ועמכם תמות חכמה, אתם החכמים בעיניכם כאלו במותכם תמות החכמה שאין לה גואל זולתכם, וכיון ג"כ להליץ עליהם במאמר בעל שתי פנים, כאלו החכמה אשר היא חיה ורבת פעלים תמות בהיותה עמכם, שהיא אצלם כמת אשר אין חיים בקרבו, אחר שלדעת צופר אין החכמה משגת אמתת הדברים ואין כל לוח מדע והשכל בה: (ג) גם. בכל זאת גם לי לבב כמוכם, להשכיל ולדעת, לא נופל אנכי מכם, לא נפלתי ממדרגתי על ידכם כאשר יפול האדם בעיניו עת יראה גדולים ממנו בחכמה ובדעת, ואת, ומוסיף שלא לבד אנכי הכם כמוכם, כי את מי אין לבב כמו לאלה, הלא גם סכל שבסכלים יוכל לענות דברי שטות כאלה: (ד) שחוק, נגד מ"ש מי יתן אלוה דבר ויגד לך תעלומות חכמה וכו', שאמר לו שאם יקרא אל ה' והוא יענה אותו אז יודיעהו שהאדם המוחשי אינו האדם העצמי, והגם שהוא צדיק לפי המוחש והנגלה י"ל שהוא רשע לפי ענין נפשו, ולפי עצמותו הפנימי, והוא אינו יודע את עון נפשו אשר עבורו חייב עונש, משיב לו וכי אהיה קורא לאלוה ויענהו שחוק לרעהו, אתה אומר שיענני ה' על קריאתי דבר שהוא שחוק אל הרעיונים, כי אם יעלה דבר כזה על רעיוני אדם הלא ישחק וילעג לרעיון כזה, שמי שיודע בבירור שהוא צדיק יאמרו לו שיחשוב ברעיוניו שהוא רשע כי אינו יודע את עצמותו הפנימי, הלא הרעיון יצחק ע"ז, כי כל הדברים שאמרת לחלק את הנמצא לשני ענינים עניני המוחשי ועניני העצמי, ויצוייר שיחטא האדם מצד ענינו הפנימי העצמי, ולא ידע חטאיו מצד שאינו יודע רק ענינו המוחשי, וכן מה שאמרת שיצוייר הידיעה והבחירה יחדו (הגם שאצל שכל האדם הם דברים סותרים) כי ידיעת האדם איננה ידיעה אמתית. כ"ז הוא שחוק לרעיון. וכן הוא שחוק (לריע ורעיון של) צדיק תמים, והוא. (ה) לפיד בוז לעשתות (צדיק) שאנן, ר"ל דבר זה שאמרת שיצוייר שמי שיודע בעצמו שהוא צדיק גמור מ"מ יהיה רשע באמת והוא לא ידע ויהיה מוכן למועדי רגל ולכריתות ואבדון, הוא בצד א' שחוק אל רעיוני הצדיק תמים שיודע שהוא צדיק. ומצד הב' הוא לפיד בוער של בוז וחרפה, לעשתותיו השאננים, מה שיעלה בדעתו שהוא נכון למועדי רגל, ושראויים יסורים לבא עליו ושימעדו רגליו ושהוא מוכן לפורעניות על חטאיו, וכדי בזיון וקצף שלא יהיה הצדיק בטוח בנפשו, והיה הצדיק כרשע נכון ליסורים: (ו) ישליו, עתה שואל הלא כל מה שאמרו הריעים הוא לענות על השאלה של צדיק ורע לו, אבל מדוע ישליו אהלים לשודדים, הלא הם רשעים גמורים בשהם שודדים את הבריות? ואיך יהיה

אהלים

ו יִשְׁלָיוּ אֹהָלִים ׀ לְשֹׁדְדִים וּֽבַטֻּחוֹת לְמַרְגִּיזֵי אֵל לַאֲשֶׁר הֵבִיא אֱלוֹהַּ בְּיָדוֹ׃ ז וְֽאוּלָם שְׁאַל־נָא בְהֵמוֹת וְתֹרֶךָּ וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְיַגֶּד־לָךְ׃ ח אוֹ שִׂיחַ לָאָרֶץ וְתֹרֶךָּ וִיסַפְּרוּ לְךָ דְּגֵי הַיָּם׃ ט מִי לֹא־יָדַע בְּכָל־אֵלֶּה כִּי יַד־יְהֹוָה עָשְׂתָה זֹּאת׃ י אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל־חָי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר־אִישׁ׃ יא הֲלֹא־אֹזֶן מִלִּין תִּבְחָן וְחֵךְ אֹכֶל יִטְעַם־

ת"א ישליו וגו'. סוכה נב: ואולם וגו'. עקידה שער א': מי לא ידע. שם: הלא וגו'. עקרים מ"ב:

רש"י

שנאמר פרא אדם ידו בכל (בראשית ט"ז): ובטחות. שלימות יש למרגיזי אל. לכל אשר הביא לו הצור השילום בידו. אם טוב אם רע: (יא) הלא אזן מלין תבחן. ולמה לא ידעו זאת השומעים

מצודת דוד

איש שאנן ושקט מרוב כל יחשב כלפיד הבזוי את מי אשר הוא נכון שימעדו רגליו לפול ולזה הרבה צופר לשחק בי: (ו) ישליו. אבל לא מרוב חכמה ויושר לבב רבה הצלחתו כי הלא ראינו אשר אהלי השודדים המה בשלוה ומשכנות בטוחות נמצאים למרגיזי אל לאשר יעבוד הגלולים אשר לא ימוש ממקומו ומביא אותם בידו ועכ"ז אליו ישתחוה ולהם יעבוד וא"כ אף מהצלחת צופר אין ראיה על החכמה ויושר הלבב: (ז) ואולם. אבל חכמת מה לך ואם בהודעת העלמת חקר אלוה לא צריכא לך כי באמת שאל אל הבהמות וכ"א תלמדך העלם חקר אלוה ר"ל מבלימת יצירת היצורים ומהחכמה אשר בהם אשר יתחלפו אלה מאלה מכל זה יוכל להשכיל שלא נמצא חקר אלוה וכאלו הם יורו ויגידו את זאת: (ח) ותורך. ר"ל מטבעי ארבע היסודות וכל הדברים הנמצאים בארץ המורכבים מהם מאלה תוכל להבין העלם חקר אלוה: (ט) מי לא ידע בכל אלה. מי הוא הסכל אשר לא יוכל לדעת העלמת חקר אלוה באמצעות אלה הדברים זולת מאמריך: כי יד ה' וגו'. כי הלא יד ה' עשתה כל זאת ומהם הלא יוקח ראיה על עומק חכמתו שאין חקר לה: (י) אשר בידו וגו'. מוסב למקרא שלפניו לומר הוא האלהים אשר בידו וגו': ורוח וגו'. זכר לעצמו רוח האדם על כי היא הפועלה על כלנה: (יא) הלא אזן. האוזן

מצודת ציון

(תהלים י"ח): (ו) ישליו. מל' שלוה: ובטחות. ר"ל משכנות בטוחות וקצר בדבר המובן: (ז) ותורך. ותלמדך: (ח) שיח.

קשת ומגן

באור הענין

אהלים בטוחות למרגיזי אל, שעושים עברות להכעיס את בוראם? הכי תאמר שהם צדיקים לפי נפשם ועצמותם הפנימי? הלא מזה מוכרח שלכן ישליו אהלים לשודדים לאשר הביא אלוה בידו. שמה ששדד ועשק וגזל לא עשה בבחירתו, רק שהאלהים הביא העשק בידו, כי האדם אין חפשי במעשיו והיה מוכרח לשדוד ולהרגיז את האל מצד מולדתו, ושכן ידע ה' מראשית והידיעה מכרחת את הבחירה ולכן אין מגיע לו עונש על מעשיו. והנה בזה חדש איוב השאלה האחרת אשר לא התוכחו עליה עדיין עד הנה, שהיא השאלה על שלות הרשעים, שלשה התשובות אשר ענו הריעים על יסורי הצדיקים לא יסיקו מענה על שאלה הזאת. כי הרשע רשעו מפורסם וגלוי ואיה אלהי המשפט?: (ז) ואולם, לעומת שאמר ואיש נבוב ילבב ועיר פרא אדם יולד, משיב לו שגם הבהמות ובע"ח יברכו זאת שהכל יעשה בהכרח עפ"י גזרת ה' ורצונו, ואין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח לעשות כפי בחירתו, שכמו שכל הבע"ח הם מוכרחים במעשיהם כן האדם מוכרח במעשיו, וחשב סדר המדרגות בדרך לא זו אף זו, שאל נא בהמות היונקים ותורך, וגם עוף השמים שהם נמוכים מבהמות היונקים, יגידו לך: (ח) או גם בשתשיח לארץ הוא ליתר נמצאי הארץ, שהם נמוכים גם מהעופות, כמו הרמש והשרץ האמפיביאן ותורך, וגם יספרו לך זאת דגי הים, שהם הנמוכים יותר בצירה (כמ"ש בפי' מ"ב ובפי' תהלות סי' ט'): (ט) מי גם בכל אלה הבהמות ובע"ח השפלים לערך האדם לא ידע כי יד ה' עשתה זאת, כולם יודעים שאין להם שליטה לעשות כל מאומה, וכל פעולותיהם מיוחסים לה' אשר גבל טבעם ותכונתם ותנועותיהם כפי הטבע, עד שלא יניעו רק כפי הטבע המתולה בם מה', ואין להם בחירה וחפשיות במעשיהם: (י) אשר, וא"כ כמו שבידו נפש כל חי, כמו שנפשות הבע"ח לא יניעו לעשות דבר רק כפי ההכרח של הטבע שהטיל ה' בם, כן בידו רוח כל בשר איש, כן הרוח הנמצא בבשר האיש הוא ביד ה'. ואין לו חירות ובחירה לעשות בלעדו כל מאומה, עד שכל פעולותיו מוגבלות כמעשי יתר הבע"ח: (יא) הלא אזן, על מה שהחליט צופר לפי שטתו שידיעת האדם

באור המלות

לא המעד אשוריו: (ו) ישליו אוהלים לשודדים, ובטוחות למרגיזי אל. השלום היא השלום הפנימי, וזה הבדלו מן שלוה כמ"ש בכ"מ, והבטחון כולל הבטחון מן האויב, ואין בטחון לשודדים כי הנשדדים יארבו עליהם תמיד, אבל עכ"פ הם שלוים בנפשם בלתי יראים מעונש בידי שמים, ומרגיזי אל הם בוטחים גם מן האויב כי דבר אין להם עם אדם: (ז–ח) ויורוך, ויגידו לך, ויספרו לך. המורה, הוא בדרך לימוד, משא"כ ההגדה והספור, ויורך בעת תשאל לבהמה והיא תורך הלימוד הזה, כשואל למורים על דבר מסופק בתורת הוראה, ואז יבא העוף ויגד לך מעצמו, וכן כשתשיח לארץ בדרך הוראה, דגי הים יספרו בדרך ספור. ומבואר אצלנו תמיד שהספור קל מן ההגדה, שההגדה היא בדבר חדש שנחוץ לו לדעתו, והספור יהיה גם במשיח לפי תומו דבר בלתי נחוץ, ובזה מוכיח שיספרו לך כמספר דבר פשוט: (י) נפש, ורוח. הרוח מדרגה יותר גדולה מן הנפש,

לוֹ׃ יב בִּישִׁישִׁים חָכְמָה וְאֹרֶךְ יָמִים תְּבוּנָה׃ יג עִמּוֹ חָכְמָה וּגְבוּרָה לוֹ עֵצָה וּתְבוּנָה׃ יד הֵן יַהֲרוֹס וְלֹא יִבָּנֶה יִסְגֹּר עַל־אִישׁ וְלֹא יִפָּתֵחַ׃ טו הֵן יַעְצֹר בַּמַּיִם וְיִבָשׁוּ וִישַׁלְּחֵם וְיַהַפְכוּ־אָרֶץ׃ טז עִמּוֹ

ת"א בישישים וגו'. שבת קנ"ב:

רש"י

פעלו כאשר החיך יטעם לאכול: (יב) בישישים חכמה וגו'. לדעת כי עמו חכמה וגו': (טו) וישלחם ויהפכו ארץ. בשליחותו, כאשר עשה לדור אנוש שהציף שליש של עולם: (טז) לו שוגג. האדם

מצודת ציון

מלשון ביתה ודכור: (יב) בישישים. הזקן הרבה יקרא ישיש והוא מל' יש כי עמדה בו הויות ימים רבים: (יד) יפתח. ענין התרה מן המאסר: (טו) יעצר. ענין מניעה:

מצודת דוד

האוזן השומעת תבחן הדברים ממי נאמרו והחיך הטועם הוא יטעם לו טעם המאכל המר הוא אם מתוק כי בו ניתן ההרגש הזה ויובן א"כ הרבה מן הדברים ע"פ החוש: (יב) בישישים חכמה. ובעבור זה ימצא הרבה מן החכמה בלב הישישים כי בעבור רוב הימים ראו הרבה בחוש ומהם יקנו התחלה להבין דבר מתוך דבר: וארך. הכפ"ל מן בישישים משמשת בשתים כאלו אמר ובאורך ימים תבונה והוא כפל ענין במ"ש ועל כי צופר היה צעיר ממנו לימים אמר איך תתפאר בחכמה למולי ואני ישיש וזקן ממך: (יג) עמו. ובעבור רוב השנים ידעתי א"כ בלעדך שעם ה' תכלית החכמה והגבורה: לו עצה. הוא המשכיל לתת עצה ובידו התבונה: (יד) הן יהרוס. כאשר יחפוץ להשגית שלא ישדד המערכה וכשהוא מהרס דבר מה הנה לא יבנה בזולת רצונו: יסגר. כאשר יסגור במאסר על איש הנה לא יפתח בזולת חפצו: (טו) הן יעצר. ימנע הגביעה במים ונעשה המקום יבש: וישלחם. ופעם ירבה מימיהם וישלחם לשטוף פני האדמה ומהפכים הארץ כי מאבדים הרבה: (טז) עמו עז. בידו החוזק והתשות את מי לחזק ואת מי להתיש כח זרועו: לו שוגג. יודע הוא בשגגת האדם

קשת ומגן

באור המלות

ועל"פ מיתסהו לאדם נגד נפש הבהמה, ובארתי זה בכ"מ: (יב) חכמה, תבונה. תבונה גדולה מחכמה, שהיא הוצאת הדברים משכלו ע"י חקי החכמה אשר קבל בקבלה, ותבונה גדולה מבינה, כמ"ש כ"ז בפי' ס' משלי. ואורך ימים מוסיף על ישיש, האנשים שהאריכו ימים יותר מסדר הטבע כמו אדם ומתושלח ונח, שעברו גבול הישישות הטבעי: (יג) עצה ותבונה. העצה יפול לרוב בדברים המעשיים, והתבונה בדברים העיוניים: (יד) יסגור על. בא גם על השמירה, ויסגור ה' בעדו

באור הענין

האדם קצרה מהשיג אמתת הדברים, באשר אינו משיג רק חיצונית הדברים לא ענינם העצמי. וכן שידיעת האדם קצרה מהשיג איך ידע את הדברים העתידים ושבכ"ז ישאר עמה טבע האפשריות והבחירה, וזה כדעת הפילוסופים אשר גזרו אומר שהאדם א"א לו להכיר את האמתיות ולהשיג השגה ברורה, ואין לו ראיה שהדבר המאומת בעצם המשיג הוא כפי האמת אשר בעצם המושג, ע"ז השיב איוב, שלא נוכל להסתפק בהשגת המושכלות הראשונות הטבועים בשכל האדם, כמו שלא נוכל להסתפק בהרגשת החושים, וז"ש כמו **שהחיך יטעם לאכל**, וירגיש מה מר ומה מתוק, כן **אזן מלים תבחן** לדעת מה אמת ומה שקר, שה' שם בטבע שכל האדם להכיר את האמת כמו ששם בטבע החוש להכיר את מוחשיו: (יב) **בישישים**, וכן הידיעה המושגת ע"י הבחינה והנסיון היא אמתית, באשר ישיג ע"י נסיונות רבות ובחינות שונות ויוציא מהם משפטים כוללים אמתיים אין בהם שום ספק כלל, וע"כ **בישישים חכמה**, כי הם ברוב ימיהם קבלו חקי החכמה מזקני קדם שהיה להם מורשה מאבותיהם, **ובארך ימים תבונה**, שברבות הימים ירבה העיון והבחינה ויוציאו דבר מתוך דבר ע"י היקשים ותולדות השכל, הרי כי יש לאדם כח להשיג השגות אמתיות ויוכל לסמוך על ידיעתו: (יג) **עמו**, זאת שלישית שהידיעה נתנה לאדם מאת ה', וידיעת האדם מסובבת מן ידיעת ה' שהיא אצלו בעצם ובאמונה, כי ידיעתו היא לו מעצמותו, שעז"א **עמו חכמה וגבורה**, שבין החכמה ובין הגבורה והיכולת לא קבלם מזולתו, רק היא נמצאת עמו, שהוא מקור החכמה וממנו השתלשלה אל האדם. בענין שידיעת האדם היא ידיעה אמתיית ואינה משונה מידיעת ה', **כי לו עצה ותבונה**, כל עצה וכל תבונה הנמצאת אצל ב"א מיוחסת לו להשי"ת כי נמשכה מעצתו וידיעתו, ובזה סתר כל מה שהניח צופר שהידיעה נאמרה אצל ה' ובני אדם בשיתוף גמור, ואין ידיעתנו ממין ידיעתו ית' כי דעתו שידיעת ב"א נאצלה מידיעת ה', ובזה נסתרו כל התשובות שישיב בזה על שאלת הידיעה והבחירה כפי שטת הרמב"ם שידיעת ה' אינה ממין ידיעת האדם, כי לדעתו ידיעת ב"א מיוחסת לידיעת ה', וא"כ א"א לומר שתצדק הידיעה עם הבחירה שהם דברים סותרים לפי ידיעתנו, וכן יתר השאלות ששאל בסי' י' על ידיעת ה' דברים הבחיריים המשתנים, כולם עומדים בתקפם, כמ"ש הרלב"ג במלחמותיו אשר סתר דעת המורה ותשובותיו בטענה זו: (יד) **הן יהרום**, וע"כ מוכרח לומר שאין האדם חפשי במעשיו, כי ידיעת ה' הקודמת מכרחת את מעשיו לעשות טוב או רע, ואין להאדם יכולת לעשות כל מחשבותיו כמו שאין לכל הדברים הטבעיים שום יכולת לשנות את טבעם, וכשהשם יהרס בית איש **לא יבנה** כי אין אדם שליט בבחירתו, וכן בהפך כשיסגור על איש להיות ביתו סגור ונעול לא יפתח, כי אין אדם יכול לעשות דבר: (טו) **הן יעצר**, שעולו כשיהרוס או יסגור לא יוכל איש לשנות מעשהו כמו שלא יוכלו הדברים הטבעיים לשנות את מעשיהם,

עֹז וְתוּשִׁיָּה לוֹ שֹׁגֵג וּמַשְׁגֶּה: יז מוֹלִיךְ יוֹעֲצִים שׁוֹלָל וְשֹׁפְטִים יְהוֹלֵל: יח מוּסַר מְלָכִים פִּתֵּחַ וַיֶּאְסֹר אֵזוֹר בְּמָתְנֵיהֶם: יט מוֹלִיךְ
כהנים

רש"י

השוגג: ומשגה. שמן המשגהו: (יז) שולל. שם דבר הוא שטות, מוליכם בשטות כשהוא רוצה לערבב ולבלע חכמתם. כמו וסר מרע משתולל (ישעיה נ"ט) אשתוללו אבירי לב (תהלים ע"ו) ות"י אשר במשתולל ואשתוללו כן דרך לשון עברית בתיבה שיסודה שי"ן או סמ"ך והוא בא דבר בלשון נעשה ונפעל או מתפעל נותן תי"ו אחר אות ראשונה של יסוד כמו וישתכחו בעיר (קהלת ח') וישתמר חקות עמרי (מיכה ו') מסתולל בעמי (שמות ט') ויסתבל החגב (קהלת י"ב): יהולל. ישוטה. לשון הוללות וסכלות: (יח) מוסר מלכים פתח. להסיר מוסר סבלם מעל אחרים ומעבידם ממלוכה: ויאסר אזור במתניהם. בתחילתם כשהוא חפץ בהם חוגר חלציהם ומזרזם כח למלוכה.

מצודת דוד

עם כי לא ידע האדם בנפשו: ומשגה. יודע הוא הדבר אשר האדם משגה בו את הזולת עם כי לא יודע הזולת: (יז) מוליך. חכמי לב בעלי עצה מוליך בדרך שולל ויסכל דעת השופטים עם כי מאד חכמו: (יח) פתח. מתיר קשר השרים: ויאסר. וכאשר יחפוץ יקשור האזור במתניהם ר"ל יאמץ כחם כי אשר האזור במתניו הוא מחוזק ומזורז: (יט) מוליך כהנים. יעות
החזקים

מצודת ציון

(יז) שולל. ענין שטות כמו אשתוללו אבירי לב (תהלים ע"ו). יהולל. ענין סכלות וכן וקוסמים יהולל (ישעיה מ"ד): (יח) מוסר. קשרי רצועות העול כמו מוסרי אחרך (שם כ"ב): פתח. התיר: ויאסר. קשר כמו סוס אסור (מלכים ב' ז')

קשת ומגן

באור הענין

דומה כמו שיעצר במים ויבשו, או בהפך כשישלח את המים לשטוף את העולם שאז יהפכו את הארץ, ושכ"ז מאת ה' ובהכרח, וכן יהיה מה שיהרוס או שיסגור, לא יבנה ולא יפתח, כי אין אדם שליט על מעשיו, (ותפס בבני אלה דבר והפכו, כי שני ההפכים יהיה אחד סבה לחברו שמה שיעצר את המים וייבשו במקום אחד יתהפכו שם המים העולים לאויר לאדים וישאום העבים ויריקום במקום אחר ושם יהפכו ארץ, וכן בעניני האדם תהיה לפעמים ההריסה סבה אל הסגירה והשמירה): (טז) **עמו**, מוסיף לבאר זאת שאמר **שעמו העז** וגם **התושיה**, שהוא הוצאת כל הישות אל הפעל, כי הוא מקור הנמצא סבתם וחיותם ושרשם, א"כ לו **שוגג** גם כל שוגג מיוחס לו, שמה שישגה האדם מני דרך איננו תלוי בבחירתו רק נתהוה לו מאת ה' ונגזר עליו בעת שנתהוה ונולד, ומשגה, ר"ל וה' הוא משגה אותו מני דרך, ולא נהיה זאת ע"י בחירתו: (יז) **מוליך**, מבאר שנמצא שהעמים יעשו לפעמים מעשים אשר מבואר מהם שלא נעשו ע"י בחירתם ושכלם, רק שיש כח עליון המניע אותם ומכריחם לעשות הפך העצה והשכל, ויבאר זה ממה שנראה בהנהגת המדינות והקבוצים. שהנה בהנהגת המדינות ידוע שיש שני מיני הנהגות, א] שהעם מתנהגים עפ"י איש אחד שיבחרו למלך עליהם, ב] הכנסיות החפשית שמתנהגים מעצמם ע"י ראשים שישימו עליהם להנהיגם כפי רצונם. והנה בהנהגת המלכות היו נמצאים בימי קדם מושלים שהיו הורגים את העם ומכבידים עליהם את עולם, ולהשמר מרעתם היו העם אוסרים אותם במוסרות, שבעת שבחרוהו יסדו לו חקים מוגבלים עד כמה יגיע כחו, והיו ממנים עמו יועצים ושופטים, שלא היה לו כח לתת חק ודת בלעדי הסכמת היועצים, ולא לעשות משפט בלעדי דעת השופטים, והחקים האלה שבם הגבילו את ממשלתו היו נקראים **מוסר מלכים**, שבהם היו אסורים במוסרות בל ימשול בחכמה ובל יצא חוץ מגבולו, ולפעמים תראה שבני הממונים שמנו העם לאסור את המושל העריץ בל יצא חוץ מגבולו, הם עצמם יהיו סבה שיתגבר העריץ וימשול בממשלה בלתי מוגבלת ויתגבר בכח וגבורה על העם לעשות עמהם כרצונו, וז"ש שלפעמים תראה שה' **מוליך את היועצים שולל** בעצה נבערה, **ואת השופטים יהולל** ויערבב מעשיהם, ועי"כ: (יח) **מוסר מלכים פתח** יפתח את המוסר והמוסרות שבם אסרו את המלכים בל יתהללו בממשלה בלתי מוגבלת, והם יסירו מעליהם מוסרות אלה שהיו אסורים בהם, **ויאסר אזור במתניהם** שישימו על מתניהם אזור שמורה על הגבורה ויאזרו מתניהם בחזקה למשול על העם כחפצם, וזה מורה על ביטול בחירת העם כולו ויועציהם, כי זה חסרון גמור מאת היועצים והשופטים אשר לא הביטו זאת מתחלה, רק כי יש כח עליון המסבב אותם ע"ז ליסר ע"י זה עמים ולאומים בשבט עברתו: (יט) **מוליך**, עתה יבאר שכן נראה
בהנהגה

באור המלות

געדו: (טז) תושיה. כבר התבאר שיורה לרוב על מעשה הנעשה עפ"י חקי החכמה, שוגג, ומשגה, השגגה היא במעשה והשגיאה היא בעיון, כמ"ש ההבדל בין שגג ובין שגה בס' התו"ה (ויקרא ס' רמ"ג), ר"ל לו מיוחס השגגה המעשית והשגיאה העיונית, כי ע"י שעמו עז, לו (מיוחס) השוגג, וע"י שעמו תושיה שהם המעשים שמוצאם מעומק החכמה והשכל, א"כ הוא המשגה, ומלת משגה פעל יוצא, כמו משגה עור בדרך: (יז) שולל, יהולל. שולל הוא השמטת הדעת והשכל, כמו אשתוללו אבירי לב, לא תשלה אותי, וזה הפך היועצים. וההוללות היא בעשות מעשים זרים, וזה הפך השופטים שצריכים לכוין מעשיהם בצדק ובמשפט. (יח) מוסר מלכים פתח. כמו מוסרות ערוד מי פתח

כֹּהֲנִים שׁוֹלָל וְאֵתָנִים יְסַלֵּף׃ כ מֵסִיר שָׂפָה לְנֶאֱמָנִים וְטַעַם זְקֵנִים יִקָּח׃ כא שׁוֹפֵךְ בּוּז עַל־נְדִיבִים וּמְזִיחַ אֲפִיקִים רִפָּה׃ כב מְגַלֶּה עֲמוּקוֹת מִנִּי־חֹשֶׁךְ וַיֹּצֵא לָאוֹר צַלְמָוֶת׃ כג מַשְׂגִּיא לַגּוֹיִם וַיְאַבְּדֵם

ת"א שופך וגו'. פסחים קי"א:

רש"י

(יט) כהנים. שרים, כמו כהן מדין (שמות ג') כהן און (בראשית מ"א): (כ) לנאמנים. אף לנאמנים לו פעמים שמפתם נכשלים לדבר סרה כגון אברהם והאמין בה' וסוף נכשל במה אדע: (כא) ומזיח אפיקים רפה. וחגור החזקים מרפה ומפתח חגורם להתיש כחם, כמו (תהלים ק"ט) ולמזח תמיד יחגרה. אפיקים חזקים כמו אפיקי נחושה (לקמן מ') אפיקי מגינים (שם מ"א): (כג) משגיא לגוים ויאבדם. י"א כאשר עשה למצרים בהשיגם את ישראל לפני בעל צפון (שמות י"ד) שנו ואמרו תדע שהסכים עמנו לשבעם דים כאשר גזרנו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שם א') וקשה יראתו של בעל צפון שלא נעשה בו שפטים ככל אלהי מצרים, וגרם המקום להשגותם כדי לשבעם, וזה הלשון אינו עיקר דא"כ היה לו לומר בשי"ן ימין משגיא כמו שוגה, אבל זה עיקר מגדיל לשון שגיא כח משגיא את הגוים ומצליחם ולבסם מתגאה בהצלחתם והוא אבדון שלהן מה

מצודת ציון

אזור. תגורה כמו ואזור עור (שם א'): (יט) כהנים. שרים כמו ובני דוד כהנים (ש"ב ח'): ואיתנים. וחזקים כמו איתן מושבך (במדבר כ"ד): יסלף. יעות כמו ויסלף דברי צדיקים (שמות כ"ג): (כ) לנאמנים. הוא מל' ויגאמו נאם (ירמיה כ"ג) שהוא ענין דבור והנו"ן האחרונה נוספת לכימן שם תואר כמו רחמן והלאים בלבונם היודעים חכמת הדבור יקראו נאמנים: וטעם. ענין תוכן הדבור כמו בשנותו את טעמו (תהלים ל"ד): (כא) ומזיח. תגורה וכן ולמזח תמיד יחגרה (שם ק"ט): אפיקים. חזקים כמו אפיקי נחושה (לקמן מ'): רפה. מל' רפיון: (כב) צלמות. צלו של מות הוא השכת סקבר: (כג) משגיא. מגדיל כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צ"ב): שוטח. פורש כמו וישטחו להם שטוח (במדבר י"א):

מצודת דוד

החזקים בעלי הכח לבל ילכו בדרך הנימוס והראוי: (כ) לנאמנים. להמדברים בעלי המליצה יסיר מאמר שפתותם עד לא יכינו לדבר מה בלבבם ומהזקנים בעלי המדע יקח מיעט תוכן האמרים: (כא) שופך. פעם יביא בוז הרבה על נדיבים כמים הנשפכים ומרפה תגורת החזקים ר"ל יתיש כחם כי החגור הוא מזרת ונחלש כשנרפה החגור: (כב) מגלה. ר"ל מלמד האדם דעת להשכיל דברים עמוקים קשי ההבנה: צלמות. ר"ל דברים הנעלמים ביותר מוציא לאור כי יחנן האדם דעת ויאיר עיניו להבין הדבר מתוך דבר: (כג) משגיא. הוא מגדיל את

באור המלות

פתחת למוסרי. ויאסור אזור, יאסרהו בחוזק, והאזור מורה על הגבורה כב"מ: (כ) לנאמנים. מלשון וינאמו נאום, שמדברים דברים נמלצים ונמרצים, והנו"ן האחרונה נוספת לסי' שם התואר כמו רחמן: (כא) ומזיח אפיקים רפה. מזח, הוא החגור החוגר על הבגדים הארוכים להגביה אותם שלא יסחב על הארץ, והומלץ על גדותי הנהרות ואפיקי מים החוגרים בעד המים בל יפרצו גבולם, וכמ"ש (ישעיה כב) על

קשת ומגן — באור הענין

בהנהגה השניה בכנסיות החפשיות שאין להם מלך והם מתנהגים מעצמם, ולעצור בעד העם בל יפרצו חק שההמון והעניים ישלו ביד חזקה על העשירים שהם מועטים וחלשים מהם, לשלול את ממונם, יש להם ד' מיני מנהיגים כמו שיבאר, ולפעמים יסכל ה' כל עצת המנהיגים והעם יפרצו וישטפו כזרם מים שוטפים והיו כדגי הים איש את רעהו חיים בלעו, וחושב כי הכנסיה הזאת תעצור, א] ע"י כהני הדת אשר ישימו רסן בפני ההמון ע"י הדת והאמונה השלטת ביניהם, וה' **מוליך כהני** הדת **שולל**, ב] ע"י **איתנים** ותקיפים גבורים ושרים המכריחים את העם בכחם, אותם **יסלף**, ג] ע"י **נאמנים**, ר"ל מדברים ומליצים שיטיפו אל העם בשער בת רבים ויקחו נפשות בלקחם ודבריהם, וה'. (כ) **מסיר השפה** והדבור שיש **לנאמנים** ומדברים אלה, ובשער לא יפתחו פיהם, ד] הזקנים, שיכבדום העם מצד זקנתם וחכמתם, וישמעו לדבריהם באשר בישישים חכמה, וה' **טעם זקנים יקח**, עד שלא ישאר שום מנהיג ועוצר בעד העם, ועי"כ. (כא) **שופך בוז על נדיבים**, יקומו דלת העם וההמון לבוז ולשלול את ממון הנדיבים, כמו שזה מצוי במדינות שאין להם מלך שיקומו ההמון כשטף מים כבירים לבוז את בעלי הממון ולהרגם, **ומזיח אפיקים רפה**, ידמה את המון העם כאפיקים שהם מי הנהרות שמטבעם לשטוף ולקחת את כל הנמצא בדרכם, רק שמנהיגי העם ידמו כמזיח של האפיקים שהם שפת הנהר וגדותי המים שהם כחגור החוגרים בעד המים בל יצאו חוץ מגבולם, ועתה רפה את המזח והחגורה שלא תחגור בחזק רק ברפיון ומי ההמונים הרבים ישפכו וישטפו את הנדיבים: (כב) **מגלה**, מצייר במליצתו כאילו הצלמות משכנו במעמקי חושך תחת מים ושוכניהם. וע"י שטף האפיקים האלה **יגלה עמוקות** ויוציאם **מני חשך**, ואז **הצלמות** השוכן שם **יצא לאור**, והכונה שהעלות העמוקות של שפלי העם מרי נפש לקום על הנדיבים ולאבדם ולגזול את רכושם אשר שכנו במסתרי לבם, יגלם עתה ויצאו לאור, ועמו הצלמות והרצח: (כג) **משגיא**. עוד ראינו כזאת בהקבוצים עצמם, שלפעמים ה' **ישגיא גוים** ויגדלם **ויאבדם**, שגאונם וגדולתם יהיה סבה לאבדונם, ולפעמים **שוטח לגוים**, שיפזר את הגוים ויוציאם ממקומם, ובזה עצמו וינחם אל מחוז חפצם: (כד) **מסיר**, ולפעמים **יסיר**

שטח לגוים וינחם: כד מסיר לב ראשי עם־הארץ ויתעם בתהו לא־דרך: כה ימששו־חשך ולא־אור ויתעם כשכור:

יג א הן־כל ראתה עיני שמעה אזני ותבן לה: ב כדעתכם ידעתי גם־אני לא־נפל אנכי מכם: ג אולם אני אל־שדי אדבר והוכח אל־אל אחפץ: ד ואולם אתם טפלי־שקר רפאי אלל כלכם

רש"י

שמוליכם: שטח. מרבה אותם להשטיח בארץ ולכבושם: (כד) בתהו לא דרך. בתהו שאינו דרך. יג (ג) **אולם** אני. איני מבקש אלא לדבר אליו ולהתוכח עמו אחפוץ: (ד) טפלי שקר. מחברי דברי שקר: רופאי אליל כולכם. כל אליל שבמקרא לשון אל, ורבותינו פירשו זה גיד

מצודת דוד

האנשים והוא מאבדם: שטח. הוא יפרשם ע"פ האדמה במרחב רב והוא ינהיגם מארפא ללכת גולה: (כד) מסיר. פעם מסיר חכמת לב ראשי האנשים המנהיגים אותם והמה יתעו אותם ללכת בעצת תוהו לא בדרך ישר ועצה נכונה: (כה) ימששו. והמה ממששים בידיהם במקום החושך אשר ילכו בו ולא ילכו במקום אורה ר"ל שוגים ללכת בעצת תוהו ולא יפנו אל מול העצה הנכונה: ויתעם. ה' מתעה אותם להיות מבולבלים בדעתם כמו השכור:

יג (א) הן כל אלה. כל הדברים האלה שאמרתי הנה ראתה עיני הדברים הנראים ושמעה אזני הדברים הנשמעים ובין בעין ובין האזן הבינה לכל אחת מהנה שבדבר ה' נעשה: (ב) כדעתכם. כשיעור ידיעתכם ידעתי גם אני לא פחות וגרוע אנכי מכם בדבר הידיעה ומהו זה תשפילון לפני מפלאות ה': (ג) אל שדי אדבר. לא אחפץ מעתה להתווכח עמכם כ"א אל שדי אדבר ועמו אחפוץ להתווכח: (ד) ואולם. אבל מכם אין לי תועלת כי אתם מחברים יחד דברי שקר כי תאפשו עלי

מצודת ציון

וינחם. וינהיגם כמו לך נחה (שמות ל"ב): (כה) ימששו. ענין החפוש בידים הנה והנה להשמר ממכשול כמו כאשר ימשש העור (דברים כ"ח):

יג (ב) לא נופל. לא פחות וגרוע: (ד) טופלי. ענין חבור ודבוק כמו ותטפול על עוני (לקמן י"ד): אליל. אל ולא

באור הענין

לב ראשי עם הארץ שהם המנהיגים אותם, בלכתם לבקש מקום לשבת ועי"כ **יתעם בתהו לא דרך**, עד שלא ידעו הדרך ללכת עיר מושב, וזה בשני פנים, א. (כה) **שימששו חשך ולא אור** ולא יגה עליהם אור העצה למצוא הדרך הנכון, או **שיתעם כשכור**. שהגם שהולך באור אינו יכול ללכת ברגליו, כן לא יהיה כח בידם למצוא להם מקום מנוחה ויאבדו בעת פזורם וטלטולם, כאשר אירע כן לעמים רבים בעת מסעי העמים לבקש להם מנוח לשבת, מכ"ז נראה כי האדם אינו חפשי במעשיו למצוא תמיד העצה הנכונה, שאז לא היה ע"י העצה נמנע בקבולים וכנסיות גדולות, שבהכרח ימצאו ביניהם חכמי לב ונבונים, ותשועה ברוב יועץ, רק כי יש כח עליון המניע אותם והמפר עצת גוים ומניא מחשבותיו, כפי עצתו הקדומה, ועצת ה' היא תקום:

יג (א) **הן כל**, על כל אלה לא תוכל לאמר שכל האדם אינו משיג האמת מפני שאינו משיג רק את המוחשים לא אמתת הדברים בעצמם, כי כל אלה הדברים השגתי בחושי, בין בחוש הראות שכ"ז **ראתה עיני**, ו:א תוכל לומר שחוש הראות הטעה אותי, כי כן **שמעה אזני**, עד שהסכים לי שגם אנשים אחרים ראו את המראה כמו שראיתיה אנכי, וא"א לומר שחוש הראות של כל בני אדם מועה בדרך אחד. וגם **ותבן לה**, וא"כ אינו דמיון וטעות רק השגה אמתית. וגם לא תוכלו לאמר שאתם משיגים את הדברים באופן אחר ממה שהשגתי אני, כי הדעת שלכם משונה מדעתי. כי: (ב) **כדעתכם ידעתי גם אני**. כי דעתנו שוה באיכות וכולנו יודעים ומשיגים בדרך אחד. וגם לא תוכלו לאמר שעכ"פ דעתכם גדולה וגבוהה מדעתי בכמות, והשגתם גדולה מהשגתי. **כי לא נופל אנכי מכם**: (ג—ד) **אולם**. החלוף שביני וביניכם מה שדעתכם בלתי מסכים לדעתי, אינו מצד ההשגה או מצד המשיג. רק בא מצד התכלית והאמצעיים אשר שמנו לנו למטרה בוכוחנו. והמאמרים מקבילים, **אני אל שדי אדבר ואולם אתם טופלי שקר**. ר"ל אני מטרת וכוחי מה שאדבר ואתוכח הוא אל שדי להצדיק הנהגתו מצד היותו שדי, ולראות שמהנהגתו לא תצא עול, שאם נאמר שההנהגה הפרטיית היא מאתו, יהיה זה סותר אל חקי הצדק והמשפט הראוי אליו מצד היותו שדי ומנהיג. ואתם טופלי שקר, אתם רוצים להצדיק הנהגתו בדברי שקר, לא כפי האמת. **ואני הוכח אל אל אחפץ ואתם רופאי אליל כלכם**. אני מתוכח להוכיח דעתי מצד אלהותו, שמצד זה מוכרח שידע כל הדברים העתידים

כֻּלְּכֶם׃ ה מִֽי־יִ֭תֵּן הַחֲרֵ֣שׁ תַּחֲרִישׁ֑וּן וּתְהִ֖י לָכֶ֣ם לְחָכְמָֽה׃ ו שִׁמְעוּ־נָ֥א תוֹכַחְתִּ֑י וְרִב֖וֹת שְׂפָתַ֣י הַקְשִֽׁיבוּ׃ ז הַ֭לְאֵל תְּדַבְּר֣וּ עַוְלָ֑ה וְ֝ל֗וֹ תְּֽדַבְּר֥וּ רְמִיָּֽה׃ ח הֲפָנָ֥יו תִּשָּׂא֑וּן אִם־לָאֵ֥ל תְּרִיבֽוּן׃ ט הֲ֭טוֹב כִּֽי־יַחְקֹ֣ר אֶתְכֶ֑ם אִם־כְּהָתֵ֥ל בֶּ֝אֱנ֗וֹשׁ תְּהָתֵ֥לּוּ בֽוֹ׃ י הוֹכֵ֣חַ יוֹכִ֣יחַ אֶתְכֶ֑ם

אם

רש"י

עמ"ש

הגוזר שאין לו רפואה ושמו אליל: (ו) וריבות. הוכחות: (ז) הלאל תדברו עולה. אחרי אשר שחת אל באתם לריב לא טוב שתדברו עולה: ולו תדברו רמיה. בעבורו תדברו רמיה כמו (לקמן ל"ג) הן אני כפיך לאל, וכמו אל הארץ אשר דבר להם (דברים ט') לגורכם. וכמו ילחם לכם (שמות י"ד) האתם תריבון לבעל (שופטים ו') (הוקשה בעיני לדמותו כאן והוא דוגמת ביד משה לו, על קרח, במדבר י"ז): (ח) הפניו תשאון. וכי להסניף לו לשאת פנים באתם: אם לאל. בשבילו תתווכחון על רמיה: (ט) הטוב. לכם: כי יחקר אתכם. ותמצאו שקרים:

מצודת ציון

לכן יקראו עבודת גלולים אלילים בעבור זה: (ע) כהתל.

מצודת דוד

עון רב אשר לא כן הוא ובאיות כן אתם כולכם רופאי הבל ר"ל מה שהנחמו אותי לומר כשאשוב לה' ישגא אחריתי הלא הבל הוא כי אין בי עון לשוב עליו: (ה) ותהי לכם לחכמה. כי בדבריכם נראה הסכלות לכל לזאת שתקו ואולי יחשוב מי שאתם חכמים: (ו) שמעו. הבינו עתה ויכוח אמרי: ורבות. הוא הויכוח וכפל הדבר במ"ש: (ז) הלאל. וכי בעבור להצדיק את האל הדברו עולה לתלות בי עון רב: ולו. וכי בעבורו תדברו רמיה בתמיה וכי הגון הדבר: (ח) הפניו. וכי תשאו פניו להחניף לו כאשר תריבו בעבורו וכי רלונו בזה: (ע) הטוב. וכי יהיה טוב לכם כאשר יחקור אתכם במשפט על הדברים האלה וכי תהתלו בו לומר אז לפניו מהתלות הנה לכבודך דברנו כל אלה וכאשר יהתל איש ברעיו: (י) הוכח. דעו

באור המלות

(ד) טופלי. מלשון הטופל את התנור, ותטפול על עוני, תחפו עליו דברי שקר: (ו) שמעו, הקשיבו. מבואר אצלי בכ"מ שאל דבר העקרי בא לשון שמיעה, ועל הטפל בא לשון הקשבה, והתוכחה היא הוכות שהוא העקר, והריב הוא טפל בדרך אגב: (ז) הלאל תדברו. כל דבור הנקשר עם הלמ"ד פי' בשבילו, כמ"ש רש"י ז"ל בכ"מ: (ח) לאל תריבון. ריב הנקשר עם למ"ד פי' בשבילו (כמ"ש הושע ב' ד'): (ט) התל. הוא המדבר דבור בעל שתי פנים לצחק על חברו: (י) יוכיח. כבר באר בכ"מ שאצל ה' יבא פעל יוכח גם על

קשת ומגן

באור הענין

והשכ"ז לא ימצא אצלו שינוי ידיעה וריבוי ידיעה ושיתחדש לו ידיעה, כמו שהוכיח בסי' י'. ואתם שיתפשתם לו ריבוי ידיעה ושינוי וידיעות פרטים אין תכלית להם, והשכ"ז תאמר טבע הבחירה אל האדם. אתם רופאי אליל, ר"ל לא רפאתם בזה עניני האלהות רק דבר שאינו נמצא במציאות כלל, כי שיהיה נמצא מי שיש בו תוארים שיש בהם סתירה בעצמותם וסותרים אל מציאותו, הוא דבר בלתי אפשר, כי כל דבר הסותר א"ע הוא דבר נמנע והוא אליל, ר"ל דבר שאינו במציאות והוא אפס ואין ולא: (ה) מי, וא"כ **מי יתן החרש תחרישון**. אחרי שכל תשובתכם הוא שסכל האדם א"א שישיג את הדברים האלה. ובזה היה טוב שתחרישו, כדרך גם אויל מחריש חכם יחשב. וזה היה נחשב לכם לחכמה. כי האומר איני יודע חכמתו הוא שיחריש, ולא יתוכח: (ו) **שמעו**, מתחיל להתוכח אתם על שיצאו לריב אתו ולהרשיעהו בטענות של הבל. כאילו באו לחנף אל ה' ולדבר בעבורו רמי'. ועז"א **שמעו נא תוכחתי** שהוא גוף הוכוח. וגם **הקשיבו ריבות שפתי**. מה שאריב עמכם על כבודי אשר חללתם: (ז) **הלאל תדברו עולה**. או כיון על שטת אליפז ובלדד שהם ייחסו עולה אל האל. שיענים עונש כבד בעבור חטא קל לדעת אליפז. או שיגיע לו רע כדי שתמורת זה יתן לו אח"כ טוב כדעת בלדד. שזה ג"כ עולה. שיש אדם שלא ירצה בתמורה זאת. **ולו** ובעבורו **תדברו רמיה**. כיון על שטת צופר שיענים ה' את הצדיק מפני שהוא רשע לפי נפשו ועצמותו הפנימי הגם שהוא יודע בעצמו שהוא צדיק. ושיענים אותו בעבור רשע שכבר ידע ה' שיעשה אותו והוא מוכרח לעשותו. שזה רמיה: (ח) **הפניו**. שלפעמים יחנפו אדם גדול בפניו ויצדיקו את מעשיו שלא כדת מצד נשיאת פנים. ולפעמים יריבו בעבור כבודו אם שומעים חרפתו ובעבור זה ידברו עולה או רמיה. וכל זה לא שייך אצל ה' שהוא לא ירצה בשפת חונף ובלשון רמיה: (ט) **הטוב**. אחר שאתם בעצמכם ידעתם שאין ממש בדבריכם. רק תחניפו את ה' להצדיק אותו בדברי שקר. דבר שה' שנא אותו כי הוא מבקש שידבר האדם אמת בפיו ובלבבו. וא"כ הכי ייטב זה בעיניכם אם ירצה ה' **להקור אתכם** לנסות את אשר בלבבכם. **אם כהתל באנוש תהתלו בו** · שירצה לדעת אם התשובות שהשבתם להצדיק משפטי ה' דברתם באמונה ובהסכמת הלב. או היה רק דבר חונף והתלתם בו כמו שמהתלים באנוש לדבר בפניו שקרים אל בפה ואל בלב. וה' יחקור אתכם וינסה הדבר. במה. (י) **שהוכח יוכיח אתכם**. לראות **אם בסתר פנים תשאון**, אם בעת שתוכחו ביסורים ומכאובים תשאו פניו בסתר לבבכם להצדיק משפטי ה' ודיניו. והלא באמת אז תתרעמו על משפטיו. ואז יבורר שכל מה שיוכיח אתכם ביסורים. שהמלצתם

אם־בסתר פנים תשאון: יא הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם: יב זכרניכם משלי־אפר לגבי־חמר גביכם: יג החרישו ממני ואדברה־אני ויעבר עלי מה: יד על־מה | אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי: טו הן־יקטלני לא איחל אך־דרכי

ת״א הן יקטלני וגו׳. סוטה כז: לו ק׳ אל

רש״י

אם כהתל באנוש תהתלו בו. לומר לכבודך עשינו עצמנו שקרים: (י) הוכח יוכיח אתכם. שלא יודיע לכם דבתכם וכי בסתר שהעמדו לפניו בדין פנים תשאו לו לומר שם נשאו פניך: (יא) הלא שאתו. גבהו ואימתו תבעת אתכם, ויש אומרים שאתו שרפת אש, כמו וישאם דוד ואנשיו (שמואל ב׳ ה׳) וכמו משאת העיר (שופטים כ׳): (יב) זכרוניכם משלי אפר. זכרוניכם נמשל לאפר. אתם סבורים להתמשל לאברהם שאמר ואנכי עפר ואפר (בראשית י״ח): לגבי חמר. שוה לעפר יהיו גביכם (אלו). גביכם גובה שלכם כמו ותבני לך גב (יחזקאל ט״ז): (יג) ויעבר עלי מה. מה שיעבר עלי בעון צעקתי יעבור עלי ואל תחושו על מה אני צריך לשאת ולאחוז: (יד) בשרי בשני. ליסרני ולכופני אל השתיקה: ונפשי אשים בכפי. להגיע נפשי למות ביסורי שתיקה: (טו) הלא אם יקטלני. איני נפרד ממנו ותמיד לו איחל. על כן אין מרד ופשע בדברי, אך דרכי ומדותי

מצודת דוד

שיוכיח אתכם אם תחניפו לו לשאת פניו בסתר במעמקי הלב כי יודע הוא תעלומות לב אשר בזדון תדברו ולא משגה המה: (יא) הלא שאתו. שריפת להב אשו תבעת אתכם: ופחדו וכו׳. ואיך תוכלו להצטדק במשפט: (יב) זכרניכם. ר״ל הלא בני אדם כולכם וזכרוניכם משולים לזכרון האפר וגופכם דומה לגוף החומר ומה זה לא יראתם מפחד המשפט: (יג) החרישו. לזאת שתקו מעתה מלדבר נגד ממני לתלות בי עון רב ואני אדבר דברי ואף אם יעבור עלי מהרעות מה שיעבור אם רב ואם מעט ר״ל לא אחדל מלדבר מפחד יראת העונש: (יד) על מה. בעבור מה ר״ל מה הוא העון אשר בעבורו אשא כל בשרי בשני כי כל הבשר נלקה ונשחת ולא נותר ממנו כ״א לבד הבשר הדבוק בשיניו כמ״ש ואתמלטה בעור שני (לקמן י״ט): ונפשי. ועל מה נפשי קלה להתפרד ממני כאלו היתה בכפי אשר מיד בפתיחת היד תפול ממנה: (טו) הן יקטלני. ר״ל אל תחשבו שצעקתי יורה שעל אשר אחשב שאבדה תוחלתי סרה ממני בעבור זה יראת ה׳ כי לא כן הוא כי אף אם יקטלני עוד אקוה לו לעדן את נפשי בתענוג הרוחני ומדוע א״כ תסור ממני יראתו וכל דברי לא להתרים נגדו אף חפצי לברר

מצודת ציון

ענין לעג כמו התלת בי (שופטים ט״ז): (יא) שאתו. לשון אש כמו ותשא הארץ מפניו (נחום א׳): תבעת. מל׳ בעתה וחרדה: (יב) לגבי. ענין גוף כמו על גבי חרשו (תהלים

באור הענין

(ט) המליצות בעד האל היה רק דברי מהתלות ואין לבכם כפיכם. כי כל מה שאמרתם להצדיק את האל היה רק מפחדו ומוראו. כי. (יא—יב) **הלא שאתו תבעת אתכם** ודברתם למיה מצד יראתו לבד, לא מצד שאתם מאמינים כן בלבכם. ולזאת הכתוב מקבילים, **הלא שאתו תבעת אתכם זכרוניכם משלי אפר, ופחדו יפול עליכם לגבי חומר גביכם**. ר״ל שתדברו למיה. או מצד יראת רוממותו ונשאתו. או מצד יראת ופחד ענשו. שתבעת אתכם שאתו וגדולתו מצד שתחשבו שפלת ערככם נגד גדולתו. שזכרוניכם משולים כאפר נגדו. כענין מ״ש הנה הואלתי לדבר אל ה׳ ואנכי עפר ואפר, שמצד זה תבעת אתכם שאתו. או שתפחדו פחד העונש כי יוכל להשוות גביכם לגבי חומר. מצייר שהאדם הוא נברא מן החומר והוא דומה כגב וגובה היוצא מן החומר. וכשמסלקים הגב משוים אותו שישוה עם יתר החומר שאצלו. כן יוכל להשיב את גופכם שהוא עפר מן האדמה שישוה אל האדמה שאצלו ולא יוכר ממנו רושם כלל. ומצד זה פחדתם ונכפתם לדבר מהתלות: (יג) **החרישו**. ר״ל וא״כ אחר שכל מה שדברתם להצדיק את האל היה רק מצד היראה והפחד לא מצד האמת. א״כ מי הכריח אתכם לדבר. הלא כבר הייתם יוצאים ידי חובתכם אם הייתם שותקים. אחר שבלבבכם אתם יודעים שהאמת אתי רק שיראתם לדבר כדברי. היה לכם **להחריש ממני ואדברה אני, הגם שיעבר עלי מה**. כי אני בלתי מתירא עוד משום דבר. כי. (יד) **על מה אשא בשרי בשני**. שאנשוך את בשרי בשני מרוב המכאוב למען יהיה פי סתום ולא יצעק. כדרך הכואב שרוצה להכריח את עצמו לשתוק שנושך אצבעו בשיניו. אחר שבכ״ז **נפשי אשים בכפי**. שבכ״ז הנני בסכנה כל רגע הגם שאני מחריש. וא״כ טוב יותר שאדבר: (טו) **הן**. ר״ל הנ **אירא שיקטלני** כשאדבר נגדו. הלא **לו איחל** הלא זאת תוחלתי שימהר להמיתני כדי שאפטר מן היסורים הקשים ממות. **אך דרכי אל פניו אוכיח**. ואברר לו שאני צדיק בדיני, ובהסד: (טז) **גם הוא לי**

קשת ומגן

באור המלות

הבאת היסורין שע״י יוכיח עליו עונותיו, כמו והוכחת בשבט אנשים: (יא) שאתו, ופחדו. שאת היא יראת הרוממות, ופחד בעת בא לרוב על דבר מאוים מצד עצמו, והפחד הוא מפני הרע ויראת העונש. וכן לקמן ל״א כ״ג: (יב) לגבי חומר (משול) גביכם, גב מענין ותעשי לך גב בכל רחוב (יחזקאל ט״ז), וגב של חומר אינו משונה מן

אַל־פָּנָיו אוֹכִיחַ׃ טז גַּם־הוּא־לִי לִישׁוּעָה כִּי־לֹא לְפָנָיו חָנֵף יָבוֹא׃ יז שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ מִלָּתִי וְאַחֲוָתִי בְּאָזְנֵיכֶם׃ יח הִנֵּה־נָא עָרַכְתִּי מִשְׁפָּט יָדַעְתִּי כִּי־אֲנִי אֶצְדָּק׃ יט מִי־הוּא יָרִיב עִמָּדִי כִּי־עַתָּה אַחֲרִישׁ וְאֶגְוָע׃ כ אַךְ־שְׁתַּיִם אַל־תַּעַשׂ עִמָּדִי אָז מִפָּנֶיךָ לֹא אֶסָּתֵר׃ כא כַּפְּךָ מֵעָלַי הַרְחַק וְאֵמָתְךָ אַל־תְּבַעֲתַנִּי׃ כב וּקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶה אוֹ־אֲדַבֵּר וַהֲשִׁיבֵנִי׃ כג כַּמָּה לִי עֲוֹנוֹת וְחַטָּאוֹת

ת"א כי לא לפניו . סוטה מ"ב:

רש"י

שהנהגתי בהם : אל פניו אוכיח . לדעת מה יפשיעני : (טז) גם הוא . וכאשר אני שלם עמו כן הוא גם הוא לי לישועה ולא תמצאו אתם חן בעיניו : כי לא לפניו חנף יבוא . וזה שנאמר להם (לקמן מ"ב) כי לא דברתם אלי נכונה : (יח) ערכתי משפט . הוכחת דברים , סדרתי טענותי בלבי מה להשיב : (יט) אחרים ואגוע . אם לא אריב אחריש ואגוע : (כ) אך שתים אל תעש עמדי . דין של מעלה ודין של מטה , ואם באחת תבוא למשפט אז מפניך לא אסתר . אם בדין של מעלה אני אומר חטאתי , מכסה פשעיו לא יצליח (משלי כ"ח) . ואם בדין של מטה . אף אנכי לא אודה . כסוי חטאה , ל"א (סא"א) : (כא) כפך מעלי הרחק . כפייתך כמו שהשיבו אליהוא ואכפי עליך לא יכבד (לקמן ל"ג) , ויש פותרים פשעי

מצודת ציון

קכ"ע) : (טו) אל פניו . לפניו : (יז) ואחותי . אמרתי כמו

מצודת דוד

דרכי לפניו לפלס אותם : (טז) גם הוא . וכן ידעתי כי מלבד זכיותי אשר רבו וילמדו עלי זכות יהיה גם הוא לי לישועה בעבור יושר אמרי כי חפצו באמת ולא לפתיתו לומר לפניו הן לדקת כי אמנם חטאתי ואם לא כן הוא כי בעל חנף לא בוא לפניו כי שנוא הוא לו : (יז) שמעו . הבינו אמרי ויכנסו באזניכם : (יח) ערכתי משפט . סדרתי אמרים לטעון במשפט וידעתי אשר אצדק על פיהם : (יט) מי הוא יריב . ר"ל מי הוא אשר ערב לבו לגשת לריב עמדי להשתיקני מבלי טענות צודקות : כי עתה . אם אחריש עתה בעבור טענות הכוזבות אשר יגידו הריעים הלא אמות ואגוע מכאב מניעת הדברים : (כ) אך שתים . חזר פניו כלפי המקום ואמר אך אל תעשה עמדי שתי הדברים הם האמורות למטה ואז לא אסתר מפניך כי אמלא מענה להתווכח : (כא) כפך . האחת היא אשר בעת הויכוח הרחק מעלי מכת ידך לבל יטרדני והשנית אשר אז אל תפחד אותי אימתך שלא יסתתמו טענותי : (כב) וקרא . אז קרא לומר מה פשעי ואני אשיב לך או אדבר אני יושר דרכי ואתה תשיב לי : (כג) כמה . כמה מספר העונות והחטאות אשר תחשב לי כמה הם אף הודיעני מה הם פשעי וחטאתי

באור המלות

באזנך שתתיו : (יז) ואחותי הא' נוספת , כמו א' אחגם , ושרשו חוה , ואלה לגלות יתוה דעת , והוא המגלה דבר נעלם , כמו אחוה דעי , שהדעת דבר נעלם שהוא כמש"ש : (יח) ערכתי , פעל ערך בא על שסדר הדברים ערך נאות אל הוכוח , עמ"ש בס' התוי"ס ויקרא (ס' כ"א) : (יט) מי הוא יריב . מי הוא (אשר) יריב : (כב – כג) וקרא . ילי"ס שהמאמרים מקבילים , וקרא כמה לי עונות וחטאות , או אדבר

קשת ומגן

באור הענין

לישועה. שההכרח שעי"ז שאדבר לפניו האמת עי"כ יהיה לי לישועה ולא יענישני בעבור זה. כי ה' אינו רוצה שיחניפו אותו בדברי שקר כי לא לפניו חנף יבא . ולא ירצה שאשתוק ולא אגיד האמת והצדק : (יז) שמעו את המלות , ואת אשר אחוה ואודיע באזניכם. ר"ל שתשמעו גוף ראיותי וטענותי. וגם את המלות שבם סדרתי את דברי : (יח) הנה , ר"ל שאחרוש ולא אתוכח להראות צדקי לא יצוייר רק בשני אופנים . א] אם עדיין לא ערכתי וסדרתי את הוכוח וקשה בעיני לסדר את הראיות והטענות . ב] גם אם טענותי מסודרות יצוייר שאשתוק אם אני מסופק אם הלא זכאי בהמשפט . אבל אחר שכבר ערכתי משפט . וכל דברי הוכוח כבר ערוכים ומסודרים אצלי . וגם ידעתי כי אני אצדק ואיני מסתפק כלל שבודאי אהיה זכאי בדיני . וא"כ . (יט) מי הוא זה (אשר) יריב עמדי לאמר לי כי עתה (הגם שאהיה צדיק בדיני) אחריש ולא אגיע דברי וכוח . רק אגוע כמת חייב ורשע בדינו : (כ) אך . א זר שאני מתקרב להתוכח עמך . אני מבקש שאז בעת הוכוח . אשר מפניך לא אסתר ואעמוד לפניך. פנים אל פנים להתוכח אתך כאשר יתוכח איש עם רעהו . אז שתים אל תעש עמדי. והוא . א] (כא) כפך מעלי הרחק . שבעת הוכוח יחדלו המכות שאתה מכה אותי בידך . וגם אימתך אל תבעתני . שלא אתבהל אז מאימת גדולתך ורוממותך . שע"י שתי אלה יסתמו טענותי , מיראת הרוממות או מיראת המכות : (כב) וקרא . ואז תקרא אתה ותחשב עונותי ואנכי אענך להודות עליהם . או אם לא תרצה לקרא. עכ"פ אדבר אנכי ואתה השיבני . והוא שתקרא . (כג) כמה לי עונות ופשעים. שתודיעני את מספר עונותי וכמותם . או עכ"פ פשעי וחטאתי הודיעני . אם לא תודיעני כמותם ומספרם הודיעני מהותם . כי אני אומר שלא לבד שלא חטאתי חטאים רבים שיכנסו בגדר המספר כי גם על חטאתי כלל : (כד) למה . ואתה עשה בהפך . שלא לבד שאינך רוצה לעמוד כנגדי להתוכח אתי . כי

פְּשָׁעִי וְחַטָּאתִי הֹדִיעֵנִי׃ כד לָמָּה־פָנֶיךָ תַסְתִּיר וְתַחְשְׁבֵנִי לְאוֹיֵב לָךְ׃ כה הֶעָלֶה נִדָּף תַּעֲרוֹץ וְאֶת־קַשׁ יָבֵשׁ תִּרְדֹּף׃ כו כִּי־תִכְתֹּב עָלַי מְרֹרוֹת וְתוֹרִישֵׁנִי עֲוֺנוֹת נְעוּרָי׃ כז וְתָשֵׂם בַּסַּד רַגְלַי וְתִשְׁמוֹר כָּל־אָרְחֹתָי עַל־שָׁרְשֵׁי רַגְלַי תִּתְחַקֶּה׃ כח וְהוּא כְּרָקָב יִבְלֶה כְּבֶגֶד אֲכָלוֹ עָשׁ׃

עמ"ש אדם

רש"י

כפך כלומר ידך, וקשה לי לאומר כי לא מצינו כף לרעה כי אם להגן, כמו ושכותי כפי: (שמות לג) (כד) פניך תסתיר. לראות את דרכי י"רי: (כה) תערוץ. תפחיד: (כו) מררות. סרבעת. אשר מריתי פיך אתה כותב ולא הטובות שפעלתי: (כז) בסד. בלשון ארמי סדנא בסדניה יתיב. עץ גדול שנותנין בו רגלי האסורים ובלשון יוני אשו"ק: תתחקה. אתה עלמך מתחקה על פסיעותי כן פסע זה וכה פעל. וכמו מחיק הארץ (יחזקאל מ"ג) וחיק האמה (שם) זה היסוד אפיקיי"ל בלעז. הן על כפים חקותיך (ישעיה מ"ט): (כח) והוא כרקב יבלה. הגוף הזה אשר תרדוף כרקב יבלה ואין כבודך ברדיפתך:

מצודת דוד

כי אני לא ידעתי מאומה בידי לא פשע ולא חטאת: (כד) למה פניך תסתיר. אחז במשל מדרך האדם המצוה לייסר את מי ומסתיר פניו לבל יראה בו בלא יכמרו רחמיו עליו: ותחשבני. ואתה חושב אותי לך לאויב ומורד על אשר השתדל בהבאת פרעות עלי: (כה) העלה. וכי תערוץ עלה נדף וכי תרדוף את קש יבש וכי זהו כבודך והלא אני כאחד מהם: (כו) כי תכתב. כל המרי והמרד הנמצא בי תכתוב עלי בספרך למען לא ישכח ואף העונות שעשיתי בנעורי עוד לא הייתי שלם בשכלי הנה אתה מוריש אותם לי לקבל הגמול גם עליהם כאשר ידקדק האדם אחר הדומה לו: (כז) ותשם בסד רגלי. עם כי שמת רגלי בכבלי עצים סגורים והוספת עוד לשמור כל ארחותי לבל אברח והלא רגלי סגורים ואיך אוכל לברוח ועוד תוסיף להכביד אותי כי תחקוק נקבי עצי הסד מצומצמים לפי מדת שרשי רגלי הם עצמות הרגל והמה דוחקים בשר הרגל ומצערים ביותר ור"ל הנה תייסר אותי במכאוב על מכאוב אשר לא אוכל לשאת: (כח) והוא. הלא הגוף הנרדף ממך כלא יבלה ויושחת כדבר הנרקב וכבגד אשר אכלו התולעת וכי כבודך היא זו לרדוף אחר בריה שפלה כזאת:

מצודת ציון

יחוה דעת (שם י"ט): (כה) העלה. עלה אילן: נדף. כתוש כמו כקש נדף (ישעיה מ"א): תערוץ. תשבור כמו לערוץ הארץ (שם ב'): קש. תבן דק: (כו) מררות. מל' מרי וסרבנות: ותורישני. מל' ירושה: (כז) בסד. עצים חקוקים עשוים להסגיר בהם רגלי התפוש וכן ישם בסד רגלי (לקמן ל"ג) ובדרז"ל סדנא בסדניה יתיב (פסחים כ"ח): שרשי רגלי. הם עצמות הרגל שהם העיקר להם: תתחקה. מל' חקיקה: (כח) יבלה. מל' בליה ורקבון: עש. כן שמו של התולעת האוכל הבגדים וכן כבגד יאכלם עש (ישעיה נ"א):

באור הענין

תסתיר פניך. ואיך רוצה להתוכח ולהודיעני חטאתי. ובכ"ז תחשבני לאויב לך: (כה—כו) העלה. דלתות הכתובים מקבילות. העלה נדף תערוץ כי תכתב עלי מרורות. העלה היה מיוחד לכתיבה בימים קדמונים. ודברים טובים היו כותבים על עלים שלמים. אבל אותי תחשוב לעלה נדף הבלתי ראוי לכתוב עליו דברים טובים. ולכן תכתב עלי מרורות. (שיליין היסורים והמכות הנרשמים על גופו ככתיבה על ספר. כמ"ש (לקמן ל"א ל"ה) הן תוי שדי יענני) —ואת קש יבש תרדף כי תורישני עונות נעורי. שהקש בעודו אביב ומלא תבואה רודפים אחריו לדושו להוציא התבואה מן השבולת שעליו. אבל הקש היבש אין רודפים אחריו. וממליץ שאתה תרדוף את הקש היבש מצד שתזכר לו ימי הנעורים שאז היתה מלאה תבואה. וכן הגם שעתה בלותי מזקנה ורפיון. תרדפני כי תורישני עונות נעורי שהייתי מלא עלומים וכח ואז חטאתי לפניך: (כז) ותשם בסד רגלי. לבל יוכלו לנוע ממקומם. וחוץ מזה תשמור כל ארחותי שאני הולך. הגם שאיני הולך פכחי כי רגלי בסד. ור"ל הגם שמעשי מוכרחים תשמור ארחותי להעניש כאילו אני הולך בבחירתי. והלא אם על שרשי רגלי תתחקה לדרוש השרש שממנו יוצא תנועת רגלי. הלא אז תראה כי. (כח) הוא כרקב יבלה. שכח הבליה והרקב נמצא בו בעצמו. וגם הוא כבגד אכלו עש. שנשחת ע"י משחית חוצה לו כן גוף האדם עלול להפסד. הן מצד מזגו והרכבתו הן מצד הסבות שחוצה לו:

קשת ומגן

באור המלות

פשעי וחטאתי הודיעני. כי הוא נודבר שאין בידו פשע כלל: (כה) הערוץ. מענין שבירה: (כז) בסד. הוא סען שמשימין בו רגלי האסורים: (כח) כרקב. דבר שבא בו רקב ומבלה אותו, ועי' דוגמתו ישעיה (ס' ה', הושע ה') שנרדפו יחד רקב ועש:

יד (א) אדם, האדם שהוא פחות וגרוע מצד שני קצות חייו, כי מצד קצהו הראשון הוא ילוד אשה, נולד מטפה טמאה וניזון מדם הנדות עובר במעבר הבטן מקום טומאה וגיעול, ומצד קצהו האחרון הוא קצר ימים, והבריח המבריח בין שני הקצות, שהוא במשך ימי חייו הוא שבע רוגז, כי רעותיו רבו מן טובותיו, כפי שבאר לדעתו בסי' ג': (ב) כציץ, מלבד זה אין לו חוזק וקיום, כן

יד א אָדָם יְלוּד אִשָּׁה קְצַר יָמִים וּשְׂבַע־רֹגֶז׃ ב כְּצִיץ יָצָא וַיִּמָּל וַיִּבְרַח כַּצֵּל וְלֹא יַעֲמוֹד׃ ג אַף־עַל־זֶה פָּקַחְתָּ עֵינֶךָ וְאֹתִי תָבִיא בְמִשְׁפָּט עִמָּךְ׃ ד מִי־יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא לֹא אֶחָד׃ ה אִם־חֲרוּצִים ׀ יָמָיו מִסְפַּר־חֳדָשָׁיו אִתָּךְ חֻקָּו עָשִׂית וְלֹא יַעֲבֹר׃ ו שְׁעֵה מֵעָלָיו וְיֶחְדָּל

ת"א אדם וגו'. עקידה שער ס"ד: אף על זה. שם: מי יתן וגו'. נדה ע ספר הזוהר פרשת פקודי:

חקיו קרי

רש"י

יד (ג) **אף** על זה. ההבל והנרקב: פקחת עיניך. לדקדק בחטאיו ואותי אתה מביא במשפט על עונותי: (ד) מי יתן טהור. מדבר טיפה סרוחה ושכבת זרע שהוא טמא: לא אחד. כהם טהור שלא יחטא: (ה) אם חרוצים ימיו. אם גמול זה הוא משלם שחרוצים וקצובים ליום קבוע ומועד למיתה: ומספר חדשיו אתך. קצובים. וחוק זה עשית לו ולא יתקיים עוד יותר בעולם, די לך בתשלומין הללו: (ו) שעה מעליו. באותו מיעוט ארץ הימים ויחדל לו ממכאוב עד ירצה בזקנתו ותשות כחו את יום מותו כשכיר הרוצה להשלמת עבודת יומו כי עברתו מן העולם חלוטה ונלמדת משאר

מצודת ציון

יד (א) רגז. חרדה כמו מרגיז הארץ (שם י"ד): (ב) כציץ. כפרח: וימל. ויוכרת כמו ימולל ויבש (תהלים צ'): (ג) פקחת. פתחת כמו פקח עיניך (משלי כ'): (ה) חרוצים. כרות במדה וקצוב כמו אתה חרצת (מ"א כ'): (ו) שעה.

מצודת דוד

יד (א) אדם וגו'. הלא האדם הוא ילוד אשה וא"כ מקורו משחת כי היא חמת מלא נואה ופיה מלא דם ואף הוא קצר ימים ומרובה בתרדות עד כי ישבע מהם לגודל רבוים: (ב) כציץ. דומה הוא לציץ אשר יוכרת מיד כאשר יצא ולא יעמוד זמן רב: ויברח. משר יברח מן העולם כצל הזה אשר לא יעמוד זמן רב במקום אחד כי כאשר יפנה השמש כן ינטה הצל ממקומו: (ג) אף על זה. אף על בריה שפלה כזו פקחת עיניך להשגיח במעשיו ולדקדק אחריו ויותר מזה שגם אותי שאני מנוקה מעון תביא עמך במשפט לענשני על אשר קצרתי בחכמה לפי שיעור הכנה וכאשר אמר נוסף: (ד) מי יתן. וכי אפשר שהנולד מן הטמאה יעבר כ"כ עד שיתמיד בכל עת להרחיב לבו בחכמה והלא אני ואמי שמיהם לא היו טהורים זה כזה ומאד קשה להיות הנולד מהם טהור כ"כ: (ה) אם חרוצים. אם אמנם ימי האדם המה קצובים וכרותים במדה ומספר חדשיו המה עמך כי אתה שמת להם מספר ועשית לו חוק קבוע עד כמה יחיה ולא יעבור הגבול: (ו) שעה. לזאת הסר מעליו מכות ידיך ויהיה חדל מהם במעט ימיו עד אשר יבואו ימי הזקנה

באור המלות

(ב) ויברח כצל. הצל מציין תמיד את הזמן שנמשך אחר תנועת השמש כמו צל, וכשילך השמש למערב יברח כצל מן העולם עם בריחת השמש, (תהלות ק"ב י"ב, ק"ט כ"ג, קמ"ד ד', קהלת ז' כ', ח' י"ג): (ה) חרוצים. קצובים

קשת ומגן

באור הענין

מצד עצמו, **כי כציץ יצא וימל**, כמו שהציץ בעת שפורח ויצא פרחו אז ימל ויכרת, כנודע בטבע הצמחים, שעת הוצאת הפרח הוא קץ ימי חיי הצמח, **כי** מאז יתחיל להבלות, וכן האדם אחר שיוליד ויוציא זרעו אחר שיפרח כציץ באמצע ימי חייו שהם ימי העמידה יתחילו ימי הירידה ימי זקנה ושיבה, בין מצד זמנו **כי יברח כצל ולא יעמד** רגע על מצב אחד כי הולך ומתקרב תמיד אל המות: (ג) **אף**, אם **אף על זה** האדם השפל בתכלית השפלות **פקחת עיניך** להשגיח עליו בתכלית ההשגחה, עד **שאותו תביא במשפט עמך**, שזה מורה תכלית ההשגחה לא לבד על המין כי גם על כל איש מאישיו, ולא לבד השגחה כללית רק השגחה פרטיית לבקר כל פרטי מעשיו, עד שתביא אותי שאני איש פרטי במשפט על מעשי הפרטיים, אם כן הלא ראוי לך לותר נגדו מצד שני השקפות, א] שראוי לך לחשב, הלא. (ד) **מי יתן טהור מטמא לא אחד**, איך אפשר שטהור היוצא מטמא לא יהיה אחד עם הטמא, הלא הענף מתדמה תמיד אל שרשו, והצמח מתדמה אל זרעו שצמח ממנו, וא"כ האדם שנולד מטמא כי הוא ילוד אשה מזרע ודם הנדה שהוא דבר טמא, איך יוכל להפך טבעו שלא יהיה אחד עם פחיתות שורש מולדתו ומקבת בור נקרתו, והוא א"כ עלול לטומאה מלידה ומבטן ומהריון, זאת טענת הלא. (ה) **אם חרוצים ימיו**, אחר שכל עניניו חרוצים ומוגבלים, בין ימי חייו הם חרוצים וקצובים בגזרה עליונה, ר"ל כל מעשה ימיו חרוצים, מה שיעשה ושיעשה עמו יום יום הכל מסודר וחרוץ מאתך, וגם **מספר חדשיו** (חרוצים) **אתך**, כמה חדשים יחיה, שהכל לפי הגזרה וההכרח, בין כמות ימי חייו בין איכותם ופעולותיו, וא"כ הלא **חקיו עשית ולא יעבר** אתה עשית כל חקיו שמתת חקים וסדרים לכל פעולותיו, והחק הזה לא יעבר, שא"א שישתנה ע"י בחירתו, ככל הנמצאים אשר גבל פעולותיהם חק נתן ולא יעבור, וא"כ אינו חפשי במעשיו וא"א לבקש מאתו עליהם דין וחשבון, וא"כ כשאתה רוצה להביאו במשפט על מעשיו כאילו הוא חפשי בבחירתו, הלא א"כ ראוי, כי. (ו) **שעה מעליו, ויחדל** החק שהגבלת לו, ראוי שתשעה מעליו ולא תכריח את מעשיו ע"י ידיעתך הקדומה, והחק הקצוב לפעולותיו יחדל עד שיהיה בחירי במעשיו, **עד ירצה כשכיר יומו**, עד שירצה ברצונו ובבחירתו למלאת דבר יומו והעבודה שלו, כשכיר העובד ברצון בעבור שכר, לא כן עתה שאין לו רצון ובחירה והוא מוכרח במעשיו ע"י החקים שנגבלו לו: (ז) **כי יש לעץ תקוה**, עתה שב להתוכח

על

וְיֶחְדָּל עַד־יִרְצֶה כְּשָׂכִיר יוֹמוֹ׃ ז כִּי יֵשׁ לָעֵץ תִּקְוָה אִם־יִכָּרֵת וְעוֹד יַחֲלִיף וְיֹנַקְתּוֹ לֹא תֶחְדָּל׃ ח אִם־יַזְקִין בָּאָרֶץ שָׁרְשׁוֹ וּבֶעָפָר יָמוּת גִּזְעוֹ׃ ט מֵרֵיחַ מַיִם יַפְרִחַ וְעָשָׂה קָצִיר כְּמוֹ־נָטַע׃ י וְגֶבֶר יָמוּת וַיֶּחֱלָשׁ וַיִּגְוַע אָדָם וְאַיּוֹ׃ יא אָזְלוּ־מַיִם מִנִּי־יָם וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ׃ יב וְאִישׁ שָׁכַב וְלֹא־יָקוּם עַד־בִּלְתִּי שָׁמַיִם לֹא יָקִיצוּ וְלֹא

ת״א אם יזקין וגו׳. יומא פ״ח: מריח וגו׳. שם:

רש״י

כל העוברים: (ז) לעץ. זה יש תקוה שיחליף: ויונקתו. אשר מגזעו לא תחדל מהיות ענף: (ט) ועשה קציר. היא יונקת כמו (תהלים פ׳) תשלח קציריה עד ים: נטע. שם דבר הוא וטעם הברתו למעלה בנו״ן ונקוד כולו קמץ מפני שהוא סוף פסוק אך מגזרת נטע הוא: (יא) אזלו מים מני ים. ממקום שנשבר בא ויוצא ממקורו הבא אליו מן הים. והנהר הבא משם יחרב וייבש לעולם. כן איש שכב ולא יקום:

מצודת דוד

וילכה במיתה ויקום לו כשכיר הרוצה בהשלמת שנתו ומקום לו: (ז) כי יש לעץ תקוה. הלא האדם הוא נופל וגרוע מעץ השדה כי לעץ יש תקוה לחזור לקדמותו אף אם יכרת עוד יחליף לחדש ענפים אחרים התמורים ולא יופסק ממנו ענפיו הרכים: (ח) אם יזקין. אף אם תזקין שרשו בארץ עד שלא ישאר בו לחלוחית: ובעפר וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (ט) מריח מים. ר״ל כשיבוא עליו מעט מים ומיד כשיריח את המים יחזור ויפרח ויגדל ענף כאלו נטעו זה מקרוב: (י) וגבר. אבל גבר כאשר ימות הוא מאד נחלש כי לא יחזור עוד לקדמותו וכאשר יגוע איו הוא הלא לא ישוב עד עולם: (יא) אזלו. כמו כאשר ילכו להם המים מן הים והנשאר הנמשך ממנו הלא יחרב ויבש ולא ישובו בו המים מעצמו בזולת מי הים: (יב) ואיש. וכן כאשר ימות האיש לא יקום עוד: עד בלתי

מצודת ציון

הסר כמו השע ממני (תהלים ל״ט): (ז) ויונקתו. ענפיו הרכים: (ח) גזעו. גם הוא ענין שורש כמו מגזע ישי (ישעיה י״א): (ט) קציר. ענף כמו תשלח קציריה (תהלים פ׳): (יא) אזלו. הלכו כמו ואוזל לו אז יתהלל (משלי כ׳): יחרב. גם הוא ענין יובש כמו חרבו המים (בראשית ח׳): (יב) בלתי. ענינו כמו בלא: יקיצו. יעורו. ענין שניהם התעוררות מן השינה:

קשת ומגן

באור הענין

על סוף דברי צופר, שאמר בעקר השכר של הצדיקים הוא אחר המות, שאז יש לו תקוה על חיים טובים מחיי העוה״ז ונעימות נצח, כמ״ש ובטחת כי יש תקוה וחפרת לבטח תשכב, משיב שבאמת תקוה כזאת לצמוח שנית אחרי בלותו יש להעץ, אבל לא לבן אדם, שבמותו אבדה תקוה ולא יחיה שנית, הנה **העץ יש לו תקוה** על זאת בשני אופנים, א] עץ שנכרת מן שרשו בעודו רענן והשורש עודן חי ורטוב, **אם יכרת ועוד יחליף** וישוב לצמוח שנית משרשו ויגדל הענף שנית בלא שום עזר מדבר אחר, יען כי **ויונקתו לא תחדל**, אחר שעדן יניקתו קיימת ומשרשיו יפרה: (ח) **אם**, האופן השני אם לא נכרת, רק שנפסק כח העץ ויניקתו ע״י הזקנה, באופן **שיזקין בארץ שרשו** אשר מתחת שהוא בעומק הארץ נעשה זקן, ונחלש כח יניקתו, וגזעו שלמעלה מן השורש אשר הוא **בעפר** שלמעלה מן הארץ **ימות** לגמרי ונתיבש, שאז לא ישוב לצמוח מעצמו אחר כי אם ליחו וחלוה יניקתו, בכ״ז יוכל לחיות שנית ע״י עזר המים, אחר שרק הגזע מת אבל השורש עודן חי בארץ רק שנחלש מזוקן, או. (ט) **מריח מים יפריח**, הגם שלא יבאו עליו מים רבים, רק שיריח ריח המים, בזה יחיו שרשיו שנית ע״י ליחות המים, **ועשה קציר** ובדים ופארות **כאילו נטע** מחדש: (י) **וגבר**, אבל האדם אין לו תקוה בשני האופנים האלה, בין באופן הראשון אם יכרת בעודו גבר, שימות בימי עלומיו לא ע״י חולשת הזקנה רק ע״י סבה אחרת, אינו דומה כעץ שנכרת בעודו בריא אולם שלא יחלש ע״ז, אבל **הגבר אשר ימות** בגבורתו, **יחלש** ע״י המות ולא יצמח שנית לשוב לחיות, וכן באופן השני, אם מת מצד חולשת הזקנה, שאפסו כחותיו עד **שיגוע אדם** לצד גויעה מאפיסת הכחות, אז **ואיו** כי לא נשאר ממנו דבר קיים: (יא) **אזלו**, וגם לא ישוב לצמוח ולחיות ע״י עזר המים, כמו העץ שנחלש מזוקן, כי לא לבד שלא יפרח מריח מים, כי גם אם **אזלו מים מני ים. וגם נהר יחרב ויבש**, אם ישפכו על גוף המת כל מי הים וכל מי הנהרות עד שיחרבו הנהרות:

באור המלות

וגזורים: (ו) ויחדל. מוסב על שחק שהוא טבע האדם ותכונתו אשר חק, ומלת ירצה מענין רצון: (ז) יחליף. מענין חליפים ותמורה, שכן פי׳ תמיד בשבת בהשאיל, ר״ל שיגדל ענף אחר תחתיו: (ח) שרשו, גזעו. השורש הוא מתחת לקרקע והגזע הוא מלמעלה, וכן אמרו חז״ל מן הגזע שלו, מן השרשים של בעה״ב. והעפר הוא מלמעלה על הארץ, ושם מקום הגזע, והארץ מציין עומק הארץ ששם טמונים השרשים, ובשרשים אמר יזקין שרשו, כי אם מת השורש אין לו תקוה, ועמ״ש ישעיה (יא א׳): (ט) ועשה קציר. בא לרוב נגד השורש: והם הענפים שגדלו מן השורש אחר שנקצץ האילן, וכן לקמן (י״ח ח׳, כ״ט י״ט), ור״ל הקציר דומה כנטיעה: (י) גבר. שם לאדם הגבור והשוא במבחר שניו ובגבורתו, ונגד זה אמר ויחלש, הפך העץ שלא יחלש כחו ע״י הקצוץ כי כחו עדן חזק בשרשו. ויגוע, היא המיתה מתוך החולשה, כנ״ל ג׳ על מבטן יצאתי ואגוע: (יא) ונהר יחרב ויבש. כי כל הנחלים הולכים אל הים ומשם הם שבים ללכת אל הנחלים, ואם אזלו מים מן הים יחרבו הנהרות, ויבש מוסיף על חרב שהוא היבושת לגמרי, כמ״ש בכ״מ: (יב) לא יקיצו ולא יעורו. ההתעוררת קלה מן הקיצה,

יָעִרוּ מִשְּׁנָתָם׃ יג מִי יִתֵּן ׀ בִּשְׁאוֹל תַּצְפִּנֵנִי תַּסְתִּירֵנִי עַד־שׁוּב אַפֶּךָ תָּשִׁית לִי חֹק וְתִזְכְּרֵנִי׃ יד אִם־יָמוּת גֶּבֶר הֲיִחְיֶה כָּל־יְמֵי צְבָאִי אֲיַחֵל עַד־בּוֹא חֲלִיפָתִי׃ טו תִּקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶךָּ לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ תִכְסֹף׃ טז כִּי־עַתָּה צְעָדַי תִּסְפּוֹר לֹא תִשְׁמוֹר עַל־חַטָּאתִי׃ יז חָתֻם בִּצְרוֹר פִּשְׁעִי וַתִּטְפֹּל עַל־עֲוֹנִי׃ יח וְאוּלָם הַר־נוֹפֵל יִבּוֹל

רש"י

וצור

(יד) כל ימי צבאי איחל. לחיים: (טו) תקרא ואנכי אענך. תחינה היא קרא אלי ואנכי אענך להוכיח דברי: תכסף. תחמוד: (טז) כי עתה. אתה מריע לי: צעדי. אתה סופר: לא תשמור. אינך ממתין על חטאתי מלהפרע. כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז) המתין שיתקיים, ובלשון משנה לא יאמר אדם לחברו שמור לי בנגד ע"א פלוני לשון המתין: (יז) חתם בצרור. חתום ומשומר בצרור בגד ככסף ומרגליות שלא תאבד: ותטפל על עוני. נתחברת על עוני: (יח) ואולם הר נופל. הר הנופל גבהו יבול

מצודת ציון

(יג) תצפנני. מל' צפון והסתר: חק. זמן קבוע: (יד) צבאי. זמני כמו הלא צבא לאנוש (לעיל ז'): איחל. מלשון תוחלת ותקוה: חליפתי. ענין העברה מן העולם וכן הם יחלוף ויסגיר (לעיל י"א): (טו) תכסף. תחמוד כמו נכסוף נכספתה (בראשית ל"א): (טז) צעדי. פסיעותי: תשמר. תמתין כמו ואביו שמר את הדבר (שם ל"ז): (יז) חתם. ענין סגירה: בצרור. ענין קשור כמו צרור כספו (שם מ"ב): ותטפול. ותחבר כמו טופלי שקר (לעיל י"ג): (יח) יבול. מלשון בלים

מצודת דוד

שמים. עד יבלו ויפסדו השמים ר"ל עד עולם לא יקיצו המתים ולא יעורו מן השינה: (יג) מי יתן. ר"ל אם היה מהאפשר לחיות אחר המיתה תחיה שאלתי מי יתן שתסתירני בשאול עד ישוב אפך ממני ותשים לי חוק מתי ישוב אפך ממני ואז תזכירני להוציאני משם לחיות ע"פ האדמה: (יד) אם ימות. אבל אין זה אפשרות כי כאשר ימות האיש האם יחזור ויחיה אך כל ימי הזמן הניתן לי אקוה להשאר חי עד בוא עת חליפתי ולא לאח"ז: (טו) תקרא. מי יתן אשר תקרא לאמר מדוע תיסרני ואנכי אשוב להתווכח עמך והן ידעתי כי תחמוד אותי הואיל ואני מעשה ידיך ולמה א"כ תמאס בי אם אנא זכאי: (טז) כי עתה. טרם אספר מעשה הטוב שעשיתי הנה תספור צעדי לדקדק אחרי בכל פסיעה ופסיעה ולא תמתין מלהפרע על חטאתי ר"ל לא תפרע מעט מעט כ"א על הכל ביחד: (יז) חתם. ועכ"ז סגורים פשעי בקשר מעולה ולא ינוכה מה מהם ע"י היסורים אשר חלפו ועברו עלי:

באור המלות

ואמר תמיד העירה והקיצה כמ"ש חבקוק ב', ומוסיף שגם לא יעורו: (יג) תצפנני, תסתירני. הצפון אינו במקום סתר רק שעומד מן הנגד עד שאין העין רואהו, הפך נגלה, כמו צפוי הוא אלי חרב, והסתר מסתיר לגמרי, ולכן הוסיף שעכ"פ תסתירני (עי' ירמיה ט"ז י"ז). חק, כמו חק נתן, גבול וקצב כמה יהיה בשאול: (יד) חליפתי. שאחלוף מן העולם. ויותר נכון מענין חליפין ותמורה, ימליץ כאילו או יחליף שמלותיו הקודמים ויתהוה בריאה אחרת תמורתו, כמו הפורחים שהיו תחלה רימה ותולעה ויתעטפו במעטפה ואח"כ יתחדשו להיות בעלי כנף, ואז תכסף למעשה ידיך שהם. וע"ז חתם במליצה ותטפול על עוני, כאלו במעטפה בלז (פערפאפפט) יטיח על עוניו של גוף הקודם: (טז) תשמור תמתין, כמו ואביו שמר את הדבר: (יז) חתום בצרור. כמו בצרור אבן במרגמה, הפשע צרורה כמו צרור של אפרים, וחתום על הצרור מלמעלה, והפשע הוא המרד בפועל, והעון מצייר עוות השכל, שזה בל"ז נסתר מכל בני' וה' טופל עליו ועוה בעיט בל יראה לשום נברא: (יח) יבול.

קשת ומגן

באור הענין

מרוב שפיכת המים על גוף המת, כ"ז לא יועיל: (יב) ואיש שכב ולא יקום, ר"ל כי לא עם שכב ויבש שיועיל לו המים, רק איש שכב, והוא לא יקום ע"י מים, עד בלתי שמים לא יקיצו, ר"ל כן הוא טבע זה העולם שתחת שמים אלה, שגוף המת לא יחיה עוד, וכל עוד שלא תשתנה הטבע הזאת הכללית, כל עוד שלא יבראו שמים חדשים וטבע אחרת ולא יהיה עוד שמים שהם עתה טבע הזאת במליאות לא יקיצו המתים משנתם: (יג) מי יתן, מסיים דבריו, נגד מ"ש צופר ותפרא לבסת תשכב ומצהרים יקום חלד, שאחר המות ישוב ויהיה בחיים חדשים, משיב ע"ז הלואי שבשאול רק תצפנני לפי שעה, כי תסתירני שם עד תשוב אפך, ותשית לי חק וגבול כמה שנים אהיה קבור בשאול ובקבר, ואח"כ תזכרני להוציא אותי מן הקבר ולהחיותני, כמו שאמרת כי מצהרים יקום חלד, אבל זה דבר שא"א, כי. (יד) אם ימות גבר היחיה, הכי אפשר שיחיה אח"כ, וא"כ איך תאמר אלי לפי שעתך כי כל ימי צבאי איחל עד בא חליפתי, שכל ימי חיי בעוה"ז איחל אל החיים שאחר המות, שאז יבואו חיים אחרים חליפת החיים האלה שיפסקו בעת המות, שאז. (טו) תקרא ואנכי אענך, שהגם שבחיים האלה בעוה"ז אינו רוצה לענות אותי על צעקתי שאני צועק על שנתיסרתי בחנם, בחיים האחרים שיבואו חליפת חיים אלה אז תקרא אתה אלי ותחייני ותשיב לי טובה תחת יסורי, כאלו אז למעשי ידיך תכסוף. הנה שעתה לא תפנה אל מעשה ידיך ותיסרני בחנם, אז תשוב לכסוף את מעשה ידיך ולפנות אלי בהשגחתך, איך תאמר כזאת, הלא השכל מורה להפך: (טז) כי עתה צעדי תספר, הלא עתה אתה אורב על צעדי ונוקם עלי מוקש להפילני בחנם, ולא תשמר על חטאתי, לא תמתין כלל עד שאחטא, כי

וְצוּר יֶעְתַּק מִמְּקֹמוֹ: יט אֲבָנִים ׀ שָׁחֲקוּ מַיִם תִּשְׁטֹף סְפִיחֶיהָ עֲפַר־אֶרֶץ וְתִקְוַת אֱנוֹשׁ הֶאֱבַדְתָּ: כ תִּתְקְפֵהוּ לָנֶצַח וַיַּהֲלֹךְ מְשַׁנֶּה פָנָיו וַתְּשַׁלְּחֵהוּ: כא יִכְבְּדוּ בָנָיו וְלֹא יֵדָע וְיִצְעֲרוּ וְלֹא־יָבִין לָמוֹ: כב אַךְ

ת"א אבנים וגו'. קידושין ל': יכבדו בניו. ברכות י"ח: אך בשרו. שם: בשרו

רש"י

ויעשה עפר והלא לו תקוה ליהנות ממנו. וצור אשר נעתק ממנו. גם סופו יבול, לשון תבואה: (יט) או אבנים אשר שחקו מים. בעברם עליהם תמיד. תשטף. השטיפה ספיחיה של אבן ליהפך לעפר לצמוח בו דבר כאשר יצמחו ספיחי הקציר כן יתהפך עפר זה ספיחיה לאבן: ותקות אנוש. אינה כן אשר משימות אבדה סלה: תתקפהו. תחזק ממנו ותאנסהו בתקפך ויהלך מן העולם: (כא) יכבדו. יהיו כבדים בכסף ובזהב והוא לא ידע: ויצערו. וימעטו מכל טוב והוא לא יבין: (כב) אך בשרו עליו יכאב. קשה רימה למת כמחט בבשר החי:

מצודת דוד

והטפל. ועוד תחבר על עוני דבר עון אשר אין ראוי לענוש עליו כי תורישני עונות נעורי אבל אחר שאספר מעשה הטוב אשר עשיתי הן ידעתי כי תכסוף אלי: (יח) ואולם. ובאמת כמו ההר הנופל אשר נעשה בלה ומופסד כי לא יוסיף לקום וכמו הצור אשר יעתק ממקום גדולו הנה לא ישוב לצמוח מעשה כאשר מאז: (יט) אבנים. וכמו אבנים אשר המים שוחקים מה מהם כאשר יעברו עליהם בתמידות הנה המעט הנשחק לא תשוב למקומו: תשטף ספיחיה. וכמו הספיחים של עפר הארץ אשר המה ממעל הנה בבוא שטף מים הלא בקל תשטוף אותם ולא יחזרו למקומם: ותקות אנוש. ודומה להם האבדת תקות האדם כי לא יקוה לשוב לקדמותו אחר המיתה: (כ) תתקפהו. האבדון תאחז אותו בחוזק רב באחיזה המתקיימת עד נצח והרי הוא הולך אחוז בה ואין עזר לו: משנה פניו. והוא משנה פניו ותשלח אותו שלוח עולמית ולא ישוב עוד: (כא) יכבדו. הן אם בניו יהיו מכובדים לא ידע מזה והן אם יומעטו בכבוד לא יבין את זאת: (כב) אך בשרו עליו. אך עודו חי כאשר בשרו עוד עליו אז

מצודת ציון

והפסד: (יט) שחקו. עחנו כמו ושחקת ממנה הדק (שמות ל'): ספיחיה. הם הגדלים מהגרעינין הנופלים מאליהם בעת הקציר כמו ספיח קצירך (ויקרא כ"ה): (כ) תתקפהו. ענין האחיזה בחוזקה כמו ואם יתקפו האחד (קהלת ד'): משנה. מלשון שנוי: (כא) ויצערו. וימעטו כמו הלא מצער היא (בראשית י"ט):

קשת ומגן

באר הענין

יסרתני קודם שחטאתי כמי ששונא את חברו ואורב עליו להפילו בעלילה כל שהוא בלי חטא ועון, וא"כ איך אקוה שאח"כ תשוב לי לאוהב כ"כ עד שיהיה. (יז) חתום בצרור פשעי, שתצרור את פשעי בצרור ותחתום עליו מלמעלה בל יפתח הצרור ולא יתגלה פשעי, ותטפול על עוני כטיט, למען יהיה מכוסה, אילו שם תתהפך מאויב לאוהב עד שעל כל פשעים תכסה אהבה, ותחת שעתה תיסרני בלא חטא אח"כ תכסה גם על הפשעים ועונות הכבדים: (יח) ואולם, האמת שהגם שבכל הדברים הטבעיים לא יפסד דבר מן המציאות, כי ההר הנופל אל העמק לא יפסד ע"י נפילתו כי יבול ויצמח שנית ויתהוה מן העפר הר אחר, (ורבים מהטבעיים הסכימו שההרים צומחים), וגם צור (הטפל) רק יעתק ממקומו אל מקום אחר, אבל לא יפסד ענינו, כי יהיה כמו שהיה: (יט) אבנים, וגם אבנים (אשר) שחקו מים, שהמים שחקו אותם לאבק ונשתנה צורתם, גם הם לא נאבד ענינם, כי תשטף ספיחיה עפר ארץ, כי האבנים הם ספיחים של הארץ, שחלקי חומר של הארץ ורגביה יתדבקו ונתקשו וממנו גדלו האבנים, וא"כ במה ששבו האבנים לעפר ארץ, שבו אל ענינם הקודם, שהיו תחלה עפר של הארץ, והם ספיח וגידול של הארץ, ולכן תשטף עפר ארץ ע"י המים את הספיחים שלה ושבו אל הארץ כמו שהיה תחלה ואין כאן אבדה מן המציאות, אבל תקות האנוש האבדת, שהאיש המת בטל מציאותו לגמרי ואין לו תקוה: (כ) תתקפהו, מוסב על התקוה, התקוה שלו היא תתקפהו לנצח, ר"ל שהאדם בימי עלומיו אז התקוה תאזרהו עז, תצייר לפניו את עולמו והצלחתו כאלו יתקף בה לנצח ויצליח לעולם, וכן יהלך בהלוכות התקוה, יקוה על חיי אושר והצלחה לעולם, אבל בעת אשר משנה פניו בעת הזקנה שתואר פניו מתחיל להשתנות ושיבה זרקה בו אז לא תכירהו עוד התקוה אהובתו, ואז ותשלחהו מאתה, והתקוה תתרחק ממנו: (כא) יכבדו, כי גם על הצלחת בניו לא יקוה עוד, כי אם יכבדו בניו לא ידע, כי המתים אינם יודעים מאומה: (כב) אך בשרו עליו יכאב, ומה שיכאב בשרו בקבר אינו על צער

באור המלות

ישא יבול ותנובה, ולא מנע"ו כמו בול הרים ישאו (איוב מ'), או מן הכפלים כמו בשדה בלילו יקצורו, שכולם משתתפים עם יבול מנחי פ"י בדרך הכפולים ונחי פ"י ונחי הע"ן שמשתתפים לרוב, כמו בכן שטת רש"י ור' מנחם בן סרוק וכל קדמוני הלשון, כמו שבארתי במק"א: (יח יט) צור אבנים. הצור הוא הקשה ואין המים שוחקים אותו, אבל האבנים רכים. שחקו כמו ושחקת ממנה הדק. ספיחיה, הוא הצמח הצומח מאליו, והושאל אל האבנים שהם ספיחי הארץ, שהעפר של הארץ יתדבק ויתקשה ויתהוו ממנו אבנים, וע"י שחיקת המים ישובו להיות עפר כבתחלה: (כ) תתקפהו. נסתר לנקבה, ומוסב על התקוה, תתן לו תוקף. משנה פניו, מציין עת הזקנה שישנה צורתו, ואז לא תכירהו תקוה ותשלחהו מאתה: (כא) ויצערו. מענין מצער, כמו צעיר אני ונבזה, והוא הפך של יכבדו, ונכלל בו ג"כ ענין צער:

בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל׃

טו א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר׃ ב הֶחָכָם יַעֲנֶה דַעַת־רוּחַ וִימַלֵּא קָדִים בִּטְנוֹ׃ ג הוֹכֵחַ בְּדָבָר לֹא יִסְכּוֹן וּמִלִּים לֹא יוֹעִיל

רש"י

טו (מענה אליפז) (ב) **החכם** יענה דעת רוח. תמיה הוא, וכי מי שהוא חכם יענה ויריס קול בדעת של רוח והבל: (ג) הוכח בדבר לא יסכון. להתו כח בדבר שלא

בם

מצודת ציון

טו (ג) יסכון. ענין הנאה וכן לא יסכן גבר (לקמן כ"ד):

מצודת דוד

יכאב מדבר המכאיב וכשכיתה נפשו אלנו אז תתאבלה בעבור צער ורוע המקרה אבל לאחר המיתה לא ירגיש עוד בדבר

מהדברים ויאמר בזה אם אמנם כן הוא סוף האדם שעה ממנו במעט ימי חייו כי די לו בזה (העולה מהמענה הזאת כי יחכל אמרי צופר לומר עליו כי מעט השיג מן החכמה וכי הוא יודע יותר ממנו אף יגנה רעיו בכללם על אשר יחנפו לה' ותולים בו עון רב אשר לא כן ויסתור דעת צופר שאמר שבאו עליו היסורין על כי קצר בחכמה לפי שעור מדרגת הכנתו כי ישיב אמרים שלא כ"ז הוא בעבור כי נולד הוא מעמא ולכן א"א להיות מוטהר כ"כ ולא יתכן שיענוש המקום ע"ז כי איננה דבר אפשרי):

טו (ב) החכם. היתכן לחכם שישיב תודעת דברי רוח וימלא בטנו מן מחשבות רוח קדים ודברים שאין בהם ממש: (ג) הוכח. לתוספת ביאור יפרש אמריו לומר וכי ראוי להתווכח בדבר שאין בו הנאה ולאמר מלים אשר אין בהם תועלת כי

באור המלות

(ב) קדים. רוח מזרח שהוא החזק שברוחות: (ג) בדבר לא יסכון, ומלים לא יועיל בם. הדבר הוא הענין עצמו, והמלים הם המלות והמליצות הפרטים שבם ידבר את הענין.

קשת ומגן

באור הענין

בניו שאינו יודע מהם, רק עליו על צער עצמו יכאב בשרו, וכן מה שתתאבל נפשו, עליו תאבל לא על בניו, כי אינו יודע מאומה:

פתיחה למענה השמינית מענה אליפז

הנה אחר שאדם איוב עתה שאלתו השניה, שהוא מפני מה יש רשע וטוב לו, שהתשובות שהשיבו הריעים המתווכחים על השאלה של צדיק ורע לו לא יספיקו להשיב שאלה זו, שבו המתווכחים לערוך מערכה שניה והגיד כל אחד את דעתו בתשובת השאלה הזאת.— ודעת אליפז, שהצלחת הרשע היא רק הצלחה מדומה, ואינה הצלחה אמתית, שהגם שלפי ראות העין תראהו מצליח אוסף הון וחיל וקנינים, לבו תמיד מלא פחד, ודומה לו תמיד כאילו נרדף מפני חרב, וכאילו כבר השיגהו ריש ועוני וכל רעית הזמן. עד שלבו לא ישמח מעשרו וירגז וידאג ויתבהל תמיד, כי זה מעונשי השם על אשר עשה הרע בעיניו להכעיסו שיערבב את לבבו ורעיוניו וכח דמיונו בפחד ורעדה, ועקר ההצלחה היא שלות הנפש ומנוחת הרוח ושמחת הלב, וטוב פת חרבה ושליה בה, וכ"ז היה דאיוב כמ"ש כי פחד פחדתי ויאתיני, והפחד התמידי הזה אשר ירדפנו הוא אות על סופו, שסוף שיכרת הוא וזרעו וכל אשר לו כמו שהיה באיוב, זה תורף דעת אליפז. אולם בראשית דבריו, התוכח עמו שנית על השכר בגמול הנפש לעולם הבא, שהגם שהשכר בתחיית הגוף לא יוכל לכפור בהשארת הנפש הנצחית, ובה תלויה האושר האמתי וההצלחה הקיימת (פ' י"א י"ג), וכן ע"מ שהשכר בבחירה והחזיק שהאדם מוכרח במעשיו, שסבר התוכח ע"ז במענהו הראשון, משיב לו שנית, שכל חכמי לב מרגישים בעצמם שהם חפשים בבחירתם ושאין שום כח אחר מעורב בו להכריחו על מעשהו (פ' י"ח י"ט), וממילא אחר שהאדם חפשי במעשהו יש עליו דין וחשבון וא"א שלא חטא איזה חטא שבעבורו יחויב העונש, ומעניטו ה' עונש זמני ביסורים בעה"ז כדי שלא תאבד נפשו הנצחי, והוא עצמו מה שהשיב במענהו הראשון, רק שם לא באר בפירוש שבא העונש כדי להצילו מכריתת הנפש, רק שבאים עליו יסורים לפי שעה כדי שלא יאבד לנצח ע"י מיתת הגוף קודם זמנו, וע"ז התוכח איוב, והראה שאין הבדל בין אם מת עתה (כי זמן היסורים נחשב כמיתה) ובין אם ימות אח"ז כמו שהאריך בסי' זיין, ועתה באר לו שיש גמול לנפשות, וחיי הנפשות הם חיים נצחיים, ושוב יסורים וגם מיתה זמנית מאבדון נצחי (י"ד—י"ז), מלבד זה חטא שמחלה ייחס אליו חטא קל שלא עבד מאהבה, עתה החזיקו לרשע גמור אחר שפער פיו לכפור בכל פנות האמונה ונראה מתוך דבריו שלא דבר כן מתוך יסוריו שאין אדם נתפס על צערו, כי ממה שהדברים מסודרים בפיו, וממה שהליע שפתו בלשון למודים מבואר שחשב וסדר דברים אלה זה ימים רבים בעוד היה בשלותו (כ' ז'), והוין מזה לעג על סכלותו מה שהתלונן על בריאת האדם, כאילו הוא האדם הראשון שנברא בעולם, והלא כבר עברו דורות אין מספר אשר ראו חיים ושמחו בעמלם, וכולם ימודים לה' חסדו, וכי יכריע הוא את כל העולם כולו, והחומר יאמר ליוצרו מה תעשה ופעלך אין ידים לו (ז—י"א):

טו (ב) **החכם**, החכם בדבריו צריך להשקיף על שני ענינים, א] שיהיו דבריו בחכמה ולא בסכלות, ב] שיהיו להועלת לא לדבר דברים שאין בם תועלת, וכ"ש שלא לדבר דברים שיגיע מהם נזק, ונגד הראשון אומר **החכם יענה דעת רוח**, הכי ראוי שיענה דברי רוח וסכלות, ולא נגד

שאין

בָּם ׃ ד אַף־אַתָּה תָּפֵר יִרְאָה וְתִגְרַע שִׂיחָה לִפְנֵי־אֵל ׃ ה כִּי־יְאַלֵּף עֲוֺנְךָ פִיךָ וְתִבְחַר לְשׁוֹן עֲרוּמִים ׃ ו יַרְשִׁיעֲךָ פִיךָ וְלֹא־אָנִי וּשְׂפָתֶיךָ יַעֲנוּ־בָךְ ׃ ז הֲרִאישׁוֹן אָדָם תִּוָּלֵד וְלִפְנֵי גְבָעוֹת חוֹלָלְתָּ ׃ ח הַבְסוֹד

כן כתוב — רש״י — אלוה

אהא מכן הנאה, כמו והי׳ לו סוכנת (מלכים א׳ א׳) וכמו יסכן בם (קהלת י׳) יסכן בם : (ד) אף אתה. כ״ש אתה שחכם מאד אתה. תפר יראה. במרבית דבריך : ותגרע שיחה. כמו כי יגרע נטפי מים (לקמן ל״ו). וכמו ותגרע אליך חכמה : (ה) כי יאלף עונך. ויצלך הרע את פיך לדבר כדברים האלה : ותבחר. והיה לך לבחור לשון ערומים : (ו) ירשיעך פיך ולא אני. כלומר השיבני על שאלותי ונמצא פיך מרשיעך כי טוב לי שירשיעך פיך ולא אני, וזו היא שאלתי. (ז) הראשון אדם תולד, ה״ש

מצודת דוד

פס לנו בזה סיכות אם תחכם מאתנו או אנו ממך : (ד) אף אתה. ר״ל בלא אף אתה עם רוב חכמתך תפר היראה כי במה שתאמר שהכל בא מצד המערכה תפר היראה מהמון העם ואף אתה מגרע וממעט התפלה לפני האל כי אם בהיות הכל מצד המערכה אין מקום לתפלה והנה חטאתך רבה מאד : (ה) כי יאלף. אמרי פיך ילמד את עונך לאולת ר״ל דבר העון אשר בך אשר תחשוב כי שוא עבוד אלהים הנה העון הזה תלמד לאולת לאחוז בה גם הוא : ותבחר. אבל בחרת לשון ערמה להסתיר הדבר במתק אמרי המליצה ולא תאמרנה בפה מלא ותהפך במלים אולם מתוך הדברים נראה הכוונה : (ו) ירשיעך פיך. אמרי פיך יגידו רשעתך ולא אצטרך אני לאומרה ודברי שפתיך יעידו בך על העון אשר בידך : (ז) הראשון. ר״ל מה תבוז לדברי צופר על כי הוא צעיר לימים ואתה ישיש וכי ראשון נולדת לאדם וכי נבראת לפני הגבעות עד שלא קדם לך מי מבני אדם וכאומר מהו אשר הוא צעיר לימים הלא יתכן שקבל אמריו ממי שקדם לך אשר שפט גם הוא מן מתוש אשר לאם ברוב הימים : (ח) הבסוד. ואם תתפאר למולו במרבית הידיעה הבאה מפאת החכמה האם השתוננת בסוד

מצודת ציון

ומלים. ואמרים : (ד) תפר. תבטל : ותגרע. מלשון גרעון : שיחה. ענין אמירת התפלה וכן ויצא יצחק לשוח בשדה (בראשית כ״ד) : (ה) יאלף. ילמד כמו פן תאלף ארחותיו (משלי כ״ב) : (ו) יענו. יעידו כמו לא תענה (שמות כ׳) : (ז) גבעות. הרים : חוללת. נבראת כמו ותחולל ארץ (תהלים

קשת ומגן

באור הענין

שאין ראוי שידבר דברי רוח בפיו, כי אף במחשבתו ראוי שלא יחשוב רוח הבל, וז״ש וכי ראוי **שימלא קדים בטנו**, הגם שאינו מוציאו בפיו : (ג) **הוכח**, ונגד השני אומר, וכי ראוי שהחכם **יתוכח בדבר לא יסכון**, שלא יצא תועלת מן הוכוח. ולא לבד שצריך שיצא תועלת מן הוכוח עצמו, כי גם המלות שבם ידבר והמליצות שבם ילבישו את הוכוח צריך שיהיו לתועלת, ולא שידבר אף **מלים אשר לא יועיל בם** : (ד) **אף**, בפרט שהדברים שאתה מדבר לא לבד שלא יגיע מהם תועלת כי עוד יגיע מהם נזק, **כי אתה תפר יראה**, בדבריך שאתה אומר שאין ה׳ משגיח על מעשי בני אדם, ושהאדם אינו חפשי במעשיו רק מוכרח עליהם ואין מגיע לו עליהם שכר ועונש, א״כ אין לו להאדם ליראה מה׳ כלל, ולא לירא מענשו וממשפטו אחר שאין השגחה ואין דין וחשבון, ונגד מלים לא יועיל בם אומר **כי תגרע שיחה לפני אל**, השיחה שלך גרוע מאד ויש בו חסרון גדול, כי איך תדבר כזאת לפני אל : (ה) **כי יאלף**, מוסיף לאמר שאחר **שעונך אלף את פיך**, שאתה מדבר דבריך ברגילות גדול שמזה נראה שכבר השבת ושנית ושלשת דברי מינות האלה זה זמן כביר, עד שעונך הרגיל את פיך לדברם במהירות, ויותר מזה ממה **שתבחר לשון ערומים** שתדבר דבריך בלשון פילוסופי, שזה מורה שלא נפלו דברים אלה מפיך במקרה מרוב הצער והיסורים, רק אחרי עיון ובקידה ימים רבים, א״כ הלא. (ו) **ירשיעך פיך ולא אני**, א״כ א״צ שאני ארשיע אותך להוכיח שאתה רשע, כי פיך המדבר מינות הוא ירשיע אותך ויגלה שאתה רשע, **ושפתיך יענו בך**, והעדים על זה יהיו שפתיך, ר״ל השפתים שהם המדברים במליצה ובלשון ערומים, ר״ל שהדבור עצמו שאמרת דברי מינות וכפירה מרשיע אותך, ויופי הדבור והמליצה הם עדים אל פיך וראיה לזה, וא״צ כלל שארשיע אותך אני : (ז) **הראשון אדם תולד**, הנה אתה מתלונן על יצירת האדם ועניינו מדוע בראו ה׳ על אופן זה ולא על אופן אחר, כי באופן שהוא עתה טוב לו שלא נברא

באור המלות

ויש הבדל בין סוכן ובין מועיל, שהסכינים הוא ההנאה מן הדבר והוא קרוב אל הערב, ומשתתף עם ותהי לו סוכנת, וחז״ל דרשו על לך בא אל הסוכן ועל הסכן הסכנתי, של הנאת הכינה ושימוש, והמועיל הוא אף שאינו ערב בטעמו. ומוסיף בכ״א, שאסים ערבות מן הענין עצמו וגם תועלת מן המלים, וכ״ש שצריך שימצא במלים ערבות ובהענין תועלת, שזה דבר פשוט בכל מאמר שיש בו חכמה : (ד) ותגרע נמצא גם על אסיפת דברים, ומשתתף עם גרעון והסרון שאוסף דברים גרועים ומקולקלים, ובפי׳ פרשתי שיחה גרועה וחסרה : (ה) יאלף, מענין לימוד והרגל, ושם עון מציין עות השכל והמינות, וזה מרגיל את פיך, ויש הבדל בין פה ולשון, שהלשון מציין הדבור הגבוה והדבור תבוני, כמ״ש בפי׳ משלי, והנה לשון חכמים הוא מה שידברו החכמים דברים אמתיים בכח התבונה, כמ״ש לשון חכמים תיטיב דעת, לשון חכמים מרפא, אבל לשון ערומים, הם ההיקשים הטעים בערמה והתחבולה היקשים מתעים מזויפים : (ו) פיך, ושפתיך. השפה חיצונית נגד הפה, ומציין הדבור החיצוני המלבש את ההגיון הפנימי, וענה שאחריו ב׳ הוא מלשון עדות, לא תענה ברעך עד שוא : (ז) תולד, חוללת. חולל היא הצירה שקודם הלידה, בטרם הרים יולדו ומוסיף ותחולל ארץ ותבל, והושאל מלידת האשה שהחיל וחבלי יולדה קודם אל הלידה, וכה״א גור ילדך, אל מחוללך : (ח) בסוד.

אֱלוֹהַ תִּשְׁמָע וְתִגְרַע אֵלֶיךָ חָכְמָה׃ ט מַה־יָּדַעְתָּ וְלֹא נֵדָע תָּבִין וְלֹא־עִמָּנוּ הוּא׃ י גַּם־שָׂב גַּם־יָשִׁישׁ בָּנוּ כַּבִּיר מֵאָבִיךָ יָמִים׃ יא הַמְעַט מִמְּךָ תַּנְחֻמוֹת אֵל וְדָבָר לָאַט עִמָּךְ׃ יב מַה־יִּקָּחֲךָ לִבֶּךָ

רש"י

ומה הזאת המתמה לשון תימה לפיכך נקודה בחטף פת"ח ומלינתו הראשון לאדם האומר מאדמה נולדת שידעת לקיים כל חכמת מלות הבורא: (ח) ותגרע. ותרבה מלמעלה למטה לרדת עליך: (י) כביר. מרובה ימים מאביך: (יא) המעט ממך תנחומות אל. אשר הטיב לך הגור עד עתה ימים רבים. ודברו הטוב אשר לאט עמך בלאט ונחת דשנו. לאט הגעים ול' פעל הוא ולא שם דבר. ולכן הוא נקוד תחתיו קמ"ץ ותחתיו פת"ח: (יב) יקחך. ילמדך כמו יערוף כמטר לקחי (דברים ל"ב): ירזמון. כמו ירמזון. כמו

מצודת ציון

(י) כביר. הרבה כמו מזעיר לא כביר (ישעיה ט"ז): (יא) לאט. ענין הסתר והטמון כמו לאט את פניו (ש"ב י"ט): (יב) יקחך. ילמדך כמו לקח טוב (משלי ד'): ירזמון.

מצודת דוד

אלוה להבין מסתוריו: ותגרע. וכי הגרעת את החכמה מיתר האנשים לקחתה אליך וכאומר וכי כל החכמה לקחת לעצמך לך לבדך ואין לזרים אתך: (ט) מה ידעת. מהו החכמה אשר ידעת אתה ואנחנו לא נדע ומה הדבר אשר תבין ואין הבינה היא עמנו: (י) גם שב. כאומר ואם תתפאר בחכמה עם הזקנה הלא אף בנו יש גם איש שיבה גם ישיש הזקן הרבה יותר מאביך ועם כי לוטר היה לעיר לימים הנה אמר זה על בלדד או על עצמו: (יא) המעט. מה תתרעם על היסורים על כי עשית מה מן הטוב והישר וכי מעט היא ממך תנחומין מן האל על מכאוב היסורים מן הטוב והצלחה שהיה לך מאז אשר קבלת בהם די גמול מעשה הטוב שעשית והנה דבר הטעון הגמולה בך עדיין הוא עמך נסתר וטמון ולא נקית עדיין ממנו ועתה הנה מקבל גם גמול הרעה כאשר קבלת גמול מעשה הטוב והנה הטובות מאז מהשב לתנחומין על הרעה הבאה עתה עליך: (יב) מה יקחך. מה מלמדך לבך לבטח בהשגחה ומה תרמוז להשריש

באור המלות

אסיפת יועצים בסוד, כמו אל נערץ בסוד קדושים, בסוד ישרים ועדה. ותגרע, מענין אסיפה (כנ"ל ד') שתגרע מן החכמה של אל דבר גרוע ותאספנו אליך להגיד בו דעתך: (ט) ידעת, תבין. הידיעה מושגת ע"י החושים, והבינה הוא ע"י מופתי והיקשי התבונה בדבר שאין לחוש מבוא בהם, כמ"ש בכ"מ: (יא) לאט. שמטעיף דבר כדי להסתירו הנה היא לוטה בשמלה: (יב) מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך, שהלב והעינים יפתו את האדם למינות ע"י מחשבת הלב וראות החוש כענין ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם,

קשת ומגן

באור הענין

כאילו אתה האדם הראשון העומד להולד כאלו עדיין לא נברא מין האדם, ועתה רוצים לברוא אותו ואתה תהיה הראשון שתולד להיות אדם, וכאילו **לפני גבעות חוללת**, שעדן לא נבראו גבעות עולם שעתה הוא זמן של ששת ימי המעשה ואתה חוללת (שהוא ההריון שקודם הלידה) לפני הגבעות, וה' רוצה לגמר בריאתך ולהוליד אותך: (ח) **הבסוד אלוה תשמע**, ובעת שרצה ה' להוליד אותך שתצא לפועל להיות אדם הראשון, קרא ה' לבא מלאכיו והתיעץ עמהם על איזה אופן יברא אותך, ואתה שומע סוד אלוה ועצתו עם מלאכיו, **ותגרע אליך חכמה**, ותגרע קצת מחכמת האל אליך, ותאמר שעצתו לא טובה ותיעץ שיברא אותך באופן אחר יותר טוב, והיא מליצה נשגבה, שאחר שעברו דורות אין מספר מבני אדם, וגם קודם בריאת האדם נוצרו הרים וגבעות ונמצאים אין חקר בחכמתו, יעמוד איש אחד להתלונן על בריאת האדם, כאלו הוא חכם יותר מכל הדורות שעברו ומן ה' מהולל כל, ורוצה שיתחרט ה' ממעשהו וישנה כל הטבע כפי עצתו ורצונו, הלא הוא סכלות שאין למעלה ממנו: (ט) **מה ידעת**, במה תתפאר לאמר שאתה חכם מכל האדם, הלא לא תוכל להתפאר גם עלינו בידיעתך, והנה הידיעה תהיה או ע"י החוש וההרגש, עז"א **מה ידעת ולא נדע**, או ע"י התבונה והשכל שמבין דבר מתוך דבר, עז"א **מה תבין ולא עמנו הוא**, או ע"י הבחינה ונסיון שבחן תולדות הימים ע"י שהוא זקן ובחן כל תולדות הזמן והטבע, עז"א. (י) **גם שב**, **בנו** נמצא **גם איש שיבה**, **וגם ישיש** שהוא יותר משב, **אשר הוא כביר מאביך ימים**, וא"כ במה תתפאר עלינו שאתה יודע יותר ממנו, וכ"ש שתתפאר נגד כלל הדורות שקדמוך: (יא) **המעט**, עתה משיב לו ע"מ שכפר בגמול עוה"ב (כמו שאמר בדבריו לאליפז (סי' ז' ט') כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה, וכן חזר זה בארוך בתשובתו אל צופר סי' י"ד ואיש שכב ולא יקום) ע"ז משיב לו הכי תוכל לכפור בהשארת הנפש אחר המות, וכי לא תדע שהגוף החיצוני אינו האדם האמתי, כי הוא רק לבוש אל הנפש הלוטה ומכוסה בשלמה הזאת שהיא הגויה, ועת תפשוט את מלבושה החיצוני שהוא הגויה תחיה חיי נצח, והיא תקבל את הגמול הנצחי וחיי האושר על מעשים הטובים (שזה היה עקר כונת אליפז מ"ש מבקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו, שה' מיסר את הגויה שחיי הגויה הם חיים זמניים מבקר לערב, ויסורי הם יסורים זמניים, כדי שלא יאבדו לנצח בחיים הנצחיים), וז"ש **המעט ממך תנחומות אל ודבר לאט עמך**, התנחומין שינחמך אל על עצבון ידיך באדמה אשר ארורה ה' ועל חיי העוה"ז הבלים ואובדים, ינחמך אל בדבר אשר לאט וכסה עמך, שהיא הנפש הרוחניות הלוטה ומכוסה תחת מעטה הגויה. והיא נוסה בסוד ה'. שבזה תתנחם על יסורי הגוף ועל רעות העוה"ז הכלה: (יב) מה

ומה־ירזמון עיניך׃ יג כי־תשיב אל־אל רוחך והצאת מפיך מלין׃ יד מה־אנוש כי־יזכה וכי־יצדק ילוד אשה׃ טו הן בקדשו לא יאמין ושמים לא־זכו בעיניו׃ טז אף כי־נתעב ונאלח איש־שתה כמים עולה׃ יז אחוך שמע־לי וזה־חזיתי ואספרה׃ יח אשר־חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם׃ יט להם לבדם נתנה

ת"א הן בקדושיו. חגיגה ה': ושמים וגו'. פ' השוכר פ' ויבמ': אף כי וגו'. יומא ע"ב: אשר חכמים. סוטה ז': להם לבדם. שם:

בקדשיו קרי

רש"י

שלמה שמלה (שמות כ"ב): (יד) מה אנוש כי יזכה. מה כחו שיוכל להיות זכאי נגד הקב"ה: (טו) ושמים. צבא השמים: זכו. יאהרו כל לשון זך הוא נוהר: (טז) אף. כל שכן: ונאלח. נתעב ומעורבב וכן כלו סג יחדו נאלחו (תהלים י"ד): (יח) אשר חכמים יגידו. ויתוודו פשעם ולא כחדו עונם מאבותם, זהו אשר ראיתי והנני אספר לך והיכן ראיתי יהודה הודה ולא בוש במעשה תמר ראובן הודה ולא בוש במעשה בלהה, ומה היה שכרם. (יט) להם לבדם נתנה הארץ. בשכר זה זכה יהודה למלכות נתני

מצודת דוד

בלב אנשים דעת כוזבת: (יג) כי תשיב. כאשר תשיב רוח פיך אל ה' ותוציא מלין למולו: (יד) מה אנוש. מהו האדם אשר יזכה במעשיו עד שיאמר שה' מעוות משפטו לענשו על לא דבר: וכי יצדק. בתמיה והוא כפל ענין במ"ש: (טו) הן בקדשיו. הנה במלאכיו הקדושים לא נתן בהם קיום בעצמם לבל יצטרכו בכל עת השפעת אלוה: ושמים. צבא השמים עם כי זכים ובהירים המה הנה בעיניו לא יזכו וא"כ לכולם ישיג החסרון למולו: (טז) אף כי. כ"ש האדם הנתעב במעשיו ונגאל במעלליו ומרבה לעשות עול כדרך השותה את המים אשר ירבה לשתות די ספוקו על כי אין הדרך לתת בעדו מחיר ואם כל אלה בו א"כ כ"ש הוא שיש לו חסרון רב מול שלמות המקום ב"ה ואיך א"כ יצדק: (יז) אחוך. אגיד לך דבר ושמע אלי זה אשר ראיתי בעיני אספר לך: (יח) אשר חכמים יגידו. מוסב למעלה לומר אספר לך מה שראיתי כמוש הדבר אשר יגידו החכמים ולא מנעו מלספר מה שקבלו מאבותם: (יט) להם לבדם. החכמים ההם מאלו ברות

מצודת ציון

הוא הפוך מן ירמזון והוא מלשון רמיזה: (טו) יאמין. ענין קיום וכן הן בעבדיו לא יאמין (לעיל ד'): (טז) ונאלח. נגאל כמו יחדיו נאלחו (תהלים י"ד): (יח) כחדו. מנעו

באור הענין

יקחך לבך, הוא מאמר מוסגר, אומר אליו ידעתי שאתה חושב ע"ז מחשבות כפירה, **ומה יקחך לבך**, לכפור בדבר זה, ומה ירזמון עיניך כאילו תכפור בהשארת הנפש ובנצחיותה: (יג) **כי תשיב**, שיעור הכתובים, **המעט ממך תנחומות אל ע"י דבר הלאט עמך**, ר"ל תנחומיו ע"י הנפש הצפונה בגויה, שינחמך במה **שתשוב אל אל רוחך**, שאחר שישוב העפר על הארץ כשהיה תשוב הרוח אל האל אשר נתנה, ושם תקבל גמול בחיי הנשמות בצרור החיים את ה' אלהיך, וא"כ **מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך והוצאת מפיך מלין** לכפור בכל ולהתרעם ולהתלונן, שבזה אתה מראה שאינך מאמין בכ"ז, ואתה חושב כי רוח האדם כרוח הבהמות כמות זה כן מות זה: (יד) **מה אנוש**, עפ"ז שב אל ההנהגה שהניח במענהו הראשון, שהרעות שבאים על הצדיק באים למרק חטא קל שחטא נגד ה', שא"א שיהיה צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, כמש"ה הן בעבדיו לא יאמין וכו' (למעלה ד'), וכן חוזר הדברים פה שנית, **מה אנוש כי יזכה**, איך יזכה אנוש הקטן נגד ה', **ואיך יצדק ילוד אשה**, שמצד שהוא ילוד אשה הוא נוטה בטבעו לרע ולתאוה, כמ"ש הן בעון חוללתי, ואיך יצדק: (טו) **הן בקדשיו** שהם המלאכים, **לא יאמין**, ושמים שהם הגלגלים, **לא זכו בעיניו**, הגם שחומרם זך נגד חומר האדם: (טז) **אף כי נתעב ונאלח**, שהאיש נתעב מצד פחיתת חומרו ונאלח מצד רבות תאותיו. **והוא שותה כמים עולה**, שטבעו נוטה לעשות עולה כמו שהטבע בטבעו לשתות מים, והוא קיצור מדברים שאמר בסי' ד' שראה בנבואה שיען שהאדם עלול לחטוא מביא יסורים למרק חטאיו כדי שלא יאבד בעולם הנצחי: (יז) **אחוך**, ויען שאיוב במענהו לאליפז נחק על דבריו אלה, וטען שאם אמת שהגיע לו תשובה זאת בנבואה מדוע לא באה נבואה זאת אליו בעצמו כמ"ש האם אין עזרתי בי, לכן חזק את דבריו שנית ואמר **אחוך שמע לי**, אני מגלה לך דבר זה ואתה שמע וקבל ממני הדברים כי **זה חזיתי** בנבואה, כמש"ש ואלי דבר יגונב, **ואספרה** את המחזה כמו שחזיתי אותה, כי מה שאני אומר מה אנוש כי יזכה הוא

קשת ומגן

באור המלות

ויקחך כמו אל תקחך בעפעפיה, וזה משתתף עם רז, שהוא הקריצה בסוד, ומזה שם רוזנים על בעלי הסוד והעצה: (יד) כי יזכה, וכי יצדק. הזכות הוא בהשקף על עצמו, והצדק הוא בהשקף אל אחרים שאחרים יצדיקו מעשיו, ויצוייר שיזכה ולא יצדק, אם השופט טועה במשפט, וכן שיצדק ולא יזכה אם השופט אומר לרשע צדיק אתה (וכנ"ל ד' ז'). הוסיף שמצד שהוא ילוד אשה לא יצדק גם בעיני אחרים, כי מי יתן טהור מטמא: (טז) נתעב. מצד עצמו, ונאלח ע"י תאות גופו וטומאותיו, שותה עולה, ע"י דעות כוזבות: (יז) אחוך. בא על הודעות הנעלמות כנ"ל: חזיתי, בא על מחזה הלב והנפש בחזון ובמחזה, וזה ההבדל בינו ובין ראיה: (יח) מאבותם, מסורה אבה שמורה על

הָאָרֶץ וְלֹא־עָבַר זָר בְּתוֹכָם׃ כ כָּל־יְמֵי רָשָׁע הוּא מִתְחוֹלֵל וּמִסְפַּר שָׁנִים נִצְפְּנוּ לֶעָרִיץ׃ כא קוֹל־פְּחָדִים בְּאָזְנָיו בַּשָּׁלוֹם שׁוֹדֵד יְבוֹאֶנּוּ׃ כב לֹא־יַאֲמִין שׁוּב מִנִּי־חֹשֶׁךְ וְצָפוּ הוּא אֱלֵי־חָרֶב׃ כג נֹדֵד הוּא לַלֶּחֶם אַיֵּה יָדַע ׀ כִּי־נָכוֹן בְּיָדוֹ יוֹם חֹשֶׁךְ׃ כד יְבַעֲתֻהוּ

וצפוי ק׳

רש"י

צר

ונפלו שניהם מן הנחלה חלקם. ולא גורשו מן נחלתם בעונם מאחר שהודו: ולא עבר זר בתוכם. כשבא משה לברכם שנאמר יחי ראובן ואל ימות (דברים ל"ג) וזאת ליהודה. ד"א ולא עבר זר בתוכם בנחלה שלעתיד לבא החלוקה בספר (יחזקאל מ"ח): (כ) אבל הרשע שאינו שב מחטאו ואינו מודה פשעו. כל ימיו הוא מתחולל ומתאונן על הבטחתו שישלם רעתו אשר פעל כל מספר שנים אשר נצפנו לעריץ הוא מתחולל, מתחולל לשון אנינות ולא שמעתי: (כא) קול פחדים באזניו. לאמר הגיע עת תשלומי: בשלום. וכשהוא שרוי בשלום אז השודד יבואנו: וצפוי הוא אלי חרב. ועתיד הוא אלי חרב ועוני לנוד ללחם איה ימצאנו: (כג) נדד הוא. כלומר מובטח הוא לנוד: ידע. לו באמת: כי נכון. ומזומן לבא בידו כלומר אליו

מצודת ציון

כמו ולא כחד ממנו (ש"א ג׳): (כ) מתחולל. מלשון חלחלה ורעד: נצפנו. נסתרו: לעריץ. לחזק כמו עריצי גוים (יחזקאל כ"ח) ור"ל החזק ברשע: (כב) וצפוי. ענין הבטה כמו צופה רשע (תהלים ל"ז): (כג) איה. אנה: (כד) ומצוקה.

מצודת דוד

חכמתם על כל העולם כאלו להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר בתוכם לנהל עמהם איש זר אשר איננו מהם וכאומר הואיל וקבלו הדבר מאבותם ואין דרך אבא לשקרים דבר כזב בגב הבן והמקבלים היו חכמים גדולים מקבילים לבחון האמת היה או כזב ואף עיני כן ראו כתוב א"כ בודאי אמת נכון הדבר: (כ) כל ימי רשע. וזהו הדבר אשר ראיתי אני מה שקבלו החכמים ההם מאבותם אשר כל ימי הרשע מלא פחד עם כי יגלה דואג הוא בכל עת פן יגיעהו הרע ומספר השנים אשר נצפנו להצלחת העריץ ימלאו חלחלה וכאל הדבר כמ"ש: (כא) קול פחדים. ואשר יגור יבא לו כי בא באזניו קול פחדים ופתאום עודו יושב בשלום יבוא עליו השודד: (כב) לא יאמין. בבא עליו החשך לא יאמין בעצמו שישוב עוד ממנו לחזור לקדמותו: וצפוי. והוא נראה אל החרב כי החרב רואהו ובא עליו: (כג) נדד. והוא נודד ממקומו בעבור הלחם לבקש איה ימצאנו: ידע. יודע הוא בעצמו שיום החשך יהיה נכון ומתקיים בידו כי בעצמו ישפוט אשר כלתה אליו הרעה ובעבור זה יוסף לדאוג בכל עת:

באור המלות

הרצון, אם אבינו ושמעתם, ובא על הרצון שהאשי בהוא אב לכל הפעולות: (יט) הארץ. בא לפעמים מגביל נגד הרוחני, ועל פעולת הגופים הארציים, ועמך לא הפלתי בארץ, הלמענך תעזב ארץ, לפי פירושי: (כ) מתחולל.

קשת ומגן

באור הענין

מהדברים שמזיתי בנבואה וצריך אתה לשמוע ולהאמין: (יח) אשר, ונגד מה שהאריך איוב להוכיח שאין האדם חפשי בבחירתו רק כל מעשיו מוכרחים (שהידיעה הקדומה וגזרת הכוכבים מכריחים אותו על כל מעשיו בין לטוב בין לרע) משיב לו שהוא דבר מוסכם **אשר כל החכמים הגידו, ולא כחדו מאבותם**, ר"ל שלא יוכלו לכחד את טבעם ורצונם, שכולם מרגישים שיש להאדם כח הבחירה והרצון לעשות כפי חפצו, וכח הבחירה מגיעו אל כל מעשה אשר יעשה: (יט) **להם לבדם נתנה הארץ**, וכולם מרגישים שהארץ נתנה להם בידם לעשות בה כחפצם, וכפי כח הבחירה והרצון, שכפי שיאמרו וירצו יעשו בארץ בבחירתם, **ולא עבר זר בתוכם** ולא נמצא כח זר חוץ מהם שיכריח אותם על מעשיהם, כי רצונם הוא השליט בהם לעשות כל דבר כפי בחירתם באין שום כח זר באמצע להכריח אותם ולשנות בחירתם, ואת הגידו כל חכמי **לב**, ואיך נכחיש המורגש לכל אדם שהוא חפשי במעשיו: (כ) **כל**, עתה בא להשיב לו על השאלה החדשה אשר הניח, ממה שאנו רואים שיש רשע וטוב לו, (כי הוכוח שעד עתה היה על השאלה של צדיק ורע לו) ודעת אליפז בזה, שההצלחה האמתיית אינה ההצלחה החיצונה הנראית לעינים מהעושר והתענוגים, רק ההצלחה הפנימית. אם הוא שוקט ושלו בלבבו ושמח בחלקו, וההצלחה הזאת נעדרת מן הרשע לפי דעת אליפז, שהגם שידמה לנו שהוא מצליח, לבבו תמיד כים נגרש מלא פחד וחיל ורעדה, כי לבבו מגבא לו שרעות מעותדות לבא עליו, וז"ש **כל ימי רשע הוא מתחולל**, היינו שמלא חיל ורעדה, **ומספר שנים אשר נצפנו לעריץ** הוא מתחולל ומפחד תמיד: (כא) **קול**, נדמה לו תמיד ששומע **באזניו קול פחדים**, כאילו רודפים אחריו להרגו, ואף **בעת שלום** נדמה לו קול פחדים, **כי שודד יבואנו**: (כב) **לא**, וכשהוא במקום חשך נדמה לו שאי אפשר שישוב מן המקום החשוך ההוא כי יהרג שם, ונדמה לו שהגם שהוא חשך בכ"ז **צפוי הוא אלי חרב**, שהרואה שהתרב בידו להרגו רואה אותו הגם שהוא אינו רואהו: (כג) **נודד**, ר"ל כ"ז נדמה לו בכח דמיונו בעת שלום, וכ"ש בעת **שהוא נודד ללחם איה**, וצריך הוא לבקש מחייתו שחסר לו, שאז יגדל הפחד יותר, ויתחולל כ"כ כאילו **ידע** בבירור **כי נכון בידו יום חשך** וכאילו בא קיצו, וכ"ש בעת אשר. (כד) **יבעתוהו צר ומצוקה** בא תתקפהו החרדה הזאת בתוקף גדול, אשר יבעתהו דמיונו שהוא דומה **כמלך עתיד לכידור**,

צר ומצוקה תתקפהו כמלך | עתיד לכידור: כה כי־נטה אל־א
ידו ואל־שדי יתגבר: כו ירוץ אליו בצואר בעבי גבי מגניו
כז כי־כסה פניו בחלבו ויעש פימה עלי־כסל: כח וישכון | ערי
נכחדות בתים לא־ישבו למו אשר התעתדו לגלים: כט לא

רש"י | יעשר

ועמו יום חשך. בידו, כמו מן הבא בידו (בראשית ל"ב): (כד) תתקפהו, תחזק המצוקה את
ותאנפהו: כמלך עתיד לכידור. לא מצאתי דמיונו, ויש לפותרו באותיות המתחלפות רי"ש בדל"ת
כמו אשכנז וריפת שבתורה (שם) (ובד"ה א' א') אשכנז ודיפת וכן כתים ורודנים (שם) אף כאן לכיד
כמו לכידוד כאותו המלך שהוא עתיד ליקוד באש של גיהנם והוא סנחריב שנאמר הנביא עליו (ישע
ל') כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן לשרוף חייליו יקד יקוד. ודומה לו כידודי אש יתמל
(לקמן מ"א), אש (ס"א אש) לפידים אש (ס"א אש) להבות: (כו) ירוץ אליו. היה רץ אל הבו
בגובה וזקיפת צואר להכעיסו: בעבי גבי מגניו. וחזקת כחו. גבי לשון גובה. כמו ותבני לך ו
(יחזקאל ט"ז): (כז) פימה עלי כסל. עשה פה על חלצים שחלבו ועובי שומנו כפול על כסליו וגרל
כמין פה, פימה מגזרת והיתה הפצירה פים (ש"א י"ג). זו היא לימ"א של נפחים שיש לו פיות הרב
הפגל פיות: (כח) וישכון ערים נכחדות. כן דרך בעלי גאוה בונים חרבות לשם: (כט) ולא יק

מצודת דוד

(כד) יבעתוהו. הצרות יחרידו אותו: תתקפהו כמלך. הצרה
תאחוז אותו בחוזק כמלך האוחז בממשלתו: עתיד לכידור.
מוכן הוא להיות דומה לכידור נע ונד ומטולטל ככדור הזה
המטולטל ונזרק מיד ליד: (כה) כי נטה. על אשר נטה ידו
אל ה' לבזות כלפי מעלה בנטיית היד והיה מתגבר עצמו
למולו כי חשב אשר כחו ועוצם ידו עשה לו את העושר:
(כו) ירוץ אליו. היה רץ מול ה' בצואר זקוף ובגאות בעבור
עובי גופי מגיניו אשר עליו ר"ל על כי היה בוטח ברוב חזקו
ותקפו: (כז) כי כסה. כי התענג בדשן נפשו להשמין את
בשרו עד כי כסה פניו בחלבו ועשה על כסליו כפולים מרוב השומן והמה נראים כשפתי הפיות ובעבור רוב טובו
גבה לבו ובטח ברוב חזקו לבזות כלפי מעלה: (כח) וישכון. שכן בערים נגזרות ונחרבות כי בנה אותם לעצמו כדר
הגדולים אשר יבנו ערים נחרבות להיות להם לשם וכמ"ש הבונים חרבות למו (לעיל ג'): בתים. שכן בבתים אשר ל
היו ראוים לשבת בהם אשר שכנו והזמנו להיות גלים ודגורין כדרך החרבות: (כט) לא יעשר. ובעבור הון לבו ע

מצודת ציון

גם הוא ענין צרה: תתקפהו. יאחזו בחוזק: עתיד. מוז
כמו העתידים עורר לויתן (לעיל ג'): לכידור. עשוי כ
לשחוק בו לזרקו מיד ליד וכן כדור אל ארץ רחבת יד
(ישעיה כ"ב): (כו) בעבי. מלשון עב: גבי. גופי כמו לג
חומר גביכם (לעיל י"ג) ויאמר על גוף כל דבר: (כז) פימה
מלשון פה: כסל. הוא חלק השדרה הסמוך לכליות כמו את
על הכסלים (ויקרא ג'): (כח) נכחדות. נגזרות ונכרתו
כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט'): למו. להם ר"ל בהם

באור הענין

שבימי איוב עמו משפט למושל שהשליכוהו ככדור וגלגלו
אותו ממקום למקום עד שמת במיתה משונה הלזו,
והרשע יחרד כ"כ כאילו נגזר עליו להמיתו במיתה
נוראה כזאת, כן יגדל פחד לבבו: (כה) **כי נטה**,
הפחד הזה בא לו מפני שנטה ידו אל אל וכאלו רוצה
ללחם אתו **ולהתגבר על שדי**, ולכן. (כו) **ירוץ**,
האל ירוצץ אותו **בצוארו** (כי הנלחם עם העומד
למעלה מראשו, העליון ירוצץ על צוארו של התחתון),
ירוצץ אותו **בעבי גבי מגניו** בעובי הבשר של גבו
החזק כמגן: (כז) **כי**, והגם **שכסה פניו בחלבו**,
שמרוב חלבו ושמנו פניו מכוסים, בכ"ז ירוץ אותו ה',
ויעש פימה עלי כסל, שע"י הריצוץ בגביו יפתח

קשת ומגן

באור המלות

מענין חיל ורעדה וחלחלה: (כד) צר ומצוקה. צר הוא
הצרה החיצונית, והמצוקה היא צוקת הנפש הפנימיית (כמ"ש
ישעיה ס'). ותתקפהו. מוסב על המצוקה תאחז בו בחוזק
(כה) אל, שדי. התבאר בכל הספר ששדי מורה על ההנהגה
עם התחתונים, ואל מורה זו שה' ידלג המערכת יתגב
יותר לשכח"ם זאת, שיתגבר מורה יותר מנטית היד: (כו) ירוץ
מפורש רצץ, ואליו, יל"פ באותיו שירוצץ את כתותיו והצלעותיו
אשר בצוארו, כמו ואת אילי הארץ לקח. בעבי, כמו
עב עץ (יחזקאל מ"א), על בשר העב שעל גב מגניו, היינו
צלעות השדרה שדומים כמגינים על הגוף: (כז) פימה.
כמו והיתה הפצירה פים, דבר הפתוח כמו פה. כסל,
מחשבת הכסלים, כמו כי כסלי מלאו נקלה: (כח) נכחדות.
שנכחדו מהיות ערים, כמו ונכחדם מגוי, והכחד מן הארץ.
למו, מוסב על הערים. שהערים י"ל בתים אשר לא ישב

את בשרו ושמנו עד שיעשה פה ופתח דרך חלבו, שהפה הזה ידבר ויגיד מה שבכסל ובמחשבה של הרשע,
וסמליגה שהגם שנראה עב ושמן, ע"י מלחמת ה' בו שירוצצהו בפחד וברעדה מתמדת, ניכר מה שבכסליו
ומחשבותיו, אשר כסליו מלאו נקלה ובעזה, ושאינו איש מגליח רק איש מלא צרה ומצוקה: (כח) **וישכון**,
והגם שהרשע הזה **שוכן בערים נכחדות**, שמרוב פחדו מתירא לשבת בעיר מושב בין אנשים, פן יגזל
ממונו ורכושו, ושוכן בערי חורב, אשר שם יש **בתים לא ישבו**, בתים שאין ראוים למושב, רק
שהתעתדו לגלים, שחושב ששם לא ימצאוהו אדם, וגם שמרוב פחדו על ממונו מקמץ מלבנות בית ושוכן
במערות ונחיחים ובגלים חרבות, בכ"ז. (כט) **לא יעשר**, לא ישאר עשרו בידו, **ולא יקום חילו**,

יֶעְשַׁר וְלֹא־יָקוּם חֵילוֹ וְלֹא־יִטֶּה לָאָרֶץ מִנְלָם׃ ל לֹא־יָסוּר מִנִּי־חֹשֶׁךְ יֹנַקְתּוֹ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהָבֶת וְיָסוּר בְּרוּחַ פִּיו׃ לא אַל־יַאֲמֵן בַּשָּׁו נִתְעָה כִּי־שָׁוְא תִּהְיֶה תְמוּרָתוֹ׃ לב בְּלֹא־יוֹמוֹ תִּמָּלֵא וְכִפָּתוֹ לֹא רַעֲנָנָה׃ לג יַחְמֹס כַּגֶּפֶן בִּסְרוֹ וְיַשְׁלֵךְ כַּזַּיִת נִצָּתוֹ׃ לד כִּי־עֲדַת

בשוא קרי | חנף

רש"י

חילו. לא יתקיים לימים רבים: ולא יטה וגו'. לא ינטה. מנלתו ויטו אחרי הבצע (שמואל א' ח'), ויטעו הם עלמם, לא נטה מן השמים לארץ מתת תאותם וזימון מחשבותם. והוא כשתי תיבות מן להם. מן הכנתם כמו וימן להם המלך (דניאל א') ודומה לו הפלירה פיה בשתי תיבות (שמואל א' י"ג), הראלם ת"י אחזי להון (ישעיה ל"ג) זה נראה בעיני ומנחם מסייעני. (ד"א) מנלם לשון כנלותך לבגוד והנו"ן שבו יסוד כפל, לשון תכלית. לא יטה לארץ. להיות בטילה גזרת ארוך: (ל) ויסור. מן העולם: ברוח פיו. של שליט בעולם. וזה מקרא חסר, ויש פותרים בשביל רוח פיו שהרע לדבר סרה: (לא) אל יאמן. אותו אשר בשוא נתעה: כי שוא תהיה תמורתו. ויגיעו כמו (רות ד') ועל התמורה: (לב) בלא יומו. תעמוד תמורתו על מליאתה מליגדל ומלהצליח עוד, כמו (בראשית כ') וימלאו לו ארבעים יום

מצודת ציון

התעתדו. הוזמנו: לגלים. ענין תל ודגור: (כט) חילו. עשרו: מנלם. תכליתם והשלמתם כמו כנלותך לבגוד (ישעיה ל"ג): יונקתו. ענף רך: (לא) תמורתו. מלשון תמורה וחלוף: (לב) תמלא. תושלם כמו ובמלאת ימי טהרה (ויקרא י"ב): וכפתו. ענפיו כמו כפות תמרים (שם כ"ג) ע"ש שהמה כפופים: רעננה. ענין לחות ורטיבות כמו בשמן רענן (תהלים נ"ב): (לג) יחמס. יסיר כמו נחמסו עקביך (ירמיה י"ג): בסרו. כן יקרא הפרי שלא נגמר בשולו כמו ובוסר גומל (ישעיה י"ח): נצתו. פרחו כמו הנצו הרמונים (ש"ה ו'):

מצודת דוד

יעמוד עשרו ולא יתקיים חילו והוא כפל ענין במ"ש: ולא יטה. לא יהיה נטוי מהם לנפול בארץ תכליתם והשלמת גמולם ר"ל על רחשם יחול ויקבלו הגמול משלם: (ל) לא יסור. לא יהיה עוד נעזר לשוב לקדמותו: יונקתו. ענפיו הרכים תייבש אותם השלהבת עד שיסורו ממקומם וינועו ברוח פיו של המשב כדרך דבר היבש אשר לרוב קלותו יתנדנד ברוח קימעא ר"ל בדבר קל יאבד הצלחתו: (לא) אל יאמן. ההועה ללכת בדרך שוא לא היה מאמין אשר תמורתו תהיה שוא ר"ל שגמולו יהיה כמפעלו: (לב) בלא יומו. לזה תמלא תושלם זמנו בלא זמנו ר"ל ימות קודם זמנו: וכפתו. ענפיו לא יהיו רטובים ר"ל לא יבא טובה לזרעו אחריו: (לג) יחמס. מי שבידו להסיר הוא יסיר זרעו בשנה קלה כגפן הזה המסיר בסרו במעט סבה: וישלך. והוא ישלך זרעו מהר כזית המשליך מהר נצתו והוא כפל ענין במ"ש: (לד) כי עדת וגו'. כי כן ראוי שתהיה עדת חנף יחידי ולא ימצא בה לא בנים ולא בנות: ואש. חרון אף ה' שבוערה

באור המלות

בדרך מושב קבוע, לכן ישכון בערים ולא ישב דרך קבוע, כמ"ש בהבדל בין שכן ובין ישב (ישעיה י"ג): (כט) ולא יקום חילו. החיל שלו לא לבד שלא יעשר גם לא יהיה לו קיום, וגם לא יטה להתפשט בארץ, מפני נלם ר"ל מפני כליונם, ושרשו נלה כמו כנלותך לבגוד (ישעיה ל"ג): (לא) נתעה. שם התואר, הנתעה לא יאמין בשוא בדבר שאין לו ממש: (לב) תמלא. כמו תמלל, כי הא' בא תחת אות הכפל, כמו אשר בזאו נהרים ארצו, עורי רגע וימאס, ומוסב על כפתו, כפתו תמלל, הענף שיש בה עלים הרבה, כמו כפת תמרים: (לג) יחמס. פי' ר' יונה שהוא הכרת הדבר ממקומו בלשון ערבי, וכן כהני' חמסו תורה. ובסר הפרי שלא נגמר, ונלתו שרשו נץ, והנפרד נץ כמו הנצו הרמונים:

ימרינך

קשת ומגן — באור הענין

ולא יטה לארץ מנלם וכליונם, שבכ"ז יכלה העושר שלו ויאבד בענין רע, הגם שלא נהנה מעשרו ולא השליטהו אלהים לאכול ממנו: (ל) לא, והגם שלא יסור מני חשך, שמרוב פחדו מתירא לשבת במקום אור, בכ"ז ימצא שם שלהבת אשר תיבש את יונקתו, שהוא הענף הלח היונק ליחות האדמה, ויסור ברוח פיו, שרוח פיו בעצמו תפיח על השלהבת והיונק היבש עד שיסור משם ויכלה ולא ימצא עוד, והמליץ בזה על איוב שנכלה אם מן השמים ושבער בצאן ובנערים, וכן רמז אליו תחלה במ"ש שהתירא ששודד יבואנו ולפוי הוא אלי חרב, שמכ"ז פחד איוב תמיד, וכ"ז בא עליו ע"י שבא וכשדים כמ"ש כי פחד פחדתי ויאתיני: (לא) אל יאמן, הנתעה מני דרך ה', הוא עצמו לא יאמין בשוא, שלא יאמין בהצלחה שלו שהיא שוא ודבר שאין בו ממש, והוא מתפחד תמיד שלא תתקיים בידו, מפני כי שוא תהיה תמורתו, שתמורת השוא תהיה שוא, ר"ל שתחת ההצלחה הכוזבת שלו, יבא לו שוא ודבר שאין בו ממש, כמו שהיה שאיוב לא האמין בהצלחת שוא שלו כי היה עתיד שתחת קניניו בא שוא והבל שבין לילה היה ובין לילה אבד עשרו וקניניו, וגם כ"ל בתמורת עצמו יהיה שוא, כי לקה בגופו ואבדו חייו ובריאת גופו שתחתיו בא חולי ושחין רע: (לב) בלא יומו תמלא כפתו, שהם הענפים והעלים שלו הסוככים על הפרי שהוא משל על קניניו וחילו, תמלא לפני זמנו, בעוד שכפתו לא רעננה, שיאבד הכל לפני זמנו: (לג) יחמוס, וגם ידמה כגפן החומס ומשליך את בסרו, שהם הענבים שלא נגמרו עדיין עד שלא יגיעו להיות פרי, וכזית המשליך את נצתו את הנץ שלו, עד שלא יגיעו אף לידי בוסר, כן

חֲנֵף גַּלְמוּד וְאֵשׁ אָכְלָה אָהֳלֵי־שֹׁחַד׃ לה הָרֹה עָמָל וְיָלֹד אָוֶן וּבִטְנָם תָּכִין מִרְמָה׃

טז א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב שָׁמַעְתִּי כְאֵלֶּה רַבּוֹת מְנַחֲמֵי עָמָל כֻּלְּכֶם׃

רש"י

ואמלימו : וכפתו . כפיית ענפיו : כל ענפי אילן דומין לכיפה : (לה) הרה עמל וילד און . עשה רעה ויעתלמו שכר הלידה לפי ההריון: תכין . תזמין : מרמה . למרמה תהפך להם תאוותם :

מצודת דוד

כאש תאכל האהלים הבנוים בממון שוחד : (לה) הרה עמל. כמו שהרה עמל כן ילד און ר"ל כמו שהלידה היא לפי ההריון כן הגמול לפי המעשה : ובטנם. הלב הנתון בבטן הלא היא הכינה המרמה ולזה יקבל גמולו משלם באין מחסור (העולה מהמענה הזאת כי ישיב אחריו לומר לאיוב איך תאמר לא חטאתי הלא בדבריך אלה תטיא עוד את אחרים כי תסיר בלבם את מכשול עוון לחשוב שאין משגיח והנה רעתך רבה ועל אשר יתרעם על היסורים בעבור מעשה הטוב שעשה ישוב לומר הלא מאז קבל עליהם גמול ותיב הטון עדיין הוא בידך ותקבל גמול ביסורין האלה ויוכיח על ההשגחה ממפלת הרשעים מבלי תקומה ואף בימי טובתו תמלא נפשו מחלחלה ויספוט בכל עת אשר הרעה תבא עליו אשר לא כן בנקי ולדיק) :

טז (ב) שמעתי. כדברים האלה שמעתי רבות פעמים ומה תועלת בהשפלם כי כלכם מנחמים תנחומי הבל לומר שאחר התשובה ישגא אחריתי ואם אין בידי עון מה מקום לתשובה ומה זה תספר לפני עונש הרשעים לעורר לבי

מצודת ציון

(לד) גלמוד. יחידי כמו הלילה ההוא יהי גלמוד (לעיל ג׳) : אכלה. שרפה: (לה) עמל ואון. ענינם שבר ויגיעה ודבר רע :

קשת באור הענין ומגן

נאבדו בניו הגדולים ונאלאיו הקטנים : (לד) כי עדת חנף, העדה שהיה לו שהם רוב בניו ועבדיו , נשאר **גלמוד**, כי כולם מתו , **ואש אכלה אהלי שחד** והאלו וקניניו הנערו באש כנ"ל : (לה) **הרה**, שהגם שבפיו היה חנף ונראה כצדיק , הנה **הרה עמל** , שהוא מחשבת מינות וכפירה , לכן **ילד און** ושבר ובא מפלתו , וכל"ז **בטנם תבין מרמה** , שגם אחר שנשבר לא שב בתשובה רק יכין מרמה וטענות מזויפות להתלונן על ה׳ ולהכחיש השגחתו וטובו וחסדיו :

פתיחה למענה התשיעית מענה איוב

על התשובה שהשיב אליפז על הצלחת הרשע לא התוכח עתה , וכן על שטת בלדד בזה , כי חכה להם, עד שענו ע"ז שלשה המתוכחים וענה להם תשובה כוללת סותרת דברי כולם בסי׳ כ"א , — וכן על מה שחזר אליפז שנית את דבריו שדבר במענה הראשון בסבת יסורי הצדיקים , שייחס זה למחזה נבואיית , לא השיב לו עתה כי כבר ענהו בראשונה , רק התמרמר נגדו על ששב לדבר שנית דברים שכבר התוכחו עליהם , ושלא חדש בהם דבר כאלו אינו רוצה רק להלאותו ברוב דברים , שאין זה מדרך החכמים (ע"ז ב׳—ה׳) , גם על מ"ש אודות חפשית הבחירה לא ענהו מטעם זה בל ישנה בחנם דברים שכבר נאמרו , רק עתה יצא להשיב לו על שני דברים , א] מה שעתה יצא אליפז להרשיעו כרשע גמור , ולהחליט עליו משפט הרשע וענשו , שכל מה שדבר מפחד הרשע ומפלתו הורה באצבעו על איוב שבו נתקיים כל זה , ועל זה הרבה לצעוק ולהתלונן (סי׳ ט"ז ז׳—כ"א) , זאת שנית על מה שרצה לחזק שטתו הקודמת במאמר שעקר הגמול הוא השארת הנפש אחר המות , כמ"ש המעט ממך תנחומות אל כי תשיב אל אל רוחך , ע"ז הרבה להתוכח שבאשר מהות הנפש הוא ענין נעלם , ורוב בני אדם אין- משיגים התעלומה הזאת ולא יראו רק את המוחש שהצדיק מיוסר ביסורים בחיים המורגשים , ועל חיים אחרים נפשיים אין מי שיהיה ערב להם ע"ז שהנפש תחיה אחר המות , כי דברים האלה נפונים מעין המוחש , וגם השכל לא יתבונן בם בינה כמ"ש כי לבם צפנת משכל , וכל בני אדם פונים רק אל חיים הנראים ומורגשים , וכשרואים שהצדיק מיוסר ביסורים , יש יחליטו עליו משפט מעוקל ויוכיחו מזה שהוא רשע , כמו שהיה באיוב , ויש שיחזיקו שהוא צדיק ויתלוננו על ההשגחה , וא"כ סדר זה מיסורי הצדיקים ושלום הרשעים מביא את האדם לידי הכחשה ותלונה ושוממות הדעת , והוא נלמות בהנהגה ולא סדרים , והיה לראוי שיתנו לצדיק צדקו ולרשע רשעתו בעה"ז , למען יראו וישכילו ויקחו מוסר ועולתה תקפץ פיה :

טז (ב) **שמעתי כאלה רבות** , נגד מה שאליפז שנית שנה את הדברים שאמר כבר במענה הקודם , שמ"ש מה אנוש כי יזכה וכו׳ הם הם הדברים שאמר בסימן ד׳ האנוש מאלוה יצדק וכו׳ , וכן במה שהשיב על חפשית הבחירה לא חדש דבר , משיב לו , למה ישנה דברים שכבר אמר , הלא כבר שמעתי כאלה רבות , ומה הוספת בדבריך עתה , **מנחמי עמל כולכם** , אתם דומים כמי שאינו יכול לנחם בדברים המתישבים על הלב , וירבה דברים עד שיעמול המתנחם מלהשיב ומוכרח לשתוק , ובזה חושבים שנחמו אותו : (ג) **הקץ** , המדבר דבריו בהכרעת הראיה והמופת יש לדברים קץ , כי במקום שיעמוד המופת האחרון המכריע שאין תשובה עליו , יכלה הוכוח , לא כן המדבר דברי רוח , דברים העולים של

בָּכֶם: ג הֲקֵץ לְדִבְרֵי־רוּחַ אוֹ מַה־יַּמְרִיצְךָ כִּי תַעֲנֶה: ד גַּם ׀ אָנֹכִי כָּכֶם אֲדַבֵּרָה לוּ יֵשׁ נַפְשְׁכֶם תַּחַת נַפְשִׁי אַחְבִּירָה עֲלֵיכֶם בְּמִלִּים וְאָנִיעָה עֲלֵיכֶם בְּמוֹ רֹאשִׁי: ה אֲאַמִּצְכֶם בְּמוֹ־פִי וְנִיד שְׂפָתַי יַחְשֹׂךְ: ו אִם־אֲדַבְּרָה לֹא־יֵחָשֵׂךְ כְּאֵבִי וְאַחְדְּלָה מַה־מִּנִּי יַהֲלֹךְ:

אך

רש"י

טז (מענה איוב) (ג) ימריצך. יפתך פיך להשיב דברים נמרצים על אופניהם: (ד) ככם אדברה. ככם אני יודע לקנטר: לו יש נפשכם. ביסורין תחת נפשי גם אני הייתי מחבר עליכם במילין ומניע עליכם ראשי בלעגתכם ומאמץ אתכם במו פי לאמר החרישו התאמצו ועמדו ביסוריכם כאשר תאמרו אלי: (ה) וניד שפתי. שאני נד וקובל עתה וצועק אז יחשוך ולא אצעוק ולא

מצודת ציון

טז (ג) ימריצך. יחזקך כמו מה נמרצו אמרי יושר (לעיל ו'): (ד) לו. כמו אם וכן לו החייתם אותם (שופטים ח'): במו ראשי. בראשי וכן במו פי אתחנן (לקמן י"ט): (ה) אאמצכם. מלשון אומץ וחוזק: וניד. מלשון נדידה: (ו) מני. ממני:

מצודת דוד

לתשובה: (ג) הקץ. וכי ימצא סוף לדברי רוח הלא דברים כאלה תוכל להרבות עד בלי די ואת כולם ישא כרוח: או וגו'. מהו הדבר אשר מחזק אותך ומזרז על ההשבה עד שבע"כ תשיב ועם בלי דעת וכאומר הלא אין בדבריך חכמה ואף אינך כפוי ומוכרח להשיב א"כ חדל לך ולא תוסיף לדבר עוד. או שאמר לו מדוע לא אמרת הדברים האלה בראשונה כי לדברי חכמה כפ"כ יתמו שאמרים אשר תשב עליהם עד כי יחזור ויחשב מה להשיב אבל לדברי רוח אין קץ כי אין על מה לחשוב או מה הזק ועזר מלאת מהדברים באמרים עד כי תשוב לענות שוב הדברים שאמרת בתחלה הלא המה בהפל ענין ורק במלות שונות: (ד) גם אנכי וגו' אמר בדרך תימה וכי אם היו נפשכם מדוכאות ביסורים במקום נפשי וכי הייתי מדבר גם אנכי ככם לתלות בכם עון רב הלא לא כן הייתי עושה אבל הייתי מחבר כדברים על דבריכם להתאונן עמכם ולהפליג ברוע המקרה אף הייתי מניע עליכם בראשי כמיילל ומיצר: (ה) אאמצכם. עוד הייתי מחזק אמר יכם בפה מלא: וניד שפתי. הנדת שפתי בדבור היה מחדיל אמריכם כי הייתם מנוחמים בדברי כי כן דרך המצטער כאשר יראה המפליגין בצערו ומתאוננים עמו להצטער בצרתו מתנחם הוא בזה: (ו) אם אדברה. לאומר ואם בזה תחשבו לי החדיל אמרי במה שתאמרו שאני מיפר יראתי אשר היא עוד בכח לבל ילכו היסורים הנה לא כן הוא כי כמו אם אדברה לא יחשך כאבי כן לא יחשך אם אחדל מלדבר כי מה מן העון אשר ילך לו ע"י מירוק היסורים עד שאשוב לסיום נקי

באור המלות

(ג) ימריצך. הוא פירוש ובאור הדבר לברור היטב מה כבר דבריך, כמו מה נמרצו אמרי יושר: (ה) וניד. ניהפי השפה, כמו עוד נאור: (ו) אדברה, אחדלה. ברוב דברי הספר בא מדבר בעדו העתיד בה"א נוספת בסוף,

קשת ומגן

באור הענין

רוחו בלי ראיה, הוא לא ישים קץ לדבריו, כי יוכל לשנות דבריו לאין קץ, אחר שלא ישים לב למעטת ולאיות שכנגדו, **או מה ימריצך כי תענה**, או אם תאמר שדבריך אינם דברי רוח רק דברי שכל, האתלך אמור מה ימריצך ויחזק אותך במענה זאת, מה המופת והראיה שהבאת לחזק דבריך, ואחר שלא הבאת שום ראיה רק אמרת שכן חזית במחזה למה ענית שוית ?: (ד) **גם אם יש את נפשכם תחת נפשי הכי גם אנכי ככם אדברה** בתמיהה ? אם היה מקרה כזאת מגיע אליכם ואתם הייתם המנוגעים תחתי ואני הייתי בא לנחם אתכם, וכי הייתי מדבר כמוכם להרשיע אתכם ולהכחיש את לבבכם ? לא כן, כי בהפך הייתי עושה, **אחבירה עליכם במלים** הייתי מתחבר במלים עליכם, והייתי מסייע את דבריכם ומצדיק אתכם, **ואניעה עליכם במו ראשי** ומצטער עמכם על שנעשה לכם רעה כזאת בלא משפט: (ה) **אאמצכם**, ובזה הייתי **מאמץ אתכם במו פי**, כי המתיסר בחנם ימצא אומץ בלבו אם רואה שהכל מכירים צדקתו שהוא נספה בלא משפט, **וניד**, ר"ל הייתי מאמץ אתכם בכל כחי גם אם **ניד שפתי יחשך**, אם היו שפתי נלאים מרוב הדבור מבלי אוכל להגיד אומם יותר, עדיין הייתי מתיגע לחזק אתכם: (ו) **אם אדברה**, הנה אני רואה שלא ארויח בדברי ולא אפסיד בשתיקתי, כי אם אדברה לא ארויח מאומה, כי בזה לא יחשך כאבי, **ואם אחדל** מלדבר לא אפסיד, **כי מה מני יהלך**, מה אפסיד ע"י איזה ריוח וא"כ היה טוב יותר לשתוק מלדבר: (ז) **אך עתה הלאני**, שהכאב שני הלאני עד שאני מוכרח לדבר, **השמות** אתה כאבי, **השימות כל עדתי** היא הכונת בניו ובנותיו שהם היו העדה שסביב לו, וא"כ: (ח) **ותקמטני**, קמטת והכרת גם אותי, (מצייר את כאבו וגרתו כעלם מופתם שהוא גרם לו כל הרעות האלה) **לעד היה**, ואח"כ היה דבר זה עצמו לעד נגדי. שע"י שנענשתי בגוף ובבנים ואני איני מחרים רק צועק חמס, זאת מביאים נגדי לעד להעיד עלי שאני רשע, (וכיון עמ"ש אליפז ירשיעך פיך ושפתיך יענו בך), והנה תפס אל זה מליצה נמרצה, ממה שנודע בקורות עמים הקדמונים כשהיו רוצים לבחון את איש שנחשד על גניבה ורצח ויתר עבירות והוא היה מכחיש, היו מיסרים את הנחשד ביסורים קשים ומרים, והיו מביטים בפני המיוסר, אם ראו שסובל יסורים אלה, כאלו אינו מרגיש בהם כלל, היו דנים מזה שהעלילה שקר, ואם ראו שמרגיש ביסוריו וכ"ש אם היה צועק

ז אַךְ־עַתָּה הֶלְאָנִי הֲשִׁמּוֹתָ כָּל־עֲדָתִי׃ ח וַתִּקְמְטֵנִי לְעֵד הָיָה וַיָּקָם בִּי כַחֲשִׁי בְּפָנַי יַעֲנֶה׃ ט אַפּוֹ טָרַף ׀ וַיִּשְׂטְמֵנִי חָרַק עָלַי בְּשִׁנָּיו צָרִי ׀ יִלְטוֹשׁ עֵינָיו לִי׃ י פָּעֲרוּ עָלַי ׀ בְּפִיהֶם בְּחֶרְפָּה הִכּוּ לְחָיָי יַחַד עָלַי יִתְמַלָּאוּן׃ יא יַסְגִּירֵנִי אֵל אֶל עֲוִיל וְעַל־יְדֵי רְשָׁעִים

ירטני

רש"י

עוד, אבל עתה את אדברה וכו': (ז) השמות. שתקת כמו אשתומם. וכמו שומו שמים (ירמיה ב') שתקו והתמהו: (ח) ותקמטני לעד היה. הקמטתני והקדרתני בשביל עד שהיה לעד. על עתי להסטינני: (ט) ילטוש. יחדד כמו לוטש כל חורש וגו' (בראשית ד') והשטן הוא הצר: (י) פערו עלי בפיהם. פתחו, כמו ופערה פיה (ישעיה ה'): יתמלאון. יתאספון. והרבה לו דמיון במקרא קראו אחריך מלא (ירמיה ה') אשר יקראו עליו מלא רועים (ישעיה ל"א), ואינו משתנה מלשונו כי כל מילוי נאסף הוא: (יא) יסגירני אל אל עויל. הסגירני הקב"ה אל אויל לץ עוגל ללוץ בי: ועל ידי רשעים ירטני. רטיית תנחומי ורפואתי מסר לרשעים שאינן אלא מקניטים. ד"א ירטני כמו ירגני, לשון רגוי והנחומים:

מצודת דוד

שילכו היסורים וכאומר הלא אין בידי עון ומתחלה בהנם באו ומדוע א"כ ילכו: (ז) אך עתה הלאני. כאומר אף לא יפחד מתוספת היסורים עד שאחדל אמרים כי הלא אך עתה הלאני עד שא"א להלאות יותר וכבר עשה שממה כל עדתי הם בניו ובנותיו וכל בני ביתו ומה א"כ יוכל להוסיף עוד: (ח) ותקמטני. הקמטים שבי המה לעד על גודל הכאב והכחש והרזון קם בי לעד כי הכחש הנראה בפני הוא יענה על חוזק הכאב: (ט) אפו טרף. אף ה' טרף אותי ונוטר איבה עלי והנני לבוז עד שכל הרואה חורק עלי בשניו וצרי יחדד עיניו בהבטה יתירה להסתכל בי בעין רעה: (י) פערו. פתחו עלי פיהם ובדברי חרפה הכו לחיי ר"ל חרפת דבריהם המה לי כאלו הכו אותי על הלחי שהיא מכת בזיון: יחד. כל המחרפים אותי נקבצו עלי יחד ואמר זה על ריעיו שהיו מחרפין אותו: (יא) יסגירני. ה' מסר אותי ביד כל איש עול כי כל הרוצה לוגע בי ומיצר לי: ירטני. יעקם

מצודת ציון

(ז) הלאני. ענין עייפות כמו הנסה דבר אליך תלאה (לעיל ד'): השמות. מל' שממה: (ח) ותקמטני. ענין כווץ וכן אשר קמטו (לקמן כ"ב) ובדרז"ל ונתפשטו הקמטין (ב"ב ק"ב): כחשי. ענין רזון כמו ובשרי כחש משמן (תהלים ק"ט): יענה. יעיד כמו לא תענה (שמות כ'): (ט) וישטמני. ענין נטירת האיבה כמו וישטום עשו (בראשית כ"ז): חרק. ענין שחיקת וטחינת השנים אלו באלו בהתקצף האדם על מי וכן ויחרקו שן (איכה ב'): ילטוש. יחדד כמו חרבו ילטוש (תהלים ז'): (י) פערו. פתחו כמו ופיהם פערו למלקוש (לקמן כ"ט): בפיהם. הבי"ת נוספת: לחיי. הוא גובה הפנים: יתמלאון. יתקבצון כמו מלא רועים (ישעיה ל"א): (יא) יסגירני. מסר אותי כמו לא תסגיר עבד

קשת ומגן

באור הענין

חמס, דנו שהעלילה אמת, ואז היו מוסיפים להכותו על אלה מכה רבה, וכשהוסיף לזעק כן היה מתחזק אצלם לדעתם שהחשד אמת, לפ"ז העד שהיו מעמידים נגד הנחשד לברר שהחשד אמת, הן המכות שהכו לו, וכן צייר את ענינו כאלו הוא נחשד ועי"כ הכו אותו ביסורים קשים, וז"ש ותקמטני, וזאת עצמו מה שהוא מרגיש ביסורים וזועק, לקחו לעד לברר עי"כ שהוא רשע, וז"ש **לעד היה ויקם בי**, העד הזה, **וכחשי בפני יענה**, העד הזה (שהם היסורים) מברר ועונה בי שאני מכחש, כי החשד אמת שאני רשע: (ט) **אפו**, האף והכעס של העד הזה, **טרף** אותי, מצייר הציור הנפלא הזה כאשר יהיה עת יקום עד באיש לענות בו סרה והוא מכחיש את העד, והעד חורק עליו שיניו וטוטרו על פניו, ופה מצייר שההכאה הוא עצמו העד והוא עצמו המכה, בא הציור הזה נשגב מאד, שהאף של העד הוא עצמו טורף אותי, והאף הזה הטורף הוא עצמו **ישטמני**, ע"י רשעי שנברר ע"י הטריפה וההכאה שלו, ועי"ז שאני מכחיש **חרק עלי בשניו**, ומוסיף להכותי, **וצרי ילטוש עיניו לי** להביט אם אוסיף להרגיש את הטריפה וההכאה, שבזה כן יוסיפו לברר שהחשד אמת, ועי"כ. (י) **פערו עלי בפיהם**, שכל הקהל העומדים סביב התחילו לפעור פיהם, כמו שהיה אם הנחשד לא עמד בנסיון וזעק מתוך מכאוביו שאז התברר בעיני כל שהחשד אמת, והיו לועגים עליו ומכים לחייו, **ויחד עלי יתמלאון** ויתקבצו, אחר שנאמתי חייב אצלם: **יסגירני**, אחר שצייר מהות העדים ומהות הקהל העומדים במקום המשפט שהוא נידון שם, מצייר את השופט הדן אותו, ואת המליץ שניתן לו להמליץ בעבורו וללמד עליו זכות, (כדרך בבתי המשפט להקים מליץ שיטעון בעד הנידון ויבקש לו זכות), **השופט שנסגרתי בידו הוא עויל** כער עושה עול, והמליצים בעדי הם רשעים ועל ידם רוצים להעלות רטיה למכאובי: (יב) **שלו הייתי**

באור המלות

שמורה על הרצון, אם ארצה לדבר, אם ארצה לחדל וכן ואסלדה אדברה אשיחה אבחרה אשכחה אעזבה ואבליגה, וכן בכל הספר: (ז) הלאני. מוסב על הכאב, וגדר לאה פסיקת הכח. עדתי. כן קורא בניו שהיו עשרה, נגד מ"ש עדת חנף גלמוד שכיון על בניו: (ח) ותקמטני. ענין כריתה, כמו אשר קומטו ולא עת (לקמן כ"ב). ויקם בי, כמו כי יקום עד חמס באיש לענות בו סרה. ועז"א בפני יענה, וכחשי, ר"ל שעונה ומעיד להכחישו: (י) יתמלאון. כמו מלוא רועים, קיבוץ כללי שלא יחסר

יִרְטְנִי׃ יב שָׁלֵו הָיִיתִי ׀ וַֽיְפַרְפְּרֵנִי וְאָחַז בְּעָרְפִּי וַֽיְפַצְפְּצֵנִי וַיְקִימֵנִי לוֹ לְמַטָּרָה׃ יג יָסֹבּוּ עָלַי ׀ רַבָּיו יְפַלַּח כִּלְיוֹתַי וְלֹא יַחְמֹל יִשְׁפֹּךְ לָאָרֶץ מְרֵרָתִי׃ יד יִפְרְצֵנִי פֶרֶץ עַל־פְּנֵי־פָרֶץ יָרֻץ עָלַי כְּגִבּוֹר׃ טו שַׂק תָּפַרְתִּי עֲלֵי גִלְדִּי וְעֹלַלְתִּי בֶעָפָר קַרְנִי׃ טז פָּנַי חֳמַרְמְרָה מִנִּי־בֶכִי וְעַל עַפְעַפַּי צַלְמָוֶת׃ יז עַל לֹא־חָמָס בְּכַפָּי וּתְפִלָּתִי זַכָּה׃ יח אֶרֶץ

ע זעירא חמרמרו קרי

רש"י

(יב) ויפרפרני. אותו עויל, לשון פירורין: ויפצפצני. לשון נשבר לשברים הרבה בחבטה רבה, כמו ונפצתם איש אל אחיו (ירמיה י"ג) ונפץ את עולליך אל הסלע (תהלים קל"ז): (יג) רביו. מורי חציו כמו רובה קשת (בראשית כ"א): מררתי. מרה שלי: (טו) גלדי. מכה יבשה והעלתה גלד. ולשון משנה והעמידו על גלדו: ועוללתי. ולכלכתי וגניתי כמו ויתעללו בה (שופטים י"ט) לשון בזיון וגנאי, וכמו עוללה לנפשי (איכה ג'): קרני. זיוי. לשון וקרנים מידו לו (חבקוק ג'): (טז) חמרמרו, נקמטו, כמו נחמרו בני מעיה בלשון משנה, וכן מעי חמרמרו (איכה א'): צלמות. שחשכו מחמת בכי ודמעה: ותפלתי זכה. לא קללתי

מצודת ציון

(דברים כ"ג): עויל. כמו עול: ירטני. ענין עקום וכן כי ירט הדרך לנגדי (במדבר כ"ב): (יב) ויפרפרני. ענין שבירות לחתיכות רבות כמו פור התפוררה (ישעיה כ"ד): בערפי. הוא אחורי הראש והצואר: ויפצפצני. ענין הרצוצה עם הפיזור וכן וכפטיש יפוצץ סלע (ירמיה כ"ג): למטרה. הוא הדבר אשר המורים בחצים יכוונו להפיל בו החצים והוא ענין שמירה כי משמרת תרגומו מטרת ויקרא כן ע"ש שהמורים שומרים להפיל בו: (יג) רביו. המורים בקשת כמו רובה קשת (בראשית כ"א): יפלח. יבקע כמו ויפלח אל סיר (מ"ב ד'): מררתי. מלשון מרה: (יד) יפרצני. מל' פרצה ושבר: (טו) גלדי. הוא הקרום העולה על המכה ובדרז"ל הוגלד פי המכה (כתובות ע"ו): ועללתי. ענין לכלוך ועמ"ז יקרא הקטן עולל כי הוא מלוכלך בעפר ובדומן: קרני. ענין זוהר כמו קרן עור פני משה (שמות ל"ד): (טז) חמרמרו. נתכווצו וכן מעי חמרמרו (איכה א') ובדרז"ל נתמרו בני מעים (חולין כ"ו): צלמות. צלו של מות הוא חשכת הקבר:

מצודת דוד

ויסתית אותי ע"י הרשעים המעיקים לי וכפל הדבר במ"ש: (יב) שלו. יושב הייתי בשלוה ופתאום עשה אותי לפרורים ואחז בערפי ורצץ אותי עד כי יתפוצצו השברים הנה והנה: ויקימני. העמיד אותי להיות לו למטרה לזרוק בי חציו הם מכאובי היסורים: (יג) יסבו. המורים בקשת אשר לו סבבו עלי מסביב וע"י יפלח כליותי ולא יחמול עלי ואת מי המרה ישפוך על הארץ והוא משל על יסורים מחולפים: (יד) פרץ על פני פרץ. בעוד שהמכה הראשונה פקודה עלי סמיך לה השנייה ולא תמתין השנייה עד שתלך לה הראשונה: ירץ. היא מהר יביא עלי היסורים כגבור הממהר לרוץ במלחמה: (טו) שק תפרתי. כי על המכה שהתחילה להתרפא ועלה גליד הדרך לבוש עליה בגדים רכים כאמר גפן וכדומה אבל אני מרוב היגון והצער תפרתי שק ללבשו ממעל לגלדי המכה ולכלכתי זוהר פ.י באפר כדרך האנשים רבי היגון אשר ילבשו שק ומעלים אפר על ראשם: (טז) פני חמרמרו. מן הבכי נתכווצו מקומות פני ועל אישון עיני פרוש חשכת המות: (יז) על לא חמס. וכל זה בא לי לא בעבור חמס כ"א מתס: ותפלתי זכה. תפלתי למקום היתה מעולם זכה ונקיה מבלי הרהור מחשבה המבטל כוונת התפלה: (יח) ארץ.

קשת ומגן

באור המלות

להד מהס: (יא) ירטני. מענין רטיה שמניחים על המכה: (יב) ויפרפרני. כמו פור התפוררה ארץ (ישעיה כ"ד), שפרר את גופי לפירורים קטנים, ואח"כ ויפצפצני מענין נפוץ, שעקרו פוץ, שהפיץ הפרורים לכל רוח, וכפל אותיות הפעל מורה על רבוי הפעולה: (יג) רביו. מענין רובה קשת: (טו) גלדי. הוא העור הנגרד מלמעלה, ודברי חז"ל גרדו והעמידו על גלדו. קרני. מליצה על הראש, כמו תרוממנה קרנות צדיק, קרנו תרום בכבוד, ששם מקום הקרן בחיות, ומצייר האבילות בלבישת שק ונתינת עפר על הראש: (טז) חמרמרו, י"מ מענין אדמימות, כמו יין חמר, וי"מ מענין כויה, כמו מעי חמרמרו, וי"מ מענין הומר מיש רבים, ששטפו מי הדמעות על הפנים: (יז) זכה. משתתף עם זכות, שתפלתי תזכה בדין: בשמים

באור הענין

עתה מצייר גוף העונש והיסורים, ומצייר שהמסיר אותו נהג עמו כאשר יעשה האריה ויתר טורפי טרף עם טרפם, שאחר שאחזוהו לא ימיתוהו בפעם אחד, רק ישחקו בו ע"י שיניחו אותו לברוח וישובו ויאחזוהו וישליכוהו ממקום למקום, כן תחלה פרפרני, ואח"כ הניח אותי ורציתי לברוח ורדף אחרי ואחז בערפי ויפצפצני, ואחר כך אחר שלא יכולתי עוד לזוז ממקומי הקימני לו למטרה לירות בי את בני אשפתו, וחז. (יג) יסבו עלי רביו ומורי קשתו, יפלח כליותי בחציו, בזה לא יחמול עדיין, עד שישפך לארץ מררתי: (יד) יפרצני, ואחר שכבר פרץ את כל איברי ואין בי מתום, התחיל לפרוץ שנית פרץ על פני פרץ, את האיברים שכבר נפרצו, לשבור שבר על שבר, ואח"כ ירוץ עלי כגבור תפס המשל כמו שהוא במלחמה בתחלה מורים בחצים מרחוק ואחר כך ירוץ על הנלחם ללחום עמו בחרב, והיתה מרוצתו בגבורה כאילו יש בי עדיין כח ללחום אתו: (טו—טז) שק, עתה מקיים דבריו, שאחר כל המכות שהוכיתי באכזריות חמה לא עשיתי דבר רק מה שתפרתי שק על גלדי ופני חמרמרו מני בכי, על רוע מזלי: (יז) על, והנה בכייתי, כי כל זה נעשו לי על לא חמס בכפי, ונתיסרתי בלא

אַל־תְּכַסִּי דָמִי וְאַל־יְהִי מָקוֹם לְזַעֲקָתִי׃ יט גַּם־עַתָּה הִנֵּה־בַשָּׁמַיִם עֵדִי וְשָׂהֲדִי בַּמְּרוֹמִים׃ כ מְלִיצַי רֵעָי אֶל־אֱלוֹהַּ דָּלְפָה עֵינִי׃ כא וְיוֹכַח לְגֶבֶר עִם־אֱלוֹהַּ וּבֶן־אָדָם לְרֵעֵהוּ׃ כב כִּי־שְׁנוֹת מִסְפָּר יֶאֱתָיוּ וְאֹרַח לֹא־אָשׁוּב אֶהֱלֹךְ׃

רוחי

רש"י

חבירי ולא פללתי לו רעה: (יח) ואל יהי מקום. בארץ להבליע בו צעקתי כי לשמים תעלה: (יט) הנה בשמים עדי. יודעי היודע דרכי: (כ) דלפה. דומעת וזולפת דמעה. לשון דלוף: (כא) ויוכח לגבר. והלואי יעשה לי זאת שיתן לי מקום להתווכח גבר עם אלוה להשוות שני הריבים, ריב גבר עם קונו וריב בין אדם לרעהו: (כב) כי שנות. הקצובים במספר לימי חיי: יאתיו. יגיעו ואז ארח לא אשוב אהלך:

מצודת דוד

את ארץ אל תבלעי את דמי הנגרים מפגעי לכסותם מן העין אלא יהיו נראים לכל ויבקשו עלי רחמים: ואל יהי מקום. להסתר שם זעקתי כ"א תעלה השמים: (יט) גם עתה. כלומר עם כי עתה נבאשתי בעיני רעי אף שמאז החזיקו אותי לצדיק עתה בראותם שיד ה' נגעה בי חזרו לתלות בי עון רב אבל בשמים גם עתה מצאתי עד לי על יושר לבבי והוא ה' היודע הכל: ושהדי במרומים. כפל הדבר במ"ש: (כ) מליצי רעי. אתם רעי המדברים עמדי בדבר מליצת סויכות הלא אל אלוה תדמע עיני והלא לפניו גלוי יושר דרכי: (כא) ויוכח. הלואי היה מקום לגבר להתווכח עם אלוה כאשר בן יתווכח אדם עם רעהו: (כב) כי שנות. כלומר הנה יש עמדי מה להתווכח כי הלא שנות מספר הקצוב לפי זמן העמדת הלחות הלא יבואו לי כי קרבה השלמתם בעבור רוב המכאוב אשר מהר לייבש את הלחות והמיתה קרובה לבוא ואלך א"כ בדרך אשר לא אשוב עוד ומתי א"כ אקבל גמול יושר דרכי:

מצודת ציון

(יט) ושהדי. כמו וסהדי בסמ"ך והוא עד בלשון ארמי: במרומים. בשמי מרום: (כ) מליצי. המדבר במיטב הדבור בדבר הויכוח יקרא מליץ: דלפה. ענין טפטוף כמו דלף טורד (משלי כ"ז) כי דמעת הבכי יורדת טפה טפה: (כב) יאתיו. יבואו כמו אתא בקר (ישעיה כ"א):

באור הענין

בלא משפט, (ר"ל ומה ראיה יביאו מן מה שצעקתי על המכאובים שדנים מזה שאני חייב, והלא ע"ז בעצמו צדקתי יען שנעשה לי כ"ז על לא חמס בכפי, ובלא משפט), ותפלתי זכה, ר"ל וידעתי כי אזכה בתפלתי זאת שאני מתפלל עתה, לאמר: (יח) ארץ אל תכסי דמי, ר"ל הגם שבארץ יצאתי חייב בדיני, ודרכה לכסות דם הנהרג ע"י רשעו, אל תכסי את דמי, ואל יהי מקום לזעקתי אלך, כי בארץ אין איש יודע זכותי, אבל בכ"ז הגם שבארץ יצאתי חייב ע"י עדי שקר שהם יסורי, וע"י שופט העויל ומליצים הרשעים, בכ"ז. (יט) גם עתה, הגם שיצאתי חייב במשפט הארץ למטה ע"י עדי שקר אלה, הנה בשמים עדי ביעידו לזכותי, (ומאמר זה מובנו הפשוטי, ר"ל בשמים יודעים שאני צדיק, גם ר"ל שהיסורים אינם עדים על עונותיו, כי בשמים יודעים שבאו עלי היסורים ע"י השמים שהם מערכת הכוכבים, ועדים אלה יעידו נגד העד שהזכיר בפסוק ח': (כ) מליצי, ונגד המליצים הרשעים שהעמידו לי במשפט הארץ כמ"ש ועל ידי רשעים ירטני, יאמר שמליצי הם ריעי ורעיוני, שרעיוני יודעים שאני צדיק והם ימליצו בעדי בדין שמים, רק עדיין צריך שופט אחר נגד שופט העויל שאמר יסגירני אל אל עויל, ועל זה אמר אל אלוה דלפה עיני, ואבכה לפניו שהוא יהיה השופט, ואבקש ממנו, כי. (כא) יוכח לגבר עם אלוה, ר"ל שיוכיח ויברר המשפט שיש לגבר נגד אלהים, כמו שמבררים דברים שבין בן אדם לרעהו, שמה שהוא צדק ובלתי צדק במשפט שבין אדם לחברו יהיה ג"כ ההוכחה והבירור במשפט שבין אדם למקום, שבזה בודאי אצא צדיק בדיני, ומעתה מתחיל טענותיו: (כב) כי, לעומת מ"ש אליפז המעט ממך תנחומות אל כי תשוב אל אל רוחך שהגם שנתייסר ביסורים בעוה"ז הלא ראוי שיתנחם ע"י השארת הנפש אחרי המות, שהרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה ושם יקבל שכרו בנעימות נצח, טוען ע"ז, הלא שנות מספר יאתיו, השנים הקצובים לי לחיות בעוה"ז שהם שנים שיש להם מספר (כי חיי העוה"ז קצובים במספר), הלא יאתיו בהכרח, ואז ארח לא אשוב אהלך, אלך מן העוה"ז ולא אשוב עוד אל חיים האלה, ורצוי שישלמו לי גמול מעשי בעוה"ז בעודי בחיים, ואתה תאמר כי.

קשת ומגן

באור המלות

(יט) בשמים עדי, ושהדי במרומים. מרומים גבוהים משמים וי"ל עד, במה שנוגע בין אדם לחברו, ושהד במה שנוגע בין אדם למקום, כמו גלעד ויגר שהדותא, לפי מה שפרשתי שם: (כ) רעי. הם הרעיונים, כמו בנת לרעי מרחוק: (כא) ויוכח. בירור הדברים, כמו מה יוכיח הוכח מכם (למעלה ו'), ובן אדם, הוי"ו וי"ו ההשואה, כמו מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק:

יז (א) רוחי חבלה, שהגם שיכלו חיי העוה"ז ביסורים ובלי גמול על מעשי, הלא הרוח שלי הוא אצלי במשכון ופקדון רק לזמן נועד, ובכלות הזמן ישוב המשכון אל בעליו, כמ"ש והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, ואז אקבל גמול מעשי בעולם הנשמות, ע"ז משיב הלא ימי (אשר) נזעכו קברים לי

יז א רוּחִי חֻבָּלָה יָמַי נִזְעָכוּ קְבָרִים לִי׃ ב אִם־לֹא הֲתֻלִים עִמָּדִי וּבְהַמְּרוֹתָם תָּלַן עֵינִי׃ ג שִׂימָה נָּא עָרְבֵנִי עִמָּךְ מִי־הוּא לְיָדִי יִתָּקֵעַ׃ ד כִּי־לִבָּם צָפַנְתָּ מִּשָּׂכֶל עַל־כֵּן לֹא תְרֹמֵם׃ ה לְחֵלֶק

דגש המ״ם

רש״י

יז (א) **נזעכו**. נקפצו כמו נדעכו (לעיל י״): קברים לי. מוכן אני לקבר: (ב) אם לא. זאת באתי. שבני אדם התולים נועדו עמי בתנחומי להתל בי: ובהמרותם. כמו וימרו בי (יחזקאל כ׳) ממרים הייתם (דברים ט׳) בהקנטתכם: תלן עיני. עיני ולבי ומחשבתי לנים בהן: (ג) שימה נא. הנורא: ערבני. בתקע כף להתוכח יחד כי מי הוא מאלה לידי יתקע ויטיב לי: (ד) כי (הנה) לבם צפנת משכל. וע״כ לא תרומם תפארתך על ידיהם: (ה) לחלק. לחלקלקות יגיד כל אחד מהם

מצודת ציון

יז (א) נזעכו. כמו נדעכו ועניינו כבוי וקפיצה כמו נדעכו ממקומם (לעיל ו׳): (ב) התלים. ענין לעג כמו התלת בי (שופטים ט״ז): ובהמרותם. מל׳ מרי והקנטה: תלן. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א׳): (ג) יתקע. ענין

מצודת דוד

יז (א) רוחי חובלה. הלא כבר רוחי נשחתה וימי חיי הלא נקפצו ממני והלכו להם והרבה קברים לי ר״ל בכל מקום מדרך כף רגלי אני קרוב למיתה כאלו בכל מקום מוכן לי קבר: (ב) אם לא התלים. הנה מגודל הכאב אני קרוב למיתה אף אם לא היה עמדי רעי המהתלים בי ואף אם לא התמידה עיני לראות במה שהם ממרים ומקניטים אותי והוא כפל ענין במ״ש ור״ל הנה בלא הם אני קרוב למיתה והמה מוסיפים לי עוד צער ויגון: (ג) שימה נא. חזר פניו כלפי המקום ואמר שים עתה לבך אני לתת לי ערב במקומך להיות כמות כך שתשלם התווכחות בינינו לבוא על האמת ומי הוא אשר יתקע ידו לתוך ידי לקבל על עצמו בקיום גמור להשלים את התווכחות: (ד) כי לבם. אין לי חפץ ברעי אלה כי לבם הסתרת משכל ולא בחכמה ידברו על כן לא תרומם ע״י כ

קשת ומגן

באור המלות

(א) חבלה. מענין חבולתו חוב ישיב (יחזקאל י״ח), המשכון הניתן לבטחון, כאלו הרוח נתון בהלואה, כמ״ש הכל נתון בערבון, ומחזיק אותו במשכון והוא ישאר נצחי, כמו בידך אפקיד רוחי, וישוב לעת בוא השמש, כמ״ש עד בוא השמש תשיבנו לו, נזעכו, כודד, וכמו נדעכו: (ב) התולים. הלצנות של הימים ובגדם והמרותם. ותלן, כמו תלין, מענין התמדה כמו בצוארו ילין עז (לקמן מ״א): (ג) ערבני, מי לידי יתקע. כמו אל תהיה בתוקעי כף בעורבים משאות, שהתקיעת כף הוא על קיום הערבות, ושימה, ר״ל שימה ערב או ערבון, וערבני: (ד) לבם צפנת משכל, מצייר משכל כעצם רואה, אבל לבם צפון מעין ראותו, ועת משכיל לבותם. תרומם, מוסב על הרוח שהזכיר בפסוק א׳, והוא עומד כדעת ר׳ יונה: (ה) חלק. מגביל נגד נחלה, והחלק יצוייר גם בזרים אם יחלק להם בנכסיו:

באור הענין

לי, מצייר במליצתו שחיי האדם הזמנים הוא משך ימי מציאותו בזמן מוגבל, שהימים הקצובים לימי חייו הם הם חיי האדם, וכל יום ויום מחייו הוא חלק מחייו, וכל יום החולף מחיי האדם ונעשה מן יום ההוה יום העבר, חלף ומת חלק מימי חייו, ובזה הזמן הוא הקבר אל חיי האדם, שכל יום החולף ונקבר בקבר הזמן העבר אשר לא ישוב, נקבר בו חלק מחיי האדם וז״ש **שימי אשר נזעכו** וחלפו, **הם קברים לי**, שכל יום ויום הוא קבר למציאות האדם ביום ההוא, שלא ישוב עוד כמו שלא ישוב זמן החולף, וכל ימי האדם בצרופם הם קבר כללי למציאותו בכלל, עד שנאמר שאדם פלוני חי בזמן פלוני העבר ובו מצא קבר לו: (ב) **אם לא**, ר״ל הימים הנזעכים הם קברים לי, כי לא נשאר ממציאות האדם בהם שום רושם רק נשאר מהם **התולים עמדי** שהתולי הזמן ורעתו בזמן העבר נשאר עמדו בזכרונו לא זולת זה, ורק זאת נשאר מן העבר מה שעוד **בהמרותם תלן עיני**, הרעה שנעשה לי בזמן העבר עדן קיימת במציאות והיא לנגד עיני, אבל דבר אחר לא נשאר ממנו, כי העבר חלף הלך לו ולא ישוב עוד, וא״כ על מה שאתה אומר **שרוחי חבלה** ושחיי הרוח הוא קיים ונצחי ובלתי חולף עם הזמן, והמשכון הזה ישוב לבית בעליו אחר מות הגוף, (כענין עד בא השמש תשיבנו לו) ואז אקבל שכרי בעולם הנצחי, אני משיב לך. (ג) **שימה נא ערבני עמך**, תן לי ערבות על המשכון הזה שיושב לבעליו, כי אחר שחיי הרוח והנשמה הרוחניים אין החוש משיג אותם, ואין עליו מופת מצד השכל, אין לי ערב ע״ז, **ומי הוא לידי יתקע**? מי יהיה **ערב** ע״ז ומי יתקע כף על הערבות שיהיה במות, ר״ל מי יוכל להבטיח לי באמונה ענין השארת הנפש, וישבע בבירור שהרוח ישאר אחר המות: (ד) **כי לבם צפנת משכל**, הלא לב האנשים צפון מלהשכיל דבר זה איך תשאר הנפש אחר מות הגוף, כי אין להם השגה שכלית ממהות הנפש ואיך תתקיים אחר התפשטותה מן החומר, שטבע שכל אדם ערוך בענין שלא ישכיל דברים המופשטים מחומר שאין לחוש מבוא בהם, ואין איש משכיל ויודע זאת בבירור, **על כן לא תרומם** לא תתרומם הרוח בעיניהם, שיכירו מעלתו שהוא נצחי ושהוא חי ורב פעלים גם אחר התפשטו מן הגויה, כי רבים חושבים שהוא כח היולאני תלוי בחיי הגוף ובמות הגוף יכלה גם הרוח, כי הלא תראה, כי. (ה) **לחלק יגיד רעים**, כל איש בבוא פקודתו למות, לא יזכור כלל בחיי הרוח שעוד יחיה בעולם הנשמות, ואינו חושב על עניני נפשו כלל, רק יכין א״ע לחלק נכסיו וקניניו אשר אסף בעוה״ז, ויגיד בצואתו **את הריעים** והאוהבים

יַגִּיד רֵעִים וְעֵינֵי בָנָיו תִּכְלֶנָה׃ ו וְהִצִּגַנִי לִמְשֹׁל עַמִּים וְתֹפֶת לְפָנִים אֶהְיֶה׃ ז וַתֵּכַהּ מִכַּעַשׂ עֵינִי וִיצֻרַי כַּצֵּל כֻּלָּם׃ ח יָשֹׁמּוּ יְשָׁרִים עַל־זֹאת וְנָקִי עַל־חָנֵף יִתְעֹרָר׃ ט וְיֹאחֵז צַדִּיק דַּרְכּוֹ

וטהר

רש"י

את ריעו. וזאת תבוא להם עיני בניו תכלינה: (ו) ותפת. כמו תוף: לפנים. של בריות אני: (ז) ויצרי. איברי שאני נוצר בהם: (ח) ישמו. יתמהו: ונקי. אם יש צדיק שומע בהתולות החנפים הללו: יתעורר. לריב בהם: (ט) ויאחז. כל צדיק דרכו. לעמוד כנגד כת חנפים:

מצודת דוד

אין אדם מענה לצדיק אותך לרומם תפארתך: (ה) יגיד רעים. כ"א מן הרעים יגיד לדברי חלקלקות והנף ולא בדעת ידבר וכן ידעתי שכל אחד יקבל גמולו כי הכלה עין בניו לבל ישיגו הוהלתם כי רע עליך הדבר כי לא לפניו חנף יבוא: (ו) והציגני. המקום העמיד אותי להיות למשל לכל העמים. כי כאשר יקרה למי רוע המקרה יאמרו שהוא נמשל ודומה למקרי איוב: ותפת. הנה אני נגיהנם לפני הבריות כי רואים כי מכאובות מחולפים דוגמת יסורי גיהנם: (ז) ותכה. עיני כהתה מרוב הכעס כדרך השורה בצער אשר יכעס על עצמו: ויצרי. כל תאות מחשבות לבי לא יתקיימו כצל הזה אשר לא יתקיים במקום אחד כי בכל עת ינטה ממקומו כאשר ינטה השמש: (ח) ישמו. הישרים יתמהו על גודל מכאובי מבלי חמס והנקי יתעורר להתקוף על המחניף לה' מבלי טענה מספקת: (ט) ויאחז. ועכ"ז יאחז צדיק דרכו ולא יעזבנה כתושבו שלא שוא עבוד אלהים כי יודע הוא שאחר סבוב יקבל בתענוג הנפשי: ועהר ידים. מי שהוא טהר ידים מגזל ועושק הלא יוסיף עוד אומץ בראותו רוע הסדור הנופל בקנינו ובהצלחתו כי מעתה מלד יאמץ בו ויחם תקותו בהצלחת הנפש

מצודת ציון

תחיבת יד ביד לקיום דבר כמו ושונא תוקעים (משלי י"א): (ה) תכלינה. המתאוה לדבר ואינו משיגה קרוי כליון עינים: (ו) והציגני. העמידני כמו תציג אותו לבד (שופטים ז'): ותפת. כן יקרא הגיהנם כמו כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיה ל'): ע"ש שכל המתפתה ביצרו נופל בה: (ז) ותכה. ענין עכירות כמו כהה הנגע (ויקרא י"ג): ויצרי. כן יקרא תאות הלב כי הוא פועל המחשבות כמו וכל יצר מחשבות לבו (בראשית ו'): (ח) ישמו. יתמהו כמו שמו אלי והשמו (לקמן כ"א): יתעורר. מל' התעוררות: (ט) דרכו. הנהגתו: אומן.

באור הענין

שלו המוכנים לחלק, לקחת חלק בעזבונו ולירש את נכסיו, ועיני בניו תכלינה ומי שיש לו בנים תכלינה עיני בניו המצפים שימות אביהם כדי שיירשו נכסיו, ואין איש זוכר כלל בחיי הנשמה ולהכין לו צידה ליום מועד לזכות את נשמתו בעולם הנצחי: (ו) והציגני, ר"ל וא"כ אחר שעל התקוה שהבטחת לי לאמר שרוחי חובלה, ושאחיה ואקבל גמולי בעולם הנשמות אין לי ערב ע"ז, ורוב העולם לא ישכילו את זאת ולא יביטו רק על חיי הגוף ועל הצלחתו בעוה"ז, וא"כ אחר שה' הציג אותי למשול עמים, שהיסורים הקשים שהביא עלי יהיו בפי כל העמים למשל, שבכל קללה יאמרו שיתיסר כאיוב ותופת לפנים אהיה מה שאתה אומר שיש תופת שהוא גיהנם שבו ידונו את הרשע אחר המות, כבר אני התופת לפנים, לפני המות אני הגיהנם, שיסורי הם יסורי גיהנם בעודי בחיים: (ז) ותכה, וע"י הכעס שיש לי מדבר זה, תכה עיני מראות, וכל יצורי ואיברי נהיה כצל שאין בו ממש, ומפרש את הכעס שי"ל ע"ז, כי. (ח) ישמו ישרים על זאת, שהישרים בלבותם, שלא ידונו אותי לכף חובה להעליל עלי עי"כ שאני רשע, הם ישומו על זאת ויתפלאו על הנהגת ה' מדוע ייסר אותי בחנם, ושאר כתות בני אדם אשר לא ידונו אותי לכף זכות ויוכיחו מזה שאני רשע ישימו את עיני לתוכחת מוסר, שהנקי יתעורר מזה על החנף, ויאמר לו מוסר שילמד מן איוב שהיה חנף וצדקתו היתה רק בחנופה למראה עינים וראה מה היה סופו: (ט) ויאחז, והצדיק ילמד מזה מוסר לאחז דרכו דרך צדקתו, כי בחשבו שנתיסרתי ע"י חטאי יתירא מעונשי ה' ויוסיף לאחוז בצדקתו, וטהר ידים שיחשוב בלבו שנתיסרתי על שלא עבדתי את ה' באומן גדול, כמ"ש אליפז התנוס מאלוה יצדק, הוא יוסיף אומץ בעבודת ה' לעבדו בכל כחו, ואין בכל אלה שיאמר כי אני צדיק ושכרי שמור בעולם הנשמות, כי כולם יתפעלו מראות עיניהם שרואים שהגיע אלי כמעשה הרשעים, ועי"כ או שיחשבו לרשיעני בחנם, או שיחשבו עול בהשגחת ה' ויכפרו בעקרי האמונה, וא"כ בין כך ובין כך, יתן בזה מכשול לרבים, והיה ראוי שישלם לצדיק כצדקתו בעוה"ז הרים מוקש מדרך העם לבל יתעו עי"כ מאמונות יושר: (י) ואולם כלם, אני אומר לכולם בין להישרים דנים אותי לזכות, ובין לנקי וצדיק וטהר ידים הדנים אותי לחובה, אני אומר להם תשובו לעיין בדבר שנית, ובאו אלי להתוכח עמדי ולא אמצא בכם חכם. כי כולכם טועים גם יחד: (יא) ימי, כי הלא

באור המלות

(ו) תופת. כינוי על הגיהנם, שהיה התופת בגיא בן הנם להבעיר בה אש: (ז) ויצורי. כולל תכונותיו וטבעיו ומכונותיו הטוריים אשר נוצרו בו: (ח—ט) ישרים, נקי, צדיק, טהר ידים. הישר הולך בחקות היושר מצד שכלו, ואף לא ידון לכף חוב רק ישתומם על החפץ. והנקי והצדיק יתאחדו, והבדל ביניהם, שהנקי הוא בפ"ע, והצדיק הוא בערך הבריות, ויצוייר נקי שאינו צדיק וצדיק שאינו נקי, אם השופט את הבריות אומרים על צדיק רשע ועל רשע צדיק, וכמ"ש למעלה (ד' ז', ע"ו י"ז) והנקי אינו חנף, כי כחיצוניותו כן לבו ויתעורר על חנף. והצדיק לפעמים אינו שלם בלבו להתעורר נגד החנף, רק יאחז דרכו הגלוי בעשות צדק, והטהר ידים הוא שנשמר ידיו מעשות כל רע יוסיף אומץ

וּטְהָר־יָדַיִם יֹסִיף אֹמֶץ׃ י וְאֻלָּם כֻּלָּם תָּשֻׁבוּ וּבֹאוּ נָא וְלֹא־אֶמְצָא בָכֶם חָכָם׃ יא יָמַי עָבְרוּ זִמּוֹתַי נִתְּקוּ מוֹרָשֵׁי לְבָבִי׃ יב לַיְלָה לְיוֹם יָשִׂימוּ אוֹר קָרוֹב מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ׃ יג אִם־אֲקַוֶּה שְׁאוֹל בֵּיתִי בַּחֹשֶׁךְ רִפַּדְתִּי יְצוּעָי׃ יד לַשַּׁחַת קָרָאתִי אָבִי אָתָּה אִמִּי וַאֲחֹתִי לָרִמָּה׃ טו וְאַיֵּה אֵפוֹ תִקְוָתִי וְתִקְוָתִי מִי יְשׁוּרֶנָּה׃ טז בַּדֵּי שְׁאֹל תֵּרַדְנָה אִם־יַחַד עַל־עָפָר נָחַת׃

ויען

רש"י

(י) ואולם כולם. אני אומר לכם כולכם תשובו נא ובואו נא: ולא אמצא בכם חכם. במה שאתם מלעיגים על קבלתי: (יא) ימי עברו. הנה ימי טובתי שהורגלתי בהם עברו: זמותי. שזמותי להאריך בטובה: נתקו מורשי לבבי. מחשבות שלבי מורישני. שהיה לבי אומר לי לירש טובה לפי דרכי: (יב) לילה ליום ישימו. החולים אלה הופכים לי לילה ליום. כי מגרת החולים לא אישן בלילה: אור קרוב, וקצר לי מפני גרת חשך לילה. אור קרב כאשר יבא השמש נראה לי שעתה מקרוב האיר היום ונקצר וחלף לו, כמו (בראשית י"ט) העיר הזאת קרובה נתיישבה מקרוב מחדש. וכמו כי רננת רשעים מקרוב (לקמן כ') חדשים מקרוב באו (דברים ל"ב): (יג) אם אקוה שאול. כמו אם חרוצים ימיו (לעיל י"ד) כלומר מאחר שאני מקוה שאול ביתי ובחשך שטחתי יצועי בקבר: (יד) לשחת קראתי אבי אתה. להתלונן בו ימים רבים כאילו הוא אבי. מאחר שתקותי זאת היא: (טו) ואיה אפו תקותי. זאת למה נמשכת ומי ישורנה להריצה עדי: (טז) בדי שאול תרדנה. אותן איברים שסופן לירד שאול שיהיו יחד: על עפר נחת. אלונן. לשון ותנח עליהם הרוח (במדבר י"א):

מצודת ציון

חוזק: (יא) זמותי. מחשבותי כמו כאשר זמם (דברים י"ט): נתקו. ענין העתקה: מורשי. מל' ירושה: (יג) רפדתי. הצעתי כמו ירפד חרוץ (לקמן מ"א): יצועי. מצעות מטתי כמו אז חללת יצועי (בראשית מ"ט): (יד) לשחת. לבור הקבר: (טו) ואיה אפו. ענינם אחד כי אפו הוא כמו איה פה והוא כפול במלות נרדפות כמו אדמת עפר (דניאל י"ב): ישורנה. יראנה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד): (טז) בדי שאול. כמו בשאול ויורה עוד על מרבית העומק וכן בדי שופר (לקמן ל"ט): נחת. מלשון הנחה:

מצודת דוד

ויחזק כפו מעושק ואמר זה להשיב על דברי אליפז שאמר לו שמיפר יראה ואמר אדרבה עוד יוסיפו בה: (י) ואולם. ובאמת אתם כלכם תשובו ובואו להשכיל אמיתת הדבר ולא אמצא בכם חכם כי לא בחכמה שפטתם לומר שאני מיפר יראה: (יא) ימי עברו. הנה מרוב המכאוב עברו ימי חיי והנני קרוב למות ומרוב בלבול הדעת נעתקו מחשבותי אשר היו אל לבבי למורשה ר"ל עם כי מאז תמיד הייתי מחשבות חכמה כאלו לבבי נחל אותם לו לנחלה הנה עתה נעתקו וסרו: (יב) לילה ליום ישימו. רוב המכאוב יבלבלו מחשבותי וישימו עתה לי חשוכים ונעלמים כחשכת הלילה את הדברים המבוארים ונגלים כאור היום: אור קרוב. אורת החכמה שהיתה מאז קרובה לי הלכה לה מפני חשכת הצרות והוא מקרא קצר כאלו אמר אור קרוב איננה מפני חשך: (יג) אם אקוה. כאומר והנה הבל תנחמוני לומר שאחריתי ישגא מאד כי הלא אם אני כ"כ בחוזק המכאוב עד אשר אקוה שיהיה ביתי בשאול ולהציע משכבי בחשכת הקבר: (יד) לשחת. אקרא לשחת אבי אתה אל הרמה אקרא אמי ואחותי אתה ר"ל מאד קרבה נפשי לרדת שחת להיות עם הרמה כבן עם אביו ואחותו: (טו) ואיה. א"כ איה תקותי מתי אקבל טובה ומי יראה את תקותי כי הלא אמות ואיך א"כ אראה בהטובה אשר אקוה לה: (טז) בדי

קשת ומגן

באור המלות

שישאר מדרגתו ולא ירפה ידיו, שזה גדר האימון בכ"מ: (י) כלם תשובו. נוכח ונסתר, ר"ל לכולכם אני אומר, תשובו: (יא) זמותי. מחשבות העמוקות והשקועות בעומק הנפש, ומורשי לבבי המחשבות שהקנעו בלב מכבר כאלו ירש אותם בנחלה: (טו) איה, אפו. איה מציין שאלת המקום המוגבל, ואיפה מציין שאלת המקום הבלתי מוגבל, ומוסיף עכ"פ איפה תקותי: (טז) בדי. כן קורא לירי הדלת שעשוים ממוטות עץ, או הבדים והקרסים שסותמים בם את ארון המת:

באור הענין

ימי חיי **עברו** ותלפו, **וזמותי** ומחשבותי **נתקו**, וכן נתקו **כל מורשי לבבי**, עד שלא נשאר לי עת תקוה בעוה"ז כל מאומה, וא"כ איך. (יב) **לילה ליום ישימו**? איך יאמרו שחשכת הלילה שהיא המות והקבר שבו יחשך היום של חיי העוה"ז הוא הוא יום האמתי, שאז אחל לאור באור החיים, או שיאמרו **כי אור קרוב מפני חשך**, שכמו שאחר הלילה יבא האור והיום והוא מגרש לו, כן אחר ליל המות וחשכתו יזרח אור החיים הנצחיים שבאורו אראה אור: (יג) **אם**, אחר שאקוה שהשאול והקבר יהיה ביתי, שמה אשכון, ויצועי משכבי יהיה בחשך: (יד) **לשחת קראתי אבי אתה**, כי יאמרו שמה אולד פעם שנית להיות בריאה חדשה, והאב המוליד אותי שנית יהיה השחת והבילוי והרקבון שישחית הגוף, ואחר שהשחית המשחית את הגוף יוליד ג"כ את הרימה, א"כ יהיה **הרמה אחי ואחותי**, כי שנינו נהיה בני אב אחד. אם תאמרו שבשחת אולד שנית לקבל שם את גמול מעשי, אני שואל. (טו) **איה אפו תקותי** כלא שם אשוב אל הי עפר והאפס, ועל איזה דבר תחול התקוה של החיים האחרים, וגם אם יש לי תקוה

יח א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר׃ ב עַד־אָנָה׀ תְּשִׂימוּן קִנְצֵי לְמִלִּין תָּבִינוּ וְאַחַר נְדַבֵּר׃ ג מַדּוּעַ נֶחְשַׁבְנוּ כַבְּהֵמָה נִטְמִינוּ בְּעֵינֵיכֶם׃

רש"י טרף

יח (מענה בלדד) (ב) **קנצי**. סוף: תבינו. השתקו להבין ולשמוע את אשר נדבר: (ג) נטמינו בעיניכם. נחשבנו בעיניכם טמומים. ואין יסוד בתיבה זו זולתי
פ' פ' כמו טמונין פלשתאי (בראשית כ"ו) תרגום של סתמום פלשתים, ויש מפרשים לשון טמיאה ומעות

מצודת דוד מצודת ציון

צאן וגו'. הלא נראתי רבו עד מאד עד שאם סוכתו יאד על **יח** (ב) קנצי. הוא מל' קץ וסוף: (ג) נטמינו. מלשון
המספר היו יורדות ונופלות אל רוב עומק השאול לרוב הכובד
וזהו מלשון הפלגה ומליצה לומר שמאד רבו עד שא"א לחיות עוד אחריהם (העולה מהמענה הזה אשר יתרעם על חביריו
שאינם מתנהגים עמו כדרך המנחמים ויאחז דרכו לומר שלא חטא וכי המקום יודע האמת והוא לו לעד ואם בדבר שהשב
אליפז אשר יחטא ואשם להכשיל הרבים במכשול עונו לחשוב שאין משגיח וא"כ שוא עבוד אלהים ישיב לומר לא כן הוא
כי עוד יוסיפו אומץ לחזול מעוסק כי ימאסו בקניני עוה"ז ברואותם רוע הסדור וישימו תקותם בהצלחת הנפש):
יח (ב) עד אנה. עד מתי תאריכו אמרים: תשימון. סוף להדברים וזאת עשו תנו לב להבין מאמרי איוב ותוכן
ויכוחו ואחר נדבר להשיב עליהם ולא נוסיף לדבר עוד דבר שאינו מענין הויכוח ומהר יתמו דברינו: (ג) מדוע.
בעבור סכלות מה חשובים אנו בעיני איוב כבהמה עדי שיאמר עלינו לכם לפנת משכל: נטמינו בעיניכם. בפניכם יעי

באור הענין קשת ומגן באור המלות

על חיי הנפש, **תקותי מי ישורנה**, כי הלא. (ב) קנצי. בא הנו"ן תמורת אות הכפל, כמו לשמיד מעוזניה,
(טז) **בדי שאול תרדנה**, שלאות השאול והקבר ירדו כי לא תמצו: (ג) נטמינו. סתימת הלב, וכן דרשו
למטה ויסתמו את הקבר, שעת **שיחד על עפר נחת**, שבעת שנרד אל עפר להקבר שם, ירדו הבדים
שהם צירי דלתות הקבר והדלת תסתום את פי הקבר, ואין איש מבים ורואה עוד מה יעשה שם עם
המת ור"ל שאף אם אחיה בחיי הנפש לנצח, אין איש יודע מזה בעוה"ז, ופה ישאר תמיד התלונה, או עלי
שיחזיקו אותי לרשע, או על ה' שיחשו תפלה בהנהגתו, וא"כ הנהגה זאת איננה בחכמה, ואחם שרציתם
להצדיק בזה הנהגת ה' לא אמצא בכם חכם:

פתיחה למענה העשירית מענה בלדד

בראשית דבריו התקצף על דברי איוב אשר גלה דעתו שאינו מאמין, או שמסופק, בהשארת הנפש אחר
המות, שא"כ מותר האדם מן הבהמה אין, אחר שכמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל, ולמה
ברא ה' את האדם בצלמו, ויפח באפיו נשמת חיים יודעת ומשכלת, והצורה האנושיית היא לפ"ז לבטלה
והוא באדם אך לרעתו למען יבין כי אחריתו עדי אובד, ואחר שראינו שה' נטע בקרבו כחות רוחניות
יקרות שאין כדמותם בנפש יתר הבע"ח, מבואר שהוא הוא עקר האדם, ושהנפש לא תאבד עם הגוף
הבהמי, רק תחיה חיי נצח לעד, ועפ"ז חלק ג"כ שעתו על שאלת הצלחת הרשעים, שלדעתו עקר ההצלחה
הוא במה שהוא אדם, שהיא הצלחת הנפש, שבה ועל ידה הוא נבדל מן הבהמה, לא הצלחת הגוף,
שגוף האדם הוא דומה כגוף הבע"ח, וא"כ ההצלחה שהרשע מצליח בעוה"ז בקניניס שהם רק לתענוג
הגוף, איננה הצלחה אמתיית, ועפ"ז באר שהרשע עצמו הוא שלא ישאר לו שארית וקיום האישיי, כי נפשו
הרוחנית תכרת ותלך לאבדון ולא תאיר באור החיים בנעימות הנצחיית, ולא שארית המיני כי גם בניו יכרתו
וגם שמו וזכרו יכרת מן הארץ, והוא העונש היותר נורא ומבהיל, ולעומת זה הצדיק לו שם ושארית
בעוה"ז ואחרית במותו, כי נשמתו תחיה בנעימות נצח ושם תבא על שכרה תחת היסורים אשר סבלה
בעוה"ז, ובזה משלים דעתו שהניח בסבת יסורי הצדיקים שהם ע"ד התמורה, שע"ז הרבה איוב להשיב
ולסתור, וכל תשובותיו יכונו רק כפי מה שחשבנו שהתמורה הוא בעוה"ז שיגמלהו טוב בעוה"ז תחת הרע
אשר סבל, לא כן אם יגמלהו תחתיו גמול נצחי רוחני אל נפשו הנצחיית שיתן לו נעימות נצח תחת יסורי
שעה ומשפטי ה' יצדקו יחדו, וסרו כל תשובות איוב, כלו בעשן כלו:

יח (ב) **עד אנה תשימון קנצי למלין**, המתוכח עפ"י השכל והראיות יכלה הוכוח עם הראיה
האחרונה והמופת הגודק המכריע, ואז יהיה קץ להוכוח. אבל המתוכח בדברים בלא
ראיות. רוצה לתת קץ אל הוכוח ע"י מלים ודברים. שמי שירבה לדבר עד שילאה את חברו זה ישים קץ
להוכוח, וזה אינו מהראוי. כי הראוי **שתבינו** תחלה **ואחר נדבר**. ובזה יהיה קץ הוכוח וסופו ע"י
ראיות התבונה והשכל: (ג) **מדוע**. איך תכחיש בהשארת הנפש אחר המות. שאם כן האדם נחשב
כבהמה. כמ"ש ומותר האדם מן הבהמה אין וכו' הכל הולך אל מקום וכו'. כי כן **נטמינו בעיניכם**:
(ד) **טורף** אתה הטורף **נפשו ע"י אפו**, שע"י אפך תחליט שהנפש היא בת תמותה. **הלמענך**.
נקח מליצתו ממ"ש שהארץ יש לה יסוד נגד הזק ודבר מצוק הנתון באמצעותה אשר ימשוך הכל אליו, וגם
אם תחרב הארץ בכללה ישאר נגד הארץ ויסודה תלוי על בלימה וממקומו לא ימוש, עפ"ז יצייר שהאדם

ד טֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזַב אָרֶץ וְיֶעְתַּק צוּר מִמְּקֹמוֹ׃ ה גַּם אוֹר רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְלֹא־יִגַּהּ שְׁבִיב אִשּׁוֹ׃ ו אוֹר חָשַׁךְ בְּאָהֳלוֹ וְנֵרוֹ עָלָיו יִדְעָךְ׃ ז יֵצְרוּ צַעֲדֵי אוֹנוֹ וְתַשְׁלִיכֵהוּ עֲצָתוֹ׃ ח כִּי־שֻׁלַּח בְּרֶשֶׁת בְּרַגְלָיו וְעַל־שְׂבָכָה יִתְהַלָּךְ׃ ט יֹאחֵז בְּעָקֵב פָּח יַחֲזֵק

עליו

רש"י

אה בידים שא"כ צריכה השבה שתי נוני"ן אחד ביסוד וא' בשמוש של רבים: (ד) טורף נפשו. חוזר על איוב, לך אני אומר הטורף ומחבל נפשו באפו וכעסו: הלמענך. הלמען צדקתך תעזב הארץ ממשפט מדתה: ויעתק צור. היוצר (ממקומו) מדעתו וממדתו: (ה) גם. עתה לפי צעקתך זאת תנהג לדורות: אור רשעים ידעך. יקפץ ממקומו: שביב. אשטנציל"א: (ז) יצרו. יהיו קצרי': צעדי. פסיעות כחו: ותשליכהו. מעליו עצתו שיעץ אשר לא יתקיים: (ח) כי. סופו אשר שולח ברשת (שולחו) רגליו לצעוד על הרשת ולהתפש. ועל שבכה יתהלך. היא רשת, כל שבכה עשויה כמו רשת והוא קויפ"א שבראשי הנשים: (ט) יאחז.

מצודת ציון

אטומות וכן ונטמאתם בם (ויקרא י"א): (ד) צור. היוצר: (ה) ידעך. יקפץ וינתר כמו נדעכו ממקומם (לעיל ו'): יגה. יאיר ויזרח כמו יגיה חשכי (תהלים י"ח): שביב. ניצוץ כמו שביבין די נור (דניאל ז'): (ז) אונו. כחו כמו מצאתי און לי (הושע י"ב): שבכה. מלכדת ר"ל רשת הארוגה כמלכדת וכן בעד השבכה (מלכים ב' א'): (ט) פח. רשת: צמים. כמו

מצודת דוד

לומר אשר אטומים אנחנו מהבהמה: (ד) טרף נפשו. אתה איוב הטורף את נפשו ומשחיתה בצרחות כעסו מול המקום וכי למענך תעזב הארץ ר"ל וכי ע"י צעקתך שתאמר צדיק אתה ומיוסר על לא חמס וכי בעבור זה נחליט לומר שהארץ עזובה ביד מערכת השמים והיוצר נעתק ממקום העולם ולא ישגיח בו: (ה) גם אור. הנה לא כן הוא כי כאשר אמרנו כן גם הוא אשר אור רשעים והצלחתם יוקפץ מהם ולא יזרח ניצוצי אשו והוא משל על מרבית ההצלחה: (ו) אור חושך. האור אשר באהלו יחשך ונרו המאיר עליו יוקפץ השלהבת ממנו ר"ל יוסר הצלחתו ותלך לה בהשגחת ה': (ז) יצרו וגו'. פסיעות שפסע בכח בהרחבת מקום סופו יהיו צרים ודחוקים ועצת עצמו תשליכהו בשפל המצב כי המקום יסכל עצתו ויוכשל בה: (ח) כי שולח. בעצת עצמו יהיה נשלח ברגליו לבוא בתוך הרשת להיות נלכד בה: ועל שבכה. מעצמו יתהלך על הרשת העשויה מעשה שבכה וכפל הדבר במ"ש: (ט) יאחז. ספק

באור המלות

חז"ל על ונטמתם בם, ויל"פ שבא היוד תחת א' נטמאנו: (ד) צור. כן קורא הנפש האלהית, כמ"ש צור לבבי וחלקי אלהים, וכבר חשבו שבאמצע כדור הארץ יש צור חזק שהוא אבן שתיה ויסוד הארץ ומושך כל הארץ ואשר עליה אליו, וממקומו לא ימוש גם בהמיר ארץ ובמוט הרים, ואליו ימשיך את הנפש שהיא יסוד הגוף, והיא הצור שצייר את הגוף ונותנת צורתו, ועז"א וצורם לבלות שאול (תהלים מ"ט), ועפ"י מליצה זו נקרא ה' צור עולמים: (ה) שביב. כשהאש נכבה שובב האש להגיה אורו באמצעות העשן, והיא מליצה על הנפש העליונה העומדת על הגוף. כמ"ש נר אלהים נשמת אדם: (ז) צעדי אונו. צעדי כחו, מצייר הכח כעצם מופשט שבתולדתו יצעד פסיעות צרות ויצר אש: (ח) שלח. כמו בעד השלח יפלו, חרב הנוקב כמש"ש, שבכה כמו שבכים מעשה שבכה (מ"א ז') מין רשת: (ט) צמים. הקשרים

קשת ומגן

באור הענין

י"ל ג"כ צ"ר חזק שהוא לו יסוד, שהיא נפשו האלהית שגם בעת שתעזב הארץ. ר"ל שימות הגוף הארצי. בכל זאת הצור והיסוד לא ימוש. דהיינו שהנפש האלהית תשאר בחיים ותחיה לנצח. וא"כ וכי למענך בעבור שאתה רוצה להתלונן על מעשי ה'. נאמר שבעת תעזב הארץ וימות הגוף ויבלה. גם הצור יעתק ממקומו, דהיינו שאז תמות גם הנפש עם הגוף: (ה) גם. אולם זה יהיה ברשע. שאצלו תמות גם הנפש מיתת עולם. וזה התשובה על שאלת רשע וטוב לו. כי סופו יהיה לאבדון שתכרת נפשו הרוחניות שהוא אור הגויה ונרה. ור"ל שהרשעים לא לבד שגופם ימות. כי גם האור שלהם ידעך. שהיא הנפש המאירה אל הגוף. ולא יגה שביב אשו כי עת ידעך האור מן הנר. דרך האש לשוב כמה פעמים אל הפתילה ולהגיה שנית. אבל הרשעים אחר שידעך נרם. לא יגה אשו השובב ותוזר אל הפתילה. ר"ל שנפשם תכרת ולא תשוב עוד להיות באור החיים: (ו) אור, בעת שחשך האור אשר באהלו. שהוא אור החיים הגשמיים. אז גם נרו אשר עליו. שהיא נר הנשמה. ידעך ג"כ. ויכבה חיי הגוף עם חיי הנפש שניהם יחד: (ז) יצרו. מצייר איכות מפלתו. שבזקנתו צעדי כחו צרים. ועצתו תשליכהו ותרחיקהו מעליה. עד שבלכתו בלא עצה בצעדים קצרים ילכד בקל בפח המוכן להשחיתו: (ח) כי. עתה מצייר איכות לכידתו בפח. הרשת שפורשים סביב הפח שבו צודים את הבע"ח אל הפח. הוא כבר דבוק ברגליו. ויצא שולח ונוקב את רגליו בהרשת, ומתהלך על שבכה שבכ"מ שהולך, הרשת הולך עמו. עד שמתקרב אל הפח: (ט) יאחז, ואז ילכד בקלות גדול. שאם רק יאחז את הפח בעקבו. כבר יחזק עליו צמים. שהם הקשורים של הפח שבו נקשרו רגלי הנלכד יקשרו רגליו בחוזק גדול. עד שלא יוכל להוציא רגליו משם: (י) טמון, והיה דרך צידי חיות להטמין חבל בארץ במקום דריכת החיה, ומלכודה שבה ילכדו אותה בלכתה, ועל פי זה מצייר חבלו שבו ילכדו אותו שהוא טמון בארץ עד שלא ירגישהו, ומלכודתו מוכנת על הנתיב אשר הוא הולך שמה: (יא) סביב, ודרך צידי חיות להפחיד

עָלָיו צַמִּים: י טָמוּן בָּאָרֶץ חַבְלוֹ וּמַלְכֻּדְתּוֹ עֲלֵי נָתִיב: יא סָבִיב בִּעֲתֻהוּ בַלָּהוֹת וֶהֱפִיצֻהוּ לְרַגְלָיו: יב יְהִי־רָעֵב אֹנוֹ וְאֵיד נָכוֹן לְצַלְעוֹ: יג יֹאכַל בַּדֵּי עוֹרוֹ יֹאכַל בַּדָּיו בְּכוֹר מָוֶת: יד יִנָּתֵק מֵאָהֳלוֹ מִבְטַחוֹ וְתַצְעִדֵהוּ לְמֶלֶךְ בַּלָּהוֹת: טו תִּשְׁכּוֹן בְּאָהֳלוֹ מִבְּלִי־לוֹ יְזֹרֶה עַל־נָוֵהוּ גָפְרִית: טז מִתַּחַת שָׁרָשָׁיו יִבָשׁוּ וּמִמַּעַל יִמַּל קְצִירוֹ:

רש"י

זכרו

יאחזנו: (י) טמון בארץ. תחת רגליו: חבלו. חבל מצודתו אשר ילכד בה: ומלכדתו. טמון עלי נתיבו כמה שמוטמנין חבל מלכודת לעשות: (יא) בלהות. שדים: והפיצהו לרגליו. (ינפצוהו) יתבעטוהו על הארץ: (יב) אנו. בניו: לצלעו. אשתו: (יג) יאכל בדי עורו. ויאכל כל אשר בדיו בניו ובנותיו: בכור מות. שר המות, כמו (תהלים פ"ט) גם אני בכור אתנהו: (יד) ינתק מאהלו. מאשתו: מבטחו. שהיא בטוחה בו. (מבטחו) מבטחת שלו היא בוטחת עליו. והיא תצעידהו ותשלחהו (מעליה) לקבר למלך השדים: (טו) תשכון: היא באהלו אלמנה: מבלי לו. (שלא תהא שלו) שהרי מת. וסוף יזורה על נוהו

מצודת דוד

האחזנו בעקב רגלו להיות נלכד בה והמקום יחזק עליו את הצמאים וסבוכי הרשת: (י) טמון. חבל הפח אשר ילכד בה יהיה טמון בארץ לבל ירגיש בה להיות נשמר מלכד: ומלכדתו. הפח אשר ילכד בה תהיה פרושה עלי נתיב מקום מהלכו ואמר במשל לשון הנופל בלכידת החיות: (יא) סביב בעתהו. סביבות מהלכו בעתוהו שדים מבהילים ופרשו הפח אל רגליו לנפול בה מחרדת הבעתה: (יב) יהי רעב. הרעב יהיה על בניו ומקרה רע מוכן על אשתו: (יג) יאכל. ישחית ענפי עור גופו הם האיברים שהם כבדים אל האילן וחזר ופירש אשר שר המות הוא ישחית את בדיו (וזכר העור ולא הבשר לפי שהעור נראה על פני הגוף ממעל): (יד) ינתק. יסתלק מאשתו: מבטחו. ר"ל מבטח שלו מה שהיתה בוטחת עליו: ותצעידהו. היא תוליך אותו אל הקבר למסרו ביד גדול השרים: (טו) תשכון. והיא תשכון באהלה מבלי לו כי הוא מת ואיננו ובסוף תחרב נוהו כאלו פזרו עליו גפרית בוערה: (טז) מתחת. השרשים אשר מתחת יתייבשו והענף אשר ממעל יכרת:

מצודת ציון

צמאים: (י) טמון. נסתר: נתיב. דרך: (יא) בעתוהו. מל' בעתה: בלהות. הוא השוק מן בהלות וכן בלהות אתנך (יחזקאל כ"ו): והפיצוהו. יפזרו כמו והפיץ ה' (דברים כ"ח): (יב) אונו. בנים הבאים מכחו וכן וראשית אוני (בראשית מ"ט): ואיד. מקרה רע כמו הלא איד לעול (לקמן ל"א): לצלעו. לאשתו ע"ש שנא' ויבן וגו' את הצלע וגו' לאשה (בראשית ב'): (יג) בדי. ענפי כמו ותעש בדים (יחזקאל י"ז) והוא מושאל על האיברים: בכור. ענין שר כמו גם אני בכור אתנהו (תהלים פ"ט): (יד) ינתק. יעתק: מאהלו. זו אשתו וכענין זה אחז"ל על וישב מחוץ לאהלו (ויקרא י"ד): ותצעידהו. מל' צעדה והלוך: (טו) יזרה. יפוזר כמו זורה את גורן (רות ג'): נוהו. מדורו: (טז) ימל. יכרת כמו ימולל ויבש (תהלים צ'): קצירו. ענפו כמו ועשה קציר (לקמ'

קשת ומגן

באור הענין

את החיה ע"י כלבים, שע"כ תרוץ ע"י הפחד ותפול בהפח ותלכד. עפ"ז מצייר שבלהות השדים עומדים סביב ומבעתים אותו למען יפול בהפח, והם עצמם מפיצים את הפח לרגליו: (יב) יהי, ואז כשנלכד בפח של המות: אז המית שהוא הגורם לו אניות. יהיה רעב. וכן האיד הנכון לצלעו שהוא אשתו הוא גם כן רעב ולא ישבע, עד כי. (יג) יאכל בדי עורו. שיאכל את סעיפי עורו. ואח"כ הבכור מות יאכל גם את בדיו, שהוא בשרו ועצמותיו. וכ"ז כיון על איוב איך נלכד ע"י השטן ובלהותיו ואיך השחית את עורו ואת בשרו. וגם יל"פ מ"ש יאכל בדיו היינו את בניו שהם סעיפיו המסתעפים ממנו: (יד) ינתק, ואז ינתק גם מבטחו, שה"א הנפש הנצחיית שהיא מבטח האדם אחר המות. גם היא תצא מאהלו שהוא גופו. ותצעידהו למלך בלהות. שימסר למלך השדים ליסרו ולהענישו: (ט') תשכון, נפשו תשכון באהלו מבלי לו, באהל שלו שנעשה מדבר הבלוי, היינו בבשר הגוף הבלוי ונרקב בקבר תשכון נפשו שם להבלות עמו ולהרגיש בצערו, ועל נוהו יזורה גפרית לשרפו באש של גיהנם: (טז) מתחת שרשיו יבשו, הוא גופו, וממעל ימל קצירו הוא מעשיו וכל פעולותיו: (יז) זכרו, ע"כ יאבד זכר מעשיו מני ארץ, ולא ישאר שמו שהוא עצמותו, ר"ל נפשו ונשמתו. על פני חוץ בעולם העליון שהוא חוץ לארץ הגוף: (יח) יהדפוהו מאור אל חשך, כי שם ישב בארץ חשך, ולא יאיר באור החיים הנצחיים. שהוא חיי התורה והנפש, ומתבל ינדוהו, כי אין לו השארת הנפש באופן הזה, ומפרש, כי: (יט) לא נין לו ולא נכד בעמו, שגם שארית בניו יאבדו, ולא ישלב

באור המלות

של הפח, כמו מכשול למתחך: (י) חבלו. כמו טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו רשת מוקשים שתו, שהחבלים באים עם הפח ורשת סביב לו: (יא) בעתוהו בלהות. שם בלהה בא על השדים תמיד כמ"ש ישעיה י"ז ותבין מלילם א כמ"ש ישעיה כ"ד על פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ, עי"ש: (יב) אונו. מענין אוניות המסבב אניותו, ויל"פ שהוא מלשון און ושבר: (יג) בדי עורו, בדיו. בד משתתף עם סעיפים, יאכל סעיפים של עורו, ומוסיף שיאכל סעיפים עצמה שהוא בשרו. בכור מות, שר המות, הממונה שראשי עליו, כמו אף אני בכור אתנהו: (טו) מבלי. שיעורו תשכון באהלו אשר לו מבלי, מדבר הבלה, ושרשו בלה, כמו דלי מן דלה, והכרו ואתה חשקת נפשי משחת בלי (ישעיה ל"ח):

יז זִכְרוֹ־אָבַד מִנִּי־אָרֶץ וְלֹא־שֵׁם לוֹ עַל־פְּנֵי־חוּץ׃ יח יֶהְדְּפֻהוּ מֵאוֹר אֶל־חֹשֶׁךְ וּמִתֵּבֵל יְנִדֻּהוּ׃ יט לֹא נִין לוֹ וְלֹא־נֶכֶד בְּעַמּוֹ וְאֵין שָׂרִיד בִּמְגוּרָיו׃ כ עַל־יוֹמוֹ נָשַׁמּוּ אַחֲרֹנִים וְקַדְמֹנִים אָחֲזוּ שָׂעַר׃ כא אַךְ־אֵלֶּה מִשְׁכְּנוֹת עַוָּל וְזֶה מְקוֹם לֹא־יָדַע־אֵל׃

יט א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב עַד־אָנָה תּוֹגְיוּן נַפְשִׁי וּתְדַכְּאוּנַנִי בְמִלִּים׃ ג זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים תַּכְלִימוּנִי לֹא־תֵבֹשׁוּ תַּהְכְּרוּ־לִי׃

אלף נח · רש"י · ואו

נפרית: (יח) יהדפוהו. מן השמים: (יט) נכד, בן הבן: (כ) נשמו אחרונים. תמהו בשומעם אל איד אשר בא לו: שער. לא יתכן להיות מגזרת שער שאין מעם שער (בשי"ן אלא בעי"ן). ואינו נהפך לקמץ באתנחתא וסוף פסוק. ל"א: (כא) אלה משכנות עול. זה אחריתם:

יט (מענה איוב) (ב) תוגיון. לשון תוגה: עשר פעמים. עשר פרשיות יש עד כאן: תהכרו לי.

מצודת ציון

י"ד): (יז) חוץ. ענין שוק כמו ותולות תשים לך בדמשק (מ"א כ'): (יח) יהדפהו. ענין דחיה וכתישה כמו אל ידפנו (לקמן ל"ב): ינדוהו. מלשון נדידה: (יט) נין. זה הבן: נכד. זה בן הבן: שריד. שיור כמו שריד ופליט (ירמיה מ"ב): (כ) נשמו. תמהו כמו פנו אלי והשמו (לקמן כ"א): שער. כמו סער בסמ"ך:

יט (ב) תגיון. מל' יגון: (ג) תהכרו. מלשון נכרי וזר:

מצודת דוד

(יז) זכרו. יפרש המקרא שלפניו לומר זכרו יהיה אבוד מן הארץ כי לא ישאר מי מבניו ובעבור זה לא יהיה לו שם ע"פ חוצות העולם כי ישכח שמו: (יח) יהדפהו. צרות הבאות עליו יהדפו אותו מאור העולם אל חשכת הקבר: ומתבל. מן העולם ינידו אותו וכפל הדבר במ"ש: (יט) לא נין. לא ישאר לו בתוך עמו לא נין ולא נכד ולא ישאר מי מהם במקום שהיה גר שם כי מהם ימותו ומהם ילכו שבי אל עם אחר: (כ) על יומו. על מקרה יומו יתמהו האחרונים הרואים מפלתו והקדמונים אשר ראוהו עוד ברום הצלחתו הנה עתה יחרדו מ"ד ויאחזם רעד כמו מרוח סערה: (כא) אך אלה. ר"ל הנה לצדיק לא יקרה כזאת אך מקראות קשות כאלה באים על משכנות העול וכמו זה בעצמו בא על מקום איש אשר לא ידע אל ר"ל המקצר בחכמה לדעת את האלהים (העולה מהמענה הזאת כי ישיב לאיוב לומר שלא יודה לדבריו שאין המקום משגיח בעולם אף כי יצעק לומר שהוא מיוסר על לא חמס והביא ראיה ממפלת הרשעים בעולם עצמם עד כי ישכח שמם ולא יקרה כן לצדיקים וגם בעבור הרעה הבאה על איוב הנה יתכן כי באה לו בעבור שקצר בעבודת האל ומיעט בחכמה לפי הכנתו המרובה אשר ישוה לאלהים העושה עול:

יט (ב) עד אנה. עד מתי תצערו את נפשי ותדכאו אותי באמרי קנטור: (ג) זה עשר פעמים. כי עד הנה ענה איוב חמשה מענות ורעיו השיבו למולם חמשה מענות בדברי קנטור ולזה אמר שלא הכלמתם אותי זה עשר פעמים כי גם מה שלא קבלו מאמריו לכלמה תחשב לו: לא תבשו. איך לא תבושו להעיז פנים למולי ותעשו את עצמיכם כאלו

באור המלות

(יז) זכרו, שם לו. כבארתי אלי תמיד שהשם מורה על עצם הדבר, והזכר יורה על מעשיו, והזכר שלו היה בארץ נאבד, והשם שהוא עצמות האדם שהוא אינו בארץ רק בהון בעולם העליון, לא נאבד כי לא היה במציאות, כי אין לו נשמה רוחנית, לכן אמר לא שם לו: (כא) משכנות עול. נגד אבדן הבנים והגוף ממשכנותיו בעוה"ז, אומר שזה מצד שהוא עול וראוי לעונש, אולם אבדן הנפש בא לו ע"י הכפירה והכחשה שעי"ז א"ל חלק בעוה"ב, וזה מקומו בטבעו שלא יעמוד במשפט מצד שלא ידע אל והכחיש באלוה ממעל: (ג) תהכרו. מענין הכרה, תדברו באופן שיהיה נכר שאתם

קשת ומגן · באור הענין

שריד במגוריו. שגם גרי ביתו יאבדו עמו: (כ) על יומו נשמו אחרונים. כי הוא העונש היותר מבהיל בין בדור זה בין בימי קדם, שכל הדורות שהאמינו בהשארת הנפש וחרדו מאד מפני הכריתה הזה והאבדון הנצחי: (כא) אך, ר"ל אבל לא כדבריך שאין השארת הנפש כלל, כי הצדיקים נפשם צרורה בצרור החיים, וגם שהם בני אדם אשר לא פשעו כ"כ יש להם חלק לעוה"ב, ואלה רק משכנות עול, שבו ; יכרת ולא יהיה לו קיום אישי ולא קיום מיני, וגם בזה כיון על איוב שנכרתו בניו ומעשיו וגם נפשו תאבד שאחר שאינו מאמין בהשארתו הוא מאלה שאין להם חלק לעוה"ב:

פתיחה למענה האחד עשר מענה איוב

גם על שפת בלדד לא ערך תשובתו עדיין, כי חכה להשיב לשלשת הריעים יחד כנ"ל בפתיחה למענה איוב הקודמת, רק התמרמר מאד על מה שמכאיבים אותו בדברים מרים ובחרפה ובוז, שהגם שידבר דבר לא נכון בתמונה אין אדם נתפס על צערו, ורואה הוא שכולם נהפכו לאויבים לו, וכאלו באו להוסיף מכאב על מכאוביו וירדפוהו כצרים מבלי חמלה, והוא מוסר משפטו לדורות הבאים אשר יצדיקוהו בריבו, ומוסר דין עליהם לשמים, על אשר ירדפו איש נגוע חולי כזוהי ונכאה לבב למותת, וספר צערו וצרתו. ומזהירם שיפחדו מעונש ה' על אונאת דברים אשר יונוהו תחת אהבתם:

יט (ב) עד אנה תוגיון נפשי, א"ש לו שנפשו תאבד מארץ החיים, כי בכל מ"ש בעונש הרשע כיון על איוב: (ג) זה עשר פעמים תכלימוני, כי גם אליפז וצופר אמרו לו שהוא רשע

ד וְאַף־אָמְנָם שָׁגִיתִי אִתִּי תָּלִין מְשׁוּגָתִי׃ ה אִם־אָמְנָם עָלַי תַּגְדִּילוּ וְתוֹכִיחוּ עָלַי חֶרְפָּתִי׃ ו דְּעוּ־אֵפוֹ כִּי־אֱלוֹהַּ עִוְּתָנִי וּמְצוּדוֹ עָלַי הִקִּיף׃ ז הֵן אֶצְעַק חָמָס וְלֹא אֵעָנֶה אֲשַׁוַּע וְאֵין מִשְׁפָּט׃ ח אָרְחִי גָדַר וְלֹא אֶעֱבוֹר וְעַל־נְתִיבוֹתַי חֹשֶׁךְ יָשִׂים׃ ט כְּבוֹדִי מֵעָלַי הִפְשִׁיט וַיָּסַר עֲטֶרֶת רֹאשִׁי׃ י יִתְּצֵנִי סָבִיב וָאֵלַךְ וַיַּסַּע כָּעֵץ תִּקְוָתִי׃ יא וַיַּחַר עָלַי אַפּוֹ וַיַּחְשְׁבֵנִי לוֹ כְצָרָיו׃ יב יַחַד ׀ יָבֹאוּ גְדוּדָיו

רש"י

תתנכרו לי: (ד) אתי תלין. אני הוא הלוקה מכות על משוגתי: (ה) אם אמנם. אתם נוספים עלי לצרתי: ותוכיחו עלי חרפתי. מראים ומוכיחים חרפתי על פני: (ז) אצעק (על) חמס. ולא אענה: (י) ויסע. לשון

מצודת דוד

אתם נכרים וזרים ממני ולא ידעתם אותי: (ד) ואף אמנם וגו'. אף אם אפשר שגיתי לעשות הרע הלא אתי לבד תלין משוגתי ר"ל הלא לא ראיתם ממני מאומה רע אולם יוכל להיות שעשיתי הרע ביני לבין עצמי בהצנע ומה לכם עלי כי איך תוכלו לדעת מסתרי: (ה) אם אמנם. אשר האמת הם שאתם מגדילים עלי כזון כי תוכיחו לברר עלי חרפת עוני מרוב המכאוב שבאה ומזה תשפטו שיש בי עון רב: (ו) דעו. הנה לא כן הוא אך דעו איה פה המתווכחים עמדי כי אלוה מעוות משפטו אף רשתו אשר סיבב עלי ללכדני היה בעוות לא בעבור עון מה: (ז) הן אצעק. הנה אני צועק על החמס הנעשה לי ואין לי מענה: ואין משפט. אין לי משפט הגמול הראוי: (ח) ארחי גדר. עשה גדר בדרך מהלכי ולא אוכל לעבור אף שם את החשך במקום נתיבתי ר"ל לא אוכל להציל הפגעי כדבר מן הדברים: (ט) הפשיט. הסיר כבודי מעלי ואני לבוז בעיני הכל: עטרת ראשי. ר"ל ממשלתי: (י) יתצני. נתץ אותי מסביב ואני הולך נתוץ ולא אוכל להרפא: ויסע. עקר ממני תקותי כמו המסיע לעקור עץ אילן ממקומו אשר לא ישוב עוד למקומו לתקעו שוב כבתחלה כן לא אקוה עוד לחזור לקדמותי: (יא) ויחשבני. יחשב אותי כאלו הייתי מי מצריו ועי"ז ירבה להכות בי: (יב) יחד. כי גדודי המכאובות באו כאחת והלכו בדרך סלולה וכבושה ולא תעה מי מהם בדרך מהלכו והמה חונים סביב לאהלי ולא הלכו

מצודת ציון

(ד) שגיתי. מלשון משגה ובגגה: תלין. מל' לינת לילה ור"ל בהסתר: (ה) אם אמנם. אשר אמנם: ותוכיחו. מלשון הוכחה וברור: (ו) ומצודו. כענין רשת וכן ונתפש במצודתי (יחזקאל י"ב): הקיף. מל' הקפה וסבוב: (ז) אשוע. אצעק: (יב) גדודיו. מחנות: ויסלו. מל' מסילה והדרך כבושה:

באור הענין

שהגם שדברו בסתם על רשע דעלמא. הלא לא תבושו תהכרו לי, תדברו באופן שיהיה ניכר שכונתכם לי, וכל מה שאמרתם בעונשי הרשעים הכל כונתכם אלי, באשר כל זה קרה לי: (ד) ואף, גם אם אמין לכם כי שגיתי בדעותי בעקרי האמונה, הלא על זה אין מגיע לי עונש גדול כ"כ, כי הלא אתי תלין משוגתי, הלא לא פרסמתי מעולם דעות אלה ברבים והיו רק דברים שבלב ובמחשבה שטעיתי בעיון, ואין מגיע לי על זה עונשים גדולים כאלה: (ה) אם אמנם עלי תגדילו, ומה שאתם תרצו להגדיל עוני לפי העונש שנענשתי. ותוכיחו עלי חרפתי, שמן היסורים עצמם תוכיחו את חרפתי. שמזה תבררו שעוני גדול מנשוא. אין מזה ראיה כי. (ו) דעו אפו כי אלוה עותני. שהיסורים האלה אינם כפי הדין רק בעוות הדין ובעול, ומצודו עלי הקיף. ופה הלשון שאמר בלדד כי שולח ברשת ברגליו. ואמר שהקיף עלי מצודו שלא במשפט רק בעוות הדין: (ז) הן אצעק חמס. וע"ז עצמו אצעק חמס כי נעשה אתי חמס ועשק. אבל ולא אענה. מצייר כמי שנפלו עליו שודדים בדרך וצועק לעוברים ושבים ואין עונה. ואח"כ אשוע לפני שופטי ארץ לבקש ישועה, ואין משפט: (ח) ארחי. ועדיין היה לי תקוה שאעבור משם אל שופטים הגדולים אשר במדינה לבקש משפט מלפניהם. אבל הוא גדר ארחי עד שלא אוכל לעבר משם. ואחשב ללכת בנתיבות הקטנות של יחידים ועליהם שם חשך ולא אראה את מקומם: (ט) כבודי, עתה לייר מה שעשה לו אחר שלכדו במצודתו, שאז הפשיט את כבודו ועטרת ראשו. הוא מה שלקח עשרו וגדולתו. ואח"כ. (י) יתצני סביב. מה שהרג את בניו סביבו. ויסע את תקותי בעץ שעוקרים אותו משרשיו. כן עקר תקותו עם השורש. והוא מה שייסר את גופו במכאובים שאין להם רפואה: (יא) ויחר. אח"כ גרה עלי את אפו. מציין את האף כעצם מופשט שלית ס'. וס' גירה אותו על איוב. ויחשבני, והאף חשב אותי שאני לו כצריו. ועי"כ. (יב) יחד יבואו גדודיו. שלח עלי את גדודיו. וכולם יבואו עלי למלחמה. ויכבשו את דרכם עלי עד שחנו סביב לאהלי. ורמז בזה אם על גדודי שבא וכשדים שגרה עליו אף ה' ברשותה. אם על ריעיו שהם ג"כ גדודי אף ה' אשר יחשבו אותו כאחד מצוררי ה' המכחישים השגחתו. והמה לוחמים בו בדברים קשים

קשת ומגן

באור המלות

מכונים לי, ומלאוהו שפ"א הפעל בה', הכרת פניהם ענתה בם (ישעיה ג'), שהם הרושמים שבם יכירו על הפנים את הנפון בלב, וכן פה ר"ל שיש רושמים בדבריכם שבם יוכרו מחשבותיכם: (ז) אשוע. הוא הצועק לישועה, ויצדק על הצועק לפני השופט שבידו להושיע ע"י משפט: (ח) ארחי,

ומריס

וַיָּסֹלּוּ עָלַי דַּרְכָּם וַיַּחֲנוּ סָבִיב לְאָהֳלִי׃ יג אַחַי מֵעָלַי הִרְחִיק וְיֹדְעַי אַךְ־זָרוּ מִמֶּנִּי׃ יד חָדְלוּ קְרוֹבָי וּמְיֻדָּעַי שְׁכֵחוּנִי׃ טו גָּרֵי בֵיתִי וְאַמְהֹתַי לְזָר תַּחְשְׁבֻנִי נָכְרִי הָיִיתִי בְעֵינֵיהֶם׃ טז לְעַבְדִּי קָרָאתִי וְלֹא יַעֲנֶה בְּמוֹ־פִי אֶתְחַנֶּן־לוֹ׃ יז רוּחִי זָרָה לְאִשְׁתִּי וְחַנֹּתִי לִבְנֵי בִטְנִי׃ יח גַּם־עֲוִילִים מָאֲסוּ בִי אָקוּמָה וַיְדַבְּרוּ־בִי׃ יט תִּעֲבוּנִי כָּל־מְתֵי סוֹדִי וְזֶה־אָהַבְתִּי נֶהְפְּכוּ־בִי׃ כ בְּעוֹרִי וּבִבְשָׂרִי דָּבְקָה עַצְמִי וָאֶתְמַלְּטָה בְּעוֹר שִׁנָּי׃ כא חָנֻּנִי חָנֻּנִי אַתֶּם רֵעָי כִּי יַד־אֱלוֹהַּ נָגְעָה בִּי׃ כב לָמָּה תִּרְדְּפֻנִי כְמוֹ־אֵל וּמִבְּשָׂרִי לֹא תִשְׂבָּעוּ׃

רש"י

עקירה : (יב) ויסלו . מלשון מסילה : (יג) אך זרו . לשון אכזר : (יז) לבני בטני . לאותן שגדלתי בביתי כאילו הם בני : (יח) עוילים מאסו בי . נבזה אני בעיני נערים וכ"ש בעיני שרים : (כ) דבקה עצמי . שאני כחוש מעבי בשרי : בעור שני . כל בשרו היה לקוי בשחין ובתולעים חוץ מחניכי שיניו : (כד) בעט ברזל. יחצבון בצור.

מצודת ציון

(יג) זרו . מל' זר ונכרי : (יד) ומידעי . אוהבי ומכירי כמו ומודע לבינה תקרא (משלי ז') : (יז) זרה . רצוני כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה ל"ז) : וחנותי . מל' תחנה : (יח) עוילים . נערים וכן ישלחו כצאן עויליהם (לקמן כ"א) והוא מל' עול נערים (ישעיה ס"ה) : (יט) נהפכו בי . נהפכו עלי וכן הבהמה אשר אני רוכב בה (נחמיה ב') ומשפטו עליה : (כא) חנני .

מצודת דוד

לכס תיד : (יג) אחי . גדודי המכאוב הרחיקו מעלי את קרובי כי בעבורם יחשבוני לרב פשע : וידעי . אשר היו יודעי לפנים הנה עתה לא ידעוני וסאם אך זרו ונתנכרו ממני : (יד) חדלו קרובי . לבוא אלי לבקרני : (טו) גרי . הדרים בביתי והשפחותי : לזר תחשבני . יחשבו אותו לאיש זר ופייתי בעיניהם כאיש נכרי אשר לא ידעוהו מעולם : (טז) במו פי . אף כי אתחנן לו בפי והדבר אליו רכות עכ"ז לא ישיב לי : (יז) רוחי . רצוני בדבר התשמיש זרה לאשתי ולא תאבה לעשותה ואף כי אתחנן לה להעמיד פרי בטן ושמה בני ע"מ אינה נשמעת לי : (יח) גם עוילים . אף הנערים מאסו בי וכאשר אקומה לפניהם לכבדם ושמה ידברו בי דברי בוז ולא יחשבו כבודי למאומה : (יט) תעבוני . כל אנשי עצתי תעבו אותי : וזה . כ"א מהעומדים פה לפני אשר אהבתי מעולם הנה נהפכו עלי לאויבים ויחרפו אותי : (כ) בעורי . לגודל הרזות דבקה עצמי בעורי ובשרי ועל כי נשאר מעט מן הבשר נדבק העצם גם בהעור : ואתמלטה . אין מתום בבשרי וכולו מוכה ונגוע ורק נמלטתי מן הלקוי בהבשר הדבוק בשורש השנים הדומה לעור : (כא) חנוני . חוסו וחמלו עלי אתם רעי ולא תוסיפו לחרפני כי מכת יד אלוה נגעה בי ודי לי בצער הזה : (כב) למה תרדפוני . ר"ל למה תצערו אותי בדברי חרוף כמו שמצער אותי האל בהבאת המכאוב וכי עדיין

קשת ומגן

באור המלות

בתיבותי . האחת מיוחד לרבים , והנתיבות הם ליחידים , כמ"ש בכ"מ : (טו) לזר , נכרי . הזר הוא רק מי שאינו מבני הבית או הזר אצל הדבר הזה , כמו ישראל בתרומה וכדומה , והנכרי הוא הבא מארץ רחוקה (ישעיה כ"ח) : (כ) ואתמלטה בעור שני . בעור , מענין ושלח את בעירו ובער בשדה אחר , שהיא האכילה הבהמיית , והבהמה מעלה גרה כי אין לה שינים , ואני כגם שיש לי שינים ולעסתי המאכל בשני (וא"ל שהעלה גרה שטבע זו לא שם ה' רק בבהמות שא"ל שינים ללעוס המאכל היטב) , וכ"ז אמלט

באור הענין

ומרים בקנאתם גה': (יג—יד) אחי. ועל ידי גדודי האף שחונים סביבי אין איש בא אלי אף אחי וקרובי ומיודעי: (טו) גרי ביתי. מי יתן שלזר תחשבוני כי אני נכרי הייתי שאני בעיניהם כנכרי שבא מארץ רחוקה שאין מכירים אותי כלל מאיזה אומה ולשון הנכי : (טז) גם לעבדי קראתי ולא יענה, הגם שבמו פי אתחנן לו בכל זה לא ישים לב לתחנוני : (יז) רוחי זרה גם לאשתי , וחנותי ותחנוני זרה גם לבני בטני . שהם בני הבנים . או שהיה לו עוד בנים מפלגשים : (יח) גם עוילים . נערים עושים עול גם המה מאסו בי , כי עת אקומה מן הוכוח ידברו בי לאמר . כי . (יט) תעבוני כל מתי סודי . ידברו עלי גנאי . אשר כל מתי סודי שהם שלשת ריעי תעבו אותי כי דברו אתי קשות . וגם זה הריע אשר אהבתי , שהוא בלדד שהיה נחשב לו לאוהב יותר מכולם (כי תוכחת הראשון לא התחיל בלדד עליו שחטא כמו שהחליטו אליפז וצופר) ועתה . מתי סודי וזה אהבתי , כולם תעבוני ונהפכו בי לאויבים : (כ) בעורי ובבשרי דבקה עצמי . עצמי דבקה בצד אחד בעור (כי אזל הבשר שבין העצם לבשר) . ובצד אחר דבק אל בשרי . שהוא בשר של איברים הפנימים שנסרכו אל העצמות . ועי"כ ואתמלטה בעור שני . אתמלט ואפליט ואקיא את מאכל שני . ואני כבהמה וכבעיר אשר תאכל ותעלה גרה את המאכל מן המעים . כן ימלט המאכל לחוץ . כי המעים וכלי המזון סרוכים אל העצמות ואין עושים פעולתם : (כא—כב) חנוני . וא"כ אבקש אתם ריעי עשו אתי חנינה אחר שיד אלהים נגעת

כג מִי־יִתֵּן אֵפוֹ וְיִכָּתְבוּן מִלָּי מִי־יִתֵּן בַּסֵּפֶר וְיֻחָקוּ׃ כד בְּעֵט־בַּרְזֶל וְעֹפָרֶת לָעַד בַּצּוּר יֵחָצְבוּן׃ כה וַאֲנִי יָדַעְתִּי גֹּאֲלִי חָי וְאַחֲרוֹן עַל־עָפָר יָקוּם׃ כו וְאַחַר עוֹרִי נִקְּפוּ־זֹאת וּמִבְּשָׂרִי אֶחֱזֶה אֱלוֹהַּ׃ כז אֲשֶׁר אֲנִי ׀ אֶחֱזֶה־לִּי וְעֵינַי רָאוּ וְלֹא־זָר כָּלוּ כִלְיֹתַי בְּחֵקִי׃

כי

רש"י

ואח"כ מעבירין את העופרת עליהם להם לאותיות מבלה שתרורית להכירם וכן דרך חוקק אבן. ולא יתכן לפרש עם של עפרת שהרי כך הוא אצל האבן : (כה) ואני ידעתי גואלי חי. וא"ו זה חוזר למעלה אתם תרדפוני ואני ידעתי גואלי חי ליפרע והוא יתקיים ויעמוד: ואחרון על עפר יקום. לאחר שיבלו כל שוכני עפר הוא אחרון עמוד. יקום יתקיים: (כו) ואחר עורי נקפו זאת. והם אינם נותנים לב לגואלי. אלא אחר מכת עורי נקפו נגפו ונקרו. הקניסה והרדיפה הזאת שאמרתי שבאה לי כנוקף ומותך בעורי כמו (ישעיה י') ונקף סבכי היער:

מצודת דוד

אינכם שבעים מן המאכול אשר בבשרי ולמה תוסיפו עוד אשר להכאיב נפשי באמרי הרוף: (כג) מי יתן אפוא. מי יתן לי איש ואיש פה כעושה ויכתבון אמרי ומי יתן ויוחקו בספר והוא כפל ענין במ"ש: (כד) בעט ברזל. ויהיו חקוקים בעט ברזל ויותך עופרת בחללי החקיקות למען יהיה הכתב ניכר ומתקיים ואת הכתב עצמו יחצבון בצור למען יעמוד לעד ויכתבו דור אחרון הדין עם מי כי מאוד הבעו לפי לומר שבאו עלי היסורים בעבור קולר השתדלותי דעת את ה': (כה) ואני ידעתי. אבל לא כן הוא כי הן אני ידעתי שה' הגואל נפשי להגיע אליה ההצלחה הוא חי וקים לעד וכאשר תחרב כל העולם יתקיים הוא אחרון על העפר וא"כ יודע אני מה שאפשר לדעת: (כו) ואחר עורי. ועכ"ז דמו מכותי עד אחר שכלה עורי שברו גם את העצם הזאת עם כי הייתי רואה אלוה ומשיג אותו כדבר האפשר יותר

מצודת ציון

מל' חניגה ותחלה: (כג) בספר. במגלה וקרוי ספר ע"ש סופו: ויחקו. מל' חקיקה: (כד) בעט. בקולמס כמו עט סופר (תהלים מ"ה): יחצבון. החקיקה בסלע קרוי חציבה: (כו) נקפו. ענין שבירה כמו ונקף סבכי היער (ישעיה י'): אחזה. אראה כמו ואתה תחזה (שמות י"ח): (כז) בחקי.

באור הענין

בי בנגעים, וא"כ הלא מבשרי **לא תשבעו** כי הבשר מלא נגעי ה' ולא יאכל. וא"כ א"א שתרדפוני להנאתכם לאכול את בשרי. וא"כ **למה תרדפוני כמו אל** שרדף אותי בלא שום הנאה. מה לכם לרדוף אותי באופן זה: (כג) **מי יתן אפו**. אומר הגם שבדור הזה הם מרשיעים אותי על תלונותי. **מי יתן שיכתבון מלי**. ומוסיף שמי יתן אשר מלי **יוחקו בספר**. להיות לזכרון לדור הבא. ומוסיף מי יתן אשר. (כד) **בעט ברזל ועופרת בצור יחצבון**. כדי שישארו הדברים קיימים עד דור אחרון, ואז. (כה) **ואני ידעתי**. בטח, **כי גואלי חי**. שימצא בעת מן העתים איש חי בימים ההלה אשר יקרא את דברי ויגאל את דמי ויריב ריבי להצדיק אותי. הגם **שהאחרון על עפר יקום**. הגם שאיש הזה יהיה מן הדור האחרון שיקום עוד על עפר. עכ"פ בהכרח ימצא איש בעת מן העתים שיקבל דעתי ושמתי ויצדיק אותי עת יקרא דברי הכתובים על ספר ועל לוחות אבנים: (כו—כח) **ואחר**. לעומת מה שנחמוהו בהשארת הנפש שאז יחזה את האלהים ויתענג על טובו. אומר הוא להם. הכי **אחרי עורי זאת אשר נקפו**. אשר ניקף ונכתת בפצעים עד שנשחת כל העור ונמסס, או הכי **מבשרי** (אשר ניקף ונדכא כולו) הכי מהם **אחזת אלוה**? **אשר על כן תאמרו מה נרדף לו**? שאתם תאמרו שאיני נרדף כלל **כי שורש דבר נמצא בי**. שעדיין נמצא בי השורש כהוא הנפש שהיא השרש אל הגוף והיא לא נשחתה ע"י הנגעים שהשחיתו את הבשר. ועי"כ תאמרו שאיני נרדף כלל. ואני אשאלכם הכי אחרי עורי הניקף אוכל לחזות אלוה ולאור באור החיים? הלא **אשר עיני ראו ולא זר** הוא מה **שכלו כליותי בחקי**. ואחר שאני רואה בתום שכליותי כלו. ושכל בשרי ועורי נגוע. וא"א עוד שיתרפא כי נגעה חרב עד הנפש. איך אחזה אלוה בלא גוף ובשר ובלא איברים. ואיך נמצא בי השורש לחיות עוד. איך אחיה בלא גוף. (כי נפשו הנפש דבקה רק עם הגוף ובשאין לה לבוש לא תחיה באופן החיים שיתיחסו אל עניני הקודש לקבל גמול ועונש): (כט) **גורו לכם מפני חרב** הדין המתוחה עליכם על חטא אונאת דברים שאנרתם אותי בהם. **כי חמה עונות חרב**. העון שבעבורו בא החרב לכלות ולהשחית שהוא עון של אונאת דברים. בא בחמה גדולה. כמ"ש כל אלמנה ויתום לא תענון כי אם ענה תענה אותו וכו' וחרה אפי והרגתי

קשת ומגן

באור המלות

שמאכל מחמת חולי, ומלת והתמלטה, כמו בהמידו לא ימלט, שבא על הוצאת המאכל לחוץ: (כג—כד) ויכתבון, ויוחקו. דברים שרצו לשמרם לדור אחרון לא הסתפקו בכתיבה לבדה, רק חקקו על לוחות אבנים. ור"ל מי יתן ויכתבון מלי, ומוסיף מי יתן ויכתבון בספר שמתקיים יותר, ומוסיף מי יתן ויוחקו, ומוסיף שיוחקו בעט ברזל, ומוסיף שלא יוחקו על אבן רך, רק בצור קשה, ולא ע"י חקיקה רק ע"י חציבה שמתקיים יותר: (כו—כז) נקפו. כמו ותחת חגורה נקפה, שהוא מה שהעור מוכה בפצעים סביב, ובא לשון רבים, כי העור אינו שלם רק מפצל להתיכות והם נקפים במכות, ומלת זאת רומז על העור הניקף שהוא למראה עיני כל, ויען שעל נקוף העור אמר זאת כמראה באצבע כי הוא גלוי לכולם, אמר על כליותי שכליות ועיני ראו ולא זר שזה אין זר רואה כי הוא מהאברים הפנימים, רק הוא רואה זאת בעיניו ומכיר שלקו הכליות:

אתם

כח כִּי תֹאמְרוּ מַה־נִּרְדָּף־לוֹ וְשֹׁרֶשׁ דָּבָר נִמְצָא־בִי: כט גּוּרוּ לָכֶם׀ מִפְּנֵי־חֶרֶב כִּי־חֵמָה עֲוֹנוֹת חָרֶב לְמַעַן תֵּדְעוּן שַׁדִּין:

כ א וַיַּעַן צֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיֹּאמַר: ב לָכֵן שְׂעִפַּי יְשִׁיבוּנִי וּבַעֲבוּר חוּשִׁי

שדון קרי | רש"י | חושי

ומבשרי. אני רואה משפטיו: אלוה. ל' משפט ויסורים: (כח) כי תאמרו מה נרדף לו. כמו (דברים ז') כי תאמר בלבבך שהוא משמש לשון דילמא, כלומר ושמא נותנים לבכם לחמול ולומר למה נרדפנו. ושרש דבר הנמצא בי מה הוא לעולם לא תעלה בלבבכם המחשבה הזאת שורש דבר על מה הוא עומד ביסורין: (כט) כי חמה. שאתם מגדילים עון המביא לידי חרב: למען תדעון. ותבינו סוד הפורעניות הבא על הרשעים, ויש אם למסורת שדין כתיב כמו שיש דין בעולם כמו (שופטים ה') שקמתי דבורה, כן ראיתי בתנחומא:

כ (מענה צופר) (ב) **שעפי** ישיבוני. מחשבותי ישיבוני מענה לפי. ובעבור שאני חש ושותק ושמתי בי שתיקותי ישיבוני סעיפי לענות אני שומע ממך ייסורי כלימתי שאתה

מצודת ציון

ר"ל בתוך מעי: (כח) מה נרדף. למה נרדף כמו מה יתאונן (איכה ג'): (כט) גורו. פחדו כמו ואשר יגורתי (לעיל ג'): שדון. אשר דון השי"ן הוא במקום אשר כמו עד שקמתי דבורה (שופטים ה') ודון הוא מל' דין ומשפט:

כ (ב) שעפי. מחשבותי כמו בשעפים מחזיונות (לעיל ד'):

מצודת דוד

ממה שאני רואה ומשיג בשרי: (כז) אשר אני. כאומר הנה המכות האלה נגלים וידועים לכל ואשר אני אחזה לי לבדי ורק עיני ראו ולא זר הוא אשר כלו כליותי בחיקי כי בזה ארגיש אני לבד ולא נראה לזולת: (כח) כי תאמרו. כי כן ראוי אשר תאמרו למה נרדף אותו וכי עיקר דבר עון נמצא בי הלא כל דבריכם שבאו עלי היסורים בעבור קוצר השתדלות לדעת את ה' ואם אמנם ידעתי מה שאפשר לדעת א"כ מה לעשות עוד: (כט) גורו לכם. לזאת הדלו ממני ופחדו לנפשכם מפני חרב הפורעניות כי החמה אשר אתם כועסים עלי על חנם הוא מן העונות אשר החרב באה עליהם: למען תדעון. בעבור כי אתם תדעון אשר יש דין בעולם לשלם לאיש כגמולו כי הלא תשפטו שיש משגיח ושלם ישלם לזה גורו לכם והדלו ממני (העולה מהמענה הזה אשר יתרעם על רעיו לומר מדוע תרשיעו אותי וכי מאחתם בידי מאומה רע ואם בעבור מכאובי היסורים תשפטו שיש בי עון רב הנה לא כן הוא כי על חנם באו ואם בעבור קוצר השתדלות בידיעת ה' הלא ידעתי מה שאפשר לדעת ויגנה אותם על אשר יחרפו אותו בדברים כי יהיו מעותדים לפורעניות בעבור זה לפי אשר ישפטו הם שיש משגיח ומשלם גמול):

כ (ב) לכן. בעבור מרבית דבריך הנה מחשבותי יכריחו אותי להשיב לך ועל כי יש בי הרגשה מרובה לחוש ולהרגיש

באור המלות

(ב) ישיבוני. יש הבדל בין עונה ובין משיב, שהשבה תהיה גם מרחוק בשובה שלית, והעניה הוא רק מקרוב, ובשנייהם

קשת ומגן

את:ם בחרב. **למען תדעון שדין** ואז תדעו שיש דין ומשפט בעולם. כפי שטתכם שהכל בדין ובמשפט

באור הענין

אשר תאמרו עתה בפה ולא תדעון אותו בידיעה ברורה. כי לא תגורו מפני עונש ותענו את ריעכם בדברים מרים. ואז תדעון שיש דין:

פתיחה למענה השנים עשר מענה צופר

המתוכח הנעמתי עזב עתה את שטתו הפילוסופית אשר הליט במענהו הקודם להשיב על שאלת צדיק ורע לו עפ"י דרך הפילוסופיא. שיש הבדל בין ידיעת הדברים כפי מה שהם בעצמם ובין הכרת החוש אשר ממנו לידיעת האדם חוגאות. שהוא לא יחוש רק חיצוני הדברים וא"א לו לשפוט על אמתת הדברים. ובשטה זו היה יכול להשיב גם השאלה השניה של רשע וטוב לו. שאין אתנו יודע מה הטוב והרע לפי הדברים בעצמותם. ולפי הנפש הרוחניית וכדומה. אבל יען שאיוב לעג על שטתו לעג הרבה. ושטה זו לא תמצא חן רק לעוסקים בתבונה ובעומק העיון. עזב עתה דרך זה. והתגלל בדבריו כי לא ישיב עתה כפי שטה זאת מפני שידע שאיוב יכליס אותו ויתלוצץ מדבריו. ולכן השיב, שהגם שבדור הזה נמצא רשעים מצליחים. הלא בימי קדם היו נבזים ושפלים ונרדפים. וגם עתה נכונו להם שפטים. כי ימותו במיתה משונה זרה. ויכלה הונם ורכושם ע"י העשוקים אשר עשקום. וגדולתם היא סבה שתגדל מפלתם כמי שנופל ממקום גבוה אשר תשבר מפרקתו ויאבד לנצח. ושגם בחייו אין לו הנאה מעשרו. ע"י שלא ישליטנו אלהים לאכול ממנו. והעשוקים אורבים תמיד לנפשו וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים:

כ (ב) **לכן**. כי במענה הראשונה אמר שבהשגת האדם ע"י חושיו אינו משיג ידיעה שלימה באשר אינו משיג רק חיצונית הדברים כפי מה שהם פועלים על חושנו לא את אמתת הדברים כפי מה שהם בעצמותם. ולא נוכל להשיג השגת רוחניות הבלתי מושגות לחושים. עד שגם השכל במשפטיו הנלקחים מן הבחינה והנסיון א"א לו לשפוט על עניני האלהות ועל מה שאחר הטבע. ועל שטה זו לעג הרבה. לכן בבואו להשיב על שלות הרשעים עזב את שטתו, יתווכח אתו ע"פ הבחינה והנסיון אשר השיג בחושיו. א"פ **לכן שעפי ישיבוני**. שישיבו אותי מן השטה הקודמת. וישיבו לי תשובה אחרת **ובעבור חושי** בי. שבתשובה זו אני נמשך לפי השגת החושים אשר בי. לפי מראה העין ולפי הבחינה והנסיון שהשגתי

חוּשִׁי בִי : ג מוּסַר כְּלִמָּתִי אֶשְׁמָע וְרוּחַ מִבִּינָתִי יַעֲנֵנִי : ד הֲזֹאת יָדַעְתָּ מִנִּי־עַד מִנִּי שִׂים אָדָם עֲלֵי־אָרֶץ : ה כִּי רִנְנַת רְשָׁעִים מִקָּרוֹב וְשִׂמְחַת חָנֵף עֲדֵי־רָגַע : ו אִם־יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם שִׂיאוֹ וְרֹאשׁוֹ לָעָב יַגִּיעַ : ז כְּגֶלְלוֹ לָנֶצַח יֹאבֵד רֹאָיו יֹאמְרוּ אַיּוֹ : ח כַּחֲלוֹם יָעוּף

ולא

רש"י

מכלימני ועל כן דבר רוח יעגני מבינתי להשיבך : חושי . שתיקותי כמו עת לחשות (קהלת ג') : (ד) הזאת . תימה הידוע אתה מדה המהלכת על פני כל הדורות מני עד : (ה) כי רננת רשעים . כל ימי היותה מקרוב באה ולא לאורך ימים עומדת : ושמחת חנף עדי רגע . בזמן מועט תכלה : (ו) שיאו. גובהו : (ז) כגללו.

מצודת דוד

בדבר כלימה ר"ל בעבור מרבית דבריך ובעבור מרבית הרגשתי אשיב לך : (ג) מוסר כלימתי. על כי אשמע יסורי כלימה מה שאתה מכלים אותי לזה הרצון מסבבת לבי יכריח אותי להשיב לך : (ד) הזאת. אם החכמה אשר זאת ידעת וכו' והאומר הלא לא תוכל לכחש בה ודוגמתו הנגלה נגליתי וכו' (ש"א ב') : מני עד. דבר הנהוג מן עולם מן העת אשר שם אדם על הארץ : (ה) כי רננת. אשר שמחת הרשעים הוא מזמן קרוב כי לא תתמיד לזמן רב עד שיאמרו הנה הוא מזמן רחוק : עדי רגע. ר"ל תתעכב זמן מועט וכפל הדבר במ"ש : (ו) אם יעלה. אף אם יתגבר ויעלה גבהו עד לשמים וראשו יגיע עד לעבים והוא משל לגודל ההצלחה : (ז) כגללו. הנה הוא מהר יאבד לנצח כגללו הנכודם מהר ועד עולם ואשר ראוהו בהצלחתו יאמרו איה הוא כי לא ישאר לו זכר מה : (ח) כחלום . והרי הוא כחלום אשר יעוף בעת היקיצה כן יעוף הוא מן העולם והדורשים אחריו לא ימצאוהו : וידד.

מצודת ציון

חושי . מל' חוש והרגשה : (ד) הזאת. בה"א השאלה : (ו) שיאו . מל' התנשאות : (ז) כגללו . כצואה כמו גללי

קשת ומגן

באור הענין

ע"י החושים. ומבאר הטעם שחזר בו משטתו הקודמת שלא רצה לסמוך על השגת החושים . שזה מפני כי. (ג) מוסר כלמתי אשמע בעת שרוח מבינתי יענני . בעת שרציתי לענות עפ"י דרכי התבונה שהיא לבדה תבין בעניני מה שאחר הטבע . שמעתי מוסר כלימתי . מה שהכלים איוב את דרכי הפילוסופי הזה. לכן בחרתי להשיב לך ע"פ הבחינה והנסיון. כפי שפטך , שאתה סומך על השגת החוש : (ד) הזאת . אחר שאתה רוצה לברר שהרשע מצליח ע"י הבחינה והנסיון . והנה מתנאי הבחינה שתהיה שלימה שתבחין כל הזמנים וכל הפרטים . שרק אז תוכל להוציא משפט כולל ומוכרח . לא כן אם לא בחן רק זמן פרטי מיוחד . ורק חלק ופרט מיוחד . שאז א"א שיוציא משפט כולל ומוכרח כנודע בהגיון . וא"כ אשאלך וכי ידעת שזאת נוהג מני עד שהרשע מצליח . הלא . (ה) רננת רשעים מקרוב. רק זה מזמן קרוב נעשה זה מה שהרשעים מרננים ומצליחים. כי בימי קדם לא היו מצליחים כי היו עושים בהם משפט חרוץ.. וא"כ לא תוכל להוציא מזה משפט כולל לאמר שהצלחת הרשע תמשך תמיד . כי שמחת חנף לא תמשך רק עדי רגע ובזמן קרוב יופסק הצלחת הרשעים : (ו) אם . ויוכל להיות בהפך . שהצלחת הרשע הוא עצמו הסבה לגודל מפלתו . כמי שרוצה להפיל את אויבו ארצה ומעלהו למקום גבוה מאד כדי להפילו . שמשם תגדל מפלתו יותר מאם היה נופל ממקום נמוך . וכן ירים ה' את מעלתו ומדרגתו כדי שעי"כ תגדל מפלתו יותר . וז"ש אם יעלה לשמים שיאו מה שהרשע מתנשא עד לשמים הוא לרעתו . כדי . (ז) שבגללו לנצח יאבד , שאם יגולגל ויפול ממקום הרם הזה יאבד לנצח . כמי שנופל מאגרא רמא לבירא עמיקתא . עד שרואיו יאמרו איו , שלא תהיה מפלתו בהדרגה רק מפלה פתאומית עד שמי שראה אותו ברגע זו יאמר איו ? כי כרגע יתעלם מן העין . וברגע זו שהצליח נפל ויכחד מן הארץ . עד שידמה : (ח—ט) כחלום יעוף . כאלו כל הצלחתו וקיומו לא היה במציאות כלל . רק שהיה הלום חזיון לילה . שבעת היקיצה יעוף וידד ויקץ והנה חלום . והעין ששזפתו בחלום פעם א' לא תוסיף לראותו עוד , וגם מקומו לא תשורנו עוד : (י) בניו . מצייר איך תבא מפלת הרשע פתאום מבלי הדרגה . רק בעודו ברום הצלחתו ותקפו ובעודו עוסק ברשעו עד שבניו ירצצו את הדלים האומללים , והוא בעצמו ברוב תקפו ידיו

באור המלות

מקרוב תהיה התשובה לסתור דברי חברו , ופה ר"ל שסעיפיו ישיבו אותו מדרכו הקודם שענה עפ"י שטת המחקר והתבונה , ופה יענה עפ"י בחינת החושים , וחושי, שם מורה על החושים , כמו שמלאכו ומי יחוש חוץ ממני (קהלת ב') שבא על טעימת חוש הטעם , וכן יקראו יתר החושים בשם זה : (ג) ורוח מבינתי . הבינה תשיג שלא ע"י החוש , רק בהוצאת דבר מתוך דבר ע"י היקשים ותשיג מן המאוחר אל הקודם , ובזה אמר יענני , כי הוא המזיק בדרכי הבינה שלדעתו רק הבינה תשיג האמת לא החוש , והיה המענה של הבינה כפי דעתו , משא"כ מענה החוש שבחר בו עתה , אינו כפי שטתו אמר ישיבוני , יען שהוא נגד דעתו , רק שמוכרח לבחור בתשובה שיברר דבריו עפ"י השגת החוש מפני ששמע כלימתו על דרך מענהו הקודם שהיה עפ"י רוח בינתו וזאת יסר אותו בל יתוכח עתה עפ"י דרך זה : (ה) רננת רשעים , ושמחת חנף . הרשע הוא בגלוי , והחונף הוא רשע בנסתר ובנגלה מראה א"ע כצדיק , והוא לא ירנן בגלוי רק ישמח על רשעתו בלב , והרשעים ירננו בגלוי : (ו) לשמים שיאו , וראשו לעב . שיאו הוא ההתנשאות שלו , כמו הלא שאתו תבעת אתכם , שהוא רוממתו וכבודו , והיא עליה הגיונית שכבודו יתנשא עד שמים , ומוסיף שגם אם ירום כפועל ויגדל בגופו עד שראשו יגיע עד העבים והעננים : (ז) כגללו . מענין וגולל אבן אליו תשוב , כשהגיע הזמן שיתגולל ממרום לארץ : (ח) כחלום יעוף ,

המכנס

וְלֹא יִמְצָאֻהוּ וְיֻדַּד כְּחֶזְיוֹן לָיְלָה׃ ט עַיִן שְׁזָפַתּוּ וְלֹא תוֹסִיף וְלֹא־עוֹד תְּשׁוּרֶנּוּ מְקוֹמוֹ׃ י בָּנָיו יְרַצּוּ דַלִּים וְיָדָיו תָּשֵׁבְנָה אוֹנוֹ׃ יא עַצְמוֹתָיו מָלְאוּ עֲלוּמָו וְעִמּוֹ עַל־עָפָר תִּשְׁכָּב׃ יב אִם־תַּמְתִּיק בְּפִיו רָעָה יַכְחִידֶנָּה תַּחַת לְשׁוֹנוֹ׃ יג יַחְמֹל עָלֶיהָ וְלֹא יַעַזְבֶנָּה וְיִמְנָעֶנָּה בְּתוֹךְ חִכּוֹ׃ יד לַחְמוֹ בְּמֵעָיו נֶהְפָּךְ מְרוֹרַת פְּתָנִים בְּקִרְבּוֹ׃ טו חַיִל בָּלַע וַיְקִאֶנּוּ מִבִּטְנוֹ יֹרִשֶׁנּוּ אֵל׃ טז רֹאשׁ־פְּתָנִים

עלומיו קרי · ייִנק

רש"י

גלל של רעי: (ח) ולא ימצאהו. יודעיו: (ט) שזפתו. ראתהו: (י) בניו ירצו דלים. הדלים ירצו בניו. על אנשי סדום נאמר מענה זו שהיו גוזלים ומחזירים על עניים: וידיו תשבנה. חמס כפיו: אונו. כח אונסו: (יא) עצמותיו מלאו. כח: עלומיו. נעוריו. ועמו על עפר תשכב. כי ימות פתאום עם כחו: (יב) אם תמתיק. כך ווסתו של רשע אם תמתיק בפיו רעה ואינו רואה לה עתה שעה שתחול יכחידנה תחת לשונו עד בא עתה שתצליח: (יד) לחמו במעיו. ביום אידו נהפך למרורות פתנים: (טו) חיל. ממון:

מצודת ציון

(ח) כחזיון לילה. כמראית חלום הלילה: (ט) שזפתו. ראתהו כמו ולא שזפתו עין איה (לקמן כ"ח): תשורנו. תראנו כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד): (י) ירצו. מל' רצוי וכן ובמה יתרצה (ש"א כ"ט): אונו. הגזל אשר בכח וכן כלחם אונים (הושע ט'): (יא) עלומיו. נעוריו כמו בן מי זה העלם (ש"א י"ז): (יב) יכחידנה. ענין מניעה והעלמה כמו ולא כחד ממנו (שם ג'): (יד) פתנים. מין נחש: (טו) חיל. עושר כמו כי רב חילי (לקמן ל"א):

מצודת דוד

האדם (יחזקאל ד'): יכוד מן העולם כמראית הלילה וזהו החלום וכפל הדבר במ"ש: (ט) עין שזפתו. העין אשר ראתהו מאז לא תוסיף עוד לראותו ואנשי מקומו לא יראהו עוד: (י) בניו ירצו דלים. בע"כ ירצו ויפייסו את הדלים על הגזל אשר גזל מהם אביהם: וידיו. או בחייו יותש כחו ובע"כ ידיו עצמן תשבנה הגזלה אשר גזל בכח זרועו: (יא) עצמותיו. לפי שעצמותיו נמלאו מחטאות נעוריו ותשכב עמו על העפר ר"ל לא שב מהם עד כי ימות ויקבר: (יב) אם תמתיק. כאשר מתקה בפיו עשות רעה והיתה כשרה בעיניו לעשותה אז היה מונעה מלגלותה והסתירה תחת לשונו לבל יודע למי עד אשר עשאה: (יג) יחמל. מרוב אהבתו לה כאלו יחמול עליה ולא יעזבנה ומנעה מלגלותה ומסתירה בתוך חכו: (יד) לחמו. והיה גמולו אשר מאכלו נהפך במעיו ללכת הפך המנהג כי תשוב לצאת דרך הפה כבקאה וה"א בקרב בטנו כמרה של נחשים ובע"כ יקיאה דרך הפה כי א"א לעכל אותה ור"ל בכל דרכיו הוא נכשל הפך המנהג: (טו) חיל בלע. עם כי בלע העושר לא יתקיים בידו כי יקיא אותו והמקום יגרש העושר מבטנו: (טז) ראש פתנים.

קשת ומגן

באור המלות

וידד כחזיון. החלום הוא בלא חזיון, והם יחזה איזה דמיון ותמונה נקרא חזיון. והחזיון מצוייר כדבר הולך נודד על הארץ, והחלום כעוף פורח באויר הרעיונים: (י) ירצו שרשו רצץ, אונו. גזלתו שנעשה בכח ואון, שישוב לעשוק כפעם בפעם: (יא) עלומיו. כת נעוריו, כמו ישוב לימי עלומיו. ותשכב, ר"ל בריאות גופו שהיא עלומיו תשכב עמו לעפר: (יב) רעה. סם המות, כמו ולא היה דבר רע בסיר (מ"ב ד' מ"א): (יג) לשונו, חכו. לענין הטעם מוסיף בחיך על הלשון, ומלת לא נמשך לשתים, לא יעזבנה ולא ימנענה: (טו) חיל.

באור הענין

תשבנה אונו. הוא יעסוק בגזלות של עשירים שצריך לזה און ועצמה רבה והוא שב אל אונו ועשקו בכח ואון: (יא) עצמותיו. ר"ל שבין הוא בעצמו הוא בכל תקפו ובין גופו ובריאותו עומד על מצב הבריאות והחוזק עד שעצמותיו מלאו מעלומיו ובריאותו. בעת ההיא עמו על עפר תשכב. לא יחלה כלל ולא יחלה עד שיהיה לו עת לשוב בתשובה. רק אונו ועלומיו וכחו תשכב עמו על עפר, שירד לקבר עם כחו ואונו ובריאת גופו וימות שלא מתוך חולי רק במיתה חטופה פתאום: (יב) אם תמתיק. מצייר את מיתתו הפתאומית. במין חולי ודבר שהיה מצוי בימים ההם (כאשר נראה במתים בחולי הרע בזמנינו) שאיש הבריא אולם והאיצטומכא שלו בריאה וחזקה לקבל גם מאכל היותר קשה. תחלש האיצטומכא פתאום עד שיקיא את מאכלו כאלו אכל מרורת פתנים. וחולי זו תהרגהו כרגע כאלו בא ארס בקרבו וחמת תנינים. וז"ש אם תמתיק בפיו רעה. ר"ל שהאיצטומכא שלו בריאה כ"כ וכח טבעו חזק עד שגם אם יאכל רעה. מאכל רע וסם המות בכ"ז לא יזיק לו רק ימתיק בפיו עד שיכחידנה תחת לשונו. כאילו בעת שבא המאכל תחת לשונו יכחיד את רעתו כאילו אין בו שום רע וכאילו אוכל מאכל טוב עד. כי. (יג) יחמול עליה ולא יעזבנה (ולא) ימנענה, גם כשבא בתוך חכו. שהגם שהחיך יטעם שהוא מאכל מזיק מ"מ לא יעזוב את המאכל ולא ימנע מלאכלו, בבוטח על בריאת טבעו וחוזק כח האיצטומכא שלו לעכל כל מאכל הגם שקשה לגוף כחרבות: (יד) לחמו, ובעת ההיא בעצמו. פתאום יחלשו האיצטומכא וכלי העיכול שלו באופן גדול כ"כ. עד שגם לחמו הטוב נהפך במעיו למרורות פתנים. ולסם המות. עד שגם מאכל בריאים יתהפך לארס ולסם ממית. עד שגם. (טו) חיל בלע ויקיאנו. גם דבר חיל וחזק אשר בלע יצטרך להקיאו. כאילו מבטנו יורישנו אל. שאל בהשגחתו יגרש ויוציא את המאכל מבטנו ויקיא את

יִינָק תַּהַרְגֵהוּ לְשׁוֹן אֶפְעֶה׃ יז אַל־יֵרֶא בִפְלַגּוֹת נַהֲרֵי נַחֲלֵי דְּבַשׁ וְחֶמְאָה׃ יח מֵשִׁיב יָגָע וְלֹא יִבְלָע כְּחֵיל תְּמוּרָתוֹ וְלֹא יַעֲלֹס׃ יט כִּי־רִצַּץ עָזַב דַּלִּים בַּיִת גָּזַל וְלֹא יִבֶנֵהוּ׃ כ כִּי ׀ לֹא־יָדַע שָׁלֵו בְּבִטְנוֹ בַּחֲמוּדוֹ לֹא יְמַלֵּט׃ כא אֵין־שָׂרִיד לְאָכְלוֹ עַל־כֵּן לֹא־יָחִיל

טובו

רש"י

(טז) אפעה. נחש שרף: (יז) בפלגות נהרי נחלי. גן עדן שמתוקין כדבש וחמאה: (יח) משיב יגע. הגזל שגזל: כחיל תמורתו. כאשר שהיה תמורתו לחיל (נכסים גדולים) לא יועילהו חסרון: ולא יעלס. בו, וכן יעלוז וכן יעלוץ שלשתן מתחלפות: (יט) כי רצץ עזב דלים. לאמר שרצץ את הדלים עזב הדלים ונפרד מן העולם והלך לו. והם הוזרים ונוטלים ממנו גזלותיו. כי רצץ כשרצץ כמו (שמות י"ח) כי יהיה להם דבר בא אלי כשיהיה להם: (כ) כי לא ידע. את בטנו מעולם: שלו. בטנו אומר לו תמיד גזול והבא למלאכי. ועל כן. בחמודו. בבשר יופי חמדתו: לא ימלט. כי יהא פותח והולך. ודומה לו וחמס כעש חמודו (תהלים ל"ט): (כא) אין שריד לאכלו. לא שייר ממאכלו לחלק לעניים: על כן לא יחיל טובו. לא יצליח. כמו (שם) יחילו דרכיו. ובלשון סלוס מדבר שהיתה עיניהם צרה באורחים כי כן העיד (יחזקאל

מצודת דוד

יאמר לנפשו כאלו יינק ומצץ ארס נחש שהוא בפיו שבראש ולשון אפעה תהרגהו באחרונו: (יז) אל ירא. לא יראה למזון בפלגות של נהרי דבש וחמאה כ"א ארס הנחש ימצוץ ר"ל לא יראה עוד בטובה כ"א את הרע יקבל: (יח) משיב יגע. בע"כ יהיה משיב יגיעו כל חבירו מה שגזל ממנו ולא יבלע אותה להחזיקו לעצמו: כחיל תמורתו. כשיעור העושר כן יהיה תמורתו ר"ל כן יהיה שיעור העוני: ולא יעלס. לא ישמח עוד כי לא יחזור לקדמותו: (יט) כי רצץ עזב דלים. כאשר רצץ את הדלים או עוזם ולא קודם הרציצה: בית גזל. גזל מהם בית אשר לא בנהו ולא עמל בו: (כ) כי לא ידע. על כי לא ידע שלוה בבטנו כי בטנו היתה תמיד חסרה משביעה ועסק למלאותה לזה לא ימלט מה בכל חמדת עשרו כי הכל יאבד: (כא) אין שריד לאכלו. לא היה משאיר ממאכלו על יום המחרת כי

מצודת ציון

יוריסנו. מל' כובשה וגרושין: (טז) אפעה. מין נחש: (יז) בפלגות. הנהרים לחלקים כמו פלגי מים (תהלים א'): נהרי נחלי. כפל ענין במלות נרדפים כמו מספר מספד (ש"ב כ"ד): (יח) תמורתו. מל' תמורה והלוף: יעלס. ישמח וכן יעלוץ ויעלוז כי זסשר"ץ מתחלף: (יט) רצץ. שבר וכתת: (כא) שריד. שיור: יחיל. יצלית כמו יחילו דרכיו (תהלים י'):

קשת ומגן

באור הענין

את כל מאכלו, וידמה לו כאילו. (טז) **ראש פתנים יינק**, כי נמצא ארס בבטנו כאילו יינק ארס של פתן, **ותהרגהו לשון אפעה** ויהרג מן הארס הזה וימות במיתה משונה פתאומית: (יז—יח) **אל ירא**, מוסיף עוד, שגם בעוד שהיה מצליח ומתענג בתענוגים, ובעוד שמן חלקו ומאכלו בריאה, בכ"ז לא יקרא זאת בשם הצלחה, כי אם נשקול את העונג לעומת הצער והיגיעה שהיה לו עד שהשיג את הדבר, נמצא כי מלא כף נחת אשר ישיג בעמל היה לו עבורו מלא חפנים עמל ורעות רוח, ואין העונג שוה לעומת הצער והעמל שהיה לו, וז"ש שגם **בפלגות נהרי ונחלי דבש וחמאה** אשר ישיג **אל ירא משיב יגע**, לא יראה בם עונג ונחת אשר ישיב לו את צער היגיעה שיגע בעבורו, שההנאה והעונג הוא כאין לעומת היגיעה, **ולא יבלע כחיל תמורתו ולא יעלס**, ר"ל שלא יבלע מן מעדניו כפי ערך החיל והכח והיגיעה שנתן תמורתו, וכן **לא יעלס וישמח כחיל תמורתו**, שבין מה שבולע מן המעדנים והתפנוקים אשר השיג, ובין מה ששמח בקניניס אלה, כ"ז אינו שוה כלום לעומת החיל והכח אשר נתן תמורתו, שהעמל והיגיעה שהיה לו בהשגתו הקנינים האלה כפלי כפלים מן הנאת המאכל ושמחת הלב שיש לו בקנינים אלה, וא"כ אין זה בכלל הצלחה, אחר שהצער גדול מן העונג: (יט) **כי**, חוץ מזה אין לו שום הצלחה לא מן קניניו, **כי רצץ עזב דלים בית גזל**, שהרשע הזה אשר עזב דלים שעזבם בעוני ומחסור ע"י שגזלם **הוא רצץ בית גזל**, שרצץ והרס את הבית אשר גזל מן העני כדי לבנותו מחדש, אבל **לא יבנהו**, כי בתוך כך מת במיתה חטופה כנ"ל: (כ) **כי**, וגם לא יהנה מן מאכלו **כי לא ידע שלו בבטנו**, כי מתוך שהוא רעבתן גדול לא ידע להשקיט את בטנו שימצא בו שלוה פנימית, כי בטנו מתאוה תמיד לאכול הרבה, **בחמודו לא ימלט**, עד שהוא חומד שבטנו לא ימלט את המאכל, כי מתוך רעבתנותו היה מתאוה שהמאכל שאכל ישאר תמיד בבטנו, וכן. (כא) **אין שריד לאכלו**, שמצד רעבתנותו אינו מניח כלום מן מאכלו רק אוכל את הכל, והיא מליצה על מדת הרעבתנות והכילות שאוכל כל הנמצא בידו, ומתאוה שלא יצא המאכל מן הבטן לעולם כדי שלא יחסר מילוי בטנו, **על כן לא יחיל**

באור המלות

דבר בריא וחזק, אל תתן לנשים חילך (משלי ל"א): (יז יח) אל ירא, משיב יגע. לא יראה דבר שישיב לו יגיעתו, ומלת יגע נמשך לשתים ולא יבלע כחיל יגע תמורתו, ר"ל כשיעור החיל והכח אשר יגע תמורת הדבר: (כ) שלו. היא השלום הפנימית, וזה הבדלו מן שלום, ימלט, השלכת הדבר לחוץ, כמו כדודי אש יתמלטו, ומלטה ודגרה בצלה: (כא) יחיל. מענין חיל וכח. טוב המאכל לא יתן לו כח, או מענין יחולו על ראש יואב שטובו לא יתעכב אצלו, או מענין הקוה והוחלת שלא יקוה להשיג טוב מן המאכל:

טוּבוֹ׃ כב בִּמְלֹאות שִׂפְקוֹ יֵצֶר לוֹ כָּל־יַד עָמֵל תְּבֹאֶנּוּ׃ כג יְהִי ׀ לְמַלֵּא בִטְנוֹ יְשַׁלַּח־בּוֹ חֲרוֹן אַפּוֹ וְיַמְטֵר עָלֵימוֹ בִּלְחוּמוֹ׃ כד יִבְרַח מִנֶּשֶׁק בַּרְזֶל תַּחְלְפֵהוּ קֶשֶׁת נְחוּשָׁה׃ כה שָׁלַף וַיֵּצֵא מִגֵּוָה וּבָרָק מִמְּרֹרָתוֹ יַהֲלֹךְ עָלָיו אֵמִים׃ כו כָּל־חֹשֶׁךְ טָמוּן לִצְפּוּנָיו תְּאָכְלֵהוּ

כצ"ל עמ"ש   **רש"י**   אש

פ"ז) על סדום גאון שבעת לחם וגו׳ ויד עני ואביון לא החזיקה. ורבותינו פירשו אין שריד לאכלו לא השרה תלמידי חכמים על שולחנו. כמו ובשרידים אשר ה׳ קורא: (כב) במלאות שפקו. בהתמלאות תאות לבו די אז יצר לו. תבוא עליו צרה. ספקו לשון די כדמתרגמינן כד ספיקו גמליא. ומלא להם. די ספוקן: כל יד עמל תבואנו. תחזיק עליו ותבוא יד עניים: (כג) יהי למלא בטנו ישלח בו חרון אפו. שליחות חרון אפו יהי למלא בטנו. ואין זה לשון קללה. אלא לשון נבואה ועתיד: וימטר עלימו. הקב"ה בלחומו. בזעף מלחמתו פחים אש ונפרית כענין שנאמר (בראשית י"ט) וה׳ המטיר על סדום וגו׳: (כד) תחלפהו. חצים שתזרוק הקשת יחלפו את גופו לעבור מעבר אל עבר. ל"א תחלפהו כמו תחליפא תקדמהו קשת נחושה: (כה) שלף. השולף עליו את הנשק: ויצא. הנשק: מגוה. מתוך תערה: וברק. פלונדור"ש בלעז כמו למען היות לה ברק (יחזקאל כ"א) פורבי"ס: ממררתו. של נשק: יהלך. ומשם יהיו אמים ופחד על הרשע: (כו) לצפוניו. לאוצר מצפוני גנוזים הצפונים לו: אש לא נפח. אש של גיהנם:

מצודת ציון

(כב) ספקו. די צרכיו: עמל. עול וכן ולא ראה עמל בישראל (במדבר כ"ג): (כג) בלחומו. מל׳ מלחמה: (כד) מנשק. כלי זיין כמו והשיקו בנשק (יחזקאל ל"ט): תחלפהו. תעבור בו כמו חלף הלך לו (שיר השירים ב׳): (כה) שלף. ענין שולפה כמו שלף איש נעלו (רות ד׳): מגוה. ענין גוף כמו גוית שאול (ש"א ל"א) והושאל על תיק החרב שהיא כמו הגוף לנפש: וברק. הוא להב החרב כמו ברק חרבי (דברים ל"ב): ממררתו. מפחדו המר: אימים. מל׳ אימה ופחד:

מצודת דוד

יבטח לעשוק די מחסורו על כן לא יצליח טובו ועשרו להתקיים בידו: (כב) במלאת ספקו. בעת ימלא די ספוקו כשיהיה בתכלית העושר אז יהיה צר לו וכאלו יפול מן השמים לארץ וכל יד איש עמל ואון תבוא עליו לעשקו ולחמסו כי יותר כמו: (כג) למלא בטנו. ירבו בו הצרות עד כי יהיו למלא בטנו לגודל הרבוי וה׳ ישלח בו חרון אפו ובשפע רב כמטר ישפוך עליו בעת הלחמו עמו להפרע ממנו: (כד) יברח. כאשר יברח מכלי זיין של ברזל אז קשת נחושה תעביר בו חציה מעבר אל עבר בדרך מהלכו ר"ל עם כי ינצל מצרה אחת תשיג אותו השנית: (כה) שלף וגו׳. על כי נכון הוא לחרב לזה כאשר מי ישלף החרב מתיקה אז להב החרב מגוהל המרירה ופחדו שיש בו יהלוך וישליך עליו פחדים כי יהיה לבו חלל בקרבו: (כו) כל חשך. כל מיני חשכת הצרות טמונים ושמורים לכלות מצפוני גנזיו: תאכלהו. תשרפהו אש אשר לא נופח במפוח להבעירה ביותר כי בהיות כן לא תצא נפשו

קשת ומגן

באור המלות

(כב) ספקו. די הצורך, כי אם יספוק עפר שומרון (מ"א כ׳ י׳), כל יד, הכח או המכה, כמו ותכבד יד בית יוסף, הנה יד ה׳ הויה: (כג) בלחומו. מענין לחומי רשף, ומשותף עד לחם שמורה מלחמה וחום האש של הרשפים: (כה) מגוה מן הגויה: (כו) טמון לצפוניו. הטמון הוא יותר

באור הענין

טובו, לכן הטוב של המאכל לא יתן לו חיל וכח, והוא חלוש תמיד מפני שאר עינו באכלו ובטן רשעים תחסר תמיד: (כב) **במלאת ספקו**, מוסיף לאמר שגם אם לא יחסר מאכלו כי ימצא די ספוקו במלואו ויאכל כפי שבעו, בכ"ז **יצר לו** מצד אחר, כי **כל יד עמל תבואנו**, שיד העמלים שהם העשוקים שעשקם וגזלם **תבואנו**, שהעמלים האלה כולם ילחמו בו וישלחו ידם להוציא בלעו מפיו ותבא עליו ידם ומכתם, וזה יצר לו המגיד כי יקחו את העשק מידו: (כג) **יהי**, מוסיף לאמר שגם אם לא תגבר עליו יד העמל להוציא העשק מידו וישאר בידו **למלא בטנו**, עד שיהיה לו די מחסורו, בכ"ז לא יצליח, כי אז ילחם ה׳ בו אשר הוא עושה משפט לעשוקים, וה׳ **ישלח בו חרון אפו**, והחרון הזה **ימטר עלימו** (על הרשעים) **בלחומו** בלחומי רשף שלו אשר בו ילחם בם: (כד) **יברח**, ובזה הנס **שיברח מנשק ברזל**, ר"ל שימלט מיד העמלים שהם הנעשקים שלחמו אתו מקרוב בנשק ברזל, הלא **תחליפהו קשת נחושה**, שאז ישיגהו חצי ה׳ המורה עליו בקשת ממרום ומשמים ילחם בו: (כה) **שלף**, מצייר בחץ של ה׳ בימית אותו, לא ידמה כחץ של ב"ו שבא מן החוץ אל גופו, רק בהפך שהחץ הזה יבא מן גויתו אל החוץ, **ששולף** את החץ **ויצא מגוה** מתוך גויתו יצא החץ, שהחץ תמצא בעצם בגויתו, שהוא חולי הפנימית שיורה ה׳ בו והיא תמחץ את גויתו מגוה אל החוץ, **וברק** הבא, **ממרורתו**, **יהלך עליו אמים** שהברק שישלח ה׳ עליו לא יבא מן החוץ, רק מן המרה שלה יצא הברק, והברק הזה של המרה השחורה יפיל עליו אימתה ופחד, כי יחלה בחולי המרה השחורה עד שיחזה תמונות איומות ומבהילות יצאו מתוך שגעון ופחד וחולי הדמיון ומירוף הדעת: (כו) **כל חשך**, הגם **שלצפוניו** ונסתריו **טמון כל חשך**, ר"ל שמסתיר רשעתו וגזלותיו בחשך שלא ירגיש שום אדם, בכ"ז הגם שבחשך לא ימצא לו אור גלה שם, ימציא ה׳ שמה, בין אש לכלות את כל אשר לו, ובין אור לגלות את מעשיו לעיני השמש, ונגד

האש

אש לא־נפח ירע שריד באהלו: כז יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו: כח יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו: כט זה | חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל:

כא א ויען איוב ויאמר: ב שמעו שמוע מלתי ותהי־זאת

מלעיל · רש"י · תנחומתיכם

ירע שריד באהלו. תבא רעה לשריד שישאר באהלו כל הפרשה כולה באנשי סדום. ירע שריד באהלו. אפילו לוט הנמלט מהם באת רעה לאהלו זו היא אשתו שהיתה נציב מלח, כן מצאתי במדרש רבי תנחומא: (כז) מתקוממה. לשון אויב הקם כנגדו: (כח) יגל. לשון גלות: נגרות. יהיו אוצרותיו נתונות למשיסה ולבז כמו (מיכה א') כמים המוגרים הרבה: (כט) אמרו מאל. האמור עליו מלפני המקום אמרו לשון זכר מגזרת אמרי האזינה (תהלים ה'). אמרתו לשון נקבה מגזרת אמרות טהורות:

כא (מענה איוב) (ב) **ותהי** זאת תנחומותיכם. את אשר תחרישו ותשמעו אלי זאת תהי לי תנחום

מצודת דוד

מהר ויהיה מעונה זמן רב: ירע. ישבר וירוצץ הנשאר באהלו יהם אשתו ובניו: (כז) יגלו שמים. מרוב הצרות אשר יבואו עליו מן השמים יהיה נגלה ונודע לכל שהוא רב פשע: מתקוממה לו. תקום עליו לאויב להפרע ממנו כי שדהו לא תצמח וכדומה: (כח) יגל יבול ביתו: תבואת אנשי ביתו יגלה מהם וביום בוא עליו אף ה' כשימלא אפו ישפך עליו האף כמים המוגרים מבלי הפסק: (כט) זה חלק. הגמול הזה הוא חלק של אדם רשע שינתן לו מאלהים והגמול הזה בעצמו הוא נחלת האיש אשר אמרתו הוא מן האל לדבר עליו שלא כהוגן ולגנות מעשיו (העולה מהמענה הזה להוכיח על השגחה מהפלגת פורעניות הרשעים ומבלי תקומה והפורעניות בעצמם מגלה עונם וכמו גמול הרשעים כן גמול המהרהר אחרי ה' ומגנה מעשיו וכאומר לאיוב הנה זה המחתך וזה פריים):

כא (ב) ותהי זאת. השמיעה לדברי יחשב לי לתנחומין:

מצודת ציון

(כו) ירע. ישבר וירוצץ כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב'): (כח) יגל. מל' גלות: יבול. צמח האדמה כמו לא תתן את יבולה (דברים י"א): נגרות. ענין הזלה ושפיכה כמו וכמים הנגרים (ש"ב י"ד):

באוני

קשת ומגן

באור הענין

האש אמר שתאכלהו **אש לא נפח** עד שהאש **ירע** וירוצץ גם את **השריד אשר באהלו**, גם הנשאר בביתו אשר לא הוצרך לממנו גם זה ישרף מן האש: (כז) **יגלו**, ונגד מה שהסתיר מעשיו, יגלו כל מעשיו הרעים לאור, כי **השמים יגלו עונו, והארץ תתקומם לו** להענישו: (כח) **יגל**, וכן **יגלה** את עונו, **יבול** ותבואת **ביתו** אשר יהיו **נגרות ביום אפו**, ר"ל עשרו והונו אשר ירדו לשמיון הם יגלו עונו, כי הם יאמרו לאמר. (כט) **זה חלק אדם רשע מאלהים**, שכליון עשרו שיהיה בדרך השגחי הוא יכריז לאמר שהוא רשע, ושזה בא לו מאת אלהים לפי חלקו עפ"י רשעו מדה כנגד מדה על מעשיו הרעים:

באור המלות

מן הצפון, כמ"ש (יהושע ב') ומוסיף שהגם שהאש שמון, ירע, כמו תרועם בשבט ברזל ישבר ויפוצץ: (כח) יגל, מענין גלוי, יבול ביתו, תבואת ביתו והיא מליצה על עשרו וקניניו, נגרות, כמו והגרתי לגיא אבניה: (כט) חלק, ונחלת. החלק הוא כפי החלוקה, והנחלה היא המגיע לו בירושה, ומצד שהוא אדם רשע מגיע לו חלקו עפ"י מעשיו ועוד מגיע נחלה בירושה ע"י אמרת האל שהבטיח עונש כללי לרשעים והיא להם ירושת נחלה מצד העונש הכללי חוץ מחלקם הפרטי:

פתיחה למענה השלשה עשר מענה איוב

אחרי שהגידו שלשת הריעים דעתם על השאלה של שלות הרשעים, בא איוב במענה הזה להשיב תשובה כוללה על כל דבריהם, כי הם בתשובותיהם כוננו את חיצם על יתר לירות אליו למסרה, שהרעות שהשיגו את איוב שהוא רשע בעיניהם, היה אצלם תשובה כוללת על הצלחת הרשעים, שלא יהיה להם אחרית כמו שלא נתקיימה ההצלחה ביד איוב, על זה השיב להם דברים נכוחים. כי הלא שאלתו היא שאלה כוללת על כלל בני האדם שנמצא ביניהם רשעים מצליחים (ד' ה' ו'), ובזה לא סתלו ארוכה בתשובתם, לא כמ"ש אליפז שהרשעים מלאים פחד תמיד ואינם בוטחים בהצלחתם, כי נמצאו רשעים בוטחים ושלוים (פ' י' י"א), ולא תשובת בלדד שיכרת מיתם ושאריתם השמיד והאיפור, כי נמצאו רשעים שבניהם חיים ומצליחים (ח'), וביתם מתקיים זמן רב (כ'—כ"ם), ומה שיאמר שנפשם תכרת ויקבלו עונש בעולם הגמול, מי יודע מעונש זה הצפון והנעלם מעיני כל, והמות פורש כנפיו על כל בשר באין הבדל, כצדיק כרשע לקברות יובל, ומי יודע אם ים חכמה ודעת ותבון נשאול אשר הם הולכים שמה (ל'—ל"ד), ולא תשובת צופר, שהרשע מת פתאום וירד חיים שאולה, שזה ג"כ מהצלחתו שימות בלא יסורים וזאת אשר יתאוים (י"ב י"ג), והכי זה מן היושר והצדק שהצדיק יסבול מכאובות ימות בנפש מרה, והרשע ימות בעצם תומו ובשלוה, ושניהם ידלו אלי קבר בשוה כצדיק כרשע (כב—כו), וגם אם יכרתו בניו אחרי מותו, בעונש זה לא ירגיש הרשע אחרי שכבר איננו במציאות, והיה ראוי שיבינו עונשי ה' אותו בעצמו, ושיארכו ימי יסוריו למען יכיר את עונשי ה' (י"ז—כ"ב), ובזה נסתרו כל תשובותיהם ונשארו מעל:

שמעו

תַּנְחוּמֹתֵיכֶם׃ ג שָׂאוּנִי וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר וְאַחַר דַּבְּרִי תַלְעִיג׃ ד הֶאָנֹכִי לְאָדָם שִׂיחִי וְאִם־מַדּוּעַ לֹא־תִקְצַר רוּחִי׃ ה פְּנוּ־אֵלַי וְהָשַׁמּוּ וְשִׂימוּ יָד עַל־פֶּה׃ ו וְאִם־זָכַרְתִּי וְנִבְהָלְתִּי וְאָחַז בְּשָׂרִי פַּלָּצוּת׃ ז מַדּוּעַ רְשָׁעִים יִחְיוּ עָתְקוּ גַּם־גָּבְרוּ חָיִל׃ ח זַרְעָם נָכוֹן לִפְנֵיהֶם עִמָּם וְצֶאֱצָאֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם׃ ט בָּתֵּיהֶם שָׁלוֹם מִפָּחַד וְלֹא שֵׁבֶט

עמ"ש אלוה

רש"י

מאתכם: (ג) שאוני. סבלוני: (ד) האנכי לאדם שיחי. למה תעמדו על נפקתי. וכי אני לאדם כמוני משיח שישמע קולי: ואם מדוע לא תקצר רוחי. לצעוק מצרה לי: (ה) פנו אלי. לשמוע: והשמו, התמהו לדבר: שימו יד על פה. שלא תדעו להשיב: (ו) זכרתי. דבר שאני רוצה לומר מדוע רשעים יחיו: ונבהלתי. שאני רואה רשעי דור המבול עתקו גם גברו חיל: (ט) שלום

מצודת ציון

כא (ג) שאוני. מל' משא וסבל: (ד) שיחי. אמרי: תקצר רוחי. שיושב בצער קצרה נשימתו ולא יוכל להאריך בה: (ה) והשמו. התמהו כמו על יומו נשמו (לעיל י"ח): (ו) פלצות. רעדה כמו ותכסני פלצות (תהלים נ"ה): (ז) עתקו. הזקינו כמו ועתיק יומין (דניאל ז'):

מצודת דוד

(ג) שאוני. סבלו אמרי ושתקו ואני אדבר ואחר אכלה דברי הלעיגו עליהם אם יהיה מה ללעיג בה: (ד) האנכי. וכי אנכי אדבר דברי אל אדם להתחשב אין דעתו עליו להשיב אמרי הלא אל ה' אדבר: ואם מדוע. ר"ל וא"כ הוא שאל ה' אדבר יהוא אינו משיב לי מדוע א"כ לא תקצר רוחי ואיך לא אצעק במר נפש: (ה) פנו אלי. לשמוע אמרי וכן תתמהו ושימו יד על פה לסתמו כי לא תמצאו מענה להשיב: (ו) ואם זכרתי. וכאשר זכרתי בהדברים האלה נבהלתי ורעדה אחז את בשרי כי רע עלי המעשה: (ז) מדוע. וזה אמר מדוע יחיו הרשעים ויזקינו גם חזקו בעושר: (ח) זרעם נכון. נכונים המה בטובה לפניהם ר"ל בחייהם והמה עמהם יחד במקום אחד ויושמתו זה בזה: וצאצאיהם. כפל הדבר במ"ש: (ט) מפחד. מהיות בהם פחד מדבר מה: ולא שבט. לא בא עליהם

באור המלות

(ד) ואם מדוע. שני סימני השאלה מורים כפירושי, ואם שיחי מדוע לא תקצר רוחי, וקוצר רוח הוא מי שאינו יכול לסבול ולהתאפק. והפוכו ארך רוח: (ז) עתקו. הזקינו, גברו חיל, כח: (ח) זרעם. הגדולים, וצאצאיהם, הקטנים,

קשת ומגן / באור הענין

כא (ג) שמעו שמוע מלתי, בזה ישיב לשלשה ריעיו על מה שאמרו להצדיק משפטי ה' בשאלה של רשע וטוב לו, ותהי זאת תנחומותיכם, שתחת שאתם מחוייבים לנחם אותי, שמעו עכ"פ את דברי ובזה אמצא תנחומין, כי ידעתי שאצטדק: (ג) שאוני, או אם דעתכם להתוכח ולהשיב על דברי שנית, עכ"פ שאו וסבלו אותי לשמוע ולשתוק כ"ז שאדבר, ו אחרי שאכלה את דברי אז תלעיגו עלי: (ד) האנכי לאדם שיחי, הנה התשובות שהשבתם על הצלחת הרשע, שהוא מלא פחד בתשובת אליפז, או שיכרתו זרעו ונפשו כתשובת בלדד, או שימות פתאום כתשובת צופר, שכ"ז שייך לכוין על איוב שהוא רשע בעיניהם והצלחתו לא נתקיימה, ע"ז משיב להם וכי היתה שאלתי על אדם אחד מדוע הוא מצליח והוא רשע, שע"ז היתה תשובתכם נכונה, וז"ש האנכי שיחי ונכוחי לאדם יחידי, או האם שיחי ונכוחי הוא מדוע לא תקצר רוחי, שכל וכוחי יהיה רק עלי להתוכח עמכם על סבת קוצר רוחי שאיני יכול לסבול היסורים, כמו שבוכחת הראשון של צדיק ורע לו שהיה הוכוח רק מעניני איוב ועל יסוריו לבד, שאז היו תשובותיכם נכונים, אבל הלא שאלתי היא שאלה כללית על כל בני אדם, שנמצאו רשעים הרבה מצליחים, ובזה היה צריך שתשיבו ג"כ תשובה כללית שכל רשע מלא פחד או זרעו נכרת או מת בקוצר ימים, וזה אינו אמת כמו שיבאר, וז"ש. (ה—ו) פנו אלי לשמוע היטב את שאלתי, והשמו ושימו יד על פה, כי תראכם באר היטב שלות הרשעים והצלחתם, עד שאם זכרתי ונבהלתי. (ז) מדוע, אני לא לאדם אחד שיחי ושאלתי, כי שאלתי היא כוללת, מדוע רשעים יחיו שאתם אמרתם שמתים בקוצר ימים, והרי ראינו רשעים שיחיו ויאריכו ימים, אתם אמרתם שהם חלשים ורפויי כח, והרי ראינו רשעים שעתקו גם גברו חיל, אתם אמרתם שזרעם בלתי מתקיימים, והלא פגשנו רשעים אשר. (ח) זרעם נכון לפניהם, וגם לא יתרחקו מהם לבקש להם כי הם עמם ביחד, ולא לבד זרעם הגדולים, כי גם צאצאיהם הקטנים ובני בניהם, נכון לעיניהם, אתם אמרתם שהם תמיד מלאי פחד, והלא מצאנו רשעים אשר. (ט) בתיהם שלום מפחד, שאין להם פחד לא בעבור בתיהם וכ"ב, ולא בעבור יסורי עצמו כי לא שבט אלוה עליהם, ולא בעבור הפסד קניניהם, כי. (י) שורו הזכר עבר ולא יגעיל הזרע, ופרתו תפלט את הולד ולא תשכל. ואתם אמרתם שהוא מתחבא ומתירא מבני אדם כמ"ש וישכון ערים נכחדות, והלא ראינו כי. (יא) ישלחו כצאן עויליהם

בלי

אלוה עליהם: י שורו עבר ולא יגעל תפלט פרתו ולא תשכל: יא ישלחו כצאן עויליהם וילדיהם ירקדון: יב ישאו בתף וכנור וישמחו לקול עוגב: יג יבלו בטוב ימיהם וברגע שאול יחתו: יד ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו: טו מה־שדי כי־נעבדנו ומה־נועיל כי נפגע־בו: טז הן לא בידם טובם עצת

עמ"ש שלד"ק הוא בכ"ף יכלו ק' רשעים

רש"י

מפחד. שלא היו מזיקין שולטין בהן: (י) שורו עבר. את הנקבה: ולא יגעיל. לא יורה בה זרע הפסולת שיהא חוזר ונפלט מגופה בלא הריון, כל לשון הגעלה פליטה היא. וכן בלשון משנה מגעילו ברותחין. וכן כי שם נגעל מגן גבורים (שמואל ב' א') פלט משיחתו והיה כאילו לא נמשח בשמן, שהיו רגילין למשוח בשמן מגיני עור כדי שיהא חלק ומחליק את הרומח והחנית המכה בו. והוא כמו שרים משחו מגן (ישעיה כ"א): תפלט פרתו. בעת את וולדה: ולא תשכל. בלא עת: (יא) ישלחו כצאן עויליהם וגו'. בעת לידתו היה הולך ומרקד מיד ואם פוגע במזיק נלחם בו והיתה אומרת לו אמו הבא לי מספריים ואחתוך שרך. באגדת בראשית. לך והדלק לי את הנר, בראשית רבה: (יב) ישאו. היו נושאין קול בשיר בתוף וכנור: עוגב. אינו אלא לשון שחוק על שם העגבות. אשטיימנ"ט בלע"ז כ"ש: (יג) וברגע שאול יחתו. כשמגיע יום מותו היה מת לפי שעה בנחת בלא יסורין. יחתו. ירדו. ובתרגום נחתין: (טו) ומה נועיל. מה הנאה יש לנו כי נפגע בו, אין אנו צריכין לו אפילו לטיפת גשמים כי אד יעלה מן הארץ (בראשית ב'): (טז) הן לא בידם טובם. בתמיה. וכי אין כל טובם בידם: ועצת רשעים רחקה מני. איוב היה משבח בעצמו שראה

מצודת דוד

עליהם שבט פורעניות אלוה: (י) שורו עבר. מעבר את נקבתו כי ישליך זרעו בעומק רחמה ולא יפלוט כלפי החוץ ופרתו תפלט העובר ממנו ולא תשכל את הולד להפילו נפל: (יא) ישלחו. שולחים עולליהם לנפשם מבלי אומנים ומגדלים כאלו כזה שאין מי מגדלם ועוסק בתקונם: ירקדון. בקטנותם מצאו כח לרקד כדרך הנערים: (יב) ישאו. היו נושאים ומרימים קול זמר בתוף וכנור והיו שמחים כאשר ישמעו קול עוגב כדרך המתעדן ומתענג: (יג) יבלו. הזקינו ימיהם בטובה וכאשר בא עתם ירדו לקבר ברגע מבלי אריכת המכאוב:

(יד) ויאמרו. הרשעים ההם אמרו לאל סור עצמך ממנו ולא תלוה לנו מאומה ולא נחפוץ לדעת דרכיך: (טו) מה שדי. מה את ה' ואמרו מה שדי כי נעבוד לו ומה תועלת יבוא לנו כאשר נתפלל אליו: (טז) הן וגו'. וכי באמת לא היה בידם כל טובם אשר שאלו עיניהם בתמיה: עצת. כאומר אל תחשבו שגם אני אבחר דרכם כי לא כן הוא עצת הרשעים ההם רחקה ממני

מצודת ציון

(י) יגעיל. ענין השלכה אל החוץ ובדרז"ל געולי איסור (נזיר ל"ז): תפלט. גם היא ענין הוצאה אל החוץ ובדרז"ל פולטת ש"ז (שבת פ"ו) ומענינו אל יצא פליט מן העיר (מלכים ב' ט'): תשכל. מי שבניו אבודים קרוי שכול כמו כאשר שכלתי שכלתי (בראשית מ"ג): (יא) עויליהם. עולליהם והוא מל' עול ימים (ישעיה ס"ה): ירקדון. יקפצון: (יב) עוגב. שם כלי זמר: (יג) יבלו. ענין זקנה כמו אחרי בלותי (בראשית י"ח): יחתו. ירדו וכן שמה הנחת (יואל ד'): (טו) נפגע. נתפלל ונבקש

קשת ומגן

באור הענין

בלי פחד ואימה, וילדיהם הקטנים ירקדון בלי שום פגע, ומה שאמרתם שהם מתים פתאום במיתה חטופה בלי חולי קדם לה כמ"ש נוסר, עז"א הלא זאת כל מגמתם ושאלתם שימותו בלא יסורים, והם. (יב—יג) ישאו בתוף וכנור, שישאו דברי שיר על תוף וכנור, ויאמרו בשירתם כי הם מבקשים שיבלו בטוב ימיהם וברגע שאול יחתו, שכ"ז שהם חיים יהיה להם כל טוב, וכשיגיע זמן מותם לא יהיה להם שום חולי, רק ירדו שאול פתאום ברגע א' בלי שום חולי ויסורים, זאת יזמרו תמיד עלי תוף וכנור ועוגב, וא"כ מ"ש נוסף עצמותיו מלאו עלומיו ועמו על עפר תשכב, זה הוא כל תאות הרשע, ואין זה דבר רע בעיניו כי הוא בעיניו הצלחה גדולה: (יד) ויאמרו, ולא תוכל לומר עליהם שאינם רשעים ושלכן הם מצליחים, שהלא הם אומרים לאל סור ממנו, כי לא חפצנו לדעת דרכיך שהם חסד ורחמים ותגיה כי הם רעים בין אדם לחבירו, וכן בדברים שבין אדם למקום הם אומרים. (טו) מה שדי כי נעבדנו, שמכחישים אלהות ה' וגם אם הוא נמצא מה נועיל כי נפגע בו, כי עכ"פ יכחישו שהוא משגיח לשמוע תפלה ולפנות אל מעשה ב"א, וא"כ תשאל הלא: (טז) הן לא בידם טובם, הלא טובם והצלחתם אינו בידם רק בא להם מאת ה', א"כ עצת רשעים רחקה מני, וא"כ לא תוכל להשיג ענש ה'

באור המלות

(ישעיה מ"ד) ות"י בניא ובני בניא: (י) עבר. יוצא מעבר את הנקבה ולא יגעיל הזרע: (יא) עויליהם. העולל הוא הקטן, וגדול מן הילד, ועויל בא לגנאי, יסגירני אל אל עויל (למעלה ט"ז י"א): (יב) ישאו. כמו ישאו מדבר ועריו, נשיאת שיר ומשל ומליצה, וישמחו לקול, שמחה שאחריו תמיד הוא דרך שחוק. כי העוגב מעורר חרדה ומזכיר המות והם ינחמו לקולו, ויאמר יבלו ימיהם בטוב, כן ינגנו על הכנור והעוגב: (יג) יחתו. מן נחת ענין ירידה: (טז) עצת רשעים. העצה בהנהגת רשעים, וכן לקמן (כב י"ח) ומצאנו סמיכות הרבה שיתפרש לפעמים על הקונה לפעמים על הפעול, כמו והערכם אל מוסר אויל. מוסר ה' אל תמאס:

רְשָׁעִים רָחֲקָה מֶנִּי׃ (יז) כַּמָּה נֵר־רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְיָבֹא עָלֵימוֹ אֵידָם חֲבָלִים יְחַלֵּק בְּאַפּוֹ׃ (יח) יִהְיוּ כְּתֶבֶן לִפְנֵי־רוּחַ וּכְמֹץ גְּנָבַתּוּ סוּפָה׃ (יט) אֱלוֹהַּ יִצְפֹּן־לְבָנָיו אוֹנוֹ יְשַׁלֵּם אֵלָיו וְיֵדָע׃ (כ) יִרְאוּ עֵינָו כִּידוֹ וּמֵחֲמַת שַׁדַּי יִשְׁתֶּה׃ (כא) כִּי מַה־חֶפְצוֹ בְּבֵיתוֹ אַחֲרָיו וּמִסְפַּר חֳדָשָׁיו חֻצָּצוּ׃ (כב) הַלְאֵל יְלַמֶּד־דָּעַת וְהוּא רָמִים יִשְׁפּוֹט׃ (כג) זֶה

עיניו קרי

רש"י

אותם ולא נמנה עמהם: (יז) כמה נר רשעים ידעך. למעלה הוא אחר למה רשעים יחיו כמה תאריך זמן זה. וחזר ומקלס נר רשעים ידעך וגו': חבלים. גורל הראוי להם: (יט) אלוה יצפון לבניו אונו. בתמיה וכי מדה היא שכן זה הרשיע כל ימיו ויהא בשלום ואונו ורשעו יצפון הקב"ה לבניו ללקות להם: ישלם אליו וידע. שבח הוא להקב"ה שישלם לרשע עצמו גמולו ויבין שהרשיע לעשות: (כ) יראו עיניו כידו. שברו ואיני יכול למצוא לו דמיון בתורה כי אם לפי ענין הפסוק נראה שבר. וכן הרב לא מצא לו דמיון. (כידו לשון אידו א' מתחלף בכ'): (כא) כי מה חפצו בביתו אחריו ומספר חדשיו חצצו. כי מה הוא חושש תליי"ר בלעז וחפץ בביתו לאחר מותו לדאג בחייו בפורעניות העתידה לבא עליהם אחרי שמספר חדשיו נקצצו ויכלו לפני הרעה שהבטיחם המקום והיו ימיו מאה ועשרים שנה (שם ו') זאת היא שאמרתי לכם פנו אלי והשמו: (כב) הלאל ילמד דעת. היש אחד מכם אשר הוא תחת האל שילמד דעת מה היא המדה הזאת: והוא רמים ישפוט. כגון אני והצדיקים וההשובים הוא מייסר ודן ונפרע מהם כמו (לקמן כ"ד) לא יפנה דרך כרמים האמור בנח ובמתושלח, באגדת חלק. ל"א הלאל ילמד דעת כלומר האני צריך ללמדו דעת לשפוט אמת. הוא עצמו יודע שכן אבל הוא ישפוט דינים רמים בגבהו ובגדלו ואינו חש לדקדק, זה שמעתי ולא הראשון: (כג) זה. הרשע ימות נעגש בעצם תומו במראה שלימותו לא חסר: שלאנן.

מצודת ציון

כמו ואל תפגע בי (ירמיה ז'): (יז) ידעך. ענין כיתור וקפילה כמו דעכו כאש קוצים (תהלים קי"ח) ור"ל יוקפץ השלהבת וזה כבוים: אידם. ענין מקרה רע: חבלים. צירים ומכאובים כמו חבלי יולדה (הושע י"ג): (יח) וכמוץ. היא פסולת התבואה: (יט) אונו. עון הגזל שעשק בכח ואון: (כ) כידו. עניינו כמו אידו או הוא מלשון כידו ורומח: (כא) חצצו.

מצודת דוד

ולא אתפוץ בם: (יז) כמה. כאומר הנה ראיתי רשעים רבים יבלו בטוב ימיהם ואם ימצאו רשעים מדוכאים כמה הם במספר וכי רבים המה אשר ראינו שיהיה נר רשעים כבוים ר"ל שיושפל עלותם והצלחתם וכמה הם אשר יבוא עליהם האיד הראוי להם ואשר יחלק להם המקום צירים ומכאובים בחרון אפו: (יח) יהיו כתבן. מוסב על כמה שאמר במקרא שלפניו לומר כמה הם אשר יהיו נדים כתבן לפני רוח ואשר יהיו כמוץ שרוח סופה גונבו ממקומו ומנידו אנה ואנה הלא מעטים המה אשר יקבלו הגמולות האלה ואמר זה להשיב על דברי צופר שאמר מהפלגת פורעניות הרשעים תוכר ההשגחה ומשיב הוא לומר הלא מעטים המה אשר יקבלו מכאובות ורובם יבלו בטוב ימיהם: (יט) אלוה יצפון. ואם כמה שאלוה מטמין לבניו גמול עון הגזל שאנס בכחו הלא מהראוי היה שאליו בעצמו ישלם גמול הרעה וידע כי יש אלהים שופטים בארץ: (כ) יראו. מהראוי שעיני הרשע עצמו יראו כידו ורעתו והוא עצמו ישתה מחמתו וכעסו של המקום: (כא) כי מה חפצו. מה רצונו בתקנת ביתו אחרי מותו ומה הוא חושש לזה הואיל ומספר חדשיו אשר הוקבע לו הלא נקצצו אליו וקבל את שלו וכבר נשלמו: (כב) הלאל. היש מי אשר בעבור האל ילמד דעת להבין

באור המלות

(יז) חבלים. מענין חבלי יולדה, וגם מענין חבל וגורל שע"ז הפס יחלק: (יט) אונו. עונש גזלתו, כמו וישב עליהם את אונם: (כ) כידו. כמו כדו, וכמ"ש ומחמת שדי ישתה: (כא) חוצצו. כמו ויצא חוצץ כולו (משלי ל') ערוכים

קשת ומגן

באור הענין

ה' והנהגתו בענין הרשעים, מדוע יתן להם הטוב, אחר שהם מנאצים אותו ומכחשים בו: (יז) כמה, ר"ל הלא ראוי, א] שדעיכת נרם והשקעת שמש הצלחתם יהיה בכמות גדול ובתכלית ההפלגה, ובכמה פעמים ידעך נרם, ב] שיבא עליהם אידם לא על בניהם רק עליהם עצמם, ג] שלא יבא עליהם אידם בפעם אחת כמ"ש וברגע שאול יחתו, רק יחלק את החבלים לכמה חלקים ויבואו עליהם פעם אחר פעם, ולא יהיה זה ברחמים שלפעמים מחלקים את החבלים להקל העונש של המיוסר, רק זה יהיה באפו ובחמתו להרבות יסוריהם, ובאר זה שתחלה. (יח) יהיו כתבן האיסה לפני רוח ומתפזר אחד אחד, ואח"כ יהיו כמוץ אשר גנבתו סופה שתשא את כולו בפעם אחת: (יט) אלוה, ר"ל מה שאמרתם שלכן אין ה' מעניש, מפני שאלוה יצפון לבניו אונו, שישלם עונש של אונו וגזלתו אל חיק בניו, אני אומר ישלם אליו ויענים אותו בעצמו, מצד שני טעמים, א] וידע, כדי שידע ויכיר כי יש אלהים שופטים בארץ, ב] מצד הגמול בעצמו שראוי שהחוטא הוא יקבל העונש ולא אחר, וז"ש למטן. (כ) יראו עיניו כידו, שירא' בעצמו את הכד שבו המים המרים והתרעלה המוכן לו, וישתה מחמת שדי ישתה: (כא) כי מה חפצו בביתו אחריו, שהגם שכ"ז שהאדם חי הוא חפץ בשלום בני ביתו ובניו,

יָמוּת בְּעֶצֶם תֻּמּוֹ כֻּלּוֹ שַׁלְאֲנַן וְשָׁלֵיו׃ כד עֲטִינָיו מָלְאוּ חָלָב וּמֹחַ עַצְמוֹתָיו יְשֻׁקֶּה׃ כה וְזֶה יָמוּת בְּנֶפֶשׁ מָרָה וְלֹא אָכַל בַּטּוֹבָה׃ כו יַחַד עַל־עָפָר יִשְׁכָּבוּ וְרִמָּה תְּכַסֶּה עֲלֵיהֶם׃ כז הֵן יָדַעְתִּי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וּמְזִמּוֹת עָלַי תַּחְמֹסוּ׃ כח כִּי תֹאמְרוּ אַיֵּה בֵית־נָדִיב וְאַיֵּה אֹהֶל ׀ מִשְׁכְּנוֹת רְשָׁעִים׃ כט הֲלֹא שְׁאֶלְתֶּם עוֹבְרֵי דָרֶךְ

ואתתם

רש"י

כמו שאנן: (כד) עטיניו מלאו חלב. לשון משנה הוא עוטנו בבית הבד. צוברים הזיתים יחד והשומן מתעגל ומתאסף לתוכו כדי שיהא מוכן כשעוצרו בבית הבד, ואותו כלי שעוטנין אותו כדי להאסף שמנו לתוכו נקרא מעטן, אף כאן חלבו ולחלוחו ושומנו נקרא עטיניו: (כה) וזה ימות בנפש מרה. הרמים והקופצים עליו יפרע מיד מהם: (כו) יחד על עפר ישכבו. לאחר מותם אין ניכר לבריות מי הרע ומי הטוב כי כזה כן זה יחד על עפר ישכבו: (כז) הן ידעתי מחשבותיכם. ומזמות אשר עלי תחמוסו. הריעו לחשוב חמס. כי בשביל הרעה אשר באתני אתם אומרים לאו: (כח) איה ביתו של זה שהיה נדיב ואיה אהל ומשכנות שאר רשעים. כלומר כמוהו כמותם ברשעו אבד ביתו (ולמה אתם בוטחים בשלותכם): (כט) הלא

מצודת דוד

משפטו והלא הוא ית' ישפוט משפטים רמים אשר גבהו מתבונת האדם: (כג) זה ימות. הנה אף ברשעים האחד ימות בתוקף שלמותו וכל ימי חייו ישב בהשקט ובשלוה: (כד) עטיניו. השדים שלו מלאו חלב ולא נתייבש מוח עצמותיו כאלו היו משקין אותו בדבר המלחלח כי כל ימיו התענג בתענוגים: (כה) וזה ימות. והאחר ימות בנפש מרה מן קושי המזל ולא אכל מעולם בסעודה טובה ובעונג: (כו) יחד. ושמה שוכבים לאחר המיתה על העפר יחד זה כזה והרמה תכסה על שניהם דומה בדומה וכאומר מדוע יהיה כן הלא שניהם היו שוים בדבר הרשע אף לאחר המיתה ישוו ומה זה שהאחד היה בחייו שקט ושאנן והאחד בנפש מרה: (כז) הן ידעתי. הנה ידעתי מה שאתם חושבים להשיב על אמרי: ומזימות. אבל מה מן המחשבות אשר המה מקבילות ומנגדות לכם הנה אותם תסירו בעבורי ולא תאמרום כאומר הנה הדברים המסייעות לכם תאמרו ולא את המקבילות: (כח) כי תאמרו. אשר תחשבו לומר איה בית נדיב וכאומר הלא לא ימצא לו בית חזק להתחזק בה כי יחסה בסתר אהלו מבלי פחד ומבלי מורך ואיה אהל משכנות רשעים כי לא ימצא מי מהם שוכן באהל כי לרוב פחד לבבו יסתיר עצמו בבית החזק יותר מן האהל ותחשבו א"כ לומר שהפחד הזה הוא בעצמו יחשב להם לגמול ועונש: (כט) הלא שאלתם. כאומר והנה הכרתם בעבורי מה מן המחשבות כי הלא שאלתם לעוברי דרך היודעים

מצודת ציון

נקבלו כמו ויאה תאן כולו (משלי ל'): (כג) בעצם. בחוזק כמו ובעצמו נשברה הקרן (דניאל ח'): תומו. מל' תמימות: שלאנן. היא מלה מורכבת מן שלוה ושאנן וכפל עוד לומר ושליו להפלגת הענין: (כד) עטיניו. הם השדים והוא מושאל מדרז"ל במעטן של זיתים (ב"מ ס"ד) והוא שם כלי עשוים לאגור בה הזיתים להתאסף שמנם: (כז) תחמסו. ענין הסרה כמו נחמסו עקביך (ירמיה י"ג): (כח) נדיב. ישר ובעל מתן:

קשת ומגן

באור הענין

וכשיאבדו בניו הוא מרגיש ומצטער עליהם, אבל מה **חפצו בביתו אחר מותו**, שאז בטל חפצו זה שהיה חפץ בביתו, ולא ירגיש אז בצער בניו אחר **שמספר חדשיו חוצצו** שהוא חי כל זמנו בשלוה, מה אכפת לו אחר מותו באבדן ביתו, וא"כ אין זה עונש כלל: (כב) **הלאל**, הלא לאל א"צ ללמד דעת איך יענים ובאיזה אופן יענים את הרשע כפי רשעתו, וא"כ אשאל איך **הוא רמים ישפוט** ויגזל ממרום, לאמר. (כג—כד) זה הרשע, **ימות בעצם תומו כולו שלאנן** בלא שום חולי כלל, הגם שכל ימיו היה בטוב עד **שעטיניו מלאו חלב** מרוב טובה ותענוגות בשר: (כה) **וזה** הצדיק, **ימות בנפש מרה** מתוך חולי ומכאוב, הגם שכל ימיו **לא אכל בטובה**, והיה כל ימיו דלים ורעים, ובכ"ז אין הבדל ביניהם אחר המות כי אח"כ. (כו) **יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם**, וא"כ הזה משפט צדק שנאמר שהוא רמים ישפוט כמשפט זה, הלא מזה מבואר שלא הוא ישפוט זאת רק שכ"ז בא מפאת המערכת: (כז—כח) **הן ידעתי מחשבותיכם**, ידעתי מה שחשבתם בלבכם בכל מה שעניתם על הצלחת הרשע, **ומזמות עלי תחמסו כי תאמרו איה בית נדיב**, במה שאמרתם בתשובתכם איה בית נדיב **ואיה אהל משכנות רשעים** באהלם וביתם אינו מתקיים בזה חמסתם מזימות עלי, ועלי כוונתם, להביא ראיה מחורבן ביתי שהיה בית נדיב אל חורבן בית רשעים שביתם אינו מתקיים, והגם שלא דברתם זאת בפירוש בפיכם, כן היה מחשבותיכם וכוונת מזימותיכם עלי, אבל אני משיב לכם מה הבאתם ראיה ממקרה שקרה אל איש אחד: (כט) **הלא שאלתם עוברי דרך**, אם שאלתם לעוברים

באור המלות

על סדר: (כג) בעצם. מלשון עוצם וחוזק, שלאנן כמו שאנן, ושאנן הוא שאין מטריד מבחוץ, ושלו היא השלוה הפנימית, וזה הבדלם בכ"מ: (כד) עטיניו. כלי המין והחלב, וי"מ המיתרים הדקים שקורין נערווין שמלאים מין הצלול כחלב, ויש לשתפו עם אטון מצרים, ע"ש דקותם: (כז) מחשבותיכם, ומזימות. מזימות הם מחשבות עמוקות להרע לחברו, ר"ל מחשבותיכם מסכימים עמי, רק תחמסו מזימות בחמס להרע לי ולהוציא עלי לעז: (כח) בית נדיב, אהל רשעים. הנדיב לשבח, וקראו בית

במדינות

וְאֹתֹתָם לֹא תְנַכֵּרוּ׃ ל כִּי לְיוֹם אֵיד יֵחָשֶׂךְ רָע לְיוֹם עֲבָרוֹת יוּבָלוּ׃ לא מִי־יַגִּיד עַל־פָּנָיו דַּרְכּוֹ וְהוּא־עָשָׂה מִי יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ לב וְהוּא לִקְבָרוֹת יוּבָל וְעַל־גָּדִישׁ יִשְׁקוֹד׃ לג מָתְקוּ־לוֹ רִגְבֵי נָחַל וְאַחֲרָיו כָּל־אָדָם יִמְשׁוֹךְ וּלְפָנָיו אֵין מִסְפָּר׃ לד וְאֵיךְ תְּנַחֲמוּנִי הָבֶל

ותשובתיכם

רש״י

שאלתם וגו׳. כל זה אתם מוסלים עלי משלות ואותותם אשר הודיעו אתכם לא תנכרום משום על לב כמו ויתנכר אליהם (בראשית מ״ב), כי אמרו לכם אשר. (ל) ליום איד יחשך רע. הרשע מונע ונחשך מרעה ושמור ליום הקבוע לאידו. כמו אשר חשכתי לעת צר (לקמן ל״ח) הנגעתים וחשכתים להודיעם עד יום קרב ומלחמה: (לא) מי יגיד על פניו דרכו. מי הוא המלך הגדול אשר יגיד על פניו דרכו ולא ייראו ממנו כמה הוא משגב זה הקב״ה שעשה: ומי ישלם לו. וגמול מעשהו מי ישלם לו: (לב) והוא לקברות יובל. סופו יובל לקבר: ועל גדים ישקוד. כשהוא נקבר בשדות אצל הגדישים. ידונו אותו על שלא קיים המצות השייכים בשדה לקט שכחה ופאה ושאר מצות הנוהגים בעומר ובגדים ולכן שקדו וימסרו עליו הפורעניות (הג״ה מר״ע): (לג) רגבי. בלשו״ן בלעז: ולפניו אין מספר. לנמשכים לאותו דרך. כל אלה מזימות תחמסו עלי: (לד) ואיך תנחמוני הבל. מאחר שתשובותיכם נשאר מעל. נשכחה ואבדה מכם תשובות

מצודת ציון

(ל) איד. מקרה רע: יחשך. ימנע: עברות. מל׳ עברה וזעם: יובלו. יובאו כמו יובל שי (ישעיה י״ח): (לב) גדיש. הוא כרי מאלומות התבואה: ישקוד. ימהר כמו כי שוקד אני (ירמיה א׳): (לג) רגבי. צרורות עפר כמו ורגבים ידובקו

מצודת דוד

הקורות המתהווים בעולם: ואותותם. האות והסימן אשר נתנו לספורם הלא לא תוכלו להתנכר אותו לומר שהסימן זר ונכרי ולא כן הוא: (ל) כי ליום איד. והנה הם ספרו אשר לעת בא איד בעולם הנה הרשע יחשך ממנה ולא עליו תהיה: ליום עברות יובלו. מוסב על יחשך רע לומר שהרע נחשך לעת אשר יבואו עברות וכעסים וכפל הדבר במ״ש והאומר הלא בעבור זה יאמן לבנו ולא יחת ולא יפחד ובמה מנגדים לדבריכם ולא תאמרום: (לא) מי יגיד. ובעבור רוב הצלחתו מי א״כ יוכל להגיד דרכו לפניו ולהוכיחו ונפחידו מן הטובה כי הלא למאד ילעג למו: והוא עשה. ועם כי הוא עשה את הרע אשר חשב לעשות אין מי ישלם לו גמול: (לב) והוא לקברות יובל. כשיבוא יומו יזכה לקבורה כדרך כל הארץ: ועל גדיש ישקוד. ימהר לשכוב על תל הקבר שעשוי כגדיש כי לא יתמהמהו בקבורתו למען לא יתבזה אחר המיתה (וקראו גדיש ע״ש סופו כי אחר הקבורה נעשה תל וכן ושתי קמה (ישעיה מ״ז): (לג) מתקו לו. צרורות עפר הנחל אשר יקבר בה הלא ימתק לו כי יקבר במקום המעולה והנבחר ואף כבוד יעשו לו במותו כי אחר ארונו ימשך כל אדם ללוותו וגם לפניו ילכו בלי מספר להכין צרכי קבורתו וכדרך אשר עושים לגדולים ולשועים: (לד) ואיך. כאומר ובהיות כן נראה א״כ שאין משגיח ואין גמול ואיך תנחמו אותי באמרי שכל נוטר

באור המלות

קבוע, ואהל ערתי של רשעים, ושניהם כונו על איוב שהוא בית נדיב, ובאמת היה אהל רשעים: (כט) תנכרו, מענין נכרי ובא על דבר בלתי ידוע, ספק מפעל נכר על ההכרה: (ל) יחשך רע יל״פ יוחשך לאדם הרע, ויל״פ הרע עצמו והעונש יחשך, לקבל העונש ביום איד: (לב) ועל גדיש, עי׳ למעלה (ה׳ כ״ו): (לד) מעל. כמו למעול מעל בה׳, מענין בגידה:

קשת ומגן

באור הענין

במדינות שהם ראו רשעים רבים שביתם קיים ומצליח, ואז אותותם בל תנכרו, לא תוכלו לנכר ולהכחיש את האותות שיתנו לכם ממשכנות רשעים רבים שעומדים בשלוה ובהצלחה, שמזה יש אות וראיה הפך דבריכם ואין להביא ראיה מן הפרט רק מן הכלל: (ל) כי, ואם תאמרו כי מחשיבים את הרע ליום איד, היינו שלא ישלמו להרע את ענשו עד שיבוא יום אידו המיועד לו, והוא ליום עברות יובלו שהוא יום המיתה, שאז יקבל גמולו אחר המות, ולכן לא ישלמו ענשו בעוה״ז כדעת בלדד, ע״ז משיב. (לא) א] מי יגיד על פניו דרכו, הלא צריך שיקבל העונש במקום שהרשיע, ששם יעמדו נגדו העדים שיעידו על דרכו הרע שבעבורו יקבל העונש, אבל מי יעיד שם בפניו, ב] שצריך שימצא מי שישלם לו, אבל שם את אשר עשה מי ישלם לו, ומפרש דבריו נגד מ״ש מי יגיד על פניו דרכו, כי הלא. (לב) הוא לקברות יובל, ושם אין עד ומגיד, ונגד מי ישלם לו, אומר שהלא על גדיש ישקוד, שנטמן תחת הגדיש מקום שאין יד השופט משגת אותו, והוא שוקד שם בתמידות ואינו יוצא משם, וא״א שימצא אותו השופט במק״א לשופטו, וא״ת שהקבר עצמו הוא מקום המשפט, שהלא. מתקו לו רגבי נחל, ואין לו צער משם, והוא לא אחד שנקבר שם כי אחריו כל אדם ימשוך, שזה סוף כל האדם הבאים אחריו, וגם לפניו כבר נמשכו לקבורה אנשים אין מספר, וא״כ. (לד) איך תנחמוני הבל, אחר שתשובותיכם נשאר מעל, שהמבואר שתכלית תשובותיכם לא היה לנחם אותי ולהגיד האמת, רק היה מעל ונגד בברית אחים, שאמרתם במעל שאני רשע לא לנחם כאח לאחיו:

פתיחה למענה הארבעה עשר מענה אליפז

אחרי אשר ערכו שתים מערכות של המערכה, בין על שאלה מפני מה יש צדיק ורע לו, בין על שאלת

מפני

וּתְשׁוּבֹתֵיכֶם נִשְׁאַר־מָעַל׃

כב א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר׃ ב הַלְאֵל יִסְכָּן־גָּבֶר כִּי־יִסְכֹּן עָלֵימוֹ

רש"י

החכמה והגבורה ולא נשאר בידכם אלא תשובות מעל. מעל שם דבר הוא לכך נקוד כולו קמץ וטעמו מלעיל. כ"ש:
כב (מענה אליפז) (ב) הלאל יסכון גבר. הלצורך והנאת היוצר יועיל גבר ויסכן כאשר ילמד דעת על הבריות וחכמה. יסכן הראשון לשון הנייה כמו ותהי לו סוכנת (מלכים א' א'), והשני לשון למוד. כמו ההסכן הסכנתי (במדבר כ"ב). וגם הראשון

מצודת דוד

כאשר ישנה אחריתי ומה יועיל תשובה אם אין משגיח: ותשובותיכם. מה שהשבתם לי מגמול הרשעים הנה הכזבתי אותם כי מעטים המה אשר יוגמלו רע ומרובים המה יקבלו הטוב ונשאר א"כ תשובתם מעל ושקר (העולה מהמענה היא לאמר דברי נוסר אשר יוכיח ההשגחה מהפלגת פורעניות הרשעים כי ישיב אחרים לומר הלא מעטים המה אשר יגיע להם הפורעניות רובם יבלו בטוב ימיהם ולא יחושו במה שיהיה לבניהם אחריהם ובעבור כי יראו אשר ביום הטוב המה בטובה לא יפחדו משום פחד והוא שמח בהצלחתו אשר לו בחייו ובהכבוד אשר יעשה לו במותו כדרך הגדולים):
כב (ב) הלאל. וכי נאל יועיל ויהנה הגבר בצדקו אף המשכיל יועיל ויהנה אל עצמו ובהיות כן מה לו להטיב לך

מצודת ציון

(לקמן ל"ח): נחל. עמק וגיא: (לד) מעל. שקר כמו ומעלה מעל (ויקרא ה') ת"א וישקר שקר:
כב (ב) יסכן. ענין תועלת והנאה כמו הוכה מדבר לא יסכון

קשת ומגן

באור הענין

מפני מה יש רשע וטוב לו, והמתפלסף נלח את כולם בתשובותיו בחרבו ובקשתו, התאמץ אליפז שנית ויכונן הלין על יתר להשיב מלחמה שערה במענה ערוכה לשתי השאלות, ויוציא מלבו שמה חדשה, בטוב טעם ודעת, והוא שהיה זה בחכמה ובכונה מיוחדת מאת האלהים של- לשלם גמול הצדיקים ועונש הרשעים תיכף בעוה"ז כדי שתהיה העבודה שלימה לשם ה' בלבד שלא מאהבת הגמול ומיראת העונש, שאחר שעקר הרצון בעבודה הוא אם יעשה האדם את הטוב בעבור הטוב בעצמו, ובעבור החק ההכרחיי היוצא מאת המחוקק העליון וסך למען שמו הגדול בלבד, לא כן אם יעשה מעשיו בעבור השכר או מיראת עונש, אז אינו עובד את ה' רק את עצמו, ולא זאת העבודה הרצויה אצל ה', ואם היה נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה והיה משלם עונש הרשע תיכף, לא היה איש ערב את לבו לעשות רע, מיראתו את העונש הבא בעקב המעשה, וכן היו כולם מתחללים לעשות טוב מידעם את השכר אשר ישולם תיכף לעושהו, ולא היה המעשה לשם ה', וגם לא היה אז ענין לשכר ועונש, אחר שהיו אז מוכרחים במעשיהם מיראת עונש ותקות גמול, ולא היה ענין הבחירה והנסיון אשר הוא תכלית כוונת ה' בבריאת האדם, שיצר הלב יסיתו לעשות רע ויהיה חפשי בנפשו לעשותו ובכ"ז ימנע ויסור מרע מכבוד ה' וממצותיו, וע"כ את העולם נתן בלבם מבלי אש- ימצא האדם את המעשה אשר יעשה האלהים, לא משכר הצדיקים ולא מעונש הרשעים, וימצאו עושי רשע מצליחים ורשעים ישתבחו בעיר אשר כן עשו, וגם השגחת ה' מכוסה ונעלמה מעיני רוב בני האדם, ויצר המינות יתעה את הסכל להכחיש את ההשגחה ולומר שעולם כמנהגו נוהג, והכל ע"פ התולדה והטבע והמערכה, ושרש ה' על השמים כבודו ולא ישגיח בשפלים וכדומה מטענת המכחישים, וכולם מביאים ראיה מרוע הסדר וההנהגה, שהצדיקים מעונים והרשעים מצליחים, וזה הוא המבחן והנסיון לדעת בין עובד אלהים באמת ובתמים ובין אשר לא עבדו לשמו, שהעובד האלהים שלא ע"מ לקבל פרס, צדיק באמונתו יחיה וממקומו לא ימוש, ואז יקבל שכרו בעולם הגמול שכר נפשי נצחי בעדן הנצחיות, כי נבחן ונמצא שלם, וגם צלמים נלונו שפטים בעולם הנפשות והאלהים יביא במשפט על כל נעלם אל תמונה ואין עול והכל במשפט וכל מעשהו באמונה, ובזה העמיד ויכונן את שטתו הקדומה, בין מ"ש בטעם יסורי הצדיקים שהוא לשלם להם בעוה"ז על חטא קל אשר עשו כדי לזכותם בעוה"ב, ובין על הצלחת הרשעים, שבכ"ז אין הצלחתם שלימה כי לבם מלא פחד מעונשם המעותד להם, הגם שלרוב יבוא להם בעולם הנפשות, לבם יגבא להם רע, וגם בזה הצדיק מה שהוכיח את איוב ברשע מענהו הראשון, כמ"ש הלא יראתך כסלתך, שעקר העבודה הנרצה היא שלא תהיה מתקות גמול ויראת עונש שבזה חטא איוב, ולכן מעדו אשוריו, ולכן ספק עליו ה' את חמתו, ועל כל תשובות איוב על דבריו הקודמים תכסה התשובה הזאת, שהיה זה מוכרח לצורך ההנהגה עם בעלי הבחירה ועם המבין לדעת מעשה עבודתם אם היא שלימה ותמימה לשם ה' ואהבתו לבד:

באור המלות

(ג) יסכון. מענין תועלת והנאה, כמו ותהי לו סוכנת לדעת חז"ל, וי"מ יסכן השני מענין הרגל, כמו ההסכן

כב (ב) הלאל, אומר לו שלא היה אפשר שה' ישלם להצדיק את שכרו ולהרשע את ענשו תיכף בעוה"ז, שא"כ לא היו עובדים את ה' לשמו רק ע"מ לקבל גמול, וכן היו נמנעים מלעשות רע רק מיראת העונש, ועבודה זו מאהבת גמול או מיראת עונש אינה רצויה בעיני ה', וז"ש הלאל יסכן גבר, וכי יקבל ה' הנאה מעבודת האדם, אם יסכן עלימו משכיל, אם ישכילהו ה' ויגיהו תועלת העבודה, ע"י שהיה רואה שמקבל תיכף שכר ועונש, בזה לא היה ה' מקבל

נחת

עָלֵימוֹ מַשְׂכִּיל: ג הַחֵפֶץ לְשַׁדַּי כִּי תִצְדָּק וְאִם־בֶּצַע כִּי־תַתֵּם דְּרָכֶיךָ: ד הֲמִיִּרְאָתְךָ יֹכִיחֶךָ יָבוֹא עִמְּךָ בַּמִּשְׁפָּט: ה הֲלֹא רָעָתְךָ רַבָּה וְאֵין־קֵץ לַעֲוֺנֹתֶיךָ: ו כִּי־תַחְבֹּל אַחֶיךָ חִנָּם וּבִגְדֵי עֲרוּמִּים תַּפְשִׁיט: ז לֹא־מַיִם עָיֵף תַּשְׁקֶה וּמֵרָעֵב תִּמְנַע־לָחֶם: ח וְאִישׁ זְרוֹעַ לוֹ הָאָרֶץ וּנְשׂוּא פָנִים יֵשֶׁב בָּהּ: ט אַלְמָנוֹת שִׁלַּחְתָּ רֵיקָם

דגש אחר שורק ... וזרועות

רש"י

יסכן להיות נפתר לשון לימוד. הלטובת היוצר ולצרכו ילמד גבר. כאשר ילמד השכל: (ג) החפץ לשדי. כמו כי מה חפצו בביתו אחריו (לעיל כ"א). ההנאה וחשק לו אם תצדיק מעשיך בהתווכח לפניו. שיבא עמך להתווכח בדבריך: ואם בצע. ממון לו אם תתם דרכיך: (ד) המיראתך יוכיחך. או אם מיראה שיראה מפניך יבא ויתווכח עמך: (ה) הלא. יודע הוא כי רעתך רבה: (ח) ואיש זרוע לו הארץ. בתמיה וכי מחמת שהיית גדול תירש את הארץ. כלום הוא ראוי להתקיים: ישב בה. יאריך בה כמו

מצודת ציון

(לעיל ט"ו): (ג) החפץ. ענין צורך כמו אם כלי אין חפץ בו (ירמיה כ"ב): בצע. ענין הנאת ממון כמו מה בצע כי נהרוג את אחינו (בראשית ל"ז): (ו) תחבל. תמשכן כמו לא יחבול רחים (דברים כ"ד): (ט) שלחת. ענין שילוח

מצודת דוד

בכדי שתעמוד בצדקתך הלא מה לו בזה: החפץ. וכי מה צורך בא לשדי אם תהיה צדיק וכי בצע כסף בא לו אם תלך בדרך תם וכפל הדבר במ"ש: (ד) המיראתך. וכי בעבור יראתו אותך לבל תרשיע יתווכח עמך ויבוא עמך במשפט הלא מה לו אם תרשיע: (ה) הלא וגו'. כאומר אבל אני אגיד מלין בעבורו שהדין עמו בדבר היסורים הבאים עליך כי הלא רעתך רבה ר"ל לגדול כמותך יחשב כל דבר נרב כי הרבה ילמדו ממך וזה ואין קץ לעונותיך כי הכל בא ממך ותלוי בך: (ו) כי תחבל. אם דבר מי למולך תעכב אותו בכסף ותקח ממנו משכון ועם הוא בחנם כי לא לוה ממך מאומה: ובגדי ערומים תפשיט. ואף מן האנשים שאין להם כי אם מלבוש אחד ובהעדרו ילכו ערום הנה פשטת בגדיהם ונשארו ערומים וקראם ערומים ע"ש סופם וכן אספיתי על גחליו לחם (ישעיה מ"ד): (ז) לא מים. לא השקית מים לעיף ומנעת להם מן הרעב כי כאשר תכנס את מי בבית האסורים היה נמנע ממנו לחם ומים: (ח) ואיש זרוע. כאומר הנה בעניי העם התאכזרת ועשית משפט חרוץ אבל מי שהיה אלם ובעל זרוע היה לו כל הארץ ועשה בה כל חפצו ולא מחית בידו עם כי היה לאל ידך: ונשוא פנים. מי שהיה נשוא פנים בעבור רוב העושר וכדומה הוא ישב בכולה כאלו היתה שלו ולא מחית בו: (ט) אלמנות. אבל כאשר במעט דבר עולה מאלמנות לא חסת עליהן כי גרשת אותן ולקחת כל אשר להן ואל מי יפנו היתומים לעזרה:

קשת ומגן

באור המלות

הסכנתי, וכל דרכי הסכנתה, אם יסכון ויגיל אותם ישכילו: (ד) יוכיחך. אשר יוכיחך, ותוכחה הבא אלל ה' יהיה גם על ידי יסורים כמ"ש למעלה ה'. יבא עמך במשפט, כמו ואל תבא במשפט את עבדך: (ו) ערומים. ר"ל שבגדיהם קרועים, כמו וילך ישעיה ערום שפי' חז"ל ערום בבגדים בלואים: (ח) ואיש זרוע. יל"פ ג"כ שר"ל שלו הארץ ע"י שכובש אותה בכח הזרוע וביד חזקה, או יושב בה בכבוד מצד שהוא נשוא פנים וכולם יכבדו אותו: (ט) אלמנות. ור"ל ולפעמים ע"י שאלמנות שלחת ריקם

באור הענין

נחת מן העבודה, ומפרס. (ג) **החפץ לשדי כי תצדק** אם תקבל **בצע** ע"י מה **שתתם דרכיך**, אם תקבל בצע וריוח ושכר על ידי צדקתך, ובעבור הבצע הזה והשכר תצדק ותעשה מעשים טובים, היהיה בזה חפץ לה' בעבודתך, שאז אינך עובד את ה' רק את עצמך בעבור הבצע: (ד) **המיראתך**, או אם תצדק **מיראתך** פן **יוכיחך** ויעניש אם תעבור על מצותיו, או מיראתך פן **יבוא עמך במשפט** לשפטך על רוע מעשיך, ומפני יראה זו שהוא יראת העונש תצדק, היש חפץ לה' בעבודה זו, שאינו לשמו רק מאהבת עצמך, ולכן לא היה אפשר שיתן שכר הצדיק אליך, שאז היית עובד ועושה צדק בעבור הבצע והשכר, וכן לא היה אפשר להעניש את הרשע בעוה"ז שאז היה נמנע מהרע רק בעבור יראת העונש, ובזה אין חפץ לה', שעקר חפצו ורצונו שתהיה העבודה לשמו שלא בעבור פנייה חיצונית: (ה) **הלא**, ר"ל ולכן סדר ה' סדר ההנהגה שלא ישלם תיכף לעושי הרע כרעתו, רק לפעמים יש עושה רע מאת ומאריך לו, ולפעמים יעניש להרשע תיכף אם רואה בחכמתו שצריך לידי כך לפי הענין, ובזה יש מקום לטעות שאין השגחה ואין דין וחשבון, וא"כ העובד יעבוד עתה לשם ה' בלבד, אחר שאינו מקוה שכר ואינו ירא עונש, וז"ש לפעמים יתנהג ה' שלא להעניש תיכף רק הגם **שרעתך רבה** עד **שאין קץ לעונותיך**, ותרבה עוות גם נגד בני אדם, והוא. (ו—ז) **כי תחבול אחיך חנם ותפשיט** מהעניים **את בגדיהם**, וכן לא תעשה שום חסד, אף **להשקות את העיף מים ולתת לחם לרעב** ובכ"ז לא יעניש ה' אותך, ואתה מצליח וקרנך תרום בכבוד, כי. (ח) **איש זרוע לו הארץ**, שע"י שאתה איש זרוע ותקיף בארץ הכל נכנעים תחתיך, ולא לבד שלא יעניש אותך על רוע מעשיך, כי עוד **ישב בה נשוא פנים** שהכל ישאו פניו בכבוד, וכבוד והדר יעטרהו, ולפעמים יקרה ג"כ שיעניש ה' תיכף, והוא אם. (ט—י) **אלמנות שלחת ריקם** וגזלת אלמנות ויתומים, וה' ישמע

וּזְרֹעוֹת יְתֹמִים יְדֻכָּא׃ י עַל־כֵּן סְבִיבוֹתֶיךָ פַחִים וִיבַהֶלְךָ פַּחַד פִּתְאֹם׃ יא אוֹ־חֹשֶׁךְ לֹא תִרְאֶה וְשִׁפְעַת־מַיִם תְּכַסֶּךָּ׃ יב הֲלֹא־אֱלוֹהַּ גֹּבַהּ שָׁמָיִם וּרְאֵה רֹאשׁ כּוֹכָבִים כִּי־רָמּוּ׃ יג וְאָמַרְתָּ מַה־יָּדַע אֵל הַבְעַד עֲרָפֶל יִשְׁפּוֹט׃ יד עָבִים סֵתֶר־לוֹ וְלֹא יִרְאֶה וְחוּג

שמים

רש״י

ותשבו בקדש (דברים א׳): (יא) או חשך לא תראה. כלומר לא תתן עיניך ובטחונך בכך, לאמר. (יב) הלא אלוה גובה שמים. ולא ישגיח לראות: וראה ראש כוכבים כי רמו. כמו וראה שניי שבסוף מענה חמישי כלומר נותן אתה העין בראש כוכבים כי רמו, ובשביל כך אמרת. (יג) מה ידע אל. במעשה החשך: הבעד ערפל ישפוט. הכנגד החשך הזה יראה וישפוט, הגה. (יד) עבים סתר. לפניו ולא יוכל לראות: וחוג שמים יתהלך. ולא ידע את אשר בארץ. חוג עגול מחוגת שמים כמו

מצודת דוד

ולא חסת גם עליהם: (י) על כן. ובגמול כל אלה פורש סביבותיך פחים להלכד בהם ותבהיל אותך פחד פתאום לנפול בפח מחרדת הפחד: (יא) או חשך וגו׳. או בא עליך חשך אשר לא תראה את הפח להשמר ממנה או מרבית המים כסו אותך ור״ל הנה בגמול הוכן לך מכאובים ובעבור הפחד סבלות עליך נתבלבל דעתך לבל תוכל להזהר או שמקום שכל דעתך והחשיך שכלך לבל תדע להזהר או שרבים מכאובים הוכן לך עד שיהיה מן הנמנע להשמר מהם: (יב) הלא אלוה. כאומר ואם אמנם כל אלה עשית והגם לומר לדקתי אין זאת כ״א תחשוב הלא אלוה ברום השמים ורואה אתה ראש הכוכבים ותחילתם אשר רמו למעלה ותאמר הלא ה׳ למעלה מכולם ויש א״כ מרחק רב ממנו לארץ: (יג) ואמרת. ובעבור זה תאמר מה ידע אל ממעשה בני אדם הלא רב המרחק וכי דרך הערפל אשר סביבו ישפוט מעשה האדם וכאומר וכי הערפל המפסיק יסיר עוד סבה לשידע: (יד) עבים סתר לו. הלא העבים לו למסתר ולא יראה דרך בם כי הלא יתהלך על עגול

מצודת ציון

וגירושין: ידכא. יכותת: (י) פחים. רשתות: (יא) ושפעת. הרבה כמו שפעת גמלים (ישעיה ס׳): (יג) ערפל. עב הענן: (יד) וחוג. ענין עגול כמו חוק חג על פני מים

קשת ומגן

באור הענין

לעקתם ויענים אותך תיכף, עד שלכן סביבותיך פחים ויבא עליך פחד פתאום ויבהיל אותך ומפני שאין העונש בא תמיד להרשע, שלפעמים יעניבהו ה׳ תיכף, ופעמים רבות יעשה עבירות אין קץ ובכ״ז הוא איש זרוע ונשוא פנים וישב בארץ בשלוה, ע״כ יש מקום לטעות שאין ה׳ משגיח ושהתורה הרצועה, ויש מקום לבחירה כי אין מתירלים לעשות רע: (יא) או חשך, וע״י שאתה רואה רוע הסדר בהנהגה שהרשע מצליח, יעלו על לבבך דברים ומחשבות רעות אחרות לכפור בהשגחה, כי תדמה את ראיית ה׳ והשגחתו כפי ראיית בני אדם והשגתם, שאתה אם יש חשך מפסיק בינך ובין המובט הלא לא תראה את המובט, וכן אם שפעת מים תכסך לא תראה, כי המים יפסיקו בינך ובין המובט, ותדון מזה שכן הוא גם ראיית ה׳ שלא יראה ממקום רחוק, או כשחשך או עבים מפסיקים בינו ובין המובט וע״כ תחשוב בלבך לאמר. (יב) הלא אלוה גובה שמים, כי על השמים כבודו שהם גבוהים מן הארץ, וראה ראש כוכבים כי רמו, שהכוכבים הראשונים רמו מאד מן הארץ, ועי״כ. (יג) ואמרת מה ידע אל, הלא יש מרחק רב בינו ובין הארץ השפלה, הבעד ערפל ישפוט, הלא הערפל הגדול אשר ישתרע במרחק הרב הזה אשר בעולם הכוכבים, מפסיקים בינו ובין הארץ, ואיך ישפוט את מעשה בני אדם יושבי חשך וצלמות, וגם. (יד) עבים סתר לו ולא יראה, שהעבים מפסיקים בינו ובין הארץ וא״א שיראה את הנעשה בארץ. וחוג, הוא טענה שניה, שהגם שיראו שלפעמים מגיע עונש לרשעים, כמו בדור המבול שנמחו כולם במבול מים ע״י עונותיהם, ע״ז יטענו שא״א שהיה זה ע״י רוע מעשה בני אדם, כי הלא השמים והגלגלים סובבים במסלולם במערכתם מששת ימי בראשית על סדר קבוע בלתי משתנה, והם מחייבים פעלים בשפלים לפי סדר מערכתם, שכל השינויים הנעשים בעולם תלוי לפי מערכת הכוכבים במשמרתם, וא״כ איך אפשר שע״י שמתי און ורשעים ישנו מעשיהם לרוע, ישתנו סדרי מעשה בראשית וישנו הכוכבים והשמים מהלכתם לשנות סדר העולם? ומזה יכריחו שגם בעת שנעשה עונש ברשעים כמו בדור המבול לא היה זה ע״י ההשגחה ורוע המעשים, רק שכן היה מחויב בעת ההיא מצד סדר המערכה ומצב הכוכבים שיהיה אז מבול בעולם, והיה זה ענין טבעי לא השגחיי, וז״ש הם אומרים הלא חוג שמים יתהלך, ר״ל שמחוגת השמים וכוכבם במערכתם על מסלוליהם יתהלך תמיד

באור המלות

ע״י כן סביבותיך פחים, כי ה׳ יריב ריבם תיכף: (י) פחים, פחד. כמו פחד ופחת ופח (ישעיה כ״ד) שדרך הצידים להפחיד החיות ע״י פחדים ועי״ז תלכד בפח, כמש״ש: (יב) גובה שמים. ר״ל שהוא במקום הגבוה שבשמים, ואחר שגם ראש כוכבים רמו וכ״ש מה שגבוה מהם ולכן ואמרת וכו׳: (יג) הבעד ערפל. גילוי כבוד ה׳ לשפוט, מצויר תמיד שהוא שוכן תוך ערפל, כמ״ש ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון כסאו: (יד) חוג שמים. עגולת השמים שהוא סיבוב הגלגלים במחוגה סביב המרכז, ומצד שבארץ

שָׁמַיִם יִתְהַלָּךְ׃ טו הַאֹרַח עוֹלָם תִּשְׁמֹר אֲשֶׁר דָּרְכוּ מְתֵי־אָוֶן׃
טז אֲשֶׁר־קֻמְּטוּ וְלֹא־עֵת נָהָר יוּצַק יְסוֹדָם׃ יז הָאֹמְרִים לָאֵל סוּר
מִמֶּנּוּ וּמַה־יִּפְעַל שַׁדַּי לָמוֹ׃ יח וְהוּא מִלֵּא בָתֵּיהֶם טוֹב וַעֲצַת
רְשָׁעִים רָחֲקָה מֶנִּי׃ יט יִרְאוּ צַדִּיקִים וְיִשְׂמָחוּ וְנָקִי יִלְעַג־לָמוֹ׃

חצי הספר בפסוקים

רש"י

ובמחוגה יתארהו (ישעיה מ"ד) קומפ"ש בלעז: (טו) הארח עולם. הדרך הראשונים אשר מאז תשמור. שמרת בלבך לזכור מה שהיתה בהם: (טז) קומטו ולא עת. נגזרו בלא עתם. ונהר של מבול

אם

מצודת ציון

(לקמן כ"ו): (טו) דרכו. הלכו: (טז) קמטו. נתכווצו כמו ותקמטני לעד היה (לעיל ט"ז) ור"ל הזקינו כי דרך הזקנים

מצודת דוד

השמים ואח"כ השמים יפסיקו בינו לארץ: (טו) הארח. האם השמור בלבך הדרך אשר שעו בו כל בני עולם וחזר ופירש אשר דרכו בו אנשי און הם אנשי דור המבול: (טז) אשר קמטו. אשר בעבור זה הזקינו ומלאו קמטים בלא עתם ר"ל נכרתו מן העולם קודם זמנם כי נהר מי המבול השפך ביסודם ר"ל בארץ אשר עמדו עליה: (יז) האומרים. אשר אמרו על האל הנה הוא סר ממנו ומהו הדבר אשר יפעל שדי להם הלא סר השגחתו ומסר הכל ביד מערכת השמים: (יח) והוא מלא. ואף כי המקום ב"ה מלא בתיהם מטוב ומה היה להם לכחש בהשגחתו ובאמת עצת הרשעים ההם רחקו ממני ר"ל לא אוכל להבין מה ראו לשטות זה הלא לא היו מכרים כלום ולמה זה כחשו בהשגחתו: (יט) יראו צדיקים. גם ובניו הצדיקים ראו במפלתם ושמחו על אשר מלאו אחרי ה' ולא נמשכו אחרי דעתם: נקי. כ"א מהם לעג עליהם בעבור סכול דעתם:

אם

קשת ומגן

באור המלות

תגוייר במרכז תוך המחוגה אמר (ישעיה מ') היושב על חוג הארץ, שהוא כחוג הסובב את הארץ כמש"ש: (טו) ארח עולם. דרך הטבע הקיימת מעולם, ותשמר, נסמך לנקבה, ומוסב על הארח, שבא לפעמים בלשון נקבה, כמו את הדרך ילכו בה, ור"ל תשמר את הארח אשר דרכו מתי און: (טז) קמטו. מענין הכריתה, כמו ותקמטני (למעלה טז). נהר יוצק, מן הפעל, וי"ל שר"ל יסודם הלא הוא נהר יוצק, כי המים הם היו יסוד הארץ בראשית הבריאה, ופעל יוצק כולל דבר מקשיי הניצק ונתך כמו ואבן יצוק נחושה, ועל המוצק והמוקפא ג"כ, כמו והיית מוצק ולא תירא, ור"ל שיסוד העולם נהר שנקפא ונתך שמן המים נקפא הארץ והם נתכים בכל פעם מן הארץ ע"י האדים כנודע: (יח) ועצת רשעים. התפרש למעלה כ"א ט"ז. צדיקים ישמחו, נקי ילעג, כבר בארתי (למעלה ד' ז') שהנקי הוא בבחינת עצמו והצדיק הוא בבחינת העולם, וזה אין חידוש שהצדיק ילעג בפועל והנקי ישמח בלב, שהצדיק הוא בחיצוניות והנקי הוא בלבו, אבל יספר רבותא שהצדיק ישמח בלב על צדקו, והנקי גם ילעג בפועל

באור הענין

על סדר קבוע שסובב הולך על אופניהם, וא"כ. (טו) הארח עולם תשמור אשר דרכו מתי און, ר"ל הכי אפשר זה שארח עולם ודרך הכוכבים במשמרתם אשר הם הולכים בארח זה לעולם, הכי ארח הזאת תשמור ותמתין על הארח אשר דרכו בו מתי און, שבעת ישנו מתי און את ארחם לרוע, תשנה גם ארח עולם את דרכו ללכת בדרך אחר, וישתנו סדרי מעשה בראשית והמתחייב מצד המערכה בשביל שינוי מעשה הרשעים? והלא מבואר מן הח"ש להפך שחוג שמים יתהלך תמיד על מסלולו, ולא ישתנה לעולם ע"י שינוי מעשה בני אדם: (טז) אשר, עפ"ז יאמרו שאלה אשר קמטו ונכרתו, הרשעים שנכרתו במי המבול, וכי לא היה העת מחייב שנהר יוצק יסודם? שהעת היה מחייב זה, לפי טבע הארץ והמים אשר עליה בעת ההיא, ולפי מצב המערכת אבל לא היה זה ענין השגחיי ע"י רוע מעשה הרשעים שבעת ההיא; (יז) האומרים, ומביאים ראיה לזה שלא נמצא עונש השגחיי, כי הלא אלה הרשעים הם אומרים לאל סור ממנו, ובכל זה מה יפעל שדי למו? הלא לא עשה להם שום רע ועונש בעבור זה, ולא לבד שלא הענישם, כי עוד. (יח) הוא מלא בתיהם טוב, שהלא לפי דעתך הטוב בא מהשגחתו, והיה ראוי עכ"פ שימנע הטוב מאתם, ומכל זה יביאו המכחישים ראיה ומופת שאין ה' משגיח, ועצת רשעים רחקה מני, ר"ל ואחר שע"י כל הנזכר נעלם מבני אדם עצת רשעים היינו עצת ה' והנהגתו בענין הרשעים, כי עי"כ כולם שואלים שאלות על רוע הסדר בזה, ואין יודעים תשובה נכונה, וכ"ז היה בסבה מאת ה', בזה יבחנו הצדיקים העובדים מאהבה והמאמינים הבלתי שמים לב לכל זה ויאמינו שה' משגיח ושראוי לעבדו וליראה ממנו מצד עצמו, ועי"כ. (יט) יראו צדיקים וישמחו, שהצדיקים יבינו מזה שיש עוד עולם אחר ששם הוא עולם הגמול והעונש אשר שם יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע, וישמחו על עבודתם, שעי"כ ישמחו על השארת נפשם וקיום גמולם בעולם הנצחי, והנקי ילעג להרשעים, כי ידע שעתידים לקבל עונש נצחי בעולם הנפשות: (כ) אם, המאמרים מקבילים, הצדיקים ישמחו אם לא נכחד קימנו, במה שעי"ז ישמחו שדבר הקיים בנו לנצח,

כ אִם־לֹא נִכְחַד קִימָנוּ וְיִתְרָם אָכְלָה אֵשׁ׃ כא הַסְכֶּן־נָא עִמּוֹ וּשְׁלָם בָּהֶם תְּבוֹאַתְךָ טוֹבָה׃ כב קַח־נָא מִפִּיו תּוֹרָה וְשִׂים אֲמָרָיו בִּלְבָבֶךָ׃ כג אִם־תָּשׁוּב עַד־שַׁדַּי תִּבָּנֶה תַּרְחִיק עַוְלָה מֵאָהֳלֶךָ׃ כד וְשִׁית־עַל־עָפָר בָּצֶר וּבְצוּר נְחָלִים אוֹפִיר׃ כה וְהָיָה שַׁדַּי בְּצָרֶיךָ

רש"י

וכבת

הו גפרית ואש של סדום הולך ביסודם: (כ) אם לא נכחד קימנו. השמור ורואה אם לא נכחד יקומם. קימנו כמו קומתו של אותו הדור כמו (יהושע י"ב) בית אל ימלאנו ושם ידבר עמנו כמו עמו: ויתרם. גאותם: אכלה אש. ברותחין נדונו. ר' תנחומא דרש שהיו בעלי קומה ולא מתו בתהומות ובאו עליהם רותחין מלמעלה, וזהו יתרם. קימה יתירה שלהם. כ"ש: (כא) הסכן. למוד להיות עמו שלם ותהיה שלם ולא תחסר: בהם. בדברים האלה: תבואתך טובה. תבואך טובה: (כד) ושית על עפר בצר. על אשר תשיב אליו תשית על הארץ חוסן ומבצרים: ובצור נחלים. בסלעים גבוהים שבנחלים עמוקים יהיה לך אוסף נצורת אופיר. היא סגולת מלכים שהיו מסגלים ואוצרים זהב הבא מאופיר: (כה) והיה שדי בצריך. אם שדי זה קדש תמהתי על פתרונו (שמשמעו קללה שימנה עם אויביו) כמו ואת היית בעוכרי

מצודת דוד

(כ) אם לא. באמת כאיש אשר קים והעמיד אותנו והוא נח שממנו הושתת העולם הלא הוא היה נמנע ונחדל מלהיות אבוד עם בני דורו והנותרים מאנשי הדעת הורה ההוא הלא שרפם האש והם אנשי סדום וחברותיה וכאומר ואיך תחזיק בדעת הזרה ההיא הלא מגמול אנשי הדעת ההיא נראה ההשגחה כי כולם נאבדו ונח לבד ניצל וכל הנותרים מאנשי הדעת ההיא כלו מן העולם: (כא) הסכן נא. לזאת מעתה הרגל עצמך עם ה' להאמין בהשגחתו ותהא עמו בשלום ולא תתרעם עוד למולו: בהם. בעבור הדברים האלה תבוא אליך טובה: (כב) קח נא. מעתה קח בלבך התורה הנתונה מפיו כדרך המאמין בהשגחה: (כג) אם תשוב. כאשר תשוב לה' תחזור ותבנה ממה שהיית נהרס: תרחיק. אך תרחיק מאהליך עולה שלא תהיה כטובל ושרץ בידו: (כד) ושית. ר"ל המקום יהיה לך לחוזק כאלו שמת לך מבצר בנוי על עפר הארץ החזקים יותר מהעשוי ממעל בגגותם: ובצור וגו'. ר"ל יתקיים עושרך כאלו שמת זהב אופיר בצור חזק אשר בעמקים אשר יתקיים מפאת תקומו ומפאת עצמו כי זהב אופיר הוא החזק שבזהבים: (כה) והיה שדי בצריך. המקום יהיה מבצריך: וכסף. תהיה

מצודת ציון

להתקמט בפניהם: (כ) אם לא. באמת והוא כענין שבועה וכאומר אם לא כיה כן יבוא עלי כזאת וכזאת וגוס ולא אמר וכן אם לא שויתי ודוממתי נפשי (תהלים קל"א): נכחד. נמנע: (כא) הסכן. ענין הרגל וכן וכל דרכי הסכנת (שם קל"ט): (כד) בצר. כמו מבצר:

באור הענין

היא הנפש הנצחיית, לא נכחד במות הגויה, והיא קיימת לעולם ומוכנת לקבל גמולה בעולם הגמול, והנקי ילעג למו כי יתרם אכלה אש, שהגם שהצליחו בעוה"ז הכלה, הלא יתרם שהיא נפשם הרוחניות שהיא מותר האדם מן הבהמה והיא היתרה אחר המות, תאכל אש של גיהנם. וכ"ז יתברר להם ממה שרואים שאין ה' מעניש את הרשע בעוה"ז, וה' צדיק לא יעשה עולה ובהכרח נמצא עולם אחר גמול אשר שם יבא במשפט עם יצוריו: (כא) הסכן נא עמו, התרגל נא להיות עמו, להתהלך עם אלהים, היינו שיהיו כל מעשיך לשם שמים לא לתקות גמול, ושלם, היה שלם ותמים, ולא תחלק מחשבותיך לעשות ע"מ לקבל פרס ולתועלת עצמך, ואז בהם תבואתך טובה, שע"י מעשה הרשעים יבא לך טובה, שעי"כ יוכר שאתה עובד מאהבה לא לשם גמול ובזה תקבל גמול בעולם הנפשות: (כב) קח נא מפיו תורה, שלא תבחר בנימוסים השכליים, רק לקבל תורה האלהית הבאה בנבואה, ושים אמריו בלבבך, שלבבך הבוחר ורוצה, לא ישמע לאמרי הגוף והנאותיו לעשות לטובת עצמו ולתועלתו, רק יהיה כאילו אמרי ה' שוכנים בלבבך והם הבוחרים ופוקדים על האיברים לעשות כמצות ה' בלי שום פניה חיצונית: (כג) אם תשוב עד שדי, ר"ל שבצד אחד תוריד את התורה מלמעלה למטה עד שתשכון בלבבך, ובצד אחר תעלה את נפשך מלמטה למעלה אל האלהים, כמו וירד ה' אל הר סיני ומשה עלה אל האלהים, ור"ל שתעלה את כל הדברים והחפצים אל חק עליון תבוניי אשר מקומו בהתבונה הכוללת שהוא האל ית', ואז תבנה, להיות בית נאמן לה' ומעון למשכן כבודו, ואז תרחיק עולה מאהליך, משא"כ אם תעשה מאהבת עצמך תהיה העולה קרוב אל אהליך, והיצר ישית אותך תמיד לעת מצוא איזה תועלת והנאת הגוף להדיחך מן הנכוחה והישרה: (כד) ושית על עפר בצר, אז יהיו כל קניני העוה"ז כאפס בעיניך, עד שתחשוב כל המבצרים שיהיו שוים לעפר, ואת זהב אופיר תשית בצור נחלים, שישאר במקום שמוציאים משם את הזהב, ר"ל לא תבטח לא בערי מבצר ולא

קשת ומגן

באור המלות

כפועל, וכ"ש שילעג הצדיק ושמח הנקי: (כ) קימנו. דבר הקים בנו שהוא הנפש: (כא) הסכן. מענין הרגל (כנ"ל ב') ויל"פ מענין אוצר, כמו ויבן ערי מסכנות שתאצור שכרך עמו באוצרו הטוב הרוחני, ושלם יל"פ ג"כ מענין שלום ושלוה. בהם, פרשתי הכינוי על הרשעים ויל"פ שר"ל בהם בתורה ואמריו שהזכיר בפסוק שאח"ז: (כד—כה) בצר. כמו מבצר, וכן בצריך, תועפות דבר

וְכֶסֶף תּוֹעָפוֹת לָךְ׃ כו כִּי־אָז עַל־שַׁדַּי תִּתְעַנָּג וְתִשָּׂא אֶל־אֱלוֹהַּ פָּנֶיךָ׃ כז תַּעְתִּיר אֵלָיו וְיִשְׁמָעֶךָּ וּנְדָרֶיךָ תְשַׁלֵּם׃ כח וְתִגְזַר־אֹמֶר וְיָקָם לָךְ וְעַל־דְּרָכֶיךָ נָגַהּ אוֹר׃ כט כִּי־הִשְׁפִּילוּ וַתֹּאמֶר גֵּוָה וְשַׁח עֵינַיִם יוֹשִׁעַ׃ ל יְמַלֵּט אִי־נָקִי וְנִמְלַט בְּבֹר כַּפֶּיךָ׃

רש"י

(שופטים י"א) עם עוכרי. וע"י צורך נדינו מן המקראות חסרים כמו (והיה שדי שופט בצריך, ולא נוכל לאומרו אל לשון חוזק ותוסן זה פתרונו) והיה חוסן מבצריך. כמו ושית על עפר בצר כלו' הון עתק תהיה נבצר. ולפי הענין כן פתרונו שהרי סופו מוכיח וכסף תועפות לך לשון חוסן כמו ותועפות ראם לו (במדבר כ"ג): (כו) ותשא אל אלוה פניך. לא תבוש להרים פניך אלא לשאול צרכיך הימנו: (כז) ונדריך תשלם. מובטח אתה שירצו קרבנית תשלומי נדריך: (כח) ויקם לך. כמו ויקום לך: (כט) כי השפילו ותאמר גוה. ואם רואך דורך שפל תאמר בהבטחה להגביהו ויגבה: ושח עינים. בגרם הבאה (אליו) בעונו יושיע אלוה בידך ובתפלתך: (ל) ימלט אי נקי. אין נקי כמו אי כבוד (שמואל א' ד') אין כבוד, וכן לרוזנים אי שכר (משלי ל"א) אין נאה להם שכרות, שלשון חברם מנחם במחלוקת אחת. ואע"פ שהן שתי תיבות מפרשין כן. ונמלט אותו אי נקי בבור כפיך, וכן שמעתי. לשון אחר שמעתי

מצודת ציון

(כז) תעתיר. תתפלל כמו יעתר אל אלוה (לקמן ל"ג): (כח) נגה. הזרח כמו מנוגה נגדו (תהלים י"ח): (כט) גוה. כמו גאה בחלוף האל"ף בוי"ו וענינו גדולה ורוממות כמו היגאה גומא (לעיל ח'): ושח. ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ב'): (ל) אי נקי. כמו אין נקי וכן אי כבוד (ש"א ד'): בבר. מלשון ברור ונקי:

מצודת דוד

עפות ופורחות לך ר"ל יתרבו בכל עת: (כו) כי אז. כשתשוב לה' אז תתענג בטובה על משענת ה' ר"ל הוא יענג נפשך: ותשא. תוכל לישא פניך אל ה' לשאול צרכך כי תהיה בטוח שימלא שאלתך: (כז) תעתיר. אתה תעתיר אליו והוא ישמע לך: ונדריך תשלם. דרך השואלים צרכיהם מאת המקום לנדור נדרים על תנאי כמ"ש אם יהיה אלהים עמדי וגו' (בראשית כ"ח) ולזה אמר הנה תשלם נדריך כי ימלא משאלותיך:

(כח) ותגזר אומר. ר"ל כשתחליט בדעתך לעשות דבר מה אז המקום יקיים לך הדבר ההוא: נגה אור. תזריח אור ההצלחה: (כט) כי השפילו. אם תראה אנשים אשר השפילו עד עפר תוכל לומר בהבטחה שיבוא להם גדולה ורוממות כי המקום ישלים מאוויך: ושח. מי שעיניו כפופות בעבור הצרות יושיע המקום בתפלתך: (ל) ימלט אי נקי. המקום ימלט מהצרה את מי אשר אין נקי מעון והמלטתו תהיה בעבור נקיות כפיך כי זכותך תגן עליו (סגולה מהמעגה ההיא אשר

קשת ומגן

באור המלות

שנשא שנראה כעף למעלה, כמו תועפות הרים, כתועפות ראם: (כט) גוה. מענין גאוה והתנשאות, וי"פ שהוא כפי' למ"ש ותגזר אומר ויקם לך, שתגזר על דרכך אשר השפילו ותאמר גוה, שתצוה שיגביהו דרכך ויעלוהו, ויקם ה' לך ושח עינים יושיע, ובזה על דרכיך נגה אור: (ל) ימלט. יפליט לחוץ, כמו והתמלטו בעור שני (למעלה י"ט) שיפלט מה שאינו נקי היינו הפסולת, וע"י בור כפיך

באור הענין

ולא בעושר: (כה) **והיה שדי בצריך**, ה' יהיה המבצר שלך, בו תמצא מעוז ומחסה מכל צר ואויב, והוא יהיה **לך כסף תועפות**, לא כסף הקבור באדמה רק כסף העף למעלה, שהוא כסף הכוסף כסף עליון רוחני: (כו) **כי אז על שדי תתענג**, אז לא יהיה העונג שלך עונג גשמי, רק עונג רוחני, ע"י דבקות הנפש ברוחניותה ובאלוה מעוזה, ואז תבין כי כל עניני העוה"ז אינם חשובים לכלום ועקר הוא שכר הנפשיי והרוחני, **ותשא אל אלוה פניך**, כל פניותיך וכונתך תשא אל אלוה, בל תרצה דבר לצורך הגויה רק למלאת רצון אלוה ולהדבק בו, ועי"כ. (כז) **תעתיר אליו וישמעך**, כי אז תהיה שכינת ה' דבוקה בך לשמוע תפלתך, ואתה **תשלם תמיד את נדריך** שנדרת בעת צרה, כי יפדך מכל צרה, ולא זאת לבד כי לא תצטרך לתפלה כלל, כי. (כח) **ותגזר אומר**, גם מה שתגזר בדרך גזרה, **יקם לך**, כי כל הטבע תהיה נכנעת תחתיך, וכמו שגזר יהושע על השמש שדום ואליהו שאמר אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי, **ועל דרכיך נגה אור**, מה שהיה עד עתה חשך בדרכיך, כי היו ענינים גופנים גשמיים, יהיה עתה אור, כי יהיו ענינים נעלים מחשכת החומר אל אור הנפשות וזהרם: (כט) **כי השפילו**, עד עתה דרכיך השפילו את עצמם, שהיו הולכים בעניני העולם השפל וענינים בסריים ושפלים, ועתה **תאמר גוה**, תגביה אותם לענין נשגב רוחני שמימי אלהי, כי תסור את מעשה החומר ותאוותיו והנפש תגביה עוף, כי ע"י שתמעט תאוות הגוף וגאותו ותהיה **שח עינים**, בל תגביה עיניך אל עניני עוה"ז המדומים, ה' **שח עינים יושיע** בתשועה הרוחנית: (ל) **ימלט**, בנפש אם הנפש עינים **ימלט** ויפליט מגופו ומרעיוניו את **האי נקי**, את הדבר הבלתי נקי, שהם התכונות הרעות ושומרי הגוף והיתותיו והציורים הרעים, שכולם דברים מגואלים ובלתי נקיים זאת ימלט ויפליט מקרבו, **ונמלט**, ור"ל יהיה נמלט ונפלט ממך, ע"י **בור כפיך**, אם תטהר מעשיך, לא תמצא בקרבך דבר בלתי נקי, בין מדה רעה בין מחשבות לא טהורות ונקיות:

כג א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב גַּם־הַיּוֹם מְרִי שִׂחִי יָדִי כָּבְדָה עַל־אַנְחָתִי׃ ג מִי־יִתֵּן יָדַעְתִּי וְאֶמְצָאֵהוּ אָבוֹא עַד־תְּכוּנָתוֹ׃ ד אֶעֶרְכָה

לפניו

רש"י

שהיו אומרים מפי ר' יעקב שהוא לשון אדם השרוי בצער ובאנקה, והיו"ד יתירה בתיבה כמו היושבי בשמים (תהלים קכ"ג). אבל לא שמעתי מפי הרב:

כג (מענה איוב) (ב) **גם היום**. אחר כל תנחומין הללו: מרי שיחי. במקומו עומד. כי אין תנחום בדבריכם: ידי כבדה. מכת נגעי תקיפה יותר מאנחתי שאני קובל וצועק לפי מכתי: (ג) ואמצאהו. לשופטי: תכונתו. מכון כסאו: (ד) משפט. הוכחת דברים:

מצודת דוד

ישיב לאיוב לומר מה תתרעם על אשר לא ישיב לך כי הלא בין תצדק בין תרשיע מה לו בזה ולמה א"כ ישיב לך ולכל הרשיע אף יצדיק עליו דין המקום באמרו הנה כזאת וכזאת עשית ולאיש ממוך יחשב לרב כי הכל ילמדו ממך אף יתרעם עליו לומר אם אמנם כזאת עשית ותכחש לומר צדקתי כי תאחז בדעת אנשי דור המבול אשר כחשו בהשגחה והלא מגמול ענשם והצלת נח ומהפיכת סדום והברותים אשר אחזו בדעת הסיה מהם יוכח ההשגחה ויחוס לו עלתו לשוב לה' להאמין בהשגחה ולהתוק מן התרעומות ואז ישגא אחריתו):

כג (ב) גם היום. ר"ל אף עתה שהרביתי להתרעם ולספר התלאות במרד ובמרור עכ"ז עוד מכתי כבדה על אנחתי כי אין הצעקה כערך הצער: (ג) ידעתי. ידעתי מקום האל ואמצא אותו אז הייתי בא עד מכון שבתו: (ד) אערכה. הייתי

מצודת ציון

כג (ב) מרי. ענין מרד וסרוב: שחי. ספור תלאותי: ידי. מכתי ע"ש שהדרך להכות ביד: (ג) תכונתו. מלשון כן ובסיס: קדם. הוא פאת המזרח כי יחשב פני האדם אל מול זריחת השמש ואם כן המערב הוא מאחור

קשת ומגן

באור הענין

פתיחה למענה החמשה עשר מענה איוב

הנה שפת אליפז החדשה כוללת שני דברים, א] תשובה על יסורי הצדיק, שהוא מפני שלא עבד בתמימות לשם ה' בלבד, רק היה ברוחו פניות חיצוניות מתקות גמול ויראת עונש, ולכן יצרפהו ה' ביסורים למען ענותו לנסותו להיטיבו באחריתו בעוה"ב, ב] תשובה על הצלחת הרשעים, שהוא כדי שיהיה בחירה חפשית בידי האדם לעשות טוב או לחדל, שאם היה בא העונש תיכף היו מוכרחים לעשות רע ולא היה בחירה, וגם שאז היה העבודה שלא לש"ש, ועל שניהם השיב תשובה נצחת בשני המאמרים, על הראשונה יאמר שאיך יתכן שייסרהו ה' בעבור זה ביסורים קשים כ"כ בעבור מה שהיה בלבו בעבודתו גם פניה חיצונית ע"מ לקבל פרס, שעכ"פ שמר את משמרת מצותיו ומשפטיו, ולא עשה מעשה רע שבעבורו יתחייב עונש גדול כ"כ, (סי' כ"ג ו' ז'), זאת שנית שאם יתוכח עם ה' היודע האמת אז יתברר שלא היתה עבודתו לשום פניה חיצונית רק לשם ה' בלבד שהגם שעלה לפעמים ברוחו כרגע שהוא נתלה בהשגת צרכיו וכל עניניו מה', בכ"ז התבונן תיכף ושב אל עבודתו לשמו בלא שום פניה, ומזה הוכיח שצדקתו כבר קלוטה וגזורה מראשית ע"י הידיעה העליונה הקדומה, ולכן לא קבל שכר ע"ז, ונעזב אל מקרה המערכה ואל היסורים המחויבים לפי מזל התולדה (שם י'—י"ז). במאמר השני (סי' כ"ד) יסתור דברי אליפז מצד שלות הרשעים, שע"ז הראה כי יש רשעים שמחריבים את הישוב ומפריעים כל שלות מין האנושי, ואלהים לא ישים תפלה להשמידם כדי להסיר רעתם שלא יכלו את העולם, שאם היתה השגחה היה מהראוי לשמור כלל בני אדם ממזיקים כאלה מחריבי הישוב. זאת שנית, שפראים האלה שוכנים במדבריות ועל איי הים נפרדים מהישוב, ומשם יתפשטו כפעם בפעם לשדוד ולרצוח ולהחריב נפשות רבות, ואם ישמידם ה' בסתרי משכנותיהם לא יודע זה לאיש, ולא יזיק זה לענין העבודה והבחירה החפשית; וא"כ היה ראוי שישמידם מאתו שמי ה' מצד ההשגחה על האדם, ומזה שב אל הוכחתו שאין ה' משגיח בפרטים, והכל נתלה מן המערכה, ועל זה יצעק מרה למה לא נצמת מפני חשך והיה טוב לו העדרו ממציאותו (סימן כ"ג פ' ט"ז י"ז):

כג (ב) **גם היום**, ר"ל גם היום הגם ששיחי וכעסי מר מאד מרוב צרותי, בכ"ז היתה **ידי כבדת** ומתגברת **על אנחתי** ר"ל הייתי מתאפק בכל כחי ולא הייתי נאנח, אם: (ג) **מי יתן ידעתי ואמצאהו** אם הייתי מוצא את ה' להתוכח עמו פנים אל פנים הייתי מתגבר על אנחתי, והייתי מתוכח בישוב הדעת כאילו אין לי שום אנחה ודעתי צלולה ומיושבת, **אבוא**, ר"ל אם הייתי מוצא אותו באחת משתי פנים. או שאמצא אותו בדרך אם אדע באיזה מקום הוא הולך, או אם **הייתי יכול לבא עד תכונתו**, ר"ל עד ביתו שם מקום משכנו, והמליצה אם הייתי משיג אותו מצד הנהגתו כמו שהוא בדרך אשר הוא הולך לנהוג הנהגת העולם, או אם אבא עד תכונתו להשיגו מצד עצמו ועניינו: (ד) **אערכה**, ומי יתן שעת אשר אבא אליו א] יהיה לי רשות **לערוך לפניו משפט** ולהתוכח עמו, ב] ובאז בעת הוכחת, (ד) **ארעה מלים יענני**

באור המלות

שתברר האוכל מן הפסולת יהיה נמלט הפסולת ונפלט לחוץ: (ב) ידי כבדה. כמו תכבד עלי ידך (תהלים ל"ב), הייתי גובר בכחי על אנחתי, מרי שחי, ששיחי מורד בי: (ג) תכונתו. שרשו כון, מכון שבתו, או שהי"ו שורש, כמו תוסס

לְפָנָיו מִשְׁפָּט וּפִי אֲמַלֵּא תוֹכָחוֹת׃ ה אֵדְעָה מִלִּים יַעֲנֵנִי וְאָבִינָה מַה־יֹּאמַר לִי׃ ו הַבְּרָב־כֹּחַ יָרִיב עִמָּדִי לֹא אַךְ־הוּא יָשִׂם בִּי׃ ז שָׁם יָשָׁר נוֹכָח עִמּוֹ וַאֲפַלְּטָה לָנֶצַח מִשֹּׁפְטִי׃ ח הֵן קֶדֶם אֶהֱלֹךְ וְאֵינֶנּוּ וְאָחוֹר וְלֹא־אָבִין לוֹ׃ ט שְׂמֹאול בַּעֲשֹׂתוֹ וְלֹא־אָחַז יַעְטֹף

רש"י

(ה) אדעה מלים יענני. וגם אם ישתוק אותי מלדבר לפניו שמא ידבר הוא עמי ואדעה מלים יענני, מדרש ר' תנחומא: (ו) הברב כח. דברים ותוכחות של חטאי יריב עמדי: לא אך. מכה וכפיה. לא ישים בי אכפו ואימתו, (ועוד יפתר) לא אך הוא ישים בי כי לא ישים בי אך הריב של תוכחות פשעי ולא תשומות עלילות: (ז) שם. במקום ריבנו: ישר. כושר מפעלותי יהא נוכח ונגלה ונראה עמו לפניו: נוכח. מוכח. ושם אפלטה לנצח כי לא ימצא בי עון: (ח) הן קדם. למעלה הוא חוזר למי יתן ידעתי וגו'. קדם מזרח שנאמר קדמה מזרחה (שמות כ"ז): אחור. מערב. הואיל והמזרח קדמו של עולם נמצא המערב אחוריו של עולם: (ט) שמאול. צפון: בעשתו. כשבראו. לא עשה

ימין

מצודת ציון

והצפון משמאל ודרום מימין: (ט) אחז. אראה כמו ואחזה

מצודת דוד

מסדר לפניו משפט [illegible] עמו והייתי ממלא פי בדברי ויכוח: (ה) אדעה. יודע הייתי מה ישיב לי כי אבין אמריו ועל כל אחזור ואשיב לו: (ו) הברב כח. הכי יריב עמדי ברב כח בזולת שמירת המשפט הלא בודאי לא אך הוא ישים בי כפי הראוי בשמירת המשפט והוא מקרא קצר ויובן הדבר מאליו: (ז) שם וגו'. שם במקום המשפט אתווכח עמו יושר מפעלי והן ידעתי שאנא זכאי ואהיה נמלט לנצח מן השופט אותי ביסורים: (ח) הן קדם אהלך. אבל לא ידעתי איה מקום כבודו אם אלך לבקשו בפאת המזרח ואיננו ר"ל לא אמצאהו ואם אלך לבקשו בפאת המערב ולא אבין לו איה הוא: (ט) שמאול

באור המלות

מכינו, שלימותו ועניינו: (ד) משפט, תוכחות. המשפט הוא ע"פ הדין, והתוכחה הוא הוכחת ע"פ היושר (ישעיה י"א): (ו) ישים בי. כמו עפ"י אבשלום היתה שומה (ש"ב י"ג ל"ב) מה שהושם בי, מה שאני עושה, הוא הסבה לזה, שהמעשה לשמו ובעבורו: (ז) נוכח. נפעל, היושר יתוכח עמו. או היושר שעמו ע"י יבורר הדבר, או הוא כמלת נכחו תחנו על הים, היושר הוא נכחו ועומד עמו לברר הדבר: (ט) ולא אחז. מענין ליפוי, כמו ויאחז את

קשת ומגן — באור הענין

ג] שאוכל להבין הלשון והמלות שבם הוא מדבר, שאבין הענין בעצמו **מה שיאמר לי**, ור"ל כי עתה א"א לי א] לא לשפוט כנגדו כי לא יענני על וכוחי, ב] שגם אם יענני לא אבין המלות שידמה לי כי ידבר אלי בשפה אחרת המוזרה לי, ג] ולא הענין בעצמו העמוק ונעלה משכל האדם: **הברב כח**, שיעור הכתוב, **שם ישר נכח עמו הברב כח יריב עמדי לא אך הוא ישים בי** ר"ל כשאעמוד אתו פנים אל פנים, שם יעמוד היושר ויתוכח עמו בעבורי ויתאלנו, וכי בעבור זה שלא אך הוא ישים בי יריב עמדי ברוב כח, ר"ל שאתה אומר שהיסורים שבאו עלי היו על שלא היתה עבודתי לשם ה' ביחוד, רק היה בלבי פניות חיצוניות מתקוות גמול ויראת עונש, שלכן לא היתה עבודתי שלימה ובעבור זה הביא עלי יסורים, הכי ראוי שבעבור זה יבואו עלי יסורים גדולים ומרים כאלה ויריב עמדי ברוב כח, בעבור שבעבודתי לא היה אך הוא לבדו תכלית העבודה וכוונתה, כי היה בלבי גם מחשבת הגמול והעונש שהיא פניה לצרכי תועלתי, והדבר שעם בי במחשבתי לעבוד את ה', ר"ל תכלית העבודה ומגמתה, לא היה אך הוא ה' לבדו, רק עוד מחשבה חוץ ממנו שהיא תועלת עצמי, הכי זה פשע גדול כ"כ עד שראוי ליסורים גדולים כאלה, הלא בכ"ז לא עברתי ממצותיו ולא פשעתי פשע גדול ראוי לעונש גדול כ"כ, זאת יהיה הויכוח אשר אתוכח עמו, וע"ד טענה זו **אפלטה לנצח משופטי** כי אנא זכאי בטענתי זאת. ותפס הלשון **ישים בי** לפי שאתו שאין הבחירה חפשית ומה שהוא עובד את ה' שם ה' בו ומכריחו לזה ע"י ידיעתו הקודמת ואיך ע"י שלא שם בי שיהיה עבודתי אך הוא, דהיינו אך לשמו בלי פניה חיצונית, הכי בעבור זה יריב עמי ברב כח? (ח) **הן**, אבל לא אוכל לא למצאו ולא לבא עד תכונתו, כי אם **קדם אהלך** לבקשו מצד מזרח, ואיננו ובאהלך **אחור** לבקשו בצד מערב, הגם שהקדמונים ציירו שהשכינה במערב, ושלכן העמים כולם ההולכים ממזרח למערב ילכו להשתחוות לפני כסא כבודו שמה, בכ"ז הגם שהוא שם **לא אבין לו** להשיגו: (ט) **שמאל**. את צד צפון ציירו הקדמונים שהוא פתוח, שבצד הזה לא השלים את הבריאה בשלימותו, כאלו בנית את הצד הזה בלא ליפוי וכותל וקירות, כבונה בית ולא אחזו בעצי ארזים ולא צפהו בעץ ובכותלים סביב, אומר במליצתו שגם שם לא אוכל לראות הגם ששם פתוח, כי בעת עשותו צד שמאל ולא אחז אותו לסתמו ולכסותו בעצי ארזים בעת ההיא **עטף ימין**, העטיף וכסה את הכל בצד ימין, **עד שלא אראה** וכ"ז מגלה על שא"א להשיג את ה' בכל צד, (וע"ד המושכל, השגת ה' מצד עצמו נקרא השגת פנים, וזאת א"א לשום אדם להשיג ולדעת שמץ דבר, רק ההשגה תהיה מצד אחור, ר"ל ע"י הבריאה

יָמִין וְלֹא אֶרְאֶה׃ י כִּי־יָדַע דֶּרֶךְ עִמָּדִי בְּחָנַנִי כַּזָּהָב אֵצֵא׃ יא בַּאֲשֻׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי דַּרְכּוֹ שָׁמַרְתִּי וְלֹא־אָט׃ יב מִצְוַת שְׂפָתָיו וְלֹא אָמִישׁ מֵחֻקִּי צָפַנְתִּי אִמְרֵי־פִיו׃ יג וְהוּא בְאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ

ונפשו

רש"י

מקום כסאו שם שאראנו שם: אחז. תרגום של אראה. ותדע שפעמים תחת האל"ף ואם לשון אחיזה הוא היה טעמו מלרע תחת החי"ת: יעטף ימין. כיסה פני הדרום בפניו למען לא אראנו: (י) כי ידע דרך. אבל עמדי מהו לפיכך אינו בא לריב עמדי: בחנני אבל כזהב אצא. אם יריב עמדי: (יא) באשורו. במעגלו כמו אם תטה אשורו (לקמן ל"א). כוננו אשוריו (תהלים מ'): ולא אט. איני רגיל לנטות: (יב) מחקי צפנתי אמרי פיו. יותר מחקי מזונותי הייתי זריז לצפון אמרי פיו, כמו לחם חקי, מזונותי (משלי ל'): (יג) והוא באחד. לפי שהוא יחיד בעולם ויודע דעתן ומחשבתן של בריות ומה יש להם לדבר לפניו, לפיכך תשובות

מצודת דוד

בעטיפתו. עם כי הוא עשה וברא גם פאת הצפון עכ"ז לא אראנו שם וכאלו עטף לכסות פאת הדרום ולא אראהו גם שם: (י) כי ידע. לזה הסתיר עצמו ממני כי יודע הוא הדרך אשר הלכתי בה והוא בחן מעשי ויראה נקי כזהב מבלי סיג עון: (יא) באשרו. רגלי אחזה במצעדיו ודרכיו שמרתי ולא הייתי נוטה מהם: (יב) מצות שפתיו. מוסב על מלת שמרתי שאמר במקרא שלפניו וכאלו אמר מצות שפתיו שמרתי ולא אסיר אותם מלבי ויותר מאתם חוקי צפנתי אמרי פיו ובעבור זה ימנע מהתווכח עמדי: (יג) והוא באחד. ועם כי נגלה לפניו יושר דרכי עכ"ז הוא בדעת אחת ולא יאבה להסיר מעלי היסורים

מצודת ציון

אחזה (שמות י"ח): יעטף. מל' עטיפה וכסוי: (יא) באשרו. בצעדו כמו ואשרו בדרך בינה (משלי ט'): אט. מל' נטיה: (יב) אמיש. אסיר כמו לא ימיש (שמות י"ג): מחקי. דבר קבוע וצורך קצוי חק: צפנתי. הסתרתי: (יג) ונפשו. רצוני כמו אין נפשי אל העם הזה (ירמיה ט"ו): אותה.

באור הענין

המשתלשלת מאתו, שע"י הבריאה ישיג את הבורא וישיג מן המסובבים את הסבה העליונה, כמ"ש וראית את אחורי ופני לא יראו, ועז"א שבצד קדם, ר"ל באמתת עצמותו מצד עצמו, שם אינני כי זה נעלם משכל האדם ומשם לא ימצא הבורא כלל, רק ימצא אותו מצד אחור ששם ישנו וישיג שהוא נמצא, אבל לא יבין לו ולא ישיג עניניו בתבונותיו. והנה הנהגת העולם בדרך הטבע נקרא בכתבי הקדש בשם הנהגת השמאל, וההנהגה ע"ד הפלאיי והנסיי נקרא בשם ימין כמ"ש בכ"מ, ועז"א שאם יתקור אחר הנהגה המסודרת מצד הטבע, שם לא אחז ונגמר הבנין, כי שם ימצא שאין סדר נכון בהנהגה, כי יש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו ואם ישקיף על צד ימין שהוא הנהגתו הנסיית ששם ההנהגה שלמה, אבל לא יראה, כי אינו רואה רק ההנהגה המסודרת מששת ימי בראשית בדרך הטבעי וע"פ המערכה שהוא ללמות ולא סדרים: (י) **כי הוא**, אבל הגם שאני איני יכול לדעת דרכו ולמצא **הלא הוא ידע דרך עמדי**, הוא יכול למצוא אות, ויודע הדרך שבו ילך לבא אלי להיות עמדי, וא"כ הלא **בחנני ואצא כזהב** היוצא מן המבחן בלא סיג ופסולת, כן לא נמצא בעבודתי שום מחשבת פיגול, כי. (יא) **באשורו אחזה רגלי**, מצעדי רגלי היה באשורו, היינו לצורך האושר הנפשי, לא לצורך ההצלחה הגופנית, וגם **דרכו שמרתי** שהלכתי רק בדרך ה', **ולא אט** אל דרך אחר, שהמעשה היה לפי דרך ה' מבלי נטות מן הדרך, וכוונת המעשה היה רק לשמו ולאושר הנפשיי, ומפרש נגד דרכו שמרתי. (יב) **מצות שפתיו** (שמרתי) **ולא אמיש** לעשות רק כפי מצות ה' לא כפי הסברה והשכל האנושי, ונגד באשורו אחזה רגלי, אמר **מחקי צפנתי אמרי פיו**, כי שמרתי אמרי פיו יותר מחקי וצרכי, שהמצות בעצמם לשמור אמרי פיו היו יקרים לי יתר מהשגת צרכי וחק פרנסתי וכל צרכי, עד שא"א לומר שהיתה העבודה כדי למצוא על ידי זה חקי וצרכי גופי: (יג) **והוא באחד**, ר"ל כי הוא ידע דרך עמדי והוא באחד, שה' ידע כבר את דרכו ע"י הידיעה הקדומה שכבר ידע מקודם שאעבוד אותו, ושתהיה עבודתי צרופה כזהב בלא סיג, ושרגלי תאחז רק באשורו, כ"ז ידע ה' מקודם בידיעתו הקדומה, ולפ"ז לא היה לי עוד בחירה וחפשיות לבחור דרך אחר, שאז היה שינוי בידיעת ה', שאחר בהכרח דרך אחר תשתנה ידיעתו לדעת שבחרתי דרך אחר ממה שידע בתחלה. וזה א"א, **כי הוא באחד** באחדות האמתי, וא"א שתהיה בו ריבוי ושינוי בידיעתו שהיא עצמותו, ואחר שהוא כבר ידע מראשית שאלך בדרך תמים לשמו, א"כ **מי ישיבנו ונפשו אותה ויעש**, מי יוכל להשיב את גזרת ה' שנגזרה ע"י ידיעתו הקדומה, ומי הוא אשר **נפשו אותה ויעש**, מי הוא שיהיה לו עוד בחירה וחפשיות, לרצות איזה דבר באות נפשו ובחירתו, ולעשות כפי רצונו זה א"א, שאז בהכרח ישיב ויפר את עצת ה' אשר ידע מראשית, וזה סותר לאחדות ה', אשר מזה מבואר שא"א שיעשה דבר הסותר לידיעתו.

קשת ומגן

באור המלות

את הבית (מ"א ו' י'): (יא) באשורו. שם אושר בא תמיד על האושר הנפשי, וזה המבדיל בין מאושר ובין מצליח, והאושר בא על הדרכה בא לצורך אושר הנפש: (יב) מחקי. כמו הטריפני לחם חקי, ואגרע חקך, וצפנתי מענין שמירה שמרתים יותר מחקי, וי"ש צפנתי מענין הטמנה טמנתי אותם מחקי, שחקי לא יראו אותם ויהיו נעלמים מהם, כי נוכח ה' מגמתם: (יג) ישיבנו.

וְנַפְשׁוֹ אִוְּתָה וַיָּעַשׂ׃ יד כִּי יַשְׁלִים חֻקִּי וְכָהֵנָּה רַבּוֹת עִמּוֹ׃ טו עַל־כֵּן מִפָּנָיו אֶבָּהֵל אֶתְבּוֹנֵן וְאֶפְחַד מִמֶּנּוּ׃ טז וְאֵל הֵרַךְ לִבִּי וְשַׁדַּי הִבְהִילָנִי׃ יז כִּי־לֹא נִצְמַתִּי מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וּמִפָּנַי כִּסָּה־אֹפֶל׃

כד א מַדּוּעַ מִשַּׁדַּי לֹא־נִצְפְּנוּ עִתִּים וְיֹדְעָו לֹא־חָזוּ יָמָיו׃ ב גְּבֻלוֹת

וידעיו ק' מלעיל

רש"י

מוכ.זת לפניו: ומי ישיבנו. לפיכך נפשו אותה ויעש: (יד) כי ישלים חקי. ידעתי כי לא ישיב ידו עד אשר ישלים חק גזירותיו ופורענותו אשר גזר עלי: וכהנה רבות עמו. כי כהנה רבות עשה: (טו) על כן. שאינו גומל לאדם לפי דרכיו: מפניו אבהל. וכשאתבונן בדרכיו אפחד ממנו: (יז) כי לא נצמתי מפני חשך. בזאת אני נבהל כי לא נצמתי (לחלוטין) ונמיתות קבר מפני החשך הזה הבא עלי וכי לא כסה מפני את האופל הזה עד מותי: ומפני כסה אופל. על כי לא שברא"ש פסוק חוזר:

כד (א) מדוע משדי לא נצפנו עתים. קבלה הוא זה למה לא נצפנו עתי ימי האדם מן הקב"ה שלא ידע יום מות האדם שמא לא ימהר פורענות ויקדמנו יום המיתה: וידעיו לא חזו ימיו. מיום האדם, כמו אדם ימים ומתרגמינן עידן בעידן. סא"א. (ד"א) ומדוע יודעיו ואוהביו של הקב"ה אינן יכולין לראות סוף דרכיו ומדותיו: ימיו. זו היא דרך שנהג בימיו כמו לא יחרף לבבי מימי (לקמן כ"ז). ומה הן המדות התמוהות. (ב) גבולות ישיגו. אותן שדרכן להשיג גבולות שהן קונין שדות כנגד שדות

מצודת ציון

תשקס כמו אוס למושב לו (תהלים קל"ב): (טו) הרך. מל' מורך ופחד: (יז) נצמתי. נכרתי כמו יצמיתם ה' (תהלים צ"ד): אפל. אפלה:

כד (א) חזו. ענין גבול כמו מחוז חפצם (שם ק"ז):

מצודת דוד

ומי יוכל להשיב אותו מחפצו ולאשר יתאוה נפשו כך יעשה בין במשפט בין בזולת המשפט: (יד) כי ישלים. הן ידעתי כי ישלים בי כל היסורים כפי החוק אשר גזר עלי ולא יסירם ממני בעבור כושר דרכי: וכהנה. כמו הדברים אשר עושה עמדי כן יש עמו רבות ענינים כאלה אשר יעשה לבני אדם: (טו) על כן. בראותי שאינו חוזר מהחוק גזרתו אבהל מפניו וכאשר אתבונן מעשיו אפחד ממנו והוא כפל ענין במ"ש: (טז) ואל הרך לבי. נוסף על היסורים הביא האל עוד מורך בלבי להיות מתפחד ביותר: ושדי הבהילני. כפל הדבר במ"ש: (יז) כי לא נצמתי. והסבה הוא כי מעולם כשהיה חושך והאבדון בעולם לא נכרתי אני מפני החשך כי לא היתה עלי וכשהיה אופל בעולם היה ה' מכסה את האופל מפני ולא ראיתיו ועל כי לא הורגלתי בצער ולא ראיתיו מימי לזה עתה כבוא עלי צרות שונות בא בלבי מורך רב ובהלה רבה:

כד (א) מדוע. עתה החל לקבול ולהתלונן על טובת הרשעים ועל כי שגה בדעתו לומר שהכל תלוי במערכת השמים אשר שפטו בעת הבריון והלילה לזה אמר מדוע לא יהיו הוראות העתים ההם נצפנים ונסתרים ונכנעים לפני המקום פי מסכלהי

באור המלות

כמו וישיעם מדרכם, ומלת מי נמשך לשנים:

(טו) אבהל, היא הבהלה הפתאומית בלא ישוב הדעת:

(יז) מפני חשך, טרם בא החשך, והאופל גדול מהחשך, לא היתי נכרת טרם בא החשך, ר"ל בתחלת הצרה, לא הייתי רואה את האופל שהוא הצרה הגדולה:

קשת ומגן

באור הענין

שבזה יהיה שנוי בידיעתו שהיא עצמותו, ואחר שהייתי מוכרח על מעשי הטובים ע"י ידיעת ה' וגזרתו הקדומה אין מגיע לי שכר עליהם: (יד—טו) כי ישלים, עמ"ש שעבודתו היתה שלימה מבלי שום פניה חיצונית, שלא חשב בעת עבודתו שעובד כדי שישיג עי"כ חקיו וצרכיו, כי עבד רק לשם ה' בלבד, אומר שהגם שלפעמים עלה ברוחו מחשבה פתאומית בעת העבודה שהוא צריך לה' שישלים חקיו וצרכיו, וז"ש כי ישלים חקי וכהנה רבות עמו על כן מפניו אבהל, הגם שלפעמים אבהל מפניו, להתירא למרות דבריו, מצד שאני צריך אליו שישלים חקי וצרכי הגופניים, שישלימם לי שיהיה לי צרכי בשלמות, וכהנה רבות מה שאני צריך, כמו השגת החיים והבריאות והחן והעושר והבנים שכל אלה הם עמו, ואני צריך אליו שישלימם לי וע"כ מפניו אבהל, ויראתי פן יגרע חקי ופרנסתי או אחד מכל הדברים הנזכרים, וברגע עלה בלבי מחשבה כזו בעת העבודה, אבל זה היה רק בהלה פתאומית ברגע, אבל בעת שעלה מחשבה כזאת על דעתי בבהלה בלא ישוב הדעת, אתבונן בתבונת הלב ובהשכל, ואז אפחד ממנו אז סר ממני הבהלה על צרכי שהוא יראת העונש, והפחד על עצמי, שלא אמצא נזק בגופי וקניני, רק עקר פחדי היה ממנו, מיראת הרוממות, שלא אסור ממצותיו מפני יראת הרוממות ופחדו, לא מפני יראת העונש או אהבת הגמול, בענין שעקר עבודתי היתה בלא שום פנייה חיצונית, ולא מתקות גמול ופחד עונש רק מיראת ה' הרוממה בלי מחשבה אחרת כלל: (טז—יז) ואל, אבל מה שעתה לא עמדתי בנסיון, וע"י היסורים נסיתי מעבודת ה' ויראתו, שזה מורה שהיה עבודתי רק מאהבת הגמול (וכמ"ש אליפז כי עתה תבא אליך ותלא הלא יראתך כסלתך), זה היה מפני שהאל הרך את לבי במה שלא נצמתי מפני חשך שאם היה ממית אותי טרם שהביא עלי החשך הזה הייתי מקבל באהבה, כי עבדתי את ה' בכל מאדי ובכל

יַשִּׂיגוּ עֵדֶר גָּזְלוּ וַיִּרְעוּ׃ ג חֲמוֹר יְתוֹמִים יִנְהָגוּ יַחְבְּלוּ שׁוֹר אַלְמָנָה׃ ד יַטּוּ אֶבְיוֹנִים מִדָּרֶךְ יַחַד חֻבְּאוּ עֲנִיֵּי־אָרֶץ׃ ה הֵן פְּרָאִים ׀ בַּמִּדְבָּר יָצְאוּ בְּפָעֳלָם מְשַׁחֲרֵי לַטָּרֶף עֲרָבָה לוֹ לֶחֶם לַנְּעָרִים׃ ו בַּשָּׂדֶה

עניי ק' — בלילו

רש"י

אחרים ובלילה הם מרבים גבוליהם שהיו עושים גדריהם בלילה בתוך תחום שכניהם . וזהו חשיג . דמתרגמינן מסני . שהיו משנים הגבול , (סא"א) : עדר גזלו וירעו . לעצמן : (ג) חמור יתומים ינהגו . ועושין כל רעות האמורות בענין . סוף דבר ואלוה לא ישים תפלה . להודיעם עונם ולהמציאם גמולם : (ד) יחד חבאו עניי ארץ . מפני שיראים מהם : (ה) ואומר , הן הפראים שהם לימודי מדבר לארוב את העוברים : יצאו בפעלם . יצאו למלאכתן . ומה היא הפעולה . משחרי לטרף . מבקשים לטרוף : ערבה לו לחם לנערים . למשרתיו ונעריו של רשע . הערבה והמדבר הווה לו לחם לנערים . שמשם הוא חוטף ואוכל וגוזל מה שהם אוכלים : לנערים . הם ההולכים אתו לגזול . כמו רק אשר אכלו הנערים (בראשית י"ד) : (ו) בשדה . של

מצודת דוד

פיה שכלם יחד יתחבאו מפניו ולא ימרו פיו כי הלא כל יודעי המקום מן החכמים והנביאים לא הגבילו לו זמן לומר שהוא מתודע עם העולם כי כלם פה אחד יאמרו שהוא קדוש לעולם מבלי תכלית והוא המסדר מערכת השמים ומדוע א"כ לא ימשול בהם להיות נלפנים מפניו ונכנעים לו לבל יהיה מהם שמורים בהעתים ההם : (ב) גבולות ישיגו . והן ראינו אנשי רשע ישיגו גבולות רעיהם כי יכניסו גדרם אל גבול רעיהם להרחיב גבולם וגוזלים מרעיהם עדריהם ועוד יגזלו עדר ורועים בהשדה הגזולה והנה עשו רעה כפולה : (ג) חמור . גוזלים חמור היתומים וינהגו לעצמן בפרהסיא רב ומן האלמנה ימשכנו שורה כי יעלילו עליה לומר שהיא חייבת להם ולא כן הוא : (ד) יטו . מטים את האביונים מן הדרך כי יראים מהם לבל יפגשום ונוטים ללכת בתוהו לא דרך : יחד . כל העניים כאחד נחבאו במקום נסתר ליראתם מהם : (ה) הן פראים . הנה הם כמו הפראים אשר במדבר כי כ"כ יצאו המדברים בעבור פעלם אשר המה משחרים שמה לטרוף טרף לגרוג אנשים : ערבה לו . מוציא לעצמו מן הערבה מאכל נעריו כי גוזל כל העובר בה וממנו פרנסת אנשי ביתו : (ו) בשדה . בכל שדה אשר ימצאו קוצרים יבולו ואם אינה שלהם אבל כרמו של רשע עם כי נוא

מצודת ציון

(ב) ישיגו . כמו יסיגו בסמ"ך וענינו הרחקה לאחור כמו לא תסיג גבול (דברים י"ט) : (ד) חבאו . מלשון מחבואה : (ה) פראים . חמור הבר : משחרי . דורשים ומבקשים כמו ומשחרי ימצאונני (משלי ח') : ערבה . ענינו כמו מדבר :

קשת ומגן

באור הענין

נפשי אפי' הוא נוטל את נפשי , כי לא הייתי מקוה לתשלום גמול בעבודתי, אבל במה שלא נלמתי , והשאיר אותי בחיי החשך הלזה שהם היסורים הקשים ממות , עי"כ הרך לבי , כמ"ש אלמלא נגדוהו לחמו"ע הוו פלחין לצלמא , שייסורים כאלה אי אפשר לסבלם , ועי"כ רך לבי ונבהלתי ולא עמדתי בנסיון , ור"ל במה שלא נכרתי מפני חשך שאז היה **מכסה את האופל מפני** , ולא הייתי רואה ברע אשר מצאתני :

באור המלות

(ה) במדבר , ערבה . הערבה הוא מקום שגדלים בו קוצים ועלים פראים אשר במדבר (ישעיה ל"ה) ושם

כד (א) מדוע , אחר שסתר דעת אליפז על יסורי הצדיקים , חוזר לסתור את דעתו על שלות הרשעים , ופרס החל טענותיו הקדים שנית להחלים שה' אין משגיח על מעשים הבחיריים הנעשים בזמן ומשתנים לפי הזמן , אחר שה' הוא למעלה מן הזמן א"א שידיעתו תפול תחת הזמן , וז"ש **מדוע משדי לא נצפנו עתים** , ר"ל מדוע נאמר ונחליט , שהעתים לא נצפנו ונסתרו מה' , רק שהוא יודע גם את הדברים המתחדשים בזמן , אחר **שיודעיו לא חזו ימיו** , שכל החוקרים היודעים את ה' ע"פ העיון , לא חזו ימיו , היינו שלא יכלו לצייר שה' יהיה נתון תחת הימים והזמן , ואחר שנתבאר בפילוסופיא שה' הוא למעלה מן הזמן , איך ידע את הנעשה בזמן , והלא ידיעתו הוא עצמותו , אחר ההלעה הזאת מתחיל לספר שיש רשעים רבים המחריבים את הישוב , ורשעתם גדולה עד למכביר להשחית את כל בני אדם , ואם היה השגחה פרטית היה ראוי שישמיד אותם לצורך קיום הקיבוץ , בל יהיו בני אדם כדגי הים כרמש אין מושל בו , הנה נמצאו רשעים אשר . (ב) **גבולות ישיגו** , שיגזלו שדות העניים **ויגזלו עדר וירעו** שם על השדות שגזלו , וגם . (ג) **חמור יתומים , ויחבלו את השור של האלמנה** , ולא יחוסו גם על החלשים יתומים ואלמנות , הפך מ"ש לא תחבול בגד אלמנה , כל אלמנה ויתום לא תענון : (ד) **יטו** מוסיף מין רשעים שהם עומדים כשודדים על הדרכים , עד שגם אביונים **יטו מן הדרך** מפני יראתם מפניהם , הגם שהאביון אין לו מאומה , **ועניי הארץ הם יתחבאו** במגוריהם מפחד השודדים : (ה) **הן פראים** , מוסיף מין רשעים שאין דרים בישוב כלל , רק הם דומים כפראים שאין מטרף אשר במדבר , שכמוהם **יצאו בפעלם משחרי לטרף** , שבכל שחר יוצאים לבקש טרף וזה פעולתם תמיד , וכן כמו הפראים כן **ערבה לו לחם לנערים** , שלחם נעריו ובניו הוא הערבה , שמשם יביא לחמו מטרף וציד ורצח , ואינם שוכנים בישוב כלל רק במדבר : (ו—ז—ח) **בשדה** , והפועלים שלו **אשר יקצרו בליל** ותבואת הרשע הזה **בשדהו** , **ואשר ילקשו את כרמו** , הם **ילינו ערום בשדה** , מפני **שאין להם לבוש** ללבוש , ואף **לא כסות** לכסות ע"א **בקרה** , ומי הם פועלים

בְּלִילוֹ יַקְצִירוּ וְכֶרֶם רָשָׁע יְלַקֵּשׁוּ׃ ז עָרוֹם יָלִינוּ מִבְּלִי לְבוּשׁ וְאֵין כְּסוּת בַּקָּרָה׃ ח מִזֶּרֶם הָרִים יִרְטָבוּ וּמִבְּלִי מַחְסֶה חִבְּקוּ־צוּר׃ ט יִגְזְלוּ מִשֹּׁד יָתוֹם וְעַל־עָנִי יַחְבֹּלוּ׃ י עָרוֹם הִלְּכוּ בְּלִי לְבוּשׁ וּרְעֵבִים נָשְׂאוּ עֹמֶר׃ יא בֵּין שׁוּרֹתָם יַצְהִירוּ יְקָבִים דָּרְכוּ וַיִּצְמָאוּ׃ יב מֵעִיר מְתִים ׀ יִנְאָקוּ וְנֶפֶשׁ־חֲלָלִים תְּשַׁוֵּעַ וֶאֱלוֹהַּ לֹא־יָשִׂים תִּפְלָה׃

יקצורו ק׳   רש״י   המה

אחרים : בלילו. יבולו : יקצרו. יגזול : וכרם רשע ילקשו. וכרמים של אחרים הרשעים האלו נוטלים פריים. ילקשו. אשפריימנ״ט נוטלים לקש שלהם. לקש. לשון למח פרי כמו בתחלת עלות הלקש (עמוס ז׳). תירגם יונתן לימוחה וכן יסד רבי אלעזר (בהושענא אדמה מארר לקש מחרבה). ד״א וכרם רשע ילקשו אותה מהשחיתה כי את של העניים ויתומים הם אוכלים, ילקשו כמו ופיהם פערו למלקוש זמן ארוך כמו ולקישים ללבן : (ז) ערום ילינו. הם מלינים את העניים מבלי לבוש ואין כסות. שנטלו כסויין : (ח) מזרם. היורד מן ההרים : ירטבו. יתלחלחו אותן הערומין לפי שמבלי אין מחסה כיסוי להחסות בו : חבקו צור. נחבאים בנקיקי הסלעים. וגם שם הזרם יורד ומקלח עליהם ורוטבם. רטוב תרגום של לח. וכל מי שאינו מגוגב קרוי לח. ירטבו מויסט״א בלעז : (ט) משד יתום. יניקת היתום מקום מולא מאכלו ומזונותיו. כמו למען תינקו ושבעתם משוד תנחמיה (ישעיה ס״ו) : יחבלו. לשון אם חבול תחבול (שמות כ״ב) וכמו חבול לא יחבל (יחזקאל י״ח) : (י) הלכו. הם הלכוהו בלי לבוש : ורעבים נשאו עומר. ומרעבים נטלו העומרים של לקט ועוד יפתר ורעבים אותם שהיו נושאים עומר לפי שאלו גוזלים אותם מהם והיו נשארים רעבים : (יא) בין שורותם יצהירו. ויעשו שמן בעלי זיתים : יקבים דרכו. בעלי כרמים : ויצמאו. לאחר זמן. לפי שאלו הרשעים גוזלים אותם מהם. בין שורותם. כמדומה לי שעושין הזיתים שורות שורות בבית הבד והיצהר זב ביניהם : (יב) מעיר מתים ינאקו. מתיה וטוביה של עיר ינאקו מחמת אותן האונסין : לא ישים תפלה.

מצודת ציון

(ו) בלילו. מל׳ יבול ותבואה : ילקשו. ענין איחור כמו ופיהם פערו למלקוש (לקמן כ״ט) : (ז) ילינו. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א׳) : (ח) מזרם. שטף הלוך המים : ירטבו. מלשון רטיבות ולחות : חבקו. ענין סבוב הידים בדבר מה : (י) עמר. אגודה של תבואה כמו ושכחת עומר בשדה (דברים כ״ד) : (יא) שורותם. מלשון שורה וידוע הוא בדרז״ל וכן עלו בשרותיה (ירמיה ה׳) : יצהירו. מל׳ יצהר והוא השמן : יקבים. כן נקראו הבורות שהיין יורד וזב מהם כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה׳) : (יב) מתים. אנשים כמו מתי מספר (בראשית ל״ד) : ינאקו. ענין אנחה כמו ונאק נאקות חלל (יחזקאל ל׳) : תפלה. ענינו דבר גרוע שאין בו טעם כמו

מצודת דוד

יותר להלוות עניי רש מלקוש יבול שדה ר״ל יאחרו מלקחת מה ממנו עד אשר לא ימצאו ממקום אחר כי אוהבים הם את הרשע ולא ימהרו לקחת את שלו : (ז) ערום ילינו. גוזלים המלבוש וידגזל לרוב עניו יתמיד כן ערום מבלי לבוש ואין לו מה לכסות עימו בעת הקור : (ח) מזרם הרים. על כי העשוקים ההם ילכו אל בין ההרים להסתר שם מפני הרוח נעשו שם רטובים מזרם המים היורד מן ההרים : ומבלי מחסה. בעבור שאין להם לבוש להסות בו מפני הצנה חבקו את הצור להגן עליהם מתוקף הקור : (ט) יגזלו משד יתום. הוא כמו הפוך משוד יגזלו יתום ר״ל מרוב השדידה אשר הורגלו בה יגזלו גם את היתום : ועל עני. המלבוש שעל העני יקחו למשכון כי מעלילים עליו לומר שהוא חייב להם ולא כן הוא :

(י) ערום הלכו. גוזלים המלבוש ועוזבים אותו ללכת ערום מבלי לבוש : ורעבים. מוסב על מלת הלכו לומר הפעמים נושאי עומר השכחה יעזבו ללכת רעבים כי יגזלו עומרם ואין להם מה לאכול : (יא) בין שורותם. עם כי נמשך היצהר בין שורות בית הבד ועם כי דרכו אנשים את הענבים להוציא היין לרדת ולזוב ביקבות עכ״ז המה צמאים כי הרשעים ההם גזלו שמנם ויינם ואינם מוצאים לשתות : (יב) מעיר. מן העיר יאנחו אנשים מגודל חמסם ובשדה תשוע כל נפש מהחללים אשר

באור המלות

יתמהמהו נעליו, כמו שגורי החיות ישארו בהוריהם בערבה והגדולים יצאו במדבר לטרף : (ו) בלילו. התבואה, וכא מנפ״י יבול, ומנע״ו בול, וכפולים בליל חמיץ, וי״ל מענין בלול ותערובות, כי לא ינקו התבואה רק יערבוה עם הפסולת כדרך הפראים. ילקשו, מורה של איחור הבציר, כמו בטרם עלות הלקש (עמוס ז׳) : (ז) לבוש, כסות. הלבוש ללבישה, והכסות בו יכסה מלמעלה : (ט) משוד. משדים וכמו משוד תנחמיה (ישעיה סו), ויל״פ מ״ם על עני, מענין עולל ויונק, ועול ימים, וטייג, העולל של עני יחבלו, וכמו שוד שד כן יאמר עול על : (י) הלכו. פעל יוצא. הם יעשו שילכו, וכן ערים ילינו יוצא : (יא) שורותם. שורות הכרם כמו עלו בשרותיה ושחתו (ירמיה ו׳) יצהירו מענין תירוש ויצהר ידרכו את הזיתים : (יב) תפלה, כמו ולא נתן תפלה לאלהים :

קשת ומגן

באור הענין

האלה, אומר. (ט) ינזלו, שהם גוזלים את היתום משוד ושדי אמו, או שיחבלו וימשכנו את העני בעד חובותיו להיות להם לעבד, לעבוד שדותיהם וכרמיהם, והיתום והעני הנכבשים לעבדים הם אשר. (י) ערום הלכו בלי לבוש, והם נושאים עמרים של תבואות הרשעים והם רעבים, הספק מ״מ לא תחסום שור בדישו, והם חוסמים אותם שלא לטעום מן העמרים אשר ישאו : (יא) בין והגם שיצהירו ויעשו יצהר ושמן, בין שורותם של כרמי זית, והגם שדרכו יקבים מ״מ ויצמאו, כי יחסמו אותם בל יטעמו מן היין אשר ידרכו, זאת

פעמיהם

יג הֵמָּה | הָיוּ בְּמֹרְדֵי אוֹר לֹא־הִכִּירוּ דְרָכָיו וְלֹא יָשְׁבוּ בִּנְתִיבֹתָיו: יד לָאוֹר | יָקוּם רוֹצֵחַ יִקְטָל־עָנִי וְאֶבְיוֹן וּבַלַּיְלָה יְהִי כַגַּנָּב: טו וְעֵין נֹאֵף | שָׁמְרָה נֶשֶׁף לֵאמֹר לֹא־תְשׁוּרֵנִי עָיִן וְסֵתֶר פָּנִים יָשִׂים: טז חָתַר בַּחֹשֶׁךְ בָּתִּים יוֹמָם חִתְּמוּ־לָמוֹ לֹא־יָדְעוּ אוֹר: יז כִּי יַחְדָּו | בֹּקֶר

רש"י

יקפיד עליהם וליקח נקמה: (יג) המה. הרשעים האלה. הם דור המבול שמרדו באור. בשביל המטר שהיה עולה מן הארץ ולא היו צריכים לכלום: (יד) לאור יקום. אם הם עומדים ביום היו הורגים עוברי דרכים: ובלילה יהי כגנב. לחתור בתים: (טו) והנואף. שבהם היה שומר וממתין עד נשף לאמר וגו'. ובסתר ישים פניו לעבור עבירה. שעל כל אלה היו חשודין דור המבול, על הגזל שנאמר ותמלא הארץ חמס (בראשית ו') ועל העריות שנאמר כי השחית כל בשר (שם): (טז) יומם חתמו למו. אותם שהיו חותרים בלילה היו מניחים בהם מעשות ליסטיות ביום היו חותמים ומסוגרים בבתיהם: לא ידעו אור. לא היו מכירין את האור ולא היה עת מהלכם: (יז) כי יחדו בקר למו צלמות. שביום היו נסגרים

מצודת דוד

הגהו: ואלוה וגו'. כאומר ואיך א"כ תאמרו כל מעשה אלוה המה במשפט ולא ישים דבר תפלה שאין לו טעם ומדוע יאריך אף לרשע כזה אשר יאבד הרבה מן האנשים בחרב וברעב הלא מוטב לאבד נפש אחת להעמיד כל הנפשות האלה: (יג) המה. הרשעים ההמה היו בין אשר המורדים באור ודומים להם והם האנשים אשר יתגבר בם חולי השחורה אשר ימאסו לשבת במקום האור כ"א בחשך ישבו וכן הרשעים האלה נמאסו באור היום כי טוב להם חשכת הלילה כי אז יעשו מעשיהם ולא יראה מי: לא הכירו דרכיו. אינם מכירים דרכי האור ולא ישבו בנתיבותיו כי לא ילכו לעשות מלאכה באור היום: (יד) לאור. בעבור אור היום המונע חפציו יקום הרוצח בהשכם עד לא יאיר ויקטול עני והאביון אשר ישכימו לצאת למלאכתן: ובלילה. בעלם הלילה יהיה גנב לגנוב בחשכת הלילה: (טו) ועין נאף. והרי הוא כעין נואף אשר גם היא תמרוד באור היום כי תשמור ותצפה את הנשף כי תחשב לומר אז לא תראני עין אדם כי חשכת הלילה ישים לי הסתר פנים לבל יראני מי: (טז) חתר. וכן הוא יצפה על הנשף כי בחשכת הלילה חותר הוא את הבתים לכנוס בהן דרך המחתרת לגנוב מה בבית וביומם סגרו א"ע לבל יהיו נראים לבני אדם למען לא יכירום מי ולא ידעו א"כ אור היום כי לא ראו אותו: (יז) כי יחדו. הגנב והנואף יחדיו זה כזה יחשב למו הבקר לצלמות ומאוד ימאסו בו: כי יכיר.

מצודת ציון

ולא נתן תפלה (לעיל א'): (יד) כגנב. הכ"ף באה לאמתת הענין וכן יהי כרשע אויבי (לקמן כ"ז): (טו) שמרה. הצפה כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז): נשף. חשכת הלילה: תשורני. תראני: (טז) חתר. חפר כמו אם במחתרת ימצא הגנב (שמות כ"ב): חתמו. סגרו כמו כי חתום הוא

קשת ומגן

באור הענין

מעשיהם במדבר ובשדות, ואם תשאל מה מעשיהם בערים, אומר. (יב) **מעיר מתים ינאקו**, מן הערים נואקים האנשים החלשים מאוד ומתים, **ונפש חללים תשוע**, שקול דמי הנרצחים נועק למרום לישועה, ומ"מ **אלוה לא יתן תפלה**. וה' לא יעניש אותם ואינו מוחה במעשיהם, הגם שהם מחריבים את העולם. ואם תשיב גם ע"ז שלכן אינו מעניש אותם כדי שיהא מקום לבחירה, ע"ז משיב הלא, (יג) **המה היו במורדי אור**, הם דומים כאלו הם מורדים בהאור, ואינם רוצים להיות תחת ממשלת האור כשאר בני אדם, שהם מתרחקים מן האור ויושבים בחשך תמיד ובמקום נסתר מבני אדם, ואין בני אדם רואים אותם, ואם יעמידם ה' באופן מגורתם לא ידעו בני אדם כלל מזה, ולא יזיק זה אל הבחירה, וא"כ היה ראוי שיכלה ה' אותם בחשך כדי שלא יחריבו את הארץ, **לא הכירו דרכי האור** הגדולים, ואף **בנתיבות האור** הקטנים **לא ישבו**, שמתרחקים מגילויי האור לגמרי: והטעם שמתרחקים מן האור, הוא כי. (יד) **לאור יקום רוצח**, בעת האור הוא רוצח בשדה, אבל שם **יקטול** רק **עני ואביון**, כי העשירים לא ילכו למדבריות שהם מעון הרוצחים, אבל **בלילה יהי כגנב** ויגנוב בעיר בבתי העשירים: (טו) **ועין**, וכן ישנא את האור מצד עסקו בניאוף, **שעין נואף תשמר את הנשף**, כי בנשף **לא תשורהו עין**, והנשף **סתר פנים ישים**, הוא ישים כסתר ומסוה על הפנים לבל יכירוהו: (טז) **חתר**, וגם לצריך הוא אל החשך, מצד **שבחשך יוכל לחתור את הבתים** אשר **יומם חתמו למו**, שביום יעשה אותם וסימן על הבתים שרוצה לחתור שם בלילה, ובלילה חותר שם במחתרת, ובעבור כל המעשים האלה **לא ידעו אור**, כי האור יזיק להם. ומפרש. (יז) **כי יחדו בקר למו צלמות**, הבקר דומה בעיניהם כצלמות, שבבא הבקר יסתלו במחבואיהם כמו שיסתרו יותר אנשים בעת צלמות, מפני **כי** הבקר **יכיר בלהות צלמות**. שע"י שבבקר יכירו האנשים את הבלהות שנעשו בצלמות, שמה שעשקו וגנבו בלילה יוכר ויודע בבקר, ולכן יסתרו

באור המלות

(יג) דרכיו, נתיבותיו. דרך הוא דקדרכים, והנתיב הוא של יחידים את הנתיב הכירו כי יעברו בו לפעמים אבל לא ישבו ויתעכבו שם. ואת דרך הגדול של האור לא הכירו כלל כי לא יעברו בדרך הרבים: (טז) חתמו. עשו אותם וסימן. וכן פי' חז"ל שהיו שם מושחים הבית באפרסמון ומריחים

בֹּקֶר לָמוֹ צַלְמָוֶת כִּי־יַכִּיר בַּלְהוֹת צַלְמָוֶת׃ יח קַל־הוּא ׀ עַל־פְּנֵי־מַיִם תְּקֻלַּל חֶלְקָתָם בָּאָרֶץ לֹא־יִפְנֶה דֶּרֶךְ כְּרָמִים׃ יט צִיָּה גַם־חֹם יִגְזְלוּ מֵימֵי־שֶׁלֶג שְׁאוֹל חָטָאוּ׃ כ יִשְׁכָּחֵהוּ רֶחֶם ׀ מְתָקוֹ רִמָּה

רש"י

ובלילה היו הולכים למחתרתם ולא היו יראים מן המזיקין כלל: כי יכיר בלהות צלמות. מכיר היה כל אחד בדים המבהילים ולא היה ירא מהם, ורבותינו פירשו יומם חתמו למו ביום היו עושין סימנים היכן תרפו של בית והיכן גנזיו של עשיר, שהיו מפקידים אפרסמון אצל בעלי בתים עשירים ויודעים הם שיניחנו בבית גנזיו ובלילה מריחים והולכים שם וחותרים שם: (יח) קל הוא על פני המים. כשהיו הצדיקים נח ומתושלח מוכיחים אותם ואומרים להם שעתיד המבול לבא עליהם היו אומרים קלים אנו לשוט על המים יש לנו גומא ודברים קלים לעשות מהם אניות ולשוט: תקולל חלקתם בארץ לא יפנה דרך כרמים. היו מקללים את חלקם בארץ לאמר לא יפנה דרך הטוב בדרכי הצדיקים הרמים ושוכנים ברומו של עולם, כרמים הם הצדיקים ופרנסי הדור. כמו ונתתי לה את כרמיה משם (הושע ב') תרגם יונתן ית פרנסהא, היו מקללים את חלקם בארץ לאמר לא יפנו דרך הטוב. נשבעים שלא יפנה את דרכם. ל"א תקולל חלקתם. מתקלקלת היתה חלקתם שהיו משחיתים זרעם לבטלה, כמו כי השחית כל בשר את דרכו (בראשית ו'), תקולל לשון קלקול כמו בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו (ש"א ג'), ל"א תקולל חלקתם. הדורות שאחריהם מקללים בהם מי שפרע מדור המבול, כ"ש. ל"א תקולל חלקתם. לא יפנה דרך כרמים. לא היו מקבלים תוכחה מן הטובים. לשון אחר היו קלים לשוט בספינות להרוג ולחמוס ממון, ודרך יישוב בני אדם ונטיעת כרמים אין חושש לילך: (יט) ציה גם חום יגזלו. מפני רעתם גרמו להם שנה אחת להשתנות עולם ממשה סדריו. זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף: מימי שלג. כמו ומימי שלג גם אותם גזלו מן העולם לפי שאול חטאו. יש תיבות חסירות ווי"ן כמו (ירמיה י"א) ואני ככבש אלוף והוא נפתר ככבש ואלוף. עוד הרבה במחברת מנחם בן סרוק: (כ) ישכחהו רחם. אמו, דרש ר' תנחום שהיו דור המבול

מצודת ציון

(ישעיה כ"ט): למו. להם: (יז) צלמות. חשכת הקבר: בלהות. הוא הפוך מן בהלות: (יח) חלקתם. כן נקרא השדה כמו ראו הלקת יואב (ש"ב י"ד): (יט) ציה. חורב ויובש:

מצודת דוד

כאשר יאיר היום ויכיר איש את רעהו הוא להם בלהות צלמות: (יח) קל הוא. כאשר יברח בהאיר היום הוא קל מאוד לשוט על פני המים כי ירא ללכת בארץ פן יפגעו בו הרודפים ולזה ישוט ע"פ המים מקום שאין אנשים הולכים שם: תקלל החלקה אשר ילכו עליה בארץ היא מקוללת מאוד לפי שלא ילכו במקום אשר יעבד ויזרע כ"א במקום ציה ושממה שאין אנשים מצוים שם אף לא יפנה ללכת דרך כרמים כי יפחד מן האנשים המצוים בכרמים וכאומר והנה יפחדו מאנשים ולא יראו מה': (יט) ציה גם חם. והנה בבוא עת פקודתם ימותו במיתה קלה ומהר כמו שהיובש עם לרוף החום גוזלים ומאבדים בקלות ומהר את המים הנוזלים מהשלג כן השאול מאבד מהר את האנשים אשר חטאו ולא יסבלו מכאיב החלי: (כ) ישכחהו וגו'. מעט יחלה וכמותו ישכחהו רחם אמו ר"ל אף אמו אשר נולד ברחמה תשכח בו הוחיל ומעט חלה ולא הרבתה לבכרו ומעט נשאר בזכרונה: מתקו רמה. מתוק הוא לפי הרמה כי תשמן בשרו לא ירזה כי ימות בריא ושמן ויומתק בשרו לרמה: עוד לא

קשת ומגן

באור המלות

מקומו בלילה: (יז) יכיר. פעל יוצא, וכן לקמן לכן יכיר מעבדיהם, וכן יל"פ כן אכיר את גלות יהודה (ירמיה כ"ד ה'), ואין העם מכירים קול תרועת השמחה (עזרא ג' י"ג). בלהות, הנפרד בלה מצייר את השדים ולהומי רחף המזיקים בלילה, כמ"ש ישעיה י"ז: (יח) דרך כרמים. שהכרמים קרובים לעיר: (יט) ציה. בציה ובחום, ר"ל בחום הקיץ, וכן שאול, בשאול במקום עמוק: (כ) רחם מתקו רמה, רחם כן תקרא העלמה, כמו רחם רחמתים (שופטים ה') וזה דרך בזיון (עי' רד"ק בשרשים ור"ש בן מלך שם), ורמה לשון מרמה, ומתק מענין סוד כמו נמתיק סוד (תהלים נ"ה) ומתק שפתים (משלי י"ז) מתק רעהו (שם כ"ז), שרמה את הנערה בדברי פתויו לגלות לו מסתורה. עולה, כן קורא הנערה נימים בלשון בזיון, כמו ישגירני אל אל עויל, שמורכב מן עול ימים ומן עוג, וכן מורכב מן עולה ומן

באור הענין

בבקר אשר אז יחפשו אחריהם לתפסם: (יח) קל, אחר שספר מעשי השודדים והגנבים והרוצחים ביבשה ובמדבריות, מתחיל לספר מן שודדי הים, שגם אלה מתרחקים מבני אדם והם מהריבי הישוב. אם הוא קל על פני מים, אם אומנתו הוא לעבור בכלי גוחא על פני מים לשודד את עוברי הים, אז תקולל חלקתם בארץ, החלקה שלהם בארץ שהם שדותיו וכרמיו מקוללים לגמרי, כי לא יפנה דרך כרמים, הוא לא יבא בשום פעם לישוב במקום שיש שדות וכרמים, באופן שהם רחוקים מבני אדם עוד יותר מן שודדי המדבר, והם תמיד רחוקים מן הישוב בין בקיץ בין בחורף, כי. (יט) ציה גם חום, בעת הקיץ והחמימות שאז יעברו אנשים על הים באניות אז יגזלו את הולכי אניות, ובעת מימי שלג בעת החורף, שהמים מלאים שלג וכפור וקרח, וא"א לעבור באניות, אז שאול חטאו, אז יחבו בשאול שהוא מקום עמוק במחילות עמוקות שבאיי הים, ושם חטאו בזנות, ומפרש תחלה חטאם בחורף. (כ) ישכחהו, שהנערה אשר יפתה אותה לזנות עמה, אחרי שמלא בה תאותו ימאס בה ובוחר באחרת במקום אותה גם עקרין לכל תלד וכל תכתם יופיה. והרמאונה יושבת כאלמנה חיה שוממה ועזובה, וז"ש ישכחהו רחם

מתקו

עוֹד לֹא־יִזָּכֵר וַתִּשָּׁבֵר כָּעֵץ עַוְלָה׃ כא רֹעֶה עֲקָרָה לֹא תֵלֵד וְאַלְמָנָה לֹא יְיֵטִיב׃ כב וּמָשַׁךְ אַבִּירִים בְּכֹחוֹ יָקוּם וְלֹא־יַאֲמִין בַּחַיִּין׃ כג יִתֶּן־לוֹ לָבֶטַח וְיִשָּׁעֵן וְעֵינֵיהוּ עַל־דַּרְכֵיהֶם׃ כד רוֹמּוּ מְּעַט | וְאֵינֶנּוּ וְהֻמְּכוּ כַּכֹּל יִקָּפְצוּן וּכְרֹאשׁ שִׁבֹּלֶת יִמָּלוּ׃ כה וְאִם־ לא

רש"י

נופלים את בניהם ונותנים תחתיהם לסתום ארובות התהום ואפילו אמו לא היתה מרחמת עליו : מתקו רמה. למות ולאכול רמה בשרם : עוד לא יזכר. בשנה אחת נעקרו. ועל ארכה שניתן להם מתחילה היה איוב קובל שהרבה מתו ולא ראו בפורענות זו : (כא) רעה עקרה לא תלד. כך היה מנהגם נושא שתי נשים אחת לתשמיש ואחת לבנים, זו שעומדת לתשמיש משקה כוס עקרין כדי שלא תלד עולמית ומאכילה תפנוקים ומרחיצה ומקשטה כדי שתהא נאה, וזו העומדת לבנים מלבישה בגדי אלמנות ומרעיבה, וזהו שאומר העקרה שלא תלד היה רועה ומטיב ואת האלמנה שעומדת לבנים לא ייטיב: (כב) ומשך. הקב"ה אותן אבירים בכחו לפורענות ולמהיה מתוך ארכו שהאריך להם : יקום. יום א' : ולא יאמין בחיין. כמו בחיים ביום הזה נבקעו כל וגו' (בראשית ז') : (כג) יתן לו לבטח. עד יום אידם ושענו : (כד) רמו מעט. נסתלקו מן העולם כמעט רגע : והמכו. נדכאו ונתמסכנו : ככל יקפצון. כשאר כל הנקפצים ונמלטים בעת קציר ובציר ומסוק שנקפצים יחד כן תמו כרגע : (כה) ואם לא אפו. כאשר אמרתי יבוא אחד מכם ויכזבני :

מצודת דוד

יזכר. לא יהיה נזכר בפי הבריות לזמן מרובה כי הואיל ולא כבל מכאוב החלי אין מה לספר מאנו : ותשבר כעץ עולה. האיש עולה נשבר בקלות רב כשבירת העץ אשר תמהר להשבר מן הברזל וכו'. ומה אשר ירבה להתעסק הנה והנה טרם ישבר : (כא) רעה עקרה. עם כי הרבה להרשיע עד כי היה מרצץ גם את העקרה עם כי לא ילדה ואין לה מי מחזיק בידה ואף האלמנה ירצץ עם כי אין לה מי ייטיב לה ונפשה מרה לה מאד עכ"ז לא חמל עליה והיה א"כ מהראוי שיקבל גמולו משלם: (כב) ומשך. אבל לא כן היה כי המקום משך את כ"א מן האבירים ההם אל הקבר עודו בכחו כי לא נחלש במכאוב החלי : יקום. עודו קם על רגליו בריא וחזק ופתאום קרבה נפשו למות עד לא יאמין בעצמו שישאר חי ולא סבל כלל מכאובי החלי : (כג) יתן לו לבטח. וכל ימי חייו יתן לו המקום לשבת בטח והוא נשען מאנו לבל ימוט וכאלו ישגיחו עיניו על דרכי הרשעים ההם לבל יכשלו כאדם המסתכל בדרכי אוהבו ומזרזו להזהר : (כד) רמו מעט. כלומר אם אמנם שכן ראוי הוא שירומו במעלה ובכבוד למען יכפל לערס כאשר יפלו בשפל המצב אבל ראוי היה שירומו רק מעט מן הזמן וילך לו הכבוד ואיננו ומיד ישובו להיות שפלים ונבזים וכ"כ פעמים רבות וכמו כל דבר אשר ידלג ויקפץ שפעם הוא למעלה באויר ופעם הוא למטה בארץ ומעט זמן יתעכב למעלה ויותר מזה ינוח למטה בארץ : וכראש וגו'. וכבוא עתו ראוי היה להיות מיוסר במכאוב זמן רב כמו קנה השבולת הנפרך מאליו מעט מעט עד כי נפרך הכל כן היה ראוי להאריך זמן חליו עד כי ימות ממנה ונוסף על ראשית אמריו לומר כן היה ראוי להרשעים האלה אולם ההמדת השלוה וקלות המיתה בא להם מגד מערכת השמים אשר בשעו כן בעת ההריון והלידה ומדוע מדי לא נלפנו העתים למה לא יבטל הוראתם אשר יורו בהעתים ההם בכדי שיקבלו גמולם משלם. (כה) ואם לא. ואם תאמרו אין הדבר כן אם פה האיש ומי הוא זה אשר יכזב אותו לאמר שלא מלא מרבית

מצודת ציון

(כ) עוד. ענינו זמן רב וכן ויבך על צואריו עוד (בראשית מ"ו): עולה. איש עולה : (כא) רעה. משבר ומרצץ כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב') : (כב) אבירים. חזקים : בחיין. הנו"ן במקום המ"ם : (כג) וישען. ויסעד : (כד) רמו. מלשון הרמה והגבהה : והמכו. ענין שפלות כמו ימך המקרה (קהלת י') : שבולת. היא קנה התבואה כמו שבע שבלים (בראשית מ"א) : ימלו. יכרתו כמו ימולל ויבש (תהלים צ') :

באור הענין

מתקו רמה, ר"ל הנערה אשר פתה אותה במרמה וגלה ערותה (ע' באור המלות) ישכחהו אח"כ, כי עוד לא יזכר אלנו הרהם הזה, שאח"כ לא יבוא אליה עוד ושוכח אותה, ותשבר כעץ עולה, והעולה (שהיא הנערה הזאת עולת ימים אשר זנה עמה) תשבר כעץ שנשבר אחר שיבש ליחו, כי אז. (כא) רועה עקרה, שמתחבר אל אשה אחרת שהשקה אותה כוס עקרין כדי שלא תלד, והאלמנה שהיא הנערה הקודמת שיושבת אלמנה נפרדת מאתו, לא ייטב לה עוד, כי ישנאה ויעזבה : (כב) ומשך, אחר שצייר מה שעושים בחורף, יחזור לספר מה שעושים בקיץ, ולפרש מ"ש ציה גם חום יגזלו, כי ימשך אבירים בכחו, שמושך אניות חזקות אל מקומו, והוא יקום במקום אשר לא יאמין בחיין, שעומד במקום מסוכן מאד שהספינה הבאה לשם תשבר או תטבע בים, ולשם מושך את האניה האבירה בכח גדול : (כג) יתן, והגם שהמקום שהוא עומד שם מסוכן מאד, בכ"ז יתן לו לבטח, הוא יעמוד שם במוח ואינו מפחד, וישען שם לבל יפול בים, ומשם עיניהו על דרכיהם של האבירים, משם יארוב על האניות ההולכות בים ויביט בחיזה דרך ילכו : (כד) רמו מעט, אם האבירים בעלי האניה יתרוממו על המים עד שיוכלו לראות במקום מחבואו, ואיננו, יסתיר א"ע כאילו איננו ולא יראהו, והומכו עת ילכו נמוך קרוב אל העמק ששם יעמוד ויארב, אז ככל יקפצון, כולם יקפצון אל הים וימלו כראש

באור המלות

עוילה : (כא) רועה. לשון רועה זונות, עקרה שמשקה אותה כוס עקרין, וכמ"ש חז"ל שהיו לוקחים שתי נשים וכו' : (כב) אבירים. אניות הגדולות : (כד) והמכו, כמו והמכו, הפעל מן הכפל מן וימכו בעונם, ויל"פ שארכו

לא אֵפוֹ מִי יַכְזִיבֵנִי וְיָשֵׂם לְאַל מִלָּתִי:

כה א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשּׁוּחִי וַיֹּאמַר: ב הַמְשֵׁל וָפַחַד עִמּוֹ עֹשֶׂה שָׁלוֹם

רש"י

וישם לאל מלתי. שאני מהרהר אחריו לדעת מדותיו שמאריך אף לרשעים ואת אוהבין כמוני הוא מייסר ואינו ממיתן כמו שקבל למעלה (כ"ג) כי לא נצמתי מפני חשך. ואלו שגבולות ישיגו וכל אלה עשו לא הוכו בייסורין:

כה (מענה בלדד) (ב) **המשל** ופחד עמו. כלפי שאמר איוב אערכה לפניו משפט אמר לו המשל

מצודת ציון

(כה) לאל. לא ואין:

מצודת דוד

טובה ושלום לאנשים כאלה וישים את אמרי תלונתי לאין וכאומר שלא א"א לכחש דבר המפורסם והגלוי (סעולה מהמענה ססה כי יכחיש דברי אליפז לומר שאין האמת אתו כי אתו בדרכי המקום ובמשפט עשה מה שעשה אף יתרעם על מה יאריך המקום אפו ולא יאבד את הרשעים המאבדים נפשות הרבה היתכן שיתום עליהן ולא על הנפשות הנאבדים על ידיהם והנה מלבד השלוה שיש לרשעים בחייהם לא נפרדו מהם במותם כי ימותו בקלות ומהר מבלי מכאוב וחלי וכל זה הוא בעבור כי כן שפט המערכה בעת ההריון והלידה ויתלונן א"כ מדוע לא כדד המקום הוראת המערכה שלא הוא סדרה):

כה (ב) המשל ופחד עמו. גודל הממשלה ומרבית הפחד אשר עם ה' כ"א מהם עושה שלום במערכת השמים לבלא

באור המלות

אך בדברי חז"ל. יקפאון, הקופא הוא מלמעלה למטה, שמורידים למקום נמוך מקום הסלעים ושבולת מים שטף יטבעו הספינות, וע"כ תפס רק שבולת, שכולל ג"כ שבולת מים אשר יטביע הספינה. וימלו, שרשו נמל ענין כריתה:

קשת ומגן

באור הענין

שבולת: (כה) **ואם לא אפו**, ר"ל ואם זה אינו מי שיכזיבני בדברים אלה, הוא יוכל לשים לאל מלתי, אבל אחר שלא תוכלו להכזיב אותי כי הדברים אמת, א"כ גם טענותי על ההשגחה חזקות ומוצקות:

פתיחה למענה הששה עשר מענה בלדד

גם בלדד נסה את כחו לקחת נרי אל שפתו, בין מ"ש בטעם יסורי הצדיקים שהוא ע"ד התמורה, בין מ"ש בטעם הצלחת הרשעים שהוא מפני שעקר ענשם הוא בעוה"ב בכריתת נפשם ושאריתם, שעל כל אלה נצחו איוב בטענותיו, ועתה החזיק במעוזו להשיב מלחמה שערה בזה הדרך, הוא יחזיק במעוזו שהכל נתון תחת ההשגחה הפרטית, וה' בעל גמולות גמול ישלם לצדיק כצדקתו ולרשע כרשעתו, ובכ"ז יחויב מטבע ההנהגה הכללית שיעצור לפעמים מבני יגמול ויענים היכף להפרטים, מפני שאין ההנהגה הכללית מסכמת לזה, כמו למשל, שהמטר הוא השגחיי ובא בפקודת ה' לטוב ולחסד להצמיח מוצא דשא ושדי תבואה, ובכ"ז לא ימנע שהצדיק ההולך אז בדרך יקבל צער מן המטר, והכי נאמר שיעצור ה' את המטר בשבילו?, האור הוא לתועלת הכלל, ובכ"ז ישמש בו גם הרשע ללכת באורו אל מקום חפצו לרצוח ולעשוק, והחשך העשוי לתת מרגוע ליגיעי כח ישמש בו גם הגנב להתור בחשך בתים, ובכ"ז אין מאלה שישנה ה' טבע הכללית אשר היא לטובת הכלל בשביל האיש המיוחד, כי הטבע הכללית ערוכה בכל ושמורה בחכמה ויכולת וחסד לפי הטוב הכללי, הגם שיצמח ע"י לפעמים רע לצדיק, או טוב לרשע במקרה, לא ישנה טבע הכללית בעבור האישיי הפרטיי, ובכ"ז לא יקפח ה' שכר הצדיק ולא יוותר עונש הרשע, אך יגמול ויעניש באופנים מיוחדים אשר לא תשתנה הטבע בעבורם, אם בעוה"ז אם בעוה"ב, ולכן יצוייר היטב שהצדיק יתיסר אם נולד במערכה רעה ומזלו מחייב לו רעות וצרות, שאז לא ישנה ה' את הטבע הכללית בעבורו וכמ"ש בר"ח ב"ד ניחא לך דאחריב עלמא בגינך, ובכ"ז יקבל שכר בין על צדקותיו, בין על היסורים שסבל בלא פשע, כי יש עולם אחר נפשיי שאינו נתון תחת מערכת עוה"ז ומזלו, ושם יאיר באור החיים, וזה מתאחד עם דעתו שבאר במענה הראשון שיסורי הצדיק הם ע"ד התמורה, ושעתיד לקבל שכר בעבור היסורים, רק שאז לא באר את דעתו היטב, ולכן שם איוב לאל מלתו, ועתה באר שהתמורה הזאת אינה מצד שכן ירצה ה' ליסרהו עתה כדי להיטיב לו אח"ז, שע"ז יאמר לא מעוקל ולא מדובשך, רק שכונתו שאם מזלו של הצדיק וטבע מקומו ומערכתו ומולדתו ועניניו יחייבו לו רעות, שיהיה עני וחולה וחסר לחם, לא ישנה ה' את הטבע הכללית בעבורו, רק יגמלהו טוב בעתיד בעבור הרע שסבל מצד מזלו הרע ומערכתו הרעה, ובזה יצדק גם המשל שנשא ע"ז מן הצמח שיעקרנו בעל הגן ממקומו וישתלנו במקום אחר ששם יצמח ויפרה, וכן יעקור ה' את הצדיק מארץ תלאובות אשר שם עתיד ליגון ומחסור, וישתלנו בארץ החיים בעולם הרוחני ששם ישביע בצחצחות נפשו והיה כגן רוה ויעשה פרי ותנובה, וכן הרשע שמזלו יחייב שיהיה עשיר ומצליח ובריא אולם, לא ישנה ה' הטבע הכללית בעבור עונש הרשע, רק יניח העולם על טבעו, כמ"ש עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין, ובכ"ז יקבל הרשע ענשו לעתיד בעולם הנצחי, כמו שבאר במענהו השני, וא"כ אין שאלה גם בזה למה יצליח בעוה"ז שהוא מפני שמזלו גורם זאת, ובכל זה לפני כל חציר יבש, כמשל הגומא והאחו, ויכרת ענשו כפי ערך הטוב שקבל וכפי רשעתו:

כה (ב) **המשל** ופחד עמו, ר"ל ה' נותן ממשלה לאחרים (שעז"א המשל בהפעיל), ובכ"ז נשאר הפחד

שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו׃ ג הֲיֵשׁ מִסְפָּר לִגְדוּדָיו וְעַל־מִי לֹא־יָקוּם אוֹרֵהוּ׃ ד וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל וּמַה־יִּזְכֶּה יְלוּד אִשָּׁה׃ ה הֵן עַד־יָרֵחַ וְלֹא יַאֲהִיל וְכוֹכָבִים לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו׃ ו אַף כִּי־אֱנוֹשׁ רִמָּה וּבֶן־אָדָם תּוֹלֵעָה׃

ויען

רש"י

והפחד עמו, המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל, כלום אתה יכול להשיב את אחד מהם: עשה שלום במרומיו. כשהמזלות עולים כל אחד סבור אני עולה ראשון לפי שאינו רואה מה שלפניו. לפיכך אינו מתקנא, כ"ש. ד"א עושה שלום במרומיו. אש ומים בלולין ואין מים מכבין את האש, כ"ש: (ד) ומה יצדק ילוד אשה. שאמרת בחנני כזהב אצא (לעיל כ"ג): (ה) עד ירח. כמו ולא עדה עליו שחל (לקמן כ"ח): ולא יאהיל. כמו לא יהלו אורם (ישעיה י"ג) והאל"ף זו באה כמו ולאדיב את נפשך (שמואל א' ב') אל"ף יתירה. ד"א לא יאהיל לא יהיה לו צל כשאינו מאיר אין לו צל, והראשון נראה. ושניהם שמעתי:

מצודת דוד

יתנגדו זה לזה בפעולות עולם השפל ולבל ישנו את תפקידם ר"ל לא כשאמר אתה שאין מערכות השמים נכנעים למקום כי הם יכנעו מפניו אם מיראת הרוממות אם מפחד העונש: (ג) היש מספר לגדודיו. הם מלאכי מרום אשר יורה על גודל ממשלתו ולזה יראו יראת הרוממות: ועל מי וגו'. על מי מן צבא מערכות השמים לא יעמוד אור השפעתו ולזה יפחדו לבל ימנע מהם השפעתו: (ד) ומה יצדק. כאומר ואם תשיב לומר א"כ מדוע לא יפחד המערכה לשלם גמול הצדיק כי מהו האדם להיות צדיק עם האל הלא לגודל שפלות האדם ורוממות האל אף המעט מן המרי תחשב לרב ואיה א"כ צדקתו: ומה יזכה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ה) הן עד ירח. הנה העכיר והסיר אור הירח לבל תאיר כשעור האורה אשר שם בה בשבראה והוא על שקטרגה בשמש ואמרה א"א לשני מלכים וכו' ועם כי היה מעט מן המרי ומעלתה הלא גדלה מ"מ כמוה כאין מול המקום ואף המעט תחשב לרב: וכוכבים. כל הכוכבים כולם עם רוב זהרם אינם זכים בעיניו וכמוהם כאין למולו: (ו) אף כי. וכ"ש האדם אשר הרמה תאכלנו הבזוי מאד מול המקום איך לא יחשב ממנו מעט מן המרי לרב ואיה א"כ צדקתו: ובן אדם תולעה. כפל הדבר במ"ש (העולה מהמענה הזה כי יאמר הן באמת יכנעו למקום מערכות השמים אם מיראת הרוממות אם מפחד העונש אבל אין לאדם גמול מה על המקום כי לגודל רוממות המקום ושפלות האדם אף מעט מן המרי יחשב לרב ואיה א"כ צדקתו):

מצודת ציון

כה (ב) במרומיו. בשמי מרום: (ג) לגדודיו. למחנותיו: (ד) יזכה. מלשון זכות: (ה) עד. ענין הסרה כמו לא עדה עליו שחל (לקמן כ"ח) כי אשר עבר (בראשית ט"ו) ת"א דעדא: יאהיל. יאיר ויזרח כמו בהלו נרו (לקמן כ"ט): זכו. מלשון זכות ובהירות:

קשת באור הענין ומגן

הפחד עמו, ר"ל הוא דומה כמלך שמינה מושלים תחתיו, ובכ"ז הוא בעצמו משגיח על כל דבר וכולם מתפחדים ממנו, וכן כל כחות הטבע ותולדותיה הגם שהפקיד עליהם מושלים רבים שהם מערכת הכוכבים והשרים העליונים וכ"א ממונה על פעולה מיוחדת, בכ"ז הוא המשגיח על כולם שיהיה בדין ובצדק וכולם מתיראים ממנו, והוא **העושה שלום במרומיו**, שהגם שהכחות אשר בבריאה, וכן הראשים הפוקדים עליהם, הם מתנגדים זל"ז, וכ"א פועל פעולה מיוחדת לעצמו מתנגדת אל פעולת זולתו, הוא העומד בראש הסולם וקושר קשרים לאותיות הבריאה, ומחבר ומצרף כל הפרטים להנהגה כוללת שלמה ולספר שלם כתוב במכתב אלהים בחכמה ודעת, כמ"ש יוצר אור ובורא חשך עושה שלום, וכמש"ש: (ג) **היש מספר לגדודיו**, וכן הכחות הפרטיים הנתונים תחת הממשלות העליונות, שלכן קראם גדודים שהם כמו הגדודים הנתונים תחת המושלים, והם אין להם מספר כי רבו מאד, ובכ"ז **על מי לא יקום אורהו** אור השגחתו והנהגתו פולח ובוקע על כל כח וכל בריה, באופן שבין הניגוד ובין הריבוי הנראה במציאות, ישובו לאחדות גמור ולדבר אחד מכל צד, ע"י האחד המיוחד ראשית ואחרית כל המאחד את כולם, ומנהיג כולם לתכלית כולל מיוחד, כולו טוב אין רע במעשיו, וכל רע ופירוד וניגוד שימצא בפרטים, ישוב לטוב ושלום וחסד ע"י התכלית הכולל אשר בחכמתו, הרואה אך בטוב: (ד—ה) **ומה יצדק אנוש עם אל הן עד ירח**, ועתה הכי יוכל אנוש לצדק במה שיטען נגד האל, שיסיר את הירח **שלא יהל** אור, או **שיעדה** ויסיר את **הכוכבים אשר לא זכו בעיניו** של האנוש הזה, שאם אנוש פרטי יחידי נולד במערכה רעה, והירח או הכוכבים שעלו בעת מולדתו חייבו עליו רעות וצרות לפי טבע מערכתם והמזל שצמח בעת ההיא, הכי יוכל לטעון שיסיר ה' את הירח והכוכבים שעלו בעת מולדתו, ויברא תחתם ירח וכוכבים אחרים שיורו עליו טוב והצלחה, היצדק בטענתו זאת, וכי יחריב ה' את העולם בעבור איש פרטי: (ו) **אף כי אנוש רמה**, בפרט שכלל האנוש הוא רמה, ור"ל שהחומר שלו עתיד להבלות בקבר ורמה תאכלהו, ועקרו הוא הנפש הרוחנית שהחומר הוא רק לבוש עליה שתתגלם ותתלבש בו משך זמנו מוגבל ואח"כ ישוב העפר על הארץ כשהיה ישיר מפני מציאות הלבוש

כו א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב מֶה־עָזַרְתָּ לְלֹא־כֹחַ הוֹשַׁעְתָּ זְרוֹעַ לֹא

מצודת דוד

כו (ב) מה עזרת. מהו העזר אשר נתת בדבריך למי שאין בו כח מעצמו להבין אמיתת ההשגחה: הושעת. מה

באור המלות

(ב) עזרת, הושעת. העוזר עוזר במקצת, והמושיע יעשה את הכל. ולא כח, חסר הכח הפנימי וצריך עוזר.

קשת ומגן

באור הענין

הזה הכלה ונפסד יבטל וישנה את ההנהגה הכללית ויסיר את הירח והכוכבים אשר העמידם לעד לעולם, ובכ"ז אין עול בזה, כי עתיד הוא לתת להצדיק טוב בעבור הרע שסבל, ולהרשע רע בעבור הטוב שסבל שלא במשפט, בעולם הנצחי, ששם אין שולט הכוכבים במערכתם. וזה הוא דרך התמונה שאמר בלדד במענהו הראשון, ומשפטי ה' אמת צדקו יחדו:

פתיחה למענה השבעה עשר מענה איוב

מענהו זה האחרון ענה בשלשה מאמרים מופסקים זה מזה:

במאמר הראשון (סי' כ"ו) השיב לסתור שטת בלדד האחרונה. תחלה הראה לו שבשטתו זה הלא חזק וגבר שטת איוב ודעתו, שהמערכה מושלת בעולם ושעל פיה יוקצב מזל האדם אם לחסד אם לשבט, להצלחה ועונג או לעוני ונגע, שהגם שנפרד משטת איוב במ"ש שבכ"ז ישגיח ה' על הפרטים, ושאין הכוכבים שולטים להכריח מעשה האדם הבחיריים, ושע"כ יש גמול ועונש לטובים ולרעים, הלא בכ"ז הודה לו שהנהגת ההשגחה לא תשנה הנהגת המערכה, ושיצוייר שיגיע לצדיקים כמעשה הרשעים וכן בהפך, כי לא ישנה ה' את המערכה בשביל מעשה הצדיק, וא"כ נשארה השאלה על רעת הצדיקים והצלחת הרשעים בכל תקפה, כי מה שיאמר בלדד שיקבלו שכרם ועונשם אחר המות, זה לא יקובל בעיני איוב אשר כבר שנה ושלש, שאין אתו מופת על החיים שאחר המות הנעלם מעיני כל בשר (פסוק ב' ד'), ועל גוף שטת בלדד שא"א לה' לענוש להרשע בעוה"ז נגד סדרי הטבע והמערכה, הראה לו שלפי שטתו שאין הכוכבים מושלים בכל דברי העולם, רק על מה שיחוייב מצד תנועותיהם בדברים שיש לאיכות מבוא בהם לא זולת, וכדעת הפילוסוף שהבאת העקרים שהבאתי בפתיחה למענה איוב הראשונה, א"כ עוד נשארו עונשים שיוכל ה' לענוש את הרשעים ע"י דברים שאין תלוים בתנועת הכוכבים, והשם משל אחד מטבע האויר והמים שהחקים שעל ידם נקוו המים מעל היבשה נתהוו ברצון ה', ואינם תלוים בטבע המים עצמם, שתחלה היה טבעם שיכסו את כדור הארץ סביב כמו שהיה בתחלת הבריאה, וא"כ מה שנקוו בימים הוא נגד טבעם ואינו תלוי מן המערכה וטבע העולם, ויוכל ה' להציף את הרשעים במים כמו בדור המבול, וכדומה, שיעניש ע"י יסודות התחתונים בענינים שאין להמערכה מבוא בהם לדעת הפילוסוף, ומזה מבואר כדעתו שהמערכה תמשול גם על דברים שאין לאיכות מבוא בהם, וגם על מעשי בני אדם ובחירתם כדעת החוזה בכוכבים וכדעת איוב ושטתו:

במאמר השני (סי' כ"ז) אחרי שראה שרעיו חדלו מלהתוכח ולא מלאו מענה, שב שנית להצטדק במה שלא הסכים לשטתם לקבל דברים שאין לבו מסכים עליהם, שזה מגדר החנופה שהיא שנואה בעיני ה', וטוב יותר שיאמר בפיו מה שחושב לאמת בלבבו הגם שהם דברי כפירה והכחשה, משידבר דברי חנופה בפיו הפך מה שבלבו, הגם שירצה מזה להקים חורבת האמונה ושוממותיה יקומם (סי' כ"ז ב'—יא) ועפ"ז יתרעם על ריעיו שדברו דברים שיודעים בלבם שהאמת הוא בהפך, ושמה שאמרו שעונש הרשע הוא שבניו מתים וקניניו כלים אחרי מותו, זה הבל, כי מה חלקו בביתו אחריו שעכ"פ הוא יבלה ימיו בטוב ושנותיו בנעימים, והיה ראוי שישיגו הרעות אותו בעצמו (שם י"ב עד סוף הסימן), עפ"ז יתלונן (בסי' כ"ח) למה העלים ה' את החכמה מעיני כל המעיינים עד שלא ימצא האדם חכמת אלהים והנהגתו בעולמו להבין סודה ותעלומותיה, עד שיצטרכו המעיינים לאמר שחכמת ההנהגה וסדרה ויושרה ימצא אחר המות והתפשטות הנפש מן החומר, שהוא ענין הנעלם מבני אדם לובשי גולם וגויה, ותחת שהיה ראוי לפקוח את עיניהם ולהראות להם דרכיו ויושר חכמתו והנהגתו, העלים והסתיר מהם שורש דבר ויאמר להם שיתנחמו ביראת ה' ובאמונת הלב ולא יחקרו אחרי מעשה ה', ושם להם הסכלות לחכמה וחסרון ידיעה לתבונה:

במאמר השלישי הוסיף וישא משלו בשלשה דברות חוצבי להבות אש, בדבור אחד ספר בארך כל הצלחתו וכבודו והדרו בימי קדם (סי' כ"ט), בדבור השני ערך כנגד זה רוע מעמדו ועניו ושפלותו ובזיונו ויסוריו עתה את זה לעומת זה (סי' ל'), בדבור השלישי העביר את כל מעשיו תחת שבט הבקורת ויוכח בראיות כי לא נמצא לו עון אשר חטא בכל מיני המעשים והפעולות, וכי תמים היה בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו, ושהוא נגוע מוכה אלהים ומעונה על לא חמס בכפו ולא עולה בפיו. ובזה תמו דברי איוב ודברי ריעיו וישבתו מהתוכח עוד:

כו (ב) **מה** עזרת ללא כח, ר"ל הלא בדבריך עתה עזרת עזר גדול ללא כח, דהיינו לשטתי שאמרתי

לא־עז: ג מה־יעצת ללא חכמה ותושיה לרב הודעת: ד את־מי הגדת מלין ונשמת־מי יצאה ממך: ה הרפאים יחוללו מתחת מים ושכניהם: ו ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון:

רש״י

נטה

כו (מענה איוב) (ד) **ונשמת** מי יצאה ממך. מי שם בך הרוח הזה שילא מפיך מי לא ידע זאת: (ה) הרפאים. גיהנם המרפה את הבריות: יחוללו. שבעה חללים שלו: מתחת מים ושכניהם, בעמקי עמקים, וגם הוא. (ו) ערום שאול נגדו. לדעת ולראות

מצודת דוד

מה תמשמש בשנים כאומר מה הושעת למי שאין בו עוז בזרועו להבין מאליו וכפל הדבר במ״ש: (ג) מה יעצת. מהו העלה שנתת למי שאין בו חכמה לדעת משכלו: ותושיה. וכי הודעת חכמת אלהות בשיעור מרובה ואף הדבר רבות פעמים כדרך המהתל ומלעיג: (ד) את מי. אל מי הגדת דברים כאלה וכאומר וכי ימצא מי שאינו יודעם מעצמו עד שילטרך לדבריך: ונשמת מי. נשיבת הרוח של מי יצאה ממך ר״ל ממי אמנת הדברים האלה ובדרך לעג אמר: (ה) הרפאים. כאומר ואם באת לספר מרוממות האל הנה יותר מזה ידעתי ואספר גם אני ואומר הנה הגיהנם מקום המתים אשר יש בה חללים רבים והם שבעה מדורי גיהנם והוא מתחת המים והשוכנים בהם כי פתח אחד יש לגיהנם בים: (ו) ערום וגו׳. ועם כי הוא בעומק הארץ מתחת למים על״ז יודע המקום כל אשר בו

מצודת ציון

כו (ג) ותושיה. כן יקרא החכמה כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כיתר הדברים: (ד) את מי. אל מי: ונשמת. מל׳ נשימה ונשיבת רוח כמו מנשמת אלוה יאבדו (לעיל ד׳) ועניינו הדבור הבא בנפחת רוח וכאשר יאמר ויפיח לקץ (חבקוק ב׳): (ה) הרפאים. כן יקראו המתים ע״ש שנרפו ונחלשו ע״י מ״ס: יחוללו. מל׳ חלל ונקוב: (ו) שאול. הוא

קשת ומגן

באור הענין

אמרתי שהכל תלוי במערכת הכוכבים ובמאתם תצא רוע ההנהגה אשר חס ורשע הוא מכלה, וכולכם להתם נגד שפה זו עד שנשארה בלא כח לפני רודף, ועתה עזרת את הלא כח, וגאת לשטתי כח ועצמה, שגם אתה אומר לפי שטתך שהכל תלוי במערכת הכוכבים ובמזל התולדה, שהלדיק שהשיגוהו רעות נולד במערכה רעה, והרשע המצליח נולד בשעה מצלחת, **וגם הושעת זרוע לא עז**, שעזרת את השטה הזאת בין בכח פנימי בין בזרוע וגבורה פעליות: (ג—ד) **מה יעצת ללא חכמה**, השטה שלי שהיתה אליכם שטה סכלה חסרה חכמה, הלא אתה יעצת לה עלה, במה שקשרת ההשגחה עם המערכה, ואמרת שהגם שהכל לפי המערכה והמזל בכל זה ה׳ משגיח על מעשי בני אדם, **ובזה תושיה לרוב הודעת**, הודעת את הדבר הזה באופן שרוב בני אדם יקבלו אותו, אחר שאמרת שעם כ״ז ה׳ משגיח, אבל בעקר הדבר הלא חזקת את שטתי שהכל תלוי במערכה ושה׳ לא ישנה את המערכה מפני מעשי בני אדם, והלדיק שמזלו רע יעונה ביסורין והרשע שמזלו טוב מצליח, שכ״ז מסכים עם שטתי, ועז״א **את מי הגדת מלין** הלא אתה מדבר עמי **ונשמת מי יצאה ממך** הלא נשמת שטתך לקוחה ממני שהמערכה שולטת בעולם וא״כ נשארה השאלה שלי בתקפה שהלא א״כ יש עול בהנהגה ורוע הסדר, ומפני מה יש לדיק ורע לו ורשע וטוב לו, ומה שאתה אומר שעקר הגמול והעונש הוא אחר המות, אני אומר, וכי. (ה) **הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם**, וכי הרפאים שהם המתים אשר ירדו קבר ונקברו במצולה קרוב אל התהום שם ילכו מי התהום, הכי יחוללו ויולדו שנית לצאת מתחת מים ושוכניהם ולקבל אז את שכרם ועונשם, (ומליצה זו מוסדה על פי משלי הקדמונים שספרו שהרפאים והענקים שייחסו להם אלהות בהבליהם, אחרי שמתו וירדו לעמקי תהום רבה יצאו מתחת המים ונולדו שנית ונעשו אלהות ובריאות חדשות כנודע בהבלי (המיטאהלאגיע) והלא **השאול ערום נגדו** ואיך יוציאם מן השאול להולידם ולהחיותם שנית, במה ילביש את הנפש אחרי שנבלה הגוף ונרקב בשאול, הלא השאול ערום, כי הלבושים שהם הגופים שבם יתלבשו הנפשות הם נרקבים בשאול, והנפשות נשארו ערומים **ואין כסות לאבדון** שלא נמצא שם כסות אחר לכסות את הצורה שבאה לאבדון, ולא תתלבש עוד בחומר אחר. ויש לפרש עוד שבפסוקים אלה טוען על עקר שטתו, שאומר שלכן לא יעניש את הרשע והוא מצליח מפני שנולד במערכה טובה, וסדרי הטבע והמזל לא יחייבו עליו רעות, וה׳ לא ישנה סדרי המערכה בשביל איש פרטי כי עולם כמנהגו נוהג, וע״ז משיב והלא נמצאו חקי הטבע שאינם מקושרים עם סדרי המערכת, ויכול ה׳ להעניש את הרשעים ע״י דברים שעל ידם לא ישתנו סדרי הטבע הכוללים, ועז״א **הרפאים יחוללו מתחת מים ושובניהם**, הלא יכול ה׳ להוציא את הרפאים מתחת המים ולהעניש בהם את הרשעים, והיינו שיציף את המים על מקום הרשעים כמו שהיה בימי המבול ולמתות בם את הרשעים, כי הלא **ערום שאול נגדו**

באור המלות

וזרוע לא עז, מציין שאשר גם הזרוע שבו יפעול, ואין די בעוזר וצריך מושיע, ומוסיף שעטה שלי בלא לבד שלא היה לה כח פנימי כי גם לא היה לה עז, הושעת אותה: (ג) יעצת, ותושיה. כבר התבאר שהתושיה היא אחרי העלה, שהיא הוצאת העלה אל היש: (ה) הרפאים. יקראו המתים שירדו לקבר ונתרופף הרכבת גופם ע״י הרקבון, גם נקראו כן העמקים, על פי משלי הקדמונים שהנפילים הראשונים שנפלו מן השמים שוכנים בשאול ובתהום רבה: יחוללו, מענין לידה, כמו ותחולל ארץ ותבל, ולפי׳ הב׳ הוא מענין חללים שוכבי קבר: (ו) שאול, אבדון. שאול

ז נֹטֶה צָפוֹן עַל־תֹּהוּ תֹּלֶה אֶרֶץ עַל־בְּלִימָה׃ ח צֹרֵר־מַיִם בְּעָבָיו וְלֹא־נִבְקַע עָנָן תַּחְתָּם׃ ט מְאַחֵז פְּנֵי־כִסֵּה פַּרְשֵׁז עָלָיו עֲנָנוֹ׃ י חֹק־חָג

על רש"י ה במקום א

את כל מה שבתוכו: (ז) על בלימה. אין כלום ביסוד כי הם עומדים באויר על חוזק זרועותיו של הקדוש ברוך הוא. ודונש פי' בלימה מיסור כמו (תהלים ל"ב) במתג ורסן עדיו לבלום (כך ראיתי סא"ה): (ח) תחתם. תחת המים. ולא נבקע ענן, מעולם שיפלו מימיו ביחד: (ט) מאחז. במחיצותם פני כסא הכבוד כולו כגון ישת חשך סתרו (שם י"ח): פרשז. על הכסא עננו. ודמות על ראשי החיות רקיע (יחזקאל א'): (י) חק חג. בלעז קומפ"ס לשון ובמחוגה יתארהו (ישעיה מ"ד) שיבבו בחול להיות לו חול

מצודת ציון

הגיהנם וכן אבדון: (ז) תוהו. ענינו דבר שאין בו ממש: בלימה. היא שתי תיבות בלי מה: (ח) צרר. קושר כמו צרור כספו (בראשית מ"ב): (ט) כסה. כמו כסא באל"ף: פרשז. מלשון פרישה והזי"ן נוספת: (י) חג. ענין סבוב ועגול וכן

מצודת דוד

כאלו היה ערום מבלי מכסה: (ז) נוטה צפון. ר"ל רקע הארץ על תוהו כי אין שום דבר מחזיקו ועל כי עיקר הישוב הוא בפאת הצפון לז"א נוטה צפון וגו': על בלימה. על דבר שאין בו ממש כי כל העמדת כדור הארצי לבל יתקרב לפאה מן הפאות הוא בעבור כי כל חלקי היסוד משתוקק ליסודו והרי כל כדור הארצי נשען על נקודת המרכז היא אמצעית הכדור נקודה שאינה מתחלקת: (ח) צרר. קושר מי המטר בעבים להיות אגור בו ולהוריד טפות טפות לבד ומעולם לא נבקע הענן תחת המים עד אשר ישפכם בבת אחת: (ט) מאחז פני כסה. השמים נקרא כסא כמ"ש השמים כסאי (ישעיה ס"ו) ואמר הנה האויר אשר על פני רקיע השמים מעבה עד שיהיה ראוי לאחוז בו ובזה פורש על הרקיע את עננו כי בזה האופן יהיה הוויית הענן כי יתעבה האויר: (י) חק חג. עשה חק הקפת החול על פני מי הים לבל יעברנהו עד אשר תכלה האור עם החשך ר"ל לעולם עד שתחרב כל העולם כולו:

קשת ומגן

באור המלות

מציין את הקבר, והאבדון מציין בליית הגופים שע"י יאבדו מן המציאות, הערום יצוייר שיתכסה, ואין כסות מציין שאין כסות במציאות, וזה לאבדון, שאחרי אבדו לא ילבש כסות אחר ולא תחול צורה אחרת בחומר: (ז) בלימה. מענין עדיו לבלום, השימת השם בל יבאו לכסות הארץ: (ח) בעבים, ענן. העב עב מן הענן (ישעיה מ"ד כ"ב) ומוסיף שגם הענן הקל שתחת העבים לא נבקע להזיל מימיו: (ט) מאחז. כמו ויאחזו את הבית (מ"א ו' י') מענין ציפוי. פרש. מענין פרישה, והז' נוסף, וחז"ל פי' פרש זיו, כמו חדש זיו, או זיו כבודו שהוא מענין זיו לדעת המפרשים, שפרש זיו עננו: חק, חג. חק טבעי הסובב במחוגה ועיגול במקום שיכלה האור והחשך.

באור הענין

שמה שהוא בבטן השאול ומעמקי מים אינו מכוסה מן סדרי המערכת, **והאבדון** אשר בעמק **אין לו כסות**, כי הוא עומד מגולה לפני ה', ואינו נקשר עם סדרי המערכה לדעת הפילוסוף, וגם יוכל ה' להעניש את הרשעים: (ז) **נוטה צפון**, עתה בא לבאר את שאלתו מה שאמר שה' יכול להעניש את הרשעים ע"י מבול מים וע"י יסודות השפלים מים ורוח, שהם אינם מקושרים עם תנועת הגלגלים כי להם חקים טבעיים מיוחדים בפ"ע, שידוע שבראשית הבריאה היתה הארץ מכוסה במים סביב סביב, כי כן טבע יסוד המים שיקיף את יסוד העפר כמו שיסוד האויר מקיף את יסוד המים, וה' שינה טבע זאת וגזר שיקוו המים אל מקום אחד, וכבר בארתי בפי' מ"ב שהחק הכולל אשר שם ה' לשנות את טבע המים הוא כח ההתפשטות אשר שם באויר, שתחלה היה יסוד האויר מעורב עם יסוד המים, וע"י חק כח ההתפשטות אשר באויר נפרדו אדים מן המים ע"י האור שנברא ביום ראשון, ועלו למעלה אל עיגול הנשימה שמשם נעשה הרקיע שמשם העבים והעננים, שמשם נפרדו האויר מן המים, ועי"כ נקוו דרך הנחלים אל הימים ונגלתה היבשה (וכמ"ש עוד בפי' תהלות סי' ק"ד ובכ"מ), וחק הזה אין לו קשר עם המערכת, כי חק זה נולד אחר הבריאה הראשונה, וכבר התבאר אצלי שלדעת הקדמונים צד צפון אינו מיושב, והיינו שחלק הכדור התחתון המכוסה בים אוקינוס נקרא אצלם בשם צד צפון (כמ"ש בחבורי אה"ח סי' א'), ושם נשארה הארץ תהו ומכוסה במים כמו שהיתה בראשית הבריאה, וז"ש **נוטה צפון על תהו**, אבל יתר כדור הארץ יצא מרחם התהו ונעשה יבשה, וז"ש **תולה ארץ** דהיינו שחלק היבשה נשארה תלויה על המים (כמ"ש לרוקע הארץ על המים) **על בלימה**, על החק הבולם וסוגר בפני המים ומעכב אותם מלכסות את הארץ, ומאמר זה נמשך עמ"ש בפסוק י' **חק חג על פני מים**, ור"ל החק אשר חג ה' על פני מים, שהוא החק והטבע אשר שם ה' אל המים שיעלו ע"י אדים ויעמדו במקום העבים בעיגול הנשימה. שחק זה הוסד בכח ההתפשטות אשר שם ה' בטבע האויר, החק הזה הוא **תולה ארץ על בלימה**, החק הזה בולם בעד יסוד המים בל יכסה את הארץ, ועי"כ תלה את הארץ על המים, ומפרש. (ח) **צורר**, שהחק הזה הוא **צורר את המים בעבים** שאחר שיעלו האדים ע"י כח ההתפשטות אשר לאויר על עיגול הנשימה, שם הם צרורים בעבים ועננים ותלוים באויר, **והענן לא נבקע תחתם**: (ט) **מאחז**, והחק הזה הוא מצפה ומכסה את פני כסא, דהיינו פני השמים שהם כסא ה', כמ"ש ה' בשמים **הכין** כסאו, שיצייר כאילו ה' יושב שם על כסא ההנהגה, והמים אשר ברקיע הם העומדים בין הארץ ובין השמים, שלמעלה מהם אינו ראוי לנשימת נפש כל חי והוא שייך לגבול השמים, והם כתקרה וציפוי להפסיק בין השמים ובין הארץ, **פרשז עליו עננו** שם פרש את הענן כמסך לפני הכסא שהם השמים: (י) **חק**,

על־פני־מים עד־תכלית אור עם־חשך: יא עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו: יב בכחו רגע הים ובתובנתו מחץ רהב: יג ברוחו שמים שפרה חללה ידו נחש ברח: יד הן־אלה ׀ קצות

ובתבונתו קרי

דרכו

רש"י

לחוג סא"א) חק גבול עולם לא יעבור הים אותו חוג עד שיכלה אור וחשך: (יא) ירופפו. כשברא השמים והקרקע היו רופפים וגער בהם ועמדו כיושב וביושק: ויתמהו. (תוהא ועולה. ס"א כאדם תווה ועומד) במקום אחד: (יב) רגע הים. כמו עורי רגע (לעיל ז') נקמטו קמטים נעשו עד שנקוו למקום אחד המוכן להם: מחץ רהב. מגרייש קרויין רהבים: (יג) ברוחו שמים שפרה. בדבריו וברוח פיו אהל כמו ונטה אהל שפרירו (ירמיה מ"ב): חללה ידו. את פרעה הנקרא נחש בריח (ישעיה כ"ז) לשון חיל

מצודת דוד

(יא) עמודי שמים. הארץ תקרא עמודי השמים כי היא מרכז להם וכאלו מעמידם והושאל מדבר גשמי אשר המרכז להם העיקר והיסוד ואמר הנה לפעמים ירעדו מקומות הארץ ויזועו ממקומם וכאשר יגער בהם המקום ינוחו במקומם כאדם המתמיה מגערת פאחיים עליו ועומד על עמדו: (יב) בכחו. ברב כחו בקע הים ובתבונתו הכה גו את מגרים כי בכל דעתם ומבכם אל הים להכותם נפש: (יג) ברוחו. ברוח פיו איהל את השמים על הארץ וידו בראה את הלויתן הדומה לנחש ומבריח את הים מן הקצה אל הקצה: (יד) הן אלה. הדברים האלה המה מקלת דרכיו ומה אחד דבר מעט אשר נשמע בו ר"ל הן לא

מצודת ציון

וחוג שמים יתהלך (לעיל כ"ב): תכלית. מלשון כליון: (יא) ירופפו. ירעדו כי ועמודיה יתפלצון (לעיל ט') תרגומו מתרופפין: (יב) רגע. בקע כמו עורי רגע (לעיל ז'): מחץ. הכה והרג כמו מחץ ראש (תהלים ק"י): רהב. מגרים קרואים כן כמ"ש לזאת קראתי רהב (ישעיה ל'): (יג) שפרה. ענין אהל כמו ונטה אהל שפרירו (ירמיה מ"ב) ואהל היפה נקרא כן מלשון; אמרי שפר (בראשית מ"ט): חללה. בראה כמו ותחולל

באור הענין

מוסב על כל הנאמר שחק שחג על פני מים הוא תולה ארץ על בלימה וצורר מים בעבים ומאחז פני כסא, כ"ז עושה חק הטבעי שחג ה' במחוגה על פני מים, שיעלו המים באדים אל עיגול הנשימה שהוא כמחוגה סביב הארץ, עד תכלית אור עם חשך, שנודע שהרקיע נעשה ע"י נגוזי השמש המכים על כדור הארץ ושבים אחור עד מקום הסגריר והעבים, ומשם ולמעלה מתחיל החשך, כי נגוזי השמש יעברו באויר „האיתר" הדק ולא יעמדו שם, וע"כ שם קר ובלתי ראוי לנשימה ונקרא חשך, כי לא נמלאו שמה נגוזי האורה, ובמקום הסגריר ששם חק וטבע המים העולים באדים לעמוד שם, הוא תכלית אור עם חשך, ששם יפגשו האור והחשך ביחד, ולכן עד שם יפעל החק אשר חג על פני מים לעלות באויר, ולא יעלו יותר: (יא) עמודי שמים, וחק הזה של התפשטות האויר ועלית האדים, אין לו שום קשר עם המערכה והכוכבים, כי מכונו בטבע היסודות עצמם, ועת יגער החק הזה ירופפו עמודי שמים מגערתו ההתקשרות שיש לשמים עם הארץ, מה שתנועת הגלגלים והמערכת פועל על הארץ, קורא בשם עמודי שמים, שהם העמודים שהארץ נסמכת עליהם ועומדת ע"י כח המושך שלהם על הארץ, אבל החק הזה אינו נסמך על עמודי שמים כי הוא נפרד בפ"ע בלתי שומע לקולם, והם יתמהו מגערתו שיתן קול כמושל בפ"ע והם אין להם יכולת לעצור בגערתו: (יב) בכחו רגע הים, החק הזה שחג על פני מים שעל ידו יעלו המים באדים, הוא מרגיע את הים שלא ישוב לכסות הארץ, כנ"ל פסוק ז', ובתבונתו מחץ רהב שבתחלה כסו המים את הארץ, והוא נקרא בשם רהב על גדלו (כמ"ש חז"ל שאמר הקב"ה לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימי בראשית שבעולם ולא רצה ומחץ אותו הקב"ה והרגו, שהמליצה שלפי טבע הבריאה הראשונה היה הים מכסה את הארץ, והשר שלו שהוא טבעו לא רצה לבלוע כל מימי בראשית, כי היו המים מתפשטים על כל הכדור, כי היה הא יר התמוני שהוא האויר החי (כי כל בע"ח מתקיימים ע"י האויר התמוני כנודע) מעורב עם המים, והשם שינה את טבע המים ע"י שהוציא את האויר התמוני מן המים ע"י עלייתם באדים ששם יתפרדו מן האויר ע"י הגשם, ויצא מהם רוח החיים ונעשו מתים, וכמ"ש בב"ר (פ"ה) כל העולם כולו מים במים ואת אמרת אל מקום אחד? משל לעשר נודות נפוחות מונחות בטרקלין נצרך המלך למקומם מתירן ומוציא רוחן ומסלקם לזווית אחת, כך דרך הקב"ה כל מימי בראשית וסלקן לאוקינוס), וז"ש שהחק הזה מחץ רהב בתבונתו, והוציא את רוח המים: (יג) ברוחו, וגם לפעמים ינקה את השמים מן האדים, וגם זה ע"י חק הזה של התפשטות האויר, שעת שכח החום והאש נעצר באדים, יתפשטו טיפות המים ע"י התפשטות האויר שבתוכם, ויטהרו השמים מן העבים, וכמש"ת לקמן סי' ל"ו ל"ז. וז"ש שהחק הזה שחג על פני מים ישפר ויטהר השמים מן העבים ברוחו, ע"י יסוד הרוח המתפשט בם, ואז תוללה ידו נחש בריח, שיהרוג את הנחש שהוא כינוי

אל

דרכו ומה־שמץ דבר נשמע־בו ורעם גבורתו מי יתבונן׃

כז א ויסף איוב שאת משלו ויאמר׃ ב חי־אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי׃ ג כי־כל־עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי׃ ד אם־תדברנה שפתי עולה ולשוני אם־יהגה רמיה׃ ה חלילה לי

דרכיו ק׳ גבורותיו ק׳

רש"י

זגרה. וכן במקום אחר הלא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין (שם נ"א), ל"א יסדה ידו את לויתן. כמו גבעות חוללתי (משלי ח׳): (יד) קצות דרכיו. קצות ומועטות לפי שאר גדולות שבו: ומה שמץ דבר נשמע בו. מה רמז דבר אדם יכול להבין מפעולותיו, ד"א שמץ כמו לשמצה לגנות:

כז (א) **ויוסף**. עמדו ריעיו מענות כאשר הוכיחם אליהוא כי עמדו ולא ענו עוד (לקמן ל"ב): (ב) חי אל. שבועה היא כי בחמת הסיר את משפטי. מכאן דרש רבי יהושע

מצודת ציון

ארץ (תהלים ל׳): ברח. כענין מטה עשוי לבוא לרוחב השער לסגרו: (יד) דרכיו. מעשיו ופעולותיו: שמץ. ענין משהו ומעט וכן ותקח אזני שמץ מנהו (לעיל ד׳): ורעם. ענין רעש והמיה:

כז (ב) חי אל. ר"ל כמו שהאל הוא חי וכן חי ה׳ (מ"א י"ז): המר. מלשון מרירות: (ד) יהגה. ידבר כמו

מצודת דוד

ידענו ולא שמענו כ"א מעט מדרכיו לא כולם אף לא חלק גדול מהם. ורעם. אף גבורותיו הנשמעים לכל כקול רעש מי יכול להתבונן לדעת מצפוני הנפלאות אשר בהם ואף כי הנעשים בשמים ממעל ומתחת לארץ אשר לא ידעם אנוש וכאומר הנה השמעתיך יותר מאשר השמעת ועדיין לא הגעתי לחלק גדול מנפלאות ה׳ (הטול׳ מהמענה הזה כי ילעיג על בלדד שאמר דברים הידועים לכל ומיעט לספר מנפלאות ה׳ וסיפר הוא יותר ממנו ואמר שעכ"ז עדיין לא הגיע אף הוא לחלק גדול מנפלאות ה׳ ולא תם להשיב יותר כי במרבית הלעג כאלו אמר לו מה בכך בלפי רוממות המקום ושפלות האדם יחשב המעט מן המרי לרב הלא כ"ש הוא שמרבים המרי מן הרשע יחשב לרב ומה זה לא ישלם לו גמול):

כז (א) ויוסף איוב. בראותו כי אין מי יעפה לו על אמריו הוסיף עוד להרים קול בדברי משל ואמר דבריו ומשל הוא כתיב לא ידעו עיט וכו׳ וכדומה: (ב) חי אל. הריני נשבע חי אל אשר הסיר משפט גמול מעשי כמו שמסר הכל ביד מערכת השמים: ושדי. מוסב על חי שדי אשר המר לנפשי והוא כפל ענין במ"ש: (ג) כי כל עוד. אשר כל זמן שתהיה נשמתי בי ורוח חיים מאלוה יהיה באפי: (ד) אם תדברנה. מוסב למעלה לומר עונש שבועה יהיה עלי אשר כל ימי חיי אם תדברנה שפתי עולה להתלונן בחנם או אם לשוני ידבר רמיה להצדיק עלי את הדין מן השפה ולחוץ עם כי לבבי לא כן יחשוב כאומר לא אצעק בחנם ולא אודה ברמיה: (ה) חלילה לי. חולין וגנאי הוא לי אם אומר ברמיה שאתם צדיקים בדבריכם

באור המלות

(א) אל, שדי. התבאר בכל הס׳ שקוראהו בשם אל מצד תקפו, ובשם שדי מצד ההנהגה, ר"ל מצד שהוא אל א"כו שופט כלל, וגם מצד שהוא שדי ומשגיח ומנהיג, המר נפשי בחנם: (ג) נשמתי, ורוח אלוה. כבר בארתי בכ"מ שלפעמים שם נשמה על נשימת רוח חיים לבד, והן שם רוח גדול משם נשמה, ובפרט פה שאמר רוח אלוה, שמורה על הרוח האלהי הרוחני אשר באדם, שבו יש יתרון לאדם על הבהמה, שבכל בעיה יש נשמת רוח באפיו לא רוח אלוה: (ד) שפתי, ולשוני. התבאר אצלי תמיד,

קשת ומגן

באור הענין

אל העבים שיקיפו את השמים כנחש, ומליצה זו לקוחה ממשלי הקדמונים בשיריהם, שהיו אומרים שהנחש יש לו ריב עם השמש, וכשיגבר עליה יכסה אורה ויהיה ליקוי השמש, ושה׳ הרג את הנחש הזה שהוא התנין אשר בים הקרתקאדול, שהיה קדום אגלם ויחשו לו כוכב בשמים שעושה מריבה עם השמש, וה׳ מחולל אותו, כמ"ש הלא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין, עפ"ז ימליץ שהחק הזה שהוא מטהר את העננים המאפילים את השמש הוא הורג את הנחש בריח: (יד) **הן אלה קצות דרכיו**, כל מה שאמרתי מחק הזה שחג על פני מים, לא אמרתי רק מקצת דרכיו **ומה שמץ דבר נשמע בו**, מזה לא שמעת רק שמץ ומעט מן הדברים והשינוים הטבעיים היוצאים ע"י חק הזה, וכ"ש **מי יתבונן רעם גבורותיו**, שבין הגבורות אשר יתהוו ע"י החק הוא הברק **והרעם** שבא ג"כ ע"י התפשטות האויר בהעננים כנודע וכמו שי"ת לקמן סי׳ ל"ז, וא"כ אחר שהחק הזה הוא כח מופרד בפ"ע בלתי נתלה מן המערכת והקות שמים כי חקות שמים יתמהו מגערתו, למה לא יעניש ה׳ את הרשעים ע"י שטף מים או עצרת גשמים, או ברק ורעם או שינוי האויר וכדומה, שבכ"ז לא יבטל את הכוכבים וטבע הכולל, ומזה מבואר שה׳ מסר כלל ההנהגה אל המערכת, וגם הצלחת הרשע ויסורי הצדיק מאתה תלה, לא כדברך שהמשל ופחד עמו, ושההשגחה תמכול על הטבע וסדרי ההנהגה:

כז (ב) **חי**. אני נשבע בשם **האל** אשר **הסיר את משפטי**, ובשם **שדי** אשר **המר את נפשי**: (ג—ד) **כי כל עוד שנשמתי בי לא תדברנה שפתי עולה**, לדבר דברים הפך מה שבלבי לדבור השפה הפך מחשבת הלב הוא עולה, וגם לא אחשב בשכלי ברות הכוזבות, כהכרות אלה שאמרתם להצדיק את ה׳, **להגות** מחשבות אלה **בלשוני**, שזה **רמיה** ומרמה, והמאמרים מקבילים, שכל **עוד נשמתי בי** דהיינו חיי הגוף ונשמת אפי **לא אדבר עולה**, וכל עוד **שרוח אלוה באפי**

לִּי אִם־אַצְדִּיק אֶתְכֶם עַד־אֶגְוָע לֹא־אָסִיר תֻּמָּתִי מִמֶּנִּי׃ ו בְּצִדְקָתִי הֶחֱזַקְתִּי וְלֹא אַרְפֶּהָ לֹא־יֶחֱרַף לְבָבִי מִיָּמָי׃ ז יְהִי כְרָשָׁע אֹיְבִי וּמִתְקוֹמְמִי כְעַוָּל׃ ח כִּי מַה־תִּקְוַת חָנֵף כִּי יִבְצָע כִּי יֵשֶׁל אֱלוֹהַּ נַפְשׁוֹ׃ ט הֲצַעֲקָתוֹ יִשְׁמַע ׀ אֵל כִּי־תָבוֹא עָלָיו צָרָה׃

רש"י

שמאהבה עבד איוב את המקום אין אדם נודר בחיי המלך אלא א"כ אוהב את המלך: (ה) אם אצדיק אתכם. אם אומר הדין עמכם לחייבני: לא אסיר תמתי. לא אודה לדבריכם לומר שאיני תם: (ו) בצדקתי החזקתי. לומר שאני צדיק: לא יחרף לבבי. אותי מימי מכל דרך ומדה שנהגתי בימי, ועל כרחו יהי כרשע אויבי: (ח) כי מה תקות חנף. כי למה היה רשע וגזלן מה סופו של רשע הגוזל ממון: כי ישל.

מצודת דוד

והדין עמכם כי כן הרשעתי כי אויל ולבבי לא כן יחשוב לא אדבר רמיה כי עד אמות לא אסיר תומתי ממני לדבר רמיה בפה ולא בלב: (ו) בצדקתי. כי הנה הצדק אשר עשיתי מעולם לא עזבתיו בדרך ארחי כי החזקתי בה בחוזק רב ולא נתתי לה רפיון ומימי לא נכה לבבי ממנה: (ז) יהי כרשע. מדת הרשע והעול רעים המה בעיני עד שאני מקלל אויבי והקם עלי לרעה שהוא יהיה רשע ועול כי ר"ל הדבר רע בעיני עד שאהבה לקללה: (ח) כי מה תקות. כאומר אף לדעתי שהכל מסור ביד מערכת השמים והיה הצדיק כרשע עכ"ז אין לבחור ברשע כי מה יהיה תקות רשע אשר יגזול אנשים כאשר יסיר אלוה את נפשו ממנו כי הצדיק יקום אל תענוג הנפשי אבל הרשע אל מה יקום: (ט) הצעקתו. ואם לתקות תענוגי הגוף וכי כשיבוא עליו צרה ישמע אל צעקתו להצילו ממנה כאומר וכי

מצודת ציון

ולשוני תהגה (תהלים ל"ה): (ה) תמתי. מלשון תמימות: (ו) יחרף. ענין נטיה וכן שפחה נחרפת (ויקרא י"ט) שר"ל הנטה מן העבדות לחירות: (ז) כרשע כעול. הכפ"ין באו לאמתת הדבר וכן ובלילה יהי כגנב (לעיל כ"ד): (ח) חנף. רשע המחניף ליראו לעשות תאוו: יבצע. יגזול כמו בוצע בצע (חבקוק ב'): ישל. ענין הסרה והשליפה כמו של נעלך (שמות

באור הענין

שזה מליין הרוח הנשגב האלהי אשר באדם שהוא המשכיל והמחשב, **לא אהגה** ואחשב **רמיה**, ולכן. (ה) **חלילה לי אם אצדיק אתכם עד אגוע**, עד יום מותי לא אצדיק אתכם, ואף שאגוע ע"י שלא אסכים לדבריכם בכ"ז חלילה לי מזה, כי אם אצדיק אתכם הכי **לא אסיר את תומתי ממני**? הלא בזה אראה שאיני תמים, אחר שאדבר בפה נגד האמת ונגד מה שבלבי, שזה הפך התמימות שהוא קנין לי, אבל אם. (ו) **בצדקתי החזקתי ולא ארפה**, ארויח בזה **כי לא יחרף לבבי מימי**, שלבבי לא יחרף אותי שאמלא חרפה בלבבי שדברתי שקר ורמיה: (ז) **יהי כרשע אויבי**, יעשה זאת אויבי לדבר שקר ועולה ורמיה עד שיהיה כרשע בפ"ע, אבל לא אני. (ח—י) **כי מה תקות חנף כי יבצע יקרא אלוה בכל עת**, שיעור הכתובים **אלוה יקרא** ויכריז **בכל עת** ויאמר, מה תקות איש החונף אשר ידבר בגלוי הפך מה שחושב בלבו והפך האמת **מה תקוה יש לו מזה שיבצע**, דהיינו שיהיה לו מזה בצע ושכר, **כי ישל אלוה נפשו**, וכי גם אלוה יתעה את נפשו כמו שהוא מתעה אחרים בחנפה? או הכי יבצע וירויח **שישמע אל את צעקתו בעת שתבא עליו צרה**? או הכי יבצע וירויח **שעל שדי יתענג** שיהיה לו עונג בנפשו שהוא מעובדי ה', כן, **יקרא אלוה** ויכריז **בכל עת** (ר"ל שי"ל א' מג' דברים, או שע"י החנופה יתעה את ה', או שעכ"פ ישמע תפלתו הבאה בחונף, או שהוא בפ"ע יהיה לו נחת מזה שידמה לו שהוא מעובדי ה', וכ"ז אינו, ולא יבצע מן החנופה מאומה): (יא) **אורה**, ואני מורה ומלמד אתכם שתשמעו הדברים אשר אני מדבר **ביד אל**, שאמרי הדברים ביד ה', כאלו הוא קורא ומכריז זה, **אשר עם שדי לא אכחד**, כי דברים האלה הם עם שדי, שהוא בודאי שונא את החנופה והשקר והרמיה, ואיך אוכל לכחד זאת מה שהוא האמת: (יב—יג) **הן**, מוסיף שגם א"צ כלל שאורה אתכם את הדברים האלה, שהלא **אתם כולכם חזיתם** את הדברים האלה, שהלא בכל הוכוח אמרו לו שנענש על החנופה שלא היה תוכו כברו, וא"כ כולכם מסכימים

קשת ומגן

באור המלות

שגם לשון מורה על הדבור התבוניי, מהא"ל שם שפה מליין הדבור הפשוט, וזה ההבדל ג"כ בין דבור ובין הגיון, שהגיון הוא הדבור הפנימי הקשור עם המחשבה והתבונה, וכשיעשה מופתים תבוניים מתעים הוא רמיה, וכשידבר דברי שקר בשפתיו הוא עולה, ודבור התבונה מיוחס אל הרוח האלהי וכח השכל, ומגיד שהוא רוח אלוה אין ראוי שידבר רמיה, והדבור הפשוט מיוחס אל כח החיים ונשמת האף, והמאמרים מקבילים כמ"ש בפי': (ו) לא יחרף, מענין חרפה ובוז, וי"א פעל עומד, לבבי לא יהיה לו חרפה מימי חיי, וי"א יוצא, לבבי לא יחרף אותי: (ז) אויבי, ומתקוממי. האויב הוא בלב והמתקומם הוא בפועל, ונגד מ"ש ולשוני אם תהגה רמיה שהוא הגיון הלב, ונגד זה האויב שהוא בלב, ורמיית הלב בהקישים של רמיה הוא רשע, ונגד מ"ש אם תדברנה שפתי עולה שהוא הדבור החיצוני, נגד זה המתקומם בגלוי והדבור שהוא עולה: (ח) ישל. י"מ מענין לא תשלה אותי שיתעה אותו נשוא, וי"מ מענין שליפה, ישלוף הנפש מן הגוף, וי"מ מגזרת נשל כמו כי ישל זיתך, והראוי ישל בהפעיל או ישל בדגש השי"ן, וי"מ מגזרת שלה.

אִם־עַל־שַׁדַּי יִתְעַנָּג יִקְרָא אֱלוֹהַּ בְּכָל־עֵת׃ יא אוֹרֶה אֶתְכֶם בְּיַד־אֵל אֲשֶׁר עִם־שַׁדַּי לֹא אֲכַחֵד׃ יב הֵן־אַתֶּם כֻּלְּכֶם חֲזִיתֶם וְלָמָּה־זֶּה הֶבֶל תֶּהְבָּלוּ׃ יג זֶה ׀ חֵלֶק־אָדָם רָשָׁע ׀ עִם־אֵל וְנַחֲלַת עָרִיצִים מִשַּׁדַּי יִקָּחוּ׃ יד אִם־יִרְבּוּ בָנָיו לְמוֹ־חָרֶב וְצֶאֱצָאָיו לֹא יִשְׂבְּעוּ־לָחֶם׃ טו שְׂרִידָיו בַּמָּוֶת יִקָּבֵרוּ וְאַלְמְנֹתָיו לֹא תִבְכֶּינָה׃ טז אִם־יִצְבֹּר כֶּעָפָר כָּסֶף וְכַחֹמֶר יָכִין מַלְבּוּשׁ׃ יז יָכִין וְצַדִּיק יִלְבָּשׁ וְכֶסֶף

רש"י

כי ישל המקום את נפשו מעליו. לשון של נעלך (שמות ג') ונשל הברזל (דברים י"ט): (י) אם על שדי יתענג. כפל התמיהה היא ככל התמיהות הכפולות שכן דרך הראשונה בה"א והשנייה באם. כמו הירוצון בסלע סוסים, אם יחרוש בבקרים (עמוס ו'). היש בלשוני עולה ואם חכי לא יבין הוות (לעיל ו'), אף כאן הצעקתו ישמע אל, אם על שדי יתענג, או אם שמא מי שהוא רשע חנף יכול הוא להתענג ולסמוך על ישועות הקב"ה ולקרוא אליו בעת צרתו בתמיה: (יא) אורה אתכם. מה המדה שביד אל ודרך אשר עם שדי לא אכחד. כמו כי ידע דרך עמדי (לעיל כ"ג): (יב) כלכם חזיתם. שזה חלק אדם רשע. ולמה זה הבל תהבלו. להיות רשעים וחנפים: (יד) אם ירבו בניו למו חרב. ירבו: (טו) במות. ביסורים ותחלואים

מצודת ציון

ג'): (יא) אורה. אלמד כמו יורה דעה (ישעיה כ"ח): אכחד. אמנע: (יב) חזיתם. ראיתם: (יג) עריצים. חזקים: (יד) למו חרב. אל חרב וכן למו פי (לקמן מ'): (טו) שרידיו. הנשארים מהם: (טז) יצבר. ענין כרי וגל כמו ויצבר עפר

מצודת דוד

בעבור רשעו ישדד ה' את הממלכה אשר לא ימצא אף בעבור הצדיק ונקי: (י) אם על שדי יתענג. וכי ישען על ה' לענגו בטובה וכי יבטח לקרוא לה' בעת הצורך כאומר הלא אף תפלת הצדיק אינה נשמעת אף כי רשע וחוטא: (יא) אורה אתכם. כאומר אין דברי לבסית אנשים לבחור ברשע רק אני מלמד אתכם ההנהגה אשר היא ביד האל ולא אחדל מלדבר מה אשר עם שדי לבל יתלו העול במקום בגמול הצדיק והרשע כי הכל בא מצד המערכה אבל עכ"ז מהראוי לבחור בצדק בעבור תענוג הנפשי: (יב) הן אתם וגו'. כאומר הלא גם אבדן הרשעים הוא מפורסם ומצוי עד שאתם כולכם ראיתם ובודאי לא אכחיש כמותם ולמה זה אם כן תדברו הבל בחנם לחשוב שבוחר אני ברשע: (יג) זה חלק. ר"ל זה חלק הרשע האמור למעלה אשר ראיתם הלא גם היא שמורה עם אל להביא עליו בהמלצות המערכה כאשר שמורה להביא על הצדיק ועם כי הרשע מיוחד לאבדן הנפש בעולם הבא עכ"ז עודו בחייו מקרה אחד לו ולצדיק כי לא ינצל גם הוא ממכות המערכה: ונחלת. וזהו האמור למעלה הוא נחלת עריצים המחזיקים לקחת לא להם אשר יקחו משדי בהמלצות המערכה כאשר יקחו הצדיקים והוא כפל ענין במ"ש: (יד) אם ירבו. אף אם ירבו בני הרשע לפעמים לא ישמח בהם כי יהיו נתונים אל החרב ואף אם יתרבו צאצאיו הם בני בנים הנה לפעמים לא ישבעו להם: (טו) שרידיו. הנשארים מהרג הנה לפעמים יקברו גם הם בעת בא עליו המות ולזה לא תבכינה אלמנותיו עליהם לבל ישבר לבו וכמ"ש רז"ל חולה שמת לו מת אין בוכין לפניו שלא ישבר לבו: (טז) אם יצבר. אף אם יצבור כסף רב כעפר ויכין מלבוש מרובה כחומר: (יז) יכין. לפעמים הוא לבד המכין אבל הכל בא ליד הצדיק

קשת ומגן

באור המלות

שכי תהיה נפשו בשלוה: (י) יקרא. יכריז ויפרסם, כי לדעת המפ' היל"ל היקרא בה' בתמיה: (יא) אורה. מענין לימוד והוראת הדרך הנכון, ביד אל, כמו כאשר דבר ה' ביד משה, שאני משים דברי בפי האל שהוא קורא ומכריז זאת כאשר דבר זה נמצא עמו: (יג) חלק אדם רשע, ונחלת עריצים. אדם רשע פרטי יקבל חלקו ביחוד, והעריצים הרבים זאת להם לנחלה כללית הכוללת כל המשפחה כנ"ל (כ' כ"ט), לדעת המפ' שזה יאמר איוב, יפלא הלא א"כ סותר כל מה שאמר עד הנה שהוא החליט שהרשע מצליח ואיך יאמר עתה להפך ?: (יד) בניו, צאצאיו. צאצאים הם הקטנים (כנ"ל כ"א ח'): (טו) שרידיו. הנשאר מגופו הבשר והעצמות, וי"ל שהפס לשון זה על המכסים שמת הטביל בבגדי שרד ובגדי קדש: (יז) צדיק ילבש, נקי יחלק. כבר בארתי (למעלה ד' ז', י"ז ח', כ"ב י"ט),

באור הענין

לזה שהחנופה שנואה בעיני ה', וא"כ אשאל אתכם **למה זה הבל תהבלו, זה חלק אדם רשע מאל**, אחר שאתם מודים שהדבור הנאמר בחנופה וברמיה וכזב לא טוב, למה דברתם בחונף וברמיה דברי הבל להשיב על השאלה של הצלחת הרשעים שחלק הרשע וגמולו שיקבל מאת האל, הוא. (יד) **שאם ירבו בניו** סופם **למו חרב, ושצאצאיו** הקטנים **לא ישבעו לחם**, וכמו שכן אמר בלדד בשטתו שהרשע יענש במה שיכרית ה' את בניו, והלא זה תשובה של הבל, כי הלא. (טו) **שרידיו במות יקברו**, הלא ראינו שהרשע מת בשלוה רבה שהספיד הנשאר מעצמותיו יקברו תיכף בעת שימות, **ואלמנותיו לא תבכינה** כלל אחרי מותו כי נשאר להם כסף וזהב והון רב לפרנסת אלמנותיו ויתומיו, והם חיים ושלוים ומצליחים וכל רע לא יקרב אליהם: (טז—יז) **אם יצבור**, הוסיף לאמר שגם אם יהיה כדבריכם שאמרתם שאין עשרו מתקיים ביד בניו, **ואם יצבור כסף כעפר ויכין מלבוש כחומר** המלבושים אשר **יכין ילבש הצדיק**, **והכסף** אשר צבר **יחלק הנקי**, בענין שאחרי מותו יירשו זרים יגיעו ולא יתקיים כל

וְכֶסֶף נָקִי יַחֲלֹק׃ יח בָּנָה כָעָשׁ בֵּיתוֹ וּכְסֻכָּה עָשָׂה נֹצֵר׃ יט עָשִׁיר יִשְׁכַּב וְלֹא יֵאָסֵף עֵינָיו פָּקַח וְאֵינֶנּוּ׃ כ תַּשִּׂיגֵהוּ כַמַּיִם בַּלָּהוֹת לַיְלָה גְּנָבַתּוּ סוּפָה׃ כא יִשָּׂאֵהוּ קָדִים וְיֵלַךְ וִישָׂעֲרֵהוּ מִמְּקֹמוֹ׃ כב וְיַשְׁלֵךְ עָלָיו וְלֹא יַחְמֹל מִיָּדוֹ בָּרוֹחַ יִבְרָח׃ כג יִשְׂפֹּק עָלֵימוֹ כַפֵּימוֹ וְיִשְׁרֹק עָלָיו מִמְּקֹמוֹ׃

כי

רש"י

עד כי ישמחו אלמנותיו במיתתו ולא תבכינה : (יז) וכסף נקי . כספו של הרשע לנקי יחלקנו הקב"ה . (יח) בנה כעש . כהולע הבונה חור שאינו מתקיים וכסוכה שעשה נוצר התאנה והכרם שאינה של קיימא (ע"א נוצר הכרם שאינו שומרם בכל עת , זו שמעתי סא"א) : (יט) עשיר ישכב . ימות בעשרו ופעמים שלא יאסף לקבורה : (כ) בלהות . מזיקים : גנבתו סופה . ותשליכהו לדראונים : (כב) וישלך עליו . המשליך עליו רעה ולא יחמול : מידו . של רשע ומכחו וממקומו : ברוח יברח . בן עלתו שהיה מסייעו בתחילה יברח מעזור ידו בשעת כשלונו . כמו שעשה חרבונה להמן (מגילה ז') : (כג) ישפק עלימו כפימו . סיודעים (אותו) לפנים ועתה רואים בשברו :

מצודת דוד

ילבש הוא וכספו בא ליד הנקי ויחלק לאשר יכשר בעיניו ולאומר כואיל ופעם יקרה שהצדיק ילליח יותר מהרשע א"כ למה יבחר מי בדרך הרשע : (יח) בנה כעש ביתו . ר"ל פעמים יהרס ביתו בקלות כבית העש והסוכה אשר עשה שומר הכרם לשבת בו : (יט) עשיר ישכב . לפעמים כאשר ישכב חולה על מטתו יהיה עדיין עשיר ולא ימות בעשרו עוד עיניו פקוחים ולא מת לשהת ואבד העושר ואין לו כי מעט נפל למטה כאשר היקו ויבוזו כל אשר לו : (כ) תשיגהו . לפעמים תשיג אותו בהלות תכופות זה אחר זה כשטף מים אשר לא יפסיק : לילה , מרוב הבהלה לא ישב בביתו עד אור היום כי בעוד לילה ינוס לנפשו כאלו רוח סופה גנבו בלילה מתוך הבית : (כא) ישאהו . וכאלו רוח הקדים ישאהו למרחוק והולך הוא במקום שהיה שם ולא ישוב עוד לביתו : וישערהו . כאלו רוח סערה יעקרו ממקומו וכפל הדבר במ"ש : (כב) וישלך . זה שבידו להשליך הוא ישלך עליו הרבה מן הצרות ולא יחמול עליו וכל עבדו ועוזו יברח מידו : (כג) ישפק . מי אשר ידעו לפנים יכה כפיו זה בזה על מפלתו כדרך הרואה באבדן דבר גדול : וישרוק . על שברו ישרוק כ"א מאחורי מקומו אשר רצ' בהצלחתו וגם השריקה היא מדרך הרואה באבדן דבר הטוב והוזר הוא על ראשית אמריו לומר אם אמנם שגם הרשע מעותד למקרי הזמן כמו הצדיק למה יבחר מי ברשע הלא נוסף עליו הצדיק כי יתענג בתענוג הנפשי ולא כן הרשע :

מצודת ציון

(חבקוק א') : (יח) כעש . מין תולעת . נצר . שומר : (יט) יאסף . ימות כמו יאסף אהרן (במדבר כ') : פקח . פתח כמו פוקח עורים (תהלים קמ"ו) : (כ) בלהות . בהלות : (כא) וישערהו . רוח סערה יעקרו וכן כמוץ יסוער מגורן (הושע י"ג) : (כג) ישפוק . כמו יספוק בסמ"ך והוא ענין הכאה כמו ויספוק את כפיו (במדבר כ"ד) : עלימו כפימו . עליו כפיו : וישרק . הוא השמעת קול בקבוץ השפתים וכן יבוס וישרוק (ירמיה י"ט) :

באור הענין

בניו , וכן גם אם יהיה כלבריכם : (יח) שבנה בעש ביתו , כמו שהעש בעת שמתעטף במעטפה שזה ביתו , ואחר שיולא מן המעטפה את ביתו ישא רוח , וכן כסובה אשר עשה נוצר הכרם , שבעת יבלרו את הכרם תחרב הסוכה כן ביתו יכלה ויהרס אחר מותו , ע"ז אני משיב . (יט) הלא עשיר ישכב , הגם שברגע תיכף אחר מותו יהרס ביתו וקניניו , הלא בעת ישכב וימות ימות עשיר , א"כ גם אם לא יאסף לקבורה , ותיכף נאבד כל עשרו , מה ידאג על זה , הלא אם עיניו פקח , אם יוכל לפקח עיניו לראות את הנעשה אחריו , הלא יראה כי איננו עוד במציאות , כי כבר עבר מן העולם , ומה יתעלב אז על ביתו החרב , אחר שאינו עוד בעולם וא"ל לו לבית וקניינים , וכמו שלא יתעלב העש על ביתו והנוצר על סוכתו התרבה אחר שאין לריך לה עוד : (כ—כא) תשיגהו , ר"ל כל מה שאמרתם מכליון בניו וקניניו אחרי מותו אינו עונש כלל , והיה ראוי שתשיגהו כמים בלהות , שיבואו בלהות עליו בעצמו וישיגו אותו בחייו כמים שוטפים , והסופה יגנוב אותו בלילה פתאום , והרוח קדים שהוא העז שברוחות ישאהו לאויר וילך עמו , ובסער גדול ישערהו ויוליכהו ממקומו : (כב) וישלך , ומוץ מזה ישלך הרוח עליו אבנים ועפר בדרך , כמו שהוא בעת הסער הגדול שנושא ומשליך סלעים ועלים , וכל אלה יפלו עליו בדרכו , ולא יחמול עליו , עד שיהרג ע"י האבנים ויגשא לקלה השמים ע"י הסער . — אבל לא כן הוא שאין הסער שולט עליו כלל , כי גם מידו ברוח יברח , גם כשיהיה ביד הסער יברח מידו וינלל , ועוד יותר מזה שאין מתפחד מן הסער כלל . כי . (כג) ישפק עלימו כפימו הוא שופק כפיו על הסופה והרוח קדים ושוחק עליהם , והוא עומד נכון במקומו לא יזיזהו הרוח ממקומו , ומשם ישרק עליו בפיו דרך לחוק , כי אין הרוח יכול לעשות לו מאומה :

באור המלות

שהצדיק הוא לפי הנגלה והוא ילבש מלבושי הרשע בגלוי , והנקי הוא לפי הנסתר והוא יחלק הכסף שאין בו סימן ואינו ניכר כ"כ : (יט) ולא יאסף . כמו לא יאספו ולא יקברו (ירמיה ה') :

כח א כִּי יֵשׁ לַכֶּסֶף מוֹצָא וּמָקוֹם לַזָּהָב יָזֹקּוּ׃ ב בַּרְזֶל מֵעָפָר יֻקָּח וְאֶבֶן יָצוּק נְחוּשָׁה׃ ג קֵץ שָׂם לַחֹשֶׁךְ וּלְכָל־תַּכְלִית הוּא חוֹקֵר אֶבֶן אֹפֶל וְצַלְמָוֶת׃ ד פָּרַץ נַחַל ׀ מֵעִם־גָּר הַנִּשְׁכָּחִים מִנִּי־רָגֶל

רש"י

כח (א) **כי** יש לכסף מוצא. גם זה טעם אחר לדברו הראשון שאמר בצדקתי החזקתי, כי למה אהיה רשע אם בשביל כסף וזהב. לכל יש מוצא וסוף. אבל החכמה מאין תמצא זה סוף הפרשה. והיא יקרה מכל, על כן כל ימי נתתי לבי עליה ללמוד: ומקום. יש לזהב שמשם יזוקו ויתכו אותו: (ב) ואבן יצוק נחושה. מן ההר יצק האומן את הנחשת. הרי תחילה וסוף יש לכל דבר שכל העולם יכלה וכל אשר בו: (ג) קץ שם. המקום מתי יהיה החשך שהשמים נמלחו והארץ תבלה. ולכל תכלית דבר הוא חוקר לו: אבן. אשר משם יצא לו חשך וצלמות, אבן מקום מוצא פורעניות. לכן נקרא אבן מקום פורעניות כאדם הנוגף את רגליו באבן שיש לו צער, כ"ש. כמו קו תהו ואבני בהו (ישעיה ל"ד). דמן טורא התגזרת אבן וגו' (דניאל ב'): (ד) פרץ. על סדום ועמורה. נחלי אש וגפרית: מעם גר. ממקום שהוא נובע וניגר: הנשכחים מני רגל. אלו אנשי סדום ששכחו תורת רגלי אורחים מארצם. שהיו משכיבים האורח

מצודת ציון

כח (א) יזקו. ענין זיקוק כמו יזוקו מטר לאדו (לקמן ל"ו): (ג) אבן. ר"ל יסוד ועיקר: (ד) גר. ענין הולך ושפיכה כמו מים מוגרים (מיכה א'): הנשכחים. אשר

מצודת דוד

כח (א) כי יש לכסף מוצא. הוסיף לאמת דבריו שאף אם מקרה אחד לצדיק ולרשע עכ"ז יש לאחוז בצדק כי הנה לכסף יש מקום מוצא וכ"כ יש מקום לזהב אשר הוא נזוק משם ושמה מקומות מן האדמה: (ב) ברזל. אף הברזל יש לו מקום מוצא מן העפר אשר יוקח משם ויש אבן אשר יצוק נחשת א"כ נראה לעין מקום מוצאם וחוזר ונראה עת יפסקו כי יש תכלית להם כי לא לעולם ימצאו הכסף והזהב וכו' במקום אחד: (ג) קץ שם לחשך. אף לחשך שם קץ מתי תכלה כי בהאיר היום תכלה החשך ור"ל לכל דבר יש תכלית בין לטוב בין לרע: ולכל תכלית. המקום ב"ה חוקר לדעת תכלית כל דבר מתי יהיה עם כי אנחנו לא נדע עת תכלית כל דבר: אבן אפל. וכן חוקר לדעת מתי תכלה יסוד האופל והצלמות והוא בדור האחרון: (ד) פרץ נחל. הנה פעמים יפרץ הנחל גדרו לנטות מעט המקום אשר היה נגר ונשפך: הנשכחים. אשר שכחים שמה מעתה מן רגלי ההולכים אשר היו רגילים לשאוב ממימיו כי מעתה לא ילכו עוד אל המקום ההוא כי שמים דל

קשת ומגן

באור המלות

(א) מוצא. מקום שמשם יוצא, כמו מוצאי מים, ומוצא הסוסים. יזקו, הזיקוק הוא יותר מן הצירוף (כמ"ש מלאכי ג' ג'): (ב) יצוק. בא גם על התכת דבר מוקשה: (ג) תכלית. גמר הדבר בשלימותו. אבן אפל, הקדמונים היו אומרים שיש אבן טמון בסתרי התעלומה והאופל, שע"י יתגלו המטמונים וספוני טמוני הזהב (דער שטיין דער ווייזען): (ד) פרץ. כמו כפרץ מים, עת שהנחל פורץ גדרו, מעם גר ממקום שניגר שם, כמו כמים מוגרים במורד. מני רגל מן המרגלים והתרים, והוא שם של הריגול. דלו,

באור הענין

כח (א) **כי יש**, כל הדברים היקרים במציאות ונכבדים בעיני בני אדם והם נעלמים ונסתרים, כמו מיני המתכיות שבני אדם יחפשו אותם מפני נצרכם לתשמיש האדם כמו הנחשת והברזל, או שהם אוצרים אותם לכבוד ולתפארת כמו הכסף והזהב, על כולם חקרו בני אדם ודרשו ומצאו את מקומם היכן הם נמצאים, ויש כמה תחבולות טבעיות ומלאכתיות שעל ידם יגלה מצפוניהם במעמקי הארץ ובסתרי הרים, **הכסף** י"ל **מוצא** ומקור שמשם ילקחוהו, ויש **מקום לזהב** שמשם יזוקו אותו מן החול והעפר שהיא מעורב בתו: (ב) **הברזל יוקח מעפר**, ויש **אבן** אשר **יציקו** ויתיכו אותו ויציקו ממנו את הנחשת: (ג) **קץ**, אחר שבאר שכ"א מן המתכיות היקרים בעיני בני אדם י"ל מקום ומוצא באדמה, מתחיל לבאר האופנים שעל ידם יתגלה מקומם הנעלם, שהגם שהם במקום חשך ובעומק הארץ יש **אבן אופל וצלמות**, שעל ידו יתגלה מקום מוצא המתכיות, והוא האבן שאמרו עליו הקדמונים שמי שי"ל האבן הזה יכיר ע"י את המקום שמשם ימצאו מיני מתכיות במעבה האדמה, והוא אבן שמושך אליו את המתכיות כאבן המאגניט שמושך אליו את הברזל, ומי שנושא האבן הזה ירגיש על ידו מקום המתכיות, וקראו אבן אופל וצלמות, ע"ש מראהו שהיה שחור, וע"ש שעניינו נסתר ונעלם, ואמרו עליו שמבקש האבן הזה בגיא צלמות ובמקום אופל. והאבן הזה **שם קץ לחשך**, כי מגלה המתכיות הצפונים בחשך, והוא **חוקר לכל תכלית** לדעת את מקור המתכיות ומוצאם: (ד) **פרץ**, (אופן שני שעל ידו יתגלו המתכיות) שהזהב הנמצא בצור נחלים, או שהוא מעורב עם החול שתחת הנחל ומקומו נעלם, יתגלה לפעמים ע"י **שהנחל יפרץ מן המקום שהוא גר** וניגר, ויטה דרכו ליגר מימיו במקום אחר, והחול והצורים שתחתיו שהם מלאים זהב **הנשכחים מני רגל** נשכחו מן הרגול והמחפש אחר הזהב עד שאינו יודע עוד שיש שם זהב מפני שהיה הנחל גר ונגר שם, עתה ע"י שפרץ הנחל גבולו, דלו ויתרוממו המקומות אשר עד עתה **מאנוש נעו**, אשר נשכחו ונעו מעין לגוף והיו מכוסים במעמקי המים, ועתה דלו לעלות אל היבשה: (ה—ו) ארץ (אופן ג' להתגלות

רגל הדלו מאנוש נעו: ה ארץ ממנה יצא־לחם ותחתיה נהפך כמו־אש: ו מקום־ספיר אבניה ועפרת זהב לו: ז נתיב לא־ידעו עיט ולא שזפתו עין איה: ח לא־הדריכוהו בני־שחץ לא־עדה עליו שחל: ט בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים:

רש"י

בצורות במטה אם היה ארוך יותר מקטעין רגלו. ואם היה קצר מאריכין אותו כך מפורש באגדה: דלו. ע"י פריצת גחל זהו מאנוש נעו: (ה) ארץ אשר ממנה יצא לחם. נהפך מקומה כמו אש: (ו) מקום ספיר. היו אבניה: (ז) לא ידעו עיט. לא עבר עליהן חיל של לסטין: ולא שזפתו עין איה. לפי שהיא רואה יותר משאר עופות. ולכך נקראת ראה שהיא עומדת בבבל ורואה נבילות בארץ ישראל, כך מפורש באגדה (חולין ס"ג), כלומר לא הפרוס מרגלים: (ח) לא עדה עליו. עבר כדמתרגמינן אשר עבר בין הגזרים (בראשית ט"ו) דעדא: שחץ ושחל. משבעה שמות האריה הם, והקב"ה מה עשה. (ט) בחלמיש שלח ידו. והפך

מצודת דוד

וכורתו מאנשיו ונעו ללכת משם וכאלו אם כן המים השם עד הכליתם כי נאבדו מן המקום ההוא: (ה) ארץ. הנה הארץ שממנה אשר יצא ממנה לחם רב בבוא עת הכליתה נהפך מקומה והמים יבשם כמו שרופה באש: (ו) מקום. הנה המקום אשר אבנים הגדלים בה המה ספירים ושם העפרות אשר יוקח משם הזהב: (ז) נתיב. בבוא עתה תהיה שממה להיות נתיב אשר לא ידעו עיט ולא ראתהו עין איה כי לא יבוא שמה מגודל השממון והוא מדרך גאוה והפלגה: (ח) לא הדריכוהו. לא עבו דרך בו בני גאוה הם פריצי החיות אף לא עבר עליו שחל לגודל השממון: (ט) בחלמיש. בבוא קץ הסלעים החזקים הגדלים בהרים אז ישלח המקום את ידו בהם ומהפך את

מצודת ציון

נשכחים וכן הלכו אתו (יהושע י'): דלו. הורמו והוגבהו כמו דלו עיני למרום (ישעיה ל"ח): (ה) ותחתיה. מקומה: (ז) נתיב. שביל ודרך: עיט. שם עוף מדברי וכן איה: שזפתו. ראתהו כמו עין שזפתו (לעיל כ'): (ח) הדריכהו. ענין לעדה והלוך והוא מל' דרך: שחץ. ענין גאוה וכן מלך על כל בני שחץ (לקמן מ"א) ומדרז"ל אנשי ירושלים אנשי שחץ הן (שבת ס"ב): עדה. עבר וכן עד ירח (לעיל כ"ה): (ט) בחלמיש. בצור חזק ולפי שלא יפול לשון חלמיש אלא על

קשת ומגן

באור הענין

המתכיות) לפעמים יתגלו המתכות הנמצאים בעומק אדמה ע"י רעש הארץ, שמוסדי הרים ירגזו ויתהפכו ע"י האש המלהטת בבטן האדמה בחומריים שמים גפריתים ומלחיים ואידים אשיים הנעצרים שמה, ועת תקיא הארץ אותם יתהפכו תחתונים למעלה ועפרות זהב ואבני ספיר אשר בעומק הארץ יצא

באור המלות

כמו דלו עיני למרום, ומזה דליה של המים שמעלים אותם מעומק האדמה, שזה ההבדל בין דלה ובין שאב. נעו כמו נעו מעגלותיה לא תדע: (ח) הדריכוהו. יונא, לא עשו שם דרך. ובני שחץ הם הברואים הגוראים והאמים. עדה מלשון שלל וטרף, כמו בבקר יאכל עד, לא טרף שם את טרפו: (ע) שלח ידו. מושב על הנתיב, ודרך המליצה להשאיל יד ורגל וכל איברי הגוף לעצמיים הגיוניים

למעלה, וז"ש ארץ ממנה יצא לחם, שהאדמה למעלה היא ראויה לגדל תבואה, אבל תחתיה בעומק האדמה נהפך כמו אש, וע"י התהפכות הזה שהבא תחתית הארץ למעלה ע"י הרעש, יבא תחת שדי התבואה מקום אשר ספיר אבניה ;עפרות זהב לו, ויתגלו ע"כ האוצרות שהיו אצורים בעומק תחתית: (ז—ט) נתיב לא ידעו עיט, שלח בחלמיש ידו (אופן ד' להתגלות המתכיות), שלפעמים ע"י נתיב אחד נעלם שבו נגר ניגור מים מראש ההר אל מחילה שתחת ההר בגהו וימלא את המחילה, ע"כ לפי חקי כובד המים ודחקם יגביה את ההר ויעקרנו בכח גדול מאד כמו שבארו חכמי הטבע א). והניגור הזה שהוא נתיב צר שלא ידעו עיט ולא הלך שם שום בע"ח, הוא שלח ידו

הערות

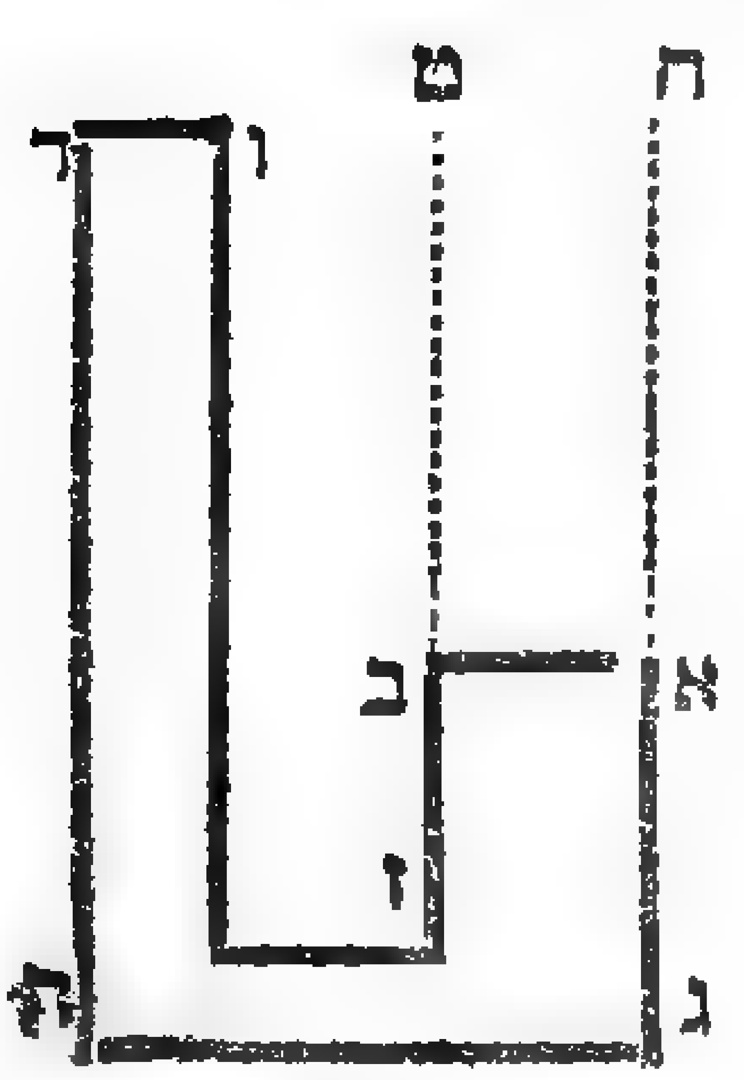

א) הנה בשנת תקפ"א נפל הר גבוה בארץ צרפת ובמקומו נשאר נחל עמוק של מים, וזה נסתבב ע"י נתיב וניגור של מים שירד מן מעין מים שנמצא בראש ההר אל מחילה שהיתה בהר בתחתיתו, ותבין זה עפ"י החק אשר לנוזלים, שאם ישפכום בקנה עקומה חלולה יעלו המים בקנה השנית כפי גובה המים בקנה שכנגדו, והגם שהקנה שכנגדו רחב יותר מן הראשון בכל זאת יחזיקו המים בקנה הדק משקל שוה עם המים בקנה הרחב, כאילו היה רוחב שניהם שוה, למשל בקנה עקומה שבצורה הנכחיית, שהקנה הקצר א' ב' ג' רחב יותר מקנה הארוך ד' ה', הנה המים העומדים בקנה הדק על גובה ו' ד' דוחקים נגד הכיסוי א' ב' הסוגר את הקנה הקצר והרחב, כמשקל קנה של מים ברחבו כרוחב קנה הרחב א' ב' וגבהו כגובה קנה הארוך ו' ד', דהיינו כמדת כובד המים שהיו ממלאים את החלל של קנה הרחב מן ג' ז' על

י בַּצּוּרוֹת יְאֹרִים בִּקֵּעַ וְכָל־יְקָר רָאֲתָה עֵינוֹ׃ יא מִבְּכִי נְהָרוֹת חִבֵּשׁ וְתַעֲלֻמָהּ יֹצִא אוֹר׃ יב וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה׃ יג לֹא־יָדַע אֱנוֹשׁ עֶרְכָּהּ וְלֹא תִמָּצֵא בְּאֶרֶץ הַחַיִּים׃

תהום — מפיק ה'

רש"י

שרשי ההרים מלמעלה למטה: (י) בצורות יאורים בקע. חוזר לתחילת ענינו שאמר כי לכל דבר יש מוצא ובצורות בקע למוצא היאורים, וכן כל יקר ראתה עינו. מהיכן יצא לבריות: (יא) מבכי נהרות חבש. בבריאת העולם כשבכו המים התחתונים, בכי כמו נבכי ים (איוב ל"ח). חבש כמו ויחבוש את חמורו (בראשית כ"ב), כ"ש. (ס"א) מבכי וכו' מפני בכייתן של ישראל שהיו בוכין לאמר מה נשתה חבש ותיקן להם נהרי מים מן הסלע. ויחבוש להם מתרגם ואתקין: ותעלמה יוציא אור. חלון יש ברקיע ושמו תעלומה משם תולדות השמש לתקופתו. בפרקי רבי אליעזר כלומר לכל דבר יש מוצא וסוף רק לחכמה לא מוצא לה אלא מפיו ולא סוף עולמית: (יב) והחכמה. תורה: (יג) ולא תמצא בארץ החיים. במי שמחיה אלא

מצודת ציון

הטור אמר חלמיש מבלי זכר צור וכן חלמיש למעינו מים (תהלים קי"ד): (י) בצורות. מל' צור וסלע: יאורים. נחלי מים: יקר. ענין חשיבות: (יא) מבכי. ענין עומק המים וכן נבכי ים לקמן ל"ח): חבש. ענין סגירה וכליאה כמו חבוש בטמון (לקמן מ'): (יג) ערכה. ענין השווי והדומה:

מצודת דוד

ההרים מן השורש בסבת הרוח הנסתר בבטן הארץ: (י) בצורות. בתוך סוף הצורים בקע במקומם יאורים עד כי יכסו הצורים: וכל יקר. כל הדברים היקרים אשר בעולם הנה עין המקום ראתה מהיכן יצאו ומהי יכלו כאומר עם כי אנחנו לא נדע סכל אבל ידועים הם למקום: (יא) מבכי נהרות. בתוך תכלית הנהרות יסגור ויכלא עומק מימיהם לבל יהיו נובעים ומובכים כמאז ובתוך קץ הארץ היבשה אז יוציא לאור המעין הנעלם מעין האדם וירבה מימיו עד כי יכסה פני האדמה וכאומר הואיל ויש קץ ותכלית לכל דברים הגופניים לא יחשב א"כ הפלאתם למאומה: (יב) והחכמה. אבל הפלאת החכמה לא כן הוא כי מאיזה מקום היא נמצאת הלא אין לה מקום גופני המוציא אותה עד שנחשוב כאשר יכלה הדבר ההוא תכלה גם החכמה: ואי זה. איה המקום המוציא הבינה וכפל הדבר במ"ש: (יג) לא ידע. ולזה אין לדעת ולהעריך ערכה כי כל חפצים לא ישוו בה הואיל והיא דבר המתקיימת לעד: ולא תמצא. איננה נמצאת לקונהו בחלק מן הארץ אשר שם בעלי

באור דמלות

כמו ינופף ידו הר בת ציון (ישעיה י'), תהום רום ידיהו נשא (חבקוק ג'): (י) בצורות. המבצר המעכב בעד יאורים בקע, כמו הבקעה העיר: (יא) מבכי. שרשו בוך, כמו נבוכים הם בארץ, ומזה נבכי ים. וחבש הוא התוגר על הדבר וקשרו בל יתפשט, עמ"ש ישעיה א': (יב) חכמה, בינה. באורתי ההבדלם בפ' ס' מבלי בהורך: (יג) ערכה. בא על

קשת ומגן — באור הענין

בחלמיש והפך את ההר משרשו, והוא (י) בוקע בצורות יאורים, היינו מכסה ההר שהיה מבוצר על היאורים, שהוא היאור הנמצא בבטן ההר במחילה שבו המלאה מים, וההר מעכב על המים בל יעלו עד גובה המעין, וההר שנבקע ההר נתגלו המטמונים שהיו טמונים בבטנו, שהיה שם כל יקר זהב ואבנים טובות: (יא) מבכי (אופן ה' להתגלות המתכיות), לפעמים יחבוש ה' מרוצת הנהרות ההולכות נבוכים בלא דרך כבושה, ויחבום ויקשר מהלכם שיהלכו בדרך מיוחד, ועי"כ תעלומה יוציא אור, כי כשהנהר ישים לו דרך מיוחד בין ההרים ישטוף את אדמת ההרים שאצלו, ועי"כ יתגלה תעלומות ההרים ומטמוני מסתרים הצפון בתוכם, כנודע: (יב) והחכמה, אבל החכמה שהיא הדבר היותר יקר בעולם לא נודע לנו, לא האופנים שע"י תמצא ותתגלה, שעז"א מאין תמצא, היינו ע"י איזה תחבולה, וגם לא המקום ששם מציאותה, ועז"א ואיזה מקום בינה. והנה החכמה ידענו את מקומה שהיא אצל ה', כי החכמה לא תושג ע"י מחקר וע"י בינת האדם רק יקבלוה מה' לבד ושם מקומה, רק שלא נודע לנו באיזה אופן תמצא לנו, והבינה שמרשה בשכל האדם שהוא מבין דבר מתוך דבר ע"י היקשים ומופתים, ידענו מאין תמצא, רק שלא נודע לנו מקום בינה, היינו מה שרשה ויסודה שמשם תקח התחלותיה: (יג) לא, ויש שני חסרונות להשגת החכמה ודרישתה נגד השגת הזהב ודברים

הערות

גובה ח' ע', כי אם לא היה קנה הרחב סגור בצמיד פתיל במקום א' ב' היו המים עולים בגובה עד א' ע' להיות שוה עם גובה ו' ד' בקנה הדק. ועפ"ז אם היה להר מחילה בתוכו שארכה ורחבה כ"א 200 רגל וא"כ המחילה מחזקת 40,000 רגל מעוקב, ובראש ההר בצדו נמצא מעין שממנו יוצא צינור בעומק עד המחילה וממנו נתמלאה המחילה והצינור עד ראש המעין, א"כ אם גובה הצנור הוא ג"כ 200 רגל א"כ דוחק על ההר שמכסה על המחילה ככובד של 200 פעמים 40,000 שהם שמונה מליאן רגל שהם משקל 561,000,000 פונט, וכובד כזה יש בכחו לשלוח ידו בחלמיש ולעקור משורש הרים, הגם שהצינור היוצא מן המעין הוא רק נתיב קטן ודק:

יד תְּהוֹם אָמַר לֹא בִי־הִיא וְיָם אָמַר אֵין עִמָּדִי׃ טו לֹא־יֻתַּן סְגוֹר תַּחְתֶּיהָ וְלֹא יִשָּׁקֵל כֶּסֶף מְחִירָהּ׃ טז לֹא תְסֻלֶּה בְּכֶתֶם אוֹפִיר בְּשֹׁהַם יָקָר וְסַפִּיר׃ יז לֹא־יַעַרְכֶנָּה זָהָב וּזְכוֹכִית וּתְמוּרָתָהּ כְּלִי־פָז׃ יח רָאמוֹת וְגָבִישׁ לֹא יִזָּכֵר וּמֶשֶׁךְ חָכְמָה מִפְּנִינִים׃ יט לֹא־

רש״י

יערכנה

כמי שממית עלמו עליה ביגיעה ובלעבון: (יד) תהום אמר לא בי היא. אם תשאלנה ליורדי תהום העוסקים במולא מרגליות ובמולא זהב וכסף ממקום תהומות הארץ. יאמרו לך לא בי היא. איני בקי בהוראה: וים אמר. ויורדי הים לסחורה יאמרו לך לא עמדי חכמה, למה לפי שאינם יכולים לקנותה כשאר פרקמטיא לתת מעותם בדמיה. ובאגדה הוא אומר בשעת מ״ת בא השטן לפני הקדוש ברוך הוא ואמר לו היכן התורה א״ל אצל בן עמרם. בא לו אצל משה אמר לו היכן תורה אצל ים. בא לו אצל ים אמר לו היכן תורה לא בי היא לך אצל בן עמרם. בא לו אצל בן עמרם אמר לו היכן תורה אצל תהום. בא לו אצל תהום אמר לו היכן תורה אמר לו אין עמדי לך אצל בן עמרם. בא לו אצל בן עמרם א״ל היכן תורה, אצל הקב״ה, וזהו שאמר תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי: (טו) לא יתן סגור. זהב סגור זהו זהב טוב שבשעה שנפתח כל חנויות של זהב נסגרות: (טז) לא תסלה. לא תשתבח. לשון סלו לרוכב בערבות (תהלים ס״ח), המשבחה לומר חשובה היא ככתם אופיר וכשוהם יקר לא שבח הוא לה. וכן המסולאים בפז (איכה ד׳): (יז) ותמורתה. לא ככלי פז, זהב טהור מגיה כמרגליות: (יח) ראמות וגביש.

מצודת דוד

החיים והיא כחלק הנגלה מן השמים: (יד) תהום. אלו היה ביכולת האדם לרדת אל התהום לקנות שם החכמה היה התהום משיב לומר לא בי היא החכמה ואם יעבור מי אל הים הסובב את הישוב לקנותה שמה ישיב לאמר לא עמדי היא והוא מדרך הפלגה ומליצה לומר שאין להשיג עומק החכמה אף אם ישתדל הרבה לחזור אחריה אם לא יקנה מתחלה יראת ה׳ וכאשר יאמר למטה: (טו) לא יתן. אין מי יתן במחירה ובמקומה זהב סגור כי א״א לקנותה בזהב: ולא ישקל. כפל הדבר במ״ש: (טז) לא תסלה. לא תשובח החכמה בכתם אופיר אף לא בשוהם יקר וחשוב אף לא בספיר ר״ל אין שבח להחכמה לומר עליה שהיא משובחת כאלה כי באמת חשובה עוד יותר ויותר: (יז) לא יערכנה. לא יהיה נערך אליה זהב וזכוכית: ותמורתה. מלת לא משמשת בשנים כאומר לא יהיה תמורתה ותלופה כלי פז כי רחוק שווים מאוד: (יח) לא יזכר. חשיבות האבנים ההם לא יזכר מול חשיבות החכמה כי כמוהם כאין מול החכמה: ומשך חכמה. משיכת החכמה ר״ל ההשתדלות בה והעיון בסוגיהם מכה אל הפועל יקרה היא מפנינים: (יט) לא יערכנה. לא יהיה נערך אליה אבן פטדה הבא מארץ כוש: לא תסלה

מצודת ציון

(טו) סגור. זהב הנסגר בכור הצורף להסיר הסיג: מחירה. ענינו דבר הנתון בערך שוויה כמו יקחו מקום במחיר (מ״א י׳): (טז) תסלה. חשובה כמו המסולאים בפז (איכה ד׳): ככתם אופיר. מין זהב יקר הבא מאופיר: בשוהם וספיר. שמות אבני יקר: (יז) וזכוכית. היא זכוכית לבנה היקרה מזהב כמ״ש רז״ל בזוגיתא חיורתא (חולין פ״ד): פז. זהב מזוקק: (יח) ראמות וגביש. שמות אבני יקר: מפנינים. הם המרגליות:

באור הענין

ודברים היקרים הנ״ל, שהמתכיות היקרות כל אנוש יודע ערכם וצרכי הגופות אליהם, שכל איש יודע צרכי גופו ושהזהב והכסף יעזרו לו למלא מחסוריו, אבל החכמה שהיא רק סגולת הנפשות אין האנוש מכיר ערכם, וע״כ לא ידרשו אחריה כלל, ואף שנית שגם אם ידע ערכה ויחפש אחריה לא תמצא בארץ החיים, כי היא מעולם השכלי ובשמים כבודה: (יד) תהום, ונגד מה שהמתכיות היקרות ימצאו בתהום ועומק האדמה, תהום אמר לא בי היא, ונגד מה שהמתכיות והפנינים ימצאו במצולות ימים ונהרות, ים אמר אין עמדי: (טו) לא, והיא מושגת לא ע״י חליפין, כי לא יתן סגור תחתיה, ולא ע״י מקח וממכר כי לא ישקל כסף מחירה: (טז) לא תסולה, דרך הדברים היקרים לשבצם במשבצות של דברים פחותי הערך מהם, כמ״ש תפוחי זהב במשכיות כסף (משלי כ״ה), אבל היא יקרה כ״כ עד שלא תסולה ע״י שישבצו אותה בכתם אופיר ובשוהם יקר, כי כולם כאין לנגדם, וידמה כמו שימלאו את הזהב בעץ רקבון: (יז) לא יערכנה, ואם יבקשו לתת לה ערך ושיווי לא יוכלו לערך כנגדה זהב וזכוכית, ולא לתת תמורתה כלי פז, שהם יקרים מאד יוקר מלאכתם, כי מלאכת החכמה גבוה ונעלה עליהם: (יח) ראמות גם הדברים היקרים מאד מקומם, כמו ראמות וגביש שהם אבנים שאומרים עליהם שילדו ממרום, גם אלה לא יזכרו לערכה, כי מקום החכמה גבוה יותר ויותר, ומשך חכמה המקום שמשם מושכים את החכמה, הוא עמוק יותר מפנינים שמושכים אותם ממצולות ים: (יט) לא יערכנה, גם הדבר היקר מכל הדברים, שהיא פטדת כוש אשר לא תסולה לשבצה בכתם טהור, כי הפטדה חשובה כ״כ עד שהכתם טהור איננו חשוב כנגדה

קשת ומגן

באור המלות

השווי, עמ״ש ישעיה מ״: (יד) תחתיה. הוא דרך חלופים, כמו ויעלהו לעולה תחת בנו, ומחירה, הוא דרך קנין: (טז) תסולה. כמו המסולאים בפז שמחפים דבר יקר על דבר יקר ממנו ויסולה ביופיו ע״י כליפוי היקרה: (יח) ראמות.

יַעַרְכֶנָּה פִּטְדַת־כּוּשׁ בְּכֶתֶם טָהוֹר לֹא תְסֻלֶּה׃ כ וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תָּבוֹא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה׃ כא וְנֶעֶלְמָה מֵעֵינֵי כָל־חָי וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם נִסְתָּרָה׃ כב אֲבַדּוֹן וָמָוֶת אָמְרוּ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ שִׁמְעָהּ׃ כג אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ וְהוּא יָדַע אֶת־מְקוֹמָהּ׃ כד כִּי־הוּא לִקְצוֹת־הָאָרֶץ

רש״י

שמות אבנים טובות שהם: לא יזכר. אצלה: (יט) פטדת כוש. אבן טובה היא כמו אודם פטדה: בכתם. היא קבועה עדי להכשיטי נשים עדיים ונקראת הקבועה כתם בלשון עברי ובלשון ערבי אל״חלי והוא נזם זהב וחלי כתם (משלי כ״ה) וכן ותעד נזמה וחלייתה (הושע ב׳), ויש פותרים כתם כתר ולא נכון. כי לא מצינו פעולה בלשון זה כאשר מצינו בל׳ כתר מכתיר כותרת: (כא) ומעוף השמים. מלאכים המעופפים: (כב) אבדון ומות אמרו. המאבדין וממיתין עצמן עליה אמרו באזנינו שמענו שמעה שהיגע בה מתקיימת בו, וי״א כאשר באגדה אשר פרשתי למעלה שבא השטן לפני המקום אמר ליה היכן תורה א״ל וכו׳ והיינו דכתיב אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה כשנתנה לישראל, אבל. (כג) אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה. שיודע הוא היכן שורה, וגם ישבחוה ויאמרו לך כי אלהים הבין דרכה. נסתכל בה וברא את העולם באותיותיה כסדרן ומשקלן יצר כל היצורים, כאשר כתוב בסוד ספר יצירה: (כד) כי הוא לקצות

מצודת ציון

(יט) פטדת. שם אבני יקר:

מצודת דוד

אין שבח לה לומר שהיא ככתם מוזהב טהור וכפל הדבר פעמים רבות כדרך המליצה ולגודל החשיבות: (כ) והחכמה. כאומר הואיל והחכמה חשובה כ״כ נחקור נא לדעת איזה דבר יהיה התחלה והצעה אל הגעת החכמה ואי זה המקום שיגיע לנו הבינה ממנו: (כא) ונעלמה. אבל היא נעלמה מעיני כל חי ונסתרה היא מעוף השמים עם כי יגביהו לעוף אל השמים מקור החכמה והוא ענין מליצה: (כב) אבדון ומות. רצה לומר המתים בקבר מהן הם אמרו הנה באזנינו שמענו גודל שמעה ופרסום שבחה ואין להשיג נתיבות ביתה ליוקר מציאותה: (כג) אלהים. אך אלהים הוא הבין הדרך אליה והוא יודע מקום תחנותה: (כד) כי הוא וגו׳. כי המקום יביט לקצות הארץ ורואה כל מה אשר תחת השמים

קשת ומגן

באור המלות

אבנים יקרות הנופלים ממקום רם וכן גבים כמו אבני אלגביש. (כ) מאין תבא. היינו איך הבא לפה, ולמעלה (י״ב) מאין המצא על מציאותה במקומה: (כא) ונעלמה, נסתרה. הנעלמה הוא מן השכל, והסתר הוא מן חוש הראות, ותפס רבותא שגם עוף השמים שקרובים אל השמים נסתרה מידיעתם, וגם מעיני כל חי הגם שיש ביניהם בעלי שכל נעלמה משכלם: (כד) יביט, יראה. ההבטה הוא שומת לב על הדבר, והראיה

באור הענין

לבנה הותה להיות לה למשבצות ולמשכיות סביב, גם הוא לא יערכנה ואין לו ערך עם החכמה: (כ) והחכמה, אחר כל ההנחות האלה שבאר שהחכמה אין מקומה ושרשה בעולם הזה, כי היא באה מלמעלה מעולם העליון ומחכמת אלהים, שואל א״כ מאין תבוא אלינו לעולם הזה. ואיה מקום ושרשי ויסודות הבינה והתחלותיה בעולם השכל: (כא) ונעלמה מעיני כל חי, מציאותה נעלם בעוה״ז שפה יתהלכו כל הבע״ח, וגם מעוף השמים המגביהים עוף לעוף למרום היא ג״כ נסתרה, שהגם שבעולם העליון אינה נעלמה, היא נסתרה מפני תמותה שלא ישיגו עיניה ואמתתה: (כב) אבדון ומות, אולם אחרי שהחכמה האלהית שהיא לדעת דרכי הנהגתו את העולם וסדרי ההשגחה והכמתה, היא נעלמה, ואין בני אדם משיגים אותה כי הם רואים ההפוכות בהנהגת העולם במה שהצדיק מיוסר והרשע מצליח, לכן יאמרו אבדון ומות שהם שמעו שמע החכמה הזאת באזניהם, וכיון על מה שאמרו חבריו שאחר המות ואבדון הגוף אז יקבל הצדיק גמולו והרשע ענשו בעולם הרוחני הנצחי, ושאז יודע חכמת אלהים ויובן הנהגתו וגמולו וענשו, ויאמרו עוד, כי. (כג) אלהים הבין דרכה, שרק ה׳ הוא יודע דרך החכמה הזאת איך תלך בדרכה אל הנהגת התחתונים להשכיר ולהעניש כפי הצדק והרשע, והוא ידע את מקום החכמה, ושרשה למעלה אצל ה׳ המנהיג את הכל בצדק לפי חכמתו הנעלמת מעיני כל חי: (כד) כי הוא, ומביא ראיה על השגחתו הפרטית גם על הארץ, מן החק אשר שם בהתפשטות האויר שהזכיר בסי׳ כ״ו במ״ש חק חג על פני מים עד תכלית אור עם חשך שע״י החק הזה יסד ארץ על מכוניה, שמתחלה היתה הארץ טבועה במים וע״י החק הזה נפרדו המים ועלו ע״י האור שנבראת ביום הראשון אל עיגול השמימה ומקום העבים, ובזה לקצות הארץ יביט שהשגיח שיראו קצות הארץ מן המים ותראה היבשה ותחת כל השמים יראה, שבזה ר״ל והשגיח תחת השמים, היינו על עולם השפל, שמתחיל ממקום כלות השמים ותחתם שהוא ממקום השגריר והעבים, שמשם ולמעלה הוא גבול השמים: (כה) לעשות, וזה היה ע״י שהשגיח לעשות לרוח משקל, שיסוד האויר יש לו משקל וכובד, ועי״ז יעלו האדים לגבול העבים ע״י כובד האויר התחתון אשר משקלו כבד מן האדים הקלים, ועל ידי כן מים תכן במדה, ע״כ מדד את המים כמה ישארו תלויים למעלה

הָאָרֶץ יַבִּיט תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם יִרְאֶה׃ כה לַעֲשׂוֹת לָרוּחַ מִשְׁקָל וּמַיִם תִּכֵּן בְּמִדָּה׃ כו בַּעֲשֹׂתוֹ לַמָּטָר חֹק וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת׃ כז אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ הֱכִינָהּ וְגַם־חֲקָרָהּ׃ כח וַיֹּאמֶר ׀ לָאָדָם הֵן יִרְאַת אֲדֹנָי הִיא חָכְמָה וְסוּר מֵרָע בִּינָה׃

מפיק ה' ויספ

רש"י

הארץ יביט. בה היאך יבנה ויבראם: ותחת כל השמים יראה. צרכי ברייתן ראה בה: (כה) לעשות לרוח משקל. לכל ארץ לפי כחה, וכן המים לפי המדה לפי מה שהיתה ארץ צריכה להשקותה. יש ארץ גבוהה וצריכה הרבה גשמים. ויש ארץ שאינה צריכה כל כך: (כו) חק. גזירה קצובה לפי כל ארצות ומעין ופלג להשקות כל ארץ וארץ: ודרך לחזיז קולות. בעשותו דרך לכל החזיזים שלא יצאו שני קולות דרך נקב אחד פן יחריב את העולם: (כז) אז ראה. ראה אותה ונסתכל בה ובעצתה עשה הכל: ויספרה. ספר אותיותיה כפולות ופשוטות ראשונה ואמצעיות ואחרונות אמת הוא חותמו של הקב"ה וכן בשאר סדרים ברא כל דבר ודבר באותיות הללו. והכל מפורש בסוד ספר יצירה: הכינה. זימנה ליצירה: (כח) הן יראת ה' היא חכמה. זו צריכה לזו ואין חכמה יפה בלא יראה:

מצודת דוד

להשפיע על כולם באמצעות מערכות השמים: (כה) לעשות לרוח משקל. לשלוח את הרוח במשקל לכל מקום כפי הצורך: תכן במדה. נתן בכל מקום לפי רוב ההרים ויבשות האדמה: (כו) בעשתו. בעת הבריאה כשעשה למטר חוק קבוע מתי ירד ואיך ירד ע"פ האדמה וכשעשה דרך לענן וקולות הרעמים באיזה דרך ילכו: (כז) אז. בעת עשותו כל אלה אז ראה את החכמה והשתמש בה וגם הודה בספר למען תתקיים לעד והכינה בסדר היותר נכון וגם חקרה לדעת כל מצפוניה והוא ענין מליצה וחוזר למעלה לומר לזה הבין אלהים דרכה כי השתמש בה מאז: (כח) ויאמר לאדם. ר"ל הואיל וכן חכמת האדם מספיק להשיג עומק מסתרי החכמה הרי הוא כאלו אמר ה' אל האדם הנה יראת ה' היא המביאה אל החכמה והסרה מן הרע היא הבאה אל הבינה ר"ל על ידי יראת ה' תשיג דברים נעלמים אבל אין להשיג על פי הטבע כי אז יתן ה' חכמה בלבו וכ"ז חוזר על ראשית אמריו באמר כי יש לכסף מוצא וגו' לומר הנה החכמה טובה מכל החפצים וא"א לקנותה מבלי יראת ה' ולזה אף אם מקרה אחד לצדיק ולרשע יש לאחוז בצדק וביראת ה' להשיג מצפוני החכמה החשובה ביותר (העולה מדברים ההמה כי ירבה אמרים לומר בלא יודה לחבריו בהטאת כי לא ידבר רמיה הואיל ויודע בעצמו שלא כן הוא אף כי יחשוב במקרה אחד לצדיק ולרשע עכ"ז אין לבחון ברשע כי הלא גם הרשע מכותד הוא למקרי הזמן ויתרון לצדיק ממנו כי יתענג בתענוג הנפשי ויוסף לאמת דבריו באמרו הלא כל קנייני העולם כופס כלים ואינם וקנין החכמה עומדת לעד א"כ טובה היא לכל הקניינים ואין להשיגה מבלי יראת המקום וא"כ מי יבחר ברשע לאבד החכמה היפה):

מצודת ציון

(כו) לחזיז. כן יקרא הענן וכן ה' עושה חזיזים (זכריה י'): קולות. כמו וקולות ותחסר הוי"ו וכמוהו רבים: (כז) ויספרה. מלשון ספר:

קשת ומגן

באור הענין

למעלה בעבים ועננים, וכמה ירדו אל הימים והנחלים ולא ישובון לכסות הארץ: (כו) **בעשותו**, וזה היה בעת **שעשה למטר חק**. ע"י שעש' החק שיעלו האדים למעל' ע"י התפשטות האויר וע"י כח החום ועלעקטריציטעט הנצור בעבים, שע"י החום יקלו האדים ויעלו למעלה, ובעת תצא החום מן האדים אז יתקמצו המים ויכבדו וירד המטר, ואז עשה **דרך לחזיז קולות**, שע"י שיצא החום וכח העלעקטרי מן העבים יתהוה הברק והרעם כנודע, וכ"ז מבאר היטב שיש השגחה פרטית בסדרי הטבע והנהגת הארץ להחיות הארץ וכל אשר עליה: (כז) **אז ראה** את החכמה וחקיה, **ויספרה** הוא מה שהוציא אותה מכח אל הפועל וממחשבה לידי מעשה, **הכינה** והכין אותה אל התכלית להנהגת העולם, **וגם חקרה** שתהיה מכוונת לפי מעשה המונהגים, ולפי הצורך לעומת המעשים הבחיריים שיעשו ב"א לצורך הגמול והעונש, שהכל נחקר ע"י מדות החכמה וחקיה: (כח) **ויאמר לאדם**, אבל את שכל האדם ברא באופן שא"א לו להשיג מהות החכמה ועצמותה רק יקבלנה מאת החכם העליון בקבלה, ויאמין באמונת לבב ע"י יראת ה' אשר בלבו, שהוא היסוד אל החכמה, שע"י יראת ה' יאמין בחקי החכמה אשר מאת ה' נתנו, וילך בחקותיה, וזה הוא החכמה כמ"ש ראשית חכמה יראת ה', יראת ה' מוסר חכמה, וכמו שבארתי זה בארך בס' משלי, **וסור מרע בינה**, וגם הבינה שיתבונן מדעתו עקרה הוא שיסור מרע, שעי"ז שם בינה בלב האדם להתבונן עפ"י המוסר אשר נטע בלבו לסור מן הרע, ויותר מזה לא יחכם האדם מעצמו ולא ישיג מהנהגת ה' כל מאומה, וזה מן תרעומותו אשר הוא מתרעם מדוע נברא האדם באופן זה אשר לא יחכם ולא יבין דרכי ה' ויצטרך לסמוך כסומא בארובה על האמונה והיראה:

באור המלות

הוא הראיה החושית, ומוסיף שגם יראה (כמ"ש כלל זה ישעיה ה'): (כז) ויספרה, הכינה, וגם חקרה. החכמה כמו שהיא אצל ה', ספר את פרטיה במספר, וגם הכינה באופן שתסכים עם הנהגת המציאות, וגם חקרה היא החכמה שהוריד למטה שישיגו ממנו בעלי שכל מה שיכולים לקבל. וזה אמון פדגוג. אמון מכוסה אמון מוצנע שאמרו חז"ל (ב"ר פ"א):

כט א וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר׃ ב מִי־יִתְּנֵנִי כְיַרְחֵי־קֶדֶם כִּימֵי אֱלוֹהַּ יִשְׁמְרֵנִי׃ ג בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי לְאוֹרוֹ אֵלֶךְ חֹשֶׁךְ׃ ד כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי בִּימֵי חָרְפִּי בְּסוֹד אֱלוֹהַּ עֲלֵי אָהֳלִי׃ ה בְּעוֹד שַׁדַּי עִמָּדִי סְבִיבוֹתַי נְעָרָי׃ ו בִּרְחֹץ הֲלִיכַי בְּחֵמָה וְצוּר יָצוּק עִמָּדִי פַּלְגֵי־שָׁמֶן׃ ז בְּצֵאתִי שַׁעַר עֲלֵי־קָרֶת בָּרְחוֹב אָכִין מוֹשָׁבִי׃ ח רָאוּנִי נְעָרִים וְנֶחְבָּאוּ וִישִׁישִׁים קָמוּ עָמָדוּ׃ ט שָׂרִים עָצְרוּ

רש"י

כט (מענה איוב) (ב) מי יתנני כירחי קדם. כימים קדמונים שהייתי בגדולתי: (ג) בהלו נרו. לשון אור ושמחה: לאורו. הייתי הולך. בכל חשך וצרה שהיתה באה לעולם לי היה אור: (ד) בימי חרפי. בימי קדמותי, לשון ארמי הוא חרפי ואפלי: בסוד אלוה עלי אהלי. כשהיו כשירי הדור באים לאהלי להוסד בדברי הקב"ה בתורה ובגדר סייג לשעה: (ה) נערי. משרתי: (ו) הליכי. רגלי: בחמה. כמו בחמאה: וצור יצוק עמדי פלגי שמן. כמו נחת רוח וכל תאות לב הנותים כנחלי שמן. יצוק, כמו ויצקה: (ז) קרת. הקריה גבוה מוכנת ככסא לשבת לזקני העיר. וכאשר ברחוב הייתי מכין מושבי. (ח) ראוני נערים. היו נערים רואים אותי ונחבאו. וישישים עומדים מפני: (ט) שרים

מצודת ציון

כט (ג) בהלו. ענין האורה והזריחה כמו עד ירח ולא יאהל (לעיל כ"ה): (ד) חרפי. קדמותי ובדרז"ל חרפי ואפלי (מ"ס ס"ס): בסוד. ענין עצה על כי נעשה בסוד או שהעצה למעשה היא כיסוד לבנין: עלי אהלי. על אהלי: (ו) בחמה. כמו בחמאה והוא שומן החלב: (ז) עלי קרת. אצל הקריה והעיר: (ח) ונחבאו. הסתירו עצמם: (ט) עצרו. מנעו כמו

מצודת דוד

כט (א) ויסף. כראותו כי עד כה אין מי יענה לו הוסיף עוד להרים קול בדברי משל ואמר דבריו והמשל הוא בהלו נרו וגו' ורבים כמוהו: (ב) מי יתנני. מי יתן אותי להיות עתה כמו שהייתי בהחדשים הקודמים כמו בימים אשר שמרני אלוה: (ג) בהלו נרו. כשזורחה אור השפעתו על ראשי ובשביה חשך בעולם הלכתי אני לאור השפעו עלי מאת המקום: (ד) כאשר. מוסב על מי יתנני לומר מי יתן אותי להיות כאשר הייתי בימי קדמותי בעת התאספו כולם אל אהלי להמתיק סוד בדבר מצות אלוה: (ה) בעוד. בעת היה עוד שדי עמדי להטיב לי ונערי היו סביבותי לשמש אותי: (ו) ברחץ. בעת רחצו מקומות מהלכי בחמאה והוא מדרך גוזמא והפלגה ולומר כ"כ גדלה השפע עד כי היה החמאה נשפך בארץ ואין מי מאסף כי בוז יבוזו לו מרוב כל: וצור. הצור אשר היה עמדי היה יוצק ושופך נחלי שמן והוא משל על מרבית השפע וגודל ההצלחה: (ז) בצאתי. בעת יצאתי אל השער אצל העיר לשבת במושב הזקנים שדרכם לשבת בשער העיר כמ"ש אל זקני העיר השערה (דברים כ"ב): ברחוב. בעת הכינותי מושבי ברחוב העיר: (ח) ראוני. כאשר ראו אותי הנערים אז נחבאו לבושם להתראות לפני: קמו עמדו. קמו מפני ונעשו עומדים ולא מלאם לבם לשבת עמדי: (ט) עצרו. מנעו בדברים ולא השלימו אמריהם

קשת ומגן

באור המלות

(ג) בימי חרפי. כינוי לימי הנערות מלשון ארמי הא בחרפי הא באפלי, ויל"פ על ראיתת הדם והתעלמותו בעת הנערות, כמו בחרפם בפלשתים (ש"ב כ"ג ט'), ומזה חרף נפשו למות (שופטים ה'). סוד אלוה, סוד קדושים רבה שעמהם ימתיק סוד ההנהגה, והיא מליצה על כחותיו הטבעיים והנפשיים שעפ"י סודם ועצתם יחייהו ה' ויתן לו עז ועצמה, והגוף יצוייר כאהל על כחות הפנימיים: (ה) נערי. בני, ויפול על הנערים (א' י"ט): (ו) בחמה. בחמאה, כמו חלקו מחמאות פיו, וצור כמו ושמן מחלמיש צור, שהצור יוצק שמן ושפע: (ז) שער עלי קרת. בשער ישבו הזקנים והראש ישב על תקרה הגבוהה של השער מעל כל העם, וכן ליד שערים לפי קרת (משלי ח' ג'): (ח) קמו, עמדו.

באור הענין

כט (ב) מי יתנני כירחי קדם, בעת שהיה מוצלח והאלהים שמר אותו מרע: (ג) בהלו, ספר כל פרטי הצלחותיו, א] ההצלחה הנפשיית, וממשיל זה כנר אלוה שהיה מאיר על ראשו להשפיע עליו חכמה ודעת, עד שלאור הזה היה יכול לילך גם בחשך, כי אינו אור הפועל על החוש רק המאיר בנפשו, נר אלהים החופש חדרי בטן: (ד) כאשר, ב] הצלחת הגוף מהבריאות, כאשר הייתי בימי חרפי, שהוא בימי הנערות, בסוד אלוה עלי אהלי, שכחותיו הטבעיים והחיוניים שהם מונהגים מסוד ה' ועצתו והשפעתו וחברת כחות אלהים, היו פועלים בכח באהל גופו עד שהיה בריא אולם: (ה) בעוד, ג] הצלחת הבנים, בעוד שהיה שדי עמדי ונערי שהם בני היו סביבותי: (ו) ברחוץ, ד] הצלחת הקניינים בעת שרחצתי את מהלכי בחמאה עד שהיה הדרך חלק לעבור בו, וגם צור יצוק עמדי פלגי שמן, מן הצור החזק כשהיה עמדי, יצקו ממנו פלגי שמן, ר"ל שגם דברים שבלתי מוכנים להרויח ולהעשיר מהם כמו שהצור אינו מוכן שיצא ממנו משקה, בכל זה נהפכו עמדי להצלחה ולפלגי שמן ועושר רב: (ז) בצאתי, ה] הכבוד שהיה לי בעת שיצאתי לשער ששם מושב הזקנים ומקום המשפט ואכין מושבי ברחוב בין האנשים, אז. (ח) ראוני נערים ונחבאו מיראה כבודי, והישישים שדרך לקום מפניהם היה בהפך שהם קמו מפני, ולא שקמו לפי שעה,

בְמִלִּים וְכַף יָשִׂימוּ לְפִיהֶם׃ י קוֹל־נְגִידִים נֶחְבָּאוּ וּלְשׁוֹנָם לְחִכָּם דָּבֵקָה׃ יא כִּי אֹזֶן שָׁמְעָה וַתְּאַשְּׁרֵנִי וְעַיִן רָאֲתָה וַתְּעִידֵנִי׃ יב כִּי־אֲמַלֵּט עָנִי מְשַׁוֵּעַ וְיָתוֹם וְלֹא־עֹזֵר לוֹ׃ יג בִּרְכַּת אֹבֵד עָלַי תָּבֹא וְלֵב אַלְמָנָה אַרְנִן׃ יד צֶדֶק לָבַשְׁתִּי וַיִּלְבָּשֵׁנִי כִּמְעִיל וְצָנִיף מִשְׁפָּטִי׃ טו עֵינַיִם הָיִיתִי לַעִוֵּר וְרַגְלַיִם לַפִּסֵּחַ אָנִי׃ טז אָב אָנֹכִי לָאֶבְיוֹנִים

רש"י

עצרו במלים. ומצפים שאפתח אני תחלה: (יא) כי אזן. אשר שמעה מלתי ותאשרני: ועין ראתה. בכ"מ בגודלי וכושר מדתי: (יג) ברכת אובד. אדם מת בעוני ובצרה: עלי תבא. כי הייתי זן את בניו ואת אשתו, ורבותינו אמרו שהיה גוזל שדה יתומים ומשביחה ומחזירה להם, ובפשטיה דקרא אינו נראה כך שאין קרוי אובד אלא דבר שהוא עצמו אובד. כמו ככלי אובד (תהלים ל"א) וכן תעיתי כשה אובד (שם קי"ט) צאן אובדות (ירמיה נ'): ולב אלמנה ארנן. מטיל שמו על אלמנות לאמר קרובתי היא או אני אשיאנה כדי שיקפצו עליה תובעים: (יד) צדק לבשתי וילבשני. רדפתי אחרי הצדק והוא נמצא לי, כמעיל וצניף שהם תכשיטים נאים כן היה משפטי נאה וטהור:

מצודת דוד

בעבור בואי ושתקו והניחו כפם בפה ולא דברו עוד: (י) נחבאו. נסתר קולם ולא היה נשמע וכאלו דבקה לשונם אל החך לבל יוכלו לדבר: (יא) כי אזן. ר"ל באו לי בעבור יושר דרכי כי האוזן אשר שמעה כשרון מפעלי היתה משבחת אותי והעין אשר ראתה מיטב דרכי היתה מעידה על צדקתי: (יב) כי אמלט. כי דרכי היה אשר אמלט בכל עת העני מצעקתו אשר יצעק מפני נוגשיו אף את היתום ואף את כל מי שאין לו עוזר שמצפה עזרתו מקוני השמל את כולם הייתי ממלט: (יג) ברכת אובד. באה עלי ברכת האיש האובד בעניין כי הנהגתיו והוא ברך אותי: ארנן. כעמדתי ברנה ושמחה כי הטבתי חסדי עמה: (יד) צדק לבשתי. הרבה הייתי בצדק עד כי הייתי מעוטף בה: וילבשני. הצדק עצמה כאלו היא לבשה אותי ר"ל כ"כ הייתי רגיל בצדק עד שבכל עת באו אלי עניים מרודים לחננם כי כן דרך העניים לחלות פני איש מתן: כמעיל. כמו המעיל שהוא לבוש העליון וכמו המצנפת הנתונה על הראש ממעל אשר בעבור זה מדרכם להיות זכים ונקיים כן היה משפטי זכה ונקיה מבלי הטיה מה: (טו) עינים וגו'. ר"ל מי שהיה עור או פסח ולא היה יכול לעשות צרכיו בעבור זה אני הייתי עושה לו והרי הוא כאלו הייתי לו לעינים ורגלים: (טז) אב אנכי. הייתי לאביונים כאב

מצודת ציון

ועצור במלין (לעיל ד'): וכף. כף היד: (י) לחכם. מלשון חיך: (יא) ותאשרני. ענין שבח והלול כמו אשרי האיש (תהלים א'): (טו) לפסח. חגר ברגליו:

קשת ומגן

באור הענין

רק עמדו נשארו עומדים: (ט) שרים שדרכם לדבר ולצוות ולפקד, הם עצרו במלים נגדי, שאני הייתי הפוסק במקומם: (י) קול הנגידים שדרכם להתפאר בעשרם ובמעלתם, נחבאו בקולם מפני: (יא) כי אזן ששמעה שמעי ותאשרני, השבה אותי למאושר באושר הנפשי, ולא לבד השומע מרחוק שלפעמים יגזם השומע יותר ממה שהוא באמת. כי גם עין אשר ראתה תעידני, העידה שאמת הדבר אשר שמע, כמ"ש ולא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני (מ"א י') ור"ל שהייתי מוצלח וגם ראוי אל ההצלחה מצד מעשי, שזה עיקר ההצלחה אם ראוי אליה: (יב) כי, הנה הזקנים מוכנים לעצה ולעשות משפט, והשרים ליסר עושי עול, והנגידים לעשות צדקה וחסד, מבאר כי לו היה היתרון על כולם בכל אלה, אני אמלט את העני ואת היתום המשוע, דהיינו הצועק לישועה ואין עוזר לו ממלטהו אנכי: (יג) ברכת, האובד מן העולם ברכתו תבא אלי, כי אני ארנין לב אלמנתו לתת לאשתו ויתומיו הנעזבים טרף הקם: (יד) צדק, את הצדק לבשתי כלבוש, והמשפט היה לי כמעיל וצניף. והנה הצדק הוא מה שיעשה לפנים משורת הדין, שזה היה מיוחד לו לבדו, וע"כ ממשילו ללבוש שהוא הבגד התחתון, והמשפט הוא מה שיעשה כפי שורת הדין, וזה היה ענין כולל כמעיל וצניף שלובשים אותם מלמעלה, (טו) עינים הייתי לעור ורגלים הייתי לפסח, ומוסיף שלא הייתי עושה כמי שמרכיב חגר על גבי סומא שישמשו זא"ז, רק רגלים לפסח הייתי אני לבדי, דהיינו שמתן מעות לכ"א בפ"ע, והמליצה שהיה נותן עצות למי שהוא עור בדבר: (טז) אב אנכי לאביונים, שאין להם מאומה, וריב של איש אשר לא ידעתיו אחקרהו לראות אם הוא צדיק בריבו, וזה.

באור המלות

פעל עמד בא פה על התמדת העמידה, כמו ויעמוד העם על משה מן הבקר ועד הערב: (ט) וכף ישימו לפיהם, וכן ושימו יד על פה (למעלה כ"א ה', לקמן מ' ד'): (י) נגידים. הנגיד הוא יותר מן השר, שמושחין על המלך ומשחהו לנגיד (ש"א ט' ט"ז, י' א' ובכ"מ). לשונם לחכם דבקה (יחזקאל ג' כ"ו, תהלים קל"ז ו') והוא יותר מן שימת יד על פה: (יא) ותאשרני. שם אושר בא תמיד על אושר הנפשי, וזה ההבדל בין מאשר ובין מצליח, ובין מאשר ובין מהלל או משבח: (יב) משוע. הוא הצועק לישועה: (יד) צדק לבשתי וילבשני. אני לובש הצדק והצדק לובש אותי, ר"ל כל הרוצה לעשות צדק ילמד ממני עד שאני הלבוש אל הצדק בי יתראה לבני אדם, ויש הבדל בין לבוש ובין מעיל, שהמעיל הוא מלמעלה על הבגדים כמ"ש ישעיה סי' נ"ט, וכן המשפט נגלה, והצדק הוא פנימי לו לבדו, כלבוש פנימי: (טז) וריב לא ידעתי. שלא ידעתי את

לָאֶבְיוֹנִים וְרִב לֹא־יָדַעְתִּי אֶחְקְרֵהוּ׃ יז וָאֲשַׁבְּרָה מְתַלְּעוֹת עַוָּל
וּמִשִּׁנָּיו אַשְׁלִיךְ טָרֶף׃ יח וָאֹמַר עִם־קִנִּי אֶגְוָע וְכַחוֹל אַרְבֶּה יָמִים׃
יט שָׁרְשִׁי פָתוּחַ אֱלֵי־מָיִם וְטַל יָלִין בִּקְצִירִי׃ כ כְּבוֹדִי חָדָשׁ עִמָּדִי
וְקַשְׁתִּי בְּיָדִי תַחֲלִיף׃ כא לִי־שָׁמְעוּ וְיִחֵלּוּ וְיִדְּמוּ לְמוֹ עֲצָתִי׃
כב אַחֲרֵי דְבָרִי לֹא יִשְׁנוּ וְעָלֵימוֹ תִּטֹּף מִלָּתִי׃ כג וְיִחֲלוּ כַמָּטָר לִי

רש"י

ופיהם

(יח) ואומר עם קני אגוע. בשביל כושר מדתי הייתי אומר בלבי כשאמות יהיה קני וביתי נכון עמי: וכחול ארבה ימים. ע"ף ושמו חול ולא נקנסה עליו מיתה שלא טעם מעץ הדעת ולבסוף אלף שנה מתחדש וחוזר לנערותו: (יט) שרשי פתוח וגו'. כל זה הייתי אומר בלבי שלא ייבש שרשי ולא ימות קצירי כמו ועשה קציר (לעיל י"ד) וכן יונקות ענפים רכים של אילן. ואמרתי. (כ) כבודי חדש, שכבודי יתחדש עמדי תמיד. וקשתי. ואיתני תחליף תמיד לטובה: (כא) לי שמעו ויחלו. השומעים דברי היו מיחלים שיתקיימו, והיו מתקיימות כי מסורת חכמה היה בידי: (כב) תטוף מלתי. לשון נבואה וכן לא תטיף על בית

מצודת ציון

(יז) מתלעות. הוא הפוך מן מלתעות כפירים (שם כ"ח) והם השינים הגסות: (יח) קני. מדורי והוא מושאל מל' קן צפור (דברים כ"ב): (יט) ילין. ענין התמדה כמו תלן עיני (לעיל י"ז): בקצירי. בענפי כמו ועשה קציר (לעיל י"ד): (כא) וידמו. ושתקו כמו וידום אהרן (ויקרא י'): למו עצתי. אל עצתי: (כב) ישנו. מל' שנוי: תטוף. ענין הזלה וזהו מושאל לדבור וכן אל תטיפו יטיפון

מצודת דוד

להושיעם מכף העושקם: ורב וגו'. כאשר לא ידעתי אמיתת דבר הריב הייתי חוקר לדעתה: (יז) ואשברה. שברתי שיני העול אשר יאכל בהם את האביונים והוצאתי את הטרף מבין שניו ר"ל השבתי כוחם והוצאתי הגזלה מתחת ידם: (יח) ואמר. בעבור יושר דרכי אמרתי כאשר אגוע ואמות אהיה עם קני ר"ל לא תחרב ביתי עד כי אמות אף אמרתי אשר ארבה ימים כמספר חול הים והוא מלשון גוזמא: (יט) שרשי פתוח. שרשי יהיה פתוח אל המים ויהי רטוב ומלמעלה והטל יתמיד בענפי ר"ל חשבתי שלא תסור הצלחתי: (כ) כבודי. הכבוד אשר עמדי יתחדש בכל עת: וקשתי. החוזק והתוקף אשר בידי היא תחליף את כבודי כי בעבורה יחליפו לי כל העם בכל פעם כבוד חדש: (כא) לי. שמעו. כ"כ חזקה ידי עליהם עד אשר שמעו לי לכל אמרי וטרם דברי היו מייחלים ומתאוים שאדבר דברי: וידמו. והמה שתקו אל עצתי ולא ערבה להם להשיב אמרים עליה (כב) אחרי דברי. אחר אשר דברתי את דברי לא השתדלו לקחת עוד פעם שנית על דבר ההוא: ועלימו. אמרי פי היה מדובר ביניהם כי יספרום זה לזה על כי מאד יתאהבו אמרי: (כג) ויחלו. היו מייחלים ומקוים לשמוע אמרי כאשר יקוו אנשים למטר השמים ולאחר זמן באיחור רב פתחו פיהם לדבר דבריהם כי המתינו עד אשר אדבר

קשת ומגן

באור המלות

הריב אחקור עליו בחקירות ודרישות עד אדע, ובספ' פרשתי ריב איש לא ידעתי: (יז) מתלעות. הם הטוחנות, והשנים בם יאחז הטרף: (יח) כחול. שם עוף שאמרו חז"ל שהוא לעולם ובכל אלף שנה ישרף בקינו וישוב להיות, וכן מזכירי העמים הקדמונים הזכירו את העוף הזה באופן קרוב לזה:

באור הענין

(יז) **ואשברה מתלעות עול** שבם יאכל את הטרף, **והטרף** הנמצא בין שיניו **אשליכהו משיניו** ואחזירהו לבעלים, והטרף שכבר אכל אשבר מתלעותיו, ר"ל הענשתי אותו על הגזל והעושק: (יח) **ואומר**, עפ"ז אמרתי שהצלחתי תמשך לעולם, בין הצלחת ביתו וקניניו שחשבתי שקני תתקיים כל ימי חיי עד **שאגוע עם קני**, ושחיי יהיו ארוכים כחיי העוף ששמו חול, כי ראיתי שאין שום סבה שיבקע שמש הצלחתי, כי (יט) **שרשי פתוח אלי מים**, אשר לא ייבש ליחותו, ר"ל בריאת גופו היה חזק מאד, **וטל ילין בקצירי** וענפי מלמעלה, ר"ל שלום בניו וב"ב וקניניו. (כ) **כבודי חדש עמדי**, ר"ל שכבודי היה מתחדש תמיד, שאחת שמתחלה היו מכבדים אותי מפני היראה, היה אח"כ מצד האהבה ומצד שראו שאני ראוי לכבוד. עד שכבודי לא היה רק כבוד הסכמיי ע"י העם המכבדים אותי, רק שהיה **עמדי**, מצד עצמי ומעלתי, עד **שקשתי** אשר היה **בידי תחליף**, שלא הוצרכתי עוד לקשת מלחמה, כי כולם שמעו לקולי מצד האהבה ונגד מעלתי: (כא) **לי**, ובאר הסימנים שבם יוכר שלא היה הכנעתם לפניו מפני היראה, רק מפני האהבה ורוממות מעלתו, וזה מצד ארבעה סימנים, א] שהנכנע מפני היראה לא ישתדל שאשר יצוהו ויפקידהו, רק שומע לפקודתו מפני ההכרח לבד, אבל הם **לי שמעו ויחלו** שהיו מקוים לשמוע דברי, **וידמו למו עצתי** שהיו באים עליו ומבקשים עצתו, ב] שהנכנע מפני היראה אם יוכל לשנות את דבריו בסתר ישנה אותם, אבל הם. (כב) **אחרי דברי לא ישנו**, ג] שהנכנע מפני היראה לא יעשה רק הציווי המוכרחת לא שישים לב לאיכות הצווי ונוסחה לשמור מלותיו המוכרחים ומליצותיה המשפיכים את הלב, כי לבו רחוק מן הדבר, אבל הם גם עת **עלימו תטוף מלתי** להגיד להם דברי מוסר וחכמה, אז. (כג) **ויחלו כמטר לי**, כמו שהצמאים שואפים למטר שהוא חייהם, וגם אם הזרתי שנית להוכיחם היו דומים כצמאים אשר **פיהם פערו למלקוש** לקבל בצמאון גם במטר היורד באחרונה: (כד) **אשחק**, ד] שגם בעת **שאשחק אליהם** להראות להם פנים שוחקות.

וּפִיהֶם פָּעֲרוּ לְמַלְקוֹשׁ׃ כד אֶשְׂחַק אֲלֵהֶם לֹא יַאֲמִינוּ וְאוֹר פָּנַי לֹא יַפִּילוּן׃ כה אֶבְחַר דַּרְכָּם וְאֵשֵׁב רֹאשׁ וְאֶשְׁכּוֹן כְּמֶלֶךְ בַּגְּדוּד כַּאֲשֶׁר אֲבֵלִים יְנַחֵם׃

ל א וְעַתָּה ׀ שָׂחֲקוּ עָלַי צְעִירִים מִמֶּנִּי לְיָמִים אֲשֶׁר־מָאַסְתִּי אֲבוֹתָם לָשִׁית עִם־כַּלְבֵי צֹאנִי׃ ב גַּם־כֹּחַ יְדֵיהֶם לָמָּה לִּי עָלֵימוֹ אָבַד כָּלַח׃ ג בְּחֶסֶר וּבְכָפָן גַּלְמוּד הַעֹרְקִים צִיָּה אֶמֶשׁ שׁוֹאָה וּמְשֹׁאָה

רש"י

ישחק (עמוס ז') כלומר כנבואה היה דבר: (כג) למלקוש. לזמן ארוך היו מדברים. כי רוב בעותיהם שתיקה שהיו מאזינים לשמוע דברי: (כד) לא יאמינו. שאני משחק עמהם מפני חשיבותי: ואור פני לא יפילון. היו יראים להתקרב אלי ולהגיס לבם בי: (כה) אבחר דרכם. כל דרכיהם ועצתם אני הייתי בוחר להם שהיו שואלים לי איזה דרך נלך ומה נעשה: ואשב ראש. אם היו מסובים אני הייתי מסב בראש המסובים:

ל (ב) גם כח ידיהם למה (היה) לי. באותן הימים רשעים היו ולא תועלת בהם כי פורענות בא על ידם: עלימו אבד כלח. זקנה: בחסר ובכפן. היו גלמוד ועורקים ציה שמבריחין

מצודת דוד

אני כל דברי תהלה: (כד) אשחק. כאשר הייתי משחק אליהם לא האמינו בעצמם שאני שוחק אליהם כי היה הדבר זר להם לגודל חשיבותי: ואור פני. ואם כי שחקתי אליהם עכ"ז לא היו מגרעין ומחסרין זוהר פני להגיס דעתם עמדי להקל בכבודי להכהות מאור פני: (כה) אבחר. אני הייתי בוחר דרכם אשר ילכו בה וישבתי בראש כולם ושכנתי ביניהם במקום המעולה כאשר ישכון המלך בתוך הגדוד: כאשר אבלים ינחם. הייתי להם כאיש אשר ינחם את האבלים ר"ל כמו שכולם יתנו לב לשמוע דברי המנחם להסיר מעליהם את היגון כן כולם נתנו לב לשמוע אמרי והוזר לראשית אמריו לומר בעבור גודל חזקת היד כאשר הבאה מיושר לכת ומחיבה יתירה הנה חשבתי שהיא תחליף כבודי לתת לי כבוד חדש בכל פעם:

מצודת ציון

(מיכה ב'): (כג) פערו. פתחו כמו פערו עלי בפיהם (לעיל ט"ז): למלקוש. ענין איחור וכן וכרם רשע ילקשו (לעיל כ"ד) וכן יקרא גשם המאוחר מלקוש: (כד) יפילון. ענין גרעון ופחיתות כמו לא נופל אנכי מכם (לעיל י"ב):

ל (א) שחקו. לעגו: צעירים. ענין מיעוט כמו ולא יצערו (ירמיה ל'): (ב) כלח. זקנה כמו תבוא בכלח אלי קבר (לעיל ה'): (ג) ובכפן. ענין רעבון כמו לשוד ולכפן (שם): גלמוד. יחידי כמו הלילה ההוא יהי גלמוד (לעיל ג'): הערקים. הבורחים וכן אנכי בורחת (בראשית ט"ז) ת"א ערקת: אמש. ר"ל חושך כאפלת הלילה כמו ויוכח אמש (שם

ל (א) ועתה. כאומר אבל לא כן היא כי עתה נהפך עוד הדבר כי שחקו עלי אף אנשים צעירים ממני לימים ומבני משפחות אשר מאסתי את אבותם לבוא אותם עם הכלבים שומרי צאני להיות גם הם לשומרים עם הכלבים: (ב) גם כח ידיהם. לא בלבד על שהיו פחותים במעלה מאסתים כי גם בעבור כי אמרתי למה לי כח ידיהם כי הלא מעט הוא ואין בו די להציל הצאן מן הבא לטרפם: עלימו אבד כלח. הזקנה שהיתה בהם היא היתה אבודה כי מה תועלת היתה בהזדקנם הואיל והיו פחותי המעלה והלושי הכח: (ג) בחסר. בסבת חסרון העושר ובסבת הרעב ישבו גלמוד מבלי חברת

באור הענין

לא יאמינו ולא יפילו אור פני, שבכ"ז היו עומדים ביראה כאלו איני שוחק כלל, ואור פני היה מפיל עליהם יראת הרוממות: (כה) אבחר, עד שלא הולכתי כלל להבדל מדרכי העם ומנהגיהם כאשר יעשו השרים כדי להפיל יראתם על העם, רק בחרתי דרכם להתנהג כאחד העם, ובכ"ז אשב ראש תמיד, עד שהייתי דומה מצד אחד כמלך בגדוד המושל ופוקד, ומצד אחר הייתי דומה כאשר אבלים ינחם, שהוא יושב ג"כ בראש לא מצד השררה רק מצד שהוא מטיף דברי מוסר ותנחומין ודברי לקח טוב:

ל (א) ועתה, נהפך הכל מהפך אל הפך, ומתחיל מן הכבוד שהיה לו שעתה נהפך לקלון, שתחת שתחלה ישישים קמו עמדו, עתה שחקו עלי צעירים ממני הם שוחקים עלי על הימים אשר מאסתי את אבותם אף לשיהיו שומרי צאני עם הכלבים: (ב—ג) גם מאסתי כח ידיהם, הגם שהם צעירים ויכולים לעבוד בכח ידיהם, בכ"ז אמרתי למה לי ולא רציתי לקחת אותם לשמור צאני, אחר שעלימו אבד כלח בחסר ובכפן גלמוד, שע"י שהיה להם מחסור וכפן וישבו תמיד גלמוד נפרדים מבני אדם, אבד כלחם וכחם, העורקים ציה שבבו תמיד בציה במקום אמש שואה ומשואה במדבריות השוממות: (ד) הקוטפים, ומאכלים שלהם היה שהיו קוטפים מלוח ותערובת, של עלי שיחים ושרשי רתמים, שהיו מערבים עלים ושרשים פראיים, וזה היה לחמם: (ה) מן גו. כי היו מגורשים מן גו העיר על ידי פחיתות מעשיהם, שעת באו אל העיר היו מריעים

באור המלות

(ב) כלח. להלוחית הכבד וכחו כמו ולא נס ליחה: (ג) העורקים. הסובבים, כמו ועורקי לא ישכבון על מרוצת הדם בהגידין

עליהם

וּמְשֹׁאָה׃ ד הַקֹּטְפִים מַלּוּחַ עֲלֵי־שִׂיחַ וְשֹׁרֶשׁ רְתָמִים לַחְמָם׃ ה מִן־גֵּו יְגֹרָשׁוּ יָרִיעוּ עָלֵימוֹ כַּגַּנָּב׃ ו בַּעֲרוּץ נְחָלִים לִשְׁכֹּן חֹרֵי עָפָר וְכֵפִים׃ ז בֵּין־שִׂיחִים יִנְהָקוּ תַּחַת חָרוּל יְסֻפָּחוּ׃ ח בְּנֵי־נָבָל גַּם־בְּנֵי בְלִי־שֵׁם נִכְּאוּ מִן־הָאָרֶץ׃ ט וְעַתָּה נְגִינָתָם הָיִיתִי וָאֱהִי לָהֶם לְמִלָּה׃ י תִּעֲבוּנִי רָחֲקוּ מֶנִּי וּמִפָּנַי לֹא־חָשְׂכוּ רֹק׃ יא כִּי־

רש"י

יתרי

אותן בימיו מקרב בני אדם לילך בחשך: אמש שואה ומשאה. ברואי"א בלעז: (ד) הקטפים מלוח עלי שיח. בהיותם במדברות היו קוטפים להם מלוחים על אילנות היערים ואוכלים. מלוחים עשב הוא ובלשון ארמי נקרא קקולין ובלשון משנה מלוחים מלו"ש בלעז כאותה ששנינו (קדושין ס"ו) העלו מלוחים על שולחנות של זהב. שיח, אילן. כמו אחד השיחים (בראשית כ"א): (ה) מן גו. מן קרב עיר היו נגרשין: (ו) בערוץ נחלים. יש ארץ מלחה מתבקעת ששם היו שוכבים בחורי העפר וחורי נקיקי הסלעים. וכפים. תרגום של סלעים. (ד"א בערוץ נחלים הוא הנקיק שעושה הנחל סביבותיו): (ז) חרול יספחו. חרול אורטיא"ש בלעז. היו נאספים כמו ונספחו על בית יעקב (ישעיה י"ד): (ח) נכאו, בימי מן הארץ, שהייתי משפילם. לשון נכה רוח: (יא) כי יתרי פתח. יתר קשתי פתח (שאמרתי

מצודת ציון

ל"א): שואה ומשאה. ענין חשך ושממון כמו יום שואה ומשואה (צפניה א') וכפל הדבר לרוב השממון: (ד) הקטפים. ענין תלישה כמו וקטפת מלילות (דברים כ"ג): מלוח. הם עשב מה ובדרז"ל אבותינו היו אוכלין מלוחין וכו' (קידושין ס"ו): עלי שיח. עלי אילן כמו תחת אחד השיחים (בראשית כ"א): רתמים. שם אילן מה כמו תחת רותם אחד (מ"א י"ט): (ה) גו. הוא התרגום של תוך: יריעו. ענין הרמת קול: (ו) בערוץ. ענין שבר וחריץ והוא מלשון לערוץ הארץ (ישעיה ב'): חרי. נקבים כמו חור פתן (שם י"א): וכפים. תרגום של סלע כיפא וכן ובכפים עלו (ירמיה ד'): (ז) ינהקו. הוא מושאל מלעקת הפרא כמ"ש הינהק פרא (לעיל ו'): חרול. מין קוצים וכן ממשק חרול (צפניה ב'): יספחו. יתחברו ויתאספו כמו ספחני נא (ש"א ב'): (ח) נבל. כן יקרא אדם פחות ונבזה: נכאו. נדכאו ונשברו כמו הבגו אך נכאים (ישעיה ט"ז): (יא) יתרי. הוא חבל הקשת כמו כוננו

מצודת דוד

אנשים כי נכלמו לשבת בין האנשים: הערקים. היו נסים לארץ ציה ושממה אמש וכו' מקום שאין אנשים מצוים להסתיר קלונם: (ד) הקטפים. היו תולשים למאכלם עשב מלוח ועלי אילן ושרש רתמים היה להמם ומזונם עם כי הדברים האלה אינם ראוים למזון האדם: (ה) מן גו. מן תוך העיר היו נגרשים והבריות היו מריעים עליהם בקול לאמר גרשו כאשר יריעו על הגנב בעת יגורש: (ו) בערוץ. למען ירוחקו מבני אדם לשכון בחריצי העמקים ובנקבי העפר והסלעים: (ז) בין שיחים. בין האילנות יצעקו וידמו כפראים בעבור הרעב ותחת עלי הקוצים יתקבצו ויתאספו: (ח) בני נבל. והנה בניהם השוחקים עלי אשר יקראו בני נבל גם בני בלי שם על כי לא היה לאביהם שם על פני חוץ הנה מאז נשברו ונדכאו גם המה מן הארץ כי בעבור פחיתת אביהם לא מלאו מי יחננם: (ט) ועתה. והנה עתה יתגדלו עלי ואני להם לנגון כי יענו בדברי המקרים אשר באו עלי ואני אהיה להם למלה כי כל ספורי שיחתם המה בי: (י) תעבוני. מאסו אותי ורחקו עצמם ממני ולא מנעו מלרוק לפני ודבר בזיון הוא לרוק בפני האדם: (יא) כי יתרי פתח. מי שבידו לפתוח פתח יתר קשתי לבל אוכל לירות עוד מעתה ובזה עינה כהי כי הנני מסור בידם ולא אוכל להלחם למולם ור"ל המקום כהים כחי: ורסן. החוזק שהיה לי עליהם להטותם לכל אשר אחפוץ כהאדם האוחז ברסן הסוס להטותו הדרך הנה

באור המלות

סביב סביב: (ד) מלוח. דבר מעורב כמו ממולח טהור קדש, ומזה נקראו מנהיגי האניה מלחים על שמערבים את המים. ועלי, מן עלה זית, עלים של שיחים ושרשים של רתמים שגדלים במדבר: (ו) בערוץ נחלים. מקום שנעשה שם שבר ע"י הנחלים, או בנקיקי הנחלים ובסעיפי הסלעים: (ז) יספחו. יתחברו, וי"א שהם כספיחי החרול כאלו גדלים

קשת ומגן

באור הענין

עליהם כמו על הגנבים, ובני העיר היו צועקים לאמר. (ו—ז) בערוץ נחלים לשכן, שלא יכנסו אל העיר רק ישכנו בבקעות הנחל, בין חורי עפר וכפים, ושינהקו בין שיחים ושכלם יספחו תחת החרולים, כן היו מריעים עליהם, כי ע"י שהיו. (ח) בני נבל גם בני בלי שם, לכן נכאו מן הארץ, ולא הניחום להתחבר עם קיבוץ האנשים: (ט) ועתה נגינתם הייתי, שהם עושים ממני נגינות לשחק עלי, ואהי להם למלה, שעד עתה לא היה מלה בלשונם כי רחקו מב"א, עתה אנכי המלה שלהם: (יא) כי יתרי, וקשרי שאני אסור בהם ביסורים, פתח וחקק עלי בחוזק, אבל הרסן שהיה עליהם מפני, מה שהם היו קשורים ברסן מפני יראתי, שלחו עתה, באופן תחת שתחלה הייתי חפשי והם אסורים ברסן, נהיה עתה בהפך: (יב) על ימין, בענין שעתה יעמדו על ימיני פרחח ונערים מגורשים, אשר עד עתה רגלי שלחו אותם מן הישוב, ויסלו עלי ארחות אידם כאורחת של האיד שהיה להם שהיו מגורשים ומתועבים לבני אדם סללו עלי עתו ממני מסילה כנוסה ע"י, שעתה אני מרוחק מבני אדם כמותם: (יג) נתסו, גם אלה אשר להותי יועילו, היינו חמרי

יִתְרוֹ פִּתַּח וַיְעַנֵּנִי וְרֶסֶן מִפָּנַי שִׁלֵּחוּ׃ יב עַל־יָמִין פִּרְחַח יָקוּמוּ רַגְלַי שִׁלֵּחוּ וַיָּסֹלּוּ עָלַי אָרְחוֹת אֵידָם׃ יג נָתְסוּ נְתִיבָתִי לְהַוָּתִי יֹעִילוּ לֹא עֹזֵר לָמוֹ׃ יד כְּפֶרֶץ רָחָב יֶאֱתָיוּ תַּחַת שֹׁאָה הִתְגַּלְגָּלוּ׃ טו הָהְפַּךְ עָלַי בַּלָּהוֹת תִּרְדֹּף כָּרוּחַ נְדִבָתִי וּכְעָב עָבְרָה יְשֻׁעָתִי׃ טז וְעַתָּה עָלַי תִּשְׁתַּפֵּךְ נַפְשִׁי יֹאחֲזוּנִי יְמֵי־עֹנִי׃ יז לַיְלָה עֲצָמַי נִקַּר

יתרי ק׳ להותי ק׳ רש״י מעלי

למעלה וקשתי תחליף) כלומר כחי התיש מי שבידו לענות: ורסן מפני שלחו. רסני שהיו מרוסנים בו שלחוהו מפני כי אינם יראים מעתה ממני: (יב) על ימי. על ימיני עומדים פרחים קטנים כאשר הדיוטים שאיני חשוב בעיניהם להכנע מפני: רגלי שלחו. את המקום צר להם דוחקים אותי הלאה: ויסלו עלי ארחות אידם. כל דרך נכונה שיש להם לעשות עושים מסילתן לפני ואצלי ולא ייראו: (יג) נתסו נתיבתי. הטובה ואין חוששין לה. נתסו כמו נתצו וסמ״ך מתחלפת בצד״י: להותי יועילו. להקניטני מוסיפין: (יד) כפרץ רחב. שנגדר שהכל באים ועוברים שם. כן יאתיו יחד עלי להכלימני: תחת שאה התגלגלו. כלומר מתגלגלים ובאין בשער עד שמגיעין אצלי להקניטני כדי שלא אשמע מהם: (טו) ההפך עלי. נהפך עלי: בלהות. שדים: תרדוף כרוח. רעה את נדיבתי, רוח נדיבה שהיה שורה עלי מתחלה: (טז) ועתה. על הצרה הזאת תשתפך נפשי כאדם שמתפעם רוחו. כי יאחזוני וכופין אותי להשתפך נפשי: ימי עוני. שאני בהם: (יז) נקר. כמו העיני האנשים ההם תנקר (במדבר

מצודת דוד

עתה שלחו וגרשו מפני את הרסן ר״ל פרקו העול ויצאו מתחת ידי: (יב) על ימין. ערבה לב הנערים לגשת לעמוד על ימיני וכאשר צר להם המקום שלחו וגרשו רגלי לדחפם להלאה והוא דרך בזיון: ויסלו. הדרכים אשר ילכו בהם לצער ולשבר אותי עשו אותם עלי מסילה ודרך כבושה לרוב התמדתם ללכת בהם: (יג) נתסו. הנתיב אשר אני אלך בה נתצו והרסו ר״ל מונעים אותי לעשות חפצי: להותי יועילו. המה מועילים להגביר הותי ושברי עם כי אין להם בזה עזר ותועלת מה עכ״ז יעשוהו משנאתם אותי: (יד) כפרץ רחב. כמו פרצה רחבה אשר יבוא בה המים בשטף רב כן יתאספו רבים יחד לבוא אלי לצערני ובמקום השק יקיפו ויסבבו לבא אלי בלא ארגים בהם להשמט מהם עד לא יבואו: (טו) ההפך עלי. קבוצות בהלות הפכה עצמה לבוא אלי ותרדוף נפשי כרוח הרודף מוץ הרים והישועה הרגילה לבוא עלי מאז הנה עתה עברה מהר כעב הזה הממהר לעבור ממקומו: (טז) ועתה. הואיל ועברה הישועה תשתפך נפשי אשר עלי ורוצה לצאת כי ימי העוני יאחזו אותי ואין הישועה באה להוציאני מידם: (יז) לילה. בלילה תכבד חליי עד כי נקר ונשבר עצמי מעלי

מצודת ציון

אלם על יהר (תהלים י״א): פתח. ענין ההתרה כמו פתחת למוסרי (שם קט״ז): ורסן. הוא הנותן בפי הסוס להטותו בו אל הדרך כמו במתג ורסן (שם ל״ב): (יב) פרחח. ענינו מי שהתחיל לצמוח ולהפריח שער זקנו ובדרז״ל פרחי כהונה (מדות פ״א) ונכפל הלמ״ד הפעל כמו ביום סגריר (משלי כ״ז): (יג) נתסו. כמו נתצו בצד״י כי זסשר״ץ מתחלף והוא ענין שבירה: להותי. לשברי כמו יעוז בהותו (תהלים נ״ב): יועילו. מלשון תועלת: (יד) יאתיו. יבואו כמו אתא בקר (ישעיה כ״א): (טו) נדיבתי. כן תקרא הנפש על כי היא בעלת הנדיבות וכן נאמר ורוח נדיבה תסמכני (תהלים נ״א): (טז) עוני. מלשון עוני ויסורין: (יז) נקר. ענין נקיבה.

קשת ומגן

באור הענין

שחשבתי שהם יהיו לי לתועלת נגד הזדים, והם יעזרו לי בצרה, הם בעצמם **נתצו את נתיבתי הטובה** דהיינו מה שהרשיעו אותו והכירו ממנו צדקתו וכבודו **ולא עזר למו** לא נמצא להם עוזר אותי, כי נהפכו לי לאויבים: (יד) **כפרץ**, הם **באו** **עלי כפרץ** מים בבוא המים הנופלים ברחבה מן הבקעת העננים (וואלקען ברוך), ובבוא **שואת** הענן ותחתו **התגלגלו** מן הענן עם פרצת המים לשטפי והיא מליצה על שטף דבריהם הרעים אשר היו כענן לכסות שמשו, ויעברו על ראשו המים הזדונים:

באור המלות

עם ההרוצים: (יא) יתרי, כמו בשבט יתרים לחים, ופתח כמו פתוחי חותם שנחקק בחבר: (יב) פרחח. כמו פרח ואפרוח, ר״ל קטנים, או כמו פרוח תפרח הצרעת, מצורעים, ונכפלה למ״ד הפעל כמו סגריר עבטיט. רגלי שלחו, יל״פ שדוחקים את רגלי בשלח וחרב: (יג) להותי יועילו. יל״פ ג״כ שהם רק מועילים להותי ושברי לא לעצמם, שדבר זה אינו עוזר למו, ואין להם מזה תועלת רק להועיל אל הוותי ולהרבות את שברי: (יד) כפרץ. כמו פרץ ה׳ את אויבי כפרץ מים. בואה, השכת העננים: (טו) נדיבתי. כמו ורוח נדיבה תסמכני, והרוח נדיבה תרדוף כרוח את ישועתי, והוא כעב עברה מפני הרוח. והמליצה שרוחי בעצמי מתיאש מן הישועה ורוצה במות: (יז) נקר. כמו יקרוהו עורבי נחל.

(טו) **ההפך עלי בלהות**, תחת שהמליץ ביאת הצרה כביאת העב השופך מים, שהעב בא ונשא ע״י הרוח שמביא העננים, לענין ההרחקת הצרה והישועה היה ההפך, שהרוח נושא את העב אלי **ירדף את נדיבתי** ושמחתי לצד האחר להרחיקה מעלי, ותחת עב הצרה שעומד על ראשי, תדמה **ישועתי** **כעב עברה** שאין גשמי ישועות ורוח נדיבה: (טז—יז) **ועתה עלי תשתפך נפשי** כשפיכת המים מן העבים, **יאחזוני** ימלין **שהימים יאחזו אותו, והלילה מנקר את עצמותיו**, כמשל שאדם אחד אוחז והשני מנקרו, שהיום אוחז בו בכל אבריו והלילה מייסרני ביסורים, (והנמשל שאם היה תמיד לילה

מֵעָלָי וְעֹרְקַי לֹא יִשְׁכָּבוּן׃ יח בְּרָב־כֹּחַ יִתְחַפֵּשׂ לְבוּשִׁי כְּפִי כֻתָּנְתִּי יַאַזְרֵנִי׃ יט הֹרָנִי לַחֹמֶר וָאֶתְמַשֵּׁל כֶּעָפָר וָאֵפֶר׃ כ אֲשַׁוַּע אֵלֶיךָ וְלֹא תַעֲנֵנִי עָמַדְתִּי וַתִּתְבֹּנֶן בִּי׃ כא תֵּהָפֵךְ לְאַכְזָר לִי בְּעֹצֶם יָדְךָ תִשְׂטְמֵנִי׃ כב תִּשָּׂאֵנִי אֶל־רוּחַ תַּרְכִּיבֵנִי וּתְמֹגְגֵנִי תְּשֻׁוָּה׃ כג כִּי־יָדַעְתִּי מָוֶת תְּשִׁיבֵנִי וּבֵית מוֹעֵד לְכָל־חָי׃ כד אַךְ לֹא־בְעִי יִשְׁלַח יָד

תשיה קרי

רש"י

(יז) פוריי"ד בלעז. התולעים מנקרין בשרי מעל עצמי: וערקי. גידי אין להם מנוחה. גיד בלשון ערבי עורק. כך פירש דונש. לשון אחר עורקי רודפי המבריחין אותי: (יח) יתחפש לבושי. משתנה לבושי גלד אחר גלד. כשאדם פושט את בגדיו ולובש בגדים אחרים משונים מראשונים קורא אותה בגדי חופש. כמו (מלכים א' כ"ב) התחפש ובוא במלחמה ומתורגם אשני: כפי כתנתי יאזרני. שאוזר ומעניק צוארי. כן יאזרני אותי נגוע כל סביבי: (יט) הרני לחמר. הורני ולמדני השחין הזה לישב בחומר כמו שאמרנו למעלה. (ב) והוא יושב בתוך האפר. ד"א הורני לחומר פי' השליכני לשון ירה בים (שמות ט"ו): ואתמשל. נדמיתי, ובמדרש רבי תנחומא אמר רבי ברכיה הרס את המקרא אני נמשלתי לאברהם בצדקתי שקרא עצמו עפר ואפר (בראשית י"ח) והוא דנני כרשעי דור הפלגה שמרדו בו בבנין המגדל שכתוב בהם והחמר היה להם לחמר (שם): (כ) עמדתי. לראות ולשתוק ולהבין. כמו ובשתו עמדו כל העם ולא ענו עוד (נחמיה ח'): ותתבונן בי. מחשב עלי לשנות את נגעי: (כב) תשאני אל רוח. שדים: תרכיבני ותמוגגני תושיה. חלשות ותשות כח היה ממוגגני. ותמוגגני תושיה. לשון נקבה ועל תושיה עומד ואין תי"ו זו כתי"ו של תשאני: (כג) כי ידעתי. כי יודע הייתי אשר למות תשיבני. מקום שהוא מועד לכל חי בקבר: (כד) אך לא בעי. ובהשחתה היה רגיל השופט לשלוח יד, כמו לעיי השדה: אם

מצודת ציון

גבירה כמו יקרוה עורבי נחל (משלי ל'): ועורקי. כן יקראו הגידים בלשון ערבי: (יח) יתחפש. ענין חליפות והשתנות הכסות באחרת כמו התחפש ובוא במלחמה (מ"א כ"ב): כפי. כשעור כמו איש כפי אכלו (שמות ט"ז): יאזרני. יחגור אותי כמו אזור מתניו (ישעיה י"א): (יט) הרני. השליך אותי כמו ירה בים (שמות ט"ו): (כ) עמדתי. ענין שתיקה כמו עמדו לא ענו עוד (לקמן ל"ב): (כא) תשטמני. ענין נטירת השנאה כמו לו ישטמנו (בראשית נ'): (כב) ותמוגגני. מלשון המגה והמסה: (כג) מועד. מיועד ומזומן: (כד) בעי. בקבר

מצודת דוד

ואף גידי לא ישכבון ר"ל אף בעת משכב השינה לא ינוחו מתנועתם כי דופקים והולכים בעבור חום הנכרי אשר בהם מרוב החלי: (יח) ברב כח. בעבור רוב כח החלי ישתנה לבושי בכל עת כי מסבת לכלוך הזיעה והליחה המעופשת הזולה מהשחין יתטנף המלבוש ובע"כ יחליפנה באחרת: כפי כתנתי. כשעור כתנתי המסבבת כל גופי מסביב כן יאזרני החלי בכל סביבי: (יט) הרני לחומר. החלי הזה השליך אותי אל הטיט לשכן בה חום השחין ואני נמשל ודומה כעפר ואפר להיות מושלך ארצה כמוהם: (כ) אשוע. הן אם אצעק אליך ולא תענה לי או אם עמדתי ושתקתי ולא תתבונן בי להציל אותי מן הרעה ומלת לא משמשת בשנים וכאלו אמר ולא התבונן בי או ר"ל תתבונן בי להחליף נגעי כמלכות: (כא) תהפך. הלא אתה רחום ותהפך להיות עלי לאכזר: בעצם. בחוזק ידך תראה בי נטירת איבה: (כב) תשאני. הנשאת אותי מלמעלה אל מקום אשר יבלע שם חוזק הרוח ובמה הרכבתני ביניעי הבעות חזקות ובזה תמוגג אותי בתשות כח והוא נמשל על פאתי היסורים: (כג) כי ידעתי. אשר לפי גודל התשות ידעתי שהיא מהר תשיבני אל המות ולבוא אל הקבר מקום מיועד לכל חי: (כד) אך לא בעי. הן נחמתי כי לא ישלח מכת יד בקבר אשר בהביון הקבר תהיה ישועה

קשת ומגן

באור המלות

ועורקי. גידים הדופקים: (יח) יתחפש. הם השתנות המלבוש, כמו התחפש ובא במלחמה: (יט) הורני. מענין השלכה: (כב) תרכיבני. כמו והנה רכב אש ויעל אליהו בסערה השמים, המולפה, וכן בכל תושיה יתגלע לפירושי תשות כח: (כג) תשיבני. נסתר לנקבה, ומוסב על התושיה:

באור הענין

היה מת ע"י יסוריו, אבל היום נותן לו כח חדש ואומץ בל ימות כדי שיהיה מוכן ליסורי הגולה, **ועורקי** הם הגידים שהדם סובב בהם **לא ישכבון** וינוחו כי מפני הקדחת הדם סובב במרוצה רבה: (יח) **ברב**, ר"ל **לבושי אשר יאזרני** סביב **כפי כתנתי**, דהיינו העפר ואפר שהוא לבושו עתה, שגופו לבוש בעפר ואפר, והוא אוזר את גופו כפי כתנתו, שהוא דבוק בגופו כמו הכתונת, לבושי זה **יתחפש** וישתנה תמיד **ברב כח**, שפעם יהיה לבושו עפר ופעם יהיה לבושו אפר, ומפרש מה הוא הלבוש, כי. (יט) **הורני**, שה' השליך אותי **לחמר**, באשר יושב על חומר האדמה, ועי"כ **אתמשל** פעמים **לעפר** ופעמים **לאפר**, והוא לבושי וכסות גופי שמשתנה ומתחפש בכל פעם: (כ—כא) **אשוע אליך תהפך לאכזר לי**, ר"ל אני אשוע לישועה והצלתי הוא שתהפך לאכזר לי ותמיתני, למען אפטר מן היסורים **ולא תענני**, למלאת שאלתי, רק תהפך בשעמדתי **תתבונן בי**, ותשגיח עלי שלא אמות, כדי שיארכו ימי יסורי, ובאם אשוע אליך שתהפך לאכזר לי ושתשטמני בעוצם ידך נגדי, (כב) **שתשאני אל רוח**, שיתפרדו חלקי גופי והנפש מן הגוף אל הרוח שגם תרכיבני לעלות ברכב וכוסי רוח הסערה, **ותמוגגני**

כד אך לא בעי ישלח יד אם בפידו להן שוע: כה אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון: כו כי טוב קויתי ויבא רע ואיחלה לאור ויבא אפל: כז מעי רתחו ולא דמו קדמני ימי עני: כח קדר הלכתי בלא חמה קמתי בקהל אשוע: כט אח הייתי לתנים ורע לבנות יענה: ל עורי שחר מעלי ועצמי חרה מני חרב: לא ויהי לאבל

רש״י

כנרי

בפידו. אם היה שולח פיד. שהוא שבר על בריותיו: להן שוע. היה משעשען תנחומין במקלת, וכן פירשו רבותינו אין הקב״ה מכה אומה ומושיבה לדו. אלא מביא פיד לזו ומשעשע בחברתה שלקתה כבר ומתה ומת בה. הביא פיד לאשור ושעשע במצרים שנאמר התיטבי מנוא אמון (נחום ג׳) הביא פיד למצרים ושעשע באשור שנאמר הנה אשור בלבנון (יחזקאל ל״א), ועוד יפתר להן שוע תפלה ותחינה מועלת בהם: (כה) אם לא בכיתי לקשה יום. יודע ומכיר אם לא הייתי רחמני ובוכה על עניים קשי יום ועגמה נפשי לאביונים כי על כל אלה באתני זאת: (כו) כי טוב קויתי וגו׳. כלומר כי הגמול הזה ראוי לי: (כז) ולא דמו. אין יכולים לידום ולהחריש: (כח) בלא חמה. לא שזפתני השמש והנני קודר: (כט) תנים ובנות יענה. עסוקים בבכי כל ימיהם: (ל) חרה. לשון דבר הנחרה ומתייבש מפני חום האש. כמו נחר מפוח (ירמיה ו׳) ותוכו נחר (יחזקאל ט״ו):

מצודת דוד

להיסורין כי אז ילכו לפס אבל לא אקוה עוד לחזור לקדמותי: (כה) אם לא בכיתי. כאלו לא בכיתי בעבור צרות מי שיומו קשה עליו בים לו קושי המזל כאלו לא עגמה נפשי בעבור עוני האביון להיות מיצר בצרתו: (כו) כי טוב קויתי. כי בא עלי עונש מר אשר קויתי לטוב ויבוא רע וכו׳ כאלו היה בידי עון זה: (כז) מעי רותחו. הלא מעי רתחו כי המנו מעי לו לחמול עליו ולא שתקו מן הרתיחה ועכ״ז קדמוני ימי עוני: (כח) קדר וגו׳. ר״ל כמו הנשחר מעצמו ולא שזפתו השמש באז הולך הוא בשחרותו כי לא תלך השחרות בעמדו בצל כדרך השחרות הבאה מן השמש כן לא אקוה שילכו היסורים ממני כי באו עלי בלא עון ופשע לאחשב שימרקו העון וילכו להם ולכן קמתי בקהל רב ואצעק הואיל וכן כך ובין כך לא ילכו היסורים: (כט) אח הייתי. אני דומה לתנים ובנות יענה כי המה ישועו ויצעקו תמיד מבלי הפסק וכ״כ גם אני: (ל) עורי שחר מעלי. נשחר עורי אשר ממעל ועצמי נתייבש מן החום החלי: (לא) ויהי

מצודת ציון

הענוי כתל ודגור והוא מלשון לעיי השדה (מיכה א׳): בפידו. ענין שבר כמו ופיד שניהם (משלי כ״ד): שוע. מל׳ ישועה ונפלה היו״ד וכאשר יאמר בול הרים (לקמן מ׳) מן יבול: (כה) עגמה. דאגה ובדרז״ל עגמת נפש (מגילה כ״ח): (כו) ואיחלה. מלשון תוחלת: (כז) רותחו. נתחממו כמו רתח רתחים (יחזקאל כ״ד) והוא מענין חמלה וכאשר יאמר נכמרו רחמיו (בראשית מ״ג) אבל גם הוא ענין חמום כמו כתנור נכמרו (איכה ה׳): דמו. שתקו כמו וידמו למו עצתי (לעיל כ״ט): קדמוני. באו לפני וכן נדוע קדמוני ברכים (לעיל ג׳): (כח) קדר. ענין שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ג׳): (כט) לתנים. מין נחש: ורע. וחבר: לבנות יענה. מין עוף: (ל) חרה. ענין יובש כמו נחר מפוח (ירמיה ו׳):

באור הענין

תושיה, שע״י החולשה יתמוגג וימס גופי ויתפרדו חלקי הרכבתי אל יסודותיו: (כג) כי, אחר שידעתי בסתוסיה והחולשה מות תשיבני, שבסוף יהיה שעל ידי החולשה אשוב אל המית, אשר הוא בית מועד לכל חי, שכולם מזומנים למות: (כד) אך, ר״ל רק לא בקבר ישלח המית עוד את ידו, שאחר שנקבר האדם אז הוא בטוח מיד המות ומכותיו, שאחרי שמת ונקבר לא ימות עוד שנית. אם בפידו להן שוע, אם בא ישועה (לכל חי) ע״י פיד המות ושברו, מי שנשבר ע״י פיד המות ועי״כ נושע מן החיים המרים למציא מנוחה בעי הקבר, אך אז הם בטוחים מיד המות ומכתו, אבל כ״ז שהם חיים בהכרח שיגם יד המות: (כה—כו) אם, הואל וכי לא בכיתי לקשה יום, וכי לא עגמה נפשי אל האביון הכי לא השתתפתי בצרתם, הבר לכן נענשתי בזה שקויתי טוב ויבא רע, הלא הייתי מצטער תמיד עם רועי המזל והעניים, ולמה הגיעני הצרה הזאת: מעי רתחו, כ״י הקדחת הפנימי ואם החולי הבוער בקרבי בלי הפסק, וגם קדמוני ימי עני בהיום מכהון בוער ג״כ כתנור מרוב העוני והצרה: (כח) קדר, עד שהלכתי קודר בלא חמה, שאני שחור מן הצרות לא משזפתני השמש, ועם אשר קמתי ואשוע בקהל רב, אז. (כט) אח הייתי לתנים, נדמה בעיניהם כאלו אני הנים ובנות יענה שמטבע לקונן ולצעוק תמיד, ואין איש מביט גם לרחם על שועתי: (ל) עורי, דלתות הכהונים מקבליט, אח הייתי לתנים, שהתנים מקונן וגם עורו שחור, וכן עורי שחר מעלי כעור התנים, ורע לבנות יענה, שהם מקוננים

קשת ומגן

באור המלות

(כד) בעי, בקבר, כמו עיי השדה. בפידו, מענין שבר. שוע, תשועה, כי נחי פ״י ונחי ע״ו משתתפים: (כו) קויתי ואיחלה. המקוה מקוה על דבר בלתי ברור, והמיחל ממתין על דבר ברור שיבא, וע״ז מוסיף ואיחלה לאור, כי ביאת האור הוא דבר ברור, וכמ״ש ישעיה (נ״ח ה׳): (כז) רתחו. כמו רתח רתחים. ולא דמו, מענין שתיקה או הפסק, כמו עיני נגרה ולא תדמה: (כח) קדר. תבן ושחרות:

ושוקנים

כִּנֹּרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בֹּכִים׃

לא א בְּרִית כָּרַתִּי לְעֵינָי וּמָה אֶתְבּוֹנֵן עַל־בְּתוּלָה׃ ב וּמֶה ׀ חֵלֶק אֱלוֹהַּ מִמָּעַל וְנַחֲלַת שַׁדַּי מִמְּרֹמִים׃ ג הֲלֹא־אֵיד לְעַוָּל וְנֵכֶר לְפֹעֲלֵי אָוֶן׃ ד הֲלֹא־הוּא יִרְאֶה דְרָכָי וְכָל־צְעָדַי יִסְפּוֹר׃ ה אִם־הָלַכְתִּי עִם־שָׁוְא וַתַּחַשׁ עַל־מִרְמָה רַגְלִי׃ ו יִשְׁקְלֵנִי בְמֹאזְנֵי־צֶדֶק וְיֵדַע אֱלוֹהַּ תֻּמָּתִי׃ ז אִם תִּטֶּה אַשֻּׁרִי מִנִּי הַדָּרֶךְ וְאַחַר עֵינַי הָלַךְ לִבִּי

רש"י

עמ"ש

לא (א) **ברית** כרתי לעיני. שלא להסתכל באשת איש: ומה אתבונן על בתולה. מה לי להתבונן בה, כך היתה חסידותי שלא לתת עין אפילו בפנויה שמא לאחר ימים תנשא ונמצאתי כרוך אחריה. כך מפורש באבות דר' נתן: (ב) ומה חלק וגו'. שנמלני כך: הלא איד לעול. לו ראוי ולא לי: ונכר. דוגמת אל תרא ביום אחיך ביום נכרו (עובדיה א'): (ד) וכל צעדי יספור. ורואה אם הלכתי עם שוא: (ה) ותחש. ותמהר כמו אחישה (ישעיה מ') כי גז חיש (תהלים צ'): (ז) מאום. הוא מום דבר שמץ. ואל"ף זו כתיב ולא קרי במסורת הגדולה. והיא מגזרת לא תאספון. אם זו עשיתי הייתי ראוי

מצודת ציון

עגב. ענין תמימות כמו ביום אכלני תורב (בראשית ל"א): (לא) כנרי ועוגבי. שמות כלי נגון:

לא (א) אתבונן. ענין הסתכלות יתירה וכן ואתבונן אליו בבקר (מ"א ג'): (ד) צעדי. פסיעותי: (ה) ותחש. תמהר כמו חשתי ולא התמהמהתי (תהלים קי"ט): (ו) ישקלני. מלשון משקל: במאזני. בכף המאזנים: (ז) אשורי. רגלי

מצודת דוד

לאבל כנורי. מה שהורגלתי מאז לשמוע קול כנור ועוגב נהפך עתה לעסוק באבל וקול בוכים:

לא (א) ברית כרתי וגו'. כלומר מדוע קראני כל אלה הלא כרתי ברית לעיני לבל יסתכלו בדבר האסור ומה היה הזמן אשר אתבונן על בתולה הלא לא הסתכלתי בה כ"א זמן מועט בעת אחשב אולי אשאנה אני או בני אבל לא הרבתי להתבונן בה יותר מביעור הכרה: (ב) ומה חלק. קובל ומתרעם לומר ראו נא מהו החלק הניתן לי מן אלוה ממעל לתשלום גמול מעשי: ונחלת וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ג) הלא איד לעול. הלא לאיש עול ראוי איד: ונכר. ר"ל איד זר ונכרי אשר לא נהייתה מעולם ראוי הוא לפועלי און ולא על איש כמוני: (ד) הלא הוא. אמר כן לדעת רעיו לומר אם מעגיח הוא כדבריכם הלא רואה הוא דרכי וכו': (ה) אם הלכתי. מוסב למקרא שלפניו לומר הלא יראה אם הלכתי עם אנשי שוא להדמות להם ואם רגלי מהרו ללכת על דרך מרמה: (ו) ישקלני. מי יתן אשר ישקלני במאזני צדק לשום זכיותי לעומת עונותי אז ידע אלוה תומתי כי הזכיות יכריעו: (ז) אם תטה. אם נטתה רגלי מן הדרך הראוי והנכון ואם לבי הלך אחרי מראות עיני ואם בכפי נדבק מום ממומי העבירה:

באור המלות

(ב) חלק אלוה, ונחלת שדי. הנחלה היא המגיע בירושה והוא על מיתת בניו כי נחלו עונות אביהם (ע"ל כ' כ"ט, כ"ז י"ג), ועז"א שהוא נכר גם לפועלי און, והחלק הוא חלקי שהם יסורי גופו, ועז"א שהוא איד לעול ופועל און הוא יותר מעול, שמציין הפעולה כמעשה (כנ"ל י"א י"ד): (ג) שוא. דבר שאין בו ממש וזה על ההליכה הבגיונית, ומרמה נופל על הפעולה במרמה שהוא פועל צדק והוא רשע באמת: (ה) ותחש. מענין ומי יחוש,

קשת ומגן — באור הענין

ובוכים במדברות החמים כן **עצמי חרה מני חורב**: (לא) **ויהי לאבל כנורי**, וגם דמיתי כתנים ובנות יענה במה שהיה לאבל כנורי כמוהם:

לא (א) **ברית**, עתה מתחיל לחשוב כי לא חטא שום חטא שבעבורו היה ראוי לכל הרעה הזאת, ונגד מ"ש שהיה לאבל כנורו, שהיה דרכו לנגן על הכנור בעת שנכנסה כלה לחופה לשמח חתן וכלה, ועתה היה לאבל על מות בניו, בל תאמר שבא לו העונש מפני שהפא בעת הנגון והמד את הכלה, ע"ז משיב הלא **ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה**, שמה שהתבוננתי עליה להסתכל בה, היה רק לשמח חתן וכלה כמ"ש כל הנהנה מסעודת חתן והינו משמחו וכו', לא להזור אחרי העין: (ב) **ומה החלק** שנתן לי בעבור זה **אלוה ממעל**, הזה שכרי, ומה **הנחלה שהנחיל לי שדי במרומים** במות בני וכריתת בני ביתי: (ג) **הלא איד** הזה שבא לי היה ראוי **לעול** לא לי, ומוסיף שאיד הזה יהיה **נכר גם לפועלי און**, שגם לפועלי און אין ראוי שיומתו בנים על אבות והוא דבר נכרי וזר: (ד) **הלא**, ור"ל ואם אתם הושבים שחטאתי מפני שהיכנס יודעים תעלומות, אבל **הלא ה' הוא יראה דרכי** שהוא דרכי הנפש, **וגם יספור כל צעדי** שהם **המעשים** שעשיתי בפועל, והוא יודע, בין מצד דרכי הנפש. (ה) **אם הלכתי עם שוא** כדברים שאין בהם ממש, וגם מצד הצעדים והפעולות, **אם תחש על מרמה רגלי**, שכל המע"ש שעשיתי היה באמת לא בחונף וברמיה: (ו) **ישקלני**, הלא פלס ומאזני משפט לה' והוא ישקול מעשי **במאזני צדק** ואז **ידע תומתי**: (ז) **אם**, עתה מתחיל לקבוב גז"ד על עצמו, אם ר"ל אם האמת הוא כמ"ש ריעי, אם **אשורי נטו מדרך** הישר **ואם לבי הלך אחר עיני** לחור אחרי העינים לחמוד ועי"כ **בכפי דבק מאום**, אז אני גוזל דיני על עצמי, כי. **אזרעה ואחר יאכל** שהוא

לִבִּי וּבְכַפַּי דָּבַק מְאוּם׃ ח אֶזְרְעָה וְאַחֵר יֹאכֵל וְצֶאֱצָאַי יְשֹׁרָשׁוּ׃ ט אִם־נִפְתָּה לִבִּי עַל־אִשָּׁה וְעַל־פֶּתַח רֵעִי אָרָבְתִּי׃ י תִּטְחַן לְאַחֵר אִשְׁתִּי וְעָלֶיהָ יִכְרְעוּן אֲחֵרִין׃ יא כִּי־הוּא זִמָּה וְהוּא עָוֺן פְּלִילִים׃ יב כִּי אֵשׁ הִיא עַד־אֲבַדּוֹן תֹּאכֵל וּבְכָל־תְּבוּאָתִי תְשָׁרֵשׁ׃ יג אִם־אֶמְאַס מִשְׁפַּט עַבְדִּי וַאֲמָתִי בְּרִבָם עִמָּדִי׃ יד וּמָה אֶעֱשֶׂה כִּי־יָקוּם אֵל וְכִי־יִפְקֹד מָה אֲשִׁיבֶנּוּ׃ טו הֲלֹא־בַבֶּטֶן עֹשֵׂנִי עָשָׂהוּ וַיְכֻנֶנּוּ בָּרֶחֶם אֶחָד׃ טז אִם־אֶמְנַע מֵחֵפֶץ דַּלִּים וְעֵינֵי אַלְמָנָה

היא ק' והיא ק' אכלה

רש"י

תבא עלי קללה זו: (ח) אזרעה ואחר יאכל. וצאצאי ישרשו. יעקרו השרשים: (ט) ועל פתח רעי ארבתי. לאשתו. ישיב לי גמולי: (י) תטחן לאחר אשתי. רבותינו פירשוהו. עון תשמיש כמו ויהי טוחן בבית האסורים (שופטים ז): (יא) כי היא זמה. ויראה הייתי אם עשיתי שהוא עון פלילי עון שמשפט יסורין ראויין לבא על ידו: (יב) ובכל תבואתי תשרש. האש הזאת לכן נמנעתי מעשות, כשהוא מדבר בלשון עיקור אומר תשרש. ובלשון שרש אומר תשריש, וכן ישורשו לשון עיקור. ישרשו לשון שרש: (יד) ומה אעשה וגו'. זאת נתתי אל לבי וכי יפקוד את דרכי מה אשיבנו: (טו) ויכוננו ברחם. אני בבטן אמי והוא בבטן

מצודת דוד

(ח) אזרעה. אז ישיב הגמול אשר אזרע אני את שדי ואחר יאכל תבואתי: וצאצאי. או הצמחים היוצאים יעקרו עם השורש: (ט) אם נפתה. אם היה לבי נפתה מן היצה"ר על אשה ואם ארבתי על פתח רעי לחזור אחר אשת אשתו לזנות עמה: (י) תטחן. ישיב הגמול שבעבור גודל עוני שתטחן אשתי תבואה ברחיים של יד לצורך אחר להחיות נפשה ויהיה זה סבה אשר יכרעון עליה אחרים זולתי כי בהיותה רדופה אחר פרנסתה ימצאו לה מאנסים ומפתים לזנות: (יא) כי היא זמה. כי מחשבת הזנות היא מחשבה רעה והוא עון הראוי להשפט עליו: (יב) כי אש היא. מחשבת הזנות דומה היא לאש ההולכת ושורפת עד אשר תאבד הכל כן מחשבת הזנות תבער כאש ולא תשקוט עד יבלע מעשהו וכ"כ ראוי להיות הגמול שהעון עצמו תאבד הכל ולא תשקוט עד תשרש בכל תבואתי לעקור הכל עם השורש: (יג) אם אמאס. האם מאסתי משפט עבדי ואמתי בעת היה להם ריב ודין עמדי וכי לא קרבתי אותם למשפט אף כי ידי מבלה עליהם: (יד) ומה אעשה. כי אמרתי אם אין בהם כח לעמוד נגדי אבל מה אעשה כאשר יקום האל לנגדי וכאשר יפקוד עלי העון הזה מה אשיב לו: (טו) הלא בבטן. וכי הוא נופל וגרוע ממני הלא מי שעשה אותי בבטן אמי ואת כולנו הכין ברחם אחד היא רחם הוה אשר היתה אם כל חי וא"כ אנשים אחים אנחנו: (טז) אם

מצודת ציון

שאני פושע בם כמו תמוך אשורי (שם י"ז): מאום. כמו מום או הוא מלשון מאומה ור"ל דבר מה מגון: (ח) ישורשו. יעקרו השרשים וכן מסעף פארה (ישעיה י') ומשפטו ישיר הסעיפים: (י) יכרעון. מלשון כריעה וענינו השכיבה לזנות: אחרין. כמו אחרים במ"ס: (יא) זמה. מחשבה רעה כמו זמה היא (ויקרא י"ח): פלילים. ענין משפט כמו אשר פללת

באור הענין

איבוד הקניינים, וצאצאי ישורשו הוא איבוד הבנים, ר"ל אז בא עלי הדין במשפט ובצדק: (ט—י) אם, וכן אם נפתה לבי על אשה ר"ל על אשת איש, ועי"כ ארבתי על פתח רעי לזנות עם אשתו, אז אקבל הדין, כי תטחן לאחר אשתי היינו שתהיה שפחה בזויה טוחנת בריחים, כמ"ש עד בכור השפחה אשר אחר הריחים, ועליה יכרעון אחרין לזנות עמה מדה כנגד מדה: (יא) כי היא זמה מפרש טעם העונש, א] מפני שהיא זמה ומעיד על תכונה הרעה של הנפש שמעמיק במחשבת זנות, ב] שהוא עון פלילים שגם שופטי הארץ יענשו ע"ז משפט חרון וקשה ע"י תביעת הבעל, ג] מפני. כי אש היא המעשה בעצמה דומה כאש אשר תאכל עד אבדון את גוף החוטא, וגם בכל תבואתי תשרש שהוא איבוד הבנים והקניינים כאש האוכלת כל אשר תמצא: (יג) אם אמאס, נגד מ"ש לו אליפז אלמנות שלחת ריקם, אמר שלא לבד שלא נגע בנחלת אלמנות ויתומים, שגם לא מאס משפט עבדו ואמתו הגם שהם קנין כספו, והטעם כי אם אמאס משפט עבדי בעת שהם מריבים עמדי שלא אפנה אל משפטו, אז. (יד) מה אעשה כי יקום אל שהלא כן אני יש לי משפט נגד האל, ואני רב נגדו על היסורים שהביא עלי בחנם, ומה אעשה כי יקום ויפקוד להשיב לי לאמר. (טו) הלא בבטן עושני עשהו, ה' יאמר לי ואיך תצעק נגד אדוניך ה', ואתה לא שמעת משפט עבדך הגם שהוא שוה לך. כי בבטן שנבראתי אני נברא גם עבדי, שניהם נבראו בבטן אשה, ושניהם יצאו מרחם אחד מרחם של אשה ובכ"ז לא שמעתי לצעקתו, ואיך תבקש משפט נגד אדוניך האלהים בשמים: (טז) אם, נגד מ"ש לו צופר (סי' כ') כי רצץ עזב דלים,

באור המלות

שממשש במרמה, או מענין מהירות: (יא) עון פלילים. עון הראוי לעונש גדול, כמו ונתן בפלילים: (טו) בבטן, ברחם. הבטן מציין ההריון, והרחם מציין הלידה (ירמיה א' ה') שבין ההריון בין בלידה היו שוים: (טז) אם אמנע.

אֲכַלֶּה׃ יז וְאֹכַל פִּתִּי לְבַדִּי וְלֹא־אָכַל יָתוֹם מִמֶּנָּה׃ יח כִּי מִנְּעוּרַי גְּדֵלַנִי כְאָב וּמִבֶּטֶן אִמִּי אַנְחֶנָּה׃ יט אִם־אֶרְאֶה אוֹבֵד מִבְּלִי לְבוּשׁ וְאֵין כְּסוּת לָאֶבְיוֹן׃ כ אִם־לֹא בֵרְכוּנִי חֲלָצָו וּמִגֵּז כְּבָשַׂי יִתְחַמָּם׃ כא אִם־הֲנִיפוֹתִי עַל־יָתוֹם יָדִי כִּי־אֶרְאֶה בַשַּׁעַר עֶזְרָתִי׃ כב כְּתֵפִי מִשִּׁכְמָה תִפּוֹל וְאֶזְרֹעִי מִקָּנָה תִשָּׁבֵר׃ כג כִּי־פַחַד אֵלַי אֵיד אֵל וּמִשְּׂאֵתוֹ לֹא אוּכָל׃ כד אִם־שַׂמְתִּי זָהָב כִּסְלִי וְלַכֶּתֶם אָמַרְתִּי

חלציו ק'

רש"י

אמו הכינגו יוצר אחד: (טז) אכלה. שלא מלאתי תאותה שהוא כליון עינים, המתאוה ואינו מגיע קרוי כליון עינים: (יח) כי מנעורי גדלני: הכסרון הזה: כאב. המגדלני והמלמדני כן למדני יותר לבי מנעורי ומבטן אמי אנהגה למדה זו: (כב) משכמה. הוא רחב הכתף: מקנה. הוא עצם העליון העגול כקנה. ועל שהוא עגול כקנה קורא אותו כן: (כג) כי פחד אלי. פחד היה בעיני אידו שהוא מביא על הרשעים לכן חדלתי מעשות: ומשאתו. ומכובדו: (כד) כסלי. כמו אשר יקום כסלו (לעיל ח') תקותי ומחסי,

מבטחי

מצודת ציון

לאחותך (יחזקאל י"ו): יפקד. ענין זכרון והשגחה: (טז) אכלה. המתאוה לדבר ואינו משיגה קרוי כליון עינים: (יח) אנחנה. נהגתי אותה כמו ולא נחם (שמות י"ג): (כ) חלציו. מתניו: (כא) הניפותי. הרימותי כמו לא תניף עליהם ברזל (דברים כ"ז): (כב) ואזרועי. האל"ף נוספת: (כד) כסלי. ענין

מצודת דוד

אמנע. האם מנעתי מלתת חפץ הדלים האם כליתי עיני אלמנה מבלי למלאות שאלתה: (יז) ואכל. וכי אכלתי פתי לבדי וגו': (יח) כי מנעורי. כמו האב המגדל בנו מעת נעוריו כן מדת הצדקה גדל אותי מנעורי ולא זזה ממני ומעת לאהי מבטן אמי אנהג את המדה ההיא ולא זזתי ממנה ואמר דרך הפלגה ור"ל מאד דבקתי בה כאלו היא אחזה אותי ואני אותה: (יט) אם אראה. אם ראיתי איש אובד וכלה מבלי לבוש או אם ראיתי שאין כסות לאביון: (כ) אם לא. האם לא ברך אותי חלצי האיש ההוא כי כלה הלבשתיו ובאמת ברכו אותי חלציו בעבור זה והוא ענין מליצה: ומגז. האם לא יתחמם בשרו מגיזת כבשי הלא באמת עשיתי לו מלבוש מן הגזה: (כא) אם הניפותי. אם על היתום הנפתי יד להכותו בבטחון כי אראה לי עוזרה בשער המשפט ועזרת היתום אלפה: (כב) כתפי. גמול עונשי יהיה אשר כתפי הוא גובה היד תפול משכמה הוא רוחב הכתף או זרועי תשבר מן העצם העליון העגול כקנה: (כג) כי פחד אלי. נמנעתי להניף יד כי היה אלי פחד מאד אל כבא לשלם גמול אף לא אוכל לעשות כזאת מרוממות האל ר"ל מלבד יראת העונש שהיה לי מאז היה בי עוד יראת הרוממות: (כד) אם שמתי. האם שמתי בטחוני בזהב האם אמרתי על

באור המלות

ילדים יוצא כמ"ש בפי', ויל"פ עומד אם אמנע מלמלא חפץ דלים: (יח) גדלני, נדקדק המפרשים, ופי' כפשטו ה' גדל אותי, אנהגה מוסב על אמי. אנהה אמי מבטן. (כב) אזרעי הוא בין הכתף לקנה, והשכם הוא אחר הכתף, לכן כמשא שישא איש אחד על גביו יאמר שנושא על שכמו, ואם ישא על לדו או שנים הנושאים במוטות שיתנו המוט על לדם הימנית יאמר שנושאים בכתף. הכתפים הם שנים והשכם רק אחד, והקנה הוא למטה מן הזרוע: (כג) פחד. מן העונש, ושאתו יראת הרוממות כנ"ל י"ג י"א: (כד) זהב

קשת ומגן

באור הענין

משיב שלא לבד שלא גזלתי דל ואביון, גם **אם מנעתי מלתת לדלים את חפצם** ושאלתם, או **אם אכלה עיני אלמנה** המלפים לישועתי ולא הושעתי לה: (יז) **ואוכל**, או **אם אכלתי פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה** אם עשיתי כל זה הלא **אז מה אעשה כי יקום אל**, שעל כ"ז יטעון האל נגדי **הלא בבטן עושני עשהו** וכו': (יח) **כי מנעורי גדלני כאב**, הלא אז מה אעשה כי יקום אל אשר הוא גדלני מנעורי, שגם אני הייתי יתום וה' גדל אותי כאב, וישאל מדוע לא עשיתי אל היתום את אשר עשה ה' לי שנתן לי לחם והיה לי לאב, **ומבטן אמי אנחנה** שאמי נשארה אלמנה ואני נהיתי אותה מיום שיצאתי מבטן, ר"ל מנעורי, ע"י עזרת ה' שגדלני כאב השגיח גם על אמי להמיותה, וכשגדלתי פרנסתי את אמי, וא"כ איך אכלה עיני אלמנה ויתום והשכחה מזכות ה' עלי ועל אמי: (יט—כ) **אם**, נגד מ"ש לו ובגדי ערומים תפשיט, אמר **שאם אראה אובד מבלי לבוש או אביון שאין לו כסות, אם לא ברכוני חלציו** ומתניו, **כי יתחמם מגז כבשי** נתתי לו לבוש וכסות לחוס לו: (כא) **אם הניפותי**, מוסיף שגם אם בא יתום לפני בשער המשפט (כי איוב היה שופט יושב בשער) וראיתי שעפ"י הדין נתחייב היתום מלקות, בכ"ז **לא הניפותי ידי עלין** להכותו בידי, הגם **שראיתי בשער עזרתי**, שבשער המשפט היה לי לעזר להכות היתום, כמ"ש והיה אם בן הכות הרשע, בכ"ז שמרתי מלהכותו בידי, ואם עשיתי זאת אני קולב גזר דיני, כי. (כב) **כתפי** העליון **תפול מן השכם. ואזרועי** שלמטה מן הכתף תשבר מן **הקנה** שהוא למטה מן הזרוע, כי נמנעתי מהכות את היתום משני טעמים. (כג) א] **כי פחד אלי איד אל**, שפחדתי מפני יראת העונש שלא יביא עלי איד ושבר בעבור זה, ב] **ומשאתו לא אוכל**, שגם בלא פחד העונש לא יכולתי כלל לעשות זאת מפני יראת הרוממות שבושתי מה' הצופה במעשי מלעשות כזאת: (כד) **אם שמתי**, נגד מ"ש לו אליפז כי נסה אל [illegible]

מִבְטַחִי׃ כה אִם־אֶשְׂמַח כִּי־רַב חֵילִי וְכִי־כַבִּיר מָצְאָה יָדִי׃ כו אִם־אֶרְאֶה אוֹר כִּי יָהֵל וְיָרֵחַ יָקָר הֹלֵךְ׃ כז וַיִּפְתְּ בַּסֵּתֶר לִבִּי וַתִּשַּׁק יָדִי לְפִי׃ כח גַּם־הוּא עָוֹן פְּלִילִי כִּי־כִחַשְׁתִּי לָאֵל מִמָּעַל׃ כט אִם־אֶשְׂמַח בְּפִיד מְשַׂנְאִי וְהִתְעֹרַרְתִּי כִּי־מְצָאוֹ רָע׃ ל וְלֹא־נָתַתִּי לַחֲטֹא חִכִּי לִשְׁאֹל בְּאָלָה נַפְשׁוֹ׃ לא אִם־לֹא אָמְרוּ מְתֵי

אהלי

רש"י

זע"י שכליות על הכסלים הם והכליות יועצות נקרא המחשבה כסל: ולכתם. קבוצות זהב ואוצרות אמרתי מבטחי להתחזק בהם על העניים: (כח) אם אשמח כי רב חילי. לא הייתי נוהג שמחה לפני העניים בעשרי שלא להקניאם בי: (כו) אם אראה אור כי יהל. חמה בתקופת גבורתה והילה: וירח יקר הולך. מגיה והולך כמו אור יקרות (זכריה י"ד) כיקר כרים (תהלים ל"ז): (כז) ויפת בסתר לבי. לשמש ולירח לאמר אלוהות הם כקצת אומות הנדחים ועובדים לכל צבא השמים: ולא נתתי לחטא חכי. להקניט שונאי ולתובעו ממון שאין לי עליו כדי להשביעו

מצודת דוד

הכתם שהוא מבטחי ותקותי מלבטוח בה': (כה) אם אשמח. האם שמחתי אשר היה רב עשרי ואשר מצאה ידי מרבית הון וכאומר שלא קניני עוה"ז לא היו נחשבים בעיני למאומה לשמוח בהם: (כו) אם אראה. האם כאשר ראיתי אור השמש אשר יזהיר ביותר והירח המאיר והולך ומוסיף אורה: (כז) ויפת. וכי בעבור אורם הרב היה נפתה לבי בסתר המחשבה לומר שיש בהם אלוהות אף שמתי את ידי לפי לסותמו לבלי הוציא את הדבר הרע הזה מן השפה ולחוץ ור"ל וכי כן היה בתמיה אלא כמו שלא דברתי בפי מאומה רע כן לא היה לבי נפתה במחשבה: (כח) גם הוא עון פלילי. כי אמרתי גם המחשבה לבדה הוא עון הראוי להשפט עליו כי בזה הייתי מכחיש בהאל היושב ממעל לתלות האלוהות במעשה ידיו: (כט) אם אשמח. האם שמחתי בעבור פיד שונאי וכי התעוררתי לקום עליו לשלם לו גמול כאשר מצאו רע בחושבי כאשר החל לנפול לא יוסיף לקום: (ל) ולא נתתי. ר"ל לא סוף הדבר שלא שלמתי לו אז גמול אלא אפי' אם היה לי עליו מה מתביעת ממון לא עזבתי אז את חכי להטות בו לשאול נפשו בשבועת האלה למען ישבע לשקר ויחטא נפשו: (לא) אם לא. האם לא אמרו עלי אנשי אהלי ונערי מי יתן לנו לאכול מבשרו ונאכל ולא נשבע כי כ"כ נאכל לתאוה עד כי נתפוק לאכול עוד כי לאורחים היו לי:

מצודת ציון

בטחון כמו הלא יראתך כסלתך (לעיל ד'): ולכתם. הוא הזהב הטוב: (כה) כביר. הרבה כמו מזער לא כביר (ישעיה ט"ז): (כו) יהל. יאיר ויזרח כמו בהלו נרו (לעיל כ"ט): יקר. ענין בהירה וזהירות וכן אור יקרות (זכריה י"ד): (כז) ותשק. ענין חבור ודבוק והוא מושאל מל' נשיקה שהוא דבוק השפתים: (כח) לאל. כאל ובא הלמ"ד במקום כ"ף וכן בוחר אתה לבן ישי (ש"א כ') ומשפטו כבן ישי: (כט) בפיד. ענינו כמו איד וכן אם בפידו להן שוע (לעיל ל') וענינו שבר ומקרה רעה: והתעוררתי. מלשון הערה והתגברות: (ל) ולא נתתי. לא עזבתי כמו ולא נתן סיחון (במדבר כ"א): (לא) אהלי. הוא שם משותף לאנשי הבית מהדרך והדרך

קשת ומגן

באור הענין

ידו ואל שדי יתגבר (סי' כ"ו), וכן אמר ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט, השיב שלא השיר בטחונו מה' בשום אופן, שלא בטח לא על העושר, שעל זה אמר **אם שמתי זהב כסלי**, ולא על כח ידו, שעל זה אמר. (כה) **אם אשמח כי רב חילי** וכחי, ולא על החריצות וההשתדלות, שעז"א **וכי כביר מצאה ידי**, ולא בטחתי על ההצלחה והמזל, שעז"א. (כו) **אם אראה אור כי יהל**, אם שמתי לב על אור המזל הזורח עלי ממעל, או **על הירח אשר הולך יקר** ומורה על הצלחתי, ולא לבד שלא הגדתי זאת בפי, כי גם אם. (כז) **נפתה בסתר לבי** לחשוב כן בלבי בסתר, הגם **שידי נשקה למו פי** ולא הוצאתי הדבר גם מפי, בכל זאת: (כח) **גם הוא עון פלילי**, שגם המחשבה הוא עון ראוי לעונש ולמשפט קשה, **כי כחשתי לאל ממעל**, שזה הכחשה בה' אם יתלה ההצלחה בירח וכוכבים ומזל, והגם שאין עונשין על המחשבה, במה שהיא כפירה והכחשה בה, עונשים גם על המחשבה: (כט—לא) **אם אשמח** גם אל תאמר שבאו עלי יסורים על ששמחתי על מפלת שונאי דכתיב בנפול אויבך אל תשמח פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו, עז"א **שלא שמחתי בפיד משנאי**, ויותר מזה **והתעררתי כי מצאו רע וכו', אם לא אמרו מתי אהלי**, שבעת שמצא רע לשונאי הגם **שלא נתתי לחטא חכי לשאול באלה נפשו**, הגם שידעתי שאני לא קללתיו באלה ולא השאתי בחכי להאלותו ולשאול את נפשו למות ע"י האלה, בכ"ז **התעררתי בעת שמצאו רע אם לא אמרו מתי אהלי מי יתן מבשרו לא נשבע** התעוררתי לדרוש אם לא יצא עליו איזה קללה ממתי אהלי, כן אמרו הם שרוצים לראות בו נקמה ושלא ישבעו מבשרו, עד שלא לבד שאני לא קללתי את שונאי ולא שמחתי במפלתו, כי הקפדתי גם על בני ביתי, והתעוררתי לדרוש ע"ז אם לא יצא מהם קללה עליו, ואף דבור של נקמה שיאמרו שלא ישבעו

באור המלות

כסלי, כתם מבטחי. כבר בארתי למעלה ד' שהכסל הוא הבטחון מן הרע, והמבטח הוא אל הטוב. כסלי שלא יגיע לי מחסור כי יש לי זהב, ומבטחי להשיג עוד תוספת טוב כי י"ל כתם שיקר מן הזהב: (כז) ותשק ידי לפי. חיבור היד לפה, כמו משיקות אשה אל אחותה (יחזקאל ג' י"ג): (ל) לחטא חכי. החיך הוא הדבור היותר פנימי, שאף בחיך לא חטאתי וכ"ש בפה ולשון ושפה, כמו דברים

אָהֳלִי מִֽי־יִתֵּן מִבְּשָׂרוֹ לֹא נִשְׂבָּֽע׃ לב בַּחוּץ לֹא־יָלִין גֵּר דְּלָתַי לָאֹרַח אֶפְתָּֽח׃ לג אִם־כִּסִּיתִי כְאָדָם פְּשָׁעָי לִטְמוֹן בְּחֻבִּי עֲוֺנִֽי׃ לד כִּי אֶעֱרוֹץ ׀ הָמוֹן רַבָּה וּֽבוּז־מִשְׁפָּחוֹת יְחִתֵּנִי וָאֶדֹּם לֹא־אֵצֵא פָֽתַח׃ לה מִי יִתֶּן־לִי ׀ שֹׁמֵעַ לִי הֵן תָּוִי שַׁדַּי יַעֲנֵנִי וְסֵפֶר כָּתַב אִישׁ רִיבִֽי׃ לו אִם־לֹא עַל־שִׁכְמִי אֶשָּׂאֶנּוּ אֶעֶנְדֶנּוּ עֲטָרוֹת לִֽי׃

רש"י

ולשאול באלה נפשו של שונאי: (לא) לא נשבע. מתוך שנאה שהיו שונאים אותי על שהייתי מטריחם בהכנסת אורחים: (לב) לארח. לא היו דלתות ביתי סגורים ומוקפין בית שער מבחוץ או מוסבין בקרני זוית להסבית את האורחים מלבוא אלא פתוחין לאם דרך לבוא כל הבא: (לג) בחבי. במחבואי: (לד) כי אערוץ. מתחילה הייתי מכניע המון רבה של רשעים ועתה אף בין כשדים זה העם לא היה (ישעיה כ"ג). יחיתני מיראתי: (לה) הן תוי שדי יעגני. ותאוי שיעיד עלי המקום בדין כמו שכתוב עליו כי אין כמוהו בארץ תם וישר וירא אלהים (לעיל א') גם משה שכתב ספרו וספרי יעיד עלי (ד"א) כן היה איוב אומר תנה לתוות אותי ואת כושרי: שדי יעגני. לבקשה זאת: וספר כתב איש ריבי. יכתוב גם הוא ספרו להתווכח עמי: (לו) אשאנו. לכתוב

מספר

מצודת ציון

עלמו: (לג) בחבי. כמו בחבאי באל"ף והוא מל' מחבואים: (לד) אערוץ. אשבור כמו בערוץ נחלים (לעיל ל'): המון. עם רב ולתוספת ביאור אמר רבה: יחתני. מלשון חתת ושבר: ואדום. ואשתוק כמו וידום אהרן (ויקרא י'): (לה) תוי. כמו תאוי והוא מלשון תאוה ונחסר האל"ף וכן ת"י רגוגי וכ"כ ולא תתאוה (דברים ה') ת"א ולא תירוג: יעגני. מל' ענייה ותשובה: וספר. הוא"ו הוא במקום או: (לו) אם לא. הוא ענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי (תהלים קל"א): אענדנו. ענין עניבה וקשירה וכן ענדם על גרגרותיך (משלי

מצודת דוד

(לב) בחוץ. והסבה היה כי במקומי לא לן מעולם בחוץ הגר הבא מארץ נכריה ובעלמי פתחתי דלתי ביתי להאורח הבא כי לא האמנתי למתי אהלי שהם יכניסו לבית את כל הבא או ר"ל פתחתי הדלתות אל מול הדרך להעיר לב אנשים לבא אל ביתי ובעבור זה רבו כמו רבו אנשים הולכי אורח והיה להם לטורח להתעסק ולזה היו לי לאויבים: (לג) אם כסיתי. האם כסיתי פשעי כדרך שאר בני אדם אשר יכסו פשעם ויכחשו בהם כי הלא אם קרה לי מה מדבר פשע לא כחשתי בה: לטמון. מוסב על אם לומר האם היה דרכי לטמון עוני במחבואי לבל יודע למי והוא כפל ענין במ"ש: (לד) כי אערוץ. ר"ל וכי עשיתי כזאת עד שיבוא עלי הדבר הזה אשר מאז היה הכח בידי לערוץ ולשבר המון רב מן האנשים ועתה הבזוי מן המשפחות משבר ומפחד אותי ובע"כ אשתוק ואשבול ולא אצא מפתח ביתי מיראתי ממנו: (לה) מי יתן וגו'. מי יתן לי איש אשר ישמע אלי למלאות תשוקתי כי הן תאותי אשר שדי יענה לי לומר מה פשעי וכמ"ש למעלה הדבר והבינני כמה לי עונות וכו' או שאיש ריבי המתווכח עמדי יכתב בספר כל דברי ויכוחי למען יעמדו ימים רבים ויבחנו דור אחרון הדין עם מי וכמ"ש למעלה מי יתן בספר ויוחקו: (לו) אם לא. המצא איש אשר ימלא תשוקתי באחת משתי אלה הנה בחמת אשא אותו על שכמי ולא יהיה עלי למשא ואקשור אותו על ראשי להיות לי לעטרות כי מאד אחבבו ואתפאר בו:

באור המלות

לשוני כחבי (עי' משלי ה', ח' ג'): (לג) כסיתי פשעי, לטמון בחבי עוני. הפשע הוא המרד בגלוי וצריך כיסוי, אבל העון שהוא עוות המחשבה הוא מכוסה, וצריך להטמינו במקום כיסוי בל יתראה שם, ר"ל בל יתגלו ממחשבותיו החוצה: (לד) אערוץ. יירא ויפחד כמו אל תערץ מפניהם. בוז משפחות בזיון של משפחות, ומשפחה מגביל נגד המון, שההמון הם הבלתי מחוברים רק המיית הפחותים: (לה) תוי. הם האותיות, ויתו על דלתות השער. והספר הוא חבור האותיות לספר שלם. ואיש ריבי מוסב לכל שאמר יענני [איש ריבי]

קשת ומגן

באור הענין

מבשרו אם יתנו בידם להנקם ממנו: (לב) בחוץ, אחר שחשב שנתן ליתומים להם ולעניים כסות ולבוש, אמר שנתן להם גם מעון ודירה, שאף הגר לא ילין בחוץ, ואף לעוברי אורח פתח דלתיו שיתארחו בביתו, כמו שכתוב הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו: (לג—לד) אם כסיתי ואם תאמרו שחטאתי בסתר והעלמתי את חטאי, עז"א וכי כסיתי את פשעי כיתר האדם וטמנתי את עוני במחבואי מפני כי אערוץ ואיראה לגלות עוני מפני המון רבה ובוז משפחות שהם יחיתוני ושברו אותי עת אגלה עוני, עד שאהיה מוכרח לידום אח"כ ולא אוכל לצאת לפני הפתח מרוב הבושה, הלא אנכי לא יראתי משום אדם ולא מפני ההמון, ולא הוצרכתי לטמון חטאי מפני פחדם וכלימתם, (לה) מי יתן שומע לי ויודה לדברי, הן תוי, שיעורו הן תוי שדי וספר כתב יענני איש ריבי שאיש ריבי המתוכח עמי יענה אותי ויאמר אלי, הן תוי שדי הן ה' תו ורשם על בשרי את חטאתי שהנגעים שעל בשרי הם. המכתב שכתב ה' ורשמת עוני, והוא הספר אשר כתב, ר"ל שחרת על בשרי את פשעי בנגעים ופצעים באותיות כתובים על ספר גלם אם לא, משיב אם לא הייתי נושא ספר זה (שהוא מכתב של עוני ותוי חטאתי) על שכמי לעול ולמשא, ר"ל אם לא היה דביק על גופי, אענדנו עטרות לי, הייתי עושה ממנו עטרה לכבוד ולתפארת, כי בספר של ה' היו כתובים זכיותי לא חטאתי, כי. (לז) מספר צעדי אגידנו, הייתי אומר לספר זה ולכותבו מספר צעדי שכולם שוים לטובה, במו נגיד

אקרבנו

לז מִסְפַּר צְעָדַי אַגִּידֶנּוּ כְּמוֹ נָגִיד אֲקָרְבֶנּוּ׃ לח אִם־עָלַי אַדְמָתִי תִזְעָק וְיַחַד תְּלָמֶיהָ יִבְכָּיוּן׃ לט אִם־כֹּחָהּ אָכַלְתִּי בְלִי־כָסֶף וְנֶפֶשׁ בְּעָלֶיהָ הִפָּחְתִּי׃ מ תַּחַת חִטָּה ׀ יֵצֵא חוֹחַ וְתַחַת־שְׂעֹרָה בָאְשָׁה תַּמּוּ דִּבְרֵי אִיּוֹב׃

רש"י

את ספרי: אענדנו. אקשרנו לספר עטרות לי: (לז) מספר צעדי אגידנו. לאותו האיש: (לח) אם עלי אדמתי תזעק. על לקט שכחה ופאה ומעשרות שלא הוצאתי מעשרות כראוי: ויחד תלמיה יבכיון. שחרשתי בשור ובחמור יחדיו: (לט) בלי כסף. לשכור שכירים ולעשקם, ד"א זה מעשר שני דכתיב וצרת הכסף בידך (דברים י"ד): ונפש בעליה. אריס העובד בה: (מ) באשה. (דבר מבאיש) כמו באושים (ישעיה ה') ואם לא עשיתי כן תחת חטה יצא חוח תנא ר' אושעיא למדך תורה ד"א שדה המעלה חוחים יפה לזרעה חטים ושדה המעלה באושים יפה לזרעה שעורים. ומה טעם תחת חטה יצא חוח, עד כאן הוא חוזר ומסגנא כמה נבואות ואת אומר תמו דברי איוב. אלא כך אומר איוב אם לא עשיתי כן יתמו דברי איוב ואל יהי פתחון פה לומר לפניך בערתי הקדש (דברים כ"ו). כך ראיתי בפסיקתא בפרשת עשר תעשר (שם י"ד) מפורש כן מן הפסוקים האלו:

מצודת דוד

(לז) מספר. אגיד לו מספר פסיעותי ר"ל אגלה לו מצפוני לבי ואקרב אותו כמו שמקרבין את השר: (לח) אם עלי. חוזר לדבריו הראשונים אמר אם אדמת שדי זועק עלי להעיד שהוא אצלי בגזל ואם תלמיה כלם יחד יבכיון להתאונן על הכבוש תחת ידי שכר הפועלים עובדי אדמה והוא ענין מליצה:

(לט) אם כחה. עתה חוזר ופירש אמריו לומר אם אכלתי את השדה ותבואתה בלי כסף מחיר לעובדי האדמה ואם הדאבתי והכאבתי נפש בעליה הראשונים לעשוק שדה מבלי כסף שכרו: (מ) תחת חטה. אזי יהיה גמול העונש שבמקום החטה הזרועה יצא חוח ובמקום השעורה תצמח באשה: תמו דברי איוב. גם אלה דברי איוב שאמר הנה נשלמו אמרי לא אדבר עוד מעתה ובאומר הנה כבר ספרתי כובד דרכי ורוב המכאוב הבאה אלי אחר מרבית הגדולה וההצלחה שהיה לי מאז ואין לי מענה על דברי ומה א"כ אוסיף לדבר עוד (העולה מהדברים האלה כי יספר מרבית גדולתו וגודל הצלחתו שהיה לו מאז וכברון מעשיו אשר בעבורה באה לו הגדולה והכבוד ואיך נהפך הדבר מן הקצה אל הקצה כי אף הצעירים והנבזים משפחות יבזוהו ואף יסבול מכאובות שונות ולא בעבור עון מה כי מאד היה נזהר בכל הדברים שיש להזהר בהם וירבה לספר מרבית צדקתו ויוסר הנהגתו וישפוט על עצמו גמול עונש אם חטא בדבר מה):

מצודת ציון

ו'): (לח) תלמיה. הערוגות כמו תלמי שדי (הושע י'): (לט) הפחתי. הדאבתי כמו מפח נפש (לעיל י"א): (מ) חוח. מין קוץ: באשה. דומה הוא לשעורה וגרועה ממנה וכן ויעש באושים (ישעיה ה') שהוא מין דומה לענבים וגרוע מהם:

קשת ומגן

באור הענין

אקרבנו, הייתי מקרב אותו כמו נגיד ומנהיג, כי הוא המנהיג אותי והוא היודע כל דרכי וצעדי, והייתי מתעטר בספר הזה שהיו מעשי כתובים בו, רק החסרון שספר כל הנגעים אינו לשאת על ראשי לעטרה כי יעשה על שכמי לעול ולמשא: (לח) אם, קיים דבריו וכי אדמתי הזועקת על שהיא שוממה, עלי תזעק? וכי אני גרמתי שתהיה שממה? או תלמיה אשר יחד יבכיון הבי עלי יבכיון? וכי בחטאתי נעשה זאת? (לט—מ) האם כחה אכלתי בלא כסף והפחתי נפש בעליה, ר"ל אם גזלתי את השדה בלא כסף מבעליה והפחתי נפשו עד שלכן תחת חטה תצא חוח והאדמה תשאה שממה? הלא שדות בכסף קניתי לא עשקתי ולא גזלתי. וא"כ לא עלי אדמתי תזעק כי לא נעשה זה ע"י עונותי. תמו דברי איוב, שתו תשובותיו לשלשת ריעיו וגם הם שבתו מלענות, ולכן ויחר אף אליהוא בן ברכאל הבוזי וכו':

באור המלות

וספר כתב [נדין] [יענני] איש ריבי (לז) נגיד. שר ומנהיג:

פתיחה למענה השמנה עשר מענה אליהוא

אחר שתמו דברי איוב ושבתו שלשה האנשים מענותו, כי נלאם איוב בטענותיו, יצא אל המערכה איש גבור חיל נכון דבר וה' עמו, וידבר את המתוכחים בשער וישב מלחמה שערה, ויעש חיל לחוות אמתת הענינים בשאלות האלה, הכינם וגם חקרם ברוח ה' עליו ובסוד קדושים ותמים דעים אשר בלבו, עד שבסוף דבריו גלה את סוד ה' מה שנעשה בעת באו בני אלהים להתיצב על אדון כל הארץ והשטן בתוכם, ככל המסופר בראש הספר, וסוף הוכוח נמצא בהקדמת הספר, וכל זה נודע לאליהוא מסוד ה' ליראיו: תחלה יגיע כותב הספר, שעוד בעת הוכוח חרה אף אליהוא על שני הילדים. על איוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים, שהגם שידע בעצמו שהוא צדיק ולא מצא שום טעם ליסוריו, לא היה לו להכריע את האמת אשר בעולם המשיג על האמת אשר בעולם המושג, שאחר שדבר זה שלא יתיחס לה' ב"ש העדר חכמה או יכולת או רצון הוא דבר מאומת בעצמו כמו שהוא אמת שה' נמצא, כי מופתי התבונה אשר ילמדו אותנו שנמצא עולם אחד בב"ת אשר המציא כל המציאות בחכמתו ויכלתו ורצונו האין סוף, הם ילמדו

ג"כ שהעולם הזה הוא עולם בתכלית השלימות, ושראוי שירוחקו ממנו כל החסרונות, ושהוא מנהיג ומשגיח בחכמה ורצון ויכולת בב"ת, ועתה הגם שהבחינה והנסיון (ממה שידע בעצמו שבאו עליו יסורים בלא חטא) תכריע לו ההפך, שנמצא לאות או עול בהנהגתו, הלא מופתי התבונה יכריעו את מופתי החוש והדמיון, כי החוש יכזב לפעמים במשפטיו, כמו שהתוכן המהנדס אשר התברר לו במופתי הלמודיות שהשמש גדלה ק"ע פעמים מן כדור הארץ, יכריע במופתיו אלה את החוש שיראה את השמש כקערה אחת קטנה, וישתדל לברר שהחוש טועה בזה ויברר סבת טעותו, וכן היה ראוי לו לבטל האמת הנדמה לו לפי בחינתו בעצמו, מפני האמת הכולל המוכרע במופתי התבונה הכוללת. ובכל זאת חרה אפו גם על הריעים המתוכחים, שהפילוסוף אין ראוי שיכחיש המוחש ג"כ, הגם שיש בתבונה מופת על הפכו. וראוי לו להשתדל למצוא דרך ממוצע שתסכים התבונה עם החוש, ושיסכים האמת הצפון בטבע השכל עם האמת הגלוי לעינים, ולא היה להם להרשיע את איוב אשר היה צדיק בכל דרכיו ולא עולתה בו:

אחרי ההודעה הזאת באו דברי אליהוא בארבע מענות זה אח"ז. — במענה הראשונה הודיע הטעם מה ששתק עד הנה. שזה היה מפני שעד עתה חשב שיסודי הידיעה הם החוש והנסיון, וע"כ נחבא אל הכלים מפני הישישים המתוכחים, שהם ברוב שנים באו בחינות שונות ונסו תולדות הימים ולכן ראה הרבה חכמה ודעת, אבל עתה השכיל לדעת שהידיעות האמתיות הם שתולות בנפש האדם עצמה, וכדעת אפלטון שיש אמתיות נטועים בנפש נאצלה ממחצבה הראשון (נקראים אידעען), לא בחוש ולא בנסיון יסודם, אך בהדרי קדם מרחם משחר, ואשר הביאה אתה אחוזת נחלה מגרשה העליון נטועים לה מאלהים, ובתוכם האמתיות הקבועות בכל נפש שנמצא עולם נשגב בורא כל, משגיח על כל, גומל ומעניש, טוב ומרחם ושהנפש היא בת אלהים קיימת לנצח וכדומה וע"פ האמתיות האלה הנודעות לו מאלהים (אשר לא ישגו ע"י בחינה ורוב ימים רק רוח הוא באנוש) יחשוב את עצמו כעומד בשם האל, כי חכמתו חלק מחכמת אלהים ונפשו חלק אלוה ממעל, ויעד את איוב שהוא יהיה תחת האל לתוכחת בשבילו, ובאשר האלהות אשר בנפשו לבוש בבשר כמוהו, לא יפחידהו פחדו ואימתו. ויוכל להציע כל טענותיו בלי אימה ופחד, והודיע לו שהאלהים לא ירבה מאום, היינו שלא יבקש מן האדם עבודה כפי גדולת הנעבד שהוא רב מכח האדם, רק ה' השוה א"ע עם האדם, כאילו אינו גדול ורב ממנו, כי העלה את האדם אל האלהים, במה שחלק לו מחכמתו ומדעותיו האמתיות שיהיה אמונה אומן בנפשו כאחד מבני אלהים. והוא ירד מאלהותו אל האדם עד שאינו רוצה שיעבדהו וישיג ממנו רק כפי כח האדם שהוא מוגבל ובעל תכלית, ויותר מזה לא יבקש מאתו, לא כדעת איוב שימצא עליו תנואות ועלילות ושיענישהו על ענינים שאינם ביד האדם ובבחירתו, גם ברר לו שבחנם התלונן על מה שה' העלים דבריו מבני אדם ולא יודיעם את חטאתם ואת אשר העוו שבעבורם יפקוד בשבט פשעם, כי כבר יודיעהו הודעות שמיימית בחלום ובחזון, שע"י חלומות אמתיות יגלה אזן אנשים לדעת את עונם ואת העתידות עליהם, גם יודיעם זאת ע"י חלאים ויסורים, שכל אלה הם הדבורים שידבר אלהים במו את האדם להשיבו מדרכו הרעה וחיה:

במענה השניה יתוכח אתו על שני דברים, א] על אשר ירה אבן פנתו להוכיח מיסורי הצדיקים שהמשפט האלהיי אינו יוצא מאת ה' הצדיק, רק שמסר את ההנהגה ביד המערכת, ויסוד דעתו שאמר שא"א ליחס אל ה' לא עול ולא חסרון יכולת, ושיסורי הצדיק בחנם הוא עול או חסרון יכולת, וע"כ שלא מאתו יצא זה אך מאת המושל אשר מנה על הנהגת העולם להנהיג עפ"י סדרי הטבע בלתי מבחין בין צדיק לרשע, וזה לא יקרא עול, באשר לפי ההנהגה הטבעיית בסדר העולם ההויה וההפסד יחויב שיפסדו אישים מן המציאות, ואף שיפסד כדור הארץ בכללו אין זה רע בערך מציאות העולם בכלל, שהארץ אך כגרגיר חול בערכה, כמו שבררנו כ"ז בארך בפתיחה למענה איוב החמישית, ע"ז המשיל אליו משל, שזה דומה כמי שירצה ללמד זכות על שר שעשה עול לנדיב מנדיבי עמו שלא במשפט, ויאמר להצדיקו שלא עשה כן כדי להרע לנדיב הזה הפרטי, רק מפני שכן הוא מתנהג בהנהגתו עם כל בני עמו בכלל להרע לכולם, מפני שכולם כחגבים בעיניו, וכעבדיו וקניניו לעשות בם כחפצו, וכן איך תצדיק את ה' על העול שנעשה בפרט לאיש אחד פרטי (הוא איוב), במה שתאמר שעול זה הוא כולל לכל בני אדם וכל היצור ובכ"מ ובכל זמן, מפני שעשאם כולם כדגי הים כרמש לא מושל בו, כי ביד מלאך אכזרי מושל עור ושתום עינים שלא משפט נתן את כל בריותיו, הבזה יצטדק במה שנאמר כי הרבה להרע? כי ישאר השאלה למה מסר ההנהגה אל מושל אכזר הזה, ולמה לא ישגיח בעצמו לשלם לאיש כמפעלו, המבלתי יכולת או מקנאה ותאוה ורוע לב?:

שנית השיב לו על טענתו ומשפטו נגד ה' למה אינו מעניש את הרשעים תיכף ובגלוי לעיני כל, עז"א שה' הכין ללצים שפטים, והוא יודע מעשיהם, ומפני ענשו אין חשך שם יסתרו, אבל לא לאיש לשאול שאלות כאלה למה יענישם בדרך נסתר לא בדרך נסיי נגלה, וללמד את ה' דעת איך ובאיזה אופן יענישם, כי בחכמתו רצה להענישם בסתר כדי שיסתפקו אם בא העונש ממנו ויהיה מקום לבחירה, ולפעמים כם הם שלוחי השגחתו ושבט אפו ליסר בני אדם על רוע מעשיהם, ולכן לא לבד שלא יכלם כי גם יש

לב א וַיִּשְׁבְּתוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה מֵעֲנוֹת אֶת־אִיּוֹב כִּי הוּא

מצודת דוד	מצודת ציון
לב (א) וישבתו. שלשת הרעים שהזכיר פסקו מלהשיב	לב (א) וישבתו. נחו ופסקו כמו שבת נוגש (שם י"ד):

קשת ומגן באור הענין

בידם חיל וממשלה להשמיד ולהחריב רבים, עד יבלע את מעשהו ליסר גוים ולהוכיח לאומים, ואז ישבר את השבט ומטה רשע יכרת, ודי לנו שנדע כי הקב"ה מאריך אפו וגבי דיליה, וכל האומר הקב"ה וותרן וכו':

במענה השלישית יצא להתוכח אתו על השאלה הגדולה ששאל (בסי' כ"ד), שהלא נמצאו רשעים שהם רוצחים ושודדים בים ובמדבר ומחריבים את העולם, ולמה לא ישמידם מתחת שמי ה' כדי להסיר רעתם ושיתקיים מין האנושי אשר יבחיתוהו, בשגם שהם גרים כחיתו יער נפרדים מבני אדם, ויוכל ה' להכריתם בחפז משכנם ולא יזיק אל הבחירה. ועל כלל השאלה של השכר והעונש ששאל, אשר מכל זה הכרים איוב שהכל תלוי במערכת אף מעשי בני אדם הבחיריים, ושהאדם מוכרח במעשהו, וע"כ לא יגיע לו לא שכר ולא עונש, כמו שלא ישלמו שכר להרחיים המתגלגלים בכח המים ויטחנו הקמח, ולא יענשו אותם אם ירוצצו גולגלת איש הקרב אליהם. ע"ז השיב אליו, שהוא וריעיו טעו בזה, במה שחשבו שהשכר והעונש הוא דבר זולת המעשה, שידמו שה' צוה אל האדם והזהיר אותו במעשים ידועים מפני תועלתו, כמלך שמצוה ומזהיר לעבדיו, שהעובד עבודתו יגיע תועלת למלך, והממרה את פיו יגרום לו נזק, וע"כ ישלם להם שכר ועונש חוץ מן הפעולה, וכ"ז טעות שה' לא יתפעל ממעשה ב"א וא"צ לעבודתם, ומרים לא יפעל אלנו שום השתנות, והוא דומה אלנם כרופא המצוה את החולה, שאם ישמע או ימרה פי הרופא אז השכר או העונש רצוף בהמעשה עצמה שבה תלויה בריאתו וחייו או חליו ומותו, וכן השכר והעונש של מעשה האדם נקשר עם מעשיו עצמם. שהאיש המונע תאוותיו ותשוקותיו יהיה בריא אולם, והרודף אחרי תענוגות בשר יחלה ויוכח במכאובים, והקיבוץ המדיני אשר יתאמץ לעשות טוב וחסד ולעשות משפט לעשוקים ולבער עושי רשעה מן הארץ יהיה בשלוה ובבטחון באין פגע רע ומשחית, ועת גזל משפט וצדק תרחק במדינה יתרבו הרוצחים והשודדים, וכמו שהכינה ההשגחה העליונה הכנות לכל בעל חי שבם יגלל מאויביו, כמו הכלים שבם ילחם אתם, או התחבולות שבם ישמר מפניהם, ולאיגו שם ה' בטבע מקלט לפרים החלושים, ליתן זריזות בלילה לעורר זא"ז להיותם כולם נכונים נגד אויביהם ומבקשי נפשם, כן הכין ה' בטבע האדם שהקיבוץ המדיני והמין בני אדם יעזרו זא"א ויתעוררו כולם לבער החומסים והרוצחים מחריבי הישוב, ולעשות משפט וצדקה בארץ, ועי"כ יתקיים מין האנושי כי הטובים באדם הם תמיד יותר מן הרעים, וכחם עת יתאחדו יחד לשמור את הכלל, גדול מכח המיעוט אשר יהיו כחיתו יער לבלע ולהשחית לגנוב ולרצוח, וא"כ הדין והמשפט הזה ברשעים מחריבי הישוב מסר אל בני אדם, שהם בטבעם ישמידו אותם ויבערו הרע מקרבם, ועת תתגבר הרע על הטוב ואין דין ומשפט בארץ ויהיו בני אדם כדגי הים, הם בעצמם עשו להם הרעה הזאת, ולמה על ה' יזעף לבם אם אולתם סלפה את דרכם, ובזה רמז לו שכל מה שבא אליו מאבוד קניניו ע"י שודדים, הוא בעצמו פשע בדבר, על שלא השתדל לעשות משפט ולכלותם באשר היה לאל ידו, ואשר הוסיף להכותו מכה רבה, הוא על סכלותו שלא שם על לב לסור מרעתו, והוסיף חטא על פשע להתלונן על ה' בדבר שהוא פשע בעצמו והכין לו מוקשי מות:

המענה הרביעית נחלקה לשתי דברות, בדבור הראשון הודיע אמתת הדבר מה שגרם את יסוריו, שהיה ענין נסיון, ובאר לו את הענין היטב איך נדקו דרכי ה' בזה, עד שמה שנכתב בתחלת הספר מענין קטרוג השטן, גלה אליהוא לבסוף, ובזה נשלם הוכוח. בדבור השני הוכיחו על פניו על אשר נשא לבו לחקור בגדולות ובנפלאות ממנו בענין השארות הנפש, ובענין הידיעה והבחירה וכדומה, והראה לו כי אין האדם משיג חכמת ה' אף בדברים הטבעיים המצויים לנגד עיניו. ואף כי שסגר הדלת בעדו מלהכנס אל הקדש פנימה להבים אל האלהים ולחקור בענינים שאחר הטבע, שהיה ראוי לו להסתיר פניו ולבל יעלה בהר ה' לנגוע בקצהו. ובזה נשלם הוכוח בכללו:

לב (א) וישבתו שלשת האנשים, שלשת האנשים האלה אשר לא הכירו הסבה האמתיית של יסורי איוב שהיה ענין נסיון, כמו שית' במענה אליהוא סי' ל"ו, וע"כ לא יכלו להצדיק דרכי ה' רק ע"י שיחסו אל איוב איזה חטא וחסרון, אם חטא עבר נגלה כדעת אליפז. או חטא עבר נסתר גל פן כדעת צופר. או חסרון איזה שלימות שרצה להשלימו בעתיד כדעת בלדד, וביחוד בוכוח השני שקלעו טענותיהם על הצלחת הרשעים אליו למטרה והחזיקו אותו לרשע גמור. וכל הטענות האלה לא היו מספיקים ליישב בהם דעת איוב, שהוא היה יודע בעצמו שלא חטא לא בגלוי ולא במצפון. וגם לא חסר לו שום שלימות, ומלבד זה שבתו מענותו עוד אחר שהוא צדיק בעיניו. וזה היה יסוד טענתו וע"ז לא מצאו מענה. וכבר אמר הפילוסוף שא"א להתוכח עם איש המכחיש ההתחלות אשר עליהם יבנה הוכוח: (ב) ויחר, מספר כי אליהוא אשר לו נגלה טעם האמתי מיסורי איוב, חרה אפו בו עוד בשעת הוכוח על שתי הכתות,

הוא צדיק בעיניו׃ ב ויחר אף ׀ אליהוא בן־ברכאל הבוזי ממשפחת רם באיוב חרה אפו על־צדקו נפשו מאלהים׃ ג ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא־מצאו מענה וירשיעו את־איוב׃ ד ואליהו חכה את־איוב בדברים כי זקנים־המה ממנו לימים׃ ה וירא אליהוא כי אין מענה בפי שלשת האנשים ויחר אפו׃ ו ויען ׀ אליהוא בן־ברכאל הבוזי ויאמר צעיר אני לימים ואתם ישישים על־כן זחלתי ואירא ׀ מחות דעי אתכם׃

אמרתי

רש"י

לב (מענה אליהוא) (ב) **ממשפחת** רם. אברהם, שנאמר האדם הגדול בענקים (יהושע י"ד) זה אברהם: מאלהים. יותר מן המקום: (ג) וירשיעו את איוב. זה אחד מן המקראות שתקנו סופרים את לשון הכתוב וירשיעו כלפי המקום בשתיקותם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב. וכן ואל אראה ברעתי (במדבר י"א), ברעתך הי"ל לכתוב אלא שכינה הכתוב. וכן הרבה מקומות בספרי ובמסורת הגדולה: (ד) חכה. המתין: כי זקנים המה ממנו לימים. האחרים לכן חדל לו עד ששתקו הם: (מענת אליהוא) (ו) זחלתי. יראתי:

מצודת ציון

(ד) חכה. המתין כמו לכן חכו לי (צפניה ג'): (ו) זחלתי. ענין אימה ופחד והוא מלשון דהלתי בהלוף הזי"ן בדל"ת וכן ימי נזעכו (לעיל י"ז) שהוא מלשון נדעכו בדל"ת:

מצודת דוד

לאיוב כי הוא החזיק את עצמו לצדיק ומעתה לא מצאו מענה בדברי היסורים אשר באו עליו: (ב) הבוזי. מבני נחור אחי אברהם כמ"ש את עוץ בכורו ואת בוז אחיו (בראשית כ"ב): ממשפחת רם. כי רם היה מזרע בוז: באיוב. של איוב חרה על שהצדיק את עצמו יותר מן האל כי אמר בהוא עשה משפט וצדקה וראוי הוא לגמול טוב והמקום מסר הכל ביד המערכה ונעשק ממנו גמול צדקו: (ג) רעיו. של איוב: לא מצאו. לא השכילו למצוא מענה על דברי איוב: וירשיעו את איוב. הוא תקון סופרים והוא כנוי אל המקום ור"ל במה שלא מצאו מענה הרשיעו דין שמים. ובלא תקון יאמר שבמה שלא השיבו גרמו לאיוב שירשע עוד יותר להרבות בתלונה כי יחשוב ברעיו הודו לו: (ד) ואליהו חכה. גד הם המתין מלהשיב את איוב בדברים האמורים בלבו מאז החל להתלונן וזהו לפי שג' הרעים ההם היו זקנים ממנו למספר ימים ולא רצה להשיב אמריו לפניהם וכאשר יאמר למטה: (ה) וירא. וכאשר ראה אשר אין מענה בפיהם אז חרה אפו גם עליהם ולא המתין עוד: (ו) צעיר אני. כאומר דעו מה ששתקתי עד הנה לא היה בעבור כי לא ידעתי מה להשיב ועתה למדתי מה מדבריכם לא כן הוא כי התשובה נכונה בפי מאז אבל על כי אני צעיר לימים ואתם זקנים על כן יראתי מלהגיד

קשת ומגן

באור המלות

(ד) חכה את איוב. פעל הכה נקשר בכ"מ עם למ"ד, ופה שנקשר עם מלת את מבואר שהוא יוצא, שגרם שאיוב יחכה וימתין, כי חכה נרדף עם השמתנה, ונסתה ולא תחכה

באור הענין

שעל איוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים, שהגם שידע בנפשו שהוא צדיק ולא ידע טעם ליסוריו, לא היה לו להכריע בזה את האמת המבואר שה' לא יעשה עולה, ולא יתיחס אליו שום חסרון, ושתהיה הנהגתו בעול הוא חסרון בשלימות האל, והיה לו לבטל הכרת החוש שידע בחוש את צדקו מפני מופתי השכל המכריעים שה' לא יעשה עולה. ובכ"ז גם. (ג) **בשלשת ריעיו חרה אפו** שלא היה להם להכחיש המוחש ג"כ שנודע שאיוב היה צדיק ולהרשיע את איוב שלא כדת יען שלא מצאו מענה, והיה להם לחקור למצוא טעם שיאמת את שניהם, שאיוב הוא צדיק ושבכ"ז באו עליו יסורים בצדק: (ד) **ואליהו**, אולם אחר שתוכחי הריעים לא ישרו בעיניו מדוע המתין עד עתה. מבאר שהטעם מה **שאליהוא חכה את איוב בדברים**, היינו שאיוב חכה והמתין עליו. הסבה היה מפני **שהם זקנים ממנו לימים** ונתן להם משפט הקדימה, והגם שהוא היה זקן מהם בחכמה הם היו זקנים ממנו בימים: (ה) **וירא אליהוא**, אולם עתה שראה שאין מענה בפיהם כלל ולא יכלו לגמור הוכוח אף לפי שטתם, חרה אפו ביחוד, כי עכ"פ היה להם להעמיד דבריהם לא להתנגח: (ו) **ויאמר צעיר אני**, שני טעמים יש מדוע שתקתי עד הנה, א] מצדי **כי צעיר אני לימים**, ב] מצדכם **כי אתם ישישים**, כי הצעיר לימים ראוי שלא יגלה דעתו כלל, ובפני ישישים מופלגים בזקנה ראוי שיחשה גם מלא ימים. ומבאר צעיר אני לימים **ע"כ זחלתי**, הייתי כזוחל עפר ירא להרים ראשי, ומצד שאתם ישישים **ואירא**, ומפרש **ע"כ זחלתי מחוות דעי** גם בפני עצמי, **ואירא מחוות דעי אתכם** מצד שאתם ישישים: (ז) **אמרתי**, כי עד עתה חשבתי שהחכמה תקח את התהלותיה מן החוש והבחינה, והצעיר לימים שלא נסה עדיין תולדות הימים עד שיוכל

לקסתים

ז אָמַרְתִּי יָמִים יְדַבֵּרוּ וְרֹב שָׁנִים יֹדִיעוּ חָכְמָה׃ ח אָכֵן רוּחַ־הִיא בֶאֱנוֹשׁ וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם׃ ט לֹא־רַבִּים יֶחְכָּמוּ וּזְקֵנִים יָבִינוּ מִשְׁפָּט׃ י לָכֵן אָמַרְתִּי שִׁמְעָה־לִּי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי׃ יא הֵן הוֹחַלְתִּי לְדִבְרֵיכֶם אָזִין עַד־תְּבוּנֹתֵיכֶם עַד־תַּחְקְרוּן מִלִּין׃

ועדיכם

רש"י

(ח) אכן רוח היא באנוש. החכמה ולא ע"י ימים וזקנה אלא רוח המקום הוא:

מצודת דוד

דעתי לכם: (ז) אמרתי. כי אמרתי כמו שמרבית הימים ילמדו הדבור להילד הנולד כן רוב השנים יודיעו חכמה לבעליהן כי לפי רוב השנים ירבו החקירה והשתדלות העיון ולזה אמרתי מה ידעתי אשר לא ידעו המה ובעבור זה חדלתי אמרי כי יראתי פן אהיה לבוז: (ח) אכן. באמת רואה אני עתה כי רוח השכלי אשר היא באנוש היא המלמדת חכמה הנער יהיה או זקן: ונשמת. הנשמה הבאה משדי היא המבינה את כולם כנער כזקן והוא כפל ענין במ"ש: (ט) לא רבים. ולכן לא ימצאו בעולם חכמים רבים אף כי רבים המה אשר עוסקים בעיון החכמה והשתדלות בחקירה כי אין הדבר תלוי כ"א ברוח השכלי ומעט המה אשר קנו אותה: וזקנים. מלת לא משמשת בשנים לומר לא זקנים יבינו משפט החכמה עם כי יאריכו ימי השתדלותם והשקדת חקירותם: (י) לכן. הואיל והחכמה תלויה ברוח האדם לכן אמרתי לאיוב שמעה לי אגיד דעתי אף אני עם כי אני צעיר לימים כי אולי הוכנה רוחי ביותר: (יא) הן הוחלתי. הנה כבר שמרתי דרכי המוסר כי הוחלתי עד אשמע דבריכם והטיתי מאזן אמרים עד הותמו דברי תבונותיכם עד

מצודת ציון

מחוה. מלשון הגדה כמו ואחותי באזניכם (לעיל י"ג): (יא) הוחלתי. ענין התנה כמו ויחל עוד (בראשית ח'): אזין. אקשיב

באור הענין

להשפיע מבחינותיו ענינים כוללים לא יוכל לדבר דבר בעניני חכמה, וז"ש כי **אמרתי** (עד עתה) **ימים ידברו**, שלדבר דבר בעניני חכמה צריך ימים רבים שבהם נסה תולדות הימים והקורות ואז יוכל לדבר, **ורוב שנים ידיעו חכמה**, שלהודיע חכמה שהיא שפה מסודרת מוחלטת ומבוררת במופתים, לזה צריך רוב שנים, כי ימים מועטים לא יספיקו לזה, וזה באור על שני הענינים שעל ידי שצעיר הוא לימים זחל לגמרי מלדבר כי רק ימים ידברו, וגם אם לא היה צעיר לימים היה מתירא מלדבר בפניהם שהם ישישים ואתם תמלאו חכמה ברורה: (ח) **אכן**, עתה ראיתי שלא כן הוא, שהחכמה לא תקח התחלותיה מן החוש והנסיון, רק דעי התבונה צפונים ברוח האדם, ונמצא ברוח האדם — אמתיות טבועות בקרבו ברוח אלהים, נחלה הם לו מלד שורש נפשו, וגם הצעיר לימים ישאב מים ממקור רוחו ברוח ה' עליו, ראיתי שהחכמה **היא רוח באנוש**, הוא כח נאצל ממרום נטוע בו ממקור נשמתו, **ונשמת שדי תבינם**, הנשמה שהיא חלק אלהי ממעל היא תשפיע את הבינה על האדם, שבה יבינו את האמתיות ויוציאו דבר מדבר, ולכן החלטתי עתה, כי. (ט) **לא רבים יחכמו**, כי להאומרים שהתחלות החכמה ויסודותיה הם החוש והנסיון, תתברר החכמה ע"י רוב המעיינים, שכ"א סומך על נסיונות של חברו ומצרפם להוציא מהם חקים כוללים, אבל לפי דעתי עתה **לא רבים יחכמו**, כי הרוח יחול באיש אחד מיוחד איש אשר רוח בו, וכן לדעה הקודמת תהיה הבינה להוציא דבר מדבר עפ"י חקי החכמה, תלויה בזקנים, שנסו חכמות רבות והתמידו בחקירות ועיונים, אבל לפי דעתי עתה **לא זקנים יבינו משפט**: (י) **לכן אמרתי** עתה, **שמעה לי**, שהגם שאין אתי נסיונות מתולדות הימים ובחינות החושים, **אחוה דעי**, שהם הדעות האמתיות הטבועים בנפש, שאין שרשם מהבחינה והחוש, וזה אוכל **לחוות גם אני**, אף שאני צעיר לימים, כי נח עלי הרוח להשכילני את האמתיות ברוח ה': (יא) **הן**, ר"ל הנה כבר יגעתי ידי הוכחתי בכל הפרטים, כי לפלס את דברי חברו ולחקור את דעתו, צריך, א] שישמע את טענותיו ואת התולדות אשר יוליד בשכלו, ב] צריך לעלות עד ההקדמות והשרשים שמהם יוציא את התולדות, ג] צריך לשמוע את כל דבריו מראש ועד סוף, וכ"ז עשיתי, א] **שהוחלתי לדבריכם** ושתקתי עד שגמרתם כל דבריכם, ב] **אזין עד תבונותיכם**, שהטיתי אזני עד ראש ההקדמות ושרשם התבוניים, כי המושכלות הראשונות שעליהם יבנו בניני החכמה להוציא מהם היקשים ותולדות, מוצאם ממקור התבונה, ג] **עד תחקרון מלין**, שהמתנתי

קשת ומגן

באור המלות

תהלה (מ"ב ע' ג'): (ו) זחלתי ואירא. הזוחל הוא הרומש בארץ, ומורה על הכנעה והשפלות, תחת זוחלי עפר. דעי, דעות, דעים, בא במענה אליהוא שש פעמים, ואין דרכו לבא על צורה זאת, והוא לדעתי שם הונח על המדעים השתולים בנפש האדם מעולם השכלי, אשר לפי דעת אפלטון תביאם הנפש עמה ירושת נחלה ממקור מחצבה, והם לדעתו יסודי התבונה, ונקראו גם בלשון פילוסופים אידען, וקרא את ה' תמים דעים, כי אצלו הם בתמימות בלי חסרון: (ח) רוח, ונשמת שדי. לפעמים יבא שם נשמה על הנשמה העליונה שהיתה חיה ומשכלת גם טרם רדתה בגויה ונפרדת מן הגוף, והיא תופיע על הרוח אשר בגוף שהוא ג"כ ממרומים, לכן אמר רוח באנוש ונשמת שדי, וכן לדברי המקובלים נשמה גדולה מרוח: (ט) רבים יחכמו, וזקנים יבינו. מבואר אצלי בפי' משלי, שהחכמה כוללת כל דרכי ההנהגה שיש בה טוב ורע, והיא לא תושג בשכל האדם רק ע"י הקבלה מה', ויש להעלות על הדעת שרבים ע"י שיוציאו כללים מפרטי מעשיהם, יחכמו, והבינה יוציא האדם מדעתו ע"י עיון והיקשים והיה עולה על הדעת שהזקנים שהרבו להשתמש במופתי הבינה יבינו, עתה ראה שאינו כן: (יא) אזין. יל"פ מענין מאזנים, כמו אזן וחקר,

יב ועדיכם אתבונן והנה אין לאיוב מוכיח עונה אמריו מכם׃ יג פן־תאמרו מצאנו חכמה אל ידפנו לא־איש׃ יד ולא־ערך אלי מלין ובאמריכם לא אשיבנו׃ טו חתו לא־ענו עוד העתיקו מהם מלים׃ טז והוחלתי כי־לא ידברו כי עמדו לא־ענו עוד׃

רש"י

אענה

(יב) ועדיכם אתבונן. התבוננתי בכם וראיתי כי אין מוכיח לאיוב: פן תאמרו. אל תאמרו מצאנו חכמה בשתיקתנו שלא להקניטו עוד: כי אל ידפנו לא איש. לא היה לכם למעט כבוד המקום בכך: (יד) ולא ערך אלי מלין. קובלנא הוא, אוי שלא ערך אלי מלין: ובאמריכם לא אשיבנו. לא באותן אמרים שהשיבותם לו הייתי משיבו: (טו) העתיקו. סרו מהן מלין:

מצודת ציון

באזני: (יב) ועדיכם. ואליכם כמו תגע עדיך (לעיל ד׳): (יג) ידפנו. ענין כתישה ודחיה כמו עלה נדף (ויקרא כ"ו): (יד) ערך. סדר: (טז) עמדו. שתקו וכן עמדתי ותתבונן

מצודת דוד

תשלימו לחקור אמרים והוא כפל ענין במ"ש: (יב) ועדיכם. ואל דבריכם הייתי מתבונן והנה אין מי בכם מברר אמרים לאיוב אין אחד מכם עונה אמרים ראוים לו כאומר הנה לא שמעתי זולתי קול אמרים אבל אין בהם ממש: (יג) פן תאמרו. פן תחשבו לומר הנה מצאנו תשובה מושכלת ומוחכמת לומר לו שיש בידו עון רב אחר שהאל היה בעוכריו והוא ידפנו ולא איש כמוני ולא תאיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא וכאומר הנה באמת לא בחכמה דברתם כי אין זה תשובה הראויה לו להשתיק המיית לבבו שהאיל והוא יודע בעצמו שאין בידו עון רב והנה קצר בדבר המובן מאליו: (יד) ולא ערך אלי מלין. כאומר עכ"ז לא יחשוב איוב שהדין עמדו כי כל הטענות אשר ערך למול דבריכם מסיפור יושר דרכו וכשרון הנהגתו הנה כל אלה לא ערך אלי ר"ל אין מה בהם לדחות אמרי כי לא אשיב לו כאמריכם לומר שבא לו בעבור מרבית פשעו לשיוכל לדחותם בסיפור יושר דרכו: (טו) חתו. בעבור סכלות התשובה נשברו כי איוב סתר דבריהם ולא מצאו עוד מענה וסרו הדברים מפיהם ולא ידברו עוד: (טז) והוחלתי. כאומר הנה מתחלה הוחלתי כי חשבתי שהמה ישיבו בהשכל

באור המלות

שקלתי הדברים במאזני השכל: (יב) מכם. שיעורו והנה אין מכם לאיוב מוכיח: (יד) מלין, אמריכם. המלות הם מלות יחידות, והמאמרים הם צירוף המלות למאמר שלם: (טו) העתיקו. כמו ויעתק משם ההרה, נעקרו המלים מהם: אכנה. בלה"ק בא רק על שם הכבוד שנותן לחברו,

קשת ומגן

באור הענין

עד חקירותיהם ותולדותיהם והוצאותיהם, עד חקרו כל החקירו' ובארו ופרשו דבריה' בכל הפרטים היוצאים מהם: (יב) **ועדיכם אתבונן**. עוד זאת שלא לבד ששקל ואזן וחקר דבריהם בעצמם. גם ע"ז שם לב להתבונן על היחס שבין הדברים ובין המדבר, כי לפעמים יפלסף החוקר עפ"י שטה אחת אשר הוא מחזיק בה, ועפ"י הקדמות והנחות ידועות לפי שטה זו, הגם שאינם מוחזקים לחוקרים אחרים המחזיקים בשטה אחרת, ועז"א ועדיכם אתבונן, ובכ"ז ראיתי **כי אין לאיוב מוכיח**, שכל דבריכם לא יספיקו להוכיח לאיוב ולברר הפך טענותיו, ולא זאת כי לא נמצא **מכם אף עונה אמריו**, שיוכל לענות לו דבר כענין, הגם שלא יוכל להוכיח ולברר לאיוב עצמו במופתים ברורים, שיוכל לענות לו עכ"פ במופתי הנצוח: (יג) **פן תאמרו**, ר"ל וכי תוכלו לאמר בזה **מצאנו חכמה**, דהיינו בזה השבנו עליו ונצחנו אותו, במה שאנו משיבים לו, לאמר **"אל ידפנו לא איש"**, שהאל אשר ידפנו אינו איש, כי זאת היה עקר תשובת שלשת הריעים, שטענו שהאל איננו איש, הלא האל לא יצוייר לו חסרון רצון חכמה או יכולת, ולא קנאה ומאום חסרונות שנמצאו אצל אנשים, או מה שאמרו שאין אנו משיגים הנהגת האל (כצופר), או שהאדם א"א שיזכה נגד האל (כטענת אליפז), שכל טענותיהם היה שהאל אינו איש, וכי זה חכמה ובזה ינצחו את איוב?: (יד) **ולא ערך אלי מלין**. אלי לא ערך איוב מלים כלל, ר"ל המלים שהם מורים על המושגים שבם ילבישו את וכחו, אינם ערוכים אלי כלל, כי לי יש שטה אחרת בהתחלת החכמה ויסודותיה, וע"ז צריך לו לדבר במלים אחרים, וגם **באמריכם לא אשיבנו**, המאמרים שגבלתם בטענותיכם על השאלה של צדיק ורע לו, גם בזה דעתי נפרדת מדעתכם ואמרי משונים ממאמריכם: (טו) **חתו**, ר"ל איך אשיב לו בטענתכם ובמליכם, הלא נמצא מהם מן הריעים אשר **חתו ולא ענו עוד**, הוא צופר, שהוא לא השיב כלל בפעם השלישית, ומהם **אשר העתיקו מהם מלים**, הוא בלדד, שהגם שענה בפעם השלישית, ענה מענה קצרה, שלא היה לו מלים להלביש את דבריו בארך, רק רמז ברמז לבד, כי המלים שבהם ילביש את וכחו נעתקו ממנו: (טז) **והוחלתי**, ובכ"ז לא עניתי תיכף והחרשתי, כי חשבתי פן אחרי שינוחו מעט ישובו ויתחילו הוכוח שנית, לכן **הוחלתי** עד שידעתי בבירור **כי לא ידברו עוד**, כי הלא **עמדו** מן הארץ, **ולא ענו עוד**, וזה סימן שנפסק הוכוח מכל וכל, כי כל זמן הוכוח ישבו אתו לארץ: (יז) **לכן אענה אף אני**, א] **שאענה חלקי**, אשר כל אחד י"ל חלק בהוכוח, ואתם כבר דברתם החלק שלכם, אענה את החלק שלי, ב] **אחוה דעי**, שמתי היא שם דיע, דהיינו מושכלות ואמיתות המצועים בנפש, שלא באו אליה ע"י עיון והיקשים, רק הם מונחים בה לנחלה ממקור מחצבתה ומאת ה': (יח) **כי מלאתי מלים** שהכיעתי

יז אַעֲנֶה אַף־אֲנִי חֶלְקִי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי: יח כִּי מָלֵתִי מִלִּים הֱצִיקַתְנִי רוּחַ בִּטְנִי: יט הִנֵּה בִטְנִי כְּיַיִן לֹא יִפָּתֵחַ כְּאֹבוֹת חֲדָשִׁים יִבָּקֵעַ: כ אֲדַבְּרָה וְיִרְוַח־לִי אֶפְתַּח שְׂפָתַי וְאֶעֱנֶה: כא אַל־נָא אֶשָּׂא פְנֵי־אִישׁ וְאֶל־אָדָם לֹא אֲכַנֶּה: כב כִּי לֹא יָדַעְתִּי אֲכַנֶּה כִּמְעַט יִשָּׂאֵנִי עֹשֵׂנִי:

לג א וְאוּלָם שְׁמַע־נָא אִיּוֹב מִלָּי וְכָל־דְּבָרַי הַאֲזִינָה: ב הִנֵּה־נָא

פתחתי חסר א'

רש"י

(יט) הנה בטני. מלא רוח דברים להשיב בתשובה: כיין לא יפתח. כיין חדש שאינו נפתח והוא נוסס ואף בתוך אובות חדשים ומבקעם: אובות. נודות עשויין כקומות אדם גבוהים: (כא) לא אכנה. לא אשנה דברי להחליפו לכבודו כמו שאמר למעלה וירשיעו את איוב זה כינוי שמשנה את הדבור בשביל כבודו אך אני זאת לא אעשה כי בפה מלא אוכיחנו: (כב) כמעט ישאני. יסלקני מן העולם, ויש פותרים ישאני כמו ותשא הארץ מפניו (נחום א'):

מצודת דוד

ואף בראותי כי לא מצאו הכמה הוחלתי עוד עד כי לא ידברו כלל עד כי שתקו ולא ענו כלל ושמו דבריהם מכל וכל: (יז) אענה. עתה אענה אף אני חלקי כפי החלק שענו הם ואף אני אגיד דעתי: (יח) כי מלאתי מלים. ר"ל א"א לי להתאפק כי אני מלא מן אמרים והאויר חלל בטני דחוקה וצרה לי בעבור מרבית האמרים אשר בה והוא מלשון מליצה והפלגה: (יט) כיין. כנאד יין אשר לא נפתח ולא פג טעמו ולזה הוא חזק ביותר עד אשר יבקע את הנאד ויצא וכמו נאדות חדשים אשר יתבקעו מהר מתחזק היין אשר בהם ויוצא א"כ היין מאליו כן הדברים השמורים בבטני כאלו יבקעו הבטן ויצאו מאליהם: (כ) אדברה. לזאת אדבר דברי ואוציא מלין ויהיה לי בבטני הרוחה מן המלוי: אפתח. רק אפתח שפתי ובזה אענה כי הדברים יצאו מעצמם לגודל הרבוי וגם זה ענין מליצה: (כא) אל נא אשא. הנה עתה לא אשא פני איש להחניף למי לכנות על קלונו אף לא אדבר אל אדם בכנויים כאילו אין דברי עליו אלא בפה מלא איחד עליו הדבור ולא ברמז: (כב) כי לא ידעתי. כאומר אף אם ארצה לכנות לא אוכל כי כ"כ הדבר זר אצלי כאלו לא ידעתי לעשותו: כמעט. כי בעיני קרוב הדבר אשר ישרפני ה' אשר עשני בעבור עון הנוספת הכנוי (סעולה מהמענה הזה אשר אליהוא יתן טעם אשר שתק עד הנה כי בעבור אשר רעי איוב היו זקנים ממנו לימים לא ערב לבו לגשת לדבר אמריו כי חשב אשר ברוב ההתדלות יושג החכמה והמה השתדלו בה הרבה מן הימים אבל אחר בראותו שלא השכילו במענה ובסוף עמדו ולא ענו עוד ע"כ לא היה לו עוד מהאפשר להתאפק לחשוך אמריו ואמר אשר מעתה ישיב אמרים בפה מלא ולא יחניף אף לא יכנה):

לג (א) ואולם שמע נא. ר"ל אל תחשוב הואיל ומבוכים הם אמרי לא בדעת אדבר ומה לי בהם יותר מכל שלשת הרעים כי אולם שמע עתה מלי ואת כולם תאזינה ואל תקוץ בהם לרבויים כי לא דברי ריק המה: (ב) הנה נא. עתה

מצודת ציון

בי (לעיל ל'): (יח) מלתי. כמו מלאתי בא"ל: הציקתני. ענין צר ודוחק כמו לא מוצק תחתיה (לקמן ל"ו): רוח בטני. חלל בטני ואוירו: (יט) כאובות. כנאדות ואין לו דומה במקרא: (כ) וירוח. מל' הרווחה והוא הפך הדחק: (כא) אכנה. מלשון כנוי שאינו שם העצמי וכן ובשם ישראל יכנה (ישעיה מ"ד) והדבר הוא שהרוצה להעלים שם מי מפני הכבוד וכדומה אז מזכירו בכנוי כאלו הכוונה על אחר: (כב) כמעט. ר"ל קרוב הדבר ומעט המרחק והכ"ף באה לאמתת הדבר: ישאני. ענין הבערה ושריפה כמו ותשא הארץ מפניו (נחום א'):

קשת ומגן

באור הענין

את המליצות ואיכות הדבורים, והם רבים עד שאני מלא מלים, וגם הרוח הטבעי השוכן בהמלות והדבורים **יציק את בטני** כי הוא מבקש לצאת: (יט) **הנה בטני כיין לא יפתח** שהרוח התוסס ביין ועצור בו רוצה לצאת, ואם האוב ישן וחזק יוכל לעצור ולכלא את הרוח והיין, אבל אם הוא **אוב חדש יבקע**, וכן אני שעדיין לא הרגלתי לעצור את דברי יבקשו דברי לחוץ, ולכן. (כ) **אדברה וירוח לי**, א] כדי שירוח לי מפני הרוח המציק, ב] שרק אם **אפתח שפתי אענה**, כי שפתי ידברו מעצמם, שהכל ערוך: (כא) **אל**, וכן לא אעצור מלי מפני נשיאת פנים לאיוב ולריעיו, כי **לא אשא פני איש**, וכן לא אעצור מפני שאכנה אל אדם, לתת לו כבוד ויקר ושלמות יותר מהראוי לו, **כי לא אכנה**: (כב) **כי**, שיעור הכתוב **כי לא ידעתי אכנה עושני כמעט ישאני**, שאף להעושה והבורא לא ידעתי לכנות ולתת לו תארים יותר מהראוי, ואם אכנה כמעט, ישאני ויעבירני מן העולם:

לג (א) **ואולם שמע נא איוב מלי**, שהם המליצות והמלות הפרטים, וגם **כל דברי האזינה**, שהוא כל הוכוח עד סופו, כי עקר תשובתו בא בסוף דבריו: (ב) **הנה נא פתחתי פי**, עתה רק פתחתי הפה להוציא לחוץ מה שכבר **דברה לשוני בחכי** הלשון כבר דברה בחכי כ"ז

באור המלות

כמו אכנך ולא ידעתני (ישעיה מ"ה): (כב) כמעט ישאני. גם אם ישאני ויכלני, כמו למשאת אותה משרשיה (יחזקאל י"ז). וי"מ כמעט שאכנה ישאני עושני ויכלני: (א) מלי, הם המלות הפרטיים. וכל דברי הוא כלל הדבור ובא לומר שגם מילין הפרטיים נאמרו בכוונה ובכלל, וע"ל

פִּתַחְתִּי פִי דִּבְּרָה לְשׁוֹנִי בְחִכִּי׃ ג יֹשֶׁר־לִבִּי אֲמָרָי וְדַעַת שְׂפָתַי בָּרוּר מִלֵּלוּ׃ ד רוּחַ־אֵל עָשָׂתְנִי וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּחַיֵּנִי׃ ה אִם־תּוּכַל הֲשִׁיבֵנִי עֶרְכָה לְפָנַי הִתְיַצָּבָה׃ ו הֵן־אֲנִי כְפִיךָ לָאֵל מֵחֹמֶר קֹרַצְתִּי גַם־אָנִי׃ ז הִנֵּה אֵימָתִי לֹא תְבַעֲתֶךָּ וְאַכְפִּי עָלֶיךָ לֹא־

רש"י

לג (ד) רוח אל עשתני. ואיני חזק יותר ממך: (ו) הן אני כפיך לאל. כמו ששאלת פיך להתוכח עם [מי שלא יבעתך] (למי שלא יבעיתך הן) אני במקומו של הקב"ה בשבילו לדבר דבריו: (ז) ואכפי. כפייתי, כמו אכף עליו פיהו (משלי ט"ז):

מצודת ציון

לג (ד) רוח. רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה ל"ז): ונשמת. מלשון נשימה ונשיבה והוא ענין מאמר סגא בהפחת הרוח: (ו) קרצתי. נחתך ונחטב לאמי והוא מלשון קרץ מצפון בא (ירמיה מ"ו): (ז) תבעתך. מלשון בעתה ורעדה: ואכפי. מלשון כפיה ונגישה כמו כי אכף

מצודת דוד

אפתח פי ומעתה תדבר לשוני בנגיעתה בחיך כדרך המדבר וכאומר הנה כבר ערכתי אמרים ותדבר לשוני לדבר נאות מבלי המתנה ועכוב: (ג) ישר לבי אמרי. הנה אמרי המה ביושר הלב לא נדבר שפתים לטעות ולרמות: ודעת שפתי ברור מללו. הוא הפוך כמו ודעת ברור שפתי מללו ר"ל שפתי יאמרו דעת ברור ונקי מבלי הטעאה וכפל הדבר במ"ש:

(ד) רוח אל. רצון האל ברא אותי ומאמר פיו החייני ומוטל א"כ עלי לטעון עבורו ולהצדיקו: (ה) אם תוכל. אם תמצא ידך די השיב על מאמרי השיבני: ערכה. ערוך טענותיך לפני והתיצב למולי ר"ל כל מה שתוכל להשיב אמור: (ו) הן אני כפיך לאל. הנני נשפט עמך בעבור האל כמאמר פיך שאמרת לא איש כמוני אענגו נבוא יחדיו למשפט (לעיל ט') ועתה הנני איש כמוך כי מהחומר קורצתי גם אני כמו אתה: (ז) הנה אימתי. לא תהיה נרעד מפחדי לסתום טענותיך:

באור המלות

ימים אליהם שמיעה שהיא גדולה מהאזנה כמ"ש בכ"מ: (ב) פי, לשוני. הלשון מציין הדבור הפנימי, והשפה מציין הדבור החיצוני, שהדבר דברה לשון תבונתו והקרה אה הדברים בבינתו, והחיך הוא עוד יותר פנימי מן הלשון: (ג) ודעת שפתי. שיעורו שפתי דעת ברור מללו ומבורר אצלי בפי' משלי שהשפתיים מציינים את הדעת שהוא ידיעת הדברים בידיעה ברורה: (ד) רוח, ונשמת. בעת נוצר היה בו רק הרוח והוא עשה אותו, ואח"כ בא בו הנשמה שהיא מדרגה יותר, כמ"ש זכה יתיר יהבין ליה נשמתא: (ו) כפיך. כדברי פיך. לאל, בעבור האל ובמקומו. קרצתי, נגזרתי.

קשת ומגן

באור הענין

מאז ביני לבין עצמי, ועתה פתחתי פי להוציא הדברים לחוץ: (ג) **ישר לבי אמרי**, ואמרי לא נאמרו כדי לגנאה רק הם יושר של לבי, (ור"ל שלא לבד שהם מוסכמים עם שכלי, כי הם מוסכמים גם על לבי, שהלב מציין החפץ והרצון, ולפעמים יושר של השכל אינו יושר של הלב, שלב האדם וחפצו ירצה דבר שמשכלו לא יסכים עליו, אבל אמרי הם יושר לבי ג"כ), **ודעת**, שיעורו **ושפתי דעת ברור מללו**, שלפעמים לא יוכל להעתיק בשפתיו כל אשר במחשבתו, וביחוד בהשגות הבלתי ברורים כ"כ ובדברים הנעלמים משכל האדם, שמוכרח לדבר בם במשלים וחדות, כמ"ש הרמב"ם בהקדמת המורה, אבל שפתי הם מללו דעת ברור, ורצה לומר, א] שהדברים מסודרים אצלו גם טרם יוציאם בשפתיו, ב] שלבו מסכים עם דבריו, ג] שלא ילבים דבריו במשלים רק ידבר דברים ברורים: (ד—ה) **רוח**, אחר שבאר מעלת דבריו עצמם שב אל מעלת המדבר, ולפי שפתו המדבר בו הוא האל עצמו, שהוא נטע בנפשו האמתיות מתולדתה מראשית, והדעים האלהיים שתולים בטבעה, לא מוגאלים ע"י החוש והבחינה, ובזה הוא עומד במקום האל ותחתיו, עפ"ז משיב לו על מה שבקש בסוף תוכחת הראשון (י"ג כ"א), כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני וקרא ואנכי אענה או אדבר והשיבני, ע"ז משיב לו הנה הנני אעמוד להתוכח עמך ולהשיב לך תחת האל ובמקומו, כי אנכי ראוי לטעון תחתיו, א] מצד שאני יציר כפיו **כי רוח אל עשתני**, ב] מצד שגם קיום חיי והתמדתם הוא רק ע"י ה' המחיה אותי בכל רגע, וזה **ונשמת שדי תחייני**, באופן כי רוח ה' נסוע בי בין מצד בריאתי בין מצד חיי והתמדתם שנשמתו אשר בי היא תחייני, (גם היה דעתו שהרוח אל באדם בעודו בבטן, והוא העושה וגומר את הגוף ומלביש אותו לפי מדת הרוח כהדין קמצא דלבושיה מניה וביה, ואח"כ נשמת ה' שהיא הנשמה האלהית האצולה ממרום והיא בת אלהים תחייהו) ובה נטועים הדעים האלהיים וההשכלות האמתיות אשר הם בה מתולדה מצד האלהות שלה, ומצד זה היא כאלהים, וחכמתו היא חכמת אלהים, ופיו כפיו ודבורו כדבורו, ויוכל לעמוד תחתיו ולהשיב תשובה במקומו, כי מה שאמרת אתה רוצה שבעת שיתוכח האל עמך לא יבעתוך לא יראת הרוממות ולא פחד עונשו כמ"ש כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני, זה לא יצוייר אם יתוכח עמך ה' בעצמו אשר לא יראהו האדם וחי, משא"כ אם אתוכח אנכי עמך, אז. (ו) **הן אני כפיך לאל**, ר"ל כדבר פיך לאל, הדבר שבקשת בפיך שהאל המתוכח עמך יהיה מורגש לחושך ובלתי מפחידך לא באימה ולא בפחד עונש, כן אני בעבור האל, אנכי העומד תחת האל אהיה מורגש לחושיך, כי מחומר קרצתי גם אני, וכן, (ז) **הנה אימתי לא תבעתך** שהיא יראת הרוממות

יכבד׃ ח אך אמרת באזני וקול מלין אשמע׃ ט זך אני בלי פשע חף אנכי ולא עון לי׃ י הן תנואות עלי ימצא יחשבני לאויב לו׃ יא ישם בסד רגלי ישמר כל־ארחתי׃ יב הן־זאת לא־צדקת אענך כי־ירבה אלוה מאנוש׃ יג מדוע אליו ריבות כי כל־דבריו לא יענה׃ יד כי־באחת ידבר־אל ובשתים לא־

ח' ועירא רש"י ישורנה

(ט) חף. סגור ומשופשף כמו חיך לא יחוף ראשו. וכמו בכל חפין את הכלים: (י) תנואות. עלילות לשוב מן המקום, לשון תואנה (שופטים י״ד): (יב) כי ירבה אלוה מאנוש. אין המקום צריך כל כך לדקדק

מצודת דוד

ואכפי. הכביד והנגישה מפני לא יכבד עליך ר״ל אין לי חוזק עליך כי כמוני כמוך: (ח) אך אמרת באזני. כאומר הם לא דברים אלי כ״א לרעיך אך באזני באה ושמעתי גם אני: וקול מלין. קול דברים בעלמא מבלי השכל: (ט) חף אנכי. מנוקה אני מעון והוא כפל במ״ש: (י) הן תנואות. הנה מצא עלי עלילות דברים וחושב אותי לו לאויב וכאלו ינקום בי: (יא) ישם בסד. שם רגלי בכבלי עץ הסגורים ועוד הוסיף לשמור כל ארחותי לבל אברח עם כי רגלי סגורים ואי״א לי ללכת ור״ל הרבה עלי מכאובות עד בלי די והנה הדברים האלה שמעתי אותך מדבר: (יב) הן זאת וגו׳. ר״ל הנה זאת אשר אענך שלא תצדק בתרעומותיך הוא על כי ירבה אלוה במעלה מן האנוש ואם האיש הזה אינו מבקש עלילות כ״ש המקום ב״ה אשר יגדל מאד ממעלת האנוש וכאומר לא אשיב לך כמו שהשיבו רעיך שלא תצדק בעבור כי אתה מלא עון כי יתכן שאתה צדיק ועכ״ז לא תתרעם בצדק כי בודאי הדין עם המקום וכאשר יפרש אמריו למטה במענה הזאת תשכח למשפט וכו׳: (יג) מדוע. מדוע ענית למולו על אשר לא יענה לאדם על דבריו ר״ל לא יגלה אזן האדם במה חטא ואשם למען יחדל מהם וימהר לשוב וזהו מה שאמר פשעי וחטאתי הודיעני (לעיל י״ג): (יד) כי באחת. הנה לא כן הוא כי האל ידבר בענין אחד ועוד בענין שני למי אשר לא יראה את הראשונה ולא יבין בה:

מצודת ציון

עליו פיהו (משלי ט״ז): (ט) זך. מלשון זכות ובהירות: חף. נגרד ומנוקה ובדרז״ל למשמך לחפיפה טבילה (נדה ס״ו): (י) תנואות. עלילות ודברים המבוטלים וכן וידעתם את תנואתי (במדבר י״ד) והכן שהוא הפוך מן תואנה כי.הוא מבקש (שופטים י״ד): (יא) בסד. הם כבלי עצים לסגור בהם רגלי התפוש וכן ותשם בסד (לעיל י״ג): (יב) ירבה. יגדל כמו ורבי המלך (ירמיה מ״א): (יד) ישורנה. יראנה.

קשת ומגן

באור הענין

ואכפי עליך לא יכבד שהוא יראת העונש: (ח) אך מה, שאמרת באזני, (הוא מ״ש שם באותו סימן כמה לי עונות ופשעים וכו׳ ותשם בסד רגלי), וקול מלין אשמע, ר״ל ואני מבין שהיה כונתך בזה, שאתה אומר. (ט) זך, א] שלא פשעתי בפועל, ב] שגם אם היה במחשבתי איזה עון, אין העון מתיחס אלי, כי הידיעה הקדומה מכרחת את הבחירה והאדם מוכרח במעשיו, וא״כ חף אנכי והעון אינו מתיחס לי, רק. (י—יא) הן תנואות עלי ימצא, שישים לי עלילות, כאילו יש לי בחירה להניא ולבטל את ידיעתו וגזרתו הקדומה, וע״כ ויחשבני לאויב וישם בסד רגלי, וכ״ז הוא הלשון שאמר שם באותו מאמר, למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך ותשם בסד רגלי: (יב) הן זאת לא צדקת אענך, ר״ל אענך כי לא צדקת בזאת, במה שאתה אומר כי ירבה אלוה מאנוש, מה שאתה אומר שהאלהים יבקש מן האדם דברים רבים וגדולים רב מכדי כחו ויכלתו, זה אינו אמת, כי באמת העבודה שיבקש ה׳ מן האנוש לא ירבה ממנו, שלא יבקש ממנו דברים רבים ועצומים, רק כפי כח האדם, כפי מה שיוכל לעבדהו מצד שהוא בעל חומר, ולא יעליל עליו עלילות שיעבדהו כאחד מצבא מרום, וכ״ש שיענישהו על ענינים שאין בכח האדם לעשותם, כפי דעתך שהאדם מוכרח במעשיו, ובכ״ז יענישהו ה׳ עליהם, בכ״ז לא צדקת: (יג) מדוע, ומה שריבות אליו וטענת נגדו, כי כל דבריו לא יענה, מדוע לא יענה ויודיע את דבריו, וכמ״ש וקרא ואנכי אענה או אדבר והשיבני למה פניך תסתיר, גם זה אינו אמת, (יד) כי באחת ידבר אל, שה׳ ידבר אל האדם ויודיעהו את הגזרה החרוצה עליו ע״י עונותיו כדי שיזהר וישוב בתשובה, שהוא ההודעות שיבואו ע״י חלום, כמו שיבאר, ובשתים ידבר, אם לא ישורנה, מי שלא יראה וישים לב על הדבור האחד, ידבר עמו באופן אחר, שהוא ההודעה ע״י חולי ומכאוב, שהוא ג״כ אזהרה שישוב בתשובה, ומבאר הדבור הראשון הוא. (טו) בחלום חזיון לילה, הם בשתי פנים, או בחלום אמתי שתחול ההודעה האלהית על הכח המדמה להודיעהו את העתיד לבא

באור המלות

ואכפי כמו וכפי, כמ״ש איוב כפך מעלי הרחק: (ט) זך אני, חף אנכי. מבואר אצלי שמלת אנכי שולל נושא אחר, ואני בא רק לציין אמת הנשוא, ומלת חף מענין ניקוי, כמו חפה זהב (מגל״ה) או חופף עליו כל היום (מהכפולים), ר״ל אני זך בלא פשע, וגם אם יש לי פשע. העון שהוא המזיד של הפשע אינו מיוחס לי רק לה׳ כי אני מחופף מאתו וכל מעשי מוכרחים. ע״ז אנכי, שהעון לא לו יתיחס רק לה׳: (י) תנואות. כמו ולמה תניאון את לב בני ישראל, הפרת המחשבה והרצון כאילו אני

ישורנה : (טו) בחלום | חזיון לילה בנפל תרדמה על־אנשים בתנומות עלי משכב : (טז) אז יגלה אזן אנשים ובמסרם יחתם : (יז) להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה : (יח) יחשך נפשו מני־שחת וחיתו מעבר בשלח : (יט) והוכח במכאוב על־משכבו וריב

ורוב ק'   עצמיו

רש"י

אחר האדם . כי הרבה יש להקב"ה לדקות יותר מאלוה : (טז) אז יגלה אוזן אנשים . כמו שעשה לאבימלך בחלום הלילה : ובמסרם יחתום . חותמן ומייסרן ביסורין על עונם : (יז) להסיר אדם . בחליו . מעשה . שהיה בדעתו לעשות : וגוה מגבר יכסה . ביסורין למען הכניעו ולהשפילו לסוף כדי שיחשוך נפשו ממיתה גמורה . גוה , כמו גאוה : (יח) וחיתו מעבר בשלח . בשלחו ובחרבו של מלאך המות , כלומר לטובתך הביא עליך יסורין . שלח , כלי זיין . וכן (בעזרא נחמיה ד') ידו וגו' ואחת מחזקת השלח : (יט) והוכח . לשון תוכחה

מצודת ציון

כמו אשורנו ולא קריב (במדבר כ"ד) : (טז) ובמסרם . מוסר יסורים : יחתום . ענין גמר והשלמה וכן ועל החתום (נחמיה י') ובדרז"ל כל חותמי ברכות (ברכות ס"ג) : (יז) וגוה . כמו וגאוה : (יח) בשלח . בחרב כמו ויעש שלח לרוב (דה"ב ל"ב) : (יט) והוכח . ענין גמול עונש וכן והוכחתיו בשבט אנשים (ש"ב ז') : איתן . חזק כמו איתן מושבך (במדבר כ"ד) : (כ) וזהמתו . ענין מיאוס ותעיב ובדרז"ל ואין מעבירין סוהמא (חולין ק"ס) ור"ל כמאוס

מצודת דוד

(טו) בחלום . האמת הוא כי בחלום מראות הלילה או בעת נופלת תרדמה על אנשים והוא שינה עמוקה או בעת שמתנמנם על המשכב והיא שינה קלה לכ"א לפי הכנתו : (טז) אז יגלה . בחלום יגלה אוזן אנשים כי מראה לו בחלום דבר ידמה לאשר נגזר עליו שהיא מדה במדה לדבר אשר חטא ואשם : ובמסרם יחתם . ואם לא ישכילו לדעת ע"י החלום ולא ישובו לה' אז יגמור ההודעה במה שיפלא עליהם יסורים הראוים להם הדומים אל פשעיהם להשכיל מהם ולשוב לה' והלא הם האמירה לגבוה וכמ"ש תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם (תהלים צ') : (יז) להסיר . ר"ל מתחלה יגלה אוזן בחלום למען הסיר את האדם מן מעשה הגזירה כאשר ישוב לה' ולמען יהיה נכסה הגאוה מן האדם לבל יוסיף להתגאות עוד ולמרוד בה' : (יח) יחשך נפשו . ובזה ימנע נפשו מן הקבר וגם חייו יציל מעבור בחרב ר"ל גם בימי חייו ינצל מן היסורים : (יט) והוכח במכאוב . וכאשר הוכח במכאוב על כי לא השכיל בהודעת החלום ולא שב לה' ובא לו ההודעה השניה שנתייסר במכאוב לשכב חולה על משכבו שנה מתחלה

קשת ומגן

באור המלות

מפר מחשבותיו : (טו) תרדמה , בתנומות . תנומה קלה אף משינה , וכ"ש מתרדמה שהיא השינה העמוקה . ואמרו חז"ל ג' תרדמות הם , תרדמה של נבואה : (טז) ובמוסרם . מענין לדעת חכמה ומוסר , המוסר השתול בלב האדם יניח חותמו על הדבר לקיימו : (יז) וגוה . בא גם על קיבוץ הכחות אשר בתוך הגויה ועל הגויה בעצמה , כמו מגויה האריה דבש , שלף ויצא מגוה , במסתרים תבכה נפשי מפני גוה , דבר הצפון בלב , ועל כונה זו בא פה : (יח) נפשו וחיתו . בהבדלתם בא נפש על הרוחניות , וכן בכ"מ שהבדיל הנפש נגד הגויה , כמ"ש בכ"מ : (יט) ורוב . פעל עבר

באור הענין

עליו , או בחזיון לילה , שרואה איזה חזון ומראה בעת השינה , המורה על העתיד , ומפרש שהחלום בא **בנפול תרדמה על אנשים** , שהוא בעת השינה העמוקה , והחזיון לילה בא **בתנומות עלי משכב** בעת שאינו בתרדמה עמוקה רק בתנומה קלה נים ולא נים , שאז יראה איזה מחזה : (טז) **אז** , שע"י החלום והחזון **יגלה אזן אנשים** , להודיעם הגזרה השמיימית , **ובמוסרם יחתום** , ר"ל בכח המוסרי המוטבע בנפש האדם , והיא כח נפשי אשר תעוררהו אל המוסר (דאס מאראלישע געפיהל) , על ידי כח זה יתעורר להתפעל מן החלום ולבקר את מעשיו , שהרגשת המוסר הנטוע בנפשו תגבא לו ע"י התפעלות החלום , שיצא מגדרי המוסר , ובזה ידמה כאילו החלום כותב את הדברים על לוח נפשו , וכדי שיאמין שהמכתב הזה מכתב אלהים חרות על הלוחות , יניח הכח המוסרי בנפשו את חותמו עליו לאשר ולקיים את אמתת המכתב , ר"ל שירגיש בטבע נפשו שחטא ושהוא מותרה ממעל : (יז) **להסיר** , ובהחלום הזה יעוררוהו מלמעלה , א] **שהאדם יסיר** ויעזוב איזה מעשה לא טוב , ב] **שגוה מגבר יכסה** , שאם יתגלו ויעלו על הלב ציורים רעים מתכונות ומדות הטבועים בעומק הנפש , שנפש האדם טבועים בה כל המדות טובים ורעים , והם טבועים במצולותיה , והרוח יעלה הציורים מעומק הנפש אל הלב ואז יתעורר לעשות ולפעול כפי מדה או תכונה זו , ואם יעלו **מגוה** היינו מפנימית הנפש ציורים רעים , כמו גאוה כעס נקמה אכזריות וכדומה , והוא נמשך אחרי המדות רעות האלה להתנהג כפי מדתם , יעוררהו החלום שיעזוב המדות הרעות האלה ויטביע אותם אל מצולות תהום הנפש וישארו מכוסים ממנו בל יעלו עוד על לבו , ויכסה מן הגבר את הגוה , שהיא המדה שמשכנה בגו הנפש ; והשאר רק מכוסה לא מדה לפעול על פיה : (יח) **יחשך** ועי"כ **יחשוך נפשו** הרוחניית **מני שחת** בל תשחת נפשו , והיא הצלת הנפש מעונש נפשי , **וחיתו יחשוך מעבר בשלח** , הוא מיתת הגוף : (יט) **והוכח** , עתה מבאר מ"ש ובשתים לא ישורנה , שמי שלא שב והבין את החלום ולא שת לבו אל הודעה זאת , ידבר עמו ה' ע"י הודעה אחרת , כי אז **הוכח** מה' (בא לו תוכחה ומוסר) ע"י מכאוב על

עצמיו אתן: כ וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה: כא יכל בשרו מראי ושפי עצמתיו לא ראו: כב ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים: כג אם־יש עליו | מלאך מליץ אחד מני־אלף להגיד לאדם ישרו: כד ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר: כה רטפש בשרו מנער ישוב לימי עלומיו: כו יעתר אל־

ושפו ק' הא' בדגש

אלוה

רש"י

מישוב מעונו: ורוב עצמיו. שהוא איתן מוכיחן במכאוב: (כ) וזהמתו חיתו לחם. ממאסתו נפשו וחיתו של חולה כל מאכל: ונפשו. מזהמתו כל מאכל תאוה: (כא) יכל בשרו מראי. יחסך בשרו ממראה. כמו כלו בדמעות עיני (איכה ב') מכלות עינים (ויקרא כ"ו): ושפו עצמותיו. מתנתקין ממקומן, ושופו כמו דשף מדוכתיה (חולין מ"ב): לא ראו. אין להם מראה ותואר: (כג) אחד מני אלף. במגידי פשעו והוא יליץ ישרו: (כד) ויחננו. המקום: פדעהו. כמו פדאהו. אל"ף מתחלפת בעי"ן והענין מוכיח: מצאתי כופר. והוא פדיון: (כה) רטפש בשרו מנער. רוטפש אשקוט"א בלעז, מגוער נתעורר בשרו מן הנוער שהוא מנוער ומשונק (בייסורי) חליו. ואין לתיבה זו דמיון במקרא. ולפי הענינים הוצרכתי לפרשו כמשמע הענין. והפותר בלשון רפש ואומר הטי"ת נתוספת בו כמו (בראשית מ"ד) נצטדק, טועה הוא מאד כי אין טי"ת מתוספת בתיבה כי אם בלשון מתפעל או נתפעל, ובתיבה שיסודה צדי"ק ולא בשאר תיבות, כמו צדק נצטדק וכמו צרוע (ויקרא י"ב) נצטרע. ציד נאמן וילכו ויצטיירו (יהושע ט') צידה הצטיידנו אותו (שם): ישוב. בכחו

מצודת דוד

עדיין רוב עצמיו איתן וחזק כי אולי ישכיל במעט מן המכאוב: (כ) וזהמתו. ואם עדיין לא השכיל אזי תכבד החולי עד כי נפשו החיוני תמאס את הלחם: מאכל תאוה. תמאס אף מאכל ערב שכל אדם תאב לו: (כא) יכל בשרו. אז משמן בשרו יחס ויכלה מן הראיה ר"ל תמהר לכלות כאלו יראה לעין כליון הבשר ואף עצמותיו יכותתו עד כי לא ראוהו לעין האדם כי מכוסים המה מ"מ כן הוא כאמת: (כב) ותקרב. וכאשר עדיין לא השכיל קרבה נפשו לבוא אל הקבר כי ישתכן שמה: וחיתו. נפשו החיונית קרבה לבוא על ידי בלותי מ"ה הממיתים את האדם: (כג) אם יש עליו. כאשר יהיה נדון אז בב"ד של מעלה אם ימצא עליו מלאך מלמד זכות ומליץ טוב להגיד על האדם יושר מה אשר עשה ואף אם המלאך הזה הוא אחד מן אלף כי תתקצ"ט מלמדים עליו חובה והוא לבדו מלמד זכות: (כד) ויחננו. עכ"ז יחנן אותו המקום ויאמר אל המלאך המליץ פדה אותו מרדת שחת כי בהזכות והיושר ההוא מצאתי די פדיון נפשו עם כי רבו מלמדי החוב כי היושר ההוא לגודל ורב יחשב ויכריע את הכל: (כה) רטפש. ואז ירוטב בשומן ויתרבה בשרו יותר מימי נעוריו כי דרך האדם להיות אז רטוב וממולא בבשר: ישוב לימי עלומיו. בחוזק ובבריאות: (כו) יעתר. וכאשר יעתר אל אלוה וירצה

מצודת ציון

והלכלוך: (כא) ושפו. ענין כתיתה כמו הוא ישופך ראש (בראשית ג'): (כד) פדעהו. כמו פדאהו: (כה) רטפש. היא מלה מורכבת מן רטוב ומן פש שהוא ענין רבוי כמו פשה הפשה (ויקרא י"ג): עלומיו. נעוריו כמו בן מי זה העלם (ש"א י"ז): (כו) יעתר. ענין מרבית התפלה כמו

באור הענין

משפטו, וריב של עצמיו הוא ריב איתן, בהשבת שלום הגוף, ויתגברו כחות המתפעלים על הכחות הפועלים, עד כי. (כ) וזהמתו חיתו לחם, שגם לחם חייתו מזוהם ונתעב בעיניו, ר"ל לחם הצריך אל חייתו, ונפשו (תזהם) גם מאכל האוה, מאכל שהיה מתאוה אליו תמיד: (כא) יכל, בשרו יכלה למראית העין, כאלו העין רואה כלות בשרו שמתמעט כל רגע, ושפו, יעתקו ממקומם, עצמותיו אשר לא נראו עד הנה שהיו מכוסים בבשר, עתה יעתקו מן הפנים אל החוץ, שע"י הרזון נראו עצמותיו לחוץ: (כב) ותקרב, עד יגיע קרוב אל המות, בין הנפשי שתקרב לשחת נפשו, בין הגופני שחיתו תקרב לממיתים: (כג) אם יש, אז יש לו תקנה להנצל מן המות באחד מג' פנים, א] ע"י זכיות, אם יש עליו מלאך, אם נמצא לו בעצמו זכות ע"י מעשיו הקודמים שעשה איזה מצוה שראוי שינצל בעבורה ממות, והזכות הזה קורא מלאך, כי הוא ילך במלאכות ושליחות ללמד זכות עליו, ואם המלאך הזה מליץ אחד מני אלף, ר"ל שהמצות שהזמין ה' לפני האדם שהם ילינו עליו טובות הם כמה אלפים, ואם מן האלף מליצים וזכיות שהכין ה' אל האדם לזכות בהם ימליץ המלאך אחד מהם (ר"ל הגם שקיים רק מצוה אחת ממצות ה' הרבים מאד), והמלאך ימליץ להגיד לאדם הזה החולה את ישרו וזכות שלו, ע"כ. (כד) ויחננו ה', ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר, שהזכות

קשת ומגן

באור המלות

ע"מ טוב, עצמיו ירובו ריב איתן: (כ) וזהמתו. ענין תיעוב, ובדברי חז"ל ידים מזוהמות. חיתו לחם, לחם חיתו, כמו משנה כסף, רבים עמים. ונפשו (זהמה) מאכל תאוה, כי התאוה מיוחס אל הנפש, כי תאוה נפשך לאכל בשר: (כא) ושפו. מענין גבהות, כמו הר נשפה, שפיים במדבר, העצמות שלא נראו יגבהו. ראו, מבנין פעל הדגוש, אח א' מד' מקומות שהא' דגושה: (כג) מלאך מליץ. שליחותו להמליץ ולדבר טוב בעדו, כמו ומליציך פשעו בי, ופי' שהוא מליץ דבר אחד מן אלף דברים המוכנים להגיד לאדם את ישרו: (כד) פדעהו. ענינו בערבי פניה והסרה, וי"מ כמו פדה בה', כמו גבה גבע, גלה גלע, שגה שגע: (כה) רטפש. רטוב טפש, (כמו טפש כחלב לבם)

הזה

אֱלוֹהַּ ׀ וַיִּרְצֵהוּ וַיַּרְא פָּנָיו בִּתְרוּעָה וַיָּשֶׁב לֶאֱנוֹשׁ צִדְקָתוֹ׃ כז יָשֹׁר ׀ עַל־אֲנָשִׁים וַיֹּאמֶר חָטָאתִי וְיָשָׁר הֶעֱוֵיתִי וְלֹא־שָׁוָה לִי׃ כח פָּדָה נַפְשִׁי מֵעֲבֹר בַּשָּׁחַת וְחַיָּתִי בָּאוֹר תִּרְאֶה׃ כט הֶן־כָּל־אֵלֶּה יִפְעַל־אֵל פַּעֲמַיִם שָׁלוֹשׁ עִם־גָּבֶר׃ ל לְהָשִׁיב נַפְשׁוֹ מִנִּי־שָׁחַת לֵאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים׃ לא הַקְשֵׁב אִיּוֹב שְׁמַע־לִי הַחֲרֵשׁ וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר׃

נפשו ק' וחיתו ק'

רש"י

אם ובריפותה לימי בחרותו: (כו) בתרועה. בתפלה: (כז) ישר על אנשים. יעשה שורות של אנשים כשיגול אחליו ויתודה ליוצרו: ולא שוה לי. לא נהיה לי שכר בדבריו: (כט) פעמים שלוש. מייסרו על עונותיו בחליו שלא להשחיתו. ואם יותר יכעים לפניו ידלג מן גיהנם ומן המיתה שנאמר ועל הרבעה לא אשיבנו (עמוס א'):

מצודת ציון

ויעתר יצחק (בראשית כ"ה): (כז) ישור. יצעד וילך כמו ואשרו בדרך בינה (משלי ט'): העויתי. העקמתי והוא מלשון

מצודת דוד

אותו בתפלה וירא פניו להודות לפניו בתרועה על שנאל נפשו מן המות: וישב. ואז עוד ישיב לו המקום גמול לדקתו ולא ינכה בעבור מה אשר גאל נפשו מן המיתה: (כז) ישר. וכאשר יצעד וילך אל מרבית אנשים ויתודה ברבים ויאמר הנה חטאתי ועויתי את דרך הישר ולא אחזתי דרך השוה והישר ובעבור זה באה עלי המכאוב ולא על חנם: (כח) פדה נפשו. בהודוי הזה פדה נפשו מעבור בשחת הקבר ונפשו החיוני תראה באור החיים ר"ל הגלת המות יחשב על מעשה הודוי אבל לא ינוכה מה מלדקתו: (כט) הן כל אלה. כדברים האלה יפעל האל פעמים שלש עם האדם ר"ל כאשר ישוב ויחטא עד שלש פעמים יעורר לבו לתשובה בחלום ואם לא ישכיל יוכח במכאוב: (ל) להשיב. בכדי להשיב נפשו מן הקבר ולהיות עוד נפשו מאירה באור החיים הנלחיים בעוה"ב: (לא) הקשב איוב. כאומר הנה השבתי לך על מה שאמרת שלא יענה המקום לבני אדם כי לא כן הוא כי החולי והמכאוב.

באור המלות

עידון הבשר ע"י הרעבת הליחות: (כז) ישור על אנשים. פו"ד מן ישור שרשית, מקור משורש ישר, ועל מענין עולה, ועולתה תקפץ פיה, וכן פרשתי (תהלות ד') על משכבכם, כמו רע רוע, בבקר יאכל עד, הבלי רשעים עודוני, שיישר העול שעשה אל אנשים. ולא שוה, מענין הלא אם שוה פניה, שלא הלכתי בדרך שוה רק העויתי הישר, ויל"פ לא השגתי תועלת בזה, כמו וכ"ז איננו שוה לי, והחטא הוא בפעולה, והעון הוא עוות השכל והיושר: (לא) הקשב, שמע. שמיעה היא אחר ההקשבה כמ"ש בכ"מ:

קשת ומגן באור הענין

הזה הוא כופר נפשו ועל ידו יפדה ממות, ואז. (כה) רטפש בשרו מנער, בשרו יפשט וירבה מנוער, כאלו התעורר עליו הנערות, כאילן השב לצמוח שנית מחדש בכח חדש, כאלו יתחילו ימי הנעורים שבם צמח הגוף, ומן הנוער ישוב לימי עלומיו ובריאתו: (כו) יעתר, (אופן ב') יזכה ע"י תפלה, אם יעתר אל אלוה וירבה בתפלה עד שירצהו וירא בפניו בתרועה, שנפשו תתרועע ותתחבר אל האלהים בדבקות הנפש, וגם בזה ישיב לאנוש צדקתו, הגם שעד עתה היה רשע בדינו, ישוב להיות צדיק, ויצא זכאי בדינו כמו שהיה קודם שחטא, ע"י תשובה ותפלה: (כז) ישור, (אופן ג') אם חטא בדברים שבין אדם לחברו, שבזה אין מועיל תפלה וחרטה על החטא, בזה יש לו תקנה אם ישיב את הגזלה אשר גזל וכל מה שחטא נגד חברו, וז"ש ישור על אנשים, שצריך ליַשר העולה והעוות שעוות נגד אנשים, שנגד העולה יעשה נגדו את הישר, להשיב עשקו וגזלתו, ואח"כ יאמר חטאתי, שיתודה בין על החטא ובין על הזדון שהוא המחשבה ועוות השכל שנקרא עון, שעז"א חטאתי, שחטאתי בפעולות, ויושר העויתי בשכל ובמחשבה, ועי"כ ולא שוה לי, שכמו שהייתי עקום ונלוז ונוטה מן השיווי ויושר, כן לא נמצא השיווי בגופי, ונחליתי ע"י נטיית שיווי הגוף ושיווי מזגו וכחותיו, וע"י שלשה אופנים אלה תשובה תפלה ולדקה שהם מעבירים את הגזרה, עי"כ. (כח) פדה נפשו מעבור בשחת, היא הצלחת הנפש הרוחנית, וחיתו באור תראה היא חיי הגוף באור החיים: (כט—ל) הן כל אלה, ההודעה ע"י החלום, וההודעה ע"י חולי, יפעל אל פעמים שלש עם גבר, ר"ל כמה פעמים, על התכלית כדי להשיב נפשו הרוחנית מני שחת, ולאור באור החיים הגופנים: (לא) הקשב איוב שמע לי, כי גם לאיוב הגיעו הודעות כאלה תחלה ע"י חלומות, כמ"ש כי פחד פחדתי ויאתיני, שראה כבר בחלום את העתיד לבא עליו ויפחד ממנו, ואח"כ ע"י חולי, החרש ואנכי אדבר, רק. (לב) אם יש מלין אם יש לך תשובה על דברי, דבר, כי חפצתי צדקך, שאיני רוצה לחייבך דוקא, כי רצוני הוא שתזכה בהשפטך, אבל רק אם יש מלים ותשובה נכונה, אבל. (לג) אם אין. אם אין לך תשובה נכונה, טוב יותר שתחרש ואני אאלפך חכמה.

לב אם־יש־מלין השיבני דבר כי־חפצתי צדקך: לג אם־אין אתה שמע־לי החרש ואאלפך חכמה:

לד א ויען אליהוא ויאמר: ב שמעו חכמים מלי וידעים האזינו לי: ג כי־אזן מלין תבחן וחך יטעם לאכל: ד משפט נבחרה לנו נדעה בינינו מה־טוב: ה כי־אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי: ו על־משפטי אכזב אנוש חצי בלי־פשע: ז מי־גבר

רש"י

לד (מענה אליהוא) (ג) כי אזן מלין תבחן. (נ"א פעלת) כאשר החיך יטעם האוכל: (ד) משפט. הוכחת דברים: (ו) אכזב. אכזיב שופטי שלא דנני אמת: אנוש.

כאיוב

מצודת דוד

כן כן אמריו ושקבה עוד ושמע אלי והחרש ואנכי אדבר להשיב על יתר דבריך: (לב) אם יש מלין. אם יש עוד עמך להשיב על הדברים שבכר אמרתי השב עליהם ודבר כל אשר עם לבבך כי כל חפצי להצדיק אותך וטוב לך לדבר כל מה שבלבבך וכל כולם אשיב לשיירך בדרך האמת והצדק כ"א סחדל מלדבר ותשמור הדברים בבטנך תשאר א"כ בדעה כוזבת ולא תצדק עוד: (לג) אם אין. אם אין בידך מה להשיב שמע אתה אלי והחרש ואלמדך חכמה (העולה מהמענה הזה אשר אמר לאיוב הנני איש כמוך כאשר באלה ואני אשיב לך במקום האל ועל מה שהתלונן איוב לומר מדוע לא יענה המקום לגלות לאיש פשעו ישיב לאמר לא כן הוא כי בחלום ידבר בו ויוכיחו במכאוב וזו היא האמירה לגבוה ויספר עוד חסדי המקום ואף יבטיחו להשיב עוד על יתר דבריו:

לד (א) ויען. לפי שבמענה הראשונה השיב לו בדבר הגלות הטבע אל האדם עתה בא להשיב בדבר גמול השכר וסעונש וגם נתן ריוח בין ענין לענין להתבונן יפה בכל דבר והפסיק מהראשונה והתחיל בשנית: (ב) שמעו חכמים. הזר פניו כלפי הריעים ואמר אתם חכמים שמעו מלי ואתם יודעים האזינו אלי כי עמכם הבינה להבין מאמרי: (ג) כי אזן. כמו שהאזן תבחן קולות הדברים של מי המה וכמו שהחיך יטעם הראוי לאכול לדעת שמר הוא או מתוק כן בעלי חכמה יבינו אמרי אמת וצדק: (ד) משפט נבחרה. אני ואתם נבחרה לנו משפט לברר בבור האמת ונדעה בינינו מה טוב להפרים הבלתי לודק מהלודק: (ה) לדקתי. אני לדיק וזכאי: הסיר משפטי. הסיר ממני משפט הגמול הראוי: (ו) על משפטי אכזב. מלבד משפט גמולי אשר אני אומר שנפסקה ממני הנה עוד אנוש חצי בלי פשע ר"ל לא די שהומם גמולי עד שאפילו מייסרני עוד בחנם: (ז) מי גבר כאיוב. הנמצא אדם חשוב בחכמה כאיוב אשר ירבה כ"כ בדברי לעג כמו

מצודת ציון

עון ועוות: (לג) ואאלפך. אלמדך כמו יאלף עונך פיך (לעיל ט"ו):

לד (ב) ויודעים. בעלי דעה: (ו) אכזב. ענין הפסקה כמו אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נ"ח): אנוש.

באור הענין

לד (א) שמעו חכמים מלי, בא להוכח עמ"ש איוב (בסי' ט') שא"א שתלא ההנהגה האישית מאת ה', שא"כ יתיחס אליו (עול במה שיגיע רע להלדיק, ומזה הוכיח שאין ה' משגיח על אישי בני אדם הפרטיים, רק מסר את הנהגתם אל המערכה ומאתה תלא העולה הזאת אשר לא תבחין בין לדיק לרשע. ועל מה ששאל בלדד שהלא א"כ זה עלמו וג' שמסר את ההנהגה אל המערכת אשר היא תכלה לדיק תמים בחנם. על זה השיב שזה אינו רע בערך ההויה הכוללת. ושגם אם יפסד כל כדור הארץ ע"י חיוב הטבעי הכולל ויגוע כל בשר יחד כלדיק כרשע. אין זה עול מלד קיום המציאות הכללי. שברא עולם ההויה וההפסד שהארץ וכל אשר בה כגרגיר חול בערך המציאות כולו. ועי"ז בא אליהוא להראות ההטעיה שיש בדברים אלה. ואיך נמלא בו סתירה מניה ובי': (ג) כי אזן, כמו שהחיך יטעם את האוכל ויבדיל מר ממתוק. כן תבחן האזן את המלים להבדיל בין האמת ובין השקר: (ד) משפט. הרולה להחליט איזה דבר לריך שיעמוד על יסוד אחד לא יסור ממנו: לא שידלג על שתי הסעיפים. ושיאמר דבר שהוא סותר את עלמו. כמו שהוא בדברי איוב כמו שיבואר. וז"ש אנחנו צריכים לבחר משפט אחד. למשל שנניח שא"א שה' יעשה עול. או שנניח בהפך שזה אפשר. ובזה נדעה בינינו מה טוב. לא שנדלג על שני משפטים שהם סותרים א"ע: (ה—ו) כי אמר איוב. התחיל להזכיר דברי איוב והלקם לשתי הלוקות. א] מה שהניח איוב שאחר שהוא לדיק ונלקה בלא משפט וא"א שה' יעשה עול. מוכרח שלא ילא דבר זה מאת ה' כלל וע"י משפטו. רק ילא ע"י מזלו הרע וחיוב המערכה. כי אין ה' משגיח על הפרטים. וז"ש שאיוב אמר, אחר שצדקתי, ובכ"ז אל הסיר משפטי, ויסרני בחנם. א"כ על משפטי אכזב. אכחיש ואכזב את הדובר שהיה זה במשפט. שזה דבר שא"א. כי הלא אנוש חצי בלי פשע וזה בלא במשפט. ומזה מבואר שלא ילא זה מאת האל,

קשת ומגן

באור המלות

(ב) חכמים, יודעים. החכמים קבלו חקי החכמה, והיודעים הם בדברים הנודעים ע"י הבחינה והנסיון, והחכמים גדולים מיודעים ולהם ייחד הדבור, לכן אמר לשון שמועה, כפי הכלל המבואר בפי' ישעיה (א' י'): (ו) אכזב. פעל יוצא,

כְּאִיּוֹב יִשְׁתֶּה־לַּעַג כַּמָּיִם׃ ח וְאָרַח לְחֶבְרָה עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן וְלָלֶכֶת עִם־אַנְשֵׁי־רֶשַׁע׃ ט כִּי־אָמַר לֹא יִסְכָּן־גָּבֶר בִּרְצֹתוֹ עִם־אֱלֹהִים׃ י לָכֵן ׀ אַנְשֵׁי לֵבָב שִׁמְעוּ לִי חָלִלָה לָאֵל מֵרֶשַׁע וְשַׁדַּי מֵעָוֶל׃ יא כִּי פֹעַל אָדָם יְשַׁלֶּם־לוֹ וּכְאֹרַח אִישׁ יַמְצִאֶנּוּ׃ יב אַף־אָמְנָם אֵל לֹא־יַרְשִׁיעַ וְשַׁדַּי לֹא־יְעַוֵּת מִשְׁפָּט׃ יג מִי־פָקַד עָלָיו אַרְצָה

ומי

רש"י

חולה מכתי . כמו ויאנש (שמואל ב' י"ב) : חצי . נגעי : (ט) לא יסכן גבר . לא יהנה אדם אם מתמים דרכיו : (יג) מי פקד עליו ארצה . מי מושל בו לאמר למה כן עשית ולא נויחך כו , כי מי צוהו בממשלתו

מצודת ציון

כאוב ביותר כמו כי אנושה מכותיה (מיכה א') : (ט) יסכן . ענין הנאה ותועלת כמו הלאל יסכן גבר (לעיל כ"ב) : ברצותו . מלשון רצוי ורצון : (י) חללה . חולין וגנאי : (יא) ימציאנו . ענין הזמנה והושטה כמו וימציאו בני אהרן (ויקרא ט') : (יג) פקד . ענין צווי כמו והוא פקד עלי (עזרא א') :

מצודת דוד

כשותה מים אשר ירבה לשתות די ספוקו הואיל ואין הדרך לתת בעדו מחיר : (ח) וארח . וילך אורח להתחבר עם פועלי און . וללכת וגו' כפל הדבר במ"ש : (ט) כי אמר . מוסב למעלה שאמר מי גבר וגו' שיאמר כדברי איוב כי אמר לא יסכן וגו' ר"ל אין הנאה ותועלת בא לאדם במה שירצה ללכת עם האלהים בדרכיו ובפקודיו : (י) אנשי לבב . ר"ל אנשי לבב חכמה : חלילה לאל מרשע . לעשוק גמול הראוי : ושדי מעול . לגמול טוב לרשע ורע לצדיק : (יא) כי פעל אדם . כפי פועל האדם כן ישלם לו אם טוב ואם רע וכפי אורח איש כן יזמין לו וכפל הדבר במ"ש : (יב) אף אמנם . תחסר מלת כי וכאלו אמר אף כי ור"ל כ"ש שבאמת הוא אשר אל לא ירשיע ר"ל לא ישלם גמול רשע למי אשר לא הרשיע והוא מקרא קצר ומובן מאליו : לא יעות משפט . אפי' המשפט לא יעות לעשוק גמול שכרו : (יג) מי פקד . וכי מה צוה עליו לברוא את הארץ או

קשת ומגן

באור המלות

אכתיש את משפטו , חצי , כמו חצי שדי נתתו בי : (ח) וארח . פעל , יעשה אורח ודרך : לחברה , וללכת . אחר שהתחברות היא ההליכה שילכו ביחד לעשות רע : (ט) לא יסכן . לא יועיל , ברצות , מענין רצון , או מענין הליכה וריצה בהתהלכו עם אלהים : (י) לאל מרשע , ושדי מעול . השתמש תמיד ששדי מציין מצד ההשגחה שמצדו יעשה משפט , ועול הוא עוות המשפט , כמ"ש פסוק י"ב אל לא ירשיע , מצד שהוא אל ותקיף . ומצד שהוא שדי לא יעות משפט : (יא) פועל אדם ישלם לו , וכארח איש ימציאנו . עי' בפי' , ויל"פ עוד , שר"ל שישלם בין לפי הפעולה בין לפי דרכי הנפש , למשל מי שהוא בעל חמה בטבעו לא יענש כ"כ על החמה כמו מי שאין טבעו נוטה לזה , ור"ל כארח ודרך הנפש של כל איש ביחוד , ולכן אמר מלת איש שמציין שם הכללות כל איש ואיש , שזה א' מן ההבדלים בין אדם ובין איש , כמ"ש בס' התו"ה (ויקרא סי' י') , וכן אמר בכ"מ לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו , כפי דרכי הנפש שמהם נמשכות הפעולות וכפי הפעולות , והשם ישקיף מאיזה מדה ותכונה

באור הענין

השופט . שהוא לא יטה משפט . רק שהיה זה ע"י המערכה ושלא עפ"י משפט . כן אמר איוב : (ז—ח) מי גבר . על זה משיב לו . וכי יתכן שגבר כאיוב (איש גדול כמהו) . ישתה לעג כמים וארח לחברה עם פועלי און . שמוסיף לעג להלעיג על פנות האמונה בדברים של הבל . ובזה עושה ארח ודרך כבושה להתחבר עם פועלי און . שאחר שמכחיש ההשגחה והמשפט האלהי א"כ כל אחד יעשה מה שלבו חפץ . אחר שאין אלהים שופטים בארץ ולית דין ולית דיין : (ט) כי אמר . עתה מבאר סוף דברי איוב והסתירה שיש בדבריו . איוב אמר אלה הדברים , הלא ראינו שלא יסכן גבר ברצותו עם אלהים . שבמה שהוא מרוצה עם אלהים ועובד אותו לא יגיע לו שום תועלת . (וזה הוכיח מהיסורים שבאו עליו הגם שעבד את ה') : (י) לכן , (כ"ז מדברי איוב) . שאמר אחר שבמה שילך עם אלהים לא יועיל לו להסיר מעליו חצי הפגעים . וזה נגד המשפט והיושר , לכן שמעו לי אנשי לבב מה שאני מחליט מזה , אחר שזה מוסכם מהשכל כי חלילה לאל מרשע ושדי מעול . ובודאי השכל מחייב . (יא) כי פועל אדם ישלם לו . ולא לבד שישלם לו את פעולתו . כי ראוי שבארח איש ימציאנו . שלא ימציא לו גמולו וענשו כהארת אלהים רק כארח איש . ר"ל שלא יעליל עליו שרוצה שיעבדהו לפי גדולת ה' שהוא בלתי ב"ת . רק שימציא לו את פעלו כפי ארחו ודרכו של איש . שהוא בעל חומר . וראוי שידע חלישת כחו ואת יצרו ולא יכביד עליו יותר על כחו) . כ"ז מוסכם מן השכל . וא"כ יפלא למה לא יסכון גבר ברצותו עם אלהים ? ולמה לא ישלם לו גמולו . הלא חלילה לאל מרשע ? מזה הוכיח שהמשפט הפרטיי האישיי אינו יוצא מאת ה' . כי הוא אינו משגיח על הפרטים . רק מסר הנהגה זאת אל המערכת שהיא לא תבדיל בין צדיק לרשע . ואחר שהנהגה זו היא נצרך כללות המציאות שהוא עולם ההויה וההפסד הכללי . א"כ : (יב—טו) אף אמנם אל לא ירשיע אם יגוע כל בשר יחד . א"כ אף שיתחייב לפי סדרי המערכה שיחרב כדור הארץ בכלל ועמו יגוע כל בשר יחד . דהיינו כל החי על פני האדמה . וכל האדם על עפר ישוב , בזה לא ירשיע ולא יעות משפט . אחר שהוא לצורך המציאות הכללי שכל הארץ הוא כאין בערך המציאות כולו . כי מי פקד עליו ארצה ומי שם תבל כלה . אחר שהוא ברא את המציאות

בכלל

וּמִי שָׂם תֵּבֵל כֻּלָּהּ׃ יד אִם־יָשִׂים אֵלָיו לִבּוֹ רוּחוֹ וְנִשְׁמָתוֹ אֵלָיו יֶאֱסֹף׃ טו יִגְוַע כָּל־בָּשָׂר יָחַד וְאָדָם עַל־עָפָר יָשׁוּב׃ טז וְאִם־בִּינָה שִׁמְעָה־זֹּאת הַאֲזִינָה לְקוֹל מִלָּי׃ יז הַאַף שׂוֹנֵא מִשְׁפָּט יַחֲבוֹשׁ וְאִם־צַדִּיק כַּבִּיר תַּרְשִׁיעַ׃ יח הַאֲמֹר לְמֶלֶךְ בְּלִיָּעַל רָשָׁע אֶל־

נדיבים

רש"י

ולמה ימנה תואנות לבריותיו אינו צריך להשיב דבר למושל בו לאמר בשביל זאת הרעותי לו: (יד) אם ישים לבו. על אדם להשחיתו למה יבא בעלילה עליו (הרי מיד יאסוף אליו) רוחו ונשמתו. רוח ונשמה שלו שהוא נפחה בו ואין מוחה בידו ויגוע כל בשר יחד: (טז) ואם בינה. ואם אתה רוצה הבין ושמעה זאת. בינה זו אינו שם דבר אלא לשון צווי כמו בינה הגיגי (תהלים ה') לפיכך שתים אלו טעמן למעלה בבי"ת וכל אשר בינה טעמן למטה בנו"ן: (יז) האף שונא משפט. משפטו של שופט צדק: יחבוש המקום. וא"ת אינו משפט כי לא כדין עשה, האפשר זאת מי שהוא צדיק מאד תרשיע: כביר. לשון מאד: (יח) האמר למלך

מצודת דוד

מי ברא אותה מבלעדו והלא הוא בראה ומרצונו בראה וא"כ כל קיומה בא ממנו והכל בידו: (יד) אם ישים. אם היה משים לבו על העולם להפך הכל מיש לאין הלא יוכל הוא לאסוף אליו מהעולם הרוח והנשמה הנתון בו ממנו ר"ל היה מונע מן העולם ההשפעה הבאה ממנו והיתה שבה לאין: (טו) יגוע. ואז היה גוע כל בשר כולם כאחד ואף מין האדם היה שב אל העפר אשר לוקח ממנה וכאומר אם לא היה מעיין במשפט כ"א מואס התלונות והושב לאויב וחפצו לאבד כמתנקם מה לו להרבות במיני היסורים הלא בידו לכלותו מהר מע"פ האדמה ואף את כל בשר יחד כי הכל שלו ומי א"כ ימחה בידו: (טז) ואם בינה. אם יש לך בינה שמע זאת והבן אותה והאזינה לקול מלי מה שאדבר עוד: (יז) האף. וכי אף גם זאת תאמר שהשונא המשפט הוא המושל כי תאמר אשר הממשלה נתונה ביד מערכות השמים ומקרה אחד לצדיק ולרשע באין משפט וכי נכון אשר בדברים כאלה תרשיע את המקום אשר הוא באמת צדיק כביר ולא יעות משפט הגמול למסור הכל ביד המערכה: (יח) האמר. וכי ראוי לומר על המלך שהוא בליעל או לומר

מצודת ציון

(יד) יאסף. יכניס: (יז) יחבוש. ענין ממשלה ע"ש שהוא חובש במאסר את המתחייב וכן לא אהיה חובש (ישעיה ג'): כביר.

קשת ומגן

באור הענין

בכלל. שהארץ רק כחול הדק נגדם. וא"כ **אל לא ירשיע ולא יעות משפט אם ישים אליו לבו ויאסף אליו את הרוחות והנשמות**. שנתן לכל החי אשר על הארץ עד **שיגוע כל בשר יחד**. כ"ז לא יהיה רשע או עוות משפט. כי הוא לצורך העולם ההויה וההפסד הכללי. כ"ז מדברי איוב: (טז) **ואם בינה**. ע"ז משיב אליו. אם תבין היטב. **שמעה זאת והאזינה לקול מלי** ותראה איך דבריך סותרים א"ע. כי רצית להצדיק את ה' במה שיבואו רעות בחנם לאיש אחד צדיק. במה שתאמר שהרעות לא יצאו מהשגחתו רק ע"י המערכה. והלא בזה תיחס אליו עול יותר גדול. מה שמסר כלל ההנהגה אל המערכה אשר היא תעשה רעות לא לצדיק אחד לבד. כ"א לכלל האנשים. כי לא תבחין כלל בין הזכאי והחייב. ואיך תאמר שה' לא עשה הרע הפרטי הזה להצדיק הפרטי ביחוד. רק עשה רע כללי לכל בני אדם כולם. שעל זה תגדל השאלה יותר. כי הלא נשאל. (יז) **האף שונא משפט יחבוש**. האף עול זה יעשה שלא לבד שלא ישלם לצדיק כמפעלו. רק שעשה לחובש ומושל על העולם את מי שהוא שונא משפט. דהיינו את המערכה והמזל שהנהגתה רק עפ"י הטבע לא עפ"י המשפט. שזה עול יותר גדול. **ואם צדיק, כביר תרשיע**. ואם בזה יהיה ה' צדיק. במה שתרשיע אותו כביר. ר"ל הרבה. שתחת שתחלה היה התלונה רק על מה שעשה רע לצדיק אחד שלא כדין. תרשיע אתה אותו כביר שעשה רע אל הכלל במה שמנה עליהם מושל השונא משפט שהוא המערכה. שתהיה כלל ההנהגה שלא במשפט. שאם בזה תצדיק את ה' ביהיה צדיק?: (יח—יט) **האמור**. מסביר הדבר במשל. אם נמצא מלך עריץ שעשה רעות לאיזה נדיבים פרטיים שלא כדין, וכאשר יאמרו שהוא רשע מצד מעשיו אלה שעשה אל הנדיבים. וכי יבוא איש אחד ללמד עליו זכות. שלא לה נדיבים היחידים לבד עשה זאת: רק הנהגתו עם כלל העם דל או נדיב כולם שוים בעיניו לעשות עמהם כרצונו. באשר הם כולם עבדיו וקניניו וכטוב בעיניו יעשה עמהם. וכי בתשובה זאת יצדיק את המלך. הלא בזה עוד יגדיל את חטאו למעלה ראש. וז"ש **האמור**. וכי יאמרו ללמד זכות על **מלך בליעל אשר הוא רשע אל נדיבים**. שעושה מעשה רשע אל נדיבים. האומר ללמד עליו זכות שהוא **לא נשא פני שרים ולא נכר לפניו שוע לפני דל** מפני **שכולם מעשה ידיו**. והם כולם כאין בעיניו. הבזה יצדיקו את הבליעל הזה? הלא בהפך: (כ) **רגע ימותו**. העם של מלך הזה. הגם שידעו שברגע ימותו בקומם למרוד בו. בכ"ז ימסרו כולם את נפשם להעבירו מממשלתו. **ובחצות לילה יגעשו** העם כולו **ויעברו** וימלכו, **ויסירו את האביר** הזה **לא ביד**, ר"ל בקלות גדול.

באור המלות

למהות הפעולה ולפיהו ימציא גמולו: (טז) ואם בינה. מקור אם יש לך לב להבין מזה, ר"ל הבין זאת, וגם האזין לקול מילי הוא כמשל שנתן ע"ז: (יז) יחבוש. מענין ממשלה המושל כחובש בבית האסורים, והוא פעל יוצא שיעשה

נְדִיבִים׃ יט אֲשֶׁר לֹא־נָשָׂא ׀ פְּנֵי שָׂרִים וְלֹא נִכַּר־שׁוֹעַ לִפְנֵי־דָל כִּי־מַעֲשֵׂה יָדָיו כֻּלָּם׃ כ רֶגַע ׀ יָמֻתוּ וַחֲצוֹת לָיְלָה יְגֹעֲשׁוּ עָם וְיַעֲבֹרוּ וְיָסִירוּ אַבִּיר לֹא בְיָד׃ כא כִּי־עֵינָיו עַל־דַּרְכֵי־אִישׁ וְכָל־צְעָדָיו יִרְאֶה׃ כב אֵין־חֹשֶׁךְ וְאֵין צַלְמָוֶת לְהִסָּתֶר שָׁם פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ כג כִּי לֹא עַל־אִישׁ יָשִׂים עוֹד לַהֲלֹךְ אֶל־אֵל בַּמִּשְׁפָּט׃ כד יָרֹעַ כַּבִּירִים

רש״י

לא

בליעל. וכי הגון וראוי לאמר למלך בליעל. ולאמר רשע אל נדיבים: (יט) אשר לא נשא פני שרים. כלומר למלך עולם אשר אין משוא פנים לפניו: ולא נכר שוע. שר. כמו ולכילי לא יאמר שוע (ישעיה ל״ב): (כ) רגע ימותו. כשירצה: וחצות לילה. כמו שעשה למצרים: יגעשו עם. (כולם) ברגע ויעבורו: ויסירו אביר. כח שלהם: לא ביד. לא ישנו בידם ואין להם כח: (כג) כי לא על איש ישים עוד. כלומר אמרת לא אך ישים בי (לעיל כ״ג) רק חטאי לבד ואני משיבך לא ישים הקדוש ברוך הוא על בריותיו עלילות תוספת על פשעם: עוד. לשון תוספת: להלוך אל אל במשפט. כשהוא בא על בריותיו להתווכח עמהם: (כד) ירע.

מצודת ציון

חזק: (יט) שוע דיב כמו ולכילי לא יאמר שוע (שם ל״ב): (כ) יגעשו. ענין התנודדות והתנועה החזקה כמו וכנהרות יתגעשו (ירמיה מ״ו): אביר. כח ואומץ: (כג) עוד. ענין תוספת ורבוי: וכן ויבך על צואריו עוד (בראשית מ״ו): (כד) ירע. ירוצץ כמו תרועם בשבט ברזל

מצודת דוד

רשע על אחד מהנדיבים ומכ״ש לחשוב כזאת על המקום: (יט) אשר לא נשא. הלא הוא אשר לא נשא פני שרים לוותר להם על מעלם ולא ניכר לפניו מי הוא השוע ומי הוא הדל להיות הלוקים בדבר משפט הגמול כי כולם מעשה ידיו המה ואין הפרש ביניהם מול המקום: (כ) רגע ימותו. כאשר תבוא מיתה פתאומית כדבר וכיוצא בעבור גמול עונם הלא שניהם ימותו ברגע אחת זה כזה אם דל ואם שוע: וחצות לילה. לפעמים פתאום בחצות הלילה ינועו וינודו העם ויעברו מן העולם על כי חטאו לו והם עצמם הסירו את החזק אשר בהם לא ביד זולת ב״א מהם ובהם: (כא) כי עיניו. כי המקום משגיח על כל דרכי איש וגו׳ וכאשר יחטאו לו עד מהרה ישלח דברו לאבדם מן העולם אם דל ואם שוע ואם רבים המה אף מבלי סבה קודמת: (כב) אין חשך. אין החושך יחשיך ממנו להיות למסתור לפועלי און לבל יראה מעשיהם אל מול פני ה׳: (כג) כי לא וגו׳. כי אין דרכו להשים על איש עונש נוסף על הראוי עד שיאמר האיש אהלך אל אל במשפט כי הרבה העונש על הפשע ובעבור זה ישגיח על פרטי מעשי האדם לשלם גמול כערך המעשה: (כד) ירע. הנה ירוצץ חזקים אין חקר לכם

קשת ומגן

באור המלות

לחובת ומוטל את מי שהוא שונא משפט, ואם צדיק, פי׳ אם ישים לצדיק ע״י שכביר תרשיע: (כ) רגע ימותו (עם), לא ביד. לא בכח ר״ל בקלות: (כא) דרכי, צעדי. דרכי הנפש והפעולות, (ככ״ל ס׳ י״ח), ועמ״ש ירמיה (י״א כ״ג): (כד) ירוע. ירוצץ וישבר, תחתם, במקומם:

באור הענין

כי כולם ימרדו בו להכיר את רעתו מהם. וא״כ איך תצדיק בזה את מלך העליון במה שתאמר שאינו עושה עול נגד נדיבים יחידים רק לכל בריותיו. יען שכולם מעשה ידיו וכולם שוים לפניו ולכן לא ישגיח על פרטי ענינם ומסרם ביד עבדיו האכזרים שרי המערכת לעשות עמהם כרצונם? . (כא) **כי עיניו**. עתה משיב נגד מה שטען על הצלחת הרשעים. ועל שאין ה׳ מענישם בפרהסיא. כדי שיכירו הכל כי יד ה׳ עשתה זאת. משיב שיש הבדל בין בשר ודם המיסר את המורדים בו שממהר ליסרם תיכף משני טעמים. א] מצד חסרון ידיעתו. שאינו יודע תמיד מי החוטא נגדו ובמה חוטא. ולכן כשיודע לו איזה חטא ומרד ימהר להענישו פן ידיח עליו את הרע והוא לא ידע להזהר ממנו. ב] מצד קוצר היכולת. שמתירא פן יברח או יסתר ממנו ולא יוכל להענישו. לא כן אצל ה׳ שלא שייך שימהר להענישו מפני שלא ידע את החוטא. **כי עיניו על דרכי איש**. ר״ל שמשגיח תמיד בין על דרכי נפשו ומחשבותיו ומדותיו. בין על הפעולות כי **כל צעדיו יראה**. וכן אין חשש שיסתר אח״כ מענשו. כי. (כב) **אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און** שיסתרו שם מענשו ושלא ירחם וימלטם שם. וא״כ האדם הדורש על הנהגת ה׳ בעונש הרשעים די לו שידע שני דברים אלה. א] שה׳ רואה ומשגיח ויודע מעשה הרשעים ב] שיש בידו תמיד יכולת להענישם. ומה לו להאדם לתת עצות להמנהיג העליון איך ומתי ובאיזה אופן יענישם. וז״ש אחר שידעת שה׳ יודע דרך רשעים ושיענישם בהכרח. א״כ. (כג) **לא על איש ישים עוד**. לא שם דבר זה על איש. היינו שאינו מוטל עליו. **שיהלך אל אל במשפט** לטעון אל ה׳ ולשפוט כנגדו. לאמר. (כד—כה) **ירוע**. שראוי ע״פ המשפט **שירוע** וירוצץ רשעים **כבירים אין חקר, ושיעמיד** אנשים **אחרים** שאינם רשעים **תחתם** ובמקומם. ואת יעשה כדי **שלכן יכיר מעבדיהם**. שבזה יסבב שכל העולם יכירו העונש של מעשי הרשעים וקיבול שכר עבודתם שעבדו לרע. ר״ל שיהיה רעש הארץ במקום שעומדים שם צדיקים ורשעים ביחד. וה׳ ישגיח בהשגחתו הפרטיית שכל הרשעים שימצאו שמה יאבדו ברעש ותרוצץ גולגלתם וכל הצדיקים שימצאו שם יעמדו וימלטו במקומם. ולא יראו כולם שיש השגחה ושיש הבדל בין צדיק ורשע. וה׳ לא

לֹא חֵקֶר וַיַּעֲמֵד אֲחֵרִים תַּחְתָּם׃ כה לָכֵן יַכִּיר מַעְבָּדֵיהֶם וְהָפַךְ לַיְלָה וְיִדַּכָּאוּ׃ כו תַּחַת־רְשָׁעִים סְפָקָם בִּמְקוֹם רֹאִים׃ כז אֲשֶׁר עַל־כֵּן סָרוּ מֵאַחֲרָיו וְכָל־דְּרָכָיו לֹא הִשְׂכִּילוּ׃ כח לְהָבִיא עָלָיו צַעֲקַת־דָּל וְצַעֲקַת עֲנִיִּים יִשְׁמָע׃ כט וְהוּא יַשְׁקִט ׀ וּמִי יַרְשִׁעַ

רש"י

ירוץ כמו רוץ התרועעה (ישעיה כ"ד) : ויעמד אחרים . במקומם : (כה) לכן יכיר מעבדיהם . לפי שהוא מכיר מעבדיהם הטוב והרע ואין צורך לו להתווכח : והפך לילה . עת חשך וצרה להם וידכאו : (כו) תחת רשעים . במקומם : ספקם . להכני סדום : במקום ראים . לעין כל : (כז) אשר על כן סרו מאחריו . כמו (במדבר י') על כן ידעת חנותנו במדבר, כמו מפני אשר סרו מאחריו והביאו לפניו ועליו צעקת דלים : (כט) והוא

ויסתר

מצודת דוד

ומעמיד אחרים במקומם על ממשלתם : (כה) לכן יכיר . בעבור אשר יכיר מעבדיהם ולזה הפך בלילה אחת להעמיד אחרים במקומם והמה נדכאו מן הארץ : (כו) תחת רשעים . בעבור היותם רשעים לזה הכם ורגלם במקום ימצא שם רואים למען יקחו מוסר : (כז) אשר על כן . אשר נאבדו על אשר סרו מאחרי ה' : וכל דרכיו . אף אחת מכל דרכיו לא השכילו וכן על כל דבר פשע (שמות כ"ב) ומשפטו על אחת מכל דבר פשע : (כח) להביא עליו . לזה האבידם מן העולם להביא על כל אחד מהם גמול צעקת הדל אשר עשקו וגמול צעקת העניים הרבים אשר ישמע כי עשק ליחיד ולרבים ובא צעקתם לפני המקום : (כט) והוא ישקיט . כאשר יגזור המקום על מי לשבת בוקע ובוטח ומי הוא יהריד לבלבל אותו וכאשר יסתיר פנים ממי לבל ישגיח בו לתת לו די מחסורו ומי א"כ יראנו ר"ל מי ישגיח בו למלאות מחסורו כי הכל מיד ה' ואין כח במערכת השמים

מצודת ציון

(תהלים כ') : (כה) מעבדיהם . מעשיהם כי תרגום של מעשה הוא עיבדא : וידכאו . נשברו וכתתו : (כו) תחת . בעבור כמו עין תחת עין (שמות כ"א) : ספקם . ענין הכאה כמו ויספוק את כפיו (במדבר כ"ד) : (כט) ירשע . יהריד ויבלבל וכן ובכל אשר יפנה ירשיע (ש"א י"ד) :

באור הענין

עשה כן לאבד את הרשעים באופן נגלה כזה . רק **והפך לילה וידכאו**. שלא דכאם ביום ובגלוי להכיר מעבדיהם רק הפכם ודכאם בלילה ובצנעה. וזה עשה. (כו) **תחת רשעים ספקם** . במקום שיש שם רשעים שה' רוצה שישאר ספק בלבם . ולא יתברר להם בגלוי שה' מעניש את הרשעים. (כי רצה שהרשעים יסתפקו בגמול ועונש כדי שיהיה מקום לבחירה ולשכר ועונש) . ולכן השאיר להם ספק **במקום רואים** . במקום שיש רואים לא הענישם . שאז יסתלק הספק וידעו בבירור שיש עונש וייראו לעשות רע ולא יהיה מקום לבחירה . ומטעם זה כשרוצה להענישם יעניש ויהפך אותם בלילה ובסתר : (כז) **אשר** . והאשר על שאינו מעניש את הרשעים בגלוי לעיני רואים ונשאר הספק על ההשגחה **על ידי כן סרו מאחריו** . ועל כן מלא לב בני אדם לעשות רע . **וכל דרכיו לא השכילו** . שאין מבינים זאת שהסתיר עונש הרשעים בכונה כדי שלא יבינו ושישאר מקום לבחירה . ועי"כ גרמו . (כח) **להביא עליו צעקת דל** . שהדל הנגזל והנעשק מן הרשעים האלה צועק על ה' ומתרעם מדוע לא יעניש ה' את הרשע . ומדוע לא יציל את הדל מידו . שהיא השאלה ששאל איוב (בסי' כ"ד) שהלא יש רשעים מחריבי הישוב ונפש חללים תשוע ואלוה לא ישים תפלה , אבל האמת הוא **שצעקת עניים ישמע** . וגם ע"ז יש תירוץ . שלפעמים הרשע הוא שבט אפו של ה' להעניש בני אדם על רעתם. כמ"ש הוי אשור שבט אפי . ולכן אינו מענישו ועוד יתן לו עז וחיל עד שיכלה הזמן המוגבל מאתו ליסר גוים ולהוכיח לאומים . כמ"ש והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו בהר ציון ובירושלים אפקד על פרי גודל לבב מלך אשור . וז"ש . (כט—ל) **והוא ישקט** . שיעור הכתובים **והוא ישקט ממלוך אדם חנף ממוקשי עם ומי ירשיע** . ר"ל שה' הזמין שימלוך אדם חנף שירגיז וירעיש הארץ . או שהזמין מוקשי עם . שרשעים רבים יקומו להיות למוקש אל העם . רוצחים ושודדים ומחריבי הישוב . כדי להעניש בהם את העולם ולהיות שבט אפו ועברתו , ורעת העריץ המרעיש הארץ או של הרשעים מוקשי עם יש לו זמן וגבול קצוב לפי גזרת ה', עד שבעת שיבא הזמן שישקיט ה' לבני אדם מהאדם החנף וממוקשי עם וישבית רעתם . אז מי ירשיע . כי אז רשעים יכרתו ותחדל הרשע . אבל כ"ז **שיסתיר פנים** ממלוך אדם חנף שהוא כל זמן המיועד ליסר גוים . שאז יסתיר ה' פנים מבלי יעניש את החנף ומוקשי עם והרשעים המחריבים את העולם . **מי ישורנו** . כי אז ההשגחה מסותרת ונעלמת ואין ה' מעניש את הרשע . **ועל גוי** . וזה יהיה לפעמים על גוי אחד . שיזמין איש עריץ ומוקשי עם להעניש בהם גוי מיוחד בהפקא כנגדו . ולפעמים יהיה זה **על אדם יחד** . על כלל בני אדם . כמו סנחריב ונבוכדנצר שהחריבו וכבשו את העולם כולו . ועכ"פ לא תוכל לסוכית מזה שאין השגחה ואין גמול ועונש ממה שלא

קשת ומגן

באור המלות

(כה) יכיר . פעל יוצא , שיכיר לאחרים כנ"ל : מעבדיהם , מעשיהם , מענין עבודה שמשותף עם מפעל ומעשה רק שמציין עבודה קשה ומתמדת , ופי' פרי מעשיהם ועונשם . והפך לילה , והוא הפך בלילה : (כו) תחת . במקום שיש רשעים . ספקם , מענין ספק , וכן בא כ"פ בס' זה : (כט—ל) ישקיט . מוסב למטה ישקיט או יסתיר פנים

וְיַסְתֵּר פָּנִים וּמִי יְשׁוּרֶנּוּ וְעַל־גּוֹי וְעַל־אָדָם יָחַד׃ ל מִמְּלֹךְ אָדָם חָנֵף מִמֹּקְשֵׁי עָם׃ לא כִּי אֶל־אֵל הֶאָמַר נָשָׂאתִי לֹא אֶחְבֹּל׃ לב בִּלְעֲדֵי אֶחֱזֶה אַתָּה הֹרֵנִי אִם־עָוֶל פָּעַלְתִּי לֹא אֹסִיף׃ לג הֲמֵעִמְּךָ יְשַׁלְּמֶנָּה ׀ כִּי־מָאַסְתָּ כִּי־אַתָּה תִבְחַר וְלֹא־אָנִי וּמַה־יָּדַעְתָּ דַבֵּר׃

אנשי

רש"י

ישקיט. משקיט את הדלים מאותן העושקים ומי ירשיע עוד: ויסתר פנים. ובעוד שהסתיר פניו מי ישורנו: ועל גוי ועל אדם יחד. כי יחידים כמרובים שוה לפניו להשקיט ולהסתיר פנים. וישקיט: (ל) ממלוך אדם חנף ממוקשי עם. על דלים שמלך ממוקש עם עון, ולאלוה כזה לא היה לך לומר בליעל ורשע: (לא) כי אל אל האמר. לאמר מאליו, נכון וראוי מאת כל סובלי יסורים לאמר נשאתי ומקבל וסובל אני מבלי שאכעיס ולא אחבול בעצמי, ועוד צריך הנידון לומר. (לב) בלעדי אחזה. לבד מה שאני יודע לראות ולהבין בדבריך אתה הורני ואם און פעלתי לא אוסיף: (לג) המעמך ישלמנה. כך אמר אליהוא לאיוב המעמך היה לו להקב"ה להמלך בפרעון תשלומין ממך: כי מאסת. לאמר מאסתי לא לעולם אחיה (לעיל ז׳) יתר ידו ויבלעני (לעיל ו׳) סבור אתה שיגבה ממך לפי דעתך ורצונך. ואתה תבחר התשלומין ולא אני, במקום הקב"ה דבר אליהוא. בתמיה:

מצודת ציון

ישורנו. יראהו כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד): (ל) חנף. רשע המחניף ליצרו ועושה פתוין: (לא) נשאתי. אשא ואסבול: אחבול. אשחית: (לב) בלעדי. הוא כמו מלבד וכן בלעדי רק אשר אכלו הנערים (בראשית י"ד): אחזה. אראה כמו ואתה תחזה (שמות י"ח): הרני.

מצודת דוד

לא לרחק ולא לקרב: ועל גוי. בין על אומה שלימה בין על אדם יחידי כי יכול הוא אף בכוללים ומשגיח אף בפרטים: (ל) ממלך. הוא המסיר ממלוכה אדם חנף מבלי היות מוקשי עם ר"ל למען לא יביא מוקשים על העם: (לא) כי אל אל האמר. ר"ל על כי נראה שמעשיו בדין נכון הוא לומר אל האל סנה אשא ואסבול המכאוב ולא אשחית מעשי מעתה: (לב) בלעדי אחזה. ומלבד מה שאראה אני בעצמי להשכיל בדבריך למדני אתה את המעשה אשר אעשה ואם פעלתי עון מחסרון הידיעה לא אוסיף עוד לעשות כזאת כאשר תלמדני לדעת דרך זו אלך וכאומר הנה דרך הנכון לומר כן ולא להחזיק עצמו לצדיק ולבעט ביסורים: (לג) המעמך. וכי מעמך בלבד יושלם התקירה בדבר הנהגת משפט ה׳ וכי אתה לבדך תכריע כי מאסת אמרי הזולת וכפל עוד דברו ואומר וכי אתה תבחר אמיתת הדבר ולא אני הלא גם לי לבב כמוך ומה ידעת מן הסיקא והויכוח דבר ונשימה לב

קשת ומגן

באור המלות

ממלוך אדם חנף ומי ׳ שיע ומי ישורנו: (לד) האמר. אשר אמר, ומוסב גם על פסוק ל"ב ל"ג. נשאתי, מענין נושא

באור הענין

יכרית את מרגיזי הארצות האלה. כי בהפך הם נתמנו מאתו בהשגחתו ליסר בני אדם על מעשיהם הרעים. וממשלתם וכחם נכון בידם מאת ה׳ עד בא יום אידם וחש עתידות למו. וכ"ז נמשך עמ"ש **כי לא על איש ישים עוד להלך אל אל במשפט**. שעל כל אלה הדברים לא יוכל איש להשפט עם אל ולשאול לו שאלות מדוע הרשע מצליח ומדוע לא יכריתהו ה׳. ומוסיף לאמר. (לא) **כי אל אל**. ר"ל לא על איש להלך אל אל במשפט אל אל **האמר נשאתי**. שאף בלא הטעמים האלה לא יוכל איש להשפט אל אל. אשר יאמר **נשאתי לא אחבול** שאם יאמר אני רוצה לסבול ולישא כעס הרשעים שמכעיסים אותי ולהאריך להם אפי. ואיני רוצה לחבול אותם. לא יוכל איש להלך אליו במשפט ע"ז. אם הוא רוצה להאריך אפו מטעם ידוע אצלו: (לב) **בלעדי**. (מלת האמר נמשך גם לכאן). **אל אל האמר בלעדי אחזה אתה הורני**. שה׳ יאמר להולך במשפט כנגדו. וכי תורני אתה דבר אשר לא אחזה אני? וכי אתה רואה ויודע יותר ממני ותורה אותי דבר שלא אחזה, עד שעי"ז **אם עול פעלתי לא אוסיף**. שעי"י שיתודע לי (ע"י שתראני דבר שלא חזיתי ולא הבנתי אותו) שפעלתי עול מבלי ידיעה. אז לא אוסיף לעשות כעול הזה?: (לג) **המעמך** (גם לכאן נמשך מלת האמר). **האמר המעמך ישלמנה כי מאסת**. שה׳ יאמר להולך נגדו במשפט מה לך לדרוש משפט מאתי מדוע איני מעניש את הרשע וכי ע"י שאין ה׳ משלם להרשע את ענשו ישלם התשלומין האלה מעמך. אשר לכן מאסת בהנהגתי ולא ייטב דבר זה בעיניך? הלא תשלומי עונש הרשע לא אקח מידך ומה אכפת לך. ומה תתעבר על ריב לא לך, **וכי אתה תבחר ולא אני?** או הכי רוצה אתה שהבחירה על זמן ואופן של עונשי הרשעים יהיה בידך לא בידי. שאתה תבחר זמן ומדת העונש לא אנכי? שלכן תתוכח למה יעניש את הרשע בזמן מאוחר (בעת שיבחר הוא לפי חכמתו) ולא יענישו בזמן מוקדם (לפי מה שתבחר אתה). ואחר שה׳ מצד רצונו ומצד חכמתו ומצד הנהגתו את הכלל רואה שלא להעניש את הרשעים תיכף ובפרהסיא. ומאריך להם אפו מטעמים נודעים לחכמתו הנב"ת. ואתה אין לך הפסד מזה שאינו מבקש תשלומי ענשם מידך. מי אתה כי תלך אליו במשפט לבקש מאתו דין ותשבון על הנהגתו. **ומה ידעת דבר**. ר"ל ואם יש לך עוד לדבר ולטעון ע"ז דבר מה שידעת לדבר עוד: (לד) **אנשי** ר"ל אתה תדבר עוד מה שידעת. אבל **אנשי לבב** שישמעו את דבריך גם **יאמרו** לי, וכן גבר **חכם אשר ישמע לי** את תשובתי אשר השבתי על דבריך. הוא ג"כ **יאמר**,

כי

לד אַנְשֵׁי לֵבָב יֹאמְרוּ לִי וְגֶבֶר חָכָם שֹׁמֵעַ לִי׃ לה אִיּוֹב לֹא־בְדַעַת יְדַבֵּר וּדְבָרָיו לֹא בְהַשְׂכֵּיל׃ לו אָבִי יִבָּחֵן אִיּוֹב עַד־נֶצַח עַל־תְּשֻׁבֹת בְּאַנְשֵׁי־אָוֶן׃ לז כִּי יֹסִיף עַל־חַטָּאתוֹ פֶשַׁע בֵּינֵינוּ יִסְפּוֹק וְיֶרֶב אֲמָרָיו לָאֵל׃

לה א וַיַּעַן אֱלִיהוּ וַיֹּאמַר׃ ב הֲזֹאת חָשַׁבְתָּ לְמִשְׁפָּט אָמַרְתָּ צִדְקִי

רש"י

מאל

(לד) אנשי לבב יאמרו לי. כי איוב לא בדעת ידבר: (לו) אבי יבחן. אבי אתה הקב"ה אב לכל. הלואי יבחן איוב עד נלח למען תשיב תשובה לאנשי און. ואף לבני אדם דבר הכתוב כן. אבי דבר גדול וגו' (מלכים ב' ה'). (ד"א) אבי, כמו ותפר האביונה (קהלת י"ב) לשון רלון כך חברו מנחם, וכן פתרונו אבי יבחן איוב עד נלח רלוני ומאויי שיבחן איוב עד נלח (כא"א): (לז) יספוק. לשון רוב דברים והרמת קול. ד"א כמו בינינו יספיק, הוא אומר מה לנו ולדבריו אף אמנם שגיתי אתי תלין (לעיל י"ט) ואינו יודע שאנו נענשים ומספיק לנו עונות על שאנו שומעים (שהוא מרבה אמריו לאל), כך מפורש בויקרא רבה:

לה (מענה אליהוא) (ב) **הזאת** חשבת למשפט. שהוא משפט הבריות כנגד יוצרם, אשר. אמרת

מצודת דוד

לבהון הבנים שמה: (לד) אנשי לבב. הן ידעתי שאנשי לבב יאמרו לי ר"ל יודו למאמרי וכל גבר חכם יהיה שומע לדברי ומהש לא יסור: (לה) איוב. אבל איוב לא בדעת ידבר ר"ל מקובי המאהוב אין דעתו שלימה ולזה דבריו המה לא בהשכל ולולא זאת היה גם הוא מודה לדברי: (לו) אבי. הנה חפצי שעד עולם יהיה איוב בהון ביסורים לראות אם יהזור מדבריו ועם כל נעקתו לא יחדלו ממנו עד אשר ישוב לה': על תשבת. בעבור שימלאו התשובות באנשי און כראותם שלא הלכו ממנו היסורים כי אם בתשובה: (לז) כי יסיף. כי על החטא אשר יחטא בלבו לכחש בהשגחה עוד יוסיף פשע אשר בינינו בפרסום רב יתלונן די ספוקו וירבה אמריו על האל ואם עכ"ז ילכו להם היסורים ינעול דלת לפני אנשי און ולא ישובו לה' כי יאמרו הכל בא במקרה וכאשר באו כן הלכו. (העולה מהמענה ההיא אשר ישיב לומר שהמקום משלם לכ"א כגמולו ואינו מולא תנואות להגל מעשה ידיו משנאהו גם כי אם היה כן מה לו להרבות בתחבולות הלא הכל שלו ובידו להכד הכל בקלות ואין מי ימחה בידו אבל עם הכל יעשה במשפט הדל יהיה לו שוע המעט אם רב ואין כח במערכת השמים לבטל גזירת המקום לזאת מהראוי לשוב לה' ולא לבעט ביסורים אף יתאוה לבל ילכו היסורים מאיוב עד כי ישוב למען הורות התשובה):

מצודת ציון

לגודפי: (לו) אבי. ענין התאוה ורלון כמו לא אבה יבמי (דברים כ"ה): (לז) יספוק. די הספוק ור"ל הרבה מאד כמו במלאות ספקו (לעיל כ'):

לה (א) ויען. לפי שבמענה השניה השיב בדבר גמול השכר והעונש ועתה בא להשיב בדבר היסורים הבא לאיוב עצמו לזה נתן ריוח בין ענין לענין להתבונן יפה בכל דבר והפסיק מהשניה והתחיל בשלישית: (ב) הזאת. וכי במענה

באור הענין

קשת ומגן

באור המלות

כי. (לה) איוב לא בדעת ידבר. ר"ל שדבריו אינם נלקחים לא מן הדעת המושג ע"י הבחינה והנסיון. וכן אין מסכימים עם השכלת הפילוסופים הנלקחת ע"י מופתי ההגיון. **כי דבריו לא בהשכל**: (לו) **אבי**. רצוני ותאותי הוא. **שיבחן איוב עד נצח, שיבחן** ושאתוכח אתו **עד שיתנצח על תשובות באנשי און**. ר"ל שיתגלה מן התשובות של דברי מינות שהוא משיב בוכוחו. שהם שייכים באנשי און. ר"ל שראוים להמנא בין הרשעים. לא שיגלהו מאים לדיק כמהו. ולכן תאותי לבחון את דבריו כל מה שירלה עוד לדבר כמ"ש ומה ידעת דבר. ולהתוכח אתו עד שיוגלה על התשובות של מינות שהוא משיב: (לז) **כי**. אם לא נתוכח אתו עד שיתגלה. הלא **יוסיף על חטאתו פשע**. ויתמיד להחזיק בכפירה והכחשת האמונה. כי הלא **בינינו יספוק**. שהגם שיושב בינינו שאנחנו מאמינים בהשגחה ובשכר ועונש, יטיל הוא ספיקות על האמונה. **וירב אמריו לאל** להתוכח כנגדו. ולכן אני רוצה לבחנו בוכוח עד שישוב מדעותיו ומספקותיו:

עון. לא תאכול, כמו ותבל את מעשה ידיך: (לד) אנשי לבב. היינו חכמי לב שהם יותר מהחכמים, הם אלה שאיות החכמה קבוע בלבם, והם יאמרו מעלמם, וגבר חכם יאמר כן עת ישמע דברי: (לה) לא בדעת, לא בהשכל. הדעת קנוי מן הבחינה והנסיון וההשכל הוא ממקור השכל, כמ"ש בכ"מ: (לו) אבי. רצוני, משורש אבה. יבחן, כמו ויבחנו דבריכם. עד נלח מענין נלוח, וכן ויז נלחם על בגדי, הדם שיגא ע"י נלוח המלחמה: (לז) יספוק. מענין ספק, כמו ספק רשעים ספקם: (ב) לדקי. שם, לדקתי לא

לה (ב) **הזאת חשבת למשפט**. אחר שסתר את טעתו שאמר שההנהגה נהגה בידי המערכה. שא"כ הלא זאת עול כולל שלא ישגיח שתהיה ההנהגה לפי המעשה. ושיקבלו המונהגים שכר ועונש לפי מעשיהם כמ"ש במענה הקודמת. ע"ז תומר שאם אתה לפי שטתך תשיב שבזה אין עול. כי המערכה תמשול גם על מעשה בני אדם הבחיריים ותגזור את מעשיהם מה שיעשו אם טוב ואם רע. וא"כ אין להם בחירה ומעשיהם מוכרחים ואין מגיע להם שכר ועונש. וא"ש **שחשבת למשפט** להלדיק

מֵאֵל׃ ג כִּֽי־תֹאמַר מַה־יִּסְכׇּן־לָךְ מָה אֹעִיל מֵחַטָּאתִי׃ ד אֲנִי
אֲשִׁיבְךָ מִלִּין וְאֶת־רֵעֶיךָ עִמָּךְ׃ ה הַבֵּט שָׁמַיִם וּרְאֵה וְשׁוּר שְׁחָקִים
גָּבְהוּ מִמֶּךָּ׃ ו אִם־חָטָאתָ מַה־תִּפְעׇל־בּוֹ וְרַבּוּ פְשָׁעֶיךָ מַה־
תַּעֲשֶׂה־לּוֹ׃ ז אִם־צָדַקְתָּ מַה־תִּתֶּן־לוֹ אוֹ מַה־מִיָּדְךָ יִקָּח׃ ח לְאִישׁ־

רש"י

צדקי. משל הבורא : (ג) כי תאמר מה יסכן לך . דרכי יושר . ומה הועיל בצדקתי יותר מחטאתי : (ד) ואת רעיך עמך . שנתקנו על דבריך : (ה) הבט שמים. ואחרי שהוא גבוה ואתה נמוך ואין לו תועלת ברשעך וצדקתך

כמוך

מצודת דוד

לה הזאת חשבת למשפט לומר שאמרת צדיק אני יותר מהאל כי אני עשיתי הצדק והוא יעשוק הגמול כמה שמסר הכל ביד המערכה : (ג) מה יסכן לך . אם הכל באה מצד המערכה מה הנאה באה לך מעבודת האל או מה אועיל עם השמע מחטאתי ר"ל מן החטא המוטבע באדם אשר כמעט עכשו תופשו עליו וקשה לפרוש הימנה : (ד) ואת רעיך עמך . ר"ל כמו שאני חולק עמך כן אני חולק עם רעיך כי גם המה מסייעים באו עליך בעבור מרבית העון ולבבי לא כן יחשוב : (ה) וראה . עלם תבינהו שאין לו ערך וייחס עמך : גבהו ממך , אשר גבהו ממך מאד ומרחק רב ממך אליהם : (ו) אם חטאת . ר"ל ומן השמים השפוע על היושב ממעל לו אבל אם חטאת מהו הדבר אשר תוכל לפעול בו : ורבו . ואם רבו וגו' וכפל הדבר במ"ש : (ז) אם צדקת . וכן אם הצדק מהו הדבר אשר תתן לו בזה או מהו הדבר אשר יקח מעצמו מידך : (ח) לאיש כמוך . שיש לו ערך עמך בעצם

מצודת ציון

לה (ג) יסכן . ענין הנאה ותועלת כמו לא יסכן גבר (לעיל כ"ב) : (ה) ושור . וראה כמו אשורנו ולא

קשת ומגן

באור המלות

מאל : (ג) מחטאתי . יותר מן חטאתי : (ה) שמים , שחקים . שחקים גבוהים משמים , ע"כ אמר שור שמורה הבטה מרחוק , וההבדל בין הבט וראה עי' ישעיה ה' י"ב : (ו) תפעל בו , תעשה לו . הפעל הוא העסק , והמעשה היא העשיה עצמה (ישעיה

באור הענין

דרכי ה' בזה . במה **שאמרת צדקי מאל** . ר"ל שצדקי הינו ע"י בחירתי . רק הוא גזור וחרוץ מאל . שהוא גזר שאעשה צדק . ולא עשיתי צדק עפ"י בחירתי . ואין מגיע לי שכר : (ג) **כי תאמר מה יסכן לך** . שהביא ראיה ע"ז ממה שאין לך שום תועלת מן הצדק . **ומה אועיל יותר מחטאתי** . שאין הבדל בין העושה צדק ובין החוטא . ומזה הכריע כי שניהם מוכרחים במעשיהם ז.כן אין מקבלים שכר ועונש . ובזה הצדיק הנהגת ה' שלא ערך את ההנהגה לפי המעשיים הבחיריים שיקבלו שכר ועונש כי לא נמצא כלל מעשים בחיריים כי ב"א מוכרחים במעשיהם : (ד) **אני אשיבך מלין ואת רעיך עמך** . שגם שהם לא נכונה בזה כמו שיבאר . כי זה היה נכון אם היתה העבודה צורך האל ולתועלת לו . (כמ"ש אליפז האנוש מאלוה יצדק , שהאדם מחויב לעבדו מצד שהוא עושהו . וא"כ העבודה היא לאלהים שהוא בב"ת . וחטא קטן לגדול יחשב והעבודה אין לה שיעור . בזה משמע שהאלהים צוה לעבדו בשבילו . וכן עד"ז היה צריך להיות השכר והעונש . כמלך שנותן שכר למי שעשה לו טובה ומעניש למי שהרע לו) . ובזה היית טוען כדין מדוע לא שלמו לך שכרך אחר שעבדת בשלימות . והיית מכריע שהאדם מוכרח במעשהו ולכן אין מגיע לו שכר כאשר לא ישלמו שכר להרחיים המתגלגלים בכח המים ועושים עבודה לטחון הקמח . אבל כ"ז טעות כמו שיבאר : (ה) **הבט שמים ו אה** . הנה כשתביט לשמים שהם גבוהים ממך . וכ"ש השחקים שגבוהים יותר משמים . ומזה תראה , א] שא"א לומר שהשמים הרחוקים יפעלו על מעשיך הבחיריים . כי הם רחוקים ממך שיגיעו אותך ויכריחוך על מעשיך . ב] שמזה תראה שא"א לומר שאתה תפעול עליהם במעשיך הטובים או הרעים בין טוב בין רע , וכ"ש שא"א שתפעול במעשיך בהבורא ית' הגבוה מכל גבוה . ורחוק מכל רחוק . וא"כ . (ו) **אם חטאת מה תפעל בו** . לא תוכל לפעול בו שום שינוי ע"י חטאיך . ואף לא שנאמר שיכעס ויחרה אפו או יתעצב ע"י מעשיך שזה הפעלות ולא יצדק בחק הבי"ת . וכל מה שנאמר שה' כועס או מתעצב ע"י מעשי ב"א . כ"ז נאמר לפי ערך המקבלים לא שי"יה ח"ו שום הפעלות ובינוי למעלה כנודע . וגם **אם רבו פשעיך** . גם אם הם פשעים ומרדים שהוא יותר מחטא . ואף אם יהיו רבים . ובכ"ז לא לבד שלא תפעול בו בעצמותו . כי גם **מה תעשה לו** איזה שנה לכבודו . וכן . (ז) **אם צדקת מה תתן לו** . כי אין לך דבר לתת לו כי כל מעשיך הגשמיים אין להם יחוס עם רוחניותו . ואף אם יהיה לך דבר מתיחס אליו לתת לו . **מה מידך יקח** . הלא הכל שלו והכל בידו וא"צ לקחתו מידך : (ח) **לאיש כמוך רשעך** . רק הרשע שלך מזיק לאיש כמוך . שהרשע שיעשה בין אדם לחברו מזיק אל בני אדם . והרשע שיעשה בעצמו מזיק לעצמו . וכן **צדקתך** הוא מועיל רק **לבן אדם** . וא"כ איך תוכל לבקש ע"ז שכר מאת ה' או שיסבבית ה' בפרטות להעניש את הרשע . כאילו עשה איזה תועלת או נזק לו . וה"ז דומה כמו שלא יבקש החולה שכר מן הרופא בעבור ששמע בקולו לכל אשר צוהו בשמירת בריאותו . או שיענישו הרופא בשבע על שלא שמע לאשר הזהירהו . כי השכר והעונש רצוף בהמעשה עצמה . באם שמע ירפא מחליו וזב שכרו . אם לא שמע יחלה וימות וזה ענשו . לא ע"י הרופא רק ע"י עצמו . וכן השכר הוא הדרך השמו

בעצמו

כָּמוֹךָ רִשְׁעֶךָ וּלְבֶן־אָדָם צִדְקָתֶךָ׃ ט מֵרֹב עֲשׁוּקִים יַזְעִיקוּ יְשַׁוְּעוּ מִזְּרוֹעַ רַבִּים׃ י וְלֹא־אָמַר אַיֵּה אֱלוֹהַ עֹשָׂי נֹתֵן זְמִרוֹת בַּלָּיְלָה׃

רש"י

מלפנו

למה תתפאר עליו בצדקך: (ח) לאיש אשר כמוך. יוכל יועיל רשעך וצדקתך. ראה רשעים רבים אשר, (ט) מרוב עשוקים. בהם עושקים יזעיקו את הבריות לפניו וישועו העניים מזרוע רבים העושקים אותם: (י) ולא אמר. הרשע איה אלוה עושי לירא מפניו: נותן זמירות. כמו כרמך לא תזמור (ויקרא כ"ה) שמכרית את הרשעים בלילה

מצודת דוד

ומעך ישב בקרבך לו יזיק רשעך אשר תעשה לו וכן לו יועיל הצדקה אשר תעשה עמדו אבל לא לה' וכאומר והנה בהיות בן אין על המקום לשלם גמול לאדם לא בעבור המנעו מן החטא ולא בעבור עשות הצדק אולם הגמול הבא לאדם הוא בטובו הגדול ובחסדו הרב: (ט) מרוב עשוקים. ולזה כאשר ירבה זעקת עשוקים אשר יזעיקו אותם עושקיהם ושועתם אשר ישועו מזרוע רבים אשר יאנסום בכח הזרוע והוא כפל ענין במ"ש: (י) ולא אמר וגו'. ר"ל הצדיק אשר בכה הניתן בפיו זמירות לה' בלילה כבשהם ויחידי לא אמר גואלת איש

מצודת ציון

קרוב (במדבר כ"ד): (ט) ישועו. יצעקו: (י) נתן. אומר כמו ולא נתן תפלה (לעיל א'): זמרות. מלשון זמר ורנה:

באור הענין

ב עצמו שקונה בזה שלימות לנפשו. והעושה טוב לזולתו יש ינהג טוב ההנהגה המדינית. והעושה רע עוכר שארו ונפשו. והעושה רע לזולתו מנהגו רוע ההנהגה המדינית. שה' ברא את האדם שיהיה מדיני בטבעו. ושאנשי המדינה יעזרו זל"ז בהספקת צרכיהם. ושיהיה להם נימוסים טובים ומשפטים צדיקים לשמור את הקיבוץ מכל רשע. ואם כל אישי הקיבוץ ישתתפו לעשות טוב וחסד לריעיהם ולהשמר מלהזיק איש לחברו בשום דבר ולעשות משפט חרוץ בעוברים על הנימוסים האלה. אז יחיו כולם בשלוה ובהצלחה ולא יקרה לשום אחד רעה מדינית. כי הכלל המיוסד על חקים ומשפטים צדיקים ישמרו את כל אישיהם מכל רע ונזק ואיש את רעהו יעזורו. ואם יסכימו כולם על חקים רעים לעשוק ולחמוס ולהיות כזאבי ערב. יקבל כ"א את הרע ולא יבטח רגע מן שודד וחומס והיו יהיו תלואים לו מנגד מכף מעול ומרצח. כי אז יהיו כדגי הים איש את רעהו חיים בלעו. וה' ערך את בריאת האדם בענין שהשכר והעונש כרוכים בטבע. כן בהאדם עצמו, הן בקיום החברה המדינית, שבמה שנוגע להנהגת עצמו אם ילך בדרך הממוצע בהנהגת מדותיו והשמת תאוותיו וכדומה, יהיה מחובר בחיים הגופניים בטבע, ובהפך יקבל רע מן הטבע עצמה, זולל וסובא יורש, וקרעים תלביש נומה, תאות עצל תמיתנו, לאויל יהרג כעס ורקב עצמות קנאה, חבורות פצע תמרוק ברע, ואם ירבה בתענוגים יתלה בחולאים נאמנים, ועצומים הרוגי אשת זנונים, וכן החוטא בהנהגה המדינית ירדפוהו החבורה האנושית ויענשו בו שפטים, וקנאים יפגעו בו, וההפך בהפך, ועפ"ז סבוב אהוד השאלה ששאל איוב בסימן כ"ד, הלא יש רשעים מחריבי הישוב והם שודדי הים והמדבריות הרוצחים נפשות ומחריבים את העולם ומדוע לא ישמידם ה' להעביר רעתם, כי התשובה ע"ז הוא. (ט) **מרוב עשוקים יזעיקו**, שהלא ה' ערך תקנת דבר זה בטבע האדם עצמו, שאחר שכל הבע"ח השגיח ה' עליהם לתת להם כלים ותכונות שבם יהיו נשמרים מאויביהם, ושיתקיימו מיניהם ואישיהם, כ"ש שהיתה השגחה זו באדם מבחר הילודים, והוא שבראו על אופן שיהיה מדיני, ונטע בטבעו שיתקבצו חברת האנשים לעשות נימוסים ישרים ביניהם, ולעשות דין ומשפט לכל עובר על חקי החבורה ונימוסיהם, ולבער כל עושי רשעה מן הארץ, וא"כ אם יהיו רוב בני אדם טובים אוהבי משפט ומישרים, א"א שיתרבו השודדים והרצחנים להחריב את הישוב, כי אז יתקבצו תיכף הטובים בעת שהם הרוב וישמידו את הטורפים האלה ויכריתום מן האדמה, עד שא"צ שה' בעצמו ירד ממרום ללחום עם המשחיתים האלה, כי כל בני אדם הישרים הם שליחיו לעשות בהם משפט, ושיתקבצו כאיש אחד ושופטיהם בראשיהם לאבדם ולכלותם, וז"ש **מרוב עשוקים יזעיקו**, הלא הושם בטבע האדם **שמרוב עשוקים יזעיקו** ויתקבצו כל בני אדם, **ומזרוע** כל החומסים והשודדים **ישועו רבים** לישועה, שיתאספו כל בני המדינה שהם תמיד רבים על הרצחנים והשודדים ויזעקו להתאסף לישע העשוקים, וישמידו את העושקים שהם תמיד מועטים בערך הקיבוץ הכללי, ובזה כבר ערך ה' את האדם עצמו בענין שישמר מן עושקי נפשות והמזיקין האלה, במה שהקיבוץ הכללי ישמיד את כל המשחיתים האלה: (י) **ולא אמר**, הלא גם הצפור **הנותן זמירות בלילה**, שהם הצפרים האלפים שבם ה' בטבעם שיזמרו בלילה, שמפני שיראים בלילה מפני הטורפים האורבים על נפשם יזמרו בלילה לעורר זה את זה שיתאספו ביחד להיות נכונים להלחם על נפשם אם יבא אורב עליהם, ולהזהיר זה את זה מפחד בלילות, עד שבזה הם נשמרים ועי"ז יתקיים מינם, עד **שלא אמר איה**

באור המלות

שם שם) ר"ל לא תפעל בו שינוי והתפעלות בהודהיו ולא תעשה מעשה ממש ע"י רוב הפשעים שהם המרדים במעשה ממש: (ט) יזעיקו. ענין קיבוץ העם, וישועו הוא הצעקה לישועה, ע"י העשוקים ראוי שיזעקו העם ואם השואק בעל זרוע ישועו לישועה למושלי ארץ ושרי החיל: (י) נותן זמירות. העוף המזמר בלילה לא אמר איה אלוה עושי, שאינו משגיח עלי, כי ה' משגיח על צמירתו:

יא מַלְּפֵנוּ מִבַּהֲמוֹת אָרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יְחַכְּמֵנוּ׃ יב שָׁם יִצְעֲקוּ וְלֹא יַעֲנֶה מִפְּנֵי גְּאוֹן רָעִים׃ יג אַךְ־שָׁוְא לֹא־יִשְׁמַע אֵל וְשַׁדַּי לֹא יְשׁוּרֶנָּה׃ יד אַף כִּי־תֹאמַר לֹא תְשׁוּרֶנּוּ דִּין לְפָנָיו וּתְחוֹלֵל לוֹ׃

רש"י

כגון אמרפל וחביריו ומצרים וסנחריב: (יא) מלפנו. מלמדנו חכמה יותר מבהמות, כלומר חשבנו וגדלנו מבהמות ומעוף. וראה אשר שם צועקים העניים מפני גאון העושקים אותם והוא אינו עונה: (יג) אך שוא לא ישמע. מיד: לא ישורנו. להנקם מיד אלא מאריך אפו: (יד) אף כי תאמר. כ"ש אתה שאין נעקת באה כי אם על ידו ואתה תאמר ותזעק על אשר לא תשורנה להתווכח עמו. כלומר אותם הקובלים וצועקים אינו ממהר לענותם ואתה תצעק שלא תשורנה: דין לפניו. (דברך שה"א) בכל מקום שהוא: ותחולל ועתה

מצודת ציון

(יא) מלפנו. כמו מאלפנו באל"ף והוא ענין למוד כמו ואאלפך חכמה (לעיל ל"ג): (יג) ישורנה. יראנה: (יד) ותחולל. ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות ל"ב):

מצודת דוד

אלוה העושה אותי ר"ל מדוע שכחת בה' ולא תשמור מצותו ותעשוק רעיך: (יא) מלפנו. הלא המקום לאשר הותנו דעת יותר מבהמות הארץ ויותר מעוף השמים יחכמנו ואם בהם אין מי יעשוק משל רעהו כ"ש האדם שחננו ה' דעה שאין ראוי לו לעשוק משל רעהו: (יב) שם יצעקו. ר"ל ועל כי הצדיק המשכיל ידום בעת ההיא ולא מיחה ברשעי הדור לדבר בם כדברים האלה לכן שם במקום הרשעים האלה יצעקו גם הצדיקים על מכאובם ולא יענה להם המקום כי יסתיר פניו מפני גאון וגאות הרשעים העושקים כי כל הימול בא מצד החסד אבל כשירבו רשעים והצדיק לא ימחה בידם אז מסתיר פניו מכולם יחד ולא יעשה עוד חסד אף לצדיק וכאלו יאמר לאיוב שהכל בא לו על שלא מיחה כראוי ברשעי הדור: (יג) אך שוא. ר"ל עם כי המקום מסתיר פניו לפעמים זהו כשירבו הפושעים והצדיק לא מיחה בהם אך שוא דברי האומר אשר בכל זמן לא ישמע אל ושדי לא יראה את המעשה אשר יעשה כי באמת משגיח הוא בכל: (יד) אף כי תאמר. אף שתאמר אתה מול המקום לא תראה את האדם להשגיח בו כמ"ש מה אעש וגו' ופסקדנו וגו' (לעיל ז') ונמשך מזה שאין

באור המלות

(יב) ולא יענה. וה' לא יענה, וי"מ שר"ל אחר שיחכמנו מעוף השמים א"כ איך שם יצעקו העשוקים ואין איש עונה אותם, שזה מפני גאון רעים שהתגבר הרע על הטוב ובני אדם עלמם השמים בדבר שלא יצאו לעזור לעשוקים: (יג) אל, ושדי. התבאר בכל הספר, ששדי מציין השגחה. אצד היותו אל הוא שומע, ומצד היותו שדי משגיח רואה ומשגיח על אלה הדברים: (יד) דין. הדין יש לפניו,

קשת ומגן

באור הענין

אלוה עושי ר"ל שאינו מושגח מה' עושהו שבראו אלוה מוכן להיות טרף להדורסים החזקים ממנו, כי כבר השגיח ה' גם על הצפור הזה וברא אותו באופן שיהיה נשמר ממזיקיו, ואם שם ה' בהשגחתו שמירה כזאת בטבע הבע"ח הקטנים שיצעקו בקול וישועו מזרוע לעמוד נגד העושקים אותם, ולהלחם עם טורפי חיתם, כ"ש שהשגיח בהשגחה כזאת על האדם, שהלא. (יא) **מלפנו מבהמות הארץ**, הלא נתן אל האדם חכמה יותר מן הבהמות ומן עוף השמים, ואיך יתכן שהאדם יאמר איה אלוה עושי, שאינו משגיח עלי לשמרני מטורפי טרף ועושקי נפשות, הלא בודאי השגיח ה' על מין האדם באופן יותר מעולה, בשגם שהאדם יחכם וילמד מטבע כל היצורים וכולל בשכלו את כולם, שע"ז אמר ג"כ **מלפנו מבהמות ארץ**, ר"ל שילמד ממדותיהם ומעשיהם את אשר יעשה הוא לשמירת מינו ואישיו, וא"כ ראוי שגם בני אדם יתאספו כולם כאחד להקהל ולעמוד על נפשם נגד השודדים והרוצחים המשחיתים אותו, ויתנו זמירות וקול בלילה בבא האורב עליהם: (יב) **שם**, ועפ"ז תמצא התשובה לשאלתך ששאלת על מה **ששם יצעקו וה' לא יענה**, שהוא מה ששאל בסי' כ"ד מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע ואלוה לא ישים תפלה, שהלא הרוצחים יחרימו וישמידו שם בעיר ויפילו חללים רבים והם יצעקו אל ה', כמ"ש ונפש חללים תשוע דהיינו שצועקים לה' לישועה, ולמה לא יענה ולא ישים תפלה? התשובה לזה הוא **מפני גאון רעים**, מפני שהתגברו הרעים על הטובים בגאון ותוקף. שזה סימן שהחבורה האנושית רובה רע, ואינם משתדלים לעשות משפט ולבער עושי רשעה, שאז לא היו הרעים מתגברים כ"כ עד שיפלו בעיר להפיל שם חללים, כי אז מרוב עשוקים ומזרוע היו זועקים ושועים רבים למהר לישע העשוקים ולבער עושי רשעה, וא"כ זה דבר שמוטל על הקיבוץ בעצמו לא על ה': (יג) **אך** ר"ל ובכ"ז זה **שוא** והבל מה שתוכיח מזה **שלא ישמע אל** את נעקת העשוקים, **ושדי לא ישורנה**, שאינו משגיח ואינו רואה רעת העושקים, זה שוא וכזב, כי ה' שומע ורואה את כל הנעשה בארץ: (יד) **אף כי תאמר לא תשורנו**, הגם שאתה אומר שאינך רואה אותו, ר"ל שאינך רואה בעיניך איך ישגיח לעשות משפט לעשוקים, בכל זה האמת הוא כי **דין לפניו**, הדין עומד לפניו לעשות משפט בארץ, **ותתולל לו**, ואתה נולדת אל הדין הזה, שאתה נולדת להיות שלוח השגחתו לעשות את הדין בגוזלי עניים ורוצחי אביונים ר"ל שזה הושם בטבע יצירתך שאתה תתאמץ לבער הרע מן הארץ ולעשות דין לעשוקים, ושתלחם בזרוע נגד מפירי חק ומפריעי שלום הארץ, וגם כיון בזה על איוב עצמו שהוא נוצר לזה לעשות דין, כי ע"י שהיה שופט הארץ וגדול מכל בני קדם

טו וְעַתָּה כִּי־אַיִן פָּקַד אַפּוֹ וְלֹא־יָדַע בַּפַּשׁ מְאֹד׃ טז וְאִיּוֹב הֶבֶל יִפְצֶה־פִּיהוּ בִּבְלִי־דַעַת מִלִּין יַכְבִּר׃

לו א וַיֹּסֶף אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר׃ ב כַּתַּר־לִי זְעֵיר וַאֲחַוֶּךָּ כִּי־עוֹד לאלוה

רש"י

לתנחומין: (טו) ועתה. דע לך כי אין הוא פקידת (אפו) זאת עליך. אינה כלום לפי רוב עונותיך: **ולא ידע בפש מאד**. ברוב חטאתיך התנהג הבורא כאלו לא ידעם. בפש. לשון רוב כמו ופשתם (מלאכי ג') וכמו כי תפושו וגו' (ירמיה נ') כי פשה הנגע (ויקרא י"ג): (טז) יכביר. לשון מאד:

לו (א) **ויוסף אליהוא**. ראיתי בטעמי ר' משה הדרשן שלפיכך אמר ג' מענות כנגד ג' ריעי איוב. וזה רביעי לפיכך נקרא תוספת: (ב) כתר לי זעיר ואחוך. כולו לשון ארמי הוא הוחל לי

מצודת דוד

דין למעלה ואין מקום לתפלה הנה לא כן הוא כי יש דין למעלה ולזה התפלל לו כי התפלה מועלת כי הואיל והוא משגיח ממילא יש דין ויש מקום לתפלה: (טו) ועתה. ואף כי הוא משגיח אבל עתה כאשר ירבו רשעים ואין מי יאמר איה אלוה עושי וגו' לזה הסיר פניו והסתירו ועשה עצמו כאלו לא ידע ולא ישגיח באנשי הדור ההוא בעבור כי נתרבה מאד הרשע באין מכלים ואף הצדיק לא יקבל החסד על כי לא מיחה: (טז) ואיוב. אבל איוב יפתח פיו בדברי הבל לומר שאינו משגיח בשפלים בכל זמן: בבלי דעת. בעבור שאין דעתו שלימה מגודל מכאוב היסורים לזה ירבה אמרים בעלמא ולא בשכל (העולה מהמענה הטיא להשיב של תלונות איוב אשר יתרעם על מכאוביו עם כי עשה את הטוב כי ישיב אמרים לומר שלא אין על המקום לשלם גמול לאדם כי מה יועיל לו בצדקו ומה יזיק לו ברשעו אולם אמר שהחסד בא הגמול ולזה כאשר ירבו הפושעים והצדיק לא ימחה בידם לא יקבל עוד החסד ובעבור זה לא יקבל איוב גמול מעשה הטוב כי לא מיחה כראוי ברשעי הדור):

לו (א) ויסף. על כי כבר השיב על כל אשר התאונן איוב אמר ויוסף כי לא בא עתה רק להוסיף דברים לחזק מאמריו הראשונים: (ב) כתר לי. לבל יחשוב איוב שכבר השלים כל מאמריו ויכול הוא להשיב מה לזה אמר עוד המתן

מצודת ציון

(טו) פקד. חסר כמו ויפקד מקום דוד (ש"א כ'): אפו. פניו כמו בזעת אפך (בראשית ג'): בפש. ענין רבוי כמו פשה תפשה (ויקרא י"ג): (טז) יפצה. יפתח כמו פצית פי (שופטים י"א): יכביר. ירבה כמו לא כביר (ישעיה ט"ז):

לו (ב) כתר. ענין המתנה כמו ולתורתו איים ייחלו (שם מ"ב) ת"י יכתרון: זעיר. מעט כמו זעיר שם (שם כ"ח): ואחוך. ואגיד לך כמו אחוך שמע לי (לעיל

קשת ומגן

באור המלות

ואתה נבראת לו להדין, ר"ל לעשות הדין, מענין ותחולל ארץ ותבל: (טו) כי אין. הדין, לכן פקד אפו. ועל שלא ידע, פקד אפו בפש, מענין ריבוי, כמו ופשו פרשיו: (ב) כתר. המתן, ולתורתו איים ייחלו (ישעיה מ"ב) ת"י

באור הענין

היה ראוי שהוא יבער את העושקים והשודדים, וילחם בם בכחו הגדול ובצירוף כל בני קדם השומעים לפקודתו, והיה הוא שליח ההשגחה ליסר את הרשעים האלה ולאבדם ולכלותם מעל פני האדמה: (טו) **ועתה כי אין**, ובאשר ראה ה' כי אין דין בארץ, ואתה לא עשית שליחותך לבער כל עושי רשעה, וכלל הקיבוץ ג"כ לא התחברו להשמידם, לכן התחברו השודדים והם מחריבים את הערים ונפש חללים תשוע ואלוה לא ישים תפלה, ולכן באו השודדים גם עליך שהם השבא והכשדים ושללו את כל אשר לך, שאם היית מבער עושי רשעה לא היו יכולים להרים ראש נגדך, **ולא ידע**, ובכל זה לא ידע איוב שזה עונש השגחיי מה' על שלא עשה משפט לטובת כלל הקיבוץ המדיני, לכן (**פקד אפו**) **בפש מאד**, לכן התרבה החרון אף עליו והרגו גם בניו והוכה ביסורים: (טז) **ואיוב**, ובכ"ז איוב עדיין אינו מרגיש, ועדיין **הבל יפצה פיהו ויכביר מלין בבלי דעת**, וכמ"ש ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב, והיה לו לשום על לב שכל מה שהגיע עליו היה הוא הסבה לזה, שמה ששדדו את נכסיו היה מפני שלא בער חומס מן הארץ, והריגת בניו היה על שלא שם על לב לשוב מחטאתו, והשחין רע זה בא ג"כ מסבת עצמו מריבוי התענוג והמותרות, כי השכר והעונש דבוק בטבע האדם עצמו ובמעשיו הטובים או הרעים:

לו (א) **כתר לי זעיר ואחוך**, עד עתה דבר בדרך הוכוח, עתה חוה לו הסבה האמתיית מה שגרם לו כל היסורים האלה, אשר כבר ידענו זה מן הספור הנזכר בתחלת הספר שזה היה ענין נסיון, ובאר דבר הנסיון בפרטיות, שהוא לבחון ולגלות כל השלימות שיש בכח נפש האדם ולהוציאה מן הכח אל הפועל, שלפעמים יעמוד האדם בנסיון העושר ולא יעמוד בנסיון העוני, שכ"ז שיקבל טוב וחסד מאת ה' יעמוד בצדקתו ויעבדהו ויאהבהו, אבל אם יגע אליו בשבט מוסר ובחבלי עוני, ימרוד ויפרק עול, והאיש הזה אינו שלם בכל הצדדים, ולכן ינסהו ויצרפהו בכור עוני לדעת את אשר בלבבו, כמו שנסה את אברהם אבינו ע"ה אם יעמוד בנסיון הגרות והטלטול ובנסיון העקדה, וכשיעמוד בנסיון וישלם בבחינה, אז ישלם בכל הצדדים ויעמוד לפניו במדרגה גבוה מאד, להיות מאוהביו ומלאכיו המתהלכים לפניו, ויען שדברים האלה לא הוציא מאת החקירה האנושית רק ידעם מסוד ה' ליראיו עפ"י האידעען הנטועים בנפשו שלפי שטתו הם אמתיות מונחלות וטבועות בנפש נפש ממקור מחצבה, ירושה לה מאלהי

לֶאֱלוֹהַּ מִלִּים׃ ג אֶשָּׂא דֵעִי לְמֵרָחוֹק וּלְפֹעֲלִי אֶתֵּן־צֶדֶק׃ ד כִּי־אָמְנָם לֹא־שֶׁקֶר מִלָּי תְּמִים דֵּעוֹת עִמָּךְ׃ ה הֶן־אֵל כַּבִּיר וְלֹא יִמְאָס כַּבִּיר כֹּחַ לֵב׃ ו לֹא־יְחַיֶּה רָשָׁע וּמִשְׁפַּט עֲנִיִּים יִתֵּן׃ ז לֹא־ יגרע

רש"י

מעט ואגידך. כתר, לשון המתן. כאשר תרגם יונתן ותורתו איים ייחלו (ישעיה מ"ב) יכתרון: ולאלוה. לנאים במקומו: (ד) תמים דעות עמך. הנה התחיל עתה לדבר עמך אדם שדעתו שלימה: (ה) הן אל כביר. בחכמה וברחמים: ולא ימאס. עני: כביר כח לב. הוא להתנקם לפיכך לא יחיה רשע: (ז) לא יגרע מצדיק עיניו. עד אשר עם מלכים יושיבם: (ח) ואם. תראה צדיקים שיהיו אסורים בזקים של יסורין והלאים.

מצודת ציון

ע"ז): (ו) ומשפט. ענינו דבר הראוי והצורך וכן הם יסים משפט הכהנים (דברים י"ח): (ז) יגרע. מלשון גרעון: לכסא. כמו הכסא למ"ד במקום הה"א וכן ישבת לכסא

מצודת דוד

לי מעט זמן ואגיד לך אמרים כי יש עוד עמדי מלים בעבור אלוה ובמקומו: (ג) אשא דעי. אשא קול להשמיע דעתי למרחוק למען ישמעו רבים וכאומר כל הרוצה להשיב יבוא וישיב: ולפעלי אתן צדק. אדבר צדק בעבור פועלי ויוצרי:

(ד) כי אמנם. כי באמת אין דברי אמרי שקר ולמען שקניתך כי הדעות המה התמימים ושלמים עמך כאומר הלא אוהבים אנחנו ומה לי להקניטך באמרי שקר אבל באמת אגיד ולזה אשא דעי למרחוק ולא איראה ממי כי לא ימצא מי יכזב אמרי: (ה) הן אל כביר. הנה עם כי האל חזק מאד ואין לו יתום וערך עם מי מ"מ משגיח בשפלים ולא ימאס את התם אם הוא חזק בכח הלב לעמוד מול היצה"ר: (ו) לא יחיה רשע. אינו משגיח דרך כלל אבל אף בעת יתן די צורך עניים שפלי הרוח אז יבדיל את הרשע מהם ולא יחיה אותו עמהם: (ז) לא יגרע. ואף כאשר יעלים עין בעון בעשי הדור יבדיל מהם את הצדיק המוחזק בידם ולא יגרע עיניו ממנו עד ירים אותו לשבת עם מלכים בכסא: ויושיבם. ועד עולם מושיב אותם בכסא ויוגבהו עד למעלה: (ח) ואם האסורים. ואם לפעמים יקרה אשר הצדיקים קשורים בשלשלאות

באור המלות

יכתרון. דעי, כבר התבאר למעלה (ל"ג י'). כביר, העוצם והגדולה בכמות ובאיכות: (ג) ואת מלכים (ישיבם)

קשת ומגן

באור הענין

הרוחות בעודה בחביון עוזה, והם קדושים וטהורים אלהיים, לכן אמר **ואחוך כי עוד לאלוה מלים**, כי מצד האידעען האלה שקראם בשם **דעי ודעים**, התיצב להתוכח עמו בשם האל, כמ"ש הן אני כפיך לאל (למעלה ל"ג), ולכן ייחס מלין אלה לאלהים, כי הוא המטביע דעים אלה בנפשו להשיג על פיהם את סודותיו ואמתיותיו: (ג) **אשא דעי למרחוק**, לא אתוכח עמך עתה עפ"י הבחינה והחקירה שהם נולדים באדם מקרוב, ר"ל אחר שנתנה הנפש בגויה, שמאז מתחלת להשיג השגותיה ע"י החושים וע"י הציורים הנקשרים בזמן ובמקום הבחינות המופשטות מהם, רק השגותי עתה הם באמצעות הדעים, שהם האמתיות המונחלות בנפש **למרחוק**, מעת שהיתה בעולם העליון טרם נתלבשה בגויה, שאז היתה רחוקה מעולם המוחש הנקשר בזמן ובמקום. ולבל תאמר שהדעים האלה הם שקר ורעיון רוח, **כי לפועלי אתן צדק**, שא"א שפועל האדם הנחיל בנפשו דעים שקריות, שאחר שהדעים האלה מונחלות בכל נפש ומטבועות בה, הנני דן מצדק הבורא שהדעים הם אמתיות שהטביע בנפש, כי א"א שיעשה עולה להטביע בנפשות בריותיו משאת שוא ומדוחים: (ד) **כי אמנם לא שקר מלי**, ובודאי תאמין שמלי לא שקר מה שאני אומר שיש דעות מונחלות בנפש והם האמתיות הנתונות לה מאלהים פועל הנפשות, **כי תמים דעים** נמצא **עמך**, שאידעען האלה נמצאו טבועות גם בנפשך, ואחר שהם מונחלות מה' שהוא תמים דעים, ר"ל שאצלו הדעים האלה הם בתמימות ובשלמות, וא"כ תמים דעים נמצא עמך, והוא האלהות הנמצא טבוע בקורת נפשך: (ה) **הן**, עתה מתחיל לפרש הדעים המוטבעים בנפש, יש בך דעים קבועים, א] **הן אל**, שיש אל בורא כל, שזה טבוע בנפש כל אדם שנמצא אל מהולל כל, ב] שהוא **כביר** ורב, ר"ל שהוא כולל כל השלמיות וכל הכחות. והוא מקור לכולם, ג] **שלא ימאס כביר כח לב**, האל לא ימאס את מי שכח לבו הוא כביר, את האיש שלבו חזק בכח כביר לעמוד בכל נסיון ולא ימוטט משלימותו וצדקתו, איש כזה לא ימאסהו ה', באשר הוא מתהלך נכח ה' ומתדמה לשלמותו הבלתי ב"ת, והדומה יאהב את הדומה, וגם זאת היא דעה טבועה בתולדה בנפש האדם: (ו) **לא**, ד] גם דעה זו טבועה בנפש האדם, שה' **לא יחיה רשע**, שאחר שהדעה טבועה בנפש שה' הוא מקור הטוב, בהכרח שונא את הרע, וא"א שהרע ימצא מאתו חיות וקיום, שזה דבר סותר אל האמת הטבוע בנפש, ה] טבוע בנפש האדם **שמשפט עניים יתן**, כי אחר שדעה טבוע בנפש שלא ימצא חסרון בחק ה' שהוא בתכלית השלמות, אם נאמר שלא יתן להעניים משפט על עניים ה"ז עול בחקו, והוא החסרון כי חלילה לאל מרשע ושדי מעול: (ז) **לא**, ו] עוד טבוע בנפש האדם לאמת **שלא יגרע מצדיק עיניו**, שהשגחת ה' הפרטית נמצאת תמיד עם הצדיק ולא תסור ממנו רגע, ושהשגחה נמשכת לפי המעשה, וכפי שיוסיף בצדקותיו ודבקותו בה' כן יחולו בו עיני ההשגחה על כל פרטי פעולותיו, אולם מן ההשגחה הזאת המתמדת יתחבר ענין הנסיון הנזכר, שאחר שישגיח ה' על

יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו וְאֶת־מְלָכִים לַכִּסֵּא וַיֹּשִׁיבֵם לָנֶצַח וַיִּגְבָּהוּ׃ ח וְאִם־אֲסוּרִים בַּזִּקִּים יִלָּכְדוּן בְּחַבְלֵי־עֹנִי׃ ט וַיַּגֵּד לָהֶם פָּעֳלָם וּפִשְׁעֵיהֶם כִּי יִתְגַּבָּרוּ׃ י וַיִּגֶל אָזְנָם לַמּוּסָר וַיֹּאמֶר כִּי־יְשֻׁבוּן מֵאָוֶן׃ יא אִם־יִשְׁמְעוּ וְיַעֲבֹדוּ יְכַלּוּ יְמֵיהֶם בַּטּוֹב וּשְׁנֵיהֶם בַּנְּעִימִים׃ יב וְאִם־לֹא יִשְׁמְעוּ בְּשֶׁלַח יַעֲבֹרוּ וְיִגְוְעוּ בִּבְלִי דָעַת׃ יג וְחַנְפֵי־לֵב יָשִׂימוּ אָף לֹא יְשַׁוְּעוּ כִּי אֲסָרָם׃ יד תָּמֹת בַּנֹּעַר נַפְשָׁם וְחַיָּתָם בקדשים

רש"י

או ילכדו בחבלי עוני. בלשון גורל ומיתרים נקרא חבלי, ובלשון דאגה נקרא חבלי יולדה. בחבלי עוני קורד"ש בלעז אינו אלא שחטאו לפניו ובא ליפרע מהם לטובתם לנקותם ולהזהירם לשוב אליו: (ט) ויגד להם פעלם. כי בייסורין הללו מודיעם שחטאו לפניו. וכל דברי אליהוא תנחומין שלמים היו ולא קנתורין, כלומר אל תדאג על היסורין אם צדקת כי לטובה הן לך. ויאמר כי ביסורין ישובון מאון: (יא) אם ישמעו. ויעבדוהו: (יג) וחנפי לב. שהם רשעים הם ישימו אף. בבא יסורין עליהם מחרפים ומגדפים: לא ישועו. לפני בתחנה כשהוא מוכן בייסורין לפיכך לא ירפאם: (יד) תמת בנער. כשינוק שעליהם נפשם:

מצודת דוד

ביסורים ונלכדין בחבלי עוני: (ט) ויגד. ר"ל לא קרה להם כזאת בעבור שאין המקום משגיח בכל מה אבל גם זה בהשגחה באה כי סרו מעט מדרך הישר ויביא עליהם יסורין ובזה כאלו מגיד להם רוע פעלם ופשעיהם אשר הדרך שהמה מתגברים והולכים אף אם יגיעו אליהם כמעט קט: (י) ויגל. ובזה יגלה אזנם לקבל מוסר וכאלו יאמר להם אשר ישובון מן האון אשר התחילו לאחוז בה ולטובה איך יתבר להם: (יא) אם ישמעו. אם יבינו ע"י היסורים אשר לא טוב עשו ושבו לעבוד את ה' כמאז: יכלו. אז ישלימו יתר ימיהם בטוב ושנותם בנעימים כי ישגא אחריתם: (יב) בשלח יעברו. יעברו מן העולם בחרב וימיתו ע"כ לא היה בהם דעת להבין הוראות היסורים ולשוב מאון: (יג) וחנפי לב. אבל הרשעים המחניפים ליצרם למלאות שאלתו ופתוין כמה מעלים אף וחמה ולא יצעקו אל ה' כאשר אסרם ביסורים כי תולים הכל במערכת השמים וכוכבים על רוע הסדור ומחשבים שאין מקום לתפלה: (יד) תמת בנער. ולכן תמות נפשם בימי

מצודת ציון

(תהלים ס'): (ח) בזקים. בשלשלאות כמו בזקים יעבורו (ישעיה מ"ה): בחבלי. מלשון חבל ויתר: עוני. מלשון ענוים ויסורין: (יא) בנעימים. ענין המתיקות והיופי: (יב) בשלח. בחרב כמו מעבור בשלח (לעיל ל"ג): (יד) בקדשים. הם המזומנים למשכב הזנות כמו ולא יהיה

קשת ומגן

באור הענין

כל פרטי פעולת הצדיק כמי שמשגיח על בנו יחידו אשר אהבו אהבת נפש, כן יוסיף לבחון ולנסות את צדקותיו על כל הצדדים, ויבחנהו במצרף הבחינה עד כמה תגיע שלימותו ועד כמה יעלהו מעלה מעלה, ומזה נתהוה ענין הנסיון, כי יצוייר לפעמים **ואת מלכים לכסא וישיבם לנצח ויגבהו**, שבאם ישא את הצדיק לשבת על כסא הגדולה את מלכים בגדולה וממשלה, ישבו לנצח בצדקתם, ויגבהו תמיד מעלה מעלה, כי יגבה לבם בדרכי ה', ויהיו תמימים ויתהלכו מחיל אל חיל ויהיו מעבדיו ואוהביו, ובכל זה יצוייר כי. (ח) **ואם אסורים בזקים**, שבאם יורידם ממעלתם ויאסרו בזיקים, אז יתמוטטו מצדקתם ויקראו תגר על ה', ואז **ילכדון בחבלי עוני**, הגם שלא נלכדו ברשת היצר ע"י נסיון העושר, ילכדו ע"י נסיון העוני ויתמוטטו מצדקתם, ולכן. (ט) **ויגד להם פעלם**, לכן יעמידם בנסיון העוני כדי **להגיד ולהודיע להם פעלם ופשעיהם אשר יתגברו** בעתיד, בעת הנסיון שאז יפשעו בה', וזה יברר שאינם תמימים בכל לב, כמ"ש הכתוב ירא איוב אלהים וכו' הולא שלא נא ידך וגע בכל אשר לו וכו': (י) **ויגל**, ובזה יגלה **אזנם למוסר**, שעי"ז יודיע להם מוסרו, **ויאמר כי ישובון מאון** ושיעמדו בנסיון העוני ג"כ למען יתגלה כי עבדו את ה' בלא שום פניה, **ויאמר** ויודיע להם, (יא) **שאם ישמעו ויעבדו**, אם יעמדו בנסיון בעת העוני, ויעבדו את ה' כעבדים העובדים בכל אופן בין אם יתן להם אדוניהם טוב ובין אם יאסרם בזקים, כי יהיו עבדים נאמנים לאלהיהם, אז **יכלו ימיהם בטוב** וישוב ה' לסגבירם ולהשיבם למדרגתם: (יב) **ואם לא ישמעו**, ולא יעמדו בנסיון, אז **בשלח יעברו** בשלח וחרב של השטן, **ויגועו בבלי דעת** יען שלא ידעו דרכי ה' ונסיונותיו ודברו סרה על ה', כ"ז יגלה אזנם ויאמר להם, ור"ל בעת היסורים מודיע ומגלה אזנם שבנסיון הזה תלוי אשרם והצלחתם אם ישמעו ויעמדו בנסיון ויקבלו היסורים מאהבה: (יג) **וחנפי לב**, אמנם אלה שלא היו צדיקים גמורים ולא היה

באור המלות

לכסא, ואם ישיבם לנצח, אז יגבהו: (ט) כי יתגברו. שעתידים להתגבר: (י) ויאמר. מוסב גם לפסוק י"א י"ב שכ"ז יאמר להם: (יא) ימיהם ושניהם. עמ"ש יחזקאל כ"ד ד', ר"ל גם השנים שיתחדשו ע"י הזקנה והשנים יוסיף בנעימות: (יב) בשלח. חרב הדוקרת: (יג) ישימו אף. יתאנפו כי אסרם, ולא ישועו להתפלל לישועה: (יד) בנוער נפשם. כרותנית (כנ"ל ל"ג י"ד), וחיתם חיי הגוף, ע

נפשם

בְּקְּדֵשִׁים׃ טו יְחַלֵּץ עָנִי בְעָנְיוֹ וְיִגֶל בַּלַּחַץ אָזְנָם׃ טז וְאַף הֲסִיתְךָ מִפִּי־צָר רַחַב לֹא־מוּצָק תַּחְתֶּיהָ וְנַחַת שֻׁלְחָנְךָ מָלֵא דָשֶׁן׃ יז וְדִין־רָשָׁע מָלֵאתָ דִּין וּמִשְׁפָּט יִתְמֹכוּ׃ יח כִּי־חֵמָה פֶּן־יְסִיתְךָ

בשפק

רש"י

(טו) יחלץ עני בעניו. ואת העני השם עלמו רש לדבר תחנונים יחלץ מגיהנם בשביל עניו שהביא עליו: ויגל בלחץ אזנם. בלחץ שהביא עליו מגלה את אזנו לאמר שוב אלי: (טז) ואף. זאת עוד (טובה) גדולה עשה לך ביסורין הללו: הסיתך. הדיחך מגיהנם שפיה צר ותחתיה רחב: לא מוצק. כדי שיהא עשוי נבור לתוכה, ולא עוד אלא שתזכה לעולם הבא ונחת שלחנך מלא דשן: (יז) ודין רשע מלאת. ואם נתמלאת ביסורי הרשעים: דין ומשפט יתמכו. הדין והמשפט הם היסורין הם יתמכו לך לעתיד מגיהנם ויש לך לקבלם באהבה: (יח) כי חמה. גדולה תהיה: פן יסיתך. יערך דבריו: בשפק. זה אשר השפק ותרב אמריך

מצודת ציון

קדש (דברים כ"ג): (טו) יחלץ. יוציא ויחלוף כמו חלוץ הנעל (שם כ"ה): בלחץ. ענין הדחק כמו ולחצו אתכם (עמוס ו'): (טז) הסיתך. מלשון הסתה ופתוי: מוצק. צר ודוחק

מצודת דוד

נערותם: וחיתם. נפשם החיוני אלא מהם בין הקדשים ר"ל במיתה מנוולת כמותם ושוה להם: (טו) יחלץ. הנה בהאמת עוני היסורים לטובה תחשב כי המעונה ביסורים הנה בעבור העוני יחלצנו ממקום מדין גיהנם הקשה יותר ועוד כי בלחץ היסורים יגלה אזנם לקבל מוסר למען ישובו ולא יחטאו עוד: (טז) ואף הסיתך. אל מול איוב יאמר דע שאף לותך הכיתו היסורים לשוב לה' להצילך מדין גיהנם אשר פיה צר ודחוק לגמור הומה ותחתיתה רחב לא צר ודחוק להכביר עשנה בה לבער הרבה: ונחת. מה שיהיה מונח על שלחנך יהיה מלא דשן ושומן ור"ל ועוד תתענג בתענוג הנפשי בעוה"ב: (יז) ודין רשע. ואף אם נתמלאת מדין יסורים הראוי לרשע מה בכך הלא לטובה תחשב כי הדין והמשפט הבאים עליך הם יסעדו אותך להנצל מדין גיהנם ולהתענג בעוה"ב: (יח) כי חמה. כי חמת ה' חלה עליך ליסרך לשמרך כי

קשת ומגן

באור המלות

קדשים המזומנים למשכב שימותו לרוב היסורים קשים: (טו) יחלץ עני. היינו הנכנע מפני ה' יחלצנו ע"י עניו והכנעתו, שהוא הפך של ישימו אף: (טז) הסיתך. שפתה אותך שלא יוכל הצר לפתוח פיו עליך לקטרג, מי הסית אותך הרחב שהיו לך, וגדר מוצק הצוקה הפנימית (פערנוויים לוגג כמ"ש ישעיה ח' כהבדל בין צרה לצוקה, ונחת, שרשו ינח מה שמונח בשלחן, או שרשו נחת מה שיורד על שלחנך: (יז) דין, ומשפט. הדין הוא הטענות, והמשפט הוא הפסק וגמר הדין, מלייר שהשטן י"ל נגדו דין וטענות, ובין הדין והטענות ובין חקת המשפט עלמו יתמכו את דבריו וקטרוגו: (יח) יסיתך בשפק. יסית אותך שתספק, כמו תחת רשעים ספקם, בינינו יספק (למעלה ל"ד), ופעל

באור הענין

לבם כברה, כי לבם היה מלא חונף וזיוף, ולא עבדו בעת העושר רק מתקית גמול ומלד שהיה להם כל טוב מעת ה' לא באמה ובתמים, הם ישימו אף וקצף על כי אסרם ביסורים ויתלוננו על מדותיו ועל דרכי הנהגתו כמו שעשה איוב, ולא ישועו לקרא לה' לישועה על מה שאסרם בחבלי עוני, כי בהפך הם משימים אף ע"ז. (יד) תמות, ע"כ מתאבדים בין חיי הנפש בעוה"ב כי תמות בנערים נפשם, ובין חיי הגוף כי חיתם תמות בקדשים (טו) יחלץ עני, אמנם את העני שהוא מי שיכניע א"ע לפני ה' ולא יקרא תגר, אותו יחלץ ה' בעניו, ר"ל ע"י עניו והכנעתו יחלצנו מן היסורים, ובעת הלחץ יגל אזנם, ויודיעם האמתיות ודרכי הנהגתו שכולו טוב וחסד: (טז), אחרי ההודעה הזאת השיב המתוכח פניו אל איוב לבדו כי כן קרהו, ושזה עלמו היה סבת יסוריו שהיה ענין נסיון, והראה לו שהלדק עם ה' בזה כי באמת לא עמד בנסיון, כי ע"י נסיון היסורים נתברר שלא היה תמים ועובד מאהבה, עז"א ואף, ר"ל אף לך קרה כן, כי גם אם הסיתך מפי צר רחב לא מוצק תחתיה, שע"י שהיה לך כל טוב וע"י שהיה לך רוחב, זה ליור על רוב הרחבה שהוא הפך הצרה, והרוחב הזה לא היה מוצק תחתיו, כי לפעמים יש לאדם רוחב שתחתיו יש מוצק וצוקה, דהיינו שיהי' לו עושר וכל טוב בחיצוניותיו אבל בלבו י"ל צוקה פנימית ולבו מלא עוצב, (שזה ההבדל בין צרה וצוקה, שהצרה היא הצרה החיצונית שהפוכה היא הרוחב, והצוקה היא צוקת הנפש הפנימית, ולפעמים י"ל להאדם רוחב חיצוני, שביתו מלא טוב, אבל תחת הרוחב נמצא צוקה פנימית, שרוחו הפנימי מלא עצב ויגון והשקט לא יוכל), ואתה היה לך כל טוב ועושר ורוחב חיצוני וגם לבך היה מלא שמחה ושלוה פנימית, ונחת שלחנך היה מלא דשן שזה ליור על רוב הטובה, ודבר זה מה שהיה לך רחב בלא צוקה ושלחן מלא דשן זה הסית אותך מפי צר, ר"ל שעי"ז היית ירא אלהים וסר מרע, ולא היה פתחון פה להצר והשטן לקטרג עליך על רוע מעשיך, כי לא נמצא עולתה בך: (יז) והדין, אבל באמת דין רשע מלאת כבאו עמך לעומק הדין, בעת שבאו בני האלהים והשטן להתילב על ה' אז מלאת דין של הרשע שהוא השטן המקטרג עליך לאמר החנם ירא איוב אלהים, כי טען עליך שיש אפשריות שההמוטע מדרך הטוב הדין והמשפט שהם מחויבים להקיף על כל הצדדים וכל אופני המשפט, הם תמכו את דין הרשע, ואת הקטרוג אשר הטרג עליך לאמר. (יח) כי

בשפק ורב־כפר אל־יטך׃ יט היערך שועך לא בצר וכל מאמצי־כח׃ כ אל־תשאף הלילה לעלות עמים תחתם׃ כא השמר אל־תפן אל־און כי על־זה בחרת מעני׃ כב הן־אל

רש"י

ישגיב

לאל ומאחר שתעלה החמה רב כפר רב ממון אל יטך ממנה: (יט) היערך שועך לא בצר. וכי באת לערוך לעקס שלא הבואך שום צרה ושום מאמצי כח לאונסך. אם כן בריה יגבה את חובו: (כ) אל תשאף הלילה. כלומר ואין לך לבחור בייסורים אחרים אל תשאף ותתאוה הליל. שבא לשמרפל למצרים ולסנחריב: לעלות עמים תחתם. לסלק עמים מן העולם כשהן תחתם במקומם בשלום. כי הם אבדו בעולם הזה ובעוה"ב: לעלות. כמו אל תעלני בחצי ימי (תהלים ק"ב) כעלות גדיש בעתו: (כא) השמר אל תפן אל און. לדון ולומר היה לו לשפטני ביסורי עניות: כי על זה בחרת מעני. כי על היסורין הללו יש לבחור יותר מעניות. אדם שנהגו בו כבוד ולמוד בעושר כל ימיו ויעיזוד על המקה ואין לו דמים וכוש ושב לביתו בפחי נפש. וא"ת איוב עני היה עם היסורין. לא מצינו שאיבד אלא בהמותיו אבל לא כסף וזהב ואפי' איבד בהמותיו עם כסף וזהב טוב לו להיות עני וחולה מהיות תמיס והולך בשוקים ואין בידו כלום וכן מפורש במדרש רבי תנחומא מן המקרא הזה כי נוחין היו יסורי איוב מיסורי עניות, וכן באגדת הגמרא: (כב) הן אל ישגיב בכחו. מתוך שכחו גדול ואין

מצודת דוד

פן יסיתך ילכך לבעט במקום בעבור די ספוק צרכך כענין שנאמר וישמן ישרון ויבעט (דברים ל"ב) וכשההיה ניסת לו והביא עברה בהטא אז אף רב כופר לא יטך מדין גיהנם ר"ל אף בהרבה יסורים לא יהיה פדיון להנצל מדין גיהנם וא"כ מאד טוב לך היסורים כי עתה תהיה נשמר מן גיהנ"ל: (יט) היערך. וכי יהיה שרלתך ערוך ומתוקן מבלי תקדים לה צרה וכל אמין כח ותוקף יסורים כי הלא אם תתמיד הטובה תבעט במקום מרוב כל ותאבד עדי עד: (כ) אל תשאף. אל תתאוה צרה תשיכה כלילה אשר באה על העמים להתהלך מן העולם במקומם אשר ישבו בכן והם דור המבול וסדום ותברותיה שבעטו במקום מרוב טובה ונאבדו במקומם ור"ל אל תתאוה לשבת בשלוה בהתמדה מבלי שבט אלוה כי פן תאבד כמו העמים האלה: (כא) השמר. לזאת השמר מעתה ואל תפנה אל און להרשיע דין שמים כי עד הנה בחרת על זה האון יותר מן ההכנעה נמול המקום לומר שהדין עמו מעתה אל תוסיף לעשות כזאת: (כב) הן אל וגו'. מדוע לא תכניע עצמך למולו הלא בכחו הרב יחזק וירומם

מצודת ציון

כמו וירוחב מים במוצק (לקמן ל"ז): (יח) בשפק. כמו בספק בסמ"ך וענינו די הספוק והצורך: כופר. פדיון כמו אם כופר יושת עליו (שמות כ"א): (יט) שועך. מל' שוע ונדיב ועשרה: מאמצי. מלשון אומץ וחוזק: (כ) תשאף. ענין תאוה והשק כמו כעבד ישאף צל (לעיל ז'): לעלות. ענין סלוק כמו כעלות גדיש בעתו (לעיל ה'): (כא) מעני.

באור הענין

המה פן יסיתך בשפק, שהגם שעמדת בנסיון העושר יכול להיות שהחמה יסית אותך להסתפק בדרכי ה' ולכפור בהשגחתו ולקרא תגר, שע"י שישקה אותך כוס החמה תעלה חמה באפך להסתפק בהשגחה, ורב כפר אל יטך ר"ל הגם שבעת שנתן לך ה' רב כופר, שהוא רוב העושר שנתן לך, (שזה היה נראה כנותן לך כופר ושחד כדי שתעבוד אותו) זה לא הטה אותך מדרך הטוב ועמדת בנסיון העושר, יוכל להיות שלא תעמוד בנסיון העוני והחמה, ויסית אותך אל הספק באמונת ה', כן היה דין רשע וקטרוג השטן עליך: (יט) היערך, ר"ל וא"כ אשאלך עתה וכי תוכל לטעון שיערך ה' ויסקף על שועך, מה שהיית שוע ונדיב (או שהיית שועה ופונה אליו) בעת שהיית לא בצר, בעת שלא היית בצרה, כי בהפך שהיה עמך כל מאמצי כח, דהיינו כל הדברים שמאמצים את כח האדם שיעמוד ביושרו, שהיה לך עושר ובנים ובריאת הגוף שכולם אמצו כחך להיות איש תם וישר: (כ) אל תשאף הלילה, שאז בעת ההיא לא שאפת והתאוית שיבא הלילה לעלות עמים תחתם, ר"ל שאז בעת הטובה לא רצית שיסופו עמים רבים ממקומם בלילה אחד ע"י רעש הארץ ע"י רשעתם, כמ"ש ירוע כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם, שאמר זה על מה שרצה איוב בעת צרתו שישמיד ה' כל הרשעים בפעם אחד ויסופו עמים רבים במקומם בכליון חרוץ, כמו שטען בסי' כ"ד, שכ"ז דבר בעת צר לו אבל בימי השלוה לא שאף ולא התאוה לזה, וא"כ וכי יערך ה' את שועך בעת ההיא שהיית לא בצר, שאז היית שוע: (כא) השמר לבל תפן אל און. שאז בהיותך בשלוה ולא בצר היית שוע להשמר מאון ומדעת מינות ועמדת בנסיון, איך יערך ה' את שועך לדון ממנו על צדקתך, אחר שעל זה בחרת מעוני, הלא עתה מסבת העוני בחרת על זה, לפנות אל און, ולשאוף הלילה לעלות עמים ולכפור בהשגחה, הלא כ"ז בחרת עתה, ולא עמדת בנסיון העוני, ונתברר שצדקו דברי השטן מ"ש

קשת ומגן

באור המלות

יש ת' מוסב על החמה, שהגם שחמה לשון נקבה פה באה בדרך שם : ופגע, שהוא מסית ומדיח, והשמות המופשטים יבואו פעמים בל"ז ופעמים בל"נ לפי כונת המדבר כמ"ש בכ"מ : (יט) היערך. היטעון כנגד המקטרג, כמו ערכה לפני התיבה, ולא ערך אלי מלין, שועך מה שאתה שוע ונדיב, או מה שאתה שועה ופונה אל ה' בעת שאתה לא בצרה : (כ) תשאף. מענין הבטה וצפוי, לעלות, שיסתלקו עמים מן העולם, כמו כעלות גדיש בעתו: (כא) השמר. להשמר לבלתי תפן. מעוני, מסבת העוני בחרת בזה לפנות

יַשְׂגִּיב בְּכֹחוֹ מִי כָמֹהוּ מוֹרֶה׃ כג מִי־פָקַד עָלָיו דַּרְכּוֹ וּמִי־אָמַר פָּעַלְתָּ עַוְלָה׃ כד זְכֹר כִּי־תַשְׂגִּיא פָעֳלוֹ אֲשֶׁר שֹׁרְרוּ אֲנָשִׁים׃ כה כָּל־אָדָם חָזוּ־בוֹ אֱנוֹשׁ יַבִּיט מֵרָחוֹק׃ כו הֶן־אֵל שַׂגִּיא וְלֹא נֵדָע מִסְפַּר שָׁנָיו וְלֹא־חֵקֶר׃ כז כִּי יְגָרַע נִטְפֵי־מָיִם יָזֹקּוּ מָטָר לְאֵדוֹ׃

אשר

רש״י

לשגב מפניו לפיכך אין כמוהו מורה. כשמורה להוסיף לשוב אליו מתראו קודם מכה לפי שהוא יודע שאין יכול להשמר ממכתו כמו שהיה מתרה בפרעה על כל מכה ומכה הנני מביא מחר ערוב (שמות י׳) והנני מביא מחר ארבה וכן כולם. ומלך ב״ו כשרוצה להנקם מאויביו בא עליו פתאום שאם יתרה בו יתחזק וינצל ממנו: (כג) מי פקד עליו דרכו. יצוה עליו מעולם את הדרך הזה תלך: (כד) זכור. דרכיו והזהרך השגיא מהליך שבח פועל מדותיו: אשר שררו אנשים. אשר ראו אנשים כמו (במדבר כ״ד) אשורנו ולא קרוב: (כה) חזו בו. בפעלו: מרחוק. מיצירת עולם עד עכשיו: (כו) מספר שניו ולא חקר. לפיכך צריך לאנוש להביט מרחוק לשאול מה שאירע בראשונים וילמד מהם: (כז) כי יגרע. כי ירבה. כמו ותגרע שיחה (לעיל ט״ו), ויש פותרים יגרעם מן שמים להורידם ארץ: יזקו. הרקיעים את המטר:

מצודת ציון

ענין הכנעה כמו מאנת לענות מפני (שמות י׳): (כב) מורה. מלשון כמו ירה בים (שם ט״ו): (כג) דרכו. הנהגתו: (כד) תשגיא. תגדיל כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צ״ב): שוררו. ראו כמו ושור שחקים (לעיל ל״ה): (כה) חזו. ראו כמו בלעדי אחזה (לעיל ל״ד): (כז) יגרע. מלשון גרעון וחסרון: נטפי. מל׳ טיפין: יזקו. ענין יציקה כמו ומקום לזהב יזוקו (לעיל כ״ח): לאדו. לעננו כמו ואד יעלה מן

מצודת דוד

את אשר ישר בעיניו אף אין מי כמוהו מטליך השפל המצב את מי ירצה והכל בידו לגרע או להטיב: (כג) מי פקד. מי צוה עליו דרכו ללמדו מה יעשה ומי אמר לו פעלת עולה לא כמלך ב״ו שיש לו יועצים ללמדו מה יעשה וכשעושה מה מלבו יקרה לפעמים אשר יאמרו לו פעלת עולה וא״כ הואיל ואין לו ערך ודמיון מה זה לא תכניע למולו: (כד) זכור. תן דעתך לזכור מעשיו כי בעצמך תגדיל פעלו אשר ראו אנשים ר״ל הידועות והנגלות לכל מגודל השגחתו תלמד הנעלמות והנסתרות אשר לא נדע: (כה) כל אדם חזו בו. הנה כל בני אדם רואים השגחתו כי הוא יוצר עין כל אדם וכלא האנוש לפי ערכו יביט מרחוק ואיך תחשוב שבמקום לא יראה מה שנעשה בארץ וכענין שנאמר היוצר עין הלא יביט (תהלים צ״ד): (כו) הן אל שגיא. הנה האל גדול הוא מאד ולא נדע לשער גדלו ומספר שניו רבו ואין חקר להם כי אין להם תחלה ותכלה ולא יושג א״כ מהותו לא מעצמותו ולא ממספר שניו: (כז) כי יגרע. אולם מעט יושג מצד פעולותיו

באור המלות

אל און: (כד) שוררו. מענין שיר שהיו מחברים שירים על מפעלי ה׳, או מענין הבטה: (כה) חזו בו. שפעולותיו יחזו במחזה הלב גדולת הבורא, וכל״ז מצד שהוא אנוש (שגם זה מורה על הקטנות) יביט רק למרחוק: (כז) יגרע. מגרע אותם מן הארץ לאסוף אותם אל האויר,

קשת ומגן — באור הענין

חמה פן יסיתך בספק, ושפעך וצדקתך לא היו בתמימות, רק ע״י כופר שנתן לך ה׳, כי הלא לא עמדת בנסיון ואין לבבך שלם עם ה׳: (כב) **הן אל**, אחר שבאר לו סבת יסורי איוב ונסיונו, אמר הנה **האל ישגיב בכחו**, שרוצה לחזק את האדם ולהעלותו ע״י הנסיון למדרגה יותר גדולה, עד שיהיו שוות בעיניו טובות העוה״ז ורעותיו, הצלחה ועוני, בריאת הגוף וכאב אנוש, פרי בטן ושכול בנים, שבזה יתעלה על ענינים החומריים אל ענין שהוא למעלה מטבע הבשר, ענין אלהי בה יבחנו המתהלכים לפניו באמת, **מי כמהו מורה** אשר יורה דרך העבודה והתעלות האדם אל האלהים: (כג) **מי פקד עליו דרכו**, הדרך שהשם הולך בה בהנהגת בריותיו לא פקד מי עליו, כי הוא דרך מיוחד נבדל מן דרך הטבע והסדר המערכיי, **ומי אמר פעלת עולה**, כי הכל בהשגחה ובמדת הדין והיושר והצדק: (כד) **זכור**, מכאן עד סוף המענה הוא כענין חתימה לכל דברי הוכוח, ותוכן דבריו, שנגד מה שחקר איוב ודרש בשכלו על השגות שהם אחר הטבע, כמו על מציאת הנפש והשארותה, ועל שכר הנפש וגמולה, ועל ידיעת ה׳ והבחירה וכדומה, אמר אליו למה יהרוס לעלות אל האלהים לחקור במה שאחר הטבע אשר שם הערפל והענן, ראה נא תחלה אם תוכל להבין דרכי הטבע הנגלים, אשר אתה רואה אותם בעיניך ומרגישם בחושיך תמיד, ואז תעפיל לעלות ההרה לדרוש על דברים שאחר הטבע, אבל אחר שהראך כי אינך יודע אף דרכי הטבע הנגלים והתמידים, איך תתפאר לדבר על נפלאות הנעלים מן הטבע, **זכור כי תשגיא** ותגדיל את **פעלו אשר שוררו אנשים**, דהיינו פעלים הטבעיים הנראים לכל האנשים, וכולם שוררו עליהם שירים וזמירות וספרו ענינים בשיריהם: (כה) **כל אדם חזו בו**, גם דברים הנגלים שחזו בו **כל אדם**, בכל זה **אנוש יביט מרחוק**, אין שום אדם רואה הדברים בקרוב לדעת אותם על בוריים, רק כמביט דבר מרחוק שאינו רואה רק את צלו לא את עצמותו, ואם את פעליו הנגלים אין אנו משיגים כל שכן וק״ו שלא נוכל להשיג את האל בעצמו, כי. (כו) **הן אל שגיא**, הלא מתוך פעולותיו ניכר איך גדול הוא ושגיא האל

כח אֲשֶׁר־יִזְּלוּ שְׁחָקִים יִרְעֲפוּ עֲלֵי ׀ אָדָם רָב׃ כט אַף אִם־יָבִין מִפְרְשֵׂי־עָב תְּשֻׁאוֹת סֻכָּתוֹ׃ ל הֵן־פָּרַשׂ עָלָיו אוֹרוֹ וְשָׁרְשֵׁי הַיָּם כִּסָּה׃ לא כִּי־בָם יָדִין עַמִּים יִתֶּן־אֹכֶל לְמַכְבִּיר׃ לב עַל־כַּפַּיִם

כסה

רש"י

לאדו. לעננו: (כט) אף אם יבין. או אם יבין אדם מה יש במפרשי עב, בתמיה: תשאות. לשון ערפל סוכתו: (ל) הן פרש. (על העב את אורו) ושרשי הים כסה בו: (לא) כי בם. בעבים ידין עמים ייסרם בעצירת גשמים ברעב ובכל מכה. מצאנו דור המבול וארובות השמים נפתחו (בראשית ז') אנשי סדום גפרית ומלח שרפה כל ארצה (דברים כ"ט) סיסרא מן השמים נלחמו עם סיסרא (שופטים ה'): יתן אכל למכביר. משם באים מזונות הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות ט"ז) משל לנחתום שעומד לפני הכבשן נכנס שונאו חותה גחלים וזורק בו. נכנס אוהבו מוציא פת חמה ונותן לו: למכביר. למי שטפליו מרובים וכבירים. למכביר טפלים וצריך למזונות: (לב) על כפים. על העננים. וכן נשא לבבנו אל כפים (איכה

מצודת דוד

כי לפעמים יחסר נטפי מי המטר עם כי הרבה מעל הים נשפך אל עננו מ"מ בחפצו יכלא את המטר: (כח) אשר יזלו. ולפעמים בהפוך אשר יזלו שחקים מאוצר המים אשר בשמים ממעל עם כי הטבע לא יורה אז על המטר מ"מ ירעפו מאוצרו הטוב בעבור שאלת אדם רב ר"ל צדיק וחסיד בדור ששואל על המטר: (כט) אף אם יבין. אף כאשר יבין המקום עת בוא בטבע פריסת העב תחת השמים: תשאות. עת בוא המית עליית הענן אשר הוא כסוכה על יושבי האדמה והוא כפל ענין במ"ש: (ל) הן פרש. הנה לפעמים יגביר האדו ויפרוש על הענן את מטרו הבא מאוצרו הטוב ואת שרשי הים ועמקם יכסה לבל יתמלא הענן מהם כ"א מאוצרו הטוב: (לא) כי בם. כי המים הבאים מאוצר השמים אשר בהם היה דן את אנשי דור המבול בהמים ההם עצמן יתן אוכל על נכרבות ועושה שני הפכים בנושא אחד פעם בלחם למחות את כל היקום ופעם יתהפכו לגשמי ברכה עוד יותר ממי המטר הבא בטבע: (לב) על כפים. כבר יקרה אשר יככה המטר אשר על העבים וכמה כלואים בהם ולא יריקו על

מצודת ציון

הארץ (בראשית ב'): (כח) יזלו. יטיפו כמו תזל כטל אמרתי (דברים ל"ב): ירעפו. גם הוא ענין נטיפה כמו יערוף כמטר לקחי (שם): רב. גדול וחשוב כמו ורבי המלך (ירמיה מ"א): (כט) תשאות. ענין המיה ורעש כמו תשואות חן חן לה (זכריה ד'): (ל) אורו. ענינו המטר וכן כל אור האמור בענין והוא מל' יורה ומלקוש (דברים י"א): (לא) למכביר. להרבות כמו מזער לא כביר (ישעיה ט"ז): (לב) כפים. כן יקרא העננים לפי שבתחלה נראה ככף יד

באור הענין

בעצמו, וזה בודאי לא נדע, כי מספר שניו ולא חקר, שהוא בלתי נתון תחת הזמן, ואין אתנו חוש והשגה להשיג דבר אשר הוא למעלה מן הזמן: (כז) כי יגרע, מביא דוגמא מן המטר והגשמים שהם מפעלות ה', והם דברים המתמידים במציאות והנראים לכל, ובכ"ז אין אדם יודע להבין הכונתם בידיעה ברורה, וכ"ש שאין לנו השגה בנפלאות אשר הם למעלה מן הטבע. והנה הויית הגשמים הם מן האדים העולים מן הארץ והמים, ומתקבלים בעגול הנשימה, וצייר במליצתו שה' יגרע מן הארץ ויאסף נטפי מים ע"י האדים העולים אשר הם יזוקו מטר לאדו, שמהם יזקק ויברר ויסיך מטר אל האדים המעלים ברקיע: (כח) אשר יזלו שחקים, מצייר כי בעלות האדים עד השחקים לפעמים יזלו המים מהם בשפע ולפעמים יתחלקו לרסיסים דקים וירעפו עלי אדם רב: (כט) אף, ידוע מטבע המטר שבעת שהאויר נח אז האדים עוצרי' בתוכ' את החו' וחומר האשיי הנמצא בם שהוא חומר עלעקטרי והחום הזה מפיץ את האדים והם מופרדי' ומפוזרי' באויר, ולכן השמי' טהורי' והעננים בלתי נראי' כי החו' מפז' את הרסיסים, הגם שהם נמצאים באויר וז"ש אף אם יבין מפרשי עב תשאות סכתו, ר"ל שהעב המופרש ומפוזר הגם שהוא עצמו יבין השאות סוכתו, היינו שהוא יודע ומבין שהוא נמצא באויר ובסוכתו יש לו השאות וחשך שוהה ומבוא שאון מים כבירים, כי הגם שהעב מופרש ובלתי נראה, בכ"ז הוא נמצא תמיד והוא מבין בעצמו בישנו במציאות, בכ"ז, (ל) הן פרש עליו אורו, ע"י פרש על העב [illegible] אורו שהיא אור ואש העלעקטרי, שהוא מאיר ומחמם בתוך העב ומפוצץ חלקי האדים ומפריסם באויר, ע"כ שרשי הים כסה, ר"ל שטפות האדיים והמימיים שעלו מן הים אל האויר, [illegible] פרשי הים, [illegible] ע"י האור והחום יתכסו האדים, ולא יתקבצו להיות עב וענן כי הם מפורשים ומפוזרים: (לא) כי בם, כי ע"י החק הזה שיש בטבע האדים שלפעמים הם מכוסים ע"י האויר המאזן בם והאויר נקי מן האדים, ולפעמים תצא החום והאור מהם ויתגלגו ויתעבו וירד המטר, ע"כ לפעמים בם ידין עמים, בהעצר השמים ולא יהיה מטר ויהיה רעב בארץ, ולפעמים יתן אוכל

קשת ומגן

באור המלות

ופי' יגרע נטפי מים לאדו, שהם יזוקו מטר, שמן האדים יתהוה מטר ע"י הזקוק והתכה: (כח) יזלו, ירעפו. הנזילה הוא בשפע והרעף טפות טפות (עמ"ש ישעיה מ"ה): (כט) מפרשי עב. נקרא בעת שהוא מפורש ואינו מגולם, בעת שהשמים טהורים, ומצייר שהעב מבין (כי דרך המליצה להאציל בינה ושכל לעצמים בלתי בעלי שכל כמו בטרם יבינו סירותיכם אטד): ותשאות. מענין חשך, או שאון והמון הגשם הסוכך באויר: (ל) אורו. האור והחום הפרוש ונעלם באדים: (לב) כפים. העננים, בעת יתגלו, כמ"ש עב קטנה

למכביר

כַּפַּיִם כִּסָּה־אוֹר וַיְצַו עָלֶיהָ בְמַפְגִּיעַ׃ לג יַגִּיד עָלָיו רֵעוֹ מִקְנֶה אַף עַל־עוֹלֶה׃

לז א אַף־לְזֹאת יֶחֱרַד לִבִּי וְיִתַּר מִמְּקוֹמוֹ׃ ב שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ בְּרֹגֶז קֹלוֹ וְהֶגֶה מִפִּיו יֵצֵא׃ ג תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם יִשְׁרֵהוּ וְאוֹרוֹ עַל־כַּנְפוֹת הָאָרֶץ

רש"י

ג') על שם עב קטנה ככף איש (מ"א י"ח), ורבותינו אמרו על כפים על (חמס) עון כפים. כסה אור המטר נעצר: ויצו עליה. לבא ע"י מפגיע בתפלה אוהבו של דור וגדול וחכם שבו יגיד עליו לפני הקב"ה צרת הדור וצרכיו: (לג) יגיד עליו רעו. ידרוש להם לבדוק להם במעשיהם ולשוב אליו: מקנה. וזהו קנין שמקנין בו הגשמים: אף על עולה. גם למעלה למעלה (עולה על ידי כך) כמו ישובו לא על (הושע ז') או הוקם על (ש"ב כ"ג), ורבותינו פרשוהו קנין אף והמה על המגים דעתו, אבל הניקוד שנקד מקנה פת"ח (סגו"ל) אינו מוכיח שהוא דבוק לאף שאילו היה דבוק היה נקוד קמץ (ציר"י) ולא היה בו פיסוק הטעם שהוא בטעם רביע:

לז (א) ויתר. ויקפוץ כמו לנתר בהן על הארץ (ויקרא י"א), וזו היא (שלבו תוהה): (ב) שמעו שמוע ברגז קולו. הרעמים שהוא מרעים ברקיע כהגה היוצא מפיו: (ג) תחת כל השמים

מצודת ציון

כענין שנאמר עב קטנה ככף איש (מ"א י"ח) או לפי שהם כמו כסה על ראשי בני האדם: במפגיע. ענין תפלה כמו ואל תפגע בי (ירמיה ז'): (לג) רעו. מל' תרועה והוא קול הרעם: על. מגעל כמו נאם הגבר הוקם על (ש"ב כ"ג): לז (א) ויתר. ענין קפיצה ודלוג כמו לנתר בהן על הארץ (ויקרא י"א): (ב) ברגז. ענין רעד וחרדה כמו רגזו ואל תחטאו (תהלים ד'): והגה. ענין דבור כמו ולשוני תהגה (שם ל"ה): (ג) ישרהו. מל' ישר ובזה:

מצודת דוד

הארץ ואח"ז יצוה עליה לרדת בעבור תפלת הצדיק השואל עליה: (לג) יגיד עליו רעו. וכבר יקרה אשר הרעם שלו יגיד על המטר ויורה עליה אשר קרבה לבוא והנה קנין האף אשר אנשי הארץ הבעירו המת ה' עולה היא ממעל על הוראת הרעם ומבטלת אותה ולא יבוא הגשם ומכל זה נראה גודל ההשגחה כי פעם הגשמים כלואים ויריקו ע"י המפגיע ופעם מאד קרבו לבוא ׳המה נעצרים כאשר יהטאו אנשי הארץ: לז (א) לזאת. אף לפלאי המקום אשר יפעל בעת ירידת המטר עם כי היא הקטנה שבפעולותיו מ"מ אף עליה יחרד לבי ויקפוץ ממקומו לגודל התמהון: (ב) שמעו שמוע. כי בעת רדתו שמוע נשמע קולו אשר ירעם ברוגז והוא קול הרעם: והגה. הדבור אשר יצא מפיו הוא הרעם שוכר היוצא בגזרת המקום והוא כפל ענין במ"ש: (ג) תחת השמים ישרהו.

באור המלות

ככף איש, עליה על הכף שהוא הענן, ובעבור שכף יד בא בלשון נקבה אמר עליה. במפגיע מענין פגיעה, פגיעת הענני׳ זה בזה: (לג) רעו. מענין תרועה. מקנה, פרשתי מ׳ענין קנה ושוף קמלו, שהקנה היה חלול והבוב והיו מתריעים בו ובא הקו"ף בלא דגש לסקל כמ"ש במכלול שלפעמים יפול הדגש. וי"ש מקנה מענין קנאה, כמו סמל הקנאה המקנה (יחזקאל ח' ג'), תרועה של קנאה ואף שעולה על למעלה, והוא יגיד על המטר ויבשר הגשם:

(א) ויתר. יעתק ממקומו: (ב) הגה. שנות הלושה ממוצע בין הדבור והמחשבה אהגה כיונה: (ג) ישרהו. פרשתי

קשת ומגן

באור הענין

למכביר, עת יתקבצו העננים וירד הגשם: (לב) על כפים, מפרש איך יהיה בעת שרוצה שירד המטר ויהעבו האדים, בעת שיכסה את האור על כפים, הייני שאור העלעקטרי והחום הנמצא באדים יעלה מהם ויתכסה מהם להיות על כפים, שיעלה החום למעלה מן העננים, ויחלץ מן האדים, ויצו עליה במפגיע, שאז יצוה ה׳ שיתקבצו האדים ויעננו ענן על הארץ ע"י שיפגעו זה בזה ויתחברו, אז בעת שיפגעו העננים זה בזה: (לג) יגד עליו רעו, שאז בהחלץ אור העלעקטרי מן האדים יתהוה הרעם והברק כמ"ש חכמי הטבע, ודבר זה יגיד ויבשר שנשברו העבים וירד הגשם, ומצייר במליצתו כאילו אז יצא קול תרועה שהוא קול הרעם, (שכמו שתצא התרועה מן הקנה האבוב והחלול כן תצא תרועת הרעם) מקנה אף על עולה, התרועה עולה על, היינו שעולה למעלה, מקנה אף, מן הקנה החלול של האף, שנשמע כאלו מתריעים בקנה, והקול נשמע כקול אף וקצף, וידוע שהמשוררים הקדמונים ציירו את הרעם כתרועת אף וחמה העולה למעלה, עפ"ז צייר שהרעם התרועה עולה מקנה אף וחמה, וזה מגיד ומבשר את הגשם:

לז (א) אף לזאת אחר שהגיע לדבר מן הרעם, יאמר, הלא הרעם הוא קול טבעי, והוא נחשב אצל ה׳ רק כהגה קל, וקול חלוש, ובכל זאת יתבהל האדם ויחרד מפניו מאד, וכ"ש שיתבהל אם ירעם ה׳ בקול של הנפלאות שהם למעלה מן הטבע, שהוא קול גדול ונורא, כאומר אם איך יכול לעצור כח מפני הטבע החלושה איך תעצר כח לדרוש את הנהגתו המופלאת אשר היא למעלה מן הטבע, וז"ש הלא אף לזאת דהיינו לקול תרועת הרעם, הלא אף ממנו יחרד לבי ויתר ממקומו מפני הפחד: (ב) שמעו שמוע את קולו היוצא ברוגז, שכן מציירים את הרעם כקול רוגז מאת ה׳ והגם שרק הגה מפיו יצא שאצל ה׳ הוא נחשב רק כהגה שהוא קול נמוך מאד ובכ"ז הוא נורא כ"כ, עד • (ג) שתחת כל השמים

הָאָרֶץ׃ ד אַחֲרָיו יִשְׁאַג־קוֹל יַרְעֵם בְּקוֹל גְּאוֹנוֹ וְלֹא יְעַקְּבֵם כִּי־יִשָּׁמַע קוֹלוֹ׃ ה יַרְעֵם אֵל בְּקוֹלוֹ נִפְלָאוֹת עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְלֹא נֵדָע׃ ו כִּי לַשֶּׁלֶג יֹאמַר הֱוֵא אָרֶץ וְגֶשֶׁם מָטָר וְגֶשֶׁם מִטְרוֹת עֻזּוֹ׃ ז בְּיַד־כָּל־אָדָם יַחְתּוֹם לָדַעַת כָּל־אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ׃ ח וַתָּבוֹא חַיָּה

רש"י

ישרהו. ראו אותו ואורו. כמו אשורנו (במדבר כ"ד) והם אותן אורות שהברקים מאירים: (ד) אחריו. של אותו אור: ישאג. הרעם ומרעים בקול גאונו. והם ברקים ורעמים המביאים את המטר: ולא יעקבם. המקום כי ישמע לפניו קולו של מפגיע: יעקבם: יכריתם, ולשון משנה שנינו (סוטה ט"ו) בשלשה מקומות הלכה עוקבת מקרא: (ו) כי לשלג יאמר. ע"י הקולות הללו: הוא ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עזו. כלומר מד' רוחות יבא: (ז) ביד כל אדם יחתום. כשאדם הולך לפניו האדם עצמו חותם כתב ידו ביום מותו על עבירות שעבר הכתובות לפניו: לדעת כל אנשי מעשהו. להודיע על מה הוא נדון: ותבא חיה

במו

מצודת דוד

והנה משלח את הקול בדרך ישר תחת כל השמים ולא יסבב בדרך עקלתון ואז ישלח גם אור ברקיו על קצות הארץ כי בעת יוצא הרעם אז יוצא הברק כאשר חקרו הטבעיים: (ד) אחריו ישאג קול. אבל שאגת הקול אשר ירעם בקול גאונו נשמע לאוזן אחר ראיית הברק עם כי גם הקול הולך בדרך ישר: ולא יעקבם. אולם לא יאחר באמת את הקולות לבא לעקבות הברקים אחריהם אם היה נשמע קולו מיד בצאתו ר"ל אם היה נשמע מיד אז היה נודע שאינו מתאחר לבא לעקבות הברק אבל בעבור גבות חוש השמע ודקות חוש הראות יראה הברק טרם ישמע הרעם לזה חושב האדם אשר כן הוא סדר תולדותם אבל לא כן הוא והוא דבר נפלא ותמהון: (ה) ירעם אל. הנה האל ירעם בקולו רעמות נפלאות אשר שמענו ונדעם ומה שם עוד הגדולות אשר עושה ואנחנו לא נדעם: (ו) כי לשלג. אשר לשלג יאמר שיהיה על הארץ והננו רואים אותו בארץ וכן יאמר על גשם מטרות עוזו ר"ל גשם החזק ושוטף וכולם נראים כמה לענין כל בעת רדתם: (ז) ביד כל אדם יחתום. ועכ"ז יסתום ויחתום בתוך כל בני אדם מלהיות להם קדימת ידיעה טרם בואם למען דעת כל אנשי מעשהו ר"ל בכדי להזדרז כל בעל מעשה לכלות מעשהו טרם יבוא הגשם לבל ימנעהו בבואו: (ח) ותבוא חיה. עם כי החיה תשיג ידיעת המטר טרם בואו ותקדים

מצודת ציון

כנפות. קצות: (ד) גאונו. מל' גאוה: יעקבם. ענין סוף ואחרית כעקב שהוא סוף הרגל: (ו) הוא. כמו היה ובאו הו' והא' במקום היו"ד והה"א: (ז) ביד. הוא כמו בתוך וכן ביד שני נתיבות (זכריה ד'): יחתום. יסתום ויסגיר כמו כי חתום הוא (ישעיה כ"ט): אנשי מעשהו. יחסר הנסמך והראוי אנשי מעשה מעשהו וכן הארון הברית (יהושע ג') ומשפטו הארון ארון הברית: (ח) במו ארב. בארב כמו במו פי אתחנן (לעיל י"ט): ובמעונותיה. ענין

קשת ומגן

באור הענין

השמים ישרהו, שישורו ויביטו אותו מרחוק תחת כל השמים, ואורו שהוא הברק הנראה עם הרעם ע"י אור העלעקטרי היוצא אז, נראה על כנפות הארץ: (ד) אחריו, ואחר האור והברק היוצא, ישאג קול הוא קול הרעם שיוצא אחר הברק, ירעם בקול גאונו, כי קול הרעם הולך ומתחזק, ולא יעקבם כי ישמע קולו, כי באמת הרעם יוצא תחלה לפני הברק, רק מפני שהקול מתאחר בדרך עד שבא אל אזן השומע, וחוש העין רואה תחלה, לכן נראה הברק קודם הרעם, אבל אם היה נשמע קולו תיכף בצאתו לא יעקבם, לא היה הקול יוצא מאוחר ובעקבות הברק, כי היה נשמע תיכף לא בעקביו: (ה) ירעם, בזה מסיים דבריו, אמר אם אתה מתפחד וחרד מקול הרעם הטבעי, ואינך מכיר טבעו ותכונתו ולא תשמעו תיכף בצאתו, כ"ש אם ירעם אל בקולו נפלאות, אם ירעם בקול שלמעלה מן הטבע בקול הנפלא והפלאיי, שזה מליצה על ענינים שהוא נוהג בהם למעלה מחקי הטבע, מכ"ש שלא נדע ונכיר אותם, ואיך תרצה אתה לחקור ולדעת בסתרי ה' המופלאים מה שאחר הטבע: (ו) כי, אחר שספר ענין המטר והרעם הנקשר עמו, חזר לדבר על האדים של המטר חקיהם וענינם, הנה בעת הסתיו אז יתפשט החום מן האדים, ואז יגלדו באויר ויתהוו מהם השלג והכפור והקרח, עד שהחק הזה עצמו בעל ידו יתהוה המטר, הוא עצמו יהפך את טפות המים לשלג, ואז ישבות כל עבודת האדמה ומלאכת השדה ויתחילו ימי הקרח, עד שיגיע האביב ויתחמם האויר וישוב המטר לרדת, ומתחיל לצייר ימי הסתיו והחורף, כי לשלג אשר יאמר הוא ארץ שיעור הכתוב בעת יאמר ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עוזו הוא לשלג, בעת יאמר ה' שהארץ וכל מיני גשם ומטר הנמצאים באויר כולם יתהפכו ויתהוו מהם שלג, עד שכל הנמצא על כדור הארץ עד מקום העבים נתהוה ממנו שלג: (ז) ביד כל אדם יחתום, אז כל האדם שאסף וכנס בקיץ יחתום ויסגור כל מעשיו, כי אז ישבתו מכל מלאכה, וכל אחד חותם את ספר זכרונות מעשהו בידו ויחשב לדעת כל אנשי מעשהו, שאחר שנשבתה המלאכה אז משלמים להפועלים את שכירתם, ומחשבים מה שעשה כל

באור המלות

כמו יבורהו, כי גל"ס ונ"ע מתחלפים. ויל"פ מענין שרה שמתחלף עם מישור, שהקול הולך ביושר תחת כל השמים, או שהוא שם מענין ישר. ישרו הולך תחת כל השמים, והיו"ד שרשית: (ד) יעקבם. מענין עקב שמורה על הסוף והאיחור: (ו) לשלג הוא. שזה לשלג את ארץ, ר"ל ש' הפך לשלג, כמו והיו לדם ביבשה: (ז) יחתום. גמר המעשים

בְמוֹ־אָרֶב וּבִמְעוֹנֹתֶיהָ תִשְׁכֹּן׃ ט מִן־הַחֶדֶר תָּבוֹא סוּפָה וּמִמְּזָרִים קָרָה׃ י מִנִּשְׁמַת־אֵל יִתֶּן־קָרַח וְרֹחַב מַיִם בְּמוּצָק׃ יא אַף־בְּרִי יַטְרִיחַ עָב יָפִיץ עֲנַן אוֹרוֹ׃ יב וְהוּא מְסִבּוֹת ׀ מִתְהַפֵּךְ בְּתַחְבּוּלֹתָו לְפָעֳלָם כֹּל אֲשֶׁר יְצַוֵּם ׀ עַל־פְּנֵי תֵבֵל אָרְצָה׃ יג אִם־לְשֵׁבֶט אִם־

בתחבולתיו ק׳ — לארצו

רש״י

במו ארב. כלומר ועוד שלוחים הרבה יש למקום ליפרע פורענותיו שילוח חיות רעות וסופה וקרה: (ט) וממזרים. אומר ים ושמו מזרים: (י) מנשמת. רוחו: ורחב מים במוצק. ביציקה לפורענות: (יא) אף ברי. שם מלאך הממונה על העננים והוא יפיץ ענן מטרו של המקום. ענן אורו. ענן מטרו: (יב) והוא. הממונה מסיבות מתהפך בתחבולותיו של מקום לפעלם של גשמים לפועלו המוטל עליהם לעשות אם טוב ואם רע מתהפך במסיבות הרבה כאותו ששנינו הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים בר״ה ופסקו להם גשמים הרבה לסוף סרחו לפחות מהם אי אפשר שכבר נגזרה אלא הקדוש ברוך הוא מורידם שלא בזמנם ועל ארץ שאינה צריכה להם ועתים לטובה כילד כו׳: כל אשר יצום. לאותן גשמים לעשות לארץ. (ד״א והוא מסיבות מתהפך בתחבולותיו. מקיף עננים ורוחות סביבות ההרים שיהיו שותים מכל רוחותיהם. באגדת והיה עקב): (יג) אם לשבט.

מצודת ציון

מדור כמו מעון אתה היית (תהלים צ׳): (ט) וממזרים. מזלות וכן התוציא מזרות (לקמן ל״ח) ובא הרי״ש במקום הלמ״ד וכן וידע אלמנותיו (יחזקאל י״ט) והוא כמו ארמנותיו בא הלמ״ד במקום הרי״ש: קרה. מל׳ קור החורף: (י) מנשמת. ענין נשיבת הרוח כמו מנשמת אלוה יאבדו (לעיל ד׳): קרח. הוא הגליד הנקפה מן הקור כמו משליך קרחו כפתים (תהלים קמ״ז): במוצק. במקום צר ודחוק כמו רחב לא מוצק (לעיל ל״ו): (יא) ברי. מל׳ ברור ונקי: יפיץ. יפזר כמו והפיץ אותם (יחזקאל ל״ו): (יב) בתחבולותיו. ענין ההתחכמות בדבר מה: תבל ארצה. מקום המיושב שבארץ נקרא תבל ור״ל במקום המיושב שבארץ או כפל המלה בשמות נרדפות כמו אדמת עפר (דניאל י״ב): (יג) לשבט.

מצודת דוד

לבוא במקום אשר תשב ותארוב לטרוף טרף ותשכון במעונותיה ולא תצא אז החוצה וקצרה א״כ השגת האדם אף בדבר אשר תשיג החיה: (ט) מן החדר. יספר עוד מפלאות המקום ואמר הנה רוח סופה תבוא מן החדר אשר נכלא שם הרוח והם חדרי תימן כמ״ש עושה עש כסיל וכימה וחדרי תימן (לעיל ט׳): וממזרים קרה. מן המזלות תבוא הקור והוא מזל כימה: (י) מנשמת אל. מנשיבת רוח האל ר״ל במאמר פיו יבוא הקרח ובא רוחב המים במקום צר ודוחק עד לא יוכלו להעלות גלים כי הקרח עליהם ממעל: (יא) אף ברי. אף בעת יהיה האויר ברור ואין מקום לבוא המטר ע״פ הטבע עכ״ז יטריח את העב למלאותו בכובד מים רבים והוא יפיץ מטרו ע״פ האדמה ורז״ל אמרו שהמלאך הממונה על המטר שמו אף ברי: (יב) והוא. העב הזה הנה מהמת סבות תהפך הנה והנה ברוב תחבולותיו לעשות פעלם המוטל ע יהם כפי כל אשר יצוה המקום להריק המטר ע״פ האדמה ר״ל מה שהעבים מתהפכים הנה והנה לא במקרה היא כ״א מחמת סבה ולעשות שליחותו של מקום: (יג) אם לשבט.

באור המלות

חתימת ספרי הזכרונות: (ט) החדר. חדרי תימן, ממזרים מן הרוחות המפזרות העננים, מענין תזרם כמו דוס: (י) מנשמת. נשימה החזקה שלכן נסמך לשם אל, כמו שלהבת יה, ארזי אל. במוצק, דבר חזק, ר״ל יתן במוצק, שיתהפכו לדבר נקפא: (יא) ברי. שרשו ברה, כמו דלי מן דלה, השלג ש׳כן אשר יטריח [illegible]: (יב) מסבות. שם, או בינוני מהפעיל, בתחבולותיו, גדרו קיבוץ [illegible] רבות שונות להכלית אחד כמ״ש בפי׳ משלי. לפעלם, למען יפעלו, ושיעורו לפעלם על פני תבל ארצה כל אשר יצום:

באור הענין

אחד מהפועלים בזמן העבודה כדי לתת לו את המגיע לו: (ח) ותבא׳ וכן כל הבע״ח יבצאו ממלאכתם באדם, כי החיה תבא במו ארב ביערות ואחיחים, ובמעונותיה תשכן מפני הקור המתמשם לבא, ויש בע״ח באורבים שם בסתר על החיות הקטנות מהם ועז״א במו ארב, ויש בע״ח שישנים שינת החורף, או שהכינו להם לחמם לעת החורף, ועליהם אמר ובמעונותיה תשכן: (ט) מן החדר, אז יבואו הסופות והסערות הגדולות הבאים מפאת דרום, וע״י רוח צפון המפזר העננים יבא קרה, ואח״כ. (י) מנשמת אל, ע״י נשימת הרוח בחוזק גדול יתן קרח, ורוחב מים יתהפך במוצק, שנעשה ממנו דבר חזק שהוא הקפאון שמקפיא יאורים גדולים רחבי ידים: (יא) אף ברי גם דבר הבר והצח. המטריח את העב שהוא השלג הלבן והברד שהוא טרחה ומשא אל העב וא״י לסבלו עוד, יפיץ ענן אורו יפילנו הענן למטה: (יב) והוא מסבות, ודבר זה סובב במסבה, שהחק הזה שנתן ה׳ בטבע האדים ובטבע האור והחום האון בתוכם, סובב הולך תמיד, שבקיץ יוריד את הגשמים ומלעים רעמים, ובחורף יהפך את הגשם לש: ו [illegible] גים לקרח ע״י שיוציא את החום מן המים. בענין שע״י סיבה אחת שנתן בהאדים וסמים יסבב כ׳ אלה העננים ההפכים שהם תולדות החום והקור, והוא מתהפך בתחבולותיו, ע״י תחבולות ה׳ י [illegible] חוק העלות וחקי ההכמה שהם קבועים כבלמת זה בזה התהפך המסבה תמיד לפי מה שערך בהכמה, לפעלו [illegible] ידי שיפעלו על פני תבל ארצה כל אשר יצום, שע״י המסבות האלה המתהפכים יעשה ה׳ כל חפצו [illegible] בהנהגת רהתחתונים לטוב או לרע: (יג) אם לשבט, שההנהגה תתחלק לשלשה

לְאַרְצוֹ אִם־לְחֶסֶד יַמְצִאֵהוּ׃ יד הַאֲזִינָה זֹּאת אִיּוֹב עֲמֹד וְהִתְבּוֹנֵן ׀ נִפְלְאוֹת אֵל׃ טו הֲתֵדַע בְּשׂוּם־אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם וְהוֹפִיעַ אוֹר עֲנָנוֹ׃ טז הֲתֵדַע עַל־מִפְלְשֵׂי־עָב מִפְלְאוֹת תְּמִים דֵּעִים׃ יז אֲשֶׁר־בְּגָדֶיךָ חַמִּים בְּהַשְׁקִט אֶרֶץ מִדָּרוֹם׃ יח תַּרְקִיעַ עִמּוֹ לִשְׁחָקִים חֲזָקִים

רש"י **כראי**

ואם לפורענות בני אדם מורידם בהרים ובגבעות שאין מקום זריעה: אם לארצו. להורידם כאשר נגזר בתחלת דין לא לשבט ולא לפנים מן השורה. אלא בבינונית: אם לחסד. שנעשו הדור עכשיו יותר צדיקים משהיו בראש השנה. ואותן גשמים שנגזרו בבינונית מתהפך בתחבולות מסיבותיהם לירד בחסד בזמנה ועל הארץ הצריכה להם שלא תרד הטפה מהם לאבוד: ימציאהו, למטר לאחת מן המדות הללו: (טו) בשום אלוה. הק בריות עליהם היאך תלוים במאמר: (טז) מפלשי עב. גילוי עב. לשון מבוי מפולש. כלומר לארכן ולרחבן של עבים התדע עליהם מפלאות תמים דעים: (יז) אשר בגדיך חמים. בהשקיטו ארץ מרוח דרומית שאינה הורגת את העולם בקרה שרוח מזרחית תחממת שנאמר רוח קדים חרישית (יונה ד') שמשתקת כל הרוחות מפניה: (יח) חזקים. הרקיעים: כראי מוצק. כראי שהנשים רואות בו:

מצודת דוד

פעם יתהפך להוריד המטר לענוש את הבריות על ידו כי כאשר יהטהו יורד הוא במקום עמק ומצולה והמטר רע להם: אם לארצו. פעם יתהפך להוריד המטר לארץ ה' ר"ל אל במקום אשר אנשיו המה לה' הנכנעים אליו אשר המטר נגזר עליהם: אם לחסד. פעם יתהפך להוריד המטר לעשות בו עוד חסד נפלא יותר ממה שנגזר והוא כאשר נגזר מתחלה מעט גשמים ולאח"ז הטיבו מעשיהם הנה יפליא חסד להורידם במקום היותר צורך ואינו מאבד טפה לרדת במקום שאין שם צורך: ימצאהו. חוזר הוא על כולן ור"ל יזמין ויוציא את המטר לאחת מאלו אם לשבט וגו': (יד) האזינה. קשוב באזניך את אמרי ושתוק ועמוד לכך להבין נפלאות האל ר"ל שבאו מן האל ולא יחשבו ולא אל המערכה: (טו) התדע. ר"ל איך תחשוב שהכל בא מצד המערכה הלא למדת חכמה וידעת מה מהדברים הטבעיים טרם בואם האם גם זאת תדע מתי שם אלוה המטר על הענן מתי הופיע וגלה מטר עננו ר"ל מתי היתה יציאת טפת המטר מן הענן כי לא נודע מהם עד אשר נראה לעין ולא מאז ומלאת אור עננו חוזר גם על ראשית המקרא: (טז) התדע. האם תדע מפלאות ה' התמים בדעות אשר יעשה על מפרשי העב ממעל להם וכאומר ומה הנעשה בעבים לא ידעת האם תדע מה ממעל להם: (יז) אשר. חוזר הוא אל מלת התדע האמור במקרא שלפניו לומר האם תדע הסבה אשר בגדיך חמים בעת ישקיט הארץ בפאת הדרום ר"ל כשלא בא אליה ממולה רוח צפון שקרה מאד ונעשה האויר חם ויחומו גם הבגדים הידעת למה כן הוא הלא הם דוממין ומאין בא להם התעוררות להתחמם וכאומר ואם היה הכל בא מצד המערכה היה א"כ מהאפשר לדעת הכל כאשר נדע דברים הטבעיים: (יח) תרקיע. וכי פרשת עמו את השחקים החזקים כמראה הנשים הנעשה ביציקה שהוא חזק יותר מאלו נעשה בהקשת הקורנס או שהמה חזקים כדבר

מצודת ציון

ענין עונש הפורעניות כמו בשבט עברתו (איכה ג'): ימצאהו. ענין הזמנה והושטה כמו והאורח איש ימציאנו (לעיל ל"ד): (יד) עמד. שתוק כמו עמדו לא ענו (לעיל ל"ב): (טו) והופיע. הזריח והוא מושאל על הגלות המטר והראותו: (טז) מפלשי. כמו מפרשי בחלוף הלמ"ד ברי"ש וכמו מזלות מזרות: (יח) תרקיע. ענין פריסה ושטיחה כמו לרוקע הארץ

קשת ומגן

באור הענין

דרכים. פעמים ירצה ליסר את בריותיו בשבט ויתנהג במדת הדין, ופעמים יתנהג במדת החסד, ופעמים יתנהג בדרך ממוצע ואינו נותן לא רוב טובה ולא רוב פורעניות, וה' ימציא המסבה הזאת לכל חפצו, בין אם יצטרך **לשבט**, ובין אם יצטרך **לארצו**, היינו הדרך הממוצע כפי דרך הארץ, ופעמים יצרך **לחסד**, בכל אופן **ימציאהו**, ימציא את המסבה כפי רצונו, שאם לשבט יעצור את השמים ויהפכו המים לשלג, ואם לחסד יתן גשמי ברכה, ואם לארצו יוריד המטר במצוע, וכל ההנהגה הזאת נעשית בחכמה על ידי החק שנתן בטבע המים, ואדים ועננים: (יד) **האזינה**, אחר שספר בארך חכמת ה' הנראה בפלאי המטר והרעם והשלג ואיך ערך הכל בתבונה, הסיב פניו אל איוב, אמר אליו, תחלה **האזינה זאת איוב**, וראה אם תבין חקי ה' וחכמתו בדברים אלה הגלוים לנגד עיניך תמיד, ואח"כ **עמוד והתבונן נפלאות אל**, אם תבין את הנגלה ואת הטבע, אז תוכל להתנשא לחקור אחר נפלאות, שהם דברים שהם לאחר הטבע, ר"ל הלא איך מבין גם את הטבע וענין המטר והרעם והשלג ותחבולותיו בהם, ואיך ערבת לבך לחקור ולשפוט על נפלאות אל ועניניו הנעלמים והנסתרים: (טו) **התדע**, וכי תוכל לדעת ולהבין, **בשום אלוה עליהם** איך שם ה' חקי המטר והגשם, ואיך **הופיע אור עננו**, איך יצא הגשם מן הענן, ואיך יאסף בקרבו את האור ועלעקטרי שע"י יעשו כל השנוים האלה וכל המכונה הזאת, הלא גם זאת לא תדע הגם שהם דברים נגלים, וא"כ: (טז) **התדע**, ואיך אפשר שתדע, מה שהוא **על מפלשי עב**, מה שהוא למעלה מן העבים ברום שמים, אשר שם **מפלאות תמים דעים**, ששם הוא מקום הפלאות הנעלים מן הטבע המוחש, איך אפשר שתדע ותבין

באור המלות

(יג) ימצאהו. מוסב על המסבה: (טו) בשום. ש. סבות או תחבולותיו עליהם: (טז) מפלשי. אין לו דוגמא, ועניני למעלה מגבולות העבים, וי"מ ממשקל העבים: (יז) בהשקט. מקור עומד: (יח) תרקיע. תעלה דרך רקיע עד שחקים,

בְּרָאֵי מוּצָק׃ יט הוֹדִיעֵנוּ מַה־נֹּאמַר לוֹ לֹא נַעֲרֹךְ מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ׃ כ הַיְסֻפַּר־לוֹ כִּי אֲדַבֵּר אִם־אָמַר אִישׁ כִּי יְבֻלָּע׃ כא וְעַתָּה ׀ לֹא־רָאוּ אוֹר בָּהִיר הוּא בַּשְּׁחָקִים וְרוּחַ עָבְרָה וַתְּטַהֲרֵם׃ כב מִצָּפוֹן זָהָב

רש"י

(יט) הודיענו. מה נאמר לו להקב"ה בריבנו עמו: לא נערוך מפני חושך. לא נוכל לערוך אליו מפני חושך אשר סתרו כביכולו: (כ) היספר לו כי אדבר. וכי כמדת הבריות הוא שיצריך שיספרו אליו דברים היוצאים (מפינו): אם אמר איש. אומר מפיו: כי יבלע. ויגלה אליו מיד. כמו פן יבולע למלך (שמואל ב' י"ז) יגלה, ורבותינו פי' היספר כל שבחו לו. כי אדבר כי נדבר בו ובגבורתו. אם אמר איש לספרם כולם. כי יבולע ממקומו: (כא) ועתה לא ראו אור. בסוף דבריו של אליהוא חזר לקנתר אוזן שלשת רעי איוב על לא מצאו מענה ואמר ועתה שלשת רעיך אלה שהיה להם להשיבך כל דברים אלו שאמרתי לך. לא ראו אור, נעשו כמה כנפלים אשר לא ראו חכמה: בהיר הוא בשחקים. דומה לבהירים הנראים בשחקים להוריד גשם: ורוח. באה ומטהרתן ומעבירתן ואין מטר יורד. כך הוא דוגמא שלהם התחילו להשיבך וסוף עמדו ולא ענו: (כב) מצפון זהב יאתה. הרי הוא כחוזר על הראשונות (ועתה לא ראו אור). ד"א ידרש הכמים שהרקיע

מצודת ציון

(תהלים קל"ו) ושפטו הרקיע בה"א התימה וקאי בדבר שמובן וכמוהו רבים: לשחקים. בא הלמ"ד במקום את וכן הרגו לאבנר (שמואל ב' ג'): כראי. מל' ראיה ומראה: מוצק. מל' יציקה: (כ) יבלע. ענין הסתר כמו כבלע את הקדש (במדבר ד'): (כא) בהיר. מאיר ומזהיר: (כב) מצפון.

מצודת דוד

הבהירות כמראה דבר המוצק בעת יתיכו אותו אשר יזהיר מאד ולהוסיף וכי כח כאל לך עד שתאמר אערכה לפניו משפט: (יט) הודיענו. הודע לנו מה נאמר במשפט ולהוסיף גם אנו היינו מתווכחים עמו בעבורך אך אמור נא מה נאמר: לא נערוך. הלא לא נוכל לסדר משפט למולו מפני חשכת הדעת אשר עמנו מול חכמת המקום: (כ) היסופר לו. ר"ל מה לנו לערוך עמו משפט וכי מהצורך לספר לו אשר אדבר הלא הכל ידוע לו: אם אמר. וכי אמר איש דבר אשר יסתר ממנו והוא כפל ענין במ"ש: (כא) ועתה. כשבא להשלים דבריו אמר ועתה הואיל אני דרך כלל הנה לפעמים לא ראו אנשים אור השמש והוא כאשר יכסה הענן ועם כי בהיר הוא במקומו בשחקים ומזהיר מאד אבל כאשר עברה רוח ותטהר את השחקים מן הענן אז יראוהו והוא מקרה קל ומובן מאליו: (כב) מצפון. ר"ל ואם השמש אשר

קשת ומגן

באור המלות

וכבר באהרנו (ישעיה כ' מ"ה) בשחקים גבוהים מהמים, ומורה ע"מ שהוא למעלה מן הטבע: כראי מוצק. כמראה חזק הנעשה מן מתכות מוצק: (יט) נערך. בא על הוכוח (כנ"ל ל"ו י"ט) וימליץ הוכוח כערך מלחמה שא"א לערוך מערכה בחשך: (כ) יבולע. ענין הסתר, כמו כבלע את הקדש: (כב) מצפון. ממקום צפון ונעלם, ובא במליצה כמו שהזהב צפון במעמקים כן כל הדברים היקרים והחכמות הרמות הם

באור הענין

גם, אם לא ידעת מה שהוא מן הטבע ולמטה ששם מבחן חקי הטבע, איך תדע הנהגת ה' ופליאותיו ששם למעלה מן המוחש והטבע? (יז) **אשר בגדיך חמים**, הוסיף משל ומליצה, הלא בעת **שישקט הארץ** ע"י **רוח דרום** החם, המחמם מאד בעת שהארץ שקטה מרוחות. הלא אז בגדיך חמים מאד, ולא תוכל לסבול החום הטבעי הנמצא אתך בארץ, וא"כ איך. (יח) **תרקיע עמו לשחקים**, איך אתה רוצה לרקוע עד רום שחקים להתוכח גם עם האל, אשר הם **חזקים כראי מוצק**, שהם דומים כראי ומראות הנוצקות המוצקים וחזקים ומלוטשים לקבל את ניצוצי האורה, שבבא האור על גבנונותם המלוטש וישליכו הניצוצות לחזרה ישרפו כל הקרב אליהם באש בוער, ר"ל הם לא תוכל לסבול חום הטבעי איך תסבול את האש הגדולה המופלאת שלמעלה מן הטבע, והמשל אם איך משיג את הטבע איך תשיג את הנפלאות: (יט) **הודיעני**, מסיים את הוכוח, אחר שהוכיח שאין ראוי לגזור דבר בחכמת מה שאחר הטבע ובעניני האלהות, עתה **מה נאמר לו** על הוכוח באני מתוכח עמך בענינים האלה, הלא היה ראוי שאומר לו **לא נערך מפני חשך**, שא"א לערוך את הוכוח הזה כלל ולהחליט שם איזה דבר **מפני החשך** שיש בו, ר"ל מפני שענין האדם כשהוא מלהביט אל האלהים אשר ישת חשך סתרו ועניניו נפלאים מן האדם, וראוי שלא נערוך הוכוח הזה כלל, אבל: (כ) **היספר לו**, וכי ראוי שיסופר לו **אם אדבר** כן, לאמר שלא ארצה לערך ולהתוכח בזה, בעת **שאמר איש כי יבולע**, בעת שבא איש להכחיש את ההשגחה ואמר שהוא מבולע ומכוסה ונסתר מעיני ה', ואין ה' משגיח עליו, הכי גם אז אדבר כן לאמר שלא נערוך ונתוכח מפני החשך? זה אינו ראוי, שהגם שאין אנו משיגים בעניני האלהות והוא חשך בעינינו. בזה אור נגה עלינו לדעת שלא יבולע ויסתר שום דבר מעיניו והוא צופה את כל הפרטים, ובזה ראוי שנערך ונתוכח, כי בזה יש אור ודעת ברור: (כא) **ועתה**, שלשת הריעים דלו מלהתוכח על פרט זה, כאילו גם בזה יש חשך וחסרון ידיעה, **לא ראו אור** כי באמת בזה יש אור והם לא ראוהו, שהאור הזה (ר"ל ידיעה הזאת) **בהיר הוא בשחקים**, שהאור עצמו הוא בהיר בשחקים, וגם אין ענן מכסהו מנגד העין הרואה, **כי רוח עברה ותטהרם**, כי נטהרו השחקים מן העננים המכסים את האור, ר"ל שדבר זה שה' משגיח הוא אור נראה ולא יכסהו עננים הסכלות ועבי טעות המכחישים, שכבר עברו העננים ע"י רוח הוכוח של אליהוא: (כב) **מצפון**, מפרש מהו האור,

זָהָב יֶאֱתֶה עַל־אֱלוֹהַּ נוֹרָא הוֹד׃ כג שַׁדַּי לֹא־מְצָאנֻהוּ שַׂגִּיא־כֹחַ וּמִשְׁפָּט וְרֹב־צְדָקָה לֹא יְעַנֶּה׃ כד לָכֵן יְרֵאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא־יִרְאֶה כָּל־חַכְמֵי־לֵב׃

ויען

רש"י

אלא בהרות עננים להוריד גשם רוח עברה ותטהרם ואין גשם יורד. זה מדרש חכמים ואינו מתיישב על סדר המקראות: (מצפון זהב יאתה. מנשב רוח צפונית ומעביר הגשם והחמה זורחת כמו המריקים מעליהם הזהב (זכריה ד'): על אלוה. מפניו: מצפון זהב יאתה. נצפן הזהב טוב. לאוחז שיאחזו את עצמן למלאות הקב"ה ומאמינים באלוה הנורא מאד): (כג) שדי לא מצאנוהו שגיא כח. לערוך משפטיו על הבריות מגודל כח כי אם ברחמים וכפרת הבריות שם בדבר מועט לפי היכולת. קומץ מנחה. מחצית השקל. תורים ובני יונה. בקר וצאן. ולא טרח לבקש לחם ויחמור: ומשפט. יסורין: לא יענה. הבריות יותר מדי. וכן לא יענה להצדיק יותר מדי במה שאי אפשר כי אם איש כמתנת ידו: (כד) לכן יראוהו אנשים. מלהתווכח אליו. כי, לא יראה כל חכמי לב. המתחכמים אליו כי אין חכמתם בעיניו כלום. ורבותינו פירשוהו על איוב שאמר לו אליהוא לפי שהיית מטיל אימה יתירה על דורך הגם. לפיכך לא זכית להתקיים לך בנים חכמי לב:

מצודת דוד

כאלה הוא לעין כל כאשר ישכל השמים נעלם הוא כאשר יכסנו הענן ואיך א"כ יוכל ממצפוני הלב דעות וחקירות מזוקקות כזהב: על אלוה וגו'. הלא נעלם הוא בכל זמן ואיך נדע א"כ חקר הנהגת מדותיו: נורא הוד. יראוי מלהגיד הודו פן ימעטו וכענין שנאמר נורא תהלות (שמות ט"ו): (כג) שדי לא מצאנוהו. עם כי לא מצאנו את השל שדי ר"ל עם כי לא נוכל להבין עצמותו והנהגת מדותיו מ"מ הן ידענו כי הוא שגיא כח אבל במשפט ורב צדקה ולא יענה את האדם מלבו כי אם מגמול מעשיו יעשה לו: (כד) לכן יראוהו אנשים. על כי כל מעשיו במשפט לכן יפחדו ממנו האנשים ולא ימרו פיו כי לא יראה כל חכמי לב ר"ל אף חכמי לב אינם חשובים לפניו ואינו רואה אותם להכיר להם פנים במשפט כמ"ש לא יכיר שוע לפני דל (לעיל ל"ד) כי אין מבוא פנים לפניו. (העולה מהדברים הסמה כי יאמר בעמקים משגיח אף בפרטים ויבדיל את הרשע מן הטובה הבאה בעולם וכן יבדיל את הצדיק מן הרעה ואם לפעמים יקרה רע לצדיק בהשגחה בא לגלות אזנו למוסר כאשר יעשה מעט מדרך הישר וישיב לאיוב שגם עליו באו היסורין לגלות אזנו למוסר לשוב לה' ויגאל מדין גיהנם ויתענג בדשן נפשו כ"א היה מתמיד לשבת בשלום היה מועט בה' מרוב כל ויהיה אנוד נגנה כדור המבול אף יוכיחו על מה לא יכניע עצמו למקום אלא הכל בידו ואין דומה לו ויוכיח על ההשגחה על כי היא יולד השנין ואך לא יביע הוא אף יודיע מנפלאותיו הידועים לנו ומה הם עוד הנעלמים אף ישיב לאיוב לומר כלא ידעת מה מטבעיות ומדוע לא תדע יתר הדברים אלא ע"כ הכל ממנו בהשגחה ואין לדעתם ולזה אין להרהר אחר מעשיו כי קצרה דעת האדם להבין מעשה ה' והנהגתו):

מצודת ציון

ענין טמון ונסתר ואחז בל' מליצה נאותה על הזהב בא מפאת הצפון: זהב. ר"ל מזוקק ונקי כזהב וכן המריקים מעליהם הזהב (זכריה ד'): יאתה. יבא כמו ואתא מרבבות קדש (דברים ל"ג): הוד. ענינו כמו הדר ופאר: (כג) שגיא. גדול כמו תשגיא פעלו (לעיל ל"ו): יענה. מל' ענויים ויסורין:

באור הענין

בהתבאר כי מצפון יאתה זהב, והיא מליצה נפלאה שע"י שהנהגת ה' בעניני השגחתו ובגמול ועונש צפון ונעלם, ע"י תצא משם הזהב היקר והנקי, ר"ל שמזה עצמו ניכר חכמת ה' העמוקה שאין יכולת איש להשיגה עד יבקשנה כזהב הנטמן בצפון ובטמון, (מצפון יאתה) **על אלוה נורא הוד**, ע"י שהנהגתו נפונה ואין משיגים אותה, ע"ז בעצמו יש מקום לבחירה ולשכר ועונש, ועי"ז בעצמו יתראה הוד ה', והוד אלוה הוא נורא מאד, שאין איש משיג עומק חכמתו וזה הודו והדרו וכבוד ה': (כג) **שדי לא מצאנוהו**, זה עצמו מה שלא מצאנו והשגנו את שדי, שהוא הנהגתו עם בריותיו ודרך השגחתו, זה העדות כי שדי זה הוא שגיא כח, עד שלכן אין איש מכיר את ענינו **ומשפט ורב צדקה לא יענה**, זה עצמו מה שלא יענה ולא יודיע דרך הנהגתו ומשפטו, זה עצמו הוא האות שהנהגתו מלאה משפט וצדקה, דהיינו שלפעמים יעשה בדרך משפט, שהוא נערך לפי מעשה בני אדם, ולפעמים יעשה בדרך צדקה העליונה, שלא תביט על המעשה ויעשה חסד בצדקתו וחמלתו, והנהגה זו רב מאד, ובכל זה לא יענה ולא יודיע דרכו, כי הכל בשלם החכמה העליונה הנשגבה מדעת אנוש: (כד) **לכן יראוהו אנשים**, ומצד זה בעצמו ייראו האנשים מפניו מצד **שלא יראה כל חכמי לב**, כי כולם כאין לפניו ואין משיגים מהנהגתו כמר מדלי, ומצד החכמה הנשגבה הגנוזה בהשגחתו יש מקום לבחירה ולשכר ועונש ויש מקום ליראת הרוממות, כי זה העד על גודל טובו ורב תבונתו, עד שאין מענה ממה שהעלים דרך הנהגתו מבני אדם, שיש בזה חכמה נעלמה, וזה עצמו הוא העד על גודל חכמתו וגדולתו ויכלתו:

קשת ומגן

באור המלות

גבוהה, ומלת יאתה נמשך לבתים: (כג) לא יענה. בא בפעל גם על הרמת קול, קול ענות אנכי שומע וכן תחשה ותעננו עד מאד (ישעיה ס"ד) לפי פירושי:

בגיאו

פתיחה למענה התשעה עשר מענה ה' בסערה

אחר כל הוכוח הזה שהתוכחו עפ"י השכל והסברה, התגלה ה' אל איוב מן הסערה ויש שיחזור חלניו

לח א וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִנְ הַסְּעָרָה וַיֹּאמַר׃ ב מִי זֶה ׀ מַחְשִׁיךְ עֵצָה בְמִלִּין בְּלִי־דָעַת׃ ג אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ וְאֶשְׁאָלְךָ

מן קרי | רש"י | והודיעני

לח (מענה ה') (א) **מן** הסערה. מתוך סערות שלך ושיבך דברים כנגדן: (מן הסערה. שהרפתני אשר בסערה ישופני (לעיל ט') ממנה אשיב לך) כאשר תשמע בסוף הענין. מי פלג לשטף תעלה. גומא לכל שער. ד"א בסערה הכהו בסערה רפאהו. כמפרש בספרי: (ב) מחשיך עצה. עצה חשוכה וסכלה. ד"א מי זה מחשיך עצה בלי דעת. אמר הקב"ה מי זה מחשיך עצה מקלקל במלים וברוב דברים שכתבתי איש תם וישר בתחילת הספר כדי לחול שמי עליו. והוא בא והחשיך וקלקל מה שיעצתי ברוב דבריו. ואיוב ענהו מי זה מעלים עצה (לקמן מ"ב) אילו הייתי יודע עצתך לא הייתי מרבה בדברים. והקב"ה השיבו והלא אברהם לא היה יודע ועמד בעשר. כך מצאתי: (ג) אזר נא כגבר חלציך. רמז לו שיתעורר

מצודת ציון

לח (ג) אזר. חגור: כגבר. ר"ל כאיש גבור: חלציך.

מצודת דוד

לח (א) מן הסערה. כי נגלה אליו ברוח סערה: (ב) מי זה מחשיך. מי הוא זה אשר מלאו לבו להחשיך ולסכל עצה העולם ממנו בדבר הנהגת העולם: במלין וגו'. אשר יאמר שהכל בא מצד המערכה ובעבור זה יגנה הנהגתו: (ג) אזר נא וגו'. הוא ענין חוזק וזריזות כי החגור במתניו הוא מזורז: ואשאלך. אני אשאלך דברים ואתה הודיעני

קשת | באור הענין | ומגן

ושיחלוף כח ויסורו ממנו היסורים ויתוכח אתו, בהתגלות ה' בעצמו כבר נשלם כל הויכוח, כי מזה הראה לדעת, א] שה' משגיח על פרטי בני אדם, עד שהטה אזן אל כל מה שדבר איוב ובא להוכיחו וללמדו דעת, שזה מעיד על השגחה פרטיית על כל מצעדי גבר, ונסתר דעת איוב שאין ה' משגיח, ב] מזה מבואר שנפש האדם היא בת אלהים בלתי בת תמותה, חיה ורבת פעלים, שרק באופן זה יואיל שידבר ה' עם האדם, מצד שנפשו הוא חלק ממנו, ובעת תפשיט בגדי הגויה היא צופה במראות אלהים שהיא חלק מעצמותו ית', ונסתרו כל הספקות שהיה מסופק בענין השארות הנפש וגמול עוה"ב, אחר שראה זה בחיים איך תתפשט הנפש מן הגויה בעת החזון והדיבוק באלהים, ואיך תתענג בנועם כוחי על מחזות קדשו, ובזה כבר השיב לו על כל השאלות אשר שאל על יסורי הצדיקים, אחר בראה שעקר האדם הוא הנפש אשר היא תפרד מן הגויה ותדבק באלהים לחזות בנועם ה' ולשמוע קולו מתוך האש, והוא עקר השכר המקווה לצדיקים אחר כלות החומר, בעת תשוב הרוח אל האלהים אשר נתנה, ועם זה דבר עמו בארך בפרט זה, והודיע איך השגחתו הפרטית משתרע על כל מעשיו, בין בבריאת המציאות בכלל, בין על כל בריה ביחוד, שישגיח על כל עניניו להמציא לו המזון והמעון, ולהשגיח על קיום מינו, הן בענין לידתו, הן בפרנסת ילדיו, וכ"ש שהשגחה זו תתפשט על האדם מבחר היצורים, ואחר שבאר לו כ"ז, הוסיף לדבר עמו דבור שני, להשיב לו על השאלה השניה ששאל מהצלחת הרשעים, ומדוע אין ה' מאבד את הרשעים שדומים כחיות השרפות שמחריבים את הישוב, השיב ששאלה כזאת הלא תשאל ג"כ על שברא בין הבע"ח, בע"ח אלוסים ובע"ח חזקים הטורפים את החלשים, ולדבריך היה ראוי שיברא רק רמשים חלשים חסרי כח, ואין זה מגדלות הבורא, שמגדולתו הוא שיברא שרואים נוראים ואיומים, ובכ"ז הכין בהשגחתו שיתקימו גם המינים החלשים, עד שמזה יראו כי גבוה מעל גבוה שומר ואחד יחיד מושל על כולם, וכן נמצאו תקיפים ועריצים וגבורים גם בין ב"א, ובכ"ז ערך בהשגחתו שיתקיימו, ע"י מה שעשאו מדיני בטבע ונטע בו הכח לעשות משפט ומישרים, וכמו שבאר כבר אליהוא בסי' ל"ה, ואז הודה איוב כי לא השכיל בכל וכוחו, אבל גלה דעתו כי לא לבו הלך אחר דברי פיו בכל זמן הויכוח, שבאמת בלבבו היה מאמין בהשגחה ובהשארות הנפש, וכל וכוחו היה רק לנסות למצוא בזה דרך עפ"י העיון והשכל, והיה דרך החיפוש לבד, כמ"ש אדון הנביאים הראני נא את כבודך שהוא ג"כ חקר ע"ז מתחלה בדרך השכל, והוא התעסק בספר איוב שכולל חקירותיו ועיוניו בפרטים אלה, וכאשר ראה שא"א להשיג מעגה ע"פ השכל, בקש שיודיעהו ה' בעצמו את כבוד משפטיו והנהגתו כמו שהראה לאיוב ויורהו ויאמר לו ואז נחם על עפר ואפר;

לח (ב) **מי זה**, כבר באר תי בפתיחה שבזה עצמו שהתגלה ה' אליו, בזה עצמו מלא מענה על כל וכוחו, הן על ההשגחה, הן על גמול הנפשות כנ"ל, וה' ענהו מן הסערה שבסערה זו שהפיל הבית על בניו והרס את ביתו, בזה בעצמו משגיח עליו עתה להשיבו אל נוהו, וכמ"ש חז"ל וזה כמ"ש שהקב"ה במה שמכה בה מרפא, ויאמר לו איך **תחשיך עצת ה'**, בהנהגה אשר בחורה נראה אור, איך תחשיך אותה לאמר שהעולם נתון למקרה ע"י **מלין בלי דעת**: (ג) **אזר נא כגבר חלציך**, יען בקש איוב יסר מעלי שבטו, שבעת הויכוח יחדלו ממנו היסורים, א"ל שיאזור חלציו המנוגעים מן השחין, ויעמוד כגבר גבור שיוסר השחין והחולשה ממנו, ועתה **אשאלך ותודיעני**: (ד) **איפה** התחיל לבאר לו טוב השגחתו והנהגתו מתחלת הבריאה, והקדים לאמר לו אם תרצה להבין הנהגת ה' וחכמתו מן הקודם

וְהוֹדִיעֵנִי׃ ד אֵיפֹה הָיִיתָ בְּיָסְדִי־אָרֶץ הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ בִינָה׃ ה מִי־שָׂם מְמַדֶּיהָ כִּי תֵדָע אוֹ מִי־נָטָה עָלֶיהָ קָּו׃ ו עַל־מָה אֲדָנֶיהָ הָטְבָּעוּ אוֹ מִי־יָרָה אֶבֶן פִּנָּתָהּ׃ ז בְּרָן־יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר וַיָּרִיעוּ כָּל־בְּנֵי אֱלֹהִים׃ ח וַיָּסֶךְ בִּדְלָתַיִם יָם בְּגִיחוֹ מֵרֶחֶם יֵצֵא׃ ט בְּשׂוּמִי

ענן

רש"י

מן חליו ויסוריו: (ה) ממדיה. מדותיה: (ו) ירה אבן פנתה. באמצע הים ומשם נשתת כל העולם, איפה היית. (ז) ברן יחד. מתחלה כוכבי אור: (ח) בדלתים ים. חול גבול לו: בגיחו. בהמשכתו יוצא מן התהום. כמו גוחי מבטן, מושכי: (ט) בשומי ענן. סביבות ים אוקיינוס שהוא מקיף העולם ועננים סובבים

מצודת דוד

המוכח עליהם אם לא כן הוא: (ד) איפה היית. כאומר איך ערבה לבך לגשת לחקור אחר הנהגתי איה היית בעת יסדתי את הארץ ה"ס ראית לה סמוכות על מה עומדת וכאומר הלא תשכיל לדעת התלויים במאמרי כאילו היית בעת הבריאה וראית כי כן הוא: הגד. אמור אם יש לה סמוכות ועל מה תלויים אם יש לך בינה להשכיל אמתת הדבר: (ה) מי שם. מוסב על הגד שבמקרא שלפניו לומר הגד מי שם מדות הארץ בארכה וברחבה כמו שהיא עתה: כי תדע. אם ידעת בשם מי זולתי וכאומר וכי תחשוב שנעשה ע"י מערכת השמים: או מי נטה וגו'. למדוד ארכה ורחבה ואחז במשל מדרך הבנאי והוא כפל ענין במ"ש: (ו) על מה. הגד על דבר מה נשקעו אדני עמודי הארץ וכאומר אין לה לא עמודים ולא אדנים ואין להם על מה לשקוע כי האויר מקיפם: או מי ירה. מי השליך האבן הראשון הבוסס בפנת היסוד ואחז במשל מדרך הבנאי שדרכו להתחיל בנין היסוד מן הפנה והכוונה היא על נקודת המרכז שהיא אמצעית כדור הארצי אשר היא מעמדת את כל הכדור לבל יתקרב אל השמים מן ה אות כי כל חלקי היסוד מתחוקק ליסודו: (ז) ברן יחד. חוזר על איפה היית האמור בתחלת הענין לומר איפה היית בעת ירננו יחד כל כוכבי בקר הם מערכות השמים וכל בני אלהים הם המלאכים המניעים אותם יריעו לשמי וכאומר וכי לא תשכיל לדעת זאת כאלו היית שם וראית שהמה כולם נכנעים לי ועול מוראי עליהם ומה זה תאמר מדוע משדי לא נצפנו עתים (לעיל כ"ד): (ח) ויסך. וכן מי עשה מחיצה מול הים כחומה בצורה העשוי בדלתים שאין לבוא כאשר יסוגרו ועל החול אמר שהוא גבול הים לבל יעברוהו: בגיחו. בעבור כי ימשוך מימיו לצאת מן הרחם הוא עומק התהום ומתרבים בכל עת ופן ישטוף העולם כלום מהצורך הוא אל הגבול ומי עשה לו הגבול הזה הלא אין ביד המערכת לשנות דבר מטבעו: (ט) בשומי. איפה היית

מצודת ציון

מתניך: (ד) איפה. איה פה: (ה) קו. חבל המדה: (ו) אדניה. הם הדפוסים אשר יעמידו עליהם העמודים כמו אדני השער (שמות ל"ח): הטבעו. מל' טביעה והתחבה בעומק: ירה. השליך כמו ירה בים (שם ט"ו): פנתה. מל' פנה וזוית: (ז) ברן. מל' רננה: כוכבי בקר. הוא כמו כוכבי אור כי בוקר ואור אחד הוא והכוונה היא על כוכבי לכת המאירים ביותר וכן הללוהו כל כוכבי אור (תהלים קמ"ח): ויריעו. מל' הרועה: בני אלהים. הם המלאכים וכן ויבואו בני האלהים (לעיל א'): (ח) ויסך. ענין מחיצה וגדר כמו ויסך אלוה בעדו (לעיל ג'): בגיחו. ענין המשכה כמו כי יגיח ירדן (לקמן מ'):

קשת ומגן

באור הענין

הקודם אל המאוחר, בהכרח שתכיר תחלת הבריאה לדעת יסודי העולם והוייתו, איך עשה הכל מן התהו בכח ובחכמה בב"ת, **אשאלך איפה היית ביסדי ארץ**, ואז אשאלך, **הגד אם ידעת בינה**: (ה) **מי שם ממדיה כי תדע**, מצייר הבנין הראשון בעת נבנה כדור הארץ ליסד ארץ על מכוניה כבית הנבנה, בתחלה מודדים את המקום שבו יעמוד הבית, ומי הם ממדיה, מי הזמין את האומנים שימדדו המקום שבו יעמוד כדור הארץ בין שאר הכדורים הנתלים במליאות וכמה תתרחק מכל אחד מהם, ואח"כ נוטים קו על הבית עצמו ליסד הבנין בארך וברוחב ובגובה, מי נטה הקו, הלא זאת עשה ה' בעצמו, ומיחס המדידה לאומנים אחרים ורק ה' הזמין את המודדים, ונטיית הקו יחס אליו בעצמו, כי המדידה כמה תתרחק מכל כוכב זה נעשה ע"י כח המושך השולי אשר לכל הכדורים זה על זה, שכולם משכו את הארץ אליה עד שנשארה תלויה ביניהם במקום שהוא, כנודע בחכמת התכונה, אבל בנין הארץ בעצמה נעשה ע"י ה' בעצמו: (ו) **על מה אדניה הטבעו**, מצייר אותה כאהל ומשכן שהקרשים מוטבעים על אדנים, כן הארץ עומדת על בלימה, ועל מה הטבעו? הלא על חפץ ה' ורצונו, **או מי ירה אבן פנתה**, מצייר שבאמצע הארץ נמצא צור ואבן שתיה המושך את כל מה שבסביבו אל המרכז, ומי שם שם האבן הזה? : (ז) **ברן יחד כוכבי בקר**, דרך המלכים בעת שמניחים אבן פינה ליסד בית מקדש מלך, יעמידו שרים ומנגנים לנגן ולהריע תרועה גדולה, עפ"ז מצייר בעת ירה אבן פנת הארץ **רננו כל כוכבי בקר, וכל בני אלהים הריעו**, וזה הציור של הכח המושך שיש לכל הכוכבים זא"ז ואל כדור הארץ, שערך מיתרי הכח המושך הזה ויחוסו שוה עם ערך הקולות אשר בחכמת המוסיקא, וזה מראה הערך התבוניי והיחוס והשווי שיש בין הארץ ויתר הכדורים, שכ"ז מורה על רוב החכמה וההשגחה: (ח) **ויסך** אחר שספר איך יסד כדור הארץ, יספר איך כונן אותה שתהיה ראויה לישוב, כי כדור הארץ היה תחלה כולו מכוסה במים, ומדמה ההגלות היבשה ויצאה מן בטן הים לולד היוצא מבטן אמו, וכבר באורתי בפי' מעשה בראשית שאחר שהיתה הארץ תהו ובהו ומים סובבים אותה, התחילו האדים לעלות מן

באור המלות

(ח) בגיחו. ענין גחון. שהיולדת שחה על גחונה מכאב הלידה. כמו חולי וגוחי בת ציון כיולדה (וכמ"ש

המים

עָנָן לְבֻשׁוֹ וַעֲרָפֶל חֲתֻלָּתוֹ׃ י וָאֶשְׁבֹּר עָלָיו חֻקִּי וָאָשִׂים בְּרִיחַ וּדְלָתָיִם׃ יא וָאֹמַר עַד־פֹּה תָבוֹא וְלֹא תֹסִיף וּפֹא יָשִׁית בִּגְאוֹן גַּלֶּיךָ׃ יב הֲמִיָּמֶיךָ צִוִּיתָ בֹּקֶר יִדַּעְתָּה שַׁחַר מְקֹמוֹ׃ יג לֶאֱחֹז

ידעת השחר · בכנפות

רש"י

ן כלבוש: חתלתו. חכריכו כמו והחתל לא חתלת (יחזקאל טז): (י) ואשבר. עשיתי לו שברים סביב לעכבו בתוכה ושם לו חק אשר לא יעברם, כמו וירדפם לפני השער עד השברים (יהושע ז') והם תעלות סביב לעיר: (יב) המימיך. מיום שנולדת: (יג) לאחוז בכנפות הארץ. ועוד המימיך צוית לאחוז בכנפי הארץ. כאדם

מצודת ציון

(ח) חתלתו. ענין כריכה ועטיפה כמו והחתל לא חתלת (יחזקאל ט"ז): (י) ואשבר. מל' שבר ותרילים: בריח. כעין מטה עשוי לסגור בו את הדלתות: (יא) עד פה. עד הנה: בגאון. מלשון גאוה כי בהרמת הגלים נראים כאלו מתגאים כי יגבהו למעלה ומשמיעים קול גדול: (יב) השחר. הוא

מצודת דוד

בשומי לים מלבוש מענן ותכריך מערפל ור"ל כאלו כסיתי בענן וערפל לבל יראה לצאת מן הגבול ולחוץ וכאומר הלא תשכיל לדעת שאני העושה כל אלה כאלו הוית שם: (י) ואשבר. חוק גזרתי עליו כאלו עשיתי עליו מסביב שברים ותרילים וכאלו שמתי בריח ודלתים סגורים כאשר יעשון בתקון עיר מבצר: (יא) ואומר, גזרתי עליו עד מקום החול בואה לו לבריח ודלתים עד פה תבוא ולא תוסיף לצאת לחלאה ובמקומו ישית גליו בהרמה וגאון ולא תוסף לו: (יב) המימיך. האתה צוית מימיך את השמש שמוליך ניצוציו להאיר הבקר טרם יגלה הוא ע"פ הארץ האם צויתיו מעולם ללכת לבל ינוח וכאומר הלא מעצמו יתנועע בכל עת ולא ישקוט ולא ינוח ואם לא היה נכנע לי לקיים גזרתי היה א"כ ראוי לו לנוח בזמן מן הזמנים: ידעת. הידעת את השמש המביא השחר היה מקומו אשר ישכון שם וכאומר הלא אין לו מקום לנוח והוא כפל ענין במ"ש: (יג) לאחוז. הוא מקרא קצר וכאלו אמר הלא צויתי לאחוז בקצות הארץ וינערו הרשעים ממנה והצדיק

באור המלות

ביחזקאל ס' ל"ב): (ט) ענן לבושו, וערפל חתולתו. הענן יצוייר כדבר שהם שעושים ממנו לבוש, והערפל הוא אד ומצוייר כדבר בלתי שלם שאין ראוי ללבוש רק להתחל בו: (י) ואשבור. פעל משם כי באו בנים עד משבר: (יא) ישית. מוסב על החק, החק הזה ישית פה בעת גאון לו, וי"ל ישית מענין יסוד כי השתות יהרסון, פה יסוד החק: (יב) ידעת. וגלא הודעת:

קשת ומגן · באור הענין

המים אל הרקיע שהוא עיגול הנשימה מקום השגריר, כי יסוד המים היה מעורב אז בגלד אחד עם יסוד העפר. ובגלד אחד עם יסוד האויר, כמ"ש ורוח אלהים מרחפת על פני המים, וע"י התחילו האדים לעלות, ועי"ז נבדל האויר מן המים האדייס והתחילה היבשה להתגלות קצת, והיה הסדר יהי אור, יהי רקיע בתוך המים (שזה נאמר על גבול עיגול הנשימה), ואח"כ יקוו המים כמ"ש באורך, וכן סדרם בתהלות (סי' ק"ד) עוטה אור כשלמה, נוטה שמים כיריעה, המקרה במים עליותיו, כמש"ש, ואחר שנתגלה קצת היבשה ע"י עליית האדים שזה ה' חק באויר הנשימה (כמ"ש למעלה כ"ו צורר מים בעביו חק חג על פני תהום) אז נתן גבול לים לבל ישוב להציף את היבשה, כמ"ש גבול שמת בל יעבירון, שעז"א ויקרא אלהים ליבשה ארץ, עז"א פה ויסך בדלתים ים בעת גיחו מרחם יצא, עת יצא מן הגמון הולד הזה אשר התחיל לצאת מן הרחם שהוא עת שהתחילה היבשה לצאת מן המים: (ט) בשומי, והיה דומה כילד שחותלים אותו בחיתול ומלבישים אותו, כמ"ש והחתל לא חתלת, והענן והערפל שנתהוה אז ע"י רוב האדים שעלו מן המים הם היו החיתול והלבוש שבם חתלתי את הילד הזה היוצא מרחם: (י) ואשבור עליו חקי, כשבא הים (שהוא האם המוליד את היבשה ומוציאה מתוכו) על המשבר להוליד את הולד, המשביר והמוליד היה חקי, החק שנתן ה' בטבע מאדים שיעלו לאויר הנשימה, (כמ"ש חק חג על פני תהום) ועל ידם נפרד האויר מן המים, וכן רוב מימות עלו ונבארו תלוים באויר, שהם המים העליונים התלוים במאמרו של מלך באויר. וגם אשים בריח ודלתים, שהם גם בריח למי הים הסוגר בעדו בחוזק שלא יפרוץ את גבולו: (יא) ואומר, מפרש מה היה הבריח, שזה היה דבר ה' ופקודתו מה שצויתי עליו לאמר עד פה תבוא ולא תוסיף, כמ"ש אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו, ופה ישית, ר"ל שבכ"ז הנחתי ג"כ אפשריית להפרע מן הרשעים שבעת אצטרך שיעבור הים את גבולו כמו בדור אנוש וכדומה, גם ע"ז נתתי לו גבול, ואמר פה ישית בגאון גליך, בעת יתגאו גליך ויעברו גבול הראשון להציף את הרשעים, לא יעברו את הגבול השני, שגבלתי להם עפ"י ההשגחה עד כמה יכפו ויעבורו, בענין שקבעתי ישוב הארץ עפ"י הטבע, וגם הנחתי אפשריית להפרע מן הרשעים: (יב) המימיך, אחר שבאר איך יסד ארץ ויבשה, באר ענין האור, וכבר באר בפי' בראשית, שבג' ימים הראשונים טרם נתלה האור במאורות, היה האור הראשון מקיף את הכדור י"ב שעות בכל יום סביב סביב, והיה אור בכל סביבות הכדור, ואחר יב"ש נסתלק מכל סביבות הכדור והיה לילה יב"ש, ובארתי שם שהורדת האור וסלוקו לא נעשה בפעם א', שא"כ לא יצוייר ערב ובקר (שמורה על התחלת שקיעת האור והתחלת זרוחו) רק יום ולילה, כי האור ירד ונסתלק בהדרגה בענין שיהיה שם ערב ובקר, והיה הבדל בין הג' ימים הראשונים ובין העת שנתלו המאורות בענין השחר,

משחר

בְּכַנְפוֹת הָאָרֶץ וְיִנָּעֲרוּ רְשָׁעִים מִמֶּנָּה׃ יד תִּתְהַפֵּךְ כְּחֹמֶר חוֹתָם וְיִתְיַצְּבוּ כְּמוֹ לְבוּשׁ׃ טו וְיִמָּנַע מֵרְשָׁעִים אוֹרָם וּזְרוֹעַ רָמָה תִּשָּׁבֵר׃ טז הֲבָאתָ עַד־נִבְכֵי־יָם וּבְחֵקֶר תְּהוֹם הִתְהַלָּכְתָּ׃ יז הֲנִגְלוּ לְךָ שַׁעֲרֵי־מָוֶת וְשַׁעֲרֵי צַלְמָוֶת תִּרְאֶה׃ יח הִתְבֹּנַנְתָּ עַד־רַחֲבֵי־אָרֶץ הַגֵּד

ע' תלויה ע' תלויה — רש"י — אם

שאוחז בכנפי הטלית ומנערה כן אני עתיד לאחוז בכנפותיה ולנער את הרשעים וכן הוא אומר וה' יטה את ידו וכשל עוזר (ישעיה ל"א) כאדם אוחז בידו דבר ומטה ידו והוא נופל: (יד) תתהפך. (בגיורין): כחומר חותם. משבע צורת האדם במותן. ובתחיית המתים יחיו ויעמדו בלבושיהם: (טו) וימנע אז מרשעים אורם. וכה"א וזרוע רמה תשבר: (טז) נבכי ים. מסגרי ים. כמו נבוכים הם בארץ (שמות י"ד): (יז) שערי

מצודת דוד

כאשר כה ועל המבול יאמר אשר הכל נאבדו וישאר אך נח וכי אין השגחה היא זו: (יד) תתהפך. ומכל אלה תדע עם כי תתהפך חותם צורת האדם בעת מותו להיות כחומר וכטיט הנותן עכ"ז יעמדו בתחיה ויהיו כבראשונה וכמו המלבוש אשר יקופל והוזר ונפשט והרי הוא כבראשונה ובא להשיב על אמריו בספר בתח"ה בחשבו שהכל בא מצד המערכה ולפי הטבע ותח"ה הוא נמנע אצל הטבע ולזה אמר לו המקום הא אמנם שאני משגיח שוב אין להפליא על תח"ה: (טו) וימנע. ואז עם כי תחיה בגאולה אל הצדיקים לא יוכלו לו הרשעים כי מהם ימנע אור הגאולה ואז תשבר זרוע הרמה של בעלי הזרוע וכאלו ישיב בזה על תלונתו בעבור הגמול והעונש לומר אז יקבל כ"א כמפעלו: (טז) הבאת. כאומר איך מלאך לבך להרהר אחרי וכי הרבה חכמה מצאת כאלה הבאת עד נבכי הים לדעת מה בו וכי התהלכת בעיונך בחקירות התהום: (יז) הנגלו. האם נגלו לך שערי מות עד שתשפוט שלא יחיו המתים כמ"ש כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה (לעיל ז'): ושערי וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יח) התבוננת. כי תבין הדברים הנעשים עד סוף רוחב הארץ ואם תאמר ידעתי הכל הגד אם ידעת וכאומר הלא

מצודת ציון

כמו בוקר: (יג) וינערו. ענין הנפילה מן הדבר אשר יתנענע בלא רב כמו גם אני נערתי (נחמיה ה'): (יד) חותם. צורה כמו חותם תכנית (יחזקאל כ"ח): (טו) רמה. גבוהה ונשאה: (טז) נבכי. עומק הים כמו מבכי נהרות (לעיל כ"ח): (יז) שערי מות ושערי צלמות. על שקבר יאמר וכפל הדבר

קשת באור הענין ומגן

שהשחר הוא בעת עלות השמש מן התחתית האופק על האופק, שזה לא היה אז עד יום ד', באז נהיה השחר הראשון בעת שהתחיל השמש לסבוב סביב הארץ, שעלותו ברגע הראשונה ממקום שנתלה אל מקום אחר, ואמנם השחר לא היה לו מקום מיוחד בהכדור רק ברגע הזאת, כי מאז ואילך השחר סובב את הכדור תמיד ומחליף מקומו בכל רגע, ולא יתכן לציין לו מקום מיוחד, ועז"א **המימיך צוית בקר**, הוא הבקר הראשון שנעשה ביום ראשון, זאת בנית **הידעת שחר מקומו**, הוא השחר שעלה ביום הרביעי ברגע שנתלה השמש, באז היה לו מקום מכוון מיוחד מזולתו מה שלא היה כן לפניו ולאחריו: (יג) **לאחוז**, ומאז הגביל **שיאחז השחר תמיד בכנפות הארץ**, כי בכל רגע ורגע השחר מחליף את מקומו ואוחז תמיד בקצה הכדור, ובאחזו בכנף הארץ דומה במשלו כאוחז בכנף בגד ומנער אותו מן האבק והעפר, כן **ינערו רשעים ממנה**, שבכ"מ שיאיר השחר יברחו הרשעים שודדי לילה חותרי בחשך בתים ויתחבאו במחבואיהם: (יד) **התהפך כחומר חותם**, שע"י הארת האור על הארץ יוחקו עליה צורות שונות, כי החום והאור יוציאו כל צמח וכל פרח וייפו פני האדמה וייבשו את הליחות, עד שתהיה כחומר חותם שהוא יבש, ויוחקו עליה צורות ושם הבורא התוה על פועל ידיו, **ויתיצבו כמו לבוש**, כי הארץ תתלבש ותתעטף בתולדותיה, כמ"ש לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר, וכ"ז ע"י פעולת האור בכ"מ שיאחז בכנפות הארץ, וגם תתעטף בבגד ארגמן כליל יופי תחת שהחשך ערום ומשולל מכל צורה ואין כסות לאופל: (טו) **וימנע**, וגם בהויית האור הגיה אפשריית להפרע מן הרשעים, במה שבזה **מנע מרשעים אורם**, אם מצד הטבע כי האור הזורח הוא חשך לרשעים כמ"ש בס' כ"ד כי יחדו בקר למו צלמות, שבבא הבקר יכירו מעשיהם ואז **זרוע רמה תשבר** כי יעמדו בהם משפטים, וגם הכין אפשרות אל החשך השגחיי, אשר יערך לפעמים לתשלומי הרשעים, כמו החשך מצרים, במה שהכין את האור באופן שיש אפשרות לסילוק האור ובא החשך תחתיו, כמ"ש יוצר אור ובורא חשך כמ"ש בפי' שם, ואז ימנע אור מן הרשעים וזרוע רמה תשבר ע"י ההשגחה: (טז) **הבאת**, אחר שדבר על בריאת הארץ והתהוות היבשה והאור, התחיל לדבר מן הים והתהום, **האם באת עד נבכי ים**, שלשם נקוו המים, **והתהלכת בחקר תהום**, כי הארץ עומדת על התהומות. ועומק הים ומקומות הנבוכים שבו וכן התהומות עלומים מעין החוקר, וגם בזה נראה ההשגחה כפולה, אם לקיום הארץ והיבשה, כי לשם נקוו המימות בל ישובון לכסות הארץ, אם להעניש את הרשעים, כעז"א. (יז) **הנגלו לך**, כי לפעמים יעניש ה' ע"י נבכי ים, ולפעמים ע"י עומק תהום, שכשיתגברו הגלים במעמקי ימים או במצולות תהום רבה או כשיתקבצו אדים שמנים גפריתיים בעומק תהום או אש שבוער שם, או מים העוברים על מקומות סיד המוכנים להתלהב, יעשו מהם זועות ורעשים

אִם־יָדַעְתָּ כֻלָּהּ׃ יט אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ יִשְׁכָּן־אוֹר וְחֹשֶׁךְ אֵי־זֶה מְקֹמוֹ׃ כ כִּי תִקָּחֶנּוּ אֶל־גְּבוּלוֹ וְכִי תָבִין נְתִיבוֹת בֵּיתוֹ׃ כא יָדַעְתָּ כִּי־אָז תִּוָּלֵד וּמִסְפַּר יָמֶיךָ רַבִּים׃ כב הֲבָאתָ אֶל־אֹצְרוֹת שָׁלֶג וְאוֹצְרוֹת בָּרָד תִּרְאֶה׃ כג אֲשֶׁר חָשַׂכְתִּי לְעֶת צָר לְיוֹם קְרָב וּמִלְחָמָה

רש"י

מות. זה גיהנם: (כא) ידעת כל זאת. וכי אז תולד כשבראתים: (כג) אשר חשכתי. המנעתי: לעת

מצודת ציון

במ"ש: (יט) אי זה. אנה זה: (כג) קרב. גם הוא ענין

מצודת דוד

לא ידעת מה שנעשה בארץ ואיך תחקור לדעת הנהגתי: (יט) איזה. חוזר על מלת התבוננת האמור במקרא שלפניו ולומר הלא תבין אנה זה הדרך אל מקום אשר ישכון שם האור ואנה זה מקום החשך: (כ) כי תקחנו. אשר תוכל לקחת את האור להביאו אל גבול החשך להאיר שם: נתיבות ביתו. של החשך להביא שם את האור והוא מדרך הפלגה ומליצה לומר מה תדע עד שמלאך לבך להרהר אחרי: (כא) ידעת. הידעת טרם שנולדת אשר תולד או בזמן שנולדת וכי הידעת אם רבים מספר ימיך: (כב) הבאת. וכי באת בעיוניך אל אוצרות שלג וכי תראה בשכלך אוצרות ברד לדעת ממה המה: (כג) אשר חשכתי

באור המלות

(כג) קרב, ומלחמה. הקרב היא המלחמה בקרוב, ומלחמה גם מרחוק:

קשת ומגן

באור הענין

ופור תתפורר ארץ ויחריבו ערים ומדינות, כי הם **שערי מות ושערי צלמות**, להעניש את הרשעים

(יח) התבוננת עד רחבי ארץ, אחר שדבר ממה שנעשה בג' ימים הראשונים מימי הבריאה מהאור והים והיבשה והרקיע, יתחיל לדבר ממה שנעשה ביום הרביעי שבו נתלו המאורות, שאז נעשה סדר הימים והשנים, והנה היום ומהלכו נקבע תיכף באור הראשון, כמ"ש ויהי ערב ויהי בקר, אבל קביעת השנה לא התחדש עד יום הרביעי, ע"י שהשמש נוטה במהלכו השנתיית (שהולך ממערב למזרח) מן קו משוה היום עד יותר מכ"ג מעלות לצפון וכן לדרום, ועי"ז יעשה שינוי במשך זמן האור והחשך ברחבי הארץ, היינו במדינות שיושבים נוטים מן המשוה לצד הרוחב, שהוא לצפון ולדרום, כי המדינות השוכנים על קו המשוה לארך הארץ ממזרח למערב להם תמיד יום ולילה שוים, ויהיה גבול אחד לאור ולחשך שכ"א משמש י"ב שעות, אבל הנוטים לרוחב הארץ, כשמתחיל השמש לנטות במהלכו אל צד צפון של המשוה, יגדלו הימים ויקצרו הלילות במדינות הצפוניות ובהפך במדינות הדרומיות, עד שיגיע למזל סרטן שאז יהיו הימים היותר גדולים בצפון, והיושבים על קוטב הצפוני יהיו להם אז יום תמידי ששה חדשים ולילה תמידות ליושבים על קוטב הדרומי, וכשיגיע השמש למזל גדי יתהפך הדבר, ודבר זה נתהוה בהשגחה ובחכמה נפלאה, שעי"ז נתהוה האביב והקיץ והסתיו והחורף, שאם היה השמש הולך תמיד על קו המשוה היה שם חום בוער תמידי ועל הקוטבים היה קור תמידי, וז"ש **התבוננת עד רחבי ארץ הגד אם ידעת כולה**, היינו כל השינוים שיתהוו ברוחב הארץ: **(יט) איזה הדרך ישכן אור**, שתמיד ישכן אור במקום אחד וחשך בצד שכנגדו, שבעת שהשמש במזל סרטן ישכון האור בצפון והחשך בדרום, ובהיות השמש במזל גדי יהיה בהפך, ובזה יש שני השקפות. (כ) א] **כי תקחנו אל גבולו**, שיש מקום אחד ששם גבול האור והחשך שעוכן שם ששה חדשים בקביעות, והוא על ציר הצפוני והדרומי, ששם יהיה תמיד ששה חדשים יום וששה חדשים לילה, ב] **וכי תבין נתיבות ביתו**, שהוא במקומות שהם בין המשוה ובין הצירים, ששם יארכו ויקצרו זמן הימים והלילות בכל יום, והאור והחשך יש להם נתיבות מיוחדים, שבכל יום ילך כ"א בנתיב מיוחד לפי נטיית מן השמש המשוה אל קו המזלות: **(כא) ידעת**, אחר שהזכיר עריכת השנים בעת תלות המאורות, אומר וכי היית שם בעת ההיא שנסדר סדר השנים, **וידעת כי אז תולד**, שאתה עתיד להולד בשנה פלונית ליצירה **ושמספר ימיך** יהיו **רבים** שתחיה שנים רבות, למשל מאתים ועשר שנים, ממליץ כאלו אם היה אז שאז הוקבעו שני הדורות והוקצב לכל גברא מתי יולד בעולם וכמה שנים יחיה היה יודע כל זאת: **(כב) הבאת**, אחר שגמר לדבר על סדר היצירה הכוללת, מתחיל לדבר מן פרטים, **הבאת אל אוצרות שלג**, שיש המון הרים גדולים שראשם מכוסה בשלג תמידי כל השנה (גלעטשער) כמו במדינות טיראל און שווייץ ופיאמאנט, ויש בשווייץ הרי שלג שהם בארכם יותר משלש פרסה וחצי פרסה ברחבם ומעמקים עד מאה פרסה בעובים, ויש אוצרות גלעטשער מתחת לארץ במערות גדולות, וכן יש באיזלאנד וגרענלאנד אוצרות שלג קרח וקפאון, וע"ז אמר **הבאת אל אוצרות שלג**, ובגובה האויר נמצאו אוצרות ברד במקומות הקפאון שאין נראים כלל לבני אדם, וע"ז אמר **ואוצרות ברד תראה**: **(כג) אשר חשכתי**, נגד אוצרות שלג אמר שהחשך אותם **לעת צר**, מצייר ההרים האלה כמקומות בצורות ששם ישגב ומשם ילחם על אויביו, כי ממקומות האלה יתגוללו גבעות שלג וקפאון ע"י רוחות וע"י סבות אחרות, ויחריבו ערים

וכפרים

וּמִלְחָמָה׃ כד אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ יֵחָלֶק אוֹר יָפֵץ קָדִים עֲלֵי־אָרֶץ׃ כה מִי־פִלַּג לַשֶּׁטֶף תְּעָלָה וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת׃ כו לְהַמְטִיר עַל־אֶרֶץ לֹא־אִישׁ מִדְבָּר לֹא־אָדָם בּוֹ׃ כז לְהַשְׂבִּיעַ שֹׁאָה וּמְשֹׁאָה וּלְהַצְמִיחַ מֹצָא דֶשֶׁא׃ כח הֲיֵשׁ־לַמָּטָר אָב אוֹ מִי־הוֹלִיד אֶגְלֵי־ טל

רש"י

לר. לחמשת מלכים בגבעון: ליום קרב. מלחמת גוג ומגוג: (כד) יחלק אור. תימור של חמה מפליע לכאן ולכאן כקרני איל: קדים. שמש המזרח: (כה) מי פלג לשטף תעלה. בערביא קורין לשערא שיספא כל שיער ושיער שבראש פלגתי לו תעלה גומא לינק ממנה שאילו שתים יונקות מגומא אחת מחשיכות מאור עיניו של אדם. וגם לא נתחלפו לי, בין איוב לאויב נתחלף לי, וזהו מן הסערה. ד"א לשטף טיפת גשם שוטף פלגתי לכל טפה גומא בעבים. שאילו יורדות מגומא אחת ב' טיפות משטשטות את הארץ ונעשית טיט: ודרך לחזיז קולות. מי פלג. כל קול וקול יש לו שביל ואם שנים הולכים בשבי' אחד אין הבריות סובלות את הקול: (כז) שואה. ארץ שהיא חשיכה ברעב: (כט) אגלי טל. גלי טל והאל"ף יתירה כמו ואחותי באזניכם (לעיל י"ג) והאל"ף

מצודת דוד

אשר מנעתי מלרדת במצרים כמ"ש ויחדלו וגו' לא נתך ארצה (שמות ט') ונשארו תלוים באויר להיות מוכנים לעת צר להצר לחמשה מלכי האמורי כמ"ש וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים (יהושע י') וליום קרב ומלחמה של גוג כמ"ש ונשפטתי וגו' ואבני אלגביש וגו' (יחזקאל ל"ח) כן דרז"ל: (כד) איזה. ר"ל הידעת אנה זה הדרך אשר יחלק אור השמש לרדת בעולם בדרך מעוקם שלא יזיק בחוזק את הבריה ההוא אנה זה הדרך אשר יפזר עצמו על הארץ רוח הקדים העזה שברזהות ולא יפיל את הברד לארץ ונשאר תלוי ועומד וכאומר ואם אין לך חלק בבינה איך תשכיל הנהגתי: (כה) מי פלג. מי חלק חפירה לשטף המים להמשך בה אל המקום מן המקומות אשר אגוזו ללכת ומי פלג דרך לענן וקולות הרעם אל מי, וש אשר ילך: (כו) להמטיר. להוריד המטר על ארץ נגובה ויבשה עד לא ישב בה איש ועל מקום מדבר שממה שאין בה אדם לגודל היבשות והוא כפל ענין במ"ש: (כז) להשביע שאה. להשביע עם המטר את ארץ חשך ושממה ולהצמיח בה מוצאת הדשא: (כח) היש. האם יש למטר אב ומי ילד מעיני הטל אשר יצוה

לרדת

מצודת ציון

מלחמה כמו המלמד ידי לקרב (תהלים קמ"ד): (כד) יפץ. יפזר כמו ויפץ העם (שמות ה'): (כה) פלג. ענין חלוקה כמו נפלגה הארץ (בראשית י'): לשטף. מרוצת המים כמו ורוחו כנחל שוטף (ישעיה ל'): תעלה. חפירה כמו ויעש תעלה (מ"א י"ח): לחזיז. כן יקרא הענן כמו ה' עושה חזיזים (זכריה י'): קלות. כמו וקולות: (כז) שואה ומשואה. ארץ ושממה וכן אמש שואה ומשואה (לעיל ל'): (כח) אגלי.

באור הענין

וכפרים וימיתו אדם ובהמה רבה, ונגד אוצרות ברד אמר אשר חשכתי **ליום קרב ומלחמה**, שמצייר אותם כחלים ביד ה' שיורה וישליך אותם על אויביו, כמו אבני אלגביש במורד בית חורון, וידוע שהברד יעשה לפעמים הריסות גדולות, כמו הברד שירד בשנת תקמ"ח שהרס רבים, וכ"ז מורה השגחתו שמלבד שהשלג והברד הם לתועלת ולקרר ולמזג האויר, הכין בו ללוים בפשים ועונשים לרשעים: (כד) **איזה הדרך**, עתה בא לו איך ערך הכל במשקל ובכלם לפי כח האדם, הנה תקן שלא יעלה השמש על הארץ פתאום, רק כשהשמש הוא שד י"ח מעלות תחת הכפה יתחיל הבקר ויגה האור לאט לאט עד נכון היום, וזה בהשגחה נפלאה שלא יעור את העינים, וגם שעי"ז יואר חלק יותר גדול מן הארץ, ובימוד יועיל לאנשי צפון ששם ימשך הלילה כמה ימים רצופים ויהיה להם אור ע"י הנשפס, ועז"א, **איזה הדרך יחלק אור אשר יפיץ קדים עלי ארץ**, האור שיפיץ רוח מזרח שיעלה על הארץ בבקר, באיזה אופן יחלק האור והקדים ויפיצנו לפני זריחת השמש. וידוע שסבת התחלה אור קודם עלות השמש הוא מה שיתשבור קרני השמש בתוך האויר והאדים הסובבים את הארץ, וגם בזה יש שאלות הרבה אם האור הוא חומר נזילי או מתפשט באויר ומתעורר ע"י תנועת המאיר, שבכל זה נחלקים החכמים, והדברים נעלמים ונסתרים: (כה) **מי פלג**, וכן ערך הכל במדה ובמשקל בענין יסוד המים, שהאדים העולים מן הארץ היו ראוי שירדו למטה בשטף לשטוף הכל בפעם אחת, וכן שהרעם והברק הנעצר בתוכם מיסוד האש עת יפתח יצא בפעם אחד ויחריב את העולם, וה' **פלג לשטף** של המים **תעלה**, שירד הגשם טפות טפות כ"א בצינור מיוחד, וכן **להחזיז קולות** שהוא הרעם והברק פלג לו **דרך**, שיצא מחולק במדה ובמשקל: (כו) **להמטיר**, וכן ערך את ירידת המטר שלא ירד המטר תמיד במקום שעלו האדים משם, כי רוב האדים עולים ממקום ישוב ששם יש נחמים ובע"ח המפיקים אדים, או מן המים, וה' ערך שהמטר ירד

באור המלות

(כה) תעלה. צינור ובריכה של מים, וכא במליצ' על נפטי המטר כ"א בצינור מיוחד, כי השטף שישטף בפעם א' נפלג לצינורות דקות. חזיז, הברק היוצא, מלשון מחזה, ויש חזיזים נראים בלילה בלתי משמיעים קול כמו מאורי צפון, ע"כ אמר חזיז קולות, ר"ל ברק שיש עמו רעם, והענינים העוברים בתוכם את עלעקטרי נקראים חזיזים (זכריה י'): (כו) לא איש, לא אדם. התבאר אצלי בתו"ס (ויקרא סי' י') שאיש כולל כל יש ונמצא, ואדם שם מיוחד לאדם לבדו, וארץ שלא יש בו שום יש ונמצא כוא לרעה, ומדבר לא אדם בו אבל יש שם מרעה לבהמות הוא לטובה להצמיח מוצא דשא, ויל"פ שהמאמרים מקבילים. להמטיר על ארץ לא היה להשביע שואה ומשוא' כי שם אין מקבל תועלת מן המטר, מדב' לא אדם בו להצמי' מוצ' דשא:

גס

טָל׃ כט מִבֶּטֶן מִי יָצָא הַקָּרַח וּכְפֹר שָׁמַיִם מִי יְלָדוֹ׃ ל כָּאֶבֶן מַיִם יִתְחַבָּאוּ וּפְנֵי תְהוֹם יִתְלַכָּדוּ׃ לא הַתְקַשֵּׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה אוֹ־מֹשְׁכוֹת כְּסִיל תְּפַתֵּחַ׃ לב הֲתֹצִיא מַזָּרוֹת בְּעִתּוֹ וְעַיִשׁ עַל־בָּנֶיהָ תַנְחֵם׃ לג הֲיָדַעְתָּ חֻקּוֹת שָׁמָיִם אִם־תָּשִׂים מִשְׁטָרוֹ בָאָרֶץ׃ לד הֲתָרִים לָעָב קוֹלֶךָ וְשִׁפְעַת־מַיִם תְּכַסֶּךָּ׃ לה הַתְשַׁלַּח בְּרָקִים וילכו

רש״י

יסירם בראש התיבה להיות שם דבר. אבחת חרב כמו נבות חרב (יחזקאל כ״א) נעקת חרב. ל״א אגלי כמו אגני טל. כמין אגנות פלגים שהטל נתון בהן. למ״ד מתחלף בנו״ן בספר עזרא. נשכה כמו לשכה (נחמיה י״ג): (כט) וכפור. גריס״א: (ל) כאבן מים יתחבאו. ע״י הקרח שמגליד קיפה שעל פניהם: ופני תהום יתלכדו. בו ויתחזו כאחד: (לא) מעדנות כימה. קישור כימה. שלא תגא כל קורתו ויחריב את העולם בצינה: או מושכות כסיל תפתח. להוציא חמה להפיג צינתה של כימה: (לב) מזרות. כל שאר מזלות: ועיש. כוכב גדול שבכימה. והרבה כוכבים קבועים בו ונטל ב׳ כוכבים ממנו לפתוח ארובות המבול ונקבעו במזל טלה ועתיד הקב״ה להחזירם לו, תנחומא: (לג) משטרו. שטירת המזלות הממונים להביא על הארץ קור וחום קיץ וחורף: (לד) התרים לעב קולך. לצוות עליו להתקשר בחשכת מים להיות שפעת מים מכסך. והוא קדרות העבים.

מצודת ציון

ענין מעין כמו גולת מים (יהושע ט״ו) והאל״ף נוספת כמו האל״ף מן ואחותי באזניכם (לעיל י״ג): (כט) הקרח. הוא הגליד שע״פ המים הנקפה מן הקור וכן כעין הקרח הנורא (יחזקאל א׳): וכפור. הוא הנופל בימי הקור בעת השחר וכן כפור כאפר יפזר (תהלים קמ״ז): (ל) יתחבאו. מלשון מחבואה ומסתור: (לא) מעדנות. ענין קשורים וכן וילך אליו אגג מעדנות (ש״א ט״ו) ובדרז״ל התיר ראשי מעדני׳ (כלים פ״ב): מושכות. אמר דרך משל מן הכים העשוי בו רצועות וע״י משיכת הרצועות יפתחהו ויסגירהו: (לב) מזרות. כמו מזלות הרי״ש במקום הלמ״ד וכן וממזרים קרה (לעיל ל״ז): על בניה. עם בניה וכן ויבואו האנשים על הנשים (שמות ל״ה): תנחם, תנהיגם כמו ולא נחם אלהים (שם י״ג): (לג) משטרו. מלשון שוטר והוא ענין ממשלה מה: (לד) ושפעת. ענין רבוי כמו שפעת גמלים (ישעיה ס׳):

מצודת דוד

לרדת ארצה: (כט) מבטן מי וגו׳. אשר יזונו להגליד: מי ילדו. אשר יזונו לרדת ארצה: (ל) כאבן. ע״י הקרח יתחבאו המים ואינם נראים כאבן הנופל במים אשר יכוסה מעין האדם: ופני תהום. המים אשר ממעל לתהום המה נלכדים מן הקרח ולא יצאו חוצה ולא ירומו גליה כמאז וכאומר וכי מי העושה את כל אלה הלא אני ה׳ ומה זה לא תירא מלהרהר אחרי: (לא) התקשר. האם אתה תקשר קשרי מזל כימה שלא יוציא כל כחו להחריב העולם או האם תפתח קשרי רצועות מזל כסיל להוציא חומו להפג צנת מזל כימה: (לב) התוציא. האם תוציא את המזלות כ״א בעתו ולא יעבור המועד וכי אתה תנהג מזל עיש עם בניה והם קבוצת כוכבים קטנים שעמו אשר לא יתפרדו זה מזה: (לג) הידעת. האם תדע גזרות צבא השמים אשר ישפטו בארץ האם אתה תשים ממשלת כ״א בארץ מי ימשול על מה מי לחרב מי לרעב מי לשלום וכדומה: (לד) התרים. האם תרים לעב קולך להוריד המטר והוא ישמע לך ויכסך שפעת מי המטר: (לה) התשלח. האם תשלח ברקים אשר ילכו והם ישובו ויאמרו הננו ונעשה דבריך:

באור המלות

(כח—כט) הוליד, ילדו. האב הוא המוליד והאם היא היולדת: (ל) פני תהום. הוא השטח העליון של המים של העומק שהוא הפנים. יתלכדו ע״י הקרח: (לא) כימה כסיל. עמ״ש עמוס (ה׳ ח׳). מעדנות מענין קשר, בדברי חז״ל: (לב) ועיש. כמו עושה עש כסיל וכימה, מיני כוכבים: (לג) משטרו. מענין שוטר ומושל, שכל חק ינהיג הארץ:

באור הענין

גם במדבר, וזה או לפורעניות כמ״ש בר״ה שאם נגזרו גשמים בר״ה והעם לא זכו יורידם אל המדברות, וז״ש **להמטיר על ארץ לא איש**, או שהוא לטובה, כדי. (כז) **להשביע שואה ומשואה** שיהיה מדבר לאגם מים ויושיב שם רעבים ויכוננו עיר מושב: (כח—כט) **היש למטר אב**, שאל אותו עוד אם יודע סבת הדברים, מי הוא האב המוליד את המטר ואשר **הוליד אגלי טל**, ומי הוא האם אשר הולידה את הקרח והכפור שהקרח הוא קפיאת המטר והכפור היא קפיאת הטל, ויען שאל האב תתיחס הזרע הנתכת ואל האם תתיחס ההקפאה והתקשות הולד, וכן החום תתיחס אל האב והקור אל האם כמ״ש הטבעיים לכן שאל מי הוא האב של המטר והטל הנוזלים והחמים, ומי היא האם של הכפור והקרח המוקפאים והקרים: (ל) **באבן**, ומה הוא הסבה שהמים יתקשו כאבן, שבזה ג״כ יש דעות שיש חומר מקפיא ומקרר, ויש דעות שעקר טבע המים להיות במעמד הקפאון רק החום יתיך אותו ובסור החום ישובו אל טבעם: (לא) **התקשר**, הקדמונים יחסו אל הקור והחום כחות שופעות מן הכוכבים, שיש מחברת כוכבים נקראים בשם כימה הנמצאים בצפון שמאתם תצא הקור והקפאון, ויש מחברת כוכבים הנקראים כסיל שמהם יצא החום, ועפ״ז שואל וכי אתה נוית לקשר קשרי הכימה שיקשרו את המים לקרח, וכי אתה הפועל זאת, או אתה **תפתח מושכות כסיל**, שתפתח קשרי הקרח כפעולת הכסיל המושך ומתיך ומזיל את הקרח ע״י החום: (לב) **התוציא**, מוסיף לאמר ואם סיבך בעלמך הגה הפועל בחום ובקור בהסכם ובקפאון

וַיֵּלֵכוּ וְיֹאמְרוּ לְךָ הִנֵּנוּ׃ לו מִי־שָׁת בַּטֻּחוֹת חָכְמָה אוֹ מִי־נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה׃ לז מִי־יְסַפֵּר שְׁחָקִים בְּחָכְמָה וְנִבְלֵי שָׁמַיִם מִי יַשְׁכִּיב׃ לח בְּצֶקֶת עָפָר לַמּוּצָק וּרְגָבִים יְדֻבָּקוּ׃ לט הֲתָצוּד לְלָבִיא

טרף

רש"י

כמו או חסך לא תראה (לעיל כ"ב) או שפעת מים על פיך יכסך מן השמים: (לה) ויאמרו לך. במקום שנשתלחו שם הננו עשינו שליחותך שאין צריכין לחזור למקומן להשיב שולחן שהשכינה בכל מקום: (לו) בטחות. אלו הכליות: לשכוי. זה תרנגול בלשון חכמים, ויש אומרים זה הלב שהוא סוכה וצופה ומחשב את הנולדות: (לז) יספר. ידבר ויזהיר תפקידם: ונבלי. [העבים] עשויין כנודות שהגשמים כנוסים בו שם, כמו נבל יין: (לח) בצקת עפר. ביום שיצקתי עפר: למוצק. ליסוד עולם באמצעיתו: ורגבים ידבקו. סביבותיו.

מצודת דוד

(לו) מי שת. מי שם חכמה בכליות או מי נתן בינה בלב: (לז) מי יספר. מי הוא אשר יעשה את השמים בהירים כספיר מסורים מן העננים ומי הוא המשכיב ופורש מתחת לשחקים את נבלי השמים והם העננים: (לח) בצקת. מוסב על מי ישכיב לאמור בסוף המקרא שלפניו לומר מי הוא המשכיב ופורש את הארץ בעת היה ניצק העפר להיות יציקה אחת והרגבים יהיו דבוקים אחת אל אחת להיות גולם אחד וכאומר הלא אני העושה את כל אלה ולא זולתי ומדוע א"כ לא תירא מלהרהר אחרי: (לט) התצוד. האם אתה תצוד ללביא טרף האם אתה

מצודת ציון

(לו) בטחות. בכליות ויקראו כן ע"ש שהם טוחות ומכוסות בחלב והוא מלשון וטח את הבית (ויקרא י"ד): לשכוי. הלב נקרא כן לפי שהוא צופה ומביט את הנולדות ותרגומו של צדה צופים (במדבר כ"ג) סית חקל סכותא וכן נאמר עברו משכיות לבב (תהלים ע"ג): (לז) יספר. מלשון ספיר והוא שם אבן יקר הבהיר מאד ור"ל עושה אותם בהירים כספיר: ונבלי. ונודות כמו ונבליהם ינפצו (ירמיה מ"ח) ועל העננים יאמר בל' שאלה: (לח) בצקת. מל' יציקה והתכה: ורגבים. הם חתיכות כמו רגבי נחל (לעיל כ"א):

קשת ומגן

באור הענין

ובקפאון רק המזלות פועלים זאת, אם עכ"פ אתה הפועל באמצעותם עד שתוציא המזלות כ"א בעתו, ותנחה את העיש שהוא קיבוץ כוכבים עם בניה: (לג) הידעת, או עכ"פ אם ידעת חקות שמים ופעולות הכוכבים והמזלות וכחם, ואם אתה שמת משטרו בארץ בעת הבריאה, שאתה הכינות אותם ונתת להם הכח להיות שוטרים בארץ: (לד) התרים, או עכ"פ אם אינך פוקד בעליונים, היש לך כח לפעול עד העב שהוא קרוב אל הארץ ושומע את קולך, עד שעה שתרים לו קולך ישמע לדברך.

וישפך את מימיו עליך עד ששפעת מים תכסך: (לה) התשלח, או שתשלח את הברקים הנמצאים בעב וילכו, או עכ"פ אם לא ילכו שיאמרו לך הננו, כי באמת לא יענו אותך כלל: (לו) מי שת, אחר שגמר לחשוב סדר הפרטים של הבריאה, עורר אותו על שני עולמות שבהם חבר את השמים עם הארץ, דהיינו את הרוחני עם הגשמי, אשר זה נפלא ונעלם מעין כל חוקר איך יתקשרו שני אלה דברים הרחוקים יחדיו, והם אחד בעולם הקטן שהוא האדם, ואחד בעולם הגדול, שקשר ג"כ השמים עם הארץ, על העולם הקטן אמר מי שת בטוחות חכמה, איך נתן חכמה שהיא דבר רוחני שמיימי בבית של טיט ואדמה, דהיינו שהחכמה השמיימית נתונה בגויה חומריית ויחמרה בחמר סביב, ומי נתן לשכוי שהוא ללב הסוכה וצופה נעלמים, בינה להבין לפנות, מי חבר הרוחני והגשמי והשכל והעפר יחדיו ?: (לז) מי יספר, וכן בעולם הגדול, שאם ה' ערך את המון הכדורים הסובבים על מעגלם באמצעות כח המושך שיש לכל גוף וכדור על חברו והארץ כמרכז בתוך העגולה לפי תכונת הקדמונים, וכבר באו החוקרים שאם נמשוך מיתרים מכוכב אל חברו יהיה ערך כח המושך אשר לאחד על חבירו כערך מיתרי הנבל, בענין הקול, שמיתר הכפול מחברו כח הקול כערך מעוקב, וכן תמיד, וכן פעולת כח המושך, וע"ז אמר מי יספר שחקים בחכמה, ונבלי שמים היינו הנבלים והכנורות המזמרים בשמים המוסיקא העליונה, מי ישכיבם ויסדרם בענין שהם סובבים ונערכים זה לעומת זה בערך הזה, ועל המרכז אמר. (לח) בצקת עפר למוצק, שיצק עפר להיות המוצק והיסוד והמרכז לנבלים האלה, ואל המרכז הזה רגבים ידובקו, וכולם משמיעים קול זמירות סביב המרכז, כמ"ש איפה היית ביסדי ארץ וכו' ברן יחד כוכבי בקר, עד שגם בעולם הגדול יש חיבור וערך להשמים עם הארץ וקרא זה אל זה, וכבר באר במורה (פע"ב מח"א) שבעולם הקטן החשוב מחברו מוקף ונשמר מחברו, שהלב הוא באמצע הגויה נשמר מכולם, ועז"א מי שת בטוחות חכמה, ובעולם הגדול החשוב הוא המקיף, ונבלי שמים הם מנגנים וסובבים סביב המוצק שהיא הארץ אשר באמצע:

באור המלות

(לו) בטוחות. דבר הטוח בטיט. שכוי, משכיות לב פמ"ש ישעיה ב'. והחכמה מקובלת, והנפש ערוכה לקבל הקי החכמה, והתוכים מסדרים מול הפקים האלה, ועז"א מי שת בטוחות, הגם שהגוף סותם ומטיח לכחות האלה בטיט עב, והבינה הוא להבין דבר מתוך דבר, עז"א מי נתן, שנתן ללב האדם הכח התבוניי להתבונן בינה: (לז) מי יספר. כמו ונגולו כספר השמים, שהם כספר כתוב עליהם כל התולדה. ונבלי מענין נבל וכנור: (לח) למוצק. יסוד חזק, כמו נה' מצוקי ארץ, יסוד הארץ וממלין כמ"ד ארץ מאמצעיתה נברא, תחלה נברא המצוק והמרכז ואליו התחברו רגבים ע"י כח המושך שיש לו עד שנעשה הכדור כולו: (לט) לביא, כפירים. עמ"ש הושע ה':

טֶרֶף וְחַיַּת כְּפִירִים תְּמַלֵּא׃ מ כִּי־יָשֹׁחוּ בַמְּעוֹנוֹת יֵשְׁבוּ בַסֻּכָּה לְמוֹ־אָרֶב׃ מא מִי יָכִין לָעֹרֵב צֵידוֹ כִּי־יְלָדָו אֶל־אֵל יְשַׁוֵּעוּ יִתְעוּ לִבְלִי־אֹכֶל׃

לט א הֲיָדַעְתָּ עֵת לֶדֶת יַעֲלֵי־סָלַע חֹלֵל אַיָּלוֹת תִּשְׁמֹר׃ ב תִּסְפֹּר יְרָחִים תְּמַלֶּאנָה וְיָדַעְתָּ עֵת לִדְתָּנָה׃ ג תִּכְרַעְנָה יַלְדֵיהֶן תְּפַלַּחְנָה

ילדיו ק'

רש"י

גדלין עד כי נתמלאו ארכו ורחבו: (מ) ישחו. עומדים כפופים לארוב, כן דרך האורבים לשוח ולכוף עצמן כדי שלא יכירו בהם: (מא) יתעו לבלי אכל. שאביהם שונאם והקב"ה מזמן להם יתושין הנבראים מצואתן ונכנסין לתוך פיהם:

לט (א) יעלי סלע. אשטנבו"ק שונאת את ולדה ועולה לראש סלע גבוה כשכורעת לילד כדי שיפול לארץ וימות והקב"ה מזמין לו נשר ומקבלו בכנפיו: חלל אילות תשמר. לשון חיל כיולדה (תהלים מ"ח) האילה רחמה צר ואין הוולד יכול לצאת ובשעת לדתה אני מזמן לה דרקון ומכישה ברחמה ונפתח. ואם מקדים ומאחר רגע מיד מתה ובין אותם רגעים איני מחליף ובין איוב לאויב נתחלף לי: (ג) תפלחנה. מתבקע רחם שלהם ומוציא הולדות וחבלי לידה שלהם: תשלחנה. מעליהם בלדתם לרגע שאני מזמן להם:

מצודת ציון

(מ) ישוחו. יכפפו קומתם כמו קודר שחותי (תהלים ל"ח): במעונות. מלשון מעון ומדור: למו ארב. לארוב וכן למו פי לקמן מ': (מא) צידו. ענין מזון כמו לאם צידה (יהושע ט'):

לט (א) יעלי סלע. הוא מין הצבי: הלל. חיל וחבלי לידה וכן חלנו כמו ילדנו (ישעיה כ"ו): תשמר. ענין השגחה על דבר מה שלא יעבור המועד וכן משמרות הכהונה ולויה יקראו כן עס"ז: (ג) תכרענה. מל' כריעה על הברכים: תפלחנה. ענין בקיעה כמו יפלח כליותי (לעיל י"ו) ור"ל יצא דרך הבקיעה ודוגמתו מקבת בור נקרתם (ישעיה נ"א) ומשפטו

מצודת דוד

תמלא לכפירים את נפשם מאותו המתאוה: (מ) כי ישחו. כאומר הלא אני נתתי חכמה בהמה למלוא טרף אשר יכפיפו קומתם במדורם לבל ירגישו בהם החיות ויברחו ויושבים המה בסוכה לארוב על החיות לטרוף טרף: (מא) מי יכין. מי הוא המכין לעורב זולתי כי ילדי העורב יצעקו אל ה' והמה ת'עים ואינם יודעים מה לעשות על שאין להם אוכל ואני הוא המכין להם ואמרו רז"ל על כי בני העורב המה לבנים בילדותם ואביהם רואה עצמו שחור והמה לבנים חושב בהמה בני זנונים שמין אחר בא על אמם לזה ימאס בהם וממאן לזונם והמקום מזמין להם יתושים מצואתם ונכנסין לתוך פיהם למאכלם וכאומר איך א"כ תאמר שאינני משגיח בשפלים:

לט (א) הידעת. אחז"ל איאה זו אכזרית על בניה ובשעה שכורעת ללדת עולה לראש הסלע כדי שיפול ולדה לארץ וימות והמקום מזמין לה נשר ומקבל את הולד על כנפיו ולזה אמר לאיוב האם אתה ידעת עת לדתם להזמין הנשר: חלל אילות. אחז"ל אילה זו רחמה צר ובשעה שכורעת ללדת מזמין לה המקום דרקון ומכישה ברחמה ומתרפה ויולדת בקלות ולזה אמר האם אתה השמור העת אשר יבואו לה חיל וחבלי לידה להזדמן לה הדרקון: (ב) תספור. וכי תספור לה ירחי לידה מתי תמלאנה וכי ידעת עת לדתן לעשות לה או כדרך המילדת: (ג) תכרענה. הלא כאשר תכרענה ללדת מעצמן יצאו ילדיהן דרך בקיע פתיחת פי הרחם ושולחת מעצמה את חבליה כי ילכו להם מיד אחר הלידה מבלי צורך

באור המלות

(א) חולל אילות. כמו קול ה' יחולל אילות מענין לידה:

קשת ומגן

באור הענין

(לח) התצוד, עתה התחיל לבאר ההשגחה הפרטית שיש בעולם השפל על כל מיני הבע"ח (וכ"ש שיש השגחה על האדם החשוב מכולם), ומתחיל בענין ההשגחה על טרפם ומזונם, וחשב הגבור מכולם והחלש מכולם, הנה השגיח ה' לצוד ללביא טרף, שהאריה הזולל בשר, הכין לו כלי טרפו שבם יצוד את טרפו, ודרך הארי' הזקן לצאת על טרפו, והכפירים הקטנים אין יוצאים על טרפם, ובכ"ז חית כפירים תמלא, ע"י מה שנתן בטבעם. (מ) כי ישוחו במעונות, שישבו שחוח במעונתם ובסוכה של סבכי עצים, ישבו לארב על חיות העוברים שם לצודם: (מא) מי, והשפל שבכולם הם בני עורב, וה' יכין לעורב צידו, הגם שילדיו יתעו לבלי אוכל שהם עזובים מאמם, ובכ"ז אל אל ישועו והוא יכין להם את צידם ע"י יתושים כמ"ש חז"ל:

לט (א) הידעת, עתה יספר ההשגחה שמשגיח על בע"ח בענין הלידה, היעלים הם שוכנים על הרים הגבוהים, כמ"ש הרים הגבוהים ליעלים, וה' השגיח בעת לדת יעלי סלע שלא יפול הילד מן הסלע, ושומר עת הזאת בל יקרה נזק לנולד, והאילה רחמה צר, והיא מסוכנת בעת הלידה, וה' מזמין הסבות שתלד בנקל, וז"ש חולל אילות תשמר: (ב) תספור, וקבע להבע"ח כמה ימשכו ירחי ההריון, וגבל העת מתי תלד ביום או בלילה: (ג) תברענה. היעלים יולדות בכריעה כדי שלא תפול הולד מן צוק ההר, והאילות חבליהן תשלחנה, שיסור ממנה החבלים הגדולים שהיו לה בהקשותה בלדתה: (ד) יחלמו ונדמה כאילו יחלום להם בחלום בכח דמיונם שבניהם ירבו בבר.

תכליהם תשלחנה: ד יחלמו בניהם ירבו בבר יצאו ולא־שבו למו: ה מי־שלח פרא חפשי ומסרות ערוד מי פתח: ו אשר־שמתי ערבה ביתו ומשכנותיו מלחה: ז ישחק להמון קריה תשאות נוגש לא ישמע: ח יתור הרים מרעהו ואחר כל־ירוק ידרוש: ט היאבה רים עבדך אם־ילין על־אבוסך: י התקשר־רים בתלם עבתו אם־ישדד עמקים אחריך: יא התבטח־בו כי־

רש"י

(ד) יחלמו. יחזקו: ולא שבו למו. משירבו קצת יגדלו בבר בזרעים ובדשאים ואינם צריכים לגידול אביהם ואמם: (ה) חפשי. שאין אדם יכול לגדל פרא ללמדו עבודת בהמות: ערוד. חמור הבר: מי פתח. מוסרותיו שאין עליו עול אדם: (ח) יתור הרים מרעהו. הוא עצמו תר לו מקום מרעה: (ט) רים. כמו ראם: עבדך. לעבדך: (י) בתלם עבותו. (או קשרת ראם בעבות תלם של מורך). עבות חבל שקושרין שוורים לתלמי המחרישה: ישדד. יתקן השדה: (יא) התבטח בו. לאסוף תבואתך בשביל שכחו רב ויכול לסבול

מצודת דוד

אל המילדות: (ד) יחלמו. והוולדות יתחזקו מעצמן ויהיו בריאים ולא נצרכו מן הלידה והמה גדלים בחוץ לחורב ביום ולקרח בלילה והמה יוצאים מתחת פני אמותם ואינם שבין להם להיות נזונים משלהן: (ה) מי שלח וגו'. מלהביא אותו בעול עבודה: מי פתח. לבל יהיה קשור ברצועי העול: (ו) ערבה ביתו. להיות מדורו בערבה ומשכנו בארץ מלחה: (ז) ישחק. ילעג לקול המיה הנשמע בעיר הומיה ואיננו בה ולא ישמע שאגת נוגש לנוגשו למלאכה: (ח) יתור. ירגל הרים לו למרעה ובעצמו ידרוש ויחפש אחר כל עשב ירוק: (ט) היאבה. האם ירצה הראם לעבוד לך וכי יתמיד לעמוד על אבוסך לאכול משלך: (י) התקשר. האם תקשור את הראם בכלי המחרישה בחבלים עבות הראוי לו בעבור יחרוש תלמי שדה וכי יכתת רגבי העמקים אחר אשר תזרע האדמה למען יכסה בעפר ממעל: (יא) התבטח. וכי תבטח בו על כי כחו רב ותעזוב אליו יגיעך אשר בשדה לשאת ישמרה:

מצודת ציון

יצאים דרך נקבה: חבליהם. חבלי הלידה: (ד) יחלמו. ענין בריאות כמו בריר חלמות (לעיל ו'): בבר. ויוצא אותו החוצה (בראשית ט"ו) ת"א לברא: (ה) פרא. הוא חמור הבר: חפשי. לחרות: ומוסרות. קשרי רצועות העול כמו מוסרות ומוטות (ירמיה כ"ז): ערוד. פרא למוד מדבר (שם ב') תרגומו כערודא: (ו) ערבה מלחה. ענינו כמו מדבר וכן בארץ ערבה ושוחה (שם) וכמו ארץ מלחה (שם י"ז): (ז) תשואות. ענין המיה ורעש כמו תשואות חן (זכריה ד'): נוגש. הוא הכופה על המלאכה: (ח) יתור. ירגיל כמו מתור הארץ (במדבר י"ג): (ט) היאבה. הירצה כמו לא אבה יבמי (דברים כ"ה): רים. כמו ראם והוא חיה גדולה: ילין. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א'): אבוסך. הוא המקום שמאכילין שם את הבהמות כמו וחמור אבוס בעליו (שם): (י) בתלם עבותו. הבי"ת משמשת בשנים כאלו אמר בתלם בעבותו ותלם היא הערוגה הנעשה בחרישה כמו תלמי

קשת ומגן

באור הענין

בשדה ובאלומות התבואה, וע"י דמיון הזה הנטוע בם ישכחו צער הלידה ולא ידאגו עוד על בניהם, **ויצאו ולא שבו אל הילדים**, והם מתפרנסים בבר מעצמם: (ה) **מי**, עתה יספר ההשגחה בענין המזון, שיש מינים השוכנים במדבריות ואינם מקבלים מרות, וגם בין אלה שמיניהם מצויים אצל ב"א יש מהם שאינם מקבלים מרות ועומדים במצב הפראי, כמו שור הבר וחמור הבר, וע"ז אמר **מי שלח פרא חפשי**, **וערוד** שהוא חמור הבר **מי פתח מוסרותיו** שיהיה חפשי: (ו) **אשר שמתי**, שהגם שטבע החמורים לשכון בישוב אצל ב"א, הוא **ביתו בערבה**, **ומשכנותיו** שיוצא לרוץ שם הוא **ארץ מלחה**: (ז) **ישחק להמון קריה**, אינו רוצה להיות בישוב, כי טוב לו במדבר ששם **תשאות נוגש לא ישמע**, וטוב לו החפשית מן ריבוי המזונות שיש לו אצל בני אדם ולכן מסתפק במזונות מצומצמים, כי. (ח) **יתור הרים**, מה שמוצא אחר התור והחיפוש בהרים הוא **מרעהו**, **ודורש** ומחפש למצוא איזה דבר **ירוק** למאכלו וזה טוב לפניו: (ט) **היאבה**, אחר שספר מן המין שנוח להכניעו שהוא חמור ושור הבר, יספר מן הראם שא"א להכניעו כלל, שהוא לא לבד **שלא יאבה עבדך**, כי גם **לא ילין על אבוסך**, אם תתן לו מזון רב להשמינו בלא עבודה לא ירצה ללון שם: (י) **התקשר עבותו של ראם בתלם**, גם אם לא תרצה שיחרוש את האדמה כי כבר תהיה עשויה תלמים, שאתה חרשת את הארץ, ותקשר אותו בתלם כדי שהוא **ישדד עמקים אחריך**, שאחר החרישה משדדים את פני האדמה, היינו שמשוים האדמה החרושה שתעשה שדה, וזה עבודה קלה מאד, מ"מ לא ירצה גם לשדד השדה גם אחריך, הגם שאתה הולך קודם לו ועושית עקר המלאכה והוא לא יצטרך רק לסייע לך, לא יאבה בזה: (יא) **התבטח בו**, וכן לא תוכל לבטוח

באור המלות

(ד) יחלמו. מענין חלום, ר"ל כן נקבע בטבע כח דמיונם. בבר בתבואה כמו ונבאת בר ולחם: (ה) ערוד. חמור הבר, על פרא למוד מדבר ת"י כערודא דמדוריה במדברא, ואמרו הז"ל משיכיר בין חמור לערוד, ודרכו לקשרו במוסרות: (ו) ביתו, ומשכנותיו. המשכנות הם סביב הבית, סביב מגורתו ארץ מלחה שגרוע מערבה: (ח) יתור. מענין לתור את הארץ, והוא שם במשקל יבול יקום, ירוק עשב ירק: (ט) אבוסך. שם מפטמין הבהמות, עמ"ש ישעיה א': (י) בתלם עבותו. אם תקשר עבותו בתלם:

רַב כֹּחוֹ וְתַעֲזֹב אֵלָיו יְגִיעֶךָ׃ יב הֲתַאֲמִין בּוֹ כִּי־יָשׁוֹב זַרְעֶךָ וְגָרְנְךָ יֶאֱסֹף׃ יג כְּנַף־רְנָנִים נֶעֱלָסָה אִם־אֶבְרָה חֲסִידָה וְנֹצָה׃ יד כִּי־תַעֲזֹב לָאָרֶץ בֵּצֶיהָ וְעַל־עָפָר תְּחַמֵּם׃ טו וַתִּשְׁכַּח כִּי־רֶגֶל תְּזוּרֶהָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה תְּדוּשֶׁהָ׃ טז הִקְשִׁיחַ בָּנֶיהָ לְּלֹא־לָהּ לְרִיק יְגִיעָהּ בְּלִי־פָחַד׃ יז כִּי־הִשָּׁהּ אֱלוֹהַּ חָכְמָה וְלֹא־חָלַק לָהּ בַּבִּינָה׃ יח כָּעֵת

ישיב ק׳ / במרום

רש״י

הרבה: ותעזוב אליו יגיעך. לאסוף אל הבית: (יג) כנף רננים נעלסה. זה עוף גדול רננים. ובלשון משנה קרי בר יוכני: אברה. כל עוף קרי אברה על שם שפורח, כלומר או עוף ששמו חסידה ועוף ששמו נוצה ראה מה מנהגה: (יד) תעזב לארץ ביציה. והולכת ומתחממת למרחוק על עפר תחמם: (טו) ותשכח כי רגל תזורה. לביצתה תבקענה: (טז) כי הקשיח. הקשיח בניה מלבה כאילו אינם שלה: לריק יגיעה. ואינה יראה שתאבדם: (יח) כעת אשר במרום תמריא. כל לשון המראה כאדם שזונה לבו

מצודת ציון

שדי (הושע י״ב): ישדד. ענין כתישת רגבי העפר וכן ישדד לו יעקב (שם י׳): (יא) ותעזוב. ענין הנחה: יגיעך. התבואה שבאה בעמל ויגיעה: (יב) יאסף. יכניס אל הבית: (יג) כנף. בעל כנף וכן כל עוף כנף (בראשית א) ור״ל בעל כנף ששמו רננים: נעלסה. ענין שמחה וגילה כמו נתעלסה באהבים (משלי ז׳): אם. הוא כמו או וכן יאמר בהיפך או במקום אם וכמ״ש או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ״א): אברה. ענינו כמו כנף וכן אבר כיונה (תהלים נ״ה) ור״ל בעל כנף חסידה או נוצה והם שמות מיני עופות: (טו) תזורה. ענין מעוך להוציא הבליעה וכן והזורה תבקע אפעה (ישעיה נ״ט): תדושה. מל׳ דישה וכתישה: (טז) הקשיח. היא מלה מורכבת מן קשה ומן שח ור״ל הקשה לבה והסיח מדעתה ועם כי היא בשי״ן וכן תקשיח לבנו מיראתך (שם ס״ג): (יז) השה.

מצודת דוד

(יב) התאמין. וכי תאמין בו אשר ישיב לביתך גדולי זרעך ויאסף גרנך הביתה והוא ענין מליצה לומר הלא אין להאמינו כי את הכל יאכל וכאומר ומי הוא המזמין מאכלם הלא אני ואיך תאמר שאינני משגיח בשפלים: (יג) כנף רננים. הוא שם עוף ובדת״ל נקרא עווס ונקרא רננים ע״ש שמשמחת ותרנן ביופי כנפיה ואמר הנה העוף רננים השמח בכל עת או מין בעל כנף חסידה או מין נוצה הידעת מנהגם: (יד) כי תעזב. באשר כ״א מהן עוזבת ביציה על הארץ ולא תשב עליהם לחממם כי תחמם אותם על עפר הארץ ר״ל מאליהם יתחממו באבק הדרכים: (טו) ותשכח. והיא הולכת מהם ותשכח אשר רגל עובר אורח תמעך אותם ורגלי חית השדה תדוש אותם: (טז) הקשיח. תתאכזר ותקשה לבה כאלו המה אינם שלה והיא בלי פחד אם יהיה יגיעה לריק ר״ל אינה חוששת באבדון הביצים אשר ילדתן בעמל וביגיעה:

(יז) כי השה. וזהו על כי השכיחה אלוה את החכמה ולא נתן לה חלק בבינה לשמור ביצתה כדרך שאר העופות: (יח) כעת. כאשר תבוא העת אשר תחפוץ לעוף בשמים הנה תמרוד בהם ותעוף לדרכה ותשחוק לסוס ולרוכבו ר״ל

קשת ומגן

באור המלות

תלם הוא מקום שכבר נחרש שמקום החריץ נקרא גדוד ומקום הבולט נקרא תלם, כגלים על תלמי שדי (הושע י״ב). ישדד, משם שדה, ישוה האדמה אחר החרישה לעשות׳ שדה, כמו יפתח וישדד אדמתו (ישעיה כ״ח): (יג) רננים. אחל״פ על עופות הזמיר, שהם לא יניחו ביציהם בארץ, והמפ׳ פי׳ על היענה, ורננים הונח גם רינון של אבל וקינה כמו קומי רוני בלילה, שהיענה מקוננת תמיד, ויש הבדל בין אבר לכנף ונוצה, שם כנף הונח על הנוצות הארוכות המחוברות בקנה האבר המעופף, והפרק עצמו נקרא אבר, והנוצות הקטנות נקראו נוצה, כמ״ש (יחזקאל י״ז ג׳), והיענה שכנף נעלסה, ר״ל משובח, אבל אין לה אברה חסידה ונוצה, כי האבר של בת היענה כבד, והנוצות הם מועטים, ולכן א״א לה לישא כנף ולעוף באויר: (טו) תזורה. מענין מעיכה ויזר את הגיזה, והדישה לספר יד אוכל מהפסולת כמ״ש בפי׳: (טז) הקשיח. מענין אכזריות. ללא לה יל״פ בניה הם אללה דומים ללא, כדבר לא, כדבר שהוא אין ולא, והיא בלי פחד על שיהיה לריק יגיעה: (יז) השה. מענין שכחה, והיא שכחה התלוים שלא נמצא עוד בהם הזכרון לזכור הדבר, משא״כ השוכח יזכור שנית החכמה הבא מן החוץ אמר שהשפך השם חכמה, והבינה היא כח באדם להבין דבר מד׳ והיא חלקו, אמר שלא חלק לה בינה: (יח) כעת. כמו שהיה רהוי בעת שהיתה יכולה

באור הענין

לבטוח על רב כחו, שהוא יביא התבואה מן השדה הביתה, ותעזב אליו את יגיעך את התבואה: (יב) התאמין בו כי ישוב זרעך, שבודאי יברח עם זרעך וגרנך למדבריות: (יג) כנף רננים, פי׳ המפרשים על בת היענה שהיא אינה יכולה לעוף למרום כמו החסידה, וז״ש וכי כנף רננים נעלסה שתעלה עם הכנף לגבהי מרום, וכי תדמה כנף רננים אל אברה חסידה ואל נוצה שתעוף ביעף: (יד) כי, וגם ה׳ בטבע היענה שהיא מניחה את ביציה בחול ובעומק האדמה, הפך מן החסידה אשר ברושים ביתה ותניח את ביציה במרום במקום משומר, ובת היענה ביציה בעפר המדבר: (טו) ותשכח, לא נטע ה׳ בטבעה אהבת בניה, שהביצים הנשארים באדמה נקל שיאבדו, או ע״י מקרה כי רגל תזורת שירמסוה רגל העוברים, או בכונה שחית השדה האוכלים ביצים תדושה, היינו שיפתחו הביצים להוציא האוכל מן הקליפה, כדש להוציא הבר מן המוץ: (טז) הקשיח, וגם אחר שנולדו האפרוחים היא קשה לב עליהם כאילו אינם לה, (וכבר כתבו הטבעיים שבת היענה תניח אצל הביצים שמונת בארץ, ביצה אחת מוזרת למעלה, ובאותה ביצה יולדו תולעים, ובזה תכין מאכל להאפרוחים שיולדו, ויותר מזה אין שרתם בגידול

בַּמָּרוֹם תַּמְרִיא תִּשְׂחַק לַסּוּס וּלְרֹכְבוֹ׃ יט הֲתִתֵּן לַסּוּס גְּבוּרָה הֲתַלְבִּישׁ צַוָּארוֹ רַעְמָה׃ כ הֲתַרְעִישֶׁנּוּ כָּאַרְבֶּה הוֹד נַחְרוֹ אֵימָה׃ כא יַחְפְּרוּ בָעֵמֶק וְיָשִׂישׂ בְּכֹחַ יֵצֵא לִקְרַאת־נָשֶׁק׃ כב יִשְׂחַק לְפַחַד וְלֹא יֵחָת וְלֹא יָשׁוּב מִפְּנֵי־חָרֶב׃ כג עָלָיו תִּרְנֶה אַשְׁפָּה לַהַב חֲנִית וְכִידוֹן׃ כד בְּרַעַשׁ וְרֹגֶז יְגַמֶּא־אָרֶץ וְלֹא יַאֲמִין כִּי־קוֹל שׁוֹפָר׃

רש"י

נאת ממדתו ומגידולו ומארצו לשוטט לו בארצות ולנסות לו מדות אחרות. וכן בן סורר ומורה (דברים כ"א) ובלשון גמרא אימרדי, כלשיה דרב זביד אימרדי ונפקא (כתובות ס"ג) ושם איתא אימרדה, ועיין ברש"י בחולין (דף כ"ח) ומציעא (דף ע"ו) ד"ה ואימרדו: (יט) רעמה. לשון רעש ובעתה כמו רעמו פנים: (כ) כארבה. מדלג ומקפץ כארבה ומרעיש סביביו: נחרו. כשהוא נופח בנחיריו בקול אימה הוא: (כא) יחפרו בעמק. כמו ויחפרו לנו את הארץ (דברים א') שדרך הפרשים אורבים בעמקים ובנחלים: וישיש בכח. והסוס שמח ויוצא לקראת נשק: (כב) ולא יחת. ולא יירא: (כג) תרנה אשפה. מלאה חצים ומקשקשות זו בזו ונשמע קולם: להב חנית. כלי של ברזל. (וחנית של ברזל קרוי להב כמו ויבא גם הנצב אחר הלהב, שופטים ד'): (כד) יגמא ארץ. עושה גומות ברגליו. ע"א יגמא כמו הגמאיני נא (בראשית כ"ד): ולא יאמין.

מצודת דוד

אינה חוששת אם יעבור עליהם סוס ורוכבו וידוש אותם וכאומר ומי הוא השומר אותם כלא אני ואיך תאמר שאינני משגיח בשפלים: (יט) התתן. האם אתה נתת לסוס גבורה להיות לו אומץ הלב מכל יתר בע"ח: התלביש. האם אתה הלבשת צוארו בקול מאוים כרעם: (כ) התרעישנו. האתה תרעישנו בקפיצה ודלוג כארבה הזה המדלג ממקום למקום והוד קולו היוצא מנחיריו הוא קול אימה: (כא) יחפרו. לרוב מרוצתו ירגלו בו הפרשים בעמק שהוא מקום מוכן למארב ובעבור רוב כחו ישיש כאשר יצא לקראת נשק כי יבטח בכחו לעמוד מול נשק והוא ענין מליצה: (כב) ישחק. ילעג על כל דבר המפחידו ולא ירעד משום דבר ולא ישוב לאחוריו מפני אימת הרב: (כג) עליו תרנה. כאשר תרנה האשפה אשר עליו ר"ל כאשר ימהר לרוץ והחיצים אשר באשפה מקשקשים ומשמיעים כמו קול רינה וכאשר ישימו עליו להב חנית ולהב כ דון: (כד) ברעש. אז ברעש וברוגז עד מהרה ירוץ מרחק רב

מצודת ציון

השכיחה כמו אתה ישראל לא תנשני (שם מ"ד): (יח) תמריא. מל' מרי ומרד: תשחק. תלעג: (כ) התרעישנו. מל' רעש: הוד. הדר ופאר: נחרו. הקול היוצא מנחיריו הם נקבי האף וכן נחרת סוסיו (ירמיה ח'): אימה. פחד: (כא) יחפרו. ירגלו ויחפשו כמו לחפור את הארץ (יהושע ב'): נשק. כלי זיין כמו בנשק יבערו (יחזקאל ל"ט): (כב) יחת. יפחד כמו אל תחת (ירמיה א'): (כג) אשפה. כן נקרא נרתק החצים כמו אשפתו כקבר פתוח (שם ה'): להב. ברזל החנית והכידון יקראו להב כי יבריקו כלהב אש וכן ולהבת חניתו (שמואל א' י"ז): (כד) ורגז, ענין חרדה ומהירות התנועה: יגמא. ענין

באור הענין

בגידול הבנים), לריק ר"ל היא **בלא פחד** שיהיה **לריק יגיעה**, אינה פוחדת ודואגת שיהיה יגיעתה בהולדת הביצים לריק, ולכן לא תשמור הביצים והילדים כיתר עופות: (יז) **כי השה**, לא נתן להם ה' חכמה ובינה כיתר עופות בשמירת הביצים והאפרוחים, כמ"ש בת עמי לאכזר כיענים במדבר: (יח) **כעת**, ר"ל **לא חלק לה בבינה כעת במרום תמריא**, שהעופות שיוכלו לעוף למרום נתן להם ה' תכמה בשמירת ילדיהן, כי יוכלו לשמרם בקיהם הגבוהות, לא כן היענה שלא תוכל לעוף למרום **ולהתפטם ולשחוק לסוס ולרוכבו**, לכן השגיח ה' שלא לתת לה טבע זאת של שמירת הילדים, וזה מן ההשגחה, בהגם שם ה' בטבעה שתטיל כשלשים ביצים, וגם כשיאבדו מהם עדיין ישאר מהם להחיות זרע על פני הארץ, וה' רצה שלא יתרבה מין הזה כ"כ, אבל החסידה רוצה ה' בריבויה, וגם היא אינה מטלת ביצים הרבה ולכן נצריכים שמירה יתירה: (יט) **התתן**, הראה לו עוד השגחתו הנפלאה איך ברא בע"ח לצורך תשמיש בני אדם, כמו הסוס שתשמישו נחוץ מאד אל האדם, לרכיבה ולמשא ולעבודה וביחוד אל המלחמה, וכמו שכל משוררי עמים הקדמונים נתנו לבע"ח הזה יתר שאת בשיריהם, (מעלה א) מעלת הגבורה, עז"א **התתן לסוס גבורה**, ב] מעלת היופי והגאות, עז"א **התלביש צוארו רעמה**: (כ) **התרעישנו** הזריזות שלו שירעש כארבה, וכן ביואל (ב' ד') מדמה הארבה עם הסוסים, **ההוד** שלו שנראה בעת **נחרו**, מטיל **אימה** על רואיו: (כא) **יחפרו**, דרך הסוסים להכות ברגליהם על הארץ בכח עד שיחפרו ברגליהם **בעמק** כעין גומא, כאלו **ישיש בכח**, ומכה ברגליו מחמת שמחה מפני חוסב תועלתו במלחמה, עת **יצא לקראת נשק**, אז. (כב) **ישחק לפחד ולא יחת**, לא יפחד וגם **לא ישוב מפני חרב** כיתר בע"ח הפוחדים מפני ברק חרב שנונה: (כג) **עליו**, בעת גבבו עליו בתוך **להב חנית וכידון**, דומה בעיניו כאלו הכיתו עליו **אשפה**: (כד) **ברעש**, בעת תחל המלחמה **יגמא**

באור המלות

לעוף למרום. תמריא, מענין פיטום פעל משם מריא, שור מפוטם: (כא) יחפרו, וישיש. בא רבים ויחיד, כי מדבר על המין וכזה ידובר בשתי הלשונות כמ"ש בכ"מ: (כג) תרנה. מענין תרן הספינה, אשפה, כפשוטו. להב חנית דומה בעיניו כתורן של אשפה:

כה בְּדֵי שֹׁפָר ׀ יֹאמַר הֶאָח וּמֵרָחוֹק יָרִיחַ מִלְחָמָה רַעַם שָׂרִים וּתְרוּעָה׃ כו הֲמִבִּינָתְךָ יַאֲבֶר־נֵץ יִפְרֹשׂ כְּנָפָו לְתֵימָן׃ כז אִם־עַל־פִּיךָ יַגְבִּיהַּ נָשֶׁר וְכִי יָרִים קִנּוֹ׃ כח סֶלַע יִשְׁכֹּן וְיִתְלֹנָן עַל־שֶׁן־סֶלַע וּמְצוּדָה׃ כט מִשָּׁם חָפַר־אֹכֶל לְמֵרָחוֹק עֵינָיו יַבִּיטוּ׃ ל וְאֶפְרֹחָו יְעַלְעוּ־דָם וּבַאֲשֶׁר חֲלָלִים שָׁם הוּא׃

ויען

כנפיו ק' ואפרחיו ק'

רש"י

מרוב שמחה שהוא מתאוה למלחמה: כי קול שופר. של מלחמה: (כה) בדי שופר. לשון די השיב לו, בהרבה שופר: יאמר האח. לשון שאומרים (העוברים) כשהן שמחין כמו שאומרים אהה מחמת צער: (כו) יאבר נץ. יגדל הנץ כנף ומלאך הוא דומה לדמות נץ ומעמיד קושי הרוח דרומית בפרישות כנפיו שלא יחריב את העולם: (כז) אם על פיך יגביה נשר. השכינה שנאמר כנשר יעיר קנו (דברים ל"ב) היה מסלק פמליא שלו שלא יזיקו לאהרן בבואו אל הקדש ביום הכפורים: (כח) סלע ישכון ויתלונן. במות היה אהרן במחתת הקטורת כשנותנה על אבן שתיה: (כט) משם חפר אכל. מתפלל על צרכי כל השנה. ואחר כל הכבוד הזה ראה במיתת שני אפרוחיו נדב ואביהוא שמתו להתקדש שמי בהם שנפלה אימתי על השאר: (ל) יעלעו. בולעים דם, זו מדת הבולע דם ומים בבולעו הרבה נראה כאומר עלעל, וכן בלשון חכמים בהשקת סוטה (סוטה כ') מעלעלין אותה ומשקין אותה בעל כרחה. וכן צרי לעקת שבר יעוערו (ישעיה ט"ו) לשון קריאת גרון דומה לכך, ולפי הדרך דבר הגביא: ובאשר חללים שם הוא. לאכול. ורבותינו דימו כל ענין זה באהרן בפסיקתא דאחרי מות:

מצודת ציון

בליעה ושתיה כמו הגמיאיני נא (בראשית כ"ד): (כה) בדי. בהרבה כמו בדי אש (ירמיה כ"ג): האח. הוא לשון שמחה כמו האח נפשנו (תהלים ל"ה): יריח. מלשון ריח ור"ל ירגיש: רעם. כמו רעש: (כו) יאבר. מלשון אברה וכנף ור"ל יעוף בכנפיו: נץ. שם עוף: (כז) קנו. מל' קן ומדור: (כח) שן סלע. כן יקרא החדוד הבולט מן הסלע וכן שן הסלע מהעבר מזה (ש"א י"ד) והוא מושאל משן הפה הבולט: ומצודה. מגדל גבוה כמו מצודות סלעים (ישעיה ל"ג): (כט) חפר. מרגל ומחפש: (ל) ואפרוחיו. כן יקראו העופות בקטנותם כמו אפרוחים או ביצים (דברים כ"ב): יעלעו. יבלעו כמו ושמת סכין בלועך (משלי כ"ג):

מצודת דוד

כאלו שתה ובלע את הארץ ואיננו כי איש קל מהר יעבור מרחק רב: ולא יאמין. ר"ל לא יחוש לקול שופר אשר יריעו במלחמה ולא יחרד ממנו: (כה) בדי שופר. ועוד אפילו יאמר האח וישמח בעת ישמע הרבה שופר: ומרחוק. ומסגולותיו אשר מרחוק יריח מלחמה ר"ל ממרחק ירגיש קול אנשי מלחמה ורעש שרי החיל והמית תרועה עד יבינו אנשי הצבא מתנועות הסוס אשר החיל בא עליהם: (כו) המבינתך. וכי מהבינה הבאה מעמך יעוף הנץ ויפרוש כנפיו לעוף לפאת הדרום כי שם יחם לו בזמן החורף: (כז) אם על פיך. וכי ע"י מאמריך יגביה הנשר לעוף השמים יותר מאשר כל העופות וכי על ידי מאמריך ירום מדורו למעלה מן הכל: (כח) סלע ישכן. שוכן הוא על הסלע הרם ושם יתלונן לקרא בלילה ואף כי ברום הרבה תשלט הרוח לא יזיק לו: על שן. שוכן הוא על חדודי הסלע הבולט כשן אף ישכון על שן מצודה הוא הזיז היוצא ממגדל גבוה והוא כפל ענין במ"ש: (כט) משם. ר"ל הנה יבחר לשבת במקום גבוה כי משם יחפש למצוא אוכל כי משם למרחוק יביטו עיניו וכדרך העומד במקום גבוה: (ל) ואפרוחיו. ובעבור זה מצוי לו האוכל עד שאפרוחיו יבלעו דם ממה שיביא להם: ובאשר. ובמקום אשר ימצא בה חללים שם הוא לאכול בשר ולשתות דם כי למרחוק יביט ואין דבר נעלם ונכסה מעינו וכאומר הנה כל אלה בהשגחתי ו'יך תתפוש שאינני משגיח בשפלים. (העולה מהמענה הזה כי יוכיחנו אלוה לומר איך ערבך לבך לגשת לברר אחרי האם תבין כל מעשי אף יספר הנפלאות אשר לא יתכן לחשוב

קשת ומגן

באור המלות

(כה) בדי שופר. אם תקעו די, ר"ל הרבה: (כו) יאבר. יפרוש כנפיו. עי' למעלה פ' י"ג: (כט) חפר. מענין ריגול, כמו ויחפרו לנו את הארץ, שממקום הגבוה יביט האוכל שהפור בארץ בעומק. יעלעו, שרשו לוע, לחייהם מלאו דם:

באור הענין

ארץ ברעש ורוגז, ודומה כאילו עדן **אינו מאמין לקול שופר**, וימהר לרוץ אל מקום המערכה שאם מגמת חפצו: (כד) **בדי שופר**, עד עת שישמע קול שופר עד בלי די, שאז **יאמר האח** וירוץ בשמחה, ובכ"ז נטע ה' בטבעו הרגשת המלחמה עד **שיריח אותה מרחוק**, ויכיר קול **רעם של שרים וקול תרועה** שהם הסימנים והאותות שיעשו השרים אל גדודי החיל: (כו) **המבינתך**, הנץ ויתר עופות הנסיעה (וצ"ל שיש ממין הנץ גם מין שנוסע), מי שם בקרבם טבע זה שיבינו קרבת החורף, ושיבינו **לישא אבר ולפרוש כנף** ליסע בטרם יבוא החורף, **לתימן**, לארצות החמים, להיות שם כל ימי הקור, שזה מהשגחה מיוחדת על מינים אלה: (כז) **אם על פיך**, הנשר יגביה עוף יותר מכל העופות, וכן ירים קנו במקום גבוה מאד בהצבתו את בניו: (כח) **סלע**, ושם ישכון על סלע במקום מבצר שאין יד מגעת לשם: (כט) **משם חפר אוכל**, על ידי השגחת ה', שנתן לו ראות העין עד **שעיניו יביטו מרחוק**: (ל) **ואפרוחיו**, והטרף מזומן לפניו תמיד, **ואפרוחיו יעלעו דם** והוא נמצא תמיד במקום שיש חללים לחטוף אוכל משם, ובזה הראה לו השגחתו על כל מין, הן במזונו, הן בהריון ולידה, הן

מ א וַיַּעַן יְהוָה אֶת־אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב הֲרֹב עִם־שַׁדַּי יִסּוֹר מוֹכִיחַ אֱלוֹהַּ יַעֲנֶנָּה׃ ג וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר׃ ד הֵן קַלֹּתִי מָה אֲשִׁיבֶךָּ יָדִי שַׂמְתִּי לְמוֹ־פִי׃ ה אַחַת דִּבַּרְתִּי וְלֹא אֶעֱנֶה וּשְׁתַּיִם וְלֹא אוֹסִיף׃ ו וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִן סְעָרָה וַיֹּאמַר׃ ז אֱזָר־נָא

מן קרי — רש"י — כגבר

מ (מענה ה') (ג) הרב אם שדי יסור. העם שדי אדם יתחכר: מוכיח אלוה יעננה. הבא להתווכח יענה דבריו: (מענה איוב): (ה) אחת דברתי. כלומר מעט אמרתי ולא אוסיף עוד. ויש פותרים אחת דברתי אשר דברתי (לעיל ט') תם ורשע הוא מכלה לא אענה עוד, ושתים

מצודת דוד

מבא מגד המערכה אבל בהשגחה המה ובהיות כן אין לכחש בתה"כ עם בהוא מנגד להטבע וכלה א"כ תלונתו בדבר הגמול והעונש כי אז יקבל כ"א כמפעלו ויוסף לספר מעשיו הנוראים באמור לו ומדוע א"כ לא תירא מלהרהר אחרי וישיב לו עוד שלא בצדק שפט שאינו משגיח בשפלים כי לא כן הוא כי משגיח הוא בכל דבר אף בבע"ח ויספר אופן ההשגחה בהם):

מ (א) ויען. מתחלה פסק מן מאמריו למען ישיב לו דבר מה וכאשר עמד ולא ענה השיב לו עוד: (ב) הרב. הוא בה"א השאלה כי שאל לו האם אתה הרב עם שדי קבל מוסר מדברי הלא המתווכח עם אלוה ראוי לו לענות תשובתו ומה זה תשתוק: (ד) הן קלותי. הנה הכרתי בעצמי שאני קל מאד ולא למדתי חכמה לדעת שהכל בא בהשגחה ומה זה הדבר אשר אשיב לך כי אין בפי מענה ולזה שמתי ידי אל פי ולא דברתי מאומה כאשר פסקת ממאמריך: (ה) אחת דברתי. כאומר הנה האחת אשר דברתי בראשית אמרי לקרוא תגר על אשר מסרת הכל ביד המערכה הנה דברתי אז אבל עתה לא אשיב עוד על דבריך להחזיק מאמרי כי עתה רואה אני שלא מסרת ביד המערכה אבל הכל בידך: ושתים. אבל שתי השאלות אשר שאלתי לומר אם הכל בא בהשגחה מדוע א"כ יבוא הרע על הצדיק וטוב על הרשע הנה עם כי עדיין לא אדע תשובה עליהם עכ"ז לא אוסיף עוד לשאול כי יראתי להרהר אחריך: (ז) אזר נא וגו'. הוא ענין זריזות כי החגור במתניו הוא מזורז: אשאלך. אני אשאלך ואתה

מצודת ציון

מ (ב) הרב. מל' ריב: יסור. מל' מוסר: (ד) למו פי. אל פי כמו למו עלתי (לעיל כ"ח): (ז) אזר. חגור:

באור הענין

במקום מענו, הן העוף בהפלת ביליו, ובנסיעתו בימי החורף, ובמעופו לגבהי שחקים, וכ"ש שיש השגחה פרטית על האדם הנעלה מכולם והמוכתר בכתר השכל והנברא בצלם אלהים:

קשת ומגן

באור המלות

(ב) יסור, מוכיח. המוסר הוא ביסורים, והתוכחה הוא וכוח בדברים. עמ"ש ירמיה ג', הרוב, מי שעושה מריבה עם שדי אשר יסור, מוכיח אלוה, אלוה מוכיח, יעננה ראוי שיענה על תוכחתו: (ד) אשיבך. היא תשובה לסתור

מ (ב) הרוב, באשר החרים איוב ולא ענה כל מאומה, וה' ידע כי עוד דברים בלבבו, א"ל, הלא מי שרב עם שדי אשר יסור, לאלוה מוכיח יעננה, אחר שמתחלה יסר ה' אותך ביסורים ובכ"ז עמדת כנגדו לריב אתו ובקשת שיתוכח עמך פנים אל פנים, וא"כ עתה שנסתלקו היסורים ממך ואני רק אלוה מוכיח, שאני מתוכח עמך בדברים ובראיות בדרך הוכוח, כ"ש שראוי שיעננה, ומדוע החרשת עתה ולא ענית מענה: (ד) הן קלותי השיב אליו הנה על מה שנתוכחתי עד עתה על יסורי שבאו בחנם וטענתי טענות נגד ההשגחה, ראיתי כי קלותי בדבר זה, ואין לי מה להשיבך, כי נתברר לי עתה השגחת ה' ממה שראה בענהו ושמשגיח על עניניו, וממה שראה שנרפא מיסוריו ואינו צדיק אובד, וממה שראה שיש השארת הנפש, כי מן הנבואה נודע השארת הנפש ודבוקה באלהים כמ"ש בפתיחה, וא"כ ידעתי שיש עוד עולם אחר להשיב גמול לצדיקים על יסוריהם, ולכן ידי שמתי למו פי: (ה) אחת דברתי, ר"ל הנה הוכוח שלי היה על שני ענינים, א] על צדיק ורע לו, ועז"ז כבר קבלתי תשובה כנ"ל, ולכן על האחת שדברתי שהוא שאלת צדיק ורע לו לא אענה עוד, אבל ושתים הלא היה וכוחי על שתי ענינים, שנתוכחתי ג"כ על רשע וטוב לו, ועל שיש רשעים שמחריבים הישוב ומ־בדים נפשות רבות ומדוע אין ה' מסלק היזקם גם ע"ז אני רוצה תשובה, ואז ולא אוסיף עוד לשאול: (ו) ויען, לכן ענהו ה' שנית תשובה על רשע וטוב לו: (ז) אזר נא, תוכן התשובה על מה ששאל מדוע מניח ה' את הרשעים העריצים והגבורים המפילים מוראם על בני אדם והמשמידים אותם, כי הלא שאלה זאת תשאל על כלל הבריאה, שראינו שה' ברא בריות גדולות ונוראות שמפילים חתיתם על כל בע"ח, וטורפים מהם ומאבדים אותם, ולמה יניחם ה', וכבר באר לו שהשגחתו כוללת כל הבע"ח למיניהם, ולמה לא יעביר את הטורפים והמשחיתים, אבל צ שאלה סכלה, שהאומר כן יבקש שיברא ה' רק ברואים חלשים רפויי כח, עד שלא ימצא בע"ח יהיה לו כח להתקומם על החלוש ממנו, ואין זה מכבוד הבורא שיברא תולעים ונמלים ושבלול תמס יהלך, וז כבוד שימצא ברואים גבורים ואדירים גאים ורמים, והבורא רם על רמים ומתגאה עליהם ומכניע כולם בכחו, ומשגיח שבכ"ז יתקיימו המינים, במה שהכין לכל חי כלים ותכונות גם ישמר מאויביו, וכן ברא בני אדם גבורים וענקים אמיצי כח, ואם הם בבחירתם לפעמים יעריצו בגבורתם להרע לעניים וחלשים, ה' משגיח

והכין

כְּגֶבֶר חֲלָצֶיךָ אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ ח הַאַף תָּפֵר מִשְׁפָּטִי תַּרְשִׁיעֵנִי
לְמַעַן תִּצְדָּק׃ ט וְאִם־זְרוֹעַ כָּאֵל ׀ לָךְ וּבְקוֹל כָּמֹהוּ תַרְעֵם׃ י עֲדֵה
נָא גָאוֹן וָגֹבַהּ וְהוֹד וְהָדָר תִּלְבָּשׁ׃ יא הָפֵץ עֶבְרוֹת אַפֶּךָ וּרְאֵה
כָל־גֵּאֶה וְהַשְׁפִּילֵהוּ׃ יב רְאֵה כָל־גֵּאֶה הַכְנִיעֵהוּ וַהֲדֹךְ רְשָׁעִים
תַּחְתָּם׃ יג טָמְנֵם בֶּעָפָר יָחַד פְּנֵיהֶם חֲבֹשׁ בַּטָּמוּן׃ יד וְגַם־אֲנִי
אוֹדֶךָּ כִּי־תוֹשִׁעַ לְךָ יְמִינֶךָ׃ טו הִנֵּה־נָא בְהֵמוֹת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי

רש"י עמך

שאמרתי (לעיל י"ג) ושתים אל תעש עמדי לא אוסיף : (מענה ה' מן הסערה) : (ח) האף . הגם תפר משפטי תוכיח בדבריך להפר משפטי ולהראות שהוא מעוקל : (י) עדה . לשון עדי ותכשיט : (יב) והדך . לשון דכו במדוכה (במדבר י"א) : (טו) בהמות . מוכן לעתיד :

מצודת ציון

כגבר . כאיש גבור : חלציך . מתניך : (ח) תפר . מלשון הפרה וביטול : (ט) זרוע . ענין כח כי הוא נתון בזרוע : תרעם . מלשון רעם ורעש : (י) עדה . מל' עדי וקשוט : גאון . גאוה : (יא) הפץ . פזר כמו יפץ קדים (לעיל ל"ח) : עברות . מל' עברה וזעם : (יב) הכניעהו . מל' הכנעה : והדך . ענין כתישה כמו תשב אנוש עד דכא (תהלים צ') : (יג) טמנם . ענין הסתרה במקום נסתר כמו והנם טמונים בארץ (יהושע ז') : חבוש . ענין תפישה וסגירה כמו מבכי נהרות חבש (לעיל כ"ח) : (טו) נא . עתה : בהמות . כך שמו בהמות וכמ"ש בהמות

מצודת דוד

הודיעני תשובה עליהם והשאלה היא אשר שאל ואם זרוע וגו' תמשוך לויתן וכדומה ואמר שישיב לו אם מודה הוא להדברים האלה : (ח) האף . חזר להשיבו גם על זאת ואמר לו וכי גם משפטי תפר ובאומר הלא זה קשה מהראשונה כי תחשוב שמשפטי בטל על כי לא השיב לאיש כגמולו : תרשיעני . ר"ל תרשיע משפטי בעבור כי תחשב אותך לצדיק כי על רשע וטוב לו אין מקום להמוה כ"כ כי מי יודע מעמונו של חבירו הצדיק הוא אם רשע אבל עיקר תמיהתו היה על צדיק ורע לו ובעבור עצמו יתמה כי חשב עצמו לצדיק והיה מעונה מאד ואמר לו המקום וכי בעבור מחשבתך תרשיע משפטי : (ט) ואם זרוע . כי הנה האדם עשוי הוא בצלם אלהים וכאשר ימצא שלם בצלמו בלא יגעם נטייה מה מדרך ה' הנה כחו רב מאד וימשול בכל דבר ואף בצבא השמים וכענין שנאמר שמש בגבעון דום גו' וידום השמש וגו' ולא היה כיום וגו' לשמוע ה' בקול (יהושע י') ולזה אמר לו איך תחזיק עצמך לצדיק וכי יש לך בכח הזרוע כמו האל למשול בכל דבר וכי תרעם כמוהו בקול לגזור מה על צבא השמים כאשר יאות לצדיק שלם ואמתי : (י) עדה נא . כאומר נסה עתה לבחון הדבר וקשוט עצמך בגאון ובגובה והלבש עצמך בהוד והדר לעשות מעשים נפלאים : (יא) הפץ . פזר עברות אפך ובעסך על רשעי עם לעונשם ברוח שפתיך : וראה כל גאה והשפילהו . ר"ל תן עיניך בו והשפילהו כאשר ראוי ויאות לצדיק שלם : (יב) ראה וגו' . הוא כפל ענין במ"ש : והדך . במאמר פיך הדוך את הרשעים במקומם : (יג) טמנם . את כולם יחד טמנם בעפר וחבוש את פניהם במקום טמון ונסתר ר"ל גזור עליהם שפלות והכנעה וכתישה ותראה אם תתקיים גזרתך : (יד) וגם אני אודך . כאשר תהיה במעלה הזאת אשר זכות ימינך תושיע לך להיות לך כח הזרוע כזאת הנה גם אני אודך לומר עליך שצדיק גמור אתה אבל עתה הואיל ולא כן הוא מה לי במה שאתה לבדך תחשב עצמך לצדיק : (טו) הנה נא בהמות . כאומר כי אם היית צדיק גמור באמת

באור המלות

סדברים , וזה הבדלו מן מענה וכנ"ל כ' : (י) עדה , תלבש . שעדי הוא על המלבוש , הוד והדר יהיה כלבוש , כמו הוד והדר לבשת ע"ש הבדלם . ועליו תעדה עדי גאון וגובה שהוא התגאות הנפש על ההוד וההדר שלו : (יא) עברות אפך . שעברה היא שטף האף להשחית גם מי שלא חטא כמ"ש בכ"מ ופז"א וראה כל גאה : (יב) השפילהו , הכניעהו . שישפל בפועל ויכנע בלבו . והדוך , מקור משקל שרשו הדך . פי' רמוס : (יג) בטמון . תואר למקום שנטמנים שם תחבש ותקשר שם פניהם : (טו) בהמות . בהמה אחת ששמה בהמות :

קשת ומגן

באור הענין

והכין לבני אדם שכל ואהבת משפט ונימוסים וטבע ההתחברות שעל ידם ישתמרו מגאות עריצים , וה' בהשגחתו יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות , עפ"ז נוה לו שיחזר אליו להשיב על שאלתו : (ח—ט) **האף תפר משפטי ואם זרוע כאל לך** אני שואל אותך אם יצוייר שיהיה לך זרוע וכח כמו שיש לאלהים , ותוכל **להרעים בקול כמהו** ולהפחיד את כל העריצים , האם גם אז **תפר את משפטי** והנהגתי , ותאמר שאין הנהגתי נכונה , **ותרשיעני למען תצדק** , אם כשיהיה לך כח כמו לה' האם אז תנהיג אתה את ההנהגה באופן אחר למען תראה שהנהגתי היתה בלתי נכונה ולא בצדק : (י) **עדה נא** , עפ"ז אני אומר לך הנני נותן לך כח וגבורה כמו שיש לאל , גם נא **ועדה גאון וגובה ותלבש הוד והדר** כמו שלובש האל , שיהיה לך כח כמהו : (יא) **הפץ עברות אפך** , ובכח האלהות שיש לך **תפיץ אפך** , **להשפיל כל גאה אשר תראה** , כל בעל חי ואדם שנמצא בעולם שהוא חזק מחבירו ומתגאה עליו בכח , תשפיל שיהיו כולם לשוה בכח : (יב) **ראה** , וגם **כל גאה** המתגאה בדעתו **תכניעהו** , עד שיכנע גם בלבבו , ועי"כ **והדך רשעים תחתם** , שאחר שלא ימצא לא בעל כח ולא גאות בעולם לא ימצאו עוד רשעים משחיתים את ריעיהם : (יג) **טמנם בעפר יחד** , כי כולם יתבטלו ממציאותם וישובו אל העפר : (יד) **וגם אני אודך** , אם תוכל להנהיג ההנהגה כזאת ושבכ"ז תקרא בשם אל ואלהים בורא ויוצר , שזה לא יהיה רק אם ברא עולם

עִמָּךְ חָצִיר כַּבָּקָר יֹאכֵל׃ טז הִנֵּה־נָא כֹחוֹ בְמָתְנָיו וְאוֹנוֹ בִּשְׁרִירֵי בִטְנוֹ׃ יז יַחְפֹּץ זְנָבוֹ כְמוֹ־אָרֶז גִּידֵי פַחֲדָו יְשֹׂרָגוּ׃ יח עֲצָמָיו אֲפִיקֵי נְחוּשָׁה גְּרָמָיו כִּמְטִיל בַּרְזֶל׃ יט הוּא רֵאשִׁית דַּרְכֵי־אֵל הָעֹשׂוֹ יַגֵּשׁ חַרְבּוֹ׃ כ כִּי־בוּל הָרִים יִשְׂאוּ־לוֹ וְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה יְשַׂחֲקוּ־שָׁם׃ כא תַּחַת־צֶאֱלִים יִשְׁכָּב בְּסֵתֶר קָנֶה וּבִצָּה׃ כב יְסֻכֻּהוּ צֶאֱלִים

פחדיו ק'

צללו

רש"י

(טז) כחו במתניו. בזיון מעורים ונסהרים ולא נתקו לגמרי: בשרירי, כמו שרך (שיר ז'): (יז) יחפץ. כמו יחפוז מתקשה, וכן בל' חכמים דחפיזא כי אופתא (חולין מ"ז) קשה כעץ: פחדיו. ביציו: ישרגו. גדילים, כמו וישתרגו (איכה א') או שריגי מסה בל' משנה והוא ל' גדיל: (יח) אפיקי. חוזק: גרמיו. עצמיו: כמטיל. כמטוי של ברזל: (יט) ראשית דרכי אל. מבראשית נברא ראש לבהמות: העושו. הקב"ה (בעצמו) ישחטנו: (כ) כי בול הרים ישאו לו. ובספר תהלים כתיב בהמות בהררי אלף, אלף הרים ישאו לו יבול ובכל יום רועה את כולם, (עד כאן יסד רש"י מכאן ואילך אינו לשון רש"י): (כא) צאלים. של אילנות: (כב) יסכהו צאלים צללו. אותו צל של

מצודת דוד

לא היה קורה ידי מלשלם גמול אם אמנם עשיתי בריות נפלאות כאלה אשר אין מי יעמוד למולם ומי א"כ יעמוד למולי למחות בידי מלשלם גמול והנה האחת היא הבהמה אשר בראתי בשבעת ימי בראשית והנה עתה עודנו עמך ולא מת: חציר. עם כי רבים ימיו לא בא בפיו בשר טרפה מעולם כי יאכל עשב השדה כבקר: (טז) הנה נא כחו וגו'. כאומר עם כי לא למד לטרוף טרף ולא נודע א"כ כחו בפועל מ"מ הלא שמורה אגלו במתניו והוא בעל כח בעצם: ואונו וגו'. וכחו בטבור בטנו והוא כפל ענין במ"ש: (יז) יחפץ. ימהר להניע זנבו אשר הוא כמו אילן ארז בגודל ובעובי. גידי פחדיו. גידי ביציו המה עבים כאלו היו ענפי אילן: (יח) אפיקי נחושה. ישוה לבן חוזק הנחושת: גרמיו. עצמיו כדבר עב וכבד של ברזל וכפל ענין במ"ש: (יט) הוא ראשית. ר"ל אותו ברא ראשון לבהמות: העשו. לרב חזקו אין מי יוכל לו רק ה' אשר עשהו הוא בעצמו יגיש אליו חרבו להכותו נפש: (כ) כי בול. כי ההרים נושאים ומצמיחים לו ימל למאכלו ומצוים היא לו ולזה הוא רב כח כי לא יחסר לחמו ועם כל רב כחו ישחקו כל חית השדה במקומו ולא יטרוף מי מהם לפחידם מהם: (כא) תחת. כאלו אמר התחת ותתחסר ה"א התימה כדבר המובן וכמוהו רבים ור"ל וכי ישכב תחת צאלים הלא לרב גדלו אין צאלים בעולם לסכך עליו ובהשגחתו יתקיים מבלי צל להגן עליו בחמה מפני החמה: בסתר וגו'. ר"ל וכי ישכב בסתר קנה או בסתר גומא הגדל בבצה: (כב) יסכוהו. וכי יסכוהו צאלים אשר המה ראוים

מצודת ציון

בהררי אלף (תהלים נ') והוא שור הבר: (טז) ואונו. וכחו כמו מצאתי און לי (הושע י"ב): בשרירי. בטבור כמו שרך אגן הסהר (ש"ה ז'): (יז) יחפץ. כמו יחפוז לד"י במקום ז"ן כי זשסרק מתחלף והוא מל' חפזון ומהירות: פחדיו. ביציו כי מרוח אשך (ויקרא כ"ב) ת"א מריס פחדין: ישרגו. ענין סעיף וענף כמו הלכינו שריגים (יואל א'): (יח) אפיקי. ענין חוזק כמו ומזיח אפיקים רפה (לעיל י"ב): גרמיו. עצמיו כמו תשבר גרם (משלי כ"ה): כמטיל, ענין משא כבד כמו ונטל החול (שם כ"ז): (כ) בול. כמו יבול בחסרון פ"א הפעל' וכן כל תוכל (לקמן מ"ב) ומשפטו יכול ויבול עניני צמח האדמה כמו יבול הארץ (שופטים ו'): (כא) צאלים. מלשון צל וצלם. ענינו עיט הלא כמו היגאה גומא בלא בצה (לעיל ח'): (כב) יסככו. מל' סכך: ערבי נחל. שם אילני סרק

באור הענין

אלא וברואים גדולים מתיחסים אל כחו הגדול: (טו) הנה, עפ"י הציור הזה שצייר במליצה שמוסר בידו כח אלהות לקיים ולבטל כל יצור, ורוצה לנסות אם ייטב בעיניו לבטל ולהשבית כל דבר חזק ואביר ובעל כח שיש במציאות, בהכרח יחל מעשה ההשחתה מן הברואים היותר גדולים שיש בעולם, עפ"ז אמר לו, שיש לו שני ברואים היותר תקיפים בעולם השפל, א' ביבשה אוכל עשב ומשחית כל מזון הברואים וחייתם, וא' בים טורף טרף, וצריך הוא להתחיל גם להשמיתם ולהעבירם מן העולם עז"א **הנה הבהמות אשר עשיתי הם עמך** והוא **אוכל חציר כבקר**: (טו) **הנה נא כחו במתניו**, כי החיות הטורפות האוכלות בשר, כחם בכלי הטרף שלהם בצפרניהם ושניהם וקולם ואפסם, אבל בהמות זה שמזונו חציר עקר כחו תלוי במתניו: (יז) **יחפץ** בעת יגיע לו החפץ והתאוה, אז **זנבו כמו ארז**, **וגידי ביציו** יהיו **כשריגים** וכסעיפי אלנות: (יח) **ועצמיו דומים כאפיקי נחושה**, מרוב חזקו ואמצו, כי כחו תלוי בבנין גופו ועצמותיו וגידיו החזקים: (יט) **הוא ראשית דרכי אל**, אחר שגמרת אומר בהיותך במקום האל וכמך **ככחו**, להכרית כל אביר ורב כח, הדרך הראשון שילך האל להשמית הבריות האדירות הוא לילך אל **בהמות** זה להמיתו ראשונה, עד **שהעושו** הוא צריך **שיגיש חרבו** להמית אותו: (כ) **כי**, בזה ירויח הרבה, שעי"כ **הרים בול ישאו לו**, שישאו לה' יבול ותבואה, כי הבהמה הזאת משחית יבול ההרים, ואם יאבדנה ישאו לו הרים יבול, **וכל חית השדה ישחקו שם** בההרים, כי עתה תברח כל חיה משם מפני מוראו.

באור המלות

(טז) כחו, אונו. הכח היא הפנימי והאון היא התגלות הכח לחוץ (ישעיה מ'): שרירי. כמו שרך אגן הסהר: (יז) יחפץ. בעת יחפץ, וזנבו הוא כינוי לאבר שלו, פחדיו תרגום מרוח אשך מריס פחדין: (יח) עצמיו, גרמיו. הגרמים הם בעצמות הקשים, ועצם כולל הרכים והקשים. כמטיל כמשא של ברזל: (כ) בול. כמו יבול, ר"ל הרים בול ישאו לו לעושהו: (כב) צללו. הצל שישאר ממנו, ר"ל שאחרית עצמותיו יסכוהו צאליב:

צללו יסבהו ערבי־נחל: כג הן יעשק נהר ולא יחפוז יבטח | כי־יגיח ירדן אל־פיהו: כד בעיניו יקחנו במוקשים ינקב־אף: כה תמשך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו: כו התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו: כז הירבה אליך תחנונים אם־ידבר אליך רכות: כח היכרת ברית עמך תקחנו לעבד עולם:

עמ"ש רש"י התשחק

סתר קנה ובלה מסובך ומסוכך באילנות (הרבה):(כג) הן יעשק נהר ולא יחפוז. פרת שמימיו פרים ורבים והוא נהר גדול עושקו וגוזלו מן הבריות בשתותו: ולא יחפוז. ולא מתקשה בטנו על שתייתו, כמו יחפוץ זנבו: יבטח כי יגיח ירדן. בטוח הוא למשוך כל הירדן לפיהו אילו היה שותה שם, כמו גוחי מבטן (תהלים כ"ב): (כד) בעיניו יקחנו. המקום יקחנו כהביטו בו ונרעד מאימתו: במוקשים. כלי אומנות של ציידים שצולים בהם דגים: (כה) תמשך לויתן וגו'. כאשר תמשכנו בחכה ותשים אגמון באפו הידבר אליך תחנונים, כלומר לא תוכל (להתקרב אליו) בכלי מגודה: תשקיע לשונו. והוריד שקיעת חבל (בלשונו) להוציאו ממקומו: (כו) התשים. אם תשים אגמון באפו להוציאו מן הים: אגמון. הוא כפוף כמו כיפה ואגמון (ישעיה נ'). ועשוי של ברזל לצוד בו דגים: ובחוח. כלי של ציידי דגים: תקב. כמו תנקוב: (כז) הירבה לך תחנונים. אם ירבה לך תחנונים ויבקש על נפשו שתניחהו: אם ידבר. כפל מלה: רכות. דברים של תחנונים: (כח) היכרות ברית עמך. אם יכרות ברית לעבדך שתקחנו להיות לך עבד עולם:

מצודת ציון

בנגלים אשר בנחל: (כג) יעשק. מל' עושק וגזל: נהר. ר"ל כל נהר אשר ישתה ממנו: יחפוז. מל' חפזון ומהירות: יגיח. ענין המשכה כמו בגיחו מרחם יצא (לעיל ל"ח): (כד) בעיניו. הבי"ת תבוא במקום עד כמו בהשמים הסדך (תהלים ל"ו) ומשפטו עד השמים ועיניו הוא ענין מעין מים כמו עין המים (בראשית ס"ז): (כה) בחכה. הוא מכלי הצדים כמו משליכי ביאור חכה (ישעיה י"ט): תשקיע. ענין שימת הדבר בעומק כמו ככה תשקע בבל (ירמיה נ"א): (כו) אגמון וחוח. גם הם מכלי הצדים האגמון הוא כעין מחט כפוף כגומא שע"פ המים והחוח נוקב את הלחי כחוח וקוץ:

מצודת דוד

להיות צללו לפי גדלו הלא אין בעולם צל הראוי לכסותו: יסבהו. וכי יסבבו אותו ערבי נחל לעשות עליו צל מפני החמה הלא כמוהם כאין וכפל הדבר רבות פעמים במ"ש המורה על גודל המניעה: (כג) הן יעשוק. בא בדרך השאלה לומר הנה מושכו כולו אל פיו כאלו עשקו: לא יחפוז. עם כי לא ימהר לשתות בחפזון וא"כ נמשך עוד המים במשך זמן השתיה מ"מ שותה את כולו ואף הנמשך בזמן השתיה: יבטח. בוטח הוא בעצמו אשר יוכל למשוך אל פיו כל מי הירדן: (כד) בעיניו. את כל הירדן יקח אל פיו עד המעיינות מקום נביעתו בהוא נובע ממערת פמיים. במוקשים. בכדי לשתות הכל ישפיל פיו עד קרקעית הירדן וינקוב אפו בהמוקשים אשר בירדן כאבנים וכדומה כי יפגע בהם באפו והוא מדרך הפלגה וגוזמא וענין מליצה: (כה) תמשך. כאלו אמר התמשך ותחסר ה"א התימה בדבר המובן ובא עתה לספר מפלאות גבורות הלויתן ואמר לו וכי תמשוך את הלויתן מן המים בחכה כאשר ימשכו יתר הדגים: ובחבל תשקיע לשונו. הוא הפוך וכאלו אמר ותחבל תשקיע בלשונו וכן ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט') ומשפטו ותשם פוך בעיניה ור"ל וכי תשים את החבל תוך עומק לשונו למושכו אחריך: (כו) התשים. וכי תשים אגמון באפו וכי תנקוב לחיו בחוח כדרך אשר יעשו ליתר הדגים לצודם כי לרב כחו לא יועיל תחבולות אף זרוע עם גבורה: (כז) הירבה. וכי ירבה לך תחנונים ודברים רכים בכדי לעזבו לנפשו וכאומר הלא א"א לצודו ואיך יתחנן אליך לעזבו: (כח) היכרות. וכי יכרות עמך ברית

באור המלות

(כג) יגיח. ימשכנו אל גחונו: (כד) בעיניו. עם העין והמעין שלו. ינקב, יפתח נקבי אף במוקשים הנמצאים באפיו: (כה) תמשוך. לווי, חכה בו צדים דגים הגדולים ישעיה י"ט, חבקוק א'. תשקיע, שתניח לשונו כמו או אשקיע פימיהם (יחזקאל ל"ב): (כו) אגמון, חוח. חכה נעשה

קשת ומגן

באור הענין

(כא) תחת, ורואוי שישכב תחת צאלים אחרי מותו, ושישכב בסתר קנה ובצה, שלשם ישליכו את נבלתו במקום נסתר מכוסה בצללים: (כב) יסכהו, הצללים יעשו סכך על צללו, דהיינו על נבלתו שהוא הגל הנשאר אחריו, ושם יסבוהו ערבי נחל עד שלא תראהו בריה: (כג) הן, עתה מראה לו הבריאה השניה הנוראה שראוי לאבדה לפי דעתו, והוא הלויתן שנמצא במים ומורף שם כל חיות המים, הן יעשק נהר, ראה נא שם נמצא בריאה שרוצה לעשוק את כל הנהר עם הבע"ח אשר בו, עבור בעדו שלא יחפז לעשק את הנהר, כי הלא הוא בוטח שיגיח את כל הירדן אל פיהו ויסחית את כל מי הנמצא בו: (כד) בעיניו, הלא רוצה לקחת את כל הירדן עם המעיינות שלו ובמוקשים ינקב אף, הלא פותח נקבי אפיו המלאים מוקשים, שבם ילכדו כל הבע"ח שבירדן: (כה) תמשוך, ולכן ראוי שתמשוך את הלויתן בחכה, שבה צדים את הדגים הגדולים, ותשקיע לשונו בחבל, שלא ישחית דגי הים והירדן: (כו) התשים, לכן צריך חכה כי לא תוכל לצודו כמו שצדים את הדגים הקטנים ע"י אגמון וחוח, וכן א"א שתתנהג עמו כמו עם בע"ח הטובים והרכים בטבעם שיירא מגערתך ולא יעשו רעה, כי. (כז—כט) הירבה אליך תחנונים, וגו לא תוכל להתנהג עמו כמו עם בע"ח שיוכל האדם להניעם

ברית תחת

כט התשחק־בו כצפור ותקשרנו לנערותיך׃ ל יכרו עליו חברים יחצוהו בין כנענים׃ לא התמלא בשכות עורו ובצלצל דגים ראשו׃ לב שים־עליו כפך זכר מלחמה אל־תוסף׃

מא א הן־תחלתו נכזבה הגם אל־מראיו יטל׃ ב לא־אכזר כי

יעורנו

רש"י

(כט) התשחק. אם תשחק ותטייל בו כאילו הוא צפור קטן. ואם תקשרנו לנוערי (ס"א לנערך) כענין שקושרים שימיש בו כצפרים קטנים שנותנין לתינוקות לטייל ולשחק: (ל) יכרו עליו חברים. אם יכרו ויחכמו עליו חברים ומכשפים לצוד אותו להוציאו מן הים ע"י מכשפות שיחלוהו ויחלקוהו בין תגרים כענין ששוים ציידי הים שצדין דגים גדולים בחכמתם ובאים התגרים וקונים מהם. יכרו לשון כרו שוחה (ירמיה י"ח): חברים. לשון וחובר חבר: כנענים. תגרים: (לא) התמלא. אם תמלא תאותך ותעשה סוכות מעורו: (לא) ובצלצל דגים ראשו. (ואם תעשה מראשו צלצל דגים). כפל לשון, צלצל דגים סוכת דגים ולסוכה העשויה מראשו קורא אותה צלצל דגים לפי שעשויה ממנו. צלצל תמבורי"ן בלעז לשון צל הוא והוא מחיצות כפולות כמו יקרקר אמדם (ויקרא י"ד) שחלאל (דברים ל"ב) קעקע (ויקרא י"ט): (לב) שים עליו כפך. התגבר לערוך לפניו שתשים עליו כפך להכותו: זכור מלחמה אל תוסף. ואל תוסיף זכור גבורתך להלחם בי במלחמה (ואל תנוח), אל תוסף מן יסף כמו ולא יסף עוד לדעתה ובלעז בקיימרי"ש (בראשית ל"ח). (אל תוסף) סמ"ך נפתחת מפני סוף פסוק. כמו אל תותר (בראשית מ"ט) ותותר (רות ב') וכן הרבה כמותו:

מא (א) הן תוחלתו נכזבה. הן אם תוחלתו נכזבה שלא יהא בו כח להלחם ולזוז ממקומו: הגם אל מראיו יטל. אם גם אל מראית פניו יוטל ויושלך אדם לעמוד לפניו להסתכל בו מפני אימתו:

(ב) לא אכזר כי יעורנו. אין אכזר גבור ועריץ אשר יעורנו משנתו ויעוררנו ממקומו להקימו: מי הוא.

מצודת דוד

ברית שתקחנו לעבד עולם ותשלחו בברית זה: (כט) התשחק. שלעיג בו כאשר תלעיג בצפור אשר תתן לפניו גרעיני תבואה אל הפח והוא יורד בה לאכול ונלכד שם וזהו השחוק שעם הצפור אשר ירמהו לרדת אל הפח ואמר וכי גם את הלויתן תוכל לצוד בתחבולה כזאת: ותקשרנו. וכי תקשור אותו לבל יברח ותמסור אותו לנערותיך לשחוק בו כאשר יעשו בצפור קטן: (ל) יכרו. וכי חוברי חבר יצודוהו בקסמים שבידם ויכרו ממנו כרה גדולה וסעודה חשובה או האם יחצוהו לחלקים בין הסוחרים אשר יקנוהו מידם: (לא) התמלא. ואף אם תצודו וכי תכרתו בסכינים את עורו להפשיטו מעליו כלה עורו קשה עד מאד ואין לחתכו בסכין: ובצלצל. וכי תתקיע את ראשו בכלי העשוי להתקיע בו ראש הדג ולצודו בזה: (לב) שים עליו כפיך. בחון נא ושים עליו כפיך לאחוז בו וכן ידעתי כי לא תוסף עוד לזכור מלחמה למולו כי מה מאד ירעים למולך ותרעד ממנו והוא ענין מליצה: מא (א) הן תוחלתו. הנה תקות הנלחם עמדו תכזב ותשקר בו כי תקותו נאבדה: הגם. יש תמיהות שהן קיימות וכן ואם מרה הבת התשעים שנה תלד (בראשית י"ז) ור"ל הנה גם אל מראית פניו יושלך האדם מעמוד נגדו כי אימתו רבה ואיך א"כ יוכלו עוד עמדו: (ב) לא אכזר. לא ימצא

מצודת ציון

(ל) יכרו. ענין סעודה כמו כרה גדולה (מ"ב ו'): חברים. בעלי הקסמים כמו וחובר חבר (דברים י"ח): יחצוהו. ענין חלוקה כמו ותחץ לארבע רוחות (דניאל י"א): כנענים. סוחרים כמו כנעניה נכבדי ארץ (ישעיה כ"ג): (לא) התמלא. ענין החוך וכריתה כמו ימולל ויבש (תהלים צ'): בשכות. מלשון סכין ועם שיא בשי"ן וכן ושמת שכין בלועך (משלי כ"ג): ובצלצל. הוא שם כלי מכלי הצידה אשר בו יצלל ויתקע ראש הדג והוא מל' צללו כעופרת (שמות ט"ו) שר"ל נתקעו בעומק: מא (א) יוטל. יושלך: (ב) יעורנו. מל' התעוררות:

באור הענין

תחת רשותו שיעבדו עבודתו כמו הסוס והפרד, כי היכרת ברית עמך, וכן לא תוכל להתנהג עמו כמו עם בע"ח שצדים אותם ומראים אותם למשחק, כי התשחק בו כצפור, ולכן אין לו תקנה אלא סכין, ורואי כי. (ל) יכרו עליו חברים, שיתחברו עליו חבורות הבוכות לאכל מבשרו, וגם יחצוהו בין כנענים הסוחרים הקטנים למכור את בשרו למסחר:

קשת ומגן

באור המלות

מחגם וגומא או מקוץ שבו צדים דגים קטנים: (ל) יכרו. כמו ויעש להם כרה גדולה. חברים בני החבורה, כנענים הם הסוחרים הקטנים (ישעיה כ"ג): (לא) התמלא. תמלול כמו בלא יומו תמלא (למעלה ט"ו) והא' בא תחת הכפל כמ"ש המדקדקים, בשכות, מענין ושמת שכין בלועך והם שני משקלים, בצלצל הקופין שכורתים בו ראשי הדגים הגדולים, כ"ש הרלב"ג: (לב) זכור. מקור, ופי' אל תוסף לזכור מלחמה לכן בא פת"ח בהפסק, כי ההפסק אינו במלת מלחמה:

(לא) התמלא, וכי תוכל למלול ולהכרית ראשו בסוכות, שהם הסכינין הגדולים שכורתין בהם את הדגים, או התכרות ראשו בצלצל דגים, הוא קופין גדול שקוצצים בו ראשי הדגים הגדולים, ר"ל בא"א שתכניעו בשום כלי משחית, ומ"מ אני אומר לך. (לב) שים עליו כפך, אחר שנתתי לך הכח שים לאל, די בשתשים עליו כפיך בזה ישוב אל האפס, ואל תוסף זכר מלחמה, לא תזכור כלל שתצטרך להלחם אתו בדרך מלחמה (שבדרך זה א"א שתנצחנו), כי רק ע"י שימת כפים יתבטל ממציאותו, ומפרש.

(א—ב) הגם. היוטל ויושלך עוד אל מראיו מי שכבר לא

יְעוּרֶנּוּ וּמִי הוּא לְפָנַי יִתְיַצָּב׃ ג מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם לִי־הוּא׃ ד לֹא־אַחֲרִישׁ בַּדָּיו וּדְבַר גְּבוּרוֹת וְחִין עֶרְכּוֹ׃ ס מִי־גִלָּה פְּנֵי לְבוּשׁוֹ בְּכֶפֶל רִסְנוֹ מִי יָבוֹא׃ ו דַּלְתֵי פָנָיו מִי

לו קרי עמ"ש · פתח

רש"י

אשר יתיצב ויעמוד לפני. אשר אני עושה את כל אלה: (ג) מי הקדימני. ומי הוא אשר הקדים פני בהקבלתו לעבדני ולשמור מצותי ואשלם לו שכרו. תחת כל השמים לי הוא. כל אשר בשמים לי הוא ובידי לפרוע לו שכרו ופעולתו ומעבדו: (ד) לא אחריש בדיו. לא אחרים על בניו של צדיק שהלך לפני בתמים ולבניו ישתלמו שכר טוב אביהם וימלאו טובה בזכותו: ודבר גבורות וחין ערכו. ודבר גבורותיו אשר נתגבר לעשות הטוב והישר ותחנת סדורו של צדיק אשלם לו שכרו גם לבניו אחריו: בדיו. ענפיו והם בניו כמו (יחזקאל י"ז) ותעש בדים ותשלח פארות: (ה) מי גלה פני לבושו. חוזר על הלשונות לדבר על לויתן מי יוכל לגלות קשקשות שהן [לבושו, מהר"ז]: בכפל רסנו. בכפל שפתיו כשהן פתוחות מי הוא אשר יכנס שם. בכפל הן השפתים שהן כפולות אחת למעלה ואחת למטה שאין בריה רשאה ליכנס שם מפני אימתו: (ו) דלתי

מצודת ציון

(ד) בדיו. אבריו וכן יאכל בדי עורו (לעיל י"ח) והוא מושאל מבדי האילן: ודבר גבורות. ענין גבורות כמו על דבר פעור (במדבר כ"ה): וחין. כמו וחן וכן היות לדוד ניר (מ"א י"א) והוא כמו נר: ערכו. מל' ערך ודומה: (ה) פני לבושו. הלבוש הנראה לעין יקרא פני וכן אל מול פניו (שמות כ"ח): רסנו. הוא הדבר הבולם בפי הסוס להטותו

מצודת דוד

מי שיהיה אכזר על עצמו לעכור בשרו שיעורר עמו מלחמה כי הלא יאבד עצמו לדעת: ומי הוא. ואם אין מי לעמוד למולו א"כ מי הוא אשר יתיצב לפני למחות מה בידי והוא חוזר למעלה לומר אם הייתי צדיק באמת כאשר יאות הייתי משלם לך גמול כי אין מי ימחה בידי: (ג) מי הקדימני. ר"ל אף כי אין מי אשר הקדים לעשות צדק עד לא גמלתיו הטובה כי מי עשה מזוזה לפתחו עד לא נתתי לו בית וכן הכל והואיל וכן אין למי עלי לגמלו עוד טוב מ"מ אשלם עוד גמול בחסדי ואין מי ימחה בידי כי כל אשר תחת כל השמים שלי הוא וכולם נכנעים אלי ולאומר הנה גם לך היית משיב גמול אם הייתי צדיק גמור בשלימות רב: (ד) לא אחריש. לאומר הנה במה שספרתי לך יש בהם די להשיב על מאמריך ועכ"ז לא אשתוק מלספר לך עוד ממפלאות הלויתן מתכונת איבריו וענין הגבורות אשר בו וחין ערכו מול שאר הנבראים למען תשכיל יותר מגדולת רוממותו: (ה) מי גלה. מי יערב לבו לגשת אליו לגלות מלבושו הנראה לעין והוא לבוש הקשקשים אשר הוא ממעל ללבוש העור: בכפל רסנו. ר"ל בשפתיו הכפולים זה על זה מקום ישימו שם הרסן על הסוס ואמר כל' שאלה ומליצה: (ו) דלתי פניו. מי יפתח

באור המלות

אמר בעת יעורנו משנתו?, עתה לא יהיה כן: (ד) בדיו. איבריו שהם כענפים באילן, וחין כמו חן, כמו חֵן בן נון, חן של ערך איבריו וסדורם: (ו) דלתי. השפתים נראים כדלתות: (ז) אפיקי. חזקי,

קשת ומגן

באור הענין

מא (א—ג) **הן תוחלתו נכזבה**, התוחלת שהיה לו ללויתן עד עתה נפסקה שעד עתה היה לו תוחלת והיה בוטח בלבו כי גם **אל מראיו יוטל, לא אכזר כי יעורנו** שמי שיעורר אותו משנתו והוא לא אכזר על נפשו, יוטל ויפול לארץ מרוב פחד גם אל מראיו, כשיראהו לבד בעת יתעורר, יוטל מרוב הפחד שיראה ממות, כן היה לו תוחלת עד עתה, ובטח שלא יקרב איש אליו אף להביט אליו, ועתה נכזבה ונפסקה ממנו התוחלת הזאת, כי **מי הוא לפני יתיצב** אחר שנתתי לך יכולת האל, איך יתיצב לפני, וא"כ כשתשים עליו כעיך יתבטל נגדך כמו נגדי, אשר אין בריה שתתקומם לפני: (ג) **מי הקדימני**, אחר שהראה לו שזה דבר נגד האלהות מהולל כל שישחית את כל מעשי ידיו הגדולים והעצומים, ולא יתכן שהעושה יגיס חרבו להשחית מה שעשה בכח גדול וביד חזקה, והראה לו דוגמא שני הברואים האדירים אשר הם אות על תקפו של יוצר בראשית, ואיך ישחית הבורא היצורים המעידים על גדלו ויכלתו? משיב פניו לעומת שהתלונן איוב על שברא בריות גדולות ואבירי כח ענקים ואימים, ורוצה שימסור ה' את כל בריותיו האדירים בידו להשחיתם ולהעבירם מן העולם, (שהדבור הזה שא"ל שילך להשמית כל בריה עצומה, היה תשובה על דעתו של איוב וחפצו), כאלו ה' חייב לו איזה חוב, ובעד החוב הזה צריך הוא למסור בידו כל אשר לו, שהוא יעשה עמהם כחפצו, עז"א **מי הקדימני** שעשה לי איזה דבר, עד שאני מחויב **לשלם לו תחת כל השמים לי הוא**, דהיינו שאמסור לידו כל הברואים הגדולים שבראתי תחת כל השמים שכולם הם שלי וקניני, ואמסרם לידו לתשלומי החוב, כאומר איך תעיז פניך לבקש מידי הכרתת יצורי הגדולים המיוחסים לי כדי למלאת חפצך, כאילו אני חייב לך איזה דבר או קדמתני ועזרתני בבריאתם. די לך במה שעשיתי לך טובה להמציא אותך מצד החסד הגמור ולא קדמת לי דבר שבעבורו גמלתי אותך חיים וחסד, ואיך תבקש שאמסור לחפצך כל אשר לי תחת השמים: (ד) **לא אחריש**, ולבל תאמר שבריאות האבירים האלה היה ע"י המערכת והתולדה במקרה. כי אראה לך איך היה כל פרט ופרט שבו עפ"י השגחתי עד שאגיד לך כל תכונותיו, כי השגחתו על כל איבריו וכחותיו לעשותם בתכלית היכולת והחכמה · והנה יזכיר בבריאת הלויתן ג' דברים. א] **בדיו** שהוא איבריו, ב] דבר גבורות הגבורה והכח

פתח סביבות שניו אימה: ז גאוה אפיקי מגנים סגור חותם צר: ח אחד באחד יגשו ורוח לא־יבא ביניהם: ט איש־באחיהו ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו: י עטישתיו תהל אור ועיניו כעפעפי שחר: יא מפיו לפידים יהלכו כידודי אש יתמלטו: יב מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמן: יג נפשו גחלים תלהט ולהב מפיו

ג' פתוח

רש"י

יצא

פניו. הן השפתים שהוא סוגר פיו מי יוכל לפותחו: סביבות שניו אימה. אשר משני פחדו ואימתו אין בריה יכולה להתקרב לשיניו: (ז) גאוה אפיקי מגנים. גאוה גדולה יש לו בחוזק מגניו הן הקשקשים שעליו, המגינין עליו כמגן: סגור. הוא חותם שריונו שהוא צר וסגור ועצור ועצום שכל קשקשת וקשקשת דבוקה בו ואדוקה לחברתה שאין בריה יכולה להכותו בין הדבקים, וזהו שנאמר אחד באחד יגשו שכולן מוגשות ותכופות זו אצל זו: (ט) יתלכדו ולא יתפרדו. עדיין כופל לשונו שנלכדות ונאחזות כל אחת ואחת בחברתה שלא תהיינה מתפרדות זו מזו: (י) עטישתיו תהל אור. בכל עטישה ועטישה שהוא מתעטש יהל ויזרח אור. יהל. כמו בהלו נרו (לעיל כ"ט): ועיניו כעפעפי שחר. עיניו זורחות ומאירות כדמדומי חמה כמו לעת בקר שהשמש מתאדמת: (יא) מפיו. משלהבת היוצא ממנו: לפידים יהלכו. לפידים יוצאים מפיו: כידודי אש. כמו לפידים: יתמלטו. פתרונו לפי ענינו שוב"ש אישקמולי"ר: (יב) מנחיריו יצא עשן. כסיר נפוח על האש שמעלה עשן: ואגמון. פתרונו לפי ענינו לשון כלי חרס הוא כמו דוד נפוח כענין שנאמר (ירמיה א') סיר נפוח אני רואה: (יג) נפשו גחלים תלהט. גחלים בוערות ולוהטות ולהבות דולקות יוצאות מפיו:

מצודת דוד

דלתי פניו הם שפתיו העשוים לסגור ולפתוח כדלתי הפתח ואמר בל' שאלה מי יפתח שפתיו לשום שם הרסן כאשר ישימו בסוס כי הלא סביבות פיו יש אימה ומי יקרב אליו: (ז) גאוה. ר"ל יוכל להתגאות עם חוזק שמגינים אשר עליו הם הקשקשים שהמה לו למגן: סגור. כל קשקשת סגור ודבוק בעורו סתימה דחוקה שאין לזוז ממקומו: (ח) אחד. קשקשת אחד נגש ודבוק בחבירו עד לא יבוא האויר ביניהם: (ט) איש. כ"א דבוק בחבירו והמה לכודים ונאחזים זה בזה ולא יתפרדו וכפל הדבר פעמים ושלש לגודל הדבוק ולהפלגת המליצה: (י) עטישתיו. ההבל היוצא ממנו בעת העטוש תזריח אור ור"ל כ"כ גבר בו חום הטבעי כאלו היה מלא אש וכאלו יבריק ויאיר בעת יוציא ההבל ועם כי טבע הדגים הוא קר: ועיניו. בקיעות עיניו רחבים ומזהירים כבקיעת השחר: (יא) לפידים יהלכו, מרוב חום הטבעי יהומה הבל פיו כאלו לפידי אש הולכים מפיו כאלו ניצוצות נשלכים ממנו וכפל הדבר להפלגת הענין: (יב) מנחיריו. ההבל היוצא מנחיריו הוא רב ונראה כעשן לגודל החום ודומה הוא על ההבל היוצא מן הדוד והאגמון כשהוא נופח ומרתיח מעלה אז הבל רב: (יג) נפשו. נשימתו תלהט כגחלי אש

מצודת ציון

שהדרך על ידו כמו במתג ורסן (תהלים ל"ב): (ז) אפיקי. ענין חוזק כמו אפיקי נחושה (לעיל מ'): חותם. ענין סתימה כמו כי חתום הוא (ישעיה כ"ט): צר. דחוק: (ח) ורוח. כן יקרא האויר וכן שאפה רוח (ירמיה ב'): (ט) איש באחיהו. כן יאמר בדברים השווים וכן מקבילות הלולאות אשה אל אחותה (שמות כ"ו): יתפרדו. מל' פרוד והפרשה: (י) עטישותיו. ל' עטוש ידוע בדרז"ל וכן אמרו המתעטש בתפלתו (ברכות כ"ד): תהל. תזריח כמו בהלו נרו (לעיל כ"ט): כעפעפי. הוא אישון העין והושאל לבקיעת אור השחר וכן בעפעפי שחר (לעיל ג'): (יא) לפידים. הוא העץ שמדליקים בו האש ואף הוא יבער מן האש וכן כלפיד יבער (ישעיה ס"ב): כידודי. ענינו ניצוצות ואין לו דומה: יתמלטו. יושלכו כמו אל מפחיו יוטל: (יב) מנחיריו. הם נקבי האף כמו הוד נחרו אימה (לעיל ל"ט): כדוד. כקדרה כמו בסירות ובדודים (דה"ב ל"ה): נפוח. מעלה רתיחה כמו סיר נפוח אני רואה (ירמיה א') ויקרא כן כי מעלה נפוחים ואבעבועות: ואגמון. שם כלי מכלי הבשול: (יג) נפשו. על הנשימה יאמר בדרך שאלה: גחלים. כגחלים בחסרון כ"ף הדמיון ורבים

קשת ומגן

באור הענין

פים ט, ג] אין ערכו ערך האיברים וכדרס זה מול זה: (ה) מי גלה פני לבושו, השריון שגופו לבוש בו, מי גלה אותו לראות במה שתחתיו, וכן מי יבא בכפל רסנו, הוא הרסן והמגן שסביב צוארו שהוא כפול במגני עצם כפולים, מי יבא שמה: (ו) דלתי מי יוכל לפתח השפתים שלו והלחיים שהם דלתי פניו, אחר שסביבות שניו שוכן אימה: (ז) גאוה אפיקי מגנים, המגנים החזקים שיש סביבותיו מעצם קשה נעשו בגאוה, וכ"א סגור בחותם של צר, היינו חותם של צור ואבן קשה: (ח—ט) אחד, בגלל רחבו הם דבוקים אחד באחד, סמוכים זל"ז עד שרוח לא יבא ביניהם, ובגלל ארכו איש באחיהו ידבקו עד שא"א להפרידם זה מזה וגם יתלכדו כ"כ עד שא"א להפרידם בשום תחבולה: (י) עטישותיו, מתחיל לחשוב הכחות אשר בפנימותו, שגובר בו מאד כח האש והעלעקטרי, עד שע"י העיטוש תהל אור, ועיניו יאירו בעפעפי שחר מרוב כח עלעקטרי ואש שנמלא בו: (יא—יב) ומפיו יתהלכו לפידים, יוסר מזה שיתמלטו כדודי אש ומנחיריו יצא עשן מרוב החום שבו: (יג) נפשו, ובעת הכעס יתוסף המוקד

באור המלות

כמו אפיקי נחושה (מ' י"ח). צר, סלע חזק כמו צור: (י) עטישותיו. בדברי חז"ל המתעטש בתפלתו: (יא) כדודי. התיכות אש. יתמלטו יצאו לחוץ, כמו בתמוהו לא ימלט (למעלה כ'): (יב) כדוד נפוח. כמו סיר נפוח, אגמון אד

יֵצֵא׃ יד בְּצַוָּארוֹ יָלִין עֹז וּלְפָנָיו תָּדוּץ דְּאָבָה׃ טו מַפְּלֵי בְשָׂרוֹ דָבֵקוּ יָצוּק עָלָיו בַּל־יִמּוֹט׃ טז לִבּוֹ יָצוּק כְּמוֹ־אָבֶן וְיָצוּק כְּפֶלַח תַּחְתִּית׃ יז מִשֵּׂתוֹ יָגוּרוּ אֵלִים מִשְּׁבָרִים יִתְחַטָּאוּ׃ יח מַשִּׂיגֵהוּ חֶרֶב בְּלִי תָקוּם חֲנִית מַסָּע וְשִׁרְיָה׃ יט יַחְשֹׁב לְתֶבֶן בַּרְזֶל לְעֵץ

רקבון

רש"י

(יד) בצוארו ילין עז. גבורה: ולפניו תדוץ דאבה. שאין דאבון ועצבון לפניו שאינו מסירה משום בריה, תדוץ לשון דיצה ושמחה: (טו) מפלי בשרו דבקו. נדבקות ותכופות זו בזו שהדגים הן נעשין חתיכות חתיכות בבשרו ומדובקות זו בזו ובדג גדול כשהוא מבושל נראות החתיכות כשהן שוכבות זו ע"ז וזו אצל זו, כן הולך סדור המלה תחלה דבר בקשקשותיו של לויתן ואחרי כן בחתיכות בשרו וחוזק לבו. מפלי. לשון חתיכות כפולות ויש לומר כמו פלי פלויי שבלשון גמרא (נדה כ"א) לשון ביקוע ביקועי חתיכותיו. דבקו בי"ת קמוצה בקמ"ץ קטן (ניר"י) כמו ולשונם לחכם דבקה וכן הרבה באתנחתא וסוף פסוק: יצוק עליו. כל משל ומשל יצוק זה על זה אשר לא ימוט ולא יתפרד זה מעל זה: יצוק. לשון מוצק והוא לשון פעול כמו ירוד מן ירד. יצוק מן יצק. ידוע מן ידע: (טז) לבו יצוק כמו אבן. לבו בקרבו חזק ומיוסד כאבן הקבועה ונתונה ביסוד הבנין בחוזק: ויצוק כפלח תחתית. כופל מלתו שמיוסד לבו וקבוע כפלח של ריחים שנתון בתחתיתו של פלח רכב, שפלח רכב של מעלה הוא סובב ומתגלגל וטוחן ושל מטה אינו זז ממקומו כי קבוע הוא במקומו אשר לא ימוט, והוא נקרא פלח (רכב) שנא' (שופטים ט') ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך, ואת שלמטה קרוי פלח תחתית: (יז) משתו יגורו אלים. משחדו מתיראים גבורים וחזקים בין דגים ובין שאר בריות: משברים יתחטאו. גלי הים שקרוין משברים הן חסרין לפניו שהוא שוברן בפריחתו כאשר הוא פורח ושף בגלי הים. יתחטאו לשון חסרון כמו (מלכים א' א') והייתי אני ובני שלמה חטאים: (יח) משיגהו חרב בלי תקום. גבור המשיגהו להלחם בחרב לא יתקיים חרבו כי הוא ישברנה: חנית מסע ושריה. וכן כל כלי מלחמה הללו שביד המשיג לא יתקיימו ולא יעמדו לפניו של לויתן. מסע י"ל שהוא אחד מכלי מלחמה כמו חרב וחנית ושריה. וי"ל מסע דוגמת אבן שלמה מסע וגו' (שם ו' ז') וזה פתרונו חנית מסע שהוא גדול ואינו נוח לטלטל כל כך מפני שהוא גדול וחזק מאד כענין שנאמר בגלית הפלשתי ועץ חניתו כמנור אורגים ולהבת חניתו שש מאות וגו'. ושריה שריון: (יט) יחשב לתבן ברזל. כלי זיין של ברזל החשובים

מצודת ציון

כמאכלים כן: תלהט. תבער ותשרף כמו תלהט הרים (תהלים ק"ד): ולהב. שלהבת: (יד) ילין. ענין התמדה: תדוץ. תגיל ותשמח כי שישו אתה משוש (ישעיה ס"ו) תרגומו דוצו: דאבה. עצבון כמו ודאבון נפש (דברים כ"ח): (טו) מפלי. ענין הבקוע והבדל ובדרז"ל אית ביה פילי (פסחים מ"ד) והוא קרוב ללשון אשר יפלה ה' (שמות י"א) שהוא ענין הפרשה והבדלה: ימוט. מל' נטיה: (טז) כפלח. כן יקרא אבן הרחים וכן פלח רכב (שופטים ט') כי פלח הוא ענין בקוע כמו יפלח כליותי (לעיל י"ו) ואבני הרחים העליון והתחתון נראים כאלו נבקעו מאבן אחת: (יז) משתו. כמו משאתו באל"ף והוא מל' גאה ורוממות: יגורו. יפחדו כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב): אלים. חזקים כמו אל גוים (יחזקאל ל"א): משברים. כן יקראו גלי הים כמו משבריך וגליך (יונה ב') ע"ש שנראים כמשברים את הים ואף המה יושברו מעצמן: יתחטאו. ענין חסרון כמו קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ'): (יח) חנית מסע ושריה. הם שמות כלי זיין:

מצודת דוד

וכאלו לבב יוצא מפיו: (יד) בצוארו. עם כי הצואר הוא המקום שיותר חלש בכל בע"ח אבל בצוארו יתמיד העוז והחוזק: ולפניו. החוזק אשר היה לפני הצואר תשמח את העצבון ר"ל כ"כ היא חזקה ומשומרת עד לא תעצב מדבר מכאוב כי אין דבר יזיקנה: (טו) מפלי בשרו. חתיכות בשרו המה דבוקים זה בזה כאלו היה ניצק עליו ביציקה אחת ולא ימוט זה מזה כאשר ימוטו החתיכות בשאר דגים כי דרך בשר הדגים להיות חתיכות חתיכות זה על זה ונוח להפריד אותם זה מזה: (טז) לבו יצוק. לבו הוא ביציקה אחת כמו אבן מבלי חלל לא כמו ביתר בע"ח: כפלח תחתית. הוא ביציקה אחת כמו אבן הרחים אשר מתחת שאין בו חלל כלל משא"כ העליון שיש בו חלל מה במקום הנקב שיורד התבוא' דרך בה: (יז) משתו. מרוממותו יפחדו אף החזקים: משברים יתחטאו. כשהוא שט בים יחסרו הגלים כי מבלבל הגלי' ומקלקלם: (יח) משיגהו. הלוחמים עמו להשיגו בחרב לא תקום בידם זאת המלחמה כי לא ינצחוהו בחרב וכן הלוחמים בחנית או במסע או בשריה לא ינצחוהו עמהם: (יט) יחשוב. כי כלי ברזל נחשב למולו לתבן וכלי נחושה

קשת ומגן

באור המלות

בעולה מן אגם מים בעת החורף: (יד) תדוץ. אין לו ריע ובלשון תרגום הוא מענין שמחה, ומעניננו הוא הפך הדאבה: (טו) מפלי. מקומות הבשר הרפוים שנראים כנופלים, יצוק חזק: (טז) פלח תחתית. מן הריחים, והעליונה נקראת פלח רכב (שופטים ט' נ"ג): (יז) משתו. כמו משאתו. כמו יתן ה' את

באור הענין

והגחלים העוממות שבו יתלהטו עד שיצא להב מפיו:

(יד) **בצוארו**, בם יתמיד העז והחוזק, ולא יתראה שם איזה דאבה על שיחסר לו איזה דבר שזה משפיל רום הצואר **כי הדאבה תדוץ לפניו**:

(טו) **מפלי**, גם חלקי הבשר הנופלים והמפרדים ביתרי בע"ח, אצלו הם **דבוקים** כאילו הם יצוקים כמתכות חזק בל ימוט: (טז) **לבו יצוק** וחזק **כמו אבן**, והגם שהלב מתנענע ודופק בכל הבע"ח, **לבו יצוק כמו פלח תחתית**, כאבן התחתון של הריחים שאינו זז ממקומו לעולם לא כפלח העליון שהוא

רְקָבוֹן נְחוּשָׁה׃ כ לֹא־יַבְרִיחֶנּוּ בֶן־קָשֶׁת לְקַשׁ נֶהְפְּכוּ־לוֹ אַבְנֵי־קָלַע׃ כא כְּקַשׁ נֶחְשְׁבוּ תוֹתָח וְיִשְׂחַק לְרַעַשׁ כִּידוֹן׃ כב תַּחְתָּיו חַדּוּדֵי חָרֶשׂ יִרְפַּד חָרוּץ עֲלֵי־טִיט׃ כג יַרְתִּיחַ כַּסִּיר מְצוּלָה יָם

רש"י

ישים

שלפניו לתבן . וכלי זיין של נחשת הן לפניו כרקב עץ : (כ) לא יבריחנו בן קשת. לא יברח מפני בעל קשת וחצים ואבני בלסטראות הרי הן לפניו כקש : (כא) תותח . הוא כלי זיין ופתרונו לפי ענינו : וישחק לרעש כידון . לרעש מהומת בעלי מלחמות נושאי כידון הוא משחק ומסייל שאינו מתיירא מפניהם : (כב) תחתיו חדודי חרש . במקום חנייתו יש זהרורי שמש כי ספירים שלו אשר תחתיו בבטנו מאירות ומזריחות כשמש . חדודי. כמו חרב חדה שהיא שנונה לחה ומלובנה. ועל שם כך קורא לזהרורי חדודי . חרס, שמש . וכמו האומר לחרס ולא יזרח וגו' (לעיל ט') בטרם יבא החרסה (שופטים י"ד) : ירפד חרוץ עלי טיט . מלה כפולה ירפד חרוץ מוסב על חדודי חרש. עלי טיט מוסב על תחתיתו במקום שהוא שם על החול זה טיט ריפודו מזריח כזהב חרוץ כענין שנאמר רפידתו זהב (שיר ג) , חרוץ מין זהב כענין שנאמר וחרוץ תבואתה (משלי ג') טוב פריי מחרוץ ומפז (שם ח') . ירפד . לשון מצע ומשכב כמו רפידתו זהב (שיר ג') : (כג) ירתיח כסיר מצולה . כסיר קטן נפוח שמעלה מהרה רתיחות תכופות ורצופות כן הוא מרתיח את המצולה שהיא גדולה ועמוקה : ים ישים כמרקחה.כמרקחת

מצודת דוד

נחוש' לעץ נרקב כי לא יזיקוהו באלה : (כ) בן קשת . החץ לא יבריח אותו כי לא יפחד ממנו : נהפכו לו . למולו נהפכו אבני קלע לקש ר"ל לא יזיקו לו כמו שאין הקש מזיק כאשר יקלעם על מי : (כא) תותח . אבני תותח : לרעש כידון . והמיי' קול בעלי כידון : (כב) תחתיו חדודי חרש . סלעי' חריפי' דומים לחרסים חדים המה לו מתחת והוא שוכב עליהם ולא ירגיש בהם : ירפד . יציע לעצמו דבר חד מלא הרילים וישכב עליו כעל טיט והוא כפל ענין במ"ש : (כג) ירתיח . בהחום סיוצא מן הבל פיו ירתיח עומק הים כסיר העומד אצל האש : כמרקחה . כמו שהרופאים עושים המרקחות ממיני הבשמים מעורבים יחד כן יערבב כל אשר בים עם הרתיחה כי כן דרך תבשיל המרתיח להיות מעורב ומבולבל מן חוזק הרתיחה :

מצודת ציון

(כ)בן קשת. אמר בדרך השאלה על החץ היוצא מן הקשת כבן היוצא מן האם:קלע.כן שם הכלי אשר יזרקו בו האבנים וכן כף הקלע(ש"א כ"ה) : (כא) תותח . שם כלי מה עשוי לזרוק בו אבנים גדולות להפיל החומה : כידון . מין חנית או רומח : (כב) חדודי . מל' חד וחריף : חרש . כמו חרס בסמ"ך : ירפד . ענין הצעה למשכב כמו רפדתי יצועי (לעיל י"ז) : חרוץ . מל' חרוצים והדודים כמו למורג חרוץ (ישעיה מ"א) : עלי . כעלי ותחסר כ"ף הדמיון : (כג) כסיר . כענין קדרה כמו סיר הבשר (שמו' י"ז): מצולה . עומק הים כמו ותשליכני מצולה (יונה ב') : כמרקחה .

באור הענין — קשת ומגן — באור המלות

סובב תמיד בעת השחיה : (יז) משתו , עת שיתנשא יגורו ויפחדו כל אילים , והחיות החזקות אשר יתחטאו משברים , שהם נקיים מכל שבר שלא יקרב אליהם שום שבר ואסון מרוב תקפם , בכ"ז יגורו משאתו : (יח—יט) משיגהו , מי שירצה להשיג אותו בחרב , לא תקום החרב כנגדו וכן לא חנית ומסע ושריה שהם מיני כלי משחית , כי הוא יחשב ברזל לתבן ונחושה לעץ רקבון : (כ—כא) לא , החץ שהוא בן הקשת , לא יבריח אותו שיוס מפניו , כי גם אבני קלע הכבדים נהפכו אצלו להיות כקש , וגם התותח שהם כדורי קלע הגדולים מאד שבם יהרסו המבצרים נחשבו לו כקש , וישחק לרעש כידון : (כב) תחתיו , על בטנו יש קשקשים קשים כחדודי חרש , עד שלכן ירפד חרוץ כשהמצע שתחתיו שהוא שוכב עליו הם דברים חרוצים וחדודים כחריצי הברזל , ידמה בעיניו כרובץ עלי טיט לא ואינו מרגיש בם כלל : (כג) ירתיח , גם אם ינוייר שיעלה אל היסודי מן התהום וירתיח את המצולה ששם סובב הלויתן כסיר שהוא רותח ע"י האש , עד שישים את כל הים למרקחה , שעל ידי רותחת המים ידמה כל אשר בים למעשה רוקח ויגוע וימות , בכ"ז . (כד) אחריו , שיעור הכתוב יחשב תהום , אחריו יאיר נתיב לשיבה , ימלין , שהתהום חושב בלבו , שגם אם הוא ירתיח את המצולה ע"י אשו הגדול , הלויתן לא ימות ע"י המהפכה הזאת , רק מן ההפך הזה שיהיה בים , יאיר אחריו של הלויתן נתיב של אורה , עד שילך בנתיב האורה הזה אל השיבה , דהיינו לחיות לארך ימים עד זקנה ושיבה , והיא מליצה נפלאה שגם אם יהיה כליון כולל בים ע"י שהתהום יקיא את האש אשר בתוכו וירתיח את הים כולו , כ"ז לא יזיק לו מאומה כי הוא ינצל וילך לשיבה וזקנה : (כה) אין , עתה סיים את וכוחו , אומר אליו אם היה העשו לבלי חת , ר"ל אם כל היצור העשוי והנוצר , היה נוצר בענין שלא ימצא חת , היינו אימה ופחד , שיש ברואים גדולים שמפילים חיתם על כל הברואים , אם לא היה חת בכל היצור העשוי , רק שהיו כולם ברואים חלושים , אז אין על עפר משלו , לא ימצא משלו של העושה והבורא עלי עפר , שעל מי ימשול אחר שכולם יהיו בריאות חלושות ואין כח , אבל ע"י שהעשוי והנוצר יש בו חת ואימה , שהקטן ירא מן הגדול

יָשִׂים כַּמֶּרְקָחָה׃ כד אַחֲרָיו יָאִיר נָתִיב יַחְשֹׁב תְּהוֹם לְשֵׂיבָה׃ כה אֵין־עַל־עָפָר מָשְׁלוֹ הֶעָשׂוּ לִבְלִי־חָת׃ כו אֵת־כָּל־גָּבֹהַּ יִרְאֶה הוּא מֶלֶךְ עַל־כָּל־בְּנֵי־שָׁחַץ׃

מב א וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר׃ ב יָדַעְתָּ כִּי־כֹל תּוּכָל וְלֹא־

ידעתי קרי — רש״י — יבצר

ליקות במים שהיא מעורה ומעורבת כמו כן ישים ויערב את הים כשהוא זז ממקומו: (כד) אחריו יאיר נתיב. כשהוא פורח ושט בים אחריו מאיר נתיב התהום שלפי שעה פורח ואין שם מים מחמת מרוצת פליחתו: יחשב תהום לשיבה. תהום חשוב לפניו בחלשות ותשות. לשיבה. לחלשות של זקנה ושיבה: (כה) אין על עפר משלו. מ״ם חטף קמץ ופתרונו ממשלתו שאין בריה מושלת עליו, והוא מין של דבר מושל ושלטון ועל כן מ״ם מנוקדת בחטף קמ״ץ: העשו. כמו העשוי. ולא ידעתי לו ריע, ופתרונו העשוי בלי פחד ומחתה שאינו מתירא מן הבריות כמו שנאמר בהם ישחק לפחד ולא יחת (לעיל ל״ט): (כו) את כל גבוה יראה. כל הגבוהים שבעולם הוא רואה תחתיו וכן הוא. מנהג העולם אשר אותו העומד למעלה רואה את התחתון יותר ממה שרואה (התחתון את העליון, מהר״ז) ואין לתחתון גבורה ונאמן נגד העליון ולויתן זה רואה את כל הגבורים לומר שאין להם גבורה כנגדו: הוא מלך על כל בני שחץ. מלה כפולה, על כל בני גאוה יראה והוא מלך על כל בני שחץ בני גסות הרוח שבבראתי בעולמי שאין להם כנגדו ממשלה ושררה, והיאך נשאך לבך לשאת ראש לפני להתווכח נגדי כי הנני עושה את כל הנפלאות האלה:

מב (מענה איוב) (ב) ידעתי כי כל תוכל. כי הכל תוכל לעשות כאשר ישר בעיניך: ולא יבצר ממך מזמה. כופל מעלתו שאין מזימה ומחשבה נבצרת ונחסרת ממך

מצודת ציון

ענין ערבוב כמו רוקח מרקחת (שמות ל׳): (כד) נתיב. שביל ודרך: תהום. עומק הים: (כה) העשו. כמו העשוי ביו״ד ור״ל אשר עשו ודוגמתו הבאה ליעקב (בראשית מ״ו) ומשמעו אשר באה: חת. ענין פחד כמו ואל תחת (יהושע א׳): (כו) בני שחץ. אנשי גאוה כמו לא הדריכוהו בני שחץ (לעיל כ״ח):

מב (ב) כל. כמו יכול והוא מל׳ יכולת ונפלה פ״א הפעל

מצודת דוד

(כד) אחריו. כשהוא שט בים ודוחה הוא את מי הים בדרך הלוכו ואחר כי ישוט לפלאים יאיר נתיבו ר״ל הנתיב שהלך בו נראה הוא פנוי ממים כי לגודל רחבו לא במהרה ישובו המים לכסות רוחב הנתיב: יחשב תהום לשיבה. כי בדרך הלכו נדחה המים ממקומו ומעט מן המים נשאר מתחת לו ומחשיב הוא את התהום בעיני הרואה לאיש שיבה כי המקום ההוא יהיה לבן כי כשהמים עמוקים נראה חשוך ושחור אבל כשאינם עמוקים נראה לבן א״כ במהלכו ימעיט גובה המים ומחשיב התהום בעיני הרואה לאיש שיבה במראה לבן: (כה) אין על עפר משלו. אין מי על עפר הארץ לעיין נמשל ודומה לו אשר יהיה עשוי לבל יפחד ויחת משום דבר בעולם כאשר הוא לא יחת: (כו) את כל גבוה. עם שהוא במים מתחת לארץ מ״מ רואה הוא את כל הגבוה והחזק אשר על הארץ ועם כי יודע הוא מכל הבריות הנפלאות מכל מקום לא יחת ממני והוא מלך ורואה על כל אנשי גאוה כי הוא התגאה על כל וכאומר הנה השמעתיך פלאי יציר כפי וממנו תשכיל גודל רוממותי. (שעולם מהמענה הזה להשיב על תלונתו מדוע מכתו אנושה והוא את הטוב עשה כי ישיב אמרים לומר הנה לצדיק אמיתי יש כח הזרוע כמו אל למשול במטה ובמעל ובחון נא אם תוכל לענוש המוטאים באמרי פיך אז אודה לך גם אני שצדיק גמור אתה אבל מה בכך שאתה משבח עצמך, אם לא כן הוא כ״א היית צדיק אמיתי הנה לא קרה ידי מלשלם גמול אף אין מי ימחה בידי ויספר מפלאי צור הכל ומפלאי הלויתן להכיר מהם גדולת המקום שאין מי יוכל למחות בידו מלשלם גמול ועם כי אין חוב מוטל עליו לשלם גמול כי כבר גמל הטובה טרם עשה המלוה מ״מ עוד ישלם גמול בחסדו וכ״כ היה גומל טוב לאיוב אם היה צדיק בתכלית ובשלימות רב):

מב (ב) ידעתי. מאז ידעתי אשר יכול תוכל כל אשר תחפוץ ולא ימנע ממך שום מחשבה חכמה וכן אמר מאז חכם

באור המלות

(כד) יחשב תהום. דרך המליצה להמשיל שכל ותכמה לכל מעמקים, כמו יבין מפרשי עב, כאשר יהגה באריה, התהום מושב כן כלבבו, כי אחריו יאיר נתיב לשיבה: (כה) משלו. ענין ממשלה, העשו, הנברא והנולד, לבלי חת, בלי התת ואימה: (כו) שחץ. הבריות הגדולות מאד (למעלה כ״ח):

קשת ומגן — באור הענין

הגדול והחלש מן התקיף תגלה הממשלה העליונה, כי במה. (כו) שאת כל גבוה יראה. במה שיש ברואים גדולים וגבוהים על חבריהם, והוא יראה וישגיח על כל גבוה, להפיל אימתו עליו, ולהשגיח בל ישחית את כל המינים החלשים, שכ״ז ע״י ההשגחה העליונה והוא גבוה על גבוהים ותקיף על תקיפים, ע״ז הוא מלך על כל בני שחץ, שזה מכבוד המלוכה אם מולך על גבורים ואדירים, וכולם מפחדים ממנו ויראים מכבודו והשגחתו:

מב (ב) ידעתי, אחר שנשלם הוכוח עד סופו, גלה איוב מה שבלבבו, שבאמת שלבבו היה שלם עם ה׳ אלהיו ועמד בנסיון באמת, כי בלבבו האמין בכל יסודות האמונה ולא מש מגדקתו, וכל הוכוח אשר ערך היה רק בדרך התפלספות וחקירה לבד, להוציא ברור הדברים ע״י החקירה והעיון, שבזה בהכרח שאחד יעמוד בשם הדעה המכחשת את האמונה וידבר בשמה, ויניע את כל טענותים והוכחותים

יִבָּצֵר מִמְּךָ מְזִמָּה׃ ג מִי זֶה ׀ מַעְלִים עֵצָה בְּלִי דָעַת לָכֵן הִגַּדְתִּי וְלֹא אָבִין נִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי וְלֹא אֵדָע׃ ד שְׁמַע־נָא וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ ה לְשֵׁמַע אֹזֶן שְׁמַעְתִּיךָ וְעַתָּה עֵינִי רָאָתְךָ׃

רש״י

אשר כל מחשבותיך תוכל לגמור ולמלאות כי בידך כח וגבורה ובידך לעשות כל הטוב בעיניך, ומקרא זה דוגמת ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (בראשית י״א): (ג) מי זה. אשר העלים וכסה עלתו ונפלאותיו של הקב״ה בבלי דעת ידעתי כי הכל בידך לעשות וע״כ הגדתי קצת מגבורותיך כאשר היה עם לבבי כאשר ידעתי: ולא אבין. אבל לא הבנתי כ״כ כאשר הודעתני כי כמה נפלאות נסתרות ונעלמות ממני אשר אינני יודע: (ה) לשמע אוזן שמעתיך. כמה וכמה פעמים שמעתי שמעך ועתה עיני ראתה את

מצודת דוד

לבב ואמיץ כח (לעיל ט׳): (ג) מי זה וגו׳. ר״ל אולם למה שאמרת במענה הראשונה מי זה מחשיך וגו׳ (לעיל ל״ח) כי מעלים ומחשיך הוא אחד במובנם אלא שאחז ל׳ כבוד כאלו אמר לו המקום מי הוא זה אשר מלאו לבו לחשוב שנעלמה ממני עלה נכונה והמחשבה הטיא מבלי דעת כי יחשוב שמסרתי הכל ביד המערכה: לכן. ר״ל ע״ז אשיב לכן בעבור הדבר ההוא בעצמו על שהייתי בלי דעת לזה הגדתי או הסכלות הזה לא הייתי מבין או מהשגחתך הנפלאה כי הדברים אשר הספרת תגודל השגחתך היו נפלאות ומכוסות ממני ולא ידעתים מאז וכאומר באמת מבלי דעת אמרתי מה שאמרתי אולם עתה אחר שספרת לי מהשגחתך אודה לך שהאמת הוא כן: (ד) שמע נא. חזר ואמר לה׳ שמע נא אלי ואנכי אדבר להשיב למה שאמרת במענה השניה: אשאלך והודיעני. ר״ל אשאלך מתמהון נפלאותי והשיב אם האמת כן: (ה) לשמע אזן. ר״ל ע״ז אשיב הנה מאז שמעתי שמעך וכאומר והן היה כדרך דבר הנשמע שאין חקוק כ״כ בלב השומע אבל עתה עיני ראתך ושמך יאמו הדברים ולזה הרי הם חקוקים בלב ומאליו א״כ תשובה שלא מקולר יד מגעת לשלם לי גמול כ״א בעבור שעדיין

מצודת ציון

וכן קול הריס (לעיל מ׳): יבצר. ימנע כמו ועתה לא יבצר מהם (בראשית י״א): מזמה. מחשבה ור״ל חכמה כי החכמה היא במחשבה: (ג) נפלאות. מכוסות כמו

קשת ומגן

באור הענין

והוכחותיה והאחרים יעמדו בשם הדעות המחזיקות באמונה להשיב תשובתם איש ואיש לפי שטתו, שעי״ז יתברר האמת ויצא לאור במשפט, והוא עמד בשם הדעה המכחשת בהשגחה ובחפשיות הבחירה ובאמונת השארת הנפש וגמולה לעוה״ב, לא כאשר נטה אל דעות אלה בלבו, כי לבבו היה שלם באמונה בכל אלה, רק כדי שעי״ז יתבררו ויזרפו הדברים, כי רצה שהאמונה תתברר גם ע״פ השכל והחקירה, ומה שקרא אל ה׳ שיתוכח עמו היה קריאתו שיאיר עיני שכלו בזה למען יבין הדברים אשר הוא מאמין בם בלבו, ושלא יהיו אצלו כדברים פלאיים בלתי מובנים אל השכל, וז״ש **ידעתי**, ר״ל גם תחלה בעת הוכוח **ידעתי כי כל תוכל**, היינו שיש לך היכולת המוחלט, **וגם לא יבצר ממך מזמה**, כל חכמה וכל מחשבה עמוקה נמלאת אתך, וא״כ האמנתי היטב שבחכמתך תשגיח על כל הפרטים ותדע את כל המעשים, הגם שהבחירה ביד האדם, ושההנהגה שלך היא בחכמה ויכולת עד שתסכים עם הצדק לגמול לכ״א כמפעלו, אבל מה שהתוכחתי ועשיתי את עצמי כטוען וכמכחיש כל הדברים האלה, הוא כדי להשיג את הדברים אלה גם ע״י החקירה, עד שלא אצטרך להאמין רק אדע הדברים בידיעה ברורה, כי. (ג—ד) **מי זה מעלים עצה בלי דעת**, כי אמרתי היתכן להעלים עצה, שהיא הנהגת ה׳ שהכל בעצת החכמה, איך נעלים ונכסה תעלומותיו שלא נדע עניניה, ונסמוך על האמונה בלבד, הלא טוב נגלות לפנותיה עד שנדע העצה ע״פ הידיעה, לא ע״פ האמונה לבד, **לכן הגדתי (על שלא אבין** את העצה, ועל שהיא **נפלאות ממני ולא אדע לכן הגדתי) שמע נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני**, לכן הגדתי שאני רוצה שתדבר עמי ואני אשאלך ואתה תודיעני למען אבין ואדע, כי אחר שהחקירה האנושית והפילוסופים ישאלו שאלות הרבה על האמונה הזאת, כמו שאלת הידיעה והבחירה, ושאלת מפני מה יש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, וכן יתר השאלות ששאל איוב במשך וכוחו, והוא לא יבין ולא ידע מה להשיב על שאלות אלה, ואין ראוי להעלים עצה בלי דעת ולסמוך על האמונה בלבד, לכן התוכח וימעון שרוצה שה׳ יענהו על שאלות אלה, כדי שעי״ז הוכוח יתבררו לו דברים אלה ע״פ החקירה וידע מה שישיב לאפיקורס. וגם שגדולה הידיעה וההשגה מן האמונה בלבד בלא הבנה וידיעה, זאת היה כונתו בכל הוכוח הגם שבאמת לא נטה לבבו מפנות האמונה והאמין בהשגחת ה׳ וביושר משפטיו, ולא נתן תפלה לאלהים בלבבו: (ה) **לשמע**, אולם כל זה היה עד עתה אשר רק **לשמע אזן שמעתיך**, ולא ראיתי אותך בנבואה רק מה שקבלתי בקבלה, לכן היה לי רק אמונה לא ידיעה, והיה מקום להסתפק על כל הדברים האלה, אבל עתה **עיני ראתך**, ובזה נתברר לי הכל בידיעה ברורה. כי ע״י שנגלית אלי במראה ראיתי שאתה משגיח

באור המלות

(ב) מזמה. מחשבות עמוקות: (ג—ד) מעלים עצה. ס׳ אשר לו (ל״ח) מי זה מחשיך עצה, והוא משיב שאינו מחשיך עצה כי מאמין שהעצה תאיר אורה לפני ה׳, רק הוא רצה שלא יעלם העצה וישיגוה בני אדם: ולא אבין, ולא אדע. הבינה

ו עַל־כֵּן אֶמְאַס וְנִחַמְתִּי עַל־עָפָר וָאֵפֶר: ז וַיְהִי אַחַר דִּבֶּר יְהוָה אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־אִיּוֹב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי חָרָה אַפִּי בְךָ וּבִשְׁנֵי רֵעֶיךָ כִּי לֹא דִבַּרְתֶּם אֵלַי נְכוֹנָה כְּעַבְדִּי אִיּוֹב: ח וְעַתָּה קְחוּ־לָכֶם שִׁבְעָה־פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים וּלְכוּ | אֶל־עַבְדִּי אִיּוֹב וְהַעֲלִיתֶם עוֹלָה בַּעַדְכֶם וְאִיּוֹב עַבְדִּי יִתְפַּלֵּל עֲלֵיכֶם כִּי | אִם־פָּנָיו אֶשָּׂא לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת עִמָּכֶם נְבָלָה כִּי לֹא דִבַּרְתֶּם אֵלַי נְכוֹנָה כְּעַבְדִּי אִיּוֹב: ט וַיֵּלְכוּ אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי

צפר

רש"י

שכינתך, ע"כ אשר זכיתי לחזות שכינתך מואס אני בחיי והייתי מתנחם על עפר אילו הייתי שוכן בקבר לשוב לעפר ואפר אשר לוקחתי משם: (ז) ובשני רעיך. בלדד השוחי וצופר הנעמתי: כי לא דברתם. שהרי לא דברתם אלי מענה נכונה כעבדי איוב שהרי הוא לא פשע בי כי אם על אשר אמר (לעיל ט') תם ורשע הוא מכלה וע"י השטן המקטרג את העולם שנאמר (שם) אם שוט ימית פתאום וגו' ואם הוסיף לדבר מפני קושי יסורין אשר כבדו וחזקו עליו דיבר, אבל אתם פשעתם על אשר הרשעתם אותו לומר (לעיל ד') הלא יראתך כסלתך והחזקתם אותו בחזקת רשע ולבסוף הייתם משותקים ומנוצחים לפניו והיה לכם לנחמו כאשר עשה אליהוא ולא די לאיוב בצרתו ויסוריו כי גם הוספתם על חטאתכם פשע להקניטו: (ח) והעליתם עולה בעדכם, למען תתרצו ותתפייסו לפני ובלבד אשר עבדי איוב יתפלל עליכם אשר אסלח לחטאתיכם ולפשעיכם לא אזכור עוד: כי אם פניו אשא. שהרי פניו אשא לקבל תפלתו (כי אם כמו הרי אם כמו אשר, מהר"ז) הרי אם כמו אשר וכן עד אם כלו לשתות (בראשית כ"ד) אם כופר יושת עליו (שמות כ"ד) וכן

מצודת ציון

כי יפלא ממך דבר (דברים י"ז): (ז) אלי. בעבורי: (ח) לכם. לעצמכם: כי אם. כי אשר: נבלה. דבר כעור וגנות ועל

מצודת דוד

לא הגעתי לתכלית הצדק בשלימות רב ואין לי גמול מה לבקש מידך: (ו) על כן. בעבור אהבת ההשגה אשר השגתי במה שעיני ראתך אמאס בכל הקניינים הגופנים כי כמואס כאין מול יקר ההשגה ההיא: ונחמתי. עתה יש לי תנחומין רב על הצער שהייתי בו לשבת בתוך עפר ואפר כמ"ש והוא יושב בתוך האפר (לעיל ב') כי הצער הזה היה סבה להשיג האמת: (ז) ובשני רעיך. המה בלדד וצופר: כי לא וגו'. על אשר לא דברתם בעבורי תשובה נכונה ואמיתית כי אמרתם שבאו לו היסורים בעבור רוב פשעו ולא כן הוא כי לא ברבה לפשוע אולם לא הגיע עדיין לתכלית השלימות וגמול המעשה היה מצד החסד ולא ראוי הוא לקבל החסד: כעבדי איוב. כמו שאיוב לא דבר נכונה שאמר שהכל בא מפאת המערכה כן אתם לא דברתם נכונה במה שאמרתם שבא לו בעבור רוב פשעו (ועם שגם איוב לא דבר נכונה מ"מ קראו עבדי ואמרז"ל מכאן שאין אדם נתפס על צערו כי בעבור קושי היסורין דבר מה שדבר): (ח) והעליתם עולה. לרצות אתכם אלי ואיוב יתפלל עליכם ע"ז כי אשר פניו אשא ואקבל תפלתו לבלתי עשות עמכם עונש כעור ומגונה על אשר לא דברתם בעבורי תשובה נכונה כאשר לא דבר איוב נכונה:

קשת ומגן

באור המלות

פי' היקשים ועיון השכל, והידיעה ע"י החוש והנסיון, ופירש לכן הגדתי שמע נא ואנכי אדבר:

באור הענין

על מעשי בני אדם הפרטיים עד שמעת הוכח שהיה לי, וגם נודע לי מפיך התשובה על השאלות האלה, וגם שע"י המראה הלז נתברר לי במראה מציאת הנפש חוץ לגוף, ואפשריות דיבוק הנפש עם האלהים, כי לולא זה א"א שישיג האדם את ה' במראה שזה ענין התפשטות הנפש מן הגוף ודבוקה עם שרשה העליון כמו שעתידה להדבק אליו אחרי הפרדה מגופה ושובה אל מעונתה באלהי הרוחות, שזה עצמו השכר הנפשי בעוה"ב, וא"כ נתברר לי בידיעה ברורה שכר הנפש וגמולה הרוחני, **ע"כ אמאס** בחיי הגוף, **ונחמתי על** הגוף שהוא **עפר ואפר**, כי חיי הגוף והצלחתו כאין נחשב נגד הנעימות הזה היקר שהוא חיי הנפש באלהים, שהוא העידון האמתי אשר יזכו אליו נפשות הצדיקים, ואין עתה שום שאלה וקושיא מצדיק ורע לו, כי טוב ורעת הגוף והעפר כאין נחשב נגד רגע אחד של נעימות הנפש בעידון הרוחני, ומעתה סרו הענגים ונגלה אור בהיר ונתגלה לי אור הדעת: (ז) **חרה אפי בך**, כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב, כי איוב דבר דברי חטא בפיו אבל בלבו דבר נכונה כי לבו היה שלם עם ה', והריעים היו להפך שבפיהם התוכחו בעד ה', אבל לבם לא היה מסכים אל פיהם כמ"ש להם איוב (יג) הכהתל באנוש תהתלו בו וכו' הלא שאתו תבעת אתכם, שהוכיחם ע"ז שדברו דברים מה שהם עצמם לא חשבו כן בלבם, ועקר הדבור אל ה' הוא דבור הלב לא דבור החיצוני של פה, ובדבור זה לא דברתם אלי נכונה כאיוב: (ח) **ועתה** אם תקרבו עולות לכפר על הרהור הלב, מה שבלבם הרהרו על עקרי האמונה ולא היה לבם נכון עם פיהם

צפר הנעמתי ויעשו כאשר דבר אליהם יהוה וישא יהוה את־פני איוב׃ י ויהוה שב את־שבית איוב בהתפללו בעד רעהו ויסף יהוה את־כל־אשר לאיוב למשנה׃ יא ויבאו אליו כל־אחיו וכל־אחיתיו וכל־ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו וינדו לו וינחמו אתו על כל־הרעה אשר־הביא יהוה עליו ויתנו־לו איש קשיטה אחת ואיש נזם זהב אחד׃ יב ויהוה ברך את־אחרית איוב מראשתו ויהי־לו ארבעה עשר אלף צאן וששת אלפים גמלים ואלף צמד בקר ואלף אתונות׃ יג ויהי־לו שבענה בנים ושלוש בנות׃ יד ויקרא שם־האחת ימימה ושם השנית

שבות ק׳ — רש"י — קציעה

הרבה : כי לא. שהרי לא: (ט) וישא ה׳ את פני איוב. וישא כמו נשאתי פניך גם לדבר הזה (בראשית י"ט) שקבל תפלתו והסביר לו פנים : (י) שב את שבות איוב בהתפללו. אין שב נופל לומר בענין זה והרי הוא כאלו כתוב והשיב את שבות איוב: בהתפללו בעד רעהו. בזכות שהתפלל על כל ריע וריע שלו : למשנה. על אחד שנים (נראה דקאי גם על מ"ש למעלה שהיה לו לומר (השיב מהר"ז) ולא דקדק המקרא במלתו) : (יא) לפנים. כל אשר היו אוהביו ומכיריו בטרם הגיעו אליו היסורים : קשיטה. מעה : ואיש. וכל אחד ואחד (ר"ל שלא תאמר שהכונה שיש שנתנו לו קשיטה ויש שנתן לו נזם לכך כתב רש"י ואיש פירושו כל אחד ואחד, מהר"ז) : (יב) מראשיתו. יותר מראשית עושרו : (יג) שבענה. הם פעמים שבע שתי שביעיות (ויקרא י"ב) שבועים שהם שני שבועות : (יד) ויקרא שם האחת ימימה. על שם יופין נקראו

מצודת דוד

(ועל"ז ישא פני איוב כמ"ש למעלה כי הוא דבר מקושי היסורין ואין אדם נתפס על צערו) : (ט) וישא ה׳ וגו׳. ר"ל קבל תפלתו ומחל להם העון: (י) בהתפללו בעד רעהו. בעבור כי התפלל בעד כל רע ורע שלו לזה שב ה׳ את שבותו להיות כמאז כי המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה : ויוסף. אח"ז הוסיף ה׳ על כל העושר אשר לו עד אשר הגיע למשנה מה שהיה לו מאז : (יא) וכל יודעיו לפנים. אוהביו ומכיריו אשר היו לו לפנים טרם בוא עליו היסורין כי בעת שהיה מיוסר הדלו ממנו אוהב ורע כמ"ש ויודעי אך זרו ממני וגו׳ (לעיל י"ט) : ויאכלו. לשמוח עמו בעת שב שבותו : לחם. כל סעודה קרויה ע"ש הלחם : וינודו לו. היו מנידים עליו בראשם כדרך המנחמין את האדם אחר שניצל מצרתו : וינחמו אותו. בדברי תנחומין : איש. כל איש ואיש נתן לו לדורון קשיטה וגו׳ והיא ענין הראות חיבה יתירה : (יב) מראשיתו. יותר מהברכה שברכו מאז בראשית ימיו : ארבעה עשר וגו׳. כפל ממה שהיה לו מאז וכמ"ש למעלה ויוסף ה׳ וגו׳ למשנה : (יג) שבענה. שני פעמים שבעה כפול ממה שהיו בראשונה : (יד) ויקרא. כאומר והבנות הנה נכפלו בדבר היופי ונקראו בשמות ע"ש יופים : ימימה. מאירה

מצודת ציון

שם זה יקרא פחות המעלה איש נבל : (י) שבות. מל׳ השבה : למשנה. לכפל כמו וכסף משנה (בראשית מ"ג) : (יא) לפנים. בימים הקדמונים כמו וזאת לפנים בישראל (רות ד׳) : קשיטה. שם מטבע מה וכן במאה קשיטה (בראשית ל"ג) : נזם. עדי האף כמו ונזמי האף (ישעיה ג׳) : (יב) אחרית. סוף הימים : צמד. זוג כמו ויו"ת צמד בקר (ש"א י"א) : (יד) ימימה.

קשת ומגן — באור הענין

וגם על שחרפו את איוב בחנם ושמוהו כרשע ובוגד בה׳ צריכים שאיוב יתפלל בעדם, ובזה ישא פניו בל יעשה עמם נבלה להענישם, **כי לא דברתם אלי נכונה** כיון עתה גם על הדבור האחרון מה שחטאו בדבור זה נגד איוב, צריך שהוא ימחול עלבונו ויתפלל בעדם : (י—יב) וה׳, ובזכות זה שמחל על עלבונו והתפלל בעדם, באתהו טובה שלא לבד שהשב את שבותו, כי גם הוסיף את כל אשר לאיוב למשנה, וכפי הנראה מחז"ל לא נשללו הקנינים ולא מתו בניו רק השטן הסתירם מנגד פניו ושלח אליו מלאך לבשרו הבשורות הרעות, וכל קניניו ובניו היו כל משך זמן ההוא ביד השטן, ועז"א את כל אשר לאיוב כי היו הקנינים הקודמים, ועתה הוסיף עליהם עד שהיו למשנה, וכמו שמפרש שהיה לו ארבעה עשר אלף צאן וכו׳ הכל כפול מהקודם׳: (יג) ויהי לו, למ"ש בשם חז"ל הם הם הבנים הקודמים, רק שהבנות נתרבו ביופי וע"ש יפים שנהדר מחדש קרא להן שמות חדשים שמורים על רוב יפים : (יד) והיו הבנות מוצלחות אם ביופי, ואם בעושר שנתן להם נחלה בתוך אחיהם, ובאשר מסוף הנוכח ממה שנגלה ה׳ אליו ועי"כ הכיר חיי הנפש בעוה"ב שטוב קורת רוח אחת בעוה"ב מכל חיי העוה"ז, עי"כ הכיר שעקר החיים והגמול והעונש הם בעוה"ב, ואמר ע"כ אמאס ונחמתי על עפר ואפר, שאינו דואג על איבוד הגוף ויסוריו, אחר שרואה שעת חפשת הנפש את הבגדים הצואים

קְצִיעָה וְשֵׁם הַשְּׁלִישִׁית קֶרֶן הַפּוּךְ׃ טו וְלֹא נִמְצָא נָשִׁים יָפוֹת כִּבְנוֹת אִיּוֹב בְּכָל־הָאָרֶץ וַיִּתֵּן לָהֶם אֲבִיהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵיהֶם׃ טז וַיְחִי אִיּוֹב אַחֲרֵי־זֹאת מֵאָה וְאַרְבָּעִים שָׁנָה וַיַּרְא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֵי בָנָיו אַרְבָּעָה דֹּרוֹת׃ יז וַיָּמָת אִיּוֹב זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים׃

חזק ונתחזק

ויראה ק'

רש"י

שמותיהן: ימימה. לשון ומלובנה כיום: קציעה. ריחה נודף ערב ומבושם כקציעה של בושם: קרן הפוך. על שם הקרן שפוכין בו כחול ובורית שנאמר כי תקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד'): (טו) ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב וגו'. ולא נמצא מעשה של נשים יפות כמעשה יופי של בנות איוב, ומ"ר זה דוגמת ויהי אנשים אשר היו טמאים (במדבר ט') וכן הרבה: ויתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם. מתוך (חשיבותן שא"א) יופין נתן להם נחלה עם האחים: (יז) ושבע ימים. מן שבע יאמר שבע בדביקות:

מצודת ציון

החמה תקרא יום כמ"ש לרוח היום (בראשית ג'): קציעה. מין בושם וכן מור ואהלות קציעות (תהלים מ"ה): קרן. ענין זוהר והארה כמו קרן עור פניו (שמות ל"ד): הפוך. שם אבן יקר כמו אבני פוך ורקמה (דה"א כ"ט):

מצודת דוד

היתה כאור החמה: קציעה. ריחה היה נודף כקציעה של בושם: קרן הפוך. זוהר היה לה כאבן הפוך: (טו) ולא נמצא וגו'. לא היה נמצא בכל הארץ נשים יפות דומות ביופי כבנות איוב: ויתן. בעבור חשיבתן ויופין נתן להם אביהם ירושת נחלה בתוך אחיהם: (טז) אחרי זאת. אחרי שהלכו ממנו היסורין: ויראה וגו'. ראה בעיניו ארבעה דורות מבניו ולא מת מי מהם בחייו: (יז) ושבע ימים. ר"ל שחי ימים רבים ובהרבה טובה עד שהיה שבע מהם לגודל רבוים ולמרבית הטובה שהיה לו בהם והוא ענין מליצה:

קשת באור הענין ומגן

תשוב אל אלהי הרוחות ושם תתעדן בנעימות נצח, לכן כד הוה ר"מ מסיים ספרא דאיוב אמר סוף אדם למות וכו' אשרי מי שגדל בתורה וכו', שמזה ראה שתכלית החיים הוא המות שאז יתחילו החיים העקרים חיי הנפש, והתכלית הוא הסוף, וכ"ז שאדם חי מתקרב תמיד אל התכלית הזה, וצריך להכין לו צדה ליום מועד ע"י שעמל בתורה להשלים את הנפש, ועליו אמר ה[illegible]ם בחכמתו טוב שם משמן טוב, כי יום המות מתחיל מיום הולדו, כי זה תכליתו שאלינו הולך ומתקרב מעת לדתו, ומכל עמלו בעוה"ז העקר הוא השם טוב שנשאר לו, וטוב שם משמן טוב:

סכום פסוקי של ספר איוב אלף ושבעים, וסימנו **אלם** צדק תדברון,
וחציו אשר קמטו בלא עת, וסדריו שמונה, וסימנו נגילה ונשמחה **בו**,
והקאפיטולי הם ארבעים ושנים, וסימנו ה' **בם** סיני בקודש:

נביאים וכתובים

עם פירוש רש"י

ופי' יקר נקרא בשם

מקראי קודש

להרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ , כקש"ת מוהר"ד

מאיר ליבוש מלבים שליט"א

כפי שנדפסו ע"י הגאון המחבר נ"י פעם ראשונה פה ווארשא .

וגם מוסיף על הראשונים

א) הוספות ותיקונים מהגאון המחבר :
ב) מצודת דוד ומצודת ציון .
ג) תולדות אהרן .

כרך . שנים עשר

דניאל עם פירוש יפח לקץ
עזרא עם פירוש עלית עזרא
נחמיה עם פירוש לחם הפחה

ווארשא

בדפוס ר' יואל לעבענזאהן נ"י בהרבני המנוח מו"ה אביגדור ז"ל

שנת תרל"ד לפ"ק

НЕВУИМЪ УКСУВИМЪ

т. е. Священное Писаніе съ Коментаріемъ Раввина
М. Л. Малбимъ.

Дозволено Цензурою
Варшава 8 (20) Ноября 1874 г.

Въ Типографіи Ю. Лебенсона, въ Варшавѣ
на улицѣ Налевки N. 9.

א בִּשְׁנַת

שְׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּא נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיָּצַר עָלֶיהָ׃ ב וַיִּתֵּן אֲדֹנָי בְּיָדוֹ אֶת־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּמִקְצָת כְּלֵי בֵית־הָאֱלֹהִים וַיְבִיאֵם אֶרֶץ־שִׁנְעָר בֵּית אֱלֹהָיו וְאֶת־הַכֵּלִים הֵבִיא בֵּית אוֹצַר אֱלֹהָיו׃ ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאַשְׁפְּנַז רַב סָרִיסָיו לְהָבִיא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וּמִן־

רש"י

א (א) בשנת שלש למלכות יהויקים. וכי אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ד' ליהויקים שנאמר (ירמיה כ"ה) בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנאצר ומה ת"ל בשנת שלש בשנת ג' למרדו שנאמר (מלכים ב' כ"ד) ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו שלש שנים ובשנת שלש עלה עליו והיא שנת שמנה לנבוכדנאצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה עלה וכבש יהויקים ושלש שנים עבדו ושלש שנים מרד בו והיא היתה שנת אחת עשרה למלכות יהויקים חמש שנים קודם שכבשו ושלש שעבדו ושלש שמרד בו ואז מת יהויקים תחת ידו והמליך נבוכדנצר תחתיו יהויכין בנו: (ב) ומקצת כלי בית האלהים. לקח ומקצתם נשארו כמו שנאמר (ירמיה כ"ז) כה אמר ה' צבאות אל העמודים ועל הים ועל המכונות ועל יתר הכלים הנותרים בעיר הזאת: ויביאם ארץ שנער בית אלהיו. לקלס לעכו"ם שלו הביא שם את השביה כולם, חוץ את האנשים ואת הכלים הביא אח"כ בית

מצודת דוד

א (א) בשנת שלש למלכות יהויקים. ר"ל למרדו בנ"נ למלוך מעצמו כי נ"נ מלך בשנת ד' ליהויקים ובה' שהיא שניה לנ"נ עלה עליו וכבשו ועבדו ג' שנים וישב וימרד בו כמ"ש במ"ב ובשנת ג' למרדו שהיא שנת י"א למלכות הזה עלה עליו וכמ"ש בדה"ב: (ב) ומקצת כלי וגו'. כי מהם נשארו ולקחם בגלות יכניה ועוד נשארו מהם ולקחם בג"ת לצדקיהו וכמ"ש כי כה אמר ה' וגו' ועל יתר הכלים וגו' אשר לא לקחם בהגלותו את יכניה וגו' בבלה יובאו וגו' (ירמיה כ"ז): בית אלהיו. בתחלה הביא את הכל אל בית אלהיו ואף השבוים לקלס לאלהיו וליתן לו תודה על הנצחון ואח"כ הביא כלי בה"מ אל בית האוצר: (ג) רב סריסיו. שר וגדול על הסריסים: ומזרע המלוכה. ר"ל ושמם יסין

מצודת ציון

א (א) ויצר. מלשון מצור ועניינו הקפת החיל על העיר להציר לה ולכבשה: ( ) שנער. היא בבל ע"ש שננערו בה מתי המבול כי היא עמוקה מכל העולם: (ג) סריסיו.

יפה לקץ

באור הענין

א (א) בשנת שלש, חשבון זה סותר למ"ש בירמיה [כ"ה א'] בשנה הרביעית ליהויקים היא השנה הראשונה לנבוכדנאצר, ע"כ פי' חז"ל בשנת שלש למרדו, והראב"ע פי' בסוף שלש שהיא שנת ארבע ליהויקים, וי"ל שיהויקים מלך באדר ומנו לו בניסן שנה אחת כמ"ש בר"ה [דף ב'] שמלכי ישראל מניסן מנינן ואם מלך באדר בכ"ט באדר כיון שהגיע יום א' בניסן עלתה לו שנה, והכשדים מנו אותה לשנה הראשונה, ויש עוד פי' בזה וכבר כתבתי בזה בפי' מלכים, ולפי פי' הראב"ע ספר כי תכף במלוך נבוכדנאצר בא לירושלים והנס שבימי צדקיהו נתארכו ימי המצור ימים רבים, עכה. (ב) נתן ה' בידו את יהויקים, תיכף ע"י השגחת ה', ולא תאמר שיהויקים יצא מעצמו אליו דרך שלום, כי הלא לקח עמו מקצת כלי בית האלהים ואם היה יוצא אליו מעצמו לא היה מוליכו שבי לבבל ולא היה לוקח כלי הבית, שזה נגד חקי המלכים, שלא יעשו כן רק למי שלוחם נגדם ביד חזקה ונכבש בכח, ומבואר שהיה ע"י כיבוש ובהשגחת ה', אולם נבוכדנאצר לא הכיר כי הוא מעשי ידי ה' ותלה נצחונו בע"א, כמ"ש אז חלף רוח ויעבור ואשם זו כחו לאלהו, ויבא את יהויקים עם הכלים ארץ שנער בית אלהיו להודות לע"א, ואת הכלים לא לקח לאוצר המלכות רק נתנם לאוצר אלהיו, וזה הקדמה אל העונש שבא אח"כ על בית נבוכדנאצר בסבת הכלים האלה, בימי בן בנו: (ג) **ויאמר המלך**, עם להביא ילדים בין מן ההמון, שעז"א מבני ישראל, ובין מן הגדולים **מזרע המלוכה ומן השרים**, כי באשר רצה שיעמדו לפניו יחלק לכ"א עבודה כפי יחוסו, שמזרע המלוכה יעמדו בבית המלך,

השאלות

(א—ג) הסתירה ממ"ש בשנת שלש למלכות יהויקים בא נ"נ ירושלים ונבוכדנאצר לא מלך עד שנת ד' ליהויקים? (התבאר בפירוש על ספר מלכים), למה כפל שהביא אם בית אלהיו ושנתן הכלים בית אוצר אלהיו?, ולמה כפל מבני

ומבני

הַפַּרְתְּמִים׃ ד יְלָדִים אֲשֶׁר אֵין־בָּהֶם כָּל־מאוּם וְטוֹבֵי מַרְאֶה וּמַשְׂכִּלִים בְּכָל־חָכְמָה וְיֹדְעֵי דַעַת וּמְבִינֵי מַדָּע וַאֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם לַעֲמֹד בְּהֵיכַל הַמֶּלֶךְ וּלְלַמְּדָם סֵפֶר וּלְשׁוֹן כַּשְׂדִּים׃ ה וַיְמַן לָהֶם

ת"א ילדים וגו'. סנהדרין צ"ג עקידה שער נ"ה: וללמדם וגו'. חולין כ"ד: וימן וגו'. סוכה נ"ט:

יתיר א'

רש"י

האוצר: (ג) פרתמים. דוכסים: (ד) ואשר כח בהם. פירשו רז"ל שיהיו אוסין עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה מפני אימת מלכות ושמעמידים עצמן כשנצרכים לנקביהם: וללמדם ספר. מוסב על אשר כח בהם: (ה) וימן. לשון הזמנה: מפתבג. הוא פת מאכל המלך בלשון כשדים ויש פותרים

מצודת ציון

שריו: פרתמים. ענין שרים ועושר וכן אויל פרס ומדי פרתמיא (אסתר א') והיא מלה זרה ואולי היא מלשון כשדים וכמוהו רבים ימצא בזה הספר אשר אין לדעת ביאורם כ"א לפי הקרוב לעניינם: (ד) מאום. כמו מום: מדע. ענין מחשבה כמו גם במדעך מלך אל תקלל (קהלת י'): ספר. ר"ל כתב הנכתב בספר: (ה) וימן. ענין הזמנה כמו וימן ה' דג (יונה ב'): מפתבג. ענין מאכל:

מצודת דוד

מזרע המלוכה וגם עצמם יהיו מן הפרתמים ר"ל מגדולים בעושר וממשלה: (ד) כל מום. ר"ל שום מום כלל וכלל. לא כמו לא תאכלו כל נבלה (דברים י"ד): וטובי מראה. בלובן ובסידור: בכל חכמה. יהיו משכילים בכל מיני החכמות: וידעי דעת. ר"ל בתחלה אמרי שהדבר ישכילו לדעת דעתו ותוכן כוונתו ומה יהיו אחרית אחריו: ומביני מדע. ר"ל שיהיו נחים בלשונותם כמיטב הדבור להבין לאולם מה שיודעי לבבם ובמחשבתם: ואשר כח בהם. להתגבר על הטבע לאחוז ולעצור מן השחוק והשינה וכדומה למען יעמדו בה[illegible] בלי שום מניעה וכאשר ראוי וכגון: וללמדם ספר. מוסב על המקרא שלפניו לומר להביא מבני ישראל וגו' [illegible] וגו' והוא המכתב והלשון: (ה) וימן להם.

השאלות

ישראל ומזרע המלוכה? : (ד) מה רצה בהכפלת דבריו משכילים בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע, מה ההבדל

יפה לקץ

באור הענין

ומבני השרים יעמדו להיות שרים אח"ז ביהודה ונכנעים תחתיו ויודעים נימוסי הכשדים ולשונם, והשמוך יהיו למשרתיו בעניינים קלים יותר, וגם מפני שנבוכדנצר היה חכם ונבון כמ"ש וכל דבר חכמת בינה אשר בקש מהם המלך, שהוא עצמו היה מנסה את החכמים, והיו לו חכמים במלכותו מכל המדינות להתנהג ע"פ עצתם, ונודע לו מחכמת היהודים שהיו חכמים ביותר מפני השכינה והנבואה שהיה ביניהם, וכנזכר מחכמתם הרבה במדרש איכה רבתי, לכן צוה להביא ילדים מן היהודים למען יהיה לו חכמתם לעיניים: (ד) ילדים, צוה שהילדים יהיו שלמי החומר ושלמי הצורה, לענין שלמות החומר אמר אשר אין בהם כל מאום, שלא יהיה בהם שום חסרון בגופם, ויש הבדל בין מום ובין מאום, שהמום הוא חסרון גדול כמו המומים הפוסלים בכהנים, ומאום משותף עם מאומה שלא ימצא בהם שום דבר שהוא גנאי, ואמרו חז"ל אפי' ריבדא דכוסילתא, וכולל גם טוב התואר, שהוא בנין הגוף בסדר נכון וערך מסודר המעלה חן, וטובי מראה, שיהיו יפה עיניים וטוב רואי, וגם כולל יופי הצבע לא לבן ביותר שהוא סימן עצלות ולא שחור, רק אדמוני לבן, ולענין שלימות הצורה אמר ומשכילים בכל חכמה, ומבואר אצלינו שיש הבדל בין חכמה ובין דעת, שדעת הם דברים המושגים בחושים או ע"י מושכלות ראשונות, שאפשר בהם ידיעה ברורה, כמו חכמת הטבע וההנדסה והרפואה, וחכמה היא בהנהגה בין טוב לרע, שהם דברים שלא יושגו במופתי הדעת ולא ע"י כח הבינה, שלא מצאנו בשום מקום שיאמר בינו חכמה, אבל יושגו ע"י השכל שהוא כח אחד העובר בדברים שהם למעלה מן הבינה והדעת כמ"ש בספר משלי. ויודעי דעת ומביני מדע, יש הבדל בין דעת ובין מדע, דברים פרטיים שמשיגים ע"י החושים והבחינה נקראים דעת, וכלל המדע אשר התקבלה ע"י יודעים שונים ותהי לשפה כללית ולימוד ערוך בכל מיני הידיעות, למשל למודים של חכמת הטבע או הרפואה בכללה כמו שהיא ערוכה בכל ושמורה לשפה מיוחדת מוסכמת מן החכמים נקרא, מדע, ומי שיכולים להוציא מכללי המדע דבר מתוך דבר ולהקים דבר לדבר בכח התבונה נקראים, מביני מדע, ואשר כח בהם לעמד בהיכל המלך, התנה עוד שיוכל להפיק מהם רצון להיות ממשרתיו וחכמיו הנצבים לפניו, ועז"ז התנה ג"כ שיהיה בהם שתי הכנות, א] הכנה הגופניית, שיהיו חזקים ומוצקים בכחם הגשמי לעמוד בהיכל המלך, שצריך שיהיו חזקי הכח לעמוד על רגליהם, וכמ"ש חז"ל שיהיו אוסים א"ע מן השחוק ומן השינה ושיעמידו א"ע כשיצטרכו לנקביהם, ב'] וללמדם ספר, שיהיה בהם הכנה לקבל למוד ספר ולשון, שע"ז צריך שיהיה לו כח הזכרון ללמד לשון במהרה, ויש הלמד הלשון ולא הכתב לקרא בספר, לז"א ספר ולשון כשדים, והיא אולם לשון ארמי שהיה לשון ההמון, ולכן כשדים היא לשון החכמים המדברים דבור מליצי בחכמה, וידוע שאל המליצה והדבור הנשגב צריך כח נפשי מיוחד ותוקף כח הדמיון, ועז"א וללמדם בוי"ו: (ה) וימן להם, ספר איך הנהיג המלך על הילדים האלה בתכלית, א] שהוא עצמו הכין את הנוגע

הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ מִפַּת־בַּג הַמֶּלֶךְ וּמִיֵּין מִשְׁתָּיו וּלְגַדְּלָם שָׁנִים שָׁלוֹשׁ וּמִקְצָתָם יַעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ו וַיְהִי בָהֶם מִבְּנֵי יְהוּדָה דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה׃ ז וַיָּשֶׂם לָהֶם שַׂר הַסָּרִיסִים שֵׁמוֹת וַיָּשֶׂם לְדָנִיֵּאל בֵּלְטְשַׁאצַּר וְלַחֲנַנְיָה שַׁדְרַךְ וּלְמִישָׁאֵל מֵישַׁךְ וְלַעֲזַרְיָה עֲבֵד נְגוֹ׃ ח וַיָּשֶׂם דָּנִיֵּאל עַל־לִבּוֹ אֲשֶׁר לֹא־יִתְגָּאַל בְּפַת־בַּג הַמֶּלֶךְ וּבְיֵין מִשְׁתָּיו וַיְבַקֵּשׁ מִשַּׂר הַסָּרִיסִים אֲשֶׁר לֹא יִתְגָּאָל׃ ס ט וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים אֶת־דָּנִיֵּאל

ת"א ולגדלם וגו'. חולין כ"ד : ויהי בהם . סנהדרין נ"ג : וישם דניאל . ע"ז ל"ג :

רש"י

פת בג להם ואין נראה כן שהרי כתיב ויהי המלצר נושא את פת בגם וגו' ונותן להם זרעונים . ואין הזרעונים הליפי להם אלא הליפי תבשיל : (ז) בלטשאצר . ע"ש העבודת גלולים של בבל שקרויה בל שנאמר די שמיה בלטשאצר כשום אלהי (לקמן ד' ה') בלטשאצר שם לשון חכמה בלשון ארמי : (ח) יתגאל. ל' לכלוך :

מצודת דוד / מצודת ציון

המלך . כל זה מדברי המלך שאמר לאשפנז הנה המלך (ח) יתגאל . ענין לכלוך וטנוף כמו לחם מגואל (מלאכי יזמין להם בכל יום דבר הצריך להם ביומו מן מאכלי המלך

זמן כיון אשר ישתה הוא (ואף שנ"נ עלמו היה המדבר לא אמר כמדבר בעדו וכן דרך המקרא וכמ"ש וישלח וגו' ואת שמואל (ש"א י"ב) עם כי שמואל עלמו היה המדבר וכן רבים כמוהו) : ולגדלם . באופן זה יהיו מגודלים שלש שנים למען יהיו נראים יפים ובעלי בשר : ומקלתם . מקלת שלשת השנים יעמדו בתמידות לפני המלך לשמשו בכל עת : (ו) ויהי בהם . באותן הילדים שהביא אשפנז כדבר המלך ולתוספת ביאור אמר מבני יהודה ר"ל מזרע מלכי יהודה זהו שהתם למעלה פי' כאן : דניאל וגו' . כי רבים הביא מזרע מלכי יהודה ובהם היו דניאל וגו' : (ז) שמות . מלבד שמותם מהולדם : בלטשאצר . אולי השמות הביא מורה בלשון כשדים כמו דניאל בלשון הקודש וכן יתר השמות : (ח) וישם . חשב בלבו והתעורר בדבר : אשר לא יתגאל . במאכלי האיסור וביין נסך : ויבקש . שאל ממנו למנוע מאתו פת

באור הענין / יפח לקץ / השאלות

ביניהם ? : (ז) למה לא שם שמות רק לאלה הילדים הארבעה ? (ח—טו) למה לא בקש דניאל תיכף מן המלצר ? , ולמה לא אמרו לשר הסריסים בינסה אותם וכמו שאמרו אל המלצר ? , ומה

למזונותם , ב] שהיה מפת בג המלך, ממה שהוא אוכל על שלחן מלכים , כי המאכלות הדקות והיינות המבושמים מרחיבים הדעת ויטיבו המזג ויזקקו את המוח, והמרי וריאה פקחים, ג] שהזמין להם דבר יום ביומו , כי מאכלי המלך היו משתנים בכל יום לפי מהות היום והזמן , לפי הנהגת הרופאים המשגיחים על בריאת גופו שישתנו המאכלים לפי הקור והחום והמזג , ובאופן זה השגיחו גם על הילדים, ד] שהרחיב להם הזמן לגדלם שנים שלש , שזה מספיק ללמדם , כמ"ש חז"ל שכל תלמיד שאינו רואה סימן ברכה במשנתו שלש שנים אינו רואה סימן ברכה לעולם , והיה כל הסבה הזאת כדי שמקצת מן הילדים והם אלה שיצליחו בלמודם , יעמדו לפני המלך ועמו במלאכתו ישבו , וכמו שהיה המנהג אצל מלך מצרים ומלך הוגרמא לאסוף ילדים רבים מבני הנכרים ולגדלם והראוים מהם יעמדו לפניו : (ו) ויהי בהם , באשר לקח ילדים רבים היו ביניהם ארבעה מבני יהודה , ר"ל מזרע היחום מבית דוד , שיחום המלוכה היה ליהודה בכל באחיו , [נגד מה שבזמן נקראו בשם בני ישראל] , וכבר התבאר בדברי חז"ל שדניאל היה מזרע ב"ד , וכמ"ש הרי"א באורך דלא כהרלב"ג : (ז) וישם להם שר הסריסים שמות . לא שינה שמות שאר הילדים , כי רק את אלה שנכנסו בעבודת המלך לגדולה היה הדרך לשנות שמם , כמו ששינה נבוכדנצר שם לדקיהו , וזאת שניה שלדניאל נתן שם בלטשאצר שהוא שם אלהי נבוכדנצר , כי הכיר מעלתו תיכף וראה בו ענין אלהי , וכמ"ש [לקמן ד' ה'] די שמיה בלטשאצר כשם אלהי , ולקמן [ה' י"ב] די מלכא שם שמיה בלטשאצר , מבואר שהיה זה בפקודת המלך וע"י שראה בו יתרון הכשר חכמה, משא"כ להמו"ע קרא שמות אחרים לא ע"ש ע"א , ולכן . (ח) וישם דניאל על לבו , שדניאל חשב כי יחד אותו לע"א וירצה להעבירו על דת ושבם המאכלים והיין שיאד לו יהיו מזבחי מתים ויין נסיכם , [ובאמת יש מפרשים שפי' שם פת בג פת הנקרב לע"א] , ויבקש משר הסריסים , באשר חשב זאת להעברה על דת ושהמלך יקפיד שיאכלו דוקא מפת הזה ואם יסרב יהיה כמורד , הגליט בדעתו למסור נפשו ע"ז כדין אם מתכוין להעבירו על דת , ולכן בבקשו משר הסריסים לא אמר לו אמתלאות וטעמים אחרי' , רק אמר בפירוש אשר לא יתגאל , הודיע לו שלפי דתו הוא לחם מגואל ושהוא אינו רוצה להתגאל , וגם שהיה עי"ז בסכנה עצומה לא הכחיד האמת , וזאת לא עשה רק דניאל לבד שראה שיחד אותו לע"א , לא רעיו , ולכן לא בקש רק הוא לבדו : (ט) ויתן האלהים , והיה מהשגחת ה'

לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לִפְנֵי שַׂר הַסָּרִיסִים׃ י וַיֹּאמֶר שַׂר הַסָּרִיסִים לְדָנִיֵּאל יָרֵא אֲנִי אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר מִנָּה אֶת־מַאֲכַלְכֶם וְאֶת־מִשְׁתֵּיכֶם אֲשֶׁר לָמָּה יִרְאֶה אֶת־פְּנֵיכֶם זֹעֲפִים מִן־הַיְלָדִים אֲשֶׁר כְּגִילְכֶם וְחִיַּבְתֶּם אֶת־רֹאשִׁי לַמֶּלֶךְ׃ יא וַיֹּאמֶר דָּנִיֵּאל אֶל־הַמֶּלְצַר אֲשֶׁר מִנָּה שַׂר הַסָּרִיסִים עַל־דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה׃ יב נַס־נָא אֶת־עֲבָדֶיךָ יָמִים עֲשָׂרָה וְיִתְּנוּ־לָנוּ מִן־הַזֵּרֹעִים וְנֹאכְלָה וּמַיִם וְנִשְׁתֶּה׃ יג וְיֵרָאוּ לְפָנֶיךָ מַרְאֵינוּ וּמַרְאֵה הַיְלָדִים הָאֹכְלִים אֵת פַּתְבַּג הַמֶּלֶךְ וְכַאֲשֶׁר תִּרְאֵה עֲשֵׂה עִם־

הא׳ בצירי

רש"י

(ט) שר הסריסים. שהיה שר על משרתי המלך: (י) אשר מנה. אשר הזמין וסיפק: כגילכם. דוגמתכם ולשון משנה הוא בן גילו: וחיבתם את ראשי למלך. תרגמו לי להתחייב להתיז ראשי: (יא) המלצר. הסודר את המנות ואת הקערות שקורין מאישטרי"ב אל"ה: (יב) נס. לשון נסיון: מן הזרעים. מין קטניות התחת פת בג: (יג) וכאשר תראה. לפי מה שתראה עשה:

מצודת ציון

(י) מנה. הזמין: זועפים. רלה לומר רעים והוא מל׳ זעף וכעס כי הכועס נשתנה מראות פניו לרוע: כגילכם. כדמותכם ובדרז"ל בן גילו (יבמות ק"כ): (יא) המלצר. הוא המסדר המאכל: אשר מנה. אשר ספקיד כמו ומנה ממונים על הכלים (דברי הימים א׳ ט׳): (יב) נס. מל׳ נסיון: הזרעים. מיני זרעונים כקטניות וכיוצא:

מצודת דוד

בג וסיין לבל יתגאל: (ט) לחסד ולרחמים. עם כי הוא לא מילא שאלתו מ"מ לחסד יחשב מה שלא גער בו והשיבו בדברים רכים והיה מעלים עין במעשה המלצר: (י) אשר מנה. הוא בעצמו הזמין וקבע מאכלכם ואיך אשנה את דברו: אשר למה וגו׳. אשר למה אעשה כזה שיראה המלך את פניכם זועפים ורעים מן פני יתר הילדים: וחיבתם. ותהיו ע"י חייב את ראשי למלך כי כן משפט המלך להתיז את ראש של מי אשר ימרה את דברו: (יא) על דניאל וגו׳. להביא להם מאכליהם ומשקיהם: (יב) את עבדיך. אמר על עצמו ועל חמ"ו חבריו: ומים ונשתה. ומים יתנו לנו ונשתה: (יג) מראינו ומראה וגו׳. הראה מראות פנינו אל מול מראות אלו אם יש מה השתנות אלו מאלו: וכאשר תראה. ולפי מה שתראה ככה תעשה אם לא יהיו פנינו רעים מפניהם אזי תוסיף לתת לנו מן הזרעונים ומים ואם רעים יהיו אז בע"כ נאכל פת בג ונשתה יין:

יפה לקץ

תשאלות

ומה זה שבקש אשר לא יתגאל, שבקשה כזאת באין ספק יעלה חמת מלך מלאכי מות כשיאמר כי שולחן המלך מגואל הוא ונבזה אכלו?, ומז"ש שה׳ נתן אותו לחסד ולרחמים והלא לא מלא בקשתו??

באור הענין

בשם אותו לחסד, למחול לו עונו זה אשר בכשנו דבר, וגם לרחמים כי ראה מצוקת נפשו מגד דתו, ורחם עליו והמו מעיו לו, עד שהולבד שלא העניפו דבר אתו דברים רכים: (י) ויאמר שר הסריסים, התנצל שהוא אינו יכול לעשות זאת מפני יראת המלך, ובאר להם שאם יגלה בקשתם למלך ירא אני את אדוני המלך אשר מנה את מאכלכם, אחר שהוא עצמו הזמין את מאכלכם על אופן זה, אם יודע לו שאינכם רוצים בפת בגו היא מרידה במלך, ואם אעלים דבר מן המלך מיראה אני מגד אחר, אשר למה יראה את פניכם זועפים, שבעת יראה אתכם ואת יתר הילדים, ישאל לאמר למה יראה את פניכם זועפים וזה יכיר ע"י הילדים האחרים אחר שהם כגילכם, שהם דומים לכם בשנים ובגידול ובמזון ולמה פניכם זועפים נגדם, וע"י שאלה זאת ירגיש בדבר וחיבתם את ראשי למלך. וגב יל"פ שדניאל בקש רק שלא יתגאל ורצה מאכלים אחרים טובים תמורתם שנעשו בהכשר, ובזה אין חשש שיראה את פניהם זועפים רק חשש מרד, ועז"א ירא אני את המלך, ואם יתן להם זרעונים משולחן המלך אין חשש מרד, אחר שהם משולחן המלך, אבל עז"א למה יראה את פניכם זועפים: (יא) ויאמר דניאל, הנה לא הגיע בקשתו תיכף אל המלצר שהיה תחת שר הסריסים, כי ירא שיתודע זה לשר הסריסים שהוא בחן המאכל בכל עת, רק אחר שכבר הגיע שאלתו לפני השר הגדול, ומצא חסד לפניו, ידע שיעלים עין ממעשה המלצר, שהוא לא יתחייב ע"י מעשה המלצר, וע"כ הגיע שאלתו אל המלצר, ואליו לא גלה כלל כוונתו שאינו רוצה להתגאל, רק אמר לו. (יב—יג) נס נא את עבדיך, כאילו אמר שלהשיג התכלית שיהיו יפה תואר ובריאי בשר ישיג יותר ע"י המאכלים הפשוטים מעל ידי המאכלים המעודנים שמולידים חלאים רבים ונאמנים, ולאוהבי חיי הפרישות והעיון יעזרו יותר המאכלים הפשוטים, בין לזכות מוחם בין לבריאת

עבדיך: יד וישמע להם לדבר הזה וינסם ימים עשרה: טו ומקצת ימים עשרה נראה מראיהם טוב ובריאי בשר מן־כל־הילדים האכלים את פת־בג המלך: טז ויהי המלצר נשא את־פת־בגם ויין משתיהם ונתן להם זרענים: יז והילדים האלה ארבעתם נתן להם האלהים מדע והשכל בכל־ספר וחכמה ודניאל הבין בכל־חזון וחלמות: יח ולמקצת הימים אשר־אמר המלך להביאם ויביאם שר הסריסים לפני נבכדנצר: יט וידבר אתם המלך ולא נמצא מכלם כדניאל חנניה מישאל

ת״א ויהי המלצר. מגילה י״ג:

רש״י

(טז) נושא פתבגם. נוטלו לעצמו: (יח) אשר אמר המלך להביאם. שיבואו לפניו:

מצודת דוד | מצודת ציון

(טו) מן כל. עוד יותר מכל הילדים וגו׳: (טז) נשא. (טו) ובריאי. ענין שומן כמו ועגלון איש בריא (שופטים נוטל לעצמו: פתבגם. הניתן למאכלם: (יז) ארבעתם. ג׳): (יז) חזון. ראיית החלום והוא כפל ענין במ״ש: הם דניאל חמ״ו: מדע והשכל. ידיעה בהם ולהשכיל עוד מולא דבר: בכל ספר. מכתב ולשון כל עם ועם ובכל מיני חכמה: ודניאל. ויותר עליהם דניאל שהיה מבין בכל חזון והלומות ר״ל לדעת פתרון הלומות: (יח) ולמקצת הימים. ולסוף שלשת השנים: אשר אמר המלך להביאם. ולעמוד לפניו כמ״ש למעלה: ויביאם. אז הביא את כל הילדים לבחור מהם מי ומי יעמדו לפניו: (יט) וידבר אתם. בדברי הכמה והשכל לנסות חכמת כ״א: ולא נמצא מכלם. להיות חכמים ומשכילים כדניאל חמ״ו: ויעמדו.

יפה באור הענין לקץ

גופה, ושיודע לו זה ע״י נסיון שינסה ימים עשרה, וכבר זכר מהרי״א בשם הרופאים שהמזונות הרעים יוכל היזקם בהזנת האדם עד עשרה ימים, שאז יורגש היזקם בקלסתר פניס: (יד) וישמע להם, והיה מהשגחת ה׳ כי שמע להם לנסות אותם, ובזה לא היה לו סכנה כי ידע שלא יראה אותם המלך על מלאת הזמן, והם לא בקשו רק עשרה ימים, ואם יראה שהמזונות פועלים היזק ימנע מלתת להם זרעונים, והמלצר לא ידע שהמלך מקפיד דוקא שיאכלו פת בגו, וחשב שהמלך רוצה רק שיהיו בריאי בשר, ואם ישיג זה ממאכלות הפשוטים לא עבר על מצות המלך לכן שמע להם: (טו) ומקצת, והיה מהשגחת ה׳ שהיה מראיהם טוב וגם היו בריאי בשר, שזה חוץ לטבע כי הזרעונים לא ישמינו את הגוף כבשר ויין: (טז) ויהי המלצר, שהיה לו ריוח מזה, שתחת הזרעונים שנתן להם היה נושא פת בגם, ובזה ספר קדושת דניאל וחבריו שעזבו המעדנים אשר היו רגילים בהם מנוער ובחרו בזרעונים, ומרוב קדושתם ופרישתם אכלו בשמחה ומוב לב עד שהיו בריאי בשר, וביחוד קדושת דניאל שמסר נפשו על דבר זה כי היה לו סכנה מזה, והודיע איך היה השגחת ה׳ חופף עליהם כפי הכנתם: (יז) והילדים, כפי הכנתם כן הל עליהם השפע האלהית, שהילדים ארבעתם שהושוו בפרישות ממאכלות אסורות, כן הושוו במדע והשכל יותר על הילדים שהתגאלו מפת בג המלך, ודניאל שעלה עליהם במסירת נפש זכה לרוח אלהים קדושים. מדע והשכל, שיעורו, מדע בכל ספר והשכל בכל חכמה, שמדע נופל על דברים המושגים ע״י שהוא או במופתי הדעת, וזה בכל ספר מספרי המדע המופתיי, כמו חכמת הטבע והרפואה וכדומה, אבל בחכמה שייך יותר לשון השכל, כמ״ש בפי׳ משלי שהחכמה לא תושג ע״י מופתי הדעת רק ע״י השכל, שהוא כח חד להשכיל עניני חכמה, ודניאל הבין בכל חזון וחלומות, ר״ל כי יש פותרי חלומות ע״י הגבורת כח המשער והם לא יבינו כל, רק מקצת חלומות, אבל דניאל הבין ע״י שפע רוה״ק ועי״כ הבין בכולם מבלי הבדל, ולא רק מקצת החלום רק כולו בשלמות, שזה היה מעלת יוסף ודניאל ודומיהם שלש ברוח אלהים, והחלום הוא בלא מחזה, והחזון יראה איזה מחזה, כמו חלום של נבוכדנצר ודומיהם, והחזון יהיה גם בהקיץ בגבור המדמה: (יח) ולמקצת הימים, ר״ל בקצה וסוף השלש שנים, שכתב שוקצב מאת המלך להביאם בכלות הג׳ שנים, ויביאם: (יט) וידבר, אז דבר עם כל הילדים לבחנ

וַעֲזַרְיָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ כ וְכֹל דְּבַר חָכְמַת בִּינָה אֲשֶׁר־בִּקֵּשׁ מֵהֶם הַמֶּלֶךְ וַיִּמְצָאֵם עֶשֶׂר יָדוֹת עַל־כָּל־הַחַרְטֻמִּים הָאַשָּׁפִים אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּתוֹ׃ כא וַיְהִי דָּנִיֵּאל עַד־שְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ הַמֶּלֶךְ׃

ב א וּבִשְׁנַת שְׁתַּיִם לְמַלְכוּת נְבֻכַדְנֶצַּר חָלַם נְבֻכַדְנֶצַּר חֲלֹמוֹת

רש"י

(כ) החרטומים. אלו שעושים בעצמות מתים, כמה דאת אמר שחיק עצמות שחיק טמיא: האשפים. אלו שדוחקים במזל כך מפורש בתנחומא: (כא) ויהי דניאל. בגדולה בבבל עד שנת א' לכורש המלך, לדברי האומר התך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו צריכין אנו לומר שזה כורש הראשון שלפני אחשורוש ולדברי האומר שכל דברי מלכות נחתכין על פיו נאמר כורש זה הוא דריוש השני אחר אחשורוש ובימי דריוש המדי שהשליכו לגוב אריות לא ירד מגדולתו שנאמר (לקמן ו') ודניאל דנה הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה למדנו שבימי כורש (מהגהת מהר"ז כצ"ל למדנו שבימי כורש היה בגדולה. ולפי הנוסחא כורש השני נ"ל דקאי הכך קרא עד שנת א' לכורש דמוכח מזה שבימי כורש הב' היה בגדולה) השני היה בגדולה:

ב (א) ובשנת שתים למלכות נבוכדנצר. אי אפשר לומר כן אלא בשנת שתים לחורבן הבית כך שנויה בסדר עול' וקראו למלכות נבוכדנצר על שהראה זדונו ליכנס לתוך דביר מלכו של עולם: ותתפעם רוחו. בפרעה נאמר ותפעם רוחו (בראשית מ"א) שלא נעלם ממנו אלא פתרון החלום וכאן שנעלם

מצודת ציון

(כ) ידות. חלקים כמו וארבע הידות (בראשית מ"ז): החרטומים. הם חכמי הטבע: האשפים. הם חכמי הרפואה:

ב (א) ותתפעם. ענין הכאה וקשקוש וכן ויהי בבוקר ותפעם רוחו (בראשית מ"א) והוא מל' פעמון המקשקש: ושנתו. מלשון שינה: נהיתה. ענין כריתה ושבירה כמו

מצודת דוד

מינה אותם להיות עומדים לפניו תמיד לשמשו: (כ) חכמת בינה. חכמת הבנת דבר מתוך דבר: וימצאם. מצא בהם עשר ידות יותר על כל החרטומים והאשפים: (כא) ויהי דניאל. בגדולה היה בבבל עד שנת וגו' ומאז מנע עצמו ממלאכת המלך ומינה את זרובבל תחתיו:

ב (א) ובשנת שתים. אחר חורבן הבית ואחר שכבש כל העכו"ם ומלך עליהם חשב מחשבות מה שיהיה באחרית הימים ובא לו החלום וכמ"ש בפתרון החלום: חלומות. לפי שבאותה מעניינים הרבה אמר חלומות: ותתפעם.

יפה לקץ

השאלות

(א) למה אמר חלומות בלשון רבים?, מ"ש ושנתו נהיתה

באור הענין

ולא נמצא מכולם כדניאל, ולכן נשארו עומדים בהיכלו: (כ) וכל דבר, אחר שעמדו לפניו, והיו משריו ויועציו, בכל דבר שהזדמן שהוצרך המלך לשאול דבר חכמה בינה מחכמיו, וקבץ את כל החרטומים והאשפים לשמוע מה בפיהם ודניאל חנניה מישאל ועזריה בתוכם, מלא תמיד שלהם עשר ידות בחכמה על כל חכמיו: (כא) ויהי דניאל, עד עת היא עמד בחצר המלכים, כי אחר שהושלך לגוב האריות התפטר מן עבודתו וקבע מושבו בשושן, כמ"ש הרי"א בשם היוסיפון:

ב (א) ובשנת שתים למלכות נבוכדנצר, הא"ל שהיה בשנת שתים, שאיך הוציאו דניאל וחבריו לאתקטלא, והכי לא השלימו עדיין הק למודם?, ואיך אפשר שבשנת שתים פתר דניאל את החלום ונתגדל הוא וחבריו, הפך מה שמבאר בכיון הקודם שלא עמדו לפני המלך עד תום שנת שלש?, ולכן לדקו דברי חז"ל שפירשו בשנת שתים למלכות הכללי של נבוכדנצר, שזה היה אחר חורבן הבית שאז כבש כל האומות ומלך בכפה, ואז חשב מחשבות לדעת מי ימלוך אחריו והודיעו לו את אשר יהיה באחרית הימים. חלם נבוכדנצר חלמות, ר"ל שבחלום הזה היו חלומות הרבה, חלום הצלם, וחלום האבן שבבר את הצלם, וכאשר שכח את החלום לא זכר רק שחלם לו חלומות הרבה, וספר שזכר ממנו ג' ענינים, א] שחלם חלומות ולא ידע מה, ב] ותתפעם רוחו, זכר שנפל עליו פחד ואימה בעת החלום, שזה סימן שלא היה רעיון רוח, רק חלום אמתי שהוא הפועל בנפש החולם להפיל עליו חרדה גדולה, ג] ששנתו נהיתה עליו, ר"ל שאחרי החלום נשאר ישן ולא הקיץ משנתו ע"י החלום, ור"ל שהחלום שאין בו ממש לא יעשה רושם בנפש, לא כן החלום הנבואיי יתפלצו עמודי גופו, אולם לפעמים יפול עליו אימה ורעדה בעת החלום ע"י התגבורת הדמים שיתקבצו במקום אחד, ויעשו רושם נורא לפי ההתפעלות שיתהוה עי"ז בגוף בעת השינה ובכ"ז אין בו ממש, אולם בזה יקיץ תמיד ע"י הפחד, ובמה שהתפעם רוחו ובכ"ז לא הקיץ משנתו, ידע שלא בא מסבת הדם או העילוף בשינה, רק ע"י חיקיו

תִּתְפָּעֶם רוּחוֹ וּשְׁנָתוֹ נִהְיְתָה עָלָיו: ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לִקְרֹא לַחַרְטֻמִּים וְלָאַשָּׁפִים וְלַמְכַשְּׁפִים וְלַכַּשְׂדִּים לְהַגִּיד לַמֶּלֶךְ חֲלֹמֹתָיו וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: ג וַיֹּאמֶר לָהֶם הַמֶּלֶךְ חֲלוֹם חָלָמְתִּי וַתִּפָּעֶם רוּחִי לָדַעַת אֶת־הַחֲלוֹם: ד וַיְדַבְּרוּ הַכַּשְׂדִּים לַמֶּלֶךְ אֲרָמִית מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי אֱמַר חֶלְמָא לְעַבְדָיךְ וּפִשְׁרָא נְחַוֵּא: ס עָנֵה

יתיר י'

רש"י

ממנו גם החלום נכפלת הלשון. ותתפעם. לשון פעימה והלימה (ובחומש פירש"י ז"ל לשון נקיפה): נהיתה עליו. לשון שברון כמו (יחזקאל ז') הוה על הוה: (ד) לעלמין חיי. לעולם יחיה: אמר חלמא

מצודת דוד

ושנתו היתה מתקשקשת בו כדרך החרד שלא יוכל לעצור בשינתו זמן מה והיא הולכת ובאה: נהיתה עליו. בשינה נכרתה מעליו ולא היה יכול לישן עוד: (ב) לחרטומים. הם חכמי הטבע ויודעים הם עיקר החלומות ואיך תראה

מצודת ציון

כמו נהייתי ונחליתי (לקמן ח'): (ב) ופשרה. ופתרונו כמו ופותר אין אותו (בראשית מ') תרגומו ופשר לית ליה וכן רוב הספר הוא לשון תרגום והוא ארמית ואין צורך להביא ראיה

הנפש את האדם ונות בעת השינה: ולאשפים. הם חכמי הרפואה שיודעים בדפק הזרוע ובמי השתן השתנות הגוף ורוב החלומות הולכים על מתכונת הגוף: ולמכשפים. הם המשנים דבר התולדות למראה העין כפי השעות הראויות במערכות הכוכבים ויכלו גם המה לדעת החלום כפי המערכות: ולכשדים. הם חכמי המזלות יודעים מה מהעתידות של מי אשר ידעו עת מולדו והם ידעו עת מולד נ"נ ויוכלו גם המה לדעת את חלומו: להגיד. אשר יגידו מלכם את דברי החלום מה הוא: (ג) לדעת. הפעימה והחרדה היא על כי כלתה נפשו לדעת את החלום השכוח ממני: (ד) וידברו הכשדים. לזה השיבו הם לפי שהם היותר ראוים לדעת החלום מכל יותר החכמים שבאו על כי יודעים המה מה מהעתידות: ארמית. בלשון ארמי והוא לשון כשדים שכולם רגילים בו וכוונתם היה למען ישמעו כולם ואולי יבוש המלך מן הטעם לבקש תואנה כזאת: מלכא וגו'. המלך יחיה עד עולם והוא מדרך מוסר לברך

יפה לקץ

השאלות

משמע בנתחום השינה וישן? (ב) מ"ש להגיד למלך חלומותיו יותר?: (ד—ח) מ"ש חלמא אמר, הוא דברי סכלות, שלא אמר להם שרוצה לדעת את החלום מפני שאינו יודע אותו, ואם לא הבינו דבריו איך ענו שנית שיאמר החלום

באור הענין

שנעשה בנפשו הרוחניית אשר ראתה חזיון עתידי מורה רע, וע"כ שם לבו לדעת את החלום: (ב) ויאמר המלך, צוה לקרוא לחרטומים, העושים מעשיהם בלאט ע"פ סתרי הטבע, ולאשפים, שהם האסטרנומיים חוזי בכוכבים, ולמכשפים המפילים גורלות, ולכשדים הפועלים במעשה שדים, שכל אלה יתפארו לדעת דברים נעלמים ועתידות, וספר שצוה לקרא אליהם להגיד למלך חלמתיו, היינו שיודיעו להם שנקראו לתכלית זה שיגידו לו מה שחלם, מבלי שיגיד להם את החלום, כדי שיכינו א"ע בביתם להשקיף בחכמתם את כל החלומות שחלם המלך בלילה זאת, כי בזה יתכלו יותר בהיותם מתבודדים בביתם וכליהם וספריהם הנצרכים למלאכה זאת אתם, מעת שיהיו לפני המלך, שמוראו תבלבל מחשבותיהם, ושם יחסרו להם הכלים וההכנה וההתבודדות, ולפ"ז יותר היה מן החכמה אם לא היו באים לפניו כלל, אחר שכבר ידעו כי אין בכחם למלאות שאלת המלך למה יבואו לפניו בידים ריקנות, אבל הם באו ויעמדו לפני המלך, וזה כעין מרד שהיה להם להשיב שאין זה בכחם, לא לבא לפניו, כאלו הם מוכיחים למלא שאלתו ושהוא בכחם: (ג) ויאמר, הודיע להם שעקר מבוקשו הוא בעבור חלום אחד אשר פעמה רוחו, לדעתו כי הוא מגיד עתידות לו: (ד) ויאמרו הכשדים למלך ארמית, באר הטעם מה שדברו הכשדים ולא החרטומים והאשפים, מפני שדברו ארמית, ובין יתר החכמים היו ממדינות אחרות שלא היו בקיאים היטב בלשון ארמי כמו הכשדים ילידי הארץ, מלכא לעלמין חיי, באשר לא יכלו לסתור דברי המלך לגמרי, שכבר החליט שלא יאמר להם את החלום ובכ"ז מבקש לדעת פתרונו, וחשבו שהמלך יודע את החלום רק שאינו רוצה להזכירו מפני שהוא חלום רע מבשר מיתת המלך וירא להגידו בפיו דלא לתרע מזליה, ועל נד זה אמרו מלכא לעלמין חיי ואל תירא מות, או שעושה זה מפני שרוצה לנסותם אם יודעים הנעלמות לב, עז"א חלמא אמר לעבדיך ופשרא נחוא, אמרו שא"א להם לדעת דבר אשר במחשבה, רק יוכלו לדעת את הפתרון גם בלא החלום, כי באסטגנינות או ע"י כישוף יוכלו לדעת איזה גזרה נגזרה עליו טוב או רע, רק שא"א להם לדעת באיזה דמיון נתלבשה ההודעה בחלום, שהמדמה ירכיב דמיונות רבות בכמה אופנים, למשל שהורא"ה מיתת המלך יוכל המדמה לצייר ע"י קיצת אילן גדול או נפילת הר או הריגת חיה גדולה, וא"א שידעו באיזה אופן נתקקה גזרה זו בכח הדמיון, ולכן בזאת יאותו שהמלך יאמר החלום לעבדיו האחרים העומדים לפניו, והם יגידו הפשר הגם שלא ישמעו החלום, כי הם יודעים פתרון התלוי ר"ל הגזרה שהודיעו אותו בחלום רק אין יודעים את החלום, ר"ל באיזה צורה ודמיון הלבישו זאת להמדמה בחלום

מַלְכָּא וְאָמַר לְכַשְׂדָּיֵא מִלְּתָה מִנִּי אַזְדָּא הֵן לָא תְהוֹדְעוּנַּנִי חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ הַדָּמִין תִּתְעַבְדוּן וּבָתֵּיכוֹן נְוָלִי יִתְּשָׂמוּן׃ ו וְהֵן חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ תְּהַחֲוֺן מַתְּנָן וּנְבִזְבָּה וִיקָר שַׂגִּיא תְּקַבְּלוּן מִן־קֳדָמָי לָהֵן חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ הַחֲוֺנִי׃ ז עֲנוֹ תִנְיָנוּת וְאָמְרִין מַלְכָּא חֶלְמָא יֵאמַר לַעֲבְדוֹהִי וּפִשְׁרָה נְהַחֲוֵה׃ ח עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר מִן־יַצִּיב יָדַע אֲנָה דִּי עִדָּנָא אַנְתּוּן זָבְנִין כָּל־קֳבֵל דִּי חֲזֵיתוּן דִּי אַזְדָּא מִנִּי מִלְּתָא׃

לכשדאי קרי

רש"י

לעבדך . אמור החלום לעבדיך : (ה) מילתא מני אזדא . הדבר ממני הלך : הן לא תהודעונני חלמא ופשריה . אם לא תודיעוני החלום ופתרונו : הדמין תתעבדון . לאברים תתחתכו והרבה יש בגמרא הדומי הדמוה במסכת גיטין : נולי . אשפה : יתשמון . לבון ויהיו שומות לאשפות : (ו) והן . ואם : ונבזבה . דורונות : להן . אך : החוני . תגידו לי : (ז) תנינות . שנית : נהחוה . נגיד : (ח) מן יציב ידע אנא . באמת יודע אני : יציב . דבר אמת ויציב : די עדנא אנתון זבנין . אשר זו השעה אתם מבורים למות : כל קבל די חזיתון . כל כנגד שאתם רואים שהלך ממני הדבר ואתם כופלים לי להגיד לכם :

מצודת ציון

הדמין . ענין דורון גדול : (ה) מלתא וגו׳ . הדבר הלכה ממני ר"ל בכחתי דברי החלום : הן לא וגו׳ . אם לא תודיעו לי החלום : הדמין וגו׳ . לנתחים תהיו נעשים : ובתיכון וגו׳ . בתיכם יושמו לאשפות ומקום נוול : (ו) והן חלמא וגו׳ . ואם החלום והפתרון תגידו : מתנן וגו׳ . מתנות ודורונות וכבוד גדול תקבלון מלפני : להן וגו׳ . רק החלום והפתרון הגידו

מצודת דוד

את המלך בראשית האמרים : ופשרא נחוה . והפתרון נגיד : (ה) אזדא . הלכה וכדרז"ל ואזדא לטעמיה : בת"י הוא ענין נתחים : (ו) ונבזבה . ביוסף רב וכדרז"ל המבזבז אל יבזבז וכו׳ (כתובות נ׳) : (ח) יציב . ענין אמת וכמוהו רבים בזה הספר ובהפכה אמת וגו׳ :

כאומר ולא אשאל עוד אות על הפתרון : (ז) תנינות . פעם שנית והוא הדבר שאמרו בראשונה אולם מתחלה אמרו למלך לנוכח ועתה פחדו להשיב עוד לנוכח כלדברים האלה אך אמרו אלו נאלו לפני המלך כאומר אין לנו מענה רק כאשר אמרנו שהמלך יאמר לעבדיו את החלום ונגיד את הפתרון : (ח) מן יציב . באמת יודע אני אשר בעת הזאת אתם נמכרים ונמסרים למיתה : כל קבל . כל כנגד ר"ל בעבור אשר ראיתם אשר הלכה ממני דבר החלום ועכ"ז

השאלות — יפה לקץ — באור הענין

וזה אינו זוכרו ?, בפסוק ה׳ תפס לשון הודעה ובפסוק ו׳ בחלום, ואם הוא יאמר החלום בסוד לעבדיו והם לבן כמויה ? : (ה—ט) מ"ש די עדנא אתם זבנין, וכן יאמרו הפתרון בלא שמיעת החלום יתברר שהפתרון יסכים עם החלום, וזה יובן כי בקל יעשו זה בתחבולה וזיוף, שיאמרו שפתרונם מסכים עם החלום, והנה שיהיה ריחוק ביניהם יתתרו להשוות הדברים בדברים בדוים ומרמה : (ה) ענה, המלך ענה ואמר להכשדים הדבר הלך ממני, ר"ל לא כמו שאתם חושבים שאני בעצמי יודע את החלום ואני רוצה לנסות אתכם, לא כן כי החלום הלך מזכרוני, ואל תחשבו שיהיה די לי אם תאמרו הפתרון לבד בלא החלום, שאם לא תודיעוני את החלום ואת פתרונו תתחתכו לחתיכות, (או ר"ל שיחתכו מכם איברים לאות גנאי ובושת), וביתכם יושם לבית מחראות, כי בזה ידעתי שאתם מרמים אותי בכזב : (ו) הן, אבל אם תחוו החלום והפתרון, מתנות ועושר וכבוד תקבלו מלפני, כי בזה אדע שאמת דבריכם, ור"ל אף שיהיה חלום רע לא אכעוס עליכם, לכן חוו לי החלום והפתרון לא הפתרון לבדו, והנה בצד הראשון אמר הן לא תהודעוני חלמא ופשריה, ובצד השני אמר חלמא ופשריה תחוני, שההודעה הוא בדבר שאינו יודע רק ע"י המודיע, אבל החויית החלום הוא שאחרי שיאמרו לו יזכור אח"כ את החלום ויתברר לו שכן הוא, כי בצד העונש די אם ידיעו לו הגם שהוא לא יזכור ויוכל להיות שאמרו לו דבר שקר, לא יוכל להעניש מספק, אבל בצד שיקבלו מתנות וכבוד, הוא רק אם יזכור ע"י את החלום ויתברר לו שאמת כדבריהם : (ז) ענו שנית ואמרו המלך יאמר החלום לעבדיו ונגיד הפתרון, אחר שראו כי נעלם ממנו החלום בהחלט, וא"א שיתעקשו עוד שיאמר החלום עתה, השיבו שימתין ויתן זמן ובתוך כך יזכור את החלום, ועז"א מלכא חלמא יאמר, ר"ל שיאמר בעתיד אחר שיזכור, אז יאמר לעבדיו בלחש, ואנחנו נגיד הפתרון ויראה שיסכים עם החלום : (ח) ענה המלך ואמר באמת יודע אני כי זמן אתם קונים, יען שראיתם שהדבר הלך ממני ר"ל אני רואה שאתם רוצים להרויח זמן, שבתוך כך תבקשו איזה תחבולה להנצל, אחר שאתם רואים שאני א"א עוד שאזכור את החלום, ושלא אזכור גם אח"כ, ולא תרויחו רק זמן להנצל :

ט די הן חלמא לא תהודענני חדה היא דתכון ומלה כדבה ושחיתה הזמנתון למאמר קדמי עד די עדנא ישתנא להן חלמא אמרו לי ואנדע די פשרה תהחונני: י ענו כשדיא קדם מלכא ואמרין לא איתי אנש על יבשתא די מלת מלכא יוכל להחויה כל קבל די כל מלך רב ושליט מלה כדנה לא שאל לכל חרטם ואשף וכשדי: יא ומלתא די מלכה שאל יקירה ואחרן לא איתי די יחונה קדם מלכא להן אלהין די מדרהון

הזדמנתון קרי כשדאי קרי

רש״י

(ט) די הן חלמא לא תהודענני. שאם החלום ופתרונו לא תודיעוני אחת היא דתכם למות: ומלה כדבה ושחיתה הזדמנתון. אף אם דבר כזב ונשחת הכינו עצמיכם לומר לפני: עד די עדנא ישתנא. עד אשר ישתנה העת כלומר קודם נטות צללי ערב שישתנה מועד הבוקר. עד די עדנא ישתנא. ל׳ גערה וגזוה הוא כך יענש והעונש כבר פירש למעלה ודוגמתו לכן כל הורג קין (בראשית ד׳): להן. אך החלום אמרו לי מה חלמתי ואדע כ״ש שהפתרון תגידו: (י) די מלת מלכא. אשר דבר המלך יוכל להגיד: כל קבל. כל כנגד כלומר תשובתנו זו אמת היא לעומת שלא היה מלך מעולם ששאל דבר כזה: מלה כדנא. דבר כזה: ואשף. הדוחק במזל: (יא) יקירה. כבדה כמשא כבד: ואחרן לא איתי די יחונה. ואחר אין אשר יגידה: להן אלהין. אך המלאכים אשר מדורם עם בשר ודם אינו: מדרהון. מגוריהון ומדרש רבי תנחומא ואחרן לא איתי ואהרן לא איתי, כהן הלובש אורים ותומים אינו כאן שיגיד לך, אמר להם כל כך

מצודת דוד

(ט) די. אשר החלום לא תודיעו לי אחת היא משפטכם ר״ל המשפט שאמרתי הדמין תתעבדון וכו׳ המשפט הזה יהיה על כולכם אין נקי: ומלה. ודבר שקר ונשחת הכינותם לומר לפני עד אשר ישתנה העת ר״ל במה שתאמרו להגיד הפתרון הנה רואה אנכי אשר בכונתם פתרון כזב ונשחת לומר שיורה על מה שיהיה באחרית הימים כי תחשבו אשר אאמין אליכם עד אשר יעבור הזמן שתקבעו לה ויארכו הימים וישכח הכל: להן. רק החלום אמרו לי ואדע בזה אשר הפתרון תגידו לי וכאומר לא אאמין עוד מעתה אל הפתרון רק כשתאמרו החלום אז אדע באמת שעמכם החכמה להגיד הפתרון האמתי ועל כי אמרנו שאגיד לכם החלום: אשר פן בראותם כי כלתה עליהם הרעה מאת המלך פן מלבם יוציאו מלים ויבדאו לומר כזאת וכזאת ראית וזה פתרונו לזה התחכם המלך וחזר ואמר כאלו זוכר הוא את החלום ולנסותם מעלים אותו: (י) ענו. השיבו הכשדים לפני המלך ואמרו: לא איתי. לא יש איש על הארץ אשר דבר המלך יוכל להגיד: כל קבל. כל כנגד ר״ל בעבור שדבר זה הוא מן הנמנע: די כל. אשר בעבור גודל הקושי כל מלך גדול ושליט דבר קשה כזאת לא שאל לכל חרטום וגו׳: (יא) ומלתא. והדבר אשר המלך שואל הוא כבד וקשה: ואחרן. אחר לא יש בעולם אשר יגידה לפני המלך רק המלאכים אשר מגוריהם עם בני בשר לא יש להם וכאומר

יפה לקץ

באור הענין

(ט) די, אם לא תודיעוני את החלום אחת היא דתכם, הוסיף להודיע להם שלא יהיה להם תשוע׳ בזה, שמעתה גם אם יזכור את החלום לא יהיה מרוצה במה שהם יגידו הפתרון, כי כבר אינו מאמין בהם, ורוצה מעתה לנסותם אם יגידו את החלום פרק אז יאמין לדבריהם, וז״ש שאם לא תגידו החלום אף שתגידו הפתרון ואני אזכור החלום, יהיה הדת והמשפט אחד, ולא תשתנה הדת שיצא עליכם להענש כי התברר לי שמלה כדבא, ר״ל שדבר כזב ונשחת הכנתם לומר לפני עד שישתנה העת, שתגידו פתרון שקר ועתיד כזב, ואף שאח״כ לא תבא הדבר העתיד ויתברר שקר כזבתם, אתם חושבים להעמיד השקר על זמן עתיד שישתנו העתים וימלוך מלך אחר ומי יפקוד אז עליכם על שקריכם, לכן החלום אמרו לי, ובזה אדע כי תחוו הפשר האמתי: (י—יא) ענו הכשדים לפני המלך ויאמרו לא יש איש על האדמה שיוכל להגיד דבר המלך, באשר כל מלך רב ומושל דבר כזה לא שאל לכל חרטם ואשף וכשדי, והדבר אשר המלך שואל כבד, ולא יש אחר שיוכל להגידה לפני המלך רק האלהים הבלתי גרים עם בני בשר. אמרו לו, שהדבר שהוא שואל יש בו קושי משני פנים, א] שגם אם היה שואל מאתם שיגידו לו דברי סתר אשר למלך שהמלך יודע אותם, היה זה דבר קשה, ב] וכ״ש ששואל שיגידו לו דבר שנעלם גם מהמלך בעצמו, ואיננו עוד במציאות במחשבתו, והנה הכשדים האמינו שיש אלהות שיש להם מדור וקורבה עם בני בשר ושוכנים באויר קרוב אל בני אדם, והם היודעים מחשבות בני אדם ומודיעים אותם אל הדבק אצלם, ויש אלהות שנפרדים

השאלות

מ״ש בפסוק ט׳ נתקשו המפרשים בפירושו?: (י—יא) למה כפל לא איתי אנש די מלת מלכא יוכל להחויה ומלתא די

עִם־בִּשְׂרָא לָא אִיתוֹהִי׃ יב כָּל־קֳבֵל דְּנָה מַלְכָּא בְּנַס וּקְצַף שַׂגִּיא וַאֲמַר לְהוֹבָדָה לְכֹל חַכִּימֵי בָבֶל׃ יג וְדָתָא נֶפְקַת וְחַכִּימַיָּא מִתְקַטְּלִין וּבְעוֹ דָּנִיֵּאל וְחַבְרוֹהִי לְהִתְקְטָלָה׃ יד בֵּאדַיִן דָּנִיֵּאל

רש"י

היה כח בלוחו בית ונתחס לו עלה להחריבו מיד כעס וצוה להרגן: (יב) כל קבל דנה. לעומת התשובה הזאת. מלכא בנס וקצף שגיא. היה המלך בזעף וקצף גדול. בנס. בזעף והנם זועפים (בראשית מ') ת"א והא אינון נסיסין: ואמר להובדה. ויאמר להאביד וי"ו של ואמר נתעלמו בו מנהם ודונש, מנחם דחק עצמו לתת ב' של בנס ביסוד התיבה ולא פתר בנס וקצף לשון שמות דברים אלא לשון פעל רגז וקצף הרבה ואמר להאביד וי"ו שבואמר דחקו לפתור כן ודונש אמר אי אפשר להיות ב' בנס יסוד בתיבה אלא שם דבר הוא וכן פתרון בזעף וקצף גדול אמר להאביד ושם הוי"ו טפילה ויתירה כמו וי"ו של ורכב וסוס (תהלים ע"ו) ואני אומר אין הוי"ו דחוקה להיות טפלה ויתירה כי כן פתרונו מלכא בנס וקצף שגיא המלך נהיה בזעף וקצף גדול ואמר בזעפו להאבידם, ומן המקראות קרי לשון הוא: (יג) ודתא נפקת. דת המלך וגזירתו יצא במדינה: ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה. ונתבקשו דניאל וחבריו ליהרג: (יד) באדין.

מצודת ציון

יציב והוא מלשון דבר הנצב ועומד ומתקיים: (יב) בנס. בזעף כי והנם זועפים (בראשית מ') תרגומו נסיסין:

מצודת דוד

אין אחר להגידה בלעדי המלאכים ואינם פה עמנו: (יב) כל קבל. בעבור זה המלך נעשה בזעף וקצף גדול ואמר להאביד ולהמית לכל חכמי בבל: (יג) ודתא. המשפט יצא והחכמים נהרגין: ובעו. ונתבקשו דניאל וחבריו להריגה: (יד) באדין. אז דניאל השיב עצה ודבר טעם לאריוך שר הטבחים אשר יצא להרוג לחכמי בבל ועל כי בחכמת גם בעיני אריוך היה הדבר רע לאבד כל חכמי עמו אבל היה

יפה לקץ

השאלות

מלכא שאל יקירא?: (יג) למה רצו להרוג את דניאל וחמ"ע והם לא נקראו כלל להגיד למלך את חלומו? (יד—טו) וכי אפשר שדניאל שהיה בבית המלך לא ידע מכל הגזרה עד שהודיע לו אריוך?, ולמה התלה קורא אותו רב טבחיה

באור הענין

מב"א לגמרי, בני אלים אשר משכנם בשמים, וע"ז אמרו שלדעת מחשבות בני אדם, הגם שזה יוכל לדעת מי שיש להם ריעות והתחברות עם בני אלים אמצעים שדרים עם בני בשר, בכ"ז לא יוכלו לדעת זאת החרטומים והאשפים והכשדים שאין ענינם עם האלהות רק עם חכמת הטבע ומשפטי הכוכבים, וז"ש לא איתי אנש על יבשתא די מלת מלכא יוכל להחויה, שגם זאת שיגיד דבר המלך, ר"ל יותר דברי המלך הנודעים אל המלך, לא יוכל להגיד איש הגר על היבשה רק בני אלים השוכנים באויר למעלה מן היבשה, והראיה לזה כל קבל די כל מלך רב ושליט מלתא כדנא לא שאל לכל חרטם אשף וכשדי, וא"כ הסכימו כולם שהוא דבר בלתי אפשר רק למי שי"ל ריעות עם בני אלהים, לא לחרטומים ואשפים, **ומלתא די מלכא**, אולם הדבר שהמלך שואל מאתנו, להגיד לו דברים שגם הוא אינו יודע אותם, **הוא יקירא** שזה לא ידעו גם אלים האמצעים והמתחברים עמהם, כי זאת **אחרן לא איתי די יחוינא להן אלהין** העליונים **די מדרהון עם בשרא לא איתוהי**, רק האלהים שבשמים שאין לו שום ריעות והתחברות אל בני אדם, שהם יודעים גם דברים כאלה, והאלהים אלה לא יגלו לבני בשר את חפציהם, ולכן הוא דבר נמנע בכלל אף לנביאים המתהלכים לפני האלהים, וחז"ל פי' שאמרו שהדבר יקירה שצריך נבואה, והכרן לא יש שישאל בהו"ת, לדעתם הודו שלישראל היה סגולה זאת להשיג דבר נבואה מאלהים עליון אשר בשמים וזה לא נמצא עוד אחר חורבן הבית שנסתלקה שכינה, ופי' שלכן קצף על כולם על שנתנו עלה להחריב את בהמ"ק: (יב) **כל, לעומת** זה המלך (בא) **בזעף וקצף גדול ואמר להאביד לכל חכמי בבל**, [על והנם זועפים ת"א נסיסין], ר"ל שהיה בזעף על החלום, ובקצף על החכמים, ולכן אמר להאביד את כל החכמים, כי שם חכמים היא שם הסוג, כולל החרטומים והאשפים ומכשפים וכשדים שהם אשר התעסקו בפתרון חלומות וידיעת הדברים הנעלמים, וכולל גם החכמים ביתר חכמות כמו חכמת הטבע והנדסה ומדיניות וכדומה, והם לא יתעסקו בחלומות וחזיונות, והם לא נקראו כלל להגיד למלך חלומותיו כי אינו ממלאכתם, ולכן גם דניאל חנניה מישאל ועזריה לא נקראו הגם שהיו חכמים, כי הגם שדניאל הבין בכל חזון וחלומות, לא ידע המלך מזה, ולא היה ראוי שיהרוג יתר החכמים שלא התעסקו בזה ולא נקראו אל המלך כלל, רק מפני רוב הזעף והקצף היה כשגגה שיצא מלפני השליט לאבד את כל החכמים מבלי הבדל: (יג) **ודתא**, והדת **יצאה והחכמים נהרגים, ונתבקשו דניאל וחבריו ליהרג**, וכפי דבר המלך שאמר בכעס להובדא **לכל חכימי בבל** ולא פרט הפרטים, כן יצא הדת בכלל והרגו כל אשר בשם חכם יכונה, וע"כ בקשו להרוג גם את **דניאל** וחמו"ע, הגם שלא נקראו ולא חטאו מאומה: (יד) **בארין, אז דניאל השיב עצה וטעם לאריוך** רב טבחים של המלך

התיב עטא וטעם לאריוך רב־טבחיא די מלכא די נפק לקטלה לחכימי בבל׃ טו ענה ואמר לאריוך שליטא די־מלכא על־מה דתא מהחצפה מן־קדם מלכא אדין מלתא הודע אריוך לדניאל׃ טז ודניאל על ובעא מן־מלכא די זמן ינתן־לה ופשרא להחויה למלכא׃ יז אדין דניאל לביתה אזל ולחנניה מישאל ועזריה חברוהי מלתא הודע׃ יח ורחמין למבעא מן־קדם אלה שמיא על־רזא דנה די לא יהובדון דניאל וחברוהי עם־שאר

ת"א אדין . זוכר פ' מקץ :

רש"י

תרגום של אז : התיב עטא וטעם לאריוך . השיב עלה וטעם , לאריוך שם האיש : רב טבחיא . שר ההורגים המחוייבים הריגה : (טו) על מה דתא מהחצפה . מה זה שדת המלך חפוזה להרוג : אדין מלתא הודע אריוך לדניאל . שקצף המלך על שאין מגיד חלומו : (טז) על ובעא . נכנס ובקש : ינתן לה .

מצודת דוד / מצודת ציון

שכרה מפחד המלך ולזה נתן לו דניאל עלה מה למנוע חרבו (טו) ענה . ענינו הרמת קול כמו וענו הלוים וגו' קול מדם ולהתגלל לפני המלך ודבר העלה היתולה לא פירש מה רם (דברים כ"ז) : מהחצפה . ממהרת והוא מלשון תגוף כוח : (טו) על מה . מפני מה המשפט יצא כל כך במהירות
מלפני המלך וכאומר מדוע לא נתן להם זמן על דבר קשה כזאת : אדין . אז הודיע אריוך את הדבר לדניאל ור"ל סיפר לו שהסיבו שהוא מן הנמנע ולא שאלו זמן : (טז) על . נכנס ושאל מן המלך אשר יותן לו זמן : ופשרא . ולהגיד למלך אף פתרון החלום כי לפ"ד שאחרונים היה יודע החלום וכל שאלתו עליו למען דעת אמיתת הפתרון כמ"ש גמעלה ותפס העיקר : (יז) לביתה . הלך לביתו להתבודד ולהלות פני ה' : מלתא הודע . הודיע להם דבר הדת ב: (יח) ורחמין . אשר גם המה יבקשו רחמים מה' : על . בעבור הגלות הסוד הזה : די . אשר לא יאבדו דניאל

יפה לקץ

באור הענין

המלך שיצא להרוג לחכמי בבל, הנה דניאל שהיה בשער המלך בודאי שמע הענין וידע מכל הנעשה ובעוד שלא רצו לנגוע בו שהיה , כי למה יכניס א"ע בסכנה , אולם אחר שראה שרצו להרוג גם אותו ,

השאלות

ואא"כ קוראהו בשם שליטא די מלכא ? , ומהו הלשון התיב עלה וטעם , והלא היה רק שאלה לא עלה וטעם ? : (טז) למה אמר ופשריה להחויה והלא עקר בקשת המלך שיגידו לו החלום ? :

אם היה אומר שהוא רוצה להגיד החלום ומבקש זמן , היו שואלים לו מדוע החריש עד עתה ולא בא להגיד למלך תיכף בעת שנקראו כל החכמי' לזה, ועתה עברה השעה שעתה לא יתן זמן, כמ"ש להם המלך שאינו רוצה ליתן זמן מפני שיש בזה רמאות כנ"ל פסוק ח', לכן התחכם ועשה א"ע כאלו אינו יודע מאומה מכל הנעשה, ושואל מאריוך את הטעם מדוע רוצים להרוג את החכמים , וזה היה עלה עמוקה , שאחר שיודיע לו אריוך את הטעם, יאמר כי הוא יגיד הפתרון ושעד עתה לא ידע מזה דבר , וא"כ ראוי ליתן לו זמן מיוחד , כי אם רוצים להרגו צריך לשאלו תחלה אם יגיד החלום כמו ששאלו ליתר החכמים , והלא הוא אומר שיוכל להגידו , וז"ש התיב עצה וטעם לאריוך ששאל טעם ההריגה וזה היה בעלה : (טו) ענה ואמר לאריוך שליט של המלך, על מה יצא הדת בחוזק כ"כ מלפני המלך, אז הודיע אריוך את הדבר לדניאל, דניאל שאל אותו הטעם למה יצא הדת בתוקף כ"כ , וזה לא שאל לו מצד שהוא רב טבחים רק מצד שהוא שר ושליט של המלך , שמצד שהוא שר גדול בין השרים [חוץ מאומנתו עתה שהוא רב טבחים] יש לו לדעת טעם דבר מלך שלטון , ואז הודיע לו אריוך שזה בא ע"י חלום ששכחו המלך : (טז) ודניאל נכנס ובקש מן המלך שיתן לו זמן ויגיד הפתרון אל המלך, אחר שנודע לו המעשה היה לו מבוא ליכנס אל המלך , באשר לא נקרא בראשונה עם החכמים ובכ"ז רוצים להרגו כאלו יש לו שייכות בזה , והיה הבקשה שיתן לו זמן ויגיד הפתרון , כאלו כבר יודע את החלום רק אל הפתרון צריך זמן , כי כבר אמר המלך שלא יתן זמן לחכמים אודות החלום ודבר המלך אין להשיב , לכן היה הבקשה בעבור הפתרון : (יז) אדין , אז הלך דניאל לביתו , כי היה תמיד בשער המלך פרוש מעסקיו והלך לביתו להתבודד עד שיחול עליו השפע האלהיה, ולחמו"ע חבריו הודיע את הדבר , שיתבודדו גם הם אולי תחול הרוח עליהם לפי הכנתם : (יח) ורחמים לבקש מלפני אלהי השמים על סוד זה, גם לזה שיבקשו רחמים שאינו דומה תפלת יחיד לתפלת הרבים, וביחוד יבקשו רחמים ,

חַכִּימֵי בָבֶל: יט אֱדַיִן לְדָנִיֵּאל בְּחֶזְוָא דִי־לֵילְיָא רָזָא גֲלִי אֱדַיִן דָּנִיֵּאל בָּרִךְ לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא: כ עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי־אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן־עָלְמָא וְעַד־עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ־הִיא: כא וְהוּא מְהַשְׁנֵא עִדָּנַיָּא וְזִמְנַיָּא מְהַעְדֵּה מַלְכִין וּמְהָקֵים מַלְכִין יָהֵב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין וּמַנְדְּעָא לְיָדְעֵי בִינָה: כב הוּא גָּלֵא עַמִּיקָתָא וּמְסַתְּרָתָא יָדַע מָה בַחֲשׁוֹכָא וּנְהִירָא עִמֵּהּ שְׁרֵא:

ת"א יהב וגו'. ברכות נ"ה: הוא גלא וגו'. חגיגה י"ב אסר פרשת חנוס: ונהורא קרי

רש"י

יתן לו: (יט) רזא גלי. הסתר נגלה: (כא) מהשנא. מחליף: מהעדה. מסיר מלכין על שהבין מתוך החלום שמלכות נבוכדנצר פוסקת ומלכות אחרת עומדת: (כב) הוא גלא עמיקתא. גולה עמוקות הוא.

מצודת דוד

וחבריו עם שאר חכמי בבל: (יט) בחזוא. במראה החלום אשר בלילה נגלה לו הסוד כהוא: (כ) להוא. יהי שם של אלוה מבורך מן עולם ועד עולם ר"ל מן עולם השפל עד עולם העליון: די חכמתא. אשר החכמה והגבורה שלו המה: (כא) מהשנא. משנה העתים והזמנים והוא כפול במלות שונות ור"ל מחליף זמן סיום לגולה

והלילה לווה: מהעדה. מסיר מלכים ומעמיד מלכים: יהב. נותן החכמה לחכמים וקראם חכמים ע"ש סופם כי עד לא ניתן להם החכמה לא יקראו חכמים וכן ובגדי ערומים תפשיט (איוב כ"ב): ומנדעא. ודעת: (כב) הוא גלא. הוא מגלה דברים עמוקים ונסתרים: ידע. יודע מה בחשך והאורה שוכנת עמו:

יפה   באור הענין   לקץ

שלא יאבדו דניאל וחבריו עם שאר חכמי בבל, כענין אל תאסף עם חטאים נפשי, וכמו שאיתא בתוספתא דסנהדרין בשני מקומות מצאנו שהצדיקים מבקשים מאת ה' שלא יאספו עם הרשעים וכו': (יט) אדין, אז גלה את הסוד לדניאל בחזון הלילה, כי דניאל היה מוכשר לזה יותר מחבריו, ובא הגילוי בחזון, שהיא מדרגה יותר מן החלום הפשוט, שראה בעיני דמיונו את חזון הצלם עומד נגד עיניו, וחזה את הפתרון ש' הד' מלכיות, והודיעו לו שזו עצמו החלום שחלם נ"נ, אז ברך דניאל לאלהי השמים: (כ) ענה דניאל ואמר, ההודאה הזאת מתחלקת לב' ענינים, תחלה נתן הודאה כוללת על מעשה ה' בכלל, ואח"כ הודאה פרטיית על השגחתו אליו ביחוד. לחוא, יהי שם אלהים מבורך מעולם ועד עולם אשר החכמה שלו היא, באר שה' הוא המקור והשורש לכל הדברים, בין אל המציאות בכלל כל זמן שיהיה ברצונו שיתקיים, וזה מעולם עד עולם, ר"ל כל עת שיתקיים העוה"ז שמתקיים ע"י שפעו ורצונו וברכתו, עד שירצה שיהיה עולם אחר, וזה כל משך עמידת העולם עד יבא הגלה תחתיו, וכן הוא המקור אל החכמה והיכולת, כי החכמה והגבורה אינם תוארים נוספים בו, רק הוא עצם החכמה והגבורה, וכל חכמה וכח אשר במציאות מאל ונשפע מאתו: (כא) והוא משנה העתים והזמנים מסיר מלכים ומקים מלכים, נותן חכמה לחכמים ומדע ליודעי בינה, עתה מפרש דבריו, נגד מ"ש שהוא מושל כהפלו בכל הזמן הנמשך לפי רצונו עד תכלית אור עם חשך, מבאר איך שהוא פועל שנוים ותמורות בתוך הזמן הזה המושל בעולם התמורה, כי הוא משנה העתים והזמנים, ונגד מ"ש שהגבורה היא שלו אמר שהוא מסיר מלכים ומקים מלכים, כי היכולת יהכח מאתו, ובעת יסיר הכח הופך המלכות ותכנן לאשר ישפיע עליו מגבורתו, ונגד מ"ש שהחכמה היא שלו, אמר יהב חכמתא לחכימין, ששפע החכמה בא מאתו ולא ישפיע רק על המוכן, וכמ"ש אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה, שאחר ההכנה הטבעיית תבא השפע האלהית, וסדר המדרגות הם חכמה בינה דעת, שהחכמה היא שמקובלת מה', וה' יתן חכמה למי שי"ל הכנה לקבל חקי ההכמה, ואחריו הוא הבינה להוציא מדעתו דבר מתוך דבר, ועת יבין בחכמה ישיג ידיעה ברורה כדבר המושג בחוש או במושכל ראשון, וזה נקרא מדע ודעת, וה' יתן מדע ליודעי בינה, ובארתי כל זה בפי' ספר משלי: (כב) הוא גלה עמוקות ונסתרות, ידע מה בחשך ועמו שוכן האור, פתה הוסיף שבענינים שאין לשכל האדם מבוא בהם כלל, בין ענינים שא"א להשיג אותם מצד עומק המושג הוא מגלה עמוקות, בין ענינים שחוץ ממה שהם עמוקים הם נסתרים בסתר, כמו ענינים שלא יושגו רק בנבואה, הוא מגלה מסתרתא, בין ענינים שהם עדיין במחשך ולא יצאו לאור כלל, כמו העתידות שעדן ערפל חתולתם, יודע מה בחשוכא. ובאר שיש הבדל בין ידיעת ה' לידיעת ב"ו, שהשגת בשר ודם שבא בהאצלות הכוכבים, שמוחם יכנס אל עין הרואה מבחוץ והעין יתפעל ע"י ניצוצי האורה הזורחים עליו מן

כג לָךְ ׀ אֱלָהּ אֲבָהָתִי מְהוֹדֵא וּמְשַׁבַּח אֲנָה דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא יְהַבְתְּ לִי וּכְעַן הוֹדַעְתַּנִי דִּי־בְעֵינָא מִנָּךְ דִּי־מִלַּת מַלְכָּא הוֹדַעְתֶּנָא׃ כד כָּל־קֳבֵל דְּנָה דָּנִיֵּאל עַל עַל־אַרְיוֹךְ דִּי מַנִּי מַלְכָּא לְהוֹבָדָה לְחַכִּימֵי בָבֶל אֲזַל ׀ וְכֵן אֲמַר־לֵהּ לְחַכִּימֵי בָבֶל אַל־תְּהוֹבֵד הַעֵלְנִי קֳדָם מַלְכָּא וּפִשְׁרָא לְמַלְכָּא אֲחַוֵּא׃ כה אֱדַיִן אַרְיוֹךְ בְּהִתְבְּהָלָה

רש"י

גלי עמיקתא ומסתרתא על שגלה לו עומק זה : (כג) הודעתנא, הודעתני : (כד) כל קבל דנה . כל שומע זה שנגלה לו הסוד : דניאל על על אריוך . נכנס אצל אריוך : די מני . שהפקיד : אל תהובד . אל תאבד : העלני . הכניסני : (כה) אדין . אז : בהתבהלה . בבהלה כלומר במהירות : הנעל . הכנים את

מצודת דוד

(כג) מהודא. מודה ומשבח אני: וגבורתא. התגברות כח השכל: יהבת לי נתת לי : וכען. ועתה הודעת לי את אשר שאלתי ממך אשר דבר המלך הודעת לי ר"ל הנה עתה הוספת לעשות עמדי חסד רב לגלות לי הדבר הזה: (כד) כל קבל. בעבור זה שנגלה לו החלום : על על . נכנס אל אריוך אשר הפקידו המלך לאבד כל חכמי בבל : אזל. הלך אליו: אל תהובד. ר"ל מעתה אל תאבדם כלל וכלל : העלני. הכנס אותי לפני המלך ואגיד לו את הפתרון : (כה) בהתבהלה.

יפה לקץ

באור הענין

המיתם, וע"כ לא יראה דברים שבחשך, אבל ידיעת ה' אינו בחוש, רק ידיעתו תופיע אור על מליאות הדברים, וע"י שהאור שוכן אתו יודע מה שבחשך : (כג) לך אלהי אבותי מודה ומשבח אני שנתת לי חכמה וגבורה, ועתה הודעתני מה שבקשנו ממך שתודיע לנו דבר המלך, אחר שנתן הודאה כללית על הפך ויכולת וחכמת ה' הכללית, מצד ההופעה שהשיג עתה איך ה' נושא וסובל עד סוף כל הדורות, נתן הודאה פרטית על ההכינה שחנן אותו ביחוד, והקדים שמצד זכות אבותיו מבית דוד נתן לו חכמה וגבורה לעמוד בהיכל מלך, ועתה חנן אותו במה שהודיע לו דבר המלך וסודו, ואמר הודעתני בלשון יחיד, ובעינא והודעתנא בלשון רבים, כי הוא וחבריו בקשו שיודיע להם, וה' הודיע רק לו ביחוד בזכות אבותיו שהיו שרי קדם והנבואה דבוקה בם ובזכות תפלת חבריו : (כג) כל, בלעומת זה דניאל נכנס אצל אריוך אשר מנה המלך להאביד לחכימי בבל, הלך וכן אמר לו, אל תאבד את חכימי בבל, הכניסני לפני המלך ואחוה את הפתרון למלך, באר שהטעם שנכנס אצל אריוך ולא הלך אל המלך בעצמו, [כמו שמתחלה נכנס בעצמו לבקש זמן בלא אריוך), שזה מפני שאריוך נתמנה להאביד לחכימי בבל, והיה מתירא שבתוך כך יעשה את שליחותו ויהרוג את החכמים, . לכן נכנס אליו תחלה לעצור בעד מלאכי מות, ובאשר מן הסברה לא יוכל להציל את חכמי בבל במה שהוא יגיד החלום, שבהפך בזה תגדל חמתם על שהם לא ידעו זאת ואמרו די לא אית איניש על יבשתא כי מלת מלכא יוכל להחויא, והלא כחשם בפניהם יענה שנמצא איש מגיד ויודע, ע"ז הקדים ואמר לו שלא יאבד את חכמי בבל, רק יכניסהו אל המלך והוא ימליץ טוב עליהם לכלות אף וחמה, ולבל יקצוף המלך על אריוך על שעדן לא עשה פקודתו להאבידם, יען שהוא יביא אותו אל המלך, כאלו הוא מצא את דניאל והוא שלחו אל המלך לבקש זמן, ובזה ימצא התחלה מדוע לא הרג את החכמים תיכף כמצות המלך, ופ"ע ופשרא אחוה, היינו שיתברר למלך שהוא הפתרון האמתי שע"ז מורה מלת אחוה, כי יזכירנו גם החלום וגם הרהורי לבו עד ידע בבירור שכן הוא : (כד) אדין, אז הבנים אריוך את דניאל לפני המלך בבהלה והפזון, כאלו עוד ידו נטויה למלאת פקודת המלך באבדן חכמיו, רק נעצר לפי שעה ע"י המציאה אשר מצא שהוא דניאל, ותיכף יעשה דבר מלך, וכן אמר לו, אשר מצאתי איש מבני הגלות מיהודה אשר יודיע הפתרון למלך, ר"ל לכן נתעכבתי מעשות שליחותי, ואמר שהוא מצא את דניאל והוא שלחו אתמול למלך, והודיעו שהאיש הזה אינו מבבל רק מיהודה ומבני הגלות, וזה ימליץ בעד אחד על חכמי בבל, אחר שחכמה זאת ממרחק תביא לחמה ממקום שעם היה מצוי נבואה וגופעת אלהים, ובעד אחר יחייב אותם, כי נגרע הכמתם נגד איש שהורק מכלי אל כלי והלך בגולה על אדמת נכר, ואריוך אמר די פשריא יהודע, ולא אמר כלשון דניאל ופשריא אחוא, שמודה שהמלך יאמר את החלום ויתברר אצלו שכן הוא, כי לא האמין לדניאל בזה

השאלות

(כד—כה) למה נכנס אל אריוך ולא נכנס בעצמו אל המלך אחר שכבר היה שם ונתן לו זמן?, דניאל אמר

הַנְעֵל לְדָנִיֵּאל קֳדָם מַלְכָּא וְכֵן אֲמַר־לֵהּ דִּי־הַשְׁכַּחַת גְּבַר מִן־בְּנֵי גָלוּתָא דִּי יְהוּד דִּי פִשְׁרָא לְמַלְכָּא יְהוֹדַע׃ כו עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר לְדָנִיֵּאל דִּי שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר הַאִיתָיךְ כָּהֵל לְהוֹדָעֻתַנִי חֶלְמָא דִּי־חֲזֵית וּפִשְׁרֵהּ׃ כז עָנֵה דָנִיֵּאל קֳדָם מַלְכָּא וְאָמַר רָזָא דִּי־מַלְכָּא שָׁאֵל לָא חַכִּימִין אָשְׁפִין חַרְטֻמִּין גָּזְרִין יָכְלִין לְהַחֲוָיָה לְמַלְכָּא׃ כח בְּרַם אִיתַי אֱלָהּ בִּשְׁמַיָּא גָּלֵא רָזִין וְהוֹדַע לְמַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר מָה דִּי לֶהֱוֵא בְּאַחֲרִית יוֹמַיָּא חֶלְמָךְ וְחֶזְוֵי רֵאשָׁךְ עַל־מִשְׁכְּבָךְ דְּנָה הוּא׃ כט אַנְתְּה מַלְכָּא רַעְיוֹנָךְ עַל־מִשְׁכְּבָךְ סְלִקוּ מָה דִּי לֶהֱוֵא אַחֲרֵי דְנָה וְגָלֵא רָזַיָּא הוֹדְעָךְ מָה־דִי לֶהֱוֵא׃

יתיר י' יתיר ה' יתיר י'

רש"י

דניאל: די השכחת גבר. אשר מצאתי איש: גלותא די יהוד. גלות יהודה: (כו) האיתך כהל. הישך יכול: די חזית. אשר ראיתי: (כז) גזרין. הם מין בעל שדים: (כח) ברם איתי וגו' והודע למלכא וגו'. הוא גילה לי רז זה ועל ידי מודיע למלך עיקר חלומו בעתידות: חלמך וחזוי ראשך על משכבך. אשר על משכבך זהו: (כט) רעיונך. הרהורך: על משכבך סלקו. מה שהיית מהרהר ביום מה יהיה אחריך

מצודת ציון

המאמר לכבוש ולהפיל את הבריות: (כו) כהל. יכול וכן ולא כהלין כתבא למקרא (לקמן ה'): (כז) גזרין. הם בעלי הקסם ההולכים לקראת נחשים: (כט) רעיונך. מחשבתך

מצודת דוד

בחפזון הכניס את דניאל לפני המלך: די השכחת. אשר מצאתי איש מן בני הגולה של יהודה אשר הוא הפתרון יודיע למלך: (כו) די שמה. אשר שמו בלטשאצר כמ"ש למעלה שכן כנהו אשפנז: האיתך. היש עמך יכולת להודיע לי החלום אשר ראיתי ופתרונו: (כז) רזא. הסוד אשר שאל המלך אין חכמים וגו' יכולים להגידו למלך וזהו כמלמד זכות על חכמי בבל: (כח) ברם. אבל יש אלוה בשמים המגלה סודות והוא הודיע למלך מה אשר יהיה בסוף הימים וכאומר החלום אשר הודיע לך הוא גלה לי הסוד הזה: חזוי ראשך. מה שראית בראשך לא במוחש ובענין כ"א בכח המדמה אשר בראש והוא החלום וכפל הדבר במלות נרדפים וכן אמרת עשר (לקמן י"ב): על משכבך. בהיותך על משכבך נרדם וישן: דנה הוא. זאת הוא: (כט) אנת. מתחלה אמר סיבת ראיית החלום הזה ואמר אתה המלך

יפה לקץ

השאלות

אחוז והאריך אמר [illegible]: (כז—ל) למה הקדים לו שא"א שאלוה יגיד רזי למלך מה בקש בשאלתו זאת, ולמה הקדים

באור הענין

רק שעכ"פ יודיע את הפתרון: (כו) **ענה המלך ואמר לדניאל ששמו בלטשאצר, האתה יכול להודיעני החלום שראיתי ופתרונו**, היה השאלה כמתמיה, אחר שלא יכלו ע"ז כל החרטומים, ובכ"ז הזכיר ששמו בלטשאצר שמורה על שיש בו כח אלהות, שמצד זה חשב כי יצייר זאת: (כז) **ענה דניאל לפני המלך ואמר**, גם אם יגלה לי סודו בא להסיר הקצף מעל חכמיו, אשר גזר עליהם מיתה, וזה יהיה או מצד שחשב שיש [illegible] זאת וגזר עליהם מיתה על שלא השתדלו בחכמה, או שחשב שאמת כדבריהם שאין אפשרות לזאת ולכן [illegible] להאבידם אחר שחכמתם הבל ורעות רוח ולא יוכלו לדעת הנעלמות למה יכלכלם בחנם, על שני הצדדים גלה בא להסיר חרון וחמה, א] אמר **הסוד אשר שאל המלך לא חכמים והחוזים והחרטומים ומכשפים יוכלו להוות למלך**, כי הוא נעלה מהשגת השכל האנושי ואחר שכל אלה מלאכתם ע"י שדים ותנועת הכוכבים או הטבע שהם כחות שפלות א"א שיגידו סוד כזה: (כח) **ברם, רק יש אלהים בשמים המגלה רזין**, והוא אין לו קשר עם חכמים אלה ולא יגלה להם סודו, וא"כ אין חיוב מיתה על שלא ידעו סוד זה שהוא בלתי אפשר להם לדעתו, אולם בכ"ז לא תאמר לאבדם אחר שאין מהם תועלת, עז"א **שהאלהים בשמים הודיע למלך נבוכדנצר מה שיהיה באחרית הימים**, שמצד שנבוכדנצר הוא מולך מלכות כללי הודיע לו עתידות מה שיהיה בסוף הימים, וזה אין יודע רק ה' לבדו ולא יגלה זאת לשום אדם רק למלך גדול כמהו שהשתוקק לדעת זאת כמו שיבאר גלה לו זאת פעם אחד, ובכ"ז יהיה לו תועלת מחכמיו, כי ליתר החלומות והודעות שהם קלי הערך נגד הודעה זו, והנוגע לאחרית הימים רק לזמן קרוב, ויחלום אותם ע"י כח המדמה וכחות שפלות, זאת יוכלו חכמיו להגיד דבר, וחלום גדול כזה לא יקרה לו עוד כי מגיאותיו כהוגן, עתה התחיל מענין החלום, **חלמך וחזיונך על המשכב הוא זה**: (כט) **אנת**, באר לו הסבה שגלה לו הש"י העתידות האלה, שהוא מפני שהכין א"ע לזה, **כי אתה המלך רעיונך על משכבך על[ו]**

ל וַאֲנָה לָא בְחָכְמָה דִּי־אִיתַי בִּי מִן־כָּל־חַיַּיָּא רָזָא דְנָה גֱּלִי לִי לָהֵן עַל־דִּבְרַת דִּי פִשְׁרָא לְמַלְכָּא יְהוֹדְעוּן וְרַעְיוֹנֵי לִבְבָךְ תִּנְדַּע׃ לא אַנְתְּה מַלְכָּא חָזֵה הֲוַיְתָ וַאֲלוּ צְלֵם חַד שַׂגִּיא צַלְמָא דִּכֵּן רַב וְזִיוֵהּ יַתִּיר קָאֵם לְקָבְלָךְ וְרֵוֵהּ דְּחִיל׃ לב הוּא צַלְמָא רֵאשֵׁהּ דִּי־דְהַב טָב חֲדוֹהִי וּדְרָעוֹהִי דִּי כְסַף מְעוֹהִי וְיַרְכָתֵהּ דִּי נְחָשׁ׃ לג שָׁקוֹהִי דִּי פַרְזֶל רַגְלוֹהִי מִנְּהוֹן דִּי פַרְזֶל וּמִנְּהוֹן דִּי חֲסַף׃

ת"א כוה צלמה. סנהדרין ק"ז: — יתיר ה' יתיר ו' יתיר ו'

רש"י

על משכבך עלו: וגלא רזיא הודעך. והקב"ה מגלה רזים הודיעך את אשר יהיה: (ל) ואנה לא בחכמה. ואני לא מרוב החכמה שיש בי מאשר הבריות יותר נגלה לי הסוד הזה: להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון. יודיעוך מן השמים: ורעיוני לבבך תנדע. והרהורי לבבך שאתה מהרהר תמיד לדעת מי יקום אחריך. תנדע. תדע: (לא) חזה הוית. רואה היית: ואלו. לשון והנה: צלמא דכן רב. צלם אשר היה לו כן גדול: וזיוה יתיר קאם לקבלך. היה עומד לנגדך: ורוה דחיל. ותארו נורא: (לב) די דהב טב. של זהב טוב: חדוהי. חזה שלו: ודרעוהי. וזרועותיו: מעוהי וירכתה. בטנו וירכותיו: (לג) שקוהי

מצודת דוד

מתהפכת בהיותך שוכב על משכבך קודם השינה עלה אז בלבך לחשוב מה אשר יהיה אחרי זאת ר"ל מי ימלוך אחריך: וגלא. ה' המגלה לי הסודות האלה הוא הודיע לך מה אשר יהיה: (ל) ואנה. ואני לא בעבור החכמה אשר יש בי יותר מכל החי נתגלה לי הסוד הזה ר"ל לא מאהבת ה' לי מחמת החכמה שבי גלה לי את החלום הזה: להן. רק בעבור אשר רצה המקום אשר מי מהאנשים יודיע למלך את פתרון חלומו ובזה תדע מחשבות לבבך אשר חשקת לדעת מי ימלוך אחריך ובעבורך גלה לי המקום להגיד לך: (לא) חזה הוית. רואה היית: ואלו. והנה דמות אדם אחד גדול: צלמא דכן. צלם זה היה גדול והדרו יתירה ומרובה ועומד למולך: ורוה. והדרו נורא ומאויים: (לב) הוא צלמא. הצלם ההוא היה ראשו של זהב טוב החזות שלו וזרועותיו היו של כסף בטנו וירכותיו היו של

מצודת ציון

כמו בגת לרעי (תהלים קל"ט): (ל) על דברת. ענינו כמו בעבור וכן על דברת בני האדם (קהלת ג'): (לא) ואלו. והנה וכן ואלו עיר וקדיש (לקמן ד'): דכן. זה כי מי האיש הלזה (בראשית כ"ד) ת"א דיכי: (לב) וירכתה. שלשה פרקים יש ברגל העליון קרוי ירך האמצעי קרוי שוק

יפה לקץ

באור הענין

מה שיהיה אחרי זאת, ר"ל שרצית לדעת מה יהיה אחריך, ומגלה רזים הודיע לך מה שיהיה, וע"י הסבה הזאת הודיע לך ה', לא לבד מה שיהיה אחריך, רק מה שיהיה עד אחרית הימים:

(ל) ואנה, ואני לא בחכמה שיש בי יותר מכל החיים גלו לי רז זה, שלפ"ז תקצוף על חכמי בבל שאינם חכמים כמוני, אך למען יודיעו למלך את הפתרון ותדע רעיוני לבך, והיה מוכרח להודיע זאת לאיש אחד ועשה אותי שליח לזה, ובזה אין שאלה למה לא הודיע להחכמים, אחר שלא היה צריך רק להודיע לאיש אחד לבד, מצא אותי מוכן לשליחות הזה מצד התפלה, ואין טעם לרצון ה':

(לא) אנת מלכא, אתה המלך רואה היית, והנה צלם אחד גדול, הצלם הזה רב וזיוו הרבה, עומד לנגדך, ותארו נורא, ה"ל החלום הזה שראית הוא מצד שאנת מלכא, והראו לך חלום הנוגע למלכות הכללי עד סוף כל הדורות, ומ"ש חזי הוית וכו' צלמא דכן, (שפי' הצלם הלזה, כי על האיש הלזה ת"א דכן) היינו שבעת התחיל דניאל לומר לו את החלום שראה צלם גדול, באותו רגע נצטייר המחזה שנית לפני נבוכדנצר, וראה עתה את הצלם שנית בעין המחזה, ודניאל הרגיש בזה, ואמר לו הצלם הזה שהוא עומד עתה לנגדך ואתה רואה אותו עתה כמו שראית אותו בחלום, הוא רב וזיוו יתיר, והוא עתה קאים לקבלך, כאומר שא עיניך עתה וראה את כל פרקיו, וצייר בו ג' ענינים, א] שהיה גדול, ב] זיוו רב, ג] שתארו נורא, כי הצלם כולל כל המלכיות, והוא גדול מצד התפשטותו על כלל בני האדם, וזיוו רב מצד תפארת המלוכה, ונורא מצד שמפיל מוראו על כל בני חלוף: (לב) הוא צלמא, ר"ל הצלם הזה שקאים עתה לקבלך ושאתה רואהו עתה. הוא הצלם שראית בחלום, הבט וראה פרטי המראה. — והנה ראה בו ארבעה מיני מתכות, ראשו הוא של זהב טוב, החזה שלו וזרועותיו של כסף, בטנו וירכותיו של נחושת: (לג) שקוהי, כי הרגל יש לו שלשה חלקים, העליון קרוי ירך, וכבר ראה שהוא של נחושת, והאמצעי קרוי שוקים, וראה שוקיו של

השאלות

שלא ע"י חכמתו ידע זה שכל אלה דברים ארוכים ומיותרים: (לא—לב) מ"ש צלם חד שגיא, צלמא דכן רב, הוא כפל, ואם דכן פי' הלזה כפי' הראב"ע, הלא מלת זה הוא כנוי הרומז על דבר שעומד עתה לפניו, ולמה אמר שנית הוא

ברזל

לד חָזֵה הֲוַיְתָ עַד דִּי הִתְגְּזֶרֶת אֶבֶן דִּי־לָא בִידַיִן וּמְחָת לְצַלְמָא עַל־רַגְלוֹהִי דִּי פַרְזְלָא וְחַסְפָּא וְהַדֶּקֶת הִמּוֹן׃ לה בֵּאדַיִן דָּקוּ כַחֲדָה פַּרְזְלָא חַסְפָּא נְחָשָׁא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא וַהֲווֹ כְּעוּר מִן־אִדְּרֵי־קַיִט וּנְשָׂא הִמּוֹן רוּחָא וְכָל־אֲתַר לָא־הִשְׁתְּכַח לְהוֹן וְאַבְנָא ׀ דִּי־מְחָת לְצַלְמָא הֲוָת לְטוּר רַב וּמְלָאת כָּל־אַרְעָא׃ לו דְּנָה חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ נֵאמַר קֳדָם־מַלְכָּא׃ לז אַנְתָּה מַלְכָּא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא דִּי

ת"א אנת מלכא. שבועות ל"ג :

אנת קרי

רש"י

די פרזל. שוקיו של ברזל : מנהון די פרזל ומנהון די חסף. מהם של ברזל ומהם של חרס : (לד) עד די התגזרת אבן. אשר נחתכה ונבדלה אבן אחת : די לא בידין. אשר לא בידים כי אם מאליה : ומחת לצלמא. והכתה את הצלם : והדקת המון. והדיקה אותם : (לה) באדין דקו כחדא. אז הודקו יחד כל מיני מתכות והרס שהיה בו : והוו כעור מן אדרי קיט. והיו כמוץ מגרעת הקיץ : ונשא המון רוחא. ותשא אותם הרוח : וכל אתר לא השתכח להון. כלומר לא נודע מקומם הראשון ולא ניכר שהיו שם מעולם : הוית לטור רב. נעשית הר גדול : (לו) דנה חלמא. הרי זה החלום שחלמת : ופשרה נאמר וגו'. ופתרונו נאמר לך : (לז) מלך מלכיא. פי' רז"ל כל מלך מלכיא דדניאל מלך בשר ודם הוץ מזה שכנגד הקב"ה אמר וכן

מצודת ציון

כאחתון קרוי רגל : (לה) כעור. כמוץ או יתכן שיהיה מלשון נעורת של פשתן ובא כתסרון המן ור"ל כדבר אשר

מצודת דוד

נחשת : (לג) שקוהי. שוקיו היו של ברזל רגליו מקצתם היו של ברזל ומקצתם של חרס : (לד) חזה הוית. רואה הייתי עומד על עמדו עד אשר נכרת אבן מעצמו אשר לא בידי אדם : ומחת. והכה לצלם על רגליו אשר מברזל וחרס ושחק אותם דק דק : (לה) באדין. אז נשתקו וכתתו כאחד הברזל והחרס וגו' מן אדרי הצלם הסיה : והוו. ונעשו כמוץ אשר יסוער מן הגרנות אשר יכניסו בהם התבואות הגדלים בימי הקיץ : ונשא המון. הרוח נשא אותם ופזרם : וכל אתר. כל מקום לא נמצא להם ר"ל שמלאו כל הארץ ולא מצא להם להיות די להחזיק את הכל והוא ענין גוזמא והפלגה : ואבנא. האבן אשר הכה את הצלם נעשה להר גדול ומלאה כל הארץ : (לו) דנה. זאת היא החלום : ופשרה. והפתרון אומר ולפי שאמר שידיעת החלום הוא מן הנמנע לדעתו בחכמה אבל מן השמים נתגלה לו לזה אמר חולם הפתרון נאמר וכאומר הנה אני והדומים לי נוכל לאמרה כי תלויה היא בחכמה : (לז) מלך מלכיא. מושל על כל מלכי האדמה : די. אשר אלהי השמים נתן

יפת לקץ

השאלות

נוגה, (לז—מה) למה האריך וספם ג' נוסחת הסגא חקצא ויקרא, וכן להבין כל פרטי המראה, ובפרט מה שהאריך להבדיל בין הרגלים ובין אצבעות הרגלים, ומי הוא החרס ג. ומי הוא הברזל, שלא נתגם עצה שם אריכות גדול :

באור הענין

ברזל, והאחרון קרוי רגל, ורגם רגליו מהם של ברזל ומהם של חרס : (לד) חזה הוית, הגה מראה הצלם נמסייר לפניו עתה, לא כן מראה האבן לא ראה עתה ונסכה ממנו, והוא הטיל עליו החרדה הגדולה לכן אמר חזה הוית, ר"ל שאז ראית עוד מראה אחרת אשר שכחת, רואה היית עד שנגזר אבן שלא בידים, (רק מעצמו), והכה את הצלם על רגליו של ברזל וחרס והדיקה אותם : (לה) אז הודקו יחד ברזל חרש נחשת כסף וזהב, והיו כמוץ מגרנות הקיץ, ותשא אותם הרוח, עד שלא נמצא להם שום מקום, והאבן שהכתה את הצלם נעשית הר גדול ותמלא כל הארץ : (לו) דנה, זה הוא החלום, והפתרון נאמר לפני המלך, ר"ל כי החלום ס"ל במעמד כל עבדיו, אבל הפשר שבשר ביטול מלכות נבוכדנצר לא יאמר לו במעמד כולם, רק קדם מלכא שהוא לפני המלך לבדו בסוד : (לז) אתה מלך, מלך המלכים, וחז"ל פי' שהוא קדש, ור"ל מלך שהמליך אותו מלך המלכים יהבכך, ומפרש די אלהא שמיא וכו', בשר לו כי הצלם בכללו מציין כל המלכות שיעמוד מעתה עד אחרית הימים, עד שתשוב המלוכה אל ה' לבדו הממליך מלכים, וכ"ז שימלוך הבשר ולא הרוח, מציירו בצלם אשר שקר נסכו ולא רוח בו, וכמו שהיה הצלם הזה מורכב מארבע מיני מתכיות זה גרוע מזה, כן יקומו ד' מלכיות שונות זה אח"ז, ובאשר יחס את הראש הזהב אל מלכות נבוכדנצר, בשר לו הטעם, א] מלד שאתה הוא מלכא מלך מלכיא, שלזה נתייחס אל הראש באשר הוא מלך המלכים, כי עד עתה לא היה בעולם איש מולך בכפה וכל מלכות היה נפרד לבדו, ולא הצטרפו לקומה שלימה, ועתה כל המלכים עומדים תחתיו והוא הראש למו, ב] כמו שהראש משכן השכל והנשמה הרוחנית, כן זאת המלכות בא לו מה' אלהי השמים, וז"ש די אלהא שמיא

אֱלָהּ שְׁמַיָּא מַלְכוּתָא חִסְנָא וְתָקְפָּא וִיקָרָא יְהַב־לָךְ׃ לח וּבְכָל־דִּי דָאְרִין בְּנֵי־אֲנָשָׁא חֵיוַת בָּרָא וְעוֹף־שְׁמַיָּא יְהַב בִּידָךְ וְהַשְׁלְטָךְ בְּכָלְּהוֹן אַנְתָּה הוּא רֵאשָׁה דִּי דַהֲבָא׃ לט וּבָתְרָךְ תְּקוּם מַלְכוּ אָחֳרִי אֲרַעא מִנָּךְ וּמַלְכוּ תְלִיתָיא אָחֳרִי דִּי נְחָשָׁא דִּי תִשְׁלַט בְּכָל־אַרְעָא׃ מ וּמַלְכוּ רְבִיעָיָה תֶּהֱוֵא תַקִּיפָה כְּפַרְזְלָא כָּל־קֳבֵל דִּי

ת"א אנת הוא וגו'. מגלה י"א : דירין קרי יתיר ה' יתיר א' תליתאה קרי רביעאה קרי

רש"י

שתרונו מלכי המלכים שהוא אלהי השמים : מלכותא חסנא . מלכות חזק וכבוד נתן לך : (לח) והשלטך בכלהון . והמליכך על כולם שאפילו גוזר על הסוס לא יהא נוזף ועל העוף לא יפרח כמו שנא' ואת חית השדה נתתי לו לעבדו (ירמיה כ"ז) : אנת הוא ראשה די דהבא . ראש הזהב של הצלם שראית אתה הוא שמלכותך חזקה ועתה קיימת והיא חשובה מאד : (לט) ובתרך תקום מלכו אחרי ארע מינך . ואחריך אחר מלכות בלשאצר בנך תקום מלכות שתטול השררה מזרעך, נמוכה ושפלה ממלכות שלך. ארע תחתונה ונמוכה כמו שהכסף נמוך ושפל מהזהב . ורואית שהחזה שהוא אחר הראש היה של כסף כך תהא מלכות מדי ופרס אחר מלכות בבל שפלה ממלכות נבוכדנצר : ומלכו תליתאה אחרי . אחרת : די נחשא . חשיבה כנחשת והיא מלכות יון מלכות אלכסנדרוס מוקדן : (מ) ומלכו רביעאה . היא קשה כברזל כאשר ראית השוקיים שהם רביעים לראש

מצודת דוד

לן מלכות חזקה תקיפה ותשובה : (לח) ובכל די . בכל מקום אשר שוכנים שם בני אדם וחית השדה ועוף השמים כל המקומות נתן בידך והמשילך על כולם וכמ"ש וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו (ירמיה כ"ז) ואחז"ל שרכב על ארי וקשר תנין בראשו : אנת . אתה הוא הראש של זהב ר"ל עליך מרמז הראש של זהב אשר בצלם על כי אתה בראשון בזמן ובמעלה : (לט) ובתרך . ואחריך תעמוד מלכות אחרת פחותה ממך ר"ל שפלה וגרוע ממך כמו שהחזות והזרועות המה למטה מן הראש והיו מכסף הגרוע מן הזהב כן המלכות שאחריך תהיה שפלה ממך והיא מלכות מדי : ומלכו . ומלכות השלישית אשר הם ך אחריך יהיה של נחושת אשר תמשול בכל הארץ והוא מלך יון הקמים והזקים כנחושת והיא תמלוך אחר מדי כמו שהבטן והירך המה למטה מהחזות והזרועות ומלכות רומה היא כלולה במלכות יון כמ"ש וצים מיד כתים (במדבר כ"ד) ות"א וסיען יצטרחן מרומאי וכן בירושלמי מן דרומאי וכתים המה מבני יון כמ"ש ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים (בראשית י') : (מ) ומלכו . ומלכות הרביעית תהיה חזקה כברזל ולא אמר בה לא בתרא ולא אחרי כמ"ש בשניה ובשלישית לפי שמלכות מדי לקחה המלכות מכשדים מכל וכל ולא נשאר בהם מלוכה וכן מלכות יון לקחה המלכות ממדי מכל וכל ולא נשאר בהם מלוכה אבל לא כן נלקחה המלוכה מיון מכל וכל כי עדיין רומה מולכת ומושלת

יפה באור הענין לקץ

יהב לך . וכמו שהזהב יש לו יתרון על כל המתכיות בג' דברים, א] שהוא מתקיים יותר ואינו מקבל חלודה, כן יהב חסנא, החוסן הוא דבר הקיים, ב] מצד חזקו מיתר המתכיות, עז"א תוקפא, ג] מצד פויו וחשיבותו, עז"א ויקרא : (לח) ובבל, וכמו שהראש משפיע השכל והדעת לכל הגוף, שזה מיוחס אל האדם שהוא משכיל, וכן משפיע ההרגשה והתנועה שזה כולל גם בחיות ועופות, כן בכל מקום שגרים בני אדם, חיות השדה ועוף השמים, נתן בידך והשלטך בכולם, ולכן מכל הטעמים האלה אנת הוא רישא די דהבא : (לט) ובתרך, ואחריך יקום מלכות אחרת, נמוכה ממך, עתה באר לו משל הכסף שהוא אחר הזהב במדרגה, שזה רומז על המלכות שיעמוד אחריו, שהוא מלכות מדי ופרס שהוא מלכו אחרי, ר"ל ממין אחר, כמו שהכסף אינו ממין הזהב . והוא ארע ושפל ממך, כמו שהכסף למטה בחשיבות מן הזהב, וצייר בו חזה ושתי זרועות, כי מלכות הזה היה משתי מלכיות מדי ופרס, וכמו שראה במראה (סי' ח') שיש לו שתי קרנים, ומלכו, מלכות שלישית אחרת של נחשת, אשר תמשול בכל הארץ, ר"ל והחלק השלישי שהוא הבטן והירכים שהיו של נחשת, מרמז על מלכות הג' שהוא מלכות יון, שהיא ג"כ מלכות אחרת ממין אחר, כמו שהנחשת מתכות אחר, ומה שהוא של נחושת מפני שתמשול על כל הארץ, שהנחושת מורה על תוקף המלכות, וכן כמו שהטבור כולל כל הגוף, כי ממנו צומח כל הגוף בעת ההויה, והוא שורש האדם מצד שהוא עץ השדה בנפש הצומחת שלו, כן תמלא מלכות אלכסנדר את כל הארץ : (מ) ומלכו, ומלכות הרביעית תהיה חזקה כברזל, כל עומת שהברזל מהדק וקולף הכל, וכברזל שהוא שובר כל אלה תדק ותשבור, עתה מפרש משל הברזל שרומז על מלכות הרביעית שהיא מלכות רומי, ובזה לא אמר אחרי, כי מלכות רומי לא עמדה פתאום ושמשה תחלה כא' עם מלכות יון, וכ"א היה מלכות עזוס, ולכן יצייר הירכים והשוקים שמניהם שייכים לפרקי הרגל הירכים מנחושת והשוקים מברזל, כי עמדו מגרנים זה לזה

 לכן

פַּרְזְלָא מְהַדֵּק וְחָשֵׁל כֹּלָּא וּכְפַרְזְלָא דִּי־מְרָעַע כָּל־אִלֵּין תַּדִּק וְתֵרֹעַ׃ מא וְדִי־חֲזַיְתָה רַגְלַיָּא וְאֶצְבְּעָתָא מִנְּהוֹן חֲסַף דִּי־פֶחָר וּמִנְּהוֹן פַּרְזֶל מַלְכוּ פְלִיגָה תֶּהֱוֵה וּמִן־נִצְבְּתָא דִי־פַרְזְלָא לֶהֱוֵא־בַהּ כָּל־קֳבֵל דִּי חֲזַיְתָה פַּרְזְלָא מְעָרַב בַּחֲסַף טִינָא׃ מב וְאֶצְבְּעָת רַגְלַיָּא מִנְּהוֹן פַּרְזֶל וּמִנְּהוֹן חֲסַף מִן־קְצָת מַלְכוּתָא תֶּהֱוֵה תַקִּיפָה

יתיר ו'

רש"י

ולחזה ומעיים וסם של ברזל: מהדק וחשל כלא. מרדד ומהדק כל מיני מתכות שמרדין אותם בקורנס וחשל. ומרדד והרבה יש בגמרא חשלי דודי (כתובות ע"ז) ביעי חשילתא (חולין דף נ"ב): כל אלין. כל מיני מתכות הללו שראית בצלם: תדק ותרע. תדוק מלכות פרזלא והרוצץ את כל האומות: (מא) חסף די פחר. חרס של יוצר והרבה יש בגמרא מאני דפחרא: מלכו פליגה תהוה. מלכות הלוקה תהיה שני מלכים יהיו ממנה כאחד חזק ואחד חלש כמו שמפורש למטה מן קצת מלכותא תהוה תקיפא: ומן נצבתא די פרזלא להוא בה. אף החלש יהא חזק על שאר העכו"ם ע"י החזק חבירו שיראו מפניו וזה ומן נצבתא די פרזלא להוא בה מן חוזק מלב הברזל יהיה במלך החלש: כל קבל די חזיתה. כל עומת שראית

מצודת ציון

ימעך: (מ) וחשל. ומרדד וכדרז"ל חשלי דודי (כתובות עז): (מא) די פחר. של יוצר חרס וכדרז"ל כמאני דפחרא (תענית ז'): נצבתא. ענין נטיעה כמו מצבת בם (ישעיה ו') ר"ל הכח והיכולת ע"ש שהנטיעה היא כח הפירות

מצודת דוד

ומגולה והיא ממלכות יון כמ"ש למעלה: כל קבל. ר"ל לזה רמז עליה בברזל בעבור אשר הברזל מכתת ומרדד כל דבר וכמו הברזל אשר מרצץ כל דבר כן המלכות הרביעית תכתת ותרוצץ כל המלכיות האלה ואף הפליטה הנשארת מכשדים וממדי והיא מלכות רומה אשר תתפשט מלכותם אחר התפשטות מלכות יון כמו שהשוקים והרגלים המה למטה מן הבטן והירכים: (מא) ודי חזיתא. ואשר ראית הרגלים והאצבעות מהם היו חרס של היוצר ומהם ברזל: מלכו. הפתרון הוא שתהיה מלכות חלוקה בקצת המקומות יתחזקו כברזל חיל רומה ובקצת המקומות יהיו חלושים חיל רומה כהחרס הזה כאשר עודנו היום: ומן נצבתא. אבל הכח והיכולת של הברזל תהיה בכולה ר"ל המקומות החזקות שבה יעזרו בכח ידם את החלושות לבל יכלון אותם מי מעכו"ם האדמה: כל קבל. ר"ל בעבור אשר ראית את הברזל מעורב בחרס העשוי מטיט (כי ראה ברזל וחרס מעורב יחד במקום אחד ועם כי לא נזכר למעלה כאומר הנה זה יורה שהחזקות יעזרו להחלושות בעבור הערוב אשר יהיה בהם וכאשר יפרש למטה): (מב) ואצבעת. עתה בא לפרש מה שאמר במקרא שלפניו מלכו פליגה תהיה ואמר מה שראית אצבעות הרגלים מהם ברזל ומהם חרס הנה זה יורה שמקצת המלכות תהיה חזקה ומקצת תהיה

יפה לקץ באור הענין

לכן לא אמר מלכו אחרי רק מלכו רביעאה, ובאר שנדמו כברזל אם מצד חזקם, שיהיו תקיפים כברזל, וזה משני פנים, א] כברזל שהוא מהדק וקולף הכל, גם דבריה שאינו משבר יעשה אותם דק או יקלוף אותם למלאכה, ב] כברזל שמרוצץ ושובר לגמרי, כן ישברו מקצת האומות לגמרי וקצתם ידקו ויחליבו אותם שיהיו נשארים במלכותם נכנעים תחתם, ועל צד הא' אמר כל אלין תדק, ועל צד הב' אמר ותרע, והוא כמו שראה במראה לקמן סימן ז' אכלה ומדקה והשאר ברגלה רפסה: (מא) ודי חזיתא, הנה במלכות הזה הרביעית שציירו בשוקים ורגלים שהם שני פרקי הרגל האחרונים, ראה שהשוקים כולם מברזל, אולם פרקי הרגלים והאצבעות ראה מהם חרס של יוצר ומהם ברזל, והוא כי מלכות הרומיים תהיה תחלה כולה תקיפה כברזל, וצייר במלכות הזה שני שוקים, כי נחלקה לשני ממלכות ישמעאל ואדום והיו כברזל, עד שהגיעו אל הרגלים, וז"ש מלכות פליגא תהוה, ומאז היו תמיד ה' של ברזל וא' של חרס, כי אחד יתגבר תמיד וה' יחלש, ולכן לא באר איזה רגל יהיה של ברזל ואיזה יהיה של חרס, כי לא היה זה קבוע, שפעם גברו הראשונים ופעם גברו האחרונים. עוד ראה כי מן נצבתא, ר"ל מן חוזק של ברזל יהיה בה גם בהחרס, כל עומת שראית ברזל מעורב בחרס היוצר, ור"ל שגם במלכות שיהיה חלש ימצא בו קצת גבורים מעורבים בין החלשים: (מב) ואצבעת רגליא, אחר זה השקיף על אצבעות הרגלים שהוא הסוף האחרון של הצלם והוא הרומז על זמן האחרון של המלכיות, וראה האצבעות בהם עשר, כי באחרית הימים תתחלק מלכות רומי הכללית, שנחלקה בין אדום וישמעאל שהם שני הרגלים, לעשר אצבעות שהם עשר מלכיות, שאז ימצאו עשרה מלכיות גדולות בעולם, ולא יהיה עוד מלכות אחת מושלת בכפה, רק עשרה ימלכו בכפיה, מהם מבני אדום ומהם מישמעאל, וכן ראה במראה (סי' ז'), עשרה קרנות להיה הרביעית כמו שיתבאר שם, ואז לא יהיה צד אחד ברזל וצד אחד חרס, רק בכל רגל ימצאו אצבעות של ברזל ואצבעות של חרס, ר"ל בין במלכות אדום בין במלכות ישמעאל ימצאו מלכים חזקים וחלשים, וע"ז אמר מן קצת מלכותא תהיה תקיפה, ומנה תהוא

תבירה

זִמְנָה תֶּהֱוֵא תְבִירָה׃ מג דִּי חֲזַיְתָ פַּרְזְלָא מְעָרַב בַּחֲסַף טִינָא מִתְעָרְבִין לֶהֱוֺן בִּזְרַע אֲנָשָׁא וְלָא־לֶהֱוֺן דָּבְקִין דְּנָה עִם־דְּנָה הֵא־כְדִי פַרְזְלָא לָא מִתְעָרַב עִם־חַסְפָּא׃ מד וּבְיוֹמֵיהוֹן דִּי מַלְכַיָּא אִנּוּן יְקִים אֱלָהּ שְׁמַיָּא מַלְכוּ דִּי לְעָלְמִין לָא תִתְחַבַּל וּמַלְכוּתָה לְעַם אָחֳרָן לָא תִשְׁתְּבִק תַּדִּק וְתָסֵיף כָּל־אִלֵּין מַלְכְוָתָא וְהִיא תְּקוּם לְעָלְמַיָּא׃ מה כָּל־קֳבֵל דִּי־חֲזַיְתָ דִּי מִטּוּרָא אִתְגְּזֶרֶת אֶבֶן דִּי־לָא בִידַיִן וְהַדֶּקֶת פַּרְזְלָא נְחָשָׁא חַסְפָּא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא אֱלָהּ רַב

ודי קרי

רש"י

ברזל מעורב בחרסית הטיט: (מג) מתערבין להון בזרע אנשא וגו'. מתחתנים יהיו עם שאר האומו"ת ולא יהיו שלימים ונדבקים עמהם באמת ולב שלם ודתיהם שונות מדתי שאר האומו"ת: הא כדי פרזלא לא מתערב. הלא הוא כמו שאין הברזל נדבק יפה עם החרס: (מד) וביומיהון די מלכיא אינון. ביומיהם של מלכים הללו בעוד מלכותם קיימת: יקים אלה שמיא מלכו. מלכות הקב"ה: שלעולם לא תתחבל. והיא מלכות מלך המשיח: תדק ותסף. תדק ותכלה כל אלו המלכיות: כל קבל די חזית. כל עומת שראית שנתפרקה אבן מן ההר שהדיקה כל הצורה, זה פתרון שהמלכות החמישית תכלה ותרוצץ את כולם: מה די

מצודת דוד

שבורה ותלושה: (מג) ודי חזית. עתה בא לפרש מהו הערוב אשר יהיה ביניהם עד שיועיל להם ואמר אשר ראית ברזל מעורב בחרס העשוי מטיט הנה זה יורה אשר יהיו מעורבים אלו באלו בזרע אנשים כי יקחו מבנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם יתנו להם ובעבור זה יעזרו החזקות להחלשות: ולא להון. אבל לא יהיו דבוקים אלו עם אלו באהבה הבאה מן הלב: הא כדי. הנה כאשר הברזל לא יתערב עם החרס להיות דבוקים יחד כן לא ידבקו המה באהבת הלב עכ"ז בעבור הערוב יעזרום מול האויב והוא רומי: (מד) וביומיהון. וביומיהם של אלה המלכים והם מלכות רומי ויון שהוא מלכות אשר גם היא תתמוטט ותמלך בעת התפשטות מלכות רומי כמ"ש למעלה: יקים. יעמיד אלהי השמים מלכות אחת אשר לעולם לא תהיה נשחתה ולא תעזוב מלכותה לעם אחר: תדק. והיא תכתת ותכלה מן העולם כל הממלכות האלו ואף המעט מן המעט הנשאר מכשדים וממדי: היא. המלכות ההיא תתקיים לעולם והוא מלכות המשיח שיגלה ב"ב: (מה) כל קבל. ר"ל הדבר הזה מרומז בעבור מה אשר ראית אשר מן ההר נכרת אבן מעצמה אשר לא בידי אדם וכתתה את הברזל וכו' כי כן תהיה מלכות המשיח שתבוא לא בחיל ולא בכח כי אם מעצמה בהגעת הזמן והיא תכלה כל האומו"ת אשר לא יקבלו עליהם עול המקום: אלה. אלוה הגדול הודיע למלך מה

יפה באור הענין לקץ

תבירה, ר"ל מנה בעצמה ימצא גם תבירה: (מג) די חזית, ומה שראית שגם באצבעות הרגלים ברזל מעורב בחסף טינא, הוא מפני שמלכיות אלה יהיו מתערבים בזרע אנשא, שיתחתנו החלשים עם התקיפים ויתערבו עמהם בקשר הברית, ועל ידי כן ימצאו החלשים תוקף מן התקיפים. ובכ"ז לא יהיו דבקים זה בזה, כי בלב ולב ידברו והגבור יתשוב מחשבות לבלוע את החלוש תחת ממשלתו: (מד) וביומיהון די מלכיא אנון, בעת שיהיו אלה המלכים המרומזים באצבעות הרגלים, שהם המלכים האחרונים שיהיו בזמן הגאולה, יקים אלהי השמים מלכות אשר לא תשחת לעולם, ר"ל מלכות שתעמוד לעולם ולא תבטל, ומלכותא לעם אחרן לא תשתבק, ר"ל וגם לא תעזוב שימלוך עמה עוד עם אחר. כי היא תהיה מלכות אחת לא עלתה, תדק ותסף כל אלין מלכותא, תחלה תדק והחלוש אותם, ואח"כ תסף ותכלה אותם לגמרי והיא תקום לעולם: (מה) כל קבל, וזה לעומת מה שראית, שנגזר אבן שלא בידים והדיקה את הברזל והנחושת והחרס והכסף והזהב, שהאבן רומז על אבן ישראל אשר יקום ע"י ה', ושלא בידי אדם ובכחו, והאבן הזאת תכלה את כולם, אמנם מה שנויה פה וסדר ברזל נחושת חרס, והלא הסדר הוא ברזל חרס נחושת שכן סדרן מלמטה למעלה? הודיע בזה איך יהיה זה, שזה יהיה ע"י מלחמות גוג ומגוג שיתקבצו כל בני אדום להלחם נגד בני ישמעאל ויכלו זא"ז כמבואר ביחזקאל ובזכריה, ומבואר כי אדום המרמז בברזל, [כי הוא יהיה תקיף בעת ההיא נגד ישמעאל], ויון הנרמז בנחשת, הם בני מלכות אחת, ותחת מלכות בני ישמעאל יהיו אז מדי ופרס הנרמז בכסף, ובבל הנרמז בזהב, שכולם אחוזים במלכות בני ישמעאל כנודע, וע"ז אמר והדקת פרזלא נחשא, ר"ל הברזל והנחושת שהם אדום ויון הם ידקו את בספא חספא ודהבא, את בני ישמעאל שהוא החרס שכולל הכסף והזהב, שהוא פרס ובבל, אלהים הגדול הודיע להמלך מה שיהיה אחרי זה, איך האבן תגדל לעולם וזה יהיה קץ הימים ותכליתם, ואמר שיציב הלמא, והחלום יש לו קיום, וא"כ

הוֹדַע לְמַלְכָּא מָה דִּי לֶהֱוֵא אַחֲרֵי דְנָה וְיַצִּיב חֶלְמָא וּמְהֵימַן פִּשְׁרֵהּ׃ מו בֵּאדַיִן מַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר נְפַל עַל־אַנְפּוֹהִי וּלְדָנִיֵּאל סְגִד וּמִנְחָה וְנִיחֹחִין אֲמַר לְנַסָּכָה לֵהּ׃ מז עָנֵה מַלְכָּא לְדָנִיֵּאל וְאָמַר מִן־קְשֹׁט דִּי אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהּ אֱלָהִין וּמָרֵא מַלְכִין וְגָלֵה רָזִין דִּי יְכֵלְתָּ לְמִגְלֵא רָזָא דְנָה׃ מח אֱדַיִן מַלְכָּא לְדָנִיֵּאל רַבִּי וּמַתְּנָן רַבְרְבָן שַׂגִּיאָן יְהַב־לֵהּ וְהַשְׁלְטֵהּ עַל כָּל־מְדִינַת בָּבֶל וְרַב־סִגְנִין עַל כָּל־חַכִּימֵי בָבֶל׃ מט וְדָנִיֵּאל בְּעָא מִן־מַלְכָּא וּמַנִּי עַל עֲבִידְתָּא דִּי מְדִינַת בָּבֶל לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ וְדָנִיֵּאל בִּתְרַע מַלְכָּא׃

ת"א מלכא נבוכדנצר. סנהדרין צ"ו עקרים מ"ג פ' י"ח: ודניאל בתרע וגו'. עירובין ע"ג:

רש"י

להוא אחרי דנה. מה שיהיה אחר אלה אחר מלכות זו שלך: ויציב חלמא. אמת הוא החלום: (מו) ואמר לנסכה. רצה לעשותו אלוה: (מז) מן קשוט. באמת: ומרא מלכין. אדוני האדונים: רזא דנה. סתר זה: (מח) לדניאל רבי. לדניאל גידל על כל השרים: (מט) ומני על עבידתא די מדינת בבל. והפקיד על כל צרכי המלכות את חנניה מישאל ועזריה:

מצודת ציון

והעלין: (מח) סגנין. ענין שררה מה כמו ויבא סגנים כמו חומר (ישעיה מ"א):

מצודת דוד

אשר יהיה אחרי זאת המלכות המושלת עתה מי ומי ימשול עד ימי עולם: ויציב. כמו שדבר החלום הוא אמת כי כזאת ראית כן נאמנה הפתרון כי כן יהיה: (מו) באדין. אז המלך כ"כ נפל על פניו והשתחוה לדניאל: ומנחה. מנחה ממש כי אח"ל שחשב לעבדו עבודת אלהות: וניחוחין. יין הבא לנסכים ולנחת רוח אמר לנסך לפניו אבל באמת לא נסך לפניו כי לא רצה דניאל לקבל וכן אח"ל: (מז) ענה מלכא. כשלא רצה לקבל אמר לו המלך אל תחשוב שאני מכחש באלהי השמים לא כן הוא כי מן קשוט וכו' ר"ל באמת אשר אלהיכם הוא אלהים על כל האלהים וכאומר ואם אמנם כי אלהים אתה מ"מ הוא גדול ממך: ומרא. והוא מושל ושר על כל המלכים לא כן אתה: וגלה. הוא מגלה סודות אשר יכלת לגלות הסוד הזה וכאומר הגם מה שגלית הסוד הזה הוא בעבור שאלהי השמים הוא מגלה הסודות והוא גלה לך א"כ גדול הוא מאד ממך ואיך אכחש בו: (מח) אדין. אז גדל המלך את דניאל ומתנות גדולות ומרובות נתן לו והמשילו על כל מדינת בבל: ורב סגנין. עשהו שר השרים אשר היו על כל חכמי בבל ר"ל שהיה שר על השרים וכו': (מט) בעא. בקש מן המלך ליתן ממשלה מה לחבריו וקצר בדבר המובן: ומני. והפקיד את חמ"ו על מלאכת המלך אשר במדינת בבל: בתרע מלכא. היה יושב בתמידות בשער בית המלך והוא דבר גדולה וכבוד:

עלית באור הענין עזרא

מהימן פתרונו, כי נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם: (מו) באדין, אז המלך נבוכדנצר נפל על אפיו והשתחוה לדניאל, ואמר לנסך לו מנחה וניחחין, כי חשב שיש בו אלהות, כמו שהיו הקדמונים חולקים אלהות לכל מי שראו בו ענין יוצא מדרך הטבע, ולכן החל שיפול על אפיו לתת תודה לאלהי מרום שהשתחוה לדניאל, בחשבו שהוא אשר יופיע אלהי מרום שכינתו עליו והוא אמצעי בינו ובין בני אדם, וכמ"ש [מלאכי ב'] ובכ"מ מוקטר מוגש לשמי, שהיו מקטירים למי שחשבו שי"ל קורבה אל שם ה', ומבואר שדניאל לא קבל זאת ממנו וכמ"ש חז"ל, וע"ז. (מז) ענא מלכא ואמר לדניאל, כמתנצל שאינו פוגע בזה בכבוד ה', כי חושב שה' הוא אלהי אלהים, והנה בעת ההיא היו מיחסים לכל כח ממשלה אחרת כמו אלהי הרעם, אלהי הרוח והסער, אלהי הגשמים, אלהי הגבורה והתוקף, אלהי החכמה והרזים, ושם גבוה שהוא אלהים על כולם, ועז"א שהוא מאמין שאלהי ישראל הוא אלהי כולם באלהות, וכולם תחתיו, וכן הוא האדון של המלכים ומגלה רזים, שכ"ז התברר ע"י החלום הזה, שהוא מולך על כל הזמנים ועל המלכים להקים ולהעדה, ויודע כל הרזים, כל זה נתברר ממה די יכלת למגלא רזא דנה: (מח) אדין, אז כאשר ראה המלך שדניאל לא קבל כבוד אלהות, הגדיל אותו בממשלה ונתן לו מתנות רבות גדולות, ועשאו למושל על כל מדינת בבל, ושיהיה רב הסגנים על כל חכמי בבל: (מט) ודניאל בקש מן המלך שיקל מעליו העבודה הזאת, ותחת שעשאו לשר על בבל יתן עבודה זאת לחמו"ע, והוא נשאר בשער המלך להיות יועץ המלך ואביו ופטרונו:

ג א נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא עֲבַד צְלֵם דִּי־דְהַב רוּמֵהּ אַמִּין שִׁתִּין פְּתָיֵהּ אַמִּין שִׁת אֲקִימֵהּ בְּבִקְעַת דּוּרָא בִּמְדִינַת בָּבֶל׃ ב וּנְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא שְׁלַח לְמִכְנַשׁ ׀ לַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא סִגְנַיָּא וּפַחֲוָתָא אֲדַרְגָּזְרַיָּא גְדָבְרַיָּא דְּתָבְרַיָּא תִּפְתָּיֵא וְכֹל שִׁלְטֹנֵי מְדִינָתָא לְמֵתֵא לַחֲנֻכַּת צַלְמָא דִּי הֲקֵים נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא׃ ג בֵּאדַיִן מִתְכַּנְּשִׁין אֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא סִגְנַיָּא וּפַחֲוָתָא אֲדַרְגָּזְרַיָּא גְדָבְרַיָּא דְּתָבְרַיָּא תִּפְתָּיֵא וְכֹל שִׁלְטֹנֵי מְדִינָתָא

ת"א נבוכדנצר . סנהדרין צ"ב:

רש"י

ג (א) **עבד** וגו'. מלאו לבו לעשות צלם של זהב: פתיה אמין שית אקימה וגו'. אם אין עביו אלא שש היאך יכול לעמוד בגובה אמין שתין אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב של ירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר (יחזקאל ז') וזהבם לנדה יהיה: בבקעת דורא. שם מקום: (ב) אחשדרפניא. דוכסין: פחותא. שלטוני: אדרגזריא גדבריא וגו'. כולם

מצודת דוד

ג (א) עבד. עשה צלם של זהב קומתו היה ששים אמות ורחבו ו' אמות והעמידו בבקעת דורא ואמר רבינו ז"ל על כי שמע בפתרון חלומו אשר ישראל ינחלו המלוכה עד עולם לכן עשה צלם כחשבו לבטלם בעון העכו"ם למען לא ינחלו המלוכה: (ב) למכנש, לאסוף את אחשדרפניא וכו' וכל שאר מושלי המדינות לבוא לחנוכת הצלם אשר העמיד: (ג) באדין. אז נאספו אחשדרפניא וכו': וקימין. עמדו

מצודת ציון

ג (ב) לאחשדרפניא וגו'. כולם שמות מיני שררה זו למעלה מזו וידועים המה בל' כשדים: לחנכת. התחלת תשמיש

יפח לקץ

באור הענין

ג (א) נבוכדנצר המלך עשה צלם של זהב, רומו ששים אמה, ורחבו שש אמות, והקים אותו בבקעת דורא, כבר באר ר"ס גאון והאריך השר מהרי"א, שרצה לבטל בזה הוראת החלום, אשר הודיע כי נחרץ מהשמים שאחר ראש הזהב שהוא מלכות בבל תבא מלכות הכסף והנחשת והברזל, שהם מלכים אחרים, עשה הוא פסל בפועל דומה בתבניתו להצלם אשר ראה בחלום, רק שהיה כולו מזהב, ולזה שכל העמים והלשונות ישתחוו אליו, כאלו כולם מקבלים עליהם ברצון את מלכות הזהב שיהיה קיים לדור דור ולא יעבור, והיה בזה ג"כ מעשה כלמאות ועניני קסם ונחש לפי הנראה בימים ההם, שחשבו כי בפעולות כאלה יוכלו לבטל הוראות שמימיות ולשנותם, ולכן הקפיד שיהיה כולו מזהב, ולא יזכרו עוד המתכיות האחרות להתקומם בצלם הכולל כל ממלכות תבל, והיה רומו ששים ורחבו שש, כמדת רום הצלם שראה בחלום, ובהקין בעת שדבר עם דניאל, והעמיד אותו בבקעת דורא, ולדברי חז"ל היא עמקה הבקעה שנתקבצו בה דור הפלגה לבנות המגדל, שהיתה כוונתם ג"כ להקים להם מלכות עצומה ותקיפה כוללת נאחזת מראש ועד סוף, ולנגד הוראות שמימיות ולנגד נגד מלכות שמים, והיה ענינו קרוב לענינם, לכן בחר המקום ההוא המסוגל לזה: (ב) **ונבוכדנצר המלך שלח לאסף את כל שרי המדינות**, [כל השמות המוזכרים הם מיני שררות שהיו ידועים בימים ההם], **לבא לחנוכת הצלם אשר הקים נבוכדנצר המלך**, באשר רצה שכל העמים והלשונות יקבלו עליהם מלכות הצלם הזהב, שרומז על מלכות נבוכדנצר וזרעו, עד סוף כל הדורות, וזה דבר שא"א לקבץ כל העמים אל מקום ההוא, התחכם לאסוף את כל הראשים ושלטוני העמים הגדולים והקטנים, כי הראשים הם שלוחי העמים ומורשיהם, וכל אשר הם עושים נחשב כאלו עשוהו הגוי כולו, כי כן חקי המדינות, וכאשר ישתחוו ויקבלו מלכות הצלם יהיה כאלו השתחוו וקבלו כל העמים והלשונות: (ג) **באדין, אז התקבצו כל השלטונים לחנכת הצלם אשר הקים נבוכדנצר המלך**, באר כי קרא אותם בפירוש שיבואו לחנוכת הצלם, עד שבעת האסיפה התקבלו בפירוש לתכלית זה, באופן שנודע לכל העמים שסריהם הולכים לקבל מלכות הזהב עד עולם, ומעתה כל מה שיעשו הוא בהסכמת ובשליחות כל העמים, **ועמדו לנגד הצלם אשר**

השאלות

(א) לאיזה ענין עשה הצלם הזה בגודל רבה כזו, והרעיש כל שרי מלכותו להתאסף לבקעת דורא להשתחוות אל פסל מעשה ידי אנוש ובענין מופלג כזה, הלא דבר הוא? ומה השייכות של מעשה צלם הזה אל הצלם אשר ראה בחלום וידע והודע שיש אלהי השמים מקים מלכים ומעדה מלכים ואיך כהס לו להשתחוות לפסל זהב שקר נסכו ולא רוח בו?: (ב—ז) מן הפקודה נראה שלא אסף רק השרים והשלטונים כמו שבאר בפסוק ב' ובפסוק ג' שרק השרים נגדו באו, ואיך אמר בפסוק ה' לכון אמרין עממיא אומיא ולשניא, שמבואר שהיתה הפקודה לכל העמים לא לשרים לבד, וכן אמר בפסוק ז' שכל העמים נפלו על פניהם, וזה סותר לפסוק ב' ג'?, וגם איך אפשר שכל העמים יתקבצו אל

לחנכת צלמא די הקים נבוכדנצר מלכא וקאמין לקבל צלמא די הקים נבוכדנצר: ד וכרוזא קרא בחיל לכון אמרין עממיא אמיא ולשניא: ה בעדנא די תשמעון קל קרנא משרוקיתא קיתרס סבכא פסנתרין סומפניה וכל זני זמרא תפלון ותסגדון לצלם דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא: ו ומן די לא יפל ויסגד בה שעתא יתרמא לגוא אתון נורא יקדתא: ז כל די

וקימין ק׳ יתיר י׳

רש"י

עם עכו"ם הם: לחנוכת צלמא. התחלת עבודותיו: (ד) וכרוזא קרא בחיל. הכרוז יוצא בכח גדול: לכון אמרין עממיא. לכם כל העמים והלשונות אומרים מכרזת מצות המלך במשלחת המלך: (ה) בעידנא די תשמעון קל קרנא משרוקיתא. קול הקרן שורקת כמו (זכריה י׳) אשרקה להם ואקבצם: קתרס סבכא וגו׳. כולם כלי זמר הם: זני זמרא. מיני זמר, למינו ת"א לזנוהי: (ו) אתון נורא. גומא שעושין לשרוף בה אבנים לסיד והוא כבשן שבבל המקרא: (ז) כל קבל דנה. כל עומת זה שנזהרו במצות

מצודת ציון

כדבר להיות משמש והולך קרוי חנוך כו׳ המקרא: (ד) וכרוזא. ענין השמעת הדבר לרבים: עממיא. הם האומות שיש להם אלוה ודת: אומיא. הם בלא אלוה ובלא תורה: ולשניא. הם החלוקים בלשונותם בין מבני

מצודת דוד

מול הצלם אשר העמיד: (ד) וכרוזא. והכרוז קרא בכח ר"ל בהרמת קול גדול: לכון. וזהו דבר הכרוז לכם אומרים ומזרזים אתם עממיא וכו׳: (ה) בעדנא. בעת אשר תשמעון קול קרן השופר וכו׳ וכל שאר מיני זמר אז תפלו על פניכם והשתחוו אל צלם הזהב אשר העמיד נ"נ המלך: (ו) ומן. מי אשר לא יפול וישתחוה אזי מיד בעת ההיא יושלך לתוך תנור אש הבוערת: (ז) כל קבל. בעבור הכרוז שנה לכן

יפה לקץ

השאלות

הבקעה והלא היה לו תחת ממלכתו עם עצום כחול אשר על שפת הים לרוב ולא תכיל הארץ אותם?, ולמה כפל המשפט

באור הענין

הקים נבוכדנצר, כי לשישתחוו אל הצלם מרחוק איש איש ממקומו היה יכול. לפקד שכל אחד יעשה כן בעירו, והיה יכול לפקד שיעשו כן העמים בעצמם, אבל באשר רצה שיעמדו נגד הצלם בנוכח, זאת לא היה אפשר שיעמדו כל העמים רק ע"י השרים, שהיו שלוחי העמים לתכלית זה: (ד) וכרוזא, והכרוז קרא בכח, לכם אומרים העמים והאומות והלשונות, דבר זה י"ל שתי פנים, א] שר"ל לכם אומרים ופוקדים, לכם אתם העמים והאומות והלשונות, שהגם שלא היו שם כל העמים רק שריהם, באשר השרים הם המורשים מכל העמים והעומדים במקומם דומה כאלו כל העמים נמצאים פה, ולהם קורא הכרוז שישתחוו אל הצלם. וגם יש בו כונה שנית, שר"ל העמים והאומות והלשונות אומרים לכם אל השרים, שאמר אל השרים הנצבים, דעו שהעמים כולם אומרים לכם שתשתחוו אל הצלם בשמם ובכחם ובשליחותם, ר"ל שמה שתשתחוו לא יהיה מצדכם לבד, רק מצד שליחות כללי ואמירת כל העמים והאומות והלשונות. ויש הבדל בין עם ואומה ולשון, כי כל עם ועם י"ל מושל מיוחד, וכל אומה ואומה מופרדת בדת מיוחד, וכל לשון מופרד בשפה ולשון מיוחדת, בענין שהיו שם השרים המושלים במדינות מצד הממשלה, וכהני כל דת מצד הדת, ורואי כל לשון מצד הבדלה ללשונותיהם: (ה) בעדנא, בעת אשר תשמעו קל קרנא, [שהם שבעה מיני זמר] תפלו ותשתחוו לצלם הזהב אשר הקים נבוכדנצר המלך, כי בהמלכת המלך היה דרכם לנגן בכלי זמר, והיה התחלת הניגון אות שיפלו וישתחוו לקבל מלכותו לשלם, והיו שבעה מיני כלי זמר מכוונים נגד ז׳ המשרתים, להמשיך שפע מן הכוכבים המושלים לפי דעתם בעולם השפל, ובכל המאמר שונה וכפל צלם דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא, להודיע שעקר הכונה מצד שהוא צלם כדוגמת הצלם שראה בחלום, ומצד שהוא זהב שרומז על מלכות בבל, ומצד שהוא נבוכדנצר מלכא, שתשאר מלכותו מלכות נצחית: (ו) ומן, ומי שלא יפול וישתחוה, באותו שעה [ר"ל תיכף] יושלך לכבשן אש בוער, זה עונש למסרב מצות המלך, גם לצרוף ולבער את המורד מן העולם שיהיה כלא היה ולא ישאר ממורדי רושם בכבשן כרותני אבד כיון במלכות הנצחי: (ז) כל, כל עומת זה, בו בזמן כאשר שמעו כל העמים קול קרנא וכל מיני זמר, נפלו כל העמים האומות והלשונות והשתחוו לצלם הזהב אשר הקים נבוכדנצר המלך, לפמ"ש לא היו שם כל העמים רק שרי העמים לבד, רק באשר הם היו שלוחי העמים ומורשיהם ובאי כחם נחשב כאלו כל העמים בעצמם היו שם והשתחוו, אולם אחרי הדיוק ממה שדלג פה סומפניה, ולא חשב בין הכלי זמר, וממה שאמר בה זמנא, ולא אמר בה שעתא, נראה לי שחוץ ממה שהשתחוו שרי העמים בבקעת דורא נוכח הצלם, גם העמים

קֳבֵל דְּנָה בֵּהּ זִמְנָא כְּדִי שָׁמְעִין כָּל־עַמְמַיָּא קָל קַרְנָא מַשְׁרוֹקִיתָא קִיתָרֹס שַׂבְּכָא פְּסַנְטֵרִין וְכֹל זְנֵי זְמָרָא נָפְלִין כָּל־עַמְמַיָּא אֻמַּיָּא וְלִשָּׁנַיָּא סָגְדִין לְצֶלֶם דַּהֲבָא דִּי הֲקֵים נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא׃ ח כָּל־קֳבֵל דְּנָה בֵּהּ־זִמְנָא קְרִבוּ גֻּבְרִין כַּשְׂדָּאִין וַאֲכַלוּ קַרְצֵיהוֹן דִּי יְהוּדָיֵא׃ ט עֲנוֹ וְאָמְרִין לִנְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי׃ י אַנְתָּה מַלְכָּא שָׂמְתָּ טְּעֵם דִּי־כָל־אֱנָשׁ דִּי יִשְׁמַע קָל קַרְנָא מַשְׁרֹקִיתָא קִיתָרֹס שַׂבְּכָא פְּסַנְתֵּרִין וְסִיפֹּנְיָה וְכֹל זְנֵי זְמָרָא יִפֵּל וְיִסְגֻּד לְצֶלֶם דַּהֲבָא׃ יא וּמַן־דִּי־לָא יִפֵּל וְיִסְגֻּד יִתְרְמֵא לְגוֹא־

יתיר י' יתיר ה' יתיר י' וסופניה ק'

רש"י

המלך על כך: בה זימנא. בו בזמן שישמעו קול הזמר שהוא לסימן שיבואו המשתחוים להשתחוות נופלין כל העמים וגו': (ח) כל קבל דנה. כל עומת זה שראו שונאי היהודי' שיש שעה להלשין עליהם: קרבו גברין כשדאין ואכלו קרציהון. הלשינו עליהם, לא תלך רכיל (ויקרא י"ט) מתרגמינן ולא תיכול קורצין ואומר אני שכן היתה דת של הולכי רכיל לאכול לגימא במקום שמלשינין שם והוא סימן קיום דברים שמאותה שעה יש עליהם לגבר דבריהם ולאמת לשון הרע שאמרו ואותה סעודה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו (משלי ו') שהוא לסימן לשון הרע: (ט) ענו ואמרין. ענו. כל עניה שבמקרא לשון קול רם הוא: (י) שמת טעם. גזרת

מצודת דוד

בזה העת כאשר שמעו כל העמים קול קרן השופר וכו' נפלו כולם על פניהם והשתחוו אל הצלם (ולא נזכר כאן סומפוניא וללמד בכל זני זמרא הוא אמר מדעם לא הביאו ליתן פתחון פה למי שלא ישתחוה כי יוכל לומר הלא לא הביאו הסומפוניא כאשר קרא בחיל כי עצם הכונה היה להכשיל את ישראל ודבר המלך שלטון ואין להשיב ואם יבואו הכל ומכ"ז לא ישתחוו מה לו במיתתן לזה מנע את הסומפוניא כחשבו אם לא ישתחוו עדיין אין נגם מספק מות אולי יפתה להשתחוות בשניה): (ח) כל קבל. בעבור זאת אשר כל העמו"ם השתחוו ולא מחו בו: בה זמנא. בעת ההיא קרבו אנשי כשדים והלשינו מלשינות על היהודים: (ט) ענו. הרימו קול ואמרו וכו' המלך לעולם יחיה והוא מדרך המוסר לברך את המלך בראשית האמרים: (י) אנת. אתה המלך עשית גזרת לומר אשר כל איש אשר ישמע קול קרן השופר וכו' וכל שאר מיני זמר יפול על פניו וישתחוה אל הצלם: (יא) ומן. ומי אשר

מצודת ציון

חלול ונקוב וכן זולתם: (ז) משרוקיתא וגו' כולם שמות מיני כלי זמר וידועים המה בלשון כשדים: (ח) ואכלו קרציהון. הוא מענין רכילות ומלשינות כי לא תלך רכיל (ויקרא י"ט) תרגם אונקלוס לא תיכול קורצין על שם שהדרך המלשין לרמוז דברו ולקרוץ בעיניו למען לא יבינו כל העומדים ובהקריצה היא כאלו אוכל בשר מי אשר ילשין עליו: (י) טעם. ענינו בכל מקום דבר שיש בו טעם כהעצה בטעם ולא דבר של מה בכך:

יפה לקץ

באור הענין

עצמם איש איש בעירו השתחוו אל הצלם מרחוק להורות שמסכימים אל פעולת השרים שלוחיהם, ובכל עיר ועיר נגנו ג"כ כלי זמר ביום ההוא, ואז נפלו כל העמים על פניהם איש איש במקומו, והיה הבדל ביניהם, שמין הכלי זמר הנקרא סמפוניה שהיה כלי זמר יקר וחשוב ולא נמצא רק בבית המלכות, לא נגנו בו רק בבקעת דורא, ובשאר העירים שלא היו להם הסמפוניה, לא נגנו רק ביתר כלי זמר הנחשבים פה, ובא להודיע שחוץ ממה שנפלו השרים לפני הצלם, שזה היה בההיא שעתא, באותו רגע נפלו גם כל עממיא אומיא ולשניא הלומות בעצמם בעריהם [והם נפלו בההוא זמנא, ר"ל ביום ההוא לא בשעה ההיא שלא יכלו לכוין השעה], עד שהיה שם השתחויה כוללת בין מן השרים שנאספו בבקעת דורא, בין מן העמים עצמם בעריהם, והשתחויית העמים י"ל שהיה זה מדעת עצמם להסכים לדבר מלך, או שהיה כן הפקודה מהמלך, הגם שלא נזכר בפי' נכלל במשמעות הפקודה שיצא אל השרים: (ח) כל עומת זה בו בזמן קרבו אנשים כשדים, והלשינו על היהודים, ר"ל שאם לא היו משתחוים רק השרים לבד לא היו יכולים להלשין על כלל היהודים, אבל כאשר גם העמים קבלו ע"ע את הדבר ברצון והשתחוו איש ממקומו, וחמו"ע לא השתחוו מצד דתם שהיא דת היהודים, חשבו שעפ"ז יכעוס המלך על כלל היהודים מצד דתם, כמו שכעס המן על כל היהודים מפני שנודע לו שמרדכי לא השתחוה לו מצד דתו: (ט יא) ואמרו למלך, הלא אתה נתת פקודה שכל איש שישמע הכלי זמר מחויב להשתחוות, ומי שלא

השאלות

העמים שהשתחוו לצלם שהקים נבוכדנצר או לצלם הזהב שהקים נבוכדנצר מלכא, שכבר נודע מצות הצלם ומי הקימו: [ח—יב] מ"ש שאכלו קורציהן די יהודיא משמע שהלשינו על כל היהודים, והם לא דברו מזה רק על חמו"ע,

אתון נורא יקדתא: יב איתי גברין יהודאין די מנית יתהון על עבידת מדינת בבל שדרך מישך ועבד נגו גבריא אלך לא שמו עליך מלכא טעם לאלהיך לא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין: יג באדין נבוכדנצר ברגז וחמא אמר להיתיה לשדרך מישך ועבד נגו באדין גבריא אלך היתיו קדם מלכא: יד ענה נבוכדנצר ואמר להון הצדא שדרך מישך ועבד נגו לאלהי לא איתיכון פלחין ולצלם דהבא די הקימת

ת"א איתי גברין. מגילה יג סנהדרין נ"ב:

עמ"ש יתיר י' יתיר י'

רש"י

דבר: (יב) איתי. יש: יהודאין. משבט יהודה: לא שמו עלך מלכא טעם. לא חשו לתת עצה לטעמך לחוש על גזירותיך: (יג) אמר להיתיה. נוה להביא: אלך. אלה: היתיו. הובאו: (יד) הצדא. שמא גזרותי לדו ושממה ודבר ריק הוא בעיניכם אתם שדרך מישך ועבד נגו אשר לאלהי איככם עובדים. ה"א

מצודת ציון

(יד) הצדא. ענין שממה כי תוהו ובהו (בראשית א') ת"א

מצודת דוד

לא יפול וישתחוה יושלך לתוך תנור אש הבוערה: (יב) איתי. יש אנשים יהודים אשר הפקדת אותם על מלאכת מדינות בבל והם המ"ו: גובריא. האנשים האלה לא עשו לטעמך טעם ועצה לחוש עליך המלך לקיים מאמרך לאלהיך אינם עובדים ואל הצלם אשר העמדת לא השתחוו (ולא הלשינו על דניאל בעבור כי ראו שהמלך חשבו לאלוה ואיך ישתחוה הוא אל הצלם): (יג) באדין. אז אמר ר"ל בכעס ובחמה להביא לחמ"ו: באדין. אז האנשים האלה הובאו לפני המלך: (יד) ענה. הרים ר"ל את קולו ואמר אליהם: הצדא. וכי חוק גזרתי היא דברי ריק ושממה אתם חמ"ו אל אלהי לא

יפח לקץ

השאלות

והשאלה העצומה מדוע לא הלשינו על דניאל שגם הוא לא השתחוה לצלם, ולמה הזכירו מה שמינה אותם על מדינת בבל, ומה שאין עובדים לאלהיו, מה שייך זה לענין השתחוית הצלם: (יג—טו) למה צוה להביאם לפניו, ולמה אמר להם שישתחוו עתה אל הצלם, והלא כבר נתחייבו מיתה על ידי שלא השתחוו תיכף והפקודה היתה שמי שלא יפול וישתחוה תיכף בשעה שעתה יושלך אל הכבשן, למה אמר

באור הענין

ישתחוה יפול לכבשן האש, ר"ל שלא הבדלת בין דת לדת: (יב) ויש אנשים אשר מנית אותם על עבודת מדינת בבל שדרך וכו', האנשים האלה לא שמו עצה לחוש עליך, לאלהך אינם עובדים, ולצלם הזהב אשר הקימות לא השתחוו, באמרו שהאנשים האלה אינם הדיוטים שאינם בכלל הגזרה, כי הם ממונים על מדינת בבל, והם בכלל שרי המדינות שעליהם היה הפקודה שישתחוו כמורשים בשם מדינת בבל בכלל, וגם באמרו, שמה שלא השתחוו הוא מצד דתם ותורתם, שלכן אמרו שע"י שאין פולחים לאלהיך לכן לא סגדו להצלם, ובזה כיונו להלשין על כלל היהודים שדתם מונע אותם מעשות דתי המלך, ובזה תסתלק השאלה ששאלו כל המפרשים מדוע לא הלשינו את דניאל שג"כ לא השתחוה לצלם, כי על דניאל לא חלה הפקודה שלא היה שר ממונה על עיר או מדינה אחת, לא היה בכלל שרי המדינות שבאו בשם בני מדינתם, רק היה יועץ למלך לבד, וחמו"ע היה הקצף עליהם כי היו השרים הממונים על מדינת בבל, ומ"ש בפסוק י' די כל אינש די ישמע, ר"ל כל איש מהנאספים שם שרי העמים שהם היו לפני הצלם ושמעו הכלי זמר, אבל דניאל לא היה שם כלל כי לא נקרא בכלל שרי המדינות: (יג יד) אז נבוכדנצר ברגז וחמה אמר להביא לחמו"ע, אז הובאו האנשים האלה לפני המלך, ענה נבוכדנצר ואמר, חמו"ע, האמת הוא לאלהי אינכם עובדים, ולצלם הזהב שהקימותי לא משתחוים, הנה לפי המשפט היה ראוי שינוס תיכף לשרפם באש, לא להביאם לפניו במשפט ולמשון עמהם, בפרט למה שאבאר שרצה עדיין למחול להם אם ישתחוו עתה, וזה סותר לפקודתו שכל מי שיעבור ואשם אחת דתו להמית, אולם כאשר שמע מהמלשינים בעצמם שהטעם שנמנעו מלהשתחות היה מפני דתם שמונע אותם מלהשתחוות לפסל ולצלמים, ראה שאין מחויבים מיתה, כי הוא נתן חירות לכל הדתות ולא הכריח לשום עם לעבור על דתו, ובאשר כל העמים גם העובדים לע"א אחרת לא תמנע אותם אמונתם להשתחוות לכל פסילי כסף וזהב, לא כן ישראל שהדת מזהיר אותם מזה, אין חייבים עונש עד עתה, רק אם יביאם לפניו ויפקד עליהם בפירוש שמצוה אותם לעבור על הדת, ולכן צוה להביאם לפניו, ואמר להם הצדא, ר"ל ידעתי האמת, שבעבור שלאלהי לא איתיכון פלחין מטעם זה לצלם דהבא די הקימת לא סגדין, ר"ל וזה הממליץ עליכם על העבר שאין אתם חייבים מיתה, כי עשיתם זאת מצד אזהרת תורתכם

לא־סגדין : טו כען הן איתיכון עתידין די בעדנא די־תשמעון קל קרנא משרוקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וסומפוניה וכל זני זמרא תפלון ותסגדון לצלמא די־עבדת והן לא תסגדון בה־שעתא תתרמון לגוא־אתון נורא יקדתא ומן־הוא אלה די ישיזבנכון מן־ידי : טז ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר לא־חשחין אנחנא על־דנה פתגם להתבותך : יז הן איתי אלהנא די־אנחנא פלחין יכל לשיזבותנא מן־

יתיר י׳

רש"י

של הצלם משמשת בלשון תמיהה : די הקימת . שהקימותי : (טו) כען הן איתיכון עתידין . עתה הנכם עתידים על כרחכם לקבל זו עליכם : והן לא תסגדון . ואם לא תשתחוו תהיו מושלכים : לגוא . לתוך : ומן הוא אלה . ומי הוא שום אלוה שיציל אתכם מידי : (טז) למלכא נבוכדנצר . למה הוזכר שמו אלא כך אמרו לו אם לקבל עלינו גזירתך לתת מסין וארנוניות וגולגולת . אתה מלך עלינו אם לכפור בהקב"ה נבוכדנצר שפל אנשים בעינינו ובזוי עם : לא חשחין אנחנא . לא חוששין אנו על זאת ליטול עצה מה להשיבך כי התשובה מוכן ושגור בפינו : (יז) יכל לשיזבותנא . יכול להצילנו מכל צרה : מן אתון נורא

מצודת דוד / מצודת ציון

ישכם עובדים וצלם הזהב אשר העמדתי לא תשתחוו : לדיא ורקיא : (טז) חשחין . כמו חוששין וידוע בדה"ל :
(טו) כען . עתה אם ישכם מוכנים אשר בעת אשר תשמעון
קול קרן וכו׳ וכל שאר מיני זמר אז תפלון ותשתחוו להצלם אשר עשיתי וכאומר אם עתה תשתחוו לא אעשה לכם מאומה רע
על אשר לא השתחויתם בראשונה : והן . אם לא תשתחוו אזי מיד בעת הזאת תושלכו אל תוך תנור אש הבוערה
ומי הוא האלוה אשר יציל אתכם מידי : ענו . השיבו חמ"ו ואמרו למלך : נבוכדנצר . אתה נ"נ ולא קראוהו בשם מלך
כאומר בדבר זה לא תמלך עלינו ולא תמשול בנו : לא חשחין . אין אנחנו חוששין על הפחד הזה להשיבך אמרי רצוי
וקטנות : (יז) הן איתי . הנה יש אלהים הוא אלהינו אשר אנחנו עובדים הוא יכול להציל אותנו מן תנור אש הבוערת

יפה לקץ

באור הענין

מורתכם : (טו) כען, עתה הנכם עתידים אשר בעת שתשמעו קל קרנא וכל בלי זמר תפלו ותשתחוו לצלם אשר עשיתי, ואם לא תשתחוו, בזו השעה תושלכו אל כבשן האש

השאלות

להם נאלהי לא איתיכון פלחין, הלא כבר ידעו כל זאת כל יושבי ארץ שישראל אין עובדים לאלילים רק לה׳ לבדו, ולמה אמר אחר כך ותסגדון לצלמא די עבדית ובכל הענין אמר ע"ז לשון הקמה, ולמה רק פה תפס לשון די עבדית ולא לאמר

אמנם על העתיד אני מצוה אתכם להשתחוות, בעת תשמעו ניגון הכלי זמר ולא תשגיחו על הדת, כי מעתה אם תעברו על מצותי תענשו, אולם בדבריו שינה ואמר ותסגדון לצלמא די עבדית, ובכל הספור בא על הצלם לשון הקמה די הקים נבוכדנצר, לבד פה תפס לשון עשיה, כי הצלם הזה מצד מה שעשה לא היה בו ענין ע"א, כי היה רק אנדרטא של מלך ורומז על מלכות נבוכדנצר שראה בחלומו שהוא צלם הזהב ומצד זה היו יכולים להשתחוות לכבוד המלך לא לשם ע"א ואלהות, רק מצד מה שהקים אותו היה בו ענין ע"א, שעשה א"ע אלוה, או שכיון על השר שלו, שלכן הקפיד שכולם ישתחוו לפני אלהותו, ומצד זה ידע שימסרו נפשם ולא ישתחוו, לכן אמר להם שאינו מבקש מהם שישתחוו מזה הצד שהקים אותו, דהיינו לשם אלהות, רק שישתחוו מזה הצד שעשה אותו, שנעשה לכבודו לבד והיה אנדרטא של מלך, ומצד זה מותר להם להשתחוות, וע"ז פוקד שישתחוו עתה בעת ישמעו ניגון הכלי זמר לכבוד המלך, ואם לא ישמעו גם לזה, יושלכו לכבשן האש, כי בזה אין מחויבים למסור א"ע למיתה, והוסיף לאמר בל יבטחו כי ינצלו מידו, כי מי הוא האלהים שיציל אתכם מידי: (טז יז) ענו חנניה מישאל ועזריה ואמרו למלך, אתה נבוכדנצר אין אנו חוששים, [לחשוב ולטול עצה] להשיבך על דבר זה, ר"ל על דבר זה האחרון, שאמרת שאין בכח אלהי להציל, התשובה מוכן ושגור בפינו, (וקראו אותו בשם נבוכדנצר, כאומר בדבר הזה אינך מלך עלינו, שאתה מושל על גויתנו ואדמתנו לא על נשמתנו בענין הנוגע לדת), כי יש אלהים שאנחנו עובדים אותו, שיכול להציל מן הכבשן, ומידך המלך יציל, ר"ל שהאלהים יכול להציל וגם יציל, ולא לבד מן הכבשן, כי גם יכול להציל מידך שלא תוכל להשליך אותנו אל האש כלל, והמפרשים פירשו שלא לבד שיציל מן האש, שגם מידך שאתה בעל בחירה והצלה מיד בעל

 בחירה

אתון נורא יקדתא ומן־ידך מלכא ישיזב׃ יח והן לא ידיע להוא־לך מלכא די לאלהיך לא־איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא נסגד׃ יט באדין נבוכדנצר התמלי חמא וצלם אנפוהי אשתנו על־שדרך מישך ועבד נגו ענה ואמר למזא לאתונא חד־שבעה על די חזה למזיה׃ כ ולגברין גברי־חיל די בחילה אמר לכפתה לשדרך מישך ועבד נגו למרמא לאתון נורא יקדתא׃ כא באדין גבריא אלך כפתו בסרבליהון פטישיהון

ת"א והן לא. זוהר פ' תולדות: באדין וגו'. סנהדרין שם: יתיר י' אשתני קרי יתיר י'

רש"י

יקדתא ומן ידך מלכא ישיזב. מן הכבשן ומן ידך יציל: (יח) והן לא. ואם לא יחפוץ להציל גופינו ידיע להוי לך וכו': (יט) התמלי חמא. נתמלא חמה: וצלם אנפוהי אשתני. ופרצוף פניו נשתנה: למזא לאתונא. להסיק לכבשן האש ולחממו: חד שבעה על די חזה למזיה. על אחת ז' פעמים ששיעורו עד כדי הסיקו וכאילו יבעירוהו ז' שיעורין כמוהו: למזיה. להסיקו: (כ) ולגוברין גברי חיל די בחילה. ולאנשים גבורי כח אשר בחילו: אמר לכפתה. צוה לאסור אותם שראה מתחזקים לעמוד קשות ואמר גבורים הם אלו וצוה לגבורים אשר בחילו לאסור אותם: (כא) גבריא אלך. אנשים אלו: כפתו בסרבליהון. נתקשרו בבגדי מעפפותן: פטישיהון וכרבלתהון. מיני מלבוש מלכות שהיה להם אע"פ שהיו יוצאין לידון לפני אותו רשע דיני מיתה לא שנו בגדיהם להשפיל את גדולתם, מכאן למדו חכמים שאפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם מן השררה שאוחז בה. וכרבלתהון. יש לו דוגמא (בד"ה א' ט"ו) ודוד מכורבל: ורמיו לגו אתון נורא.

מצודת ציון

(יט) למזא. ענין הסקה ושריפה וכן מזי רעב (דברים ל"ב): (כ) לכפתה. ענין קשירה ובדרז"ל עבד כפות לו (ב"ק כ"ב): (כא) בסרבליהון. הוא שם מלבוש ובדרז"ל בסרבלי מתימי

מצודת דוד

ואף מן ידך המלך יציל כאומר ובכל אופן שתרצה להמית אותנו יכול הוא להציל מכולם: (יח) והן לא. ואף אם לא יחפוץ להציל ידוע יהיה לך המלך אשר עכ"ז לא יש עמנו לעבוד לאלהיך ואל צלם הזהב אשר העמדת לא נשתחוה: (יט) באדין. אז כ"כ נתמלא חמה ודמות פניו נשתנה בכעסו על חמ"ו: ענה. הרים קול ואמר להבעיר ולהסיק את התנור: חד שבעה. ר"ל להוסיף ולהסיק בפעם אחד בשיעור שבעה הסקות על אשר ראוי להסיקו: (כ) ולגברין גברי. ולאנשים אנשי חיל אשר בצבאו צוה לאסור ולקשור לחמ"ו ולהשליך לתנור אש הבוערה: (כא) באדין. אז האנשים האלה קשרו אותם כשהם לבושים בסרבליהון וכו': ולבושיהון. ר"ל שאר המלבושים: ורמיו. והשליכו אותם

יפה לקץ

השאלות

די הקימת: (יט—כ) למה צוה להסיק התנור על אחד שבעה והלא בזה יקלו היסורים אם יושלכו באש בוער שימותו מהרה, והשנית היה יותר קשה אם היה ניסוק כדרכו ? , ולמה הוצרך גבורי חיל אשר בחילו לאסור אותם, וכי עלתה

באור הענין

בחירה קשה יותר, יציל: (יח) והן, ואם לא יצילם להציל, (הנס שיוכל), בכ"ז ידיע להוא לך מלכא, שפ"י שלאלהך לא איתנא פלחין ע"כ לצלמא דהבא די הקימת לא נסגוד, דייקו שלא יסגדו מצד מה שבקים אותו, שהגם שתחלה עשייתו היה לשום אנדרטא של מלך לבד, הלא השקמה היה לשם אלהות, ולכן לא נעבוד לאלהך, ובמסור נפשנו אף אם ה' לא יציל אותנו: (יט—כ) באדין, אז נתמלא חמה על חמו"ע, וצלם פניו נשתנה, וענה ואמר להסיק הכבשן שבע פעמים ממה שראוי להסיקו, ולאנשים גבורי כח אשר בחילו אמר, לאסור לחמו"ע להשליכם לכבשן האש, שנגד מ"ש שאלהים יכול ויציל אותם מן האש, צוה להסיק על חד שבעה, כי חשב שאם יספיק כח אלהות לגבור על האש הקטן לא יתגבר נגד האש הגדול, כי עובדי ע"א היו חושבים שיש לאלהות כח מוגבל, ואם תגבר כח הטבעיי ביותר שאת לא יוכל לו, וכן מטעם זה צוה לגבורי כח לכפתם, שישאל אדם למה צריך גבורי החיל לאסור שלשה אנשים עלובי נפש, רק שנגד מ"ש שהאלהים יצילם גם מידו, רצה שגם הגבורים יעמדו נגד כח האלהי, שהיה בדעתם שיש גבורים מנצחים את בני אלים, וכמו שאמרו הפלשתים היו לאנשים ונלחמו עם האלהים, כמש"ש שם: (כא) באדין, אז אסרו את האנשים במלבושיהם, והשליכום אל הכבשן הבוער, שמפני המהירות של יצילום אלהים מידם, לא הפשיטום מלבושיהם רק אסרו אותם

כמו

וְכַרְבְּלָתְהוֹן וּלְבֻשֵׁיהוֹן וּרְמִיו לְגוֹא־אַתּוּן נוּרָא יָקִדְתָּא׃ כב כָּל־קֳבֵל דְּנָה מִן־דִּי מִלַּת מַלְכָּא מַחְצְפָה וְאַתּוּנָא אֵזֵה יַתִּירָה גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ דִּי הַסִּקוּ לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ קַטִּל הִמּוֹן שְׁבִיבָא דִּי נוּרָא׃ כג וְגֻבְרַיָּא אִלֵּךְ תְּלָתֵּהוֹן שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ נְפַלוּ לְגוֹא־אַתּוּן־נוּרָא יָקִדְתָּא מְכַפְּתִין׃ כד אֱדַיִן נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא תְּוַהּ וְקָם בְּהִתְבְּהָלָה עָנֵה וְאָמַר לְהַדָּבְרוֹהִי הֲלָא גֻבְרִין תְּלָתָה רְמֵינָא לְגוֹא־נוּרָא מְכַפְּתִין עָנַיִן וְאָמְרִין לְמַלְכָּא יַצִּיבָא מַלְכָּא׃ כה עָנֵה וְאָמַר הָא־אֲנָה חָזֵה גֻּבְרִין אַרְבְּעָה שְׁרַיִן מַהְלְכִין בְּגוֹא־נוּרָא וַחֲבָל לָא־אִיתַי בְּהוֹן וְרֵוֵהּ דִּי רְבִיעָאָה דָּמֵה לְבַר־אֱלָהִין׃

ת"א. ענה ואמר. בס ל"ג : גברין ארבעה. שם: וחבל וגו'. שם. ורוה די. בס ל"ח :

עמ"ש רביעאה ק'

רש"י

והולכו לתוך כבשן אש בוערה : (כב) כל קבל דנה , כל עומת זאת אשר מלת המלך היתה עזה : ואתונא אזה יתירה . והכבשן הוסק מאד : וגובריא אלך . אלו האנשים אשר הקריבו את חנניה מישאל ועזריה והשליכום לכבשן : קטיל המון שביבא די נורא . שרף אותם כח שביב האש : (כג) מכפתין . קשורין : (כד) תוה . תמה : וקם בהתבהלה . ועמד בבהלה : ענין ואמרין , עונין ואומרים למלך : יציבא מלכא . אמת דבר המלך : (כה) שרין מהלכין בגו נורא . מותרין מאסוריהון והולכין בתוך האש : וחבל לא איתי בהון . וחבלה לא יש בהם : ורוה די רביעי . והודו של רביעאה . דמה לבר אלהין . דומה למלאך שראיתי בהיותי עם סנחריב כשנשרפו אוכלוסיו שנאמר (ישעיה ל"ז) ויך במחנה אשור ונבוכדנצר היה שם

מצודת דוד

לתוך התנור : (כב) כל קבל . בעבור זאת מן אשר דבר המלך היתה ממהרת והתנור הוסק בהסקה מרובה : גבריא אלך . האנשים האלה אשר העלו את חמ"ו אל פי התנור להשליכם בו : קטל . המית אותם הנצוצות של האש כי היו מרוצת ועבו בבהלה ולא היו נשמרים ונזהרים : (כג) וגבריא . והאנשים האלה בלבשם חמ"ו נפלו לתוך התנור כשהם קשורים : (כד) אדין . אז נ"נ המלך חרד ועמד בבהלה [illegible] קול ואמר ליועציו הנה שלשה האנשים השלכנו לתוך האש כשהם קשורים : ענין . השיבו ואמרו למלך אמת המלך כן הוא : (כה) הא אנה . הלא אני רואה ארבעה אנשים והמה מותרים מן הקשורים והולכים בתוך האש והשחתה לא

מצודת ציון

פטטיהון . הם המכנסים : וכרבלתהון . מין לבוש עשוי להתעטף בו ודוגמתו ודוד מכורבל במעיל (דה"א ט"ו) : (כב) שביבא . ניצוצה כמו ולא יגה שביב אשו (איוב י"ח) : (כד) להדברוהי . הם היועצים המנהיגים כי וינהג את הצאן (שמות ג') ת"א ודבר : (כה) לבר אלהין . כן יקרא המלאך כאלו הוא מבני ביתה של השכינה וכן ויבואו בני־

יפה לקץ
באור הענין

כמו שכה : (כב) כל, כל עומת זה, מפני שהיה דבר המלך נחוץ, והכבשן הוסק ביותר, המית השלהבת את האנשים שהעלו את חמו"ע, באשר לא היה הדבר נעשה בנחיצה כ"כ היו נזהרים, וכן אם לא הי' החום גדול כ"כ לא היו נשרפים, אבל בצירוף רוב תבערת האש וחסרון הזהירות נשרפו המשליכים : (כג) ושלשת האנשים חמו"ע נפלו לתוך כבשן האש אסורים, אחר שנשרפו המשליכים לא יכלו להפיל אותם אל תוך הכבשן, ונשארו מונחים על שפת הכבשן, ומשם נפלו מעצמם אחר שהיו כפותים ולא יכלו לרדת : (כד—כה) אדין, אז נבוכדנצר תמה וקם בבהלה, ואמר לשריו הלא שלשה אנשים השלכנו לתוך הכבשן נאסרים, ואמרו לו כן הדבר, ענה ואמר הלא אני רואה ארבעה אנשים, מותרים, מהלכים בתוך האש, וחבלה לא יש בהם, ותואר הרביעי דומה למלאך, הוא אמר, הלא, א] שלשה השלכנו, ב] שהיו כפותים, ג] שהושלכו לתוך הכבשן, וראוי שיוזקו ע"י הנפילה, ואיך אני רואה אחת שלש ארבע, ותחת מוכפתים אני רואה מהלכים, ותחת האש אני רואה הולכים בגו נורא, ותחת היזק החבלה חבל לא איתי בהון. והוסיף שצורת הרביעי דומה למלאך, כי המלאך שירד להצילם נגלה לנגד עיניו בצורה נוראה כצורת המלאך שראה בעת שנשרפו מחנה סנחריב כמ"ש חז"ל, וכבר אמרו חז"ל בפרק ערבי פסחים, שר הברד רצה לרדת ולצנן את האש, וא"ל גבריאל שאין כבודו של הקב"ה בכך, רק הוא ירד ויקדיח מבחוץ ויקרר מבפנים ויהיה נס בתוך נס, ר"ל, שהיו שני אפשריות להצלתם, א] שתבוטל האש ע"י קרירות נגדי לו, וזה אינו נס גדול כ"כ, ויותר יתעלה כבוד ה' אם

כו באדין קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא יקדתא ענה ואמר שדרך מישך ועבד־נגו עבדוהי די־אלהא עליא פקו ואתו באדין נפקין שדרך מישך ועבד נגו מן־גוא נורא: כז ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא חזין לגבריא אלך די לא־שלט נורא בגשמהון ושער ראשהון לא התחרך וסרבליהון לא שנו וריח נור לא עדת בהון: כח ענה נבוכדנצר

ת"א וריח נור. סנהדרין צ"ג: לא עדת בהון. סנהדרין ק"ט:

עלאה ק'

רש"י

ונמלטו בתוך עשרה שנמלטו מהם: (כו) קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא. נגש לפתח האצר שהכבשן בתוכה לדבר עמהם ומתחלה היה רואה אותם מרחוק: פוקו ואתו. צאו ובואו ולא אמר להם עלו ובואו מכאן למדנו שאף קרקעית הכבשן והשוה לארץ שלא יטריחו לעלות: באדין נפקין. אע"פ שבטוחין בנס העשוי להם לא מלאה לבם לצאת במלכות לצאת שלא ברשות: (כז) ומתכנשין אחשדרפניא. ד' אומות נמנו למעלה באסיפה הראשונה שלא נמנו כאן אדרגזריא דתבריא גדבריא תפתיא הם גבורי החיל אשר הרגם שביב האש בהשליכם את חנניה וחבריו לאור: חזין לגבריא אלך. רואין את האנשים האלה חנניה וחבריו: די לא שלט נורא בגשמהון. אשר לא שלטה האש בגופם: גשמהון. גופם בלשון ארמי ויש רבים בזה הספר: ושער ראשיהון לא התחרך. ושער ראשם לא נחרך: לא שנו. לא נשתנו ממראיהם: לא עדת בהון. לא סרה להוכם: (כח) ענה נבוכדנצר. נוה נבוכדנצר: די הרחצו עלוהי. אשר בטחו עליו: ומלת מלכא

מצודת ציון

האלהים (איוב א'): (כז) בגשמהון. בגופם כי ושבע לגו כסילים (משלי כ"ו) ת"י ושבעא לגושמיהון: התחרך. ענין שריפה כמו לא יחרוך רמיה (שם י"ב): עדה. עברה

מצודת דוד

יש בהם: ורוה. ותואר של הרביעי דומה למלאך: (כו) באדין. אז קרב נ"נ אל שער התנור: עבדוהי. עבדיו של אלהים עליון צאו מן התנור ובואו אלי: באדין. אז יצאו מן תוך האש כי עד לא דבר עליהם רצו פחדו לגשת כי האדם הוא בעל בחירה וסן ימיתם בידיו: (כז) ומתכנשין. ונאספו אחשדרפניא וכו' ויועצי המלך וראו את האנשים האלה אשר לא שלט האש בגופם ושער ראשם לא נשרף ונחרך וסרבליהון לא נשתנו מן האש ואף ריח אש לא עברה בהם: (כח) בריך.

עלית באור הענין עזרא

ירד גבריאל להצילם, שהוא המלאך הממונה על כח האש, שאז יסוד האש התחתון יבוטל ברצונו למעלה, שהוא אש אוכלה אש, שכל כח טבעיי יבוטל ע"י רצון העליון, כמ"ש בפי' תהלות על ראוך מים אלהים ראוך מים, ועתה הנה שחשבו שהאש הוא כח טבעיי ועושה פעולתו בהכרח, ידעו כי גבוה מעל גבוה שומר עליו ממונה משכיל, ובשלוט כח האש המלאכיי שאז יבוטל כח האש החלקי למטה בכח הכללי הבא מלמעלה, יקדיח מבחוץ לשרוף את המשליכים, ויקרר מבפנים להציל את הנשלכים, כי הוא עושה פעולתו בשכל ובבחירה לא בהכרח כדבר טבעי, וכח הזה שנתגשם בצורת בר אלהין ראה מהלך תוך האש:

(כו) באדין, אז קרב נבוכדנצר לשער הכבשן ואמר, חמו"ע עבדי האל העליון צאו ובואו, השיג שזה מפעולת האל העליון, אשר לפניו יכנעו הטבעיים התחתונים שהיו מיחסים אותם לשמי אלים התחתונים, וחז"ל דקדקו ממ"ש פוקו ולא אמר עלו, שאף הכבשן, כי דרך הכבשן להיות בעומק:

(כז) ומתכנשין, אז התאספו האחשדרפנים וכו' (ומה שלא הזכיר אדרגזריא גדבריא וכו', נראה שהם היו כהני עכו"ם, כמ"ש למעלה שקרא להם גם כהני בעלי הדאות, והם נכלמו בראותם כי שוא עבודתם, ותחת מלכותו היו גם עובדי האש שהיו רבים בעת ההיא כנודע, והם בושו מבטחונם, וז"ש חז"ל במליצתם שאלה ארבעה נשרפו אז), וראו לאנשים האלה שלא שלט האש בגופם, ושער ראשם לא התחרך, ומלבושיהם לא השתנו, וריח אש לא היה בם, כי הפסו עלילות לאמר שסכו א"ע סלמנדרא, אבל ראו שגם השער לא הוחרך, ועדן אמרו שהשערות יונקים מן הגוף והועיל להם הסיכה, עז"א שראו שגם המלבושים לא נשתנו מן האש, ובאשר גם ע"ז אמרו שיש מלבושים העשוים מאבן שאין האש שולט בו, עז"א שראו כי ריח אש לא היה בם, שזה לא יכול להיות על ידי התחבולה טבעית:

(כח) ענה נבוכדנצר ואמר, הודיע להם כי זה כח אלהי עליון, ועז"א בריך אלההון, ובאר כי השגחת אלהים הלה על העובדים אותו, לז"א אלההון די שדרך, ר"ל שהשגחתו מיוחדת עליהם, ובאר שלא היה זה ע"י כחות טבעיות, למשל שישלח כח מקרר לקרר האש, רק למעלה מן הטבע, עז"א די שלח מלאכה ושזיב, ושלא היה זה על ידי סגולות וטלסמאות והשבעות, רק ע"י בטחונם

וְאָמַר בְּרִיךְ אֱלָהֲהוֹן דִּי־שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ דִּי־שְׁלַח מַלְאֲכֵהּ וְשֵׁיזִב לְעַבְדוֹהִי דִּי הִתְרְחִצוּ עֲלוֹהִי וּמִלַּת מַלְכָּא שַׁנִּיו וִיהַבוּ גֶשְׁמֵיהוֹן דִּי לָא־יִפְלְחוּן וְלָא־יִסְגְּדוּן לְכָל־אֱלָהּ לָהֵן לֵאלָהֲהוֹן׃ כט וּמִנִּי שִׂים טְעֵם דִּי כָל־עַם אֻמָּה וְלִשָּׁן דִּי־יֵאמַר שָׁלָה עַל־אֱלָהֲהוֹן דִּי־שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹא הַדָּמִין יִתְעֲבֵד וּבַיְתֵהּ נְוָלִי יִשְׁתַּוָּה כָּל־קֳבֵל דִּי לָא אִיתַי אֱלָהּ אָחֳרָן דִּי־יִכֻּל לְהַצָּלָה כִּדְנָה׃ ל בֵּאדַיִן מַלְכָּא הַצְלַח לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ בִּמְדִינַת בָּבֶל׃ לא נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא לְכָל־עַמְמַיָּא אֻמַיָּא וְלִשָּׁנַיָּא דִּי־דָאֲרִין בְּכָל־אַרְעָא שְׁלָמְכוֹן יִשְׂגֵּא׃ לב אָתַיָּא וְתִמְהַיָּא דִּי עֲבַד עִמִּי אֱלָהָא

ת"א אמיא וגו'. עקודה כ"ז: יתיר י' שלו קרי יתיר א' דירין קרי

רש"י

שניו. מלת המלך שם שלא לקיימו: ויהבו גשמיהון. ומסרו גופם: להן לאלההון. זולתי לאלהיהם: (כט) שים טעם. כלומר יושם חק: די יאמר שלו. אשר יאמר משגה כלומר שום דבר של גנאי: הדמין. אברים כלומר ינתחוהו לאברים: נולי ישתוה. אשפה יושם: די יכל להצלה כדנה. אשר יכול להציל כזאת: (ל) הצלח. הצליח והגדיל אותם: (לא) נבוכדנצר מלכא לכל עממיא. זה טופס כתב האגרת נבוכדנצר

מצודת דוד

בריך אלהיהם של חמ"ו אשר שלח מלאכו והציל את עבדיו אשר בטחו עליו ודבר המלך בטלו ושנו ומסרו גופם אשר לא יעבדו ולא ישתחוו לשום אלוה כי אם לאלהיהם: (כט) ומני. וממני נעשה גזרת האמר אשר כל אומה עכו"ם ולשון אשר יאמר לתלות דבר שגגה ומשגה על האלהים של חמ"ו אזי יעשה גופו לנתחים וביתו יושם לאשפה ולמקום מזל: כל קבל. בעבור אשר לא יש אלוה אחר אשר יכול להציל בהצלה כזאת: (ל) באדין. אז המלך הצליח לחמ"ו ר"ל התמילם ממשל רב בכל המדינה: (לא) נבוכדנצר מלכא. עתה יחל לספר דברי האגרת אשר כתב כ"א לכל העמים ורואי הדברים היו נבוכדנצר מלכא לכל עממיא וגו' אשר שוכנים בכל הארץ שלומכם ירבה ויגדל: (לב) אתיא. האותות והמופתים התמוהים אשר עשה עמי

מצודת ציון

כמו לא עדה עליו שחל (איוב כ"ח): (כט) שלו. שגגה ומשגה כמו על השל (ש"ב ו'): (לא) ישגא. יתגדל

יפה לקץ

באור הענין

בס', מז"א לעבדוהי די התרחיצו עלוהי, ונפלר שבפתוכה היה שלא מכל צד, שלא האמר שידעו בבירור שלא תשלום בס הפא ולכן לא השתחוו לצלם, כי בספך שמלת מלכא שניו ויהבו גשמהון, שמסרו גופם להשרף אף שלא יצילם ה', כמ"ש והן לא ידיע להוא לך מלכא די לאלהך לא איתנא פלחין, והוסיף שלא לבד שמסרו נפשם די לא יפלחון, כי גם די לא יסגדון, הגם שלא בקש מידם רק השתחויה לאנדרטא של מלך לא לעבוד ע"א, כנ"ל: (כט) ומני, וממני יצאה הפקודה שכל עם אומה ולשון שיאמר איזה משגה, [דבר של גנאי], על אלהיהם של חמו"ע, יתתך לחתיכות וביתו יהוה למחראות, כי לא יש אל אחר שיכול להציל כזאת, ור"ל וא"כ הוא הגדול מכל אלהים, ואף שלא היו עונשים למי שדבר נגד עבודת כוכב אחד שהיו עובדים אז אומות שונות, זה מפני שכולם שולטים על ענינים נפרדים, לא כן ה' שהוא גדול מכל אלהים: (ל) אז המלך הצליח לחמו"ע במדינת בבל, שלא לבד שלא העבירם מגדולתם נשא אותם ביתר שאת: (לא) נבוכדנצר, נוסח אגרת ששלח נבוכדנצר לכל העמים, ופתח להודיע מי השולח, נבוכדנצר מלכא, (שכן היה דרך המלך להודיע שמו בראש דבריו), ולמי כותב? פירש לכל עממיא אמיא ולשניא, (התבאר הבדלם למעלה פסוק ד'), די דירין בכל ארעא, כי היה מושל בכל הארץ: (לג) אתיא ותמהיא, יען שתחלה היה כופר בהשגחה, וכן היה כופר בחידוש העולם, והיה דעתו שהכל מחוייב מצד טבעיו ושאין כח ביד ה' לשנות הטבע והמערכה, ועי"ז היה כופר בנפלאות שבא ע"י שידוד הטבע, וביחוד היה כופר בהשגחה, שחשב שה' מסר ההנהגה לשרי המערכת, ולכן להם היו עובדים ומשתחוים, וזה היה ענין הצלם שהיה עשוי ע"פ חכמת האצטגנינות ועבודת הכוכבים להשליט מלכות הזהב שתמשול על הכל עד סוף כל הדורות, וכפעם ע"ז כמו שיתבאר, לכן אחר שהכיר כח ה' ועוזו רצה לתקן חטאו על ידי שיודיע במכתב גלוי

השאלות

על דעתו שילחמו נגד האוסרים אותם: (לא—לג) מה רצה במכתב הלז ולאיזה תכלית כתבו, ולמה אמר שספר קדמי

עִלָּיאָ שְׁפַר קָדָמַי לְהַחֲוָיָה׃ לג אָתוֹהִי כְּמָה רַבְרְבִין וְתִמְהוֹהִי כְּמָה תַקִּיפִין מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם וְשָׁלְטָנֵהּ עִם־דָּר וְדָר׃
ד א אֲנָה נְבוּכַדְנֶצַּר שְׁלֵה הֲוֵית בְּבֵיתִי וְרַעְנַן בְּהֵיכְלִי׃ ב חֵלֶם

ת"א אתוהי וגו'. סנהדרין נ"ב עקידה שם:

עלאה קרי

רש"י

המלך שואל לשלום לכל העמים: (לג) שפר קדמי להחויה. טוב לי להגיד:
ד (א) **שלה** הוית בביתי. שליו הייתי:

מצודת ציון

ויתרכה כמו כאשר בלבנון ישגה (תהלים צ"ב): (לב) שפר. נאה ויאה כמו אמרי שפר (בראשית מ"ט): (לג) כמה. הוא כענין מאד ובדרז"ל כמה גדולים מעשה חייא (כתובו' ק"ג):
ד (א) ורענן. ענין נחת וטיבות כמו דשנים ורעננים

מצודת דוד

אלהים עליון יפה ונאה לפני להגיד ולספר: (לג) אתוהי. אותותיו מאד גדולים ומופתיו התמוהים מאד חזקים: מלכותה. מלכות עולמים וממשלתו עם כל הדורות ר"ל בזמן כל הדורות:
ד (א) אנה. זהו תוכן ספור האגרת ואמר הנה אני נ"נ בשלוה הייתי בביתי רטוב ומצולח בהיכלי ועל שבהחלום אשר יספר בענין נמשל הוא על האילן לזה אמר בלשון שהוא מליצת שבח ועובת האילן: (ב) חלם. חלום ראיתי והפחיד

יפה לקץ

השאלות

להחויא, על מה, ולמה. ומהו אתיא ותמהיא, ושאתוהי רברבין ותמהוהי תקיפין, וכפל מלכות ושלטנו, ואלא המלכות תפס מלת עלם, ואלל השלטנות לדור ודור:
(א) למה הקדים שהיה שלה בביתיה:

באור הענין

לכל העמים מעשה תקפו וגבורתו של יוצר בראשית, ובאר זה מפאת הנסיון במה שקרה לו שעי"ז השיג בידיעה ברורה ע"י הבחינה, והודה במכתבו שיש בכח ה' לשנות המערכה והטבע, ועז"א **אתיא ותמהיא** שהם **אותות ומופתים**, והאותות הם דברים שיעשה ה' כפי סידור הטבעי שבם יתברר שהוא משגיח ומנהיג הטבע, (כי אין מתנאי האות שיהיה ענין זר ופלא כמ"ש בכ"מ), רק שע"י האות יכירו ההשגחה, כמו כשיגיד עתידות טרם תבואנה ובא האות אשר הגיד, וכמו מה שהודיע לו בחלום חזון לילה מה שיבא עליו לפני בואו, שזה אות, והמופתים הוא מה שישנה את הטבע ויעשה דברים זרים מפליאים חוץ מן הטבע, כמו מה ששינה אותו לבהמה ואח"כ החזיר אותו למלכותו, שזה יוצא מהמנהג הטבעי, ובזה הודה שיש ביכולת האל לשנות את הטבע, עוד אמר **די עבד עמי אלהא עלאה**, הודה בהשגחה הפרטית, גם הודה שפעולת האל יהיה מאתו בעצמו בלא אמצעי הגם שהוא אל עליון, ועז"א שהאלהים העליון הוא בעצמו עשה אתי להפליא, וזה **שפר קדמי להחויא** למען יכירו כל העמים כח ה' ועוזו ונפלאותיו: (לג) **אתוהי כמה רברבין**, האותות שיעשה שעל ידם יכירו כי הוא מנהיג הטבע וכי הכל נעשה ע"י השגחתו, הם גדולים, שהגדולים תיוחס להנהגת ה' ע"י סבות ומסובבי הטבע, כמ"ש בפי' האל הגדול שהם גדול מציין שהוא הסבה הראשונה והאחרונה לכל הדברים, **ותמהוהי כמה תקיפין**, אולם הנפלאות והמופתים שבם ישנה סדר הטבע הם תקיפים, שסידור הטבע יתיחס אל הגבורה והתוקף, ומצד זה נקרא האל הגבור, ומפרש נגד אתוהי כמה רברבין **מלכותיה מלכות עלם**, ונגד תמהוהי כמה תקיפין, אמר **ושלטניה עם דור ודור**, שכבר באַרתי בפי' תהלות במ"ש מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור, שהמלכות יורה ע"ז שמולך לפי סדר הטבע, והממשלה מורה על מה שמשנה את הטבע ומושל בכח כחפצו, שהמלוכה היא בהסכמת העם והממשלה הוא ביד חזקה, ויש הבדל בין לעולם ובין לדור ודור, שלעולם הוא הזמן הנצחי הבלתי מתחלק, ולדור ודור הוא הזמן הנצחי המתחלק לפי דורות, ואמר ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור, שהשם מורה על הנהגה הקבועה המסודרה מששת ימי בראשית, והיא קיימת לעולם מבלי הפסק, והזכר מורה על הנפלאות שיעשה לפעמים כדי שיזכרו מעשיו וגבורותיו, וזה אינו מתמיד לעולם רק משתנה לפי דור ודור כפי הצורך בזמן פרטי, ועי"כ אמר על המלוכה מלכות עלם, ועל השלטנות והממשלה בשידוד הטבע אמר עד דור ודור:
ד (א) **אנה** נבוכדנצר, הקדים להודיע כי החלום וכל הענין שבא אליו שנעשה כבהמה ונפרד מבני אדם, וחלה בחולי השחורה בתכלית היאוש, לא בא אליו על ידי צרות ויגונות שסיבו לו שהם מסבבים את השחורה, כי לא היו לו צרות בביתו כי **שלו הייתי בביתי**, (ומבואר אצלי כי שלוה מורה על השלוה הפנימית, וזה הבדלו מן שלום), וגם לא היו לי צרות אויבים מסביב ומלחמות במדינה או חוץ למדינה, כי הייתי **רענן בהיכלי**, ר"ל בהיכל המלכות: (ב) **חלם**, וכ"ז **חלום חזיתי והפיל עלי מורא ופחד**, ואח"כ היה לי **הרהורין על משכבי**, שהם רעיונות מבהילים, וגם **חזוי ראשי יבהלנני**, שאח"כ עמדו לנגד עיני חזיונות מבהילים, שנדמה לי שאני רואה חזיונות נוראים ומפחידים

חֲזֵית וִידַחֲלִנַּנִי וְהַרְהֹרִין עַל־מִשְׁכְּבִי וְחֶזְוֵי רֵאשִׁי יְבַהֲלֻנַּנִי׃ ג וּמִנִּי שִׂים טְעֵם לְהַנְעָלָה קֳדָמַי לְכֹל חַכִּימֵי בָבֶל דִּי־פְשַׁר חֶלְמָא יְהוֹדְעֻנַּנִי׃ ד בֵּאדַיִן עָלְלִין חַרְטֻמַיָּא אָשְׁפַיָּא כַּשְׂדָּיֵא וְגָזְרַיָּא וְחֶלְמָא אָמַר אֲנָה קֳדָמֵיהוֹן וּפִשְׁרֵהּ לָא־מְהוֹדְעִין לִי׃ ה וְעַד אָחֳרֵין עַל קָדָמַי דָּנִיֵּאל דִּי־שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר כְּשֻׁם אֱלָהִי וְדִי רוּחַ־אֱלָהִין קַדִּישִׁין בֵּהּ וְחֶלְמָא קֳדָמוֹהִי אַמְרֵת׃ ו בֵּלְטְשַׁאצַּר רַב חַרְטֻמַיָּא דִּי ׀ אֲנָה יִדְעֵת דִּי רוּחַ אֱלָהִין קַדִּישִׁין בָּךְ וְכָל־

יתיר ל׳ כשדאי ק׳

רש״י

(ג) וידחלנני. ואיים עלי והפחידני: (ד) ועד אחרן. ועד אשר באחרונה הובא לפני דניאל: כשם אלהי. עכו״ם של בבל כל שמה עכבר שם לשון חכמה הוא בארמי: (ו) וכל רז לא אנס לך. וכל סתום לא

מצודת דוד

לי: והרהרין. המחשבות בהיותי ישן על משכבי והוא החלום הבא מן המחשבה וראיות ראשי הבהילו אותי ואף באה יורה על החלום שנראה בדמות אשר בראש וכפל הדבר פעמים ושלש והוא דרך מליצה לחזק הדבר ולהגדיל הענין: (ג) ומני. וממני נעשה גזרת אומר להכניס לפני את כל חכמי בבל אשר יודיעו לי פתרון החלום: (ד) באדין. אז נכנסו החרטומים וגו׳ ואמרתי לפניהם החלום ולא הודיעו לי הפתרון: (ה) ועד אחרן. ועד באחרונה נכנס לפני דניאל אשר שמו בלטשאצר כשם אלהי ואשר בו רוח אלהים קדושים ואמרתי החלום לפניו: (ו) בלטשאצר. וכה אמרתי לו אתה בלטשאצר שר החרטומים אשר אני יודע אשר רוח אלהים קדושים בך וכל סוד לא יגלה אותך להיות קשה ממך לגלו

מצודת ציון

(תהלים נ״ב): (ו) אנס. ענין הכרח ואונס ועל שם

יפה לקץ

באור הענין

ומפחידים: (ג) ומני, ממני יצאה הפקודה להכנים לפני כל חכימי בבל שיודיעו לי פתרון החלום, באשר עד עתה היו חכמי בבל מרוחקים ממנו כי היו בעיניו כחייבי מיתה מני אז, לכן נתן פקודה שרשאים לבא לפניו ושיביאו אותם, (לכן לא אמר פה כמו למעלה (סי׳ ב׳) ששלח לקרוא לכל חכימי בבל): (ד) באדין, אז נכנסו החרטומים וכו׳, ואמרתי החלום לפניהם, (לא כפעם הראשון שרצה שהם יגידו החלום), ובכ״ז לא יכלו להודיע הפתרון: (ה) ועד אחרן, באחרונה נכנס לפני דניאל ששמו בלטשאצר כשם אלהי ואשר רוח אלהים קדושים בו, והחלום לפניו אמרתי, מה שלא קרא לדניאל בראשונה הגם שכבר ידע שהוא מגלה רזין ?, מפני שדניאל אמר בפעם הראשון שמה שנודע לו החלום הראשון ופתרונו היה מאל עליון, באשר רצה ה׳ להודיע להמלך מה יהיה באחרית הימים, וא״ל שהוא דבר שא״א לשום חכם לדעתו כי החלום ההוא לא היה מכחות שפלים רק מאל עליון לבדו, וע״כ כ״ז שחשב המלך שהוא חלום פשוט משפל המדרגה ע״י הכוכבים ושרי המערכה וע״י אמצעות הכח המדמה, חשב שדניאל לא יגיד דתו, אחר שעניינו הוא עם אלהים עליון, שהוא לא יודע ולא יודיע לדעתו רק ענינים כוללים לא ענינים פרטיים, כי לא האמין אז שאל עליון ישגיח על פרטים קלים, ולכן קרא להחכמים שהם ענינם עם כחות הכוכבים והשדים וכדומה, ומהם יודע לו דברים קלים כאלה, רק כשראה כי נסרהה חכמתם להבין פשר דבר, אז הכיר שהוא ענין גדול כללי שהוא למעלה מגבול חכמתם, והוא חלום הבא ג״כ מאל עליון שהוא האל המגבא את דניאל, כמ״ש ורוח אלהין קדישין ביה, אז קרא לדניאל, ובאשר שקרא אותו באחרונה מפני ששמו בלטשאצר ושרוח אלהין קדישין ביה, ומלא אמרת נמצך לפניו, ור״ל ואמרתי לו: (ו) בלטשאצר רב חרטומיא אשר ידעתי כי רוח אלהים קדושים בך וכל רז לא נעלם ממך, חזיון החלום שראיתי ופתרונו אמר. אמר לו, עליך לפתור את החלום, בין אם הוא ממדרגה השפלה שפתרונו בחכמת הקסם, כי אתה רב החרטומים, ובין אם הוא מהמדרגה העליונה מאל עליון שא״א לדעתו בחכמת הקסם, הלא רוח אלהים קדושים בך, עד שמלך זה כל רז לא אנים לך, וא״כ אתה לא תבקש הפתרון ע״י החלום מן המאוחר אל הקודם, כי ע״י רוח אלהים תדע את הדבר מן הקודם אל המאוחר, עד תדע החלום והפתרון גם יחד כמו בפעם הראשון, ועז״ש

השאלות

(ג—ו) מז״ש ומני שים טעם, הל״ל ששלח לקרא לחרטומי בבל כמ״ש בסי׳ ב׳ ולמה לא נוה לכרגם עתה על שלא הגידו הפתרון שהוא קל יותר ממה שבקש בפעם הראשון שיאמרו מה שחלם לו ?, ולמה קרא לדניאל בסוף הלא כבר ידע

רָז לָא־אָנֵס לָךְ חֶזְוֵי חֶלְמִי דִי־חֲזֵית וּפִשְׁרֵהּ אֱמַר׃ ז וְחֶזְוֵי רֵאשִׁי עַל־מִשְׁכְּבִי חָזֵה הֲוֵית וַאֲלוּ אִילָן בְּגוֹא אַרְעָא וְרוּמֵהּ שַׂגִּיא׃ ח רְבָה אִילָנָא וּתְקִף וְרוּמֵהּ יִמְטֵא לִשְׁמַיָּא וַחֲזוֹתֵהּ לְסוֹף כָּל־אַרְעָא׃ ט עָפְיֵהּ שַׁפִּיר וְאִנְבֵּהּ שַׂגִּיא וּמָזוֹן לְכֹלָּא בֵהּ תְּחֹתוֹהִי תַּטְלֵל ׀ חֵיוַת בָּרָא וּבְעַנְפוֹהִי יְדֻרוּן צִפֲּרֵי שְׁמַיָּא וּמִנֵּהּ יִתְּזִין כָּל־בִּשְׂרָא׃ י חָזֵה הֲוֵית בְּחֶזְוֵי רֵאשִׁי עַל־מִשְׁכְּבִי וַאֲלוּ עִיר וְקַדִּישׁ מִן־שְׁמַיָּא נָחִת׃ יא קָרֵא בְחַיִל וְכֵן אָמַר גֹּדּוּ אִילָנָא וְקַצִּצוּ עַנְפוֹהִי אַתַּרוּ עָפְיֵהּ וּבַדַּרוּ אִנְבֵּהּ תְּנֻד חֵיוְתָא מִן־תַּחְתּוֹהִי וְצִפְּרַיָּא מִן־

ת"א. וכל רז. חולין נ"ט: גדו וגו'. סנהדרין ק"ו: יתיר ו'

רש"י

נאנס ולא נכחד ממך: (ח) רבה אילנא ותקף. גדל האילן ונתחזק ועלה: ימטא לשמיא. הגיע השמים: (ט) עפיה שפיר. ענפיו נאה: ואנבה שגיא. פריו רב: ומזון לכלא בה. וכדי מזון לכל בריה היה בו: תטלל. ל' צל: ידורון. ל' מדור ולינה: יתזון. לשון מזון: (י) חזה הוית. רואה הייתי: ואלו עיר וקדיש. והנה מלאך שהוא ער לעולם וקדוש: (יא) קרא בחיל. צועק בכח: גודו אילנא. קוצו האילן: אתרו עפיה. השירו והפילו ענפיו: ובדרו אנבה. והפילו פריו: תנד חיותא מן תחתוהי. ינודו החיות מתחתיו:

מצודת ציון

יה נקרא כגזלן אנס: (ט) עפיה. הענין כמו מבין עפאים (תהלים ק"ד): (י) עיר. מלאך דין שמחריב מל' ערו ערו (שם קל"ז): (יא) גדו. כרתו והוא קרוב מל' שקמי' גדעו (ישעיה ט'): אתרו. ענין הפלה והשלכה כמו ראה ויתר

מצודת דוד

תדעהו: חזוי. אגיד לך מראות החלום אשר ראיתי ואמור את הפתרון: (ז) וחזוי. וזהו מראות ראשי בהיותי שוכב על משכבי: חזה. רואה הייתי והנה אילן בתוך הארץ וקומתו מרובה: (ח) רבה. גדל האילן ונתחזק וקומתו הגיעה עד השמים ומראהו היה נראה לסוף כל הארץ: (ט) עפיה. הענפים שבו היו נאים ויפים ופירותיו היו מרובים והיה די בהם לזון ולכלכל את כל הבריות: תחתוהי. תחתיו חסו בצלו חית השדה ובענפיו יקננו עוף השמים ומפירותיו היו נזונים כל הבריות: (י) חזה. רואה הייתי במראות ראשי בהיותי ישן על מטתי: ואלו. והנה מלאך מחריב והוא קדוש ירד מן השמים: (יא) בחיל. בכח וברמת קול: גדו. כרתו האילן וקצצו ענפיו והפילו עליו ופזרו פירותיו: תנד. ינודו החיות מתחתיו והעופות ינודו

יפה לקץ

השאלות

חכמת דניאל ואותו הי"ל לקרוא בראשונה?: (ז—ט) למה כפל רומיה שגיא ורומיה ימטא עד לשמיא?, וכן ומזון לכולא בי' ומיניה יתזון כל בשרא?: (י—יד) מה הבדל בין עיר וקדיש, וכן מה שכפל בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא?

באור הענין

חזוי חלמא ופתרונו אמר, שתדע גם החלום: (ז) וחזוי, עפ"ז אמר לו החלום, ואמר חזוי ראשי על משכבי, ולא תאמר שהיה הזיון דמיוני שהראהו בעת שהוא מלא אדים ידמה לו שרואה דבר, כי חזה הוית, שחזיתי הדבר בפועל לא בדמיון, והנה אילן בתוך הארץ, ר"ל שראה כאילו האילן צמח עתה ויוצא מתוך הארץ לחוץ, ואח"כ ראיתי רומה שגיא, שהולך וגדל ומתרומם ויגבה: (ח) רבה, ואח"כ ראיתי שנעשה אילן רב וגדול בכמות, ותקף, שאמצע האילן נעשה עב מאד, לא כעצים הגדלים בגובה שהם דקים, וראיתי שגדל כ"כ עד שרומיה ימטא לשמיא, וכן נעשה תקיף ועב כ"כ עד שחזותיה לסוף ארעא, כי דבר הדק גם אם יתרומם עד לשמים לא יתראה מרחוק, ושיראהו במרחק רב בהכרח שהוא עב כמה פרסאות: (ט) עפיה שפיר, אח"כ ראיתי שנעשו לו ענפים יפים, ואנבה שגיא, פירותיו רבו מאד, עד שמזון לכולא ביה, שהפירות מספיקים למזון לכל הבריות, תחותוהי, אח"כ ראה שכל בעלי חיים נאספו אל האילן הלז, עד שתחתיו ימצאו צל חיות השדה ובענפיו יגורו עוף השמים, וראה שממנו יזונו כל בשר, שתחלה ראה שנמצא בו מזון לכולא ועתה ראה שנזונים ממנו בפועל: (י) חזה הוית, עתה ראה חזיון חדש, ואלו עיר וקדיש מן שמיא, שירד מן השמים מלאך. שנקרא עיר וקדיש, עיר היא המלאך הממונה להוציא הדבר אל הפועל, וקדיש הוא המלאך הגבוה ממנו המשפיע עליו, בענין שראה את השוטר והשופט עמו: (יא) קרא, והעיר הכריז בכח וכן אמר, גדו אילנא, כרתו את האילן, וקציצו ענפוהי, הם הענפים הגדולים, אתרו עפיה, השירו את הענפים הקטנים היוצאים מן הענפים שעליהם יגדלו הפירות, ובדרו אנביה, פזרו את פירותיו,

עַנְפּוֹהִי׃ יב בְּרַם עִקַּר שָׁרְשׁוֹהִי בְּאַרְעָא שְׁבֻקוּ וּבֶאֱסוּר דִּי־פַרְזֶל וּנְחָשׁ בְּדִתְאָא דִּי בָרָא וּבְטַל שְׁמַיָּא יִצְטַבַּע וְעִם־חֵיוְתָא חֲלָקֵהּ בַּעֲשַׂב אַרְעָא׃ יג לִבְבֵהּ מִן־אֲנָשָׁא יְשַׁנּוֹן וּלְבַב חֵיוָא יִתְיְהִב לֵהּ וְשִׁבְעָה עִדָּנִין יַחְלְפוּן עֲלוֹהִי׃ יד בִּגְזֵרַת עִירִין פִּתְגָמָא וּמֵאמַר קַדִּישִׁין שְׁאֵלְתָא עַד־דִּבְרַת דִּי־יִנְדְּעוּן חַיַּיָּא דִּי־שַׁלִּיט עִלָּאָה בְּמַלְכוּת אֲנָשָׁא וּלְמַן־דִּי יִצְבֵּא יִתְּנִנַּהּ וּשְׁפַל אֲנָשִׁים יְקִים עֲלַהּ׃ טו דְּנָה חֶלְמָא חֲזֵית אֲנָה מַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר וְאַנְתְּ בֵּלְטְשַׁאצַּר

ת"א ברם וגו'. בה : בגזרת וגו'. פסחים נ"ג סנהדרין נ"ח : ושפל אנשים . מ"ק י"ח :

יתיר ו' עלאה קרי יתיר ו' עלה קרי יתיר ה'

רש"י

עקר שרשוהי בארעא שבקו. אך עיקר שרשיו הניחו : ובאסור די פרזל ונחש. כלומר תנו רגליו בכבלי ברזל כמו שעושין לסוס שמגיתין אותו באפר כך כבלוהו בכבלים : בדתאה. בעשב השדה כלומר באחו שלא יזוז משם : יצטבע. יהא שרוי תמיד לשון טבילה : חלקה. חלקו : (יג) ושבעה עדנין. שבע שנים : יחלפון עלוהי. יעברון עליו בגזרה זו : (יד) שאלתא. גזירה. וע"י שמלכין בהקב"ה קודם שיגזרו הגזירה קורים אותה שאלתא : עד דברת. כמו למען : די ינדעון חייא. שידעו כל החיים : ולמן די יצבא. למי שירצה :

מצודת דוד

מן ענפיו : (יב) ברם. אבל עיקר שרשיו שיהיו בארץ ויהיה אסור ומקושר בקשרי ברזל ונחשת בעשב של השדה לבל יזוז ממקומו : יצטבע. יתרכך בטל השמים : ועם חיותא. עם החיות יהיה חלקו בעשב השדה לאכול עמהם חלק כחלק : (יג) לבבה. לבבו ישתנה מלבב אדם ויותן לו לבב חיה ושבעה שנים יעברו עליו להיות כן : (יד) בגזרת. הדבר נגזר בגזרת המלאכים המחריבים העושים דין המקום : שאלתא. הגזרה ההיא עשוי במאמר המלאכים הקדושים והוא הוא וכפל הדבר כמ"ש : עד דברת. בעבור אשר ידעו כל החי אשר העליון מושל במלכות אנשים ולמי אשר יחפוץ יתן אותה : ושפל. וכאשר ירצה יעמיד על המלוכה אדם שפל ופחות מן האנשים : (טו) דנה. זאת החלום ראיתי אני המלך נ"נ : ואת. ואתה אמור הפתרון בעבור

מצודת ציון

גוים (חבקוק ג') : (יד) שאלתא. הוא ענין גזירה ע"ש כי נעשה בשאלת פי ה' : עד דברת. כמו על דברת

יפה לקץ

באור הענין

תנוד חיותא מן תחתוהי, החיות ינודו מתחתיו והצפרים מן ענפיו : (יב) ברם, רק עיקר שרשו ישאר בארץ, ובכבלי ברזל ונחשת, בעשב השדה, ובטל השמים יטבול, ועם החיות חלקו בעשב הארץ, אחר שבא משל האילן נעתק החזון אל הפתרון, בענין שהיה חלום שנסתר תוך חלום, שאסירת הכבלים לא יצדק על האילן רק על פרא אדם ואיש משוגע, ואכילת העשב וטיבול הטל יצדק רק על האדם, זה פתרון החלום, שאחר שנפלה עליו חולי השחורה ונעשה פרא אדם והזיק את כל סביביו ורצה לברוח אל היער בודאי התאמצו לעכבו והסרו אותו בכבלי ברזל כדרך שאוסרים המשוגעים הפראים ועז"א ובאסור די פרזל ונחש, ואח"כ ראו הרופאים שנעשה בהמה ורוצה לאכול עשב השדה, ונתנו לו עשב בביתו, ועז"א בדתאה די ברא, ואח"ז ראו שרוצה לרחוץ בטל השמים, והביאו לו טל לטבול ולרחוץ בו, ועז"א ובטל שמיא יצטבע, וכ"ז לא הועיל עד שהניחו אותו לברוח אל המדבר ולאכול עשב ביחד עם החיות, ועז"א ועם חיותא חלקיה : (יג) לבבה, אח"כ נשתנה לבבו מלבב אדם וניתן לו לב חיה עד שלא הטילא משום שיה ושיה חיה כמוהם משתתף עמהם יחד, ויחלפו עליו שבעת זמנים, ר"ל שבתוך השגעון הזה יהיה שבעה שנים, שישתנה עליו החולי בכל שנה או תקופה עד שיבוא השינוי האחרון שבו נתרפא : (יד) בגזרת עירין פתגמא, הוצאת הגזרה אל הפועל שהיה גזרה חרוצה הוא ע"י העירין, והם קבלו הדבר במאמר קדישין, שהם המלאכים הגבוהים שהם שאלו את הדבר מהגבוה על גבוה אשר עליהם, שהוא השי"ת, וטעם הגזרה הזאת הוא כדי שידעו החיים שהעליון שולט במלכות בני אדם ויתן המלוכה למי שירצה ויקום עליה שפל אנשים, על שבסוף יחזיקו במלכות בארץ הקדושה שפל האנשים, שהוא האבן אשר נגזרה שלא בידים, שהיא שהפום מלכות בארץ הקדושה באחרית הימים : (טו) דנה חלמא חזית אנה מלכא נבוכדנצר, ר"ל זה הוא חלום שאינו רק חלום הנוגע למלכות, אחר שראיתיו אני המלך, והחלום המלך הוא ענין כולל ובפרט אמי

השאלות

ואיך שייך אל האילן שיאסרו אותו בברזל ונחשת שיאכל עשב ושלבבו ישונה מן אנשים, שכ"ז אינו שייך אל אילן כלל? : (טו) מ"ש כל קבל די כל חכימי מלכות לא יכלין וכו' ואיך יתייאש מזה שהוא יוכל לפתור? :

פִּשְׁרָא ׀ אֱמַר כָּל־קֳבֵל דִּי ׀ כָּל־חַכִּימֵי מַלְכוּתִי לָא־יָכְלִין פִּשְׁרָא לְהוֹדָעֻתַנִי וְאַנְתְּה כָּהֵל דִּי רוּחַ־אֱלָהִין קַדִּישִׁין בָּךְ׃ טז אֱדַיִן דָּנִיֵּאל דִּי־שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר אֶשְׁתּוֹמַם כְּשָׁעָה חֲדָה וְרַעְיֹנֹהִי יְבַהֲלֻנֵּהּ עָנֵא מַלְכָּא וְאָמַר בֵּלְטְשַׁאצַּר חֶלְמָא וּפִשְׁרֵא אַל־יְבַהֲלָךְ עָנֵה בֵלְטְשַׁאצַּר וְאָמַר מָרִאי חֶלְמָא לְשָׂנְאָיךְ וּפִשְׁרֵהּ לְעָרָיךְ׃ יז אִילָנָא דִּי חֲזַיְתָ דִּי רְבָה וּתְקִף וְרוּמֵהּ יִמְטֵא לִשְׁמַיָּא וַחֲזוֹתֵהּ לְכָל־אַרְעָא׃ יח וְעָפְיֵהּ שַׁפִּיר וְאִנְבֵּהּ שַׂגִּיא וּמָזוֹן לְכֹלָּא בֵהּ תְּחֹתוֹהִי תְּדוּר חֵיוַת בָּרָא וּבְעַנְפוֹהִי יִשְׁכְּנָן צִפֲּרֵי שְׁמַיָּא׃ יט אַנְתְּה־הוּא מַלְכָּא דִּי רְבַית וּתְקֵפְתְּ וּרְבוּתָךְ רְבָת וּמְטָת לִשְׁמַיָּא וְשָׁלְטָנָךְ

ת"א מרי חלמא. שבועות ל"ה: ובענפוהי וגו'. חולין ק"מ:

יתיר ה' א' במקום ה' יתיר א' יתיר י' יתיר י' יתיר ה' יתיר י'

רש"י

(טו) פשרא. פתרונו: ואנת כהל. ואתה יכול: (טז) אדין וגו'. אשתומם. שתק: ורעיונוהי. ומחשבותיו: יבהלנה. שהיה ירא לפתור לו החלום: מרי. אדני. ארז"ל מרי חלמא לשנאך קדש הוא דלא עיניו להקב"ה ואמר חלום זה יתקיים על שונאך זה וא"ת לנבוכדנצר אמר וה"א ישראל שונאו אפשר שיקללם:

מצודת ציון | **מצודת דוד**

(טז) אשתומם. ענין התמהון והשתיקה כמו משמים בתוכם (יחזקאל ג'): לערך. כענין כמו ויסי — ור"ל בעבור: אשר כל חכמי מלכותי לא יוכלו להודיע לי הפתרון אבל אתה תוכל על אשר רוח אלהים קדושים בך: (טז) אשתומם. עמד מישתק ובתמהון כערך שעה אחת ומחשבותיו הבהילו אותו: חלמא. החלום והפתרון אל יבהילו אותך וכאומר הלא לא עליך המה: מרי. אדוני החלום יקוים בשונאך והפתרון באויבך והוא כפל ענין במ"ש: (יז) אילנא. האילן אשר ראית אשר גדל ונתחזק קומתו הגיע עד השמים ומראהו היה נראה לכל הארץ: (יח) ועפיה. ועליו היו נאים ויפים ופירותיו מרובים והיו די בהם לזון כל הבריות ותחתיו היו דרים חיות השדה ובענפיו שכנו עופות השמים: (יט) אנת. ר"ל האילן הזה מרמז עליך כי דומה לו אשר נתגדלת

יפח לקץ

השאלות | **באור הענין**

(יז—כח) למה דלג דניאל כמה דברים מן החלום כמו שירלה במעיין, מ"ש דנא הוא פשרא, וגזרת עלאה הוא, משמע — נבוכדנצר שאני נורא למלכי ארץ, ולכן אנת בלטשאצר פשריה אמר, כי בעניים גבוהים וכוללים תוכל אתה לדעת הפתרון, ומביא ראיה שאין החלום הזה בענין פרטיי שייך אל החרטומים שהם יפינו בדברים הקטנים אשר בשפל המדרגה, די כל חכמי מלכותי לא יכלין פשרא להודעותני, ואם היה ענין פרטי היו בכחם לדעת זאת, ואחר שהוא ענין גבוה למעלה מן הקסם והאצטגנינות, א"כ הוא ענין גדול היוצא מהאל העליון, א"כ אנת כהל, אתה יכול לדעת פתרונו די רוח אלהין קדישין בך המגיד לך עניים כוללים: (טז) אדין, אז דניאל אשר שמו בלטשאצר השתומם כשעה אחת ורעיוניו מבהילים אותו, כי התירא מלהגיד לו הפתרון שמורה על רעתו פן יחרה אפו בו, ענה המלך ואמר החלום ופתרונו אל יבהיל אותך, הבטיח לו שלא יגיע לו נזק אם יגלה לו הרעה העתידה עליו, וכבר הרגיש נבוכדנצר בנפשו שהוא חלום רע, כי ממה שנאמר לו בסוף ידע שהאילן מורה עליו ועל מלכותו, שהיה הלום הנפתר בתוך הלום כמו שיתבאר, ענה דניאל ואמר אדני חלמא לשנאך ופשריה לאויבך, שבהם יתקיים החלום והפתרון, והאויב גדול מן השונא בו יתקיים הפתרון, והשונא יתגלו חלומות רעים ומבהילים כאלה: (יז—יח) אילנא די חזית די רבא ותקיף, לא הזכיר התחלת החלום ואלו אילן בגו ארעא ורומיה שגיא, שזה מורה על התחלת גידול האילן ולא רצה להזכיר לו שעלה משפל המצב, רק מה שמורה על גדולתו. והנה בהחלום אמר תחתוהי תטלל חיות ברא, ודניאל אמר תדור, כי תחלה היה למלכים לצל ומחסה ואח"כ נכנסו תחת רשותו ודרו תחתיו, והעופות הוא משל השרים כמ"ש ביחזקאל (סי' ל"א) וראה בחלום שהעופות דרים בענפיו, ודניאל אמר ישכנון, שהשכינה משל על שכינת העופות כדרכם, ושינה הדבר לכבודו, ודניאל לא חזר מ"ש ומיניה יתזן כל בשרא מפני שיתבאר אח"ז: (יט) אנת הוא מלכא, ר"ל א"א לפתרו על שום אדם רק עליך, שאתה רבית ותקפת ורבותך מטא לשמיא, מגד שרו וכוכב הגלהתו ממעל, וממשלתך הגיע עד קצה הארץ, וגם במ"ש שרומיה מטא לשמיא מרומז התפאר שלו, כמ"ש ואשא אמרת השמים אעלה אך אל

לסוף ארעא: כ ודי חזה מלכא עיר וקדיש נחת ׀ מן־שמיא ואמר גדו אילנא וחבלוהי ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די־פרזל ונחש בדתאא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם־חיות ברא חלקה עד די־שבעה עדנין יחלפון עלוהי: כא דנה פשרא מלכא וגזרת עליא היא די מטת על־מראי מלכא: כב ולך טרדין מן־אנשא ועם־חיות ברא להוה מדרך ועשבא כתורין ׀ לך יטעמון ומטל שמיא לך מצבעין ושבעה עדנין יחלפון עליך עד ׀ די תנדע די־שליט עליא במלכות אנשא ולמן־די יצבא יתננה: כג ודי אמרו למשבק עקר שרשוהי די אילנא

עלאה קרי יתיר א' יתיר י' עלאה קרי

רש"י

לערך. לשנאך כמו ויהי ערך (שמואל א' כ"ח): (כא) די מטת על מרי מלכא. אשר הגיע על אדוני המלך: (כב) ולך טרדין מן אנשא. ואותך יטרדו מבני אדם: לך מצבעין. אותך יטבלו: ושבעה עדנין

מצודת דוד

ונגדלת: רבותך. גדולתך נתגדל בכל עם והגיע עד ערך (ש"א כ"ח): (כ) ודי. ואשר ראה המלך מלאך מהרים וקדוש ירד מן השמים ואמר כרתו האילן ושחיתו אותו אבל עיקר שרשיו הניחו בארץ ויהיה מאוסר ומקושר באסור ברזל ונחשת בעשב של השדה ובטל השמים יכובס ועם חית השדה יהיה חלקו עד אשר יעבור עליו שבע שנים: (כא) דנה. אתה המלך הנה זאת היא הפתרון דברים כמשמען כי כן יבוא עליך וגזרת העליון הוא אשר הגיע על אדוני המלך: (כב) ולך. ואותך יגרשון מן האנשים ועם חית השדה יהיה מושבך ויאכילו אותך עשב כמו הבקרים ובטל השמים יכבסו אותך ושבע שנים יעברו עליך בגזרה זו עד אשר תדע אשר העליון מושל במלכות האנשים ולמי אשר יחפוץ יתן אותה: (כג) ודי. ואשר נאמר להניח עיקר שרשיו של האילן הדבר הזה יור

מצודת ציון

ממתי ומתמלכך בא עד קצות הארץ: (כ) ודי. ואשר (כב) יטעמון. מל' טעימה ואכילה:

יפה לקץ

באור הענין

השאלות

שאול הורד: (כ) ודי חזא מלכא עיר וקדיש נחת מן שמיא ואמר גדו אילנא וחבלוהי, לא אמר לו פתרונו?: ממכר א"ל הפתרון וא"ל ע"ז שהוא גזרת עלאה, ולא פתן

חזר מ"ש קצצו ענפוהי ושינודו ממנו החיה והעוף שזה משל על שיסורו ממנו עבדיו ושריו וכל העמים, שלא רצה לאמר לו רק מה שיקרה לגופו, כי כ"ז מובן מעצמו שבעת שנטענו יסורו כולם ממנו, ואחר שאמר ברם עקר שרשוהי בארעא שבוקו מבואר שכלל המלכות לא תתבטל וא"כ לא יהיה זה רק בעת השגעון וא"צ לאמרו, וכן לא חזר מ"ש שישנה את לבו מלב אדם ללב חיה, שזה נכלל במ"ש עם חיות ברא חלקיה, ולא אמר חלקיה בעשב ארעא כמ"ש המלאך, לכלול שיהיה חלקו עמהם בכל דבר, שיתהפך בכל עניניו כבהמה: (כא) דנה פשרא מלכא, ר"ל מה שסיים בחלום שיאסרו אותו בכבלים ושיאכל עשב ושידור עם חיות, שכ"ז לא שייך בהאילן שראה בחלום רק בבן אדם, מבואר שזה אינו מן החלום רק הוא הפתרון של החלום, שמ"ש גודו אילנא כאשר על שישתגע ויהיה כבהמה ויוסר מן המלכות, וזה הוא קיצת האילן, והרי זה חלום הנפתר בתוך חלום, וחלום שנשנה, שכל זה מורה שהגזירה חרוצה וקרובה כמ"ש חז"ל, וז"ש דנה פשרא, שזה הוא פתרון של חלום האילן שנפתר בתוך חלום ע"י שיום שתאמר וכאסור ברזל ונחש וכו', וגזרת עלאה היא, שהגזירה חרוצה וקרובה, עוד באר לו שמן החלום הראשון של האילן היה יכול לומר שתבוטל מלכותו לגמרי ושאח"כ יצמח משרשיו ע"י בניו, כמו ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה שפי' מבניו וזרעו, אבל ע"י החלום השני שהוא פתרון החלום הראשון שנו דמהו לחיה, מבואר שגם זה יתקיים בו שיוחזר אח"כ למלכותו, וז"ש די מטת על מרי מלכא, שהכל יתקיים בו, ומפרש. (כב) ולך טרדין מן אנשא, וא"כ אין המשל על מלכותך שהמלכות לא ינטל כי בנו מלך תחתיו בעת ההיא, רק עליך, שע"ז ילדק מ"ש שיתנו לך עשב ושתהיה כחיה, ומ"ש השבעה עדנים יחלפון הוא עד די תנדע די שליט עלאה במלכות אנשא, שבעידן השביעי שבא לידי הכרה א, כי בכל עידן תלה הדבר בא' מז' כוכבי לכת עד שבלו ז' עדנים שאז הותר לשכלו והכיר שהכל מן האל העליון: (כג) ודי אמרו, מזה הוציא שמה שאמרו למשבק עקר שרשוהי בארעא, היא שהמלכות ישאר לו בעצמו, כי בל"ז היה יותר נראה שהמשל הוא על כלל מלכות בבל שתסור ממת

מַלְכוּתָךְ לָךְ קַיָּמָה מִן־דִּי תִנְדַּע דִּי שַׁלִּטִן שְׁמַיָּא׃ כד לָהֵן מַלְכָּא מִלְכִּי יִשְׁפַּר עֲלָיךְ וַחֲטָיָךְ בְּצִדְקָה פְרֻק וַעֲוָיָתָךְ בְּמִחַן עֲנָיִן הֵן תֶּהֱוֵא אַרְכָא לִשְׁלֵוְתָךְ׃ כה כֹּלָּא מְטָא עַל־נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא׃ כו לִקְצָת יַרְחִין תְּרֵי־עֲשַׂר עַל־הֵיכַל מַלְכוּתָא דִּי בָבֶל מְהַלֵּךְ הֲוָה׃ כז עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר הֲלָא דָא־הִיא בָּבֶל רַבְּתָא

ת"א לכן מלכא. סוטה כ' בתרא ד' ודף י': כולא מטא. סוטה שם בתרא שם: לקצת ירחין. סוטה שם בתרא שם:

יתיר י' וחטאך קרי

רש"י

יחלפון עליך. י"ל גמול בית המקדש שהחריב שנבנה בשבע שנים: (כג) ודי אמרו וגו'. אשר אמרו להניח שרשוהי של אילן והוא הפתרון: מלכותא לך קימא. המלכות עומדת לך סוף שתשוב לך מלכותך: מן די תנדע די שליטן שמיא. מאחר שתדע שהעליונים מושלים בעולם: (כד) להן מלכא. באמת אתה מלך שמע לעצתי: מלכי. עצתי כמו איעצך אמלכיך: ישפר עלך. עצתי תיטב בעיניך לשמוע מלי: וחטיך בצדקה פרק. והטאתך בצדקה פרוק מעל צוארך: ועויתך במחן עני. ועונותיך פרוק בחנינת עניים: הן תהוה ארכא לשלותך. אולי תהא שהות לשלומך שלא תמהר הרעה לבא ומה ראה דניאל להשיא עצה טובה לנבוכדנצר ראה עניים שבני גולה מהזרין על הפתחים והשיאו עצה לחננם אמר לו עניים אלו שהגלית רעבים הם פרנסם וכן עשה פתח אוצרותיו והיה מפרנסם כל י"ב חדש: (כה) כלא מטא. כל הפתרון הגיע על נבוכדנצר: (כו) מהלך היה. הולך היה: (כז) הלא דא היא. שמע עניים בפיס

מצודת ציון

(כד) מלכי. עצתי כמו ואמלכה לבי עלי (נחמיה ה'): ויכמו שהמלכות יתקיים לך ותשוב למלוך מן העת אשר תכיר ותדע אשר מושל היושב בשמים: (כד) לכן. ולזאת

מצודת דוד

אין לך מנוס מן הגזרה ההיא רק אתה המלך עצתי תהיה נאה ויפה עליך ועשה זאת פדה חטאך בצדקה ועונך בחנינת עניים והוא כפל ענין במ"ש: הן. הנה בזה תהיה ארוכת זמן להשלוה אשר אתה בה ויקוים הדבר באחרית

יפח לקץ

השאלות

(כד) למה נתן לו עצה לבטל גזרה שמים מן הרשע הזה אשר הרעים את הארץ?: (כז) לענין מה אמר הלא דא היא בבל

באור הענין

עתה רק שהרשה ישאר לבניו אחריו ברבות הימים ובאר באיזה זמן יוחזר לו המלכות מן די תנדע די שליטין שמיא, מן העת שתגיע לידי הכרה שתדע שה' שולט ומושל אז יוחזר לך המלכות, והנה לא פתר לו מ"ש ושפל אנשים יקום עלוהי, כי עקר הקצף היה עליו על הגלם שעשה שחשב לבטל גזרת שמים ע"י פעולתו זאת, ולבטל גזרה עליון מהד' מלכיות שראה בחלום הראשון, וע"כ נענש והוסר ממלכותו תיכף כדי שידע שה' מושל על בני אדם ואין בכחם לשנות גזרותיו, ואחר שהכיר שה' המלוכה ושלא הועיל במעשיו ע"י הגלם שעשה רק שה' השולט במלוכה ושלבסוף באחרית הימים יקום עלם בארץ הקדושה מי שהוא עתה שפל אנשים שהוא האבן דאתגזרית די לא בידים אז הוחזר למלכותו, וע"כ לא רצה דניאל להזכיר דבר זה שלא להבעיר חמתו על ישראל: (כד) להן, לבד מלכי עצתי תיטב בעינך וחטאך בצדקה תסיר ועוניך בחנינת עניים, בזה יארך שלותך, עצת דניאל גם הוא נזכר בחלום, במ"ש ומזון לכולא ביה ומיניה יתזין כל בשרא, ומ"ש מזון לכולא ביה נתקיים עד עתה, שבל השפע היה בבבל וכל העולם נזונו מן התמכית, אבל מה שהוסיף שמניה יתזין כל בשרא לא היה עדיין כי לא זן עניים רק לקח את אשר להם, רק זה עצמו הראו לו בחלום שעוד יזון כל בשר ע"ש עצת דניאל, ואח"כ יגודו את האילן, ועפ"ז ראה דניאל ליעצו שיזון כל בשר בצדקה, והבין שכל עוד יתמיד במעשה הצדקה תהיה לו ארוכה, וידע ג"כ מדברי החלום שלא יאריך לשמוע לעצתו ימים רבים, ועז"א הן תהוה ארכא לשלותך, שיארך עכ"פ עד זמן שיחדל לתת צדקה לעניים שאז יגודו אילנא, והחטאת באה במעשה מצד התאוה ודי בצדקת המעשים, והעון בא מצד עוות השכל והכפירה במזיד וצריך לחון עניים לכפר אותו שזה יותר מן הצדקה: (כה) כלא מטא על נבוכדנצר מלכא, ר"ל שמ"י עצת דניאל בא עליו כל הוראת החלום, כי גם זה שזן עניים קודם מפלתו היה מן החלום, ולדעת כמה מפרשים אמר הבא הוא מדברי כותב הספר: (כו) לקצת ירחין תרי עשר, שעד כלות השנה התודא מן החלום ולא יוכל לחון כי נכנע מלפני ה', אבל כאשר ראה שהקיפה השנה ולא באתהו רעה, חשב כי נתבטלה הגזירה, כמ"ש כי לימים רבים הוא נבא, ויבא אל היכל המלכות מה שלא עשה כל השנה: (כז) ענה מלכא ואמר, ר"ל שאמר שלימו מהירא מן הגזירה כי תקיף כמו נגד בני אלים, כי הלא זאת היא בבל רבתא אשר אני בניתי לבית מלכות בתקף חסני וליקר הדרי, ואחר שכבר

דִּי־אֲנָה בֱנַיְתַהּ לְבֵית מַלְכוּ בִּתְקַף חִסְנִי וְלִיקָר הַדְרִי׃ כח עוֹד מִלְּתָא בְּפֻם מַלְכָּא קָל מִן־שְׁמַיָּא נְפַל לָךְ אָמְרִין נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא מַלְכוּתָא עֲדָת מִנָּךְ׃ כט וּמִן־אֲנָשָׁא לָךְ טָרְדִין וְעִם־חֵיוַת בָּרָא מְדֹרָךְ עִשְׂבָּא כְתוֹרִין לָךְ יְטַעֲמוּן וְשִׁבְעָה עִדָּנִין יַחְלְפוּן עֲלָךְ עַד דִּי־תִנְדַּע דִּי־שַׁלִּיט עִלָּיָא בְּמַלְכוּת אֲנָשָׁא וּלְמַן דִּי־יִצְבֵּא יִתְּנִנַּהּ׃ ל בַּהּ־שַׁעֲתָא מִלְּתָא סָפַת עַל־נְבוּכַדְנֶצַּר וּמִן־אֲנָשָׁא טְרִיד וְעִשְׂבָּא כְתוֹרִין יֵאכֻל וּמִטַּל שְׁמַיָּא גִּשְׁמֵהּ יִצְטַבַּע עַד דִּי שַׂעְרֵהּ כְּנִשְׁרִין רְבָה וְטִפְרוֹהִי כְצִפְּרִין׃ לא וְלִקְצָת יוֹמַיָּא אֲנָה

יתיר י' עלאה קרי

רש"י

על הפתח וצועקים ואמר מה קול ההמון הזה באזני אמרו לו עבדיו אלו העניים שקבעת להם עת פרנסתם אמר דא היא בבל רבתא וגו' ואלמלי בזבזתי אוצרותי לפרנס עניים מהיכן הייתי בונה כל הפלטרין הללו מעתה איני מפרנסם כך דרש רבי תנחומא: וליקר הדרי. ולכבוד הפארתי: (כח) עוד מלתא בפום מלכא. עדת מנך. סרה מנך: (כט) טרדין. לשון גירושין: (ל) ספת. הגזירה כלתה אליו: גשמיה. גופיה: שערה כנשרין רבה. שערותיו ככנפי נשרים גדלו על כל גופו: וטפרוהי כצפרין. וצפרניו כצפור: (לא) ולקצת

מצודת דוד

הימים: (כח) כלא. גם זה מדברי האגרת עד סוף הענין ואמר באגרתו הנה כל הפתרון הזה הגיע על נ"נ המלך וכמו שמספר והולך (ואף שנ"נ עצמו כתבו לא אמר כמדבר בעדו כ"א כאחר המדבר וכן דרך המקרא כמ"ש וישלח וגו' ואת שמואל (ש"א י"ב) עם כי שמואל היה המדבר לא אמר ואותי): (כו) לקצת. לסוף שנים עשר חדש על היכל המלך אשר בבבל היה נ"נ הולך ומטייל: (כז) ענה. הרים המלך את קולו והיה משבח בעצמו ומתייהר ואמר הלא זאת היא בבל הגדולה אשר אני בניתי אותה להיות בה בית מלכות: בתקף. והנה בניתי אותה בחוזק כחי לא בעזר זולתי ואף רק לכבוד פארתי בניתי אותה לא לצורך מה נהסבב בה מפני האויב כי ידי משלה לי: (כח) עוד מלתא. עוד היה הדבר בפי המלך ולא גמר עדיין דבריו אז ירד קול מן השמים ואמר לך נאמר אתה נבוכדנצר המלך דע אשר המלוכה עבר' וסרה ממך: (כט) ומן אנשא. מן האנשים יגרשו אותך ואת חית השדה יהיה מושבך ויאכילו אותך עשב כמו הבקרים ושבעה שנים יעברו עליך בגזרה זו עד אשר תדע אשר העליון מושל במלכות אנשים ולמי אשר יחפוץ יתן אותה: (ל) בה שעתא. בה: ההיא כלתה הדבר לבא על נבוכדנצר כי נשתבש דעתו ונהגרש מעצמו למקום החיות לשבת עמהן: ומן אנשא. מעצמו נהגרש מן אנשים ואכל עשב כבקרים וגופו נתכבס מטל השמים כי יבש מבלי מחסה: עד די. עד אשר נתגדל שערו ככנפי נשר וצפרני ידיו ורגליו כצפרני עופות הדורסים כי מרוב הנחות והשכלות היו גדלים והולכים: (לא) ולקצת. ולסוף השנים שקבעו לו והם ז' שנים כמ"ש למעלה: אנה. אני נ"נ נשאתי את עיני אל השמים כי במשך שבעת השנים לא הכיר בעצמו מי הוא כי לא היה לו בינת האדם ובכלות הזמן התחילה דעתו לחזור אליו מעט מעט ואז הכיר בעצמו מי הוא והרגיש בדבר ונשא עיניו אל השמים לשאול עזרה

יפה לקץ

באור הענין

עמדה לי לבנות עיר מלכות כזאת ומזלי מגליח א"א לבדת ולההפך תחת מסבות, אם מלך חזקי וגבורתי אם מלך יקר הדרי במעלה ומסיבות, והשב שאם היה נגזר עליו גזרה כזאת היה נעשה איזה רושם במלכותו, אם שהקטן בית מלכותו, אם ביאבד חזקת לבו ויקר הדרו, אין זאת כי אם שמר עם אלהים ועם האנשים ויוכל: (כה—כט) עוד מלתא בפם מלכא, נפל קול מן השמים והודיע לו שסרה ממנו המלוכה, ודניאל לא א"ל בפתרונו שהוסר המלוכה ממנו, רק ממ"ש מלכותא לך קיימא עד די תנדע די שליט עלאה, מבואר שעד עת ההיא תוקח המלוכה ממנו, וכן א"ל הקול עד די תנדע די שליט עלאה: (ל) בה שעתא מלתא ספת על נבוכדנצר, וכבר באר מהרי"א שלא כדברי האומרים שנתהפך לשור ממש בשר וגדל ומראה, שא"כ איך כבשה עיניו למרום שב דעתו אליו, ואיך אפשר שיהיה אדם ובע"ח יחד, ועוד אם נהפך לשור ונעלם גוף נבוכדנצר ותואר מבני האדם איך נתקיים מלכותו?, ואיך לא מרדו בו עבדיו באמרם כבר מת המלך או נשבר או נשבה אין רואה?, אבל אמתת הענין באר דניאל בפתרונו במ"ש ולך טרדין מן אנשא, היינו שנגברה בו המרה השחורה ע"ד הפלא בשיעור מופלג, שהוא מעצמו היה מואס בני אדם וברח מהם ושוכן במדבריות יחידי אוכל עשב כמו הבע"ח, ואבד זיוו ותוארו ושערו וצפרניו גדלו מאד, ולבו שהיה מקודם לב חכם סר ממנו והיה בקרבו כלב חיה אחת, נמשך לתאוותיו הבהמיות, ולפי שהכל היו רואים אותו לא נשכח כמת מלב ולא הוסר מלכותו לגמרי, רק שבא הנסיג המלכות במקומו: (לא) ולקצת יומיא, אחר השבע עדנים, עיני לשמיא נטלת, כי כל

השאלות

דבתי מה רלה בזה?: (כט—לד) האם היה כפי פשטו, שהאמר שנשתנ' לגמרי לצורת בהמ' איך לא מרדו בו בני מלכותו,

נְבוּכַדְנֶצַּר עַיְנַי׀ לִשְׁמַיָּא נִטְלֵת וּמַנְדְּעִי עֲלַי יְתוּב וּלְעִלָּיָא בָּרְכֵת וּלְחַי עָלְמָא שַׁבְּחֵת וְהַדְּרֵת דִּי שָׁלְטָנֵהּ שָׁלְטָן עָלַם וּמַלְכוּתֵהּ עִם־דָּר וְדָר׃ לב וְכָל־דָּארֵי אַרְעָא כְּלָה חֲשִׁיבִין וּכְמִצְבְּיֵהּ עָבֵד בְּחֵיל שְׁמַיָּא וְדָאֲרֵי אַרְעָא וְלָא אִיתַי דִּי־יְמַחֵא בִידֵהּ וְיֵאמַר לֵהּ מָה עֲבַדְתְּ׃ לג בֵּהּ־זִמְנָא מַנְדְּעִי׀ יְתוּב עֲלַי וְלִיקַר מַלְכוּתִי הַדְרִי

ת״א וכל דיירי. יומא כ׳: עלאה קרי דירי קרי ודירי קרי

רש״י

יומיא. לקץ הימים שקבעו לו לסוף ז׳ השנים: נטלת. נשאתי: ומנדעי עלי יתוב. ודעתי עלי חזרה: ולעלאה ברכת. ואת העליון ברכתי: (לב) כלה חשיבין. רבותינו אמרו האי תיובתא דיומא לא שמים אבק הגרלה בשמע: וכמצביה עבד בחיל שמיא. וכרצונו עושה בצבא השמים: ולא איתי די ימחא בידיה. ולא יש שימחה בידו: (לג) בה זמנא. באותו זמן: וליקר מלכותי הדרי. ולכבוד מלכותי חזרתי: וזיוי.

מצודת דוד

מס׳: ומנדעי. ר״ל שאלתי מה׳ אשר ישיב עלי הדעת וההכמה שהיה לי מאז: ולעלא׳. ולהעליון ברכתי ולחי העולמים שבחתי ופארתי אשר ממשלתו ממשלת עולמי׳ ומלכותו עם כל הדורות ר״ל בזמן כל הדורות: (לב) וכל דיירי. כל יושבי ארץ כלא דבר כמה החשובים למולו וכחפצו עושה בצבא השמים ויושבי ארץ ואין מי אשר ימחה בידו ויאמר לו מה עשית כלא לא נכון הדבר: (לג) בה זמנא. בעת ההיא כאשר ברכתי לה׳ אז שבה עלי הדעת שהיה לי מאז ושבתי

יפה לקץ

השאלות

ואיך נשא עיניו לשמים בהיותו בהמה כבהמות השדה, ולמה אמר עתה די שולטניה שולטן עלם ומלכותיה עם דר ודר ולמעלה אמר בהפך מלכותיה מלכות עלם ושולטניה עם דר ודר?, בגוף הדבר למה בא עליו העונש הזה, ומה קשר יש לשלש פרשיות אלה של חלום הצלם ועשיית הצלם וחלום האילן?:

באור הענין

שנדמה לבהמה הסתכל לארץ והלך על ארבע, ואז עמד על רגליו והסתכל לשמים, והוחזר לו שכלו, ועז״א **ומנדעי עלי יתוב**, שידע שאינו בהמה רק אדם, הגם שעדיין לא השכיל שיזכור מענין המלכות, רק זכר ענין גופו וזכר העונש שבא עליו, **ולעילא ברכת ולחי עלמא שבחת והדרת**, הברכה הוא על השפע שמקבלים ממנו ע״י השגחתו וטובו, והשבח והיחוד יחייבו גם הפילוסופים המכחישים ההשגחה מפני שהוא הסבה הראשונה, רק לא יחייבו לו הברכה, ושם עליון נקרא מצד שהוא הסבה הראשונה ושם חי עלמא נקרא מצד שהוא המשגיח ומנהיג העולם והוא כנפש שמחיה את הגויה כן השגחתו היא נפש וחיות העולם, ועד עתה חשב שמצד שהוא אל העליון והסבה הראשונה יתחייב לו השבח והיחוד אבל לא הברכה, כי חשב שהנהגת העולם שמצדו יקרא חי העולם נמסר לשרי השמים וכו״מ שהם חיי העולם ולהם יתחייב הברכה כי הטוב והשפע יבא מאתם, ועתה השיג כי האל העליון הוא עצמו חי העולם, וראוי לו הברכה הגם שהוא האל העליון, ועז״א ולעילא ברכת, כי השפע יוצאת מהסבה הראשונה בלא אמצעי, וכן ראוי לו השבח והיחוד הגם שהוא חי העולם לא כדעתו תחלה שאין כבודו להשגיח בשפלים, עוד הוסיף **די שלטנה שלטן עלם ומלכותה עם דר ודר**, בזה העלה והוסיף תהלה עמ״ש למעלה מלכותה מלכות עלם ושלטנה עם דר ודר, שכבר בארנו שהמלכות הוא ההנהגה על פי חקי הטבע הסדורים מששת ימי בראשית, שהוא קים לעולם מבלי השתנות והשלטנות הוא שידוד הטבע והדרך השלוי שזה יהיה לפי הדור, ועתה נתחדש לו שגם השלטנות הוא מתמיד לעולם, שגם ההנהגה הנסיית, שהוא לפי רצון הבורא היא מתמדת, ושגם הנהגת הטבע הוא לפי הדור והמעשים, עד שגם הטבע מלאה נסים נסתרים, וההנהגה הטבעיית נמשכת לפי הזכות והמעשה לפיה תרד הטבע או תתעלה, ועקר ההנהגה הוא לפי הרצון, וכבר התבארה פינה זאת בפי׳ תהלות בפסוק ה׳ בהשמים חסדך ושם בפירושי הארכתי בפרט זה: (לב) **וכל דארי ארעא כלא חשיבין**, כי עושה כרצונו בשמים ובארץ **ואין מי שימחא בידו**, שתחלה חשב שעקר ההנהגה הוא לפי המערכה והטבע, שיצוייר שהם יעכבו בעד ההשגחה, ואם הרשע מזלו ושעתו מצליח לא תוכל ההשגחה לפגוע בו, ועתה ראה שההשגחה הרצונית בכל מעלה ויתר הדברים כאין נחשבו: (לג) **בה זמנא מנדעי יתוב עלי**, אז חזר אליו שכלו גם בעניני המלכות, שתחלה לא שב אליו רק הדעת בעניני גופו, ומפרש **וליקר מלכותי הדרי** ששב דעתו במה שנוגע ליקר המלכות, וגם **הדרי וזיוי יתוב עלי** ששב על פניו [שנשתנו עד עתה] הדר וזיו מלכות עד שסריו וגדוליו בקשו אותו והושב למלכותו, ונוסף לו כבוד יותר ממה שהיה לו מקודם, וכבר באר הרי״א כי בעבור עשה את הצלם שהיה כונתו לבטל בזה גזרת הש״ת בענין הד׳ מלכיות ולהשים מלכותו לעולם

וְזִוִי יְתוּב עֲלַי וְלִי הַדָּבְרַי וְרַבְרְבָנַי יְבַעוֹן וְעַל־מַלְכוּתִי הָתְקְנַת וּרְבוּ יַתִּירָה הוּסְפַת־לִי׃ לד כְּעַן אֲנָה נְבֻכַדְנֶצַּר מְשַׁבַּח וּמְרוֹמֵם וּמְהַדַּר לְמֶלֶךְ שְׁמַיָּא דִּי כָל־מַעֲבָדוֹהִי קְשֹׁט וְאֹרְחָתֵהּ דִּין וְדִי מַהְלְכִין בְּגֵוָה יָכִל לְהַשְׁפָּלָה׃

ה א בֵּלְשַׁאצַּר מַלְכָּא עֲבַד לְחֶם רַב לְרַבְרְבָנוֹהִי אֲלַף וְלָקֳבֵל אַלְפָּא חַמְרָא שָׁתֵה׃ ב בֵּלְשַׁאצַּר אֲמַר בִּטְעֵם חַמְרָא לְהַיְתָיָה לְמָאנֵי דַּהֲבָא וְכַסְפָּא דִּי הַנְפֵּק נְבוּכַדְנֶצַּר אֲבוּהִי מִן־הֵיכְלָא דִּי

ת"א ולקבל אלפא. מגילה י"ב:

רש"י

וזואר פני: ולי הדברי ורברבני יבעון. ואותי יועצי ושרי היו מבקשים ומפייסים שאשוב: התקנת. הכינותי: ורבו יתירה הוספת לי. וגדולה יתירה מן הראשונים נתוספת לי, אמרו רבותינו שרכב על ארי וקשר תנין בראשו: (לד) וארחתיה דין. ודרכיו משפט: ודי מהלכין בגוה. אשר מהלכין בגאוה יכול להשפיל:

ה (א) בלשאצר מלכא, בנו היה ומלך לאחר אויל מרודך שמלך תחת נבוכדנצר וגם הוא היה בנו של נבוכדנצר: עבד לחם רב. עשה סעודה גדולה, מצינו בספר יוסיפון שנלחם ביום עם דריוש המדי וכורש וניצח המלחמה ולערב עשה משתה כמו שנבא עליו ישעיה (כ"א) ערוך השלחן צפה הצפית אכול שתה קומו השרים וגו' שבתוך המשתה חזרו אויביו ונלחמו על העיר ולכדוה: ולקבל אלפא חמרא. כנגד אלף איש היה שותה יין: (ב) אמר בטעם חמרא. אמר בעצת היין שנשתכר: להיתיה

מצודת דוד

לכבוד מלכותי וזוהר פני שבה עלי ויועצי ושרי שאלו ובקשו לי למשול בהם כמאז: התקנת. הוכנתי על מלכותי וגדולה יתירה ומרובה נתוסף לי: (לד) כען. גם זה מדברי האגרת שאמר עתה אני נ"נ משבח ומרומם ומפאר למלך השמים אשר כל מעשיו אמת ודרכו בדין והאשר הולכים בגאות ורוממות יכול הוא להשפיל:

ה (א) בלשאצר. הוא היה בן אויל מרודך בנו של נ"נ ומ"ש בענין נ"נ אבוהי וכן ואנת ברה כי אבי האב נקרא אב וכן הבן נקרא בן: עבד. עשה סעודה גדולה לאלף שריו על כי ביום ההוא נצחו את מחנה דריוש: ולקבל. המלך שתה יין מול אלף שריו כמו כולם יחד: (ב) בטעם. בעצת הסתת שכרות היין אמר להביא את כלי

מצודת ציון

(לג) יבעון. ענין שאלה ובקשה כמו אם תבעיון בעיו (ישעיה כ"א): (לד) בגוה. כמו בגאוה ודוגמתו כי השפילו ותאמר גוה (איוב כ"ב):

ה (א) לחם רב. כל הסעודה קרויה ע"ש הלחם: (ב) שגלתה. היא המלכה המיוחדת לו למשכב המשגל:

יפה לקץ

באור הענין

לעולם, נענש והוסר ממלכותו גם בחייו, למען יכיר שה' מלכותו בכל משלה, בענין שלשת הספורים שבאו בזה הספר נשתלשלו א' מחברו, שע"י חלום הצלם עשה את הצלם בבקעת דורא לבטל גזרת עליון, ומפ"ז נענש וגורש ממלכותו גם בחייו, ולא נעקר ממנו המלכות בהחלט שכבר יעד ע"י ירמיה שיעבדו בגוים אותו ואת בנו ואת בן בנו, וגם שהוחזר למלכותו למען יודיע לבני אדם שבח האל וגבורותיו, ולכן כתב זאת במכתב גלוי לכל העמים, וסיים דבריו לאמר. (לד) כען, עתה אני נבוכדנצר משבח ומרומם למלך השמים, שמעשיו אמת ודרכיו דין, שראה שהנהגתו הוא ע"פ ההשגחה וההשגח' הוא לפי הדין והמשפט, והמהלכים בגאוה יכול להשפיל, שכן השפיל גאותו וזדון לבו אשר אמר השמים העלה לבטל גזרה עליון ולמלוך מלכות נצחי:

ה (א) בלשאצר המלך עשה סעודה גדולה לאלף שריו, ולנגד אלף שתה יין, ופי' חז"ל שהיו יודעים מנבואת ירמיה שאחרי שבעים שנה תכלה מלכות בבל, וחשבו את הזמן שנשלם אז וראו שלא בא היעוד והמלכות עדן בתקפו, בשנה לתה שספר ביוסיפון שלחם אז במדי ופרס שעלו עליו למלחמה והאלף שרים שלו נצחו את המלחמה, שזה סימן שמזלו עדן בתקפו, והסב כי הע"א שלו ושרו ממעל התגברו על אל אלים, לכן עשה המשתה להאלף שרים שנצחו את המלחמה, ושתה נגדם יין, אף שהיה דרך המלכים אז שאם עשה המלך משתה לשריו ועבדיו היה אוכל ושותה בחדר מיוחד, הראה להם עתה גודל מעלתם אצלו ששמח עמהם ביחד: (ב) בלשאצר, ולהראות שאין לתוש על יעוד ה' ע"י נביאו שתובטל מלכות בבל, צוה להביא כלי המקדש ולהוציאם לחולין, להראות שתם כח האלוה

השאלות

(ה—ד) למה עשה אז הסעודה הלזו?, ולמה צוה להביא כלי הסיכל באותה סעודה דוקא?, ולמה אמר תחלה לאתויי מאני דהבא וכספא ואח"כ אמר שלא הביאו רק כלי זהב?, תחלה אמר מן היכלא די בירושלים ואח"כ

בירושלם וישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: ג באדין היתיו מאני דהבא די הנפקו מן היכלא די בית אלהא די בירושלם ואשתיו בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: ד אשתיו חמרא ושבחו לאלהי דהבא וכספא נחשא פרזלא אעא ואבנא: ה בה שעתה נפקו אצבען די יד אנש וכתבן לקבל נברשתא על גירא די כתל היכלא די מלכא ומלכא חזה פס ידא די כתבה: ו אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעינהי

נפקה קרי

רש"י

להביא: די הנפק. שהוציא: שגלתה. לשון מלכה בלשון ארמי כמו (נחמיה ב) והשגל יושבת אצלו: (ג) היתיו, הובאו: די הנפקו. שהוציאו: (ה) נפקה אצבען. יצאו אצבעות יד אדם מן השמים: לקבל נברשתא. למול המנורה אשר לפני השלחן, ודוגמתו במס' יומא עשתה נברשת של זהב: על גירא. על סיד טיח כותל הבית כמו (ישעיה כ"ז) כאבני גיר מנופצות והוא דומה לסיד: (ו) זיוהי שנוהי. תארו

מצודת ציון

(ה) נברשתא. מנורה ובדרז"ל עשתה נברשת של זהב (יומא ל"ז): גירא. סיד כמו כאבני גיר (ישעיה כ"ז): פס ידא. כף היד ובדרז"ל בלשון בפיסת היד (אהלות פ"א):

מצודת דוד

הזהב והכסף אשר הוציא נ"נ אביו מן ההיכל אשר בירושלים: וישתון. ויהיו שותין בהם המלך ושריו והמלכה ופלגשו: (ג) באדין. אז הביאו כלי הזהב אשר הוציאו מן ההיכל של בית אלהים אשר בירושלים ושתו בהם המלך ושריו והמלכה ופלגשו ולקצר לא זכר כלי כסף כי מעצמו יובן: (ד) אשתיו. שתו יין ושבחו לאלהי זהב וכסף וכו' ר"ל לעכו"ם העשוים מן זהב וגו' מאחת מאלה: (ה) בה שעתא. בעת ההיא יצאו קווצת אצבעות כשל יד אדם וכתבו מול המנורה על טיח הסיד של כותל ההיכל אשר למלך: ומלכא. המלך ראה כף היד אשר כתבה: (ו) אדין. אז זוהר

יפה לקץ

השאלות

אמר מן היכלא די בית אלהא די בירושלם ?, ולמה כפל אשתיו בהון, אשתיו חמרא ! : (ה) מהו אמר שנפקו

באור הענין

האלוה, ואין לחוש לקדושת כלי קדשו, ואמר הכתוב שבלשאצר אמר בטעם חמרא, ר"ל שדבר זה לא היה עצת מלך רק עצת היין, כי לחלל כלי קדש מאיזה אלהים שיהיה היה דבר נתעב להעמים בעת ההיא והיה דומה בעצה זו כהדיוט שותה שכור שהיין מוליך אותו שולל, וצוה להביא לכלי זהב וכסף אשר הוציא נבוכדנצר אביו מן ההיכל אשר בירושלם, וישתו בהם המלך ושריו ונשיו ופלגשיו, והיה מעלו, א] שלא אמר להביא הכלים מן ההיכל של בית אלהים כמ"ש בפסוק שאח"ז, כי לא רצה לקראו בשם אלהים כלל, והיה דומה בעיניו כהיכל הדיוטות, ב] שלכן צוה להביא בין כלי כסף בין כלי זהב, כי בהיכל ה' דהיינו כלים ששרתו בהם לפני ה' בפנים היו של זהב, וכלי ההיכל שלא נעשה בהם שירות פנימי היו של כסף, ובאשר לא נחשב אצלו ההיכל כהיכל ה', רק כבית הדיוט, השוו בעיניו כלי הזהב ששרתו בהם לה' אל כלי הכסף שנמצאו בכלל ההיכל, כי נקרא בפיו רק בשם היכלא די בירושלם, לא בשם היכל ה': (ג) באדין, אז הביאו כלי הזהב אשר הוציאו מן בית אלהים אשר בירושלים, אמנם שריו ועבדיו, החזיקו אותו שהוא בית אלהים וידעו שה' שוכן שם, רק חשבו שע"א שלהם תקיפא יותר ממנו וגברה עליו לבטל יעודיו, ולכן לא הביאו רק כלי הזהב שבם שמשו לפני ה' בקדש להודות בהם לע"א שלהם שגלחה אותו, המעל השלישי היה ששתו בהון המלך וגדוליו ונשיו ופלגשיו, שהיה דרך נשי המלך לשבת פנימה, ושלא לבא אל משתה השרים, כמבואר בענין ושתי, והם פרצו מוסר לקרוא הנשים אל המשתה והם שתו ג"כ בכלי הקדש וכדי בזיון וקצף: (ד) אשתיו חמרא, המעל הד' ששתו יין, שזה בזיון יותר מתשמיש אחר כי לא היין הומה שכר, המעל הה' ששבחו לאלהי דהבא וכספא כאלו העצבים התגברו על אלהי ישראל והם השביתו דבריו ויעודיו: (ה) בה באותו שעה יצאו אצבעות של יד אדם, וכתבו לנגד המנורה על הסיד של כותל היכל המלך, והמלך ראה פסת היד אשר כתבה, הנה לבל יאמר שזה נדמה לו בדמיון, או שחושיו טעו, או שאחד מן השרים שויב המלך כתב זה להבעית את המלך, עז"א, א] שכל השרים ראו האצבעות הכותבים, ורבים לא יטעו אותם דמיון ש' מתעה, ב] שהיה נגד המנורה שמשם אור ואין לו מתעה, ג] שהיה הכתב על סיד ההיכל והסיד היה למעלה ממקום שיד אדם מגעת שם, ד] שהגם שהשרים לא ראו רק אצבעות כותבות, המלך ראה כל כף היד אשר כתבה, וזה ראיה שהיה ענין נסיי אחר שראייתו היה משונה מראייתם: (ו) אדין, א] היה לו ראיה שאינו דמיון, כי אז המלך נשתנה זיוו מן

במראה

יְבַהֲלוּנֵּהּ וְקִטְרֵי חַרְצֵהּ מִשְׁתָּרַיִן וְאַרְכֻבָּתֵהּ דָּא לְדָא נָקְשָׁן׃ ז קָרֵא מַלְכָּא בְּחַיִל לְהֶעָלָה לְאָשְׁפַיָּא כַּשְׂדָּיֵא וְגָזְרַיָּא עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר ׀ לְחַכִּימֵי בָבֶל דִּי כָל־אֱנָשׁ דִּי־יִקְרֵה כְּתָבָה דְנָה וּפִשְׁרֵהּ יְחַוִּנַּנִי אַרְגְּוָנָא יִלְבַּשׁ וְהַמְוּנְכָא דִי־דַהֲבָא עַל־צַוְּארֵהּ וְתַלְתִּי בְמַלְכוּתָא יִשְׁלַט׃ ח אֱדַיִן עָלִּין כֹּל חַכִּימֵי מַלְכָּא וְלָא־כָהֲלִין כְּתָבָא לְמִקְרֵא וּפִשְׁרָא לְהוֹדָעָה לְמַלְכָּא׃ ט אֱדַיִן מַלְכָּא בֵלְשַׁאצַּר שַׂגִּיא מִתְבָּהַל וְזִיוֹהִי שָׁנַיִן עֲלוֹהִי וְרַבְרְבָנוֹהִי מִשְׁתַּבְּשִׁין׃ י מַלְכְּתָא

ת"א ולא כהלין. סנהדרין כ"ב: די רות. פסחים קי"ג: כשדאי קרי והמניכא קרי יתיר ל' ופשרה ק'

רש"י

נשתנו עליו: ורעיוהי. מחשבותיו: וקטרי חרצה משתרין. אזור חלציו נפתח שהיו מתניו מתפרקין מחמת היראה ואגודו נפתח. וקטרי חרציה משתרין, נתרין: וארכבתה. וברכיו: דא לדא נקשן. מקישות ודופקות: (ז) בחיל. בכח: להעלה. להכניס: כתבה דנה. מכתב זה: ארגונא ילבש. ארגמן כמשפט הפרתמים: והמניכא. רביד ענק: ותלתי במלכותא ישלט. בשליש המלכות ימשול: (ח) עלין. נכנסין: (ט) שגיא מתבהל. הרבה מתפחד: משתבשין. נחפזין: (י) מלכתא. המלכה לקבל מלי מלכא. המלכה כלפי ששמעה את

מצודת דוד

פני המלך נשתנו ומחשבותיו הבהילו אותו וקשרי פרקי עצמות מתניו הותרו ונפתחו מקשריהן והוא ענין גוזמא והפלגה: וארכבתה. ברכיו היו מקישות ודופקות זה לזה מגודל ההרדה והרתת: (ז) בחיל. בכח ובהרמת קול קרא ואמר להכניס את אשפיא וגו': די כל. אשר כל אדם אשר יקרא זה הכתב ויגיד לו הפתרון אזי ילבש מלבוש ארגמן ויושם על צוארו ענק ורביד הזהב וימשול בשליש המלכות: (ח) אדין. אז נכנסו כל חכמי המלך ולא יכלו לקרוא את הכתב ולהודיע למלך את הפתרון וכאומר אם לקרות לא ידעו איך א"כ יוכלו להודיע הפתרון: (ט) אדין. אז נבהל המלך הרבה מאד וזוהר פניו נשתנה עליו עוד יותר והשרים היו משובשים ומבולבלים מדעתם מגודל ההרדה: (י) מלכתא. המלכה

מצודת ציון

(ו) נקשן. ענין הכאה כמו מקשה תיעשה המנורה (שמות כ"ה): (ז) ארגונא. ארגמן וכן והארגון וכרמיל (דה"י ב' ב') והוא גם מין צבע חשוב: והמניכא. ענק הלוף בטבעות לתכשיט כי רביד הזהב (בראשית מ"א) ת"א מניכא דדהבא: (ט) משתבשין. ענין בלבול ובהוס הדעת:

באור הענין יפה לקץ השאלות

הרדה, וכמ"ש ההי מאן דמבעית אע"ג דהוא לא חזי מזליה חזי, ורעיוניה יבהלוניה, שזה ראיה

אצבעות, משמע אצבעות לבד ואח"ז אמר שראה פס ידא די כתבה, שמשמע כל פס היד? : (ט) פסוק ט' כפל'

שהוא מורה רע, וקשורי אזור חלציו דתפתחו מעצמם, שגם זה היה לו סימן רע, כמ"ש ולא נפתח אזור חלציו, שהעמים היו מעוננים בזה סימן רע: (ז) המלך קרא בכח להביא חכמי בבל, ואמר להם שמי שיקרא כתב זה ויגיד הפתרון ילבש ארגמן ורביד הזהב על צוארו, שזה לא הורשה ללבוש אותם רק לשרים הקרובים אל המלך, ותלתי במלכותא ישלוט, י"מ בשליש המלכות ימשול וי"א שיהיה שלישי למלך, מבואר מכ"ז שכבר עלה בלבו שהוא דבר גדול ושהגדתו קשה מאד, שלכן לא גזר עליהם מיתה אם לא ידעו לקרות כמו שעשה נבוכדנצר בחלומו, כי ידע שנמנע לקרות כתב נעלם מלאכיי: (ח) אז נכנסו כל חכמי בבל ולא ידעו לקרא הכתב ולהגיד הפתרון, שלפעמים ידעו הכתב ולא ידעו פתרונו, ולפעמים ידעו הפתרון הגם שלא יקראו הכתב, שעל ידי קסם ואצטגנינות ידעו את הגזר ע"פ משפטי הכוכבים והתולדות, וגם לא ידעו שניהם: (ט) אדין, אז המלך בלשאצר נתבהל מאד, וזיוו נשתנה [מאד], יותר ממה שנשתנה קודם, (כי מלת שגיא נמשך לשניהם), ושריו נתבלבלו, ולא ידעו מה לעשות, והבהלה הגדולה שנתוספה עתה, היה מג' טעמים, א] שלא ראה שום תקוה שידע את הדבר, ב] שעי"ז ראה שלא בא הדבר מאת אלהים הנפלים או שדים וכדומה [שבזה היו חכמי בבל יודעים לחשים וסגולות להפיק מהם רצון שיודיעו אותם את הדבר] רק שבא מאת האלהים העליון הנשגב, והוא לפ"ז ענין כולל וגדול מאד, ג] כי ההודעה אשר תבא מן השמים תהיה כדי שידעו את הרעה ויכינו א"ע לכמלט ממנה ע"י תשובה מן החטא או ע"י מעשים ותחבולות, לא כן ההודעה שיבא רע ולא נודע מה, לא בא כדי להזהיר רק להפחיד ולבשר רעה אשר אין לה רפואה כלל, וכמ"ש ותבא אליך רעה לא תדע שחרה: (י) מלכתא, י"מ שהוא אם המלך אשת נבוכדנצר [לדעת הסוברים שבלשאצר היה בן נבוכדנצר] או אם אמו, וי"מ שהנם שיתר נשים היו בבית המשתה האסת

לָקֳבֵל מִלֵּי מַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹהִי לְבֵית מִשְׁתְּיָא עַלַּלַת עֲנָת מַלְכְּתָא וַאֲמֶרֶת מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי אַל־יְבַהֲלוּךְ רַעְיוֹנָךְ וְזִיוָיךְ אַל־יִשְׁתַּנּוֹ׃ יא אִיתַי גְּבַר בְּמַלְכוּתָךְ דִּי רוּחַ אֱלָהִין קַדִּישִׁין בֵּהּ וּבְיוֹמֵי אֲבוּךְ נַהִירוּ וְשָׂכְלְתָנוּ וְחָכְמָה כְּחָכְמַת־אֱלָהִין הִשְׁתְּכַחַת בֵּהּ וּמַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר אֲבוּךְ רַב חַרְטֻמִּין אָשְׁפִין כַּשְׂדָּאִין גָּזְרִין הֲקֵימֵהּ אֲבוּךְ מַלְכָּא׃ יב כָּל־קֳבֵל דִּי רוּחַ ׀ יַתִּירָה וּמַנְדַּע וְשָׂכְלְתָנוּ מְפַשַּׁר חֶלְמִין וְאַחֲוָיַת אֲחִידָן וּמְשָׁרֵא קִטְרִין הִשְׁתְּכַחַת בֵּהּ בְּדָנִיֵּאל דִּי־מַלְכָּא שָׂם־שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר כְּעַן דָּנִיֵּאל יִתְקְרֵי וּפִשְׁרָה יְהַחֲוֵה׃ יג בֵּאדַיִן דָּנִיֵּאל הֻעַל קֳדָם מַלְכָּא עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר לְדָנִיֵּאל

יתיר ל׳ יתיר י׳

רש"י

דברי המלך ושריו לבית המשתה באה: (יא) איתי גבר. יש אדם במלכותך אשר רוח קדושים בו: כחכמת אלהין. מלאכים: הקימה. מנהו שר על כולם: (יב) כל קבל וגו'. כלפי אשר רוח יתירה

מצודת ציון

(יא) נהירו. בהרה כמו ואל תופע עליו נהרה (איוב ג'):

מצודת דוד

אל מול דברי הרדת המלך ושריו נכנסה לבית המשתה והרימה קולה ואמרה המלך לעולם יחיה אל יבהל אותך מחשבתך וזוהר פניך אל ישתנה: (יא) איתי. יש איש במדינת מלכותך אשר רוח אלהים קדושים בו ובימי אביך נמצא בו בהרה ושכל וחכמה כחכמת אלהים: רב. שר על החרטומים וגו' כעמידו: (יב) כל קבל. בעבור אשר רוח חכמה יתירה ומרובה ודעת והשכל ופתרון חלומות והגדות חידות והתרת דברים קשורים וסתומים כל אלה נמצא בו בדניאל אשר המלך קרא שמו בלטשאצר וכאומרת אם לא היה נמצא בו כל הדברים האלה לא היה מסכים על ידי אשפנז לקראו בשם אלהיו: כען. עתה יקראו את דניאל והוא יגיד לך את הפתרון וכאומר' אולי יורה הדבר עוד על טובה ואף אם על רעה תדע להזהר: (יג) באדין. אז הובא דניאל לפני המלך: אנת. אתה הוא דניאל אשר

יפה לקץ

השאלות

נאמר בפסוק ו' ?: (יא—יב) יש בפסוקים אלה כפל ויתרון ואריכות לשון ?: (יג—יד) למה א"ל שהוא מן בני הגלות

באור הענין

המיוחדת למלכה נשארה בהיכלה, ולעומת דברי המלך ושריו נכנסה לבית המשתה, ואמרה המלך יחי לעולם, אל יבהלו אותך רעיונך וזיוך אל ישתנה, ולאט להסיר מלבו הפחד שפחד מטעמים הנזכרים למעלה: (יא) איתי, מה שאתה מתפחד באשר שתיאש מלדעת פתרון הדברים אחר שנעלם מן החכמים, יש איש במלכותך אשר רוח אלהים קדושים בו, ובימי אביך נמצא בו אור ושכל חכמה בחכמת אלהים, ר"ל והגם שנעלם מחכמיך יש תקוה שהוא ידע זאת ע"י רוח אלהים אשר בו, והגם שילא הדבר מאלהים עליון הלא נמצא בו רוח אלהים קדושים לדעת סודותיו ורזיו, וגגד מה שאתה מתפחד שע"י שבא ההודעה בענין שא"א לדעת פתרונה זה סימן שאין עוד תקוה להנצל ממנה, ולא בא ההודעה כדי להודיע שיחשבו מחשבות אל ההצלה מן הרע כי אין תקוה, עז"א המלך נבוכדנצר אביך רב החרטומים והאשפים הקים אותו המלך אביך, שהלא יש איש שידע הפתרון, וא"כ לא הודיעו הדבר באופן שלא יודע ענינו, ולא תאמר שהלא לא ידעת מהאיש, כי הוא איש נודע בשער יען שהוא רב החרטומים וכל החכמים, וכשקראת את חכמי בבל היה לך לקרוא האיש הגדול מכולם, ולא תאמר שלא ידעת ממנו שהלא הקימיה נבוכדנצר אביך והיה ראוי שתדע ממנו, שהבן יודע מה שנעשה בבית אביו: (יב) כל קבל, ולא תחשב שהוא חכם בעניינים אחרים לא בעניינים כאלה, לא כן, כי לעומת שרוח יתירא [ורוח] מדע ושכל (אשר ברוח ההוא הוא) פותר חלומות ומגלה חדות ומתיר קשרים נמצא בו בדניאל אשר המלך שם שמו בלטשאצר, שמה שעשאו לרב החרטומים והאשפים היה מפני הרוח שנמצא בו, שעל ידו יוכל לפתור חלומות וחדות ודברים נעלמים, וא"כ נודע לכל שהוא הגדול מכולם לדעת תעלומות כאלה, ולא בא ההודעה מאת אלהים בענין שיהיה ערפל חתולתה, רק ידע אלהים שהשאל מאת דניאל ויגד לך, ולכן עתה דניאל יקרא ויחוה הפתרון, ובמ"ש כען דניאל יתקרי נכלל עיד כוונה, כי נבוכדנצר שם שמו בלטשאצר כשם אלהיו, וגם המלך נקרא בשם הכבוד הזה ומאז המלך בלשאצר לא יתכן שיקרא איש אחר בשם הכבוד של המלך, לכן אמרה שעתה דניאל יתקרי יקרא בשם דניאל לא בשם בלטשאצר, שאין זה מזיק לו לחכמתו שבכ"ז פשריה יחוה: (יג) באדין,

אנתה־הוא דניאל די־מן־בני גלותא די יהוד די היתי מלכא אבי מן־יהוד: יד ושמעת עליך די רוח אלהין בך ונהירו ושכלתנו וחכמה יתירה השתכחת בך: טו וכען העלו קדמי חכימיא אשפיא די־כתבה דנה יקרון ופשרה להודעתני ולא־כהלין פשר־מלתא להחויה: טז ואנה שמעת עליך די־תוכל פשרין למפשר וקטרין למשרא כען הן תוכל כתבא למקרא ופשרה להודעותני ארגונא תלבש והמונכא די־דהבא על־צוארך ותלתא במלכותא תשלט: יז באדין ענה דניאל ואמר קדם מלכא מתנתך לך להוין ונבזביתך לאחרן הב ברם כתבא

ת"א באדין וגו'. מגילה י"ב ערכין י"ב: יתיר ה' מלעיל יתיר י' יתיר י' תכול ק' תכול ק' והמניכא ק'

רש"י

ופשר ושכל יש בו והגדת חידות: ומשרא קטרין. שהוא כל סתר נמצא בו בדניאל: (טז) תכול. אם תוכל: (יז) ונבזביתך. דורונותך: לאחרן הב. לאחר תן: (יט) די הוה צבא. למי שהיה חפץ: הוה

מצודת דוד

מן בני הגולה של יהודה אשר הביא המלך אבי מן יהודה: (יד) ושמעת. שמעתי עליך אשר רוח אלהים בך והארה וסשכל והחכמה יתירה ומרובה נמצא בך: (טו) וכען. ועתה הובאו לפני החכמים האשפים אשר יקראו הכתב הזה ולהודיע לי הפתרון ולא יכלו להגיד פתרון הדבר ואף בגם קרוא מקרא לא יוכלו הנה כתב לו לכסות קלון חכמי עמו מה דאפשר: (טז) ואנה. ואני שמעתי עליך אשר תוכל לפתור פתרון דבר ולהתיר דברים קשורים וסתומים: כען. עתה אם תוכל לקרות את הכתב כאשר קראו חכמי עמי ועוד תוסיף עליהם להודיע לי אף הפתרון אזי תלבש מלבוש ארגמן ורביד של זהב יושם על צוארך ותמשול בשליש המלכות: (יז) באדין. אז השיב דניאל ואמר לפני המלך מתנותיך יהיו לעצמך ומרבית הכבוד במתנות כולם לבזבז הן לאחר וכאומר אף אם תתן לאחרים בני עמך בעבור הקריאה

מצודת ציון

עניין דורון גדול כמו מתנן ונבזבה (לעיל ב'): (יז) ונבזביתך.

יפח לקץ

באור הענין

אז הובא דניאל לפני המלך, אמר לו המלך אנת הוא וכו', הקדים לכבדו ולהגדיל כבודו, שהגם שהיה מן הגולים שהיו בזוים ושפלים בימים ההם, היה הבדל בין הגלות שבאו בימי צדקיה שהם היו בזוים בעיני הכשדים, ובין הגולה הראשונה שבאו בימי יהויכין שהיו בכבוד ובמעלה כמבואר בירמיה (סי' כ"ד), וכמ"ש במרדכי, אשר הגלה עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר, שהם היו בחשיבות שהגולה שהגלתה עם צדקיהו לא היה ע"י נבוכדנצר רק ע"י נבוזראדן רב טבחים והיו בזוים, בהגם דניאל שהוא מן הילדים שהביא המלך לעמוד בהיכלו, ועז"א אנת הוא דניאל מן בני גלותא די יהוד, ואיך מבני הגולה הבזוים שהביא רב טבחים, רק מן בני הגולה שהביא אבי מיהודה שהם במעלה וחשיבות: (יד) ושמעת, זאת שנית אתה חשוב מלד שמע שמעך הטוב שכבר שמעתי שמעך די רוח אלהין בך וכו', וכחר שם טוב עולה על כולם: (טו—טז) ובען, אחרי שדבר עמו דברים להגדיל מעלתו, הודיעהו המבוקש, שאחר שהובאו לפני החכמים והאשפים שיקראו כתב הזה ויודיעוני פתרונו ולא יכלו לחוות פתרון הדבר, ושמעתי עליך שתוכל לפתור פתרונות ולהתיר קשרים, ועתה אם תוכל לקרא הכתב ולהודיע הפתרון תלבש ארגמן ורביד זהב על צואריך ושליש במלכות תמשול: (יז) אז ענה דניאל ואמר לפני המלך מתנותיך לך יהיו ובזבוזיך תן לאחרים אבל הכתב אקרא להמלך ואודיעהו הפתרון, על מ"ש לו שילבש ארגמן ורביד זהב וישלוט שליש במלכות, א"ל שמתנ' זו יהיה לו, ר"ל שהוא ימשול בכל המלכות מבלי מגרעת, ואם ירצה לבזבז ממון והון רב יתנהו לאחרים, כי לי אין מגיע שכר ע"ז כי לא אעשה דבר רשות גדול שיגיע לי שכר, כי רק הכתב אקרא והוא דבר נקל, למי שיודע צורת האותיות שבו נכתב הכתב. גם וכשאקרא הכתב בקל אודיע הפתרון, שהפתרון גלוי ומבואר, ומתנות ויקר כזה אין ראוי בעבור

השאלות

ושאכיו הביאו מן יהוד ?, ומ"ש בפסוק י"ד ושמעת עלך כפול עם מ"ש בפסוק ט"ו והנה שמעת עלך ?: (יז) למה א"ע מתנתך לך תהיין שזה כמבזה את המלך ומנאץ מתנותיו: (יח—כד) למה הקדים לאמר לו כל ההקדמה הזאת וכו'

אקרא למלכא ופשרא אהודענה׃ יח אנתה מלכא אלהא עליא מלכותא ורבותא ויקרא והדרא יהב לנבכדנצר אבוך׃ יט ומן־רבותא די יהב־לה כל עממיא אמיא ולשניא הוו זאעין ודחלין מן־קדמוהי די־הוא צבא הוה קטל ודי־הוה צבא הוה מחא ודי־הוה צבא הוה מרים ודי־הוא צבא הוא משפל׃ כ וכדי רם לבבה ורוחה תקפת להזדה הנחת מן־כרסא מלכותה ויקרה העדיו מנה׃ כא ומן־בני אנשא טריד ולבבה | עם־חיותא שוי ועם־ערדיא מדורה עשבא כתורין יטעמונה ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די־ידע די־שליט אלהא עליא במלכות אנשא ולמן־די יצבא יהקים עליה׃ כב ואנתה ברה בלשאצר לא השפלת לבבך כל־קבל די כל־דנה ידעת׃ כג ועל מרא־שמיא | התרוממת ולמאניא די־ביתה היתיו קדמיך ואנתה ורברבניך

יתיר ה׳ עלאה ק׳ זיעין ק׳ שויו קרי עלאה ק׳ יתיר י׳ יתיר ה׳ יתיר ה׳ יתיר י׳ יתיר ה׳ יתיר י׳

ת״א כל קבל וגו׳. פסחים קי״ג : ועל מרא. ר״ה ד׳ מגילה י״א :

רש״י

מחא. מחייה : (כ) וכדי רם לבבה. וכאשר רם לבבו : להזדה. להרשיע : הנחת. הורד : העדיו מנה. הסיר ממנו : (כא) טריד. נגרש : (כב) כל קבל די כל דנה ידעת. כל עומת אשר כל זה ידעת שהירע

מצודת ציון / מצודת דוד

(כט) וייעין. ענין חרדה ורתת כמו והוא רק זועה (ישעיה לבד לא אתקנה בהם : ברם. הכל אקרא הכתב למלך
י״ח) : (כא) ערדיא. פראים כמו ומסרות ערוד (איוב ואגיד לו אף הפתרון ומבלי מתן : (יח) אנת. אתה המלך
שמע נא הנה אלהי עליון נתן לנ״נ אביך מלכות וגדולה
וכבוד ותפארת : (יט) ומן רבותא. ומרוב הגדולה אשר נתן לו כל עממיא וגו׳ היו חרדים ומתפחדים מפניו :
די הוא. אשר היה רוצה היה הורג ואשר היה רוצה היה מכה ואשר היה רוצה היה מגביה ואשר
היה רוצה היה משפיל : (כ) וכדי. וכאשר רם לבבו להתגאות וחיזק רוחו להרשיע אז הורד מן כסא מלכותו
והוסר הכבוד ממנו : (כא) ומן בני אנשא. מן בני אדם נתגרש והושם לבבו עם החיות להיות דומה להם ועם
הפראים היה מושבו וכבקרים האכילו עשב השדה ומטל השמים נתכבס גופו כי ישב מבלי מחסה : עד די. אשר
ידע והכיר אשר אלהי עליון מושל במלכות אנשים ולמי אשר יחפוץ יעמיד על המלוכה : (כב) ואנת. ואתה בנו בלשאצר
לא הכנעת לבבך בעבור אשר ידעת כל זאת : (כג) ועל מרא. ועל אדון השמים נתגאית ואת הכלים של ביתו הביאו לפניך

השאלות — יפת לקץ — באור הענין

לא נקרא רק לקרוא את הכתב ולהודיע הפתרון לא להוכיח את המלך בתוכחת מגולה כזו ולהזכיר לו עונותיו, וגלה דבר קטן כזה, בפגם שאינו מחוייב להודיע להמלך דבר הנוגע אליו בלי בלע והכר : (יח) אנת מלכא,

ר״ל הנעה שעל ידה יובן פתרון הכתב, הקדים לאמר שמה שהוא מלך הוא בכח אביו, ע״י שה׳ נתן המלוכה לנבוכדנצר ועל ידו נתן ממשלה גם לבניו אחריו, כמ״ש ועבדו אותו ואת בנו ואת בן בנו, וז״ש אנת הוא מלכא בעבור שאלהא עלאה מלכותא וכו׳ יהב לנבוכדנצר אביך, שע״י מלכות נבוכדנצר שהוא מה׳ גם אתה מלכא, ואמר שה׳ נתן לנבוכדנצר מלכותא ורבותא ויקרא והדרא, מלכותא הוא מה שנעשה מלך בתחלה, ואח״כ נתן לו גדולה שכבש את מלכות השור ויתר ממלכות, ואח״כ נתן לו יקר וכבוד : (יט) ומן רבותא, וע״י הגדולה שמלך בכפה ונתגדל מלכותו פחדו ורהו מפניו כל העמים, ובאר שעם הפחד מפני שאמי שרלה היה ממית וכשרלה החיה, וכן היה מרים ומשפיל ברצונו, ר״ל שיש מלכים שמולכים בצירוף יועצים ושרים ואין להם יכולת לעשות כל מה שירצו, אבל הוא מלך מלכות בלתי מוגבלת והיה הכל תלוי ברצונו, וכמ״ש איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא וכמש״פ שם : (כ—כא) ובכ״ז ע״י שרם לבבו ולא הכיר גדולת בוראו, הורד ממלכותו ונעשה כבהמה וכו׳ עד שהכיר שאלהים עליון שולט במלכות בני אדם : (כב—כג) ואנת, ואתה שאתה בנו וידעת מכל זה והיה לך לקחת מוסר ממה שקרה לאביך, בכ״ז לא די שלא השפלת לבבך, כי עוד התרוממת על מארים שמיא כאלו נתת

הותו

שֵׁגְלָתָךְ וּלְחֵנָתָךְ חַמְרָא שָׁתַיִן בְּהוֹן וְלֵאלָהֵי כַסְפָּא וְדַהֲבָא נְחָשָׁא פַרְזְלָא אָעָא וְאַבְנָא דִּי לָא־חָזַיִן וְלָא־שָׁמְעִין וְלָא יָדְעִין שַׁבַּחְתָּ וְלֵאלָהָא דִּי־נִשְׁמְתָךְ בִּידֵהּ וְכָל־אֽרְחָתָךְ לֵהּ לָא הַדַּרְתָּ׃ ^{כד} בֵּאדַיִן מִן־קֳדָמוֹהִי שְׁלִיחַ פַּסָּא דִי־יְדָא וּכְתָבָא דְנָה רְשִׁים׃ ^{כה} וּדְנָה כְתָבָא דִּי רְשִׁים מְנֵא מְנֵא תְּקֵל וּפַרְסִין׃ ^{כו} דְּנָה פְּשַׁר מִלְּתָא מְנֵא מְנָה־אֱלָהָא מַלְכוּתָךְ וְהַשְׁלְמַהּ׃ ^{כז} תְּקֵל תְּקִלְתָּא בְמֹאזַנְיָא וְהִשְׁתְּכַחַתְּ חַסִּיר׃ ^{כח} פְּרֵס פְּרִיסַת מַלְכוּתָךְ וִיהִיבַת

ת"א מנא מנא. סנהדרין כ"ב: פרס וגו'. ספר הזוהר פרשת לך לך:

רש"י

אביך והיה לך להיות ירא מלפני הקב"ה: (כד) שליח פסא די ידא. נשלח כף יד: (כה) ודנה כתבא רשים. וזה המכתב אשר חקק: (כו) מנא מנא אלהא. כלומר מנא זהו פירושו מנה אלהא מלכותך והשלמה. חשב קץ שנפסק מלכות של אביך וזרעו ומלא שכבר הושלמה: (כז) תקל תקלתא במאזניא. נשקלת לפניו במאזנים ונמצאת חסר מכל צדקה: (כח) פרס פריסת מלכותך וגו'. כלומר ופרסין משמע שני פרסין האחד פריסת מלכותך נשברה מלכותך והשני שנתנה למדי ופרס:

מצודת דוד

אתה ושריך שלך והמלכה שלך ופלגשך שתו בהם יין ולאלהי כסף וגו' אשר לא יראו ולא ישמעו ולא ידעו מאומה הנה להם שבחת: ולאלהא. אבל אל האלוה אשר נשמתך בידו וכל דרכיך מסורים לו והמה בידו הנה אותו לא פארת:

מצודת ציון

(ל"ט): (כד) רשים. ענין כתיבה וכן את הרשום בכתב (לקמן י'): (כו) פרס. ענין שבירה כמו הלא פרוס לרעב לחמך (ישעיה נ"ח):

(כד) באדין. אז בעבור זה נשלח מלפניו כף של יד וכתב את הכתב הזה: (כה) ודנה. וזהו קריאת הכתב אשר כתב מנא מנא וגו' ואז"ל הכתב היה מסודר בשלש שורות זו למטה מזו ובהעליונה היה כתוב ממתו"ם ובשניה היה כתוב ננקפ"י ובשלישית היה כתוב אאלר"ן ולזה לא יוכלו חכמיו לקרותו כי הם קראו כל שורה לעצמה ולא היה להם שום ענין והבנ' אבל דניאל קרא מלמעלה למטה ר"ל תיבה הראשונה עשה מצירוף שלש האותיות הראשונות שבשלש השורות ויצא א"כ תיבת מנ"א וכן מצירוף האותיות השניות יצא תיבת מנ"א ומהשלישיות יצא תיבת תק"ל ומהרביעיות יצא ופ"ר ומהחמישיות יצא סי"ן וצרף הרביעית עם החמישית והרי ופרסי"ן: (כו) דנה. זה פתרון הדבר: מנא. ר"ל פתרון של תיבת מנא הוא לומר שהאלהים מנה מנין ימי מלכותך והשלים אותה כי בא מועד והשנות הדבר פעמים לומר שהמנין בדקדוק: (כז) תקל. פתרון של תקל הוא לומר נשקלת לפניו במאזני משקל ונמצאת חסר ר"ל לא נמצא בך זכות להכריע הרשע ולהאריך הזמן: (כח) פרס. ר"ל פתרון של ופרסין הוא לומר אשר נשברה מלכותך ונתונה היא למדי ופרס וזהו ופרסין בל' רבים ע"ש הפריסה וע"ש פרס והוי"ו כיתירה היא המורה על מדי שהיו לאחדים עם

יפה לקץ

באור הענין

אותו ואכלת כלי ביתו, והושב כל מה שפשע בזה כמו שהתבאר למעלה (פסוק ב' ג' ד'), וביותר שנתן שבח לאלהי כסף וזהב ולא לאלהים שנשמתו בידו, וכל דרכיו מיוחסים לו: (כד—כו) באדין, לכן מלפניו נשלח כף היד ורשם כתב הזה, ועתה זה פי' הכתב והפתרון, הכתב הוא מנא מנא, והפתרון הוא מנה אלהא מלכותך, (וע"ז אמר שנית ודנא כתבא, מבדיל אל מ"ש ודנא פשריה), ור"ל מ"ש שתי פעמים מנא, מורה על שני מנינים שמנה ה', כי מפי ירמיה נאמר ועבדו הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה והיה כמלאת שבעים שנה אפקוד על מלך בבל (ירמיה כ"ה י"א י"ב), ועוד נאמר ועבדו אותו כל הגוים ואת בנו ואת בן בנו (שם כ"ז), ומצד המנין של שבעים שנה כלה זמן מלכות בבל, אבל מצד המנין של ימי בן בנו שצריכים לעבוד אותו, אם היה לבלשאצר זכות לחיות עוד היו צריכים הגוים לעבוד אותו כל ימי חייו, והיה נתארך הזמן, והם שני מנינים, מנין אחד מנה שני חייו שהיה ראוי לו עוד לחיות, ומצד זה היתה המלוכה ראויה לו, כמ"ש ועבדו את בן בנו, ומנין השני מנה אלהים מלכותך והשלמת שהמלכות הכללי השלמה כמלאת שבעים שנה, ובענין זה שהדבר שקול אם יתקיף על מנין המלכות הכללי או על מנין שני חיי המלך, צריך להניח הדבר על כפות המאזנים, ועז"א. (כז) תקל תקלתא במאזניא שקל זכיותיו וחובותיו, ונמצאת חסיר כי הכריע הכף לחובה ע"י שבזה כלי בית האלהים, ולכן. (כח) פרס, פריסת מלכותך, שבר מלכותו לשנים, השנים הנותרות שהיה ראוי למלוך מצד שני

השאלות

בקל יאסף עליו המלך כאש חמתו והכתוב אומר אל תוכח לץ פן ישנאך?: (כה—כח) למה כפל מנא מנא, והוא לא פתר רק מנין אחד?, ולמה המנין והמשקל?, ואיך הונית מן פרסין פריסת המלכות וגם פרס?:

למדי ופרס: כט באדין ׀ אמר בלשאצר והלבשו לדניאל ארגונא והמונכא די־דהבא על־צואריה והכרזו עלוהי די־להוא שליט תלתא במלכותא: ל בה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדיא:

ו א ודריוש מדיא קבל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין: ב שפר קדם דריוש והקים על־מלכותא לאחשדרפניא מאה ועשרין די להון בכל־מלכותא: ג ועלא מנהון סרכין תלתה די דניאל חד מנהון די להון אחשדרפניא אלין יהבין להון טעמא ומלכא לא־להוא נזק: ד אדין דניאל דנה הוה מתנצח על־

ת"א בה בליליא. מגילה י"א נדרים ע"ב: ודריוש וגו'. מגילה שם: שפר קדם. שם:

והמניכא קרי כשדאה קרי מדאה קרי

רש"י

ו (א) ודריוש מדאה קבל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין. למה מנה שנותיו לומר לך ביום שנכנס נבוכדנצר להיכל בימי יהויקים נולד שטנו דריוש. מגלות יכניה עד כאן ס"ב שנה ואמר מר גלו בימי יהויכין בשבע לכיבוש יהויקים שהוא שמנה לנבוכדנצר נשתיירו לנבוכדנצר ל"ז שהרי מ"ה מלך וכ"ג דאויל מרודך כמ"ש רז"ל במסכת מגילה וב' שעבדו לבלשאצר הרי ס"ב: (ג) ועלא מנהון. ולמעלה מהן: די להון אחשדרפניא. שיתנו האחשדרפנים הללו עצה לשלשה האפרכים: ומלכא לא להוא נזיק. והמלך לא יהא נפסד בשום דבר מלכות המוטל עליהם לעשות: (ד) דניאל דנה. דניאל זה:

מצודת ציון — מצודת דוד

ך (ג) סרכין. שם מין שררה: (ד) עשית. ענין מחשבה: פרס כי הוי"ו באה להוסיף וכאומר מדי ופרס: (כט) באדין. אז אמר בלשאצר והלבישו את דניאל מלבוש ארגמן ושמו על צוארו רביד של זהב והכריזו עליו אשר יהיה מושל שליש במלכות: (ל) בה בליליא. בלילה ההוא נהרג בלשאצר מלך כשדים:

ך (א) ודריוש מדאה. דריוש מלך מדי לקח מלכות כשדים בהיותו בן ס"ב שנים: (ב) שפר. הוטב הדבר לפני דריוש והעמיד על המלכות ק"כ שרים אשר יהיו מושלים בכל המלכות: (ג) ועלא. ולמעלה מהם העמיד ג' שרים אשר דניאל היה אחד מהם: די. אשר הק"כ שרים ההם יהיו נותנים עצה אל שלשת השרים הראשים בכדי שלא יהיה למלך נזק והפסד מה בדבר המלכות ר"ל לזה הרבה שרים ומושלים למען ייעצו בחכמה לשמור את המלך מן הנזק: (ד) אדין. אז דניאל זה היה מנצח ומתגבר בכל דבר על חבריו ועל הק"כ שרים אשר תחתיהם: כל קבל. בעבור

יפה — באור הענין — לקץ

חייו, נתן למדי ופרס, שמלשון פרסין בל"ר לקח ג"כ מלת פרס, כי הנה שדריוש קבל המלכות תחלה לא מלך רק שנה אחת, וידע דניאל שאח"כ יירשנו כורש חתנו והמלכות תשאר ביד פרס, וע"כ אמר שמדי יקח המלכות תחלה כל ימי חיי דריוש ותשאר אח"כ בידי פרס: (כט—ל) באדין, בלשאצר חשב כי לימים רבים הוא נבא, ונתן לדניאל שליש המלכות, כפי הבטחתו, אבל הגזירה נתקיימה תיכף עוד באותה לילה שהרגוהו סריסיו, והודיעו הדבר לחיל מדי ופרס ויבואו העירה, ולפי ספורי דה"י קבלו אנשי בבל בעצמם את דריוש למלך עליהם, ועז"א.

ו (א) ודריוש מדאה קבל מלכותא, שקבל המלכות מידם שזה מור' שהמליכוהו ברצון אחרי כי מת מלכם, ומ"ש שהיה בן ס"ב שנים, פי' חז"ל להגיד שנולד ביום שנכנס נבוכדנצר להיכל בימי יהויקים, וגם ר"ל שע"י שהיה זקן בא בימים לא יכול להנהיג המלכות הגדולה הזה בעצמו, לכן כדי להקל העבודה מעליו: (ב—ג) הוטב לפני דריוש והקים על המלכות לאחשדרפנים מאה ועשרים די להון בכל מלכותא, ולמעלה מהם שלשה סרכין, אשר דניאל אחד מהם, שהאחשדרפנים אלה יתנו להם חשבון, והמלך לא יהיה נזק, חלק את מלכותו למאה ועשרים חלקים (שכן אחשורוש אחריו היה מולך על קכ"ז מדינות, ואולי השבעה הנותרים היו ממונים עליהם שבעת שרי פרס ומדי) ומינה עליהם אחשדרפני', שהם היו קבועים לפקח בעניני המדינה מצד המלך, כי הפחות והשרי' היו נבחרים מן בני המדינות, והאחשדרפנים היו נקראים אחשדרפני המלך, כי היו מצדו לעיין שגרי המדינות לא יעשו דבר נגד דתי המלך ועל האחשדרפנים היו שלשה יועצי המלך לקחת מהם חשבון ושיתנו להם עצה מכל מעשיהם, ועי"ז לא יוזק המלך, וזה כולל שלא יוזק במדיניות, כי הממונים בכל מדינה מצדו יפקחו לטובת המלך וכן שלא יוזק בגופו ע"י מרדת המלוכה וכובד משאה: (ד) אז דניאל זה היה מתגבר על הסרכים

 והאחשדרפנים

סרכיא ואחשדרפניא כל־קבל די־רוח יתירא בה ומלכא עשית להקמותה על־כל־מלכותא: ה אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עלה להשכחה לדניאל מצד מלכותא וכל־עלה ושחיתה לא־יכלין להשכחה כל־קבל די־מהימן הוא וכל־שלו ושחיתה לא השתכחת עלוהי: ו אדין גבריא אלך אמרין די לא נהשכח לדניאל דנה כל־עלא להן השכחנא עלוהי בדת אלהה: ז אדין סרכיא ואחשדרפניא אלן הרגשו על־מלכא וכן אמרין לה דריוש מלכא לעלמין חיי: ח אתיעטו כל ׀ סרכי מלכותא סגניא ואחשדרפניא הדבריא ופחותא לקימה קים מלכא ולתקפה אסר

רש"י

מתנלה. מתגבר: ומלכא עשית. המלך היה חושב בלבו להקימו על כולם: (ה) הוו בעין עלה. היו מבקשים עלילה למצוא לדניאל בדבר המלכות שיוכלו להלשין עליו: (ו) די לא נהשכח. אמרו ביניהם לא נמצא לדניאל זה שום עלילה: להן השכחנא עלוהי. אבל נמצא עליו עלילה ע"י תורת אלהיו אם נוכל לבקש מאת פני המלך שום גזירה שיגזור להעבירו על תורתו והוא לא יקיים את מצות המלך, והרי העלילה: (ז) הרגשו. משמשו על המלך: (ח) אתיעטו. נועצו: לקימה קים מלכא. להחזיק בדת המלך

מצודת דוד

אשר היה בו רוח חכמה יתירה ומרובה והיה משכיל בכל דבר לאמתו: ומלכא. והמלך חשב להעמידו לשוטר על כל המלכות ברצותו מרבית שבלבו: (ה) אדין. אז כל השרים הם היו מבקשים למצוא על דניאל עלילה מה בענין דבר המלכות: וכל. אבל שום עלילה ודבר השחתה לא יוכלו למצוא בו: כל קבל. בעבור אשר היה נאמן וכל דבר משגה והשחתה לא נמצא עליו: (ו) אדין. אז אמרו האנשים האלה הן ראינו אשר לא ימצא לדניאל זה שום עלילה כ"א נמצא עליו בדבר התלוי בדת אלהיו כי נקיים דת אלהיו לא יחוש לדבר המלך המבטל את הדת: (ז) אדין. אז השרים האלה התקבצו אל המלך וכן אמרו אליו דריוש המלך לעולם תחיה ו...לא מדרך מוסר לברך את המלך בראשית המאמרים: (ח) אתיעטו. התיעצו כל השרים לקיים קיום המלך ר"ל להעמיד ולהקים המלוכה בידו בחוזק רב: ולתקפה. ולחזק החק גזרה בקשר אמיץ בבל ישונה: די. אשר כל מי אשר

מצודת ציון

כמו אבדו עשתונותיו (תהלים קמ"ו): (ה) עלה. עלילה: שלו. משגה כמו על כל

יפה לקץ

באור הענין

והאחשדרפנים, על כי רוח יתירא בו, והמלך חשב להקים אותו על כל מלכותו, שדניאל הראה לכולם הנהגה יותר מעולה מאשר הנהיגו הם, וזה ע"י רוב חכמתו, וראה המלך שטוב יותר לתת כלל ההנהגה ביד איש אחד משכיל כמוהו, כי בהשפעת הרבה ראשים והסתבכות ... יודע כן יצליח: (ה—ו) אז הסרכים והאחשדרפנים קנאו בו, ובקשו למצוא עלילה לדניאל מצד המלכות, שימצאו בו שעשה דבר לא טוב בעניני הנהגת המלכות, כמו קבלת שוחד ורמיה וכדומה, אבל כל עלילה ומשחת לא יכלו למצוא (מצד המלכות, כי עומת כי מהימן הוא, ולפ"ז לא נמצא עליו לא עולה אמתית, ולא המציאו עלילת דברים שקר הוחזק לנאמן ולא היו מאמינים עליו עלילות שקר, וכל שגיה ומשחת לא נמצא עליו, וגם הפשו איזה עון עליו בעצמו חוץ מעניני הנהגת המלכות ולא נמצא עליו שום חטא ופשע, אז אמרו שיוכלו למצוא עליו עלילה ע"י דת אלהיו: (ז—ח) אז הרגישו השרים האלה ובאו פתאום אל המלך, ואמרו לו שכל שרי המדינות הסכימו לקיים דבר, שמי שיבקש בקשה עד שלשים יום מן כל אלהים ואדם לבד מן המלך יושלך לכבשן האש, כי בשלשים יום הראשונים שהמלך בבבל באו אליו שלוחים מכל העמים והמדינות, ואמרו שהסכימו כדי לחזק מלכותו בעיני כל העמים, שבשלשים יום האלה, יביא כל איש בקשתו אל המלך בעצמו, בין שבקשות בין לאדם מאדם, המלך מוכן למלאות בקשת כל שואל כי הפך חסד הוא, וידו רחבה ופתוחה למלאות בקשת כל איש, וגם כל תפלה וכל התחנה אשר יתפללו לה' יביאו אל המלך כי ידו כיד האלהים

השאלות

(ה) נמה כפל וכל עלה ושחיתה לא יכלין להשכחה, וכו שלו ושחיתה לא השתכחת כיה?: (ה—ט) איך קבל מהם המלך דבר סכלות כזאת לגזור שלא יתפלל איש לאלהיו, שהאת אלהים הוא?, הלא גם המלך הוא אלהים

דִּי כָל־דִּי־יִבְעֵא בָעוּ מִן־כָּל־אֱלָהּ וֶאֱנָשׁ עַד־יוֹמִין תְּלָתִין לָהֵן מִנָּךְ מַלְכָּא יִתְרְמֵא לְגֹב אַרְיָוָתָא׃ ט כְּעַן מַלְכָּא תְּקִים אֱסָרָא וְתִרְשֻׁם כְּתָבָא דִּי לָא לְהַשְׁנָיָה כְּדָת־מָדַי וּפָרַס דִּי־לָא תֶעְדֵּא׃ י כָּל־קֳבֵל דְּנָה מַלְכָּא דָּרְיָוֶשׁ רְשַׁם כְּתָבָא וֶאֱסָרָא׃ יא וְדָנִיֵּאל כְּדִי יְדַע דִּי־רְשִׁים כְּתָבָא עַל לְבַיְתֵהּ וְכַוִּין פְּתִיחָן לֵהּ בְּעִלִּיתֵהּ נֶגֶד יְרוּשְׁלֶם וְזִמְנִין תְּלָתָה בְיוֹמָא הוּא בָּרֵךְ עַל־בִּרְכוֹהִי וּמְצַלֵּא וּמוֹדֵא קֳדָם אֱלָהֵהּ כָּל־קֳבֵל דִּי־הֲוָא עָבֵד מִן־קַדְמַת דְּנָה׃

ת"א וכוין פתיחן. ברכות ל"א ול"ד: וזמנין תלתה. שם ל"א:

רש"י

בכה לפי שמחדש בא למלוך ויתמדינה אחרת אתה וצריך חיזוק: די יבעא בעו. אשר יבקש שום בקשה: להן מנך מלכא. זולתי ממך המלך: לגב אריותא. לבור שאריות המלך שם: (ט) תקים אסרא. תעמיד חק זה: די לא להשניה. שלא לשנות כדת מדי ופרס: די לא תעדא. שלא תעבור: (יא) כדי ידע. וכאשר ידע: וכוין פתיחן ליה בעליתה. בעלייתו: נגד ירושלם. לצד בה"מ ואע"פ שחרב עשה כמו שאמר שלמה והתפללו אליך דרך ארצם (מלכים א' ח'): וזמנין תלתה. ערבית ושחרית ומנחה: ברך על ברכוהי. כורע על

מצודת דוד

יבקש בקשה מה מן כל אלוה או אדם מהיום עד שלשים יום זולת ממך המלך יהיה משפטו שיושלך אל בור האריות וזהו למען ידעו הכל שאין כח ביד זולתך והכל בא ממך והוא דבר נאות לחזק המלוכה: (ט) כען. עתה המלך תחזק האסר וכתוב מכתב ידך על הכתב: די לא. אשר אין לשנותה מעתה וכמנהג מדי ופרס אשר לא תסור לעולם והוא שאין לשנות דבר אשר רשם המלך: (י) כל קבל. בעבור זאת שהיה הדבר לחזק המלוכה לזה כתב המלך מכתב ידו על הכתב והאסר: (יא) כדי ידע. כאשר ידע אשר כתב המלך מכתב ידו על הכתב: על. נכנס לביתו במקום מוצנע ועל העליה היה לו חלונות פתוחות מול ירושלים לכוון בתפלתו למולה כמ"ש והתפללו אליך דרך ארצם וגו' העיר אשר בחרת וגו' (מ"א ח'): וזמנין. ושלשה פעמים ביום היה הוא כורע על ברכיו ומתפלל ומודה לפני אלהיו בעבור

יפה לקץ

השאלות

יתפלל? וגם למה לא יבקשו אז דבר מאדם, ואיך יתנו בזה תוקף למלכותו?, היה עלה נבערת מזו?: (יא—יב) למה מסר דניאל א"ע למיתה בשביל התפלה, והי בהם כתיב, ומן הדין אינו מחויב למסור נפש רק על ע"א

באור הענין

למלאות כל חפץ, ובימי החסד האלה בתחלת מלכותו ימלא כל משאלות אנשים עד שאין צריך לבקש דבר מזולתו, וכל המבקש דבר מזולתו הרי זה כמכחיש טוב המלך וחסדו, או כמכחיש יכולתו, כאילו המלך אינו חפץ או שקצרה ידו מהטיב וממלאות בקשת כל שואל, הוא מחרף את המלך ויושלך לגוב האריות, ונז"א לקימה קים מלכא, ר"ל שבזה יחזקו את המלכות שיהיה לו קיום, שבזה ימשך אליו לב כל העמים, בענין שפתו אותו שהוא לטובת המלך ולחזק מלכותו, וע"כ הסכימו לתקפא אסר על העובר שיהיה דינו כמורד במלך, ובקשו, א] שהמלך יסכים על הדבר, וז"ש ובכן תקום אסרא, ב] שיכתוב ויחתמנו בטבעת המלך, כדי שיהיה כדת מדי ופרס שכתב אשר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך אין להשיב: (יא) ודניאל אף שידע שנרשם הכתב, נכנס לביתו וחלונות פתוחים לו בעלייתו נגד ירושלם, ושלש פעמים ביום כרע על ברכיו והתפלל והודה לפני אלהיו כל עומת שהיה עושה לפני זאת, באר שאף שדניאל ידע מגזירה זאת, לא בטל תפלותיו ג' פעמים ביום ולא התחבא להתפלל בבית אחר שלא ידעו היכן הוא, או בביתו במקום מוצנע, רק נכנס לביתו ועלה אל העליה שהיו חלונותיה פתוחים לצד דרום שהוא לצד ירושלים, והתפלל בכריעה, בענין שכל הנכנים יכלו לראות דרך החלונות הפתוחים שהוא כורע על ברכיו ומתפלל, אולם למה עשה כן, והנה לא היה מחוייב למסור נפשו בעבור מ"ע, בפרט לדעת הרמב"ן שתפלה דרבנן, והמלך לא נתכוין להעביר על דת, ולמה הכניס את עצמו בסכנה זו?, מפרש כל קבל די הוה עביד מן קדמת דנה, ר"ל שדת המלך לא היה להעביר על דת, ולמנוע שום אדם מעשות חובתו המצווה עליו מאת ה', ומעם הגזרה לא היה רק שמי שירצה לבקש בקשה חדשה פרטית יבקשנה מן המלך והוא יעשה בקשתו, ולא"ל לבקש מאלהים ואדם, אבל אין בכלל זה התפלה התמידית שאינו מבקש בקשה חדשה רק מודה לה' ומשבח ומתפלל עניני הכלל, כמו על החיים ועל סליחת עון וכדומה, שאין זה ענין אל המלך כלל, זה לא היה בכלל הדת לפי התכלית שניתן הדת הזה שהיה ענינו להגיד שהמלך מוכן למלאות בקשת כל שואל,

יב אֱדַיִן גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ הַרְגִּשׁוּ וְהַשְׁכַּחוּ לְדָנִיֵּאל בָּעֵא וּמִתְחַנַּן קֳדָם אֱלָהֵהּ׃ יג בֵּאדַיִן קְרִבוּ וְאָמְרִין קֳדָם־מַלְכָּא עַל־אֱסָר מַלְכָּא הֲלָא אֱסָר רְשַׁמְתָּ דִּי כָל־אֱנָשׁ דִּי־יִבְעֵה מִן־כָּל־אֱלָהּ וֶאֱנָשׁ עַד־יוֹמִין תְּלָתִין לָהֵן מִנָּךְ מַלְכָּא יִתְרְמֵא לְגוֹב אַרְיָוָתָא עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר יַצִּיבָא מִלְּתָא כְּדָת־מָדַי וּפָרַס דִּי־לָא תֶעְדֵּא׃ יד בֵּאדַיִן עֲנוֹ וְאָמְרִין קֳדָם מַלְכָּא דִּי דָנִיֵּאל דִּי מִן־בְּנֵי גָלוּתָא דִּי יְהוּד לָא־שָׂם עֲלָיךְ מַלְכָּא טְעֵם וְעַל־אֱסָרָא דִּי רְשַׁמְתָּ וְזִמְנִין תְּלָתָה בְּיוֹמָא בָּעֵא בָּעוּתֵהּ׃ טו אֱדַיִן מַלְכָּא כְּדִי מִלְּתָא

חצי הספר בפסוקים יתיר י'

רש"י

ברכיו: כל קבל די הוא עבד וגו'. ככל אשר היה עושה לפני זאת: (יב) הרגשו. משמשו וחפשו: (יג) על אסר מלכא. על בטול אסר המלך אשר באו להלשין: יציבא מלתא. אמת הדבר: (יד) לא שם עלך מלכא טעם. לא נתן לב ועינה לחוש על גזירותיך: בעא בעותה. מתפלל תפלתו: (טו) כדי מלתא שמע. כאשר שמע הדבר: שגיא באש עלוהי. הרבה הרע בעיניו שהיה אוהב את דניאל וקשה עליו

מצודת דוד

אשר כן היה עושה מלפני זה לכן אחז צדיק דרכו: (יב) אדין. אז האנשים האלה התקבצו אל בית דניאל ומצאוהו מבקש ומתחנן לפני אלהיו: (יג) באדין. אז קרבו אל המלך ואמרו לפניו על דבר הקשר הנעשה בעבור המלך וכה אמרו הלא במכתב ידך רשמת הקשר אשר כל איש אשר יבקש דבר מן כל אלוה או אדם עד שלשים יום ולא ממך המלך יהיה משפטו שיושלך אל בור האריות: ענה. השיב המלך ואמר אמת הדבר ועשוים היא בחוזק כמנהג מדי ופרס אשר לא תסור נעולם ר"ל ע"כ כן יהיה הואיל ורשמתי אני אין להשיב וכמנהג הקבוע: (יד) באדין. אז השיבו ואמרו לפני המלך אשר דניאל אשר הוא מן בני הגולה של יהודה לא עשה לעצמו טעם ועצה לחוש עליך המלך ועל הקשר אשר רשמת ר"ל אינו חושש על קיום מלכותך ועל דבריך: וזמנין. ושלשה פעמים ביום מבקש בקשתו מאלהיו: (טו) אדין. אז כאשר שמע המלך את הדבר הרבה היה הדבר רע בעיניו: שם בל. שם על דניאל

מצודת ציון

הגל (ש"ב ו'): (יב) הרגישו. ענין קבוץ כי בקבוץ עם רב נשמע קול המיה ורגישה וכן למה רגשו גוים (תהלים ב'): (טו) בל. הוא מל' מנדה בלו והלך (עזרא ד') ועניני מס וגולגולת. או הוא מענין לאו כמו בל למד צדק (ישעיה כ"ו): משתדר. ענין עסק והשתדלות כדרז"ל

יפה לקץ

באור הענין

וח"ש אחר שנודע לכל שדניאל מתפלל תפלה כזאת בכל יום שלשה פעמים תמיד מגד דנו, ועל זה אינו מוזהר מן המלך שלא כיון לזה כלל לבטל מצוה ולהעביר איש ממצות אלהיו, ובהגזרה כתוב די לא יבעא בעו, דהיינו שלא לבקש בקשה, ובדניאל כתוב מצלא ומודה, והבדל גדול יש בין מתפלל ובין מבקש, שהתפלה לא תהיה רק לאלהים, ולא נמצא מאדם לאדם בשום מקום שיופך נפשו להשם לבד, וזה אינו כלל בכלל הפקודה, ועל זה בטח דניאל ולא התירא: (יב) **אדין, אז באו האנשים ברגש ומצאו לדניאל מבקש ומתחנן לפני אלהיו**, שינה הלשון שמצאו אותו מבקש, שהם היה דעתם להלשין עליו שבקש בקשה פרטית בתפלתו ועבר על מצות המלך: (יג) **באדין קריבו ואמרין קדם מלכא**, ר"ל כאשר ידעו שיש להצדיק את דניאל כנ"ל, והתיראו שהמלך כשיודע לו כוונם יפרש פירוש אחר בפקודה זאת לזכות את דניאל, לכן באו כשואלים **על אסר מלכא**, היינו שי"ל שאלה בזה, וזהו **הלא אסר רשמת די כל אנש דיבעא**, שאלו אם הוא איסור כולל על כל איש ואיש ועל כל מיני תפלה, כי הם מאליטים שהיא גזרה כוללת על כל איש וכל מיני בקשות, ועז"א המלך **אמת הדבר כדת מדי ופרס שלא תשוב**, והודה לדבריהם: (יד) **באדין**, אז מצאו מקום להלשין על דניאל, שלא נתן לב לשמוע להמלך ולאסורו: (טו) **באדין, אז כאשר שמע המלך את הדבר מאד הורע בעיניו, ועל דניאל שם בל להצילו**, פי' שאז חזר המלך מדבריו ואמר שגזרה זאת לא חלה על דניאל, כאשר

השאלות

וג"ע וש"ד, בפרט שהיה יכול להתפלל בלחש שלא ירגיש אדם בו ורהתגא לבא בעי, ועכ"פ בחדר חשוך מוסגר שהחלונות אין מעכבים התפלה, ומלשון הכתוב מבואר שלא נשמר כלל, וכי לא ידע כי בנפשו הוא?, ומז"ש כל קבל די הוה עבד מקדמת דנא, והלא היום השתנה דינו ובין המות?: (יג) מז"ש על אסר מלכא, הלא אסר רשמת, מה רצו בשאלה זאת, והלא הדת כתובה כדתי פרס ומדי, והי"ל רק לאמר שדניאל נתחייב מיתה כי עבר על הדת?: (טו) באיזה אופן רצה המלך להצילו וכי לא ידע כי כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב?:

שמע שגיא באש עלוהי ועל דניאל שם בל לשיזבותה ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותה: טז באדין גבריא אלך הרגשו על־מלכא ואמרין למלכא דע מלכא די־דת למדי ופרס די־כל־אסר וקים די־מלכא יהקים לא להשניה: יז באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ורמו לגבא די אריותא ענה מלכא ואמר לדניאל אלהך די אנתה פלח־לה בתדירא הוא ישיזבנך: יח והיתית אבן חדה ושמת על־פם גבא וחתמה מלכא בעזקתה ובעזקת רברבנוהי די לא־תשנא צבו בדניאל: יט אדין אזל מלכא להיכלה ובת טות ודחון לא־הנעל קדמוהי ושנתה נדת

ת"א אלהך וגו'. מגילה ט"ו: והיתית גו'. נדה ס"ט: יחיד ה'

רש"י

מיתתו: ועל דניאל שם בל לשיזבותיה. על דניאל שם דהוי לדוות הדבר להצילו ואמר להם איני מאמין לכך. בל, איני יודע דוגמתו אך ענינו יורה פתרונו: ועד מעלי שמשא. ועד בא השמש היה משתדל להצילו אבל כשהגיע זמן תפלתו כרע להקב"ה על ברכיו והתפלל תפלתו ושוב לא היה לו פתחון פה להצילו: (טז) די מלכא יהקים. אשר המלך יגזור ויעמיד לא לאדם לשנותו: (יח) והיתית אבן חדה. והובאת אבן אחת, ובכל ארץ בבל אין אבן כי אם לבנים כמ"ש ותהי להם הלבנה לאבן (בראשית י"א) למדנו שאין אבן בבבל ולפי שעה הביאוה מלאכים מארץ ישראל. אם התנה במעשה בראשית על הים שיקרע לבני ישראל ועל האש שילמנן לחנניה וחביריו ועל האריות מהזיק לדניאל לא התנה על זריקת אבן וזיין שלא יזיק באדם והמלך אמר מעט האריות אי אפשר לסלקו שכבר נגזרה גזירה אזדהר בו מהזקת אדם והנס אם יבא יבא (ספ"ה): ושמת על פום גבא. הושמה על פי הבור: בעזקתה. בטבעתו שלא יזיזוה ממקומו וישליכו עליו אבנים להרגו: די לא תשנא צבו בדניאל. שלא ישתנה רצונו כלומר שלא יעשו לו היזק שלא כרצונו (ס"א מרצונם): (יט) ובת טות. לן בתענית: ודחון. ושלחן במשנה קך פתר דוגם, לא הכניסו

מצודת ציון / מצודת דוד

השתדל להיות חיים (אבות פ"ב): (יט) ובת טות. לן מבלי ליתן כופר ממון פדיון נפשו להצילו ממות או בל לאו שמנא
לכל עשות לו מאומה היה טוען בעבורו ועד שקיעת החמה
היה מתעסק להצילו: (טז) באדין. אז האנשים האלה התקבצו כולם על המלך כי להלשין נאו רק מקלתם וכאשר ראו שהפך המלך להצילו התקבצו כולם ואמרו למלך דע אתה המלך אשר יש מנהג קבוע למדי ופרס אשר כל קבר ודבר קיום אשר יקיים המלך לרשום שמו עליו שוב אין לשנותה: (יז) באדין. אז אמר המלך להביא את דניאל ולהשליכו אל הבור של האריות: ענה. הרים המלך קול ואמר לדניאל אלהיך אשר אתה עובד אותו בכל עת הוא יצילך: (יח) והיתית. והובא אבן אחת ושמו אותו על פי הבור: וחתמה. לבל יוכלו לזוז את האבן ממקומה חתמה מלמעלה בחותם טבעת המלך ובחותם טבעות שריו אשר לא תשתנה הרצון בדניאל כי רצון המלך היה בחייו והשרים פן ישנו רצונו כי ימיתוהו בהשלכת אבנים וכדומה ורצון השרים היה במיתתו וחששו פן המלך ישנה רצונם כי יעלהו מן הבור או ישמרהו מן האריות באיזה תחבולה: (יט) אדין. אז אחר שחתמו הלך המלך אל היכלו ולן בלא אכילה ולא הכניסו לפניו

יפת באור הענין לקץ

לא מתפלל תפלה קבועה ג"פ בכל יום מלך דתו, לא בקשה חדשה על ענין פרטי, ואין ראוי להעביר על דת, ואין בכלל הפקודה התפלה הכוללת שאינה בקשה פרטית, [ומלת בל, כמו בלי ובלתי, שהוא מלת השלילה] אמר שדניאל אינו בכלל הגזרה ובל חלה עליו, ובזה השתדל עד בא השמש להציל אותו: (טז) באדין, אז רגשו על המלך ואמרו דע שדת מדי ופרס הוא, שכל איסור שיקים המלך לא להשניה, ר"ל שאין לעשות בו שנוים רק לקיימו כפי פשוטו, ולא לעשות בו פירושים ולשנות ענינו לומר שאינו חל על איש זה או ענין פלוני, ובזה נצחו את המלך: (יז) אלהך, המלך החזיק שאינו חייב מיתה ע"פ הדין, מפני שהוא מתפלל תמיד תפלה קבועה וזה אינו בכלל האיסור, ורק הם מטים משפטו, וע"כ אמר שמגד זה שאת פלח ליה בתדירא ואתה זכאי בדינך אלהים יצילך: (יח) והיתית, והובא אבן אחת והושמה על פי הגוב ויחתמה המלך בטבעתו ובטבעת שריו שלא ישתנה רצונו בדניאל, ר"ל שלא יהרגוהו אויביו ע"י אבנים, או שיסחקו וילעיגו לו בלועלא דברים, וכן נתחמה בטבעותיהם בל יאמרו שנתנו לאריות בשר הרבה ועי"ז הניחו את דניאל: (יט) אדין, אז הלך המלך להיכלו, ובת טות, לן בתענית, ודחון, פי' ושלחן לאכול, וי"מ

עלוהי: כ באדין מלכא בשפרפרא יקום בנגהא ובהתבהלה לגבא די־אריותא אזל: כא וכמקרבה לגבא לדניאל בקל עציב זעק ענה מלכא ואמר לדניאל דניאל עבד אלהא חיא אלהך די אנתה פלח־לה בתדירא היכל לשיזבותך מן־אריותא: כב אדין דניאל עם־מלכא מלל מלכא לעלמין חיי: כג אלהי שלח מלאכה וסגר פם אריותא ולא חבלוני כל־קבל די קדמוהי זכו השתכחת לי ואף קדמיך מלכא חבולה לא עבדת: כד באדין מלכא שגיא טאב עלוהי ולדניאל אמר להנסקה מן־גבא והסק דניאל מן־גבא וכל־חבל לא־השתכח בה די הימן

ת"א אלהי שלח. עקידה שער ע"ז ספר הזוהר פ' וישב: פ' זעירא פ' רבתי יתיר ה' יתיר י'

רש"י

לפניו שלחן לאכול: ושנתה נדת עלוהי. נדדה שנתו: (כ) בשפרפרא. בעלות השחר והרבה יש בת"י: יקום בנגהא. עמד לאור הבקר לא בשלש שעות כשאר מלכים: ובהתבהלה לגבא די אריותא אזל. ובבהלה לחפירת האריות הלך: (כג) חבולה לא עבדת. שום דבר כיעור וסקל לא עשיתי: (כד) שגיא טב עלוהי. הרבה הוטב בעיניו: ולדניאל. ואת דניאל צוה להעלות מן הבור: די הימן באלהיה. אשר האמין באלהיו:

מצודת דוד

כלי שמחה וזמר: ושנתה נדת. ממנו: (כ) באדין. אז עמד המלך ממשכבו בשחר בהאיר היום והלך בחפזון אל הבור של האריות: (כא) וכמקרבה. וכאשר בא קרוב אל הבור זעק אל דניאל בקול עצב והרים קול ואמר לו דניאל עבד אלהים חיים: אלהך. האלהים אשר אתה עובד אליו בכל עת האם יכול היה להצילך מן האריות: (כב) אדין. אז דבר עם המלך ואמר אליו המלך לעולם יחיה: (כג) שלח מלאכה. אלהי שלח מלאכו וסגר פי האריות ולא השחיתו אותי בעבור אשר נמצא לי לפניו זכות ולא עברתי את דבריו: ואף קדמך. ואף לפניך המלך לא עשיתי דבר השחתה וכאומר הנה בדבר התפלה לא יחשב למרד כי אני ואתה חייבים בכבודו: (כד) באדין. אז הרבה מאוד הטיב הדבר על המלך ואמר להעלות את דניאל מן הבור: והסק. והועלה דניאל מן הבור ולא נמצא בו כל חבלה ופגע על אשר האמין באלהיו ולא הכיר הפלתו

מצודת ציון

סעודת הערב וכן בדרז"ל ובת טוות ולא אבדיל (פסחים ק"ז) ר"ל לא אכל בלילה על שלא הבדיל: ודחון. הוא הפוך מן הדון ור"ל שמחת כלי זמר: (כ) בשפרפרא. כן ת"י על השחר: בנגהא. מל' נוגה ואורה:

יפה באור הענין לקץ

חדוה וי"מ פלגשיו, לא הובא לפניו ושנתו נדדה ממנו: (כ) אז המלך קם בשחר כשהתחיל להאיר קצת, [עמ"ש יפעיה (פ' א') על אור נגה עליהם], והלך בבהלה לגוב האריות לדעת מה נעשה בדניאל: (כא) וכאשר קרב אל הבור זעק לדניאל בקול עצב, ולא ענהו דניאל מפני שלא הכיר את הקול שהיה עציב, ענה המלך ואמר לדניאל, דניאל עבד אלהים חיים האלהים אשר אתה עובד אותו תמיד היכול להצילך מן האריות, ר"ל אחר שהוא אלהים חיים יודע את עבדיו, ואחר שאתה עובד אותו תמיד בודאי רצה להצילך, נשאר השאלה על היכולת אם יכול להצילך: (כב—כג) אז דבר דניאל עם המלך, אלהי שלח מלאכו וסגר פי האריות ולא חבלוני, יען שנמצא לי זכות לפניו, שלפניו היה לי זכות מה שהתפללתי, כי לא עברתי בזה מצות המלך, שהפקודה לא היה לבטל מצות ה', וז"ש ואף קדמך חבולה לא עבדת לא עשיתי דבר השחתה, כי לא עברתי דבריך בזה, כאומר שאם הייתי עובר מצות המלך לא היה לי בזה זכות לפני ה' שצוה לירא את ה' ומלך, וגם ר"ל שהזכות עצמו שנמצא לי לפני ה' הוא היה המלאך שהצילני מן האריות, כמ"ש אם יש עליו מלאך מליץ להגיד לאדם ישרו, שמדבר מן הזכיות שהם מלאכים הפודים מדה שהם: (כד) אז הוטב מאד [התשובה הזאת והצלה] אל המלך, ואמר להעלות לדניאל מן הבור ולא נמצא בו שום חבורה, ובאר שהיה לו זכות מפני אמונתו שהאמין בה', ובזכות האמונה

בֵּאלָהֵהּ׃ כה וַאֲמַר מַלְכָּא וְהַיְתִיו גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ דִּי־אֲכַלוּ קַרְצוֹהִי דִּי דָנִיֵּאל וּלְגֹב אַרְיָוָתָא רְמוֹ אִנּוּן בְּנֵיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן וְלָא־מְטוֹ לְאַרְעִית גֻּבָּא עַד דִּי־שְׁלִטוּ בְהוֹן אַרְיָוָתָא וְכָל־גַּרְמֵיהוֹן הַדִּקוּ׃ כו בֵּאדַיִן דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא כְּתַב לְכָל־עַמְמַיָּא אֻמַיָּא וְלִשָּׁנַיָּא דִּי־דָאְרִין בְּכָל־אַרְעָא שְׁלָמְכוֹן יִשְׂגֵּא׃ כז מִן־קֳדָמַי שִׂים טְעֵם דִּי ׀ בְּכָל־שָׁלְטָן מַלְכוּתִי לֶהֱוֺן זָאעִין וְדָחֲלִין מִן־קֳדָם אֱלָהֵהּ דִּי־דָנִיֵּאל דִּי־הוּא ׀ אֱלָהָא חַיָּא וְקַיָּם לְעָלְמִין וּמַלְכוּתֵהּ דִּי־לָא תִתְחַבַּל וְשָׁלְטָנֵהּ עַד־סוֹפָא׃ כח מְשֵׁיזִב וּמַצִּל וְעָבֵד אָתִין וְתִמְהִין בִּשְׁמַיָּא וּבְאַרְעָא דִּי שֵׁיזִיב לְדָנִיֵּאל מִן־יַד אַרְיָוָתָא׃ כט וְדָנִיֵּאל דְּנָה הַצְלַח בְּמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ וּבְמַלְכוּת כּוֹרֶשׁ פָּרְסָיָא׃

ת"א ואמר מלכא. עקידה שער נ"ו: באדין וגו'. מגילה י"א: דירין קרי זיעין קרי פרסאה קרי

רש"י

(כה) די אכלו קרצוהי. אשר הלשינו עליו: ולא מטו לארעית גובא. לא הגיעו לתחתית הבור עד שמשלו בהם האריות וכל עצמותיהם הדיקו: (כו) באדין דריוש וגו' די דארין בכל ארעא. שדרין בכל הארץ. שלמכון יתרבה: (כט) ובמלכות כורש. שמלך אחר דריוש שלא מלך דריוש המדי אלא שנה אחת ונהרג במלחמה כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון והמליכו את כורש תחנו עליהם בתוך החיל:

מצודת דוד

(כה) והיתיו. והביאו את האנשים האלה אשר הלשינו מלשינות על דניאל והושלכו אל בור האריות המה ובניהם ונשותיהם: ולא מטו. לא הגיעו לתחתית הבור עד אשר משלו בהם האריות עודם באויר ואכלו אותם ואף עצמותם כתתו דק דק: (כו) באדין. אז כתב דריוש לכל העכו"ם וכן כתב לכל עממיא וגו' אשר שוכנים בכל הארץ שלומכם יתרבה: (כז) מן קדמי. מלפני הושם גזרת האומר אשר בכל ממשלת מלכותי יהיו חרדים ומתפחדים מלפני האלהים של דניאל אשר הוא אלהים חיים וקיים לעולם ומלכותו היא מלכות אשר לא תושחת וממשלתו עד סוף ימי עולם: (כח) משיזב. מפלט ומציל ועושה אותות ודברים תמוהים בשמים ובארץ אשר הציל את דניאל מיד האריות: (כט) ודניאל דנה. ודניאל זה הצליח למשול ממשל רב בימי מלכות דריוש ובתחלת ימי מלכות כורש הפרסי אבל לאחר זה פירש עצמו מעבודת המלך ומנה את זרובבל תחתיו כמה שכתוב למעלה:

השאלות — יפה לקץ — באור הענין

(כה) למה צוה להשליך את האנשים לגוב האריות והלא לא באו בעלילות שקר והוא נתחייב מיתה כדין, ואם ניצול בנס בעבור זה לא נתחייבו המה מיתה, והנה נבוכדנצר לא צוה להשליך לכבשן את האנשים שהלשינו על חנניה מישאל ועזריה הגם שגם המה נצולו בנס?:

נעשה לו הנס הזה: (כה) וצוה המלך והשליכו את המלשינים אל הבור והאריות הדיקו אף עצמותיהם, ובזה מבואר שהיו רעבים מאד ובכ"ז לא נגעו בדניאל וזה מגדיל הנס: (כז) מן קדמי, נתן פקודה שיראו את אלהי דניאל, כי כל אלהים אלילים אין בם חיות כי הם כחות טבעיות בלי חיות השכל, והוא חי וקים, הכחות הטבעיות שייחסו להם העכו"ם אלהות, כמו האש שעבדו אותו הפרסיים בימים ההם יתגברו עליהם כחות אחרות מנגדות להם, המים מכבים את האש, ואינם מתמידים לעולם כי כל כח טבעי יש לו סוף, אבל מלכותו די לא תתחבל ע"י כח נגדי לו, ושלטנה עד סופא שהוא נצח: (כח) משיזב ומציל, וגם עושה אתין ותמהין ונפלאות למעלה מן הטבע כמבואר מן הנס שהציל לדניאל, שהיה על ידי הפלא: (כט) ודניאל דנה הצלח וכו' ובמלכות כרש, ולמעלה [א' כ"א] אמר ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש, ופי' הרי"א לפמ"ש היוסיפון שאחר שהושלך לגוב האריות בקש רשות להתפטר מעבודת המלך וללכת לשושן, והשיג רשות, וזרובבל נכנס בהיכל המלך במקומו, ובתוך כך מת דריוש ומלך כורש במקומו, ונתעכב שם עד עליית בני הגולה לירושלים, וגם כתב שהאגרת שבלח דריוש לכל העמים היה הקדמה אל חפצו ואל נדרו שנדר הוא וכורש לשלח רצונים חפשים לבנות בית ה', וע"כ הודיע גדולת מעשיו ונפלאותיו, למען יראו את ה' אלהי ישראל:

ז א בִּשְׁנַת חֲדָה לְבֵלְאשַׁצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל דָּנִיֵּאל חֵלֶם חֲזָה וְחֶזְוֵי רֵאשֵׁהּ עַל־מִשְׁכְּבֵהּ בֵּאדַיִן חֶלְמָא כְתַב רֵאשׁ מִלִּין אֲמַר׃ ב עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר חָזֵה הֲוֵית בְּחֶזְוִי עִם־לֵילְיָא וַאֲרוּ אַרְבַּע רוּחֵי שְׁמַיָּא מְגִיחָן לְיַמָּא רַבָּא׃ ג וְאַרְבַּע חֵיוָן רַבְרְבָן סָלְקָן מִן־

ת״א וארבע חיון. עקרים פ״א:

רש״י

ז (א) באדין חלמא כתב. אז (החלום כתב) וראשי הדברים אמר: (ב) וארו. והנה: ארבע רוחי שמיא מגיחן וגו'. ארבע רוחות נושבות באות מארבע רוחות העולם ונלחמות עם הים הגדול וסוערין אותו: (ג) וארבע חיון. ד' חיות: שנין דא מן דא. משונות זו מזו: (ד) קדמיתא

מצודת דוד

ז (א) בשנת. בשנה האחת לבלשאצר: חלם. ראה דניאל חלום ומראות ראשו בהיותו ישן על משכבו והוא כפל ענין במ״ש כי החלום בא בה במראות המוח שבראש: באדין. אז כתב לעצמו לזכרון את כל דברי החלום אבל לזולתו אמר רק ראשית דברים ולא כולם: (ב) ענה. הרים קול ואמר ולא ספר הכל כ״א ראשי מלין אמר לבני דורו: חזה. רואה הייתי במראה עם שינת הלילה ר״ל בעת השינה: וארו. ר״ל והנה כארבע רוחות השמים מנשבות רוחות ויוצאות ממקומן אל הים הגדול: (ג) וארבע חיון. ארבע חיות גדולות עולות מן הים וזו משונים

מצודת ציון

ז (ב) וארו. כמו והנה ר״ל והנה: מגיחן. ענין יציאה

יפת לקץ באור הענין

ז (א) בשנת חדא לבלשאצר, כבר ספר מסוף ימי בלשאצר ומלכות דריוש, רק כאן מתחיל החלק השני מזה הספר, שבחלק הראשון ספר קורות דניאל ומכאן יתחיל לספר נבואותיו, וכאו דבריו [חוץ מפסוק הראשון שהם דברי אנשי כנה״ג שכתבו ספר דניאל כמ״ש חז״ל] בלשון מדבר בעדו, שהוא עצמו כתב כל הדברים כמו שהם, ופי' רי״א שבעבור ירמיה נבא על נבוכדנצר שיעבדו הגוים אותו ואת בנו ואת בן בנו, לכן במלוך בלשאצר בן בנו הראה לו ה' שנמסרה הכלה מלכות בבל והראה לו ג״כ המלכיות שיעמדו אחריה, עד עת קץ, דניאל חלם חזה, ולא אמר חלם חלם, כמ״ש למעלה בנבוכדנצר להורות שהיה חלום נבואיי, וגם מפני שעקר החלום היה מחזה שראה צורת ד' חיות. וחזוי ראשיה על משכביה, כי יש חלומות שבאים ע״י התפעלות מרוגת הדם והנפש החיונית שמקורם בלב, הודיע שמקור החלום הזה היה ממיתרי המוח וכח השכל כי היה השפעה שכליית מעולם השכליים הנפרדים, באדין חלמא כתב, שתיכף כשהקיץ משנתו כתב החלום כדי שלא ישכח ממנו דבר, ריש מלין אמר, מפני שהמכתב הזה דינו ככתבי הקדש אמר כל דבר בפיו טרם שהעלה אותו על ספר, שכן הדין בכותב כתבי הקדש ברוה״ק וכמ״ש במק״א, וגם ר״ל שכלל ענין הד' מלכיות שבאו בחלום זה כבר ידע ע״י חלום נבוכדנצר, רק שם לא באו רק ריש מלין ולא כל פרטי הדברים, על זה אמר שריש מלין של חלום זה כבר אמר בפתרון חלום נבוכדנצר: (ב) ענה דניאל ואמר, מכאן יתחיל דברי דניאל עצמו, חזה הוית בחזוי עם ליליא, שבעת שראה החלום ראה ג״כ שהוא לילה, שלפעמים ידמה לחולם שרואה ביום והוא ראה שהוא לילה, וזה להורות שבאה הנבואה על הלילה הגדולה שהם הגליות, כמ״ש שומר מה מלילה, וגם זכריה אמר ראיתי הלילה כמש״ש, וארו ארבע רוחי שמיא מגיחן לימא רבא, שד' רוחות באות מד' רוחות העולם ונושבות בים הגדול ונלחמות בו, וכבר בארתי בנבואת זכריה, שהד' מלכיות מצויירים בד' רוחות העולם, שכ״א מד' מלכיות י״ל ממשלה ומקום מיוחד בא' מד' רוחות העולם, גם בארתי שהד' מלכיות הם תמיד במציאות רק שבכל זמן תתגבר מלכות אחת שהוא רוח אחד מרוחות העולם ויתר המלכיות והרוחות נכללים בו, וראה את העולם בדמות הים הגדול כי סערת הרוחות ניכר יותר בים, וחיות הים גדולות מחיות היבשה, כאילו כ״א סוער בים להתגבר ולתפוש ממשלה, ועי״כ ראה. (ג) ארבע חיון רברבן סלקן מן ימא, שאלו הד' מלכיות לתפוש ממשלה זאת״ז, והנה ברוחות מצייר כחות השרים העליונים המשפיעים על האומות, שהם עומדים בד' רוחות המרכבה כמו שבארתי שם, ויחזקאל ראה אותם בצורת חיות, ודניאל ראה החיות המשתלשלות מהם בממשלה בעולם השפל, וראה דמותם בתואר אחר כפי פעולתם בעולם התחתון, ואמר שהיו רברבן, כי אלהם יש גם חיות אחרות קטנות, ר״ל מלכיות קטנות, והם ינדלו מיתר המלכים ויוצאים מן הים למלוך בכפה, שנין דא מן דא, ובצורתם ראה שהם משונים זה מזה, כי כ״א י״ל ענין אחר

יַמָּא שָׁנְיָן דָּא מִן־דָּא׃ ד קַדְמָיְתָא כְאַרְיֵה וְגַפִּין דִּי־נְשַׁר לַהּ חָזֵה הֲוֵית עַד דִּי־מְּרִיטוּ גַפַּיהּ וּנְטִילַת מִן־אַרְעָא וְעַל־רַגְלַיִן כֶּאֱנָשׁ הֳקִימַת וּלְבַב אֱנָשׁ יְהִיב לַהּ׃ ה וַאֲרוּ חֵיוָה אָחֳרִי תִנְיָנָה דָּמְיָה לְדֹב וְלִשְׂטַר־חַד הֳקִמַת וּתְלָת עִלְעִין בְּפֻמַּהּ בֵּין שִׁנַּהּ וְכֵן

ת"א וארו חיוה. מגילה י"א קידושין ע"ב ע"ז: ותלת עלעין. קידו' ע"ב: יתיר ו' יתיר י'

רש"י

כאריה וגפין די נשר לה. היא כאריה ולה כנפי נשר זו היא מלכות בבל שהיתה מושלת באותה שעה וכן ראה אותה ירמיה שנאמר עלה אריה מסבכו (ירמיה ד') ואמר הנה כנשר ידאה וגו' (שם מ"ח): עד די מריטו גפה. נמרטו כנפיה זו היא רמז למפלתה: ונטילת מן אר עא. לשון נסתלק מן הארץ רמז שהבטל המלכות מן הארץ: ולבב אנוש. ל' חלשות כמו (תהלים ט') ידעו גוים אנוש המה סלה: (ה) אחרי. אחרת: תנינא. שעלתה שניה מן הים: דמיה לדוב. זה רמז למלכות פרס שתמלוך אחר בבל שאוכלים ושותים כדוב ומסורבלים בבשר כדוב. דמיה לדב לדב כתיב כמו דיבא תרגום של זאב שאף זאב נקראת מלכות פרס שנא' (ירמיה ה') על כן הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם: ולסטר חד הקימת. ולצד אחד עמדה, רמז לשיפסוק מלכות בבל תמתין פרס שנה אחת שתמלוך מדי: ותלת עלעין בפומה. שלש צלעות, רבותינו פי' ג' מדינות היו תמיד מורדות בה ומשלימות עמה פעמים בולעתן פעמים פולטתן זהו בפומה בין שניה, פעמים הון לשניה פעמים לתוכן, ואני אומר תלת עלעין

מצודת ציון

מצודת דוד

כמו גוהי מבטן (תהלים כ"ב): (ד) מריטו. תלשו כמו במרחיקם זה מזה: (ד) קדמיתא. הראשונה תארה כאריה
והמרטה מבער רחבי (עזרא ט'): (ה) ולסטר. לצד ת"א ולה כנפים כשל נשר: ח זה. רואה הייתי עומדת על עמדה עד אשר תלשו כנפיה ונטלת מן הארץ ממקום איתן מעמדה

לעזר טיסת כנפיה שהנה להועיל לבל תפול: ועל רגלין. ועמדה על רגליה לבד כבן אדם כי מעתה לא היה לה עוד עזר בטיסת הכנפים: ולבב. וניתן לה לבב בן אדם שאין לו לב אמיץ כלב הארי' והוא מרמז על מלכות בבל שנאמר בנ"נ עלה אריה מסבכו (ירמיה ד') ואף עליו נאמר הנשר הגדול (יחזקאל יז) וכ ופה עדו עוכד: (ה) וארו. והנה היה אחרת שניה לה דומה לדוב וזמן מה הועמדה לצד אחד ושלשה צלעות בפיה בין שנים וכן אמרו לה קומי אכלי בשר הרבה והוא מרמז על מלכות פרס שאוכלים ושותים כדוב ומסורבלי' בשר כדוב ומה שהקימה לסטר חד הוא נרמז שלא תמשול בממשל רב מיד אחר מפלת בבל ורק בהרלה תמשול מלך הס"ג אשר מלכה מדי אחר בבל וקודם נ"ג ותלת עלעין ירמז על שלשת המלכים אשר תעמיד הם כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית ובשר שגיא ירמז על

יפה באור הענין לקץ

והנהגה וטבע אחרת: (ד) קדמיתא כאריה, הראשונה שעלתה מן הים [כי לא עלו כא' רק זאח"ז] היה בצורת אריה, וכבר פי' חז"ל שרומז על מלכות בבל שמשלה אז, והיא היתה מולכת בכפה כאריה שהוא גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל והוא מלך על כולם, כי האחרים היו פחותים ממנו כמו שהשבאר בחלום נבוכדנצר שהוא רישא דדהבא, והשבאר במרכבת יחזקאל שראה את החיה הזאת גם למעלה בצורת אריה, שכן אשור ובבל היה דגלם צורת אריה, עלה אריה מסובכו, ה' כאריה ישאג, במש"ש. וגפי די נשר לה, זה מורה על מעופו בקלות לכבוש את העולם [כמ"ש חבקוק א'] כנשר חש לאכול ויחזקאל המשילו לנשר ארך הכנפים, חזי הוית עד די מריטו גפיה, בעת שראה מלכות בבל כבר היו כנפיו נמרטים, כי בימי בלשאצר לא עשו חיל ולא נשאו כנפים עוד לכבוש ארצות ומדי ופרס לחמו בשעריהם ולא עצרו כח נגדם שכבר היו כנפיהם מרוטות בעת ההיא, ונטילת מן ארעא, ראה מיתת בלשאצר שניטל מן האדמה ונהרג, ועל רגלין באנש הקימת, אז לא היתה עוד כארי טורף ושואג כי הוקמו על שתי רגלים שהם בבל וכשדים לבד ולא בתואר אריה רק בתואר רגלי אנוש חלושים ורפויי כח, ואח"כ ולבב אנש יהיב לה, נעשו חלשים ורכי לבב כבני אדם, כי אח"כ נשבת כל גבורתם ונשבתו מהיות עוד בין החיות: (ה) וארו חיוא אחרי, הוא מלכות מדי ופרס שכבשו את בבל ומלכו אחריהם, דמיא לדוב שאין לו גבורה כמו הארי, כי הם לא מלכו בכפה כמו נבוכדנצר שמלך על אשור ופרס ומדי וכל הכ"ז אומות שחשב ירמיה [פי' כ"ה], וכן בחלום הצלם ראה את מדי ופרס בצורת הכסף שהוא פחות מן הזהב ואינו חזק כמהו, וחז"ל אמרו שאוכלים ושותים כדוב כמו שפרש"י ז"ל, ולשטר חד הקימת, כי בתחלה מדי ופרס היו שתי מלכיות מופרדות ודריוש מדאה קבל המלכות תחלה מפני כאלו הדוב הנך תחלה בשני צדדים, פעם לצד מדי פעם לצד פרס, אבל אחר זה נשאר עומד בצד אחד, כי אחר שמת דריוש, ירש כורש חתנו את כל המלכות ומני אז נשארה תמיד ביד פרס עד דריוש האחרון, ותלת עלעין בפומה בין שניה, שהפה שלש מלכיות שהוא מלכות בבל ומלכות אשור ומלכות

אמרין לה קומי אכלי בשר שגיא: ו באתר דנה חזה הוית וארו אחרי כנמר ולה גפין ארבע די־עוף על־גביה וארבעה ראשין לחיותא ושלטן יהיב לה: ז באתר דנה חזה הוית בחזוי ליליא וארו חיוה רביעיא דחילה ואימתני ותקיפא יתירה ושנין די־פרזל לה רברבן אכלה ומדקה ושארא ברגליה רפסה והיא משניה מן־כל־חיותא די קדמיה וקרנין עשר לה:

יהיר י׳ רביעאה ק׳ יתיר י׳

רש״י

שלשה מלכים שעמדו לפרס כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית: בשר שגיא. בשר הרבה: (ו) גפין ארבע וגו׳ וארבעה ראשין. הם ד׳ מושלים שחלק להם אלכסנדרוס מוקדון במותו את מלכותו כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון שהחיה הזאת הג׳ היא מלכות יון ונקראה נמר על שם שהיתה גוזרת גזירות על ישראל מנומרות ומשונות זו מזו: ושלטן יהב לה. וממשלה נתנה לה: (ז) בחזוי ליליא. בלילה אחרת, השלש הראשונות ראה בלילה אחת וזו בלילה אחרת על שם שהיא שקולה כנגד שלשתן, בויקרא רבה: ושנין די פרזל לה. שיני ברזל לה: ומדקה. מדיקה ושוחקת הדק: ושארא. מותר אכילתה: וקרנין

מצודת דוד — מצודת ציון

רב השוכר כמו שכתבתי בכורש ונתתי לך אוצרות חשך סתר: (ו) באתר. כמו בתר בלא אל״ף: (ז) רפסה. ומטמוני מסתרים (ישעיה מ״ה): (ו) באתר. אחר זה רואה

הייתי והנה אחרת עולה כנמר ועל גופה ארבע כנפים כשל עוף וארבע ראשים היו לחיה הזאת וממשלה ניתן לה והוא רמז על מלכות יון ע״ש שגזרו גזירות על ישראל משונות זו מזו כנמר הזה המנומר בחברבורות משונות וגפין ארבע וארבעה ראשין ירמז שאחרי מות אלכסנדרוס מוקדון מלך יון נחלקה מלכותו לארבע מלכיות והם רומא ומצרים ואשור ופרס: (ז) באתר. אחר זה רואה הייתי במראה בינת הלילה והנה עולה חיה הרביעית נוראה ובעלת אימה ולה חוזק יתירה ומרובה ולה שינים של ברזל והמה גדולות ואוכלת ושוחקת הדק והנשאר רמסה ודרכה ברגלה: והיא משניה. היתה משונה מן כל החיות אשר עברו לפניה ועל כי לא מצא לה דמיון בכל החיות שבעולם לזה לא אמר למה היתה דומה

יפה באור הענין לקץ

מדי ופרס שהם שלשה גלעות העולם, ולכן מינה דריוש שלשה סרכין ממונה על כל המלכות כ״א על אחת מג׳ גלעות אלה, וצייר שאחז הגלעות בין שיניו כי הדוב אין מזונותיו מבשר דוקא וגיזון גם מדברים אחרים, וכן התלא לא השחיתו הפרסיים את הנכבשים תחתם כמו נבוכדנצר שהיה כאריה שטרף רק בשר הרוגים, וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא, ובכ״ז פקדו עליה ע״י הנביאים שתאכל בשר הרבה בשר הרוגי בבל, שהנביאים נבאו שתשחית ותהרוג את כל יושבי בבל, וזה לא היה מטבע הדוב הזה רק ע״י גזרת ה׳, שכן נבא ישעיה ויתר נביאים: (ו) באתר דנא חזא הוית וארו אחרי כנמר, הוא מלכות יון, והנמר הוא ממין האריה ועז פנים יותר ממנו, כן אלכסנדר מוקדון היה חזק ועז פנים יותר מכולם, ולו גפין ארבע די עוף על גביה, כי גם אלכסנדר עף לארבע רוחות העולם כעוף השמים בזמן מועט לכבוש כל ד׳ רוחות הישוב, וארבעה ראשין לחיותא, כי אחרי מותו נחלקה מלכותו לד׳ ראשים כמ״ש עוד לקמן [ח׳ כ״ב] ארבע מלכיות מגוי תעמודנה, ושלטן יהב לה, אבל לא בשלמה בסוף אלכסנדר ניתן שלטן על כל הד׳ ראשים, כי רק אחרי מותו נפרדו וארבעה אבל בחיה עצמה היו כולם בחיה אחת: (ז) באתר דנה חזי הוית בחזוי ליליא, כי בו ראה לילה ארוכה וגלות החשך מאד, וארו חיוה רביעיא, היא מלכות רומי כמו שהסכימו רש״י והרמב״ן והרמב״ם באגרותיו, דחילא ואימתני ותקיפא יתירא, פי׳ הרי״א לפי שהצלחת רומי וממשלתה היה תלוי בג׳ דברים, בהכזריות גדול להפחיד לב העמים שלא ימרדו בם, וע״ז א׳ דחילא, ובתבונה וחכמה רבה בסדר הנהגתם, וע״ז א׳ ואימתני, ובגבורה לנצח האויבים, וע״ז א׳ ותקיפא יתירא, ולפי שאלו המדות נמצאו גם ביתר החיות כמ״ש איום ונורא הוא וכמש״פ שם, לז״א יתירא שהיו בחיה זו ביותר שאת, ושינין די פרזל רברבן, לפי שהשינים טוחנים את המזון הדק היטב ועי״כ מכניסים אותו לגופה ומתפשט לעצם הגיזון, ממשיל בו את מה שהיה ממנהג ממשלת רומי להפך את הממלכות הנכבשות תחתיה שיהיו גוף אחד עם מלכות רומי, רק הממלכות הרחוקות שלא הכניסו אותם תוך מלכותם והיו נפרדות היו שולחים לשם שרי צבאותיהם שהיו רומסים את העם ומשחיתים אותם, ונגד מה שבלעה מדינות גדולות אל תוכה אמר שהיה לה שיני ברזל גדולות לבלוע עצמות קשות, וע״ז א׳ אכלה ומדקה, ונגד המותר שלא הכניסה אל גופה ומלכותה, אמר ושארה ברגליה רפסה, והוא משניא מן כל חיותא די קדמיה, ר״ל שלא נדמיה בשם

דבר

ח משתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהון ותלת מן־קרניא קדמיתא אתעקרו מן־קדמיה ואלו עינין כעיני

יתיר ו׳ אתעקרה קרי יתיר י׳

רש"י

עשר. עשר קרנות, זו פי' לו המלאך שהם עשרה מלכים שיעמדו לרומי קודם לאספסיינוס שהחריב את הבית: (ח) ואלו. כמו והרי לשון הנה: ממלל רברבן. דברי גאוה, הוא טיטוס שאחז"ל שחרף וגדף

מצודת דוד

כמו שאמר בשלש הראשונות ולא אמר שהיתה משונה מכן: וקרנין. והיה לה עשר קרנות בראשה: (ח) משתכל. מתבונן הייתי בקרנות והנה קרן אחרת קטנה עלה ביניהם ושלשה מן הקרנות הראשונות נעקרו מלפניה: ואלו. והנה עינים כעיני אדם היה בקרן זו ואף פה מדבר דברים גדולים ונפלאים והוא מרמז על מלכות ישמעאל החזקה עד למאד ומושלת זמן רב ומעבדת בפרך וקרנין עשר ירמז כי השפוט מלכות ישמעאל ברוב טוב ובכח עשר מלכיות אדירים והם בראסן ואלפסן ואלימן ועיכם ומצרים ואפריקי ומלכות ישמעאל שוכני אהלים ופלשתים ואלברבר והוא וקרן זעירה ירמז על הדבר העתיד להיות סמוך לביאת הגואל כי תצא עם ממזרח תשוב לאורת ישמעאל ותשחית מהם שלש מלכיות והמלך

יפת לקץ

באור הענין

דבר לחיות הקודמות, שהחיות הקודמות הגם שהיו ג"כ משונות זו מזו בצורתם היו דומות ג"כ באיזה דברים, אבל חיה זו משונה בכל דבר, ור"ל שהנהגת מלכותה וגבורתה ואריכת ימיה משונה לגמרי מן הקודמות, וגם אחר שהעמים שנכללו במלכות רומי תפסו אח"כ אמונות אחרות משונות לגמרי מאמונות המלכיות הקודמות שהיו עובדי ע"א, נשתנית א"כ גם בזה, וכן אמר המלאך חיותא רביעאה תהיה בארעא די תשנה מכל מלכותא, וקרנים עשר לה, לדעתי הוא עצמו עשר אצבעות הרגלים שראה נ"כ בחלומו על חיה הזאת, שכתבתי שבאחרית הימים תכלול מלכות רומי בתוכה עשרה ממלכות גדולות שהם ימשלו בכפה על כל הד' רוחות, והגם שתחלה היו כולם מלכות אחת, נתחלקו אח"ז לשתים, עד שלבסוף יהיו נחלקים לעשר ממלכות אשר יתר הממלכות הקטנות נטפלות אליהם, כמו שבחיה השלישית ראה ד' ראשים הגם שבעמדה בימי אלכסנדר לא היתה רק ראש אחד וגם אחרי מותו חלק אותה ע"פ נוסחו לי"ב מושלים בכ"ז אחר שלבסוף היו לארבעה ראשים ראה אותה כן במחזה, כן ראה את רומי במחזה עם העשר הקרנות, שיעמדו בסוף בעקבות רגליה שהם עשר אצבעותיה ראה שרשם בראש החיה, שנשאה עשר קרנות תיכף, ר"ל שנכללו בה כל העשר מלכיות העתידות לעמוד והיו לראש אחד: (ח) משתכל הוית בקרניא, שהשכיל והבין הרבה בקרנות אלה, כי משם תצמח קרן ישועה, ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהן פי' הרי"א שכיון על ממשלת האפיפיור אשר התחיל ברומי שהיה בתחלתו מעטה וזעירא והקסריים המושלים במלכות רומי (שכללה תחתיה כל העשר קרנות שילמתו בה, לא החשיבוהו לכלום), ואח"כ גבר הקרן הזה בימי הקיסר קוסטאנטין שלקח את סילווישטרו האפיפיור שהיה נחבא במערה והביאו לרומי ונתן כתר הקיסריות בידו שהוא והבאים אחריו ימשלו ברומי ובאיטליא, והקיסר הלך לקוסטאנטינא ובנה אותה ועשה שם מושב הקסריים. ותלת מן קרניא קדמיתא אתעקרה מן קדמה, בזה נבוכו המפרשים מאד. וגם פי' רי"א לפי שטתו זר מאד עי' עליו, ולדעתי ראה שלשה מן הקרנות שהם מן המלכים העתידים ליסא קרן במלכות רומי הכלליית, יפרקו עול ממשלת האפיפיור מעליהם, ואם תבקשם תמצא שלשה מלכים אדירים חכמים ונבונים התפרדו מממשלת האפיפיור זה כמה מאות שנה, והיינו שנעקרו מממשלתו (הכוללת כל מלכות רומי). או אם תחשוב גם מלכות ישמעאל שהיא נכללת במלכות רומי הכוללת, ראה שהנפרדים מממשלתו התפרדו לשלשה חלוקי דעות באמונה, שהם דת מחמד, ושני חלוקי דעות בין אשר עמו שנויים בדתו, שכולם איתעקרו מן הקרן זעירא ותולקים על ממשלתו הדתית והמדינית. ובספור המלאך אמר ונפלו מן קדמי תלת, שיפלו ויתפרדו ממ[ש]לתו. ועז"א אח"ז ותלתא מלכין יהשפל, כי יהיה זמן שיתעקרו ממנו, ואח"כ יפלו ממנו לגמרי ויתפרדו מממשלתו עדי עד, והוא יתאמן להשפיל אותם, והקרי הוא אתעקרה, ונפלה, בלשון יחיד כי לא יתעקרו ממנו כולם בפעם אחת, כי היה זמן רב בין כ"א כנודע. —ויש מקום לפרש שהקרן זעירא רומז על מחמד, שלמה כמה מאות שנה אחרי זאת, והוא הקרן זעירא שהביע אמונתו ודתו לפני בני ישמעאל, והיה ג"כ קטן בתחלתו, ואח"ז נתגבר מאד ובא האסיפ"ה ויתר מלקי תבל, ובזה יתפרש מ"ש שתלת מן קרניא קמייתא איתעקרו מן קדמה, שלשה ממשלות שמשלו מקדם, מן הד' ראשים של מלכי יון שמלכו אחרי אלכסנדר נעקרו מפניו ונכנסו תחת ממשלתו כנודע. ויוכל להיות שנכללו שניהם בחזונו אחר שניהם נכללים בחיה הרביעית, עמד הקרן זעירא בכל אחד משניהם, שהמשרה אשר התחזקה בעניני האמונה היא הקרן זעירא, כפי מה שנוין אותם באותותיה, כמו שיתבאר, ואלו עינין בעיני אנשא בקרנא דא, ראה שהקרן זעירה הלז לא ידמה ליתר הקרנות שאין להם פה ועינים וכחם בנגיחה לבד שהוא כח גופיי ע"י מגן וחרב ומלחמה, כי כח הקרן הזה ע"י עינים ופה, העינים מציינים השכל והחכמה, שהם ישכילו ויתחכמו את בעין וגם

אֱנָשָׁא בְּקַרְנָא־דָא וּפֻם מְמַלִּל רַבְרְבָן׃ ט חָזֵה הֲוֵית עַד דִּי כָרְסָוָן רְמִיו וְעַתִּיק יוֹמִין יְתִב לְבוּשֵׁהּ ׀ כִּתְלַג חִוָּר וּשְׂעַר רֵאשֵׁהּ כַּעֲמַר נְקֵא כָּרְסְיֵהּ שְׁבִיבִין דִּי־נוּר גַּלְגִּלּוֹהִי נוּר דָּלִק׃ י נְהַר דִּי־נוּר נָגֵד וְנָפֵק מִן־קֳדָמוֹהִי אֶלֶף אַלְפִים יְשַׁמְּשׁוּנֵּהּ וְרִבּוֹ רִבְבָן

ת"א עד די וגו'. הגיגה י"ד סנהדרין ל"ח כפר הזוכר פרשת ויחי ופרשת ויקרא: לבושה כתלג. חגיגה שם: אלפין ק'

רש"י

ונכנס להיכל בעזות פנים: (ט) די כרסון רמיו. כסאות הוטלו ונתקנו ליסב במשפט אחד לדין לעכו"ם ואחד לצדקה לישראל: ועתיק יומין יתיב. הקב"ה יושב למשפט על המלכות הזו ועל שלפניה שהכעיסו לפניו והציקו לבניו: כתלג חיור. ללבן עונות כמו: ושער ראשה כעמר נקא. מנקה עצמו מזכות שיש לעכו"ם לפניו ומשלם להם כל שכרם בעוה"ז, בויקרא רבה: די נור, של אש: נור דלק. אש בוערת: (י) נגד ונפק. מושך ויוצא: ישמשוניה. לעתיק יומין: דינא יתיב. המשפט נתיישב לפניו: וספרין

מצודת דוד / מצודת ציון

מסעס כנה מהמוזרת יהיה הכם ונכון ומדבר נפלאות של רמסה כמו מהרפס ברגלי כסף (תהלים ס"ח): (ט) ועתיק.
המקום: (ט) הזה. כואה הייתי כל זאת עד אשר הושלך ענין מיושן כמו והדברים עתיקים (דה"א ד'): (י) ורבו.
והושם כסא וזקן מיושן בימים ישב על הכסא ולבושו היה
לבן כשלג ושער ראשו היה כצמר נקי: כרסיה. כסאו היה ניצוצות של אש גלגלי הכסא היו אש בוער:
(י) נהר. נהר אש היה נמשך ויוצא מלפניו אלף פעמים אלף ישרתו אותו ורבוא פעם רבוא יעמדו נגדו: דינא. עדת.

יפה באור הענין לקץ

יבאו עין להביט בספרי התורה ודברי הנביאים ויתחכמו בכתבי הקדש כמו בני אנשא, ר"ל כבני ישראל, ופם ממלל רברבן, וכמו יהיה בפיו, אם שיהיו אלמים בחכמת הדבור והוכוחים כמו שיאמר עוד אח"ז, אם מה שכח הקרן אינו בחרב ומלחמה רק בפיו וקובר ומתיר הכל ברוח שפתיו, ובזה עשה קרב בימים הקודמים עם מלכים אדירים ויכול להם עד שנכנעו לפניו ויבקשו סליחה כנודע בקורות ימי קדם, על שהקרן הזה נאה בפיו המדבר גדולות: (ט) חזה הוית עד די כרסון רמיו, שראיתי את החיה במחזה עד שיבא העת שיושלכו הכסאות, ופי' חז"ל בתנחומא אלו כסאות עובדי כו"ם שעתיד הקב"ה להפכן, עד די כרסון יתיב אין כתיב כאן אלא רמיו, וכן הוא אומר והפכתי כסא ממלכות, שר"ל שהכסא מציר הממשלות ורמז הפיכת כסאות עובדי עבודת אלילים, כמ"ש בחגי והפכתי כסא ממלכות והשמדתי ממלכות הגוים והפכתי מרכבה ורוכביה וירדו סוסים ורוכביהם איש בחרב אחיו, באר שזה היה ע"י מהומה שיתהוה בין העמים עצמם איש בחרב אחיו, או כפי' רי"א פי' שני שדבר על כסא השרים העליונים שרי האומות שיופסק כחם ושפעם,, ועתיק יומין יתב, ר"ל הקב"ה שהוא נעתק מן הימים והזמן, ר"ל שאינו תחת הזמן, כמ"ש וידעיו לא חזו ימיו [איוב כ"ד] כמש"פ שם, ישב על כסאו לשפוט את הארץ שזה מכונה בישיבה כמ"ש וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו, לבושה כתלג חור ושער ראשה בעמר נקא, הלבושים מציינים את הפעולות והמדות שבם יתלבש בעת הפעולה, שהמדות מכונים בשם לבושים כנודע, והראש מציין המחשבה, כמ"ש וילבש צדקה כשריון וכובע ישועה בראשו (ישעיה נ"ט), וכמש"פ שם, והשערות מציינים התדבקות תשלומות המחשבה לחוץ כמו שהשער יוצא מיותרי המוח, (כמ"ש בפי' שה"ש בפסוק קוצותיו תלתלים, ובפסוק שערך כעדר העזים), ור"ל שהשם ב"ה בעצמו מלא חסד ורחמים, ולבושיו שהם מדותיו שבם יפעול אז יהיו רק צדקה ורחמים, שזה מצייר במראה הלבן, הפך האדום שמורה דין ושפיכת דם כמ"ש מי זה בא מאדום חמוץ בגדים, שפירשתי שבא בבגדים לבנים וברחמים, וגם מחשבותיו הנעלמים שיתגלו אז יהיו רק צדקה וישועה, כי אתו אין דין ואין רע רק טוב וחסד לפניו, רק כרסיה שביבין די נור, שהאש השורף ומכלה והדין הקשה יצא מן הכסא ולמטה, כמ"ש צדק ומשפט מכון כסאו אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו, ופירשתי שהאש לא יצא מה', כי ה' מלך תגל הארץ, כי לפניו חסד ורחמים, רק האש יוצא ממכון כסאו, וכבר בארתי בפירוש מרכבת יחזקאל, שבעת ההנהגה הנסיית, תרד ההנהגה מעולם הכסא לעולם הגלגלים באמצעית החיות מניעי הגלגלים, שהחיות יקבלו מן הכסא, והם ינהיגו את האופנים לפי אשר יהיה שם רוח העליון ורצון השי"ת, עפ"ז צייר שראה שביבי וזיקי אש הדין יוצא מן הכסא אל הגלגלים, ועי"ז נעשו גלגלוהי נור דלק, אש בוער באף ובחמה לכלות את הרשעים, עתה באר באיזה אופן ילכו שביבי האש מן הכסא אל הגלגלים, הוא כי. (י) נהר די נור נגד ונפק מן קדמוהי, ר"ל מן הכסא נמשך האש אל הגלגלים ע"י נהר של אש שהולך בהמצעות החיות שמסבבים האש אל האופנים, וכבר אמרו חז"ל

קֳדָמוֹהִי יְקוּמוּן דִּינָא יְתִב וְסִפְרִין פְּתִיחוּ: יא חָזֵה הֲוֵית בֵּאדַיִן מִן־קָל מִלַּיָּא רַבְרְבָתָא דִּי קַרְנָא מְמַלְּלָא חָזֵה הֲוֵית עַד דִּי קְטִילַת חֵיוְתָא וְהוּבַד גִּשְׁמַהּ וִיהִיבַת לִיקֵדַת אֶשָּׁא: יב וּשְׁאָר חֵיוָתָא הֶעְדִּיו שָׁלְטָנְהוֹן וְאַרְכָה בְחַיִּין יְהִיבַת לְהוֹן עַד־זְמַן וְעִדָּן: יג חָזֵה הֲוֵית בְּחֶזְוֵי לֵילְיָא וַאֲרוּ עִם־עֲנָנֵי שְׁמַיָּא כְּבַר אֱנָשׁ אָתֵה

רש"י

פתיחו. הספרים נפתחו ספרי העבירות והרעות שעשו: (יא) **מן קל מליא.** מקול הדברים הגבוהים שהקרן מדברת עלתה המתו של עתיק יומין: **עד די קטילת חיותא והובד גשמה.** אבד גופה: **ליקדת אשא.** ללבת אש הוא אבו של יעקב והיה בית יעקב אש וגו' (עובדיה א'): (יב) **ושאר חיותא העדיו שלטנהון.** ושאר המלכיות הסירו מן השמים ממשלתהן: **וארכה בחיין יהיבת להון.** וזמן נתן להם בחיים עד יום

מצודת ציון

הוא עברת אלפים: (יב) **וארכה.** זמן ענין הארכה ואריכה: **זמן ועדן.** הם שמות נרדפים וכן אדמת עפר (לקמן י"ב):

מצודת דוד

המשפט הוו יושבים ולפניהם ספרים פתוחים וזהו כי ראה את השכינה בדמות זקן להורות שהוא מלא רחמים ולבושה כהלג לרמז כי ילבין עון עמו ושער ראשיה כעמר נקי לרמז שינקה אותם מפשעם והב"ד של מעלה ישבו למשפט ולפניהם ספרי הזכרונות ממעשה בני אדם: (יא) **חזה.** רואה הייתי אז מהמת קול דברי הגדולות אשר דברה הקרן הקטנה: **חזה.** רואה הייתי עד אשר בעבור זה נהרג' הח' ואבד גופה ונתנה לשריפת אש: (יב) **ושאר חיותא.** ושאר החיות הם שלש הראשונות: **העדיו.** הוסר ממשלתם והמתנת זמן להשאר בחיים נתן להם עד זמן ועדן ר"ל עד עת קבוע וירמז אשר בעבור דברי מלך המזרח יאבד ממקום כל מלכות ישמעאל ושאר המלכיות יוסר ממשלתם ר"ל בזמנו אבל ישארו בחיים עד בואם למלחמה עם גוג מלך המגוג ואז יפלו בנופלים: (יג) **חזה.** רואה הייתי במראות שינת הלילה והנה עם ענני השמים היה בא כדמות בן אדם ועל מלך

יפה באור הענין לקץ

מסיכן נפיק אמר ר' ירמיה מזיעתן של היות, ומפרש מי הוא הנהר די נור, **אלף אלפים ישמשונה** החיות ושרפי קדש המוכנים לברת את הכסא ולהוריד שפעו אל עולם הגלגלים הם אלף אלפים, **והעומדים לפניו** הם השרפים העומדים לפני הכסא שהם השרים העליונים אשר בעולם הכסא המשפיעים למטה והם גבוהים מן השמרתים, הם רבו רבון שהוא יותר מאלפים, והוא **הנהר די נור די נגד ונפק**, ר"ל מושך ויוצא, הרבו רבון הוא האש הנמשך בעולם הכסא, והאלף אלפים הוא היוצא מלפניו אל עולם שלמטה ממנו, **דינא יתב וספרין פתיחו**, ועל הכסא יושב הדין לשפוט את העולם, כמ"ש והורדתי אותם אל עמק יהושפט, והספרים פתוחים לעיין במעשיהם ודינם: (יא) **חזה הוית באדין מן קל מליא רברבתא די קרנא ממללא**, ראה שעקר הדין והעון הנכתב בספרים הוא על קול דברים הגדולים שהקרן מדבר, וכן קרן הישמעאלים, שהוא נביאם נותן תורתם דבר סרה על האמונה האמתית ועל ה', ע"ז בא עקר הדין, **חזה הוית** וראיתי משפטו **עד די קטילת חיותא** שהוא בטול כח הישמעאלים **והובד גשמה וכו'**: (יב) **ושאר חיותא**, יתר המלכיות **העדיו שלטנהון**, השלטנות הוא הממשלה ביד חזקה ובאכזריות, כמו ממשלת קסרי הרומיים בעת החורבן, זה יוסר אז, **וארכה בחיין יהיבת להון**, וישארו בחיים להנהיג בלא שלטנות, היינו בנחת ובטוב שלא בדרך רשע **עד זמן ועדן**, עד שיגיע אחרית הימים הנועדים: (יג) **חזה הוית בחזוי ליליא**, עתה ראה מחזה חדשה, וגם אותה ראה עם הלילה כי עוד יהיה מחשך הגלות קים בעת יעיר השחר ויבקיע מבין ענני אופל, **וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתא** מפני שבמראה הראשונה ראה ד' היות עולות מן הים הסוער ע"י הרוחות, תחת עליית החיות מעומק תהום רבה ראה ביאת מלכות שמים מענני שמים ממרום, ותחת שאלה באו בצורת חיות טורפות בא בחיר ה' בתואר בן אנוש, שהחיות יבאו ע"י מלחמות וסערות והיה ענינם לטרף טרף אדם אכלו, ומלכות ה' תבא ע"י ההשכלה בתורת ה' ועבות מנוחיו שזה מיוחס לבן אדם משכיל, והחיות באו מתהום רבה ובן אנוש הלז הנושא מלכות שמים יבא עם העננים, שהעננים הם אדים הדקים מלאי רוח קל העולה מן המים והליאות אל הרום ומשם גשם נדבות על הארץ יריקו, וכן תהיה ביאתו ע"י של הרוחני העולה ע"י תורתו ומעשיו שהם עניים נעלים מן החומר והגשם היורד הוא למטה לארץ, כמ"ש כי של אורות טלך, וביאתו תתיהם לשמים לא לתהום רבה, כי יתנשא מן החומריות אל העליונים והרוחניים והוא עצמו מ"ש עני ורוכב על החמור, שיכביש את החומר והגשמיות, **ועד עתיק יומיא מטא**, ראה שיתנשא במעשיו הטובים למעלה ראש עד יקרב אל האלהים ואת האלהים יתהלך, **וקדמוהי הקרבוהי**, שאחרי שיתנשא ע"י מעשיו וטוב ההכנה להתקרב אל האלהים אז תבא אליו גם כן הסיוע מלמעלה

ויקריבוהו

הֲוָא וְעַד־עַתִּיק יוֹמַיָּא מְטָה וּקְדָמוֹהִי הַקְרְבוּהִי׃ יד וְלֵהּ יְהִב שָׁלְטָן וִיקָר וּמַלְכוּ וְכֹל עַמְמַיָּא אֻמַיָּא וְלִשָּׁנַיָּא לֵהּ יִפְלְחוּן שָׁלְטָנֵהּ שָׁלְטָן עָלַם דִּי־לָא יֶעְדֵּה וּמַלְכוּתֵהּ דִּי־לָא תִתְחַבַּל׃
טו אֶתְכְּרִיַּת רוּחִי אֲנָה דָנִיֵּאל בְּגוֹא נִדְנֶה וְחֶזְוֵי רֵאשִׁי יְבַהֲלֻנַּנִי׃ טז קִרְבֵת עַל־חַד מִן־קָאֲמַיָּא וְיַצִּיבָא אֶבְעֵא מִנֵּהּ עַל־כָּל־דְּנָה וַאֲמַר־לִי וּפְשַׁר מִלַּיָּא יְהוֹדְעִנַּנִי׃ יז אִלֵּין חֵיוָתָא רַבְרְבָתָא דִּי אִנִּין אַרְבַּע אַרְבְּעָה מַלְכִין יְקוּמוּן מִן־אַרְעָא׃ יח וִיקַבְּלוּן מַלְכוּתָא

רש"י

מועד לע"ל מלחמת גוג ומגוג. ארכה, המתנה: (יג) כבר אנש אתה. הוא מלך המשיח: ועד עתיק יומיא. שהיה יושב במשפט ודן את האומות: מטה. הגיע: (יד) ולה יהב שלטן, ולאותו בן אדם נתן ממשלת. עכו"ם דימה כחיות וישראל דימה כבני אדם על שם שהם ענותנים והתמימים: די לא יעדה. לא יסור: (טו) אתכרית רוחי. לשון כי יכרה (שמות כ"א) ולשון ארמי ועברי שוין בו כלומר נכחה מתוך עומק כרייתה: בגו נדנה. בתוך תיקה נרתק שלה כלומר נבהלה רוחי בתוך הגוף מן החלום הזה: (טז) קרבת על חד מן קאמיא. קרבתי אצל א' מן העומדים שם לפני עתיק הימים, המלאכים נקראו עומדים שנא' (זכריה ג') בין העומדי' האלה מפני שאין להם קפיצים: ויציבא אבעא מנה. והאמת שאלתי ממנו: (יז) ארבעה מלכין, ד' מלכיות: (יח) ויקבלון מלכותא קדישי עליונין. אלו ישראל שיטלו

מצודת דוד / מצודת ציון

משיח ירמז: ועד עתיק. וכגיע עד הזקן המיושן בימים (טו) נדנה. ענין תיק ונרתק כמו וישב חרבו אל נדנה
וקריבו אותו לפניו: (יד) ולה. ויתן לו הממשלה והכבוד
והמלוכה וכל העכו"ם יעבדו לו: שלטנה. ממשלתו תהיה ממשלת עולם אשר לא תסור ומלכותו תהיה נצחי אשר לא
נשחתת: (טו) אתכרית. ואני דניאל נכרתה רוחי בתוך תיקה ר"ל בתוך הגוף כאומר עם כי לא יצאה מ"מ נכרתה
ממקומה והיתה מלאה גומא ושפיגה: וחזוי. מראות ראשי הבהילו אותי: (טז) קרבת. קרבתי אל אחד מן העומדים
שם מלאכי מעלה שאין בהם ישיבה: ויציבא. בקשתי ממנו פתרון האמת על כל זאת ואמר לי והודיע לי פתרון הדברים
והוא כפ: ענין כמ"ש: (יז) אלין. אלה החיות הגדולות אשר המה במספר ארבע הפתרון הוא אשר ארבעה מלכים
יעמדו מן הארץ: יח) ויקבלון. אח"ז יקחו המלוכה קדושי עליונים הם ישראל כעליונים במעלה: והכונ.

יפה לקץ באור הענין

ויקריבוהו אל האלהים, כמ"ש ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני: (יד) ולה יהב שלטן ויקר ומלכו פי' מהרי"א שתחת שבעת הגלות אבדו כל כח לב והובא מורך בלבבם, יתן לו שלטן ותוקף, ותחת שהיו בזויים ושפלים, יתן לו יקר, ותחת שלא היה לו מלך ושרים, יתן לו מלכו בארץ הקדושה, עד שכל עממיא לה יפלחון, וזה נגד היקר, ונגד השלטן אומר שלטנה שלטן עלם, כי השלטן הוא ביד חזקה, ומדרך הטבע ממשלת עריץ לא תאריך ימים אבל היא תתמיד לעולם, נגד מלכו אמר ומלכותה די לא תתחבל, שהמלכות היא מצד שהוא ראוי לזה, ולפעמים תתחבל המלכות אם יחבל מעשיו עד שלא יהיה ראוי עוד למלוכה, אבל מלכות זה לא תתחבל, כי רוח עועים יעביר מן הארץ ולא יחטאו עוד: (טו) אתכרית רוחי, (תרגום של קוצר רוח דכריא רוחיה) רוחי קצרה, בתוך נדנה, היינו בתוך גוייתי (שהגוף נדן ונרתק אל הרוח, כמ"ש על לא ידון רוחי באדם): (טז) קרבת, קרבתי אל אחד מן המלאכים העומדים לפני ה', ויציבא, ואת האמת שאלתי ממנו על כל זה, ואמר לי באופן שפשר הדברים הודיע לי: (יז) אלה החיות הגדולות שהם ארבע, מורות כי ארבעה מלכין יקומון מן ארעא, (הקימה שאחריו מ"ס מורה בקם מן המקום להסתלק משם, כמו ויקומו משם המלאכים (בראשית י"ח), הודיע לו שלא ראה הד' מלכיות בבחינת עמידתם ומלכותם שלפ"ז לא היה לו לראות את בבל שכבר עבר זמנה והגיע עת סלוקה, רק שהראו לו הד' מלכיות בבחינת סלוקם ובטולם. איך יסתלקו מן הארץ, וע"כ ראה גם את בבל שעומדת לקום מן הארץ ולהסתלק ממנה, כמ"ש שחזי די מריטו גפיה ונטילת מן ארעא, שזאת רצו להראות לו, וע"כ לא בא המלאך עתה לבאר לו דבר מן הד' מלכיות, באשר עקר כונת המחזה הזאת הוא להגיד סילוק הד' מלכיות ועמידת מלכות שמים אשר תבא בסוף כולם, ועז"א. (יח) ויקבלון מלכותא קדישי עליונין, ר"ל זה תכלית המחזה שלבסוף יקבלו המלכות אלה שהם קדושים בעולם העליון, וזה פי' כבר אנש שמטא עד עתיק יומין, כי התקדש

קַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין וְיַחְסְנוּן מַלְכוּתָא עַד־עָלְמָא וְעַד עָלַם עָלְמַיָּא׃ יט אֱדַיִן צְבִית לְיַצָּבָא עַל־חֵיוְתָא רְבִיעָיְתָא דִּי־הֲוָת שָׁנְיָה מִן־כָּלְּהֵון דְּחִילָה יַתִּירָה שִׁנַּיַהּ דִּי־פַרְזֶל וְטִפְרַיַהּ דִּי־נְחָשׁ אָכְלָה מַדֲּקָה וּשְׁאָרָא בְּרַגְלַיַהּ רָפְסָה׃ כ וְעַל־קַרְנַיָּא עֲשַׂר דִּי בְרֵאשַׁהּ וְאָחֳרִי דִּי סִלְקַת וּנְפַלוּ מִן־קֳדָמַיהּ תְּלָת וְקַרְנָא דִכֵּן וְעַיְנִין לַהּ וּפֻם מְמַלִּל רַבְרְבָן וְחֶזְוַהּ רַב מִן־חַבְרָתַהּ׃ כא חָזֵה הֲוֵית וְקַרְנָא דִכֵּן עָבְדָה קְרָב עִם־קַדִּישִׁין וְיָכְלָה לְהוֹן׃ כב עַד דִּי־אֲתָה עַתִּיק יוֹמַיָּא וְדִינָא יְהִב לְקַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין וְזִמְנָא מְטָה וּמַלְכוּתָא הֶחֱסִנוּ

יתיר ו' יתיר י' יתיר ו' יתיר י' ונפלה ק' יתיר י'

רש"י

המלכות מהרביעית: (יט) אדין צבית ליצבא. אז חפצתי לעמוד על האמת מן החיה הרביעית: די הות שניה מן כולהון דחילה יתירא, אשר היתה משונה מכולן באימה יתירה: (כ) ונפלה מן קדמיה תלת. ונפלו מפניה שלש מן הראשונות: וקרנא דכן ועינין לה. והקרן אשר כזאת ועינים לה ככתוב למעלה: (כא) חזה הוית. בחלומי הראשון שספרתי למעלה: עם קדישין. עם ישראל: (כב) ודינא יהב לקדישי

מצודת דוד

ינחלו המלוכה עד עולם וחזר ופירש עד עלם עלמיא ור"ל עד עולם ממש כי לפעמים יאמר עולם עד זמן ארוך כמו ועבדו לעולם (שמו' כ"א): (יט) אדין. אז חפצתי לדעת אמיתת הפתרון על החיה הרביעית אשר היתה משונה בתואר' ובמעשיה מן כול: בהשתנות רב: דחילה. מראה יתירה ומרובה בניה של ברזל וצפרניה של נחשת: אכלה. ותחקה הדק והנשאר רמס' ברגלה: (כ) ועל קרניא. גם חפצתי לדעת אמיתת הפתרון על עשרת הקרנים אשר בראשה' והקרן האחרת הקטנה אשר עלתה ונפלו שלש מלפניה: וקרנא. ופתרון הקרן התמוהה הזאת אשר עינים לה ופה המדבר גדולות ונפלאות ומראה גדול בתמהון מן חברותיה: (כא) חזה. גם חפצתי לדעת פתרון מה שראיתי הייתי אשר הקרן הזאת עשתה מלחמה עם ישראל הקדושים ויכלה להם ונצחם: (כב) עד די אתה. עד אשר בא הזקן המיושן בימים ונתן משפט לקדושי עליונים ר"ל שפט משפט ישראל מיד הקרן הזאת: וזמנא. והגיע העת ונחלו ישראל הקדושים את

יפה קץ

באור הענין

ויקרב עד ה', ולפניו הקריבוהו, ויחסנון והם לא יקומון מן הרעה רק יירשו המלכות עד העולם, ועד העולם הנצחי שיבא אחרי העולם הזה ונפסד: (יט) אדין, אז רציתי לדעת האמת, (צביתי מענין רצון, ויצבא מענין אמת), על החיה הרביעית, אשר שנודע לו שקץ סימן יהיה אחר בטול החיה הרביעית רצה לדעת עניניה, אף ע"מ שהיא משונה מכולם, ועל אימתה היתירה, והשנים של ברזל (והוסיף צפרנים של נחשת שזה לא הזכיר תחלה, כי במראה הצלם של נבוכדנצר ראה שאצבעות הרגלים הוא ברזל מעורב בחסף טינא, כי שם ציירו באצבעות המלכיות שיהיו בסוף, ובזו המראה נכללו כולם בהקרנים העשר, שכבר ראה העשר מלכיות בהתחלת עמידת החיה הרביעית, כי תיכף תפשה מלכות על כל העשר ממלכות העתידים להתחלק לבסוף לעשרה חלקים, ולכן לא רמזו באצבעות הרגלים ענין מיוחד שיהיה מורה על אחרית הימים רק על כח החיה בהתחלתה): (כ) גם שאל על העשר קרנות שבראשונה, ועל הקרן שעלה ונפלו מפניה שלשה קרנות והקרן הזאת עינים לה ופה מדבר גדולות: (כא) חזה הוית, וספר עוד שזכר שראה בעת חלומו שהקרן הזה עשתה מלחמה עם קדישי עליונים ונצחה אותם, (והוא על שהכריחו את ישראל בימי קדם בעת רדיפת הדת, אם ע"י וכוחים אם ע"י גזרות קשות לעזוב את דתם, ויכלו להם בזה): (כב) עד שבא עתיק יומין ונתן די לקדושי עליונים, והזמן הגיע והקדושים יירשו את מלכות שמים, ר"ל כי הגאולה תלוי או בכלות הזמן המיועד, או בעת רצון גם לפני הזמן, על העת רצון שהוא אם יתקדשו בקדושה יתירה עד שיתקרב ה' אליהם, (שעז"א ועד עתיק יומין מטא וקדמוהי הקריבוהו, ואמרו חז"ל זכה וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה, מבואר שזה מדבר על עת הזכות שיתקרבו אל ה' ע"י רוב קדושתם שאז נקראו קדישי עליונים ואז יגאלו מצד הדין והמשפט, על צד זה אומר די אתא עתיק יומיא (שתהיה הגאולה ע"י ה') ודינא יהיב (כי תהיה מצד הדין), לקדישי עליונים, (כי תהיה ע"י גודל קדושתם), ועל צד הב' שיגאלו ע"י שיגיע הזמן (כמ"ש לא זכו בעתה), אמר וזמנא מטה, ואז ומלכותא החסנו קדישין לא יקנו מלכות שמים מצד שהיא נחלתם אף שלא יהיו קדישי עליונים, רק קדושים יהיו לאלהיהם,

קַדִּישִׁין׃ כג כֵּן אֲמַר חֵיוְתָא רְבִיעָיְתָא מַלְכוּ רְבִיעָיָה תֶּהֱוֵא בְּאַרְעָא דִּי תִשְׁנֵא מִן־כָּל־מַלְכְוָתָא וְתֵאכֻל כָּל־אַרְעָא וּתְדוּשִׁנַּהּ וְתַדְּקִנַּהּ׃ כד וְקַרְנַיָּא עֲשַׂר מִנַּהּ מַלְכוּתָה עַשְׂרָה מַלְכִין יְקֻמוּן וְאָחֳרָן יְקוּם אַחֲרֵיהוֹן וְהוּא יִשְׁנֵא מִן־קַדְמָיֵא וּתְלָתָה מַלְכִין יְהַשְׁפִּל׃ כה וּמִלִּין לְצַד עליא יְמַלִּל וּלְקַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין יְבַלֵּא וְיִסְבַּר לְהַשְׁנָיָה זִמְנִין וְדָת

ה"א ותאכל כל וגו'. שבועות ז' ע"ב: כ' רביעאה קרי עלאה קרי

רש"י

עליונין. ונקמה נתן להם ממנה: (כג) כן אמר. כה ענני המלאך הפותר לי את החלום: (כד) וקרניא עשר. וקרנים עשר אשר ראית לה זה פתרונו: מנה מלכותה. מאותה המלכות: ואחרן יקום אחריהון. והאחרון יקום ההריגון הוא טיטוס: (כה) לצד עילאה. כלפי מעלה: ולקדישי עליונין יבלא. ולישראל יפריח ויליק: ויסבר להשניה זמנין ודת. ידמה בלבו להעבירם על כל מועדיהם ודתיהם: עד עדן ועדנין ופלג עדן. קץ סתום הוא זה כאשר נאמר לדניאל סתום הדברים וחתום ודרשוהו הראשונים איש איש לפי דעתו וכלו הקצים ויש לנו לפותרו עוד כאשר ראיתי כתוב בשם רב סעדיה הם אלף וג' מאות ול"ה שנים האמור בסוף הספר אשרי המחכה וגו' ופי' המועד עד עת שני עתים וחצי עת, ואמר שהעתים הם ארבע מאות ושמונים במיום לאהם ממצרים עד שנבנה הבית וארבע מאות ועשר ימי מקדש ראשון הרי תת"ץ ועוד חצי העת הזה תמ"ה הרי אלף של"ה את אלה הגוב מעת הוסר התמיד עד שוב זבח התמיד אל מקומו והוא הוסר שש שנים לפני החורבן, ויש קצת ראיה בספר זה. ועוד יש מביאין ראיה להשבון

מצודת דוד

באלוכה ור"ל כל הדברים האלה השאלתי לדעת פתרונם: (כג) כן אמר. כן השיב לי המלאך החיה הרביעית תרמז כי מלכות רביעית תהיה בארץ אשר תהיה משונה מאד מכל המלכיות ותחריב כל הארץ ותדוש אותו ותשחק אותו דק: (כד) וקרניא. עשרת הקרנים ירמזו אשר מן המלכות ההיא יעמדו עשר מלכים ר"ל במלכות ישמעאל והיו עשר מלכיות הם הנזכרים למעלה: ואחרן. הקרן הזעירה ירמז אשר מלך אחר יעמוד אחריהם והוא יהיה משונה מן הראשונים וישפיל מהם שלשה מלכים: (כה) ומלין. והוא ידבר דברי חרוף מול העליון ואת ישראל קדושי עליונים ישחית כי רוב בני הגולה המה במלכות ישמעאל: ויסבר. יחשב לשנות מישראל זמן המועדים ומשפט התורה ויהיו מסורים בידו עד עת וחוזר ומפרש כמה היא העת ואמר שהעת יהיה עדנין ופלג עדן ור"ל שתי שנים וחצי שנה ויהיו

מצודת ציון

(דס"י א' ד'): (כג) ותדושנה. מל' דיש: (כה) יבלא. מל' בליה והפסד: ויסבר. ענין מחשבה ובדרז"ל שברורו רבנן: עדן. כן התרגום של עת ושל שנה:

יפה לקץ באור הענין

כמ"ש לא זכו עני ורוכב על החמור: (כג) כן אמר והשיב לו המלאך, החיה הרביעית מורה על מלכות רביעית שתהיה בארץ שתהיה משונה מכל המלכיות כנ"ל (פסוק ז'), ותאכל כל ארעא הוא נמשל של השנים דברבן, ותדושנה ותדקינה הוא הפי' של ושארא ברגליה רפסה: (כד) וקרניה, ועשר הקרנות מורים שמלכות זה תכלול בתוכה עשר מלכיות שיקומון ממנה בסוף, ואחרן, הוא פי' הקרן זעירא שיקום אחרי שהעמוד מלכות רומי והתפשט על כל העמים (שיכללו באחרית הימים בעשר מלכיות), והוא ישנא מן קדמיא, ר"ל מכל המלכיות שהיו עד ימיו, ע"י שלא יעבדו עוד עבודת אלילים וכו"ם כמו שעבדו בימי כל המלכיות, ותלתא מלכין יהשפל כבר התבאר (בפסוק ח'): (כה) ולקדישי עליונין יבלא, שבימי רדיפת הדת, וכאשר עמד הקרן זעירא נביא הישמעאלים, כלו כמה צדיקים וקדושי עליון, ויסבר להשניא זמנין ודת, שמחמד נותן דת הישמעאלים שינה את הדתות, והעביר את המועדות. ויתיהבון בידה עד עדן ועדנין ופלג עדן, אחר שסתם ולא פירש איזה עדן, בודאי כיון על עת ידוע, והוא או ארבע מאות שנה מועד גלות מצרים, או ת"י שנה זמן שעמד מקדש ראשון, וכן פי' חז"ל וכל הקדמונים, רק שהם פירשו פלג עדן חצי זמן מארבע מאות או מת"י שנה, ולפ"ז כלו כל הקצים, והאמת הוא שפי' פלג עדן חצי זמן הכולל של עדן ועדנים, ואם נחשוב העדן ד' מאות שנה, שלשה עדנים הם אלף מאתים, וחצי עדן הוא שש מאות שנה, סה"כ ח"י מאות שנה, ויגיע הזמן בשנת הרכ"ח, שאז יכלו ח"י מאות שנים מזמן חורבן בית קדשנו ע"י הרומיים, רק זמן זה לא יתאים עם יתר הזמנים שיבואו בספר הזה, ומוכרח שהעדן הוא ת"י שנה כזמן עמידת בית ראשון, שלשה עדנים הם אלף ר"ל שנה, וחצי עדן הוא תרע"ו, סה"כ אלף שמונה מאות מ"ה שנה, ויגיע זמן הקץ בשנת תרע"ג, והוא מתאחד עם יתר המועדים הבאים בספר כמו שיתבאר, וזמן זה בא שנית בסי' י"ב שאמר המלאך לדניאל כי למועד מועדים וחצי תכלינה כל אלה, ואחר שהזמן סתום, וזמנים הידועים בימי דניאל

ויתיהבון בידה עד־עדן ועדנין ופלג עדן׃ כו ודינא יתב ושלטנה יהעדון להשמדה ולהובדה עד־סופא׃ כז ומלכותא ושלטנא ורבותא די מלכות תחות כל־שמיא יהיבת לעם קדישי עליונין מלכותה מלכות עלם וכל שלטניא לה יפלחון וישתמעון׃ כח עד־כה סופא די־מלתא אנה דניאל שגיא רעיוני יבהלנני וזיוי ישתנון עלי ומלתא בלבי נטרת׃

ח א בשנת שלוש למלכות בלאשצר המלך חזון נראה אלי

ת"א ופלג עדן. סנהדרין צ"ז: ומלתא. עקידס שער כ"ח:

רש"י

זה הסתר אסתיר פני הסתר. אסתיר בגי' אל"ף ומ"ה: (כו) ודינא יתב. והדין נתישב לפני המקום: ושלטנה יהעדון. ושולטנה וממשלתו של אותו מלכות יסירו מן השמים: (כז) וישתמעון. יהיו נשמעים למצותו לעשותו: (כח) עד כה. עד כאן: שגיא רעיוני יבהלנני. הרבה היו מחשבותי מבהלות אותי: וזיוי ישתנון. מראות יופיי ותארי נשתנו: בלבי נטרת. בלבי לפנתי:

ח (א) בשנת שלש. אחרי המראה הראשון אשר בנראה אלי בתחלת החלום האמור למעלה שנראה

מצודת דוד

מסוריס בידו: (כו) ודינא. ואח"ז ישב עדת המשפט ויסירו ממשלתו להשמידו ולהאבידו עד סופו ותכליתו: (כז) ומלכותא. והמלכות והממשלה והגדולה של המלכות אשר תחת כל השמים יהיה נתון לעם קדושי עליונים: מלכותה. מלכותו תהיה מלכות עולם וכל המושלים יעבדו אותו ואליו ישמעו לכל אשר יגזור: עד כה. עד הנה סוף של דבר החזון: אנה. אני דניאל הרבה מאד הבהילו אותי מחשבותי וזוהר פני נשתנה עלי והדבר ההוא שמרתי בלבי כי לא אמר לבני דורו כ"א ראשית הדברים ולא כולם וכמו שכתבתי למעלה כאשר מלין אמר:

יפה לקץ

השאלות

(א) מ"ש חזון נראה אלי אחרי הנראה אלי בתחלה הם דברים מיותרים, הלא מבואר בראשון היה בשנת

באור הענין

היו שתים ארבע מאות ות"י, לא רחוק כי לכן הוכפל הדבר להודיע שכיון על ב' הזמנים שלמועד מועדים ותלי מזמן של ארבע מאות שהוא בשנת התרכ"ח תהיה ההתחלה, והדבר ימשך עד מועד מועדים ותלי מזמן השני הידוע שהוא זמן ת"י של בית ראשון, ויגיע אחרית הדבר בשנת תרע"ג: (כו) ודינא יתיב, אח"ז בזמן הדין הגדול ישב ה' על כסא דין, זה פי' עמ"ש עד כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב, ושלטנה יהעדון זה פי' עמ"ש עד די קטילת חיותא: (כז) ומלכותא, זה פי' מ"ש [פסוק י"ג] וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתא, ועי' מה שכתבתי [פסוק י"ד] וליה יהב שלטן ויקר ומלכו, אמר ומלכותא ושלטנא ורבותא יהיבת לעם קדושי עליון כנ"ל, ופי' שהבר אנש הם קדישי עליונים ומשיח אלהי יעקב בראשם: (כח) עד כה, גם זה מדברי המלאך, שא"ל שעד שתעמוד מלכות שמים מלכות הנצחי אז יהיה סוף כל הדברים, ותכלית מעשה ה' בעולמו, שכל הגליות והד' מלכים היו הכנה ואמצעיים אל התכלית הזה הנשגב שהוא סוף כל המעשים, ואני דניאל רעיוני מאד הבהלוני וזיוי השתנה, כי היה החזון בהתפעלות גדול יתר מאד באשר היה חזון נורא הנוסף לזמן רחוק עד אחרית הימים, ובא עליו בכח גדול מאד, ומאז שמר הדבר בלבו ולא גלה הדבר לשום אדם, באשר נודע לו, כי עוד יבא לילה ארוכה ואפלה מגודת ולא רצה להכחיש לב אסירי התקוה:

ח (א) בשנת שלש למלכות בלשאצר, פי' הרי"א, שהחזון הזה השני בא להשלים את החזות הראשון, מפני שבחזון הראשון ידע דניאל ענין החיה הא' והד', שהחיה הא' הוא בבל שמלכה אז, והחיה הרביעית פירש לו המלאך עניגה, אבל החיה הב' והג' לא נתבאר לו מי הם המלכיות אשר יזדו עליהם, ואת שנית שהחיה הא' והד' ראה את חורבנם, אבל חורבן החיה הב' והג' שהוא הדוב והנמר לא ראה, ואת שלישית שלא ידע מה יהיה ענין שתי המלכיות האלה עם ישראל אם לטוב אם לרע, כי החיה הא' כבר ידע שהיא שמחריב הראשון, והחיה הד' באר לו כי לקדישי עליונים יבלה, אבל מעשה החיות האמצעיות עם ישראל נשארו סתומים, גם לא הבין הקץ של עדן ועדנים ופלג עידן, אם הוא לחשבון שנים או שבועות או יובלות או חשבון אחר, לכן באה המראה השנית לפרש את הראשונה, כמ"ש חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הנראה אלי בתחלה, ר"ל שהוא פירוש

אני דניאל אחרי הנראה אלי בתחלה: ב ואראה בחזון ויהי בראתי ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה ואראה בחזון ואני הייתי על־אובל אולי: ג ואשא עיני ואראה והנה | איל אחד עמד לפני האבל ולו קרנים והקרנים גבהות והאחת גבהה מן־השנית והגבהה עלה באחרנה: ד ראיתי את־האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל־חיות לא־יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצנו והגדיל: ה ואני | הייתי מבין והנה צפיר־העזים

רש"י

לי בשנת אחד לבלשאצר: (ב) על אובל אולי. על הנהר ששמו אולי: (ג) ולו קרנים. רמז למלכות פרס ומדי: והאחת גבהה מן השנית. רמז למלכות פרס שגדולה ממלכות מדי שמלכות מדי לא היתה אלא שנה אחת שנאמר (לקמן ט') בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי. ושנינו בסדר עולם לא מצינו שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד: והגבהה עלה באחרנה. רמז הוא שתקדים מלכות מדי למלכות פרס: (ה) הייתי מבין. הייתי מסתכל בו: צפיר. שעיר: ואין נוגע בארץ. דומה

מצודת דוד

ח (א) אחרי הנראה. אחרי אשר נראה אלי בתחלה בשנת א' לבלשאצר: (ב) ויהי בראתי. בעת שראיתי החזון הזה הייתי אז בשושן וגו': ואראה בחזון. ראיתי במראה' הנבואה כאלו הייתי עומד אצל נהר אולי: (ג) עלה באחרנה. מן הראש של האיל: (ד) ימה. בפאת המערב וגו': ואין מציל. לא היה כח ביד מי להציל יהם מידו: והגדיל. נעשה גדול וחזק: (ה) ואני הייתי מבין. הסתכלתי בו בבינה ובכוונת הלב: על פני וגו'. ר"ל בפח

מצודת ציון

ח (ב) הבירה. ענין הרמון וכן לא לאדם הבירה (דה"א כ"ט) ור"ל שהיתה מטרפולין מקום הארמונות: אובל. נהר והוא מלשון יבלי מים (ישעיה ל') ובא האל"ף במקום הוי"ו כמו ישי ואישי (דה"א ב'): אולי. כן שם הנהר: (ד) מנגח. ענין הכאה ודחיפה בקרן: (ה) צפיר. הוא

יפה לקץ

השאלות

א' לבלשאצר ושבני בשנת שלש?: (ב—ג) למה כפל ואראה בחזון, ואני בראותי, ואראה בחזון, ואשא עיני ואראה?, למה בחזון הראשון ראו ארבע מלכיות ובחזון

באור הענין

יבאור לחזון הראשון, שבו באר לו היטב ששם המלכיות השנית והשלישית הוא פרס ויון, ושאלה יחרבו כי אם על ידי המלכות הבאה אחריו, ושהם לא ירעו לישראל, כי מלכי מדי ופרס הטיבו עם ישראל כנודע, וגם אלכסנדר כבד את שמעון הצדיק ולא עשה רע בירושלים, עד הקרן האחת שהוא אנטיוכס הרשע שהוא לבד הרע לישראל, ולכן דמה שתי המלכיות האלה בחזון הזה בבהמות טהורות איל וצפיר העזים, שזה בבחינת הנהגתם עם ישראל לא ירעו ולא ישחיתו, ובחזון הראשון דבר בבחינת מלכותם נגד יתר מלכי העמים שפגשום כדוב שכול וכנמר על דרך ישור, ואמר נראה אלי דניאל, כי החזון הראשון מכללות הד' מלכיות ראה גם נ"נ עוד קודם לדניאל, וגם יחזקאל ראה אותם במעשה מרכבה אבל הפרטות שראה בחזון הזה התיחד בו הוא לבדו: (ב) ואראה בחזון, הנה אמר פה ג"כ ואראה בחזון, ויהי בראותי, ואראה בחזון ואני הייתי וכו' ואשא עיני וראה, כוונתו שראה ג' דברים עתידים שבעת החזון לא היו עדיין במציאות, א] ראיתי בחזון ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה ואז בשנת שלש לנבוכדנצר לא היתה שושן עדיין עיר הבירה, שזאת נעשה אחר גדולת פרס, ודניאל ראה בחזון שעומד שם ושהיא עיר הבירה של עילם המדינה, ב] ראה בחזון שעומד על אובל שהוא נהר שנקרא אולי, כראה שמלכי פרס כרו נהר אחד יובל מים במדינה, כמו ששמו מלכי בבל בבבל כנודע, ונקרא אובל אולי, אובל מלשון יבלי מים ושמו אולי, וזה נעשה גם אחר גדולת פרס ואז לא היה עדיין במציאות, ודניאל ראהו במחזה קודם היותו, ג] החזון עצמו שעז"א. (ג) ואשא עיני וראה, והנה איל הוא מלכות מדי ופרס, ולו קרנים כי נשתתפו בו שני מלכיות, והקרנים גבוהות שכ"א מהם היה גבוה ונשא במעלתו, והאחת גבוהה מן השנית, שכורש היה גבור ואיש מלחמה יותר מדריוש, והגבוהה עולה באחרונה כי דריוש מדאה קבל מלכותא האלה ומלך שנה אחת ומת, ונפלה כל המלכות ביד כורש חתנו ומאז נשאר המלכות ביד פרס: (ד) ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה כי דריוש ואחריו כורש והמלכים שמלכו אחריו כבשו ארצות רבות בכל ג' רוחות אלה, ולא הוצרך להזכיר רוח מזרחית שפרס עמדה ברוח מזרח, וכל חיות לא יעמדו לפניו, שכולם נכנעו תחתיו גם פליפוס אבי אלכסנדר היה נושא מס לדריוש: (ה) ואני הייתי מבין, ר"ל שעיין אם התמיד הצלחתו

בָּא מִן־הַמַּעֲרָב עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֵין נוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וְהַצָּפִיר קֶרֶן חָזוּת בֵּין עֵינָיו׃ ו וַיָּבֹא עַד־הָאַיִל בַּעַל הַקְּרָנַיִם אֲשֶׁר רָאִיתִי עֹמֵד לִפְנֵי הָאֻבָל וַיָּרָץ אֵלָיו בַּחֲמַת כֹּחוֹ׃ ז וּרְאִיתִיו מַגִּיעַ ׀ אֵצֶל הָאַיִל וַיִּתְמַרְמַר אֵלָיו וַיַּךְ אֶת־הָאַיִל וַיְשַׁבֵּר אֶת־שְׁתֵּי קְרָנָיו וְלֹא־הָיָה כֹחַ בָּאַיִל לַעֲמֹד לְפָנָיו וַיַּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיִּרְמְסֵהוּ וְלֹא־הָיָה מַצִּיל לָאַיִל מִיָּדוֹ׃ ח וּצְפִיר הָעִזִּים הִגְדִּיל עַד־מְאֹד וּכְעָצְמוֹ נִשְׁבְּרָה הַקֶּרֶן הַגְּדוֹלָה וַתַּעֲלֶנָה חָזוּת אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם׃ ט וּמִן־הָאַחַת מֵהֶם יָצָא קֶרֶן־אַחַת

רש"י

היה למדלג באויר: **קרן חזות.** קרן גדולה למראה העין: (ז) **ויתמרמר אליו.** וילחם אליו. הוא לשון כעס מר: (ח) **חזות ארבע.** מראה ארבע קרנים: (ט) **ומן האחת מהם.** ומאחת מאלו המלכיות: **יצא קרן אחת.** מלכות טיטוס יוצאה ממנו: **מצעירה.** מלכות מוצערת ונבזית כמו שקראו למעלה (ז׳) קרן

מצודת ציון

שעיר וכן צפירי חטאת (עזרא ח׳): **חזות.** ענין ראייה ומראה: (ט) **מצעירה.** קטנה כמו והיא מצער (בראשית י"ט): **כצבי.** כחמודה וכן נחלת צבי (ירמיה ג׳):

מצודת דוד

הלכו ע"פ כל הארץ היה דומה למדלג באויר ואין הוא נוגע בארץ: **קרן חזות.** קרן גדול המראה: (ו) **בחמת כחו.** בחמה גדולה בכל הכח: (ז) **ויתמרמר.** נלחם עמו במרירות ובאכזריות רב: (ח) **וכעצמו.** וכאשר נעשה חזק ביותר: **חזות ארבע.** ארבע קרנים גדולי המראה עלו במקום הקרן הגדולה והיו פונים לארבע רוחות השמים אחד לכל רוח: (ט) **ומן האחת.** מתוך [קרן] אחת מהם יצא עוד קרן אחת קטנה: **ותגדל יתר.** גדלה ונצחה ביותר אל פאת

יפה לקץ

השאלות

הזה לא הראהו רק שהיה מהם, בראשון ראה אותם בצורת חיות טורפות ובחזון זה ראה אותם בצורת בהמות ביתות?:

באור הענין

והנה צפיר העזים הוא מלכות יון, וקראו צפיר שהוא גדי קטן שהוא כאין נגד האיל העצום, **בא מן המערב** שיון מערבית לפרס, **על פני כל הארץ** שנכנסו היונים במדינת דריוש ובכל גבולו, **ואין נוגע בארץ** שלא עמדו בשום מקום רק מגמת פניהם עד המקום שהמלך במסבו, **והצפיר קרן חזות בין עיניו,** הוא אלכסנדר המקדוני שהיה גבור גדול והקרן היה בין עיניו, שהעינים מציינים הבינה והשכל, שכל מעשיו היו בחכמה והשכל: (ו) **ויבא עד האיל,** שקרב לעיר בירת המלך, **אשר ראיתי עומד לפני האובל,** ר"ל שדריוש לא זז ממקומו לצאת לקראתו שהיה אלכסנדר כאין בעיניו, ושלח לנגדו שר צבאו וגם שיביאהו לפניו אסור בזקים, **וירץ אליו בחמת כחו** שגלה את שר צבאו במלחמה ורץ אליו בעצמו, ואז. (ז) **וראיתיו מגיע אצל האיל,** כי נלחם עם דריוש עצמו פנים אל פנים, **ויתמרמר אליו,** שעשה את עצמו מר אליו, כי דריוש בקש שלום ורצה לתת לו כסף וזהב ופלגשים ואת בתו לאשה ולא רצה להשלים אתו, **ויך את האיל וישבר את שתי קרניו** שהכניע מדי ופרס, **וירמסהו** כי דריוש מת אז, **ולא היה מציל** שכל המלכים עוזריו לא יכלו להצילו: (ח) **וצפיר העזים הגדיל עד מאד,** מלכות יון הרחיבה ממשלתה על כל העולם, **וכעצמו נשברה הקרן הגדולה,** שאלכסנדר מת מעצמו בחצי ימיו, **ותעלינה חזות ארבע תחתיה** שנחלקה מלכותו אחרי מותו לד׳ ראשים, **לארבע רוחות השמים,** והיה בלטמיאום הראשון מלך במצרים לצד הנגב, וסליאוקי מלך באסיא ובבבל לצד צפון ומזרח והיה אנטיוכוס הרשע, ואנטיגונוס הראשון מלך בפרס ובמלכות האסיאה שלצד המזרח, ופיליפוס אחי אלכסנדר מלך ביון לצד המערב, כי אלה גברו אחרי מותו: (ט) **ומן האחת מהם יצא קרן אחת מצעירה,** הוא אנטיוכוס עפיפאנוס הרשע, כי סליקוס הראשון שהמליכו אלכסנדר בצפון על אשור ובבל הוליד את אנטיוכוס הגדול, ואחרי אנטיוכוס מלך בנו סליקוס גידיליקוי, שהי"ל ב׳ בנים והקטן נקרא אנטיוכוס, ובהיות אחיו הגדול במלחמה עם מלך מצרים וקראו לעזרה מסר אותו ביד צר והוא לקח את המלכות, והניח שני בנים סולאוקי הבכור והקטן היה אנטיוכוס הרשע ומת סליאוקי והניח בן קטן ואנטיוכוס לקח את המלכות ממנו, א"כ היה צעיר מצד עצמו שלא היה המלוכה מגיע לו רק לבן אחיו הבכור, וצעיר מצד אבי אביו שג"כ לא היה ראוי למלוכה, וכמ"ש הרי"א, ובזה פי׳ מצעירה מן הצעיר, שהרשו מן צעיר בלתי ראוי למלכות, וע"ז בא דרשות הגד"י, וגם פירושו כדעת הרד"ק שהיא

מִצְּעִירָה וַתִּגְדַּל־יֶתֶר אֶל־הַנֶּגֶב וְאֶל־הַמִּזְרָח וְאֶל־הַצֶּבִי׃ י וַתִּגְדַּל עַד־צְבָא הַשָּׁמָיִם וַתַּפֵּל אַרְצָה מִן־הַצָּבָא וּמִן־הַכּוֹכָבִים וַתִּרְמְסֵם׃ יא וְעַד שַׂר־הַצָּבָא הִגְדִּיל וּמִמֶּנּוּ הֻרַים הַתָּמִיד וְהֻשְׁלַךְ מְכוֹן מִקְדָּשׁוֹ׃ יב וְצָבָא תִּנָּתֵן עַל־הַתָּמִיד בְּפָשַׁע וְתַשְׁלֵךְ אֱמֶת אַרְצָה וְעָשְׂתָה וְהִצְלִיחָה׃ יג וָאֶשְׁמְעָה אֶחָד־קָדוֹשׁ מְדַבֵּר וַיֹּאמֶר אֶחָד

הורם קרי

רש"י

אחרי צעירה והוא על ענין שנאמר בזוי וגו' (עובדיה א'): ותגדל יתר. ותגדל מאד: אל הנגב. היא מצרים שהיא בדרומה של א"י: ואל הצבי. א"י שנקראת ארץ צבי נחלת צבי כענין שנאמר נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג'): (י) עד צבא השמים. הם ישראל שנמשלו לכוכבים: (יא) ועד שר הצבא. הוא בית המקדש שהוא ביתו של הקב"ה. שר הצבא כלפי הקב"ה חרף: וממנו הורם התמיד. וע"י גדודיו וחיילותיו ששלח לירושלים בוטל התמיד ששלח שם נירון קיסר שר צבאו כמ"ש רז"ל במס' גיטין (נ"ז) ובגוריון: (יב) וצבא תנתן על התמיד בפשע. וזמן מועד נתן להיות התמיד מסולק בשביל פשע שומם היא ע"ג כלומר שתהא ע"ג ניתנת בירושלים תמורת התמיד: וצבא. זמן, כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ (איוב ז'): ותשלך אמת ארצה. תורת אמת תשפילה: (יג) אחד קדוש. אחד מן המלאכים: ויאמר. אותו המלאך. לפלמוני. הרי תיבה זו כשתים לפלוני אלמוני, ות"י בן עוזיאל בספר שמואל כסי וטמיר כמו לשון יפלא ממך דבר. אלמוני, אלמון מבלי שם שלא פירש לו מהו ומה שמו: לפלמוני המדבר

מצודת דוד / מצודת ציון

הנגב וגו': ואל הצבי. זה א"י כנאמר בה צבי היא לכל (יא) הורם. מלשון הרמה והסרה: מכון. מלשון כן ובסיס:
הארצות (יחזקאל כ') ור"ל המעלה והמדרגה: (י) ותגדל. (יב) וצבא. זמן קבוע כמו הלא צבא לאנוש (איוב ז'):
גדלה מאד עד אשר באה להלחם בצבא השמים והם בני
ישראל הנמשלים לכוכבי שמים ועם כי אמר ואל הצבי כפל עוד לתוספת ביאור: ותפל ארצה. ר"ל גברה עליהם ורמסם: מן הצבא ומן הכוכבים. היא היא וכפל בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (לקמן י"ב): (יא) ועד שר הצבא הגדיל. התגדל עצמו לחרף כלפי מעלה שהוא שר צבא ישראל: וממנו. על ידי חילותיו וגדודיו נסתלק התמיד לבל הקריבו על מזבח ה': והשלך. על ידו הושלך מכון מקדשו של שר הצבא ר"ל שרפה באש: (יב) וצבא. וזמן קבוע הנתן על התמיד להיות מסולק בעבור הפשע הנתון תחתיו בירושלים (העכו"ם תקרא פשע כי מפשעת אלהים): ותשלך. תשפיל תורת אמת עד לארץ: ועשתה. תעשה כל חפצה ותצליח: (יג) אחד קדוש. ר"ל מלאך אחד קדוש:

יפה באור הענין לקץ

שהיא תואר לנקבה מן מצער ודגש הצד"י לתפארת, שהוא עצמו צעיר ובזוי, **ותגדל יתר אל הנגב** כי נלחם עם מלך מצרים ולקח את ארצו מידו עד אלכסנדריא רק שהרומיים השיבוהו אחור, **ואל המזרח** הוא א"ז פרס, **ואל הצבי** הוא ארץ ישראל: (י) **ותגדל עד צבא השמים**, היינו על ישראל מצד שהם צבא השמים, ר"ל מלך אנטיוכס שרצה להעבירם על תורתם מה שלא עשה כן שום מלך מהמלכיות הקודמים, **ותפל ארצה מן הצבא**, שהפילם משמים לארץ שלא יהיו עוד צבא השמים וגוי קדוש רק יהיו ככל עמי הארצות העובדים אלהי נכר, וגם הפיל **מן הכוכבים** שהם כהני ה' ומצדיקי הרבים ככוכבים. **ותרמסם**, שהרג חסידי ה' ורמסם: (יא) **ועד שר הצבא הגדיל**, ר"ל וכל זה ימשך עד שיגדל שר הצבא, שהוא מתתיהו הכהן ובניו המכביים, שהיה שר ישראל, מזה הצד שהם צבא ה', הגדיל עליו ונצחו, **וממנו הורם התמיד**, ומן השר הצבא הזה, ר"ל בסבתו נתרומם התמיד, שהתמיד שהיה בטל עד הנה ע"י היונים נתרומם ע"י כח החשמונאים ובזכותו והוחזר עבודת ה' על מכונו. **והושלך מכון מקדשו**, הוא חזון אחר, שמע בחזון שאחר שנתרומם התמיד והוקם המקדש על מכונו בימי החשמונאים, הושלך שנית מכון מקדשו של התמיד ויוכפל שנית ע"י הרומיים בעת החורבן: (יב) **וצבא תנתן על התמיד**, ושמע בחזון שאז תותן הצבא שהם ישראל עם התמיד, שניהם ינתנו ביד צר (ומלת על כמו על עולת התמיד יעשה, ויבואו האנשים על הנשים, פי' עם) וזה יהיה **בפשע** ע"י הפשעים שפשעו הפריצים בימי בית שני, **ותשלך אמת ארצה**, ומלכות הרומיים תשלך את האמת שהוא דת ישראל ותורת אמת לארץ בכמה גזירות ושמדות שגזרו להפר את הדת, **ועשתה והצליחה**, שהיא לא תפול במהרה כמו היונים, רק תעשה מעשיה ותצליח ימים רבים: (יג) **ואשמעה אחד קדוש מדבר**, מוסב למעלה, שכ"ז שמע שדבר אחד קדוש, כי התחיל והספיר עד הקרן שיצא מצעירה ותפול ארצה מן הצבא כל זה ראה במחזה, אבל מן מ"ש ועד שר הצבא הגדיל וממנו הורם התמיד זה לא ראה בעין, רק שמע מקדוש אחד מן המלאכים המשפיעים הנבואה שדבר כ"ז והודיעו כ"ז בנבואה, **ויאמר**

קָדוֹשׁ לַפַּלְמוֹנִי הַמְדַבֵּר עַד־מָתַי הֶחָזוֹן הַתָּמִיד וְהַפֶּשַׁע שֹׁמֵם תֵּת וְקֹדֶשׁ וְצָבָא מִרְמָס׃ יד וַיֹּאמֶר אֵלַי עַד עֶרֶב בֹּקֶר אַלְפַּיִם

רש"י

למלאך שהיה מדבר וגוזר גזירת ולבא המועד תנתן על התמיד בפשע: עד מתי החזון. הזה אשר על התמיד להיות מסולק והפשע השומם יהיה נתון תחתיו. פשע שומם ע"א מעובדי כוכבים שהיא כאבן דומם וכן היא קרויה בספר הזה בכמה מקומות שנאמר עד מתי החזון התמיד והפשע שומם ואמר (לקמן י"ב) מעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם. שומם, ל' אלם ומשותק, כמו אשתומם כשעה חדא (לעיל ג') ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם (יחזקאל ג') כמו אלם: תת וקדש וצבא מרמס. לתת את מכון המקדש ואת צבא השמים אשר הפיל לארץ מרמס לרגליו כמו שכתוב למעלה ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים. וקדש וצבא, וי"ו יתירה. והרבה כאלה במקרא כרדם ורכב וסוס (תהלים ע"ו) ואף בלשון בני אדם יש מדברים כן: (יד) עד ערב בקר אלפים ושלש מאות. ראיתי פתר בשם רבינו סעדיה לדבר וכבר עבר ופתר עד ערב בקר עד שיבוא אותו הערב שנא' בו (זכריה י"ד) והיה לעת ערב יהיה אור. ובמוסיפים אנו כי דבר אלהינו יקום לעולם לא יופר, ואני אומר כי הערב ו בקר האמור כאן גימטריא הוא ויש סמך לדבר משני טעמים האחד שיהא החשבון זה מכוון עם חשבון אחר שבסוף הספר והשני שאמר גבריאל לדניאל למטה בענין ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא. ואם לא רמז החשבון תלוי בתיבות אלו למה חזר וכפל אותו לומר אמת היא. והחוזה נצטווה לכתום ולחתום הדבר ואף היא לו נגלה בל' סתום וחתום ואנו נוחיל להבטחת מלכנו קץ אחר קץ יעבור קץ הדורש נדע כי טעה במדרשו. והבא אחריו יחזור וידרוש דרך אחרת יש לפתור ערב ובקר בגימטריא חמש מאות וע"ד ועוד אלפים וג' מאות הרי אלפים וח' מאות וע"ד: ונצדק קדש. יכופר עון ישראל לבטל גזרת מדרסן ומרפסן מאז גלו גלות ראשונה למצרים עד יגאלו ויושעו תשועת עולמים במלך משיחנו החשבון זה כלה לסוף אלף ור"ן מיום שהוסר התמיד והוא שנאמר בסוף הספר ומעת הוסר התמיד כדי לתת שקוץ שומם ימים אלף ור"ן יהיה ולא יותר שיבא מלך משיחנו ויסיר שקוץ השומם. והתמיד הוסר ו' שנים לפני חורבן בית שני והעמיד דמות בהיכל ויום

מצודת ציון

(יג) לפלמוני. היא מלה מורכבת מפלא ואלם ופלא הוא ענין תכוסה כמו כי יפלא ממך (דברים י"ז) ואלם ר"ל לא ידובר בו ועל כי היה שמו נעלם ממני אמר נפלמוני: שמם. משותק כמו משמים בתוכם (יחזקאל ג'): וקדש.

מצודת דוד

לפלמוני המדבר. ר"ל להמלאך המדבר הדברים האלה: החזון התמיד. ר"ל עד מתי יהיה החזון הזה אשר על התמיד להיות הוא מסולק והעכו"ם המשותק כאבן דומם יותן תחתיו: תת וקדש. עד מתי יותן עם קדוש וצבא השמים למרמס רגל: (יד) ויאמר אלי. עם שהמלאך אשר השיב אמריו אלי ואמר עד ערב בקר ר"ל עד הערב שנאמר בו והי' לעת ערב יהיה אור (זכריה י"ד): אלפים ושלש מאות. והיא תהיה שנת אלפים ושלש מאות אבל לא ידענו מאיזה זמן מתחיל החשבון והוא כתום וחתום ובבוא הגאולה ב"ב אז נדע ברור מוצא הדבר אשר רמוז בו מאיזה זמן מתחיל החשבון הזה וכמ"ש בסוף הספר כי הדברים

יפה לקץ — באור הענין

אחד, ואח"ז שמע שקדוש אחד אמר להמלאך הנעלם שדבר את החזון הנזכר, ושאל אותו, עד מתי החזון, ר"ל עד מתי יתארך החזון שדברת, והוא החזון של התמיד, היינו מה שראיתי שיתרומם התמיד תחלה בימי החשמונאים ע"י שר צבא ישראל, ואח"כ הפשע שומם הוא, ואח"כ יתגהו הפשע שיהיה שומם, ושקודש (דהיינו הבהמ"ק) יהי' מרמס, כמ"ש שיושלך מכון מקדשו וצבא והתמיד הנתן (ביד האויבים) ע"י הפשע, עד מתי יתארך זה: (יד) ויאמר אלי, והמשיב פנה בתשובתו אלי, (כי עקר התשובה היה בעבור שידע דניאל), עד ערב בקר אלפים ושלש מאות, הזמן עד שיהיה ערב דהיינו עד החורבן, שיבא ע"י הרומיים, ועד שיהיה שנית בקר, היינו עד הגאולה העתידה, יתארך אלפים ושלש מאות שנים, ואז ונצדק קדש יוחזר הקדש אל צדקו כמקדם, דהיינו הבית המקדש וקדושת ישראל. וגם יל"פ שר"ל שאז יכופר הפשע וקדושת ישראל יצדק, שמאז והלאה יכירו כל העמים צדקם וידעו כי צדקו בתורתם ואמונתם, ונלוו גוים רבים אל ה' ביום ההוא. והנה אם נחשוב זמן זה בשנת החורבן הראשון שהיה בשנת ג' אלפים של"ח, יגיע הזמן בשנת ה' אלפים תרל"ח, אולם ממה שאמר סתם ולא הזכיר שיתחיל החשבון מזמן החורבן, מבואר שהחשבון מתחיל מיום שדבר עמו המלאך, דהיינו משנת ג' לבלשאצר שאז ראה חזון זה, וזה היה בשנת ג' אלפים שפ"ח, ואמר שמן השנה ההיא עד שיהיה החורבן ואחריו הגאולה ימשכו אלפים וג' מאות שנה, ויגיע הגאולה לא יאוחר מה' אלפים תרפ"ח, וכבר באררנו שחשבון עידן ועדנים ופלג עידן מגיע לה' אלפים תרע"ג, שהוא ט"ו שנים קודם, מפני שמן הפסק ממשלת הקרן זעירא שבו דבר למעלה עד בנין המקדש והקרבת התמיד שבו דבר כאן, יתארך ט"ו שנים, שכבר מבואר בחז"ל שימי ביאת בן דוד יתארך שבוע א' וימי גוג ומגוג ג"כ יתארכו שבוע א' כמבואר בירושלמי השביעית, הרי

שְׁלֹ֣שׁ מֵא֑וֹת וְנִצְדַּ֖ק קֹֽדֶשׁ׃ טו וַיְהִ֗י בִּרְאֹתִ֛י אֲנִ֥י דָנִיֵּ֖אל אֶת־הֶחָז֑וֹן וָאֲבַקְשָׁ֣ה בִינָ֔ה וְהִנֵּ֛ה עֹמֵ֥ד לְנֶגְדִּ֖י כְּמַרְאֵה־גָֽבֶר׃ טז וָאֶשְׁמַ֥ע קוֹל־אָדָ֖ם בֵּ֣ין אוּלָ֑י וַיִּקְרָא֙ וַיֹּאמַ֔ר גַּבְרִיאֵ֕ל הָבֵ֥ן לְהַלָּ֖ז אֶת־הַמַּרְאֶֽה׃ יז וַיָּבֹא֙ אֵ֣צֶל עָמְדִ֔י וּבְבֹא֣וֹ נִבְעַ֔תִּי וָאֶפְּלָ֖ה עַל־פָּנָ֑י

ס״א ואבקשה וגו׳. עקידה שער ל״ס : הבן להלז . ספר הזוהר פרשת וילא :

רש״י

י״ז בתמוז היה שעשה אפוסטמוס את התורה ובטל את התמיד והעמיד דמות בהיכל כמו ששנינו במסכת תענית ושם שנים שכתבתי אין בידי ראיה מפורשת אך יש ראיה ששבוע שלם לא בטל התמיד לפני החורבן שכן ניבא דניאל על טיטוס (לקמן ט׳) וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה כלומר מקצת השבוע שלפני החורבן יבטלו הקרבנות כך מפורש למטה בענין, נחזור על הראשונות כיצד מכוון חשבון ערב ובקר אלפים וג׳ מאות מיום רדת ישראל למצרים להיות כלה לסוף אלף ור״ן ליום שהוסר התמיד . ר״י היו במצרים . ארבע מאות ושמנים מיום צאתם עד ויבן הבית. ארבע מאות וי׳ היה הבית וע׳ שנה גלות בבל וד׳ מאות זל בית שני תן עליהם אלף ור״ן של קץ הימין הרי אלפים וח׳ מאות ופ׳ לא תבן ו׳ שנים שהוסר התמיד לפני החורבן שלא מנה הכתוב אלף ור״ן אלא למעת הוסר התמיד הרי לך חשבון ערב ובקר ואלפים וג׳ מאות, עוד נוסף בחשבון אחרי המהכה ויגיע לקץ הימין מ״ה שנה יתרים על אלף ור״נ יש לומר על חשבון הראשון יבא המלך המשיח ויחזור ויתכסה מהם אותם מ״ה שנים . ור׳ אליעזר הקליר יסד (בסילוק יוצר של פרשת החדש) בים״ד שילו שבועים ו׳ הרי מ״ב . וי״ל הג׳ שנים שלא באו לחשבון שבוע לא מנה ואני מצאתי כך במדרש רות שעתיד מלך המשיח להתכסות מ״ה שנים לאחר שיגלה ומביא ראיה מן המקראות הללו : (טו) ואבקשה בינה. הייתי מתאוה שיבינו לי מן השמים : (טז) בין אולי . בתוך הנהר : ויקרא. האדם : ויאמר . למ.אך אתה גבריאל : הבן להלז את המראה. פרש לזה את החזון . להלז, לשון הסיבות כמו בקראו תמודות , כל מקום שנאמר הלז בעל צורה הוא ומכאן למדו באגדה יצחק נדמה לאביו בגלם ובדמות שנקרא האיש הלזה בפ׳ ואברהם זקן (בראשית כ״ד) ויהי יוסף יפה תואר (שם ל״ט) זהו

מצודת דוד

והתומים הדברים עד עת קץ : ונצדק קדש . ואז עם קדש זמנה צדקה וחסד ותבוא הטובה המיועדת : (טו) ואבקשה בינה. בקשתי להבין דברי החזון : כמראה גבר . כמראה איש והוא גבריאל האמור במקרא שלאחריו : (טז) בין אולי . הקול יוצא מבין מי נהר אולי ואמר אהה גבריאל הבן את המראה אל הזה ר״ל אל דניאל : (יז) ויבא . ובא גבריאל אצל מקום עמדי וכאשר בא חרדתי ונפלתי על אפי מגודל החרדה : הבן בן אדם. אתה בן אדם תן דעתך להבין אמרי החזון אשר יהיה לעת קץ ר״ל בסוף ימי

מצודת ציון

ו״ו יתיר׳ : (טז) הלז. כמו השונמית הלז (מלכים ב׳ ד׳) : (יז) נבעתי. מלשון בעתה וחרדה : כי לעת קץ .

יפה באור הענין לקץ

י״ד שנים עד בנין המקדש : (טו) ויהי בראותי, כי על החזון אשר שמע שהוא מפסוק י״א ואילך לא בקש בינה, שהבין את הדברים , אשר הגבה שהוא הכ״ג יגדל על קרן מצעירה וירים את התמיד , ושאח״כ יוחרב המקדש, ושיארך זמן הנאמר שהיה זמן מפורש , כ״ז הבין בשכלו , רק את החזון אשר ראה לא הבין, שהוא מי הוא האיל והצפיר ויתר דברים שראה בחזון , וע״ז בקש בינה , ונראה לעיניו כמראה גבר שהוא גבריאל : (טז) ואשמע , כבר אמר שהדבור שנאמר באותו חזון מפסוק י״א ואילך דבר אחד קדוש פלמוני , וחז״ל נחלקו מי הוא, שבמדרש ב״ר מבואר שהוא הקב״ה בעצמו , כמ״ש ואשמע אחד קדוש מדבר שמעתי להקב״ה שהוא גוזר גזירות על ישראל , ועוד אמר בב״ר גדול כחם של נביאים שמדמין הצורה ליוצרה שנאמר ואשמע קול אדם בין אולי, ובהגה:מה אמר ואשמע אחד קדוש מדבר זה מיכאל, שלדעתם מיכאל גבוה מגבריאל, כמ״ש ברכות (דף ה׳) מיכאל באחת גבריאל בשתים, שנאמר ויעף אלי אחד מן השרפים , וממאי דההוא אחד מיכאל הוא דכתיב והנה מיכאל אחד מן השרים הראשונים בא לעזרני , שמיכאל הוא מן השרים הראשונים ומשפיע על גבריאל שהוא במדרגה אחריו , וע״כ שמע קול אדם שהוא הפלמוני המדבר שהזכיר למעלה , שהוא משפיע על גבריאל , ואותו לא ראה כי הוא פלמוני ונעלם רק שמע קולו מבין הנהר מרחוק שהוא צוה לגבריאל להבין לו את המראה : (יז) ויבא , אז נתקרב גבריאל אליו , ונבעת , ויאמר הבן כי לעת קץ החזון , הודיעו שהוא חזון לימים רבים ולעתים רחוקות

וַיֹּאמֶר אֵלַי הָבֵן בֶּן־אָדָם כִּי לְעֶת־קֵץ הֶחָזוֹן׃ יח וּבְדַבְּרוֹ עִמִּי נִרְדַּמְתִּי עַל־פָּנַי אָרְצָה וַיִּגַּע־בִּי וַיַּעֲמִידֵנִי עַל־עָמְדִי׃ יט וַיֹּאמֶר הִנְנִי מוֹדִיעֲךָ אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה בְּאַחֲרִית הַזָּעַם כִּי לְמוֹעֵד קֵץ׃ כ הָאַיִל אֲשֶׁר־רָאִיתָ בַּעַל הַקְּרָנָיִם מַלְכֵי מָדַי וּפָרָס׃ כא וְהַצָּפִיר הַשָּׂעִיר מֶלֶךְ יָוָן וְהַקֶּרֶן הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר בֵּין־עֵינָיו הוּא הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן׃ כב וְהַנִּשְׁבֶּרֶת וַתַּעֲמֹדְנָה אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ אַרְבַּע מַלְכֻיוֹת מִגּוֹי יַעֲמֹדְנָה וְלֹא בְכֹחוֹ׃ כג וּבְאַחֲרִית מַלְכוּתָם כְּהָתֵם הַפֹּשְׁעִים

ת"א האיל וגו'. יומא י': והצפיר וגו'. שם:

רש"י

שמי המנוי בה' דברים שהאב זוכה לבנו: (יז) כי לעת קץ. לימים רבים יהיה החזון הזה: (יח) נרדמתי. לשון תנומה ושממון: על עמדי. על מעמד רגלי: (יט) כי למועד קץ. כי הוא לזמן קץ ימים רבים: (כ) מלכי מדי ופרס. ב' קרנים ב' אומות מולכות כמו שפירשתי למעלה: (כא) המלך הראשון. הוא אלכסנדרוס מוקדון שהרג את דריוש בן אסתר כמו שמגיע בספר יוסיפון: (כב) והנשברת. שראית שנשברה ושעמדנה ארבע תחתיה. כמו שכתוב בסיפור החלום למעלה: ארבע מלכיות. אשר שעמודנה מאותו גוי. שחלק אלכסנדרוס מוקדון מלכותו במותו לארבע ילדים ויוסף קראם בספרו ארבע ראשי נמר ולא בכח המלך היו: ולא בכחו. ולא יהיו האחרונים ככח המלך הראשון כי הלשים ממנו יהיו: (כג) ובאחרית. מלכות יון: כהתם הפושעים. כשיגיע זמן שיתמו רשעי ישראל שבבית שני: יעמוד מלך עז פנים. הוא טיטוס: (כד) ועצם כחו. ולא בגבורה כי אם בחלקלקות כמו שמפורש בסוף הספר: ונפלאות ישחית. והפלא ופלא ישחית: והצליח ועשה. חפצו: והשחית עצומים. אומות רבות: ועם קדושים. ישראל המאמינים בתורה: (כה) ועל שכלו והצליח מרמה בידו. ועל ידי שהוא משכיל בכל אשר יפנה ויצליח יחזיק

מצודת ציון

(יח) נרדמתי. מלשון תרדמה ושינה: (כא) והצפיר. השעיר. כפל המלה בשמות נרדפים לתוס' ביאור: (כג) כהתם. מל' תם ושלמה: עז פנים. חצוף

מצודת דוד

אשר לעת קץ: (יח) נרדמתי. בתרדמה של פחד: על פני. מושכב על פני ארצה: ויגע בי. כאדם הנוגע בחבירו לעוררו מן השינה: ויעמידני. חזק אותי בדברים לעמוד על עמדי ר"ל כמו שהייתי עומד בתחלה: (יט) באחרית הזעם. בסוף ימי הזעם הם ימי הגלות: כי למועד קץ. למועד זמן הגלות והיה קץ ולא לעולם יקלוף: (כ) בעל הקרנים. בעל שתי קרנים: מלכי. ר"ל ירמז על שתי מלכיות והם מדי ופרס ומה שהיתה האחת גבוה מן השנית יורה כי מלכות פרס תהיה גדולה ממלכות מדי כי היא לא משלה רק שנה אחת ולזה עלתה הגבוהה באחרונה כי פרס משלו אחר מדי ומ"ש (לעיל פסוק ד') מנגח ימה וצפונה וגומר ולא אמר מזרחה כי ממזרח באו כמ"ש כו קורא ממזרח עיט (ישעיה מ"ו) וכל חיות לא יעמדו וגו' ירמז על כל מלכי האדמה: (כא) מלך. ר"ל ירמז על מלך והוא המלך הראשון. ירמז על המלך הראשון הוא אלכסנדרוס כי בא מפאת המערב וסוס מתגבר מאד בדרך מהלכו וכבש מלכים רבים במהירות רב ובא עד מדי ופרס וגבר עליהם והרג את מלכם: (כב) והנשברת. ומה שראית כי נשברה הקרן הגדולה ותעמודנה ארבע תחתיה ירמז על כי כאשר יתחזק אלכסנדרוס עד מאד ימית הוא ובמקומו יעמדו ארבע מלכיות כארבעה הרוחות והם רומא ומצרים וא"י ופרס האמורים למעלה: מגוי יעמדנה. מלכי האלכיות ההם יהיו מבני עמו. ולא בכחו. לא יתחזקו ככחו של אלכסנדרוס להתגבר כמותו או ר"ל שהמלכים ההם לא יהיו מבניו כי הבנים יקראו כח כמ"ש כחי וראשית אוני (בראשית מ"ט): (כג) כהתם הפשעים. כשיגיע הזמן

יפה לקץ באור הענין

וכל שהדבר רחוק בזמן הוא נעלם יותר מעין החוזה וצריך בינה יתירה: (יט) באחרית הזעם, ר"ל באחרית ימי הזעם, כי למועד קץ, תחלה אמר לעת קץ החזון ויש הבדל בין עת ובין מועד, שהעת הוא העת הטבעי, שהוא מעצמו, והמועד הוא העת המיועד ע"י מי שיעדו, כמו עת הדתי או העת שיעדו הנביאים, תחלה באר לו שגם הזמן יחייב כ"ז, וכל ענינים האלה רצופים בסדור הכולל מימי בראשית, עד זמן תיקון העולם, והקץ יבא בעתו המחוייב לו מצד הזמן ועתה אחרי שהמלאך באר לו הדברים בנבואה הוא מחוייב גם מצד היעוד הנבואיי, לכן אמר כי למועד קץ, ויש הבדל ביניהם כי הדבר המחוייב מצד העת הטבעי ישנהו ה' לפעמים אם נשתנה מעשה העם לרעה, אבל היעוד הטוב שיעד בנבואה והגביל הזמן א"א לשנותו ומוכרח לבא בבוא המועד המיועד: (כ—כא) האיל, באר לו את החזון מרמה שהוא האיל והצפיר, ומ"ש מלך יון ר"ל מלכות יון, וקרא לאלכסנדר המלך הראשון, דהיינו למלכות כללי שמלכו בכפה, כי כבר קדמו מלכים ליון קודם: (כב) ולא בכחו, שלא יהיו בניו או יורשי עצר רק ימצאו גה"כ מהלמם, כי זה היה ימים רבים אחרי מותו: (כג) ובאחרית מלכותם כהתם הפושעים

עֲמֹד מֶלֶךְ עַז־פָּנִים וּמֵבִין חִידוֹת׃ כד וְעָצַם כֹּחוֹ וְלֹא בְכֹחוֹ וְנִפְלָאוֹת יַשְׁחִית וְהִצְלִיחַ וְעָשָׂה וְהִשְׁחִית עֲצוּמִים וְעַם־קְדֹשִׁים׃ כה וְעַל־שִׂכְלוֹ וְהִצְלִיחַ מִרְמָה בְּיָדוֹ וּבִלְבָבוֹ יַגְדִּיל וּבְשַׁלְוָה יַשְׁחִית רַבִּים וְעַל שַׂר־שָׂרִים יַעֲמֹד וּבְאֶפֶס יָד יִשָּׁבֵר׃ כו וּמַרְאֵה הָעֶרֶב וְהַבֹּקֶר אֲשֶׁר נֶאֱמַר אֱמֶת הוּא וְאַתָּה סְתֹם הֶחָזוֹן כִּי לְיָמִים רַבִּים׃ כז וַאֲנִי דָנִיֵּאל נִהְיֵיתִי וְנֶחֱלֵיתִי יָמִים וָאָקוּם וָאֶעֱשֶׂה אֶת־מְלֶאכֶת הַמֶּלֶךְ וָאֶשְׁתּוֹמֵם עַל־הַמַּרְאֶה וְאֵין מֵבִין׃

רש"י

במרמה שבידו: ובלבבו יגדיל. יתגאה: ובשלוה ישחית רבים. במרמה ובחלקלקות ישחית רבים היושבים אתו בברית ושלום: ועל שר שרים יעמוד. כלפי מעלה יפיח דברים. זהו פירוש החלום הכתוב למעלה (ועד) שר הצבא הגדיל: ובאפס יד ישבר. ובאין כח ישבר על ידי יחוש הלא שבבריות שנכנס בחוטמו כמו ששנינו במסכת גיטין: (כו) ומראה הערב והבקר אשר נאמר. לך בחלום העליון אמת הוא: ואתה סתם החזון. אל תפרשהו וסתמהו בלבבך כי לימים רבים יבא: (כז) נהייתי. לשון הוה שבר כלומר נשברתי על הפורענות הזה ונדכיתי: את מלאכת המלך. שהייתי ממונה על פקודת עבודת ממשלת מלכות בלשאצר שמינהו כ"כ

מצודת דוד

לבלוע ולכלות פושעי ישראל כשתתמלא הסאה׳: יעמוד. אז יעמוד מסם מלך עז פנים ויהי מבין חידות כי ימלא בו סרכה חכמה והוא טיטוס הבא מרומה ועליו יורה קרן אחת מלפירה וכמ"ש על אדום הנה קטן נתתיך בגוים (עובדיה א׳) ועל רומא יאמר כי הרבה מבני אדם נתישבו בה ומלכו בפורס ומ"ש שם ותגדל יתר וגו׳ כי התחזק ביותר על מצרים שהיא בדרומה של א"י ועל פרס שהיא במזרחה של א"י: (כד) ועצם כחו. בכל עת יחזק כחו ולא בעבור רוב כחו כ"א בחלקלקות אמריו ובתחבולות כמ"ש בו והחזיק מלכות בחלקלקות (לקמן י"א): ונפלאות ישחית. השחתות נפלאות ישחית והצליח במעשיו ועשה כל חפצו והשחית מלכות עצומים: ועם קדושים. הם ישראל: (כה) ועל שכלו. ובעבור כי שכלו יצליח המרמה שבידו: ובלבבו יגדיל. בעבור זה יתגאה בלבבו וישחית רבים מהיושבים עמו בשלום ובכריתת ברית: ועל שר שרים. יעמוד על השר שעל כל השרים ר"ל שחירף כלפי מעלה וכמ"ש רז"ל: ובאפס. מבלי יד אדם יומת כי מיתתו היתה ע"י יתוש אחת שנכנס בחוטמו כמ"ש רז"ל: (כו) ומראה וגו׳. ואשר נאמר לך במראה עד ערב בקר אמת הוא כי כן יהיה: סתום החזון. ר"ל מה שבנבואה אשר היא לסוף ימים רבים סתום אותה בלבך ואל תגלה אף המעט אשר ידעת: (כז) נהייתי. נשברתי ונעשיתי חולה כמה ימים מרוב החרדה ועכ"ז קמתי ועשיתי עבודת המלך אשר הוטל עלי מאז הפקיד אותי כ"כ כמ"ש למעלה (ב׳): ואשתומם. הייתי מושתק ומתמה בעבור המראה ההיא אבל אין מי מאנשי המלך מבין בדבר כי התחזקתי בפניהם לבל ירגישו בי:

מצודת ציון

פנים: (כו) כי לימים רבים. אשר לימים רבים: (כז) נהייתי. נשברתי וכן ונהו נהיה עליו (לעיל ב׳):

יפה באור הענין לקץ

כשיכלו פושעי ישראל, שזה היה אחר החורבן, עז פנים, שלא יעוז בחרב ובגבורה רק בעזות, כמו שראה במראה הקודמת, ומבין חדות, כי יהיו חכמים גדולים ומבינים סודות של כתבי הקדש, ואלו עייכין כפיני אגפא בקרנא דא: (כד) ועצם כחו ולא בכחו, שיהיה לו כח גדול ולא יהיה זה ע"י כח וגבורה למלחמה רק בפיו, ובזה ישחית הנפלאות האמתיות הנמצאים בתורה ואשר עשו הנביאים לקיום הדת והצליח ועשה ובזה יגלית עד שישחית עצומים ועם קדושים: (כה) ועל שכלו, והכל יעשה על ידי שכלו ותחבולותיו לא ע"י נבואה או רוה"ק, שהנפלאות שייחסם לעצמו יהיה בהמצאת שכלו, ובכ"ז יצליח בידו, עד שיגדיל בלבבו, לאמר אני ואפסי עוד, ובשלוה ישחית רבים שלא ילחם כלל רק בדבור פיו ישחית כל המתקוממים כנגדו ובלתי נכנע למצותיו, ועל שר שרים יעמוד, שיעמוד ימים רבים למעלה מהשרים, ובאפס יד ישבר, אבל אח"כ יכלה כחו, ואז ישבר ויכלה כח ממשלתו, ובזה קצר פה כי כבר אמרו בארוך במראה הקודמת: (כו) ומראה הערב והבקר אשר נאמר מה שנאמר בסוף החזון שיהיה עוד ערב [שהוא גלות] ואחריו בקר שהוא הגאולה שאחריה, והגביל זמנו, [ואמר אשר נאמר, כי מה שפי׳ עד עתה, פי׳ את החזון אשר ראה ע"י מחזה, כנ"ל פסוק פ"ז], אמת הוא, ר"ל זה א"צ לפרש כי הוא אמת כפי פשוטו, עד שיבא הערב והבקר שאחריו ימשכו אלפים ושלש מאות בנה מיום החזון, ואתה סתום החזון. בלא תגלהו, כי לימים רבים, וכשישמעו שהגלות יארך כ"כ יתיאשו מן הגאולה ויכלו בגלותם: (כז) ואני דניאל נהייתי ונחליתי ימים, אחרי זאת היה חולה ע"י בעיתות החזון. ואקום, ואחר שקמתי מחליי, ואעשה את מלאבת המלך, אז היה

המעשה

ט א בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ בֶּן־אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִזֶּרַע מָדָי אֲשֶׁר הָמְלַךְ עַל מַלְכוּת כַּשְׂדִּים׃ ב בִּשְׁנַת אַחַת לְמָלְכוֹ אֲנִי דָּנִיֵּאל בִּינֹתִי בַּסְּפָרִים מִסְפַּר הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָה

ת"א בינותי וגו'. מגילה י"ב:

רש"י

אבין כמו שנאמר בתחלת הספר והשלמיה על כל מדינת בבל: ואשתומם על המראה. ואתבהל על החזון: ואין מבין. שאני משתומם כי הייתי לפני השרים מתחזק:

ט (א) בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש. לא זהו אחשורוש שבימי המן כי הוא מלך פרס היה. וזה דריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים כשנהרג בלשאצר כמ"ש למעלה ודריוש מדאה קבל מלכותא: (ב) בינותי בספרים. נסתכלתי בחשבונות: מספר השנים אשר וגו'. הייתי מחשב חשבון השנים שהייתי סבור על מה שנבא (ירמי' כ"ט) כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם דמיתי שהפקידה הזאת היא בנין הבית וע' שנה כליס בשנת אחת לדריוש המדי משפסקה מלכות בבל יד על ישראל שכבש נבוכדנאצר ליהויקים להיות לו עבד והיא היתה שנה שניה למלכות נבוכדנאצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שנה שניה עלה וכבש יהויקים לא וחשוב מאותה שנה ועד כאן ותמצאם ואף במשנת סדר עולם נמלא החשבון הזה ושנינו שם בשנת מות בלשאצר הרי ע' שנה מיום שמלך נבוכדנאצר ע' חסר אחת מיום שכבש יהויקים ועוד שנה אחת לבבל עמד דריוש והשלימה, ובראותי כי עדיין אין הגאולה ממהרת לבא הבינותי ונתתי לב לספירת החשבון וידעתי שלא היה לי למנות לפי כבוש יהויקים אלא למלאות לחרבות ירושלים לכשימלאו שבעים שנה לגלות צדקיהו שבו תרבה ירושלים ועוד יש שמנה עשר לבא שהגלות הזאת היתה בשמונה עשרה שנה לכבוש יהויקים כמו ששנינו בסדר עולם גלו בשביעי גלו בשמונה עשרה גלו בי"ע. ופירשו רבינו ז"ל במסכת מגילה גלו גלות יכניה

מצודת ציון

ט (ב) בספרים. מלשון מספר וחשבון:

מצודת דוד

ט (א) לדריוש בן אחשורוש. אין זה אחשורוש שהיה בימי המן כי דריוש בנו היה נקרא דריוש הפרסי וזהו דריוש המדי שלקח המלוכה אחרי מות בלשאצר כמ"ש למעלה ו' ודריוש מדאה קבל מלכותא: (ב) אני דניאל בינותי בספרים. כי מתחלה טעה בחשבון שבעים שנה שאמר ירמיה לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגו' (ירמיה כ"ט) וחשב שגם בנין בה"מק וגאולה שלימה תהיה בכלות שבעים שנה להתפשטות מלכות בבל על ישראל מעת שכבש נ"נ את יהויקים בראשונה אבל כדברי המלאך האמור בסוף הענין נתוסף בו בינה במספר החשבון והשכיל לדעת כי מספר השנים אשר היה דבר ה' אל ירמיה שיבנה הבית בשנויה יהיה אז גאולה שלימה היא תהיה בעת ימולא שבעים שנה לחרבות ירושלים ר"ל מעת גלות צדקיה וכמו שהתחלת הפקידה אשר ישובו לארץ תהיה בכלות שבעים שנה מעת התחלת התפשטות בבל על ישראל כן סוף הגאולה ובנין בה"מק תהיה בכלות שבעים שנה מעת

יפה לקץ

השאלות

(ב) מ"ש בינותי בספרים למ"ש המפרשים שהוא על נבואת ירמיה, למה אמר ספרים והוא ספר אחד?, ואיך אמר למלאת לחרבות ירושלים וזה לא נזכר בנבואת ירמיה, שהם כתוב לפי מלאות לבבל שבעים שנה, ויש הבדל רב

באור הענין

המעשה של בלשאצר שהיה באותו שנה שנקרא אל המלך לפתור את הכתב ועשה מלאכתו זאת, ואשתומם על המראה, ואז השתומם על המראה שראה, כי היכף נתמלא ענין המראה, והיכף עמד החיל בעל הקרנים, וע"כ ידע דניאל לפתור מראה הכתב תקל ופרסין שהוא שתנתן המלוכה ליד פרס שכבר ידע זאת מן המראה, ואין מבין, ר"ל ואלהו לא היה אפשר שיבין איש את זאת, רק דניאל ידע מפני שראהו קודם לכן במראה:

ט (א) מזרע מדי, להבדילו מן דריוש האחרון שהיה ג"כ בן אחשורוש, אמר שהיה מזרע מדי, ושהוא דריוש הראשון שתפס מלכות כשדים מיד בלשאצר: (ב) בינותי בספרים, מפני שבירמיה [סי' כ"ה] אמר שיעבדו את מלך בבל שבעים שנה ואח"כ אפקד על מלך בבל, ויעוד זה נתקיים אז, ועוד אמר [שם כ"ט] כי לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקד אתכם, להשיב אתכם אל המקום ההוא, ויעוד זה לא נתקיים, ועי"ז התבונן בספרים, ומצא בספר אחד שהיה כתוב בו, כי מספר השנים אשר היה דבר ה' אל ירמיה, [הינו כפי שכתוב בספר ירמיה שבידינו לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקד אתכם, רק היה כתוב בו] למלאת לחרבות ירושלם שבעים שנה הפקד אתכם, שהיא נוסחא אחרת והיה הספר ההוא ג"כ מיוחס לירמיה, ויש הבדל בין שני הנוסחאות, שלפי שכתוב בספר ירמיה יחשב זמן הפקודה משעה שמלך נבוכדנצר שבשנת מות בלשאצר כלו השבעים שנה כמו שפרש"י בכאן ע"פ סדר עולם, אבל לפי נוסחת הספר שמצא דניאל שכתוב לחרבות ירושלים שזה היה בשמונה עשר לנבוכדנצר יהיה זמן הפקידה ח"י שנה אחר זה, [ובאמת היה גם נוסחא זאת מקובלת מירמיה ואין סתירה ביניהם, שפקידה השניה הוא על בנין הבית שלא היה עד ח"י שנה אחריו, ודניאל חשב

שהיעוד

הַנָּבִיא לְמַלֹּאות לְחָרְבוֹת יְרוּשָׁלִַם שִׁבְעִים שָׁנָה׃ ג וָאֶתְּנָה אֶת־פָּנַי אֶל־אֲדֹנָי הָאֱלֹהִים לְבַקֵּשׁ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּנִים בְּצוֹם וְשַׂק וָאֵפֶר׃ ד וָאֶתְפַּלְלָה לַיהוָה אֱלֹהַי וָאֶתְוַדֶּה וָאֹמְרָה אָנָּא אֲדֹנָי הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו׃ ה חָטָאנוּ וְעָוִינוּ וְהִרְשַׁעְנוּ וּמָרָדְנוּ וְסוֹר מִמִּצְוֹתֶךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ׃ ו וְלֹא שָׁמַעְנוּ אֶל־עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר דִּבְּרוּ בְּשִׁמְךָ אֶל־מְלָכֵינוּ

ת"א להרבות וגו'. בס ו"ב: חטאנו וגו'. יומא ל"ו: יתיר ו'

רש"י

בשבע לכבוש יהויקים שהוא ח' לנבוכדנצר גלו בשניה בשמנה עשרה לכבוש יהויקים שהוא תשע עשרה לנבוכדנצר: (ד) ואתודה. על חטאת עמי: האל הגדול והנורא. ולא אמר גבור אמר עובדי כוכבים משתעבדים בבניו ואיה גבורותיו: (ה) וסור. והלכנו הלוך וסור ממצותיך מילנו"ם בלעז: (ז) לך ה' הצדקה. כלומר משפטיך ופורענות שהבאת עלינו הדין והצדק עמך: ולנו בשת הפנים. כדי אנו להתבייש

מצודת דוד

חורבן הבית והעיר מכל וכל: (ג) ואתנה. ר"ל ומטרם דינותי בספרים עוד חשבתי שגם בנין בית המקדש וגאולה שלימה תהיה בכלות שבעים שנה להתפשטות בבל על ישראל מעת שכבש נ"נ את יהויקים בראשונה והיא הלא היתה בשנייה למלכות נ"נ והוא מלך מ"ה שנים א"כ נשארו עוד מבנותיו מ"ד שנה וימי אויל מרודך בנו כ"ג שנים הלא שנבלעה שנה אחת בימי מלכות אביו כי עלתה לזה ולזה הרי א"כ ס"ו שנים וימי בלשאצר בנו ג' שנים הרי שבעים שנה חסר אחת א"כ בשנה אחת לדריוש מלאו שבעים ב"ה וכאשר ראיתי שאין גאולה שלימה ממשמשת לבוא שמתי פני כלפי המקום להתפלל על הדבר כחשבי שבעבור העון נתארך הקץ: ושק ואפר. בהלבשת שק ובהתפלשות אפר דרך צער והכנעה: (ד) ואתודה. על העונות: הברית. הגמול שהבטיח בברית: (ה) וסור. והנו הולכים וסרים ממצותיך:

מצודת ציון

(ד) אנא. ענין לשון בקשה:

יפה לקץ

באור הענין

שהיעוד הראשון תלוי במעשיהם אם יזכו, והיעוד השני תלוי בזמן, כמ"ש חז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה, וע"כ נתן פניו לתפלה למהר את הזמן ע"י זכות ותפלה, והרי"א פי' שאחשר הראו לו לדניאל בחזון הקודם שתארך הגלות אלפים שלש מאות שנה, חשב שחזר ה' מיעוד הטוב שיעד ע"י ירמיה, ע"י רשעת העם ופשעיהם, כמ"ש וצבא תנתן על התמיד בפשע, ולכן התפלל ויתודה להשיב חמה ולהחזיר את הגזירה: (ג) ואתנה את פני, כאשר רצה להתפלל בעד הכלל, היה צריך להכין א"ע לזה שיהיה ראוי לזה שיקובל תפלתו בעד כלל ישראל, ותחלה הכין א"ע אל התפלה, והיה זה בשני דברים, אם בתחנונים שבקש מה' שיתן לו מענה לשון, כמו שיעשו שלוחי צבור שראשית בקשתם היא זאת, כמ"ש ה' שפתי תפתח וכו', וז"ש ואתנה את פני אל ה' לבקש תפלה ותחנונים, היינו לבקש מאת ה' מענה לשון ודברים, שבם אדבר תפלה ותחנונים, וגם הכין א"ע ביתר הכנות בצום ושק ואפר: (ד) ואתפללה, והא"ז התפללתי בעד עצמי, ואתודה את עוני, שכ"ז מתנאי הש"ץ שיזכה א"ע תחלה, ואחר ההכנות האלה התחיל התפלה בעד הכלל, ואמרה אנא ה' הגדול והנורא, בל יאמר שמסתפק ביכולת ה' לגאול אותם בזמן המיועד, או שמסתפק ביעודיו וברצונו הטוב, עז"א נגד היכולת ידעתי שאתה הגדול והנורא, שהם גדול מורה שהוא רואה כל המסובבים ואחריתם, ושם נורא מורה על השגחתו הפרטית ויכלתו בכל דבר כמ"ש בכ"מ, ונגד הרצון ושמירת ההבטחה אמר ידעתי כי אתה שומר הברית והחסד ולא תשנה הבטחתך, אבל זה רק לאהביו ולשמרי מצותיו, רק להם ישמור בריתו וחסדו, לא כן אנחנו אשר. (ה) חטאנו, ויוכל להיות שהחטאים יגרמו שלא יבואו יעודיו הטובים ונגד החטאים במצות שבין אדם למקום אמר חטאנו ועוינו, החטא הוא מצד התאוה, והעון הוא מצד עוות השכל והכפירה, ונגד החטאים במצות שבין אדם לחברו, אמר והרשענו, שהרשע כולל לרוב בין אדם לחברו, ולא עשינו זה כמומר לתיאבון רק ומרדנו במרד ובמעל, ומפרש נגד חטאנו ועוינו אמר וסור ממצותיך, שהם מצות שבין אדם למקום, ונגד והרשענו אמר וסור ממשפטיך, שהמשפטים הם בין אדם לחברו, ונגד מרדנו אומר. (ו) ולא שמענו אל עבדיך הנביאים, וזה מרידה אחר שהנביאים דברו בשמך, ודבריהם באו לכללות העם, בין למלכינו ושרינו, בין לאבותינו בדורות

השאלות

בין שתי הלשונות כמבואר? : (ח) למה כפל ואתנה פני לבקש תפלה, ואתפללה ואומרה? :

שָׂרֵינוּ וַאֲבֹתֵינוּ וְאֶל כָּל־עַם הָאָרֶץ׃ ז לְךָ אֲדֹנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים כַּיּוֹם הַזֶּה לְאִישׁ יְהוּדָה וּלְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל הַקְּרֹבִים וְהָרְחֹקִים בְּכָל־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתָּם שָׁם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בָךְ׃ ח יְהוָה לָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים לִמְלָכֵינוּ לְשָׂרֵינוּ וְלַאֲבֹתֵינוּ אֲשֶׁר חָטָאנוּ לָךְ׃ ט לַאדֹנָי אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִחוֹת כִּי מָרַדְנוּ בּוֹ׃ י וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת בְּתוֹרֹתָיו אֲשֶׁר נָתַן לְפָנֵינוּ בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃ יא וְכָל־יִשְׂרָאֵל

ת"א לך ה' הצדקה. סנהדרין ל"ח ל"ג זוכר פרשת אמור: אדני לנו. עקידה שער ק"נ:

רש"י

על המאורע לנו כי אנחנו גרמנו לעצמינו: כיום הזה. כאשר אנחנו רואים היום: (ט) לה' אלהינו הרחמים שלא כלינו בעונותינו כי מרדנו בו: (יא) ותתך עלינו. ותגיע עלינו, כמו לא נתך ארצה (שמות ט')

מצודת ציון

(ז) במעלם. ענין חטא ופשע:

מצודת דוד

(ו) ואל כל עם הארץ. אשר ספו תמו ולא נשאר מי מבניהם: (ז) לך אדני הצדקה. במה שנשאר בנו שארית ולנו בשת הפנים. מה שאנו בגולה בוזים ומפורים כאשר אנהנו היום הבושה תחשב לנו ולא למקום ב"ה כי לא קצרה ידו מפדות אבל עונינו גורמים: לאיש יהודה וגו'. וכולם התחשב בושת פנים: הקרבים. אשר לא גלו למרחוק: במעלם. בעבור מעלם: (ח) אשר חטאנו. על אשר חטאנו כי זה גרמה הגלות אשר היא לנו לבושת: (ט) לה' וגו'. ר"ל בידו המה: כי מרדנו. לפי שמרדנו בו צריך להיות בידו הרחמים והסליחות כי בלעדם לא נוכל לעמוד: (יא) וסור. והיו סוררים וסרים: ותתך. נשפך עלינו האלה ועונש בטול השבועה אשר נשבענו על קבלת התורה:

השאלות — **יפה לקץ** — **באור הענין**

(ז—ט) כפל לנו בושת הפנים וכל הלשון כפול, ואיך יהייב רחמים וסליחות כי מרדנו בך שזה מחייב שלא יסלח ולא ירחם?: (יא—יג) למה כפל האלה והשבועה אשר כתובה בתורת משה וכו' כאשר כתוב בתורה וכו' וכל הענין כפול

הקודמים, וכין לכל עם הארץ, בענין שהיו שלוחים בכל הדורות ולכל פנות העם לגדולים ולקטנים, ואחר שהיו שלוחים דוברים בשמך ולא שמענו ה"ז כמורד במלך בפניו, כי שלוחו כמותו: (ז) לך, אומר הנה מצד העונש שבא עלינו לך ה' הצדקה, היה העונש בצדק, ולנו בשת הפנים בכל הארצות שבכל הארצות שהודחנו שם בגלות, אחר שיושבי הארצות ידעו שהיה הגלות במעלם אשר מעלו בך היה לנו בושת הפנים מצד יושבי הארצות על העונש, וזאת היה כולל בין לאיש יהודה שהוגלו בימי יהויכין, בין ליושבי ירושלים שהוגלו בימי צדקיהו, בין לכל ישראל שהם עשרת השבטים שהוגלו בימי סנחרב, הקרבים והרחקים בין אלה שהגלו למקום קרוב שהם יהודה וירושלים, ובין עשרת השבטים הרחוקים, היה להם בושה בארצות על עונשם, אבל. (ח) ה'! לנו בשת הפנים אשר חטאנו לך, אנחנו בעצמנו לא על העונש אנו בושים רק על החטא, זה עקר הבושה לנו מה שחטאנו לה' ובושה זו כוללת גם למלכינו ושרינו שחטאו ג"כ, וגם לאבותינו הגם שהם לא השיגם העונש, יבושו על החטא לה': (ט) לה' אלהינו הרחמים והסליחות, עתה אומר, שהרחמים והסליחות שנבקש אין אנו ראוים להם עד שיהיו הרחמים והסליחות מתיחסים אלינו, רק לה' יתיחסו כי מרדנו בו, שמי שחוטא בשגגה ונענש יתיחס באשר נענש שלא כמשפט, וכן יתיחס מה שחטא שהיה בשגגה, כמ"ש ונסלח לכל עדת בני ישראל כי לכל העם בשגגה, ואז יהיו הרחמים והסליחות מצד הנענש, אבל אנחנו מרדנו במרד ובמעל ואין אנו ראויים לרחמים וסליחות, ומה שירחם ויסלח לנו אינו בעבורנו רק בעבור כבוד שמו ובעבור ה' אלהינו לא בעבורנו: (י) ולא, וגם אח"כ ששלח נביאים מוכירים שנשוב אל דרך הטוב לא שמענו בקול ה' וכו' ביד עבדיו הנביאים: (יא) וכל, ולא יחידים לבד, כי זה נעשה מכל ישראל בין המרידה שכולם עברו תורתך, בין מה שלא שמעו לקול הנביאים, שעז"א וסור לבלתי שמוע בקולך. ותתך, מוסיף לבאר איך פקרו לגמרי, כי הנה התוכחה כפולה בתו"כ ובמשנה תורה, והקללות שבמ"ת הם כפולים מן הקללות שבתו"כ, וכבר בארתי במק"א שהקללות שבתו"כ נאמרו על העתיד, אם בחקותי תמאסו, ואם עד אלה לא תשמעו לי, ואם גם בזאת לא תשמעו לי, שמביא עליהם התוכחה כדי להחזירם בתשובה ומביא המכות אחת אחת כמ"ש ויספתי ליסרה, אף אני אעשה זאת לכם, והקללות במשנ"ת הם הבאים להעניש על העבר, שאחר שהביא עליהם קללות שבתו"כ אחת ואחת, ולא הקשו

עָבְרוּ אֶת־תּוֹרָתֶךָ וְסוֹר לְבִלְתִּי שְׁמוֹעַ בְּקֹלֶךָ וַתִּתַּךְ עָלֵינוּ הָאָלָה וְהַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר כְּתוּבָה בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עֶבֶד־הָאֱלֹהִים כִּי חָטָאנוּ לוֹ׃ יב וַיָּקֶם אֶת־דְּבָרָיו אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלֵינוּ וְעַל־שֹׁפְטֵינוּ אֲשֶׁר שְׁפָטוּנוּ לְהָבִיא עָלֵינוּ רָעָה גְדֹלָה אֲשֶׁר לֹא־נֶעֶשְׂתָה תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם כַּאֲשֶׁר נֶעֶשְׂתָה בִּירוּשָׁלִָם׃ יג כַּאֲשֶׁר כָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת בָּאָה עָלֵינוּ וְלֹא־חִלִּינוּ אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָשׁוּב מֵעֲוֺנֵנוּ וּלְהַשְׂכִּיל בַּאֲמִתֶּךָ׃ יד וַיִּשְׁקֹד יְהוָה עַל־הָרָעָה וַיְבִיאֶהָ עָלֵינוּ כִּי־צַדִּיק יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר

ת"א ולהשכיל וגו'. עקרים כ"ו: 　　　יתיר י

רש"י

וה"א לא מטאת להרעה: האלה והשבעה. אלות הברית אשר השבעתנו בחורב והיה אם לא תשמעו וגו' כל הקללות הכתובים שם: (יב) כאשר נעשתה בירושלים. הרג הכהן ושריפת העיר ונשים ענו ובנו בקולרין: (יג) כאשר כתוב בתורת משה. רמז שהעיד בנו משה נשבע על השבועה הבא עלינו כל הרעה הזאת: (יד) וישקד. וימהר: כי צדיק. כי הדין עמו, ורבותינו פירשו צדיק הקב"ה וצדקה היה עושה עמנו שמיהר והקדים שתי שנים למנין ונושנתם כדי שלא תתקיים בנו כי אבוד תאבדון, ונושנתם בגימטריא שמונה מאות וחמשים

מצודת דוד

כי חטאנו לו. לפי שחטאנו לו: (יג) כאשר כתוב וגו'. כמו שכתוב כן באה: ולא חלינו. בעוד היינו בין הגלים כאשר שמענו הנביאים מנבאים על הרעה לא חלינו לה': ולהשכיל באמתך. לדעת ולהתבונן באמתה אל אמת:

(יד) וישקד. מהר על הרעה ללכת ולהביאה עלינו ר"ל מהר להביא גולה אחר גולה והם גלות יהויקים ויכניה וצדקיה: כי צדיק ה'. ר"ל ולא לעול תחשב לו כי באמת צדיק הוא על כל מעשה הגלות אשר עשה לנו אבל אנחנו לא שמענו בקולו לקחת מוסר כאשר ראינו ביד ה' נגעה בנו בגלות הראשון ולזה הביא גם את השני גם את השלישי

מצודת ציון

(יא) ותתך. ענין יציקה והרקה כמו ומטר לא נתך ארצה (שמות ט'): האלה. הקללה: (יג) חלינו. ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות ל"ב): (יד) וישקוד. ענין מהירות

יפת　באור הענין　לקץ

פרשה ולא רצו לשוב, אז יביא התוכחה שבמש"ת שכולם באים בפעם אחת למרק חטא העבר לכלא פשע ולהתם חטאות, מבואר שבעת יביא ה' התוכחה השניה שבמ"ת זה עדות שהעם הקשו עורף ולא רצו לשמוע על כל התוכחות שהביא עליהם אחת אחת כפי הכתוב בתו"כ, כי פקרו לגמרי ותלו הכל במקרה, כמ"ש ואם תלכו עמי קרי, וז"ש ותתך עלינו האלה והשבועה אשר כתובה בתורת משה עבד האלהים שהם הקללות שבמש"ת שהם באו באלה ובשבועה, [כמ"ש ארור האיש וכו', ונאמר לעברך בברית ה' ובאלתו, משא"כ קללות שבתו"כ לא באו באלה ובשבועה] והקללות האלה אמרם משה מצד שהוא עבד האלהים דהיינו שאמרם מפי עצמו, [ועז"א ותתך עלינו, שבאו כולם בפעם אחת כיוצק דבר בפעם אחת], כי חטאנו לו, כי הקללות האלה באו על חטא העבר: (יב) ויקם, ובזה הקים את דברו אשר דבר עלינו ועל שופטנו, שהוא הקללה שכתוב במש"ת יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך, וזה דבר עלינו ביחוד בימי יאשיה שמצאו ספר תורה נגלל בפסוק זה וה' דבר ביד חולדה הנביאה שיביא עלינו הרעה הזאת: (יג) כאשר, ר"ל וא"כ ממה שבאו עלינו הקללות שבמשנה תורה מבואר שהקללות שבתו"כ שהם באים על שעתיד להחזירם בתשובה כבר באו ולא הועילו, וז"ש כאשר כתוב בתורת משה היינו הקללות שבתו"כ, את כל הרעה הזאת באה אלינו, הם כבר באו שבע ושבע שבעה פעמים עד גמירא, ולא חלינו את פני ה', שהקללות האלה תכליתם אינו להעניש רק להחזירם בתשובה, ואנחנו לא שמנו לב לחלות את פני ה' לשוב מעונינו ולהשכיל באמתך, כי הלכנו עמו קרי ותלינו הכל במקרה ולא השכלנו שהוא תוכחות על עון, וע"כ יצא הקצף מלפני ה' להביא את הקללות השניות שבמש"ת שבאו להעניש על העבר, וז"ש. (יד) וישקד ה', כי התוכחות הראשונות שבתו"כ אינם באים במהירות רק אחת אחת, אבל אחר שלא שמענו בקולו ובאו התוכחות השניות, הם באו בשקידה ובמהירות כולם בפעם אחד, כי צדיק ה' על כל מעשיו אשר עשה, אחר שעשה כל [illegible] וכל ההשתדלות להחזיר אותנו בתשובה ולא שמענו בקולו, וא"כ צדיק הוא במה ששקד על הרעה כדי שנכיר עונו והשגחתו:

עָשָׂה וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקֹלוֹ׃ (טו) וְעַתָּה ׀ אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת־עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה חָטָאנוּ רָשָׁעְנוּ׃ (טז) אֲדֹנָי כְּכָל־צִדְקֹתֶךָ יָשָׁב־נָא אַפְּךָ וַחֲמָתְךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלִַם הַר־קָדְשֶׁךָ כִּי בַחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֺנוֹת אֲבֹתֵינוּ יְרוּשָׁלִַם וְעַמְּךָ לְחֶרְפָּה לְכָל־סְבִיבֹתֵינוּ׃ (יז) וְעַתָּה ׀ שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תַּחֲנוּנָיו וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל־מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם לְמַעַן אֲדֹנָי׃ (יח) הַטֵּה אֱלֹהַי ׀ אָזְנְךָ וּשֲׁמָע פְּקַח עֵינֶיךָ וּרְאֵה שֹׁמְמֹתֵינוּ וְהָעִיר אֲשֶׁר־נִקְרָא שִׁמְךָ עָלֶיהָ כִּי ׀ לֹא עַל־צִדְקֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל־רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים׃ (יט) אֲדֹנָי ׀ שְׁמָעָה אֲדֹנָי ׀ סְלָחָה אֲדֹנָי הַקֲשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל־תְּאַחַר לְמַעַנְךָ

ת"א ועתה וגו'. ברכות ז': למען אדני. ספר הזוהר פ' ויקרא: יתיר ה'

רש"י

זמנים והם גלו לסוף שנה מאות וחמשים לביאתם לארץ: (טו) ועתה ה' אלהינו. מתודים אנחנו כי חטאנו ורשענו: (טז) לחרפה. לגדוף: לכל סביבותינו. לכל שכנינו כולם מחרפים אותנו: (יז) למען אדני. למען שם הקדוש שנקרא על בהמ"ק שנאמר מקדש אדני כוננו ידיך (שם ט"ו): (יח) וראה שוממתינו ושוממות העיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על משענת צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו להיטיב לנו כי על רחמיך באנו: (יט) ה' שמעה. אל תחנונינו: ה' סלחה. לחטאתינו: ה' הקשיבה. אזנך לצעקתנו:

מצודת ציון

כמו כי שוקד אני (ירמיה א'): (יח) פקח. פתח: (יט) הקשיבה. ענין שמיעה: תאחר. מלשון איחור:

מצודת דוד

(טו) ועתה וגו'. חוזר הוא על סוף המקרא לומר אבל עתה ה' וגו' הננו חבים ומתודים לומר חטאנו רשענו: ותעש לך שם. נעשית מפורסם בעולם עי"ז כאשר עתה היום נודע ומפורסם: (טז) ככל צדקתך. כפי דרך צדקותיך: כי בחטאינו וגו'. ר"ל לא מקוצר ידך באה לחרפה רק בעבור כי אשמת בנו בחטאינו וגו' לזה ירושלים ועמך לחרפה וכאשר ישוב אפך לא יהיו עוד לחרפה: לכל סביבותינו. כולם מחרפים אותנו: (יז) והאר פניך. פנה אלי בפנים מאירות ובוחקות והוא ענין מליצה: למען ה'. ר"ל למען ה' לבל יאמרו העמים מבלי יכולת וגו': (יח) ושמע. תפלתי: והעיר. שממות העיר: על צדקתינו. על בטחון צדקותינו: על רחמיך. על בטחון רחמיך הרבים: (יט) שמעה. את תפלתי: סלחה. לעוננו: ועשה. ר"ל מלא משאלותי

יפה לקץ

השאלות

יצא לו: (טו—יט) כל הענין ארוך וכפול?:

באור הענין

(טו) ועתה ה' אשר הוצאת, עתה שכבר קבלנו העונש ואנו בגלות החיל הזה, הלא גם במצרים לא היינו, ראוים להגאל מצד מעשינו שגם שם היינו חוטאים רק הוצאת אותנו ביד חזקה בלא זכות וכשרון רק למען שמך הגדול לבל יתחלל, [כמ"ש בס' יחזקאל, שהמרו בו בארץ מצרים ויעש למען .מו], וז"ש שהוצאת ביד חזקה ותעש לך שם כהיום הזה, שעשית זאת למען שמך, הגם שאנחנו חטאנו רשענו גם במצרים, וכ"ש שראוי שתעשה זה עתה שכבר נתפרסם שמך יותר, כמ"ש ותעש לך שם כהיום הזה: (טז) ה' ככל צדקותיך, כמו הצדקה שעשית לנו מקודם הגם שלא היינו ראוים רק עשית מצד הצדקה העליונה, שגדרה שלא תסתכל על המעשים והזכות, כן ישב נא אפך וחמתך, א] תעשה זאת למען ירושלים והר ציון, וז"ש מעירך ירושלם והר קדשך כי הלא בחטאינו ירושלם ועמך לחרפה ויש חילול השם: (יז) ועתה, ב] תעשה זאת מצד תפלת עבדך ותחנוניו, ג] למען המקדש, וז"ש והאר פניך על מקדשך השמם, וגם זה תעשה למען ה' כשכן שמו בבית הזה ויש חילול השם: (יח) הטה, נגד מ"ש שמע אל תפלת עבדך אמר הטה אלהי אזנך ושמע, ונגד מ"ש שיעשה למען ירושלים והמקדש אמר פקח עיניך וראה שוממתינו והעיר אשר נקרא שמך עליה, ויש חילול השם, כי לא, עתה מסיים תחלת דבריו מ"ש לה' אלהינו הרחמים והסליחות, שהרחמים והסליחות יתיחסו אליו לא אלינו כמו שבאר כ"ז בתפלתו בארוך, אמר נגד הרחמים כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך עד שיהיו הרחמים מתיחסים אלינו, כי על רחמיך הרבים אשר אין לנו צדקה וזכיות, ונגד הסליחות אמר. (יט) ה' שמעה ה' סלחה, שהסלח למען ה', ים

אֱלֹהַי כִּֽי־שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־עִירְךָ וְעַל־עַמֶּֽךָ׃ כ וְעוֹד אֲנִי מְדַבֵּר וּמִתְפַּלֵּל וּמִתְוַדֶּה חַטָּאתִי וְחַטַּאת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּמַפִּיל תְּחִנָּתִי לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהַי עַל הַר־קֹדֶשׁ אֱלֹהָֽי׃ כא וְעוֹד אֲנִי מְדַבֵּר בַּתְּפִלָּה וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל אֲשֶׁר רָאִיתִי בֶחָזוֹן בַּתְּחִלָּה מֻעָף בִּיעָף נֹגֵעַ אֵלַי כְּעֵת מִנְחַת־עָֽרֶב׃ כב וַיָּבֶן וַיְדַבֵּר עִמִּי וַיֹּאמַר דָּנִיֵּאל עַתָּה יָצָאתִי לְהַשְׂכִּֽילְךָ בִינָֽה׃ כג בִּתְחִלַּת תַּחֲנוּנֶיךָ יָצָא דָבָר וַאֲנִי בָּאתִי לְהַגִּיד כִּי חֲמוּדוֹת אָתָּה וּבִין בַּדָּבָר וְהָבֵן בַּמַּרְאֶֽה׃ כד שָׁבֻעִים שִׁבְעִים נֶחְתַּךְ עַל־עַמְּךָ ׀ וְעַל־עִיר קָדְשֶׁךָ לְכַלֵּא הַפֶּשַׁע וּלְחָתֵם

ת"א כי חמודות. יומא ע"ז: ולחתם קרי

רש"י

ועשה. את בקשתנו ואל תאחר: (כ) על הר קדש אלהי. בעד הר בית אלהים שיבנה בתחלה בימי בלשאצר כמו שכתוב למעלה: (כא) מעף ביעף. היה מועף אלי בפריחה ובטיסה: (כב) ויבן. ויבינני: (כג) בתחלת תחנוניך יצא דבר, אמתי מאת הקב"ה אלי להגיד לך: כי חמודות אתה. דברי חמד יש בך להקב"ה: ובין בדבר. והן לב להבין בדבר: (כד) שבעים שבעים נחתך על עמך וגו'. מיום חורבן לראשון בימי

מצודת דוד

ואל תאחר זמן הגאולה: כי שמך וגו'. לומר עיר אלהים ועמך וכן אלהי ישראל ואין זו כבודך לעזבם ביד העכו"ם: (כ) ועוד וגו'. ר"ל מלבד הדברים הנאמרים פה הייתי מדבר ומתפלל עוד בדברים אחרים והייתי מתודה וגו': על זה, בעבור הר הקדש של אלהי והוא בהמ"ק: (כא) ועוד אני מדבר. בעוד שהייתי מדבר בתפלה: בחזון בתחלה. בחזון הנראה לו בשנת ג' לבלשאצר כי בשנת אחת לבלשאצר ראה בחלום מה שראה: מעף ביעף. פרח בפריחה ונגע עלי בעת זמן הקרבת מנחת הערב והוא תמיד של בין הערבים: (כב) ויבן. הבין אותי: יצאתי. מן השמים להשכילך. להשכיל אותך הבנת הדבר בענין זמן הגאולה: (כג) בתחלת. בעת התחלת לחנן יצא דבר ה' ללכת להגיד לך והנה באתי אני להגיד: כי חמודות. על שאתה בעל מעלות חמודות לזה שלח ה' להגיד לך: ובין בדבר. שים דעתך להבין בדבר והזהר לזרזו ואמר והבן במראה הנבואה הזאת: (כד) שבעים שבעים. שבעים שמטות שנים נגזר על

מצודת ציון

(כא) מעף ביעף. מל' עפיפה ופריחה: (כד) שבעים. שמטות משבע שנים: נחתך. נגזר כי שניהם הם מענין כריתה: ולחתם. מלשון תם והשלמה:

יפה לקץ

השאלות

(כ—כא) ועוד אני מדבר ומתפלל ומפיל תחנתי, ועוד אני מדבר בתפלה כפל מבואר?:

באור הענין

אל תאריך זמן הגלות ע"י הפשע והעון [שע"ז בא להתפלל], ועז"א הקשיבה ועשה תיכף ואל תאחר את הזמן הקבוע מפי ירמיה, [שגדר האיחור הוא שמאחר זמן קבוע] וכ"ז תעשה למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך, שתחלה אמר על מקדשך השמם למען ה', ואח"כ הוסיף שהעיר אשר נקרא שמך עליה, ועתה הוסיף שגם על עמך נקרא שמך בענין שבין להמקדש בין להעיר בין להעם צריך לעשות מפני כבוד שמו: (כ) ועוד אני מדבר, תפלות אחרות שלא נזכר פה, והיה בתפלתו ג' סדרים, א] תפלה שגדרו שפיכת הנפש והדבקה באלהים, ועז"א מדבר ומתפלל, ב] ווידוי ומתודה, ג] תחנה שהיא בקשה פרטית, עז"א ומפיל תחנתי שהיא התחנה הפרטית בעבור הר קדש של אלהי שזה היה עקר תחנתו: (כא) ועוד אני מדבר בתפלה, שאחר שהשלים הסדר השני תפלה ווידוי ותחנה, שב להתפלל בשלישית כסדר הזה, וכשהתחיל בתפלה שהיא הראשונה בכל סדר, נגלה אליו המלאך והאיש גבריאל מועף ביעף, שעף מן השמים לבא אלי, וחז"ל אמרו שעף בשתי עפיפות כי גבריאל בשתים, בתחלה עף למעלה לקבל השפע מאשר עליו שהוא מיכאל, (שעז"א מיכאל באחת) ואח"כ עף למטה והשפיע הנבואה למטה: (כב) ויבן, נדמה לו שעף בעפיפה לדרכו כאילו אינו יודע מקומו של דניאל, רק כשנגע בו הבין שדניאל עומד שם, והתעכב שם לדבר עמו, יצאתי להשכילך בינה, נגד מ"ש דניאל בינותי בספרים, אמר לו המלאך שלא הבין הדבר כראוי, והוא ישכילנו איך יבין לפי האמת: (כג) בתחלת, בל תאמר שנשתנה הדבר ע"י תפלתך, כי תיכף בתחלה יצא דבר זה, ואני באתי להגיד שיען שאיש חמודות אתה נשלחתי לבא עד אליך, לא להשפיע אליך הנבואה מרחוק בחלום או במחזה, רק שתראני פנים אל פנים שזו מדרגה גדולה, ובין בדבר פי' ר"ל שתבין היטב דברי ירמיה שלא הבנת אותה כראוי, ועל זה אמר בדבר, שהוא דבר הנבואה, וגם הבן במראה מה שתראך עוד נוסף על זה: (כד) שבעים שבעים נחתך, הודיע לו שהגזר שנחתך ונגזר על ישראל

חטאות ולכפר עון ולהביא צדק עלמים ולחתם חזון ונביא ולמשח קדש קדשים: כה ותדע ותשכל מן־מצא דבר להשיב

חטאת קרי

רש"י

צדקים עד שיהיו בשנים : לכלא הפשע ולהתם חטאות. שיקבלו ישראל את גזר פורענותם בגלות שימום ושעבודו כדי שיכלו פשעיהם ויתמו חטאתם ויתכפרו עונותם כדי להביא עליהם צדק עולמים : ולמשוח (עליהם) קדש קדשים. הארון והמזבחות וכלי הקודש שיבואו להם ע"י מלך המשיח, ומנין שבועים שבעים ד' מאות ותשעים שנה גלות בבל ע' ובית שני ת"כ : (כה) ותדע ותשכל מן מוצא דבר. מחוך מוצא

מצודת ציון

ולהתם. ענין גמר וכדרז"ל כל חותמי ברכות (ברכות ס"ג) וכן ועל החתום (נחמיה י') כי הדרך לרשום כ"א שמו אחר גמר הכתב : ולמשח. ענין גדולה כמו למשיחו לכורש (ישעי' מ"ה) ולזה קראו גם כאן משיח נגיד :

מצודת דוד

עמך וגו' ר"ל המקום גזר שהסיבה חורבן בית השני בגלות שבעים שמטות מחורבן הראשון והם במספר שנים ארבע מאות ותשעים וכן היה כי בגלות ע' שנה מחורבן בית הראשון נבנה השני ועמד ת"ך שנים הרי בין הכל ת"צ שנים : לכלא הפשע. בחורבן בית השני ובקושי הגולה יכלה הפשע ויתמו החטאות כי ימורק הכל ויכפר העון ויהיה זה סיבה להביא צדק עולמים והוא משיח צדקנו אשר ימלוך לעולמים : ולהתם חזון ונביא. בהיות נגמר דברי החזון ונביא ר"ל להתקיים כל היעודים והבשורות אשר נבאו כל הנביאים : ולמשח קדש קדשים. להיות קדש הקדשים בגדולה מרובה כי אז יהיה גדול כבוד הבית : (כה) מן מוצא דבר. ממה שיצא הענין מזה הדבר תדע והשכיל עת בוא להשיב ולבנות את ירושלים בגאולה שלימה והבין כי טעית בחשבונך ועדיין לא

יפה לקץ

השאלות

(כה) מ"ש ושבועים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ, לא היה כן שהבית לא עמד רק ת"ך שנה שהם רק ששים שבועות, לא ששים ושנים ? , וגם שפתח בשבועים שבעים ופרט רק שבעה וששים ושנים והשר שבוע אחד ? :

באור הענין

שיהיו בגלות שבעים שנה, הם שבעים שמטות, כי השבעים שנה היו בעון השמטות, כמ"ש אז תרצה הארץ את שבתותיה והם בארץ אויביכם וגו' (ויקרא כ"ו), וכן אמר בסוף ד"ה למלאת דבר ה' בפי ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה, והיה הגלות לכפר על עון השמטות, ומסתמא חטאו באותם השנים גם בשאר עבירות, וא"כ חטאו במשך שבעה פעמים שבעים שנים שהם ת"ץ שנית, רק שעל יתר עבירות לא הוצרכו להיות דוקא בגלות, כי ע"ז סבלו עונשים אחרים כל ימי משך בית שני, שהיו כבושים תחת שלשה מלכיות, תחלה מדי ופרס ואח"כ יון ואח"כ רומי, שכולם הכבידו עול עליהם, וזה היה לכפר יתר עונות שחטאו בת"ץ שנים הללו, [ואף שרש"י (ביחזקאל ד') עשה חשבון השמטות בצירוף היובלות, אין הדברים מוכרחים, כי בל"ז לר' יהודה שסובר שנת היובל עולה למנין שבוע אחא"כ, ובפשוט ידענו מעדות הכתוב פה שחטאו ת"ץ שנים, כי החשבון שעשה שם בימי השופטים שלא חשב רק ימים שבין שופט לשופט אינו מוכרח, שגם אל שופטיהם לא שמעו כעדות הכתוב, וחטאו לפעמים גם בחיי השופטים] וכבר התבאר שישיבת בית שני לא נחשב לגאולה המיועדת, כי הגלות הוחל מזמן גלות הראשון בימי נבוכדנצר ונמשך עד הגאולה העתידה, וישיבת ישראל בימי בית שני וישיבתם שם נחשב מן הגלות, שלא היה להם נביאים ושכינה ואו"ת ומלך מבית דוד ולא התקבצו האובדים והנדחים, כי כל משך בית שני לחצו ונתפזרו עוד יותר בארצות שבים כנודע בדה"י לימים ההם, רק שהיה תנאי אם היו שבים אז בתשובה שלימה היה ממהר את הקץ אז, וכשלא זכו נמשך הלילה עוד יותר ולא ישובו עד קץ הפלאות, וזה הודיע המלאך לדניאל שנתתך ונגזר זמן **שבעים שבעים, לכלא פשע** שהוא פשע בין אדם לחבירו וחטא לה', **ולכפר עון**, העון הוא ע"י עוות השכל והכפירה שהוא חטא ע"ג, **ולהתם חטאת**, שהוא החטא ע"י התאוה שהוא ג"ע שחטאו במשך זמן בית ראשון, **ולהביא צדק עולמים**, שאם היו שבים בתשובה והיה בא זמן הגאולה בסוף הת"ץ שנים היה מביא צדק עולמים, שכל בני העולם יכירו את האמונה האמתית וילכו בצדק ובמשפט, **ולחתום חזון ונביא**, שאז היו מקויימים נבואות כל הנביאים והחזון אשר חזו על הגאולה העתידה, והיו כולם מחותמים בטבעת המלך בחותמו של אמת, וגם ר"ל שאז תשוב הנבואה שנית כמ"ש אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם (יואל ג'), **ולמשיח קדש קדשים** הוא הבנין השלישי שימשח ע"פ נביא שהמשיחה מורה על רוב קדושתו, (משא"כ הבית השני לא נמשח כי חסרו בו ה' דברים והיה עתיד ליחרב), וע"כ נחתך עונש ת"ץ שנים אם יזכו, ועונש ארוך וגלות כבד אם לא יזכו, וכבר באר מהרי"א, שאחר שהגאולה העתידה תביא צדק עולמים שכל בני העולם יכירו האמונה האמתית צריך לזה זמן יותר ארוך מגליות הקודמות, עי"ש: (כה) **ותדע ותשכל מן מצא דבר**, עפ"ז באר לו פרטי החשבונות מה שצריך להיות בשבעים שמטות הללו שנחתך על עם ה', **להשיב ולבנות ירושלם**, ר"ל מן החורבן עד זמן שינתן להם רשות שישובו ויבנו את ירושלים, שזה היה בשנה הראשונה שמלך כורש שנתן רשות ע"ז שישובו בני הגולה, ושבו מהם רבים,

וְלִבְנוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם עַד־מָשִׁיחַ נָגִיד שָׁבֻעִים שִׁבְעָה וְשָׁבֻעִים שִׁשִּׁים

ת"א שבועים וגו'. נזיר ל"ב:

רש"י

דבר שיצא בתחלת תחנוניך להגיד לך תדע להשכיל להשיב ולבנות ירושלים: **עד משיח נגיד.** זמן תגיע מיום החורבן עד פקד כורש מלך פרס שאמר הקב"ה עליו שהוא ישוב ויבנה עירו וקראו משיחו ונגידו שנאמר (ישעי' מ"ה) כה אמר ה' למשיחו לכורש וגו' הוא יבנה עירי וגו': **שבעים שבעה.** שבע שמיטות שלמות יהיו בגולה קודם שיבא כורש ועוד היו יותר ג' שנים אלא מתוך שלא שלמה השבוע לא נמנה בשנת א' לדריוש המדי שהיה דניאל עומד בה כשנאמר לו החזון הזה כלו שבעים לכבוש יהויקים לא מהן י"ח שנה שקדמה כבוש יהויקים לחורבות ירושלים נשארו נ"ב שנה, הוא ששנו רבותינו נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה הם נ"ב שנה אשר מיום החורבן עד שחזרו בימי כרש הרי ז' שמיטות וג' שנים: **ושבועים ששים ושנים**

מצודת דוד

באה העת: **עד משיח נגיד.** ר"ל כי מספר כל שבעה השמטות האלה החשבון הזה נגזר עד משיח נגיד ר"ל מן החורבן עד משיח נגיד הוא כורש יהי' מספר שבעה שמטות שלימות אבל השמיניות לא שלימה: **ושבעים ששים ושנים תשוב וגו'.** ואח"ז תשוב להיות בנוי' משך זמן ס"ב שמטות שלימות מלבד השנים אשר לא באו לכלל שמטה ומן מוצא הדבר שהיא שנה הזאת יכשיל לדעת אשר עדיין לא באה העת כי מספר שבעים שנה שאמר ירמיה לפי מלאת לבבל היא על התחלת הפקידה והנה היא החשב התחלת השתעבדות בבל על ישראל מעת שכבש נ"נ את יהויקים בראשונה אבל סוף הגאולה ובנין בהמ"ק תהיה בכלות שבעים שנה מגלות צדקיה וחורבן הבית כי אם כן היא עולה החשבון יפה שהרי גלות צדקיה היתה בסוף שנת י"ט לנ"נ והוא מלך מ"ה שנים ונשארו א"כ משנותיו כ"ו שנים וימי אויל מרודך בנו כ"ג שנבלעה שנה אחת כמ"ש למעלה הרי א"כ מ"ח וימי בלשאצר בנו ג' הרי נ"א וימי דריוש המדי שנה אחת הרי נ"ב א"כ מהחורבן עד כורש המולך אחר דריוש לא נשאר רק שבעה שמטות ונכנס שלש שנים בשמטה השמינית ובשנה הראשונה לכורש עלו לירושלים והתחילו לבנותה ועמדה בנויה ח"י שנה והבית עמד ת"ך שנים הרי תל"ח שנה כמספר ס"ב שמיטות שלימות ועוד ארבע שנים אשר לא באו לכלל שמטה והרי בין הכל שבעים שמיטות וכמו החשבון שאמור עד משיח נגיד יוחשב מגלות צדקיה כן החשבון של גאולה שלימה ובנין בית המקדש יש לחשוב שבעים שנה מגלות צדקיה ולא נשלמו עד השנה האחת לדריוש הפרסי כי כשמת דריוש המדי היה נ"ב שנה מגלות צדקיה כאשר אמרנו לא וחשוב ימי כורש ג' הרי נ"ה ימי אחשורוש י"ד הרי ס"ט א"כ בשנת האחת לבנו דריוש הפרסי נשלמו שבעים שנה ובשניה לדריוש היה גאולה שלימה והתחילו לבנות הבית וכמ"ש בשנת שתים לדריוש וגו' ויבואו ויעשו מלאכה בבית ה' (חגי א') ומ"ש ובשנת אחת לכורש לכלות דבר ה' בפי ירמיה וגו' (דה"ב ל"ו) כי פקידה בעלמא אשר אזרו ישראל להכנס בפקודת כורש כמ"ש שם היא היתה בכלות שבעים שנה מגלות יהויקים שהם נ"ב שנה מגלות צדקיה אבל גאולה שלימה יחשב ע' שנה מגלות צדקיה כאשר אמרנו אבל אם יוחשב אף לגאולה שלימה ובנין בהמ"ק מכבוש יהויקים בראשונה בכלות שבעים שנה ממנה א"כ אין כאן חשבון כלל מגלות צדקיה וא"כ גם החשבון האמור עד משיח נגיד מהראוי ג"כ לחשוב מכבוש יהויקים בראשונה ויעלה א"כ לעשר שמטות וממשיח נגיד עד חורבן בית שני לא יהיה כ"א ס' שמטות להיות בין הכל ע' שמיטות ולא כן נאמר ונגזר כי עד משיח נגיד לא יעלה אף לשמנה שלימות ומשם עד החרבן עולה אף יותר מס"ב שמטות וא"כ מזה ישכיל שטעה בחשבון ומוסב למעלה לתחלת הענין ולומר ע"י דברי המלאך בינותי בספרים מספר וגו' למלאות לחרבות ירושלים שבעים

שנה

יפה לקץ
באור הענין

ומשם עד משיח נגיד, ר"ל על משך הזמן שהמשיח יהיה נגיד ומושל, ר"ל כל ימי בנין הבית שהיה להם משיח, כ"ג שנמשח בשמן או כהן ומלך שנקרא משיח, והוא יהיה נגיד ומלוה, הזמן הזה יתארך **שבועים שבעה, ושבועים ששים,** ועוד [**שבועים**] **שנים,** [**אשר**] **תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ** ר"ל שבועים שבעה שהם שבעה שמטות ימשכו עד להשיב ולבנות ירושלים, היינו מזמן חורבן הבית עד שנתן כורש הפקודה להשיב ולבנות ירושלים שהיה בשנת אחת למלכו, וכבר פרש"י שהיו שלש שנים יותר, [כי בשנת אחת לדריוש שהיה דניאל עומד בה כשנאמר לו החזון הזה כלו שבעים לכיבוש יהויקים לא מהם י"ח שנה שקדם כיבוש יהויקים לחורבן ירושלים נשארו נ"ב], אלא מתוך שלא שלמה השבוע לא נמנה, **ושבועים ששים** יתארכו עד משיח נגיד, ר"ל עד זמן החורבן שעד שם המשיח מישראל יהיה נגיד ומושל בם, ושני שבועים יתארכו עד שתשוב ונבנתה רחוב וחרוץ, ר"ל מן הזמן שבטל הבנין בשנה הא' של כורש שכתבו שטנה ונבטל הבנין עד שתים לדריוש, שהגם שהיו י"ח שנה הלא לא חשיב רק מנין שמטות, ולא היה שם יותר מב' שמטות, לכן לא נמנה רק לשתים כמו שפרש"י למעלה, ובפרט שלפי מה שמבואר בעזרא התחילו בבנין בשנה השנית בחדש השני, ואז כתבו צרי יהודה שטנה ועד שהלכו ובאו האגרות בחזרה נבטל הבנין לא בטל עד סוף שנת ב' או תחלת שנת ג' לכורש, ולפ"ז הראה לו ג' מנינים, מנין א' שבעה שבועים עד שיתן כורש הפקודה לבנות, ואז נתקיים מ"ש ירמיה שבמלאות שבעים של בבל אפקוד אתכם, שזה היה הפקודה הראשונה בימי כורש תיכף כשנחרבה בבל, מנין הב' שתי שמטות (ועוד איזה שנים שלא חשב שהם פחות משבוע), עד שהתחילו שנית לבנות ממש בימי דריוש, ובזה נתקיימה הנבואה השניה שמצא דניאל בספרים שכתוב למלאת לחרבות ירושלים שבעים שנה, שזה נחשב מגלות צדקיהו שהיה י"ח שנה אחר גלות יהויקים, וזה תשובה על ספק א' של דניאל, ובית שני עמד ת"ך שנים, שהם

שנים

ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ ובצוק העתים: כו ואחרי השבעים ששים ושנים יכרת משיח ואין לו והעיר והקדש ישחית עם נגיד הבא וקצו בשטף ועד קץ מלחמה נחרצת שממות: כז והגביר ברית לרבים שבוע אחד וחצי השבוע

רש"י

תשוב ונבנתה. העיר ברחובותיה ובחריצותיה: וחרוץ. הם חריצים שעושין סביב לחומה לחזק העיר שקורין קֿאֿה בלע"ז: ובצוק העתים. ואותן העתים יהיו בצוק ובצרה כי בשעבוד מלכי פרס ויון ורומיים יהיו מטריחים עליהם בשעבוד קשה ואע"פ שהם ס"ב שבועים ועוד ד' שנים שנותרו מן השבוע השמיני שהיתה תחלתו נבלעת שלש שנים בתוך נ"ב של מלך הגולה לא נמנו כאן אותן ד' שנים לפי שלא מנה כאן אלא שבועים והרי אתה מוצא שמתחלה התחיל למנות שבועים ע' וסוף כשפירש עתים ומשפטיהם לא מנה אלא ס"ט אלא שבוע אחד נחלק מקצתו לכאן ומקצתו לכאן והוא לא הזכיר אלא השבועים השלמים: ובצוק העתים. ובצוקה יהיו אותן העתים: (כו) ואחרי. אותן שבועים: יכרת משיח. יהרג אגריפס מלך יהודה שהיה מושל בימי החורבן: ואין לו. כמו ואיננו: משיח. אינו אלא ל' שר וגדול: והעיר והקדש. והעיר והמקדש: ישחית עם נגיד הבא. עליהם הוא טיטוס ואוכלוסיו: וקצו בשטף. וסופו לקללה ואבדון שישטף כח מלכותו על ידי המשיח: ועד קץ מלחמה. של גוג תהא העיר נחרצת שממות. חרוץ של שוממות: (כז) והגביר ברית לרבים שבוע אחד. לרבים לשרים כמו וכל רבי המלך בס' ירמיה נ"ב: והגביר. טיטוס ברית לשרי ישראל שבוע אחד. ישביתם בהגברת ברית ושלום עד ז' שנים ובתוך השבוע יפר את בריתו: ישבית זבח ומנחה. והוא שאמר בחזיון הראשון ובשלוה ישחית רבים מתוך ברית שלום ישחיתם: ועל כנף שקוצים משמם. כמו כנוי של גאוה ע"א הוא כלומר ועל מושב גובה בין שקוצים והיעוב יניח את השומם את ע"ג מעכו"ם שהיא כאלמת כאבן דומם: כנף. ל' גובה, ככנף עוף הפורח: ועד כלה ונחרצה תתך על שומם. ותתקיים ממשלת השקוץ עד יום אשר תתך עליה כלה ונחרצה הנגזר עלי' בימי מלך המשיח. תתך על שומם. תגיע ותרד כליון חרוץ על ע"ג ועל עובדיה:

מצודת ציון

(כה) וחרוץ. ענין חפירה ובדרז"ל חריצים ונעיצים (חולין מ"ז): ובצוק. מלשון צוקה וצרה: (כו) בשטף. הוא ל' מושאל משטיפת מרוצת המים: נחרצת. ענין כליה והתוך וכן כי כלה ונחרצה (ישעיה י'): (כז) לרבים. לשרים כמו ורבי המלך (ירמיה מ"א): משמם. משותק ונאלם: תתך. ענין יציקה והרקה:

מצודת דוד

שנה: רחוב וחרוץ. רחוב העיר יהיה בנוי' והחפירה סביב לה כדרך שעושין לעיר מבצר: ובצוק העתים. זמן עמידת הבית השניה תהיה בצוקה כי ימשלו בהם פרס ויון ורומי: (כו) ששים ושנים. ולא חש למנות עוד ד' השנים וכמ"ש למעלה לפי שאין בהם שמטה שלימה: יכרת משיח. זה אגריפס המלך אשר יומת בעת החורבן: ואין לו. אין לו עוד בעולם והוא כפל ענין במ"ש: והקדש. המקדש: עם נגיד. עמו של הנגיד הבא על ירושלים והוא טיטוס: וקצו בשטף. אבל סופו של העם ההוא לכלות כדרך שטף אף כלה ע"י המשיח: ועד קץ מלחמה. בהיות בסוף כל המלחמות והוא מלחמות גוג: נחרצת שממות. תהיה העיר ירושלים נכרתת בכריתת שממון: (כז) והגביר ברית. מתחלה יגביר ויחזק מלך רומא כריתת ברית לשרי ישראל על משך זמן שמטה אחת: וחצי השבוע. אבל יפר הברית בחצי השבוע ויבוא על ירושלים ויבטל מבית ה' זבח ומנחה: ועל כנף. ר"ל בגובה שמעלה כטעוף הזה אשר יפרוש כנפיו לעוף למעלה והוא ענין מגולה: שקוצים משמם

יפה באור הענין לקץ

שבעים שבועים, שעז"א עד משיח נגיד שמשל על ישראל משיח ומושל מקדם, ובצוק העתים, ר"ל שכ"ז בית שני יהיו בצוק העתים, כי היו תחת המלכיות, והיה להם צרות וצוקות לכלא פשע ולכפר עון מבית הראשון, וזה תשובה על הספק השני שהיה לדניאל ע"מ שראה שיהיה עוד שעבוד גליות: (כו) ואחרי השבועים ששים ושנים, שיהיה משיח נגיד ומושל עליהם מבני עמם, יכרת משיח ואין לו, שהמלך האחרון שהוא אגריפס נהרג ברומי, וכן הכ"ג האחרון נהרג ולא היה לו עוד מלך וכ"ג מעמו, והעיר והקדש ישחית עם נגיד הבא שהוא עם הרומיים, כי השחתת המקדש לא היה ברצון טיטוס רק עם הרומיים עשו זה מעצמם, כמ"ש ביוסיפון, וקצו בשטף, וע"י השטף הזה יהיה קץ להקדש. שיהיה כבשט"ק חרב עד עת מלחמה, ר"ל עד שיגיע עת מלחמת גוג ומגוג (ועד עת) נחרצת שוממת, עד העת שנחרץ ונגזר שיהיה שומם וחרב: (כז) והגביר, ספר איך יהיה ענין החורבן, שבשבוע אחד בקש טיטוס מהם שישלימו אתו ורצה לכרות עמהם ברית ושלא יקבל מהם אף מס, בלבד שיכנס שמו בבתים שלום, וז"ש שיגבר ברית לרבים שבוע אחד, וחצי השבוע ג' שנים קודם האורב

יַשְׁבִּית ׀ זֶבַח וּמִנְחָה וְעַל כְּנַף שִׁקּוּצִים מְשֹׁמֵם וְעַד־כָּלָה וְנֶחֱרָצָה תִּתַּךְ עַל־שֹׁמֵם׃

י א בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס דָּבָר נִגְלָה לְדָנִיֵּאל אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמוֹ בֵּלְטְשַׁאצַּר וֶאֱמֶת הַדָּבָר וְצָבָא גָדוֹל וּבִין אֶת־הַדָּבָר וּבִינָה לוֹ בַּמַּרְאֶה׃ ב בַּיָּמִים הָהֵם אֲנִי דָנִיֵּאל הָיִיתִי מִתְאַבֵּל שְׁלֹשָׁה שָׁבֻעִים יָמִים׃ ג לֶחֶם חֲמֻדוֹת לֹא אָכַלְתִּי וּבָשָׂר וָיַיִן לֹא־בָא אֶל־פִּי וְסוֹךְ לֹא־סָכְתִּי עַד־מְלֹאת שְׁלֹשֶׁת שָׁבֻעִים יָמִים׃ ד וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַאֲנִי הָיִיתִי עַל יַד הַנָּהָר הַגָּדוֹל הוּא חִדָּקֶל׃ ה וָאֶשָּׂא אֶת־עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה אִישׁ־

ת"א ועל כנף וגו'. תענית ד' כ"ח : לחם חמודות. יומא ע"ו : וסוך וגו'. שם : ואראה וגו'. עקידה ע"ו :

רש"י

י (א) **וצבא** גדול. ולזמן ארוך יבא: ובין את הדבר. ולהבין את הדבר נגלה לי את החזון: ובינה לו במראה. ולהבינה לו במראה, ואין התיבה הזאת שם דבר כמו אם ידעת בינה (איוב ל"ח) אלא ה"א יתירה והיא כמו בינה הגיגי (תהלים ה') לפיכך הטעם למעלה בבי"ת ופירושה כמו הבן: (ב) הייתי מתאבל. כשראיתי שביטל כורש את מלאכת הבית שצוה להתחיל וחזר בו ע"פ כתב צרי יהודה ובנימין רחום בעל טעם ושמשי ספרא כמו שכתוב בספר עזרא (ד'): שלשה שבעים ימים. כ"א שנה הם י"ח שנה משנת אחת לדריוש המדי אשר שם אל לבו להשוב ע' שני הגולה כמו שכתוב עד שנת שתים לדריוש הפרסי בן אסתר שבנה הבית ושלשה שנים היתרים לא ידעתי אם לפניהם התחיל להתענות או מפני קבלת נדר תעניותיו ג' שנים לאחר הבנין: (ג) לחם חמודות. פת נקייה כמו שתרגם אונקלוס

מצודת דוד

ההיה הבע"ס המקולקלת והנאלמה כהכן דומם: ועד כלה. בגבהי כמעלה תהיה עד אשר תתך הכליון והכריתה על העכו"ם הס"ת כנאמם ור"ל בכת אחת תכלה ולא מעט מעט:

י (א) דבר. ר"ל דבר נבואה: ואמת הדבר. ר"ל נגלה לו אמיתת הדבר כפי מה שהיה לא ברמז וחידות: וצבא גדול. גם נגלה אליו צבא גדול של מלאכי מעלה: ובין את הדבר. ר"ל ובכדי להבין את הדבר ולהבינה לו במראה עינים לזה נגלה לו אמיתת הדבר כמות שהיא וגם צבא רב ממלאכי מעלה לשיהא מוכן לו בקלות ולא נאמר מה הוא דבר הנבואה ואולי היה מצוה להעלימה: (ב) בימים ההם וגו'. על כי ראה שצוה כורש לבטל בנין הבית אחר שנתן רשות לבנותה כמ"ש בספר עזרא לזה היה מתאבל או יתכן שהיה מתאבל בעבור הדבר הנגלה אליו ואולי הי' מאורך הגלות: שבעים ימים. ג' שבועות של ימים והם כ"א יום: (ג) לחם חמודות. פת המודה נקיה: וסוך וגו'. לא סכתי בשמן כדרך המתענגים: (ד) וביום וגו'. והוא היה במלאת שלשת השבועים: על יד. אצל מקום הנהר

מצודת ציון

י (א) וצבא. ענין חיל רב: (ג) עד מלאת. עד נשלמו: (ה) בדים. פשתן: בכתם. ענין זהב וכן ואלו כתם

יפה באור הענין לקץ

ישבית זבח ומנחה, בטלו הזבחים ע"י המלחמות **ועל כנף**, ע' שנה אחר החורבן העמיד אדריאנוס את צלמו במקום המקדש, על כנף של שקוצים, וזה ימשך עד **שתתך כלה ונחרצה על שומם** היינו על המחריב ששומם אותו והחריבו:

י (א) **בשנת** שלש לכורש, אחר שראה דניאל כי כורש נתן רשות לבנות הבית, וע"י השטנה שכתבו צרי יהודה חזר ובטל את הבנין, התאבל על דבר זה, ובא לו הדבור להשקיט חמת רוחו, **דבר נגלה**, כי מראה זו לא באה בכללות רק גלו לו כל הפרטים, **ואמת הדבר** באר לו דבר אמת מה שנעשה עתה, **וגם צבא גדול** מה שיעשה לזמן רחוק. **ובין את הדבר** במראה הזה בא להבין כל המראות הקודמות שהיו בם ב' ענינים דבר ומראה, ר"ל דברים ששמע בנבואה, ומראה שראה בדמיון, כמו האיל והצעיר וכדומה, וכ"ז הבינו לו עתה בפרטות בין להבין **את הדבר**, בין **בינה לו**, שהבינו **במראה** להבין מה שראה במראה: (ב) **בימים**, שאז היה מתאבל שלשה שבועות ס' רי"ס עד הג' מלכיות שראה שימשלו על ישראל, עד כ"א שבוע א': (ג) **לחם חמודות**, שגם

אֶחָד לָבוּשׁ בַּדִּים וּמָתְנָיו חֲגֻרִים בְּכֶתֶם אוּפָז׃ ו וּגְוִיָּתוֹ כְתַרְשִׁישׁ
וּפָנָיו כְּמַרְאֵה בָרָק וְעֵינָיו כְּלַפִּידֵי אֵשׁ וּזְרֹעֹתָיו וּמַרְגְּלֹתָיו כְּעֵין
נְחֹשֶׁת קָלָל וְקוֹל דְּבָרָיו כְּקוֹל הָמוֹן׃ ז וְרָאִיתִי אֲנִי דָנִיֵּאל לְבַדִּי
אֶת־הַמַּרְאָה וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ עִמִּי לֹא רָאוּ אֶת־הַמַּרְאָה
אֲבָל חֲרָדָה גְדֹלָה נָפְלָה עֲלֵיהֶם וַיִּבְרְחוּ בְּהֵחָבֵא׃ ח וַאֲנִי
נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי וָאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְלֹא נִשְׁאַר
בִּי כֹּחַ וְהוֹדִי נֶהְפַּךְ עָלַי לְמַשְׁחִית וְלֹא עָצַרְתִּי כֹּחַ׃ ט וָאֶשְׁמַע
אֶת־קוֹל דְּבָרָיו וּכְשָׁמְעִי אֶת־קוֹל דְּבָרָיו וַאֲנִי הָיִיתִי נִרְדָּם עַל־

ת"א וגויתו וגו'. חולין נ"ח : אני דניאל. מגילה ג סנהדרין צ"ג עקידה נ"ה ספר הזוהר פרשת נשא : והאנשים וגו' עקידה שער נ"ו :

רש"י

את בגדי עשו החמודות (בראשית כ"ז) דכיהא : (ה) לבוש בדים. בגדי בוץ : בכתם אופז. בחגורה של קבועת מרגליות, כל כתם לשון קבועת זהב ואבן יקרה : (ו) וגויתו כתרשים. פירשו רבותינו ז"ל בשחיטת חולין גופו גדול ב' אלפים פרסה כמדת ים ששמו תרשיש והוא ימה של אפריקא : קלל. צרוף ומזוקק ומלהיב : כקול המון. כקול קבוצת המון רב שקולם נשמע למרחוק : (ז) והאנשים אשר היו עמי. אמרו רבותינו ז"ל הם חגי זכריה ומלאכי : אבל חרדה גדלה נפלה עליהם. אמרו רז"ל אע"פ שאדם אינו רואה דבר שהוא נבעת ממנו מזלו שברקיע רואהו ולכך נבעת : (ח) נהפך עלי למשחית. להשחית, ודרך שמקראות לדבר כן כמו (ירמיה ה') סוסים מזונים משכים היו (משכימים) היו בהשכמת הבקר : ולא עצרתי כח. כלומר לא כנסתי כח כי כחי הלך מקרבי : (ט) נרדם. מרוב פחד :

מצודת ציון מצודת דוד

(משלי כ"ה) : (ו) כלפידי. כלפידים : ומרגלותיו. רגליו : וכו' : (ה) בדים. בגדי בד : בכתם אופז. בזהב פז :
כפין. כנוגה כמו ועינו כעין הבדולח (במדבר י"א) : (ו) וגויתו כתרשיש. גופו היה כעין אבן תרשיש הנוטה
קלל. מזוקק באש והוא תל' קלוי באש (ויקרא ב') : למראה הקהלת: כקול המון. כקול המית עם רב :
(ח) עצרתי. ענין עכבה כמו ולא תעצור כח הזרוע (ז) והאנשים וגו'. אחז"ל הם היו חגי זכריה ומלאכי : אבל חרדה. עם כי הם לא ראו כי מזלייהו חזו כן אחז"ל :
בהחבא. להסתיר עצמם במקו' מחבואה ומסתור : (ח) והודי. אחר מראות פני נהפך עלי להיות נשחת : ולא עצרתי כח.
לא יכלתי לעכב אגני הכח לבל תלך לה : (ט) ואני הייתי נרדם. ואז נעשיתי נרדם הרדמת הפחד מושכב על פני

יפה באור הענין לקץ

בלילה אחר התענית לא אכל לחם סולת נקי ולא שתה יין : (ה) לבוש בדים, שהם בגדי פשתן לבנים מורה על נקיותו מן החומר, ומתניו, כמ"ש בחשמל ממתניו ולמעלה נוגה המאיר ואינו שורף, ולמטה אש שורף ומה"ד, שמצד קבלת השפע יקבל חסד ורחמים שזה מרומז בלבוש הבדים הלבנים, וממתניו ולמטה הוא הכתם אופז שהזהב מורה דין שהוא מצד המקבלים אשר למטה : (ו) וגויתו כתרשיש, מה שנתגלם ולבש לבוש בבריאתו לבני אדם הוא לבוש ספירי כתרשיש שכן האויר באית"ל מראהו כן, ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש, פי' רי"א שהשגת השכל הנבדל לשכל האנושי כברק המהונן ונעלם, כמ"ש המורה בהקדמתו, וזרעתיו ומרגלתיו כעין נחשת קלל פעולת ידיו ותנועת רגליו, מרומזים בידים ורגלים, וענין נחושת קלל התבאר במרכבת יחזקאל של ונוגלים כעין נחושת קלל ע"ש, וקול דבריו בקול המון, כמ"ש ביחזקאל קול המולה כקול מחנה עמש"ש : (ז) וראיתי, והאנשים, פי' חז"ל שהיו חגי זכריה ומלאכי, שלכן הרגישו בדבר ונפל עליהם חרדה כי היו נביאים, ובכ"ז לא ראו את המראה שלענין ראיית המלאך פנים אל פנים היה מדרגת דניאל יותר מהם, כמ"ש הוא עדיף מינייהו וכו' : (ח) ולא נשאר, ר"ל לא נשאר כח בגוף, וגם הודי שהוא כח השכל נהפך למשחית, ולא עצרתי כח, גם מצד הכחות הנפשיות, שהם יתחזקו בבימול כחות הגוף, ויוכנו אל קבלת הנבואה, אבל פה בטלו גם כחות אלה ולא היה מוכן לקבל הדבור : (ט) ואשמע, ואחרי שמיעת הקול נתוסף התולדה עד שנרדם בתרדמת הנבואה :

פָּנַי וּפָנַי אָרְצָה׃ י וְהִנֵּה־יָד נָגְעָה בִּי וַתְּנִיעֵנִי עַל־בִּרְכַּי וְכַפּוֹת
יָדָי׃ יא וַיֹּאמֶר אֵלַי דָּנִיֵּאל אִישׁ־חֲמֻדוֹת הָבֵן בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר
אָנֹכִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ וַעֲמֹד עַל־עָמְדֶךָ כִּי עַתָּה שֻׁלַּחְתִּי אֵלֶיךָ
וּבְדַבְּרוֹ עִמִּי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה עָמַדְתִּי מַרְעִיד׃ יב וַיֹּאמֶר אֵלַי
אַל־תִּירָא דָנִיֵּאל כִּי ׀ מִן־הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר נָתַתָּ אֶת־לִבְּךָ
לְהָבִין וּלְהִתְעַנּוֹת לִפְנֵי אֱלֹהֶיךָ נִשְׁמְעוּ דְבָרֶיךָ וַאֲנִי־בָאתִי
בִּדְבָרֶיךָ׃ יג וְשַׂר ׀ מַלְכוּת פָּרַס עֹמֵד לְנֶגְדִּי עֶשְׂרִים וְאֶחָד יוֹם
וְהִנֵּה מִיכָאֵל אַחַד הַשָּׂרִים הָרִאשֹׁנִים בָּא לְעָזְרֵנִי וַאֲנִי נוֹתַרְתִּי
שָׁם אֵצֶל מַלְכֵי פָרָס׃ יד וּבָאתִי לַהֲבִינְךָ אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָה לְעַמְּךָ
בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־עוֹד חָזוֹן לַיָּמִים׃ טו וּבְדַבְּרוֹ עִמִּי כַּדְּבָרִים

ת"א דניאל וגו'. שם : אל תירא דניאל . יומא ע"ז תענית ח' עקרים מ"ד פרק י"ז : באתי בדבריך . יומא שם ודף ע"ז : בא לעזרני . יומא ע"ז :

רש"י

(י) ותניעני. כאדם המניע את הישן להקיצו: (יא) איש חמודות. איש טהור: על עמדך. על מעמד רגליך: שלחתי אליך. נשתלחתי אליך מאת המקום: מרעיד. מרתית: (יב) ואני באתי בדבריך. באתי בשליחות זו בשביל דבריך וכ"ד במס' יומא ואני דחיתי לחוץ הפרגוד על ידך שהייתי מגורש מתוכו: (יג) עומד לנגדי. נלחם עמדי ברקיע כששואל אתה מלוכה לפרס לשעבד אתכם זהו כ"א יום שהוא עומד לנגדי: השרים הראשנים. כלומר החשובים ראשונה בנכנסים: ואני נותרתי שם. לשחק את שרי פרס שבשמים: (יד) כי עוד חזון.

מצודת דוד

ארצה : ותניעני. היד ההיא נעה אותי על ברכי וכפות ידי כדרך המעורר את מי מן השינה : (יא) איש החמודות. בעל מעלות חמודות : על עמדך. ר"ל כאשר עמדת קודם לכן : מרעיד. ברעד ורתת : (יב) אל תירא . כאומר הלא לא אבה עמך רעה : אשר נתת את לבך . ר"ל אשר התעוררת את לבך להבין ביראת ה' ולהתענות לפניו מלאת חמודות והשר יוון כי גם זה לענוי יחשב : נשמעו דבריך . מאז נשמע ונתקבל דברי שאלתך : בדבריך . בעבור דברי שאלתך באתי הנה ולא לעשות עמך רעה : (יג) ושר מלכות פרס . שר של מעלה מן מלכות פרס עומד לנגדי להלחם כי השתדל שפרס ימשול זמן ארוך על ישראל ועל זה אני נלחם עמו ברקיע תמיד אחד ועשרים יום מעת התחלת להתענות ובעבור זה לא יכולתי לבוא ביום הראשון ואף לא"ז עד הנה : אחד השרים הראשנים. אחד מן השרים הגדולים אשר במשרתי מרום : בא לעזרני . מול שר מלכות פרס : ואני נותרתי . ר"ל מאז טרם בואו נותרתי אני לבדי להלחם בו ולא יכולתי לזוז משם אבל עתה בבוא מיכאל הנה . אתי אליך : מלכי פרס . שר מלכי פרס : (יד) אשר יקרה . אמר בלשון בני אדם החושבים למקרה דבר שלא ידענו סבתו אולם אין מקרה בעולם הכל נעשה בגזרה : כי עוד חזון .

מצודת ציון

(לקמן י"א) : (י) ותניעני . מל' נענוע : (יד) לימים . רצונו לומר לימים רבים ומעצמו יובן החסרון וכן אנשי מדות (במדבר י"ג) ור"ל מדות הרבה : (טו) ונאלמתי .

יפה באור הענין לקץ

(י—יא—יב) והנה ובזה חזק אותו לעמוד , רק עמד מרעיד , וא"ל שהוא נשלח לבא אליו תיכף ביום הראשון, א"ד והיה טרם יקראו ואני אענה , רק. (יג) ושר מלכות פרס עומד לנגדי, והיה מקטרג על בנין הבית ומטה לב מלך לבטלו והנה מיכאל אחד מן השרים הראשונים, שהוא גבוה במעלתו על יתר השרים ומשפיע עליהם, כדרך שת"י וקרא דין לדין ומקבלין דין מן דין , עמד לעזרני, ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס, לשון אגל מענין ואל תגילי בני ישראל, שהם השרים המאצילים מחכמתם על העם, וע"י מיכאל נותרתי ניתן לי היתרון, להיות אצל ושר המשפיע של מלכי פרס, בענין שיש בכחי עתה להפך את לבבם לחסד על ישראל, כי השפעת השר הראשון עליהם חסד על ידי: (יד) ובאתי , אולם שגם שאוכל לנאח שר פרס , באופן שמלכות זה יטיה מלא חסד על ישראל , באתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית, שעתידים לעמוד מלכיות שלא אוכל לנצחם וירעו לישראל, כי עוד חזון לימים שעוד יש חזון על שעבוד אחר שיבוא בימים הבאים: (טו) ובדברו , אחר שהוסיף לדבר עמו נבואות גדולות ונתבטלו שנית כחות גופו ולא עצר כח לקבל שפע הגדל בדברים עליונים כאלה , הנעלות מגדר

הָאֵלֶּה נָתַתִּי פָנַי אַרְצָה וְנֶאֱלָמְתִּי׃ טז וְהִנֵּה כִּדְמוּת בְּנֵי אָדָם
נֹגֵעַ עַל־שְׂפָתָי וָאֶפְתַּח־פִּי וָאֲדַבְּרָה וָאֹמְרָה אֶל־הָעֹמֵד לְנֶגְדִּי
אֲדֹנִי בַּמַּרְאָה נֶהֶפְכוּ צִירַי עָלַי וְלֹא עָצַרְתִּי כֹּחַ׃ יז וְהֵיךְ יוּכַל
עֶבֶד אֲדֹנִי זֶה לְדַבֵּר עִם־אֲדֹנִי זֶה וַאֲנִי מֵעַתָּה לֹא־יַעֲמָד־בִּי כֹחַ
וּנְשָׁמָה לֹא נִשְׁאֲרָה־בִי׃ יח וַיֹּסֶף וַיִּגַּע־בִּי כְּמַרְאֵה אָדָם וַיְחַזְּקֵנִי׃
יט וַיֹּאמֶר אַל־תִּירָא אִישׁ־חֲמֻדוֹת שָׁלוֹם לָךְ חֲזַק וַחֲזָק וּבְדַבְּרוֹ
עִמִּי הִתְחַזַּקְתִּי וָאֹמְרָה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כִּי חִזַּקְתָּנִי׃ כ וַיֹּאמֶר הֲיָדַעְתָּ
לָמָּה־בָּאתִי אֵלֶיךָ וְעַתָּה אָשׁוּב לְהִלָּחֵם עִם־שַׂר פָּרָס וַאֲנִי יוֹצֵא
וְהִנֵּה שַׂר־יָוָן בָּא׃ כא אֲבָל אַגִּיד לְךָ אֶת־הָרָשׁוּם בִּכְתָב אֱמֶת

ת"א נהפכו וגו'. ברכות מ"ה: ונשמה וגו'. עקידה ע"ה: והנה וגו'. יומא ע"ז: אבל וגו'. יבמות ק"ה: כי אם וגו'. עקרים י"ב:

רש"י

להגיד לך מה שלא הוגד לך ויבא עוד לימים הרבים הכתובים למועד: (טז) נהפכו צירי עלי. אלו ראשי עצמות של אבר ואבר התקועים בחורי מושבם וסובב בתוכם כדלת על צירה בחור המפתן, צירי נהפכו להשמט ממקומם מרוב רתת וחרדה: (יז) עבד אדני זה. על עצמו הוא אומר עבד ועל המלאך הוא אומר אדני כלומר ואיך יוכל עבדך זה לדבר עמך: (כ) ועתה אשוב להלחם עם שר פרס. וידעתי כי אוכל לך כבוא עת מלכות יון ידעתי שאני אצא והוא יכנס לאחר כ"ד שנה לבנין הבית ושיעמוד אלכסנדרוס מוקדון כי אף על פי שהיו ישראל משועבדים למלכי פרס באותן הימים עבודה נוחה עבדו בהם ולא הכבידו עליהם כי נתנם הקב"ה לרחמים להם אבל מלכי יון הטילו עליהם עול קשה: (כא) את הרשום בכתב אמת. שטר הגזרה ואמת הוא ואין אחד בכל השרים העליונים מתחזק לעזרני על כל אלה כ"א וגו':

מצודת ציון

מלשון אלה: (טז) צירי. כל דבר הקבוע זה בזה נקרא ציר והוא מושאל מן צירי הדלתות וכן נהפכו עליה ציריה (ש"א ד'): (יז) היך. כמו ואיך באל"ף וכן היך אביא (דה"א י"ג): (כא) הרשום. מל' רושם ור"ל הכתובה:

מצודת דוד

מלאך החזון הנראה לך מאז יש עוד חזון להגיד לך מה שיהיה לימים רבים: (טו) ונאלמתי. מחרדת מראה המלאך: (טז) כדמות בני אדם. להסיר ממנו החרדה נהפך המלאך כדמות אחד מבני אדם ונגע בשפתו כאלו פותח פיו לשיוכל לדבר: אל העומד לנגדי. הוא המלאך הנהפך לדמות בן אדם: במראה. בעת ראיתי אותך במראה נפלאה נהפכו אז צירים אשר עלי ר"ל איברי הגוף התקועים זה בזה כעין צירי הדלתות התקועות בהן שלא כמה נהפכו ונשמטו ממקומם מגודל החרדה: ולא עצרתי כח. לא יכולתי לעצור כח אלא וכבר הלך הכח ממני מאז: (יז) עבד אדני זה. על עצמו אמר שהוא עבד לזה האדון הוא המלאך המדבר בו וכאומר איך אוכל לדבר וכחי הלך ממני מאז: ואני מעתה. ר"ל עם בעתה אני רואה אותך בדמות בן אדם עכ"ז גם מעתה לא יעמד בי כח מן החרדה אשר מאז ולא נשארה בי נשמה ואמר בדרך גוזמא והפלגה כי הוא מדבר סוף: (יח) כמראה אדם. ר"ל עודו כדמות מראה אדם כאשר נהפך: ויחזקני. בדברים האמורים במקרא שלאחריו: (יט) שלום לך. ר"ל לא ישלוט בך נזק בעבור החרדה: חזק וחזק. חזק את עצמך וכפל המלה לזרוז: כי חזקתני. בהדברים האלה חזקתני ושבה רוחי והנני מוכן לשמוע: (כ) הידעת. האם ידעת למה באתי אליך וכאומר לו הנה מעתה תוכל לדעת שלא באתי לעשות עמך רעה כ"א לגלות לך מצפוני מסתרים ולא תחרד עוד: ועתה אשוב. כשאכלה לדבר בך אשוב להלחם עם שר פרס: ואני יוצא. כאומר הן ידעתי כי אוכל לו ואגלה את שר פרס אבל תדע כי לאח"ז כעכ"ז תבא ולא אוכל עוד ללמד סניגוריא על ישראל כי ירבו פשעיהם והנה שר יון בא והוא שישלוט יון על ישראל והגלו לו: (כא) את הרשום. את הכתוב במרום בכתב אמת אשר יתקיים בכל ישונה והוא

יפה באור הענין לקץ

עניכם ומלך שהם לימים רבים ולעתים רחוקות: (טז—יז) במראה, ר"ל הלא מן המראה לבד נבהלתי עד שלא עצרתי כח, וכ"ש איך יוכל לדבר שלזה צריך כח יותר, וא"כ מעתה שתכין אותי אל הדבור לא עצרתי כח וגם נשמה לא נשארה בי: (יח—יט) ויסף, לכן הוסיף לחזקו שנית, וא"ל חזק בגוף וחזק בכחות השכליים: (כ) הידעת למה באתי אליך, ר"ל שלא באתי בעבור דבר זה שהתענית בעבורו לבד, כי ע"ז אשוב להלחם עם שר פרס, כמו שפי' שעוד יעמדו שלשה מלכים לפרס ואצטרך להלחם עמו להפך לב כל מלך לטובה על ישראל, באשר נותר אל מלכי פרס להשפיע עליהם כנ"ל, אבל ואני יוצא, אצטרך לצאת מלהיות אל המלכים ומשפיע עליהם לב טוב על ישראל, כי שר יון בא, הם לא אוכל להפך לבבם לטוב ולגלות שר יון: (כא) אבל, ובזה לא אוכל רק להגיד לך את הנגזר

וְאֵין אֶחָד מִתְחַזֵּק עִמִּי עַל־אֵלֶּה כִּי אִם־מִיכָאֵל שַׂרְכֶם׃

יא א וַאֲנִי בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ הַמָּדִי עָמְדִי לְמַחֲזִיק וּלְמָעוֹז לוֹ׃ ב וְעַתָּה אֱמֶת אַגִּיד לָךְ הִנֵּה־עוֹד שְׁלֹשָׁה מְלָכִים עֹמְדִים לְפָרַס וְהָרְבִיעִי יַעֲשִׁיר עֹשֶׁר־גָּדוֹל מִכֹּל וּכְחֶזְקָתוֹ בְעָשְׁרוֹ יָעִיר הַכֹּל אֵת מַלְכוּת יָוָן׃ ג וְעָמַד מֶלֶךְ גִּבּוֹר וּמָשַׁל מִמְשָׁל רַב וְעָשָׂה כִּרְצוֹנוֹ׃ ד וּכְעָמְדוֹ תִּשָּׁבֵר מַלְכוּתוֹ וְתֵחָץ לְאַרְבַּע רוּחוֹת

רש"י

יא (א) **ואני** בשנת אחת לדריוש המדי. בנפול מלכות בבל והתחלת ממשלת מדי ופרס והיו מבקשים שרי מדי ופרס מאת המקום להכביד עול ממשלת אומתם עליכם אני גבריאל עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל שרכם: (ב) הנה עוד שלשה מלכים וגו'. רז"ל אמרו בסדר עולם זה כורש ואחשורש ודריוש שבנה הבית ומה ת"ל רביעי רביעי למדי, אבל בספר יוסף בן גוריון כתוב שהיה לו בן לכורש שמלך תחתיו לפני מלוך אחשורש ושמו כמבושה: וכחזקתו. של דריוש: בעשרו יעיר. את כל מלכותו להלחם עם מלכות יון: (ג) ועמד מלך גבור. ביון הוא אלכסנדרוס: ועשה כרצונו. בדריוש מלך פרס ויהרגהו ויקבל מלכותו וישתעבדו פרסיים ליונים: (ד) וכעמדו תשבר מלכותו. וכשיתחזק הרבה ויעמוד על חזקתו תשבר מלכותו, שימות: ותחץ לארבע רוחות השמים. כתוב בספר בן גוריון שחלק מלכותו לארבע רעים ממשפחתו הם ד' ראשי נמר שראה דניאל (לעיל ז') ואמרו (חיותא) אחרי כנמר ולה גפין

מצודת דוד

האמור למטה מאבדן המלכיות וגאולת ישראל: ואין אחד. אין מי מן המלאכים מתחזק להיות עמי בעזרתי לשאול ולבקש על אלה הדברים האמורים למטה על אבדן המלכיות וגאולת ישראל: כי אם מיכאל שרכם. רק מיכאל שר וסניגור של ישראל הוא מתחזק עמי לשאול על אלה:

יא (א) ואני. הוא דברי המלאך: עמדי. עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל שרכם כדבר השאלה אשר שאל הוא וגם פירש מה היתה השאלה ואולי שאל שיקח כורש את המגדה וישלח את ישראל לארצם והוא היה מתחזק עמי על זאת ולזה גם הוא התחזק עתה עמי על אלה: (ב) אמת. דבר המתקיים בכל ישונה: שלשה מלכים. עם כורש המולך עתה כי הנבואה היא היתה בימי כורש כמ"ש בתחילת הענין בשנת שלש לכורש וגו' בימים ההם וגו' ואחר כורש מלך אחשורוש ואחריו דריוש בנו: והרביעי. הוא דריוש בן אחשורוש שהוא רביעי לדריוש המדי שלקח המלוכה מבלשאצר והוא היה הראשון למלכי מדי ופרס: מכל. ר"ל מכל מלכי פרס שלפניו: וכחזקתו. וכאשר יתחזק מאד בעושר רב: יעיר הכל. יעורר כל בני ארצות ממשלתו להלחם עם מלכות יון: (ג) ועמד מלך גבור. הוא אלכסנדרוס מוקדן מלך יון: ועשה כרצונו. כי יהרוג את דריוש ויכבוש את פרס: (ד) וכעמדו. כאשר יעמוד להתחזק ביותר: תשבר מלכותו. ימות אלכסנדרוס: ותחץ. והמלכות תחולק לד' מלכיות בארבעת הרוחות של ארצות

מצודת ציון

יא (א) ולמעוז. מלשון עוז וחוזק: (ב) יעיר. יעורר כמו יעיר קנאה (ישעיה מ"ב): (ד) ותחץ. ענין

יפה לקץ — באור הענין

שהרשמה מלמעלה בכתב אמת, וכמ"ש חז"ל אמת שהגזרה גזירה, וזאת לא אוכל לבטל, ואין אחד מתחזק עמי על אלה, ר"ל נגד שר יון לא יש מי שיתן לי חוזק נגד השר שלו לנצחו ושהיה אני המאציל על המלכים האלה, אחר שהגזירה גזורה ויש לו סיוע מלמעלה, כי אם מיכאל שרכם, שהוא בעצמו מצד שהוא שר ישראל יוכל להשגיח שלא יכלו ישראל ולהושיע בדרך נסיי שלא באמצעות המלך וגאון השר שלו להפך לבבו לטוב, רק ע"י נס ופלא, שבעת שישראל עומדים בצרה גדולה וקרובים אל הכליון יתעורר שר ישראל מצד ההשגחה הנסיית כמ"ש בהתגלות (סי' י"ב):

יא (א) **ואני**, פי' כי"א שבשנת אחת לדריוש, **עמדתי למחזיק ולמעוז לדריוש**, שהוא היה לבו טוב על ישראל, וכמ"ש ביוסיפון שנודע לדריוש מענין הסכתב של המלאך ופתר של דניאל שנענש על ששלח יד בכלי המקדש, ונדר ליתן רשות לבנות הבית, ובזה היה המלאך למעוז לו להוציא הדבר מכח אל הפועל ע"י כורש חתנו: (ב) **ועתה אמת אגיד לך**, את אשר נגזר עוד על ישראל, **הנה עוד שלשה מלכים עמדים לפרס**, חוץ מכורש, **והרביעי** עם כורש, **ובחזקתו** על ידי **עשרו יעיר הכל**, שיעיר כל חילותיו להלחם **את מלכות יון**, כי אז לא היה מלך מיוחד ביון, רק שופטי ארץ: (ג) **ועמד מלך גבור**, הוא אלכסנדר המוקדוני. **וממשל ממשל רב**, קבל בדבר מפני בבבל נודעו לו הפרטים במראה השניה: (ד) **ובעמדו תשבר מלכותו**, שמת בחולי ימים

הַשָּׁמָיִם וְלֹא לְאַחֲרִיתוֹ וְלֹא כְמָשְׁלוֹ אֲשֶׁר מָשָׁל כִּי תִנָּתֵשׁ מַלְכוּתוֹ וְלַאֲחֵרִים מִלְּבַד־אֵלֶּה׃ ה וְיֶחֱזַק מֶלֶךְ־הַנֶּגֶב וּמִן־שָׂרָיו וְיֶחֱזַק עָלָיו וּמָשַׁל מִמְשָׁל רַב מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ ו וּלְקֵץ שָׁנִים יִתְחַבָּרוּ וּבַת מֶלֶךְ־הַנֶּגֶב תָּבוֹא אֶל־מֶלֶךְ הַצָּפוֹן לַעֲשׂוֹת מֵישָׁרִים וְלֹא־

רש״י

ארבע די עוף על גבה וארבע ראשין לחיותא, המשיל זה במזרח וזה במערב וזה בצפון וזה בדרום, וכן בחזיון הראשון והעליונה חזות ד׳ תחתי׳ (לעיל ח׳) בקרניו של צפיר העזים: ולא לאחריתו. ולא תבא הממשלה לבניו אלא לבני משפחתו. אחריתו אינו נופל אלא על ל׳ בנים, וכן הוא אומר (עמוס ד׳) ונשא אתכם בצנות ואחריתכן בסירות דוגה ותרגם יונתן ובניכון ובנותיכון בדגוגות ציידין: ולא כמשלו אשר משל. ולא תהא מלכות של אלו חזקה כמו של אלכסנדרוס: כי תנתש מלכותו. לחלק ארבע ראשים הללו ולאחרים מלבד אלה: (ה) ויחזק מלך הנגב. הראש אשר ימלוך בנגב יחזק מן הראש שכנגדו המולך בצפון ומן שריו: (ו) לעשות מישרים. פשרת שלום בינו ובין אביה: ולא תעצר וגו׳. ויולכנה מלך

מצודת ציון

חלוקה כמו ויחץ את הילדים (בראשית ל״ג) : תנתש. ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א׳) : (ו) מישרים. מלשון

מצודת דוד

ממשלת אלכסנדרוס והם רומה ומצרים וא״י ופרס וכמ״ש למעלה : ולא לאחריתו. המלכיות האלו לא יחולק לבית ונקראים הבנים אחרית על כי הנה נשארים אחר אביהם וכן ואחריתכן בסירות דוגה (עמוס ד׳): ולא כמשלו וגו׳. המלכיות ההם לא ימשלו ממשל רב כממשלת אלכסנדרוס : כי תנתש מלכותו. כי מלכות אלכסנדרוס תעקר להתחלק לארבע מלכיות האמורים למעלה וגם למלכיות אחרים קטנים מלבד אלה ולזה לא יתחזקו ביותר להיות כמוהו : (ה) מלך הנגב. הוא המולך במצרים ור״ל שיחזק הוא על בעל מלחמתו והוא מלך הצפון המפורש למטה בענין והוא המולך ברומא : ומן שריו. כאלו אמר מן מלך הצפון ומן שריו אשר ילחמו עמו והוא מקרא קצר ויובן מעצמו : ויחזק עליו. ר״ל בעת המלחמה יחזק עליו וא״ה ימשול בו ולא ילך ממנו וזמן רב יהיה ממשלתו : (ו) ולקץ שנים. ולסוף שנים הרבה יתחברו יחד באהבה ושלום ר״ל יהיו

יפה באור הענין לקץ

ותחץ לארבע רוחות השמים האמור למעלה (ח׳ ח׳), ולא לאחריתו, לא תשאר המלוכה לבני בניו, ולא במשלו, שלא מלכו בכפה כמוהו, ומפ״מ מ״ש לא לאחריתו כי תנתש מלכותו, שהמלכות תעקר מביתו (עמ״ש ירמיה א׳ י׳), ועמ״ש ולא כמשלו מפרש ולאחרים מלבד אלה, שהון מד׳ המלכים יהיו מושלים קטנים: (ה) ויחזק מלך הנגב, הנה בפירוש המראה הזאת נבוכו המפרשים, ולדעתי המראה הזאת באה לפרש את המראות הראשונות, ועד פסוק ל״א הראה לו הפרטים שיהיו במלכות יון עד אנטיוכוס צורר היהודים, שראה עניינו במראה השניה (סי׳ ח׳) במ״ש ומן האחת יצא קרן אחת מצעירה וספר כל מה שיעבור במלכות יון עד בוא הקרן הצעירה, וגם עמד בספורו, כי כבר הודיע סופו שם במ״ש ועד שר הצבא הגדיל, ומן פסוק ל״א התחיל לספר ממלכות רומי ולפרש מה שראה באותה מראה, במ״ש והושלך מכון מקדשו וצבא תנתן על התמיד בפשע, ויתר הדברים שכבר בא מהם הרביעית במראות הקודמות וזה נמשך עד פסוק ל״ו, ומן פסוק ל״ו התחיל לספר מן המחזה שראה במראה הראשונה סי׳ ז׳ (פסוק ח׳ ופסוק כ׳), וכן במראה השניה סי׳ ח׳ (פסוק כ״ג—כ״ו), ובספור הראשון ינאתי בעקבות הרי״א שפי׳ זה היטב ע״פ ספורי ד״ה, ובדרך הזה הלכו המפרשים האחרונים, לבד מן פסוק ל״א ואילך נטיתי לדרך אחר, מבואר בספורי דה״י הקדמונים שמן הארבע מלכים שמלכו אחר אלכסנדר, החזיקו אח״כ שנים לבד, מלך הנגב שהוא מלך מצרים הדרומי לא״י, ומלך הצפון הוא מלך אשור ובבל הצפוני לא״י, שסילקוס שמלך באשור ובבל ובנה אנטוכיא הגדולה ובניו כבשו פרס ורוב אסיא ויון וכולם נקראים בשם אנטיוכוס, וממנו יצא אנטיוכוס הרשע שהצר לישראל, ומלכי הנגב נקראים בשם תלמי (פטאלעמיאוס). מ״ש תלמי הראשון שמלך אחר אלכסנדר והוא הרע לישראל, ובנו הנקרא תלמי פילאדעלפוס הוא אשר צוה להעתיק התורה ע״י שבעים זקנים והיה אוהב ישראל ושלח דורונות רבים, ועל תלמי הראשון אמר ויחזק מלך הנגב, ומן שריו פי׳ ויחזק (מלך מן שריו) הוא סילייקוס ניקאטאר, שהיה תחלה שר הצבא תחת תלמי והחזיק אח״כ במלוכה, ויחזק עליו, ואח״כ החזיק על מלך הנגב, ומפרש נגד מ״ש ומלך מן שריו ומשל, שמשל על הצפון, ונגד מ״ש ויחזק עליו כי ממשל רב ממשלתו, שממשלת מלך הצפון היה רב ממלך הנגב: (ו) ולקץ שנים יתחברו, מבואר בדה״י שעמדו אח״ז מלחמות שלחם מלך הצפון על מלך הנגב, ובאשר ראה מלך הצפון שעמדה עליו מרידה במדינתו, התחבר עם מלך הנגב לעשות שלום בהושיב, בתלמי פילאדעלפוס נתן את בתו (ברעניצא) לאנטיוכוס סעבוס, על תנאי שיגרש את אשתו הראשונה (לאאדיקא) (שהיתה אחותו מאביו וה״ל שני בנים ממנה), והבן שיולד מבת מלך הנגב יהיה יורש המלוכה,

תעצר כוח הזרוע ולא יעמד וזרעו ותנתן היא ומביאיה והילדה ומחזקה בעתים : ז ועמד מנצר שרשיה כנו ויבא אל־החיל ויבא במעוז מלך הצפון ועשה בהם והחזיק : ח וגם אלהיהם עם־נסכיהם עם־כלי חמדתם כסף וזהב בשבי יבא מצרים והוא שנים יעמד ממלך הצפון : ט ובא במלכות מלך הנגב ושב אל־אדמתו : י ובנו יתגרו ואספו המון חילים רבים ובא

ובניו קרי

רש"י

הצפון ואת מביאיה ואת אביה היולדה ומחזיקה בכל עת צרתה : ולא תעצר כח הזרוע . של מביאיה לעמוד (ולא יעמוד אביה) לפניו לא הוא ולא זרעו הם גבורי כחו : ותנתן . ביד מלך הצפון : היא ומביאיה והילדה . הוא אביה : (ז) ועמד מנצר שרשיה . בן יושב על כנו בכסא המלוכה : ויבא אל החיל . אל מלך הצפון : במעוז מלך הצפון . כלו' בערי מעוז במבצריו : ועשה בהם . והצליח בהם : והחזיק, ויכבוש אות' : (ח) נסכיהם . שריהם : (ט) ובא במלכות מלך הנגב . דרך מלכות מלך הנגב שהוא אבי אביה ישוב אל אדמתו והיא מצרים כמו שנאמר למעלה בשבי יביא מצרים : (י) ובניו . של מלך הצפון יתגרו : ובא בוא . כמו והולך

מצודת דוד

הצפון להיות בשלום : לעשות מישרים . לפשר בין אביה ובין מלך הצפון בדברי ריבותם : ולא תעצר . אבל לא תוכל לעכב כח הזרוע למנוע מדיניהם המית שאון המלחמה ובהמון : ולא יעמוד . אבל בפעם ההיא לא יעמוד מלך הנגב על עמדו ונתחזק במלחמה כמו מלא : וזרעו . אנשי זרועו ועוזריו גם הם לא יעמדו במלחמה ההיא : ותנתן . ביד מלך הצפון : היא . בת מלך הנגב : ומביאיה . הם השרים שהביאו אותה והלכו עמה קודם המלחמה אל מלך הצפון לעשות מישרים : והילדה . הוא אביה מלך הנגב : ומחזיקה בעתים . הם האצטגנינים המחזיקים אותה בהודעת פעולת העתים לפי מהלך הכוכבים : (ז) ועמד . ואח"ז יעמוד מן ענף הבא משרשיה על כנו של אביה ר"ל אחד מבני בת המלך הנגב ישב על כסא המלכות של אביו : אל החיל . של מלך הצפון : במעוז . בערי המבצר : ועשה בהם . כחפצו : והחזיק . יחזיק ויאחז בהם ויכבשם : (ח) אלהיהם . העכו"ם והוא מלך הנגב המלך שנים רבות ויעמוד במלוכה יותר ממה שיעמוד מלך הצפון : (ט) ובא וגו' . ר"ל שיבוא במעלת מלכות מלך הנגב אבי אמו להיות מלכותו גדולה כמו שהיה מלכות אבי אמו : ושב אל אדמתו . אחר שיקנה כבוד נצחון המלחמה לא יעמוד בארץ הצפון כי ישוב אל אדמתו אל ארץ הנגב : (י) ובניו . בני מלך

מצודת ציון

מישרים . ישר ור"ל פשרה שהוא ישר ונוח לזה ולזה : (ז) מנצר . ענין ענף כמו ונצר משרשיו יפרה (ישעיה י"א) : כנו . מלשון כן ובסיס : והחזיק . ענין אחיזה כמו והחזיק בה האיש (דברים כ"ב) : (ח) נסכיהם . שריהם כמו נסיכי

יפה באור הענין לקץ

ו"ש ובת מלך הנגב תבא אל מלך הצפון לעשות מישרים, שבזה יתפשרו בדברי ריבות שביניהם, אבל אחר שילדה לו בת מלך הנגב בן, מת תלמי אביה, ואז החזיר אנטיאוכוס את אשתו הראשונה, ובאשר לא בטחה אז באמונתו וגם כי ידעה שע"פ דברי הברית שביניהם תגיע המלוכה לבן ברעניצא השקתה לבעלה סם המות, ואת בת מלך הנגב ובנה וכל אנשים שבאו אתה ממצרים הרגה, ובנה סלייקוס קאלוויניקוס ישב על כסא המלוכה, וז"ש ולא תעצר כח הזרוע, ר"ל שבת מלך הנגב לא תוכל לעצור את הכח של האיש זרוע, מה שבעלה הכריחה בכח הזרוע (היינו שלא ע"פ יושר רק בזרוע) להפרד מאתו, ולא יעמד, ואח"כ לא יעמוד מלך הצפון וזרועו כי יומת בסם המות, ותנתן, ובת מלך הנגב תמסר למיתה, היא ומביאיה השרים שהביאו אותה, והיולדה היינו האומן והמגדל אותה, (שהיה לה כאב, כמ"ש אשר ילדם לעדריאל), ומחזיקה בעתים היינו שלה שהחזיק אות' בעצתו לעשות בצרה, ועמד מנצר שרשיה, אז מלך במצרים תלמי אייערגעטעס אחי ברעניצא, שהוא נצר של בית אביה, ועמד כנו, היינו על כן מלכות אביו, ויבא אל החיל, מבואר בדה"י כי כאשר הרגים ברעניצא שהושבים נהרגה ברחה מפני אויביה והם צרו עליה, ואז התעוררו עמי ארם לעזרתה, וגם אחיה אייערגעטעס בא בחיל לעזרתה, ובתוך כך נהרגה כבר ואז התהפכו כל עמי הצפון לעזר למלך הנגב לנקום נקמת דמה, וז"ש שבא אל החיל, היינו אל חיל עמי הצפון שבאו לעזרתה והרג את לאדיצע ואת בנה, ויבא, וגם בא במעוז מלך הצפון שלקח מיד סלייקוס קאלוויניקוס בן אנטיאכוס טעאס את כל ארץ צעניציאן עד הנהר חדקל ובארץ הנגב כל ערי המבצר עד בבל : (ח) וגם אלהיהם עם נסכיהם היינו פסיליהם יביאו ממצרים והוא שנים יעמוד, שהי שנים עמד והיה לו מנוחה ממלך הצפון : (ט) ובא, אח"כ חזר מלך הצפון סלייקוס קאלליניקוס והשיב ארצות סוריא תחת ממשלתו, ובא בצי אדיר לכבוש האיים שתחת מלכות הנגב, וז"ש ובא (ר"ל מלך הצפון יבא) במלכות הנגב, אבל רוח סערה שברה את האניות והמלך נמלט לבדו וישב אל אדמתו בחרפה : (י) ובניו של מלך הצפון,

בוא ושטף ועבר וישב ויתגרו עד־מעזה: יא ויתמרמר מלך
הנגב ויצא ונלחם עמו עם־מלך הצפון והעמיד המון רב ונתן
ההמון בידו: יב ונשא ההמון ירום לבבו והפיל רבאות ולא
יעוז: יג ושב מלך הצפון והעמיד המון רב מן־הראשון ולקץ
העתים שנים יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב: יד ובעתים
ההם רבים יעמדו על־מלך הנגב ובני | פריצי עמך ינשאו
להעמיד חזון ונכשלו: טו ויבא מלך הצפון וישפך סוללה ולכד

ת"א ובני פרוצי וגו'. מלועת ק"ב: ויתגרה קרי מעזו קרי ורם קרי

רש"י

הלוך, בנו של מלך הצפון יבא בוא ושטף ועבר אל ארץ הנגב: וישב ויתגרה. במלך הנגב: עד מעזו עיר מבצריו: (יא) ויתמרמר. וילחם בהם ונתן ההמון של מלך הצפון בידו: (יב) ונשא ההמון. של מלך הצפון להתגאות מאד כי יזמו בלבם להתגבר במלחמה: והפיל רבאות. רבים בחיל מלך הנגב: ולא יעוז. ובכל זאת לא יהיה נצחון המלחמה שלו: (יד) ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון. ראיתי שזו פריצי ישראל וסיעתם: (טו) ועם מבחריו. יהיו במלחמה: ואין כח לעמוד. מפני מלך הצפון, ואע"פ שיש

מצודת ציון / מצודת דוד

סימן (יהושע י"ג): (י) יתגרו. מלשון תגר ומריבה: הצפון יתגרו מלחמה עם מלך הנגב: ובא בוא. ויבוא
(יב) ונשא. ענין לקיחה: (יד) פריצי. רשעים הפורצים ביתר וחוזר בוא על ההמון: ושטף עבר. ויעבור במרוצה
גדר החומה והבדקה: (טו) סוללה. הוא תל העפר העשוים כשטף מים ע"פ ארץ הנגב: וישב. אח"ז ישוב ויתגרה
מלחמה: עד מעזו. היא מבצר עיר המלוכה:

(יא) ויתמרמר. יתאכזר במרירות רב: ונלחם עמו. חוזר ומפרש עם מלך הצפון: והעמיד. מלך הצפון: בידו. ביד מלך הנגב: (יב) ונשא ההמון. מלך הנגב ישא ההמון לעצמו. ויביאם בשבי ובזה ירום לבבו: והפיל. עם שיפיל כמה רבואות מהמון של מלך הצפון עכ"ז לא יתחזק למשול בו: (יג) מן הראשון. יותר מן הראשון שנפל במלחמה: ולקץ העתים שנים. לסוף זמן שנים מרובים: יבוא בוא. יבוא ביאה בחיל גדול ובנכסים מרובים מכסף וזהב: (יד) רבים יעמדו. מלבד מלך הצפון יעמדו עוד רבים על מלך הנגב: ובני פריצי עמך. ר"ל רשעי ישראל: ינשאו. ירוממו א"ע להעמיד נבואה אשר יוכשלו כי ימותו ויאבדו בעבור זה והם השלוחים אשר נבאו אז עליו שהוא כמשיח האמיתי ועליו נבאו הנביאים וכומתו בעבור זה: (טו) וישפך סוללה. על מבצרי מלך הנגב: וזרעות הנגב. אנשי זרועו ועוזריו לא יעמדו במלחמה: ועם מבחריו. ואף כי יהיו עמו במלחמה ההיא מבחרי גבורי עמו

יפה באור הענין לקץ

יתגרו, ואספו המון חילים רבים, ואחד מהם מת במלחמה, ואנטיוכוס הגדול (שהוא השלא שקטן הנשאר) הוא נחם עם תלמי פילפאטור ועז"א ובא בוא שאחד מהם בא, ושטף ועבר, וכאשר ראה תלמי כי חזק הוא ממנו שלח מלאכים להשלים עמו ועשו שלום על ד' חדשים, ואח"כ ראה אנטיוכוס שתלמי מתגבר עליו והשלום היה במרמה רק להרויח זמן ולהכין עצה וגבורה למלחמה, בא עליו שנית, ועז"ה וישב, ששב שנית, ואז הגליא ובא עד מבצר של גבול מצרים (הנקרא רפאפיא), ועז"א ויתגרה עד מעוזו, (ר"ל של מלך הנגב כי שם נראה גבורתו כמו שיתבאר): (יא) ויתמרמר, מלך הנגב היה רע מעללים ואוהב התענוגים רק כאשר ראה שבא בגבולו התעורר במרירות, ויצא ונלחם עמו עם מלך הצפון והעמיד המון רב נגד מלך הצפון, ונתן ההמון של מלך הצפון בידו: (יב) ונשא ההמון של מלך הנגב ורם לבבו, וחשבו שכבר נצחוהו לגמרי ועי"כ לא רדפו אחריו עד החרמה, כי המלך שב אל תענוגיו, ולכן הגם שהמון של מלך הנגב הפיל רבואות מחיל מלך הצפון, בכל זה לא יעוז, כי מלך הצפון התגבר שנית, כמו שיבאר: (יג) ושב, מלך הצפון שהוא אנטיוכוס הגדול, והעמיד המון רב מן הראשון ונצח מלחמות רבות, ולקץ העתים שכבר עברו כמה שנים מעת המלחמות הקודמות, יבוא בוא שנית לסוריא וארץ מצרים שהיה תחת יד תלמי להלחם עם תלמי עפיפאנוס בן תלמי פילופאטור הנ"ל, שהיה עדיין נער לימים והמלכות היה ביד אפוטרופסים, ובא בחיל גדול, וברכוש רב לצורך המלחמה: (יד) ובעתים האלה רבים יעמדו על מלך הנגב, שגם מלך מקדוניא ואחרים לחמו אז על מצרים ורבים מרדו בו, ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון, שהיהודים היו שונאים לתלמי ע"י אביו שעשה להם רעות ואמרו שלפי החזון והנבואה צריך שיגבר מלך הצפון ונתחברו עם אנטיוכוס וקבלוהו בכבוד ועזרו לו במלחמתו, ונכשלו לבסוף שאח"כ נהרגו מהם רבים עי"ז: (טו) ויבא, (סיום של פסוק י"ג) שמלך הצפון תגבר ידו,

וילכד

עִיר מִבְצָרוֹת וּזְרֹעוֹת הַנֶּגֶב לֹא יַעֲמֹדוּ וְעַם מִבְחָרָיו וְאֵין כֹּחַ לַעֲמֹד׃ טז וְיַעַשׂ הַבָּא אֵלָיו כִּרְצוֹנוֹ וְאֵין עוֹמֵד לְפָנָיו וְיַעֲמֹד בְּאֶרֶץ־הַצְּבִי וְכָלָה בְיָדוֹ׃ יז וְיָשֵׂם ׀ פָּנָיו לָבוֹא בְּתֹקֶף כָּל־מַלְכוּתוֹ וִישָׁרִים עִמּוֹ וְעָשָׂה וּבַת הַנָּשִׁים יִתֶּן־לוֹ לְהַשְׁחִיתָהּ וְלֹא תַעֲמֹד וְלֹא־לוֹ תִהְיֶה׃ יח וְיָשֵׁב פָּנָיו לְאִיִּים וְלָכַד רַבִּים וְהִשְׁבִּית קָצִין

ת"א בארך וגו'. ר"ס י"ג גיטין נ"ז:

וישם קרי

רש"י

באן ו"ו יתירה דרך המקרא לדבר כן בלשון זה כמו חוריה ואין שם מלוכה יקראו (ישעיה ל"ד): (טז) ויעש. המלך הצפון הבא אל מלך הנגב כרצונו: בארץ הצבי. בארץ ישראל: וכלה בידו. יכלה את הארץ באוכלוסיו: (יז) וישם פניו. מלך הצפון לבוא בתקף כל מלכותו של מלך הנגב: וישרים עמו. וישראל עם מלך הנגב גם עליהם ילחם מלך הצפון באותן הימים: ועשה. והצליח: ובת הנשים יתן לו להשחיתה. זו כנסת ישראל היפה בנשים וצוה מלך הצפון לשר צבאו להשחיתה. ואומר אני שהוא אנטיוכס הרשע מלך יון שגזר גזירות על ישראל וצוה לפיליפים שר צבאו להרג את כל הקורא שמו יהודי כמו שכתוב בספר יוסיפון: ולא תעמד. עצתו זאת: ולא לו תהיה. בת הנשים, שיעמוד מתתיהו בן יוחנן ופרק עולו מעל ישראל: (יח) והשבית קצין חרפתו לו. והשבית הקב"ה את גדופו ואת חרפתו שהיה מחרף את הקדוש ב"ה ואת ישראל כמ"ש בספר יוסיפון והשיבה עליו שהכהו בשחין רע בעודו בדרך שהלך לגזור על ירושלם והסריח בשרו ונשכו חבריו ואמר לעבדיו להשיבו לאנטוכיא ולא הספיק לבא שם עד שמת באלהים

מצודת דוד

אעפ"כ לא יהיה הכח בהם לעמוד ולהתחזק במלחמה: (טז) הבא אליו. מלך הצפון הבא על מלך הנגב יעשה כרצונו ואין מי יעמוד לפניו: יעמד. יעמוד במלחמה על ארץ ישראל: וכלה בידו. ישחיתם בכחו והוא אנטיוכס מלך יון ולמלכות אחת תחשב עם רומא כי לאחר זמן לקח רומא את מלכות יון: (יז) וישם פניו. מלך הצפון והוא אנטיוכס ישים מחשבתו לבוא בארץ ישראל בחוזק עם רב מכל אנשי מלכותו: וישרים עמו. ומעט ישרים שם ישראל מקצת מהם יהיו בעזרתו והם רשעי ישראל אשר התחברו עמו: ועשה. יעשה בא"י כחפצו: ובת הנשים. היא עדת ישראל הנקראת היפה בנשים (שה"ש ה'): יתן לו. ימסור למי שאשר את המלחמה והוא פליפוס שר הצבא לו ימסור את עדת ישראל להשחיתה ולגזור עליה' שמדות: ולא תעמד. אבל גזירת השמד ההיא לא תעמוד ולא תהיה לו עדת ישראל לעבדי' כאשר יאמר למטה: (יח) וישם פניו. אח"ז יחזור פניו ללכת למלחמה על איי הים וילכוד רבים מהם: והשבית קצין. אח"ז ישבית אל שעולם את חרפתו אשר חרף כלפי מעלה ויפנו החרפה עליו כאשר יאמר למטה: בלתי חרפתו. לבד גמול עונש החרוף

מצודת ציון

מול העיר לעלות עליו ללחום על העיר: (יז) בתקף. בחוזק כמו מעשה תקפו (אסתר י'): (יח) והשבית. ויבטל: קצין. שר ומושל כמו קצין תהיה לנו (ישעי' ג'):

יפה באור הענין לקץ

וילכד ערי מבצרות ממלך הנגב, הרועות הנגב ר"ל צבאותיו, לא יעמדו במלחמה, והגם שישלח עדו אח"ז עם מבחריו, והכרתי והפלתי, בכ"ז אין כח לעמד, כי לכד את מבצר צידון וגת שהיו למלך מצרים, ושריו שלח לא יכלו להצילם מידו: (יז) ויעש הבא אליו. מלך הצפון שבא בארצות מלך הנגב עשה כרצונו, שכבש מידו כל מחוזות סוריא שהיו למלך מצרים ואין עומד לפניו, ויעמד בארץ הצבי שם עמד עם מחנהו, וכלה בידו, ואז גמר הכיבוש הזה מארץ סוריא וכל הארץ היתה כולה בידו וברשותו: (יח) וישם פניו, אחר שכבש כל הארצות חוץ ממצרים אשר היו בידי סילייקוס נקאטור, שם פניו ללכת בתוקף כל מלכותו, ר"ל לכבוש את ארץ מצרים עצמה ששם תוקף מלכות מלך הנגב, וספרו בדה"י, שאז התירא פן יבואו הרומיים לעזרת מצרים, לכן בחר לקחת את המלכות בערמה, ועשה ח"ע כאלו רוצה להתפשר עם מלך מצרים, ויעד את בתו קעלאפאטרא למלך מצרים וחשב שהיא תחזיק בידו לקחת מיד בעלה את מצרים, וז"ש וישרים עמו, שעשה פשר במה שנתן לו בת הנשים בת א' שהיה לו מנשיו, להשחיתה וחשב שעי"כ ישחית את מלכותו, בעזרת בתו, אבל בתו שאהבה נאמנה לבעלה ולא הלכה בעצת אביה בזה, ועז"א ולא תעמוד ולא לו תהיה, כי היתה נאמנת לבעלה: (יח) וישם, אח"כ שם אנטיוכוס את פניו לאיים ולכד עוד הרבה איים שהיו בעלי ברית הרומיים, וגם נכנס באיי ארץ יון והסגרה בזה מלחמה עם הרומיים בעצת אניבאל שהסיתו לזה, והשבית קצין, ואז הקצין שמינו הרומיים על הארץ שם, נצח אותו במלחמותיו, ועז"א שהקצין (לוציאוס ספיציא) שר הרומיים, השבית חרפתו, ע"י שהכה אותו במלחמה, בלתי חרפתו ישיב לו, שכאשר שלח לבקש שלום מאת הרומיים, השיב שר הרומיים שהרומיים לא ירך לבבם עם יתגנתו

חֶרְפָּתוֹ לוֹ בִּלְתִּי חֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ׃ יט וְיָשֵׁב פָּנָיו לְמָעוּזֵּי אַרְצוֹ וְנִכְשַׁל וְנָפַל וְלֹא יִמָּצֵא׃ כ וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ מַעֲבִיר נוֹגֵשׂ הֶדֶר מַלְכוּת וּבְיָמִים אֲחָדִים יִשָּׁבֵר וְלֹא בְאַפַּיִם וְלֹא בְמִלְחָמָה׃ כא וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ נִבְזֶה וְלֹא־נָתְנוּ עָלָיו הוֹד מַלְכוּת וּבָא בְשַׁלְוָה וְהֶחֱזִיק מַלְכוּת בַּחֲלַקְלַקּוֹת׃ כב וּזְרֹעוֹת הַשֶּׁטֶף יִשָּׁטְפוּ מִלְּפָנָיו

דגש אחר מלואם

רש"י

כעים: (יט) למעוזי ארצו. לשוב אל עיר מבצריו: (כ) ועמד על כנו מעביר נוגש. ויתחזק על כסאו בהר המודעית מתתיהו בן יוחנן המעביר נוגש יון מעל ישראל, והיא. הדר מלכות. ישראל כי פאר וגבור יהיה הוא וכל זרעו אחריו בני החשמונאים: ובימים אחדים ישבר. בימים מועטים תאבד מלכותם: ולא באפים. על אומה אחרת: ולא במלחמה. כי מהם ובהם אשר יקנאו אריסתובלוס והורקנוס על דבר המלוכה: (כא) ועמד על כנו נבזה. ויתחזק אז על מעמדו מלכות רומי שנאמר בו בזוי אתה מאד (עובדיה א') ויעמדו רומיים ויטלו המלכות מיוונים: (כב) וזרועות השטף. גבורי מלכות יון שהיו מלפנים שוטפים וחזקים ישטפו מלפני רומים וישברו: וגם נגיד ברית. וגם מלך ישראל שיכרות עמם ברית גם הוא סופו שישטף מלפניו כי יעברו על הברית וישטפו עליהם, כמו שאמרו רז"ל שטלין ושית שנין קמו

מצודת ציון / מצודת דוד

(כא) בחלקלקות. מלשון חלק ר"ל חנופה ודברים רכים ישוב לו וגמול עונש יתר פשעיו ויהיה שמור לו אחר המיתה:
(יט) וישב פניו. ואחר שילכוד איי הים יחזור פניו ללכת
אל מבצרי ארצו: ונכשל. ויכשל בדרך מהלכו כי הוכה בשחין רע ונסרח בשרו ונפלו ממנו אברים כמ"ש ביוסיפון: ולא ימצא. עוד לא ימצא בעולם כי מת ואיננו: (כ) ועמד על כנו. על תוקו ובסיסו יעמוד מעביר שישראל נגישות והוא מלכות החשמונאי: הדר מלכות. בהם יותן פאר מלכות כי יהיו מיוחדי כהונה גבורים ואמוללהים: ובימים אחדים. אבל במעט זמן ישבר ויחלש המלוכה ולא בעבור חרון אף מאומה אחרת ולא במלחמת עם אחר כ"א מהם ובהם כי האחים הורקנוס ואריסתובלוס יתקנאו זה בזה בדבר המלוכה ויביאו הרומיים על עצמן למשול בהם כמ"ש ביוסיפון: (כא) ועמד על כנו. על תוקו ובסיסו יעמוד עם נבזה והוא כרך גדול וכו' שנאמר בו בזוי אתה מאוד (עובדיה א') כי אדום הוא כרך גדול כי בני אדום נתישבו בה ומשלו בתוכה כמ"ש למעלה: ולא נתנו עליו וגו'. לא נתנו מן השמים על כרך גדול הוד ופאר המלוכה ר"ל לא ניתן בהם גבורה להתגבר בכח ידם במלחמה כגבורים מעולם אנשי השם: ובא בשלוה. אבל יבוא בדברי שלום לרמות את כולם ויחזיק המלכות בעבור חלקלקות אמרים ודבר חנף כי עי"ז הכל אהבוהו לאוהב וגלו לו מצפוני לבם ובזה התחזק עליהם: (כב) וזרועות השטף. אנשי הזרוע שהיו שוטפים כעכו"ם ומשחיתים אותם והם המון בני יון סופם יהיו נשטפים מלפני רומא ויהיו נכורים ונשחתים וגם נגיד הברית יהיה נשטף מלפני רומא והוא מלך ישראל אשר כרת עמו הברית ולבסוף

יפת באור הענין לקץ

ולא ירוס לבבם עת ינצחו, ושגם עתה לא יבקשו ממנו רק מה שבקשו קודם שנצחו, והנה ביסתלק ממשלתו בחלק גדול מסוריען וישיב טוגאות המלחמה י"ב אלף טאלענטע בי"ב שנים, וז"ש שלא בקשו לקחת כל מלכותו רק להשיב לו חרפתו ולא יותר: (יט) וישם פניו, אנטיכיוס הלך בחזרה למעוזי ארצו, לגנוב את המס אשר התחייב לתת לרומיים, ושמע כי נמצא אוצר גדול בבית עכו"ם אחת, ושלל אותה, ועי"ז חרה מאד אף העם והרגוהו בסתר ולא נודע מקומו איה, ועל זה אמר ונכשל ונפל ולא ימצא: (כ) ועמד על כנו, אחר אנטיכיוס הגדול מלך בנו סעליקוס פהלאפפאטער, וספרו הכותבים שכל ימי מלכותו משך י"ב שנים לא עשה שום מלחמה וכל דבר רשום, רק מה שעבר בעירים לנגוש המס שהיה צריך לתת להרומיים בכל שנה, ועי"ז קראו מעביר נוגש הדר מלכות, שכל הדר מלכותו היה מה שהיה עובר לנגוש המס, (ובדרך הלצה אמר שזה היה כבוד הדר מלכותו), ובימים אחדים ישבר שמת ע"י קשר של עבדיו, ולא באפים ולא במלחמה לא היה לו אף ע"י מרד בפנים ולא מלחמה עם אויב מחוץ, רק שמת בסם המות: (כא) ועמד על כנו נבזה, הוא אנטיכיוס הרשע שהיה בזוי במדותיו ובמעשיו, ולא נתנו עליו הוד מלכות, כי אחיו הגדול השאיר אחריו בן יורש עצר וכמ"ש למעלה (ח' ט') יצא קרן אחת מצעירה, ובא בשלוה, כי במות אחיו היה ברומי ובא משם, והחזיק מלכות בחלקלקות, כמבואר בדה"י שע"י חנופה ודברי חלק פעל מאת ברים ומילי הארץ לעזור לו על המלוכה: (כב) וזרועות השטף ישטפו לפניו, הם חילי העמים

וְיִשָּׁבְרוּ וְגַם נְגִיד בְּרִית׃ כג וּמִן־הִתְחַבְּרוּת אֵלָיו יַעֲשֶׂה מִרְמָה וְעָלָה וְעָצַם בִּמְעַט־גּוֹי׃ כד בְּשַׁלְוָה וּבְמִשְׁמַנֵּי מְדִינָה יָבוֹא וְעָשָׂה אֲשֶׁר לֹא־עָשׂוּ אֲבֹתָיו וַאֲבוֹת אֲבֹתָיו בִּזָּה וְשָׁלָל וּרְכוּשׁ לָהֶם יִבְזוֹר וְעַל מִבְצָרִים יְחַשֵּׁב מַחְשְׁבֹתָיו וְעַד־עֵת׃ כה וְיָעֵר כֹּחוֹ וּלְבָבוֹ עַל־מֶלֶךְ הַנֶּגֶב בְּחַיִל גָּדוֹל וּמֶלֶךְ הַנֶּגֶב יִתְגָּרֶה לַמִּלְחָמָה בְּחַיִל־גָּדוֹל וְעָצוּם עַד־מְאֹד וְלֹא יַעֲמֹד כִּי־יַחְשְׁבוּ עָלָיו מַחֲשָׁבוֹת׃ כו וְאֹכְלֵי פַת־בָּגוֹ יִשְׁבְּרוּהוּ וְחֵילוֹ יִשְׁטוֹף וְנָפְלוּ חֲלָלִים רַבִּים׃ כז וּשְׁנֵיהֶם הַמְּלָכִים לְבָבָם לְמֵרָע וְעַל־שֻׁלְחָן אֶחָד כָּזָב

רש"י

בהמנותייהו בהדי ישראל והדר אשתעבדו בהון : (כג) ומן התחברות אליו יעשה מרמה . ומן הרומיים שישתתף רומי עם ישראל יעשה מרמה שלא יגלה מחשבה רעה : ועלה . ממקומו : ועצם . בכל מקומות סביבות ארץ יהודה באדום בעמון ובמואב : במעט גוי . לא יצטרך לחיל גדול כי יעזור אותו מלך יהודה וכן כתוב בספר יוסיפון : (כד) בזה ושלל ורכוש להם יבזור . יחלק לכל המקבלים שלום עליהם עד שיכבשו את הכל בחנופה ובחלקלקות : יבזור . כמו יפזור וכן בזר עמים : ועל מבצרים . על מבצרי האומות יחשוב מחשבותיו להושיב בהם ראשי גייסותיו עד עת שיהיה הכל כבוש תחתיהם : (כה) ולא יעמוד . מלך הנגב : כי יחשבו עליו מחשבות . יתנכלו עליו להפילו על ידי שוחד שישחדו את שריו לבגוד בו כמו שהוא מפרש ואומר ואוכלי פתבגו ישברוהו : (כו) פתבגו . אוכלו נוטל פרס מאכלו : (כז) ושניהם המלכים . שר רומיים ונגיד הברית האמור למעלה הוא הורקנוס שיתחבר לעוזרו כדי שיעזור גם הוא על ארסטובלוס אחיו המולך בירושלים . לבבם למרע . על בני עמך להרע ליהודה : ועל שלחן אחד .

מצודת דוד

אלו הברית ושטפו : (כג) ומן התחברות אליו . מן העת אשר התחבר אל מלך ישראל בכריתת ברית היה עושה עמו מעשה מרמה : ועלה ועצם . היה עולה למלחמה על העכו"ם אשר סביבות ירושלים ונתחזק עליהם במעט עכו"ם אשר הביא מבני עמו כי במרמה פיתה את מלך ישראל לעזרו במלחמה עם אויביו כמ"ש ביוסיפון : (כד) בשלוה . במרמה בא בדברי שלום ונכנס במשמני המדינה ר"ל הזהב והכסף למען ירגל אותה ולא היו נשמרים ממנו על כי בא בדברי שלום : ועשה וגו' . והם עשה מעשים אשר לא עשו אבותיו וגו' וחוזר ומפרש מה הם המעשים ואמר בזה ושלל וגו' ר"ל אשר היה מגזל שם ופזר ממון רב אשר לא בזבזו אדם מעולם כי כדי לרמות לבל ירגישו בו הבא לרגל בזבז שם הבזה והשלל שלקח מן העכו"ם במלחמה להראות אשר כביר מצאה ידו ואין כסף וזהב נחשב לו למאומה : ועל מבצרים יחשב . אבל בחמס ותכך הוא במחשבותיו ללכוד את המבצרים ההם אשר שם הזהב ורגל בא : ועד עת . מחשבתו עמודה אצלו עד בא העת אשר יהיה לאל ידו לכבשם : (כה) ויער . והוא יעורר כחו ויאמץ לבבו לבא למלחמה בחיל גדול על מלך הנגב וגם יתגרה למולו לבא עמו למלחמה בחיל גדול : ולא יעמד . אבל מלך הנגב לא יתחזק במלחמה כי הרומיים אנשי מלך הצפון יחשבו מחשבות על מלך הנגב לשחד שרי צבאו למען יבגדו במלכם ולא ילחמו בגבורה : (כו) ואוכלי פת בגו . ר"ל שרים אוכלי שלחן המלך הם ישברו אותו כי ילחמו במרמה להיות נמסרים ביד מלך הצפון : וחילו ישטוף . החיל של מלך הנגב ישטוף מלך הצפון ונפלו מהם חללים רבים כי מלך הצפון יכבוש בהם : (כז) ושניהם המלכים . מלך הצפון ומלך

מצודת ציון

וחלקים : (כד) יבזור . יפזר וכן בזר עמים (תהלים ס"ח) כי בומ"ף מתחלף : (כו) פתבגו . מאכלו :

יפה לקץ — באור הענין

שברו לפניו, וגם נגיד ברית מלך מצרים שהיה עמו בברית : (כג) ומן התחברות, נאמר איך היה, שהלך למצרים לבקר את אחותו קלעאפאטרא המלכה אמו של מלך מצרים, וע"י ההתחברות שהיה לו עם מלך מצרים שהיה דודו יעשה מרמה, ובא במעט- גוי כלומר אנשי בריתו, ועצם שם והתגבר כי לא נשמרו ממנו אנשי הארץ : (כד) בשלוה, ע"כ נכנס לשם בשלוה, ובא במשמני מדינה, ושלל מהם שלל רב ורכוש, וגם יחשוב מחשבותיו איך לכבוש מבצריהם, ועד עת, כי שב לצאת בימות החורף ולחזור לשנה הבאה, כי ג' פעמים בא לארץ מצרים : (כה—כו) ויער כחו, בפעם השנית בא תיכף בכח גדול, ומלך הנגב (תלמי פילומעטר) יתגרה למלחמה נגדו, אבל הוא שחד את שרי צבאותיו, וז"ש ואוכלי פת בגו של מלך הנגב ישברוהו, וע"כ ישטוף את חילו ונפלו חללים רבים : (כז) ושניהם, אז בא בידו המלך פילומעטר, ולא היה בידו בשבי, רק בקורבה, וכאשר המליכו בני המדינה את אחיו הקטן עווערגעטעס תחתיו, אמר כי לא בא רק לטובת אחיו וילך לו ממצרים

שם

ידברו ולא תצלח כי־עוד קץ למועד: כח וישב ארצו ברכוש גדול ולבבו על־ברית קדש ועשה ושב לארצו: כט למועד ישוב ובא בנגב ולא־תהיה כראשנה וכאחרנה: ל ובאו בו ציים כתים ונכאה ושב וזעם על־ברית־קודש ועשה ושב ויבן על־

רש"י

על מלכות ארסתובלוס יתלחשו כזבים: ולא תצלח. שיתמסרו ישראל להשחתה באותן הימים: כי עוד קץ למועד. החורבן למלאות שבועי' ס"ב האמורים בספר זה (לעיל ט') ואותו המועד בימי אגריפס בן אגריפס מזרע הורדוס: (כח) וישב. המלך לארצו מעל מלך הנגב ברכוש גדול: ולבבו על ברית קדש. להפר בריתו מעל ישראל: ועשה. כלומר והצליח ושב לארצו: (כט) למועד. לאחר זמן: ולא תהיה. הביאה הזאת מצלחת: כראשונה. האמורה למעלה ועמד מנצר שרשיה וגו' שהצליח מלך הצפון על מלך הנגב: וכאחרונה. פעם שנית זו שאמרנו ושב לארצו ברכוש גדול: (ל) ובאו בו. להלחם בו: ציים. סיעות: כתים. רומיים. גדודים ממלכות רומי שימרדו בו: ונכאה. ונשבר קלא: ושב וזעם על ברית

מצודת ציון

(כז) למועד. מל' יעוד וקביעת זמן: (ל) ציים. אניות כמו וצי אדיר (ישעיה ל"ג): כתים. הם רומיים כן פ"א במורה: ונכאה. וישבר כמו ונכאה לבב (תהלים ק"ט): ועשה. ענין הצלחה וקבוץ כמו ויעש חיל (ש"א

מצודת דוד

הנגב: לבבם למרע. יהיה לבבם לעשות רעה לישראל: ועל שלחן אחד. בהיותם מסובים לאכול ידברו כזב רצונו לומר ידברו לאבד את ישראל והמלך קורא כזב על כי לא נתקיימה עצתם: ולא תצלח. עצתם זאת לא תצלח: כי עוד קץ למועד. כי יש עוד זמן על קץ המיועד להם כי עדיין לא נתמלאה הסאה ולא בא קצם להיות נאבדים: (כח) וישב. מלך הצפון ישוב לארצו ברכוש גדול אשר שלל ממלך הנגב: ולבבו. מחשבות לבבו יהיה על כריתת הברית אשר כרת עם ישראל עם קדש ר"ל בלבבו יחשוב להפר הברית: ועשה. כאשר חשב כן יעשה ויפר הברית ונלחם בה ואח"ז יחזור לארצו: (כט) למועד. לזמן הזה בשנה האחרת ישוב לבא בארץ הנגב להלחם בה: ולא תהיה וגו'. אבל לא תהיה דרכו מצלחת כמו שהיתה בראשונה ר"ל בשנים שלפניה שנאמר בה למעלה וישב ארצו ברכוש גדול: וכאחרונה. ולא כמלחמה האחרונה אשר תהיה לאחר המלחמה ההיא והיא המלחמה האמורה למטה ובעת קץ יתנגח וגו' ונאמר בה וארץ מצרים לא תהיה לפליטה: (ל) ובאו בו. בארץ הנגב יבאו אנשי רומא באניות גדולות אבל יהיה נכאה ונשבר ולא יצליח: ושב וזעם. ויחזור ויכעוס על הברית שכרת עם

יפה באור הענין לקץ

אם ישיבו את מלכם הקודם על כסאו, והוא והמלך פאלימעטר אכלו על שלחן אחד באהבה, ובלבם היה להרע זה לזה, ועל שולחן אחד כזב ידברו, שאנטיכיוס הבטיח לו לחזק בידו את המלוכה וזה היה בשקר כי מחשבתו היה לקחת את ארץ מצרים תחת ממשלתו, ומלך הנגב הבטיח לו להיות סר למשמעתו וגם זה היה בשקר, ולא תצלח, כי במחשבתו היה שעי"כ תבער אש המריבה בין שני האחים ע"ד המלוכה, ובזה תבא מצרים תח"י, אבל עצה זאת לא תצלח, כי בלכתו עשו שני האחים שלום ביניהם והתקשרו ביחד, כי עוד קץ למועד, כי זה היה הסבה למפלתו: (כח) וישבו ארצו, אז שב שנית לארצו ברכוש גדול, ובעת ההיא יצא קול בירושלים שמת אנטיכיוס, ובא לשם הכ"ג הקודם אשר העביר אותו אנטיכיוס מפקודתו והושיב אחר במקומו, ורצה לגרש את הכהן השני ועי"כ חשבם כמורדים, ולבבו על ברית קדש להרע לישראל, ועשה וכן עשה שהרג אנשים רבים ושב לארצו: (כט) למועד, אחרי ששמע ששני האחים עשו שלום ביניהם, אז הסיר המסוה מעל פניו, ובא שלישית למצרים, ועז"א ולא כראשונה וכאחרונה, כי עתה לא בא בלב ולב רק בא לקחת חלק ממדינת מצרים לעצמו ביד רמה, ומבואר בדה"י שאז שלחו אנשי מצרים לבקש עזר מן הסענאט ברומא וגם שלחו אליו שליח שישוב תיכף לארצו, ואם יקשה עורף יש לו עמהם מלחמה, וז"ש. (ל) ובאו בו ציים כתים. שבאו הרומיים באניות, ועי"ז ושב, הוכרח לשוב ממצרים, וזעם, ואז רצה לכלות חמתו בישראל, ח"ש וזעם על ברית קדש, שרצה להעבירם מברית הורתם שהוא ברית קדש, ושב, וכן שב שנית, כי בא עליהם כמה פעמים להעבירם מדתם, והכחיד כל אשר ישמור דת ישראל, ויבן על עוזבי ברית קדש, שהתחברו עמו רבים מישראל אשר עזבו ברית קדש ונכנסו בדתו והיטיב עמהם, עד כאן ספר מעשה אנטיכיוס הרשע, ולא גמר סוף הענין איך אח"כ נברם יד החשמונאים, כי זה כבר נאמר במראה השניה שנבא ג"כ עליו שהפיל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים וירמסם, ושם בא שזה יתלך עד ששר הצבא הגדיל שהוא מתתיהו ובניו, וממנו הורם התמיד והושב מקדש על מכונו, וזה סיום מעשה אנטיכיוס וקיצו, כי במראה זו לא בא רק להגיד לו הגרום שיבואו על ישראל, ולא בא להגיד לו תשועתם ע"י מתתיהו, שהיה ג"כ רק לזמן קצר שאח"כ באו

עֹזְבֵי בְּרִית קֹדֶשׁ׃ לא וּזְרֹעִים מִמֶּנּוּ יַעֲמֹדוּ וְחִלְּלוּ הַמִּקְדָּשׁ הַמָּעוֹז וְהֵסִירוּ הַתָּמִיד וְנָתְנוּ הַשִּׁקּוּץ מְשֹׁמֵם׃ לב וּמַרְשִׁיעֵי בְרִית יַחֲנִיף בַּחֲלַקּוֹת וְעַם יֹדְעֵי אֱלֹהָיו יַחֲזִקוּ וְעָשׂוּ׃ לג וּמַשְׂכִּילֵי עָם יָבִינוּ לָרַבִּים וְנִכְשְׁלוּ בְּחֶרֶב וּבְלֶהָבָה בִּשְׁבִי וּבְבִזָּה יָמִים׃ לד וּבְהִכָּשְׁלָם יֵעָזְרוּ עֵזֶר מְעָט וְנִלְווּ עֲלֵיהֶם רַבִּים בַּחֲלַקְלַקּוֹת׃ לה וּמִן־הַמַּשְׂכִּילִים יִכָּשְׁלוּ לִצְרוֹף בָּהֶם וּלְבָרֵר וְלַלְבֵּן עַד־עֵת קֵץ כִּי־עוֹד לַמּוֹעֵד׃

רש"י

קדש. ושב לאחלו והפר ברית שכרת עם ישראל (ושב ויבן על עוזבי ברית קדש). יתן לב ויתבונן שעזבו ישראל ברית (ודת קודש והרב שנאת חנם ומחלוקת בבית ב"י כמו שכתוב בספר יוסיפון) וישפכו דם נקי ועל זאת יבטיח וידע שיגליח ויפר את בריתו מעמם ויתגרה בם: (לא) וזרועים ממנו יעמדו. ישלח שריו וגבוריו לירושלים: וחללו וגו' המעוז. מעון בית המקדש: (לב) ומרשיעי ברית יחניף. פריצי ישראל שיתחברו עמו וירשיעו בריתם עם חבריהם וישמידו יחניף בחלקות: ועם ידעי אלהיו. וכשירי ישראל שיחזיקו ביראת אלהיהם כלומר יאחזו בה ולא יעזבוה: יעשו. את תורתה: (לג) ומשכילי עם. חכמים שבהם כגון של בית רבי וחכמי הדורות: יבינו לרבים. ידרשו לעם הארץ את התורה ויאמצו ידיהם להחזיק בה: ונכשלו. בגלותם בחרב ובלהבה בשבי וגו': (לד) יעזרו עזר מעט. ע"י שחדים וממון שיעבדו את אויביהם ישיעו אותם בהם: (לה) יכשלו לצרוף בהם. יכשלו בחשבון הקצים שיתנו לב לצרפן וללבנם

מצודת דוד

ישראל עם קדש ויסו' תפלו בספרת סברית: ועשה. יקבן פס רב לשלחם בהם: ושב ויבן. ויחזור ויתן לב להתבונן על אשר עזבו ישראל את ברית קדש היא התורה הקדושה הנתונה בברית ועי"ז יערב לבו לגשת עליהם למלחמה ולהפר הברית כמ"ש ביוסיפון: (לא) וזרעים. אנשי מלחמה בעלי זרוע מבני רומא יתחזקו ויחללו את המקדש אשר הוא המעוז ומחזק של ישראל ר"ל ישרפו המקדש באש: והסירו התמיד. יבטלו הקרבת התמידין ע"י חורבן הבית: ונתנו השקץ מבומם. במקום המקדש יעמידו הע"ז הם המשוקץ הנאלח ומשותק כאבן דומם: (לב) ומרשיעי ברית. את מי מישראל אשר ירשיע לעזוב ברית ה' אותו יחניף בחלקלקות אמרים: ועם ידעי אלהיו. אבל עכ"ז כללות העם היודעים את ה' יחזיקו בדברי הברית ויעשו אותם ולא יפנו אל מול החנופה וחלקלקות האמרים: (לג) ומשכילי עם. חכמים שבעם: יבינו לרבים. ללמדם דברי הברית: ונכשלו. המשכילים ההם יוכשלו לפול בחרב ובלהבות אש וגו' משך זמן ימים רבים: (לד) ובהכשלם. ובעת הכשלם יהיו נעזרים מה' עזר מעט ולא יהיו כלים ביד האויב: ונלוו. אבל רבים מישראל יאחו מן הדת להתחבר עליהם בעבור חלקלקות אמריהם: (לה) ומן המשכילים. ואז רבים מן החכמים יכשלו בחשבון בעת ישפילו לצרוף בהשבון זמן הגאולה ולדעת ברור הדבר ולבון חשבונו ר"ל יהיו טועים

מצודת ציון

(ברא' י"ד): ונלוו. ענין התחברות כמו הפעם ילוה (בראשית כ"ט): (לה) לצרוף. ענינו הבנת הדבר להפריש השקר מן האמת והוא מושאל מל' צרוף כסף להסיר הסיג: וללבן. ענינו העמדת הדבר על בוריו ואמיתתו בבהירות הלובן: עוד. הוא ענין רבוי כמו ויבך על צואריו עוד (שם מ"ו):

יפת לקץ באור הענין

הרומיים, ומעתה יתחיל נספר תוקף הגרות והחורבן שיהיה ע"י הרומיים: (לא) וזרועים, עתה בא סוף מה שהראהו במראה השנית מס"ש והושלך מכון מקדשו, וכן מ"ש במראה הג' והעיר והקדש ישחית עם נגיד הבא, עוד יעמדו זרועים וגבורים יותר ממנו היינו מאנטיכיוס, (מלשון איש זרוע שהוא ערוץ וגבור) שהם טיטוס וחיילותיו שהיו גבורים יותר, וחללו המקדש המעוז, מפני שהמקדש שהיה בימי הרומיים היה עז ומבצר נגד המקדש שעמד בימי אנטיוכיוס שהיה מימי עזרא והיה קטן ודל, אבל בנין הורדוס היה מבצר משגב ונלחמו משם ושגבו שם. ומטעם זה החריבוהו גדודי רומי, לכן אמר המקדש המעוז, וכן אמר למעלה והושלך מכון מקדשו שרומז על מקדש הורדוס, והסירו התמיד כמ"ש למעלה וצבא תנתן על התמיד בפשע, ונתנו השקוץ משומם זה היה אח"כ בימי אדריאנוס, שהעמידו פסל על מקום המקדש, וכמ"ש למעלה ועל כנף שקוצים משומם: (לב) ומרשיעי ברית יחניף בחלקות, עתה פירש לו מ"ש במראה הקודמת והגביר ברית לרבים שבוע אחד, שיחניף את הפריצים מרשיעי ברית וידבר אתם בשפתי חלקות למען יכרתו ברית עם הרומיים כמ"ש למעלה שם ועם יודעי אלהיו יחזיקו ועשו למלא את העם כמו ריב"ז וחבריו: (לג) ומשכילי עם יבינו לרבים, הם חכמי הדור שהבינו לרבים לעמוד באמונתם ונכשלו בחרב שנהרגו רבים אחר החורבן: (לד—לה) ובהכשלם יעזרו עזר מעט. בימי בן כוזיבא, ואז נלוו עליהם רבים לפרוק עול הרומיים: גם מן המשכילים יכשלו כמו ר"ע שנשא כליו של בן כוזיבא, וזה היה לצרף בהם שעל ידם נצרפו הנשארים

לו וְעָשָׂה כִרְצוֹנוֹ הַמֶּלֶךְ וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְגַּדֵּל עַל־כָּל־אֵל וְעַל אֵל אֵלִים יְדַבֵּר נִפְלָאוֹת וְהִצְלִיחַ עַד־כָּלָה זַעַם כִּי נֶחֱרָצָה נֶעֱשָׂתָה׃ לז וְעַל־אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו לֹא יָבִין וְעַל־חֶמְדַּת נָשִׁים וְעַל־כָּל־אֱלוֹהַּ לֹא יָבִין כִּי עַל־כֹּל יִתְגַּדָּל׃ לח וְלֶאֱלֹהַּ מָעֻזִּים עַל־כַּנּוֹ יְכַבֵּד וְלֶאֱלוֹהַּ אֲשֶׁר לֹא־יְדָעֻהוּ אֲבֹתָיו יְכַבֵּד בְּזָהָב וּבְכֶסֶף וּבְאֶבֶן יְקָרָה וּבַחֲמֻדוֹת׃ לט וְעָשָׂה לְמִבְצְרֵי מָעֻזִּים עִם־אֱלוֹהַּ נֵכָר אֲשֶׁר הַכִּיר

ת"א באהרן הלוי. ר"ס ו' גיטין נ"ז: ויפת הלוי, סוטה ו':

יכיר קרי

רש"י

לדעת אותם ויטעו בהם: (לו) ועשה כרצונו המלך. מלכות רומי: והצליח עד כלה זעם. עד שוב אף הקב"ה מישראל: כי נחרצה נעשתה. כשתכלה גזירתו: כי. כמו כאשר: (לז) ועל אלהי אבותיו לא יבין. לא יתן לב להקב"ה שהוא אלהי אברהם יצחק וישראל אבותיו: חמדת נשים. כנסת ישראל היפה בנשים: (לח) ולאלוה מעוזים. לאלהי הכרובים אשר יכרתו עמו ברית: על כנו יכבד. כי יחניף את האומות להיותם כבושים לו: (לט) ועשה. בניינים: למבצרי מעזים עם אלוה נכר. כלומר לכבוד אלהי נכר: אשר יכיר ירבה כבוד. את השרים אשר יראה בלבו להכיר פניהם ולהחניף ירבה להם כבוד:

מצודת ציון

(לו) אל. ענין אומץ וחוזק כמו יש לאל ידי (בר' ל"א): נפלאות. מכוסות ר"ל שלא נשמע מעולם: נחרצה. כמו נחרצת שוממות (לעיל ט'): (לח) כנו. מלשון כן ובסיס: (לט) במחיר. דמי ערך הדבר כמו ומחיר שדה

מצודת דוד

מדרך האמת בחשבון הגאולה: עד עת קץ. ר"ל וכן מאז בכל דור ודור עד הקץ רבים יחשבו זמן הקץ ויטעו בה אבל בעת הקץ יפקחו עיני כל להבין רמזי זמן הגאולה: כי עוד למועד. כי עוד זמן רב למועד הגאולה ונטיית דעת המחשבים הוא לזמן קרוב כי השכל נוטה אחר התאוה וכן יתאוו לקרב ולא לרחק ולזה יטעו בחשבון: (לו) ועשה. חוזר לדבריו הראשונים ואמר שמלך רומא יעשה בכל דבר כרצונו באין מוחה: על כל אל. על כל חזק ובעל כח: ועל אל אלים. על האל המושל על כל החזקים ידבר דברים נפלאים ר"ל דברי חרוף אשר לא אמר מי מעולם: והצליח. ועכ"ז יצליח עד אשר יכלה זעמו של מקום מעל ישראל: כי נחרצה נעשתה. כאשר יהיה נעשתה הכריתה הנעלמה אז ימורק העון ויכלה הזעם ולא יצליח עוד: (לז) ועל אלהי וגו'. לא יתן לב להתבונן לעבוד את אלהי אבותיו אשר עבדו מאז לכוכב צדק: ועל חמדת נשים. ר"ל לא יבין על מעלת ישראל הנקראת היפה בנשים (ש"הש ה'): ועל כל אלוה לא יבין. לא יתבונן לכבד שום אלוה ואף את האלוה האמיתי וכאומר אם על האלוה האמיתי לא יבין איך א"כ יבין על מעלת עמו ישראל: על כל. על כולם יתגאה: (לח) ולאלוה מעוזים. את האלוה העומד בערי מבצר החזקים היה מכבד בהיותו על כנו ר"ל כשהיה במקום מושבו היה מכבדו לפני העם לרמות לב עובדיו למען יכבשם תחתיו: ולאלוה וגו'. זהו מה שהם עתה בו: יכבד. את מכון מושבו: ובחמדות. בדברים החמודים ונאים: (לט) ועשה למבצרי מעוזים. עם אלוה נכר ר"ל לאנשי מבצרי מעוזים יעשה כבוד עם אלהי הנכר ודומה לו וכ"ז להחניף ולרמות למען יכבשם תחתיו: אשר יכיר. את מי אשר יכיר שיועיל בו דבר התנופה היה מרבה לו כבוד: והמשילם ברבים. אנשים כאלה המשיל על עם רב להאניפם והיה

יפה באור הענין לקץ

ישראל ולברר וללבן עונותיהם, וכן יהיה עד עת קץ, שנהרגו חסידי עליון וכפרו על עונות הדורות, כי עוד למועד כוד יהיה כן פעמים רבות עד שיבא מועד הגאולה, שבכל גזרת השמד נהרגו קדושי עליון ותמיד נעזרו עזר מעט בל יכלו ישראל לגמרי: (לו) ועשה, עתה בא לבאר לו מ"ש לו במראה השניה ובאחרית מלכותם יעמוד מלך עז פנים שהוא המלכות והממשלה של הקרן צעירה, ועז"א המלך הידוע שראהו כבר במחזה הראשונה והשניה, הוא יעשה כרצונו כמ"ש ויסבור להשניה זמנין ודת, ויתגדל על כל אל, שיבטל עבודת האלילים שעבדו קודם לכן: (לז) ועל אל אלים ידבר נפלאות, שהשרים שנוים באמונת האל, שהם נפלאים מן השכל, ויאמר שהם פלאות והצליח באמונה זו, עד כלה זעם עד יכלה זעם ה' מעל עמו, כי נחרצה, הרעה שנחרצה על ישראל נעשתה מכבר בגזרת עליון: (לז) ועל אלהי אבתיו לא יבין, שאבותיו היו עובדים לצדק ונוגה, ועל כל אלוה לא יבין, שלא יעבדו רק להסבה הראשונה, כי על כל אלוה יתגדל, שיאמר שהוא נביא האל בארץ ומושפע ממנו ומכחו: (לח) ולאלוה, בכ"ז יכבד לאלהי מעוזים, שיאמר בי"ל עוז מאביו שבשמים, על כנו שיהיה עומד על כנו ובמקומו שיאמר שהוא שלוחו בארץ ועומד בשמו ובמקומו במלכות שמים, ולאלוה, מפרש מי אלהי מעוזים, שהוא אלוה אשר לא ידעוהו אבתיו, כי אבותיו לא האמינו בו, ולא היה מעמם ומשבטם, יכבדוהו בזהב ובכסף: (לט) ועשה, שיעשה מבצרי מעזים גבוהים ורמים מאד, וירבה כבוד להמבצרים בזהב ובכסף, והמשילם ברבים

שכולם

ירבה כבוד והמשילם ברבים ואדמה יחלק במחיר׃ מ ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות ובא בארצות ושטף ועבר׃ מא ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון׃ מב וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה׃ מג ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל חמדות מצרים ולבים וכשים במצעדיו׃ מד ושמעות יבהלהו ממזרח ומצפון ויצא בחמא גדלה להשמיד ולהחרים רבים׃ מה ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי־קדש ובא עד־קצו ואין עוזר לו׃

א׳ במקום ה׳

רש"י

ואדמה יחלק. להם: במחיר. בדמים קלים: (מ) ובעת קץ. כשתקרב גאולתנו: וישתער עליו מלך הצפון. על מלך הנגב:

מצודת דוד

מחלק אדמתו להם במחיר החזקת עוזה ונטיבת דעת זה היה לו למחיר בעבור אדמתו: (מ) ובעת קץ. בעת בוא קץ וסוף ימי הגאולה: יתנגח עמו וגו׳. מלך הנגב ילחם עם רומא כאלו יגח בקרן: וישתער עליו. ומלך הצפון היא רומא גם הוא לעומתו ילחם בו כמו רוח סערה ר"ל בחוזק ובגבורה: ובאניות רבות. ובהם אנשי מלחמה: ובא. מלך הצפון יבוא בארצות מלך הנגב וישטוף אנשיהם ויעבור משם: (מא) בארץ הצבי. היא א"י המחמדה: ורבות. ארצות רבות יכשלו ויאבדו מפניו: אדום. הם היושבים בהר שעיר: וראשית וגו׳. ר"ל מבחר עריהם: (מב) וישלח ידו. להכות ולאבד: בארצות. ר"ל בארצות רבות: לא תהיה לפליטה. ר"ל אף שארית מעט לא ישאר בה והכל יאבד: (מג) במצעדיו. יהיו רמוסים במצעדי כפות רגליו: (מד) ושמעות. יהיה נשמע לו שבא עליו מלחמה ממזרח והוא קרן הצעירה שהוא ממלכות ישמעאל האמור למעלה וגם יהיה נשמע לו שבא עליו מלחמה מפאת צפון והשמועות ההם יבהלו אותו, ויצא לקראתם בחמה גדולה להשמיד את העכו"ם הרבים ההם: (מה) ויטע. יעמיד אהלי ארמונו בין הימים להר א"י המחמדה והמקודשת: ובא עד קצו. שם יבא עד סופו כי תכלה מלכותו ואין מי יעזור לו לשוב ולהתחזק עוד:

מצודת ציון

(משלי כ"ז): (מ) יתנגח. ענין הכאה והדיפה: וישתער. כמו ויסתער בסמ"ך והוא מל׳ רוח סערה: (מא) וראשית. ענין מיטב וכן ראשית גבורתם (ירמיה מ"ט): (מב) לפליטה. הצל׳ והשארית: (מג) במכמני. ענינו אוצרות מסותרים ודומה לו בל׳ ארמית כי אשר לא צדה (שמות כ"א) ת"א ודלא כמן: ולבים וכשים. שמות עכו"ם: במצעדיו. מל׳ צעד ופסיעה: (מה) ויטע. מצינו ל׳ נטיעה באהלים כמ"ש כאהלים נטע ה׳ (במדבר כ"ד): אפדנו. ענינו ארמון ובדרז"ל מאלי אפדנא דאביי נפל (ברכות נ"ח) ור"ל היכליו אשר היו יפים ומשובחים כארמנות:

יפה לקץ
באור הענין

שכולם יהנו מהם אל המצרים האלה: (מ) ובעת קץ, עתה נבא מה שיהיה באחרית הימים, אז מלך הנגב יתנגח וילחם עמו, וישתער עליו מלך הצפון אמנם מלך הצפון ירוץ לידו ויסער להצילו: וכבר התבאר שמלך הנגב יהיה להם אז מלחמה עם גוג ומגוג הבא מצפון, לכבוש ירושלים, ומלך הנגב יהיה כנגדו, ובא בארצות, אח"כ יבא בארצות של ארץ ישמעאל ושטף ועבר שם בחיילותיו: (מא) ובא, עד שיבא לארץ הצבי לכבשה, ורבות יכשלו, ארצות רבות מארץ המזרח יהיו נכשלים ואלמים מלעמוד לפניו, רק אדום ומואב ימלטו מידו: (מב—מג) וישלח ידו, לשלול שלל ולבוז בז. וארץ מצרים, שיכבוש גם ארץ מצרים כמו שנבא ע"ז ביחזקאל סי׳ ל"ב כמ"ש שם, ולבים וכשים במצעדיו, שלגבי כוש הוא אביסיניען יעזרו לבני אדום, ולפי הנראה מיחזקאל סי׳ ל"ח, נראה שמלת במצעדיו מוסב על כולם ומשל במצעדיו בכל חמודות מצרים ולובים וכושים שישלול את כולם, והם יהיו בעזרת בני המזרח: (מד) ושמעות יבהלהו, שאח"כ יתעוררו חיילות לנקום נקמת אחיהם, כמ"ש ביחזקאל והוא יצא בחמה להשמיד וילחם כנגדן: (מה) ויטע אהלי אפדנו בין ימים, כמו שהתבאר זה ביחזקאל (סי׳ ל"ט) גיא העוברים קדמת הים וחוסמת היא את העוברים, ושם יבא עד קצו כי שם יפלו המון גוג כמ"ש וקברו שם את גוג ואת כל המונו וכו׳:

יב א וּבָעֵת הַהִיא יַעֲמֹד מִיכָאֵל הַשַּׂר הַגָּדוֹל הָעֹמֵד עַל־בְּנֵי עַמֶּךָ וְהָיְתָה עֵת צָרָה אֲשֶׁר לֹא־נִהְיְתָה מִהְיוֹת גּוֹי עַד הָעֵת הַהִיא וּבָעֵת הַהִיא יִמָּלֵט עַמְּךָ כָּל־הַנִּמְצָא כָּתוּב בַּסֵּפֶר׃ ב וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת־עָפָר יָקִיצוּ אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֵלֶּה לַחֲרָפוֹת לְדִרְאוֹן עוֹלָם׃ ג וְהַמַּשְׂכִּלִים יַזְהִרוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד׃ ד וְאַתָּה דָנִיֵּאל סְתֹם הַדְּבָרִים

ת"א ורבים וגו'. ר"ה י' סנהדרין צ"ב עקרים פ"ה ספר הזוהר פרשת משפטים ואדרא נשא: והמשכילים וגו'. בתרא ח' ספר הזוהר פרשת בראשית:

רש"י

יב (א) **ובעת** ההיא יעמד מיכאל. ישתתק כאלם שיראה הקב"ה דן בעצמו ואומר היאך אאבד אומה גדולה כזו בשביל ישראל: והיתה עת צרה. בשמי' של מעלה וקטיגורים בתלמידי חכמים בזוי ובזוי דבזוי כמו שאמרו רבותינו באגדה בפרק אחרון של כתובות: ימלט עמך. שאבד מלכות גוג וימלטו ישראל: כל הנמצא כתוב בספר. הרי זה מקרא קצר כל הנמצא כתוב בספר זה על ידי החלומות הכתובים בו עד דקבילת חותא ויקבלון מלכותא קדישי עליונין הכל יתקיים: (ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. יחיו המתים: (ג) והמשכילים. שעסקו בתורה ובמצות יזהירו כזוהר

מצודת ציון

יב (ב) אדמת עפר. כפל מלים בשמות נרדפים וכן והנה [illegible] (לעיל ח'): לדראון. ענין בזיון וכן והיו דראון (ישעיה ס"ו): (ג) יזהירו. ענין האורה ואורה: (ד) [illegible]טטו. ענין התנועה אנה ואנה כמו שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיה ה') והושאל על תנועת המחשבה:

מצודת דוד

יב א) ועמד מיכאל. לבקש רחמים על ישראל: העומד. הרגיל לעמוד תמיד ללמד סניגוריא על ישראל: והיתה. אז תהיה עת צרה על ישראל אשר לא נהיתה עליה' מעת היתה לגוי עד העת ההיא כי הקרן הזעירה שהיא ממלכות ישמעאל יצר להם מאד כמ"ש בו ולקדישי עליונין יבלא וגו' (לעיל ז'): ובעת ההיא. כאשר יצר להם מאד: ימלט עמך. ורק כל הנמצא כתוב בספר ימלט ר"ל הצדיק הגון לפניו ויראי ה' שנאמר בהם ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' וגו' (מלאכי ג'): (ב) ורבים. על כי לא יעמדו בתחי' כ"א בני ישראל לזה אמר ורבים ולא כולם: מישני וגו' יקיצו. הרבה מן המתים יעמדו בתחיה ובדרך שאלה אמר לכון בינה והשכל: אלה. מהם יקיצו לחיי עולם ר"ל להיות חיי נעימים עד עולם והם הצדיקים שבהם: ואלה. ומהם יקיצו לסבול חרפה ובזיון מתמיד עד עולם והם הרשעים שבהם: (ג) והמשכילים. החכמים שבהם יזהירו וגו': ומצדיקי הרבים. המלמדים דרך ה' לרבים הם יזהירו ככוכבים: לעולם ועד. חוזר גם על המשכילים: (ד) סתם הדברים. אף שמעת בידעת דברי הנבואה הזאת כתבם

יפה באור הענין לקץ

יב (א) **ובעת ההיא יעמד מיכאל**, כמו שבארתי למעלה שבעת שמערכת השמים והטבע יחייב לישראל כליון לגמרי אז יעמוד מיכאל ע"פ ההשגחה הנסיית שהיא למעלה מן המערכה ומבדד אותה, כי הוא מן השרים הרוחניים שבגבה מהרים המנהיגים המערכה, ומפרש למה יעמוד מיכאל כי **והיתה עת צרה**, ר"ל שלפי ה ערכה יתחייב אז עת צרה שלא היה כמוה, ולכן יוכרח מיכאל להציל ע"ד הפלא, **ובעת ההיא ימלט עמך**, ר"ל הצדיקים, שע"ז **כל הנמצא כתוב בספר**, כמ"ש כל הכתוב לחיים בירושלים, או מי שי"ל זכיות שנכתבין בספר זכרון כמ"ש בסוף מלאכי אז נדברו יראי ה' וכו' ויכתב בספר זכרון לפניו וכו' והיו לי ליום אשר אני עושה סגולה שהוא על עת העתיד כמו שמפרש שם: (ב) **ורבים מישני אדמת עפר יקיצו**, באר לו שבאותו עת יקומו המתים ויחיו, ובאר בזה כמה פנות, א] שיקומו בגוף ונפש כמו שהיו בחיים, שלכן קראם בשם ישנים, כאיש הישן שנפשו חוזרת אליו ויקיץ משנתו, ב] שלא יעמדו כולם רק מקצתם, ג] שיקומו בין מן הצדיקים בין מן הרשעים, ד] שיקבלו אז גמול מעשיהם **אלה לחיי עולם ואלה לחרפות**, וכבר באר מהרי"א שתהיה תחה"מ מלכנית אל הגאולה, כי רבים אשר סבלו בגלות ומסרו נפשם על קדושת השם בל תאמר אבד סברם, וכן הרשעים שהרעו עמהם, משניהם יקיצו, אלה לחיי עולם. כמו שקצו בחיי הגוף ומסרוהו להרג בעבור כבוד שמו, ואלה לקבל ענשם ולראות הצלחת העם אשר ענו ואשר דקרו, ועוד בזה תכלית לדעתו שיקומו אנשים שהיו נרשמים בכל דור וגם יגידו ויספרו להחיים מי החשוב באותו עולם, ולזהו האמונה האמתית, ובזה יתודע לכל העמים אמתת האמונה ויהיה ה' אחד ושמו אחד: (ג) **והמשכילים יזהירו אז כזוהר הרקיע**, כי יזוכך חמרם ויושר עבירת סילה"ר והעפר, ומצדיקי הרבים כמו שהאירו עינים ללמד צדק לרבים, כן יאירו ככוכבים לעולם עד מדה כנגד מדה: (ד) **ואתה דניאל**, מפני שידע שהזמן רחוק מאד, א"ל שיהיו הדברים

וַחֲתֹם הַסֵּפֶר עַד־עֵת קֵץ יְשֹׁטְטוּ רַבִּים וְתִרְבֶּה הַדָּעַת׃ ה וְרָאִיתִי אֲנִי דָנִיֵּאל וְהִנֵּה שְׁנַיִם אֲחֵרִים עֹמְדִים אֶחָד הֵנָּה לִשְׂפַת הַיְאֹר וְאֶחָד הֵנָּה לִשְׂפַת הַיְאֹר׃ ו וַיֹּאמֶר לָאִישׁ לְבוּשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר מִמַּעַל לְמֵימֵי הַיְאֹר עַד־מָתַי קֵץ הַפְּלָאוֹת׃ ז וָאֶשְׁמַע אֶת־הָאִישׁ לְבוּשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר מִמַּעַל לְמֵימֵי הַיְאֹר וַיָּרֶם יְמִינוֹ וּשְׂמֹאלוֹ אֶל־הַשָּׁמַיִם וַיִּשָּׁבַע בְּחֵי הָעוֹלָם כִּי לְמוֹעֵד מוֹעֲדִים וָחֵצִי וּכְכַלּוֹת נַפֵּץ יַד־עַם־קֹדֶשׁ תִּכְלֶינָה כָל־אֵלֶּה׃ ח וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי וְלֹא אָבִין וָאֹמְרָה אֲדֹנִי מָה אַחֲרִית אֵלֶּה׃ ט וַיֹּאמֶר לֵךְ דָּנִיֵּאל כִּי־

ת״א ואשמע וגו׳. סנהדרין צ״ח: וירם וגו׳. נזיר ג׳:

רש״י

הרקיע: (ז) וככלות נפץ יד עם קדש. כשיכלה כח ישראל כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב (דברים ל״ב): (ח) ולא אבין. לא ידעתי מהו מועד מועדים וחצי: מה אחרית אלה. סוף החשבונות הללו: (ט) עד

מצודת דוד

בדברים כתומים ובהמזים: וחתם הספר. כהנם בספר כמו כי יפלא ממך (דברים י״ז): עד עת קץ ישוטטו וגו׳. עד בא עת קץ הגאולה הנה רבים ישוטטו בתנועת המחשבה להשכיל אמיתת הקץ ויתרבה הדעת לחקור ביותר ולאומר הנה יחקורו עד עת הקץ ולא ידעו מאומה אבל בבוא העת אז יפקחו עיני כל להבין רמזי זמן הגאולה: (ה) שנים אחרים. שני מלאכים אחרים מלבד המלאך הדובר בי: אחד הנה. מהעבר מזה: היאור. הוא הנהר חדקל: (ו) ויאמר. אחד מהם אמר אל המלאך לבוש הבדים. הוא המלאך הדובר בי כי כן ראהו לבוש כמ״ש למעלה: אשר ממעל. אשר עמד ממעל וגו׳: עד מתי. ר״ל עד מתי יתאחר קץ המכוסה: (ז) ואשמע. שמעתי את האיש וגו׳ שהיה מדבר: וירם ימינו וגו׳. כדרך הנשבעים וכמ״ש הרימותי ידי אל ה׳ (בראשית י״ד): בחיי העולם. בה׳ שהוא מחיה העולם ומעמידו: למועד מועדים וחצי. לזמן שני זמנים וחצי זמן: וככלות. וכאשר יכלה נפוצות כח עם קדש רצונו לומר כאשר ימורק העון מהם מכח נפוצת הכח שהיה להם בקוצי הגולה אז תכלינה כל העכו״ם האלה ויקבלו ישראל את המלוכה: (ח) ואני שמעתי. עם כי אני שמעתי דברי המלאך הנה לא אבין כמה הוא המועד: ואמרה. אל המלאך הדובר בי: מה אחרית אלה. מהו הקץ והסוף הנרמז במועדים האלה: (ט) לך דניאל. ר״ל לך משאלתך ולא תשאל עוד כי דברי

מצודת ציון

המכוסה. כמו ונסוך בדים החמוסים. בתורה ת״א נהרא: (ו) הפלאות. ענין הרצון עם כמו ונפוץ הכדים (שופטים ז׳): יד. ענין כח שהוא ביד:

יפה לקץ באור הענין

סתומים עד עת קץ, כי לא יעלה על מחשבתם שהזמן רחוק כ״כ, וכ״א יחשוב שיגיע הזמן בעת היו, ועי״כ יהיה הזמן נעלם, אבל בעת קץ יוסר הספק, וכל שיתקרב הזמן יהיה הספק מועט, כי זאת ידענו שהגאולה מוכרחת לבא קודם האלף השביעי, וא״כ בזמן הקודם היה הודאי (שהוא הזמן שכבר עבר שידענו בודאי שהוא לא היה הזמן המיועד) מועט, והספק (שהוא הזמן שעתיד עד אלף השביעי) היה מרובה, אבל כל שיתקרב הזמן לאלף השביעי יהיה הודאי מרובה יותר, והספק יתמעט יותר, ועי״כ תרבה הדעת: (ה—ו) וראיתי, ראה השרים שבשמים המושלים בכל משך הזמן ההוא, הם עומדים אחד הנה. ויאמר, פי׳ וכ״א מהם אמר לאיש לבוש הבדים מתי קץ הפלאות, כי ממשלתם מוגבלת עד הזמן ההוא ולא נודע להם מתי תכלה ממשלתם: (ז) ואשמע שהאיש נשבע, כי הגאולה תלויה בשני זמנים, זכו אחישנה לא זכו בעתה, ולא יכול לשבע שלא תהיה הגאולה קודם לזה כי יוכל להיות שיזכו קודם, רק נשבע שלא יתאחר מזמן הזה ושאז יכלו הגלות הנאמרים למעלה, ולפי׳ רי״א שאז תכלינה ממשלות ישמעאל בעולמו, ודבר הנאמר בשבועה א״א שישונה בשום אופן, כי הוא הזמן האחרון שמוכרחים להגאל אז, וכבר בארתי זמן הזה למעלה במ״ש עידן ועדנים ופלג עידן. א״ל אחר שיכלו מועד ומועדים וחצי מן הזמן הכולל, ובעת שיכלה נפץ יד עם קדש, דהיינו זמן פיזור עם קדש ונפוצתם מה שאזלת יד ואפס עצור ועזוב, אז תכלינה כל אלה, ובכי״א פי׳ שתכלינה ממשלות השרים העומדים על שפת היאור, כי אז תתחיל מלכות שמים, כמ״ש למעלה במחזה הראשונה וליה יהיב שלטן ויקר: (ח) ואני שמעתי ולא אבין, פי׳ רי״א שלא ידע החשבון מאחר שאינו החשבון מפורש, ואומר אדני מה אחרית אלה, היינו מה יהיה אחרית ממשלת השרים העומדים על שפת היאור, ר״ל מה יהיה מן העמים שהם משפיעים עליהם, (ט—י) ויאמר לך

סְתֻמִים וַחֲתֻמִים הַדְּבָרִים עַד־עֵת קֵץ׃ י יִתְבָּרְרוּ וְיִתְלַבְּנוּ וְיִצָּרְפוּ רַבִּים וְהִרְשִׁיעוּ רְשָׁעִים וְלֹא יָבִינוּ כָּל־רְשָׁעִים וְהַמַּשְׂכִּלִים יָבִינוּ׃ יא וּמֵעֵת הוּסַר הַתָּמִיד וְלָתֵת שִׁקּוּץ שֹׁמֵם יָמִים אֶלֶף מָאתַיִם וְתִשְׁעִים׃ יב אַשְׁרֵי הַמְחַכֶּה וְיַגִּיעַ לְיָמִים אֶלֶף שְׁלֹשׁ

ה"א ומעת הוסר, תענית כ"ח:

רש"י

עת קץ. עד אשר תקרב גאולתנו: (י) יתבררו ויתלבנו. החשבונות האלה: ויצרפו. בהם רבים לחכמים: והרשיעו רשעים. את החשבונות להשבם שלא כמשפט וכשיכלו יאמרו אין עוד גאולה: ולא יבינו. אותם כל רשעים: והמשכילים יבינו אותם בבוא עת קץ: (יא) ומעת הוסר התמיד. כדי לתת שקוץ משומם תחתיו ימים אלף ומאתים ותשעים שנה הן מיום הוסר התמיד עד שישוב בימי מלך משיחנו, וחשבון זה מכוון עם חשבון ערב ובקר אלפים וג' מאות מיום גלותם למצרים עד גאולה אחרונה. גלות מצרים ר"י, מיום צאתם עד בנין ראשון ד' מאות ופ', ימי הבנין ד' מאות ועשר, גלות בבל ע' שנה, ימי בית שני ד' מאות וכ' הרי אלף וחמש מאות והשעי', והתמיד הוסר לפני החרבן ו' שנים, הרי מיום גלותם למצרים עד הוסר התמיד אלף וחמש מאות ושמונים וארבע, הוסף עליהם אלף מאתים ותשעים הרי אלפים ושמונה מאות ושבעים וד', כמנין ערב בקר בגימטרי' אלפים וג' מאות: (יב) אשרי המחכה וגו'. ארבעים וחמש

מצודת ציון

(י) יתבררו. מל' ברור: ויתלבנו. מל' לבן ועניינו העמדת דבר על בוריו: (יב) המחכה. ענין תקוה כמו ועתה

מצודת דוד

הגאולה יהיו סתומים וחתומים ברמז לבל ידעום עד עת קץ אבל בבוא הקץ יתחכמו הכל להבין הרמז: (י) יתבררו הדברים יתבררו ויתלבנו על ידי החוקרים ומחפשים ר"ל יתאמתו לברר הדברים ולבן לדעת האמת: ויצרפו רבים. ר"ל רבים יחשבו אשר יצא החשבון לצרוף ומזוקק מבלי שגיאה בו: והרשיעו רשעים. ובעבור זה ירשיעו הרשעים לומר הואיל ולא בא המשיח בזמן אשר יצא לפי החשבון שוב לא יבוא בו: ולא יבינו. לתלות הדבר בטעות החשבון: והמשכילים. אבל המשכילים יבינו לתלות הדבר בטעות החשבון ולא יתיאשו מן הגאולה: (יא) ומעת. גם אלה דברי המלאך באמר לו מן העת אשר יתבטל התמיד בחורבן הבית השני וננזר לתת במקום המקדש את השקוץ המשומם והשתק כאבן: ימים. ר"ל מן העת ההיא תהיה מנה ימים אלף וגו' ולא ידע אם ימים ממש או שנים ומה יהיה אז: (יב) אשרי המחכה. אשרי למי שמחכה לה ויגיע אליו והוא ומשרש התקוה והכנגנ יסיס ימים

יפה לקץ — באור הענין

דניאל כי סתומים וכו' יתבררו, אז רבים מן העמים יכירו דת האמת וידעו האמת ויתבררו ויתלבנו ללכת באור ה', והרשיעו רשעים, וימלאו רשעים שלא ישובו והרשיעו ללכת ללחום במלחמת גוג ומגוג, ומפ' כי הרשעים לא יבינו פעולת ה' ומעשה ידיו, והמשכילים שבהם יבינו ויכירו האמת: (יא—יב) ומעת הוסר התמיד, מבואר שנתן שני זמנים, זמן אחד שממנו תתחיל אפשריות הגאולה, אם יזכו, כמ"ש זכו אחישנה, וקודם לזה הזמן אין לחכות כלל, ואמר שזמן הזה יהיה אלף מאתים ותשעים מעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם, וא"א לפ' על עת הסרת התמיד בחורבן בית שני, שא"כ יגיע הזמן הזה שאחריו אחר אלף השביעי וזה א"א, וגם א"א לפ' על זמן הסרת התמיד בחורבן בית ראשון, שאז לא נתן שקוץ שומם, כי שרף המקדש ערה ערה עד היסוד בו, ובהכרח שכיון על זמן אחר שבו הוסר התמיד ונתן שקוץ שומם, וזה היה ג' פעמים, א] בימי מנשה שבטל עבודת התמיד והעמיד פסל בהיכל, ב] קודם לו בימי אחז שסגר דלתות בית ה' וקטר לאלהים אחרים (כמבואר בדה"ב כ"ח), ג] קודם לכל אלה בימי עתליה המרשעת, שכתוב כי בניה פרצו את בית אלהים וגם כל קדשי בית ה' עשו לבעלים (דה"ב כ"ד), ובעת ההיא נשבת התמיד שהיה קרב מקופת הצבור, כמש"ש ששם יהוידע פקודות בית להעלות עולות (שם כ"ג), ועוד אמר ויהיו מעלים עולות בבית ה' תמיד כל ימי יהוידע, מבואר שקודם לזה בטלו עולות התמיד, וגם נתנו אז שקוץ שומם, שעמד אז בית הבעל, וממ"ש ששם הבעל יחייב שנחשוב מזמן הראשון שאז מימי עתליה שמלכה שש שנים, ובסוף ימיה בטלה התמיד ולכן אז התחזק יהוידע כנגדה, וזה היה בשנת ג' אלפים ס"א ובטל התמיד ג' אלפים ס', וכשתחשוב מאז אלף מאתים ותשעים כלו בשנת ד' אלפים ש"נ, שמאז התחיל אפשריות הגאולה שיגאלו בכל עת שיזכו, שעז"א אשרי המחכה, ר"ל שמאז יש לנו לחכות על הגאולה, ונודע כי בעת ההיא נתן רשות מהקיסר לבנות בית המקדש בירושלים וגם נבנה מאת היהודים ע"פ פקודת הקיסר יוליום בהוצאה רבה, ובשנת ד' אלפים שמ"ט היה רעש גדול בכל העולם ונפל המקדש הגדול אשר בנו, וביום שאחריו בא אש גדול מן השמים ונתכו כל הברזלים שבבנין ונשרפו יהודים רבים, ובשנה שאחריה, שהוא שנת ש"י היה עיפוש גדול בכל העולם וכו'

מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה׃ יג וְאַתָּה לֵךְ לַקֵּץ וְתָנוּחַ וְתַעֲמֹד לְגֹרָלְךָ לְקֵץ הַיָּמִין׃

ת"א ואתה לך . כנסו'רין נ"ס עקרים ל"ב ספר הזוהר פרשה נח :

חזק

סכום פסוקי דספר דניאל הם שלש מאות וחמשים ושבעה . וסימנו כי רוח יי' נשבה בו. וחציו בה בליליא קטיל בלשאצר והקאפיטולי הם שנים עשר והסימן הבה לנו עזרת מצר. וסדריו שבעה וסימנו כי לך יקרא חפצי בה :

רש"י

שנים טעסים על החשבון העליון שעתיד מלך משיחנו להתכסות אחר שנגלה וישוב ויתגלה. וכן מלינו במדרש רות וכן יסד רבי אליעזר הקליר (בסילוק יוצר פרשת החדש) ויתכסה מהם שבועים ששה : (יג) לך לקץ. קבשר לבית עולמך : לגרלך. לקבל חלקך עם הלדיקים : לקץ הימין. כמו באחרית הימים . ואין נפרש

מצודת דוד

אלף וגו' וגם זה לא ידענו כמוהו ואם דניאל אמר במעהי למחכה לו (ישעי' ס"ד) : (יג) לך לקץ. ר"ל כעת ימלאו ימיך תלך לבית עולמך אשר היא קץ כל בשר וגם תנוח עם הלדיקים והעמוד בתחיה לקחת גורלך הניתן לחלקך אחר התחיה ואמר בלשון בני אדם ההולקים על פי גורל : לקץ הימין. ר"ל כעמידה בתחיה ולקיחת הגורל תהיה בסוף הימים :

מצודת ציון

זנה הבין והמלאך השיבו סתומים והתומים הדברים ואיך ה"ב : (יג) הימין. כמו הימים במ"ם :

יפח לקץ

באור הענין

שהיה מתעסס נפל ומת, כמבואר בספרי הדורות, מבואר שאז היה אפשר ת לפקודה רק שגרמו העונות, ומעת ההיא אשרי המחכה שמאז עד הקץ האחרון יש לנו לחכות, כי הם יזכו יושבו גם באמלע הזמן, עד יגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה, ואם תרשוב משנת ד ב"ב עוד אלף של"ה יגיע לשנת ה' אלפים תרפ"ה, שאז יהיה קץ הפלאות המיועד. וכבר בארנו שנאמרו עוד שני זמנים והם מועד מועדים וחלי, שמגיע זמנם לשנת ה' אלפים הרע"ג כמ"ש למעלה (ז' כ"ה), וזמן השני עד שני אלפים ושלש מאות, ונלדק קדש שנאמר לו במראה השניה כליס בשנת ה' אלפים תרפ"ח כמ"ש למעלה (ח' י"ד) הרי השלשה זמנים מתאחדים, שבשנת תרע"ג תהיה ההתחלה ותמשך י"ד שנים, שהם השני שבועים, שבוע אחד שאחז"ל שביע שבן דוד בא, ושבוע של גוג המבואר בכתוב שיבערו והסיקו באש שבע שנים, שהוא משנת הרע"ג עד שנת תרפ"ח, ובשנת תרפ"ה שהוא ג' שנים לפני הרפ"ח יתחילו בבנין המקדש וימשך ג' שנים, ובזמן תרפ"ח שהוא עד ערב בוקר אלפים ושלש מאות שנים מאותו שנה שדבר עמו המלאך, בשנת שלש לבלשאלר ונלדק קדש ויוחזר התמיד על מכונו, כי שם שאל על החזרת התמיד וע"ז השיבו כמבואר שם :

אנו כותבים את הדברים האלה בהשון שנת התרכ"ח, ולפי החשבון שעלה בידינו זמן הגאולה ירחק עוד ששים שנה, ובאשר עינינו כלות לראות לצמיחת קרן ישראל בימינו ולעינינו, ונחכה לו בכל יום שיבא, וכבר התבאר בזהר פ' במות שבכל ס' שנה באלף האחרון שבו יבא הגואל תקום התעוררות לגאולה, לפ"ז ראוי שיהיה איזה התעוררות בשנה הזאת או שאחריה, ואיזה רושם ראיתי לנקש החשבון ודעת על השנה הזאת אולי יהיו דברינו לרצון להחיש עת ישע, ואומר כי יש מקום לחשב הזמן עדן ועדנים ופלג עדן, שכל עדן הוא ד' מאות שנה כזמן גלות מצרים, ושלשה עדנים הם י"ב מאות שנה, וחצי מי"ב מאות הם שש מאות סך הכל ח"י מאות, שעולה לשנה זו שאנחנו בגלותנו זה ח"י מאות שנה בכיון, והגם שימשכו הימים עד יוגמר הדבר, כבר הואל החזון לגמור, וכן מ"ש כי למועד מועדים וחצי היינו שאז יכלו שני השרים שראה על שפת היאור, וע"כ יכלה נפץ עם קדש שלא יהיו גלחים עוד כמקדם, ובעת יגיעו מועד מועדים וחצי שהיא בשנת התרכ"ח יכלה נפץ יד עם קדש עונותם ויסוריהם וכלות נפץ יד עם קדש הכלינה כי אלה שני האנשים העומדים על שפת היאור, (וראיתי בס' חזון למועד עשה ג"כ חשבון על שנת תרכ"ה לפי דרכו) . כמועד השני שראה עד ערב בוקר אלפים ושלש מאות יתחיל מיום חורבן בית ראשון בשנת ג' אלפים של"ח וכלה בשנת ה' אלפים תרל"ח, ואז ונלדק קדש, היינו שמאז יכירו העמים לדקת ישראל וקדושת תורתם ולא יוסיפו לענותם עוד . הזמן השלישי ועוד

רש"י

סימן ל' יד הימנית שסרי הוא מגור במסורת הגדולה בששה תיבות המיוחדין בנו"ן זקופה בסוף תיבה במשמעות במקום מ"ם ולית דכותיהון כגון יקום ולא יאמין בחיין (איוב כ"ד), ועליה יכרעון אחרין (שם ל"א), קח לך חטין (יחזקאל ד'), יהרדון שאין (שם כ"ו), לממות מלכין (משלי ל"א), לקץ הימין (כאן):

יפה באור הענין לקץ

הוסר התמיד, יתחיל מעת הוסר התמיד בחורבן בית ראשון (ומ"ש ולתת שקוץ שומם שאז גברו יד עובדי ע"ג ואמרו כי יראתם גברה), שהיה בשנת ג' אלפים של"ח, וכלה הזמן הראשון אלף מאתים והשעים בשנת ד' אלפים תרכ"ח. ופי' מ"ש אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה: הוא כן, שזמן הזה נחלק לשתים שאחר שיכלה אלף שנים אחר הזמן הראשון שהוא אלף שנים אחר ד' אלפים הרכ"ה יתחיל קרן ישראל לצמוח, כמו שהודיעו בזמן שא"ל כי למועד מועדים וחצי כנ"ל, וז"ש אשרי המחכה ויגיע לימים אלף, והוא בזמן חמשת אלפים תרכ"ח, ומשם ימשך עוד שלש מאות שלשים וחמשה עד שיהיה זמן תחיית המתים, שזה יהיה בשנת תתקס"ג, שהוא ל"ז שנים קודם לאלף השביעי, ומפרש ואתה לך לקץ ותנוח, שהקץ יתחיל בשנת התרכ"ח וימשך עד התתקס"ג, שאז תעמוד לגורלך לקץ הימין שאז יהיה תחיית המתים, ותראה שמספר הכתוב. (יג) **ואתה לך לקץ ותנוח ותעמד לגרלך לקץ הימין**, הוא מספר שני אלפים מאתים ותשעים, שהוא זמן התחלת הקץ הראשון בשנת התרכ"ח, ושתי תיבות לקץ הימין עולה שלש מאות שלשים וחמשה, שהוא מן הקץ הראשון עד הקץ האחרון של תחיית המתים, וע"כ נחשב לקץ הימין שתי פעמים כי הם שני קצים, ופי' ואתה לך לקץ הימין ואז תנוח עדיין, ותעמד לגורלך לקץ הימין, הקץ השני שבא ג"כ במספר של לקץ הימין, וע"כ נכתב ימין בנו"ן ולא במ"ם כמשפטו: העולה מזה, שלפי' השני משנה זו (שנת תרכ"ח) לא יוסיפו עוד להרע לעם ה' בעבור אמונתם ותורתם, ומשנת התרכ"ח ונצדק קדש, ולא ידענו איזה קדש יצדק עד ימים ידברו, אם ר"ל קדושת העם, אם ר"ל קדושת אמונתם, ומן מועד הראשון עד זמן תחיית המתים יהיה עוד של"ה שנה, שאז יקיצו וירננו שוכני עפר, ואיש חמודות יעמוד לגורלו. ולפי' הראשון כתב החזון ובאר על הלוחות, כי לצמיחת קרן בית דוד ובנין המקדש וכל יעודי הנביאים יתקיימו בפעם אחת, והורס אזרח מן שנת התרע"ג עד שנת התרפ"ח, שאז כבר יהיה המקדש על מכונו, ונבנתה עיר על תילה וארמון על משפטו ישב ויתקיימו כל יעודי הנביאים והיתה לה' המלוכה והיה ה' למלך על כל הארץ:

ויש לתת טעם למה לא הגיע זמן אפשריות הגאולה עד אלף מאתים ותשעים, לשני הפירושים, לפי' השני שהיה זמנו בשנת ד' אלפים תרכ"ח והוא שמונה מאות שנה אחר חורבן בית שני, נגזר עליהם גלות ת"ת שנה כפלים כגלות מצרים, ולפי' הראשון שהיה זמנו בשנת ד' אלפים ש"ג, שהוא הקכ"ב שנה אחר חורבן בית שני, י"ל שנגזר עליהם שני גליות כ"א ארבע מאות והיו במצרים רק רד"ו שנה ובבבל רק שבעים שנה, והיו צריכים להיות בגלות האחרון תק"ך להשלים ת"ת שנה, כי רד"ו ושבעים ותק"ך הם ת"ת שנה, וחורבן בית שני בסוף שנת תתכ"ח, והתחיל החשבון משנת תתכ"ט ונשלם שנת ד' אלפים שמ"ט, ובשנה שאחריה התחיל אפשריות הגאולה אם יזכו:

א ובשנת

אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר־יהוה מפי ירמיה העיר יהוה את־

רש"י

א (א) ובשנת אחת לכורש מלך פרס. סדר ספר זה סדור ומסוך אחר ספר דניאל כמפורש בגבא בתרא, והמלה מוספת מזה לזה שנאמר (בדניאל ט') בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים מספר השנים אשר היה דבר ה' אל ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה, וכן הולכת ומספרת כל הפרשה בחורבן הבית וזמן גלות בבל ואת וידויו אשר התודה על העונות ישראל. ותחלת סדר ספר זה כך הוא שלאחר שנהרג בלשאצר מלך דריוש המדי שנאמר ודריוש מדאה קבל מלכותא וגו' ולאחר מיתת דריוש מלך כורש זה מלך פרס ובשנת אחת למלכו הושלמו שבעים שנה לפקידת גלות בבל מיום שגלה יהויקים שנאמר (ירמיה כ"ט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגו' שחזרו ישראל מגלות בבל לארץ ישראל, ובאותה שנה בשנה אחת לכורש יסדו ישראל יסוד בית המקדש וצרי יהודה ובנימין הלשינו עליהם לכורש מלך פרס וגזר לבטל המלאכה שלא לבנות עוד בנין ביהמ"ק והיו ישראל בטלים שלא בנו הבית כל מלכות כורש ואחשורוש שמלך אחריו עד שנת שתים למלכות דריוש בן אחשורוש מלך פרס שהוא דריוש בן אסתר ובשנת שתים למלכותו התחילו לבנות בית המקדש עד אשר הושלם הבנין, ומשנה אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש בן אחשורוש מלך פרס שנבנה הבית בימיו היו שמונה עשרה שנה לקיים מה שנאמר (דניאל ט') למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה וגו' ועכשיו בשנת שתים לדריוש הושלמו שבעים שנה למלאות לחרבות ירושלים חורבן הבית שגלה צדקיהו ומגלות יהויקים עד גלות צדקיהו שנחרב הבית היו שמונה עשרה שנה ועכשיו בשנת אחת לכורש מלך פרס הושלמו שבעים שנה מגלות יהויקים שגלו ישראל לבבל ובכך נתקיים המקרא שנאמר (ירמיה כ"ט) כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגו' וזו היא הפקידה שחזרו ישראל על אדמתם ובנו יסוד בנין הבית אע"פ שלא נגמר עכשיו. נמצא שהיו י"ב שנה מגלות צדקיהו שנחרב הבית עד שנה אחת לכורש מלך פרס ושמונה עשרה לאחר שנה אחת לכורש שהיא שנת שתים לדריוש מלך פרס הושלמו שבעים שנה לחרבות ירושלים מגלות צדקיהו שנחרב הבית עד שתים לדריוש שהתחילו ישראל לבנות הבנין וגמרוהו, וכן מוכח בסדר עולם ובמסכת מגילה ובספר זה כאשר בארתי: לכלות דבר ה' מפי ירמיה. לזמן אשר הושלם דברו של הקב"ה אשר דבר ירמיהו הנביא שנאמר (שם כ"ט) כי לפי מלאות לבבל וגו': העיר ה' את רוח. לשון: קול. כרוז הכריז בכל מלכותו: וגם במכתב. ואף מכתבו שלח בכל מלכותו על דבר

מצודת דוד

א (א) ובשנת אחת. בשנה הראשונה: לכלות. לעת כלה הזמן אשר דבר ה' בפי ירמיהו והיא כלות שבעים שנה מעת שהגלה נ"נ את יהויקים בראשונה וכאשר פרשנו בדניאל

מצודת ציון

א (א) העיר. מל' התעוררות: רוח. רצון כמו את

באור הענין   עלית עזרא   השאלות

א (א) ובשנת אחת לכורש מלך פרס, (א) על מה מורה וא"ו החבור של מלת ובשנת?, כמו עזרא [שכתב ספרו וס' דה"י]

בא"ה בסוף דה"י ויגל את השארית אל בבל ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס למלאת דבר ה' בפי ירמיה, עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה, ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' בפי ירמיה העיר ה' את רוח כורש וכו', עד מי בכם בכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל, מבואר שספר עזרא נכתב אחר ספר דה"י ולכן התחיל ספרו זה בשני פסוקים האחרונים שסיים ספרו הקודם, לכן אמר ובשנת בוי"ו, שזה נמשך ספר דה"י [וכ"ד הרי"א]. ור"ל כי נבואת ירמיה היתה מפורשת שתהיה הפקודה בעת חורבן בבל, שזה אחר שבעים שנה למלכות בבל במבואר שם [כ"ה י"ב, כ"ט י'], אמנם לפי העונש שנענשו להיות בגלות שבעים שנה בעבור ביטול השמיטות, היה צריך להתחיל החשבון מגלות צדקיהו שהיה י"ח שנה אחר התחלת מלכות נ"נ, שמאז היתה הארץ שממה ורצתה את שבתותיה, וכמו שגלה המלאך זאת לדניאל במחזה השליטית [ט' כ"ד] שמ"ש שבועים שבעים נחתך על עמך כמב"פ שם, ולכן הבין דניאל בספרים שהחשבון צריך להיות למלאת ירושלים כמש"ש [ט' ב'] והגיעם נתקיימו, שלמלאת דבר ה' בפי ירמיה העיר ה' את רוח כורש

בשנת

רוח כרש מלך־פרס ויעבר־קול בכל־מלכותו וגם־במכתב לאמר׃ ב כה אמר כרש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי יהוה אלהי השמים והוא־פקד עלי לבנות־לו בית בירושלם אשר ביהודה׃ ג מי־בכם מכל־עמו יהי אלהיו עמו ויעל לירושלם אשר ביהודה ויבן את־בית יהוה אלהי ישראל הוא האלהים אשר בירושלם׃

ת"א כה אמר וגו'. מגילה י"ב:

רש"י

א: לאמר. וכה אמר להם בהכרז הכרוז אשר הכריז ובאגרת מכתבו אשר שלח בכל מלכותו: (ב) כה אמר כורש מלך פרס וגו' נתן לי. שאני מלך שליט על כל המלכיות: והוא פקד עלי. צוה עלי ע"י ישעיה הנביא לבנות לו בית המקדש בירושלים כמו שנאמר בספר (ישעיה מ"ד) האומר לכורש רעי וכל חפצי ישלים ולאמר לירושלים תבנה והיכל תוסד (שם מ"ה) כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו וגו' וכבר נאמרה נבואה זו ע"י ישעיהו: בירושלים אשר ביהודה. אשר במדינת יהודה: (ג) מי בכם. כך היה מכריז וכותב לכל הממלכות מי בכם מכל עמו של הקב"ה יהי הקב"ה בעזרו

מצודת ציון   מצודת דוד

נתן כן רוח (מ"ב י"ט): ויעבר קול. ענין הכרזה בדגאל: ויעבר קול. צוה להכריז: לכל מלכותו. בכל כמו ויעבירו קול במחנה (שמות ל"ו): (ב) פקד. צוה כמו מדינת מלכותו: וגם במכתב. בלא בדברים שאלה במכתב: לאמר. וכה אמר: (ב) נתן לי. ר"ל הואיל וה' מסר בידי כל הממלכות אם כן מהראוי לי לעשות מצותו: פקד עלי. צוה עלי לבנות וגו' כמ"ש האומר לכורש וגו' והיכל תוסד (ישעי' מ"ד): אשר ביהודה. אשר בארץ יהודה: (ג) מי בכם. כי הדברים האלה צוה להכריז ושלח בכתב"ום ולזה אמר מי הנמצא בכם מעם ה' יהיה ה' עמו ובעזרתו: ויעל וגו'. ר"ל הרשות נתון ממני לבנות:

השאלות   עלית עזרא   באור הענין

העיר ה' את רוחו?, ולמה קול ומכתב? : (ג—ד) למה בשנת אחת למלכו נתן פקודה שישובו לירושלים ויבנו המקדש, והיה רק פקודה למלאת מ"ש ירמיה כמלאת שבעים שנה על בבל והקימותי עליכם דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה, ולא יעד שם שיבנה המקדש אז שזה לא היה זמנו עתה, רק י"ח שנה אח"ז כמלאת שבעים שנה לחורבת ירושלים שאז יגמר הכפרה בעון השמטות, רק שאם לא היה נותן רשיון לבנות המקדש לא היו שבים מן הגולה, העיר ה' את רוחו שיתן הרשיון לבנות המקדש ועי"כ שבו רבים מבבל ונתקיימו דברי ירמיה, ואח"כ נתבטל הבנין עד שנת שתים לדריוש שחזר ונתן רשות, ונתקיים עד רצתה הארץ את שבתותיה שזה נחשב מעת החורבן, וז"ש בסוף דה"י שלמלאת דבר ה' מפי ירמיה [שע"ז היה צריך שישובו תיכף בתחלת מלכות כורש], ולקיים עד רצתה הארץ את שבתותיה שזה לא נתמלא עד י"ח שנה אח"כ לכן בשנת א' לכורש העיר ה' רוחו, ובזה נמשך ס' עזרא שהוא השלמת ס' דה"י שספר שאז עלו הגולים ונתקיימו דברי ירמיה, ואח"כ ספר איך נתבטל הבנין, וחזרו לבנותו י"ח שנה אח"ז בשנת שתים לדריוש, שנתקיים עד רצתה הארץ את שבתותיה: **העיר ה' את רוח כורש** מבואר ביוסיפון שעת פתר דניאל לבלשאצר מכתב המלך שיענש בלשאצר על בהלו כלי המקדש, ונהרג בו בלילה ודריוש המדי קבל מלכותו, נודע זה לדריוש וכורש ונדרו לבנות המקדש, וגם י"ל שנודע לו מנבואת ישעיה שנבא עליו הוא יבנה עירי וגלותי ישלח, והדברי ה' אלה העירו את רוחו, **ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב** שהכריזו כן בקול, וגם נתן הפקודה במכתב כי הפקודה בלא מכתב יוכלו לשנותה, אבל כתב אשר נכתב בשם המלך לא היה אפשר לבטל כדתי מדי ופרס [כמבואר באסתר ובדניאל סי' ו"ו], כי מה שבטל הבנין אח"ז לא היה בזה שינוי מפקודה זאת כמו שית' בסי' ד' גם שע"י המכתב הזה יכלו להתחיל לבנות שנית בימי דריוש האחרון כמ"ש לקמן (סי' ו' א' ב'): (ב) **כל ממלכות**, הודיע שמאמין שיש אלהים בשמים מושל על כל, וקראו רק **אלהי השמים** כי חשב שהנהגת הארץ ימסור ביד מי שיתמנה להיות במקומו, ושהוא נבחר מה' להיות מנהיג תחתיו בארץ ומסר ממלכות הארץ בידו, והוא ג"כ **פקד עלי לבנות לו בית בירושלם** כי שם הוא המושב בין העם העובדים אותו: (ג) **מי בכם**, אמר כן אל האומות מי אשר נמצא ביניכם מכל עמו, כי אחר שהבנין ביתו א"א רק ע"י עמו א"כ צריכים אתם לשלוח אותם לשם, **יהי ה' אלהיו עמו** ר"ל תפלה אליו עזר אלוה והתעוררות עליון, אם על העליה לירושלים שעז"א **ויעל לירושלם**, אם על

ד וְכָל־הַנִּשְׁאָר מִכָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר הוּא גָר־שָׁם יְנַשְּׂאוּהוּ אַנְשֵׁי מְקֹמוֹ בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבִרְכוּשׁ וּבִבְהֵמָה עִם־הַנְּדָבָה לְבֵית הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם׃ ה וַיָּקוּמוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לִיהוּדָה וּבִנְיָמִן וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְכֹל הֵעִיר הָאֱלֹהִים אֶת־רוּחוֹ לַעֲלוֹת לִבְנוֹת אֶת־בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם׃ ו וְכָל־סְבִיבֹתֵיהֶם חִזְּקוּ בִידֵיהֶם בִּכְלֵי־כֶסֶף בַּזָּהָב בָּרְכוּשׁ וּבַבְּהֵמָה וּבַמִּגְדָּנוֹת לְבַד עַל־כָּל־הִתְנַדֵּב׃ ז וְהַמֶּלֶךְ כּוֹרֶשׁ הוֹצִיא אֶת־כְּלֵי בֵית־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיא נְבוּכַדְנֶצַּר

רש"י

יעלה לבנות ביתו אשר בירושלים : (ד) וכל הנשאר . וכל יהודי הנשאר במקומו שלא יוכל לעלות מחמת שאין לו ממון : ינשאוהו . מצוה אני לאנשי מקומו שיעניקוהו וינשאוהו בכסף ובזהב ורכוש ובהמות למען יוכל לעלות לירושלים : עם הנדבה . אשר יתנדבו אנשי מקומו לבנין הבית , שאף האומות יש בהם אשר היו מתנדבים נדבה לבנין הבית : לבית האלהים אשר בירושלם . מן כה אמר כורש עד כאן הכרזת הכרוז ופיתות אגרת המכתב : (ה) ליהודה ובנימן . אותן ראשי האבות אשר לשבטים הללו של יהודה ובנימין : לכל העיר . עם כל אותם שהעיר ה' רוחו לעלות ולבנות הבית עלו לירושלים לבנות הבית : (ו) וכל סביבותיהם . וכל האומות שהיו שכניהם של ישראל סייעו והחזיקו ידי היהודים בזהב ובכסף ומתנות הללו למען יוכלו לעלות לירושלים : לבד על כל התנדב . כל זאת היו עושים

מצודת דוד

הוא האלהים . פירש לומר שאלהי ישראל הוא האלהים השוכן בירושלים : (ד) וכל הנשאר . ר"ל וכל אשר בע"כ ישאר במקומו כי דל הוא ואין ידו משגת לעלות : מכל המקומות . ר"ל מצוה אני אשר מכל המקומות אשר דל כזה גר שם שאנשי מקום כל אחד ירוממו אותו במתן כסף וגו' ללכת לירושלים : עם הנדבה . ר"ל הנדבה הבאה תהי' מלבד הנדבה אשר יתנו לבית ה' : (ה) ליהודה . אשר ליהודה : לכל העיר . את כל אשר העיר האלהים וגו' :
(ו) וכל סביבותיהם . כל העכו"ם אשר סביבותיהם חזקו בידי העולים בתת להם די ספוקם כלי כסף וגו' : לבד . מן מאשר כל המתנדב מה מהם לבית ה' : (ז) הוציאו . מאוצר בית העכו"ם אשר נתנם שם נ"נ כמ"ש בדניאל א' :

מצודת ציון

פקודי ה' (תהלים י"ט) : (ד) וברכוש . כן יקרא כל שום כסף כמו ואת כל רכושו (בראשית י"ד) : (ה) ראשי האבות . ראשי משפחות : לכל העיר . את כל העיר הלמ"ד במקום את וכן הרגו לאבנר (ש"ב ג') : רוחו . רצונו : (ו) ובמגדנות . המלה הזאת תורה על דבר המעונג בין בפירות בין במלבושים בין בכלים וכן ומגדנות ליחזקיה (דה"י ב' ל"ב) : לבד על . הוא כפול לתוספת ביאור וכן הרק אך במשה

עלית עזרא

השאלות

אמר הוא האלהים אשר בירושלים ?, ומה רצה במ"ש וכל הנשאר , ובמ"ש ינשאוהו אנשי מקומו ? : (ז—ח) למה

באור הענין

הבנין שעז"א ויבן את בית ה' אלהי ישראל , וז"ל כי לעתיד כתיב כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים , ולא יקרא בפרטות שהוא אלהי ישראל כי כל העמים יעבדוהו , אבל עתה לא הגיע הזמן לזה , ועז"א הוא האלהים אשר בירושלם לבד , כי הנהגת כל העולם חוץ מירושלים מסר ביד המערכה לדעתו , והנה אמר שמי שיתעורר מעצמו לעלות ולבנות ילך , אבל . (ד) וכל הנשאר , מי שלא יתעורר ללכת וישאר בח"ל , שזה יהיה אם מפני שנפשו שפלה בלתי מתנשאה לדבר הגדול הזה אם מפני שחסר לו ההוצאה , אם מפני שאין לו להביא נדבה לבנין המקדש , ע"ז צוה שכל הנשאר מכל המקומות , הוא מצוה לאנשי מקומו , א] שינשאוהו בכסף ובזהב , וברכוש שהוא שום כסף , ובבהמה לרכוב עליה , ב] שינשאוהו שכולל שינשאו את רוחו לזה , ג] עם הנדבה שהאומות ישלמו על ידו נדבה הקדש לבית אלהים : (ה—ו) ויקומו , ספר שהיו שני ענינים , א] שהעם התנשאו מעצמם לדבר זה וכראשם היו ראשי האבות ליהודה ובנימין שהם התעוררו לזה מלה והיה איתערותא דלתתא ויקומו , ומזה בא איתערותא דלעילא , כי לכל , ר"ל לכל העולים , העיר האלהים את רוחו בין לעלות בין לבנות את בית ה' , ובכ"ז גם כל סביבותיהם היו העמים שסביבותם חזקו בידיהם [חיזוק ידים רפות בא תמיד ביתום הפעול , אבל פה לא היו צריכים חיזוק מצד רפיון ידים , רק שחזקום במתנות להיות חזקים יותר , וע"ז בא בקיבוץ הב'] , לבד ממה שאמר הכ"ז נתנו לצורך העולים להוצאה הדרך , חוץ מה ששלחו על ידם נדבות לבהמ"ק : (ז—ח) והמלך כורש הוציא וכו' ויוציאם , כי כאשר היו בבית אלילים וא"א לשמש בהם עוד בבהמ"ק

מִירוּשָׁלַ͏ִם וַיִּתְּנֵם בְּבֵית אֱלֹהָיו׃ ח וַיּוֹצִיאֵם כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס עַל־יַד מִתְרְדָת הַגִּזְבָּר וַיִּסְפְּרֵם לְשֵׁשְׁבַּצַּר הַנָּשִׂיא לִיהוּדָה׃ ט וְאֵלֶּה מִסְפָּרָם אֲגַרְטְלֵי זָהָב שְׁלֹשִׁים אֲגַרְטְלֵי־כֶסֶף אָלֶף מַחֲלָפִים תִּשְׁעָה וְעֶשְׂרִים׃ י כְּפוֹרֵי זָהָב שְׁלֹשִׁים כְּפוֹרֵי כֶסֶף מִשְׁנִים אַרְבַּע מֵאוֹת וַעֲשָׂרָה כֵּלִים אֲחֵרִים אָלֶף׃ יא כָּל־כֵּלִים לַזָּהָב וְלַכֶּסֶף חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת הַכֹּל הֶעֱלָה שֵׁשְׁבַּצַּר עִם הֵעָלוֹת הַגּוֹלָה מִבָּבֶל לִירוּשָׁלָ͏ִם׃

ב א וְאֵלֶּה ׀ בְּנֵי הַמְּדִינָה הָעֹלִים מִשְּׁבִי הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶצּוֹר מֶלֶךְ־בָּבֶל לְבָבֶל וַיָּשׁוּבוּ לִירוּשָׁלַ͏ִם וִיהוּדָה אִישׁ

יחיד ו'

רש"י

שבימי היהודים לבד מה שהם מתנדבים מעצמם לבנין הבית: (ז) ויתנם בבית אלהיו. אשר נתנם נבוכדנצר בבית ע"א שלו: על יד מתרדת הגזבר. כך שמו של גזבר אשר לכורש וצוהו כורש להוציאם: ויספרם. הגזבר הזה מנה אותם ומסרם לששבצר למען ישאם ויוליכם לירושלים, ואמרו רבותינו הוא ששבצר הוא דניאל ולמה נקרא שמו ששבצר שעמד בשש צרות: הנשיא ליהודה. הוא הנשיא אשר לשבט יהודה: (ט) מספרם. של כלי בית ה': אגרטלי. מיני כלים הם: מחלפים. הם סכינים והוא לשון בית החליפות שע"י כן שהיו נותנין בה הסכינין היתה נקראת לשכת בית החליפות: (י) כפורי. מזרקים ונקראו כפורי בלשון קנוח כמאן דכפר ידיה בגלימא דחבריה, על שם שהמקבל דם במזרק היה מקנח ניצוצות הדם שנתזו על ידו בשפת המזרק: משנים. שניים, כלים אחרים של מין אחר: (יא) כל כלים. עתה כולל החשבון המנויין ושאינן מנויין כולן במנין אחד אבל החשבון הוא מונה העלות. לשון (הפעל):

ב (א) ואלה בני המדינה. אלה בני ישראל אשר ממדינת א"י העולים עתה מן השבי אשר בגולה לירושלים: וישובו. ועתה חזרו לירושלים: ויהודה. ובני יהודה חזרו כל אחד ואחד

מצודת ציון

(במדבר י"ב): (ח) על ידי. בידי על במקום בית וכן על לבהותם (שמות י"ב) ורבים כמוהו: הגזבר. הפקיד: (ט) אגרטלי. שם כלי ינתן בו המים לנטילת הידים: מחלפים. סכינים והוא מל' כליל יחלף (ישעיה ב') על שם שבהם שוחטים ומחלפים מחיים למיתה ועפ"ז קראו חז"ל לגזזי האולם מזה ומזה בית החליפות (מדות פ"ד) כי שם גנזו הכהנים סכיניהם: (י) כפורי. מזרקות וע"ש שהכהן הזורק היה מקנח אצבעו מן הדם בשפת המזרק לזה קרוי כפור שהוא ענין קנוח וכדרז"ל ובעי לכפורי ידיה (גיטין נ"ו): משנים. מל' שנים ור"ל כלים שראוי להשתמש בהן בשתי עבודות:

מצודת דוד

(ח) על יד. הוא הוציאם בפקודת המלך: ויספרם. מסרם במספר לששבצר והוא זרובבל וכן היה נקרא בלשון פרס ורז"ל אמרו שהוא דניאל ונקרא כן על שעמד בשש צרות: (יא) לזהב ולכסף. בין של זהב בין של כסף: חמשת אלפים וגו'. במספר הזה היו כל הכלים הקטנים עם הגדולים ולמעלה לא מנה כי אם הגדולים והחשובים: עם העלות. העלם יחד עם העלות בני הגולה:

ב (א) בני המדינה. בני מדינת א"י העולים עתה מ...

עלית עזרא

השאלות

מה הוציא ויוליאם?

באור הענין

(יא) המספר הכולל הוא יותר מן ספר שכורש הוציא אותם תחלה מבית ע"א ונתנם אל הגזבר, וזה היה כענין ביטול, אחרי שבאו מרשות פ"א לרשות המלך, ומרשות המלך הוציאם על ידי הגזבר שלו ויספרם לששבצר: (ט—י) אגרטלי, לדעת חז"ל מין מזרקים. מחלפים, סכינים, כפורי מין מזרקים עי' רש"י. משנים, שהיו אחרי הקודמים במדרגה, כמו על מיטב הצאן והמשנים (ש"א ט"ו): (יא) כל כלים, שחוץ מכלים שהוציא כ"כ התנדב גם כורש כלים והיה בין כולם חמשת אלפים וד' מאות:

ב (א) ואלה בני המדינה, פרשה זאת הוכפלה בנחמיה [סי' ז'], בשנויים רבים, קצת מהם בא שם המספר פחות מבכאן כמו בני ארח שבע מאות, ושם תשבם שש מאות? בני זתוא תשע מאות ושם שמונה מאות? וברובם בא שם המספר נוסף כמו בני עזגד אלף ושם אלפים, בני עדין ארבע מאות ושם שש מאות, וכדומה, וכפי הנראה כאן מדבר מן החשובים שעלו מבבל

לעירו: ב אשר באו עם זרבבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן מספר בגוי רחום בענה מספר אנשי עם ישראל: ג בני פרעש אלפים מאה שבעים ושנים: ד בני שפטיה שלש מאות שבעים ושנים: ה בני ארח שבע מאות חמשה ושבעים: ו בני פחת מואב לבני ישוע יואב אלפים שמנה מאות ושנים עשר: ז בני עילם אלף מאתים חמשים וארבעה: ח בני זתוא תשע מאות וארבעים וחמשה: ט בני זכי שבע מאות וששים: י בני בני שש מאות ארבעים ושנים: יא בני בבי שש מאות עשרים ושלשה: יב בני עזגד אלף מאתים עשרים ושנים: יג בני אדניקם שש מאות ששים וששה: יד בני בגוי אלפים חמשים וששה: טו בני עדין ארבע מאות חמשים וארבעה: טז בני אטר ליחזקיה תשעים ושמנה: יז בני בצי

ת"א עם זרובבל. מגילה ט':

רש"י

לעירו: (ב) אשר באו. בני המדינה הללו בתחלה כאשר גלו מארץ ישראל לבבל עם זרובבל ישוע וגו': מספר. הראשון פ"א קמוצה בגדול ושם אדם הוא ומספר השני פ"א פתוחה ודבוק הוא: אנשי עם ישראל. הללו מבני אדם גדולים והשובים היו והאחרים היו נמשכים אחריהם ועל כן מנאום אחריהם לבד: (ג) בני פרעוש וגו'. יש בהם בפרשה שמזכיר שם אביהם על שם בני המשפחות ויש מהם

מצודת דוד

צבין בבני הגולה וגו': וישובו. עתה שבו כל אחד לעירו אשר הגלה ממנה: (ב) אשר באו. עתה באו למקומם עם זרובבל וגו': ישוע. הוא יהושע כ"ג: מרדכי בלשן. הוא שם אחד והוא דוד לאסתר המלכה ונקרא בלשן על שידע בשבעים לשון כן אחז"ל: מספר. הראשון הוא שם איש: מספר אנשי. הוא המספר של השבים וכן כל איש ואנשים במקרא: (ג) בני פרעוש וגו'. יש מהם מזכיר ע"ש אבי המשפחה ויש מהם ע"ש עירם: (ו) פחת מואב. כמושל במואב: לבני ישוע יואב. ר"ל מן בני ישוע ומן בני יואב שהיו בני פחת מואב מספרם היו אלפים וגו': (טז) בני אטר ליחזקיה. יתן סימן של אטר

עלית עזרא

באור הענין — השאלות

שלמה, כי בגלות יכניה הגלה את השרים וטובי הספרים?: (ג—לה) פרשה זו הוכפלה בנחמיה (סי'
השב והאומן הגלה לעיר המלוכה והיו תמיד בכבוד, ז'), ושם יש שנויים רבים, ומספרים אחרים, בקצת
אבל גלות צדקיהו הגלה אל המדינה כי היו שפלים בעיניו, וכמ"ש [ירמיה כ"ד] כתאנים הטובות
וכו' וכתאנים הרעות וכו', ופה אמר אשר הגלה נ"נ לבבל, ושם אמר שהם אשר הגלה נ"נ, כי
פה דבר מאותם שגלו בגלות יכניה שהם גלו לבבל עצמה לעיר המלוכה, ושם דבר מגלות צדקיהו
שהגלה אל ערי המדינה. ההשובים שדבר מהם בכאן היה עקר מהלכם לירושלים ומהם התפשטו
ביהודה, והפחותים היה עקר מהלכם ליהודה לגור שם, לכן אמר פה לירושלים ויהודה בלא למ"ד
היחוס ושם אמר לירושלים וליהודה שניהם בלמ"ד, וזה כמ"ש בספרי התו"ה [פ' אחרי בפסוק ופי'
לעולה] בכ"מ שלא כפל אות היחוס הראשון עקר, וכשכפלו שניהם שוים, בכאן אמר אשר באו
עם זרובבל וכו', ושם הוסיף עזריה רעמיה נחמני, שהם הגיעו אח"כ עם הנגרות אנשים, ולכן
חשב שם יותר מבכאן, והקצת נחשב בכאן יותר הם אותם ששבו אח"י לבבל אחר שנשבת הבנין ונחסר
מנינם בחשבון השני שהיה מאוחר [וע"ע בפ' ס"ד]: (ב) אשר באו, לירושלים, מרדכי בלשן,
לדעת חז"ל הוא שם א' מרדכי שידע כמה לשונות, ולדעת י"מ הם שני שמות. ומספר הראשון הוא
שם, ובנחמיה מטכרת: (ו) בני פחת מואב לבני ישוע, פחת מואב היה ראש המשפחה ומשני
בניו ישוע ויואב באו לשי', וכן בפ' ע"ו, ל"ו, מ"ס, וזה מוכרח ממ"ש בפסוק [מ"ס] בני ישוע

וקדמיאל

שלש מאות עשרים ושלשה: (יח) בני יורה מאה ושנים עשר: (יט) בני חשם מאתים עשרים ושלשה: (כ) בני גבר תשעים וחמשה: (כא) בני בית לחם מאה עשרים ושלשה: (כב) אנשי נטפה חמשים וששה: (כג) אנשי ענתות מאה עשרים ושמנה: (כד) בני עזמות ארבעים ושנים: (כה) בני קרית ערים כפירה ובארות שבע מאות וארבעים ושלשה: (כו) בני הרמה וגבע שש מאות עשרים ואחד: (כז) אנשי מכמס מאה עשרים ושנים: (כח) אנשי בית־אל והעי מאתים עשרים ושלשה: (כט) בני נבו חמשים ושנים: (ל) בני מגביש מאה חמשים וששה: (לא) בני עילם אחר אלף מאתים חמשים וארבעה: (לב) בני חרם שלש מאות ועשרים: (לג) בני־לד חדיד ואונו שבע מאות עשרים וחמשה: (לד) בני ירחו שלש מאות ארבעים וחמשה: (לה) בני סנאה שלשת אלפים ושש מאות ושלשים: (לו) הכהנים בני ידעיה לבית ישוע תשע מאות שבעים ושלשה: (לז) בני אמר אלף חמשים ושנים: (לח) בני פשחור אלף מאתים ארבעים ושבעה: (לט) בני חרם אלף ושבעה עשר: (מ) הלוים בני־ישוע וקדמיאל לבני הודויה שבעים וארבעה: (מא) המשררים בני אסף מאה עשרים ושמנה: (מב) בני השערים בני־שלום בני־אטר בני־טלמון בני־עקוב בני

רש"י

מתייחסין על שם מקומם לומר בני מקום פלוני: (לו) הכהנים בני ידעיה. עד עתה מנה בני יהודה ובנימין ומעכשיו הוא מונה והולך הכהנים והלוים כמו שנאמר למעלה ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין והכהנים והלוים וגו': (מא) המשררים. הלוים שהיו משוררים וכן השוערים הם הלוים:

מצודת דוד

אמר לומר שהיה מזרע יהוקים: (כה) קרית ערים. היא קרית יערים שנזכר ביהושע: שבע מאות. בני כל שלשה המקומות היו שבע מאות וגו': (לא) עילם אחר. לפי שחשב למעלה בני עילם והיו כחשבון הזה אמר שזהו עילם אחר והיו שוים במספר אנשיהן: (לו) הכהנים. ר"ל וזהו מספר הכהנים: בני ידעיה לבית ישוע. נתן סימן על ידעי' לומר שהיה מיוחס לבית ישוע ומזרעו היה: (לט) בני חרם. לא זהו הנזכר למעלה או יתכן אשר למעלה חשב הישראלים מחרם וכאן חשב הכהנים מחרם: (מ) לבני הודויה. נתן סימן על ישוע וקדמיאל לומר שהיו מבני הודויה: (מב) השערים. שהיו שומרים שערי המקדש על

נא

עלית עזרא

השאלות · **באור הענין**

שם המספר יותר, ובקלת מסס פהות מכאן!: וקדמיאל לבית הודויה הוא עצמו מ"ש [ג' ט'] ישוע ובניו קדמיאל ובניו בני יהודה: (כא) בני בית לחם, אלה שהיו כולם ממשפחה אחת אף שישבו בכמה ערים נרף מספרם ע"ש ראש המשפחה, ואם לא התקבצו ממשפחה נרשם ע"ש העיר שגרו שם תחלה: (כג) אנשי ענתות, עמ"ש ירמיה [סי' ל"ז ג']: (לא) בני עילם אחר, שבכר חשב בני עילם [בפסוק ז'] רק הוא היה איש אחר ונזדמן מספר אנשי משפחתו שוים למשפחת עילם הראשון: (לו) הכהנים, אחר שמנה בני ישראל מנה כהנים ולוים, ומן הלוים מנה המשוררים

והשוערים

חטיטא בני שבי הכל מאה שלשים ותשעה׃ מג הנתינים בני ציחא בני חשופא בני טבעות׃ מד בני קרס בני סיעהא בני פדון׃ מה בני לבנה בני חגבה בני עקוב׃ מו בני חגב בני שמלי בני חנן׃ מז בני גדל בני גחר בני ראיה׃ מח בני רצין בני נקודא בני גזם׃ מט בני עזא בני פסח בני בסי׃ נ בני אסנה בני מעונים בני נפיסים׃ נא בני בקבוק בני חקופא בני חרחור׃ נב בני בצלות בני מחידא בני חרשא׃ נג בני ברקוס בני סיסרא בני תמח׃ נד בני נציח בני חטיפא׃ נה בני עבדי שלמה בני סטי בני הספרת בני פרודא׃ נו בני יעלה בני דרקון בני גדל׃ נז בני שפטיה בני חטיל בני פכרת הצביים בני אמי׃ נח כל הנתינים ובני עבדי שלמה שלש מאות תשעים ושנים׃ נט ואלה העלים מתל מלח תל חרשא כרוב אדן אמר ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם׃ ס בני דליה בני טוביה בני נקודא שש מאות חמשים ושנים׃ סא ומבני הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזלי אשר לקח

ת״א ברזלי הגלעדי. כהובות כ״ד׃ **רש״י** שלמי קרי נפוסים קרי

שהיו שוערים בשערי בית המקדש׃ (מג) הנתינים. עכשיו הוא מונה אותם נתינים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ומשם היתה יוצאת פרנסתם׃ (נה) בני עבדי שלמה. עבדים היו לשלמה המלך והללו בנים היו מבני בניהם׃ (נט) ואלה העולים מתל מלח וגו׳. ואי זה מעשה הגיע להם ולא יכלו להגיד וגו׳׃ וזרעם. של אבותם לפי שאבדו יחס שלהם ולא ידעו אם מישראל הם׃ (ס) בני דליה וגו׳. גם הם בכלל אלה העולים מתל מלח׃ (סא) אשר לקח. כל אחד מבנות ברזילי הגלעדי לקח אשה׃

מצודת דוד

לא גלו והם היו בני שלום וגו׳׃ (מג) הנתינים. הם מן הגבעונים ונקראו נתינים ע״ש שנאמר בם ויתנם יהושע וגו׳ (יהושע ט׳)׃ הם שן בבבל׃ ולא יכלו להגיד. כי לא ידעו מבני מי הם׃ בית אבותם וזרעם. היא היא כי זרעם ר״ל מזרע מי חוטבי עצים וגו׳ (יהושע ט׳)׃ (נה) בני עבדי שלמה. ואלו ואלו כפל ענין בשמות נרדפות וכן אדמת עפר (דניאל י״ב)׃ (נט) ואלה. הנזכרים למטה וכה היו בני סטי וגו׳׃ (סא) ומבני הכהנים. והם בני חביה בני הקוץ בני דלי׃ וגו׳ הם היו העולים מתל מלח וגו׳ ושמות מקומות בני ברזילי׃ אשר לקח. הוא חוזר על בני ברזלי לומר

באור הענין **עלית עזרא** השאלות

והשוערים, ואח״כ מנה הנתינים שהיו משרתי הכהני׳׃ (סא) למה ספר שלקח מבנות ברזלי אשה ונקרא על

(נה) בני עבדי שלמה, לחד דעה ביבמות דעכו״ם ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר, היו ממזרים, כי עבדי שלמה נשאו בנות ישראל וילדו להם ושייכים עם מה שיחשוב אחריו שתוקי ואסופי, כמ״ש בקדושין עשרה יוחסין עלו מבבל, ולמ״ד הולד כשר י״ל שהיו בכלל עבדים משוחררים, וכמ״ש בתוס׳ ביבמות [דף ע״ז ע״ב], מפני שנתיאשו הבעלים מהם וא״ל גט שחרור והם בכלל גרי וחרורי שחשב בין עשרה יוחסין, וממה שחשבם ביחד עם הנתינים משמע שהם מן הז׳ אומות שנתנם שלמה למס עובד כמ״ש בדה״ב [ח׳ ז׳]. בני הסופרת, הה״א אינו לידיעה רק מעיקר השם כמו שבראתי כוחת בדה״א ב׳ נ״ב, וכב״מ׃ (נט) ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם, ר״ל לא יכלו להגיד בית אבותם מאיזה משפחה הם, וגם לא יכלו להגיד אף זרעם אם מישראל הם, כי נאספו מן השוק במקום שרובם עכו״ם, ונכלל בזה שלא ידעו ג״כ אם הם כשרים או ממזרים, וכמו שחשב בגמרא יוחסין שתוקי ואסופי׃ (סא—סב) בני הקוץ בני ברזולי, ר״ל שמשפחת הקוץ היו כהנים

מִבְּנוֹת בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי אִשָּׁה וַיִּקָּרֵא עַל־שְׁמָם׃ סב אֵלֶּה בִּקְשׁוּ כְתָבָם הַמִּתְיַחְשִׂים וְלֹא נִמְצָאוּ וַיְגֹאֲלוּ מִן־הַכְּהֻנָּה׃ סג וַיֹּאמֶר הַתִּרְשָׁתָא לָהֶם אֲשֶׁר לֹא־יֹאכְלוּ מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים עַד עֲמֹד כֹּהֵן לְאוּרִים וּלְתֻמִּים׃ סד כָּל־הַקָּהָל כְּאֶחָד אַרְבַּע רִבּוֹא אַלְפַּיִם שְׁלֹשׁ־

ת"א אלה. שם: התרשתא. שם סוטה מ"ח:

רש"י

ויקרא על שמם. והיה נקרא שמו של ברזילי על שמם לפי שהם לקחו מבנותיו: (סב) אלה. כהנים הללו המתיחשים שהיה להם להתייחס בקשו כתב ולא נמצא כתב יחוסן: ויגאלו. שהיו מגואלים ומגועלים שלא יעבדו עוד עם שאר הכהנים בעבור שלא נמצא כתב יחוסן: (סג) התרשתא. הוא נחמיה בן חכליה, ואמרו רבותינו שנקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין נסך על אשר היה משקה למלך: מקדש הקדשים. תרומות ומתנות כשאר כהנים; עד עמד כהן וגו'. כאדם האומר לחבירו עד ימות המשיח לא יעלה דבר זה, ואיני יכול לפתור עד עמוד כהן לאורים ותומים בבית שני לפי שמנינו בפרק א' של יומא שהיה בית שני חסר מאורים ותומים: (סד) כל הקהל כאחד. כבשת

מצודת ציון | מצודת דוד

ב (סב) המתיחשים. ענין יחוס הוא הודעת סדר הדורות שאביהם לקח אחת מבנות ברזלי לאשה ולזה היה נקרא על שם מן המשפחה ממי ואלו וגו' אביהם: ויגאלו. ענין שם ברזלי לומר שעליהם בני ברזלי: אלה. הכהנים האלה טנוף ונמאס כמו לחם מגואל (מלאכי א'): (סד) רבוא. כתבם. דבר כתוב להם: המתיחשים. אשר יחוסם מן סדר הדורות: ולא נמצאו. בספר היחוס לא נמצאו אבל כתובים ונכרים: ויגאלו. ולכן נמאסו מן הכהונה: (סג) התרשתא. הוא נחמי' בן חכליה וכן נאמר ויאמר נחמי' הוא התרשתא (נחמי' ח') ורז"ל לפי שהי' משק' למלך התירו לו חכמים לשתות יין נסך לכן נקרא התרשתא שהיא מלה מורכבת התר שתא: אשר לא יאכלו. ר"ל מעתה הוא אשר לא יאכלו מקדש הקדשים ורז"ל היא התרומה וקדשי המזבח: לאורים ולתומים. לשאול בהם אם הם כהנים כשרים והאומר עד שיבוא [illegible] אפילו אז באורים ותומים כי בבית השני לא היו האורים ותומים לשאול בהם: (סד) כל הקהל כאחד. כולם יחד ישראלים והכהנים והלוים והנתינים ובני עבדי שלמה: ארבע רבוא וגו'. ובפרטן לא' יעלו אף למספר [illegible]

השאלות | עלית עזרא | באור הענין

שאלה א: (סד) המספר הכללי אינו מסכים עם החשבון ונזכרו בדה"י [א' כ"ד י"ט] שהיו בית [illegible] במספר הפרטי א:

המשמרות, ועתה נולד בקלא בניו ספק, והיה הסבה לזה מפני שקוץ לקח אשה מבנות ברזילי שהיו חשובים בימי דוד ושלמה, והבנים שנולדו מן האשה הזאת נקראו לכבוד על שם ברזילי ג"כ, וי"ל שאביה הוא הבן שנולד מן האשה הזאת ובכן היה להם שני שמות שנקראו בשם בני הקוץ וגם בשם בני ברזילי, ומפרש בזה היה מפני אשר לקח [ר"ל הקוץ לקח] מבנות ברזילי הגלעדי אשה ויקרא הוא אביה שנולד מן האשה הזאת נקרא על שמם, שנקרא על שם אביו ועל כל אבי אמו, והבנים נקראו בני הקוץ ובני ברזילי, וכ"ז שהיה ספר היחוס בידם לא היה בזה חשש, אבל עתה בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו בכתבי היחוס שלהם [כי היה לכל משפחה ספר יחוס כולל לכל המשפחה ויחידים היו להם ג"כ ע"ז כתבים בפ"ע איש איש יחוסו הפרטי ולא נמצא לא כתבם הכולל [ועז"א כתבם בלשון יחיד] ולא יחוסיהם הפרטיים שעז"א ולא נמצאו בל"ר] ועי"כ נפל ספק בענינם כי יש לחוש שאינם כהנים כלל רק ישראלים מבני ברזילי, כי היתה גם משפחה מישראל שנקראת בשם בני ברזילי, ולכן ויגאלו מן הכהונה, בפרט כי בספק כזה נכנס ספק אחר שהם חללים, כי עי"כ גם הם בעצמם לא נשמרו מנשים הפסולות לכהונה, וזה נכלל במ"ש ויגואלו, שכבר נגאלו מן הכהונה כי לקחו נשים פסולות, ובזה [illegible] שחשב בין עשרה יוחסין: (סג) ויאמר התרשתא, ועתה נשאל השאלה אם יוכלו לאכול בקדשים, ויאמר התרשתא, הוא נחמיה, כמ"ש ויאמר נחמיה הוא התרשתא [נחמיה ח' ט'] שלא יאכלו עד יהיה או"ת ויודע הספק ע"י שאלת תאו"ת, וכבר באורתי בפי' לת"ע שאם היו זוכים אז, היתה השכינה שבה אליהם בבית שני והיה להם א"ות, ובימי עליתם היה להם עדיין תקוה לזה: (סד) כל הקהל כאחד, בפרטים חסרים שלש עשרה אלף, ועיין רש"י, ונראה לא חשב בין הפרטים את כל הבאים רק את הבאים לאחוזה מבבל, וגם בנחמיה בהוסיף גם הבאים מארץ כשדים [כמ"ש בפסוק א'] לא חשב הכל, כי נתוספו בכל יום אנשים שלא נזכרו בחשבון כאן, אלא שנתוספו על המשפחות שכבר באו מהם הוסיף במספר הפרטי בנחמיה, ומשפחות חדשות או יחידים שבאו מערים אלא היה שם גדיין מהם, לא נזכר כלל בפרט, וכ"ז שפרם במנין הכולל, שאחר כל הקבוצים היו ארבע

מאות ששים׃ סה מלבד עבדיהם ואמהתיהם אלה שבעת אלפים שלש מאות שלשים ושבעה ולהם משררים ומשררות מאתים׃ סו סוסיהם שבע מאות שלשים וששה פרדיהם מאתים ארבעים וחמשה׃ סז גמליהם ארבע מאות שלשים וחמשה חמרים ששת אלפים שבע מאות ועשרים׃ סח ומראשי האבות בבואם לבית יהוה אשר בירושלם התנדבו לבית האלהים להעמידו על־מכונו׃ סט ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים שש־רבאות ואלף וכסף מנים חמשת אלפים וכתנת כהנים מאה׃ ע וישבו הכהנים והלוים ומן־העם והמשררים והשוערים והנתינים בעריהם וכל־ישראל בעריהם׃

ג א ויגע החדש השביעי ובני ישראל בערים ויאספו העם

רש״י

ת״א ומן העם והמשוררים. קידושין ס״ע ב״מ כ״ח:

שלא ביחד עם הכהנים והלוים והנתינים היה בהם חשבון זה ובני ישראל המנוים למעלה הם של שבט יהודה ובנימין ואותם אשר נחסרו מחשבון זה שלא תמצא למעלה הם היו משאר השבטים, וכן מפורש בסדר עולם כל הקהל כאחת ארבע רבוא וגו' ובפרטן אינן אלא שלשים אלף וי״ב אלף היכן הם אלא שעלו משאר השבטים: (סה) מלבד עבדיהם ואמהותיהם. שלא היו בכלל הקהל: ולהם משוררים ומשוררות מאתים. לפי שהיו עולים בשמחה מבבל לארץ ישראל היו צריכים למשוררים ומשוררות כדי שיהו מטיילות בהם ברוב שמחתם: (סח) התנדבו. היו מתנדבין לבנין הבית: (סט) בכחם. כפי כחם וממונם: דרכמונים. שם מטבע של זהב: וכתנות כהנים. לשרת בהם:

ג (א) ויגע. כמו והגיע: החדש השביעי. הוא חדש תשרי: ובני ישראל. אשר היו בערים עם:

מצודת דוד

רבוא אבל לא חשב בפרטן כ״א הישראלים מבני יהודה ובנימין ועם זה שעלו יתר השבטים היו בחשבון הזה וכן מפורש בס״ע: (סה) מלבד. החשבון הזה הוא מלבד עבדיהם ואמהותיהם כל אלה הנזכרים והיו שבעת אלפים וגו': משוררים ומשוררות. זכרים ונקבות לשורר כדרך כי עלו בשמחה ובטיול: (סח) ומראשי. מקצת מראשי האבות: לבית ה'. ר״ל למקום בית ה' כי עדיין לא בנו הבית: לבית האלהים. וחוזר ומפרש: להעמידו וגו'. ר״ל להעמיד הבית על כנו ובסיסו: (סט) ככחם. כל אחד התנדב כפי כח עשרו: לאוצר המלאכה. אל המקום שאצרו שם הזהב והכסף למלאכת הבנין: וכתנות כהנים. שילבשו אותם הכהנים בשעת העבודה: (ע) ומן העם. מבני יהודה ובנימין: בעריהם. אשר היו ערי נחלתם עד שגלו: וכל ישראל. הם העולים מיתר השבטים:

ג (א) בערים. היו בערי נחלתם:

מצודת ציון

הוא עשרת אלפים: (סו) פרדיהם. שם הבהמה מן הסוס והחמור: (סח) מכונו. מלשון כן ובסיס: (סט) דרכמונים. שם מטבע ידוע אז: מנים. שם משקל ליטרא:

ג (א) ויגע. כמו והגיע:

עלית עזרא — באור הענין

רבוא וכו', והנה בכאן הזכיר בני מגבים מאה חמשים וששה ובנחמיה לא הזכירם, וי״ל שהם כללם במשפחה אחת שהוסיף שם על מנינם, כמו בני עזגד שהם מספרם אלף יותר, י״ל שבני עיר מגביש כלם היו ממשפחת עזגד ונחשבו כאן על עירם ושם נחשבו אל משפחתם, ובזה י״ל גם מה שבאר שם בני ארח בני זתוא כל אחד חסר מאה מן החשבון הראשון, י״ל שמאה מבני ארח ומאה מבני זתוא גרו בעיר סנאה ושם חשבם אל בני עירם ולכן הוסיף שם שלש מאות על בני סנאה, ובזה לא נצטרך לדחוק שחזרו מקצתם: (סט) ומראשי האבות, יש סתירות בין החשבון המוזכר פה ובין המוזכר בנחמיה ז' ושם יתבאר: (ע) וישבו, שבבואם התעסקו תחלה לעבוד את האדמה להכין לחם ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה, לבל ישאו חרפת רעב, וגם שאחר שלא נתן להם רשות לבנות החומה לא התישבו בירושלים רק שוטטו בעריהם וכ״א התישב בעיר אחרת שישבו שם אבותיו בזמן קדוש, והכהנים והלוים התישבו במ״ח ערי הלוים, וישראל התישבו בערי ישראל:

ג (א) ויגע, כמו הגיע, ובא בקל לאמר שכמעט נגע החדש התאספו, כי הקדימו איזה ימים

כאיש אחד אל־ירושלם: ב ויקם ישוע בן־יוצדק ואחיו הכהנים וזרבבל בן־שאלתיאל ואחיו ויבנו את־מזבח אלהי ישראל להעלות עליו עלות ככתוב בתורת משה איש־האלהים: ג ויכינו המזבח על־מכונתו כי באימה עליהם מעמי הארצות ויעל עליו עלות ליהוה עלות לבקר ולערב: ד ויעשו את־חג הסכות ככתוב ועלת יום ביום במספר כמשפט דבר־יום ביומו: ה ואחרי־כן עלת תמיד ולחדשים ולכל־מועדי יהוה המקדשים ולכל מתנדב נדבה ליהוה: ו מיום אחד לחדש השביעי החלו

מכונתיו ק' ויעלו ק'

רש"י

עמו ולבבו כלם כאחד לירושלים: (ג) ויכינו המזבח על מכונותיו. כדי להקריב עליו קרבנות שהרי היו יראים מעמי הארצות שלא יקנתרום ושלא ילשינום למלך ובנו המזבח להעלות עליו עולות למען ישמעו ויבינו העמים בדבר אשר עשוהו על פי המלך ועל כן ימנעו מלקנתרם לבנין הבית: לבקר ולערב. תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים: (ד) ועולת יום ביום במספר. קרבנות החג במספרם כמשפטם: (ה) ואחרי כן. ולאחר הסוכות היו מקריבים קרבנות בכל יום לבקר ולערב: ולחדשים. ולראשי חדשים היו מקריבים קרבנות של ראשי חדשים: ולכל מועדי ה'. ולשאר מועדות קרבניהם: ולכל מתנדב. ולכל אותם המנדבים נדבותיהם היו מקבלים הכהנים אותם להקריבם ומיום

מצודת ציון

(ג) מכונותיו. מל' כן ובסיס:

מצודת דוד

כאיש אחד. ר"ל באו מהר כביאת איש אחד: (ב) בן שאלתיאל. היא כמ"ש (בד"ה): להעלות עליו עולות ככתוב וגו'. כמו עולות התמיד: (ג) כי באימה. כי בעבור האימה והפחד שהיה עליהם מעמי הארצות מהרו בבנין המזבח להקריב בו לה' ולשאול מעמו העזר בעת הבאת הקרבנות: עולות לבקר ולערב. הם התמידין: (ד) את חג הסכות. ר"ל קרבנות החג: ועלת יום וגו'. העולות הראויות לכל יום במספר הראוי כמשפט התורה הבאות של כל יום ביומו: (ה) ואחרי כן. אחר סוכות הקריבו עולת תמיד בתמידות מבלי הפסק ועולות לחדשים וגו'. ולכל מתנדב. הקריבו לכל מי אשר התנדב קרבן: (ו) החלו. אז התחילו להעלות וכו' אבל לא הקריבו בתמידות עד אשר

עלית עזרא

השאלות

(ג—ו) על מה בא הטעם כי באימה עליהם מעמי הארצות? למה כפל ושנה שהקריבו עולות שמשמע שלא הקריבו קודם לכן, להיות שם בר"ה ומועדים שאחריו:

באור הענין

(ב) ויבנו להעלות עליו עולות, כפי הלא דייק הכתוב שרק עולות הקריבו לא יתר קרבנות, וכן מבואר בכתובים [ג—ו], ומזה משמע כדעת הראב"ד בפ"ו מה' בהב"ח, שקדושת המקדש בטלה בזמן החורבן, וכדעת ר"ש בפי"ד דזבחים שבבמת צבור גם הצבור לא היו רשאים להקריב רק פסחים וחובות הקבוע להם זמן שיש כמוהם בנדבת יחיד, והיינו תמידים ועולות שמקריבים בחג לפי שגם היחיד מתנדב עולה ומקריבה. אבל חטאות ואשמות כגון שעירי הרגלים לא קרבו בבמה גדולה, וכן ביוה"כ לא הקריבו לא שעירים ולא פרים וכמ"ש התוס', וכ"ש חובות יחיד שלא הקריבו, וכן לא מנחות דאין מנחה בבמה, ובזה באו הכתובים בפשטן שלא הקריבו רק עולות לבד: (ג) ויכינו המזבח על מכונותיו. כמ"ש ג' נביאים עלו עמהם מן הגולה, א' העיד על מקום המזבח, ומ"ש כי באימה עליהם, הוא טעם מדוע המתינו עד שהתאספו העם כולו, ולא עשו מזבח עד עתה מפני שיראו שעמי הארצות ישביתו אותם בהיותם מעטים: (ד) ועולות יום ויום במספר, י"ד כבשים בכל יום, כמשפט דבר יום ביומו, פרי החג בכל יום פוחת והולך: (ה) ואחרי כן, שזה נאמר גם אחרי כן שהיו מקריבים רק עולה, תמיד בין עולות מוספי ר"ח ופסח ושבועות שאחריו, כי לא נבנהו ע"י נייהם עד שנה השנית בסוף השנה, כי בשנה השנית לבואם בחדש השני החלו בבנין, ואז כתבו שטנה, ובודאי לא הגיע תשובת המלך קודם חג השבועות, ומבואר לקמן (ז' ח') שעזרא נתעכב בדרך ארבעה חדשים, והיה צריך להם להמתין בהליכת השליח וחזרתו, ומבואר שגם כבשי עצרת לא הקריבו, דאע"ג דאיכא שלמי נדבה, לא דמי, דעצרת הוי ק"ק והשלמים קדשים קלים, וכמ"ש התוס', אולם למ"ד דמקריבים אע"פ שאין בית, צריך לדחוק שמ"ש

עולות

לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת לַיהוָה וְהֵיכַל יְהוָה לֹא יֻסָּד׃ ז וַיִּתְּנוּ־כֶסֶף לַחֹצְבִים וְלֶחָרָשִׁים וּמַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה וָשֶׁמֶן לַצִּדֹנִים וְלַצֹּרִים לְהָבִיא עֲצֵי אֲרָזִים מִן־הַלְּבָנוֹן אֶל־יָם יָפוֹא כְּרִשְׁיוֹן כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרַס עֲלֵיהֶם׃ ח וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְבוֹאָם אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים לִירוּשָׁלַם בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי הֵחֵלּוּ זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל וְיֵשׁוּעַ בֶּן־יוֹצָדָק וּשְׁאָר אֲחֵיהֶם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־הַבָּאִים מֵהַשְּׁבִי יְרוּשָׁלַם וַיַּעֲמִידוּ אֶת־הַלְוִיִּם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְנַצֵּחַ עַל־מְלֶאכֶת בֵּית־יְהוָה׃ ט וַיַּעֲמֹד יֵשׁוּעַ בָּנָיו וְאֶחָיו קַדְמִיאֵל וּבָנָיו בְּנֵי־יְהוּדָה כְּאֶחָד לְנַצֵּחַ עַל־עֹשֵׂה הַמְּלָאכָה בְּבֵית הָאֱלֹהִים בְּנֵי חֵנָדָד בְּנֵיהֶם וַאֲחֵיהֶם הַלְוִיִּם׃ י וְיִסְּדוּ הַבֹּנִים אֶת־הֵיכַל יְהוָה וַיַּעֲמִידוּ הַכֹּהֲנִים מְלֻבָּשִׁים בַּחֲצֹצְרוֹת וְהַלְוִיִּם בְּנֵי־אָסָף בַּמְצִלְתַּיִם לְהַלֵּל אֶת־יְהוָה

ת"א ויעמידו. חולין כ"ד:

רש"י

אחד בתשרי התחילו להקריב קרבנות ועדיין לא נבנה יסוד הבית: (ז) לצידנים ולצורים. בני צור וצידון שהיו אומנים לבנות הבית: אל ים יפוא. דרך הים היו מביאים אותם: כרשיון. כאשר היה רשות המלך עליהם לבנות הבית, כרשיון לשון רשות מגזרת רשה שהרי מן אבה יאמר אביון ומן נבה יאמר נביון ומן חזה חזיון ומן רעה רעיון ומן חבה חביון ומן רשה יאמר רשות כמו מן ענה ענות ומן שבה שבות ומן ראה ראות ומן זנה זנות, נמצאו רשות ורשיון באין ויוצאין מגזרה אחת לפי שער הדקדוק ולשון אחד הם. ומנחם חברו לבון ארשת שפתינו ולא דקדק בגזרתו ואף על פי כן שני פנים הללו קרובים זה לזה במשמעותם: (ח) בחדש השני. הוא חדש אייר: מהשבי. כל אותן שבאו מהשביה לירושלים: ויעמידו. העמידו הלוים המשוררים לנצח ולומר שירה לפני הבונים בשעת בנין יסוד הבית: לנצח. ב' נצייחות הללו הם ניצוחי שירה כמו למנצח בנגינות מזמור לדוד (תהלים ד'): (ט) ויעמד ישוע. עמדו ואמרו שירה ביחד סביב עושי מלאכת יסוד הבית: (י) ויסדו. משקל חזק

מצודת דוד

השכונות: לא יסד. עדיין לא בנו היסוד: (ז) לחוצבים. הם כורתי האבנים ממקום מחצבם: ולחרשים. הם האומנים בוני הקיר: לצדנים ולצרים. כי יודעים המה לכרות העצים כמ"ש (במ"א ה') בבנין שלמה: אל ים יפוא. להשימם עליו ולבוא לירושלים: כרשיון. כרשות כורש אשר היה עליהם לבנות את הבית: (ח) בחדש השני. הוא אייר: החלו זרובבל וגו'. התחילו בבנין: לנצח. לומר שירה ולנגן בעת הבנין: (ט) לנצח על עשה המלאכה. לנגוש עליהם לבל ירפו ידיהם מן המלאכה: בני חנדד וגו'. גם הם היו נוגשים על עושה המלאכה: (י) מלבשים. בבגדי כבוד ובידם החצוצרות:

מצודת ציון

(ז) לצדונים ולצרים. אנשי צידון וצור: כרשיון. הוא מלשון רשות הידוע בדרז"ל: (ח) לנצח. ענינו נגון השיר ע"ש שדרך בעלי השיר לנצח זה את זה בהרמת הקול ובהכרעת הנעימה: (ט) ואחיו. חבריו ורעיו: לנצח. ענינו נגישה וכפיה והוא מל' נצחון והתגברות: (י) במצלתים. עשוי הוא מבני כלי נחושת להשמיע קול גדול בהקשן זה בזה

עלית עזרא

באור הענין

עולות לאו דוקא: (ז) כרשיון כרש, כי עצי הלבנון היו שייכים למלך ולא היו יכולים לקחת עצים משם בלא רשות המלך כמבואר בנחמיה [ב' ח'], והם אלו להביא עצים משם לא לקנות בכסף, מפני שבמכתב כורש היה כתוב ונפקתא מבית מלכא תתיהב כמבואר לקמן [ו' ד'], ואחר שלוה שיהיה הוצאת הבנין על הוצאותיו היו יכולים לקחת ברשיון כורש עליהם: (ח) הבאים מהשבי, לירושלים, לנצח, לומר שירה בעת הנחת היסוד כמ"ש בפ"י: (ט) בני יהודה, אמר זה להבדיל כי גם מבני הנדד היה פי שמו קדמיאל כמ"ש נחמיה י' י', לנצח הוא להשגיח על עושה המלאכה, כי על נצוח השיר היו המנצחים כל הלוים כמ"ש בפסוק הקודם: (י) מלובשים, בבגדי כבוד כן פירש"י, וזה לדעת הרמב"ם

השאלות

חטאת המוספים שצריכים להקריב בר"ח ומועדים, ולמה?: (ז) למה אמר כרשיון כורש עליהם שהוא למותר?: (ח—ט) למה אמר שתי פעמים לנצח על מלאכת בית ה' לנצח על עושי המלאכה, ומהם משמע שכל הלוים היו ממונים ע"ז.

עַל־יְדֵי דָּוִיד מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל׃ יא וַיַּעֲנוּ בְּהַלֵּל וּבְהוֹדֹת לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי־לְעוֹלָם חַסְדּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְכָל־הָעָם הֵרִיעוּ תְרוּעָה גְדוֹלָה בְהַלֵּל לַיהוָה עַל הוּסַד בֵּית־יְהוָה׃ יב וְרַבִּים מֵהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר רָאוּ אֶת־הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדוֹ זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם בֹּכִים בְּקוֹל גָּדוֹל וְרַבִּים בִּתְרוּעָה בְשִׂמְחָה לְהָרִים קוֹל׃ יג וְאֵין הָעָם מַכִּירִים קוֹל תְּרוּעַת הַשִּׂמְחָה

ת"א ורבים. סוריות ו' תמורה ע"ו: ואין העם. סוריות שם המורה שם:

רש"י

מן יסוד כמו ויסדו עירותיהם וכן ויסבו מן יסב ויסדו מן יסד, ומשמעותן ויסדו ויסבו במשקל אחר בשתי יודי"ן אחת פעולה ואחת של יסוד ופתרונן היו מיסדים ומייסבים: ויסדו הבונים. והבונים מייסדים את יסוד היכל ה' בשעה שהיו מנצחים בשירתם והעמידו הכהנים מלובשים בגדי כבוד והצוצרות בידיהם לתקוע בהם: והלוים בני אסף. היו משוררים: במצלתים. כמו (תהלים ק"נ) בצלצלי שמע, כלי שיר הם: על ידי דויד. שהיו מנצחים ומשוררים שירות והודיות של דויד מלך ישראל: (יא) ויענו. לשון עניית זמר כמו ותען להם מרים (שמות ט"ו): ובהודות. ובהודיות: כי טוב. להודות לה': וכל העם. אחר פס ישראל: על הוסד. כל השמחות הללו היו עושים על בנין היסוד אשר הוסד בבית ה': (יב) ביסדו. ביסוד שלו, מן שם דבר של יוסד ומן יסד יאמר ביסדו כמו מן חדש בחדשו מן קדש בקדשו: זה הבית. כשהיו רואין בנין בית זה היו בוכין מתוך שהיו זוכרים אותו בנין גדול של בית ראשון: ורבים. אשר לא ראו בנין בית ראשון היו שמחין ומריעין בשמחה בקול גדול מרוב שמחתן שיצאו מגלותן: (יג) ואין העם מכירים. אותם השומעים לא היו מכירים קול תרועת

מצודת ציון

וכן בצלצלי שמע (תהלים ק"נ): (יא) ויענו. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וגו' קול רם (דברים כ"ז):

מצודת דוד

דויד. בההלול האמור ע"י ד"ד: (יא) ויענו בהלל. בהרמת קול בהלל וגו' לומר כי טוב להודות לה' כי לעולם עומד חסדו על ישראל: על הוסד. כל השמחות הללו היו על אשר בנו היסוד מבית ה': (יב) את הבית הראשון. שבנה שלמה: ביסדו. בעת יסדו הבית הזה: בעיניהם. ר"ל והם רואים: בוכים. היו בוכים על כי היה קטן הרבה מן הבית הראשון: ורבים. אשר לא ראו הבית הראשון הם היו מריעים בשמחה להרים קול גדול על שמחת הבנין: (יג) ואין העם מכירים. אותן השומעים לא

עלית עזרא

השאלות

(יב—יג) למה אמר שאין מכירים תרועת השמחה כי העם מריעים תרועה גדולה, בזה כופל את עצמו:

באור הענין

פ"ח מה' כלי המקדש שלא הותר לכהנים ללבוש ב"כ שלא בשעת עבודה, אבל לדעת הראב"ד שם י"ל שהיו מלובשים בבגדי כהונה, וגם להרמב"ם י"ל שלבשו בגדי כהונה לצורך עבודת התמיד ולהפך בצינורא, והיו מותרים לילך בו כל היום כמ"ש בחבורי ארצות החיים [סי' י"ח], והכהנים לא היו תוקעים בחצוצרות רק בימי המועדות כמ"ש הרמב"ם [ה' כה"מ פ"ג], והיה זה הוראת שעה שחשבוהו כמועד מפני רוב שמחתם, על ידי דויד בשירות והשבחות שיסד דוד: (יא) ויענו בהלל ובהודות, ההילול הוא על שבח הבורא, וההודאה היא על הטובה, ומפרש בהלל כי טוב שזה ההילול שהוא טוב מצד עצמו, ובהודות כי לעולם חסדו על ישראל, והעם הריעו בהלל לה' ולא בהודאה כי רבים היו בוכים כמו שיאמר: (יב) אשר ראו, מלת ראו נמשך גם למטה, ומלת בעיניהם נמשך גם למעלה, ושיעורו אשר ראו הבית הראשון [בעיניהם] וראו ביסדו זה הבית בעיניהם, היו בוכים כמ"ש [חגי ב'] מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם רואים אותו עתה וכו'. ורבים בתרועה, י"ל עפמ"ש הרמב"ם בפ"א מה' תרומות הטעם שקדושת יהושע בטלה וקדושת עזרא לא בטלה, מפני שקדושת יהושע היה ע"י הכיבוש וכשנכבשה מהאויבים בטל הכיבוש ובטלה הקדושה, אבל קדושת עזרא שהיה ע"י חזקה לא בטלה, ורבים היו בוכים על שראו שבונים ברשות כורש וכפי פקודתו שגבל מדת הבנין וענינו כמ"ש [לקמן ו'], ואם היו זוכים היה נעשה להם נס בימי עזרא כמו בימי יהושע בן נון כמ"ש חז"ל [ברכות ד'] וע"ז בכו, ורבים שמחו עי"כ שבזה תהיה קדושתו עולמית לא תתבטל, וז"ש. (יג) ואין העם מכירים שקול תרועת השמחה, הוא בסבה קול בכי העם, שמה בעצמו שאלה בוכים על שהם בונים תחת רשות כורש, ע"ז עצמו שמחו רבים המבינים התועלת

קוֹל בְּכִי הָעָם כִּי הָעָם מְרִיעִים תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְהַקּוֹל נִשְׁמַע עַד־לְמֵרָחוֹק׃

ד א וַיִּשְׁמְעוּ צָרֵי יְהוּדָה וּבִנְיָמִן כִּי־בְנֵי הַגּוֹלָה בּוֹנִים הֵיכָל לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיִּגְּשׁוּ אֶל־זְרֻבָּבֶל וְאֶל־רָאשֵׁי הָאָבוֹת וַיֹּאמְרוּ לָהֶם נִבְנֶה עִמָּכֶם כִּי כָכֶם נִדְרוֹשׁ לֵאלֹהֵיכֶם וְלֹא ׀ אֲנַחְנוּ זֹבְחִים מִימֵי אֵסַר חַדֹּן מֶלֶךְ אַשּׁוּר הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ פֹּה׃ ג וַיֹּאמֶר לָהֶם זְרֻבָּבֶל וְיֵשׁוּעַ וּשְׁאָר רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לֹא־לָכֶם וָלָנוּ לִבְנוֹת בַּיִת לֵאלֹהֵינוּ כִּי אֲנַחְנוּ יַחַד נִבְנֶה לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ הַמֶּלֶךְ כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרָס׃ ד וַיְהִי עַם־הָאָרֶץ מְרַפִּים

ת"א לא נכה. שקלים ב' ערכין ה': ויהי עם. ערכין שם:

ולו קרי

רש"י

השמחה מפני קול בכי העם שהרי העם השמחים היו מריעים תרועה גדולה וקול הבכי היה יותר ויותר עד למרחוק:

ד (א) צרי יהודה ובנימין. הם האומות אשר הושיב סנחריב בא"י כמו שנאמר (מלכים ב' י"ז) ויבא מלך אשור מבבל ומכותא ומעוה ומחמת ומספרוים וישב אותם בערי שומרון תחת בני ישראל: (ב) ויאמרו להם נבנה עמכם. היו אומרים כך למען התבטל מלאכת הבית על ידיהם שלא לבנות עוד: מימי אסר חדון מלך אשור. בנו של סנחריב שלאחר שסנחריב הושיבם שם הרגוהו אדרמלך ושראצר בניו וימלוך אסר חדון בנו תחתיו שנאמר (ישעיה ל"ז) ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכהו בחרב וגו' וימלוך אסר חדן בנו תחתיו: (ג) כי אנחנו. אלא אנחנו לבדנו נבנה, כי זה משמש במקום אלא: (ד) עם הארץ. הם צרי יהודה ובנימין: מרפים. לבהלם

מצודת דוד

היו מכירים קול תרועת השמחה מפני קול הבכי: כי העם. עם כי העם השמחים היו מריעים תרועה גדולה אבל קול הבכי נשמע עד למרחוק ובטל קול השמחים:

ד (א) צרי יהודה. הם העכו"ם אשר הושיב מלך אשור בערי ישראל: (ב) נבנה עמכם. כוונתם היה להתחבר עמהם לדעת מצפוני לבבם למצוא עלילה מה להשבית את המלאכה: ולו אנחנו זבחים. כמ"ש בהם את ה' היו יראים (מ"ב י"ז): מימי אסר חדון. כי סנחריב שהגלה את ישראל הושיב ע"י בניו ומלך אסר חדון בנו תחתיו כמ"ש במלכים (ב' י"ט) והוא הושיב במקומם מבבל ומכותא וגו': (ג) לא לכם ולנו. לא נבנינו יחד אנחנו ואתם לבנות הבית כי מה לכם לבנות בית ה' רק אנחנו בני ישראל יחד נבנה הבית לה': כאשר צונו. ר"ל הואנו עם המלך ולא אתכם: (ד) מרפים. היו מרך בלבבם למען ירפו ידיהם מן הבנין: ומבהלים. היו מפחידים

מצודת ציון

ד (א) צרי. אויבי: (ד) מרפים. מל' רפיון: לבנות. כמו

עלית עזרא

באור הענין

הם, אלא לא הכירו ההמון רק הריעו תרועה גדולה, וזה דרך דרש. ובפשוט יאמר שמי הקולות בין קול השמחה בין קול הבכי לא הוכרו ע"י התרועות של השופרות שנשמע עד למרחוק והם החרישו את כל הקולות האחרים:

ד (ב) נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם, הכותים היו עובדים בשיתוף, כמ"ש את ה' היו יראים ואת אלהיהם הם עובדים, וחשבו שגם ישראל יעבדו באופן זה, וע"כ אמרו ככם נדרוש לאלהיכם דקרי ליה אלהא דאלהיא, וע"כ אמרו ולו אנחנו זובחים, שאנו חושבים אותו לאל עליון ועולה על כל אלהים: (ג) ויאמר לא לכם ולנו, השיב שא"א שתשתתפו עמנו בעבודת ה' ותעזרו להיות לכם חלק בהבית, כי אנחנו יחד נבנה לה' אלהי ישראל, שזה אלהי ישראל מורה על השגחתו הפרטית המיוחדת על ישראל בבלי אמצעי, ואין עמו אל נכר ושום עבודת שיתוף כפי מנהגכם לשתף ש"ש וד"א, וגם לעומת שחשבו הכותים כי הוא אלהי הארץ וכולם שותפים בעבודתו השיבו להם שהוא רק אלהי ישראל, וישראל בחר לסגולתו לא אלהי העכו"ם הגרים בארץ, וע"ז אמר כאשר צונו המלך כורש שצוה בפירוש שלא יהיה בית תפלה כללית לכל העמים רק פרטי לישראל לבד, כנ"ל א' ג': (ד—ה) ויהי עם הארץ, ע"כ נעשו עם הארץ שהם הכותים צוררים וחשבו מחשבות לבטל

השאלות

(ב—ג) למה לא קבלו את הכותים שרצו לעבוד את ה'? ומהו התשובה אנחנו נבנה כאשר צונו כורש, וכו'

יְדֵי עַם־יְהוּדָה וּמְבַלֲהִים אוֹתָם לִבְנוֹת׃ ה וְסֹכְרִים עֲלֵיהֶם יוֹעֲצִים לְהָפֵר עֲצָתָם כָּל־יְמֵי כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס וְעַד־מַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרָס׃ ו וּבְמַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּתְחִלַּת מַלְכוּתוֹ כָּתְבוּ שִׂטְנָה עַל־יֹשְׁבֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃ ז וּבִימֵי אַרְתַּחְשַׁשְׂתָּא כָּתַב בִּשְׁלָם מִתְרְדָת טָבְאֵל וּשְׁאָר כְּנָוֹתוֹ עַל־אַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא מֶלֶךְ פָּרָס

ת"א ובמלכות, מגילה י"א: כתבו. סנהדרין כ"ב: ומבהלים קרי בצ"ל כנותיו קרי

רש"י

ממלאכתם: לבנות. כמו מלבנות וכן עד כי חדל לספור (בראשית מ"א): (ה) וסכרים. כתיב בסמ"ך ופתרונו כאלו כתוב בשי"ן שהיו שוכרים יועצים כדי לבטל המלאכה: כל ימי. מלכות כורש ומלכות אחשורוש אשר מלך אחר כורש, עד שנת שתים לדריוש שמלך אחר אחשורוש היתה המלאכה בטלה: ובמלכות אחשורוש. שמלך אחר כורש הוא אחשורוש שלקח אסתר: כתבו שטנה. שלא לבנות בית המקדש: על יושבי יהודה וירושלם. לאלבינוס ולקנתרס שלא יבנו הבית: (ז) ובימי ארתחששתא. הוא כורש מלך פרס, מנין אותיות של כרש עולים למנין אותיות דריוש וכן שנינו במס' ר"ה הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחששתא כורש ע"ש שמלך כשר היה ארתחששתא ע"ש המלכות, ובסדר עולם מצאתי דריוש הוא ארתחששתא וכל המלכות כולה נקראת ארתחששתא וכו': כתב בשלם. כתב מכתבו בדברים של שלום: מתרדת טבאל. שם אדם הוא מצרי יהודה ובנימין: ושאר כנותיו. חבירותיו וסיעותיו: על ארתחששתא. אל ארתחששתא: וכתב הנשתון. וכתב האגרת: כתוב ארמית. באותיות ארמית:

מצודת ציון / מצודת דוד

כמו מלבנות: (ס) וסכרים. כמו ושוכרים בשי"ן: אותם מלבנות: (ס) וסכרים. היו שוכרים יועצים בעבורם
(ו) שטנה, ענין קטרוג: (ז) כנותיו. ענינו רעיו וחבריו ליעץ את המלך אחר דעתם ולהפר עצת היהודים: יעד
וכדרז"ל שבת ועכו"ם בכנותיהון (כריתות ג') כן גרס הערוך מלכות דריוש. הוא דריוש ה' רסי המולך אחר אחשורוש
אביו: (ו) כתבו שטנה. כדבר בנין הבית לבל יתן רשות
לבנותו: (ז) ארתחששתא. הוא כורש הפרסי ושם ארתחששתא היא כנוי לכל מלכי פרס כמו פרעה למצרים ואבימלך
לפלשתים: כתב בשלם. כתב מכתבו בדברי שלום: מתרדת טבאל. הוא שם כהם מן משלחי הכתב ואשר

השאלות — עלית עזרא — באור הענין

למה שלא יעזרום האומות בבנינם? : (ז—יא) מתחלה אמר שהכותבים היו בשלם מתרדת, ואחר כך אמר שם רחום

את הבנין, ופעם היו מרפים את ידיהם, היינו שהטילו בהם עצלות בל יעשו השתדלות בענין הבנין, ופעם מבהלים אותם מלבנות ע"י שהטילו עליהם אימה, ופעם ושוכרים עליהם יועצים להפר את הבנין, וזה נמשך כל ימי כורש, שבימיו נשבת הבנין עד מלכות דריוש, שאז החלו לבנות, ומפרס. (ו) ובמלכות אחשורוש כתבו שטנה, ואז היו מרפים ידיהם ומבהלים אותם ע"י השטנה אשר כתבו: (ז) ובימי ארתחששתא כתב בשלם, אז שכרו עליהם יועצים להפר הבנין כמו שנבאר, והנה הגם שיש כמה דעות בענין מלכי פרס ובשמותיהם, ארתחששתא זה בהכרח היא כורש כמו שפרש"י, דהא בימי כורש נשבת הבנין, וצ"ל ששם ארתחששתא היה שם הכבוד למלכי פרס, ולמ"ד שארתחששתא הוא שם אחר צ"ל שלא נשבת הבנין עד אחר מות כורש, וארתחששתא זה מלך אחר כורש, כי בכל אופן צ"ל שהיה הבנין נשבת י"ד שנים שהם שני שבועים שכתוב בדניאל [ע' כ"ה] לפי פירושי. והנה טרם שנבוא לבאר הענין הבא, אציע הקדמה אחת, כי ישאל מאד, אם] אחר שכורש זה בעצמו נתן דת לבנותו, ואמר שה' פקד עליו לבנות לו בית, איך בימים מועטים החזיר את הדת ובטל הבנין, וידוע כי בדתי פרס ומדי כל כתב אשר נכתב בשם המלך לא יכול המלך לבטלו בשום אופן כמבואר בענין דניאל [בדניאל ו'] ובענין אחשורוש שלא יכול לבטל כתב הדת אף שנכתב בטעות כמו שבארנו בפי' מגלת אסתר, זאת שנית שהם כתבו שהיהודים בונים ומבצרים חומות ירושלם וזה היה שקר גמור שלא בנו רק את הבית, והחומה לא נבנה עד ימי ארתחששתא שנתן לזה רשות מיוחד, ואיזה מרד יכול להתקומם ע"י בנין הבית אחר שאין להם עיר בצורה להשגב בה, והבית נבנה מעץ ומאבן שיוכל לשרפו בקל אם ימרדו את פקודתו כמו שיתבאר בסי' ו', ואיך השה אזניו לדברי שקר ואיך ערבו את לבבם לדבר שקר: ע"פ השאלות האלה יאיר לנו אור בפי' הכתובים האלה, שבאמת נעשה בזה מרמה גדולה, וע"י שוחד ממון שנתנו צרי יהודה שכרו יועצים ושאלו מרמה בידם, כי זאת ידעו שלבטל את בנין הבית הוא דבר שאי אפשר כפי חקי פרס ומדי שכתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב, וגם שלא יכלו להלשין ע"ז באמר בבנין בית אלהים אין חשש מרד אחרי שחומת ירושלים מפורצת, וגם שיכתבו שקרים אל המלך

וּכְתָב הַנִּשְׁתְּוָן כְּתִיב אֲרָמִית וּמְתֻרְגָּם אֲרָמִית׃ ח רְחוּם בְּעֵל־טְעֵם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא כְּתַבוּ אִגְּרָה חֲדָה עַל־יְרוּשְׁלֶם לְאַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא מַלְכָּא כְּנֵמָא׃ ט אֱדַיִן רְחוּם בְּעֵל־טְעֵם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא וּשְׁאָר

רש"י

ומתורגם ארמית. המכתב היה מפורש בלשון ארמי: (ח) רחום בעל טעם. רחום היה מזכיר ובעל דברים לסדר המכתב: ושמשי ספרא. ושמשי היה סופר הוא שמשי בנו של המן, וכן דרך המקרא להזכיר סופר ומזכיר שניהם ביחד לפי שהם זקוקים זה לזה האחד מסדר ומזכיר והסופר כותב שנאמר (מ"א ד') אליחרף ואחיה בני שישא סופרים יהושפט בן אחילוד המזכיר ובמקום אחר נאמר (שם ב' י"ח) ויצא אליקים בן חלקיהו וגו' ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר: כתבו אגרא. הללו בניהם רחום ושמשי כתבו האגרת כאשר צוה עליהם מתרדת שבאל וכולם היו מיושבים בערי שומרון: על ירושלים. על אודות בנין בית המקדש אשר בירושלים: כנמא. כאשר נאמר, והוא דוגמת לשון גמרא דבעינן למימר לקמן: (ט) אדין. אז: רחום. שם אדם: בעל טעם. מזכיר ובעל דברים:

מצודת דוד

יפיר עמו היו באגודה אחת לשלוח אל ארתחשסתא: וכתב הנשתון. כתב המפורש היה כתוב באותו כתב ארמית ומפורש בל' ארמית: (ח) בעל טעם. היודע לסדר דברי הכתב במליצה נאותה: ספרא. היודע לאמן ידו בכתיבה: כתבו. הם כתבו אגרת אחת להלשין על ירושלים רחום היה המסדר ושמשי היה הכותב: כנמא. ר"ל דברי האגרת היה כאשר נאמר למטה: (ט) אדין. אז כאותו המעמד

מצודת ציון

ור"ל בכל דיניהם המתחבר אליהם: הנשתון. ענין כתב מפורש ואין לו דמיון כי אם בזה הספר: ומתרגם. גם הוא ענין מפורש וכדרז"ל מאן דמתרגם לי הבית (ב"מ מ"א): (ח) בעל טעם. ענינו היודע מיטב הדבור במליצה נאותה וכן טעם זקנים יקח (איוב י"ב): אגרא. כן יקרא כתב השלוח ע"ש שמאוסף בו דברים הרבה והוא מל' אוגר בקיץ (משלי י'): כנמא. ענין אמירה וכן וינאמו נאם

עלית עזרא

באור הענין

שהיהודים עברו פקודתו, ואתה שיבנו את הבית הם בונים בחומת העיר, התיראו פן יודע למלך שהשקר דברו ויתחייבו ראשם למלך, והיה עצתם באופן זה, כי באשר מלכות פרס היתה מלכות גדולה ורחבה והיו תחתיה עמים שונים מדברים כ"א בלשונו, היה החק שכל מי שירצה לכתוב אל המלך היה כותב בלשונו ובכתבו, כמ"ש להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו, והיו בכל מדינה שני שרים ממונים מן המלך לקבל את המכתבים שיכתבו בלשון המדינה אשר המה בה ולהעתיק אותם בלשון ובכתב פרס ולשלחם אל המלך, וכן תשובת המלך היה מגיע בלשון וכתב פרס אל שני המעתיקים האלה, והם העתיקו הדברים אל לשון המדינה ומוסרים התשובה המועתקת אל הכותבים, ועל מדינת סוריא היו שם השרים האלה, רחום בעל טעם הוא היה המעתיק מלשון אל לשון, ושמשי היה הסופר ומעתיק הכתב לכתב פרס, ובסוריא היה הכתב ולשונם ארמית, לכן הכותבים שמנה שהיו שלשה אנשים ששמם בשלם מתרדת טבאל, ושאר כנותיו היינו חבריו וסייעתיו, כתבו על ארתחששתא מלך פרס, וכתב הנשתון היינו שהיה צריך להעתיקו ולהשוות ההעתקה שיהיה שוה אל הכתב שנעתק ממנו, היה כתוב ארמית ומתורגם ארמית שהיה כתב ארמי ולשון ארמי, והם מסרו הכתב הזה הערוך אל המלך, לרחום בעל טעם ושמשי ספרא שהם יעתיקו אותו לכתב ולשון פרסי: (ח) רחום ואז רחום בעל טעם ושמשי ספרא שהם היו המעתיקים והיו נאמנים למלך שלא יעשו זיוף במלאכתם עשו מרמה בהעתקתם, ותחת שהכותבים כתבו תלונתם על בנין הבית העתיקו המה את הכתב שטנה על בנין ירושלים, וז"ש כתבו אגרא חדא על ירושלם, שהם כתבו שהיהודים בונים ומבצרים את ירושלים, ובכ"ז היה זה באופן שגם אם יודע למלך שהדבר שקר שלא בנו את חומת ירושלים רק את הבית, לא היו יכולים להעניש לא את הכותבים ולא את המעתיקים כמו שית' בפסוק י"ב, והם כתבו לארתחששתא מלכא כנמא כאשר נאמר, והנה היה מחקי המלך שאחי השרים שנאמנו להעתיק הם כתבו שמם בראש המכתב, [כי מידם יבקש המלך אם נעשה איזה זיוף ומרמה בהעתקה] ואח"כ כתבו שמות הכותבים והמבקשים, [כי מידם יבוקש אם כתבו איזה שקר בגוף המכתב, וגם שידע המלך מי המבקש], ואחר נכתב גוף המכתב, כמו שהיום יחתמו שמם תחת המכתב, אולם אחר שהיה להם להזכיר שמות הכותבים בשלם מתרדת טבאל והגריהם, כתבו הם שמכתב זה יצא מכל העמים אשר בעבר הנהר שאז ישים המלך על לב כי לא דבר רק הוא והוא דבר הנוגע לכל העמים אשר במדינתו, וע"ז כתבו. (ט—י) אדין רחום בעל טעם ושמשי ספרא, שהם המעתיקים ומסכימים אל דבר הבקשה, ושאר חבריהם המבקשים

השאלות

בעל טעם ושמשי, ואח"כ אמר בהון גם דיניא ואפרסתכיא וכו', ואח"כ אמר עוד דנה פרשגן אגרתא וכו' עבדך

בְּנָוָתְהוֹן דִּינָיֵא וַאֲפַרְסַתְכָיֵא טַרְפְּלָיֵא אֲפָרְסָיֵא אַרְכְּוָי בָבְלָיֵא שׁוּשַׁנְכָיֵא דֶּהָוֵא עֵלְמָיֵא: י וּשְׁאָר אֻמַּיָּא דִּי הַגְלִי אָסְנַפַּר רַבָּא וְיַקִּירָא וְהוֹתֵב הִמּוֹ בְּקִרְיָה דִּי שָׁמְרָיִן וּשְׁאָר עֲבַר־נַהֲרָה וּכְעֶנֶת: יא דְּנָה פַּרְשֶׁגֶן אִגַּרְתָּא דִּי שְׁלַחוּ עֲלוֹהִי עַל־אַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא מַלְכָּא עַבְדָיךְ אֱנָשׁ עֲבַר־נַהֲרָה וּכְעֶנֶת: יב יְדִיעַ לֶהֱוֵא לְמַלְכָּא דִּי

ת"א אסנפר. סנהדרין צ"ד:

ארכויא קרי דהיא קרי יתיר י'

רש"י

ושאר כנותהון. ושאר סיעותיהם: דינאי ואפרסתכיא וגו'. הללו כולם שמות של אומות שהושיב סנחריב בערי שומרון: אפרסיא. הם פרסיים שהושיב סנחריב בערי שומרון: ארכויא. הם בני ארך שנאמר וארך ואכד וכלנה (בראשית י): בבליא. הם בני בבל: שושנכיא. בני שושן הבירה: עלמיא. בני עילם, מכל אומות הללו הושיב סנחריב בא"י וכולן היו מוכיחין ומסכימים בשליחות המכתב הזה: (י) ושאר אומיא. ושאר הכותים אשר הגלה סנחריב כולם הסכימו: אסנפר. סנחריב: רבא ויקירא. שהיה מלך גדול ומכובד שנאמר כה אמר המלך הגדול מלך אשור (ישעיה ל"ו): והותב המו. והושיב אותם: בקריה די שמרין. בערים אשר סביבות שומרון: ושאר עבר נהרה. ושאר האומות אשר בעבר הנהר לפי שהנהר נהר פרת מפסיק בין ארץ ישראל לבבל נמצאו אותן אומות שבצד א"י הם בעבר הנהר לאותן העומדים בבבל: וכענת. שם מקום ואנשי כענת כולם היו מסכימים בשליחות המכתב הזה: (יא) דנה פרשגן אגרתא. זהו פתרון האגרת: פרשגן. כמו פתשגן הכתב: די שלחו עלוהי. אשר שלחו אליו: על ארתחשסתא. אל ארתחשסתא: עבדך אנש עבר נהרה וכענת. עבדך הם אנשי עבר הנהר ואנשי כענת כל האומות המנוי' כאן נכללות בכלל זה שכולן היו לצד ארץ ישראל שהוא עבר הנהר לאותם השוכנים בבבל, וזהו התחלת המכתב עבדך אנש עבר נהרה וגו' עד לא איתי לך: (יב) ידיע להוא למלכא. דבר ידוע יהיה למלך: די יהודיא. אשר היהודים שעלו מעמך אלינו באו לירושלים: קריתא מרדתא ובאישתא בנין. עיר מורדת ורעה הם בונים: ושוריא שכללו.

מצודת ציון | מצודת דוד

ירמיה כ"ג): (יא) פרשגן. ענין טופס הדבר וענינו כי וכעלה היו להום וגו' ושאר הבריהם: דינאי וגו'. הם שמות אגנס תורת משה (יהושע ח') ת"י פתשגן אורייתא: עכו"ם ידועות אשר יחבו בערי שומרון והיו גם הם במ.מד העלה היגונה: (י) ושאר אומיא. ושאר העכו"ם

אשר הגלה אסנפר והוא סנחריב בל' פרסי: רבא ויקירא. כן נקרא סנחריב על כי היה מלך גדול ומכובד: והותב. הושיב את העכו"ם ההם בערים של שומרון ר"ל הסמוכים לה ואף שנאמר למעלה אשר הדון כנו הושיב אותם בערי שומרון מ"מ אמר שהושיב הוא על כי היה במלואו: ושאר. גם שאר היושבים בעבר נהר פרת המפסיק בין בבל לא"י וגם כענת והוא שם מקום מטרפולין לכל אלה ור"ל כל אלה הסכימו בדבר האגרת: (יא) דנה. זאת כדמות טופס האגרת אשר שלחו אליו וחזר ומפרש אל ארתחששתא המלך: עבדך. עבדך אנחנו הכותבים המה עבדיך אנשי עבר הנהר ויושבי כענת: (יב) ידיע להוא. ידוע יהיה למלך אשר היהודים אשר עלו מעמך לבוא אלינו באו לארץ

השאלות | עלית עזרא | באור הענין

אנש נהרה ?, ולמה חזר זה שנית שלא כבר אמר וכתב שכתבן כתוב ארמית ? : (יב) איך אמרו שבונים ירושלים

זאת הם דינאי ואפרסתכיא כולם שמות אומות שהושיב סנחריב בערי שומרון כמו שפרש"י שושנכיא בני שושן, דהוא עלמיא שנקראים ג"כ בני עילם ע"ש המדינה, כמ"ש בשושן הבירה אשר בעילם המדינה (דניאל ח'). ושאר האומות אשר הגלה סנחריב מלך רב וגדול והושיב אותם בעיר שמרון ויתר האומות אשר בעבר הנהר ואנשי כענת, — עד כאן כתבו על המכתב להודיע שם המבקשים, שהם עמים רבים, וי"ל כי האנשים בשלם מתרדת קבלו ג"כ מהאומות מכמה ערים להרשות אותם לבקש ע"ז בשמם: (יא) דנא, מעתה מתחיל תוכן המכתב עצמו, זה פתרון האגרת [ר"ל זה העתקתו] אשר שלחו לארתחששתא המלך, עבדך אנשי עבר הנהר וכענת, באגרת קצרו ולא השבו כולם. רק התחלה עבדך וגו' עד עבר נהרה וכענת, שכן היה דרכם שלא לכפול בכל פעם כל השמות רק כתב ההתחלה והסוף ובאמצע כתב מלת שלם או גמיר כמו שאנו כותבים, וכו', או וגו', כמו שתראה בפסוק י"ז ובסי' ז' י"ב, וכאן לא העתיק מלת שלם או גמיר לקצר הדברים: (יב) ידיע להוא למלכא, עתה מתחיל גוף הבקשה, די סליקו מן לותך שאתה שלחת אותם חפשי[ם] לראות שנתבטל הבנין בימי כורש, ולא היה אחריו צריך לרחוק [ר"ל מן מדינתך]: אתו לירושלם קריתא מרדתא ובאישתא בנין ושוריא שכללו, בזה היה השלמה והזיוף שעשו המעתיקים, ש

יהודיא די סלקו מן לותך עלינא אתו לירושלם קריתא מרדתא ובאישתא בנין ושוריא אשכללו ואשיא יחיטו׃ יג כען ידיע להוא למלכא די הן קריתא דך תתבנא ושוריא ישתכללון מנדה בלו והלך לא ינתנון ואפתם מלכים תהנזק׃ יד כען כל קבל די מלח היכלא מלחנא וערות מלכא לא אריך לנא למחזא על דנה שלחנא והודענא למלכא׃ טו די יבקר בספר

א׳ וי׳ נחים ושוריא שכללו קרי

רש״י

והחומות יסדו: ואשיא. הכתלים: יחיטו. ל׳ פתיל כמו אם מחוט (בראשית פ״ו) שהם תופרים ומחברים הכתלים זה עם זה: (יג) כען ידיע. עתה ידוע יהיה למלך: די הן קריתא דך תתבנא. אשר אם העיר הזאת תבנה: דך. זאת: ושוריא ישתכללון. והחומות יהיו מיוסדות: מנדה בלו והלך. מיני מסים מס וכסף גלגולת: לא ינתנון. לא יתנו עוד מס: ואפתם מלכים תהנזק. ומס המלכים תזיק שלא יתנו עוד מס למלכים: (יד) כען כל קבל די מלח היכלא מלחנא. עתה כל כנגד דבר זה אשר חורבן ההיכל אנו רוצים להחריב: די מלח. ל׳ חרבן וממון כמו ארץ מלחה ולא תשב. מלחנא. אנו רוצים לסתור להחריב: וערות מלכא. ובזיון המלך: לא אריך. אינו הגון לנו לראות. אריך. הגון כמו אריך או לא אריך במס׳ סוכה: על דנה. על זאת שלחנו והודענו למלך: (טו) די יבקר. אשר יבקר וידרוש הדורש בספר הזכרונות של אבותיך המלכים הראשונים: ותהשכח. ותמצא בספר הזכרונות

מצודת דוד

לירושלים: קריתא. העיר המורדת והרעה המה בונים והחומות רוצים לגמור ולכלים והיסודות יקשרו ויחברו זה לזה ר״ל מתקנים מקום המקולקל להיות כל היסוד כחבור אחד: (יג) כען. עתה ידוע יהיה למלך אשר אם העיר הזאת תבנה והחומות יגמרו וישלמו: מנדה וגו׳. אז מיני המסים ההם לא יתנו עוד כי יתחזקו בחוזק העיר וימרדו במלך: ואפתם. הכנסת המלכים יהיה ניזק ונפסד כי לא יתנו עוד מס למלכי פרס: (יד) כען. עתה בעבור אשר רוצים אנו אשר חורבן המקדש יהיה חרוב כבתחי׳: וערות. כי בזיון המלך לא יפה וכשר לנו לראות ולשתוק: על דנה. על זאת שולחים אנחנו ומודיעים למלך: (טו) די יבקר. אשר יחפש בספר הזכרונות של אבותיך

מצודת ציון

(יב) ושוריא. חומות וכן אדלג שור (תהלים י״ח): שכללו. ענין גמר והשלמה וכת״א על ויכלו השמים (בראשית ב׳): ואשיא. ענין יסוד כמו לאשישי קיר חרשת (ישעיה ט״ז): יחיטו. מל׳ חוט ר״ל יחברו כאלו תפור׳ בחוט על ידי המחט: (יג) מנדה. זה מס המלך המוטל על כל בני המדינה ביחד: בלו. זה כסף גולגלתא: והלך. הוא המס׳ שמביאים למלך בעת שעבור עליהם: ואפתם. הוא ענין הכנסה ואין לו דומה: (יד) מלח. ענין חורבן כמו ארץ מלחה (ירמיה י״ז): וערות. מל׳ ערוה ר״ל בזיון: אריך. מענין יפה וכשר ובדרז״ל מאה פלפלין במאה ועשרים אריך (כ״מ ע״ה) ור״ל והדבר יפה וישר ואין בו משום רבית: (טו) יבקר. יחפש כמו אבקר את

באור הענין — עלית עזרא — השאלות

בלשון זה יש שני פירושים, שיל״פ שמ״ש קריתא מרדתא מוסב למעלה שבאו לירושלים שהיא עיר מורדת ותופשת, ומלת בנין הוא מאמר בפ״ע, ור״ל שבונים שם בנין, דהיינו שבונים שם את הבהמ״ק ויסדו חומות הבית, ר״ל שמכינים עצמם לבנות חומותיו שכבר קשרו יסודותיו, וא״כ לא כתבו דבר שקר, שאמת הוא שבנו שם את בית ה׳ כמצות כורש, ויל״פ שמלת בנין מחובר עם קריתא מרדתא ובאשתא, ור״ל שבאו לירושלים והם בונים את העיר המורדת והרעה, והם העתיקו כן שבונים את העיר, והם היה נודע למלך שהוא שקר לא היה מגיע להם עונש, כי מאמר האגרת סובל פירוש זה כמו שאנו מפרשים כן באמת, וגם להכותבים לא היה מגיע עונש שהיו מתגלים שהיה כוונתם כפירוש הראשון שבונים שם בית המקדש: (יג) כען, עתה ידוע יהיה למלך אשר אם תבנה העיר הזאת וישכללו חומותיה, מיני מסים הנקראים בשם מנדה בלו והלך לא יתנו עוד [כי ימרדו במלך ותזיק הכנסת המלכים, [או ר״ל אוצר המלך]: (יד) כען, עתה כל עומת שמלחנו [את מאכלינו] במלח של היכל המלך, כי המלח שהוציאו מן הים היה שייך אל המלך, כמו שהוא גם היום ברוב המלכיות, וכל העמים היו קונים אותו מן המלך, [ועז״א לקמן (ז׳ כ״ב) ומלח די לא כתב, כי המלח היה לו בחנם] והכנסת המלח היה להספקת צרכי היכל המלך, וז״ש שאנחנו אוכלים מלח המלך, שזה מפני שאנו עבדיו, ע״כ ערות מלכא, ר״ל לא יאות לנו לראות בזיון המלך, על זאת שלחנו והודענו למלך, באמרו בזה שהסבה שהניעה אותם להודיע זאת אינה מתועלת עצמם או ירצו נזק, רק באשר הם עבדים נאמנים למלכם ואינם רוצים לראות ברעתו: (טו) די יבקר, ר״ל

(יג—טו) למה כפל ידיע להוא למלכא, מהודעין אנחנא ... וגם לא בנו רק את הבית כרשיון המלך והוא שקר מבואר, שהם לא בנו רק את הבית כרשיון המלך

דָּכְרָנַיָּא דִּי אֲבָהָתָךְ וּתְהַשְׁכַּח בִּסְפַר דָּכְרָנַיָּא וְתִנְדַּע דִּי קִרְיְתָא דָךְ קִרְיָא מָרָדָא וּמְהַנְזְקַת מַלְכִין וּמְדִנָן וְאֶשְׁתַּדּוּר עָבְדִין בְּגַוַּהּ מִן־יוֹמָת עָלְמָא עַל־דְּנָה קִרְיְתָא דָךְ הָחָרְבַת׃ טז מְהוֹדְעִין אֲנַחְנָה לְמַלְכָּא דִּי הֵן קִרְיְתָא דָךְ תִּתְבְּנֵא וְשׁוּרַיָּה יִשְׁתַּכְלְלוּן לָקֳבֵל דְּנָה חֲלָק בַּעֲבַר נַהֲרָא לָא אִיתַי לָךְ׃ יז פִּתְגָמָא שְׁלַח מַלְכָּא עַל־רְחוּם בְּעֵל־טְעֵם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא וּשְׁאָר כְּנָוָתְהוֹן דִּי יָתְבִין בְּשָׁמְרָיִן וּשְׁאָר עֲבַר־נַהֲרָה שְׁלָם וּכְעֶת׃ יח נִשְׁתְּוָנָא דִּי

רש"י

ותדע כי העיר הזאת עיר מורדת ומזקת המלכים והמדינות: ואשתדור עבדין בגוה, ומרד כיון עושים יושביה בתוכה שהיו ישראל מורדין במלכי האומות: מן יומת עלמא. מימות העולם מימים קדמונים כך היה מנהגם למרוד במלכי העמים: על דנה. על כך היתה העיר הזאת חריבה: (טז) מהודעין אנחנה למלכא. מודיעין אנחנו למלך: די הן קריתא דך. אשר אם העיר הזאת תתבני וחומותיה מיוסדין: לקבל דנה. כנגד כך ובשביל כך אין לך חלק בכל עבר הנהר, לפי שישראל יהיו מורדין בך ויקחו הכל מידך: בעבר נהרא. היא כל הארץ של צד ארץ ישראל שהן עבר הנהר לאותן שבבבל: (יז) פתגמא שלח מלכא. דבר שלח המלך: על רחום בעל טעם. אל רחום המזכיר ושמשי הסופר ולשאר סיעותיהם היושבים בערי שומרון ולשאר האומות אשר בעבר הנהר לצד ארץ ישראל: שלם וכעת. מקומות הם. וכעת כמו וכענת פעמים קורהו כך ופעמים כך: (יח) נשתונא. כתב

מצודת ציון

אלתי (יחזקאל ל"ד): ואשתדור. ענינו סרבנות ומרידה וכולה מלשון כדר בהולה ע: יחות כלשון ארמי כי כן דרך המורדים לשלוח שלוחים לשאול עזר להחזיק ידם:

מצודת דוד

ותמצא בספר הזכרונות ותדע אשר העיר הזאת היא עיר מורדת ומזקת למלכים ולמדינות: ואשתדור. ומרידות וסרבנות עושים בה מן ימי עולם: על דנה. בעבור זאת העיר הזאת נעשית חרבה: (טז) מהודעין. מודיעים אנחנו למלך אשר אם העיר הזאת תבנה והחומות יוגמרו וישלמו: לקבל דנה. בעבור זאת לא יש לך חלק בעבר הנהר כי בכל ימרדו בך בעבור זאת. אז היהודים יתגברו וימשלו גם על כל אנשי עבר הנהר: (יז) פתגמא. דבר שלח המלך: על רחום וגו'. אל רחום וגו' ושאר הכרייסם אשר יושבים בשומרון ושאר אנשי עבר הנהר לכולם יהיה שלום. גם לכעת יהי' שלום וזולת כענת המחובר למעלה ונפלה הנו"ן: (יח) נשתונא. הדברים המפורשים אשר שלחתם

השאלות

למלכא: (יז) מ"ש שלם וכעת אין לו כאור:

עלית עזרא

באור הענין

והם מעירים את אזנו שאל"ל שיאמין להם עפ"י הגדתם רק שתבקר בספרי הזכרונות של אבותיך ותמצא בספר הזכרונות ותדע כי העיר הזאת עיר מורדת ומזקת המלכים והמדינות, והשתדלות עשו בתוכה [למרוד] מימי עולם, [ואשתדור כמו ואשתדל כמו בדניאל ו' ט"ו] ובעבור זה החריבו אותה: (טז) מהודעין, ההלא אמרו ידיע להוא למלכא, היינו שזה ידע המלך מעצמו ויבין את זאת שבאם תבנה העיר יפסיד המסים, כי דרכם למרוד ולפרוק עול מלכות מעולם, וחוץ מזה מודיעים אנחנו להמלך [דבר שלא ידע בעצמו] שבאם תבנה העיר הזאת לא יהיה לך חלק בבל עבר הנהר, כי כמו שהעיר הזאת תפרוק עול כן יעשו כל בני עבר הנהר, שכולם יעשו כמעשיהם ויתקו מוסרות: (יז) פתגמא, הנה עפ"י הצעת דבריהם לא עלה על דעת המלך שיחקור אם גוף הדבר אמת שהיהודים בונו את פקודתו ובונים חומת העיר בלא רשותו, כי חשב שאליו וכן עמים רבים הכותבים אתם לא יכתבו אליו דבר שקר גלוי כזה, ולא היה צריך לבקש רק אם הדבר אמת שבני ירושלים דרכם למרוד במלכים, ועפ"ז השיב התשובה, וכתוב ברשם המכתב, דבר שלח המלך על רחום בעל טעם ושמשי הסופר ויתר חברדהן הישבים בשמרון ושאר עבר הנהר [וגו' עד] וכענת, והוא כמ"ש למעלה שהיה צריך להאריך ולהזכיר כל שמות האומות דיניא ואפרסתכיא וכו' הנזכרים למעלה פסוק ט' ופסוק י', וכדי לקצר היה דרכם לכתוב רק בהתחלה רחום בעל טעם ושמשי, שלם, פי' השלם וגמור יתר הדברים עד וכענת, והוא כמו מלת וכו' או וגו' במעתקות שאנו כותבים, וכמ"ש לקמן ז' י"ב גמיר וכענת, ופה כתיב תחת מלת גמיר מלת שלם ר"ל השלם וגמור, ושוב ראיתי שכן פי' חכם אחד: (יח) נשתונא, הייט העתקה [שהוא שוה עם המכתב שנעתק ממנו] אשר שלחתם

נגו

שְׁלַחְתּוּן עֲלֶינָא מְפָרַשׁ קֱרִי קָדָמָי׃ יט וּמִנִּי שִׂים טְעֵם וּבַקַּרוּ וְהַשְׁכַּחוּ דִּי קִרְיְתָא דָךְ מִן־יוֹמָת עָלְמָא עַל־מַלְכִין מִתְנַשְּׂאָה וּמְרַד וְאֶשְׁתַּדּוּר מִתְעֲבֶד־בַּהּ׃ כ וּמַלְכִין תַּקִּיפִין הֲווֹ עַל־יְרוּשְׁלֶם וְשַׁלִּיטִין בְּכֹל עֲבַר נַהֲרָה וּמִדָּה בְלוֹ וַהֲלָךְ מִתְיְהֵב לְהוֹן׃ כא כְּעַן שִׂימוּ טְעֵם לְבַטָּלָא גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ וְקִרְיְתָא דָךְ לָא תִתְבְּנֵא עַד־מִנִּי טַעְמָא יִתְּשָׂם׃ כב וּזְהִירִין הֱווֹ שָׁלוּ לְמֶעְבַּד עַל־דְּנָה לְמָה יִשְׂגֵּא חֲבָלָא לְהַנְזָקַת מַלְכִין׃ כג אֱדַיִן מִן־דִּי פַּרְשֶׁגֶן נִשְׁתְּוָנָא דִּי אַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא מַלְכָּא קֱרִי קֳדָם־רְחוּם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא

רש"י

הנשתון אשר שלחתם אלינו היה מפורש וקרוי לפני: (יט) שים טעם. ומאתי היתה שימת דבר ציווי אשר נתתי: ובקרו והשכחו. ובדקו בספר הזכרונות המלכים ומצאו כתוב אשר העיר הזאת מימות העולם היתה מתנשאת ומתרוממת על כל מלכי האומות: ומרד. והרבנות היה עשוי בה למרוד במלכי העמים: (כ) ומלכין תקיפין. ומלכים חזקים היו בירושלים שהיו מושלים ושליטים בכל עבר הנהר של צד ארץ ישראל, כמה שנאמר בשלמה כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו' (מלכים א' ה') ומסים וכסף גלגלת היה נתון להם שהיו האומות מעלין להם מס: (כא) כען שימו טעם. עתה שימו דבר להכריז בארץ לבטל אנשים הללו בני ישראל מן הבנין והעיר הזאת ירושלים לא תבנה עד אשר ממני יושם הדבר לבנות העיר על דעתי ורשותי: (כב) וזהירין הוו שלו. וזהירין היו לעשות דתי ושגגה: שלו. דמתורגם ל' בלעז: למעבד על דנה. לעשות על כך: למה ישגא. מדוע יגדל מעשה השחתה בעיר זאת להזיק המלכים, עד כאן העתקת כורש אשר השיב: (כג) אדין. אז: די פרשגן. מהפתרון כתב הנשתון של ארתחשסתא המלך הוא כורש היה המעשה הזה: קרי קדם. שהיה כתב הנשתון הזה קרוי לפני רחום ושמשי וסיעותיהם והלכו במרוצה ובבהלה לירושלים אל היהודים ובטלו אותם בזרוע וכח שלא לבנות עוד הבנין על יהודיא. אל היהודים: במו. הם:

מצודת דוד

אלי מפורש נקרא לפני: (יט) ומני. וממני הושם גזרת אומר וחפשו בספר הזכרונות ומצאו כתוב אשר העיר הזאת מן ימי עולם מתנשאת עצמה על מלכי העכו"ם: ומרד. ומרידה והרבנות נעשה בה: (כ) ומלכין. ומלכים חזקים היו על ירושלים ומשלו בכל עבר הנהר: ומדה. הוא מנדה ר"ל מיני המסים ההם היו נותנים להם: (כא) כען. עתה עשו גזרת אומר לבטל האנשים האלה מן הבנין: וקריתא. והעיר הזאת לא תבנה עד ממני יושם גזרת אומר ר"ל עד שאתן רשות לבנות: (כב) וזהירין. היו זהירים מלעשות שגגה על זאת ר"ל אל תשגו לעבור אזהרתי בשגג': למה ישגא. למה יתגדל ויתרבה מעשה ההשחתה להזיק את המלכים כי אם יתגברו הנה ישחיתו כל מלכי הארץ: (כג) אדין. אז מן אשר טופס הדברים המפורשים של המלך נקראו לפני רחום וגו' ומבריהם:

מצודת ציון

(יט) טעם. ענינו צווי וגזירה ועלה כמו מטעם המלך (יונה ג'): (כב) וזהירין. הוא מל' יהירות הידוע בדרז"ל שהוא כענין זריזות אלא שזריזות הוא נאמר שלא תבוא הדבר לידו והיהירות הוא נאמר ממנה בעת באה לידו: שלו. משגה ושגגה וכן על השל (ש"ב ו'):

עלית עזרא

באור הענין

לנו מפורש נקרא לפני: (יט) ומני, וממני יצאה הפקודה ובקרו ומצאו שעיר הזאת התנשאה מעולם על מלכים ומרידה והשתדלות [שימרדו אחרים] נעשה בה: (כ) ומלכין, והנה מזה היו שם מלכים תקיפים המושלים בכל עבר הנהר ומסים היה נתון להם [מן האומות], ובזה נתאמת לו ג"כ מה שהודיעו שבאם תבנה העיר יאבד גם חלק המלכות שלו בכל עבר הנהר: (כא—כב) כען, עתה תתנו פקודה לבטל את האנשים האלה, והעיר הזאת לא תבנה עד תבא פקודה מאתי, ותהיו נזהרים מלעשות עצמכם כשוכחים על זאת [או כשוגגים] ולמה יגדל ההיזק להזיק מלכים: (כג) אדין מן די פרשגן די נשתונא וכו', ר"ל כי בפקודת המלך לא נזכר לבטל בנין הבית רק בנין העיר, רק שבמ"ש לבטלא גבריא אלך וקריתא דך לא תתבנא, יל"פ שאמר שני דברים, א] לבטלא גבריא אלך מן בנין הבית, שעל בנין העיר לא שייך שיבטלו אותם אחר שבאמת לא בנו את העיר וע"כ שיבטלום מן בנין הבית, וקריתא דך לא תתבנא הוא דבר אחר שאין

השאלות

(כא) איך בטל הבנין הלא הוא נתן רשות לבנות ובדת פרס כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב!:

ובנותהון אזלו בבהילו לירושלם על־יהודיא ובטלו המו באדרע וחיל: כד באדין בטלת עבידת בית־אלהא די בירושלם והות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך־פרס:

ה א והתנבי חגי נביאה וזכריה בר־עדוא נביאיא על־יהודיא די ביהוד ובירושלם בשם אלה ישראל עליהון: ב באדין קמו זרבבל בר־שאלתיאל וישוע בר־יוצדק ושריו למבנא בית אלהא די בירושלם ועמהון נביאיה די־אלהא מסעדין להון: ג בה־זמנא אתה עליהון תתני פחת עבר־נהרה ושתר בוזני

ת"א באדין . מגילה י"א ערכין י"ג: נביא קרי

רש"י

(כד) באדין . אז היתה בטלה מלאכת בנין בית אלהים אשר בירושלים עד שנת שתים לדריוש מלך פרס שאחר כורש מלך אחשורוש שלקח אסתר ואחר אחשורוש מלך דריוש בנו של אחשורוש שהוא בן אסתר ומשנת אחת לכורש מלך פרס עד שנת שתים לדריוש י"ח שנה שהשלימו שבעים שנה לחרבות ירושלים , שהרי מחרבן הבית שגלה לצדקיהו עד שנת אחת לכורש חמשים ושתים שנה כמפורש בסדר עולם וי"ח שנה משנת אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש נמלאו שבעים שנה שלמים , ובשנת שתים לדריוש התחילו לבנות הבית עד שגמרוהו:

ה (א) והתנבי חגי נביא. ועתה בשנת שתים לדריוש נתנבאו חגי וזכריה הנביאים: אל היהודים אשר בארץ יהודה ובירושלים בשם אלהי ישראל אליהם לבנות בנין הבית בלא רשות המלך דריוש: על יהודיא. אל היהודים: עליהון . אליהם: (ב) באדין . אז: ושריו . התחילו לבנות ביתו של הקב"ה אשר בירושלים ועמהם הנביאים של הקב"ה עוזרין ומסייעין להם: (ג) בה זמנא אתה עליהון . באותו הזמן באו עליהם הללו גרי יהודה ובנימין לקנטר ולהלשין עליהם על עסק הבנין: פחת עבר

מצודת ציון

ה (ב) ושריו . ענין התחלה כמו וזה החילם (בראשית י"א) ת"א ודין דשריאו : מסעדין . מל' סעד וסיוע : (ג) ושתר בוזני. כן שמו: ואפרסכיא. כמו ושוריא

מצודת דוד

אזלו . הלכו בחפזון לירושלים אל היהודים ובטלו אותם ממלאכתם בזרוע ובכח : (כד) באדין . אז בטלה מלאכת בית אלהים אשר בירושלים: והות . והיתה בטלה עד השנה השנית מלכות דריוש הפרסי:

ה (א) והתנבי . וניבא חגי הנביא וגו' אל היהודים אשר בארץ יהודה ובירושלים בשם אלהי ישראל אשר נאמר עליהם ולא זכר מה הנבואה ומאליו יובן שהוא לבנות הבית מבלי רשות המלך : (ב) באדין . אז עמד : זרבבל וגו' . והתחילו לבנות בית האלהים אשר בירושלי' : ועמהון . עמהם הנביאים של אלהים היו מסייעים להם : (ג) בה זמנא . בעת ההיא באו אליהם תתני מושל עבר הנהר ושתר בוזני והחבריהם : וכן , וכה אמרו להם מי שם

השאלות עיית עזרא באור הענין

(ג ד) מה שאלו מי נתן רשות לבנות הלא היתה פקודה מאז פוקד שלא יבנו את העיר , ופירוש זה היה שנים שלא לבנות ? , ומז"ש אמרנא לשון מן אינון נכון אם היה המכתב אל המלך מכתב שטנה על בנין הבית , שאז פירש דבריו שמשיב שיבטלום מן בנין הבית , אבל לפי האמת שהם העתיקו הכתב שטנה על בנין העיר א"כ מה שהשיב לבטלא גובריא אלך , פירושו מן בנין העיר , ומ"ש וקריהא לא תתבנא הוא פי' שיבטלו אותם שלא תבנה העיר , אבל בנין הבית הותר להם כפי פקודת המלך הראשונה אשר אין להשיב , רק אחר שרחום ושמשי ספרא הוו המעתיקים , אמרו עתה שהכתב שטנה היה על בנין הבית ופרשו פתשגן הנשתונא היינו הפתרון של ההעתק של מכתב המלך [שבא ג"כ בלשון פרס והם העתיקוהו ופירשוהו] שכונת הכתב של המלך היה לבטל בנין המקדש , כי פי' הכתב היה תלוי בידם , ולכן הלכו בבהלה לירושלים אל היהודים ובטלו אותם בזרוע וחיל:

ה (א—ג) והתנבא , בשנת שתים לדריוש נשלם הזמן למלאת לחרבת ירושלים שבעים שנה [כנ"ל א' א' , ובדניאל ס' ב'] ואז נבא חגי וזכריה [בר עדוא ר"ל בן בנו] בשם ה' שהגיע עת לבנות , ואז התחילו לבנות עפ"י הנביאים והבטחתם : (ג) בה זמנא , זה היה בהשגחת ה' שלא באו עליהם לריבם , שהם היו מפריעים אותם ביד חזקה כמו בפעם הראשון וכמו

וּכְנָוָתְהוֹן וְכֵן אָמְרִין לְהֹם מַן־שָׂם לְכֹם טְעֵם בַּיְתָא דְנָה לִבְּנֵא וְאֻשַּׁרְנָא דְנָה לְשַׁכְלָלָה׃ ד אֱדַיִן כְּנֵמָא אֲמַרְנָא לְּהֹם מַן־אִנּוּן שְׁמָהָת גֻּבְרַיָּא דִּי־דְנָה בִנְיָנָא בָּנַיִן׃ ה וְעֵין אֱלָהֲהֹם הֲוָת עַל־שָׂבֵי יְהוּדָיֵא וְלָא־בַטִּלוּ הִמּוֹ עַד־טַעְמָא לְדָרְיָוֶשׁ יְהָךְ וֶאֱדַיִן יְתִיבוּן נִשְׁתְּוָנָא עַל־דְּנָה׃ ו פַּרְשֶׁגֶן אִגַּרְתָּא דִּי־שְׁלַח תַּתְּנַי | פַּחַת עֲבַר־נַהֲרָה וּשְׁתַר בּוֹזְנַי וּכְנָוָתֵהּ אֲפַרְסְכָיֵא דִּי בַּעֲבַר נַהֲרָה עַל־דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא׃ ז פִּתְגָמָא שְׁלַחוּ עֲלוֹהִי וְכִדְנָה כְּתִיב בְּגַוֵּהּ

רש״י

נהרה. שמות של עבר הנהר: וכנותהון. וסיעתהון: וכן אמרין להום. וכך היו אומרים להם: מן שם. מי נתן לכם דבר הבית לבנות: ואשרנא דנה לשכללה. והכתלים האלה לייסד כמו ואושיא יחיטו (לעיל ד׳) בנין חומות לבנים, כך חברו מנחם: (ד) אדין. אז: כנמא. כאשר נאמר: אמרנא להום. אמרו להם לישראל אותן נכרי יהודה ובנימין: מן אנון. מי הם שמות האנשים: די דנה. אשר זה הבנין הם בונים: (ה) ועין אלההם. ועינו של הקב״ה שהוא אלהיהם היתה על זקני היהודים להצליחם במלאכת הבנין: ולא בטלו המו. ולא בטלו הם את הבונים: עד טעמא לדריוש יהך. השיבו זקני היהודים דבר לאותן הנכרים שלא יבטלו את הבנין עד אשר ילך הדבר לדריוש המלך: ואדין יתיבון. ואז ישיבו היהודים כתב הנשתון על כך על תשובתו של דריוש: (ו) פרשגן. פתרון פתשגן האגרת: וכנותה. וסיעותיו: אפרסכיא. אומה אחת כן שהיו בסיעותיהם: על דריוש מלכא. אל דריוש המלך: (ז) עלוהי. אליו: וכדנה כתיב בגוה. וכך היה כתוב בתוכה של אגרת:

מצודת דוד

להם גזרת לאומר לבנות הבית הזה והחומה הזאת לגומרה. אלהיהם: (ד) אדין. זה מדברי הכותב הספר שאומר אז כאשר נאמר למעט כן אמרנו להם תשובה על דברים לפי שלא רצה לכפול הדברים אשר כנמא והוא מפורש בדברי האגרת השלוחה אל המלך: מן אנון. גם אמרנו להם מה הם שמות האנשים אשר זאת הבנין בונים: (ה) ועין. השגחת עין אלהיהם היתה על זקני היהודים ולא בטלו אותם ממלאכתם עד אשר הלך הדבר לאזני המלך: ואדין. ואז ישיבו המלך ויועילו דברים מסורבים על זאת ר״ל בניתם לבנות כל אשר יבוא דבר המלך ואז יעשו כאשר יגזור: (ו) פרשגן. זהו טופס סדור האגרת אשר שלח תתני וגו׳ וחבריו אנשי אפרסכיא והוא שם אומה ידוע להם: די. אשר יושבים בעבר הנהר: על. אל דריוש המלך: (ז) פתגמא. זהו הדבר אשר שלח אליו וזאת כתוב בה

עלית עזרא

באור הענין

שאלו אח״כ להלחם אתם על בנין החומה, רק שאלה תתני פחת עבר הנהר והוא לא היה צורר היהודים, רק שאל מי נתן להם רשות לבנות הבית הזה, כי רשות כורש נשכח בעת ההיא: (ד) אדין, הם שאלו אל הבונים, ויספרו הטעים כדברים האלה אמרנו להם מי הם שמות האנשים הבונים הבנין הזה, הבונים מספרים אנחנו הסבנו לתתני ושתר בוזני לאמר, אמתנו אינם הבונים עפ״י דעתנו רק זרובבל והכ״ג הם הבונים כי אנו בונים עפ״י פקודתם, באשר זרובבל היה פחה קבוע מן המלך, ובודאי אז דברו תתני פחת עבר הנהר וסייעתיו עם זרובבל, והם השיבו להם כדברים המוזכרים באגרת תתני אל המלך מן פסוק י״א ואילך: (ה) ועין, ובאשר היה ביכולת של פחת עבר הנהר לעכב את הבנין עד שבא התשובה מדריוש, והיה בזה השגחת עיני ה׳ שלא בטלו את הבנין לעת עתה, עד טעמא לדריוש יהך, ר״ל שאמרו להם שלא יבטלו אותם עד שילך הדבר לדריוש לשאול דעתו, ואדין יתיבון נשתונא על דנה, ואז תתני פחת עבר הנהר וחבריו ישיבו העתק של תשובת המלך מה שישיב על זה: (ו—ז) פרשגן, זה הוא הנוסח שהיה כתוב על האגרת ששלחו לדריוש מבחוץ, [כמ״ש למעלה שמבחוץ כתבו מי השולח ואתם שמו] כתוב מבחוץ: פרשגן אגרתא שהוא העתק של אגרת אשר שלח תתני פחת עבר הנהר ושתר בוזני וחבריו אומה הנקראת אפרסכיא אשר בעבר הנהר לדריוש המלך פתגמא שלחו עלוהי—עד כאן כתב מבחוץ, ופי׳ מ״ש פתגמא שלח עלוהי, שאין באגרת הזאת איזה בקשה או אגרת שטנה רק שאלה שהמלך יתן פתגם ותשובה, כ״ז כתב מבחוץ, וכדנא כתיב בגוה וכן היה כתוב בתוכו, ר״ל מעתה מעתיק מה שהיה כתוב בהכתב בתוכו, זה היה הנוסח

השאלות

שמהת גבריא, שא״ל באור כלל ? : (ו ז) למה כפל פרשגן אגרתא, פתגמא שלחו עלוהי, וכדנא כתיב בגויה:

לְדָרְיָוֶשׁ מַלְכָּא שְׁלָמָא כֹלָּא׃ ח יְדִיעַ ׀ לֶהֱוֵא לְמַלְכָּא דִּֽי־אֲזַלְנָא לִיהוּד מְדִינְתָּא לְבֵית אֱלָהָא רַבָּא וְהוּא מִתְבְּנֵא אֶבֶן גְּלָל וְאָע מִתְּשָׂם בְּכֻתְלַיָּא וַעֲבִידְתָּא דָךְ אָסְפַּרְנָא מִתְעַבְדָא וּמַצְלַח בְּיֶדְהֹם׃ ט אֱדַיִן שְׁאֵלְנָא לְשָׂבַיָּא אִלֵּךְ כְּנֵמָא אֲמַרְנָא לְּהֹם מַן־שָׂם לְכֹם טְעֵם בַּיְתָא דְנָה לְמִבְנְיָה וְאֻשַּׁרְנָא דְנָה לְשַׁכְלָלָה׃ י וְאַף שְׁמָהָתְהֹם שְׁאֵלְנָא לְּהֹם לְהוֹדָעוּתָךְ דִּי נִכְתֻּב שֻׁם־גֻּבְרַיָּא דִּי בְרָאשֵׁיהֹם׃ יא וּכְנֵמָא פִתְגָמָא הֲתִיבוּנָא לְמֵמַר אֲנַחְנָא הִמּוֹ עַבְדוֹהִי דִי־אֱלָהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וּבָנַיִן בַּיְתָא דִּי־הֲוָא בְנֵה מִקַּדְמַת דְּנָה שְׁנִין שַׂגִּיאָן וּמֶלֶךְ לְיִשְׂרָאֵל רַב בְּנָהִי וְשַׁכְלְלֵהּ׃

רש״י

שלמא כולא. כל השלום יהיה לו: (ח) ידיע להוא למלכא. דבר ידוע יהיה למלך: די אזלנא. אשר הלכנו אל ארץ יהודה המדינה לבית אלוה הגדול: והוא מתבנא. והוא הבית בנוי: גלל. מרמל״א בלעז: ואע מתשם בכתלית. ועצים נתונים ומושמים בכתלים כדי להחזיק הבנין למען יעמוד ימים רבים: ועבידתא דך. ומלאכה זאת: אספרנא מתעבדא. מהרה היתה נעשית: אספרנא. אפנימינ״ש בלעז: ומצלח בידהם. והוצלח מעשה זה בידיהם: (ט) אדין. אז כשראינו הבנין שאלנו לזקנים האלה: כנמא אמרנא להם. כאשר נאמר בסמוך אמרנו אליהם: מן שם לכם. מי שם לכם דבר הבית הזה לבנותו וכתלים הללו ליסד: ואשרנא. בנין חומות לבנים: (י) ואף שמהתהם. ואף שמותם של בונים ראשי הבנין שאלנו להם כדי להודיעך: די נכתב. אשר נכתוב שמות האנשים אליך: די בראשהם. אשר בעצתם וברשותם קמו לבנות הבית: (יא) וכנמא פתגמא. וכמו שנאמר הדבר: התיבונא. השיבו לנו דבר: אנחנא המו. אנחנו הם עבדיו של אלהי השמים והארץ: ובנין ביתא. ואנו בונין הבית אשר היה בנוי קודם לכן שנים רבות: ומלך לישראל רב.

מצודת דוד	מצודת ציון
לדריוש המלך כל ענייני השלום יהי׳ לו: (ח) ידיע. יהיה ידוע יהי׳ למלך אשר הלכנו למדינת יהודה לבית אלוה הגדול והוא נבנ׳ מאבן שיש וגם קורות עצים מושמים בהכתלים להיות מחוזק ביותר: ועבידתא. והמלאכה הזאת נעשית במהירות ומצלחת בידיהם: (ט) אדין. אז שאלנו להזקנים ההם העוסקים במלאכה: כנמא. כאשר נאמר למטה כן אמרנו להם ממש בלשון הזה: מן. מי נתן לכם גזרת אומר לבנות הבית הזאת והחומה הסוית לגומרה ולכלותה: (י) ואף. גם שמותיהם שאלנו להם להודיע לך ולתוספת ביאור חוזר ומפרש: די נכתב. ר״ל אשר נכתוב אליך שם האנשים אשר בראשיהם הם השרים שבהם: (יא) וכנמא. כהלשון אשר נאמר למטה כן השיבו אותנו דבר לאמר: אנחנא. ר״ל וכה אמרו אנחנו המה עבדיו של אלהי השמים והארץ ולזה בונים אנחנו את ביתו אשר היה בנוי מלפני זה שנים מרובים ומלך גדול מישראל והוא שלמה הוא	שלומם: (ח) אספרנא. הוא ענין מהירות רב ואין לו דומה כי אם בזה הספר:

השאלות · עלית עזרא · באור הענין

(ח—ח) וכי לא ידעו שהיהם פקודה לגמר הבנין ומה כל הזאת איזה שפנה או דבר רע: סתריכות והכבוד שפסקו !:

לדריוש המלך, הכל שלום, ר״ל אין בו אגרת (ח) ידיע להוא למלך אשר הלכנו למדינת יהודה לבית אלוה הגדול והוא נבנה אבן שיש. ועץ מושם בהכתלים, הגה בזה דרשו מונחם שהודיעו שהיגם בונים מגדל משגב, כי משימים עץ בהכתלים שבקל יתרף באם ואינו למשגב [שמשמע זה נוה כורש שיבנו כל שורה ארבעה של עץ, לקמן ו׳ ד׳]. ומלאכה זאת נעשית מהרה ומצלחת בידיהם, וגם בזה הגלינו לאמר שהעמים אשר סביבותם אין מסביתים המלאכה כי אין בה שום חשש מרד או דבר רע או מזיק למלך או להעמים: (ט—י) אז שאלנו להשבוים האלה מי נתן להם רשות ע״ז וגם שאלנו שמותם להודיעך שם האנשים אשר בראשם, וגם זה לטובה לדעת כי בראשם עומד הפחה והוא לא יעשה דבר בלא רשות, ובודאי האמת כדבריהם שי״ל רשות מכורש: (יא) וכה השיבו לאמר, א] אנחנו עבדי אלהי השמים והארץ, והבית הזה נבנה לשמו הגדול, ב] שהבית הזה י״ל חזקה מצד הזמן שעמדה מקדמת דנא

יב לָהֵן מִן־דִּי הַרְגִּזוּ אֲבָהֳתַנָא לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא יְהַב הִמּוֹ בְּיַד נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל כַּסְדָּיָא וּבַיְתָה דְנָה סַתְרֵהּ וְעַמָּה הַגְלִי לְבָבֶל׃ יג בְּרַם בִּשְׁנַת חֲדָה לְכוֹרֶשׁ מַלְכָּא דִּי בָבֶל כּוֹרֶשׁ מַלְכָּא שָׂם טְעֵם בֵּית־אֱלָהָא דְנָה לִבְּנֵא׃ יד וְאַף מָאנַיָּא דִי־בֵית־אֱלָהָא דִּי דַהֲבָה וְכַסְפָּא דִּי נְבוּכַדְנֶצַּר הַנְפֵּק מִן־הֵיכְלָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וְהֵיבֵל הִמּוֹ לְהֵיכְלָא דִּי בָבֶל הַנְפֵּק הִמּוֹ כּוֹרֶשׁ מַלְכָּא מִן־הֵיכְלָא דִּי בָבֶל וִיהִיבוּ לְשֵׁשְׁבַּצַּר שְׁמֵהּ דִּי פֶחָה שָׂמֵהּ׃ טו וַאֲמַר־לֵהּ אֵלֶּה מָאנַיָּא שֵׂא אֵזֶל־אֲחֵת הִמּוֹ בְּהֵיכְלָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וּבֵית אֱלָהָא יִתְבְּנֵא עַל־אַתְרֵהּ׃ טז אֱדַיִן שֵׁשְׁבַּצַּר דֵּךְ אֲתָא יְהַב אֻשַּׁיָּא דִּי־בֵית אֱלָהָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וּמִן־אֱדַיִן וְעַד־כְּעַן מִתְבְּנֵא וְלָא שְׁלִם׃ יז וּכְעַן הֵן עַל־מַלְכָּא טָב יִתְבַּקַּר בְּבֵית גִּנְזַיָּא דִּי־מַלְכָּא תַמָּה דִּי בְּבָבֶל הֵן אִיתַי דִּי־מִן־כּוֹרֶשׁ מַלְכָּא שִׂים טְעֵם

כסדאה קרי יתיר ה׳

רש״י

ומלך גדול שהיה לישראל הוא שלמה המלך בנה אותו ויסד אותו: (יב) להן. ועכשיו מפני אשר הכעיסו אבותינו לאלהי השמים מסר אותם ביד מלך בבל הכשדי והבית הזה החריב ואת העם הגלה לבבל: (יג) ברם. אך בשנה אחת לכורש מלך בבל צוה כורש בדבר הזה לבנות הבית: (יד) ואף מאניא. כלי הקדש של כסף וזהב אשר הוציא נבוכדנצר מן ההיכל שבירושלים והוליכם להיכלו שבבבל הוציא אותם כורש מהיכל מלך בבל ומסרם ליד ששבצר דניאל בשמו כך: והיבל המו. והוליך אותם: הנפק המו. הוציא אותם: די פחה שמה. שהוא היה נשיא ופחה ונקרא שמו פחה: (טו) ואמר לה. וכך אמר לו כורש לששבצר אלה הכלים קח ולך והורד אותם בהיכל אשר בירושלים וביתו של הקב״ה יהא בנוי על מקומו: (טז) אדין. אז: ששבצר דך. זה בא ונתן כתלי ביתו של הקב״ה אשר בירושלים ומאז ועד עתה היה הבית בנוי ולא נגמר הבנין: (יז) וכען. ועתה אם על המלך טוב יהיה הדבר ידוע ומבוקר בבית גנזיו של מלך אשר שם בבבל: הן איתי. אם יש המעשה הזה אשר מפי כורש

מצודת דוד

בנה אותו וגמרו והשלימו: (יב) להן. רק על אשר הכעיסו אבותינו את אלהי השמים נתן אותם ביד נ״נ הכשדי ונתץ את הבית הזאת ואת העם הגלה לבבל: (יג) ברם. אבל בשנה אחת לכורש מלך של בבל נתן המלך גזרת האומר לבנות את בית אלהים הזאת: (יד) ואף. גם הכלים של בית אלהים של זהב וכסף אשר נ״נ הוציא מן ההיכל אשר בירושלים והביאו אותם אל ההיכל של העכו״ם אשר בבל: הנפק. הוציא אותם כורש מן ההיכל של בבל ומסרם לאיש אשר שמו ששבצר אשר עשהו למושל: (טו) ואמר לה. אמר לו אלה הכלים קחם ולך והנח אותם בההיכל אשר בירושלי׳ ובית אלהי׳ יבנ׳ על מקומו הראשון: (טז) אדין. אז ששבצר זה בא הנה ונתן היסוד של בית אלהים אשר בירושלים ומן אז ועד עתה בונים בו ולא נשלם עדיין: (יז) וכען. ועתה אם על המלך טוב ר״ל אם רוצה בזאת בכך: יתבקר. יחופש בבית האוצר של המלך אשר שם בבבל: הן. אם יש זאת אשר מן כורש המלך הושם

עלית באור הענין עזרא

הים רבות, ג] י״ל חזקה מלך גדולה הכונה שהיה מלך רב ושליט: (יב—יג) להן, יד] שהחורבן היה בסבת העונות וכבר נתכפרו עונותיהם ע״י הגלות, ה] שבשנת אחת לכורש נתמלא קץ שנים והוא נתן הפקודה לבנות הבית הזה והם בונים עפ״י רשות המלך: (יד—טו) ואף, והראיה שהיה כלי המקדש שלקח נ״נ מן ההיכל והוליך אותם להיכל שבבבל, ובסבת השתמשו בכלים האלה נהרג בלשאצר ונמסר המלוכה לפרס, ועי״ז השיב הכלים ונתן אותם לששבצר אשר שם אותו לפחה, ואלה שני ראיות מוכיחות כדבריהם ממה שהכלים בידם, וממה ששבצר הוא פחה קבוע מן המלך וצוהו שם לבנות ויסוד המבנה, והסתה שבודאי שר המלך לא יעשה כזאת בלא רשות, ועתה אם על המלך טוב יבקר ויחפש אם נמצא פקודה כזאת מכרש, וישלח לנו רצונו על זה:

לְמִבְנֵא בֵּית־אֱלָהָא דֵךְ בִּירוּשְׁלֶם וּרְעוּת מַלְכָּא עַל־דְּנָה יִשְׁלַח עֲלֶינָא׃

ו א בֵּאדַיִן דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא שָׂם טְעֵם וּבַקַּרוּ ׀ בְּבֵית סִפְרַיָּא דִּי גִנְזַיָּא מְהַחֲתִין תַּמָּה בְּבָבֶל׃ ב וְהִשְׁתְּכַח בְּאַחְמְתָא בְּבִירְתָא דִּי בְּמָדַי מְדִינְתָּה מְגִלָּה חֲדָה וְכֵן־כְּתִיב בְּגַוַּהּ דִּכְרוֹנָה׃ ג בִּשְׁנַת חֲדָה לְכוֹרֶשׁ מַלְכָּא כּוֹרֶשׁ מַלְכָּא שָׂם טְעֵם בֵּית־אֱלָהָא בִירוּשְׁלֶם בַּיְתָא יִתְבְּנֵא אֲתַר דִּי־דָבְחִין דִּבְחִין וְאֻשּׁוֹהִי מְסוֹבְלִין רוּמֵהּ אַמִּין שִׁתִּין פְּתָיֵהּ אַמִּין שִׁתִּין׃ ד נִדְבָּכִין דִּי־אֶבֶן גְּלָל

ת"א נדבכין. ר"ס ד'.

רש"י

יצא דבר לבנות בית זה אשר בירושלים: ורעות מלכא. ורצון המלך על זאת ישלח אלינו: עלינא. אלינו עד כאן מכתב האגרת אשר שלחו תתני ושתר בוזני:

ו (א) באדין. אז כאשר הגיע המכתב ליד דריוש: שם טעם. נתן המלך הדבר: ובקרו. ובדקו בבית הספרים שהאוצרות מונחים שם בבבל: (ב) והשתכח באחמתא. ונמצא המכתב של מגלה אחת שם באחמתא, כן פתרו אנשי הפתרון שהוא כלי העשוי לאגרות ולגליונים ולספרים והעמידוהו מגזרת חמת מים והאל"ף אשר בתיבה אינה עיקר כיתר המלין אשר בספר לשון ארמית: בבירתא. בהוסה בירה אשר במדי המדינה: וכן כתיב. וכן היה כתוב בתוכה זכרון שלה: (ג) בית אלהא בירושלם. בבית אלהיו שבירושלים מה יהא עליו, הבית יבנה: אתר. שהוא מקום שזובחים שם זבח: ואשוהי מסובלין. וכותליו יהיו מיוסדין כמו ואושיא יחישו (לעיל ד'): רומה אמין שתין. רום הבית ששים אמה ושפים אמה רחבו: (ד) נדבכין. לשון כתלים

מצודת ציון

ו (ב) באחמתא. הוא מלשון ומת מים (בראשית כ"א) והוא נאד של עור: מגלה. ספר: (ג) מסובלין. ענין משא כבדה כמו והנושאים בסבל (נחמיה ד'): (ד) נדבכין. שורות וכדרז"ל קורין וכו' וכראש הנדבך

מצודת דוד

גזרת אומר לבנות בית אלהים זה בירושלים: ורעות. ורצון המלך על זאת ישלח אלינו ר"ל יאמר דעתו אם גם הוא רוצה בבנין או לא:

ו (א) באדין. אז דריוש המלך שם גזרת אומר וחפשו בבית הספרים אשר האוצרות מונחים שמה בבבל: (ב) והשתכח. ונמצא מגל' אחת כנאד של עור בארמון אשר במדינת מדי כי לא נמצא בבבל וחפשו ומצאו במדי: וכן. וכה הי' כתוב בה זכרון שלה: (ג) בשנת. בשנה אחת לכורש נתן המלך גזרת אומר על בית אלהים אשר בירושלים אשר יבנה הבית שהוא מקום אשר זובחים שם זבחים: ואשוהי. יסודי הבית יהיו מאבנים גדולות רבי הסבל והמשא: רומה. גובה הבית יהיה ששים אמות ורחבו ששים אמות: (ד) נדבכין. שלשה שורות יבנה של

עלית עזרא

השאלות

(א—ג) איך אומר שחפשו בבית ספריא בבבל ומצאו במדי:

באור הענין

ו (א—ג) אדין אז נתן דריוש המלך פקודת ובקשו בבית הספרים שהגנזים מונחים שם בבבל ומצאו בתיבה בבירה שבמדינת מדי מגלה אחת, וכן כתוב בה לזכרון, נראה כי עיר המלוכה היה תחלה בבבל ושם היו מונחים כל ספרי הפקודות של המלך, וכן המכתב ששלח כורש על אודות הבנין [שהיה נוכחו כל ממלכות הארץ נתן לי ה' כמ"ש בראש הספר] אם היה עוד בבבל, וביארתי במקומות שינו את כסא המלוכה מבבל לשושן כמ"ש על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה, כמ"ש בפירושי שם, ונאבד אז מכתב זה [ויכול להיות כי המן האגגי שהיה המשנה אביד את המכתב הלז שהיה לטובת היהודים] ולא נמצא בבבל, והיה מהשגחת ה' שנמצא בעיר הבירה שהיה [illegible] במדי מגלה קטנה שכתוב בה זכרון מהפקודה הזאת, [שזה נשאר במדי כמו שהיה שם ספר הזכרונות דברי הימים כמ"ש בפירוש מגלת אסתר שזה לא היה ביד המן] ושם נכתב לזכרון בקיצור: (ג) שבשנת אחת לכורש המלך, נתן המלך פקודה, א] שבית ה' בירושלים יבנה והוא רשות לבנות הבית, ב] אתר שיזבחו שם זבחים, ג] ואשוהי מסובלין, שיסודות הבית יהיו חזקים לסבול הבנין, ד] הגביל מדת הבית וגם זה היה בהשגחה שלא ישנה מדתו מכפי הראוי ולא היו יכולים לבנותו כמו הכתוב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, ה] שיהיו. (ד—ה) שלשה שורות של אבני שיש ושורה

תְּלָתָא וְנִדְבָּךְ דִּי־אָע חֲדַת וְנִפְקְתָא מִן־בֵּית מַלְכָּא תִּתְיְהִב: ה וְאַף מָאנֵי בֵית־אֱלָהָא דִּי דַהֲבָה וְכַסְפָּא דִּי נְבוּכַדְנֶצַּר הַנְפֵּק מִן־הֵיכְלָא דִי־בִירוּשְׁלֶם וְהֵיבֵל לְבָבֶל יַהֲתִיבוּן וִיהָךְ לְהֵיכְלָא דִי־בִירוּשְׁלֶם לְאַתְרֵהּ וְתַחֵת בְּבֵית אֱלָהָא: ו כְּעַן תַּתְּנַי פַּחַת עֲבַר־נַהֲרָה שְׁתַר בּוֹזְנַי וּכְנָוָתְהוֹן אֲפַרְסְכָיֵא דִּי בַּעֲבַר נַהֲרָה רַחִיקִין הֲווֹ מִן־תַּמָּה: ז שְׁבֻקוּ לַעֲבִידַת בֵּית־אֱלָהָא דֵךְ פַּחַת יְהוּדָיֵא וּלְשָׂבֵי יְהוּדָיֵא בֵּית־אֱלָהָא דֵךְ יִבְנוֹן עַל־אַתְרֵהּ: ח וּמִנִּי שִׂים טְעֵם לְמָא דִי־תַעַבְדוּן עִם־שָׂבֵי יְהוּדָיֵא אִלֵּךְ לְמִבְנֵא בֵּית־אֱלָהָא דֵךְ וּמִנִּכְסֵי מַלְכָּא דִּי מִדַּת עֲבַר נַהֲרָה אָסְפַּרְנָא נִפְקְתָא

רש"י · בחיר"ק

וקירות ההכלים היו של אבן גלל: גלל. מרמר"א בלעז: ונדבך. וכותל של עץ חדש מבפנים כענין בנין הבית אשר בנה שלמה: ונפקתא. והוצאה לצורך הבית ולשאר דברים אשר לבית תנתן להם מבית המלך: (ה) ואף מאני. ואף כלי הקדש של בית האלהים של זהב וכסף אשר נבוכדנצר הוציאם מן היכל שבירושלים והוליכם לבבל: והיבל. אשר הוליך: יהתיבון. יחזירו: ויהך. ילך כל המעשה הזה להיכל אשר בירושלים למקומו: ותחת. ויהי מונח בביתו של הקב"ה: (ו) כען תתני וגו'. זו היא התשובה אשר השיב דריוש אל תתני ושתר בוזני: די בעבר נהרה. לגד א"י שהוא עבר הנהר לאותן שבבבל: רחיקין הוו מן תמה. רחוקים תהיו משם מבנין בהמ"ק שלא תרפו ידי עושי המלאכה: (ז) דך. זה: פחת יהודיא. שלטוני היהודים יעשו דבר זה: ולשבי יהודיא. ולזקני היהודים אני מצוה: בית אלהא דך. בית אלהים זה: (ח) ומני שים טעם. וממני יהיה צווי זה: למא די תעבדון. לאותו בנין המלאכה אשר תעשו עם זקני היהודים האלה לבנות ביתו של הקב"ה: ומנכסי מלכא. מנכסי המלך יהיו עושים הבנין הזה: די מדת עבר נהרא. מן המס של עבר הנהר אשר למלך: מדת. מס כמו מנדה בלו והלך (לעיל ד'): אספרנא. מהרה יעשה הבנין: אספרנא. אישפלטמונ"ש

מצודת דוד · מצודת ציון

אבני שיש ושורה אחת של עץ וכן בסדר הזה עד כלות הגובה כי בנין כזה מחוזק ביותר וכן נאמר בבנין שלמה (ברכות ס"ז): (ז) ולשבי. כלמ"ד היא במקום את וכ"ל ועם שלשה טורים גזית וטור כרותות ארזים (מ"א ז'): ונפקתא. הוצאת הבנין ינתן מן בית המלך: (ה) ואף מאני. אף כלי בית האלהים של זהב וכסף אשר הוציא נ"נ מן ההיכל אשר בירושלים והביא לבבל: יהתיבון. ישיבו אותם להוליך אל ההיכל אשר בירושלים למקומם וינח בבית אלהים: (ו) כען. עתה תתני וגו' והחבריהם אשר בעבר הנהר היו רחוקים מן שמה ר"ל הרחיקו מלבטל המלאכה: (ז) שבקו. הניחו את עבודת בית אלהים הזאת: פחת מושל היהודים עם זקני היהודים יבנו בית אלהים זאת על מקומו: (ח) ומני. וממני הושם גזרת אומר עם אשר תעבדו עם זקני היהודים האלה: למבנא. לבנות בית אלהים זאת ר"ל שגם עוד יסייעו להם בדבר הבנין: ומנכסי. ומרכוש המלך של המס הנד' הגבוי מאנשי עבר הנהר: אספרנא. תיש מהר יהי' נתון הוצאת הבנין:

עלית · באור הענין · עזרא

של עץ חדש, שלפי דברי חז"ל היה זה כדי שאם ימרדו ישרוף אותו באש, ו] שהוצאת הבנין יהיה מבית המלך, ז] שהוציא כלי ה' ומסר לידם: (ו—ז) כען, עתה אתם תתני וכו' רחיקין הוו מן תמה תהיו רחוקין מן הבנין הזה שלא תשבתו ידי עושי המלאכה אחר שי"ל רשות עליו מן כורש, כדת פרס ומדי אשר לא יעבר, לכן שבקו לעבידת בית אלהא דך. ואתם לא תתערבו בדבר, כי פחת היהודים ולשבי יהודאי ע.יהם הדבר מוטל שיבנו אותו על מקומו, כ"ז דבר מגד הפקודה הראשונה של כורש, שהוא לא צוה שיעזרו אותם בבנין רק שלא יבטלום מעבודתם והם יבנו, וכפי פקודה זאת עליכם מוטל שתעמדו מרחוק לא לעזר ולא להשבית המלאכה, אבל. (ח) ומני שים טעם, אני נותן פקודה חדשה נוסף על פקודת כורש, שלפי פקודתי לא די במה שתהיו רחוקים ותשבו בשוא"ת, כי אני מצוה שלא די במה שלא תשביתו את המלאכה, כי אתם מחויבים עוד לעזור אל המלאכה בקום ועשה, ועז"א למה די תעבדון עם שבי יהודיא אלך אתם צריכים לעשות עמהם לעזרם למבנא בית אלהא דך, וכן אני מצוה כי מנכסי מלכא די מדת [מן מס מנדה] של עבר הנהר, אספרנא נפקתא

תֶּהֱוֵא מִתְיַהֲבָא לְגֻבְרַיָּא אִלֵּךְ דִּי־לָא לְבַטָּלָא׃ ט וּמָה חַשְׁחָן וּבְנֵי תוֹרִין וְדִכְרִין וְאִמְּרִין ׀ לַעֲלָוָן ׀ לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא חִנְטִין מְלַח ׀ חֲמַר וּמְשַׁח כְּמֵאמַר כָּהֲנַיָּא דִי־בִירוּשְׁלֶם לֶהֱוֵא מִתְיְהֵב לְהֹם יוֹם בְּיוֹם דִּי־לָא שָׁלוּ׃ י דִּי־לֶהֱוֺן מְהַקְרְבִין נִיחוֹחִין לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא וּמְצַלַּיִן לְחַיֵּי מַלְכָּא וּבְנוֹהִי׃ יא וּמִנִּי שִׂים טְעֵם דִּי כָל־אֱנָשׁ דִּי יְהַשְׁנֵא פִּתְגָמָא דְנָה יִתְנְסַח אָע מִן־בַּיְתֵהּ וּזְקִיף יִתְמְחֵא עֲלֹהִי וּבַיְתֵהּ נְוָלוּ יִתְעֲבֵד עַל־דְּנָה׃ יב וֵאלָהָא דִּי־שַׁכִּן שְׁמֵהּ תַּמָּה יְמַגַּר כָּל־מֶלֶךְ וְעַם דִּי ׀ יִשְׁלַח יְדֵהּ לְהַשְׁנָיָה לְחַבָּלָה בֵּית־אֱלָהָא דֵךְ דִּי־בִירוּשְׁלֶם אֲנָה דָרְיָוֶשׁ שָׂמֶת טְעֵם אָסְפַּרְנָא יִתְעֲבִד׃

ת"א ומה חשחן. שם: די להון. שם בתרא ו':

רש"י

בלעז: נפקתא תהוא מתיהבא. הוצאה שהיא ניתנת לאנשים האלה אשר לא יתבטלו ממלאכתן: (ט) ומה חשחן. ומה שיהיו חוששין: ובני תורין. ובני בקר ואילים וכבשים לעולות לאלהי השמים וחטין לסלתות ומלח לקרבנות ויין לנסכים ושמן למנחות כאשר יאמרו הכהנים אשר בירושלים יהיה נתן להם דבר יום ביומו: די לא שלו. בלא דיחוי שנ"ן דיסטורב"ר בלעז: (י) די להון. למען אשר יהיו מקריבים ניחוחים לאלהי השמים ויהיו מתפללים על חיי המלך ובניו: (יא) ומני שים טעם. וממני שים ציווי ושימת דבר אשר כל אדם אשר ישנה דבר זה: יתנסח. יחרב עליו מביתו שיחרב מביתו. יתנסח כמו ונסחתם מעל האדמה (דברים כ"ח): וזקיף יתמחא עלוהי. ועץ לתלותו יהא גבוה עליו שיתלה על העץ: וביתה נולו יתעבד. וביתו יעשה אשפה על כך. נולו ענין טינוף ומהרות: (יב) ואלהא די שכן שמה. והאלהים אשר שכן שמו שם: ימגר. יפגר כל אותו מלך וכל אותו עם אשר ישלח ידו להחריב ולהשחית בית זה של ה' אשר בירושלים: שמת טעם.

מצודת ציון

שני: (ט) חשחן. כמו חוששין וכן לא השחין אנחנא (דניאל ג'): שלו. ענין שגג' ושכחה כמו על השל (ש"ב ו'): (יא) יתנסח. ענין עקירה כמו בית גאים יסח ה' (משלי ט"ו): וזקיף. הוא העץ שתולין עליו ובדרז"ל דאית ליה זקיפתא וכו' זקיף בוניה (ב"מ כ"ט): יתמחא. יומתא ובדרז"ל כמחסו אצל חנוני (שם קי"א): (יב) ימגר. ענין

מצודת דוד

לאנשים האלה אשר לא תבוטל המלאכה מחסרון הממון: (ט) ומה חשחן. ומה שצריכים בני בקר ואילים וכבשים לעולות לאלהי השמים וחטים ומלח ויין ושמן כפי השיעור אשר יאמרו הכהנים אשר בירושלים וגו' נתן להם בכל יום ויום אשר לא תשגו ולא תשכחו מלתת הכל: (י) די להון. אשר יהיו מקריבים קרבנות לנחת רוח לאלהי השמים ולהיות מתפללין על חיי המלך ובניו: (יא) ומני. ממני שיהיה גזרת אומר אשר כל איש אשר ישנה הדבר הזה: יתנסח. ענינו וגו' אשר יעקר עץ מן ביתו ולתלותו בו יזקפו ויותן עליו והוא מדרך איום והזכרה יתיר' שיהיה נתלה על העץ אשר יעקר מביתו: וביתה. וביתו יעשה למקום נוול ואשפה בעבור זאת: (יב) ואלהא. האלהים אשר השכין את שמו שמה הוא יפיל כל מלך ועם אשר שלח ידו לשנות דברי להשחית בית אלהים זה אשר בירושלים: אנה. אני דריוש שמתי גזרת אומר שיש מסר

השאלות

(ט—יב) מהלא אמר שיהיו רחוקים מן תמן משמע שלא יתערבו כלל, ואח"כ אמר די תעבדון עם שבי יהודיה שיעזרום בבנין, ולמה שלש ומני שים טעם ג' פעמים?:

עלית עזרא

באור הענין

תהוא מתיהבא, שיתנו להם ממס זה ההוצאה במהרה [כי בפקודת כורש היה כתוב שההוצאה תהיה מבית מלכא, אבל לא נתן להם במהרה, ואני מצוה שתנתן מן מס עבר הנהר ושינתן תיכף], **די לא לבטלא** כדי שלא יתבטלו ממלאכתם ע"י חסרון ההוצאה: (ט—י) **ומה חשחן**, עוד הוסיף על פקודת כורש, שגם הוצאת הקרבנות וצרכי המקדש, ינתן להם [שזה לא נזכר בפקודה הקודמת], ור"ל **מה שיצטרכו בני בקר ואילים וכבשים לעולות לאלהי השמים חטים מלח יין ושמן כמאמר הכהנים שבירושלם ינתן להם יום ביום בלא דיחוי**, כדי שיקריבו לאלהי השמים ויתפללו על חיי המלך ובניו: (יא) **ומני שים טעם**, גם הפקודה הזאת היא ממני [כי לא נמצאת בפקודה הראשונה של כורש] שמי שישנה דבר זה יעקרו עץ מביתו וממנו יעשה עץ לתלותו עליו על פתח ביתו וביתו יהיה למחראות; (יב—יג) **ואלהא**, אמנם אם איזה מלך ואומה [שאין לי כח עליהם] ירצה להשחית בית

יג אֱדַיִן תַּתְּנַי פַּחַת עֲבַר־נַהֲרָה שְׁתַר בּוֹזְנַי וּכְנָוָתְהוֹן לָקֳבֵל דִּי־שְׁלַח דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא כְּנֵמָא אָסְפַּרְנָא עֲבַדוּ׃ יד וְשָׂבֵי יְהוּדָיֵא בָּנַיִן וּמַצְלְחִין בִּנְבוּאַת חַגַּי נְבִיָּאה וּזְכַרְיָה בַּר־עִדּוֹא וּבְנוֹ וְשַׁכְלִלוּ מִן־טַעַם אֱלָהּ יִשְׂרָאֵל וּמִטְּעֵם כּוֹרֶשׁ וְדָרְיָוֶשׁ וְאַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא מֶלֶךְ פָּרָס׃ טו וְשֵׁיצִיא בַּיְתָה דְנָה עַד יוֹם תְּלָתָה לִירַח אֲדָר דִּי־הִיא שְׁנַת־שֵׁת לְמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא׃ טז וַעֲבַדוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּהֲנַיָּא וְלֵוָיֵא וּשְׁאָר בְּנֵי־גָלוּתָא חֲנֻכַּת בֵּית־אֱלָהָא דְנָה בְּחֶדְוָה׃ יז וְהַקְרִבוּ לַחֲנֻכַּת בֵּית־אֱלָהָא דְנָה תּוֹרִין מְאָה דִּכְרִין מָאתַיִן

ת"א ושיצי. ר"ס נ' ערכין י"ג : | רש"י | נביא ק' יתיר א'

שמהי ציווי דבר זה אשר יעשה הבנין מהרה, ע"כ תשובתו של דריוש : (יג) כנמא. כאשר נאמר : אספרנא עבדו. מהרה עשו : (יד) ושבי יהודיא. וזקני היהודים היו בונין ומצליחין במלאכתן כנבואת חגי זכריה וגם ויסדו את הבנין מן ציווי של אלהי ישראל ומרשות כורש מלך פרס הראשון אשר הוחל יסוד הבנין בימיו ומרשות דריוש זה מלך פרס : וארתחששתא. הוא דריוש ונקרא ארתחששתא על שם המדינה והמלכות כי כל מלכי פרס היו נקראים כך כאשר כל מלכי מצרים נקראים פרעה : (טו) ושיצי ביתה דנה. וסוף השלום בית זה היה עד יום שלישי לחדש אדר שהיה שנת שש לדריוש המלך ונמצא בנין הבית היה ארבע שנים : (יז) והקריבו לחנכת. הקריבו לחנוכת בית זה קרבנות הללו והוראת שעה

מצודת דוד

יפשם : (יג) אדין. אז : תתני וגו'. ומכוונים בעבור הדברים אשר שלח דריוש המלך כאשר אמרנו לזה היש מהר עשו דברו : (יד) ושבי. וזקני היהודים בנו והצליחו כאשר ני' א' הגי וגו' : ובנו. התחילו לבנות וגמרו הבנין מן גורם הוא מאמר של אלהי ישראל אשר צוה ע"י הנביאים : ומטעם. מגזרת אומר של כורש הנותן רשות מתחלה לבנות הבית ומגזרת אומר של דריוש הפרסי שהיה מחזק דברי כורש : וארתחששתא. הוא דריוש הפרסי והוא שם כנוי לכל מלכי פרס כמו פרעה למצרים והדומים : (טו) ושיצי. גמר השלום בנין הבית הזה נתאחר עד יום השלישי לחדש אדר אשר היא בשנת הששית למלכות דריוש : (טז) ועבדו. ובני ישראל והכהנים והלוים ושאר בני הגולה הם הנתינים ובני עבדי שלמה כולם עשו חנוכת בית אלהים זה בשמחה :

מצודת ציון

הפך' כמו וכסאו לארץ מגרת (תהלים פ"ט) : (טו) ושיצי. ענין גמר והשלמה כי כאשר כלו (בראשית מ"ג) ת"א כד שיציו : (טז) חנכת. התחלת דבר מה לעמוד בה משם : (יז) תורין. פרים : דכרין. אילים : אמרין. כבשים :

ע׳ית | באור הענין | עזרא

הזה, יכריתהו ה' השוכן שם, אנא דריוש, ר"ל חוץ מפקודת כורש הינה, אני הוצאתי פקודה שיעשה במהרה, וזה כולל אם שהבנין יבנה במהרה, אם שתתני וחברותיו יודיעו פקודתו מהרה בלא עיכוב, וע"ז אמר שאדין ר"ל אז כל עומת ששלח דריוש כדברים האלה עשו כפקודתו ועשו במהרה כאשר צוה : (יד) ושבי יהודיא, ושכללו מטעם אלה ישראל וכו' ר"ל שהיה ההנהגה מעוספת בטבע שהיה מטעם אלהי ישראל ענין השגחיי, אבל לא נס נגלה רק מטעם המלכים שנתן ה' כזאת בלבם, עמ"ש ראוים היו ישראל לעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יב"ל אלא שגרם החטא, ומ"ש כורש ודריוש וארתחששתא לדעת חז"ל בר"ה הוא שם אחד, וכן פירש"י שארתחששתא הוא דריוש ונקרא כן ע"ש המלכות, וכן מ"ש [למעלה ד' ז'] ובימי ארתחששתא פירש"י שהוא כורש, שכ"ה דעת חז"ל, אולם הרז"ה בפ"ק דר"ה כתב, זה העולה בידנו לפי מדרש חכמים, אבל הפי' הנכון לפי הפשט מ"ש מטעם כורש ודריוש וארתחששתא שלשה מלכים היו, כרש המתחיל, ודריוש המשלים בנין הבית וסמוך ליה ארתחששתא בונה חומות ירושלים, וכבר נפלו טעות ודעות שונות במנין מלכי פרס ושמותם, ואין בזה דבר ברור : (טו—טז) ושיציא, וסוף הבנין היה בג' אדר שנת שש למלכות דריוש, ונמצא נמשך הבנין ד' שנים ושבה חדשים [פי' חגי א' ט"ו], ויעשו חנוכת הבית הזה בחדוה, כבר פי' הקדמונים מ"ש הבית הזה, כי אם היו זוכים אז היה מגיע זמן הגאולה העתידה, ותיכף אחר בנין זה היה יורד ביהמ"ק מן השמים כמקדש שראה יחזקאל לעת"ל והיו מתחילים בחנוכה השנית שנאמרה ביחזקאל, ולע"ע עשו חנוכת הבית הזה, שמלת דנה מורה שמוסבה על חנוכת בית אחר, והנה חנוכת יחזקאל התחיל בכ"ג אדר כמבואר שם, והם המשיכו החנכה שלהם עד כ"ג אדר שהם כ"א יום, ואם היו זוכים היה תיכף חנוכת הבית האחרון שיבנה בידי שמים, ויען שבימים האלה הל פורים שהם ימי משתה ושמחה, אמר שהיה ענג החדוה על החנוכה שהיתה גדולה משמחת הפורים : (יז) והקריבו, קרבנות אלה מן

אמרין ארבע מאה וצפירי עזין לחטיא על־כל־ישראל תרי־עשר למנין שבטי ישראל: יח והקימו כהניא בפלגתהון ולויא במחלקתהון על־עבידת אלהא די בירושלם ככתב ספר משה: יט ויעשו בני־הגולה את־הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון: כ כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד כלם טהורים וישחטו הפסח לכל־בני הגולה ולאחיהם הכהנים ולהם: כא ויאכלו בני־ישראל השבים מהגולה וכל הנבדל מטמאת גויי־הארץ אלהם לדרש ליהוה אלהי ישראל: כב ויעשו חג־מצות שבעת ימים בשמחה כי שמחם יהוה והסב לב מלך־אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית־האלהים אלהי ישראל:

ת"א וכל הנבדל. קידושין ע':

לחטאה קרי

רש"י

היתה: (יח) והקימו כהניא בפלוגתהון. שהיו הכהנים חלוקים בעבודתם ולוים במשמרותם: (יט) את הפסח. עכשיו עשו ישראל את הפסח בי"ד בניסן זה הבא אחר אדר זה שהושלם הבנין בו: (כ) ולהם. ולעצמם: (כא) וכל הנבדל. הם הגרים שנבדלו מטומאת העכו"ם לידבק בישראל: (כב) והסב לב מלך אשור עליהם. והקב"ה הסב לב מלך אשור על ישראל היושבים בממשלתו בארץ אשור להחזיקם ולסייע במלאכת הבנין:

מצודת ציון

וכלאם נקרא הגוף בלשון המקרא: (יח) בפלוגתהון. ענין חלוקי: (כב) והסב. מל' סביב ור"ל הטה ופנה:

מצודת דוד

וצפירי. ושעירי עזים לחטאת בעבור כל ישראל עם שלא חזרו כבר"ש כ"א יהודה ובנימין: למנין. לפי מספר שבטי ישראל ואחז"ל שהיתה הוראת שעה כי אין חטאת באה בנדבה: (יח) והקימו. שהעמידו את הכהנים ואת הלוים כפי מחלקותם למשמרות על עבודת אלהים אשר בירושלים כפי אשר כתוב בספר תורת משה הכהנים לעבודת המזבח והלוים לדבר בשיר: (יט) בני הגולה. ר"ל השבים מן הגולה: (כ) הטהרו. טבלו מטומאתן: כאחד. כאיש אחד המטהר עצמו בכולו טהור כן היו כולם טהורים: וישחטו. הלוים שחטו לצורך בני הגולה ולצורך הכהנים אחיהם מבני לוי ולצורך עצמן: (כא) ויאכלו. מן הפסח: וכל הנבדל מטומאת וגו'. אלו הגרים שנבדלו מטומאת העכו"ם להתחבר אל ישראל לדרוש לה' כמותם: (כב) מלך אשור. הוא דריוש שמלך גם באשור אשר היתה לפנים ראש לכל הממלכות עד בוא נ"נ ולקח המלוכה לבבל: עליהם. להטות עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית ה' בתת להם הוצאות הבנין והעזר המחויב המוטל במלאכה:

עלית — באור הענין — עזרא

שהקריבו שעירי חטאת בצבור אינם עפ"י הדין רק הוראת שעה ע"פ הנביאים, כמו שמסיק בגמרא בהוריות ותמורה: (יח) והקימו כהניא בפלגתהון, הכהנים נתחלקו לכ"ד משמרות שכ"א יעבוד בשבוע אחרת, וכל משמר מתחלק לז' בתי אבות שכ"א יעבוד ביום אחר, אבל איזה עבודה יעבדו זה נעשה ע"פ גורל, אבל הלוים נתחלקו עוד יותר, שראשי בתי האבות יקבעו לכ"א איזה עבודה פרטית יעבוד, כמבואר ברמב"ם [פ"ג מה' כה"מ הלכה ט'] עי' בכסף משנה שם, ועל זה אמר על הלוים במחלקותהון שהם נחלקו יותר מן הכהנים איש על עבודתו הפרטית: (כ) כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד, לעומת מ"ש עזרא בדה"ב [כ"ט ל"ד] כי הלוים ישרי לב להתקדש מהכהנים, אמר שעתה הטהרו כאחד, ולא תאמר שנשארו גם כהנים ולוים טמאים, עז"א כולם טהורים, לכל בני הגולה שחיטת הפסחים היה ע"י הלוים כמ"ש ג"כ בדה"ב [ל' ט"ז] ושם [ל"ה, י' י"א], וספר בשבחן שהקדימו פסחי ישראל קודם פסחי הכהנים שהם זריזין, ופסחי הכהנים קודם לשל עצמם: (כא) וכל הנבדל, הם הגרים, כמ"ש בקדושין דף ע': (כב) מלך אשור, מלך פרס שמלך גם על אשור, ושם היו השרים והפחות שמשלו בכל עבר הנהר תמיד צוררי ישראל, ועתה גם מלכות אשור ר"ל כל שרי המלוכה, היו עליהם לטוב וחזקו ידיהם, וכמו מ"ש דניאל [ח' כ"א] מלך יון שפי' מלכות יון:

ז א וְאַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּמַלְכוּת אַרְתַּחְשַׁסְתְּא מֶלֶךְ־פָּרָס עֶזְרָא בֶּן־שְׂרָיָה בֶּן־עֲזַרְיָה בֶּן־חִלְקִיָּה׃ ב בֶּן־שַׁלּוּם בֶּן־צָדוֹק בֶּן־אֲחִיטוּב׃ ג בֶּן־אֲמַרְיָה בֶן־עֲזַרְיָה בֶּן־מְרָיוֹת׃ ד בֶּן־זְרַחְיָה בֶן־עֻזִּי בֶּן־בֻּקִּי׃ ה בֶּן־אֲבִישׁוּעַ בֶּן־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הָרֹאשׁ׃ ו הוּא עֶזְרָא עָלָה מִבָּבֶל וְהוּא־סֹפֵר מָהִיר בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֶּן־לוֹ הַמֶּלֶךְ כְּיַד־יְהוָה אֱלֹהָיו עָלָיו כֹּל בַּקָּשָׁתוֹ׃ ז וַיַּעֲלוּ מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְהַמְשֹׁרְרִים וְהַשֹּׁעֲרִים וְהַנְּתִינִים אֶל־יְרוּשָׁלָם בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ׃ ח וַיָּבֹא יְרוּשָׁלַם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי הִיא שְׁנַת הַשְּׁבִיעִית לַמֶּלֶךְ׃ ט כִּי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָרִאשֹׁן הוּא יְסֻד הַמַּעֲלָה מִבָּבֶל וּבְאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בָּא

ת"א הוא עזרא. סנהדרין כ"א:

רש"י

ז (א) **ואחר** הדברים האלה. של בנין הבית: ארתחשסתא. הוא דריוש: (ו) ויתן לו המלך. דריוש: כיד ה' אלהיו עליו. כאשר נוה הקדוש ב"ה עליו, ומקרא מסורס הוא ויתן לו המלך כל בקשתו כיד ה' אלהיו עליו. ואמרו רז"ל עזרא הוא מלאכי: (ז) בשנת שבע. היא שנה אחר השלום הבית: לארתחשסתא. הוא דריוש: (ח) בחדש החמישי. הוא חדש אב כי באחד לחדש ניסן אותו היום היתה תחלת עלייתם מבבל ובאחד לחדש אב באו לירושלים: (ט) יסד המעלה. יסוד תחלת העליה. כאשר הגליהו יד הקב"ה שהיתה ידו טובה עליו

מצודת דוד

ז (א) ואחר וגו'. אחר כלות הבנין: במלכות וגו'. ר"ל היה במלכות וכו': עזרא. ארז"ל שהוא מלאכי ויחסו עד אהרן ולקצר דלג כמה דורות ממה שחושב בדה"א ו': (ה) הכהן הראש. הראשון להכהנים: (ו) ויתן לו וגו'. הוא הפוך כאלו אמר ויתן לו המלך כל בקשתו כיד ה' וגו' ר"ל כמו שהיה עליו כח ה' ליתן חנו בעיני המלך: (ז) ויעלו וגו'. מלבד מה שעלו בראשונה עם זרובבל וגו' עלו שוב עם עזרא: (ט) יסד המעלה. התחלת העליה מבבל והוצאה מהתחלת הבנין אשר היסוד הוא התחלה לה: כיד. ר"ל מיהר בדרך מהלכו כמו שהיה

מצודת ציון

ז (ו) סופר. ר"ל חכם וכדרז"ל סופר מבין ובור יוצא (ברכות מה): מהיר. הוא הפוך מן קשה ההבנה: (ז) והשערים. שומרי השערים: והנתינים. הגבעונים:

עלית — באור הענין — עזרא

ז (א) **במלכות** ארתחשתא, לדעת רש"י ע"פ חז"ל הוא דריוש הנזכר למעלה והיה עליית עזרא שנה אחר הבנין, ולדעת הרז"ה היה מלך אחר שמלך אחר דריוש, וכ"כ הרד"ק בסוף חגי, ולפ"ז עלה עזרא זמן רב אח"ז, ויש בזה דעות רבות וא"א להכריע, **עזרא בן שריה** מבואר מדה"א [ו' ד'—ט"ו] שהיה בן בנו של שריה, [וכמו מ"ש (למעלה ה' א') זכריה בר עדוא] ובדה"ס שם יש ו' דורות יותר שפה קצר במספרם: (ה) **הכהן הראש**, הכהן הראשון: (ו) **הוא עזרא**, שמעון הצדיק שהיה משירי כנה"ג אמר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל ג"ח, כי בימי כנה"ג נתבצרו שלשה עמודים אלה ע"י ג' אנשים מסוימים, ע"י זרובבל ויהושע הכ"ג נבנה המקדש ונתבצרה עמוד העבודה, ואחריו יצא עזרא לכונן עמוד התורה, ואחריו נחמיה שבנה חומות העיר ועסק במדיניות לבצר עמוד ג"ח, כמו שיתבאר בספרו, וז"ש שהוא עלה מבבל **שהוא סופר מהיר בתורת ה'** ועלה לכונן עמוד התורה, וזאת בקש מן המלך ונתן לו, כמ"ש מפסוק כ"ה ואילך, ומבבל זה היתה יד אלהים טובה עליו בהשגחתו הפרטיית שלא תשתכח תורה מישראל: (ח) **היא שנת השביעית**, לדברי חז"ל בר"ה שמנו לו מניסן, יל"פ שמ"ש התחלה בשנה שבע ר"ל באותו יום נכנס בשנה שביעית, ופה אמר שנת השביעית באמצע השנה, אולם בפשוט י"ל שהמלכים בפ"ע מנו שנותיהם מיום ליום, והוא נעשה מלך בשני לירח החמישי, וכשבאו ירושלים באותו יום כלתה שנת השביעית למלך כי למחר התחילו לחשב שנת השמיניה: (ט) **יסוד המעלה**, אז היתה יסוד תחלת העליה, ולדעת הראב"ע

אֶל־יְרוּשָׁלִַם כְּיַד־אֱלֹהָיו הַטּוֹבָה עָלָיו׃ י כִּי עֶזְרָא הֵכִין לְבָבוֹ לִדְרוֹשׁ אֶת־תּוֹרַת יְהוָה וְלַעֲשֹׂת וּלְלַמֵּד בְּיִשְׂרָאֵל חֹק וּמִשְׁפָּט׃ יא וְזֶה ׀ פַּרְשֶׁגֶן הַנִּשְׁתְּוָן אֲשֶׁר נָתַן הַמֶּלֶךְ אַרְתַּחְשַׁסְתְּא לְעֶזְרָא הַכֹּהֵן הַסֹּפֵר סֹפֵר דִּבְרֵי מִצְוֺת־יְהוָה וְחֻקָּיו עַל־יִשְׂרָאֵל׃ יב אַרְתַּחְשַׁסְתְּא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא לְעֶזְרָא כָהֲנָא סָפַר דָּתָא דִּי־אֱלָהּ שְׁמַיָּא גְּמִיר וּכְעֶנֶת׃ יג מִנִּי שִׂים טְעֵם דִּי כָל־מִתְנַדַּב בְּמַלְכוּתִי מִן־עַמָּא יִשְׂרָאֵל וְכָהֲנוֹהִי וְלֵוָיֵא לִמְהָךְ לִירוּשְׁלֶם עִמָּךְ יְהָךְ׃ יד כָּל־קֳבֵל דִּי מִן־קֳדָם מַלְכָּא וְשִׁבְעַת יָעֲטֹהִי שְׁלִיחַ לְבַקָּרָא

ת"א כי עזרא. סנהדרין כ"א

רש"י

להגליתו בדרכו: (י) כי עזרא וגו'. ועל כן הלך והצליח בדרכו שהרי עזרא הכין לבבו לדרוש את וגו', ועתן טעם לדבריו: (יא) וזה פרשגן הנשתון. וזה פתשגן הכתב: והקיו על ישראל. ואת חקיו אשר גוה על ישראל לשמרם: (יב) ספר דתא. ספר התורה: גמיר וכענה. סיפוק היא בידו: (יג) מני שים טעם. ממני יוצא הרשות כי כל אשר נדבה רוחו אותו מן ישראל ומן הכהנים והלוים ללכת ירושלים ילכו עמך: (יד) כל קבל. בשביל כן מאת המלך וז' יועציו רוצי

מצודת ציון

(יב) גמיר. כולם כי כליל תקטר (ויקרא י) ת"א גמיר תתסק: (יג) מהנדב. ענין רצון כי כל המתנדב מתנדב

מצודת דוד

עליו כח אלהיו אשר היא טובה עליו: (י) כי עזרא הכין וגו'. ולזה היה עליו יד אלהיו לטובה: (יא) וזה פרשגן. זה סדור טופס הדברים המפורשים אשר נתן וגו': ספר. מתחכם ומשכיל דברי מצות ה' וחוקיו אשר גוה על ישראל: (יב) ארתחשסתא. וזהו דברי הכתב אני ארתחשסתא מלך על כל המלכים נותן זה הכתב לעזרא הכהן חכם דת התורה של אלהי השמים: גמיר וכענת. ר"ל להראות לאנשי ממשלתי עד כולם וליושבי כענת שהיא העיר המטרפולין: (יג) מני. ממני הוצא גזרת אומר אשר כל המתנדב ומתרצה במלכותי מן עם ישראל וכהניו והלוים ללכת ירושלים ילך עמך ולא יעכבו מי: (יד) כל קבל. בעבור אשר מלפני המלך ושבעת יועציו נשלח לחפש ולדרוש על אנשי יהודה ואנשי ירושלים אם זהירים הם בדת תורת

עלית · באור הענין · עזרא

הראב"ע הוא מענין סוד ועלה שאז נתיעצו על העליה, כי הם לא נסעו מנהר אהוא עד י"ב לחדש, [לקמן ח' ל"א]: (י) כי עזרא, מבאר מ"ש שבא כיד אלהיו הטובה עליו, ר"ל שגלה עליו השגחה פרטית לשמרו בדרך ולהביאו אל המקום, וזה היה בזכות התורה [כנ"ל ו] כי הכין לבבו לג' דברים, א] לדרוש את תורת ה', שדרש וחקר עניניה בעצמו, ב] ולעשות, שלא המדרש הוא העקר אלא המעשה, ג] וללמד בישראל ללמד לאחרים בין חק בין משפט, וי"ל שכלל בחק מדרשי התורה שבע"פ שנקרא חקי ה' כמ"ש בס' התו"ה בכ"מ: (יא) וזה פרשגן הנשתון, ר"ל שהמלך נתן לו הפקודה בכתב ולשון פרסי, והועתק ללשון ארמי שמדברים בה במדינת סוריא, ע"פ שרי המלך הממונים ע"ז שהעידו שההעתקה משתוה עם הכתב, שזה פי' מלת נשתון כנ"ל, ספר דברי מצות, מפרש מדוע נקרא סופר, לא מפני מלאכת ספרות לכרנסתו, רק שהיה סופר ומונה דברי מצות ה', שספר אותיות התורה ועשה סייג למסורה, וכן גדר גדרים בהעתקת יתר כתבי הקדש לנקותם מכל סיג, וגם ספר דברי תורה שבעל פה המסורה שזה נכלל במלת חקים כנ"ל: על ישראל, נראה שנמשך למעלה אשר נתן המלך לעזרא על ישראל בעבור ישראל ולצרכם: (יב) ארתחשסתא, זה נוסח האגרת, שדרך המלכים להתאר שמם בראש מכתביהם. גמיר וכענת, כבר פירשתי שבפקודה היו נזכרים כל האומות שבעבר הנהר, והיה כתוב לעזרא כהנא ספר דתא די אלהא שמיא דיניא ואפרסכיא, וכמו שחשבם למעלה [ד', פ' י'] והסוף הוא ושאר עבר נהרא וכענת, כי הפקודה היתה גם להם לחזק ידו כמ"ש בפסוק כ"א, וכדי לקצר לא כתבו רק ההתחלה לעזרא כהנא, והסוף וכענת ובאמצע כתבו מלת גמיר, שהוא כמו וגו' או וכו', ולמעלה [שם פסוק י"ז] כתב שלם שהוא ג"כ כמו וגומר: (יג) מני שים טעם, מפני שבפקודה הראשונה שנתן כורש רשות לבני הגולה ללכת לירושלים באר הטעם שהוא כדי לבנות שם את בית ה', וא"כ אחר שנשלם בנין הבית נשלמה הפקודה, ומעתה לא היה רשות להגולים לצאת מארץ שבים בלא רשות מיוחד, לכן נתן רשות מחדש שכל מי מבני ישראל שיתנדב לצאת עמך י"ל רשות ללכת: (יד) כל קבל, באר טעם הרשיון הזה מפני שאתה שליח מן המלך ושבעה יועציו לשני דברים

עַל־יְהוּד וְלִירוּשְׁלֶם בְּדָת אֱלָהָךְ דִּי בִידָךְ׃ טו וּלְהֵיבָלָה כְּסַף וּדְהַב דִּי־מַלְכָּא וְיָעֲטוֹהִי הִתְנַדַּבוּ לֶאֱלָהּ יִשְׂרָאֵל דִּי בִירוּשְׁלֶם מִשְׁכְּנֵהּ׃ טז וְכֹל כְּסַף וּדְהַב דִּי תְהַשְׁכַּח בְּכֹל מְדִינַת בָּבֶל עִם הִתְנַדָּבוּת עַמָּא וְכָהֲנַיָּא מִתְנַדְּבִין לְבֵית אֱלָהֲהֹם דִּי בִירוּשְׁלֶם׃ יז כָּל־קֳבֵל דְּנָה אָסְפַּרְנָא תִקְנֵא בְּכַסְפָּא דְנָה תּוֹרִין דִּכְרִין אִמְּרִין וּמִנְחָתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן וּתְקָרֵב הִמּוֹ עַל־מַדְבְּחָה דִּי בֵּית אֱלָהֲכֹם דִּי בִירוּשְׁלֶם׃ יח וּמָה דִי עליך וְעַל־אחיך יֵיטַב בִּשְׁאָר כַּסְפָּא וְדַהֲבָה לְמֶעְבַּד כִּרְעוּת אֱלָהֲכֹם תַּעַבְדוּן׃ יט וּמָאנַיָּא דִּי־מִתְיַהֲבִין לָךְ לְפָלְחָן בֵּית אֱלָהָךְ הַשְׁלֵם קֳדָם אֱלָהּ יְרוּשְׁלֶם׃ כ וּשְׁאָר חַשְׁחוּת בֵּית אֱלָהָךְ דִּי יִפֶּל־לָךְ לְמִנְתַּן תִּנְתֵּן מִן־בֵּית

יתיר י' יתיר י'

רש"י

פני המלך אתה שלוח: ושבעת יעטוהי. ושבע יועציו הם שבעה רואי פני המלך: לבקרה על יהוד. כדי לדרוש ולבדוק את היהודים אשר בירושלים אם הם עסוקים בתורתו של הקב"ה אשר בידך: (טו) ולהיבלה. ולהוליך כסף וזהב של המלך ויועציו אשר התנדבו לאלהי ישראל לתקן ביתו אשר משכנו וביתו בירושלים: (טז) וכל כסף וזהב. וכל נדבת כסף וזהב אשר תמצא במדינת בבל עם שאר נדבת העם והכהנים אשר מתנדבים לביתו של הקב"ה אשר בירושלים תוליך הכל לירושלים: (יז) כל קבל דנה. ובשביל כך של עבודת המקדש מהרה תקנה בכסף זה בקר ואילים כבשים וזבחים ומנחות ונסכים ותקריבם על המזבח של הקדוש ברוך הוא: (יח) ומה די עלך. ואשר ייטב לך ולאחיך במותר הכסף והזהב לעשות כרצונו של הקב"ה תעשו: (יט) ומאניא. וכלים הנתונים לך לעבודתו של הקב"ה השלם לפני הקב"ה בירושלים: (כ) ושאר חשחות. ושאר צרכות

מצודת דוד   מצודת ציון

לנסיך אשר בידיך: (טו) ולהיבלה. ולהביא כסף וזהב ברצון: (כ) חשחות. כמו השצות והוא ענין צורך: ועל
שר המלך ויועציו התנדבו לאלהי ישראל אשר משכן כבודו ענין נטילה ודוגמתו כי יפול לא יוטל (תהלים ל"ז):
ירושלים: (טז) די תהשכח. אשר תמצא בכל מדינת
בבל מנדבת העכו"ם: עם התנדבות. עם נדבות העם והכהנים אשר נדבו לבית אלהים אשר בירושלים: (יז) כל קבל. בעבור זאת כי ירבה הכסף לזה תוש מהר תקח בכסף זה פרים אלים וכבשים וסולת למנחתם ויין לנסכיהם ותקריב אותם על מזבח של בית אלהיכם אשר בירושלים: (יח) ומה די. ומה אשר ייטב עליך ועל רועך לעשות במותר הכסף והזהב: כרעות. כרצון אלהיכם העשון כהם ר"ל לדבר מצוה תתנוהו כדבר אשר ייטב בעיניכם: (יט) ומאניא. והכלים אשר נתונים לך לעבודת בית אלהיך: השלם. תן כולם בשלימות לפני אלהי ירושלים ר"ל בבית ה': (כ) ושאר חשחות. ושאר צורך בית אלהיך אשר ינטה עליך ליתן ור"ל אשר ישאלו ממך: תנתן. וסוס

עלית   באור הענין   עזרא

א] **לבקר על היהודים**, וזה יהיה **בירושלם בדת אלהים אשר בידך**, ר"ל שתבקר עליה' בעניני הדת ללמדם את הדת ולחזקו ולהפיץ אור התורה ויראת ה' בקרבם, וא"כ כל מי שירצה להדבק בך ללכת עמך ללמוד תורה ואמונה בעיר הקדש י"ל רשות ללכת: (טו) **ולהיבלה**, ב] אתה שליח להוליך לשם כסף וזהב הרבה, וצריך אתה אנשים רבים לשמרך בדרך מן השוללים, ובאר שיוליך שלשה מיני כספים, א] מה שהתנדבו המלך ויועציו: (טז) ב] **וכל כסף וזהב די תהשכח**, מה שיתנדבו הגוים מכל המדינה, ג] מה שיתנדבו ישראל, ועז"א **עם התנדבות וכו'**, וזה צריך שמירה יתירה: (יז—יט) **כל קבל**, עתה נוה לו מה שיעשה בהמעות שיביא לנדבה, שיקנה קרבנות במהרה ויקריב אותם על המזבח, והכסף וזהב הנשאר יוכל לעשות מה שמותר לו לעשות ע"פ הדין במותר המעות, כמו שחשב הרמב"ם בה' שקלים, אבל הכלים לא יוליא לשום דבר רק ישארו להיות כלי שרת, וימסרם בשלמות לבית אלהים לצרכי עבודה: (כ—כג) **ושאר**, מה שצריך לבית אלהים אשר תצטרך ליתן, יתנן מאוצר המלך, ואני נותן פקודה לכל הגזברים שבעבר הנהר שכל מה שישאל עזרא יעשה במהרה בלי עיכוב, עד כסף מאה ככרים וחטים מאה כורים וכו]

גִּנְזֵי מַלְכָּא׃ כא וּמִנִּי אֲנָה אַרְתַּחְשַׁסְתְּא מַלְכָּא שִׂים טְעֵם לְכֹל גִּזַּבְרַיָּא דִּי בַּעֲבַר נַהֲרָה דִּי כָל־דִּי יִשְׁאֲלֶנְכוֹן עֶזְרָא כָהֲנָה סָפַר דָּתָא דִּי־אֱלָהּ שְׁמַיָּא אָסְפַּרְנָא יִתְעֲבִד׃ כב עַד־כְּסַף כַּכְּרִין מְאָה וְעַד־חִנְטִין כּוֹרִין מְאָה וְעַד־חֲמַר בַּתִּין מְאָה וְעַד־בַּתִּין מְשַׁח מְאָה וּמְלַח דִּי־לָא כְתָב׃ כג כָּל־דִּי מִן־טַעַם אֱלָהּ שְׁמַיָּא יִתְעֲבֵד אַדְרַזְדָּא לְבֵית אֱלָהּ שְׁמַיָּא דִּי־לְמָה לֶהֱוֵא קְצַף עַל־מַלְכוּת מַלְכָּא וּבְנוֹהִי׃ כד וּלְכֹם מְהוֹדְעִין דִּי כָל־כָּהֲנַיָּא וְלֵוָיֵא זַמָּרַיָּא תָרָעַיָּא נְתִינַיָּא וּפָלְחֵי בֵּית אֱלָהָא דְנָה מִנְדָּה בְלוֹ וַהֲלָךְ לָא שַׁלִּיט לְמִרְמֵא עֲלֵיהֹם׃ כה וְאַנְתְּ עֶזְרָא כְּחָכְמַת אֱלָהָךְ דִּי־בִידָךְ מַנִּי שָׁפְטִין וְדַיָּנִין דִּי־לֶהֱוֹן דָּאְנִין לְכָל־עַמָּה דִּי בַּעֲבַר נַהֲרָה לְכָל־

ת"א עד כסף . ר"ס ד': מנדה , ס"ב בתרא ח': דינן קרי

רש"י

שהמלך לביתו של הקב"ה אשר יהיה לך ליתן הדמים תתן מאוצר המלך : (כא) ומני אנה . וממני אני דריוש המלך יוצא ציווי ורשות לכל הגזברים אשר בעבר הנהר לצד ארץ ישראל המקבצים כסים שלי מן האומות , אשר כל דבר שישאל לכם עזרא הכהן סופר התורה של הקב"ה מהרה יעשה שלא יעכבו את שאלתו : (כב) עד כסף . עד מאה ככרים של כסף לקנות קרבנות ומאה כורין חטין למנחות ועד ק' מדות יין לנסכים וק' מדות של שמן לבלול מנחות ומלח לקרבנות , כענין שנאמר (ויקרא ב') וכל קרבן מנחתך במלח תמלח : די לא כתב . ומלח שאין כתוב בו מדה יתנו ככל הצורך : (כג) כל די מן טעם . כל אשר יהיה מרשותו של הקב"ה וציוויו יעשה בזריזות בחותם המלך לביתו של הקב"ה : אדרזדא . חותם בל' ערבי : די למה להוא . אשר למה יהיה קצף על מלכות המלך ובניו ועל כן יתנו הגזברים כל צרכי הבית : (כד) ולכם מהודעין . ולכם אנו מודיעין אשר כל הכהנים והלוים המשוררים והשוערים והנתינין שהם חוטבי עצים ושואבי מים למזבח ועובדים בבית זה של הקב"ה לא ישלוט אדם עליהם להטיל עליהם מס וכסף גלגולת אלא יהיו בני חורין מעבודת המלך : (כה) ואנת עזרא כחכמת אלהך די בידך . ואתה עזרא

מצודת ציון

(כב) בתין . שם מדת הלח והוא ג' סאין : (כג) אדרזדא . נתון מן בית אוצר המלך : (כה) ומני . הוא ענין זריזות ואין לו דומה :

מצודת דוד

(כא) ומני , וממני אני ארתחשסתא המלך הושם גזירה אומר לכל הפקודים אשר בעבר הנהר : די כל . אשר כל אשר ישאל מכם עזרא הכהן החכם בתורה של אלהי שמים מהר יעשה : (כב) עד כסף . ר"ל אף אם ירבה לשאול עד ק' ככר כסף ועד ק' כורים חטים ועד ק' בתים יין ועד ק' בתים שמן : ומלח . ר"ל ומלח מה שישאל אשר אין דרך לכתוב דבר קצוב על כי הוא דבר קל וכאומר מלח תנו כל מה שירצו : (כג) כל די . כל אשר הוא מן גזרת אומר של אלהי השמים יעשה בזריזות לאלהי השמים : די למה . אשר למה יהיה קצף מה' על מלכות המלך ובניו בעבור המעלות לצרך הבית : (כד) ולכם . אתם הפקידים על השם מודיע אני לכם אשר כל הכהנים והלוים המשוררים השוערים והנתינים ועובדי עבודת בית אלהים זה : מנדה וגו' . מיני המסים האלה אין ממשלה ורשות להטיל עליהם : (כה) ואנת . ואתה עזרא כפי חכמת אלהיך אשר בידיך פקוד ומנה שופטים ודיינים אשר יהיו דנין לכל העם אשר

עלית באור הענין עזרא

ומלח די לא כתב מלח יתן בלא קצבה [כנ"ל ד' י"ד] שהמלח היה ביד המלך בחנם : (כג) כל אשר מפקודת אלהי השמים יעשה חותם [אדרזדא חותם בלשון ערבי] לבית אלהי השמים , עוד זה שיעשה חותם שיכתוב עליו שהיא חותם בית אלהים , וכל דבר שילא מבית ה' יוחתם בחותם ויהיה דינו כפקודה שילא מאלהי השמים , כמו שדבר הנחתם בטבעת המלך דינו כדבר המלך , וזה תפארת גדולה לבית אלהים שהיא פוקדת בחותם כי ויש לחותם הזה תוקף ועוז מן המלך , די למה הוא טעם לכל פקודותיו אלא שלא יקצוף אלהים על מלכותו אם לא יזהרו בעבודת ביתו כראוי : (כד) ולכם מהודעין , היינו לגזברים הממונים על המס יודיע שאין להם כח לקחת מס מהעובדים בבהמ"ק : (כה) ואנת עזרא , עוד נתן תוקף ביד עזרא למנות שופטים שידונו את העם ע"פ דין תורה , ואמר שפטין ודינין היינו

יָדְעֵי דָּתֵי אֱלָהָךְ וְדִי לָא יָדַע תְּהוֹדְעוּן׃ כו וְכָל־דִּי־לָא לֶהֱוֵא עָבֵד דָּתָא דִי־אֱלָהָךְ וְדָתָא דִּי מַלְכָּא אָסְפַּרְנָא דִּינָה לֶהֱוֵא מִתְעֲבֵד מִנֵּהּ הֵן לְמוֹת הֵן לִשְׁרשׁוֹ הֵן־לַעֲנָשׁ נִכְסִין וְלֶאֱסוּרִין׃ כז בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֲשֶׁר נָתַן כָּזֹאת בְּלֵב הַמֶּלֶךְ לְפָאֵר אֶת־בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם׃ כח וְעָלַי הִטָּה־חֶסֶד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְיוֹעֲצָיו וּלְכָל־שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַגִּבֹּרִים וַאֲנִי הִתְחַזַּקְתִּי כְּיַד־יְהוָה אֱלֹהַי עָלַי וָאֶקְבְּצָה מִיִּשְׂרָאֵל רָאשִׁים לַעֲלוֹת עִמִּי׃

ח א וְאֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבֹתֵיהֶם וְהִתְיַחְשָׂם הָעֹלִים עִמִּי בְּמַלְכוּת אַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ מִבָּבֶל׃ ב מִבְּנֵי פִינְחָס גֵּרְשֹׁם מִבְּנֵי

ת"א הן למות . מ"ק ט"ז : לשרשי קרי

רש"י

כפי חכמת אלהיך אשר בידיך יותר מן השופטים והדיינים שהם דנין כל העם שבעבר הנהר לצד ארץ ישראל עם יודעי התורה : ודי לא ידע . והשופט אשר לא ידע לשפוט תודיעו לו המשפט לעשותו : (כו) וכל די לא להוא עבד . וכל אשר לא יהיה עושה דתו של הקב"ה ודת המלך מהרה שיעשה הדין והמשפט : דינה . הדין יעשה ממנו מן המעכב משפט : הן למות . ליהרג : הן לשרשי . אם לעקרו מן העולם אותו ואת זרעו ואת משפחתו . לשרשי , דישראזיי"ר בלעז : הן לענש נכסין . אם לענשו בממון . ולאסורין . או לייסרו ביסורים , עד כאן מכתב האגרת אשר נתן דריוש המלך לעזרא הסופר למען ישאוהו לירושלים להראותו אל הכהנים והלוים וגזברי המלך למען יחזיקו לקיים המצות ולעבוד ה' בבית המקדש ולשמור התורה כמשפט : (כז) ברוך ה' , כך כתב עזרא בספרו כאשר נתן הודאה להקב"ה : (כח) ויועציו . הם שבעה רואי פני המלך , הן שבעה יעטוהי של מעלה : כיד ה' אלהי עלי . כאשר היתה עזרתו של הקב"ה עלי וקבלתי מישראל הנשארים בבבל ראשי אבות וגדולים לעלות עמי מבבל :

ח (א) ואלה ראשי בית אבותיהם . של עולים : והתיחשם . ואת יחוסם אשר היו מתיחסים

מצודת דוד

בעבר הנהר : לכל ידעי . ר"ל מנה את כל יודעי תורת אלהיך ואשר לא ידעו מה מדבר הקשה תודיע להם : (כו) וכל די . וכל אשר לא יהיה עושה דת התורה של אלהיך ודת של המלך המזהיר על הדבר : אספרנא . חיש מהר יהיה נעשה ממנו משפט ודין הן אם יהיה משפטו להמיתו הן לעקור שרשיו ר"ל להמית אותו ואת בניו הן לענשו עונש ממון ונכסים הן לאסרו בבית האסורים את הכל יהיה נעשה חיש מהר : (כז) ברוך ה'. אלה דברי עזרא שהודה לה' על הטובה : כזאת . כדבר הזאת גזרת על דברי הבית לפאר ולרומם את בית ה' : (כח) ועלי . המקום הטה עלי חסד לפני המלך : ולכל . ולפני כל : כיד ה' . כפי הכח שהיה מה' עלי : ראשים . ואחריהם היו נמשכים שרי העם :

ח (א) ראשי אבתיהם . ראשי המשפחות : והתיחשם . זכרון יחוסם בני מי המה : במלכות . הנמלאים במלכות וגו' : (ב) מבני פנחס . העולה מבני פנחס היה במו

עלית — באור הענין — עזרא

שופטים מומחין , ודיינים שאינם מומחין דהיינו שלשה הדיוטות דמ"א דלית בהו חד דגמיר , וכנגד השופטים אמר לכל יודעי דתי אלהך ר"ל מומחים , וכנגד דיינים אמר ודי לא ידע תהודעין שאז ילמדו את הדין מקלת דיניס : (כו) וכל , וגם נתן להשופטים תוקף לכוף לקיים בין דת אלהים בין דת המלך , ויש כח בידם לעשות דין להעובר על דת ה' ודת המלך , בין למות בין לשרושי לשרש כל המשפחה וכו' , בענין שתוקף העונשים ג"כ ניתן בידם : (כז) ברוך ה' , עזרא נותן הודאה לה' , אם מצד מה שעשה לפאר בית ה' , שנתן בלב המלך להתנדב לבית האלהים , ואם מה שעשה לו , שנתן הכח בידו לחזק הדת ולהקים שופטים , ועז"א ועלי הטה חסד :

ח (א—ג) ראשי אבותיהם והתיחשם , כל ראש בית אב היה לו כתב יחוס למעלה עד השבטים , וכל האנשים שייכים לבית אב היה להם כתב היחוס שהם מבית אב הנזה , כמו נמצא שכניה מבני פרעוש היה להם כתב היחוס עד זכריה , וזכריה היה לו כתב היחוס עד למעלה

איתמר דניאל מבני דויד חטוש: ג מבני שכניה מבני פרעש זכריה ועמו התיחש לזכרים מאה וחמשים: ד מבני פחת מואב אליהועיני בן־זרחיה ועמו מאתים הזכרים: ה מבני שכניה בן־יחזיאל ועמו שלש מאות הזכרים: ו ומבני עדין עבד בן־יונתן ועמו חמשים הזכרים: ז ומבני עילם ישעיה בן־עתליה ועמו שבעים הזכרים: ח ומבני שפטיה זבדיה בן־מיכאל ועמו שמנים הזכרים: ט מבני יואב עבדיה בן־יחיאל ועמו מאתים ושמנה עשר הזכרים: י ומבני שלומית בן־יוספיה ועמו מאה וששים הזכרים: יא ומבני בבי זכריה בן־בבי ועמו עשרים ושמנה הזכרים: יב ומבני עזגד יוחנן בן־הקטן ועמו מאה ועשרה הזכרים: יג ומבני אדניקם אחרנים ואלה שמותם אליפלט יעיאל ושמעיה ועמהם ששים הזכרים: יד ומבני בגוי עותי וזבוד ועמהם שבעים הזכרים: טו ואקבצם אל־הנהר הבא אל־אהוא ונחנה שם ימים שלשה ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא־מצאתי שם: טז ואשלחה לאליעזר לאריאל לשמעיה ולאלנתן וליריב ולאלנתן ולנתן ולזכריה ולמשלם ראשים וליויריב ולאלנתן מבינים: יז ואוצאה אותם על־אדו הראש

ת"א עונדים. ב"ב ט"ו: ואקבצם אל וגו'. עירובין פ"ס יבמות פ"ז קידושין כ"ט:

וזכור קרי ואצוה קרי

רש"י

בשם: הראשונה. הוא דריוש: (ג) מבני שכניה מבני פרעוש. משפחה אחת היא וזכריה הוא ראש המשפחה: ועמו. עם יחש שלו היו מתיחסים: לזכרים. של משפחתו: (ו) עבד בן יונתן. כך שמו: (יג) אחרונים. שהיו אחרונים ללכת אחרי עזרא: (טו) אל הנהר הבא. אל הנהר הנובע: אל אהוא. אל אותו הנהר: ונחנה שם. והיינו חונים שם: ואבינה בעם. נתתי לבי להבין בעם אשר נקבצו עמי: (טז) ואשלחה לאליעזר וגו' ראשים. גדולים: מבינים. חכמים היו: (יז) ואצוה אותם וגו'. שלהם ולויים לדבר אל אדו שהוא גדול ותמוז אשר בכספיא:

מצודת דוד

גרשום וכן כולם: (ג) מבני שכניה מבני פרעוש. ר"ל מבני שכניה שהיה מבני פרעוש היה הראש זכריה ועם יחזקו התיחשו למספר זכרים מאה והמשים כי כולם היו ידועים שהם קרובים לזכריה הראש: (ד) פחת מואב. מושל במואב: ועמו. עם יהוכו ההיחשו אנשיו וכן כולם: (ה) בן יחזיאל. רלה לומר היה הראש בן יחזיאל ולפי שלא היה נודע כתביו הזכיר שם אביו עליו: (ו) עבד. כן שמו עבד: (י) בן יוספיה. היה הראש בן יוספיה: (יג) אחרנים. הם הלכו באחרונה ולא מסרו ללכת כאשר הנזכרים: במותם. של הראשים: (טו) אל הנהר וגו'. סמוך להנהר ההולך אל אהוא הוא שם מקום: ואבינה. נסתכלתי בכונת הלב לדעת מי ומי בהולכים: (טז) לאליעזר. את אליעזר: מבינים. הכמים: (יז) על אדו. אל אדו שהיה הראש במקום

עלית באור הענין עזרא

כן כולם: (יג) אהרונים, שלא נשאר ממשפחה זו שום אדם בה"ל, שבפעם הראשון [ב' י"ג] יצאו מהם תרס"ו אנשים, והיוצאים עתה היו האחרונים שנשארו ממשפחה זו: (טו) אל הנהר הנופל אל נהר אהוא, שהנהר הראשון לא היה לו שם מיוחד: (טז) לאליעזר, שלחתים בשליחות [והלמ"ד במקום את כמו בגע לאבנר], ראשים לפני העם, מבינים הכמים: (יז) ואצוה אותם, שלחתים בשליחות לדבר אל

אדו

בְּכָסִפְיָא הַמָּקוֹם וָאָשִׂימָה בְּפִיהֶם דְּבָרִים לְדַבֵּר אֶל־אִדּוֹ אָחִיו הַנְּתוּנִים בְּכָסִפְיָא הַמָּקוֹם לְהָבִיא־לָנוּ מְשָׁרְתִים לְבֵית אֱלֹהֵינוּ׃ יח וַיָּבִיאוּ לָנוּ כְּיַד־אֱלֹהֵינוּ הַטּוֹבָה עָלֵינוּ אִישׁ שֶׂכֶל מִבְּנֵי מַחְלִי בֶּן־לֵוִי בֶּן־יִשְׂרָאֵל וְשֵׁרֵבְיָה וּבָנָיו וְאֶחָיו שְׁמֹנָה עָשָׂר׃ יט וְאֶת־חֲשַׁבְיָה וְאִתּוֹ יְשַׁעְיָה מִבְּנֵי מְרָרִי אֶחָיו וּבְנֵיהֶם עֶשְׂרִים׃ כ וּמִן־הַנְּתִינִים שֶׁנָּתַן דָּוִיד וְהַשָּׂרִים לַעֲבֹדַת הַלְוִיִּם נְתִינִים מָאתַיִם וְעֶשְׂרִים כֻּלָּם נִקְּבוּ בְשֵׁמוֹת׃ כא וָאֶקְרָא שָׁם צוֹם עַל־הַנָּהָר אַהֲוָא לְהִתְעַנּוֹת לִפְנֵי אֱלֹהֵינוּ לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ דֶּרֶךְ יְשָׁרָה לָנוּ וּלְטַפֵּנוּ וּלְכָל־רְכוּשֵׁנוּ׃ כב כִּי בֹשְׁתִּי לִשְׁאוֹל מִן־הַמֶּלֶךְ חַיִל וּפָרָשִׁים לְעָזְרֵנוּ מֵאוֹיֵב בַּדָּרֶךְ כִּי־אָמַרְנוּ לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר יַד־אֱלֹהֵינוּ עַל־כָּל־מְבַקְשָׁיו לְטוֹבָה וְעֻזּוֹ וְאַפּוֹ עַל כָּל־עֹזְבָיו׃ כג וַנָּצוּמָה וַנְּבַקְשָׁה מֵאֱלֹהֵינוּ עַל־זֹאת וַיֵּעָתֵר לָנוּ׃ כד וָאַבְדִּילָה מִשָּׂרֵי

ת"א ונצומה. תענית ח' :

הנתינים קרי א' דגש

רש"י

אל אדו. אל אדו : ואשימה בפיהם. שמתי בפיהם דברים לדבר בשליחותי אל אדו ואחיו שהם נתונים ומיושבים בכספיא להביא לנו משרתים לעבוד בבהמ"ק. בכספיא. שם מקום בבבל : אחיו. שם אדם : הנתינים. כמו הנתונים ועל כן נכתב בוי"ו : (יח) כיד אלהינו. כאשר היתה הצלחתי של הקב"ה עלינו : איש שכל. חכם : מבני מחלי וגו'. כולם הללו לוים : (כ) ומן הנתינים. ומן העבדים נתינים שנתן דוד המלך ושרי ישראל עלו עמהם : (כא) להתענות. לישב בתענית : דרך ישרה. שיוליכנו המקום לשלום : (כב) כי בשתי. שהרי נתביישתי מן המלך ולא רציתי לשאול לו רכב ופרשים כדי לתיילנו : כי אמרנו. שהרי כבר אמרנו אל דריוש המלך שהקב"ה מטיב למבקשיו ושופך אפו וחמתו על עוזביו : (כג) ויעתר לנו. וקבל תפלתנו שבאנו לירושלים לשלום : (כד) ואבדילה. וכאשר הייתי שם על נהר אהוא הבדלתי משרי הכהנים : (כה) ואשקלה-

מצודת דוד

הנקרא כספיא : ואשימה. רצה לומר סדרתי להם הדברי' לדבר וגו' : אחיו. כמו ואחיו : הנתונים. ר"ל אדו ואחיו היו מן הנתונים אשר בכספיא : להביא. דבר השליחות היה להביא לנו לוים אשר ישרתו בשיר : (יח) כיד אלהינו. כמו שהיה עלינו יד אלהינו הטובה כן הצליחו והביאו לנו איש משכיל בדבר השיר והיה מבני מחלי וגו'. ולא הזכיר שמו : ושרביה. גם הביאו את שרביה ובניו ואחיו : (יט) אחיו. חבריו וחוזר על האחד וה"ה לבני וכנגד בדבר המוכן : (כ) לעבדת הלוים. בדבר מלאכת בית ה' : נקבו בשמות. נתפרשו בשמותם ר"ל המחשובים והידועי' שבהם : (כא) ואקרא. רצה לומר גזרתי תענית והכרזה : על הנהר אהוא. על הנהר הבא אל אהוא : דרך ישרה. ללכת בדרך אשר לא תשיג לנו יד אויב ואורב : (כב) כי בשתי וגו'. ולזה לא שלח עמנו וחייתי מתפחד מן האויב : כי אמרנו וגו'. ולזה לא שאלתי חיל ופרשים כי אז שאלתי היה מביא לומר איה אמריכם : לטובה. ולהטיב להם : ועזו. כמו נקמתו : (כג) על זאת. על דרך ישרה : ויעתר לנו. קבל מהר תפלתנו ואולי בנבואה נאמר לו או בחלום

מצודת ציון

ח (כ) נקבו. נתפרשו וכן ונוקב שם (ויקרא כ"ד) : (כב) ופרשים. הם רוכבי הסוסים כהרגל רב : (כג) ויעתר. ענין קבלת תפלה וכן ויעתר לו (בראשית

עלית — באור הענין — עזרא

אדו, [וכל ציוי על דבר שליחי נקשר במלת על כמו ויצו עליו פרעה אנשים], בכספיא המקום, כי היה גם מדינה שנקראת כספיא, אל אדו ואחיו הנתונים שהם ממונים שם מן המלך על המקום ההוא : (יח) איש שכל, הוא שרביה, ומפרש ושרביה הזה שהביאו עם בניו ואחיו היו שמונה עשר : (כ) ומן הנתינים הם הגבעונים שנתן דוד, כי תחלה היו חוטבי עצים לעדה כמ"ש יהושע [ט' כ"ז] : (כא) לנו ולטפנו, הקדים העקר בהגלה, ומוסיף לבקש אף על הטפל, שזה דרך המתפלל לבקש מעט ולהוסיף, כמ"ש שגיאות מי יבין מנסתרות נקני, וכמ"ש במדרש : (כב—כג) כי בושתי, שהגם שהיה ראוי שלא יסמך על הנס, דאף שלוחי מצוה אינם נזוקין היכא דשכיח הזיקא שאני, והיה ראוי שיבקש

הכהנים שנים עשר לשרביה חשביה ועמהם מאחיהם עשרה׃ כה ואשקולה להם את־הכסף ואת־הזהב ואת־הכלים תרומת בית־אלהינו ההרימו המלך ויעציו ושריו וכל־ישראל הנמצאים׃ כו ואשקלה על־ידם כסף ככרים שש־מאות וחמשים וכלי־כסף מאה לככרים זהב מאה ככר׃ כז וכפרי זהב עשרים לאדרכנים אלף וכלי נחשת מצהב טובה שנים חמודות כזהב׃ כח ואמרה אליהם אתם קדש ליהוה והכלים קדש והכסף והזהב נדבה ליהוה אלהי אבתיכם׃ כט שקדו ושמרו עד־תשקלו לפני שרי הכהנים והלוים ושרי־האבות לישראל בירושלם הלשכות בית יהוה׃ ל וקבלו הכהנים והלוים משקל הכסף והזהב והכלים להביא לירושלם לבית אלהינו׃ לא ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש הראשון ללכת ירושלם ויד אלהינו היתה עלינו ויצילנו מכף אויב ואורב על־הדרך׃ לב ונבוא ירושלם ונשב שם ימים שלשה׃ לג וביום הרביעי נשקל הכסף והזהב והכלים

ת"א מוזהב ערכין י"ג ׃ ואורב. ב"מ ק"ח ׃ יתיר ו' ס' דגוש

רש"י

ושקלתי לשם הכסף והזהב ליתן באוצרות בית ה': ההרימו. אשר הרימו: הנמצאים. בבבל: (כו) וכלי כסף מאה לככרים. ככר בכל כלי: (כז) וכפורי. מזרקים: לאדרכנים אלף. מין מטבע אלף דרכונים היו במשקל כפורי זהב הללו: מצהב. משל נחשת: מוזהב, מין מטבע של נחשת טובה. לשון נקבה קרא לנחשת: שנים. ב' כלים: חמודות כזהב. הכלים קורא חמודות בלשון נקבה: (כח) אליהם. לאותן שרי הכהנים: (כט) הלשכות בית ה'. כדי ליתן בלשכות הבית: (לא) בשנים עשר לחדש הראשון. בשנים עשר לניסן: ויד אלהינו היתה עלינו. להצליחנו על הדרך אשר הלכנו עליה:

מצודת ציון

כ"ה): (כז) וכפורי. מזרקות: לאדרכנים. שם מטבע ידוע אצלם: מצהב. מראה כעין גוון הזהב וכן שער צהוב (ויקרא י"ג): (כט) שקדו. ענין שמירות כמו כי שוקד אני על דברי (ירמיה א'): (לא) ואורב. היושב במארב

מצודת דוד

ידבר בו: (כד) לשרביה. את שרביה ואת חשביה: מאחיהם. מחבריהם והיה מבני לוי: (כה) ואשקלה. מסרתי להם במשקל: ההרימו. אשר הרימו והפרישו המלך וגו': הנמצאים. במלכות בבל: (כו) על ידם. למסור בידם: לככרים. כל כלי היה משקלו ככר אחד: (כז) לאדרכנים אלף. כל אחד היה משקלו אלף דרכונים: חמודות כזהב. חשובות כזהב: (כח) אתם קדש וגו'. ומהראוי להיות הקודש ביד הקודש: נדבה לה'. ולקודש יחשב: (כט) שקדו. מהרו בדבר נוגע הכלים והכסף והזהב ושמרו. אותם עד אשר תשיבו במשקל: לפני שרי וגו'. לתתם אל הלשכות אשר בבית ה': (ל) משקל הכסף. ר"ל הכסף וגו' קבלו במשקל: (לא) מנהר אהוא. מנהר הבא אל אהוא: (לג) נשקל. מסרנו הכסף וגו' במשקל

עלית באור הענין עזרא

חיל ופרשים, עז"א שבושו מלבקש זאת, כי הם אמרו שהשגחת ה' הפרטיית גלוה עמהם תמיד בדרך הנסיי, ולכן בקשו זאת מאלהים, ויעתר לנו, פי' הרמב"ע שה' הודיע להם זאת ע"י חלום, וי"ל כרחב"ד שהיה מתפלל על החולים ואומר זה חי וזה מת וכו', אם שגורה תפלתי בפי וכו', כמ"ש בפ' אין עומדין: (כד) ואבדילה, כי מעתה נכנס אל דרך המדבר מסר להם, שהם אנשי חיל לשמרם מכף אויב ואורב בדרך: (כה) ואשקלה להם, ואשקלה על ידם, הוא שקל תחלה ואח"כ שקלו הם שנית, וכן בירמיה [ל"ב מ' י'], לככרים כ"א משקל ככר: (כז) לאדרכונים אלף, היו שוים אלף אדרכמונים, מוצהב מראה לזהב, ובא זכר ונקבה, כי כלי זכר, ונחשת נקבה: (כח) אתם קדש וכו', ר"ל אתם חייבים בשמירתם, כמ"ש ושמרתם את משמרת הקדש: (כט) הלשכות, ב' בירושלים

בבית אלהינו על יד מרמות בן אוריה הכהן ועמו אלעזר בן פינחס ועמהם יוזבד בן ישוע ונועדיה בן בנוי הלוים: לד במספר במשקל לכל ויכתב כל המשקל בעת ההיא: לה הבאים מהשבי בני הגולה הקריבו עלות לאלהי ישראל פרים שנים עשר על כל ישראל אילים תשעים וששה כבשים שבעים ושבעה צפירי חטאת שנים עשר הכל עלה ליהוה: לו ויתנו את דתי המלך לאחשדרפני המלך ופחוות עבר הנהר ונשאו את העם ואת בית האלהים:

ט א וככלות אלה נגשו אלי השרים לאמר לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלוים מעמי הארצות כתעבתיהם לכנעני החתי הפרזי היבוסי העמני המאבי המצרי והאמרי: ב כי נשאו מבנתיהם להם ולבניהם והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה: ג וכשמעי

ת"א הכהנים. הוריות שם:

רש"י

(לד) במספר במשקל לכל. ומספר הכלים ומשקלם כאשר קבלוהו כך היה נשקל כולו כאשר פרשוהו: (לה) הבאים מהשבי בני הגולה. הללו אשר באו עם עזרא: הקריבו עולות. הכל עולה והודאה שעה היתה: (לו) ויתנו את דתי המלך. הללו עולי גולה ספרו מצות דריוש המלך לגדולי המלך רואי פניו: ופחוות. כמו ופחות: עבר הנהר. אותן של צד ארץ ישראל כן בעבר הנהר ליושבי בבל: ונשאו. שהיו מנשאין ומכבדין:

ט (א) אלה. דברים הללו אשר ספרו דתי המלך: השרים. של ישראל: לאמר. וכן אמרו לו: (ב) היתה במעל הזה ראשונה. שהם התחילו למעול מעל להתחתן בגויי

מצודת דוד

ביד מרמות וגו': (לד) במספר. את הכלים מסרנו במספר ובמשקל כל אחד ואחד: ויכתוב. למען יעמוד ימים רבים: (לה) הבאים וגו'. הוא הפוך וכמו בני הגולה הבאים מהשבי: על כל ישראל. בעבור כל ישראל: הכל עולה. רלה לומר אף החטאות היו כליל כעולה ולא אכלום הכהנים והוראת שעה היתה: (לו) דתי המלך. חוק גזרת המלך אשר נתן ביד עזרא כמ"ש למעלה ז': ונשאו. היו מנשאים ומרוממים את העם וגו':

ט (א) וככלות אלה. כאשר כלו הדברים האלה הם מסירת הכלים וגו' ואת דתי המלך: כתעבותיהם. רלה לומר עודם עושים כתעבותיהם של הכנענים וכו': (ב) כי נשאו. כי לקחו נשים מבנותיהם ולזה אוחזים במעשיהם: זרע הקדש. המה בני ישראל: ראשונה. הם נשאו בתחלה נשים מבנות העכו"ם ומהם למדו יתר העם:

מצודת ציון

להסתר: (לה) צפירי. שעירי: (לו) לאחשדרפני. מין שררה ידוע אצלם: ופחוות. מל' שררה וממשל:

ט (א) נבדלו. ענין הפרשה: (ב) התערבו. מל' תערובות

עלית באור הענין עזרא

נמשך למטה בהלשכות של בית ה': (לד) במספר בין המספר בין המשקל, וכן כתבו גם המשקל וכ"ש המספר: (לה) הכל עולה, כבר הזכרנו [ו' י"ז] שהיתה הוראת שעה: (לו) לאחשדרפני, כבר בארנו [ז' י"א] שהיה המכתב כתוב גם להשמים, ולכל עם היו אחשדרפנים קבוע מהמלך ופחה, כמ"ש בפי' מגלת אסתר, ונתנו להם דת המלך שהגיע גם אליהם:

ט (א) וככלות אלה, זה לא היה עד ארבעה חדשים אחר בואו, כמו שאראה [לקמן י' ט']. לא נבדלו, פי' שאין הבדל ביניהם ובין עם הארץ, א] במה שהם עושים בתועבותם: (ב) ב] כי נשאו מבנותיהם להם, ואמר מלת כי, באשר מה שנשאו מבנותם הוא

הסבה

אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה קָרַעְתִּי אֶת־בִּגְדִי וּמְעִילִי וָאֶמְרְטָה מִשְּׂעַר רֹאשִׁי וּזְקָנִי וָאֵשְׁבָה מְשׁוֹמֵם׃ ד וְאֵלַי יֵאָסְפוּ כֹּל חָרֵד בְּדִבְרֵי אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל עַל מַעַל הַגּוֹלָה וַאֲנִי יֹשֵׁב מְשׁוֹמֵם עַד לְמִנְחַת הָעָרֶב׃ ה וּבְמִנְחַת הָעֶרֶב קַמְתִּי מִתַּעֲנִיתִי וּבְקָרְעִי בִגְדִי וּמְעִילִי וָאֶכְרְעָה עַל־בִּרְכַּי וָאֶפְרְשָׂה כַפַּי אֶל־יְהוָה אֱלֹהָי׃ ו וָאֹמְרָה אֱלֹהַי בֹּשְׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהַי פָּנַי אֵלֶיךָ כִּי עֲוֹנֹתֵינוּ רָבוּ לְמַעְלָה רֹּאשׁ וְאַשְׁמָתֵנוּ גָדְלָה עַד לַשָּׁמָיִם׃ ז מִימֵי אֲבֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּאַשְׁמָה גְדֹלָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וּבַעֲוֹנֹתֵינוּ נִתַּנּוּ אֲנַחְנוּ מְלָכֵינוּ כֹהֲנֵינוּ ׀ בְּיַד מַלְכֵי הָאֲרָצוֹת בַּחֶרֶב בַּשְּׁבִי וּבַבִּזָּה וּבְבֹשֶׁת פָּנִים כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ ח וְעַתָּה כִּמְעַט־רֶגַע הָיְתָה תְחִנָּה מֵאֵת ׀ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְהַשְׁאִיר

ת"א ואלי . תענית י"ג מגילה ל' : ובמנחת . תענית שם מגילה שם : כי. מגילה י"א :

רש"י

סארנות : (ד) משומם. עלוב ושומם כמו שבעת ימים משמים בתוכם (יחזקאל ג') : (ה) מתעניתי . שלא אכלתי אותו יום : (ז) נתנו . כמו נתננו , דגש הנו"ן תחת חסרון נו"ן אחרת , כמו (ד"ה ב' י"ד) כי עליך נשענו כמו נשעננו . (בראשית ל"ד) ונתנו את בנותינו כמו ונתננו : כהיום הזה . כמו שנראה היום הזה שככר גלו י' השבטים ועדיין נשארו בבבל הרבה מן הגולים : (ח) ועתה כמעט רגע. לפי שעה : תחנה . כמו חנינה : ולתת לנו יתד . לקבוע אותנו בארץ

מצודת ציון

ובלבול : והסגנים . מין שררה : במעל . ענין חטא ופשע : (ג) ומעילי . הוא מין מלבוש עליון : ואמרטה . ענין תלישה כמו ואיש כי ימרט ראשו (ויקרא י"ג) : משומם . משותק ונאלם כמו משמים בתוכם (יחזקאל ג') : (ד) חרד . ענין מהירות כמו ויחרדו זקני העיר (שמואל א' ט"ז) : ונכלמתי . מל' כלימה ובושה : להרים . לרומם ולהגביה : ואשמתנו . מל' אשמה ופשע : (ח) תחנה . חנינה זהו וכן לבלתי היות להם תחנה (יהושע י"א) : פליטה . ענין הצלה ושיור : יתד . מסמר : מחיה . מל' חיות :

מצודת דוד

(ג) קרעתי וגו'. מגודל הצער בעבור המעל הזה : משומם. משותק ונאלם כדרך המצטער : (ד) כל חרד . כל החרד בקיום דברי ה' היה נאסף אלי בעבור מעל הגולה ר"ל להעביר המעל הזה : למנחת הערב . לזמן הקרבת תמיד של בין הערבים : (ה) קמתי מתעניתי . ר"ל קמתי מעוגה והלא מתעניתי שלא אכל כל אותו היום : ובקרעי וגו' . ובקריעת הבגדים בגדי לעורר הלבבות קם כשהוא מעונה ולבוש בגדים קרועים וכרע על ברכיו : ואפרשה את כפי . כן הוא דרך שואל החסד : (ו) להרים וגו'. הוא הפך כמו להרים פני אליך אלהי : רבו . נתרבו ועלו למעלה מן הראש: (ז) כהיום הזה . וכאשר נראה היום אשר בני עשרת השבטים המה בגולה ואף מבני יהודה ובנימין רבים נשארו בבבל בגולה : (ח) כמעט רגע . מעט זמן היה לנו חנינה מה' והוא מלשון שאלה ומליצה על כי הגאולה הפיא קטנה

עלית · באור הענין · עזרא

הסבה שיעשו כתועבותיהם , ויד השרים , שהם התחילו במעל הזה : (ג) משומם גלמוד , כמו ואשב שבעת ימים משמים בתוכם [יחזקאל ג']: (ד) כל חרד . שעורו כל חרד על מעל הגולה בדברי אלהי ישראל , כי לא נמצא שעל חרד נקשר עם מלת על : (ו) בושתי ונכלמתי , מבואר אלי שהבושה הוא מעצמו , והכלימה הוא מאחרים , ומפרש מ"ש בושתי כי עונותינו רבו למעלה ראש , שעון הוא עיות השכל שהוא בראש , והם עלו למעלה מן הראש ומתפשטים לחוץ , וע"ז י"ל בושה בפ"ע , ונגד ונכלמתי אמר ואשמתנו גדלה עד לשמים האשמה , הוא חיוב העונש , ועל ידו היה לנו כלימה מאחרים [עמ"ש ישעיה סי' כ"ד] : (ז) מימי , הוסיף לאמר שחיוב העונש אינו מעתה רק מימי אבותינו נתמלא הסאה ונתחייבנו בעונש עד היום הזה , ומה שנתננו ביד מלכי הארצות היה בעונותינו , בענין שלפי מדת עונותינו ולפי חיוב העונש לא הגיע עדיין קץ הישועה , וכמו שגלה זאת המלאך לדניאל כמ"ש [דניאל ט' כ"ד] שבועים שבעים נחתך על עמך , שישיבת ישראל בבית שני היה רק חנינה לפי שעה והם צריכים עדיין למרק עונותיהם , וז"ש (ח) ועתה כמעט רגע היתה תחנה , שהוא רק חנינה שלא ע"פ הזכות והדין , והיא רק כמעט רגע, להשאיר באר שהתחנה היה בד' דברים, א] להשאיר

לנו פליטה ולתת לנו יתד במקום קדשו להאיר עינינו אלהינו ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו: ט כי עבדים אנחנו ובעבדתנו לא עזבנו אלהינו ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבתיו ולתת לנו גדר ביהודה ובירושלם: י ועתה מה נאמר אלהינו אחרי זאת כי עזבנו מצותיך: יא אשר צוית ביד עבדיך הנביאים לאמר הארץ אשר אתם באים לרשתה ארץ נדה היא בנדת עמי הארצות בתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל פה בטמאתם: יב ועתה בנותיכם אל תתנו לבניהם ובנתיהם אל תשאו לבניכם ולא תדרשו שלמם וטובתם עד עולם למען תחזקו ואכלתם את טוב הארץ והורשתם לבניכם עד עולם: יג ואחרי כל הבא

קר"א כי עבדים. מגילה שם: לרומם. ברכות י"ח:

רש"י

ישראל: יתד. כמו (ישעיה כ"ב) ותקעתיו יתד במקום נאמן: מחיה מעט. חיים מועטים: (ט) כי עבדים אנחנו. לדריוש מלך פרס: לא עזבנו. לא עזב אותנו: ויט. לשון מפעיל כמו הטה הטה עלינו חסדו: גדר. שהיו גודרין גדר לשמור מצותיו: (יא) נדה. טמאה וגעולה: (יב) והורשתם. את הארץ לבניכם עד עולם: (יג) ואחרי כל הבא עלינו במעשינו הרעים

מצודת ציון / מצודת דוד

יתד וגו'. קבועות בירושלים כיתד הקבוע: מחיה (ט) חרבותיו. מל' חורבה: גדר. כותל מקיף:
מחיה. חיים מועטים בעת עבדותנו: (ט) כי עבדים. (יא) נדה. מל' נדידה ורחוק: (יג) חשכת. מנעת כמו
עדיין עבדים אנחנו למלכי פרס אבל בעבדותנו לא עזבנו
וכל וכל: את חרבותיו. של הבית הזה: גדר. להיות גדורים מסביב לבל נסיה עוד למרמס לכל: (י) אחרי זאת. אחרי הטובה הזאת שעשית לנו מה נאמר ר"ל וכי נוכל לומר הטובה הזאת מעוטה היא כי הלא עזבנו מצותיך ולכן המעט היא להסד תחשב: (יא) ארץ נדה היא. ארץ מרוחק ומתועב בעבור תעו. הטעו"ם בתועבות אשר מלאו הארץ משפטה אל שפתה כרוב טומאתם: (יב) למען תחזקו. למען תאחזו בארץ להשאר בידכם: עד עולם. ר"ל ובניכם ובניהם וכן עד עולם: (יג) ואחרי וגו'. אחרי שהביאנו כל העונש הבא עלינו וגו': חשכת. ר"ל אף הגאולה המועטת הזאת

עלית / באור הענין / עזרא

לנו פלטה שלא יכלו בגלות, ב] ולתת לנו יתד במקום קדשו, שיוכלו לבנות המקדש ולקבוע שיבתם בא"י, ג] להאיר עינינו אלהינו, שעי"כ יוכל להאיר עינינו שנשוב ללכת בדרכיו ובזה יכלה העונש הנגזר עלינו, ד] ולתתנו מחיה מעט שעי"כ נגלית מעט בהיותנו בארצנו הגם שאנו עוד בעבדותנו, כי עדן לא הגיע זמן הגאולה האמתית כמ"ש המלאך לדניאל: (ט) כי, מפרש כי אנו עדיין עבדים למלכי פרס ובעבדותנו לא עזבנו וכו' כי הגאולה הזו אינה גאולה גמורה רק ברשות מלכי פרס והיא בדרך הינה מס', א] לתת לנו מחי', ב] לרומם את בית אלהינו מה שנתן פקודה לבנות המקדש, ג] להעמיד ר"ל להעמיד הבנין שלא יחרב ע"י צרי יהודה ובנימין שכתבו שטנה על הבנין, ולתת לנו גדר שנוכל להיות מופרדים מן העכו"ם כדבר המוגדר בגדר בפ"ע, כי הי' לשם פחה ורשאים בפ"ע ושופטים מיוחדים עד שהיו שם לעם מיוחד: (י) ועתה, ר"ל אחר שעדיין אינה גאולה שלמה והעונות הקודמים לא נתמרקו עדיין, ותכלית הגאולה הזאת היה כדי שעתה נטיב מעשינו ומרק העונות, כמ"ש המלאך לדניאל שבועים שבעים נחתך על עמך לכלא פשע ולכפר עון, וצריכים הם עתה לכפר הפשעים הקודמים, וכמו שפירשנו שם, וא"כ מה נאמר עתה אם עשינו להפך שלא ע"י שלא נתקן עונות הקודמים נוסיף עוד עונות חדשים: (יא) ארץ נדה, שא"ל שהארץ נטמאה ע"י תועבות הכנענים כמ"ש כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר לפניכם ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה (ויקרא י"ח): (יב) ועתה בנותיכם, כמ"ש פן תכרות ברית ולקחת מבנותיו לבניך (שמות ל"ד), ובזה תלוי ירושת הארץ וקיומם עליה, כמ"ש יהושע כ"ג: (יג) ואחרי כל הבא, כי אתה אלהינו חשכת, כי'

אתה

עלינו במעשינו הרעים ובאשמתנו הגדלה כי | אתה אלהינו חשכת למטה מעוננו ונתתה לנו פליטה כזאת׃ יד הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי התעבות האלה הלוא תאנף־בנו עד־כלה לאין שארית ופליטה׃ טו יהוה אלהי ישראל צדיק אתה כי־נשארנו פליטה כהיום הזה הננו לפניך באשמתינו כי אין לעמוד לפניך על־זאת׃

י א וכהתפלל עזרא וכהתודתו בכה ומתנפל לפני בית האלהים נקבצו אליו מישראל קהל רב־מאד אנשים ונשים וילדים כי־בכו העם הרבה־בכה׃ ב ויען שכניה בן־יחיאל מבני עולם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות

ת"א ויען . מגילה ט"ו סנהדרין י"א׃ — עילם קרי

רש"י

וגו' . אחרי כל המעשה הרע אשר הגיע עלינו במעשינו הרעים : חשכת למטה מעוננו . מנעת מעונותינו עד למטה שנפחת עונינו על כפרת גלותנו , ויש לנו לפותרו בענין זה מנעת עצמך מלגבות ממנו כל עונינו וגבית ממנו למטה מן העונות ולא פרעת ממנו בכל חטאתינו : (יד) הנשוב . אם נשוב : הלוא תאנף בנו . תמיסה המתקיימת : (טו) כי אין . כח מעשים טובים בנו לעמוד ולהתקיים לפניך על עבירה זו :

י (א) בכה . כמו בכי : (ב) ונשב . והושבנו : יש מקוה . יש תקוה לישראל על כך שאם יגולים

מצודת ציון

ולא חשכת (בראשית כ"ב) : (יד) להפר . לבטל : להתחתן . מל' חתן : תאנף . מל' אף והמה :

י (א) וכהתודתו . מל' וידוי : ומתנפל . נופל ומשתטח בארץ : (ב) מקוה . מל' תקוה ותוחלת :

מצודת דוד

אין אנו ראוים לה כי אתה בחסדך מנעת העונש להיות למטה מעוננו ר"ל פחות מהם ובעבור זה נתת לנו פליטה ולא כצדקותינו : (יד) הנשוב . חוזר למעלה לומר אחרי שראינו העונש והחסד בפליטה הנשארת וכי מהראוי שנשוב להפר מצותיך : עד כלה . עד לכלות הכל מבלי שארית ולא תעשה עוד חסד : (טו) צדיק אתה וגו' . ר"ל צדקה עשית ולא כמשפט : כהיום הזה . כאשר אנחנו היום פליטה מועטת : הננו לפניך . עדיין מחזיקים אנו בעון זה ובידינו הוא : כי אין לעמוד . ר"ל אין בנו זכות לעמוד לפניך על העון הזה להעביר אותו בעבור מעשה הזכות וא"כ עדיין אנו באשמה הזאת וטמון היה בידינו והפליטה הנשארת בצדקה היא :

י (א) וכהתפלל . וכאשר התפלל עזרא וגו' : כי בכו . בעבור תפלת עזרא בכו העם אשר נמצאו עמו ולקול בכיתם נקבצו קהל רב : (ב) ונשב . הושבנו בבתינו לקחת אותן לנשים : יש מקוה . יש תקוה לבטל העון הזה :

עלית — באור הענין — עזרא

אתה חשכת ומנעת את הרעה הבא עלינו עד שבא הרעה למטה מעונינו , ע"י שחשכת אותה בהם בפחות מכפי הראוי לפי עונינו , ועי"כ שחשכת הרעה נתת לנו פליטה כזאת : (יד) הנשוב מוסב למעלה , אחרי כל הבא עלינו איך נשוב להפר מצותיך , הלא תאנף בנו הלא בזה תכלה חרון אפך בנו שנגדר [שעל אנף אם מכלה חרון אפו] עד שלא תהיה לנו שארית ופליטה : (טו) ה' אלהינו צדיק אתה , בין על העבר כי נשארנו פליטה , וא"כ היה העונש פחות מן הראוי כפי החטא , כמ"ש חשכת למטה מעונינו וזה ע"י צדקתך , בין על העתיד אם תאנף בנו עתה עד כלה , כי הננו לפניך באשמתינו אחר שאנו אשמים שנית , כי אין רצה לומר שעל עבירה זו של נשיאת הנכריות א"א לעמד לפניך כלל ללמד עוד שום זכות :

י (א) נשים וילדים , י"ל שנקבצו ג"כ נשים שבעליהם לקחו נשים נכריות והם בכו ג"כ , כמ"ש ע"ז מלאכי זה עזרא , וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה' : (ב) אנחנו מעלנו הנה לפי מה שחשב אח"כ שמות האנשים שנשאו נשים נכריות היו מעטים לערך העם הרב שהיו עתה בא"י , ובכ"ז היה החטא כללי באשר נעשה בפרהסיא והשרים לא מיחו בדבר , כמ"ש ויד השרים והסגנים היה במעל הזה ראשונה , ועי"כ נחשב החטא הזה כאלו יצא מכלל העם , מעט ערבות , ע"ז אמר אנחנו מעלנו :

מֵעַמֵּי הָאָרֶץ וְעַתָּה יֵשׁ־מִקְוֶה לְיִשְׂרָאֵל עַל־זֹאת׃ ג וְעַתָּה נִכְרָת־בְּרִית לֵאלֹהֵינוּ לְהוֹצִיא כָל־נָשִׁים וְהַנּוֹלָד מֵהֶם בַּעֲצַת אֲדֹנָי וְהַחֲרֵדִים בְּמִצְוַת אֱלֹהֵינוּ וְכַתּוֹרָה יֵעָשֶׂה׃ ד קוּם כִּי־עָלֶיךָ הַדָּבָר וַאֲנַחְנוּ עִמָּךְ חֲזַק וַעֲשֵׂה׃ ה וַיָּקָם עֶזְרָא וַיַּשְׁבַּע אֶת־שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְכָל־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה וַיִּשָּׁבֵעוּ׃ ו וַיָּקָם עֶזְרָא מִלִּפְנֵי בֵּית הָאֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ אֶל־לִשְׁכַּת יְהוֹחָנָן בֶּן־אֶלְיָשִׁיב וַיֵּלֶךְ שָׁם לֶחֶם לֹא־אָכַל וּמַיִם לֹא־שָׁתָה כִּי מִתְאַבֵּל עַל־מַעַל הַגּוֹלָה׃ ז וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בִּיהוּדָה וִירוּשָׁלִַם לְכֹל בְּנֵי הַגּוֹלָה לְהִקָּבֵץ יְרוּשָׁלִָם׃ ח וְכֹל אֲשֶׁר לֹא־יָבוֹא לִשְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים כַּעֲצַת הַשָּׂרִים וְהַזְּקֵנִים יָחֳרַם כָּל־רְכוּשׁוֹ וְהוּא יִבָּדֵל מִקְּהַל הַגּוֹלָה׃ ט וַיִּקָּבְצוּ כָל־אַנְשֵׁי־יְהוּדָה וּבִנְיָמִן ׀ יְרוּשָׁלִַם לִשְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים הוּא הַחֹדֶשׁ

ת"א וכל אשר. מ"ק ע"ז יבמות פ"ט :

רש"י

להוציא נשיהם הנכריות : (ג) והנולד מהם. ולהוציא כל הבנים הנולדים מן הנשים הנכריות : בעצת ה'. בעצתו וברצונו של הקדוש ברוך הוא : והחרדים במצות אלהינו. יראי שמים יוציאום : וכתורה יעשה. העושה המעשה הזה אשר יוציא אשתו ובניו הנכרים : (ד) ואנחנו עמך. להיות מסכימים עמך : (ז) קול. כרוז : (ח) לשלשת הימים. לסוף שלשת הימים : (ט) חדש התשיעי. הוא חדש כסלו : מרעידים על הדבר, מתייראים על הדבר, מתייראים היו ממכשול של עבירה הזאת :

מצודת דוד

(ג) כל נשים. נכריות שבעו"כ : והנולד. הבנים הנולדים מהן : בעצת ה'. בעבור עצת ה' כמ"ש ולא תתחתן וגו' כי יסיר וגו' (דברי' ז'). והחרדים במצות. והמתעוררות החרדים במצות אלהינו : וכתורה יעשה. וכאשר נעשה כן אז יעשה כדבר התורה : (ד) קום. הוא זריז בדבר כי היא מוטלת עליך כי אתה הראש לכולנו : ואנחנו. נהיה עמך בעזרתך : (ה) יכל ישראל. שרי כל ישראל : (ז) ויעבירו. הכרוז לומר לכל בני הגולה וגו' : (ח) לשלשת הימים. לסוף ג' הימים מעת הכרוז : בעצת וגו'. אשר הגבילו זה הזמן : והוא יבדל. לא יצרפו אותו לקהל הגולה

מצודת ציון

(ג) החרדי'. המפחדי': (ד) קום. הוא ענין זרוז וכן קום עבור (יהושע א') : (ו) לשכת. ענין חדר מס : (ח) יחרם. ענין חורבן ואבדון : (ט) מרעידים. מלשון רעדה ורתת :

עלית — באור הענין — עזרא

ויעלנו, וכלל גם עצמו ואת הכלל שכולם מעלו בזה, ועז"א ועתה יש מקוה [ר"ל תקוה] לישראל על זאת שאם יקבלו ע"ע למחות בדבר יבולק החטא, והנה מקודם לא היה כח בידם למחות שלא ניתן להם כח מיד המלך להעניש ולהכריח על הדת, רק עתה שניתן הכח ביד עזרא למנות שופטים ושוטרים ולהעניש לעובר על דת הן למות הן לשרושי (כנ"ל ז' כ"ו) מעתה תלה המעילה הזאת על כולם על שאינם מוחים, אמנם הלא עתה יש תקוה על זאת לתקן זה מה שלא היה כח בידם מקודם, כי. (ג—ד) ועתה נכרת לאלהינו בעצת ה' ובעצת החרדים למצותיו להוציא כל נשים והנולד מהם, ובאשר ידעו כי רבים יקומו נגדם ולא ירצו להוציא נשותיהם, ועזרא לא היה לו כח להעניש רק על דין סרה, והוא היה צריך להפחידם עתה בעונשין יותר חמורים, שע"ז יש כח להכלל אם יקבלו הדבר בשבועה, שאז הכלל יש להם בזה דין מלך שיכול להעניש בעונשים יותר מן הדין, כמ"ש במעשה דפלגש בגבעה ובכ"מ, ועז"א שיכרתו כולם ברית ושהם כולם עמו להסכים ע"ז באלה ובשבועה ואז כתורה יעשה להעניש כל העובר בכח כלל ישראל, כמו שעשו אז עונש חרון בבני יבש גלעד שעברו על שבועת הקהל : (ה) ויקם, וע"כ השביע עזרא שרי הכהנים [ושרי] כל ישראל ונעשה הדבר בהסכמת הכלל : (ו) וילך שם, ר"ל וגם כשהלך שם לא אכל עדיין לחם, הגם שנגמר התענית מפני שהתאבל על מעל הגולה ולא יכול לאכול לחם : (ח) יחרם כל רכושו, זה בתוקף מה שנעשה מן הכלל כנ"ל ג'

התשיעי בעשרים בחדש וישבו כל־העם ברחוב בית האלהים מרעידים על־הדבר ומהגשמים: י ויקם עזרא הכהן ויאמר אלהם אתם מעלתם ותשיבו נשים נכריות להוסיף על־אשמת ישראל: יא ועתה תנו תודה ליהוה אלהי־אבתיכם ועשו רצונו והבדלו מעמי הארץ ומן־הנשים הנכריות: יב ויענו כל־הקהל ויאמרו קול גדול כן כדבריך עלינו לעשות: יג אבל העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ והמלאכה לא־ליום אחד ולא לשנים כי־הרבינו לפשע בדבר הזה: יד יעמדו־נא שרינו לכל־הקהל וכל | אשר בערינו ההשיב נשים נכריות יבא לעתים מזמנים ועמהם זקני־עיר ועיר ושפטיה עד להשיב חרון אף־אלהינו ממנו עד לדבר הזה: טו אך יונתן בן־עשהאל ויחזיה בן־תקוה עמדו על־זאת ומשלם ושבתי הלוי עזרם: טז ויעשו־כן בני הגולה ויבדלו עזרא הכהן אנשים ראשי האבות לבית אבתם וכלם בשמות וישבו ביום אחד לחדש העשירי

כדברך קרי

רש"י

ומהגשמים. ומן הגשמים שהיו יורדים עליהם שם היו רעודים ועלובים: (יא) תודה. וידוי: (יג) והעת גשמים. שהגשמים יורדים עלינו: והמלאכה. והרחקת עבירה זו אין אתה יכול לתקן כל כך במהירות: (יד) לכל הקהל. עם כל הקהל: ההשיב. אשר הושיב: עד להשיב. עד אשר ישוב חרונו של הקב"ה מעלינו: (טו) עמדו על זאת. לקנתר על דבר זה: עזרם. החזיקו ידיהם: (טז) לדריוש. כמו

מצודת ציון

(יא) תודה. הודאה: (יד) מזמנים. ענין הכנה וקביעות כמו בעתים מזומנות (נחמיה יג):

מצודת דוד

בדבר מהדברים: (ט) ברחוב. רחובות הוא בשער הבית וכן בבית הראשון כמ"ש לרחוב המזרח (דה"ב כ"ט):

(י) ותשיבו. הושבתם בבתיכם לנשים: על אשמת ישראל. אשר יש בידם מאז: (יא) תנו תודה. היו מודים אשר עשיתם הרע והתחרטו עליו ועשו מעתה רצונו: מעמי הארץ. לבלי תת מבנותיכם לעכו"ם: (יב) כן. אמת ישר הדבר ועלינו לעשות כדבריך: (יג) העם. נושאי העכו"ם המה רבים ואין כאן בתים להכיל את כולם והעת היא עת גשמים וגו': והמלאכה. מלאכת הפרשת הנשים העכו"ם: כי הרבינו. ר"ל רבים הם אשר פשעו בדבר הזה: (יד) שרינו לכל הקהל. השרים שעל כל הקהל יעמדו פה בירושלים עד יושלם הדבר: ההשיב. אשר הושיב בביתו נשים עכו"ם: לעתים מזמנים. לפי העת אשר יכינו להם השרים: ועמהם. עם האנשים אשר הושיבו נשים עכו"ם יבואו זקני העיר ושופטיה לדעת אם כולם באו: עד להשיב. ר"ל יתמידו השרים לשבת בירושלים עד אשר יעשו להשיב חרון אף ה' וחוזר ומפרש עד יכלו הדבר הזה כי אז ישוב החרון מישראל: (טו) עמדו על זאת. התחזקו ביותר על הדבר ההיא להבדיל הנשים העכו"ם: עזרם. היו להם לעזר בדבר ההיא: (טז) ויעשו כן. להוציא הנשים העכו"ם: ויבדלו. הבדילו הנשים העכו"ם והמבדילים היה עזרא הכהן ואנשים ראשי האבות של בית אבותם ר"ל ראשי המשפחות: וכלם בשמות. ראשי האבות ההם היו ידועים ומוכרים

יפה באור הענין לקץ

ומז"א כעלת השרים והזקנים, שהכלל י"ל כח לזה: (ט) מרעידים, בין על הדבר דהיינו על העבירה בין מפני הגשמים: (י יא) אתם מעלתם, כאשר כל ישראל ערבים זה בזה האשמה מוטלת על כולם, ורצה שיסכימו כולם ע"ז, שבזה כל העובר נפרד מן הכלל, וי"ל כח להענישו הן למות הן לשרושי מדין מלך: (יד) יעמדו, ר"ל שרי העם ישארו בירושלים בעבור כל הקהל ובמקומם, ומה שיעשו במה יהיה כאלו נעשה מכלל הקהל. עד לדבר הזה, ר"ל לתקן כל פרצות הדור עד הפרצה הזאת שלא ישאר שום דבר שבעבורו יחרה אף ה' עליהם: (טו) אך יונתן, שלא עמדו נגד זה לקנתר על הדבר רק שני אלה, ושנים שעזרום, אבל יתר העם הסכימו לזה: (טז) ויבדלו, ר"ל עזרא ואנשי

לדריוש הדבר: יז ויכלו בכל אנשים ההשיבו נשים נכריות עד יום אחד לחדש הראשון: יח וימצא מבני הכהנים אשר השיבו נשים נכריות מבני ישוע בן־יוצדק ואחיו מעשיה ואליעזר ויריב וגדליה: יט ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמים איל־צאן על־אשמתם: כ ומבני אמר חנני וזבדיה: כא ומבני חרם מעשיה ואליה ושמעיה ויחיאל ועזיה: כב ומבני פשחור אליועיני מעשיה ישמעאל נתנאל יוזבד ואלעשה: כג ומן־הלוים יוזבד ושמעי וקליה הוא קליטא פתחיה יהודה ואליעזר: כד ומן־המשררים אלישיב ומן־השערים שלם וטלם ואורי: כה ומישראל מבני פרעש רמיה ויזיה ומלכיה ומימן ואלעזר ומלכיה ובניה: כו ומבני עילם מתניה זכריה ויחיאל ועבדי וירמות ואליה: כז ומבני זתוא אליועני אלישיב מתניה וירמות וזבד ועזיזא: כח ומבני בבי יהוחנן חנניה זבי עתלי: כט ומבני בני משלם מלוך ועדיה ישוב ושאל ירמות: ל ומבני פחת מואב עדנא וכלל בניה מעשיה מתניה בצלאל ובנוי ומנשה: לא ובני חרם אליעזר

ת"א על אשמתם. כריתות י"א: ורמות קרי

רש"י

לדרוש: (יז) ויכלו בכל. והשלימו את תיקון המעשה מן האנשים אשר הושיבו נשים נכריות כי הוציאום: לחדש הראשון. עד יום אחד בניסן: (יט) ידם. עצמם כמו הנה יד יואב אתך בכל זאת (שמואל ב' י"ד): על אשמתם. הוראת שעה היתה: (כ) ומבני אמר. כל אלו כהנים עד ומן

מצודת דוד

בתמוהם זה לדוש השיבותם: לדריוש. כמו לדרוש וכיו"ד נוספת: (יז) ויכלו. השלימו דבר ההבדל בכל האנשים אשר הושיבו נשים עכו"ם מעת שישבו עד יום אחד וגו': (יח) מעשיה וגו'. הם הושיבו נשים עכ"ום: (יט) ידם. תקעו כף להוציא נשיהם ולהביא קרבן אשם איל מן הלאן בעבור האשם והיתה הוראת שעה: (כג) ומן הלוים. היו נושאים נשים עכ"ום יוזבד וגו': הוא קליטא. ויתנו בבתי השמות היה נקרא קלי' וקליטא: (ל) פחת מואב

עלית   באור הענין   עזרא

דאשי אבות נשארו בירושלים מובדלים מן העם ששבו לעסקיהם, והם ישבו לדרוש הדבר: (יז) ויכלו בכל [ומפרש] באנשים [הב' נמשך לשתים, ולכן בא מלת בכל בחול"ם] כמ"ש הראב"ע, ההושיבו, אשר הושיבו. ואשמים איל צאן, פירשו הז"ל בכריתות דף י"א שבעלו שפחה חרופה לכן היו מחויבים איל אשם כדין, ובזה ילדק מ"ש ואשמים, כי בש"ח אינו חייב רק אם בעל כדרכו וגמר ביאתו, וע"כ אם אמרו לו בניס בעלת ש"ח והוא אומר לא בעלתי איני חייב, שי"ל לא גמרתי ביאתי כמ"ש בכריתות דף י"ב, וא"כ א"א להיבו איל אשם ע"י עדים, רק הם עצמם הודו שהם אשמים, ושעי"כ חייבים להביא איל אשם. ובאשר היו יכולים לשהררה, אך שהם היו כהנים ואסורה להם משום זונה, וע"ז נתנו ידם בא"כ להוציא, כדין כהן שנשא אשה בעבירה נודר ועובד, ורש"י כתב שהוראת שעה היה, והוא תמוה שהוא נגד הגמ' הנ"ל, ונראה שרש"י לשטתו שכתב בגיטין דף ל"ו דבבית שני לא נהגו יובלות וא"כ לאי דקיי"ל דש"ח היא המאורסת לעבד עברי לא היה זה אפשר בבית שני דאין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג, וע"כ שרב חסדא שאמר שפחה חרופה בעלי, אמר כן לדעת אחרים בכריתות [י"א] דש"ה היא המאורסת לעבד כנעני, ואינה כהלכה גר"ע ור"י דש"ל דש"ח היא המאורסת לע"ע, שמנה

יִשִּׁיָּה מַלְכִּיָּה שְׁמַעְיָה שִׁמְעוֹן׃ לב בִּנְיָמִן מַלּוּךְ שְׁמַרְיָה׃ לג מִבְּנֵי חָשֻׁם מַתְּנַי מַתַּתָּה זָבָד אֱלִיפֶלֶט יְרֵמַי מְנַשֶּׁה שִׁמְעִי׃ לד מִבְּנֵי בָנִי מַעֲדַי עַמְרָם וְאוּאֵל׃ לה בְּנָיָה בֵדְיָה כלוהי׃ לו וַנְיָה מְרֵמוֹת אֶלְיָשִׁיב׃ לז מַתַּנְיָה מַתְּנַי ויעשו׃ לח וּבָנִי וּבִנּוּי שִׁמְעִי׃ לט וְשֶׁלֶמְיָה וְנָתָן וַעֲדָיָה׃ מ מַכְנַדְבַי שָׁשַׁי שָׁרָי׃ מא עֲזַרְאֵל וְשֶׁלֶמְיָהוּ שְׁמַרְיָה׃ מב שַׁלּוּם אֲמַרְיָה יוֹסֵף׃ מג מִבְּנֵי נְבוֹ יְעִיאֵל מַתִּתְיָה זָבָד זְבִינָא ידו וְיוֹאֵל בְּנָיָה׃ מד כָּל־אֵלֶּה נשאי נָשִׁים נָכְרִיּוֹת וְיֵשׁ מֵהֶם נָשִׁים וַיָּשִׂימוּ בָּנִים׃

כלוהו קרי ויעשי קרי ידו קרי נשאו קרי

רש"י

בלגים וגו': (מד) ויש מהם נשים וישימו בנים. ויש מקלתן שהיו להם נשים נכריות שנולדו להם מהם בנים והכל הוציאו הנשים והבנים:

מצודת דוד

שמאל כמותו: (מד) ויש מהם נשים. מקלת מהם נשאו נשים עכו"ם: וישימו בנים: ר"ל ילדו עמהן בנים:

עלית | באור הענין | עזרא

התוס' בגיטין [שם] ובערכין [דף ל"א] כתבו שהיובל היה נוהג בבית שני והיה ע"ע נוהג, ולדידיה אתיא דרב חסדא כהלכה: (לד) מבני בני, כבר נחשבו [פסוק כ"ט]? אם לא שהם בני בלי: (מד) ויש מהם [נשאו] נשים. מלת נשאו נמשך לשתים, וישימו בנים לא אמר וילדו כי ולד נכרית כמוהה:

נחמיה א

א א דִּבְרֵי

נְחֶמְיָה בֶּן־חֲכַלְיָה וַיְהִי בְחֹדֶשׁ־כִּסְלֵו שְׁנַת עֶשְׂרִים וַאֲנִי הָיִיתִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה: ב וַיָּבֹא חֲנָנִי אֶחָד מֵאַחַי הוּא וַאֲנָשִׁים מִיהוּדָה וָאֶשְׁאָלֵם עַל־הַיְּהוּדִים הַפְּלֵיטָה אֲשֶׁר־נִשְׁאֲרוּ מִן־הַשֶּׁבִי וְעַל־יְרוּשָׁלִָם: ג וַיֹּאמְרוּ לִי הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ מִן־הַשְּׁבִי שָׁם בַּמְּדִינָה בְּרָעָה גְדֹלָה וּבְחֶרְפָּה וְחוֹמַת יְרוּשָׁלִַם מְפֹרָצֶת וּשְׁעָרֶיהָ

ת"א דברי נחמיה . ר"ה ג' : ויבא . שם : ויאמר לי . שם : ויהי . שם : ויאמר . עקידה שער פ"ז :

רש"י

א (א) דברי נחמיה וגו'. מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה: שנת עשרים. הוא שנת כ' לדריוש המלך שהוא ארתחשסתא, ובמסכת ר"ה מצאנו שנת עשרים שנת עשרים לג"ש מן הכתוב שנאמר למטה ויהי בחדש ניסן שנת כ' לארתחשסתא וגו' ומחדש תשרי היו מונין לחשבון השנים ועל כן נאמר כאן ויהי בחדש כסלו שנת כ' וגו' הוא כסלו הבא לאחר תשרי, ולמטה נאמר ויהי בחדש ניסן שנת כ' וגו' הוא ניסן שבאותה שנה, ואיני יכול לפתור ולומר מניסן היו מונין לחשבון שנותיהם ואותו מעשה הכתוב למטה שנאמר ויהי בחדש ניסן וגו' היה קודם מעשה זה שנאמר ויהי בחדש כסלו שנת כ' וגו' ואין מוקדם ומאוחר בהם, דבר זה איני יכול לפתור ולומר, והפרשיות מוכיחים שאף אותה מעשה של פרשה שניה לא היתה כי אם בשביל מעשה זה של פרשה זאת ראשונה: (ב) אחד מאחי. אחד מחברי: ואשאלם על היהודים וגו'. שאלתי להם על ענין פליטת היהודים אשר נשארו בירושלים מן השבי של בבל: הפליטה. על שם שנגלו מגלות בבל: ועל ירושלם. ועל ענין העיר שאלתי אליהם: (ג) ויאמרו לי. השיבו לי על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, תחילה על ענין היהודים ואחר כך על ענין החומות והשערים: הנשארים וגו' שם וגו'. אותם היהודים אשר נשארו שם במדינת ירושלים הם נתונים ברעה גדולה ובחרפה לפי שהאומות בוזזים ושוללים אותם: וחומת ירושלם מפורצת. וחומת העיר הרי היא פרוצה והשערים שרופים באש כקדמתן שישראל לא בנו חומות העיר

מצודת דוד

א (א) דברי נחמיה. ר"ל נחמיה כתב ספר זה: שנת עשרי'. למלכות דריוש הפרסי: (ב) מאחי. מחברי: נשארו. על כי רוב הגולה ישבו בבבל בשבי ומעט עלו לזה אמר בשם לשון שבי: ועל ירושלם. על בנין חומותיה: (ג) ובחרפה. שהעכו"ם מחרפים אותם: נתצו. שרופים באש כשכין מאז:

מצודת ציון

א (א) הבירה. ר"ל מקום ארמון המלך: (ב) הפליטה. ענין שארית וכן שריד ופליט (יהושע ח'): (ג) מפרצת. שבורה:

לחם הפחה

באור הענין

א (א) שנת עשרים, לארתחשסתא, שבו דבר בספר עזרא, ומזה מבואר

השאלה

(ג) מ"ש הפליטה אשר נשארו שם משמע שלא שאל על אותם ששבו מן השבי בימי כורש?:

שספר זה נמשך על ספר עזרא הקודם, וכמ"ש חז"ל בסנהדרין [דף צ"ג] מכדי כל מילי דעזרא נחמיה אמרינהו, וכן בחשבון כ"ד ספרים נחשבו שני אלה הספרים לס' אחד, שאל"כ היל לבאר שנת של ארתחשסתא: (ב—ג) ואשאלם, א] על היהודים, ב] על ירושלם. והשיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון כמו שפרש"י, אך ממה שדייק הפליטה אשר נשארו, נראה שהיהודי' ששבו ברשות כורש, ואח"כ ברשות ארתחשסתא היה להם פחה מיוחד, [עזרא ה' י"ד], רק היהודים שהיו שם מקודם שהיו תחת פקודת פחוות עבר הנהר [כמו שנראה לקמן ג' ז'] עליהם שאל, והם היו ברעה ובחרפה, שהפחות היו שונאים אותם, ועז"א אשר נשארו, אבל היהודים אשר באו לשם מן השבי היה להם הפחה שלהם למגן ומחסה:

נִצְּתוּ בָאֵשׁ׃ ד וַיְהִי כְּשָׁמְעִי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יָשַׁבְתִּי וָאֶבְכֶּה וָאֶתְאַבְּלָה יָמִים וָאֱהִי צָם וּמִתְפַּלֵּל לִפְנֵי אֱלֹהֵי הַשָּׁמָיִם׃ ה וָאֹמַר אָנָּא יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר הַבְּרִית וָחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו׃ ו תְּהִי־נָא אָזְנְךָ־קַשֶּׁבֶת וְעֵינֶיךָ פְתוּחוֹת לִשְׁמֹעַ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם יוֹמָם וָלַיְלָה עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ וּמִתְוַדֶּה עַל־חַטֹּאות בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָטָאנוּ לָךְ וַאֲנִי וּבֵית־אָבִי חָטָאנוּ׃ ז חֲבֹל חָבַלְנוּ לָךְ וְלֹא־שָׁמַרְנוּ אֶת־הַמִּצְוֹת וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוִּיתָ אֶת־מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ׃ ח זְכָר־נָא אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוִּיתָ אֶת־מֹשֶׁה עַבְדְּךָ לֵאמֹר אַתֶּם תִּמְעָלוּ אֲנִי אָפִיץ אֶתְכֶם בָּעַמִּים׃ ט וְשַׁבְתֶּם אֵלַי וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֹתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲכֶם בִּקְצֵה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם אֲקַבְּצֵם וַהֲבִואֹתִים אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי לְשַׁכֵּן אֶת־שְׁמִי

והביאותים קרי

רש"י

הפעיל כי אם בנין ביהמ"ק לבדו : נצתו . כמו נוצתו (ס"א נצתו כמו נתצו) : (ד) ימים . כמה ימים : (ה) אנא . לשון בקשה ותחנה : (ו) קשבת . כמו קושבות , כי כאשר יאמר מאהב אוהב כן יאמר מן קשב קושב וקושבת : (ז) חבל . שם דבר , ל' השחתה ותי"ו נקוד' בחטף פת"ח , ואיני יכול לפותרו בלשון פעול שאם כן היה לו לינקד התי"ו בקמץ גדול : חבלנו . לשון השחתה כמו (דניאל ו') חבולה לא עבדת , וכן חברו מנחם : (ט) אם יהיה נדחכם . כענין שנאמר אם יהיה נדחך וגו' (דברים ל') :

מצודת ציון

מל' פרצ' ושבר : נצתו . מל' הצת' ושרפה כמו ויצת אש (איכה ד') : (ד) צם . מתענ' : (ה) אנא . הוא ענין ל' בקש' : (ו) תהי נא . תהא עתה או הוא ענין לשון בקשה : קשבת . ענין שמיעה : (ז) חבל . ענין השחת' כי השחית כל בשר (בראשית ו') ת"א חבילו : (ח) תמעלו . ענין חטא ופשע : אפיץ . אפזר :

מצודת דוד

(ד) ישבתי . ר"ל ישבתי משומם : ימים . ר"ל כמה ימים : (ה) שמר הברית . הגמול שהבטיח בברית : (ו) ועיניך פתוחות . לראות בדמעות עיני : היום . ר"ל בעת הזאת : ואני . ר"ל ומתודה מה שאני ובית אבי חטאנו : (ז) חבל וגו' . ר"ל שחתנו דרכיך ולא שמרנו וגו' : (ח) אתם תמעלו . כאשר אתם תמעלו ואני אפיץ וגו' : (ט) ושבתם . וכאשר

לחם הפנים

השאלות

(ז) כמ"ש חבול חבלנו נלאו המפרשים ? :

באור הענין

(ה) האל הגדול, וכן פתח דניאל [שם פ' ד'] את תפלתו, עמש"ש : (ו) קשבת, תואר ע"מ עותת [רלב"ג ורד"ק] , ועיניך פתוחות שתשגיח תיכף למלאת הבקשה בהשגחתך , וכן דניאל [שם י"ח] , היום יומם ולילה, התפלה שאני מתפלל היום אני מתפלל יומם ולילה בתמידות, כמ"ש ואתאבלה ימים ואהי צם ומתפלל, ואני ר"ל ומתודה על אשר אני ובית אבי חטאנו : (ז) חבול חבלנו לך, הוא מענין משכון, וחבל הוא שם ולא מקור [כמ"ש המפר'] , מצייר שישראל התחייבו לשמור תורת ה' ובעת שאין משלמים חוב זה יקח ה' כל מחמדיהם [שהוא המקדש וארץ הקדושה] למשכון בעד עונותיהם עד ישלמו את חובתם , ויחזיר להם את המקדש [וכמ"ש למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידך , וכן אמרו חז"ל למה נקרא שמו משכן שנתמשכן בעונותיהם של ישראל] , ור"ל אנחנו נתנו לך משכונות , ולא שמרנו את המצות ולא שלמנו החוב , (ובא הציור שהם נתנו את המשכון , וע"ז בא בקיצור בלמ"ד כי הם הסבו זאת בעונותיהם) : (ח—ט) זכר , אמנם הלא צוית את משה לאמר אתם תמעלו (ל' מעילה נופל על המועל ומכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או במועל בהקדש), ר"ל שתמעלו במצותי שהתחייבתם בשמירתם , ואני אפיץ אתכם בעמים ואקח את ארצכם במשכון , ושבתם , אבל אם תשובו ותשלמו את החוב אחזיר לכם המשכון בחזרה , והביאותים אל המקום , (ותפס הלשון אשר צוית את

שָׁם׃ י וְהֵם עֲבָדֶיךָ וְעַמֶּךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל וּבְיָדְךָ הַחֲזָקָה׃ יא אָנָּא אֲדֹנָי תְּהִי נָא אָזְנְךָ־קַשֶּׁבֶת אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תְּפִלַּת עֲבָדֶיךָ הַחֲפֵצִים לְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ וְהַצְלִיחָה־נָּא לְעַבְדְּךָ הַיּוֹם וּתְנֵהוּ לְרַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ הַזֶּה וַאֲנִי הָיִיתִי מַשְׁקֶה לַמֶּלֶךְ׃

ב א וַיְהִי ׀ בְּחֹדֶשׁ נִיסָן שְׁנַת עֶשְׂרִים לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ יַיִן לְפָנָיו וָאֶשָּׂא אֶת־הַיַּיִן וָאֶתְּנָה לַמֶּלֶךְ וְלֹא־הָיִיתִי רַע לְפָנָיו׃ ב וַיֹּאמֶר לִי הַמֶּלֶךְ מַדּוּעַ ׀ פָּנֶיךָ רָעִים וְאַתָּה אֵינְךָ חוֹלֶה אֵין זֶה

ת"א מדוע. ר"ס ג' עקודה שם:

רש"י

(יא) אנא ה' תהי נא אזנך קשבת. בתחלת תפלתו אמר לשון זה של תחנה וכן לאחר תפלתו: לעבדך היום ותנהו וגו'. כך היה מתפלל על עצמו: לפני האיש הזה. לפני המלך: משקה. כמו (בראשית מ') משקה למלך מצרים, וזה שפרשתי למעלה (עזרא ב') כדברי רבותינו התרשתא הוא נחמיה:

ב (א) לארתחשסתא. הוא דריוש ועל שם המלכות נקרא כך: יין לפניו. הביאו יין לפני המלך בחצר: ואשא את היין. ואנכי נשאתי את כוס היין ונתתיה למלך, וכן היה המנהג שהמביא יין בחצר המלך אינו נושאו ונותנו למלך אבל שר המשקים מקבל כוס היין מיד המביא והוא נושאו ונותנו למלך: ולא הייתי רע לפניו, ואני לא הייתי רגיל להיות רע לפניו ברוע פנים כי אם שמח וטוב לב ועתה הייתי זועף ברוע פנים: (ב) ואתה אינך חולה. והרי אין אתה חולה: אין זה. אין המעשה הזה כי אם רוע לב שיש בלבך עלי להמיתני בסם המות בשתיית כוס

מצודת דוד

ישובו אלי אז אף אם יהיו הנדחים מכם בקצה השמים וגו': את שמו. את שכינתי: (יא) עבדך. אמר על עצמו: תפלת עבדיך. אמר על כל המתפללים אשר חפצים ליראה וגו': והצליחה. וחוזר ומפרש דבר ההצלחה שיתנהו לרחמים לפני המלך שימלא שאלתו: ואני. אין זה מדברי התפלה רק אמר על עצמו שהיה משק' למלך ולהסביר מה שנא' אח"ז שהביא יין לפני המלך:

ב (א) יין לפניו. ר"ל הביאו יין לתת לפניו והוא מקרא קצר: ולא הייתי רע לפניו. לא היה דרכי מאז להראות לפניו פנים רעים ועצובים: (ב) מדוע פניך רעים. כי בעבור העצבון נשתנה מאור פניו לרוע ולזה שאלו מדוע פניך רעים הלא אין אתה חולה לומר שבעבור זה נשתנה מראית פניך א"כ אין זה כ"א רוע לב ר"ל לבך רע עלי להמיתני בשתיית זה הכוס אשר שמת בו דבר ארסי ולזה פניך זועפים וכדרך הרוצח כאשר יכלה: ואירא. מדברי

מצודת ציון

ב (א) לארתחשסתא. הוא דריוש הפרסי ונקרא כן ע"ש המלכות כמו פרעה למצרים והדומים: (ג) ורעו. מל'

לחם הפחה

באור הענין

משה כי התשובה היא מ"ע): (י) והם עבדיך, וגם שחזרו לא"י ברשות מלכי פרס, הלא ממצרים הוצאת אותם בכח גדול ובאותות ובמופתים ורצוי שגם עתה כימי צאתנו מא"מ תראנו נפלאות: (יא) הנה ה', ולא תאמר שאז היו ראוים מצד הצדיקים שהיו בדור ההוא, הגם גם עתה תהי אזנך קשבת אל תפלת עבדך ואל תפלת עבדיך. שגם הם חפצים ליראה את שמך, ורצוי שתעשה בזכות תפלתם ומעשיהם. והצליחה ובזכותם תצליחני שימלא המלך שאלתי, ואני לפי שאמר לפני האיש הזה סתם, באר שהייתי משקה למלך ועליו בקשתי שאמצא רחמים בעיניו:

ב (א) ויהי, יין לפניו, מ"ש ואני הייתי משקה למלך נמשך לשניהם, (ואני הייתי משקה) יין לפניו, (ובפני ר"ל משקה בפעל). ולא הייתי, ר"ל כי המלך היה מקפיד שמשרתיו לא יתראו לפניו ברוע פנים, שאז נחשדו בעיניו כי לבם רע, ונחמיה ידע טבע המלך ונשמר שבבואו לפני המלך יעמוד בפנים שוחקות, וע"ז א"ש שבאמת לא הייתי רע לפניו: (ב) ויאמר, וכ"ז הרגיש המלך שפניו רעים וקצף ע"ז, והיה זה אם שנכרו על פניו אותות העינוי והצום של הימים האלה, או שהיה בהשגחה שעי"כ ישאלנו המלך וימצא ש"ס לדבר עמו, ונחמיה נתירא מחמת מלך מלאכי מות, כי

השאלות

(א) מלת יין לפניו חסר הפעל?, מ"ש ולא הייתי רע לפניו, אין לו באור הלא היו פניו רעים?:

כי־אם רע לב ואירא הרבה מאד: ג ואמר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא־ירעו פני אשר העיר בית־קברות אבתי חרבה ושעריה אכלו באש: ד ויאמר לי המלך על־מה־זה אתה מבקש ואתפלל אל־אלהי השמים: ה ואמר למלך אם־על־המלך טוב ואם־ייטב עבדך לפניך אשר תשלחני אל־יהודה אל־עיר קברות אבתי ואבננה: ו ויאמר לי המלך והשגל יושבת אצלו עד־מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב וייטב לפני־המלך וישלחני ואתנה לו זמן: ז ואומר למלך אם־על־המלך טוב אגרות יתנו־

ת"א ויאמר . ר"ס שם : ואומר . שם:

רש"י

זה: ואירא הרבה מאד. ונתיראתי מאד על כך שלא יעליל עלי המלך עלילה: (ג) מדוע לא ירעו פני. מדוע לא יהיו פני רעים: אשר העיר. ירושלים שהיא בית קברות אבותי חרבה: (ד) על מה זה אתה מבקש. איזה דבר מבקש ממני ואעשה לך: ואתפלל. ואמרתי לפני המלך בתפלתי כן יהיה רצון מלפני אלהי השמים שתמלא שאלתי ובקשתי: (ה) אשר תשלחני. שתתן לי רשות לעלות לירושלים ולבנותה: (ו) ויאמר לי המלך והשגל וגו'. בשעה שדבר אלי המלך היתה אשתו המלכה יושבת אצלו. והשגל היא המלכה כענין שנאמר (דניאל ה') שגלתיה ולחנתיה, שכן נוהג המקרא לכתוב המלכה אצל הפילגשים ופלגשיו כמו מלכות ופלגשים (שיר ו'): עד מתי יהיה מהלכך. מתי תרצה שיהא מהלכך ומשעך ומתי תשוב. ומתי דעתך לחזור: וישלחני. נתן לי רשות ללכת: ואתנה לו זמן. ונתתי לו זמן לחזור: (ז) אגרות יתנו לי. סופריך על רשותך ודעתך החתומות בחותמך: על פחות עבר הנהר. של צד א"י:

מצודת ציון / מצודת דוד

רעה: חרבה. מלשון חורבן: (ו) והשגל. המלכה עלילות המלך: (ג) המלך לעולם יחיה. כן הוא מדרך המוסר לברך את המלך בראשית המאמרים: אשר העיר וגו'. ובעבור
זה אני עצב ולזה פני רעים: אכלו באש. שרופים באש: (ד) על מה זה אתה מבקש. כאומר ואם רוצה אתה בבניינה על מה זה הסיה אתה מבקש עליו ומהו הדבר אשר תרצה: ואתפלל. עד שלא השיב אמריו התפלל לה' תפלה קצר' בעמדו לפני המלך והתפלה היה שימשוך עליו חסד לפני המלך: (ה) אם על המלך טוב. ר"ל אם רוצה המלך בזה: ואם ייטב עבדך. אם אני טוב ומקובל ואהוב לפניך: אשר תשלחני. ר"ל שאלתי ובקשתי אשר תתן לי רשות ללכת אל מדינת יהודה וגו': ואבננה. ואבנה אותה: (ו) והשגל. המלכה המיוחדת לו למשכב המשגל היתה אז יושבת אצלו: עד מתי וגו'. כמה הוא הזמן אשר יהיה המהלך ר"ל ללכת ולשבת שמה ולשוב הנה ולתוספת ביאור אמר שוב ומתי תשוב: וייטב. הוטב שאלתי לפניו ונתן לי רשות ללכת ואני קבעתי לו זמן מתי אשוב: (ז) יתנו לי. סופרי המלך יתנו לי אגרת בחותמך

השאלות / לחם הפחה / באור הענין

(ד) פ"ם ואתפלל, איך התפלל בעמדו לפני המלך, ולמה לא כתב נוסח תפלתו?: (ו) הי"ל ואתנה לו זמן וישלחני? (ז) מהו אשר יעבירוני?, ומי יעביר אותו עד בואו אל הפחות?:

ידע שזה נחשב אל המלך לאשמה: (ג) ואומר, ולכן לא הכחיש לאמר שאין פניו רעים, רק אמר שהסבה הוא מה שהעיר בית קברות אבותי חרבה, כי מקום קברות האבות היה יקר וקדוש בעיני הפרסיים: (ד) על מה, ר"ל איזה דבר תבקש אם לבנות הקברות או את העיר כולה, אם שאלות לבנות או שאתה תהיה הבונה, ואתפללה ר"ל בתשובה שהשיב אל המלך היה בלבו הדבור אל ה' בדרך תפלה, שמ"ש אם על המלך טוב היה בלבו אל המלך העליון, שהתפלל שייטב הדבר בעיניו ופועל ידיו ירצה, רק באמירה אמר זאת אל המלך: (ה) אם, ר"ל אם הדבר בעצמו טוב לפניו לבנות את העיר החרבה, ואם ייטב עבדך, לסיום השליחות לזה, ועז"א אם ייטב עבדך אשר תשלחני, ואם על המלך טוב ואבננה: (ו) ויאמר, שעורו שהמלך והשגל היושבת אצלו שניהם אמרו לו, כמו ויאמר אבימלך ופיכול שר צבאו, ולדעת חז"ל שמלך זה היה דריוש בן אסתר, י"ל שהשגל הזאת היתה אסתר אמו שהיא מסרה בשאלה זאת (שבזה כבר הסכים אל הדבר), באהבתה את עמה ומולדתה. עד מתי, ר"ל מתי תלך ומתי תשוב, וייטב אבל עוד טרם התיישב נחמיה לקבוע הזמן הוטב הדבר לפני המלך וישלחני, ר"ל שנתן לי רשות ללכת. ואח"כ ואתנה לו זמן שהיה התשובה על שאלת המלך על עד מתי ומתי: (ז) אגרות יתנו לי סופרי המלך בשם המלך, אשר יעבירוני בשלום ובכבוד לשמירה

לי על פחוות עבר הנהר אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה: ח ואגרת אל אסף שמר הפרדס אשר למלך אשר יתן לי עצים לקרות את שערי הבירה אשר לבית ולחומת העיר ולבית אשר אבוא אליו ויתן לי המלך כיד אלהי הטובה עלי: ט ואבוא אל פחוות עבר הנהר ואתנה להם את אגרות המלך וישלח עמי המלך שרי חיל ופרשים: י וישמע סנבלט החרני וטוביה העבד העמני וירע להם רעה גדלה אשר בא אדם לבקש טובה לבני ישראל: יא ואבוא אל ירושלם ואהי שם ימים שלשה: יב ואקום | לילה אני ואנשים | מעט עמי ולא הגדתי לאדם מה אלהי נתן אל לבי לעשות לירושלם ובהמה

ת"א ואגרת. עירובין ו': וישמע. קידושין ע' עקידה שם:

רש"י

אשר יעבירוני. יסייעוני לשלום: עד אשר אבוא. לירושלים אשר במדינת יהודה: (ח) ואגרת אל אסף. השאלה כתב אגרת אל אסף: שמר הפרדס. ממונה היה על היערים אשר למלך: לקרות. משקל חזק, לעשות תקרות וקורות לשערי בירות הר הבית, שהרי ביהמ"ק בנו בבניינו אבל שערי חומות הר הבית והחומות החצר אשר סביב ביהמ"ק לא בנו עדיין: ולחומת העיר. ולעשות קורות לחומת העיר: ולבית אשר אבא אליו. ולעשות בית אשר אשב בו לצרכי: ויתן לי המלך. את כל אשר שאלתי ממנו: כיד. כפי ידו של הקב"ה שהיתה טובה עלי להצליחני: (ט) ואתנה להם את אגרות המלך. למען יסייעוני לשלום: שרי חיל ופרשים. שלח המלך עמי לכבודי למען אלך לשלום: (י) וישמע סנבלט וגו'. כאשר שמעו שבאתי לבקש טובה על ישראל ולבנות חומות ירושלים וירע בעיניהם כי היו צרי יהודה ובנימין: (יא) ואהי שם ימים שלשה. הייתי בירושלים ימים שלשה ולסוף שלשת ימים קמתי בלילה אני ואנשים מעטים עמי ולא הגדתי לשום אדם את אשר נתן הקדוש ברוך הוא בלבי: (יב) ובהמה אין עמי. כי כל האנשים מעטים אשר עמי הלכו ברגליהם אבל אני לבדי הייתי רוכב על בהמה שלא היו רוצים לרכוב על סוסיהם למען יהיו יוצאים מן העיר בצנעא בלא ידיעת אדם והם הלכו לשבור ולהפיל חומות העיר בלילה ולהרבות פרצותיה למען יהיו בני העיר למחר להוטים ומסכימים בעצה אחת עם נחמיה לבנות

מצודת דוד

אל מושלי עבר הנהר: אשר יעבירוני. שמה יעבירו אותי בשלום לשמרני בדרך: (ח) ואגרת. גם יתנו לי אגרת אל אסף השומר את הפרדס וגו' והוא היה הפקיד על עצי היער: לקרות. לעשות תקרות על שערי הר הבית המסבב את ב"המק: ולחומת העיר. עצים לצורך בנין החומה: אשר אבוא אליו. ר"ל הנעשה לצרכי לבוא אליו לשבת בו: ויתן. גזר לתת לי אגרות: כיד אלהי. כמו שהיה יד אלהי טובה עלי לתת לי חן בעיני המלך: (ט) וישלח. וכבר שלח עמי מעט הלכי אל הפחות שלחו עמו בדבר המלך והרי הוא כאלו שלח המלך: שרי חיל ופרשים. לכבודי ולשמרני בדרך: (י) וישמע. מה ששאלתי מאת המלך בדבר בנין העיר: וירע להם. היה רע בעיניהם: אשר בא אדם וגו'. כי המה היו צרי יהודה ובנימין: (יב) מה אלהי נתן וגו'.

מצודת ציון

כמיוחדת לו למשכב המשגל: (ח) הפרדס. הוא גן מגן פרי כמו גנות ופרדסים (קהלת ב'): הבירה. כן יקרא ב"המק כמ"ש לא לאדם הבירה (דה"י א' כ"ט): (יב) רכב בה. רוכב עליו וכן ינהג בו (שמות כ"ח) ונ"ל עליו:

לחם הפחה

השאלות

(יב—יח) מדוע לא הגיד לאדם מה שרוצה לעשות?, ומדוע עבר בחומה בלילה?, ומדוע יצא משער הגיא

באור הענין

כי עד עבר הנהר נתן לו המלך שרי חיל (פסוק ט'): (ח) שומר הפרדס, והוא היה ממונה על יערות הלבנון שהיו למלך. לקרות (מקור מהכבד) לעשות תקרות לשערי הבירה הם שערי הר הבית, שלא היה בנוי עדיין רק הבית לבדו, ולבית אשר אבוא אליו, כי המלך היה בונה בית בכל מדינה שישב בו הפחה והבית היה של המלך, לכן לא אמר לביתי: (ט) וישלח, הוא טעם מי העבירו עד הפחות, שעד עתה היו לו שרי חיל ששלח עמו המלך, ומן שאלתו שיתנו לו אגרות אל הפחות שיעבירוהו משם והלאה מובן ששאל שעד שם ישמרוהו חיל המלך: (יב) ואקום לילה, שעדן לא רצה לגלות שרוצה לבנות החומה בל יעמדו האויבים היכף להשטין כאשר השתדלו עד זה אח"כ, לכן הלך בלילה ורק עם

אֵין עִמִּי כִּי אִם־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֲנִי רֹכֵב בָּהּ׃ יג וָאֵצְאָה בְשַׁעַר־הַגַּיְא לַיְלָה וְאֶל־פְּנֵי עֵין הַתַּנִּין וְאֶל־שַׁעַר הָאַשְׁפֹּת וָאֱהִי שֹׂבֵר בְּחוֹמֹת יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר־הֵם ׀ פְּרוּצִים וּשְׁעָרֶיהָ אֻכְּלוּ בָאֵשׁ׃ יד וָאֶעֱבֹר אֶל־שַׁעַר הָעַיִן וְאֶל־בְּרֵכַת הַמֶּלֶךְ וְאֵין־מָקוֹם לַבְּהֵמָה לַעֲבֹר תַּחְתָּי׃ טו וָאֱהִי עֹלֶה בַנַּחַל לַיְלָה וָאֱהִי שֹׂבֵר בַּחוֹמָה וָאָשׁוּב וָאָבוֹא בְּשַׁעַר הַגַּיְא וָאָשׁוּב׃ טז וְהַסְּגָנִים לֹא יָדְעוּ אָנָה הָלַכְתִּי וּמָה אֲנִי עֹשֶׂה וְלַיְּהוּדִים וְלַכֹּהֲנִים וְלַחֹרִים וְלַסְּגָנִים וּלְיֶתֶר

עמ"ש מ' פתוח בסוף תיבה עמ"ש

רש"י

חומות העיר, וכן מוכיח המעשה בתוך הפרשה: (יג) ואצאה בשער הגיא. יצאתי באותו שער בלילה עם האנשים אשר עמי ולצד אותו מקום של עין התנין ולאותו שער האשפות שבחומות העיר והייתי פורץ בחומה והחומה היתה נוחה להפילה ולפרוץ בה לפי שהיתה שרופה באש: אשר הם פרוצים. שהיו אותן מקומות פרוצים והם פרצו בהם יותר: (יד) ואעבר אל שער העין. רציתי לעבור אל אותן מקומות שבחומות העיר ובאותן פרצים ואין מקום באותן פרצות לעבור ביניהם רוכב על הבהמה שהיו פרצות קטנות: (טו) ואהי עלה. והייתי עולה מצד אחר בלילה והייתי שובר בחומה עם האנשים אשר עמי: ואשוב ואבוא. וכאשר חזרתי באתי דרך שער הגיא: (טז) והסגנים. אשר בעיר לא היו יודעין להיכן

מצודת ציון

(יג) אכלו. נשרפו: (יד) ברכת. ענין מקום המים וכן תעלת הברכה (ישעי' ז'): (טו) בנחל. בעמק ואמר עולה כי לפני הנחל היה הר: (טז) והסגנים. הוא מין שר: ולחורים. כן יקראו השרים הגדולים והוא מלשון חיור ולובן הפוך מן השפלים הנקראים חשוכים כמ"ש בל יתיצב לפני חשוכים (משלי כ"ב):

מצודת דוד

מה ה' מעורר את לבי לעשות לטובת ירושלים: אין עמי. תחת האנשים ההולכים עמדי: (יג) ואל פני. הלכתי אל פני עין התנין והוא שם מקום: ואהיה שבר. כוונתו היתה למען יחשבו אנשי ירושלים שהאויב הוא השובר את החומה ויעוררו לבם לבנותה ולחזקה: אשר הם פרוצים. ר"ל על כי היו בה פרצות מרובות ושהשערים היו שרופים באש לזה היה נוח וקל להוסיף פרצות: (יד) ואין מקום. אין מקום ללכת שם כי היה מלא גלי אבנים מאבני החומ': לבהמה וגו'. הוא הפוך כמו אין מקום לבהמה אשר תחתי לעבור: (טו) ואהי. ולזה הלכתי משם לעלות בנחל ושם שברתי בחומה: ואשוב. משער הגיא חזרתי אל ביתי: (טז) והסגנים. המה סגני ירושלים: ולסגנים. המה אשר משרי יהודה: וליתר עושה המלאכה. המה ראשי העם העושים מלאכה העם בכל דבר: עד כן. ר"ל לא הגדתי להם עד אשר נעשה כן כאשר חשבתי כי אחר שנתקיימה מחשבתי

לחם הפחה

השאלות

שב לשם?, ומדוע לא אמר לסגנים לאן הלך?, שכל אלה הדברים הם חדות סתומות, והלא אמר להם תיכף

באור הענין

אנשים מעטים והם הלכו רגלי בל יהיה רעש בלכתם: (יג) **ואצאה בשער הגיא**, שם היה בית נחמיה, וזה מבואר היטב ממ"ש (לקמן י"ב) שהשתי תודות הלכה אחת לימין לשער האשפות (שם פסוק ל"א) והשנית לשמאל למגדל התנורים (שם פסוק ל"ח), מבואר שמשתיהן יצאו משער הגיא שהוא בין מגדל התנורים לשער האשפות (לקמן ג' י"א י"ד) ויצאו משם מפני ששם היה בית הפחה, ושער הגיא היה במערב ויצא מביתו לצד דרום ועבר מקום ששמו עין התנים אל שער האשפות שהוא אלף אמה (ג' י"ג), **ואהי שבר**, נראה שרצה לנסות אם החומה הישנה שנשארה חזקה שלא יצטרכו לסותרה רק למלאות מקומות הפרוצים, וכמ"ש (ד' א') כי החלו הפרוצים להסתם, שמשמע שבמקום שלא היה פרוץ עזבו החומה הישנה, ולזה נסה אם יוכל לשבר מקום העומד בידו או אם הוא חזק, ונוסחת הרלב"ע היא בשי"ן שמאלית ופי' מענין סברה שעיין בחומה, וזה יעלה היטב לפי דברי: (יד) **ואעבור בשער העין וברכת המלך**. הוא במהלך לצד דרום (לקמן ג' ט"ו), **ואין מקום**, שלא יכול לרכוב שם מפני שהיו הפרצות קטנות וירד מן הבהמה והלך רגלי: (טו) **ואהי עולה בנחל**, הכל לצד דרום, ואמר ואהי עולה כמ"ש ועד המעלות היורדות מעיר דוד, **ואשוב** משם התחיל לשוב בדרך אשר הלך מדרום לצפון עד שבא לשער הגיא שמשם התחיל ללכת, **ואשוב** ומשם שב אל ביתו: (טז) **והסגנים**, שהרגישו שאינו בביתו ולא ידעו אנה הלך ולא ידעו מה אני עושה מפני שלא הגיד להם כלל לאיזה ענין בא לירושלים, ומ"ש וליהודים וכו' עד כן ר"ל עד היום לא הגדתי לשום אדם מענין בנין ירושלים, רק עתה התחיל לאמר אליהם

עשה המלאכה עד־כן לא הגדתי׃ יז ואומר אלהם אתם ראים הרעה אשר אנחנו בה אשר ירושלם חרבה ושעריה נצתו באש לכו ונבנה את־חומת ירושלם ולא־נהיה עוד חרפה׃ יח ואגיד להם את־יד אלהי אשר־היא טובה עלי ואף־דברי המלך אשר אמר־לי ויאמרו נקום ובנינו ויחזקו ידיהם לטובה׃ יט וישמע סנבלט החרני וטביה ׀ העבד העמוני וגשם הערבי וילעגו לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה־הדבר הזה אשר־אתם עשים העל המלך אתם מרדים׃ כ ואשיב אותם דבר ואומר להם אלהי השמים הוא יצליח לנו ואנחנו עבדיו נקום ובנינו ולכם אין־חלק וצדקה וזכרון בירושלם׃

ג א ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את־שער

רש"י

הלכתי ואת המעשה אשר עשיתי: עד כן. עד עתה: (יז) ואומר אלהם. למחר אמרתי להם: ולא נהיה עוד חרפה. שלא יהיו צרינו בוזים ושוללים אותנו: (יח) את יד אלהי. אשר נתן לי חן והצלחה לפני המלך: לטובה. הכל נתכוונו לטובה לבנות חומת העיר ומגדליה: (יט) וילעגו. כאשר שמעו הגרים שמועת בנין חומת העיר היו מלעיגים עלינו: העל המלך. אם על המלך אתם מורדים לבנות חומת העיר כדי למרוד בו: (כ) ולכם אין חלק. מה לכם בבנין חומת העיר הזאת כי אין לכם חלק בה:

ג (א) שער הצאן. כך שמו של שער: המה קדשוהו. לאותו שער בקדושת העיר: דלתתיו. עד

מצודת דוד / מצודת ציון

בנו החומה ברחובות הפרזות כי רבו לא העלים עוד מעתה ג (א) שער הצאן. כן שמו על דבר ידוע אצלם וכן כולם:
שבאה היה השובר: (יז) ושעריה נצתו. ודבר קל להוסיף
פרצות וכל הרוצה עובר בחומה. לחרפה להיות עובר ופורץ בחומה כל העובר: (יח) אשר היא טובה עלי. אשר נתן אותי לחן בעיני המלך: אשר אמר לי. כי אמר לו דברים טובים ונחומים ועם כי לא נזכר: ובנינו. כמו ונבנה: ויחזקו ידיהם. חזקו ידי עצמם לעשות הטובה ודבר הראוי והוא בנין החומה: (יט) וילעגו לנו. לעגו עלינו: ויבזו עלינו. דברו עלינו דברי בזיון וגדוף: העל המלך וגו'. כי היה לו לומר כמלך כמה שאת' בונים החומה להתחזק במבצר העיר: (כ) הוא יצליח לנו. כאומר אף אם הגשינו למלך לומר כדברים האלה לא יזיק לנו דבריכם להשבית המלאכה כי ה' יצליח לנו: ואנחנו עבדיו. ובעבור כי אנחנו עבדי ה' שומרי מצותיו לזה נקום ונבנה והוא יעזור לנו לבל יכנסו דבריכם באזני המלך. ולכם. כאומר ואם בעיניכם הדבר רע מה לכם לירושלים הלא אין לכם חלק בה: וצדקה. ר"ל הצדקה והחסד הנעשה לירושלים בזה ששבו ישראל אלי' הנה כאלות המלך נעשית ותחשב לו לצדקה ולזכרון טוב בירושלים אבל אתם מה לכם אלינו אין לכם לא חלק וגם לא צדקה ולא זכרון טוב בירושלים:

ג (א) קדשוהו. קדשו אותו בפה להיות קדוש בקדושת העיר: ועד מגדל המאה. בנו החומה עד מגדל המאה

באור הענין — לחם הפחה — השאלות

אליהם: (יז) ואומר אליהם אתם רואים הרעה, ר"ל מה שאנחנו ברעה מפני צרי יהודה הוא מפני שירושלם חרבה ואין בית מצודות להשגב שם נגד הצר, לכן לכו ונבנה ולא נהיה עוד חרפה, כי יהיה לנו בית מצודות: (יט) העל המלך, כי על הבנין הזה היה כבר פקודה מאת כורש להשבית [עזרא ד' כ"א] וכתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב, רק שם נכתב שלא תתבנא עד מני טעמא יתשם, ואם כן היה המלך יכול להשיב ליתן רשיון והם היו להם עתה רשיון, וז"ש. (כ) ואשיב אותם דבר, שזה השיב להם שהוא ברשות המלך, ואומר להם ואח"כ א"ל, אלהי השמים, ר"ל לנו יש חלק בירושלים שהיא נחלת אבותינו, וזכרון, כי אלהי השמים יצליח לנו ויספר מעשה ידנו לזכרון וצדקה, כי אנחנו עבדיו ובונים לשם ה', וא"כ נקום ובנינו, אבל אתם אין לכם חלק כי אתם נכרים, ולא צדקה כי אינכם עובדים את ה', ולא זכרון ממעשיכם כי ה' לא יצליח לכם:

ג (א) ויבנו את שער הצאן, הנה שער הצאן היה באמצע מזרח, ומשם בנו אל צד צפון, ומצפון

את"ז מה שיעשה כמ"ש בפי"ח ?:

הַצֹּאן הֵמָּה קִדְּשׁוּהוּ וַיַּעֲמִידוּ דַּלְתֹתָיו וְעַד־מִגְדַּל הַמֵּאָה קִדְּשׁוּהוּ עַד מִגְדַּל חֲנַנְאֵל׃ ב וְעַל־יָדוֹ בָנוּ אַנְשֵׁי יְרֵחוֹ וְעַל־יָדוֹ בָּנָה זַכּוּר בֶּן־אִמְרִי׃ ג וְאֵת שַׁעַר הַדָּגִים בָּנוּ בְּנֵי הַסְּנָאָה הֵמָּה קֵרוּהוּ וַיַּעֲמִידוּ דַּלְתֹתָיו מַנְעוּלָיו וּבְרִיחָיו׃ ד וְעַל־יָדָם הֶחֱזִיק מְרֵמוֹת בֶּן־אוּרִיָּה בֶּן־הַקּוֹץ וְעַל־יָדָם הֶחֱזִיק מְשֻׁלָּם בֶּן־בֶּרֶכְיָה בֶּן־מְשֵׁיזַבְאֵל וְעַל־יָדָם הֶחֱזִיק צָדוֹק בֶּן־בַּעֲנָא׃ ה וְעַל־יָדָם הֶחֱזִיקוּ הַתְּקוֹעִים וְאַדִּירֵיהֶם לֹא־הֵבִיאוּ צַוָּרָם בַּעֲבֹדַת אֲדֹנֵיהֶם׃ ו וְאֵת שַׁעַר הַיְשָׁנָה הֶחֱזִיקוּ יוֹיָדָע בֶּן־פָּסֵחַ וּמְשֻׁלָּם בֶּן־בְּסוֹדְיָה הֵמָּה קֵרוּהוּ וַיַּעֲמִידוּ דַּלְתֹתָיו וּמַנְעֻלָיו וּבְרִיחָיו׃ ז וְעַל־יָדָם הֶחֱזִיק

חסר א'

רש"י

שער: ועד מגדל המאה. כך שמו של מגדל: (ב) ועל ידו. אצל ידו בסמוך לו של כל בונה ובונה שבנו אותו בנין של שער הצאן: בנו אנשי ירחו. שכך היו מנהגם הללו היו בונים כאן בחומת העיר עד השלום בגיזרה המוטל עליהם והאחרים היו בונים סמוך לבנין הראשון וכן היה מנהגם בזה אחר זה עד שנבנית כל החומה: ועל. כמו (במדבר ב') ועליו מטה מנשה, בסמוך, וכן פתרונו סמוך לבנין ידו, והמקרא לא דקדק בלשונו פעמים שהוא אומר על ידו ופעמים שהוא אומר עליו ואחריו החזיק: (ג) ואת שער הדגים. כך שם השער: המה קרוהו. נתנו הקורות ותקרות על השער: קרהו. משקל חזק (כמו) מן קרה דוגמת המקרה במים עליותיו (תהלים ק"ד) וקו"ף של קרוהו אינה נהוגה לינקד בחיר"ק בענין זה מפני רי"ש של אחריה כמו ברך (שם י') חרף עשהו (משלי י"ז) וברכתיה והיתה לגוי (בראשית י"ז) וזריתים בארצות (יחזקאל כ"ט): מנעוליו. מסגריו שקורי"ן בלעז: (ד) החזיק. לבנות הבנין: (ה) התקועים. כך היו נקראים על שם מקומם שהיה תקוע: ואדיריהם. עשירים של תקוע לא הביאו צוארם, לא סייעו בעבודה של הקב"ה לבנות חומת העיר: (ו) ואת שער הישנה. כך שמה:

מצודת ציון / מצודת דוד

(ה) ואדיריהם. מלשון אדיר וחוזק ור"ל העשירים: צורם. וקדשוהו ומשם והלאה עד מגדל חננאל: (ב) ועל ידו. אצל מקומו של בנין אלישיב וסמוך לו: (ג) קרוהו. נתנו המקרה: מנעוליו. שם כלי עשוי לסגור בו דלתות השער: ובריחיו. כעין מטה מבריח מאחורי דלתות לרוחב הדלת לבל יפתח: (ד) ועל ידם. סמוך למקום בנין בני הסנאה: החזיק. חיזק מלאכת הבנין: ועל ידם. סמוך למקום בנין הראשונים: (ה) התקועים. אנשי תקוע והוא שם עיר: אדיריהם. עשירי העיר: לא הביאו צורם. למשוך בעול משא עבודת הבנין שהוא עבודת האדון ה' כי הבנין הזה למצוה יחשב: (ז) אנשי. כמו ואנשי: לכסא. עד למקום

לחם הפחה — באור הענין

ומצפון למערב, וממערב חזרו למזרח בצד דרום, עד שבאו שנית לשער הצאן, ומגדל חננאל היה בצפון לשער הצאן, ואחריו בצפון מגדל המאה, ואחריו היה שער הדגים. ומה שהתחיל בשער הצאן שהוא באמצע מזרח שהוא היה מגביל נגד בית אלהים כמבואר [לקמן י"ב] ששתי התודות שהלכו משער הגיא מאמצע מערב פגעו שם זה בזה והלכו משם אל בית אלהים, ועז"א **המה קדשוהו** כי היה נכח בית אלהים: (ב) **ועל ידו בנו**, הם בנו בין מגדל חננאל ובין שער הדגים: (ג—ד) **ואת שער הדגים**, נראה שכ"מ שנאמר בנה כבר נפלה החומה הישנה והוצרכו לבנות הכל מחדש, וכ"מ שנאמר החזיק היה צריך רק לחזק החומה הישנה ולסתום הפרצות: (ה) **ואדיריהם**, י"ל"פ מפני שאמר בפסוק ז' שאנשי גבעון והמצפה היו תח"י פחת עבר הנהר מפני שהם ישבו ביהודה מקדם, כמש"ש, וא"כ גם התקועים שהם ג"כ לא עלו בימי כורש רק ישבו שם מקודם היו תח"י פחת הנזכר, רק שהם **לא הביאו צוארם בעבודת אדוניהם** מפני שהיו אדירים והיו חפשים לעצמם, וגם י"ל"פ שהתקועים היה להם איש שר עליהם והוא ואנשיו בנו במקום זה, אבל היו בהם כת אדירים שלא רצו לשמוע לפקודת השר אדוניהם והם התלקו ובנו בפ"ע, כמ"ש בפסוק כ"ז אחריו החזיקו התקועים מדה שנית: (ו) **ואת שער הישנה**, הוא היה בצפונית מזרחית, ולדעתי שער זה נקרא ג"כ שער הפינה שבו בנה עוזיה מגדלים

מְלַטְיָה הַגִּבְעֹנִי וְיָדוֹן הַמֵּרֹנֹתִי אַנְשֵׁי גִבְעוֹן וְהַמִּצְפָּה לְכִסֵּא פַּחַת עֵבֶר הַנָּהָר: ח עַל־יָדוֹ הֶחֱזִיק עֻזִּיאֵל בֶּן־חַרְהֲיָה צוֹרְפִים וְעַל־יָדוֹ הֶחֱזִיק חֲנַנְיָה בֶּן־הָרַקָּחִים וַיַּעַזְבוּ יְרוּשָׁלִַם עַד הַחוֹמָה הָרְחָבָה: ט וְעַל־יָדָם הֶחֱזִיק רְפָיָה בֶן־חוּר שַׂר חֲצִי פֶּלֶךְ יְרוּשָׁלִָם: י וְעַל־יָדָם הֶחֱזִיק יְדָיָה בֶן־חֲרוּמַף וְנֶגֶד בֵּיתוֹ וְעַל־יָדוֹ הֶחֱזִיק חַטּוּשׁ בֶּן־חֲשַׁבְנְיָה: יא מִדָּה שֵׁנִית הֶחֱזִיק מַלְכִּיָּה בֶן־חָרִם וְחַשּׁוּב בֶּן־פַּחַת מוֹאָב וְאֵת מִגְדַּל הַתַּנּוּרִים: יב וְעַל־יָדוֹ הֶחֱזִיק שַׁלּוּם בֶּן־הַלּוֹחֵשׁ שַׂר חֲצִי פֶּלֶךְ יְרוּשָׁלִָם הוּא וּבְנוֹתָיו: יג אֵת שַׁעַר הַגַּיְא הֶחֱזִיק חָנוּן וְיֹשְׁבֵי זָנוֹחַ הֵמָּה בָנוּהוּ וַיַּעֲמִידוּ דַּלְתֹתָיו מַנְעֻלָיו

רש"י

(ז) לכסא פחת עבר הנהר. אנשי עבר הנהר כסא אחד בנו כדי לישב בו אותו פחה של עבר הנהר: (ח) צורפים. אותה משפחה היתה נקראת על שם אומנותם: ויעזבו ירושלם. מלאוה עפר: עד החומה הרחבה. כדי להחזיקה: (ט) שר חצי פלך ירושלם. שר היה על חצי העם שבירושלים: פלך. לשון דוכסיא ומלכות: (י) ונגד ביתו. נפל חלקו לבנות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של חומת העיר: (יא) מדה שנית. כאותה מדה אשר בנה חבירו של מעלה גם הוא יבנה כמותה: מדה שנית. בבנין החומה ואינו נופל לומר לשון מדה בבנין השערים לפי שאין להם כי אם בבנין חלק של חומה שלא עניש בכל הפרשה בבנין השערים לשון מדה: ואת מגדל התנורים. גם הוא בנה אותו מגדל ששמו כך, של המגדלים הללו שבפרשה היו בנויים בחומת העיר סביב: (יב) הוא ובנותיו. שלום ובנותיו החזיקו לבנות הבנין: (יג) עד שער השפות. ושער האשפות לא היה בכלל: (טו) שר פלך המצפה. שר ודוכס

מצודת דוד / מצודת ציון

יושב הכסא של פחת עבר הנהר: (ח) צורפים. מן כמו מאחרים בהל"ף: (ח) צורפים. צורפי זהב וכסף.
הצורפים: ויעזבו. עזיאל וחנני' מלאו עפר עד החומ' ויעזבו. ענינו מלוי שעפר לחזק וכדרז"ל סקר' ומעזיבה
הרחב' ועשו כן לחזוק החומה: (ט) שר חצי פלך. היה (כ"מ קמ"ז): (ט) פלך. ממוז כי חבל ארגוב (דברים ג')
שר על חצי מחוז של ירושלים: (י) ונגד ביתו. מלבד מה
שבנה סמוך להחברים הוסיף עוד לבנות החומ' כנגד ביתו: (יא) מדה שנית. ר"ל גם הם בנו כפי המדה שבנה
חטוש הנזכר: ואת מגדל. ומלבד המדה ההיא הוסיפו עוד לבנות מגדל התנורים: (יב) הוא ובנותיו. בשם יחד

לחם באור הענין הפתח

[דה"ב כ"ו], וכמו שנבאר בפסוק ח': (ז) לכסא פחת עבר הנהר, והוא כמ"ש פסוק ט', שאלו שעלו עם זרובבל או עזרא, היה זרובבל ואח"כ נחמיה להם לפחה, אבל אלה שהיו ביהודה מכבר עמדו תחת הפחה הקודם של עבר הנהר שמכבר היה לו ממשלה עליהם, ואנשי ירחו (ג) ובני הסנאה (ג) עלו בימי עזרא, אבל אנשי גבעון והמצפה לא נחשבו [עזרא ב'] בין העולים, וע"כ היו שייכים לכסא וממשלת של פחת עבר הנהר והלכו ברשותו וכן התקועים כמ"ש בפסוק ה': (ח) ויעזבו ירושלם עד החומה הרחבה, לפי המבואר [לקמן י"ב ל"ח ל"ט] היה בין חומה הרחבה ובין שער הישנה עוד שער אפרים שלא נזכר כאן, והוא אשר פרץ יואש משער אפרים עד שער הפינה ארבע מאות אמה [דה"ב כ"ה], ושער הפינה הוא שער הישנה שעמד בפנת מזרחית צפונית, וצ"ל ששער אפרים לא נחרב כ"כ ולכן לא הזכיר בנינו בפ"ע רק כוללו בכלל החומה. ומ"ש ויעזבו שחזקו וגדרו, כי בצד צפון לא היו הרים סביב לירושלים רק מישור והוצרכו לחזק שם ביותר עד החומה הרחבה ששם היתה החומה למגן בפני אויב: (י) ונגד ביתו, וגם כל החומה שנגד ביתו חוץ מה שהחזיק אצל רפיה שהיה חוץ מביתו לצד מזרח: (יא) מדה שנית, מפני שבצד ההוא לא היו שם שערים ומגדלים חלקו אורך החומה לשתי מדות, והם החזיקו מדה השנית עד מגדל התנורים שהיה במקצוע המערב: (יב) ועל ידו. מכאן הוסב לצד המערב מצפון לדרום, שלום החזיק משער התנורים עד שער הגיא. הלוחש הה"א מעיקר השם כמ"ש כ"פ: (יג) שער הגיא וכו' המה בנוהו, כי לא היה די בחיזוק לבד כנ"ל, וממה החזיקו אלף אמה עד שער האשפות:

וּבְרִיחָיו וְאֶלֶף אַמָּה בַּחוֹמָה עַד שַׁעַר הַשְׁפּוֹת׃ יד וְאֵת ׀ שַׁעַר הָאַשְׁפּוֹת הֶחֱזִיק מַלְכִּיָּה בֶן־רֵכָב שַׂר פֶּלֶךְ בֵּית־הַכָּרֶם הוּא יִבְנֶנּוּ וְיַעֲמִיד דַּלְתֹתָיו מַנְעֻלָיו וּבְרִיחָיו׃ טו וְאֵת שַׁעַר הָעַיִן הֶחֱזִיק שַׁלּוּן בֶּן־כׇּל־חֹזֶה שַׂר פֶּלֶךְ הַמִּצְפָּה הוּא יִבְנֶנּוּ וִיטַלְלֶנּוּ וְיַעֲמִידוּ דַּלְתֹתָיו מַנְעֻלָיו וּבְרִיחָיו וְאֵת חוֹמַת בְּרֵכַת הַשֶּׁלַח לְגַן־הַמֶּלֶךְ וְעַד־הַמַּעֲלוֹת הַיּוֹרְדוֹת מֵעִיר דָּוִיד׃ טז אַחֲרָיו הֶחֱזִיק נְחֶמְיָה בֶן־עַזְבּוּק שַׂר חֲצִי פֶּלֶךְ בֵּית־צוּר עַד־נֶגֶד קִבְרֵי דָוִיד וְעַד הַבְּרֵכָה הָעֲשׂוּיָה וְעַד בֵּית הַגִּבֹּרִים׃ יז אַחֲרָיו הֶחֱזִיקוּ הַלְוִיִּם רְחוּם בֶּן־בָּנִי עַל־יָדוֹ הֶחֱזִיק חֲשַׁבְיָה שַׂר־חֲצִי־פֶלֶךְ קְעִילָה לְפִלְכּוֹ׃ יח אַחֲרָיו הֶחֱזִיקוּ אֲחֵיהֶם בַּוַּי בֶּן־חֵנָדָד שַׂר חֲצִי פֶּלֶךְ קְעִילָה׃ יט וַיְחַזֵּק עַל־יָדוֹ עֵזֶר בֶּן־יֵשׁוּעַ שַׂר הַמִּצְפָּה מִדָּה שֵׁנִית מִנֶּגֶד עֲלֹת הַנֶּשֶׁק

ת"א ואתנו עושים. ברכות ג' מגילה כ': והיו לנו וגו'. שם ושם סנהדרין ל"ב:

יתיר ו'

רש"י

מצפה: הוא יבננו. הוא יהיה בונה אותו שער: ויטללנו. והוא יהיה מסכך אותו, לשון מטללתא: את חומת ברכת השלח. שהיה נוטה אצל גן המלך: ועד המעלות. הם היו מכירים מקומות הללו: (טז) בית צור. שם מקום: (יז) לפלכו. מאותה שררה חצי פלך בנה בנין זה: לפלכו. כ"ף דגושה כאשר יאמר מן מלך מלכו ומן עבד עבדו כך יאמר מן פלך פלכו, שאות האחרונה של שם דבר מאותיות בג"ד כפ"ת דגושות (עי' תוספות זבחים קי"ז ד"ה פלכו): (יח) אחיהם. הלוים: (יט) מנגד עלות הנשק. כנגד אותו מקום שהיו עולים הגבורים אל הנשק, לפי פשוטו של מקרא נראה שהיה מקום אחד בסמוך לחומה וכלי זיין של נשק הגבורים היו נותנין (ס"א נתונים) שם, כענין שנאמר

מצודת ציון

פ"א בית פלך: (יג) השפות. כמו האשפות: (טו) ויטללנו. הוא ענין צל כי בצל קורתי (בראשית י"ט) ת"א בטלל ור"ל שבה תקרה לצל ומחסה: ברכת השלח. מקום המשקה מי הגן ונקראים שנה ע"ש המשלחות הענפים וכן שלחיך פרדס רמונים (שה"ש ד'): (יט) הנשק. כלי זיין כמו ועיר מבצר והנשק (מ"ב י'): המקצוע. הזוית כמו במקצוע

מצודת דוד

המזיקו: (יג) ואלף אמה. מלבד בנין השער בנו עוד בחומה אלף אמה: (יד) יבננו. כמו בנהו: (טו) ואת חומת. גם את חומת ברכת השלח הסמוך לגן המלך ומשם והלאה עד המעלות וגו': (טז) ועד הברכה העשויה. ר"ל ומנגד קברי דוד והלאה עד הברכה העשויה בידי אדם שהביאו בה המים ומשם והלאה עד בית הגבורים: (יז) לפלכו. את פלכו רצונו לומר עם אנשי פלכו: (יח) אחיהם. חבריהם של הלוים הנזכרים: (יט) מדה שנית. כפי המדה שבנה בנו הנזכר: מנגד. התחלת הבנין היה נגד המקום שעולים בה

לחם באור הענין הפחה

(יג—טו) ואת שער האשפות ואת שער העין, החומה של שער הגיא הלכה עד שער האשפות, ומשם אל שער העין, וקרוב לו למזרחו בתוך החומה היו מי השלוח שנקרא ג"כ ברכת המלך [למעלה ב' י"ד], שאצלו שם גנות המלך, ונודע כי מצודת ציון עיר דוד ובית שלמה מלוא ובית מלוא, היה במורד הר ציון במזרחו, ומשם הלכו במעלות דרך גיא בן הנום וחומת העיר אל גנות המלך והברכה, כי עיר דוד היתה במערב גיא בן הנום תוך חומת הר ציון, והגן והברכה היו תוך חומת העיר, והיה גדר בנוי על שתי החומות לבא מאחד לחבירו, וז"ש ואת חומת ברכת השלח לגן המלך ועד המעלות היורדות מעיר דוד: (טז—יט) אחריו, החומה הזו שהיתה כפולה [ונקראת חומותים] הלכה עוד לרחוב נגד קברי בית דוד שהיו במרום הר ציון, ושם בגיא בן הנום היה ג"כ מקוה המים שנעשה אח"כ שיקוו שם המים כמ"ש ומקוה עשיתם בין החומותים למי הברכה הישנה ועז"א עד נגד קברי דויד ועד הברכה העשויה, ר"ל שנעשית אח"כ ועד בית הגבורים, ששם היו מתקבצים גבורי מלחמה, ולדרומו היה מקום הנשק במקצוע מערבית דרומית, וז"ש [פ' י"ט] מנגד עלות הנשק

הַמִּקְצֹֽעַ׃ כ אַחֲרָיו הֶחֱרָה הֶחֱזִיק בָּרוּךְ בֶּן־זַבַּי מִדָּה שֵׁנִית מִן־הַמִּקְצֹעַ עַד־פֶּתַח בֵּית אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן הַגָּדֽוֹל׃ כא אַחֲרָיו הֶחֱזִיק מְרֵמוֹת בֶּן־אוּרִיָּה בֶּן־הַקּוֹץ מִדָּה שֵׁנִית מִפֶּתַח בֵּית אֶלְיָשִׁיב וְעַד־תַּכְלִית בֵּית אֶלְיָשִֽׁיב׃ כב וְאַחֲרָיו הֶחֱזִיקוּ הַכֹּהֲנִים אַנְשֵׁי הַכִּכָּֽר׃ כג אַחֲרָיו הֶחֱזִיק בִּנְיָמִן וְחַשּׁוּב נֶגֶד בֵּיתָם אַחֲרָיו הֶחֱזִיק עֲזַרְיָה בֶּן־מַעֲשֵׂיָה בֶּן־עֲנָנְיָה אֵצֶל בֵּיתֽוֹ׃ כד אַחֲרָיו הֶחֱזִיק בִּנּוּי בֶּן־חֵנָדָד מִדָּה שֵׁנִית מִבֵּית עֲזַרְיָה עַד־הַמִּקְצוֹעַ וְעַד־הַפִּנָּֽה׃ כה פָּלָל בֶּן־אוּזַי מִנֶּגֶד הַמִּקְצוֹעַ וְהַמִּגְדָּל הַיּוֹצֵא מִבֵּית הַמֶּלֶךְ הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר לַחֲצַר הַמַּטָּרָה אַחֲרָיו פְּדָיָה בֶן־פַּרְעֹֽשׁ׃ כו וְהַנְּתִינִים הָיוּ יֹשְׁבִים בָּעֹפֶל עַד נֶגֶד שַׁעַר הַמַּיִם לַמִּזְרָח וְהַמִּגְדָּל הַיּוֹצֵֽא׃ כז אַחֲרָיו הֶחֱזִיקוּ הַתְּקֹעִים מִדָּה שֵׁנִית מִנֶּגֶד הַמִּגְדָּל הַגָּדוֹל

זכי קרי

רש"י

ועיר מבצר והנשק (מ"ב י'): המקצע. לקרן זוית של חומה: (כ) החרה. פתרונו לפי ענינו
וכפל ל' הוא על המחזיק: (כא) מפתח בית אלישיב ועד תכלית וגו'. מנגד אותו בית בנה במיעוט
עד ביתו שהיה שם בסמוך לחומה: (כה) והמגדל היוצא. מגדל אחד היה בחומה שהוא יוצא
ובולט מבפנים: (כו) והנתינים היו יושבים בעפל. והנתינים היו יושבים באותו מקום והיו בונים

מצודת דוד

בית הנשק העומד במקצוע: (כ) החרה. התחמם בזריזות
כי והחזיק כפי המדה שבנה עזר הנזכר והתחלת הבנין היה
מן המקצוע ובנה עד פתח וגו': (כא) מרמות וגו'. עם
כי כבר החזיק פעם אחת כמו שכתוב למעלה חזר עתה
והחזיק שוב כפי המדה שבנ' ברוך הנזכר והתחלת הבנין:
היה מפתח וגו': (כג) אחריו. ר"ל אחר המקום שבנו:
(כד) עד המקצוע ועד הפנה. והמה היו זה אצל זה
(כה) מנגד. התחיל הבנין מנגד המקצוע ובנה גם המגדל
היוצא מבית המלך העומד בעליונית הבית אשר הוא סמוך לחצר המטר': אחריו פדיה. אחריו החזיק פדיה: (כו) היו
יושבים. ר"ל אשר היו יושבים בעופל החזיקו עד נגד שער המים הפונה למזרח וגם המגדל היוצא מן החומה ולחוץ:
(כז) התקועים. עם כי כבר החזיקו פעם אחת כמ"ש למעלה חזרו עתה והחזיקו שוב כפי המדה שבנו הנתינים והתחלת

מצודת ציון

השער (יחזקאל מ"ו): (כ) החרה. ענין חמום כמו נחר
מפוח (ירמיה ו'): (כא) תכלית. קצה וסוף: (כד) הפנ'.
כן נקרא המגדל על כי דרכו לעמוד בפנה וכן ועל הפנות
הגבוהות (צפניה א'): (כה) המטרה. הוא מאמר בית
האסורים כי ויאסוף אותם אל מאמר (בראשית מ"ב) ת"א
לבית מטרא: (כו) והנתינים. הם הגבעונים: בעפל.
שם מגדל כמו ויבא אל העופל (מלכים ב' ה'):

לחם באור הענין הפחה

המקצוע, ר"ל ששם העלו כלי הנשק. ומ"ש מדה שנית כבר כתבתי למעלה. וי"ל עוד שכ"מ שאומר
מדה שניה קבל ע"ע שתי מדות שמדדו ושערו כמה יקבלו ע"ע כ"א במדה והוא קבל שתי מדות, וכן
שפרש את כולם: (כ) החרה, שם איש, ומלת ויחזק שבפסוק הקודם ומלת אחריו נמשך לשתים, אחריו
[החזיק] החרה, [אחריו] החזיק ברוך, מן המקצוע עתה מתחיל לצד הדרום ממערב למזרח: (כא) מרמות
כבר נזכר פסוק ד', ועז"א מדה שנית כי בנה שתי מדות: (כד) בנוי בן חנדד מדה שנית, שהיה
לו מדה הראשונה עם אחיו כמ"ש [י"ז י"ח] רחום בן בני, שבביה אחיהם בני בן חנדד. עד המקצוע
ועד הפנה הוא מקצוע דרומית מזרחית, ושם היה גם פנה שהוא מין מגדל כמ"ש על הערים הבצורות
ועל הפנות הגבוהות [צפניה א'], להיות על המגדלים ועל הפנות [דה"ב כ"ו ט"ו]: (כה—כו) מנגד
המקצוע, שנגד לו היה בית המלך במזרח ונמשך שם מגדל מבית המלך שהיה שייך לחצר המטרה
שהיה ג"כ אצל בית המלך, [ואינו שער המטרה המוזכר לקמן י"ב ל"ט שהיה אצל בית ה'] ומלת החזיק
שבפסוק הקודם נמשך לארבעה פלל בן אוזי [החזיק] אחריו [החזיק] פדיה בן פרעוש. והנתינים (אשר
הוו יושבים בעופל) החזיקו עד נגד שער המים, שהנתינים החזיקו את המגדל היוצא מבית המלך
ומשם עד שער המים שעמד בצד המזרח, כי עתה חוזר לצד המזרחי מדרום לצפון. וביומא דף ס"ט מבואר
שער המים היה נגד המקדש: (כז) התקועים מדה שנית, כנ"ל ה', עד חומת העופל בהעופל

היוצא ועד חומת העפל: (כח) מעל | שער הסוסים החזיקו הכהנים איש לנגד ביתו: (כט) אחריו החזיק צדוק בן־אמר נגד ביתו ואחריו החזיק שמעיה בן־שכניה שמר שער המזרח: (ל) אחרי החזיק חנניה בן־שלמיה וחנון בן־צלף הששי מדה שני אחריו החזיק משלם בן־ברכיה נגד נשכתו: (לא) אחרי החזיק מלכיה בן־הצרפי עד־בית הנתינים והרכלים נגד שער המפקד ועד עלית הפנה: (לב) ובין עלית הפנה לשער הצאן החזיקו הצרפים והרכלים: (לג) ויהי כאשר שמע סנבלט כי־אנחנו בונים את־החומה ויחר לו ויכעס הרבה וילעג על־היהודים: (לד) ויאמר | לפני אחיו וחיל שמרון ויאמר מה היהודים האמללים עשים היעזבו להם היזבחו היכלו ביום היחיו את־האבנים מערמות

אחריו קרי חצי הספר בפסוקים

רש"י

והוא מחוץ שלהם שהיה סמוך לחומה עד נגד שער המים של צד מזרח: (כח) איש לנגד ביתו. כל אחד היה בונה כנגד ביתו: (ל) וחנון בן צלף הששי. בנים הרבה היו לו לצלף וחנון הוא הששי: מדה שני. כמו שנית: נשכתו. כמו לשכתו לשכה אחת היתה לו שם סמוך לחומה: (לא) בן הצרפי. איש הצורף ונקרא על שם אומנתו: (לב) ובין עלית הפנה לשער הצאן. התחלת הבנין התחילו לבנות שער הצאן שנאמר ויבנו את שער הצאן וגו' כך היו בונין החומה מסביב בזה אחר זה: (לד) לפני אחיו וחיל שמרון. לפני חביריו וחיל שומרון שהיו צרי יהודה: מה היהודים. מדוע היהודים כך הם עושים. האמללים. ענין חלשות ורפיון: היעזבו להם. וכי הם סבורים אשר יעזבו ויניחו להם האומות לבנות: היזבחו. אם יזבחו להם את זבחיהם תמיד כמו שהם סבורים: היכלו ביום. אם יכלו וישלימו מלאכתם אשר התחילו ביום אחד, לומר

מצודת ציון

(לא) והרכלים. הם סוחרי הבושם: (לד) האמללים. הנכרתים ונלושים כמו כי אומלל אני (תהלים ו'):

מצודת דוד

הבנין היה מנגד המגדל וגו': (כח) מעל שער הסוסים. משער הסוסים ולמעלה אל גובה ההר: איש לנגד ביתו. כי שם עמדו בתי הכהנים: (כט) צדוק. לא היה מן הכהנים ולזה זכרו לעצמו: (ל) הששי. בן הששי של צלף: נשכתו. כמו לשכתו כי דלנ"ת מתחלף: (לא) נגד וגו'. רצה לומר ומבית הנתינים והרוכלים ולהלאה עד נגד שער המפקד ומשם והלאה עד המקום שעולים בה אל הפנה: (לב) לשער הצאן. כי שם היה התחלת הבנין כמ"ש למעלה והיו בונים בהקף עד באו אל מקום התחלה: (לג) ויחר לו. בלב: ויכעס וגו'. הראה כעסו: (לד) מה וגו'. ר"ל מה תועלת במעשיהם: היעזבו. וכי יחזקו את החומה לעצמם במלוי העפר כאומר וכי יש חוזק מה אל החומה: היזבחו. וכי יזבחו זבחי שמחה במלאות הבנין כאומר וכי בנין הגון הוא ראוי לשמוח בו: היכלו ביום. וכי ישלימו הבנין ביום אשר יחשבו להשלימו כי דבריו היה בעת התחלה לבנותו וכאומר הלא בוני החומה מועטים המה ומתי ישלימו הבנין: היחיו. וכי יוכלו לחזק את האבנים אשר המה

לחם **באור הענין** **הפחה**

היה מגדל מיוחד ועומד מסוך מן המגדל הגדול היוצא מבית המלך, ולפי הנראה בנו שם בין החומה בין המגדל והעופל המחובר לו כנגדו, והנתינים בנו חומת העיר עד שער המים, ואת המגדל היוצא בעצמו, והתקועים בנו החומה מנגד המגדל עד חומת העופל ושם היה שער הסוסים שהיה ג"כ נגד בית המלך כמו שנזכר (מ"ב י"א ט"ז), שהיה דרך משער הסוסים לבית המלך: (כט) שמר שער המזרח של העזרה והוא שער המפקד (שבפסוק ל"א): (ל) הששי, בן ששי לצלף, שני כמו שנית, נשכתו, לשכתו, כי שם היה עד העזרה, וכן מ"ש נגד שער המפקד הוא שער מזרחי של המקדש, כמ"ש במדות: (לא) ועד עלית הפנה, שם היה מקום מגדל שעלו עליו כי עמד בגובה, ואחריו היה שער הצאן שמשם התחילו לבנות: (לג) ויחר לו, (חרה לו הוא דבר שהורע בעיניו כמו ויחר לקין, ואמרו חז"ל ויחר לדוד שנשתנו פניו כחררה), והכעס הוא אם יתגלה לחוץ, ואחריו הלעג: (לד) היעזבו להם, מענין חזק, כמו ויעזבו את ירושלים (למעלה ח') וכי יחזקו החומה, היזבחו היכלו ביום, וכי יזבחו

העפר והמה שרופות: לה וטוביה העמני אצלו ויאמר גם אשר הם בונים אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם: לו שמע אלהינו כי היינו בוזה והשב חרפתם אל ראשם ותנם לבזה בארץ שביה: לז ואל תכס על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחה כי הכעיסו לנגד הבונים: לח ונבנה את החומה ותקשר כל החומה עד חציה ויהי לב לעם לעשות:

ד א ויהי כאשר שמע סנבלט וטוביה והערבים והעמנים והאשדודים כי עלתה ארוכה לחמות ירושלם כי החלו הפרצים להסתם ויחר להם מאד: ב ויקשרו כלם יחדו לבוא

רש"י

שלא יתמוס החומות לגמור את בנינם: היחיו. אם יחיו ויתקנו ויחזירו האבנים לקדמותן להיות קשות וחזקות מן העפר: מערמות. ענין חמרים ותלים: והמה שרופות. והאבנים היו שרופות ונעשות עפר, כך היו מלעיגים ומתלוצצים על בנין החומה שהיו בונים מן האבנים שרופות שנפלו לארץ מן האש כאשר נשרפה ירושלים: (לה) וטוביה העמוני אצלו. טוביה היה אצלו של סנבלט: ויאמר. וכך היה אומר ומלעיג. גם אשר הם בונים. אף הבנין הזה אשר הם בונים: אם יעלה שועל. על הבנין לפרוץ חומת העיר מה יהא עליו, לומר שאין לבנין תקנה וכל מי שירצה יבא ויפרוץ בו: (לו) שמע אלהינו. כאשר שמעתי גלעגם עלינו התפללתי תפלה זאת: בארץ שביה. שיגלו מעל אדמתם כאשר גלינו: (לז) ואל תכס. כמו ואל תכסה, דוגמת וסוד אחר אל תגל (משלי כ"ה) כמו אל תגלה: כי הכעיסו. אשר הכעיסו נגד הבונים להלעיגם: (לח) ותקשר. כאשר נתקשרה החומה ונבנתה עד חציה ואז היה לב העם לחוש ומשוך לעשות בנין החומה:

ד (א) כי עלתה ארוכה. שנבנתה החומה. ארוכה ענין חובש ותרופה: כי החלו הפרצים

מצודת דוד

לקוחים מערמות העפר הנעשים מגרורות אבני החומה שנפלה: והמה. שלא האבנים שהמה שרופות באש וחוזק מה להם: (לה) אצלו. עמד אצלו בדברו הדברים האלה: ויאמר גם. ר"ל גם הוא אמר דברי לעג כסנבלט וכה אמר הבנין אשר הם בונים אם שועל יעלה בו יפרוץ בזה חומת אבניהם כי הוא בנין חלש מאד: (לו) שמע. ואמר נחמי' שמע אלהינו כי היינו לבזיון: והשב. מה שמחרפין אותנו השב עליהם ותנם לבזיון כאשר יהיו בארץ שבי: (לז) ואל תכס. רצה לומר עוניהם יהיו מגולים ונראים לפעלות חמס ולנקום נקם: כי הכעיסו. כעס נעגם הראו כעס מול בוני החומ' בחשבם שעי"ז ירפו ידיהם מן הב[illegible]: (לח) ונבנה. עם כל דברי הלעג והכעס לא שהתנו הבנין: ותקשר. כי בעוד שהיו בה פרצות לא היתה החומה דבוק' וקשור' זה בזה וכאשר סתמו הפרצות נתקשרו זה בזה: עד חציה. עדיין לא סתמו הפרצים כ"א עד חציה (ולמעלה אמר דרך כלל שבנו כל החומה מסביב ועתה בא לספר מה אשר נעשה במשך הבנין): ויהי לב וגו'. בראותם כי נבנה החצי שמחו ותאבו הבנין:

ד (א) כי עלתה ארוכה. בא רפואה ר"ל נתחזק החומה כי התחילו מקומות הפרוצים להיות נסתמים: (ב) ולעשות

מצודת ציון

היעזבו. מל' מעזיב' והוא מלוי העפר לחזוק: היחיו. ענין רפואה כמו עד חיותם (יהושע ה') ובא בדרך השאלה וכמ"ש כי עלתה ארוכה לחומת וגו' (לקמן ד'): מערמות. ענין גל ותל וכן ויתנו ערמות ערמות (דה"י ל"א): (לז) תכס. כמו תכסה: אל תמחה. אל תמחוק:

ד (א) ארוכה. ענין רפואה כמו ארוכת בת עמי (ירמיה ח') ור"ל נתחזק ובא בדרך השאלה: (ב) ויקשרו.

לחם באור הענין הפחה

נחמיה שבזכות הזבחים יעזרם להם גם לכלות המלאכה ביום אחד, או שיעשה להם נס להחיות האבנים שכבר מתו והמה קבורים בערמת העפר והם שרופות?, תפסו על צד המליצה על האבנים שם מיתה וחיות: (לה) וטוביה, הוסיף, שגם אם יעלה בידם לגמור הבנין לא יהיה בנין מבצר, כי גם שועל יפרצנו. סדר השועלים לעשות פרצות בחרבות, כמ"ש כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו (יחזקאל י"ג): (לו—לז) שמע, א) תשלם להם על הבוז שבזו אותנו, ב) אל תכס על עונם מה שהכעיסו לנגד הבונים כדי להפריע אותם ממלאכתם בפועל, ומ"ש וחטאתם אל תמחה עי' ירמיה (י"ח כ"ג): (לח) ונבנה, ובכ"ז לא נבד שלא נתבטלה המלאכה על ידם כי גם שהיה לב העם לעשות, ולא נפל עי"כ רוחם עצלות ומורך בלבבם:

ד (א) כי עלתה ארוכה, שם ארוכה אונח על חיבור העלם הנשבר לשנים (ירמיה ל' י"ז), הושאל

לְהִלָּחֵם בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְלַעֲשׂוֹת לוֹ תּוֹעָה׃ ג וַנִּתְפַּלֵּל אֶל־אֱלֹהֵינוּ
וַנַּעֲמִיד מִשְׁמָר עֲלֵיהֶם יוֹמָם וָלַיְלָה מִפְּנֵיהֶם׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוּדָה כָּשַׁל
כֹּחַ הַסַּבָּל וְהֶעָפָר הַרְבֵּה וַאֲנַחְנוּ לֹא נוּכַל לִבְנוֹת בַּחוֹמָה׃ ה וַיֹּאמְרוּ
צָרֵינוּ לֹא יֵדְעוּ וְלֹא יִרְאוּ עַד אֲשֶׁר־נָבוֹא אֶל־תּוֹכָם וַהֲרַגְנוּם
וְהִשְׁבַּתְנוּ אֶת־הַמְּלָאכָה׃ ו וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּאוּ הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים
אֶצְלָם וַיֹּאמְרוּ לָנוּ עֶשֶׂר פְּעָמִים מִכָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר־תָּשׁוּבוּ

רש"י

להלחם. אשר התחילו אנשי העיר שהיו פרוצים עד עתה מאין חומה היו עתה סתומים בבנין החומה: (ג) ולעשות לו תועה. לעשות לו בבנין החומה קלקול והשחתה: תועה. כמו ולדבר על ה' תועה (ישעיה ל"ב): (ג) עליהם. על הבונים: מפניהם. מפני האויבים: (ד) ויאמר יהודה. כך היו אומרים ומתאוננים אנשי יהודה: כשל כח הסבל. הסובלים ועומסים האבנים והעצים לבנין החומה נכשלו בכחם שאין בהן כח לבנות מפני האויבים: והעפר הרבה. ועדיין יש טיט וחומר הרבה ליתן בבנין החומה, לומר שעדיין המלאכה גדולה עלינו לבנות ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה מפני פחד האויבים: (ה) ויאמרו צרינו. כך היה נחמיה מספר והולך: לא ידעו ולא יראו. כך היו אומרים צרינו עלינו לא ידעו ולא יכירו ישראל בנו עד אשר נבוא פתאום לתוכם ונהרגם אותם ובדבר זה נשבית ונבטל הבנין: (ו) ויהי כאשר באו היהודים. שעתה נאספו הגרים אשר נתקבצו יחד לבא להלחם בנו עם היהודים אשר היו בינותם בארצותם ואותם היהודים אשר נתחברו עמהם באו לפני החיל כדרך אנשי המלחמה לדבר אלינו ובענין הזה החרימו היהודים עם האויבים, ויהי כאשר באו היהודים היושבים אצלם ויאמרו לנו עשר פעמים, הכרו בנו אותם היהודים עד עשר פעמים להלחם באויבינו כי הם באים למלחמה, וכך אמרו לנו. מכל המקומות וגו'. מכל אותן המקומות שהיו נפולים שם בבנין החומה אנה ואנה תהיו

מצודת ציון

ענין אגודה: תועה. המבולבל בדעתו לבלי דעת מה יעשה קרוי תועה וכן תעיתי כשה אובד (תהלים קי"ט): (ד) כשל. ענין חלשות ונפילה הכח וכל כושל (דה"ב כ"ח): הסבל. ענין טעינת משא כמו נושא סבל (נ"א כ'): (ה) והשבתנו.

מצודת דוד

לו תועה. לעשות לישראל בלבול המחשבה היות לתועה בדעתו לבל ידע מה לעשות: (ג) ונעמיד. שעמדנו שומרים על הבונים מפני סנבלט וחבריו: (ד) ויאמר יהודה נחמיה מספר וקובל על הדברים אשר סבבוהו ואמר יהודה אמר הנה מרוב העבודה כבר נחלש כח אנשי הסבל והעפר המלאכה נשאר ולפנות בחומה הלא מרובה היא: ואנחנו. אף לא נוכל לבנות בחומה מפחד האויב: (ה) ויאמרו צרינו. ואויבינו אמרו נבוא פתאום על הבונים ולא ידעו בדבר ולא יראו אותנו עד אשר נבוא אל תוכם ממש ונהרגנו אותם ובזה נבטל המלאכה כי לא יבנו עוד בראותם שנפל מהם רב בעבור הבנין: (ו) היושבים אצלם. בערי הגרים והיו הם נכנעים להם: ויאמרו לנו. היהודים ההם החרו וזרזו אותנו עשר פעמים וכה אמרו התקבצו מכל המקומות שאתם מפוזרים בהם אשר כולכם תשובו עלינו למלחמה (כי גם היהודים בע"כ באו עם הגרים לערוך על

לחם הפחה

השאלות

(ב—ו) הפסוקים האלה מוקשים מאד!:

באור הענין

על סבירת החומה. הפרוצים, מקומות הפרוצים בחומה החלו להסתם: (ג) ולעשות לו תועה, מבואר שהתיראו ללחום בדרך מלחמה, רק רצו להתעות את בני ירושלים ליפול עליהם פתאום והם לא ישמרו מפניהם כמ"ש בפסוק (ה'): (ג) עליהם, להשגיח עליהם להודיע בעת יפלו על העיר: (ד) ויאמר יהודה, אנשי יהודה אמרו שצריכים להשבית כעת בנין החומה מפני שני דברים א] שכשל כח הסבל, [ר"ל איש סבל כמו שבעים אלף איש סבל דה"ב ב'], והעפר הרבה, ור"ל שהסבלים לא פנו את העפר לא נוכל לבנות בחומה: (ה) ב] ויאמרו, הלא צרינו אורבים ליפול עלינו פתאום, ודברו זה לזה שנבוא פתאום עד שלא ידעו תחלה מזה כי נשמור עצתנו בסוד, וגם לא יראו בעת בואנו עד אשר נבוא אל תוכם, כי נפול עליהם ממקום סתר; (ו) ויהי, גם זאת ספור אנשי יהודה שספרו מאין נודע להם זאת, כי כאשר בא לירושלים, היהודים היושבים אצלם הגרים בערי גלי יהודה, ויאמרו לנו עשר פעמים, אמרו לנו דבר זה לא פעם אחד (שנאמר שבא דבר בדוי) כי אמרו זה פעמים הרבה, ולא ממקום אחד (שנאמר שרק מקצת מהגרים חושבים עלינו רעה), רק מכל המקומות, בענין שזה מוסכם מכל שכני יהודה הרעים בכלל, אשר תשובו עלינו זה דבור יהודה איש לאחיו, ור"ל א"א שתפנו איש מעל אחיו לבנות בחומה רק צריכים אתם כולכם לשוב ולטש מבנין החומה ולהתחבר אלינו, שנעמוד במקום אחד ערוכים למלחמה נגד הגר אחר בידינו

עָלֵינוּ׃ ז וָאַעֲמִיד מִתַּחְתִּיּוֹת לַמָּקוֹם מֵאַחֲרֵי לַחוֹמָה בַּצְּחְחִיִּים וָאַעֲמִיד אֶת־הָעָם לְמִשְׁפָּחוֹת עִם־חַרְבֹתֵיהֶם רָמְחֵיהֶם וְקַשְּׁתֹתֵיהֶם׃ ח וָאֵרֶא וָאָקוּם וָאֹמַר אֶל־הַחֹרִים וְאֶל־הַסְּגָנִים וְאֶל־יֶתֶר הָעָם אַל־תִּירְאוּ מִפְּנֵיהֶם אֶת־אֲדֹנָי הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא זְכֹרוּ וְהִלָּחֲמוּ עַל־אֲחֵיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם נְשֵׁיכֶם וּבָתֵּיכֶם׃ ט וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־שָׁמְעוּ אוֹיְבֵינוּ כִּי־נוֹדַע לָנוּ וַיָּפֶר הָאֱלֹהִים אֶת־עֲצָתָם וַנָּשׁוּב כֻּלָּנוּ אֶל־הַחוֹמָה אִישׁ אֶל־מְלַאכְתּוֹ׃ י וַיְהִי ׀ מִן־הַיּוֹם הַהוּא חֲצִי נְעָרַי עֹשִׂים

יתיר ' יתיר ו'

רש"י

אבירים להיות נאספים יחד עד אשר תשובו עלינו ביחד להלחם בנו: (ז) ואעמיד מתחתיות וגו'. כאשר שמעתי דבריהם העמדתי מתחתיות לאותו מקום סביב לירושלים מאחורי חומת העיר ובצחיחים: למשפחות. משפחות מן העם מגבורים שבהם עם כלי זיין שלהם להלחם באויבינו כאשר יבואו. ואעמיד מתחתיות וגו' ואעמיד את העם וגו', מקרא זה דוגמא והיו המים אשר תקח מן היאור והיו לדם ביבשת (שמות ד'), כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו וגו' (תהלים צ"ב), עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר וגו' (שופטים ה'), לא לנו ה' לא לנו וגו' (תהלים קט"ו): (ח) וארא ואקום. כאשר ראיתי האויבים באים קמתי לדבר על החורים והסגנים לזרזם להלחם באויבינו: על אחיכם. בשביל אחיכם: (ט) כי נודע לנו. הדבר אשר באו להלחם בנו: ונשב כלנו. חזרנו כלנו ממקום שנאספנו יחד לקראת האויבים כל אחד ואחד למלאכתו לבנין החומה: (י) ויהי מן היום ההוא. ומאותו היום והלאה היו חצי הגבורים עושים בבנין החומה ובאשר חצי

מצודת דוד

הבונים אבל גילו מאמון הדבר לאנשי ירושלים להיות נשמרים. עמם): (ז) מתחתיות למקום. מתחת מקום הבנין מאחורי החומה כלפי החוץ: בצחיחים. בגבהי הסלעים: ואעמיד. בפרק אחריו נאמר שהעמיד גם את העם כל משפחה לעצמה עם חרבותיהם וגו'. למען ישמרו את הבונים: (ח) וארא. ראיתי כי טוב לזרזם ולחזק לבבם וקמתי ואמרתי אל החורים ואומר: זכרו. לשאול מעמו עזרה: על אחיכם. בעבור אחיכם וגו': (ט) נודע לנו. אשר המה רוצים לבוא עלינו פתאום ונשמרים אנו מהם: ויפר וגו'. כי לא באו מעתה להלחם ולהשבית הבנין: ונשב. אחר אשר שמענו כי חדלו לבוא שבנו אל החומה לעבודת המלאכה: (י) מן היום ההוא. אשר שמענו שהיו הצרים חפצים לבוא עלינו

מצודת ציון

ענין בטול ומניעה כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד) (ז) בצחיחים. בעליונות הסלעים מקום היובש בו והוא מלשון צחה צמא (שם ה') וכן על צחיח סלע (יחזקאל כ"ד): רמחיהם.

לחם הפחה

באור הענין

עוד אי ביפו עלינו, וגם היהודים שבאו לשם גלו להם המקום המיוחד שמשם יפול האויב עליהם,

השאלות

(ז—ח) למה אמר ב' פעמים ואעמיד?, מהו וארא מה ראה?: (י—טו) בפסוק י"א אמר גם העושים במלאכה החזיקו

וע"כ צריכים הם לעמוד במקום הזה מוכן למלחמה: (ז) ואעמיד, וכאשר ידע נחמיה על נכון ע"פ היהודים המרגלים המקום ששם יפלו האויבים עליהם, לכן העמיד מתחתיות המקום הוא המיועד לביאת האויבים שמה, **מאחרי לחומה** העמיד שם אנשי מלחמה שישבו במארב בסתר אחרי החומה נסתרים בצחיחים [כמו צחיח סלע] תחת הסלעים, שבבוא האויבים יורו עליהם מן המארב, וגם **ואעמיד את העם למשפחות**, וגם העמיד בתוך מקום את העם שיעמדו בגלוי נגד האויב מחולקים למשפחות מחנות מחנות, וכולם בין שבמארב מאחרי החומה בין עם המלחמה עמדו עם חרבותיהם ורמחיהם מוכנים למלחמה: (ח) **וארא**, ונחמיה שעמד בצופה ראה שהאויב בא ומתקרב אל אותו המקום, **ואקום ואמר**, אז הזהיר את העם כי החרב באה, וא"ל שאל יראו רק יזכרו את ה' וילחמו: (ט) ויהי, ועי"כ **שמעו אויבינו שנודע לנו**, כי מצאו אותנו כולנו ערוכים למלחמה, ובזה הפר האלהים את עצתם והזר אחור ולא התחילו ללחום כלל, ואז כראינו שעברה הסכנה **ונשב כולנו אל החומה**: (י) **ויהי מן היום ההוא**, כראה שבתחלה התיראו עדיין פן ישוב האויב עליהם, וע"כ לא נפוצו עדיין איש איש אל מקומו [שכל משפחה היו בונים במקום אחר סביב], רק נאחרו כולם במקום הזה בשם הסכנה יותר, אחר שהאויב ראה שממקום זה נוח ליפול עליהם, וכולם בנו במקום אחד, ואז לא נתחלקו שחצי העם יעסקו במלאכה וחציים יחזיקו בכלי זיין, רק כולם החזיקו כלי זיין ביד אחת ועושים מלאכה ביד אחרת [כמ"ש בפסוק י"א י"ב], רק נערי נחמיה ומשרתיו שהיו גבורי חיל הם התחלקו, **שחצי נערי עשים במלאכת וחצים מחזיקים**, ר"ל מחזיקים בכלי, ומפרש למה התיחדו לזה נערי נחמיה לבד שהחצי לא עבד

בַּמְּלָאכָה וְחֶצְיָם מַחֲזִיקִים וְהָרְמָחִים הַמָּגִנִּים וְהַקְּשָׁתוֹת וְהַשִּׁרְיֹנִים
וְהַשָּׂרִים אַחֲרֵי כָּל־בֵּית יְהוּדָה׃ יא הַבּוֹנִים בַּחוֹמָה וְהַנֹּשְׂאִים
בַּסֶּבֶל עֹמְשִׂים בְּאַחַת יָדוֹ עֹשֶׂה בַמְּלָאכָה וְאַחַת מַחֲזֶקֶת הַשָּׁלַח׃
יב וְהַבּוֹנִים אִישׁ חַרְבּוֹ אֲסוּרִים עַל־מָתְנָיו וּבוֹנִים וְהַתּוֹקֵעַ בַּשּׁוֹפָר
אֶצְלִי׃ יג וָאֹמַר אֶל־הַחֹרִים וְאֶל־הַסְּגָנִים וְאֶל־יֶתֶר הָעָם הַמְּלָאכָה
הַרְבֵּה וּרְחָבָה וַאֲנַחְנוּ נִפְרָדִים עַל־הַחוֹמָה רְחוֹקִים אִישׁ מֵאָחִיו׃
יד בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר שָׁמָּה תִּקָּבְצוּ אֵלֵינוּ

רש"י

הגבורי' היו מזויינים בכלי זיינם לשמור אחיהם העושים במלאכה : והרמחים . וי"ו יתירה כמו וי"ו של ואיה וענה (בראשית ל"ו) : והשרים . היו מחוברים אחרי כל שבט יהודה להיות זהירים במלחמה : (יא) הבונים בחומה וגו' - אותן שהיו בונים בחומה ואותן שהיו עומסים ונושאים המשאות ביד אחת היו עושים מלאכתן וביד אחת היו נושאים כלי זיין : השלח . כלי קרב מעבור בשלח (איוב ל"ג) וכן חברו מנחם : (יב) והבונים . כיצד הם בונים שהיו כולם חגורים איש חרבו על מתניו ובונים : אצלי . בא היה תמיד אצלי : (יג) הרבה . היא גדולה : (יד) ילחם לנו . ילחם בעדנו . (טז) איש

מצודת ציון

המגנות : (י) והרמחים . הוי"ו יתירה : והשריונים . הוא כעין מלבוש עשוי מברזל ללבוש במלחמה להציל ממכת חרב וחנית : (יא) עמשים . כמו עומסים בסמ"ך והוא ענין טעינת משא כמו ויעמוס איש על חמורו (בראשית מ"ד) : השלח . החרב כמו ויפל שלח לרוב (דברי הימים ב' ל"ב) : (יב) אסורים . קשורים : (יג) נפרדים . פזורים :

מצודת דוד

למלחמה : מחזיקים . אוחזים בידם : והרמחים וגו' אחרי וגו' . היו הולכים תמיד אחרי העם להיות נכונים להלחם אם יבוא האויב : (יא) והנשאים בסבל . הנושאים במשא ולתוספת ביאור אמר שוב עומסים : מחזקת השלח . אוחזת החרב : (יב) איש . כל איש היה חרבו קשור על מתניו כשהוא בונה : והתוקע . היודע לתקוע בשופר עמד אצלי : (יג) הרבה ורחבה . ר"ל במקומות מרובה : רחוקים וגו' . ואין כאחד רואה את אחיו ואף קולו לא ישמע : (יד) שמה תקבצו . ונהיה אגודה אחת להלחם מול האויב הבא : לנו .

לחם הפנים

השאלות

בכלי זין , ובפסוק ע"ו אמר שאלו עושים במלאכה ואלו מחזיקים ברמחים ? , בפסוק י"א אמר שהבונים מחזיקים השלח ביד אחת , ובפסוק י"ב אמר שחרב הבונים אסור על מתניהם ? :

באור הענין

מלאכה , מפני שהיה להם הרמחים **המגנים והקשתות והשריונים** , שאלה שעשו מלחמה ברמחים היו להם מגנים , ואלה שלחמו בקשתות היה להם שריונים , ולא היה אפשר לעשות מלאכה , כי המחזיק ברומח ביד אחת והמגן ביד האחרת , וכן בעלי חצים לבשו שריונות וא"א לעשות מלאכה כשהוא לבוש שריון קשקשים , כי הם היו גבורי חיל ומלומדי קרב במגן ושריון כדרך אנשי מלחמה . **והשרים אחרי כל בית יהודה** , שגם השרים וכל בית יהודה , היו שם כולם אחרי , ר"ל כולם מקובצים אצל נחמיה ולא התפזרו לעבודתם , והם שלא היו מלומדי קרב ולא היה להם מגן ושריון , ולא קשתות כי לא היו רובי קשת שזה צריך לימוד , לכן הם נהגו באופן אחר שכולם עשו מלאכה ביד אחת והחזיקו השלח ביד האחרת לדקור את האויב אם יקרב אליו , וז"ש (יא) **הבונים** , ר"ל בין **הבונים בחומה** , ובין **הנשאים בסבל** , היו שוים בזה , ומפרש **הנשאים בסבל עמשים** , שיש הבדל בין משא ובין מעמס , שהמעמס הוא משא שאחר מניח עליו , והנושא הוא גם כשישא המשא בעצמו [כמ"ש ישעיה ס' מ"ו] , ר"ל שלא שמו בעצמם המשא על הכתף רק הניחו המשא א' על כתף חברו שזה נקרא עומס , ומפרש הטעם מפני כי **באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת השלח** , וא"א לישא המשא על כתפו ביד אחת , והוצרך כ"א לעמוס על כתף חברו : (יב) **והבונים** , בא"א לבנות ביד אחת בעת שאוחז שלח ביד האחרת , היה כל **איש חרבו אסורים על מתניו ובונים** , שהבונה יוכל לשלוף החרב בקל בעת ביאת האויב מן הנושא סבל , שהמשא תעכבהו מזה , ולכן אחזו השלח בידם , ויש הבדל בין שלח ובין חרב , שהשלח הוא החרב החד משני צדדיו שדוקרים בה , ואין מניחים אותה בתער רק יאחזה בידו כרומח . **והתוקע בשופר אצלי** , להיות נכון ליתן אותות מלחמה בעת הצורך : (יג—יד) **ואמר** , זה היה בתחלה , אבל אח"כ כשראו שהאויב שב למקומו ואינו חוזר ע"י שסר הפחד הגדול , ואז התחילו ללכת איש אל מקומו שהוא בונה שם בחלקו שקבל ע"ע לבנות בחומה , אז אמר אליהם אחר **שהמלאכה הרבה ורחבה** , וע"כ צריך שכ"א יעשה במקום אחר שאם יהיו כולם במק"א לא תגמר המלאכה , וע"כ **אנחנו נפרדים על החומה** איש איש למקום עבודתו , ונהיה מעתה **רחוקים איש מאחיו** , וע"כ אני מצוכם , אם

אֱלֹהֵינוּ יִלָּחֶם לָנוּ׃ טו וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים בַּמְּלָאכָה וְחֶצְיָם מַחֲזִיקִים בָּרְמָחִים מֵעֲלוֹת הַשַּׁחַר עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים׃ טז גַּם בָּעֵת הַהִיא אָמַרְתִּי לָעָם אִישׁ וְנַעֲרוֹ יָלִינוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִָם וְהָיוּ־לָנוּ הַלַּיְלָה מִשְׁמָר וְהַיּוֹם מְלָאכָה׃ יז וְאֵין אֲנִי וְאַחַי וּנְעָרַי וְאַנְשֵׁי הַמִּשְׁמָר אֲשֶׁר אַחֲרַי אֵין־אֲנַחְנוּ פֹשְׁטִים בְּגָדֵינוּ אִישׁ שִׁלְחוֹ הַמָּיִם׃

ה א וַתְּהִי צַעֲקַת הָעָם וּנְשֵׁיהֶם גְּדוֹלָה אֶל־אֲחֵיהֶם הַיְּהוּדִים׃ ב וְיֵשׁ אֲשֶׁר אֹמְרִים בָּנֵינוּ וּבְנֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ רַבִּים וְנִקְחָה דָגָן וְנֹאכְלָה וְנִחְיֶה׃ ג וְיֵשׁ אֲשֶׁר אֹמְרִים שְׂדֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ וּבָתֵּינוּ

ת״א ואנחנו עושים. ברכות ד׳ מגילה ג׳: והיו לנו וגו׳. שם ושם סנהדרין נ״ב:

רש״י

ונערו. כל אחד ואחד מן הבונים ובחור אחד עמו: ילינו בתוך ירושלים. והלילה היה להם למשמר והיום עושים מלאכה נמצא שלא היו ישנים כלום: (יז) אין אנחנו פשטים בגדינו. תמיד היו אזוים במשמרם: איש שלחו המים. מוסב על אין שלמעלה כמו (שמואל א׳ ב׳) יצא עתק מפיכם, אין איש ממנו פושט בגדיו לשכב או לרחוץ אותם במים, וכפל לשון הוא על אין אנחנו פושטים, שלחו. הפשטו כמו (ויקרא ו׳) ופשט את בגדיו דמתורגם וישלח:

ה (א) **ותהי** צעקת העם ונשיהם גדולה. דלת העם העניים היו צועקים מאד: אל אחיהם היהודים. בשביל אחיהם היהודים עשירים: (ב) ויש אשר אמרים. נותן טעם לדבריו למה היו צועקים יש מהם בדלת העם שהיו אומרים אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו: ונקחה דגן. ועתה יש לנו למכור בנינו ובנותינו ליקח מהם דגן למען נחיה, כך היו צועקים על היהודים עשירים שלא היו רוצים לפרנסם: (ג) ויש אשר אמרים שדתינו וגו׳. ויש מהם בעניים שהיו

מצודת דוד

בעבורנו: (טו) ואנחנו. חוזר לספור דבריו ואמר שלא עזבנו המלאכה: וחצים. חצי העם או חצי נעריו: מחזיקים. היו אוחזים ברמחים לשמור את הבונים: (טז) בעת ההיא. עד לא כלו בנין החומה: לעם. המה אשר מערי יהודה בתוך ירושלים. לשמור מן האויב כי פן יבוא: משמר. עוסקים בשמירה: מלאכה. עוסקים במלאכה: (יז) ואחי. חברי: אשר אחרי. הנמשכים אחרי ונשמעים אלי: פושטים בגדינו. לשכב מגולי לבוש וכ״ז מפחד האויב: איש שלחו המים. ר״ל זולתי האיש אשר המים הפשטו כלומר הצריך לטהר עצמו בטבילה הוא לבדו פשט את בגדיו והרי הוא כאלו המים הפשיטו:

ה (א) צעקת העם. מדלת העם: אל אחיהם. על אחיהם העשירים: (ב) ויש וגו׳. ויש מהם ר״ל קצתם אמרו הנה בנינו ובנותינו ואנחנו עצמנו שלא רבים המה וצרכינו א״כ מרובים: ונקחה. ובע״כ נקח דגן מן השוק לאכול לכחיות נפשנו כי אין לנו שדה תבואה ולאומרים הנה אפס כסף והעשירים קופצים יד: (ג) אנחנו ערבים. נתונים

מצודת ציון

(טו) השחר. הוא האור הנוצץ בעלות המזרח טרם יגלה השמש: (יז) שלחו. ענין הפשטה כי ופשט את בגדיו (ויקרא ו׳) ת״א וישלח:

ה (ג) ערבים. ענין משכון כמו סערבון (בראשית ל״ח):

לחם באור הענין הפחה

שבמקום שתשמעו את קול השופר שמה תקבצו אלינו, וזאת שנית, שמעתה. (טו) **ואנחנו**, לא יעשו כולם במלאכה, רק חצים, וחצים יהיו מחזיקים ברמחים, לסבב בכל העיר לשמירה, אחר שהעם מפוזר ומפורד לא לתועלת יהיה מה שהעושים במלאכה יחזיקו כלי זיינם, שבכ״ז לא יוכלו מעט אנשים במקום אחד להלחם, רק יעשו מלאכה כדרכם, והחצי השנית יעמדו לצופים על המשמר ברמחים, לעמוד נגד האויב: (טז) **והיו לנו**, בלילה [היה לנו] משמר, וביום [היה לנו] מלאכה: (יז) **אין אנחנו**, הוכפל מלת אין להמשיכו למטה אין אנחנו פושטים [בלילה], [אין] **איש שלחו המימה**, לא שלח איש [את בגדו אל] המים שלא שלחו ביד כובס לכבסו במים:

ה ותהי, זעקת דלת העם היתה רבה על העשירים, ומפרש שבין הזועקים היו שתי כתות, הכת האחת שזעקה על העתיד שאין להם במה להחיות את נפשם, ונפרדו לשני מיני צעקות: (ב) **יש אשר אומרים בנינו ובנותינו אנחנו רבים**, היינו שנהיה מוכרחים למשכן בנינו ובנותינו ולהלוות עליהם ברבית כדי שנקח דגן ונחיה, והם אלה שלא היו להם שדות ולא הי׳ להם במה להחיות את יפדיר, [רבים פעל מהם נסך ותרבית וכן הוי המרבה לא לו [חבקוק ב׳] ולא רבית במחיריהם [תהלות מ״ד] לפי פירושי]: (ג) ויש, שהיו להם שדות וכרמים, והם אמרו **שדותינו אנחנו**

עורכים

אֲנַחְנוּ עֹרְבִים וְנִקְחָה דָגָן בָּרָעָב׃ ד וְיֵשׁ אֲשֶׁר אֹמְרִים לָוִינוּ כֶסֶף לְמִדַּת הַמֶּלֶךְ שְׂדֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ׃ ה וְעַתָּה כִּבְשַׂר אַחֵינוּ בְּשָׂרֵנוּ כִּבְנֵיהֶם בָּנֵינוּ וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ כֹבְשִׁים אֶת־בָּנֵינוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ לַעֲבָדִים וְיֵשׁ מִבְּנֹתֵינוּ נִכְבָּשׁוֹת וְאֵין לְאֵל יָדֵנוּ וּשְׂדֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ לַאֲחֵרִים׃ ו וַיִּחַר לִי מְאֹד כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי אֶת־זַעֲקָתָם וְאֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ז וַיִּמָּלֵךְ לִבִּי עָלַי וָאָרִיבָה אֶת־הַחֹרִים וְאֶת־הַסְּגָנִים וָאֹמְרָה לָהֶם מַשָּׁא אִישׁ־בְּאָחִיו אַתֶּם נֹשְׁאִים וָאֶתֵּן

יתיר א׳

רש״י

מתאוננים ואומרים שדות וכרמים ובתים נתן לאחרים בערבון ומשכון ליקח דגן למזונותינו: ברעב. אחרי שאין מותרים לנו העשירים מכניסים לפרנסתנו: (ד) ויש אשר אומרים לוינו כסף. ויש מהם אשר אומרים כבר לוינו כסף מאחרים על שדותינו וכרמינו לפרוע מס המלך ועכשיו אין לנו כלום לצורך פרנסתנו: למדת המלך. למס המלך כמו (עזרא ד׳) מנדו בלו והלך: (ה) ועתה כבשר אחינו בשרנו. ועכשיו אנו חשובים ומיוחסים כאחינו שהם עשירים: כבניהם בנינו. כבניהם שהם חשובים ומיוחסים כמו כן מתייחסים בנינו: והנה אנחנו כבשים. ועתה יש לנו להיות כובשים ונותנים בנינו ובנותינו לאחרים על עסק מזונותינו: ויש מבנותינו נכבשות. וכבר יש קצת מבנותינו שהן נכבשות לאחרים לעבדות: ואין לאל ידנו. ואין כח בידנו לפדותם: ושדתינו וכרמינו לאחרים. אף שדות וכרמים מסרנו ביד אחרים לפרנסתנו ומה נאכל מעתה כי אין לנו במה להתפרנס: (ז) וימלך. ויועץ לבי בעצמי: ואריבה. נתוכחתי עם החורים והסגנים שהם העשירים: משא איש באחיו אתם נשים. מדוע אתם כך עושים היה לכם לפרנס העניים הללו ואתם מלוים להם

מצודת ציון

(ד) למדת. כמו למנדת והוא מין מס כמו מנדה בלו והלך (עזרא ד׳) ונפלה הנו״ן: (ה) כבשים. ענין כפיפה בחזקה כמו ויכבשום לעבדים (ירמיה ל״ד): לאל. ענין כח ואומץ כמו יש לאל ידי (בראשית ל״א): (ז) וימלך. ענין עצה כמו מלכי ישפר עליך (דניאל ד׳): משא. חוב והלואה כמו משאת מאומה (דברים כ״ד): קהלה. אסיפה וקהל:

מצודת דוד

הם במשכון בעבור הכסף שלוינו וכן נקחה דגן בעת הרעב שאין די בתבואת השדה לכלכל אותנו ברעב וכאומרים מה נעשה מעתה אם אין העשירים מעניקים לנו כלום: (ד) למדת. לתת מס המלך לוינו כסף על שדותינו וכרמינו וכאומרים ומה נאכל מעתה אם אין שדה וכרם: (ה) כבשר אחינו וגו׳. ר״ל הלא אנחנו טובים ומיוחסים כמו העשירים: והנה אנחנו כבשים. ובע״כ נקח בנינו בחזקה למכרם לעבדים בעבור חסרון הלחם: נכבשות. כבר הנה נכבשות ביד המלוים בעבור חוב ממון ואין בנו כח להוציאן מידם והתרעמו לומר הלא טובים אנחנו כמו העשירים ומדוע נעבוד אותם הלא מהראוי שיכלכלו אותנו בצדקה: לאחרים. כבר המה נתונים לאחרים בעבור חוב ממון: (ז) וימלך. לבי יעץ אותי להתחזק בדבר ועשיתי מריב׳ עם השרים: משא וגו׳. ר״ל וכי מהראוי לתת לאחיו העני בהלואה הלא בצדקה ראוי להנתן: ואתן. ר״ל נתתי עליהם קול

לחם הפחה

באור הענין

עורבים, ר״ל הלא נהיה מוכרח לתת שדותינו בערובה, דהיינו במשכון, ונקחה דגן ברעב, שהגם שזרע השדה יתן לחם לזורע אבל עתה שהיא עת רעב והאדמה לא נתנה יבולה נהיה מוכרחים לערוב השדה שיהיה לנו לחם, [ובזה לא אמר אנחנו רבים, שבזה לא יצטרכו לתת רבית כי המלוה יאכל תבואת השדה ויהיה לו שכר דירה בעד המתנת המעות]: (ד) ויש, כת שניה היו צועקים על העבר, והיו אומרים אנחנו לוינו כסף עוד בשנה העברה שגם אז היה שנת רעב, מפני שהוצרכנו למדת המלך, לתת מס המלך [מלשון מנדה בלו והלך], [וערבנו] שדתינו וכרמינו בשנה העברה, [פעל עורבים שבפסוק הקודם נמשך גם לכאן]: (ה) ועתה, שצריך כסף לקנות לחם מפני שהוא שנת הרעב, הלא כבשר אחינו בשרנו, וראוי שנאכל ג״כ לחם, כבניהם בנינו ורצו שגם הם לא יהיו עבדים, והנה אנחנו כובשים את בנינו, ר״ל הלא נהיה מוכרח למכרם לעבדים בעבור הלחם, וגם יש מבנתינו שהם נכבשות כבר לשפחות [וגם כולל במלת נכבשות שנוהגים עמהם מנהג הפקר כמו הגם לכבוש את המלכה]. ואין לאל ידנו לפדותם, מפני ששדתינו וכרמינו הם לאחרים משנה העברה: (ו) ויחר, א] חרה לו על צעקת עניים מהכת הראשונה שצעקו על מניעת הצדקה, ב] ואת הדברים האלה שהיא צעקת כת השניה שהיא צעקת עסק ואונ: (ז) וימלך לבי עלי, לבי לבש רוח מלכות וממשלה בל אשא פני החורים והסגנים, [גם י״ל שלא רב מתוך כעסו כי לבו שהוא כח הממשלה אשר בנפש [כמ״ש

עֲלֵיהֶם קְהִלָּה גְדוֹלָה׃ ח וָאֹמְרָה לָהֶם אֲנַחְנוּ קָנִינוּ אֶת־אַחֵינוּ הַיְּהוּדִים הַנִּמְכָּרִים לַגּוֹיִם כְּדֵי בָנוּ וְגַם־אַתֶּם תִּמְכְּרוּ אֶת־אֲחֵיכֶם וְנִמְכְּרוּ־לָנוּ וַיַּחֲרִישׁוּ וְלֹא מָצְאוּ דָּבָר׃ ט וַיֹּאמֶר לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר־אַתֶּם עֹשִׂים הֲלוֹא בְּיִרְאַת אֱלֹהֵינוּ תֵּלֵכוּ מֵחֶרְפַּת הַגּוֹיִם אוֹיְבֵינוּ׃ י וְגַם־אֲנִי אַחַי וּנְעָרַי נֹשִׁים בָּהֶם כֶּסֶף וְדָגָן נַעַזְבָה־נָּא אֶת־הַמַּשָּׁא הַזֶּה׃ יא הָשִׁיבוּ נָא לָהֶם כְּהַיּוֹם שְׂדֹתֵיהֶם כַּרְמֵיהֶם זֵיתֵיהֶם וּבָתֵּיהֶם וּמְאַת הַכֶּסֶף וְהַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר אֲשֶׁר אַתֶּם נֹשִׁים בָּהֶם׃ יב וַיֹּאמְרוּ נָשִׁיב וּמֵהֶם לֹא נְבַקֵּשׁ כֵּן נַעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר

יתיר י׳

רש״י

ממון. לכנוס בניהם ובנותיהם ושדותיהם וכרמיהם ובתיהם: ואתן עליהם קהלה גדולה. הקהלתי והוספתי עליהם קהלה גדולה לצעוק עליהם כדי לביישם: (ח) ואמרה להם. וכן אמרתי להם: ואנחנו קנינו. כבר: את אחינו היהודים. אשר בשביה מיד העמים שהיו מוכרים להם: כדי בנו. כאותו די ממון שבידינו: וגם אתם. ואף אתם שמכרו לעמים את אחיכם הנכבשים תחת ידיכם לעבדים: ונמכרו לנו. והמעשה יבא לידי כך שיהו מכורים לנו מיד העמים: ויחרישו. שתקו ונתביישו ולא ידעו מה להשיב: (ט) לא טוב הדבר. רע הדבר בפני הקב״ה: מחרפת. מפני חרפת העמים שהם אויבינו: (י) וגם אני ואחי ונערי. אף אני וחבירי נושים בהם ממון ואנחנו נעזוב ונמחל להם כל הלוואות הללו: נושים. כמו (מלכים ב׳ ד׳) והנושה בא לקחת: (יא) השיבו נא. ואף אתם תעשו כמוני למחול להם כל תבואותיהם: ומאת הכסף. ורוב הכסף שהם חייבים לכם עם הדגן והתירוש וגו׳: (יב) ויאמרו נשיב. והם אמרו להשיב ולמחול הכל: לעשות

מצודת דוד

גדול בעבור יהיה אסיפה גדולה מאשר יבואו לקול הצעקה למען יבושו מרבת העם: (ח) אנחנו קנינו. הלא מאז קנינו מיד העכו״ם את היהודים הנמכרים להם מן השבי: כדי בנו. ר״ל קנה כפי די אשר מצאה ידו לפי העושר: וגם אתם. אמר להם בלעג לעלבון רוח גם אתם עשו זאת ומכרו אותם לעכו״ם כמו השבאים: ונמכרו. ומן העכו״ם יהיו נמכרים לנו כי נפדה אותם מידם כאשר עשינו מאז אבל אין מקום לפדות איש מיד אחיו: ולא מצאו דבר. לא מצאו מה להשיב: (ט) ביראת אלהינו. אם תחזקו ביראת ה׳ הלכו להגן מחרפת העכו״ם כי לא ישמעו עוד מהם חרפה או שאמר להם בדרך מליצה לכו ביראת ה׳ מחמת חרפת העכו״ם שלא יחרפו אתכם בזה וכאדם המוכיח ואומר אם לא תעשה לשמה עשה לפני הבריות: (י) נשים בהם. מלוים בהם: נעזב נא. כמונו כמוכם נעזב עתה את ההלואה הזו ונמחל להם: (יא) כהיום. כעת הזאת השיבו להם השדות וגו׳: ומאת הכסף. אחז מנין מרובה לומר אף אם החוב הוא מאת כסף והוא מקרא קצר וכאלו אמר עזבו ומחלו מאת הכסף וגו׳: (יב) נשיב. את השדות וגו׳: ומהם לא נבקש. שישלמו את החוב: כן נעשה וגו׳.

מצודת ציון

(ח) כדי. מלשון די הספוק: ויחרישו. ושתקו: (יא) ומאת הכסף. שקלי הכסף: התירוש. יין: היצהר. שמן:

לחם הפחה באור הענין

בפי׳ משלי], מלך עלי ועצרתי כעסי, ובכ״ז רבתי עמהם שלא ע״י התפעלות הכעס רק ע״י התעורר׳ הצדק והיושר], משא איש באחיו אתם נושים, איך תהיה איש לאחיו לנושה והכתיב אם כסף תלוה את עמי לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך, והזכיר להם בזה את דברי התורה שצותה גם על הנושה, ועל הרבית ועל השבת המשכון, ואתן עליהם שעל ידי ריבי עמהם נקהלו אנשים רבים: (ח) אנחנו קנינו, הלא אנחנו פדינו בפדיון שבוים לקנות מידם את אחינו הנמכרים לגוים, כדי בנו. הלא יש די בידינו אנשים שפדינו אותם מיד עבדות וא״כ איך גם אתם תמכרו אחיכם לגוים ונצטרך ג״כ לפדותם ונמכרו לנו מן הגוים, הלא זאת יהיה פרי מעשיכם ?: (ט) ואמר לא טוב, חוץ ממה שאינו על פי התורה והיושר, הוא ג״כ לא טוב גם לפניכם, הלא ביראת אלהינו תלכו מחרפת הגוים אויבינו שגם אם אינכם יראי ה׳ ואינכם חרדים ממצות התורה, צריכים אתם בהכרת להתראות כאלו אתם הולכים ומתנהגים ביראת ה׳ כדי שלא תשאו חרפה מן הגוים, שיאמרו עליכם שאין לכם אמונה ודת, ושאתם מנאצי ה׳ שבזה יחרפו אתכם: (י) וגם, ולא תאמרו שאני מוכיח אתכם מפני שלא יהיה לי הפסד מזה שאין אני נושה בם, עז״א שגם אני ואחי ונערי נושים בהם, ובכ״ז נעזבה נא את המשא הזה, ואמחול להם החוב, וע״כ. (יא) השיבו נא לחם גם אתם, בהיום, ר״ל באשר היום שנת רעב והם עוסקים בבנין החומה, וע״כ רבו ורעבו, ומאת הכסף, ר״ל

אתה אומר ואקרא את־הכהנים ואשביעם לעשות כדבר הזה׃ יג גם־חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים את־כל־האיש אשר לא־יקים את־הדבר הזה מביתו ומיגיעו וככה יהיה נעור וריק ויאמרו כל־הקהל אמן ויהללו את־יהוה ויעש העם כדבר הזה׃ יד גם מיום | אשר־צוה אותי להיות פחם בארץ יהודה משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתים לארתחשסתא המלך שנים שתים עשרה אני ואחי לחם הפחה לא אכלתי׃ טו והפחות הראשנים אשר־לפני הכבידו על־העם ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף־שקלים ארבעים גם נעריהם שלטו על־העם ואני

רש"י

כדבר הזה. שיהיו מוחלים גם הם: (יג) גם חצני נערתי. אף אני בגדי חצני. נערתי: חצני. כמו (ישעיה מ"ט) והביאו בניך בחוצן. נערתי. אישקוליי"ר בלעז כמו התנערי מעפר (שם): ככה ינער. ככה ינער הקב"ה מן העולם ומנכסיהם כל אותם שלא יהיו מוחלין חובותיהם: נעור ורק. בלא נכסים: (יד) אשר צוה אותי. המלך: פחם. כמו פחה שלהם, דוגמת רקם שהוא כמו רקה: משנת עשרים. למלך דריוש כי אז עלה מבבל שנאמר (לעיל ב') ויהי בחדש ניסן שנת עשרים וגו': שנים שתים עשרה. שהם שתים עשרה שנים: אני ואחי. אני וחברי אשר באו עמי: לחם הפחה לא אכלתי. לחם שהוא ראוי למאכל הפחה שהעם נותנין אותו אל הפחה מן המס: (טו) הכבידו על העם. הכבידו מס על העם: ויקחו. והיו לוקחים מהם בשביל המס לחם ויין: אחר כסף. אחר נתינת ארבעים משקלים של כסף וכך היו רגילים בכל שנה: גם נעריהם. של פחות:

מצודת ציון

(יג) חצני. כן יקרא כנף הבגד וכן והביאו בניך בחוצן (ישעיה מט): נערתי. ענינו תנועת דבר מה בחזקה להפיל ממנו מה שעליו כמו התנערי מעפר (שם נ"ב): (יד) פחם. פחה שלהם: (טו) אחר. הוא כענין מלבד ר"ל לבד ארבעים שקלים לקחו עוד בלחם ויין: שלטו. משלו:

מצודת דוד

הוא כפל ענין ולחזק: ואשביעם. ע"י הכהנים: (יג) גם חצני נערתי. מנער הייתי כנף בגדי ואמרתי אז כמו שנערתי כנף בגדי והרי הוא נעור וריק מן האבק שהיה בו כמו כן יגער וגו': מביתו. מאנשי ביתו: ומיגיעו. העושר הבא על ידי יגיעה: וככה יהיה. ר"ל כן ישאר עד עולם מנוער ומתרוקן: ויהללו וגו'. על שנתן בלבם לעשות כזאת: כדבר הזה. החזירו השדות וכו'. ועזבו את החובות: (יד) גם מיום. ר"ל גם הטובה הזה עשיתי עם ישראל כי מעת אשר צוה המלך אותי להיות מושל להם בארץ יהודה והיא משנת וגו' כל אותן השנים אני וחבירי הנשמעים לי לא אכלנו מאכל המוטל להאכיל את הפחה מדמי העם: והפחות. אבל הפחות הראשונים וגו'. הם הכבידו עול על העם: ויקחו מהם. לקחו מהם כסף בעבור צורך לחם ויין די ספוקם מלבד ארבעים שקל כסף בכל שנה:

לחם באור הענין הפחה

ר"ל ותמחלו גם את ההלואה אף שתעלה למאה כסף: (יב) ואקרא את הכהנים, שהשביע אותם ע"י הכהנים שהיא חמורה יותר, כמ"ש והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה: (יג) גם חצני נערתי, שנער כנף בגדו, הכיס של בגדו [שמ"ש והביאו בניך בחוצן, ול"פ בכיסו שעל צד המליצה יאמר שימלאו אותם כנושא זהב וכסף בכיסו], ככה ינער, וככה יהיה נעור, ר"ל כמו שנערתי אני את חצני כן ינער אותו ה' מביתו, ר"ל שיחרב ביתו ויכלה כל יגיעו, וכמו שעתה נשאר הכיס נעור כן ישאר נעור שלא ישוב להצליח עוד לעולם אף על פי הטבע. ויהללו ויעשו, ר"ל שעשאוה בשמחה וכמקיים מצוה, שמברך תהלה ברכת המצות, ופה קיימו מצות צדקה והשבת העבוט [וכבר חקרו רבים וכן שלמים אם יש לברך כשמקיים מצות כאלה]: (יד) גם, ר"ל שלא לבד שהטיב לעניים לא הכביד גם על העשירים ולכן שמעו לקולו, פחם כמ"ש סימן הרבים פחה שלהם: (טו) והפחות הראשונים הכבידו על העם, בהונאות, [והפחות] אשר לפני הוסיפו עוד ויקחו מהם מס, ומפרש שהפחות הראשונים שלא לקחו מס הכבידו בלחם ויין, ואשר לפני לקחו מהם, מפרש, אחר כסף ר"ל שפחה אחר, לקח כסף שקלים ארבעים

לא־עשיתי כן מפני יראת אלהים: טז וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי ושדה לא קנינו וכל־נערי קבוצים שם על־המלאכה: יז והיהודים והסגנים מאה וחמשים איש והבאים אלינו מן־הגוים אשר־סביבתינו על־שלחני: יח ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש־ברורות וצפרים נעשו־לי ובין עשרת ימים בכל־יין להרבה ועם־זה לחם הפחה לא בקשתי כי־כבדה העבדה על־העם הזה: יט זכרה־לי אלהי לטובה כל אשר־עשיתי על־העם הזה:

ו א ויהי כאשר נשמע לסנבלט וטוביה ולגשם הערבי וליתר איבינו כי בניתי את־החומה ולא־נותר בה פרץ גם עד־

ת"א זכרה. ר"ס נ"כ:

רש"י

(טז) החומה. חומת העיר: החזקתי. העסקתי לעסוק בה תדיר: לא קנינו. ומשדות של היהודים שהיו בונים החומה לא קנינו אני ובני סייעתי על עסק לוקח שהיו עוסקין בבנין החומה אבל הייתי נותן להם ממון כדי לבנות הבנין: על המלאכה. לבנות תדיר: (יז) מאה וחמשים איש. היו אוכלים על שלחני לבד הגרים הבאים עלינו מן הנכרים שאף הם היו אוכלים על שלחני: (יח) ואשר היה נעשה. ובכל יום ויום היו אוכלים על שלחני שור אחד ושש צאן וצפרים הרבה: ברורות. פתרונו לפי ענייננו שש צאן עשויות כענין שנאמר חמש צאן עשויות (ש"א כ"ה): נעשו לי. לי תקון כמו ובן הבקר אשר עשה (בראשית י"ח): ובין עשרת ימים. ובכל יום ויום היו שותים יין הרבה כדי שיעור ספוק של עשרת ימים: ועם זה. ובשביל כל מעשה זה שהייתי מוציא הוצאות כל כך: לחם. של מס הראוי לפחה: לא בקשתי. לא שאלתי מן העם שהרי כבדה וחזקה עבודת בנין החומה עליהם:

ו (א) ולא נותר בה. בחומת העיר: דלתות לא העמדתי. שלא נעשו דלתות בשערי העיר:

מצודת דוד

נעריהם. של הפחות הראשונים: (טז) וגם. אף הטובה הזאת עשיתי כי אחזתי במלאכת החומ' ורצונו לומר מרמז הייתי את הבונים לבל ירפו ידיהם מן המלאכה: ושדה וגו'. רצה לומר ועם כי בעבור התמדת המלאכה לא עסקו במלאכתן להמציא לעצמם די ספוקם עכ"ז לא קנינו מהם שדה לכלכלם בדמי מחיר ששדה כ"א בנדבת הלב הייתי מפרנסם: על המלאכה. לעשות במלאכה גם המה: (יז) והיהודים. רצונו לומר מיתר העם שהיו המה עם הסגנים במספר ק"ן איש: והבאים וגו'. הם הגרים אשר באו להתגייר כל אלה היו אוכלים על שולחני: (יח) ליום א'. למאכל יום א': ברורות. נבחרות וטובות: וצפרים. מיני עופות: ובין עשרת ימים. ר"ל יום אחד מבין כל עשרת ימים הייתי משקה אותם בכל מיני יין להרבה מאד: ועם זה. אף שהיה צרכי מרובה עם כל זה לא בקשתי מן העם להם הפחה: כי כבדה. עבודת מס המלך ובנין החומה היתה כבדה עליהם ולא יכלו לעסוק במלאכתם ולהשתכר די ספוקם ועוד לתת לי לחם הפחה: (יט) לטובה. לזכור לי לטובה ולזכות: העם הזה. בעבור טובת העם הזה:

ו (א) גם עד העת ההיא. ר"ל גם נשמע להם אשר עד העת ההיא עדיין לא העמדתי דלתות בשערים ואמר זה

מצודת ציון

(יח) נעשה. ענין תקון כמו וימהר לעשות אותו (בראשית י"ח): ברורות. מלשון ברירה ובחירה:

ו (א) פרץ. שבירה:

לחם באור הענין הפחה

לחם, הוא פי' שאח"כ לקחו הפחות כסף: (טז) וגם שהחזקתי ועזרתי לבנות החומה ועי"כ שדה לא קנינו כי כל נערי קבוצים שם על המלאכה ולא היה מי שיעבוד עבודת השדה, וא"כ לא היה לי שום הכנסה: (יז—יח) והיהודים, וההוצאה היתה מרובה ע"י אוכלי שולחני עד שהיה נעשה ליום שור אחד וכו' ובין עשרת הימים שנחמיה היה מעשר את ימיו, שכל יום עשירי היה מתענג ולא היה שותה יין, רק בין עשרת הימים שלא היה מתענג היה להרבה בכל יין ר"ל כל מיני יינות וכולם בריבוי, ובכ"ז הגם שהיה לו הוצאה רבה בלא הכנסה לא בקשתי לחם הפחה: (יט) זכרה וכו' על העם כמו אל העם, ויל"פ שר"ל ג"כ שה' יזכור לו זכות זה לא בעבורו רק כדי שזכות הזה יזכור ה' על העם הזה, שזכות הצדיקים מגין על העם:

ו (א) עד העת ההיא, שלכן היה להם עוד תקוה לבטל המלאכה כי אח"כ נפלו בעיניהם כמ"ש בפסוק

הָעֵת הַהִיא דְּלָתוֹת לֹא־הֶעֱמַדְתִּי בַשְּׁעָרִים׃ ב וַיִּשְׁלַח סַנְבַלַּט וְגֶשֶׁם אֵלַי לֵאמֹר לְכָה וְנִוָּעֲדָה יַחְדָּו בַּכְּפִירִים בְּבִקְעַת אוֹנוֹ וְהֵמָּה חֹשְׁבִים לַעֲשׂוֹת לִי רָעָה׃ ג וָאֶשְׁלְחָה עֲלֵיהֶם מַלְאָכִים לֵאמֹר מְלָאכָה גְדוֹלָה אֲנִי עֹשֶׂה וְלֹא אוּכַל לָרֶדֶת לָמָּה תִשְׁבַּת הַמְּלָאכָה כַּאֲשֶׁר אַרְפֶּהָ וְיָרַדְתִּי אֲלֵיכֶם׃ ד וַיִּשְׁלְחוּ אֵלַי כַּדָּבָר הַזֶּה אַרְבַּע פְּעָמִים וָאָשִׁיב אוֹתָם כַּדָּבָר הַזֶּה׃ ה וַיִּשְׁלַח אֵלַי סַנְבַלַּט כַּדָּבָר הַזֶּה פַּעַם חֲמִישִׁית אֶת־נַעֲרוֹ וְאִגֶּרֶת פְּתוּחָה בְּיָדוֹ׃ ו כָּתוּב בָּהּ בַּגּוֹיִם נִשְׁמָע וְגַשְׁמוּ אֹמֵר אַתָּה וְהַיְּהוּדִים חֹשְׁבִים לִמְרוֹד עַל־כֵּן אַתָּה בוֹנֶה הַחוֹמָה וְאַתָּה הֹוֶה לָהֶם לְמֶלֶךְ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ז וְגַם־נְבִיאִים הֶעֱמַדְתָּ לִקְרֹא עָלֶיךָ בִירוּשָׁלַם לֵאמֹר

רש"י

בכפירים. שם מקום הוא: אשר בבקעת אונו. כך שם הבקעה: והמה חושבים עלי. הבנתי מהם שהיו חושבים עלי להרגני שם: (ג) מלאכה גדולה אני עושה. מבניני העיר: למה תשבת. למה תהיה המלאכה בטלה: כאשר ארפה. ידי מן הבנין וירדתי אליכם לדבר ולהועד אליכם: (ה) את נערו. על ידי נערו: ואגרת פתוחה בידו. כתב אגרת שלח לי על ידו: (ו) כתוב בה. בתוכה אגרת: בגוים נשמע. שנודע לכל הגוים שאתה וכל היהודים חושבים למרוד: וגשמו אומר. גשמו הוא גשם הערבי ופתרונו כאדם שאומר לחבירו כן הוא הדבר ופלוני אומר: כדברים האלה. מוסב על כתוב בה ומקרא מסורס הוא והרי הוא כאלו נאמר כתוב בה כדברים האלה בגוים נשמע וגו': (ז) וגם נביאים וגו'.

מצודת ציון

(ב) ונועדה. מלשון וועד ואסיפה כמו ויועדו כל המלכים (יהושע י"א): (ג) תשבת. מלשון השבתה ובטול: ארפה. מלשון רפיון: (ו) וגשמו. הוא גשם הערבי וכן יהב יתנו: כוס. הוא מלשון סוי': (ז) נביאים. ענינו בעלי הדבור כמו ניב שפתים (ישעיה נ"ז):

מצודת דוד

להסביר מה שנאמר למטה שאמר אליו במעים לסתור עצמו בשיכל כי הגוים יבואו עליו לכן אמר כי שמעו שלא העמדתי הדלתות ויכולים ־מה לבוא בעיר: (ב) ונועדה יחדו. נעשה וועד וקבוץ בכפירים והוא שם מקום שעומדת בבקעת אונו: והמה חשבים. זהו מדברי נחמיה שאמר הנה השכלתי לדעת בהמה חושבים להרגני שמה: (ג) מלאכה גדולה. עסק גדול ודבר הכרחי: למה תשבת. למה אעשה כזאת שתבטל המלאכה כאשר ארפה ידי ממנה וארד אליכם כי כאשר ארפה ידי ממנה תבוטל המלאכה מכל וכל: (ד) כדבר הזה. כל האמור למעלה לכה ונועדה וגו': ואשיב אותם כדבר הזה. מלאכה גדולה וגו': (ה) את נערו. עם נערו: ואגרת. ומלבד הדבר הזה שלח עוד בידו אגרת פתוחה מבלי חותם ולאומר לא בסתר דברתי וכל הרוצה לקרות יבוא ויקרא: (ו) כתוב בה. ודבר זה כתוב בה: בגוים נשמע. בין העכו"ם נשמע וגם גשמו אומר כזאת אשר אתם רוצים למרוד במלך וע"כ תבנה החומה להתחזק במבצר העיר ואתה להם למלך: כדברים האלה. ר"ל כדברים האלה נשמע בעכו"ם וגם זה מדברי האגרת: (ז) וגם נביאים. ר"ל ועוד הוספת לפרסם הדבר כי העמדת בעלי לשון היודעים לסדר אמרים במיטב הדיבור

השאלות

(ו—ז) איך שלח אליו ליראו בדברי שקר שהוא הוה למלך ושהעמיד נביאים לקרא עליו שהוא מלך ביהודה, ע"ז:

לחם הפחה

באור הענין

(ב) בכפירים, שם מקום, ומצאנו עיר ששמה כפירה בחלק בנימין (יהושע י"ח כ"ו):

(ה) כדבר הזה, שגם ביד נערו שלח בע"פ שיתועדו בכפירים והיה בידו אגרת להודיע לו שהדבר נחוץ:

(ו) בגוים נשמע וגשמו אמר, ר"ל גשם הערבי הוא אומר, וכן נשמע בגוים, שמה שאתם בונים החומה הוא מפני שאתם חושבים למרוד, ומ"ש ואתה הוה להם למלך, הוא דברי סנבלט, ר"ל הגם שהשמועה שנשמע בגוים אין בה ממש, שע"י שרואים בונים חומה דלתים ובריח הם אומרים כן בדרך אומדנא, בכ"ז שגשם הערבי שאומר זה כבר אמר כן בתחלה בעת שרצו לבנות, א"ל העל המלך אתם מורדים (למעלה ב' י"ט), ונחמיה לא חש לדבריו אז וכ"ש עתה אחר שעושים ברשות המלך, ע"ז הוסיף סנבלט ואתה הוה להם למלך [אומר] כדברים האלה, [מלת אמר שבראש הפסוק נמשך לבאים] שמה שאתה הוה למלך בזה אתה עושה שלא ברשות המלך, [שלא בם אומך רק לפחה לא שתקרא בשם מלך] זה אומר ומבהל כדברים האלה שאתם רוצים למרוד במלך ותכליתו זה בניתם את החומה, עתה פי' מ"ש ואתה הוה להם למלך, כי. וגם נביאים העמדת, כי יתבאר (בפסוק י"ב) שטוביה וסנבלט שכרו

לו

מֶלֶךְ בִּיהוּדָה וְעַתָּה יִשָּׁמַע לַמֶּלֶךְ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְעַתָּה לְכָה וְנִוָּעֲצָה יַחְדָּו׃ ח וָאֶשְׁלְחָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא נִהְיָה כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה אוֹמֵר כִּי מִלִּבְּךָ אַתָּה בוֹדָאם׃ ט כִּי כֻלָּם מְיָרְאִים אוֹתָנוּ לֵאמֹר יִרְפּוּ יְדֵיהֶם מִן־הַמְּלָאכָה וְלֹא תֵעָשֶׂה וְעַתָּה חַזֵּק אֶת־יָדָי׃ י וַאֲנִי בָאתִי בֵּית שְׁמַעְיָה בֶן־דְּלָיָה בֶן־מְהֵיטַבְאֵל וְהוּא עָצוּר וַיֹּאמֶר נִוָּעֵד אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים אֶל־תּוֹךְ הַהֵיכָל וְנִסְגְּרָה דַּלְתוֹת הַהֵיכָל כִּי בָּאִים לְהָרְגֶךָ וְלַיְלָה בָּאִים לְהָרְגֶךָ׃ יא וָאֹמְרָה הַאִישׁ כָּמוֹנִי יִבְרָח וּמִי כָמוֹנִי אֲשֶׁר־יָבוֹא

יתיר א׳

רש"י

עד ונועצה יחדיו היה כתוב באגרת. נביאים. בעלי לשון כמו בורא ניב שפתים (ישעיה נ"ז): לאמר. שאומרים יש מלך ביהודה: ועתה ישמע למלך. אחרי שנקראת מלך ישמע למלך כדברים האלה: (ח) כי מלבך. הרי כי במקום אלא: בודם. קונט"ר בנטאל"ש בלע"ז כמו אשר בדה מלבו: (ט) כי כלם. כי כל הגוים: מיראים אותנו. מתיראים ממנו וקך הם אומרים ירפו ידיהם וגו׳: ועתה חזק את ידי, לסייעני בבנין החומה: (י) והוא עצור. שמלאו בביתו: ויאמר נועד. אותו שמעיה היה נביא שקר וקבל שחד מן סנבלט וחביריו להפחיד את נחמיה כדי לבטל את המלאכה: כי באים להרגך. שהרי יבואו להרגך סנבלט וחביריו: ולילה באים. ועל כן הזהירו לכנס בהיכל ולסגור הדלתות שעדיין לא נעשו דלתות שערי העיר כמה שנאמר בתחלת הפרשה גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים: (יא) האיש כמוני

מצודת דוד

לשהם יקראו עליך בירושלים בפרסום רב לאמר אתה מלך ביהודה: ועתה ישמע למלך. ר"ל פן יהיה הדבר נשמע למלך ומרד תהיה באחרונה לזה לכה עתה ונועצה יחדיו מה לעשות איך להעביר הדבר: (ח) לא נהיה. אין דבר זה נשמע בגוים רק אתה בעצמך ממציא הכזב הזה מלבך: (ט) כי כלם. שהרי לשעבר אתם כולכם הייתם מפחידים אותנו כי תאמרו בעבור הפחד ירפו ידיהם ממלאכת בנין החומה ולא תעשה עוד וא"כ לאויבים תחשבו ואיך א"כ תאמר עתה להזק את ידי בעצה נכונה והאויב נהפך לאוהב אין זאת. או כאומר הנה העבר אין ועתה אשאל חזק את ידי בדברי נחומים ואל תוסיף להפחיד עוד: (י) והוא עצור. היה מעוכב לשבת בבית: נועד. נעשה וועד לבא אל בית האלהים: ונסגרה דלתות ההיכל. להתחזק בה מפני סנבלט ואנשיו כי עדיין לא העמידו הדלתות בשערי העיר כמש"ל ויוכל לבא בה כל הרוצה: וגם לה באים. ולא תדע להיות נשמר מהם בהיכן לילה: (יא) האיש

מצודת ציון

(ח) בודם. ענין המצאת הכזב וכן בדיך מתים יחרישו (איוב י"א): (ט) כלם. ענינו כמו כולכם ודוגמתו ואתם כולם תשובו (שם י"ז): (י) עצור. מעוכב וכן נעצר׳ נא

לחם הפחה

באור הענין

את שמעיה שהיה נביא שקר שהוא ינבא שיהיה מלך בירושלים, ושנחמיה יהיה המלך, והוא נבא כן אל נחמיה שימלוך, [ובזה אין חשש מרידה כי יוכל להיות שתתקיים הנבואה ברשות מלך פרס שמנה אותו למלך כמו שהיו מלכים רבים תחת יד מלכי פרס] והם שכרו את הנביאים שבעת הצורך יאמרו שנחמיה שכרם לזה לנבא כן וזה מרידה, ועפ"ז ברר לנחמיה שרוצה למרוד, כי העמדת ושכרת נביאים לקרוא עליך שתהיה מלך ביהודה, [וזה היה אמת שנביאי השקר נבאו כן והיו שכירים מצרי יהודה, ועתה ישמע למלך, ובזה תחשב כמורד גם על בנין החומה, ועתה לכה ונועצה יחדו, איך תנצל:

(ח—ט) ואשלחה, השיב לו שדבר הזה שאני העמדתי נביאים לא נהיה כי מלבך אתה בודאם, וכל מה שאתה מזמין אותי להתיען עמך כאלו אתה אוהבי ורוצה לחזק את ידי, זה שקר, כי הלא עד עתה כולם, ר"ל כל צרי יהודה ואתה מכללם, מיראים אותנו לאמר ירפו ידיהם מן המלאכה, ואיך עתה פתאום נהפכת מאויב לאוהב לחזק את ידי?: (י) ואני באתי בית שמעיה, יתא שם על לבו לחקור על הנבואה שנבא שמעיה עליו שיהיה מלך ביהודה והלך לביתו [כי היה עצור ותולה ולא יכול לקרא אותו אליו] לחקור ולדרוש על הדבר, ויאמר נועד אל בית האלהים, וזה לא אמר לו בנבואה, רק שא"ל שנודע לו ע"פ מרגלים כי צרי יהודה באים להרגו, ושרוצים להרגו בלילה הזה, והוא מיעץ אותו שיבא אתו בתוך ההיכל להסגר שם כל הלילה, כי דלתות ההיכל סגורות משא"כ שער דלתותיה פתוחות: (יא) ואומרה אליו השיב לו שלא יעשה זאת מפני טעמים, א] שבזה אתראה

השאלות

וכי יוכל נחמיה מעצלות בקרים?, ומלת כדברים האלה אין נכס שמו?: (ח—ט) ולמה הולכך לשלוח אליו לא־ שמלבו הוא בודאם, אחר שהוא שקר גלוי?, ומ"ש כי כלם מיראים אותנו ונה מבתיענו בזה?: (י—יג) מה

אֶל־הַהֵיכָל וָחָי לֹא אָבוֹא׃ יב וָאַכִּירָה וְהִנֵּה לֹא־אֱלֹהִים שְׁלָחוֹ כִּי הַנְּבוּאָה דִּבֶּר עָלַי וְטוֹבִיָּה וְסַנְבַלַּט שְׂכָרוֹ׃ יג לְמַעַן שָׂכוּר הוּא לְמַעַן־אִירָא וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן וְחָטָאתִי וְהָיָה לָהֶם לְשֵׁם רָע לְמַעַן יְחָרְפוּנִי׃ יד זָכְרָה אֱלֹהַי לְטוֹבִיָּה וּלְסַנְבַלַּט כְּמַעֲשָׂיו אֵלֶּה וְגַם לְנוֹעַדְיָה הַנְּבִיאָה וּלְיֶתֶר הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הָיוּ מְיָרְאִים אוֹתִי׃ טו וַתִּשְׁלַם הַחוֹמָה בְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה לֶאֱלוּל לַחֲמִשִּׁים וּשְׁנַיִם

רש"י

יברח. בתמיה אם איש כמוני יברח ליכנס בהיכל: לא אבוא. לא אכנס שם מפני פחד המיתה ולא אעבור על המצוה של הקב"ה שלא יבא ויכנס זר בהיכלו: (יב) ואכירה. הכרתי בדבריו שלא שלחו הקב"ה בדבר זה שאעבור עבירה מפני פחד המיתה: כי הנבואה דבר עלי. שהרי הוא דבר הדברים הללו עלי בשם נבואה: שכרו. כל אחד ואחד מהם שכרו ונתנו לו שכר להפחידני שיבטל בנין החומה: (יג) למען שכור הוא. אמר לי הדברים הללו: למען אירא. כדי שאתירא מהם להיות עושה כן לכנס בהיכל ולהיות חוטא: והיה להם לשם רע. למען שיהיה להם לשם רע לחרפני בעבירה זו: (יד) וגם לנועדיה הנביאה. היא ושאר נביאי השקר קבלו שכר מסנבלט והדיריו כדי להפחידני בנבואת שקריהם: (טו) בעשרים וחמשה. ימים לחדש אלול בשנת עשרים לדריוש המלך שבשנת כ' לדריוש עלה נחמיה מבבל

מצודת ציון / מצודת דוד

אוהך (שופטים י"ג): (יב) וסנבלט. הוי"ו הוא במקום כמוני וברח. וכי איש כמוני יברח מן האויב הלא לכלימ' תחשב וכאומר הנה גם זרועי מצל' לי להלחם עמו: ומי כמוני. ועוד מי הוא הזר כמוני אשר יבוא אל ההיכל ויאמר חי כי הלא מות יומת וכמ"ש והזר הקרב יומת (במדבר ג'): לא אבוא. לכן לא אבוא אל ההיכל: (יב) ואכירה. הכרתי בו בלא שלחו ה' ר"ל אין עלתו באמונה במצות ה' אבל הכוונה להכשילני בעבירה: כי הנבואה. כי אמר אשר הנבואה דבר אלי ללכת אל ההיכל והנה הדבר ריוה והגלה לפניו ומדוע א"כ יצוה לעבור מצותו כי אם אמרו מדעתו היה מקום לומר מפני פקוח נפש הותר הדבר אבל ה' לא יצוה כזאת ובזה הכרתי שאין עלתו אמונ' רק טוביה או סנבלט שכרו להכשיל אותי בעלתו: (יג) למען שכור הוא. בעבור שהוא שכור אמר כן: למען אירא. מסנבלט ואעשה כן כדבריו לבוא אל ההיכל ואחטא בזה: והיה להם. ויהיה לסנבלט ולגביו עלי דבר שם רע שאני זר ובאתי אל ההיכל למען יחרפוני בזה השם הרע וזהו עלם כוונת העלה ביעוץ': (יד) זכרה וגו'. לגמול לכ"א כמעשיו אלה: וגם לנועדיה. וגם זכור לשלם גמול לנועדיה נביאה שקרנית ולשאר נביאי השקר אשר היו מפחידים אותי בשקריהם בעבור כי קבלו שכר מטוביה וסנבלט: (טו) לחמשים ושנים יום. לסוף נ"ב יום מעת שהתחילו

לחם הפחה

השאלות

מעתים דבר זאת בשם ה' איך הכיר שלא ה' שלחו?, והלא לא נזכר כלל שדבר זאת בנבואה שאז היל"ל כה אמר ה' שסתר תוך ההיכל, ומהו הלשון כי הנבואה דבר היל"ל בנבואה דבר?, ומהו הלשון למען שכור הוא שאין לו

באור הענין

יראה ורך הלבב וזה לא יאות לאיש כמוני, וז"ש האיש כמוני יברח, כ] ומי כמוני אשר יבא אל ההיכל וחי, הלא איני כהן וזר לא יקרב אל הקדש; (יב) ואבירה, ומזה הכרתי כי לא אלהים שלחו, ר"ל שהוא נביא שקר, כי הנבואה דבר עלי, שהוא הוא אשר דבר עלי את הנבואה האמורה למעלה שאהיה מלך על ישראל, ואז הייתי מסתפק אולי היא נבואה אמתית, ועתה הכרתי כי לא אלהים שלחו רק טוביה וסנבלט שכרו, שהם שכרו אותו בין על הנבואה שינבא שאהיה מלך על ישראל, בין על העצה שייעץ אותי ליכנס אל ההיכל, [וזה הכיר עתה מפני שהעצה שיעץ לו עתה סותרת אל הנבואה שנבא עליו קודם, שאם ה' דבר שיהיה מלך על ישראל איך יוכלו לו אויביו להרגו עד שיתחבא מפניהם אל ההיכל, בהפך היל"ל לו אל תירא כי דבר ה' לא ישוב ריקם ומלוך תמלוך, ומזה הכיר שלא ה' שלחו רק שטוביה וסנבלט כ"א שכר אותו לשני המעשים האלה]: (יג) למען, ומפרש למה שכרו אותו שינבא עליו שימלוך על ישראל, שזה למען שבור הוא, למען יעלילו בזה על נחמיה שיאמרו שהוא שכור מנחמיה לנבא עליו כן, כמ"ש סנבלט וגם נביאים העמדת לקרא עליך מלך, ולמה שכרו אותו על העצה הזאת שיברח אל ההיכל שזה למען אירא ואעשה כן ובזה יוכיחו שאיש א] וחטאתי והענש בחטא זה, כ] והיה להם לשם רע למען יחרפוני שחללתי את מקדש ה': (יד) זכרה אלהי לטוביה כמעשיו אלה, מה ששכר עליו נביאי שקר, וגם לנועדיה הנביאה ר"ל לשמעיה ולנועדיה שעניהם היו שכירים לנבאות עליו שימלוך, וליתר הנביאים שהם היו שכירים להפיל עליו מורא ופחד: (טו) בעשרים וחמשה, באותו שנה שעלה משושן, וגמר המלאכה בסוף נ"ב יום:

יוֹם׃ טז וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ כָּל־אוֹיְבֵינוּ וַיִּרְאוּ כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵינוּ וַיִּפְּלוּ מְאֹד בְּעֵינֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי מֵאֵת אֱלֹהֵינוּ נֶעֶשְׂתָה הַמְּלָאכָה הַזֹּאת׃ יז גַּם ׀ בַּיָּמִים הָהֵם מַרְבִּים חֹרֵי יְהוּדָה אִגְּרֹתֵיהֶם הוֹלְכוֹת עַל־טוֹבִיָּה וַאֲשֶׁר לְטוֹבִיָּה בָּאוֹת אֲלֵיהֶם׃ יח כִּי־רַבִּים בִּיהוּדָה בַּעֲלֵי שְׁבוּעָה לוֹ כִּי־חָתָן הוּא לִשְׁכַנְיָה בֶן־אָרַח וִיהוֹחָנָן בְּנוֹ לָקַח אֶת־בַּת־מְשֻׁלָּם בֶּן בֶּרֶכְיָה׃ יט גַּם טוֹבֹתָיו הָיוּ אֹמְרִים לְפָנַי וּדְבָרַי הָיוּ מוֹצִיאִים לוֹ אִגְּרוֹת שָׁלַח טוֹבִיָּה לְיָרְאֵנִי׃

ז א וַיְהִי כַּאֲשֶׁר נִבְנְתָה הַחוֹמָה וָאַעֲמִיד הַדְּלָתוֹת וַיִּפָּקְדוּ הַשּׁוֹעֲרִים וְהַמְשֹׁרְרִים וְהַלְוִיִּם׃ ב וָאֲצַוֶּה אֶת־חֲנָנִי אָחִי וְאֶת־חֲנַנְיָה

סגול בלא מקף

רש"י

ובאותו שנה בנה חרבות ירושלים : לחמשים ושנים יום . סוף נ"ב יום מיום שהתחילו לבנותו נגמר בנין החומה : (טז) ויהי כאשר שמעו כל אויבנו . דבר זה שנשלם בנין החומה : ויראו כל הגוים . וכאשר ראו כל העכו"ם שנגמר בנין חומת העיר : ויפלו מאד בעיניהם . נפלו הם עצמם בעיניהם שהיו מואסים בעצמם כי נפל פחד היהודים עליהם : (יז) חרי יהודה . שרי יהודה : על טוביה . אל טוביה ישראל רשע היה : ואשר לטוביה . ואגרת אשר לטוביה : (יח) כי רבים ביהודה . שהיו שרים רבים ביהודה אשר היו לו לטוביה בעלי ברית ושבועה : כי חתן הוא . אותו טוביה לשכניה : ויהוחנן בנו . של טוביה : בת משלם . אותו משולם שר וגדול היה : (יט) גם טובותיו . של טוביה היו מספרים לפני אותן בעלי שבועתו וקרוביו : טובותיו . שספרוטי"ש בלע"ז : היו מוציאים לו . להגיד לו לטוביה : אגרות שלח טוביה . אגרות היה שולח תדיר להפחידנו שלא לבנות לבנין החומה :

ז (א) ויפקדו . עתה נעשו הלוים פקידים על פקידותן להיות שוערים ומשוררים מן הלוים בבית המקדש : (ב) על ירושלים . לשמור שערי ירושלים : מרבים . מימים רבים :

מצודת דוד

שהתחילו : (טז) כאשר שמעו . כשנשלם בנין החומה בזמן קצר כ"כ : ויראו . העכו"ם אשר מסביב ראו בעיניהם מסירת הבנין : ויפלו . היו פחותים ומושפלים בעיני עצמם למול ישראל : כי מאת אלהינו וגו' . לפי המהירות הרב הזה : (יז) גם בימים ההם . אף אחר השלים הבנין עם כי ראו אשר נעשתה מאת האלהים עכ"ז רבים משרי יהודה היו שולחים אגרות אל טוביה והאגרות אשר לטוביה היו באות אליהם דרך אהבה וחיבה : (יח) בעלי שבועה לו . היה להם כריתת ברית עמו : כי חתן . טובי' היה חתן בבני' שהי' שר וגדול בישראל : ויהוחנן בנו . של טובי' : (יט) גם טובותיו . דברים טובים הנראה בטובי' היו אומרים לפני למען יקניטו אותי : ודברי . מה שדברתי עליו מדברי בוז היו מגלין לו ולכן התמיד לשלוח אגרות להפחיד אותי :

ז (א) ויפקדו . היו ממנים את השוערים והמשוררים איש איש על עבודתו : והלוים . הם הממונים על אוצרות בית ה' וכדומ' : (ב) ואצוה וגו' . על ירושלים ר"ל להיות ממונים על שמירת העיר : כי הוא . כי הוא חנניה היה

מצודת ציון

או כמו ומקלל אביו ואמו (שמות כ"א) : (טז) ויפלו . ענינו שפלות וגרעון כמו נופלים מערלים (יחזקאל ל"ב) :

ז (א) ויפקדו . מלשון פקידות וגזברות :

לחם הפחה

באור הענין

(טז) ויפלו , על כי ידעו כי מאת אלהינו נעשתה , שראו שהוא בהשגחת ה' , וע"כ נגמרה בימים מועטים ולא יכלו להשבית המלאכה : (יז—יט) גם בימים ההם , היא הקדמה אל מה שיאמר בסי' הבא שמנה את אחיו על חומות ירושלים וזה לשמור העיר גם אח"כ , הגם שהגוים מסביב נפל פחד ה' עליהם עדיין היה להם אנשי נגף בני ישראל בעצמם שהריצו אגרות עם טוביה , כי היו בעלי בריתו משני טעמים , א] שהתחתן עם שבניה ומשולם , שהיו שרים גדולים ונכבדים , ב] שהיו אומרים טובות עליו , והחזיקו אותו לאיש טוב וישר , ועי"כ היו מוציאים ג"כ דברי נחמיה וסודותיו אל טוביה , ויהיה לו מרגלים בין בני ישראל וגם שלח אגרות ליראני , ולכן נשמר מפניו וזה על שמירה יתירה גם אחר שנבנתה החומה ולא היה מתירא מן הגוים שמסביב :

(א) ויפקדו , כי עד עתה היו הלוים טרודים בבנין החומה ועתה נפקדו על משמרתם : (ב) וירא את האלהים יותר מרבים , וכמו שאמרו הלואי יהי מורא שמים עליכם כמורא

השאלות

מובן כלל ? : (יז) מ"ש גם בימים ההם אין לו קשר עם מ"ש באויביהם נפלו בעיניהם ? :

שר הבירה על־ירושלם כי־הוא כאיש אמת וירא את־האלהים מרבים: ג ויאמר להם לא יפתחו שערי ירושלם עד־חם השמש ועד הם עמדים יגיפו הדלתות ואחזו והעמיד משמרות ישבי ירושלם איש במשמרו ואיש נגד ביתו: ד והעיר רחבת ידים וגדלה והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים: ס ויתן אלהי אל־לבי ואקבצה את־החרים ואת־הסגנים ואת־העם להתיחש ואמצא ספר היחש העולים בראשונה ואמצא כתוב בו: ו אלה | בני המדינה העלים משבי הגולה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל וישובו לירושלם וליהודה איש

רש"י — יתיר י'

(ג) עד חם השמש. עד חצי היום שהיא היום גדול: ועד הם עומדים. ובעוד שהשערים פתוחים יהיו עומדים שלא יזוזו עד יגיפו ויסגרו הדלתות והכונה לצאת יצא מן העיר והרוצה ליכנס יבא ויכנס כל כך היו עושים מפני האויבים: ואחזו. הדלתות לסוגרם. משמרות ישבי ירושלים. מיושבי ירושלים העמידו משמרות גימ"ש בלע"ז: (ד) רחבת ידים. רחבת מקום וגדולה: (ה) להתיחש. לחקור יחוסן של העולים בראשונה. מאותן היהודים העולים עם עזרא בראשונה: ואמצא כתוב בו. כל אלה הדברים היו כתובים באותה אגרת אלה בני המדינה העולים וגו' עד והגורלות הפלו על קרבן העצים (לקמן י' ל"ה): (ו) וליהודה. למדינת יהודה: איש לעירו. כל אחד לעירו:

מצודת ציון

(ג) יגופו. יסגירו כי וסגרת הדלת (מ"ב ד') ת"י ותגיפון: (ה) להתיחש. ענין יחוס הוא הודעת סדר הדורות מן

מצודת דוד

נראה כאיש אמת וירא את ה' מימים רבים: (ג) עד חם השמש. עד יתחמם השמש בתכונת התמימות והוא בחצי היום: ועד הם עמדים. ובעוד שהממונים עומדים יסגרו את הדלתות ואח"כ ילכו הממונים לביתם: ואחזו. החזיקו בדבר המנוי הזאת והיו זהירים בה: והעמיד. העמידו שומרים מיושבי ירושלים: איש במשמרו. כל איש ישמור בשערי העיר בעת בא זמן משמרו הקבוע לו ומלבד זאת ישמור נגד ביתו: (ד) והעיר. ר"ל וזהו לפי שהעיר רחבת מקום ולתוספת ביאור אמר וגדולה ועי"ז רחוקים אנשים זה מזה כי המה מתי מספר: ואין בתים בנוים. ר"ל אינם בנוים בחוזק רב לנסתר בהן מפני האויב ובעבור כל זה צריך שמירה מעולה: (ה) אל לבי. העיר את לבי אל הדבר: להתיחש. לחקור יחוסן העולים בראשונה: של העולים בראשונה עם זרובבל ואמצא כתוב בו תוכן הדברים. ואמנו יש נמטה בענין: (ו) אלה וגו'. וזהו תוכן הכתוב בה אלה בני המדינה וגו' ר"ל אלה בני מדינת א"י העולים עתה ממה שהיו בשבי הגולה וגו': וישובו. עתה

לחם הפחה

השאלות

(ד—ה) מה רצה במה שהזכיר פה שהעיר גדולה ואין בתים בנוים ושנתן אל לבו ליחש את העם, ובגוף ספר היחוס יש כמה סתירות בין המוזכר פה ובין המוזכר בס' עזרא, וכן בנדבת השרים והעם הדברים סותרים זה לזה?:

באור הענין

ב"ן, ורוב האנשים יראו את הרבים מעשות דבר נגד רצונם אף שהוא כדבר אלהים, ופה היה צריך פקיד שלא יירא מפני אדם, כי באשר היו שרים רבים עם טוביה כנ"ל, לכן בחר את חנני שלא ייראם מהם: (ג) לא יפתחו, בל יכנסו שם אויבים החושבים רעה, ועד הם עומדים יגיפו הדלתות, השערים היו כפולים, השער הגדול מבחוץ ומבפנים היה עוד שער שקבועים דלתות קטנים שיכנסו בו יחידים, וצוה שאף בעת יפתחו השערים יאחז השומר הדלתות בידו, ויהיו מוגפים לא פתוחים, בענין שיראה כל איש הנכנס ויוכל לעכב שלא יכנס שום אדם רק ברשות, והעמיד, גם צוה להעמיד המשמרות השומרים את העיר איש במשמרו שלא יחליפו איש ממשמר זה במשמר אחר שבזה לא תהיה השמירה כראוי, ומי שיש לו בית יעמוד לשמור נגד ביתו: (ד) והעיר, הוא הקדמה למה שיבא, באשר ראה שהעם מעט רצה להושיב שם מבני ישראל כמו שעשה אח"כ (לקמן י"א א'), ובאשר אין בתים בנוים ראה שלא ירצו להתישב בעיר שאין בה דורין, עד שיפילו גורלות כמו שהיה באמת, וע"כ הוצרך לדעת המשפחות שעלו לארץ ישראל, ולשרים תרומה מכל המשפחה לפי מספר הגברים, וע"כ קבצם להתיחש, ועז"א. (ה) ויתן אלהי אל לבי, שנתן עצה בלבו לקבצם להתיחש, ובדרשו ע"ז מצא ספר היחוס של העולים בראשונה וימצא כתוב, והוא האמור בעזרא (סי' ב'), רק שנמצא כמה חלופים בכאן מבמזרא

לְעִירוֹ׃ ז הַבָּאִים עִם־זְרֻבָּבֶל יֵשׁוּעַ נְחֶמְיָה עֲזַרְיָה רַעַמְיָה נַחֲמָנִי
מָרְדֳּכַי בִּלְשָׁן מִסְפֶּרֶת בִּגְוַי נְחוּם בַּעֲנָה מִסְפַּר אַנְשֵׁי עַם־יִשְׂרָאֵל׃
ח בְּנֵי פַרְעֹשׁ אַלְפַּיִם מֵאָה וְשִׁבְעִים וּשְׁנָיִם׃ ט בְּנֵי שְׁפַטְיָה שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת שִׁבְעִים וּשְׁנָיִם׃ י בְּנֵי אָרַח שֵׁשׁ מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃
יא בְּנֵי־פַחַת מוֹאָב לִבְנֵי יֵשׁוּעַ וְיוֹאָב אַלְפַּיִם וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת
שְׁמֹנָה עָשָׂר׃ יב בְּנֵי עֵילָם אֶלֶף מָאתַיִם חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה׃
יג בְּנֵי זַתּוּא שְׁמֹנֶה מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ יד בְּנֵי זַכָּי שְׁבַע
מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים׃ טו בְּנֵי בִנּוּי שֵׁשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנָה׃
טז בְּנֵי בֵבָי שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃ יז בְּנֵי עַזְגָּד אַלְפַּיִם
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ יח בְּנֵי אֲדֹנִיקָם שֵׁשׁ מֵאוֹת שִׁשִּׁים
וְשִׁבְעָה׃ יט בְּנֵי בִגְוָי אַלְפַּיִם שִׁשִּׁים וְשִׁבְעָה׃ כ בְּנֵי עָדִין
שֵׁשׁ מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וַחֲמִשָּׁה׃ כא בְּנֵי־אָטֵר לְחִזְקִיָּה תִּשְׁעִים
וּשְׁמֹנָה׃ כב בְּנֵי חָשֻׁם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃ כג בְּנֵי
בֵצָי שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה׃ כד בְּנֵי חָרִיף מֵאָה שְׁנֵים
עָשָׂר׃ כה בְּנֵי גִבְעוֹן תִּשְׁעִים וַחֲמִשָּׁה׃ כו אַנְשֵׁי בֵית־לֶחֶם
וּנְטֹפָה מֵאָה שְׁמֹנִים וּשְׁמֹנָה׃ כז אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת מֵאָה עֶשְׂרִים
וּשְׁמֹנָה׃ כח אַנְשֵׁי בֵית־עַזְמָוֶת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃ כט אַנְשֵׁי קִרְיַת
יְעָרִים כְּפִירָה וּבְאֵרוֹת שְׁבַע מֵאוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁלֹשָׁה׃ ל אַנְשֵׁי
הָרָמָה וָגָבַע שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְאֶחָד׃ לא אַנְשֵׁי מִכְמָס מֵאָה
עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ לב אַנְשֵׁי בֵית־אֵל וְהָעָי מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃
לג אַנְשֵׁי נְבוֹ אַחֵר חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ לד בְּנֵי עֵילָם אַחֵר אֶלֶף מָאתַיִם

כ"כ בלא ו'

רש"י

(ז) הבאים עם זרובבל. אשר באו משבי הגולה עם זרובבל: ישוע. הוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול החשבונות הללו פעמים הם מכוונים עם החשבונות של מעלה ופעמים יש שאינם מכוונים זה כנגד

מצודת דוד

שבו כ"א לעירו אשר הגלה ממנה: (ז) הבאים. אשר באו עמה למקומם עם זרובבל וגו': ישוע. הוא יהושע כ"ג: מספר אנשי. זהו המספר של החשובים וכן כל איש ואנשים שבמקרא: (ח) בני פרעש. יש מהם מזכיר על שם אב המשפחה ויש מהם על שם עירם: (יא) פחת מואב. המושל במואב: לבני ישוע ויואב. רצה לומר מן בני ישוע ומן בני יואב שהיו מבני פחת מואב מספרם היו אלפים וגו': (כא) בני אטר לחזקיה. נתן סימן על אטר לומר שהיו מזרע חזקיהו: (לג) נבו אחר. כן שם העיר ובעזרא נאמר רק נבו וכנו כמו שיש חלוק גם בשאר השמות על כי היו נקראות בזה ובזה: (לד) עילם אחר. לפי שחשב למעלה בני עילם והיו כחשבון הזה לזה אמר שזהו עילם אחר והיו

לחם באור הענין הפחה

וכאשר דברנו ע"ז שם, וגם בפי' הסימן זה תמצא שם את הכל ואין לכפול הדברים:

חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה׃ לה בְּנֵי חָרִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים׃ לו בְּנֵי
יְרֵחוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ לז בְּנֵי לֹד חָדִיד וְאוֹנוֹ
שְׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים וְאֶחָד׃ לח בְּנֵי סְנָאָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים
תְּשַׁע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ לט הַכֹּהֲנִים בְּנֵי יְדַעְיָה לְבֵית יֵשׁוּעַ
תְּשַׁע מֵאוֹת שִׁבְעִים וּשְׁלֹשָׁה׃ מ בְּנֵי אִמֵּר אֶלֶף חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃
מא בְּנֵי פַשְׁחוּר אֶלֶף מָאתַיִם אַרְבָּעִים וְשִׁבְעָה׃ מב בְּנֵי חָרִם
אֶלֶף שִׁבְעָה עָשָׂר׃ מג הַלְוִיִּם בְּנֵי־יֵשׁוּעַ לְקַדְמִיאֵל לִבְנֵי לְהוֹדְוָה
שִׁבְעִים וְאַרְבָּעָה׃ מד הַמְשֹׁרְרִים בְּנֵי אָסָף מֵאָה אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנָה׃
מה הַשֹּׁעֲרִים בְּנֵי־שַׁלֻּם בְּנֵי־אָטֵר בְּנֵי־טַלְמֹן בְּנֵי־עַקּוּב בְּנֵי
חֲטִיטָא בְּנֵי שֹׁבָי מֵאָה שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנָה׃ מו הַנְּתִינִים בְּנֵי־צִחָא
בְנֵי־חֲשֻׂפָא בְּנֵי טַבָּעוֹת׃ מז בְּנֵי־קֵירֹס בְּנֵי־סִיעָא בְּנֵי פָדוֹן׃
מח בְּנֵי־לְבָנָא בְנֵי־חֲגָבָא בְּנֵי שַׂלְמָי׃ מט בְּנֵי־חָנָן בְּנֵי־גִדֵּל
בְּנֵי־גָחַר׃ נ בְּנֵי־רְאָיָה בְנֵי־רְצִין בְּנֵי נְקוֹדָא׃ נא בְּנֵי־גַזָּם
בְּנֵי־עֻזָּא בְּנֵי פָסֵחַ׃ נב בְּנֵי־בֵסַי בְּנֵי־מְעוּנִים בְּנֵי נְפוּשְׁסִים׃
נג בְּנֵי־בַקְבּוּק בְּנֵי־חֲקוּפָא בְּנֵי חַרְחוּר׃ נד בְּנֵי־בַצְלִית בְּנֵי־
מְחִידָא בְּנֵי חַרְשָׁא׃ נה בְּנֵי־בַרְקוֹס בְּנֵי־סִיסְרָא בְּנֵי תָמַח׃
נו בְּנֵי נְצִיחַ בְּנֵי חֲטִיפָא׃ נז בְּנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה בְּנֵי־סוֹטַי בְּנֵי־
סֹפֶרֶת בְּנֵי פְרִידָא׃ נח בְּנֵי־יַעְלָא בְנֵי־דַרְקוֹן בְּנֵי גִדֵּל׃ נט בְּנֵי
שְׁפַטְיָה בְנֵי־חַטִּיל בְּנֵי פֹּכֶרֶת הַצְּבָיִים בְּנֵי אָמוֹן׃ ס כָּל־הַנְּתִינִים
וּבְנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת תִּשְׁעִים וּשְׁנָיִם׃ סא וְאֵלֶּה הָעוֹלִים
מִתֵּל מֶלַח תֵּל חַרְשָׁא כְּרוּב אַדּוֹן וְאִמֵּר וְלֹא יָכְלוּ לְהַגִּיד בֵּית־
אֲבוֹתָם וְזַרְעָם אִם מִיִּשְׂרָאֵל הֵם׃ סב בְּנֵי־דְלָיָה בְנֵי־טוֹבִיָּה בְּנֵי

נפישסים קרי

רש"י

זה ולא דקדק המקרא בחשבונות כל כך אבל הגלל זה לכאן ולכאן כנאמר .

מצודת דוד

שוה במספר אנשיהן: (לט) הכהנים. ר"ל וזהו מספר
הכהנים: בני ידעיה לבית ישוע. נתן סימן על ידעיה לומר
שהיה מיוחס לבית ישוע ומזרעו היה: (מב) בני חרם.
לא זהו הנזכר למעלה אלו יתכן אשר למעלה אשר היו ישראלים
מהרם וכאן אשר הכהנים מחרם: (מג) בני ישוע
לקדמיאל. ר"ל בני ישוע עם בני קדמיאל כי הלמ"ד היא
במקום את והוא הוא כמו עם: לבני להודוה. נתן סימן
על ישוע וקדמיאל לומר שהיו מבני להודיה: (מה) השוערים.
שהיו שומרים שערי המקדש עד לא בנו והם היו בני
שלום וגו': (מו) הנתינים. הם הגבעונים ונקראו נתינים
ע"ש שנאמר שם ויתנם יהושע חוטבי עצים וגו' (יהושע
ט'): (נז) בני עבדי שלמה. והם היו בני סוטי וגו':
(סא) ואלה. הנזכרים למטה בני דליה וגו'. הם היו
העולים מתל מלח וגו'. ושמות מקומות הם בבבל: ולא יכול
להגיד. כי לא ידעו מבני מי הם: בית אבתם וזרעם.
היא היא כי זרעם רצונו לומר מזרע מי ולאו וזהו כפל
ענין

נְקוֹדָא שֵׁשׁ מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃ סג וּמִן־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי חֳבַיָּה בְּנֵי הַקּוֹץ בְּנֵי בַרְזִלַּי אֲשֶׁר לָקַח מִבְּנוֹת בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי אִשָּׁה וַיִּקָּרֵא עַל־שְׁמָם׃ סד אֵלֶּה בִּקְשׁוּ כְתָבָם הַמִּתְיַחְשִׂים וְלֹא נִמְצָא וַיְגֹאֲלוּ מִן־הַכְּהֻנָּה׃ סה וַיֹּאמֶר הַתִּרְשָׁתָא לָהֶם אֲשֶׁר לֹא־יֹאכְלוּ מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים עַד עֲמֹד הַכֹּהֵן לְאוּרִים וְתֻמִּים׃ סו כָּל־הַקָּהָל כְּאֶחָד אַרְבַּע רִבּוֹא אַלְפַּיִם שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים׃ סז מִלְּבַד עַבְדֵיהֶם וְאַמְהֹתֵיהֶם אֵלֶּה שִׁבְעַת אֲלָפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה וְלָהֶם מְשֹׁרְרִים וּמְשֹׁרְרוֹת מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ סח סוּסֵיהֶם שְׁבַע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה פִּרְדֵיהֶם מָאתַיִם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ סט גְּמַלִּים אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה חֲמֹרִים שֵׁשֶׁת

רש"י

(סו) כל הקהל כאחד וגו'. ועל זה הכלל סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטיות כל כך והכל מפורש למעלה :

מצודת דוד / מצודת ציון

ענין בשמות נרדפות וכן אדמת עפר (דניאל י"ב) : המשפחות ומי אביהם : (סד) ויגאלו. ענין טנוף ומאוס
(סג) ומן הכהנים. והם בני חביה וגומר : אשר לקח. וכן לחם מגואל (מלאכי א') : (סו) רבוא. הוא עשרת
הוא חוזר על בני ברזלי לומר שאביהם לקח אחת מבנות אלפים : (סח) פרדיהם. הם הבאים מן הסוס והחמור :
ברזלי לאשה ולזה היה נקרא עליהם שם ברזלי לומר עליהם
בני ברזלי : (סד) אלה. הכהנים האלה : כתבם. דבר כתוב מהם : המתיחשים. אשר יסופר בו סדר הדורות : ולא נמצא. בספר היחוס לא נמצא דבר כתוב מהם : ויגאלו. ולכן נמאסו מן הכהונה : (סה) התרשתא. הוא נחמיה בן חכליה וכן נאמר ויאמר נחמיה הוא התרשתא (לקמן ח') ואמרו רבותינו ז"ל לפי שהיה משקה למלך והתירו לו חכמים לשתות יין נסך לכן נקרא התרשתא והיא מלה מורכבת התר שתא : אשר לא יאכלו. רצונו לומר משפט הוא אשר לא יאכלו מקדשי קדשים ואמרו רז"ל זו היא תרומה וקדשי המזבח : לאורים ותמים. לשאול בהם אם הם כהנים כשרים וכאומר עד יבוא המשיח ויבאו אז באורים ותומים כי בבית השני לא היו האורים ותומים לשאול בהם : (סו) כל הקהל כאחד. כולם יחד הישראלים והכהנים והלוים והנתינים ובני עבדי שלמה : ארבע רבוא וגו'. ובפרטן לא יעלו לחשבון הזה אבל לא חשב בפרטן כ"א הישראלים מבני יהודה ובנימין ועם מה שעלו מיתר השבטים היו כחשבון הזה וכן מפורש בס"ע. (והנה פרטי החשבון הזה לא ישוו לפרטי החשבון הנזכר בספר עזרא פעם להוסיף פעם לגרוע ובכלל החשבון הנספרים בפרטיות יוסיפו על מה שנזכר בספר עזרא ויש משפחות שחשבם עזרא ולא הוזכרו פה וכן בהיפוך ובמספר אנשי העולים הוסיף פה להכתוב עוד את נחמני מה שלא זכרו עזרא כי עזריה רעמי' מספרת נחום הנזכרים פה הלא המה שריה רעלי' מספר רחום הנזכרים בעזרא כי קרובים הם בלשון ובשתי השמות נקראו וכמוהו רבים וגם פה נמצאו רבים זולתם בחלוף השמות משל עזרא אבל נחמני מסברא כי הוא הוא הנתוסף בחשבון מספר אנשי העולים ויתכן כי נחמיה לא העתיק כל דברי עזרא כהוייתן מבלי שינוי אבל העתיק תוכן הדברים והנה שעליה הראשונה שעלו עם זרובבל היה בשנת ב' לכורש הפרסי ואחר שנים רבות בשנת כ' לדריוש בן אחשורוש אז עלה נחמיה ואז מצא ספר היחוס ולכן נאמר כי נחמני הזה עם שעלה בראשונה עם זרובבל הי' אז רך בשנים ולא היה אז נחשב לראש וסי' נכלל ביתר העולים אולם בימי נחמיה נתגדל בשנים ובמעלה לזה ראה נחמי' להוסיפו על הראשים ונזכרו עמהם בדבר הוספת המספר וגרעונו נאמר הלא רבים מהם כבר מתו בימי נחמיה וכן רבים בנים יולדו להם ונעשו גדולים ולזה ראות נחמיה להזכיר במספרו את המשפחה הנוספה או הנגרעת כתב המספר כפי מה שמצאה עתה אם להוסיף אם לגרוע משל עזרא ומ"ש בראשית אמרו העולים משבי הגולה על הרוב יאמר לא על המעט שנולדו בא"י שלא היו מן העולים ויש מן המשפחות העולים בראשונה אשר שם מתו בימי נחמיה והפליטה הנשארת נספחו להתחבר אל המשפחות הקרובות אליהן ועמהן נכתבו ויש מן המשפחות אשר היו אז אנשי מתי מספר ונספחו אז להתחבר אל המשפחות הקרובות להכתב עמהן ועתה בימי נחמיה פרו ורבו וחשבם משפחה לעצמם. ובסוף אמרו כאשר כולם יחד ועם העולים מיתר השבטים עם שרחוק דבר שלא יפחתו ולא יתוספו בימי נחמיה על המספר שהיה מאז הלא בא בזה מספר הפרטים נתוסף ובודאי כן נתוסף ביתר השבטים לכן מ"מ ראה נחמיה לכתוב כלל המספר מה שהיה מאז ולא כפי מה שהיה עתה : (סז) מלבד. החשבון הזה הוא מלבד עבדיהם ואמהותיהם של אלה הנזכרים והיו שבעת אלפים וגו' : משררים ומשררות. זכרים ונקבות לשורר לדרך כי עלו בשמחה ובטיול : מאתים וארבעים וחמשה. ובעזרא נאמר רק מאתים כי אותן המ"ה היו אז קטנים והיו נטפלים אל הגדולים ובימי

אלפים שבע מאות ועשרים: ע ומקצת ראשי האבות נתנו למלאכה התרשתא נתן לאוצר זהב דרכמנים אלף מזרקות חמשים כתנות כהנים שלשים וחמש מאות: עא ומראשי האבות נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמנים שתי רבות וכסף מנים אלפים ומאתים: עב ואשר נתנו שארית העם זהב דרכמנים שתי רבוא וכסף מנים אלפים וכתנות כהנים ששים ושבעה: עג וישבו הכהנים והלוים והשוערים והמשררים ומן־העם והנתינים וכל־ישראל בעריהם ויגע החדש השביעי ובני ישראל בעריהם:

ח א ויאספו כל־העם כאיש אחד אל־הרחוב אשר לפני שער־

מצודת ציון

(ע) דרכמנים. שם מטבע ידוע אצלם: (עא) מנים. שם משקל ליטרא: (עג) ויגע. כמו והגיע:

ח (א) הספר. החכם וכדרז"ל סופר מברך וכור יואל

מצודת דוד

שם נחמיה נתנדבו וחשב גם אותם: (ע) נתנו למלאכה. אז כאשר עלו עם זרובבל נתנו נדבה למלאכת בית ה' ובעזרא הוזכר חשבון הזהב והכסף וכתנות כהנים: התרשתא. הוא נחמיה: נתן לאוצר. נתן עתה לאוצר של בית ה': כתנות כהנים. שילבשו אותם הכהנים בשעת העבודה: (עא) ומראשי. מקצת מראשי האבות נתנו עתה בימי נחמיה: נתנו לאוצר המלאכה. ר"ל אל המקום שאצרו שם הזהב והכסף לצורך מלאכת בדק הבית או להוסיף בבנין כי עיקר המקדש כבר נבנה: (עג) ומן העם. מבני יהודה ובנימין: וכל ישראל. הם מיתר השבטים: בעריהם. אשר היו ערי נחלתם עד שלא גלו: ובני ישראל בעריהם. ואז היו ב"י בערי נחלתם:

ח (א) כאיש אחד. ר"ל היו אחד כביאת איש אחד.

מאיש

לחם באור הענין הפוה

(ע—עג) ומקצת ראשי האבות, גם בנדב' זו יש הבדל' בין המסופר פה ובין המסופר בעזרא, ששם היה הזהב בם רבאות ואלף דרכמונים והיה נדבת ראשי האבות, ובכאן לא התנדבו ראשי האבות רק שתי רבוא והעם נתנו שתי רבוא?, שם התנדבו ראשי האבות כסף מנים חמשת אלפים וכאן מנים אלפים ומאתים ושארית העם מנים אלפים?, שם התנדבו ראשי האבות כתנות כהנים מאה ופה לא התנדבו כתנות, רק העם התנדבו ששים ושבעה?, וכן פה מוזכר נדבת התרשתא שלא הזכר שם?, ואם נאמר שנחמיה עלה גם בפעם הראשון [וחזר אח"כ ובא שנית] כמו שנראה ממ"ש (בפסוק ס"ג) ויאמר התרשתא להם, י"ל שהתנדבו בשתי פעמים, ובפרט למ"ש בע"רא (סי' ב'), ששם חשב הבאים מבבל ופה חשב הנוספים עליהם מכלל המדינה, י"ל שאח"כ התנדבו שנית ואז התנדב גם התרשתא והעם, והראשים התנדבו עוד הפעם, או שנתוספו ראשי אבות הדשים וזה נחשב בספר היחוס שמצא נחמיה, או שהנדבה השנית היתה בעת שבא נחמיה בשנת עשרים לארתחשסתא והוסיפה במגלה זו, באשר ידע כי הנדבה הראשונה כתובה כבר בס' עזרא שנכתב לפני ספרו: (עג) וישבו הכהנים וכו' ויגע החדש השביעי, הלשון הזה נמצא גם בסוף מגלת היוחסין אשר בעזרא שם, רק ששם נמשך עליו הספור של בנין המזבח, ופה נמשך עליו הספור של קריאת התורה, ולכן נחלקו הדעות בזה, שי"א שהוא המשך של הדברים שהיו בעליה הראשונה שהיה בימי כורש, ומ"ש בפסוק ה' ואמצא ספר היחס ואמצא כתוב בו נמשך עד סוף קאפיטל (י'), שכ"ז מגלה כתיב בספר היחוס, ולפ"ז כאמור שעזרא עלה שתי פעמים, בפעם ראשונה בימי כורש עלה עם זרובבל, וכן נחמיה עלה אז כמ"ש (סי' ח' ט'), ויאמר נחמיה הוא התרשתא, ובסי' (י' ב') ועל החתומים נחמיה התרשתא בן חכליה, וכמו שנראה מעזרא (ב' ב' ס"ג) שנחמיה הלך עם זרובבל, וכן בנחמיה (סי' י"ב א') חשב עזרא בין העולים עם זרובבל וי"ל שהוא עזרא הסופר, ובזה נכון מ"ש בעזרא (ג' ד') ויעשו את חג הסכות ככתוב ואינו סותר עם הנאמר בספר זה (ח' י"ז). וי"א שמעשה זו היתה בימי נחמיה אחר בנין החומה, ומפני שבסוף מגלת היחוס היה ויגע החדש השביעי ויאספו העם, וגם עתה היה כן, סייס באותו פסוק להמשיך אליו את אשר היה בימיו, ומ"ש בעזרא ויעשו את חג הסכות היינו בכ:ל ושמחה ועולות ראיה ושלמי חגיגה וד' מינים, הגם שלא קיימו אז מצות סוכה כהלוי, ברם שעקר כונת הכתוב שם על קרבנות החג כמ"ש את חג הסכות ככתוב ועולת יום ביום במספר כמשפט, שדבר מהקרבת המזבח, ולפי סדר הכתובים דעה זו מתוארת יותר:

את

המים ויאמרו לעזרא הספר להביא את־ספר תורת משה אשר־צוה יהוה את־ישראל: ב ויביא עזרא הכהן את־התורה לפני הקהל מאיש ועד־אשה וכל מבין לשמע ביום אחד לחדש השביעי: ג ויקרא־בו לפני הרחוב אשר | לפני שער־המים מן־האור עד־מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבינים ואזני כל־העם אל־ספר התורה: ד ויעמד עזרא הספר על־מגדל־עץ אשר־עשו לדבר ויעמד אצלו מתתיה ושמע ועניה ואוריה וחלקיה ומעשיה על־ימינו ומשמאלו פדיה ומישאל ומלכיה וחשם וחשבדנה זכריה משלם: ה ויפתח עזרא הספר לעיני כל־העם כי־מעל כל־העם היה וכפתחו עמדו כל־העם: ו ויברך עזרא את־יהוה האלהים הגדול ויענו כל־העם אמן | אמן במעל ידיהם ויקדו וישתחו ליהוה אפים ארצה: ז וישוע ובני ושרביה | ימין עקוב שבתי | הודיה מעשיה קליטא עזריה יוזבד חנן פלאיה והלוים מבינים את־העם לתורה והעם על־עמדם: ח ויקראו

ת"א ויקרא וגו'. יומא ס"ט סוטה מ"א: ואזני וגו'. סוטה ל"ט: ויעמוד וגו'. יומא ס"ח מגילה כ"ג: וכפתחו וגו'. סוטה ל"ז: ויברך וגו'. יומא ס"ט: וישוע וגו'. ערכין ל"ב: ויקרא וגו'. מגילה ג' נדרים ל"ז:

רש"י

ח (ב) **ביום** אחד לחדש השביעי. הוא יום של ראש השנה: (ג) מן האור. של תחלת היום: אל ספר התורה. היו כל העם מטים אזניהם: (ד) אשר עשו לדבר. אותו מגדל עץ עשו לשם כך לקרות שם עליו ספר התורה: (ה) כי מעל כל העם היה. ועל כן ראוהו כולם: וכפתחו עמדו כל העם. וכאשר פתחו לקרות שתקו כל העם: עמדו. ל' שתיקה (שתקו) כמו עמדו ולא ענו עוד (איוב ל"ב): (ו) במעל ידיהם. בנשיאת ידיהם שנשאו כפיהם למעלה להודות להקב"ה כענין שנאמר ויפרוש כפיו השמים (מ"א ח'): (ז) מבינים את העם. שהיו מתרגמין לעם דברי תורה: על

מצודת דוד | מצודת ציון

(ב) מאיש וגו'. ר"ל הביא לפני כולם כי כולם נאספו (חולין ק"ח): (ה) עמדו. ענין שתיקה כמו עמדו
שם: מבין לשמוע. בעל בינה להבין דברי הספר: ביום ולא ענו (איוב ל"ב): (ו) במעל. מלשון העלאה והרמה:
אחד וגו'. הוא ר"ה: (ג) ויקרא בו. עזרא קרא בו:
מן האור. מן אור הבוקר: והמבינים. בעלי בינה: ואזני וגו'. היו מטים אזניהם לשמוע אל דברי התורה:
(ד) אשר עשו לדבר. הנעשה מתחלה בעבור זה: (ה) לעיני כל העם. כולם ראו בפתחו את הספר כי עמד על המגדל ממעל לכל העם ולזה ראו הכל: וכפתחו. כאשר פתח הספר או כאשר פתח פיו לדבר שתקו כל העם: (ו) אמן אמן. הכפל לחוזק: במעל ידיהם. ברוממות ידיהם למעלה: אפים. ר"ל על פניו ארצה: (ז) מבינים. הם היו מבינים ומודיעים להעם את דברי התורה שקרא עזרא על מקום מעמדם ולא זזו ממקומם: (ח) ויקראו. ר"ל

לחם באור הענין הפחה

ח (ב) **את** התורה, לא אמר ספר התורה כמ"ש ואח"כ ויקראו בו דהיינו בספר, לכלול שפי' להם ג"כ התורה המסורה בע"פ שאין כתוב בספר, ועז"א לפני הקהל מאיש ועד אשה, שלפניהם נקראו דברים הפשוטים, וכל מבין לשמוע הייני החכמים שלפניהם נקראו דברי תורה הפה וסודותיה: (ד) ויעמדו אצלו, היה שבעה מכל צד, שעזרא נחשב לימין, ולדעת חז"ל מגלה (ד' כ"ג) היו ששה מכל צד חוץ מעזרא וזכריה משולם הוא שם אחד, ובעזרא (ח' פ"ו) ולזכריה ולמשולם ראשים, וצ"ע: (ה) מעל כל העם, שהמגדל היה בימה גבוה, עמדו הפסיקו מלדבר (סוטה דף ל"ט): (ו) במעל ידיהם, בנשיאת ידיהם, ונראה"ע הוא מפעל הכפל ושמ"ס לתיקוי השם כמו אורך. עמ"ש

בַּסֵּפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מְפֹרָשׁ וְשׂוֹם שֶׂכֶל וַיָּבִינוּ בַּמִּקְרָא׃ ט וַיֹּאמֶר נְחֶמְיָה הוּא הַתִּרְשָׁתָא וְעֶזְרָא הַכֹּהֵן ׀ הַסֹּפֵר וְהַלְוִיִּם הַמְּבִינִים אֶת־הָעָם לְכָל־הָעָם הַיּוֹם קָדֹשׁ־הוּא לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם אַל־תִּתְאַבְּלוּ וְאַל־תִּבְכּוּ כִּי בוֹכִים כָּל־הָעָם כְּשָׁמְעָם אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה׃ י וַיֹּאמֶר לָהֶם לְכוּ אִכְלוּ מַשְׁמַנִּים וּשְׁתוּ מַמְתַקִּים וְשִׁלְחוּ מָנוֹת לְאֵין נָכוֹן לוֹ כִּי־קָדוֹשׁ הַיּוֹם לַאֲדֹנֵינוּ וְאַל־תֵּעָצֵבוּ כִּי־חֶדְוַת יְהוָה הִיא מָעֻזְּכֶם׃ יא וְהַלְוִיִּם מַחְשִׁים לְכָל־הָעָם לֵאמֹר הַסּוּ כִּי־הַיּוֹם קָדֹשׁ וְאַל־תֵּעָצֵבוּ׃ יב וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וּלְשַׁלַּח מָנוֹת וְלַעֲשׂוֹת שִׂמְחָה גְדוֹלָה כִּי הֵבִינוּ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר הוֹדִיעוּ לָהֶם׃ יג וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי נֶאֶסְפוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְכָל־הָעָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם אֶל־עֶזְרָא הַסֹּפֵר וּלְהַשְׂכִּיל אֶל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה׃ יד וַיִּמְצְאוּ

ת"א לבו. כולה ט"ו : כי חדות. שם : — רש"י — א' בע

עמדם. שהיו עומדין על רגליהם : (ח) ושום שכל. ושימת החכמה : ושום. לשון פעול : (ט) היום קדש. כי יום ראש השנה הוא : בוכים כל העם. מפני שלא קיימו התורה כראוי : לאין נכון לו. לעני שאין מזומן לו מאכלו : (י) מחשים. היו מזהירין לכל העם לחשות שלא יבכו עוד : הסו. ל' שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר י"ג) : (יג) וביום השני. של ראש השנה :

מצודת ציון — מצודת דוד

מקדו. כפפו הקדקוד : (ח) ושום. מלשון שומה : שמעו קול הקריאה כי עזרא לבד היה הקורא . מפרש . (י) מנות. ענין חלק ומתן כמו והיה לך למנה (שמות כ"ט) : קריאה מפורשת לדעת ולהבין מה שנאמר בה : ושום שכל (יא) מחשים. משתיקים כמו עת לחשות (קהלת ג') : הסו. וגו'. שמו בהם ר"ל נתנו להם להשכיל אמיתת הענין והשכילו להבין במקרא : (ט) המבינים. אשר היו מבינים את העם את דברי התורה : לכל העם. הם אמרו לכל העם שלא היום קדוש הוא לה' כי ר"ה הוא ואין מהראוי להתאבל ולבכות בו : כשמעם וגו'. כי ראו שלא קיימו את התורה כראוי : (י) משמנים. מאכלי שמן : ממתקים. משקים מתוקים : לאין נכון לו. למי שאין המזון נכון ומזומן לו ר"ל לדלת העם : כי חדות ה'. ר"ל שמחה י"ט שהוא שמחה של מצוה היא תתן לכם עוז ותעצומות : (יא) מחשים. היו משתיקים את כל העם ואמרו להם שתקו מן הבכי : (יב) ולשלח מנות. לאין נכון לו : כי הבינו. והשכילו וידעו בדברי התורה אשר הודיעו להם ושמחו בזה : (יג) וביום השני. של ר"ה כי בימי עזרא עברו' נהגו ועשו שני ימים טובים של ר"ה כן אחז"ל : לכל העם. של

לחם — באור הענין — הפוחה

בש' התו"כ בחקותי (סי' ס"ג) ; (ח) בספר בתורת האלהים, ר"ל בספר הכתוב שהוא תורת הכתב, וגם בתורת האלהים המסורה בע"פ, וע"ז כפל ב' השמות בכל אחד, ועל בספר אמר מפורש, ופירשו חז"ל זה תרגום שתרגמוהו בלשון העם, ונגד בתורת האלהים אמר ושום שכל שהשכילו אותם תורת שבעל פה, ואיך נלמד תורה שבע"פ מתורת הכתב שע"ז אמר ויבינו במקרא, וחז"ל (נדרים ל"ז מגלה ג') אמרו ושום שכל אלו הפסוקים ויבינו במקרא זו המסורת שגם הפסוקים ופסקי טעמים והקריאה הוא מתורה שבפה אם לקריה בחלב אמו או בחלב, זכר עמלק או זכר, והמשה פסוקים שאין להם הכרע כמ"ש חז"ל: (ט—י) כי [...] בוכים, [...] ר"ל שקרא [...] לפניהם פרשת היום והבינו כי היום הוא יום הדין וע"כ בכו מאימת הדין, וגם רצו להתענות, וא"ל נגד התענית לכו אכלו משמנים, ונגד הבכי ואל תעצבו, וכמ"ש במדרש שישראל יש להם דין והם עושים יו"ט שבטוחים שה' יוציא משפטם לזכות, וז"ש שחדות ה' היא מעוזכם, בזה תראו כי עוז לכם בה' שייטיב חסדו עמכם, וגדר שם חדוה על השמחה הרוחנית ושמחה זו היא מעוזכם שהיא שמחת הנפש על דבקה בה' עוז לה וה' עוזה ומעוזה: (יא) הסו כי היום קדוש, מפני שתחלה (פ"ט) אמר היום קדוש הוא לה' אלהיכם, וכמ"ש חז"ל חלקהו חציו לה' וחציו לכם, ושם דבר על חצי יום העבר שהקדישו לה', ועתה שצוה אותם ללכת לביתם לאכול משמנים הוסיפו הלוים שגם חציו השני הוא קדוש, ע"י שיקיימו בו שמחת החג, ועז"א היום קדוש סתם: (יב) כי הבינו, שמצוה לשמוח ולשמח גם העני והגר והיתום והאלמנה, ולכן שלחו מנות ועשו שמחה

כָּתוּב בַּתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה אֲשֶׁר יֵשְׁבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּסֻּכּוֹת בֶּחָג בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃ טו וַאֲשֶׁר יַשְׁמִיעוּ וְיַעֲבִירוּ קוֹל בְּכָל־עָרֵיהֶם וּבִירוּשָׁלִַם לֵאמֹר צְאוּ הָהָר וְהָבִיאוּ עֲלֵי־זַיִת וַעֲלֵי־עֵץ שֶׁמֶן וַעֲלֵי הֲדַס וַעֲלֵי תְמָרִים וַעֲלֵי עֵץ עָבֹת לַעֲשֹׂת סֻכֹּת כַּכָּתוּב׃ טז וַיֵּצְאוּ הָעָם וַיָּבִיאוּ וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם סֻכּוֹת אִישׁ עַל־גַּגּוֹ וּבְחַצְרֹתֵיהֶם וּבְחַצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים וּבִרְחוֹב שַׁעַר הַמַּיִם וּבִרְחוֹב שַׁעַר אֶפְרָיִם׃ יז וַיַּעֲשׂוּ כָל־הַקָּהָל הַשָּׁבִים מִן־הַשְּׁבִי

ת"א אלו כסר. סוכה ל"ב: ויעשו כל. ערכין ל"ב: ויקרא. מגילה ג':

רש"י

(טו) ואשר ישמיעו. וצוו אשר ישמיעו קול לחוג את חג הסוכות וכן נוהג המקרא לדבר כענין הזה כמו אמר לנער ויעבר לפנינו (ש"א ט'): ועלי הדס. מפורש במס' סוכה זהו הדס שוטה שאינו ראוי ללולב כי אם לעשות סוכה: ועלי התמרים. ללולב: ועלי עץ עבות. זהו הדס הראוי ללולב כדמפורש במס' סוכ':

מצודת דוד

כל העם: להשכיל. נקרות בה בכוונה הלב לדעת מצות ה' אשר העבירה: (טו) ואשר ישמיעו. הוא מקרא קצר וכאלו נאמר וצוו אשר ישמיעו וגו': עלי זית. ענפים כשהם עם העלים: עץ שמן. הוא מין אילן סרק: ועלי הדס. אמרז"ל שהוא הדס שוטה שאין כשר ללולב וצוו להביאו לסכך בהם את הסוכה עם עלי זית ועלי עץ שמן: ועלי תמרים. זה לולב: עץ עבות. זה הדס אשר עלין קלועים זה בזה הכשר ללולב וה"ה שלוש לכפיה שהזהיר וערבי נחל ולא זכרם לקצר בדבר המובן: לעשות סכת.

מצודת ציון

שתקו כמו ויהס כלב (במדבר י"ג): (טו) ויעבירו קול. הוא ענין הכרזה כמו ויעבירו קול במחנה (שמות ל"ו): עבות. מלשון עב ור"ל מרובה בעלים וקלועים זע"ז וכן אשר עבותות הזהב (שם כ"ח):

לחם הפחה

באור הענין

גדולה שמחו כל העם העני והעשיר יחדו: (יד) אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג, זה דבר זר מה"ד שישראל לא עשו סכות מימי יהושע ועד עתה כמ"ש לקמן כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן, וכמו שהתפלאו ע"ז בערכין (דף ל"ב). ונראה לפמ"ש הרמ"א בא"ח סי' תרל"ז שאין לעשות סוכה ברה"ר, א"כ כיון דקיי"ל שירושלים לא נתחלקה לשבטים, לא נמצא שם רה"י כמו דאין משכירים בתים בירושלים מפני שאינו שלהם, א"כ לא יכלו לעשות שם סוכה, וכאשר בימי עזרא קנו שנית את א"י בחזקה וקדשוה התנו הב"ד שיעשו סכות בירושלים ובשאר רה"ר, וכמ"ש בתוספתא (דב"ק פ"ו) שתנאי ב"ד שיהיו מסככים ברה"ר, ור"ל שזה התנו ב"ד של עזרא באותו זמן שאל"כ לא היו יכולים לעשות סכות בירושלים, ומבואר בפי' שעשאום בחצרות בית האלהים וברחוב שער המים שהוא רה"ר ממש, והתוספתא מדברת בא"י שגם היה תנאי ב"ד של עזרא בעת שקדשו את הארץ, אבל בח"ל לא הותרה, בפרט במקו' עכו"ם, וכמו שחקר בזה במג"א שם, והנה גם יהושע היה יכול לתקן התקנה זו בעת שקדש את הארץ בפעם הראשון שאז היה ביד ב"ד להנחיל את הארץ ע"מ כן שמקום הסוכה תהיה רה"י תמיד, ויהושע לא עשה כן ומימיו עד עזרא לא עשו כן בני ישראל היינו לא ישבו בסוכה הנעשית ברה"ר, וכן בימי דוד ושלמה לא נעשו סוכות בירושלים מטעם הנ"ל מפני שלא נתחלקה לשבטים, ומ"ש ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם, שיודיעו שגם בשאר ערים יוכלו לעשות סכות ברה"ר, ובזה נבין מ"ש בערכין שם שמ"ש כי לא נעשה כן מימי ישוע בן נון היינו שעזרא קדש את הארץ פעם שניה, והיך נוגע זה מהגשון כי לא עשו מימי ישוע כן?, רק שמזה בעצמו מבואר שעזרא קדש את הארץ מחדש והיה כח בידו להתנות תנאים כמו בימי יהושע, ומזה מוכיח בגמר' שם דקדושה ראשונה לא קדשה לע"ל: (טו) והביאו עלי זית, פי' חז"ל בסוכה שעלי זית ועץ שמן לסכך, ועלי הדס ועלי התמרים ללולב, ועלי עץ עבות, הדס שוטה לסכך, והגם שלא היה עקר כוונתו להזהיר על ד' מינים שא"כ היה לו להזכיר גם פרי עץ הדר וערבי נחל, מפני שהיו בין החכמים שדרשו כל"י דסוכה אין נעשית רק מד' מינים (כמ"ש בסוכה ל"ו), למד להם שיוכלו להביא עלי הדס ועלי תמרים שיקחו מהם בל"ז לצורך ד' מינים, ובכ"ז יביאו גם עלי זית ועלי עץ שמן (הוא אילן סרק כמו ועצי שמן, מ"א ו') כדי שלא יקבעו הלכה דצריך שיהיה הסכך מד' מינים מפני הק"ו, שעז"א לעשות סכות ככתוב, ר"ל שלא נדרוש ק"ו שיהיו רק ד' מינים רק ככתוב: (יז) ויעשו כל הקהל, הוא כמ"ש שעשו ברה"ר שהוא סוכת הקהל, שכן היה עתה תנאי ב"ד, ולכן וישבו בסכות, כי עד עתה רבים שלא ישבו בסכות מפני שלא היה להם רה"י:

סכות וישבו בסכות כי לא־עשו מימי ישוע בן־נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד׃ יח ויקרא בספר תורת האלהים יום ׀ ביום מן־היום הראשון עד היום האחרון ויעשו־חג שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט׃

ט א וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו בני־ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם׃ ב ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר ויעמדו ויתודו על־חטאתיהם ועונות אבתיהם׃ ג ויקומו על־עמדם ויקראו בספר תורת יהוה אלהיהם רבעית היום ורבעית מתודים ומשתחוים ליהוה אלהיהם׃ ד ויקם על־מעלה הלוים ישוע ובני קדמיאל שבניה בני שרביה בני כנני ויזעקו בקול גדול אל־יהוה אלהיהם׃ ה ויאמרו הלוים ישוע וקדמיאל בני חשבניה שרביה הודיה שבניה פתחיה

ת"א ויזעקו . סנהדרין ס"ד : קומו ברכו . ברכות ס"ג תענית ט"ו סוטה מ':

רש"י

(יח) יום ביום . בכל יום ויום :

ט (א) ואדמה עליהם . העלו עפר על ראשם : (ב) מכל בני נכר . ומגרשים הנכריות כמו שנאמר למעלה : (ד) על מעלה הלוים . מעלות היו שם שהלוים עומדים שם עליה' בשעת

מצודת דוד

לסכך בהם את הסוכות ומורכב על עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס : (יז) וישבו בסכות . ר"ל ישבו בהם בקביעות רב כמו הראוי להיות : כי לא עשו . ר"ל עשו המצוה מן המובחר אשר לא עשו כן מימי יהושע בן נון והיא הפוך כמו כי לא עשו בני ישראל כן מימי וגו' עד היום ההוא : ותהי שמחה . על אשר קיימו המצוה בתיקון רב : (יח) ויקרא. עזרא קרא לפני העם בכל יום מן יום הראשון מימי החג עד וגו' : ויעשו חג . הקריבו קרבנות החג : עצרת . עשו עצרת והקריבו בו הקרבנות הראויים כמשפט התורה :

ט (א) נאספו . לירושלים לשוב לה' על מעלם : ובשקים . ובלבישת שקים והוא מענין תשובה והכנעה : ואדמה . ועפר על ראשם וגם זה מענין תשובה : (ב) מכל בני נכר . מאנשי העכו"ם ונכון וכמ"ש בעזרא : (ג) על עמדם . על מעמדם ולא זזו ממקומם : (יד) ויקם . על ישוע לבד תואר וכאומר ויקם וגומר ישוע וכן בני וגו' : על מעלה הלוים . על מעלה שהיו לוים עומדים עליו לדבר בשיר : בקול גדול . לעורר את הכונה : (ה) ויאמרו . אל העם אמרו קומו בזריזות וברכו וגו' : מן העולם וגו' . רצונו לומר כמו אל

<table>
<tr><td>להם</td><td>באור הענין</td><td>המפתח</td></tr>
</table>

ט (א) וביום עשרים וארבעה , כי ביום כ"ג לא היה אפשר להתענות שהוא יום שאחר החג דאסור בתענית : (ב) מכל בני נבר , מנשים נכריות , דאחר שפרשו מהם בעת עליית עזרא נכשלו בזה אח"כ שנית , ולהמפרש שמעשה זה היה בעת עליית זרובבל הופכן הדבר עד שהקים עזרא : (ה) ויאמרו הלוים , סדר התפלה הזאת , תחלה יזכיר איך בחר ה' באברהם וזרעו לשום לו סגולה , וכרות עמו הברית לתת לו ולזרעו הארץ המסוגלת לזה (ז'—ח') , ואיך שמר בריתו בהוציאם ממצרים ובמדבר (ט'—ט"ו) , והגם שמרו , את דבריו לא הסיר ויביאם אל הארץ (ט"ו—כ"ה) , וגם חטאו והכעיסוהו והתגלגל עמהם ימים רבים ברחמיו עד נתנם ביד עמי הארצות (כ"ו—ל') , ובכל זה לא עזבם והשגיחו עליהם ומוכן עוד לשמור לעולם בריתו , יבקש ויזכור כל התלאות אשר סבלו בגלותם . והם יתקנו חטא אבותיהם במה שכורתים ברית לשמור תורותיו ומצותיו (ל"א—ל"ז, י' י') , קומו מלת שכול' יברכו ה' שהוא מבורך בין בעוה"ז בין בעולם הנצחי שיבא אחרי זה העולם . אחרי בציווי אל העם לברך את ה' , מסב פניו אל ה' ואומר , הנה הם יברכו שם כבודך , ר"ל אתם כפי עצמותך מרומם ונשגב מכל ברכה ותהלה , כי אין משיג אותך להללך , ולא את השפעתך מצד עצמותך לברך מצד זה , כי אתה נעלם בתכלית ההעלמה נעלה מכל ברכה ושבח , רק מה שיברכו הוא את שם כבודך השם שנו נודעת ע"י כבודך בהבריאה שבראת שע"י נגלה כבודך ומלכותך , את שם הזה יברכו , לא את עצמותך

קומו ברכו את־יהוה אלהיכם מן־העולם עד־העולם ויברכו שם כבודך ומרומם על־כל־ברכה ותהלה: ו אתה הוא יהוה לבדך את* עשית את־השמים שמי השמים וכל־צבאם הארץ וכל־אשר עליה הימים וכל־אשר בהם ואתה מחיה את־כלם וצבא השמים לך משתחוים: ז אתה הוא יהוה האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם: ח ומצאת את־לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת את־ארץ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את־דבריך כי צדיק אתה: ט ותרא

ת"א ומרומם על . כותב שם : אתה הוא . בתרא כ"ה : וצבא השמים . בתרא שם סנהדרין נ"ח : אשר בחרת . ברכות י"ג :

אתה קרי

רש"י

שאמרו שירה : (ה) מן העולם עד העולם . מתחלת העולם ועד תכליתו יהא ברוך : ויברכו שם כבודך . עכשיו דברו הלוים כלפי שכינה בתפלה ויברכו שם כבודך כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהלה כי כל הברכות תהלות שלו הם . ד"א ומרומם על כל ברכה ותהלה . שאין בריי' יכולה לברכו ולהללו כפי גדלו ורוממותו שהוא מרומם ונשא יותר ממה שהפה יכול לדבר : ושמת . טעמו למעלה בשי"ן לפי שמשמעותו

מצודת דוד

מקלות העולם עד קלתו : ויברכו . הזכו פונים כלפי המקום ב"ה ואמרו הן בני ישראל יברכו שם כבודך אשר אתה מרומם על כל ברכה ותהלה כי אין לספר כל תהלתך : (ו) שמי השמים . הם השמים עליונים אשר המה ממעל השמים הנראים : וכל צבאם . הם הכוכבים ומזלות : ואתה מחיה . אתה נותן חיות ומזון לכולם : (ז) מאור כשדים . ארז"ל כי נמרוד השליכו לכבשן אש בארץ כשדים וה' הצילו : אברהם . המורה על ריב הגדולים שיהיה אב המון גוים כמו שכתוב בתורה : (ח) לתת לזרעו . מפני אריכות הדברים חזר לומר שוב פעם לתת וכן דרך המקרא :

לחם באור הענין הפחה

עצמותך , כי . (ו) **מרומם על כל ברכה ותהלה אתה הוא ה' לבדך**, שאתה לבדך מצד עצמותך מרום ונעלה מכל ברכה ותהלה. אחר ההלעה הזאת מפרש מ"ש ויברכו שם כבודך, שהשם כבודו שעל ידו היה נודע לבריותיו, הוא נודע ע"י ג' דברים, א] ע"י הבריאה, ועז"א **אתה עשית את השמים וכו', ר"ל** שבראת בין את העליונים בין את התחתונים , ב] ע"י קיום הבריאה וההנהגה התמידית, שעז"א **ואתה מחיה את כולם**, שאינך דומה כפועל אחר, שאחר שעשה את הדבר הוא מתקיים בעצמו , כי כל הבריאה אין לה קיום וחיות רק על ידך שאתה הנפש המחיה את כל המציאות , וגם שנראה שההנהגה היא ע"י **צבא** השמים וסדרי המערכת, הנה **צבא השמים לך משתחוים** , כי אתה הוא המנהיג אותם ונותן להם כח ומושל על כולם : (ז) **אתה**, ג] ניכר שם כבודך ע"י ההנהגה ההשגחיית הנסיית , שהיא לא את נהג כפי סדרי המערכת, רק לפי מעשה הקדושים אשר בארץ יחידי סגולה שעליהם תחול ההשגחה המופלאת הלזו לשדד את הטבע ולנוסס נס ליראיו , וההשגחה הזאת הותל באברהם , ועז"א **אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם** שבו בחר ה' שיהיה מרכבה להנהגה הפלאיית , **והוצאתו מאור כשדים**, שאז התחלות לבטל הטבע בעבורו וניצול מכבשן האש , ואח"ז **ושמת שמו אברהם**, לאות כי יהיה אב המון גוים ושגם בניו יהיו סגולה ורצוים אל הענין האלהי ותשרה עליהם שכינת ה' : (ח) ומצאת, עד שאחר כל הנסיונות שעמד בהם ונבחן ונמצא לבבו נאמן עם אלהיו , **כרת עמו הברית לתת את ארץ הכנעני** שהיא הארץ המיוחדת אל ההשגחה וההנהגה הפלאיית, **לתת לזרעו** , כי היה הברית לתת לו מצד היעוד וההבטחה , ולתת לזרעו מצד שיבואו ויירשוה, כמ"ש לך אתננה ולזרעך עד עולם . עתה יתחיל לספר איך קיים ה' את בריתו, שעז"א **ותקם את דבריך**, ולא היה בזה עול שלקח את הארץ מיד הכנענים , עז"א **כי צדיק אתה**, כמ"ש כי ברשעת הגוים האלה ה' מורים אותם מפניך : (ט) ותרא , מספר איך הקים דבריו, שאחר שהיו במצרים שזה היה הקדמה אל ירושת הארץ, כמ"ש כי גר יהיה זרעך , שזה היה כור הברזל שבה נצרפו ונבחנו להיות ראוים אל שתדבק בם ההשגחה

אֶת־עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת־זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל־יַם־סוּף׃
י וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו וּבְכָל־עַם אַרְצוֹ
כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ יא וְהַיָּם
בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת־רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ
בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים׃ יב וּבְעַמּוּד עָנָן הִנְחִיתָם יוֹמָם
וּבְעַמּוּד אֵשׁ לַיְלָה לְהָאִיר לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ׃
יג וְעַל הַר־סִינַי יָרַדְתָּ וְדַבֵּר עִמָּהֶם מִשָּׁמָיִם וַתִּתֵּן לָהֶם מִשְׁפָּטִים
יְשָׁרִים וְתוֹרוֹת אֱמֶת חֻקִּים וּמִצְוֹת טוֹבִים׃ יד וְאֶת־שַׁבַּת
קָדְשְׁךָ הוֹדַעְתָּ לָהֶם וּמִצְווֹת וְחֻקִּים וְתוֹרָה צִוִּיתָ לָהֶם בְּיַד מֹשֶׁה
עַבְדֶּךָ׃ טו וְלֶחֶם מִשָּׁמַיִם נָתַתָּ לָהֶם לִרְעָבָם וּמַיִם מִסֶּלַע

כצ"ל חסר ה'

רש"י

בלשון עבר: (ח) וכרות עמו. ל' פעול: (י) כי הזידו. כי הרשיעו עליהם. כמו כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות י"ח): שם. רצ"ל בלע"ז: (יב) יומם. בכל יום ויום: (יג) ודבר. כמו ולדבר כמו שנאמר מן השמים השמיעך וגו' (דברים ד): (טו) לרעבם. מן רעב יאמר לרעבם כמו מן צמא לצמאם: אשר

מצודת ציון / מצודת דוד

ט (ט) עני. מלשון עינוי: (יא) בקעת. חלקת לשנים: ותקם. קיומת: (ט) ותרא. נתת לב לראות בעניים
במצולת. עומק המים כמו ותשליך במצולות ים (מיכה ז'): עזים. מל' עוז וחוזק: (יב) הנחתם. הנהגתם: (י) הזידו עליהם. הרשיעו על ישראל להעבידם בקושי ובפרך: כהיום הזה. אשר נתפרסם שמך עד מאד:
(יא) במצולה. השלכתם לנפש בעומק הים כמו אבן הנופל לקרקעית המים אף אם הם הזקים ורדופים מאד: (יב) ובעמוד ענן. על ידי עמוד הענן הנהגתם ביום להורות להם הדרך אשר ילכו בה: (יג) ודבר עמהם. דברת עמהם: משמים. כי הרכין את השמים ופירש על ההר: (טו) ולחם. הוא המן: לרעבם. להשביעם מן הרעבון: לצמאם. לרוות צמאונם: ותאמר להם. הבטחת להם:

לחם באור הענין הפתוח

הנסיית, אז ותרא את עני, המאמרים מקבילים ותרא את עני אבותינו ותתן אותות ומופתים ואת זעקתם שמעת על ים סוף והים בקעת לפניהם, ע"י שראית עני אבותינו, עי"כ. (י) ותתן אותות ומופתים בפרעה, וזה היה מפני טעמים, א] על צד העונש על שהרעו עמהם, שהגם שהגלות היה ע"י גזרת ה' באמר ועבדום וענו אותם, ידע ה' שלא ענו אותם מפני זה, רק כי ידעת כי הזידו עליהם, בהוסיפו עינוי ולחץ במזיד לא מפני דבר ה' רק מזדון לבם, [שעז"א וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, היינו שאשפוט אותם אם עבדו בם מפני גזרתי או מזדון להם], [הטעם הב'] ותעש לך שם כהיום הזה, היו האותות והמופתים כדי שעי"כ יכירו את שמך וכבודך, כמ"ש בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו וכו' למען שיתי אותותי אלה בקרבו שהוא הטעם הראשון, ולמען תספר וכו' וידעתם כי אני ה' שהוא הטעם השני: (יא) והים, ואת זעקתם שמעת על ים סוף והים בקעת לפניהם, א] להצילם ויעברו בתוך הים ביבשה, ב] להטביע צריהם, ואת רודפיהם השלכת במצולות: (יב) ובעמוד, עתה יספר איך בלאתם ממצרים, היה לו סגולה ויעבור מלכם לפניהם וה' בתוכם, א] במה שהיה בקרבם להראות להם הדרך, שעז"א ובעמוד ענן הנחיתם, כמ"ש שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה וענך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם וכו, שזה היה שהופעת השי' בקרבם עם ענן כבודו: (יג) ב] ועל הר סיני ירדת, שאז נגלה כבוד ה' בעצמו אליהם לתת להם תורתו, ותתן להם, הגם בעודם בהר סיני נתן להם עשרת הדברות וכל הפרשה עד סוף משפטים שלוה את משה משפטים בין אדם לחברו, ותורת אמת בעניני האמונה, חקים כמו לא תבשל גדי בחלב אמו, ומצות טובים כמו אם כסף תלוה, ודומיהם: (יד) ואת שבת, שבת נאמרה בעשרת הדברות ובסוף פ' משפטים, ואמר הודעת להם כי בשבת הודיע להם פנות האמונה מחידוש העולם והודיע להם כי הם מונהגים בהנהגה הנסיית, שע"ז בא מצות השבת כמ"ש במק"א. ומצות, ר"ל ואח"ז הודיע להם מצות וחקים ותורה, כ"ז שהיו במדבר סיני עד בואו במדבר שאז שנתן להם כל המצות שכתובים בס' שמות ויקרא במדבר עד פ' שלח: (טו) ולחם, וגם השגיח עליהם להספק להם

הוצאת להם לצמאם ותאמר להם לבוא לרשת את־הארץ אשר־נשאת את־ידך לתת להם׃ טז והם ואבתינו הזידו ויקשו את־ערפם ולא שמעו אל־מצותיך׃ יז וימאנו לשמע ולא־זכרו נפלאתיך אשר עשית עמהם ויקשו את־ערפם ויתנו־ראש לשוב לעבדתם במרים ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך־אפים ורב־וחסד ולא עזבתם׃ יח אף כי־עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים ויעשו נאצות גדלות׃ יט ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר את־עמוד הענן לא־סר מעליהם ביומם להנחתם בהדרך ואת־עמוד האש בלילה להאיר להם ואת־הדרך אשר ילכו־בה׃ כ ורוחך הטובה נתת להשכילם ומנך לא־מנעת מפיהם ומים נתתה להם לצמאם׃ כא וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו׃ כב ותתן להם ממלכות ועממים ותחלקם לפאה ויירשו את־ארץ סיחון ואת־ארץ מלך חשבון ואת־ארץ עוג מלך־הבשן׃ כג ובניהם הרבית ככבבי

יהיר ו'

רש"י

נשאת את ידך. בשבועה כמו אשר נשאתי את ידי לתת אותה (שמות ו'): (יז) במריים. בשביל מרי שלהם: (יט) בהדרך. כמו בדרך: (כב) לפאה. כמו להיות לגד ציד אחת מוחלקים בלי להתערב עם גויי הארצות:

מצודת דוד

נשאת את ידך. ענין שבועה היא כהרמת ידו על עצמו וכמ"ש אשר נשאתי את ידי וגו' (שמות ו'): (טז) והם ואבותינו. כפל הדבר לתוספת ביאור: ויקשו. הוא ענין מגולה כאלו נקשה העורף לבל יוכלו להפך הפנים מול ה': (יז) ויתנו ראש. אמרו לעשות לעצמם ראש לשוב למצרים לעבדם כמאז: במריים. בעבור רוב המרי והמרד שהיה בהם רצו לעשות כזאת: ואתה וגו'. אבל אתה אלוה סליחות וגו' והעברת פשעם ולא עזבתם: (יט) ואתה ברחמיך וגו'. אף שהיו ראוי' לעזבם בעבור מעשיהם אבל אתה ברחמיך הרבים לא עזבתם: ואת הדרך. ולהנחותם את הדרך: (כ) ורוחך הטובה. להשפיע עליהם רוח חכמה ובינה להשכילם דברי תורתך: (כא) לא חסרו. מכל דבר שהצטרך: לא בצקו. לא נפחו להיות כבצק הזה כאשר יתהלך ועולה למעלה וכדרך של הולכי רגל: (כב) ותחלקם לפאה. גרסה המצ"ד ותחלקם לסוף נפוצים בקצות

מצודת ציון

כמו ולא נחם (שמות י"ג): (טז) ערפם. הוא אחורי הפנים: (יז) וימאנו. מל' מיאון וסירוב: (יח) מסכה. מדבר הניתך וניתך: נאצות. ענין כעס ובזיון: (כ) ומנך. מל' מן: מנעת. תדלת: (כא) כלכלתם. ענין סיפוק הצורך כמו ויכלכל יוסף (בראשית מ"ז): בלו. מלשון בלוי ורקבון: בצקו. ענין עיסה המחומץ: (כב) לפאה. לקצה

לחם באור הענין הפחה

להם כל צרכיהם במדבר, ותאמר להם לבא לרשת את הארץ, שאז א"ל שילכו לרשת את הארץ, כמ"ש ואומר אליכם באתם עד הר האמורי וכו' עלה רש (דברים א' כ'): (טז—יז) והם, אבל הם הזידו ואמרו נשלחה אנשים לפנינו, ואח"כ וימאנו לשמוע, הגם שמשה א"ל לא תערצון ולא תיראון מהם ה' ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים וכו', לא זכרו נפלאתיך ויתנו ראש, כמ"ש נתנה ראש ונשובה מצרימה, ובכ"ז ואתה אלוה סליחות וכו': (יח—כא) אף כי, הגם שלא היה זה החטא הראשון שכבר קדמו לחטוא במעשה העגל שגם אז נתחייבו כליה, בכ"ז ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם, שהגם שגעו במדבר ארבעים שנה היה להם העמוד אש וענן, ורוח הנבואה שחל על משה להשכילם, והמן והבאר, ואותם הארבעים שנה כלכלתם לתת להם כל צרכיהם הגם שהיו כזוסים אנשי המטה: (כב—כג) ותתן להם, ועוד הוספת לתת להם ארץ סיחון ועוג שלא הבטחת להאבות

השמים ותביאם אל־הארץ אשר־אמרת לאבתיהם לבוא לרשת׃ כד ויבאו הבנים ויירשו את־הארץ ותכנע לפניהם את־ישבי הארץ הכנענים ותתנם בידם ואת־מלכיהם ואת־עממי הארץ לעשות בהם כרצונם׃ כה וילכדו ערים בצרות ואדמה שמנה ויירשו בתים מלאים־כל־טוב ברות חצובים כרמים וזיתים ועץ מאכל לרב ויאכלו וישבעו וישמינו ויתעדנו בטובך הגדול׃ כו וימרו וימרדו בך וישלכו את־תורתך אחרי גום ואת־נביאיך הרגו אשר־העידו בם להשיבם אליך ויעשו נאצות גדולת׃ כז ותתנם ביד צריהם ויצרו להם ובעת צרתם יצעקו אליך ואתה משמים תשמע וכרחמיך הרבים תתן להם מושיעים ויושיעום מיד צריהם׃ כח וכנוח להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד איביהם וירדו בהם וישובו ויזעקוך ואתה משמים

רש"י

(כד) ותכנע. והכנעת: (כז) ואתה מבמי' השמע. היית שומע:

מצודת ציון / מצודת דוד

כמו פאת שדך (ויקרא י"ט): (כד) ותכנע. מל' הכנעה: הארץ: ארץ סיחון וגו'. כפל הדבר לתוספת ביאור:
(כה) בצורת. מלשון מבצר: שמנה. מל' שמן: ויתעדנו. (כג) לבוא לרשת. מוסב על ותביאם וגו' לבוא לרשת:
ענין עונג ותענוג כמו מעדני מלך (בראשית מ"ט): (כה) חצובים. חפירת הבור במקום סלעים קרוי חציבה:
(כו) גום. גופם כ:ו גוית שאול (שמואל א' ל"א): וישמינו. נעשה שמנים ובעלי בשר: ויתעדנו. היו
(כז) ויצרו. מל' צרה: (כח) ירדו. ומשלו כמו רדה מעדנין עצמם ברוב גודל הטוב המשפעת להם: (כו) וימרו
וימרדו. הוא כפל ענין במ"ש ויורה על גודל המרידה:
העידו בם. התרו בם כי רוב המתרים מתרים בעדים למען לא יכחש: (כח) וכנוח להם. וכאשר היה להם

לחם באור הענין הפנ"ה

כלל, ותחלקם לפאה שהלקת מהם ב' שבטים וחצי לפאה ולד מיוחד בעבר הירדן, כי בניהם הרבית והרחיבם הרץ רחבת ידים לכן הוספת על גבולות הארץ, ותביאם אל הארץ והקימות את הברית שכרת לאברהם, ובזה ספר איך שמר ה' את בריתו: (כד) ויבאו הבנים לא"י, ויירשו את הארץ, ותכנע, ספר באיזה אופן ירשו את הארץ שקלת האומות הכנעת לפניהם, והם גרגשי שפנה והלך לו והחוי שהשלימו עמהם ונכנעו ולא לחמו, ויתר האומות שלחמו עמהם ותתנם בידם וכבשו אותם במלחמה, אותם ואת מלכיהם לעשות בהם כרצונם להכריתם מעל פני האדמה: (כה) וילכדו, הוא מכוון אל לשון התורה (דברים ו' י' י"א), כי יביאך ה' אל הארץ אשר נשבע לאבותיך ערים גדולות אשר לא בנית, ויירשו בתים, בתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת, בורות, ובורות חצובים אשר לא חצבת, כרמים, כרמים וזיתים אשר לא נטעת, ויאכלו, ואכלת ושבעת, ושם אמר השמר פן תשכח את ה', ועז"א. (כו) וימרו, שתח"כ שכחו את ה', תחלה מרו דברו ואח"כ מרדו לגמרי, וישליכו את תורתך וכו': (כז—כח) ותתנם, כמו שהיה בימי השופטים, וכמ"ש (שופטים ב' י"ד), ותשב בזה ב' מדרגות שתחלה אמר ביד צריהם, ואח"כ ביד אויביהם, שהצר הוא המצר בפעל, והאויב הוא השונא בלב, ויש צר שאינו אויב שמציר להנאתו לא מפני איבה, ובפעם השני נתנם ביד אויביהם מקשים מן הצרים, ובכבוש גלות אף שלא הוצרכו לצור עליהם, וירדו בהם שהרדיה הוא מוסיף עמ"ש בפעם הא' ויצר להם, ועוד אמר בפעם הראשון תתן ויושעום, ובפעם השני אמר ותצילם, שהתשועה היא שיושעו לגמרי וינצחו את האויב וזה היה על ידי מושיעים כמו ע"י אהוד ודבורה, ובפעם השני רק הצילם בל יכלה האויב אותם ולא היתה התשועה גמורה, ועז"א בפעם הראשון כרחמיך הרבים, בפעם השני אמר כרחמיך ולא ברחמים רבים וגדולים כי היתה הגאלה מועטת, וזהו נמשך רבות

תִּשְׁמַע וְתַצִּילֵם כְּרַחֲמֶיךָ רַבּוֹת עִתִּים׃ כט וַתָּעַד בָּהֶם לַהֲשִׁיבָם אֶל־תּוֹרָתֶךָ וְהֵמָּה הֵזִידוּ וְלֹא־שָׁמְעוּ לְמִצְוֺתֶיךָ וּבְמִשְׁפָּטֶיךָ חָטְאוּ־בָם אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה אָדָם וְחָיָה בָהֶם וַיִּתְּנוּ כָתֵף סוֹרֶרֶת וְעָרְפָּם הִקְשׁוּ וְלֹא שָׁמֵעוּ׃ ל וַתִּמְשֹׁךְ עֲלֵיהֶם שָׁנִים רַבּוֹת וַתָּעַד בָּם בְּרוּחֲךָ בְּיַד־נְבִיאֶיךָ וְלֹא הֶאֱזִינוּ וַתִּתְּנֵם בְּיַד עַמֵּי הָאֲרָצֹת׃ לא וּבְרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים לֹא־עֲשִׂיתָם כָּלָה וְלֹא עֲזַבְתָּם כִּי אֵל־חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה׃ לב וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שׁוֹמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד אַל־יִמְעַט לְפָנֶיךָ אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר־מְצָאַתְנוּ לִמְלָכֵינוּ לְשָׂרֵינוּ וּלְכֹהֲנֵינוּ וְלִנְבִיאֵנוּ וְלַאֲבֹתֵינוּ וּלְכָל־עַמֶּךָ מִימֵי מַלְכֵי אַשּׁוּר עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ לג וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ כִּי־אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ׃ לד וְאֶת־

רש"י

(ל) ותמשך עליהם. משכת עליהם רחמים שלא להשחיתם:

מצודת דוד / מצודת ציון

מנוחה מן הטלטול: ויזעקוך. זעקו אליך: רבות עתים. בקרב אויביך (תהלי' ק"י): (כט) ותעד. ענין התראה:
ר"ל לא פעם ולא שתים כ"א בעתים מרובות: (כט) ותעד (לב) התלאה. ענין יגיעה וטורח כמו את כל התלאה (שמו'
בהם. היית מתרה בהם ע"י הנביאים: ובמשפטיך וגו'.
ר"ל אף בעשיית משפטיך לא עשו לקיים מצות ה' כ"א עשו שלא לשמה ואף בדרך חטא כענין הריגת השוטאים בכדי
להתנקם נקמתו וכדומה: אשר יעשה וגו'. ר"ל המשפטים אשר אם יעשה אותם האדם ישיג החיים בעבורם הנה המה
חטאו בם: כתף סוררת. כאדם המסיר כתפו ופונה ללכת מחבירו: (ל) ותמשך. ר"ל משכת עליהם חסד: ברוחך.
ברוח נבואה הבאה מעמך: ולא האזינו. לא הטו אוזן לשמוע: (לב) הברית. כגמול שהבטחת בברית: אל ימעט.
ר"ל יחשב לפניך למרובים ומרקו כל פשעי עמך: אשר מצאתנו. אשר מצא אותנו וחוזר ומפרש למלכינו וגו':
מימי מלכי אשור. שהיו הראשונים אשר הרגו לישראל: (לג) ואתה צדיק. הדין עמך על כל התלאה שבאה
עלינו: כי אמת עשית. כי אתה היית מאמת ומקיים כל מה שהבטחתנו: ואנחנו הרשענו. ולא עשינו כגמול הראוי:

לחם באור הענין הטפחה

עתים, ר"ל כל ימי שפוט השופטים: (כט) ותעד, אבל אח"כ בימי המלכים שהתחילו להטות בתמידות כמו מימי ירבעם ואילך שאתה העידות בם והמה הזידו, שהזד הוא החולק ביד רמה, ולא שמעו למצותיך שבין אדם למקום, וגם במשפטיך אשר יעשה אדם וחיה בהם, הוי המדינית חטאו בהם, ויתנו כתף סוררת לדברי הוכחת, ואף שהענים אותם הקשו ערפם: (ל) ותמשוך, כי זה נמשך שנים רבות, ותעד בהם אז העיד ע"י הנביאים את הגזר שנגזר עליהם, שהם הנביאים שקמו מימי עוזיהו מלך יהודה ואילך שכולם נבאו על הגלות, והם לא האזינו, ואז ותתנם ביד עמי הארצות שהוא מגלות עשרת השבטים ע"י אשור עד גלות יהודה ובנימין: (לא) וברחמיך, ובכל זאת רחמת עליהם שלא לכלותם לגמרי, כי השגיח עליהם מבין החלונות והלך אתם לארץ גלותם להשגיח עליהם, כמ"ש ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וכו' לכלותם להפר בריתי אתם, כי עדן שומר הברית והחסד שהבטיח אל האבות כמ"ש וזכרתי את בריתי יעקוב וכו': (לב) ועתה אלהינו אחר שאתה עדיין שומר הברית והחסד, כמ"ש וזכרתי את בריתי יעקוב, שמה שלא עזבתם הוא מצד שמירת הברית [ולכן הוסיף שם גבור ונורא שלא אמרו ירמיה ודניאל כנה"ג כמ"ש חז"ל, באשר ראה כי גם בגלות מראה גבורותיו ונוראותיו והשגחתו הפרטית ומשגיח בהשגחה מעוטפת בסתר המדרגה והן הן גבורותיו כמ"ש במק"א], אל ימעט, אחר שהברית קיים והגלות הוא רק לכפר עון ולהתם פשע כבר לקחנו מיד ה' תלאה רבה די ואותר מימי מלכי אשור שאז התחילו הגליות עד היום הזה: (לג) ואתה צדיק, ובכ"ז אתה צדיק במה שהענשת אותנו, הם מצדנו על כל הבא עלינו ואנחנו הרשענו, שאנחנו הרשענו הגם שבא עלינו תלאות וצרות כאלה, והגם שאמת עשית והיה העונש כדין לא שמנו אל לב לשוב והרשענו גם בגלותנו, ואם מצד אבותינו, כי. (לד—לה) ואת מלכינו, שבעת שקודם

מְלָכֵינוּ שָׂרֵינוּ כֹּהֲנֵינוּ וַאֲבֹתֵינוּ לֹא עָשׂוּ תּוֹרָתֶךָ וְלֹא הִקְשִׁיבוּ אֶל־מִצְוֺתֶיךָ וּלְעֵדְוֺתֶיךָ אֲשֶׁר הַעִידֹתָ בָּהֶם׃ לה וְהֵם בְּמַלְכוּתָם וּבְטוּבְךָ הָרָב אֲשֶׁר־נָתַתָּ לָהֶם וּבְאֶרֶץ הָרְחָבָה וְהַשְּׁמֵנָה אֲשֶׁר־נָתַתָּ לִפְנֵיהֶם לֹא עֲבָדוּךָ וְלֹא־שָׁבוּ מִמַּעַלְלֵיהֶם הָרָעִים׃ לו הִנֵּה אֲנַחְנוּ הַיּוֹם עֲבָדִים וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתָּה לַאֲבֹתֵינוּ לֶאֱכֹל אֶת־פִּרְיָהּ וְאֶת־טוּבָהּ הִנֵּה אֲנַחְנוּ עֲבָדִים עָלֶיהָ׃ לז וּתְבוּאָתָהּ מַרְבָּה לַמְּלָכִים אֲשֶׁר־נָתַתָּה עָלֵינוּ בְּחַטֹּאותֵינוּ וְעַל־גְּוִיֹּתֵינוּ מֹשְׁלִים וּבִבְהֶמְתֵּנוּ כִּרְצוֹנָם וּבְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ׃

י א וּבְכָל־זֹאת אֲנַחְנוּ כֹּרְתִים אֲמָנָה וְכֹתְבִים וְעַל הֶחָתוּם שָׂרֵינוּ

חסר ה' מלא ה'

רש"י

(לז) על כל הבא. על כל מעשי יסוריך הרעים אשר באו עלינו: (לו) הנה אנחנו עבדים עליה. שאנחנו מעלים מס לכל האומות: (לז) ותבואתה. של ארץ ישראל: מרבה, מעדני מאכלים למלכי האומות: אשר נתתה עלינו. שהם מושלים בנו:

י (א) ובכל זאת. ובכל הרעה הזאת הבאה עלינו אנחנו כורתים אמנה להקדוש ברוך הוא להאמין ולבטוח בו: וכתבים. ואנחנו כותבים בספר לקבל מלכותו עלינו למען תהיה לנו לעדות:

מצודת ציון

י"ח): (לה) ממעלליהם. ממעשיהם כמו עולל לי (איכה א'): (לז) גויתנו. ענין גוף:

י (א) אמנה. ענין קיום כמו יאמן נא דברך (מ"א ח'): החתום. ענינו גמר וסוף ובדרז"ל כל חותמי ברכות

מצודת דוד

(לד) ואת מלכינו. ר"ל ועם מלכינו וגו' הרשענו כי גם המה לא עשו תורתך וגו' אשר היית מתרה בהם לעשותם: (לה) במלכותם. עם שהיה בהם המלוכה ורוב טובה עכ"ז לא עבדוך ולא שבו מדרכיהם הרעים: (לו) הנה וגו'. ר"ל אבל עתה הנה אנחנו עבדים למלכי פרס: (לז) מרבה וגו'. כי מלכי פרס לוקחים מכס ממס וכל דבר היפה אף נאיה: כרצונם. עושים כרצונם:

י (א) ובכל זאת. מוסב למעלה שאמר הנה אבותינו היו במלכות ובטובה ועכ"ז לא עבדוך ואנחנו הנה אנו עבדים ובצרה גדולה ובכל זאת אנחנו כורתים ברית אמנה ומקויימת לעבדך וכותבים אותו בספר למען יהיה לנזכרון: ועל החתום

לחם   באור הענין   הפנים

בימי אבותינו שאז היה לנו מלכים ושרים הנה מלכינו ושרינו וכל אבותינו לא הקשיבו למצותיך והם לא היה להם מגור ומצוק, ולא עבדוך במלכותם ובטובך הרב, באופן שלא עמדו לא בנסיון העושר ולא בנסיון העוני, ומרינו פי ה' בין בעת ההצלחה בין בימי עוני, [ומ"ש ואת מלכינו ר"ל לדיק אתה את מלכינו והוא כמו אלת עם]: (לו—לז) הנה, עתה סיים תפלתו ואמר אנחנו רוצים לתקן חטא אבותינו ולהשיב חמה, שתחת שאבותינו ברוב טוב ובארץ הטובה לא עבדוך נעבוד אנחנו אותך הגם שאנו בעוני ובחוסר כל, שהגם שאנחנו עבדים, והארץ וכו' אנחנו עבדים עליה, ותבואתה מרבה (מלשון רבית כמו הוי המרבה לא לו) שאנחנו משלמים בעדה נשך ותרבית להמלכים שהם מושלים על גויתנו ובבהמתנו, עד שאנחנו בצרה גדולה, ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה ומקבלים עלינו לשמור את התורה, ובזה הלא נתקן חטא האבות שלא עבדוך בעת היו בארץ והיה להם כל טוב:

י (א) ובכל זאת, הגם שאנחנו בצרה, אנחנו כורתים אמנה היינו ברית נאמן וקיים, הפך אבותינו שלא עבדו את ה' מרוב כל, ועל החתום, היינו הספר שעליו חתמו. ויתכן לאמר שהיה דרכם בכל דבר הנעשה לקיום לכתוב הדבר בשני ספרים, אחד ספר הגלוי ואחד ספר החתום, וכמ"ש בירמיה (ל"ב י"א י"ד) ובספר הגלוי היו חותמים מבפנים ובספר החתום היו חותמים מבחוץ, כמ"ש חז"ל גט פשוט עדיו מתוכו מקושר עדיו מבחוץ, וסדר החתימות היו הכהנים ואח"כ הלוים ואח"כ השרים, וזה היה בספר הגלוי, אבל בספר החתום שקפלו את החתומים לחוץ נתהפך ונקרא האחרון בראשונה, תחלה השרים ואח"כ הלוים ואח"כ הכהנים, וז"ש ועל החתום, היינו ספר החתום

לְוִיֵּנוּ כֹּהֲנֵינוּ: ב וְעַל הַחֲתוּמִים נְחֶמְיָה הַתִּרְשָׁתָא בֶּן־חֲכַלְיָה וְצִדְקִיָּה: ג שְׂרָיָה עֲזַרְיָה יִרְמְיָה: ד פַּשְׁחוּר אֲמַרְיָה מַלְכִּיָּה: ה חַטּוּשׁ שְׁבַנְיָה מַלּוּךְ: ו חָרִם מְרֵמוֹת עֹבַדְיָה: ז דָּנִיֵּאל גִּנְּתוֹן בָּרוּךְ: ח מְשֻׁלָּם אֲבִיָּה מִיָּמִן: ט מַעַזְיָה בִלְגַּי שְׁמַעְיָה אֵלֶּה הַכֹּהֲנִים: י וְהַלְוִיִּם וְיֵשׁוּעַ בֶּן־אֲזַנְיָה בִּנּוּי מִבְּנֵי חֵנָדָד קַדְמִיאֵל: יא וַאֲחֵיהֶם שְׁבַנְיָה הוֹדִיָּה קְלִיטָא פְּלָאיָה חָנָן: יב מִיכָא רְחוֹב חֲשַׁבְיָה: יג זַכּוּר שֵׁרֵבְיָה שְׁבַנְיָה: יד הוֹדִיָּה בָנִי בְּנִינוּ: טו רָאשֵׁי הָעָם פַּרְעֹשׁ פַּחַת מוֹאָב עֵילָם זַתּוּא בָּנִי: טז בֻּנִּי עַזְגָּד בֵּבָי: יז אֲדֹנִיָּה בִגְוַי עָדִין: יח אָטֵר חִזְקִיָּה עַזּוּר: יט הוֹדִיָּה חָשֻׁם בֵּצָי: כ חָרִיף עֲנָתוֹת נובי: כא מַגְפִּיעָשׁ מְשֻׁלָּם חֵזִיר: כב מְשֵׁיזַבְאֵל צָדוֹק יַדּוּעַ: כג פְּלַטְיָה חָנָן עֲנָיָה: כד הוֹשֵׁעַ חֲנַנְיָה חַשּׁוּב: כה הַלּוֹחֵשׁ פִּלְחָא שׁוֹבֵק: כו רְחוּם חֲשַׁבְנָה מַעֲשֵׂיָה: כז וַאֲחִיָּה חָנָן עָנָן: כח מַלּוּךְ חָרִם בַּעֲנָה: כט וּשְׁאָר הָעָם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם הַשּׁוֹעֲרִים הַמְשֹׁרְרִים הַנְּתִינִים וְכָל־הַנִּבְדָּל מֵעַמֵּי הָאֲרָצוֹת אֶל־תּוֹרַת הָאֱלֹהִים נְשֵׁיהֶם בְּנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם כֹּל יוֹדֵעַ מֵבִין: ל מַחֲזִיקִים עַל־אֲחֵיהֶם אַדִּירֵיהֶם וּבָאִים בְּאָלָה וּבִשְׁבוּעָה לָלֶכֶת בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִתְּנָה בְּיַד מֹשֶׁה עֶבֶד־הָאֱלֹהִים וְלִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־

ניבי קרי

רש"י

ועל החתום. שרוב גדולים וחשובים שבנו חתומים על ספר קבלת המצות להיות לנו לעדות: (ב) ועל החתומים. עתה מונה והולך החתומים בספר לעדות קבול המצות: נחמיה התרשתא. שם אחד הוא וזהו שפירשתי (עזרא ב') דהתרשתא הוא נחמיה ולמה נקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין נסך לפי שהיה משקה למלך: (כט) וכל הנבדל. הם הגרי' שנבדלו מתורת העמים להיות דבוקים ומחוברים אל תורתו של הקב"ה ולשמור מצותיו: (ל) על אחיהם. עם אחיהם: אדיריהם. גדולים שבהם:

מצודת דוד

של נמר דברי הספר יחתמו שרינו וגו' בחתימות ידם לאות (ברכו' ס"ג): (ל) באלה. הוא קללת השבועה כמו ואלהים שקבלו על עצמן כל הכתוב בספר: (ב) ועל החתומים.

ר"ל ואלו הם הבאים על החתומים נחמיה וגו' ולפי שכתבו בספר כל הדברים אשר נשבעו עליהם האמורים למטה אמר בחתומים בל' רבים ר"ל הגמר של כל הדברים: (ט) אלה הכהנים. אלה החתומים היו מן הכהנים: (י) וישוע. כן שמו כו"ז: (יא) ואחיהם. חבריהם של הלוים הנזכרים: (טו) ראשי העם. אלה ראשי העם הבאים על החתומים: בהם מואב. משל כמואב: (כט) ושאר העם. אשר לא באו על החתומים: וכל הנבדל. אלו הגרים: כל יודע מבין. כל מי שיודע להבין בדבר מה: (ל) מחזקים. הם כולם היו מחזיקים ואחוזים על דברי אחיהם האדירים והשרים

מצודת ציון

לחם באור הענין הפחה

טי: הסדר שריה לוינו וכהנינו: (ב) ועל החתומים, שהוא בספר הגלוי שם באו החתומים כסדר כהנים ואח"כ לוים ואח"כ שרי העם, ובהתמנה תמצא שחתמו א"ע פ"ג אנשים והם נגד שבעים סנהדרין וי"ג ממונים שחשב הרמב"ם פ"ד מה' כה"מ חוץ מן הכ"ג, (שלא נזכר בין החתומים), סגן ושני קתיקולין וז' אמרכלים וג' גזברים: (כט—ל) ושאר, ר"ל ושאר העם שלא באו עם"א מחזיקים על אחיהם ומסכימים אל השבועה, וכל הנבדל, היינו הגרים, כל יודע, ר"ל בין נשים שאין יודעים

מצות יהוה אדנינו ומשפטיו וחקיו : לא ואשר לא־נתן בנתינו לעמי הארץ ואת־בנתיהם לא נקח לבנינו : לב ועמי הארץ המביאים את־המקחות וכל־שבר ביום השבת למכור לא־נקח מהם בשבת וביום קדש ונטש את־השנה השביעית ומשא כל־יד : לג והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו : לד ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות החדשים למועדים ולקדשים ולחטאות לכפר על־ישראל וכל מלאכת בית־אלהינו : לה והגורלות הפלנו על־קרבן העצים הכהנים הלוים והעם להביא לבית אלהינו לבית־אבתינו לעתים מזמנים שנה בשנה לבער על־מזבח יהוה אלהינו ככתוב בתורה : לו ולהביא את־בכורי אדמתנו ובכורי כל־פרי כל־עץ

כצ"ל

רש"י

(לב) המקחות. הסחורות : שבר. תבואה כמו בשבר אשר הם שוברי' (בראשית מ"ז) : וביום קדש. של י"ט : ונטש את השנה השביעית. כענין שנא' והשביעית תשמטנה ונטשתה (שמות כ"ג) : ומשא כל יד. השמטת מלוה בשביעי' : (לד) וכל מלאכת בית אלהינו. לעשות מן כסף : (לה) הפלנו. כמה יביא כל אחד : קרבן העצים. תקרובת של עצי המערכה למזבח : לבית אבתינו. שהוא בית קודשת אבותינו : (לו) ובכורי כל פרי כ. עץ. בכורי של כל פרי האילן הם מדברי חכמים :

מצודת ציון

בשבועת באלה (במדבר ה') : (לב) ונטש. ונעזוב כמו תשמטנה ונטשתה (שמות כ"ג) : ומשא. חוב ההלואה : (לד) המערכת. ענין הכנה סדור : (לה) מזמנים. ענין הכנה וקביעות וכן בעתים מזמנים (לקמן י"ג) : לבער. מלשון

מצודת דוד

אשר באו על התחומים : ובאים. גם המה היו באים באלה ובשבועה וגו' : (ל) ואשר לא וגו'. מוסב הוא על המקרא שלפניו שאמר ובאים באלה ובשבועה וגו' לומר שגם השבועה היתה אשר לא נתן וגו' וכן על כל הדברים שאומר והולך : (לב) את המקחות. הדברים הנקחים מהם : וכל שבר. כל מיני תבואה כמו בשבר אשר הם שוברים (בראשי' מ"ז) : וביום קדש. זה י"ט : ונטש. נעזוב עבודת האדמה בשנת השמיטה : ומשא. אף נעזוב בשמיטה חוב ההלואה הנתן ביד וכן נא' שמוט כל בעל משה ידו (דברים ט"ו) : (לג) והעמדנו. קבענו על עצמינו דבר מצוה להיות חוב עלינו לתת שלישית השקל בכל שנה נוסף על מחצית השקל שאמרה התורה : לעבודת. להיות די צורך עבודת הבית : (לד) ללחם המערכת. הוא לחם הפנים : ומנחת התמיד. מנחת נסכי התמידין : השבתות. לעולות השבתות וגו' הם קרבנות המוספין : ולקדשים. הם כבשי עצרת שהם שלמי צבור : ולחטאות. חטאות הצבור והם שעירי הרגלים ור"ח : וכל מלאכת. לצורך בדק הבית : (לה) על קרבן העצים. מתי יביא כ"א תקרובות עצי המערכה למזבח : הכהנים וגו'. על כולם הפלנו הגורל להביא לבית ה' לעת המוכן וקבוע לו על פי הגורל : שנה בשנה. בכל שנה יביא בעת ההיא : (לו) את בכורי. אלו הבכורים מדאורייתא כל פרי האדמה : כל פרי כל עץ. להביא מכל פרי העץ עם שהתורה לא חייבה אלא [illegible]

לחם הפנים

באור הענין

בין יודע ומבין כולם מחזיקי' וכו' : (ל) אשר לא נתן, אף שאינם מז' עממין : (לב) ועמי הארץ, קבלו על עצמם היסור מקח וממכר בלא נזכר בתורה בפירוש, ונטוש, לאפוקי מגמ"ד שאם אין יובל אין שמטה, ואין יובל נוהג רק בזמן שכל יושביה עליה : (לג) שלישית השקל, נוסף על מחצית השקל לפי', ועי' (מלכים א' ז' כ"ו) שאז נשתנה המטבע, ושלישית השקל היה כמחצית השקל הקודש, וכמ"ש ביחזקאל (מ"ה י"ב) : (לד) ולעלת התמיד, (ולעולת) השבתות והחדשים והמועדים ולקדשים, כמו העומר וכבשי עצרת ושתי הלחם, ולחטאות, שעירי ר"ח ושל מועדות : (לה) והגורלות הפלנו, כמו שאמרו זה חז"ל בתענית : (לו) ולהביא את בכורי אדמתנו, חטה ושעורה, ובכורי כל פרי כל עץ, גפן ותאנה ורמון וכו'. ורש"י כתב בכורי כל פרי האילן הם מדברי חכמים, והוא תמוה דמבואר בירושלמי בכורים דאם הביא בכורים חוץ מז' המינים לא נתקדשו, ונראה מפני שמן [illegible]

שָׁנָה בְשָׁנָה לְבֵית יְהוָה׃ (לז) וְאֶת־בְּכֹרוֹת בָּנֵינוּ וּבְהֶמְתֵּנוּ כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה וְאֶת־בְּכוֹרֵי בְקָרֵינוּ וְצֹאנֵינוּ לְהָבִיא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לַכֹּהֲנִים הַמְשָׁרְתִים בְּבֵית אֱלֹהֵינוּ׃ (לח) וְאֶת־רֵאשִׁית עֲרִיסֹתֵינוּ וּתְרוּמֹתֵינוּ וּפְרִי כָל־עֵץ תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר נָבִיא לַכֹּהֲנִים אֶל־לִשְׁכוֹת בֵּית־אֱלֹהֵינוּ וּמַעְשַׂר אַדְמָתֵנוּ לַלְוִיִּם וְהֵם הַלְוִיִּם הַמְעַשְּׂרִים בְּכֹל עָרֵי עֲבֹדָתֵנוּ׃ (לט) וְהָיָה הַכֹּהֵן בֶּן־אַהֲרֹן עִם־הַלְוִיִּם בַּעְשֵׂר הַלְוִיִּם וְהַלְוִיִּם יַעֲלוּ אֶת־מַעֲשַׂר הַמַּעֲשֵׂר לְבֵית אֱלֹהֵינוּ אֶל־הַלְּשָׁכוֹת לְבֵית הָאוֹצָר׃ (מ) כִּי אֶל־הַלְּשָׁכוֹת יָבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי הַלֵּוִי אֶת־תְּרוּמַת הַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְשָׁם כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהַכֹּהֲנִים הַמְשָׁרְתִים וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַמְשֹׁרְרִים וְלֹא נַעֲזֹב אֶת־בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃

יא (א) וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי־הָעָם בִּירוּשָׁלָ͏ִם וּשְׁאָר הָעָם הִפִּילוּ גוֹרָלוֹת

רש"י

(לח) נביא לכהנים אל לשכות. כי שם היו רגילים; המעשרים בכל ערי עבדתנו. בגואלים מעשרותיה' בכל ערי ישראל: (לט) בעשר. לשון בעשור: את מעשר המעשר. שהיו הלוים מעשרים מעשר מן המעשר ומביאים אותו להכהנים שלא היו עוזבים את בית המקדש:

מצודת דוד

המינון: (לז) בכורות בנינו. ליתן פדיונו חמשת שקלים: הבהמה והבקר: ובהמתנו. זה פטר חמור לפדותו בשה: לכהנים. לתת לכהנים המשרתים הלא עבודתם: (לח) ראשית עריסותינו. זה החלה מן העיסה: ותרומותינו. זו תרומת דגן: ופרי וגו'. תרומות פרי תירוש ויצהר: אל לשכות. לשומם בהלשכות והכהנים יחלקו ביניהם: המעשרים. הלוקחים המעשרות בכל הערים אשר אנחנו עובדים שם האדמה בחרישה וקצירה וכאומר עם שאנחנו עובדים את האדמה מ"מ ניתן למי אשר לא עמל בה: (לט) בעשר הלוים. בעת יקחו הלוים את מעשרם יהיה עמו הכהן כי גם חלק הכהן נבלע בה והיא תרומת המעשר: מעשר המעשר. מעשר מן המעשר שלקחו הם: לבית האוצר. למקום אוצר התרומה: (מ) ושם. בהלשכות ההם היו מונחים כלי המקדש: והכהנים וגו'. יהיו שם לשמרם ולזה יביאו שם את התרומה: ולא נעזב. למען לא נעזוב את בית ה' כי אם היו הכהנים נדחפים לבוצע אחר התרומה היה א"כ הבית נעזב מהם ולזה גזרו להביא אליהם:

מצודת ציון

(לח) עריסותינו. ענין עיסה כמו ראשית עריסותיכם (במדבר ט"ו): תירוש. יין. ויצהר. שמן:

לחם הפנים באור הענין

אין שיעור לבכורים קבלו עליהם להביא לבית ה' מתנה ראויה אחד מששים כתקנת חכמים: (לז) ואת בכורות בנינו ובהמתנו היינו בהמה טמאה, שא"צ להביא הפדיון לבית ה'. ובכורי בקרינו להביא לבית אלהינו, להקרבה: (לח) ואת ראשית, הוא נכון מאד לדעת הרמב"ם דבימות עזרא לא היו חייבים בחלה ותו"מ רק מדבריהם [כמ"ש בה' תרומות סוף פ"א] וא"כ כל מה שקבלו ע"ע היה מדברי חכמים, ולדעת הראב"ד שהתרומה היא מה"ת ורק חלה דרבנן, י"ל שקבלו עליהם תרומות שאר פירות כמ"ש ופרי כל עץ, שלפשטיה [פ"א מה' מעשרות ה"ט] אין חייב מה"ת רק דגן תירוש ויצהר, ועז"א ומעשר אדמתנו, ר"ל מכל מה שגדל באדמה, והם הלוים המעשרים, שהם לוקחים המעשר בכל ערי עבודתנו בכ"מ שעובדים בשדה: (לט) והיה הכהן עם הלוים, לדעת חז"ל קנסו ללוים אז שיקחו גם הכהנים את המעשר [עי' מ"ש ביבמות דף פ"ו ע"ב ובחולין קל"א], ור"ל הכהנים היו יכולים ליקח גם המעשר, ומעשר מן המעשר היו צריכים לתת לכהנים אף מתבואת הלוי:

יא (א) **וישבו**, עתה יספר איך גמר את הדבר שעלה בלבו ליתם את העם כדי להושיב מכל משפחה ומשפחה בירושלים שלא תהיה חרבה [כנ"ל ז' ד' ס'], שאחר שקבלו עליהם להחזיק ידי הכהנים ובית אלהים, שאלו השרים לשבת בירושלים, ושאר העם הפילו גורלות והפרישו

להביא אחד מן־העשרה לשבת בירושלם עיר הקדש ותשע הידות בערים: ב ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלם: ג ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלם ובערי יהודה ישבו איש באחזתו בעריהם ישראל הכהנים והלוים והנתינים ובני עבדי שלמה: ד ובירושלם ישבו מבני יהודה ומבני בנימן מבני יהודה עתיה בן־עזיה בן־זכריה בן־אמריה בן־שפטיה בן־מהללאל מבני פרץ: ה ומעשיה בן־ברוך בן־כל־חזה בן־חזיה בן־עדיה בן־יויריב בן־זכריה בן־השלני: ו כל־בני

רש"י

יא (א) אחד מן העשרה. שבישראל למען ישבו בירושלים לשמור העיר: ותשע הידות. תשעה חלקים שבישראל: (ב) המתנדבים. אשר נדבה רוחם אותם להיות יושבים בירושלים לשמור העיר מן האויבים: (ג) ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלים. הוא שנא' בסמוך ובירושלים ישבו בני יהודה וגו': (ד) מבני יהודה עתי' וגו'. חוזר ומפרש מבני יהודה מי ומי היו וכל הפרשה אינה מוגה כי

מצודת ציון

יא (א) הידות. החלקים כמו וארבע הידות (בראשית מז):

מצודת דוד

יא (א) להביא. מערי יהודה: לשבת בירושלים. לשמרה מן העכו"ם: בערים. ושארו בעריהם: (ב) המתנדבים. אשר התנדבו עצמם מרצונם שלא ע"פ הגורל ולפי שישיבת הכרכים קשה כי היוקר רב הוא במקום רבת עם לזה תחשב לנדבה: (ג) ואלה וגו'. הם הנאמרים אח"ז ובירושלים ישבו וגו': איש. כל א' ישב במקום אחוזתו בעריהם שהיו להם מאז עד לא גלו: ישראל וגו'. ר"ל הם היו היושבים באחוזתם: (ד) מבני יהודה וגו'. ולפי שלא ישבו בה מבני עשרת השבטים כ"א מתי מספר לזה לא זכרם פה עם הנזכרו בד"ה א' ט': (ה) בן השלוני. מבני שלה בן יהודה:

לחם באור הענין הפחה

מעשר גם מן העם לשבת בירושלים: (ב) ויברכו, ותוך מזה התנדבו רבים שלא נפל עליהם הגורל וברכו אותם על נדבת לבם, כי ישיבת כרכים קשה כמ"ש חז"ל ע"ז: (ג) ואלה, ר"ל הנזכרים לקמן, ובערי יהודה, ר"ל ושאר העם נשארו יושבים בערי יהודה, איש באחוזתו בעריהם שישבו שם אבותיהם קודם שגלו: (ד) ובירושלים ישבו, דע שהדברים המוזכרים פה נמצאים ג"כ בדה"א [סי' ט'], ושם נמצאים שנוים רבים, ויש בין הנוסח שם ופה סתירות רבות, שהמפ' אמרו בם דברים זרים, אולם הרכסים כולם יהיו למישור, עפמ"ש בספר עזרא שהוא השלמת ספר דה"י, ועזרא הסופר חבר ספר עזרא לס' דה"י שכתב קודם לו, ונחמיה השלים ס' עזרא, וכבר התבאר אצלי שהשנוים שנמצאו בד"ה מן ספרים הקודמים להם, שבתם הוא מפני שעזרא כותב ספר דה"י אחר הדברים שנאמרו בספרים הקודמים לפרש או להוסיף בהם איזה דבר שלא נזכר שם עד שדבריו לרוב אינם הכפלת מן הספור ספרים הקודמים רק הוספה על הקודם, ובזה עלה בידי ת"ל ליישב רוב השאלות והסתירות בספר זה, וכן נחמיה כשחזר פה הדברים שכבר כתב עזרא בד"ה לא בא להעתיק דברים הקודמים, רק כתב הוספות על הקודם מה שלא נזכר שם, ובזה תראה שהתחיל ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלים. זה דברי נחמיה, מעתה מעתיק הלשון שכתב עזרא בדה"י ובערי יהודה ישבו וכו' ובירושלים ישבו וכו' למען נדע שהוא מעתיק מספר דה"י ומלשונו, ושם כתב מן בני יהודה ומן בני בנימין ומן בני אפרים ומנשה, ונחמיה זה דלג כי כבר נכתב שם, ופה כתב מבני יהודה עתיה בן עוזיה וכו' ושם נאמר עותי בן עמיהוד בן עמרי בן אמרי בן בנימן בני פרץ בן יהודה, כי עזרא לא כתב כל שלשלת היחוס עד פרץ, ולא חשב בין עותי ובין פרץ רק ארבע דורות, והמותר הניח, ונחמיה מלא בספר היחוס עוד אנשים רשומים, והוסיף בין עותיה ובין אמריה [שהוא אמרי הכתוב שם] עוד שני אבות מסוימים, וכן בין אמריה ולמעלה הוסיף בנימן שהיה ג"כ איש מסוים, והמותר שלא היו אנשים רשומים הניח: (ה) ומעשיה, בד"ה [שם ה'] ומן השלוני עשיה הבכור ובניו, שהוא מעשיה דפה, ונחמיה מלא היחוס והוסיף באור על דברי עזרא, ומ"ש השלוני הוא איש מסוים מבני פרץ שהיה ראש המשפחה: (ו) כל בני פרץ, בד"ה נאמר עוד ומן בני זרח יעואל ואחיהם שש מאות ותשעים, ונחמיה לא העתיק זה אחר שכבר מבואר בדה"י, רק ששם חשב מנין הכולל בני פרץ וזרח היו תר"צ, ונחמיה באר שבני פרץ לבדם היו ארבע מאות ששים ושמנה, ומזה נדע ע"פ ספר דברי הימים שבני זרח לבדם היו רכ"ב, עד שסך כולם ביחד היו

כמו

פֶּרֶץ הַיֹּשְׁבִים בִּירוּשָׁלָ͏ִם אַרְבַּע מֵאוֹת שִׁשִּׁים וּשְׁמֹנָה אַנְשֵׁי־חָיִל׃ ז וְאֵלֶּה בְּנֵי בִנְיָמִן סַלֻּא בֶּן־מְשֻׁלָּם בֶּן־יוֹעֵד בֶּן־פְּדָיָה בֶּן־קוֹלָיָה בֶּן־מַעֲשֵׂיָה בֶּן־אִיתִיאֵל בֶּן־יְשַׁעְיָה׃ ח וְאַחֲרָיו גַּבַּי סַלָּי תְּשַׁע מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃ ט וְיוֹאֵל בֶּן־זִכְרִי פָּקִיד עֲלֵיהֶם וִיהוּדָה בֶן־הַסְּנוּאָה עַל־הָעִיר מִשְׁנֶה׃ י מִן־הַכֹּהֲנִים יְדַעְיָה בֶן־יוֹיָרִיב יָכִין׃ יא שְׂרָיָה בֶּן־חִלְקִיָּה בֶּן־מְשֻׁלָּם בֶּן־צָדוֹק בֶּן־מְרָיוֹת בֶּן־אֲחִיטוּב נְגִד בֵּית הָאֱלֹהִים׃ יב וַאֲחֵיהֶם עֹשֵׂה הַמְּלָאכָה לַבַּיִת שְׁמֹנֶה מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם וַעֲדָיָה בֶּן־יְרֹחָם בֶּן־פְּלַלְיָה בֶּן־אַמְצִי בֶן־זְכַרְיָה בֶּן־פַּשְׁחוּר בֶּן־מַלְכִּיָּה׃ יג וְאֶחָיו רָאשִׁים לְאָבוֹת מָאתַיִם אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם וַעֲמַשְׁסַי בֶּן־עֲזַרְאֵל

כצ"ל

רש"י

אם הגדולים והחשובים שבהם: (ט) פקיד. ממונה: משנה. אחר הנגיד: (יא) נגד בית האלהים. ממונה על בית אלהים: (יב) ואחיהם עושה המלאכה לבית. וחבריהם שהיו עובדים עבודת הבית וקרבנותיו: (יג) ראשים לאבות. ראשי בית אב ממשפחות הכהנים:

מצודת דוד

(ו) כל בני פרץ. ומספר בני פרץ כללם בדה"א ב' עם בני זרח שלא הוזכרו פה: (ח) ואחריו. במעלה והחשיבות: גבי וגו'. ועמו תשע מאות וגו': (ט) פקיד עליהם. היה ממונה עליהם לנגש: משנה. שני במעלה על המושל הממונה על העיר: (י) מן הכהנים. אשר ישבו בירושלים היו ידעי' וגו': (יא) נגד. ממונה על בית האלהים: (יב) ואחיהם. חבריהם של ידעי' וגו' עושי מלאכת עבודת המזבח היו במספר שמונה מאות וגומר: ועדיה וגו'. אף הוא היה מהיושבים בירושלים: (יג) ואחיו. חבריו של עדיה אשר היו ראשים למשפחת אבותם היו במספר מאתים

לחם ∴ באור הענין ∴ הפחה

כמו שנזכר בדה"י: (ז) ואלה בני בנימין סלוא בן משלם. ובדה"י כתב סלוא בן משלם בן הודויה בן הסנואה, ונחמיה מנה ביחוס של סלוא עוד אנשים מגויים והוסיף שהיה בן משולם בן יועד וכו' שכל אלה האבות עד ישעיה היו בין משולם ובין הודויה שכל זה דלג עזרא, ובד"ה נזכר עוד יבניה בן ירוחם ואלה בן עזי בן מכרי ומשולם בן שפטיה וכו', וכ"ז דלג נחמיה מפני שלא היה לו להוסיף בזה דבר חדש, וכבר ידע זאת כל הקורא ס' דה"י, רק הוסיף על ד"ה ואחריו גבי סלי שזה לא נזכר בספר דה"י, שם נאמר ואחיהם לתולדותם תשע מאות וחמשים וששה, ולמדנו נחמיה דבר חדש שמשפחת סלוא עם גבי סלי, היו תשע מאות עשרים ושמונה ומזה ידענו שהשלשה משפחות שהוסיף בדה"י שהם יבניה ואלה ומשולם לא היו רק כ"ח אנשים, ועם התשע מאות עשרים ושמונה של משפחת סלוא היה המספר שבדה"י: (ט) ויואל וכו', זה לא נזכר בדברי הימים, והוסיף נחמיה דבר שלא שמענו מספר הקודש: (י) מן הכהנים, בד"ה [פסוק י'] כתיב ידעיה ויהויריב, ולמדנו נחמיה שידעיה היה בן יהויריב ונחשב עם אביו כשנים: (יא) שריה בן חלקיהו, ובדברי הימים [י"א] עזריה בן חלקיה בן משלם, הנה חלקיה היה אבי שריה כ"ג שנהרג מנ"נ, אביו של יהוצדק אבי אביו של יהושע שהיה כ"ג בימי נחמיה, ועזריה היה בן בנו של חלקיה מבן אחר לא משריה כ"ג, ועקר שמו היה שריה ובבבל נקרא עזריה וב"כ עזרא בד"ה, ונחמיה תקן ואמר שעקר שמו היה שריה, ומ"ש נגיד בית האלהים אינו כ"ג כי יהושע בן יהוצדק היה הכ"ג כנודע: (יב) ואחיהם, בדה"י חשב עוד עדיה בן ירוחם וכו' ומעשי בן עדיאל וכו' ואחיהם ראשים לבית אבותם אלף ושבע מאות וששים, ונחמיה בא להוסיף על דברי עזרא ולהודיע בפרט כמה היה כל אחד, והודיע כי ידעיה יהויריב יכין ואחיהם היו עושים המלאכה לבית, דהיינו עבודת הבית וקרבנותיו, ושהיה מספרם שמונה מאות עשרים ושנים, ואח"כ מנה שעדיה בן ירוחם ואחיו היו מאתים ארבעים ושנים, [והוסיף ביחוס של עדיה בן ירוחם שלשה אבות שהשמיט עזרא]. ומנה עוד עמשסי בן עזריאל בן אחזי [ואח לא נזכר בדברי עזרא, ונחמיה השלים ובאר הדברים] וסך הכל ועשרים ושמונה שה"כ אלף קנ"ב, וידענו ממילא שמעשי בן עדיאל ואחיו הראשים היה מספרם

בֶּן־אַחְזַי בֶּן־מְשִׁלֵּמוֹת בֶּן־אִמֵּר׃ יד וַאֲחֵיהֶם גִּבֹּרֵי חַיִל מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה וּפָקִיד עֲלֵיהֶם זַבְדִּיאֵל בֶּן־הַגְּדוֹלִים׃ טו וּמִן־הַלְוִיִּם שְׁמַעְיָה בֶן־חַשּׁוּב בֶּן־עַזְרִיקָם בֶּן־חֲשַׁבְיָה בֶּן־בּוּנִּי׃ טז וְשַׁבְּתַי וְיוֹזָבָד עַל־הַמְּלָאכָה הַחִיצֹנָה לְבֵית הָאֱלֹהִים מֵרָאשֵׁי הַלְוִיִּם׃ יז וּמַתַּנְיָה בֶן־מִיכָא בֶן־זַבְדִּי בֶן־אָסָף רֹאשׁ הַתְּחִלָּה יְהוֹדֶה לַתְּפִלָּה וּבַקְבֻּקְיָה מִשְׁנֶה מֵאֶחָיו וְעַבְדָּא בֶּן־שַׁמּוּעַ בֶּן־גָּלָל בֶּן־ידיתון׃ יח כָּל־הַלְוִיִּם בְּעִיר הַקֹּדֶשׁ מָאתַיִם שְׁמֹנִים וְאַרְבָּעָה׃ יט וְהַשּׁוֹעֲרִים עַקּוּב טַלְמוֹן וַאֲחֵיהֶם הַשֹּׁמְרִים בַּשְּׁעָרִים מֵאָה שִׁבְעִים וּשְׁנָיִם׃ כ וּשְׁאָר יִשְׂרָאֵל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ׃

דגש אחר שורק ידותון קרי

רש"י

(יד) ופקיד עליהם. ממונה עליהם : (טז) על המלאכה החיצונה. אשר לבית כגון בניני ובדק הבית ועצי המערכה שהיו מביאים מבחוץ : (יז) ראש התחלה יהודה לתפלה. הוא היה ראש וממונה וגדול לפתוח תחלה ולהודות בתפלה ובזמירות שירותיהם של לוים : יהודה. כמו יודה והה"א נכנסת בתוכה שלא לצורך כמו יוסף יהוסף : (יט) והשוערים. ממונין על שער המקדש : (כ) איש בנחלתו. כל

מצודת ציון

מ"ז : (יז) יהודה. מלשון הודות והלול :

מצודת דוד

וגו' ואף שם ישבו בירושלים : ועמשסי וגו'. אף הוא ישב בירושלים : (יד) ואחיהם. של ראשי האבות : (טו) ומן הלוים. אשר ישבו בירושלים היו שמעיה וגו' : (טז) על המלאכה וגו'. היו ממונים על המלאכה הנעשה חוץ למקדש והוא לצורך המקדש כגון להביא עצים ואבנים לצורך בדק הבית וכדומה : מראשי הלוים. והם היו מראשי הלוים : (יז) ראש התהלה יהודה לתפלה. הוא היה הראש להתחיל בתהלה את ההודות וההלול לעת בוא התפלה : משנה מאחיו. היה שני לו מבין שאר אחיו : ועבדא וגו'. אף הוא ישב בירושלים : (כ) בכל ערי יהודה. ישבו בכל ערי

לחם באור הענין הפנים

תקמ"ח, ובזה עולה המספר הכולל כמו שהוא בדה"י אלף תש"ס: (טו—טז) ומן הלוים, בדה"י חשב שמעיה בן חשוב, ובקבקר חרש וגלל, ומתניה בן מיכה בן זכרי בן אסף ועובדיה בן שמעיה בן גלל בן ידותון וברכיה בן אסא בן אלקנה היושב בחצרי נטופתי, ולא פי' לא מה היו עבודתם ולא את מספרם, ובא נחמיה ופי' ששמעיה בן חשוב היה ממונה על המלאכה החיצונה אשר לבית, כגון בנייני בדק הבית ועצי המערכה שהיו מביאים מבחוץ כפרש"י, ושהיו עמו עוד שבתי ויוזבד שלא זכר עזרא בד"ה, גם הוסיף ביחוס של שמעיה בן בוני, כי שמעיה היה מבני מררי כמ"ש בד"ה והזכיר שם ראש היחוס שנזכר חשביה [בדה"י א' ו' ל"ו], ונחמיה הודיע ראש היחוס בני שנזכר שם [פסוק ל"א] שהוא ארבע אבות למעלה מן חשביה והיה נודע יותר: (יז—יח) גם שעזרא הזכיר בקבקר חרש וגלל ומתניה, ומשמע שבקבקיה היה גדול ממתניה, בא נחמיה והודיע שמתניה היה קודם במעלה, וז"ש ומתניה ראש התחלה, ר"ל שהיה תחלה וראש קודם לבקבקיה וחרש וגלל, ושהיה ענינו יהודה לתפלה, ר"ל להודות ולהתפלל, ושבקבקיה היה משנה מאחיו ובמדרגה אחריו נגד יתר אחיו הנחשבים בדה"י שהם חרש וגלל, שהם היו אחר בקבקיה. וי"מ שיהודה לתפלה הוא שם, שהיה נקרא שמו יהודה לתפלה או שהם שני שמות, א' יהודה וא' לתפלה, וכמו בד"ה [א' כ"ה] גדלתי ורוממתי עזר יש בקשה כולם שמות אנשים ולפ"ז יהיה הוא עצמו שם על הידות [לקמן י"ב ח'] ור"ל מתניה היה ראש התהלה, ויהודה להתפלה ובקבקיה היה משנה מאחיו ר"ל שני למתניה במעלה, ועתה בא להודיע מספרם שלא נזכר בדה"י ואמר שעם עבדא בן שמוע שהוא עובדיה בן שמעיה בן גלל בן ידותון שנזכר בדה"י היה מספר הלוים רפ"ד ואמר כל הלוים בעיר הקדש להוציא מן המספר ברכיה בן אסא היושב בחצרי נטופתי שהזכיר בדה"י שם שלא ישב בירושלים ואינו מן החשבון: (יט) והשוערים, מפני שבד"ה [פסוק י"ז] אמר השוערים שלום ועקוב וטלמון ואחימן ולא הודיע מספרם, בא נחמיה שהשוערים עקוב וטלמון, ואחיהם [היינו שלום ואחימן] היה מספרם מאה ושבעים ושנים, ומספר הזה היה מוכרח שאם יתחלק לשבעה חלקים לז' ימי השבוע יהיה בכל יום כ"ד לוים לכ"ד משמרות שמשמרו במקדש וארבעה הראשים שלום ועקוב וטלמון

כא וְהַנְּתִינִים יֹשְׁבִים בָּעֹפֶל וְצִיחָא וְגִשְׁפָּא עַל־הַנְּתִינִים׃ כב וּפְקִיד הַלְוִיִּם בִּירוּשָׁלִַם עֻזִּי בֶּן־בָּנִי בֶּן־חֲשַׁבְיָה בֶּן־מַתַּנְיָה בֶּן־מִיכָא מִבְּנֵי אָסָף הַמְשֹׁרְרִים לְנֶגֶד מְלֶאכֶת בֵּית־הָאֱלֹהִים׃ כג כִּי־מִצְוַת הַמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם וַאֲמָנָה עַל־הַמְשֹׁרְרִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ כד וּפְתַחְיָה בֶּן־מְשֵׁיזַבְאֵל מִבְּנֵי־זֶרַח בֶּן־יְהוּדָה לְיַד הַמֶּלֶךְ לְכָל־דָּבָר לָעָם׃ כה וְאֶל־הַחֲצֵרִים בִּשְׂדֹתָם מִבְּנֵי יְהוּדָה יָשְׁבוּ בְּקִרְיַת הָאַרְבַּע וּבְנֹתֶיהָ וּבְדִיבֹן וּבְנֹתֶיהָ וּבִיקַּבְצְאֵל וַחֲצֵרֶיהָ׃ כו וּבְיֵשׁוּעַ וּבְמֹלָדָה וּבְבֵית־פָּלֶט׃ כז וּבַחֲצַר שׁוּעָל וּבִבְאֵר שֶׁבַע וּבְנֹתֶיהָ׃ כח וּבְצִקְלַג וּבִמְכֹנָה וּבִבְנֹתֶיהָ׃ כט וּבְעֵין רִמּוֹן וּבְצָרְעָה וּבְיַרְמוּת׃ ל זָנֹחַ עֲדֻלָּם וְחַצְרֵיהֶם לָכִישׁ וּשְׂדֹתֶיהָ עֲזֵקָה וּבְנֹתֶיהָ וַיַּחֲנוּ מִבְּאֵר־שֶׁבַע עַד־גֵּיא הִנֹּם׃ לא וּבְנֵי בִנְיָמִן מִגָּבַע מִכְמָשׂ וְעַיָּה וּבֵית־אֵל וּבְנֹתֶיהָ׃ לב עֲנָתוֹת נֹב עֲנָנְיָה׃ לג חָצוֹר רָמָה גִּתָּיִם׃

רש"י

אחד בנחלתו היו יושבים: (כא) בעפל. מקום אחד אצל בירושלים: על הנתינים. ממונים על הנתינים: (כב) ופקיד הלוים. ממונה על הלוים אשר בירושלים: לנגד מלאכת. על מלאכת הבית ממונה כגון בניני בדק הבית ושאר דברים שמוציאין ממון למעשה (למעבר) הבית כענין שנאמר למעלה ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה וגו': (כג) כי מצות המלך עליהם ואמנה. והמלך היה מאמין בהם: על המשררים. לבוציא ממון מאוצר המלך דריום: דבר יום ביומו. כדי לעשות צרכי הבית: (כד) ליד המלך. הוא היה מוכן לעשות המלך דריוש: לכל דבר. לכל דבריהם אשר לעם לדבר עליהם אל המלך:

מצודת דוד

יהודה כל איש בנחלתו: (כא) ישבים. היו יושבים בעופל והוא שם מגדל בירושלים: על הנתינים. פקידי' על הנתינים: (כב) ופקיד וגו'. הפקיד על הלוים אשר ישבו בירושלי' היה עזי וגו': לנגד מלאכת. הם היו הממונים על מלאכת הבית להחזק את הבדק ולהוסיף בבנין: (כג) כי מצות המלך עליהם. המלך צוה עליהם שיהיו הם ממונים על המלאכה: ואמנה. קיום והוקף המינוי הזאת הוטלה על המשוררים להקן בדק הבית בכל יום ויום כפי הצורך: (כד) ליד המלך. היה מוכן למקום המלך לבאול מאתו את כל הדבר המצטרך לעם: (כה) ואל החצרים. אלה היושבים בערי החצרים הם ערי הפרזים מבלי חומה סביב: בשדתם. במקום רבוי השדות: ובנתיה. הכפרים הסמוכים לה: יחצריה. מקומות קטנות הסמוכות לה: (ל) ושדתיה. בבתי השדות: (לא) מגבע. מקום התחלת מושבותם היה מגבע וישבו

מצודת ציון

(כג) ואמנה. ענין קיום:

לחם באור הענין הפחה

ואחימן שחשב בד"ה: (כב) ופקיד הלוים, גם זה לא נזכר בד"ה כמו שלא נזכר שם פקיד של יהודה ובנימין [פסוק ט'], ופקיד הכהנים [פי"ב], מבני אסף המשוררים לנגד, ר"ל שהיה מבני אסף שהיה להם זכות מימי דוד ע"ה להיות נגידים על מלאכת בית האלהים, [נגד הוא מענין נגיד, והוא שם המושפע על הנגידות]: (כג) כי מצות המלך עליהם, שכן צוה המלך דוד שהם יהיו הנגידים והממונים תמיד, כי כ"ז היה ערוך מימי דוד כמ"ש בד"ה שם, ואמנה על המשוררים, וגם הוא היה האומן במלאכת השיר ומלמד ופוקד על המשוררים דבר יום ביומו איזה שיר יאמרו ואיזה ניגון יגגנו בכל יום כי היה אומן במלאכת השיר (אמנה מלשון מעשה ידי אמן, שהוא המהיר במלאכתו). וגם יל"ס מ"ש כי מצות המלך עליהם שצ"ל שהיה להם זכות לזה מימי דוד גם מלך פרס קיים זכותם וצוה שהם יהיו על מלאכת בית האלהים: (כד) ופתחיה, הוא היה ממונה מהמלך על כל דבר הצריך לעם, ענינים שהם חוץ מבית אלהים: (כה—לה) ואל החצרים, אחר שפירש היושבים בירושלים אמר למ"ש שבערי יהודה ישבו איש באחוזתו, שמבני יהודה ישבו בערי יהודה ובני בנימין ישבו בערי בנימין:

לד חָדִיד צְבֹעִים נְבַלָּט: לה לֹד וְאוֹנוֹ גֵּי הַחֲרָשִׁים: לו וּמִן־הַלְוִיִּם מַחְלְקוֹת יְהוּדָה לְבִנְיָמִין:

יב א וְאֵלֶּה הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם אֲשֶׁר עָלוּ עִם־זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל וְיֵשׁוּעַ שְׂרָיָה יִרְמְיָה עֶזְרָא: ב אֲמַרְיָה מַלּוּךְ חַטּוּשׁ: ג שְׁכַנְיָה רְחֻם מְרֵמֹת: ד עִדּוֹא גִנְּתוֹי אֲבִיָּה: ה מִיָּמִין מַעַדְיָה בִּלְגָּה: ו שְׁמַעְיָה וְיוֹיָרִיב יְדַעְיָה: ז סַלּוּ עָמוֹק חִלְקִיָּה יְדַעְיָה אֵלֶּה רָאשֵׁי הַכֹּהֲנִים וַאֲחֵיהֶם בִּימֵי יֵשׁוּעַ: ח וְהַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ בִּנּוּי קַדְמִיאֵל שֵׁרֵבְיָה יְהוּדָה מַתַּנְיָה עַל־הֻיְּדוֹת הוּא וְאֶחָיו: ט וּבַקְבֻּקְיָה וְעֻנֵּי אֲחֵיהֶם לְנֶגְדָּם לְמִשְׁמָרוֹת: י וְיֵשׁוּעַ הוֹלִיד אֶת־יוֹיָקִים וְיוֹיָקִים

ועני קרי

רש"י

(לו) מחלקות יהודה לבנימין. היו מחלקין במחלקותם אנה ואנה בארץ יהודה ובנימין:

יב (א) וישוע. הוא יהושע הכהן הגדול: (ז) בימי ישוע. שהיו ראשים בימי ישוע כהן גדול: (ח) הידות. מין כלי שיר לומר שירה: (ט) למשמרות. כמו שמצינו (בדברי הימים א' כ"ד ואילך) שהלוים היו חלוקים לכ"ד משמרות: (י) וישוע הוליד את יויקים וגו'. כל אלו שבמקרא

מצודת ציון

יב (ח) הידות. מל' הודות והלול:

מצודת דוד

בה ובמכמש וגו': (לו) מחלקות. היו נחלקים לחלקים לשבת אנה ואנה מנחלת יהודה עד נחלת בנימין כי ישבו בזה ובזה:

יב (א) וישוע. הוא יהושע כ"ג והוא עם זרובבל היו ראשי העולים: שריה. ר"ל ואלה הכהנים העולים שרי' וגו': (ז) ואחיהם. רצה לומר אשר עלו עם אחיהם והמה יתר הכהנים: בימי ישוע. חוזר הוא על הראשים לומר שהיו ראשי הכהנים בימי יהושע כ"ג: (ח) והלוים. העולים עמהם היו ישוע וגו': על הידות. אשר היה ממונה על ההודות והלול לראש התחלה כמ"ש למעלה ומתניה וגו' ראש התחלה יהודה וגו': הוא ואחיו. הוא עלה על אחיו הם אנשיו בני סיעתו: (ט) אחיהם. של מתניה ואנשיו: לנגדם. לעומתם ושוה להם היו חלוקים הם עם אחיהם למשמרות כמוהם: (י) וישוע. יהושע כ"ג הוליד את יהויקים ושמש הוא תחתיו בכהונה גדולה כן כולם

לחם · באור הענין · הפרחה

(לו) ומן הלוים מחלקות, ר"ל נחלקו ליהודה לבנימין (הלמ"ד מושך גם למעלה) שיש שישבו בין בני יהודה ויש בין בני בנימין, כי הלוים לקחו עריהם מיתר השבטים, כי מחלק יהודה ובנימין הפרישו לכהנים (יהושע כ"א ד') ואחר שלא יכלו להתישב בערי אחוזתם שהיה רחוק מירושלים התישבו בין בני יהודה ובנימין, כמ"ש (לקמן י"ב כ"ט) שבנו להם הלוים חצרות סביבות ירושלים:

יב (א) ואלה חושב הראשים שהיו בימי עליית זרובבל בפעם הראשון, ותראה שכל הנזכר פה באו על החתום (למעלה י') רק פה נתוספו ששה אחר שמעיה, ולעומת זה יש שם ששה נוספים שלא נזכר כאן והם צדקיהו פשחור מלכיה דניאל ברוך משלם, שהם באו אח"כ ומפני שהיחוסים היו הם לראשי הכהנים והוציאו מביניהם הששה שנתשבו כאן באחרונה, והמספר הוא כ"ב פה וכאן, והלא נ"ל כ"ד משמרות, וצ"ל ששנים מהם היו גם בניהם ראשי משמרות או שישוע כ"ג שלא משבתיו היו מבניו שני ראשים: (ח) והלוים, הנה מן החתומים בין הלוים (למעלה י') לא באו בכאן רק ארבעה הראשונים, ולמעלה לא באו על החתום רק י"ז, ויש לומר שעם השבעה האמורים בסי' י"א (פ"ו—כ') הם כ"ד ראשי משמרות, או י"ל שחמשה שהוסיף כאן מן יהודה ואילך משלימים לכ"ב כמספר הכהנים, ומ"ש אחיהם לנגדם הם שני האחים של בקבקיה שהם חרש וגלל שחשב בד"ה הם כ"ד, על הידות לדעתי הוא שם עצם, אחד היה נקרא שמו על הידות, וכ"מ ממה שבא מתניה באתנחתא: (י) וישוע הוליד את יויקים, הנה בפסוק זה לא מצאו כל אנשי חיל ידיהם, אחר שאמרו חז"ל (בסדר עולם פ' למ"ד ובע"ז דף ט') ל"ד שנה פשטה מלכות פרס בפני הבית, ר"ל מבנין הבית עד ימי אלכסנדר מוקדון היו ל"ד שנה, והם אמרו כי שמעון הצדיק יצא לקראת אלכסנדר בשובו ממלחמת דריוש והיה א"כ שמעון הצדיק דור שני לעזרא ונחמיה, כמ"ש הרמב"ם בהקדמתו לסדר זרעים וכן כתבו רבים כן שלמים, ואיך נולדו בזמן הקצר ששה דורות, בפרט לרש"י שכתב שכולם היו כהנים גדולים, ונאם כי פ"ם ביוחסין שיש להם קבלה שידוע הוא אבי שמעון הצדיק לא ידעם מאין להם הקבלה הזאת, ככ"ז גם

הוליד את־אלישיב ואלישיב את־יוידע : יא ויוידע הוליד את־יונתן ויונתן הוליד את־ידוע : יב ובימי יויקים היו כהנים ראשי האבות לשריה מריה לירמיה חנניה : יג לעזרא משלם לאמריה יהוחנן : יד למלוכי יונתן לשבניה יוסף : טו לחרם עדנא למריות חלקי : טז לעדיא זכריה לגנתון משלם : יז לאביה זכרי למנימין למועדיה פלטי : יח לבלגה שמוע לשמעיה יהונתן : יט וליויריב מתני לידעיה עזי : כ לסלי קלי לעמוק עבר : כא לחלקיה חשביה לידעיה נתנאל : כב הלוים בימי אלישיב יוידע ויוחנן וידוע כתובים ראשי אבות והכהנים על־מלכות

כצ"ל למליכו קרי לעדוא קרי

רש"י

זה היו כהנים גדולים : (יב) ובימי יויקים. שהיה כהן גדול היו כהנים הללו הם היו ראשי בית אב למשמרותם : לשריה מריה. למשמרות של שריה היה מריה ראש בית אב ולמשמרת של ירמיה היה חנניה ראש בית אב וכן כולם, ואת אשר לא פירש כל העשרים וארבע המשמרות לא דקדק המקרא בכך למנותם כולם : (כב) הלוים בימי אלישיב. הלוים הללו היו ראשי בית אבות במשמרות הלוים בימי אלישיב הכהן הגדול והכהנים המנויין למעלה בסמוך הם היו ראשי בית אבותם במשמרותם בימי אלישיב : על מלכות.

מצודת דוד

נכתבים פה שמו בכהונה גדולה זה אחר זה : (יב) לשריה. למשמרת אבותי שריה היה מריה הראש וכן כולם ולא הב[illegible] להזכיר כל הכ"ד משמרות וכמו המה ראשי הכהנים בזכר למעלה בקצת שנוי השמות וגם למעלה לא זכר כ"א כ"ב וכאן כלל מנימין ומועדיה באחת ולא זכר הטוש ואולי כללו במי : (יז) למנימין למועדיה. כמשמרה אחת היתה נקרא בשתי השמות ע"ב שניהם : (כב) הלוים בימי אלישיב. ר"ל הלוים אשר היו בימי אלישיב כ"ג ובימי יוידע בנו אשר כיהן אחריו ובימי בנו יוחנן (הוא יונתן שנזכר למעלה והיה נקרא בשתי השמות) ובימי בנו ידוע בימי כולם היו כתובים ראשי אבות הלוים ההם ואף ראשי אבות הכהנים כיוצא בהם היו כתובים לראשים על מלכות דריוש ר"ל

לחם באור הענין הפחה

ידעתי מה שרעש הזה, מי יאמר להם שנולדו באותם ל"ד שנים, אם נאמר שיהושע בן יהוצדק שעלה מגלות בבל ובנה הבית היה אז בן ק"ה שנה, והוא ובניו הולידו כל אחד לס"ו שנה, א"כ בעת שהיה יהושע בן יהוצדק בן תשעים שנה כבר נולד שמעון הצדיק ובעת שבנה הבית היה שמעון הצדיק בן ס"ו שנה. ובעת אלכסנדר כבר היה בן מ"ה שנה, ואם היה יהושע בן תשעים בעת בנין הבית היה שמעון הצדיק בן שלשים בעת מלכות אלכסנדר, ומה הרעש הזה, ומבואר למעלה (סי' ג') שבעת נגמרה בנין החומה היה אלישיב נקרא בשם כ"ג, כי אחרי בנין המקדש מת יהושע ונתמנה יויקים תחתיו ומת יויקים שהיה ג"כ זקן ונתמנה אלישיב, ויוכל להיות שאלישיב ובניו היו ימים רבים ואחרי מותו נהרג אח שמעון הצדיק כי היה יותר ראוי מאבותיו, או שהיה אחד או שנים מהבנים כ"ג במשך הזמן, או שמתו כולם ע"י מקרה, שאירע סומאה לכ"ג וכדומה, ובזה לא נצטרך לדחוק בספר מאוחר הוסיף דברים בנחמיה, שנחמיה שהיה בימי יהושע ויויקים כבר ראה כל הדירות האלה שנולדו כבר בימים ההם, וכיוצא בזה תוכל להשיב בחשבון מחצב בדה"י בבני יכניה תשעה דורות כמו שיתבאר במקומו : (יב) ובימי יויקים, נתמנו ראשי אבות אחרים, והנה לא חשב חטוש ולא נזכר מי שהיה תחת מנימין, וי"ל שהם היו חייה והיו ראשי האבות גם בימי יויקים, אמנם מה שיש לתמוה, שלפי הנראה ממ"ש בסי' ג' ויקם אלישיב הכהן הגדול וכו' ויבנו את שער הצאן, בעת בנין החומה כבר היה אלישיב כ"ג, ואיך בשריה שכרתו לשמור את התורה (סי' י') שהיה הא"ז ההמי כל שרי אבות הקודמים, ע"ז אשיב לך אחת משתים, אם שנאמר כפי מ"ש (למעלה) שכל מעשה הזאת היה עוד בתחלת עלותם בימי כורש כראשון, או שנאמר שמה שנסתלקו מהיות שרי האבות לא היה מפני [illegible] רק מפני זקנתם, ובכ"ז היו שרים ונכבדים מן המאוחרים מהם ולכן באו המה על החתום : (כב) הלוים בימי אלישיב, ר"ל בימי יויקים נתמנו ראשי האבות של הכהנים ולא של הלוים, כי רוב הלוים [illegible] בימי זרובבל [illegible] בימי עזרא זה מקרוב ולכן עמדו עוד על משמרתם, רק בימי אלישיב [illegible] ראשי אבות של הלוים וגם הכהנים שנשתנו אח"כ בימי אלישיב יוידע ויוחנן (הוא יונתן) וידוע כתובים ראשי אבות ר"ל כתובים במקום

דריוש הפרסי׃ כג בני לוי ראשי האבות כתובים על־ספר דברי הימים ועד־ימי יוחנן בן־אלישיב׃ כד וראשי הלוים חשביה שרביה וישוע בן־קדמיאל ואחיהם לנגדם להלל להודות במצות דויד איש־האלהים משמר לעמת משמר׃ כה מתניה ובקבקיה עבדיה משלם טלמון עקוב שמרים שוערים משמר באספי השערים׃ כו אלה בימי יויקים בן־ישוע בן־יוצדק ובימי נחמיה הפחה ועזרא הכהן הסופר׃ כז ובחנכת חומת ירושלם בקשו את־הלוים מכל־מקומתם להביאם לירושלם לעשת חנכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתים נבלים ובכנרות׃ כח ויאספו בני המשררים ומן־הככר סביבות ירושלם ומן־חצרי

רש"י

בימי מלכות דריוש היה דבר זה: (כג) ועד ימי יוחנן. כל אותן שהיו ראשי אבות הלוים עד ימי יוחנן כהן גדול מגוין בדברי הימים (שם): (כד) ומשמר לעמת משמר. שהיו הלוים במשמרותם לומר שירה: (כה) שוערים משמר. שוערים היו במשמר שלהם לשמור שערי הבית: באספי. כמו בסיפי השערים: (כו) אלה בימי יויקים. אלה היו שוערים בימי יויקים: (כז) ובחנכת חומת ירושלים. בתשלום חומת העיר לקדש את העיר: ובתודות. ובהודאות: (כח) ומן הככר. אשר סביבות ירושלי' באו המשוררים:

מצודת ציון

(כו) הפחה. המושל: הסופר. החכם: (כז) ובחנכת. ע"ש התחלת דבר מה נאמר בה חנוך והוא קרוי תמיד בל' המעלה הזאת: מצלתים וגו'. מיני כלי ניגון: (כח) הככר.

מצודת דוד

אבל לא היו הראשים ההם ראוים אל המעלה הזאת: (כג) בני לוי וגו'. ראשי האבות מבני לוי היו עוד כתובים על ספר דברי הימים למען יעמוד שמם לזכרון: ועד ימי וגו'. רצה לומר אבל לא' הסמיך הדבר ר"ל עד ימי יוחנן בן בנו של אלישיב כי אשר כהן היה הוא עמד ובטלה לבל יעמדו עוד לזכרון: (כד) וראשי הלוים. עתה חזר לכתוב ראשי הלוים שהיו בימי יויקים כדרך שכתב ראשי אבות הכהנים: ואחיהם. שאר ראשי האבות היו לנגדם ר"ל שוה כהם אלו כאלו להודות ולהלל בהכנולים אשר צוה דוד להלל בהם: משמר לעמת משמר. כל משמר היה שוה למשמר האחר ולא היה להאחד מעלה ויתרון על האחר והוא כפל ענין במ"ש: (כה) שמרים שוערים. הוא כפל דמ"ש ולתוס' ביאור: משמר. המשמר הזה היה קבוע לשמור באסופי השערים והוא בית האספים הנזכר בדה"א כ"ו והוא שם מקום על ענין ידוע אצלם: (כו) אלה וגו'. ראשי אבות הכהנים והלוים והשוערים האלו היה בימי יויקים וגו': (כז) ובחנוכת וגו'. ובעת שעשו חנוכה החומה לקדש את העיר כמ"ש בסמוך: בקשו. חפשו אחר הלוים להביאם ממקומם לירושלים: מצלתים וגו'. על מצלתים וגו': (כח) ויאספו. ר"ל נאספו אל ירושלים עצמה מן הככר אשר היה סביבות

לחם באור הענין הפחה

וכן הכהנים שנשתנו על מלכות דריוש הפרסי, ר"ל כ"ז של מלכות דריוש, כל הראשים שנשתנו במשך זמן הזה (כי משך זמן דריוש היה מן אלישיב עד ידוע, כי בימי מלכות יון כבר היה שמעון הצדיק כנזכר לעיל) הם כתובים, עתה מפרש באיזה מקום הם כתובים: (כג) בני לוי, היינו הכהנים והלוים שכולם הם בני לוי, ראשי האבות שלהם, כתובים על ספר דברי הימים. שהיה להם ספר דברי הימים שהיו כותבים בו כל מה שנעשה בעת ההיא וגו כתבו גם ראשי האבות של בני לוי, עד ימי יוחנן בן אלישיב הוא יונתן בן בנו של אלישיב ולא אמר עד ימי ידוע כי ידוע ויונתן שמשו בכ"ג בזמן אחד כנזכר לעיל: (כד—כה) וראשי הלוים, זה נמשך למטה עמ"ש אלה בימי יויקים, אמנם בימי יויקים ובימי נחמיה ועזרא שכולם היו בזמן אחד היו ראשי הלוים חשביה שרביה וישוע שהם אלה שעלו עם זרובבל כמו שחשב בפסוק ח' ט' שרביה וישוע ומתניה ובקבקיה וכן הבאם בסימן י' ובסי' י"א, וזה כמ"ש בפסוק כ"ב שהלוים לא נשתנו בימי יויקים, והנה חשביה שרביה וכו' היו ממונים להלל ולהודות והיו ממונים על המשוררים והמנגנים, ומתניה ובקבקיה עבדיה וכו' היו שוערים ושומרים משמר באספי השערים ר"ל בסף השער שומרי הסף, (וכמ"ש י"א י"ז—י"ט): (כו) אלה, והנה לא נשתנו והיו גם בימי יהויקי' ובימי נחמי', שנחמי' ועזרא היו כל ימי יהויקי', ובימי אלישיב מתו: (כז) ובחנכת בקשו את הלוים, אותם שגרו חוץ לירושלים, ובתודות בשתי תודות שבהם קדשו את העיר כהלכה

נטפתי : כט ומבית הגלגל ומשדות גבע ועזמות כי חצרים בנו להם המשררים סביבות ירושלם : ל ויטהרו הכהנים והלוים ויטהרו את־העם ואת־השערים ואת־החומה : לא ואעלה את־שרי יהודה מעל לחומה ואעמידה שתי תודת גדולת ותהלכת לימין מעל לחומה לשער האשפת : לב וילך אחריהם הושעיה וחצי שרי יהודה : לג ועזריה עזרא ומשלם : לד יהודה ובנימן ושמעיה וירמיה : לה ומבני הכהנים בחצצרות זכריה בן־יונתן בן־שמעיה בן־מתניה בן־מיכיה בן־זכור בן־אסף : לו ואחיו שמעיה ועזראל מללי גללי מעי נתנאל ויהודה חנני בכלי־שיר

רש"י

(ל) ויטהרו. תחלה טהרו א"ע ואח"כ טהרו את האחרים : ואת השערים ואת החומה. שלא תהיה טומאה שם בעיר : (לא) מעל לחומה. שקדש את העיר והלכו השרים ובית דין והכהנים והלוים עם שתי תודות סביב לעיר הכל כמפורש במסכת שבועות כדי לקדש את העיר : שתי תודת. שתי לחמי תודה כל לחם ולחם קרוי תודה : ותהלכת לימין. וכאשר יצאו מן העיר כדי לסובב' הלכו לצד ימינה : (לד) יהודה ובנימן. שני שרים היו : (לו) ואחיו. אחיו של זכריה הכהן :

מצודת דוד

ירושלים ומן וגו' : (ל) ויטהרו. טהרו מטומאתן : ויטהרו את העם. הזו את העם לטהר עצמן : ואת השערים. טהרו את השערים מכל טומאה ומיאוס : (לא) מעל החומה. למעלה על החומה : ואעמידה. ר"ל הכנתי שמה שתי לחמי תודה גדולות ר"ל מלחם החמץ שבתודה שהן גדולות מן המצות שבתודה כן ארז"ל ובהן היו מקדשים את העיר לקדשה : ותהלכת. התחלת ההלוך בכן היה אל הימין : מעל לחומה. ר"ל מן המקום אשר העלו אותן על החומה הורידום והלכו עמהן לפני שער האשפות : (לב) אחריהם. אחרי הנושאים את לחמי התודה : (לג) ועזריה וגו'. לפי שהמ' היו מהיוצאי' חשובים לזה פרטם בשמם : (לה) בחצוצרות. ההולך בחצוצרות היה זכריה וגו' : (לו) ואחיו. של זכריה.

לחם הפחה

באור הענין

חז"ל : (לא) מעל לחומה, י"ל שהלכו על החומה ממש, וי"ל אצל החומה כמו ועליו מטה מנשה, ובאמת נסתפק בזה הריטב"א בחדושיו פ"ק דשבועות, ורצה להוכיח שהלכו על החומה כדי לקדש את החלונות ועובי החומה למ"ד דעובי החומה כלפנים, ואעמידה שתי תודות גדולות, הנה חז"ל קבלו בזה שהיו תודות ממש ולקידוש העיר היה צריך להלך סביב לה בלחמי תודה, ומ"ש גדולות היינו הלחמים הגדולים שהוא לחם חמץ שכל לחם היה נעשה מעשרון מה שאין כן לחמי מצה היה כל לחם משליש עשרון וקבלו שהשתי תודות היו מהלכים זה אצל זה או זה אחר זה אחת נאכלת ואחת נשרפת, וכפי ההשקפה הראשונה פשט הכתוב סותר את הקבלה, שמבואר בכתוב שהלכו חצי העם משמאל לימין וחצי העם הלכו מימין לשמאל, וכבר בארתי זה היטב למעלה סימן ג', שבית נחמיה היה בשער הגיא שהוא באמצע מערב ומשם התחילו ללכת וחצי העם שהלכו לימין הלכו לשער האשפות עד מעלות עיר דוד עד קצה דרומית מערבית ומשם הלכו כל צד דרום ממערב למזרח ובאו אל שער המים במזרח בצד דרומית מזרחית [כמ"ש ל"א—ל"ז] [וכמו שתראה כן למעלה ג' מן פסוק י"ג עד פסוק כ"ו] וההולכים מימין לשמאל הלכו משער הגיא למגדל התנורים שהיו בצד מערבית צפונית [למעלה ג' י"ב] ומשם הלכו ממערב למזרח בצד צפון לחומה הרחבה ושער אפרים עד שער הישנה שהוא בצפונית מזרחית [שם ו'—ח'] משם הלכו במזרח מצפון לדרום ועמדו בשער הצאן שהוא באמצע מזרח [שם א'—ו']. וכן אלה שהלכו לימין באו כנגדם מצד דרום ושניהם פגעו במזרח בשער המטרה, וזה מוכרח בפשט הכתוב וא"א לפרש באופן אחר, וגם חז"ל פי' כן פשט הכתוב, והאמת הוא שחלקו את השתי תודות שהיה בכל אחד עשרה חלות, ולקחו חמשה חלות מכל תודה וסבבו בהם לימין לצד דרום וכן לקחו חמשה חלות מכל תודה וסבבו בהם לצד צפון, בענין שאל כל צד סבבו בשתי תודות, ודבר זה מוכרח ממ"ש וילך אחריהם הושעיה, דאם תפרש שלכל צד לא הלכו רק בתודה אחת הול"ל וילך אחריה, מבואר כדברי חז"ל שגם לצד ימין הלכו שתי התודות, ובזה נבאר הכתובים שאמר שהעלה את שרי יהודה ר"ל כל השרים כולם, ואעמידה

דָּוִיד אִישׁ־הָאֱלֹהִים וְעֶזְרָא הַסּוֹפֵר לִפְנֵיהֶם׃ לז וְעַל שַׁעַר הָעַיִן וְנֶגְדָּם עָלוּ עַל־מַעֲלוֹת עִיר דָּוִיד בַּמַּעֲלֶה לַחוֹמָה מֵעַל לְבֵית דָּוִיד וְעַד שַׁעַר הַמַּיִם מִזְרָח׃ לח וְהַתּוֹדָה הַשֵּׁנִית הַהוֹלֶכֶת לְמוֹאל וַאֲנִי אַחֲרֶיהָ וַחֲצִי הָעָם מֵעַל לְהַחוֹמָה מֵעַל לְמִגְדַּל הַתַּנּוּרִים וְעַד הַחוֹמָה הָרְחָבָה׃ לט וּמֵעַל לְשַׁעַר־אֶפְרַיִם וְעַל־שַׁעַר הַיְשָׁנָה וְעַל־שַׁעַר הַדָּגִים וּמִגְדַּל חֲנַנְאֵל וּמִגְדַּל הַמֵּאָה וְעַד שַׁעַר הַצֹּאן וְעָמְדוּ בְּשַׁעַר הַמַּטָּרָה׃ מ וַתַּעֲמֹדְנָה שְׁתֵּי הַתּוֹדֹת בְּבֵית הָאֱלֹהִים וַאֲנִי וַחֲצִי הַסְּגָנִים עִמִּי׃ מא וְהַכֹּהֲנִים אֶלְיָקִים מַעֲשֵׂיָה מִנְיָמִין מִיכָיָה אֶלְיוֹעֵינַי זְכַרְיָה חֲנַנְיָה בַּחֲצֹצְרוֹת׃ מב וּמַעֲשֵׂיָה וּשְׁמַעְיָה וְאֶלְעָזָר וְעֻזִּי וִיהוֹחָנָן וּמַלְכִּיָּה וְעֵילָם וָעָזֶר וַיַּשְׁמִיעוּ הַמְשֹׁרְרִים וְיִזְרַחְיָה הַפָּקִיד׃ מג וַיִּזְבְּחוּ בַיּוֹם הַהוּא זְבָחִים

יתיד א׳

רש״י

(לז) ועל שער העין. לפני שער העין הלכו סביבות העיר: ונגדם עלו. ולפניהם עלו משער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלות היו לחומה: (לח) והתודה השנית ההולכת למול. תודה אחרת שהיתה שנית לחברתה היתה הולכת נגד חברתה בשוה ולא זו אחר זו: ואני אחריה. ואני הייתי הולך אחריה של תודה: (לט) ועמדו. שם היו עומדים שלא לילך יותר: (מ) שתי התודות. שנשאו אותם לב״המק: (מא) בחצצרות. היו תוקעין מתוך שמחתן:

מצודת ציון / מצודת דוד

מזמור: (לז) ועל. מעל. ענינם כמו לפני ואצל: בכלי שיר דויד. הלכו בכלי שיר של דוד: (לז) ועל שער העין. ומשער האשפות הלכו אצל שער העין: ונגדם. נגד עלמן של ההולכים: במעלה לחומה. בדרך המעלה העולה על החומה: מעל. ומשם הלכו מלפני בית דוד ועד שער המים העומד במזרח: (לח) והתודה השנית ר״ל אף נשאו את הלחם השנית: ההולכת למול. אשר הלכה מול ונגד שלהם כהאחונה בשוה לא זה אצל זה ור״ל נהלקו לדבר: ואני אחריה. ואני הלכתי אחר ילגאם השיא בלד שהלכה היא ועמי הלכו חלי העם העומדים מעל החומה: מעל למגדל. משער המים הלכו מלפני מגדל וגו׳: (לט) עמדו וגו׳. שם עמדו ולא הלכו עוד יותר: (מ) ותעמדנה. הביאו לחמי התודה והעמידן בבית ה׳. ואני. אחריהם והלי הסגנים הלכו עמי: (מא) בחצצרות. תקעו בחצוצרות: (מב) וישמיעו. כן שם אים: המשוררים. שמה היו המשוררים ונאו גם המה בית ה׳ לשורר ועמהם יזרחי׳ הממונה עליהם: (מג) גדולים. ר״ל מספר גדול ורב: כי האלהים

לחם באור הענין הפחה

שתי תודות במקום שעלה בשער הגיא עמדו השתי תודות גדולות, עשרה לחם המן מכל תודה, ואח״כ נחלקו לתהלוכות לשתי הליכות, שחמש לחם מכל תודה הלכו לימין מלפון לדרום, וילך אחריהם אחרי שתי התודה שהלכו לימין הושעיה וחלי שרי יהודה שם נחלקו השרים חלי לימין, והלכו עמהם עזריה עזרא וכו׳ ומבני הכהנים וכו׳ ועזרא הסופר לפניהם ר״ל לפני הכהנים, וכן הלכו עד שער המים שהיה במזרח קרוב אל שער המטרה: (לה—לט) והתודה, גם זה מדבר בהילוך שבלד ימין, ולמ״ד שהלכו שתי התודות זה בלד זה קורא התודה השנית שהולכת למול הראשונה בלדה, ונחמיה הלך אחר תודה זו לבדו, ולמ״ד שהיו הולכות זו אחר זו, קרא למול זו שאחריה כמ״ש בירושלמי פ״ק דסנהדרין ה״ג, שהאחד מדייק והוא יושב ממול היינו בלד, והשני מדייק ומלק את ראשו ממול ערפו שהוא אחריו, ונחמיה הלך תיכף אחר התודה האחרונה ואחריו השרים, ואח״כ הלך עזרא והכהנים אחריו, והיה שער מן השתי תודות שהלכו לגד שמאל, ועז״א וחלי העם מעל לחומה מעל למגדל התנורים, ועמדו בשער המטרה: (מ—מא) ותעמדנה, אז התקרב נחמיה וחלי הסגנים שעמו שבאו מלד דרום ועמדו בשער המים, אל ההודות שבאו מלד לפון, ותעמדנה שתי התודות בבית האלהים, כי שם פגשו זה בזה, ואני וחצי הסגנים כי הוא בא לשם מלד דרום, והכהנים אליקים מעשיה וכו׳ בחצוצרות שהם באו מלד לפון לנגדם, וכן מעשיה ושמעיה, ואז וישמיעו המשוררים את קולם, ויזרחיה היה הפקיד על השירים והזמירות שאמרו אז: (מג) זבחים גדולים, פי׳ רבים, או ר״ל שמנים ופרים

גְּדוֹלִים וַיִּשְׂמָחוּ כִּי הָאֱלֹהִים שִׂמְּחָם שִׂמְחָה גְדוֹלָה וְגַם הַנָּשִׁים וְהַיְלָדִים שָׂמֵחוּ וַתִּשָּׁמַע שִׂמְחַת יְרוּשָׁלִַם מֵרָחוֹק׃ מד וַיִּפָּקְדוּ בַיּוֹם הַהוּא אֲנָשִׁים עַל־הַנְּשָׁכוֹת לָאוֹצָרוֹת לַתְּרוּמוֹת לָרֵאשִׁית וְלַמַּעַשְׂרוֹת לִכְנוֹס בָּהֶם לִשְׂדֵי הֶעָרִים מְנָאוֹת הַתּוֹרָה לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם כִּי שִׂמְחַת יְהוּדָה עַל־הַכֹּהֲנִים וְעַל־הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים׃ מה וַיִּשְׁמְרוּ מִשְׁמֶרֶת אֱלֹהֵיהֶם וּמִשְׁמֶרֶת הַטָּהֳרָה וְהַמְשֹׁרְרִים וְהַשֹּׁעֲרִים כְּמִצְוַת דָּוִיד שְׁלֹמֹה בְנוֹ׃ מו כִּי־בִימֵי דָוִיד וְאָסָף מִקֶּדֶם רָאשֵׁ* הַמְשֹׁרְרִים וְשִׁיר־תְּהִלָּה וְהֹדוֹת לֵאלֹהִים׃ מז וְכָל־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי זְרֻבָּבֶל וּבִימֵי נְחֶמְיָה נֹתְנִים מְנָיוֹת הַמְשֹׁרְרִים וְהַשֹּׁעֲרִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ וּמַקְדִּשִׁים לַלְוִיִּם וְהַלְוִיִּם מַקְדִּשִׁים לִבְנֵי אַהֲרֹן׃

עמ"ש ראשי קרי

רש"י

(מד) ויפקדו. ל' פקידות: הנשכות. כמו הלשכות של בה"מק לכנוס בהם. ובאותן הלשכות היו נותני' כל מתנות' של כהנים והלוים ומשם היו חולקין ביניהם: מנאות. כמו מנות: לכהנים וללוים. כהנים היו נוטלים הראוי להם והלוים הראוי להם העומדים ומשמשים שם לפני הקב"ה בתודות והודאות: (מז) מניות. כמו מנות: ומקדשים ללוים. והיו נותנים המעשר ללוים והם היו נוטלים מעשר מן המעשר ונותנים לכהנים:

מצודת דוד

(מד) ויפקדו. היו ממונים גזברים על הלשכות העשויות לאוצרות על התרומות ועל הראשית והיא החלה ועל המעשרות: לכנוס. להכניס בהם משדי הערים את המתנות אשר נותנת התורה לתת לכהנים וללוים והם התרומות והמעשרות והוא כפל ענין במ"ש לתוספת ביאור: כי שמחת יהודה. כי גדלה שמחת יהודה על הכהנים והלוים העומדים על עבודתם ולזה נתנו לב להיות זהירים בדבר המתנות הראוי להם להעמיד גזברים: (מה) וישמרו. מוסב למקרא שלפניו שאמר כי שמחת יהודה על הכהנים וגו' העומדים וישמרו משמרת אלהיהם בדבר העבודה המוטלת עליהם ובדבר הטהרה שלא תבוא טומאה למקדש ה' והמשוררים והשוערים החזיקו במשמרתם כאשר דוד צוה את שלמה בנו וכמ"ש בד"ה א' כ"ג: (מו) כי בימי דויד. כי המשמרות נהלכו בימי דוד ואסף שהיו בימי קדם ראשי המשוררים ותקנו שיר של תהלה והודות לאלהים: (מז) מניות המשוררים וגו'. המתנות הראויות לתת להם: דבר יום ביומו. דבר הראוי ביום זה נתנו ביומו ולא אחרו מן המועד: ומקדשים. היו מקדישים את המעשר לתת ללוים והלוים היו מקדישים את המעשר מן המעשר לתת לבני אהרן:

מצודת ציון

שמחם. נתן שמחה בלבבם: (מד) הנשכות. כמו הלשכות: מנאות. מתנות וחלק כמו ושלחו מנות (לעיל ח'):

לחם באור הענין הפנה

ושריה גדולים, כי האלהים שמחם שלא היה שמחה ע"י הסעודות שעשו רק שמחת אלהים עד ששמחו גם הילדים: (מד—מה) ויפקדו, מינו ממונים על הלשכות שבם היו אוצרים את התרומה והראשית בכלל הבכורים וגם המעשרות, כי תחלה היו הלוים חוזרים בערים לקחת המעשרות [ככל י' ל"ח ל"ט] ועתה יכנסו באוצרות מנות [ר"ל מתנות] התורה של הכהנים וגם של הלוים, כי שמחו הנמצא מאד על הכהנים והלוים העומדים על עבודתם, והם שומרים משמרת אלהיהם ומשמרת הטהרה, כמ"ש בתורה ושמרו משמרתך ומשמרת האהל, והם ג"כ המשוררים והשוערים, שהנהג זה לא הונהג מחדש מסורה מימי דוד ושלמה וע"כ ראו שהלוים העובדים יהיו קודם ללוים אחרים, ולכן מנו פקידים שגם המעשר יובא ללשכות ויתחלק ללוים העומדים בבית ה': (מו) כי בימי דויד, ר"ל אז נתקנו בין מי יהיו המשוררים, ואסף ובניו היו מקדם וכן תמיד ראשי המשוררים, וגם אז נתקנו השירים והזמירות שיר תהלה ושיר הודאה: (מז) וכל ישראל, כי עד עתה הגם שהיו נותנים מניות השוערים היו מקדישים ללוים, שהלוי היה לוקח מעשרותיו בגרנות והוא מפריש מעשר מן המעשר לבני אהרן, ועתה תקנו שלא יתנו ללוים המחזירים על הגרנות רק יביאום ליד הפקידים והם יתנו אל הלוים העומדים בבית ה':

יג א בַּיּוֹם הַהוּא נִקְרָא בְּסֵפֶר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי הָעָם וְנִמְצָא כָּתוּב בּוֹ אֲשֶׁר לֹא־יָבוֹא עַמֹּנִי וּמֹאָבִי בִּקְהַל הָאֱלֹהִים עַד־עוֹלָם׃ ב כִּי לֹא קִדְּמוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּלֶּחֶם וּבַמָּיִם וַיִּשְׂכֹּר עָלָיו אֶת־בִּלְעָם לְקַלְלוֹ וַיַּהֲפֹךְ אֱלֹהֵינוּ הַקְּלָלָה לִבְרָכָה׃ ג וַיְהִי כְּשָׁמְעָם אֶת־הַתּוֹרָה וַיַּבְדִּילוּ כָל־עֵרֶב מִיִּשְׂרָאֵל׃ ד וְלִפְנֵי מִזֶּה אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן נָתוּן בְּלִשְׁכַּת בֵּית־אֱלֹהֵינוּ קָרוֹב לְטוֹבִיָּה׃ ה וַיַּעַשׂ לוֹ לִשְׁכָּה גְדוֹלָה וְשָׁם הָיוּ לְפָנִים נֹתְנִים אֶת־הַמִּנְחָה הַלְּבוֹנָה וְהַכֵּלִים וּמַעְשַׂר הַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר מִצְוַת הַלְוִיִּם וְהַמְשֹׁרְרִים וְהַשֹּׁעֲרִים וּתְרוּמַת הַכֹּהֲנִים׃ ו וּבְכָל־זֶה לֹא הָיִיתִי בִּירוּשָׁלָםִ כִּי בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּאתִי אֶל־הַמֶּלֶךְ וּלְקֵץ יָמִים נִשְׁאַלְתִּי מִן־הַמֶּלֶךְ׃ ז וָאָבוֹא

כצ"ל ועמ"ש

רש"י

יג (ג) כל ערב. כל התערובות האומות כמו וגם ערב רב עלה אתם (שמות י"ב): (ד) ולפני מזה. ומקודם לכן: קרוב לטוביה. אותו אלישיב הכהן היה קרוב לטוביה חבירו של סנבלט ונתן שם הכהן כליו של טוביה: (ה) ויעש. אלישיב: לפנים. שם היו נותנים קודם שבאתי לירושלים: מצות הלוים. מתנות הראויות ללוי': (ו) ובכל זה. ובכל המעשה הזה: באתי אל המלך. וחזרתי לבבל:

מצודת ציון

יג (ב) לא קדמו. לא באו לפניהם כמו במה אקדם ה' (מיכה ו'): (ה) ויעש. ענין תקון כמו וימהר לעשות אותו (בראשית י"ח): (ו) נשאלתי. מלשון שאלה ובקשה:

מצודת דוד

יג (א) ביום ההוא. ביום שקדשו את החומה: אשר לא יבוא וגו'. לא יקבלו גרים מהם להתחתן בם: (ב) לא קדמו. לא באו לפניהם ללכת לקראתם בלחם ובמים בעת יצאו ממצרים: ויהפוך וגו'. גם זה קראו בתורה ולפי שלא רצה לעמוד בדבר רע לזה אמר גם ויהפוך וגו': (ג) כל ערב. כל התערובות מבני עמון ומואב: (ד) ולפני מזה. קודם זה הבדל: נתון וגו'. ר"ל אשר היה יושב בלשכה של בית אלהינו הוא היה קרוב לטוביה העמוני הנזכר למעלה חבירו של סנבלט: (ה) ויעש לו לשכה. אלישיב עשה ותקן לטוביה לשכה גדולה בחצר בית ה' ר"ל פנה לשכה למושבו: ושם. בהלשכה ההיא היו נותנים בה לפנים קודם שפינה אותה אלישיב להיות לטוביה למושב: את המנחה. סולת למנחות: הלבונה. הבאה על המנחה ועל לחם הפנים: והכלים. כלי בה"מק: מצות הלוים. מה שהיו מצווים לתת ללוים: והמשררים והשוערים. אמר זה להראות את אלישיב ביותר וכאומר איך מלאו לבו לשנות מצות מערכי ה' להיות מקום פנוי לטוביה העמוני: (ו) ובכל זה. בעת שנעשה הדבר הזה אשר פינה אלישיב את כל אלה בעבור טוביה: באתי אל המלך. ואז נעשה הדבר הרע הזה: ולקץ ימים. ולסוף ימים ולא פירש כמה: נשאלתי. שאלתי מעמו להת
לחם,

באור הענין — הפתח

יג (א) ביום ההוא, זה היה ביום שיזכור למטה שהשליך כלי טוביה שהיה גם עמוני, והוא היה חתן ומחותן לגדולי העם שהתחתנו עמו כמ"ש למעלה (ו' י"ח), ואז נזכר לקרא בספר משה היינו ספר משנה תורה שאמרו משה שבה באה אזהרה זאת: (ב) כי לא קדמו, ר"ל שאם היו יראים מפניהם באמת (וי"ל אמתלא על ששכרו אח"כ את בלעם) הי"ל לקדם אותם בלחם ובמים ולבקש מהם שלום וברית, ואם לא קדמו בלחם כי לא היו יראים מפניהם למה שכרו את בלעם, ולא תאמר שהלא לא הועילה קללת בלעם ומה בכך, עז"א ויהפך אלהינו את הקללה, ולולא זאת היתה קללתו מזקת: (ג) ויהי ואז הבדילו כל ערב, היינו הגרים העמונים והמואבים שנתערבו ביניהם, ואף דתנן קי"ל שעתה נתבלבלו האומות וכל דפריש מרובא פריש כמ"ש ר' יהושע במס' ידים ומובא בברכות (כ"ח), י"ל שאז היו עדיין עמונים ידועים ביחוסן (כי עיקר הבלבול הוא מנבוכדנאצר כמ"ש התוס' במגלה דף י"ב וביבמות דף ע"ו) וזה היה אחר החורבן והיו עדיין מן האומות האלה שלא נתערבו: (ד—ה) ולפני מזה, באר מה שהסב שיקראו באותו יום במשנה תורה, מפני שאלישיב הכהן היה לשכתו קרוב אל לשכת טוביה, כי עשה לטוביה לשכה גדולה אצל לשכתו, ושם באותו לשכה היו מניחים לפני זה את המנחה וכו', ובאותו עת חדלו לתת תו"מ והיתה הלשכה ריקה ונתן הכהן לטוביה לגור שם: (ו—ז) ובכל זה, וזה היה בעת שלא הייתי בירושלים שאז נעשו הפרעות האלה, ולקץ

לירושלם ואבינה ברעה אשר עשה אלישיב לטוביה לעשות לו נשכה בחצרי בית האלהים: ח וירע לי מאד ואשליכה את־כל־כלי בית־טוביה החוץ מן־הלשכה: ט ואמרה ויטהרו הלשכות ואשיבה שם כלי בית האלהים את־המנחה והלבונה: י ואדעה כי־מניות הלוים לא נתנה ויברחו איש־לשדהו הלוים והמשררים עשי המלאכה: יא ואריבה את־הסגנים ואמרה מדוע נעזב בית־האלהים ואקבצם ואעמדם על־עמדם: יב וכל־יהודה הביאו מעשר הדגן והתירוש והיצהר לאוצרות: יג ואוצרה על־אוצרות שלמיה הכהן וצדוק הסופר ופדיה מן־הלוים ועל־ידם חנן בן־זכור בן־מתניה כי נאמנים נחשבו ועליהם לחלק לאחיהם: יד זכרה־לי אלהי על־זאת ואל־תמח חסדי

רש"י

נשאלתי. שיתן לי רשות לעלות לירושלים ולחזור: (ט) ואמרה. צויתי לטהר ויטהרו הלשכות וגו': (י) מניות. מנות: לא נתנה. שלא נתנו ישראל שם המתנות ועל כן ברחו והלכו להם אנה ואנה לשאת מחיתיהם ולא היו עוסקים כל כך בעבודתם: (יא) ואקבצם. קבצתי את הכהנים והלוים להעמידם על משמרותם בעבודתם וכל ישראל היו מביאים להם שם מתנותם: (יג) כי נאמנים. היו לחלוק המתנות

מצודת דוד

רבות ללכת לירושלים: (ז) ואבינה ברעה. נתתי לב לבנין ברעה המעשה אשר עשה אלישיב בדבר טוביה לתקן לבנות לו לשכה באחד מהחצרות בית ה': (ח) וירע לי. הדבר הזה היה רע בעיני: את כל כלי וגו'. ר"ל כלי תשמישי הבית: (ט) ואמרה. צויתי על הדבר וטהרו הלשכות מכל דבר טומאה ומיאוס: ואשיבה שם וגו'. להיות שם כאשר היו מאז עד לא ישב בה טוביה: (י) ואדעה. נודע לי אשר לא ניתן מתנות הלוים ואין להם די ספוקם ולזה ברחו כ"א לשדהו לעבדה בחרישה וקצירה להחיות נפשו: עשי המלאכה. מלאכת השיר והגבה השערים: (יא) מדוע נעזב. למה היה עזובה מן הלוים משרתי הבית: ואקבצם. קבצתי את הלוים והעמדתים על מקום מעמדם כ"א כמשמרו כמו שהיה מאז: (יב) וכל יהודה. כאשר חזרו הלוים למקומן חזרו גם הם להביא המעשרות אל האוצרות לחלקם ללוים: (יג) ואוצרה. שמתי אוצרים ר"ל ממונים וגזברים על האוצרות: ועל ידם. סמוך להם ונספח אליהם היה חנן וגו': נחשבו. בעיני העם: ועליהם. הטלתי עליהם לחלק את המעשר לאחיהם הלוים: (יד) זכרה לי. לטובה

מצודת ציון

נשאלתי. ועל כי שאלתו היה על עצמו אמר בלשון נפעל וכן נשאל נשאל דוד (ש"א כ'): (ז) נשכה. כמו לשכה: (יא) ואריבה. מלשון ריב: (יד) תמח. כמו תמחה והוא ענין מחיקה:

לחם באור הענין הפחה

ימים, ר"ל שהמלך קבע וגזר שיעמוד אצלו זמן מוגבל וכאשר כלה זמן המוגבל נשאלתי מן המלך, ר"ל לקחתי מאתו רשות לשוב, ואבוא לירושלם ואבינה ברעה שעשה אלישיב לטוביה, היינו בעבור טוביה, לחלל את המקדש: (ח) וירע לי מאד ואשליכה ובאשר קרובי טוביה והשרים הרעשו על נחמיה בזה, נוה אז לקרוא בתורה ולהראות להם שעמונים אסור לבא בקהל: (ט) ואמרה ואשיבה שם כלי האלהים, כי בלשכה הזו היו תחלה הכלים והמנחה והלבונה כנ"ל פסוק ה' ואלה השיב למקומם, ורצה להשיב לשם גם המעשר והתרומה שהיו שם כנ"ל, ומזה נודע לו שאין העם נותנים תו"מ וח"מ. (י) ואדעה כי מניות הלוים היינו המנות לא נתנה, הלשון יחיד מוסב על מנות [illegible], ויברחו, ועי"כ עזבו הלוים את משמרותיהם וברחו לעסוק בעבודת שדותיהם: (יא—יב) ואקבצם, קבצתי את הלוים והעמדתים על משמרת עבודתם ואז התחילו כל ישראל לתת מעשרות כמקדם: (יג) ואוצרה, הוא יוצא אף שהוא מהקל כמו שיש פעלים רבים שאין משפטם לבא רק בבנין הקל והם פעמים עומדים ופעמים יוצאים, [דלא כהרד"ק]: (יד) זכרה, הנה יספר כי שלשה דברים שקבלו ע"ע בשבועה [למעלה י'] והם הבאת המעשרות, שמירת השבת, פרישה מנשים נכריות, כולם עברו עליהם בעת שלא נתניה מירושלים, והוא החזיר כולם על מכונם, ויען שבפעם הראשון קבלום על ידי עזרא או מעצמם, ולא נתיחס לנחמיה עתה אחר שהופרץ הדבר והוא גדר גדר ועמד בפרץ והחזיר הדבר

לתקוע

אשר עשיתי בבית אלהי ובמשמריו: טו בימים ההמה ראיתי ביהודה ׀ דרכים גתות ׀ בשבת ומביאים הערמות ועמסים על־החמרים ואף־יין ענבים ותאנים וכל־משא ומביאים ירושלם ביום השבת ואעיד ביום מכרם ציד: טז והצרים ישבו בה מביאים דאג וכל־מכר ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם: יז ואריבה את חרי יהודה ואמרה להם מה־הדבר הרע הזה אשר־אתם עשים ומחללים את־יום השבת: יח הלוא כה עשו אבתיכם ויבא אלהינו עלינו את כל־הרעה הזאת ועל העיר הזאת ואתם מוסיפים חרון על־ישראל לחלל את־השבת: יט ויהי כאשר צללו שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות ואמרה אשר לא יפתחום עד אחר השבת ומנערי העמדתי על־השערים לא־יבוא משא ביום השבת: כ וילינו הרכלים ומכרי כל־ממכר מחוץ לירושלם פעם ושתים: כא ואעידה

יתיר א' קמץ בלא אס"ף

רש"י

בידיהם: (טו) הערמות. אלומות של תבואה: ואעיד. העדותי בהם שלא לעשות: ביום מכרם ציד. ביום שהיו מוכרים מזון. ציד כמו ויתן להם צדה לדרך (בראשי' מ"ה): (טז) והצרים. סוחרים של צור מביאים דגים למכור: (יט) ויהי כאשר צללו. כאשר נטו הצללים של ערב שבת בשערים צויתי לסגור דלתות העיר שלא יפתחו עד לאחר שבת שלא יבואו הרוכלים בעיר למכור כחורקן כדי שלא יחללו יהודים את השבת על ידיהם: (כ) וילינו. והיו לנים הרוכלים והסוחרים ביום השבת מחוץ לירושלים פעם אחת

מצודת ציון

(טו) גתות. הכלי שדורכים בו הענבים להוציא היין קרוי גת וכן כדורך בגת (ישעיה ס"ג): הערמות. כרי התבואה כמו ויתנו ערמות ערמות (דברי הימים ב' ל"א): ועמסים. ענין הטענה משא כמו ויעמוס איש על חמורו (בראשי' מ"ד): ציד. מלשון צידה ומזון: (טז) דג. ר"ל קבוצת דגים: (יז) חרי יהודה. שרי יהודה: (יט) צללו. מלשון צל: (כ) הרכלים. מוכרי בשמים:

מצודת דוד

בעבור זאת הטובה ואל תמחה החסדים וגו': ובמשמריו. להעמידם על מכונם: (טו) דרכים גתות. דורכים ענבים בגתות להוציא היין: ומביאים הערמות. מביאים אל הבית ערמות התבואה ועומסים אותם על החמורים לשאתם: ואף יין וגו'. עומסים על החמורים לשאתם ולהביאם אל הבית ביום השבת: ואעיד. התריתי בהם לבל יעשו עוד כזאת ביום וגו'. ר"ל ביום השוק שמוכרים בו את הצידה כי אז כולם מקובצים: (טז) והצורים. אנשי צור אשר ישבו בירושלים היו מביאים דגים וכל דבר הנמכר והיו מוכרים בשבת לישראל: ובירושלם. כאומר אף שהיא עיר קודש וכה המקדש חללו בה את השבת: (יז) ומחללים וגו'. לקנות בה מיד הצורים: (יח) כה עשו. לחלל את השבת: כאלה. ר"ל הידוע לכל: מוסיפים וגו'. על החרון שהיה על אבותינו: (יט) כאשר צללו. כאשר החשיכו צללי השערים הוא לנטות הערב כי אז התחם בשפולי הרקיע ומתחלך אז צל כל דבר: ויסגרו. לבל יבואו הצורים עם דבר ממכרם:

לחם ‏‏‏‏‏‏‏‏‏‏ באור הענין ‏‏‏‏‏‏‏‏‏‏ הפחה

לפקוד, בקש שהזכות הזה תחשב לו לצדקה כאלו הוא היה העושה הכל מתחלתו, וז"ש על זאת, שימו בעבור זאת שגדרתי גדר תזכור כל המעשה כאלו עשיתי אני לבדי: (טו) בימים ההמה, זה הוא ג"כ בעת שהלך מירושלים, דורכים הפך מן החמור אל הקל, דריכת גתות איסור סקילה, ומביאים הערמות ועומסים, י"ל שהטעמיסו בע"ש והביאו בשבת ועברו על שביתת בהמתן, ואעיד ביום מכרם ציד שקבעו את השבת ליום השוק, והעיד בם ביום הקבוע להם למכירת ציד ומזון שלא ימכרו באותו יום: (טז) והצורים, ועי"כ באו תגרים עממין והתישבו שם ומוכרים בשבת כי לא חשו על איסור מקח וממכר שלא נזכר בתורה: (יז—יח) ואריבה, וע"כ רב את השרים שלא מיחו בדבר והקולר תלוי בצוארם: (יט) כאשר צללו שכמו הצללים בערב שבת אחר חצות לא יבא [מלת והאומרה מוסב גם לסגן], ואומר שלא יבא משא, שלא יפתחו הדלת לכנס מי שנושא משא: (כ) וילינו, כדי שילכו

בָּהֶם וָאֹמְרָה אֲלֵיהֶם מַדּוּעַ אַתֶּם לֵנִים נֶגֶד הַחוֹמָה אִם־תִּשְׁנוּ יָד אֶשְׁלַח בָּכֶם מִן־הָעֵת הַהִיא לֹא בָאוּ בַּשַּׁבָּת׃ (כב) וָאֹמְרָה לַלְוִיִּם אֲשֶׁר יִהְיוּ מִטַּהֲרִים וּבָאִים שֹׁמְרִים הַשְּׁעָרִים לְקַדֵּשׁ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת גַּם־זֹאת זָכְרָה־לִּי אֱלֹהַי וְחוּסָה עָלַי כְּרֹב חַסְדֶּךָ׃ (כג) גַּם ׀ בַּיָּמִים הָהֵם רָאִיתִי אֶת־הַיְּהוּדִים הֹשִׁיבוּ נָשִׁים אשדודיות עמוניות מוֹאֲבִיּוֹת׃ (כד) וּבְנֵיהֶם חֲצִי מְדַבֵּר אַשְׁדּוֹדִית וְאֵינָם מַכִּירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית וְכִלְשׁוֹן עַם וָעָם׃ (כה) וָאָרִיב עִמָּם וָאֲקַלְלֵם וָאַכֶּה מֵהֶם אֲנָשִׁים וָאֶמְרְטֵם וָאַשְׁבִּיעֵם בֵּאלֹהִים אִם־תִּתְּנוּ בְנֹתֵיכֶם לִבְנֵיהֶם וְאִם־תִּשְׂאוּ מִבְּנֹתֵיהֶם לִבְנֵיכֶם וְלָכֶם׃ (כו) הֲלוֹא עַל־אֵלֶּה חָטָא־שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וּבַגּוֹיִם הָרַבִּים לֹא־הָיָה מֶלֶךְ כָּמֹהוּ וְאָהוּב לֵאלֹהָיו הָיָה וַיִּתְּנֵהוּ אֱלֹהִים מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל גַּם־אוֹתוֹ הֶחֱטִיאוּ הַנָּשִׁים הַנָּכְרִיּוֹת׃ (כז) וְלָכֶם הֲנִשְׁמַע לַעֲשֹׂת

הל' בצירי יתיר ו' יהיר ו'

רש"י

הפתחי פעמים כדי שיבואו בני ישראל לפתוח השערים ולקנות מהם בשבת: (כא) ואומרה אליהם. התריתי באותם הרוכלים: אם תשנו. אם תוסיפו לעשות פעם שניי': מן העת. מן אותו יום והלאה לא באו ביום השבת: (כג) השיבו נשים. אשר נשאו להם נשים נכריות: (כד) חצי מדבר. הרבה מבניהם היו מדברים לשון אשדודי כאמותם: (כה) ואכה. נתתי להם מלקיות להלקותם כדי להוכיחם ולהזהירם: (כו) גם אותו החטיאו. כל שכן שתהיו חוטאים על ידי נשיכם נכריות, וזהו שנא' בסמוך, (כז) ולכם הנשמע וגו'.

מצודת דוד

לא יבואו. למען לא יבוא משא של כל ממכר בשבת דרך הפתחים הקטנים שהיו שם: (כא) מדוע אתם לנים. כי חשש פן יצא מי אליהם לקנות מה מהם: אם תשנו. אם תלינו גם פעם שנית ר"ל עוד פעם אזי אשלח בכם יד להכות או לגרוש: (כב) אשר יהיו מטהרים. ר"ל שיטהרו לטבול ולטהר עצמן ויהיו באים ושומרים את השערים בעוד יום הכן. לקדש את יום השבת. ר"ל שלא יבאו מבעוד היום כי לא לכבוד יחשב לשבת לבוא מהתחלתו (כי כל המשמרות היו מתחדשות משבת לשבת כמ"ש בד"ה א' כ"ד): גם זאת. גם הטובה הזאת זכר' לי לזכות: כרב חסדך. גם גמול מעשה הטוב לחסד יחשב וכמ"ש מי הקדמני ואשלם (איוב מ"א): (כג) השיבו. ר"ל הושיבום בבתיהם לקחתם לנשים: (כד) חצי. קצת מבניהם מדברים לשון אשדודית כלשון עם אמותם: וכלשון עם ועם. ר"ל וכן קצת מבני יתר העכו"ם היו מדברים כ"א כפי לשון עם אמותם: (כה) עמם. עם נושאי העכו"ם: ואכה מהם. מקצת מהם: ואמרטם. תלשתי שער ראשם: אם תתנו. אם מעתה תתנו וכו'. אזי יהיה עליכם עונש שבועה: (כו) על אלה. בעבור נשים עכו"ם חטא שלמה כי הטו את לבבו לחטוא לה': ובגוים הרבים וגו'. ועם שבכל העכו"ם הרבים לא היה מלך חכם כמוהו והדבר קשה להטות לב חכם אחר דעתו: ואהוב לאלהיו. והיה אהוב לה' עד שהמליכו על כל ישראל והיה לו להיות א"כ נזכר מאד לקיים מצות ה': גם אותו. עם כל חכמתו ואהבת ה' אליו לא שתחכם להשיב הגמול והיו העכו"ם יכלו לו לפתותו להטות לבבו אחר דעתן ולחטוא לה': (כז) ולכם. ר"ל א"כ כ"ש לכם שאינכם [illegible]

מצודת ציון

(כא) לנים. מל' לינה: תשנו. מל' שנית: (כב) וחוסה. ענין החמלה כמו אתה חסת על הקיקיון (יונה ד'): (כה) ואמרטם. ענין תלישת השער כמו איש כי ימרט ראשו (ויקרא י"ג):

לחם   באור הענין   הפחה

בני העיר ויקנו מהם דברים קטנים ויכניסום לעיר בהחבא: (כב) ואומרה, נוה שבשבת ישמרו הלוים את השערים, ואמר שזה מקדושת השבת שהשומרים יהיו הלוים שהם טהורים יותר וזהירים מכל רע והם שגיתו יותר על קדושת השבת: (כג) גם, עתה ספר כי עברו על הדבר השלישי שקבלו בשבועה כי נשאו נשים נכריות: (כד) ובניהם חצי, שעולו מדבר חצי אשדודית שדברו לשון מעורב חצי יהודית וחצי אשדודית, ועי"כ לא הכירו שום לשון לא לדבר יהודית ולא לדבר בלשון עם ועם, כי היה לשונם מעורב משתי לשונות, לשון אביהם ולשון אמם: (כה) ואריב ואח"כ ואקללם ואח"כ ואכה מהם הוסיף בעונשים: (כו—כז) הלא, מפני שבתורה נאמר הטעם כי יסיר את בנך מאחרי, אמרו הם שמובטחים שלא יסורו מן התורה ע"י הנשים הנכריות, ע"ז השיב להם הלא גם שלמה אמר אני אחכם ולא אסור, והוא הנה שהיה נקל יותר שלא יסור, אם מפני גדולתו שלא היה מלך כמהו

אֶת כָּל־הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת לִמְעֹל בֵּאלֹהֵינוּ לְהֹשִׁיב נָשִׁים
נָכְרִיּוֹת: כח וּמִבְּנֵי יוֹיָדָע בֶּן־אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל חָתָן לְסַנְבַלַּט
הַחֹרֹנִי וָאַבְרִיחֵהוּ מֵעָלָי: כט זָכְרָה לָהֶם אֱלֹהָי עַל גָּאֳלֵי הַכְּהֻנָּה
וּבְרִית הַכְּהֻנָּה וְהַלְוִיִּם: ל וְטִהַרְתִּים מִכָּל־נֵכָר וָאַעֲמִידָה מִשְׁמָרוֹת
לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם אִישׁ בִּמְלַאכְתּוֹ: לא וּלְקֻרְבַּן הָעֵצִים בְּעִתִּים מְזֻמָּנוֹת
וְלַבִּכּוּרִים זָכְרָה־לִּי אֱלֹהַי לְטוֹבָה:

חזק

סכום פסוקי דעזרא ונחמיה שש מאות ושמונים ושמונה, וסימנו זכור ה' חרפ"ת עבדיך, וחציו ובין עלית הפנה, וסדריו עשרה, וסימנו על הר גבה עלי לך מבשרת ציון:

רש"י

בתמי' כלומר שלמה מלך ישראל נמלא חוטא על ידי נכריות ואתם תשאו נשים נכריות להיות חוטאין: (כח) ומבני יוידע וגו' חתן לסנבלט. אחד מבני יוידע חתן לסנבלט צורר היהודים והברחתיהו מעלי למען לא יהיה רגיל בירושלים בשביל חותנו לראות את העיר ואת מוצאיה ואת מובאיה: (כט) זכרם להם הטובה אשר עשו: (לא) בעתים. לעתים היו כורתים עצים למערכה: ולבכורים. שהיו מביאים בכורי בפרק אחד לכל דבר ודבר קבעתי זמנו:

מצודת ציון

(כט) גאלי. ענין טנוף ומאוס כמו ויגאלו מן הכהונה (לעיל ז'): (ל) משמרות. כל דבר המוטל על אנשים הרבה לשמרו כ"א בזמנו קרוי משמר כי ישמור לבוא בזמן הקבוע לו ולא יעבור: (לא) מזומנות. ענין הכנה וקביעות כמו לעתים מזמנים (לעיל י'):

מצודת דוד

היתכן להיות נשמע עליכם אשר הזידו לעשות את כל הרע[illegible] וגו' להושיב ולקחת נשים עכ"ום הלא בודאי יפו לבב[illegible] להטות לה': (כח) ומבני יוידע. אחד מבני יוידע ה[illegible] חתן לסנבלט צורר היהודים: מבריחהו מעלי. גרשתי [illegible] הסוה מן העיר על כי לא רצה לגרש אשתו עכ"ום ובעב[illegible] היה עוד סנבלט חותנו רגיל לבוא לירושלים והיה מרגל לדע[illegible] כל מה אשר נע[illegible] ולכן גרש גם חתנו לבל יוסיף גם סנבלט לבוא עוד: (כט) זכרה להם. לענוש אותם על א[illegible] געלו ומאסו הכהונה בקחתם נשים עכ"ום כי עי"ז נפסלו מן הכהונה: וברית. וחללו ברית הכהונה והלוים כי בכר[illegible] הבטיח להם המקום ב"ה להיות משרתים בבית ה' וכמ"ש ברית כהונת עולם (במדבר כ"ה) ובאו אלו וגרמו לה[illegible] הברית כי נמאסו מן הכהונה: (ל) וטהרתים. אבל אני הייתי מטהר אותם מכל עכ"ום כי השביעם בה' שלא יקח[illegible] עוד מבנותיהם כמ"ש למעלה: ואעמידה. העמדתי משמרות הכהנים והלוים להיות כ"א במלאכתו בקביעות גמור (לא) ולקרבן העצים. את הקרובת העצים שעל מערכת המזבח קבעתי בעתים מזומנות מתי יבא כ"א: ולבכורים קבעתי זמן לבכורים עד מתי יביאו הבכורים מראשית פרי האדמה: זכרה לי. הזכות הזאת להטיב לי בעבורה:

לחם   באור הענין   הפחה

אם מפני נדקתו כי אהוב לאלהיו היה ובכ"ז לא עמד בצדקתו והחטיאו אותו, וא"כ הנשמע לכו[illegible] איך נשמע מה שאתם אומרים שלא יסור לבבכם, ועי"כ תרצו לעשות את כל הרעה הגדולה הזאת שעי"כ תמעלו באלהינו ע"י שתושיבו נשים נכריות: (כח—כט) ואבריחהו, כי לא יכול להכות שהיה אלם, ועז"א אחר שלא יכולתיו להכריחו בחזקה יעשהו אלהים, על גאלי הכהונה על שמי[illegible] געלו ופלם בין מן הכהונה שלא יכהן במקדש, ובין מן ברית הכהונה שאבד יחוסו כי בניו נפ[illegible] זרים: (ל) וטהרתים, אחר שטהרתים מכל נכר העמדתי משמרות: (לא) ולקרבן, אחר שהחזיר ש[illegible] שמרו כל מה שקדלו עליהם בשבועה למעלה סי' י', ושם נשבעו גם על קרבן העצים [שם פסוק ל"ה] ו[illegible] הבכורים [שם ל"ז], תקן גם זה, ועז"א זכרה לי אלהי לטובה כנ"ל [פסוק י"ד]: